

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.

www.

www.

www.

Ghaemiyeh

.com

.org

.net

.ir

برگزینہ
قصیدہ

زینت سادات
آیت اللہ محترم شیرازی

۱-۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

برگزیده تفسیر نمونه

نویسنده:

آیت الله العظمی ناصر مکارم شیرازی (دام ظلّه)

ناشر چاپی:

دارالکتب الاسلامیه

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۳۱۳	برگزیده تفسیر نمونه
۳۱۳	مشخصات کتاب
۳۱۳	جلد اول
۳۱۳	اشاره
۳۱۳	پیشگفتار برگزیده تفسیر نمونه! ..... ص : ۱۹
۳۱۴	آغاز جزء اول قرآن مجید ..... ص : ۲۳
۳۱۴	سوره فاتحة الكتاب (حمد) ..... ص : ۲۳
۳۱۴	اشاره
۳۱۵	ویژگیهای سوره حمد: ..... ص : ۲۳
۳۱۵	محتوای سوره حمد: ..... ص : ۲۴
۳۱۵	در فضیلت این سوره ..... ص : ۲۴
۳۱۶	چرا نام این سوره فاتحة الكتاب است؟ ..... ص : ۲۴
۳۱۶	سورة الفاتحة (۱): آیه ۱] ..... ص : ۲۵
۳۱۶	اشاره
۳۱۷	نکتهها: ..... ص : ۲۶
۳۱۷	۱- آیا بسم الله جزء سوره است؟ ..... ص : ۲۶
۳۱۷	۲- الله جامعترین نام خداست: ..... ص : ۲۷
۳۱۸	۳- رحمت عام و خاص خدا: ..... ص : ۲۷
۳۱۸	۴- چرا صفات دیگر خدا در «بسم الله» نیامده است؟ ..... ص : ۲۸
۳۱۹	سورة الفاتحة (۱): آیه ۲] ..... ص : ۲۸
۳۱۹	سورة الفاتحة (۱): آیه ۳] ..... ص : ۳۰
۳۲۰	سورة الفاتحة (۱): آیه ۴] ..... ص : ۳۰
۳۲۱	سورة الفاتحة (۱): آیه ۵] ..... ص : ۳۱

- سورة الفاتحة (۱): آیه ۶] ..... ص: ۳۲ ..... ۳۲۱
- سورة الفاتحة (۱): آیه ۷] ..... ص: ۳۳ ..... ۳۲۱
- اشاره ۳۲۱
- ۱- «لَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ» کیانند؟ ..... ص: ۳۳ ..... ۳۲۲
- ۲- «لَمُعْضُوبٍ عَلَيْهِمْ» و «لِضَالِّينَ» کیانند؟ ..... ص: ۳۳ ..... ۳۲۲
- سوره بقره ..... ص: ۳۵ ..... ۳۲۲
- اشاره ۳۲۲
- محتوا و فضیلت سوره بقره: ..... ص: ۳۵ ..... ۳۲۳
- در فضیلت این سوره ..... ص: ۳۵ ..... ۳۲۳
- سورة البقرة (۲): آیه ۱] ..... ص: ۳۵ ..... ۳۲۳
- اشاره ۳۲۳
- عصر طلایی ادبیات عرب: ..... ص: ۳۷ ..... ۳۲۴
- سورة البقرة (۲): آیه ۲] ..... ص: ۳۷ ..... ۳۲۴
- اشاره ۳۲۴
- هدایت چیست؟ ..... ص: ۳۸ ..... ۳۲۵
- کلمه «هدایت» در قرآن به دو معنی بازگشت می‌کند: ..... ص: ۳۸ ..... ۳۲۵
- ۱- «هدایت تکوینی» ..... ص: ۳۸ ..... ۳۲۵
- ۲- «هدایت تشریحی» ..... ص: ۳۸ ..... ۳۲۵
- چرا هدایت قرآن ویژه پرهیزکاران است؟ ..... ص: ۳۸ ..... ۳۲۵
- سورة البقرة (۲): آیه ۳] ..... ص: ۳۸ ..... ۳۲۵
- سورة البقرة (۲): آیه ۴] ..... ص: ۴۰ ..... ۳۲۶
- سورة البقرة (۲): آیه ۵] ..... ص: ۴۱ ..... ۳۲۷
- اشاره ۳۲۷
- حقیقت تقوا چیست؟ ..... ص: ۴۱ ..... ۳۲۷
- سورة البقرة (۲): آیه ۶] ..... ص: ۴۱ ..... ۳۲۷
- سورة البقرة (۲): آیه ۷] ..... ص: ۴۲ ..... ۳۲۸

۳۲۸ ..... اشاره

۳۲۸ ..... نكته‌ها ..... ص : ۴۲

۳۲۸ ..... ۱- آیا سلب قدرت تشخیص، دلیل بر جبر نیست؟ ..... ص : ۴۲

۳۲۸ ..... ۲- مهر نهادن بر دلها! ..... ص : ۴۲

۳۲۹ ..... ۳- مقصود از «قلب» در قرآن: ..... ص : ۴۳

۳۲۹ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۸] ..... ص : ۴۴

۳۲۹ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۹] ..... ص : ۴۴

۳۲۹ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۰] ..... ص : ۴۴

۳۳۰ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۱] ..... ص : ۴۵

۳۳۰ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۲] ..... ص : ۴۵

۳۳۰ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۳] ..... ص : ۴۵

۳۳۰ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۴] ..... ص : ۴۵

۳۳۱ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۵] ..... ص : ۴۶

۳۳۱ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۶] ..... ص : ۴۶

۳۳۱ ..... اشاره

۳۳۱ ..... وسعت معنی نفاق- ..... ص : ۴۶

۳۳۲ ..... فریب دادن وجدان- ..... ص : ۴۷

۳۳۲ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۷] ..... ص : ۴۷

۳۳۲ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۸] ..... ص : ۴۷

۳۳۲ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۹] ..... ص : ۴۸

۳۳۳ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۲۰] ..... ص : ۴۸

۳۳۳ ..... اشاره

۳۳۳ ..... لزوم شناخت منافقین در هر جامعه: ..... ص : ۴۹

۳۳۳ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۲۱] ..... ص : ۴۹

۳۳۴ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۲۲] ..... ص : ۵۰

۳۳۴ ..... اشاره

- ۳۳۵ ..... بت پرستی در شکل‌های مختلف ..... ص : ۵۱
- ۳۳۵ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۲۳ ..... ص : ۵۱
- ۳۳۵ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۲۴ ..... ص : ۵۲
- ۳۳۵ ..... اشاره
- ۳۳۶ ..... چرا پیامبران به معجزه نیاز دارند؟ ..... ص : ۵۲
- ۳۳۶ ..... قرآن معجزه جاودانی پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله. .... ص : ۵۳
- ۳۳۶ ..... جاودانی و جهانی بودن: ..... ص : ۵۳
- ۳۳۷ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۲۵ ..... ص : ۵۳
- ۳۳۷ ..... اشاره
- ۳۳۷ ..... همسران پاک: ..... ص : ۵۴
- ۳۳۷ ..... نعمتهای مادی و معنوی در بهشت- ..... ص : ۵۴
- ۳۳۸ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۲۶ ..... ص : ۵۵
- ۳۳۸ ..... اشاره
- ۳۳۸ ..... تفسیر: ..... ص : ۵۵
- ۳۳۸ ..... اشاره
- ۳۳۹ ..... هدایت و اضلال الهی ..... ص : ۵۶
- ۳۳۹ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۲۷ ..... ص : ۵۶
- ۳۳۹ ..... اشاره
- ۳۳۹ ..... این پیمان کجا و چگونه بسته شد؟ ..... ص : ۵۶
- ۳۴۰ ..... اهمیت صلح در اسلام ..... ص : ۵۷
- ۳۴۰ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۲۸ ..... ص : ۵۷
- ۳۴۰ ..... اشاره
- ۳۴۰ ..... نعمت اسرارآمیز حیات! ..... ص : ۵۷
- ۳۴۱ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۲۹ ..... ص : ۵۸
- ۳۴۱ ..... اشاره
- ۳۴۱ ..... آسمانهای هفت گانه- ..... ص : ۵۹

- سورة البقرة (۲) : آیه ۳۰ ..... ص : ۵۹ ..... ۳۴۱
- سورة البقرة (۲) : آیه ۳۱ ..... ص : ۶۱ ..... ۳۴۳
- اشاره ۳۴۳
- فرشتگان در بوته آزمایش! ..... ص : ۶۱ ..... ۳۴۳
- سورة البقرة (۲) : آیه ۳۲ ..... ص : ۶۲ ..... ۳۴۳
- سورة البقرة (۲) : آیه ۳۳ ..... ص : ۶۲ ..... ۳۴۳
- سورة البقرة (۲) : آیه ۳۴ ..... ص : ۶۲ ..... ۳۴۴
- اشاره ۳۴۴
- ۱- چرا ابلیس مخالفت کرد؟ ..... ص : ۶۳ ..... ۳۴۴
- ۲- آیا سجده برای خدا بود یا آدم؟ ..... ص : ۶۳ ..... ۳۴۴
- سورة البقرة (۲) : آیه ۳۵ ..... ص : ۶۳ ..... ۳۴۵
- سورة البقرة (۲) : آیه ۳۶ ..... ص : ۶۴ ..... ۳۴۵
- اشاره ۳۴۵
- ۱- بهشت آدم کدام بهشت بود؟ ..... ص : ۶۵ ..... ۳۴۶
- ۲- خدا چرا شیطان را آفرید؟ ..... ص : ۶۵ ..... ۳۴۶
- سورة البقرة (۲) : آیه ۳۷ ..... ص : ۶۶ ..... ۳۴۶
- سورة البقرة (۲) : آیه ۳۸ ..... ص : ۶۶ ..... ۳۴۷
- سورة البقرة (۲) : آیه ۳۹ ..... ص : ۶۶ ..... ۳۴۷
- سورة البقرة (۲) : آیه ۴۰ ..... ص : ۶۷ ..... ۳۴۷
- اشاره ۳۴۷
- چرا یهودیان را بنی اسرائیل می گویند؟ ..... ص : ۶۷ ..... ۳۴۷
- سورة البقرة (۲) : آیه ۴۱ ..... ص : ۶۷ ..... ۳۴۸
- اشاره ۳۴۸
- شأن نزول: ..... ص : ۶۷ ..... ۳۴۸
- تفسیر: ..... ص : ۶۸ ..... ۳۴۸
- سورة البقرة (۲) : آیه ۴۲ ..... ص : ۶۸ ..... ۳۴۹

- سورة البقرة (٢) : آية [٤٣] ..... ص : ٦٩ ..... ٣٤٩
- سورة البقرة (٢) : آية [٤٤] ..... ص : ٦٩ ..... ٣٤٩
- سورة البقرة (٢) : آية [٤٥] ..... ص : ٧٠ ..... ٣٥٠
- سورة البقرة (٢) : آية [٤٦] ..... ص : ٧٠ ..... ٣٥٠
- اشاره ٣٥٠
- ١- «لقاء الله» چیست؟ ..... ص : ٧٠ ..... ٣٥٠
- ٢- راه پیروزی بر مشکلات! ..... ص : ٧٠ ..... ٣٥٠
- سورة البقرة (٢) : آية [٤٧] ..... ص : ٧١ ..... ٣٥١
- سورة البقرة (٢) : آية [٤٨] ..... ص : ٧١ ..... ٣٥١
- اشاره ٣٥١
- ١- قرآن و مسأله شفاعت ..... ص : ٧٢ ..... ٣٥٢
- ٢- شرایط گوناگون شفاعت ..... ص : ٧٣ ..... ٣٥٢
- سورة البقرة (٢) : آية [٤٩] ..... ص : ٧٤ ..... ٣٥٣
- اشاره ٣٥٣
- بردگی دختران در آن روز و امروز- ..... ص : ٧٤ ..... ٣٥٣
- سورة البقرة (٢) : آية [٥٠] ..... ص : ٧٤ ..... ٣٥٤
- سورة البقرة (٢) : آية [٥١] ..... ص : ٧٥ ..... ٣٥٤
- سورة البقرة (٢) : آية [٥٢] ..... ص : ٧٥ ..... ٣٥٤
- سورة البقرة (٢) : آية [٥٣] ..... ص : ٧٦ ..... ٣٥٤
- سورة البقرة (٢) : آية [٥٤] ..... ص : ٧٦ ..... ٣٥٥
- اشاره ٣٥٥
- گناه عظیم و توبه بی سابقه ..... ص : ٧٦ ..... ٣٥٥
- سورة البقرة (٢) : آية [٥٥] ..... ص : ٧٧ ..... ٣٥٥
- سورة البقرة (٢) : آية [٥٦] ..... ص : ٧٨ ..... ٣٥٦
- سورة البقرة (٢) : آية [٥٧] ..... ص : ٧٨ ..... ٣٥٦
- اشاره ٣٥٦

«من» و «سلوی» چیست؟ ..... ص : ۷۹ ----- ۳۵۷

سورة البقرة (۲) : آیه ۵۸] ..... ص : ۸۰ ----- ۳۵۸

سورة البقرة (۲) : آیه ۵۹] ..... ص : ۸۰ ----- ۳۵۸

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۰] ..... ص : ۸۱ ----- ۳۵۸

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۱] ..... ص : ۸۲ ----- ۳۵۹

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۲] ..... ص : ۸۳ ----- ۳۶۰

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۳] ..... ص : ۸۴ ----- ۳۶۱

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۴] ..... ص : ۸۵ ----- ۳۶۱

اشاره ----- ۳۶۱

۱- چگونه کوه بالای سر بنی اسرائیل قرار گرفت؟ ..... ص : ۸۵ ----- ۳۶۱

۲- پیمان اجباری چه سودی دارد؟ ..... ص : ۸۶ ----- ۳۶۲

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۵] ..... ص : ۸۶ ----- ۳۶۲

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۶] ..... ص : ۸۶ ----- ۳۶۲

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۷] ..... ص : ۸۶ ----- ۳۶۳

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۸] ..... ص : ۸۷ ----- ۳۶۳

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۹] ..... ص : ۸۸ ----- ۳۶۳

سورة البقرة (۲) : آیه ۷۰] ..... ص : ۸۸ ----- ۳۶۴

سورة البقرة (۲) : آیه ۷۱] ..... ص : ۸۸ ----- ۳۶۴

سورة البقرة (۲) : آیه ۷۲] ..... ص : ۸۸ ----- ۳۶۴

سورة البقرة (۲) : آیه ۷۳] ..... ص : ۸۹ ----- ۳۶۴

سورة البقرة (۲) : آیه ۷۴] ..... ص : ۸۹ ----- ۳۶۵

اشاره ----- ۳۶۵

نکات آموزنده این داستان- ..... ص : ۹۰ ----- ۳۶۵

سورة البقرة (۲) : آیه ۷۵] ..... ص : ۹۰ ----- ۳۶۵

سورة البقرة (۲) : آیه ۷۶] ..... ص : ۹۰ ----- ۳۶۵

سورة البقرة (۲) : آیه ۷۷] ..... ص : ۹۰ ----- ۳۶۶

- سورة البقرة (٢) : الآيات ٧٨ الى ٧٩] ..... ص : ٩١ ..... ٣٦٦
- اشاره ٣٦٦
- شأن نزول: ..... ص : ٩١ ..... ٣٦٦
- تفسير: ..... ص : ٩١ ..... ٣٦٧
- سورة البقرة (٢) : آية ٧٩] ..... ص : ٩١ ..... ٣٦٧
- سورة البقرة (٢) : آية ٨٠] ..... ص : ٩٢ ..... ٣٦٧
- سورة البقرة (٢) : آية ٨١] ..... ص : ٩٢ ..... ٣٦٧
- سورة البقرة (٢) : آية ٨٢] ..... ص : ٩٣ ..... ٣٦٨
- اشاره ٣٦٨
- نژاد پرستی يهود ..... ص : ٩٣ ..... ٣٦٨
- سورة البقرة (٢) : آية ٨٣] ..... ص : ٩٣ ..... ٣٦٨
- سورة البقرة (٢) : آية ٨٤] ..... ص : ٩٤ ..... ٣٦٩
- سورة البقرة (٢) : آية ٨٥] ..... ص : ٩٤ ..... ٣٦٩
- سورة البقرة (٢) : آية ٨٦] ..... ص : ٩٥ ..... ٣٦٩
- سورة البقرة (٢) : آية ٨٧] ..... ص : ٩٥ ..... ٣٧٠
- اشاره ٣٧٠
- روح القدس چیست؟ ..... ص : ٩٦ ..... ٣٧٠
- سورة البقرة (٢) : آية ٨٨] ..... ص : ٩٦ ..... ٣٧٠
- اشاره ٣٧١
- دلهاى بى خبر و مستورا! ..... ص : ٩٦ ..... ٣٧١
- سورة البقرة (٢) : الآيات ٨٩ الى ٩٠] ..... ص : ٩٧ ..... ٣٧١
- اشاره ٣٧١
- شأن نزول: ..... ص : ٩٧ ..... ٣٧١
- تفسير: ..... ص : ٩٨ ..... ٣٧٢
- سورة البقرة (٢) : آية ٩٠] ..... ص : ٩٨ ..... ٣٧٢
- سورة البقرة (٢) : آية ٩١] ..... ص : ٩٩ ..... ٣٧٣

- سورة البقرة (٢) : آية [٩٢] ..... ص : ١٠٠ ----- ٣٧٣
- سورة البقرة (٢) : آية [٩٣] ..... ص : ١٠٠ ----- ٣٧٣
- سورة البقرة (٢) : آية [٩٤] ..... ص : ١٠٠ ----- ٣٧٤
- سورة البقرة (٢) : آية [٩٥] ..... ص : ١٠١ ----- ٣٧٤
- سورة البقرة (٢) : آية [٩٦] ..... ص : ١٠١ ----- ٣٧٤
- سورة البقرة (٢) : آية [٩٧] ..... ص : ١٠١ ----- ٣٧٥
- اشاره ----- ٣٧٥
- شأن نزول: ..... ص : ١٠١ ----- ٣٧٥
- تفسير: ..... ص : ١٠٢ ----- ٣٧٥
- سورة البقرة (٢) : آية [٩٨] ..... ص : ١٠٣ ----- ٣٧٦
- سورة البقرة (٢) : آية [٩٩] ..... ص : ١٠٣ ----- ٣٧٦
- اشاره ----- ٣٧٦
- شأن نزول: ..... ص : ١٠٣ ----- ٣٧٦
- تفسير: ..... ص : ١٠٣ ----- ٣٧٦
- سورة البقرة (٢) : آية [١٠٠] ..... ص : ١٠٣ ----- ٣٧٧
- سورة البقرة (٢) : آية [١٠١] ..... ص : ١٠٤ ----- ٣٧٧
- سورة البقرة (٢) : آية [١٠٢] ..... ص : ١٠٤ ----- ٣٧٧
- سورة البقرة (٢) : آية [١٠٣] ..... ص : ١٠٦ ----- ٣٧٨
- اشاره ----- ٣٧٩
- هیچ کس بدون اذن خدا قادر بر کاری نیست- ..... ص : ١٠٦ ----- ٣٧٩
- سورة البقرة (٢) : آية [١٠٤] ..... ص : ١٠٦ ----- ٣٧٩
- اشاره ----- ٣٧٩
- شأن نزول: ..... ص : ١٠٦ ----- ٣٧٩
- تفسير: ..... ص : ١٠٧ ----- ٣٨٠
- سورة البقرة (٢) : آية [١٠٥] ..... ص : ١٠٧ ----- ٣٨٠
- سورة البقرة (٢) : آية [١٠٦] ..... ص : ١٠٨ ----- ٣٨٠

- سورة البقرة (٢) : آية [١٠٧] ..... ص : ١٠٩ ..... ٣٨١
- سورة البقرة (٢) : آية [١٠٨] ..... ص : ١٠٩ ..... ٣٨١
- اشاره ٣٨١
- شأن نزول: ..... ص : ١٠٩ ..... ٣٨١
- تفسير: ..... ص : ١٠٩ ..... ٣٨١
- سورة البقرة (٢) : آية [١٠٩] ..... ص : ١١٠ ..... ٣٨٢
- سورة البقرة (٢) : آية [١١٠] ..... ص : ١١٠ ..... ٣٨٢
- سورة البقرة (٢) : آية [١١١] ..... ص : ١١٠ ..... ٣٨٣
- سورة البقرة (٢) : آية [١١٢] ..... ص : ١١١ ..... ٣٨٣
- سورة البقرة (٢) : آية [١١٣] ..... ص : ١١١ ..... ٣٨٣
- اشاره ٣٨٣
- شأن نزول: ..... ص : ١١١ ..... ٣٨٣
- تفسير: ..... ص : ١١٢ ..... ٣٨٤
- سورة البقرة (٢) : آية [١١٤] ..... ص : ١١٢ ..... ٣٨٤
- اشاره ٣٨٤
- شأن نزول: ..... ص : ١١٢ ..... ٣٨٤
- تفسير: ..... ص : ١١٢ ..... ٣٨٤
- سورة البقرة (٢) : آية [١١٥] ..... ص : ١١٣ ..... ٣٨٥
- اشاره ٣٨٥
- شأن نزول: ..... ص : ١١٣ ..... ٣٨٥
- تفسير: ..... ص : ١١٣ ..... ٣٨٥
- سورة البقرة (٢) : آية [١١٦] ..... ص : ١١٤ ..... ٣٨٦
- سورة البقرة (٢) : آية [١١٧] ..... ص : ١١٤ ..... ٣٨٦
- اشاره ٣٨٦
- دلائل نفى فرزند- ..... ص : ١١٤ ..... ٣٨٦
- سورة البقرة (٢) : آية [١١٨] ..... ص : ١١٥ ..... ٣٨٧

- سورة البقرة (٢) : آية ١١٩] ..... ص : ١١٥ ..... ٣٨٧
- سورة البقرة (٢) : آية ١٢٠] ..... ص : ١١٦ ..... ٣٨٧
- اشاره ٣٨٧
- شأن نزول: ..... ص : ١١٦ ..... ٣٨٨
- تفسير: ..... ص : ١١٦ ..... ٣٨٨
- سورة البقرة (٢) : آية ١٢١] ..... ص : ١١٦ ..... ٣٨٨
- اشاره ٣٨٨
- شأن نزول: ..... ص : ١١٦ ..... ٣٨٨
- تفسير: ..... ص : ١١٧ ..... ٣٨٩
- اشاره ٣٨٩
- ١- جلب رضایت دشمن، حسابی دارد- ..... ص : ١١٧ ..... ٣٨٩
- ٢- حق تلاوت چیست؟ ..... ص : ١١٧ ..... ٣٨٩
- سورة البقرة (٢) : آية ١٢٢] ..... ص : ١١٨ ..... ٣٨٩
- سورة البقرة (٢) : آية ١٢٣] ..... ص : ١١٨ ..... ٣٩٠
- سورة البقرة (٢) : آية ١٢٤] ..... ص : ١١٨ ..... ٣٩٠
- اشاره ٣٩٠
- نکته‌ها: ..... ص : ١٢٠ ..... ٣٩١
- ١- منظور از «کلمات» چیست؟ ..... ص : ١٢٠ ..... ٣٩١
- ٢- فرق نبوت و امامت و رسالت: ..... ص : ١٢٠ ..... ٣٩١
- اشاره ٣٩١
- مقام نبوت- ..... ص : ١٢٠ ..... ٣٩١
- مقام رسالت- ..... ص : ١٢٠ ..... ٣٩١
- مقام امامت- ..... ص : ١٢٠ ..... ٣٩٢
- ٣- امامت یا آخرین سیر تکاملی ابراهیم- ..... ص : ١٢٠ ..... ٣٩٢
- سورة البقرة (٢) : آية ١٢٥] ..... ص : ١٢١ ..... ٣٩٢
- سورة البقرة (٢) : آية ١٢٦] ..... ص : ١٢٢ ..... ٣٩٣

- سورة البقرة (٢) : آية [١٢٧] ..... ص : ١٢٢ ..... ٣٩٣
- سورة البقرة (٢) : آية [١٢٨] ..... ص : ١٢٣ ..... ٣٩٣
- سورة البقرة (٢) : آية [١٢٩] ..... ص : ١٢٣ ..... ٣٩٤
- اشاره ٣٩٤
- پیامبری از میان خود آنها- ..... ص : ١٢٣ ..... ٣٩٤
- سورة البقرة (٢) : آية [١٣٠] ..... ص : ١٢٤ ..... ٣٩٤
- سورة البقرة (٢) : آية [١٣١] ..... ص : ١٢٤ ..... ٣٩٤
- سورة البقرة (٢) : آية [١٣٢] ..... ص : ١٢٤ ..... ٣٩٥
- سورة البقرة (٢) : آية [١٣٣] ..... ص : ١٢٥ ..... ٣٩٥
- اشاره ٣٩٥
- شأن نزول: ..... ص : ١٢٥ ..... ٣٩٥
- تفسير: ..... ص : ١٢٥ ..... ٣٩٥
- سورة البقرة (٢) : آية [١٣٤] ..... ص : ١٢٥ ..... ٣٩٦
- سورة البقرة (٢) : آية [١٣٥] ..... ص : ١٢٦ ..... ٣٩٦
- اشاره ٣٩٦
- شأن نزول: ..... ص : ١٢٦ ..... ٣٩٦
- تفسير: ..... ص : ١٢٦ ..... ٣٩٦
- سورة البقرة (٢) : آية [١٣٦] ..... ص : ١٢٦ ..... ٣٩٧
- سورة البقرة (٢) : آية [١٣٧] ..... ص : ١٢٧ ..... ٣٩٧
- سورة البقرة (٢) : آية [١٣٨] ..... ص : ١٢٧ ..... ٣٩٧
- سورة البقرة (٢) : آية [١٣٩] ..... ص : ١٢٧ ..... ٣٩٧
- سورة البقرة (٢) : آية [١٤٠] ..... ص : ١٢٨ ..... ٣٩٨
- سورة البقرة (٢) : آية [١٤١] ..... ص : ١٢٨ ..... ٣٩٨
- أغاز جزء دوم قرآن مجید ..... ص : ١٢٩ ..... ٣٩٨
- ادامه سوره بقره ..... ص : ١٢٩ ..... ٣٩٨
- سورة البقرة (٢) : آية [١٤٢] ..... ص : ١٢٩ ..... ٣٩٨

- سورة البقرة (٢) : آية [١٤٣] ..... ص : ١٢٩ ..... ٣٩٩
- اشاره ٣٩٩
- اسرار تغيير قبله- ..... ص : ١٣١ ..... ٤٠٠
- سورة البقرة (٢) : آية [١٤٤] ..... ص : ١٣١ ..... ٤٠٠
- سورة البقرة (٢) : آية [١٤٥] ..... ص : ١٣٢ ..... ٤٠١
- سورة البقرة (٢) : آية [١٤٦] ..... ص : ١٣٣ ..... ٤٠١
- سورة البقرة (٢) : آية [١٤٧] ..... ص : ١٣٣ ..... ٤٠٢
- سورة البقرة (٢) : آية [١٤٨] ..... ص : ١٣٣ ..... ٤٠٢
- سورة البقرة (٢) : آية [١٤٩] ..... ص : ١٣٤ ..... ٤٠٢
- سورة البقرة (٢) : آية [١٥٠] ..... ص : ١٣٤ ..... ٤٠٢
- سورة البقرة (٢) : آية [١٥١] ..... ص : ١٣٥ ..... ٤٠٣
- سورة البقرة (٢) : آية [١٥٢] ..... ص : ١٣٦ ..... ٤٠٤
- اشاره ٤٠٤
- ذكر خدا چيست؟- ..... ص : ١٣٧ ..... ٤٠٤
- سورة البقرة (٢) : آية [١٥٣] ..... ص : ١٣٧ ..... ٤٠٤
- سورة البقرة (٢) : آية [١٥٤] ..... ص : ١٣٨ ..... ٤٠٥
- اشاره ٤٠٥
- شأن نزول: ..... ص : ١٣٨ ..... ٤٠٥
- تفسير: ..... ص : ١٣٨ ..... ٤٠٥
- سورة البقرة (٢) : آية [١٥٥] ..... ص : ١٣٨ ..... ٤٠٦
- سورة البقرة (٢) : آية [١٥٦] ..... ص : ١٣٩ ..... ٤٠٦
- سورة البقرة (٢) : آية [١٥٧] ..... ص : ١٣٩ ..... ٤٠٧
- اشاره ٤٠٧
- نکتهها ..... ص : ١٤٠ ..... ٤٠٧
- ١- چرا خدا مردم را آزمایش می کند؟ ..... ص : ١٤٠ ..... ٤٠٧
- ٢- آزمایش خدا همگانی است- ..... ص : ١٤٠ ..... ٤٠٧

- ۴۰۸ ..... ۳- رمز پیروزی در امتحان- ..... ص : ۱۴۱
- ۴۰۸ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۱۵۸ [..... ص : ۱۴۱
- ۴۰۸ ..... اشاره
- ۴۰۸ ..... شأن نزول: ..... ص : ۱۴۱
- ۴۰۸ ..... تفسیر: ..... ص : ۱۴۱
- ۴۰۸ ..... اشاره
- ۴۰۹ ..... ۱- صفا و مروه- ..... ص : ۱۴۲
- ۴۰۹ ..... ۲- جنبه تاریخی صفا و مروه- ..... ص : ۱۴۲
- ۴۱۰ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۱۵۹ [..... ص : ۱۴۴
- ۴۱۰ ..... اشاره
- ۴۱۰ ..... شأن نزول: ..... ص : ۱۴۴
- ۴۱۰ ..... تفسیر: ..... ص : ۱۴۴
- ۴۱۱ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۱۶۰ [..... ص : ۱۴۴
- ۴۱۱ ..... اشاره
- ۴۱۱ ..... کتمان حق در احادیث اسلامی- ..... ص : ۱۴۵
- ۴۱۱ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۱۶۱ [..... ص : ۱۴۵
- ۴۱۲ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۱۶۲ [..... ص : ۱۴۶
- ۴۱۲ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۱۶۳ [..... ص : ۱۴۶
- ۴۱۲ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۱۶۴ [..... ص : ۱۴۶
- ۴۱۳ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۱۶۵ [..... ص : ۱۴۸
- ۴۱۴ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۱۶۶ [..... ص : ۱۴۹
- ۴۱۴ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۱۶۷ [..... ص : ۱۴۹
- ۴۱۴ ..... سورة البقرة (۲) : آیه ۱۶۸ [..... ص : ۱۴۹
- ۴۱۴ ..... اشاره
- ۴۱۴ ..... شأن نزول: ..... ص : ۱۴۹
- ۴۱۵ ..... تفسیر: ..... ص : ۱۵۰

- سورة البقرة (٢) : آية [١٦٩] ..... ص : ١٥٠ ..... ٤١٥
- اشاره ٤١٥
- انحرافات تدريجي - ..... ص : ١٥٠ ..... ٤١٥
- سورة البقرة (٢) : آية [١٧٠] ..... ص : ١٥٠ ..... ٤١٥
- سورة البقرة (٢) : آية [١٧١] ..... ص : ١٥١ ..... ٤١٦
- سورة البقرة (٢) : آية [١٧٢] ..... ص : ١٥١ ..... ٤١٦
- سورة البقرة (٢) : آية [١٧٣] ..... ص : ١٥٢ ..... ٤١٦
- سورة البقرة (٢) : آية [١٧٤] ..... ص : ١٥٢ ..... ٤١٧
- اشاره ٤١٧
- شأن نزول: ..... ص : ١٥٢ ..... ٤١٧
- تفسير: ..... ص : ١٥٣ ..... ٤١٧
- سورة البقرة (٢) : آية [١٧٥] ..... ص : ١٥٣ ..... ٤١٨
- سورة البقرة (٢) : آية [١٧٦] ..... ص : ١٥٤ ..... ٤١٨
- سورة البقرة (٢) : آية [١٧٧] ..... ص : ١٥٤ ..... ٤١٨
- تفسير: ..... ص : ١٥٤ ..... ٤١٩
- سورة البقرة (٢) : آية [١٧٨] ..... ص : ١٥٦ ..... ٤٢٠
- اشاره ٤٢٠
- شأن نزول: ..... ص : ١٥٦ ..... ٤٢٠
- تفسير: ..... ص : ١٥٦ ..... ٤٢٠
- سورة البقرة (٢) : آية [١٧٩] ..... ص : ١٥٨ ..... ٤٢١
- اشاره ٤٢١
- آيا خون مرد رنگين تر است؟ ..... ص : ١٥٨ ..... ٤٢١
- سورة البقرة (٢) : آية [١٨٠] ..... ص : ١٥٨ ..... ٤٢٢
- سورة البقرة (٢) : آية [١٨١] ..... ص : ١٥٩ ..... ٤٢٢
- سورة البقرة (٢) : آية [١٨٢] ..... ص : ١٥٩ ..... ٤٢٣
- اشاره ٤٢٣

- ۴۲۳ ..... ۱۶۰ - فلسفه وصیت: ..... ص : ۱۶۰
- ۴۲۳ ..... ۱۶۰ - عدالت در وصیت: ..... ص : ۱۶۰
- ۴۲۴ ..... ۱۶۱ - سورة البقرة (۲) : آیه [۱۸۳] ..... ص : ۱۶۱
- ۴۲۴ ..... ۱۶۱ - سورة البقرة (۲) : آیه [۱۸۴] ..... ص : ۱۶۱
- ۴۲۴ ..... ۱۶۲ - سورة البقرة (۲) : آیه [۱۸۵] ..... ص : ۱۶۲
- ۴۲۴ ..... اشاره
- ۴۲۵ ..... ۱۶۲ - اثرات تربیتی، اجتماعی و بهداشتی روزه- ..... ص : ۱۶۲
- ۴۲۵ ..... اشاره
- ۴۲۵ ..... ۱۶۳ - اثر اجتماعی روزه- ..... ص : ۱۶۳
- ۴۲۵ ..... ۱۶۳ - اثر بهداشتی و درمانی روزه- ..... ص : ۱۶۳
- ۴۲۶ ..... ۱۶۴ - روزه در اتمتهای پیشین- ..... ص : ۱۶۴
- ۴۲۶ ..... ۱۶۴ - امتیاز ماه مبارک رمضان- ..... ص : ۱۶۴
- ۴۲۶ ..... ۱۶۴ - سورة البقرة (۲) : آیه [۱۸۶] ..... ص : ۱۶۴
- ۴۲۶ ..... اشاره
- ۴۲۷ ..... ۱۶۴ - شأن نزول: ..... ص : ۱۶۴
- ۴۲۷ ..... ۱۶۵ - تفسیر: ..... ص : ۱۶۵
- ۴۲۷ ..... ۱۶۶ - سورة البقرة (۲) : آیه [۱۸۷] ..... ص : ۱۶۶
- ۴۲۸ ..... اشاره
- ۴۲۸ ..... ۱۶۶ - شأن نزول: ..... ص : ۱۶۶
- ۴۲۸ ..... ۱۶۶ - تفسیر: ..... ص : ۱۶۶
- ۴۲۸ ..... اشاره
- ۴۲۹ ..... ۱۶۸ - آغاز و پایان، تقواست- ..... ص : ۱۶۸
- ۴۲۹ ..... ۱۶۸ - سورة البقرة (۲) : آیه [۱۸۸] ..... ص : ۱۶۸
- ۴۲۹ ..... اشاره
- ۴۳۰ ..... ۱۶۹ - رشوه‌خواری بلای بزرگ جامعه‌ها! ..... ص : ۱۶۹
- ۴۳۱ ..... ۱۷۰ - سورة البقرة (۲) : آیه [۱۸۹] ..... ص : ۱۷۰

- ۴۳۱ ..... اشاره
- ۴۳۱ ..... شأن نزول: ..... ص : ۱۷۰
- ۴۳۱ ..... تفسیر: ..... ص : ۱۷۰
- ۴۳۱ ..... اشاره
- ۴۳۲ ..... سوالات مختلف از شخص پیامبر- ..... ص : ۱۷۱
- ۴۳۲ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۹۰] ..... ص : ۱۷۲
- ۴۳۲ ..... اشاره
- ۴۳۲ ..... شأن نزول: ..... ص : ۱۷۲
- ۴۳۲ ..... تفسیر: ..... ص : ۱۷۲
- ۴۳۳ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۹۱] ..... ص : ۱۷۲
- ۴۳۴ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۹۲] ..... ص : ۱۷۳
- ۴۳۴ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۹۳] ..... ص : ۱۷۳
- ۴۳۴ ..... اشاره
- ۴۳۴ ..... مسأله جهاد در اسلام: ..... ص : ۱۷۴
- ۴۳۴ ..... اشاره
- ۴۳۴ ..... ۱- جهاد برای خاموش کردن فتنه‌ها- ..... ص : ۱۷۴
- ۴۳۵ ..... ۲- جهاد دفاعی- ..... ص : ۱۷۴
- ۴۳۵ ..... ۳- جهاد برای محو شرک و بت پرستی- ..... ص : ۱۷۵
- ۴۳۵ ..... ۴- جهاد برای حمایت از مظلومان- ..... ص : ۱۷۵
- ۴۳۵ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۹۴] ..... ص : ۱۷۶
- ۴۳۶ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۹۵] ..... ص : ۱۷۷
- ۴۳۶ ..... اشاره
- ۴۳۷ ..... انفاق سبب پیشگیری از هلاکت جامعه است!- ..... ص : ۱۷۷
- ۴۳۷ ..... سورة البقرة (۲) : آیه [۱۹۶] ..... ص : ۱۷۷
- ۴۳۷ ..... اشاره
- ۴۳۸ ..... اهمیت حج در میان وظایف اسلامی! ..... ص : ۱۷۹

- ٤٣٨ ..... اقسام حج: ..... ص : ١٧٩
- ٤٣٩ ..... سورة البقرة (٢) : آية [١٩٧] ..... ص : ١٨٠
- ٤٣٩ ..... سورة البقرة (٢) : آية [١٩٨] ..... ص : ١٨١
- ٤٤٠ ..... سورة البقرة (٢) : آية [١٩٩] ..... ص : ١٨١
- ٤٤٠ ..... اشاره
- ٤٤٠ ..... نكتهها: ..... ص : ١٨٢
- ٤٤٠ ..... ١- نخستين موقف حج- ..... ص : ١٨٢
- ٤٤١ ..... ٢- مشعر الحرام: دوّمين موقف حج- ..... ص : ١٨٣
- ٤٤١ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٠٠] ..... ص : ١٨٣
- ٤٤١ ..... اشاره
- ٤٤١ ..... شأن نزول: ..... ص : ١٨٣
- ٤٤١ ..... تفسير: ..... ص : ١٨٣
- ٤٤٢ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٠١] ..... ص : ١٨٤
- ٤٤٢ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٠٢] ..... ص : ١٨٤
- ٤٤٢ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٠٣] ..... ص : ١٨٤
- ٤٤٣ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٠٤] ..... ص : ١٨٥
- ٤٤٣ ..... اشاره
- ٤٤٣ ..... شأن نزول: ..... ص : ١٨٥
- ٤٤٣ ..... تفسير: ..... ص : ١٨٥
- ٤٤٣ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٠٥] ..... ص : ١٨٦
- ٤٤٤ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٠٦] ..... ص : ١٨٦
- ٤٤٤ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٠٧] ..... ص : ١٨٦
- ٤٤٤ ..... اشاره
- ٤٤٤ ..... شأن نزول: ..... ص : ١٨٦
- ٤٤٤ ..... تفسير: ..... ص : ١٨٦
- ٤٤٥ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٠٨] ..... ص : ١٨٧

- ٤٤٥ ..... سورة البقرة (٢) : آية ٢٠٩ [..... ص : ١٨٨
- ٤٤٦ ..... سورة البقرة (٢) : آية ٢١٠ [..... ص : ١٨٨
- ٤٤٦ ..... اشاره -
- ٤٤٦ ..... رؤيت خداوند- ..... ص : ١٨٩
- ٤٤٦ ..... سورة البقرة (٢) : آية ٢١١ [..... ص : ١٨٩
- ٤٤٧ ..... سورة البقرة (٢) : آية ٢١٢ [..... ص : ١٩٠
- ٤٤٧ ..... اشاره -
- ٤٤٧ ..... شأن نزول: ..... ص : ١٩٠
- ٤٤٧ ..... تفسير: ..... ص : ١٩٠
- ٤٤٨ ..... سورة البقرة (٢) : آية ٢١٣ [..... ص : ١٩١
- ٤٤٩ ..... سورة البقرة (٢) : آية ٢١٤ [..... ص : ١٩٢
- ٤٤٩ ..... اشاره -
- ٤٤٩ ..... شأن نزول: ..... ص : ١٩٢
- ٤٤٩ ..... تفسير: ..... ص : ١٩٣
- ٤٥٠ ..... سورة البقرة (٢) : آية ٢١٥ [..... ص : ١٩٣
- ٤٥٠ ..... اشاره -
- ٤٥٠ ..... شأن نزول: ..... ص : ١٩٣
- ٤٥٠ ..... تفسير: ..... ص : ١٩٣
- ٤٥١ ..... سورة البقرة (٢) : آية ٢١٦ [..... ص : ١٩٤
- ٤٥١ ..... سورة البقرة (٢) : آية ٢١٧ [..... ص : ١٩٥
- ٤٥١ ..... اشاره -
- ٤٥١ ..... شأن نزول: ..... ص : ١٩٥
- ٤٥٢ ..... تفسير: ..... ص : ١٩٦
- ٤٥٢ ..... سورة البقرة (٢) : آية ٢١٨ [..... ص : ١٩٧
- ٤٥٢ ..... سورة البقرة (٢) : آية ٢١٩ [..... ص : ١٩٧
- ٤٥٢ ..... اشاره -

- ٤٥٣ ..... شأن نزول: ..... ص : ١٩٧
- ٤٥٣ ..... تفسير: ..... ص : ١٩٧
- ٤٥٤ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٢٠] ..... ص : ١٩٨
- ٤٥٤ ..... اشاره -.....
- ٤٥٤ ..... شأن نزول: ..... ص : ١٩٨
- ٤٥٤ ..... تفسير: ..... ص : ١٩٩
- ٤٥٥ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٢١] ..... ص : ١٩٩
- ٤٥٥ ..... اشاره -.....
- ٤٥٥ ..... شأن نزول: ..... ص : ١٩٩
- ٤٥٥ ..... تفسير: ..... ص : ٢٠٠
- ٤٥٦ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٢٢] ..... ص : ٢٠١
- ٤٥٦ ..... اشاره -.....
- ٤٥٦ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢٠١
- ٤٥٧ ..... تفسير: ..... ص : ٢٠٢
- ٤٥٧ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٢٣] ..... ص : ٢٠٢
- ٤٥٨ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٢٤] ..... ص : ٢٠٣
- ٤٥٨ ..... اشاره -.....
- ٤٥٨ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢٠٣
- ٤٥٨ ..... تفسير: ..... ص : ٢٠٣
- ٤٥٨ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٢٥] ..... ص : ٢٠٣
- ٤٥٩ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٢٦] ..... ص : ٢٠٤
- ٤٥٩ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٢٧] ..... ص : ٢٠٥
- ٤٥٩ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٢٨] ..... ص : ٢٠٥
- ٤٦٠ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٢٩] ..... ص : ٢٠٦
- ٤٦٠ ..... اشاره -.....
- ٤٦١ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢٠٦

- ٤٦١ ..... تفسير: ..... ص : ٢٠٧
- ٤٦٢ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٣٠] ..... ص : ٢٠٨
- ٤٦٢ ..... اشاره
- ٤٦٢ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢٠٨
- ٤٦٢ ..... تفسير: ..... ص : ٢٠٨
- ٤٦٢ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٣١] ..... ص : ٢٠٨
- ٤٦٣ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٣٢] ..... ص : ٢١٠
- ٤٦٣ ..... اشاره
- ٤٦٣ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢١٠
- ٤٦٣ ..... تفسير: ..... ص : ٢١٠
- ٤٦٤ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٣٣] ..... ص : ٢١١
- ٤٦٥ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٣٤] ..... ص : ٢١٣
- ٤٦٦ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٣٥] ..... ص : ٢١٤
- ٤٦٧ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٣٦] ..... ص : ٢١٤
- ٤٦٧ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٣٧] ..... ص : ٢١٥
- ٤٦٨ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٣٨] ..... ص : ٢١٦
- ٤٦٨ ..... اشاره
- ٤٦٨ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢١٦
- ٤٦٨ ..... تفسير: ..... ص : ٢١٦
- ٤٦٨ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٣٩] ..... ص : ٢١٧
- ٤٦٩ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٤٠] ..... ص : ٢١٧
- ٤٦٩ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٤١] ..... ص : ٢١٨
- ٤٧٠ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٤٢] ..... ص : ٢١٨
- ٤٧٠ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٤٣] ..... ص : ٢١٩
- ٤٧٠ ..... اشاره
- ٤٧٠ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢١٩

- ٤٧٠ ..... تفسير: ..... ص : ٢١٩
- ٤٧١ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٤٤] ..... ص : ٢٢٠
- ٤٧١ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٤٥] ..... ص : ٢٢٠
- ٤٧١ ..... اشاره
- ٤٧١ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢٢٠
- ٤٧١ ..... تفسير: ..... ص : ٢٢٠
- ٤٧٢ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٤٦] ..... ص : ٢٢١
- ٤٧٣ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٤٧] ..... ص : ٢٢٢
- ٤٧٤ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٤٨] ..... ص : ٢٢٣
- ٤٧٤ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٤٩] ..... ص : ٢٢٣
- ٤٧٤ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٥٠] ..... ص : ٢٢٤
- ٤٧٥ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٥١] ..... ص : ٢٢٥
- ٤٧٥ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٥٢] ..... ص : ٢٢٦
- ٤٧٦ ..... آغاز جزء سوم قرآن مجید ..... ص : ٢٢٦
- ٤٧٦ ..... ادامه سوره بقره ..... ص : ٢٢٦
- ٤٧٦ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٥٣] ..... ص : ٢٢٦
- ٤٧٧ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٥٤] ..... ص : ٢٢٧
- ٤٧٧ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٥٥] ..... ص : ٢٢٨
- ٤٧٧ ..... اشاره
- ٤٧٧ ..... تفسير: ..... ص : ٢٢٨
- ٤٧٩ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٥٦] ..... ص : ٢٣١
- ٤٧٩ ..... اشاره
- ٤٧٩ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢٣١
- ٤٧٩ ..... تفسير: ..... ص : ٢٣١
- ٤٨٠ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٥٧] ..... ص : ٢٣٢
- ٤٨٠ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٥٨] ..... ص : ٢٣٢

٤٨١	سورة البقرة (٢) : آية [٢٥٩] ..... ص : ٢٣٣
٤٨٢	سورة البقرة (٢) : آية [٢٦٠] ..... ص : ٢٣٥
٤٨٣	سورة البقرة (٢) : آية [٢٦١] ..... ص : ٢٣٦
٤٨٣	اشاره
٤٨٣	انفاق يكي از مهمترين طرق حل مشكل فاصله طبقاتي ..... ص : ٢٣٦
٤٨٣	سورة البقرة (٢) : آية [٢٦٢] ..... ص : ٢٣٧
٤٨٤	سورة البقرة (٢) : آية [٢٦٣] ..... ص : ٢٣٧
٤٨٤	سورة البقرة (٢) : آية [٢٦٤] ..... ص : ٢٣٨
٤٨٥	سورة البقرة (٢) : آية [٢٦٥] ..... ص : ٢٣٩
٤٨٥	سورة البقرة (٢) : آية [٢٦٦] ..... ص : ٢٣٩
٤٨٦	سورة البقرة (٢) : آية [٢٦٧] ..... ص : ٢٤٠
٤٨٦	اشاره
٤٨٦	شأن نزول: ..... ص : ٢٤٠
٤٨٦	تفسير: ..... ص : ٢٤٠
٤٨٧	سورة البقرة (٢) : آية [٢٦٨] ..... ص : ٢٤١
٤٨٧	سورة البقرة (٢) : آية [٢٦٩] ..... ص : ٢٤٢
٤٨٨	سورة البقرة (٢) : آية [٢٧٠] ..... ص : ٢٤٣
٤٨٨	سورة البقرة (٢) : آية [٢٧١] ..... ص : ٢٤٣
٤٨٨	سورة البقرة (٢) : آية [٢٧٢] ..... ص : ٢٤٤
٤٨٨	اشاره
٤٨٩	شأن نزول: ..... ص : ٢٤٤
٤٨٩	تفسير: ..... ص : ٢٤٤
٤٨٩	سورة البقرة (٢) : آية [٢٧٣] ..... ص : ٢٤٤
٤٨٩	اشاره
٤٨٩	شأن نزول: ..... ص : ٢٤٤
٤٩٠	تفسير: ..... ص : ٢٤٥

- ٤٩٠ ..... اشاره
- ٤٩٠ ..... سؤال كردن بدون حاجت حرام است- ..... ص : ٢٤٦
- ٤٩١ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٧٤] ..... ص : ٢٤٦
- ٤٩١ ..... اشاره
- ٤٩١ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢٤٦
- ٤٩١ ..... تفسير: ..... ص : ٢٤٦
- ٤٩١ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٧٥] ..... ص : ٢٤٧
- ٤٩٢ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٧٦] ..... ص : ٢٤٨
- ٤٩٢ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٧٧] ..... ص : ٢٤٨
- ٤٩٣ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٧٨] ..... ص : ٢٤٩
- ٤٩٣ ..... اشاره
- ٤٩٣ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢٤٩
- ٤٩٣ ..... تفسير: ..... ص : ٢٤٩
- ٤٩٣ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٧٩] ..... ص : ٢٤٩
- ٤٩٤ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٨٠] ..... ص : ٢٥٠
- ٤٩٤ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٨١] ..... ص : ٢٥٠
- ٤٩٥ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٨٢] ..... ص : ٢٥١
- ٤٩٧ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٨٣] ..... ص : ٢٥٥
- ٤٩٨ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٨٤] ..... ص : ٢٥٦
- ٤٩٨ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٨٥] ..... ص : ٢٥٦
- ٤٩٨ ..... اشاره
- ٤٩٨ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢٥٦
- ٤٩٨ ..... تفسير: ..... ص : ٢٥٧
- ٤٩٩ ..... سورة البقرة (٢) : آية [٢٨٦] ..... ص : ٢٥٧
- ٥٠٠ ..... سورة آل عمران ..... ص : ٢٥٩
- ٥٠٠ ..... اشاره

..... ٢٥٩	محتواى سوره:	ص : ٢٥٩
..... ٢٥٩	شأن نزول:	ص : ٢٥٩
..... ٢٦١	سورة الفاتحة (١): آية [٣]	ص : ٢٦١
..... ٢٦١	تفسير:	ص : ٢٦١
..... ٢٦١	سورة آل عمران (٣): آية [٢]	ص : ٢٦١
..... ٢٦١	سورة آل عمران (٣): آية [٣]	ص : ٢٦١
..... ٢٦١	سورة آل عمران (٣): آية [٤]	ص : ٢٦١
..... ٢٦٢	سورة آل عمران (٣): آية [٥]	ص : ٢٦٢
..... ٢٦٢	سورة آل عمران (٣): آية [٦]	ص : ٢٦٢
..... ٢٦٢	سورة آل عمران (٣): آية [٧]	ص : ٢٦٢
.....	اشاره	
..... ٢٦٢	شأن نزول:	ص : ٢٦٢
..... ٢٦٣	تفسير:	ص : ٢٦٣
..... ٢٦٤	سورة آل عمران (٣): آية [٨]	ص : ٢٦٤
..... ٢٦٤	سورة آل عمران (٣): آية [٩]	ص : ٢٦٤
..... ٢٦٥	سورة آل عمران (٣): آية [١٠]	ص : ٢٦٥
..... ٢٦٥	سورة آل عمران (٣): آية [١١]	ص : ٢٦٥
..... ٢٦٥	سورة آل عمران (٣): آية [١٢]	ص : ٢٦٥
.....	اشاره	
..... ٢٦٥	شأن نزول:	ص : ٢٦٥
..... ٢٦٥	تفسير:	ص : ٢٦٥
..... ٢٦٦	سورة آل عمران (٣): آية [١٣]	ص : ٢٦٦
.....	اشاره	
..... ٢٦٦	شأن نزول:	ص : ٢٦٦
..... ٢٦٦	تفسير:	ص : ٢٦٦
..... ٢٦٧	سورة آل عمران (٣): آية [١٤]	ص : ٢٦٧

٥٠٧	سورة آل عمران(٣): آية ١٥] ..... ص : ٢٦٧
٥٠٨	سورة آل عمران(٣): آية ١٦] ..... ص : ٢٦٨
٥٠٨	سورة آل عمران(٣): آية ١٨] ..... ص : ٢٦٩
٥٠٩	سورة آل عمران(٣): آية ١٩] ..... ص : ٢٧٠
٥٠٩	سورة آل عمران(٣): آية ٢٠] ..... ص : ٢٧١
٥١٠	سورة آل عمران(٣): آية ٢١] ..... ص : ٢٧٢
٥١٠	سورة آل عمران(٣): آية ٢٢] ..... ص : ٢٧٢
٥١٠	سورة آل عمران(٣): آية ٢٣] ..... ص : ٢٧٢
٥١٠	اشاره
٥١٠	شأن نزول: ..... ص : ٢٧٢
٥١١	تفسير: ..... ص : ٢٧٣
٥١١	سورة آل عمران(٣): آية ٢٤] ..... ص : ٢٧٣
٥١٢	سورة آل عمران(٣): آية ٢٥] ..... ص : ٢٧٤
٥١٢	سورة آل عمران(٣): آية ٢٦] ..... ص : ٢٧٤
٥١٢	اشاره
٥١٢	شأن نزول: ..... ص : ٢٧٤
٥١٢	تفسير: ..... ص : ٢٧٤
٥١٣	سورة آل عمران(٣): آية ٢٧] ..... ص : ٢٧٥
٥١٣	سورة آل عمران(٣): آية ٢٨] ..... ص : ٢٧٥
٥١٤	سورة آل عمران(٣): آية ٢٩] ..... ص : ٢٧٦
٥١٤	سورة آل عمران(٣): آية ٣٠] ..... ص : ٢٧٧
٥١٤	سورة آل عمران(٣): آية ٣١] ..... ص : ٢٧٧
٥١٤	اشاره
٥١٤	شأن نزول: ..... ص : ٢٧٧
٥١٥	تفسير: ..... ص : ٢٧٧
٥١٥	سورة آل عمران(٣): آية ٣٢] ..... ص : ٢٧٨

٥١٥	سورة آل عمران(٣): آية [٣٣] ..... ص : ٢٧٨
٥١٥	سورة آل عمران(٣): آية [٣٤] ..... ص : ٢٧٨
٥١٦	سورة آل عمران(٣): آية [٣٥] ..... ص : ٢٧٩
٥١٦	سورة آل عمران(٣): آية [٣٦] ..... ص : ٢٧٩
٥١٧	سورة آل عمران(٣): آية [٣٧] ..... ص : ٢٨٠
٥١٧	سورة آل عمران(٣): آية [٣٨] ..... ص : ٢٨١
٥١٧	سورة آل عمران(٣): آية [٣٩] ..... ص : ٢٨١
٥١٨	سورة آل عمران(٣): آية [٤٠] ..... ص : ٢٨٢
٥١٨	سورة آل عمران(٣): آية [٤١] ..... ص : ٢٨٢
٥١٨	سورة آل عمران(٣): آية [٤٢] ..... ص : ٢٨٢
٥١٩	سورة آل عمران(٣): آية [٤٣] ..... ص : ٢٨٣
٥١٩	سورة آل عمران(٣): آية [٤٤] ..... ص : ٢٨٣
٥١٩	سورة آل عمران(٣): آية [٤٥] ..... ص : ٢٨٣
٥٢٠	سورة آل عمران(٣): آية [٤٦] ..... ص : ٢٨٤
٥٢٠	سورة آل عمران(٣): آية [٤٧] ..... ص : ٢٨٤
٥٢٠	سورة آل عمران(٣): آية [٤٨] ..... ص : ٢٨٤
٥٢٠	سورة آل عمران(٣): آية [٤٩] ..... ص : ٢٨٥
٥٢١	سورة آل عمران(٣): آية [٥٠] ..... ص : ٢٨٦
٥٢١	سورة آل عمران(٣): آية [٥١] ..... ص : ٢٨٦
٥٢٢	سورة آل عمران(٣): آية [٥٢] ..... ص : ٢٨٧
٥٢٢	سورة آل عمران(٣): آية [٥٣] ..... ص : ٢٨٧
٥٢٢	سورة آل عمران(٣): آية [٥٤] ..... ص : ٢٨٧
٥٢٢	سورة آل عمران(٣): آية [٥٥] ..... ص : ٢٨٨
٥٢٣	سورة آل عمران(٣): آية [٥٦] ..... ص : ٢٨٨
٥٢٣	سورة آل عمران(٣): آية [٥٧] ..... ص : ٢٨٩
٥٢٣	سورة آل عمران(٣): آية [٥٨] ..... ص : ٢٨٩

- سورة آل عمران(٣): آية ٥٩ ..... ص : ٢٨٩ ----- ٥٢٤
- اشاره ----- ٥٢٤
- شأن نزول: ..... ص : ٢٨٩ ----- ٥٢٤
- تفسير: ..... ص : ٢٨٩ ----- ٥٢٤
- سورة آل عمران(٣): آية ٦٠ ..... ص : ٢٩٠ ----- ٥٢٤
- سورة آل عمران(٣): آية ٦١ ..... ص : ٢٩٠ ----- ٥٢٥
- اشاره ----- ٥٢٥
- شأن نزول: ..... ص : ٢٩٠ ----- ٥٢٥
- تفسير: ..... ص : ٢٩٠ ----- ٥٢٥
- سورة آل عمران(٣): آية ٦٢ ..... ص : ٢٩١ ----- ٥٢٥
- سورة آل عمران(٣): آية ٦٣ ..... ص : ٢٩١ ----- ٥٢٦
- سورة آل عمران(٣): آية ٦٤ ..... ص : ٢٩١ ----- ٥٢٦
- سورة آل عمران(٣): آية ٦٥ ..... ص : ٢٩٢ ----- ٥٢٧
- اشاره ----- ٥٢٧
- شأن نزول: ..... ص : ٢٩٢ ----- ٥٢٧
- تفسير: ..... ص : ٢٩٢ ----- ٥٢٧
- سورة آل عمران(٣): آية ٦٦ ..... ص : ٢٩٢ ----- ٥٢٧
- سورة آل عمران(٣): آية ٦٧ ..... ص : ٢٩٣ ----- ٥٢٧
- سورة آل عمران(٣): آية ٦٨ ..... ص : ٢٩٣ ----- ٥٢٨
- سورة آل عمران(٣): آية ٦٩ ..... ص : ٢٩٤ ----- ٥٢٨
- اشاره ----- ٥٢٨
- شأن نزول: ..... ص : ٢٩٤ ----- ٥٢٨
- تفسير: ..... ص : ٢٩٤ ----- ٥٢٨
- سورة آل عمران(٣): آية ٧٠ ..... ص : ٢٩٤ ----- ٥٢٩
- سورة آل عمران(٣): آية ٧١ ..... ص : ٢٩٤ ----- ٥٢٩
- سورة آل عمران(٣): آية ٧٢ ..... ص : ٢٩٥ ----- ٥٢٩

- ۵۲۹ ..... اشاره
- ۵۲۹ ..... شأن نزول: ..... ص : ۲۹۵
- ۵۳۰ ..... تفسیر: ..... ص : ۲۹۵
- ۵۳۰ ..... سورة آل عمران(۳): آیه [۷۳] ..... ص : ۲۹۵
- ۵۳۰ ..... سورة آل عمران(۳): آیه [۷۴] ..... ص : ۲۹۶
- ۵۳۰ ..... اشاره
- ۵۳۱ ..... توطئه‌های کهن! ..... ص : ۲۹۶
- ۵۳۱ ..... سورة آل عمران(۳): آیه [۷۵] ..... ص : ۲۹۷
- ۵۳۱ ..... اشاره
- ۵۳۱ ..... شأن نزول: ..... ص : ۲۹۷
- ۵۳۱ ..... تفسیر: ..... ص :
- ۵۳۲ ..... سورة آل عمران(۳): آیه [۷۶] ..... ص : ۲۹۸
- ۵۳۲ ..... سورة آل عمران(۳): آیه [۷۷] ..... ص : ۲۹۸
- ۵۳۲ ..... اشاره
- ۵۳۲ ..... شأن نزول: ..... ص : ۲۹۸
- ۵۳۲ ..... تفسیر: ..... ص : ۲۹۹
- ۵۳۴ ..... سورة آل عمران(۳): آیه [۷۸] ..... ص : ۳۰۰
- ۵۳۴ ..... اشاره
- ۵۳۴ ..... شأن نزول: ..... ص : ۳۰۰
- ۵۳۴ ..... تفسیر: ..... ص : ۳۰۰
- ۵۳۴ ..... سورة آل عمران(۳): آیه [۷۹] ..... ص : ۳۰۰
- ۵۳۴ ..... اشاره
- ۵۳۴ ..... شأن نزول: ..... ص : ۳۰۰
- ۵۳۵ ..... تفسیر: ..... ص : ۳۰۰
- ۵۳۵ ..... سورة آل عمران(۳): آیه [۸۰] ..... ص : ۳۰۱
- ۵۳۶ ..... سورة آل عمران(۳): آیه [۸۱] ..... ص : ۳۰۲

سورة آل عمران(۳): آية ۸۲] ..... ص : ۳۰۳	۵۳۶
سورة آل عمران(۳): آية ۸۳] ..... ص : ۳۰۳	۵۳۶
سورة آل عمران(۳): آية ۸۴] ..... ص : ۳۰۳	۵۳۷
سورة آل عمران(۳): آية ۸۵] ..... ص : ۳۰۴	۵۳۷
سورة آل عمران(۳): آية ۸۶] ..... ص : ۳۰۴	۵۳۷
اشاره	۵۳۷
شأن نزول: ..... ص : ۳۰۴	۵۳۷
تفسير: ..... ص : ۳۰۴	۵۳۸
سورة آل عمران(۳): آية ۸۷] ..... ص : ۳۰۵	۵۳۸
سورة آل عمران(۳): آية ۸۸] ..... ص : ۳۰۵	۵۳۸
سورة آل عمران(۳): آية ۸۹] ..... ص : ۳۰۵	۵۳۸
سورة آل عمران(۳): آية ۹۰] ..... ص : ۳۰۵	۵۳۹
اشاره	۵۳۹
شأن نزول: ..... ص : ۳۰۵	۵۳۹
تفسير: ..... ص : ۳۰۵	۵۳۹
سورة آل عمران(۳): آية ۹۱] ..... ص : ۳۰۶	۵۳۹
أغاز جزء چهارم قرآن مجيد ..... ص : ۳۰۶	۵۴۰
ادامه سوره آل عمران ..... ص : ۳۰۶	۵۴۰
سورة آل عمران(۳): آية ۹۲] ..... ص : ۳۰۶	۵۴۰
اشاره	۵۴۰
نفوذ آیات قرآن در دلهاى مسلمانان- ..... ص : ۳۰۷	۵۴۰
سورة آل عمران(۳): آية ۹۳] ..... ص : ۳۰۸	۵۴۱
اشاره	۵۴۱
شأن نزول: ..... ص : ۳۰۸	۵۴۱
تفسير: ..... ص : ۳۰۸	۵۴۱
سورة آل عمران(۳): آية ۹۴] ..... ص : ۳۰۹	۵۴۲

٥٤٢	سورة آل عمران(٣): آية [٩٥] ..... ص : ٣٠٩
٥٤٢	سورة آل عمران(٣): آية [٩٦] ..... ص : ٣١٠
٥٤٣	سورة آل عمران(٣): آية [٩٧] ..... ص : ٣١٠
٥٤٤	سورة آل عمران(٣): آية [٩٨] ..... ص : ٣١١
٥٤٤	اشاره
٥٤٤	شأن نزول: ..... ص : ٣١١
٥٤٤	تفسير: ..... ص : ٣١٢
٥٤٥	سورة آل عمران(٣): آية [٩٩] ..... ص : ٣١٢
٥٤٥	سورة آل عمران(٣): آية [١٠٠] ..... ص : ٣١٣
٥٤٥	سورة آل عمران(٣): آية [١٠١] ..... ص : ٣١٣
٥٤٦	سورة آل عمران(٣): آية [١٠٢] ..... ص : ٣١٤
٥٤٦	اشاره
٥٤٦	شأن نزول: ..... ص : ٣١٤
٥٤٦	تفسير: ..... ص : ٣١٤
٥٤٧	سورة آل عمران(٣): آية [١٠٣] ..... ص : ٣١٥
٥٤٧	سورة آل عمران(٣): آية [١٠٤] ..... ص : ٣١٦
٥٤٨	سورة آل عمران(٣): آية [١٠٥] ..... ص : ٣١٧
٥٤٨	سورة آل عمران(٣): آية [١٠٦] ..... ص : ٣١٧
٥٤٩	سورة آل عمران(٣): آية [١٠٧] ..... ص : ٣١٨
٥٤٩	سورة آل عمران(٣): آية [١٠٨] ..... ص : ٣١٨
٥٤٩	سورة آل عمران(٣): آية [١٠٩] ..... ص : ٣١٨
٥٤٩	سورة آل عمران(٣): آية [١١٠] ..... ص : ٣١٨
٥٥٠	سورة آل عمران(٣): آية [١١١] ..... ص : ٣١٩
٥٥٠	اشاره
٥٥٠	شأن نزول: ..... ص : ٣١٩
٥٥٠	تفسير: ..... ص : ٣١٩

٥٥٠	سورة آل عمران(٣): آية [١١٢] ..... ص : ٣٢٠
٥٥١	سورة آل عمران(٣): آية [١١٣] ..... ص : ٣٢١
٥٥١	اشاره
٥٥١	شأن نزول: ..... ص : ٣٢١
٥٥٢	تفسير: ..... ص : ٣٢١
٥٥٢	سورة آل عمران(٣): آية [١١٤] ..... ص : ٣٢٢
٥٥٢	سورة آل عمران(٣): آية [١١٥] ..... ص : ٣٢٢
٥٥٢	سورة آل عمران(٣): آية [١١٦] ..... ص : ٣٢٢
٥٥٣	سورة آل عمران(٣): آية [١١٧] ..... ص : ٣٢٣
٥٥٣	سورة آل عمران(٣): آية [١١٨] ..... ص : ٣٢٣
٥٥٣	اشاره
٥٥٣	شأن نزول: ..... ص : ٣٢٣
٥٥٤	تفسير: ..... ص : ٣٢٤
٥٥٤	سورة آل عمران(٣): آية [١١٩] ..... ص : ٣٢٤
٥٥٤	سورة آل عمران(٣): آية [١٢٠] ..... ص : ٣٢٥
٥٥٥	سورة آل عمران(٣): آية [١٢١] ..... ص : ٣٢٥
٥٥٥	سورة آل عمران(٣): آية [١٢٣] ..... ص : ٣٢٦
٥٥٥	سورة آل عمران(٣): آية [١٢٤] ..... ص : ٣٢٦
٥٥٦	سورة آل عمران(٣): آية [١٢٥] ..... ص : ٣٢٧
٥٥٦	سورة آل عمران(٣): آية [١٢٦] ..... ص : ٣٢٧
٥٥٦	سورة آل عمران(٣): آية [١٢٧] ..... ص : ٣٢٧
٥٥٦	سورة آل عمران(٣): آية [١٢٨] ..... ص : ٣٢٧
٥٥٦	اشاره
٥٥٦	شأن نزول: ..... ص : ٣٢٧
٥٥٧	تفسير: ..... ص : ٣٢٧
٥٥٧	سورة آل عمران(٣): آية [١٢٩] ..... ص : ٣٢٨

٥٥٧	سورة آل عمران(٣): آية [١٣٠] ..... ص : ٣٢٨
٥٥٨	سورة آل عمران(٣): آية [١٣١] ..... ص : ٣٢٩
٥٥٨	سورة آل عمران(٣): آية [١٣٢] ..... ص : ٣٢٩
٥٥٨	سورة آل عمران(٣): آية [١٣٣] ..... ص : ٣٢٩
٥٥٨	سورة آل عمران(٣): آية [١٣٤] ..... ص : ٣٣٠
٥٥٩	سورة آل عمران(٣): آية [١٣٥] ..... ص : ٣٣٠
٥٥٩	سورة آل عمران(٣): آية [١٣٦] ..... ص : ٣٣١
٥٦٠	سورة آل عمران(٣): آية [١٣٧] ..... ص : ٣٣١
٥٦٠	سورة آل عمران(٣): آية [١٣٨] ..... ص : ٣٣٢
٥٦٠	سورة آل عمران(٣): آية [١٣٩] ..... ص : ٣٣٢
٥٦٠	اشاره
٥٦٠	شأن نزول: ..... ص : ٣٣٢
٥٦١	تفسير: ..... ص : ٣٣٢
٥٦١	سورة آل عمران(٣): آية [١٤٠] ..... ص : ٣٣٢
٥٦١	سورة آل عمران(٣): آية [١٤١] ..... ص : ٣٣٣
٥٦٢	سورة آل عمران(٣): آية [١٤٢] ..... ص : ٣٣٣
٥٦٢	سورة آل عمران(٣): آية [١٤٣] ..... ص : ٣٣٤
٥٦٢	سورة آل عمران(٣): آية [١٤٤] ..... ص : ٣٣٤
٥٦٢	اشاره
٥٦٢	شأن نزول: ..... ص : ٣٣٤
٥٦٣	تفسير: ..... ص : ٣٣٥
٥٦٣	سورة آل عمران(٣): آية [١٤٥] ..... ص : ٣٣٥
٥٦٤	سورة آل عمران(٣): آية [١٤٦] ..... ص : ٣٣٦
٥٦٤	سورة آل عمران(٣): آية [١٤٧] ..... ص : ٣٣٦
٥٦٤	سورة آل عمران(٣): آية [١٤٨] ..... ص : ٣٣٧
٥٦٤	سورة آل عمران(٣): آية [١٤٩] ..... ص : ٣٣٧

٥٦٥	سورة آل عمران(٣): آية ١٥٠] ..... ص : ٣٣٧
٥٦٥	(آية ١٥١)-..... ص : ٣٣٨
٥٦٥	سورة آل عمران(٣): آية ١٥٢] ..... ص : ٣٣٨
٥٦٦	سورة آل عمران(٣): آية ١٥٣] ..... ص : ٣٣٩
٥٦٦	سورة آل عمران(٣): آية ١٥٤] ..... ص : ٣٤٠
٥٦٧	سورة آل عمران(٣): آية ١٥٥] ..... ص : ٣٤١
٥٦٧	سورة آل عمران(٣): آية ١٥٦] ..... ص : ٣٤١
٥٦٨	سورة آل عمران(٣): آية ١٥٧] ..... ص : ٣٤٢
٥٦٨	سورة آل عمران(٣): آية ١٥٨] ..... ص : ٣٤٢
٥٦٨	سورة آل عمران(٣): آية ١٥٩] ..... ص : ٣٤٢
٥٦٩	سورة آل عمران(٣): آية ١٦٠] ..... ص : ٣٤٣
٥٦٩	سورة آل عمران(٣): آية ١٦١] ..... ص : ٣٤٤
٥٧٠	سورة آل عمران(٣): آية ١٦٢] ..... ص : ٣٤٤
٥٧٠	سورة آل عمران(٣): آية ١٦٣] ..... ص : ٣٤٥
٥٧٠	سورة آل عمران(٣): آية ١٦٤] ..... ص : ٣٤٥
٥٧١	سورة آل عمران(٣): آية ١٦٥] ..... ص : ٣٤٦
٥٧١	سورة آل عمران(٣): آية ١٦٦] ..... ص : ٣٤٦
٥٧١	سورة آل عمران(٣): آية ١٦٧] ..... ص : ٣٤٧
٥٧٢	سورة آل عمران(٣): آية ١٦٨] ..... ص : ٣٤٨
٥٧٢	سورة آل عمران(٣): آية ١٦٩] ..... ص : ٣٤٨
٥٧٣	سورة آل عمران(٣): آية ١٧٠] ..... ص : ٣٤٩
٥٧٣	سورة آل عمران(٣): آية ١٧١] ..... ص : ٣٤٩
٥٧٣	سورة آل عمران(٣): آية ١٧٢] ..... ص : ٣٤٩
٥٧٤	سورة آل عمران(٣): آية ١٧٣] ..... ص : ٣٥٠
٥٧٤	سورة آل عمران(٣): آية ١٧٤] ..... ص : ٣٥٠
٥٧٤	سورة آل عمران(٣): آية ١٧٥] ..... ص : ٣٥١

٥٧٥	سورة آل عمران(٣): آية [١٧٦] ..... ص : ٣٥١
٥٧٥	سورة آل عمران(٣): آية [١٧٧] ..... ص : ٣٥٢
٥٧٥	سورة آل عمران(٣): آية [١٧٨] ..... ص : ٣٥٢
٥٧٦	سورة آل عمران(٣): آية [١٧٩] ..... ص : ٣٥٣
٥٧٦	سورة آل عمران(٣): آية [١٨٠] ..... ص : ٣٥٤
٥٧٧	سورة آل عمران(٣): آية [١٨١] ..... ص : ٣٥٥
٥٧٧	اشاره
٥٧٧	شأن نزول: ..... ص : ٣٥٥
٥٧٨	تفسير: ..... ص : ٣٥٦
٥٧٨	سورة آل عمران(٣): آية [١٨٢] ..... ص : ٣٥٦
٥٧٨	سورة آل عمران(٣): آية [١٨٣] ..... ص : ٣٥٦
٥٧٨	اشاره
٥٧٨	شأن نزول: ..... ص : ٣٥٦
٥٧٩	تفسير: ..... ص : ٣٥٧
٥٧٩	سورة آل عمران(٣): آية [١٨٤] ..... ص : ٣٥٧
٥٧٩	سورة آل عمران(٣): آية [١٨٥] ..... ص : ٣٥٧
٥٨٠	سورة آل عمران(٣): آية [١٨٦] ..... ص : ٣٥٨
٥٨٠	اشاره
٥٨٠	شأن نزول: ..... ص : ٣٥٨
٥٨٠	تفسير: ..... ص : ٣٥٨
٥٨١	سورة آل عمران(٣): آية [١٨٧] ..... ص : ٣٥٩
٥٨١	سورة آل عمران(٣): آية [١٨٨] ..... ص : ٣٦٠
٥٨١	اشاره
٥٨١	شأن نزول: ..... ص : ٣٦٠
٥٨١	تفسير: ..... ص : ٣٦٠
٥٨٢	سورة آل عمران(٣): آية [١٨٩] ..... ص : ٣٦٠

- سورة آل عمران(٣): آية [١٩٠] ..... ص : ٣٦٠ ----- ٥٨٢
- سورة آل عمران(٣): آية [١٩١] ..... ص : ٣٦١ ----- ٥٨٢
- سورة آل عمران(٣): آية [١٩٢] ..... ص : ٣٦١ ----- ٥٨٢
- سورة آل عمران(٣): آية [١٩٣] ..... ص : ٣٦١ ----- ٥٨٣
- سورة آل عمران(٣): آية [١٩٤] ..... ص : ٣٦٢ ----- ٥٨٣
- سورة آل عمران(٣): آية [١٩٥] ..... ص : ٣٦٢ ----- ٥٨٣
- اشاره ----- ٥٨٣
- شأن نزول: ..... ص : ٣٦٢ ----- ٥٨٣
- تفسير: ..... ص : ٣٦٢ ----- ٥٨٤
- سورة آل عمران(٣): آية [١٩٦] ..... ص : ٣٦٣ ----- ٥٨٤
- اشاره ----- ٥٨٤
- شأن نزول: ..... ص : ٣٦٣ ----- ٥٨٥
- تفسير: ..... ص : ٣٦٤ ----- ٥٨٥
- سورة آل عمران(٣): آية [١٩٧] ..... ص : ٣٦٤ ----- ٥٨٥
- سورة آل عمران(٣): آية [١٩٨] ..... ص : ٣٦٤ ----- ٥٨٥
- سورة آل عمران(٣): آية [١٩٩] ..... ص : ٣٦٥ ----- ٥٨٦
- اشاره ----- ٥٨٦
- شأن نزول: ..... ص : ٣٦٥ ----- ٥٨٦
- تفسير: ..... ص : ٣٦٥ ----- ٥٨٦
- سورة آل عمران(٣): آية [٢٠٠] ..... ص : ٣٦٦ ----- ٥٨٧
- سوره نساء ..... ص : ٣٦٩ ----- ٥٨٧
- اشاره ----- ٥٨٨
- محتواى سوره: ..... ص : ٣٦٩ ----- ٥٨٨
- فضيلت تلاوت اين سوره: ..... ص : ٣٦٩ ----- ٥٨٨
- سوره نساء (٤): آية [١] ..... ص : ٣٧٠ ----- ٥٨٨
- سوره نساء (٤): آية [٢] ..... ص : ٣٧١ ----- ٥٨٩

- ۵۸۹ ..... اشاره
- ۵۸۹ ..... شأن نزول: ..... ص : ۳۷۱
- ۵۹۰ ..... تفسیر: ..... ص : ۳۷۱
- ۵۹۰ ..... سوره نساء (۴): آیه ۳ ..... ص : ۳۷۲
- ۵۹۰ ..... اشاره
- ۵۹۰ ..... شأن نزول: ..... ص : ۳۷۲
- ۵۹۰ ..... تفسیر: ..... ص : ۳۷۲
- ۵۹۱ ..... سوره نساء (۴): آیه ۴ ..... ص : ۳۷۳
- ۵۹۱ ..... اشاره
- ۵۹۱ ..... «مهر» یک پشتوانه اجتماعی برای زن- ..... ص : ۳۷۳
- ۵۹۲ ..... سوره نساء (۴): آیه ۵ ..... ص : ۳۷۴
- ۵۹۲ ..... سوره نساء (۴): آیه ۶ ..... ص : ۳۷۵
- ۵۹۳ ..... سوره نساء (۴): آیه ۷ ..... ص : ۳۷۵
- ۵۹۳ ..... اشاره
- ۵۹۳ ..... شأن نزول: ..... ص : ۳۷۵
- ۵۹۳ ..... تفسیر: ..... ص : ۳۷۶
- ۵۹۴ ..... سوره نساء (۴): آیه ۸ ..... ص : ۳۷۶
- ۵۹۴ ..... سوره نساء (۴): آیه ۹ ..... ص : ۳۷۶
- ۵۹۴ ..... سوره نساء (۴): آیه ۱۰ ..... ص : ۳۷۷
- ۵۹۵ ..... سوره نساء (۴): آیه ۱۱ ..... ص : ۳۷۸
- ۵۹۵ ..... اشاره
- ۵۹۵ ..... شأن نزول: ..... ص : ۳۷۸
- ۵۹۵ ..... تفسیر: ..... ص : ۳۷۸
- ۵۹۵ ..... اشاره
- ۵۹۶ ..... چرا ارث مرد دو برابر زن می باشد؟ ..... ص : ۳۷۹
- ۵۹۶ ..... سوره نساء (۴): آیه ۱۲ ..... ص : ۳۷۹

سوره نساء (۴): آیه ۱۳ ..... ص : ۳۸۱ ----- ۵۹۷

سوره نساء (۴): آیه ۱۴ ..... ص : ۳۸۱ ----- ۵۹۷

سوره نساء (۴): آیه ۱۵ ..... ص : ۳۸۲ ----- ۵۹۸

سوره نساء (۴): آیه ۱۶ ..... ص : ۳۸۲ ----- ۵۹۸

سوره نساء (۴): آیه ۱۷ ..... ص : ۳۸۲ ----- ۵۹۸

سوره نساء (۴): آیه ۱۸ ..... ص : ۳۸۳ ----- ۵۹۹

سوره نساء (۴): آیه ۱۹ ..... ص : ۳۸۴ ----- ۵۹۹

اشاره ۵۹۹

شأن نزول: ..... ص : ۳۸۴ ----- ۵۹۹

تفسیر: ..... ص : ۳۸۴ ----- ۶۰۰

سوره نساء (۴): آیه ۲۰ ..... ص : ۳۸۵ ----- ۶۰۰

اشاره ۶۰۰

شأن نزول: ..... ص : ۳۸۵ ----- ۶۰۰

تفسیر: ..... ص : ۳۸۵ ----- ۶۰۱

سوره نساء (۴): آیه ۲۱ ..... ص : ۳۸۵ ----- ۶۰۱

سوره نساء (۴): آیه ۲۲ ..... ص : ۳۸۶ ----- ۶۰۱

اشاره ۶۰۱

شأن نزول: ..... ص : ۳۸۶ ----- ۶۰۱

تفسیر: ..... ص : ۳۸۶ ----- ۶۰۱

سوره نساء (۴): آیه ۲۳ ..... ص : ۳۸۶ ----- ۶۰۲

آغاز جزء پنجم قرآن مجید ..... ص : ۳۸۸ ----- ۶۰۳

ادامه سوره نساء ..... ص : ۳۸۸ ----- ۶۰۳

سوره نساء (۴): آیه ۲۴ ..... ص : ۳۸۸ ----- ۶۰۳

اشاره ۶۰۳

ازدواج موقت یک ضرورت اجتماعی - ..... ص : ۳۸۹ ----- ۶۰۴

با این وضع چه باید کرد؟ ..... ص : ۳۹۰ ----- ۶۰۴

- سوره نساء (۴): آیه ۲۵ ..... ص : ۳۹۰ ..... ۶۰۴
- سوره نساء (۴): آیه ۲۶ ..... ص : ۳۹۱ ..... ۶۰۵
- سوره نساء (۴): آیه ۲۷ ..... ص : ۳۹۲ ..... ۶۰۶
- سوره نساء (۴): آیه ۲۸ ..... ص : ۳۹۲ ..... ۶۰۶
- سوره نساء (۴): آیه ۲۹ ..... ص : ۳۹۲ ..... ۶۰۶
- سوره نساء (۴): آیه ۳۰ ..... ص : ۳۹۳ ..... ۶۰۷
- سوره نساء (۴): آیه ۳۱ ..... ص : ۳۹۴ ..... ۶۰۷
- سوره نساء (۴): آیه ۳۲ ..... ص : ۳۹۴ ..... ۶۰۷
- اشاره ۶۰۸
- شأن نزول: ..... ص : ۳۹۴ ..... ۶۰۸
- تفسیر: ..... ص : ۳۹۴ ..... ۶۰۸
- سوره نساء (۴): آیه ۳۳ ..... ص : ۳۹۵ ..... ۶۰۸
- سوره نساء (۴): آیه ۳۴ ..... ص : ۳۹۶ ..... ۶۰۹
- سوره نساء (۴): آیه ۳۵ ..... ص : ۳۹۷ ..... ۶۱۰
- سوره نساء (۴): آیه ۳۶ ..... ص : ۳۹۹ ..... ۶۱۱
- سوره نساء (۴): آیه ۳۷ ..... ص : ۴۰۱ ..... ۶۱۲
- سوره نساء (۴): آیه ۳۸ ..... ص : ۴۰۱ ..... ۶۱۲
- سوره نساء (۴): آیه ۳۹ ..... ص : ۴۰۲ ..... ۶۱۳
- اشاره ۶۱۳
- چرا خداوند ظلم نمی‌کند؟! ..... ص : ۴۰۲ ..... ۶۱۳
- سوره نساء (۴): آیه ۴۱ ..... ص : ۴۰۳ ..... ۶۱۴
- سوره نساء (۴): آیه ۴۲ ..... ص : ۴۰۳ ..... ۶۱۴
- سوره نساء (۴): آیه ۴۳ ..... ص : ۴۰۳ ..... ۶۱۴
- اشاره ۶۱۴
- ۱- باطل بودن نماز در حال مستی: ..... ص : ۴۰۳ ..... ۶۱۴
- ۲- باطل بودن نماز در حال جنابت: ..... ص : ۴۰۴ ..... ۶۱۴

- ۳- سپس در مورد جواز نماز خواندن و یا عبور از مسجد می‌فرماید: ..... ص : ۴۰۴ ----- ۶۱۵
- ۴- تیمم برای معذورین- ..... ص : ۴۰۴ ----- ۶۱۵
- سوره نساء (۴): آیه [۴۴] ..... ص : ۴۰۴ ----- ۶۱۵
- سوره نساء (۴): آیه [۴۵] ..... ص : ۴۰۵ ----- ۶۱۵
- سوره نساء (۴): آیه [۴۶] ..... ص : ۴۰۵ ----- ۶۱۶
- سوره نساء (۴): آیه [۴۷] ..... ص : ۴۰۶ ----- ۶۱۷
- سوره نساء (۴): آیه [۴۸] ..... ص : ۴۰۷ ----- ۶۱۷
- اشاره ----- ۶۱۷
- اسباب بخشودگی گناهان- ..... ص : ۴۰۸ ----- ۶۱۸
- سوره نساء (۴): آیه [۴۹] ..... ص : ۴۰۸ ----- ۶۱۸
- اشاره ----- ۶۱۸
- شأن نزول: ..... ص : ۴۰۸ ----- ۶۱۸
- تفسیر: ..... ص : ۴۰۸ ----- ۶۱۸
- سوره نساء (۴): آیه [۵۰] ..... ص : ۴۰۹ ----- ۶۱۹
- سوره نساء (۴): آیه [۵۱] ..... ص : ۴۰۹ ----- ۶۱۹
- اشاره ----- ۶۱۹
- شأن نزول: ..... ص : ۴۰۹ ----- ۶۱۹
- تفسیر: ..... ص : ۴۰۹ ----- ۶۱۹
- سوره نساء (۴): آیه [۵۲] ..... ص : ۴۱۰ ----- ۶۲۰
- سوره نساء (۴): آیه [۵۳] ..... ص : ۴۱۰ ----- ۶۲۰
- سوره نساء (۴): آیه [۵۴] ..... ص : ۴۱۰ ----- ۶۲۰
- سوره نساء (۴): آیه [۵۵] ..... ص : ۴۱۱ ----- ۶۲۱
- سوره نساء (۴): آیه [۵۶] ..... ص : ۴۱۱ ----- ۶۲۱
- سوره نساء (۴): آیه [۵۷] ..... ص : ۴۱۲ ----- ۶۲۱
- سوره نساء (۴): آیه [۵۸] ..... ص : ۴۱۲ ----- ۶۲۱
- اشاره ----- ۶۲۱

- شأن نزول: ..... ص: ۴۱۲ ..... ۶۲۲
- تفسیر: ..... ص: ۴۱۲ ..... ۶۲۲
- سوره نساء (۴): آیه ۵۹] ..... ص: ۴۱۳ ..... ۶۲۳
- اشاره ۶۲۳
- «اولی الامر» چه کسانی هستند؟ ..... ص: ۴۱۴ ..... ۶۲۳
- سوره نساء (۴): آیه ۶۰] ..... ص: ۴۱۴ ..... ۶۲۳
- اشاره ۶۲۳
- شأن نزول: ..... ص: ۴۱۴ ..... ۶۲۴
- تفسیر: ..... ص: ۴۱۵ ..... ۶۲۴
- سوره نساء (۴): آیه ۶۱] ..... ص: ۴۱۵ ..... ۶۲۴
- سوره نساء (۴): آیه ۶۲] ..... ص: ۴۱۶ ..... ۶۲۵
- سوره نساء (۴): آیه ۶۳] ..... ص: ۴۱۶ ..... ۶۲۵
- سوره نساء (۴): آیه ۶۴] ..... ص: ۴۱۶ ..... ۶۲۵
- سوره نساء (۴): آیه ۶۵] ..... ص: ۴۱۷ ..... ۶۲۶
- اشاره ۶۲۶
- شأن نزول: ..... ص: ۴۱۷ ..... ۶۲۶
- تفسیر: ..... ص: ۴۱۷ ..... ۶۲۶
- سوره نساء (۴): آیه ۶۶] ..... ص: ۴۱۸ ..... ۶۲۷
- سوره نساء (۴): آیه ۶۷] ..... ص: ۴۱۹ ..... ۶۲۷
- سوره نساء (۴): آیه ۶۸] ..... ص: ۴۱۹ ..... ۶۲۷
- سوره نساء (۴): آیه ۶۹] ..... ص: ۴۱۹ ..... ۶۲۷
- اشاره ۶۲۷
- شأن نزول: ..... ص: ۴۱۹ ..... ۶۲۸
- تفسیر: ..... ص: ۴۱۹ ..... ۶۲۸
- سوره نساء (۴): آیه ۷۰] ..... ص: ۴۲۰ ..... ۶۲۹
- سوره نساء (۴): آیه ۷۱] ..... ص: ۴۲۰ ..... ۶۲۹

۶۲۹	سوره نساء (۴): آیه ۷۲] ..... ص : ۴۲۱
۶۲۹	سوره نساء (۴): آیه ۷۳] ..... ص : ۴۲۱
۶۳۰	سوره نساء (۴): آیه ۷۴] ..... ص : ۴۲۲
۶۳۰	سوره نساء (۴): آیه ۷۵] ..... ص : ۴۲۲
۶۳۰	سوره نساء (۴): آیه ۷۶] ..... ص : ۴۲۳
۶۳۱	سوره نساء (۴): آیه ۷۷] ..... ص : ۴۲۳
۶۳۱	اشاره
۶۳۱	شأن نزول: ..... ص : ۴۲۳
۶۳۱	تفسیر: ..... ص : ۴۲۴
۶۳۲	سوره نساء (۴): آیه ۷۸] ..... ص : ۴۲۴
۶۳۲	سوره نساء (۴): آیه ۷۹] ..... ص : ۴۲۵
۶۳۳	سوره نساء (۴): آیه ۸۰] ..... ص : ۴۲۶
۶۳۳	سوره نساء (۴): آیه ۸۱] ..... ص : ۴۲۶
۶۳۴	سوره نساء (۴): آیه ۸۲] ..... ص : ۴۲۷
۶۳۴	سوره نساء (۴): آیه ۸۳] ..... ص : ۴۲۷
۶۳۴	اشاره
۶۳۴	زیانهای شایعه‌سازی و نشر شایعات- ..... ص : ۴۲۸
۶۳۵	سوره نساء (۴): آیه ۸۴] ..... ص : ۴۲۹
۶۳۵	اشاره
۶۳۵	شأن نزول: ..... ص : ۴۲۹
۶۳۵	تفسیر: ..... ص : ۴۲۹
۶۳۶	سوره نساء (۴): آیه ۸۵] ..... ص : ۴۳۰
۶۳۶	سوره نساء (۴): آیه ۸۶] ..... ص : ۴۳۰
۶۳۷	سوره نساء (۴): آیه ۸۷] ..... ص : ۴۳۱
۶۳۷	سوره نساء (۴): آیه ۸۸] ..... ص : ۴۳۱
۶۳۷	اشاره

- شأن نزول- ..... ص : ٤٣١ ----- ٦٣٧
- تفسير: ..... ص : ٤٣٢ ----- ٦٣٧
- سوره نساء (٤): آية [٨٩] ..... ص : ٤٣٢ ----- ٦٣٨
- سوره نساء (٤): آية [٩٠] ..... ص : ٤٣٣ ----- ٦٣٨
- اشاره ----- ٦٣٩
- شأن نزول: ..... ص : ٤٣٣ ----- ٦٣٩
- تفسير: ..... ص : ٤٣٤ ----- ٦٣٩
- سوره نساء (٤): آية [٩١] ..... ص : ٤٣٥ ----- ٦٤٠
- اشاره ----- ٦٤٠
- شأن نزول- ..... ص : ٤٣٥ ----- ٦٤٠
- تفسير: ..... ص : ٤٣٥ ----- ٦٤٠
- سوره نساء (٤): آية [٩٢] ..... ص : ٤٣٦ ----- ٦٤١
- اشاره ----- ٦٤١
- شأن نزول: ..... ص : ٤٣٦ ----- ٦٤١
- تفسير: ..... ص : ٤٣٦ ----- ٦٤١
- سوره نساء (٤): آية [٩٣] ..... ص : ٤٣٧ ----- ٦٤٢
- اشاره ----- ٦٤٢
- شأن نزول: ..... ص : ٤٣٧ ----- ٦٤٢
- تفسير: ..... ص : ٤٣٨ ----- ٦٤٣
- سوره نساء (٤): آية [٩٤] ..... ص : ٤٣٩ ----- ٦٤٣
- اشاره ----- ٦٤٣
- شأن نزول: ..... ص : ٤٣٩ ----- ٦٤٣
- تفسير: ..... ص : ٤٣٩ ----- ٦٤٤
- سوره نساء (٤): آية [٩٥] ..... ص : ٤٤٠ ----- ٦٤٤
- سوره نساء (٤): آية [٩٦] ..... ص : ٤٤١ ----- ٦٤٥
- سوره نساء (٤): آية [٩٧] ..... ص : ٤٤١ ----- ٦٤٥

٦٤٥ ..... اشاره -

٦٤٥ ..... شأن نزول: ..... ص : ٤٤١

٦٤٥ ..... تفسير: ..... ص : ٤٤١

٦٤٦ ..... سورة نساء (٤): آية [٩٨] ..... ص : ٤٤٢

٦٤٦ ..... سورة نساء (٤): آية [٩٩] ..... ص : ٤٤٢

٦٤٦ ..... اشاره -

٦٤٦ ..... مستضعف كيست؟ ..... ص : ٤٤٢

٦٤٧ ..... سورة نساء (٤): آية [١٠٠] ..... ص : ٤٤٣

٦٤٧ ..... سورة نساء (٤): آية [١٠١] ..... ص : ٤٤٣

٦٤٧ ..... سورة نساء (٤): آية [١٠٢] ..... ص : ٤٤٤

٦٤٧ ..... اشاره -

٦٤٨ ..... تفسير: ..... ص : ٤٤٤

٦٤٨ ..... سورة نساء (٤): آية [١٠٣] ..... ص : ٤٤٥

٦٤٩ ..... سورة نساء (٤): آية [١٠٤] ..... ص : ٤٤٦

٦٤٩ ..... اشاره -

٦٤٩ ..... شأن نزول: ..... ص : ٤٤٦

٦٥٠ ..... تفسير: ..... ص : ٤٤٧

٦٥٠ ..... سورة نساء (٤): آية [١٠٥] ..... ص : ٤٤٨

٦٥٠ ..... اشاره -

٦٥١ ..... شأن نزول: ..... ص : ٤٤٨

٦٥١ ..... تفسير: ..... ص : ٤٤٨

٦٥١ ..... سورة نساء (٤): آية [١٠٦] ..... ص : ٤٤٨

٦٥٢ ..... سورة نساء (٤): آية [١٠٧] ..... ص : ٤٤٩

٦٥٢ ..... سورة نساء (٤): آية [١٠٨] ..... ص : ٤٤٩

٦٥٢ ..... سورة نساء (٤): آية [١٠٩] ..... ص : ٤٤٩

٦٥٢ ..... سورة نساء (٤): آية [١١٠] ..... ص : ٤٤٩

- سوره نساء (۴): آیه [۱۱۱] ..... ص : ۴۵۰ ----- ۶۵۳
- سوره نساء (۴): آیه [۱۱۲] ..... ص : ۴۵۰ ----- ۶۵۳
- اشاره ----- ۶۵۳
- جنایت تهمت- ..... ص : ۴۵۰ ----- ۶۵۳
- سوره نساء (۴): آیه [۱۱۳] ..... ص : ۴۵۱ ----- ۶۵۳
- سوره نساء (۴): آیه [۱۱۴] ..... ص : ۴۵۱ ----- ۶۵۴
- سوره نساء (۴): آیه [۱۱۵] ..... ص : ۴۵۲ ----- ۶۵۴
- اشاره ----- ۶۵۵
- شأن نزول: ..... ص : ۴۵۲ ----- ۶۵۵
- تفسیر: ..... ص : ۴۵۲ ----- ۶۵۵
- سوره نساء (۴): آیه [۱۱۶] ..... ص : ۴۵۳ ----- ۶۵۵
- سوره نساء (۴): آیه [۱۱۷] ..... ص : ۴۵۳ ----- ۶۵۶
- سوره نساء (۴): آیه [۱۱۸] ..... ص : ۴۵۴ ----- ۶۵۶
- سوره نساء (۴): آیه [۱۱۹] ..... ص : ۴۵۴ ----- ۶۵۶
- سوره نساء (۴): آیه [۱۲۰] ..... ص : ۴۵۵ ----- ۶۵۷
- سوره نساء (۴): آیه [۱۲۱] ..... ص : ۴۵۵ ----- ۶۵۷
- سوره نساء (۴): آیه [۱۲۲] ..... ص : ۴۵۵ ----- ۶۵۷
- سوره نساء (۴): آیه [۱۲۳] ..... ص : ۴۵۶ ----- ۶۵۷
- اشاره ----- ۶۵۷
- شأن نزول: ..... ص : ۴۵۶ ----- ۶۵۸
- تفسیر: ..... ص : ۴۵۶ ----- ۶۵۸
- سوره نساء (۴): آیه [۱۲۴] ..... ص : ۴۵۶ ----- ۶۵۸
- سوره نساء (۴): آیه [۱۲۵] ..... ص : ۴۵۷ ----- ۶۵۸
- سوره نساء (۴): آیه [۱۲۶] ..... ص : ۴۵۷ ----- ۶۵۹
- سوره نساء (۴): آیه [۱۲۷] ..... ص : ۴۵۸ ----- ۶۵۹
- سوره نساء (۴): آیه [۱۲۸] ..... ص : ۴۵۸ ----- ۶۵۹

٦٦٠ ..... اشاره

٦٦٠ ..... شأن نزول: ..... ص : ٤٥٨

٦٦٠ ..... تفسير: ..... ص : ٤٥٩

٦٦١ ..... سورة نساء (٤): آية [١٢٩] ..... ص : ٤٦٠

٦٦١ ..... سورة نساء (٤): آية [١٣٠] ..... ص : ٤٦٠

٦٦١ ..... سورة نساء (٤): آية [١٣١] ..... ص : ٤٦١

٦٦٢ ..... سورة نساء (٤): آية [١٣٢] ..... ص : ٤٦١

٦٦٢ ..... سورة نساء (٤): آية [١٣٣] ..... ص : ٤٦١

٦٦٢ ..... سورة نساء (٤): آية [١٣٤] ..... ص : ٤٦٢

٦٦٢ ..... سورة نساء (٤): آية [١٣٥] ..... ص : ٤٦٢

٦٦٣ ..... سورة نساء (٤): آية [١٣٦] ..... ص : ٤٦٣

٦٦٣ ..... اشاره

٦٦٣ ..... شأن نزول: ..... ص : ٤٦٣

٦٦٤ ..... تفسير: ..... ص : ٤٦٣

٦٦٤ ..... سورة نساء (٤): آية [١٣٧] ..... ص : ٤٦٤

٦٦٤ ..... سورة نساء (٤): آية [١٣٨] ..... ص : ٤٦٥

٦٦٥ ..... سورة نساء (٤): آية [١٣٩] ..... ص : ٤٦٥

٦٦٥ ..... سورة نساء (٤): آية [١٤٠] ..... ص : ٤٦٥

٦٦٥ ..... اشاره

٦٦٥ ..... شأن نزول: ..... ص : ٤٦٥

٦٦٥ ..... تفسير: ..... ص : ٤٦٥

٦٦٦ ..... سورة نساء (٤): آية [١٤١] ..... ص : ٤٦٦

٦٦٦ ..... سورة نساء (٤): آية [١٤٢] ..... ص : ٤٦٧

٦٦٧ ..... سورة نساء (٤): آية [١٤٣] ..... ص : ٤٦٧

٦٦٧ ..... سورة نساء (٤): آية [١٤٤] ..... ص : ٤٦٨

٦٦٧ ..... سورة نساء (٤): آية [١٤٥] ..... ص : ٤٦٨

- سوره نساء (۴): آیه ۱۴۶ [۴۶۸ : ص ۶۶۷
- سوره نساء (۴): آیه ۱۴۷ [۴۶۹ : ص ۶۶۸
- آغاز جزء ششم قرآن مجید ..... ص : ۴۶۹ ۶۶۸
- ادامه سوره نساء ..... ص : ۴۶۹ ۶۶۸
- سوره نساء (۴): آیه ۱۴۸ [۴۶۹ : ص ۶۶۸
- سوره نساء (۴): آیه ۱۴۹ [۴۷۰ : ص ۶۶۹
- سوره نساء (۴): آیه ۱۵۰ [۴۷۰ : ص ۶۶۹
- سوره نساء (۴): آیه ۱۵۱ [۴۷۱ : ص ۶۶۹
- سوره نساء (۴): آیه ۱۵۲ [۴۷۱ : ص ۶۷۰
- سوره نساء (۴): آیه ۱۵۳ [۴۷۱ : ص ۶۷۰
- اشاره ۶۷۰
- شأن نزول: ..... ص : ۴۷۱ ۶۷۰
- تفسیر: ..... ص : ۴۷۱ ۶۷۰
- سوره نساء (۴): آیه ۱۵۴ [۴۷۲ : ص ۶۷۱
- سوره نساء (۴): آیه ۱۵۵ [۴۷۳ : ص ۶۷۱
- سوره نساء (۴): آیه ۱۵۶ [۴۷۴ : ص ۶۷۲
- سوره نساء (۴): آیه ۱۵۷ [۴۷۴ : ص ۶۷۲
- سوره نساء (۴): آیه ۱۵۸ [۴۷۴ : ص ۶۷۲
- سوره نساء (۴): آیه ۱۵۹ [۴۷۴ : ص ۶۷۲
- سوره نساء (۴): آیه ۱۶۰ [۴۷۵ : ص ۶۷۳
- سوره نساء (۴): آیه ۱۶۱ [۴۷۶ : ص ۶۷۳
- سوره نساء (۴): آیه ۱۶۲ [۴۷۶ : ص ۶۷۳
- سوره نساء (۴): آیه ۱۶۳ [۴۷۷ : ص ۶۷۴
- سوره نساء (۴): آیه ۱۶۴ [۴۷۷ : ص ۶۷۴
- سوره نساء (۴): آیه ۱۶۵ [۴۷۷ : ص ۶۷۴
- سوره نساء (۴): آیه ۱۶۶ [۴۷۸ : ص ۶۷۵

- سوره نساء (۴): آیه ۱۶۷ [۴۷۸ : ص ۶۷۵
- سوره نساء (۴): آیه ۱۶۸ [۴۷۸ : ص ۶۷۵
- سوره نساء (۴): آیه ۱۶۹ [۴۷۸ : ص ۶۷۵
- سوره نساء (۴): آیه ۱۷۰ [۴۷۹ : ص ۶۷۵
- سوره نساء (۴): آیه ۱۷۱ [۴۷۹ : ص ۶۷۶
- سوره نساء (۴): آیه ۱۷۲ [۴۸۱ : ص ۶۷۷
- اشاره - ۶۷۷
- شأن نزول: ..... ۴۸۱ : ص ۶۷۷
- تفسیر: ..... ۴۸۱ : ص ۶۷۷
- سوره نساء (۴): آیه ۱۷۳ [۴۸۲ : ص ۶۷۸
- سوره نساء (۴): آیه ۱۷۴ [۴۸۲ : ص ۶۷۸
- سوره نساء (۴): آیه ۱۷۵ [۴۸۳ : ص ۶۷۸
- سوره نساء (۴): آیه ۱۷۶ [۴۸۳ : ص ۶۷۹
- اشاره - ۶۷۹
- شأن نزول: ..... ۴۸۳ : ص ۶۷۹
- تفسیر: ..... ۴۸۳ : ص ۶۷۹
- سوره مائده ..... ۴۸۵ : ص ۶۸۰
- اشاره - ۶۸۰
- محتوای سوره: ..... ۴۸۵ : ص ۶۸۰
- سوره مائده(۵): آیه ۱ ..... ۴۸۵ : ص ۶۸۰
- سوره مائده(۵): آیه ۲ ..... ۴۸۷ : ص ۶۸۱
- سوره مائده(۵): آیه ۳ ..... ۴۸۸ : ص ۶۸۲
- اشاره - ۶۸۲
- اعتدال در استفاده از گوشت- ..... ۴۹۰ : ص ۶۸۳
- روز اکمال دین کدام روز است- ..... ۴۹۱ : ص ۶۸۴
- سوره مائده(۵): آیه ۴ ..... ۴۹۲ : ص ۶۸۵

٦٨٥	اشاره
٦٨٥	شأن نزول: ..... ص : ٤٩٢
٦٨٥	تفسير: ..... ص : ٤٩٢
٦٨٦	سوره مائده(٥): آية ٥ ..... ص : ٤٩٣
٦٨٦	اشاره
٦٨٦	ازدواج با زنان غير مسلمان- ..... ص : ٤٩٤
٦٨٧	سوره مائده(٥): آية ٦ ..... ص : ٤٩٥
٦٨٨	سوره مائده(٥): آية ٧ ..... ص : ٤٩٧
٦٨٩	سوره مائده(٥): آية ٨ ..... ص : ٤٩٧
٦٨٩	سوره مائده(٥): آية ٩ ..... ص : ٤٩٨
٦٨٩	سوره مائده(٥): آية ١٠ ..... ص : ٤٩٨
٦٨٩	سوره مائده(٥): آية ١١ ..... ص : ٤٩٨
٦٩٠	سوره مائده(٥): آية ١٢ ..... ص : ٤٩٩
٦٩٠	سوره مائده(٥): آية ١٣ ..... ص : ٥٠٠
٦٩١	سوره مائده(٥): آية ١٤ ..... ص : ٥٠١
٦٩٢	سوره مائده(٥): آية ١٥ ..... ص : ٥٠٢
٦٩٢	سوره مائده(٥): آية ١٦ ..... ص : ٥٠٢
٦٩٢	سوره مائده(٥): آية ١٧ ..... ص : ٥٠٢
٦٩٣	سوره مائده(٥): آية ١٨ ..... ص : ٥٠٤
٦٩٣	سوره مائده(٥): آية ١٩ ..... ص : ٥٠٤
٦٩٤	سوره مائده(٥): آية ٢٠ ..... ص : ٥٠٥
٦٩٤	سوره مائده(٥): آية ٢١ ..... ص : ٥٠٦
٦٩٥	سوره مائده(٥): آية ٢٢ ..... ص : ٥٠٦
٦٩٥	سوره مائده(٥): آية ٢٣ ..... ص : ٥٠٦
٦٩٥	سوره مائده(٥): آية ٢٤ ..... ص : ٥٠٧
٦٩٥	سوره مائده(٥): آية ٢٥ ..... ص : ٥٠٧

٦٩٦	سوره مائده(٥): آيه ٢٦ ..... ص : ٥٠٧
٦٩٦	سوره مائده(٥): آيه ٢٧ ..... ص : ٥٠٨
٦٩٧	سوره مائده(٥): آيه ٢٨ ..... ص : ٥٠٩
٦٩٧	سوره مائده(٥): آيه ٢٩ ..... ص : ٥٠٩
٦٩٧	سوره مائده(٥): آيه ٣٠ ..... ص : ٥٠٩
٦٩٧	سوره مائده(٥): آيه ٣١ ..... ص : ٥٠٩
٦٩٨	سوره مائده(٥): آيه ٣٢ ..... ص : ٥١٠
٦٩٨	سوره مائده(٥): آيه ٣٣ ..... ص : ٥١١
٦٩٨	اشاره
٦٩٨	شأن نزول: ..... ص : ٥١١
٦٩٩	تفسير: ..... ص : ٥١١
٦٩٩	سوره مائده(٥): آيه ٣٤ ..... ص : ٥١٢
٦٩٩	سوره مائده(٥): آيه ٣٥ ..... ص : ٥١٢
٧٠٠	سوره مائده(٥): آيه ٣٦ ..... ص : ٥١٣
٧٠٠	سوره مائده(٥): آيه ٣٧ ..... ص : ٥١٤
٧٠١	سوره مائده(٥): آيه ٣٨ ..... ص : ٥١٤
٧٠١	سوره مائده(٥): آيه ٣٩ ..... ص : ٥١٤
٧٠١	سوره مائده(٥): آيه ٤٠ ..... ص : ٥١٥
٧٠١	سوره مائده(٥): آيه ٤١ ..... ص : ٥١٥
٧٠١	اشاره
٧٠٢	شأن نزول: ..... ص : ٥١٥
٧٠٢	تفسير: ..... ص : ٥١٦
٧٠٣	سوره مائده(٥): آيه ٤٢ ..... ص : ٥١٨
٧٠٤	سوره مائده(٥): آيه ٤٣ ..... ص : ٥١٨
٧٠٤	سوره مائده(٥): آيه ٤٤ ..... ص : ٥١٩
٧٠٥	سوره مائده(٥): آيه ٤٥ ..... ص : ٥٢٠

سوره مائده(۵): آیه ۴۶ ..... ص : ۵۲۰	۷۰۵
سوره مائده(۵): آیه ۴۷ ..... ص : ۵۲۱	۷۰۵
سوره مائده(۵): آیه ۴۸ ..... ص : ۵۲۱	۷۰۶
سوره مائده(۵): آیه ۴۹ ..... ص : ۵۲۲	۷۰۶
اشاره	۷۰۶
شأن نزول: ..... ص : ۵۲۲	۷۰۷
تفسیر: ..... ص : ۵۲۳	۷۰۷
سوره مائده(۵): آیه ۵۰ ..... ص : ۵۲۳	۷۰۷
سوره مائده(۵): آیه ۵۱ ..... ص : ۵۲۳	۷۰۷
اشاره	۷۰۷
شأن نزول: ..... ص : ۵۲۳	۷۰۸
تفسیر: ..... ص : ۵۲۴	۷۰۸
سوره مائده(۵): آیه ۵۲ ..... ص : ۵۲۴	۷۰۸
سوره مائده(۵): آیه ۵۳ ..... ص : ۵۲۵	۷۰۹
سوره مائده(۵): آیه ۵۴ ..... ص : ۵۲۵	۷۰۹
سوره مائده(۵): آیه ۵۵ ..... ص : ۵۲۶	۷۰۹
اشاره	۷۰۹
شأن نزول ..... ص : ۵۲۶	۷۱۰
تفسیر: ..... ص : ۵۲۷	۷۱۰
سوره مائده(۵): آیه ۵۶ ..... ص : ۵۲۸	۷۱۱
سوره مائده(۵): آیه ۵۷ ..... ص : ۵۲۸	۷۱۱
اشاره	۷۱۱
شأن نزول: ..... ص : ۵۲۸	۷۱۱
تفسیر: ..... ص : ۵۲۸	۷۱۱
سوره مائده(۵): آیه ۵۸ ..... ص : ۵۲۹	۷۱۲
اشاره	۷۱۲

شأن نزول: ..... ص : ٥٢٩ ----- ٧١٢

تفسير: ..... ص : ٥٢٩ ----- ٧١٢

سوره مائده(٥): آية ٥٩ ..... ص : ٥٢٩ ----- ٧١٢

اشاره ----- ٧١٢

شأن نزول: ..... ص : ٥٢٩ ----- ٧١٣

تفسير: ..... ص : ٥٢٩ ----- ٧١٣

سوره مائده(٥): آية ٦٠ ..... ص : ٥٣٠ ----- ٧١٣

سوره مائده(٥): آية ٦١ ..... ص : ٥٣٠ ----- ٧١٤

سوره مائده(٥): آية ٦٢ ..... ص : ٥٣١ ----- ٧١٤

سوره مائده(٥): آية ٦٣ ..... ص : ٥٣١ ----- ٧١٤

سوره مائده(٥): آية ٦٤ ..... ص : ٥٣٢ ----- ٧١٥

سوره مائده(٥): آية ٦٥ ..... ص : ٥٣٤ ----- ٧١٦

سوره مائده(٥): آية ٦٦ ..... ص : ٥٣٤ ----- ٧١٦

سوره مائده(٥): آية ٦٧ ..... ص : ٥٣٥ ----- ٧١٧

اشاره ----- ٧١٧

خلاصه جريان غدیر- ..... ص : ٥٣٦ ----- ٧١٧

سوره مائده(٥): آية ٦٨ ..... ص : ٥٣٩ ----- ٧١٩

اشاره ----- ٧١٩

شأن نزول: ..... ص : ٥٣٩ ----- ٧١٩

تفسير: ..... ص : ٥٣٩ ----- ٧٢٠

سوره مائده(٥): آية ٦٩ ..... ص : ٥٤٠ ----- ٧٢٠

سوره مائده(٥): آية ٧٠ ..... ص : ٥٤٠ ----- ٧٢١

سوره مائده(٥): آية ٧١ ..... ص : ٥٤١ ----- ٧٢١

سوره مائده(٥): آية ٧٢ ..... ص : ٥٤١ ----- ٧٢١

سوره مائده(٥): آية ٧٣ ..... ص : ٥٤٢ ----- ٧٢٢

سوره مائده(٥): آية ٧٤ ..... ص : ٥٤٢ ----- ٧٢٢

- سوره مائده(۵): آیه ۷۵ ..... ص : ۵۴۳ ----- ۷۲۲
- سوره مائده(۵): آیه ۷۶ ..... ص : ۵۴۳ ----- ۷۲۳
- سوره مائده(۵): آیه ۷۷ ..... ص : ۵۴۴ ----- ۷۲۳
- سوره مائده(۵): آیه ۷۸ ..... ص : ۵۴۵ ----- ۷۲۴
- سوره مائده(۵): آیه ۷۹ ..... ص : ۵۴۵ ----- ۷۲۴
- سوره مائده(۵): آیه ۸۰ ..... ص : ۵۴۵ ----- ۷۲۴
- سوره مائده(۵): آیه ۸۱ ..... ص : ۵۴۶ ----- ۷۲۴
- سوره مائده(۵): آیه ۸۲ ..... ص : ۵۴۶ ----- ۷۲۵
- اشاره ----- ۷۲۵
- شأن نزول: ..... ص : ۵۴۶ ----- ۷۲۵
- تفسیر: ..... ص : ۵۴۹ ----- ۷۲۷
- آغاز جزء هفتم قرآن مجید ..... ص : ۵۵۰ ----- ۷۲۷
- ادامه سوره مائده ..... ص : ۵۵۰ ----- ۷۲۷
- سوره مائده(۵): آیه ۸۳ ..... ص : ۵۵۰ ----- ۷۲۷
- سوره مائده(۵): آیه ۸۴ ..... ص : ۵۵۰ ----- ۷۲۷
- سوره مائده(۵): آیه ۸۵ ..... ص : ۵۵۰ ----- ۷۲۸
- سوره مائده(۵): آیه ۸۶ ..... ص : ۵۵۰ ----- ۷۲۸
- سوره مائده(۵): آیه ۸۷ ..... ص : ۵۵۰ ----- ۷۲۸
- اشاره ----- ۷۲۸
- شأن نزول: ..... ص : ۵۵۰ ----- ۷۲۸
- تفسیر: ..... ص : ۵۵۱ ----- ۷۲۹
- سوره مائده(۵): آیه ۸۸ ..... ص : ۵۵۲ ----- ۷۲۹
- سوره مائده(۵): آیه ۸۹ ..... ص : ۵۵۲ ----- ۷۲۹
- سوره مائده(۵): آیه ۹۰ ..... ص : ۵۵۳ ----- ۷۳۰
- اشاره ----- ۷۳۰
- شأن نزول: ..... ص : ۵۵۳ ----- ۷۳۰

۷۳۱	تفسیر: ..... ص : ۵۵۴
۷۳۱	سوره مائده(۵): آیه ۹۱ ..... ص : ۵۵۵
۷۳۲	سوره مائده(۵): آیه ۹۲ ..... ص : ۵۵۵
۷۳۲	سوره مائده(۵): آیه ۹۳ ..... ص : ۵۵۶
۷۳۲	اشاره
۷۳۲	شأن نزول: ..... ص : ۵۵۶
۷۳۲	تفسیر: ..... ص : ۵۵۶
۷۳۳	سوره مائده(۵): آیه ۹۴ ..... ص : ۵۵۷
۷۳۳	اشاره
۷۳۳	شأن نزول: ..... ص : ۵۵۷
۷۳۳	تفسیر: ..... ص : ۵۵۷
۷۳۴	سوره مائده(۵): آیه ۹۵ ..... ص : ۵۵۷
۷۳۴	سوره مائده(۵): آیه ۹۶ ..... ص : ۵۵۸
۷۳۴	اشاره
۷۳۵	فلسفه تحریم صید در حال احرام- ..... ص : ۵۵۹
۷۳۵	سوره مائده(۵): آیه ۹۷ ..... ص : ۵۶۰
۷۳۶	سوره مائده(۵): آیه ۹۸ ..... ص : ۵۶۰
۷۳۶	سوره مائده(۵): آیه ۹۹ ..... ص : ۵۶۰
۷۳۶	سوره مائده(۵): آیه ۱۰۰ ..... ص : ۵۶۱
۷۳۶	سوره مائده(۵): آیه ۱۰۱ ..... ص : ۵۶۱
۷۳۶	اشاره
۷۳۷	شأن نزول: ..... ص : ۵۶۱
۷۳۷	تفسیر: ..... ص : ۵۶۲
۷۳۷	سوره مائده(۵): آیه ۱۰۲ ..... ص : ۵۶۲
۷۳۸	سوره مائده(۵): آیه ۱۰۳ ..... ص : ۵۶۳
۷۳۸	سوره مائده(۵): آیه ۱۰۴ ..... ص : ۵۶۴

سوره مائده(۵): آیه ۱۰۵ ..... ص : ۵۶۴	۷۳۹
سوره مائده(۵): آیه ۱۰۶ ..... ص : ۵۶۵	۷۳۹
اشاره	۷۳۹
شأن نزول: ..... ص : ۵۶۵	۷۳۹
تفسیر: ..... ص : ۵۶۵	۷۴۰
سوره مائده(۵): آیه ۱۰۷ ..... ص : ۵۶۶	۷۴۰
سوره مائده(۵): آیه ۱۰۸ ..... ص : ۵۶۷	۷۴۱
سوره مائده(۵): آیه ۱۰۹ ..... ص : ۵۶۷	۷۴۱
سوره مائده(۵): آیه ۱۱۰ ..... ص : ۵۶۸	۷۴۱
سوره مائده(۵): آیه ۱۱۱ ..... ص : ۵۶۹	۷۴۲
سوره مائده(۵): آیه ۱۱۲ ..... ص : ۵۶۹	۷۴۲
سوره مائده(۵): آیه ۱۱۳ ..... ص : ۵۶۹	۷۴۳
سوره مائده(۵): آیه ۱۱۴ ..... ص : ۵۷۰	۷۴۳
سوره مائده(۵): آیه ۱۱۵ ..... ص : ۵۷۰	۷۴۳
سوره مائده(۵): آیه ۱۱۶ ..... ص : ۵۷۰	۷۴۳
سوره مائده(۵): آیه ۱۱۷ ..... ص : ۵۷۱	۷۴۴
سوره مائده(۵): آیه ۱۱۸ ..... ص : ۵۷۱	۷۴۴
سوره مائده(۵): آیه ۱۱۹ ..... ص : ۵۷۱	۷۴۴
سوره مائده(۵): آیه ۱۲۰ ..... ص : ۵۷۲	۷۴۵
سوره انعام ..... ص : ۵۷۳	۷۴۵
اشاره	۷۴۵
محتوای سوره: ..... ص : ۵۷۳	۷۴۵
سوره انعام(۶): آیه ۱ ..... ص : ۵۷۳	۷۴۶
سوره انعام(۶): آیه ۲ ..... ص : ۵۷۴	۷۴۶
سوره انعام(۶): آیه ۳ ..... ص : ۵۷۵	۷۴۶
سوره انعام(۶): آیه ۴ ..... ص : ۵۷۵	۷۴۷

- سوره انعام(۶): آیه ۵ ..... ص : ۵۷۶ ----- ۷۴۷
- سوره انعام(۶): آیه ۶ ..... ص : ۵۷۶ ----- ۷۴۷
- سوره انعام(۶): آیه ۷ ..... ص : ۵۷۷ ----- ۷۴۸
- سوره انعام(۶): آیه ۸ ..... ص : ۵۷۷ ----- ۷۴۸
- سوره انعام(۶): آیه ۹ ..... ص : ۵۷۸ ----- ۷۴۹
- سوره انعام(۶): آیه ۱۰ ..... ص : ۵۷۸ ----- ۷۴۹
- سوره انعام(۶): آیه ۱۱ ..... ص : ۵۷۸ ----- ۷۴۹
- سوره انعام(۶): آیه ۱۲ ..... ص : ۵۷۸ ----- ۷۴۹
- سوره انعام(۶): آیه ۱۳ ..... ص : ۵۷۹ ----- ۷۵۰
- سوره انعام(۶): آیه ۱۴ ..... ص : ۵۷۹ ----- ۷۵۰
- سوره انعام(۶): آیه ۱۵ ..... ص : ۵۸۰ ----- ۷۵۰
- سوره انعام(۶): آیه ۱۶ ..... ص : ۵۸۰ ----- ۷۵۱
- سوره انعام(۶): آیه ۱۷ ..... ص : ۵۸۱ ----- ۷۵۱
- سوره انعام(۶): آیه ۱۸ ..... ص : ۵۸۱ ----- ۷۵۱
- سوره انعام(۶): آیه ۱۹ ..... ص : ۵۸۱ ----- ۷۵۱
- سوره انعام(۶): آیه ۲۰ ..... ص : ۵۸۲ ----- ۷۵۲
- سوره انعام(۶): آیه ۲۱ ..... ص : ۵۸۳ ----- ۷۵۲
- سوره انعام(۶): آیه ۲۲ ..... ص : ۵۸۳ ----- ۷۵۳
- سوره انعام(۶): آیه ۲۳ ..... ص : ۵۸۳ ----- ۷۵۳
- سوره انعام(۶): آیه ۲۴ ..... ص : ۵۸۳ ----- ۷۵۳
- سوره انعام(۶): آیه ۲۵ ..... ص : ۵۸۴ ----- ۷۵۳
- سوره انعام(۶): آیه ۲۶ ..... ص : ۵۸۵ ----- ۷۵۴
- سوره انعام(۶): آیه ۲۷ ..... ص : ۵۸۵ ----- ۷۵۴
- سوره انعام(۶): آیه ۲۸ ..... ص : ۵۸۵ ----- ۷۵۵
- سوره انعام(۶): آیه ۲۹ ..... ص : ۵۸۶ ----- ۷۵۵
- سوره انعام(۶): آیه ۳۰ ..... ص : ۵۸۶ ----- ۷۵۵

- سوره انعام(۶): آیه ۳۱ ..... ص : ۵۸۶ ----- ۷۵۵
- سوره انعام(۶): آیه ۳۲ ..... ص : ۵۸۷ ----- ۷۵۶
- سوره انعام(۶): آیه ۳۳ ..... ص : ۵۸۸ ----- ۷۵۶
- سوره انعام(۶): آیه ۳۴ ..... ص : ۵۸۸ ----- ۷۵۷
- سوره انعام(۶): آیه ۳۵ ..... ص : ۵۸۹ ----- ۷۵۷
- سوره انعام(۶): آیه ۳۶ ..... ص : ۵۹۰ ----- ۷۵۸
- سوره انعام(۶): آیه ۳۷ ..... ص : ۵۹۰ ----- ۷۵۸
- سوره انعام(۶): آیه ۳۸ ..... ص : ۵۹۱ ----- ۷۵۸
- اشاره ----- ۷۵۸
- آیا رستاخیز برای حیوانات هم وجود دارد؟ ..... ص : ۵۹۲ ----- ۷۵۹
- سوره انعام(۶): آیه ۳۹ ..... ص : ۵۹۲ ----- ۷۶۰
- سوره انعام(۶): آیه ۴۰ ..... ص : ۵۹۳ ----- ۷۶۰
- سوره انعام(۶): آیه ۴۱ ..... ص : ۵۹۴ ----- ۷۶۰
- سوره انعام(۶): آیه ۴۲ ..... ص : ۵۹۴ ----- ۷۶۱
- سوره انعام(۶): آیه ۴۳ ..... ص : ۵۹۴ ----- ۷۶۱
- سوره انعام(۶): آیه ۴۴ ..... ص : ۵۹۵ ----- ۷۶۱
- سوره انعام(۶): آیه ۴۵ ..... ص : ۵۹۵ ----- ۷۶۱
- سوره انعام(۶): آیه ۴۶ ..... ص : ۵۹۶ ----- ۷۶۲
- سوره انعام(۶): آیه ۴۷ ..... ص : ۵۹۶ ----- ۷۶۲
- سوره انعام(۶): آیه ۴۸ ..... ص : ۵۹۶ ----- ۷۶۲
- سوره انعام(۶): آیه ۴۹ ..... ص : ۵۹۷ ----- ۷۶۳
- سوره انعام(۶): آیه ۵۰ ..... ص : ۵۹۷ ----- ۷۶۳
- سوره انعام(۶): آیه ۵۱ ..... ص : ۵۹۸ ----- ۷۶۴
- سوره انعام(۶): آیه ۵۲ ..... ص : ۵۹۸ ----- ۷۶۴
- اشاره ----- ۷۶۴
- شأن نزول: ..... ص : ۵۹۸ ----- ۷۶۴

تفسیر: ..... ص : ۵۹۹ ----- ۷۶۵

اشاره ----- ۷۶۵

یک امتیاز بزرگ اسلام- ..... ص : ۶۰۰ ----- ۷۶۵

سوره انعام(۶): آیه ۵۳ ..... ص : ۶۰۰ ----- ۷۶۵

سوره انعام(۶): آیه ۵۴ ..... ص : ۶۰۰ ----- ۷۶۶

سوره انعام(۶): آیه ۵۵ ..... ص : ۶۰۱ ----- ۷۶۶

سوره انعام(۶): آیه ۵۶ ..... ص : ۶۰۱ ----- ۷۶۶

سوره انعام(۶): آیه ۵۷ ..... ص : ۶۰۲ ----- ۷۶۷

سوره انعام(۶): آیه ۵۸ ..... ص : ۶۰۳ ----- ۷۶۷

سوره انعام(۶): آیه ۵۹ ..... ص : ۶۰۳ ----- ۷۶۸

سوره انعام(۶): آیه ۶۰ ..... ص : ۶۰۵ ----- ۷۶۹

سوره انعام(۶): آیه ۶۱ ..... ص : ۶۰۵ ----- ۷۶۹

سوره انعام(۶): آیه ۶۲ ..... ص : ۶۰۶ ----- ۷۶۹

سوره انعام(۶): آیه ۶۳ ..... ص : ۶۰۶ ----- ۷۷۰

سوره انعام(۶): آیه ۶۴ ..... ص : ۶۰۷ ----- ۷۷۰

سوره انعام(۶): آیه ۶۵ ..... ص : ۶۰۷ ----- ۷۷۰

سوره انعام(۶): آیه ۶۶ ..... ص : ۶۰۸ ----- ۷۷۱

سوره انعام(۶): آیه ۶۷ ..... ص : ۶۰۸ ----- ۷۷۱

سوره انعام(۶): آیه ۶۸ ..... ص : ۶۰۹ ----- ۷۷۱

اشاره ----- ۷۷۱

شأن نزول: ..... ص : ۶۰۹ ----- ۷۷۲

تفسیر: ..... ص : ۶۰۹ ----- ۷۷۲

سوره انعام(۶): آیه ۶۹ ..... ص : ۶۱۰ ----- ۷۷۲

سوره انعام(۶): آیه ۷۰ ..... ص : ۶۱۰ ----- ۷۷۳

سوره انعام(۶): آیه ۷۱ ..... ص : ۶۱۱ ----- ۷۷۳

سوره انعام(۶): آیه ۷۲ ..... ص : ۶۱۲ ----- ۷۷۴

٧٧٤	سوره انعام(٦): آية ٧٣ ..... ص: ٦١٢
٧٧٥	سوره انعام(٦): آية ٧٤ ..... ص: ٦١٣
٧٧٥	سوره انعام(٦): آية ٧٥ ..... ص: ٦١٤
٧٧٥	سوره انعام(٦): آية ٧٦ ..... ص: ٦١٤
٧٧٦	سوره انعام(٦): آية ٧٧ ..... ص: ٦١٤
٧٧٦	سوره انعام(٦): آية ٧٨ ..... ص: ٦١٥
٧٧٦	سوره انعام(٦): آية ٧٩ ..... ص: ٦١٥
٧٧٦	سوره انعام(٦): آية ٨٠ ..... ص: ٦١٥
٧٧٧	سوره انعام(٦): آية ٨١ ..... ص: ٦١٦
٧٧٧	سوره انعام(٦): آية ٨٢ ..... ص: ٦١٧
٧٧٨	سوره انعام(٦): آية ٨٣ ..... ص: ٦١٧
٧٧٨	سوره انعام(٦): آية ٨٤ ..... ص: ٦١٧
٧٧٨	سوره انعام(٦): آية ٨٥ ..... ص: ٦١٨
٧٧٩	سوره انعام(٦): آية ٨٦ ..... ص: ٦١٨
٧٧٩	سوره انعام(٦): آية ٨٧ ..... ص: ٦١٨
٧٧٩	سوره انعام(٦): آية ٨٨ ..... ص: ٦١٩
٧٧٩	سوره انعام(٦): آية ٨٩ ..... ص: ٦١٩
٧٨٠	سوره انعام(٦): آية ٩٠ ..... ص: ٦٢٠
٧٨٠	سوره انعام(٦): آية ٩١ ..... ص: ٦٢٠
٧٨٠	اشاره
٧٨٠	شأن نزول: ..... ص: ٦٢٠
٧٨٠	تفسير: ..... ص: ٦٢٠
٧٨١	سوره انعام(٦): آية ٩٢ ..... ص: ٦٢١
٧٨١	اشاره
٧٨٢	اهميت نماز- ..... ص: ٦٢٢
٧٨٢	سوره انعام(٦): آية ٩٣ ..... ص: ٦٢٢

٧٨٢ ..... اشاره

٧٨٢ ..... شأن نزول: ..... ص : ٦٢٢

٧٨٢ ..... تفسير: ..... ص : ٦٢٢

٧٨٣ ..... سورة انعام(٦): آية ٩٤ ..... ص : ٦٢٣

٧٨٣ ..... اشاره

٧٨٣ ..... شأن نزول: ..... ص : ٦٢٣

٧٨٣ ..... تفسير: ..... ص : ٦٢٤

٧٨٤ ..... سورة انعام(٦): آية ٩٥ ..... ص : ٦٢٤

٧٨٤ ..... سورة انعام(٦): آية ٩٦ ..... ص : ٦٢٥

٧٨٥ ..... سورة انعام(٦): آية ٩٧ ..... ص : ٦٢٧

٧٨٦ ..... سورة انعام(٦): آية ٩٨ ..... ص : ٦٢٧

٧٨٦ ..... سورة انعام(٦): آية ٩٩ ..... ص : ٦٢٨

٧٨٨ ..... سورة انعام(٦): آية ١٠٠ ..... ص : ٦٣٠

٧٨٨ ..... سورة انعام(٦): آية ١٠١ ..... ص : ٦٣٢

٧٨٩ ..... سورة انعام(٦): آية ١٠٢ ..... ص : ٦٣٢

٧٨٩ ..... سورة انعام(٦): آية ١٠٣ ..... ص : ٦٣٢

٧٨٩ ..... اشاره

٧٨٩ ..... چشمها، خدا را نمی بیند! ..... ص : ٦٣٣

٧٩٠ ..... سورة انعام(٦): آية ١٠٤ ..... ص : ٦٣٣

٧٩٠ ..... سورة انعام(٦): آية ١٠٥ ..... ص : ٦٣٣

٧٩٠ ..... سورة انعام(٦): آية ١٠٦ ..... ص : ٦٣٤

٧٩٠ ..... سورة انعام(٦): آية ١٠٧ ..... ص : ٦٣٤

٧٩١ ..... سورة انعام(٦): آية ١٠٨ ..... ص : ٦٣٥

٧٩١ ..... سورة انعام(٦): آية ١٠٩ ..... ص : ٦٣٥

٧٩١ ..... اشاره

٧٩١ ..... شأن نزول: ..... ص : ٦٣٥

٧٩٢	تفسير: ..... ص : ٦٣٦
٧٩٢	سوره انعام(٦): آية ١١٠ ..... ص : ٦٣٧
٧٩٢	أغاز جزء هشتم قرآن مجيد ..... ص : ٦٣٧
٧٩٣	ادامه سوره أنعام ..... ص : ٦٣٧
٧٩٣	سوره انعام(٦): آية ١١١ ..... ص : ٦٣٧
٧٩٣	سوره انعام(٦): آية ١١٢ ..... ص : ٦٣٨
٧٩٣	سوره انعام(٦): آية ١١٣ ..... ص : ٦٣٨
٧٩٤	سوره انعام(٦): آية ١١٤ ..... ص : ٦٣٨
٧٩٤	سوره انعام(٦): آية ١١٥ ..... ص : ٦٣٩
٧٩٤	سوره انعام(٦): آية ١١٦ ..... ص : ٦٣٩
٧٩٥	سوره انعام(٦): آية ١١٧ ..... ص : ٦٤٠
٧٩٥	سوره انعام(٦): آية ١١٨ ..... ص : ٦٤٠
٧٩٥	سوره انعام(٦): آية ١١٩ ..... ص : ٦٤١
٧٩٦	سوره انعام(٦): آية ١٢٠ ..... ص : ٦٤١
٧٩٦	سوره انعام(٦): آية ١٢١ ..... ص : ٦٤٢
٧٩٧	سوره انعام(٦): آية ١٢٢ ..... ص : ٦٤٢
٧٩٧	اشاره
٧٩٧	شأن نزول: ..... ص : ٦٤٢
٧٩٧	تفسير: ..... ص : ٦٤٣
٧٩٨	سوره انعام(٦): آية ١٢٣ ..... ص : ٦٤٤
٧٩٨	سوره انعام(٦): آية ١٢٤ ..... ص : ٦٤٤
٧٩٨	اشاره
٧٩٨	شأن نزول: ..... ص : ٦٤٤
٧٩٨	تفسير: ..... ص : ٦٤٥
٧٩٩	سوره انعام(٦): آية ١٢٥ ..... ص : ٦٤٦
٨٠٠	سوره انعام(٦): آية ١٢٦ ..... ص : ٦٤٦

- سوره انعام(۶): آیه ۱۲۷ ..... ص: ۶۴۷----- ۸۰۰
- سوره انعام(۶): آیه ۱۲۸ ..... ص: ۶۴۷----- ۸۰۰
- سوره انعام(۶): آیه ۱۲۹ ..... ص: ۶۴۸----- ۸۰۱
- سوره انعام(۶): آیه ۱۳۰ ..... ص: ۶۴۸----- ۸۰۱
- سوره انعام(۶): آیه ۱۳۱ ..... ص: ۶۴۹----- ۸۰۱
- سوره انعام(۶): آیه ۱۳۲ ..... ص: ۶۴۹----- ۸۰۲
- سوره انعام(۶): آیه ۱۳۳ ..... ص: ۶۵۰----- ۸۰۲
- سوره انعام(۶): آیه ۱۳۴ ..... ص: ۶۵۰----- ۸۰۲
- سوره انعام(۶): آیه ۱۳۵ ..... ص: ۶۵۰----- ۸۰۲
- سوره انعام(۶): آیه ۱۳۶ ..... ص: ۶۵۱----- ۸۰۳
- سوره انعام(۶): آیه ۱۳۷ ..... ص: ۶۵۱----- ۸۰۳
- سوره انعام(۶): آیه ۱۳۸ ..... ص: ۶۵۲----- ۸۰۴
- سوره انعام(۶): آیه ۱۳۹ ..... ص: ۶۵۳----- ۸۰۴
- سوره انعام(۶): آیه ۱۴۰ ..... ص: ۶۵۳----- ۸۰۵
- سوره انعام(۶): آیه ۱۴۱ ..... ص: ۶۵۴----- ۸۰۵
- سوره انعام(۶): آیه ۱۴۲ ..... ص: ۶۵۵----- ۸۰۶
- سوره انعام(۶): آیه ۱۴۳ ..... ص: ۶۵۶----- ۸۰۶
- سوره انعام(۶): آیه ۱۴۴ ..... ص: ۶۵۶----- ۸۰۷
- سوره انعام(۶): آیه ۱۴۵ ..... ص: ۶۵۷----- ۸۰۷
- سوره انعام(۶): آیه ۱۴۶ ..... ص: ۶۵۸----- ۸۰۸
- سوره انعام(۶): آیه ۱۴۷ ..... ص: ۶۵۹----- ۸۰۸
- سوره انعام(۶): آیه ۱۴۸ ..... ص: ۶۶۰----- ۸۰۹
- سوره انعام(۶): آیه ۱۴۹ ..... ص: ۶۶۱----- ۸۰۹
- سوره انعام(۶): آیه ۱۵۰ ..... ص: ۶۶۱----- ۸۱۰
- سوره انعام(۶): آیه ۱۵۱ ..... ص: ۶۶۲----- ۸۱۰
- سوره انعام(۶): آیه ۱۵۲ ..... ص: ۶۶۳----- ۸۱۱

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۳ ..... ص: ۶۶۴----- ۸۱۱

اشاره ----- ۸۱۲

۱- اهمیت نیکی به پدر و مادر! ..... ص: ۶۶۴----- ۸۱۲

۲- قتل فرزندان به خاطر گرسنگی! ..... ص: ۶۶۴----- ۸۱۲

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۴ ..... ص: ۶۶۵----- ۸۱۲

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۵ ..... ص: ۶۶۵----- ۸۱۳

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۶ ..... ص: ۶۶۵----- ۸۱۳

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۷ ..... ص: ۶۶۶----- ۸۱۳

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۸ ..... ص: ۶۶۶----- ۸۱۴

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۹ ..... ص: ۶۶۷----- ۸۱۴

سوره انعام(۶): آیه ۱۶۰ ..... ص: ۶۶۸----- ۸۱۵

سوره انعام(۶): آیه ۱۶۱ ..... ص: ۶۶۸----- ۸۱۵

سوره انعام(۶): آیه ۱۶۲ ..... ص: ۶۶۹----- ۸۱۶

سوره انعام(۶): آیه ۱۶۳ ..... ص: ۶۷۰----- ۸۱۶

سوره انعام(۶): آیه ۱۶۴ ..... ص: ۶۷۰----- ۸۱۶

سوره انعام(۶): آیه ۱۶۵ ..... ص: ۶۷۰----- ۸۱۶

اشاره ----- ۸۱۶

تفاوت در میان انسانها و اصل عدالت- ..... ص: ۶۷۱----- ۸۱۷

خلافت انسان در روی زمین: ..... ص: ۶۷۲----- ۸۱۷

جلد دوم ----- ۸۱۸

اشاره ----- ۸۱۸

پیشگفتار گزیده تفسیر نمونه! ..... ص: ۱۹----- ۸۱۸

ادامه جزء هشتم ..... ص: ۲۳----- ۸۱۹

سوره اعراف [۷] ..... ص: ۲۳----- ۸۱۹

اشاره ----- ۸۱۹

محتوای سوره: ..... ص: ۲۳----- ۸۲۰

- ۸۲۰ ..... فضیلت تلاوت این سوره: ..... ص : ۲۳
- ۸۲۰ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱ ..... ص : ۲۴
- ۸۲۰ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۲ ..... ص : ۲۴
- ۸۲۱ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۳ ..... ص : ۲۴
- ۸۲۱ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۴ ..... ص : ۲۵
- ۸۲۱ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۵ ..... ص : ۲۵
- ۸۲۲ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۶ ..... ص : ۲۶
- ۸۲۲ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۷ ..... ص : ۲۶
- ۸۲۲ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۸ ..... ص : ۲۷
- ۸۲۳ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۹ ..... ص : ۲۷
- ۸۲۳ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۰ ..... ص : ۲۸
- ۸۲۳ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۱ ..... ص : ۲۸
- ۸۲۴ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۲ ..... ص : ۲۹
- ۸۲۴ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۳ ..... ص : ۲۹
- ۸۲۵ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۴ ..... ص : ۳۰
- ۸۲۵ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۵ ..... ص : ۳۰
- ۸۲۵ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۶ ..... ص : ۳۰
- ۸۲۵ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۷ ..... ص : ۳۰
- ۸۲۵ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۸ ..... ص : ۳۱
- ۸۲۶ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۹ ..... ص : ۳۲
- ۸۲۶ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۲۰ ..... ص : ۳۲
- ۸۲۷ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۲۱ ..... ص : ۳۳
- ۸۲۷ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۲۲ ..... ص : ۳۳
- ۸۲۷ ..... اشاره
- ۸۲۷ ..... ۱- شجره ممنوعه چه درختی بوده است؟ ..... ص : ۳۴
- ۸۲۸ ..... ۲- آیا آدم گناه کرد؟ ..... ص : ۳۴

- سورة الأعراف(٧): آية ٢٣..... ص : ٣٥ ..... ٨٢٨
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٤..... ص : ٣٥ ..... ٨٢٨
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٥..... ص : ٣٥ ..... ٨٢٩
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٦..... ص : ٣٦ ..... ٨٢٩
- اشاره ٨٢٩
- لباس در گذشته و حال - ..... ص : ٣٧ ..... ٨٣٠
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٧..... ص : ٣٧ ..... ٨٣٠
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٨..... ص : ٣٨ ..... ٨٣٠
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٩..... ص : ٣٨ ..... ٨٣١
- سورة الأعراف(٧): آية ٣٠..... ص : ٣٩ ..... ٨٣١
- سورة الأعراف(٧): آية ٣١..... ص : ٤٠ ..... ٨٣٢
- سورة الأعراف(٧): آية ٣٢..... ص : ٤١ ..... ٨٣٣
- سورة الأعراف(٧): آية ٣٣..... ص : ٤٢ ..... ٨٣٣
- سورة الأعراف(٧): آية ٣٤..... ص : ٤٢ ..... ٨٣٤
- سورة الأعراف(٧): آية ٣٥..... ص : ٤٣ ..... ٨٣٤
- سورة الأعراف(٧): آية ٣٦..... ص : ٤٣ ..... ٨٣٤
- سورة الأعراف(٧): آية ٣٧..... ص : ٤٣ ..... ٨٣٤
- سورة الأعراف(٧): آية ٣٨..... ص : ٤٤ ..... ٨٣٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٣٩..... ص : ٤٥ ..... ٨٣٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٤٠..... ص : ٤٥ ..... ٨٣٦
- سورة الأعراف(٧): آية ٤١..... ص : ٤٦ ..... ٨٣٦
- سورة الأعراف(٧): آية ٤٢..... ص : ٤٦ ..... ٨٣٦
- سورة الأعراف(٧): آية ٤٣..... ص : ٤٧ ..... ٨٣٧
- سورة الأعراف(٧): آية ٤٤..... ص : ٤٨ ..... ٨٣٧
- سورة الأعراف(٧): آية ٤٥..... ص : ٤٨ ..... ٨٣٨
- سورة الأعراف(٧): آية ٤٦..... ص : ٤٩ ..... ٨٣٨

- سورة الأعراف(٧): آية ٤٧..... ص : ٤٩ ..... ٨٣٨
- سورة الأعراف(٧): آية ٤٨..... ص : ٤٩ ..... ٨٣٩
- سورة الأعراف(٧): آية ٤٩..... ص : ٥٠ ..... ٨٣٩
- اشاره ٨٣٩
- «صحاب اعراف» چه کسانی هستند؟ ..... ص : ٥٠ ..... ٨٣٩
- سورة الأعراف(٧): آية ٥٠..... ص : ٥٠ ..... ٨٣٩
- سورة الأعراف(٧): آية ٥١..... ص : ٥١ ..... ٨٤٠
- سورة الأعراف(٧): آية ٥٢..... ص : ٥٢ ..... ٨٤٠
- سورة الأعراف(٧): آية ٥٣..... ص : ٥٢ ..... ٨٤١
- سورة الأعراف(٧): آية ٥٤..... ص : ٥٣ ..... ٨٤١
- اشاره ٨٤١
- آیا جهان در شش روز آفریده شده؟ ..... ص : ٥٣ ..... ٨٤١
- «عرش» چیست؟ ..... ص : ٥٤ ..... ٨٤٢
- سورة الأعراف(٧): آية ٥٥..... ص : ٥٥ ..... ٨٤٣
- سورة الأعراف(٧): آية ٥٦..... ص : ٥٥ ..... ٨٤٣
- سورة الأعراف(٧): آية ٥٧..... ص : ٥٦ ..... ٨٤٣
- سورة الأعراف(٧): آية ٥٨..... ص : ٥٧ ..... ٨٤٤
- سورة الأعراف(٧): آية ٥٩..... ص : ٥٧ ..... ٨٤٤
- سورة الأعراف(٧): آية ٦٠..... ص : ٥٨ ..... ٨٤٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٦١..... ص : ٥٨ ..... ٨٤٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٦٢..... ص : ٥٨ ..... ٨٤٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٦٣..... ص : ٥٩ ..... ٨٤٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٦٤..... ص : ٥٩ ..... ٨٤٦
- سورة الأعراف(٧): آية ٦٥..... ص : ٥٩ ..... ٨٤٦
- سورة الأعراف(٧): آية ٦٦..... ص : ٦٠ ..... ٨٤٦
- سورة الأعراف(٧): آية ٦٧..... ص : ٦٠ ..... ٨٤٦

- سورة الأعراف(٧): آية ٦٨ ..... ص : ٦٠ ----- ٨٤٧
- سورة الأعراف(٧): آية ٦٩ ..... ص : ٦٠ ----- ٨٤٧
- سورة الأعراف(٧): آية ٧٠ ..... ص : ٦١ ----- ٨٤٧
- سورة الأعراف(٧): آية ٧١ ..... ص : ٦١ ----- ٨٤٧
- سورة الأعراف(٧): آية ٧٢ ..... ص : ٦٢ ----- ٨٤٨
- سورة الأعراف(٧): آية ٧٣ ..... ص : ٦٢ ----- ٨٤٨
- سورة الأعراف(٧): آية ٧٤ ..... ص : ٦٣ ----- ٨٤٨
- سورة الأعراف(٧): آية ٧٥ ..... ص : ٦٣ ----- ٨٤٩
- سورة الأعراف(٧): آية ٧٦ ..... ص : ٦٤ ----- ٨٤٩
- سورة الأعراف(٧): آية ٧٧ ..... ص : ٦٤ ----- ٨٤٩
- سورة الأعراف(٧): آية ٧٨ ..... ص : ٦٤ ----- ٨٥٠
- اشاره ----- ٨٥٠
- قوم ثمود به چه وسيله نابود شدند؟ ..... ص : ٦٤ ----- ٨٥٠
- سورة الأعراف(٧): آية ٧٩ ..... ص : ٦٥ ----- ٨٥٠
- سورة الأعراف(٧): آية ٨٠ ..... ص : ٦٥ ----- ٨٥٠
- سورة الأعراف(٧): آية ٨١ ..... ص : ٦٥ ----- ٨٥٠
- سورة الأعراف(٧): آية ٨٢ ..... ص : ٦٦ ----- ٨٥١
- سورة الأعراف(٧): آية ٨٣ ..... ص : ٦٦ ----- ٨٥١
- سورة الأعراف(٧): آية ٨٤ ..... ص : ٦٦ ----- ٨٥١
- سورة الأعراف(٧): آية ٨٥ ..... ص : ٦٦ ----- ٨٥١
- سورة الأعراف(٧): آية ٨٦ ..... ص : ٦٧ ----- ٨٥٢
- سورة الأعراف(٧): آية ٨٧ ..... ص : ٦٨ ----- ٨٥٢
- أغاز جزء نهم قرآن مجيد ..... ص : ٦٨ ----- ٨٥٣
- ادامه سوره اعراف ..... ص : ٦٨ ----- ٨٥٣
- سورة الأعراف(٧): آية ٨٨ ..... ص : ٦٨ ----- ٨٥٣
- سورة الأعراف(٧): آية ٨٩ ..... ص : ٦٩ ----- ٨٥٣

- سورة الأعراف(٧): آية ٩٠ ..... ص : ٧٠ - ٨٥٤
- سورة الأعراف(٧): آية ٩١ ..... ص : ٧٠ - ٨٥٤
- سورة الأعراف(٧): آية ٩٢ ..... ص : ٧٠ - ٨٥٤
- سورة الأعراف(٧): آية ٩٣ ..... ص : ٧٠ - ٨٥٤
- سورة الأعراف(٧): آية ٩٤ ..... ص : ٧١ - ٨٥٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٩٥ ..... ص : ٧١ - ٨٥٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٩٦ ..... ص : ٧٢ - ٨٥٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٩٧ ..... ص : ٧٢ - ٨٥٦
- سورة الأعراف(٧): آية ٩٨ ..... ص : ٧٣ - ٨٥٦
- سورة الأعراف(٧): آية ٩٩ ..... ص : ٧٣ - ٨٥٦
- سورة الأعراف(٧): آية ١٠٠ ..... ص : ٧٣ - ٨٥٦
- سورة الأعراف(٧): آية ١٠١ ..... ص : ٧٤ - ٨٥٧
- سورة الأعراف(٧): آية ١٠٢ ..... ص : ٧٤ - ٨٥٧
- سورة الأعراف(٧): آية ١٠٣ ..... ص : ٧٥ - ٨٥٨
- سورة الأعراف(٧): آية ١٠٤ ..... ص : ٧٦ - ٨٥٨
- سورة الأعراف(٧): آية ١٠٥ ..... ص : ٧٦ - ٨٥٨
- سورة الأعراف(٧): آية ١٠٦ ..... ص : ٧٦ - ٨٥٩
- سورة الأعراف(٧): آية ١٠٧ ..... ص : ٧٦ - ٨٥٩
- سورة الأعراف(٧): آية ١٠٨ ..... ص : ٧٧ - ٨٥٩
- سورة الأعراف(٧): آية ١٠٩ ..... ص : ٧٧ - ٨٥٩
- سورة الأعراف(٧): آية ١١٠ ..... ص : ٧٧ - ٨٥٩
- سورة الأعراف(٧): آية ١١١ ..... ص : ٧٧ - ٨٦٠
- سورة الأعراف(٧): آية ١١٢ ..... ص : ٧٧ - ٨٦٠
- سورة الأعراف(٧): آية ١١٣ ..... ص : ٧٨ - ٨٦٠
- سورة الأعراف(٧): آية ١١٤ ..... ص : ٧٨ - ٨٦٠
- سورة الأعراف(٧): آية ١١٥ ..... ص : ٧٨ - ٨٦٠

- سورة الأعراف(٧): آية ١١٦ ..... ص : ٧٨ ----- ٨٦١
- سورة الأعراف(٧): آية ١١٧ ..... ص : ٧٩ ----- ٨٦١
- سورة الأعراف(٧): آية ١١٨ ..... ص : ٧٩ ----- ٨٦١
- سورة الأعراف(٧): آية ١١٩ ..... ص : ٧٩ ----- ٨٦١
- سورة الأعراف(٧): آية ١٢٠ ..... ص : ٧٩ ----- ٨٦٢
- سورة الأعراف(٧): آية ١٢١ ..... ص : ٧٩ ----- ٨٦٢
- سورة الأعراف(٧): آية ١٢٢ ..... ص : ٨٠ ----- ٨٦٢
- سورة الأعراف(٧): آية ١٢٣ ..... ص : ٨٠ ----- ٨٦٢
- سورة الأعراف(٧): آية ١٢٤ ..... ص : ٨٠ ----- ٨٦٢
- سورة الأعراف(٧): آية ١٢٥ ..... ص : ٨١ ----- ٨٦٣
- سورة الأعراف(٧): آية ١٢٦ ..... ص : ٨١ ----- ٨٦٣
- سورة الأعراف(٧): آية ١٢٧ ..... ص : ٨٢ ----- ٨٦٣
- سورة الأعراف(٧): آية ١٢٨ ..... ص : ٨٢ ----- ٨٦٤
- سورة الأعراف(٧): آية ١٢٩ ..... ص : ٨٣ ----- ٨٦٤
- سورة الأعراف(٧): آية ١٣٠ ..... ص : ٨٣ ----- ٨٦٤
- سورة الأعراف(٧): آية ١٣١ ..... ص : ٨٤ ----- ٨٦٥
- سورة الأعراف(٧): آية ١٣٢ ..... ص : ٨٤ ----- ٨٦٥
- سورة الأعراف(٧): آية ١٣٣ ..... ص : ٨٥ ----- ٨٦٥
- سورة الأعراف(٧): آية ١٣٤ ..... ص : ٨٥ ----- ٨٦٦
- سورة الأعراف(٧): آية ١٣٥ ..... ص : ٨٦ ----- ٨٦٦
- سورة الأعراف(٧): آية ١٣٦ ..... ص : ٨٦ ----- ٨٦٦
- سورة الأعراف(٧): آية ١٣٧ ..... ص : ٨٦ ----- ٨٦٧
- سورة الأعراف(٧): آية ١٣٨ ..... ص : ٨٧ ----- ٨٦٧
- سورة الأعراف(٧): آية ١٣٩ ..... ص : ٨٧ ----- ٨٦٧
- سورة الأعراف(٧): آية ١٤٠ ..... ص : ٨٧ ----- ٨٦٨
- سورة الأعراف(٧): آية ١٤١ ..... ص : ٨٨ ----- ٨٦٨

- سورة الأعراف(٧): آية ١٤٢ ..... ص : ٨٨ ----- ٨٦٨
- اشاره ----- ٨٦٨
- حديث «منزلت»: ..... ص : ٨٩ ----- ٨٦٩
- سورة الأعراف(٧): آية ١٤٣ ..... ص : ٩٠ ----- ٨٦٩
- اشاره ----- ٨٦٩
- آيا مشاهده خدا امكان پذير است؟ ..... ص : ٩٠ ----- ٨٧٠
- سورة الأعراف(٧): آية ١٤٤ ..... ص : ٩١ ----- ٨٧٠
- سورة الأعراف(٧): آية ١٤٥ ..... ص : ٩١ ----- ٨٧٠
- سورة الأعراف(٧): آية ١٤٦ ..... ص : ٩٢ ----- ٨٧١
- سورة الأعراف(٧): آية ١٤٧ ..... ص : ٩٢ ----- ٨٧١
- سورة الأعراف(٧): آية ١٤٨ ..... ص : ٩٣ ----- ٨٧٢
- سورة الأعراف(٧): آية ١٤٩ ..... ص : ٩٤ ----- ٨٧٢
- سورة الأعراف(٧): آية ١٥٠ ..... ص : ٩٤ ----- ٨٧٢
- سورة الأعراف(٧): آية ١٥١ ..... ص : ٩٥ ----- ٨٧٣
- سورة الأعراف(٧): آية ١٥٢ ..... ص : ٩٥ ----- ٨٧٣
- سورة الأعراف(٧): آية ١٥٣ ..... ص : ٩٦ ----- ٨٧٤
- سورة الأعراف(٧): آية ١٥٤ ..... ص : ٩٦ ----- ٨٧٤
- سورة الأعراف(٧): آية ١٥٥ ..... ص : ٩٦ ----- ٨٧٤
- سورة الأعراف(٧): آية ١٥٦ ..... ص : ٩٧ ----- ٨٧٥
- سورة الأعراف(٧): آية ١٥٧ ..... ص : ٩٨ ----- ٨٧٥
- اشاره ----- ٨٧٥
- نکتهها: ..... ص : ١٠٠ ----- ٨٧٦
- ١- پنج دليل برای نبوت در يك آيه! ..... ص : ١٠٠ ----- ٨٧٦
- ٢- بشارت ظهور پیامبر در کتب عهدین: ..... ص : ١٠٠ ----- ٨٧٧
- سورة الأعراف(٧): آية ١٥٨ ..... ص : ١٠٠ ----- ٨٧٧
- سورة الأعراف(٧): آية ١٥٩ ..... ص : ١٠٢ ----- ٨٧٨

- ۸۷۸ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۶۰ ..... ص : ۱۰۲ .....
 ۸۷۹ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۶۱ ..... ص : ۱۰۳ .....
 ۸۷۹ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۶۲ ..... ص : ۱۰۴ .....
 ۸۷۹ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۶۳ ..... ص : ۱۰۴ .....
 ۸۷۹ ..... اشاره .....
 ۸۸۰ ..... چگونگی دست به گناه زدند؟ ..... ص : ۱۰۵ .....
 ۸۸۰ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۶۴ ..... ص : ۱۰۵ .....
 ۸۸۱ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۶۵ ..... ص : ۱۰۶ .....
 ۸۸۱ ..... اشاره .....
 ۸۸۱ ..... چه کسانی رهایی یافتند؟ ..... ص : ۱۰۶ .....
 ۸۸۱ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۶۶ ..... ص : ۱۰۷ .....
 ۸۸۱ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۶۷ ..... ص : ۱۰۷ .....
 ۸۸۲ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۶۸ ..... ص : ۱۰۷ .....
 ۸۸۲ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۶۹ ..... ص : ۱۰۸ .....
 ۸۸۳ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۷۰ ..... ص : ۱۰۹ .....
 ۸۸۳ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۷۱ ..... ص : ۱۱۰ .....
 ۸۸۴ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۷۲ ..... ص : ۱۱۰ .....
 ۸۸۴ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۷۳ ..... ص : ۱۱۱ .....
 ۸۸۴ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۷۴ ..... ص : ۱۱۱ .....
 ۸۸۵ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۷۵ ..... ص : ۱۱۱ .....
 ۸۸۵ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۷۶ ..... ص : ۱۱۲ .....
 ۸۸۵ ..... اشاره .....
 ۸۸۶ ..... بعلم باعورا دانشمند دنیاپرست و منحرف- ..... ص : ۱۱۳ .....
 ۸۸۶ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۷۷ ..... ص : ۱۱۳ .....
 ۸۸۶ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۷۸ ..... ص : ۱۱۳ .....
 ۸۸۶ ..... سورة الأعراف(۷): آية ۱۷۹ ..... ص : ۱۱۳ .....

٨٨٧	سورة الأعراف(٧): آية ١٨٠ ..... ص : ١١٤
٨٨٧	سورة الأعراف(٧): آية ١٨١ ..... ص : ١١٥
٨٨٨	سورة الأعراف(٧): آية ١٨٢ ..... ص : ١١٦
٨٨٨	سورة الأعراف(٧): آية ١٨٣ ..... ص : ١١٦
٨٨٨	سورة الأعراف(٧): آية ١٨٤ ..... ص : ١١٧
٨٨٩	اشاره
٨٨٩	شأن نزول: ..... ص : ١١٧
٨٨٩	تفسير: ..... ص : ١١٧
٨٨٩	سورة الأعراف(٧): آية ١٨٥ ..... ص : ١١٧
٨٨٩	سورة الأعراف(٧): آية ١٨٦ ..... ص : ١١٨
٨٩٠	سورة الأعراف(٧): آية ١٨٧ ..... ص : ١١٨
٨٩٠	اشاره
٨٩٠	شأن نزول: ..... ص : ١١٨
٨٩٠	تفسير: ..... ص : ١١٨
٨٩١	سورة الأعراف(٧): آية ١٨٨ ..... ص : ١١٩
٨٩١	اشاره
٨٩١	شأن نزول: ..... ص : ١١٩
٨٩١	تفسير: ..... ص : ١١٩
٨٩٢	سورة الأعراف(٧): آية ١٨٩ ..... ص : ١٢٠
٨٩٢	سورة الأعراف(٧): آية ١٩٠ ..... ص : ١٢٠
٨٩٢	سورة الأعراف(٧): آية ١٩١ ..... ص : ١٢١
٨٩٢	سورة الأعراف(٧): آية ١٩٢ ..... ص : ١٢١
٨٩٢	سورة الأعراف(٧): آية ١٩٣ ..... ص : ١٢١
٨٩٣	سورة الأعراف(٧): آية ١٩٤ ..... ص : ١٢١
٨٩٣	سورة الأعراف(٧): آية ١٩٥ ..... ص : ١٢٢
٨٩٤	سورة الأعراف(٧): آية ١٩٦ ..... ص : ١٢٢

- سورة الأعراف(٧): آية ١٩٧ ..... ص : ١٢٣ ----- ٨٩٤
- سورة الأعراف(٧): آية ١٩٨ ..... ص : ١٢٣ ----- ٨٩٤
- سورة الأعراف(٧): آية ١٩٩ ..... ص : ١٢٣ ----- ٨٩٤
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٠٠ ..... ص : ١٢٤ ----- ٨٩٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٠١ ..... ص : ١٢٤ ----- ٨٩٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٠٢ ..... ص : ١٢٥ ----- ٨٩٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٠٣ ..... ص : ١٢٥ ----- ٨٩٥
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٠٤ ..... ص : ١٢٥ ----- ٨٩٦
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٠٥ ..... ص : ١٢٦ ----- ٨٩٦
- سورة الأعراف(٧): آية ٢٠٦ ..... ص : ١٢٦ ----- ٨٩٧
- سوره انفال [٨] ..... ص : ١٢٧ ----- ٨٩٧
- اشاره ----- ٨٩٧
- دورنما و فشرده مباحث اين سوره: ..... ص : ١٢٧ ----- ٨٩٧
- سورة الأنفال(٨): آية ١ ..... ص : ١٢٨ ----- ٨٩٧
- اشاره ----- ٨٩٨
- شأن نزول: ..... ص : ١٢٨ ----- ٨٩٨
- تفسير: ..... ص : ١٢٨ ----- ٨٩٨
- سورة الأنفال(٨): آية ٢ ..... ص : ١٢٩ ----- ٨٩٩
- سورة الأنفال(٨): آية ٣ ..... ص : ١٣٠ ----- ٨٩٩
- سورة الأنفال(٨): آية ٤ ..... ص : ١٣٠ ----- ٨٩٩
- سورة الأنفال(٨): آية ٥ ..... ص : ١٣١ ----- ٩٠٠
- سورة الأنفال(٨): آية ٦ ..... ص : ١٣١ ----- ٩٠٠
- سورة الأنفال(٨): آية ٧ ..... ص : ١٣٢ ----- ٩٠٠
- اشاره ----- ٩٠٠
- اكنون باز گرديم به تفسير آيه: ..... ص : ١٣٥ ----- ٩٠٢
- سورة الأنفال(٨): آية ٨ ..... ص : ١٣٥ ----- ٩٠٣

٩٠٣	سورة الأنفال (٨): آية ٩ ..... ص : ١٣٦
٩٠٣	سورة الأنفال (٨): آية ١٠ ..... ص : ١٣٦
٩٠٤	سورة الأنفال (٨): آية ١١ ..... ص : ١٣٦
٩٠٤	سورة الأنفال (٨): آية ١٢ ..... ص : ١٣٧
٩٠٤	سورة الأنفال (٨): آية ١٣ ..... ص : ١٣٨
٩٠٥	سورة الأنفال (٨): آية ١٤ ..... ص : ١٣٨
٩٠٥	سورة الأنفال (٨): آية ١٥ ..... ص : ١٣٨
٩٠٥	سورة الأنفال (٨): آية ١٦ ..... ص : ١٣٨
٩٠٥	سورة الأنفال (٨): آية ١٧ ..... ص : ١٣٩
٩٠٦	سورة الأنفال (٨): آية ١٨ ..... ص : ١٤٠
٩٠٦	سورة الأنفال (٨): آية ١٩ ..... ص : ١٤٠
٩٠٧	سورة الأنفال (٨): آية ٢٠ ..... ص : ١٤١
٩٠٧	سورة الأنفال (٨): آية ٢١ ..... ص : ١٤١
٩٠٧	سورة الأنفال (٨): آية ٢٢ ..... ص : ١٤١
٩٠٧	سورة الأنفال (٨): آية ٢٣ ..... ص : ١٤٢
٩٠٨	سورة الأنفال (٨): آية ٢٤ ..... ص : ١٤٢
٩٠٨	سورة الأنفال (٨): آية ٢٥ ..... ص : ١٤٣
٩٠٩	سورة الأنفال (٨): آية ٢٦ ..... ص : ١٤٣
٩٠٩	سورة الأنفال (٨): آية ٢٧ ..... ص : ١٤٤
٩٠٩	اشاره
٩٠٩	شأن نزول: ..... ص : ١٤٤
٩١٠	تفسير: ..... ص : ١٤٥
٩١٠	سورة الأنفال (٨): آية ٢٨ ..... ص : ١٤٥
٩١٠	سورة الأنفال (٨): آية ٢٩ ..... ص : ١٤٦
٩١١	سورة الأنفال (٨): آية ٣٠ ..... ص : ١٤٧
٩١١	اشاره

- شأن نزول: ..... ص : ١٤٧ ----- ٩١١
- تفسير: ..... ص : ١٤٨ ----- ٩١٢
- سورة الأنفال (٨): آية ٣١ ..... ص : ١٤٩ ----- ٩١٣
- سورة الأنفال (٨): آية ٣٢ ..... ص : ١٤٩ ----- ٩١٣
- سورة الأنفال (٨): آية ٣٣ ..... ص : ١٤٩ ----- ٩١٣
- سورة الأنفال (٨): آية ٣٤ ..... ص : ١٥٠ ----- ٩١٤
- سورة الأنفال (٨): آية ٣٥ ..... ص : ١٥١ ----- ٩١٤
- سورة الأنفال (٨): آية ٣٦ ..... ص : ١٥١ ----- ٩١٤
- اشاره ----- ٩١٤
- شأن نزول: ..... ص : ١٥١ ----- ٩١٥
- تفسير: ..... ص : ١٥١ ----- ٩١٥
- سورة الأنفال (٨): آية ٣٧ ..... ص : ١٥٢ ----- ٩١٥
- سورة الأنفال (٨): آية ٣٨ ..... ص : ١٥٢ ----- ٩١٦
- سورة الأنفال (٨): آية ٣٩ ..... ص : ١٥٣ ----- ٩١٦
- سورة الأنفال (٨): آية ٤٠ ..... ص : ١٥٣ ----- ٩١٦
- أغاز جزء دهم قرآن مجيد ..... ص : ١٥٤ ----- ٩١٧
- ادامه سوره انفال ..... ص : ١٥٤ ----- ٩١٧
- سورة الأنفال (٨): آية ٤١ ..... ص : ١٥٤ ----- ٩١٧
- اشاره ----- ٩١٧
- منظور از سهم خدا چیست؟ ..... ص : ١٥٤ ----- ٩١٧
- سورة الأنفال (٨): آية ٤٢ ..... ص : ١٥٥ ----- ٩١٨
- سورة الأنفال (٨): آية ٤٣ ..... ص : ١٥٦ ----- ٩١٨
- سورة الأنفال (٨): آية ٤٤ ..... ص : ١٥٦ ----- ٩١٩
- سورة الأنفال (٨): آية ٤٥ ..... ص : ١٥٧ ----- ٩١٩
- سورة الأنفال (٨): آية ٤٦ ..... ص : ١٥٧ ----- ٩١٩
- سورة الأنفال (٨): آية ٤٧ ..... ص : ١٥٨ ----- ٩٢٠

- سورة الأنفال (٨): آية ٤٨ ..... ص : ١٥٨ ..... ٩٢٠
- اشاره ٩٢٠
- آيا شيطان از طريق وسوسة يا از طريق تشكل ظاهر شد؟ ..... ص : ١٥٩ ..... ٩٢١
- سورة الأنفال (٨): آية ٤٩ ..... ص : ١٦٠ ..... ٩٢١
- سورة الأنفال (٨): آية ٥٠ ..... ص : ١٦٠ ..... ٩٢٢
- سورة الأنفال (٨): آية ٥١ ..... ص : ١٦١ ..... ٩٢٢
- سورة الأنفال (٨): آية ٥٢ ..... ص : ١٦١ ..... ٩٢٢
- سورة الأنفال (٨): آية ٥٣ ..... ص : ١٦١ ..... ٩٢٢
- سورة الأنفال (٨): آية ٥٤ ..... ص : ١٦٢ ..... ٩٢٣
- سورة الأنفال (٨): آية ٥٥ ..... ص : ١٦٢ ..... ٩٢٣
- سورة الأنفال (٨): آية ٥٦ ..... ص : ١٦٣ ..... ٩٢٣
- سورة الأنفال (٨): آية ٥٧ ..... ص : ١٦٣ ..... ٩٢٤
- سورة الأنفال (٨): آية ٥٨ ..... ص : ١٦٣ ..... ٩٢٤
- سورة الأنفال (٨): آية ٥٩ ..... ص : ١٦٤ ..... ٩٢٤
- سورة الأنفال (٨): آية ٦٠ ..... ص : ١٦٤ ..... ٩٢٤
- سورة الأنفال (٨): آية ٦١ ..... ص : ١٦٥ ..... ٩٢٥
- سورة الأنفال (٨): آية ٦٢ ..... ص : ١٦٦ ..... ٩٢٦
- سورة الأنفال (٨): آية ٦٣ ..... ص : ١٦٦ ..... ٩٢٦
- سورة الأنفال (٨): آية ٦٤ ..... ص : ١٦٧ ..... ٩٢٦
- سورة الأنفال (٨): آية ٦٥ ..... ص : ١٦٧ ..... ٩٢٧
- سورة الأنفال (٨): آية ٦٦ ..... ص : ١٦٨ ..... ٩٢٧
- سورة الأنفال (٨): آية ٦٧ ..... ص : ١٦٨ ..... ٩٢٨
- سورة الأنفال (٨): آية ٦٨ ..... ص : ١٦٩ ..... ٩٢٨
- سورة الأنفال (٨): آية ٦٩ ..... ص : ١٧٠ ..... ٩٢٨
- سورة الأنفال (٨): آية ٧٠ ..... ص : ١٧٠ ..... ٩٢٩
- سورة الأنفال (٨): آية ٧١ ..... ص : ١٧١ ..... ٩٢٩

- سورة الأنفال (۸): آیه ۷۲ ..... ص : ۱۷۱ ..... ۹۳۰
- سورة الأنفال (۸): آیه ۷۳ ..... ص : ۱۷۳ ..... ۹۳۱
- سورة الأنفال (۸): آیه ۷۴ ..... ص : ۱۷۳ ..... ۹۳۱
- سورة الأنفال (۸): آیه ۷۵ ..... ص : ۱۷۴ ..... ۹۳۱
- سوره توبه [۹] ..... ص : ۱۷۵ ..... ۹۳۲
- اشاره ۹۳۲
- توجه به این نکات قبل از تفسیر سوره لازم است: ..... ص : ۱۷۵ ..... ۹۳۲
- ۱- نامهای این سوره: ..... ص : ۱۷۵ ..... ۹۳۲
- ۲- تاریخچه نزول سوره: ..... ص : ۱۷۵ ..... ۹۳۲
- ۳- محتوای سوره: ..... ص : ۱۷۵ ..... ۹۳۲
- ۴- چرا این سوره «بسم الله» ندارد؟ ..... ص : ۱۷۶ ..... ۹۳۳
- سورة التوبة (۹): آیه ۱ ..... ص : ۱۷۷ ..... ۹۳۳
- سورة التوبة (۹): آیه ۲ ..... ص : ۱۷۷ ..... ۹۳۴
- سورة التوبة (۹): آیه ۳ ..... ص : ۱۷۷ ..... ۹۳۴
- سورة التوبة (۹): آیه ۴ ..... ص : ۱۷۸ ..... ۹۳۴
- سورة التوبة (۹): آیه ۵ ..... ص : ۱۷۹ ..... ۹۳۵
- سورة التوبة (۹): آیه ۶ ..... ص : ۱۷۹ ..... ۹۳۵
- سورة التوبة (۹): آیه ۷ ..... ص : ۱۸۰ ..... ۹۳۶
- سورة التوبة (۹): آیه ۸ ..... ص : ۱۸۰ ..... ۹۳۶
- سورة التوبة (۹): آیه ۹ ..... ص : ۱۸۱ ..... ۹۳۶
- سورة التوبة (۹): آیه ۱۰ ..... ص : ۱۸۱ ..... ۹۳۷
- سورة التوبة (۹): آیه ۱۱ ..... ص : ۱۸۱ ..... ۹۳۷
- سورة التوبة (۹): آیه ۱۲ ..... ص : ۱۸۲ ..... ۹۳۷
- سورة التوبة (۹): آیه ۱۳ ..... ص : ۱۸۲ ..... ۹۳۷
- سورة التوبة (۹): آیه ۱۴ ..... ص : ۱۸۲ ..... ۹۳۸
- سورة التوبة (۹): آیه ۱۵ ..... ص : ۱۸۳ ..... ۹۳۸

- ٩٣٨ ..... سورة التوبة(٩): آية ١٦ ..... ص : ١٨٣ .....
٩٣٩ ..... سورة التوبة(٩): آية ١٧ ..... ص : ١٨٤ .....
٩٣٩ ..... سورة التوبة(٩): آية ١٨ ..... ص : ١٨٥ .....
٩٣٩ ..... اشاره .....
٩٤٠ ..... اهميت بناى مساجد: ..... ص : ١٨٥ .....
٩٤٠ ..... سورة التوبة(٩): آية ١٩ ..... ص : ١٨٦ .....
٩٤٠ ..... اشاره .....
٩٤٠ ..... شأن نزول: ..... ص : ١٨٦ .....
٩٤١ ..... تفسير: ..... ص : ١٨٦ .....
٩٤١ ..... سورة التوبة(٩): آية ٢٠ ..... ص : ١٨٦ .....
٩٤١ ..... سورة التوبة(٩): آية ٢١ ..... ص : ١٨٧ .....
٩٤١ ..... سورة التوبة(٩): آية ٢٢ ..... ص : ١٨٧ .....
٩٤٢ ..... سورة التوبة(٩): آية ٢٣ ..... ص : ١٨٧ .....
٩٤٢ ..... سورة التوبة(٩): آية ٢٤ ..... ص : ١٨٨ .....
٩٤٣ ..... سورة التوبة(٩): آية ٢٥ ..... ص : ١٨٩ .....
٩٤٣ ..... سورة التوبة(٩): آية ٢٦ ..... ص : ١٩٠ .....
٩٤٤ ..... سورة التوبة(٩): آية ٢٧ ..... ص : ١٩١ .....
٩٤٤ ..... اشاره .....
٩٤٤ ..... غزوه عبرت انگيز حنين: ..... ص : ١٩١ .....
٩٤٥ ..... سورة التوبة(٩): آية ٢٨ ..... ص : ١٩٢ .....
٩٤٥ ..... سورة التوبة(٩): آية ٢٩ ..... ص : ١٩٣ .....
٩٤٥ ..... اشاره .....
٩٤٦ ..... جزيه چيست؟ ..... ص : ١٩٤ .....
٩٤٧ ..... سورة التوبة(٩): آية ٣٠ ..... ص : ١٩٥ .....
٩٤٧ ..... سورة التوبة(٩): آية ٣١ ..... ص : ١٩٦ .....
٩٤٨ ..... سورة التوبة(٩): آية ٣٢ ..... ص : ١٩٧ .....

- ٩٤٨ ..... سورة التوبة(٩): آية ٣٣ ..... ص : ١٩٧ .....
 ٩٤٨ ..... اشاره .....
 ٩٤٩ ..... قرآن و قيام مهدي (عج): ..... ص : ١٩٨ .....
 ٩٤٩ ..... سورة التوبة(٩): آية ٣٤ ..... ص : ١٩٨ .....
 ٩٤٩ ..... اشاره .....
 ٩٥٠ ..... جمع ثروت تا چه اندازه «كنز» محسوب می شود؟ ..... ص : ١٩٩ .....
 ٩٥٠ ..... سورة التوبة(٩): آية ٣٥ ..... ص : ٢٠٠ .....
 ٩٥١ ..... سورة التوبة(٩): آية ٣٦ ..... ص : ٢٠١ .....
 ٩٥٢ ..... سورة التوبة(٩): آية ٣٧ ..... ص : ٢٠٢ .....
 ٩٥٢ ..... سورة التوبة(٩): آية ٣٨ ..... ص : ٢٠٣ .....
 ٩٥٢ ..... اشاره .....
 ٩٥٢ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢٠٣ .....
 ٩٥٣ ..... تفسير: ..... ص : ٢٠٤ .....
 ٩٥٣ ..... سورة التوبة(٩): آية ٣٩ ..... ص : ٢٠٤ .....
 ٩٥٤ ..... سورة التوبة(٩): آية ٤٠ ..... ص : ٢٠٥ .....
 ٩٥٥ ..... سورة التوبة(٩): آية ٤١ ..... ص : ٢٠٦ .....
 ٩٥٥ ..... سورة التوبة(٩): آية ٤٢ ..... ص : ٢٠٧ .....
 ٩٥٦ ..... سورة التوبة(٩): آية ٤٣ ..... ص : ٢٠٨ .....
 ٩٥٦ ..... سورة التوبة(٩): آية ٤٤ ..... ص : ٢٠٩ .....
 ٩٥٧ ..... سورة التوبة(٩): آية ٤٥ ..... ص : ٢٠٩ .....
 ٩٥٧ ..... سورة التوبة(٩): آية ٤٦ ..... ص : ٢١٠ .....
 ٩٥٧ ..... سورة التوبة(٩): آية ٤٧ ..... ص : ٢١١ .....
 ٩٥٨ ..... سورة التوبة(٩): آية ٤٨ ..... ص : ٢١١ .....
 ٩٥٩ ..... سورة التوبة(٩): آية ٤٩ ..... ص : ٢١٢ .....
 ٩٥٩ ..... اشاره .....
 ٩٥٩ ..... شأن نزول: ..... ص : ٢١٢ .....

٩٥٩	تفسير: .... ص : ٢١٣ -
٩٦٠	سورة التوبة(٩): آية ٥٠ .... ص : ٢١٣
٩٦٠	سورة التوبة(٩): آية ٥١ .... ص : ٢١٤
٩٦٠	سورة التوبة(٩): آية ٥٢ .... ص : ٢١٤
٩٦١	سورة التوبة(٩): آية ٥٣ .... ص : ٢١٥
٩٦١	سورة التوبة(٩): آية ٥٤ .... ص : ٢١٥
٩٦١	سورة التوبة(٩): آية ٥٥ .... ص : ٢١٦
٩٦٢	سورة التوبة(٩): آية ٥٦ .... ص : ٢١٦
٩٦٢	سورة التوبة(٩): آية ٥٧ .... ص : ٢١٧
٩٦٢	سورة التوبة(٩): آية ٥٨ .... ص : ٢١٧
٩٦٢	اشاره
٩٦٢	شأن نزول: .... ص : ٢١٧
٩٦٣	تفسير: .... ص : ٢١٧
٩٦٣	سورة التوبة(٩): آية ٥٩ .... ص : ٢١٨
٩٦٣	سورة التوبة(٩): آية ٦٠ .... ص : ٢١٨
٩٦٣	اشاره
٩٦٤	نكتتها: .... ص : ٢١٩
٩٦٤	١- فرق میان «فقير» و «مسكين»: .... ص : ٢١٩
٩٦٤	٢- تقسيم زكات به هشت قسمت مساوی: .... ص : ٢١٩
٩٦٥	٣- نقش زكات در اسلام: .... ص : ٢٢٠
٩٦٥	سورة التوبة(٩): آية ٦١ .... ص : ٢٢٠
٩٦٥	اشاره
٩٦٥	شأن نزول: .... ص : ٢٢٠
٩٦٦	تفسير: .... ص : ٢٢٠
٩٦٦	سورة التوبة(٩): آية ٦٢ .... ص : ٢٢٢
٩٦٦	اشاره

- شأن نزول: .... ص : ٢٢٢ - ٩٦٦
- تفسير: .... ص : ٢٢٢ - ٩٦٧
- سورة التوبة(٩): آية ٦٣ .... ص : ٢٢٣ - ٩٦٧
- سورة التوبة(٩): آية ٦٤ .... ص : ٢٢٣ - ٩٦٧
- اشاره - ٩٦٧
- شأن نزول: .... ص : ٢٢٣ - ٩٦٨
- تفسير: .... ص : ٢٢٣ - ٩٦٨
- سورة التوبة(٩): آية ٦٥ .... ص : ٢٢٣ - ٩٦٨
- سورة التوبة(٩): آية ٦٦ .... ص : ٢٢٤ - ٩٦٨
- سورة التوبة(٩): آية ٦٧ .... ص : ٢٢٤ - ٩٦٩
- سورة التوبة(٩): آية ٦٨ .... ص : ٢٢٦ - ٩٦٩
- سورة التوبة(٩): آية ٦٩ .... ص : ٢٢٦ - ٩٧٠
- سورة التوبة(٩): آية ٧٠ .... ص : ٢٢٧ - ٩٧٠
- سورة التوبة(٩): آية ٧١ .... ص : ٢٢٧ - ٩٧١
- سورة التوبة(٩): آية ٧٢ .... ص : ٢٢٨ - ٩٧١
- سورة التوبة(٩): آية ٧٣ .... ص : ٢٢٩ - ٩٧٢
- سورة التوبة(٩): آية ٧٤ .... ص : ٢٣٠ - ٩٧٢
- اشاره - ٩٧٢
- شأن نزول: .... ص : ٢٣٠ - ٩٧٢
- تفسير: .... ص : ٢٣٠ - ٩٧٣
- سورة التوبة(٩): آية ٧٥ .... ص : ٢٣١ - ٩٧٣
- اشاره - ٩٧٤
- شأن نزول: .... ص : ٢٣١ - ٩٧٤
- تفسير: .... ص : ٢٣٢ - ٩٧٤
- سورة التوبة(٩): آية ٧٦ .... ص : ٢٣٢ - ٩٧٤
- سورة التوبة(٩): آية ٧٧ .... ص : ٢٣٢ - ٩٧٥

٩٧٥	سورة التوبة(٩): آية ٧٨ .... ص : ٢٣٢
٩٧٥	سورة التوبة(٩): آية ٧٩ .... ص : ٢٣٣
٩٧٥	اشاره
٩٧٥	شأن نزول: .... ص : ٢٣٣
٩٧٦	تفسير: .... ص : ٢٣٣
٩٧٦	سورة التوبة(٩): آية ٨٠ .... ص : ٢٣٤
٩٧٦	اشاره
٩٧٦	اهميت به كيفيت كار است نه كميت: .... ص : ٢٣٤
٩٧٧	سورة التوبة(٩): آية ٨١ .... ص : ٢٣٥
٩٧٧	سورة التوبة(٩): آية ٨٢ .... ص : ٢٣٥
٩٧٨	سورة التوبة(٩): آية ٨٣ .... ص : ٢٣٦
٩٧٨	سورة التوبة(٩): آية ٨٤ .... ص : ٢٣٧
٩٧٨	سورة التوبة(٩): آية ٨٥ .... ص : ٢٣٧
٩٧٩	سورة التوبة(٩): آية ٨٦ .... ص : ٢٣٨
٩٧٩	سورة التوبة(٩): آية ٨٧ .... ص : ٢٣٨
٩٨٠	سورة التوبة(٩): آية ٨٨ .... ص : ٢٣٩
٩٨٠	سورة التوبة(٩): آية ٨٩ .... ص : ٢٣٩
٩٨٠	سورة التوبة(٩): آية ٩٠ .... ص : ٢٣٩
٩٨٠	سورة التوبة(٩): آية ٩١ .... ص : ٢٤٠
٩٨٠	اشاره
٩٨١	شأن نزول: .... ص : ٢٤٠
٩٨١	تفسير: .... ص : ٢٤٠
٩٨١	سورة التوبة(٩): آية ٩٢ .... ص : ٢٤١
٩٨١	اشاره
٩٨٢	شأن نزول: .... ص : ٢٤١
٩٨٢	تفسير: .... ص : ٢٤١

٩٨٢	سورة التوبة(٩): آية ٩٣ .... ص : ٢٤١
٩٨٢	آغاز جزء يازدهم قرآن مجيد .... ص : ٢٤٢
٩٨٢	ادامه سوره توبه .... ص : ٢٤٢
٩٨٢	سورة التوبة(٩): آية ٩٤ .... ص : ٢٤٢
٩٨٣	اشاره
٩٨٣	شأن نزول: .... ص : ٢٤٢
٩٨٣	تفسير: .... ص : ٢٤٢
٩٨٣	سورة التوبة(٩): آية ٩٥ .... ص : ٢٤٣
٩٨٤	سورة التوبة(٩): آية ٩٦ .... ص : ٢٤٣
٩٨٤	سورة التوبة(٩): آية ٩٧ .... ص : ٢٤٤
٩٨٥	سورة التوبة(٩): آية ٩٨ .... ص : ٢٤٤
٩٨٥	سورة التوبة(٩): آية ٩٩ .... ص : ٢٤٥
٩٨٥	سورة التوبة(٩): آية ١٠٠ .... ص : ٢٤٦
٩٨٦	سورة التوبة(٩): آية ١٠١ .... ص : ٢٤٧
٩٨٧	سورة التوبة(٩): آية ١٠٢ .... ص : ٢٤٨
٩٨٧	اشاره
٩٨٧	شأن نزول: .... ص : ٢٤٨
٩٨٧	تفسير: .... ص : ٢٤٨
٩٨٨	سورة التوبة(٩): آية ١٠٣ .... ص : ٢٤٩
٩٨٨	سورة التوبة(٩): آية ١٠٤ .... ص : ٢٥٠
٩٨٩	سورة التوبة(٩): آية ١٠٥ .... ص : ٢٥٠
٩٨٩	اشاره
٩٨٩	مسأله عرض اعمال: .... ص : ٢٥١
٩٩٠	سورة التوبة(٩): آية ١٠٦ .... ص : ٢٥١
٩٩٠	اشاره
٩٩٠	شأن نزول: .... ص : ٢٥١

- ٩٩٠ ..... تفسير: .... ص : ٢٥١ - .....
- ٩٩٠ ..... سورة التوبة(٩): آية ١٠٧ .... ص : ٢٥٢ - .....
- ٩٩٠ ..... اشاره - .....
- ٩٩٠ ..... شأن نزول: .... ص : ٢٥٢ - .....
- ٩٩١ ..... تفسير: .... ص : ٢٥٢ - .....
- ٩٩١ ..... سورة التوبة(٩): آية ١٠٨ .... ص : ٢٥٣ - .....
- ٩٩٢ ..... سورة التوبة(٩): آية ١٠٩ .... ص : ٢٥٤ - .....
- ٩٩٢ ..... سورة التوبة(٩): آية ١١٠ .... ص : ٢٥٤ - .....
- ٩٩٣ ..... سورة التوبة(٩): آية ١١١ .... ص : ٢٥٥ - .....
- ٩٩٣ ..... سورة التوبة(٩): آية ١١٢ .... ص : ٢٥٦ - .....
- ٩٩٤ ..... سورة التوبة(٩): آية ١١٣ .... ص : ٢٥٧ - .....
- ٩٩٤ ..... اشاره - .....
- ٩٩٤ ..... شأن نزول: .... ص : ٢٥٧ - .....
- ٩٩٤ ..... تفسير: .... ص : ٢٥٧ - .....
- ٩٩٤ ..... سورة التوبة(٩): آية ١١٤ .... ص : ٢٥٧ - .....
- ٩٩٥ ..... اشاره - .....
- ٩٩٥ ..... هر گونه پيوندی با دشمنان بايد قطع شود: .... ص : ٢٥٨ - .....
- ٩٩٥ ..... سورة التوبة(٩): آية ١١٥ .... ص : ٢٥٨ - .....
- ٩٩٥ ..... اشاره - .....
- ٩٩٥ ..... شأن نزول: .... ص : ٢٥٨ - .....
- ٩٩٥ ..... تفسير: .... ص : ٢٥٨ - .....
- ٩٩٦ ..... سورة التوبة(٩): آية ١١٦ .... ص : ٢٥٩ - .....
- ٩٩٦ ..... سورة التوبة(٩): آية ١١٧ .... ص : ٢٥٩ - .....
- ٩٩٦ ..... اشاره - .....
- ٩٩٦ ..... شأن نزول: .... ص : ٢٥٩ - .....
- ٩٩٦ ..... تفسير: .... ص : ٢٥٩ - .....

٩٩٧	سورة التوبة(٩): آية ١١٨ .... ص : ٢٦٠
٩٩٧	اشاره
٩٩٧	شأن نزول: .... ص : ٢٦٠
٩٩٧	تفسير: .... ص : ٢٦٠
٩٩٨	سورة التوبة(٩): آية ١١٩ .... ص : ٢٦١
٩٩٨	سورة التوبة(٩): آية ١٢٠ .... ص : ٢٦١
٩٩٩	سورة التوبة(٩): آية ١٢١ .... ص : ٢٦٢
٩٩٩	سورة التوبة(٩): آية ١٢٢ .... ص : ٢٦٣
٩٩٩	اشاره
٩٩٩	شأن نزول: .... ص : ٢٦٣
٩٩٩	تفسير: .... ص : ٢٦٣
١٠٠٠	سورة التوبة(٩): آية ١٢٣ .... ص : ٢٦٤
١٠٠١	سورة التوبة(٩): آية ١٢٤ .... ص : ٢٦٥
١٠٠١	سورة التوبة(٩): آية ١٢٥ .... ص : ٢٦٥
١٠٠١	سورة التوبة(٩): آية ١٢٦ .... ص : ٢٦٦
١٠٠٢	سورة التوبة(٩): آية ١٢٧ .... ص : ٢٦٦
١٠٠٢	سورة التوبة(٩): آية ١٢٨ .... ص : ٢٦٧
١٠٠٣	سورة التوبة(٩): آية ١٢٩ .... ص : ٢٦٨
١٠٠٣	سوره يونس [١٠] .... ص : ٢٦٩
١٠٠٣	اشاره
١٠٠٣	محتوا و فضيلت اين سوره: .... ص : ٢٦٩
١٠٠٤	سورة يونس(١٠): آية ١ .... ص : ٢٧٠
١٠٠٤	سورة يونس(١٠): آية ٢ .... ص : ٢٧٠
١٠٠٥	سورة يونس(١٠): آية ٣ .... ص : ٢٧١
١٠٠٥	سورة يونس(١٠): آية ٤ .... ص : ٢٧٢
١٠٠٥	سورة يونس(١٠): آية ٥ .... ص : ٢٧٢

- سورة يونس(١٠):آية ٦ .... ص : ٢٧٣ ----- ١٠٠٦
- سورة يونس(١٠):آية ٧ .... ص : ٢٧٤ ----- ١٠٠٦
- سورة يونس(١٠):آية ٨ .... ص : ٢٧٤ ----- ١٠٠٧
- سورة يونس(١٠):آية ٩ .... ص : ٢٧٤ ----- ١٠٠٧
- سورة يونس(١٠):آية ١٠ .... ص : ٢٧٥ ----- ١٠٠٧
- سورة يونس(١٠):آية ١١ .... ص : ٢٧٥ ----- ١٠٠٧
- سورة يونس(١٠):آية ١٢ .... ص : ٢٧٦ ----- ١٠٠٨
- سورة يونس(١٠):آية ١٣ .... ص : ٢٧٧ ----- ١٠٠٨
- سورة يونس(١٠):آية ١٤ .... ص : ٢٧٧ ----- ١٠٠٩
- سورة يونس(١٠):آية ١٥ .... ص : ٢٧٧ ----- ١٠٠٩
- اشاره ----- ١٠٠٩
- شأن نزول: .... ص : ٢٧٧ ----- ١٠٠٩
- تفسير: .... ص : ٢٧٧ ----- ١٠٠٩
- سورة يونس(١٠):آية ١٦ .... ص : ٢٧٨ ----- ١٠١٠
- سورة يونس(١٠):آية ١٧ .... ص : ٢٧٨ ----- ١٠١٠
- سورة يونس(١٠):آية ١٨ .... ص : ٢٧٩ ----- ١٠١٠
- سورة يونس(١٠):آية ١٩ .... ص : ٢٨٠ ----- ١٠١١
- سورة يونس(١٠):آية ٢٠ .... ص : ٢٨٠ ----- ١٠١١
- سورة يونس(١٠):آية ٢١ .... ص : ٢٨١ ----- ١٠١٢
- سورة يونس(١٠):آية ٢٢ .... ص : ٢٨٢ ----- ١٠١٢
- سورة يونس(١٠):آية ٢٣ .... ص : ٢٨٢ ----- ١٠١٣
- سورة يونس(١٠):آية ٢٤ .... ص : ٢٨٣ ----- ١٠١٣
- سورة يونس(١٠):آية ٢٥ .... ص : ٢٨٤ ----- ١٠١٤
- سورة يونس(١٠):آية ٢٦ .... ص : ٢٨٤ ----- ١٠١٤
- سورة يونس(١٠):آية ٢٧ .... ص : ٢٨٥ ----- ١٠١٤
- سورة يونس(١٠):آية ٢٨ .... ص : ٢٨٥ ----- ١٠١٥

- سورة يونس(١٠):آية ٢٩ .... ص : ٢٨٦ ..... ١٠١٥
- سورة يونس(١٠):آية ٣٠ .... ص : ٢٨٦ ..... ١٠١٥
- سورة يونس(١٠):آية ٣١ .... ص : ٢٨٦ ..... ١٠١٦
- سورة يونس(١٠):آية ٣٢ .... ص : ٢٨٨ ..... ١٠١٧
- سورة يونس(١٠):آية ٣٣ .... ص : ٢٨٨ ..... ١٠١٧
- سورة يونس(١٠):آية ٣٤ .... ص : ٢٨٩ ..... ١٠١٧
- سورة يونس(١٠):آية ٣٥ .... ص : ٢٨٩ ..... ١٠١٧
- سورة يونس(١٠):آية ٣٦ .... ص : ٢٨٩ ..... ١٠١٨
- سورة يونس(١٠):آية ٣٧ .... ص : ٢٩٠ ..... ١٠١٨
- سورة يونس(١٠):آية ٣٨ .... ص : ٢٩٠ ..... ١٠١٩
- سورة يونس(١٠):آية ٣٩ .... ص : ٢٩١ ..... ١٠١٩
- سورة يونس(١٠):آية ٤٠ .... ص : ٢٩٢ ..... ١٠٢٠
- سورة يونس(١٠):آية ٤١ .... ص : ٢٩٢ ..... ١٠٢٠
- سورة يونس(١٠):آية ٤٢ .... ص : ٢٩٢ ..... ١٠٢٠
- سورة يونس(١٠):آية ٤٣ .... ص : ٢٩٣ ..... ١٠٢٠
- سورة يونس(١٠):آية ٤٤ .... ص : ٢٩٣ ..... ١٠٢١
- سورة يونس(١٠):آية ٤٥ .... ص : ٢٩٣ ..... ١٠٢١
- سورة يونس(١٠):آية ٤٦ .... ص : ٢٩٤ ..... ١٠٢١
- سورة يونس(١٠):آية ٤٧ .... ص : ٢٩٤ ..... ١٠٢١
- سورة يونس(١٠):آية ٤٨ .... ص : ٢٩٥ ..... ١٠٢٢
- سورة يونس(١٠):آية ٤٩ .... ص : ٢٩٥ ..... ١٠٢٢
- سورة يونس(١٠):آية ٥٠ .... ص : ٢٩٦ ..... ١٠٢٢
- سورة يونس(١٠):آية ٥١ .... ص : ٢٩٦ ..... ١٠٢٣
- سورة يونس(١٠):آية ٥٢ .... ص : ٢٩٦ ..... ١٠٢٣
- سورة يونس(١٠):آية ٥٣ .... ص : ٢٩٦ ..... ١٠٢٣
- سورة يونس(١٠):آية ٥٤ .... ص : ٢٩٧ ..... ١٠٢٣

- سورة يونس(١٠):آية ٥٥ .... ص : ٢٩٧ ..... ١٠٢٤
- سورة يونس(١٠):آية ٥٦ .... ص : ٢٩٨ ..... ١٠٢٤
- سورة يونس(١٠):آية ٥٧ .... ص : ٢٩٨ ..... ١٠٢٤
- سورة يونس(١٠):آية ٥٨ .... ص : ٢٩٩ ..... ١٠٢٥
- سورة يونس(١٠):آية ٥٩ .... ص : ٢٩٩ ..... ١٠٢٥
- سورة يونس(١٠):آية ٦٠ .... ص : ٢٩٩ ..... ١٠٢٥
- سورة يونس(١٠):آية ٦١ .... ص : ٣٠٠ ..... ١٠٢٦
- سورة يونس(١٠):آية ٦٢ .... ص : ٣٠١ ..... ١٠٢٦
- سورة يونس(١٠):آية ٦٣ .... ص : ٣٠١ ..... ١٠٢٧
- سورة يونس(١٠):آية ٦٤ .... ص : ٣٠١ ..... ١٠٢٧
- سورة يونس(١٠):آية ٦٥ .... ص : ٣٠٢ ..... ١٠٢٧
- سورة يونس(١٠):آية ٦٦ .... ص : ٣٠٢ ..... ١٠٢٧
- سورة يونس(١٠):آية ٦٧ .... ص : ٣٠٣ ..... ١٠٢٨
- سورة يونس(١٠):آية ٦٨ .... ص : ٣٠٣ ..... ١٠٢٨
- سورة يونس(١٠):آية ٦٩ .... ص : ٣٠٤ ..... ١٠٢٨
- سورة يونس(١٠):آية ٧٠ .... ص : ٣٠٤ ..... ١٠٢٩
- سورة يونس(١٠):آية ٧١ .... ص : ٣٠٤ ..... ١٠٢٩
- سورة يونس(١٠):آية ٧٢ .... ص : ٣٠٥ ..... ١٠٢٩
- سورة يونس(١٠):آية ٧٣ .... ص : ٣٠٥ ..... ١٠٣٠
- سورة يونس(١٠):آية ٧٤ .... ص : ٣٠٦ ..... ١٠٣٠
- سورة يونس(١٠):آية ٧٥ .... ص : ٣٠٦ ..... ١٠٣٠
- سورة يونس(١٠):آية ٧٦ .... ص : ٣٠٧ ..... ١٠٣١
- سورة يونس(١٠):آية ٧٧ .... ص : ٣٠٧ ..... ١٠٣١
- سورة يونس(١٠):آية ٧٨ .... ص : ٣٠٧ ..... ١٠٣١
- سورة يونس(١٠):آية ٧٩ .... ص : ٣٠٨ ..... ١٠٣١
- سورة يونس(١٠):آية ٨٠ .... ص : ٣٠٨ ..... ١٠٣٢

- سورة يونس(١٠):آية ٨١ .... ص : ٣٠٨ ----- ١٠٣٢
- سورة يونس(١٠):آية ٨٢ .... ص : ٣٠٨ ----- ١٠٣٢
- سورة يونس(١٠):آية ٨٣ .... ص : ٣٠٩ ----- ١٠٣٢
- سورة يونس(١٠):آية ٨٤ .... ص : ٣٠٩ ----- ١٠٣٣
- سورة يونس(١٠):آية ٨٥ .... ص : ٣١٠ ----- ١٠٣٣
- سورة يونس(١٠):آية ٨٦ .... ص : ٣١٠ ----- ١٠٣٣
- سورة يونس(١٠):آية ٨٧ .... ص : ٣١٠ ----- ١٠٣٣
- سورة يونس(١٠):آية ٨٨ .... ص : ٣١٠ ----- ١٠٣٤
- سورة يونس(١٠):آية ٨٩ .... ص : ٣١١ ----- ١٠٣٤
- سورة يونس(١٠):آية ٩٠ .... ص : ٣١١ ----- ١٠٣٤
- سورة يونس(١٠):آية ٩١ .... ص : ٣١٢ ----- ١٠٣٥
- سورة يونس(١٠):آية ٩٢ .... ص : ٣١٢ ----- ١٠٣٥
- سورة يونس(١٠):آية ٩٣ .... ص : ٣١٣ ----- ١٠٣٥
- سورة يونس(١٠):آية ٩٤ .... ص : ٣١٣ ----- ١٠٣٦
- سورة يونس(١٠):آية ٩٥ .... ص : ٣١٤ ----- ١٠٣٦
- سورة يونس(١٠):آية ٩٦ .... ص : ٣١٤ ----- ١٠٣٦
- سورة يونس(١٠):آية ٩٧ .... ص : ٣١٤ ----- ١٠٣٦
- سورة يونس(١٠):آية ٩٨ .... ص : ٣١٤ ----- ١٠٣٧
- سورة يونس(١٠):آية ٩٩ .... ص : ٣١٦ ----- ١٠٣٧
- سورة يونس(١٠):آية ١٠٠ .... ص : ٣١٦ ----- ١٠٣٨
- سورة يونس(١٠):آية ١٠١ .... ص : ٣١٦ ----- ١٠٣٨
- سورة يونس(١٠):آية ١٠٢ .... ص : ٣١٧ ----- ١٠٣٨
- سورة يونس(١٠):آية ١٠٣ .... ص : ٣١٧ ----- ١٠٣٩
- سورة يونس(١٠):آية ١٠٤ .... ص : ٣١٨ ----- ١٠٣٩
- سورة يونس(١٠):آية ١٠٥ .... ص : ٣١٨ ----- ١٠٣٩
- سورة يونس(١٠):آية ١٠٦ .... ص : ٣١٩ ----- ١٠٤٠

- سورة يونس(۱۰):آية ۱۰۷ .... ص : ۳۱۹----- ۱۰۴۰
- سورة يونس(۱۰):آية ۱۰۸ .... ص : ۳۱۹----- ۱۰۴۰
- سورة يونس(۱۰):آية ۱۰۹ .... ص : ۳۲۰----- ۱۰۴۱
- سوره هود [۱۱] .... ص : ۳۲۱----- ۱۰۴۱
- اشاره ----- ۱۰۴۱
- محتوای سوره: .... ص : ۳۲۱----- ۱۰۴۱
- این سوره مرا پیر کرد ..... ص : ۳۲۱----- ۱۰۴۱
- تأثیر معنوی این سوره: .... ص : ۳۲۲----- ۱۰۴۲
- سورة هود(۱۱):آية ۱ .... ص : ۳۲۲----- ۱۰۴۲
- سورة هود(۱۱):آية ۲ .... ص : ۳۲۳----- ۱۰۴۲
- سورة هود(۱۱):آية ۳ .... ص : ۳۲۳----- ۱۰۴۳
- سورة هود(۱۱):آية ۴ .... ص : ۳۲۴----- ۱۰۴۳
- سورة هود(۱۱):آية ۵ .... ص : ۳۲۴----- ۱۰۴۳
- آغاز جزء دوازدهم قرآن مجید .... ص : ۳۲۵----- ۱۰۴۴
- ادامه سوره هود .... ص : ۳۲۵----- ۱۰۴۴
- سورة هود(۱۱):آية ۶ .... ص : ۳۲۵----- ۱۰۴۴
- اشاره ----- ۱۰۴۴
- تقسیم ارزاق و تلاش برای زندگی! .... ص : ۳۲۵----- ۱۰۴۴
- سورة هود(۱۱):آية ۷ .... ص : ۳۲۶----- ۱۰۴۵
- سورة هود(۱۱):آية ۸ .... ص : ۳۲۷----- ۱۰۴۶
- سورة هود(۱۱):آية ۹ .... ص : ۳۲۸----- ۱۰۴۶
- سورة هود(۱۱):آية ۱۰ .... ص : ۳۲۸----- ۱۰۴۶
- سورة هود(۱۱):آية ۱۱ .... ص : ۳۲۹----- ۱۰۴۷
- سورة هود(۱۱):آية ۱۲ .... ص : ۳۲۹----- ۱۰۴۷
- اشاره ----- ۱۰۴۷
- شأن نزول: .... ص : ۳۲۹----- ۱۰۴۷

- ١٠٤٨ ----- تفسير: .... ص : ٣٣٠
- ١٠٤٨ ----- سورة هود(١١):آية ١٣ .... ص : ٣٣٠
- ١٠٤٨ ----- سورة هود(١١):آية ١٤ .... ص : ٣٣١
- ١٠٤٩ ----- سورة هود(١١):آية ١٥ .... ص : ٣٣١
- ١٠٤٩ ----- سورة هود(١١):آية ١٦ .... ص : ٣٣٢
- ١٠٤٩ ----- سورة هود(١١):آية ١٧ .... ص : ٣٣٢
- ١٠٥٠ ----- سورة هود(١١):آية ١٨ .... ص : ٣٣٣
- ١٠٥١ ----- سورة هود(١١):آية ١٩ .... ص : ٣٣٤
- ١٠٥١ ----- سورة هود(١١):آية ٢٠ .... ص : ٣٣٤
- ١٠٥١ ----- سورة هود(١١):آية ٢١ .... ص : ٣٣٥
- ١٠٥٢ ----- سورة هود(١١):آية ٢٢ .... ص : ٣٣٥
- ١٠٥٢ ----- سورة هود(١١):آية ٢٣ .... ص : ٣٣٥
- ١٠٥٢ ----- سورة هود(١١):آية ٢٤ .... ص : ٣٣٦
- ١٠٥٢ ----- سورة هود(١١):آية ٢٥ .... ص : ٣٣٦
- ١٠٥٣ ----- سورة هود(١١):آية ٢٦ .... ص : ٣٣٧
- ١٠٥٣ ----- سورة هود(١١):آية ٢٧ .... ص : ٣٣٧
- ١٠٥٣ ----- سورة هود(١١):آية ٢٨ .... ص : ٣٣٨
- ١٠٥٤ ----- سورة هود(١١):آية ٢٩ .... ص : ٣٣٨
- ١٠٥٤ ----- سورة هود(١١):آية ٣٠ .... ص : ٣٣٩
- ١٠٥٤ ----- سورة هود(١١):آية ٣١ .... ص : ٣٣٩
- ١٠٥٥ ----- سورة هود(١١):آية ٣٢ .... ص : ٣٤٠
- ١٠٥٥ ----- سورة هود(١١):آية ٣٣ .... ص : ٣٤٠
- ١٠٥٦ ----- سورة هود(١١):آية ٣٤ .... ص : ٣٤٠
- ١٠٥٦ ----- سورة هود(١١):آية ٣٥ .... ص : ٣٤١
- ١٠٥٦ ----- سورة هود(١١):آية ٣٦ .... ص : ٣٤١
- ١٠٥٦ ----- سورة هود(١١):آية ٣٧ .... ص : ٣٤٢

- سورة هود(۱۱):آیة ۳۸ .... ص : ۳۴۲ ----- ۱۰۵۷
- سورة هود(۱۱):آیة ۳۹ .... ص : ۳۴۳ ----- ۱۰۵۷
- سورة هود(۱۱):آیة ۴۰ .... ص : ۳۴۳ ----- ۱۰۵۸
- سورة هود(۱۱):آیة ۴۱ .... ص : ۳۴۴ ----- ۱۰۵۸
- سورة هود(۱۱):آیة ۴۲ .... ص : ۳۴۴ ----- ۱۰۵۹
- سورة هود(۱۱):آیة ۴۳ .... ص : ۳۴۵ ----- ۱۰۵۹
- اشاره ----- ۱۰۵۹
- درسهای تربیتی در طوفان نوح: .... ص : ۳۴۶ ----- ۱۰۶۰
- اشاره ----- ۱۰۶۰
- ۱- پاکسازی روی زمین: .... ص : ۳۴۶ ----- ۱۰۶۰
- ۲- مجازات با طوفان چرا؟ .... ص : ۳۴۶ ----- ۱۰۶۰
- ۳- پناهگاههای پوشالی: .... ص : ۳۴۷ ----- ۱۰۶۰
- ۴- کشتی نجات: .... ص : ۳۴۷ ----- ۱۰۶۱
- سورة هود(۱۱):آیة ۴۴ .... ص : ۳۴۷ ----- ۱۰۶۱
- سورة هود(۱۱):آیة ۴۵ .... ص : ۳۴۸ ----- ۱۰۶۱
- سورة هود(۱۱):آیة ۴۶ .... ص : ۳۴۹ ----- ۱۰۶۲
- سورة هود(۱۱):آیة ۴۷ .... ص : ۳۴۹ ----- ۱۰۶۲
- سورة هود(۱۱):آیة ۴۸ .... ص : ۳۵۰ ----- ۱۰۶۲
- سورة هود(۱۱):آیة ۴۹ .... ص : ۳۵۰ ----- ۱۰۶۳
- سورة هود(۱۱):آیة ۵۰ .... ص : ۳۵۱ ----- ۱۰۶۳
- سورة هود(۱۱):آیة ۵۱ .... ص : ۳۵۱ ----- ۱۰۶۴
- سورة هود(۱۱):آیة ۵۲ .... ص : ۳۵۲ ----- ۱۰۶۴
- اشاره ----- ۱۰۶۴
- توحید خمیر مایه دعوت همه پیامبران- .... ص : ۳۵۲ ----- ۱۰۶۴
- سورة هود(۱۱):آیة ۵۳ .... ص : ۳۵۳ ----- ۱۰۶۵
- سورة هود(۱۱):آیة ۵۴ .... ص : ۳۵۳ ----- ۱۰۶۵

- سورة هود(١١):آية ٥٥ .... ص : ٣٥٣ ----- ١٠٦٥
- سورة هود(١١):آية ٥٦ .... ص : ٣٥٤ ----- ١٠٦٦
- سورة هود(١١):آية ٥٧ .... ص : ٣٥٤ ----- ١٠٦٦
- سورة هود(١١):آية ٥٨ .... ص : ٣٥٥ ----- ١٠٦٦
- سورة هود(١١):آية ٥٩ .... ص : ٣٥٥ ----- ١٠٦٧
- سورة هود(١١):آية ٦٠ .... ص : ٣٥٦ ----- ١٠٦٧
- سورة هود(١١):آية ٦١ .... ص : ٣٥٦ ----- ١٠٦٧
- سورة هود(١١):آية ٦٢ .... ص : ٣٥٧ ----- ١٠٦٨
- سورة هود(١١):آية ٦٣ .... ص : ٣٥٨ ----- ١٠٦٨
- سورة هود(١١):آية ٦٤ .... ص : ٣٥٨ ----- ١٠٦٩
- سورة هود(١١):آية ٦٥ .... ص : ٣٥٨ ----- ١٠٦٩
- اشاره ----- ١٠٦٩
- پیوند مکتبی- .... ص : ٣٥٩ ----- ١٠٦٩
- سورة هود(١١):آية ٦٦ .... ص : ٣٥٩ ----- ١٠٧٠
- سورة هود(١١):آية ٦٧ .... ص : ٣٦٠ ----- ١٠٧٠
- سورة هود(١١):آية ٦٨ .... ص : ٣٦٠ ----- ١٠٧٠
- سورة هود(١١):آية ٦٩ .... ص : ٣٦٠ ----- ١٠٧٠
- سورة هود(١١):آية ٧٠ .... ص : ٣٦١ ----- ١٠٧١
- سورة هود(١١):آية ٧١ .... ص : ٣٦١ ----- ١٠٧١
- سورة هود(١١):آية ٧٢ .... ص : ٣٦٢ ----- ١٠٧٢
- سورة هود(١١):آية ٧٣ .... ص : ٣٦٢ ----- ١٠٧٢
- سورة هود(١١):آية ٧٤ .... ص : ٣٦٣ ----- ١٠٧٢
- سورة هود(١١):آية ٧٥ .... ص : ٣٦٣ ----- ١٠٧٢
- سورة هود(١١):آية ٧٦ .... ص : ٣٦٣ ----- ١٠٧٣
- سورة هود(١١):آية ٧٧ .... ص : ٣٦٣ ----- ١٠٧٣
- سورة هود(١١):آية ٧٨ .... ص : ٣٦٤ ----- ١٠٧٣

- سورة هود(١١):آية ٧٩ .... ص : ٣٦٥ ----- ١٠٧٤
- سورة هود(١١):آية ٨٠ .... ص : ٣٦٥ ----- ١٠٧٤
- سورة هود(١١):آية ٨١ .... ص : ٣٦٥ ----- ١٠٧٤
- سورة هود(١١):آية ٨٢ .... ص : ٣٦٦ ----- ١٠٧٥
- سورة هود(١١):آية ٨٣ .... ص : ٣٦٧ ----- ١٠٧٥
- سورة هود(١١):آية ٨٤ .... ص : ٣٦٧ ----- ١٠٧٦
- سورة هود(١١):آية ٨٥ .... ص : ٣٦٨ ----- ١٠٧٦
- سورة هود(١١):آية ٨٦ .... ص : ٣٦٩ ----- ١٠٧٧
- سورة هود(١١):آية ٨٧ .... ص : ٣٧٠ ----- ١٠٧٧
- سورة هود(١١):آية ٨٨ .... ص : ٣٧٠ ----- ١٠٧٨
- سورة هود(١١):آية ٨٩ .... ص : ٣٧١ ----- ١٠٧٨
- سورة هود(١١):آية ٩٠ .... ص : ٣٧٢ ----- ١٠٧٩
- سورة هود(١١):آية ٩١ .... ص : ٣٧٢ ----- ١٠٧٩
- سورة هود(١١):آية ٩٢ .... ص : ٣٧٣ ----- ١٠٧٩
- سورة هود(١١):آية ٩٣ .... ص : ٣٧٣ ----- ١٠٨٠
- سورة هود(١١):آية ٩٤ .... ص : ٣٧٤ ----- ١٠٨٠
- سورة هود(١١):آية ٩٥ .... ص : ٣٧٤ ----- ١٠٨٠
- سورة هود(١١):آية ٩٦ .... ص : ٣٧٤ ----- ١٠٨١
- سورة هود(١١):آية ٩٧ .... ص : ٣٧٥ ----- ١٠٨١
- سورة هود(١١):آية ٩٨ .... ص : ٣٧٥ ----- ١٠٨١
- سورة هود(١١):آية ٩٩ .... ص : ٣٧٦ ----- ١٠٨١
- سورة هود(١١):آية ١٠٠ .... ص : ٣٧٦ ----- ١٠٨٢
- سورة هود(١١):آية ١٠١ .... ص : ٣٧٦ ----- ١٠٨٢
- سورة هود(١١):آية ١٠٢ .... ص : ٣٧٦ ----- ١٠٨٢
- سورة هود(١١):آية ١٠٣ .... ص : ٣٧٧ ----- ١٠٨٢
- سورة هود(١١):آية ١٠٤ .... ص : ٣٧٧ ----- ١٠٨٣

- سورة هود(۱۱):آیة ۱۰۵ .... ص : ۳۷۷ ..... ۱۰۸۳
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۰۶ .... ص : ۳۷۸ ..... ۱۰۸۳
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۰۷ .... ص : ۳۷۸ ..... ۱۰۸۴
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۰۸ .... ص : ۳۷۸ ..... ۱۰۸۴
- اشاره ۱۰۸۴
- اسباب سعادت و شقاوت .... ص : ۳۷۹ ..... ۱۰۸۴
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۰۹ .... ص : ۳۸۰ ..... ۱۰۸۵
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۱۰ .... ص : ۳۸۱ ..... ۱۰۸۵
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۱۱ .... ص : ۳۸۲ ..... ۱۰۸۶
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۱۲ .... ص : ۳۸۲ ..... ۱۰۸۶
- اشاره ۱۰۸۶
- آیه‌ای پرمحتوا و طاققت فرسا! .... ص : ۳۸۳ ..... ۱۰۸۷
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۱۳ .... ص : ۳۸۳ ..... ۱۰۸۷
- اشاره ۱۰۸۷
- در چه اموری نباید به ظالمان تکیه کرد؟ .... ص : ۳۸۴ ..... ۱۰۸۸
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۱۴ .... ص : ۳۸۴ ..... ۱۰۸۸
- اشاره ۱۰۸۸
- اهمیت فوق العاده نماز- .... ص : ۳۸۵ ..... ۱۰۸۸
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۱۵ .... ص : ۳۸۵ ..... ۱۰۸۹
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۱۶ .... ص : ۳۸۵ ..... ۱۰۸۹
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۱۷ .... ص : ۳۸۷ ..... ۱۰۹۰
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۱۸ .... ص : ۳۸۷ ..... ۱۰۹۰
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۱۹ .... ص : ۳۸۸ ..... ۱۰۹۰
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۲۰ .... ص : ۳۸۸ ..... ۱۰۹۱
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۲۱ .... ص : ۳۸۹ ..... ۱۰۹۱
- سورة هود(۱۱):آیة ۱۲۲ .... ص : ۳۸۹ ..... ۱۰۹۱

- سوره هود(۱۱):آیه ۱۲۳ .... ص : ۳۸۹ ..... ۱۰۹۲
- سوره یوسف [۱۲] .... ص : ۳۹۱ ..... ۱۰۹۲
- اشاره ۱۰۹۲
- محتوای سوره: .... ص : ۳۹۱ ..... ۱۰۹۲
- اشاره ۱۰۹۲
- ۱- تمام آیات این سوره جز چند آیه که در آخر آن آمده سرگذشت جالب و شیرین و عبرت انگیز پیامبر خدا یوسف (ع) را بیان می‌کند .... ص : ۳۹۱ -- ۱۰۹۳
- ۲- دقت در آیات این سوره این واقعیت را برای انسان روشنتر می‌سازد که قرآن در تمام ابعادش معجزه است .... ص : ۳۹۲ ..... ۱۰۹۳
- ۳- داستان یوسف قبل از اسلام و بعد از آن- .... ص : ۳۹۲ ..... ۱۰۹۳
- ۴- چرا بر خلاف سرگذشتهای سایر انبیاء داستان یوسف یک جا بیان شده است؟ .... ص : ۳۹۳ ..... ۱۰۹۴
- ۵- فضیلت سوره یوسف- .... ص : ۳۹۳ ..... ۱۰۹۴
- سوره یوسف(۱۲): آیه ۱ .... ص : ۳۹۴ ..... ۱۰۹۴
- سوره یوسف(۱۲): آیه ۲ .... ص : ۳۹۴ ..... ۱۰۹۵
- سوره یوسف(۱۲): آیه ۳ .... ص : ۳۹۴ ..... ۱۰۹۵
- اشاره ۱۰۹۵
- نقش داستان در زندگی انسانها- .... ص : ۳۹۵ ..... ۱۰۹۵
- سوره یوسف(۱۲): آیه ۴ .... ص : ۳۹۶ ..... ۱۰۹۶
- سوره یوسف(۱۲): آیه ۵ .... ص : ۳۹۷ ..... ۱۰۹۶
- سوره یوسف(۱۲): آیه ۶ .... ص : ۳۹۷ ..... ۱۰۹۷
- اشاره ۱۰۹۷
- رؤیا و خواب دیدن- .... ص : ۳۹۸ ..... ۱۰۹۷
- سوره یوسف(۱۲): آیه ۷ .... ص : ۳۹۸ ..... ۱۰۹۸
- سوره یوسف(۱۲): آیه ۸ .... ص : ۳۹۹ ..... ۱۰۹۸
- سوره یوسف(۱۲): آیه ۹ .... ص : ۴۰۰ ..... ۱۰۹۹
- سوره یوسف(۱۲): آیه ۱۰ .... ص : ۴۰۰ ..... ۱۰۹۹
- اشاره ۱۰۹۹
- نقش ویرانگر حسد در زندگی انسانها- .... ص : ۴۰۰ ..... ۱۰۹۹

- سورة يوسف(۱۲): آية ۱۱ .... ص : ۴۰۱ ----- ۱۱۰۰
- سورة يوسف(۱۲): آية ۱۲ .... ص : ۴۰۲ ----- ۱۱۰۰
- سورة يوسف(۱۲): آية ۱۳ .... ص : ۴۰۲ ----- ۱۱۰۱
- سورة يوسف(۱۲): آية ۱۴ .... ص : ۴۰۲ ----- ۱۱۰۱
- سورة يوسف(۱۲): آية ۱۵ .... ص : ۴۰۳ ----- ۱۱۰۱
- سورة يوسف(۱۲): آية ۱۶ .... ص : ۴۰۴ ----- ۱۱۰۲
- سورة يوسف(۱۲): آية ۱۷ .... ص : ۴۰۵ ----- ۱۱۰۲
- سورة يوسف(۱۲): آية ۱۸ .... ص : ۴۰۵ ----- ۱۱۰۳
- اشاره ----- ۱۱۰۳
- نکته‌ها: .... ص : ۴۰۶ ----- ۱۱۰۳
- ۱- در برابر یک ترک اولی! .... ص : ۴۰۶ ----- ۱۱۰۳
- ۲- دعای گیرای یوسف! .... ص : ۴۰۸ ----- ۱۱۰۴
- سورة يوسف(۱۲): آية ۱۹ .... ص : ۴۰۸ ----- ۱۱۰۵
- سورة يوسف(۱۲): آية ۲۰ .... ص : ۴۰۹ ----- ۱۱۰۵
- سورة يوسف(۱۲): آية ۲۱ .... ص : ۴۰۹ ----- ۱۱۰۵
- سورة يوسف(۱۲): آية ۲۲ .... ص : ۴۱۰ ----- ۱۱۰۶
- سورة يوسف(۱۲): آية ۲۳ .... ص : ۴۱۱ ----- ۱۱۰۶
- سورة يوسف(۱۲): آية ۲۴ .... ص : ۴۱۲ ----- ۱۱۰۷
- اشاره ----- ۱۱۰۷
- ممانت و عفت بیان- .... ص : ۴۱۳ ----- ۱۱۰۸
- سورة يوسف(۱۲): آية ۲۵ .... ص : ۴۱۴ ----- ۱۱۰۸
- سورة يوسف(۱۲): آية ۲۶ .... ص : ۴۱۵ ----- ۱۱۰۹
- سورة يوسف(۱۲): آية ۲۷ .... ص : ۴۱۵ ----- ۱۱۰۹
- سورة يوسف(۱۲): آية ۲۸ .... ص : ۴۱۵ ----- ۱۱۰۹
- سورة يوسف(۱۲): آية ۲۹ .... ص : ۴۱۵ ----- ۱۱۱۰
- اشاره ----- ۱۱۱۰

- ۱۱۱۰ ..... حمايت خدا در لحظات بحرانی- ..... ص : ۴۱۶
- ۱۱۱۰ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۳۰ ..... ص : ۴۱۶
- ۱۱۱۱ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۳۱ ..... ص : ۴۱۷
- ۱۱۱۱ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۳۲ ..... ص : ۴۱۸
- ۱۱۱۲ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۳۳ ..... ص : ۴۱۸
- ۱۱۱۲ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۳۴ ..... ص : ۴۱۹
- ۱۱۱۳ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۳۵ ..... ص : ۴۲۰
- ۱۱۱۳ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۳۶ ..... ص : ۴۲۰
- ۱۱۱۳ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۳۷ ..... ص : ۴۲۱
- ۱۱۱۴ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۳۸ ..... ص : ۴۲۲
- ۱۱۱۴ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۳۹ ..... ص : ۴۲۲
- ۱۱۱۴ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۴۰ ..... ص : ۴۲۲
- ۱۱۱۵ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۴۱ ..... ص : ۴۲۳
- ۱۱۱۵ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۴۲ ..... ص : ۴۲۳
- ۱۱۱۶ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۴۳ ..... ص : ۴۲۴
- ۱۱۱۶ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۴۴ ..... ص : ۴۲۵
- ۱۱۱۶ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۴۵ ..... ص : ۴۲۵
- ۱۱۱۷ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۴۶ ..... ص : ۴۲۶
- ۱۱۱۷ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۴۷ ..... ص : ۴۲۶
- ۱۱۱۷ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۴۸ ..... ص : ۴۲۶
- ۱۱۱۷ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۴۹ ..... ص : ۴۲۶
- ۱۱۱۸ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۵۰ ..... ص : ۴۲۷
- ۱۱۱۸ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۵۱ ..... ص : ۴۲۷
- ۱۱۱۹ ..... سورة يوسف(۱۲): آية ۵۲ ..... ص : ۴۲۸
- ۱۱۱۹ ..... آغاز جزء سیزدهم قرآن مجید ..... ص : ۴۲۸
- ۱۱۱۹ ..... ادامه سوره يوسف ..... ص : ۴۲۸

- سورة يوسف(١٢): آية ٥٣ .... ص : ٤٢٨ ----- ١١١٩
- سورة يوسف(١٢): آية ٥٤ .... ص : ٤٢٩ ----- ١١١٩
- سورة يوسف(١٢): آية ٥٥ .... ص : ٤٢٩ ----- ١١٢٠
- سورة يوسف(١٢): آية ٥٦ .... ص : ٤٣٠ ----- ١١٢٠
- سورة يوسف(١٢): آية ٥٧ .... ص : ٤٣٠ ----- ١١٢٠
- سورة يوسف(١٢): آية ٥٨ .... ص : ٤٣٠ ----- ١١٢١
- سورة يوسف(١٢): آية ٥٩ .... ص : ٤٣٢ ----- ١١٢١
- سورة يوسف(١٢): آية ٦٠ .... ص : ٤٣٢ ----- ١١٢٢
- سورة يوسف(١٢): آية ٦١ .... ص : ٤٣٣ ----- ١١٢٢
- سورة يوسف(١٢): آية ٦٢ .... ص : ٤٣٣ ----- ١١٢٢
- اشاره ----- ١١٢٢
- چرا يوسف خود را به برادران معرفی نکرد؟ .... ص : ٤٣٣ ----- ١١٢٣
- سورة يوسف(١٢): آية ٦٣ .... ص : ٤٣٤ ----- ١١٢٣
- سورة يوسف(١٢): آية ٦٤ .... ص : ٤٣٤ ----- ١١٢٣
- سورة يوسف(١٢): آية ٦٥ .... ص : ٤٣٤ ----- ١١٢٣
- سورة يوسف(١٢): آية ٦٦ .... ص : ٤٣٥ ----- ١١٢٤
- سورة يوسف(١٢): آية ٦٧ .... ص : ٤٣٥ ----- ١١٢٤
- سورة يوسف(١٢): آية ٦٨ .... ص : ٤٣٦ ----- ١١٢٥
- سورة يوسف(١٢): آية ٦٩ .... ص : ٤٣٦ ----- ١١٢٥
- سورة يوسف(١٢): آية ٧٠ .... ص : ٤٣٧ ----- ١١٢٥
- سورة يوسف(١٢): آية ٧١ .... ص : ٤٣٨ ----- ١١٢٦
- سورة يوسف(١٢): آية ٧٢ .... ص : ٤٣٨ ----- ١١٢٦
- سورة يوسف(١٢): آية ٧٣ .... ص : ٤٣٨ ----- ١١٢٦
- سورة يوسف(١٢): آية ٧٤ .... ص : ٤٣٨ ----- ١١٢٦
- سورة يوسف(١٢): آية ٧٥ .... ص : ٤٣٨ ----- ١١٢٦
- سورة يوسف(١٢): آية ٧٦ .... ص : ٤٣٨ ----- ١١٢٧

- سورة يوسف(١٢): آية ٧٧ .... ص : ٤٤٠ ----- ١١٢٧
- سورة يوسف(١٢): آية ٧٨ .... ص : ٤٤٠ ----- ١١٢٨
- سورة يوسف(١٢): آية ٧٩ .... ص : ٤٤١ ----- ١١٢٨
- سورة يوسف(١٢): آية ٨٠ .... ص : ٤٤١ ----- ١١٢٨
- سورة يوسف(١٢): آية ٨١ .... ص : ٤٤٢ ----- ١١٢٩
- سورة يوسف(١٢): آية ٨٢ .... ص : ٤٤٢ ----- ١١٢٩
- سورة يوسف(١٢): آية ٨٣ .... ص : ٤٤٣ ----- ١١٣٠
- سورة يوسف(١٢): آية ٨٤ .... ص : ٤٤٣ ----- ١١٣٠
- سورة يوسف(١٢): آية ٨٥ .... ص : ٤٤٤ ----- ١١٣٠
- سورة يوسف(١٢): آية ٨٦ .... ص : ٤٤٤ ----- ١١٣١
- سورة يوسف(١٢): آية ٨٧ .... ص : ٤٤٤ ----- ١١٣١
- سورة يوسف(١٢): آية ٨٨ .... ص : ٤٤٥ ----- ١١٣١
- سورة يوسف(١٢): آية ٨٩ .... ص : ٤٤٦ ----- ١١٣٢
- سورة يوسف(١٢): آية ٩٠ .... ص : ٤٤٦ ----- ١١٣٢
- سورة يوسف(١٢): آية ٩١ .... ص : ٤٤٧ ----- ١١٣٣
- سورة يوسف(١٢): آية ٩٢ .... ص : ٤٤٧ ----- ١١٣٣
- سورة يوسف(١٢): آية ٩٣ .... ص : ٤٤٨ ----- ١١٣٣
- سورة يوسف(١٢): آية ٩٤ .... ص : ٤٤٨ ----- ١١٣٤
- سورة يوسف(١٢): آية ٩٥ .... ص : ٤٤٩ ----- ١١٣٤
- سورة يوسف(١٢): آية ٩٦ .... ص : ٤٤٩ ----- ١١٣٤
- سورة يوسف(١٢): آية ٩٧ .... ص : ٤٥٠ ----- ١١٣٥
- سورة يوسف(١٢): آية ٩٨ .... ص : ٤٥٠ ----- ١١٣٥
- اشاره ----- ١١٣٥
- پایان شب سیه - .... ص : ٤٥٠ ----- ١١٣٥
- سورة يوسف(١٢): آية ٩٩ .... ص : ٤٥١ ----- ١١٣٥
- سورة يوسف(١٢): آية ١٠٠ .... ص : ٤٥٢ ----- ١١٣٦

- سورة يوسف(١٢): آية ١٠١ .... ص : ٤٥٣ ----- ١١٣٧
- سورة يوسف(١٢): آية ١٠٢ .... ص : ٤٥٣ ----- ١١٣٧
- سورة يوسف(١٢): آية ١٠٣ .... ص : ٤٥٤ ----- ١١٣٧
- سورة يوسف(١٢): آية ١٠٤ .... ص : ٤٥٤ ----- ١١٣٨
- سورة يوسف(١٢): آية ١٠٥ .... ص : ٤٥٤ ----- ١١٣٨
- سورة يوسف(١٢): آية ١٠٦ .... ص : ٤٥٤ ----- ١١٣٨
- سورة يوسف(١٢): آية ١٠٧ .... ص : ٤٥٥ ----- ١١٣٨
- سورة يوسف(١٢): آية ١٠٨ .... ص : ٤٥٥ ----- ١١٣٩
- سورة يوسف(١٢): آية ١٠٩ .... ص : ٤٥٦ ----- ١١٣٩
- سورة يوسف(١٢): آية ١١٠ .... ص : ٤٥٧ ----- ١١٤٠
- سورة يوسف(١٢): آية ١١١ .... ص : ٤٥٧ ----- ١١٤٠
- سوره رعد [١٣] .... ص : ٤٥٩ ----- ١١٤١
- اشاره ----- ١١٤١
- محتواى سوره رعد: .... ص : ٤٥٩ ----- ١١٤١
- سورة الرعد(١٣): آية ١ .... ص : ٤٦٠ ----- ١١٤١
- سورة الرعد(١٣): آية ٢ .... ص : ٤٦٠ ----- ١١٤٢
- سورة الرعد(١٣): آية ٣ .... ص : ٤٦١ ----- ١١٤٢
- سورة الرعد(١٣): آية ٤ .... ص : ٤٦٣ ----- ١١٤٣
- سورة الرعد(١٣): آية ٥ .... ص : ٤٦٤ ----- ١١٤٤
- سورة الرعد(١٣): آية ٦ .... ص : ٤٦٤ ----- ١١٤٤
- سورة الرعد(١٣): آية ٧ .... ص : ٤٦٥ ----- ١١٤٥
- سورة الرعد(١٣): آية ٨ .... ص : ٤٦٦ ----- ١١٤٥
- سورة الرعد(١٣): آية ٩ .... ص : ٤٦٦ ----- ١١٤٦
- سورة الرعد(١٣): آية ١٠ .... ص : ٤٦٧ ----- ١١٤٦
- سورة الرعد(١٣): آية ١١ .... ص : ٤٦٧ ----- ١١٤٦
- اشاره ----- ١١٤٦

- ۱۱۴۷ ..... همیشه تغییرات از خود ما است! .... ص : ۴۶۸
- ۱۱۴۷ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۲ .... ص : ۴۶۸
- ۱۱۴۸ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۳ .... ص : ۴۶۹
- ۱۱۴۸ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۴ .... ص : ۴۶۹
- ۱۱۴۹ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۵ .... ص : ۴۷۰
- ۱۱۴۹ ..... اشاره
- ۱۱۴۹ ..... منظور از سجده موجودات چیست؟ .... ص : ۴۷۰
- ۱۱۴۹ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۶ .... ص : ۴۷۱
- ۱۱۵۰ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۷ .... ص : ۴۷۲
- ۱۱۵۰ ..... اشاره
- ۱۱۵۱ ..... مثال، مسائل را همگانی می‌سازد .... ص : ۴۷۳
- ۱۱۵۱ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۸ .... ص : ۴۷۴
- ۱۱۵۲ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۹ .... ص : ۴۷۵
- ۱۱۵۲ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۰ .... ص : ۴۷۵
- ۱۱۵۲ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۱ .... ص : ۴۷۵
- ۱۱۵۳ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۲ .... ص : ۴۷۶
- ۱۱۵۳ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۳ .... ص : ۴۷۷
- ۱۱۵۴ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۴ .... ص : ۴۷۷
- ۱۱۵۴ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۵ .... ص : ۴۷۸
- ۱۱۵۴ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۶ .... ص : ۴۷۸
- ۱۱۵۵ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۷ .... ص : ۴۷۹
- ۱۱۵۵ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۸ .... ص : ۴۷۹
- ۱۱۵۵ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۹ .... ص : ۴۷۹
- ۱۱۵۵ ..... اشاره
- ۱۱۵۶ ..... ذکر خدا چیست و چگونه است؟ .... ص : ۴۸۰
- ۱۱۵۶ ..... سورة الرعد(۱۳): آیه ۳۰ .... ص : ۴۸۰

- ١١٥٦ ..... اشاره
- ١١٥٦ ..... شأن نزول: .... ص : ٤٨٠
- ١١٥٦ ..... تفسير: .... ص : ٤٨٠
- ١١٥٧ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٣١ .... ص : ٤٨١
- ١١٥٧ ..... اشاره
- ١١٥٧ ..... شأن نزول: .... ص : ٤٨١
- ١١٥٧ ..... تفسير: .... ص : ٤٨١
- ١١٥٨ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٣٢ .... ص : ٤٨٢
- ١١٥٨ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٣٣ .... ص : ٤٨٣
- ١١٥٩ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٣٤ .... ص : ٤٨٤
- ١١٥٩ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٣٥ .... ص : ٤٨٥
- ١١٦٠ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٣٦ .... ص : ٤٨٥
- ١١٦١ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٣٧ .... ص : ٤٨٦
- ١١٦١ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٣٨ .... ص : ٤٨٧
- ١١٦٢ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٣٩ .... ص : ٤٨٨
- ١١٦٢ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٤٠ .... ص : ٤٨٨
- ١١٦٢ ..... اشاره
- ١١٦٢ ..... لوح محو و اثبات و ام الكتاب- .... ص : ٤٨٨
- ١١٦٣ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٤١ .... ص : ٤٨٩
- ١١٦٣ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٤٢ .... ص : ٤٨٩
- ١١٦٣ ..... سورة الرعد(١٣): آية ٤٣ .... ص : ٤٩٠
- ١١٦٤ ..... سورة ابراهيم [١٤] .... ص : ٤٩١
- ١١٦٤ ..... اشاره
- ١١٦٤ ..... فضيلت تلاوت اين سوره: .... ص : ٤٩١
- ١١٦٤ ..... سورة ابراهيم(١٤): آية ١ .... ص : ٤٩١
- ١١٦٥ ..... سورة ابراهيم(١٤): آية ٢ .... ص : ٤٩٢

- سورة ابراهيم(١٤): آية ٣ .... ص : ٤٩٣ ..... ١١٦٥
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٤ .... ص : ٤٩٣ ..... ١١٦٦
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٥ .... ص : ٤٩٥ ..... ١١٦٦
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٦ .... ص : ٤٩٥ ..... ١١٦٧
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٧ .... ص : ٤٩٦ ..... ١١٦٧
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٨ .... ص : ٤٩٧ ..... ١١٦٨
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٩ .... ص : ٤٩٧ ..... ١١٦٨
- سورة ابراهيم(١٤): آية ١٠ .... ص : ٤٩٨ ..... ١١٦٩
- سورة ابراهيم(١٤): آية ١١ .... ص : ٤٩٩ ..... ١١٦٩
- سورة ابراهيم(١٤): آية ١٢ .... ص : ٥٠٠ ..... ١١٧٠
- سورة ابراهيم(١٤): آية ١٣ .... ص : ٥٠٠ ..... ١١٧٠
- سورة ابراهيم(١٤): آية ١٤ .... ص : ٥٠١ ..... ١١٧١
- سورة ابراهيم(١٤): آية ١٥ .... ص : ٥٠١ ..... ١١٧١
- سورة ابراهيم(١٤): آية ١٦ .... ص : ٥٠٢ ..... ١١٧١
- سورة ابراهيم(١٤): آية ١٧ .... ص : ٥٠٢ ..... ١١٧١
- سورة ابراهيم(١٤): آية ١٨ .... ص : ٥٠٢ ..... ١١٧٢
- سورة ابراهيم(١٤): آية ١٩ .... ص : ٥٠٣ ..... ١١٧٢
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٢٠ .... ص : ٥٠٣ ..... ١١٧٣
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٢١ .... ص : ٥٠٤ ..... ١١٧٣
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٢٢ .... ص : ٥٠٤ ..... ١١٧٣
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٢٣ .... ص : ٥٠٥ ..... ١١٧٤
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٢٤ .... ص : ٥٠٦ ..... ١١٧٤
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٢٥ .... ص : ٥٠٧ ..... ١١٧٥
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٢٦ .... ص : ٥٠٧ ..... ١١٧٥
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٢٧ .... ص : ٥٠٨ ..... ١١٧٦
- سورة ابراهيم(١٤): آية ٢٨ .... ص : ٥٠٨ ..... ١١٧٦

١١٧٦	سورة ابراهيم(١٤): آية ٢٩ .... ص : ٥٠٩
١١٧٦	سورة ابراهيم(١٤): آية ٣٠ .... ص : ٥٠٩
١١٧٧	سورة ابراهيم(١٤): آية ٣١ .... ص : ٥٠٩
١١٧٧	سورة ابراهيم(١٤): آية ٣٢ .... ص : ٥١٠
١١٧٨	سورة ابراهيم(١٤): آية ٣٣ .... ص : ٥١١
١١٧٨	سورة ابراهيم(١٤): آية ٣٤ .... ص : ٥١١
١١٧٨	سورة ابراهيم(١٤): آية ٣٥ .... ص : ٥١٢
١١٧٩	سورة ابراهيم(١٤): آية ٣٦ .... ص : ٥١٢
١١٧٩	سورة ابراهيم(١٤): آية ٣٧ .... ص : ٥١٣
١١٧٩	سورة ابراهيم(١٤): آية ٣٨ .... ص : ٥١٣
١١٨٠	سورة ابراهيم(١٤): آية ٣٩ .... ص : ٥١٤
١١٨٠	سورة ابراهيم(١٤): آية ٤٠ .... ص : ٥١٤
١١٨٠	سورة ابراهيم(١٤): آية ٤١ .... ص : ٥١٤
١١٨٠	سورة ابراهيم(١٤): آية ٤٢ .... ص : ٥١٤
١١٨١	سورة ابراهيم(١٤): آية ٤٣ .... ص : ٥١٥
١١٨١	سورة ابراهيم(١٤): آية ٤٤ .... ص : ٥١٥
١١٨١	سورة ابراهيم(١٤): آية ٤٥ .... ص : ٥١٦
١١٨٢	سورة ابراهيم(١٤): آية ٤٦ .... ص : ٥١٦
١١٨٢	سورة ابراهيم(١٤): آية ٤٧ .... ص : ٥١٧
١١٨٢	سورة ابراهيم(١٤): آية ٤٨ .... ص : ٥١٧
١١٨٣	سورة ابراهيم(١٤): آية ٤٩ .... ص : ٥١٨
١١٨٣	سورة ابراهيم(١٤): آية ٥٠ .... ص : ٥١٨
١١٨٣	سورة ابراهيم(١٤): آية ٥١ .... ص : ٥١٨
١١٨٣	سورة ابراهيم(١٤): آية ٥٢ .... ص : ٥١٩
١١٨٤	اشاره
١١٨٤	آغاز و ختم سوره ابراهيم- .... ص : ٥١٩

١١٨٤	-----	٥٢١	.....	ص : ٥٢١	.....	آغاز جزء چهاردهم قرآن مجید ....
١١٨٤	-----	٥٢١	.....	ص : ٥٢١	.....	سوره حجر [١٥] ....
١١٨٤	-----					اشاره
١١٨٥	-----	٥٢١	.....	ص : ٥٢١	.....	محتوای سوره: ....
١١٨٥	-----	٥٢١	.....	ص : ٥٢١	.....	سورة الحجر(١٥): آية ١ ....
١١٨٥	-----	٥٢٢	.....	ص : ٥٢٢	.....	سورة الحجر(١٥): آية ٢ ....
١١٨٥	-----	٥٢٢	.....	ص : ٥٢٢	.....	سورة الحجر(١٥): آية ٣ ....
١١٨٦	-----	٥٢٢	.....	ص : ٥٢٢	.....	سورة الحجر(١٥): آية ٤ ....
١١٨٦	-----	٥٢٣	.....	ص : ٥٢٣	.....	سورة الحجر(١٥): آية ٥ ....
١١٨٦	-----	٥٢٣	.....	ص : ٥٢٣	.....	سورة الحجر(١٥): آية ٦ ....
١١٨٧	-----	٥٢٣	.....	ص : ٥٢٣	.....	سورة الحجر(١٥): آية ٧ ....
١١٨٧	-----	٥٢٤	.....	ص : ٥٢٤	.....	سورة الحجر(١٥): آية ٨ ....
١١٨٧	-----	٥٢٤	.....	ص : ٥٢٤	.....	سورة الحجر(١٥): آية ٩ ....
١١٨٧	-----	٥٢٤	.....	ص : ٥٢٤	.....	سورة الحجر(١٥): آية ١٠ ....
١١٨٨	-----	٥٢٥	.....	ص : ٥٢٥	.....	سورة الحجر(١٥): آية ١١ ....
١١٨٨	-----	٥٢٥	.....	ص : ٥٢٥	.....	سورة الحجر(١٥): آية ١٢ ....
١١٨٨	-----	٥٢٥	.....	ص : ٥٢٥	.....	سورة الحجر(١٥): آية ١٣ ....
١١٨٨	-----	٥٢٥	.....	ص : ٥٢٥	.....	سورة الحجر(١٥): آية ١٤ ....
١١٨٨	-----	٥٢٦	.....	ص : ٥٢٦	.....	سورة الحجر(١٥): آية ١٥ ....
١١٨٩	-----	٥٢٦	.....	ص : ٥٢٦	.....	سورة الحجر(١٥): آية ١٦ ....
١١٨٩	-----	٥٢٦	.....	ص : ٥٢٦	.....	سورة الحجر(١٥): آية ١٧ ....
١١٨٩	-----	٥٢٧	.....	ص : ٥٢٧	.....	سورة الحجر(١٥): آية ١٨ ....
١١٨٩	-----	٥٢٧	.....	ص : ٥٢٧	.....	سورة الحجر(١٥): آية ١٩ ....
١١٩٠	-----	٥٢٨	.....	ص : ٥٢٨	.....	سورة الحجر(١٥): آية ٢٠ ....
١١٩٠	-----	٥٢٨	.....	ص : ٥٢٨	.....	سورة الحجر(١٥): آية ٢١ ....
١١٩١	-----	٥٢٨	.....	ص : ٥٢٨	.....	سورة الحجر(١٥): آية ٢٢ ....

- سورة الحجر(١٥): آية ٢٣ .... ص : ٥٢٩ ----- ١١٩١
- سورة الحجر(١٥): آية ٢٤ .... ص : ٥٢٩ ----- ١١٩١
- سورة الحجر(١٥): آية ٢٥ .... ص : ٥٣٠ ----- ١١٩١
- سورة الحجر(١٥): آية ٢٦ .... ص : ٥٣٠ ----- ١١٩٢
- سورة الحجر(١٥): آية ٢٧ .... ص : ٥٣٠ ----- ١١٩٢
- سورة الحجر(١٥): آية ٢٨ .... ص : ٥٣٠ ----- ١١٩٢
- سورة الحجر(١٥): آية ٢٩ .... ص : ٥٣١ ----- ١١٩٢
- سورة الحجر(١٥): آية ٣٠ .... ص : ٥٣١ ----- ١١٩٢
- سورة الحجر(١٥): آية ٣١ .... ص : ٥٣١ ----- ١١٩٣
- سورة الحجر(١٥): آية ٣٢ .... ص : ٥٣١ ----- ١١٩٣
- سورة الحجر(١٥): آية ٣٣ .... ص : ٥٣١ ----- ١١٩٣
- سورة الحجر(١٥): آية ٣٤ .... ص : ٥٣١ ----- ١١٩٣
- سورة الحجر(١٥): آية ٣٥ .... ص : ٥٣٢ ----- ١١٩٣
- سورة الحجر(١٥): آية ٣٦ .... ص : ٥٣٢ ----- ١١٩٣
- سورة الحجر(١٥): آية ٣٧ .... ص : ٥٣٢ ----- ١١٩٤
- سورة الحجر(١٥): آية ٣٨ .... ص : ٥٣٢ ----- ١١٩٤
- سورة الحجر(١٥): آية ٣٩ .... ص : ٥٣٢ ----- ١١٩٤
- سورة الحجر(١٥): آية ٤٠ .... ص : ٥٣٢ ----- ١١٩٤
- سورة الحجر(١٥): آية ٤١ .... ص : ٥٣٣ ----- ١١٩٤
- سورة الحجر(١٥): آية ٤٢ .... ص : ٥٣٣ ----- ١١٩٤
- سورة الحجر(١٥): آية ٤٣ .... ص : ٥٣٣ ----- ١١٩٥
- سورة الحجر(١٥): آية ٤٤ .... ص : ٥٣٣ ----- ١١٩٥
- سورة الحجر(١٥): آية ٤٥ .... ص : ٥٣٣ ----- ١١٩٥
- سورة الحجر(١٥): آية ٤٦ .... ص : ٥٣٤ ----- ١١٩٥
- سورة الحجر(١٥): آية ٤٧ .... ص : ٥٣٤ ----- ١١٩٦
- سورة الحجر(١٥): آية ٤٨ .... ص : ٥٣٤ ----- ١١٩٦

- سورة الحجر(١٥): آية ٤٩ .... ص : ٥٣٥ ..... ١١٩٦
- سورة الحجر(١٥): آية ٥٠ .... ص : ٥٣٥ ..... ١١٩٦
- سورة الحجر(١٥): آية ٥١ .... ص : ٥٣٥ ..... ١١٩٧
- سورة الحجر(١٥): آية ٥٢ .... ص : ٥٣٥ ..... ١١٩٧
- سورة الحجر(١٥): آية ٥٣ .... ص : ٥٣٦ ..... ١١٩٧
- سورة الحجر(١٥): آية ٥٤ .... ص : ٥٣٦ ..... ١١٩٧
- سورة الحجر(١٥): آية ٥٥ .... ص : ٥٣٦ ..... ١١٩٨
- سورة الحجر(١٥): آية ٥٦ .... ص : ٥٣٧ ..... ١١٩٨
- سورة الحجر(١٥): آية ٥٧ .... ص : ٥٣٧ ..... ١١٩٨
- سورة الحجر(١٥): آية ٥٨ .... ص : ٥٣٧ ..... ١١٩٨
- سورة الحجر(١٥): آية ٥٩ .... ص : ٥٣٧ ..... ١١٩٨
- سورة الحجر(١٥): آية ٦٠ .... ص : ٥٣٧ ..... ١١٩٩
- سورة الحجر(١٥): آية ٦١ .... ص : ٥٣٨ ..... ١١٩٩
- سورة الحجر(١٥): آية ٦٢ .... ص : ٥٣٨ ..... ١١٩٩
- سورة الحجر(١٥): آية ٦٣ .... ص : ٥٣٨ ..... ١١٩٩
- سورة الحجر(١٥): آية ٦٤ .... ص : ٥٣٨ ..... ١١٩٩
- سورة الحجر(١٥): آية ٦٥ .... ص : ٥٣٨ ..... ١١٩٩
- سورة الحجر(١٥): آية ٦٦ .... ص : ٥٣٩ ..... ١٢٠٠
- سورة الحجر(١٥): آية ٦٧ .... ص : ٥٣٩ ..... ١٢٠٠
- سورة الحجر(١٥): آية ٦٨ .... ص : ٥٣٩ ..... ١٢٠٠
- سورة الحجر(١٥): آية ٦٩ .... ص : ٥٣٩ ..... ١٢٠٠
- سورة الحجر(١٥): آية ٧٠ .... ص : ٥٣٩ ..... ١٢٠٠
- سورة الحجر(١٥): آية ٧١ .... ص : ٥٤٠ ..... ١٢٠١
- سورة الحجر(١٥): آية ٧٢ .... ص : ٥٤٠ ..... ١٢٠١
- سورة الحجر(١٥): آية ٧٣ .... ص : ٥٤٠ ..... ١٢٠١
- سورة الحجر(١٥): آية ٧٤ .... ص : ٥٤١ ..... ١٢٠١

- سورة الحجر(١٥): آية ٧٥ .... ص : ٥٤١ ..... ١٢٠٢
- سورة الحجر(١٥): آية ٧٦ .... ص : ٥٤١ ..... ١٢٠٢
- سورة الحجر(١٥): آية ٧٧ .... ص : ٥٤١ ..... ١٢٠٢
- سورة الحجر(١٥): آية ٧٨ .... ص : ٥٤١ ..... ١٢٠٢
- سورة الحجر(١٥): آية ٧٩ .... ص : ٥٤٢ ..... ١٢٠٢
- سورة الحجر(١٥): آية ٨٠ .... ص : ٥٤٢ ..... ١٢٠٣
- سورة الحجر(١٥): آية ٨١ .... ص : ٥٤٣ ..... ١٢٠٣
- سورة الحجر(١٥): آية ٨٢ .... ص : ٥٤٣ ..... ١٢٠٣
- سورة الحجر(١٥): آية ٨٣ .... ص : ٥٤٣ ..... ١٢٠٣
- سورة الحجر(١٥): آية ٨٤ .... ص : ٥٤٣ ..... ١٢٠٤
- سورة الحجر(١٥): آية ٨٥ .... ص : ٥٤٤ ..... ١٢٠٤
- سورة الحجر(١٥): آية ٨٦ .... ص : ٥٤٤ ..... ١٢٠٤
- سورة الحجر(١٥): آية ٨٧ .... ص : ٥٤٤ ..... ١٢٠٤
- سورة الحجر(١٥): آية ٨٨ .... ص : ٥٤٥ ..... ١٢٠٥
- سورة الحجر(١٥): آية ٨٩ .... ص : ٥٤٥ ..... ١٢٠٥
- سورة الحجر(١٥): آية ٩٠ .... ص : ٥٤٦ ..... ١٢٠٥
- سورة الحجر(١٥): آية ٩١ .... ص : ٥٤٦ ..... ١٢٠٦
- سورة الحجر(١٥): آية ٩٢ .... ص : ٥٤٦ ..... ١٢٠٦
- سورة الحجر(١٥): آية ٩٣ .... ص : ٥٤٦ ..... ١٢٠٦
- سورة الحجر(١٥): آية ٩٤ .... ص : ٥٤٦ ..... ١٢٠٦
- سورة الحجر(١٥): آية ٩٥ .... ص : ٥٤٦ ..... ١٢٠٦
- سورة الحجر(١٥): آية ٩٦ .... ص : ٥٤٧ ..... ١٢٠٦
- سورة الحجر(١٥): آية ٩٧ .... ص : ٥٤٧ ..... ١٢٠٧
- سورة الحجر(١٥): آية ٩٨ .... ص : ٥٤٧ ..... ١٢٠٧
- سورة الحجر(١٥): آية ٩٩ .... ص : ٥٤٧ ..... ١٢٠٧
- سوره نحل [١٦] .... ص : ٥٤٩ ..... ١٢٠٨

١٢٠٨	اشاره
١٢٠٨	محتواى سوره: .... ص : ٥٤٩
١٢٠٨	فضيلت تلاوت سوره: .... ص : ٥٥٠
١٢٠٨	سورة النحل(١٦): آية ١ .... ص : ٥٥٠
١٢٠٩	سورة النحل(١٦): آية ٢ .... ص : ٥٥٠
١٢٠٩	سورة النحل(١٦): آية ٣ .... ص : ٥٥١
١٢٠٩	سورة النحل(١٦): آية ٤ .... ص : ٥٥١
١٢١٠	سورة النحل(١٦): آية ٥ .... ص : ٥٥١
١٢١٠	سورة النحل(١٦): آية ٦ .... ص : ٥٥٢
١٢١٠	سورة النحل(١٦): آية ٧ .... ص : ٥٥٢
١٢١٠	سورة النحل(١٦): آية ٨ .... ص : ٥٥٣
١٢١١	سورة النحل(١٦): آية ٩ .... ص : ٥٥٣
١٢١١	سورة النحل(١٦): آية ١٠ .... ص : ٥٥٤
١٢١٢	سورة النحل(١٦): آية ١١ .... ص : ٥٥٤
١٢١٢	سورة النحل(١٦): آية ١٢ .... ص : ٥٥٤
١٢١٢	سورة النحل(١٦): آية ١٣ .... ص : ٥٥٥
١٢١٢	اشاره
١٢١٢	چرا تنها زيتون و نخل و انگور؟! .... ص : ٥٥٥
١٢١٣	سورة النحل(١٦): آية ١٤ .... ص : ٥٥٦
١٢١٤	سورة النحل(١٦): آية ١٥ .... ص : ٥٥٧
١٢١٤	سورة النحل(١٦): آية ١٦ .... ص : ٥٥٨
١٢١٥	سورة النحل(١٦): آية ١٧ .... ص : ٥٥٨
١٢١٥	سورة النحل(١٦): آية ١٨ .... ص : ٥٥٩
١٢١٥	سورة النحل(١٦): آية ١٩ .... ص : ٥٥٩
١٢١٥	سورة النحل(١٦): آية ٢٠ .... ص : ٥٥٩
١٢١٦	سورة النحل(١٦): آية ٢١ .... ص : ٥٦٠

١٢١٦	سورة النحل(١٦): آية ٢٢ .... ص : ٥٦٠
١٢١٦	سورة النحل(١٦): آية ٢٣ .... ص : ٥٦٠
١٢١٧	سورة النحل(١٦): آية ٢٤ .... ص : ٥٦١
١٢١٧	اشاره
١٢١٧	شأن نزول: .... ص : ٥٦١
١٢١٧	تفسير: .... ص : ٥٦١
١٢١٧	سورة النحل(١٦): آية ٢٥ .... ص : ٥٦١
١٢١٨	سورة النحل(١٦): آية ٢٦ .... ص : ٥٦٢
١٢١٨	سورة النحل(١٦): آية ٢٧ .... ص : ٥٦٢
١٢١٨	سورة النحل(١٦): آية ٢٨ .... ص : ٥٦٣
١٢١٩	سورة النحل(١٦): آية ٢٩ .... ص : ٥٦٣
١٢١٩	سورة النحل(١٦): آية ٣٠ .... ص : ٥٦٤
١٢١٩	سورة النحل(١٦): آية ٣١ .... ص : ٥٦٤
١٢٢٠	سورة النحل(١٦): آية ٣٢ .... ص : ٥٦٤
١٢٢٠	سورة النحل(١٦): آية ٣٣ .... ص : ٥٦٥
١٢٢٠	سورة النحل(١٦): آية ٣٤ .... ص : ٥٦٥
١٢٢١	سورة النحل(١٦): آية ٣٥ .... ص : ٥٦٦
١٢٢١	سورة النحل(١٦): آية ٣٦ .... ص : ٥٦٦
١٢٢١	سورة النحل(١٦): آية ٣٧ .... ص : ٥٦٧
١٢٢٢	سورة النحل(١٦): آية ٣٨ .... ص : ٥٦٧
١٢٢٢	اشاره
١٢٢٢	شأن نزول: .... ص : ٥٦٧
١٢٢٢	تفسير: .... ص : ٥٦٨
١٢٢٣	سورة النحل(١٦): آية ٣٩ .... ص : ٥٦٨
١٢٢٣	سورة النحل(١٦): آية ٤٠ .... ص : ٥٦٨
١٢٢٣	سورة النحل(١٦): آية ٤١ .... ص : ٥٦٩

١٢٢٣	.....	اشاره
١٢٢٣	.....	شأن نزول: ... ص : ٥٦٩
١٢٢٤	.....	تفسير: ... ص : ٥٦٩
١٢٢٤	.....	سورة النحل(١٦): آية ٤٢ .... ص : ٥٦٩
١٢٢٤	.....	سورة النحل(١٦): آية ٤٣ .... ص : ٥٧٠
١٢٢٤	.....	سورة النحل(١٦): آية ٤٤ .... ص : ٥٧٠
١٢٢٥	.....	سورة النحل(١٦): آية ٤٥ .... ص : ٥٧١
١٢٢٥	.....	سورة النحل(١٦): آية ٤٦ .... ص : ٥٧١
١٢٢٥	.....	سورة النحل(١٦): آية ٤٧ .... ص : ٥٧١
١٢٢٦	.....	سورة النحل(١٦): آية ٤٨ .... ص : ٥٧٢
١٢٢٦	.....	سورة النحل(١٦): آية ٤٩ .... ص : ٥٧٢
١٢٢٦	.....	سورة النحل(١٦): آية ٥٠ .... ص : ٥٧٣
١٢٢٦	.....	سورة النحل(١٦): آية ٥١ .... ص : ٥٧٣
١٢٢٧	.....	سورة النحل(١٦): آية ٥٢ .... ص : ٥٧٣
١٢٢٧	.....	سورة النحل(١٦): آية ٥٣ .... ص : ٥٧٤
١٢٢٧	.....	سورة النحل(١٦): آية ٥٤ .... ص : ٥٧٤
١٢٢٨	.....	سورة النحل(١٦): آية ٥٥ .... ص : ٥٧٤
١٢٢٨	.....	سورة النحل(١٦): آية ٥٦ .... ص : ٥٧٥
١٢٢٨	.....	سورة النحل(١٦): آية ٥٧ .... ص : ٥٧٥
١٢٢٨	.....	سورة النحل(١٦): آية ٥٨ .... ص : ٥٧٥
١٢٢٩	.....	سورة النحل(١٦): آية ٥٩ .... ص : ٥٧٦
١٢٢٩	.....	سورة النحل(١٦): آية ٦٠ .... ص : ٥٧٦
١٢٢٩	.....	اشاره
١٢٢٩	.....	نقش اسلام در احيای ارزش مقام زن: ... ص : ٥٧٦
١٢٣٠	.....	سورة النحل(١٦): آية ٦١ .... ص : ٥٧٧
١٢٣٠	.....	سورة النحل(١٦): آية ٦٢ .... ص : ٥٧٨

١٢٣١	سورة النحل(١٦): آية ٦٣ .... ص : ٥٧٨
١٢٣١	سورة النحل(١٦): آية ٦٤ .... ص : ٥٧٨
١٢٣١	سورة النحل(١٦): آية ٦٥ .... ص : ٥٧٩
١٢٣١	سورة النحل(١٦): آية ٦٦ .... ص : ٥٧٩
١٢٣٢	سورة النحل(١٦): آية ٦٧ .... ص : ٥٨٠
١٢٣٢	سورة النحل(١٦): آية ٦٨ .... ص : ٥٨٠
١٢٣٢	سورة النحل(١٦): آية ٦٩ .... ص : ٥٨١
١٢٣٣	سورة النحل(١٦): آية ٧٠ .... ص : ٥٨١
١٢٣٣	سورة النحل(١٦): آية ٧١ .... ص : ٥٨٢
١٢٣٤	سورة النحل(١٦): آية ٧٢ .... ص : ٥٨٣
١٢٣٤	سورة النحل(١٦): آية ٧٣ .... ص : ٥٨٤
١٢٣٥	سورة النحل(١٦): آية ٧٤ .... ص : ٥٨٤
١٢٣٥	سورة النحل(١٦): آية ٧٥ .... ص : ٥٨٥
١٢٣٦	سورة النحل(١٦): آية ٧٦ .... ص : ٥٨٥
١٢٣٦	سورة النحل(١٦): آية ٧٧ .... ص : ٥٨٦
١٢٣٦	سورة النحل(١٦): آية ٧٨ .... ص : ٥٨٧
١٢٣٧	سورة النحل(١٦): آية ٧٩ .... ص : ٥٨٧
١٢٣٧	سورة النحل(١٦): آية ٨٠ .... ص : ٥٨٨
١٢٣٨	سورة النحل(١٦): آية ٨١ .... ص : ٥٨٨
١٢٣٨	سورة النحل(١٦): آية ٨٢ .... ص : ٥٨٩
١٢٣٨	سورة النحل(١٦): آية ٨٣ .... ص : ٥٨٩
١٢٣٩	سورة النحل(١٦): آية ٨٤ .... ص : ٥٩٠
١٢٣٩	سورة النحل(١٦): آية ٨٥ .... ص : ٥٩٠
١٢٣٩	سورة النحل(١٦): آية ٨٦ .... ص : ٥٩٠
١٢٣٩	سورة النحل(١٦): آية ٨٧ .... ص : ٥٩١
١٢٤٠	سورة النحل(١٦): آية ٨٨ .... ص : ٥٩١

١٢٤٠	سورة النحل(١٦): آية ٨٩ ..... ص : ٥٩٢
١٢٤٠	سورة النحل(١٦): آية ٩٠ ..... ص : ٥٩٢
١٢٤١	سورة النحل(١٦): آية ٩١ ..... ص : ٥٩٣
١٢٤١	اشاره
١٢٤١	شأن نزول: ..... ص : ٥٩٣
١٢٤٢	تفسير: ..... ص : ٥٩٣
١٢٤٢	سورة النحل(١٦): آية ٩٢ ..... ص : ٥٩٤
١٢٤٢	سورة النحل(١٦): آية ٩٣ ..... ص : ٥٩٥
١٢٤٣	سورة النحل(١٦): آية ٩٤ ..... ص : ٥٩٥
١٢٤٣	سورة النحل(١٦): آية ٩٥ ..... ص : ٥٩٦
١٢٤٣	اشاره
١٢٤٣	شأن نزول: ..... ص : ٥٩٦
١٢٤٤	تفسير: ..... ص : ٥٩٦
١٢٤٤	سورة النحل(١٦): آية ٩٦ ..... ص : ٥٩٧
١٢٤٥	سورة النحل(١٦): آية ٩٧ ..... ص : ٥٩٧
١٢٤٥	سورة النحل(١٦): آية ٩٨ ..... ص : ٥٩٨
١٢٤٥	سورة النحل(١٦): آية ٩٩ ..... ص : ٥٩٨
١٢٤٥	سورة النحل(١٦): آية ١٠٠ ..... ص : ٥٩٨
١٢٤٦	سورة النحل(١٦): آية ١٠١ ..... ص : ٥٩٩
١٢٤٦	اشاره
١٢٤٦	شأن نزول: ..... ص : ٥٩٩
١٢٤٦	تفسير: ..... ص : ٥٩٩
١٢٤٦	سورة النحل(١٦): آية ١٠٢ ..... ص : ٥٩٩
١٢٤٧	سورة النحل(١٦): آية ١٠٣ ..... ص : ٦٠٠
١٢٤٧	سورة النحل(١٦): آية ١٠٤ ..... ص : ٦٠٠
١٢٤٧	سورة النحل(١٦): آية ١٠٥ ..... ص : ٦٠١

١٢٤٨	سورة النحل(١٦): آية ١٠٦ .... ص : ٦٠١
١٢٤٨	اشاره
١٢٤٨	شأن نزول: .... ص : ٦٠١
١٢٤٩	تفسير: .... ص : ٦٠٢
١٢٤٩	سورة النحل(١٦): آية ١٠٧ .... ص : ٦٠٣
١٢٤٩	سورة النحل(١٦): آية ١٠٨ .... ص : ٦٠٣
١٢٥٠	سورة النحل(١٦): آية ١٠٩ .... ص : ٦٠٤
١٢٥٠	سورة النحل(١٦): آية ١١٠ .... ص : ٦٠٤
١٢٥٠	سورة النحل(١٦): آية ١١١ .... ص : ٦٠٤
١٢٥٠	سورة النحل(١٦): آية ١١٢ .... ص : ٦٠٥
١٢٥١	سورة النحل(١٦): آية ١١٣ .... ص : ٦٠٥
١٢٥١	سورة النحل(١٦): آية ١١٤ .... ص : ٦٠٥
١٢٥٢	سورة النحل(١٦): آية ١١٥ .... ص : ٦٠٦
١٢٥٢	سورة النحل(١٦): آية ١١٦ .... ص : ٦٠٧
١٢٥٣	سورة النحل(١٦): آية ١١٧ .... ص : ٦٠٨
١٢٥٣	سورة النحل(١٦): آية ١١٨ .... ص : ٦٠٨
١٢٥٣	سورة النحل(١٦): آية ١١٩ .... ص : ٦٠٨
١٢٥٤	سورة النحل(١٦): آية ١٢٠ .... ص : ٦٠٩
١٢٥٤	سورة النحل(١٦): آية ١٢١ .... ص : ٦٠٩
١٢٥٤	سورة النحل(١٦): آية ١٢٢ .... ص : ٦١٠
١٢٥٤	سورة النحل(١٦): آية ١٢٣ .... ص : ٦١٠
١٢٥٥	سورة النحل(١٦): آية ١٢٤ .... ص : ٦١٠
١٢٥٥	سورة النحل(١٦): آية ١٢٥ .... ص : ٦١١
١٢٥٦	سورة النحل(١٦): آية ١٢٦ .... ص : ٦١٢
١٢٥٧	سورة النحل(١٦): آية ١٢٧ .... ص : ٦١٣
١٢٥٧	سورة النحل(١٦): آية ١٢٨ .... ص : ٦١٤

۱۲۵۸	..... آغاز جزء پانزدهم قرآن مجید .... ص : ۶۱۵
۱۲۵۸	..... سوره اسراء [۱۷] ..... ص : ۶۱۵
۱۲۵۸	..... اشاره
۱۲۵۸	..... قبل از ورود در تفسیر این سوره توجه به چند نکته لازم است: .... ص : ۶۱۵
۱۲۵۸	..... ۱- نامهای این سوره: .... ص : ۶۱۵
۱۲۵۸	..... ۲- محتوای سوره: .... ص : ۶۱۵
۱۲۵۹	..... ۳- فضیلت تلاوت سوره: .... ص : ۶۱۵
۱۲۵۹	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۱ ..... ص : ۶۱۵
۱۲۶۰	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۲ ..... ص : ۶۱۶
۱۲۶۰	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۳ ..... ص : ۶۱۸
۱۲۶۱	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۴ ..... ص : ۶۱۸
۱۲۶۱	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۵ ..... ص : ۶۱۸
۱۲۶۱	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۶ ..... ص : ۶۱۹
۱۲۶۱	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۷ ..... ص : ۶۱۹
۱۲۶۲	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۸ ..... ص : ۶۲۰
۱۲۶۲	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۹ ..... ص : ۶۲۰
۱۲۶۳	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۱۰ ..... ص : ۶۲۱
۱۲۶۳	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۱۱ ..... ص : ۶۲۱
۱۲۶۴	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۱۲ ..... ص : ۶۲۲
۱۲۶۴	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۱۳ ..... ص : ۶۲۳
۱۲۶۴	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۱۴ ..... ص : ۶۲۴
۱۲۶۵	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۱۵ ..... ص : ۶۲۴
۱۲۶۵	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۱۶ ..... ص : ۶۲۵
۱۲۶۶	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۱۷ ..... ص : ۶۲۵
۱۲۶۶	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۱۸ ..... ص : ۶۲۶
۱۲۶۷	..... سورة الإسراء(۱۷): آیه ۱۹ ..... ص : ۶۲۷

- سورة الإسراء(۱۷): آية ۲۰ ..... ص : ۶۲۷ ----- ۱۲۶۷
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۲۱ ..... ص : ۶۲۷ ----- ۱۲۶۷
- اشاره ----- ۱۲۶۷
- آيا دنيا و آخرت با هم تضاد دارند؟ ..... ص : ۶۲۸ ----- ۱۲۶۷
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۲۲ ..... ص : ۶۲۸ ----- ۱۲۶۸
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۲۳ ..... ص : ۶۲۹ ----- ۱۲۶۸
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۲۴ ..... ص : ۶۳۰ ----- ۱۲۶۹
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۲۵ ..... ص : ۶۳۰ ----- ۱۲۶۹
- اشاره ----- ۱۲۶۹
- احترام پدر و مادر در منطق اسلام ..... ص : ۶۳۰ ----- ۱۲۶۹
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۲۶ ..... ص : ۶۳۱ ----- ۱۲۷۰
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۲۷ ..... ص : ۶۳۲ ----- ۱۲۷۰
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۲۸ ..... ص : ۶۳۲ ----- ۱۲۷۱
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۲۹ ..... ص : ۶۳۲ ----- ۱۲۷۱
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۳۰ ..... ص : ۶۳۳ ----- ۱۲۷۱
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۳۱ ..... ص : ۶۳۳ ----- ۱۲۷۲
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۳۲ ..... ص : ۶۳۴ ----- ۱۲۷۲
- اشاره ----- ۱۲۷۲
- فلسفه تحریم زنا ..... ص : ۶۳۵ ----- ۱۲۷۲
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۳۳ ..... ص : ۶۳۵ ----- ۱۲۷۳
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۳۴ ..... ص : ۶۳۶ ----- ۱۲۷۴
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۳۵ ..... ص : ۶۳۷ ----- ۱۲۷۴
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۳۶ ..... ص : ۶۳۷ ----- ۱۲۷۴
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۳۷ ..... ص : ۶۳۸ ----- ۱۲۷۵
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۳۸ ..... ص : ۶۳۹ ----- ۱۲۷۵
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۳۹ ..... ص : ۶۳۹ ----- ۱۲۷۶

١٢٧٦	سورة الإسراء(١٧): آية ٤٠ ..... ص : ٦٤٠
١٢٧٧	سورة الإسراء(١٧): آية ٤١ ..... ص : ٦٤١
١٢٧٧	سورة الإسراء(١٧): آية ٤٢ ..... ص : ٦٤١
١٢٧٧	سورة الإسراء(١٧): آية ٤٣ ..... ص : ٦٤٢
١٢٧٧	سورة الإسراء(١٧): آية ٤٤ ..... ص : ٦٤٢
١٢٧٨	سورة الإسراء(١٧): آية ٤٥ ..... ص : ٦٤٢
١٢٧٨	اشاره
١٢٧٨	شأن نزول: ..... ص : ٦٤٢
١٢٧٨	تفسير: ..... ص : ٦٤٣
١٢٧٩	سورة الإسراء(١٧): آية ٤٦ ..... ص : ٦٤٣
١٢٧٩	سورة الإسراء(١٧): آية ٤٧ ..... ص : ٦٤٣
١٢٧٩	سورة الإسراء(١٧): آية ٤٨ ..... ص : ٦٤٤
١٢٧٩	اشاره
١٢٧٩	شأن نزول: ..... ص : ٦٤٤
١٢٨٠	تفسير: ..... ص : ٦٤٤
١٢٨٠	سورة الإسراء(١٧): آية ٤٩ ..... ص : ٦٤٤
١٢٨٠	سورة الإسراء(١٧): آية ٥٠ ..... ص : ٦٤٥
١٢٨٠	سورة الإسراء(١٧): آية ٥١ ..... ص : ٦٤٥
١٢٨١	سورة الإسراء(١٧): آية ٥٢ ..... ص : ٦٤٦
١٢٨١	سورة الإسراء(١٧): آية ٥٣ ..... ص : ٦٤٦
١٢٨٢	سورة الإسراء(١٧): آية ٥٤ ..... ص : ٦٤٧
١٢٨٢	سورة الإسراء(١٧): آية ٥٥ ..... ص : ٦٤٧
١٢٨٢	سورة الإسراء(١٧): آية ٥٦ ..... ص : ٦٤٨
١٢٨٣	سورة الإسراء(١٧): آية ٥٧ ..... ص : ٦٤٨
١٢٨٣	سورة الإسراء(١٧): آية ٥٨ ..... ص : ٦٤٩
١٢٨٣	سورة الإسراء(١٧): آية ٥٩ ..... ص : ٦٤٩

- سورة الإسراء(١٧): آية ٦٠ ..... ص : ٦٥٠ ----- ١٢٨٤
- اشاره ١٢٨٤
- رؤياى پیامبر صلی الله علیه و آله و شجره ملعونه: .... ص : ٦٥١ ----- ١٢٨٥
- سورة الإسراء(١٧): آية ٦١ ..... ص : ٦٥١ ----- ١٢٨٥
- سورة الإسراء(١٧): آية ٦٢ ..... ص : ٦٥٢ ----- ١٢٨٥
- سورة الإسراء(١٧): آية ٦٣ ..... ص : ٦٥٢ ----- ١٢٨٦
- سورة الإسراء(١٧): آية ٦٤ ..... ص : ٦٥٣ ----- ١٢٨٦
- سورة الإسراء(١٧): آية ٦٥ ..... ص : ٦٥٣ ----- ١٢٨٦
- سورة الإسراء(١٧): آية ٦٦ ..... ص : ٦٥٣ ----- ١٢٨٦
- سورة الإسراء(١٧): آية ٦٧ ..... ص : ٦٥٤ ----- ١٢٨٧
- سورة الإسراء(١٧): آية ٦٨ ..... ص : ٦٥٥ ----- ١٢٨٧
- سورة الإسراء(١٧): آية ٦٩ ..... ص : ٦٥٥ ----- ١٢٨٧
- سورة الإسراء(١٧): آية ٧٠ ..... ص : ٦٥٥ ----- ١٢٨٨
- سورة الإسراء(١٧): آية ٧١ ..... ص : ٦٥٦ ----- ١٢٨٨
- سورة الإسراء(١٧): آية ٧٢ ..... ص : ٦٥٧ ----- ١٢٨٩
- سورة الإسراء(١٧): آية ٧٣ ..... ص : ٦٥٨ ----- ١٢٨٩
- سورة الإسراء(١٧): آية ٧٤ ..... ص : ٦٥٨ ----- ١٢٨٩
- سورة الإسراء(١٧): آية ٧٥ ..... ص : ٦٥٨ ----- ١٢٩٠
- اشاره ١٢٩٠
- خدایا! مرا به خود وامگذار ..... ص : ٦٥٨ ----- ١٢٩٠
- سورة الإسراء(١٧): آية ٧٦ ..... ص : ٦٥٩ ----- ١٢٩٠
- اشاره ١٢٩٠
- شأن نزول: .... ص : ٦٥٩ ----- ١٢٩٠
- تفسیر: .... ص : ٦٥٩ ----- ١٢٩١
- سورة الإسراء(١٧): آية ٧٧ ..... ص : ٦٥٩ ----- ١٢٩١
- سورة الإسراء(١٧): آية ٧٨ ..... ص : ٦٦٠ ----- ١٢٩١

١٢٩٢	سورة الإسراء(١٧): آية ٧٩ ..... ص : ٦٦٠
١٢٩٢	اشاره
١٢٩٢	نماز شب يك عبادت بزرگ روحانی- .... ص : ٦٦١
١٢٩٣	سورة الإسراء(١٧): آية ٨٠ ..... ص : ٦٦٢
١٢٩٣	سورة الإسراء(١٧): آية ٨١ ..... ص : ٦٦٢
١٢٩٤	سورة الإسراء(١٧): آية ٨٢ ..... ص : ٦٦٣
١٢٩٤	سورة الإسراء(١٧): آية ٨٣ ..... ص : ٦٦٤
١٢٩٤	سورة الإسراء(١٧): آية ٨٤ ..... ص : ٦٦٤
١٢٩٥	سورة الإسراء(١٧): آية ٨٥ ..... ص : ٦٦٤
١٢٩٥	سورة الإسراء(١٧): آية ٨٦ ..... ص : ٦٦٥
١٢٩٥	سورة الإسراء(١٧): آية ٨٧ ..... ص : ٦٦٦
١٢٩٦	سورة الإسراء(١٧): آية ٨٨ ..... ص : ٦٦٦
١٢٩٦	سورة الإسراء(١٧): آية ٨٩ ..... ص : ٦٦٧
١٢٩٧	سورة الإسراء(١٧): آية ٩٠ ..... ص : ٦٦٧
١٢٩٧	اشاره
١٢٩٧	شأن نزول: ..... ص : ٦٦٧
١٢٩٨	تفسير: ..... ص : ٦٦٨
١٢٩٨	سورة الإسراء(١٧): آية ٩١ ..... ص : ٦٦٩
١٢٩٨	سورة الإسراء(١٧): آية ٩٢ ..... ص : ٦٦٩
١٢٩٨	سورة الإسراء(١٧): آية ٩٣ ..... ص : ٦٦٩
١٢٩٨	سورة الإسراء(١٧): آية ٩٤ ..... ص : ٦٦٩
١٢٩٩	سورة الإسراء(١٧): آية ٩٥ ..... ص : ٦٧٠
١٢٩٩	سورة الإسراء(١٧): آية ٩٦ ..... ص : ٦٧٠
١٣٠٠	سورة الإسراء(١٧): آية ٩٧ ..... ص : ٦٧١
١٣٠٠	سورة الإسراء(١٧): آية ٩٨ ..... ص : ٦٧٢
١٣٠١	سورة الإسراء(١٧): آية ٩٩ ..... ص : ٦٧٢

- سورة الإسراء(۱۷): آية ۱۰۰ ..... ص : ۶۷۳ ..... ۱۳۰۱
- اشاره ۱۳۰۱
- معاد جسمانی- ..... ص : ۶۷۳ ..... ۱۳۰۱
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۱۰۱ ..... ص : ۶۷۳ ..... ۱۳۰۱
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۱۰۲ ..... ص : ۶۷۴ ..... ۱۳۰۲
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۱۰۳ ..... ص : ۶۷۴ ..... ۱۳۰۲
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۱۰۴ ..... ص : ۶۷۵ ..... ۱۳۰۲
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۱۰۵ ..... ص : ۶۷۵ ..... ۱۳۰۳
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۱۰۶ ..... ص : ۶۷۶ ..... ۱۳۰۳
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۱۰۷ ..... ص : ۶۷۶ ..... ۱۳۰۴
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۱۰۸ ..... ص : ۶۷۶ ..... ۱۳۰۴
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۱۰۹ ..... ص : ۶۷۷ ..... ۱۳۰۴
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۱۱۰ ..... ص : ۶۷۷ ..... ۱۳۰۴
- اشاره ۱۳۰۴
- شأن نزول: ..... ص : ۶۷۷ ..... ۱۳۰۴
- تفسير: ..... ص : ۶۷۷ ..... ۱۳۰۴
- سورة الإسراء(۱۷): آية ۱۱۱ ..... ص : ۶۷۸ ..... ۱۳۰۵
- جلد سوم ۱۳۰۶
- پیشگفتار ..... ص : ۱۹ ..... ۱۳۰۶
- ادامه جزء پانزدهم ..... ص : ۲۳ ..... ۱۳۰۷
- سوره كهف [۱۸] ..... ص : ۲۳ ..... ۱۳۰۷
- اشاره ۱۳۰۷
- محتوای سوره: ..... ص : ۲۳ ..... ۱۳۰۷
- فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۲۳ ..... ۱۳۰۷
- سورة الكهف(۱۸): آية ۱ ..... ص : ۲۴ ..... ۱۳۰۸
- سورة الكهف(۱۸): آية ۲ ..... ص : ۲۴ ..... ۱۳۰۸

- سورة الكهف(١٨): آية ٣ .... ص : ٢٥ ----- ١٣٠٨
- سورة الكهف(١٨): آية ٤ .... ص : ٢٥ ----- ١٣٠٩
- سورة الكهف(١٨): آية ٥ .... ص : ٢٥ ----- ١٣٠٩
- سورة الكهف(١٨): آية ٦ .... ص : ٢٥ ----- ١٣٠٩
- سورة الكهف(١٨): آية ٧ .... ص : ٢٥ ----- ١٣٠٩
- سورة الكهف(١٨): آية ٨ .... ص : ٢٦ ----- ١٣١٠
- سورة الكهف(١٨): آية ٩ .... ص : ٢٦ ----- ١٣١٠
- اشاره ١٣١٠
- شأن نزول: .... ص : ٢٦ ----- ١٣١٠
- تفسير: .... ص : ٢٧ ----- ١٣١١
- سورة الكهف(١٨): آية ١٠ .... ص : ٢٧ ----- ١٣١١
- سورة الكهف(١٨): آية ١١ .... ص : ٢٨ ----- ١٣١١
- سورة الكهف(١٨): آية ١٢ .... ص : ٢٨ ----- ١٣١١
- سورة الكهف(١٨): آية ١٣ .... ص : ٢٨ ----- ١٣١٢
- سورة الكهف(١٨): آية ١٤ .... ص : ٢٩ ----- ١٣١٢
- سورة الكهف(١٨): آية ١٥ .... ص : ٢٩ ----- ١٣١٢
- سورة الكهف(١٨): آية ١٦ .... ص : ٢٩ ----- ١٣١٣
- سورة الكهف(١٨): آية ١٧ .... ص : ٣٠ ----- ١٣١٣
- سورة الكهف(١٨): آية ١٨ .... ص : ٣١ ----- ١٣١٤
- سورة الكهف(١٨): آية ١٩ .... ص : ٣١ ----- ١٣١٤
- سورة الكهف(١٨): آية ٢٠ .... ص : ٣٢ ----- ١٣١٥
- سورة الكهف(١٨): آية ٢١ .... ص : ٣٢ ----- ١٣١٥
- سورة الكهف(١٨): آية ٢٢ .... ص : ٣٤ ----- ١٣١٦
- سورة الكهف(١٨): آية ٢٣ .... ص : ٣٥ ----- ١٣١٦
- سورة الكهف(١٨): آية ٢٤ .... ص : ٣٥ ----- ١٣١٦
- سورة الكهف(١٨): آية ٢٥ .... ص : ٣٦ ----- ١٣١٧

- سورة الكهف(۱۸): آية ۲۶ .... ص : ۳۶ ----- ۱۳۱۷
- سورة الكهف(۱۸): آية ۲۷ .... ص : ۳۶ ----- ۱۳۱۷
- اشاره ۱۳۱۷
- جنبه‌های آموزنده این داستان - .... ص : ۳۷ ----- ۱۳۱۸
- سورة الكهف(۱۸): آية ۲۸ .... ص : ۳۸ ----- ۱۳۱۹
- اشاره ۱۳۱۹
- شأن نزول: .... ص : ۳۸ ----- ۱۳۱۹
- تفسیر: .... ص : ۳۹ ----- ۱۳۱۹
- سورة الكهف(۱۸): آية ۲۹ .... ص : ۳۹ ----- ۱۳۲۰
- سورة الكهف(۱۸): آية ۳۰ .... ص : ۴۰ ----- ۱۳۲۰
- سورة الكهف(۱۸): آية ۳۱ .... ص : ۴۰ ----- ۱۳۲۰
- سورة الكهف(۱۸): آية ۳۲ .... ص : ۴۱ ----- ۱۳۲۱
- سورة الكهف(۱۸): آية ۳۳ .... ص : ۴۱ ----- ۱۳۲۱
- سورة الكهف(۱۸): آية ۳۴ .... ص : ۴۱ ----- ۱۳۲۱
- سورة الكهف(۱۸): آية ۳۵ .... ص : ۴۱ ----- ۱۳۲۱
- سورة الكهف(۱۸): آية ۳۶ .... ص : ۴۲ ----- ۱۳۲۲
- سورة الكهف(۱۸): آية ۳۷ .... ص : ۴۲ ----- ۱۳۲۲
- سورة الكهف(۱۸): آية ۳۸ .... ص : ۴۳ ----- ۱۳۲۲
- سورة الكهف(۱۸): آية ۳۹ .... ص : ۴۳ ----- ۱۳۲۲
- سورة الكهف(۱۸): آية ۴۰ .... ص : ۴۳ ----- ۱۳۲۳
- سورة الكهف(۱۸): آية ۴۱ .... ص : ۴۳ ----- ۱۳۲۳
- سورة الكهف(۱۸): آية ۴۲ .... ص : ۴۳ ----- ۱۳۲۳
- سورة الكهف(۱۸): آية ۴۳ .... ص : ۴۴ ----- ۱۳۲۳
- سورة الكهف(۱۸): آية ۴۴ .... ص : ۴۵ ----- ۱۳۲۴
- سورة الكهف(۱۸): آية ۴۵ .... ص : ۴۵ ----- ۱۳۲۴
- سورة الكهف(۱۸): آية ۴۶ .... ص : ۴۶ ----- ۱۳۲۵

- سورة الكهف(١٨): آية ٤٧ .... ص : ٤٧ ..... ١٣٢٥
- سورة الكهف(١٨): آية ٤٨ .... ص : ٤٧ ..... ١٣٢٦
- سورة الكهف(١٨): آية ٤٩ .... ص : ٤٨ ..... ١٣٢٦
- سورة الكهف(١٨): آية ٥٠ .... ص : ٤٩ ..... ١٣٢٦
- سورة الكهف(١٨): آية ٥١ .... ص : ٥٠ ..... ١٣٢٧
- سورة الكهف(١٨): آية ٥٢ .... ص : ٥٠ ..... ١٣٢٧
- سورة الكهف(١٨): آية ٥٣ .... ص : ٥١ ..... ١٣٢٨
- سورة الكهف(١٨): آية ٥٤ .... ص : ٥١ ..... ١٣٢٨
- سورة الكهف(١٨): آية ٥٥ .... ص : ٥١ ..... ١٣٢٨
- سورة الكهف(١٨): آية ٥٦ .... ص : ٥٢ ..... ١٣٢٩
- سورة الكهف(١٨): آية ٥٧ .... ص : ٥٢ ..... ١٣٢٩
- سورة الكهف(١٨): آية ٥٨ .... ص : ٥٣ ..... ١٣٣٠
- سورة الكهف(١٨): آية ٥٩ .... ص : ٥٤ ..... ١٣٣٠
- سورة الكهف(١٨): آية ٦٠ .... ص : ٥٤ ..... ١٣٣٠
- سورة الكهف(١٨): آية ٦١ .... ص : ٥٥ ..... ١٣٣١
- سورة الكهف(١٨): آية ٦٢ .... ص : ٥٥ ..... ١٣٣١
- سورة الكهف(١٨): آية ٦٣ .... ص : ٥٥ ..... ١٣٣١
- سورة الكهف(١٨): آية ٦٤ .... ص : ٥٥ ..... ١٣٣١
- سورة الكهف(١٨): آية ٦٥ .... ص : ٥٦ ..... ١٣٣٢
- سورة الكهف(١٨): آية ٦٦ .... ص : ٥٦ ..... ١٣٣٢
- سورة الكهف(١٨): آية ٦٧ .... ص : ٥٦ ..... ١٣٣٢
- سورة الكهف(١٨): آية ٦٨ .... ص : ٥٦ ..... ١٣٣٢
- سورة الكهف(١٨): آية ٦٩ .... ص : ٥٧ ..... ١٣٣٢
- سورة الكهف(١٨): آية ٧٠ .... ص : ٥٧ ..... ١٣٣٣
- سورة الكهف(١٨): آية ٧١ .... ص : ٥٧ ..... ١٣٣٣
- سورة الكهف(١٨): آية ٧٢ .... ص : ٥٨ ..... ١٣٣٣

- سورة الكهف(١٨): آية ٧٣ .... ص : ٥٨ ..... ١٣٣٣
- سورة الكهف(١٨): آية ٧٤ .... ص : ٥٨ ..... ١٣٣٣
- آغاز جزء شانزدهم قرآن مجيد .... ص : ٥٨ ..... ١٣٣٤
- ادامه سوره كهف .... ص : ٥٨ ..... ١٣٣٤
- سورة الكهف(١٨): آية ٧٥ .... ص : ٥٨ ..... ١٣٣٤
- سورة الكهف(١٨): آية ٧٦ .... ص : ٥٨ ..... ١٣٣٤
- سورة الكهف(١٨): آية ٧٧ .... ص : ٥٩ ..... ١٣٣٤
- سورة الكهف(١٨): آية ٧٨ .... ص : ٦٠ ..... ١٣٣٥
- سورة الكهف(١٨): آية ٧٩ .... ص : ٦٠ ..... ١٣٣٥
- سورة الكهف(١٨): آية ٨٠ .... ص : ٦٠ ..... ١٣٣٥
- سورة الكهف(١٨): آية ٨١ .... ص : ٦١ ..... ١٣٣٦
- سورة الكهف(١٨): آية ٨٢ .... ص : ٦١ ..... ١٣٣٦
- اشاره ١٣٣٦
- درسهای داستان خضر و موسى .... ص : ٦١ ..... ١٣٣٦
- سورة الكهف(١٨): آية ٨٣ .... ص : ٦٣ ..... ١٣٣٧
- سورة الكهف(١٨): آية ٨٤ .... ص : ٦٤ ..... ١٣٣٨
- سورة الكهف(١٨): آية ٨٥ .... ص : ٦٤ ..... ١٣٣٨
- سورة الكهف(١٨): آية ٨٦ .... ص : ٦٤ ..... ١٣٣٨
- سورة الكهف(١٨): آية ٨٧ .... ص : ٦٤ ..... ١٣٣٨
- سورة الكهف(١٨): آية ٨٨ .... ص : ٦٤ ..... ١٣٣٨
- سورة الكهف(١٨): آية ٨٩ .... ص : ٦٥ ..... ١٣٣٩
- سورة الكهف(١٨): آية ٩٠ .... ص : ٦٥ ..... ١٣٣٩
- سورة الكهف(١٨): آية ٩١ .... ص : ٦٥ ..... ١٣٣٩
- سورة الكهف(١٨): آية ٩٢ .... ص : ٦٥ ..... ١٣٣٩
- سورة الكهف(١٨): آية ٩٣ .... ص : ٦٥ ..... ١٣٣٩
- سورة الكهف(١٨): آية ٩٤ .... ص : ٦٦ ..... ١٣٤٠

- سورة الكهف(١٨): آية ٩٥ .... ص : ٦٦ ----- ١٣٤٠
- سورة الكهف(١٨): آية ٩٦ .... ص : ٦٦ ----- ١٣٤٠
- سورة الكهف(١٨): آية ٩٧ .... ص : ٦٧ ----- ١٣٤٠
- سورة الكهف(١٨): آية ٩٨ .... ص : ٦٧ ----- ١٣٤١
- اشاره ----- ١٣٤١
- نكات آموزنده اين داستان تاريخي: .... ص : ٦٧ ----- ١٣٤١
- يا جوج و مأجوج كيانند؟ .... ص : ٦٩ ----- ١٣٤٢
- سورة الكهف(١٨): آية ٩٩ .... ص : ٦٩ ----- ١٣٤٢
- سورة الكهف(١٨): آية ١٠٠ .... ص : ٧٠ ----- ١٣٤٣
- سورة الكهف(١٨): آية ١٠١ .... ص : ٧٠ ----- ١٣٤٣
- سورة الكهف(١٨): آية ١٠٢ .... ص : ٧١ ----- ١٣٤٣
- سورة الكهف(١٨): آية ١٠٣ .... ص : ٧١ ----- ١٣٤٣
- سورة الكهف(١٨): آية ١٠٤ .... ص : ٧١ ----- ١٣٤٤
- سورة الكهف(١٨): آية ١٠٥ .... ص : ٧٢ ----- ١٣٤٤
- سورة الكهف(١٨): آية ١٠٦ .... ص : ٧٣ ----- ١٣٤٥
- سورة الكهف(١٨): آية ١٠٧ .... ص : ٧٣ ----- ١٣٤٥
- سورة الكهف(١٨): آية ١٠٨ .... ص : ٧٣ ----- ١٣٤٥
- سورة الكهف(١٨): آية ١٠٩ .... ص : ٧٤ ----- ١٣٤٦
- سورة الكهف(١٨): آية ١١٠ .... ص : ٧٥ ----- ١٣٤٦
- سوره مريم [١٩] .... ص : ٧٧ ----- ١٣٤٧
- اشاره ----- ١٣٤٧
- محتواى سوره: .... ص : ٧٧ ----- ١٣٤٧
- فضيلت تلاوت سوره: .... ص : ٧٧ ----- ١٣٤٨
- سورة مريم(١٩): آية ١ .... ص : ٧٨ ----- ١٣٤٨
- سورة مريم(١٩): آية ٢ .... ص : ٧٨ ----- ١٣٤٨
- سورة مريم(١٩): آية ٣ .... ص : ٧٨ ----- ١٣٤٨

١٣٤٨	سورة مريم(١٩): آية ٤ .... ص : ٧٨
١٣٤٩	سورة مريم(١٩): آية ٥ .... ص : ٧٩
١٣٤٩	سورة مريم(١٩): آية ٦ .... ص : ٧٩
١٣٤٩	سورة مريم(١٩): آية ٧ .... ص : ٧٩
١٣٤٩	سورة مريم(١٩): آية ٨ .... ص : ٧٩
١٣٥٠	سورة مريم(١٩): آية ٩ .... ص : ٨٠
١٣٥٠	سورة مريم(١٩): آية ١٠ .... ص : ٨٠
١٣٥٠	سورة مريم(١٩): آية ١١ .... ص : ٨٠
١٣٥٠	سورة مريم(١٩): آية ١٢ .... ص : ٨١
١٣٥١	سورة مريم(١٩): آية ١٣ .... ص : ٨١
١٣٥١	سورة مريم(١٩): آية ١٤ .... ص : ٨١
١٣٥١	سورة مريم(١٩): آية ١٥ .... ص : ٨١
١٣٥١	اشاره
١٣٥١	شهادت يحيى! .... ص : ٨٢
١٣٥٢	سورة مريم(١٩): آية ١٦ .... ص : ٨٢
١٣٥٢	سورة مريم(١٩): آية ١٧ .... ص : ٨٣
١٣٥٣	سورة مريم(١٩): آية ١٨ .... ص : ٨٣
١٣٥٣	سورة مريم(١٩): آية ١٩ .... ص : ٨٣
١٣٥٣	سورة مريم(١٩): آية ٢٠ .... ص : ٨٤
١٣٥٣	سورة مريم(١٩): آية ٢١ .... ص : ٨٤
١٣٥٤	سورة مريم(١٩): آية ٢٢ .... ص : ٨٥
١٣٥٤	سورة مريم(١٩): آية ٢٣ .... ص : ٨٥
١٣٥٤	سورة مريم(١٩): آية ٢٤ .... ص : ٨٦
١٣٥٥	سورة مريم(١٩): آية ٢٥ .... ص : ٨٦
١٣٥٥	سورة مريم(١٩): آية ٢٦ .... ص : ٨٦
١٣٥٥	سورة مريم(١٩): آية ٢٧ .... ص : ٨٧

١٣٥٥	سورة مريم(١٩): آية ٢٨ .... ص : ٨٧
١٣٥٦	سورة مريم(١٩): آية ٢٩ .... ص : ٨٧
١٣٥٦	سورة مريم(١٩): آية ٣٠ .... ص : ٨٧
١٣٥٦	سورة مريم(١٩): آية ٣١ .... ص : ٨٨
١٣٥٦	سورة مريم(١٩): آية ٣٢ .... ص : ٨٨
١٣٥٦	سورة مريم(١٩): آية ٣٣ .... ص : ٨٨
١٣٥٧	سورة مريم(١٩): آية ٣٤ .... ص : ٨٨
١٣٥٧	سورة مريم(١٩): آية ٣٥ .... ص : ٨٩
١٣٥٧	سورة مريم(١٩): آية ٣٦ .... ص : ٨٩
١٣٥٧	سورة مريم(١٩): آية ٣٧ .... ص : ٨٩
١٣٥٨	سورة مريم(١٩): آية ٣٨ .... ص : ٩٠
١٣٥٨	سورة مريم(١٩): آية ٣٩ .... ص : ٩٠
١٣٥٨	سورة مريم(١٩): آية ٤٠ .... ص : ٩٠
١٣٥٩	سورة مريم(١٩): آية ٤١ .... ص : ٩١
١٣٥٩	سورة مريم(١٩): آية ٤٢ .... ص : ٩١
١٣٥٩	سورة مريم(١٩): آية ٤٣ .... ص : ٩١
١٣٥٩	سورة مريم(١٩): آية ٤٤ .... ص : ٩٢
١٣٥٩	سورة مريم(١٩): آية ٤٥ .... ص : ٩٢
١٣٦٠	سورة مريم(١٩): آية ٤٦ .... ص : ٩٢
١٣٦٠	سورة مريم(١٩): آية ٤٧ .... ص : ٩٣
١٣٦٠	سورة مريم(١٩): آية ٤٨ .... ص : ٩٣
١٣٦١	سورة مريم(١٩): آية ٤٩ .... ص : ٩٣
١٣٦١	سورة مريم(١٩): آية ٥٠ .... ص : ٩٤
١٣٦١	سورة مريم(١٩): آية ٥١ .... ص : ٩٤
١٣٦٢	سورة مريم(١٩): آية ٥٢ .... ص : ٩٥
١٣٦٢	سورة مريم(١٩): آية ٥٣ .... ص : ٩٥

- سورة مريم(١٩): آية ٥٤ .... ص : ٩٥ ----- ١٣٤٢
- سورة مريم(١٩): آية ٥٥ .... ص : ٩٥ ----- ١٣٤٢
- سورة مريم(١٩): آية ٥٦ .... ص : ٩٥ ----- ١٣٤٢
- سورة مريم(١٩): آية ٥٧ .... ص : ٩٦ ----- ١٣٤٣
- سورة مريم(١٩): آية ٥٨ .... ص : ٩٦ ----- ١٣٤٣
- سورة مريم(١٩): آية ٥٩ .... ص : ٩٦ ----- ١٣٤٣
- سورة مريم(١٩): آية ٦٠ .... ص : ٩٧ ----- ١٣٤٤
- سورة مريم(١٩): آية ٦١ .... ص : ٩٧ ----- ١٣٤٤
- سورة مريم(١٩): آية ٦٢ .... ص : ٩٧ ----- ١٣٤٤
- سورة مريم(١٩): آية ٦٣ .... ص : ٩٨ ----- ١٣٤٤
- سورة مريم(١٩): آية ٦٤ .... ص : ٩٨ ----- ١٣٤٤
- سورة مريم(١٩): آية ٦٥ .... ص : ٩٨ ----- ١٣٤٥
- سورة مريم(١٩): آية ٦٦ .... ص : ٩٩ ----- ١٣٤٥
- سورة مريم(١٩): آية ٦٧ .... ص : ٩٩ ----- ١٣٤٥
- سورة مريم(١٩): آية ٦٨ .... ص : ٩٩ ----- ١٣٤٦
- سورة مريم(١٩): آية ٦٩ .... ص : ١٠٠ ----- ١٣٤٦
- سورة مريم(١٩): آية ٧٠ .... ص : ١٠٠ ----- ١٣٤٦
- سورة مريم(١٩): آية ٧١ .... ص : ١٠٠ ----- ١٣٤٦
- سورة مريم(١٩): آية ٧٢ .... ص : ١٠٠ ----- ١٣٤٦
- سورة مريم(١٩): آية ٧٣ .... ص : ١٠١ ----- ١٣٤٧
- سورة مريم(١٩): آية ٧٤ .... ص : ١٠١ ----- ١٣٤٧
- سورة مريم(١٩): آية ٧٥ .... ص : ١٠٢ ----- ١٣٤٧
- سورة مريم(١٩): آية ٧٦ .... ص : ١٠٢ ----- ١٣٤٨
- سورة مريم(١٩): آية ٧٧ .... ص : ١٠٣ ----- ١٣٤٨
- سورة مريم(١٩): آية ٧٨ .... ص : ١٠٣ ----- ١٣٤٨
- سورة مريم(١٩): آية ٧٩ .... ص : ١٠٣ ----- ١٣٤٩

- سورة مريم(١٩): آية ٨٠ .... ص : ١٠٤ ..... ١٣٦٩
- سورة مريم(١٩): آية ٨١ .... ص : ١٠٤ ..... ١٣٦٩
- سورة مريم(١٩): آية ٨٢ .... ص : ١٠٤ ..... ١٣٦٩
- سورة مريم(١٩): آية ٨٣ .... ص : ١٠٤ ..... ١٣٦٩
- سورة مريم(١٩): آية ٨٤ .... ص : ١٠٤ ..... ١٣٧٠
- سورة مريم(١٩): آية ٨٥ .... ص : ١٠٥ ..... ١٣٧٠
- سورة مريم(١٩): آية ٨٦ .... ص : ١٠٥ ..... ١٣٧٠
- سورة مريم(١٩): آية ٨٧ .... ص : ١٠٥ ..... ١٣٧٠
- سورة مريم(١٩): آية ٨٨ .... ص : ١٠٦ ..... ١٣٧١
- سورة مريم(١٩): آية ٨٩ .... ص : ١٠٦ ..... ١٣٧١
- سورة مريم(١٩): آية ٩٠ .... ص : ١٠٦ ..... ١٣٧١
- سورة مريم(١٩): آية ٩١ .... ص : ١٠٦ ..... ١٣٧١
- سورة مريم(١٩): آية ٩٢ .... ص : ١٠٦ ..... ١٣٧١
- سورة مريم(١٩): آية ٩٣ .... ص : ١٠٧ ..... ١٣٧٢
- سورة مريم(١٩): آية ٩٤ .... ص : ١٠٧ ..... ١٣٧٢
- سورة مريم(١٩): آية ٩٥ .... ص : ١٠٧ ..... ١٣٧٢
- سورة مريم(١٩): آية ٩٦ .... ص : ١٠٧ ..... ١٣٧٢
- سورة مريم(١٩): آية ٩٧ .... ص : ١٠٨ ..... ١٣٧٢
- سورة مريم(١٩): آية ٩٨ .... ص : ١٠٨ ..... ١٣٧٣
- سوره طه [٢٠] .... ص : ١٠٩ ..... ١٣٧٣
- اشاره ١٣٧٣
- محتواى سوره: .... ص : ١٠٩ ..... ١٣٧٣
- فضيلت تلاوت سوره: .... ص : ١٠٩ ..... ١٣٧٣
- سورة طه(٢٠): آية ١ .... ص : ١١٠ ..... ١٣٧٤
- سورة طه(٢٠): آية ٢ .... ص : ١١٠ ..... ١٣٧٤
- اشاره ١٣٧٤

١٣٧٤	شأن نزول: .... ص : ١١٠
١٣٧٤	تفسير: .... ص : ١١٠
١٣٧٥	سورة طه(٢٠): آية ٣ .... ص : ١١١
١٣٧٥	سورة طه(٢٠): آية ٤ .... ص : ١١١
١٣٧٥	سورة طه(٢٠): آية ٥ .... ص : ١١١
١٣٧٥	سورة طه(٢٠): آية ٦ .... ص : ١١١
١٣٧٥	سورة طه(٢٠): آية ٧ .... ص : ١١١
١٣٧٥	سورة طه(٢٠): آية ٨ .... ص : ١١١
١٣٧٦	سورة طه(٢٠): آية ٩ .... ص : ١١٢
١٣٧٦	سورة طه(٢٠): آية ١٠ .... ص : ١١٢
١٣٧٦	سورة طه(٢٠): آية ١١ .... ص : ١١٢
١٣٧٦	سورة طه(٢٠): آية ١٢ .... ص : ١١٣
١٣٧٧	سورة طه(٢٠): آية ١٣ .... ص : ١١٣
١٣٧٧	سورة طه(٢٠): آية ١٤ .... ص : ١١٣
١٣٧٧	سورة طه(٢٠): آية ١٥ .... ص : ١١٣
١٣٧٧	سورة طه(٢٠): آية ١٦ .... ص : ١١٤
١٣٧٨	سورة طه(٢٠): آية ١٧ .... ص : ١١٤
١٣٧٨	سورة طه(٢٠): آية ١٨ .... ص : ١١٤
١٣٧٨	سورة طه(٢٠): آية ١٩ .... ص : ١١٥
١٣٧٨	سورة طه(٢٠): آية ٢٠ .... ص : ١١٥
١٣٧٨	سورة طه(٢٠): آية ٢١ .... ص : ١١٥
١٣٧٨	سورة طه(٢٠): آية ٢٢ .... ص : ١١٥
١٣٧٩	سورة طه(٢٠): آية ٢٣ .... ص : ١١٥
١٣٧٩	سورة طه(٢٠): آية ٢٤ .... ص : ١١٥
١٣٧٩	سورة طه(٢٠): آية ٢٥ .... ص : ١١٦
١٣٧٩	سورة طه(٢٠): آية ٢٦ .... ص : ١١٦

- سورة طه (٢٠): آية ٢٧ .... ص : ١١٦ ----- ١٣٧٩
- سورة طه (٢٠): آية ٢٨ .... ص : ١١٦ ----- ١٣٨٠
- سورة طه (٢٠): آية ٢٩ .... ص : ١١٦ ----- ١٣٨٠
- سورة طه (٢٠): آية ٣٠ .... ص : ١١٦ ----- ١٣٨٠
- سورة طه (٢٠): آية ٣١ .... ص : ١١٧ ----- ١٣٨٠
- سورة طه (٢٠): آية ٣٢ .... ص : ١١٧ ----- ١٣٨٠
- سورة طه (٢٠): آية ٣٣ .... ص : ١١٧ ----- ١٣٨٠
- سورة طه (٢٠): آية ٣٤ .... ص : ١١٧ ----- ١٣٨٠
- سورة طه (٢٠): آية ٣٥ .... ص : ١١٧ ----- ١٣٨١
- سورة طه (٢٠): آية ٣٦ .... ص : ١١٧ ----- ١٣٨١
- سورة طه (٢٠): آية ٣٧ .... ص : ١١٧ ----- ١٣٨١
- سورة طه (٢٠): آية ٣٨ .... ص : ١١٨ ----- ١٣٨١
- سورة طه (٢٠): آية ٣٩ .... ص : ١١٨ ----- ١٣٨١
- سورة طه (٢٠): آية ٤٠ .... ص : ١١٩ ----- ١٣٨٢
- سورة طه (٢٠): آية ٤١ .... ص : ١٢١ ----- ١٣٨٣
- سورة طه (٢٠): آية ٤٢ .... ص : ١٢١ ----- ١٣٨٤
- سورة طه (٢٠): آية ٤٣ .... ص : ١٢٢ ----- ١٣٨٤
- سورة طه (٢٠): آية ٤٤ .... ص : ١٢٢ ----- ١٣٨٤
- سورة طه (٢٠): آية ٤٥ .... ص : ١٢٢ ----- ١٣٨٤
- سورة طه (٢٠): آية ٤٦ .... ص : ١٢٢ ----- ١٣٨٤
- سورة طه (٢٠): آية ٤٧ .... ص : ١٢٢ ----- ١٣٨٥
- سورة طه (٢٠): آية ٤٨ .... ص : ١٢٣ ----- ١٣٨٥
- سورة طه (٢٠): آية ٤٩ .... ص : ١٢٣ ----- ١٣٨٥
- سورة طه (٢٠): آية ٥٠ .... ص : ١٢٤ ----- ١٣٨٦
- سورة طه (٢٠): آية ٥١ .... ص : ١٢٤ ----- ١٣٨٦
- سورة طه (٢٠): آية ٥٢ .... ص : ١٢٤ ----- ١٣٨٦

- سورة طه (٢٠): آية ٥٣ .... ص : ١٢٤ ----- ١٣٨٦
- سورة طه (٢٠): آية ٥٤ .... ص : ١٢٥ ----- ١٣٨٧
- سورة طه (٢٠): آية ٥٥ .... ص : ١٢٥ ----- ١٣٨٧
- سورة طه (٢٠): آية ٥٦ .... ص : ١٢٥ ----- ١٣٨٧
- سورة طه (٢٠): آية ٥٧ .... ص : ١٢٦ ----- ١٣٨٧
- سورة طه (٢٠): آية ٥٨ .... ص : ١٢٦ ----- ١٣٨٨
- سورة طه (٢٠): آية ٥٩ .... ص : ١٢٦ ----- ١٣٨٨
- سورة طه (٢٠): آية ٦٠ .... ص : ١٢٧ ----- ١٣٨٨
- سورة طه (٢٠): آية ٦١ .... ص : ١٢٧ ----- ١٣٨٨
- سورة طه (٢٠): آية ٦٢ .... ص : ١٢٧ ----- ١٣٨٩
- سورة طه (٢٠): آية ٦٣ .... ص : ١٢٨ ----- ١٣٨٩
- سورة طه (٢٠): آية ٦٤ .... ص : ١٢٨ ----- ١٣٨٩
- سورة طه (٢٠): آية ٦٥ .... ص : ١٢٨ ----- ١٣٨٩
- سورة طه (٢٠): آية ٦٦ .... ص : ١٢٩ ----- ١٣٩٠
- سورة طه (٢٠): آية ٦٧ .... ص : ١٢٩ ----- ١٣٩٠
- سورة طه (٢٠): آية ٦٨ .... ص : ١٢٩ ----- ١٣٩٠
- سورة طه (٢٠): آية ٦٩ .... ص : ١٣٠ ----- ١٣٩٠
- سورة طه (٢٠): آية ٧٠ .... ص : ١٣٠ ----- ١٣٩١
- سورة طه (٢٠): آية ٧١ .... ص : ١٣٠ ----- ١٣٩١
- سورة طه (٢٠): آية ٧٢ .... ص : ١٣١ ----- ١٣٩٢
- سورة طه (٢٠): آية ٧٣ .... ص : ١٣٢ ----- ١٣٩٢
- سورة طه (٢٠): آية ٧٤ .... ص : ١٣٢ ----- ١٣٩٢
- سورة طه (٢٠): آية ٧٥ .... ص : ١٣٢ ----- ١٣٩٢
- سورة طه (٢٠): آية ٧٦ .... ص : ١٣٢ ----- ١٣٩٢
- سورة طه (٢٠): آية ٧٧ .... ص : ١٣٢ ----- ١٣٩٣
- سورة طه (٢٠): آية ٧٨ .... ص : ١٣٣ ----- ١٣٩٣

- سورة طه (٢٠): آية ٧٩ .... ص : ١٣٤ ..... ١٣٩٣
- سورة طه (٢٠): آية ٨٠ .... ص : ١٣٤ ..... ١٣٩٤
- سورة طه (٢٠): آية ٨١ .... ص : ١٣٤ ..... ١٣٩٤
- سورة طه (٢٠): آية ٨٢ .... ص : ١٣٥ ..... ١٣٩٤
- سورة طه (٢٠): آية ٨٣ .... ص : ١٣٥ ..... ١٣٩٥
- سورة طه (٢٠): آية ٨٤ .... ص : ١٣٥ ..... ١٣٩٥
- سورة طه (٢٠): آية ٨٥ .... ص : ١٣٦ ..... ١٣٩٥
- سورة طه (٢٠): آية ٨٦ .... ص : ١٣٦ ..... ١٣٩٥
- سورة طه (٢٠): آية ٨٧ .... ص : ١٣٧ ..... ١٣٩٦
- سورة طه (٢٠): آية ٨٨ .... ص : ١٣٧ ..... ١٣٩٦
- سورة طه (٢٠): آية ٨٩ .... ص : ١٣٧ ..... ١٣٩٦
- سورة طه (٢٠): آية ٩٠ .... ص : ١٣٨ ..... ١٣٩٧
- سورة طه (٢٠): آية ٩١ .... ص : ١٣٨ ..... ١٣٩٧
- سورة طه (٢٠): آية ٩٢ .... ص : ١٣٩ ..... ١٣٩٧
- سورة طه (٢٠): آية ٩٣ .... ص : ١٣٩ ..... ١٣٩٧
- سورة طه (٢٠): آية ٩٤ .... ص : ١٣٩ ..... ١٣٩٨
- سورة طه (٢٠): آية ٩٥ .... ص : ١٤٠ ..... ١٣٩٨
- سورة طه (٢٠): آية ٩٦ .... ص : ١٤٠ ..... ١٣٩٨
- سورة طه (٢٠): آية ٩٧ .... ص : ١٤٠ ..... ١٣٩٨
- سورة طه (٢٠): آية ٩٨ .... ص : ١٤٠ ..... ١٣٩٩
- سورة طه (٢٠): آية ٩٩ .... ص : ١٤١ ..... ١٣٩٩
- سورة طه (٢٠): آية ١٠٠ .... ص : ١٤١ ..... ١٣٩٩
- سورة طه (٢٠): آية ١٠١ .... ص : ١٤١ ..... ١٣٩٩
- سورة طه (٢٠): آية ١٠٢ .... ص : ١٤١ ..... ١٣٩٩
- سورة طه (٢٠): آية ١٠٣ .... ص : ١٤١ ..... ١٤٠٠
- سورة طه (٢٠): آية ١٠٤ .... ص : ١٤٢ ..... ١٤٠٠

- سورة طه (٢٠): آية ١٠٥ ..... ص: ١٤٢ ----- ١٤٠٠
- سورة طه (٢٠): آية ١٠٦ ..... ص: ١٤٢ ----- ١٤٠٠
- سورة طه (٢٠): آية ١٠٧ ..... ص: ١٤٣ ----- ١٤٠٠
- سورة طه (٢٠): آية ١٠٨ ..... ص: ١٤٣ ----- ١٤٠١
- سورة طه (٢٠): آية ١٠٩ ..... ص: ١٤٣ ----- ١٤٠١
- سورة طه (٢٠): آية ١١٠ ..... ص: ١٤٣ ----- ١٤٠١
- سورة طه (٢٠): آية ١١١ ..... ص: ١٤٤ ----- ١٤٠١
- سورة طه (٢٠): آية ١١٢ ..... ص: ١٤٤ ----- ١٤٠٢
- سورة طه (٢٠): آية ١١٣ ..... ص: ١٤٤ ----- ١٤٠٢
- سورة طه (٢٠): آية ١١٤ ..... ص: ١٤٥ ----- ١٤٠٢
- سورة طه (٢٠): آية ١١٥ ..... ص: ١٤٥ ----- ١٤٠٣
- سورة طه (٢٠): آية ١١٦ ..... ص: ١٤٦ ----- ١٤٠٣
- سورة طه (٢٠): آية ١١٧ ..... ص: ١٤٦ ----- ١٤٠٣
- سورة طه (٢٠): آية ١١٨ ..... ص: ١٤٦ ----- ١٤٠٤
- سورة طه (٢٠): آية ١١٩ ..... ص: ١٤٦ ----- ١٤٠٤
- سورة طه (٢٠): آية ١٢٠ ..... ص: ١٤٧ ----- ١٤٠٤
- سورة طه (٢٠): آية ١٢١ ..... ص: ١٤٧ ----- ١٤٠٤
- سورة طه (٢٠): آية ١٢٢ ..... ص: ١٤٧ ----- ١٤٠٤
- سورة طه (٢٠): آية ١٢٣ ..... ص: ١٤٧ ----- ١٤٠٥
- سورة طه (٢٠): آية ١٢٤ ..... ص: ١٤٨ ----- ١٤٠٥
- سورة طه (٢٠): آية ١٢٥ ..... ص: ١٤٨ ----- ١٤٠٥
- سورة طه (٢٠): آية ١٢٦ ..... ص: ١٤٨ ----- ١٤٠٥
- سورة طه (٢٠): آية ١٢٧ ..... ص: ١٤٨ ----- ١٤٠٥
- سورة طه (٢٠): آية ١٢٨ ..... ص: ١٤٨ ----- ١٤٠٦
- سورة طه (٢٠): آية ١٢٩ ..... ص: ١٤٩ ----- ١٤٠٦
- سورة طه (٢٠): آية ١٣٠ ..... ص: ١٥٠ ----- ١٤٠٦

- سورة طه (٢٠): آية ١٣١.... ص : ١٥٠ ----- ١٤٠٧
- سورة طه (٢٠): آية ١٣٢.... ص : ١٥١ ----- ١٤٠٧
- سورة طه (٢٠): آية ١٣٣.... ص : ١٥١ ----- ١٤٠٧
- سورة طه (٢٠): آية ١٣٤.... ص : ١٥٢ ----- ١٤٠٨
- سورة طه (٢٠): آية ١٣٥.... ص : ١٥٢ ----- ١٤٠٨
- أغاز جزء هفدهم قرآن مجيد .... ص : ١٥٣ ----- ١٤٠٨
- سوره انبياء [٢١] .... ص : ١٥٣ ----- ١٤٠٨
- اشاره ----- ١٤٠٨
- محتواى سوره: .... ص : ١٥٣ ----- ١٤٠٩
- فضيلت تلاوت سوره: .... ص : ١٥٣ ----- ١٤٠٩
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١ .... ص : ١٥٤ ----- ١٤٠٩
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٢ .... ص : ١٥٤ ----- ١٤٠٩
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٣.... ص : ١٥٥ ----- ١٤١٠
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٤.... ص : ١٥٥ ----- ١٤١٠
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٥ .... ص : ١٥٥ ----- ١٤١٠
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٦ .... ص : ١٥٦ ----- ١٤١١
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٧ ..... ص : ١٥٦ ----- ١٤١١
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٨ ..... ص : ١٥٧ ----- ١٤١١
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٩ ..... ص : ١٥٧ ----- ١٤١١
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٠ ..... ص : ١٥٧ ----- ١٤١٢
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١١ ..... ص : ١٥٨ ----- ١٤١٢
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٢ ..... ص : ١٥٨ ----- ١٤١٢
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٣ ..... ص : ١٥٨ ----- ١٤١٢
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٤ ..... ص : ١٥٨ ----- ١٤١٣
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٥ ..... ص : ١٥٩ ----- ١٤١٣
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٦ ..... ص : ١٥٩ ----- ١٤١٣

- سورة الأنبياء(٢١): آية ١٧ ..... ص : ١٥٩ ..... ١٤١٣
- سورة الأنبياء(٢١): آية ١٨ ..... ص : ١٥٩ ..... ١٤١٤
- سورة الأنبياء(٢١): آية ١٩ ..... ص : ١٦٠ ..... ١٤١٤
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٢٠ ..... ص : ١٦٠ ..... ١٤١٤
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٢١ ..... ص : ١٦٠ ..... ١٤١٤
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٢٢ ..... ص : ١٦١ ..... ١٤١٤
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٢٣ ..... ص : ١٦١ ..... ١٤١٥
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٢٤ ..... ص : ١٦٢ ..... ١٤١٥
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٢٥ ..... ص : ١٦٢ ..... ١٤١٦
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٢٦ ..... ص : ١٦٣ ..... ١٤١٦
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٢٧ ..... ص : ١٦٣ ..... ١٤١٦
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٢٨ ..... ص : ١٦٤ ..... ١٤١٧
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٢٩ ..... ص : ١٦٤ ..... ١٤١٧
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٣٠ ..... ص : ١٦٥ ..... ١٤١٧
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٣١ ..... ص : ١٦٥ ..... ١٤١٨
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٣٢ ..... ص : ١٦٦ ..... ١٤١٨
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٣٣ ..... ص : ١٦٧ ..... ١٤١٩
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٣٤ ..... ص : ١٦٧ ..... ١٤١٩
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٣٥ ..... ص : ١٦٧ ..... ١٤١٩
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٣٦ ..... ص : ١٦٨ ..... ١٤٢٠
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٣٧ ..... ص : ١٦٨ ..... ١٤٢٠
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٣٨ ..... ص : ١٦٩ ..... ١٤٢٠
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٣٩ ..... ص : ١٦٩ ..... ١٤٢١
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٤٠ ..... ص : ١٦٩ ..... ١٤٢١
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٤١ ..... ص : ١٦٩ ..... ١٤٢١
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٤٢ ..... ص : ١٧٠ ..... ١٤٢١

- سورة الأنبياء(٢١): آية ٤٣ ..... ص : ١٧٠ ..... ١٤٢٢
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٤٤ ..... ص : ١٧١ ..... ١٤٢٢
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٤٥ ..... ص : ١٧١ ..... ١٤٢٢
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٤٦ ..... ص : ١٧١ ..... ١٤٢٢
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٤٧ ..... ص : ١٧٢ ..... ١٤٢٣
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٤٨ ..... ص : ١٧٢ ..... ١٤٢٣
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٤٩ ..... ص : ١٧٣ ..... ١٤٢٣
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٥٠ ..... ص : ١٧٣ ..... ١٤٢٤
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٥١ ..... ص : ١٧٣ ..... ١٤٢٤
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٥٢ ..... ص : ١٧٣ ..... ١٤٢٤
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٥٣ ..... ص : ١٧٤ ..... ١٤٢٤
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٥٤ ..... ص : ١٧٤ ..... ١٤٢٤
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٥٥ ..... ص : ١٧٤ ..... ١٤٢٥
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٥٦ ..... ص : ١٧٤ ..... ١٤٢٥
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٥٧ ..... ص : ١٧٤ ..... ١٤٢٥
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٥٨ ..... ص : ١٧٥ ..... ١٤٢٥
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٥٩ ..... ص : ١٧٥ ..... ١٤٢٦
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٦٠ ..... ص : ١٧٥ ..... ١٤٢٦
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٦١ ..... ص : ١٧٦ ..... ١٤٢٦
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٦٢ ..... ص : ١٧٦ ..... ١٤٢٦
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٦٣ ..... ص : ١٧٦ ..... ١٤٢٦
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٦٤ ..... ص : ١٧٦ ..... ١٤٢٧
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٦٥ ..... ص : ١٧٧ ..... ١٤٢٧
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٦٦ ..... ص : ١٧٧ ..... ١٤٢٧
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٦٧ ..... ص : ١٧٧ ..... ١٤٢٨
- سورة الأنبياء(٢١): آية ٦٨ ..... ص : ١٧٨ ..... ١٤٢٨

- سورة الأنبياء (٢١): آية ٦٩ ..... ص : ١٧٨ ..... ١٤٢٨
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٧٠ ..... ص : ١٧٨ ..... ١٤٢٨
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٧١ ..... ص : ١٧٩ ..... ١٤٢٩
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٧٢ ..... ص : ١٧٩ ..... ١٤٢٩
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٧٣ ..... ص : ١٧٩ ..... ١٤٢٩
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٧٤ ..... ص : ١٨٠ ..... ١٤٣٠
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٧٥ ..... ص : ١٨١ ..... ١٤٣٠
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٧٦ ..... ص : ١٨١ ..... ١٤٣٠
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٧٧ ..... ص : ١٨١ ..... ١٤٣٠
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٧٨ ..... ص : ١٨٢ ..... ١٤٣١
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٧٩ ..... ص : ١٨٣ ..... ١٤٣١
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٨٠ ..... ص : ١٨٣ ..... ١٤٣٢
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٨١ ..... ص : ١٨٣ ..... ١٤٣٢
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٨٢ ..... ص : ١٨٤ ..... ١٤٣٢
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٨٣ ..... ص : ١٨٤ ..... ١٤٣٢
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٨٤ ..... ص : ١٨٤ ..... ١٤٣٢
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٨٥ ..... ص : ١٨٥ ..... ١٤٣٣
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٨٦ ..... ص : ١٨٥ ..... ١٤٣٣
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٨٧ ..... ص : ١٨٥ ..... ١٤٣٣
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٨٨ ..... ص : ١٨٦ ..... ١٤٣٤
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٨٩ ..... ص : ١٨٦ ..... ١٤٣٤
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٩٠ ..... ص : ١٨٦ ..... ١٤٣٤
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٩١ ..... ص : ١٨٧ ..... ١٤٣٥
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٩٢ ..... ص : ١٨٧ ..... ١٤٣٥
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٩٣ ..... ص : ١٨٨ ..... ١٤٣٥
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٩٤ ..... ص : ١٨٨ ..... ١٤٣٥

- سورة الأنبياء (٢١): آية ٩٥ ..... ص : ١٨٨ ..... ١٤٣٦
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٩٦ ..... ص : ١٨٩ ..... ١٤٣٦
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٩٧ ..... ص : ١٨٩ ..... ١٤٣٦
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٩٨ ..... ص : ١٩٠ ..... ١٤٣٦
- سورة الأنبياء (٢١): آية ٩٩ ..... ص : ١٩٠ ..... ١٤٣٧
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٠٠ ..... ص : ١٩٠ ..... ١٤٣٧
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٠١ ..... ص : ١٩١ ..... ١٤٣٧
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٠٢ ..... ص : ١٩١ ..... ١٤٣٨
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٠٣ ..... ص : ١٩١ ..... ١٤٣٨
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٠٤ ..... ص : ١٩٢ ..... ١٤٣٨
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٠٥ ..... ص : ١٩٢ ..... ١٤٣٩
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٠٦ ..... ص : ١٩٣ ..... ١٤٣٩
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٠٧ ..... ص : ١٩٣ ..... ١٤٣٩
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٠٨ ..... ص : ١٩٤ ..... ١٤٣٩
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١٠٩ ..... ص : ١٩٤ ..... ١٤٤٠
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١١٠ ..... ص : ١٩٥ ..... ١٤٤٠
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١١١ ..... ص : ١٩٥ ..... ١٤٤٠
- سورة الأنبياء (٢١): آية ١١٢ ..... ص : ١٩٦ ..... ١٤٤١
- سوره حج [٢٢] ..... ص : ١٩٧ ..... ١٤٤١
- اشاره ١٤٤١
- محتواى سوره: ..... ص : ١٩٧ ..... ١٤٤١
- فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ١٩٨ ..... ١٤٤٢
- سورة الحج(٢٢): آية ١ ..... ص : ١٩٨ ..... ١٤٤٢
- سورة الحج(٢٢): آية ٢ ..... ص : ١٩٨ ..... ١٤٤٢
- سورة الحج(٢٢): آية ٣ ..... ص : ١٩٩ ..... ١٤٤٣
- سورة الحج(٢٢): آية ٤ ..... ص : ١٩٩ ..... ١٤٤٣

١٤٤٣	سورة الحج(٢٢): آية ٥ ..... ص : ١٩٩
١٤٤٤	سورة الحج(٢٢): آية ٦ ..... ص : ٢٠١
١٤٤٥	سورة الحج(٢٢): آية ٧ ..... ص : ٢٠٢
١٤٤٥	سورة الحج(٢٢): آية ٨ ..... ص : ٢٠٢
١٤٤٥	سورة الحج(٢٢): آية ٩ ..... ص : ٢٠٢
١٤٤٥	سورة الحج(٢٢): آية ١٠ ..... ص : ٢٠٢
١٤٤٦	سورة الحج(٢٢): آية ١١ ..... ص : ٢٠٣
١٤٤٦	سورة الحج(٢٢): آية ١٢ ..... ص : ٢٠٣
١٤٤٦	سورة الحج(٢٢): آية ١٣ ..... ص : ٢٠٤
١٤٤٧	سورة الحج(٢٢): آية ١٤ ..... ص : ٢٠٤
١٤٤٧	سورة الحج(٢٢): آية ١٥ ..... ص : ٢٠٤
١٤٤٧	اشاره .....
١٤٤٧	شأن نزول: ..... ص : ٢٠٤
١٤٤٧	تفسير: ..... ص : ٢٠٥
١٤٤٨	سورة الحج(٢٢): آية ١٦ ..... ص : ٢٠٥
١٤٤٨	سورة الحج(٢٢): آية ١٧ ..... ص : ٢٠٥
١٤٤٨	سورة الحج(٢٢): آية ١٨ ..... ص : ٢٠٦
١٤٤٩	سورة الحج(٢٢): آية ١٩ ..... ص : ٢٠٧
١٤٤٩	اشاره .....
١٤٤٩	شأن نزول: ..... ص : ٢٠٧
١٤٤٩	تفسير: ..... ص : ٢٠٧
١٤٥٠	سورة الحج(٢٢): آية ٢٠ ..... ص : ٢٠٧
١٤٥٠	سورة الحج(٢٢): آية ٢١ ..... ص : ٢٠٨
١٤٥٠	سورة الحج(٢٢): آية ٢٢ ..... ص : ٢٠٨
١٤٥٠	سورة الحج(٢٢): آية ٢٣ ..... ص : ٢٠٨
١٤٥٠	سورة الحج(٢٢): آية ٢٤ ..... ص : ٢٠٨

- سورة الحج(٢٢): آية ٢٥ ..... ص : ٢٠٩ ----- ١٤٥١
- سورة الحج(٢٢): آية ٢٦ ..... ص : ٢١٠ ----- ١٤٥١
- سورة الحج(٢٢): آية ٢٧ ..... ص : ٢١٠ ----- ١٤٥٢
- سورة الحج(٢٢): آية ٢٨ ..... ص : ٢١١ ----- ١٤٥٢
- سورة الحج(٢٢): آية ٢٩ ..... ص : ٢١٢ ----- ١٤٥٣
- سورة الحج(٢٢): آية ٣٠ ..... ص : ٢١٢ ----- ١٤٥٣
- سورة الحج(٢٢): آية ٣١ ..... ص : ٢١٣ ----- ١٤٥٣
- سورة الحج(٢٢): آية ٣٢ ..... ص : ٢١٤ ----- ١٤٥٤
- سورة الحج(٢٢): آية ٣٣ ..... ص : ٢١٤ ----- ١٤٥٤
- سورة الحج(٢٢): آية ٣٤ ..... ص : ٢١٤ ----- ١٤٥٥
- سورة الحج(٢٢): آية ٣٥ ..... ص : ٢١٥ ----- ١٤٥٥
- سورة الحج(٢٢): آية ٣٦ ..... ص : ٢١٦ ----- ١٤٥٦
- سورة الحج(٢٢): آية ٣٧ ..... ص : ٢١٧ ----- ١٤٥٦
- سورة الحج(٢٢): آية ٣٨ ..... ص : ٢١٨ ----- ١٤٥٧
- سورة الحج(٢٢): آية ٣٩ ..... ص : ٢١٨ ----- ١٤٥٧
- سورة الحج(٢٢): آية ٤٠ ..... ص : ٢١٩ ----- ١٤٥٨
- سورة الحج(٢٢): آية ٤١ ..... ص : ٢٢٠ ----- ١٤٥٨
- سورة الحج(٢٢): آية ٤٢ ..... ص : ٢٢١ ----- ١٤٥٩
- سورة الحج(٢٢): آية ٤٣ ..... ص : ٢٢١ ----- ١٤٥٩
- سورة الحج(٢٢): آية ٤٤ ..... ص : ٢٢١ ----- ١٤٥٩
- سورة الحج(٢٢): آية ٤٥ ..... ص : ٢٢٢ ----- ١٤٦٠
- سورة الحج(٢٢): آية ٤٦ ..... ص : ٢٢٢ ----- ١٤٦٠
- سورة الحج(٢٢): آية ٤٧ ..... ص : ٢٢٣ ----- ١٤٦٠
- سورة الحج(٢٢): آية ٤٨ ..... ص : ٢٢٣ ----- ١٤٦١
- سورة الحج(٢٢): آية ٤٩ ..... ص : ٢٢٤ ----- ١٤٦١
- سورة الحج(٢٢): آية ٥٠ ..... ص : ٢٢٤ ----- ١٤٦١

١٤٤١	سورة الحج(٢٢): آية ٥١ ..... ص : ٢٢٤
١٤٤٢	سورة الحج(٢٢): آية ٥٢ ..... ص : ٢٢٤
١٤٤٢	سورة الحج(٢٢): آية ٥٣ ..... ص : ٢٢٥
١٤٤٢	سورة الحج(٢٢): آية ٥٤ ..... ص : ٢٢٥
١٤٤٢	سورة الحج(٢٢): آية ٥٥ ..... ص : ٢٢٦
١٤٤٣	سورة الحج(٢٢): آية ٥٦ ..... ص : ٢٢٦
١٤٤٣	سورة الحج(٢٢): آية ٥٧ ..... ص : ٢٢٧
١٤٤٣	سورة الحج(٢٢): آية ٥٨ ..... ص : ٢٢٧
١٤٤٤	سورة الحج(٢٢): آية ٥٩ ..... ص : ٢٢٧
١٤٤٤	سورة الحج(٢٢): آية ٦٠ ..... ص : ٢٢٨
١٤٤٤	اشاره
١٤٤٤	شأن نزول: ..... ص : ٢٢٨
١٤٤٤	تفسير: ..... ص : ٢٢٨
١٤٤٥	سورة الحج(٢٢): آية ٦١ ..... ص : ٢٢٩
١٤٤٥	سورة الحج(٢٢): آية ٦٢ ..... ص : ٢٢٩
١٤٤٥	سورة الحج(٢٢): آية ٦٣ ..... ص : ٢٢٩
١٤٤٦	سورة الحج(٢٢): آية ٦٤ ..... ص : ٢٣٠
١٤٤٦	سورة الحج(٢٢): آية ٦٥ ..... ص : ٢٣٠
١٤٤٧	سورة الحج(٢٢): آية ٦٦ ..... ص : ٢٣١
١٤٤٧	سورة الحج(٢٢): آية ٦٧ ..... ص : ٢٣١
١٤٤٧	سورة الحج(٢٢): آية ٦٨ ..... ص : ٢٣٢
١٤٤٧	سورة الحج(٢٢): آية ٦٩ ..... ص : ٢٣٢
١٤٤٨	سورة الحج(٢٢): آية ٧٠ ..... ص : ٢٣٢
١٤٤٨	سورة الحج(٢٢): آية ٧١ ..... ص : ٢٣٣
١٤٤٨	سورة الحج(٢٢): آية ٧٢ ..... ص : ٢٣٣
١٤٤٩	سورة الحج(٢٢): آية ٧٣ ..... ص : ٢٣٤

- سورة الحج(٢٢): آية ٧٤..... ص : ٢٣٥ ..... ١٤٦٩
- سورة الحج(٢٢): آية ٧٥..... ص : ٢٣٥ ..... ١٤٧٠
- اشاره ١٤٧٠
- شأن نزول: ..... ص : ٢٣٥ ..... ١٤٧٠
- تفسير: ..... ص : ٢٣٦ ..... ١٤٧٠
- سورة الحج(٢٢): آية ٧٦..... ص : ٢٣٦ ..... ١٤٧١
- سورة الحج(٢٢): آية ٧٧..... ص : ٢٣٦ ..... ١٤٧١
- سورة الحج(٢٢): آية ٧٨..... ص : ٢٣٧ ..... ١٤٧١
- أغاز جزء هجدهم قرآن مجيد ..... ص : ٢٣٩ ..... ١٤٧٢
- سوره مؤمنون [٢٣] ..... ص : ٢٣٩ ..... ١٤٧٢
- اشاره ١٤٧٢
- محتواى سوره: ..... ص : ٢٣٩ ..... ١٤٧٢
- فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٤٠ ..... ١٤٧٣
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ١ ..... ص : ٢٤٠ ..... ١٤٧٣
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ٢ ..... ص : ٢٤٠ ..... ١٤٧٣
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ٣ ..... ص : ٢٤٠ ..... ١٤٧٣
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ٤ ..... ص : ٢٤١ ..... ١٤٧٤
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ٥ ..... ص : ٢٤١ ..... ١٤٧٤
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ٦ ..... ص : ٢٤١ ..... ١٤٧٤
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ٧ ..... ص : ٢٤١ ..... ١٤٧٤
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ٨ ..... ص : ٢٤١ ..... ١٤٧٤
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ٩ ..... ص : ٢٤٢ ..... ١٤٧٥
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ١٠ ..... ص : ٢٤٢ ..... ١٤٧٥
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ١١ ..... ص : ٢٤٢ ..... ١٤٧٥
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ١٢ ..... ص : ٢٤٢ ..... ١٤٧٥
- سورة مؤمنون(٢٣): آية ١٣ ..... ص : ٢٤٣ ..... ١٤٧٥

- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۴ ..... ص : ۲۴۳ ----- ۱۴۷۶
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۵ ..... ص : ۲۴۴ ----- ۱۴۷۶
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۶ ..... ص : ۲۴۴ ----- ۱۴۷۶
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۷ ..... ص : ۲۴۴ ----- ۱۴۷۷
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۸ ..... ص : ۲۴۵ ----- ۱۴۷۷
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۹ ..... ص : ۲۴۵ ----- ۱۴۷۷
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۲۰ ..... ص : ۲۴۶ ----- ۱۴۷۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۲۱ ..... ص : ۲۴۶ ----- ۱۴۷۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۲۲ ..... ص : ۲۴۶ ----- ۱۴۷۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۲۳ ..... ص : ۲۴۷ ----- ۱۴۷۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۲۴ ..... ص : ۲۴۷ ----- ۱۴۷۹
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۲۵ ..... ص : ۲۴۷ ----- ۱۴۷۹
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۲۶ ..... ص : ۲۴۸ ----- ۱۴۷۹
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۲۷ ..... ص : ۲۴۸ ----- ۱۴۷۹
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۲۸ ..... ص : ۲۴۸ ----- ۱۴۸۰
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۲۹ ..... ص : ۲۴۹ ----- ۱۴۸۰
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۳۰ ..... ص : ۲۴۹ ----- ۱۴۸۰
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۳۱ ..... ص : ۲۴۹ ----- ۱۴۸۰
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۳۲ ..... ص : ۲۴۹ ----- ۱۴۸۱
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۳۳ ..... ص : ۲۵۰ ----- ۱۴۸۱
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۳۴ ..... ص : ۲۵۰ ----- ۱۴۸۱
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۳۵ ..... ص : ۲۵۰ ----- ۱۴۸۱
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۳۶ ..... ص : ۲۵۰ ----- ۱۴۸۱
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۳۷ ..... ص : ۲۵۱ ----- ۱۴۸۲
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۳۸ ..... ص : ۲۵۱ ----- ۱۴۸۲
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۳۹ ..... ص : ۲۵۱ ----- ۱۴۸۲

- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۴۰ ..... ص : ۲۵۱ ----- ۱۴۸۲
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۴۱ ..... ص : ۲۵۱ ----- ۱۴۸۲
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۴۲ ..... ص : ۲۵۲ ----- ۱۴۸۳
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۴۳ ..... ص : ۲۵۲ ----- ۱۴۸۳
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۴۴ ..... ص : ۲۵۲ ----- ۱۴۸۳
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۴۵ ..... ص : ۲۵۳ ----- ۱۴۸۴
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۴۶ ..... ص : ۲۵۳ ----- ۱۴۸۴
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۴۷ ..... ص : ۲۵۴ ----- ۱۴۸۴
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۴۸ ..... ص : ۲۵۴ ----- ۱۴۸۴
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۴۹ ..... ص : ۲۵۴ ----- ۱۴۸۴
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۵۰ ..... ص : ۲۵۴ ----- ۱۴۸۵
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۵۱ ..... ص : ۲۵۴ ----- ۱۴۸۵
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۵۲ ..... ص : ۲۵۵ ----- ۱۴۸۵
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۵۳ ..... ص : ۲۵۵ ----- ۱۴۸۵
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۵۴ ..... ص : ۲۵۶ ----- ۱۴۸۶
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۵۵ ..... ص : ۲۵۶ ----- ۱۴۸۶
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۵۶ ..... ص : ۲۵۶ ----- ۱۴۸۶
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۵۷ ..... ص : ۲۵۶ ----- ۱۴۸۶
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۵۸ ..... ص : ۲۵۶ ----- ۱۴۸۶
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۵۹ ..... ص : ۲۵۶ ----- ۱۴۸۷
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۶۰ ..... ص : ۲۵۷ ----- ۱۴۸۷
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۶۱ ..... ص : ۲۵۷ ----- ۱۴۸۷
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۶۲ ..... ص : ۲۵۷ ----- ۱۴۸۷
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۶۳ ..... ص : ۲۵۸ ----- ۱۴۸۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۶۴ ..... ص : ۲۵۸ ----- ۱۴۸۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۶۵ ..... ص : ۲۵۸ ----- ۱۴۸۸

- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۶۶ ..... ص : ۲۵۸ ----- ۱۴۸۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۶۷ ..... ص : ۲۵۸ ----- ۱۴۸۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۶۸ ..... ص : ۲۵۹ ----- ۱۴۸۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۶۹ ..... ص : ۲۵۹ ----- ۱۴۸۹
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۷۰ ..... ص : ۲۵۹ ----- ۱۴۸۹
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۷۱ ..... ص : ۲۶۰ ----- ۱۴۸۹
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۷۲ ..... ص : ۲۶۰ ----- ۱۴۹۰
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۷۳ ..... ص : ۲۶۰ ----- ۱۴۹۰
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۷۴ ..... ص : ۲۶۱ ----- ۱۴۹۰
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۷۵ ..... ص : ۲۶۱ ----- ۱۴۹۰
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۷۶ ..... ص : ۲۶۱ ----- ۱۴۹۱
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۷۷ ..... ص : ۲۶۱ ----- ۱۴۹۱
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۷۸ ..... ص : ۲۶۲ ----- ۱۴۹۱
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۷۹ ..... ص : ۲۶۲ ----- ۱۴۹۱
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۸۰ ..... ص : ۲۶۲ ----- ۱۴۹۲
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۸۱ ..... ص : ۲۶۳ ----- ۱۴۹۲
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۸۲ ..... ص : ۲۶۳ ----- ۱۴۹۲
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۸۳ ..... ص : ۲۶۳ ----- ۱۴۹۲
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۸۴ ..... ص : ۲۶۳ ----- ۱۴۹۲
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۸۵ ..... ص : ۲۶۳ ----- ۱۴۹۲
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۸۶ ..... ص : ۲۶۴ ----- ۱۴۹۳
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۸۷ ..... ص : ۲۶۴ ----- ۱۴۹۳
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۸۸ ..... ص : ۲۶۴ ----- ۱۴۹۳
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۸۹ ..... ص : ۲۶۴ ----- ۱۴۹۳
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۹۰ ..... ص : ۲۶۴ ----- ۱۴۹۳
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۹۱ ..... ص : ۲۶۴ ----- ۱۴۹۴

- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۹۲ ..... ص : ۲۶۵ ----- ۱۴۹۴
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۹۳ ..... ص : ۲۶۵ ----- ۱۴۹۴
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۹۴ ..... ص : ۲۶۶ ----- ۱۴۹۴
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۹۵ ..... ص : ۲۶۶ ----- ۱۴۹۵
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۹۶ ..... ص : ۲۶۶ ----- ۱۴۹۵
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۹۷ ..... ص : ۲۶۶ ----- ۱۴۹۵
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۹۸ ..... ص : ۲۶۶ ----- ۱۴۹۵
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۹۹ ..... ص : ۲۶۷ ----- ۱۴۹۵
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۰۰ ..... ص : ۲۶۷ ----- ۱۴۹۶
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۰۱ ..... ص : ۲۶۸ ----- ۱۴۹۶
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۰۲ ..... ص : ۲۶۹ ----- ۱۴۹۷
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۰۳ ..... ص : ۲۶۹ ----- ۱۴۹۷
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۰۴ ..... ص : ۲۶۹ ----- ۱۴۹۷
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۰۵ ..... ص : ۲۶۹ ----- ۱۴۹۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۰۶ ..... ص : ۲۷۰ ----- ۱۴۹۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۰۷ ..... ص : ۲۷۰ ----- ۱۴۹۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۰۸ ..... ص : ۲۷۰ ----- ۱۴۹۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۰۹ ..... ص : ۲۷۰ ----- ۱۴۹۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۱۰ ..... ص : ۲۷۰ ----- ۱۴۹۸
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۱۱ ..... ص : ۲۷۰ ----- ۱۴۹۹
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۱۲ ..... ص : ۲۷۱ ----- ۱۴۹۹
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۱۳ ..... ص : ۲۷۱ ----- ۱۴۹۹
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۱۴ ..... ص : ۲۷۱ ----- ۱۴۹۹
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۱۵ ..... ص : ۲۷۱ ----- ۱۴۹۹
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۱۶ ..... ص : ۲۷۱ ----- ۱۵۰۰
- سورة مؤمنون(۲۳): آية ۱۱۷ ..... ص : ۲۷۲ ----- ۱۵۰۰

سورة مؤمنون(٢٣): آية ١١٨ ..... ص : ٢٧٢	١٥٠٠
سوره نور [٢٤] ..... ص : ٢٧٣	١٥٠٠
اشاره	١٥٠٠
محتواى سوره: ..... ص : ٢٧٣	١٥٠١
فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٧٤	١٥٠١
سورة النور(٢٤): آية ١ ..... ص : ٢٧٤	١٥٠١
سورة النور(٢٤): آية ٢ ..... ص : ٢٧٤	١٥٠٢
سورة النور(٢٤): آية ٣ ..... ص : ٢٧٥	١٥٠٢
سورة النور(٢٤): آية ٤ ..... ص : ٢٧٦	١٥٠٢
سورة النور(٢٤): آية ٥ ..... ص : ٢٧٦	١٥٠٣
سورة النور(٢٤): آية ٦ ..... ص : ٢٧٧	١٥٠٣
اشاره	١٥٠٣
شأن نزول: ..... ص : ٢٧٧	١٥٠٣
تفسير: ..... ص : ٢٧٧	١٥٠٤
سورة النور(٢٤): آية ٧ ..... ص : ٢٧٧	١٥٠٤
سورة النور(٢٤): آية ٨ ..... ص : ٢٧٨	١٥٠٤
سورة النور(٢٤): آية ٩ ..... ص : ٢٧٨	١٥٠٤
سورة النور(٢٤): آية ١٠ ..... ص : ٢٧٩	١٥٠٥
سورة النور(٢٤): آية ١١ ..... ص : ٢٧٩	١٥٠٥
سورة النور(٢٤): آية ١٢ ..... ص : ٢٨٠	١٥٠٦
سورة النور(٢٤): آية ١٣ ..... ص : ٢٨٠	١٥٠٦
سورة النور(٢٤): آية ١٤ ..... ص : ٢٨١	١٥٠٦
سورة النور(٢٤): آية ١٥ ..... ص : ٢٨١	١٥٠٧
سورة النور(٢٤): آية ١٦ ..... ص : ٢٨٢	١٥٠٧
سورة النور(٢٤): آية ١٧ ..... ص : ٢٨٢	١٥٠٧
سورة النور(٢٤): آية ١٨ ..... ص : ٢٨٢	١٥٠٨

١٥٠٨	سورة النور(٢٤): آية ١٩ ..... ص : ٢٨٣
١٥٠٨	سورة النور(٢٤): آية ٢٠ ..... ص : ٢٨٣
١٥٠٨	سورة النور(٢٤): آية ٢١ ..... ص : ٢٨٣
١٥٠٩	سورة النور(٢٤): آية ٢٢ ..... ص : ٢٨٤
١٥٠٩	اشاره
١٥٠٩	شأن نزول: ..... ص : ٢٨٤
١٥٠٩	تفسير: ..... ص : ٢٨٤
١٥١٠	سورة النور(٢٤): آية ٢٣ ..... ص : ٢٨٥
١٥١٠	سورة النور(٢٤): آية ٢٤ ..... ص : ٢٨٥
١٥١٠	سورة النور(٢٤): آية ٢٥ ..... ص : ٢٨٦
١٥١١	سورة النور(٢٤): آية ٢٦ ..... ص : ٢٨٦
١٥١١	سورة النور(٢٤): آية ٢٧ ..... ص : ٢٨٧
١٥١١	سورة النور(٢٤): آية ٢٨ ..... ص : ٢٨٧
١٥١٢	سورة النور(٢٤): آية ٢٩ ..... ص : ٢٨٨
١٥١٢	سورة النور(٢٤): آية ٣٠ ..... ص : ٢٨٨
١٥١٢	اشاره
١٥١٢	شأن نزول: ..... ص : ٢٨٨
١٥١٢	تفسير: ..... ص : ٢٨٩
١٥١٣	سورة النور(٢٤): آية ٣١ ..... ص : ٢٨٩
١٥١٣	اشاره
١٥١٤	فلسفه حجاب: ..... ص : ٢٩١
١٥١٥	سورة النور(٢٤): آية ٣٢ ..... ص : ٢٩٣
١٥١٦	سورة النور(٢٤): آية ٣٣ ..... ص : ٢٩٤
١٥١٧	سورة النور(٢٤): آية ٣٤ ..... ص : ٢٩٦
١٥١٧	سورة النور(٢٤): آية ٣٥ ..... ص : ٢٩٦
١٥١٩	سورة النور(٢٤): آية ٣٦ ..... ص : ٢٩٨

١٥١٩	سورة النور(٢٤): آية ٣٧ ..... ص : ٢٩٩
١٥١٩	سورة النور(٢٤): آية ٣٨ ..... ص : ٢٩٩
١٥٢٠	سورة النور(٢٤): آية ٣٩ ..... ص : ٣٠٠
١٥٢٠	سورة النور(٢٤): آية ٤٠ ..... ص : ٣٠٠
١٥٢٠	سورة النور(٢٤): آية ٤١ ..... ص : ٣٠١
١٥٢١	سورة النور(٢٤): آية ٤٢ ..... ص : ٣٠١
١٥٢١	سورة النور(٢٤): آية ٤٣ ..... ص : ٣٠٢
١٥٢٢	سورة النور(٢٤): آية ٤٤ ..... ص : ٣٠٣
١٥٢٢	سورة النور(٢٤): آية ٤٥ ..... ص : ٣٠٣
١٥٢٣	سورة النور(٢٤): آية ٤٦ ..... ص : ٣٠٤
١٥٢٣	اشاره
١٥٢٣	شأن نزول: ..... ص : ٣٠٤
١٥٢٣	تفسير: ..... ص : ٣٠٤
١٥٢٣	سورة النور(٢٤): آية ٤٧ ..... ص : ٣٠٥
١٥٢٤	سورة النور(٢٤): آية ٤٨ ..... ص : ٣٠٥
١٥٢٤	سورة النور(٢٤): آية ٤٩ ..... ص : ٣٠٥
١٥٢٤	سورة النور(٢٤): آية ٥٠ ..... ص : ٣٠٥
١٥٢٤	سورة النور(٢٤): آية ٥١ ..... ص : ٣٠٦
١٥٢٥	سورة النور(٢٤): آية ٥٢ ..... ص : ٣٠٧
١٥٢٥	سورة النور(٢٤): آية ٥٣ ..... ص : ٣٠٧
١٥٢٥	سورة النور(٢٤): آية ٥٤ ..... ص : ٣٠٧
١٥٢٦	سورة النور(٢٤): آية ٥٥ ..... ص : ٣٠٨
١٥٢٦	اشاره
١٥٢٦	شأن نزول: ..... ص : ٣٠٨
١٥٢٦	تفسير: ..... ص : ٣٠٨
١٥٢٧	سورة النور(٢٤): آية ٥٦ ..... ص : ٣١٠

١٥٢٧	سورة النور(٢٤): آية ٥٧ ..... ص : ٣١٠
١٥٢٨	سورة النور(٢٤): آية ٥٨ ..... ص : ٣١١
١٥٢٨	سورة النور(٢٤): آية ٥٩ ..... ص : ٣١١
١٥٢٩	سورة النور(٢٤): آية ٦٠ ..... ص : ٣١٢
١٥٢٩	سورة النور(٢٤): آية ٦١ ..... ص : ٣١٣
١٥٣١	سورة النور(٢٤): آية ٦٢ ..... ص : ٣١٥
١٥٣١	اشاره
١٥٣١	شأن نزول: ..... ص : ٣١٥
١٥٣١	تفسير: ..... ص : ٣١٥
١٥٣٢	سورة النور(٢٤): آية ٦٣ ..... ص : ٣١٧
١٥٣٢	سورة النور(٢٤): آية ٦٤ ..... ص : ٣١٧
١٥٣٣	سوره فرقان [٢٥] ..... ص : ٣١٩
١٥٣٣	اشاره
١٥٣٣	محتواى سوره: ..... ص : ٣١٩
١٥٣٣	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٣١٩
١٥٣٤	سورة الفرقان(٢٥): آية ١ ..... ص : ٣٢٠
١٥٣٤	سورة الفرقان(٢٥): آية ٢ ..... ص : ٣٢٠
١٥٣٤	سورة الفرقان(٢٥): آية ٣ ..... ص : ٣٢١
١٥٣٥	سورة الفرقان(٢٥): آية ٤ ..... ص : ٣٢٢
١٥٣٥	سورة الفرقان(٢٥): آية ٥ ..... ص : ٣٢٢
١٥٣٥	سورة الفرقان(٢٥): آية ٦ ..... ص : ٣٢٢
١٥٣٦	سورة الفرقان(٢٥): آية ٧ ..... ص : ٣٢٣
١٥٣٦	سورة الفرقان(٢٥): آية ٨ ..... ص : ٣٢٤
١٥٣٧	سورة الفرقان(٢٥): آية ٩ ..... ص : ٣٢٤
١٥٣٧	سورة الفرقان(٢٥): آية ١٠ ..... ص : ٣٢٤
١٥٣٧	سورة الفرقان(٢٥): آية ١١ ..... ص : ٣٢٥

١٥٣٨	سورة الفرقان(٢٥): آية ١٢ ..... ص : ٣٢٥
١٥٣٨	سورة الفرقان(٢٥): آية ١٣ ..... ص : ٣٢٦
١٥٣٨	سورة الفرقان(٢٥): آية ١٤ ..... ص : ٣٢٦
١٥٣٨	سورة الفرقان(٢٥): آية ١٥ ..... ص : ٣٢٦
١٥٣٩	سورة الفرقان(٢٥): آية ١٦ ..... ص : ٣٢٦
١٥٣٩	سورة الفرقان(٢٥): آية ١٧ ..... ص : ٣٢٧
١٥٣٩	سورة الفرقان(٢٥): آية ١٨ ..... ص : ٣٢٧
١٥٣٩	سورة الفرقان(٢٥): آية ١٩ ..... ص : ٣٢٧
١٥٤٠	سورة الفرقان(٢٥): آية ٢٠ ..... ص : ٣٢٨
١٥٤٠	اشاره
١٥٤٠	شأن نزول: ..... ص : ٣٢٨
١٥٤٠	تفسير: ..... ص : ٣٢٨
١٥٤١	أغاز جزء نوزدهم قرآن مجيد ..... ص : ٣٢٩
١٥٤١	ادامه سوره فرقان ..... ص : ٣٢٩
١٥٤١	سورة الفرقان(٢٥): آية ٢١ ..... ص : ٣٢٩
١٥٤١	سورة الفرقان(٢٥): آية ٢٢ ..... ص : ٣٣٠
١٥٤١	سورة الفرقان(٢٥): آية ٢٣ ..... ص : ٣٣٠
١٥٤٢	سورة الفرقان(٢٥): آية ٢٤ ..... ص : ٣٣٠
١٥٤٢	سورة الفرقان(٢٥): آية ٢٥ ..... ص : ٣٣١
١٥٤٢	سورة الفرقان(٢٥): آية ٢٦ ..... ص : ٣٣١
١٥٤٣	سورة الفرقان(٢٥): آية ٢٧ ..... ص : ٣٣١
١٥٤٣	سورة الفرقان(٢٥): آية ٢٨ ..... ص : ٣٣٢
١٥٤٣	سورة الفرقان(٢٥): آية ٢٩ ..... ص : ٣٣٣
١٥٤٤	سورة الفرقان(٢٥): آية ٣٠ ..... ص : ٣٣٣
١٥٤٤	سورة الفرقان(٢٥): آية ٣١ ..... ص : ٣٣٤
١٥٤٥	سورة الفرقان(٢٥): آية ٣٢ ..... ص : ٣٣٤

١٥٤٥	سورة الفرقان (٢٥): آية ٣٣ ..... ص : ٣٣٥
١٥٤٥	سورة الفرقان (٢٥): آية ٣٤ ..... ص : ٣٣٥
١٥٤٦	سورة الفرقان (٢٥): آية ٣٥ ..... ص : ٣٣٦
١٥٤٦	سورة الفرقان (٢٥): آية ٣٦ ..... ص : ٣٣٦
١٥٤٦	سورة الفرقان (٢٥): آية ٣٧ ..... ص : ٣٣٦
١٥٤٦	سورة الفرقان (٢٥): آية ٣٨ ..... ص : ٣٣٦
١٥٤٧	سورة الفرقان (٢٥): آية ٣٩ ..... ص : ٣٣٧
١٥٤٧	سورة الفرقان (٢٥): آية ٤٠ ..... ص : ٣٣٧
١٥٤٧	سورة الفرقان (٢٥): آية ٤١ ..... ص : ٣٣٨
١٥٤٧	سورة الفرقان (٢٥): آية ٤٢ ..... ص : ٣٣٨
١٥٤٨	سورة الفرقان (٢٥): آية ٤٣ ..... ص : ٣٣٨
١٥٤٨	سورة الفرقان (٢٥): آية ٤٤ ..... ص : ٣٣٩
١٥٤٨	سورة الفرقان (٢٥): آية ٤٥ ..... ص : ٣٣٩
١٥٤٩	سورة الفرقان (٢٥): آية ٤٦ ..... ص : ٣٤٠
١٥٤٩	سورة الفرقان (٢٥): آية ٤٧ ..... ص : ٣٤٠
١٥٤٩	سورة الفرقان (٢٥): آية ٤٨ ..... ص : ٣٤١
١٥٥٠	سورة الفرقان (٢٥): آية ٤٩ ..... ص : ٣٤١
١٥٥٠	سورة الفرقان (٢٥): آية ٥٠ ..... ص : ٣٤٢
١٥٥٠	سورة الفرقان (٢٥): آية ٥١ ..... ص : ٣٤٢
١٥٥٠	سورة الفرقان (٢٥): آية ٥٢ ..... ص : ٣٤٢
١٥٥١	سورة الفرقان (٢٥): آية ٥٣ ..... ص : ٣٤٣
١٥٥١	سورة الفرقان (٢٥): آية ٥٤ ..... ص : ٣٤٣
١٥٥٢	سورة الفرقان (٢٥): آية ٥٥ ..... ص : ٣٤٤
١٥٥٢	سورة الفرقان (٢٥): آية ٥٦ ..... ص : ٣٤٤
١٥٥٢	سورة الفرقان (٢٥): آية ٥٧ ..... ص : ٣٤٥
١٥٥٣	سورة الفرقان (٢٥): آية ٥٨ ..... ص : ٣٤٥

١٥٥٣	سورة الفرقان (٢٥): آية ٥٩ ..... ص : ٣٤٥
١٥٥٣	سورة الفرقان (٢٥): آية ٦٠ ..... ص : ٣٤٦
١٥٥٤	سورة الفرقان (٢٥): آية ٦١ ..... ص : ٣٤٦
١٥٥٤	سورة الفرقان (٢٥): آية ٦٢ ..... ص : ٣٤٧
١٥٥٤	سورة الفرقان (٢٥): آية ٦٣ ..... ص : ٣٤٧
١٥٥٥	سورة الفرقان (٢٥): آية ٦٤ ..... ص : ٣٤٨
١٥٥٥	سورة الفرقان (٢٥): آية ٦٥ ..... ص : ٣٤٨
١٥٥٥	سورة الفرقان (٢٥): آية ٦٦ ..... ص : ٣٤٩
١٥٥٥	سورة الفرقان (٢٥): آية ٦٧ ..... ص : ٣٤٩
١٥٥٦	سورة الفرقان (٢٥): آية ٦٨ ..... ص : ٣٤٩
١٥٥٦	سورة الفرقان (٢٥): آية ٦٩ ..... ص : ٣٥٠
١٥٥٧	سورة الفرقان (٢٥): آية ٧٠ ..... ص : ٣٥٠
١٥٥٧	اشاره
١٥٥٧	تبدیل سیئات به حسنات: ..... ص : ٣٥١
١٥٥٧	سورة الفرقان (٢٥): آية ٧١ ..... ص : ٣٥١
١٥٥٧	سورة الفرقان (٢٥): آية ٧٢ ..... ص : ٣٥١
١٥٥٨	سورة الفرقان (٢٥): آية ٧٣ ..... ص : ٣٥٢
١٥٥٨	سورة الفرقان (٢٥): آية ٧٤ ..... ص : ٣٥٢
١٥٥٩	سورة الفرقان (٢٥): آية ٧٥ ..... ص : ٣٥٣
١٥٥٩	سورة الفرقان (٢٥): آية ٧٦ ..... ص : ٣٥٣
١٥٥٩	سورة الفرقان (٢٥): آية ٧٧ ..... ص : ٣٥٣
١٥٥٩	سوره شعراء [٢٦] ..... ص : ٣٥٥
١٥٦٠	اشاره
١٥٦٠	محتواى سوره: ..... ص : ٣٥٥
١٥٦٠	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٣٥٦
١٥٦٠	سورة الشعراء (٢٦): آية ١ ..... ص : ٣٥٦

- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢ ..... ص : ٣٥٦ ----- ١٥٦١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٣ ..... ص : ٣٥٧ ----- ١٥٦١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٤ ..... ص : ٣٥٧ ----- ١٥٦١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٥ ..... ص : ٣٥٧ ----- ١٥٦١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٦ ..... ص : ٣٥٨ ----- ١٥٦٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٧ ..... ص : ٣٥٨ ----- ١٥٦٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٨ ..... ص : ٣٥٨ ----- ١٥٦٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٩ ..... ص : ٣٥٩ ----- ١٥٦٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٠ ..... ص : ٣٥٩ ----- ١٥٦٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١١ ..... ص : ٣٦٠ ----- ١٥٦٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٢ ..... ص : ٣٦٠ ----- ١٥٦٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٣ ..... ص : ٣٦٠ ----- ١٥٦٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٤ ..... ص : ٣٦١ ----- ١٥٦٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٥ ..... ص : ٣٦١ ----- ١٥٦٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٦ ..... ص : ٣٦١ ----- ١٥٦٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٧ ..... ص : ٣٦٢ ----- ١٥٦٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٨ ..... ص : ٣٦٢ ----- ١٥٦٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٩ ..... ص : ٣٦٢ ----- ١٥٦٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٠ ..... ص : ٣٦٣ ----- ١٥٦٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢١ ..... ص : ٣٦٣ ----- ١٥٦٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٢ ..... ص : ٣٦٣ ----- ١٥٦٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٣ ..... ص : ٣٦٤ ----- ١٥٦٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٤ ..... ص : ٣٦٤ ----- ١٥٦٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٥ ..... ص : ٣٦٤ ----- ١٥٦٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٦ ..... ص : ٣٦٤ ----- ١٥٦٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٧ ..... ص : ٣٦٥ ----- ١٥٦٧

- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٨ ..... ص : ٣٦٥ ----- ١٥٦٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٩ ..... ص : ٣٦٥ ----- ١٥٦٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٣٠ ..... ص : ٣٦٥ ----- ١٥٦٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٣١ ..... ص : ٣٦٦ ----- ١٥٦٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٣٢ ..... ص : ٣٦٦ ----- ١٥٦٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٣٣ ..... ص : ٣٦٦ ----- ١٥٦٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٣٤ ..... ص : ٣٦٦ ----- ١٥٦٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٣٥ ..... ص : ٣٦٧ ----- ١٥٦٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٣٦ ..... ص : ٣٦٧ ----- ١٥٦٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٣٧ ..... ص : ٣٦٧ ----- ١٥٦٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٣٨ ..... ص : ٣٦٧ ----- ١٥٧٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٣٩ ..... ص : ٣٦٧ ----- ١٥٧٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٤٠ ..... ص : ٣٦٧ ----- ١٥٧٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٤١ ..... ص : ٣٦٨ ----- ١٥٧٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٤٢ ..... ص : ٣٦٨ ----- ١٥٧٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٤٣ ..... ص : ٣٦٨ ----- ١٥٧٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٤٤ ..... ص : ٣٦٨ ----- ١٥٧١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٤٥ ..... ص : ٣٦٩ ----- ١٥٧١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٤٦ ..... ص : ٣٦٩ ----- ١٥٧١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٤٧ ..... ص : ٣٦٩ ----- ١٥٧١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٤٨ ..... ص : ٣٦٩ ----- ١٥٧١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٤٩ ..... ص : ٣٦٩ ----- ١٥٧٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٥٠ ..... ص : ٣٧٠ ----- ١٥٧٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٥١ ..... ص : ٣٧٠ ----- ١٥٧٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٥٢ ..... ص : ٣٧١ ----- ١٥٧٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٥٣ ..... ص : ٣٧١ ----- ١٥٧٣

- سورة الشعراء(٢٦): آية ٥٤ ..... ص : ٣٧١ ----- ١٥٧٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٥٥ ..... ص : ٣٧١ ----- ١٥٧٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٥٦ ..... ص : ٣٧١ ----- ١٥٧٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٥٧ ..... ص : ٣٧٢ ----- ١٥٧٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٥٨ ..... ص : ٣٧٢ ----- ١٥٧٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٥٩ ..... ص : ٣٧٢ ----- ١٥٧٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٦٠ ..... ص : ٣٧٢ ----- ١٥٧٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٦١ ..... ص : ٣٧٢ ----- ١٥٧٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٦٢ ..... ص : ٣٧٢ ----- ١٥٧٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٦٣ ..... ص : ٣٧٣ ----- ١٥٧٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٦٤ ..... ص : ٣٧٣ ----- ١٥٧٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٦٥ ..... ص : ٣٧٣ ----- ١٥٧٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٦٦ ..... ص : ٣٧٣ ----- ١٥٧٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٦٧ ..... ص : ٣٧٤ ----- ١٥٧٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٦٨ ..... ص : ٣٧٤ ----- ١٥٧٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٦٩ ..... ص : ٣٧٤ ----- ١٥٧٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٧٠ ..... ص : ٣٧٥ ----- ١٥٧٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٧١ ..... ص : ٣٧٥ ----- ١٥٧٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٧٢ ..... ص : ٣٧٥ ----- ١٥٧٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٧٣ ..... ص : ٣٧٥ ----- ١٥٧٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٧٤ ..... ص : ٣٧٥ ----- ١٥٧٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٧٥ ..... ص : ٣٧٥ ----- ١٥٧٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٧٦ ..... ص : ٣٧٦ ----- ١٥٧٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٧٧ ..... ص : ٣٧٦ ----- ١٥٧٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٧٨ ..... ص : ٣٧٦ ----- ١٥٧٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٧٩ ..... ص : ٣٧٦ ----- ١٥٧٨

- سورة الشعراء(٢٦): آية ٨٠ ..... ص : ٣٧٦ ..... ١٥٧٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٨١ ..... ص : ٣٧٦ ..... ١٥٧٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٨٢ ..... ص : ٣٧٦ ..... ١٥٧٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٨٣ ..... ص : ٣٧٧ ..... ١٥٧٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٨٤ ..... ص : ٣٧٧ ..... ١٥٧٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٨٥ ..... ص : ٣٧٨ ..... ١٥٧٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٨٦ ..... ص : ٣٧٨ ..... ١٥٧٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٨٧ ..... ص : ٣٧٨ ..... ١٥٧٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٨٨ ..... ص : ٣٧٨ ..... ١٥٨٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٨٩ ..... ص : ٣٧٨ ..... ١٥٨٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٩٠ ..... ص : ٣٧٩ ..... ١٥٨٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٩١ ..... ص : ٣٧٩ ..... ١٥٨٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٩٢ ..... ص : ٣٧٩ ..... ١٥٨٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٩٣ ..... ص : ٣٧٩ ..... ١٥٨٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٩٤ ..... ص : ٣٧٩ ..... ١٥٨١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٩٥ ..... ص : ٣٧٩ ..... ١٥٨١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٩٦ ..... ص : ٣٨٠ ..... ١٥٨١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٩٧ ..... ص : ٣٨٠ ..... ١٥٨١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٩٨ ..... ص : ٣٨٠ ..... ١٥٨١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٩٩ ..... ص : ٣٨٠ ..... ١٥٨١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٠٠ ..... ص : ٣٨٠ ..... ١٥٨١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٠١ ..... ص : ٣٨٠ ..... ١٥٨٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٠٢ ..... ص : ٣٨٠ ..... ١٥٨٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٠٣ ..... ص : ٣٨١ ..... ١٥٨٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٠٤ ..... ص : ٣٨١ ..... ١٥٨٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٠٥ ..... ص : ٣٨١ ..... ١٥٨٢

- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٠٦ ..... ص : ٣٨١ ----- ١٥٨٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٠٧ ..... ص : ٣٨٢ ----- ١٥٨٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٠٨ ..... ص : ٣٨٢ ----- ١٥٨٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٠٩ ..... ص : ٣٨٢ ----- ١٥٨٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١١٠ ..... ص : ٣٨٢ ----- ١٥٨٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١١١ ..... ص : ٣٨٢ ----- ١٥٨٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١١٢ ..... ص : ٣٨٢ ----- ١٥٨٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١١٣ ..... ص : ٣٨٣ ----- ١٥٨٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١١٤ ..... ص : ٣٨٣ ----- ١٥٨٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١١٥ ..... ص : ٣٨٣ ----- ١٥٨٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١١٦ ..... ص : ٣٨٣ ----- ١٥٨٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١١٧ ..... ص : ٣٨٣ ----- ١٥٨٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١١٨ ..... ص : ٣٨٣ ----- ١٥٨٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١١٩ ..... ص : ٣٨٤ ----- ١٥٨٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٢٠ ..... ص : ٣٨٤ ----- ١٥٨٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٢١ ..... ص : ٣٨٤ ----- ١٥٨٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٢٢ ..... ص : ٣٨٤ ----- ١٥٨٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٢٣ ..... ص : ٣٨٤ ----- ١٥٨٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٢٤ ..... ص : ٣٨٥ ----- ١٥٨٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٢٥ ..... ص : ٣٨٥ ----- ١٥٨٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٢٦ ..... ص : ٣٨٥ ----- ١٥٨٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٢٧ ..... ص : ٣٨٥ ----- ١٥٨٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٢٨ ..... ص : ٣٨٥ ----- ١٥٨٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٢٩ ..... ص : ٣٨٦ ----- ١٥٨٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٣٠ ..... ص : ٣٨٦ ----- ١٥٨٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٣١ ..... ص : ٣٨٦ ----- ١٥٨٧

- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٣٢ ..... ص : ٣٨٦ ----- ١٥٨٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٣٣ ..... ص : ٣٨٧ ----- ١٥٨٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٣٤ ..... ص : ٣٨٧ ----- ١٥٨٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٣٥ ..... ص : ٣٨٧ ----- ١٥٨٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٣٦ ..... ص : ٣٨٧ ----- ١٥٨٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٣٧ ..... ص : ٣٨٨ ----- ١٥٨٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٣٨ ..... ص : ٣٨٨ ----- ١٥٨٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٣٩ ..... ص : ٣٨٨ ----- ١٥٨٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٤٠ ..... ص : ٣٨٨ ----- ١٥٨٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٤١ ..... ص : ٣٨٨ ----- ١٥٨٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٤٢ ..... ص : ٣٨٨ ----- ١٥٨٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٤٣ ..... ص : ٣٨٩ ----- ١٥٨٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٤٤ ..... ص : ٣٨٩ ----- ١٥٨٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٤٥ ..... ص : ٣٨٩ ----- ١٥٩٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٤٦ ..... ص : ٣٨٩ ----- ١٥٩٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٤٧ ..... ص : ٣٨٩ ----- ١٥٩٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٤٨ ..... ص : ٣٨٩ ----- ١٥٩٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٤٩ ..... ص : ٣٨٩ ----- ١٥٩٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٥٠ ..... ص : ٣٨٩ ----- ١٥٩٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٥١ ..... ص : ٣٩٠ ----- ١٥٩١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٥٢ ..... ص : ٣٩٠ ----- ١٥٩١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٥٣ ..... ص : ٣٩٠ ----- ١٥٩١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٥٤ ..... ص : ٣٩٠ ----- ١٥٩١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٥٥ ..... ص : ٣٩٠ ----- ١٥٩١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٥٦ ..... ص : ٣٩٠ ----- ١٥٩١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٥٧ ..... ص : ٣٩١ ----- ١٥٩٢

- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٥٨ ..... ص : ٣٩١ ----- ١٥٩٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٥٩ ..... ص : ٣٩١ ----- ١٥٩٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٦٠ ..... ص : ٣٩١ ----- ١٥٩٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٦١ ..... ص : ٣٩١ ----- ١٥٩٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٦٢ ..... ص : ٣٩٢ ----- ١٥٩٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٦٣ ..... ص : ٣٩٢ ----- ١٥٩٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٦٤ ..... ص : ٣٩٢ ----- ١٥٩٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٦٥ ..... ص : ٣٩٢ ----- ١٥٩٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٦٦ ..... ص : ٣٩٢ ----- ١٥٩٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٦٧ ..... ص : ٣٩٣ ----- ١٥٩٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٦٨ ..... ص : ٣٩٣ ----- ١٥٩٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٦٩ ..... ص : ٣٩٣ ----- ١٥٩٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٧٠ ..... ص : ٣٩٣ ----- ١٥٩٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٧١ ..... ص : ٣٩٣ ----- ١٥٩٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٧٢ ..... ص : ٣٩٤ ----- ١٥٩٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٧٣ ..... ص : ٣٩٤ ----- ١٥٩٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٧٤ ..... ص : ٣٩٤ ----- ١٥٩٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٧٥ ..... ص : ٣٩٤ ----- ١٥٩٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٧٦ ..... ص : ٣٩٥ ----- ١٥٩٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٧٧ ..... ص : ٣٩٥ ----- ١٥٩٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٧٨ ..... ص : ٣٩٥ ----- ١٥٩٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٧٩ ..... ص : ٣٩٥ ----- ١٥٩٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٨٠ ..... ص : ٣٩٥ ----- ١٥٩٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٨١ ..... ص : ٣٩٥ ----- ١٥٩٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٨٢ ..... ص : ٣٩٦ ----- ١٥٩٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٨٣ ..... ص : ٣٩٦ ----- ١٥٩٧

- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٨٤ ..... ص : ٣٩٦ ----- ١٥٩٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٨٥ ..... ص : ٣٩٦ ----- ١٥٩٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٨٦ ..... ص : ٣٩٦ ----- ١٥٩٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٨٧ ..... ص : ٣٩٦ ----- ١٥٩٧
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٨٨ ..... ص : ٣٩٧ ----- ١٥٩٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٨٩ ..... ص : ٣٩٧ ----- ١٥٩٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٩٠ ..... ص : ٣٩٧ ----- ١٥٩٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٩١ ..... ص : ٣٩٧ ----- ١٥٩٨
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٩٢ ..... ص : ٣٩٨ ----- ١٥٩٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٩٣ ..... ص : ٣٩٨ ----- ١٥٩٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٩٤ ..... ص : ٣٩٨ ----- ١٥٩٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٩٥ ..... ص : ٣٩٨ ----- ١٥٩٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٩٦ ..... ص : ٣٩٩ ----- ١٥٩٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٩٧ ..... ص : ٣٩٩ ----- ١٥٩٩
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٩٨ ..... ص : ٣٩٩ ----- ١٦٠٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ١٩٩ ..... ص : ٣٩٩ ----- ١٦٠٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٠٠ ..... ص : ٤٠٠ ----- ١٦٠٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٠١ ..... ص : ٤٠٠ ----- ١٦٠٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٠٢ ..... ص : ٤٠٠ ----- ١٦٠٠
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٠٣ ..... ص : ٤٠٠ ----- ١٦٠١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٠٤ ..... ص : ٤٠٠ ----- ١٦٠١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٠٥ ..... ص : ٤٠٠ ----- ١٦٠١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٠٦ ..... ص : ٤٠٠ ----- ١٦٠١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٠٧ ..... ص : ٤٠١ ----- ١٦٠١
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٠٨ ..... ص : ٤٠١ ----- ١٦٠٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٠٩ ..... ص : ٤٠١ ----- ١٦٠٢

- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢١٠ ..... ص : ٤٠١ ----- ١٦٠٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢١١ ..... ص : ٤٠٢ ----- ١٦٠٢
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢١٢ ..... ص : ٤٠٢ ----- ١٦٠٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢١٣ ..... ص : ٤٠٢ ----- ١٦٠٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢١٤ ..... ص : ٤٠٢ ----- ١٦٠٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢١٥ ..... ص : ٤٠٣ ----- ١٦٠٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢١٦ ..... ص : ٤٠٣ ----- ١٦٠٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢١٧ ..... ص : ٤٠٣ ----- ١٦٠٣
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢١٨ ..... ص : ٤٠٣ ----- ١٦٠٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢١٩ ..... ص : ٤٠٣ ----- ١٦٠٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٢٠ ..... ص : ٤٠٣ ----- ١٦٠٤
- اشاره ----- ١٦٠٤
- انذار بستگان نزديك (حديث يوم الدار): ..... ص : ٤٠٣ ----- ١٦٠٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٢١ ..... ص : ٤٠٤ ----- ١٦٠٤
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٢٢ ..... ص : ٤٠٤ ----- ١٦٠٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٢٣ ..... ص : ٤٠٤ ----- ١٦٠٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٢٤ ..... ص : ٤٠٤ ----- ١٦٠٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٢٥ ..... ص : ٤٠٥ ----- ١٦٠٥
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٢٦ ..... ص : ٤٠٥ ----- ١٦٠٦
- سورة الشعراء(٢٦): آية ٢٢٧ ..... ص : ٤٠٥ ----- ١٦٠٦
- سوره نمل [٢٧] ..... ص : ٤٠٧ ----- ١٦٠٦
- اشاره ----- ١٦٠٦
- محتواى سوره: ..... ص : ٤٠٧ ----- ١٦٠٦
- فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٠٨ ----- ١٦٠٧
- سورة النمل(٢٧): آية ١ ..... ص : ٤٠٨ ----- ١٦٠٧
- سورة النمل(٢٧): آية ٢ ..... ص : ٤٠٨ ----- ١٦٠٧

- سورة النمل(٢٧): آية ٣ ..... ص : ٤٠٨ ..... ١٦٠٨
- سورة النمل(٢٧): آية ٤ ..... ص : ٤٠٩ ..... ١٦٠٨
- سورة النمل(٢٧): آية ٥ ..... ص : ٤٠٩ ..... ١٦٠٨
- سورة النمل(٢٧): آية ٦ ..... ص : ٤٠٩ ..... ١٦٠٨
- سورة النمل(٢٧): آية ٧ ..... ص : ٤١٠ ..... ١٦٠٩
- سورة النمل(٢٧): آية ٨ ..... ص : ٤١٠ ..... ١٦٠٩
- سورة النمل(٢٧): آية ٩ ..... ص : ٤١١ ..... ١٦٠٩
- سورة النمل(٢٧): آية ١٠ ..... ص : ٤١١ ..... ١٦١٠
- سورة النمل(٢٧): آية ١١ ..... ص : ٤١١ ..... ١٦١٠
- سورة النمل(٢٧): آية ١٢ ..... ص : ٤١٢ ..... ١٦١٠
- سورة النمل(٢٧): آية ١٣ ..... ص : ٤١٢ ..... ١٦١٠
- سورة النمل(٢٧): آية ١٤ ..... ص : ٤١٢ ..... ١٦١١
- سورة النمل(٢٧): آية ١٥ ..... ص : ٤١٣ ..... ١٦١١
- سورة النمل(٢٧): آية ١٦ ..... ص : ٤١٤ ..... ١٦١٢
- سورة النمل(٢٧): آية ١٧ ..... ص : ٤١٤ ..... ١٦١٢
- سورة النمل(٢٧): آية ١٨ ..... ص : ٤١٤ ..... ١٦١٢
- سورة النمل(٢٧): آية ١٩ ..... ص : ٤١٥ ..... ١٦١٢
- سورة النمل(٢٧): آية ٢٠ ..... ص : ٤١٥ ..... ١٦١٣
- سورة النمل(٢٧): آية ٢١ ..... ص : ٤١٦ ..... ١٦١٣
- سورة النمل(٢٧): آية ٢٢ ..... ص : ٤١٦ ..... ١٦١٣
- سورة النمل(٢٧): آية ٢٣ ..... ص : ٤١٦ ..... ١٦١٤
- سورة النمل(٢٧): آية ٢٤ ..... ص : ٤١٦ ..... ١٦١٤
- سورة النمل(٢٧): آية ٢٥ ..... ص : ٤١٧ ..... ١٦١٤
- سورة النمل(٢٧): آية ٢٦ ..... ص : ٤١٧ ..... ١٦١٤
- سورة النمل(٢٧): آية ٢٧ ..... ص : ٤١٧ ..... ١٦١٤
- سورة النمل(٢٧): آية ٢٨ ..... ص : ٤١٨ ..... ١٦١٥

- سورة النمل(٢٧): آية ٢٩ ..... ص : ٤١٨ ..... ١٦١٥
- سورة النمل(٢٧): آية ٣٠ ..... ص : ٤١٨ ..... ١٦١٥
- سورة النمل(٢٧): آية ٣١ ..... ص : ٤١٨ ..... ١٦١٥
- سورة النمل(٢٧): آية ٣٢ ..... ص : ٤١٨ ..... ١٦١٥
- سورة النمل(٢٧): آية ٣٣ ..... ص : ٤١٨ ..... ١٦١٦
- سورة النمل(٢٧): آية ٣٤ ..... ص : ٤١٩ ..... ١٦١٦
- سورة النمل(٢٧): آية ٣٥ ..... ص : ٤١٩ ..... ١٦١٦
- سورة النمل(٢٧): آية ٣٦ ..... ص : ٤٢٠ ..... ١٦١٦
- سورة النمل(٢٧): آية ٣٧ ..... ص : ٤٢٠ ..... ١٦١٧
- سورة النمل(٢٧): آية ٣٨ ..... ص : ٤٢٠ ..... ١٦١٧
- سورة النمل(٢٧): آية ٣٩ ..... ص : ٤٢١ ..... ١٦١٧
- سورة النمل(٢٧): آية ٤٠ ..... ص : ٤٢١ ..... ١٦١٨
- اشاره ١٦١٨
- تفاوت «عَلِّمْنَا مِنَ الْكِتَابِ» و «عَلِّمْنَا الْكِتَابِ»: ..... ص : ٤٢٢ ..... ١٦١٨
- سورة النمل(٢٧): آية ٤١ ..... ص : ٤٢٢ ..... ١٦١٩
- سورة النمل(٢٧): آية ٤٢ ..... ص : ٤٢٢ ..... ١٦١٩
- سورة النمل(٢٧): آية ٤٣ ..... ص : ٤٢٣ ..... ١٦١٩
- سورة النمل(٢٧): آية ٤٤ ..... ص : ٤٢٣ ..... ١٦١٩
- سورة النمل(٢٧): آية ٤٥ ..... ص : ٤٢٤ ..... ١٦٢٠
- سورة النمل(٢٧): آية ٤٦ ..... ص : ٤٢٥ ..... ١٦٢٠
- سورة النمل(٢٧): آية ٤٧ ..... ص : ٤٢٥ ..... ١٦٢١
- سورة النمل(٢٧): آية ٤٨ ..... ص : ٤٢٦ ..... ١٦٢١
- سورة النمل(٢٧): آية ٤٩ ..... ص : ٤٢٦ ..... ١٦٢١
- سورة النمل(٢٧): آية ٥٠ ..... ص : ٤٢٦ ..... ١٦٢١
- سورة النمل(٢٧): آية ٥١ ..... ص : ٤٢٧ ..... ١٦٢٢
- سورة النمل(٢٧): آية ٥٢ ..... ص : ٤٢٧ ..... ١٦٢٢

- سورة النمل(٢٧): آية ٥٣ ..... ص : ٤٢٧ ..... ١٦٢٢
- سورة النمل(٢٧): آية ٥٤ ..... ص : ٤٢٧ ..... ١٦٢٢
- سورة النمل(٢٧): آية ٥٥ ..... ص : ٤٢٧ ..... ١٦٢٢
- أغاز جزء بيستم قرآن مجيد ..... ص : ٤٢٨ ..... ١٦٢٣
- ادامه سوره نمل ..... ص : ٤٢٨ ..... ١٦٢٣
- سورة النمل(٢٧): آية ٥٦ ..... ص : ٤٢٨ ..... ١٦٢٣
- سورة النمل(٢٧): آية ٥٧ ..... ص : ٤٢٨ ..... ١٦٢٣
- سورة النمل(٢٧): آية ٥٨ ..... ص : ٤٢٨ ..... ١٦٢٣
- سورة النمل(٢٧): آية ٥٩ ..... ص : ٤٢٩ ..... ١٦٢٤
- سورة النمل(٢٧): آية ٦٠ ..... ص : ٤٢٩ ..... ١٦٢٤
- سورة النمل(٢٧): آية ٦١ ..... ص : ٤٣٠ ..... ١٦٢٥
- سورة النمل(٢٧): آية ٦٢ ..... ص : ٤٣١ ..... ١٦٢٥
- سورة النمل(٢٧): آية ٦٣ ..... ص : ٤٣١ ..... ١٦٢٥
- سورة النمل(٢٧): آية ٦٤ ..... ص : ٤٣٢ ..... ١٦٢٦
- سورة النمل(٢٧): آية ٦٥ ..... ص : ٤٣٢ ..... ١٦٢٦
- سورة النمل(٢٧): آية ٦٦ ..... ص : ٤٣٣ ..... ١٦٢٦
- سورة النمل(٢٧): آية ٦٧ ..... ص : ٤٣٣ ..... ١٦٢٧
- سورة النمل(٢٧): آية ٦٨ ..... ص : ٤٣٣ ..... ١٦٢٧
- سورة النمل(٢٧): آية ٦٩ ..... ص : ٤٣٣ ..... ١٦٢٧
- سورة النمل(٢٧): آية ٧٠ ..... ص : ٤٣٤ ..... ١٦٢٧
- سورة النمل(٢٧): آية ٧١ ..... ص : ٤٣٤ ..... ١٦٢٧
- سورة النمل(٢٧): آية ٧٢ ..... ص : ٤٣٤ ..... ١٦٢٨
- سورة النمل(٢٧): آية ٧٣ ..... ص : ٤٣٤ ..... ١٦٢٨
- سورة النمل(٢٧): آية ٧٤ ..... ص : ٤٣٥ ..... ١٦٢٨
- سورة النمل(٢٧): آية ٧٥ ..... ص : ٤٣٥ ..... ١٦٢٨
- سورة النمل(٢٧): آية ٧٦ ..... ص : ٤٣٥ ..... ١٦٢٨

١٦٢٩	سورة النمل(٢٧): آية ٧٧ ..... ص : ٤٣٦
١٦٢٩	سورة النمل(٢٧): آية ٧٨ ..... ص : ٤٣٦
١٦٢٩	سورة النمل(٢٧): آية ٧٩ ..... ص : ٤٣٦
١٦٢٩	سورة النمل(٢٧): آية ٨٠ ..... ص : ٤٣٦
١٦٣٠	سورة النمل(٢٧): آية ٨١ ..... ص : ٤٣٧
١٦٣٠	سورة النمل(٢٧): آية ٨٢ ..... ص : ٤٣٧
١٦٣٠	سورة النمل(٢٧): آية ٨٣ ..... ص : ٤٣٧
١٦٣١	سورة النمل(٢٧): آية ٨٤ ..... ص : ٤٣٨
١٦٣١	سورة النمل(٢٧): آية ٨٥ ..... ص : ٤٣٨
١٦٣١	سورة النمل(٢٧): آية ٨٦ ..... ص : ٤٣٨
١٦٣١	سورة النمل(٢٧): آية ٨٧ ..... ص : ٤٣٩
١٦٣٢	سورة النمل(٢٧): آية ٨٨ ..... ص : ٤٣٩
١٦٣٢	سورة النمل(٢٧): آية ٨٩ ..... ص : ٤٣٩
١٦٣٢	سورة النمل(٢٧): آية ٩٠ ..... ص : ٤٤٠
١٦٣٣	سورة النمل(٢٧): آية ٩١ ..... ص : ٤٤٠
١٦٣٣	سورة النمل(٢٧): آية ٩٢ ..... ص : ٤٤١
١٦٣٣	سورة النمل(٢٧): آية ٩٣ ..... ص : ٤٤١
١٦٣٤	سوره قصص [٢٨] ..... ص : ٤٤٣
١٦٣٤	اشاره
١٦٣٤	محتواى سوره: ..... ص : ٤٤٣
١٦٣٤	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٤٤
١٦٣٥	سورة القصص(٢٨): آية ١ ..... ص : ٤٤٤
١٦٣٥	سورة القصص(٢٨): آية ٢ ..... ص : ٤٤٤
١٦٣٥	سورة القصص(٢٨): آية ٣ ..... ص : ٤٤٥
١٦٣٥	سورة القصص(٢٨): آية ٤ ..... ص : ٤٤٥
١٦٣٦	سورة القصص(٢٨): آية ٥ ..... ص : ٤٤٦

- سورة القصص(٢٨): آية ٦ ..... ص : ٤٤٦ ----- ١٦٣٦
- سورة القصص(٢٨): آية ٧ ..... ص : ٤٤٧ ----- ١٦٣٧
- سورة القصص(٢٨): آية ٨ ..... ص : ٤٤٩ ----- ١٦٣٨
- سورة القصص(٢٨): آية ٩ ..... ص : ٤٤٩ ----- ١٦٣٨
- سورة القصص(٢٨): آية ١٠ ..... ص : ٤٥٠ ----- ١٦٣٩
- سورة القصص(٢٨): آية ١١ ..... ص : ٤٥٠ ----- ١٦٣٩
- سورة القصص(٢٨): آية ١٢ ..... ص : ٤٥٠ ----- ١٦٣٩
- سورة القصص(٢٨): آية ١٣ ..... ص : ٤٥١ ----- ١٦٤٠
- سورة القصص(٢٨): آية ١٤ ..... ص : ٤٥٢ ----- ١٦٤٠
- سورة القصص(٢٨): آية ١٥ ..... ص : ٤٥٢ ----- ١٦٤٠
- سورة القصص(٢٨): آية ١٦ ..... ص : ٤٥٣ ----- ١٦٤١
- سورة القصص(٢٨): آية ١٧ ..... ص : ٤٥٣ ----- ١٦٤١
- سورة القصص(٢٨): آية ١٨ ..... ص : ٤٥٣ ----- ١٦٤١
- سورة القصص(٢٨): آية ١٩ ..... ص : ٤٥٤ ----- ١٦٤١
- سورة القصص(٢٨): آية ٢٠ ..... ص : ٤٥٤ ----- ١٦٤٢
- سورة القصص(٢٨): آية ٢١ ..... ص : ٤٥٥ ----- ١٦٤٢
- سورة القصص(٢٨): آية ٢٢ ..... ص : ٤٥٥ ----- ١٦٤٢
- سورة القصص(٢٨): آية ٢٣ ..... ص : ٤٥٥ ----- ١٦٤٢
- سورة القصص(٢٨): آية ٢٤ ..... ص : ٤٥٦ ----- ١٦٤٣
- سورة القصص(٢٨): آية ٢٥ ..... ص : ٤٥٦ ----- ١٦٤٣
- سورة القصص(٢٨): آية ٢٦ ..... ص : ٤٥٧ ----- ١٦٤٤
- سورة القصص(٢٨): آية ٢٧ ..... ص : ٤٥٨ ----- ١٦٤٤
- سورة القصص(٢٨): آية ٢٨ ..... ص : ٤٥٨ ----- ١٦٤٥
- سورة القصص(٢٨): آية ٢٩ ..... ص : ٤٥٨ ----- ١٦٤٥
- سورة القصص(٢٨): آية ٣٠ ..... ص : ٤٥٩ ----- ١٦٤٥
- سورة القصص(٢٨): آية ٣١ ..... ص : ٤٥٩ ----- ١٦٤٥

١٦٤٤٦	سورة القصص(٢٨): آية ٣٢ ..... ص : ٤٦٠
١٦٤٤٦	سورة القصص(٢٨): آية ٣٣ ..... ص : ٤٦٠
١٦٤٤٦	سورة القصص(٢٨): آية ٣٤ ..... ص : ٤٦٠
١٦٤٤٦	سورة القصص(٢٨): آية ٣٥ ..... ص : ٤٦١
١٦٤٤٧	سورة القصص(٢٨): آية ٣٦ ..... ص : ٤٦١
١٦٤٤٧	سورة القصص(٢٨): آية ٣٧ ..... ص : ٤٦١
١٦٤٤٧	سورة القصص(٢٨): آية ٣٨ ..... ص : ٤٦٢
١٦٤٤٨	سورة القصص(٢٨): آية ٣٩ ..... ص : ٤٦٣
١٦٤٤٨	سورة القصص(٢٨): آية ٤٠ ..... ص : ٤٦٣
١٦٤٤٨	سورة القصص(٢٨): آية ٤١ ..... ص : ٤٦٣
١٦٤٤٨	سورة القصص(٢٨): آية ٤٢ ..... ص : ٤٦٣
١٦٤٤٩	سورة القصص(٢٨): آية ٤٣ ..... ص : ٤٦٣
١٦٤٤٩	سورة القصص(٢٨): آية ٤٤ ..... ص : ٤٦٤
١٦٤٤٩	سورة القصص(٢٨): آية ٤٥ ..... ص : ٤٦٤
١٦٤٤٩	سورة القصص(٢٨): آية ٤٦ ..... ص : ٤٦٤
١٦٤٥٠	سورة القصص(٢٨): آية ٤٧ ..... ص : ٤٦٥
١٦٤٥٠	سورة القصص(٢٨): آية ٤٨ ..... ص : ٤٦٥
١٦٤٥٠	سورة القصص(٢٨): آية ٤٩ ..... ص : ٤٦٦
١٦٤٥١	سورة القصص(٢٨): آية ٥٠ ..... ص : ٤٦٦
١٦٤٥١	سورة القصص(٢٨): آية ٥١ ..... ص : ٤٦٧
١٦٤٥١	اشاره
١٦٤٥١	شأن نزول ..... ص : ٤٦٧
١٦٤٥٢	تفسير: ..... ص : ٤٦٧
١٦٤٥٢	سورة القصص(٢٨): آية ٥٢ ..... ص : ٤٦٧
١٦٤٥٢	سورة القصص(٢٨): آية ٥٣ ..... ص : ٤٦٧
١٦٤٥٢	سورة القصص(٢٨): آية ٥٤ ..... ص : ٤٦٨

١٦٥٢	سورة القصص(٢٨): آية ٥٥ ..... ص : ٤٦٨
١٦٥٣	سورة القصص(٢٨): آية ٥٦ ..... ص : ٤٦٩
١٦٥٣	سورة القصص(٢٨): آية ٥٧ ..... ص : ٤٦٩
١٦٥٤	سورة القصص(٢٨): آية ٥٨ ..... ص : ٤٧٠
١٦٥٤	سورة القصص(٢٨): آية ٥٩ ..... ص : ٤٧١
١٦٥٥	سورة القصص(٢٨): آية ٦٠ ..... ص : ٤٧١
١٦٥٥	سورة القصص(٢٨): آية ٦١ ..... ص : ٤٧٢
١٦٥٥	سورة القصص(٢٨): آية ٦٢ ..... ص : ٤٧٢
١٦٥٥	سورة القصص(٢٨): آية ٦٣ ..... ص : ٤٧٢
١٦٥٦	سورة القصص(٢٨): آية ٦٤ ..... ص : ٤٧٣
١٦٥٦	سورة القصص(٢٨): آية ٦٥ ..... ص : ٤٧٣
١٦٥٦	سورة القصص(٢٨): آية ٦٦ ..... ص : ٤٧٣
١٦٥٧	سورة القصص(٢٨): آية ٦٧ ..... ص : ٤٧٤
١٦٥٧	سورة القصص(٢٨): آية ٦٨ ..... ص : ٤٧٤
١٦٥٧	سورة القصص(٢٨): آية ٦٩ ..... ص : ٤٧٤
١٦٥٧	سورة القصص(٢٨): آية ٧٠ ..... ص : ٤٧٥
١٦٥٨	سورة القصص(٢٨): آية ٧١ ..... ص : ٤٧٥
١٦٥٨	سورة القصص(٢٨): آية ٧٢ ..... ص : ٤٧٦
١٦٥٨	سورة القصص(٢٨): آية ٧٣ ..... ص : ٤٧٦
١٦٥٨	سورة القصص(٢٨): آية ٧٤ ..... ص : ٤٧٦
١٦٥٩	سورة القصص(٢٨): آية ٧٥ ..... ص : ٤٧٦
١٦٥٩	سورة القصص(٢٨): آية ٧٦ ..... ص : ٤٧٧
١٦٦٠	سورة القصص(٢٨): آية ٧٧ ..... ص : ٤٧٨
١٦٦٠	سورة القصص(٢٨): آية ٧٨ ..... ص : ٤٧٩
١٦٦١	سورة القصص(٢٨): آية ٧٩ ..... ص : ٤٧٩
١٦٦١	سورة القصص(٢٨): آية ٨٠ ..... ص : ٤٨٠

١٦٦٢	سورة القصص(٢٨): آية ٨١ ..... ص : ٤٨١
١٦٦٢	سورة القصص(٢٨): آية ٨٢ ..... ص : ٤٨٢
١٦٦٣	سورة القصص(٢٨): آية ٨٣ ..... ص : ٤٨٣
١٦٦٣	سورة القصص(٢٨): آية ٨٤ ..... ص : ٤٨٣
١٦٦٣	سورة القصص(٢٨): آية ٨٥ ..... ص : ٤٨٤
١٦٦٤	سورة القصص(٢٨): آية ٨٦ ..... ص : ٤٨٥
١٦٦٤	سورة القصص(٢٨): آية ٨٧ ..... ص : ٤٨٥
١٦٦٥	سورة القصص(٢٨): آية ٨٨ ..... ص : ٤٨٦
١٦٦٥	سوره عنكبوت [٢٩] ..... ص : ٤٨٧
١٦٦٥	اشاره
١٦٦٦	محتواى سوره: ..... ص : ٤٨٧
١٦٦٦	سورة العنكبوت(٢٩): آية ١ ..... ص : ٤٨٨
١٦٦٦	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٢ ..... ص : ٤٨٨
١٦٦٧	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٣ ..... ص : ٤٨٨
١٦٦٧	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٤ ..... ص : ٤٨٩
١٦٦٧	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٥ ..... ص : ٤٨٩
١٦٦٨	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٦ ..... ص : ٤٩٠
١٦٦٨	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٧ ..... ص : ٤٩٠
١٦٦٨	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٨ ..... ص : ٤٩٠
١٦٦٨	اشاره
١٦٦٨	شأن نزول: ..... ص : ٤٩٠
١٦٦٩	تفسير: ..... ص : ٤٩١
١٦٦٩	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٩ ..... ص : ٤٩١
١٦٦٩	سورة العنكبوت(٢٩): آية ١٠ ..... ص : ٤٩٢
١٦٧٠	سورة العنكبوت(٢٩): آية ١١ ..... ص : ٤٩٢
١٦٧٠	سورة العنكبوت(٢٩): آية ١٢ ..... ص : ٤٩٢

١٦٧٠	سورة العنكبوت(٢٩): آية ١٣ ..... ص : ٤٩٣
١٦٧٠	سورة العنكبوت(٢٩): آية ١٤ ..... ص : ٤٩٣
١٦٧١	سورة العنكبوت(٢٩): آية ١٥ ..... ص : ٤٩٤
١٦٧١	سورة العنكبوت(٢٩): آية ١٦ ..... ص : ٤٩٤
١٦٧١	سورة العنكبوت(٢٩): آية ١٧ ..... ص : ٤٩٤
١٦٧٢	سورة العنكبوت(٢٩): آية ١٨ ..... ص : ٤٩٥
١٦٧٢	سورة العنكبوت(٢٩): آية ١٩ ..... ص : ٤٩٥
١٦٧٢	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٢٠ ..... ص : ٤٩٦
١٦٧٣	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٢١ ..... ص : ٤٩٦
١٦٧٣	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٢٢ ..... ص : ٤٩٦
١٦٧٣	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٢٣ ..... ص : ٤٩٧
١٦٧٣	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٢٤ ..... ص : ٤٩٧
١٦٧٤	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٢٥ ..... ص : ٤٩٨
١٦٧٤	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٢٦ ..... ص : ٤٩٨
١٦٧٥	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٢٧ ..... ص : ٤٩٩
١٦٧٥	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٢٨ ..... ص : ٤٩٩
١٦٧٥	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٢٩ ..... ص : ٤٩٩
١٦٧٥	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٣٠ ..... ص : ٥٠٠
١٦٧٦	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٣١ ..... ص : ٥٠٠
١٦٧٦	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٣٢ ..... ص : ٥٠٠
١٦٧٦	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٣٣ ..... ص : ٥٠١
١٦٧٧	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٣٤ ..... ص : ٥٠١
١٦٧٧	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٣٥ ..... ص : ٥٠١
١٦٧٧	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٣٦ ..... ص : ٥٠٢
١٦٧٧	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٣٧ ..... ص : ٥٠٢
١٦٧٨	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٣٨ ..... ص : ٥٠٣

١٦٧٨	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٣٩ ..... ص : ٥٠٣
١٦٧٨	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٤٠ ..... ص : ٥٠٤
١٦٧٩	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٤١ ..... ص : ٥٠٤
١٦٧٩	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٤٢ ..... ص : ٥٠٥
١٦٨٠	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٤٣ ..... ص : ٥٠٥
١٦٨٠	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٤٤ ..... ص : ٥٠٥
١٦٨٠	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٤٥ ..... ص : ٥٠٦
١٦٨١	أغاز جزء ٢١ قرآن مجيد ..... ص : ٥٠٧
١٦٨١	ادامه سوره عنكبوت ..... ص : ٥٠٧
١٦٨١	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٤٦ ..... ص : ٥٠٧
١٦٨٢	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٤٧ ..... ص : ٥٠٨
١٦٨٢	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٤٨ ..... ص : ٥٠٩
١٦٨٢	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٤٩ ..... ص : ٥٠٩
١٦٨٣	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٥٠ ..... ص : ٥٠٩
١٦٨٣	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٥١ ..... ص : ٥١٠
١٦٨٣	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٥٢ ..... ص : ٥١٠
١٦٨٤	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٥٣ ..... ص : ٥١١
١٦٨٤	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٥٤ ..... ص : ٥١١
١٦٨٤	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٥٥ ..... ص : ٥١٢
١٦٨٤	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٥٦ ..... ص : ٥١٢
١٦٨٥	اشاره
١٦٨٥	شأن نزول: ..... ص : ٥١٢
١٦٨٥	تفسير: ..... ص : ٥١٢
١٦٨٥	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٥٧ ..... ص : ٥١٢
١٦٨٥	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٥٨ ..... ص : ٥١٣
١٦٨٦	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٥٩ ..... ص : ٥١٣

١٦٨٦	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٦٠ ..... ص : ٥١٣
١٦٨٦	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٦١ ..... ص : ٥١٤
١٦٨٧	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٦٢ ..... ص : ٥١٥
١٦٨٧	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٦٣ ..... ص : ٥١٥
١٦٨٨	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٦٤ ..... ص : ٥١٦
١٦٨٨	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٦٥ ..... ص : ٥١٦
١٦٨٨	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٦٦ ..... ص : ٥١٦
١٦٨٨	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٦٧ ..... ص : ٥١٧
١٦٨٨	اشاره
١٦٨٩	شأن نزول: ..... ص : ٥١٧
١٦٨٩	تفسير: ..... ص : ٥١٧
١٦٨٩	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٦٨ ..... ص : ٥١٧
١٦٨٩	سورة العنكبوت(٢٩): آية ٦٩ ..... ص : ٥١٨
١٦٩٠	سوره روم [٣٠] ..... ص : ٥١٩
١٦٩٠	اشاره
١٦٩٠	محتواى سوره: ..... ص : ٥١٩
١٦٩٠	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٥١٩
١٦٩١	سورة الروم(٣٠): آية ١ ..... ص : ٥٢٠
١٦٩١	اشاره
١٦٩١	شأن نزول: ..... ص : ٥٢٠
١٦٩١	تفسير: ..... ص : ٥٢٠
١٦٩١	سورة الروم(٣٠): آية ٢ ..... ص : ٥٢١
١٦٩٢	سورة الروم(٣٠): آية ٣ ..... ص : ٥٢١
١٦٩٢	سورة الروم(٣٠): آية ٤ ..... ص : ٥٢١
١٦٩٢	سورة الروم(٣٠): آية ٥ ..... ص : ٥٢١
١٦٩٢	سورة الروم(٣٠): آية ٦ ..... ص : ٥٢٢

- سورة الروم (٣٠): آية ٧ ..... ص : ٥٢٢ ----- ١٦٩٣
- اشاره ----- ١٦٩٣
- اعجاز قرآن از دريچه علم غيب! ..... ص : ٥٢٣ ----- ١٦٩٣
- سورة الروم (٣٠): آية ٨ ..... ص : ٥٢٣ ----- ١٦٩٣
- سورة الروم (٣٠): آية ٩ ..... ص : ٥٢٤ ----- ١٦٩٤
- سورة الروم (٣٠): آية ١٠ ..... ص : ٥٢٤ ----- ١٦٩٤
- سورة الروم (٣٠): آية ١١ ..... ص : ٥٢٤ ----- ١٦٩٤
- سورة الروم (٣٠): آية ١٢ ..... ص : ٥٢٥ ----- ١٦٩٥
- سورة الروم (٣٠): آية ١٣ ..... ص : ٥٢٥ ----- ١٦٩٥
- سورة الروم (٣٠): آية ١٤ ..... ص : ٥٢٥ ----- ١٦٩٥
- سورة الروم (٣٠): آية ١٥ ..... ص : ٥٢٥ ----- ١٦٩٥
- سورة الروم (٣٠): آية ١٦ ..... ص : ٥٢٥ ----- ١٦٩٥
- سورة الروم (٣٠): آية ١٧ ..... ص : ٥٢٦ ----- ١٦٩٦
- سورة الروم (٣٠): آية ١٨ ..... ص : ٥٢٦ ----- ١٦٩٦
- سورة الروم (٣٠): آية ١٩ ..... ص : ٥٢٦ ----- ١٦٩٦
- سورة الروم (٣٠): آية ٢٠ ..... ص : ٥٢٧ ----- ١٦٩٧
- سورة الروم (٣٠): آية ٢١ ..... ص : ٥٢٨ ----- ١٦٩٧
- سورة الروم (٣٠): آية ٢٢ ..... ص : ٥٢٨ ----- ١٦٩٧
- سورة الروم (٣٠): آية ٢٣ ..... ص : ٥٢٩ ----- ١٦٩٨
- سورة الروم (٣٠): آية ٢٤ ..... ص : ٥٢٩ ----- ١٦٩٨
- سورة الروم (٣٠): آية ٢٥ ..... ص : ٥٣٠ ----- ١٦٩٩
- سورة الروم (٣٠): آية ٢٦ ..... ص : ٥٣٠ ----- ١٦٩٩
- سورة الروم (٣٠): آية ٢٧ ..... ص : ٥٣١ ----- ١٦٩٩
- سورة الروم (٣٠): آية ٢٨ ..... ص : ٥٣١ ----- ١٧٠٠
- سورة الروم (٣٠): آية ٢٩ ..... ص : ٥٣٢ ----- ١٧٠٠
- سورة الروم (٣٠): آية ٣٠ ..... ص : ٥٣٣ ----- ١٧٠١

- سورة الروم (٣٠): آية ٣١ ..... ص : ٥٣٣ ----- ١٧٠١
- سورة الروم (٣٠): آية ٣٢ ..... ص : ٥٣٤ ----- ١٧٠١
- اشاره ١٧٠١
- توحيد يك جاذبه نيرومند درونى! ..... ص : ٥٣٤ ----- ١٧٠٢
- سورة الروم (٣٠): آية ٣٣ ..... ص : ٥٣٤ ----- ١٧٠٣
- سورة الروم (٣٠): آية ٣٤ ..... ص : ٥٣٤ ----- ١٧٠٣
- سورة الروم (٣٠): آية ٣٥ ..... ص : ٥٣٧ ----- ١٧٠٣
- سورة الروم (٣٠): آية ٣٦ ..... ص : ٥٣٧ ----- ١٧٠٣
- سورة الروم (٣٠): آية ٣٧ ..... ص : ٥٣٧ ----- ١٧٠٤
- سورة الروم (٣٠): آية ٣٨ ..... ص : ٥٣٨ ----- ١٧٠٤
- سورة الروم (٣٠): آية ٣٩ ..... ص : ٥٣٨ ----- ١٧٠٥
- سورة الروم (٣٠): آية ٤٠ ..... ص : ٥٣٩ ----- ١٧٠٥
- سورة الروم (٣٠): آية ٤١ ..... ص : ٥٣٩ ----- ١٧٠٦
- سورة الروم (٣٠): آية ٤٢ ..... ص : ٥٤٠ ----- ١٧٠٦
- سورة الروم (٣٠): آية ٤٣ ..... ص : ٥٤٠ ----- ١٧٠٦
- سورة الروم (٣٠): آية ٤٤ ..... ص : ٥٤١ ----- ١٧٠٦
- سورة الروم (٣٠): آية ٤٥ ..... ص : ٥٤١ ----- ١٧٠٧
- سورة الروم (٣٠): آية ٤٦ ..... ص : ٥٤١ ----- ١٧٠٧
- سورة الروم (٣٠): آية ٤٧ ..... ص : ٥٤٢ ----- ١٧٠٧
- سورة الروم (٣٠): آية ٤٨ ..... ص : ٥٤٢ ----- ١٧٠٨
- سورة الروم (٣٠): آية ٤٩ ..... ص : ٥٤٣ ----- ١٧٠٨
- سورة الروم (٣٠): آية ٥٠ ..... ص : ٥٤٣ ----- ١٧٠٨
- سورة الروم (٣٠): آية ٥١ ..... ص : ٥٤٣ ----- ١٧٠٨
- سورة الروم (٣٠): آية ٥٢ ..... ص : ٥٤٤ ----- ١٧٠٩
- سورة الروم (٣٠): آية ٥٣ ..... ص : ٥٤٤ ----- ١٧٠٩
- سورة الروم (٣٠): آية ٥٤ ..... ص : ٥٤٥ ----- ١٧٠٩

١٧١٠	سورة الروم (٣٠): آية ٥٥ ..... ص : ٥٤٦
١٧١٠	سورة الروم (٣٠): آية ٥٦ ..... ص : ٥٤٦
١٧١٠	سورة الروم (٣٠): آية ٥٧ ..... ص : ٥٤٦
١٧١١	سورة الروم (٣٠): آية ٥٨ ..... ص : ٥٤٦
١٧١١	سورة الروم (٣٠): آية ٥٩ ..... ص : ٥٤٧
١٧١١	سورة الروم (٣٠): آية ٦٠ ..... ص : ٥٤٧
١٧١٢	سوره لقمان [٣١] ..... ص : ٥٤٩
١٧١٢	اشاره
١٧١٢	محتواى سوره: ..... ص : ٥٤٩
١٧١٢	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٥٥٠
١٧١٣	سورة لقمان (٣١): آية ١ ..... ص : ٥٥٠
١٧١٣	سورة لقمان (٣١): آية ٢ ..... ص : ٥٥٠
١٧١٣	سورة لقمان (٣١): آية ٣ ..... ص : ٥٥١
١٧١٤	سورة لقمان (٣١): آية ٤ ..... ص : ٥٥١
١٧١٤	سورة لقمان (٣١): آية ٥ ..... ص : ٥٥١
١٧١٤	سورة لقمان (٣١): آية ٦ ..... ص : ٥٥١
١٧١٤	اشاره
١٧١٤	شأن نزول: ..... ص : ٥٥١
١٧١٤	تفسير: ..... ص : ٥٥٢
١٧١٤	اشاره
١٧١٥	تحريم غنا: ..... ص : ٥٥٢
١٧١٥	سورة لقمان (٣١): آية ٧ ..... ص : ٥٥٣
١٧١٥	سورة لقمان (٣١): آية ٨ ..... ص : ٥٥٣
١٧١٦	سورة لقمان (٣١): آية ٩ ..... ص : ٥٥٣
١٧١٦	سورة لقمان (٣١): آية ١٠ ..... ص : ٥٥٣
١٧١٦	سورة لقمان (٣١): آية ١١ ..... ص : ٥٥٤

سورة لقمان(۳۱): آية ۱۲ ..... ص : ۵۵۵	۱۷۱۷
سورة لقمان(۳۱): آية ۱۳ ..... ص : ۵۵۶	۱۷۱۷
سورة لقمان(۳۱): آية ۱۴ ..... ص : ۵۵۶	۱۷۱۸
سورة لقمان(۳۱): آية ۱۵ ..... ص : ۵۵۷	۱۷۱۸
سورة لقمان(۳۱): آية ۱۶ ..... ص : ۵۵۸	۱۷۱۹
سورة لقمان(۳۱): آية ۱۷ ..... ص : ۵۵۹	۱۷۱۹
سورة لقمان(۳۱): آية ۱۸ ..... ص : ۵۶۰	۱۷۲۰
سورة لقمان(۳۱): آية ۱۹ ..... ص : ۵۶۰	۱۷۲۰
سورة لقمان(۳۱): آية ۲۰ ..... ص : ۵۶۱	۱۷۲۱
سورة لقمان(۳۱): آية ۲۱ ..... ص : ۵۶۲	۱۷۲۱
سورة لقمان(۳۱): آية ۲۲ ..... ص : ۵۶۲	۱۷۲۱
سورة لقمان(۳۱): آية ۲۳ ..... ص : ۵۶۳	۱۷۲۲
سورة لقمان(۳۱): آية ۲۴ ..... ص : ۵۶۳	۱۷۲۳
سورة لقمان(۳۱): آية ۲۵ ..... ص : ۵۶۴	۱۷۲۳
سورة لقمان(۳۱): آية ۲۶ ..... ص : ۵۶۴	۱۷۲۳
سورة لقمان(۳۱): آية ۲۷ ..... ص : ۵۶۵	۱۷۲۴
سورة لقمان(۳۱): آية ۲۸ ..... ص : ۵۶۵	۱۷۲۴
سورة لقمان(۳۱): آية ۲۹ ..... ص : ۵۶۵	۱۷۲۴
سورة لقمان(۳۱): آية ۳۰ ..... ص : ۵۶۶	۱۷۲۴
سورة لقمان(۳۱): آية ۳۱ ..... ص : ۵۶۶	۱۷۲۴
سورة لقمان(۳۱): آية ۳۲ ..... ص : ۵۶۶	۱۷۲۵
سورة لقمان(۳۱): آية ۳۳ ..... ص : ۵۶۷	۱۷۲۵
سورة لقمان(۳۱): آية ۳۴ ..... ص : ۵۶۸	۱۷۲۶
سوره سجده [۳۲] ..... ص : ۵۶۹	۱۷۲۶
اشاره	۱۷۲۶
نامه‌های این سوره: ..... ص : ۵۶۹	۱۷۲۶

١٧٢٧	محتواى سوره: ..... ص : ٥٦٩
١٧٢٧	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٥٧٠
١٧٢٧	سورة السجده(٣٢): آية ١ ..... ص : ٥٧٠
١٧٢٧	سورة السجده(٣٢): آية ٢ ..... ص : ٥٧٠
١٧٢٨	سورة السجده(٣٢): آية ٣ ..... ص : ٥٧٠
١٧٢٨	سورة السجده(٣٢): آية ٤ ..... ص : ٥٧١
١٧٢٨	سورة السجده(٣٢): آية ٥ ..... ص : ٥٧٢
١٧٢٩	سورة السجده(٣٢): آية ٦ ..... ص : ٥٧٢
١٧٢٩	سورة السجده(٣٢): آية ٧ ..... ص : ٥٧٢
١٧٢٩	سورة السجده(٣٢): آية ٨ ..... ص : ٥٧٣
١٧٣٠	سورة السجده(٣٢): آية ٩ ..... ص : ٥٧٣
١٧٣٠	سورة السجده(٣٢): آية ١٠ ..... ص : ٥٧٤
١٧٣١	سورة السجده(٣٢): آية ١١ ..... ص : ٥٧٥
١٧٣١	سورة السجده(٣٢): آية ١٢ ..... ص : ٥٧٥
١٧٣١	سورة السجده(٣٢): آية ١٣ ..... ص : ٥٧٥
١٧٣٢	سورة السجده(٣٢): آية ١٤ ..... ص : ٥٧٦
١٧٣٢	سورة السجده(٣٢): آية ١٥ ..... ص : ٥٧٦
١٧٣٢	سورة السجده(٣٢): آية ١٦ ..... ص : ٥٧٧
١٧٣٣	سورة السجده(٣٢): آية ١٧ ..... ص : ٥٧٨
١٧٣٣	سورة السجده(٣٢): آية ١٨ ..... ص : ٥٧٨
١٧٣٣	سورة السجده(٣٢): آية ١٩ ..... ص : ٥٧٨
١٧٣٤	سورة السجده(٣٢): آية ٢٠ ..... ص : ٥٧٩
١٧٣٤	سورة السجده(٣٢): آية ٢١ ..... ص : ٥٧٩
١٧٣٤	سورة السجده(٣٢): آية ٢٢ ..... ص : ٥٨٠
١٧٣٥	سورة السجده(٣٢): آية ٢٣ ..... ص : ٥٨٠
١٧٣٥	سورة السجده(٣٢): آية ٢٤ ..... ص : ٥٨٠

١٧٣٥	سورة السجده(٣٢): آية ٢٥ ..... ص : ٥٨١
١٧٣٥	سورة السجده(٣٢): آية ٢٦ ..... ص : ٥٨١
١٧٣٦	سورة السجده(٣٢): آية ٢٧ ..... ص : ٥٨١
١٧٣٦	سورة السجده(٣٢): آية ٢٨ ..... ص : ٥٨٢
١٧٣٦	سورة السجده(٣٢): آية ٢٩ ..... ص : ٥٨٢
١٧٣٦	سورة السجده(٣٢): آية ٣٠ ..... ص : ٥٨٢
١٧٣٧	سوره احزاب [٣٣] ..... ص : ٥٨٣
١٧٣٧	اشاره
١٧٣٧	محتواى سوره: ..... ص : ٥٨٣
١٧٣٧	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٥٨٤
١٧٣٨	سورة الأحزاب(٣٣): آية ١ ..... ص : ٥٨٤
١٧٣٨	اشاره
١٧٣٨	شأن نزول: ..... ص : ٥٨٤
١٧٣٨	تفسير: ..... ص : ٥٨٥
١٧٣٩	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٢..... ص : ٥٨٥
١٧٣٩	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٣..... ص : ٥٨٦
١٧٣٩	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٤..... ص : ٥٨٦
١٧٤١	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٥ ..... ص : ٥٨٨
١٧٤١	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٦ ..... ص : ٥٨٨
١٧٤٢	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٧ ..... ص : ٥٩١
١٧٤٣	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٨ ..... ص : ٥٩١
١٧٤٣	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٩ ..... ص : ٥٩٢
١٧٤٤	سورة الأحزاب(٣٣): آية ١٠ ..... ص : ٥٩٣
١٧٤٤	سورة الأحزاب(٣٣): آية ١١ ..... ص : ٥٩٤
١٧٤٤	سورة الأحزاب(٣٣): آية ١٢ ..... ص : ٥٩٤
١٧٤٥	سورة الأحزاب(٣٣): آية ١٣ ..... ص : ٥٩٦

١٧٤٦	سورة الأحزاب(٣٣): آية ١٤ ..... ص : ٥٩٦
١٧٤٦	سورة الأحزاب(٣٣): آية ١٥ ..... ص : ٥٩٦
١٧٤٦	سورة الأحزاب(٣٣): آية ١٦ ..... ص : ٥٩٧
١٧٤٦	سورة الأحزاب(٣٣): آية ١٧ ..... ص : ٥٩٧
١٧٤٧	سورة الأحزاب(٣٣): آية ١٨ ..... ص : ٥٩٧
١٧٤٧	سورة الأحزاب(٣٣): آية ١٩ ..... ص : ٥٩٨
١٧٤٨	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٢٠ ..... ص : ٥٩٩
١٧٤٨	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٢١ ..... ص : ٥٩٩
١٧٤٩	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٢٢ ..... ص : ٦٠٠
١٧٤٩	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٢٣ ..... ص : ٦٠٠
١٧٤٩	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٢٤ ..... ص : ٦٠١
١٧٥٠	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٢٥ ..... ص : ٦٠١
١٧٥٠	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٢٦ ..... ص : ٦٠٣
١٧٥١	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٢٧ ..... ص : ٦٠٤
١٧٥٢	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٢٨ ..... ص : ٦٠٥
١٧٥٢	اشاره
١٧٥٢	شأن نزول: ..... ص : ٦٠٥
١٧٥٢	تفسير: ..... ص : ٦٠٥
١٧٥٣	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٢٩ ..... ص : ٦٠٦
١٧٥٣	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٣٠ ..... ص : ٦٠٦
١٧٥٣	أغاز جزء ٢٢ قرآن مجيد ..... ص : ٦٠٧
١٧٥٣	ادامه سوره احزاب ..... ص : ٦٠٧
١٧٥٣	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٣١ ..... ص : ٦٠٧
١٧٥٤	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٣٢ ..... ص : ٦٠٧
١٧٥٤	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٣٣ ..... ص : ٦٠٨
١٧٥٥	سورة الأحزاب(٣٣): آية ٣٤ ..... ص : ٦٠٩

- ١٧٥٥ ..... اشاره
- ١٧٥٥ ..... جاهليت قرن بيستم! ..... ص : ٦٠٩
- ١٧٥٦ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٣٥ ..... ص : ٦١٠
- ١٧٥٦ ..... اشاره
- ١٧٥٦ ..... شأن نزول: ..... ص : ٦١٠
- ١٧٥٦ ..... تفسير: ..... ص : ٦١١
- ١٧٥٧ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٣٦ ..... ص : ٦١٢
- ١٧٥٧ ..... اشاره
- ١٧٥٨ ..... شأن نزول: ..... ص : ٦١٢
- ١٧٥٨ ..... تفسير: ..... ص : ٦١٣
- ١٧٥٩ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٣٧ ..... ص : ٦١٤
- ١٧٥٩ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٣٨ ..... ص : ٦١٥
- ١٧٦٠ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٣٩ ..... ص : ٦١٦
- ١٧٦٠ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٤٠ ..... ص : ٦١٦
- ١٧٦١ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٤١ ..... ص : ٦١٧
- ١٧٦١ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٤٢ ..... ص : ٦١٧
- ١٧٦١ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٤٣ ..... ص : ٦١٨
- ١٧٦١ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٤٤ ..... ص : ٦١٨
- ١٧٦٢ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٤٥ ..... ص : ٦١٨
- ١٧٦٢ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٤٦ ..... ص : ٦١٩
- ١٧٦٢ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٤٧ ..... ص : ٦٢٠
- ١٧٦٣ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٤٨ ..... ص : ٦٢٠
- ١٧٦٣ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٤٩ ..... ص : ٦٢٠
- ١٧٦٤ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٥٠ ..... ص : ٦٢١
- ١٧٦٥ ..... سورة الأحزاب(٣٣): آية ٥١ ..... ص : ٦٢٣
- ١٧٦٥ ..... اشاره

شأن نزول: ..... ص : ٦٢٣ ----- ١٧٦٥

تفسير: ..... ص : ٦٢٣ ----- ١٧٦٥

سورة الأحزاب(٣٣): آية ٥٢ ..... ص : ٦٢٥ ----- ١٧٦٦

سورة الأحزاب(٣٣): آية ٥٣ ..... ص : ٦٢٥ ----- ١٧٦٦

اشاره ----- ١٧٦٦

شأن نزول: ..... ص : ٦٢٥ ----- ١٧٦٦

تفسير: ..... ص : ٦٢٦ ----- ١٧٦٧

سورة الأحزاب(٣٣): آية ٥٤ ..... ص : ٦٢٧ ----- ١٧٦٨

سورة الأحزاب(٣٣): آية ٥٥ ..... ص : ٦٢٨ ----- ١٧٦٨

اشاره ----- ١٧٦٨

شأن نزول: ..... ص : ٦٢٨ ----- ١٧٦٨

تفسير: ..... ص : ٦٢٨ ----- ١٧٦٨

سورة الأحزاب(٣٣): آية ٥٦ ..... ص : ٦٢٨ ----- ١٧٦٩

سورة الأحزاب(٣٣): آية ٥٧ ..... ص : ٦٢٩ ----- ١٧٦٩

سورة الأحزاب(٣٣): آية ٥٨ ..... ص : ٦٣٠ ----- ١٧٧٠

سورة الأحزاب(٣٣): آية ٥٩ ..... ص : ٦٣٠ ----- ١٧٧٠

اشاره ----- ١٧٧٠

شأن نزول: ..... ص : ٦٣٠ ----- ١٧٧٠

تفسير: ..... ص : ٦٣٠ ----- ١٧٧١

سورة الأحزاب(٣٣): آية ٦٠ ..... ص : ٦٣١ ----- ١٧٧١

اشاره ----- ١٧٧١

شأن نزول: ..... ص : ٦٣١ ----- ١٧٧١

تفسير: ..... ص : ٦٣١ ----- ١٧٧١

سورة الأحزاب(٣٣): آية ٦١ ..... ص : ٦٣٢ ----- ١٧٧٢

سورة الأحزاب(٣٣): آية ٦٢ ..... ص : ٦٣٢ ----- ١٧٧٢

سورة الأحزاب(٣٣): آية ٦٣ ..... ص : ٦٣٢ ----- ١٧٧٢

۱۷۷۳	سورة الأحزاب(۳۳): آية ۶۴ ..... ص : ۶۳۳
۱۷۷۳	سورة الأحزاب(۳۳): آية ۶۵ ..... ص : ۶۳۳
۱۷۷۳	سورة الأحزاب(۳۳): آية ۶۶ ..... ص : ۶۳۳
۱۷۷۳	سورة الأحزاب(۳۳): آية ۶۷ ..... ص : ۶۳۴
۱۷۷۳	سورة الأحزاب(۳۳): آية ۶۸ ..... ص : ۶۳۴
۱۷۷۴	سورة الأحزاب(۳۳): آية ۶۹ ..... ص : ۶۳۴
۱۷۷۴	سورة الأحزاب(۳۳): آية ۷۰ ..... ص : ۶۳۵
۱۷۷۴	سورة الأحزاب(۳۳): آية ۷۱ ..... ص : ۶۳۵
۱۷۷۵	سورة الأحزاب(۳۳): آية ۷۲ ..... ص : ۶۳۵
۱۷۷۵	سورة الأحزاب(۳۳): آية ۷۳ ..... ص : ۶۳۷
۱۷۷۶	جلد چهارم
۱۷۷۶	پیشگفتار ..... ص : ۱۹
۱۷۷۷	ادامه جزء ۲۲ ..... ص : ۲۳
۱۷۷۷	سوره سبأ [۳۴] ..... ص : ۲۳
۱۷۷۷	اشاره
۱۷۷۷	محتوای سوره: ..... ص : ۲۳
۱۷۷۸	فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۲۳
۱۷۷۸	سورة سبأ(۳۴): آية ۱ ..... ص : ۲۴
۱۷۷۹	سورة سبأ(۳۴): آية ۲ ..... ص : ۲۵
۱۷۷۹	سورة سبأ(۳۴): آية ۳ ..... ص : ۲۶
۱۷۸۰	سورة سبأ(۳۴): آية ۴ ..... ص : ۲۷
۱۷۸۰	سورة سبأ(۳۴): آية ۵ ..... ص : ۲۷
۱۷۸۱	سورة سبأ(۳۴): آية ۶ ..... ص : ۲۸
۱۷۸۱	سورة سبأ(۳۴): آية ۷ ..... ص : ۲۸
۱۷۸۱	سورة سبأ(۳۴): آية ۸ ..... ص : ۲۹
۱۷۸۲	سورة سبأ(۳۴): آية ۹ ..... ص : ۲۹

- سورة سبأ(٣٤): آية ١٠ ..... ص : ٣٠ ----- ١٧٨٢
- سورة سبأ(٣٤): آية ١١ ..... ص : ٣١ ----- ١٧٨٣
- سورة سبأ(٣٤): آية ١٢ ..... ص : ٣١ ----- ١٧٨٣
- سورة سبأ(٣٤): آية ١٣ ..... ص : ٣٢ ----- ١٧٨٤
- سورة سبأ(٣٤): آية ١٤ ..... ص : ٣٣ ----- ١٧٨٤
- سورة سبأ(٣٤): آية ١٥ ..... ص : ٣٣ ----- ١٧٨٥
- سورة سبأ(٣٤): آية ١٦ ..... ص : ٣٤ ----- ١٧٨٥
- سورة سبأ(٣٤): آية ١٧ ..... ص : ٣٥ ----- ١٧٨٥
- سورة سبأ(٣٤): آية ١٨ ..... ص : ٣٥ ----- ١٧٨٦
- سورة سبأ(٣٤): آية ١٩ ..... ص : ٣٦ ----- ١٧٨٦
- سورة سبأ(٣٤): آية ٢٠ ..... ص : ٣٧ ----- ١٧٨٧
- سورة سبأ(٣٤): آية ٢١ ..... ص : ٣٧ ----- ١٧٨٧
- سورة سبأ(٣٤): آية ٢٢ ..... ص : ٣٨ ----- ١٧٨٨
- سورة سبأ(٣٤): آية ٢٣ ..... ص : ٣٨ ----- ١٧٨٨
- سورة سبأ(٣٤): آية ٢٤ ..... ص : ٣٩ ----- ١٧٨٩
- سورة سبأ(٣٤): آية ٢٥ ..... ص : ٤٠ ----- ١٧٨٩
- سورة سبأ(٣٤): آية ٢٦ ..... ص : ٤٠ ----- ١٧٨٩
- سورة سبأ(٣٤): آية ٢٧ ..... ص : ٤١ ----- ١٧٩٠
- سورة سبأ(٣٤): آية ٢٨ ..... ص : ٤٢ ----- ١٧٩٠
- سورة سبأ(٣٤): آية ٢٩ ..... ص : ٤٢ ----- ١٧٩٠
- سورة سبأ(٣٤): آية ٣٠ ..... ص : ٤٢ ----- ١٧٩١
- سورة سبأ(٣٤): آية ٣١ ..... ص : ٤٣ ----- ١٧٩١
- سورة سبأ(٣٤): آية ٣٢ ..... ص : ٤٣ ----- ١٧٩١
- سورة سبأ(٣٤): آية ٣٣ ..... ص : ٤٤ ----- ١٧٩٢
- سورة سبأ(٣٤): آية ٣٤ ..... ص : ٤٤ ----- ١٧٩٢
- سورة سبأ(٣٤): آية ٣٥ ..... ص : ٤٥ ----- ١٧٩٢

سورة سبأ(٣٤): آية ٣٦ ..... ص : ٤٥	١٧٩٣
سورة سبأ(٣٤): آية ٣٧ ..... ص : ٤٥	١٧٩٣
سورة سبأ(٣٤): آية ٣٨ ..... ص : ٤٦	١٧٩٣
سورة سبأ(٣٤): آية ٣٩ ..... ص : ٤٦	١٧٩٤
سورة سبأ(٣٤): آية ٤٠ ..... ص : ٤٧	١٧٩٤
سورة سبأ(٣٤): آية ٤١ ..... ص : ٤٧	١٧٩٤
سورة سبأ(٣٤): آية ٤٢ ..... ص : ٤٨	١٧٩٥
سورة سبأ(٣٤): آية ٤٣ ..... ص : ٤٨	١٧٩٥
سورة سبأ(٣٤): آية ٤٤ ..... ص : ٤٩	١٧٩٦
سورة سبأ(٣٤): آية ٤٥ ..... ص : ٤٩	١٧٩٦
سورة سبأ(٣٤): آية ٤٦ ..... ص : ٥٠	١٧٩٦
سورة سبأ(٣٤): آية ٤٧ ..... ص : ٥٠	١٧٩٧
سورة سبأ(٣٤): آية ٤٨ ..... ص : ٥١	١٧٩٧
سورة سبأ(٣٤): آية ٤٩ ..... ص : ٥١	١٧٩٨
سورة سبأ(٣٤): آية ٥٠ ..... ص : ٥٢	١٧٩٨
سورة سبأ(٣٤): آية ٥١ ..... ص : ٥٢	١٧٩٨
سورة سبأ(٣٤): آية ٥٣ ..... ص : ٥٣	١٧٩٨
سورة سبأ(٣٤): آية ٥٤ ..... ص : ٥٣	١٧٩٩
سورة سبأ(٣٤): آية ٥٥ ..... ص : ٥٤	١٧٩٩
سوره فاطر [٣٥] ..... ص : ٥٥	١٧٩٩
اشاره	١٧٩٩
محتواى سوره: ..... ص : ٥٥	١٨٠٠
فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٥٦	١٨٠٠
سورة فاطر(٣٥): آية ١ ..... ص : ٥٦	١٨٠٠
سورة فاطر(٣٥): آية ٢ ..... ص : ٥٧	١٨٠١
سورة فاطر(٣٥): آية ٣ ..... ص : ٥٧	١٨٠١

- سورة فاطر(٣٥): آية ٤ ..... ص : ٥٨ ----- ١٨٠١
- سورة فاطر(٣٥): آية ٥ ..... ص : ٥٨ ----- ١٨٠٢
- سورة فاطر(٣٥): آية ٦ ..... ص : ٥٨ ----- ١٨٠٢
- سورة فاطر(٣٥): آية ٧ ..... ص : ٥٩ ----- ١٨٠٢
- سورة فاطر(٣٥): آية ٨ ..... ص : ٥٩ ----- ١٨٠٣
- سورة فاطر(٣٥): آية ٩ ..... ص : ٦٠ ----- ١٨٠٣
- سورة فاطر(٣٥): آية ١٠ ..... ص : ٦٠ ----- ١٨٠٤
- سورة فاطر(٣٥): آية ١١ ..... ص : ٦١ ----- ١٨٠٤
- سورة فاطر(٣٥): آية ١٢ ..... ص : ٦٣ ----- ١٨٠٥
- سورة فاطر(٣٥): آية ١٣ ..... ص : ٦٣ ----- ١٨٠٥
- سورة فاطر(٣٥): آية ١٤ ..... ص : ٦٤ ----- ١٨٠٦
- سورة فاطر(٣٥): آية ١٥ ..... ص : ٦٥ ----- ١٨٠٦
- سورة فاطر(٣٥): آية ١٦ ..... ص : ٦٥ ----- ١٨٠٧
- سورة فاطر(٣٥): آية ١٧ ..... ص : ٦٥ ----- ١٨٠٧
- سورة فاطر(٣٥): آية ١٨ ..... ص : ٦٦ ----- ١٨٠٧
- سورة فاطر(٣٥): آية ١٩ ..... ص : ٦٧ ----- ١٨٠٨
- سورة فاطر(٣٥): آية ٢٠ ..... ص : ٦٧ ----- ١٨٠٨
- سورة فاطر(٣٥): آية ٢١ ..... ص : ٦٧ ----- ١٨٠٨
- سورة فاطر(٣٥): آية ٢٢ ..... ص : ٦٧ ----- ١٨٠٨
- سورة فاطر(٣٥): آية ٢٣ ..... ص : ٦٨ ----- ١٨٠٩
- سورة فاطر(٣٥): آية ٢٤ ..... ص : ٦٨ ----- ١٨٠٩
- سورة فاطر(٣٥): آية ٢٥ ..... ص : ٦٨ ----- ١٨٠٩
- سورة فاطر(٣٥): آية ٢٦ ..... ص : ٦٨ ----- ١٨٠٩
- سورة فاطر(٣٥): آية ٢٧ ..... ص : ٦٩ ----- ١٨١٠
- سورة فاطر(٣٥): آية ٢٨ ..... ص : ٦٩ ----- ١٨١٠
- سورة فاطر(٣٥): آية ٢٩ ..... ص : ٧٠ ----- ١٨١١

١٨١١	سورة فاطر(٣٥): آية ٣٠ ..... ص : ٧١
١٨١١	سورة فاطر(٣٥): آية ٣١ ..... ص : ٧١
١٨١٢	سورة فاطر(٣٥): آية ٣٢ ..... ص : ٧٢
١٨١٢	سورة فاطر(٣٥): آية ٣٣ ..... ص : ٧٣
١٨١٣	سورة فاطر(٣٥): آية ٣٤ ..... ص : ٧٣
١٨١٣	سورة فاطر(٣٥): آية ٣٥ ..... ص : ٧٣
١٨١٣	سورة فاطر(٣٥): آية ٣٦ ..... ص : ٧٤
١٨١٤	سورة فاطر(٣٥): آية ٣٧ ..... ص : ٧٤
١٨١٤	سورة فاطر(٣٥): آية ٣٨ ..... ص : ٧٥
١٨١٥	سورة فاطر(٣٥): آية ٣٩ ..... ص : ٧٥
١٨١٥	سورة فاطر(٣٥): آية ٤٠ ..... ص : ٧٦
١٨١٥	سورة فاطر(٣٥): آية ٤١ ..... ص : ٧٧
١٨١٦	سورة فاطر(٣٥): آية ٤٢ ..... ص : ٧٧
١٨١٦	اشاره
١٨١٦	شأن نزول: ..... ص : ٧٧
١٨١٦	تفسير: ..... ص : ٧٨
١٨١٧	سورة فاطر(٣٥): آية ٤٣ ..... ص : ٧٨
١٨١٧	سورة فاطر(٣٥): آية ٤٤ ..... ص : ٧٩
١٨١٨	سورة فاطر(٣٥): آية ٤٥ ..... ص : ٨٠
١٨١٨	سوره يس [٣٦] ..... ص : ٨١
١٨١٨	اشاره
١٨١٩	محتواى سوره: ..... ص : ٨١
١٨١٩	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٨١
١٨١٩	سورة يس(٣٦): آية ١ ..... ص : ٨٢
١٨٢٠	سورة يس(٣٦): آية ٢ ..... ص : ٨٢
١٨٢٠	سورة يس(٣٦): آية ٣ ..... ص : ٨٣

- سورة يس (٣٦): آية ٤ ..... ص : ٨٣ ..... ١٨٢٠
- سورة يس (٣٦): آية ٥ ..... ص : ٨٣ ..... ١٨٢٠
- سورة يس (٣٦): آية ٦ ..... ص : ٨٣ ..... ١٨٢٠
- سورة يس (٣٦): آية ٧ ..... ص : ٨٣ ..... ١٨٢٠
- سورة يس (٣٦): آية ٨ ..... ص : ٨٣ ..... ١٨٢١
- سورة يس (٣٦): آية ٩ ..... ص : ٨٤ ..... ١٨٢١
- سورة يس (٣٦): آية ١٠ ..... ص : ٨٤ ..... ١٨٢١
- سورة يس (٣٦): آية ١١ ..... ص : ٨٤ ..... ١٨٢١
- سورة يس (٣٦): آية ١٢ ..... ص : ٨٥ ..... ١٨٢٢
- سورة يس (٣٦): آية ١٣ ..... ص : ٨٥ ..... ١٨٢٢
- سورة يس (٣٦): آية ١٤ ..... ص : ٨٦ ..... ١٨٢٢
- سورة يس (٣٦): آية ١٥ ..... ص : ٨٦ ..... ١٨٢٣
- سورة يس (٣٦): آية ١٦ ..... ص : ٨٦ ..... ١٨٢٣
- سورة يس (٣٦): آية ١٧ ..... ص : ٨٦ ..... ١٨٢٣
- سورة يس (٣٦): آية ١٨ ..... ص : ٨٧ ..... ١٨٢٣
- سورة يس (٣٦): آية ١٩ ..... ص : ٨٧ ..... ١٨٢٤
- سورة يس (٣٦): آية ٢٠ ..... ص : ٨٧ ..... ١٨٢٤
- سورة يس (٣٦): آية ٢١ ..... ص : ٨٨ ..... ١٨٢٤
- سورة يس (٣٦): آية ٢٢ ..... ص : ٨٨ ..... ١٨٢٥
- سورة يس (٣٦): آية ٢٣ ..... ص : ٨٩ ..... ١٨٢٥
- سورة يس (٣٦): آية ٢٤ ..... ص : ٨٩ ..... ١٨٢٥
- سورة يس (٣٦): آية ٢٥ ..... ص : ٨٩ ..... ١٨٢٥
- سورة يس (٣٦): آية ٢٦ ..... ص : ٩٠ ..... ١٨٢٦
- سورة يس (٣٦): آية ٢٧ ..... ص : ٩٠ ..... ١٨٢٦
- أغاز جزء ٢٣ قرآن مجيد ..... ص : ٩١ ..... ١٨٢٦
- ادامه سوره يس ..... ص : ٩١ ..... ١٨٢٦

- سورة يس(٣٦): آية ٢٨ ..... ص : ٩١ ----- ١٨٢٦
- سورة يس(٣٦): آية ٢٩ ..... ص : ٩١ ----- ١٨٢٧
- سورة يس(٣٦): آية ٣٠ ..... ص : ٩١ ----- ١٨٢٧
- سورة يس(٣٦): آية ٣١ ..... ص : ٩١ ----- ١٨٢٧
- سورة يس(٣٦): آية ٣٢ ..... ص : ٩٢ ----- ١٨٢٧
- سورة يس(٣٦): آية ٣٣ ..... ص : ٩٢ ----- ١٨٢٨
- سورة يس(٣٦): آية ٣٤ ..... ص : ٩٣ ----- ١٨٢٨
- سورة يس(٣٦): آية ٣٥ ..... ص : ٩٣ ----- ١٨٢٨
- سورة يس(٣٦): آية ٣٦ ..... ص : ٩٣ ----- ١٨٢٩
- سورة يس(٣٦): آية ٣٧ ..... ص : ٩٤ ----- ١٨٢٩
- سورة يس(٣٦): آية ٣٨ ..... ص : ٩٤ ----- ١٨٢٩
- سورة يس(٣٦): آية ٣٩ ..... ص : ٩٥ ----- ١٨٣٠
- سورة يس(٣٦): آية ٤٠ ..... ص : ٩٥ ----- ١٨٣٠
- سورة يس(٣٦): آية ٤١ ..... ص : ٩٦ ----- ١٨٣٠
- سورة يس(٣٦): آية ٤٢ ..... ص : ٩٦ ----- ١٨٣١
- سورة يس(٣٦): آية ٤٣ ..... ص : ٩٦ ----- ١٨٣١
- سورة يس(٣٦): آية ٤٤ ..... ص : ٩٧ ----- ١٨٣١
- سورة يس(٣٦): آية ٤٥ ..... ص : ٩٧ ----- ١٨٣١
- سورة يس(٣٦): آية ٤٦ ..... ص : ٩٨ ----- ١٨٣٢
- سورة يس(٣٦): آية ٤٧ ..... ص : ٩٨ ----- ١٨٣٢
- سورة يس(٣٦): آية ٤٨ ..... ص : ٩٩ ----- ١٨٣٢
- سورة يس(٣٦): آية ٤٩ ..... ص : ٩٩ ----- ١٨٣٣
- سورة يس(٣٦): آية ٥٠ ..... ص : ١٠٠ ----- ١٨٣٣
- سورة يس(٣٦): آية ٥١ ..... ص : ١٠٠ ----- ١٨٣٣
- سورة يس(٣٦): آية ٥٢ ..... ص : ١٠١ ----- ١٨٣٤
- سورة يس(٣٦): آية ٥٣ ..... ص : ١٠١ ----- ١٨٣٤

- سورة يس (٣٦): آية ٥٤ ..... ص : ١٠١ ----- ١٨٣٤
- سورة يس (٣٦): آية ٥٥ ..... ص : ١٠٢ ----- ١٨٣٥
- سورة يس (٣٦): آية ٥٦ ..... ص : ١٠٢ ----- ١٨٣٥
- سورة يس (٣٦): آية ٥٧ ..... ص : ١٠٢ ----- ١٨٣٥
- سورة يس (٣٦): آية ٥٨ ..... ص : ١٠٢ ----- ١٨٣٥
- سورة يس (٣٦): آية ٥٩ ..... ص : ١٠٣ ----- ١٨٣٦
- سورة يس (٣٦): آية ٦٠ ..... ص : ١٠٣ ----- ١٨٣٦
- سورة يس (٣٦): آية ٦١ ..... ص : ١٠٤ ----- ١٨٣٦
- سورة يس (٣٦): آية ٦٢ ..... ص : ١٠٤ ----- ١٨٣٦
- سورة يس (٣٦): آية ٦٣ ..... ص : ١٠٤ ----- ١٨٣٧
- سورة يس (٣٦): آية ٦٤ ..... ص : ١٠٥ ----- ١٨٣٧
- سورة يس (٣٦): آية ٦٥ ..... ص : ١٠٥ ----- ١٨٣٧
- سورة يس (٣٦): آية ٦٦ ..... ص : ١٠٥ ----- ١٨٣٨
- سورة يس (٣٦): آية ٦٧ ..... ص : ١٠٦ ----- ١٨٣٨
- سورة يس (٣٦): آية ٦٨ ..... ص : ١٠٦ ----- ١٨٣٨
- سورة يس (٣٦): آية ٦٩ ..... ص : ١٠٦ ----- ١٨٣٨
- سورة يس (٣٦): آية ٧٠ ..... ص : ١٠٨ ----- ١٨٣٩
- سورة يس (٣٦): آية ٧١ ..... ص : ١٠٨ ----- ١٨٣٩
- سورة يس (٣٦): آية ٧٢ ..... ص : ١٠٨ ----- ١٨٤٠
- سورة يس (٣٦): آية ٧٣ ..... ص : ١٠٩ ----- ١٨٤٠
- سورة يس (٣٦): آية ٧٤ ..... ص : ١٠٩ ----- ١٨٤٠
- سورة يس (٣٦): آية ٧٥ ..... ص : ١٠٩ ----- ١٨٤٠
- سورة يس (٣٦): آية ٧٦ ..... ص : ١١٠ ----- ١٨٤١
- سورة يس (٣٦): آية ٧٧ ..... ص : ١١٠ ----- ١٨٤١
- ١٨٤١ ..... اشاره
- شأن نزول: ..... ص : ١١٠ ----- ١٨٤١

- تفسیر: ..... ص : ۱۱۰ ----- ۱۸۴۱
- سورة يس(۳۶): آية ۷۸ ..... ص : ۱۱۱ ----- ۱۸۴۲
- سورة يس(۳۶): آية ۷۹ ..... ص : ۱۱۱ ----- ۱۸۴۲
- سورة يس(۳۶): آية ۸۰ ..... ص : ۱۱۲ ----- ۱۸۴۲
- سورة يس(۳۶): آية ۸۱ ..... ص : ۱۱۳ ----- ۱۸۴۳
- سورة يس(۳۶): آية ۸۲ ..... ص : ۱۱۳ ----- ۱۸۴۳
- سورة يس(۳۶): آية ۸۳ ..... ص : ۱۱۴ ----- ۱۸۴۴
- اشاره ۱۸۴۴
- نکته‌ها: ..... ص : ۱۱۴ ----- ۱۸۴۴
- اشاره ۱۸۴۴
- ۱- اعتقاد به معاد یک امر فطری است ..... ص : ۱۱۴ ----- ۱۸۴۴
- ۲- بازتاب معاد در زندگی انسانها ..... ص : ۱۱۶ ----- ۱۸۴۵
- ۳- دلایل عقلی معاد ..... ص : ۱۱۹ ----- ۱۸۴۷
- اشاره ۱۸۴۷
- الف- برهان حکمت: ..... ص : ۱۱۹ ----- ۱۸۴۷
- ب- برهان عدالت: ..... ص : ۱۲۰ ----- ۱۸۴۸
- ج- برهان هدف: ..... ص : ۱۲۱ ----- ۱۸۴۸
- د- برهان نفی اختلاف: ..... ص : ۱۲۲ ----- ۱۸۴۹
- ۴- قرآن و مسأله معاد ..... ص : ۱۲۳ ----- ۱۸۴۹
- ۵- معاد جسمانی ..... ص : ۱۲۵ ----- ۱۸۵۱
- ۶- بهشت و دوزخ ..... ص : ۱۲۷ ----- ۱۸۵۲
- سوره صافات [۳۷] ..... ص : ۱۲۹ ----- ۱۸۵۲
- اشاره ۱۸۵۲
- محتوای سوره: ..... ص : ۱۲۹ ----- ۱۸۵۲
- فضیلت تلاوت سوره ..... ص : ۱۳۰ ----- ۱۸۵۳
- سورة الصافات(۳۷): آية ۱ ..... ص : ۱۳۰ ----- ۱۸۵۳

- سورة الصافات(٣٧): آية ٢ ..... ص : ١٣١ ..... ١٨٥٤
- سورة الصافات(٣٧): آية ٣ ..... ص : ١٣١ ..... ١٨٥٤
- سورة الصافات(٣٧): آية ٤ ..... ص : ١٣١ ..... ١٨٥٤
- سورة الصافات(٣٧): آية ٥ ..... ص : ١٣١ ..... ١٨٥٤
- سورة الصافات(٣٧): آية ٦ ..... ص : ١٣٢ ..... ١٨٥٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ٧ ..... ص : ١٣٢ ..... ١٨٥٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ٨ ..... ص : ١٣٢ ..... ١٨٥٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ٩ ..... ص : ١٣٢ ..... ١٨٥٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٠ ..... ص : ١٣٣ ..... ١٨٥٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ١١ ..... ص : ١٣٣ ..... ١٨٥٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٢ ..... ص : ١٣٤ ..... ١٨٥٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٣ ..... ص : ١٣٤ ..... ١٨٥٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٤ ..... ص : ١٣٤ ..... ١٨٥٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٥ ..... ص : ١٣٤ ..... ١٨٥٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٦ ..... ص : ١٣٤ ..... ١٨٥٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٧ ..... ص : ١٣٤ ..... ١٨٥٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٨ ..... ص : ١٣٥ ..... ١٨٥٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٩ ..... ص : ١٣٥ ..... ١٨٥٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ٢٠ ..... ص : ١٣٥ ..... ١٨٥٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ٢١ ..... ص : ١٣٥ ..... ١٨٥٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ٢٢ ..... ص : ١٣٦ ..... ١٨٥٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ٢٣ ..... ص : ١٣٦ ..... ١٨٥٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ٢٤ ..... ص : ١٣٦ ..... ١٨٥٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ٢٥ ..... ص : ١٣٦ ..... ١٨٥٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ٢٦ ..... ص : ١٣٧ ..... ١٨٥٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ٢٧ ..... ص : ١٣٧ ..... ١٨٥٩

- سورة الصافات(٣٧): آية ٢٨ ..... ص : ١٣٧ ..... ١٨٥٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ٢٩ ..... ص : ١٣٧ ..... ١٨٥٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ٣٠ ..... ص : ١٣٧ ..... ١٨٦٠
- سورة الصافات(٣٧): آية ٣١ ..... ص : ١٣٨ ..... ١٨٦٠
- سورة الصافات(٣٧): آية ٣٢ ..... ص : ١٣٨ ..... ١٨٦٠
- سورة الصافات(٣٧): آية ٣٣ ..... ص : ١٣٨ ..... ١٨٦٠
- سورة الصافات(٣٧): آية ٣٤ ..... ص : ١٣٨ ..... ١٨٦٠
- سورة الصافات(٣٧): آية ٣٥ ..... ص : ١٣٩ ..... ١٨٦١
- سورة الصافات(٣٧): آية ٣٦ ..... ص : ١٣٩ ..... ١٨٦١
- سورة الصافات(٣٧): آية ٣٧ ..... ص : ١٣٩ ..... ١٨٦١
- سورة الصافات(٣٧): آية ٣٨ ..... ص : ١٣٩ ..... ١٨٦١
- سورة الصافات(٣٧): آية ٣٩ ..... ص : ١٣٩ ..... ١٨٦١
- سورة الصافات(٣٧): آية ٤٠ ..... ص : ١٤٠ ..... ١٨٦٢
- سورة الصافات(٣٧): آية ٤١ ..... ص : ١٤٠ ..... ١٨٦٢
- سورة الصافات(٣٧): آية ٤٢ ..... ص : ١٤٠ ..... ١٨٦٢
- سورة الصافات(٣٧): آية ٤٣ ..... ص : ١٤٠ ..... ١٨٦٢
- سورة الصافات(٣٧): آية ٤٤ ..... ص : ١٤١ ..... ١٨٦٢
- سورة الصافات(٣٧): آية ٤٥ ..... ص : ١٤١ ..... ١٨٦٣
- سورة الصافات(٣٧): آية ٤٦ ..... ص : ١٤١ ..... ١٨٦٣
- سورة الصافات(٣٧): آية ٤٧ ..... ص : ١٤١ ..... ١٨٦٣
- سورة الصافات(٣٧): آية ٤٨ ..... ص : ١٤١ ..... ١٨٦٣
- سورة الصافات(٣٧): آية ٤٩ ..... ص : ١٤١ ..... ١٨٦٣
- سورة الصافات(٣٧): آية ٥٠ ..... ص : ١٤٢ ..... ١٨٦٤
- سورة الصافات(٣٧): آية ٥١ ..... ص : ١٤٢ ..... ١٨٦٤
- سورة الصافات(٣٧): آية ٥٢ ..... ص : ١٤٢ ..... ١٨٦٤
- سورة الصافات(٣٧): آية ٥٣ ..... ص : ١٤٢ ..... ١٨٦٤

سورة الصافات(٣٧): آية ٥٤ ..... ص : ١٤٢ ..... ١٨٤٤

سورة الصافات(٣٧): آية ٥٥ ..... ص : ١٤٢ ..... ١٨٤٤

سورة الصافات(٣٧): آية ٥٦ ..... ص : ١٤٣ ..... ١٨٤٤

سورة الصافات(٣٧): آية ٥٧ ..... ص : ١٤٣ ..... ١٨٤٥

سورة الصافات(٣٧): آية ٥٨ ..... ص : ١٤٣ ..... ١٨٤٥

سورة الصافات(٣٧): آية ٥٩ ..... ص : ١٤٣ ..... ١٨٤٥

سورة الصافات(٣٧): آية ٦٠ ..... ص : ١٤٣ ..... ١٨٤٥

سورة الصافات(٣٧): آية ٦١ ..... ص : ١٤٣ ..... ١٨٤٥

سورة الصافات(٣٧): آية ٦٢ ..... ص : ١٤٤ ..... ١٨٤٦

سورة الصافات(٣٧): آية ٦٣ ..... ص : ١٤٤ ..... ١٨٤٦

سورة الصافات(٣٧): آية ٦٤ ..... ص : ١٤٤ ..... ١٨٤٦

سورة الصافات(٣٧): آية ٦٥ ..... ص : ١٤٤ ..... ١٨٤٦

سورة الصافات(٣٧): آية ٦٦ ..... ص : ١٤٤ ..... ١٨٤٦

سورة الصافات(٣٧): آية ٦٧ ..... ص : ١٤٥ ..... ١٨٤٧

سورة الصافات(٣٧): آية ٦٨ ..... ص : ١٤٥ ..... ١٨٤٧

سورة الصافات(٣٧): آية ٦٩ ..... ص : ١٤٥ ..... ١٨٤٧

سورة الصافات(٣٧): آية ٧٠ ..... ص : ١٤٥ ..... ١٨٤٧

سورة الصافات(٣٧): آية ٧١ ..... ص : ١٤٥ ..... ١٨٤٧

سورة الصافات(٣٧): آية ٧٢ ..... ص : ١٤٥ ..... ١٨٤٧

سورة الصافات(٣٧): آية ٧٣ ..... ص : ١٤٦ ..... ١٨٤٨

سورة الصافات(٣٧): آية ٧٤ ..... ص : ١٤٦ ..... ١٨٤٨

سورة الصافات(٣٧): آية ٧٥ ..... ص : ١٤٦ ..... ١٨٤٨

سورة الصافات(٣٧): آية ٧٦ ..... ص : ١٤٦ ..... ١٨٤٨

سورة الصافات(٣٧): آية ٧٧ ..... ص : ١٤٦ ..... ١٨٤٨

سورة الصافات(٣٧): آية ٧٨ ..... ص : ١٤٦ ..... ١٨٤٨

سورة الصافات(٣٧): آية ٧٩ ..... ص : ١٤٧ ..... ١٨٤٩

- سورة الصافات(٣٧): آية ٨٠ ..... ص : ١٤٧ ..... ١٨٦٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ٨١ ..... ص : ١٤٧ ..... ١٨٦٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ٨٢ ..... ص : ١٤٧ ..... ١٨٦٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ٨٣ ..... ص : ١٤٧ ..... ١٨٦٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ٨٤ ..... ص : ١٤٨ ..... ١٨٧٠
- سورة الصافات(٣٧): آية ٨٥ ..... ص : ١٤٨ ..... ١٨٧٠
- سورة الصافات(٣٧): آية ٨٦ ..... ص : ١٤٨ ..... ١٨٧٠
- سورة الصافات(٣٧): آية ٨٧ ..... ص : ١٤٨ ..... ١٨٧٠
- سورة الصافات(٣٧): آية ٨٨ ..... ص : ١٤٨ ..... ١٨٧٠
- سورة الصافات(٣٧): آية ٨٩ ..... ص : ١٤٩ ..... ١٨٧١
- سورة الصافات(٣٧): آية ٩٠ ..... ص : ١٤٩ ..... ١٨٧١
- سورة الصافات(٣٧): آية ٩١ ..... ص : ١٤٩ ..... ١٨٧١
- سورة الصافات(٣٧): آية ٩٢ ..... ص : ١٤٩ ..... ١٨٧١
- سورة الصافات(٣٧): آية ٩٣ ..... ص : ١٤٩ ..... ١٨٧١
- سورة الصافات(٣٧): آية ٩٤ ..... ص : ١٤٩ ..... ١٨٧١
- سورة الصافات(٣٧): آية ٩٥ ..... ص : ١٥٠ ..... ١٨٧٢
- سورة الصافات(٣٧): آية ٩٦ ..... ص : ١٥٠ ..... ١٨٧٢
- سورة الصافات(٣٧): آية ٩٧ ..... ص : ١٥٠ ..... ١٨٧٢
- سورة الصافات(٣٧): آية ٩٨ ..... ص : ١٥٠ ..... ١٨٧٢
- سورة الصافات(٣٧): آية ٩٩ ..... ص : ١٥١ ..... ١٨٧٢
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٠٠ ..... ص : ١٥١ ..... ١٨٧٣
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٠١ ..... ص : ١٥١ ..... ١٨٧٣
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٠٢ ..... ص : ١٥١ ..... ١٨٧٣
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٠٣ ..... ص : ١٥٢ ..... ١٨٧٤
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٠٤ ..... ص : ١٥٣ ..... ١٨٧٤
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٠٥ ..... ص : ١٥٤ ..... ١٨٧٤

- سورة الصافات(٣٧): آية ١٠٦ ..... ص : ١٥٤ ----- ١٨٧٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٠٧ ..... ص : ١٥٤ ----- ١٨٧٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٠٨ ..... ص : ١٥٤ ----- ١٨٧٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٠٩ ..... ص : ١٥٤ ----- ١٨٧٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ١١٠ ..... ص : ١٥٤ ----- ١٨٧٥
- اشاره ١٨٧٥
- ذبيح الله كيست؟ ..... ص : ١٥٥ ----- ١٨٧٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١١١ ..... ص : ١٥٥ ----- ١٨٧٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١١٢ ..... ص : ١٥٥ ----- ١٨٧٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١١٣ ..... ص : ١٥٥ ----- ١٨٧٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١١٤ ..... ص : ١٥٦ ----- ١٨٧٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١١٥ ..... ص : ١٥٦ ----- ١٨٧٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١١٦ ..... ص : ١٥٦ ----- ١٨٧٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١١٧ ..... ص : ١٥٦ ----- ١٨٧٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١١٨ ..... ص : ١٥٧ ----- ١٨٧٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١١٩ ..... ص : ١٥٧ ----- ١٨٧٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٢٠ ..... ص : ١٥٧ ----- ١٨٧٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٢١ ..... ص : ١٥٧ ----- ١٨٧٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٢٢ ..... ص : ١٥٧ ----- ١٨٧٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٢٣ ..... ص : ١٥٨ ----- ١٨٧٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٢٤ ..... ص : ١٥٨ ----- ١٨٧٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٢٥ ..... ص : ١٥٨ ----- ١٨٧٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٢٦ ..... ص : ١٥٨ ----- ١٨٧٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٢٧ ..... ص : ١٥٨ ----- ١٨٧٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٢٨ ..... ص : ١٥٨ ----- ١٨٧٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٢٩ ..... ص : ١٥٩ ----- ١٨٧٩

١٨٧٩	سورة الصافات(٣٧): آية ١٣٠ ..... ص : ١٥٩
١٨٨٠	سورة الصافات(٣٧): آية ١٣١ ..... ص : ١٥٩
١٨٨٠	سورة الصافات(٣٧): آية ١٣٢ ..... ص : ١٥٩
١٨٨٠	سورة الصافات(٣٧): آية ١٣٣ ..... ص : ١٥٩
١٨٨٠	سورة الصافات(٣٧): آية ١٣٤ ..... ص : ١٥٩
١٨٨٠	سورة الصافات(٣٧): آية ١٣٥ ..... ص : ١٦٠
١٨٨٠	سورة الصافات(٣٧): آية ١٣٦ ..... ص : ١٦٠
١٨٨٠	سورة الصافات(٣٧): آية ١٣٧ ..... ص : ١٦٠
١٨٨١	سورة الصافات(٣٧): آية ١٣٨ ..... ص : ١٦٠
١٨٨١	سورة الصافات(٣٧): آية ١٣٩ ..... ص : ١٦٠
١٨٨١	سورة الصافات(٣٧): آية ١٤٠ ..... ص : ١٦١
١٨٨١	سورة الصافات(٣٧): آية ١٤١ ..... ص : ١٦١
١٨٨٢	سورة الصافات(٣٧): آية ١٤٢ ..... ص : ١٦١
١٨٨٢	سورة الصافات(٣٧): آية ١٤٣ ..... ص : ١٦١
١٨٨٢	سورة الصافات(٣٧): آية ١٤٤ ..... ص : ١٦٢
١٨٨٢	سورة الصافات(٣٧): آية ١٤٥ ..... ص : ١٦٢
١٨٨٢	سورة الصافات(٣٧): آية ١٤٦ ..... ص : ١٦٢
١٨٨٣	سورة الصافات(٣٧): آية ١٤٧ ..... ص : ١٦٢
١٨٨٣	سورة الصافات(٣٧): آية ١٤٨ ..... ص : ١٦٣
١٨٨٣	اشاره
١٨٨٣	درسهای بزرگ: ..... ص : ١٦٣
١٨٨٤	سورة الصافات(٣٧): آية ١٤٩ ..... ص : ١٦٣
١٨٨٤	سورة الصافات(٣٧): آية ١٥٠ ..... ص : ١٦٤
١٨٨٤	سورة الصافات(٣٧): آية ١٥١ ..... ص : ١٦٤
١٨٨٤	سورة الصافات(٣٧): آية ١٥٢ ..... ص : ١٦٤
١٨٨٥	سورة الصافات(٣٧): آية ١٥٣ ..... ص : ١٦٤

- سورة الصافات(٣٧): آية ١٥٤ ..... ص : ١٦٤ ----- ١٨٨٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٥٥ ..... ص : ١٦٥ ----- ١٨٨٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٥٦ ..... ص : ١٦٥ ----- ١٨٨٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٥٧ ..... ص : ١٦٥ ----- ١٨٨٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٥٨ ..... ص : ١٦٥ ----- ١٨٨٥
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٥٩ ..... ص : ١٦٦ ----- ١٨٨٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٦٠ ..... ص : ١٦٦ ----- ١٨٨٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٦١ ..... ص : ١٦٦ ----- ١٨٨٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٦٢ ..... ص : ١٦٦ ----- ١٨٨٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٦٣ ..... ص : ١٦٦ ----- ١٨٨٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٦٤ ..... ص : ١٦٦ ----- ١٨٨٦
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٦٥ ..... ص : ١٦٦ ----- ١٨٨٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٦٦ ..... ص : ١٦٧ ----- ١٨٨٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٦٧ ..... ص : ١٦٧ ----- ١٨٨٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٦٨ ..... ص : ١٦٧ ----- ١٨٨٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٦٩ ..... ص : ١٦٧ ----- ١٨٨٧
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٧٠ ..... ص : ١٦٧ ----- ١٨٨٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٧١ ..... ص : ١٦٨ ----- ١٨٨٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٧٢ ..... ص : ١٦٨ ----- ١٨٨٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٧٣ ..... ص : ١٦٨ ----- ١٨٨٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٧٤ ..... ص : ١٦٨ ----- ١٨٨٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٧٥ ..... ص : ١٦٨ ----- ١٨٨٨
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٧٦ ..... ص : ١٦٨ ----- ١٨٨٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٧٧ ..... ص : ١٦٩ ----- ١٨٨٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٧٨ ..... ص : ١٦٩ ----- ١٨٨٩
- سورة الصافات(٣٧): آية ١٧٩ ..... ص : ١٦٩ ----- ١٨٨٩

١٨٨٩	سورة الصافات(٣٧): آية ١٨٠ ..... ص : ١٦٩
١٨٩٠	سورة الصافات(٣٧): آية ١٨١ ..... ص : ١٦٩
١٨٩٠	سورة الصافات(٣٧): آية ١٨٢ ..... ص : ١٧٠
١٨٩٠	سوره ص [٣٨] ..... ص : ١٧١
١٨٩٠	اشاره
١٨٩٠	محتواى سوره: ..... ص : ١٧١
١٨٩١	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ١٧٢
١٨٩١	سورة ص(٣٨): آية ١ ..... ص : ١٧١
١٨٩١	اشاره
١٨٩١	شأن نزول: ..... ص : ١٧١
١٨٩٢	تفسير: ..... ص : ١٧٣
١٨٩٢	سورة ص(٣٨): آية ٢ ..... ص : ١٧٣
١٨٩٢	سورة ص(٣٨): آية ٣ ..... ص : ١٧٣
١٨٩٣	سورة ص(٣٨): آية ٤ ..... ص : ١٧٤
١٨٩٣	اشاره
١٨٩٣	شأن نزول: ..... ص : ١٧٤
١٨٩٣	تفسير: ..... ص : ١٧٥
١٨٩٤	سورة ص(٣٨): آية ٥ ..... ص : ١٧٥
١٨٩٤	سورة ص(٣٨): آية ٦ ..... ص : ١٧٥
١٨٩٤	سورة ص(٣٨): آية ٧ ..... ص : ١٧٦
١٨٩٥	سورة ص(٣٨): آية ٨ ..... ص : ١٧٦
١٨٩٥	سورة ص(٣٨): آية ٩ ..... ص : ١٧٧
١٨٩٥	سورة ص(٣٨): آية ١٠ ..... ص : ١٧٧
١٨٩٥	سورة ص(٣٨): آية ١١ ..... ص : ١٧٧
١٨٩٦	سورة ص(٣٨): آية ١٢ ..... ص : ١٧٨
١٨٩٦	سورة ص(٣٨): آية ١٣ ..... ص : ١٧٨

١٨٩٦	سورة ص(٣٨): آية ١٤ ..... ص : ١٧٨
١٨٩٦	سورة ص(٣٨): آية ١٥ ..... ص : ١٧٨
١٨٩٧	سورة ص(٣٨): آية ١٦ ..... ص : ١٧٩
١٨٩٧	سورة ص(٣٨): آية ١٧ ..... ص : ١٧٩
١٨٩٧	سورة ص(٣٨): آية ١٨ ..... ص : ١٨٠
١٨٩٧	سورة ص(٣٨): آية ١٩ ..... ص : ١٨٠
١٨٩٨	سورة ص(٣٨): آية ٢٠ ..... ص : ١٨٠
١٨٩٨	سورة ص(٣٨): آية ٢١ ..... ص : ١٨٠
١٨٩٨	سورة ص(٣٨): آية ٢٢ ..... ص : ١٨١
١٨٩٩	سورة ص(٣٨): آية ٢٣ ..... ص : ١٨١
١٨٩٩	سورة ص(٣٨): آية ٢٤ ..... ص : ١٨١
١٨٩٩	سورة ص(٣٨): آية ٢٥ ..... ص : ١٨٢
١٩٠٠	سورة ص(٣٨): آية ٢٦ ..... ص : ١٨٣
١٩٠٠	سورة ص(٣٨): آية ٢٧ ..... ص : ١٨٣
١٩٠٠	سورة ص(٣٨): آية ٢٨ ..... ص : ١٨٤
١٩٠١	سورة ص(٣٨): آية ٢٩ ..... ص : ١٨٤
١٩٠١	سورة ص(٣٨): آية ٣٠ ..... ص : ١٨٤
١٩٠١	سورة ص(٣٨): آية ٣١ ..... ص : ١٨٥
١٩٠١	سورة ص(٣٨): آية ٣٢ ..... ص : ١٨٥
١٩٠٢	سورة ص(٣٨): آية ٣٣ ..... ص : ١٨٥
١٩٠٢	سورة ص(٣٨): آية ٣٤ ..... ص : ١٨٦
١٩٠٢	سورة ص(٣٨): آية ٣٥ ..... ص : ١٨٦
١٩٠٣	سورة ص(٣٨): آية ٣٦ ..... ص : ١٨٧
١٩٠٣	سورة ص(٣٨): آية ٣٧ ..... ص : ١٨٧
١٩٠٣	سورة ص(٣٨): آية ٣٨ ..... ص : ١٨٧
١٩٠٣	سورة ص(٣٨): آية ٣٩ ..... ص : ١٨٨

- سورة ص(۳۸): آية ۴۰ ..... ص : ۱۸۸ ----- ۱۹۰۴
- سورة ص(۳۸): آية ۴۱ ..... ص : ۱۸۸ ----- ۱۹۰۴
- سورة ص(۳۸): آية ۴۲ ..... ص : ۱۹۰ ----- ۱۹۰۵
- سورة ص(۳۸): آية ۴۳ ..... ص : ۱۹۰ ----- ۱۹۰۵
- سورة ص(۳۸): آية ۴۴ ..... ص : ۱۹۰ ----- ۱۹۰۵
- سورة ص(۳۸): آية ۴۵ ..... ص : ۱۹۱ ----- ۱۹۰۶
- سورة ص(۳۸): آية ۴۶ ..... ص : ۱۹۲ ----- ۱۹۰۶
- سورة ص(۳۸): آية ۴۷ ..... ص : ۱۹۲ ----- ۱۹۰۶
- سورة ص(۳۸): آية ۴۸ ..... ص : ۱۹۲ ----- ۱۹۰۶
- سورة ص(۳۸): آية ۴۹ ..... ص : ۱۹۳ ----- ۱۹۰۷
- سورة ص(۳۸): آية ۵۰ ..... ص : ۱۹۳ ----- ۱۹۰۷
- سورة ص(۳۸): آية ۵۱ ..... ص : ۱۹۳ ----- ۱۹۰۸
- سورة ص(۳۸): آية ۵۲ ..... ص : ۱۹۳ ----- ۱۹۰۸
- سورة ص(۳۸): آية ۵۳ ..... ص : ۱۹۴ ----- ۱۹۰۸
- سورة ص(۳۸): آية ۵۴ ..... ص : ۱۹۴ ----- ۱۹۰۸
- سورة ص(۳۸): آية ۵۵ ..... ص : ۱۹۴ ----- ۱۹۰۸
- سورة ص(۳۸): آية ۵۶ ..... ص : ۱۹۴ ----- ۱۹۰۸
- سورة ص(۳۸): آية ۵۷ ..... ص : ۱۹۴ ----- ۱۹۰۹
- سورة ص(۳۸): آية ۵۸ ..... ص : ۱۹۵ ----- ۱۹۰۹
- سورة ص(۳۸): آية ۵۹ ..... ص : ۱۹۵ ----- ۱۹۰۹
- سورة ص(۳۸): آية ۶۰ ..... ص : ۱۹۵ ----- ۱۹۰۹
- سورة ص(۳۸): آية ۶۱ ..... ص : ۱۹۵ ----- ۱۹۰۹
- سورة ص(۳۸): آية ۶۲ ..... ص : ۱۹۶ ----- ۱۹۱۰
- سورة ص(۳۸): آية ۶۳ ..... ص : ۱۹۶ ----- ۱۹۱۰
- سورة ص(۳۸): آية ۶۴ ..... ص : ۱۹۶ ----- ۱۹۱۰
- سورة ص(۳۸): آية ۶۵ ..... ص : ۱۹۷ ----- ۱۹۱۱

سورة ص(۳۸): آية ۶۶ ..... ص : ۱۹۷	۱۹۱۱
سورة ص(۳۸): آية ۶۷ ..... ص : ۱۹۸	۱۹۱۱
سورة ص(۳۸): آية ۶۸ ..... ص : ۱۹۸	۱۹۱۱
سورة ص(۳۸): آية ۶۹ ..... ص : ۱۹۸	۱۹۱۱
سورة ص(۳۸): آية ۷۰ ..... ص : ۱۹۸	۱۹۱۲
سورة ص(۳۸): آية ۷۱ ..... ص : ۱۹۸	۱۹۱۲
سورة ص(۳۸): آية ۷۲ ..... ص : ۱۹۸	۱۹۱۲
سورة ص(۳۸): آية ۷۳ ..... ص : ۱۹۸	۱۹۱۲
سورة ص(۳۸): آية ۷۴ ..... ص : ۱۹۹	۱۹۱۲
سورة ص(۳۸): آية ۷۵ ..... ص : ۱۹۹	۱۹۱۳
سورة ص(۳۸): آية ۷۶ ..... ص : ۱۹۹	۱۹۱۳
سورة ص(۳۸): آية ۷۷ ..... ص : ۲۰۰	۱۹۱۳
سورة ص(۳۸): آية ۷۸ ..... ص : ۲۰۰	۱۹۱۳
سورة ص(۳۸): آية ۷۹ ..... ص : ۲۰۰	۱۹۱۴
سورة ص(۳۸): آية ۸۰ ..... ص : ۲۰۱	۱۹۱۴
سورة ص(۳۸): آية ۸۱ ..... ص : ۲۰۰	۱۹۱۴
سورة ص(۳۸): آية ۸۲ ..... ص : ۲۰۰	۱۹۱۴
سورة ص(۳۸): آية ۸۳ ..... ص : ۲۰۰	۱۹۱۵
سورة ص(۳۸): آية ۸۴ ..... ص : ۲۰۲	۱۹۱۵
سورة ص(۳۸): آية ۸۵ ..... ص : ۲۰۲	۱۹۱۵
سورة ص(۳۸): آية ۸۶ ..... ص : ۲۰۲	۱۹۱۵
سورة ص(۳۸): آية ۸۷ ..... ص : ۲۰۳	۱۹۱۶
سورة ص(۳۸): آية ۸۸ ..... ص : ۲۰۳	۱۹۱۶
سوره زمر [۳۹] ..... ص : ۲۰۵	۱۹۱۶
اشاره	۱۹۱۶
محتواى سوره: ..... ص : ۲۰۵	۱۹۱۶

١٩١٧	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٠٦
١٩١٧	سورة الزمر(٣٩): آية ١ ..... ص : ٢٠٦
١٩١٧	سورة الزمر(٣٩): آية ٢ ..... ص : ٢٠٦
١٩١٨	سورة الزمر(٣٩): آية ٣ ..... ص : ٢٠٧
١٩١٩	سورة الزمر(٣٩): آية ٤ ..... ص : ٢٠٨
١٩١٩	سورة الزمر(٣٩): آية ٥ ..... ص : ٢٠٩
١٩٢٠	سورة الزمر(٣٩): آية ٦ ..... ص : ٢١٠
١٩٢١	سورة الزمر(٣٩): آية ٧ ..... ص : ٢١١
١٩٢١	سورة الزمر(٣٩): آية ٨ ..... ص : ٢١٢
١٩٢٢	سورة الزمر(٣٩): آية ٩ ..... ص : ٢١٣
١٩٢٣	سورة الزمر(٣٩): آية ١٠ ..... ص : ٢١٤
١٩٢٤	سورة الزمر(٣٩): آية ١١ ..... ص : ٢١٦
١٩٢٤	سورة الزمر(٣٩): آية ١٢ ..... ص : ٢١٦
١٩٢٤	سورة الزمر(٣٩): آية ١٣ ..... ص : ٢١٦
١٩٢٤	سورة الزمر(٣٩): آية ١٤ ..... ص : ٢١٦
١٩٢٤	سورة الزمر(٣٩): آية ١٥ ..... ص : ٢١٦
١٩٢٥	سورة الزمر(٣٩): آية ١٦ ..... ص : ٢١٧
١٩٢٥	سورة الزمر(٣٩): آية ١٧ ..... ص : ٢١٧
١٩٢٥	سورة الزمر(٣٩): آية ١٨ ..... ص : ٢١٨
١٩٢٥	سورة الزمر(٣٩): آية ١٩ ..... ص : ٢١٨
١٩٢٦	سورة الزمر(٣٩): آية ٢٠ ..... ص : ٢١٨
١٩٢٦	سورة الزمر(٣٩): آية ٢١ ..... ص : ٢١٩
١٩٢٧	سورة الزمر(٣٩): آية ٢٢ ..... ص : ٢٢٠
١٩٢٧	سورة الزمر(٣٩): آية ٢٣ ..... ص : ٢٢١
١٩٢٧	اشاره
١٩٢٧	شأن نزول: ..... ص : ٢٢١

١٩٢٨	تفسير: ..... ص : ٢٢١
١٩٢٩	سورة الزمر(٣٩): آية ٢٤ ..... ص : ٢٢٣
١٩٢٩	سورة الزمر(٣٩): آية ٢٥ ..... ص : ٢٢٣
١٩٢٩	سورة الزمر(٣٩): آية ٢٦ ..... ص : ٢٢٣
١٩٢٩	سورة الزمر(٣٩): آية ٢٧ ..... ص : ٢٢٤
١٩٣٠	سورة الزمر(٣٩): آية ٢٨ ..... ص : ٢٢٤
١٩٣٠	سورة الزمر(٣٩): آية ٢٩ ..... ص : ٢٢٤
١٩٣٠	سورة الزمر(٣٩): آية ٣٠ ..... ص : ٢٢٥
١٩٣١	سورة الزمر(٣٩): آية ٣١ ..... ص : ٢٢٥
١٩٣١	أغاز جزء ٢٤ قرآن مجيد ..... ص : ٢٢٥
١٩٣١	ادامه سوره زمر ..... ص : ٢٢٥
١٩٣١	سورة الزمر(٣٩): آية ٣٢ ..... ص : ٢٢٥
١٩٣٢	سورة الزمر(٣٩): آية ٣٣ ..... ص : ٢٢٦
١٩٣٢	سورة الزمر(٣٩): آية ٣٤ ..... ص : ٢٢٦
١٩٣٢	سورة الزمر(٣٩): آية ٣٥ ..... ص : ٢٢٦
١٩٣٢	سورة الزمر(٣٩): آية ٣٦ ..... ص : ٢٢٧
١٩٣٢	اشاره
١٩٣٢	شأن نزول: ..... ص : ٢٢٧
١٩٣٣	تفسير: ..... ص : ٢٢٧
١٩٣٣	سورة الزمر(٣٩): آية ٣٧ ..... ص : ٢٢٨
١٩٣٣	اشاره
١٩٣٤	هدايت و ضلالت از سوى خداست! ..... ص : ٢٢٨
١٩٣٥	سورة الزمر(٣٩): آية ٣٨ ..... ص : ٢٣١
١٩٣٦	سورة الزمر(٣٩): آية ٣٩ ..... ص : ٢٣٢
١٩٣٦	سورة الزمر(٣٩): آية ٤٠ ..... ص : ٢٣٢
١٩٣٦	سورة الزمر(٣٩): آية ٤١ ..... ص : ٢٣٢

- سورة الزمر(٣٩): آية ٤٢ ..... ص : ٢٣٣ ..... ١٩٣٦
- سورة الزمر(٣٩): آية ٤٣ ..... ص : ٢٣٣ ..... ١٩٣٧
- سورة الزمر(٣٩): آية ٤٤ ..... ص : ٢٣٤ ..... ١٩٣٧
- سورة الزمر(٣٩): آية ٤٥ ..... ص : ٢٣٤ ..... ١٩٣٧
- سورة الزمر(٣٩): آية ٤٦ ..... ص : ٢٣٥ ..... ١٩٣٨
- سورة الزمر(٣٩): آية ٤٧ ..... ص : ٢٣٥ ..... ١٩٣٨
- سورة الزمر(٣٩): آية ٤٨ ..... ص : ٢٣٥ ..... ١٩٣٨
- سورة الزمر(٣٩): آية ٤٩ ..... ص : ٢٣٥ ..... ١٩٣٩
- سورة الزمر(٣٩): آية ٥٠ ..... ص : ٢٣٦ ..... ١٩٣٩
- سورة الزمر(٣٩): آية ٥١ ..... ص : ٢٣٦ ..... ١٩٣٩
- سورة الزمر(٣٩): آية ٥٢ ..... ص : ٢٣٧ ..... ١٩٣٩
- سورة الزمر(٣٩): آية ٥٣ ..... ص : ٢٣٧ ..... ١٩٤٠
- سورة الزمر(٣٩): آية ٥٤ ..... ص : ٢٣٨ ..... ١٩٤٠
- سورة الزمر(٣٩): آية ٥٥ ..... ص : ٢٣٨ ..... ١٩٤١
- سورة الزمر(٣٩): آية ٥٦ ..... ص : ٢٣٩ ..... ١٩٤١
- سورة الزمر(٣٩): آية ٥٧ ..... ص : ٢٣٩ ..... ١٩٤١
- سورة الزمر(٣٩): آية ٥٨ ..... ص : ٢٣٩ ..... ١٩٤١
- سورة الزمر(٣٩): آية ٥٩ ..... ص : ٢٣٩ ..... ١٩٤٢
- سورة الزمر(٣٩): آية ٦٠ ..... ص : ٢٤٠ ..... ١٩٤٢
- سورة الزمر(٣٩): آية ٦١ ..... ص : ٢٤٠ ..... ١٩٤٢
- سورة الزمر(٣٩): آية ٦٢ ..... ص : ٢٤١ ..... ١٩٤٢
- سورة الزمر(٣٩): آية ٦٣ ..... ص : ٢٤١ ..... ١٩٤٣
- سورة الزمر(٣٩): آية ٦٤ ..... ص : ٢٤١ ..... ١٩٤٣
- سورة الزمر(٣٩): آية ٦٥ ..... ص : ٢٤٢ ..... ١٩٤٣
- سورة الزمر(٣٩): آية ٦٦ ..... ص : ٢٤٢ ..... ١٩٤٤
- سورة الزمر(٣٩): آية ٦٧ ..... ص : ٢٤٣ ..... ١٩٤٤

١٩٤٥	سورة الزمر(٣٩): آية ٦٨ ..... ص : ٢٤٤
١٩٤٥	سورة الزمر(٣٩): آية ٦٩ ..... ص : ٢٤٤
١٩٤٦	سورة الزمر(٣٩): آية ٧٠ ..... ص : ٢٤٦
١٩٤٦	سورة الزمر(٣٩): آية ٧١ ..... ص : ٢٤٦
١٩٤٧	سورة الزمر(٣٩): آية ٧٢ ..... ص : ٢٤٧
١٩٤٧	سورة الزمر(٣٩): آية ٧٣ ..... ص : ٢٤٨
١٩٤٨	سورة الزمر(٣٩): آية ٧٤ ..... ص : ٢٤٩
١٩٤٨	سورة الزمر(٣٩): آية ٧٥ ..... ص : ٢٤٩
١٩٤٩	سوره مؤمن «غافر» [٤٠] ..... ص : ٢٥١
١٩٤٩	اشاره
١٩٤٩	محتواى سوره: ..... ص : ٢٥١
١٩٥٠	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٥٢
١٩٥٠	سورة غافر(٤٠): آية ١ ..... ص : ٢٥٢
١٩٥٠	سورة غافر(٤٠): آية ٢ ..... ص : ٢٥٣
١٩٥١	سورة غافر(٤٠): آية ٣ ..... ص : ٢٥٣
١٩٥١	سورة غافر(٤٠): آية ٤ ..... ص : ٢٥٣
١٩٥١	سورة غافر(٤٠): آية ٥ ..... ص : ٢٥٤
١٩٥٢	سورة غافر(٤٠): آية ٦ ..... ص : ٢٥٥
١٩٥٢	سورة غافر(٤٠): آية ٧ ..... ص : ٢٥٥
١٩٥٣	سورة غافر(٤٠): آية ٨ ..... ص : ٢٥٦
١٩٥٣	سورة غافر(٤٠): آية ٩ ..... ص : ٢٥٦
١٩٥٣	سورة غافر(٤٠): آية ١٠ ..... ص : ٢٥٧
١٩٥٤	سورة غافر(٤٠): آية ١١ ..... ص : ٢٥٧
١٩٥٤	سورة غافر(٤٠): آية ١٢ ..... ص : ٢٥٨
١٩٥٤	سورة غافر(٤٠): آية ١٣ ..... ص : ٢٥٨
١٩٥٥	سورة غافر(٤٠): آية ١٤ ..... ص : ٢٥٩

- سورة غافر (٤٠): آية ١٥ ..... ص : ٢٥٩ ..... ١٩٥٥
- سورة غافر (٤٠): آية ١٦ ..... ص : ٢٦٠ ..... ١٩٥٦
- سورة غافر (٤٠): آية ١٧ ..... ص : ٢٦١ ..... ١٩٥٦
- سورة غافر (٤٠): آية ١٨ ..... ص : ٢٦٢ ..... ١٩٥٧
- سورة غافر (٤٠): آية ١٩ ..... ص : ٢٦٣ ..... ١٩٥٧
- سورة غافر (٤٠): آية ٢٠ ..... ص : ٢٦٣ ..... ١٩٥٨
- سورة غافر (٤٠): آية ٢١ ..... ص : ٢٦٣ ..... ١٩٥٨
- سورة غافر (٤٠): آية ٢٢ ..... ص : ٢٦٤ ..... ١٩٥٨
- سورة غافر (٤٠): آية ٢٣ ..... ص : ٢٦٥ ..... ١٩٥٩
- سورة غافر (٤٠): آية ٢٤ ..... ص : ٢٦٥ ..... ١٩٥٩
- سورة غافر (٤٠): آية ٢٥ ..... ص : ٢٦٥ ..... ١٩٥٩
- سورة غافر (٤٠): آية ٢٦ ..... ص : ٢٦٦ ..... ١٩٦٠
- سورة غافر (٤٠): آية ٢٧ ..... ص : ٢٦٦ ..... ١٩٦٠
- سورة غافر (٤٠): آية ٢٨ ..... ص : ٢٦٧ ..... ١٩٦٠
- سورة غافر (٤٠): آية ٢٩ ..... ص : ٢٦٨ ..... ١٩٦١
- سورة غافر (٤٠): آية ٣٠ ..... ص : ٢٦٨ ..... ١٩٦١
- سورة غافر (٤٠): آية ٣١ ..... ص : ٢٦٩ ..... ١٩٦٢
- سورة غافر (٤٠): آية ٣٢ ..... ص : ٢٦٩ ..... ١٩٦٢
- سورة غافر (٤٠): آية ٣٣ ..... ص : ٢٦٩ ..... ١٩٦٢
- سورة غافر (٤٠): آية ٣٤ ..... ص : ٢٧٠ ..... ١٩٦٣
- سورة غافر (٤٠): آية ٣٥ ..... ص : ٢٧١ ..... ١٩٦٣
- سورة غافر (٤٠): آية ٣٦ ..... ص : ٢٧١ ..... ١٩٦٤
- سورة غافر (٤٠): آية ٣٧ ..... ص : ٢٧١ ..... ١٩٦٤
- سورة غافر (٤٠): آية ٣٨ ..... ص : ٢٧٢ ..... ١٩٦٤
- سورة غافر (٤٠): آية ٣٩ ..... ص : ٢٧٢ ..... ١٩٦٥
- سورة غافر (٤٠): آية ٤٠ ..... ص : ٢٧٣ ..... ١٩٦٥

سورة غافر (٤٠): آية ٤١ ..... ص : ٢٧٣	١٩٦٥
سورة غافر (٤٠): آية ٤٢ ..... ص : ٢٧٤	١٩٦٥
سورة غافر (٤٠): آية ٤٣ ..... ص : ٢٧٤	١٩٦٦
سورة غافر (٤٠): آية ٤٤ ..... ص : ٢٧٤	١٩٦٦
سورة غافر (٤٠): آية ٤٥ ..... ص : ٢٧٥	١٩٦٦
سورة غافر (٤٠): آية ٤٦ ..... ص : ٢٧٥	١٩٦٦
سورة غافر (٤٠): آية ٤٧ ..... ص : ٢٧٥	١٩٦٧
سورة غافر (٤٠): آية ٤٨ ..... ص : ٢٧٦	١٩٦٧
سورة غافر (٤٠): آية ٤٩ ..... ص : ٢٧٦	١٩٦٧
سورة غافر (٤٠): آية ٥٠ ..... ص : ٢٧٦	١٩٦٧
سورة غافر (٤٠): آية ٥١ ..... ص : ٢٧٧	١٩٦٨
سورة غافر (٤٠): آية ٥٢ ..... ص : ٢٧٧	١٩٦٨
سورة غافر (٤٠): آية ٥٣ ..... ص : ٢٧٧	١٩٦٨
سورة غافر (٤٠): آية ٥٤ ..... ص : ٢٧٨	١٩٦٩
سورة غافر (٤٠): آية ٥٥ ..... ص : ٢٧٨	١٩٦٩
سورة غافر (٤٠): آية ٥٦ ..... ص : ٢٧٩	١٩٦٩
سورة غافر (٤٠): آية ٥٧ ..... ص : ٢٧٩	١٩٧٠
سورة غافر (٤٠): آية ٥٨ ..... ص : ٢٨٠	١٩٧٠
سورة غافر (٤٠): آية ٥٩ ..... ص : ٢٨٠	١٩٧١
سورة غافر (٤٠): آية ٦٠ ..... ص : ٢٨٠	١٩٧١
سورة غافر (٤٠): آية ٦١ ..... ص : ٢٨١	١٩٧١
سورة غافر (٤٠): آية ٦٢ ..... ص : ٢٨٢	١٩٧٢
سورة غافر (٤٠): آية ٦٣ ..... ص : ٢٨٢	١٩٧٢
سورة غافر (٤٠): آية ٦٤ ..... ص : ٢٨٢	١٩٧٢
سورة غافر (٤٠): آية ٦٥ ..... ص : ٢٨٤	١٩٧٣
سورة غافر (٤٠): آية ٦٦ ..... ص : ٢٨٤	١٩٧٣

١٩٧٤	سورة غافر (٤٠): آية ٦٧ ..... ص : ٢٨٥
١٩٧٥	سورة غافر (٤٠): آية ٦٨ ..... ص : ٢٨٦
١٩٧٥	سورة غافر (٤٠): آية ٦٩ ..... ص : ٢٨٧
١٩٧٥	سورة غافر (٤٠): آية ٧٠ ..... ص : ٢٨٧
١٩٧٥	سورة غافر (٤٠): آية ٧١ ..... ص : ٢٨٧
١٩٧٦	سورة غافر (٤٠): آية ٧٢ ..... ص : ٢٨٧
١٩٧٦	سورة غافر (٤٠): آية ٧٣ ..... ص : ٢٨٧
١٩٧٦	سورة غافر (٤٠): آية ٧٤ ..... ص : ٢٨٧
١٩٧٦	سورة غافر (٤٠): آية ٧٥ ..... ص : ٢٨٨
١٩٧٧	سورة غافر (٤٠): آية ٧٦ ..... ص : ٢٨٨
١٩٧٧	سورة غافر (٤٠): آية ٧٧ ..... ص : ٢٨٩
١٩٧٧	سورة غافر (٤٠): آية ٧٨ ..... ص : ٢٨٩
١٩٧٨	سورة غافر (٤٠): آية ٧٩ ..... ص : ٢٩٠
١٩٧٨	سورة غافر (٤٠): آية ٨٠ ..... ص : ٢٩١
١٩٧٩	سورة غافر (٤٠): آية ٨١ ..... ص : ٢٩١
١٩٧٩	سورة غافر (٤٠): آية ٨٢ ..... ص : ٢٩٢
١٩٧٩	سورة غافر (٤٠): آية ٨٣ ..... ص : ٢٩٢
١٩٧٩	سورة غافر (٤٠): آية ٨٤ ..... ص : ٢٩٣
١٩٨٠	سورة غافر (٤٠): آية ٨٥ ..... ص : ٢٩٤
١٩٨٠	سوره فصلت [٤١] ..... ص : ٢٩٥
١٩٨٠	اشاره
١٩٨٠	محتواى سوره: ..... ص : ٢٩٥
١٩٨١	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٩٥
١٩٨١	سورة فصلت (٤١): آية ١ ..... ص : ٢٩٦
١٩٨٢	سورة فصلت (٤١): آية ٢ ..... ص : ٢٩٧
١٩٨٢	سورة فصلت (٤١): آية ٣ ..... ص : ٢٩٧

- سورة فصلت(٤١): آية ٤ ..... ص : ٢٩٧ ----- ١٩٨٢
- سورة فصلت(٤١): آية ٥ ..... ص : ٢٩٨ ----- ١٩٨٢
- سورة فصلت(٤١): آية ٦ ..... ص : ٢٩٨ ----- ١٩٨٣
- سورة فصلت(٤١): آية ٧ ..... ص : ٢٩٩ ----- ١٩٨٣
- سورة فصلت(٤١): آية ٨ ..... ص : ٢٩٩ ----- ١٩٨٣
- سورة فصلت(٤١): آية ٩ ..... ص : ٢٩٩ ----- ١٩٨٣
- سورة فصلت(٤١): آية ١٠ ..... ص : ٣٠٠ ----- ١٩٨٤
- سورة فصلت(٤١): آية ١١ ..... ص : ٣٠٠ ----- ١٩٨٤
- سورة فصلت(٤١): آية ١٢ ..... ص : ٣٠٠ ----- ١٩٨٤
- سورة فصلت(٤١): آية ١٣ ..... ص : ٣٠٢ ----- ١٩٨٥
- سورة فصلت(٤١): آية ١٤ ..... ص : ٣٠٢ ----- ١٩٨٥
- سورة فصلت(٤١): آية ١٥ ..... ص : ٣٠٢ ----- ١٩٨٦
- سورة فصلت(٤١): آية ١٦ ..... ص : ٣٠٣ ----- ١٩٨٦
- سورة فصلت(٤١): آية ١٧ ..... ص : ٣٠٤ ----- ١٩٨٦
- سورة فصلت(٤١): آية ١٨ ..... ص : ٣٠٤ ----- ١٩٨٧
- سورة فصلت(٤١): آية ١٩ ..... ص : ٣٠٤ ----- ١٩٨٧
- سورة فصلت(٤١): آية ٢٠ ..... ص : ٣٠٤ ----- ١٩٨٧
- سورة فصلت(٤١): آية ٢١ ..... ص : ٣٠٥ ----- ١٩٨٨
- سورة فصلت(٤١): آية ٢٢ ..... ص : ٣٠٥ ----- ١٩٨٨
- سورة فصلت(٤١): آية ٢٣ ..... ص : ٣٠٦ ----- ١٩٨٨
- سورة فصلت(٤١): آية ٢٤ ..... ص : ٣٠٦ ----- ١٩٨٨
- سورة فصلت(٤١): آية ٢٥ ..... ص : ٣٠٦ ----- ١٩٨٩
- سورة فصلت(٤١): آية ٢٦ ..... ص : ٣٠٧ ----- ١٩٨٩
- سورة فصلت(٤١): آية ٢٧ ..... ص : ٣٠٨ ----- ١٩٩٠
- سورة فصلت(٤١): آية ٢٨ ..... ص : ٣٠٨ ----- ١٩٩٠
- سورة فصلت(٤١): آية ٢٩ ..... ص : ٣٠٨ ----- ١٩٩٠

- سورة فصلت(٤١): آية ٣٠ ..... ص : ٣٠٩ ----- ١٩٩٠
- سورة فصلت(٤١): آية ٣١ ..... ص : ٣١٠ ----- ١٩٩١
- سورة فصلت(٤١): آية ٣٢ ..... ص : ٣١٠ ----- ١٩٩١
- سورة فصلت(٤١): آية ٣٣ ..... ص : ٣١٠ ----- ١٩٩٢
- سورة فصلت(٤١): آية ٣٤ ..... ص : ٣١١ ----- ١٩٩٢
- سورة فصلت(٤١): آية ٣٥ ..... ص : ٣١١ ----- ١٩٩٢
- سورة فصلت(٤١): آية ٣٦ ..... ص : ٣١٢ ----- ١٩٩٣
- سورة فصلت(٤١): آية ٣٧ ..... ص : ٣١٢ ----- ١٩٩٣
- سورة فصلت(٤١): آية ٣٨ ..... ص : ٣١٣ ----- ١٩٩٤
- سورة فصلت(٤١): آية ٣٩ ..... ص : ٣١٤ ----- ١٩٩٤
- سورة فصلت(٤١): آية ٤٠ ..... ص : ٣١٤ ----- ١٩٩٤
- سورة فصلت(٤١): آية ٤١ ..... ص : ٣١٥ ----- ١٩٩٥
- سورة فصلت(٤١): آية ٤٢ ..... ص : ٣١٦ ----- ١٩٩٥
- سورة فصلت(٤١): آية ٤٣ ..... ص : ٣١٦ ----- ١٩٩٦
- سورة فصلت(٤١): آية ٤٤ ..... ص : ٣١٧ ----- ١٩٩٦
- سورة فصلت(٤١): آية ٤٥ ..... ص : ٣١٨ ----- ١٩٩٧
- سورة فصلت(٤١): آية ٤٦ ..... ص : ٣١٨ ----- ١٩٩٧
- أغاز جزء ٢٥ قرآن مجيد ..... ص : ٣١٩ ----- ١٩٩٨
- ادامه سوره فصلت ..... ص : ٣١٩ ----- ١٩٩٨
- سورة فصلت(٤١): آية ٤٧ ..... ص : ٣١٩ ----- ١٩٩٨
- سورة فصلت(٤١): آية ٤٨ ..... ص : ٣٢٠ ----- ١٩٩٨
- سورة فصلت(٤١): آية ٤٩ ..... ص : ٣٢٠ ----- ١٩٩٨
- سورة فصلت(٤١): آية ٥٠ ..... ص : ٣٢٠ ----- ١٩٩٩
- سورة فصلت(٤١): آية ٥١ ..... ص : ٣٢١ ----- ١٩٩٩
- سورة فصلت(٤١): آية ٥٢ ..... ص : ٣٢٢ ----- ٢٠٠٠
- سورة فصلت(٤١): آية ٥٣ ..... ص : ٣٢٢ ----- ٢٠٠٠

٢٠٠١	سورة فصلت (٤١): آية ٥٤ ..... ص : ٣٢٣
٢٠٠١	سوره شوری [٤٢] ..... ص : ٣٢٥
٢٠٠١	اشاره
٢٠٠١	محتواى سوره: ..... ص : ٣٢٥
٢٠٠٢	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٣٢٥
٢٠٠٢	سورة الشورى(٤٢): الآيات ١ الى ٢ ..... ص : ٣٢٦
٢٠٠٢	سورة الشورى(٤٢): آية ٣ ..... ص : ٣٢٦
٢٠٠٢	سورة الشورى(٤٢): آية ٤ ..... ص : ٣٢٦
٢٠٠٢	سورة الشورى(٤٢): آية ٥ ..... ص : ٣٢٦
٢٠٠٣	سورة الشورى(٤٢): آية ٦ ..... ص : ٣٢٧
٢٠٠٣	سورة الشورى(٤٢): آية ٧ ..... ص : ٣٢٧
٢٠٠٤	سورة الشورى(٤٢): آية ٨ ..... ص : ٣٢٨
٢٠٠٤	سورة الشورى(٤٢): آية ٩ ..... ص : ٣٢٨
٢٠٠٤	سورة الشورى(٤٢): آية ١٠ ..... ص : ٣٢٩
٢٠٠٥	سورة الشورى(٤٢): آية ١١ ..... ص : ٣٢٩
٢٠٠٥	سورة الشورى(٤٢): آية ١٢ ..... ص : ٣٣٠
٢٠٠٦	سورة الشورى(٤٢): آية ١٣ ..... ص : ٣٣١
٢٠٠٦	سورة الشورى(٤٢): آية ١٤ ..... ص : ٣٣٢
٢٠٠٧	سورة الشورى(٤٢): آية ١٥ ..... ص : ٣٣٣
٢٠٠٨	سورة الشورى(٤٢): آية ١٦ ..... ص : ٣٣٥
٢٠٠٨	سورة الشورى(٤٢): آية ١٧ ..... ص : ٣٣٥
٢٠٠٩	سورة الشورى(٤٢): آية ١٨ ..... ص : ٣٣٦
٢٠٠٩	سورة الشورى(٤٢): آية ١٩ ..... ص : ٣٣٧
٢٠١٠	سورة الشورى(٤٢): آية ٢٠ ..... ص : ٣٣٧
٢٠١٠	سورة الشورى(٤٢): آية ٢١ ..... ص : ٣٣٨
٢٠١١	سورة الشورى(٤٢): آية ٢٢ ..... ص : ٣٣٩

٢٠١١	سورة الشورى(٤٢): آية ٢٣ ..... ص : ٣٣٩
٢٠١١	اشاره
٢٠١١	شأن نزول: ..... ص : ٣٣٩
٢٠١٢	تفسير: ..... ص : ٣٤٠
٢٠١٢	سورة الشورى(٤٢): آية ٢٤ ..... ص : ٣٤١
٢٠١٣	سورة الشورى(٤٢): آية ٢٥ ..... ص : ٣٤٢
٢٠١٣	سورة الشورى(٤٢): آية ٢٦ ..... ص : ٣٤٢
٢٠١٤	سورة الشورى(٤٢): آية ٢٧ ..... ص : ٣٤٢
٢٠١٤	اشاره
٢٠١٤	شأن نزول: ..... ص : ٣٤٢
٢٠١٤	تفسير: ..... ص : ٣٤٣
٢٠١٤	سورة الشورى(٤٢): آية ٢٨ ..... ص : ٣٤٣
٢٠١٥	سورة الشورى(٤٢): آية ٢٩ ..... ص : ٣٤٤
٢٠١٥	سورة الشورى(٤٢): آية ٣٠ ..... ص : ٣٤٤
٢٠١٥	سورة الشورى(٤٢): آية ٣١ ..... ص : ٣٤٥
٢٠١٦	سورة الشورى(٤٢): آية ٣٢ ..... ص : ٣٤٥
٢٠١٦	سورة الشورى(٤٢): آية ٣٣ ..... ص : ٣٤٥
٢٠١٦	سورة الشورى(٤٢): آية ٣٤ ..... ص : ٣٤٦
٢٠١٦	سورة الشورى(٤٢): آية ٣٥ ..... ص : ٣٤٦
٢٠١٧	سورة الشورى(٤٢): آية ٣٦ ..... ص : ٣٤٦
٢٠١٧	سورة الشورى(٤٢): آية ٣٧ ..... ص : ٣٤٧
٢٠١٨	سورة الشورى(٤٢): آية ٣٨ ..... ص : ٣٤٨
٢٠١٨	سورة الشورى(٤٢): آية ٣٩ ..... ص : ٣٤٨
٢٠١٨	سورة الشورى(٤٢): آية ٤٠ ..... ص : ٣٤٨
٢٠١٩	سورة الشورى(٤٢): آية ٤١ ..... ص : ٣٤٩
٢٠١٩	سورة الشورى(٤٢): آية ٤٢ ..... ص : ٣٤٩

سورة الشورى(۴۲): آية ۴۳ ..... ص : ۳۵۰	۲۰۱۹
سورة الشورى(۴۲): آية ۴۴ ..... ص : ۳۵۰	۲۰۱۹
سورة الشورى(۴۲): آية ۴۵ ..... ص : ۳۵۰	۲۰۲۰
سورة الشورى(۴۲): آية ۴۶ ..... ص : ۳۵۱	۲۰۲۰
سورة الشورى(۴۲): آية ۴۷ ..... ص : ۳۵۲	۲۰۲۰
سورة الشورى(۴۲): آية ۴۸ ..... ص : ۳۵۲	۲۰۲۱
سورة الشورى(۴۲): آية ۴۹ ..... ص : ۳۵۳	۲۰۲۱
سورة الشورى(۴۲): آية ۵۰ ..... ص : ۳۵۳	۲۰۲۱
سورة الشورى(۴۲): آية ۵۱ ..... ص : ۳۵۴	۲۰۲۲
اشاره	۲۰۲۲
شأن نزول: ..... ص : ۳۵۴	۲۰۲۲
تفسير: ..... ص : ۳۵۴	۲۰۲۲
سورة الشورى(۴۲): آية ۵۲ ..... ص : ۳۵۵	۲۰۲۳
سورة الشورى(۴۲): آية ۵۳ ..... ص : ۳۵۵	۲۰۲۳
اشاره	۲۰۲۳
پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله قبل از نبوت چه آئینی داشت؟ ..... ص : ۳۵۶	۲۰۲۴
سوره زخرف [۴۳] ..... ص : ۳۵۷	۲۰۲۴
اشاره	۲۰۲۴
محتوای سوره: ..... ص : ۳۵۷	۲۰۲۴
فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۳۵۸	۲۰۲۴
سورة الزخرف(۴۳): آية ۱ ..... ص : ۳۵۸	۲۰۲۵
سورة الزخرف(۴۳): آية ۲ ..... ص : ۳۵۸	۲۰۲۵
سورة الزخرف(۴۳): آية ۳ ..... ص : ۳۵۸	۲۰۲۵
سورة الزخرف(۴۳): آية ۴ ..... ص : ۳۵۹	۲۰۲۵
سورة الزخرف(۴۳): آية ۵ ..... ص : ۳۵۹	۲۰۲۶
سورة الزخرف(۴۳): آية ۶ ..... ص : ۳۵۹	۲۰۲۶

٢٠٢٦	سورة الزخرف(٤٣): آية ٧ ..... ص : ٣٥٩
٢٠٢٦	سورة الزخرف(٤٣): آية ٨ ..... ص : ٣٦٠
٢٠٢٦	سورة الزخرف(٤٣): آية ٩ ..... ص : ٣٦٠
٢٠٢٧	سورة الزخرف(٤٣): آية ١٠ ..... ص : ٣٦٠
٢٠٢٧	سورة الزخرف(٤٣): آية ١١ ..... ص : ٣٦١
٢٠٢٧	سورة الزخرف(٤٣): آية ١٢ ..... ص : ٣٦١
٢٠٢٨	سورة الزخرف(٤٣): آية ١٣ ..... ص : ٣٦٢
٢٠٢٨	سورة الزخرف(٤٣): آية ١٤ ..... ص : ٣٦٢
٢٠٢٨	سورة الزخرف(٤٣): آية ١٥ ..... ص : ٣٦٢
٢٠٢٨	سورة الزخرف(٤٣): آية ١٦ ..... ص : ٣٦٣
٢٠٢٩	سورة الزخرف(٤٣): آية ١٧ ..... ص : ٣٦٣
٢٠٢٩	سورة الزخرف(٤٣): آية ١٨ ..... ص : ٣٦٣
٢٠٢٩	سورة الزخرف(٤٣): آية ١٩ ..... ص : ٣٦٤
٢٠٢٩	سورة الزخرف(٤٣): آية ٢٠ ..... ص : ٣٦٤
٢٠٣٠	سورة الزخرف(٤٣): آية ٢١ ..... ص : ٣٦٥
٢٠٣٠	سورة الزخرف(٤٣): آية ٢٢ ..... ص : ٣٦٥
٢٠٣٠	سورة الزخرف(٤٣): آية ٢٣ ..... ص : ٣٦٥
٢٠٣١	سورة الزخرف(٤٣): آية ٢٤ ..... ص : ٣٦٥
٢٠٣١	سورة الزخرف(٤٣): آية ٢٥ ..... ص : ٣٦٦
٢٠٣١	سورة الزخرف(٤٣): آية ٢٦ ..... ص : ٣٦٦
٢٠٣٢	سورة الزخرف(٤٣): آية ٢٧ ..... ص : ٣٦٧
٢٠٣٢	سورة الزخرف(٤٣): آية ٢٨ ..... ص : ٣٦٧
٢٠٣٢	سورة الزخرف(٤٣): آية ٢٩ ..... ص : ٣٦٧
٢٠٣٢	سورة الزخرف(٤٣): آية ٣٠ ..... ص : ٣٦٨
٢٠٣٢	سورة الزخرف(٤٣): آية ٣١ ..... ص : ٣٦٨
٢٠٣٣	سورة الزخرف(٤٣): آية ٣٢ ..... ص : ٣٦٨

٢٠٣٣	سورة الزخرف(٤٣): آية ٣٣ ..... ص : ٣٦٩
٢٠٣٣	سورة الزخرف(٤٣): آية ٣٤ ..... ص : ٣٦٩
٢٠٣٤	سورة الزخرف(٤٣): آية ٣٥ ..... ص : ٣٦٩
٢٠٣٤	سورة الزخرف(٤٣): آية ٣٦ ..... ص : ٣٧٠
٢٠٣٤	سورة الزخرف(٤٣): آية ٣٧ ..... ص : ٣٧٠
٢٠٣٤	سورة الزخرف(٤٣): آية ٣٨ ..... ص : ٣٧٠
٢٠٣٥	سورة الزخرف(٤٣): آية ٣٩ ..... ص : ٣٧١
٢٠٣٥	سورة الزخرف(٤٣): آية ٤٠ ..... ص : ٣٧١
٢٠٣٥	سورة الزخرف(٤٣): آية ٤١ ..... ص : ٣٧١
٢٠٣٥	سورة الزخرف(٤٣): آية ٤٢ ..... ص : ٣٧١
٢٠٣٦	سورة الزخرف(٤٣): آية ٤٣ ..... ص : ٣٧٢
٢٠٣٦	سورة الزخرف(٤٣): آية ٤٤ ..... ص : ٣٧٢
٢٠٣٦	سورة الزخرف(٤٣): آية ٤٥ ..... ص : ٣٧٢
٢٠٣٦	سورة الزخرف(٤٣): آية ٤٦ ..... ص : ٣٧٢
٢٠٣٧	سورة الزخرف(٤٣): آية ٤٧ ..... ص : ٣٧٣
٢٠٣٧	سورة الزخرف(٤٣): آية ٤٨ ..... ص : ٣٧٣
٢٠٣٧	سورة الزخرف(٤٣): آية ٤٩ ..... ص : ٣٧٣
٢٠٣٧	سورة الزخرف(٤٣): آية ٥٠ ..... ص : ٣٧٤
٢٠٣٨	سورة الزخرف(٤٣): آية ٥١ ..... ص : ٣٧٤
٢٠٣٨	سورة الزخرف(٤٣): آية ٥٢ ..... ص : ٣٧٤
٢٠٣٨	سورة الزخرف(٤٣): آية ٥٣ ..... ص : ٣٧٥
٢٠٣٨	سورة الزخرف(٤٣): آية ٥٤ ..... ص : ٣٧٥
٢٠٣٩	سورة الزخرف(٤٣): آية ٥٥ ..... ص : ٣٧٦
٢٠٣٩	سورة الزخرف(٤٣): آية ٥٦ ..... ص : ٣٧٦
٢٠٣٩	سورة الزخرف(٤٣): آية ٥٧ ..... ص : ٣٧٦
٢٠٣٩	اشاره

٢٠٣٩	شأن نزول: ..... ص : ٣٧٦
٢٠٤٠	تفسير: ..... ص : ٣٧٧
٢٠٤٠	سورة الزخرف(٤٣): آية ٥٨ ..... ص : ٣٧٧
٢٠٤٠	سورة الزخرف(٤٣): آية ٥٩ ..... ص : ٣٧٨
٢٠٤١	سورة الزخرف(٤٣): آية ٦٠ ..... ص : ٣٧٨
٢٠٤١	سورة الزخرف(٤٣): آية ٦١ ..... ص : ٣٧٨
٢٠٤١	سورة الزخرف(٤٣): آية ٦٢ ..... ص : ٣٧٩
٢٠٤٢	سورة الزخرف(٤٣): آية ٦٣ ..... ص : ٣٧٩
٢٠٤٢	سورة الزخرف(٤٣): آية ٦٤ ..... ص : ٣٧٩
٢٠٤٢	سورة الزخرف(٤٣): آية ٦٥ ..... ص : ٣٨٠
٢٠٤٣	سورة الزخرف(٤٣): آية ٦٦ ..... ص : ٣٨٠
٢٠٤٣	سورة الزخرف(٤٣): آية ٦٧ ..... ص : ٣٨١
٢٠٤٣	سورة الزخرف(٤٣): آية ٦٨ ..... ص : ٣٨١
٢٠٤٣	سورة الزخرف(٤٣): آية ٦٩ ..... ص : ٣٨١
٢٠٤٤	سورة الزخرف(٤٣): آية ٧٠ ..... ص : ٣٨٢
٢٠٤٤	سورة الزخرف(٤٣): آية ٧١ ..... ص : ٣٨٢
٢٠٤٤	سورة الزخرف(٤٣): آية ٧٢ ..... ص : ٣٨٣
٢٠٤٤	سورة الزخرف(٤٣): آية ٧٣ ..... ص : ٣٨٣
٢٠٤٥	سورة الزخرف(٤٣): آية ٧٤ ..... ص : ٣٨٣
٢٠٤٥	سورة الزخرف(٤٣): آية ٧٥ ..... ص : ٣٨٣
٢٠٤٥	سورة الزخرف(٤٣): آية ٧٦ ..... ص : ٣٨٣
٢٠٤٥	سورة الزخرف(٤٣): آية ٧٧ ..... ص : ٣٨٤
٢٠٤٦	سورة الزخرف(٤٣): آية ٧٨ ..... ص : ٣٨٤
٢٠٤٦	سورة الزخرف(٤٣): آية ٧٩ ..... ص : ٣٨٤
٢٠٤٦	سورة الزخرف(٤٣): آية ٨٠ ..... ص : ٣٨٥
٢٠٤٦	سورة الزخرف(٤٣): آية ٨١ ..... ص : ٣٨٥

سورة الزخرف(۴۳): آية ۸۲ ..... ص : ۳۸۵	۲۰۴۷
سورة الزخرف(۴۳): آية ۸۳ ..... ص : ۳۸۵	۲۰۴۷
سورة الزخرف(۴۳): آية ۸۴ ..... ص : ۳۸۶	۲۰۴۷
سورة الزخرف(۴۳): آية ۸۵ ..... ص : ۳۸۶	۲۰۴۷
سورة الزخرف(۴۳): آية ۸۶ ..... ص : ۳۸۷	۲۰۴۸
سورة الزخرف(۴۳): آية ۸۷ ..... ص : ۳۸۷	۲۰۴۸
سورة الزخرف(۴۳): آية ۸۸ ..... ص : ۳۸۷	۲۰۴۸
سورة الزخرف(۴۳): آية ۸۹ ..... ص : ۳۸۸	۲۰۴۸
سوره دخان [۴۴] ..... ص : ۳۸۹	۲۰۴۹
اشاره	۲۰۴۹
محتواى سوره: ..... ص : ۳۸۹	۲۰۴۹
فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ۳۹۰	۲۰۴۹
سورة الدخان(۴۴): آية ۱ ..... ص : ۳۹۰	۲۰۵۰
سورة الدخان(۴۴): آية ۲ ..... ص : ۳۹۰	۲۰۵۰
سورة الدخان(۴۴): آية ۳ ..... ص : ۳۹۰	۲۰۵۰
سورة الدخان(۴۴): آية ۴ ..... ص : ۳۹۱	۲۰۵۰
سورة الدخان(۴۴): آية ۵ ..... ص : ۳۹۱	۲۰۵۱
سورة الدخان(۴۴): آية ۶ ..... ص : ۳۹۱	۲۰۵۱
سورة الدخان(۴۴): آية ۷ ..... ص : ۳۹۱	۲۰۵۱
سورة الدخان(۴۴): آية ۸ ..... ص : ۳۹۲	۲۰۵۱
(آيه ۹) - آن روز كه دودى كشنده همه آسمان را فرا مى گيرد: ..... ص : ۳۹۲	۲۰۵۱
سورة الدخان(۴۴): آية ۱۰ ..... ص : ۳۹۲	۲۰۵۲
سورة الدخان(۴۴): آية ۱۱ ..... ص : ۳۹۲	۲۰۵۲
سورة الدخان(۴۴): آية ۱۲ ..... ص : ۳۹۳	۲۰۵۲
سورة الدخان(۴۴): آية ۱۳ ..... ص : ۳۹۳	۲۰۵۲
سورة الدخان(۴۴): آية ۱۴ ..... ص : ۳۹۳	۲۰۵۲

- سورة الدخان(٤٤): آية ١٥ ..... ص : ٣٩٣ ----- ٢٠٥٣
- سورة الدخان(٤٤): آية ١٦ ..... ص : ٣٩٣ ----- ٢٠٥٣
- سورة الدخان(٤٤): آية ١٧ ..... ص : ٣٩٣ ----- ٢٠٥٣
- سورة الدخان(٤٤): آية ١٨ ..... ص : ٣٩٤ ----- ٢٠٥٣
- سورة الدخان(٤٤): آية ١٩ ..... ص : ٣٩٤ ----- ٢٠٥٣
- سورة الدخان(٤٤): آية ٢٠ ..... ص : ٣٩٤ ----- ٢٠٥٣
- سورة الدخان(٤٤): آية ٢١ ..... ص : ٣٩٤ ----- ٢٠٥٤
- سورة الدخان(٤٤): آية ٢٢ ..... ص : ٣٩٥ ----- ٢٠٥٤
- سورة الدخان(٤٤): آية ٢٣ ..... ص : ٣٩٥ ----- ٢٠٥٤
- سورة الدخان(٤٤): آية ٢٤ ..... ص : ٣٩٥ ----- ٢٠٥٤
- سورة الدخان(٤٤): آية ٢٥ ..... ص : ٣٩٦ ----- ٢٠٥٥
- سورة الدخان(٤٤): آية ٢٦ ..... ص : ٣٩٦ ----- ٢٠٥٥
- سورة الدخان(٤٤): آية ٢٧ ..... ص : ٣٩٦ ----- ٢٠٥٥
- سورة الدخان(٤٤): آية ٢٨ ..... ص : ٣٩٦ ----- ٢٠٥٥
- سورة الدخان(٤٤): آية ٢٩ ..... ص : ٣٩٦ ----- ٢٠٥٥
- سورة الدخان(٤٤): آية ٣٠ ..... ص : ٣٩٧ ----- ٢٠٥٦
- سورة الدخان(٤٤): آية ٣١ ..... ص : ٣٩٧ ----- ٢٠٥٦
- سورة الدخان(٤٤): آية ٣٢ ..... ص : ٣٩٧ ----- ٢٠٥٦
- سورة الدخان(٤٤): آية ٣٣ ..... ص : ٣٩٧ ----- ٢٠٥٦
- سورة الدخان(٤٤): آية ٣٤ ..... ص : ٣٩٨ ----- ٢٠٥٧
- سورة الدخان(٤٤): آية ٣٥ ..... ص : ٣٩٨ ----- ٢٠٥٧
- سورة الدخان(٤٤): آية ٣٦ ..... ص : ٣٩٨ ----- ٢٠٥٧
- سورة الدخان(٤٤): آية ٣٧ ..... ص : ٣٩٨ ----- ٢٠٥٧
- سورة الدخان(٤٤): آية ٣٨ ..... ص : ٣٩٨ ----- ٢٠٥٧
- سورة الدخان(٤٤): آية ٣٩ ..... ص : ٣٩٩ ----- ٢٠٥٨
- سورة الدخان(٤٤): آية ٤٠ ..... ص : ٣٩٩ ----- ٢٠٥٨

٢٠٥٨	سورة الدخان(٤٤): آية ٤١ ..... ص : ٣٩٩
٢٠٥٨	سورة الدخان(٤٤): آية ٤٢ ..... ص : ٣٩٩
٢٠٥٨	سورة الدخان(٤٤): آية ٤٣ ..... ص : ٤٠٠
٢٠٥٩	سورة الدخان(٤٤): آية ٤٤ ..... ص : ٤٠٠
٢٠٥٩	سورة الدخان(٤٤): آية ٤٥ ..... ص : ٤٠٠
٢٠٥٩	سورة الدخان(٤٤): آية ٤٦ ..... ص : ٤٠٠
٢٠٥٩	سورة الدخان(٤٤): آية ٤٧ ..... ص : ٤٠٠
٢٠٥٩	سورة الدخان(٤٤): آية ٤٨ ..... ص : ٤٠٠
٢٠٥٩	سورة الدخان(٤٤): آية ٤٩ ..... ص : ٤٠٠
٢٠٦٠	سورة الدخان(٤٤): آية ٥٠ ..... ص : ٤٠١
٢٠٦٠	سورة الدخان(٤٤): آية ٥١ ..... ص : ٤٠١
٢٠٦٠	سورة الدخان(٤٤): آية ٥٢ ..... ص : ٤٠١
٢٠٦٠	سورة الدخان(٤٤): آية ٥٣ ..... ص : ٤٠١
٢٠٦٠	سورة الدخان(٤٤): آية ٥٤ ..... ص : ٤٠٢
٢٠٦١	سورة الدخان(٤٤): آية ٥٥ ..... ص : ٤٠٢
٢٠٦١	سورة الدخان(٤٤): آية ٥٦ ..... ص : ٤٠٢
٢٠٦١	سورة الدخان(٤٤): آية ٥٧ ..... ص : ٤٠٢
٢٠٦١	سورة الدخان(٤٤): آية ٥٨ ..... ص : ٤٠٣
٢٠٦١	سورة الدخان(٤٤): آية ٥٩ ..... ص : ٤٠٣
٢٠٦٢	سوره جاثيه [٤٥] ..... ص : ٤٠٥
٢٠٦٢	اشاره
٢٠٦٢	محتواى سوره: ..... ص : ٤٠٥
٢٠٦٢	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٠٥
٢٠٦٢	سورة الجاثية(٤٥): آية ١ ..... ص : ٤٠٦
٢٠٦٣	سورة الجاثية(٤٥): آية ٢ ..... ص : ٤٠٦
٢٠٦٣	سورة الجاثية(٤٥): آية ٣ ..... ص : ٤٠٦

- سورة الجاثية(٤٥): آية ٤ ..... ص : ٤٠٦ ----- ٢٠٦٣
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٥ ..... ص : ٤٠٦ ----- ٢٠٦٣
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٦ ..... ص : ٤٠٧ ----- ٢٠٦٤
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٧ ..... ص : ٤٠٨ ----- ٢٠٦٤
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٨ ..... ص : ٤٠٨ ----- ٢٠٦٥
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٩ ..... ص : ٤٠٩ ----- ٢٠٦٥
- سورة الجاثية(٤٥): آية ١٠ ..... ص : ٤٠٩ ----- ٢٠٦٥
- سورة الجاثية(٤٥): آية ١١ ..... ص : ٤٠٩ ----- ٢٠٦٥
- سورة الجاثية(٤٥): آية ١٢ ..... ص : ٤١٠ ----- ٢٠٦٦
- سورة الجاثية(٤٥): آية ١٣ ..... ص : ٤١٠ ----- ٢٠٦٦
- سورة الجاثية(٤٥): آية ١٤ ..... ص : ٤١١ ----- ٢٠٦٦
- سورة الجاثية(٤٥): آية ١٥ ..... ص : ٤١١ ----- ٢٠٦٧
- سورة الجاثية(٤٥): آية ١٦ ..... ص : ٤١١ ----- ٢٠٦٧
- سورة الجاثية(٤٥): آية ١٧ ..... ص : ٤١٢ ----- ٢٠٦٨
- سورة الجاثية(٤٥): آية ١٨ ..... ص : ٤١٣ ----- ٢٠٦٨
- سورة الجاثية(٤٥): آية ١٩ ..... ص : ٤١٣ ----- ٢٠٦٨
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٢٠ ..... ص : ٤١٤ ----- ٢٠٦٩
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٢١ ..... ص : ٤١٤ ----- ٢٠٦٩
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٢٢ ..... ص : ٤١٤ ----- ٢٠٦٩
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٢٣ ..... ص : ٤١٥ ----- ٢٠٦٩
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٢٤ ..... ص : ٤١٥ ----- ٢٠٧٠
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٢٥ ..... ص : ٤١٦ ----- ٢٠٧٠
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٢٦ ..... ص : ٤١٦ ----- ٢٠٧١
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٢٧ ..... ص : ٤١٧ ----- ٢٠٧١
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٢٨ ..... ص : ٤١٧ ----- ٢٠٧١
- سورة الجاثية(٤٥): آية ٢٩ ..... ص : ٤١٨ ----- ٢٠٧٢

٢٠٧٢	سورة الجاثية(٤٥): آية ٣٠ ..... ص : ٤١٨
٢٠٧٢	سورة الجاثية(٤٥): آية ٣١ ..... ص : ٤١٨
٢٠٧٢	سورة الجاثية(٤٥): آية ٣٢ ..... ص : ٤١٩
٢٠٧٢	آغاز جزء ٢٦ قرآن مجيد ..... ص : ٤١٩
٢٠٧٣	ادامه سوره جاثيه ..... ص : ٤١٩
٢٠٧٣	سورة الجاثية(٤٥): آية ٣٣ ..... ص : ٤١٩
٢٠٧٣	سورة الجاثية(٤٥): آية ٣٤ ..... ص : ٤١٩
٢٠٧٣	سورة الجاثية(٤٥): آية ٣٥ ..... ص : ٤١٩
٢٠٧٣	سورة الجاثية(٤٥): آية ٣٦ ..... ص : ٤٢٠
٢٠٧٤	سورة الجاثية(٤٥): آية ٣٧ ..... ص : ٤٢٠
٢٠٧٤	سوره احقاف [٤٦] ..... ص : ٤٢١
٢٠٧٤	اشاره
٢٠٧٤	محتواى سوره: ..... ص : ٤٢١
٢٠٧٤	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٢١
٢٠٧٥	سورة الأحقاف(٤٦): آية ١ ..... ص : ٤٢٢
٢٠٧٥	سورة الأحقاف(٤٦): آية ٢ ..... ص : ٤٢٢
٢٠٧٥	سورة الأحقاف(٤٦): آية ٣ ..... ص : ٤٢٢
٢٠٧٥	سورة الأحقاف(٤٦): آية ٤ ..... ص : ٤٢٣
٢٠٧٦	سورة الأحقاف(٤٦): آية ٥ ..... ص : ٤٢٣
٢٠٧٦	سورة الأحقاف(٤٦): آية ٦ ..... ص : ٤٢٤
٢٠٧٦	سورة الأحقاف(٤٦): آية ٧ ..... ص : ٤٢٤
٢٠٧٧	سورة الأحقاف(٤٦): آية ٨ ..... ص : ٤٢٤
٢٠٧٧	سورة الأحقاف(٤٦): آية ٩ ..... ص : ٤٢٥
٢٠٧٧	سورة الأحقاف(٤٦): آية ١٠ ..... ص : ٤٢٥
٢٠٧٨	سورة الأحقاف(٤٦): آية ١١ ..... ص : ٤٢٦
٢٠٧٨	اشاره

شأن نزول: ..... ص : ٤٢٦ ----- ٢٠٧٨

تفسير: ..... ص : ٤٢٦ ----- ٢٠٧٨

سورة الأحقاف(٤٦): آية ١٢ ..... ص : ٤٢٦ ----- ٢٠٧٨

سورة الأحقاف(٤٦): آية ١٣ ..... ص : ٤٢٧ ----- ٢٠٧٩

سورة الأحقاف(٤٦): آية ١٤ ..... ص : ٤٢٧ ----- ٢٠٧٩

سورة الأحقاف(٤٦): آية ١٥ ..... ص : ٤٢٧ ----- ٢٠٧٩

سورة الأحقاف(٤٦): آية ١٦ ..... ص : ٤٢٩ ----- ٢٠٨٠

سورة الأحقاف(٤٦): آية ١٧ ..... ص : ٤٢٩ ----- ٢٠٨١

سورة الأحقاف(٤٦): آية ١٨ ..... ص : ٤٣٠ ----- ٢٠٨١

سورة الأحقاف(٤٦): آية ١٩ ..... ص : ٤٣١ ----- ٢٠٨١

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٢٠ ..... ص : ٤٣١ ----- ٢٠٨٢

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٢١ ..... ص : ٤٣٢ ----- ٢٠٨٢

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٢٢ ..... ص : ٤٣٢ ----- ٢٠٨٣

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٢٣ ..... ص : ٤٣٢ ----- ٢٠٨٣

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٢٤ ..... ص : ٤٣٣ ----- ٢٠٨٣

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٢٥ ..... ص : ٤٣٣ ----- ٢٠٨٣

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٢٦ ..... ص : ٤٣٤ ----- ٢٠٨٤

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٢٧ ..... ص : ٤٣٥ ----- ٢٠٨٤

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٢٨ ..... ص : ٤٣٥ ----- ٢٠٨٥

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٢٩ ..... ص : ٤٣٦ ----- ٢٠٨٥

اشاره ----- ٢٠٨٥

شأن نزول: ..... ص : ٤٣٦ ----- ٢٠٨٥

تفسير: ..... ص : ٤٣٦ ----- ٢٠٨٥

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٣٠ ..... ص : ٤٣٧ ----- ٢٠٨٦

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٣١ ..... ص : ٤٣٧ ----- ٢٠٨٦

سورة الأحقاف(٤٦): آية ٣٢ ..... ص : ٤٣٧ ----- ٢٠٨٦

- سورة الأحقاف(٤٦): آية ٣٣ ..... ص : ٤٣٨ ----- ٢٠٨٧
- سورة الأحقاف(٤٦): آية ٣٤ ..... ص : ٤٣٨ ----- ٢٠٨٧
- سورة الأحقاف(٤٦): آية ٣٥ ..... ص : ٤٣٩ ----- ٢٠٨٨
- اشاره ٢٠٨٨
- پیامبر اسلام اسطوره صبر و استقامت بود! ..... ص : ٤٤٠ ----- ٢٠٨٨
- سوره محمد [٤٧] ..... ص : ٤٤٣ ----- ٢٠٨٩
- اشاره ٢٠٨٩
- محتوای سوره: ..... ص : ٤٤٣ ----- ٢٠٨٩
- فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٤٤ ----- ٢٠٩٠
- سورة محمد(٤٧): آية ١ ..... ص : ٤٤٤ ----- ٢٠٩٠
- سورة محمد(٤٧): آية ٢ ..... ص : ٤٤٥ ----- ٢٠٩٠
- سورة محمد(٤٧): آية ٣ ..... ص : ٤٤٥ ----- ٢٠٩١
- سورة محمد(٤٧): آية ٤ ..... ص : ٤٤٥ ----- ٢٠٩١
- سورة محمد(٤٧): آية ٥ ..... ص : ٤٤٧ ----- ٢٠٩٢
- سورة محمد(٤٧): آية ٦ ..... ص : ٤٤٨ ----- ٢٠٩٣
- سورة محمد(٤٧): آية ٧ ..... ص : ٤٤٨ ----- ٢٠٩٣
- سورة محمد(٤٧): آية ٨ ..... ص : ٤٤٨ ----- ٢٠٩٣
- سورة محمد(٤٧): آية ٩ ..... ص : ٤٤٩ ----- ٢٠٩٣
- سورة محمد(٤٧): آية ١٠ ..... ص : ٤٤٩ ----- ٢٠٩٤
- سورة محمد(٤٧): آية ١١ ..... ص : ٤٤٩ ----- ٢٠٩٤
- سورة محمد(٤٧): آية ١٢ ..... ص : ٤٥٠ ----- ٢٠٩٤
- سورة محمد(٤٧): آية ١٣ ..... ص : ٤٥٠ ----- ٢٠٩٥
- سورة محمد(٤٧): آية ١٤ ..... ص : ٤٥١ ----- ٢٠٩٥
- سورة محمد(٤٧): آية ١٥ ..... ص : ٤٥١ ----- ٢٠٩٥
- سورة محمد(٤٧): آية ١٦ ..... ص : ٤٥٣ ----- ٢٠٩٦
- سورة محمد(٤٧): آية ١٧ ..... ص : ٤٥٣ ----- ٢٠٩٧

٢٠٩٧	سورة محمد(٤٧): آية ١٨ ..... ص : ٤٥٣
٢٠٩٧	سورة محمد(٤٧): آية ١٩ ..... ص : ٤٥٤
٢٠٩٨	سورة محمد(٤٧): آية ٢٠ ..... ص : ٤٥٤
٢٠٩٨	سورة محمد(٤٧): آية ٢١ ..... ص : ٤٥٥
٢٠٩٨	سورة محمد(٤٧): آية ٢٢ ..... ص : ٤٥٥
٢٠٩٩	سورة محمد(٤٧): آية ٢٣ ..... ص : ٤٥٦
٢٠٩٩	سورة محمد(٤٧): آية ٢٤ ..... ص : ٤٥٦
٢٠٩٩	سورة محمد(٤٧): آية ٢٥ ..... ص : ٤٥٦
٢٠٩٩	سورة محمد(٤٧): آية ٢٦ ..... ص : ٤٥٧
٢١٠٠	سورة محمد(٤٧): آية ٢٧ ..... ص : ٤٥٧
٢١٠٠	سورة محمد(٤٧): آية ٢٨ ..... ص : ٤٥٧
٢١٠٠	سورة محمد(٤٧): آية ٢٩ ..... ص : ٤٥٨
٢١٠١	سورة محمد(٤٧): آية ٣٠ ..... ص : ٤٥٨
٢١٠١	سورة محمد(٤٧): آية ٣١ ..... ص : ٤٥٩
٢١٠١	سورة محمد(٤٧): آية ٣٢ ..... ص : ٤٥٩
٢١٠٢	سورة محمد(٤٧): آية ٣٣ ..... ص : ٤٦٠
٢١٠٢	سورة محمد(٤٧): آية ٣٤ ..... ص : ٤٦٠
٢١٠٢	سورة محمد(٤٧): آية ٣٥ ..... ص : ٤٦٠
٢١٠٣	سورة محمد(٤٧): آية ٣٦ ..... ص : ٤٦١
٢١٠٣	سورة محمد(٤٧): آية ٣٧ ..... ص : ٤٦٢
٢١٠٣	سورة محمد(٤٧): آية ٣٨ ..... ص : ٤٦٢
٢١٠٥	سوره فتح [٤٨] ..... ص : ٤٦٥
٢١٠٥	اشاره
٢١٠٥	محتواى سوره: ..... ص : ٤٦٥
٢١٠٥	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٦٦
٢١٠٦	سورة الفتح(٤٨): آية ١ ..... ص : ٤٦٦

- ٢١٠٦ ..... اشاره
- ٢١٠٦ ..... داستان صلح حدیبیہ: ..... ص : ٤٦٦
- ٢١٠٧ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ٢ ..... ص : ٤٦٨
- ٢١٠٧ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ٣ ..... ص : ٤٦٩
- ٢١٠٨ ..... اشاره
- ٢١٠٨ ..... پاسخ به یک سؤال مهم: ..... ص : ٤٦٩
- ٢١٠٨ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ٤ ..... ص : ٤٧٠
- ٢١٠٩ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ٥ ..... ص : ٤٧١
- ٢١٠٩ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ٦ ..... ص : ٤٧٢
- ٢١١٠ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ٧ ..... ص : ٤٧٢
- ٢١١٠ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ٨ ..... ص : ٤٧٢
- ٢١١٠ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ٩ ..... ص : ٤٧٣
- ٢١١١ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ١٠ ..... ص : ٤٧٣
- ٢١١١ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ١١ ..... ص : ٤٧٣
- ٢١١١ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ١٢ ..... ص : ٤٧٤
- ٢١١٢ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ١٣ ..... ص : ٤٧٥
- ٢١١٢ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ١٤ ..... ص : ٤٧٥
- ٢١١٢ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ١٥ ..... ص : ٤٧٥
- ٢١١٣ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ١٦ ..... ص : ٤٧٦
- ٢١١٣ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ١٧ ..... ص : ٤٧٧
- ٢١١٤ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ١٨ ..... ص : ٤٧٨
- ٢١١٥ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ١٩ ..... ص : ٤٧٩
- ٢١١٥ ..... اشاره
- ٢١١٥ ..... بیعت و خصوصیات آن: ..... ص : ٤٧٩
- ٢١١٦ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ٢٠ ..... ص : ٤٨٠
- ٢١١٦ ..... سورة الفتح(٤٨): آية ٢١ ..... ص : ٤٨١

٢١١٦	سورة الفتح(٤٨): آية ٢٢ ..... ص : ٤٨١
٢١١٧	سورة الفتح(٤٨): آية ٢٣ ..... ص : ٤٨١
٢١١٧	سورة الفتح(٤٨): آية ٢٤ ..... ص : ٤٨٢
٢١١٧	سورة الفتح(٤٨): آية ٢٥ ..... ص : ٤٨٢
٢١١٨	سورة الفتح(٤٨): آية ٢٦ ..... ص : ٤٨٣
٢١١٩	سورة الفتح(٤٨): آية ٢٧ ..... ص : ٤٨٥
٢١١٩	سورة الفتح(٤٨): آية ٢٨ ..... ص : ٤٨٦
٢١٢٠	سورة الفتح(٤٨): آية ٢٩ ..... ص : ٤٨٧
٢١٢٢	سوره حجرات [٤٩] ..... ص : ٤٩١
٢١٢٢	اشاره
٢١٢٢	محتواى سوره: ..... ص : ٤٩١
٢١٢٢	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٩٢
٢١٢٢	سورة الحجرات(٤٩): آية ١ ..... ص : ٤٩٢
٢١٢٣	اشاره
٢١٢٣	شأن نزول: ..... ص : ٤٩٢
٢١٢٣	تفسير: ..... ص : ٤٩٢
٢١٢٣	سورة الحجرات(٤٩): آية ٢ ..... ص : ٤٩٣
٢١٢٣	اشاره
٢١٢٣	شأن نزول: ..... ص : ٤٩٣
٢١٢٤	تفسير: ..... ص : ٤٩٣
٢١٢٤	سورة الحجرات(٤٩): آية ٣ ..... ص : ٤٩٤
٢١٢٤	سورة الحجرات(٤٩): آية ٤ ..... ص : ٤٩٤
٢١٢٥	سورة الحجرات(٤٩): آية ٥ ..... ص : ٤٩٤
٢١٢٥	اشاره
٢١٢٥	نكتهها: ..... ص : ٤٩٥
٢١٢٥	١- ادب برترين سرمايه است: ..... ص : ٤٩٥

- ۲- انضباط اسلامی در همه چیز و همه جا: ..... ص : ۴۹۵ ----- ۲۱۲۵
- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۶ ..... ص : ۴۹۶ ----- ۲۱۲۶
- اشاره ۲۱۲۶
- شأن نزول: ..... ص : ۴۹۶ ----- ۲۱۲۶
- تفسیر: ..... ص : ۴۹۶ ----- ۲۱۲۶
- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۷ ..... ص : ۴۹۷ ----- ۲۱۲۷
- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۸ ..... ص : ۴۹۷ ----- ۲۱۲۷
- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۹ ..... ص : ۴۹۸ ----- ۲۱۲۷
- اشاره ۲۱۲۷
- شأن نزول: ..... ص : ۴۹۸ ----- ۲۱۲۸
- تفسیر: ..... ص : ۴۹۸ ----- ۲۱۲۸
- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۱۰ ..... ص : ۴۹۹ ----- ۲۱۲۸
- اشاره ۲۱۲۹
- اهمیت اخوت اسلامی: ..... ص : ۵۰۰ ----- ۲۱۲۹
- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۱۱ ..... ص : ۵۰۱ ----- ۲۱۳۰
- اشاره ۲۱۳۰
- شأن نزول: ..... ص : ۵۰۱ ----- ۲۱۳۰
- تفسیر: ..... ص : ۵۰۱ ----- ۲۱۳۰
- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۱۲ ..... ص : ۵۰۳ ----- ۲۱۳۱
- اشاره ۲۱۳۱
- شأن نزول: ..... ص : ۵۰۳ ----- ۲۱۳۱
- تفسیر: ..... ص : ۵۰۳ ----- ۲۱۳۲
- نکته‌ها: ..... ص : ۵۰۵ ----- ۲۱۳۳
- ۱- امنیت کامل و همه جانبه اجتماعی: ..... ص : ۵۰۵ ----- ۲۱۳۳
- ۲- تجسس نکنید! ..... ص : ۵۰۵ ----- ۲۱۳۳
- ۳- غیبت از بزرگترین گناهان است: ..... ص : ۵۰۶ ----- ۲۱۳۴

- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۱۳ ..... ص : ۵۰۷ ----- ۲۱۳۴
- اشاره ۲۱۳۴
- نکته‌ها: ..... ص : ۵۰۹ ----- ۲۱۳۵
- ۱- ارزشهای راستین و ارزشهای کاذب! ..... ص : ۵۰۹ ----- ۲۱۳۵
- ۲- حقیقت تقوا: ..... ص : ۵۱۰ ----- ۲۱۳۶
- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۱۴ ..... ص : ۵۱۰ ----- ۲۱۳۶
- اشاره ۲۱۳۶
- شأن نزول: ..... ص : ۵۱۰ ----- ۲۱۳۶
- تفسیر: ..... ص : ۵۱۰ ----- ۲۱۳۷
- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۱۵ ..... ص : ۵۱۱ ----- ۲۱۳۷
- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۱۶ ..... ص : ۵۱۲ ----- ۲۱۳۸
- اشاره ۲۱۳۸
- شأن نزول: ..... ص : ۵۱۲ ----- ۲۱۳۸
- تفسیر: ..... ص : ۵۱۲ ----- ۲۱۳۸
- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۱۷ ..... ص : ۵۱۳ ----- ۲۱۳۸
- سورة الحجرات(۴۹): آیه ۱۸ ..... ص : ۵۱۴ ----- ۲۱۳۹
- سوره ق [۵۰] ..... ص : ۵۱۵ ----- ۲۱۳۹
- اشاره ۲۱۳۹
- محتوای سوره: ..... ص : ۵۱۵ ----- ۲۱۳۹
- فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۵۱۵ ----- ۲۱۴۰
- سورة ق(۵۰): آیه ۱ ..... ص : ۵۱۶ ----- ۲۱۴۰
- سورة ق(۵۰): آیه ۲ ..... ص : ۵۱۶ ----- ۲۱۴۱
- سورة ق(۵۰): آیه ۳ ..... ص : ۵۱۷ ----- ۲۱۴۱
- سورة ق(۵۰): آیه ۴ ..... ص : ۵۱۷ ----- ۲۱۴۱
- سورة ق(۵۰): آیه ۵ ..... ص : ۵۱۸ ----- ۲۱۴۱
- سورة ق(۵۰): آیه ۶ ..... ص : ۵۱۸ ----- ۲۱۴۲

- سورة ق(٥٠): آية ٧ ..... ص : ٥١٩ ..... ٢١٤٢
- سورة ق(٥٠): آية ٨ ..... ص : ٥١٩ ..... ٢١٤٢
- سورة ق(٥٠): آية ٩ ..... ص : ٥١٩ ..... ٢١٤٣
- سورة ق(٥٠): آية ١٠ ..... ص : ٥١٩ ..... ٢١٤٣
- سورة ق(٥٠): آية ١١ ..... ص : ٥١٩ ..... ٢١٤٣
- سورة ق(٥٠): آية ١٢ ..... ص : ٥٢٠ ..... ٢١٤٣
- سورة ق(٥٠): آية ١٣ ..... ص : ٥٢٠ ..... ٢١٤٣
- سورة ق(٥٠): آية ١٤ ..... ص : ٥٢٠ ..... ٢١٤٤
- سورة ق(٥٠): آية ١٥ ..... ص : ٥٢١ ..... ٢١٤٤
- سورة ق(٥٠): آية ١٦ ..... ص : ٥٢١ ..... ٢١٤٤
- سورة ق(٥٠): آية ١٧ ..... ص : ٥٢٢ ..... ٢١٤٥
- سورة ق(٥٠): آية ١٨ ..... ص : ٥٢٣ ..... ٢١٤٥
- سورة ق(٥٠): آية ١٩ ..... ص : ٥٢٣ ..... ٢١٤٥
- سورة ق(٥٠): آية ٢٠ ..... ص : ٥٢٤ ..... ٢١٤٦
- سورة ق(٥٠): آية ٢١ ..... ص : ٥٢٤ ..... ٢١٤٦
- سورة ق(٥٠): آية ٢٢ ..... ص : ٥٢٥ ..... ٢١٤٧
- سورة ق(٥٠): آية ٢٣ ..... ص : ٥٢٥ ..... ٢١٤٧
- سورة ق(٥٠): آية ٢٤ ..... ص : ٥٢٥ ..... ٢١٤٧
- سورة ق(٥٠): آية ٢٥ ..... ص : ٥٢٦ ..... ٢١٤٧
- سورة ق(٥٠): آية ٢٦ ..... ص : ٥٢٦ ..... ٢١٤٧
- سورة ق(٥٠): آية ٢٧ ..... ص : ٥٢٦ ..... ٢١٤٨
- سورة ق(٥٠): آية ٢٨ ..... ص : ٥٢٦ ..... ٢١٤٨
- سورة ق(٥٠): آية ٢٩ ..... ص : ٥٢٦ ..... ٢١٤٨
- سورة ق(٥٠): آية ٣٠ ..... ص : ٥٢٦ ..... ٢١٤٨
- سورة ق(٥٠): آية ٣١ ..... ص : ٥٢٧ ..... ٢١٤٨
- سورة ق(٥٠): آية ٣٢ ..... ص : ٥٢٧ ..... ٢١٤٩

٢١٤٩	سورة ق(٥٠): آية ٣٣ ..... ص : ٥٢٧
٢١٤٩	سورة ق(٥٠): آية ٣٤ ..... ص : ٥٢٨
٢١٤٩	سورة ق(٥٠): آية ٣٥ ..... ص : ٥٢٨
٢١٥٠	سورة ق(٥٠): آية ٣٦ ..... ص : ٥٢٨
٢١٥٠	سورة ق(٥٠): آية ٣٧ ..... ص : ٥٢٩
٢١٥٠	سورة ق(٥٠): آية ٣٨ ..... ص : ٥٢٩
٢١٥١	سورة ق(٥٠): آية ٣٩ ..... ص : ٥٣٠
٢١٥١	سورة ق(٥٠): آية ٤٠ ..... ص : ٥٣٠
٢١٥١	سورة ق(٥٠): آية ٤١ ..... ص : ٥٣٠
٢١٥٢	سورة ق(٥٠): آية ٤٢ ..... ص : ٥٣١
٢١٥٢	سورة ق(٥٠): آية ٤٣ ..... ص : ٥٣١
٢١٥٢	سورة ق(٥٠): آية ٤٤ ..... ص : ٥٣١
٢١٥٢	سورة ق(٥٠): آية ٤٥ ..... ص : ٥٣١
٢١٥٣	سوره ذاريات [٥١] ..... ص : ٥٣٣
٢١٥٣	اشاره
٢١٥٣	محتواى سوره: ..... ص : ٥٣٣
٢١٥٣	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٥٣٣
٢١٥٤	سورة الذاريات(٥١): آية ١ ..... ص : ٥٣٤
٢١٥٤	سورة الذاريات(٥١): آية ٢ ..... ص : ٥٣٤
٢١٥٤	سورة الذاريات(٥١): آية ٣ ..... ص : ٥٣٤
٢١٥٤	سورة الذاريات(٥١): آية ٤ ..... ص : ٥٣٥
٢١٥٤	سورة الذاريات(٥١): آية ٥ ..... ص : ٥٣٥
٢١٥٤	سورة الذاريات(٥١): آية ٦ ..... ص : ٥٣٥
٢١٥٥	سورة الذاريات(٥١): آية ٧ ..... ص : ٥٣٥
٢١٥٥	سورة الذاريات(٥١): آية ٨ ..... ص : ٥٣٥
٢١٥٥	سورة الذاريات(٥١): آية ٩ ..... ص : ٥٣٦

- سورة الناريات(٥١): آية ١٠ ..... ص : ٥٣٦ ..... ٢١٥٦
- سورة الناريات(٥١): آية ١١ ..... ص : ٥٣٧ ..... ٢١٥٦
- سورة الناريات(٥١): آية ١٢ ..... ص : ٥٣٧ ..... ٢١٥٦
- سورة الناريات(٥١): آية ١٣ ..... ص : ٥٣٧ ..... ٢١٥٦
- سورة الناريات(٥١): آية ١٤ ..... ص : ٥٣٧ ..... ٢١٥٦
- سورة الناريات(٥١): آية ١٥ ..... ص : ٥٣٧ ..... ٢١٥٦
- سورة الناريات(٥١): آية ١٦ ..... ص : ٥٣٧ ..... ٢١٥٧
- سورة الناريات(٥١): آية ١٧ ..... ص : ٥٣٨ ..... ٢١٥٧
- سورة الناريات(٥١): آية ١٨ ..... ص : ٥٣٨ ..... ٢١٥٧
- سورة الناريات(٥١): آية ١٩ ..... ص : ٥٣٨ ..... ٢١٥٧
- سورة الناريات(٥١): آية ٢٠ ..... ص : ٥٣٩ ..... ٢١٥٨
- سورة الناريات(٥١): آية ٢١ ..... ص : ٥٤٠ ..... ٢١٥٨
- سورة الناريات(٥١): آية ٢٢ ..... ص : ٥٤١ ..... ٢١٥٩
- سورة الناريات(٥١): آية ٢٣ ..... ص : ٥٤١ ..... ٢١٥٩
- سورة الناريات(٥١): آية ٢٤ ..... ص : ٥٤١ ..... ٢١٥٩
- سورة الناريات(٥١): آية ٢٥ ..... ص : ٥٤٢ ..... ٢١٦٠
- سورة الناريات(٥١): آية ٢٦ ..... ص : ٥٤٢ ..... ٢١٦٠
- سورة الناريات(٥١): آية ٢٧ ..... ص : ٥٤٣ ..... ٢١٦٠
- سورة الناريات(٥١): آية ٢٨ ..... ص : ٥٤٣ ..... ٢١٦٠
- سورة الناريات(٥١): آية ٢٩ ..... ص : ٥٤٣ ..... ٢١٦١
- سورة الناريات(٥١): آية ٣٠ ..... ص : ٥٤٣ ..... ٢١٦١
- أغاز جزء ٢٧ قرآن مجيد ..... ص : ٥٤٤ ..... ٢١٦١
- ادامه سوره ذاريات ..... ص : ٥٤٤ ..... ٢١٦١
- سورة الناريات(٥١): آية ٣١ ..... ص : ٥٤٤ ..... ٢١٦١
- سورة الناريات(٥١): آية ٣٢ ..... ص : ٥٤٤ ..... ٢١٦٢
- سورة الناريات(٥١): آية ٣٣ ..... ص : ٥٤٥ ..... ٢١٦٢

- سورة الناريات(٥١): آية ٣٤ ..... ص : ٥٤٥ ..... ٢١٦٢
- سورة الناريات(٥١): آية ٣٥ ..... ص : ٥٤٥ ..... ٢١٦٢
- سورة الناريات(٥١): آية ٣٦ ..... ص : ٥٤٥ ..... ٢١٦٢
- سورة الناريات(٥١): آية ٣٧ ..... ص : ٥٤٦ ..... ٢١٦٣
- سورة الناريات(٥١): آية ٣٨ ..... ص : ٥٤٦ ..... ٢١٦٣
- سورة الناريات(٥١): آية ٣٩ ..... ص : ٥٤٦ ..... ٢١٦٣
- سورة الناريات(٥١): آية ٤٠ ..... ص : ٥٤٧ ..... ٢١٦٤
- سورة الناريات(٥١): آية ٤١ ..... ص : ٥٤٧ ..... ٢١٦٤
- سورة الناريات(٥١): آية ٤٢ ..... ص : ٥٤٧ ..... ٢١٦٤
- سورة الناريات(٥١): آية ٤٣ ..... ص : ٥٤٨ ..... ٢١٦٤
- سورة الناريات(٥١): آية ٤٤ ..... ص : ٥٤٨ ..... ٢١٦٥
- سورة الناريات(٥١): آية ٤٥ ..... ص : ٥٤٨ ..... ٢١٦٥
- سورة الناريات(٥١): آية ٤٦ ..... ص : ٥٤٨ ..... ٢١٦٥
- سورة الناريات(٥١): آية ٤٧ ..... ص : ٥٤٩ ..... ٢١٦٥
- سورة الناريات(٥١): آية ٤٨ ..... ص : ٥٤٩ ..... ٢١٦٥
- سورة الناريات(٥١): آية ٤٩ ..... ص : ٥٤٩ ..... ٢١٦٦
- سورة الناريات(٥١): آية ٥٠ ..... ص : ٥٥٠ ..... ٢١٦٦
- سورة الناريات(٥١): آية ٥١ ..... ص : ٥٥٠ ..... ٢١٦٦
- سورة الناريات(٥١): آية ٥٢ ..... ص : ٥٥٠ ..... ٢١٦٧
- سورة الناريات(٥١): آية ٥٣ ..... ص : ٥٥١ ..... ٢١٦٧
- سورة الناريات(٥١): آية ٥٤ ..... ص : ٥٥١ ..... ٢١٦٧
- سورة الناريات(٥١): آية ٥٥ ..... ص : ٥٥١ ..... ٢١٦٧
- سورة الناريات(٥١): آية ٥٦ ..... ص : ٥٥٢ ..... ٢١٦٨
- سورة الناريات(٥١): آية ٥٧ ..... ص : ٥٥٢ ..... ٢١٦٨
- سورة الناريات(٥١): آية ٥٨ ..... ص : ٥٥٢ ..... ٢١٦٨
- سورة الناريات(٥١): آية ٥٩ ..... ص : ٥٥٣ ..... ٢١٦٩

٢١٦٩	سورة الذاريات(٥١): آية ٦٠ ..... ص : ٥٥٤
٢١٦٩	سوره طور [٥٢] ..... ص : ٥٥٥
٢١٦٩	اشاره
٢١٦٩	محتواى سوره: ..... ص : ٥٥٥
٢١٧٠	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٥٥٦
٢١٧٠	سورة الطور(٥٢): آية ١ ..... ص : ٥٥٦
٢١٧١	سورة الطور(٥٢): آية ٢ ..... ص : ٥٥٦
٢١٧١	سورة الطور(٥٢): آية ٣ ..... ص : ٥٥٧
٢١٧١	سورة الطور(٥٢): آية ٤ ..... ص : ٥٥٧
٢١٧١	سورة الطور(٥٢): آية ٥ ..... ص : ٥٥٧
٢١٧١	سورة الطور(٥٢): آية ٦ ..... ص : ٥٥٧
٢١٧٢	سورة الطور(٥٢): آية ٧ ..... ص : ٥٥٨
٢١٧٢	سورة الطور(٥٢): آية ٨ ..... ص : ٥٥٨
٢١٧٢	سورة الطور(٥٢): آية ٩ ..... ص : ٥٥٨
٢١٧٣	سورة الطور(٥٢): آية ١٠ ..... ص : ٥٥٩
٢١٧٣	سورة الطور(٥٢): آية ١١ ..... ص : ٥٥٩
٢١٧٣	سورة الطور(٥٢): آية ١٢ ..... ص : ٥٥٩
٢١٧٣	سورة الطور(٥٢): آية ١٣ ..... ص : ٥٥٩
٢١٧٣	سورة الطور(٥٢): آية ١٤ ..... ص : ٥٦٠
٢١٧٣	سورة الطور(٥٢): آية ١٥ ..... ص : ٥٦٠
٢١٧٤	سورة الطور(٥٢): آية ١٦ ..... ص : ٥٦٠
٢١٧٤	سورة الطور(٥٢): آية ١٧ ..... ص : ٥٦٠
٢١٧٤	سورة الطور(٥٢): آية ١٨ ..... ص : ٥٦١
٢١٧٥	سورة الطور(٥٢): آية ١٩ ..... ص : ٥٦١
٢١٧٥	سورة الطور(٥٢): آية ٢٠ ..... ص : ٥٦٢
٢١٧٥	سورة الطور(٥٢): آية ٢١ ..... ص : ٥٦٢

- سورة الطور(٥٢): آية ٢٢ ..... ص : ٥٤٣ ----- ٢١٧٤
- سورة الطور(٥٢): آية ٢٣ ..... ص : ٥٤٣ ----- ٢١٧٤
- سورة الطور(٥٢): آية ٢٤ ..... ص : ٥٤٤ ----- ٢١٧٤
- سورة الطور(٥٢): آية ٢٥ ..... ص : ٥٤٤ ----- ٢١٧٧
- سورة الطور(٥٢): آية ٢٦ ..... ص : ٥٤٤ ----- ٢١٧٧
- سورة الطور(٥٢): آية ٢٧ ..... ص : ٥٤٥ ----- ٢١٧٧
- سورة الطور(٥٢): آية ٢٨ ..... ص : ٥٤٥ ----- ٢١٧٧
- سورة الطور(٥٢): آية ٢٩ ..... ص : ٥٤٥ ----- ٢١٧٨
- اشاره ٢١٧٨
- شأن نزول: ..... ص : ٥٤٥ ----- ٢١٧٨
- تفسير: ..... ص : ٥٤٦ ----- ٢١٧٨
- سورة الطور(٥٢): آية ٣٠ ..... ص : ٥٤٦ ----- ٢١٧٩
- سورة الطور(٥٢): آية ٣١ ..... ص : ٥٤٦ ----- ٢١٧٩
- سورة الطور(٥٢): آية ٣٢ ..... ص : ٥٤٧ ----- ٢١٧٩
- سورة الطور(٥٢): آية ٣٣ ..... ص : ٥٤٧ ----- ٢١٧٩
- سورة الطور(٥٢): آية ٣٤ ..... ص : ٥٤٧ ----- ٢١٧٩
- سورة الطور(٥٢): آية ٣٥ ..... ص : ٥٤٨ ----- ٢١٨٠
- سورة الطور(٥٢): آية ٣٦ ..... ص : ٥٤٩ ----- ٢١٨٠
- سورة الطور(٥٢): آية ٣٧ ..... ص : ٥٤٩ ----- ٢١٨١
- سورة الطور(٥٢): آية ٣٨ ..... ص : ٥٧٠ ----- ٢١٨١
- سورة الطور(٥٢): آية ٣٩ ..... ص : ٥٧٠ ----- ٢١٨٢
- سورة الطور(٥٢): آية ٤٠ ..... ص : ٥٧٠ ----- ٢١٨٢
- سورة الطور(٥٢): آية ٤١ ..... ص : ٥٧١ ----- ٢١٨٢
- سورة الطور(٥٢): آية ٤٢ ..... ص : ٥٧١ ----- ٢١٨٢
- سورة الطور(٥٢): آية ٤٣ ..... ص : ٥٧١ ----- ٢١٨٢
- سورة الطور(٥٢): آية ٤٤ ..... ص : ٥٧٢ ----- ٢١٨٣

٢١٨٣	سورة الطور (٥٢): آية ٤٥ ..... ص : ٥٧٢
٢١٨٣	سورة الطور (٥٢): آية ٤٦ ..... ص : ٥٧٢
٢١٨٤	سورة الطور (٥٢): آية ٤٧ ..... ص : ٥٧٣
٢١٨٤	سورة الطور (٥٢): آية ٤٨ ..... ص : ٥٧٣
٢١٨٥	سورة الطور (٥٢): آية ٤٩ ..... ص : ٥٧٤
٢١٨٥	سوره نجم [٥٣] ..... ص : ٥٧٥
٢١٨٥	اشاره
٢١٨٥	محتواى سوره: ..... ص : ٥٧٥
٢١٨٦	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٥٧٦
٢١٨٦	سورة النجم (٥٣): آية ١ ..... ص : ٥٧٦
٢١٨٦	سورة النجم (٥٣): آية ٢ ..... ص : ٥٧٧
٢١٨٦	سورة النجم (٥٣): آية ٣ ..... ص : ٥٧٧
٢١٨٧	سورة النجم (٥٣): آية ٤ ..... ص : ٥٧٧
٢١٨٧	سورة النجم (٥٣): آية ٥ ..... ص : ٥٧٨
٢١٨٧	سورة النجم (٥٣): آية ٦ ..... ص : ٥٧٨
٢١٨٨	سورة النجم (٥٣): آية ٧ ..... ص : ٥٧٨
٢١٨٨	سورة النجم (٥٣): آية ٨ ..... ص : ٥٧٨
٢١٨٨	سورة النجم (٥٣): آية ٩ ..... ص : ٥٧٨
٢١٨٨	سورة النجم (٥٣): آية ١٠ ..... ص : ٥٧٨
٢١٨٨	سورة النجم (٥٣): آية ١١ ..... ص : ٥٧٩
٢١٨٨	سورة النجم (٥٣): آية ١٢ ..... ص : ٥٧٩
٢١٨٩	سورة النجم (٥٣): آية ١٣ ..... ص : ٥٨٠
٢١٨٩	سورة النجم (٥٣): آية ١٤ ..... ص : ٥٨٠
٢١٨٩	سورة النجم (٥٣): آية ١٥ ..... ص : ٥٨٠
٢١٩٠	سورة النجم (٥٣): آية ١٦ ..... ص : ٥٨٠
٢١٩٠	سورة النجم (٥٣): آية ١٧ ..... ص : ٥٨٠

- سورة النجم(۵۳): آیه ۱۸ ..... ص : ۵۸۱ ----- ۲۱۹۰
- اشاره ۲۱۹۰
- نکته‌ها: ..... ص : ۵۸۱ ----- ۲۱۹۰
- ۱- هدف معراج، ..... ص : ۵۸۱ ----- ۲۱۹۰
- ۲- گوشه‌ای از گفتگوهای خداوند با پیامبرش در شب معراج: ..... ص : ۵۸۱ ----- ۲۱۹۰
- سورة النجم(۵۳): آیه ۱۹ ..... ص : ۵۸۵ ----- ۲۱۹۲
- سورة النجم(۵۳): آیه ۲۰ ..... ص : ۵۸۵ ----- ۲۱۹۳
- سورة النجم(۵۳): آیه ۲۱ ..... ص : ۵۸۵ ----- ۲۱۹۳
- سورة النجم(۵۳): آیه ۲۲ ..... ص : ۵۸۵ ----- ۲۱۹۳
- سورة النجم(۵۳): آیه ۲۳ ..... ص : ۵۸۶ ----- ۲۱۹۳
- سورة النجم(۵۳): آیه ۲۴ ..... ص : ۵۸۶ ----- ۲۱۹۴
- سورة النجم(۵۳): آیه ۲۵ ..... ص : ۵۸۷ ----- ۲۱۹۴
- سورة النجم(۵۳): آیه ۲۶ ..... ص : ۵۸۷ ----- ۲۱۹۵
- سورة النجم(۵۳): آیه ۲۷ ..... ص : ۵۸۸ ----- ۲۱۹۵
- سورة النجم(۵۳): آیه ۲۸ ..... ص : ۵۸۸ ----- ۲۱۹۵
- سورة النجم(۵۳): آیه ۲۹ ..... ص : ۵۸۸ ----- ۲۱۹۵
- سورة النجم(۵۳): آیه ۳۰ ..... ص : ۵۸۹ ----- ۲۱۹۶
- سورة النجم(۵۳): آیه ۳۱ ..... ص : ۵۸۹ ----- ۲۱۹۶
- سورة النجم(۵۳): آیه ۳۲ ..... ص : ۵۹۰ ----- ۲۱۹۶
- اشاره ۲۱۹۷
- «کبائر الاثم» چیست؟ ..... ص : ۵۹۱ ----- ۲۱۹۷
- سورة النجم(۵۳): آیه ۳۳ ..... ص : ۵۹۲ ----- ۲۱۹۸
- اشاره ۲۱۹۸
- شأن نزول: ..... ص : ۵۹۲ ----- ۲۱۹۸
- تفسیر: ..... ص : ۵۹۲ ----- ۲۱۹۸
- سورة النجم(۵۳): آیه ۳۴ ..... ص : ۵۹۲ ----- ۲۱۹۸

- سورة النجم(٥٣): آية ٣٥ ..... ص : ٥٩٣ ----- ٢١٩٩
- سورة النجم(٥٣): آية ٣٦ ..... ص : ٥٩٣ ----- ٢١٩٩
- سورة النجم(٥٣): آية ٣٧ ..... ص : ٥٩٣ ----- ٢١٩٩
- سورة النجم(٥٣): آية ٣٨ ..... ص : ٥٩٣ ----- ٢١٩٩
- سورة النجم(٥٣): آية ٣٩ ..... ص : ٥٩٣ ----- ٢١٩٩
- سورة النجم(٥٣): آية ٤٠ ..... ص : ٥٩٣ ----- ٢١٩٩
- سورة النجم(٥٣): آية ٤١ ..... ص : ٥٩٤ ----- ٢٢٠٠
- سورة النجم(٥٣): آية ٤٢ ..... ص : ٥٩٤ ----- ٢٢٠٠
- سورة النجم(٥٣): آية ٤٣ ..... ص : ٥٩٥ ----- ٢٢٠٠
- سورة النجم(٥٣): آية ٤٤ ..... ص : ٥٩٥ ----- ٢٢٠١
- سورة النجم(٥٣): آية ٤٥ ..... ص : ٥٩٥ ----- ٢٢٠١
- سورة النجم(٥٣): آية ٤٦ ..... ص : ٥٩٥ ----- ٢٢٠١
- سورة النجم(٥٣): آية ٤٧ ..... ص : ٥٩٥ ----- ٢٢٠١
- سورة النجم(٥٣): آية ٤٨ ..... ص : ٥٩٥ ----- ٢٢٠١
- سورة النجم(٥٣): آية ٤٩ ..... ص : ٥٩٦ ----- ٢٢٠١
- سورة النجم(٥٣): آية ٥٠ ..... ص : ٥٩٦ ----- ٢٢٠٢
- سورة النجم(٥٣): آية ٥١ ..... ص : ٥٩٦ ----- ٢٢٠٢
- سورة النجم(٥٣): آية ٥٢ ..... ص : ٥٩٦ ----- ٢٢٠٢
- سورة النجم(٥٣): آية ٥٣ ..... ص : ٥٩٧ ----- ٢٢٠٢
- سورة النجم(٥٣): آية ٥٤ ..... ص : ٥٩٧ ----- ٢٢٠٣
- سورة النجم(٥٣): آية ٥٥ ..... ص : ٥٩٧ ----- ٢٢٠٣
- سورة النجم(٥٣): آية ٥٦ ..... ص : ٥٩٧ ----- ٢٢٠٣
- سورة النجم(٥٣): آية ٥٧ ..... ص : ٥٩٨ ----- ٢٢٠٣
- سورة النجم(٥٣): آية ٥٨ ..... ص : ٥٩٨ ----- ٢٢٠٣
- سورة النجم(٥٣): آية ٥٩ ..... ص : ٥٩٨ ----- ٢٢٠٤
- سورة النجم(٥٣): آية ٦٠ ..... ص : ٥٩٨ ----- ٢٢٠٤

٢٢٠٤	سورة النجم(٥٣): آية ٦١ ..... ص : ٥٩٨
٢٢٠٤	سورة النجم(٥٣): آية ٦٢ ..... ص : ٥٩٩
٢٢٠٥	جلد پنجم
٢٢٠٥	پیشگفتار ..... ص : ٢١
٢٢٠٦	ادامه جزء ٢٧ ..... ص : ٢٥
٢٢٠٦	سوره قمر [٥٤] ..... ص : ٢٥
٢٢٠٦	اشاره
٢٢٠٦	محتوای سوره: ..... ص : ٢٥
٢٢٠٧	فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٦
٢٢٠٧	سورة القمر(٥٤): آية ١ ..... ص : ٢٦
٢٢٠٨	سورة القمر(٥٤): آية ٢ ..... ص : ٢٧
٢٢٠٨	سورة القمر(٥٤): آية ٣ ..... ص : ٢٨
٢٢٠٩	سورة القمر(٥٤): آية ٤ ..... ص : ٢٨
٢٢٠٩	سورة القمر(٥٤): آية ٥ ..... ص : ٢٩
٢٢٠٩	سورة القمر(٥٤): آية ٦ ..... ص : ٢٩
٢٢٠٩	سورة القمر(٥٤): آية ٧ ..... ص : ٢٩
٢٢١٠	سورة القمر(٥٤): آية ٨ ..... ص : ٢٩
٢٢١٠	سورة القمر(٥٤): آية ٩ ..... ص : ٣٠
٢٢١٠	سورة القمر(٥٤): آية ١٠ ..... ص : ٣٠
٢٢١٠	سورة القمر(٥٤): آية ١١ ..... ص : ٣١
٢٢١١	سورة القمر(٥٤): آية ١٢ ..... ص : ٣١
٢٢١١	سورة القمر(٥٤): آية ١٣ ..... ص : ٣١
٢٢١١	سورة القمر(٥٤): آية ١٤ ..... ص : ٣١
٢٢١١	سورة القمر(٥٤): آية ١٥ ..... ص : ٣٢
٢٢١٢	سورة القمر(٥٤): آية ١٦ ..... ص : ٣٢
٢٢١٢	سورة القمر(٥٤): آية ١٧ ..... ص : ٣٢

- سورة القمر(٥٤): آية ١٨ ..... ص : ٣٢ ----- ٢٢١٢
- سورة القمر(٥٤): آية ١٩ ..... ص : ٣٣ ----- ٢٢١٢
- سورة القمر(٥٤): آية ٢٠ ..... ص : ٣٣ ----- ٢٢١٢
- سورة القمر(٥٤): آية ٢١ ..... ص : ٣٣ ----- ٢٢١٣
- سورة القمر(٥٤): آية ٢٢ ..... ص : ٣٣ ----- ٢٢١٣
- سورة القمر(٥٤): آية ٢٣ ..... ص : ٣٤ ----- ٢٢١٣
- سورة القمر(٥٤): آية ٢٤ ..... ص : ٣٤ ----- ٢٢١٤
- سورة القمر(٥٤): آية ٢٥ ..... ص : ٣٤ ----- ٢٢١٤
- سورة القمر(٥٤): آية ٢٦ ..... ص : ٣٥ ----- ٢٢١٤
- سورة القمر(٥٤): آية ٢٧ ..... ص : ٣٥ ----- ٢٢١٤
- سورة القمر(٥٤): آية ٢٨ ..... ص : ٣٥ ----- ٢٢١٥
- سورة القمر(٥٤): آية ٢٩ ..... ص : ٣٦ ----- ٢٢١٥
- سورة القمر(٥٤): آية ٣٠ ..... ص : ٣٦ ----- ٢٢١٥
- سورة القمر(٥٤): آية ٣١ ..... ص : ٣٦ ----- ٢٢١٥
- سورة القمر(٥٤): آية ٣٢ ..... ص : ٣٧ ----- ٢٢١٦
- سورة القمر(٥٤): آية ٣٣ ..... ص : ٣٧ ----- ٢٢١٦
- سورة القمر(٥٤): آية ٣٤ ..... ص : ٣٧ ----- ٢٢١٦
- سورة القمر(٥٤): آية ٣٥ ..... ص : ٣٧ ----- ٢٢١٦
- سورة القمر(٥٤): آية ٣٦ ..... ص : ٣٨ ----- ٢٢١٦
- سورة القمر(٥٤): آية ٣٧ ..... ص : ٣٨ ----- ٢٢١٦
- سورة القمر(٥٤): آية ٣٨ ..... ص : ٣٨ ----- ٢٢١٧
- سورة القمر(٥٤): آية ٣٩ ..... ص : ٣٩ ----- ٢٢١٧
- سورة القمر(٥٤): آية ٤٠ ..... ص : ٣٩ ----- ٢٢١٧
- سورة القمر(٥٤): آية ٤١ ..... ص : ٣٩ ----- ٢٢١٨
- سورة القمر(٥٤): آية ٤٢ ..... ص : ٣٩ ----- ٢٢١٨
- سورة القمر(٥٤): آية ٤٣ ..... ص : ٤٠ ----- ٢٢١٨

٢٢١٨	سورة القمر(٥٤): آية ٤٤ ..... ص : ٤٠
٢٢١٩	سورة القمر(٥٤): آية ٤٥ ..... ص : ٤١
٢٢١٩	سورة القمر(٥٤): آية ٤٦ ..... ص : ٤١
٢٢١٩	سورة القمر(٥٤): آية ٤٧ ..... ص : ٤١
٢٢١٩	سورة القمر(٥٤): آية ٤٨ ..... ص : ٤١
٢٢١٩	سورة القمر(٥٤): آية ٤٩ ..... ص : ٤١
٢٢٢٠	سورة القمر(٥٤): آية ٥٠ ..... ص : ٤٢
٢٢٢٠	سورة القمر(٥٤): آية ٥١ ..... ص : ٤٢
٢٢٢٠	سورة القمر(٥٤): آية ٥٢ ..... ص : ٤٢
٢٢٢٠	سورة القمر(٥٤): آية ٥٣ ..... ص : ٤٣
٢٢٢١	سورة القمر(٥٤): آية ٥٤ ..... ص : ٤٣
٢٢٢١	سورة القمر(٥٤): آية ٥٥ ..... ص : ٤٣
٢٢٢١	سوره الرحمن [٥٥] ..... ص : ٤٥
٢٢٢٢	اشاره
٢٢٢٢	محتواى سوره: ..... ص : ٤٥
٢٢٢٢	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٦
٢٢٢٣	سورة الرحمن(٥٥): آية ١ ..... ص : ٤٦
٢٢٢٣	سورة الرحمن(٥٥): آية ٢ ..... ص : ٤٦
٢٢٢٣	سورة الرحمن(٥٥): آية ٣ ..... ص : ٤٧
٢٢٢٤	سورة الرحمن(٥٥): آية ٤ ..... ص : ٤٨
٢٢٢٤	سورة الرحمن(٥٥): آية ٥ ..... ص : ٤٨
٢٢٢٥	سورة الرحمن(٥٥): آية ٦ ..... ص : ٤٩
٢٢٢٥	سورة الرحمن(٥٥): آية ٧ ..... ص : ٥٠
٢٢٢٦	سورة الرحمن(٥٥): آية ٨ ..... ص : ٥١
٢٢٢٦	سورة الرحمن(٥٥): آية ٩ ..... ص : ٥١
٢٢٢٦	سورة الرحمن(٥٥): آية ١٠ ..... ص : ٥١

٢٢٢٦	سورة الرحمن(٥٥): آية ١١ ..... ص : ٥١
٢٢٢٦	سورة الرحمن(٥٥): آية ١٢ ..... ص : ٥٢
٢٢٢٧	سورة الرحمن(٥٥): آية ١٣ ..... ص : ٥٢
٢٢٢٧	سورة الرحمن(٥٥): آية ١٤ ..... ص : ٥٢
٢٢٢٧	سورة الرحمن(٥٥): آية ١٥ ..... ص : ٥٣
٢٢٢٨	سورة الرحمن(٥٥): آية ١٦ ..... ص : ٥٣
٢٢٢٨	سورة الرحمن(٥٥): آية ١٧ ..... ص : ٥٣
٢٢٢٨	سورة الرحمن(٥٥): آية ١٨ ..... ص : ٥٤
٢٢٢٨	سورة الرحمن(٥٥): آية ١٩ ..... ص : ٥٤
٢٢٢٩	سورة الرحمن(٥٥): آية ٢٠ ..... ص : ٥٤
٢٢٢٩	سورة الرحمن(٥٥): آية ٢١ ..... ص : ٥٥
٢٢٢٩	سورة الرحمن(٥٥): آية ٢٢ ..... ص : ٥٥
٢٢٢٩	سورة الرحمن(٥٥): آية ٢٣ ..... ص : ٥٥
٢٢٢٩	سورة الرحمن(٥٥): آية ٢٤ ..... ص : ٥٥
٢٢٣٠	سورة الرحمن(٥٥): آية ٢٥ ..... ص : ٥٦
٢٢٣٠	سورة الرحمن(٥٥): آية ٢٦ ..... ص : ٥٦
٢٢٣٠	سورة الرحمن(٥٥): آية ٢٧ ..... ص : ٥٦
٢٢٣١	سورة الرحمن(٥٥): آية ٢٨ ..... ص : ٥٧
٢٢٣١	سورة الرحمن(٥٥): آية ٢٩ ..... ص : ٥٧
٢٢٣١	سورة الرحمن(٥٥): آية ٣٠ ..... ص : ٥٧
٢٢٣١	سورة الرحمن(٥٥): آية ٣١ ..... ص : ٥٨
٢٢٣٢	سورة الرحمن(٥٥): آية ٣٢ ..... ص : ٥٨
٢٢٣٢	سورة الرحمن(٥٥): آية ٣٣ ..... ص : ٥٨
٢٢٣٢	سورة الرحمن(٥٥): آية ٣٤ ..... ص : ٥٩
٢٢٣٣	سورة الرحمن(٥٥): آية ٣٥ ..... ص : ٥٩
٢٢٣٣	سورة الرحمن(٥٥): آية ٣٦ ..... ص : ٦٠

- سورة الرحمن(٥٥): آية ٣٧ ..... ص : ٦٠ ----- ٢٢٣٣
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٣٨ ..... ص : ٦٠ ----- ٢٢٣٣
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٣٩ ..... ص : ٦٠ ----- ٢٢٣٣
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٤٠ ..... ص : ٦١ ----- ٢٢٣٤
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٤١ ..... ص : ٦١ ----- ٢٢٣٤
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٤٢ ..... ص : ٦١ ----- ٢٢٣٤
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٤٣ ..... ص : ٦٢ ----- ٢٢٣٤
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٤٤ ..... ص : ٦٢ ----- ٢٢٣٥
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٤٥ ..... ص : ٦٢ ----- ٢٢٣٥
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٤٦ ..... ص : ٦٢ ----- ٢٢٣٥
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٤٧ ..... ص : ٦٣ ----- ٢٢٣٥
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٤٨ ..... ص : ٦٣ ----- ٢٢٣٥
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٤٩ ..... ص : ٦٣ ----- ٢٢٣٦
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٥٠ ..... ص : ٦٣ ----- ٢٢٣٦
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٥١ ..... ص : ٦٣ ----- ٢٢٣٦
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٥٢ ..... ص : ٦٣ ----- ٢٢٣٦
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٥٣ ..... ص : ٦٣ ----- ٢٢٣٦
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٥٤ ..... ص : ٦٣ ----- ٢٢٣٦
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٥٥ ..... ص : ٦٤ ----- ٢٢٣٧
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٥٦ ..... ص : ٦٤ ----- ٢٢٣٧
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٥٧ ..... ص : ٦٤ ----- ٢٢٣٧
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٥٨ ..... ص : ٦٤ ----- ٢٢٣٧
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٥٩ ..... ص : ٦٥ ----- ٢٢٣٧
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٦٠ ..... ص : ٦٥ ----- ٢٢٣٨
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٦١ ..... ص : ٦٥ ----- ٢٢٣٨
- سورة الرحمن(٥٥): آية ٦٢ ..... ص : ٦٥ ----- ٢٢٣٨

٢٢٣٨	سورة الرحمن(٥٥): آية ٦٣ ..... ص : ٦٦
٢٢٣٩	سورة الرحمن(٥٥): آية ٦٤ ..... ص : ٦٦
٢٢٣٩	سورة الرحمن(٥٥): آية ٦٥ ..... ص : ٦٦
٢٢٣٩	سورة الرحمن(٥٥): آية ٦٦ ..... ص : ٦٦
٢٢٣٩	سورة الرحمن(٥٥): آية ٦٧ ..... ص : ٦٦
٢٢٣٩	سورة الرحمن(٥٥): آية ٦٨ ..... ص : ٦٦
٢٢٣٩	سورة الرحمن(٥٥): آية ٦٩ ..... ص : ٦٦
٢٢٣٩	سورة الرحمن(٥٥): آية ٧٠ ..... ص : ٦٦
٢٢٤٠	سورة الرحمن(٥٥): آية ٧١ ..... ص : ٦٧
٢٢٤٠	سورة الرحمن(٥٥): آية ٧٢ ..... ص : ٦٧
٢٢٤٠	سورة الرحمن(٥٥): آية ٧٣ ..... ص : ٦٧
٢٢٤٠	سورة الرحمن(٥٥): آية ٧٤ ..... ص : ٦٧
٢٢٤٠	سورة الرحمن(٥٥): آية ٧٥ ..... ص : ٦٧
٢٢٤٠	سورة الرحمن(٥٥): آية ٧٦ ..... ص : ٦٧
٢٢٤١	سورة الرحمن(٥٥): آية ٧٧ ..... ص : ٦٨
٢٢٤١	سورة الرحمن(٥٥): آية ٧٨ ..... ص : ٦٨
٢٢٤١	سوره واقعه [٥٦] ..... ص : ٦٩
٢٢٤١	اشاره
٢٢٤١	محتواى سوره: ..... ص : ٦٩
٢٢٤٢	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٧٠
٢٢٤٢	سورة الواقعة(٥٦): آية ١ ..... ص : ٧٠
٢٢٤٣	سورة الواقعة(٥٦): آية ٢ ..... ص : ٧٠
٢٢٤٣	سورة الواقعة(٥٦): آية ٣ ..... ص : ٧١
٢٢٤٣	سورة الواقعة(٥٦): آية ٤ ..... ص : ٧١
٢٢٤٣	سورة الواقعة(٥٦): آية ٥ ..... ص : ٧١
٢٢٤٣	سورة الواقعة(٥٦): آية ٦ ..... ص : ٧١

- سورة الواقعة(٥٦): آية ٧ ..... ص : ٧١ ..... ٢٢٤٣
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٨ ..... ص : ٧١ ..... ٢٢٤٤
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٩ ..... ص : ٧٢ ..... ٢٢٤٤
- سورة الواقعة(٥٦): آية ١٠ ..... ص : ٧٢ ..... ٢٢٤٤
- سورة الواقعة(٥٦): آية ١١ ..... ص : ٧٢ ..... ٢٢٤٤
- سورة الواقعة(٥٦): آية ١٢ ..... ص : ٧٢ ..... ٢٢٤٤
- سورة الواقعة(٥٦): آية ١٣ ..... ص : ٧٣ ..... ٢٢٤٥
- سورة الواقعة(٥٦): آية ١٤ ..... ص : ٧٣ ..... ٢٢٤٥
- سورة الواقعة(٥٦): آية ١٥ ..... ص : ٧٣ ..... ٢٢٤٥
- سورة الواقعة(٥٦): آية ١٦ ..... ص : ٧٣ ..... ٢٢٤٥
- سورة الواقعة(٥٦): آية ١٧ ..... ص : ٧٣ ..... ٢٢٤٥
- سورة الواقعة(٥٦): آية ١٨ ..... ص : ٧٣ ..... ٢٢٤٥
- سورة الواقعة(٥٦): آية ١٩ ..... ص : ٧٣ ..... ٢٢٤٦
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٢٠ ..... ص : ٧٤ ..... ٢٢٤٦
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٢١ ..... ص : ٧٤ ..... ٢٢٤٦
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٢٢ ..... ص : ٧٤ ..... ٢٢٤٦
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٢٣ ..... ص : ٧٤ ..... ٢٢٤٦
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٢٤ ..... ص : ٧٤ ..... ٢٢٤٦
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٢٥ ..... ص : ٧٥ ..... ٢٢٤٧
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٢٦ ..... ص : ٧٥ ..... ٢٢٤٧
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٢٧ ..... ص : ٧٥ ..... ٢٢٤٧
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٢٨ ..... ص : ٧٥ ..... ٢٢٤٧
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٢٩ ..... ص : ٧٥ ..... ٢٢٤٨
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٣٠ ..... ص : ٧٦ ..... ٢٢٤٨
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٣١ ..... ص : ٧٦ ..... ٢٢٤٨
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٣٢ ..... ص : ٧٦ ..... ٢٢٤٨

- سورة الواقعة(٥٦): آية ٣٣ ..... ص : ٧٦ ..... ٢٢٤٨
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٣٤ ..... ص : ٧٦ ..... ٢٢٤٨
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٣٥ ..... ص : ٧٦ ..... ٢٢٤٩
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٣٦ ..... ص : ٧٧ ..... ٢٢٤٩
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٣٧ ..... ص : ٧٧ ..... ٢٢٤٩
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٣٨ ..... ص : ٧٧ ..... ٢٢٤٩
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٣٩ ..... ص : ٧٧ ..... ٢٢٤٩
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٤٠ ..... ص : ٧٧ ..... ٢٢٤٩
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٤١ ..... ص : ٧٧ ..... ٢٢٤٩
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٤٢ ..... ص : ٧٨ ..... ٢٢٥٠
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٤٣ ..... ص : ٧٨ ..... ٢٢٥٠
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٤٤ ..... ص : ٧٨ ..... ٢٢٥٠
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٤٥ ..... ص : ٧٨ ..... ٢٢٥٠
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٤٦ ..... ص : ٧٩ ..... ٢٢٥١
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٤٧ ..... ص : ٧٩ ..... ٢٢٥١
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٤٨ ..... ص : ٧٩ ..... ٢٢٥١
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٤٩ ..... ص : ٧٩ ..... ٢٢٥١
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٥٠ ..... ص : ٨٠ ..... ٢٢٥١
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٥١ ..... ص : ٨٠ ..... ٢٢٥٢
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٥٢ ..... ص : ٨٠ ..... ٢٢٥٢
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٥٣ ..... ص : ٨٠ ..... ٢٢٥٢
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٥٤ ..... ص : ٨٠ ..... ٢٢٥٢
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٥٥ ..... ص : ٨٠ ..... ٢٢٥٢
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٥٦ ..... ص : ٨٠ ..... ٢٢٥٢
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٥٧ ..... ص : ٨١ ..... ٢٢٥٣
- سورة الواقعة(٥٦): آية ٥٨ ..... ص : ٨١ ..... ٢٢٥٣

٢٢٥٩	سورة الواقعة(٥٦): آية ٨٥ ..... ص : ٨٨
٢٢٥٩	سورة الواقعة(٥٦): آية ٨٦ ..... ص : ٨٨
٢٢٥٩	سورة الواقعة(٥٦): آية ٨٧ ..... ص : ٨٩
٢٢٦٠	سورة الواقعة(٥٦): آية ٨٨ ..... ص : ٨٩
٢٢٦٠	سورة الواقعة(٥٦): آية ٨٩ ..... ص : ٨٩
٢٢٦٠	سورة الواقعة(٥٦): آية ٩٠ ..... ص : ٨٩
٢٢٦٠	سورة الواقعة(٥٦): آية ٩١ ..... ص : ٨٩
٢٢٦٠	سورة الواقعة(٥٦): آية ٩٢ ..... ص : ٨٩
٢٢٦١	سورة الواقعة(٥٦): آية ٩٣ ..... ص : ٩٠
٢٢٦١	سورة الواقعة(٥٦): آية ٩٤ ..... ص : ٩٠
٢٢٦١	سورة الواقعة(٥٦): آية ٩٥ ..... ص : ٩٠
٢٢٦١	سوره حديد [٥٧] ..... ص : ٩١
٢٢٦١	اشاره
٢٢٦١	محتواى سوره: ..... ص : ٩١
٢٢٦٢	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٩٢
٢٢٦٢	سورة الحديد(٥٧): آية ١ ..... ص : ٩٢
٢٢٦٣	سورة الحديد(٥٧): آية ٢ ..... ص : ٩٣
٢٢٦٣	سورة الحديد(٥٧): آية ٣ ..... ص : ٩٣
٢٢٦٣	سورة الحديد(٥٧): آية ٤ ..... ص : ٩٤
٢٢٦٤	سورة الحديد(٥٧): آية ٥ ..... ص : ٩٥
٢٢٦٤	سورة الحديد(٥٧): آية ٦ ..... ص : ٩٥
٢٢٦٥	سورة الحديد(٥٧): آية ٧ ..... ص : ٩٦
٢٢٦٥	سورة الحديد(٥٧): آية ٨ ..... ص : ٩٦
٢٢٦٦	سورة الحديد(٥٧): آية ٩ ..... ص : ٩٧
٢٢٦٦	سورة الحديد(٥٧): آية ١٠ ..... ص : ٩٧
٢٢٦٦	سورة الحديد(٥٧): آية ١١ ..... ص : ٩٨

٢٢٤٧	سورة الحديد(٥٧): آية ١٢ ..... ص : ٩٨
٢٢٤٧	سورة الحديد(٥٧): آية ١٣ ..... ص : ٩٩
٢٢٤٨	سورة الحديد(٥٧): آية ١٤ ..... ص : ١٠٠
٢٢٤٨	سورة الحديد(٥٧): آية ١٥ ..... ص : ١٠١
٢٢٤٩	سورة الحديد(٥٧): آية ١٦ ..... ص : ١٠١
٢٢٤٩	اشاره
٢٢٤٩	شأن نزول: ..... ص : ١٠١
٢٢٤٩	تفسير: ..... ص : ١٠٢
٢٢٧٠	سورة الحديد(٥٧): آية ١٧ ..... ص : ١٠٣
٢٢٧٠	سورة الحديد(٥٧): آية ١٨ ..... ص : ١٠٣
٢٢٧٠	سورة الحديد(٥٧): آية ١٩ ..... ص : ١٠٣
٢٢٧١	سورة الحديد(٥٧): آية ٢٠ ..... ص : ١٠٤
٢٢٧٢	سورة الحديد(٥٧): آية ٢١ ..... ص : ١٠٥
٢٢٧٢	سورة الحديد(٥٧): آية ٢٢ ..... ص : ١٠٦
٢٢٧٣	سورة الحديد(٥٧): آية ٢٣ ..... ص : ١٠٧
٢٢٧٣	سورة الحديد(٥٧): آية ٢٤ ..... ص : ١٠٨
٢٢٧٤	سورة الحديد(٥٧): آية ٢٥ ..... ص : ١٠٩
٢٢٧٥	سورة الحديد(٥٧): آية ٢٦ ..... ص : ١١٠
٢٢٧٥	سورة الحديد(٥٧): آية ٢٧ ..... ص : ١١١
٢٢٧٦	سورة الحديد(٥٧): آية ٢٨ ..... ص : ١١٢
٢٢٧٦	اشاره
٢٢٧٦	شأن نزول: ..... ص : ١١٢
٢٢٧٧	تفسير: ..... ص : ١١٣
٢٢٧٧	سورة الحديد(٥٧): آية ٢٨ ..... ص : ١١٤
٢٢٧٨	أغاز جزء ٢٨ قرآن مجيد ..... ص : ١١٥
٢٢٧٨	سوره مجادله [٥٨] ..... ص : ١١٥

٢٢٧٨	اشاره
٢٢٧٨	محتواى سوره: ..... ص : ١١٥
٢٢٧٨	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ١١٦
٢٢٧٩	سورة المجادلة(٥٨): آية ١ ..... ص : ١١٦
٢٢٧٩	اشاره
٢٢٧٩	شأن نزول: ..... ص : ١١٦
٢٢٧٩	تفسير: ..... ص : ١١٧
٢٢٨٠	سورة المجادلة(٥٨): آية ٢ ..... ص : ١١٧
٢٢٨٠	سورة المجادلة(٥٨): آية ٣ ..... ص : ١١٨
٢٢٨١	سورة المجادلة(٥٨): آية ٤ ..... ص : ١١٩
٢٢٨١	سورة المجادلة(٥٨): آية ٥ ..... ص : ١٢٠
٢٢٨٢	سورة المجادلة(٥٨): آية ٦ ..... ص : ١٢١
٢٢٨٢	سورة المجادلة(٥٨): آية ٧ ..... ص : ١٢١
٢٢٨٣	سورة المجادلة(٥٨): آية ٨ ..... ص : ١٢٢
٢٢٨٣	اشاره
٢٢٨٣	شأن نزول: ..... ص : ١٢٢
٢٢٨٣	تفسير: ..... ص : ١٢٢
٢٢٨٤	سورة المجادلة(٥٨): آية ٩ ..... ص : ١٢٣
٢٢٨٤	سورة المجادلة(٥٨): آية ١٠ ..... ص : ١٢٤
٢٢٨٥	سورة المجادلة(٥٨): آية ١١ ..... ص : ١٢٥
٢٢٨٥	اشاره
٢٢٨٥	شأن نزول: ..... ص : ١٢٥
٢٢٨٦	تفسير: ..... ص : ١٢٥
٢٢٨٦	سورة المجادلة(٥٨): آية ١٢ ..... ص : ١٢٦
٢٢٨٦	اشاره
٢٢٨٦	شأن نزول: ..... ص : ١٢٦

٢٢٨٧	تفسير: ..... ص : ١٢٧
٢٢٨٧	سورة المجادلة(٥٨): آية ١٣ ..... ص : ١٢٧
٢٢٨٨	سورة المجادلة(٥٨): آية ١٤ ..... ص : ١٢٨
٢٢٨٨	سورة المجادلة(٥٨): آية ١٥ ..... ص : ١٢٩
٢٢٨٨	سورة المجادلة(٥٨): آية ١٦ ..... ص : ١٢٩
٢٢٨٩	سورة المجادلة(٥٨): آية ١٧ ..... ص : ١٢٩
٢٢٨٩	سورة المجادلة(٥٨): آية ١٨ ..... ص : ١٣٠
٢٢٨٩	سورة المجادلة(٥٨): آية ١٩ ..... ص : ١٣٠
٢٢٩٠	سورة المجادلة(٥٨): آية ٢٠ ..... ص : ١٣٠
٢٢٩٠	سورة المجادلة(٥٨): آية ٢١ ..... ص : ١٣١
٢٢٩٠	سورة المجادلة(٥٨): آية ٢٢ ..... ص : ١٣١
٢٢٩١	سوره حشر [٥٩] ..... ص : ١٣٣
٢٢٩١	اشاره
٢٢٩١	محتواى سوره: ..... ص : ١٣٣
٢٢٩٢	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ١٣٤
٢٢٩٢	سورة الحشر(٥٩): آية ١ ..... ص : ١٣٤
٢٢٩٢	اشاره
٢٢٩٢	شأن نزول: ..... ص : ١٣٤
٢٢٩٣	تفسير: ..... ص : ١٣٦
٢٢٩٤	سورة الحشر(٥٩): آية ٢ ..... ص : ١٣٦
٢٢٩٤	سورة الحشر(٥٩): آية ٣ ..... ص : ١٣٧
٢٢٩٥	سورة الحشر(٥٩): آية ٤ ..... ص : ١٣٨
٢٢٩٥	سورة الحشر(٥٩): آية ٥ ..... ص : ١٣٨
٢٢٩٥	سورة الحشر(٥٩): آية ٦ ..... ص : ١٣٩
٢٢٩٥	اشاره
٢٢٩٥	شأن نزول: ..... ص : ١٣٩

- تفسير: ..... ص : ١٣٩ ----- ٢٢٩٦
- سورة الحشر(٥٩): آية ٧ ..... ص : ١٤٠ ----- ٢٢٩٦
- سورة الحشر(٥٩): آية ٨ ..... ص : ١٤١ ----- ٢٢٩٧
- سورة الحشر(٥٩): آية ٩ ..... ص : ١٤٢ ----- ٢٢٩٨
- سورة الحشر(٥٩): آية ١٠ ..... ص : ١٤٣ ----- ٢٢٩٩
- اشاره ----- ٢٢٩٩
- صحابه در ميزان قرآن و تاريخ- ..... ص : ١٤٤ ----- ٢٢٩٩
- سورة الحشر(٥٩): آية ١١ ..... ص : ١٤٥ ----- ٢٣٠٠
- اشاره ----- ٢٣٠٠
- شأن نزول: ..... ص : ١٤٥ ----- ٢٣٠٠
- تفسير: ..... ص : ١٤٦ ----- ٢٣٠٠
- سورة الحشر(٥٩): آية ١٢ ..... ص : ١٤٦ ----- ٢٣٠١
- سورة الحشر(٥٩): آية ١٣ ..... ص : ١٤٦ ----- ٢٣٠١
- سورة الحشر(٥٩): آية ١٤ ..... ص : ١٤٧ ----- ٢٣٠١
- سورة الحشر(٥٩): آية ١٥ ..... ص : ١٤٧ ----- ٢٣٠٢
- سورة الحشر(٥٩): آية ١٦ ..... ص : ١٤٨ ----- ٢٣٠٢
- سورة الحشر(٥٩): آية ١٧ ..... ص : ١٤٨ ----- ٢٣٠٢
- سورة الحشر(٥٩): آية ١٨ ..... ص : ١٤٩ ----- ٢٣٠٣
- سورة الحشر(٥٩): آية ١٩ ..... ص : ١٤٩ ----- ٢٣٠٣
- سورة الحشر(٥٩): آية ٢٠ ..... ص : ١٥٠ ----- ٢٣٠٣
- سورة الحشر(٥٩): آية ٢١ ..... ص : ١٥٠ ----- ٢٣٠٤
- سورة الحشر(٥٩): آية ٢٢ ..... ص : ١٥١ ----- ٢٣٠٤
- سورة الحشر(٥٩): آية ٢٣ ..... ص : ١٥٢ ----- ٢٣٠٥
- سورة الحشر(٥٩): آية ٢٤ ..... ص : ١٥٣ ----- ٢٣٠٥
- سوره ممتحنه [٦٠] ..... ص : ١٥٥ ----- ٢٣٠٦
- اشاره ----- ٢٣٠٦

٢٣٠٦	محتواى سوره: ..... ص : ١٥٥
٢٣٠٦	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ١٥٥
٢٣٠٧	سورة الممتحنة(٦٠): آية ١ ..... ص : ١٥٦
٢٣٠٧	اشاره
٢٣٠٧	شأن نزول: ..... ص : ١٥٦
٢٣٠٨	تفسير: ..... ص : ١٥٧
٢٣٠٩	سورة الممتحنة(٦٠): آية ٢ ..... ص : ١٥٩
٢٣٠٩	سورة الممتحنة(٦٠): آية ٣ ..... ص : ١٥٩
٢٣٠٩	سورة الممتحنة(٦٠): آية ٤ ..... ص : ١٥٩
٢٣١٠	سورة الممتحنة(٦٠): آية ٥ ..... ص : ١٦١
٢٣١١	سورة الممتحنة(٦٠): آية ٦ ..... ص : ١٦٢
٢٣١١	سورة الممتحنة(٦٠): آية ٧ ..... ص : ١٦٢
٢٣١١	سورة الممتحنة(٦٠): آية ٨ ..... ص : ١٦٣
٢٣١٢	سورة الممتحنة(٦٠): آية ٩ ..... ص : ١٦٣
٢٣١٢	سورة الممتحنة(٦٠): آية ١٠ ..... ص : ١٦٤
٢٣١٢	اشاره
٢٣١٢	شأن نزول: ..... ص : ١٦٤
٢٣١٣	تفسير: ..... ص : ١٦٤
٢٣١٤	سورة الممتحنة(٦٠): آية ١١ ..... ص : ١٦٦
٢٣١٤	سورة الممتحنة(٦٠): آية ١٢ ..... ص : ١٦٧
٢٣١٥	سورة الممتحنة(٦٠): آية ١٣ ..... ص : ١٦٧
٢٣١٥	سوره صف [٦١] ..... ص : ١٦٩
٢٣١٥	اشاره
٢٣١٦	محتواى سوره: ..... ص : ١٦٩
٢٣١٦	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ١٦٩
٢٣١٦	سورة الصف(٦١): آية ١ ..... ص : ١٧٠

٢٣١٦	سورة الصف(٦١): آية ٢ ..... ص : ١٧٠
٢٣١٦	اشاره
٢٣١٦	شأن نزول: ..... ص : ١٧٠
٢٣١٧	تفسير: ..... ص : ١٧٠
٢٣١٧	سورة الصف(٦١): آية ٣ ..... ص : ١٧٠
٢٣١٧	سورة الصف(٦١): آية ٤ ..... ص : ١٧١
٢٣١٧	سورة الصف(٦١): آية ٥ ..... ص : ١٧١
٢٣١٨	سورة الصف(٦١): آية ٦ ..... ص : ١٧٢
٢٣١٨	سورة الصف(٦١): آية ٧ ..... ص : ١٧٢
٢٣١٩	سورة الصف(٦١): آية ٨ ..... ص : ١٧٣
٢٣١٩	سورة الصف(٦١): آية ٩ ..... ص : ١٧٣
٢٣١٩	سورة الصف(٦١): آية ١٠ ..... ص : ١٧٤
٢٣١٩	سورة الصف(٦١): آية ١١ ..... ص : ١٧٤
٢٣٢٠	سورة الصف(٦١): آية ١٢ ..... ص : ١٧٤
٢٣٢٠	سورة الصف(٦١): آية ١٣ ..... ص : ١٧٥
٢٣٢٠	سورة الصف(٦١): آية ١٤ ..... ص : ١٧٥
٢٣٢٠	اشاره
٢٣٢١	حواريون كيانند؟ ..... ص : ١٧٦
٢٣٢١	سوره جمعه [٦٢] ..... ص : ١٧٧
٢٣٢١	اشاره
٢٣٢١	محتواى سوره: ..... ص : ١٧٧
٢٣٢٢	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ١٧٧
٢٣٢٢	سورة الجمعة(٦٢): آية ١ ..... ص : ١٧٧
٢٣٢٢	سورة الجمعة(٦٢): آية ٢ ..... ص : ١٧٨
٢٣٢٣	سورة الجمعة(٦٢): آية ٣ ..... ص : ١٧٩
٢٣٢٣	سورة الجمعة(٦٢): آية ٤ ..... ص : ١٧٩

٢٣٢٣	سورة الجمعة(٦٢): آية ٥ ..... ص : ١٧٩
٢٣٢٤	سورة الجمعة(٦٢): آية ٦ ..... ص : ١٨٠
٢٣٢٤	سورة الجمعة(٦٢): آية ٧ ..... ص : ١٨١
٢٣٢٥	سورة الجمعة(٦٢): آية ٨ ..... ص : ١٨١
٢٣٢٥	سورة الجمعة(٦٢): آية ٩ ..... ص : ١٨٢
٢٣٢٥	اشاره
٢٣٢٥	شأن نزول: ..... ص : ١٨٢
٢٣٢٥	تفسير: ..... ص : ١٨٢
٢٣٢٦	سورة الجمعة(٦٢): آية ١٠ ..... ص : ١٨٣
٢٣٢٦	سورة الجمعة(٦٢): آية ١١ ..... ص : ١٨٣
٢٣٢٦	اشاره
٢٣٢٧	نكتهها: ..... ص : ١٨٤
٢٣٢٧	١- نخستين نماز جمعه در اسلام: ..... ص : ١٨٤
٢٣٢٧	٢- اهميت نماز جمعه: ..... ص : ١٨٥
٢٣٢٧	٣- فلسفه نماز عبادى- سياسى جمعه: ..... ص : ١٨٥
٢٣٢٨	سوره منافقون [٦٣] ..... ص : ١٨٧
٢٣٢٨	اشاره
٢٣٢٨	محتواى سوره: ..... ص : ١٨٧
٢٣٢٨	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ١٨٧
٢٣٢٩	سورة المنافقون(٦٣): آية ١ ..... ص : ١٨٩
٢٣٣٠	سورة المنافقون(٦٣): آية ٢ ..... ص : ١٨٩
٢٣٣٠	سورة المنافقون(٦٣): آية ٣ ..... ص : ١٨٩
٢٣٣٠	سورة المنافقون(٦٣): آية ٤ ..... ص : ١٩٠
٢٣٣١	سورة المنافقون(٦٣): آية ٥ ..... ص : ١٩١
٢٣٣١	اشاره
٢٣٣١	شأن نزول: ..... ص : ١٩١

٢٣٣٢	تفسير: ..... ص : ١٩٢
٢٣٣٢	سورة المنافقون(٦٣): آية ٦ ..... ص : ١٩٢
٢٣٣٢	سورة المنافقون(٦٣): آية ٧ ..... ص : ١٩٣
٢٣٣٣	سورة المنافقون(٦٣): آية ٨ ..... ص : ١٩٣
٢٣٣٣	سورة المنافقون(٦٣): آية ٩ ..... ص : ١٩٤
٢٣٣٣	سورة المنافقون(٦٣): آية ١٠ ..... ص : ١٩٤
٢٣٣٤	سورة المنافقون(٦٣): آية ١١ ..... ص : ١٩٥
٢٣٣٤	سوره تغابن [٦٤] ..... ص : ١٩٧
٢٣٣٤	اشاره
٢٣٣٤	محتواى سوره: ..... ص : ١٩٧
٢٣٣٥	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ١٩٨
٢٣٣٥	سورة التغابن(٦٤): آية ١ ..... ص : ١٩٨
٢٣٣٥	سورة التغابن(٦٤): آية ٢ ..... ص : ١٩٨
٢٣٣٥	سورة التغابن(٦٤): آية ٣ ..... ص : ١٩٨
٢٣٣٦	سورة التغابن(٦٤): آية ٤ ..... ص : ١٩٩
٢٣٣٦	سورة التغابن(٦٤): آية ٥ ..... ص : ١٩٩
٢٣٣٦	سورة التغابن(٦٤): آية ٦ ..... ص : ٢٠٠
٢٣٣٧	سورة التغابن(٦٤): آية ٧ ..... ص : ٢٠٠
٢٣٣٧	سورة التغابن(٦٤): آية ٨ ..... ص : ٢٠١
٢٣٣٧	سورة التغابن(٦٤): آية ٩ ..... ص : ٢٠١
٢٣٣٨	سورة التغابن(٦٤): آية ١٠ ..... ص : ٢٠٢
٢٣٣٨	سورة التغابن(٦٤): آية ١١ ..... ص : ٢٠٢
٢٣٣٩	سورة التغابن(٦٤): آية ١٢ ..... ص : ٢٠٤
٢٣٣٩	سورة التغابن(٦٤): آية ١٣ ..... ص : ٢٠٤
٢٣٤٠	سورة التغابن(٦٤): آية ١٤ ..... ص : ٢٠٥
٢٣٤٠	اشاره

٢٣٤٠	شأن نزول: ..... ص : ٢٠٥
٢٣٤٠	تفسير: ..... ص : ٢٠٥
٢٣٤١	سورة التغابن(٦٤): آية ١٥ ..... ص : ٢٠٦
٢٣٤١	سورة التغابن(٦٤): آية ١٦ ..... ص : ٢٠٦
٢٣٤٢	سورة التغابن(٦٤): آية ١٧ ..... ص : ٢٠٧
٢٣٤٢	سورة التغابن(٦٤): آية ١٨ ..... ص : ٢٠٨
٢٣٤٢	سوره طلاق [٦٥] ..... ص : ٢٠٩
٢٣٤٢	اشاره
٢٣٤٢	محتواى سوره: ..... ص : ٢٠٩
٢٣٤٢	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٠٩
٢٣٤٣	سورة الطلاق(٦٥): آية ١ ..... ص : ٢٠٩
٢٣٤٣	اشاره
٢٣٤٤	طلاق منفورترين حلالها ..... ص : ٢١٢
٢٣٤٤	سورة الطلاق(٦٥): آية ٢ ..... ص : ٢١٢
٢٣٤٥	سورة الطلاق(٦٥): آية ٣ ..... ص : ٢١٣
٢٣٤٦	سورة الطلاق(٦٥): آية ٤ ..... ص : ٢١٤
٢٣٤٦	سورة الطلاق(٦٥): آية ٥ ..... ص : ٢١٥
٢٣٤٧	سورة الطلاق(٦٥): آية ٦ ..... ص : ٢١٥
٢٣٤٧	سورة الطلاق(٦٥): آية ٧ ..... ص : ٢١٧
٢٣٤٨	سورة الطلاق(٦٥): آية ٨ ..... ص : ٢١٧
٢٣٤٨	سورة الطلاق(٦٥): آية ٩ ..... ص : ٢١٨
٢٣٤٨	سورة الطلاق(٦٥): آية ١٠ ..... ص : ٢١٨
٢٣٤٩	سورة الطلاق(٦٥): آية ١١ ..... ص : ٢١٨
٢٣٤٩	سورة الطلاق(٦٥): آية ١٢ ..... ص : ٢١٩
٢٣٥٠	سوره تحريم [٦٦] ..... ص : ٢٢١
٢٣٥٠	اشاره

٢٣٥٠	محتواى سوره: ..... ص : ٢٢١
٢٣٥٠	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٢١
٢٣٥٠	سورة التحريم(٦٦): آية ١ ..... ص : ٢٢٢
٢٣٥١	اشاره
٢٣٥١	شأن نزول: ..... ص : ٢٢٢
٢٣٥١	تفسير: ..... ص : ٢٢٢
٢٣٥٢	سورة التحريم(٦٦): آية ٢ ..... ص : ٢٢٣
٢٣٥٢	سورة التحريم(٦٦): آية ٣ ..... ص : ٢٢٤
٢٣٥٢	سورة التحريم(٦٦): آية ٤ ..... ص : ٢٢٤
٢٣٥٣	سورة التحريم(٦٦): آية ٥ ..... ص : ٢٢٥
٢٣٥٣	سورة التحريم(٦٦): آية ٦ ..... ص : ٢٢٥
٢٣٥٤	سورة التحريم(٦٦): آية ٧ ..... ص : ٢٢٦
٢٣٥٤	سورة التحريم(٦٦): آية ٨ ..... ص : ٢٢٦
٢٣٥٤	سورة التحريم(٦٦): آية ٩ ..... ص : ٢٢٧
٢٣٥٥	سورة التحريم(٦٦): آية ١٠ ..... ص : ٢٢٨
٢٣٥٥	سورة التحريم(٦٦): آية ١١ ..... ص : ٢٢٩
٢٣٥٦	سورة التحريم(٦٦): آية ١٢ ..... ص : ٢٢٩
٢٣٥٦	أغاز جزء ٢٩ قرآن مجيد ..... ص : ٢٣١
٢٣٥٦	سوره ملك [٦٧] ..... ص : ٢٣١
٢٣٥٦	اشاره
٢٣٥٧	محتواى سوره: ..... ص : ٢٣١
٢٣٥٧	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٣١
٢٣٥٧	سورة الملك(٦٧): آية ١ ..... ص : ٢٣٢
٢٣٥٧	سورة الملك(٦٧): آية ٢ ..... ص : ٢٣٢
٢٣٥٨	سورة الملك(٦٧): آية ٣ ..... ص : ٢٣٢
٢٣٥٨	سورة الملك(٦٧): آية ٤ ..... ص : ٢٣٣

- سورة الملك(٦٧): آية ٥ ..... ص : ٢٢٣ ----- ٢٣٥٨
- سورة الملك(٦٧): آية ٦ ..... ص : ٢٣٤ ----- ٢٣٥٨
- سورة الملك(٦٧): آية ٧ ..... ص : ٢٣٤ ----- ٢٣٥٩
- سورة الملك(٦٧): آية ٨ ..... ص : ٢٣٤ ----- ٢٣٥٩
- سورة الملك(٦٧): آية ٩ ..... ص : ٢٣٤ ----- ٢٣٥٩
- سورة الملك(٦٧): آية ١٠ ..... ص : ٢٣٥ ----- ٢٣٥٩
- سورة الملك(٦٧): آية ١١ ..... ص : ٢٣٥ ----- ٢٣٦٠
- سورة الملك(٦٧): آية ١٢ ..... ص : ٢٣٥ ----- ٢٣٦٠
- سورة الملك(٦٧): آية ١٣ ..... ص : ٢٣٥ ----- ٢٣٦٠
- سورة الملك(٦٧): آية ١٤ ..... ص : ٢٣٦ ----- ٢٣٦٠
- سورة الملك(٦٧): آية ١٥ ..... ص : ٢٣٦ ----- ٢٣٦٠
- سورة الملك(٦٧): آية ١٦ ..... ص : ٢٣٧ ----- ٢٣٦١
- سورة الملك(٦٧): آية ١٧ ..... ص : ٢٣٧ ----- ٢٣٦١
- سورة الملك(٦٧): آية ١٨ ..... ص : ٢٣٧ ----- ٢٣٦٢
- سورة الملك(٦٧): آية ١٩ ..... ص : ٢٣٨ ----- ٢٣٦٢
- سورة الملك(٦٧): آية ٢٠ ..... ص : ٢٣٩ ----- ٢٣٦٢
- سورة الملك(٦٧): آية ٢١ ..... ص : ٢٣٩ ----- ٢٣٦٣
- سورة الملك(٦٧): آية ٢٢ ..... ص : ٢٣٩ ----- ٢٣٦٣
- سورة الملك(٦٧): آية ٢٣ ..... ص : ٢٤٠ ----- ٢٣٦٣
- سورة الملك(٦٧): آية ٢٤ ..... ص : ٢٤٠ ----- ٢٣٦٤
- سورة الملك(٦٧): آية ٢٥ ..... ص : ٢٤١ ----- ٢٣٦٤
- سورة الملك(٦٧): آية ٢٦ ..... ص : ٢٤١ ----- ٢٣٦٤
- سورة الملك(٦٧): آية ٢٧ ..... ص : ٢٤١ ----- ٢٣٦٤
- سورة الملك(٦٧): آية ٢٨ ..... ص : ٢٤١ ----- ٢٣٦٤
- سورة الملك(٦٧): آية ٢٩ ..... ص : ٢٤٢ ----- ٢٣٦٥
- سورة الملك(٦٧): آية ٣٠ ..... ص : ٢٤٢ ----- ٢٣٦٥

٢٣٦٥	سوره قلم [٦٨] ..... ص : ٢٤٣
٢٣٦٥	اشاره
٢٣٦٥	محتواى سوره: ..... ص : ٢٤٣
٢٣٦٦	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٤٤
٢٣٦٦	سوره القلم(٦٨): آيه ١ ..... ص : ٢٤٤
٢٣٦٧	سوره القلم(٦٨): آيه ٢ ..... ص : ٢٤٥
٢٣٦٧	سوره القلم(٦٨): آيه ٣ ..... ص : ٢٤٥
٢٣٦٧	سوره القلم(٦٨): آيه ٤ ..... ص : ٢٤٥
٢٣٦٧	سوره القلم(٦٨): آيه ٥ ..... ص : ٢٤٦
٢٣٦٨	سوره القلم(٦٨): آيه ٦ ..... ص : ٢٤٦
٢٣٦٨	سوره القلم(٦٨): آيه ٧ ..... ص : ٢٤٦
٢٣٦٨	سوره القلم(٦٨): آيه ٨ ..... ص : ٢٤٦
٢٣٦٨	سوره القلم(٦٨): آيه ٩ ..... ص : ٢٤٦
٢٣٦٨	سوره القلم(٦٨): آيه ١٠ ..... ص : ٢٤٧
٢٣٦٩	سوره القلم(٦٨): آيه ١١ ..... ص : ٢٤٧
٢٣٦٩	سوره القلم(٦٨): آيه ١٢ ..... ص : ٢٤٧
٢٣٦٩	سوره القلم(٦٨): آيه ١٣ ..... ص : ٢٤٧
٢٣٦٩	سوره القلم(٦٨): آيه ١٤ ..... ص : ٢٤٧
٢٣٦٩	سوره القلم(٦٨): آيه ١٥ ..... ص : ٢٤٧
٢٣٧٠	سوره القلم(٦٨): آيه ١٦ ..... ص : ٢٤٨
٢٣٧٠	سوره القلم(٦٨): آيه ١٧ ..... ص : ٢٤٨
٢٣٧٠	سوره القلم(٦٨): آيه ١٨ ..... ص : ٢٤٩
٢٣٧٠	سوره القلم(٦٨): آيه ١٩ ..... ص : ٢٤٩
٢٣٧٠	سوره القلم(٦٨): آيه ٢٠ ..... ص : ٢٤٩
٢٣٧١	سوره القلم(٦٨): آيه ٢١ ..... ص : ٢٤٩
٢٣٧١	سوره القلم(٦٨): آيه ٢٢ ..... ص : ٢٤٩

- سورة القلم(٦٨): آية ٢٣ ..... ص : ٢٤٩ ----- ٢٣٧١
- سورة القلم(٦٨): آية ٢٤ ..... ص : ٢٤٩ ----- ٢٣٧١
- سورة القلم(٦٨): آية ٢٥ ..... ص : ٢٥٠ ----- ٢٣٧١
- سورة القلم(٦٨): آية ٢٦ ..... ص : ٢٥٠ ----- ٢٣٧١
- سورة القلم(٦٨): آية ٢٧ ..... ص : ٢٥٠ ----- ٢٣٧١
- سورة القلم(٦٨): آية ٢٨ ..... ص : ٢٥٠ ----- ٢٣٧٢
- سورة القلم(٦٨): آية ٢٩ ..... ص : ٢٥٠ ----- ٢٣٧٢
- سورة القلم(٦٨): آية ٣٠ ..... ص : ٢٥٠ ----- ٢٣٧٢
- سورة القلم(٦٨): آية ٣١ ..... ص : ٢٥٠ ----- ٢٣٧٢
- سورة القلم(٦٨): آية ٣٢ ..... ص : ٢٥١ ----- ٢٣٧٢
- سورة القلم(٦٨): آية ٣٣ ..... ص : ٢٥١ ----- ٢٣٧٣
- سورة القلم(٦٨): آية ٣٤ ..... ص : ٢٥١ ----- ٢٣٧٣
- سورة القلم(٦٨): آية ٣٥ ..... ص : ٢٥١ ----- ٢٣٧٣
- سورة القلم(٦٨): آية ٣٦ ..... ص : ٢٥٢ ----- ٢٣٧٣
- سورة القلم(٦٨): آية ٣٧ ..... ص : ٢٥٢ ----- ٢٣٧٣
- سورة القلم(٦٨): آية ٣٨ ..... ص : ٢٥٢ ----- ٢٣٧٤
- سورة القلم(٦٨): آية ٣٩ ..... ص : ٢٥٢ ----- ٢٣٧٤
- سورة القلم(٦٨): آية ٤٠ ..... ص : ٢٥٢ ----- ٢٣٧٤
- سورة القلم(٦٨): آية ٤١ ..... ص : ٢٥٢ ----- ٢٣٧٤
- سورة القلم(٦٨): آية ٤٢ ..... ص : ٢٥٣ ----- ٢٣٧٤
- سورة القلم(٦٨): آية ٤٣ ..... ص : ٢٥٣ ----- ٢٣٧٥
- سورة القلم(٦٨): آية ٤٤ ..... ص : ٢٥٣ ----- ٢٣٧٥
- سورة القلم(٦٨): آية ٤٥ ..... ص : ٢٥٤ ----- ٢٣٧٥
- سورة القلم(٦٨): آية ٤٦ ..... ص : ٢٥٤ ----- ٢٣٧٦
- سورة القلم(٦٨): آية ٤٧ ..... ص : ٢٥٥ ----- ٢٣٧٦
- سورة القلم(٦٨): آية ٤٨ ..... ص : ٢٥٥ ----- ٢٣٧٦

- سورة القلم(۶۸): آية ۴۹ ..... ص : ۲۵۶ ..... ۲۳۷۷
- سورة القلم(۶۸): آية ۵۰ ..... ص : ۲۵۶ ..... ۲۳۷۷
- سورة القلم(۶۸): آية ۵۱ ..... ص : ۲۵۶ ..... ۲۳۷۷
- سورة القلم(۶۸): آية ۵۲ ..... ص : ۲۵۶ ..... ۲۳۷۷
- اشاره ۲۳۷۷
- آيا چشم زدن واقعيت دارد؟ ..... ص : ۲۵۷ ..... ۲۳۷۷
- سوره حاقّه [۶۹] ..... ص : ۲۵۹ ..... ۲۳۷۸
- اشاره ۲۳۷۸
- محتواى سوره: ..... ص : ۲۵۹ ..... ۲۳۷۸
- فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ۲۵۹ ..... ۲۳۷۸
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۱ ..... ص : ۲۵۹ ..... ۲۳۷۸
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۲ ..... ص : ۲۶۰ ..... ۲۳۷۹
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۳ ..... ص : ۲۶۰ ..... ۲۳۷۹
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۴ ..... ص : ۲۶۰ ..... ۲۳۷۹
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۵ ..... ص : ۲۶۰ ..... ۲۳۷۹
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۶ ..... ص : ۲۶۰ ..... ۲۳۷۹
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۷ ..... ص : ۲۶۱ ..... ۲۳۸۰
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۸ ..... ص : ۲۶۱ ..... ۲۳۸۰
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۹ ..... ص : ۲۶۱ ..... ۲۳۸۰
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۱۰ ..... ص : ۲۶۱ ..... ۲۳۸۰
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۱۱ ..... ص : ۲۶۲ ..... ۲۳۸۰
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۱۲ ..... ص : ۲۶۲ ..... ۲۳۸۱
- اشاره ۲۳۸۱
- فضيلت ديگرى از فضائل على عليه السلام ..... ص : ۲۶۲ ..... ۲۳۸۱
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۱۳ ..... ص : ۲۶۳ ..... ۲۳۸۱
- سورة الحاقّة(۶۹): آية ۱۴ ..... ص : ۲۶۳ ..... ۲۳۸۲

- سورة الحاقة (٦٩): آية ١٥ ..... ص : ٢٦٣ ----- ٢٣٨٢
- سورة الحاقة (٦٩): آية ١٦ ..... ص : ٢٦٣ ----- ٢٣٨٢
- سورة الحاقة (٦٩): آية ١٧ ..... ص : ٢٦٤ ----- ٢٣٨٢
- سورة الحاقة (٦٩): آية ١٨ ..... ص : ٢٦٤ ----- ٢٣٨٣
- سورة الحاقة (٦٩): آية ١٩ ..... ص : ٢٦٥ ----- ٢٣٨٣
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٢٠ ..... ص : ٢٦٥ ----- ٢٣٨٣
- اشاره ----- ٢٣٨٣
- پاسخ به يك سؤال : ..... ص : ٢٦٥ ----- ٢٣٨٣
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٢١ ..... ص : ٢٦٥ ----- ٢٣٨٤
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٢٢ ..... ص : ٢٦٥ ----- ٢٣٨٤
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٢٣ ..... ص : ٢٦٦ ----- ٢٣٨٤
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٢٤ ..... ص : ٢٦٦ ----- ٢٣٨٤
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٢٥ ..... ص : ٢٦٦ ----- ٢٣٨٤
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٢٦ ..... ص : ٢٦٦ ----- ٢٣٨٥
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٢٧ ..... ص : ٢٦٦ ----- ٢٣٨٥
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٢٨ ..... ص : ٢٦٦ ----- ٢٣٨٥
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٢٩ ..... ص : ٢٦٧ ----- ٢٣٨٥
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٣٠ ..... ص : ٢٦٨ ----- ٢٣٨٦
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٣١ ..... ص : ٢٦٨ ----- ٢٣٨٦
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٣٢ ..... ص : ٢٦٨ ----- ٢٣٨٦
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٣٣ ..... ص : ٢٦٨ ----- ٢٣٨٦
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٣٤ ..... ص : ٢٦٨ ----- ٢٣٨٦
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٣٥ ..... ص : ٢٦٩ ----- ٢٣٨٧
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٣٦ ..... ص : ٢٦٩ ----- ٢٣٨٧
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٣٧ ..... ص : ٢٦٩ ----- ٢٣٨٧
- سورة الحاقة (٦٩): آية ٣٨ ..... ص : ٢٦٩ ----- ٢٣٨٧

٢٣٨٧	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٣٩ ..... ص : ٢٦٩
٢٣٨٧	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٤٠ ..... ص : ٢٦٩
٢٣٨٨	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٤١ ..... ص : ٢٧٠
٢٣٨٨	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٤٢ ..... ص : ٢٧٠
٢٣٨٨	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٤٣ ..... ص : ٢٧٠
٢٣٨٨	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٤٤ ..... ص : ٢٧٠
٢٣٨٨	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٤٥ ..... ص : ٢٧٠
٢٣٨٨	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٤٦ ..... ص : ٢٧٠
٢٣٨٩	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٤٧ ..... ص : ٢٧١
٢٣٨٩	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٤٨ ..... ص : ٢٧١
٢٣٨٩	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٤٩ ..... ص : ٢٧١
٢٣٨٩	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٥٠ ..... ص : ٢٧١
٢٣٨٩	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٥١ ..... ص : ٢٧١
٢٣٩٠	سورة الحاقفة (٦٩): آية ٥٢ ..... ص : ٢٧٢
٢٣٩٠	سوره معارج [٧٠] ..... ص : ٢٧٣
٢٣٩٠	اشاره
٢٣٩٠	محتواى سوره: ..... ص : ٢٧٣
٢٣٩٠	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٧٣
٢٣٩١	سورة المعارج (٧٠): آية ١ ..... ص : ٢٧٤
٢٣٩١	اشاره
٢٣٩١	شأن نزول: ..... ص : ٢٧٤
٢٣٩١	تفسير: ..... ص : ٢٧٤
٢٣٩١	سورة المعارج (٧٠): آية ٢ ..... ص : ٢٧٤
٢٣٩٢	سورة المعارج (٧٠): آية ٣ ..... ص : ٢٧٥
٢٣٩٢	سورة المعارج (٧٠): آية ٤ ..... ص : ٢٧٥
٢٣٩٢	سورة المعارج (٧٠): آية ٥ ..... ص : ٢٧٥

٢٣٩٢	سورة المعارج (٧٠): آية ٦ ..... ص : ٢٧٦
٢٣٩٢	سورة المعارج (٧٠): آية ٧ ..... ص : ٢٧٦
٢٣٩٣	سورة المعارج (٧٠): آية ٨ ..... ص : ٢٧٦
٢٣٩٣	سورة المعارج (٧٠): آية ٩ ..... ص : ٢٧٦
٢٣٩٣	سورة المعارج (٧٠): آية ١٠ ..... ص : ٢٧٦
٢٣٩٣	سورة المعارج (٧٠): آية ١١ ..... ص : ٢٧٧
٢٣٩٣	سورة المعارج (٧٠): آية ١٢ ..... ص : ٢٧٧
٢٣٩٤	سورة المعارج (٧٠): آية ١٣ ..... ص : ٢٧٧
٢٣٩٤	سورة المعارج (٧٠): آية ١٤ ..... ص : ٢٧٧
٢٣٩٤	سورة المعارج (٧٠): آية ١٥ ..... ص : ٢٧٧
٢٣٩٤	سورة المعارج (٧٠): آية ١٦ ..... ص : ٢٧٧
٢٣٩٤	سورة المعارج (٧٠): آية ١٧ ..... ص : ٢٧٧
٢٣٩٤	سورة المعارج (٧٠): آية ١٨ ..... ص : ٢٧٨
٢٣٩٤	سورة المعارج (٧٠): آية ١٩ ..... ص : ٢٧٨
٢٣٩٥	سورة المعارج (٧٠): آية ٢٠ ..... ص : ٢٧٨
٢٣٩٥	سورة المعارج (٧٠): آية ٢١ ..... ص : ٢٧٨
٢٣٩٥	سورة المعارج (٧٠): آية ٢٢ ..... ص : ٢٧٨
٢٣٩٥	سورة المعارج (٧٠): آية ٢٣ ..... ص : ٢٧٨
٢٣٩٥	سورة المعارج (٧٠): آية ٢٤ ..... ص : ٢٧٩
٢٣٩٥	سورة المعارج (٧٠): آية ٢٥ ..... ص : ٢٧٩
٢٣٩٥	سورة المعارج (٧٠): آية ٢٦ ..... ص : ٢٧٩
٢٣٩٦	سورة المعارج (٧٠): آية ٢٧ ..... ص : ٢٧٩
٢٣٩٦	سورة المعارج (٧٠): آية ٢٨ ..... ص : ٢٧٩
٢٣٩٦	سورة المعارج (٧٠): آية ٢٩ ..... ص : ٢٧٩
٢٣٩٦	سورة المعارج (٧٠): آية ٣٠ ..... ص : ٢٨٠
٢٣٩٦	سورة المعارج (٧٠): آية ٣١ ..... ص : ٢٨٠

٢٣٩٦	سورة المعارج (٧٠): آية ٣٢ ..... ص : ٢٨٠
٢٣٩٧	سورة المعارج (٧٠): آية ٣٣ ..... ص : ٢٨١
٢٣٩٧	سورة المعارج (٧٠): آية ٣٤ ..... ص : ٢٨١
٢٣٩٧	سورة المعارج (٧٠): آية ٣٥ ..... ص : ٢٨١
٢٣٩٧	سورة المعارج (٧٠): آية ٣٦ ..... ص : ٢٨١
٢٣٩٨	سورة المعارج (٧٠): آية ٣٧ ..... ص : ٢٨٢
٢٣٩٨	سورة المعارج (٧٠): آية ٣٨ ..... ص : ٢٨٢
٢٣٩٨	سورة المعارج (٧٠): آية ٣٩ ..... ص : ٢٨٢
٢٣٩٨	سورة المعارج (٧٠): آية ٤٠ ..... ص : ٢٨٢
٢٣٩٩	سورة المعارج (٧٠): آية ٤١ ..... ص : ٢٨٣
٢٣٩٩	سورة المعارج (٧٠): آية ٤٢ ..... ص : ٢٨٣
٢٣٩٩	سورة المعارج (٧٠): آية ٤٣ ..... ص : ٢٨٣
٢٣٩٩	سورة المعارج (٧٠): آية ٤٤ ..... ص : ٢٨٣
٢٤٠٠	سوره نوح [٧١] ..... ص : ٢٨٥
٢٤٠٠	اشاره
٢٤٠٠	محتواى سوره: ..... ص : ٢٨٥
٢٤٠٠	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٨٦
٢٤٠٠	سورة نوح(٧١): آية ١ ..... ص : ٢٨٦
٢٤٠١	سورة نوح(٧١): آية ٢ ..... ص : ٢٨٦
٢٤٠١	سورة نوح(٧١): آية ٣ ..... ص : ٢٨٦
٢٤٠١	سورة نوح(٧١): آية ٤ ..... ص : ٢٨٦
٢٤٠١	سورة نوح(٧١): آية ٥ ..... ص : ٢٨٧
٢٤٠٢	سورة نوح(٧١): آية ٦ ..... ص : ٢٨٨
٢٤٠٢	سورة نوح(٧١): آية ٧ ..... ص : ٢٨٨
٢٤٠٢	سورة نوح(٧١): آية ٨ ..... ص : ٢٨٨
٢٤٠٢	سورة نوح(٧١): آية ٩ ..... ص : ٢٨٨

سورة نوح(٧١): آية ١٠ ..... ص : ٢٨٩	٢٤٠٣
سورة نوح(٧١): آية ١١ ..... ص : ٢٨٩	٢٤٠٣
سورة نوح(٧١): آية ١٢ ..... ص : ٢٨٩	٢٤٠٣
سورة نوح(٧١): آية ١٣ ..... ص : ٢٨٩	٢٤٠٣
سورة نوح(٧١): آية ١٤ ..... ص : ٢٩٠	٢٤٠٣
سورة نوح(٧١): آية ١٥ ..... ص : ٢٩٠	٢٤٠٤
سورة نوح(٧١): آية ١٦ ..... ص : ٢٩٠	٢٤٠٤
سورة نوح(٧١): آية ١٧ ..... ص : ٢٩١	٢٤٠٤
سورة نوح(٧١): آية ١٨ ..... ص : ٢٩١	٢٤٠٥
سورة نوح(٧١): آية ١٩ ..... ص : ٢٩١	٢٤٠٥
سورة نوح(٧١): آية ٢٠ ..... ص : ٢٩١	٢٤٠٥
سورة نوح(٧١): آية ٢١ ..... ص : ٢٩٢	٢٤٠٥
سورة نوح(٧١): آية ٢٢ ..... ص : ٢٩٢	٢٤٠٦
سورة نوح(٧١): آية ٢٣ ..... ص : ٢٩٢	٢٤٠٦
سورة نوح(٧١): آية ٢٤ ..... ص : ٢٩٣	٢٤٠٦
سورة نوح(٧١): آية ٢٥ ..... ص : ٢٩٣	٢٤٠٦
سورة نوح(٧١): آية ٢٦ ..... ص : ٢٩٣	٢٤٠٧
سورة نوح(٧١): آية ٢٧ ..... ص : ٢٩٤	٢٤٠٧
سورة نوح(٧١): آية ٢٨ ..... ص : ٢٩٤	٢٤٠٧
سوره جن [٧٢] ..... ص : ٢٩٥	٢٤٠٧
اشاره	٢٤٠٧
محتواى سوره: ..... ص : ٢٩٥	٢٤٠٨
فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٢٩٥	٢٤٠٨
شأن نزول: ..... ص : ٢٩٦	٢٤٠٨
سورة الجن(٧٢): آية ١ ..... ص : ٢٩٧	٢٤٠٩
سورة الجن(٧٢): آية ٢ ..... ص : ٢٩٧	٢٤٠٩

٢٤٠٩	سورة الجن(٧٢): آية ٣ ..... ص : ٢٩٧
٢٤٠٩	سورة الجن(٧٢): آية ٤ ..... ص : ٢٩٧
٢٤١٠	سورة الجن(٧٢): آية ٥ ..... ص : ٢٩٨
٢٤١٠	سورة الجن(٧٢): آية ٦ ..... ص : ٢٩٨
٢٤١٠	سورة الجن(٧٢): آية ٧ ..... ص : ٢٩٨
٢٤١١	سورة الجن(٧٢): آية ٨ ..... ص : ٢٩٩
٢٤١١	سورة الجن(٧٢): آية ٩ ..... ص : ٢٩٩
٢٤١١	سورة الجن(٧٢): آية ١٠ ..... ص : ٢٩٩
٢٤١١	سورة الجن(٧٢): آية ١١ ..... ص : ٣٠٠
٢٤١٢	سورة الجن(٧٢): آية ١٢ ..... ص : ٣٠٠
٢٤١٢	سورة الجن(٧٢): آية ١٣ ..... ص : ٣٠١
٢٤١٢	سورة الجن(٧٢): آية ١٤ ..... ص : ٣٠١
٢٤١٢	سورة الجن(٧٢): آية ١٥ ..... ص : ٣٠١
٢٤١٣	سورة الجن(٧٢): آية ١٦ ..... ص : ٣٠١
٢٤١٣	سورة الجن(٧٢): آية ١٧ ..... ص : ٣٠٢
٢٤١٣	سورة الجن(٧٢): آية ١٨ ..... ص : ٣٠٢
٢٤١٤	سورة الجن(٧٢): آية ١٩ ..... ص : ٣٠٣
٢٤١٤	سورة الجن(٧٢): آية ٢٠ ..... ص : ٣٠٣
٢٤١٤	سورة الجن(٧٢): آية ٢١ ..... ص : ٣٠٣
٢٤١٤	سورة الجن(٧٢): آية ٢٢ ..... ص : ٣٠٣
٢٤١٤	سورة الجن(٧٢): آية ٢٣ ..... ص : ٣٠٤
٢٤١٥	سورة الجن(٧٢): آية ٢٤ ..... ص : ٣٠٤
٢٤١٥	سورة الجن(٧٢): آية ٢٥ ..... ص : ٣٠٤
٢٤١٦	سورة الجن(٧٢): آية ٢٦ ..... ص : ٣٠٦
٢٤١٦	سورة الجن(٧٢): آية ٢٧ ..... ص : ٣٠٦
٢٤١٦	سورة الجن(٧٢): آية ٢٨ ..... ص : ٣٠٦

- ۲۴۱۶ ..... اشاره
- ۲۴۱۶ ..... نکته‌ها: ..... ص : ۳۰۶
- ۲۴۱۷ ..... ۱- تحقیق گسترده‌ای پیرامون علم غیب ..... ص : ۳۰۶
- ۲۴۱۸ ..... ۲- تحقیقی پیرامون آفرینش «جن» ..... ص : ۳۰۸
- ۲۴۱۹ ..... سوره مزمل [۷۳] ..... ص : ۳۱۱
- ۲۴۱۹ ..... اشاره
- ۲۴۱۹ ..... محتوای سوره: ..... ص : ۳۱۱
- ۲۴۱۹ ..... فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۳۱۱
- ۲۴۱۹ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۱ ..... ص : ۳۱۲
- ۲۴۲۰ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۲ ..... ص : ۳۱۲
- ۲۴۲۰ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۳ ..... ص : ۳۱۲
- ۲۴۲۰ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۴ ..... ص : ۳۱۲
- ۲۴۲۰ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۵ ..... ص : ۳۱۳
- ۲۴۲۰ ..... اشاره
- ۲۴۲۱ ..... فضیلت نماز شب: ..... ص : ۳۱۳
- ۲۴۲۱ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۶ ..... ص : ۳۱۴
- ۲۴۲۱ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۷ ..... ص : ۳۱۴
- ۲۴۲۲ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۸ ..... ص : ۳۱۴
- ۲۴۲۲ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۹ ..... ص : ۳۱۵
- ۲۴۲۲ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۱۰ ..... ص : ۳۱۵
- ۲۴۲۳ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۱۱ ..... ص : ۳۱۶
- ۲۴۲۳ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۱۲ ..... ص : ۳۱۶
- ۲۴۲۳ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۱۳ ..... ص : ۳۱۶
- ۲۴۲۳ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۱۴ ..... ص : ۳۱۷
- ۲۴۲۴ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۱۵ ..... ص : ۳۱۷
- ۲۴۲۴ ..... سوره المزمّل(۷۳): آیه ۱۶ ..... ص : ۳۱۷

٢٤٢٤	سورة المزمل(٧٣): آية ١٧ ..... ص : ٣١٧
٢٤٢٤	سورة المزمل(٧٣): آية ١٨ ..... ص : ٣١٨
٢٤٢٤	سورة المزمل(٧٣): آية ١٩ ..... ص : ٣١٨
٢٤٢٥	سورة المزمل(٧٣): آية ٢٠ ..... ص : ٣١٨
٢٤٢٦	سوره مدّثر [٧٤] ..... ص : ٣٢١
٢٤٢٦	اشاره
٢٤٢٦	محتواى سوره: ..... ص : ٣٢١
٢٤٢٧	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٣٢١
٢٤٢٧	سورة المدثر(٧٤): آية ١ ..... ص : ٣٢٢
٢٤٢٧	سورة المدثر(٧٤): آية ٢ ..... ص : ٣٢٢
٢٤٢٧	سورة المدثر(٧٤): آية ٣ ..... ص : ٣٢٣
٢٤٢٨	سورة المدثر(٧٤): آية ٤ ..... ص : ٣٢٣
٢٤٢٨	سورة المدثر(٧٤): آية ٥ ..... ص : ٣٢٤
٢٤٢٨	سورة المدثر(٧٤): آية ٦ ..... ص : ٣٢٤
٢٤٢٩	سورة المدثر(٧٤): آية ٧ ..... ص : ٣٢٤
٢٤٢٩	سورة المدثر(٧٤): آية ٨ ..... ص : ٣٢٥
٢٤٢٩	سورة المدثر(٧٤): آية ٩ ..... ص : ٣٢٥
٢٤٢٩	سورة المدثر(٧٤): آية ١٠ ..... ص : ٣٢٥
٢٤٢٩	سورة المدثر(٧٤): آية ١١ ..... ص : ٣٢٥
٢٤٢٩	اشاره
٢٤٣٠	شأن نزول: ..... ص : ٣٢٥
٢٤٣٠	تفسير: ..... ص : ٣٢٦
٢٤٣٠	سورة المدثر(٧٤): آية ١٢ ..... ص : ٣٢٦
٢٤٣١	سورة المدثر(٧٤): آية ١٣ ..... ص : ٣٢٦
٢٤٣١	سورة المدثر(٧٤): آية ١٤ ..... ص : ٣٢٧
٢٤٣١	سورة المدثر(٧٤): آية ١٥ ..... ص : ٣٢٧

- سورة المدثر(٧٤): آية ١٦ ..... ص : ٣٢٧ - ٢٤٣١
- سورة المدثر(٧٤): آية ١٧ ..... ص : ٣٢٧ - ٢٤٣١
- سورة المدثر(٧٤): آية ١٨ ..... ص : ٣٢٨ - ٢٤٣٢
- سورة المدثر(٧٤): آية ١٩ ..... ص : ٣٢٨ - ٢٤٣٢
- سورة المدثر(٧٤): آية ٢٠ ..... ص : ٣٢٨ - ٢٤٣٢
- سورة المدثر(٧٤): آية ٢١ ..... ص : ٣٢٨ - ٢٤٣٢
- سورة المدثر(٧٤): آية ٢٢ ..... ص : ٣٢٨ - ٢٤٣٢
- سورة المدثر(٧٤): آية ٢٣ ..... ص : ٣٢٨ - ٢٤٣٢
- سورة المدثر(٧٤): آية ٢٤ ..... ص : ٣٢٨ - ٢٤٣٢
- سورة المدثر(٧٤): آية ٢٥ ..... ص : ٣٢٨ - ٢٤٣٣
- سورة المدثر(٧٤): آية ٢٦ ..... ص : ٣٢٩ - ٢٤٣٣
- سورة المدثر(٧٤): آية ٢٧ ..... ص : ٣٢٩ - ٢٤٣٣
- سورة المدثر(٧٤): آية ٢٨ ..... ص : ٣٢٩ - ٢٤٣٣
- سورة المدثر(٧٤): آية ٢٩ ..... ص : ٣٢٩ - ٢٤٣٣
- سورة المدثر(٧٤): آية ٣٠ ..... ص : ٣٢٩ - ٢٤٣٣
- سورة المدثر(٧٤): آية ٣١ ..... ص : ٣٣٠ - ٢٤٣٤
- سورة المدثر(٧٤): آية ٣٢ ..... ص : ٣٣٢ - ٢٤٣٥
- سورة المدثر(٧٤): آية ٣٣ ..... ص : ٣٣٢ - ٢٤٣٥
- سورة المدثر(٧٤): آية ٣٤ ..... ص : ٣٣٢ - ٢٤٣٥
- سورة المدثر(٧٤): آية ٣٥ ..... ص : ٣٣٣ - ٢٤٣٦
- سورة المدثر(٧٤): آية ٣٦ ..... ص : ٣٣٣ - ٢٤٣٦
- سورة المدثر(٧٤): آية ٣٧ ..... ص : ٣٣٣ - ٢٤٣٦
- سورة المدثر(٧٤): آية ٣٨ ..... ص : ٣٣٣ - ٢٤٣٦
- سورة المدثر(٧٤): آية ٣٩ ..... ص : ٣٣٣ - ٢٤٣٦
- سورة المدثر(٧٤): آية ٤٠ ..... ص : ٣٣٤ - ٢٤٣٧
- سورة المدثر(٧٤): آية ٤١ ..... ص : ٣٣٤ - ٢٤٣٧

- سورة المدثر(٧٤): آية ٤٢ ..... ص : ٣٣٤ - ٢٤٣٧
- سورة المدثر(٧٤): آية ٤٣ ..... ص : ٣٣٤ - ٢٤٣٧
- سورة المدثر(٧٤): آية ٤٤ ..... ص : ٣٣٤ - ٢٤٣٧
- سورة المدثر(٧٤): آية ٤٥ ..... ص : ٣٣٤ - ٢٤٣٨
- سورة المدثر(٧٤): آية ٤٦ ..... ص : ٣٣٥ - ٢٤٣٨
- سورة المدثر(٧٤): آية ٤٧ ..... ص : ٣٣٥ - ٢٤٣٨
- سورة المدثر(٧٤): آية ٤٨ ..... ص : ٣٣٥ - ٢٤٣٨
- سورة المدثر(٧٤): آية ٤٩ ..... ص : ٣٣٦ - ٢٤٣٩
- سورة المدثر(٧٤): آية ٥٠ ..... ص : ٣٣٦ - ٢٤٣٩
- سورة المدثر(٧٤): آية ٥١ ..... ص : ٣٣٦ - ٢٤٣٩
- سورة المدثر(٧٤): آية ٥٢ ..... ص : ٣٣٦ - ٢٤٣٩
- سورة المدثر(٧٤): آية ٥٣ ..... ص : ٣٣٧ - ٢٤٣٩
- سورة المدثر(٧٤): آية ٥٤ ..... ص : ٣٣٧ - ٢٤٤٠
- سورة المدثر(٧٤): آية ٥٥ ..... ص : ٣٣٧ - ٢٤٤٠
- سورة المدثر(٧٤): آية ٥٦ ..... ص : ٣٣٧ - ٢٤٤٠
- سوره قيامت [٧٥] ..... ص : ٣٣٩ - ٢٤٤٠
- اشاره - ٢٤٤٠
- محتواى سوره: ..... ص : ٣٣٩ - ٢٤٤١
- فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٣٣٩ - ٢٤٤١
- سورة القيامة(٧٥): آية ١ ..... ص : ٣٤٠ - ٢٤٤١
- سورة القيامة(٧٥): آية ٢ ..... ص : ٣٤٠ - ٢٤٤١
- سورة القيامة(٧٥): آية ٣ ..... ص : ٣٤١ - ٢٤٤٢
- سورة القيامة(٧٥): آية ٤ ..... ص : ٣٤١ - ٢٤٤٢
- سورة القيامة(٧٥): آية ٥ ..... ص : ٣٤١ - ٢٤٤٢
- سورة القيامة(٧٥): آية ٦ ..... ص : ٣٤١ - ٢٤٤٢
- اشاره - ٢٤٤٢

- ٢٤٤٣ ..... «محكمه وجدان» ..... ص : ٣٤١
- ٢٤٤٤ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٧ ..... ص : ٣٤٣
- ٢٤٤٤ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٨ ..... ص : ٣٤٣
- ٢٤٤٤ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٩ ..... ص : ٣٤٣
- ٢٤٤٤ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ١٠ ..... ص : ٣٤٣
- ٢٤٤٤ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ١١ ..... ص : ٣٤٤
- ٢٤٤٥ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ١٢ ..... ص : ٣٤٤
- ٢٤٤٥ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ١٣ ..... ص : ٣٤٤
- ٢٤٤٥ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ١٤ ..... ص : ٣٤٤
- ٢٤٤٥ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ١٥ ..... ص : ٣٤٥
- ٢٤٤٦ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ١٦ ..... ص : ٣٤٥
- ٢٤٤٦ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ١٧ ..... ص : ٣٤٥
- ٢٤٤٦ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ١٨ ..... ص : ٣٤٥
- ٢٤٤٦ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ١٩ ..... ص : ٣٤٦
- ٢٤٤٦ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٢٠ ..... ص : ٣٤٦
- ٢٤٤٧ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٢١ ..... ص : ٣٤٦
- ٢٤٤٧ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٢٢ ..... ص : ٣٤٦
- ٢٤٤٧ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٢٣ ..... ص : ٣٤٦
- ٢٤٤٧ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٢٤ ..... ص : ٣٤٧
- ٢٤٤٧ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٢٥ ..... ص : ٣٤٧
- ٢٤٤٨ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٢٦ ..... ص : ٣٤٧
- ٢٤٤٨ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٢٧ ..... ص : ٣٤٨
- ٢٤٤٨ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٢٨ ..... ص : ٣٤٨
- ٢٤٤٨ ..... سورة القيامة(٧٥): آية ٢٩ ..... ص : ٣٤٨
- ٢٤٤٨ ..... اشاره
- ٢٤٤٩ ..... لحظه دردناك مرگ! ..... ص : ٣٤٨

٢٤٤٩	سورة القيامة(٧٥): آية ٣٠ ..... ص : ٣٤٨
٢٤٤٩	سورة القيامة(٧٥): آية ٣١ ..... ص : ٣٤٩
٢٤٤٩	سورة القيامة(٧٥): آية ٣٢ ..... ص : ٣٤٩
٢٤٤٩	سورة القيامة(٧٥): آية ٣٣ ..... ص : ٣٤٩
٢٤٥٠	سورة القيامة(٧٥): آية ٣٤ ..... ص : ٣٤٩
٢٤٥٠	سورة القيامة(٧٥): آية ٣٥ ..... ص : ٣٤٩
٢٤٥٠	سورة القيامة(٧٥): آية ٣٦ ..... ص : ٣٤٩
٢٤٥٠	سورة القيامة(٧٥): آية ٣٧ ..... ص : ٣٥٠
٢٤٥٠	سورة القيامة(٧٥): آية ٣٨ ..... ص : ٣٥٠
٢٤٥١	سورة القيامة(٧٥): آية ٣٩ ..... ص : ٣٥٠
٢٤٥١	سورة القيامة(٧٥): آية ٤٠ ..... ص : ٣٥٠
٢٤٥١	سوره دهر (انسان) [٧٦] ..... ص : ٣٥١
٢٤٥١	اشاره
٢٤٥١	محتواى سوره: ..... ص : ٣٥١
٢٤٥٢	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٣٥١
٢٤٥٢	سورة الإنسان(٧٦): آية ١ ..... ص : ٣٥٢
٢٤٥٢	سورة الإنسان(٧٦): آية ٢ ..... ص : ٣٥٢
٢٤٥٢	سورة الإنسان(٧٦): آية ٣ ..... ص : ٣٥٣
٢٤٥٣	سورة الإنسان(٧٦): آية ٤ ..... ص : ٣٥٣
٢٤٥٣	سورة الإنسان(٧٦): آية ٥ ..... ص : ٣٥٣
٢٤٥٣	اشاره
٢٤٥٣	شأن نزول: ..... ص : ٣٥٣
٢٤٥٤	تفسير: ..... ص : ٣٥٥
٢٤٥٤	سورة الإنسان(٧٦): آية ٦ ..... ص : ٣٥٥
٢٤٥٤	سورة الإنسان(٧٦): آية ٧ ..... ص : ٣٥٥
٢٤٥٥	سورة الإنسان(٧٦): آية ٨ ..... ص : ٣٥٦

٢٤٥٥	سورة الإنسان(٧٦): آية ٩ ..... ص : ٣٥٦
٢٤٥٥	سورة الإنسان(٧٦): آية ١٠ ..... ص : ٣٥٦
٢٤٥٥	سورة الإنسان(٧٦): آية ١١ ..... ص : ٣٥٧
٢٤٥٦	سورة الإنسان(٧٦): آية ١٢ ..... ص : ٣٥٧
٢٤٥٦	سورة الإنسان(٧٦): آية ١٣ ..... ص : ٣٥٧
٢٤٥٦	سورة الإنسان(٧٦): آية ١٤ ..... ص : ٣٥٨
٢٤٥٧	سورة الإنسان(٧٦): آية ١٥ ..... ص : ٣٥٨
٢٤٥٧	سورة الإنسان(٧٦): آية ١٦ ..... ص : ٣٥٨
٢٤٥٧	سورة الإنسان(٧٦): آية ١٧ ..... ص : ٣٥٨
٢٤٥٧	سورة الإنسان(٧٦): آية ١٨ ..... ص : ٣٥٩
٢٤٥٧	سورة الإنسان(٧٦): آية ١٩ ..... ص : ٣٥٩
٢٤٥٨	سورة الإنسان(٧٦): آية ٢٠ ..... ص : ٣٥٩
٢٤٥٨	سورة الإنسان(٧٦): آية ٢١ ..... ص : ٣٥٩
٢٤٥٨	سورة الإنسان(٧٦): آية ٢٢ ..... ص : ٣٦٠
٢٤٥٨	سورة الإنسان(٧٦): آية ٢٣ ..... ص : ٣٦٠
٢٤٥٩	سورة الإنسان(٧٦): آية ٢٤ ..... ص : ٣٦٠
٢٤٥٩	سورة الإنسان(٧٦): آية ٢٥ ..... ص : ٣٦١
٢٤٥٩	سورة الإنسان(٧٦): آية ٢٦ ..... ص : ٣٦١
٢٤٦٠	سورة الإنسان(٧٦): آية ٢٧ ..... ص : ٣٦٢
٢٤٦٠	سورة الإنسان(٧٦): آية ٢٨ ..... ص : ٣٦٢
٢٤٦١	سورة الإنسان(٧٦): آية ٢٩ ..... ص : ٣٦٣
٢٤٦١	سورة الإنسان(٧٦): آية ٣٠ ..... ص : ٣٦٣
٢٤٦١	سورة الإنسان(٧٦): آية ٣١ ..... ص : ٣٦٤
٢٤٦٢	سوره مرسلات [٧٧] ..... ص : ٣٦٥
٢٤٦٢	اشاره
٢٤٦٢	محتواى سوره: ..... ص : ٣٦٥

- ٢٤٤٢ ----- فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٣٦٦
- ٢٤٤٣ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ١ ..... ص : ٣٦٦
- ٢٤٤٣ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٢ ..... ص : ٣٦٦
- ٢٤٤٣ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٣ ..... ص : ٣٦٦
- ٢٤٤٣ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٤ ..... ص : ٣٦٦
- ٢٤٤٣ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٥ ..... ص : ٣٦٦
- ٢٤٤٣ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٦ ..... ص : ٣٦٧
- ٢٤٤٤ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٧ ..... ص : ٣٦٧
- ٢٤٤٤ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٨ ..... ص : ٣٦٧
- ٢٤٤٤ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٩ ..... ص : ٣٦٧
- ٢٤٤٤ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ١٠ ..... ص : ٣٦٧
- ٢٤٤٤ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ١١ ..... ص : ٣٦٧
- ٢٤٤٤ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ١٢ ..... ص : ٣٦٧
- ٢٤٤٤ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ١٣ ..... ص : ٣٦٧
- ٢٤٤٥ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ١٤ ..... ص : ٣٦٨
- ٢٤٤٥ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ١٥ ..... ص : ٣٦٨
- ٢٤٤٥ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ١٦ ..... ص : ٣٦٨
- ٢٤٤٥ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ١٧ ..... ص : ٣٦٨
- ٢٤٤٥ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ١٨ ..... ص : ٣٦٨
- ٢٤٤٦ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ١٩ ..... ص : ٣٦٩
- ٢٤٤٦ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٢٠ ..... ص : ٣٦٩
- ٢٤٤٦ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٢١ ..... ص : ٣٦٩
- ٢٤٤٦ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٢٢ ..... ص : ٣٦٩
- ٢٤٤٦ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٢٣ ..... ص : ٣٧٠
- ٢٤٤٧ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٢٤ ..... ص : ٣٧٠
- ٢٤٤٧ ----- سورة المرسلات(٧٧): آية ٢٥ ..... ص : ٣٧٠

- سورة المرسلات(٧٧): آية ٢٦ ..... ص : ٣٧٠ ----- ٢٤٤٧
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٢٧ ..... ص : ٣٧٠ ----- ٢٤٤٧
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٢٨ ..... ص : ٣٧١ ----- ٢٤٤٨
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٢٩ ..... ص : ٣٧١ ----- ٢٤٤٨
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٣٠ ..... ص : ٣٧٢ ----- ٢٤٤٨
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٣١ ..... ص : ٣٧٢ ----- ٢٤٤٨
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٣٢ ..... ص : ٣٧٢ ----- ٢٤٤٨
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٣٣ ..... ص : ٣٧٢ ----- ٢٤٤٨
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٣٤ ..... ص : ٣٧٢ ----- ٢٤٤٩
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٣٥ ..... ص : ٣٧٢ ----- ٢٤٤٩
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٣٦ ..... ص : ٣٧٢ ----- ٢٤٤٩
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٣٧ ..... ص : ٣٧٣ ----- ٢٤٤٩
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٣٨ ..... ص : ٣٧٣ ----- ٢٤٤٩
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٣٩ ..... ص : ٣٧٣ ----- ٢٤٧٠
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٤٠ ..... ص : ٣٧٣ ----- ٢٤٧٠
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٤١ ..... ص : ٣٧٤ ----- ٢٤٧٠
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٤٢ ..... ص : ٣٧٤ ----- ٢٤٧٠
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٤٣ ..... ص : ٣٧٤ ----- ٢٤٧٠
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٤٤ ..... ص : ٣٧٤ ----- ٢٤٧١
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٤٥ ..... ص : ٣٧٤ ----- ٢٤٧١
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٤٦ ..... ص : ٣٧٥ ----- ٢٤٧١
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٤٧ ..... ص : ٣٧٥ ----- ٢٤٧١
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٤٨ ..... ص : ٣٧٥ ----- ٢٤٧١
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٤٩ ..... ص : ٣٧٥ ----- ٢٤٧٢
- سورة المرسلات(٧٧): آية ٥٠ ..... ص : ٣٧٥ ----- ٢٤٧٢
- أغاز جزء ٣٠ قرآن مجيد ..... ص : ٣٧٧ ----- ٢٤٧٢

٢٤٧٢	سوره نبأ [٧٨] ..... ص : ٣٧٧
٢٤٧٢	اشاره
٢٤٧٢	محتواى سوره: ..... ص : ٣٧٧
٢٤٧٣	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٣٧٨
٢٤٧٣	سورة النبا(٧٨): آية ١ ..... ص : ٣٧٨
٢٤٧٣	سورة النبا(٧٨): آية ٢ ..... ص : ٣٧٨
٢٤٧٣	سورة النبا(٧٨): آية ٣ ..... ص : ٣٧٨
٢٤٧٤	سورة النبا(٧٨): آية ٤ ..... ص : ٣٧٩
٢٤٧٤	سورة النبا(٧٨): آية ٥ ..... ص : ٣٧٩
٢٤٧٤	سورة النبا(٧٨): آية ٦ ..... ص : ٣٧٩
٢٤٧٥	سورة النبا(٧٨): آية ٧ ..... ص : ٣٨٠
٢٤٧٥	سورة النبا(٧٨): آية ٨ ..... ص : ٣٨١
٢٤٧٥	سورة النبا(٧٨): آية ٩ ..... ص : ٣٨١
٢٤٧٦	سورة النبا(٧٨): آية ١٠ ..... ص : ٣٨١
٢٤٧٦	سورة النبا(٧٨): آية ١١ ..... ص : ٣٨٢
٢٤٧٦	سورة النبا(٧٨): آية ١٢ ..... ص : ٣٨٢
٢٤٧٦	سورة النبا(٧٨): آية ١٣ ..... ص : ٣٨٢
٢٤٧٧	سورة النبا(٧٨): آية ١٤ ..... ص : ٣٨٣
٢٤٧٧	سورة النبا(٧٨): آية ١٥ ..... ص : ٣٨٣
٢٤٧٧	سورة النبا(٧٨): آية ١٦ ..... ص : ٣٨٣
٢٤٧٧	سورة النبا(٧٨): آية ١٧ ..... ص : ٣٨٤
٢٤٧٨	سورة النبا(٧٨): آية ١٨ ..... ص : ٣٨٤
٢٤٧٨	سورة النبا(٧٨): آية ١٩ ..... ص : ٣٨٤
٢٤٧٨	سورة النبا(٧٨): آية ٢٠ ..... ص : ٣٨٤
٢٤٧٨	سورة النبا(٧٨): آية ٢١ ..... ص : ٣٨٥
٢٤٧٩	سورة النبا(٧٨): آية ٢٢ ..... ص : ٣٨٥

٢٤٧٩	سورة النبا(٧٨): آية ٢٣ ..... ص : ٣٨٥
٢٤٧٩	سورة النبا(٧٨): آية ٢٤ ..... ص : ٣٨٥
٢٤٧٩	سورة النبا(٧٨): آية ٢٥ ..... ص : ٣٨٥
٢٤٧٩	سورة النبا(٧٨): آية ٢٦ ..... ص : ٣٨٦
٢٤٧٩	سورة النبا(٧٨): آية ٢٧ ..... ص : ٣٨٦
٢٤٨٠	سورة النبا(٧٨): آية ٢٨ ..... ص : ٣٨٦
٢٤٨٠	سورة النبا(٧٨): آية ٢٩ ..... ص : ٣٨٦
٢٤٨٠	سورة النبا(٧٨): آية ٣٠ ..... ص : ٣٨٧
٢٤٨١	سورة النبا(٧٨): آية ٣١ ..... ص : ٣٨٧
٢٤٨١	سورة النبا(٧٨): آية ٣٢ ..... ص : ٣٨٨
٢٤٨١	سورة النبا(٧٨): آية ٣٣ ..... ص : ٣٨٨
٢٤٨١	سورة النبا(٧٨): آية ٣٤ ..... ص : ٣٨٨
٢٤٨١	سورة النبا(٧٨): آية ٣٥ ..... ص : ٣٨٨
٢٤٨٢	سورة النبا(٧٨): آية ٣٦ ..... ص : ٣٨٨
٢٤٨٢	سورة النبا(٧٨): آية ٣٧ ..... ص : ٣٨٩
٢٤٨٢	سورة النبا(٧٨): آية ٣٨ ..... ص : ٣٨٩
٢٤٨٣	سورة النبا(٧٨): آية ٣٩ ..... ص : ٣٩٠
٢٤٨٣	سورة النبا(٧٨): آية ٤٠ ..... ص : ٣٩١
٢٤٨٤	سوره نازعات [٧٩] ..... ص : ٣٩٣
٢٤٨٤	اشاره
٢٤٨٤	محتواى سوره: ..... ص : ٣٩٣
٢٤٨٥	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٣٩٣
٢٤٨٥	سورة النازعات(٧٩): آية ١ ..... ص : ٣٩٤
٢٤٨٥	سورة النازعات(٧٩): آية ٢ ..... ص : ٣٩٤
٢٤٨٥	سورة النازعات(٧٩): آية ٣ ..... ص : ٣٩٤
٢٤٨٥	سورة النازعات(٧٩): آية ٤ ..... ص : ٣٩٤

- سورة النازعات(٧٩): آية ٥ ..... ص : ٣٩٤ ----- ٢٤٨٥
- سورة النازعات(٧٩): آية ٦ ..... ص : ٣٩٥ ----- ٢٤٨٦
- سورة النازعات(٧٩): آية ٧ ..... ص : ٣٩٥ ----- ٢٤٨٦
- سورة النازعات(٧٩): آية ٨ ..... ص : ٣٩٥ ----- ٢٤٨٦
- سورة النازعات(٧٩): آية ٩ ..... ص : ٣٩٥ ----- ٢٤٨٦
- سورة النازعات(٧٩): آية ١٠ ..... ص : ٣٩٥ ----- ٢٤٨٦
- سورة النازعات(٧٩): آية ١١ ..... ص : ٣٩٥ ----- ٢٤٨٦
- سورة النازعات(٧٩): آية ١٢ ..... ص : ٣٩٦ ----- ٢٤٨٧
- سورة النازعات(٧٩): آية ١٣ ..... ص : ٣٩٦ ----- ٢٤٨٧
- سورة النازعات(٧٩): آية ١٤ ..... ص : ٣٩٦ ----- ٢٤٨٧
- سورة النازعات(٧٩): آية ١٥ ..... ص : ٣٩٦ ----- ٢٤٨٧
- سورة النازعات(٧٩): آية ١٦ ..... ص : ٣٩٦ ----- ٢٤٨٧
- سورة النازعات(٧٩): آية ١٧ ..... ص : ٣٩٧ ----- ٢٤٨٨
- سورة النازعات(٧٩): آية ١٨ ..... ص : ٣٩٧ ----- ٢٤٨٨
- سورة النازعات(٧٩): آية ١٩ ..... ص : ٣٩٧ ----- ٢٤٨٨
- سورة النازعات(٧٩): آية ٢٠ ..... ص : ٣٩٧ ----- ٢٤٨٨
- سورة النازعات(٧٩): آية ٢١ ..... ص : ٣٩٧ ----- ٢٤٨٨
- سورة النازعات(٧٩): آية ٢٢ ..... ص : ٣٩٨ ----- ٢٤٨٨
- سورة النازعات(٧٩): آية ٢٣ ..... ص : ٣٩٨ ----- ٢٤٨٩
- سورة النازعات(٧٩): آية ٢٤ ..... ص : ٣٩٨ ----- ٢٤٨٩
- سورة النازعات(٧٩): آية ٢٥ ..... ص : ٣٩٨ ----- ٢٤٨٩
- سورة النازعات(٧٩): آية ٢٦ ..... ص : ٣٩٨ ----- ٢٤٨٩
- سورة النازعات(٧٩): آية ٢٧ ..... ص : ٣٩٩ ----- ٢٤٨٩
- سورة النازعات(٧٩): آية ٢٨ ..... ص : ٣٩٩ ----- ٢٤٩٠
- سورة النازعات(٧٩): آية ٢٩ ..... ص : ٣٩٩ ----- ٢٤٩٠
- سورة النازعات(٧٩): آية ٣٠ ..... ص : ٤٠٠ ----- ٢٤٩٠

٢٤٩٠	سورة النازعات(٧٩): آية ٣١ ..... ص : ٤٠٠
٢٤٩١	سورة النازعات(٧٩): آية ٣٢ ..... ص : ٤٠٠
٢٤٩١	سورة النازعات(٧٩): آية ٣٣ ..... ص : ٤٠٠
٢٤٩١	سورة النازعات(٧٩): آية ٣٤ ..... ص : ٤٠١
٢٤٩١	سورة النازعات(٧٩): آية ٣٥ ..... ص : ٤٠١
٢٤٩١	سورة النازعات(٧٩): آية ٣٦ ..... ص : ٤٠١
٢٤٩٢	سورة النازعات(٧٩): آية ٣٧ ..... ص : ٤٠١
٢٤٩٢	سورة النازعات(٧٩): آية ٣٨ ..... ص : ٤٠١
٢٤٩٢	سورة النازعات(٧٩): آية ٣٩ ..... ص : ٤٠٢
٢٤٩٢	سورة النازعات(٧٩): آية ٤٠ ..... ص : ٤٠٢
٢٤٩٢	سورة النازعات(٧٩): آية ٤١ ..... ص : ٤٠٢
٢٤٩٣	سورة النازعات(٧٩): آية ٤٢ ..... ص : ٤٠٢
٢٤٩٣	سورة النازعات(٧٩): آية ٤٣ ..... ص : ٤٠٤
٢٤٩٣	سورة النازعات(٧٩): آية ٤٤ ..... ص : ٤٠٤
٢٤٩٣	سورة النازعات(٧٩): آية ٤٥ ..... ص : ٤٠٤
٢٤٩٣	سورة النازعات(٧٩): آية ٤٦ ..... ص : ٤٠٤
٢٤٩٤	سوره عبس [٨٠] ..... ص : ٤٠٥
٢٤٩٤	اشاره
٢٤٩٤	محتواى سوره: ..... ص : ٤٠٥
٢٤٩٤	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٠٥
٢٤٩٤	سورة عبس(٨٠): آية ١ ..... ص : ٤٠٥
٢٤٩٤	اشاره
٢٤٩٤	شأن نزول: ..... ص : ٤٠٥
٢٤٩٥	تفسير: ..... ص : ٤٠٦
٢٤٩٥	سورة عبس(٨٠): آية ٢ ..... ص : ٤٠٧
٢٤٩٥	سورة عبس(٨٠): آية ٣ ..... ص : ٤٠٧

٢٤٩٥	سورة عبس(٨٠): آية ٤ ..... ص : ٤٠٧
٢٤٩٥	سورة عبس(٨٠): آية ٥ ..... ص : ٤٠٧
٢٤٩٦	سورة عبس(٨٠): آية ٦ ..... ص : ٤٠٧
٢٤٩٦	سورة عبس(٨٠): آية ٧ ..... ص : ٤٠٧
٢٤٩٦	سورة عبس(٨٠): آية ٨ ..... ص : ٤٠٧
٢٤٩٦	سورة عبس(٨٠): آية ٩ ..... ص : ٤٠٧
٢٤٩٦	سورة عبس(٨٠): آية ١٠ ..... ص : ٤٠٧
٢٤٩٦	سورة عبس(٨٠): آية ١١ ..... ص : ٤٠٨
٢٤٩٧	سورة عبس(٨٠): آية ١٢ ..... ص : ٤٠٨
٢٤٩٧	سورة عبس(٨٠): آية ١٣ ..... ص : ٤٠٨
٢٤٩٧	سورة عبس(٨٠): آية ١٤ ..... ص : ٤٠٨
٢٤٩٧	سورة عبس(٨٠): آية ١٥ ..... ص : ٤٠٩
٢٤٩٧	سورة عبس(٨٠): آية ١٦ ..... ص : ٤٠٩
٢٤٩٨	سورة عبس(٨٠): آية ١٧ ..... ص : ٤٠٩
٢٤٩٨	سورة عبس(٨٠): آية ١٨ ..... ص : ٤٠٩
٢٤٩٨	سورة عبس(٨٠): آية ١٩ ..... ص : ٤٠٩
٢٤٩٨	سورة عبس(٨٠): آية ٢٠ ..... ص : ٤١٠
٢٤٩٨	سورة عبس(٨٠): آية ٢١ ..... ص : ٤١٠
٢٤٩٩	سورة عبس(٨٠): آية ٢٢ ..... ص : ٤١٠
٢٤٩٩	سورة عبس(٨٠): آية ٢٣ ..... ص : ٤١٠
٢٤٩٩	سورة عبس(٨٠): آية ٢٤ ..... ص : ٤١١
٢٥٠٠	سورة عبس(٨٠): آية ٢٥ ..... ص : ٤١٢
٢٥٠٠	سورة عبس(٨٠): آية ٢٦ ..... ص : ٤١٢
٢٥٠٠	سورة عبس(٨٠): آية ٢٧ ..... ص : ٤١٢
٢٥٠٠	سورة عبس(٨٠): آية ٢٨ ..... ص : ٤١٣
٢٥٠١	سورة عبس(٨٠): آية ٢٩ ..... ص : ٤١٣

٢٥٠١	سورة عبس(٨٠): آية ٣٠ ..... ص : ٤١٣
٢٥٠١	سورة عبس(٨٠): آية ٣١ ..... ص : ٤١٣
٢٥٠١	سورة عبس(٨٠): آية ٣٢ ..... ص : ٤١٤
٢٥٠١	سورة عبس(٨٠): آية ٣٣ ..... ص : ٤١٤
٢٥٠٢	سورة عبس(٨٠): آية ٣٤ ..... ص : ٤١٤
٢٥٠٢	سورة عبس(٨٠): آية ٣٥ ..... ص : ٤١٥
٢٥٠٢	سورة عبس(٨٠): آية ٣٦ ..... ص : ٤١٥
٢٥٠٢	سورة عبس(٨٠): آية ٣٧ ..... ص : ٤١٥
٢٥٠٣	سورة عبس(٨٠): آية ٣٨ ..... ص : ٤١٥
٢٥٠٣	سورة عبس(٨٠): آية ٣٩ ..... ص : ٤١٥
٢٥٠٣	سورة عبس(٨٠): آية ٤٠ ..... ص : ٤١٥
٢٥٠٣	سورة عبس(٨٠): آية ٤١ ..... ص : ٤١٦
٢٥٠٣	سورة عبس(٨٠): آية ٤٢ ..... ص : ٤١٦
٢٥٠٣	سوره تكوير [٨١] ..... ص : ٤٠١٧
٢٥٠٣	اشاره
٢٥٠٤	محتواى سوره: ..... ص : ٤١٧
٢٥٠٤	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤١٧
٢٥٠٤	سورة التكوير(٨١): آية ١ ..... ص : ٤١٨
٢٥٠٤	سورة التكوير(٨١): آية ٢ ..... ص : ٤١٨
٢٥٠٥	سورة التكوير(٨١): آية ٣ ..... ص : ٤١٨
٢٥٠٥	سورة التكوير(٨١): آية ٤ ..... ص : ٤١٩
٢٥٠٥	سورة التكوير(٨١): آية ٥ ..... ص : ٤١٩
٢٥٠٥	سورة التكوير(٨١): آية ٦ ..... ص : ٤١٩
٢٥٠٥	سورة التكوير(٨١): آية ٧ ..... ص : ٤١٩
٢٥٠٦	سورة التكوير(٨١): آية ٨ ..... ص : ٤٢٠
٢٥٠٦	سورة التكوير(٨١): آية ٩ ..... ص : ٤٢٠

٢٥٠٦	سورة التكوير(٨١): آية ١٠ ..... ص : ٤٢٠
٢٥٠٦	سورة التكوير(٨١): آية ١١ ..... ص : ٤٢١
٢٥٠٧	سورة التكوير(٨١): آية ١٢ ..... ص : ٤٢١
٢٥٠٧	سورة التكوير(٨١): آية ١٣ ..... ص : ٤٢١
٢٥٠٧	سورة التكوير(٨١): آية ١٤ ..... ص : ٤٢١
٢٥٠٧	سورة التكوير(٨١): آية ١٥ ..... ص : ٤٢١
٢٥٠٧	سورة التكوير(٨١): آية ١٦ ..... ص : ٤٢٢
٢٥٠٨	سورة التكوير(٨١): آية ١٧ ..... ص : ٤٢٣
٢٥٠٨	سورة التكوير(٨١): آية ١٨ ..... ص : ٤٢٣
٢٥٠٨	سورة التكوير(٨١): آية ١٩ ..... ص : ٤٢٣
٢٥٠٩	سورة التكوير(٨١): آية ٢٠ ..... ص : ٤٢٣
٢٥٠٩	سورة التكوير(٨١): آية ٢١ ..... ص : ٤٢٤
٢٥٠٩	سورة التكوير(٨١): آية ٢٢ ..... ص : ٤٢٤
٢٥١٠	سورة التكوير(٨١): آية ٢٣ ..... ص : ٤٢٥
٢٥١٠	سورة التكوير(٨١): آية ٢٤ ..... ص : ٤٢٥
٢٥١٠	سورة التكوير(٨١): آية ٢٥ ..... ص : ٤٢٥
٢٥١٠	سورة التكوير(٨١): آية ٢٦ ..... ص : ٤٢٥
٢٥١٠	سورة التكوير(٨١): آية ٢٧ ..... ص : ٤٢٥
٢٥١١	سورة التكوير(٨١): آية ٢٨ ..... ص : ٤٢٦
٢٥١١	سورة التكوير(٨١): آية ٢٩ ..... ص : ٤٢٦
٢٥١١	سوره انفطار [٨٢] ..... ص : ٤٢٧
٢٥١١	اشاره
٢٥١١	محتواى سوره: ..... ص : ٤٢٧
٢٥١٢	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٢٧
٢٥١٢	سورة الانفطار(٨٢): آية ١ ..... ص : ٤٢٨
٢٥١٢	سورة الانفطار(٨٢): آية ٢ ..... ص : ٤٢٨

٢٥١٢	سورة الانفطار(٨٢): آية ٣ ..... ص : ٤٢٨
٢٥١٣	سورة الانفطار(٨٢): آية ٤ ..... ص : ٤٢٩
٢٥١٣	سورة الانفطار(٨٢): آية ٥ ..... ص : ٤٢٩
٢٥١٣	سورة الانفطار(٨٢): آية ٦ ..... ص : ٤٢٩
٢٥١٤	سورة الانفطار(٨٢): آية ٧ ..... ص : ٤٣٠
٢٥١٤	سورة الانفطار(٨٢): آية ٨ ..... ص : ٤٣٠
٢٥١٤	سورة الانفطار(٨٢): آية ٩ ..... ص : ٤٣٠
٢٥١٤	سورة الانفطار(٨٢): آية ١٠ ..... ص : ٤٣١
٢٥١٤	سورة الانفطار(٨٢): آية ١١ ..... ص : ٤٣١
٢٥١٥	سورة الانفطار(٨٢): آية ١٢ ..... ص : ٤٣١
٢٥١٥	سورة الانفطار(٨٢): آية ١٣ ..... ص : ٤٣١
٢٥١٥	سورة الانفطار(٨٢): آية ١٤ ..... ص : ٤٣١
٢٥١٥	سورة الانفطار(٨٢): آية ١٥ ..... ص : ٤٣١
٢٥١٥	سورة الانفطار(٨٢): آية ١٦ ..... ص : ٤٣٢
٢٥١٦	سورة الانفطار(٨٢): آية ١٧ ..... ص : ٤٣٢
٢٥١٦	سورة الانفطار(٨٢): آية ١٨ ..... ص : ٤٣٢
٢٥١٦	سورة الانفطار(٨٢): آية ١٩ ..... ص : ٤٣٢
٢٥١٦	سوره مطّفين [٨٣] ..... ص : ٤٣٣
٢٥١٦	اشاره
٢٥١٦	محتواى سوره: ..... ص : ٤٣٣
٢٥١٧	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٣٣
٢٥١٧	شأن نزول: ..... ص : ٤٣٤
٢٥١٧	سورة المطففين(٨٣): آية ١ ..... ص : ٤٣٤
٢٥١٨	سورة المطففين(٨٣): آية ٢ ..... ص : ٤٣٥
٢٥١٨	سورة المطففين(٨٣): آية ٣ ..... ص : ٤٣٥
٢٥١٨	سورة المطففين(٨٣): آية ٤ ..... ص : ٤٣٥

٢٥١٨	سورة المطففين(٨٣): آية ٥ ..... ص : ٤٣٥
٢٥١٨	سورة المطففين(٨٣): آية ٦ ..... ص : ٤٣٥
٢٥١٩	سورة المطففين(٨٣): آية ٧ ..... ص : ٤٣٦
٢٥١٩	سورة المطففين(٨٣): آية ٨ ..... ص : ٤٣٦
٢٥١٩	سورة المطففين(٨٣): آية ٩ ..... ص : ٤٣٦
٢٥٢٠	سورة المطففين(٨٣): آية ١٠ ..... ص : ٤٣٧
٢٥٢٠	سورة المطففين(٨٣): آية ١١ ..... ص : ٤٣٧
٢٥٢٠	سورة المطففين(٨٣): آية ١٢ ..... ص : ٤٣٧
٢٥٢٠	سورة المطففين(٨٣): آية ١٣ ..... ص : ٤٣٧
٢٥٢٠	سورة المطففين(٨٣): آية ١٤ ..... ص : ٤٣٨
٢٥٢١	سورة المطففين(٨٣): آية ١٥ ..... ص : ٤٣٨
٢٥٢١	سورة المطففين(٨٣): آية ١٦ ..... ص : ٤٣٨
٢٥٢١	سورة المطففين(٨٣): آية ١٧ ..... ص : ٤٣٩
٢٥٢١	سورة المطففين(٨٣): آية ١٨ ..... ص : ٤٣٩
٢٥٢٢	سورة المطففين(٨٣): آية ١٩ ..... ص : ٤٤٠
٢٥٢٢	سورة المطففين(٨٣): آية ٢٠ ..... ص : ٤٤٠
٢٥٢٢	سورة المطففين(٨٣): آية ٢١ ..... ص : ٤٤٠
٢٥٢٢	سورة المطففين(٨٣): آية ٢٢ ..... ص : ٤٤٠
٢٥٢٣	سورة المطففين(٨٣): آية ٢٣ ..... ص : ٤٤٠
٢٥٢٣	سورة المطففين(٨٣): آية ٢٤ ..... ص : ٤٤٠
٢٥٢٣	سورة المطففين(٨٣): آية ٢٥ ..... ص : ٤٤٠
٢٥٢٣	سورة المطففين(٨٣): آية ٢٦ ..... ص : ٤٤١
٢٥٢٣	سورة المطففين(٨٣): آية ٢٧ ..... ص : ٤٤١
٢٥٢٤	سورة المطففين(٨٣): آية ٢٨ ..... ص : ٤٤١
٢٥٢٤	سورة المطففين(٨٣): آية ٢٩ ..... ص : ٤٤٢
٢٥٢٤	اشاره

٢٥٢٤	شأن نزول: ..... ص : ٤٤٢
٢٥٢٤	تفسير: ..... ص: ٤٤٢
٢٥٢٥	سورة المطففين(٨٣): آية ٣٠ ..... ص : ٤٤٢
٢٥٢٥	سورة المطففين(٨٣): آية ٣١ ..... ص : ٤٤٣
٢٥٢٥	سورة المطففين(٨٣): آية ٣٢ ..... ص : ٤٤٣
٢٥٢٥	سورة المطففين(٨٣): آية ٣٣ ..... ص : ٤٤٣
٢٥٢٦	سورة المطففين(٨٣): آية ٣٤ ..... ص : ٤٤٣
٢٥٢٦	سورة المطففين(٨٣): آية ٣٥ ..... ص : ٤٤٤
٢٥٢٦	سورة المطففين(٨٣): آية ٣٦ ..... ص : ٤٤٤
٢٥٢٦	سوره انشقاق [٨٤] ..... ص : ٤٤٥
٢٥٢٦	اشاره
٢٥٢٧	محتواى سوره: ..... ص : ٤٤٥
٢٥٢٧	در باره فضيلت تلاوت اين سوره ..... ص : ٤٤٥
٢٥٢٧	سورة الانشقاق(٨٤): آية ١ ..... ص : ٤٤٥
٢٥٢٧	سورة الانشقاق(٨٤): آية ٢ ..... ص : ٤٤٦
٢٥٢٧	سورة الانشقاق(٨٤): آية ٣ ..... ص : ٤٤٦
٢٥٢٨	سورة الانشقاق(٨٤): آية ٤ ..... ص : ٤٤٦
٢٥٢٨	سورة الانشقاق(٨٤): آية ٥ ..... ص : ٤٤٧
٢٥٢٨	سورة الانشقاق(٨٤): آية ٦ ..... ص : ٤٤٧
٢٥٢٩	سورة الانشقاق(٨٤): آية ٧ ..... ص : ٤٤٨
٢٥٢٩	سورة الانشقاق(٨٤): آية ٨ ..... ص : ٤٤٨
٢٥٢٩	سورة الانشقاق(٨٤): آية ٩ ..... ص : ٤٤٨
٢٥٢٩	سورة الانشقاق(٨٤): آية ١٠ ..... ص : ٤٤٨
٢٥٢٩	سورة الانشقاق(٨٤): آية ١١ ..... ص : ٤٤٩
٢٥٣٠	سورة الانشقاق(٨٤): آية ١٢ ..... ص : ٤٤٩
٢٥٣٠	سورة الانشقاق(٨٤): آية ١٣ ..... ص : ٤٤٩

٢٥٣٠	سورة الانشقاق (٨٤): آية ١٤ ..... ص : ٤٤٩
٢٥٣٠	سورة الانشقاق (٨٤): آية ١٥ ..... ص : ٤٤٩
٢٥٣١	سورة الانشقاق (٨٤): آية ١٦ ..... ص : ٤٥٠
٢٥٣١	سورة الانشقاق (٨٤): آية ١٧ ..... ص : ٤٥٠
٢٥٣١	سورة الانشقاق (٨٤): آية ١٨ ..... ص : ٤٥٠
٢٥٣١	سورة الانشقاق (٨٤): آية ١٩ ..... ص : ٤٥٠
٢٥٣٢	سورة الانشقاق (٨٤): آية ٢٠ ..... ص : ٤٥١
٢٥٣٢	سورة الانشقاق (٨٤): آية ٢١ ..... ص : ٤٥١
٢٥٣٢	سورة الانشقاق (٨٤): آية ٢٢ ..... ص : ٤٥١
٢٥٣٢	سورة الانشقاق (٨٤): آية ٢٣ ..... ص : ٤٥٢
٢٥٣٢	سورة الانشقاق (٨٤): آية ٢٤ ..... ص : ٤٥٢
٢٥٣٣	سورة الانشقاق (٨٤): آية ٢٥ ..... ص : ٤٥٢
٢٥٣٣	سوره بروج [٨٥] ..... ص : ٤٥٣
٢٥٣٣	اشاره
٢٥٣٣	محتواى سوره: ..... ص : ٤٥٣
٢٥٣٣	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٥٤
٢٥٣٤	سورة البروج (٨٥): آية ١ ..... ص : ٤٥٤
٢٥٣٤	سورة البروج (٨٥): آية ٢ ..... ص : ٤٥٤
٢٥٣٤	سورة البروج (٨٥): آية ٣ ..... ص : ٤٥٥
٢٥٣٥	سورة البروج (٨٥): آية ٤ ..... ص : ٤٥٦
٢٥٣٥	سورة البروج (٨٥): آية ٥ ..... ص : ٤٥٦
٢٥٣٥	سورة البروج (٨٥): آية ٦ ..... ص : ٤٥٦
٢٥٣٥	سورة البروج (٨٥): آية ٧ ..... ص : ٤٥٦
٢٥٣٦	سورة البروج (٨٥): آية ٨ ..... ص : ٤٥٦
٢٥٣٦	سورة البروج (٨٥): آية ٩ ..... ص : ٤٥٧
٢٥٣٦	اشاره

٢٥٣٦	اصحاب اخذود چه كسانى بودند؟ ..... ص : ٤٥٧
٢٥٣٧	سورة البروج(٨٥): آية ١٠ ..... ص : ٤٥٨
٢٥٣٨	سورة البروج(٨٥): آية ١١ ..... ص : ٤٥٩
٢٥٣٨	سورة البروج(٨٥): آية ١٢ ..... ص : ٤٥٩
٢٥٣٨	سورة البروج(٨٥): آية ١٣ ..... ص : ٤٦٠
٢٥٣٨	سورة البروج(٨٥): آية ١٤ ..... ص : ٤٦٠
٢٥٣٨	سورة البروج(٨٥): آية ١٥ ..... ص : ٤٦٠
٢٥٣٨	سورة البروج(٨٥): آية ١٦ ..... ص : ٤٦٠
٢٥٣٩	سورة البروج(٨٥): آية ١٧ ..... ص : ٤٦٠
٢٥٣٩	سورة البروج(٨٥): آية ١٨ ..... ص : ٤٦٠
٢٥٣٩	سورة البروج(٨٥): آية ١٩ ..... ص : ٤٦٠
٢٥٣٩	سورة البروج(٨٥): آية ٢٠ ..... ص : ٤٦٠
٢٥٣٩	سورة البروج(٨٥): آية ٢١ ..... ص : ٤٦٠
٢٥٤٠	سورة البروج(٨٥): آية ٢٢ ..... ص : ٤٦٠
٢٥٤٠	سوره طارق [٨٦] ..... ص : ٤٦٣
٢٥٤٠	اشاره
٢٥٤٠	محتواى سوره: ..... ص : ٤٦٣
٢٥٤١	در باره فضيلت تلاوت اين سوره ..... ص : ٤٦٣
٢٥٤١	سورة الطارق(٨٦): آية ١ ..... ص : ٤٦٤
٢٥٤١	سورة الطارق(٨٦): آية ٢ ..... ص : ٤٦٤
٢٥٤١	سورة الطارق(٨٦): آية ٣ ..... ص : ٤٦٤
٢٥٤١	سورة الطارق(٨٦): آية ٤ ..... ص : ٤٦٤
٢٥٤٢	سورة الطارق(٨٦): آية ٥ ..... ص : ٤٦٤
٢٥٤٢	سورة الطارق(٨٦): آية ٦ ..... ص : ٤٦٥
٢٥٤٢	سورة الطارق(٨٦): آية ٧ ..... ص : ٤٦٥
٢٥٤٢	سورة الطارق(٨٦): آية ٨ ..... ص : ٤٦٥

- سورة الطارق (٨٦): آية ٩ ..... ص : ٤٦٦ ----- ٢٥٤٣
- سورة الطارق (٨٦): آية ١٠ ..... ص : ٤٦٦ ----- ٢٥٤٣
- سورة الطارق (٨٦): آية ١١ ..... ص : ٤٦٦ ----- ٢٥٤٣
- سورة الطارق (٨٦): آية ١٢ ..... ص : ٤٦٦ ----- ٢٥٤٣
- سورة الطارق (٨٦): آية ١٣ ..... ص : ٤٦٦ ----- ٢٥٤٣
- سورة الطارق (٨٦): آية ١٤ ..... ص : ٤٦٦ ----- ٢٥٤٣
- سورة الطارق (٨٦): آية ١٥ ..... ص : ٤٦٧ ----- ٢٥٤٤
- سورة الطارق (٨٦): آية ١٦ ..... ص : ٤٦٧ ----- ٢٥٤٤
- سورة الطارق (٨٦): آية ١٧ ..... ص : ٤٦٧ ----- ٢٥٤٤
- سوره اعلى [٨٧] ..... ص : ٤٦٩ ----- ٢٥٤٤
- اشاره ----- ٢٥٤٤
- محتواى سوره: ..... ص : ٤٦٩ ----- ٢٥٤٤
- فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٦٩ ----- ٢٥٤٥
- سورة الأعلى (٨٧): آية ١ ..... ص : ٤٧٠ ----- ٢٥٤٥
- سورة الأعلى (٨٧): آية ٢ ..... ص : ٤٧٠ ----- ٢٥٤٥
- سورة الأعلى (٨٧): آية ٣ ..... ص : ٤٧٠ ----- ٢٥٤٦
- سورة الأعلى (٨٧): آية ٤ ..... ص : ٤٧١ ----- ٢٥٤٦
- سورة الأعلى (٨٧): آية ٥ ..... ص : ٤٧١ ----- ٢٥٤٦
- سورة الأعلى (٨٧): آية ٦ ..... ص : ٤٧١ ----- ٢٥٤٦
- سورة الأعلى (٨٧): آية ٧ ..... ص : ٤٧٢ ----- ٢٥٤٧
- سورة الأعلى (٨٧): آية ٨ ..... ص : ٤٧٢ ----- ٢٥٤٧
- سورة الأعلى (٨٧): آية ٩ ..... ص : ٤٧٣ ----- ٢٥٤٧
- سورة الأعلى (٨٧): آية ١٠ ..... ص : ٤٧٣ ----- ٢٥٤٧
- سورة الأعلى (٨٧): آية ١١ ..... ص : ٤٧٣ ----- ٢٥٤٨
- سورة الأعلى (٨٧): آية ١٢ ..... ص : ٤٧٣ ----- ٢٥٤٨
- سورة الأعلى (٨٧): آية ١٣ ..... ص : ٤٧٣ ----- ٢٥٤٨

٢٥٤٨	سورة الأعلى(٨٧): آية ١٤ ..... ص : ٤٧٤
٢٥٤٨	سورة الأعلى(٨٧): آية ١٥ ..... ص : ٤٧٤
٢٥٤٩	سورة الأعلى(٨٧): آية ١٦ ..... ص : ٤٧٤
٢٥٤٩	سورة الأعلى(٨٧): آية ١٧ ..... ص : ٤٧٤
٢٥٤٩	سورة الأعلى(٨٧): آية ١٨ ..... ص : ٤٧٤
٢٥٤٩	سورة الأعلى(٨٧): آية ١٩ ..... ص : ٤٧٥
٢٥٥٠	سوره غاشيه [٨٨] ..... ص : ٤٧٧
٢٥٥٠	اشاره
٢٥٥٠	محتواى سوره: ..... ص : ٤٧٧
٢٥٥٠	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٧٧
٢٥٥٠	سورة الغاشية(٨٨): آية ١ ..... ص : ٤٧٧
٢٥٥١	سورة الغاشية(٨٨): آية ٢ ..... ص : ٤٧٨
٢٥٥١	سورة الغاشية(٨٨): آية ٣ ..... ص : ٤٧٨
٢٥٥١	سورة الغاشية(٨٨): آية ٤ ..... ص : ٤٧٨
٢٥٥١	سورة الغاشية(٨٨): آية ٥ ..... ص : ٤٧٨
٢٥٥١	سورة الغاشية(٨٨): آية ٦ ..... ص : ٤٧٨
٢٥٥٢	سورة الغاشية(٨٨): آية ٧ ..... ص : ٤٧٩
٢٥٥٢	سورة الغاشية(٨٨): آية ٨ ..... ص : ٤٧٩
٢٥٥٢	سورة الغاشية(٨٨): آية ٩ ..... ص : ٤٧٩
٢٥٥٢	سورة الغاشية(٨٨): آية ١٠ ..... ص : ٤٨٠
٢٥٥٢	سورة الغاشية(٨٨): آية ١١ ..... ص : ٤٨٠
٢٥٥٣	سورة الغاشية(٨٨): آية ١٢ ..... ص : ٤٨٠
٢٥٥٣	سورة الغاشية(٨٨): آية ١٣ ..... ص : ٤٨٠
٢٥٥٣	سورة الغاشية(٨٨): آية ١٤ ..... ص : ٤٨٠
٢٥٥٣	سورة الغاشية(٨٨): آية ١٥ ..... ص : ٤٨١
٢٥٥٣	سورة الغاشية(٨٨): آية ١٦ ..... ص : ٤٨١

٢٥٥٣	سورة الغاشية(٨٨): آية ١٧ ..... ص : ٤٨١
٢٥٥٤	سورة الغاشية(٨٨): آية ١٨ ..... ص : ٤٨٢
٢٥٥٤	سورة الغاشية(٨٨): آية ١٩ ..... ص : ٤٨٢
٢٥٥٥	سورة الغاشية(٨٨): آية ٢٠ ..... ص : ٤٨٣
٢٥٥٥	سورة الغاشية(٨٨): آية ٢١ ..... ص : ٤٨٣
٢٥٥٦	سورة الغاشية(٨٨): آية ٢٢ ..... ص : ٤٨٤
٢٥٥٦	سورة الغاشية(٨٨): آية ٢٣ ..... ص : ٤٨٤
٢٥٥٦	سورة الغاشية(٨٨): آية ٢٤ ..... ص : ٤٨٤
٢٥٥٦	سورة الغاشية(٨٨): آية ٢٥ ..... ص : ٤٨٤
٢٥٥٦	سورة الغاشية(٨٨): آية ٢٦ ..... ص : ٤٨٤
٢٥٥٦	سوره فجر [٨٩] ..... ص : ٤٨٥
٢٥٥٧	اشاره
٢٥٥٧	محتواى سوره: ..... ص : ٤٨٥
٢٥٥٧	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٨٥
٢٥٥٧	سورة الفجر(٨٩): آية ١ ..... ص : ٤٨٦
٢٥٥٧	سورة الفجر(٨٩): آية ٢ ..... ص : ٤٨٦
٢٥٥٨	سورة الفجر(٨٩): آية ٣ ..... ص : ٤٨٧
٢٥٥٨	سورة الفجر(٨٩): آية ٤ ..... ص : ٤٨٨
٢٥٥٩	سورة الفجر(٨٩): آية ٥ ..... ص : ٤٨٨
٢٥٥٩	سورة الفجر(٨٩): آية ٦ ..... ص : ٤٨٩
٢٥٥٩	سورة الفجر(٨٩): آية ٧ ..... ص : ٤٨٩
٢٥٦٠	سورة الفجر(٨٩): آية ٨ ..... ص : ٤٨٩
٢٥٦٠	سورة الفجر(٨٩): آية ٩ ..... ص : ٤٨٩
٢٥٦٠	سورة الفجر(٨٩): آية ١٠ ..... ص : ٤٩٠
٢٥٦٠	سورة الفجر(٨٩): آية ١١ ..... ص : ٤٩٠
٢٥٦٠	سورة الفجر(٨٩): آية ١٢ ..... ص : ٤٩٠

٢٥٤١	سورة الفجر(٨٩): آية ١٣ ..... ص : ٤٩٠
٢٥٤١	سورة الفجر(٨٩): آية ١٤ ..... ص : ٤٩٠
٢٥٤١	سورة الفجر(٨٩): آية ١٥ ..... ص : ٤٩١
٢٥٤٢	سورة الفجر(٨٩): آية ١٦ ..... ص : ٤٩٢
٢٥٤٢	سورة الفجر(٨٩): آية ١٧ ..... ص : ٤٩٢
٢٥٤٢	سورة الفجر(٨٩): آية ١٨ ..... ص : ٤٩٢
٢٥٤٢	سورة الفجر(٨٩): آية ١٩ ..... ص : ٤٩٣
٢٥٤٣	سورة الفجر(٨٩): آية ٢٠ ..... ص : ٤٩٤
٢٥٤٣	سورة الفجر(٨٩): آية ٢١ ..... ص : ٤٩٤
٢٥٤٤	سورة الفجر(٨٩): آية ٢٢ ..... ص : ٤٩٥
٢٥٤٤	سورة الفجر(٨٩): آية ٢٣ ..... ص : ٤٩٥
٢٥٤٥	سورة الفجر(٨٩): آية ٢٤ ..... ص : ٤٩٦
٢٥٤٥	سورة الفجر(٨٩): آية ٢٥ ..... ص : ٤٩٦
٢٥٤٥	سورة الفجر(٨٩): آية ٢٦ ..... ص : ٤٩٦
٢٥٤٥	سورة الفجر(٨٩): آية ٢٧ ..... ص : ٤٩٦
٢٥٤٥	سورة الفجر(٨٩): آية ٢٨ ..... ص : ٤٩٧
٢٥٤٥	سورة الفجر(٨٩): آية ٢٩ ..... ص : ٤٩٧
٢٥٤٥	سورة الفجر(٨٩): آية ٣٠ ..... ص : ٤٩٧
٢٥٤٦	سوره بلد [٩٠] ..... ص : ٤٩٩
٢٥٤٦	اشاره
٢٥٤٦	محتواى سوره: ..... ص : ٤٩٩
٢٥٤٧	فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٤٩٩
٢٥٤٧	سورة البلد(٩٠): آية ١ ..... ص : ٥٠٠
٢٥٤٧	سورة البلد(٩٠): آية ٢ ..... ص : ٥٠٠
٢٥٤٨	سورة البلد(٩٠): آية ٣ ..... ص : ٥٠٠
٢٥٤٨	سورة البلد(٩٠): آية ٤ ..... ص : ٥٠١

٢٥٤٨	سورة البلد(٩٠): آية ٥ ..... ص : ٥٠١
٢٥٤٨	سورة البلد(٩٠): آية ٦ ..... ص : ٥٠١
٢٥٤٨	سورة البلد(٩٠): آية ٧ ..... ص : ٥٠١
٢٥٤٩	سورة البلد(٩٠): آية ٨ ..... ص : ٥٠٢
٢٥٤٩	سورة البلد(٩٠): آية ٩ ..... ص : ٥٠٢
٢٥٤٩	سورة البلد(٩٠): آية ١٠ ..... ص : ٥٠٢
٢٥٧٠	سورة البلد(٩٠): آية ١١ ..... ص : ٥٠٤
٢٥٧٠	سورة البلد(٩٠): آية ١٢ ..... ص : ٥٠٤
٢٥٧٠	سورة البلد(٩٠): آية ١٣ ..... ص : ٥٠٤
٢٥٧٠	سورة البلد(٩٠): آية ١٤ ..... ص : ٥٠٤
٢٥٧١	سورة البلد(٩٠): آية ١٥ ..... ص : ٥٠٤
٢٥٧١	سورة البلد(٩٠): آية ١٦ ..... ص : ٥٠٤
٢٥٧١	سورة البلد(٩٠): آية ١٧ ..... ص : ٥٠٥
٢٥٧١	سورة البلد(٩٠): آية ١٨ ..... ص : ٥٠٥
٢٥٧١	سورة البلد(٩٠): آية ١٩ ..... ص : ٥٠٥
٢٥٧٢	سورة البلد(٩٠): آية ٢٠ ..... ص : ٥٠٦
٢٥٧٢	سوره شمس [٩١] ..... ص : ٥٠٧
٢٥٧٢	اشاره
٢٥٧٢	محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٥٠٧
٢٥٧٣	سورة الشمس(٩١): آية ١ ..... ص : ٥٠٨
٢٥٧٣	سورة الشمس(٩١): آية ٢ ..... ص : ٥٠٨
٢٥٧٣	سورة الشمس(٩١): آية ٣ ..... ص : ٥٠٩
٢٥٧٣	سورة الشمس(٩١): آية ٤ ..... ص : ٥٠٩
٢٥٧٤	سورة الشمس(٩١): آية ٥ ..... ص : ٥٠٩
٢٥٧٤	سورة الشمس(٩١): آية ٦ ..... ص : ٥٠٩
٢٥٧٤	سورة الشمس(٩١): آية ٧ ..... ص : ٥١٠

٢٥٧٤	سورة الشمس(٩١): آية ٨ ..... ص : ٥١٠
٢٥٧٥	سورة الشمس(٩١): آية ٩ ..... ص : ٥١١
٢٥٧٥	سورة الشمس(٩١): آية ١٠ ..... ص : ٥١١
٢٥٧٥	سورة الشمس(٩١): آية ١١ ..... ص : ٥١١
٢٥٧٦	سورة الشمس(٩١): آية ١٢ ..... ص : ٥١٢
٢٥٧٦	سورة الشمس(٩١): آية ١٣ ..... ص : ٥١٢
٢٥٧٦	سورة الشمس(٩١): آية ١٤ ..... ص : ٥١٣
٢٥٧٧	سورة الشمس(٩١): آية ١٥ ..... ص : ٥١٣
٢٥٧٧	سوره ليل [٩٢] ..... ص : ٥١٥
٢٥٧٧	اشاره
٢٥٧٧	محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٥١٥
٢٥٧٨	شأن نزول: ..... ص : ٥١٥
٢٥٧٩	سورة الليل(٩٢): آية ١ ..... ص : ٥١٧
٢٥٧٩	سورة الليل(٩٢): آية ٢ ..... ص : ٥١٧
٢٥٧٩	سورة الليل(٩٢): آية ٣ ..... ص : ٥١٧
٢٥٧٩	سورة الليل(٩٢): آية ٤ ..... ص : ٥١٨
٢٥٨٠	سورة الليل(٩٢): آية ٥ ..... ص : ٥١٨
٢٥٨٠	سورة الليل(٩٢): آية ٦ ..... ص : ٥١٨
٢٥٨٠	سورة الليل(٩٢): آية ٧ ..... ص : ٥١٨
٢٥٨٠	سورة الليل(٩٢): آية ٨ ..... ص : ٥١٨
٢٥٨٠	سورة الليل(٩٢): آية ٩ ..... ص : ٥١٨
٢٥٨٠	سورة الليل(٩٢): آية ١٠ ..... ص : ٥١٨
٢٥٨١	سورة الليل(٩٢): آية ١١ ..... ص : ٥١٩
٢٥٨١	سورة الليل(٩٢): آية ١٢ ..... ص : ٥١٩
٢٥٨١	سورة الليل(٩٢): آية ١٣ ..... ص : ٥١٩
٢٥٨١	سورة الليل(٩٢): آية ١٤ ..... ص : ٥١٩

٢٥٨١	سورة الليل(٩٢): آية ١٥ ..... ص : ٥١٩
٢٥٨١	سورة الليل(٩٢): آية ١٦ ..... ص : ٥١٩
٢٥٨٢	سورة الليل(٩٢): آية ١٧ ..... ص : ٥٢٠
٢٥٨٢	سورة الليل(٩٢): آية ١٨ ..... ص : ٥٢٠
٢٥٨٢	سورة الليل(٩٢): آية ١٩ ..... ص : ٥٢٠
٢٥٨٢	سورة الليل(٩٢): آية ٢٠ ..... ص : ٥٢٠
٢٥٨٢	سورة الليل(٩٢): آية ٢١ ..... ص : ٥٢٠
٢٥٨٣	سوره ضحى [٩٣] ..... ص : ٥٢١
٢٥٨٣	اشاره
٢٥٨٣	محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٥٢١
٢٥٨٣	سورة الضحى(٩٣): آية ١ ..... ص : ٥٢٢
٢٥٨٤	سورة الضحى(٩٣): آية ٢ ..... ص : ٥٢٢
٢٥٨٤	سورة الضحى(٩٣): آية ٣ ..... ص : ٥٢٣
٢٥٨٤	سورة الضحى(٩٣): آية ٤ ..... ص : ٥٢٣
٢٥٨٤	سورة الضحى(٩٣): آية ٥ ..... ص : ٥٢٣
٢٥٨٥	سورة الضحى(٩٣): آية ٦ ..... ص : ٥٢٥
٢٥٨٦	سورة الضحى(٩٣): آية ٧ ..... ص : ٥٢٥
٢٥٨٦	سورة الضحى(٩٣): آية ٨ ..... ص : ٥٢٦
٢٥٨٦	سورة الضحى(٩٣): آية ٩ ..... ص : ٥٢٦
٢٥٨٦	سورة الضحى(٩٣): آية ١٠ ..... ص : ٥٢٦
٢٥٨٧	سورة الضحى(٩٣): آية ١١ ..... ص : ٥٢٧
٢٥٨٧	سوره انشراح [٩٤] ..... ص : ٥٢٩
٢٥٨٧	اشاره
٢٥٨٧	محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٥٢٩
٢٥٨٨	سورة الشرح(٩٤): آية ١ ..... ص : ٥٣٠
٢٥٨٨	سورة الشرح(٩٤): آية ٢ ..... ص : ٥٣١

٢٥٨٩	سورة الشرح(٩٤): آية ٣ ..... ص : ٥٣١
٢٥٨٩	سورة الشرح(٩٤): آية ٤ ..... ص : ٥٣١
٢٥٨٩	سورة الشرح(٩٤): آية ٥ ..... ص : ٥٣١
٢٥٨٩	سورة الشرح(٩٤): آية ٦ ..... ص : ٥٣١
٢٥٩٠	سورة الشرح(٩٤): آية ٧ ..... ص : ٥٣٢
٢٥٩٠	سورة الشرح(٩٤): آية ٨ ..... ص : ٥٣٢
٢٥٩٠	سوره تين [٩٥] ..... ص : ٥٣٣
٢٥٩٠	اشاره
٢٥٩٠	محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٥٣٣
٢٥٩٠	سورة التين(٩٥): آية ١ ..... ص : ٥٣٣
٢٥٩١	سورة التين(٩٥): آية ٢ ..... ص : ٥٣٣
٢٥٩١	سورة التين(٩٥): آية ٣ ..... ص : ٥٣٤
٢٥٩٢	سورة التين(٩٥): آية ٤ ..... ص : ٥٣٥
٢٥٩٢	سورة التين(٩٥): آية ٥ ..... ص : ٥٣٥
٢٥٩٢	سورة التين(٩٥): آية ٦ ..... ص : ٥٣٦
٢٥٩٢	سورة التين(٩٥): آية ٧ ..... ص : ٥٣٦
٢٥٩٣	سورة التين(٩٥): آية ٨ ..... ص : ٥٣٦
٢٥٩٣	سوره علق [٩٦] ..... ص : ٥٣٧
٢٥٩٣	اشاره
٢٥٩٣	محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٥٣٧
٢٥٩٤	شأن نزول: ..... ص : ٥٣٨
٢٥٩٤	سورة العلق(٩٦): آية ١ ..... ص : ٥٣٩
٢٥٩٥	سورة العلق(٩٦): آية ٢ ..... ص : ٥٤٠
٢٥٩٥	سورة العلق(٩٦): آية ٣ ..... ص : ٥٤٠
٢٥٩٦	سورة العلق(٩٦): آية ٤ ..... ص : ٥٤١
٢٥٩٦	سورة العلق(٩٦): آية ٥ ..... ص : ٥٤١

٢٥٩٦	سورة العلق(٩٦): آية ٦ ..... ص : ٥٤٢
٢٥٩٦	سورة العلق(٩٦): آية ٧ ..... ص : ٥٤٢
٢٥٩٧	سورة العلق(٩٦): آية ٨ ..... ص : ٥٤٢
٢٥٩٧	سورة العلق(٩٦): آية ٩ ..... ص : ٥٤٢
٢٥٩٧	سورة العلق(٩٦): آية ١٠ ..... ص : ٥٤٢
٢٥٩٧	سورة العلق(٩٦): آية ١١ ..... ص : ٥٤٣
٢٥٩٨	سورة العلق(٩٦): آية ١٢ ..... ص : ٥٤٣
٢٥٩٨	سورة العلق(٩٦): آية ١٣ ..... ص : ٥٤٣
٢٥٩٨	سورة العلق(٩٦): آية ١٤ ..... ص : ٥٤٣
٢٥٩٨	سورة العلق(٩٦): آية ١٥ ..... ص : ٥٤٤
٢٥٩٨	سورة العلق(٩٦): آية ١٦ ..... ص : ٥٤٤
٢٥٩٩	سورة العلق(٩٦): آية ١٧ ..... ص : ٥٤٥
٢٥٩٩	سورة العلق(٩٦): آية ١٨ ..... ص : ٥٤٥
٢٦٠٠	سورة العلق(٩٦): آية ١٩ ..... ص : ٥٤٦
٢٦٠٠	سوره قدر [٩٧] ..... ص : ٥٤٧
٢٦٠٠	اشاره
٢٦٠٠	محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٥٤٧
٢٦٠٠	سورة القدر(٩٧): آية ١ ..... ص : ٥٤٧
٢٦٠١	سورة القدر(٩٧): آية ٢ ..... ص : ٥٤٨
٢٦٠١	سورة القدر(٩٧): آية ٣ ..... ص : ٥٤٨
٢٦٠٢	سورة القدر(٩٧): آية ٤ ..... ص : ٥٤٩
٢٦٠٢	سورة القدر(٩٧): آية ٥ ..... ص : ٥٤٩
٢٦٠٢	سوره بيتنه [٩٨] ..... ص : ٥٥١
٢٦٠٢	اشاره
٢٦٠٣	محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٥٥١
٢٦٠٣	سورة البينة(٩٨): آية ١ ..... ص : ٥٥٢

- سورة البينة(٩٨): آية ٢ ..... ص : ٥٥٢ ----- ٢٦٠٣
- سورة البينة(٩٨): آية ٣ ..... ص : ٥٥٢ ----- ٢٦٠٣
- سورة البينة(٩٨): آية ٤ ..... ص : ٥٥٢ ----- ٢٦٠٤
- سورة البينة(٩٨): آية ٥ ..... ص : ٥٥٣ ----- ٢٦٠٤
- سورة البينة(٩٨): آية ٦ ..... ص : ٥٥٤ ----- ٢٦٠٤
- سورة البينة(٩٨): آية ٧ ..... ص : ٥٥٤ ----- ٢٦٠٥
- سورة البينة(٩٨): آية ٨ ..... ص : ٥٥٥ ----- ٢٦٠٥
- اشاره ----- ٢٦٠٥
- على عليه السلام و شيعيانش خير البريهانند؟ ..... ص : ٥٥٥ ----- ٢٦٠٦
- سوره زلزله [٩٩] ..... ص : ٥٥٧ ----- ٢٦٠٦
- اشاره ----- ٢٦٠٦
- محتواى سوره: ..... ص : ٥٥٧ ----- ٢٦٠٦
- سورة الزلزلة(٩٩): آية ١ ..... ص : ٥٥٧ ----- ٢٦٠٧
- سورة الزلزلة(٩٩): آية ٢ ..... ص : ٥٥٨ ----- ٢٦٠٧
- سورة الزلزلة(٩٩): آية ٣ ..... ص : ٥٥٨ ----- ٢٦٠٧
- سورة الزلزلة(٩٩): آية ٤ ..... ص : ٥٥٨ ----- ٢٦٠٨
- سورة الزلزلة(٩٩): آية ٥ ..... ص : ٥٥٩ ----- ٢٦٠٨
- سورة الزلزلة(٩٩): آية ٦ ..... ص : ٥٥٩ ----- ٢٦٠٨
- سورة الزلزلة(٩٩): آية ٧ ..... ص : ٥٥٩ ----- ٢٦٠٨
- سورة الزلزلة(٩٩): آية ٨ ..... ص : ٥٥٩ ----- ٢٦٠٨
- سوره عاديات [١٠٠] ..... ص : ٥٦١ ----- ٢٦٠٩
- اشاره ----- ٢٦٠٩
- محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٥٦١ ----- ٢٦٠٩
- شأن نزول: ..... ص : ٥٦١ ----- ٢٦٠٩
- سورة العاديات(١٠٠): آية ١ ..... ص : ٥٦٢ ----- ٢٦١٠
- سورة العاديات(١٠٠): آية ٢ ..... ص : ٥٦٢ ----- ٢٦١٠

٢٦١٠	سورة العاديات(١٠٠): آية ٣ ..... ص : ٥٦٣
٢٦١٠	سورة العاديات(١٠٠): آية ٤ ..... ص : ٥٦٣
٢٦١١	سورة العاديات(١٠٠): آية ٥ ..... ص : ٥٦٣
٢٦١١	سورة العاديات(١٠٠): آية ٦ ..... ص : ٥٦٣
٢٦١١	سورة العاديات(١٠٠): آية ٧ ..... ص : ٥٦٤
٢٦١١	سورة العاديات(١٠٠): آية ٨ ..... ص : ٥٦٤
٢٦١٢	سورة العاديات(١٠٠): آية ٩ ..... ص : ٥٦٤
٢٦١٢	سورة العاديات(١٠٠): آية ١٠ ..... ص : ٥٦٤
٢٦١٢	سورة العاديات(١٠٠): آية ١١ ..... ص : ٥٦٤
٢٦١٢	سوره قارعه [١٠١] ..... ص : ٥٦٥
٢٦١٢	اشاره
٢٦١٢	محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٥٦٥
٢٦١٣	سورة القارعة(١٠١): آية ١ ..... ص : ٥٦٥
٢٦١٣	سورة القارعة(١٠١): آية ٢ ..... ص : ٥٦٥
٢٦١٣	سورة القارعة(١٠١): آية ٣ ..... ص : ٥٦٦
٢٦١٣	سورة القارعة(١٠١): آية ٤ ..... ص : ٥٦٦
٢٦١٣	سورة القارعة(١٠١): آية ٥ ..... ص : ٥٦٦
٢٦١٤	سورة القارعة(١٠١): آية ٦ ..... ص : ٥٦٦
٢٦١٤	سورة القارعة(١٠١): آية ٧ ..... ص : ٥٦٧
٢٦١٤	سورة القارعة(١٠١): آية ٨ ..... ص : ٥٦٧
٢٦١٤	سورة القارعة(١٠١): آية ٩ ..... ص : ٥٦٧
٢٦١٤	سورة القارعة(١٠١): آية ١٠ ..... ص : ٥٦٧
٢٦١٥	سورة القارعة(١٠١): آية ١١ ..... ص : ٥٦٧
٢٦١٥	سوره تكاثر [١٠٢] ..... ص : ٥٦٩
٢٦١٥	اشاره
٢٦١٥	محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٥٦٩

- در فضیلت تلاوت این سوره ..... ص : ۵۶۹ ..... ۲۶۱۵
- شأن نزول: ..... ص : ۵۶۹ ..... ۲۶۱۵
- سورة التكاثر(۱۰۲): آية ۱ ..... ص : ۵۷۰ ..... ۲۶۱۵
- سورة التكاثر(۱۰۲): آية ۲ ..... ص : ۵۷۰ ..... ۲۶۱۶
- اشاره ۲۶۱۶
- سر چشمه تفاخر و فخر فروشی! ..... ص : ۵۷۰ ..... ۲۶۱۶
- سورة التكاثر(۱۰۲): آية ۳ ..... ص : ۵۷۰ ..... ۲۶۱۶
- سورة التكاثر(۱۰۲): آية ۴ ..... ص : ۵۷۱ ..... ۲۶۱۶
- سورة التكاثر(۱۰۲): آية ۵ ..... ص : ۵۷۱ ..... ۲۶۱۷
- سورة التكاثر(۱۰۲): آية ۶ ..... ص : ۵۷۱ ..... ۲۶۱۷
- سورة التكاثر(۱۰۲): آية ۷ ..... ص : ۵۷۱ ..... ۲۶۱۷
- سورة التكاثر(۱۰۲): آية ۸ ..... ص : ۵۷۲ ..... ۲۶۱۷
- سوره عصر [۱۰۳] ..... ص : ۵۷۳ ..... ۲۶۱۷
- اشاره ۲۶۱۸
- محتوا و فضیلت سوره: ..... ص : ۵۷۳ ..... ۲۶۱۸
- سورة العصر(۱۰۳): آية ۱ ..... ص : ۵۷۴ ..... ۲۶۱۸
- سورة العصر(۱۰۳): آية ۲ ..... ص : ۵۷۴ ..... ۲۶۱۹
- سورة العصر(۱۰۳): آية ۳ ..... ص : ۵۷۵ ..... ۲۶۱۹
- اشاره ۲۶۱۹
- برنامه چهار ماده ای خوشبختی! ..... ص : ۵۷۵ ..... ۲۶۱۹
- سوره همزه [۱۰۴] ..... ص : ۵۷۷ ..... ۲۶۲۰
- اشاره ۲۶۲۰
- محتوا و فضیلت سوره: ..... ص : ۵۷۷ ..... ۲۶۲۰
- شأن نزول: ..... ص : ۵۷۷ ..... ۲۶۲۱
- سورة الهمزة(۱۰۴): آية ۱ ..... ص : ۵۷۸ ..... ۲۶۲۱
- سورة الهمزة(۱۰۴): آية ۲ ..... ص : ۵۷۸ ..... ۲۶۲۱

- سورة الهمزة(١٠٤): آية ٣ ..... ص : ٥٨٠ ----- ٢٦٢٢
- سورة الهمزة(١٠٤): آية ٤ ..... ص : ٥٨٠ ----- ٢٦٢٢
- سورة الهمزة(١٠٤): آية ٥ ..... ص : ٥٨٠ ----- ٢٦٢٣
- سورة الهمزة(١٠٤): آية ٦ ..... ص : ٥٨٠ ----- ٢٦٢٣
- سورة الهمزة(١٠٤): آية ٧ ..... ص : ٥٨١ ----- ٢٦٢٣
- سورة الهمزة(١٠٤): آية ٨ ..... ص : ٥٨١ ----- ٢٦٢٣
- سورة الهمزة(١٠٤): آية ٩ ..... ص : ٥٨١ ----- ٢٦٢٣
- سوره فيل [١٠٥] ..... ص : ٥٨٣ ----- ٢٦٢٤
- اشاره ----- ٢٦٢٤
- محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٥٨٣ ----- ٢٦٢٤
- داستان اصحاب فيل ..... ص : ٥٨٤ ----- ٢٦٢٤
- سورة الفيل(١٠٥): آية ١ ..... ص : ٥٨٧ ----- ٢٦٢٦
- سورة الفيل(١٠٥): آية ٢ ..... ص : ٥٨٧ ----- ٢٦٢٦
- سورة الفيل(١٠٥): آية ٣ ..... ص : ٥٨٧ ----- ٢٦٢٧
- سورة الفيل(١٠٥): آية ٤ ..... ص : ٥٨٧ ----- ٢٦٢٧
- سورة الفيل(١٠٥): آية ٥ ..... ص : ٥٨٨ ----- ٢٦٢٧
- سوره قريش [١٠٦] ..... ص : ٥٨٩ ----- ٢٦٢٧
- اشاره ----- ٢٦٢٧
- محتواى سوره: ..... ص : ٥٨٩ ----- ٢٦٢٧
- فضيلت تلاوت سوره: ..... ص : ٥٨٩ ----- ٢٦٢٨
- سورة قريش(١٠٦): آية ١ ..... ص : ٥٩٠ ----- ٢٦٢٨
- سورة قريش(١٠٦): آية ٢ ..... ص : ٥٩٠ ----- ٢٦٢٨
- سورة قريش(١٠٦): آية ٣ ..... ص : ٥٩٠ ----- ٢٦٢٩
- سورة قريش(١٠٦): آية ٤ ..... ص : ٥٩١ ----- ٢٦٢٩
- سوره ماعون [١٠٧] ..... ص : ٥٩٣ ----- ٢٦٢٩
- اشاره ----- ٢٦٢٩

٢٤٢٩	محتوا و فضيلت سورة: ..... ص : ٥٩٣
٢٤٣٠	سورة الماعون(١٠٧): آية ١ ..... ص : ٥٩٣
٢٤٣٠	سورة الماعون(١٠٧): آية ٢ ..... ص : ٥٩٤
٢٤٣٠	سورة الماعون(١٠٧): آية ٣ ..... ص : ٥٩٤
٢٤٣٠	سورة الماعون(١٠٧): آية ٤ ..... ص : ٥٩٤
٢٤٣٠	سورة الماعون(١٠٧): آية ٥ ..... ص : ٥٩٤
٢٤٣٠	سورة الماعون(١٠٧): آية ٦ ..... ص : ٥٩٤
٢٤٣١	سورة الماعون(١٠٧): آية ٧ ..... ص : ٥٩٤
٢٤٣١	سوره كوثر [١٠٨] ..... ص : ٥٩٧
٢٤٣١	اشاره
٢٤٣١	محتوا و فضيلت سورة: ..... ص : ٥٩٧
٢٤٣٢	سورة الكوثر(١٠٨): آية ١ ..... ص : ٥٩٨
٢٤٣٢	سورة الكوثر(١٠٨): آية ٢ ..... ص : ٥٩٩
٢٤٣٣	سورة الكوثر(١٠٨): آية ٣ ..... ص : ٥٩٩
٢٤٣٣	اشاره
٢٤٣٣	حضرت فاطمه عليها السلام و «كوثر»! ..... ص : ٥٩٩
٢٤٣٤	سوره كافرون [١٠٩] ..... ص : ٦٠١
٢٤٣٤	اشاره
٢٤٣٤	محتواى سورة: ..... ص : ٦٠١
٢٤٣٤	فضيلت تلاوت سورة: ..... ص : ٦٠١
٢٤٣٤	شأن نزول سورة: ..... ص : ٦٠٢
٢٤٣٥	سورة الكافرون(١٠٩): آية ١ ..... ص : ٦٠٢
٢٤٣٥	سورة الكافرون(١٠٩): آية ٢ ..... ص : ٦٠٢
٢٤٣٥	سورة الكافرون(١٠٩): آية ٣ ..... ص : ٦٠٢
٢٤٣٥	سورة الكافرون(١٠٩): آية ٤ ..... ص : ٦٠٣
٢٤٣٥	سورة الكافرون(١٠٩): آية ٥ ..... ص : ٦٠٣

- سورة الكافرون (١٠٩): آية ٦ ..... ص : ٦٠٣ ..... ٢٦٣٥
- سوره نصر [١١٠] ..... ص : ٦٠٥ ..... ٢٦٣٦
- اشاره ٢٦٣٦
- محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٦٠٥ ..... ٢٦٣٦
- سورة النصر (١١٠): آية ١ ..... ص : ٦٠٦ ..... ٢٦٣٧
- سورة النصر (١١٠): آية ٢ ..... ص : ٦٠٦ ..... ٢٦٣٧
- سورة النصر (١١٠): آية ٣ ..... ص : ٦٠٦ ..... ٢٦٣٧
- اشاره ٢٦٣٧
- فتح مکه بزرگترین پیروزی اسلام: ..... ص : ٦٠٧ ..... ٢٦٣٧
- سوره مسد [١١١] ..... ص : ٦٠٩ ..... ٢٦٣٨
- اشاره ٢٦٣٨
- محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٦٠٩ ..... ٢٦٣٨
- شأن نزول سوره: ..... ص : ٦٠٩ ..... ٢٦٣٨
- سورة المسد (١١١): آية ١ ..... ص : ٦١١ ..... ٢٦٣٩
- سورة المسد (١١١): آية ٢ ..... ص : ٦١٢ ..... ٢٦٤٠
- سورة المسد (١١١): آية ٣ ..... ص : ٦١٢ ..... ٢٦٤٠
- سورة المسد (١١١): آية ٤ ..... ص : ٦١٣ ..... ٢٦٤٠
- سورة المسد (١١١): آية ٥ ..... ص : ٦١٣ ..... ٢٦٤١
- سوره اخلاص [١١٢] ..... ص : ٦١٥ ..... ٢٦٤١
- اشاره ٢٦٤١
- محتوا و فضيلت سوره: ..... ص : ٦١٥ ..... ٢٦٤١
- سورة الإخلاص (١١٢): آية ١ ..... ص : ٦١٦ ..... ٢٦٤٢
- سورة الإخلاص (١١٢): آية ٢ ..... ص : ٦١٧ ..... ٢٦٤٢
- سورة الإخلاص (١١٢): آية ٣ ..... ص : ٦١٨ ..... ٢٦٤٣
- سورة الإخلاص (١١٢): آية ٤ ..... ص : ٦١٨ ..... ٢٦٤٣
- اشاره ٢٦٤٣

نکته‌ها: ..... ص : ۶۱۹ ----- ۲۶۴۴

۱-دلائل توحید: ..... ص : ۶۱۹ ----- ۲۶۴۴

اشاره ----- ۲۶۴۴

الف) برهان صرف الوجود- ..... ص : ۶۱۹ ----- ۲۶۴۴

ب) برهان علمی- ..... ص : ۶۱۹ ----- ۲۶۴۴

ج) برهان تمنع ..... ص : ۶۱۹ ----- ۲۶۴۴

د) دعوت عمومی انبیا به خداوند یگانه- ..... ص : ۶۲۰ ----- ۲۶۴۵

۲- شاخه‌های پربرار توحید: ..... ص : ۶۲۰ ----- ۲۶۴۵

اشاره ----- ۲۶۴۵

الف) توحید ذات ..... ص : ۶۲۰ ----- ۲۶۴۵

ب) توحید صفات ..... ص : ۶۲۰ ----- ۲۶۴۵

ج) توحید افعالی ..... ص : ۶۲۰ ----- ۲۶۴۵

د) توحید در عبادت: ..... ص : ۶۲۰ ----- ۲۶۴۵

شاخه‌های توحید افعالی- ..... ص : ۶۲۱ ----- ۲۶۴۶

اشاره ----- ۲۶۴۶

۱-توحید خالقیت- ..... ص : ۶۲۱ ----- ۲۶۴۶

۲- توحید ربوبیت- ..... ص : ۶۲۱ ----- ۲۶۴۶

۳- توحید در قانونگذاری و تشریح- ..... ص : ۶۲۱ ----- ۲۶۴۶

۴- توحید در مالکیت- ..... ص : ۶۲۱ ----- ۲۶۴۶

۵- توحید مالکیت- ..... ص : ۶۲۲ ----- ۲۶۴۶

۶- توحید اطاعت- ..... ص : ۶۲۲ ----- ۲۶۴۷

سوره فلق [۱۱۳] ..... ص : ۶۲۳ ----- ۲۶۴۷

اشاره ----- ۲۶۴۷

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص : ۶۲۳ ----- ۲۶۴۷

سورة الفلق(۱۱۳): آیه ۱ ..... ص : ۶۲۴ ----- ۲۶۴۸

سورة الفلق(۱۱۳): آیه ۲ ..... ص : ۶۲۴ ----- ۲۶۴۸

سورة الفلق(۱۱۳): آیه ۳ ..... ص : ۶۲۵----- ۲۶۴۹

سورة الفلق(۱۱۳): آیه ۴ ..... ص : ۶۲۵----- ۲۶۴۹

سورة الفلق(۱۱۳): آیه ۴۵ ..... ص : ۶۲۶----- ۲۶۴۹

سوره ناس [۱۱۴] ..... ص : ۶۲۷----- ۲۶۵۰

اشاره ----- ۲۶۵۰

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص : ۶۲۷----- ۲۶۵۰

سورة الناس(۱۱۴): آیه ۱ ..... ص : ۶۲۸----- ۲۶۵۰

سورة الناس(۱۱۴): آیه ۲ ..... ص : ۶۲۸----- ۲۶۵۰

سورة الناس(۱۱۴): آیه ۳ ..... ص : ۶۲۸----- ۲۶۵۰

سورة الناس(۱۱۴): آیه ۴ ..... ص : ۶۲۹----- ۲۶۵۱

سورة الناس(۱۱۴): آیه ۵ ..... ص : ۶۲۹----- ۲۶۵۱

سورة الناس(۱۱۴): آیه ۶ ..... ص : ۶۲۹----- ۲۶۵۱

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان ----- ۲۶۵۳

مشخصات کتاب

عنوان و نام پدید آور: برگزیده تفسیر نمونه / مکارم شیرازی، تنظیم احمد-علی بابایی

مشخصات نشر: تهران: دارالکتب اسلامی، ۱۳۸۶

مشخصات ظاهری: ج.

شابک: ۹۷۸۹۶۴۴۴۰۳۸۲۸

وضعیت فهرست نویسی: در انتظار فهرست نویسی

شماره کتابشناسی ملی: ۱۰۹۶۰۵۵

جلد اول

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیشگفتار گزیده تفسیر نمونه! ..... ص: ۱۹

بزرگترین سرمایه ما مسلمانان قرآن مجید است. معارف، احکام، برنامه زندگی، سیاست اسلامی، راه به سوی قرب خدا، همه و همه را در این کتاب بزرگ آسمانی می‌یابیم.

بنابر این، وظیفه هر مسلمان این است که با این کتاب بزرگ دینی خود روز به روز آشنا تر شود این از یکسو.

از سوی دیگر آوازه اسلام که بر اثر بیداری مسلمین، در عصر ما، و بخصوص بعد از انقلاب اسلامی در سراسر جهان پیچیده است، حس کنجکاو مردم غیر مسلمان جهان را برای آشنایی بیشتر به این کتاب آسمانی برانگیخته است، به همین دلیل در حال حاضر از همه جا تقاضای ترجمه و تفسیر قرآن به زبانهای زنده دنیا می‌رسد، هر چند متأسفانه جوابگویی کافی برای این تقاضاها نیست، ولی به هر حال باید تلاش کرد و خود را آماده برای پاسخگویی به این تقاضاهای مطلوب کنیم.

خوشبختانه حضور قرآن در زندگی مسلمانان جهان و بخصوص در محیط کشور ما روز به روز افزایش پیدا می‌کند، قاریان بزرگ، حافظان ارجمند، مفسران آگاه در جامعه امروز ما بحمد الله کم نیستند، رشته تخصصی تفسیر در حوزه علمیه قم به صورت یکی از رشته‌های تخصصی مهم درآمده و متقاضیان بسیاری دارد، درس تفسیر نیز از دروس رسمی حوزه‌ها و از مواد امتحانی است، و در همین راستا «تفسیر نمونه» نوشته شد، که تفسیری است سلیس و روان و در عین حال پرمحتوا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۰

«تفسیر نمونه» نوشته شد، که تفسیری است سلیس و روان و در عین حال پرمحتوا و ناظر به مسائل روز و نیازهای زمان، و شاید یکی از دلایل گسترش سریع آن همین اقبال عمومی مردم به قرآن مجید است.

گرچه برای تهیه این تفسیر به اتفاق گروهی از فضالای گرامی حوزه علمیه قم (دانشمندان و حجج اسلام آقایان: محمد رضا آشتیانی - محمد جعفر امامی - داود الهامی - اسد الله ایمانی - عبد الرسول حسینی - سید حسن شجاعی - سید نور الله طباطبائی -

محمود عبد اللهی - محسن قرائتی و محمد محمدی اشتهااردی) در مدت پانزده سال زحمات زیادی کشیده شد، ولی با توجه به استقبال فوق العاده‌ای که از سوی تمام قشرها و حتی برادران اهل تسنن از آن به عمل آمد، تمام خستگی تهیه آن برطرف گشت و این امید در دل دوستان بوجود آمد که ان شاء الله اثری است مقبول در پیشگاه خدا.

متن فارسی این تفسیر دهها بار چاپ و منتشر شده، و ترجمه کامل آن به زبان «اردو» در (۲۷) جلد نیز بارها به چاپ رسیده است، و ترجمه کامل آن به زبان «عربی» نیز به نام تفسیر «الأمثل» اخیراً در بیروت به چاپ رسید و در نقاط مختلف کشورهای اسلامی انتشار یافت.

ترجمه آن به زبان «انگلیسی» هم اکنون در دست تهیه است که امیدواریم آن هم به زودی در افق مطبوعات اسلامی ظاهر گردد.

بعد از انتشار تفسیر نمونه گروه کثیری خواهان نشر «خلاصه» آن شدند.

چرا که مایل بودند بتوانند در وقت کوتاه‌تر و با هزینه کمتر به محتوای اجمالی آیات، و شرح فشرده‌ای آشنا شوند، و در بعضی از کلاسهای درسی که تفسیر قرآن مورد توجه است به عنوان متن درسی از آن بهره‌گیری شود.

این درخواست مکرر، ما را بر آن داشت که به فکر تلخیص تمام دوره (۲۷) جلدی تفسیر نمونه، در پنج جلد بیفتیم ولی این کار آسانی نبود، مدتی در باره آن مطالعه و برنامه ریزی شد و بررسیهای لازم به عمل آمد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۱ تا این که فاضل محترم جناب آقای احمد - علی بابایی که سابقه فعالیت و پشتکار و حسن سلیقه ایشان در تهیه «فهرست موضوعی تفسیر نمونه» بر ما روشن و مسلم بود عهده‌دار انجام این مهم گردید و در مدت دو سال کار مستمر شبانه روزی این مهم به وسیله ایشان انجام گردید.

اینجانب نیز با فکر قاصر خود کرارا بر نوشته‌های ایشان نظارت کردم و در مواردی که نیاز به راهنمایی بود به اندازه توانایی مسائل لازم را تذکر دادم، و در مجموع فکر می‌کنم بحمد الله اثری ارزنده و پربار به وجود آمده که هم قرآن با ترجمه سلیس را در بر دارد و هم تفسیر فشرده و گویایی، برای کسانی که می‌خواهند با یک مراجعه سریع از تفسیر آیات آگاه شوند، می‌باشد.

و نام آن برگزیده تفسیر نمونه نهاده شد.

و من به نوبه خود از زحمات بی‌دریغ ایشان تشکر و قدردانی می‌کنم، امیدوارم این خلاصه و فشرده که گزیده‌ای است از قسمتهای حساس، و حدیث مجملی از آن مفصل، نیز مورد قبول اهل نظر و عموم قشرهای علاقه‌مند به قرآن گردد و ذخیره‌ای برای همه ما در «یوم الجزاء» باشد.

قم - حوزه علمیه ناصر مکارم شیرازی ۱۳ رجب ۱۴۱۴ روز میلاد مسعود امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام مطابق با ۱۰ / ۶ / ۱۳۷۲

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۳

آغاز جزء اول قرآن مجید ..... ص: ۲۳

سوره فاتحه کتاب (حمد) ..... ص: ۲۳

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای هفت آیه است»

ویژگیهای سوره حمد: ..... ص : ۲۳

۱- این سوره اساساً با سوره‌های دیگر قرآن از نظر لحن و آهنگ فرق روشنی دارد زیرا در این سوره خداوند طرز مناجات و سخن گفتن با او را به بندگانش آموخته است. آغاز این سوره با حمد و ستایش پروردگار شروع و با ابراز ایمان به مبدء و معاد (خداشناسی و ایمان به رستاخیز) ادامه و با تقاضاها و نیازهای بندگان پایان می‌گیرد.

۲- سوره حمد، اساس قرآن است، در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله می‌خوانیم که: «الحمد امّ القرآن» و این به هنگامی بود که «جابر بن عبد الله انصاری» خدمت پیامبر صلی الله علیه و اله رسید، پیامبر صلی الله علیه و اله به او فرمود: «آیا برترین سوره‌ای را که خدا در کتابش نازل کرده به تو تعلیم کنم». جابر عرض کرد آری پدر و مادرم به فدایت باد، به من تعلیم کن، پیامبر صلی الله علیه و اله سوره حمد که امّ الكتاب است به او آموخت. سپس اضافه فرمود: «این سوره شفای هر دردی است مگر مرگ». «امّ» به معنی اساس و ریشه است.

شاید به همین دلیل «ابن عباس» مفسر معروف می‌گوید: «هر چیزی اساس و شالوده‌ای دارد ... و اساس و زیر بنای قرآن، سوره حمد است».

۳- در آیات قرآن سوره حمد به عنوان یک موهبت بزرگ به پیامبر صلی الله علیه و اله برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۴ معرفی شده، و در برابر کل قرآن قرار گرفته است، آنجا که می‌فرماید: «ما به تو سوره حمد که هفت آیه است و دوبار نازل شده دادیم همچنین قرآن بزرگ بخشیدیم» (۱)

محتوای سوره حمد: ..... ص : ۲۴

از یک نظر این سوره به دو بخش تقسیم می‌شود، بخشی از حمد و ثنای خدا سخن می‌گوید و بخشی از نیازهای بنده. در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و اله می‌خوانیم: خداوند متعال چنین فرموده: «من سوره حمد را میان خود و بندهام تقسیم کردم نیمی از آن برای من و نیمی از آن برای بنده من است. و بنده من حق دارد هر چه را می‌خواهد از من بخواهد» (۲).

در فضیلت این سوره ..... ص : ۲۴

از پیامبر صلی الله علیه و اله نقل شده: «هر مسلمانی سوره حمد را بخواند پاداش او باندازه کسی است که دو سوم قرآن را خوانده (و طبق نقل دیگری پاداش کسی است که تمام قرآن را خوانده باشد) و گوئی به هر فردی از مردان و زنان مؤمن هدیه‌ای فرستاده است».

همچنین در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «شیطان چهار بار فریاد کشید و ناله سرداد نخستین بار روزی بود که از درگاه خداوند رانده شد، سپس هنگامی بود که از بهشت به زمین تنزل یافت، سومین بار هنگام بعثت محمد صلی الله علیه و اله بعد از فترت پیامبران بود و آخرین بار زمانی بود که سوره «حمد» نازل شد!»

«فاتحه الكتاب» به معنی آغازگر کتاب (قرآن) است، و از روایات استفاده می‌شود که این سوره در زمان خود پیامبر صلی الله علیه و اله نیز به همین نام شناخته می‌شده است.

از اینجا دریچه‌ای به سوی مسأله مهمی از مسائل اسلامی گشوده می‌شود و آن اینکه بر خلاف آنچه در میان گروهی مشهور است که قرآن در عصر پیامبر صلی الله علیه و اله به صورت پراکنده بود، بعد در زمان ابو بکر یا عمر یا عثمان جمع آوری شد، قرآن در زمان خود پیامبر صلی الله علیه و اله به همین صورت امروز جمع آوری شده بود

---

(۱) رجوع کنید به «تفسیر نمونه» جلد یازدهم، ذیل آیه ۸۷ سوره «حجر».

(۲) نقل از «تفسیر المیزان» جلد اول صفحه ۳۷، البته به خاطر طولانی بودن حدیث قسمتی از آن ذکر شد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۵

و سر آغازش همین سوره حمد بوده است، مدارک متعددی در دست است که قرآن به صورت مجموعه‌ای که در دست ماست در عصر پیامبر صلی الله علیه و اله و به فرمان او جمع آوری شده بود «علی بن ابراهیم» از امام صادق علیه السلام نقل کرده که رسول خدا صلی الله علیه و اله به علی علیه السلام فرمود: «قرآن در قطعات حریر و کاغذ و امثال آن پراکنده است آن را جمع آوری کنید».

سپس اضافه می‌کند: علی علیه السلام از آن مجلس برخاست و آن را در پارچه زرد رنگی جمع آوری نمود سپس بر آن مهر زد.

به علاوه حدیث مشهور «ثقلین» که شیعه و سنی آن را نقل کرده‌اند که پیامبر صلی الله علیه و اله فرمود من از میان شما می‌روم و دو چیز گرانبها را به یادگار می‌گذارم «کتاب خدا» و «خاندانم» خود نشان می‌دهد که قرآن به صورت یک کتاب جمع آوری شده بود.

و در پاسخ این سؤال که در میان گروهی از دانشمندان معروف است که قرآن پس از پیامبر جمع آوری شده (به وسیله علی علیه السلام یا کسان دیگر) باید گفت:

قرآنی که علی علیه السلام جمع آوری کرد تنها خود قرآن نبود بلکه مجموعه‌ای بود از قرآن و تفسیر و شأن نزول آیات و مانند آن.

بسم الله الرحمن الرحيم

سوره الفاتحه (۱): آیه ۱] .... ص : ۲۵

اشاره

(آیه ۱) - میان همه مردم جهان رسم است که هر کار مهم و پر ارزشی را به نام بزرگی از بزرگان آغاز می‌کنند، یعنی آن کار را با آن شخصیت مورد نظر از آغاز ارتباط می‌دهند. ولی آیا بهتر نیست که برای پاینده بودن یک برنامه و جاوید ماندن یک

تشکیلات، آن را به موجود پایدار و جاویدانی ارتباط دهیم که فنا در ذات او راه ندارد، از میان تمام موجودات آنکه ازلی و ابدی است تنها ذات پاک خداست و به همین دلیل باید همه چیز و هر کار را با نام او آغاز کرد و از او استمداد نمود لذا در نخستین آیه قرآن می‌گوئیم: «بنام خداوند بخشنده بخشایشگر» (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۶ و در حدیث معروفی از پیامبر صلی الله علیه و اله می‌خوانیم: کُلُّ امر ذی بال لم یدکر فیه اسم الله فهو ابتر: «هر کار مهمی که بدون نام خدا شروع شود بی فرجام است».

و نیز امام باقر علیه السلام می‌فرماید: «سزاوار است هنگامی که کاری را شروع می‌کنیم، چه بزرگ باشد چه کوچک، بسم الله بگوئیم تا بر برکت و میمون باشد».

کوتاه سخن اینکه: پایداری و بقاء عمل بسته به ارتباطی است که با خدا دارد به همین مناسبت خداوند به پیامبر دستور می‌دهد که در آغاز شروع تبلیغ اسلام این وظیفه خطیر را با نام خدا شروع کند: اَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ (سوره علق آیه ۱)، و می‌بینیم حضرت نوح در آن طوفان سخت و عجیب هنگام سوار شدن بر کشتی برای پیروزی بر مشکلات به یاران خود دستور می‌دهد که در هنگام حرکت و در موقع توقف کشتی «بسم الله» بگویند (سوره هود آیه ۴۱ و ۴۸).

و آنها نیز این سفر را سر انجام با موفقیت و پیروزی پشت سر گذاشتند.

و نیز سلیمان در نامه‌ای که به ملکه سبا می‌نویسد سر آغاز آن را «بِسْمِ اللَّهِ» قرار می‌دهد (سوره نحل آیه ۳۰).

روی همین اصل، تمام سوره‌های قرآن- با بسم الله آغاز می‌شود تا هدف اصلی از آغاز تا انجام با موفقیت و پیروزی و بدون شکست انجام شود و تنها سوره توبه است که بسم الله در آغاز آن نمی‌بینیم چرا که سوره توبه با اعلان جنگ به جنایتکاران مکه و پیمان شکنان آغاز شده، و اعلام جنگ با توصیف خداوند به «رحمان و رحیم» سازگار نیست.

نکته‌ها: ..... ص: ۲۶

۱- آیا بسم الله جزء سوره است؟ ..... ص: ۲۶

در میان دانشمندان و علماء شیعه اختلافی نیست که بسم الله جزء سوره حمد و همه سوره‌های قرآن است، اصولاً ثبت «بسم الله» در آغاز همه سوره‌ها، خود گواه زنده این امر است، زیرا می‌دانیم در متن قرآن چیزی اضافه نوشته نشده است، و ذکر «بسم الله» در آغاز سوره‌ها از زمان پیامبر صلی الله علیه و اله تاکنون معمول بوده است. به علاوه سیره مسلمین همواره بر این بوده که هنگام تلاوت قرآن بسم الله را در آغاز هر سوره‌ای می‌خواندند، و متواتراً نیز ثابت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص:

۲۷

شده که پیامبر صلی الله علیه و اله آن را تلاوت می‌فرمود، چگونه ممکن است چیزی جزء قرآن نباشد و پیامبر و مسلمانان همواره آن را ضمن قرآن بخوانند و بر آن مداومت کنند.

به هر حال مسأله آنقدر روشن است که می‌گویند: یک روز معاویه در دوران حکومتش در نماز جماعت بسم الله را نگفت، بعد از نماز جمعی از مهاجران و انصار فریاد زدند اَسْرَقْتَ أم نَسِيتَ؟ آیا بسم الله را دزدیدی یا فراموش کردی!

۲- الله جامعترین نام خداست: ..... ص: ۲۷

زیرا بررسی نامهای خدا که در قرآن مجید و یا سایر منابع اسلامی آمده نشان می‌دهد که هر کدام از آن یک بخش خاص از صفات خدا را منعکس می‌سازد، تنها نامی که جامع صفات جلال و جمال است همان «الله» می‌باشد. به همین دلیل اسماء دیگر خداوند غالباً به عنوان صفت برای کلمه «الله» گفته می‌شود به عنوان نمونه: «غفور» و «رحیم» که به جنبه آمرزش خداوند اشاره می‌کند (فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) - سوره بقره آیه ۲۶۶.

«سمیع» اشاره به آگاهی او از مسموعات، و «علیم» اشاره به آگاهی او از همه چیز است (فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) - بقره: ۲۲۷. و در یک آیه بسیاری از این اسماء، وصف «الله» قرار می‌گیرند. هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقَدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ:

«اوست الله که معبودی جز وی نیست، اوست حاکم مطلق، منزله از ناپاکیها، از هر گونه ظلم و بیدادگری، ایمنی بخش، نگاهبان همه چیز، توانا و شکست ناپذیر، قاهر بر همه موجودات، و با عظمت». یکی از شواهد جامعیت این نام آن است که ابراز ایمان و توصیه تنها با جمله لا اله الا الله می‌توان کرد.

۳- رحمت عام و خاص خدا: ..... ص : ۲۷

مشهور در میان گروهی از مفسران این است که صفت «رحمان» اشاره به رحمت عام خداست که شامل دوست و دشمن، مؤمن و کافر و نیکوکار و بدکار می‌باشد، زیرا «باران رحمت بی حسابش همه را رسیده، و خوان نعمت بی دریغش همه جا کشیده».

ولی «رحیم» اشاره به رحمت خاص پروردگار است که ویژه بندگان مطیع برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۸ و صالح و فرمانبردار است. و تنها چیزی که ممکن است اشاره به این مطلب باشد آن است که «الرَّحْمَن» در همه جا در قرآن به صورت مطلق آمده است که نشانه عمومیت آن است، در حالی که «الرَّحِيم» گاهی به صورت مقید ذکر شده که دلیل بر خصوصیت آن است مانند (وَ كَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا) «خداوند نسبت به مؤمنان رحیم است» (احزاب: ۴۳). در روایتی نیز از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «خداوند معبود همه چیز است، نسبت به تمام مخلوقاتش رحمان، و نسبت به خصوص مؤمنان رحیم است»

۴- چرا صفات دیگر خدا در «بسم الله» نیامده است؟ ..... ص : ۲۸

و تنها روی صفت «رحمانیت و رحیمیت» او تکیه می‌شود. اما با توجه به یک نکته، پاسخ این سؤال روشن می‌شود و آن اینکه در آغاز هر کار لازم است از صفتی استمداد کنیم که آثارش بر سراسر جهان پرتوافکن است، همه موجودات را فرا گرفته و گرفتاران را در لحظات بحرانی نجات بخشیده است.

بهرتر است این حقیقت را از زبان قرآن بشنوید آنجا که می‌گوید: وَ رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ «رحمت من همه چیز را فرا گرفته است» (اعراف - ۱۵۶).

از سوی دیگر می‌بینیم پیامبران برای نجات خود از چنگال حوادث سخت و دشمنان خطرناک دست به دامن رحمت خدا می‌زدند، در مورد «هود» و پیروانش می‌خوانیم: فَأَنْجَيْنَاهُ وَ الَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا: «هود و پیروانش را به وسیله رحمت خویش (از چنگال دشمنان) رهائی بخشیدیم» (اعراف - ۷۲).

پس اساس کار خداوند بر رحمت است و مجازات جنبه استثنائی دارد چنانکه در دعا می‌خوانیم: یا من سبقت رحمته غضبه

«ای خدائی که رحمت بر غضبت پیشی گرفته است». انسانها نیز باید در برنامه زندگی اساس و پایه کار را بر رحمت و محبت قرار دهند و توسل به خشونت را برای مواقع ضرورت بگذارند.

سورة الفاتحة (۱): آیه ۲] ..... ص: ۲۸

(آیه ۲) - بعد از «بسم الله» که آغازگر سوره بود، نخستین وظیفه بندگان آن است که به یاد مبدء بزرگ عالم هستی و نعمتهای بی‌پایانش بیفتند، همان نعمتهای فراوانی که راهنمای ما در شناخت پروردگار و انگیزه مادر راه عبودیت است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۹

اینکه می‌گوئیم: انگیزه، به خاطر آن است که هر انسانی به هنگامی که نعمتی به او می‌رسد فوراً می‌خواهد، بخشنده نعمت را بشناسد، و طبق فرمان فطرت به سپاسگزاری برخیزد و حق شکر او را ادا کند به همین جهت علمای علم کلام (عقائد) در نخستین بحث این علم «وجوب شکر منعم» را که یک فرمان فطری و عقلی است به عنوان انگیزه خداشناسی، یادآور می‌شوند. و اینکه می‌گوئیم: راهنمای ما در شناخت پروردگار نعمتهای اوست، زیرا بهترین و جامعترین راه برای شناخت مبدء، مطالعه در اسرار آفرینش و رازهای خلقت و مخصوصاً وجود نعمتها در رابطه با زندگی انسانها است.

به این دو دلیل سوره فاتحه الکتاب با این جمله شروع می‌شود «حمد و ستایش مخصوص خداوندی است که پروردگار جهانیان است» (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

«حمد» در لغت به معنی ستایش کردن در برابر کار یا صفت نیک اختیاری است.

۱- هر انسانی که سر چشمه خیر و برکتی است و هر پیامبر و رهبر الهی که نور هدایت در دلها می‌باشد، هر شخص سخاوتمندی که بخشش می‌کند، و هر طیبی که مرهمی بر زخم جانکاهی می‌نهد، ستایش آنها از ستایش خدا سر چشمه می‌گیرد، چرا که همه این مواهب در اصل از ناحیه ذات پاک او است، و نیز اگر خورشید نورافشانی می‌کند، ابرها باران می‌بارند، و زمین برکاتش را به ما تحویل می‌دهد، همه از ناحیه او است.

۲- جالب اینکه «حمد» تنها در آغاز کار نیست، بلکه پایان کارها نیز چنانکه قرآن به ما تعلیم می‌دهد با حمد خواهد بود، در مورد بهشتیان می‌خوانیم: «سخن آنها در بهشت نخست منزله شمردن خداوند از هر عیب و نقص و تحیت آنها سلام، و آخرین سخنشان الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ است». (یونس: ۱۰) ۳- اَقْبَا کلمه «رَبِّ» در اصل به معنی مالک و صاحب چیزی است که به تربیت و اصلاح آن می‌پردازد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۰

۴- کلمه «الْعَالَمِينَ» جمع «عالم» است و عالم به معنی مجموعه‌ای است از موجودات مختلف و هنگامی که به صورت «عالمین» جمع بسته می‌شود اشاره به تمام مجموعه‌های این جهان است.

در روایتی از علی علیه السلام چنین می‌خوانیم که در ضمن تفسیر آیه «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» فرمود: «رَبِّ الْعَالَمِينَ اشاره به مجموع همه مخلوقات است اعم از موجودات بیجان و جاندار».

سورة الفاتحة (۱): آیه ۳] ..... ص: ۳۰

(آیه ۳) - «خداوندی که بخشنده و بخشایشگر است» و رحمت عام و خاصش همه را رسیده. (الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ). معنی «رحمن» و «رحیم» و همچنین تفاوت میان این دو کلمه را در تفسیر «بسم الله» خواندیم. نکته‌ای که باید اضافه کنیم این

است که این دو صفت در نمازهای روزانه ما حد اقل ۳۰ بار تکرار می‌شوند (در هر یک از دو رکعت اول نماز دوازده بار) و به این ترتیب ۶۰ مرتبه خدا را به صفت رحمتش می‌ستائیم. و این درسی است برای همه انسانها که خود را در زندگی بیش از هر چیز به این اخلاق الهی متخلق کنند.

به علاوه اشاره‌ای است به این واقعیت که اگر ما خود را عبد و بنده خدا می‌دانیم مبادا رفتار مالکان بی‌رحم نسبت به بردگانشان در نظرها تداعی شود.

نکته دیگر اینکه «رحمان و رحیم» بعد از «رَبِّ الْعَالَمِينَ» اشاره به این است که ما در عین قدرت نسبت به بندگان خویش، با مهربانی و لطف رفتار می‌کنیم.

سورة الفاتحة (۱): آية ۴] ..... ص: ۳۰

(آیه ۴) - دومین اصل مهم اسلام یعنی قیامت و رستاخیز: «خداوندی که مالک روز جزاست» (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ). در اینجا تعبیر به «مالکیت خداوند» شده است، که نهایت سیطره و نفوذ او را بر همه چیز و همه کس در آن روز مشخص می‌کند، روزی که همه انسانها در آن دادگاه بزرگ برای حساب. حاضر می‌شوند و در برابر مالک حقیقی خود قرار می‌گیرند، تمام گفته‌ها و کارها و حتی اندیشه‌های خود را حاضر می‌بینند، هیچ چیز حتی به اندازه سر سوزنی ناپود نشده و به دست فراموشی نیفتاده است، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۱

و اکنون این انسان است که باید بار همه مسئولیتهای اعمال خود را بردوش کشد! حتی در آنجا که بنیانگزار سنت و برنامه‌ای است، باز باید سهم خویش را از مسئولیت بپذیرد! بدون شک مالکیت خداوند نسبت به جهان هستی مالکیت حقیقی است نه مالکیت اعتباری نظیر مالکیت ما نسبت به آنچه در این جهان ملک ما است.

و به تعبیر دیگر این مالکیت نتیجه خالقیت و ربوبیت است، آنکس که موجودات را آفریده و لحظه به لحظه فیض وجود هستی به آنها می‌بخشد، مالک حقیقی موجودات است.

و در پاسخ این سؤال که مگر خداوند مالک تمام این جهان نیست که ما از او تعبیر به «مالک روز جزا» می‌کنیم؟ باید بگوئیم: مالکیت خداوند گر چه شامل «هر دو جهان» می‌باشد، اما بروز و ظهور این مالکیت در قیامت بیشتر است، چرا که در آن روز همه پیوندهای مادی و مالکیت‌های اعتباری بریده می‌شود، و هیچ کس در آنجا چیزی از خود ندارد، حتی اگر شفاعتی صورت گیرد باز به فرمان خداست.

اعتقاد به روز رستاخیز، اثر فوق العاده نیرومندی در کنترل انسان در برابر اعمال نادرست و ناشایست دارد و یکی از علل جلوگیری کردن نماز از فحشاء و منکرات همین است که نماز انسان را هم به یاد مبدئی می‌اندازد که از همه کار او با خبر است و هم به یاد دادگاه بزرگ عدل خدا.

در حدیثی از امام سجّاد علیه السلام می‌خوانیم: هنگامی که به آیه «مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ» می‌رسید، آنقدر آن را تکرار می‌کرد که نزدیک بود روح از بدنش پرواز کند.

اما کلمه «يَوْمِ الدِّينِ»: در قرآن در تمام موارد به معنی قیامت آمده است، و اینکه چرا آن روز، روز دین معرفی شده؟ به خاطر این است که آن روز جزا است و «دین» در لغت به معنی «جزا» می‌باشد، و روشترین برنامه‌ای که در قیامت اجرا می‌شود همین برنامه جزا و کیفر و پاداش است.

سورة الفاتحة (۱): آیه ۵ [..... ص : ۳۱

(آیه ۵) - انسان در پیشگاه خدا: از اینجا گوئی «بنده» پروردگار خود را مخاطب ساخته نخست از عبودیت خویش در برابر او، و سپس از امدادها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۲

و کمکهای او سخن می گوید: «تنها تو را می پرستم و تنها از تو یاری می جویم» (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ). در واقع آیات گذشته سخن از توحید ذات و صفات می گفت و در اینجا سخن از توحید عبادت، و توحید افعال است. توحید عبادت آن است که هیچ کس و هیچ چیز را شایسته پرستش جز ذات خدا ندانیم تنها به فرمان او گردن نهیم، و از بندگی و تسلیم در برابر غیر ذات او بپرهیزیم، توحید افعال آن است که تنها مؤثر حقیقی را در عالم او بدانیم، نه اینکه دنبال سبب نرویم بلکه معتقد باشیم هر سببی هر تأثیری دارد به فرمان خداست. این تفکر و اعتقاد انسان را از همه کس و همه موجودات بریده و تنها به خدا پیوند می دهد.

سورة الفاتحة (۱): آیه ۶ [..... ص : ۳۲

(آیه ۶) - «ما را به راه راست هدایت فرما» (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ).

پس از اظهار تسلیم در برابر پروردگار و وصول بر مرحله عبودیت و استمداد از ذات پاک او نخستین تقاضای بنده این است که او را به راه راست، راه پاکی و نیکی، راه عدل و داد، و راه ایمان و عمل صالح هدایت فرماید، در اینجا این سؤال که چرا ما همواره درخواست هدایت به صراط مستقیم از خدا می کنیم مگر ما گمراهیم! مطرح می شود. وانگهی این سخن از پیامبر و امامان که نمونه انسان کامل بودند چه معنی دارد؟! در پاسخ می گوئیم: انسان در مسیر هدایت هر لحظه بیم لغزش و انحراف در باره او می رود، به همین دلیل باید خود را در اختیار پروردگار بگذارد و تقاضا کند که او را بر راه راست ثابت نگهدارد. دوم اینکه، هدایت همان پیمودن طریق تکامل است که انسان تدریجا مراحل نقصان را پشت سر بگذارد و به مراحل بالاتر برسد. بنابراین جای تعجب نیست که حتی پیامبران و امامان از خدا تقاضای هدایت «صراط مستقیم» کنند، چه اینکه کمال مطلق تنها خدا است، و همه بدون استثناء در مسیر تکاملند، چه مانعی دارد که آنها نیز تقاضای درجات بالاتری را از خدا بنمایند.

امام صادق علیه السلام در تفسیر این آیه می فرماید: «خداوندا! ما را بر راهی که به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۳ محبت تو می رسد و به بهشت واصل می گردد، و مانع از پیروی هوسهای کشنده و آراء انحرافی و هلاک کننده است ثابت مدار».

صراط مستقیم چیست؟ «صراط مستقیم» همان آئین خدا پرستی و دین حق و پایبند بودن به دستورات خداست، چنانکه در سوره انعام آیه ۱۶۱ می خوانیم: «بگو: خداوند مرا به صراط مستقیم هدایت کرده، به دین استوار آئین ابراهیم که هرگز به خدا شرک نوزید»

سورة الفاتحة (۱): آیه ۷ [..... ص : ۳۳

دو خط انحرافی! «مرا به راه کسانی هدایت فرما که آنان را مشمول انواع نعمتهای خود قرار دادی (نعمت هدایت، نعمت توفیق، نعمت رهبری مردان حق و نعمت علم و عمل و جهاد و شهادت) نه آنها که بر اثر اعمال زشت و انحراف عقیده غضب تو دامگیرشان شد و نه آنها که جاده حق را رها کرده و در بیراهه‌ها گمراه و سرگردان شده» (صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ).

در حقیقت خدا به ما دستور می‌دهد طریق و خط پیامبران و نیکوکاران و آنها که مشمول نعمت و الطاف او شده‌اند را بخواهیم و به ما هشدار می‌دهد که در برابر شما همیشه دو خط انحرافی قرار دارد، خط «الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ» و خط «الضَّالِّينَ».

۱- «الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ» کیانند؟ ..... ص: ۳۳

سوره نساء آیه ۶۹ این گروه را تفسیر کرده است: «کسانی که دستورات خدا و پیامبر را اطاعت کنند، خدا آنها را با کسانی قرار می‌دهد که مشمول نعمت خود ساخته، از پیامبران و رهبران صادق و راستین و جانبازان و شهیدان راه خدا و افراد صالح، و اینان رفیقان خوبی هستند». بنابراین ما در سوره حمد از خدا می‌خواهیم که در خط این چهار گروه قرار گیریم که در هر مقطع زمانی باید در یکی از این خطوط، انجام وظیفه کنیم و رسالت خویش را ادا نمائیم.

۲- «الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ» و «الضَّالِّينَ» کیانند؟ ..... ص: ۳۳

از موارد استعمال این دو کلمه در قرآن مجید چنین استفاده می‌شود که «الضَّالِّينَ» گمراهان عادی هستند، و «الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ» گمراهان لجوج و منافق، به همین دلیل در بسیاری از موارد، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۴ غضب و لعن خداوند در مورد آنها ذکر شده.

در آیه ۶ سوره فتح آمده است: «خداوند مردان و زنان منافق و مردان و زنان مشرک و آنها را که در باره خدا گمان بد می‌برند مورد غضب خویش قرار می‌دهد، و آنها را لعن می‌کند، و از رحمت خویش دور می‌سازد، و جهنم را برای آنان آماده ساخته است».

به هر حال «الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ» آنها هستند که علاوه بر کفر، راه لجاجت و عناد و دشمنی با حق را می‌پیمایند و حتی از اذیت و آزار رهبران الهی و پیامبران در صورت امکان فرو گذار نمی‌کنند.

پایان سوره حمد

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۵

سوره بقره ..... ص: ۳۵

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و ۲۸۶ آیه است

جامعیت این سوره از نظر اصول اعتقادی اسلام و بسیاری از مسائل عملی (عبادی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی) قابل انکار نیست. چه اینکه در این سوره: ۱- بحثهایی پیرامون توحید و شناسائی خدا مخصوصاً از طریق مطالعه اسرار آفرینش آمده است. ۲- بحثهایی در زمینه معاد و زندگی پس از مرگ، مخصوصاً مثالهای حیّی آن مانند داستان ابراهیم و زنده شدن مرغها و داستان عزیر ۳- بحثهایی در زمینه اعجاز قرآن و اهمیت این کتاب آسمانی. ۴- بحثهایی بسیار مفصل در باره یهود و منافقان و موضع گیریهای خاص آنها در برابر اسلام و قرآن، و انواع کارشکنیهای آنان در این رابطه. ۵- بحثهایی در زمینه تاریخ پیامبران بزرگ مخصوصاً ابراهیم و موسی علیهما السّلام. ۶- بحثهایی در زمینه احکام مختلف اسلامی از جمله نماز، روزه، جهاد، حجّ و تغییر قبله، ازدواج و طلاق، احکام تجارت، و قسمت مهمی از احکام ربا و مخصوصاً بحثهایی در زمینه انفاق در راه خدا، و همچنین مسأله قصاص و تحریم قسمتی از گوشتهای حرام و قمار و شراب و بخشی از احکام وصیّت و مانند آن.

در فضیلت این سوره ..... ص : ۳۵

از پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله پرسیدند: «کدامیک از سوره‌های قرآن برتر است؟ فرمود: سوره بقره، عرض کردند کدام آیه از آیات سوره بقره افضل است؟ فرمود: «آیه الكرسي».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۶

بسم الله الرحمن الرحيم

سوره البقره (۲) : آیه ۱] ..... ص : ۳۵

اشاره

(آیه ۱)- تحقیق در باره حروف مقطعه قرآن: «الم» (الم). در آغاز ۲۹ سوره از قرآن با حروف مقطعه برخورد می‌کنیم. و این حروف همیشه جزء کلمات اسرار آمیز قرآن محسوب می‌شده، و با گذشت زمان و تحقیقات جدید دانشمندان، تفسیرهای تازه‌ای برای آن پیدا می‌شود. و جالب اینکه در هیچ یک از تواریخ ندیده‌ایم که عرب جاهلی و مشرکان وجود حروف مقطعه را در آغاز بسیاری از سوره‌های قرآن بر پیغمبر صلی الله علیه و اله خرده بگیرند، و آن را وسیله‌ای برای استهزاء و سخریه قرار دهند و این می‌رساند که گویا آنها نیز از اسرار وجود حروف مقطعه کاملاً بی‌خبر نبوده‌اند. به هر حال چند تفسیر که هماهنگ با آخرین تحقیقاتی است که در این زمینه به عمل آمده، و ما آنها را به تدریج در آغاز این سوره، و سوره‌های «آل عمران» و «اعراف» بیان خواهیم کرد، اکنون به مهمترین آنها می‌پردازیم:

این حروف اشاره به این است که این کتاب آسمانی با آن عظمت و اهمیتی که تمام سخنوران عرب و غیر عرب را متحیر ساخته، و دانشمندان را از معارضه با آن عاجز نموده است، از نمونه همین حروفی است که در اختیار همگان قرار دارد در عین اینکه قرآن از همان حروف «الف باء» و کلمات معمولی ترکیب یافته به قدری کلمات آن موزون است و معانی بزرگی دربردارد، که در اعماق دل و جان انسان نفوذ می‌کند، روح را مملو از اعجاب و تحسین می‌سازد، و افکار و عقول را در برابر

خود وادار به تعظیم می‌نماید.

درست همانطور که خداوند بزرگ از خاک، موجوداتی همچون انسان، با آن ساختمان شگفت انگیز، و انواع پرندگان زیبا، و جانداران متنوع، و گیاهان و گل‌های رنگارنگ، می‌آفریند و ما از آن کاسه و کوزه و مانند آن می‌سازیم، همچنین خداوند از حروف الفبا و کلمات معمولی، مطالب و معانی بلند را در قالب الفاظ زیبا و کلمات موزون ریخته و اسلوب خاصی در آن بکار برده، آری همین حروف در اختیار انسانها نیز هست ولی توانائی ندارند که ترکیبها و جمله بندیهای بسان قرآن ابداع کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۷

عصر طلایی ادبیات عرب: ..... ص: ۳۷

عصر جاهلیت یک عصر طلایی از نظر ادبیات بود، همان اعراب بادیه‌نشین، همان پا برهنه‌ها با تمام محرومیتهای اقتصادی و اجتماعی دل‌هائی سرشار از ذوق ادبی و سخن‌سنجی داشتند، عربها در زمان جاهلیت یک بازار بزرگ سال به نام «بازار عکاظ» داشتند که در عین حال یک «مجمع مهم ادبی» و کنگره سیاسی و قضائی نیز محسوب می‌شد. در این بازار علاوه بر فعالیتهای اقتصادی عالیترین نمونه‌های نظم و نثر عربی از طرف شعراء و سخنسرایان توانا در این کنگره عرضه می‌گردید، و بهترین آنها به عنوان «شعر سال» انتخاب می‌شد، و البته موفقیت در این مسابقه بزرگ ادبی افتخار بزرگی برای سراینده آن شعر و قبیله‌اش بود.

در چنین عصری قرآن آنها را دعوت به مقابله به مثل کرد و همه از آوردن آن اظهار عجز کردند، و در برابر آن زانو زدند، گواه زنده این تفسیر حدیثی است که از امام سجاد علیه السلام رسیده آنجا که می‌فرماید: «قریش و یهود به قرآن نسبت ناروا دادند گفتند: قرآن سحر است، آن را خودش ساخته و به خدا نسبت داده است، خداوند به آنها اعلام فرمود: «الم ذلک الکتاب» یعنی: ای محمد! کتابی که بر تو فرو فرستادیم از همین حروف مقطعه (الف-لام-میم) و مانند آن است که همان حروف الفبای شما است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲] ..... ص: ۳۷

اشاره

(آیه ۲) - بعد از بیان حروف مقطعه، قرآن اشاره به عظمت این کتاب آسمانی کرده می‌گوید: «این همان کتاب با عظمت است که هیچ گونه تردید در آن وجود ندارد» (ذَلِكِ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ).

اینکه می‌گوید هیچ گونه شک و تردید در آن وجود ندارد این یک ادعا نیست بلکه آنچنان آثار صدق و عظمت و انسجام استحکام و عمق معانی و شیرینی و فصاحت لغات و تعبیرات در آن نمایان است که هر گونه وسوسه و شک را از خود دور می‌کند. جالب اینکه گذشت زمان نه تنها طراوت آن را نمی‌کاهد بلکه هر قدر علم به سوی تکامل پیش می‌رود درخشش این آیات بیشتر می‌شود، سپس در ادامه می‌افزاید: این کتاب «مایه هدایت پرهیزکاران است» (هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ). برگزیده تفسیر

نمونه، ج ۱، ص: ۳۸

کلمه «هدایت» در قرآن به دو معنی بازگشت می‌کند: ..... ص : ۳۸

۱- «هدایت تکوینی» ..... ص : ۳۸

و منظور از آن رهبری موجودات به وسیله پروردگار زیر پوشش نظام آفرینش و قانونمندی‌های حساب شده جهان هستی است.

۲- «هدایت تشریحی» ..... ص : ۳۸

که به وسیله پیامبران و کتابهای آسمانی انجام می‌گیرد و انسانها با تعلیم و تربیت آنها در مسیر تکامل پیش می‌روند.

چرا هدایت قرآن ویژه پرهیزکاران است؟ ..... ص : ۳۸

مسلم قرآن برای هدایت همه جهانیان نازل شده، ولی چرا در آیه فوق هدایت قرآن مخصوص پرهیزکاران معرفی گردیده؟ علت آن این است که تا مرحله‌ای از تقوا در وجود انسان نباشد (مرحله تسلیم در مقابل حق و پذیرش آنچه هماهنگ با عقل و فطرت است) محال است انسان از هدایت کتابهای آسمانی و دعوت انبیاء بهره بگیرد. «زمین شوره‌زار هرگز سنبل برنیارد، اگر چه هزاران مرتبه باران بر آن بیارد». سرزمین وجود انسانی نیز تا از لجاجت و عناد و تعصب پاک نشود، بذر هدایت را نمی‌پذیرد، و لذا خداوند می‌فرماید: «قرآن هادی و راهنمای متقیان است».

سورة البقرة (۲) : آیه ۳ [..... ص : ۳۸

(آیه ۳)- آثار تقوا در روح و جسم انسان! قرآن در آغاز این سوره، مردم را در ارتباط با برنامه و آئین اسلام به سه گروه متفاوت تقسیم می‌کند: ۱- «متقین» (پرهیزکاران) که اسلام را در تمام ابعادش پذیرا گشته‌اند ۲- «کافران» که در نقطه مقابل گروه اول قرار گرفته و به کفر خود معترفند. ۳- «منافقان» که دارای دو چهره‌اند، با مسلمانان ظاهراً مسلمان و با گروه مخالف، مخالف اسلامند، البته چهره اصلی آنها همان چهره کفر است، بدون شک زیان این گروه برای اسلام بیش از گروه دوم است و به همین سبب قرآن با آنها برخورد شدیدتری دارد.

در این آیه سخن از گروه اول است، ویژگیهای آنها را از نظر ایمان و عمل در پنج عنوان مطرح می‌کند، ۱- ایمان به غیب: نخست می‌گوید: «آنها کسانی هستند که ایمان به غیب دارند» (الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ).

«غیب و شهود» دو نقطه مقابل یکدیگرند، عالم شهود عالم محسوسات است، و جهان غیب، ماوراء حس، زیرا «غیب» در لغت بمعنی چیزی است که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۹

پوشیده و پنهان است و چون عالم ماوراء محسوسات از حس ما پوشیده است به آن غیب گفته می‌شود، ایمان به غیب درست نخستین نقطه‌ای است که مؤمنان را از غیر آنها جدا می‌سازد و پیروان ادیان آسمانی را در برابر منکران خدا و وحی و قیامت قرار می‌دهد و به همین دلیل نخستین ویژگی پرهیزکاران ایمان به غیب ذکر شده است.

«مؤمنان به غیب» عقیده دارند، سازنده این عالم آفرینش، علم و قدرتی بی‌انتها، و عظمت و إدراکی بی‌نهایت دارد، او ازلی و ابدی است، و مرگ به معنی فنا و نابودی نیست بلکه دریچه‌ای است به جهان وسیعتر و پهناورتر، در حالی که یک فرد مادی معتقد است جهان هستی محدود است به آنچه ما می‌بینیم و قوانین طبیعت بدون هیچ گونه نقشه و برنامه‌ای پدید آورنده این جهان است، و پس از مرگ همه چیز پایان می‌گیرد.

آیا این دو انسان با هم قابل مقایسه‌اند؟! اولی نمی‌تواند از حق و عدالت و خیر خواهی و کمک به دیگران صرف نظر کند، و دومی دلیلی برای هیچ گونه از این امور نمی‌بیند، به همین دلیل در دنیای مؤمنان راستین برادری است و تفاهم، پاکی است و تعاون، امّا در دنیای مادیگری استعمار است و استثمار، خونریزی است و غارت و چپاول و این سیر قهقهه‌رانی را تمدّن و پیشرفت و ترقی نام می‌نهند! و اگر می‌بینیم قرآن نقطه شروع تقوی را در آیه فوق، ایمان به غیب دانسته دلیلش همین است. «غیب» در این جا دارای مفهوم وسیع کلمه می‌باشد و اگر در بعضی روایات غیب در آیه فوق تفسیر به امام غائب حضرت مهدی (عج) شده در حقیقت می‌خواهد وسعت معنی ایمان به غیب را حتی نسبت به امام غائب (عج) مجسم کند بی‌آنکه به آن مصداق محدود باشد.

۲- ارتباط با خدا: ویژگی دیگر پرهیزکاران آن است که: «نماز را برپا می‌دارند» (وَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ). «نماز» که رمز ارتباط با خداست، مؤمنانی را که به جهان ماوراء طبیعت راه یافته‌اند در یک رابطه دائمی و همیشگی با آن مبدء بزرگ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۰

آفرینش نگه می‌دارد، آنها تنها در برابر خدا سر تعظیم خم می‌کنند، چنین انسانی احساس می‌کند از تمام مخلوقات دیگر فراتر رفته، و ارزش آن را پیدا کرده که با خدا سخن بگوید، و این بزرگترین عامل تربیت او است.

۳- ارتباط با انسانها: آنها علاوه بر ارتباط دائم با پروردگار رابطه نزدیک و مستمری با خلق خدا دارند، و به همین دلیل سومین ویژگی آنها را قرآن چنین بیان می‌کند: «و از تمام مواهبی که به آنها روزی داده‌ایم انفاق می‌کنند» (وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ). قابل توجه اینکه قرآن نمی‌گوید: من اموالهم ینفقون (از اموالشان انفاق می‌کنند) بلکه می‌گوید: «مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ» (از آنچه به آنها روزی داده‌ایم) و به این ترتیب مسأله «انفاق» را آنچنان تعمیم می‌دهد که تمام مواهب مادی و معنوی را در بر می‌گیرد. بنابراین مردم پرهیزگار آنها هستند که نه تنها از اموال خود، بلکه از علم و عقل و دانش و نیروهای جسمانی و مقام و موقعیت اجتماعی خود، و خلاصه از تمام سرمایه‌های خویش به آنها که نیاز دارند می‌بخشند، بی‌آنکه انتظار پاداشی داشته باشند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۴..... ص : ۴۰

(آیه ۴) - ویژگی چهارم پرهیزکاران ایمان به تمام پیامبران و برنامه‌های الهی است، قرآن می‌گوید: «آنها کسانی هستند که به آنچه بر تو نازل شده و آنچه پیش از تو نازل گردیده ایمان دارند» (وَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَ مَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ). ویژگی پنجم: ایمان به رستخیز، صفتی است که در این سلسله از صفات برای پرهیزکاران بیان شده است «آنها به آخرت قطعاً ایمان دارند» (وَ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ). آنها یقین دارند که انسان عبث و بی‌هدف آفریده نشده، آفرینش برای او خط سیری تعیین کرده است که با مرگ هرگز پایان نمی‌گیرد، او اعتراف دارد که عدالت مطلق پروردگار در انتظار همگان است و چنان نیست که اعمال ما در این جهان، بی‌حساب و پاداش باشد. این اعتقاد به او آرامش می‌بخشد، از فشارهایی که در طریق انجام مسئولیتها بر او وارد می‌شود نه تنها رنج نمی‌برد بلکه از آن استقبال برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۱

می‌کند و مطمئن است کوچکترین عمل نیک و بد پاداش و کیفر دارد، بعد از مرگ به جهانی وسیعتر که خالی از هر گونه ظلم و ستم است انتقال می‌یابد و از رحمت وسیع و الطاف پروردگار بزرگ بهره‌مند می‌شود.

ایمان به رستاخیز اثر عمیقی در تربیت انسانها دارد، به آنها شهامت و شجاعت می‌بخشد زیرا بر اساس آن، اوج افتخار در زندگی این جهان، «شهادت» در راه یک هدف مقدس الهی است که آغازی است برای یک زندگی ابدی و جاودانی. و ایمان به قیامت انسان را در برابر گناه کنترل می‌کند، و به هر نسبت که ایمان قویتر باشد گناه کمتر است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۵]. .... ص : ۴۱

اشاره

(آیه ۵) - این آیه، اشاره‌ای است به نتیجه و پایان کار مؤمنانی که صفات پنجگانه فوق را در خود جمع کرده‌اند، می‌گوید: «اینها بر مسیر هدایت پروردگارشان هستند» (أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ). «و اینها رستگارانند» (أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ). در حقیقت هدایت آنها و همچنین رستگاریشان از سوی خدا تضمین شده است. جالب اینکه می‌گوید: «عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ» اشاره به اینکه هدایت الهی همچون مرکب راهواری است که آنها بر آن سوارند، و به کمک این مرکب به سوی رستگاری و سعادت پیش می‌روند.

حقیقت تقوا چیست؟ ..... ص : ۴۱

«تقوا» در اصل بمعنی نگهداری یا خویشتن داری است و به تعبیر دیگر یک نیروی کنترل درونی است که انسان را در برابر طغیان شهوات حفظ می‌کند، و در واقع نقش ترمز نیرومندی را دارد که ماشین وجود انسان را در پرتگاهها حفظ و از تندرویهای خطرناک، باز می‌دارد. و معیار فضیلت و افتخار انسان و مقیاس سنجش شخصیت او در اسلام محسوب می‌شود تا آنجا که جمله «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ» به صورت یک شعار جاودانی اسلام در آمده است. ضمناً باید توجه داشت که تقوا دارای شاخه‌ها و شعبی است، تقوای مالی و اقتصادی، تقوای جنسی، و اجتماعی، و تقوای سیاسی و مانند اینها.

سورة البقرة (۲) : آیه ۶]. .... ص : ۴۱

(آیه ۶) - گروه دوم، کافران لجوج و سرسخت! این گروه درست در نقطه مقابل متقین و پرهیزکاران قرار دارند و صفات آنها در این آیه و آیه بعد بطور فشرده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۲

بیان شده است. در این آیه می‌گوید «آنها که کافر شدند (و در کفر و بی‌ایمانی سخت و لجوجند) برای آنها تفاوت نمی‌کند که آنان را از عذاب الهی بترسانی یا نترسانی ایمان نخواهند آورد» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ). این دسته چنان در گمراهی خود سرسختند که هر چند حق بر آنان روشن شود حاضر به پذیرش نیستند و اصولاً آمادگی روحی برای پیروی از حق و تسلیم شدن در برابر آن را ندارند

اشاره

(آیه ۷) - این آیه اشاره به دلیل این تعصب و لجاجت می کند و می گوید: آنها چنان در کفر و عناد فرو رفته اند که حس تشخیص را از دست داده اند «خدا بر دلها و گوشه‌هایشان مهر نهاده و بر چشمه‌هایشان پرده افکنده شده» (خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَ عَلَى سَمْعِهِمْ وَ عَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً) به همین دلیل نتیجه کارشان این شده است که «برای آنها عذاب بزرگی است» (وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ). مسلماً انسان تا به این مرحله نرسیده باشد قابل هدایت است، هر چند گمراه باشد، اما به هنگامی که حس تشخیص را بر اثر اعمال زشت خود از دست داد دیگر راه نجاتی برای او نیست، چرا که ابزار شناخت ندارد و طبیعی است که عذاب عظیم در انتظار او باشد.

نکته‌ها ..... ص : ۴۲

۱- آیا سلب قدرت تشخیص، دلیل بر جبر نیست؟ ..... ص : ۴۲

اگر طبق آیه فوق خداوند بر دلها و گوشه‌های این گروه مهر نهاده، و بر چشمه‌هایشان پرده افکنده، آنها مجبورند در کفر باقی بمانند، آیا این جبر نیست؟ پاسخ این سؤال را خود قرآن در اینجا و آیات دیگر داده است و آن اینکه: اصرار و لجاجت آنها در برابر حق، تکبر و ادامه به ظلم و ستم و بیدادگری و کفر و پیروی از هوسهای سرکش سبب می شود که پرده‌ای بر حس تشخیص آنها بیفتد، که در واقع این حالت عکس العمل و بازتاب اعمال خود انسان است نه چیز دیگر.

۲- مهر نهادن بر دلها! ..... ص : ۴۲

در آیات فوق و بسیاری دیگر از آیات قرآن برای بیان سلب حس تشخیص و درک واقعی از افراد، تعبیر به «ختم» شده است، و احیاناً تعبیر به «طبع» و «رین». این معنی از آنجا گرفته شده است که در میان مردم رسم بر این بوده هنگامی که اشیائی را در کیسه‌ها یا ظرفهای مخصوصی قرار می دادند، و یا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۳

نامه‌های مهمی را در پاکت می گذاردند، برای آنکه کسی سر آن را نگشاید و دست به آن نزنند آن را می بستند و گره می کردند و بر گره مهر می نهادند، امروز نیز معمول است کیسه‌های پستی را لا-ک و مهر می کنند. در لغت عرب برای این معنی کلمه «ختم» به کار می رود، البته این تعبیر در باره افراد بی ایمان و لجوجی است که بر اثر گناهان بسیار در برابر عوامل هدایت نفوذ ناپذیر شده اند، و لجاجت و عناد در برابر مردان حق در دل آنان چنان رسوخ کرده که درست همانند همان بسته و کیسه سر به مهر هستند که دیگر هیچ گونه تصرفی در آن نمی توان کرد، و به اصطلاح قلب آنها لاک و مهر شده است. «طبع» نیز در لغت به همین معنی آمده است اما «رین» به معنی زنگار یا غبار یا لایه کثیفی است که بر اشیاء گرانبه‌ای می نشیند این تعبیر در قرآن نیز برای کسانی که بر اثر خیره‌سری و گناه زیاد قلبشان نفوذ ناپذیر شده بکار رفته است. و مهم آن است که انسان مراقب باشد اگر خدای ناکرده گناهی از او سر می زند در فاصله نزدیک آن را با آب توبه و عمل صالح بشوید، تا مبادا

به صورت رنگ ثابتی برای قلب در آید و بر آن مهر نهد.

۳- مقصود از «قلب» در قرآن: ..... ص: ۴۳

«قلب» در قرآن به معانی گوناگونی آمده است. از جمله: ۱- به معنی عقل و درک چنانکه در آیه ۳۷ سوره «ق» می‌خوانیم: **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٍ لِّمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ**: «در این مطالب تذکر و یادآوری است برای آنان که نیروی عقل و درک داشته باشند». ۲- به معنی روح و جان چنانکه در سوره احزاب آیه ۱۰ آمده است: «هنگامی که چشمها از وحشت فرو مانده و جانها به لب رسیده بود» ۳- به معنی مرکز عواطف، آیه ۱۲ سوره انفال شاهد این معنی است: **بِرُودِي** در دل کافران ترس ایجاد می‌کنم».

توضیح اینکه: در وجود انسان دو مرکز نیرومند به چشم می‌خورد: ۱- مرکز ادراکات که همان «مغز و دستگاه اعصاب است» ۲- مرکز عواطف که عبارت است از همان قلب صنوبری که در بخش چپ سینه قرار دارد و مسائل عاطفی در مرحله اول روی همین مرکز اثر می‌گذارد، ما بالوجدان هنگامی که با مصیبتی رو برو می‌شویم فشار آن را روی همین قلب صنوبری احساس می‌کنیم، و همچنان وقتی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۴ به مطلب سرورانگیزی بر می‌خوریم فرح و انبساط را در همین مرکز احساس می‌کنیم، نتیجه اینکه اگر در قرآن مسائل عاطفی به قلب (همین عضو مخصوص) و مسائل عقلی به قلب (به معنی عقل یا مغز) نسبت داده شده، دلیل آن همان است که گفته شد و سخنی به گزاف نرفته است.

سوره البقره (۲) : آیه ۸] ..... ص: ۴۴

(آیه ۸) - گروه سوم (منافقان). اسلام در یک مقطع خاص تاریخی خود با گروهی رو برو شد که نه اخلاص و شهادت برای ایمان آوردن داشتند و نه قدرت و جرأت بر مخالفت صریح، این گروه که قرآن از آنها به عنوان «منافقین» (۱) یاد می‌کند و ما در فارسی از آن تعبیر به «دورو» یا «دو چهره» می‌کنیم، در صفوف مسلمانان واقعی نفوذ کرده بودند، و از آنجا که ظاهر اسلامی داشتند، غالباً شناخت آنها مشکل بود ولی قرآن نشانه‌های دقیق و زنده‌ای برای آنها بیان می‌کند که خط باطنی آنها را مشخص می‌سازد و الگویی در این زمینه به دست مسلمانان برای همه قرون و اعصار می‌دهد. نخست تفسیری از خود نفاق دارد می‌گوید: «بعضی از مردم هستند که می‌گویند به خدا و روز قیامت ایمان آورده‌ایم در حالی که ایمان ندارند» (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ مَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۹] ..... ص: ۴۴

(آیه ۹) - آنها این عمل را یک نوع زرنگی و به اصطلاح تاکتیک جالب، حساب می‌کنند: «آنها با این عمل می‌خواهند خدا و مؤمنان را بفریبند» (يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَ الَّذِينَ آمَنُوا). «در حالی که تنها خودشان را فریب می‌دهند، اما نمی‌فهمند» (وَ مَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَ مَا يَشْعُرُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۰] ..... ص: ۴۴

(آیه ۱۰) - سپس قرآن به این واقعیت اشاره می‌کند که نفاق در واقع یک نوع بیماری است می‌گوید: «در دل‌های آنها بیماری خاصی است» (فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ). امّا از آنجا که در نظام آفرینش، هر کس در مسیری قرار گرفت و وسایل آن را فراهم ساخت در همان مسیر، رو به جلو می‌رود قرآن اضافه می‌کند: «خداوند هم بر بیماری آنها می‌افزاید» (فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا).

(۱) «منافق» از ماده «نفق» به معنی کانالها و نقب‌هایی است که زیر زمین می‌زنند تا برای استتار یا فرار از آن استفاده کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۵

و از آنجا که سرمایه اصلی منافقان دروغ است، تا بتوانند تناقضها را که در زندگیشان دیده می‌شود با آن توجیه کنند، در پایان آیه می‌فرماید: «برای آنها عذاب الیمی است بخاطر دروغهایی که می‌گفتند» (وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۱] ..... ص : ۴۵

(آیه ۱۱) - سپس به ویژگیهای آنها اشاره می‌کند که نخستین آنها داعیه اصلاح طلبی است در حالی که مفسد واقعی همانها هستند: «هنگامی که به آنها گفته شود در روی زمین فساد نکنید می‌گویند: ما فقط اصلاح‌کننده‌ایم!» (وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ). ما برنامه‌ای جز اصلاح در تمام زندگی خود نداشته‌ایم و نداریم!

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۲] ..... ص : ۴۵

(آیه ۱۲) - قرآن اضافه می‌کند: «بدانید اینها همان مفسدانند و برنامه‌ای جز فساد ندارند ولی خودشان هم نمی‌فهمند!» (أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ). بلکه اصرار و پافشاری آنها در راه نفاق و خو گرفتن با این برنامه‌های زشت و ننگین سبب شده که تدریجا گمان‌کنند این برنامه‌ها مفید و سازنده و اصلاح طلبانه است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۳] ..... ص : ۴۵

(آیه ۱۳) - نشانه دیگر اینکه: آنها خود را عاقل و هوشیار و مؤمنان را سفیه و ساده‌لوح و خوش‌باور می‌پندارند، آن چنانکه قرآن می‌گوید: «هنگامی که به آنها گفته می‌شود ایمان بیاورید آنگونه که توده‌های مردم ایمان آورده‌اند، می‌گویند: آیا ما همچون این سفیهان ایمان بیاوریم؟! (وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَتُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ). و به این ترتیب افراد پاکدل و حق‌طلب و حقیقت‌جو را که با مشاهده آثار حقانیت در دعوت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌و‌آله‌و‌آحبابه‌وسلم محتوای تعلیمات او، سر تعظیم فرو آورده‌اند به سفاهت متهم می‌کنند لذا قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: «بدانید سفیهان واقعی اینها هستند اما نمی‌دانند» (أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَ لَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ).

آیا این سفاهت نیست که انسان خط زندگی خود را مشخص نکند و در میان هر گروهی به رنگ آن گروه درآید، استعداد و نیروی خود را در طریق شیطنت و توطئه و تخریب به کار گیرد، و در عین حال خود را عاقل بشمرد؟!!

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۴] ..... ص : ۴۵

(آیه ۱۴) - سومین نشانه آنها آن است که هر روز به رنگی در می آیند و در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۶ میان هر جمعیتی با آنها هم صدا می شوند، آنچنانکه قرآن می گوید: «هنگامی که افراد با ایمان را ملاقات کنند می گویند ایمان آوردیم» (وَ إِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا).

ما از شما هستیم و پیرو یک مکتبیم، از جان و دل اسلام را پذیرا گشتیم و با شما هیچ فرقی نداریم! «اما هنگامی که با دوستان شیطان صفت خود به خلوتگاه می روند می گویند ما با شما هستیم!» (وَ إِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ). «و اگر می بینید ما در برابر مؤمنان اظهار ایمان می کنیم ما مسخره شان می کنیم!» (إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤْنَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۵] ..... ص : ۴۶

(آیه ۱۵) - سپس قرآن با یک لحن کوبنده و قاطع می گوید: «خدا آنها را مسخره می کند» (اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ). «و خدا آنها را در طغیان شان نکه می دارد تا به کلی سرگردان شوند» (وَ يُمَدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۶] ..... ص : ۴۶

اشاره

(آیه ۱۶) - این آیه، سرنوشت نهائی آنها را که سرنوشتی است بسیار غم انگیز و شوم و تاریک چنین بیان می کند: «آنها کسانی هستند که در تجارتخانه این جهان، هدایت را با گمراهی معاوضه کرده اند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَهَ بِالْهُدَى). و به همین دلیل «تجارت آنها سودی نداشته» بلکه سرمایه را نیز از کف داده اند (فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ). «و هرگز روی هدایت را ندیده اند» (وَ مَا كَانُوا مُهْتَدِينَ).

خلاصه دوگانگی شخصیت و تضاد برون و درون که صفت بارز منافقان است پدیده های گوناگونی در عمل و گفتار و رفتار فردی و اجتماعی آنها دارد که به خوبی می توان آن را شناخت.

وسعت معنی نفاق - ..... ص : ۴۶

گرچه نفاق به مفهوم خاصش، صفت افراد بی ایمانی است که ظاهرا در صف مسلمانانند، اما باطنا دل در گرو کفر دارند، ولی نفاق معنی وسیعی دارد که هر گونه دوگانگی ظاهر و باطن، گفتار و عمل را شامل می شود هر چند در افراد مؤمن باشد که ما از آن به عنوان «رگه های نفاق» نام می بریم مثلا در حدیثی می خوانیم: سه صفت است که در هر کس باشد منافق است هر چند روزه بگیرد و نماز بخواند و خود را مسلمان بداند: کسی که در امانت خیانت می کند، و کسی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۷

به هنگام سخن گفتن دروغ می گوید، و کسی که وعده می دهد و خلف وعده می کند. مسلما این گونه افراد رگه هائی از نفاق در وجود آنها هست، مخصوصا در باره ریاکاران از امام صادق علیه السّلام می خوانیم که فرمود: «ریا و ظاهر سازی، درخت (شوم و تلخی) است که میوه ای جز شرک خفی ندارد و اصل و ریشه آن نفاق است»

آیه فوق، اشاره روشنی به مسأله فریب وجدان دارد و اینکه بسیار می شود که انسان منحرف و آلوده، برای رهایی از سرزنش و مجازات وجدان، کم کم برای خود این باور را به وجود می آورد که این عمل من نه تنها زشت و انحرافی نیست بلکه اصلاح است و مبارزه با فساد (إِنَّمَا نَحْنُ مُضِلُّوْنَ). تا با فریب وجدان آسوده خاطر به اعمال خلاف خود ادامه دهد.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۷] ..... ص : ۴۷

(آیه ۱۷) - دو مثال جالب برای ترسیم حال منافقان.

۱- در مثال اول می گوید: «آنها مانند کسی هستند که آتشی (در شب ظلمانی) افروخته» تا در پرتو نور آن راه را از بیراهه بشناسد و به منزل مقصود برسد» (مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا) «ولی همین که این شعله آتش اطراف آنها را روشن ساخت، خداوند آن را خاموش می سازد، و در ظلمات رهاشان می کند، به گونه ای که چیزی را نبینند» (فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ).

آنها فکر می کردند با این آتش مختصر و نور آن می توانند با ظلمتها به پیکار برخیزند، اما ناگهان بادی سخت بر می خیزد و یا باران درشتی فرو می ریزد، و یا بر اثر پایان گرفتن مواد آتش افروز، آتش به سردی و خاموشی می گراید و بار دیگر در تاریکی وحشتناک سرگردان می شوند. این نور مختصر، یا اشاره به فروغ وجدان و فطرت توحیدی است و یا اشاره به ایمان نخستین آنهاست که بعداً بر اثر تقلیدهای کورکورانه و تعصبهای غلط و لجاجتها و عداوتها پرده های ظلمانی و تاریک بر آن می افتد.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۸] ..... ص : ۴۷

(آیه ۱۸) - سپس اضافه می کند: «آنها کر هستند و گنگ و نابینا، و چون هیچ یک از وسائل اصلی درک حقایق را ندارند از راهشان باز نمی گردند» (صُمٌّ بُكْمٌ بِرْغَزِيْدَةٍ تَفْسِيْرٍ نَمُوْنَةٍ، ج ۱، ص: ۴۸
عُمِّيْ فَهُمْ لَا يَرْجِعُوْنَ)

. به هر حال این تشبیه در حقیقت، یک واقعیت را در زمینه نفاق روشن می سازد، و آن اینکه نفاق و دورویی برای مدت طولانی نمی تواند مؤثر واقع شود و این امر همچون شعله ضعیف و کم دوامی که در یک بیابان تاریک و ظلمانی در معرض وزش طوفانهاست دیری نمی پاید، و سرانجام چهره واقعی آنها آشکار می گردد.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۹] ..... ص : ۴۸

(آیه ۱۹) - در مثال دوم قرآن صحنه زندگی آنها را به شکل دیگری ترسیم می نماید: شبی است تاریک و ظلمانی پرخوف و خطر، باران به شدت می بارد، از کرانه های افق برق پر نوری می جهد، صدای غرش وحشتناک و مهیب رعد، نزدیک است پرده های گوش را پاره کند، انسانی بی پناه در دل این دشت وسیع و ظلمانی، حیران و سرگردان مانده است، باران پرپشت، بدان او را مرطوب ساخته، نه پناهگاه مورد اطمینانی وجود دارد که به آن پناه برد و نه ظلمت اجازه می دهد گامی به سوی

مقصد بردارد. قرآن در یک عبارت کوتاه، حال چنین مسافر سرگردانی را بازگو می‌کند: «یا همانند بارانی که در شب تاریک، توأم با رعد و برق و صاعقه (بر سر رهگذرانی) بیارد» (أَوْ كَصَيْبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ). سپس اضافه می‌کند: «آنها از ترس مرگ انگشتها را در گوش خود می‌گذارند تا صدای وحشت انگیز صاعقه‌ها را نشنوند» (يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ). و در پایان آیه می‌فرماید: «و خداوند به کافران احاطه دارد» و آنها هر کجا بروند در قبضه قدرت او هستند (وَ اللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۰] ..... ص : ۴۸

اشاره

(آیه ۲۰) - برقه‌پی در پی بر صفحه آسمان تاریک جستن می‌کند: «نور برق آنچنان خیره کننده است که نزدیک است چشمهای آنها را برباید» (يَكَادُ الْبَرْقُ يُخْطِفُ أَبْصَارَهُمْ). «هر زمان که برق می‌زند و صفحه بیابان تاریک، روشن می‌شود، چند گامی در پرتو آن راه می‌روند، ولی بلافاصله ظلمت بر آنها مسلط می‌شود و آنها در جای خود متوقف می‌گردند» (كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا). آنها هر لحظه خطر را در برابر خود احساس می‌کنند، چرا که در دل این بیابان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۹ نه کوهی به چشم می‌خورد، و نه درختی تا از خطر رعد و برق و صاعقه جلوگیری کند، هر آن ممکن است هدف صاعقه‌ای قرار گیرند و در یک لحظه خاکستر شوند! حتی این خطر وجود دارد که غرش رعد، گوش آنها را پاره و نور خیره کننده برق چشمشان را نابینا کند، آری «اگر خدا بخواهد گوش و چشم آنها را از میان می‌برد چرا که خدا به هر چیزی توانا است» (وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). افسوس که به پناهگاه مطمئن ایمان پناه نبرده‌اند تا از شر صاعقه‌های مرگبار مجازات الهی و جهاد مسلحانه مسلمین نجات یابند.

لزوم شناخت منافقین در هر جامعه: ..... ص : ۴۹

اگر چه شأن نزول این آیات، منافقان عصر پیامبر صلی الله علیه و اله است اما با توجه به اینکه خط نفاق در هر عصر و زمانی، در برابر خط انقلابهای راستین وجود داشته و دارد به منافقان همه اعصار و قرون گسترش می‌یابد، و ما با چشم خود تمام این نشانه‌ها را یک به یک و مو به مو در مورد منافقان عصر خویش می‌یابیم، سرگردانی آنها، وحشت و اضطرابشان و خلاصه بی‌پناهی و بدبختی و سیه روزی و رسوائی آنها را درست همانند همان مسافری که قرآن به روشنترین وجهی حال او را ترسیم کرده است مشاهده می‌کنیم.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۱] ..... ص : ۴۹

(آیه ۲۱) - اینچنین خدائی را بپرستید! بعد از بیان حال سه دسته (پرهیزکاران، کافران و منافقان) این آیه، خط سعادت و نجات

را که پیوستن به گروه اول است مشخص ساخته می‌گوید: «ای مردم پروردگارتان را پرستش کنید که هم شما و هم پشینیان را آفرید تا پرهیزکار شوید» (یا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ).

خطاب «یا أَيُّهَا النَّاسُ» (ای مردم) که در قرآن حدود بیست بار تکرار شده و یک خطاب جامع و عمومی است نشان می‌دهد که قرآن مخصوص نژاد و قبیله و طایفه و قشر خاصی نیست، بلکه همگان را در این دعوت عام شرکت می‌دهد، همه را دعوت به پرستش خدای یگانه، و مبارزه با هر گونه شرک و انحراف از خط توحید می‌کند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۰

سوره البقره (۲) : آیه ۲۲] ..... ص: ۵۰

اشاره

(آیه ۲۲) - نعمت زمین و آسمان: در این آیه به قسمت دیگری از نعمتهای بزرگ خدا که می‌تواند انگیزه شکر گزاری باشد اشاره کرده، نخست از آفرینش زمین سخن می‌گوید: «همان خدائی که زمین را بستر استراحت شما قرار داد» (الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا).

این مرکب راهواری که شما را بر پشت خود سوار کرده و با سرعت سرسام آوری در این فضا به حرکات مختلف خود ادامه می‌دهد، بی‌آنکه کمترین لرزشی بر وجود شما وارد کند، یکی از نعمتهای بزرگ او است. نیروی جاذبه‌اش که به شما اجازه حرکت و استراحت و ساختن خانه و لانه و تهیه باغها و زراعتها و انواع وسائل زندگی می‌دهد، نعمت دیگری است، هیچ فکر کرده‌اید که اگر جاذبه زمین نبود در یک چشم بر هم زدن همه ما و وسائل زندگیمان بر اثر حرکت دورانی زمین به فضا پرتاب و در فضا سرگردان می‌شد! سپس به نعمت آسمان می‌پردازد و می‌گوید:

«آسمان را همچون سقفی بر بالای سر شما قرار داد» (وَ السَّمَاءَ بِنَاءً).

کلمه «سما» که در این آیه به آن اشاره شده است همان جو زمین است، یعنی قشر هوای متراکمی که دور تا دور کره زمین را پوشانده، و طبق نظریه دانشمندان ضخامت آن، چند صد کیلومتر است. اگر این قشر مخصوص هوا که همچون سقفی بلورین، اطراف ما را احاطه کرده نبود، زمین دائما در معرض رگبار سنگهای پراکنده آسمانی بود و عملا آرامش از مردم جهان سلب می‌شد.

بعد از آن به نعمت باران پرداخته می‌گوید: «و از آسمان آبی نازل کرد» (وَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً). اما چه آبی؟ حیاتبخش، و زندگی آفرین، و مایه همه آبدیها و شالوده همه نعمتهای مادی.

قرآن سپس به انواع میوه‌هایی که از برکت باران و روزیهائی که نصیب انسانها می‌شود اشاره کرده چنین می‌گوید: «خداوند به وسیله باران، میوه‌هایی را به عنوان روزی شما از زمین خارج ساخت» (فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ).

این برنامه الهی از یکسو، رحمت وسیع و گسترده خدا را بر همه بندگان مشخص می‌کند و از سوی دیگر بیانگر قدرت او است که چگونه از آب بی‌رنگ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۱

صد هزاران رنگ از میوه‌ها و دانه‌های غذایی با خواص متفاوت برای انسانها، و همچنین جانداران دیگر آفریده، یکی از زنده‌ترین دلایل وجود او است لذا بلافاصله اضافه می‌کند: «اکنون که چنین است برای خدا شریکهائی قرار ندهید در حالی که

می دانید» (فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أُندَاداً وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ).

«أنداد» جمع «ند» به معنی چیزی است که از نظر گوهر و ذات شریک و شبیه چیز دیگری باشد.

بت پرستی در شکلهای مختلف .... ص : ۵۱

- بطور کلی هر چه را در ردیف خدا در زندگی مؤثر دانستن یک نوع شرک است، ابن عباس مفسر معروف در اینجا تعبیر جالبی دارد می گوید: «أنداد، همان شرک است که گاهی پنهان تر است از حرکت مورچه بر سنگ سیاه در شب تاریک، از جمله اینکه انسان بگوید: به خدا سوگند، به جان تو سوگند، به جان خودم سوگند ... (یعنی خدا و جان دوستش را در یک ردیف قرار بدهد) و بگوید این سگ اگر دیشب نبود دزدان آمده بودند! (پس نجات دهنده ما از دزدان این سگ است) یا به دوستش بگوید: هر چه خدا بخواهد و تو بخواهی، همه اینها بوئی از شرک می دهد».

در تعبیرات عامیانه روزمره نیز بسیار می گویند: «اول خدا، دوم تو!» باید قبول کرد که این گونه تعبیرات نیز مناسب یک انسان موحد کامل نیست.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۳] ..... ص : ۵۱

(آیه ۲۳) - قرآن معجزه جاویدان: از آنجا که نفاق و کفر گاهی از عدم درک محتوای نبوت و اعجاز پیامبر صلی الله علیه و اله سر چشمه می گیرد، در اینجا انگشت روی معجزه جاویدان «قرآن» می گذارد می گوید: «اگر در باره آنچه بر بنده خود نازل کرده ایم، شک و تردید دارید لا- اقل سوره ای همانند آن بیاورید» (وَ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ).

و به این ترتیب قرآن همه منکران را دعوت به مبارزه با قرآن و همانند یک سوره مانند آن می کند تا عجز آنها دلیلی باشد، روشن بر اصالت این وحی آسمانی در رسالت الهی آورنده آن، سپس می گوید: تنها خودتان به این کار قیام نکنید بلکه «تمام گواهان خود را جز خدا دعوت کنید (تا شما را در این کار یاری کنند) اگر در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۲ ادّعی خود صادقید که این قرآن از طرف خدا نیست» (وَ اذْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

کلمه «شُهَدَاء» در اینجا اشاره به گواهانی است که آنها را در نفی رسالت پیامبر صلی الله علیه و اله کمک می کردند، و جمله «مِنْ دُونِ اللَّهِ» اشاره به این است که حتی اگر همه انسانها جز «الله» دست به دست هم بدهند، برای اینکه یک سوره همانند سوره های قرآن بیاورند قادر نخواهند بود.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۴] ..... ص : ۵۲

اشاره

(آیه ۲۴) - در این آیه، می گوید: «اگر شما این کار را انجام ندادید- و هرگز انجام نخواهید داد- از آتشی بترسید که هیزم آن بدنهای مردم بی ایمان و همچنین سنگها است!» (فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَ لَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْجِبَارَةُ). «آتشی که

هم اکنون برای کافران آماده شده است» و جنبه نسیه ندارد! (أَعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ).

«وَقُودٌ» به معنی «آتشگیره» است یعنی ماده قابل اشتعال مانند هیزم. و در اینکه منظور از «الْحِجَارَةُ» چیست؟ آنچه با ظاهر آیات فوق، سازگارتر به نظر می‌رسد این است که آتش دوزخ از درون خود انسانها، و سنگها، شعله‌ور می‌شود، و با توجه به این حقیقت که امروز ثابت شده همه اجسام جهان در درون خود، آتشی عظیم نهفته دارند، درک این معنی مشکل نیست. در آیه ۶ و ۷ سوره همزه می‌خوانیم: «آتش سوزان پروردگار، که از درون دلها سر چشمه می‌گیرد و بر قلبها سایه می‌افکند، و از درون به بیرون سرایت می‌کند» (به عکس آتشیهای این جهان که از بیرون به درون می‌رسد)

چرا پیامبران به معجزه نیاز دارند؟ ..... ص: ۵۲

همانطور که از لفظ «معجزه» پیداست، باید پیامبر قدرت بر انجام اعمال خارق العاده‌ای داشته باشد که دیگران از انجام آن «عاجز» باشند. پیامبری که دارای معجزه است لازم است مردم را به «مقابله به مثل» دعوت کند، او باید علامت و نشانه درستی گفتار خود را معجزه خویش معرفی نماید تا اگر دیگران می‌توانند همانند آن را بیاورند، و این کار را در اصطلاح «تحدی» گویند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۳

قرآن معجزه جاودانی پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ..... ص: ۵۳

از میان معجزات و خارق عاداتی که از پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ صادر شده قرآن برترین سند زنده حقانیت او است. علت آن این است که قرآن معجزه‌ای است «گویا»، «جاودانی»، «جهانی» و «روحانی» پیامبران پیشین می‌بایست همراه معجزات خود باشند در حقیقت معجزات آنها خود زبان نداشت و گفتار پیامبران، آن را تکمیل می‌کرد ولی قرآن یک معجزه گویاست، نیازی به معرفی ندارد خودش به سوی خود دعوت می‌کند، مخالفانی را به مبارزه می‌خواند محکوم می‌سازد، و از میدان مبارزه، پیروز بیرون می‌آید لذا پس از گذشت قرن‌ها از وفات پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ همانند زمان حیات او، به دعوت خود ادامه می‌دهد، هم دین است و هم معجزه، هم قانون است و هم سند قانون.

جاودانی و جهانی بودن: ..... ص: ۵۳

قرآن مرز «زمان و مکان» را در هم شکسته و همچنان به همان قیافه‌ای که ۱۴۰۰ سال قبل در محیط تاریک حجاز تجلی کرد، امروز بر ما تجلی می‌کند، پیداست هر چه رنگ زمان و مکان به خود نگیرد تا ابد و در سراسر جهان پیش خواهد رفت، بدیهی است که یک دین جهانی و جاودانی باید یک سند حقانیت جهانی و جاودانی هم در اختیار داشته باشد اما «روحانی بودن قرآن» امور خارق العاده‌ای که از پیامبران پیشین به عنوان گواه صدق گفتار آنها دیده شده معمولاً جنبه جسمانی داشته زنده کردن مردگان، سخن گفتن کودک نوزاد در گاهواره، و ... همه جنبه جسمی دارند و چشم و گوش انسان را تسخیر می‌کنند، ولی الفاظ قرآن که از همین حروف الفبا و کلمات معمولی ترکیب یافته در اعمال دل و جان انسان نفوذ می‌کند،

افکار و عقول را در برابر خود وادار به تعظیم می‌نماید معجزه‌ای که تنها با مغزها و اندیشه‌ها و ارواح انسانها سر و کار دارد، برتری چنین معجزه‌ای بر معجزات جسمانی احتیاج به توضیح ندارد.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۵] ..... ص : ۵۳

اشاره

(آیه ۲۵) - ویژگی نعمتهای بهشتی! از آنجا که در آیه قبل، کافران و منکران قرآن به عذاب دردناکی تهدید شدند، در این آیه سرنوشت مؤمنان را بیان می‌کند نخست می‌گوید: «به آنها که ایمان آوردند و عمل صالح انجام داده‌اند بشارت ده که برای آنها باغهایی از بهشت است که نهرها از زیر درختانش جریان دارد» (وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ) ۵۴

می‌دانیم باغهایی که آب دائم ندارند و باید گاهگاه از خارج، آب برای آنها بیاورند، طراوت زیادی نخواهند داشت، طراوت از آن باغی است که همیشه آب در اختیار دارد، آبهایی که متعلق به خود آن است و هرگز قطع نمی‌شود، خشکسالی و کمبود آب آن را تهدید نمی‌کند و چنین است باغهای بهشت، سپس ضمن اشاره به میوه‌های گوناگون این باغها می‌گوید: «هر زمان از این باغها میوه‌ای به آنها داده می‌شود می‌گویند: این همان است که از قبل به ما داده شده است» (كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ). سپس اضافه می‌کند: «و میوه‌هایی برای آنها می‌آورند که با یکدیگر شبیهند» (وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا). یعنی همه از نظر خوبی و زیبایی همانندند، آنچنان در درجه اعلا قرار دارند که نمی‌شود یکی را بر دیگری ترجیح داد، یک از یک خوشبوتر، یک از یک شیرینتر و یک از یک جالبتر و زیباتر! و بالاخره آخرین نعمت بهشتی که در این آیه به آن اشاره شده همسران پاک و پاکیزه است می‌فرماید: «برای آنها در بهشت همسران مطهر و پاکی است» (وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ). پاک از همه آلودگیهایی که در این جهان ممکن است داشته باشند، پاک از نظر روح و قلب و پاک از نظر جسم و تن. و در پایان آیه می‌فرماید: «مؤمنان جاودانه در آن باغهای بهشت خواهند بود» (وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

همسران پاک: ..... ص : ۵۴

جالب اینکه تنها وصفی که برای همسران بهشتی در این آیه بیان شده وصف «مُطَهَّرَةٌ» (پاک و پاکیزه) است و این اشاره‌ای است به اینکه: اولین و مهمترین شرط همسر، پاکی و پاکیزگی است، و غیر از آن همه تحت الشعاع آن قرار دارد، حدیث معروفی که از پیامبر صلی الله علیه و اله نقل شده نیز این حقیقت را روشن می‌کند آنجا که می‌فرماید: «از گیاهان سرسبزی که بر مزبله‌ها می‌روید پرهیزید! عرض کردند: ای پیامبر! منظور شما از این گیاهان چیست؟ فرمود: زن زیبایی است که در خانواده آلوده‌ای پرورش یافته».

نعمتهای مادی و معنوی در بهشت - ..... ص : ۵۴

گر چه در بسیاری از آیات قرآن، سخن از نعمتهای مادی بهشت است ولی در کنار این نعمتها اشاره به نعمتهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۵

معنوی مهمتری نیز شده است، مثلاً در آیه ۷۲ سوره توبه می‌خوانیم: «خداوند به مردان و زنان با ایمان، باغهایی از بهشت وعده داده که از زیر درختانش نهرها جاری است، جاودانه در آن خواهند بود، و مسکن‌های پاکیزه در این بهشت جاودان دارند، همچنین خشنودی پروردگار که از همه اینها بالاتر است و این است رستگاری بزرگ»

سوره البقره (۲) : آیه ۲۶] ..... ص : ۵۵

اشاره

آیه ۲۶- شأن نزول: هنگامی که در آیات قرآن، مثلثاتی به «الدُّبَابُ» (مگس) و «عنكبوت» نازل گردید، جمعی از مشرکان این موضوع را بهانه قرار داده زبان به انتقاد گشودند و مسخره کردند که این چگونه وحی آسمانی است که سخن از «عنكبوت» و «مگس» می‌گوید؟ آیه نازل شد و با تعبیراتی زنده به آنها جواب داد.

تفسیر: ..... ص : ۵۵

اشاره

آیا خدا هم مثال می‌زند؟! نخست می‌گوید: «خداوند از اینکه به موجودات ظاهراً کوچکی مانند پشه و یا بالاتر از آن مثال بزند هرگز شرم نمی‌کند» (إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا). مثال وسیله‌ای است برای تجسم حقیقت، گاهی که گوینده در مقام تحقیر و بیان ضعف مدعیان است بلاغت سخن ایجاب می‌کند که برای نشان دادن ضعف آنها، موجود ضعیفی را برای مثال انتخاب کند. مثلاً در آیه ۷۳ سوره حج می‌خوانیم: «آنها که مورد پرستش شما هستند هرگز نمی‌توانند «مگسی» بیافرینند اگر چه دست به دست هم بدهند، حتی اگر مگس چیزی از آنها برآید آنها قدرت پس گرفتن آن را ندارند، هم طلب‌کننده ضعیف است و هم طلب‌شونده».

در اینکه منظور از «فَمَا فَوْقَهَا» (پشه یا بالاتر از آن) چیست؟ مفسران دو گونه تفسیر کرده‌اند: گروهی گفته‌اند «بالاتر از آن در کوچکی» است، زیرا مقام، مقام بیان کوچکی مثال است، و برتری نیز از این نظر می‌باشد، این درست به آن می‌ماند که گاه به کسی بگوئیم تو چرا برای یک تومان اینهمه زحمت می‌کشی شرم نمی‌کنی؟

او می‌گوید شرمی ندارد من برای بالاتر از آن هم زحمت می‌کشم حتی برای یک ریال! بعضی دیگر گفته‌اند: مراد «بالاتر از نظر بزرگی» است، یعنی خداوند هم مثالهای کوچک را مطرح می‌کند و هم مثالهای بزرگ را- ولی تفسیر اول مناسبتر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۶

بنظر می‌رسد- سپس در دنبال این سخن می‌فرماید: «اما کسانی که ایمان آورده‌اند می‌دانند که آن مطلب حقی است از سوی پروردگارشان» (فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ). آنها در پرتو ایمان و تقوا از لجاجت و عناد و کینه توزی با حق دورند. «ولی آنها که کافرند می‌گویند: خدا چه منظوری از این مثال داشته که مایه تفرقه و اختلاف شده، گروهی را به وسیله

آن هدایت کرده، و گروهی را گمراه؟! (وَ أَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَ يَهْدِي بِهِ كَثِيرًا). ولی خداوند به آنها پاسخ می‌گوید که «تنها فاسقان و گنهکارانی را که دشمن حقند به وسیله آن گمراه می‌سازد». (وَ مَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ). منظور از «الْفَاسِقِينَ» کسانی هستند که از راه و رسم عبودیت و بندگی پا بیرون نهاده‌اند زیرا «فسق» از نظر لغت به معنی خارج شدن هسته از درون خرما است سپس در این معنی توسعه داده شده و به کسانی که از جاده بندگی خداوند بیرون می‌روند اطلاق شده است.

هدایت و اضلال الهی ..... ص : ۵۶

- هدایت و ضلالت در قرآن به معنی اجبار بر انتخاب راه درست یا غلط نیست، بلکه به شهادت آیات متعددی از خود قرآن «هدایت» به معنی فراهم آوردن وسائل سعادت و «اضلال» به معنی از بین بردن زمینه‌های مساعد است، بدون اینکه جنبه اجباری به خود بگیرد.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۷] ..... ص : ۵۶

اشاره

(آیه ۲۷) - زیانکاران واقعی! از آنجا که در آیه قبل، سخن از اضلال فاسقان بود در این آیه با ذکر سه صفت فاسقان را معرفی می‌کند: ۱- «فاسقان کسانی هستند که پیمان خدا را پس از آنکه محکم ساختند می‌شکنند» (الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ). انسانها در واقع پیمانهای مختلفی با خدا بسته‌اند، پیمان توحید و خداشناسی، پیمان عدم تبعیت از شیطان و هوای نفس، فاسقان همه این پیمانها را شکسته، و از خواسته‌های دل و شیطان پیروی می‌کنند.

این پیمان کجا و چگونه بسته شد؟ ..... ص : ۵۶

در واقع خداوند هر موهبتی به انسان ارزانی می‌دارد، همراه آن عملاً پیمانی با زبان آفرینش از او می‌گیرد، به او چشم می‌دهد، یعنی با این چشم حقایق را ببین، گوش می‌دهد یعنی صدای حق را بشنو ... برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۷ و به این ترتیب هرگاه انسان از آنچه در درون فطرت او است بهره نگیرد و یا از نیروهای خداداد در مسیر خطا استفاده کند، پیمان خدا را شکسته است. آری فاسقان، همه یا قسمتی از این پیمانهای فطری الهی را زیر پا می‌گذارند.

۲- سپس به دومین نشانه آنها اشاره کرده می‌گوید: «آنها پیوندهائی را که خدا دستور داده برقرار سازند قطع می‌کنند» (وَ يَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ). این پیوندها شامل پیوند خویشاوندی، پیوند دوستی، پیوندهای اجتماعی، پیوند و ارتباط با رهبران الهی و پیوند و رابطه با خداست.

۳- نشانه دیگر فاسقان، فساد در روی زمین است می‌فرماید: «آنها فساد در زمین می‌کنند» (وَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ). و در پایان آیه می‌گوید: «آنها همان زیانکارانند» (أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ). چه زیانی از این برتر که انسان همه سرمایه‌های مادی و معنوی خود را در طریق فنا و نیستی و بدبختی و سیه روزی خود به کار برد؟

- گر چه آیه فوق از احترام به همه پیوندهای الهی سخن می گفت، ولی پیوند خویشاوندی یک مصداق روشن آن است. اسلام نسبت به صله رحم و کمک و حمایت و محبت نسبت به خویشاوندان اهمیت فوق العاده‌ای قائل شده است و قطع رحم و بریدن رابطه از خویشاوندان و بستگان را شدیداً نهی کرده است، زشتی و گناه قطع رحم به حدی است که امام سجّاد علیه السلام به فرزند خود نصیحت می کند که از مصاحبت با پنج طایفه پرهیزد، یکی از آن پنج گروه کسانی هستند که قطع رحم کرده‌اند: «پرهیز از معاشرت با کسی که قطع رحم کرده که قرآن او را ملعون و دور از رحمت خدا شمرده است».

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۸] ..... ص : ۵۷

اشاره

(آیه ۲۸)

نعمت اسرار آمیز حیات! ..... ص : ۵۷

قرآن دلائلی را که در گذشته (آیه ۲۱ و ۲۲ همین سوره) در زمینه شناخت خدا ذکر کرده بود تکمیل می کند و در اینجا برای اثبات وجود خدا از نقطه‌ای شروع کرده که برای احدی جای انکار باقی نمی گذارد و آن مسأله پیچیده حیات و زندگی است. نخست می گوید: «چگونه خدا را انکار می کنید در حالی که اجسام بی‌روحي بودید و او شما را زنده کرد و لباس برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۸

حیات بر تتان پوشانید» (كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَ كُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ).

قرآن به همه ما یادآوری می کند که قبل از این شما مانند سنگها و چوبها و موجودات بی‌جان مرده بودید، و نسیم حیات اصلاً در کوی شما نوزیده بود. ولی اکنون دارای نعمت حیات و هستی می‌باشید، اعضاء و دستگاہهای مختلف، حواس و ادراک به شما داده شده، و این مسأله آنقدر اسرار آمیز است که افکار میلیونها دانشمند و کوششهایشان تاکنون از درک آن عاجز مانده! آیا هیچ کس می‌تواند چنین امر فوق العاده دقیق و ظریف را که نیازمند به یک علم و قدرت فوق العاده است به طبیعت بی‌شعور که خود فاقد حیات بوده است نسبت دهد! اینجاست که می‌گوئیم پدیده حیات در جهان طبیعت بزرگترین سند اثبات وجود خدا است، پس از یادآوری این نعمت، دلیل آشکار دیگری را یادآور می‌شود و آن مسأله «مرگ» است می‌گوید: «سپس خداوند شما را می‌میراند» (ثُمَّ يُمِيتُكُمْ).

آری آفریننده حیات همان آفریننده مرگ است، چنانکه در آیه ۲ سوره ملک می‌خوانیم: «او خدائی است که حیات و مرگ را آفریده که شما را در میدان حسن عمل بیازماید».

قرآن پس از ذکر این دو دلیل روشن بر وجود خدا به ذکر مسأله معاد و زنده شدن پس از مرگ پرداخته، می‌گوید: «سپس بار دیگر شما را زنده می‌کند» (ثُمَّ يُحْيِيكُمْ). البته این زندگی پس از مرگ به هیچ وجه جای تعجب نیست، و با توجه به دلیل اول

یعنی اعطای حیات به موجود بی جان، پذیرفتن اعطای حیات پس از متلاشی شدن بدن، نه تنها کار مشکلی نیست بلکه از نخستین بار آسانتر است (هر چند آسان و مشکل برای وجودی که قدرتش بی انتهاست مفهومی ندارد!). و در پایان آیه می گوید: «سپس به سوی او بازگشت می کنید» (ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ). مقصود از رجوع به سوی پروردگار بازگشت به سوی نعمتهای خداوند می باشد، یعنی در قیامت و روز رستاخیز به نعمتهای خداوند بازگشت می کنید.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۹] ..... ص : ۵۸

اشاره

آیه ۲۹) - پس از ذکر نعمت حیات و اشاره به مسأله مبدء و معاد، به یکی بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۹ دیگر از نعمتهای گسترده خداوند اشاره کرده می گوید: «او خدائی است که آنچه روی زمین است برای شما آفریده» (هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا).

و به این ترتیب ارزش وجودی انسانها و سروری آنان را نسبت به همه موجودات زمینی مشخص می کند، آری او عالیتترین موجود در این صحنه پهناور است و از تمامی آنها ارزشمندتر.

تنها این آیه نیست که مقام والای انسان را یادآور می شود بلکه در قرآن آیات فراوانی می یابیم که انسان را هدف نهائی آفرینش کل موجودات جهان معرفی می کند «۱».

بار دیگر به دلایل توحید بازگشته می گوید: «سپس خداوند به آسمان پرداخت و آنها را به صورت هفت آسمان مرتب نمود، و او به هر چیز آگاه است» (ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) جمله «استوی» از ماده «استواء» در لغت به معنی تسلط و احاطه کامل و قدرت بر خلقت و تدبیر است.

آسمانهای هفت گانه - ..... ص : ۵۹

در اینکه مقصود از آسمانهای هفتگانه چیست؟

آنچه صحیحتر به نظر می رسد، این است که مقصود همان معنی واقعی آسمانهای هفتگانه است و از آیات قرآن چنین استفاده می شود که تمام کرات و ثوابت و سیاراتی را که ما می بینیم همه جزء آسمان اول است، و شش عالم دیگر وجود دارد که از دسترس دید ما و ابزارهای علمی امروز ما بیرون است و مجموعاً هفت عالم را به عنوان هفت آسمان تشکیل می دهند شاهد این سخن اینکه، قرآن می گوید: «ما آسمان پائین را با چراغهای ستارگان زینت دادیم». (فصلت: ۱۲).

اما اینکه گفتیم شش آسمان دیگر برای ما مجهول است و ممکن است علوم از روی آن در آینده پرده بردارد، به این دلیل است که علوم ناقص بشر به هر نسبت که پیش می رود از عجائب آفرینش تازه هائی را به دست می آورد.

سوره البقره (۲) : آیه ۳۰] ..... ص : ۵۹

(آیه ۳۰) - انسان نماینده خدا در زمین! در آیات گذشته خواندیم که

(۱) برای توضیح بیشتر رجوع کنید به «تفسیر نمونه» جلد دهم صفحه ۱۲۰ و ۳۴۹.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۰

خدا همه مواهب زمین را برای انسان آفریده است و در این سلسله آیات که از آیه ۳۰ شروع و به آیه ۳۹ پایان می‌یابد سه مطلب اساسی مطرح شده است:

۱- خبر دادن پروردگار به فرشتگان راجع به خلافت و سرپرستی انسان در زمین.

۲- دستور خضوع و تعظیم فرشتگان در برابر نخستین انسان.

۳- تشریح وضع آدم و زندگی او در بهشت و حوادثی که منجر به خروج او از بهشت گردید و سپس توبه آدم، و زندگی او و فرزندان او در زمین.

این آیه از نخستین مرحله سخن می‌گوید، خواست خداوند چنین بود که در روی زمین موجودی بیافریند که نماینده او باشد، صفاتش پرتوی از صفات پروردگار، و مقام و شخصیتش برتر از فرشتگان.

لذا نخست می‌گوید: «بِخاطر بیاور هنگامی را که پروردگارت به فرشتگان گفت من در روی زمین جانشینی قرار خواهم داد» (وَ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً).

«خلیفه» به معنی جانشین است، - همانگونه که بسیاری از محققان پذیرفته‌اند - منظور خلافت الهی و نمایندگی خدا در زمین است، زیرا سؤالی که بعد از این فرشتگان می‌کنند و می‌گویند نسل آدم ممکن است مبداء فساد و خونریزی شود و ما تسبیح و تقدیس تو می‌کنیم متناسب همین معنی است، چرا که نمایندگی خدا در زمین با این کارها سازگار نیست.

به هر حال خدا می‌خواست موجودی بیافریند که گل سرسبد عالم هستی باشد و شایسته، مقام خلافت الهی و نماینده «الله» در زمین گردد.

سپس در این آیه اضافه می‌کند: فرشتگان به عنوان سؤال برای درک حقیقت و نه به عنوان اعتراض «عرض کردند: آیا در زمین کسی را قرار می‌دهی که فساد کند و خونها بریزد؟! (قَالُوا أَلَمْ نَجْعَلْ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ).

«در حالی که ما تو را عبادت می‌کنیم تسبیح و حمدت بجا می‌آوریم و تو را از آنچه شایسته ذات پاکت نیست پاک می‌شمیم» (وَ نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَ نُقَدِّسُ لَكَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۱

ولی خداوند در اینجا پاسخ سر بسته به آنها داد که توضیحش در مراحل بعد آشکار گردید «فرمود: من چیزهایی می‌دانم که شما نمی‌دانید!» (قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ).

آنها فکر می‌کردند اگر هدف عبودیت و بندگی است که ما مصداق کامل آن هستیم، همواره غرق در عبادتیم و از همه کس سزاوارتر به خلافت! بی‌خبر از این که عبادت آنها با توجه به این که شهوت و غضب و خواستهای گوناگون در وجودشان راه ندارد با عبادت و بندگی این انسان که امیال و شهوات او را احاطه کرده و شیطان از هر سو او را وسوسه می‌کند تفاوت فراوانی دارد، اطاعت و فرمانبرداری این موجود طوفان زده کجا، و عبادت آن ساحل نشینان آرام و سبکبار کجا؟! آنها چه می‌دانستند که از نسل این آدم پیامبرانی همچون محمد و ابراهیم و نوح و موسی و عیسی و امامانی همچون ائمه اهل بیت علیهم السّلام و بندگان صالح و شهیدان جانباز و مردان و زنانی که همه هستی خود را عاشقانه در راه خدا می‌دهند قدم به عرصه وجود خواهند گذاشت، افرادی که گاه فقط یک ساعت تفکر آنها برابر با سالها عبادت فرشتگان است!

فرشتگان در بوته آزمایش! ..... ص : ۶۱

آدم به لطف پروردگار دارای استعداد فوق العاده‌ای برای درک حقایق هستی بود. خداوند این استعداد او را به فعلیت رسانید و به گفته قرآن «به آدم همه اسماء (حقایق و اسرار عالم هستی) را تعلیم داد» (وَ عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا). البته این آگاهی از علوم مربوط به جهان آفرینش و اسرار و خواص مختلف موجودات عالم هستی، افتخار بزرگی برای آدم بود.

در حدیثی داریم که از امام صادق علیه السلام پیرامون این آیه سؤال کردند، فرمود: «منظور زمینها، کوهها، دره‌ها و بستر رودخانه‌ها (و خلاصه تمامی موجودات) می‌باشد، سپس امام علیه السلام به فرشی که زیر پایش گسترده بود نظری افکند فرمود: حتی این فرش هم از اموری بوده که خدا به آدم تعلیم داد!» همچنین استعداد نام گذاری اشیاء را به او ارزانی داشت تا بتواند اشیاء را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۲ نام گذاری کند و در مورد احتیاج با ذکر نام آنها را بخواند و این خود نعمتی است بزرگ! «سپس خداوند به فرشتگان فرمود: اگر راست می‌گوئید اسماء اشیاء و موجوداتی را که مشاهده می‌کنید و اسرار و چگونگی آنها را شرح دهید» (ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۳۲] ..... ص : ۶۲

(آیه ۳۲) - ولی فرشتگان که دارای چنان احاطه علمی نبودند در برابر این آزمایش فرو ماندند لذا در پاسخ «گفتند: خداوندا! منزهی تو، جز آنچه به ما تعلیم داده‌ای چیزی نمی‌دانیم!» (قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا). «تو خود عالم و حکیمی» (إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ).

سوره البقره (۲) : آیه ۳۳] ..... ص : ۶۲

(آیه ۳۳) - در اینجا نوبت به آدم رسید که در حضور فرشتگان اسماء موجودات و اسرار آنها را شرح دهد. «خداوند فرمود: ای آدم فرشتگان را از اسماء و اسرار این موجودات با خبر کن!» (قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ). «هنگامی که آدم آنها را از این اسماء آگاه ساخت خداوند فرمود: به شما نگفتم که من از غیب آسمانها و زمین آگاهم، و آنچه را که شما آشکار یا پنهان می‌کنید می‌دانم» (فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ أَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ).

در اینجا فرشتگان در برابر معلومات وسیع و دانش فراوان این انسان سر تسلیم فرود آوردند، و بر آنها آشکار شد که لایق خلافت زمین تنها او است!

سورة البقرة (۲) : آیه ۳۴] ..... ص : ۶۲

اشاره

(آیه ۳۴) - آدم در بهشت - قرآن در تعقیب بحثهای گذشته پیرامون مقام و عظمت انسان به فصل دیگری از این بحث پرداخته، نخست چنین می گوید:

«بخاطر بیاورید هنگامی را که به فرشتگان گفتیم برای آدم سجده و خضوع کنید» (وَ إِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ). «آنها همگی سجده کردند جز ابلیس که سر باز زد و تکبر ورزید» (فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَ اسْتَكْبَرَ). آری او استکبار کرد «و بخاطر همین استکبار و نافرمانی از کافران شد» (وَ كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ).

به راستی کسی که لایق مقام خلافت الهی و نمایندگی او در زمین است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۳ شایسته هر نوع احترامی است. ما در برابر انسانی که چند فرمول علمی را می داند چه اندازه کرنش می کنیم پس چگونه است حال نخستین انسان با آن معلومات سرشار از جهان هستی!

۱- چرا ابلیس مخالفت کرد؟ ..... ص : ۶۳

می دانیم «شیطان» اسم جنس است شامل نخستین شیطان و همه شیطانها می شود ولی «ابلیس» اسم خاص است و اشاره به همان شیطانی است که اغواگر آدم شد، او طبق صریح آیات قرآن از جنس فرشتگان نبود، بلکه در صف آنها قرار داشت او از طایفه جن بود که مخلوق مادی است.

انگیزه او در این مخالفت کبر و غرور و تعصب خاصی بود که بر فکر او چیره شد، او چنین می پنداشت که از آدم برتر است «۱» و علت کفر او نیز همین بود که فرمان حکیمانه پروردگار را نادرست شمرد.

نه تنها عملاً- عصیان کرد از نظر اعتقاد نیز معترض بود، و به این ترتیب خودبینی و خودخواهی، محصول یک عمر ایمان و عبادت او را بر باد داد، و آتش به خرمن هستی او افکند، و کبر و غرور از این آثار بسیار دارد!

۲- آیا سجده برای خدا بود یا آدم؟ ..... ص : ۶۳

شک نیست که «سجده» به معنی «پرستش» برای خداست، و معنی توحید عبادت همین است که غیر از خدا را پرستش نکنیم. بنابراین جای تردید نخواهد بود که فرشتگان برای آدم «سجده پرستش» نکردند، بلکه سجده برای خدا بود ولی بخاطر آفرینش چنین موجود شگرفی، و یا اینکه سجده برای آدم کردند اما سجده به معنی «خضوع» نه پرستش. در حدیثی از امام «علی بن موسی الرضا» علیه السلام می خوانیم: «سجده فرشتگان پرستش خداوند از یک سو، و اکرام و احترام آدم از سوی

دیگر بود، چرا که ما در صلب آدم بودیم!

سوره البقره (۲) : آیه ۳۵] ..... ص : ۶۳

(آیه ۳۵) - به هر حال بعد از این ماجرا و ماجرای آزمایش فرشتگان به آدم دستور داده شد او و همسرش در بهشت سکنی گزینند، چنانکه قرآن می گوید:
«به آدم گفتیم تو و همسرت در بهشت ساکن شوید و هر چه می خواهید از نعمتهای

(۱) برای شرح بیشتر از معنی رجوع کنید به «تفسیر نمونه» ذیل آیه ۱۲ سوره اعراف.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۴

آن گوارا بخورید!» (وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا).

«ولی به این درخت مخصوص نزدیک نشوید که از ظالمان خواهید شد» (وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ).

از آیات قرآن استفاده می شود که آدم برای زندگی در روی زمین، همین زمین معمولی آفریده شده بود، ولی در آغاز خداوند او را ساکن بهشت که یکی از باغهای سرسبز پر نعمت این جهان بود ساخت.

شاید علت این جریان آن بوده که آدم با زندگی کردن روی زمین هیچ گونه آشنائی نداشت، و تحمل زحمتهای آن بدون مقدمه برای او مشکل بود، و از چگونگی کردار و رفتار در زمین باید اطلاعات بیشتری پیدا کند او در این محیط می بایست تا حدی پخته شود و بداند زندگی روی زمین توأم با برنامه ها و تکالیف و مسئولیتها است که انجام صحیح آنها باعث سعادت و تکامل و بقای نعمت است، و سر باز زدن از آن سبب رنج و ناراحتی، آری این خود یک سلسله تعلیمات لازم بود که می بایست فرا گیرد، و با داشتن این آمادگی به روی زمین قدم بگذارد.

سوره البقره (۲) : آیه ۳۶] ..... ص : ۶۴

اشاره

(آیه ۳۶) - در اینجا «آدم» خود را در برابر فرمان الهی در باره خودداری از درخت ممنوع دید، ولی شیطان اغواگر که سوگند یاد کرده بود که دست از گمراه کردن آدم و فرزندانش برندارد به وسوسه گری مشغول شد، چنانکه قرآن می گوید:
«سر انجام شیطان آن دو را به لغزش واداشت و از آنچه در آن بودند (بهشت) بیرون کرد» (فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ).

آری از بهشتی که کانون آرامش و آسایش و دور از درد و رنج بود بر اثر فریب شیطان اخراج شدند.

و چنانکه قرآن می گوید: «ما به آنها دستور دادیم که به زمین فرود آئید در حالی که دشمن یکدیگر خواهید بود» آدم و حوا از یکسو و شیطان از سوی دیگر (وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ). منظور از هبوط و نزول آدم به زمین نزول مقامی است نه

مکانی یعنی از مقام ارجمند خود و از آن بهشت سرسبز پائین آمد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۵

«و برای شما تا مدت معینی در زمین قرارگاه و وسیله بهره برداری است» (وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ).

اینجا بود که آدم متوجه شد راستی به خویشتن ستم کرده و از محیط آرام و پر نعمت بهشت بخاطر تسلیم شدن در برابر وسوسه‌های شیطان بیرون رانده شده، درست است که آدم پیامبر بود و معصوم از گناه ولی، هرگاه ترک اولی از پیامبر سرزند خداوند نسبت به او سخت می‌گیرد، همانند گناهی که از افراد عادی سر بزند و این جریمه سنگینی بود که آدم در برابر آن نافرمانی پرداخت.

۱- بهشت آدم کدام بهشت بود؟ ..... ص: ۶۵

در پاسخ این پرسش باید توجه داشت که بهشت موعود نیکان و پاکان نبود. بلکه یکی از باغهای پر نعمت و روح‌افزای یکی از مناطق سرسبز زمین بوده است.

زیرا: بهشت موعود قیامت، نعمت جاودانی است که در آیات بسیاری از قرآن به این جاودانگی بودنش اشاره شده، و بیرون رفتن از آن ممکن نیست و دوم این که ابلیس آلوده و بی‌ایمان را در آن بهشت راهی نخواهد بود. سوم این که در روایاتی که از طرق اهل بیت علیهم السّلام به ما رسیده این موضوع صریحا آمده است. یکی از روایان حدیث می‌گوید از امام صادق علیه السّلام راجع به بهشت آدم پرسیدم امام علیه السّلام در جواب فرمود: «باغی از باغهای دنیا بود که خورشید و ماه بر آن می‌تابید، و اگر بهشت جاودان بود هرگز آدم از آن بیرون رانده نمی‌شد».

۲- خدا چرا شیطان را آفرید؟ ..... ص: ۶۵

بسیاری می‌پرسند شیطان که موجود اغواگری است اصلا چرا آفریده شد و فلسفه وجود او چیست؟ در پاسخ می‌گوئیم: خداوند شیطان را، شیطان نیافرید، به این دلیل که سالها همنشین فرشتگان و بر فطرت پاک بود، ولی بعد از آزادی خود سوء استفاده کرد و بنای طغیان و سرکشی گذارد.

دوم اینکه: از نظر سازمان آفرینش وجود شیطان برای افراد با ایمان و آنها که می‌خواهند راه حق را بپویند زیانبخش نیست. بلکه وسیله پیشرفت و تکامل آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۶ است، چه اینکه پیشرفت و ترقی و تکامل، همواره در میان تضادها صورت می‌گیرد.

سورة البقرة (۲) : آیه ۳۷] ..... ص: ۶۶

(آیه ۳۷) - بازگشت آدم به سوی خدا! بعد از ماجرای وسوسه ابلیس و دستور خروج آدم از بهشت، آدم متوجه شد راستی به خویشتن ستم کرده، در اینجا به فکر جبران خطای خویش افتاد و با تمام جان و دل متوجه پروردگار شد، توجهی آمیخته با کوهی از ندامت و حسرت! لطف خدا نیز در این موقع به یاری او شتافت و چنانکه قرآن در این آیه می‌گوید:

«آدم از پروردگار خود کلماتی دریافت داشت، سخنانی مؤثر و دگرگون کننده، و با آن توبه کرد و خدا نیز توبه او را پذیرفت» (فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ) «۱».

«چرا که او تواب و رحیم است» (إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ).

«توبه» در اصل به معنی «بازگشت» است، و در لسان قرآن به معنی بازگشت از گناه می‌آید، زیرا هر گنه کاری در حقیقت از پروردگارش فرار کرده، هنگامی که توبه می‌کند به سوی او باز می‌گردد. خداوند نیز در حالت عصیان بندگان گوئی از آنها روی گردان می‌شود، هنگامی که خداوند به توبه توصیف می‌شود، مفهومی این است که نظر لطف و رحمت و محبتش را به آنها باز می‌گرداند.

سوره البقره (۲) : آیه ۳۸] ..... ص : ۶۶

(آیه ۳۸) - با اینکه توبه آدم پذیرفته گردید، ولی اثر وضعی کار او که هبوط به زمین بود تغییر نیافت، و چنانکه قرآن می‌گوید: «ما به آنها گفتیم: همگی (آدم و حوا) به زمین فرود آئید، هر گاه از جانب ما هدایتی برای شما آید کسانی که از آن پیروی کنند، نه ترسی دارند و نه اندوهگین خواهند شد» (قُلْنَا اهْبُطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبَعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۳۹] ..... ص : ۶۶

(آیه ۳۹) - «ولی آنان که کافر شوند و آیات ما را تکذیب کنند برای همیشه در آتش دوزخ خواهند ماند» (وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

(۱) در این که «کلمات» و سخنانی که خدا برای توبه به آدم تعلیم داد چه سخنانی بوده است به «تفسیر نمونه» جلد اول ذیل همین آیه مراجعه فرمائید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۷

سوره البقره (۲) : آیه ۴۰] ..... ص : ۶۷

اشاره

(آیه ۴۰) - یاد نعمتهای خدا! از آنجا که داستان نجات بنی اسرائیل از چنگال فرعونیان و خلافت آنها در زمین، سپس فراموش کردن پیمان الهی و گرفتار شدن آنها در چنگال رنج و بدبختی شباهت زیادی به داستان آدم دارد، خداوند در این آیه روی سخن را به بنی اسرائیل کرده چنین می‌گوید: «ای بنی اسرائیل! به خاطر بیاورید نعمتهای مرا که به شما بخشیدم، و به عهد من وفا کنید تا من نیز به عهد شما وفا کنم، و تنها از من بترسید» (يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفٍ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ) «۱».

در حقیقت این سه دستور اساس تمام برنامه‌های الهی را تشکیل می‌دهد.

چرا یهودیان را بنی اسرائیل می‌گویند؟ ..... ص : ۶۷

«اسرائیل» یکی از نامهای یعقوب، پدر یوسف می باشد، در علت نامگذاری یعقوب به این نام مورخان غیر مسلمان مطالبی گفته اند که با خرافات آمیخته است.

چنانکه «قاموس کتاب مقدس» می نویسد: «اسرائیل به معنی کسی است که بر خدا مظفر گشت!» وی اضافه می کند که «این کلمه لقب یعقوب بن اسحاق است که در هنگام مصارعه (کشتی گرفتن) با فرشته خدا به آن ملقب گردید!» ولی دانشمندان ما مانند مفسر معروف، «طبرسی» در «مجمع البیان» در این باره چنین می نویسد: «اسرائیل همان یعقوب فرزند اسحاق پسر ابراهیم (ع) است» ... او می گوید، «اسر» به معنی (عبد) و «ئیل» به معنی (الله) است، و این کلمه مجموعاً معنی «عبد الله» را می بخشد. بدیهی است داستان کشتی گرفتن اسرائیل با فرشته خداوند و یا با خود خداوند که در تورات تحریف یافته کنونی دیده می شود یک داستان ساختگی و کودکانه است که از شأن یک کتاب آسمانی به کلی دور است و این خود یکی از مدارک تحریف تورات کنونی است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۴۱] ..... ص : ۶۷

اشاره

آیه ۴۱

شأن نزول: ..... ص : ۶۷

از امام باقر علیه السلام چنین نقل شده که: «حیی بن اخطب»

---

(۱) در اینکه «عهد و پیمان خدا با یهود چه بوده» رجوع کنید به «تفسیر نمونه» ذیل آیه ۸۳ و ۸۴ سوره بقره و آیه ۱۲ سوره مائده.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۸

و «کعب ابن اشرف» و جمعی دیگر از یهود، هر سال مجلس میهمانی (پر زرق و برقی) از طرف یهودیان برای آنها ترتیب داده می شد، آنها حتی راضی نبودند که این منفعت کوچک به خاطر قیام پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله از میان برود، به این دلیل (و دلایل دیگر) آیات تورات را که در زمینه اوصاف پیامبر صلی الله علیه و اله بود تحریف کردند، این همان «ثمن قلیل» و بهای کم است که قرآن در این آیه به آن اشاره می کند.

تفسیر: ..... ص : ۶۸

سودپرستی یهود- نخست می فرماید: «به آیاتی که بر پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله نازل شده ایمان بیاورید، آیاتی که هماهنگ با اوصافی است که در تورات شما آمده است» (وَ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ). اکنون که می بینید صفات این

پیامبر و ویژگیهای قرآن کاملاً منطبق بر بشاراتی است که در کتب آسمانی شما آمده و هماهنگی همه جانبه با آن دارد چرا به آن ایمان نمی آورید؟

سپس می گوید: «شما نخستین کسی نباشید به این کتاب آسمانی کفر می ورزید و آن را انکار می کنید» (وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ).

یعنی اگر مشرکان و بت پرستان عرب، کافر شوند زیاد عجیب نیست، عجیب کفر و انکار شما است. چرا که اهل کتابید و در کتاب آسمانی شما این همه بشارت در باره ظهور چنین پیامبری داده شده! آری! بسیاری از یهودیان اصولاً مردمی لجوجند، و اگر این لجاجت نبود باید آنها خیلی زودتر از دیگران ایمان آورده باشند.

در سومین جمله می گوید: «شما آیات مرا به بهای اندکی نفروشید» و آن را با یک میهمانی سالیانه معاوضه نکنید (وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا).

و در چهارمین دستور می گوید: تنها از من بپرهیزید» (وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ) از این نترسید که روزی شما قطع شود و از این نترسید که جمعی از متعصبان یهود بر ضد شما سران قیام کنند، تنها از من یعنی از مخالفت فرمان من بترسید.

سوره البقره (۲) : آیه ۴۲] ..... ص : ۶۸

(آیه ۴۲) - در پنجمین دستور می فرماید: «حق را با باطل نیامیزید» تا مردم به اشتباه بیفتند (وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ). و در ششمین دستور از کتمان حق نهی کرده می گوید: «حق را مکتون ندارید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۹ در حالی که شما می دانید و آگاهید» (وَ تَكْتُمُوا الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۴۳] ..... ص : ۶۹

(آیه ۴۳) - و بالاخره هفتمین و هشتمین و نهمین دستور را به این صورت بازگو می کند: «نماز را به پا دارید، زکات را ادا کنید، و (عبادت دستجمعی را فراموش ننمایید) با رکوع کنندگان رکوع نمایید» (وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ ارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ).

جالب این که نمی گوید: نماز بخوانید، بلکه می گوید: أَقِيمُوا الصَّلَاةَ (نماز را به پا دارید) یعنی تنها خودتان نماز خوان نباشید، بلکه چنان کنید که آیین نماز در جامعه انسانی بر پا شود، و مردم با عشق و علاقه به سوی آن بیایند.

در حقیقت در این سه دستور اخیر، نخست پیوند فرد با خالق (نماز) بیان شده، و سپس پیوند با مخلوق (زکات) و سرانجام پیوند دستجمعی همه مردم با هم در راه خدا!

سوره البقره (۲) : آیه ۴۴] ..... ص : ۶۹

(آیه ۴۴) - به دیگران توصیه می کنید اما خودتان چرا؟! علماء و دانشمندان یهود قبل از بعثت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله مردم را به ایمان به وی دعوت می کردند و بعضی از علمای یهود به بستگان خود که اسلام آورده بودند توصیه می کردند به ایمان خویش باقی و ثابت بمانند ولی خودشان ایمان نمی آوردند، لذا قرآن آنها را بر این کار مذمت کرده می گوید: «آیا مردم را به نیکی دعوت می کنید ولی خودتان را فراموش می نمایید» (أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ). (با این که کتاب آسمانی را

می‌خوانید آیا هیچ فکر نمی‌کنید» (وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ).

علمای یهود از این می‌ترسیدند که اگر به رسالت پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله اعتراف کنند کاخ ریاستشان فرو ریزد و عوام یهود به آنها اعتنا نکنند. لذا صفات پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله را که در تورات آمده بود دگرگون جلوه دادند.

اصولاً- یک برنامه اساسی مخصوصاً برای علماء و مبلّیت غین و داعیان راه حق این است که بیش از سخن، مردم را با عمل خود تبلیغ کنند همان گونه که در حدیث معروف از امام صادق علیه السّلام می‌خوانیم: «مردم را با عمل خود به نیکیها دعوت کنید نه با زبان خود».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۷۰

سوره البقره (۲) : آیه ۴۵] ..... ص : ۷۰

(آیه ۴۵)- قرآن برای این که انسان بتواند بر امیال و خواسته‌های دل پیروز گردد و حبّ جاه و مقام را از سر بیرون کند در این آیه چنین می‌گوید: «از صبر و نماز یاری جوید» و با استقامت و کنترل خویشتن بر هوسهای درونی پیروز شوید (وَ اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَ الصَّلَاةِ). سپس اضافه می‌کند: «این کار جز برای خاشعان سنگین و گران است» (وَ إِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۴۶] ..... ص : ۷۰

اشاره

(آیه ۴۶)- در این آیه خاشعان را چنین معرفی می‌کند: «همانها که می‌دانند پروردگار خود را ملاقات خواهند کرد و به سوی او باز می‌گردند» (الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَ أَنََّّهُمْ إِلَى اللَّهِ رَاجِعُونَ).

۱- «لقاء الله» چیست؟ ..... ص : ۷۰

تعبیر به «لقاء الله» در قرآن مجید کرارا آمده است، و همه به معنی حضور در صحنه «قیامت» می‌باشد، بدیهی است منظور از «لقاء» و ملاقات خداوند ملاقات حسی، مانند ملاقات افراد بشر با یکدیگر نیست، چه این که خداوند نه جسم است و نه رنگ و مکان دارد که با چشم ظاهر دیده شود، بلکه منظور یا مشاهده آثار قدرت او در صحنه قیامت و پاداشها و کیفرها و نعمتها و عذابهای او است یا به معنی یک نوع شهود باطنی و قلبی است، زیرا انسان گاه به جایی می‌رسد که گویی خدا را با چشم دل در برابر خود مشاهده می‌کند، بطوری که هیچ گونه شک و تردیدی برای او باقی نمی‌ماند.

۲- راه پیروزی بر مشکلات! ..... ص : ۷۰

برای پیشرفت و پیروزی بر مشکلات دو رکن اساسی لازم است، یکی پایگاه نیرومند درونی و دیگر تکیه‌گاه محکم برونی، در آیات فوق به این دو رکن اساسی با تعبیر «صبر» و «صلاة» اشاره شده است: صبر آن حالت استقامت و شکیبایی و ایستادگی در

جبهه مشکلات است، و نماز پیوندی است با خدا و وسیله ارتباطی است با این تکیه گاه محکم، در حدیثی از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود: «هنگامی که با غمی از غمهای دنیا رو برو می شوید وضو گرفته، به مسجد بروید، نماز بخوانید و دعا کنید، زیرا خداوند دستور داده (وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۷۱

سوره البقره (۲) : آیه ۴۷] ..... ص: ۷۱

(آیه ۴۷) - خیالهای باطل یهود. در این آیه بار دیگر خداوند روی سخن را به بنی اسرائیل کرده و نعمتهای خدا را به آنها یادآور می شود و می گوید: «ای بنی اسرائیل نعمتهایی را که به شما دادم به خاطر بیاورید» (يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ).

این نعمتها دامنه گسترده ای دارد، از نعمت هدایت و ایمان گرفته تا رهایی از چنگال فرعونیان و بازیافتن عظمت و استقلال همه را شامل می شود.

سپس از میان این نعمتها به نعمت فضیلت و برتری یافتن بر مردم زمان خود که ترکیبی از نعمتهای مختلف است اشاره کرده، می گوید: «من شما را بر جهانیان برتری بخشیدم» (وَ أَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۴۸] ..... ص: ۷۱

اشاره

(آیه ۴۸) - در این آیه، قرآن خط بطلانی بر خیالهای باطل یهود می کشد، زیرا آنها معتقد بودند که چون نیاکان و اجدادشان پیامبران خدا بودند آنها را شفاعت خواهند کرد، و یا گمان می کردند می توان برای گناهان فدییه و بدل تهیه نمود، همان گونه که در این جهان متوسل به رشوه می شدند.

قرآن می گوید: «از آن روز بترسید که هیچ کس از دیگری دفاع نمی کند» (وَ اتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا).

«و نه شفاعتی (بی اذن پروردگار) پذیرفته می شود» (وَ لَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ).

«و نه غرامت و بدلی قبول خواهد شد» (وَ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ).

«و نه کسی برای یاری انسان به پا می خیزد» (وَ لَا هُمْ يُنْصَرُونَ).

خلاصه حاکم و قاضی آن صحنه کسی است که جز عمل پاک را قبول نمی کند.

در حقیقت آیه فوق اشاره به این است که در این دنیا چنین معمول است که برای نجات مجرمان از مجازات از طرق مختلفی وارد می شوند: گاه یک نفر جریمه دیگری را پذیرا می شود و آن را اداء می کند. اگر این معنی ممکن نشد متوسل به شفاعت می گردد و اشخاصی را بر می انگیزد که از او شفاعت کنند. باز اگر این هم نشد سعی می کنند که با پرداختن غرامت خود را

آزاد سازند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۷۲

اینها طرق مختلف فرار از مجازات در دنیا است، ولی قرآن می گوید: اصول حاکم بر مجازاتها در قیامت بکلی از این امور جداست، و هیچ یک از این امور در آنجا به کار نمی آید، تنها راه نجات، پناه بردن به سایه ایمان و تقوا است و استمداد از

لطف پروردگار.

بررسی عقاید بت پرستان یا منحرفین اهل کتاب نشان می‌دهد که این گونه افکار خرافی در میان آنها کم نبوده، مثلاً در حالات یهود می‌خوانیم که آنها برای کفار گناهانشان قربانی می‌کردند، اگر دسترسی به قربانی بزرگ نداشتند یک جفت کبوتر قربانی می‌کردند.

۱- قرآن و مسأله شفاعت ..... ص: ۷۲

(۱)

بدون شک مجازاتهای الهی چه در این جهان و چه در قیامت جنبه انتقامی ندارد، بلکه همه آنها در حقیقت ضامن اجرا برای اطاعت از قوانین و در نتیجه پیشرفت و تکامل انسانهاست، بنابراین هر چیز که این ضامن اجرا را تضعیف کند باید از آن احتراز جست تا جرأت و جسارت بر گناه در مردم پیدا نشود.

از سوی دیگر نباید راه بازگشت و اصلاح را بکلی بر روی گناهکاران بست بلکه باید به آنها امکان داد که خود را اصلاح کنند و به سوی خدا و پاکی تقوا بازگردند.

«شفاعت» در معنی صحیحش برای حفظ همین تعادل است، و وسیله‌ای است برای بازگشت گناهکاران و آلودگان، و در معنی غلط و نادرستش موجب تشویق و جرأت بر گناه است.

کسانی که جنبه‌های مختلف شفاعت و مفاهیم صحیح آن را از هم تفکیک نکرده‌اند گاه بکلی منکر مسأله شفاعت شده، آن را با توصیه و پارتی بازی در برابر

---

(۱) کلمه «شفاعت» از ریشه «شفع» به معنی (جفت) و «ضمّ الشیء الی مثله» گرفته شده و نقطه مقابل آن «وتر» به معنی تک و تنها است، سپس به ضمیمه شدن فرد برتر و قویتر برای کمک به فرد ضعیفتر اطلاق گردیده است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۷۳

سلاطین و حاکمان ظالم برابر می‌دانند! و گاه مانند و هابیان آیه فوق را که می‌گوید: «وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ» در قیامت از کسی شفاعت پذیرفته نمی‌شود بدون توجه به آیات دیگر دستاویز قرار داده و بکلی شفاعت را انکار کرده‌اند.

۲- شرایط گوناگون شفاعت. .... ص: ۷۳

آیات شفاعت به خوبی نشان می‌دهد که مسأله شفاعت از نظر منطق اسلام یک موضوع بی‌قید و شرط نیست بلکه قیود و شرایطی، از نظر جرمی که در باره آن شفاعت می‌شود از یکسو، شخص شفاعت شونده از سوی دیگر، و شخص شفاعت کننده از سوی سوم دارد که چهره اصلی شفاعت و فلسفه آن را روشن می‌سازد. مثلاً گناهانی همانند ظلم و ستم بطور کلی از دایره شفاعت بیرون شمرده شده و قرآن می‌گوید: ظالمان «شفیع مطاعی» ندارند! از طرف دیگر طبق آیه ۲۸ سوره انبیاء تنها کسانی مشمول بخشودگی از طریق شفاعت می‌شوند که به مقام «ارتضاء» رسیده‌اند و طبق آیه ۸۷ سوره مریم دارای «عهد الهی» هستند.

این دو عنوان همان گونه که از مفهوم لغوی آنها، و از روایاتی که در تفسیر این آیات وارد شده، استفاده می‌شود به معنی ایمان به خدا و حساب و میزان و پاداش و کیفر و اعتراف به حسنات و سیئات- نیکی اعمال نیک و بدی اعمال بد- و گواهی به درستی تمام مقرراتی است که از سوی خدا نازل شده، ایمانی که در فکر و سپس در زندگی آدمی انعکاس یابد، و نشانه‌اش این است که خود را از صف ظالمان طغیانگر که هیچ اصل مقدّسی را به رسمیت نمی‌شناسند بیرون آورد و به تجدید نظر در برنامه‌های خود وا دارد.

و در مورد شفاعت کنندگان نیز این شرط را ذکر کرده که باید گواه بر حق باشند «إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ» (زخرف: ۸۷). و به این ترتیب شفاعت شونده باید یک نوع ارتباط و پیوند با شفاعت کننده برقرار سازد، پیوندی از طریق توجه به حق و گواهی قوی و فعلی به آن، که این خود نیز عامل دیگری برای سازندگی و بسیج نیروها در مسیر حق است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۷۴

سوره البقره (۲) : آیه ۴۹] ..... ص : ۷۴

اشاره

(آیه ۴۹) - نعمت آزادی! قرآن در این آیه به یکی دیگر از نعمتهای بزرگی که به قوم بنی اسرائیل ارزانی داشته اشاره می‌کند و آن نعمت آزادی از چنگال ستمکاران است که از بزرگترین نعمتهای خدا است. به آنها یادآور می‌شود که: «به خاطر بیاورید زمانی را که شما را از دست فرعونیان نجات بخشیدیم» (وَ إِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ). «همانها که دائما شما را به شدیدترین وجهی آزار می‌دادند» (يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ). «پسرانتان را سر می‌بریدند، و زنان شما را برای کنیزی و خدمت، زنده نگه می‌داشتند» (يُدَبِّرُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ). «و در این ماجرا آزمایش سختی از سوی پروردگارتان برای شما بود» (وَ فِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ). قرآن این جریان را یک آزمایش سخت و عظیم، برای بنی اسرائیل می‌شمرد- یکی از معانی «بلاء» آزمایش است- و به راستی تحمل این همه ناملايمات، آزمایش سختی بوده است.

بردگی دختران در آن روز و امروز - ..... ص : ۷۴

قرآن زنده گذاردن دختران و سر بریدن پسران بنی اسرائیل را عذاب می‌خواند، و آزادی از این شکنجه را نعمت خویش می‌شمارد. گویا می‌خواهد هشدار دهد که انسانها بایست سعی کنند آزادی صحیح خویش را به هر قیمت که هست به دست آورند و حفظ نمایند.

چنانکه علی علیه السلام به این مطلب در گفتار خود اشاره می‌فرماید: «زنده بودن و زیر دست بودن برای شما مرگ است، و مرگ برای شما در راه به دست آوردن آزادی زندگی است».

دنای امروز با گذشته این فرق را دارد که در آن زمان فرعون با استبداد مخصوص خود پسران و مردان را از جمعیت مخالفش می‌گرفت، و دختران آنها را آزاد می‌گذارد، ولی در دنای امروز تحت عناوین دیگری روح مردانگی در افراد کشته می‌شود و

دختران به اسارت شهوات افراد آلوده در می آیند.

سوره البقره (۲) : آیه ۵۰ ..... ص : ۷۴

(آیه ۵۰) - نجات از چنگال فرعونیان! از آنجا که در آیه قبل اشاره اجمالی به نجات بنی اسرائیل از چنگال فرعونیان شد، این آیه در حقیقت توضیحی بر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۷۵ چگونگی این نجات است، می گوید: «به خاطر بیاورید هنگامی را که دریا را برای شما شکافتیم» (وَ إِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ). «و شما را نجات دادیم و فرعونیان را غرق کردیم در حالی که تماشا می کردید» (فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَ أَعْرَفْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَ أَنْتُمْ تَنْظُرُونَ). ماجرای غرق شدن فرعونیان در دریا و نجات بنی اسرائیل از چنگال آنها در سوره های متعددی از قرآن آمده است، از جمله سوره اعراف، آیه ۱۳۶ - انفال، آیه ۵۴ - اسراء، آیه ۱۰۳ - شعراء، آیه ۶۳ و ۶۶ - زخرف، آیه ۵۵ و دخان، آیه ۱۷ به بعد. در این سوره ها تقریبا همه جزئیات این ماجرا شرح داده شده، ولی در این آیه، تنها اشاره ای از نظر نعمت و لطف خداوند به بنی اسرائیل شده، تا آنها را به پذیرش اسلام، آیین نجات بخش جدید، تشویق کند. در ضمن این آیه درسی است برای انسانها که اگر در زندگی به خدا تکیه کنند، به آن نیروی بی زوال، اعتماد داشته باشند، و در مسیر صحیح از هیچ گونه کوشش و تلاش باز نایستند، در سخت ترین دقایق، خداوند یار و مددکار آنها است.

سوره البقره (۲) : آیه ۵۱ ..... ص : ۷۵

(آیه ۵۱) - بزرگترین انحراف بنی اسرائیل! قرآن در این آیه از بزرگترین انحراف بنی اسرائیل در طول تاریخ زندگیشان سخن می گوید، و آن انحراف از اصل توحید، به شرک و گوساله پرستی است، نخست می گوید: «به خاطر بیاورید زمانی را که با موسی چهل شب وعده گذاشتیم» (وَ إِذْ وَاَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً). هنگامی که او از شما جدا شد، و میعاد سی شب او به چهل شب تمدید گردید «شما گوساله را بعد از او به عنوان معبود انتخاب کردید، در حالی که با این عمل، به خود ستم می کردید» (ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَ أَنْتُمْ ظَالِمُونَ) «۱».

سوره البقره (۲) : آیه ۵۲ ..... ص : ۷۵

(آیه ۵۲) - در این آیه خداوند می گوید: «با این گناه بزرگ باز شما را عفو کردیم شاید شکر نعمتهای ما را بجا آورید» (ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

---

(۱) شرح این ماجرا در سوره اعراف از آیه ۱۴۲ به بعد، و در سوره طه آیه ۸۶ مشروحا خواهد آمد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۷۶

سوره البقره (۲) : آیه ۵۳ ..... ص : ۷۶

(آیه ۵۳) - در ادامه آیه قبل می فرماید: «به خاطر بیاورید هنگامی را که به موسی کتاب و وسیله تشخیص حق از باطل

بخشیدیم، تا شما هدایت شوید» (وَ إِذِ اتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَ الْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۵۴] ..... ص : ۷۶

اشاره

(آیه ۵۴) - سپس در زمینه تعلیم توبه از این گناه می گوید: «به خاطر بیاورید هنگامی را که موسی به قوم خود گفت: ای جمعیت شما با انتخاب گوساله به خود ستم کردید» (وَ إِذِ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ). «اکنون که چنین است توبه کنید و به سوی آفریدگارتان باز گردید» (فَتَوَبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ). «توبه شما باید به این گونه که یکدیگر را به قتل برسانید!» (فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ). «این کار برای شما در پیشگاه خالقان بهتر است» (ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ). «و به دنبال این ماجرا خداوند توبه شما را پذیرفت که او توأب رحیم است» (فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ).

گناه عظیم و توبه بی سابقه ..... ص : ۷۶

شک نیست که پرستش گوساله سامری، کار کوچکی نبود، ملتی که بعد از مشاهده آن همه آیات خدا و معجزات پیامبر بزرگشان موسی (ع) همه را فراموش کنند و با یک غیبت کوتاه پیامبرشان بکلی اصل اساسی توحید و آیین خدا را زیر پا گذارده بت پرست شوند. اگر این موضوع برای همیشه از مغز آنها ریشه کن نشود وضع خطرناکی بوجود خواهد آمد، و بعد از هر فرصتی مخصوصا بعد از مرگ موسی (ع) ممکن است تمام آیات دعوت او از میان برود، و سرنوشت آیین او بکلی به خطر افتد لذا فرمان شدیدی از طرف خداوند، صادر شد، و آن این که ضمن دستور توبه و بازگشت به توحید، فرمان اعدام دستجمعی گروه کثیری از گنهکاران به دست خودشان صادر شد.

این فرمان به نحو خاصی می بایست اجرا شود، یعنی خود آنها باید شمشیر به دست گیرند و اقدام به قتل یکدیگر کنند که هم کشته شدنش عذاب است و هم کشتن دوستان و آشنایان.

طبق نقل بعضی از روایات موسی (ع) دستور داد در یک شب تاریک تمام کسانی که گوساله پرستی کرده بودند غسل کنند و کفن بپوشند و صف کشیده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۷۷

شمشیر در میان یکدیگر نهند! ممکن است چنین تصور شود که این توبه چرا با این خشونت انجام گیرد؟ آیا ممکن نبود خداوند توبه آنها را بدون این خونریزی قبول فرماید؟

پاسخ به این سؤال از سخنان بالا روشن می شود، زیرا مسأله انحراف از اصل توحید و گرایش به بت پرستی مسأله ساده ای نبود. در حقیقت همه اصول ادیان آسمانی را می توان در توحید و یگانه پرستی خلاصه کرد، تزلزل این اصل معادل است با از میان رفتن تمام مبانی دین، اگر مسأله گوساله پرستی ساده تلقی می شد، شاید سستی برای آیندگان می گشت، لذا باید چنان گوشمالی به آنها داد که خاطره آن در تمام قرون و اعصار باقی بماند و کسی هرگز بعد از آن به فکر بت پرستی نیفتد!

سورة البقرة (۲) : آیه ۵۵] ..... ص : ۷۷

(آیه ۵۵) - تقاضای عجیب! این آیه نشان می‌دهد چگونه بنی اسرائیل مردمی لجوج و بهانه‌گیر بودند و چگونه مجازات سخت الهی دامانشان را گرفت، نخست می‌گوید، «به خاطر بیاورید هنگامی را که گفتید، ای موسی! ما هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد مگر این که خدا را آشکارا با چشم خود ببینیم!» (وَ إِذِ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً).

این درخواست ممکن است به خاطر جهل آنها بوده، چرا که درک افراد نادان فراتر از محسوساتشان نیست، حتی می‌خواهند خدا را با چشم خود ببینند. و یا به خاطر لجاجت و بهانه‌جویی بوده است که یکی از ویژگی‌های این قوم بوده! به هر حال در اینجا چاره‌ای جز این نبود که یکی از مخلوقات خدا که آنها تاب مشاهده آن را ندارند ببینند، و بدانند چشم ظاهر ناتوانتر از این است که حتی بسیاری از مخلوقات خدا را ببیند، تا چه رسد به ذات پاک پروردگار، صاعقه‌ای فرود آمد و بر کوه خورد، برق خیره‌کننده و صدای رعب‌انگیز و زلزله‌ای که همراه داشت آن چنان همه را در وحشت فرو برد که بی‌جان به روی زمین افتادند.

چنانکه قرآن به دنبال جمله فوق می‌گوید: «سپس در همین حال صاعقه شما را گرفت در حالی که نگاه می‌کردید» (فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۷۸

سوره البقره (۲) : آیه ۵۶] ..... ص : ۷۸

(آیه ۵۶) - موسی از این ماجرا سخت ناراحت شد، چرا که از بین رفتن هفتاد نفر از سران بنی اسرائیل در این ماجرا بهانه بسیار مهمی به دست ماجراجویان بنی اسرائیل می‌داد که زندگی را بر او تیره و تار کند، لذا از خدا تقاضای بازگشت آنها را به زندگی کرد، و این تقاضای او پذیرفته شد، چنانکه قرآن می‌گوید: «سپس شما را بعد از مرگتان حیات نوین بخشیدیم شاید شکر نعمت خدا را بجا آورید» (ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) «۱».

سوره البقره (۲) : آیه ۵۷] ..... ص : ۷۸

اشاره

(آیه ۵۷) - نعمتهای گوناگون! آن گونه که از آیات (۲۰ تا ۲۲) سوره مائده بر می‌آید پس از آن که بنی اسرائیل از چنگال فرعونیان نجات یافتند، خداوند به آنها فرمان داد که به سوی سرزمین مقدس فلسطین حرکت کنند و در آن وارد شوند، اما بنی اسرائیل زیر بار این فرمان نرفتند و گفتند: تا ستمکاران (قوم عمالقه) از آنجا بیرون نروند ما وارد این سرزمین نخواهیم شد، به این هم اکتفا نکردند، بلکه به موسی گفتند: «تو و خدایت به جنگ آنها بروید پس از آن که پیروز شدید ما وارد خواهیم شد!» موسی از این سخن سخت ناراحت گشت و به پیشگاه خداوند شکایت کرد.

سرانجام چنین مقرر شد که بنی اسرائیل مدت چهل سال در بیابان (صحرای سینا) سرگردان بمانند.

گروهی از آنها از کار خود سخت پشیمان شدند و به درگاه خدا روی آوردند، خدا بار دیگر بنی اسرائیل را مشمول نعمتهای خود قرار داد که به قسمتی از آن در این آیه اشاره می‌کند: «ما ابر را بر سر شما سایبان قرار دادیم» (وَ ظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ).

پیدا است مسافری که روز از صبح تا غروب در بیابان، در دل آفتاب، راهپیمایی می‌کند از یک سایه گوارا (همچون سایه ابر

که نه فضا را بر انسان محدود می‌کند و نه مانع نور و وزش نسیم است) چقدر لذت می‌برد.
از سوی دیگر رهروان این بیابان خشک و سوزان، آن هم برای مدت طولانی

---

(۱) توضیح بیشتر این سرگذشت عجیب و نکته‌های آموزنده آن را در «تفسیر نمونه» ذیل آیه ۱۵۵، سوره اعراف مطالعه فرمایید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۷۹

چهل ساله نیاز به مواد غذایی کافی دارند، این مشکل را نیز خداوند برای آنها حل کرد چنانکه در دنباله همین آیه می‌فرماید:
«ما من و سلوی را (که غذایی لذیذ و نیروبخش بود) بر شما نازل کردیم» (وَ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَ السَّلْوَى).
«از این خوراکیهای پاکیزه‌ای که به شما روزی دادیم بخورید» (و از فرمان خدا سرپیچی نکنید و شکر نعمتش را بگذارید) (كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ).

ولی باز هم آنها از در سپاسگزاری وارد نشدند «آنها به ما ظلم و ستم نکردند بلکه تنها به خویشتن ستم می‌کردند» (وَ مَا ظَلَمُونَا وَ لَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ).

«من» و «سلوی» چیست؟ ..... ص: ۷۹

بعضی از مفسران احتمال داده‌اند که «من» یک نوع عسل طبیعی بوده که بنی اسرائیل در طول حرکت خود در آن بیابان به مخازنی از آن می‌رسیدند، چرا که در حواشی بیابان تیه، کوهستانها و سنگلاخهایی وجود داشته که نمونه‌های فراوانی از عسل طبیعی در آن به چشم می‌خورده است.

این تفسیر به وسیله تفسیری که بر عهدین (تورات و انجیل) نوشته شده تأیید می‌شود آنجا که می‌خوانیم: «اراضی مقدسه به کثرت انواع گلها و شکوفه‌ها معروف است، و بدین لحاظ است که جماعت زنبوران همواره در شکاف سنگها و شاخ درختان و خانه‌های مردم می‌نشینند، بطوری که فقیرترین مردم عسل را می‌توانند خورد» (۱).

در مورد «سلوی» بعضی مفسران آن را یک نوع پرنده دانسته‌اند، که از اطراف بطور فراوان در آن سرزمین می‌آمده، در تفسیری که بعضی از مسیحیان به عهدین نوشته‌اند تأیید این نظریه را می‌بینیم آنجا که می‌گوید:

بدان که «سلوی» از آفریقا بطور زیاد حرکت کرده به شمال می‌روند که در جزیره کاپری، ۱۶ هزار از آنها را در یک فصل صید نمودند... این مرغ از راه دریای قلمز آمده، خلیج عقبه و سوئز را قطع نموده، در شبه جزیره سینا داخل می‌شود، و از کثرت تعب و زحمتی که در بین راه کشیده است به آسانی با دست گرفته

---

(۱) قاموس کتاب مقدس، ص ۶۱۲.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۸۰

می‌شود، و چون پرواز نماید غالباً نزدیک زمین است (۱).

از این نوشته نیز استفاده می‌شود که مقصود از «سلوی» همان پرنده مخصوص پرگوشی است که شبیه و اندازه کبوتر است.

سوره البقره (۲) : آیه ۵۸] ..... ص : ۸۰

(آیه ۵۸) - لجاجت شدید بنی اسرائیل! در اینجا به فراز دیگری از زندگی بنی اسرائیل برخورد می‌کنیم که مربوط به ورودشان در سرزمین مقدّس است.

نخست می‌گوید: «به خاطر بیاورید زمانی را که به آنها گفتیم داخل این قریه (یعنی سرزمین قدس) شوید» (وَ إِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ).

«قریه» گرچه در زبان روزمره ما به معنی روستا است، ولی در قرآن و لغت عرب به معنی هر محلی است که مردم در آن جمع می‌شوند، خواه شهرهای بزرگ باشد یا روستاها، در اینجا و منظور در اینجا بیت المقدس و اراضی قدس است.

سپس اضافه می‌کند: «از نعمتهای آن بطور فراوان هر چه می‌خواهید بخورید» (فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا).

«و از در (بیت المقدس) با خضوع و تواضع وارد شوید» (وَ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا). و بگویید: «خداوندا! گناهان ما را بریز» (وَ قُولُوا حِطَّةً).

«تا خطاهای شما را ببخشیم و به نیکوکاران - علاوه بر مغفرت و بخشش گناهان - پاداش بیشتری خواهیم داد» (نَعْفِرْ لَكُمْ حَطَايَاكُمْ وَ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ).

باید توجه داشت که «حِطَّةً» از نظر لغت به معنی ریزش و پایین آوردن است، و در اینجا معنی آن این است که: «خدا یا از تو تقاضای ریزش گناهان خود را داریم».

سوره البقره (۲) : آیه ۵۹] ..... ص : ۸۰

(آیه ۵۹) - ولی چنانکه می‌دانیم، و از لجاجت و سرسختی بنی اسرائیل اطلاع داریم، عده‌ای از آنها حتی از گفتن این جمله نیز امتناع کردند و به جای آن کلمه نامناسبی بطور استهزاء گفتند لذا قرآن می‌گوید: «اما آنها که ستم کرده بودند این سخن را به غیر آنچه به آنها گفته شده بود تغییر دادند» (فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ).

«ما نیز بر این ستمگران به خاطر فسق و گناهشان، عذابی از آسمان فرو

---

(۱) قاموس کتاب مقدّس (مستر هاکس)، ص ۴۸۳.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۸۱

فرستادیم» (فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۶۰] ..... ص : ۸۱

(آیه ۶۰) - جوشیدن چشمه آب در بیابان! باز در این آیه خداوند به یکی دیگر از نعمتهای مهمی که به بنی اسرائیل ارزانی داشت اشاره کرده می‌گوید:

«به خاطر بیاورید هنگامی که موسی (در آن بیابان خشک و سوزان که بنی اسرائیل از جهت آب سخت در مضیقه قرار داشتند) از خداوند خود برای قومش تقاضای آب کرد» (وَ إِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ).

و خدا این تقاضا را قبول فرمود، چنانکه قرآن می گوید: «ما به او دستور دادیم که عصای خود را بر آن سنگ مخصوص بزن» (فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ).

«ناگهان آب از آن جوشیدن گرفت و دوازده چشمه آب (درست به تعداد قبائل بنی اسرائیل) از آن با سرعت و شدت جاری شد» (فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَا عَشَرَ عَيْنًا). هر یک از این چشمه‌ها به سوی طایفه‌ای سرازیر گردید، به گونه‌ای که اسباط و قبایل بنی اسرائیل «هر کدام به خوبی چشمه خود را می شناختند» (فَدَعَلِمَ كُلُّ أَنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ).

در این که این سنگ چگونه سنگی بوده، بعضی از مفسران گفته‌اند: این سنگ صخره‌ای بوده است در یک قسمت کوهستانی مشرف بر آن بیابان، و تعبیر به «فَانفَجَرَتْ» که در آیه ۱۶۰ سوره اعراف آمده نشان می دهد که آب در آغاز به صورت کم از آن سنگ بیرون آمد، سپس فرونی گرفت به حدی که هر یک از قبایل بنی اسرائیل و حیوانی که همراهشان بود از آن سیراب گشتند، و جای تعجب نیست که از قطعه سنگی در کوهستان چنین آبی جاری شود، ولی مسلماً همه اینها با یک نحوه «اعجاز» آمیخته بود.

به هر حال خداوند از یکسو بر آنها من و سلوی نازل کرد، و از سوی دیگر آب بقدر کافی در اختیارشان گذاشت، و به آنها فرمود: «از روزی خداوند بخورید و بنوشید اما فساد و خرابی در زمین نکنید» (كُلُوا وَ اشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَ لَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ).

در حقیقت به آنها گوشزد می کند که حد اقل به عنوان سپاسگزاری در برابر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۸۲ این نعمتهای بزرگ هم که باشد لجاجت و خیره سری و آزار پیامبران را کنار بگذارید.

سوره البقره (۲) : آیه ۶۱] ..... ص: ۸۲

(آیه ۶۱) - تمنای غذاهای رنگارنگ! به دنبال مواهب فراوانی که خداوند به بنی اسرائیل ارزانی داشت، در این آیه، چگونگی کفران و ناسپاسی آنها را در برابر این نعمتهای بزرگ منعکس می کند و نشان می دهد که آنها چگونه مردم لجوجی بوده‌اند که شاید در تمام تاریخ دیده نشده است، نخست می گوید: «و به خاطر بیاورید زمانی را که گفتید: ای موسی! ما هرگز نمی توانیم به یک نوع غذا قناعت کنیم» من و سلوی هر چند خوب و لذیذ است، اما ما غذای متنوع می خواهیم (وَ إِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ).

«بنابراین از خدایت بخواه تا از آنچه از زمین می روید برای ما قرار دهد از سبزیها، خیار، سیر، عدس و پیاز» (فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَ فُقَائِهَا وَ فُومِهَا وَ عَدَسِهَا وَ بَصَلِهَا).

ولی موسی به آنها گفت: «آیا شما غذای پست تر را در مقابل آنچه بهتر است انتخاب می کنید؟» (قَالَ أَ تَشَاءُ تَبَدُّلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ).

«اکنون که چنین است از این بیابان بیرون روید و کوشش کنید وارد شهری شوید، زیرا آنچه می خواهید در آنجا است» (اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ).

سپس قرآن اضافه می کند: «خداوند مهر ذلت و فقر را بر پیشانی آنها زد» (وَ ضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةَ وَ الْمَسْكَنَةَ).

و بار دیگر به غضب الهی گرفتار شدند» (وَ بَأُوْءِ بَعْضِ مِنَ اللَّهِ).

«این به خاطر آن بود که آنها آیات الهی را انکار می کردند و پیامبران را بناحق می کشتند» (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ

اللَّهُ وَ يَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ).

و «این به خاطر آن بود که آنها گناه می کردند و تعدی و تجاوز داشتند» (ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَ كَانُوا يَعْتَدُونَ).

آیا تنوع طلبی جزء طبیعت انسان نیست؟ بدون شک، تنوع از لوازم زندگی و جزء خواسته های بشر است، کاملاً طبیعی است که انسان پس از مدتی از غذای یکنواخت خسته شود، این کار خلافی نیست پس چگونه بنی اسرائیل با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۸۳

درخواست تنوع مورد سرزنش قرار گرفتند؟

پاسخ این سؤال با ذکر یک نکته روشن می شود و آن این که در زندگی بشر حقایقی وجود دارد که اساس زندگی او را تشکیل می دهد و نباید فدای خورد و خواب و لذائذ متنوع گردد. زمانهایی پیش می آید که توجه به این امور انسان را از هدف اصلی، از ایمان و پاکی و تقوی، از آزادی و حریت باز می دارد، در اینجاست که باید به همه آنها پشت پا بزند. تنوع طلبی در حقیقت دام بزرگی است از سوی استعمارگران دیروز و امروز که با استفاده از آن، افراد آزاده را چنان اسیر انواع غذاها و لباسها و مرکبها و مسکنها می کنند که خویشن خویش را بکلی به دست فراموشی بسپارند و حلقه اسارت آنها را بر گردن نهند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۲] ..... ص : ۸۳

(آیه ۶۲) - قانون کلی نجات! در تعقیب بحثهای مربوط به بنی اسرائیل در اینجا قرآن به یک اصل کلی و عمومی، اشاره کرده می گوید: آنچه ارزش دارد واقعیت و حقیقت است، نه تظاهر و ظاهر سازی، در پیشگاه خداوند بزرگ ایمان خالص و عمل صالح پذیرفته می شود «کسانی که (به پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله) ایمان آورده اند و همچنین یهودیان و نصاری و صابنان (پیروان یحیی یا نوح یا ابراهیم) آنها که ایمان به خدا و روز قیامت آورند و عمل صالح انجام دهند پاداش آنها نزد پروردگارشان ثابت است» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ) «۱».

و بنابراین «نه ترسی از آینده دارند و نه غمی از گذشته» (وَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ).

یک سؤال مهم: بعضی از بهانه جوینان آیه فوق را دستاویزی برای افکار نادرستی از قبیل صلح کلی و این که پیروان هر مذهبی باید به مذهب خود عمل کنند قرار داده اند، آنها می گویند بنابراین آیه لازم نیست یهود و نصاری و پیروان

---

(۱) در این که «صابنان» چه کسانی هستند و عقاید آنها چیست؟ رجوع کنید به «تفسیر نمونه» جلد اول، ذیل همین آیه.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۸۴

ادیان دیگر اسلام را پذیرا شوند، همین قدر که به خدا و آخرت ایمان داشته باشند و عمل صالح انجام دهند کافی است. پاسخ: به خوبی می دانیم که آیات قرآن یکدیگر را تفسیر می کنند، قرآن در آیه ۸۵ سوره آل عمران می گوید: وَ مَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ: «هر کس دینی غیر از اسلام برای خود انتخاب کند پذیرفته نخواهد شد». به علاوه آیات قرآن پر است از دعوت یهود و نصاری و پیروان سایر ادیان به سوی این آیین جدید اگر تفسیر فوق صحیح باشد با بخش عظیمی از آیات قرآن تضاد صریح دارد، بنابراین باید به دنبال معنی واقعی آیه رفت.

در اینجا دو تفسیر از همه روشنتر و مناسبتر بنظر می‌رسد.

۱- اگر یهود و نصاری و مانند آنها به محتوای کتب خود عمل کنند مسلماً به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ايمان می‌آورند چرا که بشارت ظهور او با ذکر صفات و علایم مختلف در این کتب آسمانی آمده است.

۲- این آیه ناظر به سؤالی است که برای بسیاری از مسلمانان در آغاز اسلام مطرح بوده، آنها در فکر بودند که اگر راه حق و نجات تنها اسلام است، پس تکلیف نیاکان و پدران ما چه می‌شود؟ آیا آنها به خاطر عدم درک زمان پیامبر اسلام و ایمان نیاوردن به او مجازات خواهند شد؟

در اینجا آیه فوق نازل گردید و اعلام داشت هر کسی که در عصر خود به پیامبر بر حق و کتاب آسمانی زمان خویش ایمان آورده و عمل صالح کرده است اهل نجات است، و جای هیچ گونه نگرانی نیست.

بنابراین یهودیان مؤمن و صالح العمل قبل از ظهور مسیح، اهل نجاتند، همان گونه مسیحیان مؤمن قبل از ظهور پیامبر اسلام.

این معنی از شأن نزولی که برای آیه فوق ذکر شده نیز استفاده می‌شود.

شرح این شأن نزول را در «تفسیر نمونه» جلد اول ذیل همین آیه مطالعه کنید.

سوره البقرة (۲) : آیه ۶۳] ..... ص : ۸۴

(آیه ۶۳) - آیات خدا را با قوت بگیرید! در این آیه مسأله پیمان گرفتن از بنی اسرائیل، برای عمل به محتویات تورات و سپس

تخلف آنها از این پیمان اشاره برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۸۵

شده است، نخست می‌گوید: «به خاطر بیاورید زمانی را که از شما پیمان گرفتیم» (وَ إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ).

«و طور را بالای سر شما قرار دادیم» (وَ رَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ).

«و گفتیم آنچه را از آیات الهی به شما داده‌ایم با قدرت و قوت بگیرید» (خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ).

«و آنچه را در آن است دقیقاً به خاطر داشته باشید (و به آن عمل کنید) تا پرهیزکار شوید» (وَ اذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ).

سوره البقرة (۲) : آیه ۶۴] ..... ص : ۸۵

اشاره

(آیه ۶۴) - ولی شما پیمان خود را به دست فراموشی سپردید «و بعد از این ماجرا، روی گردان شدید» (ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ).

«و اگر فضل و رحمت خدا بر شما نبود، از زیانکاران بودید» (فَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ).

۱- چگونه کوه بالای سر بنی اسرائیل قرار گرفت؟ ..... ص : ۸۵

مفسر بزرگ اسلام مرحوم طبرسی از قول «ابن زید» چنین نقل می‌کند: هنگامی که موسی (ع) از کوه طور بازگشت و تورات را با خود آورد، به قوم خویش اعلام کرد کتاب آسمانی آورده‌ام که حاوی دستورات دینی و حلال و حرام است، دستوراتی

که خداوند برنامه کار شما قرار داده، آن را بپذیرید و به احکام آن عمل کنید. یهود به بهانه این که تکالیف مشکلی برای آنان آورده، بنای نافرمانی و سرکشی گذاشتند، خدا هم فرشتگان را مأمور کرد، تا قطعه عظیمی از کوه طور را بالای سر آنها قرار دهند.

در این هنگام موسی (ع) اعلام کرد چنانچه پیمان ببندید و به دستورات خدا عمل کنید و از سرکشی و تمرد توبه نمایید این عذاب و کیفر از شما بر طرف می شود و گر نه همه هلاک خواهید شد.

آنها تسلیم شدند و تورات را پذیرا گشتند و برای خدا سجده نمودند، در حالی که هر لحظه انتظار سقوط کوه را بر سر خود می کشیدند، ولی به برکت توبه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۸۶ سر انجام این عذاب الهی از آنها دفع شد.

اما در چگونگی قرار گرفتن کوه بالای سر بنی اسرائیل: این احتمال وجود دارد که قطعه عظیمی از کوه به فرمان خدا بر اثر زلزله و صاعقه شدید از جا کنده شد، و از بالای سر آنها گذشت بطوری که چند لحظه، آن را بر فراز سر خود دیدند و تصور کردند که بر آنها فرو خواهد افتاد.

۲- پیمان اجباری چه سودی دارد؟ ..... ص: ۸۶

در پاسخ این سؤال می توان گفت: هیچ مانعی ندارد که افراد متمرد و سرکش را با تهدید به مجازات در برابر حق تسلیم کنند، این تهدید و فشار که جنبه موقتی دارد، غرور آنها را در هم می شکند و آنها را وادار به اندیشه و تفکر صحیح می کند و در ادامه راه با اراده و اختیار به وظایف خویش عمل می کند. و به هر حال، این پیمان، بیشتر مربوط به جنبه های عملی آن بوده است و گر نه اعتقاد را نمی توان با اکراه تغییر داد.

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۵] ..... ص: ۸۶

(آیه ۶۵) - عصیانگران روز شنبه! این آیه به روح عصیانگری و نافرمانی حاکم بر یهود و علاقه شدید آنها به امور مادی اشاره می کند، نخست می گوید:

«قطعاً حال کسانی را که از میان شما در روز شنبه نافرمانی و گناه کردند دانستید» (وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ). و نیز دانستید که «ما به آنها گفتیم: به صورت بوزینه گان طرد شده ای در آید و آنها چنین شدند» (فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۶] ..... ص: ۸۶

(آیه ۶۶) - «ما این امر را کیفر و عبرتی برای مردم آن زمان و زمانهای بعد قرار دادیم» (فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَ مَا خَلْفَهَا).

«و همچنین پند و اندرزی برای پرهیزکاران» (وَ مَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ).

شرح این ماجرا ذیل آیات (۱۶۳ تا ۱۶۶) سوره اعراف خواهد آمد.

و خلاصه آن چنین است: «خداوند به یهود دستور داده بود، روز «شنبه» را تعطیل کنند، گروهی از آنان که در کنار دریا می‌زیستند به عنوان آزمایش دستور یافتند از دریا در آن روز ماهی نگیرند، ولی از قضا روزهای شنبه که می‌شد، ماهیان فراوانی بر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۸۷

صفحه آب ظاهر می‌شدند، آنها به فکر حيله گری افتادند و با یک نوع کلاه شرعی روز شنبه از آب ماهی گرفتند، خداوند آنان را به جرم این نافرمانی مجازات کرد و چهره‌شان را از صورت انسان به حیوان دگرگون ساخت»

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۷] ..... ص : ۸۶

(آیه ۶۷) - ماجرای گاو بنی اسرائیل! از این آیه به بعد بر خلاف آنچه تا به حال در سوره بقره پیرامون بنی اسرائیل خوانده‌ایم که همه بطور فشرده و خلاصه بود، ماجرای به صورت مشروح آمده.

ماجرا (آن گونه که از قرآن و تفاسیر بر می‌آید) چنین بود که یک نفر از بنی اسرائیل به طرز مرموزی کشته می‌شود، در حالی که قاتل به هیچ وجه معلوم نیست.

در میان قبایل و اسباط بنی اسرائیل نزاع در گیر می‌شود، داوری را برای فصل خصومت نزد موسی (ع) می‌برند و حل مشکل را از او خواستار می‌شوند.

موسی (ع) با استمداد از لطف پروردگار از طریق اعجاز آمیزی به حل این مشکل چنانکه در تفسیر آیات می‌خوانید می‌پردازد. نخست می‌گوید: «به خاطر بیاورید هنگامی را که موسی به قوم خود گفت باید گاوی را سر ببرید» (وَ إِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً).

آنها از روی تعجب «گفتند: آیا ما را به مسخره گرفته‌ای؟! (قَالُوا أَتَنْتَضِدُنَا هُزُؤًا)». موسی در پاسخ آنان گفت: به خدا پناه می‌برم که از جاهلان باشم» (قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ).

یعنی استهزا نمودن و مسخره کردن، کار افراد نادان و جاهل است، و پیامبر خدا هرگز چنین نیست.

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۸] ..... ص : ۸۷

(آیه ۶۸) - پس از آن که آنها اطمینان پیدا کردند استهزایی در کار نیست و مسأله جدی می‌باشد «گفتند: اکنون که چنین است از پروردگارت بخواه برای ما مشخص کند که این چگونه گاوی باید باشد»؟! (قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ).

به هر حال، موسی در پاسخ آنها «گفت: خداوند می‌فرماید باید ماده گاوی باشد که نه پیر و از کار افتاده و نه بکر و جوان بلکه میان این دو باشد» (قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ).

و برای این که آنها بیش از این مسأله را کش ندهند، و با بهانه تراشی فرمان خدا را به تأخیر نیندازند در پایان سخن خود اضافه کرد: «آنچه به شما دستور داده شده است انجام دهید» (فَاعْمَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۶۹] ..... ص : ۸۸

(آیه ۶۹) - ولی باز آنها دست از پرگویی و لجاجت برنداشتند و «گفتند: از پروردگارت بخواه که برای ما روشن کند که رنگ آن باید چگونه باشد»؟! (قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا).

موسی (ع) در پاسخ «گفت: خدا می‌فرماید: گاو ماده‌ای باشد زرد یکدست که رنگ آن بینندگان را شاد و مسرور سازد» (قالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاطِرِينَ).

عجب این است که باز هم به این مقدار اکتفا نکردند و هر بار با بهانه جویی کار خود را مشکلتر ساخته، و دایره وجود چنان گاوی را تنگتر نمودند.

سوره البقره (۲) : آیه ۷۰] ..... ص : ۸۸

(آیه ۷۰) - باز «گفتند: از پروردگارت بخواه برای ما روشن کند این چگونه گاوی باید باشد؟» از نظر نوع کار کردن (قالوا ادْع لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ).

«چرا که این گاو برای ما مبهم شده» (إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا).

«و اگر خدا بخواهد ما هدایت خواهیم شد!» (وَ إِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۷۱] ..... ص : ۸۸

(آیه ۷۱) - مجدداً «موسی گفت: خدا می‌فرماید: گاوی باشد که برای شخم زدن، رام نشده، و برای زراعت آبکشی نکند» (قالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ).

«و از هر عیبی بر کنار باشد» (مُسَلَّمَةٌ).

و حتی «هیچ گونه رنگ دیگری در آن نباشد» (لَا شَيْءَ فِيهَا).

در اینجا که گویا سؤال دیگری برای مطرح کردن نداشتند «گفتند: حالا حق مطلب را ادا کردی!» (قالوا الآن جئت بالحق).

سپس گاو را با هر زحمتی بود به دست آوردند «و آن را سر بریدند، ولی مایل نبودند این کار را انجام دهند!» (فَدَبَّحُوهَا وَ مَا كَادُوا يَفْعَلُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۷۲] ..... ص : ۸۸

(آیه ۷۲) - قرآن بعد از ذکر ریزه کاریهای این ماجرا، باز آن را بصورت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۸۹

خلاصه و کلی در این آیه و آیه بعد چنین مطرح می‌کند: «به خاطر بیاورید هنگامی که انسانی را کشتید، سپس در باره قاتل آن به نزاع پرداختید و خداوند (با دستوری که در آیات بالا آمد) آنچه را مخفی داشته بودید آشکار ساخت» (وَ إِذِ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَ اللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۷۳] ..... ص : ۸۹

(آیه ۷۳) - «سپس گفتیم قسمتی از گاو را به مقتول بزنید» تا زنده شود و قاتل خود را معرفی کند (فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا)

«آری! خدا این گونه مردگان را زنده می‌کند» (كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى)

«و این گونه آیات خود را به شما نشان می‌دهد تا تعقل کنید» (وَ يُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ)

اشاره

(آیه ۷۴) - در این آیه به مسأله قساوت و سنگدلی بنی اسرائیل پرداخته می‌گوید: «بعد از این ماجراها و دیدن این گونه آیات و معجزات و عدم تسلیم در برابر آنها دل‌های شما سخت شد همچون سنگ یا سختتر» (ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً).

چرا که «پاره‌ای از سنگها می‌شکافتد و از آن نهرها جاری می‌شود» (وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ).
یا لا اقل «بعضی از آنها شکاف می‌خورد و قطرات آب از آن تراوش می‌نماید» (وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقُّ فَيُخْرِجُ مِنْهُ الْمَاءَ).
و گاه «پاره‌ای از آنها (از فراز کوه) از خوف خدا فرو می‌افتد» (وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ).
اما دل‌های شما از این سنگها نیز سخت‌تر است، نه چشمه عواطف و علمی از آن می‌جوشد و نه قطرات محبتی از آن تراوش می‌کند، و نه هرگز از خوف خدا می‌طپد.

و در آخرین جمله می‌فرماید: «خداوند از آنچه انجام می‌دهید غافل نیست» (وَ مَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ).
و این تهدیدی است سر بسته برای این جمعیت بنی اسرائیل و تمام کسانی که خط آنها را ادامه می‌دهند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۹۰

نکات آموزنده این داستان - ..... ص : ۹۰

این داستان عجیب، علاوه بر این که دلیل بر قدرت بی‌پایان پروردگار بر همه چیز است، دلیلی بر مسأله معاد نیز می‌باشد.
از این گذشته این داستان به ما درس می‌دهد که سختگیر نباشیم تا خدا بر ما سخت نگیرد به علاوه انتخاب گاو برای کشتن شاید برای این بوده که بقایای فکر گوساله پرستی و بت پرستی را از مغز آنها بیرون براند.

سوره البقره (۲) : آیه ۷۵] ..... ص : ۹۰

(آیه ۷۵) - انتظار بیجا! در این آیه قرآن، ماجرای بنی اسرائیل را رها کرده، روی سخن را به مسلمانان نموده و نتیجه‌گیری آموزنده‌ای می‌کند، می‌گوید: «شما چگونه انتظار دارید که این قوم به دستورات آیین شما ایمان بیاورند، با این که گروهی از آنان سخنان خدا را می‌شنیدند و پس از فهم و درک آن را تحریف می‌کردند، در حالی که علم و اطلاع داشتند؟! (أَفَقَتَّمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۷۶] ..... ص : ۹۰

(آیه ۷۶) - شأن نزول: در مورد نزول این آیه و آیه بعد از امام باقر علیه السلام چنین نقل کرده‌اند: «گروهی از یهود که دشمنی با حق نداشتند هنگامی که مسلمانان را ملاقات می‌کردند از آنچه در تورات پیرامون صفات پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله

آمده بود به آنها خبر می دادند، بزرگان یهود از این امر آگاه شدند و آنها را از این کار نهی کردند، و گفتند شما صفات محمد صلی الله علیه و اله را که در تورات آمده برای آنها بازگو نکنید تا در پیشگاه خدا دلیلی بر ضد شما نداشته باشند، این دو آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.»

تفسیر: این آیه پرده از روی حقیقت تلخ دیگری پیرامون قوم یهود، این جمعیت حيله گر و منافق بر می دارد و می گوید: «پاکدلان آنها هنگامی که مؤمنان را ملاقات می کنند اظهار ایمان می نمایند» و صفات پیامبر را که در کتبشان آمده است خبر می دهند (وَ إِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا).

«اما در پنهانی و خلوت، جمعی از آنها می گویند: «چرا مطالبی را که خداوند در تورات برای شما بیان کرده به مسلمانان می گوید؟» (وَ إِذَا خَلَا بِغُضُّهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَ تَحَدُّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ).

«تا در قیامت در پیشگاه خدا بر ضد شما به آن استدلال کنند، آیا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۹۱ نمی فهمید؟» (لِيَحْأُجُوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَ فَلَآ تَعْقِلُونَ).

از این آیه به خوبی استفاده می شود که ایمان این گروه منافق در باره خدا آن قدر ضعیف بود که او را همچون انسانهای عادی می پنداشتند و تصور می کردند اگر حقیقتی را از مسلمانان کتمان کنند از خدا نیز مکتوم خواهد ماند!

سوره البقره (۲) : آیه ۷۷] ..... ص : ۹۰

(آیه ۷۷) - در این آیه با صراحت می گوید: «آیا اینها نمی دانند که خداوند از اسرار درون و برویشان آگاه است» (أَوَ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَ مَا يُعْلِنُونَ).

سوره البقره (۲) : الآيات ۷۸ الی ۷۹] ..... ص : ۹۱

اشاره

(آیه ۷۸ و ۷۹)

شأن نزول: ..... ص : ۹۱

جمعی از دانشمندان یهود اوصافی را که برای پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله در تورات آمده بود تغییر دادند و این تغییر به خاطر حفظ موقعیت خود و منافی بود که همه سال از ناحیه عوام به آنها می رسید.

هنگامی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله مبعوث شد، و اوصاف او را با آنچه در تورات آمده بود مطابق دیدند ترسیدند که در صورت روشن شدن این واقعیت منافع آنها در خطر قرار گیرد، لذا بجای اوصاف واقعی مذکور در تورات، صفاتی بر ضد آن نوشتند.

عوام یهود که تا آن زمان کم و بیش صفات واقعی او را شنیده بودند، از علمای خود می پرسیدند: آیا این همان پیامبر موعود نیست که بشارت ظهور او را می دادید؟

آنها آیات تحریف شده تورات را بر آنها می خواندند تا به این وسیله قانع شوند.

تفسیر: ..... ص : ۹۱

نقشه های یهود برای استثمار عوام! در تعقیب آیات گذشته پیرامون خلافاکاریهای یهود، در اینجا جمعیت آنها را به دو گروه مشخص تقسیم می کند، «عوام» و «دانشمندان حيله گر» می گوید: «گروهی از آنها افرادی هستند که از دانش بهره ای ندارند، و از کتاب خدا جز یک مشت خیالات و آرزوها نمی دانند، و تنها به پندارهایشان دل بسته اند» (وَ مِنْهُمْ أُمَّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۷۹] ..... ص : ۹۱

(آیه ۷۹) - دسته ای دیگر دانشمندان آنها بودند که حقایق را به سود خود تحریف می کردند چنانکه قرآن می گوید: «وای بر آنها که مطالب خود را به دست خود می نویسند، و بعد می گویند اینها از سوی خداست» (فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُوبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۹۲
«و هدفشان این است که با این کار، بهای کمی به دست آورند» (لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا). «وای بر آنها از آنچه با دست خود می نویسند» (فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ).
«و وای بر آنها از آنچه با این خیانتها به دست می آورند» (وَ وَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ).
از جمله های اخیر این آیه بخوبی استفاده می شود که آنها هم وسیله نامقدس داشتند، و هم نتیجه نادرستی می گرفتند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۸۰] ..... ص : ۹۲

(آیه ۸۰) - بلند پروازی و ادعاهای توخالی! قرآن در اینجا به یکی از گفته های بی اساس یهود که آنان را به خود مغرور ساخته و سر چشمه قسمتی از انحرافات آنها شده بود اشاره کرده و به آن پاسخ می گوید، نخست می فرماید: «آنها گفتند: هرگز آتش دوزخ، جز چند روزی به ما نخواهد رسید» (وَ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً).
«بگو آیا پیمانی نزد خدا بسته اید که هرگز خداوند از پیمان شما تخلف نخواهد کرد یا این که چیزی را به خدا نسبت می دهید که نمی دانید؟! (قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ).
اعتقاد به برتری نژادی ملت یهود، و این که آنها تافته ای جدا بافته اند، و گنهکارانشان فقط چند روزی کیفر و مجازات می بینند. سپس بهشت الهی برای ابد در اختیار آنان است این امتیاز طلبی با هیچ منطقی سازگار نیست. به هر حال آیه فوق، این پندار غلط را ابطال می کند و می گوید این گفتار شما از دو حال خارج نیست: یا باید عهد و پیمان خاصی از خدا در این زمینه گرفته باشید - که نگرفته اید - و یا دروغ و تهمت به خدا می بندید!

سورة البقرة (۲) : آیه ۸۱] ..... ص : ۹۲

(آیه ۸۱) - در این آیه یک قانون کلی و عمومی را که از هر نظر منطقی است بیان می‌کند می‌گوید: «آری! کسانی که تحصیل گناه کنند و آثار گناه سراسر وجودشان را ببوشاند آنها اهل دوزخند، و همیشه در آن خواهند بود» (بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَ أَحَاطَتْ بِهِ خَاطِبُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

مفهوم احاطه گناه این است که انسان آن قدر در گناه فرو رود که زندانی برای خود بسازد، زندانی که منافذ آن بسته باشد. زیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۹۳

سوره البقره (۲) : آیه ۸۲] ..... ص : ۹۳

اشاره

(آیه ۸۲) - و اما در مورد مؤمنان پرهیزگار، نیز یک قانون کلی و همگانی وجود دارد. چنانکه قرآن می‌گوید: «کسانی که ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام داده‌اند آنها اصحاب بهشتند و جاودانه در آن خواهند بود» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

نژاد پرستی یهود ..... ص : ۹۳

- از این آیات استفاده می‌شود که روح تبعیض نژادی یهود که امروز نیز در دنیا سرچشمه بدبختیهای فراوان شده، از آن زمان در یهود بوده است، و امتیازات موهومی برای نژاد بنی اسرائیل قائل بوده‌اند، و متأسفانه بعد از گذشتن هزاران سال هنوز هم آن روحیه بر آنها حاکم است، و در واقع منشأ پیدایش کشور غاصب اسرائیل نیز همین روح نژاد پرستی است.

سوره البقره (۲) : آیه ۸۳] ..... ص : ۹۳

(آیه ۸۳) - پیمان شکنان! در آیات گذشته نامی از پیمان بنی اسرائیل به میان آمد. در اینجا، قرآن مجید یهود را شدیداً مورد سرزنش قرار می‌دهد که چرا این پیمانها را شکستند؟ و آنها را در برابر این نقض پیمان به رسوایی در این جهان و کیفر شدید در آن جهان تهدید می‌کند.

در پیمان بنی اسرائیل این مطالب آمده است: ۱- توحید و پرستش خداوند یگانه، چنانکه نخستین جمله آیه می‌گوید: «به یاد آورید زمانی را که از بنی اسرائیل پیمان گرفتیم جز الله (خداوند یگانه) را پرستش نکنید» و در برابر هیچ بتی سر تعظیم فرود نیاورید (وَ إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ).

۲- «و نسبت به پدر و مادر نیکی کنید» (وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا).

۳- «نسبت به خویشاوندان و یتیمان و مستمندان نیز به نیکی رفتار نمایید» (وَ ذِي الْقُرْبَىٰ وَ الْيَتَامَىٰ وَ الْمَسَاكِينِ).

۴- «و با سخنان نیکو با مردم سخن گوید» (وَ قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا).

۵- «نماز را بر پا دارید» و در همه حال به خدا توجه داشته باشید (وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ).

۶- «در ادای زکات و حق محرومان، کوتاهی روا مدارید» (وَ آتُوا الزَّكَاةَ).

«اما شما جز گروه اندکی سرپیچی کردید، و از وفای به پیمان خود، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۹۴
روی گردان شدید» (ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَ أَنْتُمْ مُعْرِضُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۸۴] ..... ص : ۹۴

(آیه ۸۴) - هفت: و به یاد آرید «هنگامی که از شما پیمان گرفتیم خون یکدیگر را نریزید» (وَ إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ).

۸- «یکدیگر را از خانه‌ها و کاشانه‌های خود بیرون نکنید» (وَ لَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ).

۹- چنانچه کسی در ضمن جنگ از شما اسیر شد، همه برای آزادی او کمک کنید، فدیة دهید و او را آزاد سازید- این ماده از پیمان از جمله أَفْتُونُونَ بَعْضِ الْكِتَابِ وَ تَكْفُرُونَ بَعْضٍ که بعدا خواهد آمد استفاده می‌شود.
«شما به همه این مواد اقرار کردید و بر این پیمان گواه بودید» (ثُمَّ أَفْرَزْتُمْ وَ أَنْتُمْ تَشْهَدُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۸۵] ..... ص : ۹۴

(آیه ۸۵) - ولی شما بسیاری از مواد این میثاق الهی را زیر پا گذاشتید «شما همانها بودید که یکدیگر را به قتل می‌رساندید و جمعی از خود را از سرزمینشان آواره می‌کردید» (ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَ تُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ).
«و در انجام این گناه و تجاوز به یکدیگر کمک می‌کنید» (تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ). اینها همه بر ضد پیمانی بود که با خدا بسته بودید.

«ولی در این میان هنگامی که بعضی از آنها به صورت اسیران نزد شما بیایند فدیة می‌دهید و آنها را آزاد می‌سازید» (وَ إِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَى تُفَادُوهُمْ).

در حالی که بیرون ساختن آنها از خانه و کاشانه‌شان از آغاز بر شما حرام بود» (وَ هُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ).
و عجب این که شما در دادن فدا و آزاد ساختن اسیران به حکم تورات و پیمان الهی استناد می‌کنید «آیا به بعضی از دستورات کتاب الهی ایمان می‌آورید و نسبت به بعضی کافر می‌شوید؟! (أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَ تَكْفُرُونَ بَبَعْضٍ).
«جزای کسی از شما که چنین تبعیضی را در مورد احکام الهی روا دارد چیزی جز رسوایی در زندگی این دنیا نخواهد بود» (فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِّنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ بَرَّكَزِيدَةٌ تَفْسِيرُ نَمُونَهُ، ج ۱، ص: ۹۵
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا).

«و در روز رستاخیز به اشد عذاب باز می‌گردند» (وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ).

«و خداوند از اعمال شما غافل نیست» (وَ مَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ).

و همه آن را دقیقاً احصا کرده و بر طبق آن شما را در دادگاه عدل خود محاکمه می‌کند.

سوره البقره (۲) : آیه ۸۶] ..... ص : ۹۵

(آیه ۸۶) - این آیه در حقیقت انگیزه اصلی این اعمال ضد و نقیض را بیان کرده می‌گوید: «آنها کسانی هستند که زندگی دنیا را به قیمت از دست دادن آخرت خریداری کردند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ).

و به همین دلیل «عذاب آنها تخفیف داده نمی‌شود و کسی آنها را یاری نخواهد کرد» (فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۸۷] ..... ص : ۹۵

اشاره

(آیه ۸۷) - دل‌هایی که در غلاف است! باز روی سخن در این آیه و آیه بعد به بنی اسرائیل است، هر چند مفاهیم و معیارهای آن عمومیت دارد و همگان را در بر می‌گیرد.

نخست می‌گوید «ما به موسی کتاب آسمانی (تورات) دادیم» (وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ).

«و بعد از او پیامبرانی پشت سر یکدیگر فرستادیم» (وَ قَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ).

پیامبرانی همچون داود و سلیمان و یوشع و زکریا و یحیی و ....

«و به عیسی بن مریم دلایل روشن دادیم، و او را به وسیله روح القدس تأیید نمودیم» (وَ آتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَ أَيْدِنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ).

«ولی آیا این پیامبران بزرگ با این برنامه‌های سازنده، هر کدام مطلبی بر خلاف هوای نفس شما آورد، در برابر او استکبار نمودید و زیر بار فرمانش نرفتید؟! (أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ).

این حاکمیت هوی و هوس بر شما آن چنان شدید بود که: «گروهی از آنها را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۹۶

تکذیب کردید و گروهی را به قتل رساندید» (فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ).

اگر تکذیب شما مؤثر می‌افتاد و منظورتان عملی می‌شد شاید به همان اکتفا می‌کردید و اگر نه دست به خون پیامبران الهی آغشته می‌ساختید!

روح القدس چیست؟ ..... ص : ۹۶

مفسران در باره روح القدس، تفسیرهای گوناگونی دارند:

۱- برخی گفته‌اند منظور جبرئیل است، بنابراین معنی آیه فوق چنین خواهد بود «خداوند عیسی را به وسیله جبرئیل کمک و تأیید کرد».

اما جبرئیل را روح القدس می‌گویند به خاطر این که جنبه روحانیت در فرشتگان مسأله روشنی است و اطلاق کلمه «روح» بر آنها کاملاً صحیح است، و اضافه کردن آن به «القدس» اشاره به پاکی و قداست فوق العاده این فرشته است.

۲- بعضی دیگر معتقدند «روح القدس» همان نیروی غیبی است که عیسی علیه السلام را تأیید می‌کرد، و با همان نیروی مرموز الهی مردگان را به فرمان خدا زنده می‌نمود.

سورة البقرة (۲) : آیه ۸۸] ..... ص : ۹۶

(آیه ۸۸) - این آیه می گوید: «آنها در برابر دعوت انبیاء- یا دعوت تو- از روی استهزاء گفتند: دل‌های ما در غلاف است» و ما از این سخنان چیزی درک نمی کنیم (وَ قَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ). آری! همین طور است، «خداوند آنها را به خاطر کفرشان لعنت کرده و از رحمت خویش دور ساخته است (به همین دلیل چیزی درک نمی کنند) و کمتر ایمان می آورند» (بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ). آیه فوق بیانگر این واقعیت است که انسان بر اثر پیروی از هوسهای سرکش آن چنان از درگاه خدا رانده می شود و بر قلب او پرده‌ها می افتد که حقیقت کمتر به آن راه می یابد.

دل‌های بی‌خبر و مستور! ..... ص : ۹۶

یهود در مدینه در برابر تبلیغات رسول اکرم صلی الله علیه و اله ایستادگی به خرج می دادند، و از پذیرفتن دعوت او امتناع می ورزیدند، هر زمانی بهانه‌ای برای شانه خالی کردن از زیر بار دعوت پیامبر صلی الله علیه و اله می تراشیدند که در آیه فوق به یکی از سخنان آنها اشاره شده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۹۷

آنها می گفتند دل‌های ما در حجاب و غلاف است و آنچه بر ما می خوانی ما نمی فهمیم! مسلماً آنها این گفته را از روی استهزاء و سخریه می گفتند، اما قرآن می فرماید: مطلب همان است که آنها می گویند، زیرا به واسطه کفر و نفاق دل‌های آنها در حجابهایی از ظلمت و گناه و کفر قرار گرفته و خداوند آنها را از رحمت خود دور داشته است، و به همین دلیل بسیار کم ایمان می آورند.

سوره البقره (۲) : الآيات ۸۹ الی ۹۰] ..... ص : ۹۷

آیه ۸۹ و ۹۰

شأن نزول: ..... ص : ۹۷

از امام صادق علیه السلام ذیل این دو آیه چنین نقل شده که: یهود در کتابهای خویش دیده بودند هجرتگاه پیامبر اسلام بین کوه «عیر» و کوه «احد» (دو کوه در دو طرف مدینه) خواهد بود، یهود از سرزمین خویش بیرون آمدند و در جستجوی سرزمین مهاجرت رسول اکرم صلی الله علیه و اله پرداختند، در این میان به کوهی به نام «حداد» رسیدند، گفتند: «حداد» همان «احد» است در همانجا متفرق شدند و هر گروهی در جایی مسکن گزیدند. بعضی در سرزمین «تیما» و بعضی دیگر در «فدک» و عده‌ای در «خیر».

آنان که در «تیمما» بودند میل دیدار برادران خویش نمودند، در این اثنا عربی عبور می کرد مرکبی را از او کرایه کردند، وی گفت من شما را از میان کوه «عیر» و «احد» خواهم برد، به او گفتند: هنگامی که بین این دو کوه رسیدی ما را آگاه نما. مرد عرب هنگامی که به سرزمین مدینه رسید اعلام کرد که اینجا همان سرزمین است که بین دو کوه عیر واحد قرار گرفته است، سپس اشاره کرد و گفت این عیر است و آن هم احد، یهود از مرکب پیاده شدند و گفتند: ما به مقصود رسیدیم دیگر احتیاج به مرکب تو نیست، و هر جا می خواهی برو.

آنها در سرزمین مدینه ماندند و اموال فراوانی کسب نمودند این خبر به سلطانی به نام «تبع» رسید با آنها جنگید، یهود در قلعه های خویش متحصن شدند، وی آنها را محاصره کرد و سپس به آنها امان داد، آنها به نزد سلطان آمدند. تبع گفت: من این سرزمین را پسندیده ام و در این سرزمین خواهم ماند، در پاسخ وی گفتند:

این چنین نخواهد شد، زیرا این سرزمین هجرتگاه پیامبری است که جز او کسی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۹۸ نمی تواند به عنوان ریاست در این سرزمین بماند.

تبع گفت: بنابراین، من از خاندان خویش کسانی را در اینجا قرار خواهم داد تا آن زمانی که پیامبر موعود بیاید وی را یاری نمایند، لذا او دو قبیله معروف اوس و خزرج را در آن مکان ساکن نمود.

این دو قبیله هنگامی که جمعیت فراوانی پیدا کردند به اموال یهود تجاوز نمودند، یهودیان به آنها می گفتند هنگامی که محمد صلی الله علیه و اله مبعوث گردد شما را از سرزمین ما بیرون خواهد کرد! هنگامی که محمد صلی الله علیه و اله مبعوث شد، اوس و خزرج که به نام انصار معروف شدند به او ایمان آوردند و یهود وی را انکار نمودند. این است معنی آیه «وَ كَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا»

تفسیر: ..... ص: ۹۸

خود مبلغ بوده خود کافر شدند! یهود با عشق و علاقه مخصوصی برای ایمان به رسول خدا صلی الله علیه و اله در سرزمین مدینه سکنی گزیده بودند و با بی صبری در انتظار ظهورش بودند «ولی هنگامی که از طرف خداوند کتابی (قرآن) به آنها رسید که موافق نشانه هایی بود که یهود با خود داشتند با این که پیش از این جریان خود را به ظهور این پیامبر صلی الله علیه و اله نوید می دادند و با ظهور این پیامبر صلی الله علیه و اله امید فتح بر دشمنان داشتند. آری! هنگامی که این کتاب و پیامبری را که از قبل شناخته بودند، نزدشان آمد نسبت به او کافر شدند» (وَ لَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَ كَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ).

«لعنت خداوند بر کافران باد» (فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ).

آری! گاه انسان عاشقانه به دنبال حقیقتی می دود، ولی هنگامی که به آن رسید و آن را مخالف منافع شخصی خود دید بر اثر هوی پرستی به آن پشت پا می زند.

سوره البقره (۲) : آیه ۹۰] ..... ص: ۹۸

(آیه ۹۰) - اما در حقیقت یهود معامله زیان آوری انجام داده اند، لذا قرآن می گوید: «آنها در برابر چه بهای بدی خود را

فروختند؟ (بِسْمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ).

«آنها به آنچه خداوند نازل کرده بود به خاطر حسد کافر شدند، و معترض بودند چرا خداوند آیات خود را بر هر کس از بندگان خود بخواهد به فضل خویش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۹۹
نازل می کند» (أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغِيًّا أَنْ يُنَزَّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ).
و در پایان آیه می گوید: «لذا شعله های خشم خداوند یکی پس از دیگری آنها را فرو گرفت و برای کافران مجازات خوار کننده ای است» (فَبَاؤُا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ).

سوره البقره (۲) : آیه ۹۱] ..... ص : ۹۹

(آیه ۹۱) - تعصبهای نژادی یهود! در تفسیر آیات گذشته خواندیم که یهود به خاطر این که این پیامبر از بنی اسرائیل نیست، و منافع شخصی آنها را به خطر می اندازد از اطاعت و ایمان به او سر باز زدند.
در تعقیب آن در این آیه به جنبه تعصبات نژادی یهود که در تمام دنیا به آن معروفند اشاره کرده، چنین می گوید: «هنگامی که به آنها گفته شود به آنچه خداوند نازل فرموده ایمان بیاورید، می گویند: ما به چیزی ایمان می آوریم که بر خود ما نازل شده باشد (نه بر اقوام دیگر) و به غیر آن کافر می شوند» (وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا تُوْمِنُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا وَ يَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ).

آنها نه به انجیل ایمان آوردند و نه به قرآن، بلکه تنها جنبه های نژادی و منافع خویش را در نظر می گرفتند «در حالی که این قرآن حق است و منطبق بر نشانه های و علامتهایی است که در کتاب خویش خوانده بودند» (وَ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ).
پس از آن پرده از روی دروغ آنان برداشته و می گوید: اگر بهانه عدم ایمان شما این است که محمد صلی الله علیه و اله از شما نیست پس چرا به پیامبران خودتان در گذشته ایمان نیاوردید؟ «بگو: پس چرا آنها را کشتید اگر راست می گوید و ایمان دارید؟! (قُلْ فَلِمَ قَتَلْتُمُو أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۹۲] ..... ص : ۱۰۰

(آیه ۹۲) - اگر به راستی آنها به تورات ایمان داشتند، توراتی که قتل نفس را گناه بزرگی می شمرد نمی بایست پیامبران بزرگ خدا را به قتل برسانند.

قرآن برای روشتر ساختن دروغ و کذب آنها، سند دیگری را بر ضد آنها افشا می کند و می گوید: «موسی آن همه معجزات و دلایل روشن را برای شما آورد، ولی شما بعد از آن گوساله را انتخاب کردید و با این کار ظالم و ستمگر بودید!» (وَ لَقَدْ

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۰۰

جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَ أَنْتُمْ ظَالِمُونَ)

اگر شما راست می گوید و به پیامبر خودتان ایمان دارید پس این گوساله پرستی بعد از آن همه دلایل روشن توحیدی چه بود؟

سوره البقره (۲) : آیه ۹۳] ..... ص : ۱۰۰

(آیه ۹۳) - این آیه سند دیگری بر بطلان این ادعا به میان می کشد و می گوید: «ما از شما پیمان گرفتیم و کوه طور را بالای سرتان قرار دادیم و به شما گفتیم دستوراتی را که می دهیم محکم بگیرید و درست بشنوید. اما آنها گفتند: شنیدیم و مخالفت کردیم» (وَ إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَ رَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَ اسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَ عَصَيْنَا). «آری! دل‌های آنها به خاطر کفرشان با محبت گوساله آبیاری شده بود!» (وَ أُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ). شگفتا! این چگونه ایمانی است که هم با کشتن پیامبران خدا می سازد و هم گوساله پرستی را اجازه می دهد، و هم میثاق‌های محکم الهی را به دست فراموشی می سپرد؟! آری «اگر شما مؤمنید ایمانتان بد دستوراتی به شما می دهد» (قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۹۴] ..... ص : ۱۰۰

(آیه ۹۴) - گروه از خود راضی! از تاریخ زندگی یهود - علاوه بر آیات مختلف قرآن مجید - چنین بر می آید که آنها خود را یک نژاد برتر می دانستند، و معتقد بودند گل سر سبد جامعه انسانی‌تند، بهشت به خاطر آنها آفریده شده! و آتش جهنم با آنها چندان کاری ندارد! آنها فرزندان خدا و دوستان خاص او هستند، و خلاصه آنچه خوبان همه دارند آنها تنها دارند! قرآن مجید در این آیه و دو آیه بعد به این پندارهای موهوم پاسخ دندان شکنی می دهد می گوید: «اگر (آنچنان که شما مدعی هستید) سرای آخرت نزد خدا مخصوص شما است نه سایر مردم پس آرزوی مرگ کنید اگر راست می گوید» (قُلْ إِن كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۰۱

یهود با گفتن این سخنها که بهشت مخصوص ما است می خواستند مسلمانان را نسبت به آیینشان دل سرد کنند. ولی قرآن پرده از روی دروغ و تزویر آنان بر می دارد، زیرا آنها به هیچ وجه حاضر به ترک زندگی دنیا نیستند و این خود دلیل محکمی بر کذب آنها است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۹۵] ..... ص : ۱۰۱

(آیه ۹۵) - در این آیه، قرآن اضافه می کند: «آنها هرگز تمنای مرگ نخواهند کرد، به خاطر اعمال بدی که پیش از خود فرستادند» (وَ لَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ). «و خداوند از ستمگران، آگاه است» (وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ).

آری! آنها می دانستند در پرونده اعمالشان چه نقطه‌های سیاه و تاریک وجود دارد، آنها از اعمال زشت و ننگین خود مطلع بودند، خدا نیز از اعمال این ستمگران آگاه است، بنابراین سرای آخرت برای آنها سرای عذاب و شکنجه و رسوایی است و به همین دلیل خواهان آن نیستند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۹۶] ..... ص : ۱۰۱

(آیه ۹۶) - این آیه از حرص شدید آنها به مادیات چنین سخن می گوید: «تو آنها را حریصترین مردم بر زندگی می بینی» (وَ لَتَجِدَنَّهِنَّ أحرصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ). «حتی حریصتر از مشرکان» (وَ مِنَ الَّذِينَ أُشْرِكُوا).

حریص در اندوختن مال و ثروت، حریص در قبضه کردن دنیا، حریص در انحصارطلبی، آن چنان علاقه به دنیا دارند که: «هر یک از آنها دوست دارد هزار سال عمر کند». (يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ).
 برای جمع ثروت بیشتر یا به خاطر ترس از مجازات! آری! هر یک تمنای عمر هزار ساله دارد «ولی این عمر طولانی او را از عذاب خداوند باز نخواهد داشت» (وَ مَا هُوَ بِمُرْخِزِجِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ).
 و اگر گمان کنند که خداوند از اعمالشان آگاه نیست، اشتباه می کنند «و خداوند نسبت به اعمال آنها بصیر و بینا است» (وَ اللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا يَعْمَلُونَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۹۷] ..... ص : ۱۰۱

اشاره

(آیه ۹۷)

شأن نزول: ..... ص : ۱۰۱

هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و اله به مدینه آمد، روزی ابن صوری (یکی از علمای یهود) با جمعی از یهود فدک نزد پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله آمدند، و سؤالات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۰۲
 گوناگونی از حضرتش کردند، و نشانه‌هایی را که گواه نبوت و رسالت او بود جستجو نمودند، از جمله گفتند: ای محمد! خواب تو چگونه است؟ زیرا به ما اطلاعاتی در باره خواب پیامبر موعود داده شده است. فرمود: تنام عینای و قلبی یقظان! «چشم من به خواب می رود اما قلبم بیدار است» گفتند: راست گفتی ای محمد! و پس از سؤالات متعدد دیگر، ابن صوری گفت: یک سؤال باقی مانده که اگر آن را صحیح جواب دهی به تو ایمان می آوریم و از تو پیروی خواهیم کرد، نام آن فرشته‌ای که بر تو نازل می شود چیست؟ فرمود: جبرئیل است.
 «ابن صوری» گفت: او دشمن ما است، دستوره‌ای مشکل در باره جهاد و جنگ می آورد، اما میکائیل همیشه دستوره‌ای ساده و راحت آورده، اگر فرشته وحی تو میکائیل بود به تو ایمان می آوریم!

تفسیر: ..... ص : ۱۰۲

ملت بهانه جو! بررسی شأن نزول این آیه، انسان را بار دیگر به یاد بهانه‌جوییهای ملت یهود می‌اندازد که از زمان پیامبر بزرگوار، موسی (ع) تاکنون این برنامه را دنبال کرده‌اند در اینجا تنها بهانه این است که چون جبرئیل فرشته وحی تو است و تکالیف سنگین خدا را ابلاغ می کند ما ایمان نمی آوریم.
 از اینان باید پرسید مگر فرشتگان الهی با یکدیگر از نظر انجام وظیفه فرق دارند؟ اصولاً مگر آنها طبق خواسته خودشان عمل می کنند یا از پیش خود چیزی می گویند؟

به هر حال قرآن در پاسخ این بهانه جویبها چنین می گوید: «به آنها بگو: هر کس دشمن جبرئیل باشد (در حقیقت دشمن خداست) چرا که او به فرمان خدا قرآن را بر قلب تو نازل کرده است» (قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰی قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللّٰهِ).

«قرآنی که کتب آسمانی پیشین را تصدیق می کند» و هماهنگ با نشانه های آنها است (مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ).

«قرآنی که مایه هدایت و بشارت برای مؤمنان است» (وَ هُدًى وَ بُشْرٰى لِّلْمُؤْمِنِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۰۳

سورة البقرة (۲) : آیه ۹۸] ..... ص : ۱۰۳

(آیه ۹۸) - این آیه موضوع فوق را با تأکید بیشتر توأم با تهدید بیان می کند و می گوید: «هر کس دشمن خدا و فرشتگان و فرستادگان او و جبرئیل و میکائیل باشد خداوند دشمن اوست، خدا دشمن کافران است» (مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ رُسُلِهِ وَ جِبْرِيلَ وَ مِيكَالَ فَإِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِّلْكَافِرِينَ).

اشاره به این که اینها قابل تفکیک نیستند: الله، فرشتگان او، فرستادگان او، جبرئیل، میکائیل و هر فرشته دیگر، و در حقیقت دشمنی با یکی دشمنی با بقیه است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۹۹] ..... ص : ۱۰۳

اشاره

(آیه ۹۹)

شأن نزول: ..... ص : ۱۰۳

«ابن عباس مفسر معروف، نقل می کند: «ابن صوری» دانشمند یهودی از روی لجاج و عناد به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله گفت: تو چیزی که برای ما مفهوم باشد نیاورده ای! و خداوند نشانه روشنی بر تو نازل نکرده تا ما از تو تبعیت کنیم، آیه نازل شد و به او صریحا پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص : ۱۰۳

پیمان شکنان یهود - نخست قرآن به این حقیقت اشاره می کند که دلایل کافی و نشانه های روشن و آیات بینات در اختیار پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله قرار دارد و آنها که انکار می کنند در حقیقت، پی به حقانیت دعوت او برده و به خاطر اغراض خاصی به مخالفت برخاسته اند، می گوید: «ما بر تو آیات بینات نازل کردیم و جز فاسقان کسی به آنها کفر نمی ورزد» (وَ لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَ مَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۰۰] ..... ص : ۱۰۳

(آیه ۱۰۰) - سپس به یکی از اوصاف بسیار بد جمعی از یهود، یعنی پیمان شکنی که گویا با تاریخ آنها همراه است اشاره کرده، می گوید: «آیا هر بار آنان پیمانی با خدا و پیامبر بستن... جمعی از آنها آن را دور نیفکندند و با آن مخالفت نکردند؟! (أَوْ كَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ).

آری! «اکثرشان ایمان نمی آورند» (بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ).

خداوند از آنها در کوه طور پیمان گرفت که به فرمانهای تورات عمل کنند ولی سرانجام این پیمان را شکستند و فرمان او را زیر پا گذاردند.

و نیز از آنها پیمان گرفته شده بود که به پیامبر موعود (پیامبر اسلام که بشارت آمدنش در تورات داده شده بود) ایمان بیاورند به این پیمان نیز عمل نکردند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۰۴

سوره البقره (۲) : آیه ۱۰۱] ..... ص : ۱۰۴

(آیه ۱۰۱) - در این آیه، تأکید صریحتر و گویاتری روی همین موضوع دارد می گوید: «هنگامی که فرستاده‌ای از سوی خدا به سراغ آنها آمد و با نشانه‌هایی که نزد آنها بود مطابقت داشت، جمعی از آنان که دارای کتاب بودند کتاب الهی را پشت سر افکندند، آن چنانکه گویی اصلاً از آن خبر ندارند» (وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۰۲] ..... ص : ۱۰۴

(آیه ۱۰۲) - سلیمان و ساحران بابل! از احادیث چنین بر می آید که در زمان سلیمان پیامبر گروهی در کشور او به عمل سحر و جادوگری پرداختند، سلیمان دستور داد تمام نوشته‌ها و اوراق آنها را جمع آوری کرده در محل مخصوصی نگهداری کنند. پس از وفات سلیمان گروهی آنها را بیرون آورده و شروع به اشاعه و تعلیم سحر کردند، بعضی از این موقعیت استفاده کرده و گفتند: سلیمان اصلاً پیامبر نبود، گروهی از بنی اسرائیل هم از آنها تبعیت کردند و سخت به جادوگری دل بستند، تا آنجا که دست از تورات نیز برداشتند.

هنگامی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله ظهور کرد و ضمن آیات قرآن اعلام نمود سلیمان از پیامبران خدا بوده است، بعضی از احبار و علمای یهود گفتند: از محمد تعجب نمی کنید که می گوید سلیمان پیامبر است؟

این گفتار یهود علاوه بر این که تهمت و افترای بزرگی نسبت به این پیامبر الهی محسوب می شد لازمه اش تکفیر سلیمان (ع) بود.

به هر حال این آیه فصل دیگری از زشتکاریهای یهود را معرفی می کند که پیامبر بزرگ خدا سلیمان را به سحر و جادوگری متهم ساختند، می گوید: «آنها از آنچه شیاطین در عصر سلیمان بر مردم می خواندند پیروی کردند» (وَ اتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِكَ سُلَيْمَانَ). سپس قرآن به دنبال این سخن اضافه می کند:

«سلیمان هرگز کافر نشد» (وَ مَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ).

او هرگز به سحر توسل نجست، و از جادوگری برای پیشبرد اهداف خود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۰۵ استفاده نکرد، «ولی شیاطین کافر شدند، و به مردم تعلیم سحر دادند» (وَ لَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ) «۱». «آنها (یهود) همچنین از آنچه بر دو فرشته بابل، هاروت و ماروت نازل گردید پیروی کردند» (وَ مَا أَنْزَلَ عَلَيَّ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا أَنْ يُقَالُوا لِمَنْ أَمْرٌ فَلَا تُقَالُ إِلَّا لِلَّذِينَ أُخْتِئُوا بِالسِّحْرِ) «۱». «آنها (یهود) همچنین از آنچه بر دو فرشته بابل، هاروت و ماروت نازل گردید پیروی کردند» (وَ مَا أَنْزَلَ عَلَيَّ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا أَنْ يُقَالُوا لِمَنْ أَمْرٌ فَلَا تُقَالُ إِلَّا لِلَّذِينَ أُخْتِئُوا بِالسِّحْرِ) «۱».

«در حالی که دو فرشته الهی (تنها هدفشان این بود که مردم را به طریق ابطال سحر ساحران آشنا سازند) و لذا «به هیچ کس چیزی یاد نمی‌دادند، مگر این که قبلا به او می‌گفتند: ما وسیله آزمایش تو هستیم، کافر نشو!» و از این تعلیمات سوء استفاده مکن (وَ مَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ).

خلاصه، این دو فرشته زمانی به میان مردم آمدند که بازار سحر داغ بود و مردم گرفتار چنگال ساحران، آنها مردم را به طرز ابطال سحر ساحران آشنا ساختند ولی از آنجا که خشتی کردن یک مطلب (همانند خشتی کردن یک بمب) فرع بر این است که انسان نخست از خود آن مطلب آگاه باشد و بعد طرز خشتی کردن آن را یاد بگیرد، ناچار بودند فوت و فن سحر را قبلا شرح دهند.

ولی سوء استفاده کنندگان یهود همین را وسیله قرار دادند برای اشاعه هر چه بیشتر سحر و تا آنجا پیش رفتند که پیامبر بزرگ الهی، سلیمان را نیز متهم ساختند که اگر عوامل طبیعی به فرمان او است یا جن و انس از او فرمان می‌برند همه مولود سحر است. آری! این است راه و رسم بدکاران که همیشه برای توجیه مکتب خود، بزرگان را متهم به پیروی از آن می‌کنند. به هر حال آنها از این آزمایش الهی پیروز بیرون نیامدند «از آن دو فرشته مطالبی را می‌آموختند که بتوانند به وسیله آن میان مرد و همسرش جدایی بیفکنند» (فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ زَوْجِهِ). ولی قدرت خداوند مافوق همه این قدرتها است، «آنها هرگز نمی‌توانند بدون فرمان خدا به احدی ضرر برسانند» (وَ مَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ).

(۱) «سحر» نوعی اعمال خارق العاده است که آثاری از خود در وجود انسانها به جا می‌گذارد و گاهی یک نوع چشم بندی و تردستی است، و گاه تنها جنبه روانی و خیالی دارد. [.....]

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۰۶

«آنها قسمتهایی را یاد می‌گرفتند که برای ایشان ضرر داشت و نفع نداشت» (وَ يَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَ لَا يَنْفَعُهُمْ). آری! آنها این برنامه سازنده الهی را تحریف کردند به جای این که از آن به عنوان وسیله اصلاح و مبارزه با سحر استفاده کنند، آن را وسیله فساد قرار دادند «با این که می‌دانستند هر کسی خریدار این گونه متاع باشد بهره‌ای در آخرت نخواهد داشت» (وَ لَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ). «چه زشت و ناپسند بود آنچه خود را به آن فروختند اگر علم و دانشی می‌داشتند» (وَ لَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ).

(آیه ۱۰۳) - آنها آگاهانه به سعادت و خوشبختی خود پشت پا زدند و در گرداب کفر و گناه غوطه‌ور شدند «در حالی که اگر ایمان می‌آوردند و تقوا پیشه می‌کردند پاداشی که نزد خدا بود برای آنان از همه این امور بهتر بود، اگر توجه داشتند» (وَ لَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ).

هیچ کس بدون اذن خدا قادر بر کاری نیست - ..... ص : ۱۰۶

در آیات فوق خواندیم که ساحران نمی‌توانستند بدون اذن پروردگار به کسی زیان برسانند این به آن معنی نیست که جبر و اجباری در کار باشد، بلکه اشاره به یکی از اصول اساسی توحید است که همه قدرتها در این جهان از قدرت پروردگار سر چشمه می‌گیرد، حتی سوزندگی آتش و بزندگی شمشیر بی‌اذن و فرمان او نمی‌باشد، چنان نیست که ساحر بتواند بر خلاف اراده خدا در عالم آفرینش دخالت کند و چنین نیست که خدا را در قلمرو حکومتش محدود نماید بلکه اینها خواص و آثاری است که او در موجودات مختلف قرار داده، بعضی از آن حسن استفاده می‌کنند و بعضی سوء استفاده، و این آزادی و اختیار که خدا به انسانها داده نیز وسیله‌ای است برای آزمودن و تکامل آنها.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۰۴ [..... ص : ۱۰۶

شأن نزول: ..... ص : ۱۰۶

«ابن عباس» نقل می‌کند: مسلمانان صدر اسلام هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و اله مشغول سخن گفتن بود و بیان آیات و احکام الهی می‌کرد گاهی از او می‌خواستند کمی با تأئیی سخن بگویند تا بتوانند مطالب را خوب درک برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۰۷

کنند، و سؤالات و خواسته‌های خود را نیز مطرح نمایند، برای این درخواست جمله «راعنا» که از ماده «الرعی» به معنی مهلت دادن است به کار می‌بردند.

ولی یهود همین کلمه «راعنا» را از ماده «الرعونه» که به معنی کودنی و حماقت است استعمال می‌کردند (در صورت اول مفهومش این است «به ما مهلت بده» ولی در صورت دوم این است که «ما را تحمیق کن»!).

در اینجا برای یهود دستاویزی پیدا شده بود که با استفاده از همان جمله‌ای که مسلمانان می‌گفتند، پیامبر یا مسلمانان را استهزاء کنند، آیه نازل شد و برای جلوگیری از این سوء استفاده به مؤمنان دستور داد به جای جمله «راعنا»، جمله «انظُرنا» را به کار

برند که همان مفهوم را می‌رساند، و دستاویزی برای دشمن لجوج نیست.

تفسیر: ..... ص: ۱۰۷

دستاویز به دشمن ندهید؟ با توجه به آنچه در شأن نزول گفته شد، نخست آیه می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید (هنگامی که از پیامبر تقاضای مهلت برای درک آیات قرآن می‌کنید) نگویید راعنا بلکه بگویید انظرنا چرا که همان مفهوم را دارد و دستاویزی برای دشمن نیست (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَ قُولُوا انظُرْنَا). «و آنچه به شما دستور داده می‌شود بشنوید، و برای کافران و استهزاء کنندگان عذاب دردناکی است» (وَ اسْمَعُوا وَ لِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ). از این آیه به خوبی استفاده می‌شود که مسلمانان باید در برنامه‌های خود مراقب باشند که هرگز بهانه به دست دشمن ندهند، حتی از یک جمله کوتاه که ممکن است سوژه‌ای برای سوء استفاده دشمنان گردد احتراز جویند. از اینجا تکلیف مسلمانان در مسائل بزرگتر و بزرگتر روشن می‌شود، هم اکنون گاهی اعمالی از ما سر می‌زند که از سوی دشمنان داخلی، یا محافل بین‌المللی سبب تفسیرهای سوء و بهره‌گیری بلندگوهای تبلیغاتی آنان می‌شود، وظیفه ما این است که از این کارها جدا بپرهیزیم و بی‌جهت بهانه به دست این مفسدان داخلی و خارجی ندهیم.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۰۵] ..... ص: ۱۰۷

(آیه ۱۰۵) - این آیه، پرده از روی کینه توزی و عداوت گروه مشرکان و گروه اهل کتاب نیست به مؤمنان برداشته، می‌گوید: «کافران اهل کتاب و همچنین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۰۸ مشرکان دوست ندارند خیر و برکتی از سوی خدا بر شما نازل گردد» (ما يُوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ). ولی این تنها آرزویی بیش نیست زیرا: «خداوند رحمت و خیر و برکت خویش را به هر کس بخواهد اختصاص می‌دهد» (وَ اللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ). «و خداوند دارای بخشش و فضل عظیم است» (وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ). آری! دشمنان از شدت کینه توزی و حسادت حاضر نبودند این افتخار و موهبت را بر مسلمانان ببینند که پیامبری بزرگ، صاحب یک کتاب آسمانی با عظمت از سوی خداوند بر آنها مبعوث گردد، ولی مگر می‌توان جلو فضل و رحمت خدا را گرفت؟

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۰۶] ..... ص: ۱۰۸

(آیه ۱۰۶) - هدف از نسخ «۱» باز در این آیه سخن از تبلیغات سوء یهود بر ضد مسلمانان است. آنها گاه به مسلمانان می‌گفتند: دین، دین یهود است و قبله، قبله یهود، و لذا پیامبر شما به سوی قبله ما (بیت المقدس) نماز می‌خواند، اما هنگامی که حکم قبله تغییر یافت و طبق آیه ۱۴۴ همین سوره مسلمانان موظف شدند به سوی کعبه نماز بگذارند این دستاویز از یهود گرفته شد، آنها نغمه تازه‌ای ساز کردند و گفتند:

اگر قبله اولی صحیح بود پس دستور دوم چیست؟ و اگر دستور دوم صحیح است اعمال گذشته شما باطل است؟ قرآن به ایرادهای آنها پاسخ می گوید و قلوب مؤمنان را روشن می سازد. می گوید: «هیچ حکمی را نسخ نمی کنیم، و یا نسخ آن را به تأخیر نمی اندازیم مگر بهتر از آن یا همانندش را جانشین آن می سازیم» (ما نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا). و این برای خداوند آسان است «آیا نمی دانی که خدا بر همه چیز قادر است» (أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

(۱) «نسخ» از نظر لغت به معنی از بین بردن و زائل نمودن است، و در منطق شرع، تغییر دادن حکمی و جانشین ساختن حکم دیگر به جای آن است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۰۹

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۰۷] ..... ص : ۱۰۹

(آیه ۱۰۷) - «آیا نمی دانی حکومت آسمانها و زمین از آن خدا است» (أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ). او حق دارد هر گونه تغییر و تبدیلی در احکامش طبق مصالح بدهد، و او نسبت به مصالح بندگانش از همه آگاهتر و بصیرتر است.

«و آیا نمی دانی که جز خدا سرپرست و یآوری برای شما نیست»؟ (وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۰۸] ..... ص : ۱۰۹

اشاره

آیه ۱۰۸

شأن نزول: ..... ص : ۱۰۹

از ابن عباس نقل شده که: «وهب بن زید» و «رافع بن حرمه» نزد رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ آمدند و گفتند: از سوی خدا نامه‌ای به عنوان ما بیاور تا آن را قرائت کنیم و سپس ایمان بیاوریم! و یا نهرهایی برای ما جاری فرما تا از تو پیروی کنیم! آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص : ۱۰۹

بهانه‌های بی اساس - شاید پس از ماجرای تغییر قبله بود که جمعی از مسلمانان و مشرکان بر اثر وسوسه یهود، تقاضاهای بی مورد و نابجایی از پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ کردند.

خداوند بزرگ آنها را از چنین پرسشهایی نهی کرده می‌فرماید: «آیا شما می‌خواهید از پیامبران همان تقاضاهای نامعقول را بکنید که پیش از این از موسی کردند» و با این بهانه جویبها شانه از زیر بار ایمان خالی کنید (أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ).

و از آنجا که این کار، یک نوع مبادله «ایمان» با «کفر» است، در پایان آیه اضافه می‌کند: «کسی که کفر را به جای ایمان بپذیرد، از راه مستقیم گمراه شده است» (وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ).

در واقع قرآن می‌خواهد به مردم هشدار دهد که اگر شما دنبال چنین تقاضاهای نامعقول بروید، بر سرتان همان خواهد آمد که بر سر قوم موسی آمد.

اشتباه نشود اسلام هرگز از پرسشهای علمی و سؤالات منطقی و همچنین تقاضای معجزه برای پی بردن به حقایق دعوت پیامبر صلی الله علیه و اله جلوگیری نمی‌کند چرا که راه درک و فهم و ایمان همینها است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۱۰

سوره البقرة (۲) : آیه ۱۰۹] ..... ص : ۱۱۰

(آیه ۱۰۹) - حسودان لجوج! بسیاری از اهل کتاب مخصوصاً یهود بودند که تنها به این قناعت نمی‌کردند که خود آیین اسلام را نپذیرند بلکه اصرار داشتند که مؤمنان نیز از ایمانشان باز گردند، قرآن به انگیزه آنان در این امر اشاره کرده می‌گوید:

«بسیاری از اهل کتاب به خاطر حسد دوست داشتند شما را بعد از اسلام و ایمان به کفر باز گردانند با این که حق برای آنها کاملاً آشکار شده است» (وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّوكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ).

در اینجا قرآن به مسلمانان دستور می‌دهد که در برابر این تلاشهای انحرافی و ویرانگر «شما آنها را عفو کنید و گذشت نمایید تا خدا فرمان خودش را بفرستد چرا که خداوند بر هر چیزی توانا است» (فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

سوره البقرة (۲) : آیه ۱۱۰] ..... ص : ۱۱۰

(آیه ۱۱۰) - این آیه دو دستور سازنده مهم به مؤمنان می‌دهد یکی در مورد نماز که رابطه محکمی میان انسان و خدا ایجاد می‌کند و دیگری در مورد زکات که رمز همبستگی‌های اجتماعی است و این هر دو برای پیروزی بر دشمن لازم است، می‌گوید: «نماز را بر پا دارید و زکات را ادا کنید» و با این دو وسیله روح و جسم خود را نیرومند سازید (وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ).

سپس اضافه می‌کند: تصوّر نکنید کارهای نیک را که انجام می‌دهید و اموالی را که در راه خدا انفاق می‌کنید از بین می‌رود، نه «آنچه از نیکبها از پیش می‌فرستید آنها را نزد خدا (در سرای دیگر) خواهید یافت» (وَ مَا تَقَدَّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ).

«خداوند به تمام اعمال شما بصیر است» (إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ). او بطور دقیق می‌داند کدام عمل را به خاطر او انجام داده‌اید و کدام یک را برای غیر او.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۱۱] ..... ص : ۱۱۰

(آیه ۱۱۱) - انحصار طلبان بهشت! قرآن در این آیه اشاره به یکی دیگر از ادعاهای پوچ و نابجای گروهی از یهودیان و مسیحیان کرده و سپس پاسخ دندان شکن به آنها می گوید: «آنها گفتند: هیچ کس جز یهود و نصاری داخل بهشت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۱۱

نخواهد شد» (وَ قَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى).

در پاسخ ابتدا می فرماید: «این تنها آرزویی است که دارند» و هرگز به این آرزو نخواهند رسید (تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ).

بعد روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و اله کرده می گوید: «به آنها بگو هر ادعایی دلیلی می خواهد چنانچه در این ادعا صادق هستید دلیل خود را بیاورید» (قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۱۲] ..... ص : ۱۱۱

(آیه ۱۱۲) - پس از اثبات این واقعیت که آنها هیچ دلیلی بر این مدعی ندارند و ادعای انحصاری بودن بهشت، تنها خواب و خیالی است که در سر می پروراند، معیار اصلی و اساسی ورود در بهشت را به صورت یک قانون کلی بیان کرده، می گوید: آری! کسی که در برابر خداوند تسلیم گردد و نیکوکار باشد پاداش او نزد پروردگارش ثابت است» (بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَ هُوَ مُخْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ).

چنین کسانی نیکوکاری وصف آنها شده و در عمق جانشان نفوذ کرده است، و بنابراین «چنین کسانی نه ترسی خواهند داشت و نه غمگین می شوند» (وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ).

نفی خوف و غم از پیروان خط توحید، دلیلش روشن است، چرا که آنها تنها از خدا می ترسند، و از هیچ چیز دیگر وحشت ندارند، ولی مشرکان خرافی از همه چیز ترس دارند، از گفته های این و آن، از فال بد زدن، از سنتهای خرافی و از بسیاری چیزهای دیگر.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۱۳] ..... ص : ۱۱۱

اشاره

آیه ۱۱۳

شأن نزول: ..... ص : ۱۱۱

جمعی از مفسران از ابن عباس چنین نقل کرده اند:

هنگامی که گروهی از مسیحیان «نجران» خدمت رسول خدا صلی الله علیه و اله آمدند، عده ای از علمای یهود نیز در آنجا حضور یافتند، بین آنها و مسیحیان در محضر پیامبر صلی الله علیه و اله نزاع و مشاجره در گرفت، «رافع بن حرمه» (یکی از

یهودیان) رو به جمعیت مسیحیان کرد و گفت: آیین شما پایه و اساسی ندارد و نبوت عیسی و کتاب او انجیل را انکار کرد، مردی از مسیحیان نجران نیز عین این جمله را در پاسخ آن یهودی تکرار نمود و گفت: آیین یهود پایه و اساسی ندارد، در این هنگام آیه نازل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۱۲ شد و هر دو دسته را به خاطر گفتار نادرستشان ملامت نمود.

تفسیر: ..... ص: ۱۱۲

تضادهای ناشی از انحصار طلبی - در آیات گذشته گوشه‌ای از ادعاهای بی‌دلیل جمعی از یهود و نصاری را دیدیم آیه مورد بحث نشان می‌دهد که وقتی پای ادعای بی‌دلیل به میان آید نتیجه‌اش انحصار طلبی و سپس تضاد است. می‌گوید: «یهودیان گفتند: مسیحیان هیچ موقعیتی نزد خدا ندارند، و مسیحیان نیز گفتند: یهودیان هیچ موقعیتی ندارند و بر باطلند!» (وَ قَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَ قَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ). سپس اضافه می‌کند: «آنها این سخنان را می‌گویند در حالی که کتاب آسمانی را می‌خوانند!» (وَ هُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ). یعنی با در دست داشتن کتابهای الهی که می‌تواند راهگشای آنها در این مسائل باشد این گونه سخنان که سر چشمه‌ای جز تعصب و عناد و لجاجت ندارد بسیار عجیب است. سپس قرآن اضافه می‌کند: «مشرکان نادان نیز همان چیزی را می‌گفتند که اینها می‌گویند» با این که اینها اهل کتابند و آنها بت پرست (كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ). در پایان آیه آمده است «خداوند داوری این اختلاف را در قیامت به عهده خواهد گرفت» (فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ). آنجاست که حقایق روشنتر می‌شود و اسناد و مدارک هر چیز آشکار است، کسی نمی‌تواند حق را منکر شود.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۱۴] ..... ص: ۱۱۲

اشاره

آیه ۱۱۴

شأن نزول: ..... ص: ۱۱۲

شأن نزولهایی برای این آیه نقل شده، از جمله: در روایتی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم که این آیه در مورد قریش نازل گردید، در آن هنگام که پیامبر صلی الله علیه و اله را از ورود به شهر مکه و مسجد الحرام جلوگیری می‌کردند.

تفسیر: ..... ص: ۱۱۲

ستمکارترین مردم- بررسی شأن نزولهای آیه نشان می‌دهد که روی سخن در آیه با سه گروه، یهود و نصاری و مشرکان است. قرآن در برابر این سه گروه و تمام کسانی که در راهی مشابه آنها گام بر می‌دارند می‌گوید: «چه کسی ستمکارتر است از آنها که از بردن نام خدا در مساجد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۱۳

الهی جلوگیری می‌کنند و سعی در ویرانی آنها دارند!» (وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسِعَى فِي خَرَابِهَا).

سپس در ذیل این آیه می‌گوید: «شایسته نیست آنها جز با ترس و وحشت وارد این اماکن شوند» (أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ).

یعنی مسلمانان و موحدان جهان باید آنچه‌ان محکم بایستند که دست این ستمگران از این اماکن مقدس کوتاه گردد. و در پایان آیه مجازات دنیا و آخرت این ستمکاران را با تعبیر تکان دهنده‌ای بیان کرده، می‌گوید: «برای آنها در دنیا رسوایی است و در آخرت عذاب عظیم» (لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ).

در حقیقت هر عملی که نتیجه آن تخریب مساجد و از رونق افتادن آن باشد نیز مشمول همین حکم است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۱۵] ..... ص : ۱۱۳

اشاره

آیه ۱۱۵

شأن نزول: ..... ص : ۱۱۳

ابن عباس می‌گوید: این آیه مربوط به تغییر قبله است، هنگامی که قبله مسلمانان از بیت المقدس به کعبه تغییر یافت یهود در مقام انکار برآمدند و به مسلمانان ایراد کردند که مگر می‌شود قبله را تغییر داد؟ آیه نازل شد و به آنها پاسخ داد که شرق و غرب جهان از آن خدا است.

تفسیر: ..... ص : ۱۱۳

به هر سو رو کنید خدا آنجاست! در آیه قبل سخن از ستمگرانی بود که مانع از مساجد الهی می‌شدند، و در تخریب آن می‌کوشیدند این آیه دنباله همین سخن است، می‌گوید: «مشرق و مغرب از آن خداست، و به هر طرف رو کنید خدا آنجاست» (وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ).

منظور از مشرق و مغرب در آیه فوق اشاره به دو سمت خاص نیست بلکه این تعبیر کنایه از تمام جهات است. چنین نیست که اگر شما را از رفتن به مساجد و پایگاههای توحید مانع شوند، راه بندگی خدا بسته شود، مگر جایی هست که از خدا خالی باشد، اصولاً خدا مکان ندارد. و لذا در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند نامحدود و بی‌نیاز و دانا است» (إِنَّ اللَّهَ

واسِعٌ عَلِيمٌ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۱۴

سوره البقره (۲) : آیه ۱۱۶] ..... ص: ۱۱۴

(آیه ۱۱۶) - خرافات یهود و نصاری و مشرکان! این عقیده خرافی که خداوند دارای فرزندی است هم مورد قبول مسیحیان است، هم گروهی از یهود، و هم مشرکان آیه شریفه برای کوبیدن این خرافه چنین می گوید: «آنها گفتند: خداوند فرزندی برای خود انتخاب کرده است، پاک و منزّه است او از این نسبت‌های ناروا» (وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ). خدا چه نیازی دارد که فرزندی برای خود برگزیند؟ آیا نیازمند است؟ احتیاج به کمک دارد؟ احتیاج به بقاء نسل دارد؟ «برای او است آنچه در آسمانها و زمین است» (يَلْبَسُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ). «و همگان در برابر او خاضعند» (كُلُّ لَه قَانِتُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۱۷] ..... ص: ۱۱۴

اشاره

(آیه ۱۱۷) - او نه تنها مالک همه موجودات عالم هستی است، بلکه «ایجاد کننده همه آسمانها و زمین اوست» (بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ). حتی بدون نقشه قبلی و بدون احتیاج به وجود ماده، همه آنها را ابداع فرموده است. او چه نیازی به فرزند دارد در حالی که: «هر گاه فرمان وجود چیزی را صادر کند به او می گوید: موجود باش، و آن فوراً موجود می شود!» (وَ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ). این جمله از حاکمیت خداوند در امر خلقت سخن می گوید.

دلایل نفی فرزند - ..... ص: ۱۱۴

این سخن که خداوند فرزندی دارد بدون شک زاییده افکار ناتوان انسانهایی است که خدا را در همه چیز با وجود محدود خودشان مقایسه می کردند. انسان به دلایل مختلفی نیاز به وجود فرزند دارد: از یکسو عمرش محدود است و برای ادامه نسل تولد فرزند لازم است. از سوی دیگر قدرت او محدود است، و مخصوصاً به هنگام پیری و ناتوانی نیاز به معاونی دارد که به او در کارهایش کمک کند.

از سوی سوم جنبه‌های عاطفی، و روحیه انس طلبی، ایجاب می کند که انسان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۱۵ مونس در محیط زندگی خود داشته باشد که آن هم به وسیله فرزندان تأمین می گردد.

بدیهی است هیچ یک از این امور در مورد خداوندی که آفریننده عالم هستی و قادر بر همه چیز و ازلی و ابدی است مفهوم ندارد.

به علاوه داشتن فرزند لازمه‌اش جسم بودن است که خدا از آن نیز منزّه می‌باشد.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۱۸] ..... ص : ۱۱۵

(آیه ۱۱۸) - بهانه دیگر: چرا خدا با ما سخن نمی‌گوید؟! به تناسب بهانه جویهای یهود، در این آیه سخن از گروه دیگری از بهانه جویان است که ظاهراً همان مشرکان عرب بودند، می‌گویند: «افراد بی‌اطلاع گفتند: چرا خدا با ما سخن نمی‌گوید؟ و چرا آیه و نشانه‌ای بر خود ما نازل نمی‌شود؟» (وَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْ لَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ).

قرآن در پاسخ این ادعاهای لجوجانه و خودخواهانه می‌گوید: «پیشینیان آنها نیز همین گونه سخنان داشتند، دلها و افکارشان مشابه است، ولی ما آیات و نشانه‌ها را (به مقدار کافی) برای آنها که حقیقت جو و اهل یقین هستند روشن ساختیم» (كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ).

اگر به راستی منظور آنها درک حقیقت و واقعیت است، همین آیات را که بر پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله نازل کردیم نشانه روشنی بر صدق گفتار او است، چه لزومی دارد که بر هر یک یک از افراد مستقیما و مستقلا آیتی نازل شود؟ و چه معنی دارد که من اصرار کنم باید خدا مستقیما با خود من سخن بگوید؟!

سوره البقره (۲) : آیه ۱۱۹] ..... ص : ۱۱۵

(آیه ۱۱۹) - در این آیه روی سخن را به پیامبر کرده و وظیفه او را در برابر درخواست معجزات اقتراحی و بهانه جویهای دیگر مشخص می‌کند می‌گوید:

«ما تو را به حق برای بشارت و انذار (مردم جهان) فرستادیم» (إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَ نَذِيرًا).

تو وظیفه داری دستورات ما را برای همه مردم بیان کنی، معجزات را به آنها نشان دهی و حقایق را با منطق تبیین نمایی، و این دعوت باید توأم با تشویق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۱۶
نیکوکاران، و بیم دادن بدکاران، باشد این وظیفه تو است.

«اما اگر گروهی از آنها بعد از انجام این رسالت ایمان نیاوردند تو مسؤول گمراهی دوزخیان نیستی» (وَ لَا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۲۰] ..... ص : ۱۱۶

اشاره

از ابن عباس نقل شده که: یهود مدینه و نصاری نجران انتظار داشتند که پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ هَمواره در قبله با آنها موافقت کند، هنگامی که خداوند قبله مسلمانان را از بیت المقدس به سوی کعبه گردانید آنها از پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مأیوس شدند (و شاید در این میان بعضی از طوایف مسلمانان ایراد می کردند که نباید کاری کرد که باعث رنجش یهود و نصاری گردد).

آیه نازل شد و به پیامبر اعلام کرد که این گروه از یهود و نصاری نه با هماهنگی در قبله و نه با چیز دیگر از تو راضی نخواهند شد، جز این که آیین آنها را در بست پذیری.

تفسیر: ..... ص: ۱۱۶

جلب رضایت این گروه ممکن نیست- از آنجا که در آیه قبل سلب مسؤولیت از پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ در برابر گمراهان لجوج می کند، قرآن در ادامه همین بحث به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ می گوید: اصرار بر جلب رضایت یهود و نصاری نداشته باش، چه این که «آنها هرگز از تو راضی نخواهند شد مگر این که بطور کامل تسلیم خواسته های آنها و پیرو آیینشان شوی» (وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ). تو وظیفه داری «به آنها بگویی که هدایت، تنها هدایت الهی است» (قُلْ إِنْ هَدَى اللَّهُ هُوَ الْهُدَى).

هدایتی که آمیخته با خرافات و افکار منحط افراد نادان نشده است.

سپس اضافه می کند: «اگر تسلیم تعصبها و هوسها و افکار کوتاه آنها شوی بعد از آن که در پرتو وحی الهی حقایق برای تو روشن شده، هیچ سرپرست و یآوری از ناحیه خدا برای تو نخواهد بود» (وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۲۱] ..... ص: ۱۱۶

اشاره

آیه ۱۲۱

شأن نزول: ..... ص: ۱۱۶

بعضی از مفسران معتقدند که این آیه در باره افرادی که با «جعفر بن ابی طالب» از حبشه آمدند و از کسانی بودند که در آنجا به او پیوستند نازل شد، آنها چهل نفر بودند، سی و دو نفر اهل حبشه، و هشت نفر از راهبان شام برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱،

ص: ۱۱۷

که «بحیرا» راهب معروف نیز جزء آنان بود.

بعضی دیگر معتقدند که آیه در باره افرادی از یهود همانند «عبد الله بن سلام» و «سعید بن عمرو» و «تمام بن یهودا» و امثال آنها نازل شده که اسلام را پذیرفتند و به راستی مؤمن شدند.

تفسیر: ..... ص: ۱۱۷

اشاره

از آنجا که جمعی از حق طلبان یهود و نصاری، دعوت پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ را لیبیک گفتند و این آیین را پذیرا شدند، قرآن پس از مذمت گروه سابق از اینها به نیکی یاد می کند و می گوید: «کسانی که کتاب آسمانی را به آنها دادیم و از روی دقت آن را تلاوت کرده و حق تلاوتش را (که تفکر و اندیشه و سپس عمل است) ادا کردند به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ می آورند» (الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ). «و آنها که نسبت به آن کافر شدند به خودشان ظلم کردند، همان زیانکارانند» (وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ).

۱- جلب رضایت دشمن، حسابی دارد- ..... ص: ۱۱۷

درست است که انسان باید با نیروی جاذبه اخلاق دشمنان را به سوی حق دعوت کند، ولی این در مقابل افراد انعطاف پذیر است، اما کسانی که هرگز تسلیم حرف حق نیستند، نباید در فکر جلب رضایت آنها بود، اینجا است که اگر ایمان نیاوردند باید گفت: به جهنم! و بیهوده نباید وقت صرف آنها کرد.

۲- حق تلاوت چیست؟ ..... ص: ۱۱۷

این تعبیر پر معنایی است. در حدیثی از امام صادق علیه السلام در تفسیر این آیه می خوانیم که فرمود: «منظور این است که آیات آن را با دقت بخوانند و حقایق آن را درک کنند و به احکام آن عمل نمایند، به وعده های آن امیدوار، و از وعده های آن ترسان باشند، از داستانهای آن عبرت گیرند، به اوامرش گردن نهند و نواهی آن را بپذیرند، به خدا سوگند منظور حفظ کردن آیات و خواندن حروف و تلاوت سوره ها و یاد گرفتن اعشار و اخماس (۱) آن نیست- آنها حروف قرآن

---

(۱) منظور از «اعشار» و «اخماس» تقسیماتی که در قرآن می شود مانند: تقسیم به سی جزء و یا هر جزء به چهار حزب و امثال آن است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۱۸

را حفظ کردند اما حدود آن را ضایع ساختند، منظور تنها این است که در آیات قرآن بیندیشند و به احکامش عمل کنند، چنانکه خداوند می فرماید: این کتابی است پر برکت که ما بر تو نازل کردیم تا در آیاتش تدبیر کنند»

سوره البقره (۲) : آیه [۱۲۲] ..... ص: ۱۱۸

(آیه ۱۲۲) - بار دیگر خداوند روی سخن را به بنی اسرائیل کرده می‌فرماید:

«ای بنی اسرائیل به خاطر بیاورید نعمتهایی را که به شما ارزانی داشتم و نیز به خاطر بیاورید که من شما را بر جهانیان (بر تمام مردمی که در آن زمان زندگی می‌کردند) برتری بخشیدم» (یا بنی اسرائیل اذکروا نعمتی الّتی اُنعمتُ علیکم و اَنی فُضلتکم علی العالمین).

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۲۳] ..... ص : ۱۱۸

(آیه ۱۲۳) - ولی از آنجا که هیچ نعمتی بدون مسؤولیت نخواهد بود، بلکه خداوند در برابر بخشیدن هر موهبتی تکلیف و تعهدی بر دوش انسان می‌گذارد در این آیه به آنها هشدار می‌دهد و می‌گوید: «از آن روز بترسید که هیچ کس از دیگری دفاع نمی‌کند» (وَ اتَّقُوا یَوْمًا لَا تَجْزِی نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَیْنًا).

«و چیزی به عنوان غرامت و یا فدیة که بلاگردان آنها باشد پذیرفته نمی‌شود» (وَ لَا یُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ).

«و هیچ شفاعتی (جز به اذن پروردگار) او را سود ندهد» (وَ لَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ).

و اگر فکر می‌کنید کسی در آنجا - جز خدا - می‌تواند انسان را کمک کند اشتباه است چرا که «هیچ کس در آنجا یاری نمی‌شود» (وَ لَا هُمْ یُنصِرُونَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۲۴] ..... ص : ۱۱۸

اشاره

(آیه ۱۲۴) - «امامت» اوج افتخار ابراهیم (ع). از این آیات به بعد سخن از ابراهیم قهرمان توحید و بنای خانه کعبه و اهمیت این کانون توحید و عبادت است که ضمن هیجده آیه این مسائل را بر شمرده است.

هدف از این آیات در واقع سه چیز است: نخست این که مقدمه‌ای برای مسأله تغییر قبله است، و دیگر این که یهود و نصاری ادعا می‌کردند ما وارثان ابراهیم و آیین او هستیم و این آیات مشخص می‌سازد که آنها تا چه حد از آیین ابراهیم بیگانه‌اند.

سوم این که مشرکان عرب نیز پیوند ناگسستنی میان خود و ابراهیم قائل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۱۹

بودند، باید به آنها نیز فهمانده شود که برنامه شما هیچ ارتباطی با برنامه این پیامبر بزرگ بت شکن ندارد.

در این آیه به مهمترین فرازهای زندگی ابراهیم (ع) اشاره کرده، می‌گوید:

«به خاطر بیاورید هنگامی را که خداوند ابراهیم را با وسایل گوناگون آزمود و او را عهده آزمایش به خوبی بر آمد» (وَ إِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ).

خداوند می‌باید جایزه‌ای به او بدهد «فرمود: من تو را امام و رهبر و پیشوای مردم قرار دادم» (قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا).

«ابراهیم تقاضا کرد که از دودمان من نیز امامانی قرار ده» تا این رشته نبوت و امامت قطع نشود و قائم به شخص من نباشد (قَالَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي).

اما خداوند در پاسخ او «فرمود: پیمان من، یعنی مقام امامت، به ظالمان هرگز نخواهد رسید» (قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ).

تقاضای تو را پذیرفتیم، ولی تنها آن دسته از ذریه تو که پاک و معصوم باشند شایسته این مقامند! از آیه فوق اجمالاً چنین

استفاده می‌شود: مقام امامتی که به ابراهیم بعد از پیروزی در همه این آزمون‌ها بخشیده شد. فوق مقام نبوت و رسالت بود. این حقیقت اجمالاً در حدیث پر معنی و جالبی از امام صادق علیه السلام نقل شده، آنجا که می‌فرماید:

«خداوند ابراهیم را بنده خاص خود قرار داد پیش از آن که پیامبرش قرار دهد، و خداوند او را به عنوان نبی انتخاب کرد پیش از آن که او را رسول خود سازد، و او را رسول خود انتخاب کرد پیش از آن که او را امام قرار دهد، هنگامی که همه این مقامات را جمع کرد فرمود: من تو را امام مردم قرار دادم، این مقام به قدری در نظر ابراهیم بزرگ جلوه کرد که عرض نمود: خداوندا! از دودمان من نیز امامانی انتخاب کن، فرمود: پیمان من به ستمکاران آنها نمی‌رسد... یعنی شخص سفیه هرگز امام افراد با تقوا نخواهد شد». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۲۰

نکته‌ها: ... ص: ۱۲۰

۱- منظور از «کلمات» چیست؟ ..... ص: ۱۲۰

از بررسی آیات قرآن چنین استفاده می‌شود که مقصود از «کلمات» (جمله‌هایی که خداوند ابراهیم را به آن آزمود) یک سلسله وظایف سنگین و مشکل بوده که خدا بر دوش ابراهیم گذارده بود. این دستورات عبارت بودند از: بردن فرزند به قربانگاه و آمادگی جدی برای قربانی او به فرمان خدا! بردن زن و فرزند و گذاشتن آنها در سرزمین خشک و بی آب و گیاه مکه! قیام در برابر بت پرستان بابل و شکستن بتها و دفاع بسیار شجاعانه در آن محاکمه تاریخی و قرار گرفتن در دل آتش! مهاجرت از سرزمین بت پرستان و پشت پا زدن به زندگی خود، و مانند اینها که هر یک آزمایشی بسیار سنگین بود، اما او با قدرت و نیروی ایمان از عهده همه آنها برآمد و اثبات کرد شایستگی مقام «امامت» را دارد.

۲- فرق نبوت و امامت و رسالت: ..... ص: ۱۲۰

اشاره

بطوری که از آیات و احادیث بر می‌آید کسانی که از طرف خدا مأموریت داشتند دارای مقامات مختلفی بودند:

مقام نبوت- ..... ص: ۱۲۰

یعنی دریافت وحی از خداوند، بنابراین «نبی» کسی است که وحی بر او نازل می‌شود.

مقام رسالت- ..... ص: ۱۲۰

یعنی مقام ابلاغ وحی و تبلیغ و نشر احکام خداوند و تربیت نفوس از طریق تعلیم و آگاهی بخشیدن، بنابراین رسول کسی است که موظف است در حوزه مأموریت خود به تلاش و کوشش برخیزد، و برای یک انقلاب فرهنگی و فکری و عقیدتی تلاش نماید.

یعنی رهبری و پیشوایی خلق، در واقع امام کسی است که با تشکیل یک حکومت الهی سعی می کند احکام خدا را عملاً اجرا و پیاده نماید.

به عبارت دیگر وظیفه امام اجرای دستورات الهی است در حالی که وظیفه رسول ابلاغ این دستورات می باشد.

۳- امامت یا آخرین سیر تکاملی ابراهیم - ..... ص : ۱۲۰

مقام امامت، مقامی است بالاتر و حتی برتر از نبوت و رسالت، این مقام نیازمند شایستگی فراوان در جمیع جهات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۲۱

است که ابراهیم پس از امتحان شایستگی از طرف خداوند دریافت داشت و این آخرین حلقه سیر تکاملی ابراهیم بود.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۲۵] ..... ص : ۱۲۱

(آیه ۱۲۵) - عظمت خانه خدا! بعد از اشاره به مقام والای ابراهیم در آیه قبل، در این آیه به بیان عظمت خانه کعبه که به دست ابراهیم ساخته و آماده شد پرداخته، می فرماید: «به خاطر بیاورید هنگامی را که خانه کعبه را «مثابه» (محل بازگشت و توجه) مردم قرار دادیم و مرکز امن و امان» (وَ إِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَ أَمْنًا).

از آنجا که خانه کعبه مرکزی بوده است برای موحدان که همه سال به سوی آن رو می آوردند، نه تنها از نظر جسمانی که از نظر روحانی نیز بازگشت به توحید و فطرت نخستین می کردند، از این رو به عنوان «مثابه» معرفی شده، اما این که خانه کعبه از طرف پروردگار به عنوان یک پناهگاه و کانون امن و امان اعلام شده، می دانیم: در اسلام مقررات شدیدی برای اجتناب از هر گونه نزاع و کشمکش و جنگ و خونریزی در این سرزمین مقدس وضع شده است، بطوری که نه تنها افراد انسان بلکه حیوانات و پرندگان نیز در آنجا در امن و امان به سر می برند و این در حقیقت اجابت یکی از درخواستهایی است که ابراهیم از خداوند کرد.

سپس اضافه می کند: «از مقام ابراهیم نمازگاهی برای خود انتخاب کنید» (وَ اتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّئًا). و آن همان مقام معروف ابراهیم است که محلی است در نزدیکی خانه کعبه و حجاج بعد از انجام طواف به نزدیک آن می روند و نماز طواف بیجا می آورند.

سپس اشاره به پیمانی که از ابراهیم و فرزندش اسماعیل در باره طهارت خانه کعبه گرفته است می فرماید: و می گوید: «ما به ابراهیم و اسماعیل امر کردیم که خانه مرا برای طواف کنندگان و مجاوران و رکوع کنندگان و سجده کنندگان (نماز گزاران) پاکیزه دارند» (وَ عَهَدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَ الْعَاكِفِينَ وَ الرُّكَّعِ السُّجُودِ).

منظور از طهارت و پاکیزگی در اینجا پاک ساختن ظاهری و معنوی این خانه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۲۲

توحید از هر گونه آلودگی است.

چرا خانه خدا! در آیه فوق از خانه کعبه به عنوان «بیت» (خانه من) تعبیر شده در حالی که روشن است خداوند نه جسم است و نه نیاز به خانه دارد، منظور از این اضافه همان «اضافه تشریفی» است به این معنی که برای بیان شرافت و عظمت چیزی آن را به خدا نسبت می دهند، ماه رمضان را «شهر الله» و خانه کعبه را «بیت الله» می گویند.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۲۶] ..... ص : ۱۲۲

(آیه ۱۲۶) - خواسته‌های ابراهیم از پیشگاه پروردگار! در این آیه ابراهیم دو درخواست مهم از پروردگار برای ساکنان این سرزمین مقدس می‌کند که به یکی از آنها در آیه قبل نیز اشاره شد.

قرآن می‌گوید: «به خاطر بیاورید هنگامی که ابراهیم عرض کرد پروردگار! این سرزمین را شهر امنی قرار ده» (وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا).

دومین تقاضایش این است که: «اهل این سرزمین را - آنها که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده‌اند - از ثمرات گوناگون روزی ببخش» (وَ أَرْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ).

جالب این که ابراهیم نخست تقاضای «امنیت» و سپس درخواست «مواهب اقتصادی» می‌کند، و این خود اشاره‌ای است به این حقیقت که تا امنیت در شهر یا کشوری حکمفرما نباشد فراهم کردن یک اقتصاد سالم ممکن نیست! خداوند در پاسخ این تقاضای ابراهیم چنین «فرمود: اما آنها که راه کفر را پوییده‌اند بهره کمی (از این ثمرات به آنها خواهم داد» و بطور کامل محروم نخواهم کرد! (قَالَ وَ مَنْ كَفَرَ فَأُمْتِعْهُ قَلِيلًا).

اما در سرای آخرت «آنها را به عذاب آتش می‌کشانم و چه بد سرانجامی دارند» (ثُمَّ أَصْطَرَّهٗ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَ بئْسَ الْمَصِيرُ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۲۷] ..... ص : ۱۲۲

(آیه ۱۲۷) - ابراهیم خانه کعبه را بنا می‌کند! از آیات مختلف قرآن و احادیث و تواریخ اسلامی بخوبی استفاده می‌شود که خانه کعبه پیش از ابراهیم، حتی از زمان آدم بر پا شده بود، سپس در طوفان نوح فرو ریخت و بعد به دست برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۲۳

ابراهیم و فرزندش اسماعیل تجدید بنا گردید. اتفاقاً تعبیری که در این آیه به چشم می‌خورد نیز همین معنی را می‌رساند آنجا که می‌گوید: «بیاد آورید هنگامی را که ابراهیم و اسماعیل پایه‌های خانه (کعبه) را بالا می‌بردند، و می‌گفتند: پروردگار! از ما بپذیر تو شنوا و دانایی» (وَ إِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَ إِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ).

این تعبیر می‌رساند که شالوده‌های خانه کعبه وجود داشته و ابراهیم و اسماعیل پایه‌ها را بالا بردند.

در دو آیه بعد ابراهیم و فرزندش اسماعیل، پنج تقاضای مهم از خداوند جهان می‌کنند.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۲۸] ..... ص : ۱۲۳

(آیه ۱۲۸) - نخست عرضه می‌دارند: «پروردگار! ما را تسلیم فرمان خودت قرار ده» (رَبَّنَا وَ اجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ).

بعد تقاضا می‌کنند: «از دودمان ما نیز امتی مسلمان و تسلیم در برابر فرمانت قرار ده» (وَ مِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ).

سپس تقاضا می‌کنند: «طرز پرستش و عبادت خودت را به ما نشان ده، و ما را از آن آگاه ساز» (وَ أَرِنَا مَنَاسِكَنَا).

تا بتوانیم آن گونه که شایسته مقام تو است عبادت کنیم.

بعد از خدا تقاضای توبه کرده، می‌گویند: «توبه ما را بپذیر و رحمتت را متوجه ما گردان که تو تواب و رحیمی» (وَ تُبَّ عَلَيْنَا

إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ).

اشاره

(آیه ۱۲۹) - پنجمین تقاضای آنها این است که: «پروردگارا! در میان آنها پیامبری از خودشان مبعوث کن» (رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ).

«تا آیات تو را بر آنها بخواند و کتاب و حکمت به آنان بیاموزد و آنها را پاکیزه کند» (يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ يُزَكِّيهِمْ).

«چرا که تو توانا هستی و بر تمام این کارها قدرت داری» (إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)

پیامبری از میان خود آنها - ..... ص : ۱۲۳

این تعبیر که رهبران و مربیان انسان باید از نوع برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۲۴ خود او باشند، با همان صفات و غرایز بشری، تا بتوانند از نظر جنبه‌های عملی، سرمشقهای شایسته‌ای باشند، بدیهی است اگر از غیر جنس بشر باشند نه آنها می‌توانند دردها، نیازها، مشکلات، و گرفتاریهای مختلف انسانها را درک کنند و نه انسانها می‌توانند از آنها سرمشق بگیرند.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۳۰] ..... ص : ۱۲۴

(آیه ۱۳۰) - ابراهیم انسان نمونه! در آیات گذشته بعضی از خدمات ابراهیم و خواسته‌ها و تقاضاهای او که جامع جنبه‌های مادی و معنوی بود مورد بررسی قرار گرفت.

از مجموع این بحثها به خوبی استفاده شد که مکتب این پیامبر بزرگ می‌تواند به عنوان یک مکتب انسان ساز مورد استفاده همگان قرار گیرد.

بر اساس همین مطلب در این آیه چنین می‌گوید: «چه کسی جز افرادی که خود را به سفاهت افکنده‌اند از آیین پاک ابراهیم روی گردان خواهد شد» (وَ مَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ).

آیا این سفاهت نیست که انسان، آیینی را که هم آخرت در آن است و هم دنیا، رها کرده و به سراغ برنامه‌هایی برود که دشمن خرد و مخالف فطرت و تباه کننده دین و دنیا است! سپس اضافه می‌کند: «ما ابراهیم را (بخاطر این امتیازات بزرگش) برگزیدیم و او در جهان دیگر از صالحان است» (وَ لَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَ إِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۳۱] ..... ص : ۱۲۴

(آیه ۱۳۱) - این آیه به عنوان تأکید به یکی دیگر از ویژگیهای برگزیده ابراهیم که در واقع ریشه بقیه صفات او است اشاره کرده می‌گوید: «به خاطر بیاورید هنگامی را که پروردگار به او گفت: در برابر فرمان من تسلیم باش، او گفت: در برابر

پروردگار جهانیان تسلیم شدم» (إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمَ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۳۲] ..... ص : ۱۲۴

(آیه ۱۳۲) - وصیت و سفارشی که در آخرین ایام عمر خود به فرزندان نمود آن نیز نمونه بود، چنانکه قرآن می گوید: «ابراهیم و یعقوب فرزندان خود را در باز پسین لحظات عمر به این آیین پاک توحیدی وصیت کردند» (وَ وَصَّىٰ بِهَا بَرَكزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۲۵

إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَ يَعْقُوبَ)

هر کدام به فرزندان خود گفتند: «فرزندان من! خداوند این آیین توحید را برای شما برگزیده است» (يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمْ الدِّينَ).

«بنابراین جز بر این آیین رهسپار نشوید و جز با قلبی مملو از ایمان و تسلیم جهان را وداع نگویید» (فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۳۳] ..... ص : ۱۲۵

اشاره

آیه ۱۳۳

شأن نزول: ..... ص : ۱۲۵

اعتقاد جمعی از یهود این بود که «یعقوب» به هنگام مرگ، فرزندان خویش را به دینی که هم اکنون یهود به آن معتقدند (با تمام تحریفاتش) توصیه کرد، خداوند در رد اعتقاد آنان این آیه را نازل فرمود.

تفسیر: ..... ص : ۱۲۵

همه مسؤول اعمال خویشند - چنانکه در شأن نزول آیه خواندیم جمعی از منکران اسلام مطلب نادرستی را به یعقوب پیامبر خدا نسبت می دادند.

قرآن برای رد این ادعای بی دلیل می گوید: «مگر شما به هنگامی که مرگ یعقوب فرا رسید حاضر بودید» که چنان توصیه ای را به فرزندان کرد (أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ).

آری! آنچه شما به او نسبت می دهید نبود، آنچه بود این بود که: «در آن هنگام از فرزندان خود پرسید، بعد از من چه چیز را می پرستید؟» (إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي).

آنها در پاسخ گفتند: «خدای تو و خدای پدرانت ابراهیم و اسماعیل و اسحاق را می پرستیم خداوند یگانه یکتا» (قَالُوا نَعْبُدُ

إِلَهُكَ وَإِلَهُ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهُاً وَاحِداً).
«و ما در برابر فرمان او تسلیم هستیم» (وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۳۴] ..... ص : ۱۲۵

(آیه ۱۳۴) - این آیه گویا پاسخ به یکی از اشتباهات یهود است، چرا که آنها بسیار روی مسأله نیاکان و افتخار آنها و عظمتشان در پیشگاه خدا تکیه می کردند.

قرآن می گوید: «آنها امتی بودند که در گذشتند، و اعمالشان مربوط به خودشان است، و اعمال شما نیز مربوط به خود شما است» (تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَ لَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۲۶
«و شما هرگز مسؤل اعمال آنها نخواهید بود» همان گونه که آنها مسؤل اعمال شما نیستند (وَ لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ). بنابراین به جای این که تمام هم خود را مصروف به تحقیق و مباحثات و افتخار نسبت به نیاکان خود کنید در اصلاح عقیده و عمل خویش بکوشید.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۳۵] ..... ص : ۱۲۶

اشاره

آیه ۱۳۵

شأن نزول: ..... ص : ۱۲۶

در شأن نزول این آیه و دو آیه بعد از ابن عباس چنین نقل شده که: چند نفر از علمای یهود و مسیحیان نجران با مسلمان بحث و گفتگو داشتند، هر یک از این دو گروه خود را اولی و سزاوارتر به آیین حق می دانست و دیگری را نفی می کرد، یهودیان می گفتند: موسی پیامبر ما از همه پیامبران برتر است و کتاب ما تورات بهترین کتاب است، عین همین ادعا را مسیحیان داشتند که مسیح بهترین راهنما و انجیل برترین کتب آسمانی است، و هر یک از پیروان این دو مذهب مسلمانان را به مذهب خویش دعوت می کردند، این سه آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص : ۱۲۶

تنها ما بر حقیق! خودپرستی و خودمحوری معمولاً - سبب می شود که انسان حق را در خودش منحصر بداند، همه را بر باطل بشمرد و سعی کند دیگران را به رنگ خود در آورد چنانکه قرآن در این آیه می گوید: «اهل کتاب گفتند: یهودی یا مسیحی شوید تا هدایت یابید!» (وَ قَالُوا كُونُوا هُوداً أَوْ نَصَاراً تَهْتَدُوا).
بگو آیینهای تحریف یافته هرگز نمی تواند موجب هدایت بشر گردد «بلکه پیرو آیین خالص ابراهیم گردید تا هدایت شوید و

او هرگز از مشرکان نبود» (قُلْ بَلْ مَلَّهٗٓ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيفًا وَّ مَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۳۶] ..... ص : ۱۲۶

(آیه ۱۳۶) - این آیه به مسلمانان دستور می‌دهد که به مخالفان خود «بگویید: ما به خدا ایمان آورده‌ایم، و به آنچه از ناحیه او بر ما نازل شده و به آنچه بر ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و پیامبران اسباط بنی اسرائیل نازل گردید و همچنین به آنچه به موسی و عیسی و پیامبران دیگر از ناحیه پروردگارشان داده شده ایمان داریم» (قُولُوا آمَنَّا بِاللّٰهِ وَّ مَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَّ مَا أُنزِلَ إِلَىٰ اِبْرٰهِيْمَ وَّ اِسْمَاعِيْلَ وَّ اِسْحٰقَ وَّ يَعْقُوْبَ وَّ الْاَسْبٰطِ وَّ مَا أُوتِيَ مُوسٰی وَّ عِيسٰی وَّ مَا أُوتِيَ النَّبِيُّوْنَ مِنْ رَبِّهِمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۲۷

«ما هیچ فرقی میان آنها نمی‌گذاریم و در برابر فرمان حق تسلیم هستیم» (لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ وَّ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُوْنَ). هدف همه آنها یک چیز بیشتر نبود و آن هدایت بشر در پرتو توحید خالص و حق و عدالت، هر چند هر یک از آنها در مقطعی خاص زمانی خود وظایف و ویژگی‌هایی داشتند.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۳۷] ..... ص : ۱۲۷

(آیه ۱۳۷) - سپس اضافه می‌کند: «اگر آنها به همین امور که شما ایمان آورده‌اید ایمان بیاورند هدایت یافته‌اند» (فَاِنْ اٰمَنُوْا بِمِثْلِ مَا اٰمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اٰهْتَدُوْا).
«و اگر سربیزی کنند از حق جدا شده‌اند» (وَ اِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فِيْ شِقَاقٍ).

و در پایان آیه به مسلمانان دلگرمی می‌دهد که از توطئه‌های دشمنان نهراسند می‌گوید: «خداوند دفع شر آنها را از شما می‌کند و او شنونده و دانا است» سخنانشان را می‌شنود و از توطئه‌هاشان آگاه است (فَسَيَكْفِيْكُمْ اللّٰهُ وَ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۳۸] ..... ص : ۱۲۷

(آیه ۱۳۸) - رنگهای غیر خدایی را بشوید! به دنبال دعوتی که در آیات سابق از عموم پیروان ادیان، دائر به تبعیت از برنامه‌های همه انبیاء شده بود، در این آیه، به همه آنها فرمان می‌دهد که «تنها رنگ خدایی را بپذیرید» که همان رنگ ایمان و توحید خالص است (صِبْغَةَ اللّٰهِ).
و به این ترتیب قرآن فرمان می‌دهد همه رنگهای نژادی و قبیله‌ای و سایر رنگهای تفرقه‌انداز را از میان بردارند و همگی به رنگ الهی درآیند.

سپس اضافه می‌کند: «چه رنگی از رنگ خدایی بهتر است؟ و ما منحصر او را پرستش می‌کنیم» (وَ مَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً وَّ نَحْنُ لَهُ عٰبِدُوْنَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۳۹] ..... ص : ۱۲۷

(آیه ۱۳۹) - و از آنجا که یهود و غیر آنها گاه با مسلمانان به محاجه و گفتگو بر می‌خواستند و می‌گفتند: تمام پیامبران از میان

جمعیت ما برخاسته، و دین ما قدیمی‌ترین ادیان و کتاب ما کهنترین کتب آسمانی است، اگر محمد نیز پیامبر بود باید از میان ما مبعوث شده باشد! قرآن خط بطلان به روی همه این پندارها کشیده، نخست به پیامبر می‌گوید:

«به آنها بگو: آیا در باره خداوند با ما گفتگو می‌کنید؟ در حالی که او پروردگار ما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۲۸ و پروردگار شما است» (قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ).

این را نیز بدانید که «ما در گرو اعمال خویشیم و شما هم در گرو اعمال خود» و هیچ امتیازی برای هیچ کس جز در پرتو اعمالش نمی‌باشد) (وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلكُمْ أَعْمَالُكُمْ).

با این تفاوت که «ما با اخلاص او را پرستش می‌کنیم و موحد خالصیم» اما بسیاری از شما توحید را به شرک آلوده کرده‌اند (وَ نَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۴۰] ..... ص : ۱۲۸

(آیه ۱۴۰) - این آیه به قسمت دیگری از این ادعاهای بی‌اساس پاسخ گفته می‌فرماید: «آیا شما می‌گویید: ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و اسباط همگی یهودی یا نصرانی بوده‌اند؟» (أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا يَهُودًا أَوْ نَصَارَى).

«آیا شما بهتر می‌دانید یا خدا؟! (قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ).

خدا بهتر از همه کس می‌داند که آنها، نه یهودی بودند، و نه نصرانی.

شما هم کم و بیش می‌دانید و اگر هم ندانید باز بدون اطلاع، چنین نسبتی را به آنها دادن تهمت است و گناه، و کتمان حقیقت «و چه کسی ستمکارتر از آن کسی است که شهادت الهی را که نزد او است کتمان کند؟» (وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۴۱] ..... ص : ۱۲۸

(آیه ۱۴۱) - در این آیه به گونه دیگری به آنها پاسخ می‌گوید، می‌فرماید: به فرض این که همه این ادعاها درست باشد «آنها گروهی بودند که در گذشتند و پرونده اعمالشان بسته شد، و دورانشان سپری گشت و اعمالشان متعلق به خودشان است» (تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ).

«و شما هم مسؤول اعمال خویش هستید و هیچ گونه مسؤولیتی در برابر اعمال آنها ندارید» (وَ لَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَ لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۲۹

آغاز جزء دوم قرآن مجید ..... ص : ۱۲۹

ادامه سوره بقره ..... ص : ۱۲۹

سوره البقره (۲) : آیه ۱۴۲] ..... ص : ۱۲۹

(آیه ۱۴۲) - ماجرای تغییر قبیله! این آیه و چند آیه بعد به یکی از تحولات مهم تاریخ اسلام اشاره می‌کند.

توضیح این که: پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ مدت سیزده سال پس از بعثت در مکه، و چند ماه بعد از هجرت در مدینه به امر خدا به سوی «بیت المقدس» نماز می‌خواند، ولی بعد از آن قبله تغییر یافت و مسلمانان مأمور شدند به سوی «کعبه» نماز بگذارند.

یهود از این ماجرا سخت ناراحت شدند و طبق شیوه دیرینه خود به بهانه‌جویی و ایرادگیری پرداختند چنانکه قرآن در این آیه می‌گوید: «بزودی بعضی از سبک مغزان مردم می‌گویند چه چیز آنها (مسلمانان) را از قبله‌ای که بر آن بودند برگردانید؟» (سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا).

اگر قبله اول صحیح بود این تغییر چه معنی دارد؟ و اگر دومی صحیح است چرا سیزده سال و چند ماه به سوی بیت المقدس نماز خواندید؟! خداوند به پیامبرش دستور می‌دهد: «به آنها بگو شرق و غرب عالم از آن خداست، هر کس را بخواهد به راه راست هدایت می‌کند» (قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).

این یک دلیل قاطع و روشن در برابر بهانه‌جویان بود که بیت المقدس و کعبه و همه جا ملک خدا است، اصلاً خدا خانه و مکانی ندارد، مهم آن است که تسلیم فرمان او باشید. و تغییر قبله در حقیقت مراحل مختلف آزمایش و تکامل است و هر یک مصداقی است از هدایت الهی.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۴۳] ..... ص : ۱۲۹

اشاره

(آیه ۱۴۳) - امت وسط: در این آیه به قسمتی از فلسفه و اسرار تغییر قبله اشاره شده است. نخست می‌گوید: «همان گونه (که قبله شما یک قبله میانه است) شما را نیز یک امت میانه قرار دادیم» (وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۳۰

قبله مسلمانان، قبله میانه است زیرا مسیحیان برای ایستادن به سوی محل تولد عیسی که در بیت المقدس بود ناچار بودند به سمت مشرق بایستند.

ولی یهود که بیشتر در شامات و بابل و مانند آن به سر می‌بردند رو به سوی بیت المقدس که برای آنان تقریباً در سمت غرب بود می‌ایستادند.

اما «کعبه» که نسبت به مسلمانان آن روز (مسلمانان مدینه) در سمت جنوب و میان مشرق و مغرب قرار داشت یک خط میانه محسوب می‌شد.

جالب این که توجه خاص مسلمانان به تعیین سمت کعبه سبب شد که علم هیئت و جغرافیا در آغاز اسلام در میان مسلمانان به سرعت رشد کند، زیرا که محاسبه سمت قبله در نقاط مختلف روی زمین بدون آشنایی با این علوم امکان نداشت.

سپس اضافه می‌کند: «هدف این بود که شما گواه بر مردم باشید و پیامبر هم گواه بر شما باشد» (لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَ يُكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا).

یعنی شما با داشتن این عقاید و تعلیمات، امتی نمونه هستید همانطور که پیامبر در میان شما یک فرد نمونه است.

سپس به یکی دیگر از اسرار تغییر قبله اشاره کرده می‌گوید: «ما آن قبله‌ای را که قبلا بر آن بودی (بیت المقدس) تنها برای این قرار دادیم که افرادی که از رسول‌خدا پیروی می‌کنند از آنها که به جاهلیت باز می‌گردند باز شناخته شوند» (وَ مَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعَ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقْبَيْهِ).

سپس اضافه می‌کند: «اگر چه این کار جز برای کسانی که خداوند هدایتشان کرده دشوار بود» (وَ اِنْ كَانَتْ لَكَبِيْرَةً اِلَّا عَلٰى الَّذِيْنَ هَدٰى اللّٰهُ).

آری! تا هدایت الهی نباشد، آن روح تسلیم مطلق در برابر فرمان او فراهم نمی‌شود. و از آنجا که دشمنان و سوسه‌گر یا دوستان نادان، فکر می‌کردند با تغییر قبله ممکن است اعمال و عبادات سابق ما باطل باشد، و اجر ما بر باد رود، در آخر آیه اضافه می‌کند: «خدا هرگز ایمان (نماز) شما را ضایع نمی‌گرداند، زیرا خداوند نسبت به همه مردم رحیم و مهربان است» (وَ مَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضَيِّعَ اِيْمَانَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرُوْفٌ رَّحِيْمٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۳۱

دستورهای او همچون نسخه‌های طیب است یک روز این نسخه نجاتبخش است، و روز دیگر نسخه دیگر، هر کدام در جای خود نیکو است، و ضامن سعادت و تکامل، بنابراین تغییر قبله نباید هیچ گونه نگرانی برای شما نسبت به نمازها و عبادات گذشته یا آینده ایجاد نماید که همه آنها صحیح بوده و هست.

اسرار تغییر قبله - ..... ص: ۱۳۱

از آنجا که خانه کعبه در آن زمان کانون بت‌های مشرکان بود، دستور داده شد مسلمانان موقتا به سوی بیت المقدس نماز بخوانند و به این ترتیب صفوف خود را از مشرکان جدا کنند.

اما هنگامی که به مدینه هجرت کردند و تشکیل حکومت و ملتی دادند و صفوف آنها از دیگران کاملا مشخص شد، دیگر ادامه این وضع ضرورت نداشت در این هنگام به سوی کعبه قدیمی‌ترین مرکز توحید و پرسابقه‌ترین کانون انبیاء باز گشتند. بدیهی است هم نماز خواندن به سوی بیت المقدس برای آنها که خانه کعبه را سرمایه معنوی نژاد خود می‌دانستند مشکل بود، و هم بازگشت به سوی کعبه بعد از بیت المقدس بعد از عادت کردن به قبله نخست.

مسلمانان به این وسیله در بوته آزمایش قرار گرفتند، تا آنچه از آثار شرک در وجودشان است در این کوره داغ بسوزد، و پیوندهای خود را از گذشته شرک آلودشان ببرند و روح تسلیم مطلق در برابر فرمان حق در وجودشان پیدا گردد.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۴۴] ..... ص: ۱۳۱

(آیه ۱۴۴) - همه جا رو به سوی کعبه کنید! در این آیه که فرمان تغییر قبله در آن صادر گردیده نخست می‌فرماید: «ما نگاههای انتظار آمیز تو را به آسمان (مرکز نزول وحی) می‌بینیم» (قَدْ نَرٰی تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِی السَّمٰوٰتِ).

«اکنون تو را به سوی قبله‌ای که از آن راضی خواهی بود باز می‌گردانیم» (فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰهَا).

«هم اکنون صورت خود را به سوی مسجد الحرام و خانه کعبه باز گردان» (فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ).

نه تنها در مدینه، «هر جا باشید، روی خود را به سوی مسجد الحرام کنید» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۳۲

(وَ حَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ شَطْرَهُ).

جالب این که تغییر قبله یکی از نشانه‌های پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ در کتب پیشین ذکر شده بود، چه این که آنها خوانده بودند که او به سوی دو قبله نماز می‌خواند «يُصَلِّي إِلَى الْقِبْلَتَيْنِ».

لذا قرآن اضافه می‌کند: «كَسَانِي كِتَابِ آسْمَانِي بِهَا دَادَهُ شَدِيدًا»، می‌دانند این فرمان حقی است از ناحیه پروردگارشان «وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ».

و در پایان اضافه می‌کند: «خداوند از اعمال آنها غافل نیست» (وَ مَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ).

یعنی آنها به جای این که این تغییر قبله را به عنوان یک نشانه صدق او که در کتب پیشین آمده معرفی کنند، کتمان کرده و به عکس روی آن جنجال به راه انداختند، خدا، هم از اعمالشان آگاه است، و هم از نیاتشان.

سورة البقرة (٢) : آية ١٤٥] ..... ص : ١٣٢

(آیه ۱۴۵) - آنها به هیچ قیمت راضی نمی‌شوند! در تفسیر آیه قبل خواندیم که اهل کتاب می‌دانستند تغییر قبله از بیت المقدس به سوی کعبه نه تنها ایرادی بر پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ نیست، بلکه از جمله نشانه‌های حقانیت او است، ولی تعصبها نگذاشت آنها حق را بپذیرند.

لذا قرآن در این آیه با قاطعیت می‌گوید: «سوگند که اگر هر گونه آیه و نشانه و دلیلی برای (این گروه از) اهل کتاب بیاوری از قبله تو پیروی نخواهند کرد» (وَ لَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ).

بعدها اضافه می‌کند: «تو نیز هرگز تابع قبله آنها نخواهی شد» (وَ مَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتِهِمْ).

یعنی اگر آنها تصور می‌کنند با این قال و غوغاها بار دیگر قبله مسلمانان تغییر خواهد کرد کور خوانده‌اند، این قبله همیشگی و نهایی مسلمین است.

سپس می‌افزاید: و آنها نیز آنچنان در عقیده خود متعصبند که «هیچ یک از آنها پیرو قبله دیگری نیست» (وَ مَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۳۳

نه یهود از قبله نصاری پیروی می‌کنند و نه نصاری از قبله یهود.

و باز برای تأکید و قاطعیت بیشتر به پیامبر اخطار می‌کند که «اگر پس از این آگاهی که از ناحیه خدا به تو رسیده تسلیم هوسهای آنان شوی و از آن پیروی کنی مسلماً از ستمگران خواهی بود» (وَ لَئِنْ أَتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ).

سورة البقرة (٢) : آية ١٤٦] ..... ص : ١٣٣

(آیه ۱۴۶) - آنها به خوبی او را می‌شناسند! در تعقیب بحثهای گذشته پیرامون لجاجت و تعصب گروهی از اهل کتاب، این آیه می‌گوید: «علمای اهل کتاب پیامبر اسلام را به خوبی همچون فرزندان خود می‌شناسند» (الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ).

و نام و نشان و مشخصات او را در کتب مذهبی خود خوانده‌اند.

«ولی گروهی از آنان سعی دارند آگاهانه حق را کتمان کنند» (وَ إِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۴۷] ..... ص : ۱۳۳

(آیه ۱۴۷) - سپس به عنوان تأکید بحثهای گذشته پیرامون تغییر قبله، یا احکام اسلام بطور کلی می‌فرماید: «این فرمان حقی است که از سوی پروردگار تو است و هرگز از تردید کنندگان نباش» (الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ). و با این جمله پیامبر را دلداری می‌دهد و تأکید می‌کند در برابر سمپاشیهای دشمنان ذره‌ای تردید، چه در مسأله تغییر قبله و چه در غیر آن به خود راه ندهد.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۴۸] ..... ص : ۱۳۳

(آیه ۱۴۸) - هر امتی قبله‌ای دارد! این آیه در حقیقت پاسخی به قوم یهود است که دیدیم سر و صدای زیادی پیرامون موضوع تغییر قبله به راه انداخته بودند، می‌گوید: «هر گروه و طایفه‌ای قبله‌ای دارد که خداوند آن را تعیین کرده است» لِكُلِّ وَجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّئُهَا

در طول تاریخ انبیاء قبله‌های مختلفی بوده، قبله همانند اصول دین نیست که تغییر ناپذیر باشد، بنابراین زیاد در باره قبله گفتگو نکنید و به جای آن «در اعمال خیر و نیکیها بر یکدیگر سبقت جوید» اسْتَبَقُوا الْخَيْرَاتِ

- این مضمون در آیه ۱۷۷ همین سوره نیز آمده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۳۴

سپس به عنوان یک هشدار به خرده گیران، و تشویق نیکوکاران می‌فرماید: «هر جا باشید خداوند همه شما را حاضر خواهد کرد» اِنَّ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللّٰهُ جَمِيعًا
در آن دادگاه بزرگ رستاخیز که صحنه نهایی پاداش و کیفر است.

و از آنجا که ممکن است برای بعضی این جمله عجیب باشد که چگونه خداوند ذرات خاکهای پراکنده انسانها را هر جا که باشد جمع آوری می‌کند و لباس حیات نوینی بر آنها می‌پوشاند؟ بلافاصله می‌گوید: «و خداوند بر هر کاری قدرت دارد» اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

سوره البقره (۲) : آیه ۱۴۹] ..... ص : ۱۳۴

(آیه ۱۴۹) - تنها از خدا بترس! این آیه و آیه بعد همچنان مسأله تغییر قبله و پی آمدهای آن را دنبال می‌کند.

نخست روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و اله کرده و به عنوان یک فرمان مؤکد می‌گوید:

«از هر جا (و از هر شهر و دیار) خارج شدی (به هنگام نماز) روی خود را به جانب مسجد الحرام کن» (وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ).

و باز به عنوان تأکید بیشتر اضافه می‌کند: «این فرمان دستور حقی است از سوی پروردگارت» (وَ اِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ).

و در پایان این آیه به عنوان تهدیدی نسبت به توطئه گران و هشدار به مؤمنان می‌گوید: «و خدا از آنچه انجام می‌دهید غافل نیست» (وَ مَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۵۰] ..... ص : ۱۳۴

(آیه ۱۵۰) - در این آیه، حکم عمومی توجه به مسجد الحرام را در هر مکان و هر نقطه‌ای تکرار می‌کند، می‌گوید: «از هر جا خارج شدی و به هر نقطه روی آوردی، صورت خود را به هنگام نماز متوجه مسجد الحرام کن» (وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ).

درست است که روی سخن در این جمله به پیامبر صلی الله علیه و اله است ولی مسلماً منظور عموم نمازگزاران می‌باشد، ولی در جمله بعد برای تأکید و تصریح اضافه می‌کند: «و هر جا شما بوده باشید روی خود را به سوی آن کنید» (وَ حَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۳۵

سپس در ذیل همین آیه به سه نکته مهم اشاره می‌کند:

۱- کوتاه شدن زبان مخالفان! می‌گوید: «این تغییر قبله بخاطر آن صورت گرفت که مردم حجتی بر ضد شما نداشته باشند» (لِنَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةً).

هر گاه این تغییر قبله صورت نمی‌گرفت از یکسو زبان یهود به روی مسلمانان باز می‌شد و می‌گفتند: ما در کتب خود خوانده‌ایم که نشانه پیامبر موعود این است که به سوی دو قبله نماز می‌خواند و این نشانه در محمد صلی الله علیه و اله نیست، و از سوی دیگر مشرکان ایراد می‌کردند که او مدعی است برای احیاء آیین ابراهیم آمده، پس چرا خانه کعبه را، که پایه گزارش ابراهیم است فراموش نموده، اما حکم تغییر قبله موقت به قبله دائمی، زبان هر دو گروه را بست.

ولی از آنجا که همیشه افراد بهانه‌جو و ستمگری هستند که در برابر هیچ منطقی تسلیم نمی‌شوند، استثنایی برای این موضوع قائل شده، می‌گوید: «مگر کسانی از آنها که ستم کرده‌اند» (إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ).

این بهانه جویان به حق شایسته نام ستمگر و ظالمند، چرا که هم بر خود ستم می‌کنند و هم بر مردم که سد راه هدایت آنها می‌شوند.

۲- از آنجا که عنوان کردن این گروه لجوج را با نام «ستمگر» ممکن بود در بعضی تولید وحشت کند می‌گوید: «از آنها هرگز نترسید، و تنها از من بترسید» (فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي).

این یکی از اصول کلی و اساسی تربیت توحیدی اسلامی است که از هیچ چیزی و هیچ کس جز خدا نباید ترس داشت.

۳- تکمیل نعمت خداوند به عنوان آخرین هدف برای تغییر قبله ذکر شده، می‌فرماید: این بخاطر آن بود که شما را تکامل بخشم و از قید تعصب برهانم «و نعمت خود را بر شما تمام کنم تا هدایت شوید» (وَلِأْتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۵۱] ..... ص: ۱۳۵

(آیه ۱۵۱) - برنامه‌های رسول الله! خداوند در آخرین جمله از آیه قبل یکی از دلایل تغییر قبله را تکمیل نعمت خود بر مردم و هدایت آنان بیان کرد، در این آیه با ذکر کلمه «کما» اشاره به این حقیقت می‌کند که تغییر قبله تنها نعمت خدا بر شما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۳۶

نبود، بلکه نعمتهای فراوان دیگری به شما داده است «همان گونه که رسولی در میان شما از نوع خودتان فرستادیم» (کَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ).

او از نوع بشر است و تنها بشر می‌تواند مربی و رهبر و سرمشق انسانها گردد و از دردها و نیازها و مسائل او آگاه باشد که این خود نعمت بزرگی است.

بعد از ذکر این نعمت به چهار نعمت دیگر که از برکت این پیامبر، عاید مسلمین شد اشاره می‌کند:

۱- «آیات ما را بر شما می‌خواند» (يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا).

۲- «و شما را پرورش می‌دهد» و بر کمالات معنوی و مادی شما می‌افزاید.
(و يُزَكِّيْكُمْ).

۳- «و کتاب و حکمت به شما می‌آموزد» (و يُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ).

گرچه «تعلیم» بطور طبیعی مقدم بر «تربیت» است، اما قرآن مجید برای اثبات این حقیقت که هدف نهایی «تربیت» است غالباً آن را مقدم بر تعلیم آورده است.

۴- «و آنچه را نمی‌دانستید به شما یاد می‌دهد» (و يُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۵۲] ..... ص : ۱۳۶

اشاره

(آیه ۱۵۲)- این آیه به مردم اعلام می‌کند که جا دارد شکر این نعمتهای بزرگ را بجا آورند و با بهره‌گیری صحیح از این نعمتها، حق شکر او را ادا کنند، می‌فرماید: «مرا یاد کنید تا شما را یاد کنم و شکر مرا به جا آورید و کفران نکنید» (فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَ اشْكُرُوا لِي وَ لَا تَكْفُرُونِ).

جمله «مرا یاد کنید تا شما را یاد کنم» اشاره به یک اصل تربیتی است یعنی به یاد من باشید، به یاد ذات پاکی که سرچشمه تمام خوبیها و نیکیها است، توجه شما به این ذات پاک شما را در فعالیتهای مخلصتر، مصمم‌تر، نیرومندتر، و متحدتر می‌سازد.

همان‌گونه که منظور از «شکرگزاری و عدم کفران» آن است که هر نعمتی را درست به جای خود مصرف کنید و در راه همان هدفی که برای آن آفریده شده‌اید به کار گیرید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۳۷

ذکر خدا چیست؟- ..... ص : ۱۳۷

مسلم است منظور از ذکر خدا تنها یادآوری به زبان نیست، که زبان ترجمان قلب است، به همین دلیل در احادیث متعددی از پیشوایان اسلام نقل شده است که منظور از ذکر خدا یادآوری عملی است، در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و اله می‌خوانیم که به علی علیه السلام وصیت فرمود و از جمله وصایایش این بود:

«سه کار است که این امت توانایی انجام آن را (بطور کامل) ندارند، مواسات و برابری با برادر دینی در مال، و ادای حق مردم با قضاوت عادلانه نسبت به خود و دیگران، و خدا را در هر حال یاد کردن، منظور سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر نیست، بلکه منظور این است هنگامی که کار حرامی در مقابل او قرار می‌گیرد از خدا بترسد و آن را ترک گوید».

سوره البقره (۲) : آیه ۱۵۳] ..... ص : ۱۳۷

(آیه ۱۵۳)- استقامت و توجه به خدا! در آیات گذشته سخن از تعلیم و تربیت و ذکر و شکر بود و در این آیه سخن از صبر و

پایداری که بدون آن، مفاهیم گذشته هرگز تحقق نخواهد یافت. نخست می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید از صبر و نماز کمک بگیرید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ).

و با این دو نیرو (استقامت و توجه به خدا) به جنگ مشکلات و حوادث سخت بروید که پیروزی از آن شماست «زیرا خداوند با صابران است» (إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ).

به عکس آنچه بعضی تصور می‌کنند، «صبر» هرگز به معنی تحمل بدبختیها و تن دادن به ذلت و تسلیم در برابر عوامل شکست نیست، بلکه صبر و شکیبایی به معنی پایداری و استقامت در برابر هر مشکل و هر حادثه است.

موضوع دیگری که در آیه بالا- به عنوان یک تکیه‌گاه مهم در کنار صبر، معرفی شده «صلاة» (نماز) است، لذا در احادیث اسلامی می‌خوانیم: «هنگامی که علی علیه السلام با مشکلی رو برو می‌شد به نماز برمی‌خاست و پس از نماز به دنبال حل مشکل می‌رفت و این آیه را تلاوت می‌فرمود: «وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ...»

بنابراین آیه فوق در حقیقت به دو اصل توصیه می‌کند یکی اتکای به خداوند که نماز مظهر آن است و دیگری مسأله خودیاری و اتکای به نفس که به عنوان صبر از آن یاد شده است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۳۸

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۵۴] ..... ص: ۱۳۸

اشاره

آیه ۱۵۴

شأن نزول: ..... ص: ۱۳۸

از ابن عباس نقل شده که: این آیه در باره کشته شدگان میدان جنگ بدر نازل گردید، آنها چهارده تن بودند، شش نفر از مهاجران، و هشت نفر از انصار، بعد از پایان جنگ عده‌ای تعبیر می‌کردند فلان کس مرد، آیه نازل شد و با صراحت آنها را از اطلاق کلمه «میت» بر شهیدان نهی کرد.

تفسیر: ..... ص: ۱۳۸

شهیدان زنده‌اند...! به دنبال مسأله صبر و استقامت در این آیه، سخن از حیات جاویدان شهیدان می‌گوید که پیوند نزدیکی با استقامت و صبرشان دارد.

نخست می‌گوید: «هرگز به آنها که در راه خدا کشته می‌شوند و شربت شهادت می‌نوشند مرده مگویید» (وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ).

سپس برای تأکید بیشتر اضافه می‌کند: «بلکه آنها زندگانند، اما شما درک نمی‌کنید!» (بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ).

اصولاً- در هر نهضتی گروهی راحت طلب و ترسو خود را کنار می‌کشند و علاوه بر این که خودشان کاری انجام نمی‌دهند سعی در دلسرد کردن دیگران دارند.

گروهی از این قماش مردم در آغاز اسلام بودند که هر گاه کسی از مسلمانان در میدان جهاد به افتخار شهادت نائل می‌آمد می‌گفتند: فلانی مرد! و با اظهار تأسف از مردنش، دیگران را مضطرب می‌ساختند. خداوند در پاسخ این گفته‌های مسموم با صراحت می‌گوید: شما حق ندارید کسانی را که در راه خدا جان می‌دهند مرده بخوانید آنها زنده‌اند، زنده جاویدان، و از روزیهای معنوی در پیشگاه خدا بهره می‌گیرند، اما شما که در چهار دیواری محدود عالم ماده محبوس و زندانی هستید این حقایق را نمی‌توانید درک کنید.

ضمناً از این آیه موضوع بقای روح و زندگی برزخی انسانها (زندگی پس از مرگ و قبل از رستاخیز) به روشنی اثبات می‌شود.

شرح بیشتر در باره این موضوع و همچنین مسأله حیات جاویدان شهیدان و پاداش مهم و مقام والای کشتگان راه خدا در سوره آل عمران ذیل آیه ۱۶۹ خواهد آمد.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۵۵] ..... ص : ۱۳۸

(آیه ۱۵۵)- جهان صحنه آزمایش الهی است! بعد از ذکر مسأله شهادت در راه خدا، و زندگی جاویدان شهیدان، در این آیه به مسأله «آزمایش و چهره‌های برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۳۹

گوناگون آن اشاره می‌کند می‌فرماید: «بطور مسلم ما همه شما را با اموری همچون ترس و گرسنگی و زیان مالی و جانی و کمبود میوه‌ها آزمایش می‌کنیم» (وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ). و از آنجا که پیروزی در این امتحانات جز در سایه مقاومت و پایداری ممکن نیست در پایان آیه می‌فرماید: «و بشارت ده صابران و پایداران را» (وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ).

آنها هستند که از عهده این آزمایشهای سخت به خوبی بر می‌آیند و بشارت پیروزی متعلق به آنها است، اما سست عهدان بی‌استقامت از بوته این آزمایشها سیه روی در می‌آیند.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۵۶] ..... ص : ۱۳۹

(آیه ۱۵۶)- این آیه صابران را معرفی کرده می‌گوید: «آنها کسانی هستند که هر گاه مصیبتی به آنها رسد می‌گویند ما از آن خدا هستیم و به سوی او باز می‌گردیم» (الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ).

توجه به این واقعیت که همه از او هستیم این درس را به ما می‌دهد که از زوال نعمتها هرگز ناراحت نشویم، چرا که همه این مواهب بلکه خود ما تعلق به او داریم، یک روز می‌بخشد و روز دیگر از ما باز می‌گیرد و هر دو صلاح ما است.

و توجه به این واقعیت که ما همه به سوی او باز می‌گردیم به ما اعلام می‌کند که اینجا سرای جاویدان نیست، زوال نعمتها و کمبود مواهب و یا کثرت و وفور آنها همه زود گذر است، و همه اینها وسیله‌ای است برای پیمودن مراحل تکامل، توجه به این دو اصل اساسی اثر عمیقی در ایجاد روح استقامت و صبر دارد.

بدیهی است منظور از گفتن جمله إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ تنها ذکر زبانی آن نیست، بلکه توجه به حقیقت و روح آن است که

یک دنیا توحید و ایمان در عمق آن نهفته است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۵۷] ..... ص : ۱۳۹

اشاره

(آیه ۱۵۷) - در این آیه الطاف بزرگ الهی را برای صابران و سخت کوشان که از عهده این امتحانات بزرگ برآمده‌اند بازگو می‌کند و می‌گوید: «اینها کسانی هستند که لطف و رحمت خدا و درود الهی بر آنها است» و (أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ) تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۴۰

این الطاف و رحمتها آنها را نیرو می‌بخشد که در این راه پر خوف و خطر گرفتار اشتباه و انحراف نشوند، لذا در پایان آیه می‌فرماید: «و آنها هستند هدایت یافتگان» (وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ).

نکته‌ها ..... ص : ۱۴۰

۱- چرا خدا مردم را آزمایش می‌کند؟ ..... ص : ۱۴۰

در زمینه مسأله آزمایش الهی بحث فراوان است، نخستین سؤالی که به ذهن می‌رسد این است که مگر آزمایش برای این نیست که اشخاص یا چیزهایی مبهم و ناشناخته را بشناسیم و از میزان جهل و نادانی خود بکاهیم؟ اگر چنین است خداوندی که علمش به همه چیز احاطه دارد و از اسرار درون و برون همه کس و همه چیز آگاه است، غیب آسمان و زمین را با علم بی‌پایانش می‌داند، چرا امتحان می‌کند؟ مگر چیزی بر او مخفی است.

در پاسخ این سؤال باید گفت: مفهوم آزمایش و امتحان در مورد خداوند با آزمایشهای ما بسیار متفاوت است.

آزمایشهای ما برای شناخت بیشتر و رفع ابهام و جهل است، اما آزمایش الهی در واقع همان «پرورش و تربیت» است. همان گونه که فولاد را برای استحکام بیشتر در کوره می‌گدازند تا به اصطلاح آبدیده شود، آدمی را نیز در کوره حوادث سخت پرورش می‌دهد تا مقاوم گردد.

سربازان را برای این که از نظر جنگی نیرومند و قوی شوند به مانورها و جنگهای مصنوعی می‌برند و در برابر انواع مشکلات تشنگی، گرسنگی، گرما و سرما، حوادث دشوار، موانع سخت، قرار می‌دهند تا ورزیده و آبدیده شوند. و این است رمز آزمایشهای الهی!

۲- آزمایش خدا همگانی است - ..... ص : ۱۴۰

از آنجا که نظام حیات در جهان هستی نظام تکامل و پرورش است و تمامی موجودات زنده مسیر تکامل را می‌پیمایند، همه مردم از انبیاء گرفته تا دیگران طبق این قانون عمومی می‌بایست آزمایش شوند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۴۱ و استعدادات خود را شکوفا سازند.

گر چه امتحانات الهی متفاوت است، گاهی با وفور نعمت و کامیابیها و گاه به وسیله حوادث سخت و ناگوار، بعضی مشکل، بعضی آسان و قهرا نتایج آنها نیز با هم فرق دارد، اما به هر حال آزمایش برای همه هست.

۳- رمز پیروزی در امتحان - ..... ص : ۱۴۱

حال که همه انسانها در یک امتحان گسترده الهی شرکت دارند، راه موفقیت در این آزمایشها چیست؟ در پاسخ باید بگوییم: نخستین و مهمترین گام برای پیروزی همان است که در جمله کوتاه و پر معنی وَ بَشِّرِ الصَّابِرِينَ در آیه فوق آمده است، این جمله با صراحت می گوید: رمز پیروزی در این راه، صبر و پایداری است و به همین دلیل بشارت پیروزی را تنها به صابران و افراد با استقامت می دهد.

دیگر این که توجه به گذرا بودن حوادث این جهان و سختیها و مشکلاتش و این که این جهان گذرگاهی بیش نیست عامل دیگری برای پیروزی محسوب می شود که در جمله إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ (ما از آن خدا هستیم و به سوی خدا باز می گردیم) آمده است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۵۸] ..... ص : ۱۴۱

اشاره

آیه ۱۵۸

شأن نزول: ..... ص : ۱۴۱

در بسیاری از روایات که از طرق شیعه و اهل تسنن آمده، چنین می خوانیم که: در عصر جاهلیت مشرکان در بالای کوه «صفا» بتی نصب کرده بودند به نام «اساف» و بر کوه «مروه» بت دیگر به نام «نائله» و به هنگام سعی از این دو کوه بالا می رفتند و آن دو بت را به عنوان تبرک با دست خود مسح می کردند، مسلمانان بخاطر این موضوع از سعی میان صفا و مروه کراهت داشتند و فکر می کردند در این شرایط سعی صفا و مروه کار صحیحی نیست، آیه نازل شد و به آنها اعلام داشت که صفا و مروه از شعائر خداوند است اگر مردم نادان آنها را آلوده کرده اند دلیل بر این نیست که مسلمانان فریضه سعی را ترک کنند.

تفسیر: ..... ص : ۱۴۱

اشاره

اعمال جاهلان نباید مانع کار مثبت گردد- این آیه با توجه به شرایط خاص روانی که در شأن نزول گفته شد نخست به مسلمانان خبر می دهد که:

«صفا و مروه از شعائر و نشانه های خداست» (إِنَّ الصَّفاَ وَالْمَرْوَةَ مِنَ شَعَائِرِ اللَّهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۴۲

و از این مقدمه چنین نتیجه گیری می کند: «کسی که حجّ خانه خدا یا عمره را بجا آورد گناهی بر او نیست که به این دو طواف کند» (فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا).

هرگز نباید اعمال بی رویه مشرکان که این شعائر الهی را با بتها آلوده کرده بودند از اهمیت این دو مکان مقدس بکاهد. و در پایان آیه می فرماید: «کسانی که کار نیک به عنوان اطاعت خدا انجام دهند خداوند شاکر و علیم است» (وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ).

در برابر اطاعت و انجام کار نیک به وسیله پاداش نیک از اعمال بندگان تشکر می کند، و از نیتهای آنها به خوبی آگاه است، می داند چه کسانی به بتها علاقه مندند و چه کسانی از آن بیزار.

۱- صفا و مروه - ..... ص : ۱۴۲

«صفا» و «مروه» نام دو کوه کوچک در مکه است که امروز بر اثر توسعه مسجد الحرام در ضلع شرقی مسجد در سمتی که حجر الاسود و مقام حضرت ابراهیم قرار دارد، می باشد.

و در لغت، صفا به معنی سنگ محکم و صافی است که با خاک و شن آمیخته نباشد و مروه به معنی سنگ محکم و خشن است.

«شعائر الله» علامتهایی است که انسان را به یاد خدا می اندازد و خاطره ای از خاطرات مقدس را در نظرها تجدید می کند.

۲- جنبه تاریخی صفا و مروه - ..... ص : ۱۴۲

با این که ابراهیم (ع) به سن پیری رسیده بود ولی فرزندی نداشت از خدا درخواست اولاد نمود، در همان سن پیری از کنیزش هاجر فرزندی به او عطا شد که نام وی را «اسماعیل» گذارد.

همسر اول او «ساره» نتوانست تحمل کند که ابراهیم از غیر او فرزند داشته باشد خداوند به ابراهیم دستور داد تا مادر و فرزند را به مکه که در آن زمان بیابانی بی آب و علف بود ببرد و سکنی دهد.

ابراهیم فرمان خدا را امتثال کرد و آنها را به سرزمین مکه برد، همین که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۴۳ خواست تنها از آنجا برگردد همسرش شروع به گریه کرد که یک زن و یک کودک شیر خوار در این بیابان بی آب و گیاه چه کند؟

اشکهای سوزان او که با اشک کودک شیر خوار آمیخته می شد قلب ابراهیم را تکان داد، دست به دعا برداشت و گفت: «خداوندا! من بخاطر فرمان تو، همسر و کودکم را در این بیابان سوزان و بدون آب و گیاه تنها می گذارم، تا نام تو بلند و خانه تو آباد گردد» این را گفت و با آنها در میان اندوه و عشقی عمیق وداع گفت.

طولی نکشید غذا و آب ذخیره مادر تمام شد و شیر در پستان او خشکید، بی تابی کودک شیر خوار و نگاههای تضرع آمیز او، مادر را آنچنان مضطرب ساخت که تشنگی خود را فراموش کرد و برای به دست آوردن آب به تلاش و کوشش برخاست، نخست به کنار کوه «صفا» آمد، اثری از آب در آنجا ندید، برق سرابی از طرف کوه «مروه» نظر او را جلب کرد و به گمان آب به سوی آن شتافت و در آنجا نیز خیری از آب نبود، از آنجا همین برق را بر کوه «صفا» دید و به سوی آن باز گشت و هفت بار این تلاش و کوشش برای ادامه حیات و مبارزه با مرگ تکرار شد، در آخرین لحظات که طفل شیر خوار شاید آخرین دقایق عمرش را طی می کرد از نزدیک پای او- با نهایت تعجب- چشمه زمزم جوشیدن گرفت! مادر و کودک از آن

نوشیدند و از مرگ حتمی نجات یافتند.

کوه صفا و مروه به ما درسی می‌دهد که: برای احیای نام حق و به دست آوردن عظمت آیین او همه حتی کودک شیر خوار باید تا پای جان بایستند.

سعی صفا و مروه به ما می‌آموزد در نومیدیهایی بسی امیدهاست.

سعی صفا و مروه به ما می‌گوید: قدر این آیین و مرکز توحید را بدانید، افرادی خود را تالاب پرتگاه مرگ رساندند تا این مرکز توحید را امروز برای شما حفظ کردند.

به همین دلیل خداوند بر هر فردی از زائران خانه‌اش واجب کرده با لباس و وضع مخصوص و عاری از هر گونه امتیاز و

تشخص هفت مرتبه برای تجدید آن خاطره‌ها بین این دو کوه را بپیماید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۴۴

کسانی که در اثر کبر و غرور حاضر نبودند حتی در معابر عمومی قدم بردارند و ممکن نبود در خیابانها به سرعت راه بروند در آنجا باید بخاطر امتثال فرمان خدا گاهی آهسته و زمانی «هروله کنان» با سرعت پیش بروند و بنا به روایات متعدد، اینجا مکانی است که دستوراتش برای بیدار کردن متکبران است!

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۵۹] ..... ص : ۱۴۴

اشاره

آیه ۱۵

شأن نزول: ..... ص : ۱۴۴

از ابن عباس چنین نقل شده که: چند نفر از مسلمانان همچون «معاذ بن جبل» و «سعد بن معاذ» و «خارجة بن زید» سؤالاتی از دانشمندان یهود پیرامون مطالبی از تورات (که ارتباط با ظهور پیامبر صلی الله علیه و آله داشت) کردند، آنها واقع مطلب را کتمان کرده و از توضیح خودداری کردند. این آیه در باره آنها نازل شد، و مسؤولیت کتمان حق را به آنها گوشزد کرد.

تفسیر: ..... ص : ۱۴۴

کتمان حق ممنوع! گر چه روی سخن در این آیه طبق شأن نزول، به علمای یهود است، ولی این معنی مفهوم آیه را که یک حکم کلی در باره کتمان کنندگان حق بیان می‌کند محدود نخواهد کرد.

آیه شریفه، این افراد را با شدیدترین لحنی مورد سرزنش قرار داده می‌گوید:

«کسانی که دلایل روشن و وسائل هدایت را که نازل کرده‌ایم بعد از بیان آن برای مردم در کتاب آسمانی، کتمان می‌کنند خدا آنها را لعنت می‌کند (نه فقط خدا) بلکه همه لعنت کنندگان نیز آنها را لعن می‌کنند» (إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ).

در حقیقت «کتمان حق» عملی است که خشم همه طرفداران حق را بر می‌انگیزد و مسلماً منحصر به کتمان آیات خدا و نشانه‌های نبوت نیست، بلکه اخفای هر چیزی که مردم را می‌تواند به واقعیتی برساند در مفهوم وسیع این کلمه درج است، حتی گاهی سکوت در جایی که باید سخن گفت و افشاگری کرد، مصداق کتمان حق می‌شود.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۶۰] ..... ص : ۱۴۴

اشاره

(آیه ۱۶۰) - و از آنجا که قرآن به عنوان یک کتاب هدایت هیچ گاه روزنه امید و راه بازگشت را به روی مردم نمی‌بندد و آنها را هر قدر آلوده به گناه باشند از رحمت خدا مأیوس نمی‌کند، در این آیه راه نجات و جبران در برابر این گناه بزرگ را برگزیده تفسیر نموده، ج ۱، ص: ۱۴۵

چنین بیان می‌کند: «مگر آنها که توبه کنند و به سوی خدا باز گردند و در مقام جبران و اصلاح اعمال خود برآیند، و حقایق را که پنهان کرده بودند برای مردم آشکار سازند من این گونه افراد را می‌بخشم و رحمت خود را که از آنها قطع کرده بودم تجدید می‌کنم، چرا که من بازگشت کننده و مهربانم» (إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَ أَصْلَحُوا وَ بَيَّنُّوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَ أَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ).

جالب این که نمی‌گوید شما توبه کنید تا توبه شما را پذیرا شوم، می‌گوید:

«شما باز گردید من نیز باز می‌گردم» و این دلالت بر نهایت محبت و کمال مهربانی پروردگار نسبت به توبه کاران می‌کند.

کتمان حق در احادیث اسلامی - ..... ص : ۱۴۵

در احادیث اسلامی نیز شدیدترین حملات متوجه دانشمندان کتمان کننده حقایق شده، از جمله پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله می‌فرماید: «هرگاه از دانشمندی چیزی را که می‌داند سؤال کنند و او کتمان نماید روز قیامت افساری از آتش بر دهان او می‌زنند!» در حدیث دیگری می‌خوانیم که از امیر مؤمنان علی علیه السلام پرسیدند: «بدترین خلق خدا بعد از ابلیس و فرعون ... کیست؟».

امام در پاسخ فرمود: «آنها دانشمندان فاسدند که باطل را اظهار و حق را کتمان می‌کنند و همانها هستند که خداوند بزرگ در باره آنها فرموده: لعن خدا و لعن همه لعنت کنندگان بر آنها خواهد بود!»

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۶۱] ..... ص : ۱۴۵

(آیه ۱۶۱) - آنها که کافر می‌میرند! در آیات گذشته، نتیجه کتمان حق را دیدیم، این آیه و آیه بعد در تکمیل آن اشاره به افراد کافری می‌کند که به اجابت و کتمان و کفر و تکذیب حق تا هنگام مرگ ادامه می‌دهند، نخست می‌گوید: «کسانی که کافر شدند و در حال کفر از دنیا رفتند، لعنت خدا و فرشتگان و همه مردم بر آنها خواهد بود» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ مَاتُوا وَ هُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ الْمَلَائِكَةِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ).

این گروه نیز همانند کتمان کنندگان حق گرفتار لعن خدا و فرشتگان و مردم می شوند با این تفاوت که چون تا آخر عمر بر کفر، اصرار ورزیده اند طبعاً راه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۴۶ بازگشتی برایشان باقی نمی ماند.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۶۲] ..... ص : ۱۴۶

(آیه ۱۶۲) - سپس اضافه می کند: «آنها جاودانه در این لعنت الهی و لعنت فرشتگان و مردم خواهند بود، بی آن که عذاب خدا از آنها تخفیف یابد و یا مهلت و تأخیری به آنها داده شود» (خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۶۳] ..... ص : ۱۴۶

(آیه ۱۶۳) - و از آنجا که اصل توحید به همه این بدبختیها پایان می دهد در این آیه می گوید: «معبود شما خداوند یگانه است» (وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ).

باز برای تأکید بیشتر اضافه می کند: «هیچ معبودی جز او نیست، و هیچ کس غیر او شایسته پرستش نمی باشد» (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ). و در آخرین جمله به عنوان دلیل می فرماید: «او خداوند بخشنده مهربان است» (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ). آری! کسی که از یکسو رحمت عامش همگان را فرا گرفته و از دیگر سو برای مؤمنان رحمت ویژه ای قرار داده، شایسته عبودیت است نه آنها که سر تا پا نیازند و محتاج.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۶۴] ..... ص : ۱۴۶

(آیه ۱۶۴) - جلوه های ذات پاک او در پهنه هستی! از آنجا که در آیه قبل سخن از توحید پروردگار به میان آمد این آیه شریفه در واقع دلیلی است بر همین مسأله اثبات وجود خدا و توحید و یگانگی ذات پاک او. مقدماتاً باید به این نکته توجه داشت که همه جا «نظم و انسجام» دلیل بر وجود علم و دانش است، و همه جا «هماهنگی» دلیل بر وحدت و یگانگی است.

روی این اصل، ما به هنگام برخورد به مظاهر نظم در جهان هستی از یکسو، و هماهنگی و وحدت عمل این دستگاههای منظم از سوی دیگر، متوجه مبدء علم و قدرت یگانه و یکتایی می شویم که این همه آوازه ها از اوست.

در این آیه به شش بخش از آثار نظم در جهان هستی که هر کدام آیت و نشانه ای از آن مبدء بزرگ است اشاره شده:

۱- «در آفرینش آسمان و زمین ...» (إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ...)

امروز دانشمندان به ما می گویند: هزاران هزار کیهکشان در عالم بالا وجود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۴۷

دارد که منظومه شمسی ما جزئی از یکی از این کیهکشانها است، تنها در کیهکشان ما صدها میلیون خورشید و ستاره درخشان وجود دارد که روی محاسبات دانشمندان در میان آنها میلیونها سیاره مسکونی است با میلیاردها موجود زنده!، و چه عظمت و چه قدرتی؟! ۲- «و نیز در آمد و شد شب و روز ...» (وَ اِخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ...).

آری! این دگرگونی شب و روز، و این آمد و رفت روشنایی و تاریکی با آن نظم خاص و تدریجی که دائماً از یکی کاسته و بر دیگری افزوده می شود، و به کمک آن فصول چهارگانه بوجود می آید، و درختان و گیاهان و موجودات زنده مراحل

تکاملی خود را در پرتو این تغییرات تدریجی، گام به گام طی می‌کنند، اینها نشانه دیگری از ذات و صفات متعالی او هستند.

۳- «و کشتیهایی که در دریاها به سود مردم به حرکت در می‌آیند...» (وَ الْفُلُكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ ...).

آری! انسان به وسیله کشتیهای بزرگ و کوچک، صحنه اقیانوسها و دریاها را می‌نوردد، و به این وسیله به نقاط مختلف زمین، برای انجام مقاصد خود سفر می‌کند.

۴- «و آبی که خداوند از آسمان فرو فرستاده و به وسیله آن، زمینهای مرده را زنده کرده و انواع جنبندگان را در آن گسترده است...» (وَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَ بَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ ...).

آری! دانه‌های حیاتبخش باران و قطرات پرتراوت و با برکت که با نظام خاصی ریزش می‌کند و آن همه موجودات و جنبگانی که از این مایع بی‌جان، جان می‌گیرند همه پیام آور قدرت و عظمت او هستند.

۵- «و حرکت دادن و وزش منظم بادها...» (وَ تَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ ...).

که نه تنها بر دریاها می‌وزند و کشتیها را حرکت می‌دهند، بلکه گاهی گرده‌های نر را بر قسمت‌های ماده گیاهان می‌افشانند و به تلقیح و باروری آنها کمک می‌کنند، بذرهای گوناگون را می‌گسترانند، و میوه‌ها به ما هدیه می‌کنند. و زمانی با جابه‌جا کردن هوای مسموم و فاقد اکسیژن شهرها به بیابانها و جنگلها، وسائل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۴۸

تصفیه و تهویه را برای بشر فراهم می‌سازند.

آری! وزش بادها با این همه فواید و برکات، نشانه دیگری از حکمت و لطف بی‌پایان او است.

۶- «و ابرهایی که در میان زمین و آسمان معلقند...» (وَ السَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ ...).

این ابرهای متراکم که بالای سر ما در گردشند و میلیاردها تن آب را بر خلاف قانون جاذبه در میان زمین و آسمان، معلق نگاه داشته، خود نشانه‌ای از عظمت اویند.

آری! همه اینها «نشانه‌ها و علامات ذات پاک او هستند اما برای مردمی که عقل و هوش دارند و می‌اندیشند» (لَا يَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ).

نه برای بی‌خبران سبک‌مغز و چشم‌داران بی‌بصیرت و گوش‌داران کر!

سوره البقره (۲) : آیه ۱۶۵] ..... ص: ۱۴۸

(آیه ۱۶۵) - بیزاری پیشوایان کفر از پیروان خود! در این آیه روی سخن متوجه کسانی است که از دلایل وجود خدا چشم پوشیده و در راه شرک و بت‌پرستی و تعدد خدایان گام نهاده‌اند، سخن از کسانی است که در مقابل این معبودان پوشالی سر تعظیم فرود آورده و به آنها عشق می‌ورزند، عشقی که تنها شایسته خداوند است که منبع همه کمالات و بخشنده همه نعمتهاست.

نخست می‌گوید: «بعضی از مردم معبودهایی غیر خدا برای خود انتخاب می‌کنند» (وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا).
نه فقط بتها را معبود خود انتخاب کرده‌اند بلکه «آنچنان به آنها عشق می‌ورزند که گویی به خدا عشق می‌ورزند» (يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ).

«اما کسانی که ایمان به خدا آورده‌اند عشق و علاقه بیشتری به او دارند» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ).

عشق مؤمنان از عقل و علم معرفت سرچشمه می‌گیرد. اما عشق کافران از جهل و خرافه و خیال! به همین دلیل ثبات و دوامی

ندارد.

لذا در ادامه آیه می‌فرماید: «این ظالمان هنگامی که عذاب الهی را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۴۹ مشاهده می‌کنند و می‌دانند که تمام قدرتها به دست خدا است و او دارای مجازات شدید است» (وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۶۶] ..... ص : ۱۴۹

(آیه ۱۶۶) - در این هنگام پرده‌های جهل و غرور و غفلت از مقابل چشمانشان کنار می‌رود و به اشتباه خود پی می‌برند و اعتراف می‌کنند که انسانهای منحرفی بوده‌اند، ولی از آنجا که هیچ تکیه‌گاه و پناهگاهی ندارند از شدت بیچارگی بی‌اختیار دست به دامن معبودان و رهبران خود می‌زنند اما «در این هنگام رهبران گمراه آنها دست رد به سینه آنان می‌کوبند و از پیروان خود تبری می‌جویند» (إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا). منظور از معبودها در اینجا انسانهای جبار و خود کامه و شیاطینی هستند که این مشرکان، خود را در بست در اختیارشان گذاردند. «و در همین حال عذاب الهی را با چشم خود می‌بینند و دستشان از همه جا کوتاه می‌شود» (وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۶۷] ..... ص : ۱۴۹

(آیه ۱۶۷) - اما این پیروان گمراه که بی‌وفایی معبودان خود را چنین آشکارا می‌بینند برای تسلی دل خویشان می‌گویند: «ای کاش ما بار دیگر به دنیا باز می‌گشتیم تا از آنها تبری جوئیم، همان گونه که آنها امروز از ما تبری جستند!» (وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُوا مِنَّا). اما چه سود که کار از کار گذشته و باز گشتی به سوی دنیا نیست. و در پایان آیه می‌فرماید: آری! «این چنین خداوند اعمالشان را به صورت مایه حسرت به آنها نشان می‌دهد» (كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ). اما حسرتی بیهوده، چرا که نه موقع عمل است و نه جای جبران! «و آنها هرگز از آتش دوزخ خارج نخواهند شد» (وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۶۸] ..... ص : ۱۴۹

اشاره

آیه ۱۶۸

شأن نزول: ..... ص : ۱۴۹

از این عباس نقل شده که: بعضی از طوایف عرب همانند «ثقیف» و «خزاعه» و غیر آنها قسمتی از انواع زراعت و حیوانات را بدون دلیل بر خود حرام کرده بودند (حتی تحریم آن را به خدا نسبت می دادند) آیه نازل شد و آنها را از این عمل ناروا باز داشت.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۵۰

تفسیر: ..... ص: ۱۵۰

گامهای شیطان! در آیات گذشته نکوهش شدیدی از شرک و بت پرستی شده بود، یکی از انواع شرک این است که انسان غیر خدا را قانونگذار بداند، آیه شریفه این عمل را یک کار شیطانی معرفی کرده، می فرماید: «ای مردم از آنچه در زمین است حلال و پاکیزه بخورید» (یا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا).
«و از گامهای شیطان پیروی نکنید، که او دشمن آشکار شما است» (وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۶۹] ..... ص: ۱۵۰

اشاره

(آیه ۱۶۹) - این آیه دلیل روشنی بر دشمنی سرسختانه شیطان که جز بدبختی و شقاوت انسان هدفی ندارد بیان کرده، می گوید: «او شما را فقط به انواع بدیها و زشتیها دستور می دهد» (إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ).
«فحشا» به معنی هر کاری است که از حد اعتدال خارج گردد و صورت «فاحش» به خود بگیرد، بنابراین شامل تمامی منکرات و قبایح واضح و آشکار می گردد.
«و نیز شما را وادار می کند که به خدا افترا ببندید، و چیزهایی را که نمی دانید به او نسبت دهید» (وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ).

انحرافات تدریجی - ..... ص: ۱۵۰

جمله «خطوات الشیطان» (گامهای شیطان) گویا اشاره به یک مسأله دقیق تربیتی دارد، و آن این است که انحرافها و تبهکاریها غالباً بطور تدریج در انسان نفوذ می کنند، و سوسه های شیطان معمولاً، انسان را قدم به قدم و تدریجاً در پشت سر خود به سوی پرتگاه می کشاند، این موضوع منحصر به شیطان اصلی نیست، بلکه تمام دستگاههای شیطانی و آلوده برای پیاده کردن نقشه های شوم خود از همین روش «خطوات» (گام به گام) استفاده می کنند، لذا قرآن می گوید: از همان گام اول باید به هوش بود و با شیطان همراه نشد!

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۷۰] ..... ص: ۱۵۰

(آیه ۱۷۰) - تقلید کورکورانه از نیاکان! در این جا اشاره به منطق سست مشرکان در مسأله تحریم بی دلیل غذاهای حلال، و یا بت پرستی، کرده می گوید:

«هنگامی که به آنها گفته شود از آنچه خدا نازل کرده پیروی کنید می گویند ما از آنچه پدران و نیاکان خود را بر آن یافتیم پیروی می کنیم» (وَ إِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۵۱
قرآن بلافاصله این منطق خرافی و تقلید کورکورانه از نیاکان را با این عبارت کوتاه و رسا محکوم می کند: «آیا نه این است که پدران آنها چیزی نمی فهمیدند و هدایت نیافتند؟! (أَوْ لَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ).
یعنی اگر نیاکان آنها دانشمندان صاحب نظر و افراد هدایت یافته ای بودند جای این بود که از آنها تبعیت شود، اما پیشینیان آنها نه خود مردی آگاه بودند، نه رهبر و هدایت کننده ای آگاه داشتند، و می دانیم تقلیدی که خلق را بر باد می دهد همین تقلید نادان از نادان است که «ای دو صد لعنت بر این تقلید باد!»

سوره البقره (۲) : آیه ۱۷۱] ..... ص : ۱۵۱

(آیه ۱۷۱) - در این آیه به بیان این مطلب می پردازد که چرا این گروه در برابر این دلایل روشن انعطافی نشان نمی دهند؟ و همچنان بر گمراهی و کفر اصرار می ورزند؟ می گوید: «مثال تو در دعوت این قوم بی ایمان به سوی ایمان و شکستن سد تقلیدهای کورکورانه همچون کسی است که گوسفندان و حیوانات را (برای نجات از خطر) صدا می زند ولی آنها جز سر و صدا چیزی را درک نمی کنند» (وَ مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَ نِدَاءً).
و در پایان آیه برای تأکید و توضیح بیشتر اضافه می کند: «آنها کر و لال و نابینا هستند و لذا چیزی درک نمی کنند!» (صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ).

و به همین دلیل آنها تنها به سنتهای غلط و خرافی پدران خود چسبیده اند و از هر دعوت سازنده ای رویگردانند!

سوره البقره (۲) : آیه ۱۷۲] ..... ص : ۱۵۱

(آیه ۱۷۲) - طیبیات و خبثات! از آنجا که قرآن در مورد انحرافات ریشه دار از روش تأکید و تکرار در لباسهای مختلف استفاده می کند، در این آیه و آیه بعد بار دیگر به مسأله تحریم بی دلیل پاره ای از غذاهای حلال و سالم در عصر جاهلیت به وسیله مشرکان باز می گردد، منتهی روی سخن را در اینجا به مؤمنان می کند، می فرماید: «ای افراد با ایمان از نعمتهای پاکیزه که به شما روزی داده ایم بخورید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ).

«و شکر خدا را بجا آورید اگر او را می پرستید» (وَ اشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۵۲
این نعمتهای پاک و حلال که ممنوعیتی ندارد و موافق طبع و فطرت سالم انسانی است برای شما آفریده شده است چرا از آن استفاده نکنید؟

سوره البقره (۲) : آیه ۱۷۳] ..... ص : ۱۵۲

(آیه ۱۷۳) - در این آیه برای روشن ساختن غذاهای حرام و ممنوع و قطع کردن هر گونه بهانه چنین می گوید: «خداوند تنها گوشت مردار، خون، گوشت خوک، و گوشت هر حیوانی را که به هنگام ذبح نام غیر خدا بر آن گفته شود تحریم کرده

است» (إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَ مَا أَهْلَ بِهِ لِيُغَيِّرَ اللَّهُ).

و از آنجا که گاه ضرورت‌هایی پیش می‌آید که انسان برای حفظ جان خویش مجبور به استفاده از بعضی غذاهای حرام می‌شود قرآن در ذیل آیه آن را استثنا کرده و می‌گوید: «ولی کسی که مجبور شود (برای نجات جان خویش از مرگ) از آنها بخورد گناهی بر او نیست، به شرط این که ستمگر و متجاوز نباشد!» (فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَ لَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ).

به این ترتیب برای این که اضطرار بهانه و دستاویزی برای زیاده روی در خوردن غذاهای حرام نشود با دو کلمه «غَيْرَ بَاغٍ» (یعنی طلب لذت کردن) و «لَا عَادٍ» (یعنی متجاوز از حد ضرورت) گوشزد می‌کند که این اجازه تنها برای کسانی است که خواهان لذت از خوردن این محرمات نباشند و از مقدار لازم که برای نجات از مرگ ضروری است تجاوز نکنند. و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند غفور و رحیم است» (إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

همان خداوندی که این گوشتها را تحریم کرده با رحمت خاصش در موارد ضرورت اجازه استفاده از آن را داده است «۱»

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۷۴] ..... ص : ۱۵۲

اشاره

آیه ۱۷۴

شأن نزول: ..... ص : ۱۵۲

به اتفاق همه مفسران این آیه و دو آیه بعد در مورد اهل کتاب نازل شده است، و به گفته بسیاری مخصوصاً به علمای یهود نظر دارد که پیش از ظهور پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله صفات و نشانه‌های او را مطابق آنچه در کتب خود یافته بودند برای مردم بازگو می‌کردند، ولی پس از ظهور پیامبر صلی الله علیه و آله و مشاهده

---

(۱) پیرامون «فلسفه تحریم گوشت‌های حرام» به بحث جالبی که در «تفسیر نمونه» جلد اول ذیل همین آیه آمده است رجوع کنید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۵۳

گرایش مردم به او ترسیدند که اگر همان روش سابق را ادامه دهند منافع آنها به خطر بیفتد و هدایا و میهمانی‌هایی که برای آنها ترتیب می‌دادند از دست برود!، لذا اوصاف پیامبر صلی الله علیه و آله را که در تورات نازل شده بود کتمان کردند، این سه آیه نازل شد و سخت آنها را نکوهش کرد.

تفسیر: ..... ص : ۱۵۳

باز هم نکوهش از کتمان حق - این آیه تأکیدی است بر آنچه در آیه ۱۵۹ همین سوره در زمینه کتمان حق گذشت. نخست

می گوید: «کسانی که کتمان می کنند کتابی را که خدا نازل کرده و آن را به بهای کمی می فروشند آنها در حقیقت جز آتش چیزی نمی خورند!» (إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ). آری! هدایا و اموالی را که از این راه تحصیل می کنند آتشی است که در درون وجود آنان وارد می شود.

سپس به یک مجازات مهم معنوی آنها که از مجازات مادی بسیار دردناکتر است پرداخته، می گوید: «خداوند روز قیامت با آنها سخن نمی گوید، و آنان را پاکیزه نمی کند، و عذاب دردناکی در انتظارشان است!» (وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

یکی از بزرگترین مواهب الهی در جهان دیگر این است که خدا با مردم با ایمان از طریق لطف سخن می گوید. یعنی با قدرت بی پایانش امواج صوتی را در فضا می آفریند به گونه ای که قابل درک و شنیدن باشد و یا از طریق الهام و با زبان دل با بندگان خاصش سخن می گوید.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۷۵] ..... ص : ۱۵۳

(آیه ۱۷۵) - این آیه وضع این گروه را مشخص تر می سازد و نتیجه کارشان را در این معامله زیانبار چنین باز گو می کند: «اینها کسانی هستند که گمراهی را با هدایت و عذاب را با آموزش مبادله کرده اند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَهَ بِالْهُدَى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ).

و به این ترتیب از دو سو گرفتار زیان خسران شده اند.

لذا در پایان آیه اضافه می کند، راستی عجیب است که «چقدر در برابر آتش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۵۴ خشم و غضب خدا جسور و خونسردند؟! (فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۷۶] ..... ص : ۱۵۴

(آیه ۱۷۶) - در این آیه می گوید: «این تهدیدها و وعده های عذاب که برای کتمان کنندگان حق بیان شده است به خاطر این است که خداوند کتاب آسمانی قرآن را به حق و توأم با دلایل روشن نازل کرده تا جای هیچ گونه شبهه و ابهامی برای کسی باقی نماند» (ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ).

با این حال گروهی بخاطر حفظ منافع کثیف خویش دست به توجیه و تحریف می زنند و در کتاب آسمانی اختلافها بوجود می آورند.

«چنین کسانی که اختلاف در کتاب آسمانی می کنند بسیار از حقیقت دورند» (وَإِنَّ الَّذِينَ اِخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۷۷] ..... ص : ۱۵۴

آیه ۱۷۷ - شأن نزول: چون تغییر قبله سر و صدای زیادی در میان مردم بخصوص یهود و نصاری به راه انداخت، یهود که بزرگترین سند افتخار خود (پیروی مسلمین از قبله آنان) را از دست داده بودند زبان به اعتراض گشودند، که قرآن در آیه ۱۴۲ با جمله (سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ) به آن اشاره کرده است. این آیه نازل گردید و تأیید کرد که این همه گفتگو در مسأله قبله صحیح

نیست بلکه مهم‌تر از قبله مسائل دیگری است که معیار ارزش انسانهاست و باید به آنها توجه شود و آن مسائل را در این آیه شرح داده است.

تفسیر: ..... ص: ۱۵۴

ریشه و اساس همه نیکوها- در تفسیر آیات تغییر قبله گذشت که مخالفین اسلام از یک سو و تازه مسلمانان از سوی دیگر چه سر و صدایی پیرامون تغییر قبله به راه انداختند.

این آیه روی سخن را به این گروهها کرده، می‌گوید: «نیکي تنها این نیست که به هنگام نماز صورت خود را به سوی شرق و غرب کنید و تمام وقت خود را صرف این مسأله نمایید» (لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ).

قرآن سپس به بیان مهمترین اصول نیکوها در ناحیه ایمان و اخلاق و عمل ضمن بیان شش عنوان پرداخته چنین می‌گوید: «بلکه نیکي (نیکوکار) کسانی هستند که به خدا و روز آخر و فرشتگان و کتابهای آسمانی و پیامبران ایمان برگزیده تفسیر نمونه،

ج ۱، ص: ۱۵۵

آورده‌اند» (وَ لَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ الْمَلَائِكَةِ وَ الْكِتَابِ وَ النَّبِيِّينَ).

پس از ایمان به مسأله انفاق و ایثار و بخششهای مالی اشاره می‌کند، و می‌گوید: «مال خود را با تمام علاقه‌ای که به آن دارند به خویشاوندان و یتیمان و مستمندان و وامانندگان در راه، و سائلان و بردگان می‌دهند» (وَ آتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنَ السَّبِيلِ وَ السَّائِلِينَ وَ فِي الرِّقَابِ). بدون شک گذشتن از مال و ثروت برای همه کس کار آسانی نیست. چرا که حب آن تقریباً در همه دلهاست، و تعبیر علی حُبِّهِ نیز اشاره به همین حقیقت است که آنها در برابر این خواسته دل برای رضای خدا مقاومت می‌کنند.

سومین اصل از اصول نیکوها را برپا داشتن نماز می‌شمرد و می‌گوید: «آنها نماز را برپا می‌دارند» (وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ).

چهارمین برنامه آنها را ادای زکات و حقوق واجب مالی ذکر کرده، می‌گوید:

«آنها زکات را می‌پردازند» (وَ آتَى الزَّكَاةَ).

بسیارند افرادی که در پاره‌ای از موارد حاضرند به مستمندان کمک کنند اما در ادای حقوق واجب سهل‌انگار می‌باشند، و به عکس گروهی غیر از ادای حقوق واجب به هیچ‌گونه کمک دیگری تن در نمی‌دهند، آیه فوق نیکوکار را کسی می‌داند که در هر دو میدان انجام وظیفه کند.

پنجمین ویژگی آنها را وفای به عهد می‌شمرد، و می‌گوید: «کسانی هستند که به عهد خویش به هنگامی که پیمان می‌بندند وفا می‌کنند» (وَ الْمُؤْفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا).

چرا که سرمایه زندگی اجتماعی اعتماد متقابل افراد جامعه است، لذا در روایات اسلامی چنین می‌خوانیم که مسلمانان موظفند سه برنامه را در مورد همه انجام دهند، خواه طرف مقابل، مسلمان باشد یا کافر، نیکوکار باشد یا بدکار، و آن سه عبارتند از: وفای به عهد، ادای امانت و احترام به پدر و مادر.

و بالاخره ششمین و آخرین برنامه این گروه نیکوکار را چنین شرح می‌دهد:

«کسانی هستند که در هنگام محرومیت و فقر، و به هنگام بیماری و درد، و همچنین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۵۶

در موقع جنگ با دشمن، صبر و استقامت به خرج می‌دهند، و در برابر این حوادث زانو نمی‌زنند» (وَ الصَّابِرِينَ فِي الْبُؤْسَاءِ وَ

الضَّرَاءِ وَ حِينَ الْبَأْسِ).

و در پایان آیه به عنوان جمع بندی و تأکید بر شش صفت عالی گذشته می گوید: «آنها کسانی هستند که راست می گویند و آنان پرهیزکارانند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ).

راستگویی آنها از اینجا روشن می شود که اعمال و رفتارشان از هر نظر با اعتقاد و ایمانشان هماهنگ است، و تقوا و پرهیزکاریشان از اینجا معلوم می شود که آنها هم وظیفه خود را در برابر «الله» و هم در برابر نیازمندان و محرومان و کل جامعه انسانی و هم در برابر خویشن خویش انجام می دهند. جالب این که شش صفت برجسته فوق هم شامل اصول اعتقادی و اخلاقی و هم برنامه های عملی است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۷۸] ..... ص : ۱۵۶

اشاره

آیه ۱۷۸

شأن نزول: ..... ص : ۱۵۶

عادت عرب جاهلی بر این بود که اگر کسی از قبیله آنها کشته می شد تصمیم می گرفتند تا آنجا که قدرت دارند از قبیله قاتل بکشند، و این فکر تا آنجا پیش رفته بود که حاضر بودند بخاطر کشته شدن یک فرد تمام طایفه قاتل را نابود کنند این آیه نازل شد و حکم عادلانه قصاص را بیان کرد.

این حکم اسلامی، در واقع حد وسطی بود میان دو حکم مختلف که آن زمان وجود داشت بعضی قصاص را لازم می دانستند و بعضی تنها دیه را لازم می شمردند، اسلام قصاص را در صورت عدم رضایت اولیای مقتول، و دیه را به هنگام رضایت طرفین قرار داد.

تفسیر: ..... ص : ۱۵۶

قصاص مایه حیات شماسست! از این آیه به بعد یک سلسله از احکام اسلامی مطرح می شود نخست از مسأله حفظ احترام خونها آغاز می کند، و خط بطلان بر آداب و سنن جاهلی می کشد، مؤمنان را مخاطب قرار داده چنین می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده اید حکم قصاص در مورد کشتگان بر شما نوشته شده است» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ).

انتخاب واژه «قصاص» نشان می دهد که اولیاء مقتول حق دارند نسبت به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۵۷ قاتل همان را انجام دهند که او مرتکب شده.

ولی به این مقدار قناعت نکرده، در دنباله آیه مسأله مساوات را با صراحت بیشتر مطرح می کند و می گوید: «آزاد در برابر

آزاد، برده در برابر برده، و زن در برابر زن» (الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأَنْثَى).

البته این مسأله دلیل بر برتری خون مرد نسبت به زن نیست و توضیح آن خواهد آمد.

سپس برای این که روشن شود که مسأله قصاص حقی برای اولیای مقتول است و هرگز یک حکم الزامی نیست، و اگر مایل باشند می توانند قاتل را ببخشند و خونبها بگیرند، یا اصلاً خونبها هم نگیرند، اضافه می کند: «اگر کسی از ناحیه برادر دینی خود مورد عفو قرار گیرد (و حکم قصاص با رضایت طرفین تبدیل به خونبها گردد) باید از روش پسندیده‌ای پیروی کند (و برای پرداخت دیه طرف را در فشار نگذارد) و او هم در پرداختن دیه کوتاهی نکند» (فَمَنْ عَفَى لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَ أَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ).

در پایان آیه برای تأکید و توجه دادن به این امر که تجاوز از حد از ناحیه هر کس بوده باشد مجازات شدید دارد می گوید: «این تخفیف و رحمتی است از ناحیه پروردگارتان، و کسی که بعد از آن از حد خود تجاوز کند عذاب دردناکی در انتظار او است» (ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ رَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

این دستور عادلانه «قصاص» و «عفو» از یکسو روش فاسد عصر جاهلیت را که همچون دژخیمان عصر فضا، گاه در برابر یک نفر صدها نفر را به خاک و خون می کشیدند محکوم می کند.

و از سوی دیگر راه عفو را به روی مردم نمی بندد، و از سوی سوم می گوید بعد از برنامه عفو و گرفتن خونبها هیچ یک از طرفین حق تعدی ندارند، بر خلاف اقوام جاهلی که اولیای مقتول گاهی بعد از عفو و حتی گرفتن خونبها قاتل را می کشتند! اما جنایتکارانی که به جنایت خود افتخار می کنند و از آن ندامت و پشیمانی ندارند نه شایسته نام برادرند و نه مستحق عفو و گذشت!

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۵۸

سوره البقره (۲) : آیه ۱۷۹ ..... ص : ۱۵۸

اشاره

(آیه ۱۷۹) - این آیه با یک عبارت کوتاه و بسیار پرمعنی پاسخ بسیاری از سؤالات را در زمینه مسأله قصاص بازگو می کند و می گوید: «ای خردمندان! قصاص برای شما مایه حیات و زندگی است، باشد که تقوا پیشه کنید» (وَ لَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ).

این آیه آن چنان جالب است که به صورت یک شعار اسلامی در اذهان همگان نقش بسته، و به خوبی نشان می دهد که قصاص اسلامی به هیچ وجه جنبه انتقامجویی ندارد. از یکسو ضامن حیات جامعه است، زیرا اگر حکم قصاص به هیچ وجه وجود نداشت و افراد سنگدل احساس امنیت می کردند. جان مردم بی گناه به خطر می افتاد. همان گونه که در کشورهای که حکم قصاص به کلی لغو شده آمار قتل و جنایت به سرعت بالا رفته است.

و از سوی دیگر مایه حیات قاتل است، چرا که او را از فکر آدمکشی تا حد زیادی باز می دارد و کنترل می کند.

آیا خون مرد رنگین تر است؟ ..... ص : ۱۵۸

ممکن است بعضی ایراد کنند که در آیات قصاص دستور داده شده که نباید «مرد» بخاطر قتل «زن» مورد قصاص قرار گیرد، مگر خون مرد از خون زن رنگین تر است؟ در پاسخ باید گفت: مفهوم آیه این نیست که مرد نباید در برابر زن قصاص شود، بلکه اولیای زن مقتول می‌توانند مرد جنایتکار را به قصاص برسانند به شرط آن که نصف مبلغ دیه را بپردازند.

توضیح این که: مردان غالباً در خانواده عضو مؤثر اقتصادی هستند و مخارج خانواده را متحمل می‌شوند، بنابراین تفاوت میان از بین رفتن «مرد» و «زن» از نظر اقتصادی و جنبه‌های مالی بر کسی پوشیده نیست، لذا اسلام با قانون پرداخت نصف مبلغ دیه در مورد قصاص مرد، رعایت حقوق همه افراد را کرده و از این خلاء اقتصادی و ضربه نابخشودنی، که به یک خانواده می‌خورد جلوگیری نموده است.

اسلام هرگز اجازه نمی‌دهد که به بهانه لفظ «تساوی» حقوق افراد دیگری مانند فرزندان شخصی که مورد قصاص قرار گرفته پایمال گردد.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۸۰] ..... ص : ۱۵۸

(آیه ۱۸۰) - وصیتهای شایسته! در آیات گذشته سخن از مسائل جانی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۵۹ و قصاص در میان بود، در این آیه و دو آیه بعد به قسمتی از احکام وصایا که ارتباط با مسائل مالی دارد می‌پردازد و به عنوان یک حکم الزامی می‌گوید: «بر شما نوشته شده هنگامی که مرگ یکی از شما فرا رسد اگر چیز خوبی (مالی) از خود بجای گذارده وصیت بطور شایسته برای پدر و مادر و نزدیکان کند» (كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ).

و در پایان آیه اضافه می‌کند «این حقی است بر ذمه پرهیزکاران» (حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ).

جالب این که در اینجا به جای کلمه «مال» کلمه «خیر» گفته شده است.

این تعبیر نشان می‌دهد که اسلام ثروت و سرمایه‌ای را که از طریق مشروع به دست آمده باشد و در مسیر سود و منفعت اجتماع بکار گرفته شود خیر و برکت می‌داند و بر افکار نادرست آنها که ذات ثروت را چیز بدی می‌دانند خط بطلان می‌کشد.

ضمناً این تعبیر اشاره لطیفی به مشروع بودن ثروت است، زیرا اموال نامشروعی که انسان از خود به یادگار می‌گذارد خیر نیست بلکه شر و نکبت است.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۸۱] ..... ص : ۱۵۹

(آیه ۱۸۱) - هنگامی که وصیت جامع تمام ویژگیهای بالا باشد، از هر نظر محترم و مقدس است، و هر گونه تغییر و تبدیل در آن ممنوع و حرام است، لذا این آیه می‌گوید: «کسی که وصیت را بعد از شنیدنش تغییر دهد گنااهش بر کسانی است که آن را تغییر می‌دهند» (فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ).

و اگر گمان کنند که خداوند از توطئه‌هایشان خبر ندارد سخت در اشتباهند.

«خداوند شنوا و دانا است» (إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ).

آیه فوق اشاره به این حقیقت است که خلافکاریهایی «وصی» (کسی که عهده دار انجام وصایا است) هرگز اجر و پاداش

وصیت کننده را از بین نمی برد، او به اجر خود رسیده، تنها گناه بر گردن وصی است که تغییری در کمیت یا کیفیت و یا اصل وصیت داده است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۸۲] ..... ص : ۱۵۹

اشاره

(آیه ۱۸۲) - تا به اینجا این حکم اسلامی کاملاً روشن شد که هر گونه تغییر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۶۰ و تبدیل در وصیتها به هر صورت و به هر مقدار باشد گناه است، اما از آنجا که هر قانونی استثنایی دارد، در این آیه می گوید: «هر گاه وصی بیم انحرافی در وصیت کننده داشته باشد - خواه این انحراف ناآگاهانه باشد یا عمدی و آگاهانه - و آن را اصلاح کند گناهی بر او نیست (و مشمول قانون تبدیل وصیت نمی باشد) خداوند آمرزنده و مهربان است» (فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

۱ - فلسفه وصیت: ..... ص : ۱۶۰

از قانون ارث تنها یک عده از بستگان آن هم روی حساب معینی بهره مند می شوند در حالی که شاید عده دیگری از فامیل، و حیانا بعضی از دوستان و آشنایان نزدیک، نیاز مبرمی به کمکهای مالی داشته باشند. و نیز در مورد بعضی از وارثان گاه مبلغ ارث پاسخگوی نیاز آنها نیست، لذا در کنار قانون ارث قانون وصیت را قرار داده و به مسلمانان اجازه می دهد نسبت به یک سوم از اموال خود (برای بعد از مرگ) خویش تصمیم بگیرند. از اینها گذشته گاه انسان مایل است کارهای خیری انجام دهد، اما در زمان حیاتش به دلایلی موفق نشده، منطبق عقل ایجاب می کند برای انجام این کارهای خیر لا- اقل برای بعد از مرگش محروم نماند. مجموع این امور موجب شده است که قانون وصیت در اسلام تشریح گردد. در روایات اسلامی تأکیدهای فراوانی در زمینه وصیت شده از جمله، در حدیثی از پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله می خوانیم: «کسی که بدون وصیت از دنیا برود مرگ او مرگ جاهلیت است».

۲ - عدالت در وصیت: ..... ص : ۱۶۰

در روایات اسلامی تأکیدهای فراوانی روی «عدم جور» و «عدم ضرار» در وصیت دیده می شود که از مجموع آن استفاده می شود همان اندازه که وصیت کار شایسته و خوبی است تعدی در آن مذموم و از گناهان کبیره است در حدیثی از امام باقر علیه السلام می خوانیم که فرمود: «کسی که در وصیتش عدالت را رعایت کند همانند این است که همان اموال را در حیات خود در راه خدا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۶۱ داده باشد. و کسی که در وصیتش تعدی کند نظر لطف پروردگار در قیامت از او بر گرفته خواهد شد».

سوره البقره (۲) : آیه ۱۸۳] ..... ص : ۱۶۱

(آیه ۱۸۳) - روزه سر چشمه تقوا - به دنبال چند حکم مهم اسلامی در اینجا به بیان یکی دیگر از این احکام که از مهمترین عبادات محسوب می شود می پردازد و آن روزه است، و با همان لحن تأکید آمیز گذشته می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده اید روزه بر شما نوشته شده است آن گونه که بر امتهایی که قبل از شما بودند، نوشته شده بود» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ).
و بلافاصله فلسفه این عبادت انسان ساز و تربیت آفرین را در یک جمله کوتاه اما بسیار پرمحتوا چنین بیان می کند: «شاید پرهیز کار شوید» (لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۸۴] ..... ص : ۱۶۱

(آیه ۱۸۴) - در این آیه برای این که باز از سنگینی روزه کاسته شود چند دستور دیگر را در این زمینه بیان می فرماید، نخست می گوید: «چند روز معدودی را باید روزه بدارید» (أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ).
دیگر این که: «کسانی که از شما بیمار یا مسافر باشند و روزه گرفتن برای آنها مشقت داشته باشد از این حکم معافند و باید روزهای دیگر را بجای آن روزه بگیرند» (فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ).
سوم: «کسانی که با نهایت زحمت باید روزه بگیرند (مانند پیرمردان و پیرزنان و بیماران مزمن که بهبودی برای آنها نیست) لازم نیست مطلقاً روزه بگیرند، بلکه باید بجای آن کفاره بدهند، مسکینی را اطعام کنند» (وَ عَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٌ مِسْكِينٍ).
«و آن کس که مایل باشد بیش از این در راه خدا اطعام کند برای او بهتر است» (فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ).
و بالاخره در پایان آیه این واقعیت را باز گو می کند که: «روزه گرفتن برای شما بهتر است اگر بدانید» (وَ أَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ).
و این جمله تأکید دیگری بر فلسفه روزه است.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۶۲

سوره البقره (۲) : آیه ۱۸۵] ..... ص : ۱۶۲

اشاره

(آیه ۱۸۵) - این آیه زمان روزه و قسمتی از احکام و فلسفه های آن را شرح می دهد، نخست می گوید: «آن چند روز معدود را که باید روزه بدارید ماه رمضان است» (شَهْرَ رَمَضَانَ).
«همان ماهی که قرآن در آن نازل شد» (الَّذِي أَنْزَلَ فِيهِ الْقُرْآنَ).
«همان قرآنی که مایه هدایت مردم، و دارای نشانه های هدایت، و معیارهای سنجش حق و باطل است» (هُدًى لِلنَّاسِ وَ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَ الْفُرْقَانِ).

سپس بار دیگر حکم مسافران و بیماران را به عنوان تأکید بازگو کرده، می‌گوید: «کسانی که در ماه رمضان در حضر باشند باید روزه بگیرند، اما آنها که بیمار یا مسافرنند روزهای دیگر را بجای آن روزه می‌گیرند» (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَ مَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ).

در قسمت آخر آیه بار دیگر به فلسفه تشریح روزه پرداخته، می‌گوید:

«خداوند راحتی شما را می‌خواهد و زحمت شما را نمی‌خواهد» (يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ).

سپس اضافه می‌کند: «هدف آن است که شما تعداد این روزها را کامل کنید» (وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ).

و در آخرین جمله می‌فرماید: «تا خدا را بخاطر این که شما را هدایت کرده بزرگ بشمرید، و شاید شکر نعمتهای او را بگذارید» (وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

۱- اثرات تربیتی، اجتماعی و بهداشتی روزه- ..... ص: ۱۶۲

اشاره

از فواید مهم روزه این است که روح انسان را «تلطیف»، و اراده انسان را «قوی»، و غرایز او را «تعديل» می‌کند. روزه‌دار باید در حال روزه با وجود گرسنگی و تشنگی از غذا و آب و همچنین لذت جنسی چشم‌پوشد، و عملاً ثابت کند که او همچون حیوان در بند اصطبل و علف نیست، او می‌تواند زمام نفس سرکش را به دست گیرد، و بر هوسها و شهوات خود مسلط گردد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۶۳

در حقیقت بزرگترین فلسفه روزه همین اثر روحانی و معنوی آن است.

خلاصه روزه انسان را از عالم حیوانیت ترقی داده و به جهان فرشتگان صعود می‌دهد، جمله «لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (باشد که پرهیزکار شوید) اشاره به همه این حقایق است.

و نیز حدیث معروف الصَّوْمُ جَنَّةٌ مِنَ النَّارِ: «روزه سپری است در برابر آتش دوزخ» اشاره به همین موضوع است.

و نیز در حدیث دیگری از پیامبر صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «بهشت دری دارد به نام «ریان» (سیراب شده) که تنها روزه داران از آن وارد می‌شوند.

اثر اجتماعی روزه- ..... ص: ۱۶۳

بر کسی پوشیده نیست روزه یک درس مساوات و برابری در میان افراد اجتماع است. در حدیث معروفی از امام صادق علیه السلام نقل شده که «هشام بن حکم» از علت تشریح روزه پرسید، امام علیه السلام فرمود: «روزه به این دلیل واجب شده که میان فقیر و غنی مساوات برقرار گردد، و این بخاطر آن است که غنی طعم گرسنگی را بچشد و نسبت به فقیر ادای حق کند، چرا که اغنیاء معمولاً هر چه را بخواهند برای آنها فراهم است، خدا می‌خواهد میان بندگان خود مساوات باشد، و طعم گرسنگی و درد و رنج را به اغنیاء بچشاند تا به ضعیفان و گرسنگان رحم کنند».

اثر بهداشتی و درمانی روزه- ..... ص: ۱۶۳

در طب امروز و همچنین طب قدیم، اثر معجزه آسای «امساک» در درمان انواع بیماریها به ثبوت رسیده، زیرا می دانیم: عامل بسیاری از بیماریها، زیاده روی در خوردن غذاهای مختلف است، چون مواد اضافی، جذب نشده به صورت چربیهای مزاحم در نقاط مختلف بدن، یا چربی و قند اضافی در خون باقی می ماند، این مواد اضافی در لابلای عضلات بدن در واقع لجنزارهای متعفن برای پرورش انواع میکروبیهای بیماریهای عفونی است، و در این حال بهترین راه برای مبارزه با این بیماریها نابود کردن این لجنزارها از طریق امساک و روزه است! روزه زباله ها و مواد اضافی و جذب نشده بدن را می سوزاند، و در واقع بدن را «خانه تکانی» می کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۶۴

در حدیث معروفی پیغمبر صلی الله علیه و آله اسلام می فرماید: «صوموا تصحوا»: «روزه بگیرید تا سالم شوید». و در حدیث معروف دیگر نیز از پیغمبر صلی الله علیه و آله رسیده است (المعدة بيت كل داء و الحمية رأس كل دواء): «معدة خانه تمام دردها است و امساک بالاترین داروها»

۲- روزه در اقیانوس پیشین - ..... ص : ۱۶۴

از تورات و انجیل فعلی نیز بر می آید که روزه در میان یهود و نصاری بوده و اقوام و ملل دیگر هنگام مواجه شدن با غم و اندوه روزه می گرفته اند، و نیز از تورات بر می آید که موسی (ع) چهل روز روزه داشته است، و همچنین به هنگام توبه و طلب خشنودی خداوند، یهود روزه می گرفتند.

حضرت مسیح نیز چنانکه از «انجیل» استفاده می شود، چهل روز، روزه داشته. به این ترتیب اگر قرآن می گوید «كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ» (همان گونه که بر پیشینیان نوشته شد) شواهد تاریخی فراوانی دارد که در منابع مذاهب دیگر- حتی بعد از تحریف- به چشم می خورد.

۳- امتیاز ماه مبارک رمضان - ..... ص : ۱۶۴

این که ماه رمضان برای روزه گرفتن انتخاب شده در آیه مورد بحث نکته برتری آن چنین بیان شده که قرآن در این ماه نازل گردیده، و در روایات اسلامی نیز چنین آمده است که همه کتابهای بزرگ آسمانی «تورات»، «انجیل»، «زبور»، «صحف» و «قرآن» همه در این ماه نازل شده اند.

امام صادق علیه السلام می فرماید: «تورات» در ششم ماه مبارک رمضان، «انجیل» در دوازدهم و «زبور» در هیجدهم و «قرآن مجید» در شب قدر نازل گردیده است.

به این ترتیب ماه رمضان همواره ماه نزول کتابهای بزرگ آسمانی و ماه تعلیم و تربیت بوده است. برنامه تربیتی روزه نیز باید با آگاهی هر چه بیشتر و عمیقتر از تعلیمات آسمانی هماهنگ گردد، تا جسم و جان آدمی را از آلودگی گناه شستشو دهد.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۸۶] ..... ص : ۱۶۴

شأن نزول: ..... ص: ۱۶۴

کسی از پیامبر صلی الله علیه و آله پرسید: آیا خدای ما نزدیک است تا آهسته با او مناجات کنیم؟ یا دور است تا با صدای بلند او را بخوانیم؟ آیه نازل شد (و به آنها پاسخ داد که خدا به بندگانش نزدیک است).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۶۵

تفسیر: ..... ص: ۱۶۵

سلاحی به نام دعا و نیایش - از آنجا که یکی از وسائل ارتباط بندگان با خدا مسأله دعا و نیایش است در این آیه روی سخن را به پیامبر کرده، می گوید:

«هنگامی که بندگانم از تو در باره من سؤال کنند بگو من نزدیکم» (وَ إِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ).
نزدیکتر از آنچه تصور کنید، نزدیکتر از شما به خودتان، و نزدیکتر از شریان گردنهایتان، چنانکه در جای دیگر می خوانیم: وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (سوره ق، آیه ۱۶).

سپس اضافه می کند: «من دعای دعا کننده را به هنگامی که مرا می خواند اجابت می کنم» (أَجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ).
«بنابراین باید بندگان من دعوت مرا بپذیرند» (فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي).

«و به من ایمان آورند» (وَلْيُؤْمِنُوا بِي).

«باشد که راه خود را پیدا کنند و به مقصد برسند» (لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ).

جالب این که در این آیه خداوند هفت مرتبه به ذات پاک خود اشاره کرده و هفت بار به بندگان! و از این نهایت پیوستگی و قرب و ارتباط، محبت خود را نسبت به آنان مجسم ساخته است! «دعا» یک نوع خود آگاهی و بیداری دل و اندیشه و پیوند باطنی با مبدء همه نیکیها و خوبیهاست.

«دعا» یک نوع عبادت و خضوع و بندگی است، و انسان به وسیله آن توجه تازه ای به ذات خداوند پیدا می کند، و همانطور که همه عبادات اثر تربیتی دارد «دعا» هم دارای چنین اثری خواهد بود.

و این که می گویند: «دعا فضولی در کار خداست! و خدا هر چه مصلحت باشد انجام می دهد» توجه ندارند که مواهب الهی بر حسب استعدادها و لیاقتها تقسیم می شود، هر قدر استعداد و شایستگی بیشتر باشد سهم بیشتری از آن مواهب نصیب انسان می گردد.

لذا می بینیم امام صادق علیه السلام می فرماید: اِنَّ عِنْدَ اللّٰهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَنْزِلَةً لَا تَنَالُهَا اِلَّا بِرِغْزِيْدَةٍ تَفْسِيْرٍ نَّمُوْنَةٍ، ج ۱، ص: ۱۶۶
بمسأله: «در نزد خداوند مقاماتی است که بدون دعا کسی به آن نمی رسد!» دانشمندی می گوید: «وقتی که ما نیایش می کنیم خود را به قوه پایان ناپذیری که تمام کائنات را به هم پیوسته است متصل و مربوط می سازیم»

شأن نزول: ..... ص: ۱۶۶

از روایات اسلامی چنین استفاده می‌شود که در آغاز نزول حکم روزه، مسلمانان تنها حق داشتند قبل از خواب شبانه، غذا بخورند، چنانچه کسی در شب به خواب می‌رفت سپس بیدار می‌شد خوردن و آشامیدن بر او حرام بود. و نیز در آن زمان آمیزش با همسران در روز و شب ماه رمضان مطلقاً تحریم شده بود. یکی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله به نام «مطعم بن جبیر» که مرد ضعیفی بود با این حال روزه می‌داشت، هنگام افطار وارد خانه شد، همسرش رفت برای افطار او غذا حاضر کند بخاطر خستگی خواب او را ربود، وقتی بیدار شد گفت من دیگر حق افطار ندارم، با همان حال شب را خوابید و صبح در حالی که روزه دار بود برای حفر خندق (در آستانه جنگ احزاب) در اطراف مدینه حاضر شد، در اثناء تلاش و کوشش به واسطه ضعف و گرسنگی مفرط بیهوش شد، پیامبر بالای سرش آمد و از مشاهده حال او متأثر گشت.

و نیز جمعی از جوانان مسلمان که قدرت کنترل خویشتن را نداشتند شبهای ماه رمضان با همسران خود آمیزش می‌نمودند. در این هنگام آیه نازل شد و به مسلمانان اجازه داد که در تمام طول شب می‌توانند غذا بخورند و با همسران خود آمیزش جنسی داشته باشند.

تفسیر: ..... ص: ۱۶۶

توسعه‌ای در حکم روزه- چنانکه در شأن نزول خواندیم در آغاز اسلام آمیزش با همسران در شب و روز ماه رمضان مطلقاً ممنوع بود، و همچنین خوردن و آشامیدن پس از خواب و این شاید آزمایشی بود برای مسلمین و هم برای آماده ساختن آنها نسبت به پذیرش احکام روزه. این آیه که شامل چهار حکم اسلامی در زمینه روزه و اعتکاف است نخست در قسمت اول می‌گوید: «در شبهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۶۷

ماه روزه آمیزش جنسی با همسران برای شما حلال شده است» (أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ).

سپس به فلسفه این موضوع پرداخته، می‌گوید: «زنان لباس شما هستند و شما لباس آنها» (هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَ أَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ).

لباس از یکسو انسان را از سرما و گرما و خطر بر خورد اشیا به بدن حفظ می‌کند، و از سوی دیگر عیوب او را می‌پوشاند. و از سوی سوم زینتی است برای تن آدمی، این تشبیه که در آیه فوق آمده اشاره به همه این نکات است.

سپس قرآن علت این تغییر قانون الهی را بیان کرده می‌گوید: «خداوند می‌دانست که شما به خویشتن خیانت می‌کردید (و این عمل را که ممنوع بود بعضاً انجام می‌دادید) خدا بر شما توبه کرد، و شما را بخشید» (عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ

فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ).

آری! برای این که شما آلوده گناه بیشتر نشوید خدا به لطف و رحمتش این برنامه را بر شما آسان ساخت و از مدت محدودیت آن کاست.

اکنون که چنین است با آنها آمیزش کنید و آنچه را خداوند بر شما مقرر داشته طلب نمایید» (فَالآنَ بَاشِرُوهُمْ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ).

سپس به بیان دومین حکم می پردازد و می گوید: «بخورید و بیاشامید تا رشته سپید صبح از رشته سیاه شب برای شما آشکار گردد» (وَ كُلُوا وَ اشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ).

بعد به بیان سومین حکم پرداخته می گوید: «سپس روزه را تا شب تکمیل کنید» (ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ).

این جمله تأکیدی است بر ممنوع بودن خوردن و نوشیدن و آمیزش جنسی در روزها برای روزه داران، و نیز نشان دهنده آغاز و انجام روزه است که از طلوع فجر شروع و به شب ختم می شود.

سر انجام به چهارمین و آخرین حکم پرداخته می گوید: «هنگامی که در مساجد مشغول اعتکاف هستید با زنان آمیزش نکنید»

(وَ لَا تَبَاشِرُوهُمْ وَ أَنْتُمْ بَرَكَزِيدَةٌ تَفْسِيرُ نَمُونَه، ج ۱، ص: ۱۶۸

عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ)

بیان این حکم مانند استثنایی است برای حکم گذشته زیرا به هنگام اعتکاف که حد اقل مدت آن سه روز است روزه می گیرند اما در این مدت نه در روز حق آمیزش جنسی با زنان دارند و نه در شب.

در پایان آیه، اشاره به تمام احکام گذشته کرده چنین می گوید: «اینها مرزهای الهی است به آن نزدیک نشوید» (تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا).

زیرا نزدیک شدن به مرز و سوسه انگیز است، و گاه سبب می شود که انسان از مرز بگذرد و در گناه بیفتد.

آری! این چنین خداوند آیات خود را برای مردم روشن می سازد، شاید پرهیزکاری پیشه کنند» (كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ).

آغاز و پایان، تقواست - ..... ص: ۱۶۸

جالب این که در نخستین آیه مربوط به احکام روزه خواندیم که هدف نهایی از آن تقواست، همین تعبیر عینا در پایان آخرین آیه نیز آمده است (لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ) و این نشان می دهد که تمام این برنامه ها وسیله ای هستند برای پرورش روح تقوا و خویشتنداری و ملکه پرهیز از گناه و احساس مسؤولیت در انسانها!

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۸۸] ..... ص: ۱۶۸

اشاره

(آیه ۱۸۸) - این آیه اشاره به یک اصل کلی و مهم اسلامی می کند که در تمام مسائل اقتصادی حاکم است، و به یک معنی می شود تمام ابواب فقه اسلامی را در بخش اقتصاد زیر پوشش آن قرار داد، نخست می فرماید: «اموال یکدیگر را در میان خود

به باطل و ناحق نخورید» (وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ) «۱» مفهوم آیه فوق عمومیت دارد و هر گونه تصرف در اموال دیگران از غیر طریق صحیح و به ناحق مشمول این نهی الهی است. و تمام معاملاتی که هدف صحیحی را تعقیب نمی کند و پایه و اساس عقلایی ندارد مشمول این آیه است.

جالب این که قرار گرفتن آیه مورد بحث بعد از آیات روزه (۱۸۲-۱۸۷) نشانه

---

(۱) «باطل» به معنی زایل و از بین رفته است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۶۹

یک نوع همبستگی در میان این دو است، در آنجا نهی از خوردن و آشامیدن بخاطر انجام یک عبادت الهی می کند و در اینجا نهی از خوردن اموال مردم به ناحق (که این هم نوع دیگری از روزه و ریاضت نفوس است) و در واقع هر دو شاخه‌هایی از تقوا محسوب می شود، همان تقوایی که به عنوان هدف نهایی روزه معرفی شده است.

سپس در ذیل آیه، انگشت روی یک نمونه بارز «اکل مال به باطل» (خوردن اموال مردم به ناحق) گذاشته که بعضی از مردم آن را حق خود می‌شمرند به گمان این که به حکم قاضی، آن را به چنگ آورده‌اند، می‌فرماید: «برای خوردن قسمتی از اموال مردم به گناه و بخشی از آن را به قضات ندهید در حالی که می‌دانید» (و تُدَلُّوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْأَيْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ).

رشوه‌خواری بلای بزرگ جامعه‌ها! .... ص: ۱۶۹

یکی از بلاهای بزرگی که از قدیم‌ترین زمانها دامنگیر بشر شده و امروز با شدت بیشتر ادامه دارد بلای رشوه خواری است که یکی از بزرگترین موانع اجرای عدالت اجتماعی بوده و هست. و سبب می‌شود قوانین که قاعدتا باید حافظ منافع طبقات ضعیف باشد، به سود مظالم طبقات نیرومند که باید قانون آنها را محدود کند به کار بیفتد.

بدیهی است که اگر باب رشوه گشوده شود قوانین درست نتیجه معکوس خواهد داد و قوانین بازیچه‌ای در دست اقویا برای ادامه ظلم و ستم و تجاوز به حقوق ضعیفا خواهد شد. لذا در اسلام رشوه خواری یکی از گناهان کبیره محسوب می‌شود.

ولی قابل توجه است که زشتی رشوه سبب می‌شود که این هدف شوم در لابلای عبارات و عناوین فریبنده دیگر انجام گیرد و رشوه خوار و رشوه دهنده از نامهایی مانند هدیه، تعارف، حق الزحمه و انعام استفاده کنند. ولی این تغییر نامها به هیچ وجه تغییری در ماهیت آن نمی‌دهد و در هر صورت پولی که از این طریق گرفته می‌شود حرام و نامشروع است.

در نهج البلاغه در داستان هدیه آوردن «اشعث بن قیس» می‌خوانیم که: او برای پیروزی بر طرف دعوای خود در محکمه عدل علی علیه السلام متوسل به رشوه شد و شبانه ظرفی پر از حلوا لذیذ به در خانه علی علیه السلام آورد و نام آن را هدیه گذاشت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۷۰

علی علیه السلام برآشفت و فرمود: «سوگواران بر عزایت اشک بریزند، آیا با این عنوان آمده‌ای که مرا فریب دهی و از آیین حق باز داری؟ ... به خدا سوگند اگر هفت اقلیم را با آنچه در زیر آسمانهای آنها است به من دهند که پوست جوی را از دهان مورچه‌ای به ظلم بگیرم هرگز نخواهم کرد، دنیای شما از برگ جویده‌ای در دهان ملخ برای من کم ارزشتر است علی را با نعمتهای فانی و لذتهای زود گذر چه کار؟ ...»

اسلام رشوه را در هر شکل و قیافه‌ای محکوم کرده است، در تاریخ زندگی پیغمبر اکرم صلی الله علیه و اله می‌خوانیم که: به او خیر دادند یکی از فرماندارانش رشوه‌ای در شکل هدیه پذیرفته، حضرت بر آشفت و به او فرمود: کیف تأخذ ما لیس لک بحق:

«چرا آن که حق تو نیست می‌گیری؟» او در پاسخ با معذرت‌خواهی گفت: «آنچه گرفتم هدیه‌ای بود ای پیامبر خدا» پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «اگر شما در خانه بنشینید و از طرف من فرماندار محلی نباشید آیا مردم به شما هدیه می‌دهند؟! سپس دستور داد هدیه را گرفتند و در بیت المال قرار دادند و وی را از کار برکنار کرد». چه خوبست مسلمانان از کتاب آسمانی خود الهام بگیرند و همه چیز را پای بت رشوه خواری قربانی نکنند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۸۹] ..... ص : ۱۷۰

اشاره

آیه ۱۸۹

شأن نزول: ..... ص : ۱۷۰

جمعی از یهود از رسول خدا صلی الله علیه و آله پرسیدند هلال ماه برای چیست؟ و چه فایده دارد؟ آیه نازل شد- و فواید مادی و معنوی آن را در نظام زندگی انسانها بیان کرد.

تفسیر: ..... ص : ۱۷۰

اشاره

همان طور که در شأن نزول آمده است گروهی در مورد هلال ماه از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله پرسشهایی داشتند، قرآن سؤال آنها را به این صورت منعکس کرده است، می‌فرماید: «در باره هلالهای ماه از تو سؤال می‌کنند» (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِةِ). سپس می‌فرماید: «بگو: اینها بیان اوقات (طبیعی) برای مردم و حج است» (قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ).

هم در زندگی روزانه از آن استفاده می‌کنند و هم در عبادتهایی که وقت معینی در سال دارد، در حقیقت ماه یک تقویم طبیعی برای افراد بشر محسوب می‌شود. که مردم اعم از باسواد و بی‌سواد در هر نقطه‌ای از جهان باشند می‌توانند از این تقویم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۷۱

طبیعی استفاده کنند، و اصولاً یکی از امتیازات قوانین اسلام این است که دستورات آن بر طبق مقیاسهای طبیعی قرار داده شده است. زیرا مقیاسهای طبیعی وسیله‌ای است که در اختیار همگان قرار دارد و گذشت زمان اثری بر آن نمی‌گذارد.

سپس در ذیل آیه به تناسب سخنی که از حج و تعیین موسم آن به وسیله هلال ماه در آغاز آیه آمده به یکی از عادات و رسوم خرافی جاهلیت در مورد حج اشاره نموده و مردم را از آن نهی می‌کند و می‌فرماید: «کار نیک آن نیست که از پشت

خانه‌ها وارد شوید بلکه نیکی آن است که تقوا پیشه کنید و از در خانه‌ها وارد شوید و از خدا بپرهیزید تا رستگار شوید» (وَ لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَ لَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَ أْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ).

این آیه مفهوم گسترده‌ای دارد و از همین جا می‌توان پیوند میان آغاز و پایان آیه را پیدا کرد و آن این که برای اقدام در هر کار خواه دینی باشد یا غیر دینی باید از طریق صحیح وارد شد و نه از طرق انحرافی و وارونه و عبادتی همچون حج نیز باید در وقت مقرر که در هلال ماه تعیین می‌شود انجام گیرد.

جمله لَيْسَ الْبِرُّ ... ممکن است اشاره به نکته لطیف دیگری نیز باشد، که سؤال شما از اهله ماه به جای سؤال از معارف دینی همانند عمل کسی است که راه اصلی خانه را گذاشته و از سوراخی که پشت در خانه زده وارد می‌شود چه کار نازیبایی!

سؤالات مختلف از شخص پیامبر - ..... ص: ۱۷۱

در پانزده مورد از آیات قرآن جمله يَسْتَلُونَكَ آمده که نشان می‌دهد مردم کرارا سؤالات مختلفی در مسائل گوناگون از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله داشتند و جالب این که پیامبر نه تنها ناراحت نمی‌شد بلکه با آغوش باز از آن استقبال می‌کرد و از طریق آیات قرآنی به آنها پاسخ می‌داد.

سؤال کردن یکی از حقوق مردم در برابر رهبران است، سؤال کلید حل مشکلات است، سؤال دریچه علوم است، سؤال وسیله انتقال دانشهاست. اصولاً طرح سؤالات مختلف در هر جامعه نشانه جنب و جوش افکار و بیداری اندیشه‌ها است و وجود این همه سؤال در عصر پیامبر نشانه تکان خوردن افکار مردم آن محیط در پرتو قرآن و اسلام است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۷۲

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۹۰] ..... ص: ۱۷۲

اشاره

آیه ۱۹۰

شأن نزول: ..... ص: ۱۷۲

این آیه اولین آیه‌ای بود که در باره جنگ با دشمنان اسلام نازل شد و پس از نزول این آیه پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله با آنها که از در پیکار در آمدند، پیکار کرد و نسبت به آنان که پیکار نداشتند خودداری می‌کرد، و این ادامه داشت تا دستور فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ که اجازه پیکار با همه مشرکان را می‌داد نازل گشت.

تفسیر: ..... ص: ۱۷۲

در این آیه قرآن، دستور مقاتله و مبارزه با کسانی که شمشیر به روی مسلمانان می‌کشند صادر کرده، می‌فرماید: «با کسانی که

با شما می‌جنگند در راه خدا پیکار کنید» (وَ قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ).

تعبیر به فی سَبِيلِ اللَّهِ، هدف اصلی جنگهای اسلامی را روشن می‌سازد که جنگ در منطق اسلام هرگز بخاطر انتقامجویی یا جاه طلبی یا کشورگشایی یا به دست آوردن غنایم نیست. همین هدف در تمام ابعاد جنگ اثر می‌گذارد، کمیت و کیفیت جنگ، نوع سلاحها، چگونگی رفتار با اسیران، را به رنگ فی سَبِيلِ اللَّهِ درمی‌آورد.

سپس قرآن توصیه به رعایت عدالت، حتی در میدان جنگ و در برابر دشمنان کرده می‌فرماید: «از حد تجاوز نکنید» (وَلَا تَعْتَدُوا).

«چرا که خداوند، تجاوزکاران را دوست نمی‌دارد» (إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ).

آری! هنگامی که جنگ برای خدا و در راه خدا باشد، هیچ گونه تعدی و تجاوز، نباید در آن باشد، و درست به همین دلیل است که در جنگهای اسلامی - بر خلاف جنگهای عصر ما - رعایت اصول اخلاقی فراوانی توصیه شده است، مثلاً افرادی که سلاح به زمین بگذارند، و کسانی که توانایی جنگ را از دست داده‌اند، یا اصولاً قدرت بر جنگ ندارند، همچون مجروحان، پیرمردان، زنان و کودکان نباید مورد تعدی قرار بگیرند، باغستانها و گیاهان و زراعتها را نباید از بین ببرند، و از مواد سمی برای زهر آلود کردن آبهای آشامیدنی دشمن (جنگ شیمیایی و میکروبی) نباید استفاده کنند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۹۱] ..... ص : ۱۷۲

(آیه ۱۹۱) - این آیه که دستور آیه قبل را تکمیل می‌کند، با صراحت بیشتری سخن می‌گوید، می‌فرماید: «آنها (همان مشرکانی که از هیچ گونه ضربه زدن به مسلمین خودداری نمی‌کردند) را هر کجا بیابید به قتل برسانید و از آنجا که شما را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۷۳

بیرون ساختند (مکه) آنها را بیرون کنید» چرا که این یک دفاع عادلانه و مقابله به مثل منطقی است. (وَ اقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقِفْتُمُوهُمْ وَ اَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوْكُمْ).

سپس می‌افزاید: «فتنه از کشتار هم بدتر است» (وَ الْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ).

«فتنه» به معنی قرار دادن طلا در آتش، برای ظاهر شدن میزان خوبی آن از بدی است.

از آنجا که آیین بت پرستی و فسادهای گوناگون فردی و اجتماعی مولود آن، در سرزمین مکه رایج شده بود، و حرم امن خدا را آلوده کرده بود، و فساد آن از قتل و کشتار هم بیشتر بود آیه مورد بحث می‌گوید: «بخاطر ترس از خونریزی، دست از پیکار با بت پرستی بر ندارید که بت پرستی از قتل، بدتر است».

سپس قرآن به مسأله دیگری در همین رابطه اشاره، کرده می‌فرماید:

«مسلمانان باید احترام مسجد الحرام را نگهدارند، و این حرم امن الهی باید همیشه محترم شمرده شود، و لذا «با آنها (مشرکان) نزد مسجد الحرام پیکار نکنید، مگر آن که آنها در آنجا با شما بجنگند» (وَ لَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوْكُمْ فِيْهِ).

«ولی اگر آنها با شما در آنجا جنگ کردند، آنها را به قتل برسانید، چنین است جزای کافران» (فَإِنْ قَاتَلُوْكُمْ فَاقْتُلُوْهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ).

چرا که وقتی آنها حرمت این حرم امن را بشکنند دیگر سکوت در برابر آنان جایز نیست. و باید پاسخ محکم به آنان داده

شود تا از قداست و احترام حرم امن خدا هرگز سوء استفاده نکنند.

سوره البقره (۲) : آیه ۱۹۲] ..... ص : ۱۷۳

(آیه ۱۹۲) - ولی از آنجا که اسلام همیشه نیش و نوش و انذار و بشارت را با هم می آمیزد تا معجون سالم تربیتی برای گنهکاران فراهم کند در این آیه راه بازگشت را به روی آنها گشوده می فرماید: «اگر (دست از شرک بردارند) و از جنگ خودداری کنند، خداوند غفور و مهربان است» (فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۹۳] ..... ص : ۱۷۳

اشاره

(آیه ۱۹۳) - در این آیه به هدف جهاد در اسلام اشاره کرده می فرماید: «با آنها پیکار کنید تا فتنه از میان برود» (وَ قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ).

«و دین مخصوص خدا باشد» (وَ يَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۷۴

سپس اضافه می کند: «اگر آنها (از اعتقاد و اعمال نادرست خود) دست بردارند (مزاحم آنان نشوید زیرا) تعدی جز بر ستمکاران روا نیست» (فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ).

در ظاهر سه هدف برای جهاد در این آیه ذکر شده، از میان بردن فتنه ها و محو شرک و بت پرستی، و جلوگیری از ظلم و ستم.

مسأله جهاد در اسلام: ..... ص : ۱۷۴

اشاره

از آنجا که همیشه افراد زورمند و خودکامه و فرعونها و نمرودها و قارونها اهداف انبیاء را مزاحم خویش می دیده اند در برابر آن ایستاده و جز به محو دین و آیین خدا راضی نبودند. از طرفی دینداران راستین در عین تکیه بر عقل و منطق و اخلاق باید در مقابل این گردنکشان ظالم و ستمگر بایستند و راه خود را با مبارزه و در هم کوبیدن آنان به سوی جلو باز کنند.

اصولا- جهاد یک قانون عمومی در عالم حیات است. و تمام موجودات زنده برای بقای خود، با عوامل نابودی خود در حال مبارزه اند. به هر حال یکی از افتخارات ما مسلمانان آمیخته بودن دین با مسأله حکومت و داشتن دستور جهاد در برنامه های دینی است. منتهی جهاد اسلامی اهدافی را تعقیب می کند و آنچه ما را از دیگران جدا می سازد همین است. چنانکه در آیات فوق خواندیم جهاد در اسلام برای چند هدف مجاز شمرده شده است.

۱- جهاد برای خاموش کردن فتنه ها- ..... ص : ۱۷۴

و به تعبیر دیگر جهاد ابتدایی آزادیبخش. می دانیم: خداوند دستورها و برنامه هایی برای سعادت و آزادی و تکامل و

خوشبختی و آسایش انسانها طرح کرده است، و پیامبران خود را موظف ساخته که این دستورها را به مردم ابلاغ کنند، حال اگر فرد یا جمعیتی ابلاغ این فرمانها را مزاحم منافع پست خود ببیند و بر سر راه دعوت انبیاء موانعی ایجاد نماید آنها حق دارند نخست از طریق مسالمت آمیز و اگر ممکن نشد با توسل به زور این موانع را از سر راه دعوت خود بردارند و آزادی تبلیغ را برای خود کسب کنند. تا مردم از قید اسارت و بردگی فکری و اجتماعی آزاد گردند.

۲- جهاد دفاعی - ..... ص: ۱۷۴

تمام قوانین آسمانی و بشری به شخص یا جمعیتی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۷۵ مورد هجوم واقع شده حق می دهد برای دفاع از خویشتن به پا خیزد و آنچه در قدرت دارد به کار برد، و از هر گونه اقدام منطقی برای حفظ موجودیت خویش فروگذار نکند این نوع جهاد را، جهاد دفاعی می نامند. جنگهایی مانند جنگ احزاب واحد و موته و تبوک و حنین و بعضی دیگر از غزوات اسلامی جزء این بخش از جهاد بوده و جنبه دفاعی داشته است.

۳- جهاد برای محو شرک و بت پرستی - ..... ص: ۱۷۵

اسلام در عین این که آزادی عقیده را محترم می شمرد هیچ کس را با اجبار دعوت به سوی این آیین نمی کند، به همین دلیل به اقوامی که دارای کتاب آسمانی هستند، فرصت کافی می دهد که با مطالعه و تفکر، آیین اسلام را بپذیرند، و اگر نپذیرفتند با آنها به صورت یک «اقلیت» هم پیمان (اهل ذمه) معامله می کند، و با شرایط خاصی که نه پیچیده است و نه مشکل با آنها همزیستی مسالمت آمیز برقرار می کند. در عین حال نسبت به شرک و بت پرستی، سختگیر است. زیرا، شرک و بت پرستی نه دین است و نه آیین، بلکه یک خرافه است و انحراف و حماقت و در واقع یک نوع بیماری فکری و اخلاقی که باید به هر قیمت ممکن آن را ریشه کن ساخت.

از آنچه تاکنون گفتیم روشن می شود که اسلام جهاد را با اصول صحیح و منطقی عقل هماهنگ ساخته است. ولی می دانیم دشمنان اسلام- مخصوصا ارباب کلیسا و مستشرقان مغرض- با تحریف حقایق، سخنان زیادی بر ضد مسأله جهاد اسلامی ایراد کرده اند، و به این قانون الهی سخت هجوم برده اند، بنظر می رسد وحشت آنها از پیشرفت اسلام در جهان، بخاطر معارف قوی و برنامه های حساب شده، سبب شده که از اسلام چهره دروغین وحشتناکی بسازند، تا جلو پیشرفت اسلام را در جهان بگیرند.

۴- جهاد برای حمایت از مظلومان - ..... ص: ۱۷۵

حمایت از مظلومان در مقابل ظالمان در اسلام یک اصل است که باید مراعات شود، حتی اگر به جهاد منتهی گردد، اسلام اجازه نمی دهد مسلمانان در برابر فشارهایی که به مظلومان جهاد وارد می شود بی تفاوت باشند، و این دستور یکی از ارزشمندترین دستورات اسلامی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۷۶ است که از حقانیت این آیین خبر می دهد.

سورة البقرة (۲) : آية ۱۹۴] ..... ص: ۱۷۶

(آیه ۱۹۴) - مشرکان مکه می‌دانستند که جنگ در ماههای حرام (ذی القعدة و ذی الحجه و محرم و رجب) از نظر اسلام جایز نیست به همین دلیل در نظر داشتند مسلمانان را غافلگیر ساخته و در ماههای حرام به آنها حمله‌ور شوند و شاید گمانشان این بود، که اگر آنها احترام ماههای حرام را نادیده بگیرند مسلمانان به مقابله بر نمی‌خیزند، آیه مورد بحث به این پندارها پایان داد و نقشه‌های احتمالی آنها را نقش بر آب کرد، و دستور داد اگر آنها در ماههای حرام دست به اسلحه ببرند، مسلمانان در مقابل آنها بایستند، می‌فرماید: «ماه حرام در برابر ماه حرام است» (الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ).
یعنی اگر دشمنان احترام آن را شکستند و در آن با شما پیکار کردند، شما نیز حق دارید مقابله به مثل کنید زیرا: «حرمت، قصاص دارد» (وَ الْحُرْمَاتُ قِصَاصٌ).

این در واقع یک نوع قصاص است تا هرگز مشرکان به فکر سوء استفاده از احترام ماه حرام یا سرزمین محترم مکه نیفتند. سپس به یک دستور کلی و عمومی اشاره کرده می‌گوید: «هر کس به شما تجاوز کند، به مانند آن بر او تجاوز کنید ولی از خدا پرهیزید (و زیاده روی نکنید) و بدانید خدا با پرهیزکاران است» (فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ).

اسلام بر خلاف مسیحیت کنونی که می‌گوید: «... هر کس که به رخساره راست تو طپانچه زند رخساره دیگر را به سوی او بگردان» (۱) چنین دستوری نمی‌دهد، چرا که این دستور انحرافی باعث جرأت و جسارت ظالم و تجاوزگر است، حتی مسیحیان جهان امروز نیز هرگز به چنین دستوری عمل نمی‌کنند و کمترین تجاوزی را با پاسخی شدیدتر که آن هم بر خلاف دستور اسلام است جواب می‌گویند.

اسلام به هر کس حق می‌دهد که اگر به او تعدی شود، به همان مقدار مقابله کند، تسلیم در برابر متجاوز مساوی است با مرگ و مقاومت مساوی است

---

(۱) انجیل متی باب پنجم، شماره ۳۹.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۷۷

با حیات، این است منطق اسلام.

و این که می‌گوید خدا با پرهیزکاران است، اشاره به این است که آنها را در مشکلات تنها نمی‌گذارد و یاری می‌دهد.

سوره البقرة (۲) : آیه ۱۹۵] ..... ص: ۱۷۷

اشاره

(آیه ۱۹۵) - این آیه تکمیلی است بر آیات جهاد، زیرا جهاد به همان اندازه که به مردان با اخلاص و کار آزموده نیازمند است به اموال و ثروت نیز احتیاج دارد.

زیرا از سربازان که عامل تعیین کننده سرنوشت جنگ هستند بدون وسائل و تجهیزات کافی (اعم از سلاح، مهمات، وسیله نقل و انتقال، مواد غذایی، وسائل درمانی) کاری ساخته نیست.

لذا در اسلام تأمین وسائل جهاد با دشمنان از واجبات شمرده شده در این آیه با صراحت دستور می‌دهد و می‌فرماید: «در راه

خدا انفاق کنید و خود را به دست خود به هلاکت نیفکنید» (وَ أَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ).
در آخر آیه دستور به نیکوکاری داده، می‌فرماید: «نیکی کنید که خداوند نیکوکاران را دوست می‌دارد» (وَ أَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ).

انفاق سبب پیشگیری از هلاکت جامعه است! - ..... ص : ص : ۱۷۷

این آیه گر چه در ذیل آیات جهاد آمده است ولی بیانگر یک حقیقت کلی و اجتماعی است و آن این که انفاق بطور کلی سبب نجات جامعه‌ها از مفساد کشنده است، زیرا هنگامی که مسأله انفاق به فراموشی سپرده شود، و ثروتها در دست گروهی معدود جمع گردد و در برابر آنان اکثریتی محروم و بینوا وجود داشته باشد دیری نخواهد گذشت که انفجار عظیمی در جامعه بوجود می‌آید، که نفوس و اموال ثروتمندان هم در آتش آن خواهد سوخت، بنابراین انفاق، قبل از آن که به حال محرومان مفید باشد به نفع ثروتمندان است، زیرا تعدیل ثروت حافظ ثروت است.
امیر مؤمنان علی علیه السلام در یکی از کلمات قصارش می‌فرماید: حَصِّينَا أَمْوَالَكُم بِالزَّكَاةِ: «اموال خویش را با دادن زکات حفظ کنید».

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۹۶] ..... ص : ص : ۱۷۷

اشاره

- (آیه ۱۹۶) - قسمتی از احکام مهم حج! در این آیه، احکام زیادی بیان شده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۷۸
- ۱- در ابتدا یک دستور کلی برای انجام فریضه حج و عمره بطور کامل و برای اطاعت فرمان خدا داده، می‌فرماید: «حج و عمره را برای خدا به اتمام برسانید» (وَ أَتَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ).
در واقع قبل از هر چیز به سراغ انگیزه‌های این دو عبادت رفته و توصیه می‌کند که جز انگیزه الهی و قصد تقرب به ذات پاک او، چیز دیگری در کار نباید باشد.
  - ۲- سپس به سراغ کسانی می‌رود که بعد از بستن احرام بخاطر وجود مانعی مانند بیماری شدید و ترس از دشمن، موفق به انجام حج عمره نمی‌شوند، می‌فرماید: «اگر محصور شدید (و موانعی به شما اجازه نداد که پس از احرام بستن وارد مکه شوید) آنچه از قربانی فراهم شود» ذبح کنید و از احرام خارج شوید (فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ).
  - ۳- سپس به دستور دیگری اشاره کرده می‌فرماید: «سرهاى خود را نتراشید تا قربانی به محلش برسد» و در قربانگاه ذبح شود (وَ لَا تَحْلِقُوا رُؤُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ).
  - ۴- سپس می‌فرماید: «اگر کسی از شما بیمار بود و یا ناراحتی در سر داشت (و به هر حال ناچار بود سر خود را قبل از آن موقع بتراشد) باید فدیة (کفاره‌ای) از قبیل روزه یا صدقه یا گوسفندی بدهد» (فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ).
- در واقع شخص مخیر در میان این سه کفاره (روزه- صدقه- ذبح گوسفند) می‌باشد.

۵- سپس می‌افزاید: «و هنگامی که (از بیماری و دشمن در امان بودید) از کسانی که عمره را تمام کرده و حج را آغاز می‌کنند، آنچه میسر از قربانی است» ذبح کنند. (فَإِذَا أَمِنْتُمْ مِمَّنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ). اشاره به این که در حج تمتع، قربانی کردن لازم است و فرق نمی‌کند این قربانی شتر باشد یا گاو و یا گوسفند، و بدون آن از احرام خارج نمی‌شود.

۶- سپس به بیان حکم کسانی می‌پردازد که در حال حج تمتع قادر به قربانی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۷۹ نیستند، می‌فرماید: «کسی که (قربانی) ندارد، باید سه روز در ایام حج، و هفت روز به هنگام بازگشت، روزه بدارد، این ده روز کامل است» (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَ سَبْعَةَ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ). بنابراین اگر قربانی پیدا نشود، یا وضع مالی انسان اجازه ندهد، جبران آن ده روز روزه است.

۷- بعد به بیان حکم دیگری پرداخته، می‌گوید: «این برنامه حج تمتع برای کسی است که خانواده او نزد مسجد الحرام نباشد» (ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ). بنابراین کسانی که اهل مکه یا اطراف مکه باشند، حج تمتع ندارند و وظیفه آنها حج قران یا افراد است - که شرح این موضوع در کتب فقهی آمده است.

بعد از بیان این احکام هفتگانه در پایان آیه دستور به تقوا می‌دهد و می‌فرماید: «از خدا بپرهیزید و تقوا پیشه کنید و بدانید خداوند عقاب و کیفرش شدید است». (وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ). این تأکید شاید به این جهت است که مسلمانان در هیچ یک از جزئیات این عبادت مهم اسلامی کوتاهی نکنند چرا که کوتاهی در آن گاهی سبب فساد حج و از بین رفتن برکات مهم آن می‌شود.

اهمیت حج در میان وظایف اسلامی! ..... ص : ۱۷۹

حج از مهمترین عباداتی است که در اسلام تشریح شده و دارای آثار و برکات فراوان و بیشماری است، حج مراسمی است که پشت دشمنان را می‌لرزاند و هر سال خون تازه‌ای در عروق مسلمانان جاری می‌سازد.

حج عبادتی است که امیر مؤمنان آن را «پرچم» و «شعار مهم» اسلام نامیده و در وصیت خویش در آخرین ساعت عمرش فرموده: «خدا را خدا را! در مورد خانه پروردگارتان تا آن هنگام که هستید آن را خالی نگذارید که اگر خالی گذارده شود مهلت داده نمی‌شوید». (و بلای الهی شما را فرا خواهد گرفت).

اقسام حج: ..... ص : ۱۷۹

فقهای بزرگ ما با ابهام از آیات قرآن و سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۸۰ اهل بیت علیهم السلام حج را به سه قسم تقسیم کرده‌اند: حج تمتع، حج قران و افراد.

حج تمتع مخصوص کسانی است که فاصله آنها از مکه ۴۸ میل یا بیشتر باشد (حدود ۸۶ کیلومتر) و حج قران و افراد، مربوط به کسانی است که در کمتر از این فاصله زندگی می‌کنند.

در حج تمتع، نخست عمره را بجا می‌آورند، سپس از احرام بیرون می‌آیند، بعداً مراسم حج را در ایام مخصوصش انجام

می دهند، ولی در حجّ قران و افراد، اول مراسم حجّ بجا می آورده می شود، و بعد از پایان آن مراسم عمره، با این تفاوت که در حجّ قران، قربانی به همراه می آورند و در حجّ افراد این قربانی نیست.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۹۷] ..... ص : ۱۸۰

(آیه ۱۹۷) - قرآن در این آیه احکام حجّ را تعقیب می کند و دستورات جدیدی می دهد.

۱- نخست می فرماید: «حجّ در ماههای معینی است» (الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ). منظور از این ماهها، ماههای شوال، ذی القعدة و ذی الحجة است.

۲- سپس به دستور دیگری، در مورد کسانی که با احرام بستن شروع به مناسک حجّ می کنند، اشاره کرده می فرماید: «آنها که حجّ را بر خود فرض کرده اند (و احرام بسته اند باید بدانند) در حجّ آمیزش جنسی، و گناه و جدال نیست» (فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ).

به این ترتیب محیط حجّ باید از تمتعات جنسی و همچنین گناهان و گفتگوهای بی فایده و جر و بحثها و کشمکشهای بیهوده پاک باشد، زیرا محیطی است که روح انسان باید از آن نیرو بگیرد و یکباره از جهان ماده جدا شود، و به عالم ماوراء ماده راه یابد، و در عین حال رشته الفت و اتحاد و اتفاق و برادری در میان مسلمانان محکم گردد و هر کاری که با این امور منافات دارد ممنوع است.

۳- در مرحله بعد به مسائل معنوی حجّ، و آنچه مربوط به اخلاص است اشاره کرده، می فرماید: «آنچه را از کارهای خیر انجام می دهید خدا می داند» (وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ).

و این بسیار لذتبخش است که اعمال خیر در محضر او انجام می شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۸۱

و در ادامه همین مطلب می فرماید: «زاد و توشه تهیه کنید که بهترین زاد و توشه ها پرهیزکاری است و از من پرهیزید ای صاحبان عقل» (وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَآتَقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ).

این جمله ممکن است اشاره لطیفی به این حقیقت بوده باشد که در سفر حجّ موارد فراوانی برای تهیه زادهای معنوی وجود دارد که باید از آن غفلت نکنید، در آنجا تاریخ مجسم اسلام است و صحنه های زنده فداکاری ابراهیم (ع) و جلوه های خاصی از مظاهر قرب پروردگار دیده می شود آنها که روحی بیدار و اندیشه ای زنده دارند می توانند برای یک عمر از این سفر بی نظیر روحانی توشه معنوی فراهم سازند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۱۹۸] ..... ص : ۱۸۱

(آیه ۱۹۸) - در این آیه به رفع پاره ای از اشتباهات در زمینه مسأله حجّ پرداخته می فرماید: «گناهی بر شما نیست که از فضل پروردگارتان (و منافع اقتصادی در ایام حجّ) بر خوردار شوید» (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ).

در زمان جاهلیت هنگام مراسم حجّ هر گونه معامله و تجارت و بارکشی و مسافربری را گناه می دانستند و حجّ کسانی را که چنین می کردند باطل می شمردند آیه فوق این حکم جاهلی را بی ارزش و باطل اعلام کرد و فرمود هیچ مانعی ندارد که در موسم حجّ از معامله و تجارت حلال که بخشی از فضل خداوند بر بندگان است بهره گیرید و یا کار کنید و از دست رنج خود استفاده کنید، علاوه بر این، مسافرت مسلمانان از نقاط مختلف به سوی خانه خدا می تواند پایه و اساسی برای یک جهش

اقتصادی عمومی در جوامع اسلامی گردد.

سپس در ادامه همین آیه عطف توجه به مناسک حج کرده می‌فرماید:

«هنگامی که از عرفات کوچ کردید خدا را در نزد مشعر الحرام یاد کنید» (فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ).

«او را یاد کنید همان گونه که شما را هدایت کرد هر چند پیش از آن از گمراهان بودید» (وَ اذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَ اِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۱۹۹] ..... ص : ۱۸۱

اشاره

(آیه ۱۹۹) - باز در ادامه همین معنی می‌فرماید: «سپس از آنجا که مردم کوچ می‌کنند (از مشعر الحرام به سوی سرزمین منی)

کوچ کنید» (ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ بَرَكَزِيدَةٍ تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۱، ص: ۱۸۲

حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ)

در روایات آمده است که قبیله قریش در جاهلیت امتیازات نادرستی برای خود قائل بودند از جمله این که می‌گفتند: ما نباید در مراسم حج به عرفات برویم زیرا عرفات از حرم مکه بیرون است. قرآن در آیه فوق خط بطلان بر این اوهام کشید و به مسلمانان دستور داد همه با هم در عرفات وقوف کنند و از آنجا همگی به سوی مشعر الحرام و از آنجا به سوی منی کوچ کنند.

و در پایان دستور به استغفار و توبه می‌دهد می‌فرماید: «از خدا طلب آمرزش کنید که خداوند آمرزنده و مهربان است» (وَ اسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

و طلب آمرزش کنید از آن افکار و خیالات جاهلی که مخالف روح مساوات و برابری حج است.

در این بخش از آیات به سه موقف حج اشاره شده، عرفات که محلی در ۲۰ کیلومتری مکه است سپس وقوف در مشعر الحرام - یا مزدلفه - و سوم سرزمین منی که محل قربانی و رمی جمرات و پایان داده به احرام و انجام مراسم عید است.

نکته‌ها: ..... ص : ۱۸۲

۱- نخستین موقف حج - ..... ص : ۱۸۲

زائران خانه خدا بعد از انجام مراسم عمره راهی مراسم حج می‌شوند و نخستین مرحله همان وقوف در عرفات است - در نامگذاری سرزمین عرفات به این نام ممکن است اشاره به این حقیقت باشد که این سرزمین محیط بسیار آماده‌ای برای معرفت پروردگار و شناسایی ذات پاک اوست و به راستی آن جذبه معنوی و روحانی که انسان به هنگام ورود در عرفات پیدا می‌کند با هیچ بیان و سخنی قابل توصیف نیست تنها باید رفت و مشاهده کرد - همه یکنواخت، همه بیابان نشین، همه از هیاهوی دنیای مادی و زرق و برقش فرار کرده در زیر آن آسمان نیلی و در آن هوای پاک از آلودگی گناه، در آنجا که از لابلای

نسیمش صدای زمزمه جبرئیل و آهنگ مردانه ابراهیم خلیل و طنین حیاتبخش صدای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله شنیده می شود در این سرزمین خاطره انگیز که گویا دریچه‌ای به جهان ماورای طبیعت در آن گشوده شده انسان نه تنها از نشئه عرفان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۸۳

پروردگار سرمست می شود و لحظه‌ای با زمزمه تسبیح عمومی خلقت هماهنگ می گردد بلکه در درون وجود خود، خودش را هم که عمری است گم کرده و به دنبالش می گردد پیدا می کند و به حال خویشتن نیز عارف می گردد. آری! این سرزمین را «عرفات» می نامند چه اسم جالب و مناسبی!

۲- مشعر الحرام: دوّمین موقف حجّ - ..... ص: ۱۸۳

«مشعر» از ماده «شعور» است در آن شب تاریخی (شب دهم ذی الحجه) که زائران خانه خدا پس از طی دوران تربیت خود در عرفات به آنجا کوچ می کنند و شبی را تا به صبح روی ماسه‌های نرم در زیر آسمان پرستاره در سرزمینی که نمونه کوچکی از محشر کبری و پرده‌ای از رستاخیز بزرگ قیامت است. آری! در چنان محیط بی‌آلایش و با صفا و تکان دهنده در درون جامه معصومانه احرام و روی آن ماسه‌های نرم انسان جوشش چشمه‌های تازه‌ای از اندیشه و فکر و شعور در درون خود احساس می کند و صدای ریزش آن را در اعماق قلب خود به روشنی می شنود آنجا را «مشعر» می نامند!

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۰۰] ..... ص: ۱۸۳

اشاره

آیه ۲۰۰

شأن نزول: ..... ص: ۱۸۳

در حدیثی از امام باقر علیه السّلام می خوانیم که: در ایام جاهلیت هنگامی که از مراسم حجّ فارغ می شدند در آنجا اجتماع می کردند و افتخارات نیاکان خود را بر می شمردند (و افتخارات موهومی برای خود بر می شمردند) آیه نازل شد و به آنها دستور داد که به جای این کار (نادرست) ذکر خدا گویند و از نعمتهای بی دریغ خداوند و مواهب او یاد کنند.

تفسیر: ..... ص: ۱۸۳

این آیه همچنان ادامه بحثهای مربوط به حجّ است نخست می گوید:

«هنگامی که مناسک (حجّ) خود را انجام دادید ذکر خدا گویند همان گونه که پدران و نیاکانتان را یاد می کردید بلکه از آن بیشتر و برتر» (فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا).

منظور از این تعبیر این نیست که هم نیاکانتان را ذکر کنید و هم خدا را، بلکه اشاره‌ای است به این واقعیت که اگر آنها بخاطر

پاره‌ای از مواهب لایق یادآوری هستند پس چرا به سراغ خدا نمی‌روید که تمام عالم هستی و تمام نعمتهای جهان از ناحیه اوست صاحب صفات جلال و جمال و ولی نعمت همگان است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۸۴

«ذکر خدا» در این جا تمام اذکار الهی بعد از مراسم را شامل می‌شود.

در اینجا مردم را به دو گروه تقسیم می‌کند می‌فرماید: «گروهی از مردم می‌گویند خداوندا! در دنیا به ما نیکی عطا فرما ولی در آخرت بهره‌ای ندارند» (فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ).

سوره البقره (۲) : آیه ۲۰۱] ..... ص : ۱۸۴

(آیه ۲۰۱) - «و گروهی می‌گویند پروردگارا! به ما نیکی عطا کن و در آخرت نیکی مرحمت فرما و ما را از عذاب آتش نگاهدار» (و مِنْهُمْ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ).

در حقیقت این قسمت از آیات اشاره به خواسته‌های مردم و اهداف آنها در این عبادت بزرگ است، زیرا گروهی هم مواهب مادی دنیا را می‌خواهند و هم مواهب معنوی را بلکه زندگی دنیا را نیز به عنوان مقدمه تکامل معنوی می‌طلبند! در این که منظور از «حَسَنَةً» در آیه چیست؟ در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «کسی که خدا به او قلبی شاکر و زبان مشغول به ذکر حق، و همسری با ایمان که او را در امور دنیا و آخرت یاری کند ببخشد، نیکی دنیا و آخرت را به او داده و از عذاب آتش باز داشته شده».

البته «حسنه» به معنی هر گونه خیر و خوبی است و مفهوم وسیع و گسترده‌ای دارد که تمام مواهب مادی و معنوی را شامل می‌شود، بنابراین آنچه در روایت فوق آمده بیان مصداق روشن آن است.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۰۲] ..... ص : ۱۸۴

(آیه ۲۰۲) - در این آیه اشاره به گروه دوم کرده (همان گروهی که حسنه دنیا و آخرت را از خدا می‌طلبند) می‌فرماید: «آنها نصیب و بهره‌ای از کسب خود دارند و خداوند سریع الحساب است» (أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ).

در حقیقت این آیه نقطه مقابل جمله‌ای است که در آیات قبل در باره گروه اول آمد که می‌فرماید: «آنها نصیبی در آخرت ندارند».

سوره البقره (۲) : آیه ۲۰۳] ..... ص : ۱۸۴

(آیه ۲۰۳) - این آیه آخرین آیه است که در اینجا در باره مراسم حج، سخن می‌گویند و سنتهای جاهلی را در رابطه با تفاخرهای موهوم نسبت به نیاکان و گذشتگان در هم می‌شکند و به آنها توصیه می‌کند که (بعد از مراسم عید) به یاد خدا باشند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۸۵

می‌فرماید: «خدا را در روزهای معینی یاد کنید» (وَ اذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ).

در این که منظور از این اذکار چیست؟ در احادیث اسلامی به این صورت تعیین شده که بعد از پانزده نماز که آغازش نماز ظهر روز عید قربان، و پایانش نماز روز سیزدهم است، جمله‌های الهام‌بخش زیر تکرار گردد: الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله و الله اکبر و لله الحمد الله اکبر علی ما هدانا الله اکبر علی ما رزقنا من بهیمه الانعام.

سپس در دنبال این دستور می‌افزاید: «کسانی که تعجیل کنند و (ذکر خدا را) در دو روز انجام دهند گناهی بر آنان نیست، و کسانی که تأخیر کنند (و سه روز انجام دهند نیز) گناهی بر آنها نیست، برای کسانی که تقوا پیشه کنند» (فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى).

این تعبیر در حقیقت، اشاره به نوعی تخیر در اداء ذکر خدا، میان دو روز و سه روز می‌باشد.

و در پایان آیه، یک دستور کلی به تقوا داده می‌فرماید: «تقوای الهی پیشه کنید و بدانید شما به سوی او محشور خواهید شد» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ).

این جمله می‌تواند اشاره به این باشد که مراسم روحانی حج، گناهان گذشته شما را پاک کرده، و همچون فرزندی که از مادر متولد شده است پاک از این مراسم باز می‌گردید، اما مراقب باشید بعدا خود را آلوده نکنید.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۰۴ ..... ص : ۱۸۵

اشاره

آیه ۲۰۴

شأن نزول: ..... ص : ۱۸۵

در مورد نزول این آیه و دو آیه بعد گفته‌اند: این آیات در باره «اخنس بن شریق» نازل شده که مردی زیبا و خوش زبان بود و تظاهر به دوستی پیامبر صلی الله علیه و آله می‌کرد و خود را مسلمان جلوه می‌داد، و سوگند می‌خورد که آن حضرت را دوست دارد و به خدا ایمان آورده، پیامبر هم که مأمور به ظاهر بود با او گرم می‌گرفت، ولی او در باطن مرد منافقی بود، در یک ماجرا زراعت بعضی از مسلمانان را آتش زد و چهارپایان آنان را کشت. این سه آیه نازل شد و به این ترتیب پرده از روی کار او برداشته شد.

تفسیر: ..... ص : ۱۸۵

در این آیه، اشاره سر بسته‌ای به بعضی از منافقان کرده، می‌فرماید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۸۶ «و بعضی از مردم چنین هستند که گفتار او در زندگی دنیا مایه اعجاب تو می‌شود (ولی در باطن چنین نیست) و خداوند بر آنچه در قلب او است گواه می‌باشد، و او سرسخت‌ترین دشمنان است» (وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ يُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَ هُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۰۵ ..... ص : ۱۸۶

(آیه ۲۰۵) - سپس می‌افزاید: «نشانه دشمنی باطنی او این است که وقتی روی بر می‌گرداند و از نزد تو خا می‌شود، کوشش

می‌کند که در زمین، فساد به راه بیندازد، و زراعت و چهارپایان را نابود کند با این که می‌داند خدا فساد را دوست ندارد» (وَ إِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ).

آری! اگر اینها در اظهار دوستی و محبت به پیامبر اسلام و پیروان او صادق بودند هرگز دست به فساد و تخریب نمی‌زدند، ظاهر آنان دوستی خالصانه است، اما در باطن، بی‌رحم‌ترین، و سرسخت‌ترین دشمنانند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۰۶] ..... ص : ۱۸۶

(آیه ۲۰۶) - در این آیه می‌افزاید: هنگامی که او را از این عمل زشت نهی کنند «و به او گفته شود از خدا بترس (آتش لجاجت در درونش شعله‌ور می‌گردد) و لجاج و تعصب، او را به گناه می‌کشاند» (وَ إِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ). او نه به اندرز ناصحان، گوش فرا می‌دهد، و نه به هشدارهای الهی بلکه پیوسته با غرور و نخوت مخصوص به خود، بر خلاف کاریهایش می‌افزاید چنین کسی را جز آتش دوزخ رام نمی‌کند، و لذا در پایان آیه می‌فرماید: «آتش دوزخ برای آنها کافی است و چه بد جایگاهی است» (فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۰۷] ..... ص : ۱۸۶

اشاره

آیه ۲۰۷

شأن نزول: ..... ص : ۱۸۶

مفسر معروف اهل تسنن «ثعلبی» می‌گوید: هنگامی که پیغمبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله تصمیم گرفت مهاجرت کند، و مشرکان اطراف خانه او را برای حمله به او، محاصره کرده بودند دستور داد علی علیه السّلام در بستر او بخوابد و پارچه سبز رنگی که مخصوص به خود پیغمبر بود روی خود بکشد.

در این هنگام خداوند به «جبرئیل» و «میکائیل» وحی فرستاد که من بین شما برادری ایجاد کردم و عمر یکی از شما را طولانی‌تر قرار دادم کدامیک از شما حاضر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۸۷

است ایثار به نفس کند؟ هیچ کدام حاضر نشدند به آنها وحی شد اکنون علی علیه السّلام در بستر پیغمبر خوابیده و آماده شده جان خویش را فدای او سازد به زمین بروید و حافظ و نگهبان او باشید هنگامی که جبرئیل بالای سر و میکائیل پایین پای علی علیه السّلام نشسته بودند جبرئیل می‌گفت: «به به آفرین به تو ای علی خداوند به واسطه تو بر فرشتگان مباحثات می‌کند!» در این هنگام آیه نازل گردید و به همین دلیل آن شب تاریخی به نام «لیلة المییت» نامیده شده است.

تفسیر: ..... ص : ۱۸۶

گر چه این آیه در مورد هجرت پیغمبر و فداکاری علی علیه السلام نازل شده، ولی مفهوم و محتوای کلی و عمومی دارد. و در واقع نقطه مقابل چیزی است که در آیات قبل در مورد منافقان وارد شده بود، می‌فرماید: «از میان مردم کسانی هستند که جان خود را در برابر خشنودی خدا می‌فروشند، و خداوند نسبت به بندگانش مهربان است» (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ).

جمله (وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ) ممکن است اشاره به این باشد که خداوند در عین این که بخشنده جان به انسان است همان را خریداری می‌کند و بالاترین بها را که همان خشنودی اوست به انسان می‌پردازد! قابل توجه این که فروشنده «انسان» و خریدار «خدا» و متاع «جان» و بهای معامله خشنودی ذات پاک اوست، در حالی که در موارد دیگر بهای این گونه معاملات را بهشت جاویدان و نجات از دوزخ ذکر کرده است.

به هر حال آیه فوق با توجه به شأن نزول یکی از بزرگترین فضائل علی علیه السلام است که در اکثر منابع اسلامی ذکر شده است.

سوره البقرة (۲) : آیه ۲۰۸ ..... ص : ۱۸۷

(آیه ۲۰۸) - صلح جهانی تنها در سایه ایمان! بعد از اشاره به دو گروه (گروه مؤمنان بسیار خالص و منافقان مفسد) در آیات گذشته، همه مؤمنان را در این آیه مخاطب ساخته می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، همگی در صلح و آشتی درآیید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السَّلْمِ كَافَّةً).

از مفهوم این آیه چنین استفاده می‌شود که صلح و آرامش تنها در پرتو ایمان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۸۸ امکان پذیر است. اصولاً در مقابل عوامل پراکندگی (زبان و نژاد و ...) یک حلقه محکم اتصال در میان قلوب بشر لازم است، این حلقه اتصال تنها ایمان به خدا است که مافوق این اختلافات است.

سپس می‌افزاید: «از گامهای شیطان پیروی نکنید که او دشمن آشکار شما است» (وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ).

در اینجا نیز این حقیقت تکرار شده که انحراف از صلح و عدالت و تسلیم شدن در برابر انگیزه‌های دشمنی و عداوت و جنگ و خونریزی از مراحل ساده و کوچک شروع می‌شود، و به مراحل حاد و خطرناک منتهی می‌گردد.

جمله إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ متضمن استدلال زنده و روشنی است، می‌گوید دشمنی شیطان با شما چیزی مخفی و پوشیده نیست، او از آغاز آفرینش آدم برای دشمنی با او کمر بست، با این حال چگونه تسلیم و سوسه‌های او می‌شوید!

سوره البقرة (۲) : آیه ۲۰۹ ..... ص : ۱۸۸

(آیه ۲۰۹) - در این آیه به همه مؤمنان هشدار می‌دهد که «اگر بعد از (این همه) نشانه‌ها و برنامه‌های روشن که به سراغ شما آمده لغزش کنید و تسلیم و سوسه‌های شیطان شوید و گامی بر خلاف صلح و سلام بردارید بدانید (از پنجه عدالت خداوند فرار نتوانید کرد) چرا که خداوند توانا و شکست‌ناپذیر و حکیم است» (فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

برنامه روشن، راه روشن و مقصد هم معلوم است با این حال جایی برای لغزش و قبول و سوسه‌های شیطانی نیست! اگر منحرف

شوید قطعا مقصر خود شما باشید و بدانید خداوند قادر حکیم شما را مجازات عادلانه خواهد کرد.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۱۰] ..... ص : ۱۸۸

اشاره

(آیه ۲۱۰) - این آیه گرچه از آیات پیچیده قرآن بنظر می‌رسد لکن دقت روی تعبیرات آن ابهام را بر طرف می‌سازد، در اینجا روی سخن به پیامبر صلی الله علیه و آله است، می‌فرماید: «آیا آنها انتظار دارند که خداوند و فرشتگان در سایه‌های ابرها به سوی آنها بیایند» و دلایل دیگری در اختیارشان بگذارند با این که چنین چیزی محال است و به فرض که محال نباشد چه ضرورتی دارد (هَيْلٌ يُنظَرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ). در حالی که کار پایان گرفته است» (وَقُضِيَ الْأَمْرُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۸۹

در این که منظور از پایان گرفتن کار چیست؟ آنچه به نظر می‌رسد این است که اشاره به نزول عذاب الهی به کافران لجوج باشد زیرا ظاهر آیه مربوط به این جهان است.

و در پایان آیه می‌فرماید: «و همه کارها به سوی خدا باز می‌گردد» (وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ).

امور مربوط به ارسال پیامبران و نزول کتابهای آسمانی و تبیین حقایق بازگشت به او می‌کند همان گونه که امر حساب و مجازات و کیفر و پاداش به او باز می‌گردد.

رؤیت خداوند - ..... ص : ۱۸۹

بی‌شک مشاهده حسی تنها در مورد اجسامی صورت می‌گیرد که دارای رنگ و مکان و محل است بنابراین، در مورد ذات خداوند که مافوق زمان و مکان است معنی ندارد ذات پاک او نه در دنیا با این چشم دیده می‌شود و نه در آخرت دلایل عقلی این مسأله به قدری روشن است که ما را بی‌نیاز از شرح و بسط می‌کند.

البته مشاهده خداوند با چشم دل هم در این جهان ممکن است و هم در جهان دیگر و مسلما در قیامت که ذات پاک او ظهور و بروز قوی‌تری دارد این مشاهده قوی‌تر خواهد بود «۱».

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۱۱] ..... ص : ۱۸۹

(آیه ۲۱۱) - این آیه در حقیقت، یکی از مصادیق آیات گذشته است، چرا که در آیات گذشته سخن از مؤمنان و کافران و منافقان بود، کافرانی که بر اثر لجاجت، آیات و دلایل روشن را نادیده گرفته به بهانه جویی می‌پرداختند، و بنی اسرائیل یکی از مصادیق واضح این معنی هستند می‌فرماید: «از بنی اسرائیل بپرس، چه نشانه‌های روشنی به آنها دادیم؟» ولی آنها این نشانه‌های روشن را نادیده گرفتند، و نعمتهای الهی را در راه غلط صرف کردند (سَلِّ بِنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمُ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ).

سپس می‌افزاید: «کسی که نعمت خدا را بعد از آن که به سراغ او آمد تبدیل کند (و از آن سوء استفاده نماید، گرفتار عذاب شدید الهی خواهد شد) زیرا خداوند

(۱) برای شرح بیشتر رجوع کنید به «تفسیر نمونه» ذیل آیه ۱۰۳ سوره انعام و «پیام قرآن» جلد ۴، صفحه ۲۲۱ تا ۲۵۰.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۹۰

شدید العقاب است» (وَمَنْ يُدِلُّ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ).

منظور از تبدیل نعمت این است که انسان امکانات و منابع مادی و معنوی را که در اختیار دارد، در مسیرهای انحرافی و گناه به کار گیرد، مسأله تبدیل نعمت، و سرنوشت دردناک ناشی از آن منحصر به بنی اسرائیل نیست، هم اکنون دنیای صنعتی گرفتار این بدبختی بزرگ است زیرا با این که خداوند مواهب و نعمتها و امکاناتی در اختیار انسان امروز قرار داده که در هیچ دورانی از تاریخ سابقه نداشته، ولی بخاطر دوری از تعلیمات الهی پیامبران گرفتار تبدیل نعمت شده و آنها را به صورت وحشتناکی در راه فنا و نیستی خود به کار گرفته و از آن مخربترین سلاحها، برای ویرانی جهان ساخته و یا از قدرت مادی خویش برای توسعه ظلم و استعمار و استثمار بهره گرفته و دنیا را به جایگاهی ناامن از هر نظر مبدل کرده است.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۱۲] ..... ص: ۱۹۰

اشاره

آیه ۲۱۲

شأن نزول: ..... ص: ۱۹۰

ابن عباس مفسر معروف می گوید: این آیه در باره اقلیت اشرافی و رؤسای قریش نازل شد که زندگی بسیار مرفهی داشتند، و جمعی از مؤمنان ثابت قدم که از نظر زندگی مادی فقیر و تهیدست بودند را به باد استهزاء می گرفتند و می گفتند: اگر پیامبر صلی الله علیه و آله شخصیتی داشت و از طرف خدا بود، اشراف بزرگان از او پیروی می کردند، آیه نازل شد و به سخنان بی اساس آنها پاسخ داد.

تفسیر: ..... ص: ۱۹۰

شأن نزول این آیه مانع از آن نیست که یک قاعده کلی و عمومی از آن استفاده کرده یا آن را مکمل آیه پیشین در باره یهود بدانیم آیه می گوید: «زندگی دنیا برای کافران زینت داده شده است» (زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا).

لذا از باده غرور سرمست شده «و افراد با ایمان را که احیانا دستشان تهی است به باد مسخره می گیرند» (وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا).

این در حالی است که «این افراد با ایمان و تقوا در قیامت برتر از آنها هستند» آنها در اعلی علین بهشتند و اینها در درکات جهنم (وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

زیرا در آن جهان مقامات معنوی صورت عینی به خود می‌گیرد و مؤمنان در درجات بالایی قرار خواهند گرفت، آنها گویی بر فراز آسمانها سیر می‌کنند در حالی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۹۱

که اینها در اعماق زمین می‌روند و این جای تعجب نیست «زیرا خداوند هر کس را بخواهد بی حساب روزی می‌دهد» (وَ اللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ).

اینها در حقیقت بشارت و آرامشی است برای مؤمنان فقیر و هشدار و تهدیدی است برای ثروتمندان مغرور و بی‌ایمان. بی حساب بودن روزی خداوند نسبت به افراد با ایمان اشاره به این است که هرگز پاداشها و مواهب الهی به اندازه اعمال ما نیست بلکه مطابق کرم و لطف او است و می‌دانیم لطف و کرمش حد و حدودی ندارد.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۱۳] ..... ص: ۱۹۱

(آیه ۲۱۳) - بعد از بیان حال مؤمنان و منافقان و کفار در آیات پیشین، در این آیه به سراغ یک بحث اصولی و کلی و جامع در مورد پیدایش دین و مذهب و اهداف و مراحل مختلف آن می‌رود نخست می‌فرماید: «انسانها (در آغاز) همه امت واحدی بودند» (كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً).

و در آن روز تضادی در میان آنها وجود نداشت، زندگی بشر و اجتماع او ساده بود، فطرتها دست نخورده، و انگیزه‌های هوی و هوس و اختلاف و کشمکش در میان آنها ناچیز بود. (این مرحله اول زندگی انسانها بود) سپس زندگی انسانها شکل اجتماعی به خود گرفت زیرا انسان برای تکامل آفریده شده و تکامل او تنها در دل اجتماع تأمین می‌گردد (و این مرحله دوم زندگی انسانها بود) ولی به هنگام ظهور اجتماع، اختلافها و تضادها به وجود آمد چه از نظر ایمان و عقیده، و چه از نظر عمل و تعیین حق و حقوق هر کس و هر گروه در اجتماع، و اینجا بشر تشنه قوانین و تعلیمات انبیاء و هدایت‌های آنها می‌گردد تا به اختلافات او در جنبه‌های مختلف پایان دهد (و این مرحله سوم بود) در اینجا «خداوند پیامبران را برانگیخت تا مردم را بشارت دهند و انذار کنند» (فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَ مُنذِرِينَ). و این مرحله چهارم بود.

در اینجا انسانها با هشدارهای انبیاء و توجه به مبدء و معاد و جهان دیگر که در آنجا پاداش و کیفر اعمال خویش را در می‌یابند برای گرفتن احکام و قوانین الهی آمادگی پیدا کردند و لذا می‌فرماید: «خداوند با آنها کتاب آسمانی به حق نازل کرد تا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۹۲

در میان مردم در آنچه اختلاف داشتند حکومت کند» (وَ أَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ). و به این ترتیب ایمان به انبیاء و تمسک به تعلیمات آنها و کتب آسمانی، آبی بر آتش اختلافات فرو ریخت و آن را خاموش ساخت - و این مرحله پنجم بود.

این وضع مدتی ادامه یافت ولی کم کم وسوسه‌های شیطانی و امواج خروشان هوای نفس، کار خود را در میان گروهی کرد لذا آیه می‌فرماید: «در آن اختلاف نکردند مگر کسانی که کتاب آسمانی را دریافت داشته بودند و بینات و نشانه‌های روشن به آنها رسیده بود. آری! آنها، بخاطر انحراف از حق و ستمگری در آن اختلاف کردند» (وَ مَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ). و این مرحله ششم بود.

در اینجا مردم به دو گروه تقسیم شدند مؤمنان راستین که در برابر حق تسلیم بودند آنها برای پایان دادن به اختلافات جدید به کتب آسمانی و تعلیمات انبیاء باز گشتند و به حق رسیدند و لذا می‌فرماید: «خداوند مؤمنان از آنها را به حقیقت آنچه در آن

اختلاف داشتند به فرمان خود هدایت فرمود» در حالی که افراد بی‌ایمان و ستمگر خود خواه همچنان در گمراهی و اختلاف باقی ماندند (فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ). و این مرحله هفتم بود.

و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند هر که را بخواهد و لایق ببیند به راه مستقیم هدایت می‌کند» (وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).

اشاره به این که مشیت الهی که آمیخته با حکمت او است گزاف و بی‌حساب نیست و از هر گونه تبعیض ناروا بر کنار است. تمام کسانی که دارای نیت پاک و روح تسلیم در برابر حقند مشمول هدایت‌های او می‌شوند، اشتباهات عقیدتی آنها اصلاح می‌گردد و از روشن بینیهای مخصوصی بر خوردار می‌شوند و آنها را از اختلافات و مشاجرات دنیا پرستان بی‌ایمان بر کنار می‌دارد و آرامش روح و اطمینان خاطر و سلامت جسم و جان به آنها می‌بخشد.

سورة البقرة (٢) : آیه ٢١٤] ..... ص : ١٩٢

اشاره

آیه ٢١٤

شأن نزول: ..... ص : ١٩٢

بعضی از مفسران گفته‌اند: هنگامی که در جنگ برگزیده تفسیر نمونه، ج ١، ص: ١٩٣ احزاب ترس و خوف و شدت بر مسلمانان غالب شد و در محاصره قرار گرفتند این آیه نازل شد و آنان را به صبر و استقامت دعوت نمود و یاری نصرت به آنها داد.

تفسیر: ..... ص : ١٩٣

از این آیه چنین بر می‌آید که جمعی از مؤمنان می‌پنداشتند که عامل اصلی ورود در بهشت تنها اظهار ایمان به خدا است بی‌آن که تلاش و کوششی به خرج دهند، قرآن در برابر این تفکر نادرست می‌فرماید: «آیا گمان کردید داخل بهشت می‌شوید بی‌آن که حوادثی همچون حوادث سخت گذشتگان به شما برسد» (أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ).

«همانها که شداید و زیانهای فراوان به آنها رسید و آنچنان ناراحت و متزلزل شدند که پیامبر الهی و افرادی که ایمان آورده بودند گفتند: پس یاری خدا کجاست!» (مَسَّتْهُمْ الْبُأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَ زُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ).

البته آنها این جمله را به عنوان اعتراض و ایراد نمی‌گفتند بلکه به عنوان تقاضا و انتظار مطرح می‌کردند. و چون آنها نهایت استقامت خود را در برابر این حوادث به خرج دادند و دست به دامن الطاف الهی زدند به آنها گفته شد «آگاه باشید یاری خدا نزدیک است» (أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ).

در حقیقت این آیه به یکی از سنن الهی که در همه اقوام جاری بوده است اشاره می‌کند و به مؤمنان در همه قرون و اعصار هشدار می‌دهد که برای پیروزی و موفقیت و نایل شدن به مواهب بهشتی، باید به استقبال مشکلات بروند و فداکاری کنند و این آزمونی است که مؤمنان را پرورش می‌دهد.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۱۵] ..... ص : ۱۹۳

اشاره

آیه ۲۱۵

شأن نزول: ..... ص : ۱۹۳

«عمرو بن جموح» پیرمردی بزرگ و ثروتمند بود به پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد از چه چیز صدقه بدهم و به چه کسانی؟ این آیه نازل شد و به او پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص : ۱۹۳

در قرآن مجید آیات فراوانی در باره انفاق و بخشش در راه خدا آمده است همین امر سبب می‌شد که در باره جزئیات از پیامبر صلی الله علیه و آله سؤال کنند لذا در آیه مورد بحث می‌فرماید: «از تو سؤال می‌کنند چه چیز را انفاق کنند» (يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۹۴

سپس می‌افزاید: «بگو هر خیر و نیکی (و هر گونه سرمایه سودمند مادی و معنوی) که انفاق می‌کنید برای پدر و مادر و نزدیکان و یتیمان و مستمندان و واماندگان در راه، باید باشد» (قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَ الْأَقْرَبِينَ وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ).

مسلم ذکر این پنج طایفه به عنوان بیان مصداقهای روشن است و گر نه منحصر به آنها نمی‌باشد.

و در پایان آیه می‌فرماید: «و هر کار خیری انجام می‌دهید خداوند از آن آگاه است» (وَ مَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ).

لزومی ندارد تظاهر کنید، و مردم را از کار خویش آگاه سازید، چه بهتر که برای اخلاص بیشتر انفاقهای خود را پنهان سازید، زیرا کسی که پاداش می‌دهد از همه چیز با خبر است و کسی که جزا به دست اوست حساب همه نزد او است.

جمله «وَ مَا تَفْعَلُوا» معنی وسیعی دارد که تمام اعمال خیر را شامل می‌شود.

و جمله «مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ» (آنچه از نیکیها انفاق می‌کنید) می‌گوید: انفاق از هر موضوع خوبی می‌تواند باشد، و تمام نیکیها را شامل می‌شود از اموال باشد یا خدمات، از موضوعات مادی باشد یا معنوی.

در ضمن تعبیر به «خیر» نشان می‌دهد که مال و ثروت ذاتا چیز بدی نیست، بلکه یکی از بهترین وسایل خیر است، مشروط بر این که به نیکی از آن بهره‌گیری شود.

(آیه ۲۱۶) - آیه گذشته عمدتاً در مورد انفاق اموال بود و در این آیه سخن از انفاق جانها در راه خدا است و این هر دو در میدان فداکاری دوش به دوش یکدیگر قرار دارند. می‌فرماید: «جنگ (با دشمن) بر شما مقرر شده است در حالی که از آن اکراه دارید» (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ).

تعبیر به «کُتِبَ» (نوشته شده) اشاره به حتمی بودن و قطعی بودن این فرمان الهی است.

برای انسانهای معمولی یک امر طبیعی است که جنگ و لو با دشمن و در راه خدا خوشایند نیست زیرا در جنگ هم تلف اموال و هم نفوس و هم جراحتها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۹۵

و مشقتها است البته برای عاشقان شهادت در راه حق و کسانی که در سطح بالایی از معرفت قرار دارند جنگ با دشمنان حق شربت گوارایی است که همچون تشنه کامان به دنبال آن می‌روند و مسلماً حساب آنها از حساب توده مردم جدا است.

سپس به یک قانون کلی و اصل اساسی که حاکم بر قوانین تکوینی و تشریحی خداوند است اشاره می‌کند، می‌فرماید: «چه بسا شما از چیزی اکراه داشته باشید در حالی که برای شما خیر است و مایه سعادت و خوشبختی» (وَ عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ).

به عکس کناره‌گیری از جنگ و عافیت طلبی ممکن است خوشایند شما نباشد در حالی که واقعا چنین نیست «چه بسا چیزی را دوست داشته باشید و آن برای شما شر است» (وَ عَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ).

و در پایان می‌فرماید: «و خدا می‌داند و شما نمی‌دانید» (وَ اللَّهُ يَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ).

پروردگار جهان با این لحن قاطع می‌گوید که افراد بشر نباید تشخیص خودشان را در مسائل مربوط به سرنوشتشان حاکم سازند چرا که علم آنها از هر نظر محدود و ناچیز است و معلوماتشان در برابر مجهولات همچون قطره‌ای در برابر دریا است. آنها با توجه به علم محدود خود نباید در برابر احکام الهی روی در هم کشند. باید بطور قطع بدانند که خداوند اگر جهاد و روزه و حج را تشریح کرده همه به سود آنها است، توجه به این حقیقت روح انضباط و تسلیم در برابر قوانین الهی را در انسان پرورش می‌دهد، و درک و دید او را از محیطهای محدود فراتر می‌برد و به نامحدود یعنی علم بی‌پایان خدا پیوند می‌دهد.

اشاره

آیه ۲۱۷

شأن نزول: ..... ص : ۱۹۵

پیش از جنگ «بدر» پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله «عبد الله بن جحش» را طلبد و نامه‌ای به او داد، به او فرمان داد پس از آن که دو روز راه پیمود، نامه را بگشاید و طبق آن عمل کند، او پس از دو روز طی طریق نامه را گشود و چنین یافت: «پس

از آن که نامه را باز کردی تا «نخله» (زمینی که بین مکه و طائف است) پیش برو و در آنجا وضع قریش را زیر نظر بگیر». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۹۶

هنگامی که به «نخله» رسیدند به قافله‌ای از قریش بر خورد کردند به آنها حمله کردند «عمر و بن حصرمی» را کشتند و قافله را با دو نفر نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آوردند، پیغمبر به آنان فرمود: من به شما دستور نداده بودم که در ماههای حرام نبرد کنید، مشرکان نیز زبان به طعن گشودند که محمد صلی الله علیه و آله جنگ و خونریزی را در ماههای حرام حلال شمرده، آیه مورد بحث نازل شد و سپس «عبد الله بن جحش» و همراهانش اظهار کردند که در این راه برای درک ثواب جهاد کوشش کرده‌اند و از پیامبر پرسیدند که آیا اجر مجاهدان را دارند یا نه؟ آیه بعد (آیه ۲۱۸) نازل گردید.

تفسیر: ..... ص: ۱۹۶

این آیه در صدد پاسخ گویی به پاره‌ای از سؤالات در باره جهاد و استثنای آن است، نخست می‌فرماید: «از تو در باره جنگ کردن در ماههای حرام سؤال می‌کنند» (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ). سپس می‌افزاید: «به آنها بگو: جنگ در آن (گناه) بزرگی است» (قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ). و به این ترتیب سنتی را که از زمانهای قدیم و اعصار انبیای پیشین در میان عرب در مورد تحریم پیکار در ماههای حرام (رجب، ذی القعدة، ذی الحجه و محرم) وجود داشته با قاطعیت امضا می‌کند.

سپس می‌فرماید: چنین نیست که این قانون استثنایی نداشته باشد، نباید اجازه داد گروهی فاسد و مفسد زیر چتر این قانون هر ظلم و فساد و گناهی را مرتکب شوند درست است که جهاد در ماه حرام مهم است «ولی جلوگیری از راه خدا و کفر ورزیدن نسبت به او و هتک احترام مسجد الحرام، و خارج کردن و تبعید نمودن ساکنان آن، نزد خداوند از آن مهمتر است» (وَ صَدِّدٌ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَ كُفْرٌ بِهِ وَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ إِيْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ). سپس می‌افزاید: «ایجاد فتنه (و منحرف ساختن مردم از دین خدا) از قتل هم بالاتر است» (وَ الْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ).

چرا که آن جنایتی است بر جسم انسان و این جنایتی است بر جان و روح و ایمان انسان، و بعد چنین ادامه می‌دهد که مسلمانان نباید تحت تأثیر تبلیغات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۹۷ انحرافی مشرکان قرار گیرند، زیرا «آنها دائما با شما می‌جنگند تا اگر بتوانند شما را از دینتان باز گردانند» و در واقع به کمتر از این قانع نیستند (وَ لَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا).

بنابراین، محکم در برابر آنها بایستید، و به وسوسه‌های آنها در زمینه ماه حرام و غیر آن اعتنا نکنید و بعد به مسلمانان در زمینه بازگشت از دین خدا هشدار جدی داده می‌گوید: «هر کس از شما مرتد شود و از دینش برگردد، و در حال کفر بمیرد، تمام اعمال نیک او در دنیا و آخرت بر باد می‌رود و آنها اهل دوزخند و جاودانه در آن می‌مانند» (وَ مَنْ يَزِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيمُتْ وَ هُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ). چه مجازاتی از این سخت‌تر و وحشتناک‌تر که تمام اعمال نیک انسان نابود شود.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۱۸ ..... ص: ۱۹۷

(آیه ۲۱۸) - در این آیه به نقطه مقابل این گروه اشاره کرده و می‌فرماید:

«کسانی که ایمان آوردند و کسانی که هجرت نمودند و در راه خدا جهاد کردند (و بر ایمان خود استوار ماندند) آنها امید به رحمت پروردگار دارند و خداوند آمرزنده و مهربان است» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

آری! این گروه در پرتو این سه کار بزرگ (ایمان، هجرت و جهاد) اگر مرتکب اشتباهاتی نیز بشوند ممکن است مشمول عنایات و مغفرت الهی گردند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۱۹] ..... ص : ۱۹۷

اشاره

آیه ۲۱۹

شأن نزول: ..... ص : ۱۹۷

در مورد نزول این آیه گفته‌اند: گروهی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله خدمتش آمدند و عرض کردند حکم شراب و قمار، که عقل را زایل و مال را تباه می‌کند بیان فرما. آیه نازل شد و به آنها پاسخ داد.

تفسیر: ..... ص : ۱۹۷

این آیه از یک سؤال در باره شراب و قمار شروع می‌شود می‌فرماید:

«از تو در باره شراب و قمار سؤال می‌کنند» (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ).

«خمر» در اصطلاح شرع به معنی هر مایع مست‌کننده است هر چند در لغت برای هر یک از انواع مشروبات الکلی اسمی قرار داده شده است. «میسر» به معنی سهل و آسان است و از آنجا که قمار در نظر بعضی از مردم وسیله آسانی برای نیل به برگزیده

تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۹۸

مال و ثروت است به آن میسر گفته شده است.

سپس در جواب می‌فرماید: «بگو در این دو، گناه بزرگی است و منافی (از نظر ظاهر و جنبه مادی) برای مردم ولی گناه آنها

از نفعشان بیشتر است» (قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا).

بنابراین، هیچ انسان عاقلی بخاطر آن نفع کم به این همه زیان تن در نمی‌دهد.

دومین سؤالی که در این آیه مطرح است، سؤال در باره انفاق است، می‌فرماید: «از تو سؤال می‌کنند چه چیز انفاق کنند» (و يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ).

«بگو: از مازاد نیازمندی‌هایتان» (قُلِ الْعَفْوَ).

«عفو» به معنی از بین بردن اثر، حد وسط و میانه هر چیز و مقدار اضافی چیزی، و بهترین قسمت مال آمده است و ممکن است در اینجا به معنی مغفرت و گذشت از لغزش دیگران باشد، و مطابق این معنی تفسیر آیه چنین می‌شود: «بگو: بهترین انفاق، انفاق عفو و گذشت است».

با توجه به اوضاع اجتماعی عرب جاهلی و محل نزول قرآن، مخصوصاً مکه و مدینه که از نظر دشمنی و کینه توزی، و عدم گذشت در حد اعلا بودند، هیچ مانعی ندارد که آنها سؤال از انفاق اموال کنند، ولی نیاز شدید به انفاق عفو، سبب شود که قرآن آنچه را لازمتر است، در پاسخ بیان کند و این یکی از شؤون فصاحت و بلاغت است که گوینده پاسخ طرف را رها کرده و به مهمتر از آن می‌پردازد.

و بالاخره در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند آیات خود را چنین بیان می‌کند شاید تفکر و اندیشه کنید» (كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۲۰] ..... ص : ۱۹۸

اشاره

آیه ۲۲۰

شأن نزول: ..... ص : ۱۹۸

پس از نزول آیاتی «۱» که در آن از نزدیک شدن به اموال و دارایی یتیمان و نیز از خوردن اموال آنها نهی شده مردمی که یتیمی در خانه داشتند، از کفالت وی فاصله گرفتند و حتی گروهی آنان را از خانه خود بیرون کردند و یا در خانه برای آنان وضعی به وجود آورده بودند که کمتر از بیرون کردن نبود، این عمل هم برای سرپرستان و هم برای یتیمان مشکلات فراوانی به بار می‌آورد،

---

(۱) آیه ۳۴، سوره اسراء و آیه ۱۰، سوره نساء.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۱۹۹

خدمت پیامبر رسیده و از این طرز عمل سؤال کردند در پاسخ آنها این آیه نازل شد.

تفسیر: ..... ص : ۱۹۹

در این آیه مرکز اصلی فکر و اندیشه را چنین بیان می‌کند: «در دنیا و آخرت» (فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ).

در حقیقت با این که انسان مأمور است در برابر خدا و پیامبران وی تسلیم باشد، در عین حال موظف است که این اطاعت فرمان را با فکر و اندیشه انجام دهد، نه این که کورکورانه پیروی کند. و به عبارت روشنتر، باید از اسرار احکام الهی آگاه

گردد، و با درک صحیح آنها را انجام دهد.

سپس به پاسخ سومین سؤال می‌پردازد و می‌فرماید: «از تو در باره یتیمان سؤال می‌کنند» (وَ يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى). «بگو: اصلاح کار آنان بهتر است» (قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ). «و اگر زندگی خود را با آنان بیامیزید (مانعی ندارد) آنها برادر شما هستند» (وَ إِنْ تُخَالَطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ).

به این ترتیب قرآن، به مسلمانان گوشزد می‌کند که شانه خالی کردن از زیر بار مسؤولیت سرپرستی یتیمان، و آنها را به حال خود واگذاریدن، کار درستی نیست.

سپس اضافه می‌کند که «خداوند مفسد را از مصلح می‌شناسد» (وَ اللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ).

آری! و از نیات همه شما آگاه است و آنها را که قصد سوء استفاده از اموال یتیمان دارند، و با آمیختن اموال آنها با اموال خود، به حیف و میل اموال یتیمان می‌پردازند، از دلسوزان پاکدل واقعی می‌شناسد.

و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند اگر بخواهد می‌تواند کار را بر شما سخت بگیرد و شما را به زحمت اندازد (و در عین دستور دادن به سرپرستی یتیمان، دستور دهد که اموال آنها را به کلی از اموال خود جدا سازید، ولی خدا هرگز چنین نمی‌کند) زیرا او توانا و حکیم است». (وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَبْتُمْ إِنْ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۲۱] ..... ص : ۱۹۹

اشاره

آیه ۲۲۱

شأن نزول: ..... ص : ۱۹۹

شخصی به نام «مرثد» از طرف پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله مأمور شد، که از مدینه به مکه برود، وی به قصد انجام فرمان رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد مکه شد، و در آنجا با زن زیبایی به نام «عناق» که در زمان جاهلیت او را می‌شناخت برخورد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۰۰

نمود آن زن او را مانند گذشته به گناه دعوت کرد، اما «مرثد» که مسلمان شده بود تسلیم خواسته او نشد آن زن تقاضای ازدواج نمود، «مرثد» جریان را به اطلاع پیغمبر صلی الله علیه و آله رساند، این آیه نازل شد و بیان داشت که زنان مشرک و بت پرست شایسته همسری و ازدواج با مردان مسلمان نیستند.

تفسیر: ..... ص : ۲۰۰

مطابق شأن نزول، این آیه در واقع پاسخ به سؤال دیگری در باره ازدواج با مشرکان است، می‌فرماید: «با زنان مشرک و بت پرست مادام که ایمان نیاروده‌اند ازدواج نکنید» (وَ لَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَنَّ).

سپس در یک مقایسه می‌افزاید: «کنیزان با ایمان از زن آزاد بت پرست بهترند، هر چند زیبایی او شما را به اعجاب وا دارد» (وَ لَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَ لَوْ أَعْجَبَتْكُمْ).

بنابراین، هدف از ازدواج تنها کامجویی جنسی نیست، زن شریک عمر انسان و مربی فرزندان اوست نیمی از شخصیت او را تشکیل می‌دهد، با این حال چگونه می‌توان شرک و عواقب شوم آن را با زیبایی ظاهری و مقداری مال و ثروت، مبادله کرد. سپس به بخش دیگری از این حکم پرداخته می‌فرماید: «دختران خود را نیز به مردان بت پرست مادامی که ایمان نیاورده‌اند ندهید (هر چند ناچار شوید آنها را به همسری غلامان با ایمان درآوردید زیرا) یک غلام با ایمان از یک مرد آزاد بت پرست بهتر است، هر چند (مال و موقعیت و زیبایی او) شما را به اعجاب آورد» (وَ لَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَ لَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَ لَوْ أَعْجَبَكُمْ).

بنابراین ازدواج مردان مشرک با زنان مؤمنه نیز ممنوع است بلکه مسأله در این بخش از حکم، سخت‌تر و مشکل‌تر است، چرا که تأثیر شوهر بر زن معمولاً از تأثیر زن بر شوهر بیشتر است.

در پایان آیه نیز دلیل این حکم الهی را برای به کار انداختن اندیشه‌ها بیان می‌کند، می‌فرماید: «آنها- یعنی مشرکان- به سوی آتش دعوت می‌کنند، در حالی که خدا (و مؤمنانی که مطیع فرمان او هستند) دعوت به بهشت و آمرزش به فرمانش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۰۱

می‌کند» (أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَ اللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَ الْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ).

سپس می‌افزاید: «و آیات خود را برای مردم روشن می‌سازد، شاید متذکر شوند» (وَ يُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ).

بعضی از مفسران معاصر، اشاره به نکته ظریفی نموده‌اند و آن این که آیه مورد بحث و ۲۱ آیه دیگر که به دنبال آن می‌آید احکام مربوط به تشکیل خانواده را در ابعاد مختلف بیان می‌کند و در این آیات دوازده حکم در این رابطه بیان شده است: ۱- حکم ازدواج با مشرکان ۲- تحریم نزدیکی در حال حیض ۳- حکم قسم به عنوان مقدمه‌ای بر مسأله ایلاء (منظور از ایلاء آن است که کسی سوگند یاد کند با همسرش نزدیکی نکند) ۴- حکم ایلاء و به دنبال آن طلاق ۵- عده نگهداشتن زنان مطلقه، عدد طلاقها ۷- نگهداشتن زن با نیکی یا رها کردن با نیکی ۸- حکم شیر دادن نوزادان ۹- عده زنی که شوهرش وفات کرده ۱۰- خواستگاری زن قبل از تمام شدن عده او ۱۱- مهر زنان مطلقه قبل از دخول ۱۲- حکم متعه، و این احکام با تذکرات اخلاقی و تعبیراتی که نشان می‌دهد مسأله تشکیل خانواده نوعی عبادت پروردگار است، باید همراه با فکر و اندیشه باشد آمیخته شده است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۲۲] ..... ص : ۲۰۱

اشاره

(آیه ۲۲۲)

شأن نزول: ..... ص : ۲۰۱

زنان در هر ماه به مدت، حد اقل سه روز و حد اکثر ده روز، قاعده می‌شوند، و آن عبارت از خونی است که با اوصاف خاصی که در کتب فقه آمده از رحم زن خارج می‌گردد، زن را در چنین حال «حائض» و آن خون را خون حیض می‌گویند. جمعی از یهود می‌گویند معاشرت مردان با این گونه زنان مطلقاً حرام است، و لو این که به صورت غذا خوردن سر یک سفره و یا زندگی در یک اتاق باشد.

در مقابل این گروه، نصاری می‌گویند: هیچ گونه فرقی میان حالت حیض زن و غیر حیض نیست، همه گونه معاشرت حتی آمیزش جنسی با آنان بی‌مانع می‌باشد! مشرکین عرب، کم و بیش به خلق و خوی یهود انس گرفته بودند و با زنان حائض مانند یهود رفتار می‌کردند، همین اختلاف در آیین و افراط و تفریطهای غیر قابل گذشت، سبب شد که بعضی از مسلمانان از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۰۲ سؤال کنند، در پاسخ آنان این آیه نازل گردید.

تفسیر: ..... ص: ۲۰۲

در این آیه به سؤال دیگری برخورد می‌کنیم و آن در باره عادت ماهیانه زنان است، می‌فرماید: «از تو در باره (خون) حیض سؤال می‌کنند بگو چیز زیان آوری است» (وَ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى).

و بلافاصله می‌افزاید: حال که چنین است «از زنان در حالت قاعدگی کناره گیری نمایید، و با آنها آمیزش جنسی نکنید تا پاک شوند» (فَاعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ).

زیرا آمیزش جنسی در چنین حالتی، علاوه بر این که تنفرآور است، زیانهای بسیاری به بار می‌آورد، که طب امروز نیز آن را اثبات کرده، از جمله احتمال عقیم شدن مرد و زن، و ایجاد یک محیط مساعد برای پرورش میکرب بیماریهای آمیزشی (مانند: سفلیس و سوزاک) و نیز التهاب اعضاء تناسلی زن و وارد شدن خون آلوده به داخل عضو تناسلی مرد، لذا پزشکان، آمیزش جنسی با چنین زنانی را ممنوع اعلام می‌کنند.

«ولی هنگامی که پاک شوند، از طریقی که خدا به شما فرمان داده با آنها آمیزش کنید که خداوند توبه کنندگان و پاکان را دوست دارد» (فَإِذَا طَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ).

سوره البقرة (۲) : آیه ۲۲۳] ..... ص: ۲۰۲

(آیه ۲۲۳) - در این آیه اشاره زیبایی به هدف نهایی آمیزش جنسی کرده می‌فرماید: «همسران شما محل بذرافشانی شما هستند» (نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ).

«بنابراین هر زمان بخواهید می‌توانید با آنها آمیزش نمایید» (فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنْتُمْ).

در اینجا زنان تشبیه به مزرعه شده‌اند، و این تشبیه ممکن است برای بعضی سنگین آید که چرا اسلام در باره نیمی از نوع بشر چنین تعبیری کرده است در حالی که نکته باریکی در این تشبیه نهفته است، در حقیقت قرآن می‌خواهد ضرورت وجود زن را در اجتماع انسانی نشان دهد که زن وسیله اطفاء شهوت و هوسرانی مردان نیست، بلکه وسیله‌ای است برای حفظ حیات نوع

بشر، این سخن در برابر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۰۳

آنها که نسبت به جنس زن همچون یک بازیچه یا وسیله هوسبازی می‌نگرند، هشدار می‌دهد. سپس در ادامه آیه می‌افزاید: «با اعمال صالح و پرورش فرزندان صالح، آثار نیکی برای خود از پیش بفرستید» (وَ قَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ).

اشاره به این که هدف نهایی از آمیزش جنسی، لذت و کامجویی نیست بلکه باید از این موضوع، برای ایجاد و پرورش فرزندان، شایسته استفاده کرد و آن را به عنوان یک ذخیره معنوی برای فردای قیامت از پیش بفرستید، بنابراین در انتخاب همسر، باید اصولی را رعایت کنید که به این نتیجه مهم منتهی شود. و در پایان آیه، دستور به تقوا می‌دهد و می‌فرماید: «تقوای الهی پیشه کنید و بدانید او را ملاقات خواهید کرد، و به مؤمنان بشارت دهید» بشارت رحمت الهی و سعادت و نجات در سایه تقوا (وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۲۴] ..... ص : ۲۰۳

اشاره

(آیه ۲۲۴)

شأن نزول: ..... ص : ۲۰۳

میان داماد و دختر یکی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله به نام عبد الله بن رواحه اختلافی روی داد، او سوگند یاد کرد که برای اصلاح کار آنها هیچ گونه دخالتی نکند و در این راه گامی بر ندارد آیه نازل شد و این گونه سوگندها را ممنوع و بی‌اساس قلمداد کرد.

تفسیر: ..... ص : ۲۰۳

این آیه و آیه بعد ناظر به سوء استفاده از مسأله سوگند است. و مقدمه‌ای محسوب می‌شود برای بحث آیات آینده که سخن از «ایلاء» و سوگند در مورد ترک آمیزش جنسی با همسران می‌گوید، نخست می‌فرماید: «خداوند را در معرض سوگندهای خود برای ترک نیکی و تقوا و اصلاح در میان مردم قرار ندهید و (بدانید) خدا شنوا و داناست» سخنان شما را می‌شنود و از نیت شما آگاه است (وَ لَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَ تَتَّقُوا وَ تَصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ). به این ترتیب سوگند یاد کردن جز در مواردی که هدف مهمی در کار باشد عمل نامطلوبی است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۲۵] ..... ص : ۲۰۳

(آیه ۲۲۵) - در این آیه برای تکمیل این مطلب مهم که قسم نباید مانع کارهای خیر شود، می‌فرماید: «خداوند شما را بخاطر سوگندهایی که بدون توجه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۰۴

یاد می‌کنید مؤاخذه نخواهد کرد» (لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ).

اما به آنچه دل‌های شما کسب کرده (و سوگندهایی که از روی اراده و اختیار یاد می‌کنید) مؤاخذه می‌کند و خداوند آمرزنده و دارای حلم است» (وَ لَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ).

در این آیه خداوند به دو نوع سوگند اشاره کرده، نوع اول قسم‌های لغو است که هیچ‌گونه اثری ندارد و نباید به آن اعتنا کرد و مخالفت آن کفاره ندارد زیرا از روی اراده و تصمیم نیست. نوع دوم سوگندهایی است که از روی اراده و تصمیم انجام می‌گیرد و به تعبیر قرآن قلب انسان آن را کسب می‌کند، این‌گونه قسم معتبر است و باید به آن پایبند بود، و مخالفت با آن، هم گناه دارد، و هم موجب کفاره می‌شود.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۲۶] ..... ص : ۲۰۴

(آیه ۲۲۶) - در دوران جاهلیت زن هیچ‌گونه ارزش و مقامی در جامعه عرب نداشت و به همین جهت برای جدایی از او و یا تحت فشار قرار دادن زن، طرق زشتی وجود داشت که یکی از آنها «ایلاء» بود به این ترتیب که هر زمان مردی از همسر خود متنفر می‌شد، سوگند یاد می‌کرد که با او همبستر نگردد و با این راه غیر انسانی همسر خود را در تنگنای شدیدی قرار می‌داد، نه او را رسماً طلاق می‌داد و نه بعد از این سوگندها حاضر می‌شد آشتی کند و زندگی مطلوبی داشته باشد. البته مردان غالباً تحت فشار قرار نمی‌گرفتند، چون همسران متعددی داشتند آیه مورد بحث با این سنت غلط مبارزه کرده، و طریق گشودن این سوگند را بیان می‌کند، می‌فرماید: «کسانی که از زنان خود ایلاء می‌کنند (سوگند برای ترک آمیزش جنسی می‌خورند) حق دارند چهار ماه انتظار کشند» (لَلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ).

این چهار ماه مهلت برای این است که وضع خویش را با همسر خود روشن کنند و زن را از این نابسامانی، نجات دهند. سپس می‌افزاید: «اگر (در این فرصت) تصمیم به بازگشت گرفتند، خداوند آمرزنده و مهربان است» (فَإِنْ فَاؤُ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

آری! خداوند گذشته او را در این مسأله و همچنین شکستن سوگند را بر او برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۰۵ می‌بخشد - هر چند کفاره آن چنانکه خواهیم گفت به وقت خود باقی است.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۲۷] ..... ص : ۲۰۵

(آیه ۲۲۷) - «و اگر تصمیم به جدایی گرفتند (آن هم با شرایطش مانعی ندارد) خداوند شنوا و دانا است» (وَ إِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ).

و هر گاه مرد هیچ‌یک از این دو راه را انتخاب نکند، نه به زندگی سالم زناشویی باز گردد، و نه او را با طلاق رها سازد، در اینجا حاکم شرع دخالت می‌کند و مرد را به زندان می‌اندازد و بر او سخت می‌گیرد که بعد از گذشتن چهار ماه مجبور شود یکی از دو راه را انتخاب کند و زن را از حال بلا تکلیفی در آورد.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۲۸] ..... ص : ۲۰۵

(آیه ۲۲۸) - در آیه قبل سخن از طلاق بود و در این آیه بخشی از احکام طلاق و آنچه مربوط به آن است بیان می‌شود و در مجموع پنج حکم در آن بیان شده، نخست در باره عده می‌فرماید: «زنان مطلقه باید به مدت سه بار پاک شدن را انتظار

بکشند» (وَ الْمُطَّلَقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ).

«قُرُوءٍ» در آیه فوق به معنی ایام پاکی زن می‌باشد، و از آنجا که طلاق باید در حال پاکی که با شوهر خود آمیزش جنسی نکرده باشد انجام گیرد این پاکی یک مرتبه محسوب می‌شود، و هنگامی که بعد از آن دو بار عادت ببیند و پاک شود، به محض این که پاکی سوم به اتمام رسید و لحظه‌ای عادت شد عده تمام شده و ازدواج او در همان حال جایز است. دومین حکم، این است که «برای آنها حلال نیست که آنچه را در رحم آنان آفریده شده کتمان کنند، اگر به خدا و روز رستاخیز ایمان دارند» (وَ لَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنْنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ). قابل توجه این که مسأله آغاز و پایان ایام عده را که معمولاً خود زن می‌فهمد، نه دیگری بر عهده او گذارده و گفتار او را سند قرار داده است.

سومین حکمی که از آیه استفاده می‌شود، این است که شوهر در عده طلاق رجعی، حق رجوع دارد، می‌فرماید: «همسران آنها برای رجوع به آنها (و از سر گرفتن زندگی زناشویی) در این مدت عده (از دیگران) سزاوارترند هرگاه خواهان اصلاح باشند» (وَ بَعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرُدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۰۶ در واقع در موقعی که زن در عده طلاق رجعی است، شوهر می‌تواند بدون هیچ گونه تشریفات، زندگی زناشویی را از سر گیرد، با هر سخن و یا عملی که به قصد بازگشت باشد این معنی حاصل می‌شود.

سپس به بیان چهارمین حکم پرداخته می‌فرماید: «و برای زنان همانند وظایفی که بر دوش آنها است حقوق شایسته‌ای قرار داده شده و مردان بر آنها برتری دارند» (وَ لَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَ لِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ). بنابراین همانطور که برای مرد حقوقی بر عهده زنان گذارده شده، همچنین زنان حقوقی بر مردان دارند که آنها موظف به رعایت آنند.

با توجه به اختلاف دامنه داری که بین نیروهای جسمی و روحی زن و مرد وجود دارد مدیریت خانواده بر عهده مرد و معاونت آن بر عهده زن گذارده شده است و این تفاوت مانع از آن نخواهد بود که از نظر مقامات معنوی و دانش و تقوی گروهی از زنان از بسیاری از مردان پیشرفته‌تر باشند.

واژه «معروف» که به معنی کار نیک و معقول و منطقی است، در این آیات دوازده بار تکرار شده تا هشدار می‌دهد به مردان و زنان باشد که هرگز از حق خود سوء استفاده نکنند بلکه با احترام به حقوق متقابل یکدیگر در تحکیم پیوند زناشویی و جلب رضای الهی بکوشند.

و بالاخره در پایان آیه می‌خوانیم: «خداوند توانا و حکیم است» (وَ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ). و این اشاره‌ای است به این که حکمت و تدبیر الهی، ایجاب می‌کند که هر کس در جامعه به وظایفی پردازد که قانون آفرینش برای او تعیین کرده است، و با ساختمان جسم و جان او هماهنگ است. حکمت خداوند ایجاب می‌کند که در برابر وظایفی که بر عهده زنان گذارده، حقوق مسلمی قرار گیرد، تا تعادلی میان وظیفه حق برقرار شود.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۲۹] ..... ص : ۲۰۶

شأن نزول: ..... ص : ۲۰۶

زنی خدمت یکی از همسران پیامبر صلی الله علیه و آله رسید و از شوهرش شکایت کرد که او پیوسته وی را طلاق می دهد و سپس رجوع می کند تا به این وسیله به زیان و ضرر افتد و در جاهلیت چنین بود که مرد حق داشت همسرش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۰۷

را هزار بار طلاق بدهد و رجوع کند و حدی بر آن نبود، هنگامی که این شکایت به محضر پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله رسید، آیه نازل شد و حد طلاق را سه بار قرار داد.

تفسیر: ..... ص : ۲۰۷

در آیه قبل به اینجا رسیدیم که قانون «عده» و «رجوع» برای اصلاح وضع خانواده و جلوگیری از جدایی و تفرقه است، ولی بعضی از تازه مسلمانان مطابق دوران جاهلیت، از آن سوء استفاده می کردند، و برای این که همسر خود را تحت فشار قرار دهند پی در پی او را طلاق داده و رجوع می کردند این آیه نازل شد و از این عمل زشت و ناجوانمردانه جلوگیری کرد، می فرماید: «طلاق (منظور طلاقی است که رجوع و بازگشت دارد) دو مرتبه است» (الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ).

البته باید در جلسات متعدد واقع شود و در یک مجلس انجام نمی شود.

سپس می افزاید: «در هر یک از این دو بار باید همسر خود را بطور شایسته نگاهداری کند و آشتی نماید، یا با نیکی او را رها سازد و برای همیشه از او جدا شود» (فَإِمْسَاكُ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحُ بِإِحْسَانٍ).

بنابراین طلاق سوم، رجوع و بازگشتی ندارد، و هنگامی که دو نوبت کشمکش و طلاق و سپس صلح و رجوع انجام گرفت، باید کار را یکسره کرد.

منظور از جدا شدن با احسان و نیکی این است که حقوق آن زن را بپردازد و بعد از جدایی پشت سر او سخنان نامناسب نگوید، و مردم را نسبت به او بدبین نسازد، و امکان ازدواج را از او نگیرد. بنابراین جدایی نیز باید توأم با احسان گردد. و لذا در ادامه آیه می فرماید: «برای شما حلال نیست که چیزی را از آنچه به آنها داده اید پس بگیرید» (وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا).

بنابراین، شوهر نمی تواند هنگام جدایی چیزی را که به عنوان مهر به زن داده است باز پس گیرد.

در ادامه آیه به مسأله طلاق خلع اشاره کرده می گوید: تنها در یک فرض باز پس گرفتن مهر مانعی ندارد و آن در صورتی است که زن تمایل به ادامه زندگی زناشویی نداشته باشد، و «دو همسر از این بترسند که با ادامه زندگی زناشویی حدود الهی را برپا ندارند» (إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۰۸

سپس می افزاید: «اگر بترسید که حدود الهی را رعایت نکنند، گناهی بر آن دو نیست که زن فدیة (عوضی) بپردازد» و طلاق بگیرد (فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ).

در حقیقت در اینجا سر چشمه جدایی، زن است، و او باید غرامت این کار را بپردازد و به مردی که مایل است، با او زندگی

کند اجازه دهد با همان مهر، همسر دیگری انتخاب کند.

و در پایان آیه به تمام احکامی که در این آیه بیان شده اشاره کرده می‌فرماید:

«اینها حدود و مرزهای الهی است از آن تجاوز نکنید و آنها که از آن تجاوز می‌کنند ستمگرانند» (تِلْكَ حُدُودَ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۲۳۰] ..... ص : ۲۰۸

اشاره

(آیه ۲۳۰)

شأن نزول: ..... ص : ۲۰۸

در حدیثی آمده است که زنی خدمت پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله رسید و عرض کرد: من همسر پسر عمویم بودم و سه بار مرا طلاق داد، پس از او با مردی ازدواج کردم، اتفاقاً او هم مرا طلاق داد، آیا می‌توانم به شوهر اولم باز گردم؟ حضرت فرمود: نه، تنها در صورتی می‌توانی که با همسر دوم آمیزش جنسی کرده باشی، در این هنگام آیه نازل شد.

تفسیر: ..... ص : ۲۰۸

این آیه در حقیقت حکم تبصره‌ای دارد که به حکم سابق ملحق می‌شود می‌فرماید: «اگر (بعد از دو طلاق و رجوع، بار دیگر) او را طلاق داد، زن بر او بعد از آن حلال نخواهد شد مگر این که همسر دیگری (به ازدواج دائمی) انتخاب کند (و با او آمیزش جنسی نماید در این صورت اگر همسر دوم) او را طلاق داد، گناهی ندارد که آن دو بازگشت کنند، (و آن زن با همسر اولش بار دیگر ازدواج نماید) مشروط بر این که امید داشته باشد که حدود الهی را محترم می‌شمزند» (فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ).
و در پایان تأکید می‌کند «اینها حدود الهی است که برای افرادی که آگاهند بیان می‌کند» (و تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۲۳۱] ..... ص : ۲۰۸

(آیه ۲۳۱) - باز هم محدودیتهای دیگر طلاق! به دنبال آیات گذشته این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۰۹
آیه نیز اشاره به محدودیتهای دیگری در امر طلاق می‌کند تا از نادیده گرفتن حقوق زن جلوگیری کند در آغاز می‌گوید: «هنگامی که زنان را طلاق دادید و به آخرین روزهای عده رسیدند (باز می‌توانید با آنها آشتی کنید) یا به طرز پسندیده‌ای آنها را نگاه دارید، و یا به طرز پسندیده‌ای رها سازید» (وَ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمَّا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ

بِمَعْرُوفٍ).

یا صمیمانه تصمیم به ادامه زندگی زناشویی بگیرید و یا اگر زمینه را مساعد نمی‌بینید با نیکی از هم جدا شوید. سپس به مفهوم مقابل آن اشاره کرده می‌فرماید: «هرگز بخاطر ضرر زدن و تعدی کردن آنها را نگه ندارید» (وَ لَا تُمَسِّكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا).

این جمله تفسیر کلمه «معروف» است، زیرا در جاهلیت گاه بازگشت به زناشویی را وسیله انتقامجویی قرار می‌دادند، لذا با لحن قاطعی می‌گوید: «هرگز نباید چنین فکری در سر پیورانید».

«چرا که هر کس چنین کند به خویشتن ظلم و ستم کرده» (وَ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ).

سپس به همگان هشدار می‌دهد و می‌فرماید: «آیات خدا را به استهزاء نگیرید» (وَ لَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا).

بنابراین نباید با چشم پوشی از روح احکام الهی و چسبیدن به ظواهر خشک و قالبهای بی روح، آیات الهی را بازیچه و ملعبه خود قرار داد که گناه این کار شدیدتر، و مجازاتش دردناکتر است. سپس می‌افزاید: «نعمت خدا را بر خود به یاد آورید و آنچه از کتاب آسمانی و دانش بر شما نازل کرده و شما را با آن پند می‌دهد» (وَ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ مَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَ الْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ).

«و تقوای الهی پیشه کنید و بدانید خداوند به هر چیزی داناست» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).

جمله فوق، هشدار می‌دهد که در مورد حقوق زنان، از موقعیت خود سوء استفاده نکنند و بدانند که خداوند حتی از نیت آنها آگاه است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۱۰

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۳۲] ..... ص : ۲۱۰

اشاره

(آیه ۲۳۲)

شأن نزول: ..... ص : ۲۱۰

یکی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله به نام «معقل بن یسار» خواهری به نام جملاء داشت که از همسرش طلاق گرفته بود، بعد از پایان عده مایل بود بار دیگر به عقد همسرش درآید، ولی برادرش از این کار مانع شد، آیه نازل شد و او را از مخالفت با چنین ازدواجی نهی کرد.

تفسیر: ..... ص : ۲۱۰

شکستن یکی دیگر از زنجیرهای اسارت- در زمان جاهلیت زنان در زنجیر اسارت مردان بودند و مجبور بودند زندگی خود را

طبق تمایلات مردان خود کامه تنظیم کنند.

از جمله در انتخاب همسر به خواسته و میل زن هیچ گونه اهمیتی داده نمی‌شد، حتی اگر زن با اجازه ولی، ازدواج می‌کرد سپس از همسرش جدا می‌شد باز پیوستن او به همسر اول بستگی به اراده مردان فامیل داشت و بسیار می‌شد با این که زن و شوهر بعد از جدایی علاقه به باز گشت داشتند مردان خویشاوند روی پندارها و موهوماتی مانع می‌شدند، قرآن صریحا این روش را محکوم کرده می‌گوید:

«هنگامی که زنان را طلاق دادید و عده خود را به پایان رسانیدند، مانع آنها نشوید که با همسران (سابق) خویش ازدواج کنند اگر در میان آنها رضایت به طرز پسندیده‌ای حاصل شود» (وَ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبِغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ).

سپس در ادامه آیه، بار دیگر هشدار می‌دهد و می‌فرماید: «این دستوری است که تنها افرادی از شما که ایمان به خدا و روز قیامت دارند از آن پند می‌گیرند» (ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ).

و باز برای تأکید بیشتر می‌گوید: «این برای پاک‌ی و نمو (خانواده‌های شما) مؤثرتر و برای شستن آلودگیها مفیدتر است و خدا می‌داند و شما نمی‌دانید» (ذَلِكَمُ أَزْكَى لَكُمْ وَ أَطْهَرُ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ).

این بخش از آیه، در واقع می‌گوید: این احکام همه به نفع شما بیان شده منتهی کسانی می‌توانند از آن بهره‌گیرند که سرمایه ایمان به مبدء و معاد را داشته باشند، و بتوانند تمایلات خود را کنترل کنند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۱۱

سوره البقره (۲) : آیه ۲۳۳] ..... ص: ۲۱۱

(آیه ۲۳۳) - هفت دستور در باره شیر دادن نوزادان! این آیه که در واقع ادامه بحثهای مربوط به مسائل ازدواج و زناشویی است، به سراغ یک مسأله مهم یعنی مسأله «رضاع» (شیر دادن) رفته و جزئیات آن را باز گو می‌کند.

۱- نخست می‌گوید: «مادران فرزندان خود را دو سال تمام شیر می‌دهند» (وَ الْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ). بنابراین، هر چند ولایت بر اطفال صغیر به عهده پدر گذاشته شده است اما حق شیر دادن در دو سال شیر خواری به مادر داده شده و او است که می‌تواند در این مدت از فرزند خود نگاهداری کند و به اصطلاح حق حضانت در این مدت از آن مادر است. و این یک حق دو جانبه است که هم برای رعایت حال فرزند است و هم رعایت عواطف مادر.

۲- سپس می‌افزاید: «این برای کسی است که بخواهد دوران شیرخواری را کامل کند» (لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ). یعنی مدت شیر دادن طفل لازم نیست، همواره دو سال باشد، دو سال برای کسی است که می‌خواهد شیر دادن را کامل کند، ولی مادران حق دارند با توجه به وضع و رعایت سلامت او این مدت را کمتر کنند.

۳- هزینه زندگی مادر از نظر غذا و لباس در دوران شیر دادن بر عهده پدر نوزاد است تا مادر با خاطری آسوده بتواند فرزند را شیر دهد. لذا در ادامه آیه می‌فرماید:

«و بر آن کسی که فرزند برای او متولد شده (پدر) لازم است، خوراک و پوشاک مادران را بطور شایسته بپردازد» (وَ عَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَ كِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ).

در اینجا تعبیر به «الْمَوْلُودِ لَهُ» (کسی که فرزند برای او متولد شده) به جای تعبیر به «اب» (پدر) قابل توجه است، گویی

می‌خواهد عواطف پدر را در راه انجام وظیفه مزبور، بسیج کند، یعنی اگر هزینه کودک و مادرش در این موقع بر عهده مرد گذاشته شده به خاطر این است که فرزند او و میوه دل اوست، نه یک فرد بیگانه.

توصیف به «معروف» (بطور شایسته) نشان می‌دهد که پدران در مورد لباس و غذای مادر، باید آنچه شایسته و متعارف و مناسب حال او است را در نظر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۱۲

بگیرند، نه سختگیری کنند و نه اسراف.

و برای توضیح بیشتر می‌فرماید: «هیچ کس موظف نیست بیش از مقدار توانایی خود را انجام دهد» (لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا).
۴- سپس به بیان حکم مهم دیگری پرداخته، می‌فرماید: «نه مادر (بخاطر اختلاف با پدر) حق دارد به کودک ضرر زند، و نه پدر (بخاطر اختلاف با مادر)» (لَا تُضَارُّ وَالِدَهُ بَوْلِدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَالِدِهِ).

یعنی هیچ یک از این دو حق ندارند سرنوشت کودک را مال المصلحه اختلاف خویش قرار دهند و بر جسم و روح نوزاد، ضربه وارد کنند.

۵- سپس به حکم دیگری مربوط به بعد از مرگ پدر می‌پردازد می‌فرماید:

«و بر وارث او نیز لازم است این کار را انجام دهد» (وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ).

یعنی: آنها باید نیازهای مادر را در دورانی که به کودک شیر می‌دهد تأمین کنند.

۶- در ادامه آیه، سخن از مسأله باز داشتن کودک از شیر به میان آمده اختیار آن را به پدر و مادر وا گذاشته، هر چند در جمله‌های سابق، زمانی برای شیر دادن کودک تعیین شده بود ولی پدر و مادر با توجه به وضع جسمی و روحی او، و توافق با یکدیگر می‌توانند کودک را در هر موقع مناسب از شیر باز دارند، می‌فرماید: «اگر آن دو با رضایت و مشورت یکدیگر بخواهند کودک را (زودتر از دو سال یا بیست و یک ماه) از شیر باز گیرند گناهی بر آنها نیست» (فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَ تَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا).

۷- گاه می‌شود که مادر از حق خود در مورد شیر دادن و حضانت و نگاهداری فرزند خودداری می‌کند و یا به راستی مانعی برای او پیش می‌آید، در این صورت باید راه چاره‌ای اندیشید و لذا در ادامه آیه می‌فرماید: «اگر (با عدم توانایی یا عدم موافقت مادر) خواستید دایه‌ای برای فرزندان خود بگیرید، گناهی بر شما نیست، هر گاه حق گذشته مادر را بطور شایسته بپردازید» (وَ إِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْرُضُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص:

۲۱۳

بنابراین، انتخاب دایه به جای مادر، بی‌مانع است مشروط بر این که این امر سبب از بین رفتن حقوق مادر، نسبت به گذشته نشود.

و در پایان آیه به همگان هشدار می‌دهد که «تقوای الهی پیشه کنید و بدانید خدا به آنچه انجام می‌دهید بیناست» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ).

مبادا کشمکش میان مرد و زن، روح انتقامجویی را در آنها زنده کند و سرنوشت یکدیگر و یا کودکان مظلوم را به خطر اندازد، همه باید بدانند خدا دقیقاً مراقب آنها است.

(آیه ۲۳۴) - خرافاتی که زنان را بیچاره می‌کرد! یکی از مسائل و مشکلات اساسی زنان ازدواج بعد از مرگ شوهر است. از طرفی رعایت حریم زندگانی زناشویی حتی بعد از مرگ همسر موضوعی است فطری و لذا همیشه در قبایل مختلف آداب و رسوم گوناگونی برای این منظور بوده است گرچه گاهی در این رسوم آن چنان افراط می‌کردند که عملاً زنان را در بن بست و اسارت قرار می‌دادند و گاهی جنایت‌آمیزترین کارها را در مورد او مرتکب می‌شدند به عنوان نمونه! بعضی از قبایل پس از مرگ شوهر، زن را آتش زده و یا بعضی او را با مرد دفن می‌کردند، برخی زن را برای همیشه از ازدواج مجدد محروم ساخته و گوشه‌نشین می‌کردند و در پاره‌ای از قبایل زنها موظف بودند مدتی کنار قبر شوهر زیر خیمه سیاه و چرکین با لباسهای مندرس و کثیف دور از هر گونه آرایش و زیور و حتی شستشو به سر برده و بدین وضع شب و روز خود را بگذرانند. این آیه بر تمام این خرافات و جنایات خط بطلان کشیده و به زنان بیوه اجازه می‌دهد بعد از نگاهداری عده و حفظ حریم زوجیت گذشته اقدام به ازدواج کنند، می‌فرماید: «کسانی که از شما می‌میرند و همسرانی از خود باقی گذارند، آنها باید چهار ماه و ده روز انتظار بکشند و هنگامی که مدّشان سر آمد، گناهی بر شما نیست که هر چه می‌خواهند در باره خودشان بطور شایسته انجام دهند» و با مرد دلخواه خود ازدواج کنند. (وَ الَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۱۴

و از آنجا که گاه اولیاء و بستگان زن، دخالت‌های بی‌مورد در کار او می‌کنند و یا منافع خویش را در ازدواج آینده زن در نظر می‌گیرند، در پایان آیه خداوند به همه هشدار می‌دهد و می‌فرماید: «خداوند از هر کاری که انجام می‌دهید آگاه است» و هر کس را به جزای اعمال نیک و بد خود می‌رساند (وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ).

سوره البقره (۲) : آیه ۲۳۵] ..... ص : ۲۱۴

(آیه ۲۳۵) - در این آیه به یکی از احکام مهم زنانی که در عده هستند (به تناسب بحثی که در باره عده وفات گذشت) اشاره کرده، می‌فرماید: «گناهی بر شما نیست که از روی کنایه (از زنانی که در عده وفات هستند) خواستگاری کنید، و یا در دل تصمیم داشته باشید، خدا می‌داند شما به یاد آنها خواهید افتاد، ولی با آنها در تنهایی با صراحت وعده ازدواج نگذارید، مگر این که به طرز شایسته‌ای (با کنایه) اظهار کنید» (وَ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكُنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَ لَكِنْ لَا تُوعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا).

در حقیقت این یک امر طبیعی است که با فوت شوهر، زن به سرنوشت آینده خود فکر می‌کند و مردانی نیز ممکن است - بخاطر شرایط سهلتر که زنان بیوه دارند - در فکر ازدواج با آنان باشند.

سپس در ادامه آیه می‌فرماید: «(ولی در هر حال) عقد نکاح را نبندید تا عده آنها به سر آید» (وَ لَا تَعْرِضُوا عَقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ).

و بطور مسلم اگر کسی در عده، عقد ازدواج ببندد باطل است، بلکه اگر آگاهانه این کار را انجام دهد سبب می‌شود که آن زن برای همیشه نسبت به او حرام گردد.

و به دنبال آن می‌فرماید: «بدانید خداوند آنچه را در دل دارید می‌داند، از مخالفت او بپرهیزید و بدانید که خداوند آمرزنده و دارای حلم است» و در مجازات بندگان عجله نمی‌کند (وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ).

(آیه ۲۳۶) - باز در ادامه احکام طلاق در این آیه و آیه بعد احکام دیگری برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۱۵ بیان شده است نخست می فرماید: «گناهی بر شما نیست اگر زنان را قبل از این که با آنها تماس پیدا کنید (و آمیزش جنسی انجام دهید) و تعیین مهر نمایید، طلاق دهید» (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً). البته این در صورتی است که مرد یا زن و مرد بعد از عقد ازدواج و پیش از عمل زناشویی، متوجه شوند که به جهاتی نمی توانند با هم زندگی کنند، چه بهتر که در این موقع با طلاق از هم جدا شوند، زیرا در مراحل بعد کار مشکلتر می شود. سپس به بیان حکم دیگری در این رابطه می پردازد و می فرماید: «در چنین حالی باید آنها را (با هدیه مناسبی) بهره مند سازید (و مَتَّعُوهُنَّ).

ولی در پرداخت این هدیه، قدرت و توانایی شوهر نیز باید در نظر گرفته شود، و لذا در دنباله آیه می گوید: «بر آن کسی که توانایی دارد به اندازه توانایش، و بر آن کس که تنگدست است به اندازه خودش هدیه شایسته ای لازم است، و این حقی است بر نیکوکاران» (عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ). توانگران باید به اندازه خود و تنگدستان نیز در خور توانایشان این هدیه را بپردازند از آنجا که این هدیه اثر قابل ملاحظه ای در جلوگیری از حس انتقامجویی و رهایی زن از عقده هایی که ممکن است، بر اثر گسستن پیوند زناشویی حاصل شود در آیه فوق آن را وابسته به روحیه نیکوکاری و احسان کرده و می گوید: «این عمل بر نیکوکاران لازم است» یعنی باید آمیخته با روح نیکوکاری و مسالمت باشد.

(آیه ۲۳۷) - در این آیه سخن از زنانی به میان آمده که برای آنها تعیین مهر شده است ولی قبل از آمیزش و عروسی، جدا می شوند، می فرماید: «اگر آنها را طلاق دهید پیش از آن که با آنان تماس پیدا کنید (و آمیزش انجام شود) در حالی که مهری برای آنها تعیین کرده اید، لازم است نصف آنچه را تعیین کرده اید به آنها بدهید» (وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ).

این حکم قانونی مسأله است، که به زن حق می دهد نصف تمام مهریه را بدون کم و کاست بگیرد هر چند آمیزشی حاصل نشده باشد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۱۶

ولی بعد به سراغ جنبه های اخلاقی و عاطفی می رود و می فرماید: «مگر این که آنها حق خود را ببخشند (و یا اگر صغیر و سفیه هستند، ولی آنها یعنی) آن کس که گره ازدواج به دست اوست آن را ببخشد» (إِلَّا أَنْ يَعْفُوا أَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدُهُ النَّكَاحِ).

در جمله بعد می گوید: «عفو و گذشت شما (و پرداختن تمام مهر) به پرهیزکاری نزدیکتر است و گذشت و نیکوکاری را در میان خود فراموش نکنید که خداوند به آنچه انجام می دهید بیناست» (وَ أَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَ لَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ).

لحن مجموعه آیه، بر اصل اساسی «معروف» و «احسان» در این مسائل تأکید می کند، که حتی طلاق و جدایی آمیخته با نزاع و کشمکش و تحریک روح انتقامجویی نباشد بلکه بر اساس بزرگواری و احسان و عفو و گذشت، قرار گیرد.

اشاره

(آیه ۲۳۸)

شأن نزول: ..... ص : ۲۱۶

جمعی از منافقان گرمی هوا را بهانه برای ایجاد تفرقه در صفوف مسلمین قرار داده بودند و در نماز جماعت شرکت نمی کردند، و به دنبال آنها بعضی از مؤمنین نیز از شرکت در جماعت خودداری کرده بودند، پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله از این جهت ناراحت بود حتی آنها را تهدید به مجازات شدید کرد، لذا در حدیثی نقل شده که پیامبر در گرمای فوق العاده نیمروز تابستان نماز (ظهر) را با جماعت می گذارد و این نماز برای اصحاب و یاران سخت ترین نماز بود، بطوری که پشت سر پیامبر صلی الله علیه و آله یک صف یا دو صف بیشتر نبود، در اینجا فرمود: من تصمیم گرفته ام خانه کسانی که در نماز ما شرکت نمی کنند بسوزانم، آیه نازل شد و اهمیت نماز ظهر را (با جماعت) تأکید کرد.

تفسیر: ..... ص : ۲۱۶

اهمیت نماز، مخصوصاً نماز وسطی - از آنجا که نماز مؤثرترین رابطه انسان با خداست، در آیات قرآن تأکید فراوانی روی آن شده، از جمله در آیه مورد بحث می فرماید: «در انجام همه نمازها مخصوصاً نماز وسطی، مداومت کنید و در حفظ آن کوشا باشید» (حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى).

«و با خضوع و خشوع و توجه کامل، برای خدا بپا خیزید» (وَقُومُوا لِلَّهِ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۱۷)
قانتین)

مبادا گرما و سرما گرفتاریهای دنیا و پرداختن به مال و همسر و فرزندان، شما را از این امر مهم باز دارد. منظور از «صلاة وسطی» (نماز میانه) همان نماز ظهر است.

تأکید روی این نماز بخاطر این بوده که بر اثر گرمی هوای نیمروز تابستان، یا گرفتاریهای شدید کسب و کار نسبت به آن کمتر اهمیت می دادند.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۳۹] ..... ص : ۲۱۷

(آیه ۲۳۹) - در این آیه تأکید می کند که در سخت ترین شرایط حتی در صحنه جنگ نباید نماز فراموش شود. منتها در چنین وضعی، بسیاری از شرایط نماز همچون رو به قبله بودن و انجام رکوع و سجود بطور متعارف، ساقط می شود. لذا می فرماید: «و اگر (بخاطر جنگ یا خطر دیگری) بترسید باید (نماز را) در حال پیاده یا سواره انجام دهید» و رکوع و سجود

را با ایماء و اشاره بجا آورید (فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا).

بنابراین، محافظت بر نمازها، تنها در حال امنیت نیست، بلکه در همه حال باید نماز را بجا آورد.

«اما به هنگامی که امنیت خود را باز یافتید، خدا را یاد کنید، آن چنانکه به شما، چیزهایی را تعلیم داد که نمی دانستید» و نماز را در این حال به صورت معمولی و با تمام آداب و شرایط انجام دهید (فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ).

روشن است شکرانه این تعلیم الهی که طرز نماز خواندن در حالت امن و خوف را به انسانها آموخته، همان عمل کردن بر طبق آن است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۴۰ [..... ص : ۲۱۷

(آیه ۲۴۰) - قرآن بار دیگر به مسأله ازدواج و طلاق و اموری در این رابطه بازگشته و نخست در باره شوهرانی سخن می گوید که در آستانه مرگ قرار گرفته و همسرانی از خود بجای می گذارند، می فرماید: «و کسانی که از شما می میرند- یعنی در آستانه مرگ قرار می گیرند- و همسرانی از خود باقی می گذارند باید برای همسران خود وصیت کنند که تا یک سال آنها را بهره مند سازند، و از خانه بیرون نکنند» در خانه شوهر باقی بمانند و هزینه زندگی آنها پرداخت شود (وَ الَّذِينَ بَرَّكَزِيدَهُ تَفْسِيرِ

نمونه، ج ۱، ص: ۲۱۸

يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ)

البته این در صورتی است که آنها از خانه شوهر بیرون نروند «و اگر بیرون روند (حقی در هزینه و سکنی ندارند ولی) گناهی بر شما نیست، نسبت به آنچه در باره خود از کار شایسته (مانند انتخاب شوهر مجدد بعد از تمام شدن عده) انجام می دهند» (فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ).

در پایان آیه، گویا برای این که چنین زنانی از آینده خود نگران نباشند آنها را دلداری داده می فرماید: خداوند قادر است که راه دیگری بعد از فقدان شوهر پیشین در برابر آنها بگشاید، و اگر مصیبتی به آنها رسیده حتما حکمتی در آن بوده است، زیرا «خداوند توانا و حکیم است» (وَ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

اگر از روی حکمتش دری را ببندد، به لطفش در دیگری را خواهد گشود و جای نگرانی نیست.

بسیاری از مفسران معتقدند که این آیه به وسیله آیه ۲۳۴ همین سوره که قبلا گذشت و در آن، عده وفات چهار ماه و ده روز تعیین شده بود نسخ شده است و مقدم بودن آن آیه بر این آیه از نظر ترتیب و تنظیم قرآنی دلیل بر این نیست که قبلا نازل شده است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۴۱ [..... ص : ۲۱۸

(آیه ۲۴۱) - در این آیه به یکی دیگر از احکام طلاق پرداخته می فرماید:

«برای زنان مطلقه، هدیه شایسته ای این حقی است بر پرهیزکاران» که از طرف شوهر پرداخته می شود (وَ لِلْمُطَلَّقاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ).

حکم در این آیه به قرینه آیه ۲۳۶ که گذشت، در مورد زنانی است که مهری برای آنها به هنگام عقد قرار داده نشده و قبل از

آمیزش جنسی، طلاق داده می‌شوند.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۴۲] ..... ص : ۲۱۸

(آیه ۲۴۲) - در این آیه که آخرین آیه مربوط به طلاق است، می‌فرماید: «این چنین خداوند آیات خود را برای شما شرح می‌دهد شاید اندیشه کنید» (كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ).

بدیهی است که منظور از اندیشه کردن و تعقل، آن است که مبدء حرکت به سوی عمل باشد، و گر نه اندیشه تنها در باره احکام نتیجه‌ای نخواهد داشت.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۱۹

سوره البقره (۲) : آیه ۲۴۳] ..... ص : ۲۱۹

اشاره

(آیه ۲۴۳)

شأن نزول: ..... ص : ۲۱۹

در یکی از شهرهای شام بیماری طاعون راه یافت و مردم یکی پس از دیگری از دنیا می‌رفتند در این میان عده بسیاری به این امید که شاید از چنگال مرگ رهایی یابند آن محیط و دیار را ترک گفتند از آنجا که پس از فرار از محیط خود و رهایی از مرگ در خود احساس قدرت و استقلالی نموده و با نادیده گرفتن اراده الهی و چشم دوختن به عوامل طبیعی دچار غرور شدند پروردگار آنها را نیز در همان بیابان به همان بیماری نابود ساخت.

تفسیر: ..... ص : ۲۱۹

این آیه اشاره سر بسته، و در عین حال آموزنده‌ای است، به سرگذشت عجیب یکی از اقوام پیشین، که بیماری مسری وحشتناکی در محیط آنها ظاهر گشت، و هزاران نفر، از آن منطقه فرار کردند، می‌فرماید: «آیا ندیدی کسانی را که از خانه خود از ترس مرگ فرار کردند در حالی که هزاران نفر بودند» (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ).

سپس به عاقبت کار آنها اشاره کرده می‌فرماید: «خداوند به آنها فرمود:

بمیرید» و به آن بیماری که آن را بهانه قرار داده بودند مردند (فَقَالَ لَهُمْ اللَّهُ مُوتُوا).

«سپس خداوند آنها را زنده کرد» تا ماجرای زندگی آنان درس عبرتی برای دیگران باشد (ثُمَّ أَحْيَاهُمْ).

این امر تکوینی، همانند امری است که در آیه ۸۲ سوره یس آمده، آنجا که می‌فرماید: «امر او تنها این است که هنگامی که

چیزی را اراده کند می گوید: ایجاد شو و فوراً موجود می شود! جمله «ثُمَّ أَحْيَاهُمْ» اشاره به زنده شدن آن جمعیت است که به دعای حزقیل پیامبر، صورت گرفت و از آنجا که بازگشت آنان به حیات، یکی از نعمتهای روشن الهی بود، (هم از نظر خودشان، و هم از نظر عبرت مردم) در پایان آیه می فرماید:

«خداوند نسبت به بندگان خود احسان می کند، ولی بیشتر مردم، شکر او را بجا نمی آورند» (إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ).

نه تنها این گروه، بلکه همه انسانها مشمول الطاف و عنایات و نعمتهای اویند.

دانشمند معروف شیعه مرحوم صدوق-ره- به این آیه برای امکان مسأله برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۲۰ «رجعت» استدلال کرده و می گوید: یکی از عقاید ما اعتقاد به رجعت است (که گروهی از انسانهای پیشین بار دیگر در همین دنیا به زندگی باز می گردند).

و نیز می تواند این آیه سندی برای مسأله معاد و احیای مردگان در قیامت باشد.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۴۴] ..... ص : ۲۲۰

(آیه ۲۴۴)- از اینجا آیات جهاد شروع می شود، نخست می فرماید: «در راه خدا پیکار کنید، و بدانید خداوند شنوا و داناست» سخنان شما را می شنود و از انگیزه های درونی شما و نیتان در امر جهاد آگاه است (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۴۵] ..... ص : ۲۲۰

اشاره

(آیه ۲۴۵)

شأن نزول: ..... ص : ۲۲۰

چنین نقل شده که روزی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: هر کس صدقه ای بدهد دو برابر آن در بهشت خواهد داشت، ابو الدحداح انصاری عرض کرد ای رسول خدا من دو باغ دارم اگر یکی از آنها را به عنوان صدقه بدهم دو برابر آن در بهشت خواهم داشت، فرمود: آری! سپس او باغی را که بهتر بود به عنوان صدقه به پیامبر صلی الله علیه و آله داد، آیه نازل شد، و صدقه او را دو هزار هزار برابر برای او کرد و این است معنی «أَضْعَافًا كَثِيرَةً».

تفسیر: ..... ص : ۲۲۰

در این آیه می فرماید: «کیست که به خدا وام نیکویی دهد (و از اموالی که او بخشیده است در طریق جهاد و در طریق حمایت

مستمندان، انفاق کند) تا خداوند آن را برای او، چندین برابر کند» (مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً).

بنابراین وام دادن به خداوند به معنی انفاقهایی است که در راه جهاد می‌شود.

و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند (روزی بندگان را) محدود و گسترده می‌کند و همه شما به سوی او باز می‌گردید» (وَ اللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْضُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ).

اشاره به این که تصور نکنید انفاق و بخشش، اموال شما را کم می‌کند زیرا گسترش و محدودیت روزی شما به دست خداست.

چرا تعبیر به قرض؟ در چندین آیه از قرآن مجید در مورد انفاق در راه خدا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۲۱ تعبیر به قرض و وام دادن به پروردگار آمده است، و این نهایت لطف خداوند نسبت به بندگان را از یکسو و کمال اهمیت مسأله انفاق را از سوی دیگر می‌رساند، در نهج البلاغه علی علیه السلام می‌فرماید: «خداوند از شما درخواست قرض کرده در حالی که گنجهای آسمان و زمین از آن اوست و بی‌نیاز و ستوده (آری، اینها نه از جهت نیاز اوست) بلکه می‌خواهد شما را بیازماید که کدامیک نیکو کارترید».

سوره البقره (۲) : آیه ۲۴۶] ..... ص: ۲۲۱

(آیه ۲۴۶) - یک ماجرای عبرت‌انگیز! قوم یهود که در زیر سلطه فرعونیان ضعیف و ناتوان شده بودند بر اثر رهبریهای خردمندانه موسی (ع) از آن وضع اسف‌انگیز نجات یافته و به قدرت و عظمت رسیدند خداوند به برکت این پیامبر نعمتهای فراوانی به آنها بخشیده که از جمله صندوق عهد «۱» بود.

ولی همین پیروزیها و نعمتها کم‌کم باعث غرور آنها شد و تن به قانون شکنی دادند. سرانجام به دست فلسطینیان شکست خورده و قدرت و نفوذ خویش را همراه صندوق عهد از دست دادند این وضع سالها ادامه داشت تا آن که خداوند پیامبری به نام «اشموئیل» را برای نجات و ارشاد آنها برانگیخت آنها گرد او اجتماع کردند و از او خواستند رهبر و امیری برای آنها انتخاب کند تا همگی تحت فرمان او با دشمن نبرد کنند تا عزت از دست رفته را باز یابند.

«اشموئیل» به درگاه خداوند روی آورده و خواسته قوم را به پیشگاه وی عرضه داشت به او وحی شد که «طالوت» را به پادشاهی ایشان برگزیدم. در این آیه، روی سخن را به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله کرده می‌فرماید: «آیا ندیدی جمعی از اشراف

---

(۱) «صندوق عهد» یا «تابوت» همان صندوقی بود که مادر موسی او را در آن نهاد و به دریا افکند و هنگامی که به وسیله عمال فرعون از دریا گرفته شد و موسی را از آن بیرون آوردند همچنان در دستگاه فرعون نگاهداری می‌شد و سپس به دست بنی اسرائیل افتاد، بنی اسرائیل این صندوق خاطره‌انگیز را محترم می‌شمردند و به آن تبرک می‌جستند، موسی در واپسین روزهای عمر خود الواح مقدس را که احکام خدا بر آن نوشته شده بود به ضمیمه زره خود و یادگارهای دیگری در آن نهاد، و به وصی خویش «یوشع بن نون» سپرد به این ترتیب اهمیت این صندوق در نظر بنی اسرائیل بیشتر شد، و لذا در جنگها آن را با خود می‌بردند و اثر روانی و معنوی خاصی در آنها می‌گذارد ولی تدریجا مبانی دین آنها ضعیف شد، و دشمنان بر آنها

چیره شدند و آن صندوق را از آنها گرفتند اما «اشموئیل» به آنها وعده داد که صندوق عهد به عنوان یک نشانه بر صدق گفتار او به آنها باز خواهد گشت.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۲۲

بنی اسرائیل را بعد از موسی (ع) که به پیامبر خود گفتند زمامداری برای ما انتخاب کن تا (تحت فرماندهی او) در راه خدا پیکار کنیم» (أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لَهُمْ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ). قابل توجه این که آنها نام این مبارزه را «فِي سَبِيلِ اللَّهِ» (در راه خدا) گذاردند از این تعبیر روشن می شود که آنچه به آزادی و نجات انسانها از اسارت و رفع ظلم کمک کند فی سبیل الله محسوب می شود. به هر حال پیامبرشان که از وضع آنان نگران بود، و آنها را ثابت قدم در عهد و پیمان نمی دید به آنها «گفت: اگر دستور پیکار به شما داده شود شاید (سرپیچی کنید و) در راه خدا پیکار نکنید» (قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا).

آنها در پاسخ گفتند: «چگونه ممکن است در راه خدا پیکار نکنیم در حالی که از خانه و فرزندانمان رانده شدیم!» و شهرهای ما به وسیله دشمن اشغال و فرزندانمان اسیر شده اند (قَالُوا وَ مَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَ أَبْنَائِنَا). اما هیچ یک از اینها نتوانست جلو پیمان شکنی آنها را بگیرد، و لذا در ادامه آیه می خوانیم: «هنگامی که دستور پیکار به آنها داده شد جز عده کمی همگی سر پیچی کردند و خداوند ستمکاران را می داند» و می شناسد و به آنها کیفر می دهد (فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ).

بعضی عده وفاداران را ۳۱۳ نفر نوشته اند، همانند سربازان وفادار اسلام در جنگ بدر.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۴۷] ..... ص: ۲۲۲

(آیه ۲۴۷) - در هر صورت پیامبرشان، طبق وظیفه ای که داشت به درخواست آنها پاسخ گفت، و طالوت را به فرمان خدا برای زمامداری آنان برگزید «و به آنها گفت: خداوند طالوت را برای زمامداری شما برانگیخته است» (وَ قَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا).

از تعبیر ملکا چنین برمی آید که طالوت، تنها فرمانده لشکر نبود بلکه زمامدار کشور هم بود. از اینجا مخالفت شروع شد، گروهی گفتند: «چگونه او بر ما حکومت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۲۳

داشته باشد با این که ما از او شایسته تریم، و او ثروت زیادی ندارد» (قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَ نَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَ لَمْ يُؤْتْ سَعَةً مِنَ الْمَالِ).

در واقع آنها به انتخاب خداوند اعتراض کردند - طالوت جوانی از یک قبیله گمنام بنی اسرائیل و از نظر مالی یک کشاورز ساده بود - ولی قرآن پاسخ دندان شکنی را که آن پیامبر به گمراهان بنی اسرائیل داد چنین باز گو می کند «گفت: خداوند او را بر شما برگزیده و علم و (قدرت) جسم او را وسعت بخشیده» (إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَ زَادَهُ بَسِيطَةً فِي الْعِلْمِ وَ الْجِسْمِ).

نخست: این که این گزینش خداوند حکیم است و دوم این که شما سخت در اشتباهید و شرایط اساسی رهبری را فراموش کرده اید، نسب عالی و ثروت، هیچ امتیازی برای رهبری نیست.

سپس می افزاید: «خداوند ملک خود را به هر کس بخواهد می بخشد و خداوند (احسانش) وسیع و گسترده و دانا (به لیاقت و

شایستگی افراد) است» (وَ اللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ).

این جمله ممکن است اشاره به شرط سومی برای رهبری باشد و آن فراهم شدن امکانات و وسایل مختلف از سوی خداست.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۴۸] ..... ص : ۲۲۳

(آیه ۲۴۸) - این آیه نشان می‌دهد که گویا بنی اسرائیل هنوز به مأموریت طالوت از سوی خداوند حتی با تصریح پیامبرشان اشموئیل، اطمینان پیدا نکرده بودند و از او خواهان نشانه و دلیل شدند، «پیامبر آنها به آنها گفت: نشانه حکومت او این است که صندوق عهد به سوی شما خواهد آمد که در آن آرامشی از سوی پروردگارتان برای شما است، همان صندوقی که یادگارهای خاندان موسی و هارون در آن است، در حالی که فرشتگان آن را حمل می‌کنند، در این موضوع، نشانه روشنی برای شما است، اگر ایمان داشته باشید» (وَ قَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَ بَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَى وَ آلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۲۴۹] ..... ص : ۲۲۳

(آیه ۲۴۹) - سرانجام به رهبری و فرماندهی طالوت تن در دادند و او برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۲۴ لشگرهای فراوانی را بسیج کرد و به راه افتاد، و در اینجا بود که بنی اسرائیل در برابر آزمون عجیبی قرار گرفتند بهتر است این سخن را از زبان قرآن بشنویم، می‌فرماید:

«هنگامی که طالوت (به فرماندهی لشگر بنی اسرائیل منصوب شد سپاهیان را با خود بیرون برد، به آنها گفت: خداوند شما را با یک نهر آب امتحان می‌کند، آنها که از آن بنوشند از من نیستند و آنها که جز یک پیمانه با دست خود، بیشتر از آن نچشند از منند» (فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَ مَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اعْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ).

در اینجا لشگریان طالوت در برابر آزمون بزرگی قرار گرفتند، و آن مسأله مقاومت شدید در برابر تشنگی، و چنین آزمونی برای این لشگر - مخصوصا با سابقه بدی که بنی اسرائیل در بعضی جنگها داشتند - ضرورت داشت.

ولی اکثریت آنها از بوته این امتحان سالم بیرون نیامدند، چنانکه قرآن می‌گوید: «آنها همگی - جز عده کمی از آنها، از آن آب نوشیدند» (فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ).

سپس می‌افزاید: «هنگامی که او (طالوت) و افرادی که به وی ایمان آورده بودند (و از بوته آزمایش سالم به در آمدند) از آن نهر گذشتند، گفتند: امروز ما (با این جمعیت اندک) توانایی مقابله با جالوت و سپاهیان او را نداریم» (فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَ جُنُودِهِ).

و در ادامه می‌فرماید: «آنها که می‌دانستند خدا را ملاقات خواهند کرد (و به رستخیز و وعده‌های الهی ایمان داشتند) گفتند: چه بسیار گروههای کوچکی که به فرمان خدا بر گروههای عظیمی پیروز شدند و خداوند با صابران (و استقامت کنندگان) همراه است» (قَالَ الَّذِينَ يُظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهَ كَمَ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةُ كَثِيرَةٍ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ اللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ).

سوره البقره (۲) : آیه ۲۵۰] ..... ص : ۲۲۴

(آیه ۲۵۰) - در این آیه مسأله رویارویی دو لشکر مطرح می‌شود، می‌فرماید: «هنگامی که آنها (لشکر طالوت و بنی اسرائیل) در برابر جالوت و سپاهیان او قرار گرفتند گفتند: پروردگارا! صبر و استقامت را بر ما فرو ریز گامهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۲۵

ما را استوار بدار، و ما را بر جمعیت کافران پیروز گردان» (وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَ تَبَّتْ أقدامنا وَ انصُرنا عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِينَ).

در حقیقت طالوت و سپاه او سه چیز طلب کردند. نخست صبر و استقامت، دومین تقاضای آنها از خدا این بود که گامهای ما را استوار بدار تا از جا کنده نشود و فرار نکنیم در واقع دعای اول جنبه باطنی و درونی داشت و این دعا جنبه ظاهری و برونی دارد و مسلماً ثبات قدم از نتایج روح استقامت و صبر است، سومین تقاضای آنها این بود که «ما را بر این قوم کافر یاری فرما و پیروز کن» که نتیجه نهایی صبر و استقامت و ثبات قدم است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۵۱] ..... ص : ۲۲۵

(آیه ۲۵۱) - به یقین خداوند چنین بندگان را تنها نخواهد گذاشت هر چند عدد آنها کم و عدد دشمن زیاد باشد، لذا در این آیه می‌فرماید: «آنها به فرمان خدا سپاه دشمن را شکست دادند و به هزیمت واداشتند» (فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ).

«و داود (جوان کم سن و سال و نیرومند شجاعی که در لشکر طالوت بود) جالوت را کشت» (و قَتَلَ داوُدُ جَالُوتَ).

این جوان با فلاخن که در دست داشت، یکی دو سنگ آن چنان ماهرانه پرتاب کرد که درست بر پیشانی و سر جالوت کوبیده شد و در آن فرو نشست و فریادی کشید و فرو افتاد، و ترس و وحشت تمام سپاه او را فرا گرفت و به سرعت فرار کردند، گویا خداوند می‌خواست قدرت خویش را در اینجا نشان دهد که چگونه پادشاهی با آن عظمت و لشگری انبوه به وسیله نوجوان تازه به میدان آمده‌ای آن هم با یک سلاح ظاهراً بی‌ارزش، از پای در می‌آید! سپس می‌افزاید: «خداوند حکومت و دانش را به او بخشید و از آنچه می‌خواست به او تعلیم داد» (وَ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَ الْحِكْمَةَ وَ عَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ).

گرچه در این آیه تصریح نشده که این داود همان داود، پیامبر بزرگ بنی اسرائیل، پدر سلیمان است ولی جمله فوق نشان می‌دهد که او به مقام نبوت رسید.

و در پایان آیه به یک قانون کلی اشاره فرموده می‌گوید: «و اگر خداوند بعضی از مردم را به وسیله بعضی دیگر دفع نکند سراسر روی زمین فاسد می‌شود، ولی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۲۶

خداوند نسبت به تمام جهانیان، لطف و احسان دارد» (وَ لَوْ لَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَ لَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ).

این آیات، بشارت است برای مؤمنان که در مواقعی که در فشار شدید از سوی طاغوتها و جباران قرار می‌گیرند در انتظار نصرت و پیروزی الهی باشند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۵۲] ..... ص : ۲۲۶

(آیه ۲۵۲) - این آیه اشاره به داستانهای متعددی است که در آیات گذشته در باره بنی اسرائیل بیان شده است که هر کدام نشانه‌ای از قدرت و عظمت پروردگار است و پاک از هر گونه خرافه و افسانه و اساطیر بر پیامبر نازل گردیده و در آن

می فرماید: «اینها آیات خداست که به حق بر تو می خوانیم و تو از رسولان هستی» (تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ).

آغاز جزء سوم قرآن مجید ..... ص: ۲۲۶

ادامه سوره بقره ..... ص: ۲۲۶

سوره البقره (۲) : آیه ۲۵۳] ..... ص: ۲۲۶

(آیه ۲۵۳) - نقش پیامبران در زندگی انسانها! این آیه اشاره‌ای به درجات انبیاء و مراتب آنها و گوشه‌ای از رسالت آنها در جامعه انسانی می کند، نخست می فرماید: «آن رسولان را بعضی بر بعضی برتری دادیم» (تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ). تعبیر به فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ به روشنی می رساند که همه پیامبران الهی با این که از نظر نبوت و رسالت، همانند بودند از جهت مقام یکسان نبودند.

سپس به ویژگی بعضی از آنان پرداخته می فرماید: «بعضی از آنان را خدا با او سخن گفت» (مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ). و منظور از آن موسی (ع) است که به «کلیم الله» معروف شده است.

سپس می افزاید: «و درجات بعضی را بالا برد» (وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ). که نمونه کامل آن پیامبر گرامی اسلام است که آیینش کاملترین و آخرین آیینها بود، و یا منظور از آن بعضی از پیامبران پیشین مانند ابراهیم و امثال اوست.

سپس به سراغ امتیاز حضرت مسیح (ع) رفته می فرماید: «ما به عیسی بن مریم نشانه‌های روشن دادیم، و او را با روح القدس تأیید کردیم» (وَ آتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ تَفْسِيرًا). ج ۱، ص: ۲۲۷

مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَ آتَيْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ

نشانه‌های روشن، اشاره به معجزاتی مانند شفای بیماران غیر قابل علاج و احیای مردگان، و معارف عالی دینی است. و منظور از روح القدس پیک وحی خداوند یعنی جبرئیل، یا نیروی مرموز معنوی خاصی است که در اولیاء الله با تفاوتی وجود دارد.

در ادامه آیه اشاره به وضع امتهای و اختلافات آنها بعد از انبیاء کرده می فرماید:

«اگر خدا می خواست کسانی که بعد از آنان بودند، پس از آن که آن همه نشانه‌های روشن برای آنان آمد، به جنگ و ستیز با یکدیگر نمی پرداختند» (وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ).

یعنی اگر خدا می خواست، قدرت داشت که آنها را به اجبار از جنگ و ستیز باز دارد، ولی سنت الهی بر این بوده و هست که مردم را در انتخاب راه آزاد گذارد.

ولی آنها از آزادی خود سوء استفاده کردند «و راه اختلاف پیمودند» (وَ لَكِنْ اخْتَلَفُوا). در حقیقت اختلافات میان پیروان راستین و حقیقی مذاهب نبوده بلکه «میان» پیروان و «مخالفتان» مذهب صورت گرفته است. «پس بعضی از آنها ایمان آوردند و بعضی کافر شدند» (فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَ مِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ).

بار دیگر تأکید می کند که این کار برای خدا آسان بود که به حکم اجبار جلو اختلافات آنها را بگیرد، زیرا «اگر خدا می خواست هرگز آنها با یکدیگر جنگ نمی کردند ولی خداوند آن را که اراده کرده (و بر طبق حکمت و هماهنگی با هدف

آفرینش انسان است و آن آزادی اراده و مختار بودن است) به جا می آورد» (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ). بدون شک گروهی از این آزادی نتیجه منفی می گیرند ولی در مجموع وجود آزادی از مهمترین ارکان تکامل انسان است، زیرا تکامل اجباری تکامل محسوب نمی شود.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۵۴] ..... ص : ۲۲۷

(آیه ۲۵۴) - انفاق یکی از مهمترین اسباب نجات در قیامت! در این آیه روی سخن را به مسلمانان کرده و به یکی از وظایفی که سبب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۲۸ وحدت جامعه و تقویت حکومت و بنیه دفاعی و جهاد می شود اشاره می کند و می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید از آنچه به شما روزی داده ایم انفاق کنید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ). از تهدیدی که در ذیل آیه آمده استفاده می شود منظور، انفاق واجب یعنی زکات است. سپس می افزاید: امروز که توانایی دارید انفاق کنید «پیش از آن که روزی فرا رسد که نه خرید و فروش در آن است و نه رابطه دوستی و نه شفاعت» (مَنْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةَ وَلَا شَفَاعَةَ). و در پایان آیه می فرماید: «کافران همان ظالمانند» (وَ الْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ). اشاره به این که آنها که انفاق و زکات را ترک می کنند هم به خویشتن ستم روا می دارند و هم به دیگران. «کفر» در اینجا به معنی سرپیچی و گناه و تخلف از دستور خداست.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۵۵] ..... ص : ۲۲۸

اشاره

(آیه ۲۵۵) - «آیه الكرسی» یکی از مهمترین آیات قرآن! در اهمیت و فضیلت این آیه همین بس که از پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ نقل شده است که از ابی بن کعب سؤال کرد و فرمود: کدام آیه برترین آیه کتاب الله است؟ عرض کرد: اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ، پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ دست بر سینه او زد و فرمود: دانش بر تو گوارا باد، سوگند به کسی که جان محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ در دست اوست این آیه دارای دو زبان و دو لب است که در پایه عرش الهی تسیح و تقدیس خدا می گویند.

در حدیث دیگری از امام باقر علیه السّلام آمده است: «هر کس آیه الكرسی را یکبار بخواند، خداوند هزار امر ناخوشایند از امور ناخوشایند دنیا، و هزار امر ناخوشایند از آخرت را از او برطرف می کند که آسانترین ناخوشایند دنیا، فقر، و آسانترین ناخوشایند آخرت، عذاب قبر است»

تفسیر: ..... ص : ۲۲۸

ابتدا از ذات اقدس الهی و مسأله توحید و اسماء حسنی و صفات او شروع می کند می فرماید: «خداوند هیچ معبودی جز او

نیست» (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).

«اللَّهُ» نام مخصوص خداوند و به معنی ذاتی است که جامع همه صفات کمال برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۲۹ و جلال و جمال است.

سپس می‌افزاید: «خداوندی که زنده و قائم به ذات خویش است و موجودات دیگر عالم، قائم به او هستند» (الْحَيُّ الْقَيُّومُ). بدیهی است که حیات در خداوند حیات حقیقی است چرا که حیاتش عین ذات و مجموعه علم و قدرت اوست نه همچون موجودات زنده در عالم خلقت که حیات آنها عارضی است. لذا پس از مدتی می‌میرند! اما در خداوند چنین نیست چنانکه در آیه ۵۸ سوره فرقان می‌خوانیم: «توکل بر ذات زنده‌ای کن که هرگز نمی‌میرد».

سپس در ادامه آیه می‌افزاید: «هیچ گاه خواب سبک و سنگین او را فرا نمی‌گیرد» و لحظه‌ای از تدبیر جهان غافل نمی‌شود (لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ).

«سِنَّةٌ» خوابی است که به چشم عارض می‌شود، اما وقتی عمیقتر شد و به قلب عارض شد «نَوْمٌ» گفته می‌شود. این جمله اشاره به این حقیقت است که فیض و لطف تدبیر خداوند دائمی است، و لحظه‌ای قطع نمی‌گردد.

سپس به مالکیت مطلقه خداوند اشاره کرده می‌فرماید: «برای اوست آنچه در آسمانها و زمین است» (لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ).

و این پنجمین وصف از اوصاف الهی است که در این آیه آمده، زیرا قبل از آن اشاره به توحید و حی و قیوم بودن، و عدم غلبه خواب بر ذات پاک او شده است.

ناگفته پیداست توجه به این صفت که همه چیز مال خداست اثر تربیتی مهمی در انسانها دارد زیرا هنگامی که بدانند آنچه دارند از خودشان نیست و چند روزی به عنوان عاریت یا امانت به دست آنها سپرده شده این عقیده بطور مسلم انسان را از تجاوز به حقوق دیگران و استثمار و احتکار و حرص و بخل و طمع باز می‌دارد.

در ششمین توصیف می‌فرماید: «کیست که در نزد او جز به فرمانش شفاعت کند» (مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ). در واقع با یک استفهام انکاری می‌گوید هیچ کس بدون فرمان خدا نمی‌تواند در پیشگاه او شفاعت کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۳۰

در باره «شفاعت» در ذیل آیه ۴۸ سوره بقره بحث کردیم.

در هفتمین توصیف می‌فرماید: «آنچه را پیش روی آنها (بندگان) و پشت سر آنهاست می‌داند و از گذشته و آینده آنان آگاه است» (يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ).

و به این ترتیب پهنه زمان و مکان، همه در پیشگاه علم او روشن است پس هر کار- حتی شفاعت- باید به اذن او باشد. در هشتمین توصیف، می‌فرماید: «آنها جز به مقداری که او بخواهد احاطه به علم او ندارند» و تنها بخش کوچکی از علوم را که مصلحت دانسته در اختیار دیگران گذارده است. (وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ).

و به این ترتیب علم و دانش محدود دیگران، پرتوی از علم بی‌پایان اوست.

از جمله فوق دو نکته دیگر نیز استفاده می‌شود: نخست این که هیچ کس از خود علمی ندارد و تمام علوم و دانشهای بشری از ناحیه خداست.

دیگر این که خداوند ممکن است بعضی از علوم پنهان و اسرار غیب را در اختیار کسانی که می‌خواهد قرار دهد.

در نهمین و دهمین توصیف می‌فرماید: «کرسی (حکومت) او آسمانها و زمین را دربر گرفته و حفظ و نگاهداری آسمان و

زمین برای او گران نیست» (وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا).

به این ترتیب حکومت و قدرت پروردگار همه آسمانها و زمین را فرا گرفته و کرسی علم و دانش او به همه این عوالم احاطه دارد و چیزی از قلمرو حکومت و نفوذ علم او بیرون نیست.

حتی از پاره‌ای از روایات استفاده می‌شود که کرسی به مراتب از آسمانها و زمین وسیعتر است چنانکه از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود: «آسمانها و زمین در برابر کرسی همچون حلقه انگشتری است در وسط یک بیابان و کرسی در برابر عرش همچون حلقه‌ای است در وسط یک بیابان».

البته هنوز علم و دانش بشر نتوانسته است از این معنی پرده بردارد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۳۱

و در یازدهمین و دوازدهمین، توصیف می‌گوید: «او است بلند مقام و با عظمت» (وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ).

و خداوندی که عظیم و بزرگ است و بی‌نهایت هیچ کاری برای او مشکل نیست و هیچ گاه از اداره و تدبیر جهان هستی خسته و ناتوان و غافل و بی‌خبر نمی‌گردد و علم او به همه چیز احاطه دارد.

قابل توجه این که آیه الکرسی بر خلاف آنچه مشهور و معروف است همین یک آیه بیشتر نیست.

سوره البقرة (۲) : آیه ۲۵۶] ..... ص : ۲۳۱

اشاره

(آیه ۲۵۶)

شأن نزول: ..... ص : ۲۳۱

مردی از اهل مدینه به نام «ابو حصین» دو پسر داشت برخی از بازرگانانی که به مدینه کالا وارد می‌کردند هنگام برخورد با این دو پسر آنان را به عقیده و آیین مسیح دعوت کردند، آنها هم سخت تحت تأثیر قرار گرفتند.

«ابو حصین» از این جریان سخت ناراحت شد و به پیامبر صلی الله علیه و آله اطلاع داد و از حضرت خواست که آنان را به مذهب خود برگرداند و سؤال کرد آیا می‌تواند آنان را با اجبار به مذهب خویش باز گرداند؟ آیه نازل شد و این حقیقت را بیان داشت که:

«در گرایش به مذهب اجبار و اکراهی نیست».

تفسیر: ..... ص : ۲۳۱

آیه الکرسی در واقع مجموعه‌ای از توحید و صفات جمال و جلال خدا بود که اساس دین را تشکیل می‌دهد، و چون در تمام مراحل با دلیل عقل قابل استدلال است و نیازی به اجبار و اکراه نیست در این آیه می‌فرماید: «در قبول دین هیچ اکراهی نیست (زیرا) راه درست از بیراهه آشکار شده است» (لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ).

این آیه پاسخ دندان شکنی است به آنها که تصور می کنند اسلام در بعضی از موارد جنبه تحمیلی و اجباری داشته و با زور و شمشیر و قدرت نظامی پیش رفته است.

سپس به عنوان یک نتیجه گیری از جمله گذشته می افزاید: «پس کسی که به طاغوت (بت و شیطان و انسانهای طغیانگر) کافر شود و به خدا ایمان آورد، به دستگیره محکمی دست زده است که گسستن برای آن وجود ندارد (فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَأَنْفِصَامَ لَهَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۳۲ و در پایان می فرماید: «خداوند شنوا و داناست» (وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ). اشاره به این که مسأله کفر و ایمان چیزی نیست که با تظاهر انجام گیرد، زیرا خداوند سخنان همه را اعم از آنچه آشکارا می گویند یا در جلسات خصوصی و نهانی، همه را می شنود.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۵۷] ..... ص : ۲۳۲

(آیه ۲۵۷) - با اشاره ای که در مسأله ایمان و کفر در آیه قبل آمده بود در اینجا وضع مؤمنان و کافران را از نظر راهنما و رهبر مشخص می کند، می فرماید:

«خداوند ولی و سرپرست کسانی است که ایمان آورده اند» (اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا). و در پرتو این ولایت و رهبری «آنها را از ظلمتها به سوی نور خارج می سازد» (يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ). سپس می افزاید: «اما کسانی که کافر شدند، اولیاء آنها طاغوت (بت و شیطان و افراد جبار و منحرف) هستند که آنها را از نور به سوی ظلمتها بیرون می برند» (وَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ). به همین دلیل «آنها اهل آتشند و برای همیشه در آن خواهند بود» (أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۵۸] ..... ص : ۲۳۲

(آیه ۲۵۸) - ابراهیم در برابر طاغوت زمان خود نمود! به دنبال آیه قبل که از هدایت مؤمنان در پرتو ولایت و راهنمایی پروردگار و گمراهی کافران بر اثر پیروی از طاغوت سخن می گفت خداوند چند نمونه ذکر می کند که یکی از آنها نمونه روشنی است که در این آیه آمده و آن گفتگو و محاجه ابراهیم قهرمان بت شکن با جبار زمان خود، نمود است، می فرماید: «آیا ندیدی (آگاهی نداری) از کسی که با ابراهیم در باره پروردگارش محاجه و گفتگو کرد» (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ).

و در یک جمله اشاره به انگیزه اصلی این محاجه می کند و می گوید: «بخاطر این بود که خداوند به او حکومت داده بود» و بر اثر کمی ظرفیت از باده کبر و غرور، سرمست شده بود (أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ).

و چه بسیاری کسان که در حال عادی، انسانهای معتدل، سربه راه، مؤمن و بیدارند اما هنگامی که به مال و مقام و نوایی برسند همه چیز را به دست فراموشی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۳۳

می سپارند و مهمترین مقدسات را زیر پا می نهند! و در ادامه می افزاید: در آن هنگام که از ابراهیم (ع) پرسید خدای تو کیست که به سوی او دعوت می کنی؟ «ابراهیم گفت: همان کسی که زنده می کند و می میراند» (إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَ يُمِيتُ).

در حقیقت ابراهیم (ع) بزرگترین شاهکار آفرینش یعنی قانون حیات و مرگ را به عنوان نشانه روشنی از علم و قدرت پروردگار مطرح ساخت.

ولی نمرود جبار، راه تزویر و سفسطه را پیش گرفت و برای اغفال مردم و اطرافیان خود «گفت من نیز زنده می‌کنم و می‌میرانم» و قانون حیات و مرگ در دست من است (قَالَ أَنَا أَحْيِي وَ أُمِيتُ).

ولی ابراهیم (ع) برای خنثی کردن این توطئه، دست به استدلال دیگری زد که دشمن نتواند در برابر ساده لوحان در مورد آن مغالطه کند، «ابراهیم گفت: خداوند خورشید را (از افق مشرق) می‌آورد (اگر تو راست می‌گویی که حاکم بر جهان هستی می‌باشی) خورشید را از طرف مغرب بیاور!» (قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ). اینجا بود که «آن مرد کافر، مبهوت و وامانده شد» (فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ).

آری! «خداوند قوم ظالم را هدایت نمی‌کند» (وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ).

و به این ترتیب آن مرد مست و مغرور سلطنت و مقام، خاموش و مبهوت و ناتوان گشت و نتوانست در برابر منطق زنده ابراهیم (ع) سخنی بگوید.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۵۹] ..... ص: ۲۳۳

(آیه ۲۵۹) - در این آیه سرگذشت یکی دیگر از انبیاء پیشین بیان شده، که مشتمل بر شواهد زنده‌ای بر مسائل معاد است. آیه اشاره به سرگذشت کسی می‌کند که در اثنای سفر خود در حالی که بر مرکبی سوار بود و مقداری آشامیدنی و خوراکی همراه داشت از کنار یک آبادی گذشت در حالی که به شکل وحشتناکی در هم ریخته و ویران شده بود و اجساد و استخوانهای پوسیده ساکنان آن به چشم می‌خورد هنگامی که این منظره وحشترا را دید گفت چگونه خداوند این مردگان را زنده می‌کند؟ شرح بیشتر این ماجرا را از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۳۴

زبان قرآن بشنویم. می‌فرماید: «یا همانند کسی که از کنار یک آبادی عبور می‌کرد در حالی که دیوارهای آن به روی سقفها فرو ریخته بود، (و اجساد و استخوانهای اهل آن در هر سو پراکنده بود، او از روی تعجب با خود) گفت: چگونه خدا اینها را بعد از مرگ زنده می‌کند!» (أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَ هِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا).

در ادامه می‌فرماید: «خداوند او را یکصد سال میراند، سپس او را زنده کرد و به او گفت: چقدر درنگ کردی؟ گفت: یک روز یا قسمتی از یک روز، فرمود (نه) بلکه یکصد سال درنگ کردی» (فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةً عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةً عَامًا).

سپس برای این که آن پیامبر، اطمینان بیشتری به این مسأله پیدا کند، به او دستور داده شد که به غذا و نوشیدنی و همچنین مرکب سواریش که همراه داشته، نگاهی بیفکند که اولی کاملاً سالم مانده بود و دومی به کلی متلاشی شده بود، تا هم گذشت زمان را مشاهده کند، و هم قدرت خدا را بر نگهداری هر چه اراده داشته باشد، می‌فرماید: به او گفته شد «پس حالا نگاه کن به غذا و نوشیدنی (که همراه داشتی بین که با گذشت سالها) هیچ گونه تغییر نیافته» (فَأَنْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَ شَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ).

بنابراین، خدایی که می‌تواند غذا و نوشیدنی تو را که قاعدتا باید زود فاسد گردد، به حال اول نگهدارد، زنده کردن مردگان برای او مشکل نیست، زیرا ادامه حیات چنین غذای فاسد شدنی که عمر آن معمولاً بسیار کوتاه است، در این مدت طولانی

ساده‌تر از زنده کردن مردگان نیست.

سپس می‌افزاید: «ولی نگاه به الاغ خود کن (که چگونه از هم متلاشی شده برای این که اطمینان به زندگی پس از مرگ پیدا کنی) و تو را نشانه‌ای برای مردم قرار دهیم» آن را زنده می‌سازیم (وَ أَنْظِرْ إِلَى حِمَارِكَ وَ لِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ).

به هر حال در تکمیل همین مسأله می‌افزاید: «به استخوانها نگاه کن (که از مرکب سواریت باقی مانده) و بین چگونه آنها را بر

می‌داریم و به هم پیوند می‌دهیم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۳۵

و گوشت بر آن می‌پوشانیم» (وَ أَنْظِرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا).

و در پایان آیه می‌فرماید: «هنگامی که با مشاهده این نشانه‌های واضح (همه چیز) برای او روشن شد گفت: می‌دانم که خدا بر

هر کاری قادر است» (فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

در باره این که او کدامیک از پیامبران بوده مشهور و معروف این است که «عزیر» بوده و در حدیثی از امام صادق علیه السلام

این موضوع تأیید شده است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۶۰ ..... ص: ۲۳۵

(آیه ۲۶۰) - صحنه دیگری از معاد در این دنیا! به دنبال داستان عزیر در مورد معاد داستان دیگری از ابراهیم (ع) در اینجا

مطرح شده است، و آن این که:

روزی ابراهیم (ع) از کنار دریایی می‌گذشت مرداری را دید که در کنار دریا افتاده، در حالی که مقداری از آن داخل آب و

مقداری دیگر در خشکی قرار داشت و پرندگان و حیوانات دریا و خشکی از دو سو آن را طعمه خود قرار داده‌اند، این منظره

ابراهیم را به فکر مسأله‌ای انداخت که همه می‌خواهند چگونگی آن را بدانند و آن کیفیت زنده شدن مردگان پس از مرگ

است. چنانکه قرآن می‌گوید: «بخاطر بیاور، هنگامی را که ابراهیم (ع) گفت: خدایا! به من نشان ده چگونه مردگان را زنده

می‌کنی» (وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى).

او می‌خواست با رؤیت و شهود، ایمان خود را قویتر کند، به همین دلیل در ادامه این سخن، هنگامی که خداوند «فرمود: آیا

ایمان نیاورده‌ای؟» (قَالَ أَوْ لَمْ تُؤْمِنْ).

او در جواب عرض کرد: «آری، ایمان آوردم ولی می‌خواهم قلبم آرامش یابد» (قَالَ بَلَىٰ وَ لَكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي).

در اینجا به ابراهیم دستور داده می‌شود که برای رسیدن به مطلوبش دست به اقدام عجیبی بزند، آن گونه که قرآن در ادامه این

آیه بیان کرده، می‌گوید: «خداوند فرمود: حال که چنین است چهار نوع از مرغان را انتخاب کن و آنها را (پس از ذبح کردن)

قطعه قطعه کن (و در هم بیامیز) سپس بر هر کوهی قسمتی از آن را قرار بده، بعد آنها را بخوان به سرعت به سوی تو می‌آیند»

(قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ بِرِغْزِيهِ تَفْسِيرُ نَمُونَةِ، ج ۱، ص: ۲۳۶

إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا)

ابراهیم (ع) این کار را کرد، و آنها را صدا زد، در این هنگام اجزای پراکنده هر یک از مرغان، جدا و جمع شده و به هم

آمیختند و زندگی را از سر گرفتند و این موضوع به ابراهیم نشان داد، که همین صحنه در مقیاس بسیار وسیعتر، در رستاخیز

انجام خواهد شد.

و در پایان آیه می‌فرماید: این را بین «و بدان خداوند توانا و حکیم است» (وَ اعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ). هم تمام ذرات بدن

مردگان را بخوبی می‌شناسد، و هم توانایی بر جمع آنها دارد.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۶۱] ..... ص : ۲۳۶

اشاره

(آیه ۲۶۱) - آغاز آیات انفاق! مسأله انفاق یکی از مهمترین مسائلی است که اسلام روی آن تأکید دارد و شاید ذکر آیات آن پشت سر آیات مربوط به معاد از این نظر باشد که یکی از مهمترین اسباب نجات در قیامت، انفاق و بخشش در راه خداست. نخست می‌فرماید: «مثل کسانی که اموال خود را در راه خدا انفاق می‌کنند همانند بذری است که هفت خوشه برویاند» (مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ). «و در هر خوشه‌ای یکصد دانه باشد» که مجموعاً از یک دانه هفتصد دانه بر می‌خیزد (فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ).

تازه پاداش آنها منحصر به این نیست، بلکه: «خداوند آن را برای هر کس بخواهد (و شایستگی در آنها و انفاق آنها از نظر نیت و اخلاص و کیفیت و کمیت ببیند) دو یا چند برابر می‌کند» (وَ اللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ). و این همه پاداش از سوی خدا عجیب نیست «چرا که او (از نظر رحمت و قدرت) وسیع و از همه چیز آگاه است» (وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ).

انفاق یکی از مهمترین طرق حل مشکل فاصله طبقاتی ..... ص : ۲۳۶

با دقت در آیات قرآن مجید آشکار می‌شود که یکی از اهداف اسلام این است که اختلافات غیر عادلانه‌ای که در اثر بی‌عدالتیهای اجتماعی در میان طبقه غنی و ضعیف پیدا می‌شود از بین برود و سطح زندگی کسانی که نمی‌توانند نیازمندیهای زندگیشان را بدون کمک دیگران رفع کنند بالا بیاورد و حد اقل لوازم زندگی را داشته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۳۷ باشند، اسلام برای رسیدن به این هدف برنامه وسیعی در نظر گرفته است - تحریم ربا خواری بطور مطلق، و وجوب پرداخت مالیاتهای اسلامی از قبیل زکات و خمس و صدقات و مانند آنها و تشویق به انفاق - وقف و قرض الحسنه و کمکهای مختلف مالی قسمتی از این برنامه را تشکیل می‌دهد، و از همه مهمتر زنده کردن روح ایمان و برادری انسانی در میان مسلمانان است.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۶۲] ..... ص : ۲۳۷

(آیه ۲۶۲) - چه انفاقی با ارزش است؟ در آیه قبل اهمیت انفاق در راه خدا بطور کلی بیان شد، ولی در این آیه بعضی از شرایط آن ذکر می‌شود، می‌فرماید:

«کسانی که اموال خود را در راه خدا انفاق می‌کنند سپس به دنبال انفاقی که کرده‌اند منت نمی‌گذارند و آزاری نمی‌رسانند پاداش آنها، نزد پروردگارشان است» (الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَدَىٰ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ).

«علاوه بر این نه ترسی بر آنها است و نه غمگین می‌شوند» (وَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ).

بنابراین کسانی که در راه خدا بذل مال می کنند ولی به دنبال آن منت می گذارند یا کاری که موجب آزار و رنجش است می کنند در حقیقت با این عمل ناپسند اجر و پاداش خود را از بین می برند، بلکه می توان گفت چنین افراد در بسیاری از موارد بدهکارند نه طلبکار! زیرا آبروی انسان و سرمایه های روانی و اجتماعی او به مراتب برتر و بالاتر از ثروت و مال است. جمله «لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ» به انفاق کنندگان اطمینان می دهد که پاداششان نزد پروردگار محفوظ است تا با اطمینان خاطر در این راه گام بردارند بلکه تعبیر «رَبِّهِمْ» (پروردگارشان) اشاره به این است که خداوند آنها را پرورش می دهد و بر آن می افزاید.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۶۳] ..... ص : ۲۳۷

(آیه ۲۶۳) - این آیه در حقیقت تکمیلی است نسبت به آیه قبل، در زمینه ترک منت و آزار به هنگام انفاق، می فرماید: «گفتار پسندیده (در برابر ارباب حاجت) و عفو و گذشت (از خشونتهای آنان) از بخششی که آزاری به دنبال آن باشد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۳۸

بهبتر است» (قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتَّبِعُهَا أَذَى).

این را نیز بدانید که آنچه در راه خدا انفاق می کنید در واقع برای نجات خویشتن ذخیره می نمایید، «و خداوند (از آن) بی نیاز و (در برابر خشونت و ناسپاسی شما) بردبار است» (وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ).

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در حدیثی گوشه ای از آداب انفاق را روشن ساخته می فرماید:

«هنگامی که حاجتمندی از شما چیزی بخواهد گفتار او را قطع نکنید تا تمام مقصود خویش را شرح دهد، سپس با وقار و ادب و ملایمت به او پاسخ بگویید، یا چیزی که در قدرت دارید در اختیارش بگذارید و یا به طرز شایسته ای او را باز گردانید زیرا ممکن است سؤال کننده «فرشته ای» باشد که مأمور آزمایش شما است تا ببیند در برابر نعمتهایی که خداوند به شما ارزانی داشته چگونه عمل می کنید!»

سوره البقره (۲) : آیه ۲۶۴] ..... ص : ۲۳۸

(آیه ۲۶۴) - دو مثال جالب در باره انگیزه های انفاق! در این آیه و آیه بعد، نخست اشاره به این حقیقت شده که افراد با ایمان نباید انفاقهای خود را به خاطر منت و آزار، باطل و بی اثر سازند، سپس دو مثال جالب برای انفاقهای آمیخته با منت و آزار و ریاکاری و خودنمایی و همچنین انفاقهایی که از ریشه اخلاص و عواطف دینی و انسانی سر چشمه گرفته، بیان می کند. می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید، بخششهای خود را با منت و آزار باطل نسازید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى).

سپس این عمل را تشبیه به انفاقهایی که توأم با ریاکاری و خودنمایی است می کند می فرماید: «این همانند کسی است که مال خود را برای نشان دادن به مردم انفاق می کند و ایمان به خدا و روز رستاخیز ندارد» (كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ).

و بعد می افزاید: «(کار او) همچون قطعه سنگ صافی است که بر آن (قشر نازکی از) خاک باشد (و بذرهایی در آن افشاندن شود) و باران درشت به آن برسد، (و خاکها و بذرها را بشوید) و آن را صاف رها سازد آنها از کاری که انجام داده اند چیزی

به دست نمی آورند» (فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابُهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ بَرَّكَزِيدَةً تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۱، ص: ۲۳۹
صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا)

این گونه است اعمال ریاکارانه و انفاقهای آمیخته با منت و آزار که از دل‌های سخت و قساوت‌مند سر چشمه می‌گیرد و صاحبانش هیچ بهره‌ای از آن نمی‌برند و تمام زحماتشان بر باد می‌رود.

و در پایان آیه می‌فرماید: «و خداوند گروه کافران را هدایت نمی‌کند» (وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ).

اشاره به این که خداوند توفیق هدایت را از آنها می‌گیرد چرا که با پای خود، راه کفر و ریا و منت و آزار را پوییدند، و چنین کسانی شایسته هدایت نیستند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۶۵] ..... ص : ۲۳۹

(آیه ۲۶۵) - در این آیه مثال زیبای دیگری برای نقطه مقابل این گروه بیان می‌کند، آنها کسانی هستند که در راه خدا از روی ایمان و اخلاص، انفاق می‌کنند می‌فرماید: «و مثل کسانی که اموال خود را برای خشنودی خدا و استوار کردن (ملکات عالی انسانی) در روح خود انفاق می‌کنند، همچون باغی است که در نقطه بلندی باشد، و بارانهای درشت و پی در پی به آن برسد (و به خاطر بلند بودن مکان، از هوای آزاد و نور آفتاب به حد کافی بهره‌گیرد و آن چنان رشد و نمو کند که) میوه خود را دو چندان دهد» (وَ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَ تَثْبِيْتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بَرْبَوُّهُ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ).

سپس می‌افزاید: «و اگر باران درشتی بر آن نیارد لا- اقل بارانهای ریز و شب‌نم بر آن می‌بارد» و باز هم میوه و ثمر می‌دهد و شاداب و باطراوت است (فَإِنْ لَمْ يُمْسِرْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ).

و در پایان می‌فرماید: «خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است» (وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ).

او می‌داند آیا انفاق انگیزه الهی دارد یا ریاکارانه است، آمیخته با منت و آزار است یا محبت و احترام.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۶۶] ..... ص : ۲۳۹

(آیه ۲۶۶) - یک مثال جالب دیگر! در این آیه مثال گویای دیگری، برای مسأله انفاق آمیخته با ریاکاری و منت و آزار و این که چگونه این کارهای نکوهیده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۴۰

آثار آن را از بین می‌برد بیان شده است، می‌فرماید: «آیا هیچ یک از شما دوست دارد که باغی از درختان خرما و انواع انگور داشته باشد که از زیر درختانش نهرها جاری باشد، و برای او در آن باغ از تمام انواع میوه‌ها موجود باشد، و در حالی که به سن پیری رسیده و فرزندان (خرد سال و) ضعیف دارد، ناگهان در این هنگام گردبادی شدید که در آن آتش سوزانی است به آن برخورد کند و شعله‌ور گردد و بسوزد» (أَيُّوْدُ أَحَدِكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَ أَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَ أَصَابَهُ الْكِبَرُ وَ لَهُ ذُرِّيَّةٌ ضَعْفَاءٌ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ).

آری، زحمت فراوانی کشیده‌اند، و در آن روز که نیاز به نتیجه آن دارند، همه را خاکستر می‌بینند چرا که گردباد آتشبار ریا و منت و آزار آن را سوزانده است.

و در پایان آیه به دنبال این مثال بلیغ و گویا، می‌فرماید: «این گونه خداوند آیات خود را برای شما بیان می‌کند، شاید

بیندیشید» و راه حق را از باطل تشخیص دهید (كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ). آری! سر چشمه بدبختیهای انسان مخصوصا کارهای ابلهانه‌ای همچون منت گذاردن و ریا که سودش ناچیز و زیانش سریع و عظیم است ترک اندیشه و تفکر است، و خداوند همگان را به اندیشه و تفکر دعوت می‌کند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۶۷] ..... ص : ۲۴۰

اشاره

(آیه ۲۶۷)

شأن نزول: ..... ص : ۲۴۰

از امام صادق علیه السلام نقل شده که این آیه در باره جمعی نازل شد که ثروتهایی از طریق رباخواری در زمان جاهلیت جمع آوری کرده بودند و از آن در راه خدا انفاق می‌کردند، خداوند آنها را از این کار نهی کرد، و دستور داد از اموال پاک و حلال در راه خدا انفاق کنند.

تفسیر: ..... ص : ۲۴۰

از چه اموالی باید انفاق کرد؟ در این آیه که ششمین آیه، از سلسله آیات در باره انفاق است، سخن از چگونگی اموالی است که باید انفاق گردد.

نخست می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید از اموال پاکیزه‌ای که (از طریق تجارت) به دست آورده‌اید و از آنچه از زمین برای شما خارج کرده‌ایم (از منابع و معادن زیر زمینی و از کشاورزی و زراعت و باغ) انفاق کنید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ بَرَّغَزِيده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۴۱)

آمُوا أَنْفَقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ) در واقع قرآن می‌گوید، ما منابع اینها را در اختیار شما گذاشتیم بنابراین نباید از انفاق کردن بخشی از طیبات و پاکیزه‌ها و «سر گل» آن در راه خدا دریغ کنید.

سپس برای تأکید هر چه بیشتر می‌افزاید: «به سراغ قسمت‌های ناپاک نروید تا از آن انفاق کنید در حالی که خود شما حاضر نیستید آنها را بپذیرید، مگر از روی اغماض و کراهت» (وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ). از آنجا که بعضی از مردم عادت دارند همیشه از اموال بی‌ارزش و آنچه تقریبا از مصرف افتاده و قابل استفاده خودشان نیست انفاق کنند این جمله صریحا مردم را از این کار نهی می‌کند.

در حقیقت، آیه به نکته لطیفی اشاره می‌کند که انفاق در راه خدا، یک طرفش مؤمنان نیازمندند، و طرف دیگر خدا و با این حال اگر عمدا اموال پست و بی‌ارزش انتخاب شود، از یک سو تحقیری است نسبت به نیازمندان که ممکن است علی‌رغم

تهیدستی مقام بلندی از نظر ایمان و انسانیت داشته باشند و روحشان آزرده شود و از سوی دیگر سوء ادبی است نسبت به مقام شامخ پروردگار.

و در پایان آیه می‌فرماید: «بدانید خداوند بی‌نیاز و شایسته ستایش است» (وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ). یعنی نه تنها نیازی به انفاق شما ندارد، و از هر نظر غنی است، بلکه تمام نعمتها را او در اختیار شما گذارده و لذا حمید و شایسته ستایش است.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۶۸] ..... ص : ۲۴۱

(آیه ۲۶۸) - مبارزه با موانع انفاق! در ادامه آیات انفاق در اینجا به یکی از موانع مهم آن برخورد می‌کنیم و آن وسوسه‌های شیطانی در زمینه انفاق است، در این راستا می‌فرماید: «شیطان (به هنگام انفاق) به شما وعده فقر و تهیدستی می‌دهد» (الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ).

و می‌گوید: تأمین آینده خود و فرزندانان را فراموش نکنید و از امروز فردا را ببینید و آنچه بر خویشتن رواست بر دیگری روا نیست و امثال این وسوسه‌های برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۴۲

گمراه کننده به علاوه «او شما را وادار به معصیت و گناه می‌کند» (وَ يَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ) «ولی خداوند به شما وعده آمرزش و فزونی می‌دهد» (وَ اللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَ فَضْلًا). زیرا انفاق اگر چه به ظاهر، چیزی از شما کم می‌کند در واقع چیزهایی بر سرمایه شما می‌افزاید، هم از نظر معنوی و هم از نظر مادی، چنانکه در حدیثی از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود: هنگام انفاق دو چیز از طرف خداست و دو چیز از ناحیه شیطان آنچه از جانب خداست یکی «آمرزش گناهان» و دیگری «وسعت و افزونی اموال» و آنچه از طرف شیطان است یکی «وعده فقر و تهیدستی» و دیگری «امر به فحشاء» است.

و در پایان آیه می‌فرماید: «و خداوند قدرتش وسیع و (به هر چیز) داناست» به همین دلیل به وعده خود وفا می‌کند (وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ).

در واقع اشاره به این حقیقت شده که چون خداوند قدرتی وسیع و علمی بی‌پایان دارد می‌تواند به وعده خویش عمل کند بنابراین، باید به وعده او دلگرم بود نه وعده شیطان «فریبکار» و «ناتوان» که انسان را به گناه می‌کشاند.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۶۹] ..... ص : ۲۴۲

(آیه ۲۶۹) - برترین نعمت الهی! با توجه به آنچه در آیه قبل گذشت، که به هنگام انفاق، وسوسه‌های شیطانی دایر به فقر و جذبه‌های رحمانی در باره مغفرت و فضل الهی آدمی را به این سو و آن سو می‌کشد، در آیه مورد بحث سخن از حکمت و معرفت و دانش می‌گوید، چرا که تنها حکمت است که می‌تواند بین این دو کشش الهی و شیطانی فرق بگذارد، و انسان را به وادی مغفرت و فضل بکشاند و از وسوسه‌های گمراه کننده ترس از فقر برهاند، می‌فرماید: «خداوند دانش را به هر کس بخواهد (و شایسته بداند) می‌دهد» (يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ).

«حکمت» معنی وسیعی دارد که «معرفت و شناخت اسرار جهان هستی» و «آگاهی از حقایق قرآن» و «رسیدن به حق از نظر گفتار و عمل» حتی نبوت را شامل می‌شود.

سپس می‌فرماید: «و هر کس که به او دانش داده شده است خیر فراوانی داده شده است» (وَ مَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا

کثیراً). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۴۳

و به گفته آن حکیم: «هر کس را که عقل دادی چه ندادی و هر کس را که عقل ندادی چه دادی!» و در پایان آیه می‌فرماید: «تنها خردمندان متذکر می‌شوند» (وَ مَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ).

منظور از «اولوا الالباب» (صاحبان عقل و خرد) آنهایی هستند که عقل و خرد خود را به کار می‌گیرند و در پرتو این چراغ پرفروغ، راه زندگی و سعادت را می‌یابند.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۷۰ ..... ص : ۲۴۳

(آیه ۲۷۰) - چگونگی انفاقها! در این آیه و آیه بعد سخن از چگونگی انفاقها و علم خداوند نسبت به آن است. نخست می‌فرماید: «آنچه را که انفاق می‌کنید یا نذرهایی که (در این زمینه کرده‌اید) خداوند همه آنها را می‌داند» (وَ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذْرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ).

کم باشد یا زیاد، خوب باشد یا بد، از طریق حلال تهیه شده باشد یا حرام، همراه با منت و آزار باشد یا بدون آن خدا از تمام جزئیات آن آگاه است.

و در پایان آیه می‌فرماید: «و ظالمان یآوری ندارند» (وَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ).

«ظالمان» در اینجا اشاره به ثروت اندوزان بخیل و انفاق‌کنندگان ریاکار، و منت‌گذاران و مردم آزاران است که خداوند آنها را یاری نمی‌کند، و انفاقشان نیز در دنیا و آخرت یاورشان نخواهد بود.

آری! آنها نه در دنیا یار و یآوری دارند و نه در قیامت شفاعت‌کننده‌ای و این خاصیت ظلم و ستم، در هر چهره و به هر شکل است.

ضمناً این آیه دلالت بر مشروعیت نذر می‌کند.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۷۱ ..... ص : ۲۴۳

(آیه ۲۷۱) - در این آیه سخن از چگونگی انفاق از نظر آشکار و پنهان بودن است می‌فرماید: «اگر انفاقها را آشکار کنید، چیز خوبی است، و اگر آنها را مخفی ساخته و به نیازمندان بدهید برای شما بهتر است» (إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهِيَ خَيْرٌ لَكُمْ).

در بعضی احادیث تصریح شده که انفاقهای واجب بهتر است اظهار گردد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۴۴

و اما انفاقهای مستحب، بهتر است مخفیانه انجام گیرد. «و بخشی از گناهان شما را می‌پوشاند (و در پرتو این کار بخشوده خواهید شد) و خداوند به آنچه انجام می‌دهید، آگاه است» (وَ يُكْفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ).

سوره البقره (۲) : آیه ۲۷۲ ..... ص : ۲۴۴

شأن نزول: ..... ص : ۲۴۴

از ابن عباس نقل شده که: مسلمانان حاضر نبودند به غیر مسلمین انفاق کنند. آیه نازل شد و به آنها اجازه داد که در مواقع لزوم این کار را انجام دهند.

تفسیر: ..... ص : ۲۴۴

انفاق بر غیر مسلمانان؟- در این آیه سخن از جواز انفاق به غیر مسلمانان است، می فرماید: «هدایت آنها (بطور اجبار) بر تو نیست» (لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ).

بنابراین، ترک انفاق بر آنها برای اجبار آنها به اسلام صحیح نمی باشد. این سخن گر چه خطاب به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است، ولی در واقع همه مسلمانان را شامل می شود.

سپس می افزاید: «ولی خداوند هر که را بخواهد (و شایسته بداند) هدایت می کند» (وَ لَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ).

و بعد از این یاد آوری، به ادامه بحث فواید انفاق در راه خدا می پردازد و می گوید: «آنچه را از خوبیها انفاق کنید برای خودتان است» (وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَأَنْفُسِكُمْ). «ولی جز برای خدا انفاق نکنید» (وَ مَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ).

و در آخرین جمله باز به عنوان تأکید بیشتر می فرماید: «و آنچه را از خوبیها انفاق می کنید به شما تحویل داده می شود، و هرگز ستمی بر شما نخواهد شد» (وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤَفَّ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ لَا تُظَلَّمُونَ).

یعنی گمان نکنید که از انفاق خود سود مختصری می برید، بلکه تمام آنچه انفاق می کنید بطور کامل به شما باز می گرداند، آن هم در روزی که شدیداً به آن نیازمندید، بنابراین همیشه در انفاقهای خود کاملاً دست و دل باز باشید.

البته نباید تصور کرد که سود انفاق تنها جنبه اخروی دارد، بلکه از نظر این دنیا نیز به سود شماس است هم از جنبه مادی و هم از جنبه معنوی!

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۷۳] ..... ص : ۲۴۴**اشاره****شأن نزول: ..... ص : ۲۴۴**

اصحاب «صَفَه» نازل شده است (اصحاب صَفَه در حدود چهار صد نفر از مسلمانان مکه و اطراف مدینه بودند که هیچ منزلگاهی برای سکونت نداشتند از این جهت در مسجد پیامبر سکنی گزیده بودند) ولی چون اقامت آنها در مسجد با شؤن مسجد سازگار نبود، دستور داده شد به صَفَه (سکوی بزرگ و وسیع) که در بیرون مسجد قرار داشت منتقل شوند. آیه نازل شد و به مردم دستور داد که به این دسته از برادران خود از کمکهای ممکن مضایقه نکنند، آنها هم چنین کردند.

تفسیر: ..... ص: ۲۴۵

اشاره

بهترین مورد انفاق- در این آیه بهترین مواردی که انفاق در آنجا باید صورت گیرد، بیان شده است، و آن کسانی هستند که دارای صفات سه گانه‌ای که در این آیه آمده است باشند در بیان اولین صفت می‌فرماید: انفاق شما مخصوصاً «باید برای کسانی باشد که در راه خدا، محصور شده‌اند» (لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ). یعنی کسانی که به خاطر اشتغال به مسأله جهاد در راه خدا و نبرد با دشمن و یادگیری فنون جنگی از تلاش برای معاش و تأمین هزینه زندگی بازمانده‌اند.

سپس برای تأکید می‌افزاید: «همانها که نمی‌توانند سفری کنند» و سرمایه‌ای به دست آورند (لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ). و در دومین توصیف از آنان، می‌فرماید: «کسانی که افراد نادان و بی‌اطلاع آنها را از شدت عفاف، غنی می‌پندارند» (يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ).

ولی این سخن به آن مفهوم نیست که این نیازمندان با شخصیت قابل شناخت نیستند. لذا می‌افزاید: «آنها را از چهره‌هایشان می‌شناسی» (تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ).

یعنی در چهره‌هایشان نشانه‌هایی از رنجهای درونی وجود دارد که برای افراد فهمیده آشکار است. آری! «رنگ رخساره خبر می‌دهد از سرّ درون».

و در سومین توصیف، می‌فرماید: آنها چنان بزرگوارند که «هرگز چیزی با اصرار از مردم نمی‌خواهند» (لَا يَسْتَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا).

معمول نیازمندان عادی اصرار در سؤال است ولی آنها یک نیازمند عادی نیستند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۴۶ و در پایان آیه، باز همگان را به انفاق از هر گونه خیرات خصوصاً به افرادی که دارای عزت نفس و طبع بلندند تشویق کرده، می‌فرماید: «و هر چیز خوبی در راه خدا انفاق کنید خداوند از آن آگاه است» (وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ).

سؤال کردن بدون حاجت حرام است - ..... ص: ۲۴۶

یکی از گناهان بزرگ تکدی و سؤال و تقاضای از مردم بدون نیاز است، و در روایات متعددی از این کار، نکوهش شده. در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: لا تحلّ الصدقة لغنی: «صدقات برای افراد بی‌نیاز حرام است».

اشاره

(آیه ۲۷۴)

شأن نزول: ..... ص : ۲۴۶

در احادیث بسیاری آمده است که این آیه در باره علی علیه السلام نازل شده است زیرا آن حضرت چهار درهم داشت، دره می را در شب و دره می را در روز و دره می را آشکارا و دره می را نهان انفاق کرد و این آیه نازل شد.

تفسیر: ..... ص : ۲۴۶

انفاق به هر شکل و صورت- باز در این آیه سخن از مسأله دیگری در ارتباط با انفاق در راه خداست و آن کیفیات مختلف و متنوع انفاق است، می فرماید: «آنها که اموال خود را در شب و روز، پنهان و آشکار، انفاق می کنند پاداششان نزد پروردگارشان است» (الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ).

ناگفته پیداست که انتخاب این روشهای مختلف، رعایت شرایط بهتر برای انفاق است. یعنی انفاق کنندگان باید در انفاق خود به هنگام شب یا روز، پنهان یا آشکار، جهات اخلاقی و اجتماعی را در نظر بگیرند.

ممکن است مقدم داشتن شب بر روز، و پنهان بر آشکار (در آیه) اشاره به این باشد که مخفی بودن انفاق بهتر است، هر چند در همه حال و به هر شکل، نباید انفاق فراموش شود.

مسلم چیزی که نزد پروردگار است چیز کم یا کم ارزشی نخواهد بود، و تناسب با الطاف و عنایات پروردگار خواهد داشت. سپس می افزاید: «نه ترسی بر آنها است و نه غمگین می شوند» (وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۴۷

زیرا می دانند در مقابل چیزی که از دست داده اند به مراتب بیشتر از فضل پروردگار و از برکات فردی و اجتماعی آن در این جهان و آن جهان بهره مند خواهند شد.

(آیه ۲۷۵)- بلای رباخواری! به دنبال بحث در باره انفاق در راه خدا و بذل مال برای حمایت از نیازمندان در این آیه و دو آیه بعد، از مسأله رباخواری که درست بر ضد انفاق و یکی از عوامل مهم زندگی طبقاتی و طغیان اشراف بود، سخن می گوید. نخست در یک تشبیه گویا و رسا، حال رباخواران را مجسم می سازد، می فرماید: «کسانی که ربا می خورند، بر نمی خیزند مگر مانند کسی که بر اثر تماس شیطان با او دیوانه شده» و نمی تواند تعادل خود را حفظ کند، گاه به زمین می خورد و گاه بر می خیزد (الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ).

آری! رباخواران که قیامشان در دنیا بی رویه و غیر عاقلانه و آمیخته با «ثروت اندوزی جنون آمیز» است، در جهان دیگر نیز

بسان دیوانگان محشور می شوند.

سپس به گوشه‌ای از منطق رباخواران اشاره کرده می‌فرماید: «این به خاطر آن است که آنها گفتند: بیع هم مانند ربا است» و تفاوتی میان این دو نیست. (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلَ الرِّبَا).

یعنی: هر دو از انواع مبادله است که با رضایت طرفین انجام می‌شود، ولی قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: چگونه این دو ممکن است یکسان باشد «حال آن که خداوند بیع را حلال کرده و ربا را حرام» (وَ أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَ حَرَّمَ الرِّبَا).

مسلم این تفاوت، دلیل و فلسفه‌ای داشته که خداوند حکیم به خاطر آن چنین حکمی را صادر کرده است، و عدم توضیح بیشتر قرآن در این باره شاید به خاطر وضوح آن بوده است.

سپس راه را به روی توبه‌کاران باز گشوده، می‌فرماید: «هر کس اندرز الهی به او رسد و (از رباخواری) خودداری کند، سودهایی که در سابق (قبل از حکم تحریم ربا) به دست آورده مال او است و کار او به خدا واگذار می‌شود» و گذشته او را

خدا خواهد بخشید (فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَاتَّبَعَهَا فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۴۸

«اما کسانی که (به خیره سری ادامه دهند و) باز گردند (و این گناه را همچنان ادامه دهند) آنها اهل دوزخند و جاودانه در آن می‌مانند» (وَ مَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ). به این ترتیب رباخواری مستمر و دائم سبب می‌شود که آنها

بدون ایمان از دنیا بروند و عاقبتشان تیره و تار گردد.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۷۶] ..... ص : ۲۴۸

(آیه ۲۷۶) - در این آیه مقایسه‌ای بین ربا و انفاق در راه خدا می‌کند، می‌فرماید: «خداوند ربا را نابود می‌کند و صدقات را افزایش می‌دهد» (يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ).

سپس می‌افزاید: «و خداوند هیچ انسان بسیار ناسپاس گنهکار را (که آن همه برکات انفاق را فراموش کرده و به سراغ آتش سوزان رباخواری می‌رود) دوست نمی‌دارد» (وَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ).

جمله فوق می‌گوید: رباخواران نه تنها با ترک انفاق و قرض الحسنه و صرف مال در راه نیازمندیهای عمومی شکر نعمتی که خداوند به آنها ارزانی داشته به جای نمی‌آورند بلکه آن را وسیله هر گونه ظلم و ستم و گناه و فساد قرار می‌دهند و طبیعی

است که خدا چنین کسانی را دوست نمی‌دارد.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۷۷] ..... ص : ۲۴۸

(آیه ۲۷۷) - در این آیه سخن از گروه با ایمانی می‌گوید که درست نقطه مقابل ربا خوارانند، می‌فرماید: «کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند و زکات را پرداختند اجر و پاداششان نزد خداست، نه ترسی بر آنان است و نه غمگین می‌شوند» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

يَحْزَنُونَ).

در برابر رباخواران ناسپاس و گنهکار، کسانی که در پرتو ایمان، خود پرستی را ترک گفته و عواطف فطری خود را زنده کرده و علاوه بر ارتباط با پروردگار و برپاداشتن نماز، به کمک و حمایت نیازمندان می‌شتابند و از این راه از تراکم ثروت و

به وجود آمدن اختلافات طبقاتی و به دنبال آن هزار گونه جنایت جلوگیری می کنند پاداش خود را نزد پروردگار خواهند داشت و در هر دو جهان از نتیجه عمل نیک خود بهره مند می شوند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۴۹

طبیعی است دیگر، عوامل اضطراب و دلهره برای این دسته به وجود نمی آید خطری که در راه سرمایه داران مفت خوار بود و لعن و نفرینهایی که به دنبال آن نثار آنها می شد برای این دسته نیست.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۷۸] ..... ص : ۲۴۹

اشاره

(آیه ۲۷۸)

شان نزول: ..... ص : ۲۴۹

پس از نزول آیه ربا «خالد بن ولید» خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حاضر شده عرضه داشت: پدرم چون با «طائفه ثقیف» معاملات ربوی داشت و مطالباتش را وصول نکرده بود وصیت کرده است مبلغی از سودهای اموال او که هنوز پرداخت نشده است تحویل بگیرم آیا این عمل برای من جائز است؟ این آیه و سه آیه بعد از آن نازل شد و مردم را به شدت از این کار نهی کرد.

تفسیر: ..... ص : ۲۴۹

رباخواری یک گناه بی نظیر- در این آیه خداوند افراد با ایمان را مخاطب قرار داده و برای تأکید بیشتر در مسأله تحریم ربا می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید از خدا پرهیزید و آنچه از ربا باقی مانده رها کنید اگر ایمان دارید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ ذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ).

جالب این که: آیه فوق هم با ایمان به خدا شروع شده و هم با ایمان ختم شده است و در واقع تأکیدی است بر این معنی که رباخواری با روح ایمان سازگار نیست.

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۷۹] ..... ص : ۲۴۹

(آیه ۲۷۹)- در این آیه لحن سخن را تغییر داده و پس از اندرزهایی که در آیات پیشین گذشت با شدت با رباخواران برخورد کرده هشدار می دهد که اگر به کار خود همچنان ادامه دهند و در برابر حق و عدالت تسلیم نشوند و به مکیدن خون مردم محروم مشغول باشند، پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله ناچار است با توسل به جنگ جلو آنها را بگیرد، می فرماید: «اگر چنین نمی کنید بدانید با جنگ با خدا و رسول او رو برو خواهید بود» (فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ).

این همان جنگی است که طبق قانون فقاتلوا الّتی تبغی حتّی تفیء الّی أمر اللّهِ «۱» «با گروهی که متجاوز است پیکار کنید تا به فرمان خدا گردن نهد» انجام می گیرد.

در هر حال از آیه بالا برمی آید که حکومت اسلامی می تواند با توسل به زور

(۱) سوره حجرات آیه ۹.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۵۰

جلو رباخواری را بگیرد. سپس می افزاید: اگر توبه کنید سرمایه های شما از آن شما است نه ستم می کنید، و نه ستم بر شما می شود» (وَإِنْ تُبْتِغُوا فَلَکُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِکُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ).

یعنی اگر توبه کنید و دستگاه رباخواری را بر چینید حق دارید سرمایه های اصلی خود را که در دست مردم دارید (به استثنای سود) از آنها جمع آوری کنید و این قانون کاملاً عادلانه است زیرا که هم از ستم کردن شما بر دیگران جلوگیری می کند و هم از ستم وارد شدن بر شما، و در این صورت نه ظالم خواهید بود و نه مظلوم.

جمله لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ در حقیقت یک شعار وسیع پر مایه اسلامی است که می گوید: به همان نسبت که مسلمانان باید از ستمگری پرهیزند از تن دادن به ظلم و ستم نیز باید اجتناب کنند اصولاً اگر ستمکش نباشد ستمگر کمتر پیدا می شود!

سوره البقره (۲) : آیه ۲۸۰ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۲۸۰) - در این آیه می فرماید: «اگر (بدهکار) دارای سختی و گرفتاری باشد او را تا هنگام توانایی مهلت دهید» (وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ).

در این جا یکی از حقوق بدهکاران را بیان می فرماید که اگر آنها از پرداختن اصل بدهی خود (نه سود) نیز عاجز باشند، نه تنها نباید به رسم جاهلیت سود مضاعفی بر آنها بست و آنها را تحت فشار قرار داد، بلکه باید برای پرداختن اصل بدهی نیز به آنها مهلت داده شود و این یک قانون کلی در باره تمام بدهکاران است.

و در پایان آیه می فرماید: «و (چنانچه قدرت پرداخت ندارند) ببخشید برای شما بهتر است اگر بدانید» (وَ أَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ).

این در واقع گامی فراتر از مسائل حقوقی است، این یک مسأله اخلاقی و انسانی است که بحث حقوقی سابق را تکمیل می کند و احساس کینه توزی و انتقام را به محبت و صمیمیت مبدل می سازد.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۸۱ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۲۸۱) - در این آیه با یک هشدار شدید، مسأله ربا را پایان می دهد و می فرماید: «از روزی پرهیزید که در آن به سوی خدا باز می گردید» (وَ اتَّقُوا یَوْمًا تُرْجَعُونَ فِیْهِ إِلَى اللَّهِ). «سپس به هر کس آنچه را انجام داده باز پس داده می شود» (ثُمَّ

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۵۱

تُوَفِّي كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ)

. «و به آنها ستمی نخواهد شد» بلکه هر چه می بینند نتیجه اعمال خودشان است (وَ هُمْ لَا يُظْلَمُونَ).

جالب توجه این که در تفاسیر نقل شده که این آیه آخرین آیه ای است که بر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نازل شده است و با توجه به مضمون آن این موضوع هیچ بعید به نظر نمی رسد.

«رباخواری» از نظر اخلاقی اثر فوق العاده بدی در روحیه وام گیرنده به جا می‌گذارد و کینه او را در دل خودش می‌یابد و پیوند تعاون و همکاری اجتماعی را بین افراد و ملتها سست می‌کند.

در روایات اسلامی در مورد تحریم ربا می‌خوانیم: هشام بن سالم می‌گوید، امام صادق علیه السلام فرمودند: *أَنَا حَرَمَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الزَّبْوَا لِكَيْلَا يَمْتَنَعَ النَّاسُ مِنْ اصْطِنَاعِ الْمَعْرُوفِ*: «خداوند ربا را حرام کرده تا مردم از کار نیک امتناع نورزند» (۱).

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۸۲] ..... ص : ۲۵۱

(آیه ۲۸۲) - تنظیم اسناد تجاری در طولانی‌ترین آیه قرآن.

بعد از بیان احکامی که مربوط به انفاق در راه خدا و همچنین مسأله رباخواری بود در این آیه که طولانی‌ترین آیه قرآن است، احکام و مقررات دقیقی برای امور تجاری و اقتصادی بیان کرده تا سرمایه‌ها هر چه بیشتر رشد طبیعی خود را پیدا کنند و بن بست و اختلاف و نزاعی در میان مردم رخ ندهد.

در این آیه نوزده دستور مهم در مورد داد و ستد مالی به ترتیب ذیل بیان شده است. ۱- در نخستین حکم می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید هنگامی که بدهی مدت داری (به خاطر وام دادن یا معامله) به یکدیگر پیدا کنید آن را بنویسید» *(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايْتُمْ بَدَيْنَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ)*.

ضمناً از این تعبیر، هم مسأله مجاز بودن قرض و وام روشن می‌شود و هم تعیین مدت برای وامها. همچنین آیه مورد بحث شامل عموم بدهیهایی می‌شود که در معاملات وجود دارد مانند سلف و نسیه، در عین این که قرض را هم شامل می‌شود.

---

(۱) برای شرح بیشتر در باره زیانهای رباخواری به کتاب «خطوط اساسی اقتصاد اسلامی» نوشته آیه الله مکارم شیرازی مراجعه فرمائید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۵۲

۲ و ۳- سپس برای این که جلب اطمینان بیشتری شود، و قرار داد از مداخلات احتمالی طرفین سالم بماند، می‌افزاید: «باید نویسنده‌ای از روی عدالت (سند بدهکاری را) بنویسد» *(وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ)*.

بنابراین این قرار داد باید به وسیله شخص سومی تنظیم گردد و آن شخص عادل باشد.

۴- «کسی که قدرت بر نویسندگی دارد نباید از نوشتن خودداری کند و همانطور که خدا به او تعلیم داده است باید بنویسد» *(وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ)*.

یعنی به پاس این موهبتی که خدا به او داده نباید از نوشتن قرار داد شانه خالی کند، بلکه باید طرفین معامله را در این امر مهم کمک نماید.

۵- «و آن کس که حق بر ذمه اوست باید املاء کند» *(وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ)*.

۶- «بدهکار باید از خدا پرهیزد و چیزی را فرو گذار نکند» *(وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا)*.

۷- «هر گاه کسی که حق بر ذمه اوست (بدهکار) سفیه یا (از نظر عقل) ضعیف (و مجنون) و یا (به خاطر لال بودن) توانایی بر املاء کردن ندارد، باید ولی او املاء کند» *(فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمْلَ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَوَلِيَّهُ)*.

بنابراین در مورد سه طایفه، «ولی» باید املاء کند، کسانی که سفیه‌اند و نمی‌توانند ضرر و نفع خویش را تشخیص دهند و امور

مالی خویش را سر و سامان بخشند (هر چند دیوانه نباشند) و کسانی که دیوانه‌اند یا از نظر فکری ضعیفند و کم عقل مانند کودکان کم سن و سال و پیران فرتوت و کم هوش، و افراد گنگ و لامل، و یا کسانی که توانایی املاء کردن را ندارند هر چند گنگ نباشند.

از این جمله احکام دیگری نیز بطور ضمنی استفاده می‌شود، از جمله ممنوع بودن تصرفات مالی سفیهان و ضعیف‌العقل‌ها و

همچنین جواز دخالت ولی در این گونه امور. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۵۳

۸- «ولی» نیز باید در املاء و اعتراف به بدهی کسانی که تحت ولایت او هستند «عدالت را رعایت کند» (بِالْعَدْلِ).

۹- سپس اضافه می‌کند: «علاوه بر این دو شاهد بگیرید» (وَ اسْتَشْهِدُوا شَهِدَيْنِ).

۱۰ و ۱۱- این دو شاهد باید «از مردان شما باشد» (مِنْ رِجَالِكُمْ).

یعنی هم بالغ، هم مسلمان باشند.

۱۲- «و اگر دو مرد نباشند کافی است یک مرد و دو زن شهادت دهند» (فَإِنْ لَمْ يَكُنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَ امْرَأَتَانِ).

۱۳- «از کسانی که مورد رضایت و اطمینان شما باشند» (مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ).

از این جمله مسأله عادل بودن و مورد اعتماد و اطمینان بودن شهود، استفاده می‌شود.

۱۴- در صورتی که شهود مرکب از دو مرد باشند هر کدام می‌توانند مستقلاً شهادت بدهند اما در صورتی که یک مرد و دو

زن باشند، باید آن دو زن به اتفاق یکدیگر اداء شهادت کنند «تا اگر یکی انحرافی یافت، دیگری به او یادآوری کند» (أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى).

زیرا زنان به خاطر عواطف قوی ممکن است تحت تأثیر واقع شوند، و به هنگام اداء شهادت به خاطر فراموشی یا جهات دیگر، مسیر صحیح را طی نکنند.

۱۵- یکی دیگر از احکام این باب این است که «هرگاه، شهود را (برای تحمل شهادت) دعوت کنند، خودداری نمایند» (وَ لَا يَأْبُ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا).

بنابراین تحمل شهادت به هنگام دعوت برای این کار، واجب است.

۱۶- بدهی کم باشد یا زیاد باید آن را نوشت چرا که سلامت روابط اقتصادی که مورد نظر اسلام است ایجاب می‌کند که در

قراردادهای مربوط به بدهکاریهای کوچک نیز از نوشتن سند کوتاهی نشود، و لذا در جمله بعد می‌فرماید:

«و از نوشتن (بدهی) کوچک یا بزرگی که دارای مدت است ملول و خسته نشوید» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۵۴

(وَ لَا تَسْتَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ).

سپس می‌افزاید: «این در نزد خدا به عدالت نزدیکتر و برای شهادت مستقیم‌تر، و برای جلوگیری از شک و تردید بهتر است»

(ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَ أَقْوَمٌ لِلشَّهَادَةِ وَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا).

در واقع این جمله اشاره به فلسفه احکام فوق در مورد نوشتن اسناد معاملاتی است و به خوبی نشان می‌دهد که اسناد تنظیم

شده می‌تواند به عنوان شاهد و مدرک مورد توجه قضات قرار گیرد.

۱۷- سپس یک مورد را از این حکم استثناء کرده می‌فرماید: «مگر این که داد و ستد نقدی باشد که (جنس و قیمت را) در

میان خود دست به دست کنید، در آن صورت گناهی بر شما نیست که آن را ننویسید» (إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا).

۱۸- در معامله نقدی گر چه تنظیم سند و نوشتن آن لازم نیست ولی شاهد گرفتن برای آن بهتر است، زیرا جلو اختلافات

احتمالی آینده را می‌گیرد لذا می‌فرماید: «هنگامی که خرید و فروش (نقدی) می‌کنید، شاهد بگیرید» (وَ أَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ).
۱۹- در آخرین حکمی که در این آیه ذکر شده می‌فرماید: «هیچ گاه نباید نویسنده سند و شهود (به خاطر ادای حق و عدالت) مورد ضرر و آزار قرار گیرند» (وَ لَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَ لَا شَهِيدٌ).
«که اگر چنین کنید از فرمان خدا خارج شدید» (فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ).

و در پایان آیه، بعد از ذکر آن همه احکام، مردم را دعوت به تقوا و پرهیزکاری و امتثال اوامر خداوند می‌کند (وَ اتَّقُوا اللَّهَ).
و سپس یاد آوری می‌نماید که «خداوند آنچه مورد نیاز شما در زندگی مادی و معنوی است به شما تعلیم می‌دهد» (وَ يُعَلِّمُكُمُ اللَّهَ).

قرار گرفتن دو جمله فوق در کنار یکدیگر این مفهوم را می‌رساند که تقوا و پرهیزکاری و خدا پرستی اثر عمیقی در آگاهی و روشن بینی و فزونی علم و دانش دارد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۵۵
«و او از همه مصالح و مفاسد مردم آگاه است و آنچه خیر و صلاح آنهاست برای آنها مقرر می‌دارد» (وَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).

سورة البقرة (۲) : آیه ۲۸۳] ..... ص: ۲۵۵

(آیه ۲۸۳) - تکمیلی بر بحث گذشته. این آیه در حقیقت با ذکر چند حکم دیگر در رابطه با مسأله تنظیم اسناد تجاری مکمل آیه قبل است، و آنها عبارتند از: ۱- «هر گاه در سفر بودید و نویسنده‌ای نیافتید (تا اسناد معامله را برای شما تنظیم کند و قرار داد را بنویسد) گروگان بگیرید» (وَ إِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَ لَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ).
البته در وطن نیز اگر دسترسی به تنظیم کننده سند نباشد اکتفا کردن به گروگان مانعی ندارد.
۲- گروگان حتما باید قبض شود و در اختیار طلبکار قرار گیرد تا اثر اطمینان بخشی را داشته باشد، لذا می‌فرماید: فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ گروگان گرفته شده.

۳- سپس به عنوان یک استثناء در احکام فوق می‌فرماید: «اگر بعضی از شما نسبت به بعضی دیگر اطمینان داشته باشد (می‌تواند بدون نوشتن سند و رهن با او معامله کند و امانت خویش را به او بسپارد) در این صورت کسی که امین شمرده شده است باید امانت (و بدهی خود را به موقع) بپردازد و از خدایی که پروردگار اوست بپرهیزد» (فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَ لِيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ).

قابل توجه این که در اینجا طلب طلبکار به عنوان یک امانت، ذکر شده که خیانت در آن، گناه بزرگی است.

۴- سپس همه مردم را مخاطب ساخته و یک دستور جامع در زمینه شهادت بیان می‌کند و می‌فرماید: «شهادت را کتمان نکنید و هر کس آن را کتمان کند قلبش گناهکار است» (وَ لَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَ مَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ).
بنابراین کسانی که از حقوق دیگران آگاهند موظفند به هنگام دعوت برای ادای شهادت آن را کتمان نکنند.

و از آنجا که کتمان شهادت و خودداری از اظهار آن، به وسیله دل و روح انجام می‌شود آن را به عنوان یک گناه قلبی معرفی کرده و می‌گوید: «کسی که چنین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۵۶

کند قلب او گناهکار است» و باز در پایان آیه برای تأکید و توجه بیشتر نسبت به حفظ امانت و ادای حقوق یکدیگر و عدم کتمان شهادت هشدار داده می‌فرماید:

«خداوند نسبت به آنچه انجام می‌دهید داناست» (وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ).

ممکن است مردم ندانند چه کسی قادر به ادای شهادت است و چه کسی نیست، و نیز ممکن است مردم ندانند در آن جا که اسناد و گروگانی وجود ندارد، چه کسی طلبکار و چه کسی بدهکار است، ولی خداوند همه اینها را می‌داند و هر کس را طبق اعمالش جزا می‌دهد.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۸۴] ..... ص : ۲۵۶

(آیه ۲۸۴) - همه چیز از آن اوست! این آیه در حقیقت آنچه را که در جمله آخر آیه قبل آمد تکمیل می‌کند می‌گوید: «آنچه در آسمانها و زمین است از آن خداست و (به همین دلیل) اگر آنچه را در دل دارید آشکار سازید یا پنهان کنید خداوند شما را مطابق آن محاسبه می‌کند» (لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ). «سپس هر کس را که بخواید (و شایسته بداند) می‌بخشد و هر کس را بخواید (و مستحق ببیند) مجازات می‌کند» (فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ).

یعنی تصور نکنید اعمالی همچون کتمان شهادت و گناهان قلبی دیگر بر او مخفی می‌ماند کسی که حاکم بر جهان هستی و زمین و آسمان است، هیچ چیز بر او مخفی نخواهد بود.

و در پایان آیه می‌فرماید: «و خداوند بر هر چیز قادر است» (وَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

هم آگاهی دارد نسبت به همه چیز این جهان و هم قادر است لیاقتها و شایستگیها را مشخص کند و هم متخلفان را کیفر دهد.

سوره البقره (۲) : آیه ۲۸۵] ..... ص : ۲۵۶

اشاره

(آیه ۲۸۵)

شأن نزول: ..... ص : ۲۵۶

هنگامی که آیه سابق نازل شد که اگر چیزی در دل پنهان دارید یا آشکار کنید خداوند حساب آن را می‌رسد، گروهی از اصحاب ترسان شدند (و می‌گفتند: هیچ کس از ما خالی از وسوسه‌های باطنی و خطورات قلبی نیست و همین معنی را خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله عرض کردند). آیه نازل شد و راه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۵۷ و رسم ایمان و تضرع به درگاه خداوند و اطاعت و تسلیم را به آنان آموخت.

تفسیر: ..... ص : ۲۵۷

راه و رسم ایمان - سوره بقره با بیان بخشی از معارف و اعتقادات حق آغاز شد و با همین معنی که در این آیه و آیه بعد می‌باشد نیز پایان می‌یابد و به این ترتیب آغاز و پایان آن هماهنگ است.

به هر حال قرآن می‌فرماید: «پیامبر صلی الله علیه و آله به آنچه از طرف پروردگارش نازل شده است ایمان آورده» (آمنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ).

و این امتیازات انبیای الهی است که عموماً به مرام و مکتب خویش ایمان قاطع داشته و هیچ‌گونه تزلزلی در اعتقاد خود نداشته‌اند، قبل از همه خودشان مؤمن بودند، و بیش از همه استقامت و پایداری داشتند.

سپس می‌افزاید: «مؤمنان نیز به خدا و فرشتگان او و کتابها و فرستادگان وی همگی ایمان آورده‌اند (و می‌گویند) ما در میان پیامبران او هیچ‌گونه فرقی نمی‌گذاریم» و به همگی ایمان داریم (وَ الْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ).

سپس می‌افزاید که مؤمنان علاوه بر این ایمان راسخ و جامع، در مقام عمل نیز «گفتند: ما شنیدیم (و فهمیدیم) و اطاعت کردیم پروردگارا! (انتظار) آمرزش تو را (داریم) و بازگشت (همه ما) به سوی توست» (وَ قَالُوا سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ).

به این ترتیب ایمان به مبدء و معاد و رسولان الهی با التزام عملی به تمام دستورات الهی همراه و هماهنگ می‌گردد.

سوره البقرة (۲) : آیه ۲۸۶] ..... ص : ۲۵۷

(آیه ۲۸۶) - این آیه می‌گوید: «خداوند هیچ‌کس را جز به اندازه توانائیش تکلیف نمی‌کند» (لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا).

تمام احکام با همین آیه تفسیر و تقیید می‌گردد، و به مواردی که تحت قدرت انسان است اختصاص می‌یابد.

سپس می‌افزاید: «هر کار (نیکی) انجام دهد برای خود انجام داده و هر کار (بدی) کند به زیان خود کرده است» (لَهَا مَا كَسَبَتْ وَ عَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۵۸

آیه فوق با این بیان مردم را به مسؤولیت خود و عواقب کار خویش متوجه می‌سازد و بر افسانه جبر و اقبال و طالع و موهومات دیگر از این قبیل خط بطلان می‌کشد.

و به دنبال این دو اصل اساسی (تکلیف به مقدار قدرت است و هر کس مسؤول اعمال خویش است) از زبان مؤمنان هفت درخواست از درگاه پروردگار بیان می‌کند که در واقع آموزشی است برای همگان که چه بگویند و چه بخواهند نخست می‌گوید: «پروردگارا! اگر ما فراموش کردیم یا خطا نمودیم ما را مؤاخذه مکن» (رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا).

بنابراین فراموشکاریهایی که زائیده سهل‌انگاری است قابل مجازات است.

آنها چون می‌دانند مسؤول اعمال خویشند لذا با تضرعی مخصوص، خدا را به عنوان «رب» و کسی که لطف خاصی در پرورش آنان دارد می‌خوانند و می‌گویند:

زندگی به هر حال خالی از فراموشی و خطا و اشتباه نیست ما می‌کوشیم به سراغ گناه عمدی نرویم، اما خطاها و لغزشها را تو بر ما ببخش! سپس به بیان دومین درخواست آنان پرداخته می‌گوید: «پروردگارا! بار سنگین بر دوش ما قرار مده آن چنانکه بر کسانی که پیش از ما بودند (به کیفر گناهان و طغیانشان) قرار دادی» (رَبَّنَا وَ لَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا).

در سومین درخواست می‌گویند: «پروردگارا! مجازاتهایی که طاقت تحمل آن را نداریم برای ما مقرر مدار» (رَبَّنَا وَ لَا تُحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ).

این جمله ممکن است اشاره به آزمایشهای طاقت فرسا یا مجازاتهای سنگین دنیا و آخرت و یا هر دو باشد.

و در چهارمین و پنجمین و ششمین تقاضا می‌گویند: «ما را ببخش و گناهان ما را بپوشان و مشمول رحمت خود قرار ده» (وَ اَعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنَا وَ ارْحَمْنَا).

و بالأخره در هفتمین و آخرین درخواست می‌گویند: «تو مولی و سرپرست مائی، پس ما را بر جمعیت کافران پیروز گردان» (أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْكَافِرِينَ).

و به این ترتیب تقاضاهای آنان شامل دنیا و آخرت و پیروزیهای فردی و اجتماعی و عفو و بخشش و رحمت الهی می‌گردد، و این تقاضایی است بسیار جامع.

پایان سوره بقره

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۵۹

سوره آل عمران ..... ص: ۲۵۹

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۲۰۰ آیه است

مختوای سوره: ..... ص: ۲۵۹

۱- بخش مهمی از این سوره از توحید و صفات خداوند و معاد و معارف اسلامی بحث می‌کند.

۲- بخش دیگری پیرامون جهاد و دستورات مهم آن و حیات جاویدان شهیدان راه خدا همچنین درسهای عبرتی که در دو غزوه بدر و احد بود سخن می‌گوید.

۳- در قسمتی از این سوره، به یک سلسله احکام اسلامی در زمینه لزوم وحدت صفوف مسلمین و خانه کعبه و فریضه حج و امر بمعروف و نهی از منکر و تولی و تبری و مسأله امانت، و انفاق در راه خدا، ترک دروغ و مقاومت و پایمردی در مقابل دشمن و صبر و شکیبایی در مقابل مشکلات و آزمایشهای مختلف الهی و ذکر خداوند در هر حال، اشارات پرمعنایی شده است.

۴- برای تکمیل این بحثها، بخشی از تاریخ انبیاء از جمله آدم و نوح و ابراهیم و موسی و عیسی و سایر انبیاء علیهم السلام و داستان مریم و مقامات این زن بزرگ نیز ذکر شده است.

در مورد فضیلت این سوره در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: من قرء سورة آل عمران اعطی بکل آیه منها امانا علی جسر جهنم: «هر کس سوره آل عمران را بخواند به تعداد آیات آن، امانی بر پل دوزخ به او می‌دهند».

شأن نزول: ..... ص: ۲۵۹

بعضی از مفسران می‌گویند: هشتاد و چند آیه از این سوره در باره برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۶۰

فرستادگان و مسیحیان نجران نازل شده است.

فرستادگان شصت نفر بودند که چهارده نفر آنان از اشراف و برجستگان نجران محسوب می شدند، سه نفر از این چهارده نفر سمت ریاست داشتند و مسیحیان آن سامان در کارها و مشکلات خود به آن سه نفر مراجعه می کردند. این گروه شصت نفری در لباس مردان قبیله بنی کعب به مدینه آمدند و به مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله وارد شدند، موقعی که آنها وارد مسجد شدند، هنگام نمازشان بود، طبق مراسم خود، ناقوس را نواختند و مشغول نماز شدند. پس از نماز «عاقب» و «سید» که اولی امیر و رئیس قوم خود محسوب می شد و دیگری سرپرست تشریفات و تنظیم برنامه سفر و مورد اعتماد مسیحیان بود خدمت پیامبر رسیدند و با او آغاز سخن کردند پیامبر صلی الله علیه و آله به آنها پیشنهاد کرد: به آیین اسلام در آید و در پیشگاه خداوند تسلیم گردید.

عاقب و سید گفتند: ما پیش از تو اسلام آورده و تسلیم خداوند شده ایم! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: شما چگونه بر آیین حق هستید، با اینکه اعمالتان حاکی از این است که تسلیم خداوند نیستید، چه اینکه برای خدا فرزند قائلید و عیسی را پسر خدا می دانید، و صلیب را عبادت و پرستش می کنید و گوشت خوک می خورید، با این که تمام این امور مخالف آیین حق است! عاقب و سید گفتند: اگر عیسی پسر خدا نیست، پس پدرش که بوده است؟

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: آیا شما قبول دارید که هر پسری شباهتی به پدر خود دارد؟ گفتند آری. فرمود: آیا اینطور نیست که خدای ما به هر چیزی، احاطه دارد و قیوم است و روزی موجودات با اوست، گفتند: آری، همین طور است، فرمود:

آیا عیسی این اوصاف را داشت، گفتند: نه. فرمود: آیا چنین نیست که عیسی را مادرش مانند سایر کودکان در رحم حمل کرد، و بعد همچون مادرهای دیگر، او را به دنیا آورد؟ و عیسی پس از ولادت، چون اطفال دیگر غذا می خورد! گفتند: آری چنین بود. فرمود: پس چگونه عیسی پسر خداست با این که هیچ گونه شباهتی به پدرش ندارد؟! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۶۱

سخن که به اینجا رسید، همگی خاموش شدند، در این هنگام، هشتاد و چند آیه از اوایل این سوره برای توضیح معارف و برنامه های اسلام نازل گردید.
بسم الله الرحمن الرحيم

سوره الفاتحه (۱): آیه ۳] ..... ص: ۲۶۱

تفسیر: ..... ص: ۲۶۱

باز در آغاز این سوره به حروف مقطعه برخورد می کنیم (الم) در باره حروف مقطعه قرآن، در اول سوره بقره، توضیحات لازم گفته شد که نیازی به تکرار آن نیست.

سوره آل عمران (۳): آیه ۲] ..... ص: ۲۶۱

(آیه ۲) - در این آیه می فرماید: «خداوند تنها معبود یگانه یکتای جاویدان و پایدار است که همه چیز به وجود او بستگی دارد» (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ).

- شرح و تفسیر این آیه در سوره بقره آیه ۲۵۵ گذشت.

سوره آل عمران (۳): آیه ۳] ..... ص: ۲۶۱

(آیه ۳) - در این آیه خطاب به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید: خداوندی که پاینده و قیوم است «قرآن را بر تو فرستاد که با نشانه‌های کتب آسمانی پیشین کاملاً تطبیق می‌کند همان خدایی که تورات و انجیل را پیش از قرآن برای راهنمایی و هدایت بشر نازل کرد» (نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۴] ..... ص: ۲۶۱

(آیه ۴) - سپس می‌افزاید: «همچنین قرآن را که حق را از باطل جدا می‌سازد نازل کرد» (وَ أَنْزَلَ الْفُرْقَانَ). سپس می‌افزاید: بعد از اتمام حجت و نزول آیات از سوی خداوند و گواهی فطرت و عقل بر صدق دعوت پیامبران، راهی جز مجازات نیست، و لذا در آیه مورد بحث به دنبال بحثی که در باره حقانیت پیامبر صلی الله علیه و آله و قرآن مجید گذشت می‌فرماید: «کسانی که به آیات خدا کافر شدند کیفر شدیدی دارند» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ). و برای روشن ساختن این که، توانایی خداوند بر تحقق بخشیدن تهدیداتش جای تردید نیست، می‌افزاید: «خداوند توانا و صاحب انتقام است» (وَ اللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۶۲

سوره آل عمران (۳): آیه ۵] ..... ص: ۲۶۲

(آیه ۵) - این آیه در حقیقت، تکمیل آیات قبل است، می‌فرماید: «هیچ چیز در زمین و آسمان بر خدا مخفی نمی‌ماند» (إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ). چگونه ممکن است چیزی بر او مخفی بماند در حالی که او در همه جا حاضر و ناظر است و به حکم این که وجودش از هر نظر بی‌پایان و نامحدود است جایی از او خالی نیست و به ما از خود ما نزدیکتر است، بنابراین در عین این که محل و مکانی ندارد به همه چیز احاطه دارد. و این احاطه به معنی علم و آگاهی او بر همه چیز است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۶] ..... ص: ۲۶۲

(آیه ۶) - سپس به گوشه‌ای از علم و قدرت خود که در حقیقت یکی از شاهکارهای عالم آفرینش و از مظاهر بارز علم و قدرت خداست اشاره کرده است می‌فرماید: «او کسی است که شما را در رحم (مادران) آن گونه که می‌خواهد تصویر می‌کند» (هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ). «آری! هیچ معبودی جز آن خداوند توانا و حکیم نیست» (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

صورتبندی انسان در شکم مادر و نقش بر آب زدن در آن محیط تاریک ظلمانی آن هم نقشهای بدیع و عجیب و پی در پی،

راستی شکفت آور است، مخصوصا با آن همه تنوعی که از نظر شکل و صورت و جنسیت و انواع استعدادهای متفاوت و صفات مختلف وجود دارد و اگر می بینیم معبودی جز او نیست به خاطر همین است، که شایسته عبودیت جز ذات پاک او نمی باشد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۷] ..... ص: ۲۶۲

اشاره

(آیه ۷)

شأن نزول: ..... ص: ۲۶۲

در حدیثی از امام باقر علیه السلام نقل شده که: چند نفر از یهود به اتفاق «حی بن اخطب» و برادرش خدمت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله آمدند و حروف مقطعه «الم» را دستاویز خود قرار داده گفتند: طبق حساب ابجد الف مساوی یک و لام مساوی ۳۰ و میم مساوی ۴۰ می باشد و به این ترتیب خبر داده‌ای که، دوران بقای امت تو بیش از هفتاد و یک سال نیست! پیامبر صلی الله علیه و آله برای جلوگیری از سوء استفاده آنها فرمود: شما چرا تنها «الم» را محاسبه کرده‌اید مگر در قرآن «المص و الر» و سایر حروف مقطعه نیست، اگر این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۶۳

حروف اشاره به مدت بقاء امت من باشد چرا همه را محاسبه نمی کنید؟! (در صورتی که منظور از این حروف چیز دیگری است) سپس آیه مورد بحث نازل شد.

تفسیر: ..... ص: ۲۶۳

محکم و متشابه در قرآن- در آیات پیشین سخن از نزول قرآن به عنوان یکی از دلایل آشکار نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به میان آمده بود، و در این آیه یکی از ویژگیهای قرآن و چگونگی بیان مطلب در این کتاب بزرگ آسمانی آمده است، نخست می فرماید: «او کسی است که این کتاب را بر تو نازل کرد که بخشی از آن آیات محکم (صریح و روشن) است که اساس و شالوده این کتاب است (و آیات پیچیده دیگر را تفسیر می کند) و بخشی از آن متشابه است» آیاتی که به خاطر بالا بودن سطح مطلب یا جهات دیگر، در آغاز پیچیده بنظر می رسد (هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ).

این آیات متشابه محکی است برای آزمایش افراد که عالمان راستین و فتنه گران لجوج را از هم جدا می سازد، لذا به دنبال آن می فرماید: «اما کسانی که در قلوبشان انحراف است پیروی از متشابهات می کنند تا فتنه انگیزی کنند و تفسیر (نادرستی بر طبق امیال خود) برای آن می طلبند (تا مردم را گمراه سازند) در حالی که تفسیر آن را جز خدا و راسخان در علم نمی دانند» (فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ).

سپس می‌افزاید: آنها هستند که بر اثر درک صحیح معنی محکّمات و متشابهات «می‌گویند ما به همه آنها ایمان آورده‌ایم (چرا که) همه از سوی پروردگار ما است» (يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا). آری! «جز صاحبان فکر و خردمندان، متذکر نمی‌شوند» (وَ مَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ).

از آیه فوق چنین استفاده می‌شود که: آیات قرآن بر دو دسته هستند مفهوم قسمتی از آیات آن چنان روشن است که جای هیچ گونه انکار و توجیه و سوء استفاده در آن نیست، و آنها را «محکّمات» گویند و قسمتی به خاطر بالا بودن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۶۴

سطح مطلب یا گفتگو در باره عوالمی که از دسترس ما بیرون است مانند عالم غیب، و جهان رستاخیز و صفات خدا، چنان هستند که معنی نهایی و اسرار و کنه حقیقت آنها نیاز به سرمایه خاص علمی دارد که آنها را «متشابهات» گویند. افراد منحرف معمولاً- می‌کوشند این آیات را دستاویز قرار داده و تفسیری بر خلاف حق برای آنها درست کنند، تا در میان مردم، فتنه‌انگیزی نمایند، و آنها را از راه حق گمراه سازند، اما خداوند و راسخان در علم، اسرار این آیات را می‌دانند و برای مردم تشریح می‌کنند.

البته آنها که از نظر علم و دانش در ردیف اولند (همچون پیامبر و ائمه هدی) از همه اسرار آن آگاهند در حالی که دیگران هر یک به اندازه دانش خود از آن چیزی می‌فهمند، و همین حقیقت است که مردم حتی دانشمندان را به دنبال معلمان الهی برای درک اسرار قرآن می‌فرستد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۸] ..... ص: ۲۶۴

(آیه ۸)- رهایی از لغزشها! از آنجا که آیات متشابه و اسرار نهانی آن ممکن است لغزشگاهی برای افراد گردد، و از کوره این امتحان، سیه روی در آیند راسخون در علم و اندیشمندان با ایمان، علاوه بر به کار گرفتن سرمایه‌های علمی خود در فهم معنی این آیات به پروردگار خویش پناه می‌برند و این آیه و آیه بعد که از زبان راسخون در علم می‌باشد روشنگر این حقیقت است آنها می‌گویند: «پروردگارا! دل‌های ما را بعد از آن که ما را هدایت نمودی، منحرف مگردان، و از سوی خود رحمتی بر ما ببخش زیرا تو بسیار بخشنده‌ای» (رَبَّنَا لَا تُرْغِ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۹] ..... ص: ۲۶۴

(آیه ۹)- و از آنجا که عقیده به معاد و توجه به روز رستاخیز از هر چیز برای کنترل امیال و هوسها مؤثرتر است، راسخون در علم، به یاد آن روز می‌افتند، و می‌گویند: «پروردگارا! تو مردم را در آن روزی که تردیدی در آن نیست جمع خواهی کرد زیرا خداوند از وعده خود تخلف نمی‌کند» (رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ). و به این ترتیب از هوی و هوسها و احساسات افراطی که موجب لغزش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۶۵ می‌گردد خود را بر کنار می‌دارند و می‌توانند آیات خدا را آنچنانکه هست بفهمند!

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۰] ..... ص: ۲۶۵

(آیه ۱۰)- در آیات گذشته وضع مؤمنان و غیر مؤمنان در برابر آیات محکم و متشابه بیان شده بود، در ادامه این بحث از وضع

دردناک کافران در روز قیامت پرده بر می‌دارد و عواقب شوم اعمالشان را برای آنها مجسم می‌سازد، می‌فرماید:

«کسانی که کافر شدند اموال و ثروتها و فرزندانشان آنها را از خداوند بی‌نیاز نمی‌کند (و در برابر عذاب الهی به آنان کمک نمی‌نماید) و آنها آتشگیره دوزخند» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ).

سوره آل عمران(۳): آیه ۱۱] ..... ص : ۲۶۵

(آیه ۱۱) - سپس به یک نمونه روشن از اقوامی که دارای ثروت و نفرت فراوان بودند ولی به هنگام نزول عذاب، این امور نتوانست مانع نابودی آنان گردد اشاره کرده می‌فرماید: «وضع اینها همچون وضع آل فرعون و کسانی است که قبل از آنها بودند، آیات ما را تکذیب کردند (و به فزونی اموال و نفرت و فرزندان مغرور شدند) خداوند آنها را به کیفر گناهانشان گرفت و خداوند کیفرش شدید است» (كَذَّابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَآخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ).

سوره آل عمران(۳): آیه ۱۲] ..... ص : ۲۶۵

اشاره

(آیه ۱۲)

شأن نزول: ..... ص : ۲۶۵

پس از جنگ «بدر» و پیروزی مسلمانان جمعی از یهود گفتند: آن پیامبر که ما وصف او را در کتاب دینی خود (تورات) خوانده‌ایم که در جنگ مغلوب نمی‌شود همین پیغمبر است، بعضی دیگر گفتند: عجله و شتاب نکنید تا نبرد دیگری واقع شود، هنگامی که جنگ احد پیش آمد و ظاهراً به شکست مسلمانان پایان یافت گفتند: نه به خدا سوگند آن پیامبری که در کتاب ما بشارت به آن داده شده این نیست در این هنگام آیه نازل شد و پاسخ دندان شکنی به آنها داد که نتیجه را در پایان کار حساب کنید و بدانید همگی مغلوب خواهید شد.

تفسیر: ..... ص : ۲۶۵

با توجه به شأن نزول فوق معلوم می‌شود کفاری که به اموال و ثروتها و فرزندان مغرور بودند انتظار شکست اسلام را داشتند، قرآن روی سخن را به پیامبر کرده، می‌فرماید: «به کافران بگو: به زودی مغلوب خواهید شد (در این دنیا خوار و بی‌مقدار و در قیامت) به سوی جهنم محشور و رانده خواهید شد و چه بد جایگاهی است دوزخ» (قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَيُغْلَبُونَ وَ يُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَ بَسَّ الْمَهَادُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۶۶

در قرآن مجید اخبار غیبی فراوانی است که از ادله عظمت و اعجاز قرآن می‌باشد و یک نمونه آن آیه فوق است که خداوند صریحا به پیامبر خود بشارت پیروزی بر همه دشمنان را می‌دهد.

طولی نکشید که مضمون آیه، تحقق یافت، یهودیان مدینه (بنی قریظه و بنی نضیر) در هم شکسته شدند و در غزوه خیبر مهمترین مرکز قدرت آنان از هم متلاشی شد و مشرکان نیز در فتح مکه برای همیشه مغلوب گشتند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۳ ..... ص: ۲۶۶

اشاره

(آیه ۱۳)

شأن نزول: ..... ص: ۲۶۶

این آیه گوشه‌ای از ماجرای بدر را بازگو می‌کند. در جنگ بدر تعداد مسلمانان (۳۱۳) نفر بود (۷۷) نفر آنها را مهاجران و (۲۳۶) نفر آنها از انصار بودند پرچم مهاجران به دست علی علیه السلام و سعد بن عباده پرچمدار انصار بود آنان تنها با داشتن هفتاد شتر و دو اسب و شش زره و هشت شمشیر در این نبرد شرکت کرده بودند با این که سپاه دشمن بیش از هزار نفر با اسلحه و تجهیزات کافی بودند مسلمانان بر آنها غالب شدند و با پیروزی کامل به مدینه مراجعت کردند.

تفسیر: ..... ص: ۲۶۶

این آیه در حقیقت بیان نمونه‌ای است از آنچه در آیات قبل گذشت و به کافران هشدار می‌دهد که به اموال و ثروت و کثرت نفرت مغرور نشوند که سودی به حالشان ندارد یک شاهد زنده این موضوع جنگ بدر است، می‌فرماید:

«در آن دو جمعیت (که در میدان جنگ بدر) با هم رو برو شدند نشانه و درس عبرتی برای شما بود» (قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنِ الْتَقَاتِ).

«یک گروه در راه خدا نبرد می‌کرد و گروه دیگر کافر بود» و در راه شیطان و بت (فِتْنَةُ تَقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ أُخْرَى كَافِرَةٌ). سپس می‌افزاید: «آنها (مشرکان) این گروه (مؤمنان) را با چشم خود دو برابر آنچه بودند مشاهده می‌کردند» (يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأَى الْعَيْنِ).

خدا می‌خواست قبل از شروع جنگ تعداد مسلمانان در نظر آنان کم جلوه کند تا با غرور و غفلت وارد جنگ شوند - چنانچه در آیه ۴۴ سوره انفال بدان اشاره شده است - و پس از شروع جنگ، دو برابر جلوه کند تا وحشت و اضطراب، آنها را فرا

گیرد و منتهی به شکست آنان گردد ولی به عکس خداوند عدد دشمنان را در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۶۷

نظر مسلمانان، کم جلوه داد تا بر قدرت و قوت روحیه آنها بیفزاید.

سپس می‌افزاید: «خداوند هر کس را بخواهد با یاری خود تقویت می‌کند» (وَ اللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَن يَشَاءُ). در پایان آیه

می‌فرماید: «در این عبرتی است برای صاحبان چشم و بینش» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ).

آری! آنها که چشم بصیرت دارند، و حقیقت را آنچنان که هست می‌بینند از این پیروزی همه جانبه افراد با ایمان درس عبرت می‌گیرند و می‌دانند سرمایه اصلی پیروزی ایمان است و ایمان.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۴] ..... ص: ۲۶۷

(آیه ۱۴) - در آیات گذشته سخن از کسانی بود که تکیه بر اموال و فرزندانشان در زندگی دنیا داشتند و به آن مغرور شدند و خود را از خدا بی‌نیاز دانستند، این آیه در حقیقت تکمیلی است بر آن سخن، می‌فرماید: «امور مورد علاقه، از جمله زنان و فرزندان و اموال هنگفت از طلا و نقره و اسبهای ممتاز و چهار پایان و زراعت و کشاورزی در نظر مردم جلوه داده شده است» تا به وسیله آن آزمایش شوند (زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَ الْبَنِينَ وَ الْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَ الْأَنْعَامِ وَ الْحَرْثِ).

در تفسیر آیه آنچه صحیح بنظر می‌رسد این است که زینت‌دهنده خداوند است زیرا اوست که عشق به فرزندان و مال و ثروت را در نهاد آدمی ایجاد کرده تا او را آزمایش کند و در مسیر تکامل و تربیت به پیش ببرد.

«ولی اینها سرمایه‌های زندگی دنیا است، (و هرگز نباید هدف اصلی انسان را تشکیل دهد) و سرانجام نیک (و زندگی جاویدان) نزد خداست» (ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ اللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ).

درست است که بدون این وسایل، نمی‌توان زندگی کرد، و حتی پیمودن راه معنویت و سعادت نیز بدون وسایل مادی غیر ممکن است اما استفاده کردن از آنها در این مسیر مطلبی است، و دل‌بستگی فوق‌العاده و پرستش آنها و هدف‌نهایی بودن مطلب دیگر - دقت کنید.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۵] ..... ص: ۲۶۷

(آیه ۱۵) - با توجه به آنچه در آیه قبل در باره اشیاء مورد علاقه انسان در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۶۸ زندگی مادی دنیا آمده بود در اینجا در یک مقایسه، اشاره به مواهب فوق‌العاده خداوند در جهان آخرت و بالاخره قوس صعودی تکامل انسان کرده می‌فرماید:

«بگو: آیا شما را از چیزی آگاه کنم که از این (سرمایه‌های مادی) بهتر است» (قُلْ أَأُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَلِكَ).

سپس به شرح آن پرداخته می‌افزاید: «برای کسانی که تقوا پیشه کرده‌اند در نزد پروردگارشان باغهایی از بهشت است که نهرها از زیر درختانش جاری است همیشه در آن خواهند بود، و همسرانی پاکیزه و (از همه بالاتر) خوشنودی خداوند نصیب آنها می‌شود، و خدا به بندگان بی‌نا است» (لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَ أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَ رِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَ اللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ).

قرآن مجید در این آیه، به افراد با ایمان اعلام می‌کند که اگر به زندگی حلال دنیا قناعت کنند و از لذات نامشروع و هوسهای سرکش و ظلم و ستم به دیگران بهره‌زنند، خداوند لذاتی برتر و بالاتر در جهت مادی و معنوی که از هر گونه عیب و نقص پاک و پاکیزه است نصیب آنها خواهد کرد.

(آیه ۱۶) - در این آیه به معرفی بندگان پرهیزکار که در آیه قبل به آن اشاره شده بود پرداخته و شش صفت ممتاز برای آنها بر می شمرد.

۱- نخست این که: آنان با تمام دل و جان متوجه پروردگار خویشند و ایمان، قلب آنها را روشن ساخته و به همین دلیل در برابر اعمال خویش به شدت احساس مسؤولیت می کنند، می فرماید: «همان کسانی که می گویند پروردگارا! ما ایمان آورده ایم، گناهان ما را ببخش و ما را از عذاب آتش نگاهدار» (الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَ قِنَا عَذَابَ النَّارِ).
۲- «آنها که صبر و استقامت دارند» (الصَّابِرِينَ).

و در برابر حوادث سخت که در مسیر اطاعت پروردگار پیش می آید، و همچنین در برابر گناهان و به هنگام پیش آمدن شدايد و گرفتاریهای فردی و اجتماعی، شکیبایی و ایستادگی به خرج می دهند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۶۹
۳- «آنها که راستگو و درست کردارند» و آنچه در باطن به آن معتقدند در ظاهر به آن عمل می کنند و از نفاق و دروغ و تقلب و خیانت دورند (وَ الصَّادِقِينَ).

۴- «آنها که خاضع و فروتن هستند» و در طریق بندگی و عبودیت خدا بر این کار مداومت دارند (وَ الْقَانِتِينَ).

۵- «آنها که در راه خدا انفاق می کنند» نه تنها از اموال، بلکه از تمام مواهب مادی و معنوی که در اختیار دارند به نیازمندان می بخشند (وَ الْمُتَّقِينَ).

۶- «و آنها که سحر گاهان، استغفار و طلب آمرزش می کنند» (وَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ).

در آن هنگام که چشمهای غافلان و بی خبران در خواب است و غوغاهای جهان مادی فرو نشسته و به همین دلیل حالت حضور قلب و توجه خاص به ارزشهای اصیل در قلب مردان خدا زنده می شود به پا می خیزند و در پیشگاه با عظمتش سجده می کنند و از گناهان خود آمرزش می طلبند و محو انوار جلال کبریایی او می شوند.

در حدیثی از امام صادق علیه السلام در تفسیر این آیه می خوانیم که فرمود: «هر کس در نماز وتر (آخرین رکعت نماز شب) هفتاد بار بگوید (استغفر الله ربی و اتوب الیه) و تا یک سال این عمل را ادامه دهد خداوند او را از استغفار کنندگان در سحر (وَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ) قرار می دهد و او را مشمول عفو و رحمت خود می سازد»

(آیه ۱۸) - به دنبال بحثی که در باره مؤمنان راستین در آیات قبل آمده بود در این آیه اشاره به گوشه‌ای از دلایل توحید و خداشناسی و بیان روشنی این راه پرداخته می گوید: «خداوند (با ایجاد نظام شگرف عالم هستی) گواهی می دهد که معبودی جز او نیست» (شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).

«و نیز فرشتگان و صاحبان علم و دانشمندان (هر کدام به گونه‌ای و با استناد به دلیل و آیه‌ای) به این امر گواهی می دهند» (وَ الْمَلَائِكَةُ وَ أُولُوا الْعِلْمِ).

«این در حالی است که خداوند قیام به عدالت در جهان هستی فرموده» که این عدالت نیز نشانه بارز وجود اوست (قَائِمًا بِالْقِسْطِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۷۰

آری! با این اوصاف که گفته شد «هیچ معبودی جز او نیست که هم توانا و هم حکیم است» (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

بنابراین شما هم با خداوند و فرشتگان و دانشمندان همصدا شوید و نغمه توحید سر دهید.

این آیه از آیاتی است که همواره مورد توجه رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بوده و کرارا در مواقع مختلف آن را تلاوت می‌فرمود. زبیر بن عوام می‌گوید: «شب عرفه در خدمت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بودم، شنیدم که مکرراً این آیه را می‌خواند».

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۹] ..... ص: ۲۷۰

(آیه ۱۹) - روح دین همان تسلیم در برابر حق است! بعد از بیان یگانگی معبود به یگانگی دین پرداخته می‌فرماید: «دین در نزد خدا، اسلام است» (إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ).

یعنی آیین حقیقی در پیشگاه خدا همان تسلیم در برابر فرمان اوست، و در واقع روح دین در هر عصر و زمان چیزی جز تسلیم در برابر حق نبوده و نخواهد بود.

سپس به بیان سرچشمه اختلافهای مذهبی که علی‌رغم وحدت حقیقی دین الهی به وجود آمده می‌پردازد و می‌فرماید: «آنها که کتاب آسمانی به آنها داده شده بود در آن اختلاف نکردند مگر بعد از آن که آگاهی و علم به سراغشان آمد و این اختلاف به خاطر ظلم و ستم در میان آنها بود» (وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوْتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ). بنابراین ظهور اختلاف اولاً بعد از علم و آگاهی بود و ثانیاً انگیزه‌ای جز طغیان و ظلم و حسد نداشت.

مثلاً- پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ علاوه بر معجزات آشکار، از جمله قرآن مجید و دلایل روشنی که در متن این آیین آمده، اوصاف و مشخصاتش در کتب آسمانی پیشین که بخشهایی از آن در دست یهود و نصاری وجود داشت بیان شده بود و به همین دلیل دانشمندان آنها قبل از ظهور او بشارت ظهورش را با شوق و تأکید فراوان می‌دادند، اما همین که مبعوث شد چون منافع خود را در خطر می‌دیدند از روی طغیان و ظلم و حسد همه را نادیده گرفتند. به همین دلیل در پایان آیه سرنوشت آنها و امثال آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۷۱

را بیان کرده می‌گوید: «هر کس به آیات خدا کفر ورزد (خدا حساب او را می‌رسد زیرا) خداوند حسابش سریع است» (وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ).

آری! کسانی که آیات الهی را بازیچه هوسهای خود قرار دهند، نتیجه کار خود را در دنیا و آخرت می‌بینند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۲۰] ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۲۰) - به دنبال بیان سرچشمه اختلافات دینی به گوشه‌ای از این اختلاف که همان بحث و جدال یهود و نصاری، با پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بود در این آیه اشاره می‌کند می‌فرماید: «اگر با تو، به گفتگو و ستیز برخیزند (با آنها) مجادله نکن و بگو: من و پیروانم در برابر خداوند، تسلیم شده‌ایم» (فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ).

خداوند در این آیه به پیامبرش دستور می‌دهد که از بحث و مجادله با آنها دوری کن و به جای آن برای راهنمایی و قطع محاصره «بگو: به آنها که اهل کتاب هستند (یهود و نصاری) و همچنین درس نخوانده‌ها (مشرکان) آیا شما هم (همچون من که تسلیم فرمان حق) تسلیم شده‌اید؟» (وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَسْلَمْتُمْ).

«اگر برآستی تسلیم شوند هدایت یافته‌اند، و اگر روی گردان شوند و سرپیچی کنند بر تو ابلاغ (رسالت) است» و تو مسؤول

اعمال آنها نیستی (فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ).

بدیهی است منظور تسلیم زبانی و ادعایی نیست، بلکه منظور تسلیم حقیقی و عملی در برابر حق است.

و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند به اعمال و افکار بندگان خود بیناست» (وَ اللَّهُ بِصِيْرٍ بِالْعِبَادِ).

از این آیه به خوبی روشن می‌شود که روش پیامبر صلی الله علیه و آله هرگز تحمیل فکر و عقیده نبوده است. بلکه کوشش و مجاهدت داشته که حقایق بر مردم روشن شود و سپس آنان را به حال خود وا می‌گذاشته که خودشان تصمیم لازم را در پیروی از حق بگیرند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۷۲

سوره آل عمران (۳): آیه ۲۱] ..... ص: ۲۷۲

(آیه ۲۱) - در تعقیب آیه قبل که بطور ضمنی نشان می‌داد یهود و نصاری و مشرکانی که با پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به گفتگو و ستیز برخاسته بودند تسلیم حق نبودند در این آیه به بعضی از نشانه‌های این مسأله اشاره می‌کند می‌فرماید: «کسانی که به آیات خدا کافر می‌شوند، و پیامبران را به ناحق می‌کشند و (همچنین) کسانی را از مردم که امر به عدل و داد می‌کنند به قتل می‌رسانند، آنها را به مجازات دردناک (الهی) بشارت بده» (إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَ يَقْتُلُونَ النَّبِيْنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَ يَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ).

در این آیه به سه گناه بزرگ آنها اشاره شده که ثابت می‌کند آنها تسلیم فرمان حق نیستند، بلکه صدای حق گویان را در گلو خفه می‌کنند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۲۲] ..... ص: ۲۷۲

(آیه ۲۲) - در آیه قبل به یک کیفر آنها (عذاب الیم) اشاره شد، و در این آیه به دو کیفر دیگر آنها اشاره می‌فرماید: «آنها کسانی هستند که اعمال نیکشان در دنیا و آخرت نابود گشته» و اگر اعمال نیکی انجام داده‌اند تحت تأثیر گناهان بزرگ آنان اثر خود را از دست داده است. (أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ).

دیگر این که «آنها در برابر مجازاتهای سخت الهی هیچ یار و یاور (و شفاعت کننده‌ای) ندارند» (وَ مَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۲۳] ..... ص: ۲۷۲

اشاره

(آیه ۲۳)

شأن نزول: ..... ص: ۲۷۲

از ابن عباس نقل شده که: در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله زن و مردی از یهود مرتکب زناى محصنه شدند با این که در تورات دستور مجازات سنگباران در باره این چنین اشخاص داده شده بود، چون آنها از طبقه اشراف بودند بزرگان یهود از اجرای این دستور در مورد آنها سر باز زدند و پیشنهاد شد که به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله مراجعه کرده داوری طلبند. پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود: همین تورات فعلی میان من و شما داوری می کند آنها پذیرفتند. پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داد قسمتی از تورات را که آیه «رجم» (سنگباران) در آن بود پیش روی دانشمندان یهود «ابن صوریاء» بگذارند. او که قبلاً از جریان آگاه شده بود هنگامی که به این آیه رسید دست روی آن گذاشت و جمله‌های بعد را خواند «عبد الله بن سلام» که نخست از دانشمندان یهود بود و سپس اسلام اختیار کرده بود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۷۳

فورا متوجه پرده پوشی «ابن صوریاء» شد و برخاست و دست او را از روی این جمله برداشت و آن را از متن تورات قرائت کرد، سپس پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داد مجازات مزبور طبق آیین آنها در مورد این دو مجرم اجرا شود. جمعی از یهود خشمناک شدند و این آیه در باره وضع آنها نازل گردید.

تفسیر: ..... ص: ۲۷۳

به دنبال آیات گذشته که سخن از محاسبه و بحث و گفتگوهای لجوجانه گروهی از اهل کتاب به میان آورد، در اینجا روشن می سازد که آنها تسلیم پیشنهادهای منطقی نبودند و انگیزه‌های این عمل و نتایج آن را نیز بازگو می کند.

آیه نخست می فرماید: «آیا مشاهده نکردی کسانی را که بهره‌ای از کتاب آسمانی داشتند و دعوت به سوی کتاب الهی شدند تا در میان آنها داوری کند ولی عده‌ای از آنها روی گرداندند و از قبول حق اعراض نمودند» این در حالی بود که کتاب آسمانی آنها حکم الهی را بازگو کرده بود و آنها از آن آگاهی داشتند. (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيحًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ).

از جمله «او تواتر نصیبا من الكتاب» بر می آید که تورات و انجیلی که در دست یهود و نصاری در آن عصر بود، تنها قسمتی از آن بود و احتمالاً قسمت بیشتر از این دو کتاب آسمانی، از میان رفته یا تحریف شده بود.

آری! آنها به همان حکم موجود در کتاب مذهبی خویش نیز گردن نهادند و با بهانه‌جویی و مطالب بی‌اساس از اجرای حدود الهی سرپیچی کردند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۲۴] ..... ص: ۲۷۳

(آیه ۲۴) - در این آیه دلیل مخالفت و سرپیچی آنها را شرح می دهد که آنها بر اساس یک فکر باطل معتقد بودند از نژاد ممتازی هستند (همان گونه که امروز نیز چنین فکر می کنند) به همین دلیل برای خود مصونیتی در مقابل مجازات الهی قائل بودند. لذا قرآن می گوید: این اعمال و رفتار به خاطر آن است که «گفتند: جز چند روزی آتش دوزخ به ما نمی رسد» و اگر مجازاتی داشته باشیم بسیار محدود است (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ نَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ).

سپس می افزاید: آنها این امتیازات دروغین را به خدا نسبت می دادند «و این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۷۴

افتراء و دروغی را که به خدا بسته بودند آنها را در دینشان مغرور ساخته بود» (وَ غَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۲۵] ..... ص: ۲۷۴

(آیه ۲۵) - در این آیه، خط بطلان بر تمام این ادعاهای واهی و خیالات باطل می کشد و می گوید: «پس چگونه خواهد بود هنگامی که آنها را در روزی که در آن شکی نیست جمع کنیم، و به هر کس آنچه را به دست آورده، داده شود و به آنها ستم نخواهد شد» (فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ). آری! در آن روز همه در دادگاه عدل الهی حاضر خواهند شد، و هر کس نتیجه کشته خود را درو می کند، و آن روز است که می فهمند هیچ امتیازی بر دیگران ندارند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۲۶] ..... ص: ۲۷۴

اشاره

(آیه ۲۶)

شأن نزول: ..... ص: ۲۷۴

هنگامی که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله مکه را فتح نمود، به مسلمانان نوید داد که به زودی کشور ایران و روم نیز زیر پرچم اسلام قرار خواهد گرفت، منافقان که دلپایشان به نور ایمان روشن نشده بود و روح اسلام را درک نکرده بودند، این مطلب را اغراق آمیز تلقی کرده و با تعجب گفتند: محمد صلی الله علیه و آله به مدینه و مکه قانع نیست و طمع در فتح ایران و روم دارد، در این هنگام آیه نازل شد.

تفسیر: ..... ص: ۲۷۴

همه چیز به دست اوست - در آیات قبل سخن از امتیازاتی بود که اهل کتاب (یهود و نصاری) برای خود قائل بودند و خود را از خاصان خداوند می پنداشتند، خداوند در این آیه و آیه بعد ادعای باطل آنان را با این بیان جالب، رد می کند می فرماید: «بگو: بار الها! مالک ملکها تویی، تو هستی که به هر کس بخواهی و شایسته بدانی حکومت می بخشی و از هر کس بخواهی حکومت را جدا می سازی» (قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ). «هر کس را بخواهی بر تخت عزت می نشانی، و هر کس را اراده کنی بر خاک مذلت قرار می دهی» (وَ تُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَ تُدَلُّ مَنْ تَشَاءُ).

و در یک جمله «کلید تمام خوبیها به دست توانای توست، زیرا تو به هر چیز توانایی» (بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). ناگفته پیداست که منظور از اراده و مشیت الهی در این آیه این نیست که بدون برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۷۵ حساب و بی دلیل چیزی را به کسی می بخشد و یا از او می گیرد بلکه مشیت او از روی حکمت و مراعات نظام و مصلحت و

حکمت جهان آفرینش و عالم انسانیت است و گاه این حکومتها به خاطر شایستگیها است، و گاه حکومت ظالمان هماهنگ ناشایستگی امتهاست.

خلاصه اینکه خواست خداوند همان است که در عالم اسباب آفریده تا چگونه ما از عالم اسباب استفاده کنیم.

سوره آل عمران (۳): آیه ۲۷ ..... ص: ۲۷۵

(آیه ۲۷) - در این آیه برای تکمیل معنی فوق و نشان دادن حاکمیت خداوند بر تمام عالم هستی می‌افزاید: «شب را در روز داخل می‌کنی و روز را در شب و موجود زنده را از مرده خارج می‌سازی و مرده را از زنده، و به هر کس اراده کنی بدون حساب روزی می‌بخشی» (تُولَجُ اللَّيْلُ فِي النَّهَارِ وَ تُولَجُ النَّهَارُ فِي اللَّيْلِ وَ تُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ تُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَ تَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ).

و اینها نشانه بارزی از قدرت مطلقه اوست.

منظور از دخول شب در روز و روز در شب همان تغییر محسوسی است که در شب و روز در طول سال مشاهده می‌کنیم، این تغییر بر اثر انحراف محور کره زمین نسبت به مدار آن که کمی بیش از ۲۳ درجه است، و تفاوت زاویه تابش خورشید می‌باشد و این تدریجی بودن تغییر شب و روز آثار سودمندی در زندگانی انسان و موجودات کره زمین دارد زیرا پرورش گیاهان و بسیاری از جانداران در پرتو نور و حرارت تدریجی آفتاب صورت می‌گیرد.

منظور از بیرون آوردن «زنده» از «مرده» همان پیدایش حیات از موجودات بی‌جان است، زیرا می‌دانیم آن روز که زمین آماده پذیرش حیات شد موجودات زنده از مواد بی‌جان به وجود آمدند، از این گذشته دائما در بدن ما و همه موجودات زنده عالم، مواد بی‌جان، جزو سلولها شده، تبدیل به موجودات زنده می‌گردند.

پیدایش مردگان از موجودات زنده، نیز دائما در مقابل چشم ما مجسم است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۲۸ ..... ص: ۲۷۵

(آیه ۲۸) - پیوند با بیگانگان ممنوع! در آیات گذشته سخن از این بود که عزت و ذلت و تمام خیرات به دست خداست و در

این آیه به همین مناسبت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۷۶

مؤمنان را از دوستی با کافران شدیداً نهی می‌کند، می‌فرماید: «افراد با ایمان نباید غیر از مؤمنان (یعنی) کافران را دوست و ولی و حامی خود انتخاب کنند» (لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ).

«و هر کس چنین کند در هیچ چیز از خداوند نیست» و رابطه خود را بکلی از پروردگارش گسسته است (وَ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ).

این آیه در واقع یک درس مهم سیاسی - اجتماعی به مسلمانان می‌دهد که بیگانگان را به عنوان دوست و حامی و یار و یاور هرگز نپذیرند.

سپس به عنوان یک استثنا از این قانون کلی می‌فرماید: «مگر این که از آنها بپرهیزید و تقیه کنید» (إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً).

همان تقیه‌ای که برای حفظ نیروها و جلوگیری از هدر رفتن قوا و امکانات و سرانجام پیروزی بر دشمن است.

مسأله تقیه در جای خود یک حکم قاطع عقلی و موافق فطرت انسانی است.

و در پایان آیه، هشداری به همه مسلمانان داده می‌فرماید: «خداوند شما را از (نافرمانی) خود بر حذر می‌دارد، و بازگشت (همه شما) به سوی خداست» (وَ يُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَ إِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ).

دو جمله فوق بر مسأله تحریم دوستی با دشمنان خدا تأکید می‌کند، از یک سو می‌گوید از مجازات و خشم و غضب خداوند بپرهیزید، و از سوی دیگر می‌فرماید: «اگر مخالفت کنید بازگشت همه شما به سوی اوست و نتیجه اعمال خود را خواهید گرفت».

سوره آل عمران (۳): آیه ۲۹ ..... ص: ۲۷۶

(آیه ۲۹) - در آیه قبل، دوستی و همکاری با کافران و دشمنان خدا شدیداً مورد نهی واقع شده، در این آیه به کسانی که ممکن است از حکم تقیه سوء استفاده کنند، هشدار داده می‌فرماید: «بگو: اگر آنچه را در سینه‌های شماست، پنهان سازید یا آشکار کنید، خداوند آن را می‌داند» (قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمُهُ اللَّهُ).

نه تنها اسرار درون شما را می‌داند بلکه «آنچه را که در آسمانها و آنچه را در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۷۷ زمین است (نیز) می‌داند (و علاوه بر این آگاهی وسیع) خداوند بر هر چیزی تواناست» (وَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ وَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۳۰ ..... ص: ۲۷۷

(آیه ۳۰) - این آیه تکمیلی است بر آنچه در آیه قبل آمد، و از حضور اعمال نیک و بد در قیامت پرده بر می‌دارد، می‌فرماید: «به یاد آورید روزی را که هر کس آنچه را از کار نیک انجام داده حاضر می‌بیند و همچنین آنچه را از کار بد، انجام داده است» (يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحَضَّرًا وَ مَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ).

«در حالی که دوست می‌دارد میان او و آن اعمال بد فاصله زمانی زیادی باشد» (تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَ بَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا). در پایان آیه، باز برای تأکید بیشتر می‌فرماید: «خداوند شما را از (نافرمانی) خویش بر حذر می‌دارد و در عین حال خدا نسبت به همه بندگان مهربان است» (وَ يُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَ اللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ).

در واقع این جمله معجونی است از بیم و امید، از یک سو اعلام خطر می‌کند و هشدار می‌دهد، از سوی دیگر بندگان را به لطفش امیدوار می‌سازد تا تعادلی میان خوف و رجا که عامل مهم تربیت انسان است برقرار شود.

سوره آل عمران (۳): آیه ۳۱ ..... ص: ۲۷۷

اشاره

(آیه ۳۱)

شأن نزول: ..... ص: ۲۷۷

جمعی در حضور پیغمبر صلی الله علیه و آله ادعای محبت پروردگار کردند، در حالی که «عمل» به برنامه‌های الهی در آنها کمتر دیده می‌شد، این آیه و آیه بعد نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۲۷۷

محبت واقعی - این آیه مفهوم دوستی واقعی را تبیین می‌کند، نخست می‌فرماید: «بگو: اگر خدا را دوست می‌دارید از من پیروی کنید تا خدا شما را دوست بدارد و گناهانتان را ببخشد که خدا آمرزنده مهربان است» (قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

یعنی محبت یک علاقه قلبی ضعیف و خالی از هر گونه اثر نیست، بلکه باید آثار آن، در عمل انسان منعکس باشد. این آیه نه تنها به مدعیان محبت پروردگار در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله پاسخ می‌گوید، بلکه یک اصل کلی در منطق اسلام برای همه اعصار و قرون است آنها که شب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۷۸ و روز دم از عشق پروردگار یا عشق و محبت پیشوایان اسلام و مجاهدان راه خدا و صالحان و نیکان می‌زنند اما در عمل، کمترین شباهتی به آنها ندارند، مدعیان دروغینی بیش نیستند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۳۲] ..... ص: ۲۷۸

(آیه ۳۲) - در این آیه بحث را ادامه داده می‌فرماید: «بگو: اطاعت کنید خدا و فرستاده او را» (قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ). بنابراین، چون شما مدعی محبت او هستید باید با اطاعت از فرمان او و پیامبرش این محبت را عملاً اثبات کنید. سپس می‌افزاید: «اگر آنها سرپیچی کنند، خداوند کافران را دوست ندارد» (فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ). سرپیچی آنها نشان می‌دهد که محبت خدا را ندارند. بنابراین، خدا هم آنها را دوست ندارد زیرا محبت یکطرفه بی‌معنی است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۳۳] ..... ص: ۲۷۸

(آیه ۳۳) - این آیه سرآغازی است برای بیان سرگذشت مریم و اشاره‌ای به مقامات اجداد او و نمونه بارزی است از محبت واقعی به پروردگار و ظهور آثار این محبت در عمل، که در آیات گذشته به آن اشاره شده بود، نخست می‌فرماید: «خداوند آدم و نوح و خاندان ابراهیم و خاندان عمران را بر عالمیان برگزید» (إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ).

ممکن است این گزینش، تکوینی باشد و یا تشریحی، به این معنی که خداوند آفرینش آنها را از آغاز، آفرینش ممتازی قرار داد، هر چند با داشتن آفرینش ممتاز با اراده و اختیار خود راه حق را پیمودند، سپس به خاطر اطاعت فرمان خدا و کوشش در راه هدایت انسانها، امتیازهای جدیدی کسب کردند که با امتیاز ذاتی آنها آمیخته شد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۳۴] ..... ص: ۲۷۸

(آیه ۳۴) - در این آیه می‌افزاید: «آنها فرزندان و دودمانی بودند که بعضی از بعضی دیگر گرفته شده بودند» (ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ).

این برگزیدگان الهی از نظر اسلام و پاکی و تقوا و مجاهده برای راهنمایی بشر همانند یکدیگر بودند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۷۹

و در پایان آیه اشاره به این حقیقت می‌کند که خداوند مراقب کوششها و تلاشهای آنها بوده، و سخنانشان را شنیده است و از اعمالشان آگاه است می‌فرماید: «خداوند شنوا و داناست» (وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ).
در آیات فوق علاوه بر آدم، به تمام پیامبران اولوالعزم اشاره شده است. نام نوح صریحا آمده، و آل ابراهیم هم خود او و هم موسی و عیسی و پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ را شامل می‌شود.

سوره آل عمران (۳): آیه ۳۵ ..... ص: ۲۷۹

(آیه ۳۵) - به دنبال اشاره‌ای که به عظمت آل عمران در آیات قبل آمده بود در اینجا، سخن از عمران و دخترش مریم به میان می‌آورد و بطور فشرده چگونگی تولد و پرورش و بعضی از حوادث مهم زندگی این بانوی بزرگ را بیان می‌کند.
از بعضی روایات استفاده می‌شود که خداوند به عمران وحی فرستاده بود که پسری به او خواهد داد که به عنوان پیامبر به سوی بنی اسرائیل فرستاده می‌شود. او این جریان را با همسر خود «حَنَّهُ» در میان گذاشت لذا هنگامی که او باردار شد تصور کرد فرزند مزبور همان است که در رحم دارد بی‌خبر از این که کسی که در رحم اوست مادر آن فرزند (مریم) می‌باشد و به همین دلیل نذر کرد که پسر را خدمتگزار خانه خدا «بیت المقدس» نماید، اما به هنگام تولد مشاهده کرد که دختر است.
در این آیه می‌فرماید: به یاد آرید «هنگامی را که همسر عمران گفت:

خداوندا! آنچه را در رحم دارم برای تو نذر کردم که محرّر (و آزاد برای خدمت خانه تو) باشد آن را از من بپذیر که تو شنوا و دانایی» (إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۳۶ ..... ص: ۲۷۹

(آیه ۳۶) - سپس می‌افزاید: «هنگامی که فرزند خود را به دنیا آورد (او را دختر یافت) گفت: پروردگارا! من او را دختر آوردم» (فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ). «البته خدا از آنچه او به دنیا آورده بود آگاهتر بود» (وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ). سپس افزود: «تو می‌دانی که دختر و پسر (برای هدفی که من نذر کرده‌ام) یکسان نیستند» (وَ لَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ).

دختر، پس از بلوغ، عادت ماهانه دارد و نمی‌تواند در مسجد بماند، به علاوه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۸۰
نیروی جسمی آنها یکسان نیست و نیز مسائل مربوط به حجاب و بارداری و وضع حمل، ادامه این خدمت را برای دختر مشکل می‌سازد و لذا همیشه پسران را نذر می‌کردند.

سپس افزود: «من او را مریم نام گذاردم و او و فرزندانش را از (وسوسه‌های) شیطان رجیم و رانده شده (از درگاه خدا) در پناه تو قرار می‌دهم» (وَ إِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَ إِنِّي أُعِيدُهَا بِكَ وَ ذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ).

مریم در لغت، زن عبادتکار و خدمتگزار است و از آنجا که این نامگذاری به وسیله مادرش بعد از وضع حمل انجام شد، نهایت عشق و علاقه این مادر با ایمان را برای وقف فرزندش در مسیر بندگی و عبادت خدا نشان می‌دهد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۳۷ [..... ص: ۲۸۰]

(آیه ۳۷) - این آیه ادامه بحث آیه قبل در باره سرگذشت مریم است، می فرماید: «پروردگارش او را به طرز نیکویی پذیرفت و بطور شایسته‌ای (گیاه وجود) او را رویانید و پرورش داد» (فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَ أُنَبِّتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا).

جمله اخیر اشاره به نکته لطیفی دارد و آن اینکه کار خداوند، انبات و رویانیدن است یعنی همان گونه که در درون بذر گلها و گیاهان استعدادهایی نهفته است، در درون وجود آدمی و اعماق روح و فطرت او نیز همه گونه استعدادهای عالی نهفته شده است که اگر انسان خود را تحت تربیت مربیان الهی که باغبانهای باغستان جهان انسانیتند قرار دهد، به سرعت پرورش می یابد و آن استعدادهای خداداد آشکار می شود.

سپس می افزاید: «خداوند زکریا را سرپرست و کفیل او قرار داد» (وَ كَفَّلَهَا زَكَرِيَّا).

هر چه بر سن مریم افزوده می شد، آثار عظمت و جلال در وی نمایانتر می گشت و به جایی رسید که قرآن در ادامه این آیه در باره او می گوید: «هر زمان زکریا وارد محراب او می شد غذای جالب خاصی نزد او می یافت» (كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا).

زکریا از روی تعجب، روزی «به او گفت این غذا را از کجا آوردی!» (قَالَ يَا بَرَكْتَ الَّذِي هَذَا) (قال یا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۸۱)

مریم در جواب «گفت: این از طرف خداست و اوست که هر کس را بخواهد بی حساب روزی می دهد» (قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ).

از روایات متعددی استفاده می شود که آن غذا یک نوع میوه بهشتی بوده که در غیر فصل، در کنار محراب مریم به فرمان پروردگار حاضر می شده است و این موضوع جای تعجب نیست که خدا از بنده پرهیزگارش این چنین پذیرایی کند!

سوره آل عمران (۳): آیه ۳۸ [..... ص: ۲۸۱]

(آیه ۳۸) - از این به بعد گوشه‌ای از زندگی پیامبر الهی، زکریا را در ارتباط با داستان مریم بیان می کند.

همسر زکریا و مادر مریم خواهر یکدیگر بودند و اتفاقاً هر دو در آغاز، نازا و عقیم بودند. با این که سالیان درازی از عمر زکریا و همسرش گذشته و از نظر معیارهای طبیعی بسیار بعید به نظر می رسید که صاحب فرزندی شود، با ایمان به قدرت پروردگار و مشاهده وجود میوه‌های تازه در غیر فصل، قلب او لبریز از امید گشت که شاید در فصل پیری، میوه فرزند بر شاخسار وجودش آشکار شود، به همین دلیل هنگامی که مشغول نیایش بود از خداوند تقاضای فرزند کرد، آن گونه که قرآن در این آیه می گوید: «در این هنگام زکریا پروردگار خویش را خواند و گفت:

پروردگارا! فرزند پاکیزه‌ای از سوی خودت به من (نیز) عطا فرما که تو دعا را می شنوی» و اجابت می کنی (هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۳۹ [..... ص: ۲۸۱]

(آیه ۳۹) - «در این موقع فرشتگان به هنگامی که او در محراب ایستاده و مشغول نیایش بود، وی را صدا زدند که خداوند تو را

به یحیی بشارت می‌دهد، در حالی که کلمه خدا (حضرت مسیح) را تصدیق می‌کند و آقا و رهبر خواهد بود، از هوی و هوس بر کنار و پیامبری از صالحان است» (فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَ سَيِّدًا وَ حَصُورًا وَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ).

نه تنها خداوند اجابت دعای او را به وسیله فرشتگان خبر داد، بلکه پنج برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۸۲ وصف از اوصاف این فرزند پاکیزه را بیان داشت.

سوره آل عمران (۳): آیه ۴۰ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۴۰) - زکریا از شنیدن این بشارت، غرق شادی و سرور شد و در عین حال نتوانست شگفتی خود را از چنین موضوعی پنهان کند، «عرض کرد پروردگارا! چگونه ممکن است فرزندی برای من باشد در حالی که پیری به من رسیده و همسرم ناز است» (قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَ امْرَأَتِي عَاقِرٌ). در اینجا خداوند به او پاسخ داد و «فرمود: این گونه خداوند هر کاری را که بخواهد انجام می‌دهد» (قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ).

و با این پاسخ کوتاه که تکیه بر نفوذ اراده و مشیت الهی داشت، زکریا قانع شد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۴۱ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۴۱) - در اینجا زکریا تقاضای نشانه‌ای بر این بشارت می‌کند، تا قلبش ملامت از اطمینان شود همان گونه که ابراهیم خلیل تقاضای مشاهده صحنه معاد برای آرامش هر چه بیشتر قلب می‌نمود زکریا عرضه داشت: «پروردگارا! نشانه‌ای برای من قرار ده» (قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً).

در پاسخ خداوند به او «گفت: نشانه تو آن است که سه روز با مردم جز به اشاره و رمز سخن نخواهی گفت» و زبان تو بدون هیچ عیب و علت برای گفتگوی با مردم از کار می‌افتد (قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا). «ولی پروردگار خود را (به شکرانه این نعمت) بسیار یاد کن و هنگام شب و صبحگاهان او را تسبیح گوی» (وَ اذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَ سَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَ الْإِبْكَارِ).

به این ترتیب خداوند درخواست زکریا را پذیرفت و سه شبانه‌روز زبان او بدون هیچ عامل طبیعی از سخن گفتن با مردم باز ماند در حالی که به ذکر خدا مترنم بود، این وضع عجیب نشانه‌ای از قدرت پروردگار بر همه چیز بود، خدایی که می‌تواند زبان بسته را به هنگام ذکرش بگشاید، قادر است از رحم عقیم و بسته، فرزندی با ایمان که مظهر یاد پروردگار باشد به وجود آورد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۴۲ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۴۲) - قرآن بار دیگر به داستان مریم باز می‌گردد، و از دوران شکوفایی او سخن می‌گوید و مقامات والایی او را برمی‌شمرد.

نخست از گفتگوی فرشتگان با مریم، بحث می‌کند، می‌فرماید: به یاد آور برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۸۳

«هنگامی را که فرشتگان گفتند: ای مریم! خدا تو را برگزیده و پاک ساخته و بر تمام زنان جهان برتری داده است» (وَ إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَ طَهَّرَكِ وَ اصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ).

و این برگزیدگی و برتری مریم بر تمام زنان جهان، نبود جز در سایه تقوا و پرهیزگاری آری او برگزیده شده تا پیامبری همچون عیسی مسیح به دنیا آورد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۴۳ [..... ص: ۲۸۳]

(آیه ۴۳) - در این آیه سخن از خطاب دیگری از فرشتگان به مریم است، می گویند: «ای مریم! (به شکرانه این نعمتهای بزرگ) برای پروردگارت سجده کن و همراه رکوع کنندگان رکوع نما» (يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَ اسْجُدِي وَ ارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۴۴ [..... ص: ۲۸۳]

(آیه ۴۴) - این آیه اشاره به گوشه دیگری از داستان مریم می کند و می گوید: «آنچه را در باره سرگذشت مریم و زکریا برای تو بیان کردیم از خبرهای غیبی است که به تو وحی می کنیم» (ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ).

زیرا این داستانها به این صورت (صحیح و خالی از هر گونه خرافه) در هیچ یک از کتب پیشین که تحریف یافته است، وجود ندارد و سند آن تنها وحی آسمانی قرآن است.

سپس در ادامه این سخن می گوید: «در آن هنگام که آنها قلمهای خود را برای (قرعه کشی و) تعیین سرپرستی مریم در آب می افکندند، تو حاضر بودی و نیز به هنگامی که (علمای بنی اسرائیل برای کسب افتخار سرپرستی او) با هم کشمکش داشتند حضور نداشتی» و ما همه اینها را از طریق وحی به تو گفتیم (وَ مَا كُنْتَ لَمَدَيْهِمْ إِذْ يُلقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَ مَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ).

از این آیه و آياتی که در سوره صافات در باره یونس آمده استفاده می شود که برای حل مشکل و یا در هنگام مشاجره و نزاع و هنگامی که کار به بن بست کامل می رسد و هیچ راهی برای پایان دادن به نزاع دیده نمی شود می توان از «قرعه» استمداد جست.

سوره آل عمران (۳): آیه ۴۵ [..... ص: ۲۸۳]

(آیه ۴۵) - از این آیه به بعد به بخش دیگری از زندگی مریم یعنی جریان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۸۴ تولد فرزندش حضرت مسیح (ع) می پردازد، نخست می فرماید: «به یاد آور: هنگامی را که فرشتگان گفتند: ای مریم! خداوند تو را به کلمه ای (وجود با عظمتی) از سوی خودش بشارت می دهد که نامش مسیح، عیسی (ع) پسر مریم است» (إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ).

«در حالی که هم در این جهان و هم در جهان دیگر، آبرومند و با شخصیت و از مقربان (درگاه خدا) خواهد بود» (وَ جِئَهَا فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۴۶] ..... ص : ۲۸۴

(آیه ۴۶) - در این آیه به یکی از فضایل و معجزات حضرت مسیح (ع) اشاره می‌کند می‌گوید: «او با مردم در گهواره، و در حال کهولت (میانسال شدن) سخن خواهد گفت و او از صالحان است» (وَ يُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَ كَهْلًا وَ مِنَ الصَّالِحِينَ). ذکر «فی المهد» و «کهلا» ممکن است اشاره به این باشد که او در گهواره همان گونه سخن می‌گفت که در موقع رسیدن به کمال عمر، سخنانی سنجیده و پرمحتوا و حساب‌شده، نه سخنانی کودکانه!

سوره آل عمران (۳): آیه ۴۷] ..... ص : ۲۸۴

(آیه ۴۷) - باز در این آیه داستان مریم ادامه می‌یابد، او هنگامی که بشارت تولد عیسی (ع) را شنید، چنین «گفت: پروردگارا! چگونه فرزندی برای من خواهد بود، در حالی که هیچ انسانی با من تماس نگرفته» و هرگز همسری نداشته‌ام. (قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَ لَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ). ولی خداوند به این شگفتی حضرت مریم پایان داد و «فرمود: این گونه خدا هر چه را بخواهد می‌آفریند» (قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ).

سپس برای تکمیل این سخن می‌فرماید: «هنگامی که چیزی را مقرر کند (و فرمان وجود آن را صادر نماید) تنها به آن می‌گوید: موجود باش، آن نیز فوراً موجود می‌شود» (إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۴۸] ..... ص : ۲۸۴

(آیه ۴۸) - به دنبال صفات چهارگانه‌ای که در آیات قبل برای حضرت مسیح (ع) بیان شده بود (آبرومند در دنیا و آخرت بودن، از مقربان بودن، و سخن گفتن در گهواره و از صالحان بودن) به دو وصف دیگر آن پیامبر بزرگ اشاره می‌کند. نخست می‌فرماید: «خداوند به او کتاب و دانش و تورات و انجیل می‌آموزد» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۸۵ (وَ يُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ). جمله فوق نخست به تعلیم کتاب و حکمت بطور کلی اشاره می‌کند و بعد دو مصداق روشن این کتاب و حکمت، یعنی تورات و انجیل را بیان می‌نماید.

سوره آل عمران (۳): آیه ۴۹] ..... ص : ۲۸۵

(آیه ۴۹) - در این آیه به معجزات حضرت مسیح اشاره کرده می‌فرماید: «و (خداوند) او را رسول و فرستاده به سوی بنی اسرائیل قرار می‌دهد» (وَ رَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ). سپس می‌افزاید: او مأمور بود به آنها بگوید: «من نشانه‌ای از سوی پروردگارتان برای شما آورده‌ام» (أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ).

نه یک نشانه بلکه نشانه‌های متعدد! «من از گل چیزی به شکل پرنده می‌سازم، سپس در آن می‌دمم و به فرمان خدا پرنده‌ای می‌گردد» (أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ).

سپس به بیان دومین معجزه یعنی درمان بیماریهای صعب العلاج یا غیر قابل علاج از طریق عادی پرداخته می گوید: «من کور مادر زاد و مبتلا به برص (پیسی) را بهبودی می بخشم» (وَ أُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ).

شک نیست که این موضوعات مخصوصاً برای پزشکان و دانشمندان آن زمان معجزات غیر قابل انکاری بوده است. در سومین مرحله، اشاره به معجزه دیگری می کند و آن این که: «من مردگان را به فرمان خدا زنده می کنم» (وَ أَحْيِي الْمَوْتِي بِإِذْنِ اللَّهِ).

چیزی که در هر عصر و زمانی جزء معجزات و کارهای خارق العاده است.

و در مرحله چهارم موضوعات خبر دادن از اسرار نهانی مردم را مطرح می کند، زیرا هر کس معمولاً در زندگی فردی و شخصی خود، اسراری دارد که دیگران از آن آگاه نیستند مسیح می گوید: «من شما را از آنچه می خورید و در خانه ها ذخیره می کنید خبر می دهم» (وَ أُبَيِّنُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَ مَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ).

و در پایان به تمام این چهار معجزه اشاره کرده می گوید: «مسلمانان اینها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۸۶ نشانه ای است برای شما اگر ایمان داشته باشید» و در جستجوی حقیقت باشید (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ). از مفاد آیه فوق و آیات مشابه آن استفاده می شود که فرستادگان و اولیای خدا به اذن او می توانند به هنگام لزوم در جهان تکوین و آفرینش تصرف کنند و بر خلاف عادت و جریان طبیعی حوادثی به وجود آورند و این چیزی است بالاتر از ولایت تشریعی یعنی سرپرستی مردم که نام آن ولایت تکوینی است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۵۰ ..... ص: ۲۸۶

(آیه ۵۰) - این آیه نیز ادامه سخنان حضرت مسیح است، و در واقع بخشی از اهداف بعثت خود را شرح می دهد می گوید: «من آمده ام تورات را تصدیق کنم و مبانی و اصول آن را تحکیم بخشم» (وَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ). و نیز آمده ام تا پاره ای از چیزهایی که (بر اثر ظلم و گناه) بر شما تحریم شده بود (مانند ممنوع بودن گوشت شتر و پاره ای از چربیهای حیوانات و بعضی از پرندگان و ماهیها) بر شما حلال کنم» (وَ لِأَحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ). سپس می افزاید: «من نشانه ای از سوی پروردگارتان برای شما آورده ام» (وَ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ). و در پایان آیه چنین نتیجه گیری می کند: «بنابراین، از (مخالفت) خداوند بترسید و مرا اطاعت کنید» (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُونِ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۵۱ ..... ص: ۲۸۶

(آیه ۵۱) - در این آیه، از زبان حضرت مسیح برای رفع هر گونه ابهام و اشتباه و برای این که تولد استثنایی او را دستاویزی برای الوهیت او قرار ندهند چنین نقل می کند: «مسلمانان خداوند پروردگار من و پروردگار شماست، پس او را پرستش کنید (نه من و نه چیز دیگر را) این راه مستقیم است» راه توحید و یکتاپرستی نه راه شرک و دوگانه و چندگانه پرستی (إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ).

در آیات دیگر قرآن نیز کرارا می خوانیم که حضرت مسیح (ع) روی مسأله عبودیت و بندگی خود در پیشگاه خدا، تکیه می فرمود، و بر خلاف آنچه در انجیلهای تحریف یافته کنونی که از زبان مسیح (ع) نقل شده که او غالباً کلمه پدر را در باره خدا به کار می برد قرآن مجید کلمه «رب» (پروردگار) و مانند آن را از او نقل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۸۷

می‌کند که دلیلی است بر نهایت توجه او نسبت به مبارزه با شرک، و یا دعوی الوهیت حضرت مسیح و لذا تا زمانی که حضرت مسیح (ع) در میان مردم بود هیچ کس جرأت پیدا نکرد او را یکی از خدایان معرفی کند بلکه به اعتراف محققان مسیحی مسأله تثلیث و اعتقاد به خدایان سه گانه از قرن سوم میلادی پیدا شد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۵۲] ..... ص: ۲۸۷

(آیه ۵۲) - مطابق پیشگویی و بشارت موسی (ع)، جمعیت یهود قبل از آمدن عیسی (ع) منتظر ظهور او بودند اما هنگامی که ظاهر گشت و منافع نامشروع جمعی از منحرفان بنی اسرائیل به خطر افتاد، تنها گروه محدودی گرد مسیح (ع) را گرفتند آیه می‌گوید: «هنگامی که عیسی (ع) احساس کفر (و مخالفت) از آنها کرد، گفت: چه کسانی یاور من به سوی خدا (برای تبلیغ آیین او) خواهند بود؟» (فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمْ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ). در اینجا تنها گروه اندکی به این دعوت پاسخ مثبت دادند، قرآن از این افراد پاک به عنوان «حواریون» نام برده است «حواریون (شاگردان ویژه مسیح) گفتند: ما یاوران (آیین) خدا هستیم، به او ایمان آوردیم و تو گواه باش که ما اسلام آورده و تسلیم آیین حق شده‌ایم» (قَالَ الْخَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ أَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ). حواریون برای اثبات اخلاص خود در پاسخ گفتند: ما یاوران خداییم و آیین او را یاری می‌کنیم و نگفتند ما یاور توایم!

سوره آل عمران (۳): آیه ۵۳] ..... ص: ۲۸۷

(آیه ۵۳) - در این آیه حمله‌هایی نقل شده که بیانگر نهایت توحید و اخلاص حواریون است آنها ایمان خویش را به پیشگاه خداوند چنین عرضه داشتند و گفتند: «پروردگارا! ما به آنچه نازل کرده‌ای ایمان آوردیم و از فرستاده (تو حضرت مسیح) پیروی نمودیم، پس ما را در زمره گواهان بنویس» (رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَ أَتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۵۴] ..... ص: ۲۸۷

(آیه ۵۴) - پس از شرح ایمان حواریون، در این آیه اشاره به نقشه‌های شیطانی یهود کرده می‌گوید: «آنها (یهود و سایر دشمنان مسیح برای نابودی او و آئینش) نقشه کشیدند و خداوند (برای حفظ او و آئینش) چاره‌جویی کرد، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۸۸ و خداوند بهترین چاره‌جویان است» (وَ مَكَرُوا وَ مَكَرَ اللَّهُ وَ اللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ). بدیهی است نقشه‌های خدا بر نقشه‌های همه پیشی می‌گیرد، چرا که آنها معلوماتی اندک و قدرتی محدود دارند و علم و قدرت خداوند بی‌پایان است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۵۵] ..... ص: ۲۸۸

(آیه ۵۵) - این آیه همچنان ادامه آیات مربوط به زندگی حضرت مسیح (ع) است. معروف در میان مفسران اسلام، به استناد آیه ۱۵۷ سوره نساء، این است که مسیح (ع) هرگز کشته نشد و خداوند او را به آسمان برد آیه مورد بحث ناظر به همین معنی

است، می‌فرماید: به یاد آورید! «هنگامی را که خدا به عیسی گفت من تو را بر می‌گیرم و به سوی خود بالا می‌برم» (إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ خُذْ هَذَا بِالْيَمِينِ وَارْتَدِعْ إِلَىٰ آلِكَ بِطَرَفِ السَّاعَةِ وَمَا كَفَرَكَ وَالَّذِينَ حَكَمُوا بَيْنَكَ فَادْعُهُمْ وَإِذْ بَدَّ السَّمَاءُ كُفْرًا مِنَ الَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ حَقٍّ عِندَ اللَّهِ لَئِنْ لَمْ يَأْتِ بِآيَاتٍ مِنْ رَبِّكَ لَقَدْ عَلِمْتُمْ لِيَوْمِ الَّذِي تَكْفُرُونَ). سپس می‌افزاید: «و تو را از کسانی که کافر شدند پاک می‌سازم» (و مُطَهَّرَكُم مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا).

منظور از این پاکیزگی، یا نجات او از چنگال افراد پلید و بی‌ایمان است و یا از تهمت‌های ناروا و توطئه‌های ناجوانمردانه، که در سایه پیروزی آیین او حاصل شد.

سپس می‌افزاید: «ما پیروان تو را تا روز رستاخیز بر کافران برتری می‌دهیم» (وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ).

این آیه یکی از آیات اعجاز آمیز و از پیشگوییها و اخبار غیبی قرآن است که می‌گوید پیروان مسیح همواره بر یهود که مخالف مسیح بودند برتری خواهند داشت.

و در پایان آیه می‌فرماید: «سپس باز گشت همه شما به سوی من است، و من در میان شما در آنچه اختلاف داشتید داوری می‌کنم» (ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ).

یعنی آنچه از پیروزیها گفته شد مربوط به این جهان است محاکمه نهایی و گرفتن نتیجه اعمال چیزی است که در آخرت خواهد آمد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۵۶ ..... ص: ۲۸۸

(آیه ۵۶) - این آیه و آیه بعد خطاب به حضرت مسیح (ع) است می‌فرماید:

بعد از آن که مردم به سوی خدا باز گشتند و او در میان آنان داوری کرد، صفوف از هم جدا می‌شود «اما کسانی که کافر شدند (و حق را شناختند و انکار کردند) آنها را مجازات شدیدی در دنیا و آخرت خواهم کرد و یاورانی ندارند» (فَأَمَّا الَّذِينَ

كَفَرُوا بِرِزْقِنَا الَّذِي أَنزَلْنَا لَهُم مِّنَ السَّمَاءِ مِن قَبْلُ فَيَكْفُرُونَ بِهِ فَاعْتَدْنَا لَهُمْ جَهَنَّمَ أَجْرًا أَلَمْ يَكْفُرُوا بِالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا مِن قَبْلُ بَلْ عَدُوٌّ لِّلْعَالَمِينَ) ۲۸۹: ص:

فَاعْتَدُّ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِّن نَّاصِرِينَ

سوره آل عمران (۳): آیه ۵۷ ..... ص: ۲۸۹

(آیه ۵۷) - سپس به گروه دوم اشاره کرده می‌فرماید: «اما کسانی که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند، خداوند پاداش آنها را بطور کامل خواهد داد» (وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ). و باز تأکید می‌کند «خداوند هرگز ستمگران را دوست ندارد» (وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ).

بنابراین، خدایی که ظالمان را دوست ندارد هرگز در حق بندگان ستم نخواهد کرد و اجر آنها را بطور کامل خواهد داد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۵۸ ..... ص: ۲۸۹

(آیه ۵۸) - پس از شرح داستان مسیح (ع)، در این آیه روی سخن را به پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ كَرَّمَهُمُ اللَّهُ می‌گوید: «اینها را که بر تو می‌خوانیم از نشانه‌های حقانیت تو و یادآوری حکیمانه است» که به صورت آیات قرآن بر تو نازل گردیده و خالی از هر گونه باطل و خرافه است (ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ).

این در حالی است که دیگران سرگذشت این پیامبر بزرگ را به هزار گونه افسانه دروغین و خرافات و بدعتها آلوده‌اند.

سوره آل عمران(۳): آیه ۵۹] ..... ص: ۲۸۹

اشاره

(آیه ۵۹)

شأن نزول: ..... ص: ۲۸۹

قبلا گفتیم مقدار زیادی از آیات این سوره در پاسخ گفتگوهای مسیحیان نجران نازل شده است، آنها در یک هیأت شصت نفری برای گفتگو با پیامبر صلی الله علیه و آله به مدینه وارد شده بودند. از جمله مسائلی که در این گفتگو مطرح شد این بود که آنها از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله پرسیدند ما را به چه چیز دعوت می‌کنی، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: به سوی خداوند یگانه و این که مسیح بنده‌ای از بندگان اوست و حالات بشری داشت، آنها این سخن را نپذیرفتند و به ولادت عیسی (ع) بدون پدر اشاره کرده و آن را دلیل بر الوهیت او خواندند آیه نازل شد و به آنها پاسخ داد و چون حاضر به قبول پاسخ نشدند آنها را دعوت به مباحله کرد.

تفسیر: ..... ص: ۲۸۹

آیه ناظر به کسانی است که ولادت حضرت مسیح (ع) را بدون پدر، دلیل بر فرزندگی او نسبت به خدا، و یا الوهیتش می‌گرفتند، آیه می‌گوید: «مثل عیسی نزد خدا همچون مثل آدم است که او را از خاک آفرید، سپس به او فرمود: موجود باش، او نیز بلافاصله موجود شد» (إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ بِرُغْزِيده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۹۰ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ). بنابراین، اگر مسیح بدون پدر به دنیا آمد، جای تعجب نیست، زیرا موضوع آدم (ع) از این هم شگفت‌انگیزتر بود، او بدون پدر و مادر به دنیا آمد، سپس به غافلان می‌فهماند که هر کاری در برابر اراده حق، سهل و آسان است تنها کافی است بفرماید: موجود باش آن هم موجود می‌شود!

سوره آل عمران(۳): آیه ۶۰] ..... ص: ۲۹۰

(آیه ۶۰) - در این آیه برای تأکید آنچه در آیات قبل آمد، می‌فرماید: «اینها را (که در باره حضرت مسیح (ع) و چگونگی ولادت او و مقاماتش) بر تو می‌خوانیم حقی است از سوی پروردگارت، و چون حق است، هرگز از تردید کنندگان در آن مباح» (الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ).

اشاره

(آیه ۶۱)

شأن نزول: ..... ص: ۲۹۰

این آیه و دو آیه قبل از آن در باره هیأت نجرانی نازل شده است. آنها خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند و عرض کردند: آیا هرگز دیده‌ای فرزندی بدون پدر متولد شود؟ در این هنگام آیه انّ مثل عیسی عند الله ... نازل شد و هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله آنها را به مباحله «۱» دعوت کرد آنها تا فردای آن روز از حضرتش مهلت خواستند. فردا که شد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد در حالی که دست علی بن ابی طالب علیه السلام را گرفته بود و حسن و حسین علیهما السلام در پیش روی او راه می‌رفتند و فاطمه علیها السلام پشت سرش بود. در روایتی آمده است اسقف مسیحیان به آنها گفت: «من صورتهایی را می‌بینم که اگر از خداوند تقاضا کنند کوهها را از جا برکنند چنین خواهد کرد هرگز با آنها مباحله نکنید که هلاک خواهید شد، و یک نصرانی تا روز قیامت بر صفحه زمین نخواهد ماند.

تفسیر: ..... ص: ۲۹۰

این آیه به دنبال آیات قبل و استدلالی که در آنها بر نفی خدا بودن مسیح (ع) شده بود، به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد: «هر گاه بعد از علم و دانشی که (در باره مسیح) برای تو آمده (باز) کسانی با تو در آن به محاجّه و ستیز برخاستند، به

(۱) به معنی نفرین کردن دو نفر به یکدیگر است بدین ترتیب که افرادی که با هم گفتگو در باره یک مسأله مهم مذهبی دارند در یک جا جمع شوند و به درگاه خدا تضرع کنند و از او بخواهند که دروغگو را رسوا سازد و مجازات کند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۹۱

آنها بگو: بیایید ما فرزندان خود را دعوت می‌کنیم و شما هم فرزندان خود را، ما زنان خویش را دعوت می‌نماییم، شما هم زنان خود را، ما از نفوس خود (کسانی که به منزله جان ما هستند) دعوت می‌کنیم، شما هم از نفوس خود دعوت کنید، سپس مباحله می‌کنیم و لعنت خدا را بر دروغگویان قرار می‌دهیم» «۱». (فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ أَبْنَاءَكُمْ وَ نِسَاءَنَا وَ نِسَاءَكُمْ وَ أَنْفُسَنَا وَ أَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ).

(آیه ۶۲) - پس از شرح زندگی مسیح در این آیه به عنوان تأکید هر چه بیشتر می‌فرماید: «اینها سرگذشت واقعی (مسیح) است» نه ادعاهایی همچون الوهیت مسیح یا فرزند خدا بودنش (إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ).

نه مدعیان خدایی او سخن حقی می‌گفتند و نه آنهایی که العیاذ باللّٰه فرزند نامشروعش می‌خوانند. حق آن است که تو آوردی و تو گفتی او بنده خدا و پیامبر بود که با یک معجزه الهی از مادری پاک، بدون پدر تولد یافت. باز برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «و هیچ معبودی جز خداوند یگانه نیست».

(وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ).

«و خداوند یگانه قدرتمند و توانا و حکیم است» و تولد فرزندی بدون پدر در برابر قدرتش مسأله مهمی نیست (وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

آری! چنین کسی سزاوار پرستش است نه غیر او.

سوره آل عمران (۳): آیه ۶۳ ..... ص: ۲۹۱

(آیه ۶۳) - در این آیه کسانی را که از پذیرش این حقایق سر باز می‌زنند مورد تهدید قرار داده می‌فرماید: «اگر (با این همه دلایل و شواهد روشن باز هم) روی بگردانند (بدان که در جستجوی حق نیستند و فاسد و مفسدند) زیرا خداوند از مفسدان آگاه است» (فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۶۴ ..... ص: ۲۹۱

(آیه ۶۴) - دعوت به سوی وحدت! در آیات گذشته دعوت به سوی اسلام با تمام خصوصیات بود ولی در این آیه دعوت به نقطه‌های مشترک میان اسلام و آیینهای اهل کتاب است روی سخن را به پیامبر کرده می‌فرماید: «بگو: ای اهل

---

(۱) شرح جامع پیرامون «آیه مباحله» را در «تفسیر نمونه» ذیل همین آیه مطالعه فرمایید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۹۲

کتاب! بیایید به سوی سخنی که میان ما و شما مشترک است که جز خداوند یگانه را نپرستیم و چیزی را شریک او قرار ندهیم و بعضی از ما بعضی دیگر را غیر از خداوند یگانه به خدایی نپذیرد» (قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ).

با این طرز استدلال به ما می‌آموزد اگر کسانی حاضر نبودند در تمام اهداف مقدس با شما همکاری کنند بکوشید لا اقل در اهداف مهم مشترک همکاری آنها را جلب کنید و آن را پایه‌ای برای پیشبرد اهداف مقدس قرار دهید.

سپس در پایان آیه می‌فرماید: «اگر آنها (بعد از این دعوت منطقی به سوی نقطه مشترک توحید باز) سر تابند و روی گردان شوند بگوئید گواه باشید که ما مسلمانیم» و تسلیم حق هستیم و شما نیستید (فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ).

بنابراین دوری شما از حق در روح ما کمترین اثری نمی‌گذارد و ما همچون به راه خود یعنی راه اسلام ادامه خواهیم داد تنها خدا را می‌پرستیم و تنها قوانین او را به رسمیت می‌شناسیم و بشرپرستی به هر شکل و صورت در میان ما نخواهد بود.

شأن نزول: ..... ص: ۲۹۲

در اخبار اسلامی آمده است که دانشمندان یهود و نصاری نجران نزد پیامبر صلی الله علیه و آله به گفتگو و نزاع در باره حضرت ابراهیم برخاستند، یهود می گفتند: او تنها یهودی بود و نصاری می گفتند: او فقط نصرانی بود (به این ترتیب هر کدام مدعی بودند که او از ما است) این آیه و سه آیه بعد از آن نازل شد و آنها را در این ادعاهای بی اساس تکذیب کرد.

تفسیر: ..... ص: ۲۹۲

در ادامه بحثهای مربوط به اهل کتاب در این آیه روی سخن را به آنها کرده می فرماید: «ای اهل کتاب چرا در باره ابراهیم به گفتگو و نزاع می پردازید (و هر کدام او را از خود می دانید) در حالی که تورات و انجیل بعد از او نازل شده (و دوران او قبل از موسی و مسیح بود) آیا اندیشه نمی کنید؟» (يا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَ فَلَا تَعْقِلُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۶۶ ..... ص: ۲۹۲

(آیه ۶۶) - در این آیه از طریق دیگری آنها را مورد سرزنش قرار داده می فرماید: «شما کسانی هستید که در باره آنچه نسبت به آن آگاهی داشتید بحث برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۹۳ و گفتگو کردید ولی چرا در باره آنچه به آن آگاهی ندارید، بحث و گفتگو می کنید؟» (ها أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ).

یعنی شما در مسائل مربوط به مذهب خودتان که از آن آگاهی داشتید بحث و گفتگو کردید و دیدید که حتی در این مباحث گرفتار چه اشتباهات بزرگی شده‌اید و چه اندازه از حقیقت دور افتاده‌اید (و در واقع علم شما جهل مرکب بود) با این حال چگونه در چیزی که از آن اطلاع ندارید بحث و گفتگو می کنید! سپس برای تأکید مطالب گذشته و آماده ساختن برای بحث آینده می گوید:

«خدا می داند و شما نمی دانید» (وَ اللَّهُ يَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ).

آری، او می داند که در چه تاریخی آیین خود را بر ابراهیم نازل کرده!

(آیه ۶۷) - سپس با صراحت تمام به این مدعیان پاسخ می‌گوید که: «ابراهیم نه یهودی بود و نه نصرانی، بلکه موحد خالص و مسلمان (پاک نهادی) بود» (ما كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا). خداوند پس از توصیف ابراهیم (ع) به عنوان حنیف و مسلم، می‌فرماید: «او هرگز از مشرکان نبود» (وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ). تا هر گونه ارتباطی میان ابراهیم و بت پرستان عرب را نفی کند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۶۸ ..... ص: ۲۹۳

(آیه ۶۸) - بنابر آنچه گفته شد معلوم شد که ابراهیم پیرو هیچ یک از این آیینها نبوده، تنها چیزی که در اینجا باقی می‌ماند این است که چگونه می‌توان خود را پیرو این پیامبر بزرگ که همه پیروان ادیان الهی برای او عظمت قائل هستند دانست! در آیه مورد بحث به این معنی پرداخته و می‌گوید: «سزاوارترین مردم به ابراهیم آنها هستند که از او پیروی کردند و این پیامبر (پیامبر اسلام) و کسانی که به او ایمان آورده‌اند می‌باشند» (إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا). اهل کتاب با عقاید شرک آمیز خود که اساسی‌ترین اصل دعوت ابراهیم (ع) یعنی توحید را زیر پا گذاشته‌اند، و یا بت پرستان عرب که درست در نقطه مقابل آیین ابراهیم (ع) قرار گرفته‌اند چگونه می‌توانند خود را پیرو ابراهیم و در خط او بدانند! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۹۴

و در پایان آیه به آنها که پیرو واقعی مکتب پیامبران بزرگ خدا بودند بشارت می‌دهد که «خداوند ولی و سرپرست مؤمنان است» (وَ اللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۶۹ ..... ص: ۲۹۴

اشاره

(آیه ۶۹)

شأن نزول: ..... ص: ۲۹۴

جمعی از یهود کوشش داشتند افراد سرشناس و مبارزی از مسلمانان پاکدل چون «معاذ» و «عمّار» و بعضی دیگر را به سوی آیین خود دعوت کنند و با وسوسه‌های شیطانی از اسلام باز گردانند. آیه نازل شد و به همه مسلمانان در این زمینه اخطار کرد!

تفسیر: ..... ص: ۲۹۴

این آیه ضمن افشای نقشه دشمنان اسلام برای دور ساختن تازه مسلمانان از اسلام، به آنها یاد آور می‌شود که دست از کوشش بیهوده خود بردارند، می‌فرماید: «جمعی از اهل کتاب دوست داشتند شما را گمراه کنند» (وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ

لَوْ يُضِلُّونَكُمْ).

غافل از این که تربیت مسلمانان در مکتب پیامبر صلی الله علیه و آله به اندازه‌ای حساب شده و آگاهانه بود که احتمال بازگشت وجود نداشت، آنها اسلام را با تمام هستی خود دریافته بودند بنابراین دشمنان نمی‌توانستند آنها را گمراه سازند، بلکه به گفته قرآن در ادامه این آیه «آنها تنها خودشان را گمراه می‌کنند و نمی‌فهمند» (وَ مَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَ مَا يَشْعُرُونَ). زیرا آنها با القاء شبهات و نسبت دادن خلفاها به اسلام و پیامبر صلی الله علیه و آله روح بدبینی را در روح خود پرورش می‌دادند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۷۰ ..... ص: ۲۹۴

(آیه ۷۰) - در ادامه گفتگو در باره فعالیت‌های تخریبی اهل کتاب در این آیه و آیه بعد روی سخن را به آنها کرده، و به خاطر کتمان حق و عدم تسلیم در برابر آن، آنها را شدیداً مورد سرزنش قرار می‌دهد، می‌فرماید: «ای اهل کتاب چرا به آیات خدا کافر می‌شوید در حالی که (به صحت و صدق آن) گواهی می‌دهید» (يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَ أَنْتُمْ تَشْهَدُونَ). شما نشانه‌های پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را در تورات و انجیل خوانده‌اید و نسبت به آن آگاهی دارید، چرا راه انکار را در پیش می‌گیرید؟

سوره آل عمران (۳): آیه ۷۱ ..... ص: ۲۹۴

(آیه ۷۱) - در این آیه بار دیگر آنها را مخاطب ساخته می‌گوید: «ای اهل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۹۵ کتاب! چرا حق را با باطل می‌آمیزید و مشتبه می‌کنید (تا مردم را به گمراهی بکشانید و خودتان نیز گمراه شوید) و چرا حق را پنهان می‌دارید در حالی که می‌دانید!» (يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَ تَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۷۲ ..... ص: ۲۹۵

اشاره

(آیه ۷۲)

شأن نزول: ..... ص: ۲۹۵

نقل شده که: دوازده نفر از یهود با یکدیگر تباری کردند که صبحگاهان خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برسند و ظاهراً ایمان بیاورند و مسلمان شوند، ولی در آخر روز از این آیین برگردند و هنگامی که از آنها سؤال شود چرا چنین کرده‌اند بگویند: ما صفات محمد صلی الله علیه و آله را از نزدیک مشاهده کردیم و دیدیم صفات و روش او با آنچه در کتب ما است تطبیق نمی‌کند و لذا برگشتیم، و به این وسیله بعضی از مؤمنان متزلزل می‌گردند.

یهود برای متزلزل ساختن ایمان مسلمانان از هر وسیله‌ای استفاده می‌کردند، تهاجم نظامی، سیاسی و اقتصادی این آیه اشاره به بخشی از تهاجم فرهنگی آنها دارد. می‌فرماید: «گروهی از اهل کتاب گفتند: (بروید و ظاهرا) به آنچه بر مؤمنان نازل شده در آغاز روز ایمان بیاورید و در پایان روز کافر شوید (و کفر خود را آشکار سازید) شاید آنها (مؤمنان) نیز متزلزل شده باز گردند» (وَ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَيَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَجَهَ النَّهَارِ وَ اكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ). این توطئه در افراد ضعیف النفس اثر قابل ملاحظه‌ای خواهد داشت به خصوص این که عده مزبور از دانشمندان یهود بودند، و همه می‌دانستند که آنها نسبت به کتب آسمانی و نشانه‌های آخرین پیامبر، آشنایی کامل دارند و این امر لا اقل پایه‌های ایمان تازه مسلمانان را متزلزل می‌سازد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۷۳] ..... ص: ۲۹۵

(آیه ۷۳) - ولی برای این که پیروان خود را از دست ندهند تأکید کردند که ایمان شما باید تنها جنبه صوری داشته و کاملاً محرمانه باشد «شما جز به کسی که از آیینتان پیروی می‌کند (واقعا) ایمان نیاورید» (وَ لَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ). سپس در یک جمله معترضه که از کلام خداوند است، می‌فرماید: «به آنها بگو: هدایت تنها هدایت الهی است» و این توطئه‌های شما در برابر آن بی‌اثر است برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۹۶

(قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ).

بار دیگر به ادامه سخنان یهود باز می‌گردد، و می‌فرماید: آنها گفتند «هرگز باور نکنید به کسی همانند شما (کتاب آسمانی) داده شود، (بلکه نبوت مخصوص شماست) و همچنین تصور نکنید آنها می‌توانند در پیشگاه پروردگارتان با شما بحث و گفتگو کنند» (أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ). به این ترتیب روشن می‌شود که آنها گرفتار خود برترینی عجیبی بودند خود را بهترین نژادهای جهان می‌پنداشتند و همیشه در این فکر بودند که برای خود مزیتی بر دیگران قائل شوند.

در پایان آیه خداوند جواب محکمی به آنها می‌دهد و با بی‌اعتنایی به آنها روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده می‌فرماید: «بگو: فضل و موهبت به دست خداست و به هر کس بخواهد و شایسته ببیند می‌دهد و خداوند واسع (دارای مواهب گسترده) و آگاه (از موارد شایسته) می‌باشد» (قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ). یعنی بگو مواهب الهی اعم از مقام والای نبوت و همچنین موهبت عقل و منطق و افتخارات دیگر همه از ناحیه اوست، و به شایستگان می‌بخشد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۷۴] ..... ص: ۲۹۶

اشاره

(آیه ۷۴) - در این آیه برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «خدا هر کس را بخواهد (و شایسته بداند) ویژه رحمت خود می‌کند و

خداوند دارای فضل عظیم است» و هیچ کس نمی تواند مواهب او را محدود سازد (يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ).

بنابراین، اگر فضل و موهبت الهی شامل بعضی می شود نه بعضی دیگر، به خاطر محدود بودن آن نیست بلکه به خاطر تفاوت شایستگیهاست.

توطئه های کهن! ..... ص : ۲۹۶

آیات فوق که از آیات اعجاز آمیز قرآن بوده و پرده از روی اسرار یهود و دشمنان اسلام برمی داشت امروز هم به مسلمانان در برابر این جریان هشدار می دهد، زیرا در عصر ما نیز وسایل تبلیغاتی دشمن که از مجهزترین وسایل تبلیغاتی جهان است در این جهت به کار گرفته شده که عقاید اسلامی را در افکار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۹۷

مسلمین مخصوصا نسل جوان ویران سازند آنها در این راه از هر وسیله و هر کس در لباسهای «دانشمند، خاورشناس، مورخ و روزنامه نگار و حتی بازیگران سینما و ...»

استفاده می کنند و این حقیقت را مکتوم نمی دارند که هدفشان این نیست که مسلمانان به آیین مسیح یا یهود درآیند بلکه هدف آنها ویرانی افکار و بی علاقه ساختن جوانان نسبت به مفاخر آیین و سنتشان است!

سوره آل عمران (۳): آیه ۷۵] ..... ص : ۲۹۷

اشاره

(آیه ۷۵)

شأن نزول: ..... ص : ۲۹۷

این آیه در باره دو نفر از یهود نازل گردیده که یکی امین و درستکار و دیگری خائن و پست بود نفر اول «عبد الله بن سلام» بود که مرد ثروتمندی ۱۲۰۰ اوقیه «۱» طلا نزد او به امانت گذارد، عبد الله همه آن را به موقع به صاحبش رد کرد و به واسطه امانت داری خداوند او را در آیه مورد بحث می ستاید.

نفر دوم «فحاص» است که مردی از قریش یک دینار به او امانت سپرد «فحاص» در آن خیانت کرد خداوند او را بواسطه خیانت در امانت نکوهش می کند.

تفسیر: ..... ص :

خائنان و امینان- جمعی از یهود عقیده داشتند که مسؤول حفظ امانتهای دیگران نیستند، منطق آنها این بود که می گفتند ما

اهل کتابیم! و پیامبر الهی و کتاب آسمانی او در میان ما بوده است، ولی در مقابل اینها گروهی از آنان خود را موظف به پرداخت حقوق دیگران می دانستند.

در این آیه قرآن به هر دو گروه اشاره کرده حق هر کدام را ادا می کند، می فرماید: «در میان اهل کتاب کسانی هستند که اگر ثروت زیادی به رسم امانت به آنها بسپاری به تو باز می گردانند (و به عکس) کسانی هستند که اگر یک دینار به عنوان امانت به آنها بسپاری به تو باز نمی گردانند مگر تا زمانی که بالای سر آنها ایستاده (و بر آنها مسلط) باشی» (وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدُّهُ إِلَيْكَ وَ مِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بَدِينَارٍ لَا يُؤَدُّهُ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمَّتْ عَلَيْهِ قَائِمًا).

به این ترتیب قرآن مجید به خاطر غلط کاری گروهی از آنها، همه آنها را محکوم نمی کند و این یک درس مهم اخلاقی به همه مسلمین است.

ضمناً نشان می دهد آن گروهی که خود را در تصرف و غصب اموال دیگران

---

(۱) «اوقیه» یک دوازدهم رطل، معادل هفت مثقال است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۹۸

مجاز و مأذون می دانستند هیچ منطقی جز منطق زور و سلطه را پذیرا نیستند و نمونه آن را بطور گسترده در دنیای امروز در صهیونیستها مشاهده می کنیم و این در حقیقت از مسائل جالبی است که در قرآن مجید در آیه فوق پیشگویی شده، و به همین دلیل مسلمانان برای استیفای حقوق خود از آنان هیچ راهی جز کسب قدرت ندارند.

سپس در ادامه آیه منطق این گروه را در مورد غصب اموال دیگران بیان می کند، می فرماید: «این به خاطر آن است که آنها می گویند ما در برابر «امیین» (غیر اهل کتاب) مسؤول نیستیم» (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ).

آری! آنها با این خود برترینی و امتیاز دروغین به خود حق می دادند که اموال دیگران را به هر اسم و عنوان تملک کنند، و این منطق از اصل خیانت آنها در امانت، به مراتب بدتر و خطرناکتر بود.

قرآن مجید در پاسخ آنها در پایان همین آیه با صراحت می گوید: «آنها به خدا دروغ می بندند در حالی که می دانند» (و يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ).

آنها به خوبی می دانستند که در کتب آسمانیشان به هیچ وجه اجازه خیانت در امانتهای دیگران به آنان داده نشده، در حالی که آنها برای توجیه اعمال ننگین خویش چنین دروغهایی را می ساختند و به خدا نسبت می دادند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۷۶] ..... ص: ۲۹۸

(آیه ۷۶) - این آیه ضمن نفی کلام اهل کتاب که می گفتند: خوردن اموال غیر اهل کتاب برای ما حرام نیست! و به همین دلیل برای خود آزادی عمل قائل بودند همان آزادی که امروز هم در اعمال بسیاری از آنها می بینیم که هر گونه تعدی و تجاوز به حقوق دیگران را برای خود مجاز می دانند، می فرماید: «آری، کسی که به پیمان خود وفا کند و پرهیزکاری پیشه نماید (خدا او را دوست دارد زیرا) خداوند پرهیزکاران را دوست می دارد» (بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَ اتَّقَى فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ).

یعنی معیار برتری انسان و مقیاس شخصیت و ارزش آدمی، وفای به عهد و عدم خیانت در امانت و تقوا و پرهیزکاری به طور عام است.

شأن نزول: ..... ص: ۲۹۸

جمعی از دانشمندان یهود به هنگامی که موقعیت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۲۹۹ اجتماعی خود را در میان یهود در خطر دیدند کوشش کردند که نشانه‌هایی که در تورات در باره آخرین پیامبر وجود داشت و شخصاً در نسخی از تورات با دست خود نگاشته بودند تحریف نمایند و حتی سوگند یاد کنند که آن جمله‌های تحریف شده از ناحیه خداست! آیه نازل شد و شدیداً به آنها اخطار کرد.

تفسیر: ..... ص: ۲۹۹

در این آیه به بخش دیگری از خلف‌کاریه‌های یهود و اهل کتاب اشاره شده می‌فرماید: «کسانی که پیمان الهی و سوگندهای خود را (به نام مقدس او) با بهای کمی معامله می‌کنند بهره‌ای در آخرت نخواهند داشت» (إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ).

البته آیه به صورت کلی ذکر شده هر چند شأن نزول آن گروهی از علمای اهل کتاب است و قرآن در این آیه، پنج مجازات برای آنها ذکر می‌کند نخست این که آنها از مواهب بی‌پایان عالم دیگر بهره‌ای نخواهند داشت - چنانکه در بالا ذکر شد. دیگر این که «خداوند در قیامت با آنها سخن نخواهد گفت» (وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ). و نیز «نظر لطف خود را در آن روز از آنها برمی‌گیرد و نگاهی به آنها نمی‌کند» (وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

روشن است که منظور از سخن گفتن خداوند سخن گفتن با زبان نیست زیرا خداوند از جسم و جسمانیات پاک و منزّه است بلکه منظور سخن گفتن از طریق الهام قلبی و یا ایجاد امواج صوتی در فضا است همانند سخنانی که موسی (ع) از شجره طور شنید. و همچنین نظر کردن خداوند به آنان اشاره به توجه و عنایت خاص اوست نه نگاه با چشم جسمانی - آنچنان که بعضی ناآگاهان پنداشته‌اند.

و بالاخره مجازات چهارم و پنجم آنان این است «خداوند آنان را (از گناه) پاک نمی‌کند و برای آنها عذاب دردناکی است» (وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

و از اینجا روشن می‌شود که گناه پنهان ساختن آیات الهی و شکستن عهد و پیمان او و استفاده از سوگندهای دروغین تا چه حد سنگین است که تهدید به این همه مجازات‌های روحانی و جسمانی و محرومیت کامل از الطاف و عنایات الهی شده است.

اشاره

(آیه ۷۸)

شأن نزول: ..... ص : ۳۰۰

این آیه نیز در باره گروهی از علماء یهود نازل شده که با دست خود چیزهایی بر خلاف آنچه در تورات آمده بود در باره صفات پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله می نوشتند و آن را به خدا نسبت می دادند (و با زبان خود حقایق تورات را تحریف می کردند).

تفسیر: ..... ص : ۳۰۰

باز در این آیه سخن از بخش دیگری از خلفاکاریهای بعضی از علمای اهل کتاب است می فرماید: «بعضی از آنها زبان خود را به هنگام تلاوت کتاب خدا چنان می پیچند و منحرف می کنند که گمان کنید آنچه را می خوانند از کتاب خداست در حالی که از کتاب الهی نیست» (وَ إِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُؤُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَ مَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ). آنها به این کار نیز قناعت نمی کردند بلکه صریحا «می گفتند این از سوی خدا نازل شده در حالی که از سوی خدا نبود» (وَ يَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ مَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ). سپس قرآن بر این امر تأکید می کند که این کار به خاطر این نبود که گرفتار اشتباهی شده باشند بلکه «به خدا دروغ می بندند در حالی که عالم و آگاهند» (وَ يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ). ضمنا از این آیه و آیات قبل خطر مهم علماء و دانشمندان منحرف برای یک امت و ملت روشن می شود.

اشاره

(آیه ۷۹)

شأن نزول: ..... ص : ۳۰۰

در باره شأن نزول این آیه و آیه بعد نقل شده که: کسی نزد پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله آمد و اظهار داشت ما به تو

همانند دیگران «سلام» می‌کنیم در حالی که به نظر ما چنین اعترافی کافی نیست تقاضا داریم به ما اجازه دهی امتیازی برای قائل شویم و تو را سجده کنیم! پیامبر فرمود: «سجده برای غیر خدا جایز نیست، پیامبر خود را تنها به عنوان یک بشر احترام کنید ولی حق او را بشناسید و از او پیروی نمایید!»

تفسیر: ..... ص: ۳۰۰

این آیه همچنان افکار باطل گروهی از اهل کتاب را نفی و اصلاح می‌کند، مخصوصاً به مسیحیان گوشزد می‌نماید که هرگز مسیح (ع) ادعای الوهیت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۰۱

نکرد و نیز به درخواست کسانی که می‌خواستند این گونه ادعاها را در باره پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ تکرار کنند صریحاً پاسخ می‌گوید می‌فرماید: «برای هیچ بشری سزاوار نیست که خداوند کتاب آسمانی و حکم و نبوت به او دهد سپس او به مردم بگوید غیر از خدا مرا پرستش کنید» (مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ).

نه پیامبر اسلام و نه هیچ پیغمبر دیگری حق ندارد چنین سخنی را بگوید و این گونه نسبتها که به انبیاء داده شده همه ساخته و پرداخته افراد ناآگاه و دور از تعلیمات آنهاست.

سپس می‌افزاید: «بلکه (سزاوار مقام او این است که بگوید) افرادی باشید الهی آنگونه که تعلیم کتاب الهی به شما داده شده و درس خوانده‌اید» و هرگز غیر خدا را پرستش نکنید (وَ لَكِنْ كُونُوا رَبَّائِيِّنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلَّمُونَ الْكِتَابَ وَ بِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ). آری! فرستادگان الهی هیچ گاه از مرحله بندگی و عبودیت تجاوز نکردند و همیشه بیش از هر کس در برابر خداوند خاضع بودند.

از جمله مزبور استفاده می‌شود که هدف انبیاء تنها پرورش افراد نبوده، بلکه هدف تربیت عالمان ربانی و مصلحان اجتماعی و افراد دانشمند بوده تا بتوانند محیطی را با علم و ایمان خود روشن سازند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۸۰] ..... ص: ۳۰۱

(آیه ۸۰) - این آیه تکمیلی است نسبت به آنچه در آیه قبل آمد می‌گوید:

همانطور که پیامبران مردم را به پرستش خویش دعوت نمی‌کردند، به پرستش فرشتگان و سایر پیامبران هم دعوت نمی‌نمودند می‌فرماید: «و سزاوار نیست این که به شما دستور دهد فرشتگان و پیامبران را پروردگار خود انتخاب کنید» (وَ لَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا).

این جمله از یکسو پاسخی است به مشرکان عرب که فرشتگان را دختران خدا می‌پنداشتند و نوعی ربوبیت برای آنها قائل بودند و با این حال خود را پیرو آیین ابراهیم معرفی می‌کردند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۰۲

و از سوی دیگر پاسخی است به صابئان که خود را پیرو یحیی (ع) می‌دانستند ولی مقام فرشتگان را تا سر حد پرستش بالا می‌بردند.

و نیز پاسخی است به یهود و نصارا که عزیز یا مسیح (ع) را فرزند خدا معرفی می‌کردند.

و در پایان آیه برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «آیا شما را به کفر دعوت می‌کند پس از آن که (تسلیم فرمان حق گشته و) مسلمان شدید» (أَيُّكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ).

یعنی، چگونه ممکن است پیامبری پیدا شود و نخست مردم را به ایمان و توحید دعوت کند سپس راه شرک را به آنها نشان دهد! آیه ضمناً اشاره سر بسته‌ای به معصوم بودن پیامبران و عدم انحراف آنها از مسیر فرمان خدا می‌کند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۸۱] ..... ص: ۳۰۲

(آیه ۸۱) - پیمان مقدس! به دنبال اشاراتی که در آیات پیشین در باره وجود نشانه‌های روشن پیامبر اسلام در کتب انبیاء قبل آمده بود در اینجا اشاره به یک اصل کلی در این رابطه می‌کند و می‌فرماید: «و (به خاطر بیاورید) هنگامی را که خداوند پیمان مؤکد از پیامبران (و پیروان آنها) گرفت که هرگاه کتاب و دانش به شما دادم سپس پیامبری به سوی شما آمد که آنچه را با شما است تصدیق می‌کند (و نشانه‌های او موافق چیزی است که با شما است) حتماً به او ایمان بیاورید و او را یاری کنید» (وَ إِذِ اخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَ حِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَ لَتَنْصُرُنَّهُ).

در آیات قرآن کرارا اشاره به وحدت هدف پیغمبران خدا شده است و این آیه نمونه زنده‌ای از آن می‌باشد.

سپس برای تأکید می‌افزاید: خداوند به آنها فرمود: «آیا اقرار به این موضوع دارید؟ و پیمان مؤکد مرا بر آن گرفتید؟ گفتند: آری، اقرار داریم فرمود: بر این پیمان گواه باشید و من هم با شما گواهم» (قَالَ أَ أَقْرَرْتُمْ وَ أَخَذْتُمْ عَلَيَّ ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَ أَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۰۳

سوره آل عمران (۳): آیه ۸۲] ..... ص: ۳۰۳

(آیه ۸۲) - در این آیه قرآن مجید پیمان شکنان را مورد مذمت و تهدید قرار می‌دهد و می‌گوید: «پس هر کس (بعد از این همه پیمانهای مؤکد و میثاقهای محکم) سرپیچی کند و روی گرداند (و به پیامبری همچون پیامبر اسلام که بشارات ظهورش همراه نشانه‌های او در کتب پیشین آمده ایمان نیاورد) فاسق و خارج از اطاعت فرمان خداست» (فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ).

و می‌دانیم که خداوند این گونه فاسقان لجوج و متعصب را هدایت نمی‌کند- همان گونه که در آیه ۸۰ سوره توبه آمده است- و کسی که مشمول هدایت الهی نشد سرنوشتش دوزخ و عذاب شدید الهی است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۸۳] ..... ص: ۳۰۳

(آیه ۸۳) - برترین آیین الهی! در اینجا بحث در باره اسلام آغاز می‌شود و توجه اهل کتاب و پیروان ادیان گذشته را به آن جلب می‌کند.

نخست می‌فرماید: «آیا آنها غیر از آیین خدا را می‌طلبند؟ آیین او همین اسلام است (أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ).

سپس می‌افزاید: «تمام کسانی که در آسمانها و زمینند چه از روی اختیار یا اجبار اسلام آورده‌اند (و در برابر فرمان او تسلیمند) و همه به سوی او باز گردانده می‌شوند» بنابراین، اسلام آیین همه جهان هستی و عالم آفرینش است (وَ لَهُ أَسْلِمَ مَنْ فِي

السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ).

در اینجا قرآن مجید «اسلام» را به معنی وسیعی تفسیر کرده و می‌گوید: تمام کسانی که در آسمان و زمینند و تمام موجوداتی که در آنها وجود دارند مسلمانند.

یعنی در برابر فرمان او تسلیمند زیرا، روح اسلام همان تسلیم در برابر حق است منتهی گروهی از روی اختیار (طوعاً) در برابر «قوانین تشریحی» او تسلیمند و گروهی بی‌اختیار (کرها) در برابر «قوانین تکوینی» او.

سوره آل عمران (۳): آیه ۸۴ ..... ص: ۳۰۳

(آیه ۸۴) - در این آیه خداوند به پیامبر صلی الله علیه و آله (و همه پیروان او) دستور می‌دهد که نسبت به همه تعلیمات انبیاء و پیامبران پیشین، علاوه بر آنچه بر پیغمبر اسلام نازل شده ایمان داشته باشند می‌فرماید: «بگو: ایمان به خدا آوردیم و به آنچه بر ما و بر ابراهیم و بر اسماعیل و اسحاق و یعقوب و اسباط (پیامبران تیره‌های برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۰۴) بنی اسرائیل) نازل شده و آنچه به موسی و عیسی و همه پیامبران از سوی پروردگارشان داده شده است نیز ایمان آورده‌ایم ما در میان آنها فرقی نمی‌گذاریم و ما در برابر او (خداوند) تسلیم هستیم» (قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ مَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَ مَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ وَ الْأَسْبَاطِ وَ مَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَ عِيسَىٰ وَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۸۵ ..... ص: ۳۰۴

(آیه ۸۵) - و بالاخره در این آیه به عنوان یک نتیجه‌گیری کلی می‌فرماید: «هر کس غیر از اسلام آیینی برای خود انتخاب کند از او پذیرفته نخواهد شد و در آخرت از زیانکاران است» (وَ مَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَ هُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۸۶ ..... ص: ۳۰۴

اشاره

(آیه ۸۶)

شأن نزول: ..... ص: ۳۰۴

یکی از انصار (مسلمانان مدینه) دستش به خون بی‌گناهی آلوده گشت و از ترس مجازات از اسلام برگشت و به مکه فرار کرد (و یازده نفر از پیروان او که مسلمان شده بودند نیز مرتد شدند) پس از ورود به مکه از کار خود سخت پشیمان گشت، یک نفر را به سوی خویشان خود به مدینه فرستاد تا از پیغمبر صلی الله علیه و آله سؤال کنند آیا برای او راه بازگشتی وجود دارد یا نه؟

آیه نازل شد و قبولی توبه او را با شرایط خاصی اعلام داشت.

تفسیر: ..... ص: ۳۰۴

در آیات گذشته سخن از آیین اسلام بود که تنها آیین مقبول الهی است در اینجا سخن از کسانی است که اسلام را پذیرفته و سپس از آن برگشته‌اند که در اصطلاح «مرتد» نامیده می‌شوند.

می‌فرماید: «چگونه خداوند جمعیتی را هدایت می‌کند که بعد از ایمان و گواهی به حقانیت رسول، و آمدن نشانه‌های روشن برای آنها کافر شدند و خدا جمعیت ستمکاران را هدایت نمی‌کند» (كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَ شَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَ جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ).

چرا خداوند آنها را هدایت نمی‌کند؟ دلیل آن روشن است آنها پیامبر را با نشانه‌های روشن شناخته‌اند و به رسالت او گواهی داده‌اند بنابراین، در بازگشت و عدول از اسلام در واقع ظالم و ستمگرند و کسی که آگاهانه ظلم و ستم می‌کند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۰۵

لایق هدایت الهی نیست او زمینه‌های هدایت را در وجود خود از میان برده است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۸۷ ..... ص: ۳۰۵

(آیه ۸۷) - سپس می‌افزاید: «آنها کیفرشان این است که لعن خداوند و فرشتگان و همه مردم بر آنهاست» (أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنْ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ الْمَلَائِكَةِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۸۸ ..... ص: ۳۰۵

(آیه ۸۸) - در این آیه می‌افزاید: «این در حالی است که آنها همواره در این لعن و طرد و نفرت می‌مانند و مجازات آنها تخفیف نمی‌یابد و به آنها مهلت داده نمی‌شود» (خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَ لَا هُمْ يُنظَرُونَ). در واقع اگر این لعن و طرد جاودانی نبود و یا جاودانی بود و تدریجاً تخفیف می‌یافت و یا حد اقل مهلتی به آنها داده می‌شد تحملش آسانتر بود ولی هیچ یک از اینها در باره آنها نیست عذابشان دردناک و جاودانی و غیر قابل تخفیف و بدون هیچ گونه مهلت است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۸۹ ..... ص: ۳۰۵

(آیه ۸۹) - در این آیه راه بازگشت را به روی این افراد می‌گشاید و به آنان اجازه توبه می‌دهد چرا که هدف قرآن در همه جا اصلاح و تربیت است.

می‌فرماید: «مگر کسانی که بعد از آن توبه کنند و اصلاح نمایند و در مقام جبران برآیند (که توبه آنان پذیرفته می‌شود) زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است» (إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَ أَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

از این تعبیر استفاده می‌شود که گناه نقصی در ایمان انسان ایجاد می‌کند که بعد از توبه باید تجدید ایمان کند تا این نقص بر طرف گردد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۹۰] ..... ص: ۳۰۵

اشاره

(آیه ۹۰)

شأن نزول: ..... ص: ۳۰۵

بعضی گفته‌اند این آیه در مورد اهل کتاب که قبل از بعث پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ آورده بودند، اما پس از بعثت به او کفر ورزیدند نازل شده است.

تفسیر: ..... ص: ۳۰۵

توبه بی‌فایده- در آیات قبل سخن از کسانی در میان بود که از راه انحرافی خود پشیمان شده و توبه حقیقی نموده بودند و لذا توبه آنها قبول شد ولی در این آیه سخن از کسانی است که توبه آنها پذیرفته نیست، می‌فرماید: «کسانی که بعد از ایمان آوردن کافر شدند سپس بر کفر خود افزودند (و در این راه اصرار بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۰۶) ورزیدند) هیچ گاه توبه آنان قبول نمی‌شود (چرا که از روی ناچاری صورت می‌گیرد) و آنها گمراهانند» چرا که هم راه خدا را گم کرده‌اند و هم راه توبه را (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ). توبه آنها ظاهری است چرا که وقتی پیروزی طرفداران حق را ببینند از روی ناچاری اظهار پشیمانی و توبه می‌کنند و طبیعی است که چنین توبه‌ای پذیرفته نشود.

سوره آل عمران (۳): آیه ۹۱] ..... ص: ۳۰۶

(آیه ۹۱)- در این آیه به دنبال اشاره‌ای که در آیه قبل به توبه‌های بیهوده شد سخن از کفار بیهوده می‌گوید، می‌فرماید: «کسانی که کافر شدند و در حال کفر از دنیای رفتند اگر تمام روی زمین پر از طلا باشد و آن را به عنوان «فدیه» (و کفار اعمال زشت خویش) بپردازند هرگز از آنها پذیرفته نخواهد شد» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ مَاتُوا وَ هُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَ لَوْ افْتَدَى بِهِ).

روشن است کفر تمام اعمال نیک انسان را بر باد می‌دهد و اگر تمام روی زمین پر از طلا باشد و در راه خدا انفاق کنند پذیرفته نخواهد شد و صد البته اگر چنین چیزی در قیامت در اختیار آنها باشد و بدهند پذیرفته نیست.

و در پایان آیه به نکته دیگری اشاره فرموده می‌گوید: «آنها کسانی هستند که مجازات دردناک دارند و یآوری ندارند»

(أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ).

یعنی، نه تنها فدیة و انفاق به حال آنها سودی ندارد بلکه شفاعت شفاعت کنندگان نیز شامل حال آنها نمی‌شود زیرا شفاعت شرایطی دارد که یکی از مهمترین آنها ایمان به خداست و اصولاً شفاعت به اذن خدا است. آنها هرگز از چنین افراد نالایق شفاعت نمی‌کنند که شفاعت نیز لیاقتی لازم دارد چرا که اذن الهی شامل افراد نالایق نمی‌شود.

آغاز جزء چهارم قرآن مجید ..... ص : ۳۰۶

ادامه سوره آل عمران ..... ص : ۳۰۶

سوره آل عمران (۳): آیه ۹۲] ..... ص : ۳۰۶

اشاره

(آیه ۹۲) - در این آیه به یک نشانه ایمان اشاره کرده، می‌گوید: «شما هرگز به حقیقت برّ و نیکی نمی‌رسید مگر این که از آنچه دوست می‌دارید در راه خدا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۰۷

انفاق کنید» (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ).

«برّ» معنی وسیعی دارد که به تمام نیکیها اعم از ایمان و اعمال پاک گفته می‌شود، چنانکه از آیه ۱۷۷ سوره بقره استفاده می‌شود که «ایمان به خدا، و روز جزا، و پیامبران، و کمک به نیازمندان، و نماز و روزه، وفای به عهد، و استقامت در برابر مشکلات و حوادث» همه از شعب «برّ» محسوب می‌شوند.

بنابراین رسیدن به مقام نیکوکاران واقعی، شرایط زیادی دارد که یکی از آنها انفاق کردن از اموالی است که مورد علاقه انسان است و این گونه انفاق مقیاسی است برای سنجش ایمان و شخصیت! در پایان آیه برای جلب توجه انفاق کنندگان می‌فرماید: «آنچه در راه خدا انفاق می‌کنید (کم یا زیاد از اموال مورد علاقه یا غیر مورد علاقه) از همه آنها آگاه است» (وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ).

و بنابراین هرگز گم نخواهد شد و نیز چگونگی آن بر او مخفی نخواهد ماند.

نفوذ آیات قرآن در دل‌های مسلمانان - ..... ص : ۳۰۷

نفوذ آیات قرآن در دل‌های مسلمانان به قدری سریع و عمیق بود که بلافاصله بعد از نزول آیات اثر آن ظاهر می‌گشت، به عنوان نمونه در تواریخ و تفاسیر اسلامی در مورد آیه فوق چنین می‌خوانیم:

۱- یکی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله به نام ابو طلحه انصاری در مدینه نخلستان و باغی زیبا و پر در آمد داشت، پس از نزول آیه فوق به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسید و عرض کرد: می‌دانی که محبوبترین اموال من همین باغ است، و من می‌خواهم آن را در راه خدا انفاق کنم تا ذخیره‌ای برای رستخیز من باشد، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: بَخِّ بَخِّ ذَلِكْ مَا رَابِحٌ لَكَ: آفرین بر تو، آفرین بر تو، این ثروتی است که برای تو سودمند خواهد بود، سپس فرمود: من صلاح می‌دانم که آن

را به خویشاوندان نیازمند خود بدهی، ابو طلحه دستور پیامبر صلی الله علیه و آله را عمل کرد و آن را در میان بستگان خود تقسیم کرد.

۲- زبیده همسر هارون الرشید قرآنی بسیار گرانقیمت داشت که آن را با زر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۰۸ و زیور و جواهرات تزیین کرده بود و علاقه فراوانی به آن داشت، یک روز هنگامی که از همان قرآن تلاوت می کرد به آیه لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ رسید، با خواندن آیه در فکر فرو رفت و با خود گفت هیچ چیز مثل این قرآن نزد من محبوب نیست و باید آن را در راه خدا انفاق کنم، کسی را به دنبال جواهر فروشان فرستاد و تزیینات و جواهرات آن را بفروخت و بهای آن را در بیابانهای حجاز برای تهیه آب مورد نیاز بادیه نشینان مصرف کرد که می گویند: امروز هم بقایای آن چاهها وجود دارد و به نام او نامیده می شود.

سوره آل عمران (۳): آیه ۹۳] ..... ص : ۳۰۸

اشاره

(آیه ۹۳)

شأن نزول: ..... ص : ۳۰۸

در مورد نزول این آیه و دو آیه بعد از روایات استفاده می شود که یهود، دو ایراد در گفتگوهای خود به پیامبر صلی الله علیه و آله کردند، نخست این که چگونه پیامبر اسلام گوشت و شیر شتر را حلال می داند با این که در آیین ابراهیم (ع) حرام بوده، و به همین دلیل یهود هم به پیروی از ابراهیم آنها را بر خود حرام می دانند، نه تنها ابراهیم، بلکه نوح هم اینها را تحریم کرده بود با این حال چگونه کسی که آنها را حرام نمی داند دم از آیین ابراهیم می زند؟! دیگر این که چگونه پیامبر اسلام خود را وفادار به آیین پیامبران بزرگ خدا مخصوصا ابراهیم (ع) می داند در حالی که تمام پیامبرانی که از دودمان اسحاق فرزند ابراهیم بودند «بیت المقدس» را محترم می شمردند، و به سوی آن نماز می خواندند، ولی پیامبر اسلام از آن قبله روی گردانده و کعبه را قبله گاه خود انتخاب کرده است؟! آیه مورد بحث به ایراد اول پاسخ گفته و دروغ آنها را روشن می سازد، و آیات آینده به ایراد دوم پاسخ می گوید.

تفسیر: ..... ص : ۳۰۸

تهمت یهود بر پیغمبر خدا- همان گونه که در شأن نزول خواندیم یهود حلال بودن گوشت و شیر شتر را از طرف پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله منکر شده بودند.

قرآن با صراحت تمام تهمتهای یهود در مورد تحریم پاره ای از غذاهای پاک- مانند شیر و گوشت شتر- را رد می کند و می گوید: «در آغاز، تمام این غذاها برای بنی اسرائیل حلال بود، جز آنچه اسرائیل (یعقوب) پیش از نزول تورات بر خود

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۰۹

تحریم کرده بود» (كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّیْنِیْ إِسْرَائِیلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِیلُ عَلَیْ نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ).

در باره این که اسرائیل (اسرائیل نام دیگر یعقوب است) چه نوع غذایی را بر خود تحریم کرده بود؟ از روایات اسلامی برمی آید که: هنگامی که یعقوب گوشت شتر می خورد بیماری عرق النساء «۱» بر او شدت می گرفت و لذا تصمیم گرفت که از خوردن آن برای همیشه خودداری کند، پیروان او هم در این قسمت به او اقتدا کردند، و تدریجا امر بر بعضی مشتبه شد، و تصور کردند این یک تحریم الهی است و آن را به خدا نسبت دادند. قرآن در آیه فوق نسبت دادن این موضوع به خداوند را یک تهمت می شمارد.

در جمله بعد خداوند به پیامبرش دستور می دهد که از یهود دعوت کند همان تورات موجود نزد آنها را بیاورند و آن را بخوانند تا معلوم شود که ادعای آنها در مورد تحریم غذاها نادرست است، می فرماید: «بگو: اگر راست می گوید تورات را بیاورید و بخوانید» این نسبتهایی که به پیامبران پیشین می دهید حتی در تورات تحریف شده شما نیست (قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ).

ولی آنها حاضر به چنین کاری نشدند، چون می دانستند در تورات چنین چیزی وجود ندارد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۹۴ ..... ص: ۳۰۹

(آیه ۹۴) - در این آیه می گوید، اکنون که آنها حاضر به آوردن تورات نشدند و افترا بستن آنها بر خدا مسلم شد باید بدانند: «آنها که بعد از این به خدا دروغ می بندند ستمگرند» زیرا از روی علم و عمد چنین می کنند (فَمَنْ افْتَرَى عَلَی اللّٰهِ الْكُذِبَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۹۵ ..... ص: ۳۰۹

(آیه ۹۵) - در این آیه روی سخن را به پیامبر کرده می گوید: «بگو: خدا راست گفته (و اینها در آیین پاک ابراهیم نبوده است) بنابراین، از آیین ابراهیم پیروی کنید که به حق گرایش داشت و از مشرکان نبود» (قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰهٖمَ حَنِیْفًا وَّ مَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِیْنَ).

---

(۱) عرق النساء یک نوع بیماری عصبی است که امروز به آن «سیاتیک» می گویند. [...]

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۱۰

اکنون که می بینید من در دعوت خود صادق و راستگویم، پس از آیین من که همان آیین پاک و بی آلایش ابراهیم است پیروی کنید. او هرگز از مشرکان نبود و این که مشرکان عرب خود را بر آیین او می دانند کاملا بی معنی است، «بت پرست» کجا و «بت شکن» کجا!

سوره آل عمران (۳): آیه ۹۶ ..... ص: ۳۱۰

(آیه ۹۶) - نخستین خانه مردم! این آیه و آیه بعد به پاسخ دومین ایراد یهود که در باره فضیلت بیت المقدس و برتری آن بر

کعبه بوده می‌پردازد، نخست می‌فرماید: «نخستین خانه‌ای که برای مردم (و نیایش خداوند) قرار داده شده همان است که در سرزمین مکه است که پر برکت و مایه هدایت جهانیان است» (إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ). به این ترتیب اگر کعبه به عنوان قبله مسلمانان انتخاب شده است جای تعجب نیست، زیرا نخستین خانه توحید است. تاریخ و منابع اسلامی هم به ما می‌گویند که خانه کعبه به دست آدم (ع) ساخته شد و سپس در توفان نوح آسیب دید و به وسیله ابراهیم خلیل تجدید بنا شد.

جالب این که در آیه فوق خانه کعبه به عنوان خانه مردم معرفی شده و این بیانگر این حقیقت است که آنچه به نام خدا و برای خداست باید در خدمت مردم و بندگان او باشد، و آنچه در خدمت مردم و بندگان خداست برای خدا محسوب می‌شود. قابل توجه این که در این آیه برای کعبه علاوه بر امتیاز «نخستین پرستشگاه بودن» به دو امتیاز «مبارک» و «مایه هدایت جهانیان» بودن آن نیز اشاره شده است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۹۷ [..... ص: ۳۱۰]

(آیه ۹۷) - در این آیه به دو امتیاز دیگر آن اشاره کرده می‌فرماید: «در آن نشانه‌های روشن (از جمله) مقام ابراهیم است» (فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ).

و نشانه دیگر آن آرامش و امنیت حاکم بر این شهر است چنانکه قرآن می‌گوید: «و هر کس داخل آن شود در امان خواهد بود» (وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا).

در جمله بعد دستور حجّ به همه مردم داده می‌گوید: «و برای خدا بر مردم است که آهنگ خانه (او) کنند آنها که توانایی رفتن به سوی آن دارند» (وَلِلَّهِ عَلَىٰ بَرِّ الْغَزِيذَةِ تَفْسِيرٌ نَّمُونَهُ، ج ۱، ص: ۳۱۱)

النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا)

از این دستور تعبیر به یک بدهی و دین الهی شده که بر ذمه عموم مردم می‌باشد، زیرا فرموده است «وَلِلَّهِ عَلَىٰ النَّاسِ» «برای خدا بر مردم است...».

فریضه حجّ از زمان آدم (ع) تشریح شده بود، ولی رسمیت یافتن آن بیشتر مربوط به زمان ابراهیم (ع) است.

تنها شرطی که در آیه برای وجوب حج ذکر شده مسأله استطاعت و توانایی است که از جمله داشتن زاد و توشه و مرکب، و توانایی جسمی را شامل می‌شود.

ضمناً از آیه فوق استفاده می‌شود که این قانون مانند سایر قوانین اسلامی اختصاص به مسلمانان ندارد، بلکه همه موظفند آن را انجام بدهند.

در پایان آیه برای تأکید و بیان اهمیت مسأله حجّ می‌فرماید: «و هر کس کفر بورزد (و حج را ترک کند به خود زیان رسانیده زیرا) خداوند از همه جهانیان بی‌نیاز است» (وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ).

واژه «کفر» در اصل به معنی پوشانیدن است و از نظر اصطلاح دینی معنی وسیعی دارد و هر گونه مخالفت با حق، چه در مرحله عقاید و چه در مرحله دستورات فرعی را شامل می‌شود، لذا در آیه فوق در مورد «ترک حجّ» به کار رفته است.

در باره اهمیت فوق العاده حجّ در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم که به علی علیه السلام فرمود: ای علی! کسی که حج را ترک کند با این که توانایی دارد کافر محسوب می‌شود، زیرا خداوند می‌فرماید: بر مردمی که استطاعت

دارند به سوی خانه خدا بروند لازم است حج به جا بیاورند و کسی که کفر بورزد (آن را ترک کند) به خود زیان رسانیده است، و خداوند از آنان بی‌نیاز است، ای علی! کسی که حج را به تأخیر بیندازد تا این که از دنیا برود خداوند او را در قیامت یهودی یا نصرانی محشور می‌کند!

سوره آل عمران (۳): آیه ۹۸ ..... ص: ۳۱۱

اشاره

(آیه ۹۸)

شأن نزول: ..... ص: ۳۱۱

در مورد نزول این آیه و سه آیه بعد از مجموع آنچه در کتب شیعه و اهل تسنن نقل شده چنین استفاده می‌شود که: یکی از یهودیان به نام برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۱۲

«شاس بن قیس» که پیرمردی تاریک‌دل و در کفر و عناد کم نظیر بود، روزی از کنار مجمع مسلمانان می‌گذشت، دید جمعی از طایفه «اوس» و «خزرج» که سالها با هم جنگهای خونینی داشتند، مجلس انسی به وجود آورده‌اند، با خود گفت اگر اینها تحت رهبری محمد صلی الله علیه و آله از همین راه پیش روند موجودیت یهود بکلی در خطر می‌افتد در این حال یکی از جوانان یهودی را دستور داد که به جمع آنها پیوندد، و حوادث خونین «بغاث» (محلی که جنگ شدید اوس و خزرج در آن نقطه واقع شد) را به یاد آنها بیاورد.

اتفاقاً این نقشه، مؤثر واقع گردید و جمعی از مسلمانان از شنیدن این جریان به گفتگو پرداختند، چیزی نمانده بود که آتش خاموش شده دیرین بار دیگر شعله‌ور گردد.

خبر به پیامبر صلی الله علیه و آله رسید، فوراً با جمعی از مهاجرین به سراغ آنها آمد، و با اندرزهای مؤثر و سخنان تکان دهنده خود آنها را بیدار ساخت.

جمعیت چون سخنان آرام بخش پیامبر صلی الله علیه و آله را شنیدند، سلاحها را بر زمین گذاشته، و دانستند این از نقشه‌های دشمنان اسلام بوده است، و صلح و صفا و آشتی بار دیگر کینه‌هایی را که می‌خواست زنده شود شستشو داد.

در این هنگام چهار آیه نازل شد که در دو آیه نخست، یهودیان اغواکننده را نکوهش می‌کند، و در دو آیه بعد به مسلمانان هشدار می‌دهد.

تفسیر: ..... ص: ۳۱۲

نفاق‌افکنان- در این آیه نخست روی سخن را به اهل کتاب (یهود) نموده و خداوند به پیغمبرش فرمان می‌دهد که با زبان ملامت و سرزنش از آنها بپرسد انگیزه آنها در کفر ورزیدن به آیات خدا چیست؟ در حالی که می‌دانند خداوند از اعمال

آنان آگاه است. می‌فرماید: «بگو: ای اهل کتاب! چرا به آیات خدا کفر می‌ورزید با آن که خدا گواه است بر اعمالی که انجام می‌دهید» (قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۹۹ [..... ص: ۳۱۲]

(آیه ۹۹) - در این آیه آنها را ملامت می‌کند و می‌فرماید: «بگو: ای اهل کتاب! چرا افرادی را که ایمان آورده‌اند از راه خدا باز می‌دارید و می‌خواهید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۱۳

این راه را کج سازید در حالی که شما (به درستی این راه) گواه هستید» (قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَن آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ).

چرا علاوه بر انحراف خود بار سنگینی مسؤلیت انحراف دیگران را نیز بر دوش می‌کشید؟ در حالی که شما باید نخستین دسته‌ای باشید که این منادی الهی را «لیبک» گوید، زیرا بشارت ظهور این پیامبر قبل از کتب شما داده شده و شما گواه بر آنید.

در پایان آیه آنها را تهدید می‌کند که: «خداوند هرگز از اعمال شما غافل نیست» (وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۰۰ [..... ص: ۳۱۳]

(آیه ۱۰۰) - در این آیه روی سخن را به مسلمانان اغفال شده کرده می‌گوید:

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر از جمعی از اهل کتاب (که کارشان نفاق افکنی و شعله‌ور ساختن آتش کینه و عداوت در میان شماست) اطاعت کنید شما را پس از ایمان آوردن به کفر باز می‌گردانند» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ).

بنابراین به وسوسه‌های آنها ترتیب اثر ندهید و اجازه ندهید در میان شما نفوذ کنند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۰۱ [..... ص: ۳۱۳]

(آیه ۱۰۱) - در این آیه به صورت تعجب از مؤمنان سؤال می‌کند: «و چگونه ممکن است شما کافر شوید با این که (در دامان وحی قرار گرفته‌اید) و آیات خدا بر شما خوانده می‌شود و پیامبر او در میان شماست» (وَ كَيْفَ تَكْفُرُونَ وَ أَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَ فِيكُمْ رَسُولُهُ).

بنابراین، اگر دیگران گمراه شوند زیاد جای تعجب نیست، تعجب در این است افرادی که پیامبر را در میان خود می‌بینند و دائماً با عالم وحی در تماس هستند چگونه ممکن است گمراه گردند و مسلماً اگر چنین اشخاصی گمراه شوند مقصر اصلی خود آنها هستند و مجازاتشان بسیار دردناک خواهد بود.

در پایان آیه به مسلمانان توصیه می‌کند که برای نجات خود از وسوسه‌های دشمنان، و برای هدایت یافتن به صراط مستقیم، دست به دامن لطف پروردگار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۱۴

بزنند، و به ذات پاک او و آیات قرآن مجید متمسک شوند، می‌فرماید: «و هر کس به خدا تمسک جوید به راه مستقیم هدایت شده است» (وَ مَنْ يَعْصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).

اشاره

(آیه ۱۰۲)

شأن نزول: ..... ص: ۳۱۴

در شأن نزول این آیه و آیه بعد گفته‌اند: روزی دو نفر از قبیله «اوس» و «خرزج» به نام «ثعلبه بن غنم» و «اسعد بن زراره» در برابر یکدیگر قرار گرفتند، و هر کدام افتخاراتی را که بعد از اسلام نصیب قبیله او شده بود بر می‌شمرد، «ثعلبه» گفت: خزیمه بن ثابت (ذو الشهادتین) و حنظله (غسیل الملائکه) که هر کدام از افتخارات مسلمانانند، از ما هستند، و همچنین عاصم بن ثابت، و سعد بن معاذ از ما می‌باشند.

در برابر او «اسعد بن زراره» که از طایفه خزرج بود گفت: چهار نفر از قبیله ما در راه نشر و تعلیم قرآن خدمت بزرگی انجام دادند: ابی بن کعب، و معاذ بن جبل، و زید بن ثابت، و ابو زید، به علاوه «سعد بن عباد» رئیس و خطیب مردم مدینه از ماست.

کم کم کار به جای باریک کشید، و قبیله دو طرف از جریان آگاه شدند، و دست به اسلحه کرده، در برابر یکدیگر قرار گرفتند، بیم آن می‌رفت که بار دیگر آتش جنگ بین آنها شعله‌ور گردد و زمین از خون آنها رنگین شود! خبر به پیامبر رسید، حضرت فوراً به محل حادثه آمد، و با بیان و تدبیر خاص خود به آن وضع خطرناک پایان داد، و صلح و صفا را در میان آنها برقرار نمود. آیه نازل گردید و به صورت یک حکم عمومی همه مسلمانان را با بیان مؤثر و مؤکدی دعوت به اتحاد نمود.

تفسیر: ..... ص: ۳۱۴

دعوت به تقوی - در این آیه نخست دعوت به تقوی شده است تا مقدمه‌ای برای دعوت به سوی اتحاد باشد، در حقیقت دعوت به اتحاد بدون استمداد از یک ریشه اخلاقی و عقیده‌ای بی‌اثر و یا بسیار کم‌اثر است، به همین دلیل در این آیه کوشش شده است تا عوامل ایجاد کننده اختلاف و پراکندگی در پرتو ایمان و تقوی تضعیف گردند. لذا افراد با ایمان را مخاطب ساخته، می‌گوید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۱۵

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! آن گونه که حق تقوی و پرهیزکاری است از خدا پرهیزید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ).

«حق تقوی» آخرین و عالیترین درجه پرهیزکاری است، که پرهیز از هر گونه گناه و عصیان و تعدی و انحراف از حق و نیز اطاعت از فرمان خداوند و شکر نعمتهای او را شامل می‌شود.

در پایان آیه به طایفه اوس و خزرج و همه مسلمانان جهان هشدار می‌دهد که به هوش باشند، تا عاقبت و پایان کار آنها به بدبختی نگرید، لذا با تأکید می‌فرماید:

«و از دنیا نروید مگر این که مسلمان باشید» باید گوهر ایمان را تا پایان عمر حفظ کنید (وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۰۳ [..... ص: ۳۱۵]

(آیه ۱۰۳) - دعوت به سوی اتحاد! در این آیه بحث نهایی که همان «مسأله اتحاد و مبارزه با هر گونه تفرقه» باشد مطرح شده، می‌فرماید: «و همگی به ریسمان الهی چنگ بزنید، و از هم پراکنده نشوید» (وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَ لَا تَفَرَّقُوا). در باره «بِحَبْلِ اللَّهِ» (ریسمان الهی) مفسران احتمالات مختلفی ذکر کرده‌اند و در روایات اسلامی نیز تعبیرات گوناگونی دیده می‌شود ولی هیچ کدام با یکدیگر اختلاف ندارند زیرا منظور از «ریسمان الهی» هر گونه وسیله ارتباط با ذات پاک خداوند است، خواه این وسیله اسلام باشد، یا قرآن، یا پیامبر و اهل بیت او.

سپس قرآن به نعمت بزرگ اتحاد و برادری اشاره کرده و مسلمانان را به تفکر در وضع اندوهبار گذشته، و مقایسه آن «پراکندگی» با این «وحدت» دعوت می‌کند، می‌گوید: «و نعمت (بزرگ) خدا را بر خود به یاد آرید که چگونه دشمن یکدیگر بودید و او در میان دل‌های شما الفت ایجاد کرد، و به برکت نعمت او برادر شدید» (وَ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا).

در اینجا مسأله تألیف قلوب مؤمنان را به خود نسبت داده می‌گوید: «خدا در میان دل‌های شما الفت ایجاد کرد» با این تعبیر، اشاره به یک معجزه اجتماعی اسلام نموده، زیرا اگر سابقه دشمنی و عداوت پیشین عرب را درست بررسی کنیم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۱۶

خواهیم دید که چگونه یک موضوع جزئی و ساده کافی بود آتش جنگ خونین در میان آنها بی‌فروزد و ثابت می‌گردد که از طرق عادی امکان پذیر نبود که از چنان ملت پراکنده و نادان و بی‌خبر، ملتی واحد و متحد و برادر بسازند.

اهمیت وحدت و برادری در میان قبایل کینه‌توز عرب حتی از نظر دانشمندان و مورخان غیر مسلمان مخفی نمانده و همگی با اعجاب فراوان از آن یاد کرده‌اند! سپس قرآن می‌افزاید: «شما در گذشته در لبه گودالی از آتش بودید که هر آن ممکن بود در آن سقوط کنید و همه چیز شما خاکستر گردد» (وَ كُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا).

اما خداوند شما را نجات داد و از این پرتگاه به نقطه امن و امانی که همان نقطه «برادری و محبت» بود رهنمون ساخت. «نار» (آتش) در آیه فوق کنایه از جنگها و نزاعهایی بوده که هر لحظه در دوران جاهلیت به بهانه‌ای در میان اعراب شعله‌ور می‌شد.

در پایان آیه برای تأکید بیشتر می‌گوید: «خداوند این چنین آیات خود را بر شما روشن می‌سازد شاید قبول هدایت کنید» (كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ).

بنابر این، هدف نهایی هدایت و نجات شماست، پس باید به آنچه گفته شد اهمیت فراوان دهید.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۰۴ [..... ص: ۳۱۶]

(آیه ۱۰۴) - دعوت به حق و مبارزه با فساد! در این آیه دستور داده شده که: «همواره در میان شما مسلمانان باید امتی باشند که این دو وظیفه بزرگ اجتماعی را انجام دهند: مردم را به نیکیها دعوت کنند، و از بدیها باز دارند» (وَ لَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ).

و در پایان آیه تصریح می‌کند که فلاح و رستگاری تنها از این راه ممکن است «و آنها همان رستگارانند» (وَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ).

پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله در ضمن یک مثال جالب، منطقی بودن وظیفه امر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص:

۳۱۷

به معروف و نهی از منکر را مجسم ساخته و حق نظارت فرد بر اجتماع را یک حق طبیعی که ناشی از پیوند سرنوشتهاست، بر شمرده و می‌فرماید: «یک فرد گنهکار، در میان مردم همانند کسی است که با جمعی سوار کشتی شود، و هنگامی که در وسط دریا قرار گیرد تبری برداشته و به سوراخ کردن موضعی که در آن نشسته است پردازد، و هر گاه به او اعتراض کنند، در جواب بگوید من در سهم خود تصرف می‌کنم! اگر دیگران او را از این عمل خطرناک باز ندارند؟ طولی نمی‌کشد که آب دریا به داخل کشتی نفوذ کرده و یکباره همگی در دریا غرق می‌شوند».

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۰۵] ..... ص : ۳۱۷

(آیه ۱۰۵) - در این آیه مجدداً پیرامون مسأله اتحاد و پرهیز از تفرقه و نفاق بحث می‌کند، می‌فرماید: «و مانند کسانی نباشید که پراکنده شدند و اختلاف کردند» (وَ لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَ اِخْتَلَفُوا).

اصرار قرآن در این آیات در باره اجتناب از تفرقه و نفاق، اشاره به این است که این حادثه در آینده در اجتماع آنها وقوع خواهد یافت زیرا هر کجا قرآن در ترساندن از چیزی زیاد اصرار نموده اشاره به وقوع و پیدایش آن می‌باشد.

لذا در پایان آیه می‌فرماید: «کسانی که با بودن ادله روشن در دین چنان اختلاف کنند به عذاب عظیم و دردناکی گرفتار می‌گردند» (مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ).

جامعه‌ای که اساس قدرت و ارکان همبستگیهای آنان با تیشه‌های تفرقه در هم کوبیده شود، سرزمین آنان برای همیشه جولانگاه بیگانگان و قلمرو حکومت استعمارگران خواهد بود، راستی چه عذاب بزرگی است!

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۰۶] ..... ص : ۳۱۷

(آیه ۱۰۶) - چهره‌های نورانی و تاریک! به دنبال هشدار که در آیات سابق در باره تفرقه و نفاق و بازگشت به آثار دوران کفر و جاهلیت داده شد در این آیه و آیه بعد به نتایج نهایی آن اشاره می‌کند که چگونه کفر موجب رو سیاهی و اسلام، و ایمان موجب رو سفیدی است، می‌فرماید: «در روز رستاخیز چهره‌هایی سفید و نورانی و چهره‌هایی تاریک و سیاه خواهد بود» (يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌُ وَ تُسْوَدُّ وُجُوهٌُ).

سپس می‌فرماید: به آنها که چهره‌های سیاه و تاریک دارند گفته می‌شود: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۱۸

«چرا بعد از ایمان، راه کفر را پیمودید (؟) و چرا بعد از اتحاد در پرتو اسلام، راه نفاق و جاهلیت را پیش گرفتید؟» (فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ).

در پایان آیه به عذابی که در انتظار آنهاست اشاره کرده، می‌گوید: «پس (اکنون) بچشید عذاب را در برابر آنچه کفر ورزیدید» (فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۰۷] ..... ص : ۳۱۸

(آیه ۱۰۷) - ولی در مقابل مؤمنان متحد غرق در دریای رحمت الهی خواهند بود و جاودانه در آن زندگی آرام بخش به سر می‌برند چنانکه قرآن می‌گوید:

«و اما آنها که چهره‌هایشان سفید شده در رحمت خداوند خواهند بود، و جاودانه در آن می‌مانند» (وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۰۸] ..... ص : ۳۱۸

(آیه ۱۰۸) - این آیه اشاره به بحثهای مختلف گذشته در باره اتحاد و اتفاق و ایمان و کفر و امر به معروف و نهی از منکر و نتایج و عواقب آنها کرده می‌فرماید:

«اینها آیات خداست که به حق بر تو می‌خوانیم» (تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ).

سپس می‌افزاید: آنچه بر اثر تخلف از این دستورات دامنگیر افراد می‌شود، نتیجه اعمال خود آنهاست «و خداوند (هیچ گاه) ستمی برای (احدی از) جهانیان نمی‌خواهد» (وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ). بلکه این آثار شوم، همان است که با دست خود برای خود فراهم ساختند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۰۹] ..... ص : ۳۱۸

(آیه ۱۰۹) - این آیه مشتمل دلیل بر عدم صدور ظلم و ستم از ناحیه خداست، می‌فرماید: «و (چگونه ممکن است خدا ستم کند در حالی که) آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آن اوست و همه کارها به سوی او باز می‌گردد» و به فرمان او است (وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۱۰] ..... ص : ۳۱۸

(آیه ۱۱۰) - باز هم مبارزه با فساد و دعوت به حق! در این آیه بار دیگر به مسأله امر به معروف و نهی از منکر و ایمان به خدا باز گشته و می‌فرماید: «شما بهترین امتی بودید که به سود انسانها آفریده شدید (چه این که) امر به معروف می‌کنید و نهی از منکر، و به خدا ایمان دارید» (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ)

.جالب این که دلیل بهترین امت بودن مسلمانان «امر به معروف و نهی از منکر کردن، و ایمان بخدا داشتن» ذکر گردیده، و این می‌رساند که اصلاح جامعه بشری بدون ایمان و دعوت به حق و مبارزه با فساد ممکن نیست. به علاوه انجام این دو فریضه، ضامن گسترش ایمان و اجرای همه قوانین فردی و اجتماعی می‌باشد و ضامن اجرا عملاً بر خود قانون مقدم است.

سپس اشاره می‌کند که مذهبی به این روشنی و قوانینی با این عظمت منافعش برای هیچ کس قابل انکار نیست، بنابراین «اگر اهل کتاب (یهود و نصاری) ایمان بیاورند به سود خودشان است (اما متأسفانه تنها) اقلیتی از آنها پشت پا به تعصبات جاهلانه زده‌اند و اسلام را با آغوش باز پذیرفته‌اند در حالی که اکثریت آنها از تحت فرمان پروردگار خارج شده‌اند» (وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ

الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَ أَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ).

سوره آل عمران(۳): آیه ۱۱۱] ..... ص: ۳۱۹

اشاره

(آیه ۱۱۱)

شأن نزول: .... ص: ۳۱۹

در شأن نزول این آیه و آیه بعد نقل شده: هنگامی که بعضی از بزرگان روشن ضمیر یهود همچون عبد الله بن سلام با یاران خود آیین پیشین را ترک گفته و به آیین اسلام گرویدند، جمعی از رؤسای یهود به نزد آنها آمدند و زبان به سرزنش و ملامت آنان گشودند و حتی آنها را تهدید کردند که چرا آیین پدران و نیاکان خود را ترک گفته و اسلام آورده‌اند؟ آیه به عنوان دلداری و بشارت به آنها و سایر مسلمانان نازل گردید.

تفسیر: ..... ص: ۳۱۹

این آیه و آیه بعد در حقیقت متضمن چند پیشگویی و بشارت مهم به مسلمانان است که همه آنها در زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله عملی گردید:

۱- «اهل کتاب هیچ گاه نمی‌توانند ضرر مهمی به شما (مسلمانان) برسانند، و زیانهای آنها جزئی و زود گذر است» (لَنْ يَضُرُّوَكُمْ إِلَّا أَذًى).

۲- «هر گاه در جنگ با شما رو برو شوند سر انجام شکست خواهند خورد و پیروزی نهایی از آن شما (مسلمانان) است و کسی به حمایت از آنان بر نخواهد خاست» (وَ إِنْ يُقَاتِلُواكُمْ يُوَلُّوكُمْ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصِرُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۲۰

سوره آل عمران(۳): آیه ۱۱۲] ..... ص: ۳۲۰

(آیه ۱۱۲)- سوم: آنها هیچ گاه روی پای خود نمی‌ایستند، و همواره ذلیل و بیچاره خواهند بود، مگر این که در برنامه خود تجدید نظر کنند و راه خدا پیش گیرند یا به دیگران متوسل شوند و موقتا از نیروی آنها استفاده کنند (ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ أَيْنَ مَا تُقِفُوا).

طولی نکشید که این سه وعده و بشارت آسمانی در زمان خود پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله تحقق یافت.

سپس در ذیل این جمله می‌فرماید: تنها در دو صورت است که می‌توانند این مهر ذلت را از پیشانی خود پاک کنند، نخست «بازگشت و پیوند با خدا و ایمان به آیین راستین او» (إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ).

«و یا وابستگی به مردم و اتکاء به دیگران» (وَ حَبْلٍ مِنَ النَّاسِ).

بنابراین، یا باید در برنامه زندگی خود تجدید نظر کنند و به سوی خدا باز گردند و خاطره خیال شیطنت و کینه تیزی را از افکار خود بشویند، و یا از طریق وابستگی به این و آن به زندگی نفاق آلود خود ادامه دهند.

سپس قرآن به ذلتی که یهود بدان گرفتار آمده اشاره کرده، می گوید: «و در خشم خدا مسکن گزیده اند، و مهر بیچارگی بر آنها زده شده» (وَ بَأْوٍ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَ ضَرْبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ).

به این ترتیب یهود بر اثر خلافکاریها نخست از طرف دیگران مطرود شدند و به خشم خداوند گرفتار آمدند و سپس تدریجا این موضوع به صورت یک صفت ذاتی «احساس حقارت» در آمد.

در پایان آیه دلیل این سرنوشت شوم یهودیان را بیان می کند، می فرماید: اگر آنها به چنین سرنوشتی گرفتار شدند، نه به خاطر نژاد و یا خصوصیات دیگر آنهاست، بلکه به خاطر اعمالی است که مرتکب می شدند، «چرا که آنها به آیات خدا کفر می ورزیدند» (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ).

و دوم این که: اصرار در کشتن رهبران الهی و پیشوایان خلق و نجات دهندگان بشر یعنی انبیای پروردگار داشتند «و پیامبران را به ناحق می کشتند» (وَ يَقْتُلُونَ بِرْكَزِيده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۲۱

الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ)

و سوم این که: آلوده به انواع گناهان مخصوصا ظلم و ستم و تعدی به حقوق دیگران و تجاوز به منافع سایر مردم بوده اند و اگر چنین ذلیل شدند «به خاطر آن است که گناه کردند و به حقوق دیگران تجاوز می نمودند» (ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَ كَانُوا يَعْتَدُونَ).

و مسلما هر قوم و ملتی که دارای چنین اعمالی باشند سرنوشتی مشابه آنها خواهند داشت.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۱۳] ..... ص: ۳۲۱

اشاره

(آیه ۱۱۳)

شأن نزول: ..... ص: ۳۲۱

در شأن نزول این آیه و دو آیه بعد، گویند هنگامی که «عبد الله بن سلام» که از دانشمندان یهود بود با جمع دیگری از آنها اسلام آوردند یهودیان و مخصوصا بزرگان آنها از این حادثه بسیار ناراحت شدند، و در صدد برآمدند که آنها را متهم به شرارت سازند تا در انظار یهودیان، پست جلوه کنند، و عمل آنها سر مشقی برای دیگران نشود، لذا علمای یهود این اشعار را در میان آنها پخش کردند که تنها جمعی از اشرار ما به اسلام گرویده اند! اگر آنها افراد درستی بودند آیین نیاکان خود را ترک نمی گفتند و به ملت یهود خیانت نمی کردند، آیه نازل شد و از این دسته دفاع کرد.

روح حق جویی اسلام- به دنبال مذمت‌های شدیدی که در آیات گذشته از قوم یهود به عمل آمد، قرآن در این آیه برای رعایت عدالت و احترام به حقوق افراد شایسته و اعلام این حقیقت که همه آنها را نمی‌توان با یک چشم نگاه کرد می‌گوید: «اهل کتاب همه یکسان نیستند، و در برابر افراد تبهکار، کسانی در میان آنها یافت می‌شوند که در اطاعت خداوند و قیام بر ایمان ثابت قدمند» (لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ).

صفت دیگر آنها این است که: «پیوسته در دل شب آیات خدا را تلاوت می‌کنند» (يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ).
و در پایان آیه از خضوع آنها یاد می‌کند و می‌فرماید: «و در برابر عظمت پروردگار به سجده می‌افتند» (وَهُمْ يَسْجُدُونَ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۲۲

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۱۴] ..... ص: ۳۲۲

(آیه ۱۱۴)- در این آیه اضافه می‌کند: «به خدا و روز رستاخیز ایمان دارند» (يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ).
«و به وظیفه امر به معروف و نهی از منکر قیام می‌کنند» (وَ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ).
«و در کارهای نیک بر یکدیگر سبقت می‌گیرند» (وَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ).
و بالاخره «آنها از افراد صالح و با ایمان هستند» (وَ أُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۱۵] ..... ص: ۳۲۲

(آیه ۱۱۵)- در این آیه که در حقیقت مکمل آیات قبل است، به عاقبت افراد صالح و با ایمان اشاره کرده و می‌فرماید: «و (این دسته از اهل کتاب) آنچه از اعمال نیک انجام می‌دهند هرگز کفران نخواهد شد» و پاداش شایسته همه آن را می‌بینند (وَ مَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوا).

یعنی: هر چند در گذشته مرتکب خلاف‌هایی شده باشند اکنون که در روش خود تجدید نظر به عمل آورده‌اند و در صف متقین و پرهیزکاران قرار گرفته‌اند، نتیجه اعمال نیک خود را خواهند دید و هرگز از خدا، ناسپاسی نمی‌بینند! با این که خداوند به همه چیز آگاهی دارد در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند از پرهیزکاران آگاه است» (وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ).
بنابراین اعمال نیک آنها، کم باشد یا زیاد، هرگز ضایع نمی‌شود.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۱۶] ..... ص: ۳۲۲

(آیه ۱۱۶)- نقطه مقابل افراد با ایمان و حق جویی که وصف آنها در آیه قبل آمد افراد بی‌ایمان و ستمگری هستند که در این آیه و آیه بعد توصیف شده‌اند.

نخست می‌فرماید: «آنها که راه کفر را پیش گرفتند هرگز نمی‌توانند در پناه ثروت و فرزندان متعدد خویش از مجازات خدا در امان بمانند» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَ لَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا).
در این که از امکانات مادی تنها اشاره به ثروت و فرزندان شده، به خاطر آن است که مهمترین سرمایه‌های مادی، یکی نیروی

انسانی است که به عنوان فرزندان ذکر شده است و دیگری سرمایه‌های اقتصادی می‌باشد و بقیه امکانات مادی از این دو سر چشمه می‌گیرد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۲۳

قرآن با صراحت می‌گوید: امتیازهای مالی، و قدرت جمعی، به تنهایی نمی‌تواند در برابر خداوند، امتیازی محسوب شود، و تکیه کردن بر آنها اشتباه است، مگر هنگامی که در پرتو ایمان و نیت پاک در مسیرهای صحیح به کار گرفته شوند، در غیر این صورت «آنها (صاحبان اموال) اصحاب دوزخند و جاودانه در آن خواهند بود» (أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۱۷] ..... ص: ۳۲۳

(آیه ۱۱۷) - در این آیه اشاره به وضع بذل و بخششها و انفاقهای ریاکارانه آنها نموده و ضمن یک مثال جالب سرنوشت آن را تشریح می‌کند و می‌گوید: «آنچه آنها در این زندگی دنیا انفاق می‌کنند همانند باد سوزانی است که به زراعت قومی که بر خود ستم کرده‌اند (و در غیر محل یا وقت مناسب کشت نموده‌اند) بوزد و آن را نابود سازد» تُلُّ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتُهُ

افراد بی‌ایمان و آلوده چون انگیزه صحیحی در انفاق خود ندارند روح خودنمایی و ریاکاری همچون باد سوزان و خشک‌کننده‌ای بر مزرعه انفاق آنها می‌وزد و آن را بی‌اثر می‌سازد.

در پایان می‌فرماید: «خداوند به آنها ستمی نکرده، بلکه آنها خودشان ستم به خویشان کرده‌اند» مَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَ لَكِنْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

به این ترتیب سرمایه‌های خود را بیهوده از بین می‌برند، زیرا عمل فاسد جز اثر فاسد چه نتیجه‌ای می‌تواند داشته باشد؟

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۱۸] ..... ص: ۳۲۳

اشاره

(آیه ۱۱۸)

شأن نزول: ..... ص: ۳۲۲

از ابن عباس نقل شده این آیه و دو آیه بعد هنگامی نازل شد که عده‌ای از مسلمانان با یهودیان، به سبب قرابت، یا همسایگی، یا حق رضاع، و یا پیمانی که پیش از اسلام بسته بودند، دوستی داشتند و به قدری با آنها صمیمی بودند که اسرار مسلمانان را به آنان می‌گفتند، بدین وسیله قوم یهود که دشمن سرسخت اسلام و مسلمین بودند و به ظاهر خود را دوست مسلمانان قلمداد می‌کردند، از اسرار مسلمانان مطلع می‌شدند، آیه نازل شد و به آن عده از مسلمانان هشدار داد که چون آنها در دین شما نیستند، نباید آنان را محرم اسرار خود قرار دهید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۲۴

بیگانگان را محرم اسرار خود نسازید- این آیه به دنبال آیاتی که مناسبات مسلمانان را با کفار بیان کرد به یکی از مسائل حساس اشاره کرده و ضمن تشبیه لطیفی به مؤمنان هشدار می‌دهد، می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! غیر از هم مسلکان خود برای خود، دوست و همرازی انتخاب نکنید، و بیگانگان را از اسرار و رازهای درونی خود با خبر نسازید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا).

هرگز سوابق دوستی و رفاقت آنها با شما مانع از آن نیست که به خاطر جدایی در مذهب و مسلک آرزوی زحمت و زیان شما را در دل خود نپرورانند، بلکه «پیوسته علاقه آنها این است که شما در رنج و زحمت باشید» (وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ).

آنها برای این که شما از مکنونات ضمیرشان آگاه نشوید، و رازشان فاش نگردد، معمولاً در سخنان و رفتار خود مراقبت می‌کنند، و با احتیاط و دقت حرف می‌زنند، ولی با وجود این «آثار عداوت و دشمنی از لابلائی سخنان آنها آشکار است» (قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ).

خلاصه این که خداوند بدین وسیله طریقه شناسایی باطن دشمنان را نشان داده، و از ضمیر باطن و راز درویشان خبر می‌دهد و می‌فرماید: «آنچه از عداوت و دشمنی در دل خود پنهان کرده‌اند، به مراتب از آنچه بر زبان می‌آورند بزرگتر است» (وَ مَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ).

سپس اضافه نموده: «ما برای شما این آیات را بیان کردیم، که اگر در آن تدبّر کنید» به وسیله آن می‌توانید دوست خود را از دشمن تمیز دهید، و راه نجات را از شرّ دشمنان پیدا کنید (قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۱۹] ..... ص: ۳۲۴

(آیه ۱۱۹)- در این آیه می‌فرماید: «شما ای جمعیت مسلمانان آنان را روی خویشاوندی و یا همجواری و یا به علل دیگر دوست می‌دارید، غافل از این که آنها شما را دوست نمی‌دارند، در حالی که شما به تمام کتابهایی که از طرف خداوند نازل شده (اعم از کتاب خودتان و کتابهای آسمانی آنها) ایمان دارید، ولی آنان به کتاب آسمانی شما ایمان ندارند» (ها أَنْتُمْ أَوْلَاءِ

تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ بِرِغْزِيهِ تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۱، ص: ۳۲۵

وَ تُوْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ)

.سپس قرآن چهره اصلی آنها را معرفی کرده، می‌گوید: «این دسته از اهل کتاب منافق هستند، چون با شما ملاقات کنند، می‌گویند ما ایمان داریم و آیین شما را تصدیق می‌کنیم، ولی چون تنها شوند، از شدت کینه و عداوت و خشم سرانگشتان خود را به دندان می‌گیرند» (وَ إِذَا لَقَوْكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَ إِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ).

ای پیامبر! «بگو: با همین خشمی که دارید، بمیرید» و این غصّه تا روز مرگ دست از شما برنخواهد داشت (قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ). شما از وضع آنها آگاه نبودید، و خدا آگاه است «زیرا خداوند از اسرار درون سینه‌ها باخبر است» (إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِعَدَاتِ الصُّدُورِ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۲۰] ..... ص: ۳۲۵

(آیه ۱۲۰) - در این آیه یکی از نشانه‌های کینه و عداوت آنها بازگو شده است که «اگر فتح و پیروزی و پیشامد خوبی برای شما رخ دهد، آنها ناراحت می‌شوند، و چنانچه حادثه ناگواری برای شما رخ دهد خوشحال می‌شوند» (إِنْ تَمَسَّكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا).

«اما اگر در برابر کینه‌توزیهای آنها استقامت کنید، و پرهیزکار و خویشان دار باشید، آنان نمی‌توانند به وسیله نقشه‌های خائانه خود به شما لطمه‌ای وارد کنند، زیرا خداوند به آنچه می‌کنید کاملاً احاطه دارد» (وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۲۱] ..... ص: ۳۲۵

(آیه ۱۲۱) - از این به بعد آیاتی شروع می‌شود که در باره یک حادثه مهم و پردامنه اسلامی یعنی جنگ «احد» نازل شده. در آغاز اشاره به بیرون آمدن پیامبر از مدینه برای انتخاب لشکرگاه در دامنه احد کرده و می‌گوید: «به خاطر بیاور ای پیامبر! آن روز را که صبحگاهان از مدینه از میان بستگان و اهل خود بیرون آمدی تا برای مؤمنان پایگاههایی برای نبرد با دشمن آماده سازی و خداوند شنوا و داناست» (وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۲۶

سپس به گوشه دیگری از این ماجرا اشاره کرده می‌فرماید: «در آن هنگام دو طایفه از مسلمانان (که طبق نقل تواریخ «بنو سلمه» از قبیله اوس و «بنو حارثه» از قبیله خزرج بودند) تصمیم گرفتند که سستی به خرج دهند و از وسط راه به مدینه باز گردند» (إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا).

علت این تصمیم شاید این بود که آنها از طرفداران نظریه «جنگ در شهر» بودند و پیامبر با نظر آنها مخالفت کرده بود، اما چنانکه از ذیل آیه استفاده می‌شود آن دو طایفه به زودی از تصمیم خود بازگشتند، و به همکاری با مسلمانان ادامه دادند، لذا قرآن می‌گوید: «خداوند یاور و پشتیبان این دو طایفه بود و افراد با ایمان باید بر خدا تکیه کنند» (وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ) «۱».

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۲۳] ..... ص: ۳۲۶

(آیه ۱۲۳) - از اینجا به بعد آیاتی است که برای تقویت روحیه، شکست‌خورده مسلمانان در یک حالت بحرانی نازل گردید، نخست در آن اشاره به پیروزی چشمگیر مسلمانان در میدان بدر شده تا با یادآوری آن خاطره، به آینده خویش دلگرم شوند و لذا می‌فرماید: «خداوند شما را در بدر پیروزی داد در حالی که نسبت به دشمن ضعیف، و از نظر عده و تجهیزات قابل مقایسه با آنها نبودید» (وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ).

عدد شما ۳۱۳ نفر با تجهیزات کم، و مشرکان بیش از هزار نفر و با تجهیزات فراوان بودند.

«حال که چنین است، از خدا بپرهیزید، و از تکرار مخالفت فرمان پیشوای خود، یعنی پیامبر اجتناب کنید تا شکر نعمتهای گوناگون او را بجای آورده باشید» (فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۲۴] ..... ص: ۳۲۶

(آیه ۱۲۴) - سپس خاطره یاری مسلمانان را در میدان بدر به وسیله فرشتگان یادآوری کرده و می‌گوید: «در آن هنگام که تو، به مؤمنان می‌گفتی: آیا کافی نیست پروردگارتان شما را به سه هزار نفر از فرشتگان که (از آسمان) فرود آیند

(۱) مشروح ماجرای احد را ذیل همین آیه در «تفسیر نمونه» مطالعه فرماید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۲۷

یاری کند!» (إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۲۵] ..... ص: ۳۲۷

(آیه ۱۲۵) - «آری! امروز هم اگر استقامت به خرج دهید و به استقبال سپاه قریش بشتابید، و تقوا را پیشه کنید، و مانند روز گذشته، با فرمان پیامبر مخالفت ننمایید، اگر در این حال مشرکان به سرعت به سوی شما برگردند، خداوند به وسیله پنج هزار نفر از فرشتگان که همگی دارای نشانه‌های مخصوصی هستند شما را یاری خواهد کرد» (بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۲۶] ..... ص: ۳۲۷

(آیه ۱۲۶) - «اما توجه داشته باشید که آمدن فرشتگان به یاری شما، تنها برای تشویق و بشارت و اطمینان خاطر و تقویت روحیه شماسست، و گر نه پیروزی تنها از ناحیه خداوندی است که بر همه چیز قادر و در همه کار حکیم است» هم راه پیروزی را می‌داند و هم قدرت بر اجرای آن دارد (وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ وَمَا النَّصِيرُ إِلَّا مَنْ عِنْدَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۲۷] ..... ص: ۳۲۷

(آیه ۱۲۷) - در این آیه خداوند می‌فرماید: «این که به شما وعده داده شده است که فرشتگان را در برخورد جدید با دشمن به یاری شما بفرستد، برای این است که قسمتی از پیکر لشکر مشرکان را قطع کند، و آنها را با ذلت و رسوایی باز گرداند» (لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۲۸] ..... ص: ۳۲۷

اشاره

(آیه ۱۲۸)

شأن نزول: ..... ص: ۳۲۷

پس از آن که دندان و پیشانی پیامبر صلی الله علیه و آله در جنگ «احد» شکست و آن همه ضربات سخت بر پیکر مسلمین وارد شد، پیامبر از آینده مشرکان نگران گردید و پیش خود فکر می کرد چگونه این جمعیت قابل هدایت خواهند بود و فرمود: «چگونه چنین جمعیتی رستگار خواهند شد که با پیامبر خود چنین رفتار می کنند در حالی که وی آنها را به سوی خدا دعوت می کند».

آیه نازل شد و به پیامبر دلداری داد که تو مسؤول هدایت آنها نیستی بلکه تنها موظف به تبلیغ آنها می باشی.

تفسیر: ..... ص: ۳۲۷

در تفسیر این آیه سخن بسیار رفته است ولی این موضوع مسلم است برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۲۸ که پس از جنگ احد نازل شده و مربوط به حوادث آن است. به هر حال آیه می گوید: «در باره سرنوشت (کافران یا مؤمنان فراری از جنگ) کاری از دست تو ساخته نیست مگر این که خدا بخواهد آنها را ببخشد یا به خاطر ستمی که کرده اند مجازاتشان کند» (لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَأِنَّهُمْ ظَالِمُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۲۹] ..... ص: ۳۲۸

(آیه ۱۲۹) - این آیه در حقیقت تأکیدی است برای آیه قبل، می گوید: «و آنچه در آسمانها و زمین است از آن خداست، هر کس را بخواهد (و شایسته بداند) می بخشد و هر کس را بخواهد مجازات می کند» (وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ). سپس می افزاید: در عین حال که مجازات او شدید است «او آمرزنده و مهربان است» و رحمت او بر غضب او پیشی می گیرد (وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۳۰] ..... ص: ۳۲۸

(آیه ۱۳۰) - تحریم رباخواری! این آیه و هشت آیه بعد از آن محتوی یک سلسله برنامه های اقتصادی، اجتماعی و تربیتی است. در این آیه روی سخن را به مؤمنان کرده، می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! ربا (و سود پول) را چند برابر نخورید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً).

عرب در زمان جاهلیت آلودگی شدیدی به رباخواری داشت، به همین دلیل قرآن برای ریشه کن ساختن رباخواری حکم تحریم را تدریجاً و در چهار مرحله بیان کرده است:

۱- در آیه ۳۹ سوره روم در باره «ربا» به یک پند اخلاقی قناعت شده.

۲- در آیه ۱۶۱ سوره نساء «ربا» به عنوان یک عادت زشت یهود مورد سرزنش قرار گرفته است.

۳- در آیات ۲۷۵ تا ۲۷۹ سوره بقره، نیز هر گونه رباخواری را ممنوع و در حکم جنگ با خدا ذکر نموده است.

۴- و بالاخره در آیه مورد بحث، حکم تحریم ربا صریحاً ذکر شده، اما تنها به یک نوع از انواع ربا که نوع شدید و فاحش آن

است اشاره شده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۲۹

منظور از «ربا فاحش» این است که سرمایه به شکل تصاعدی در مسیر ربا سیر کند یعنی سود در مرحله نخستین با اصل سرمایه ضمیمه شود و مجموعاً مورد ربا قرار گیرند.

در پایان آیه می‌فرماید: «اگر می‌خواهید رستگار شوید باید تقوی را پیشه کنید و از این گناه بپرهیزید» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۳۱] ..... ص: ۳۲۹

(آیه ۱۳۱) - در این آیه، مجدداً روی حکم تقوی تأکید کرده، می‌فرماید:

«و از آتشی بپرهیزید، که برای کافران آماده شده است» (وَ اتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ).

از تعبیر «کافرین» استفاده می‌شود که اصولاً رباخواری با روح ایمان سازگار نیست و رباخواران از آتشی که در انتظار کافران است سهمی دارند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۳۲] ..... ص: ۳۲۹

(آیه ۱۳۲) - تهدید آیه قبل با تشویقی که در این آیه برای مطیعان و فرمانبرداران ذکر شده تکمیل می‌گردد، می‌فرماید: «فرمان

خدا و پیامبر را اطاعت کنید و رباخواری را ترک گوئید تا مشمول رحمت الهی شوید» (وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۳۳] ..... ص: ۳۲۹

(آیه ۱۳۳) - مسابقه در مسیر سعادت! به دنبال آیات گذشته که بدکاران را تهدید به مجازات آتش و نیکوکاران را تشویق به

رحمت الهی می‌کرد، در این آیه کوشش و تلاش نیکوکاران را تشبیه به یک مسابقه معنوی کرده که هدف نهایی آن آمرزش

الهی و نعمتهای جاویدان بهشت است، می‌فرماید: «برای رسیدن به آمرزش الهی بر یکدیگر سبقت بگیرید» (وَ سَارِعُوا إِلَى

مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ).

از آنجا که رسیدن به هر مقام معنوی بدون آمرزش و شستشوی از گناه ممکن نیست، هدف این مسابقه معنوی در درجه اول

مغفرت و دومین هدف آن بهشت قرار داده شده «بهشتی که وسعت آن، پهنه آسمانها و زمین است» (وَ جَنَّهٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ

وَ الْأَرْضُ).

در پایان آیه تصریح می‌کند که: «این بهشت، با آن عظمت، برای پرهیزکاران آماده شده است» (أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۳۰

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۳۴] ..... ص: ۳۳۰

(آیه ۱۳۴) - سیمای پرهیزکاران! از آنجا که در آیه قبل وعده بهشت جاویدان به پرهیزکاران داده شده در این آیه پرهیزکاران

را معرفی می‌کند و پنج صفت از اوصاف عالی و انسانی برای آنها ذکر نموده است:

۱- «آنها در همه حال انفاق می‌کنند چه موقعی که در راحتی و وسعتند و چه زمانی که در پیریشانی و محرومیتند» (الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ).

جالب توجه این که در اینجا نخستین صفت برجسته پرهیزکاران «انفاق» ذکر شده، زیرا این آیات نقطه مقابل صفاتی را که در باره رباخواران و استثمارگران در آیات قبل ذکر شد، بیان می‌کند، به علاوه گذشت از مال و ثروت آن هم در حال خوشی و تنگدستی روشنترین نشانه مقام تقواست.

۲- «آنها بر خشم خود مسلطند» (وَ الْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ).

۳- «آنها از خطای مردم می‌گذرند» (وَ الْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ).

فرو بردن خشم بسیار خوب است اما به تنهایی کافی نیست زیرا ممکن است کینه و عداوت را از قلب انسان ریشه کن نکند، در این حال برای پایان دادن به حالت عداوت باید «کظم غیظ» با «عفو و بخشش» توأم گردد.

۴- آنها نیکوکارند «و خداوند نیکوکاران را دوست دارد» (وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ).

در اینجا اشاره به مرحله عالیتر از عفو شده، که انسان با نیکی کردن در برابر بدی (آنجا که شایسته است) ریشه دشمنی را در دل طرف بسوزاند و قلب او را نسبت به خویش مهربان گرداند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۳۵ [..... ص: ۳۳۰

(آیه ۱۳۵) - پنجم: «و آنها که وقتی مرتکب عمل زشتی شوند یا به خود ستم کنند به یاد خدا می‌افتند و برای گناهان خود طلب آمرزش می‌کنند» (وَ الَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ).

از آیه فوق استفاده می‌شود که انسان تا به یاد خداست مرتکب گناه نمی‌شود، اما این فراموشکاری و غفلت در افراد پرهیزکار دیری نمی‌پایید، به زودی به یاد خدا می‌افتند و گذشته را جبران می‌کنند «و کیست جز خدا که گناهان را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۳۱

ببخشد؟ (وَ مَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ).

در پایان آیه برای تأکید می‌گوید: «آنها هرگز با علم و آگاهی بر گناه خویش اصرار نمی‌ورزند و تکرار گناه نمی‌کنند» (وَ لَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَ هُمْ يَعْلَمُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۳۶ [..... ص: ۳۳۱

(آیه ۱۳۶) - در این آیه پاداش پرهیزکارانی که صفات آنها در دو آیه گذشته آمد توضیح داده، می‌گوید: «آنها پاداششان آمرزش پروردگار و بهشتهایی است که از زیر درختانش نهرها جاری است (و لحظه‌ای آب از آنها قطع نمی‌شود) بهشتی که بطور جاودان در آن خواهند بود» (أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا).

و در پایان آیه می‌گوید: «این چه پاداش نیکی است برای آنها که اهل عمل هستند» (وَ نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ).

نه افراد واداده و تنبل که همیشه از تعهدات و مسؤولیتهای خویش می‌گریزند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۳۷ [..... ص: ۳۳۱

(آیه ۱۳۷) - بررسی تاریخ گذشتگان! قرآن مجید پیوند فکری و فرهنگی نسل حاضر با گذشتگان برای درک حقایق، لازم و ضروری می‌داند، زیرا از ارتباط و گره خوردن این دو زمان (گذشته و حاضر) وظیفه و مسئولیت آیندگان روشن می‌شود، در آیه مورد بحث می‌فرماید: «خداوند سنتهایی در اقوام گذشته داشته که این سنن هرگز جنبه اختصاصی ندارد و به صورت یک سلسله قوانین حیاتی در باره همگان اجرا می‌شود» (قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ).

در این سنن پیشرفت و تعالی افراد با ایمان و مجاهد و متحد و بیدار پیش بینی شده و شکست و نابودی ملت‌های پراکنده و بی‌ایمان و آلوده به گناه نیز پیش‌بینی گردیده که در تاریخ بشریت ثبت است.

روی این جهت قرآن مجید به مسلمانان دستور می‌دهد «بروید در روی زمین بگردید و در آثار پیشینیان و ملت‌های گذشته و زمامداران و فراعنه گردنکش و جبار دقت کنید، و بنگرید پایان کار آنها که کافر شدند، و پیامبران خدا را تکذیب کردند و بنیان ظلم و فساد را در زمین گذاردند، چگونه بود؟ و سرانجام کار آنها به کجا رسید؟» (فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۳۲

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۳۸ [..... ص: ۳۳۲

(آیه ۱۳۸) - در این آیه می‌گوید: «آنچه در آیات فوق گفته شد بیانیه روشنی است برای همه انسانها و وسیله هدایت و اندرزی است برای همه پرهیزکاران» (هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَ مَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ).

یعنی در عین این که این بیانات جنبه همگانی و مردمی دارد تنها پرهیزکاران و افراد با هدف از آن الهام می‌گیرند و هدایت می‌شوند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۳۹ [..... ص: ۳۳۲

اشاره

(آیه ۱۳۹)

شأن نزول: ..... ص: ۳۳۲

در مورد نزول این آیه و چهار آیه بعد از آن روایات متعددی وارد شده که از آنها استفاده می‌شود این چند آیه دنباله آیاتی است که در باره جنگ احد داشتیم، و این آیات تجزیه و تحلیلی است روی نتایج جنگ احد، زیرا همانطور که گفتیم جنگ احد بر اثر نافرمانی و عدم انضباط نظامی جمعی از سربازان اسلام، در پایان به شکست انجامید و جمعی از شخصیتها و چهره‌های برجسته اسلام از جمله «حمزه» عموی پیامبر، در این میدان شربت شهادت نوشیدند.

پیامبر همان شب با یاران خود به میان کشتگان رفت و برای بزرگداشت ارواح شهداء بر سر جنازه یکایک آنها می‌نشست و اشک می‌ریخت و طلب آموزش می‌نمود، و سپس اجساد همه آنها در دامنه کوه احد در میان اندوه فراوان به خاک سپرده شد، در این لحظات حساس که مسلمانان نیاز شدید به تقویت روحی و هم استفاده معنوی از نتایج شکست داشتند این آیات نازل گردید.

تفسیر: ..... ص: ۳۳۲

نتایج جنگ احد- در این آیه به مسلمانان هشدار داده، می‌گوید افراد بیدار همانطور که از پیروزیها استفاده می‌کنند از شکستها نیز درس می‌آموزند و در پرتو آن نقاط ضعفی را که سر چشمه شکست شده، پیدا می‌کنند و با برطرف ساختن آن برای پیروزی نهایی آماده می‌شوند، لذا آیه شریفه می‌فرماید: «و سست نشوید و غمگین مگردید شما برترید اگر ایمان داشته باشید» (وَ لَا تَهِنُوا وَ لَا تَحْزَنُوا وَ أَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) یعنی، شکست شما در حقیقت به خاطر از دست دادن روح ایمان و آثار آن بوده.

سوره آل عمران(۳): آیه ۱۴۰] ..... ص: ۳۳۲

(آیه ۱۴۰)- در این آیه درس دیگری برای رسیدن به پیروزی نهایی به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۳۳ مسلمانان داده شده است که: «اگر به شما جراحتی رسید به آنها هم جراحتی همانند آن رسید» (إِنْ يَمَسُّكُمُ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ).

بنابراین، سستی و اندوه شما برای چیست؟! سپس اشاره به یکی از سنن الهی شده است که در زندگی بشر حوادث تلخ و شیرین رخ می‌دهد که هیچ کدام پایدار نیست، و «خداوند این ایام را در میان مردم بطور مداوم گردش می‌دهد» تا سنت تکامل از لابلای این حوادث آشکار شود (وَ تِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ).

و سپس اشاره به نتیجه این حوادث ناگوار کرده، می‌فرماید: «اینها به خاطر آن است که افراد با ایمان، از مدعیان ایمان شناخته شوند» (وَ لِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا).

«و یکی از نتایج این شکست دردناک این بود که شما شهیدان و قربانیانی، در راه اسلام بدهید» (وَ يَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ). اصولاً ملتی که قربانی در راه اهداف مقدس خود ندهد همیشه آنها را کوچک می‌شمرد اما به هنگامی که قربانی داد هم خود او، و هم نسلهای آینده او، به دیده عظمت به آن می‌نگرند.

در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند ستمگران را دوست نمی‌دارد» (وَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ) و بنابراین از آنها حمایت نخواهد کرد.

سوره آل عمران(۳): آیه ۱۴۱] ..... ص: ۳۳۳

(آیه ۱۴۱)- در این آیه به یکی دیگر از نتایج طبیعی شکست جنگ احد اشاره شده است و آن این که این گونه شکستها نقاط ضعف و عیوب جمعیتها را آشکار می‌سازد و وسیله مؤثری است برای شستشوی این عیوب، قرآن می‌گوید:

«خدا می‌خواست در این میدان جنگ، افراد با ایمان را خالص گرداند و نقاط ضعفشان را به آنها نشان بدهد و کافران را تدریجا نابود سازد» (وَ لِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ يَمْحَقَ الْكَافِرِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۴۲ [..... ص: ۳۳۳]

(آیه ۱۴۲) - در این آیه قرآن با استفاده از حادثه احد برای تصحیح یک اشتباه فکری مسلمانان اقدام می‌کند و می‌گوید: «آیا شما چنین پنداشتید که بدون برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۳۴ جهاد و استقامت در راه خدا می‌توانید در بهشت برین جای گیرید (شما گمان کردید داخل شدن در آن سعادت معنوی تنها با انتخاب نام مسلمان و یا عقیده بدون عمل ممکن است؟) در حالی که هنوز خداوند مجاهدان از شما و صابران را مشخص نساخته است» (أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَ لَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَ يَعْلَمِ الصَّابِرِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۴۳ [..... ص: ۳۳۴]

(آیه ۱۴۳) - بعد از جنگ بدر و شهادت پرافتخار جمعی از مسلمانان عده‌ای در جلسات می‌نشستند و پیوسته آرزوی شهادت می‌کردند که ای کاش این افتخار در میدان بدر نصیب ما نیز شده بود، مطابق معمول در میان آنها جمعی صادق بودند و عده‌ای متظاهر و دروغگو، اما چیزی طول نکشید که جنگ وحشتناک احد پیش آمد، مجاهدان راستین با شهادت جنگیدند و شربت شهادت نوشیدند و به آرزوی خود رسیدند اما جمعی از دروغگویان هنگامی که آثار شکست را در ارتش اسلام مشاهده کردند از ترس کشته شدن فرار کردند، این آیه آنها را سرزنش می‌کند، می‌گوید: «و شما تمنای مرگ (و شهادت در راه خدا) را پیش از آن که با آن رو برو شوید می‌کردید، سپس آن را با چشم خود دیدید در حالی که به آن نگاه می‌کردید» و حاضر نبودید به آن تن در دهید، چقدر میان گفتار و کردار شما فاصله است! (وَ لَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَ أَنْتُمْ تُنظُرُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۴۴ [..... ص: ۳۳۴]

اشاره

(آیه ۱۴۴)

شأن نزول: ..... ص: ۳۳۴

این آیه نیز ناظر به یکی دیگر از حوادث جنگ احد است و آن این که: در همان حال که آتش جنگ میان مسلمانان و بت پرستان به شدت شعله‌ور بود ناگهان صدایی بلند شد و کسی گفت: محمد را کشتم ... محمد را کشتم ...! جمعی که اکثریت را تشکیل می‌دادند به دست و پا افتاده و از میدان جنگ به سرعت خارج می‌شدند، اما در مقابل آنها اقلیتی

فداکار و پایدار همچون علی علیه السلام و أبو دجانة و طلحة و بعضی دیگر بودند که بقیه را به استقامت دعوت می کردند. آیه در این مورد نازل گردید و دسته اول را سخت نکوهش کرد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۳۵

تفسیر: ..... ص: ۳۳۵

فرد پرستی ممنوع- مسأله فرد پرستی یکی از بزرگترین خطراتی است که مبارزات هدفی را تهدید می کند، وابستگی به شخص معین اگر چه پیامبر خاتم باشد مفهومی پایان یافتن کوشش و تلاش برای پیشرفت، به هنگام از دست رفتن آن شخص است و این وابستگی یکی از نشانه های بارز عدم رشد اجتماعی است.

قرآن در آیه مورد بحث با صراحت می گوید: «محمّد تنها فرستاده خداست، پیش از او هم فرستادگانی بودند که از دنیا رفتند آیا اگر او بمیرد یا کشته شود باید شما سیر قهقرایی کنید؟ و به آیین بت پرستی باز گردید؟» (وَ مَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ).

سپس می فرماید: «آنها که عقب گرد کنند و به دوران کفر و بت پرستی باز گردند تنها به خود زیان می رسانند نه به خدا» (وَ مَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا).

زیرا با این عمل نه تنها چرخهای سعادت خود را متوقف می سازند بلکه آنچه را به دست آورده اند نیز به سرعت از دست خواهند داد.

در پایان آیه به اقلیتی که در جنگ احد علی رغم همه مشکلات و انتشار خبر شهادت پیغمبر، دست از جهاد برنداشتند اشاره کرده و کوششهای آنها را می ستاید و آنها را به عنوان شاکران و کسانی که از نعمتها در راه خدا استفاده کردند معرفی می کند می گوید: «خداوند این شاکران را پاداش نیک می دهد» (وَ سَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۴۵ [..... ص: ۳۳۵]

(آیه ۱۴۵)- همان طور که گفتیم شایعه بی اساس شهادت پیامبر در احد عده زیادی از مسلمانان را به وحشت افکند تا آنجا که از میدان جنگ فرار کردند و حتی بعضی می خواستند از اسلام هم برگردند، در این آیه مجدداً برای تنبیه و بیداری این دسته می فرماید: «مرگ به دست خدا و فرمان اوست و برای هر کس اجلی مقرر شده است که نمی تواند از آن فرار کند» (وَ مَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا).

بنابراین اگر پیامبر در این میدان شربت شهادت می نوشید چیزی جز انجام برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۳۶ یافتن یک سنت الهی نبود.

از سوی دیگر فرار از میدان جنگ نمی تواند از فرا رسیدن اجل جلوگیری کند همان طور که شرکت در میدان جهاد نیز اجل انسان را جلو نمی اندازد.

در پایان آیه می فرماید: سعی و کوشش انسان هیچ گاه ضایع نمی شود «اگر هدف کسی تنها نتیجه های مادی و دنیوی باشد (و همانند بعضی از رزمندگان احد تنها به خاطر غنیمت تلاش کند) بالاخره بهره ای از آن به دست می آورد اما اگر هدف عالیتیر

بود، و کوششها در مسیر حیات جاویدان و فضایل انسانی به کار افتاد، باز به هدف خود خواهد رسید» (وَ مَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَ مَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا).

بنابراین، حالا که رسیدن به دنیا یا آخرت هر دو نیازمند به کوشش است، پس چرا انسان سرمایه‌های وجودی خود را در مسیر دوم که یک مسیر عالی و پایدار است به کار نیندازد؟

سپس بار دیگر تأکید می‌کند که «پاداش شاکران را به زودی خواهیم داد» (وَ سَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۴۶ [..... ص: ۳۳۶

(آیه ۱۴۶) - مجاهدان پیشین! به دنبال حوادث احد با یادآوری شجاعت و ایمان و استقامت مجاهدان و یاران پیامبران گذشته مسلمانان را به شجاعت و فداکاری و پایداری تشویق می‌کند و در ضمن آن دسته‌ای را که از میدان احد فرار کردند سرزنش می‌نماید و می‌گوید: «پیامبران بسیاری بودند که خدا پرستان مبارزی در صف یاران آنها قرار داشتند، آنها هیچ گاه در برابر آنچه (از تلفات سنگین و جراحات سخت) در راه خدا به آنان می‌رسید سست نشدند و ناتوان نگردیدند و تن به تسلیم ندادند» (وَ كَأَيُّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِيثُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ مَا ضَعُفُوا وَ مَا اسْتَكَاثُوا). «بدیهی است خداوند هم، چنین افرادی را دوست دارد که دست از مقاومت بر نمی‌دارند» (وَ اللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۴۷ [..... ص: ۳۳۶

(آیه ۱۴۷) - آنها به هنگامی که احیانا بر اثر اشتباهات یا سستی‌ها، یا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۳۷ لغزشهایی گرفتار مشکلاتی در برابر دشمن می‌شدند، به جای این که میدان را به او بسپارند و یا تسلیم شوند و یا فکر ارتداد و بازگشت به کفر در مغز آنها پیدا شود، روی به درگاه خدا می‌آوردند و «گفتار آنها فقط این بود که پروردگارا! گناهان ما را ببخش، و از تندروییهای ما در کارها صرف نظر کن، قدمهای ما را استوار بدار، و ما را بر جمعیت کافران پیروز گردان!» (وَ مَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَ إِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَ تَبَّتْ أَقْدَامُنَا وَ أَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۴۸ [..... ص: ۳۳۷

(آیه ۱۴۸) - آنها با این طرز تفکر و عمل به زودی پاداش خود را از خدا می‌گرفتند «لذا خداوند هم پاداش این جهان که فتح و پیروزی بر دشمن بود و هم پاداش نیک آن جهان را به آنها داد» (فَاتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَ حُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ). و در پایان آیه آنها را جزء نیکوکاران شمرده و می‌فرماید: «خدا نیکوکاران را دوست دارد» (وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۴۹ [..... ص: ۳۳۷

(آیه ۱۴۹) - اختارهای مکرر! بعد از پایان جنگ احد دشمنان اسلام با یک سلسله تبلیغات مسموم کننده در لباس نصیحت و دلسوزی تخم تفرقه در میان مسلمانان می‌پاشیدند و آنها را نسبت به اسلام بدبین می‌کردند در این آیه به مسلمانان اختار می‌کند و از پیروی آنها بر حذر می‌دارد و می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر از کفار پیروی کنید شما را به عقب

بر می گردانند (و پس از پیمودن راه پرافتخار تکامل معنوی و مادی در پرتو تعلیمات اسلام) به نقطه اول که نقطه کفر و فساد بود سقوط می دهند و در این موقع بزرگترین زیانکاری دامنگیر شما خواهد شد» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَنُرْزِقَنَّكُمْ رِزْقًا وَسِعًا كَمَنْ تُكْفَرُونَ) (سوره آل عمران (۳): آیه ۱۵۰)..... ص: ۳۳۷.

چه زبانی از این بالاتر که انسان اسلام را با کفر، و سعادت را با شقاوت، و حقیقت را با باطل معاوضه کند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۵۰] ..... ص: ۳۳۷

(آیه ۱۵۰) - در این آیه تأکید می کند که «خدا پشتیبان و سرپرست شماست و او بهترین یاوران است» (بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ).

یاوری است که هرگز مغلوب نمی شود و هیچ قدرتی با قدرت او برابری برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۳۸ ندارد در حالی که یاوران دیگر ممکن است گرفتار شکست و نابودی شوند.

(آیه ۱۵۱) - ..... ص: ۳۳۸

در این آیه اشاره به نجات معجزه آسای مسلمانان بعد از جنگ احد می کند و می فرماید: «ما به زودی در دل کفار رعب و وحشت می افکنیم» یعنی، همان طور که در پایان جنگ احد افکنیدیم و نمونه آن را با چشم خود دیدید (سَلِّقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ).

و در جمله بعد، علت افکندن رعب و ترس را در دل های آنها چنین بیان می کند: «به این جهت که آنها چیزهایی را بدون دلیل شریک خدا قرار داده بودند» (بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا).

در پایان آیه به سرنوشت این افراد اشاره کرده، می فرماید: این افراد به خود و اجتماع خود ستم کرده اند «و بنابراین جایگاهی جز آتش نخواهند داشت و چه بد جایگاهی است» (وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا مُخَلَّدُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۵۲] ..... ص: ۳۳۸

(آیه ۱۵۲) - شکست پس از پیروزی! در ماجرای جنگ احد گفتیم:

مسلمانان در آغاز جنگ با اتحاد و شجاعت خاصی جنگیدند، و به زودی پیروز شدند، ولی نافرمانی جمعی از تیراندازان که سنگر خود را رها کردند و به جمع آوری غنایم مشغول شدند سبب شد که ورق برگردد و شکست سختی به لشکر اسلام وارد گردد. هنگامی که مسلمانان با دادن تلفات و خسارات سنگینی به مدینه باز می گشتند با یکدیگر می گفتند مگر خداوند به ما وعده فتح و پیروزی نداده بود؟

پس چرا در این جنگ شکست خوردیم؟

از این به بعد قرآن ضمن پاسخ آنها، علل شکست را توضیح می دهد، می فرماید: «وعده خدا در باره پیروزی شما کاملاً درست بود و به همین دلیل در آغاز جنگ پیروز شدید و به فرمان خدا دشمنان را به قتل می رساندید و این وعده تا زمانی که دست از استقامت و پیروی فرمان پیغمبر برداشته بودید ادامه داشت، شکست از آن زمان شروع شد که سستی و نافرمانی شما را فرا گرفت» (وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ).

یعنی، اگر تصور کردید که وعده پیروزی بدون قید و شرط بوده، سخت در بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۳۹

اشتباه بوده‌اید تمام وعده‌های پیروزی مشروط به پیروی از فرمان خداست.

سپس قرآن می‌گوید: «پس از مشاهده آن پیروزی چشم گیر که مورد علاقه شما بود راه عصیان پیش گرفتید و (بر سر رها کردن سنگرها) به نزاع پرداختید» (وَ تَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ).

سپس می‌افزاید: «در این موقع جمعی از شما خواستار دنیا و جمع غنایم بودید در حالی که جمعی دیگر ثابت قدم و خواستار آخرت و پادشاهی الهی بودند» (مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ).

در اینجا ورق برگشت «و خداوند پیروزی شما را به شکست تبدیل کرد تا شما را بیازماید و تنبیه کند و پرورش دهد» (ثُمَّ صَرَّفَكُمْ عَنْهُمْ لِيُنْتَلِيَكُمْ).

«سپس خداوند همه این نافرمانیها و گناهان شما را بخشید (در حالی که سزاوار مجازات بودید) زیرا خداوند نسبت به مؤمنان از هر گونه نعمتی فرو گذار نمی‌کند» (وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۵۳ ..... ص: ۳۳۹

(آیه ۱۵۳) - در این آیه صحنه پایان احد را به مسلمانان یادآوری می‌کند و می‌فرماید: «به خاطر بیاورید هنگامی را که به هر طرف پراکنده می‌شدید و فرار می‌کردید و هیچ گاه به عقب سر نمی‌کردید که سایر برادران شما در چه حالتی در حالی که پیامبر از پشت سر شما را صدا می‌زد» (إِذِ تَصْعَدُونَ وَلَا تَلُؤُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ).

فریاد می‌زد که: «بندگان خدا! به سوی من باز گردید، به سوی من باز گردید، من رسول خدایم».

ولی هیچ یک از شما به سخنان او توجه نداشتید «در این هنگام غم و اندوه یکی پس از دیگری به سوی شما رو آورد» (فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمِّ).

هجوم سیل غم و اندوه به سوی شما «برای این بود که دیگر به خاطر از دست رفتن غنایم جنگی غمگین نشوید و از جراحاتی که در میدان جنگ در راه پیروزی به شما می‌رسد نگران نباشید و خداوند از آنچه انجام می‌دهید آگاه است» (لَكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۴۰

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۵۴ ..... ص: ۳۴۰

(آیه ۱۵۴) - شب بعد از جنگ احد، شب دردناک و پر اضطرابی بود، مسلمانان پیش بینی می‌کردند که سربازان فاتح قریش بار دیگر به مدینه باز گردند. در این میان مجاهدان راستین و توبه کنندگانی که از فرار احد پشیمان شده بودند، به لطف پروردگار اعتماد داشتند و به وعده‌های پیغمبر دلگرم بودند آیه مورد بحث ماجرای آن شب را تشریح می‌کند و می‌گوید: «سپس بعد از آن همه غم و اندوه روز احد، آرامش را بر شما نازل کرد» (ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنًا).

«این آرامش همان خواب سبکی بود که جمعی از شما را فرا گرفت، اما جمع دیگری بودند که تنها به فکر جان خود بودند و به چیزی جز نجات خویش نمی‌اندیشدند و به همین جهت آرامش را بکلی از دست داده بودند» (نُعَاسًا يَغْشَىٰ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ وَ طَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ).

سپس به تشریح گفتگوها و افکار منافقان و افراد سست ایمان که در آن شب بیدار ماندند پرداخته می‌گوید: «آنها در باره خدا گمانهای نادرست همانند گمانهای دوران جاهلیت و قبل از اسلام داشتند و در افکار خود احتمال دروغ بودن وعده‌های پیامبر را می‌دادند» (يُظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ).

و به یکدیگر و یا خویشان می‌گفتند: «آیا ممکن است با این وضع دلخراشی که می‌بینیم پیروزی نصیب ما بشود؟» (هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ).

یعنی، بسیار بعید و یا غیر ممکن است، قرآن در جواب آنها می‌گوید: «بگو:

آری! پیروزی به دست خداست و اگر او بخواهد و شما را شایسته ببیند نصیب شما خواهد شد» (قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ).

«آنها در دل خود اموری را پنهان می‌دارند که برای تو آشکار نمی‌سازند» (يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ).

گویا آنها چنین می‌پنداشتند که شکست احد نشانه نادرست بودن آیین اسلام است و لذا «می‌گفتند: اگر ما بر حق بودیم و سهمی از پیروزی داشتیم در اینجا این همه کشته نمی‌دادیم» (يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا).

خداوند در پاسخ آنها به دو مطلب اشاره می‌کند، می‌فرماید: «بگو: اگر هم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۴۱

در خانه‌های خود بودید آنهایی که کشته شدن بر آنها مقرر شده بود قطعا به سوی آرامگاه خود بیرون می‌آمدند» و آنها را به قتل می‌رساندند (قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ).

دیگر این که «باید این حوادث پیش بیاید که خداوند آنچه در دل دارید بیازماید و صفوف مشخص گردد (و به علاوه افراد تدریجا پرورش یابند) و نیت آنها خالص و ایمان آنها محکم و قلوب آنها پاک شود» (وَ لِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَ لِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ).

در پایان آیه می‌گوید: «خداوند اسرار درون سینه‌ها را می‌داند» (وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ).

و به همین دلیل تنها به اعمال مردم نگاه نمی‌کند بلکه می‌خواهد قلوب آنها را نیز بیازماید و از هر گونه آلودگی به شرک و نفاق و شک و تردید پاک سازد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۵۵ [..... ص: ۳۴۱]

(آیه ۱۵۵) - گناه سرچشمه گناه دیگر است! این آیه که باز ناظر به حوادث جنگ احد است حقیقت دیگری را بازگو می‌کند و آن این که: لغزشهایی که بر اثر وسوسه‌های شیطانی به انسان دست می‌دهد بر اثر گناهان پیشین در انسان فراهم شده، و گر نه وسوسه‌های شیطانی در دل‌های پاک که آثار گناهان سابق در آن نیست اثری در آن نمی‌گذارد و لذا می‌فرماید: «آنهایی که در میدان احد فرار کردند شیطان آنان را به سبب پاره‌ای از اعمالشان به لغزش انداخت، اما خدا آنها را بخشید، خداوند آمرزنده و حلیم است» (إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَ لَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۵۶ [..... ص: ۳۴۱]

(آیه ۱۵۶) - بهره‌برداری منافقان! حادثه احد زمینه را برای سمپاشی دشمنان و منافقان آماده ساخت، به همین دلیل آیات زیادی برای خنثی کردن این سمپاشیها نازل گردید در این آیه نیز به منظور درهم کوبیدن فعالیت‌های تخریبی منافقان و هشدار به

مسلمانان، نخست به مؤمنان خطاب کرده، می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! شما همانند کافران نباشید که هنگامی که برادرانشان (در راه خدا) به مسافرتی می‌روند و یا در صف مجاهدان قرار می‌گیرند و کشته می‌شوند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۴۲

می‌گویند: افسوس اگر نزد ما بودند نمی‌مردند و کشته نمی‌شدند» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا).

اگر شما مؤمنان تحت تأثیر سخنان گمراه کننده آنان قرار گیرید و همان حرفها را تکرار کنید طبعاً روحیه شما ضعیف گشته و از رفتن به میدان جهاد و سفر در راه خدا خودداری خواهید کرد و آنها به هدف خود نائل می‌شوند، ولی شما این گونه سخنان را نگوید «تا خدا این حسرت را بر دل آنها (کافران) بگذارد» (لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ).

سپس قرآن به سمپاشی آنها سه پاسخ منطقی می‌دهد:

۱- مرگ و حیات در هر حال به دست خداست (و مسافرت و یا حضور در میدان جنگ نمی‌تواند مسیر قطعی آن را تغییر دهد) و خداوند زنده می‌کند و می‌میراند و خدا به آنچه انجام می‌دهید بیناست» (وَ اللَّهُ يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۵۷ [..... ص: ۳۴۲]

(آیه ۱۵۷) - دوم: «تازه اگر در راه خدا بمیرید یا کشته شوید (و به گمان منافقان مرگی زودرس دامن شما را بگیرد چیزی از دست نداده‌اید) زیرا آموزش و رحمت پروردگار از تمام اموالی که شما یا منافقان با ادامه حیات برای خود جمع آوری می‌کنید بالاتر است» (وَ لَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۵۸ [..... ص: ۳۴۲]

(آیه ۱۵۸) - سوم: از همه گذشته مرگ به معنی فنا و نابودی نیست که این قدر از آن وحشت دارید بلکه دریچه‌ای است به سوی زندگانی دیگری در سطحی بسیار وسیعتر و آمیخته با ابدیت «و اگر بمیرید و یا کشته شوید به سوی خدا باز می‌گردید» (وَ لَئِنْ مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۵۹ [..... ص: ۳۴۲]

(آیه ۱۵۹) - فرمان عفو عمومی! این آیه نیز ناظر به حوادث احد است، زیرا بعد از مراجعت مسلمانان از احد، کسانی که از جنگ فرار کرده بودند، اطراف پیامبر را گرفته و ضمن اظهار ندامت، تقاضای عفو و بخشش می‌کردند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۴۳

خداوند در این آیه، عفو عمومی آنها را صادر کرد و پیامبر صلی الله علیه و آله با آغوش باز، خطاکاران توبه کار را پذیرفت. نخست اشاره به یکی از مزایای فوق العاده اخلاقی پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می‌فرماید: «در پرتو رحمت و لطف پروردگار، تو با مردم مهربان شدی در حالی که اگر خشن و تندخو و سنگدل بودی از اطراف تو پراکنده می‌شدند» (فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ).

سپس دستور می‌دهد که «از تقصیر آنان بگذر، و آنها را مشمول عفو خود گردان و برای آنها طلب آموزش کن» (فَاعْفُ عَنْهُمْ

وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ).

بعد از فرمان عفو عمومی، برای زنده کردن شخصیت مسلمانان و تجدید حیات فکری و روحی آنان دستور می‌دهد که باز هم «در کارها با آنها مشورت کن و رأی و نظر آنها را بخواه» (وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ).

سپس قرآن در ادامه می‌افزاید: «اما هنگامی که تصمیم گرفتی (قاطع باش و) بر خدا توکل کن، زیرا خداوند متوکلان را دوست دارد» (فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ).

همان اندازه که به هنگام مشورت باید، نرمش و انعطاف به خرج داد، در موقع اتخاذ تصمیم نهایی باید قاطع بود. بنابراین، پس از برگزاری مشاوره و روشن شدن نتیجه مشورت، باید هر گونه تردید و دو دلی و آراء پراکنده را کنار زد و با قاطعیت تصمیم گرفت و این همان چیزی است که در آیه فوق از آن تعبیر به «عزم» شده است و آن تصمیم قاطع می‌باشد.

ضمناً از این آیه استفاده می‌شود که توکل باید حتماً بعد از مشورت و استفاده از همه امکاناتی که انسان در اختیار دارد قرار گیرد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۶۰ ..... ص: ۳۴۳

(آیه ۱۶۰) - نتیجه توکل! در این آیه که مکمل آیه قبل است، نکته توکل بر خداوند بیان شده است و آن این است که: قدرت او بالاترین قدرتهاست و «اگر خداوند شما را یاری کند هیچ کس بر شما پیروز نخواهد شد، و اگر دست از یاری شما بردارد کیست که بعد از او شما را یاری کند» (إِنْ يَنْصُرْكُمْ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ بَرِّكُمْ تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۱، ص: ۳۴۴ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ)

در آیه گذشته روی سخن به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بود و به او دستور می‌داد، اما در این آیه روی سخن به همه مؤمنان است و به آنها می‌گوید: همانند پیامبر، باید بر ذات پاک خدا تکیه کنند، و لذا در پایان آیه می‌خوانیم: «و مؤمنان تنها بر ذات خداوند، باید توکل کنند» (وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۶۱ ..... ص: ۳۴۴

(آیه ۱۶۱) - هر گونه خیانتی ممنوع! هنگامی که بعضی از تیراندازان احد می‌خواستند سنگر خود را برای جمع آوری غنیمت تخلیه کنند، امیر آنان، دستور داد از جای خود حرکت نکنید رسول خدا شما را از غنیمت محروم نخواهد کرد.

ولی آن دنیاپرستان برای پنهان ساختن چهره واقعی خود گفتند: ما می‌ترسیم پیغمبر در تقسیم غنایم ما را از نظر دور دارد. قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: آیا شما چنین پنداشتید که پیغمبر صلی الله علیه و آله به شما خیانت خواهد کرد «در حالی که هیچ پیغمبری ممکن نیست، خیانت کند» (وَ مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلَ).

البته روشن است خیانت برای هیچ کس مجاز نیست خواه پیامبر باشد یا غیر پیامبر، ولی از آنجا که گفتگوی عذرترشان جنگ «احد» در باره پیامبر صلی الله علیه و آله بود آیه نیز نخست سخن از پیامبران می‌گوید و سپس اضافه می‌نماید: «هر کس خیانت کند، روز رستاخیز آنچه را در آن خیانت کرده، به عنوان مدرک جنایت بر دوش خویش حمل می‌کند و یا همراه خود به صحنه محشر می‌آورد» و به این ترتیب، در برابر همگان رسوا می‌شود (وَ مَنْ يُغْلَلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

«سپس به هر کس آنچه انجام داده و به دست آورده، داده می‌شود و در باره هیچ کس ظلم و ستمی نمی‌شود» (ثُمَّ تُوفَّى كُلُّ

نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَ هُمْ لَا يُظَلِّمُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۶۲] ..... ص: ۳۴۴

(آیه ۱۶۲) - آنها که در جهاد شرکت نکردند! در آیات گذشته در جوانب مختلف جنگ احد و نتایج آن بحث شد. اکنون نوبت منافقان و مؤمنان سست ایمانی است که به پیروی از آنها در میدان جنگ حضور نیافتند، آیه مورد بحث سرنوشت آنها را تشریح می کند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۴۵

و می گوید: «آیا کسانی که فرمان خدا را اطاعت کردند و از خشنودی او پیروی نمودند، همانند کسانی هستند که به سوی خشم خدا باز گشتند و جایگاه آنها جهنم و بازگشت و پایان کار آنها، زشت و ناراحت کننده است» (أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبُئْسَ الْمَصِيرُ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۶۳] ..... ص: ۳۴۵

(آیه ۱۶۳) - در این آیه می فرماید: «هر یک از آنها (منافقان و مجاهدان) برای خود درجه و موقعیتی در پیشگاه خدا دارند» (هُم دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ).

و در پایان آیه می فرماید: «خداوند نسبت به اعمال همه آنها بیناست» (وَ اللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ).

و به خوبی می داند هر کس طبق نیت و ایمان و عمل خود شایسته کدامین درجه است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۶۴] ..... ص: ۳۴۵

(آیه ۱۶۴) - بزرگترین نعمت خداوند! در این آیه، سخن از بزرگترین نعمت الهی یعنی نعمت «بعثت پیامبر اسلام» به میان آمده است و در حقیقت، پاسخی است به سؤالاتی که در ذهن بعضی از تازه مسلمانان، بعد از جنگ احد خطور می کرد، که چرا ما این همه گرفتار مشکلات و مصائب شویم؟ قرآن به آنها می گوید: «خداوند بر مؤمنان منت گذارد (نعمت بزرگی بخشید) هنگامی که در میان آنها پیامبری برانگیخت» (لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا).

سپس می فرماید: یکی از مزایای این پیامبر این است که: «او از جنس خود آنها و از نوع بشر است» (مِنْ أَنْفُسِهِمْ).

سپس می گوید: این پیامبر سه برنامه مهم را در باره آنها اجرا می کند نخست این که «آیات پروردگار را بر آنها بخواند و (دیگر این که) آنان را پاک کند و کتاب و حکمت بیاموزد هر چند پیش از آن در گمراهی آشکار بودند» (يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ).

تعلیم، یعنی وارد ساختن حقایق دین در درون جان آنها و به دنبال آن ترکیه نفوس و تربیت ملکات اخلاقی و انسانی و از آنجا که هدف اصلی و نهایی تربیت است در آیه، قبل از تعلیم ذکر شده، در حالی که از نظر ترتیب طبیعی، تعلیم بر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۴۶

تربیت مقدم است.

مردم دنیا بویژه مردم جزیره العرب در زمان بعثت پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ در ضلالت و گمراهی روشنی بودند، سیه روزی و بدبختی، جهل و نادانی، و آلودگیهای گوناگون معنوی در آن عصر، تمام نقاط جهان را فرا گرفته بود، و این وضع

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۶۵] ..... ص: ۳۴۶

(آیه ۱۶۵) - بررسی دیگری روی جنگ احد! جمعی از مسلمانان از نتایج دردناک جنگ، غمگین و نگران بودند، خداوند در این آیه سه نکته را به آنها گوشزد می کند.

۱- شما نباید از نتیجه یک جنگ نگران باشید، بلکه همه برخوردهای خود را با دشمن روی هم محاسبه کنید «اگر به شما در این میدان، مصیبتی رسید در میدان دیگر (میدان جنگ بدر) دو برابر آن را به دشمن وارد ساختید» (أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلِهَا).

زیرا آنها در احد هفتاد نفر از شما را شهید کردند، در حالی که هیچ اسیر نگرفتند ولی شما در بدر هفتاد نفر از آنها را به قتل رسانیدید و هفتاد نفر را اسیر کردید.

۲- «شما می گویند: این مصیبت از کجا دامنگیرتان شد» (قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا).

ولی «ای پیامبر! به آنها بگو: این مصیبت از وجود خود شما سر چشمه گرفته و عوامل شکست را باید در خودتان جستجو کنید» (قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ).

۳- شما نباید از آینده، نگران باشید «زیرا خداوند بر همه چیز قادر و تواناست» و اگر نقاط ضعف خود را جبران کنید، مشمول حمایت او خواهید شد (إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۶۶] ..... ص: ۳۴۶

(آیه ۱۶۶) - باید صفوف مشخص شود! آیه مورد بحث این نکته را ت...می دهد که هر مصیبتی (مانند مصیبت احد) که پیش می آید علاوه بر این که بدون علت نیست وسیله آزمایشی است برای جدا شدن صفوف مجاهدان راستین از منافقان و یا افراد سست ایمان، لذا در قسمت اول آیه می فرماید: «آنچه در روز احد آن روز که جمعیت مسلمانان با بت پرستان به هم در آویختند بر شما وارد شد به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۴۷

فرمان خدا بود و طبق خواست و اراده او صورت گرفت» (وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ التَّقَى الْجَمْعَانِ فَيَاذَنَ اللَّهُ).

منظور از «اذن الله» (فرمان خدا) همان اراده و مشیت اوست که به صورت قانون علیت در عالم هستی منعکس شده است.

و در پایان آیه می فرماید: یکی دیگر از آثار این جنگ، این بود که: «صفوف مؤمنان و منافقان از هم مشخص شود و افراد با ایمان از سست ایمان شناخته گردند» (وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۶۷] ..... ص: ۳۴۷

(آیه ۱۶۷) - در این آیه به اثر دیگری اشاره کرده، می فرماید: «تا کسانی که نفاق ورزیدند شناخته شوند» (وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا).

سپس قرآن گفتگویی که میان بعضی از مسلمانان و منافقین، قبل از جنگ رد و بدل شد به این صورت بیان می کند: بعضی از مسلمانان (که طبق نقل ابن عباس «عبد الله بن عمر بن حزام» بوده است) هنگامی که دید «عبد الله بن ابی سلول» با یارانش

خود را از لشکر اسلام کنار کشیده و تصمیم بازگشت به مدینه دارند «گفت: بیاید یا به خاطر خدا و در راه او پیکار کنید و یا لا اقل در برابر خطری که وطن و خویشان شما را تهدید می کند دفاع نمایید» (وَ قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا). ولی آنها به یک بهانه واهی دست زدند و «گفتند: ما اگر می دانستیم جنگ می شود بی گمان از شما پیروی می کردیم» (قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبِعْنَاكُمْ).

اینها بهانه ای بیش نبود، هم وقوع جنگ حتمی بود و هم مسلمانان در آغاز پیروز شدند و اگر شکستی دامنگیرشان شد، بر اثر اشتباهات و خلافکاریهای خودشان بود، خداوند می گوید: آنها دروغ می گفتند: «آنها در آن روز به کفر نزدیکتر از ایمان بودند» (هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ).

از جمله فوق استفاده می شود که کفر و ایمان دارای درجاتی است که به عقیده و طرز عمل انسان بستگی دارد. «آنها به زبان چیزی می گویند که در دل ندارند» (يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۴۸ آنها به خاطر لجابت روی پیشنهاد خود، دائر به جنگ کردن در خود مدینه، و با ترس از ضربات دشمن و یا بی علاقه ای به اسلام از شرکت در میدان جنگ خودداری کردند. «ولی خداوند به آنچه منافقان کتمان می کنند آگاهتر است» (وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ).

هم در این جهان پرده از چهره آنان برداشته و قیافه آنها را به مسلمانان نشان می دهد و هم در آخرت به حساب آنها رسیدگی خواهد کرد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۶۸ ..... ص: ۳۴۸

(آیه ۱۶۸) - گفته های بی اساس منافقان! منافقان علاوه بر این که خودشان از جنگ احد کناره گیری کردند به هنگام بازگشت مجاهدان زبان به سرزنش آنها گشودند قرآن در این آیه به گفتار بی اساس آنها پاسخ می دهد و می گوید: «آنها که از جنگ کناره گیری کردند و در باره برادران خود گفتند اگر از ما اطاعت کرده بودند هیچ گاه کشته نمی شدند، به آنها بگو: اگر قادر به پیش بینی حوادث آینده هستید مرگ را از خودتان دور سازید اگر راست می گوید» (الَّذِينَ قَالُوا لِيَا خَوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَؤْا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۶۹ ..... ص: ۳۴۸

(آیه ۱۶۹) - زندگان جاوید! این آیه و دو آیه بعد از آن، بعد از حادثه احد نازل شده است. اما مضمون و محتوای آن تعمیم دارد و همه شهدا حتی شهدای بدر را که چهارده نفر بودند شامل می شود و در آن مقام شامخ و بلند شهیدان را یاد کرده و می گوید: «ای پیامبر! هرگز گمان مبر آنها که در راه خدا کشته شدند مرده اند» (وَ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا). در اینجا روی سخن فقط به پیامبر است تا دیگران حساب خود را بکنند.

«بلکه آنها زنده اند و نزد پروردگارشان روزی داده می شوند!» (بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ). منظور از حیات و زندگی در اینجا همان حیات و زندگی برزخی است که ارواح در عالم پس از مرگ دارند و این اختصاصی به شهیدان ندارد، ولی از آنجا که شهیدان به قدری غرق مواهب حیات معنوی هستند که گویا زندگی سایر برزخیان زیده

در مقابل آنها چیزی نیست، تنها از آنها نام برده شده است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۷۰ [..... ص: ۳۴۹]

(آیه ۱۷۰) - در این آیه به گوشه‌ای از مزایا و برکات فراوان زندگی برزخی شهیدان اشاره کرده و می‌فرماید: «آنها به خاطر نعمتهای فراوانی که خداوند از فضل خود به آنها بخشیده است خوشحالند» (فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ). خوشحالی دیگرشان به خاطر برادران مجاهد آنهاست، همان‌طور که قرآن می‌گوید: «و به خاطر کسانی که هنوز به آنها ملحق نشده‌اند (مجاهدان و شهیدان آینده، نیز) شادمانند (زیرا مقامات برجسته آنها را در آن جهان می‌بینند و می‌دانند) که نه ترسی بر آنهاست و نه غمی» از روز رستاخیز و حوادث وحشتناک آن (و يَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۷۱ [..... ص: ۳۴۹]

(آیه ۱۷۱) - این آیه در حقیقت تأکید و توضیح بیشتری در باره بشارتهایی است که شهیدان بعد از کشته شدن دریافت می‌کنند «آنها از دو جهت خوشحال و مسرور می‌شوند: نخست از این جهت که نعمتهای خداوند را دریافت می‌دارند، نه تنها نعمتهای او بلکه فضل او (که همان افزایش و تکرار نعمت است) نیز شامل حال آنها می‌شود» (يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ وَ فَضْلِهِ). دیگر این که «آنها می‌بینند که خدا پاداش مؤمنان را ضایع نمی‌کند» نه پاداش شهیدان و نه پاداش مجاهدان راستینی که شربت شهادت نوشیدند (وَ أَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۷۲ [..... ص: ۳۴۹]

(آیه ۱۷۲) - غزوه حمراء الأسد: گفتیم در پایان جنگ احد، لشکر فاتح ابو سفیان، پس از پیروزی به سرعت راه مکه را پیش گرفتند، هنگامی که به سرزمین «روحاء» رسیدند از کار خود سخت پشیمان شدند و تصمیم به مراجعت به مدینه و نابود کردن باقیمانده مسلمانان گرفتند، این خبر به پیامبر رسید، فوراً دستور داد لشکر احد خود را برای شرکت در جنگ دیگری آماده کنند این خبر به لشکر قریش رسید و از این مقاومت عجیب به وحشت افتادند! در این موقع جریان دیگری روحیه آنها را ضعیفتر ساخت، و آن این که یکی از مشرکان به نام «معبد الخزاعی» مشاهده وضع پیامبر و یارانش او را به سختی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۵۰

تکان داد و به پیامبر صلی الله علیه و آله گفت: مشاهده وضع شما برای ما بسیار ناگوار است. این سخن را گفت و از آنجا گذشت و در سرزمین «روحاء» به لشکر ابو سفیان رسید، ابو سفیان از او در باره پیامبر اسلام سؤال کرد، او در جواب گفت: محمد را دیدم با لشکری انبوه در تعقیب شما هستم! ابو سفیان و یاران او تصمیم به عقب نشینی گرفتند، و از جمعی از قبيله عبد القیس که از آنجا می‌گذشتند خواهش کردند که به پیامبر اسلام خبر برسانند که ابو سفیان و بت پرستان قریش با لشکر انبوهی به سوی مدینه می‌آیند تا بقیه یاران پیامبر را از پای در آورند.

هنگامی که این خبر به پیامبر و مسلمانان رسید، گفتند: حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ «خدا ما را کافی است و او بهترین مدافع ما

است».

اما هر چه انتظار کشیدند خبری از لشکر دشمن نشد، لذا پس از سه روز توقف، به مدینه بازگشتند. این آیه و دو آیه بعد، اشاره به این ماجرا می‌کند، و می‌گوید:

«آنها که دعوت خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله را اجابت کردند و بعد از آن همه جراحاتی که روز احد پیدا نمودند (آماده شرکت در جنگ دیگری با دشمن شدند) از میان این افراد برای آنها که نیکی کردند و تقوا پیش گرفتند (یعنی با نیت پاک و اخلاص کامل در میدان شرکت کردند) پاداش بزرگی خواهد بود» (الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۷۳] ..... ص: ۳۵۰

(آیه ۱۷۳) - در این آیه یکی از نشانه‌های زنده پایمردی و استقامت آنها را به این صورت بیان می‌کند «اینها همان کسانی بودند که جمعی از مردم (اشاره به کاروان عبد القیس و به روایتی اشاره به نعیم بن مسعود است که آورنده این خبر بودند) به آنها گفتند: لشکر دشمن اجتماع کرده و آماده حمله‌اند، از آنها بترسید اما آنها نترسیدند، بلکه بعکس بر ایمان آنها افزوده شد و گفتند: خدا ما را کافی است و او بهترین حامی است» (الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۷۴] ..... ص: ۳۵۰

(آیه ۱۷۴) - به دنبال آن ایمان و پایمردی آشکار، قرآن در این آیه نتیجه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۵۱ عمل آنها را بیان کرده، چنین می‌گوید: «آنها از این میدان، با نعمت و فضل پروردگار برگشتند» (فَأَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ).

سپس به عنوان تأکید می‌فرماید: «آنها در این جریان، کوچکترین ناراحتی ندیدند» (لَمْ يَمَسَّيْهِمْ سُوءٌ). با این که «خشنودی خدا را به دست آوردند و از فرمان او متابعت کردند» (وَ اتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ). «و خداوند، فضل و انعام بزرگی دارد که در انتظار مؤمنان واقعی و مجاهدان راستین است» (وَ اللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۷۵] ..... ص: ۳۵۱

(آیه ۱۷۵) - این آیه دنباله آیاتی است که در باره غزوه «حمرات الاسد» نازل گردید و در آن می‌فرماید: «این فقط شیطان است که پیروان خود را (با سخنان و شایعات بی‌اساس) می‌ترساند از آنها نترسید و تنها از من بترسید اگر ایمان دارید» (إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَ خَافُوا مِنِّي إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ).

تعبیر از نعیم بن مسعود و یا کاروان عبد القیس به شیطان یا به خاطر این است که عمل آنها به راستی عمل شیطانی بود و یا منظور از شیطان، خود این اشخاص می‌باشند و این از مواردی است که شیطان بر مصداق انسانی آن گفته شده.

بنابراین معنی آیه چنین است: عمل نعیم بن مسعود و یا کاروان عبد القیس فقط یک عمل شیطانی است که برای ترساندن دوستان شیطان صورت گرفته.

سوره آل عمران(۳): آیه ۱۷۶] ..... ص: ۳۵۱

(آیه ۱۷۶)) - تسلیت به پیامبر صلی الله علیه و آله در این آیه روی سخن به پیامبر است و به دنبال حادثه دردناک احد خداوند او را تسلیت داده، می گوید: «ای پیامبر! از این که می بینی جمعی در راه کفر بر یکدیگر پیشی می گیرند، و گویا با هم مسابقه گذاشته اند، هیچ گاه غمگین مباش» (وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ).
«زیرا، آنها هرگز هیچ گونه زبانی به خداوند نمی رسانند» (إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا).

اصولاً نفع و ضرر برای موجوداتی است که وجودشان از خودشان نیست اما خداوند ازلی و ابدی که از هر جهت بی نیاز است کفر و ایمان مردم کوششها و تلاشهای آنها در این راه چه اثری برای خداوند می تواند داشته باشد؟

و اگر می بینی آنها به اراده خود راه کفر را در پیش می گیرند «خدا می خواهد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۵۲»
(آنها را در این راه، آزاد بگذارد و چنان به سرعت راه کفر را بپویند) که کمترین بهره ای در آخرت نداشته باشند، بلکه عذاب عظیم در انتظار آنها باشد» (يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِطًّا فِي الْآخِرَةِ وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ).

سوره آل عمران(۳): آیه ۱۷۷] ..... ص: ۳۵۲

(آیه ۱۷۷)) - در این آیه مطلب را بطور وسیعتر، عنوان کرده و می فرماید: نه تنها افرادی که به سرعت در راه کفر، پیش می روند چنین هستند «بلکه تمام کسانی که به نوعی راه کفر را پیش گرفته اند و ایمان را از دست داده و در مقابل آن، کفر خریداری نموده اند، هرگز به خدا زیان نمی رسانند» و زیان آن، دامنگیر خودشان می شود (إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا).

و در پایان آیه می فرماید: «آنها عذاب دردناکی دارند» (وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

سوره آل عمران(۳): آیه ۱۷۸] ..... ص: ۳۵۲

(آیه ۱۷۸)) - سنگین بارها! این آیه نیز بحثهای مربوط به حادثه احد و حوادث بعد از آن را تکمیل می کند زیرا، یک جا روی سخن را به پیامبر و در جای دیگر به مؤمنان و در اینجا روی سخن به مشرکان است و در باره سرنوشت شومی که در پیش دارند سخن می گوید، و می فرماید: «گمان نکنند آنهایی که کافر شدند، مهلتی که به ایشان می دهیم برای آنها خوب است» (وَ لَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُؤْمَلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ).

سپس می فرماید: «بلکه مهلت می دهیم تا به گناه و طغیان خود بیفزایند» (إِنَّمَا نُؤْمَلِي لَهُمْ لِيُزَادُوا إِثْمًا).

و در پایان آیه به سرنوشت آنها اشاره کرده می فرماید: «و برای آنها عذاب خوار کننده ای است» (وَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ).
آیه فوق به آنها اخطار می کند که هرگز نباید امکاناتی را که خدا در اختیارشان گذاشته و پیروزیهایی که گاهگاه نصیبشان می شود و آزادی عملی که دارند دلیل بر این بگیرند که افرادی صالح و درستکار هستند و یا نشانه ای از خشنودی خدا نسبت به خودشان فکر کنند.

ضمناً، آیه فوق به این سؤال که در ذهن بسیاری وجود دارد، پاسخ می گوید که چرا جمعی از ستمگران و افراد گنهکار و آلوده این همه غرق نعمتند و مجازات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۵۳

نمی‌بینند. قرآن می‌گوید: اینها افراد غیر قابل اصلاحی هستند که طبق سنت آفرینش و اصل آزادی اراده و اختیار به حال خود واگذار شده‌اند، تا به آخرین مرحله سقوط برسند و مستحق حد اکثر مجازات شوند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۷۹] ..... ص: ۳۵۳

(آیه ۱۷۹)) - مسلمانان تصفیه می‌شوند! قبل از حادثه احد موضوع «منافقان» زیاد مطرح نبود، اما بعد از شکست احد و آماده شدن زمینه برای فعالیت منافقان، مسلمانان فهمیدند دشمنانی خطرناکتر دارند و این یکی از نتایج حادثه احد بود. آیه مورد بحث که آخرین آیه‌ای است که در اینجا از حادثه احد بحث می‌کند این حقیقت را به صورت یک قانون کلی بیان نموده و می‌گوید: «چنین نبود که خداوند مؤمنان را به همان صورت که شما هستید واگذارد (و آنها را تصفیه نکند) مگر آن که ناپاک را از پاک متمایز و جدا سازد» (مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ). این یک حکم عمومی است که هر کس ادعای ایمان کند به حال خود رها نمی‌شود بلکه با آزمایشهای پی در پی خداوند، بالاخره اسرار درون او فاش می‌گردد.

در اینجا ممکن بود سؤالی مطرح شود و آن این که خدا که از اسرار درون همه کس آگاه است چه مانعی دارد که مردم را از وضع آنها آگاه کند و از طریق علم غیب، مؤمن از منافق شناخته شود.

قسمت دوم آیه به این سؤالات پاسخ می‌گوید که: «هیچ گاه خداوند اسرار پنهانی و علم غیب را در اختیار شما نخواهد گذارد» (وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُطَّلِعَ عَلَيْكُمُ عَلَى الْغَيْبِ).

زیرا آگاهی بر اسرار نهانی مشکلی را برای مردم حل نمی‌کند بلکه باعث از هم پاشیدن پیوندهای اجتماعی و از بین رفتن تلاش و کوشش در میان توده مردم می‌گردد.

و از همه مهمتر این که باید ارزش اشخاص از طریق اعمال آنها روشن گردد.

سپس پیامبران خدا را، از این حکم استثناء کرده و می‌فرماید: «خداوند هر زمان بخواهد از میان پیامبرانش، کسانی را انتخاب می‌کند و گوشه‌ای از «علم غیب» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۵۴

بی‌پایان خود و اسرار درون مردم را که شناخت آن برای تکمیل رهبری آنها لازم است در اختیار آنان قرار می‌دهد» (وَ لَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ).

منظور از «مشیت» و خواست خدا، همان «اراده آمیخته با حکمت» است یعنی خدا هر کس را شایسته ببیند و حکمتش اقتضا کند، به اسرار غیب آگاه می‌سازد.

در پایان آیه، خاطر نشان می‌سازد، اکنون که میدان زندگی میدان آزمایش و جدا سازی پاک از ناپاک و مؤمن از منافق است، پس شما برای این که از این بوته آزمایش، خوب به درآیید «به خدا و پیامبران او ایمان آورید» (فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ).

اما تنها به ایمان آوردن اکتفا نمی‌کند و می‌فرماید «اگر ایمان بیاورید و تقوا پیشه کنید، اجر و پاداش بزرگ در انتظار شماست» (وَ إِنْ تَوَمَّنُوا وَ تَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۸۰] ..... ص: ۳۵۴

(آیه ۱۸۰)) - طوق سنگین اسارت! این آیه سرنوشت بخیلان را در روز رستاخیز، توضیح می‌دهد، همانها که در جمع آوری و

حفظ ثروت می‌کوشند و از انفاق کردن در راه بندگان خدا، خود داری می‌کنند.

گر چه در آیه، نامی از زکات و حقوق واجب مالی برده نشده، ولی در روایات اهل بیت علیهم السلام و گفتار مفسران، آیه به مانعان زکات تخصیص داده شده است.

آیه می‌گوید: «افرادی که بخل می‌ورزند و از آنچه خداوند از فضل خود به آنها داده در راه او نمی‌دهند، تصور نکنند به سود آنهاست، بلکه این کار به زیان آنها تمام می‌شود» (وَ لَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ). «بلکه (بر خلاف تصور آنها) این کار به زیان آنها تمام می‌شود» (بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ).

سپس سرنوشت آنها را در رستاخیز، چنین توصیف می‌کند: «به زودی در روز قیامت آنچه (اموالی) را که نسبت به آن بخل ورزیدند، همانند طوقی در گردنشان می‌افکنند» (سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

از این جمله استفاده می‌شود، اموالی که حقوق واجب آن، پرداخت نشده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۵۵ و اجتماع از آن بهره‌ای نگرفته است و تنها در مسیر هوسهای فردی و گاهی مصارف جنون آمیز به کار گرفته شده و یا بی دلیل روی هم انباشته گردیده، همانند سایر اعمال زشت انسان، در روز رستاخیز طبق قانون «تجسم اعمال» تجسم می‌یابد. و به صورت عذاب دردناکی در خواهد آمد.

سپس آیه اشاره به یک نکته دیگر می‌کند، و می‌گوید: این اموال چه در راه خدا و بندگان او انفاق شود یا نشود بالاخره از صاحبان آن جدا خواهد شد «و خداوند وارث همه میراثهای زمین و آسمان خواهد بود» (وَ لِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ). اکنون که چنین است چه بهتر که پیش از جدا شدن از آنها، از برکات معنوی آن بهره‌مند گردند، نه تنها از حسرت و مسؤولیت آن! و در پایان آیه می‌فرماید: «خدا از اعمال شما آگاه است» (وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ). بنابراین، اگر بخل بورزید می‌داند و اگر در راه کمک به جامعه انسانی از آن استفاده کنید آن را نیز می‌داند و به هر کس پاداش مناسبی خواهد داد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۸۱] ..... ص: ۳۵۵

اشاره

((آیه ۱۸۱))

شأن نزول: ..... ص: ۳۵۵

این آیه و آیه بعد در باره توبیخ و سرزنش یهود نازل شده است. پیامبر صلی الله علیه و آله نامه‌ای به یهود «بنی قینقاع» نوشت و در طی آن، آنها را به انجام نماز و پرداخت زکات، و دادن قرض به خدا (منظور از این جمله انفاق در راه خداست که برای تحریک حد اکثر عواطف مردم از آن چنین تعبیر شده است) دعوت نمود.

فرستاده پیامبر صلی الله علیه و آله به خانه‌ای که مرکز تدریس مذهبی یهودیان بود و بیت المدارس نام داشت وارد شد، و نامه را به دست «فنحاص» دانشمند بزرگ یهود داد، او پس از مطالعه نامه، با لحن استهزا آمیزی گفت: اگر سخنان شما راست

باشد، باید گفت: خدا فقیر است و ما غنی و بی‌نیاز! زیرا اگر او فقیر نبود، از ما قرض نمی‌خواست! به علاوه محمد صلی الله علیه و آله معتقد است، خدا شما را از رباخواری نهی کرده، در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۵۶
حالی که خود او در برابر انفاقها به شما وعده ربا و فرونی می‌دهد! ولی بعداً «فناص» انکار کرد چنین سخنانی را گفته باشد در این موقع این دو آیه نازل گشت.

تفسیر: ..... ص: ۳۵۶

در این آیه می‌گوید: «خدا سخن کفرآمیز آنان (یهود) را که گفتند: خداوند فقیر است و ما غنی هستیم شنید» (لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ). بنابراین، انکار آنها بیهوده است، سپس می‌گوید: نه تنها سخنان آنها را می‌شنویم «بلکه همه آنها را خواهیم نوشت و (همچنین) به قتل رسانیدن پیامبران را به ناحق» می‌نویسیم (سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ). ثبت و حفظ اعمال آنها برای این است که روز رستاخیز آن را در برابر آنها قرار می‌دهیم «و می‌گوییم اکنون نتیجه اعمال خود را به صورت عذاب سوزان بچشید» (وَنُقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۸۲] ..... ص: ۳۵۶

(آیه ۱۸۲) - در این آیه می‌افزاید: «این عذاب دردناک (که هم اکنون، تلخی آن را می‌چشید) نتیجه اعمال خود شماست، این شما بودید که به خود ستم کردید، خدا هرگز به کسی ستم نخواهد کرد» (ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَ أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ).

اصولاً اگر امثال شما جنایتکاران، مجازات اعمال خود را نبینید و در ردیف نیکوکاران قرار گیرید، این نهایت ظلم است و اگر خدا، چنین نکند «بِظُلَامٍ» (بسیار ظلم کننده) خواهد بود.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۸۳] ..... ص: ۳۵۶

اشاره

(آیه ۱۸۳)

شأن نزول: ..... ص: ۳۵۶

در مورد نزول این آیه و آیه بعد نقل شده: جمعی از بزرگان یهود به حضور پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند و گفتند: تو ادعا می‌کنی که خداوند تو را به سوی ما فرستاده و کتابی هم بر تو نازل کرده است، در حالی که خداوند در تورات از ما پیمان گرفته است به کسی که ادعای نبوت کند، ایمان نیاوریم مگر این که برای ما حیوانی را قربانی کند و آتش (صاعقه‌ای)

از آسمان بیاید و آن را بسوزاند اگر تو نیز چنین کنی ما به تو ایمان خواهیم آورد، این دو آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۵۷

تفسیر: ..... ص: ۳۵۷

بهانه جویی یهود- یهود، برای این که از قبول اسلام، سر باز زنند، بهانه‌های عجیبی می‌آوردند از جمله همان است که در شأن نزول، به آن اشاره شد، آنها می‌گفتند: «خداوند از ما پیمان گرفته که دعوت هیچ پیامبری را نپذیریم، تا برای ما قربانی بیاورد که آتش، آن را بخورد» (الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِينَا بَقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ). سپس می‌افزاید: در پاسخ این بهانه جوییها به آنها «بگو: گروهی از پیامبران بنی اسرائیل پیش از من آمدند و نشانه‌های روشنی با خود آوردند و حتی چنین قربانی برای شما آوردند اگر راست می‌گویید چرا به آنها ایمان نیاوردید و چرا آنها را کشتید» اشاره به زکریا و یحیی و جمع دیگری از پیامبران بنی اسرائیل است که به دست خود آنان به قتل رسیدند (قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَ بِالذِّكْرِ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۸۴ [..... ص: ۳۵۷]

(آیه ۱۸۴)- در این آیه خداوند پیامبر خود را دلداری می‌دهد، می‌فرماید:
«پس اگر (این بهانه جویان) تو را تکذیب کنند (چیز تازه‌ای نیست) رسولان پیش از تو (نیز) تکذیب شدند» (فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ).
«در حالی که آن پیامبران، هم نشانه‌های روشن و معجزات آشکار با خود داشتند» (جَاؤُا بِالْبَيِّنَاتِ). «و هم نوشته‌های متین و محکم و کتاب روشنی بخش آورده بودند» (وَ الزُّبُرِ وَ الْكِتَابِ الْمُنِيرِ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۸۵ [..... ص: ۳۵۷]

(آیه ۱۸۵)- قانون عمومی مرگ! این آیه نخست اشاره به قانونی می‌کند که حاکم بر تمام موجودات زنده جهان است و می‌گوید: «تمام زندگان خواه و ناخواه روزی مرگ را خواهند چشید» (كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ).
گر چه بسیاری از مردم مایلند، که فناپذیر بودن خود را فراموش کنند، ولی این واقعیتی است که اگر ما آن را فراموش کنیم، آن هرگز ما را فراموش نخواهد کرد.

سپس می‌گوید: بعد از زندگی این جهان، مرحله پاداش و کیفر اعمال شروع می‌شود «و شما پاداش خود را بطور کامل در روز قیامت خواهید گرفت» (وَ إِنَّمَا تُؤَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۵۸
سپس اضافه می‌کند: «کسانی که از تحت تأثیر جاذبه آتش دوزخ دور شوند و داخل در بهشت گردند، نجات یافته، و محبوب و مطلوب خود را پیدا کرده‌اند» (فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ).

گویا دوزخ با تمام قدرتش انسانها را به سوی خود جذب می‌کند، و راستی عواملی که انسان را به سوی آن می‌کشاند جاذبه عجیبی دارند. آیا هوسهای زود گذر، لذات جنسی نامشروع، مقامها و ثروتهای غیر مباح، برای هر انسانی جاذبه ندارد؟! در

جمله بعد بحث گذشته را تکمیل می کند، می گوید: «و زندگی دنیا چیزی جز تمتع و بهره برداری غرورآمیز نیست» (وَ مَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ).

مهم این است که جهان ماده و لذات آن هدف نهایی انسان قرار نگیرد، و گر نه استفاده از جهان ماده و مواهب آن به عنوان یک وسیله برای نیل به تکامل انسانی، نه تنها نکوهیده نیست، بلکه لازم و ضروری می باشد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۸۶] ..... ص: ۳۵۸

اشاره

(آیه ۱۸۶)

شان نزول: ..... ص: ۳۵۸

هنگامی که مسلمانان، از مکه به مدینه مهاجرت نمودند و از خانه و زندگی خود دور شدند مشرکان دست تجاوز به اموال آنها دراز کرده و به تصرف خود در آوردند.

و به هنگامی که به مدینه آمدند، در آنجا گرفتار بدگویی و آزار یهودیان مدینه شدند، مخصوصاً یکی از آنان به نام کعب بن اشرف شاعری بدزبان و کینه توز بود که پیوسته پیامبر و مسلمانان را به وسیله اشعار خود هجو می کرد، حتی زنان و دختران مسلمان را موضوع غزلسرابی و عشقبازی خود قرار می داد. خلاصه کار وقاحت را به جایی رسانید که پیامبر صلی الله علیه و آله به ناچار دستور قتل او را صادر کرد، و به دست مسلمانان کشته شد.

تفسیر: ..... ص: ۳۵۸

از مقاومت خسته نشوید- این آیه در حقیقت هشدار و آماده باشی است به همه مسلمانان که گمان نکنند حوادث سخت زندگی آنها، پایان یافته و یا مثلاً با کشته شدن کعب بن اشرف، شاعر بدزبان و آشوب طلب، دیگر ناراحتی و زخم زبان از دشمن نخواهند دید، نخست می فرماید: «شما در جان و مالتان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۵۹

مورد آزمایش قرار خواهید گرفت» (لَتَبْلُوَنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ).

در جمله بعد می گوید: «بطور مسلم در آینده از اهل کتاب (یهود و نصاری) و مشرکان سخنان ناراحت کننده فراوانی خواهید شنید» (وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا).

سپس قرآن به وظیفه ای که مسلمانان در برابر این گونه حوادث سخت و دردناک دارند اشاره کرده و می گوید: «اگر استقامت به خرج دهید، شکیبا باشید، و تقوی و پرهیزکاری پیشه کنید، این از کارهایی است که (نتیجه آن روشن است و لذا) هر انسان عاقلی باید تصمیم انجام آن را بگیرد» (وَ إِنْ تَصَبَّرُوا وَ تَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ).

تقارن «صبر» و «تقوا» در آیه گویا اشاره به این است که بعضی افراد در عین استقامت و شکیبایی، زبان به ناشکری و شکایت

باز می‌کنند، ولی مؤمنان واقعی صبر و استقامت را همواره با تقوا می‌آمیزند، و از این امور دورند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۸۷ [..... ص: ۳۵۹]

(آیه ۱۸۷) - به دنبال ذکر پاره‌ای از خلافکارهای اهل کتاب، این آیه به یکی دیگر از اعمال زشت آنها که مکتوم ساختن حقایق بوده اشاره می‌کند، و می‌گوید:

«به یاد آور زمانی را که خداوند از اهل کتاب پیمان گرفت که آیات کتاب را برای مردم آشکار سازید، و هرگز آن را کتمان نکنید» (وَ إِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنَهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ).

اما با این همه در این پیمان محکم الهی خیانت کردند و حقایق کتب آسمانی را کتمان نمودند و لذا می‌گویند: «آنها کتاب خدا را پشت سر انداختند» (فَبَدَّوْهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ).

در جمله بعد اشاره به دنیا پرستی شدید و انحطاط فکری آنها می‌کند و می‌گوید: «آنها با این کار تنها بهای ناچیزی به دست آوردند و چه بد متاعی خریدند» (وَ اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبُئْسَ مَا يَشْتَرُونَ).

آیه فوق گرچه در باره دانشمندان اهل کتاب (یهود و نصاری) وارد شده ولی در حقیقت اختطاری به تمام دانشمندان و علمای مذهبی است که آنها موظفند در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۶۰

تبیین و روشن ساختن فرمانهای الهی و معارف دینی بکوشند و خداوند از همه آنها پیمان مؤکدی در این زمینه گرفته است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۸۸ [..... ص: ۳۶۰]

اشاره

آیه ۱۸۸

شأن نزول: ..... ص: ۳۶۰

نقل کرده‌اند: جمعی از یهود به هنگامی که آیات کتب آسمانی خویش را تحریف و کتمان می‌کردند، از این عمل خود بسیار شاد و مسرور بودند، و در عین حال دوست می‌داشتند که مردم آنها را عالم و دانشمند و حامی دین و وظیفه شناس بدانند، آیه نازل شد و به پندار غلط آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۳۶۰

از خود راضیها- این آیه در پاسخ جمعی از دانشمندان یهود که آیات خدا را تحریف می‌کردند می‌فرماید: «گمان مبر آنها که از اعمال (زشت) خود خوشحالند، و دوست دارند، در برابر کار (نیکی) که انجام نداده‌اند، از آنها تقدیر شود گمان مبر که ایشان از عذاب پروردگار بدورند، و نجات خواهند یافت» بلکه نجات برای کسانی است که از کار بد خود شرمندانه‌اند (لا

تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُجِبُونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ).

در پایان آیه می‌گوید: نه تنها این گونه اشخاص از خود راضی و مغرور اهل نجات نیستند، بلکه «عذاب دردناکی در انتظار آنهاست» (وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۸۹ ..... ص : ۳۶۰

(آیه ۱۸۹)) - در این آیه که بشارتی است برای مؤمنان و تهدیدی است نسبت به کافران، می‌فرماید: «و حکومت آسمانها و زمین از آن خداست، و خداوند بر همه چیز قادر است» (وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). یعنی، دلیلی ندارد که مؤمنان برای پیشرفت خود از راههای انحرافی وارد شوند، آنها می‌توانند در پرتو قدرت خداوند با استفاده از طرق مشروع و صحیح به پیشروی خود ادامه دهند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۹۰ ..... ص : ۳۶۰

(آیه ۱۹۰)) - روشن‌ترین راه خداشناسی! آیات قرآن تنها برای خواندن نیست، بلکه برای فهم و درک مردم نازل شده و تلاوت و خواندن آیات مقدمه‌ای است، برای اندیشیدن، لذا در آیه مورد بحث اشاره به عظمت آفرینش آسمان و زمین کرده و می‌گوید: «در آفرینش آسمانها و زمین و آمد و شد شب و روز نشانه‌های روشنی برای صاحبان خرد و اندیشمندان است» (إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ بَرَكَةً لِّمَنْ يَتَذَكَّرُ - ج ۱، ص: ۳۶۱) وَالْأَرْضِ وَاجْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۹۱ ..... ص : ۳۶۱

(آیه ۱۹۱)) - نقشه دلربا و شگفت‌انگیز این جهان آنچنان قلوب صاحبان خرد را به خود جذب می‌کند که در جمیع حالات به یاد پدید آوردنده این نظام و اسرار شگرف آن می‌باشند لذا آیه شریفه می‌فرماید: «خردمندان آنها هستند که خدا را در حال ایستادن و نشستن و آنگاه که بر پهلو خوابیده‌اند یاد می‌کنند و در اسرار آفرینش آسمانها و زمین می‌اندیشند» (الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

یعنی همیشه و در همه حال غرق این تفکر حیات بخشند.

لذا خردمندان، با توجه به این حقیقت، این زمزمه را سر می‌دهند که:

«خداوندا! این (دستگاه با عظمت) را بیهوده، نیافریده‌ای» و همه روی حکمت و هدف صحیحی آفریده شده (رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا).

در این موقع متوجه مسؤولیتهای خود می‌شوند، و از خدا تقاضای توفیق انجام آنها را می‌طلبند، تا از کیفر او در امان باشند و لذا می‌گویند: «خداوندا! تو منزّه و پاکی ما را از عذاب آتش نگاهدار» (سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۹۲ ..... ص : ۳۶۱

(آیه ۱۹۲) - «بار الها! هر که را تو (بر اثر اعمالش) به دوزخ افکنی او را خوار و رسوا ساخته‌ای، و برای افراد ستمگر، یآوری نیست» (رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ).

از این آیه استفاده می‌شود که دردناکترین عذاب رستاخیز، همان رسوایی در پیشگاه خدا و بندگان خداست.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۹۳] ..... ص : ۳۶۱

(آیه ۱۹۳) - صاحبان عقل و خرد، پس از دریافت هدف آفرینش، این نکته را نیز متوجه می‌شوند، که این راه پرفراز و نشیب را بدون رهبران الهی، هرگز نمی‌توانند بپیمایند. لذا همواره منتظر شنیدن صدای منادیان ایمان هستند و تا نخستین ندای آنها را بشنوند به سرعت به سوی آنها می‌شتابند، و با تمام وجود ایمان می‌آورند و به پیشگاه پروردگار خود عرض می‌کنند: «بار الها! ما صدای منادی توحید را شنیدیم که ما را دعوت به سوی ایمان به پروردگارمان می‌کرد، و به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۶۲

دنبال آن ایمان آوردیم» (رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا).

بار الها! اکنون ما با تمام وجود خود ایمان آوردیم، اما از آنجا که در معرض وزش توفانهای شدید غرایز گوناگون قرار داریم، گاهی لغزشهایی از ما سر می‌زند و مرتکب گناهانی می‌شویم، «خداوندا! ما را ببخش و گناهان ما را بیامرز و لغزشهای ما را پوشیده دار و ما را با نیکان و در راه و رسم آنان، بمیران» (رَبَّنَا فَاعْفُ لَنَا ذُنُوبَنَا وَ كَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَ تَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۹۴] ..... ص : ۳۶۲

(آیه ۱۹۴) - آنها در آخرین مرحله و پس از پیمودن راه توحید و ایمان به رستاخیز و اجابت دعوت پیامبران و انجام وظایف و مسؤولیتهای خویش از خدای خود تقاضا می‌کنند و می‌گویند اکنون که ما به پیمان خویش وفا کردیم «بار الها! آنچه را تو به وسیله پیامبرانت به ما وعده فرمودی (و مژده دادی) به ما مرحمت کن، و ما را در روز رستاخیز رسوا مگردان، زیرا تو هر چه را وعده دهی تخلف ناپذیر است» (رَبَّنَا وَ آتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَ لَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ).

پنج آیه فوق از فرازهای تکان دهنده قرآن است که مجموعه‌ای از معارف دینی آمیخته با لحن لطیف مناجات و نیایش، در شکل یک نغمه آسمانی می‌باشد، و در روایات اهل بیت علیهم السلام نیز دستور داده شده که هر کس برای نماز شب بر می‌خیزد این آیات را تلاوت کند.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۹۵] ..... ص : ۳۶۲

اشاره

(آیه ۱۹۵)

شأن نزول: ..... ص : ۳۶۲

این آیه دنباله آیات پیشین در باره صاحبان عقل و خرد، و نتیجه اعمال آنها می‌باشد و در مورد نزول آن نقل شده که: «ام سلمه» (یکی از همسران رسول خدا) خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد: در قرآن از جهاد و هجرت و فداکاری مردان، فراوان بحث شده آیا زنان هم در این قسمت سهمی دارند؟ آیه نازل شد و به این سؤال پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۳۶۲

نتیجه برنامه خردمندان- در پنج آیه گذشته، فشرده‌ای از ایمان و برنامه‌های عملی و درخواستهای صاحبان فکر و خرد و نیایشهای آنها بیان شد در این آیه می‌فرماید: «پروردگارشان و بلافاصله درخواستهای آنها را اجابت می‌کند» (فَأَسْتَجِبْ لَهُمْ رُبُّهُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۶۳

و برای این که اشتباه نشود و ارتباط پیروزی و نجات آدمی با اعمال و کردار او قطع نگردد بلافاصله می‌فرماید: «من هرگز عمل هیچ عمل‌کننده‌ای از شما را ضایع نمی‌کنم» (أَنْتِي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ).

سپس برای این که تصور نشود که این وعده الهی اختصاص به دسته معینی دارد صریحاً می‌فرماید: «این عمل‌کننده خواه مرد باشد یا زن، تفاوتی نمی‌کند» (مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى).

از اینجا روشن می‌شود این که پاره‌ای از افراد بی‌اطلاع گاهی اسلام را متهم می‌کنند که اسلام دین مردهاست نه زنها، چه اندازه از حقیقت دور است! زیرا همه شما در آفرینش به یکدیگر بستگی دارید «بعضی از شما از بعض دیگر تولد یافته‌اید» زنان از مردان و مردان از زنان (بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ).

در جمله بعد چنین نتیجه‌گیری می‌کند، می‌فرماید: «آنها که در راه خدا هجرت کردند، و از خانه‌های خود بیرون رانده شدند، و در راه من آزار دیدند، و جنگ کردند و کشته شدند، به یقین گناهانشان را می‌بخشم» (فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَ أُودُوا فِي سَبِيلِي وَ قَاتَلُوا وَ قُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ).

سپس می‌فرماید: علاوه بر این که گناهان آنها را می‌بخشم، بطور مسلم «آنها را در بهشتی جای می‌دهم که از زیر درختان آن، نهرها در جریان است و مملو از انواع نعمتهاست» (وَ لَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

«این پاداشی است که به پاس فداکاری آنها از ناحیه خداوند، به آنها داده می‌شود و بهترین پاداشها و اجرها در نزد پروردگار است» (ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ اللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ).

اشاره به این که پاداشهای الهی برای مردم این جهان بطور کامل قابل توصیف نیست همین اندازه باید بدانند که از هر پاداشی بالاتر است.

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۹۶] ..... ص: ۳۶۳

اشاره

بسیاری از مشرکان مکه و یهودیان مدینه تجارت پیشه بودند، و در ناز و نعمت به سر می بردند در حالی که مسلمانان در آن زمان به خاطر شرایط خاص زندگی و از جمله مسأله مهاجرت از مکه به مدینه و محاصره برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۶۴ اقتصادی از ناحیه دشمنان نیرومند، از نظر وضع مادی بسیار در زحمت بودند، و به عسرت زندگی می کردند، مقایسه این دو حالت این سؤال را برای بعضی طرح کرده بود که چرا افراد بی ایمان این چنین در ناز و نعمتند، اما افراد با ایمان در رنج و عذاب و فقر و پریشانی زندگی می کنند؟ آیه نازل شد و به این سؤال پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۳۶۴

یک سؤال ناراحت کننده- سؤالی که در شان نزول بالا برای جمعی از مسلمانان عصر پیامبر، مطرح بود یک سؤال عمومی و همگانی برای بسیاری از مردم در هر عصر و زمان است، آنها غالباً زندگی مرفه و پرناز و نعمت گردنکشان فراعنه و افراد بی بندوبار را، با زندگی پرمشقت جمعی از افراد با ایمان مقایسه می کنند، و گاهی این موضوع در افراد سست ایمان ایجاد شک و تردید می کند.

این سؤال اگر به دقت بررسی شود پاسخهای روشنی دارد که آیه مورد بحث به بعضی از آنها اشاره کرده است، می گوید: «رفت و آمد پیروزمندان کافران در شهرهای مختلف هرگز تو را نفریبد» (لَا يَغْرَنَكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ).

سوره آل عمران(۳): آیه ۱۹۷] ..... ص: ۳۶۴

(آیه ۱۹۷)- در این آیه می فرماید: «این پیروزیها و در آمدهای مادی بی قید و شرط، پیروزیهای زود گذر و اندکند» (مَتَاعٌ قَلِيلٌ).

یعنی: پیروزیهای طغیانگران و ستمکاران ابعاد محدودی دارد، همانطور که محرومیتها و ناراحتیهای بسیاری از افراد با ایمان نیز محدود است.

سپس اضافه می کند: «به دنبال این پیروزیها عواقب شوم و مسؤلیتهای آن دامان آنها را خواهد گرفت و جایگاهشان دوزخ است چه جایگاه بد و آرامگاه نامناسبی» (ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَ بئس المهاد).

بنابراین نمی توان حال این دو را با هم مقایسه کرد، زیرا افراد بی ایمان از هر طریقی خواه مشروع یا نامشروع و حتی با مکیدن خون بی نوایان برای خود ثروت اندوزی می کنند در حالی که مؤمنان برای رعایت اصول حق و عدالت محدودیتهایی دارند و باید هم داشته باشند.

سوره آل عمران(۳): آیه ۱۹۸] ..... ص: ۳۶۴

(آیه ۱۹۸)- در آیه قبل سر انجام افراد بی ایمان تشریح شده بود، و در این آیه پایان کار پرهیزکاران بیان می گردد، می فرماید:

«ولی آنها که پرهیزکاری پیشه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۶۵

کردند (و برای رسیدن به سرمایه‌های مادی موازین حق و عدالت را در نظر گرفتند، و یا به خاطر ایمان به خدا از وطنهای خود آواره شدند و در محاصره اجتماعی و اقتصادی قرار گرفتند) در برابر این مشکلات، خداوند باغهایی از بهشت در اختیار آنان می‌گذارد که نهرهای آب از زیر درختان آن جاری است و جاودانه در آن می‌مانند» (لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا).

سپس می‌افزاید: «باغهای بهشت با آن همه مواهب مادی نخستین وسیله پذیرایی از پرهیزکاران می‌باشد» (نَزَّلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ). و اما پذیرایی مهم و عالیتز همان نعمتهای روحانی و معنوی است که در پایان آیه به آن اشاره شده، می‌فرماید: «آنچه نزد خداست برای نیکان بهتر است» (وَ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ).

سوره آل عمران (۳): آیه ۱۹۹ ..... ص: ۳۶۵

اشاره

(آیه ۱۹۹)

شان نزول: ..... ص: ۳۶۵

در سال نهم هجری در ماه رجب نجاشی وفات یافت، خبر درگذشت او با یک الهام در همان روز به پیامبر رسید، پیامبر به مسلمانان فرمود: حاضر شوید تا به پاس خدماتی که در حق مسلمانان کرده است بر او نماز گذاریم، آنگاه به قبرستان بقیع آمد و از دور بر او نماز گذاشت. بعضی از منافقان گفتند: محمد صلی الله علیه و آله بر مردی کافری که هرگز او را ندیده است نماز می‌گذارد، و حال آن که آیین او را نپذیرفته است آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۳۶۵

این آیه در باره مؤمنان اهل کتاب است، و سخن از اقلیتی به میان می‌آورد که دعوت پیغمبر را اجابت کردند، و برای آنها پنج صفت ممتاز بیان می‌کند: ۱- «و از اهل کتاب کسانی هستند که (از جان و دل) به خدا ایمان می‌آورند» (وَ إِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ).

۲- «آنها به قرآن و آنچه بر شما مسلمانان نازل شده است، ایمان می‌آورند» (وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ).

۳- ایمان آنها به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در حقیقت از ایمان واقعی به کتاب آسمانی خودشان و بشاراتی که در آن آمده است سرچشمه می‌گیرد بنابراین: «آنها به آنچه بر خودشان نازل شده نیز ایمان دارند» (وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ). برگزیده تفسیر

نمونه، ج ۱، ص: ۳۶۶

۴- «آنها در برابر فرمان خدا تسلیم و خاضعند» (خَاشِعِينَ لِلَّهِ).

و همین خضوع آنهاست که انگیزه ایمان واقعی شده و میان آنها و تعصبهای جاهلانه، جدایی افکنده است.

۵- «آنها هرگز آیات الهی را به بهای ناچیز نمی‌فروشند» (لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا).

با داشتن آن برنامه روشن و زنده و صفات عالی انسانی «اینها پاداش خود را نزد پروردگار خواهند داشت» (أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ).

در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند به سرعت حساب بندگان را رسیدگی می‌کند» (إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ). بنابراین، نه نیکوکاران برای دریافت پاداش خود گرفتار مشکلی می‌شوند و نه مجازات بدکاران به تأخیر می‌افتد.

سوره آل عمران (۳): آیه ۲۰۰ ..... ص: ۳۶۶

(آیه ۲۰۰) - این آیه آخرین آیه سوره آل عمران و محتوی یک برنامه جامع چهار ماده‌ای که ضامن سر بلندی و پیروزی مسلمین است، می‌باشد.

۱- نخست روی سخن را به همه مؤمنان کرده و به اولین ماده این برنامه اشاره می‌کند و می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! در برابر حوادث ایستادگی کنید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا).

صبر و استقامت در برابر مشکلات و هوسها و حوادث، در حقیقت ریشه اصلی هر گونه پیروزی مادی و معنوی را تشکیل می‌دهد.

۲- در مرحله دوم قرآن به افراد با ایمان دستور به استقامت در برابر دشمن می‌دهد و می‌فرماید: «و در برابر دشمنان نیز استقامت به خرج دهید» (وَ صَابِرُوا).

۳- در جمله بعد به مسلمانان دستور آماده باش در برابر دشمن و مراقبت دائم از مرزها و سرحدات کشورهای اسلامی می‌دهد و می‌فرماید: «از مرزهای خود، مراقبت به عمل آورید» (وَ رَابِطُوا).

این دستور به خاطر آن است که مسلمانان هرگز گرفتار حملات غافلگیرانه دشمن نشوند. و در برابر حملات شیطان و هوسهای سرکش همیشه آماده و مراقب باشند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۶۷

۴- بالاخره در آخرین دستور که همچون چتری بر همه دستوره‌های سابق سایه می‌افکند، می‌فرماید: «و از خدا بپرهیزید» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ).

سپس می‌گوید: «شاید رستگار شوید» (لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ).

یعنی شما در سایه به کار بستن این چهار دستور، می‌توانید رستگار شوید و با تخلف از آنها راهی به سوی رستگاری نخواهید داشت.

به هر حال اگر روح استقامت و پایداری در مسلمانان زنده شود، اگر در برابر افزایش تلاش و کوشش دشمنان، مسلمانان تلاش و کوشش بیشتری از خود نشان دهند و پیوسته از مرزهای جغرافیایی و عقیده‌ای خود مراقبت نمایند و علاوه بر همه اینها با تقوای فردی و اجتماعی، گناه و فساد را از جامعه خود دور کنند پیروزی آنها تضمین خواهد شد.

پایان سوره آل عمران

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۶۹

سوره نساء ..... ص: ۳۶۹

این سوره در «مدینه» نازل شده و ۱۷۶ آیه است. سوره نساء از نظر ترتیب نزول، بعد از سوره «ممتحنه» قرار دارد. زیرا می‌دانیم ترتیب کنونی سوره‌های قرآن مطابق ترتیب نزول سوره‌ها نیست. همچنین از نظر تعداد کلمات و حروف، این سوره طولانی‌ترین سوره‌های قرآن بعد از سوره «بقره» می‌باشد و نظر به این که بحثهای فراوانی در مورد احکام و حقوق زنان در آن آمده، به سوره «نساء» نامیده شده است.

محتوای سوره: ..... ص : ۳۶۹

بحثهای مختلف این سوره عبارتند از:

- ۱- دعوت به ایمان و عدالت و قطع رابطه دوستانه با دشمنان سرسخت.
- ۲- قسمتی از سرگذشت پیشینیان برای آشنایی به سرنوشت جامعه‌های ناسالم.
- ۳- حمایت از نیازمندان، مانند یتیمان.
- ۴- قانون ارث بر اساس یک روش طبیعی و عادلانه.
- ۵- قوانین مربوط به ازدواج و برنامه‌هایی برای حفظ عفت عمومی.
- ۶- قوانین کلی برای حفظ اموال عمومی.
- ۷- معرفی دشمنان جامعه اسلامی و بیدارباش به مسلمانان در برابر آنها.
- ۸- حکومت اسلامی و لزوم اطاعت از رهبر چنین حکومتی.
- ۹- اهمیت هجرت و موارد لزوم آن.

فضیلت تلاوت این سوره: ..... ص : ۳۶۹

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله طبق روایتی فرمود: «هر کس برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۷۰ سوره نساء را بخواند، گویا به اندازه هر مسلمانی که طبق مفاد این سوره ارث می‌برد، در راه خدا انفاق کرده است و همچنین پاداش کسی را که برده‌ای را آزاد کرده به او می‌دهند». بدیهی است در این روایت و در تمام روایات مشابه آن، منظور تنها خواندن آیات نیست بلکه خواندن، مقدمه‌ای است برای فهم و درک، و آن نیز به نوبه خود مقدمه‌ای است برای پیاده ساختن آن در زندگی فردی و اجتماعی.

بسم الله الرحمن الرحيم

سوره نساء (۴): آیه ۱ [..... ص : ۳۷۰

(آیه ۱) - مبارزه با تبعیضها! روی سخن در نخستین آیه این سوره به تمام افراد انسان است و آنها را دعوت به تقوی و پرهیزکاری می‌کند و می‌فرماید: «ای مردم از پروردگارتان بپرهیزید» (یا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُم). سپس برای معرفی خدایی که نظارت بر تمام اعمال انسان دارد به یکی از صفات او اشاره می‌کند که ریشه وحدت اجتماعی بشر است «آن خدایی که همه شما را از یک انسان پدید آورد» (الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ). «نَفْسٍ وَاحِدَةٍ» اشاره به نخستین انسانی است که قرآن او را به نام آدم پدر انسانهای امروز معرفی کرده و تعبیر «بنی آدم» در آیات قرآن نیز اشاره به همین است.

سپس در جمله بعد می‌گوید: «همسر آدم را از او آفرید» (وَ خَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا). و معنی آن این است که همسر آدم را از جنس او قرار داد نه از اعضای بدن او و طبق روایتی از امام باقر علیه السلام، خلقت حوّا از یکی از دنده‌های آدم شدیداً تکذیب شده و تصریح شده که حوّا از باقیمانده خاک آدم آفریده شده است. سپس در جمله بعد می‌فرماید: «خداوند از آدم و همسرش، مردان و زنان فراوانی به وجود آورد» (وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَ نِسَاءً).

از این تعبیر استفاده می‌شود که تکثیر نسل فرزندان آدم تنها از طریق آدم و همسرش صورت گرفته است و موجود دیگری در آن دخالت نداشته است.

سپس به خاطر اهمیتی که تقوا در ساختن زیر بنای یک جامعه سالم دارد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۷۱ مجدداً در ذیل آیه مردم را به پرهیزکاری و تقوا دعوت می‌کند و می‌فرماید: «از خدایی بپرهیزید که در نظر شما عظمت دارد و به هنگامی که می‌خواهید چیزی از دیگری طلب کنید نام او را می‌برید» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسْأَلُونَ بِهِ). و اضافه می‌کند: «از خویشاوندان خود و (قطع پیوند آنها) بپرهیزید» (وَ الْأَرْحَامَ). ذکر این موضوع در اینجا نشانه اهمیت فوق العاده‌ای است که قرآن برای صلح رحم قائل است. در پایان آیه می‌افزاید: «خداوند مراقب شماست» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا). و تمام اعمال و نیات شما را می‌بیند و در ضمن نگهبان شما در برابر حوادث است.

سوره نساء (۴): آیه ۲] ..... ص: ۳۷۱

اشاره

(آیه ۲)

شأن نزول: ..... ص: ۳۷۱

شخصی از قبیله «بنی غطفان» برادر ثروتمندی داشت که از دنیا رفت، و او به عنوان سرپرستی از یتیمان برادر، اموال او را به تصرف در آورد، و هنگامی که برادرزاده به حدّ رشد رسید، از دادن حق او امتناع ورزید، موضوع را به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کردند، آیه نازل گردید، و مرد غاصب بر اثر شنیدن آن توبه کرد و اموال را به صاحبش بازگرداند و گفت: اعوذ بالله من الحوب الکبیر: «به خدا پناه می‌برم از این که آلوده به گناه بزرگی شوم».

خیانت در اموال یتیمان ممنوع- در هر اجتماعی بر اثر حوادث گوناگون پدرانی از دنیا می‌روند و فرزندان صغیری از آنها باقی می‌مانند.

در این آیه سه دستور مهم در باره اموال یتیمان داده شده است.

۱- نخست دستور می‌دهد که: «اموال یتیمان را (به هنگامی که رشد پیدا کنند) به آنها بدهید» (وَآتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ).
یعنی، تصرف شما در این اموال تنها به عنوان امین و ناظر است نه مالک.

۲- دستور بعد برای جلوگیری از حیف و میلهایی است، که گاهی سرپرستهای یتیمان به بهانه این که تبدیل کردن مال به نفع یتیم است یا تفاوتی با هم ندارد، و یا اگر بماند ضایع می‌شود، اموال خوب و زبده یتیمان را بر می‌داشتند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۷۲

و اموال بد و نامرغوب خود را به جای آن می‌گذاشتند قرآن می‌گوید: «و هیچ گاه اموال پاکیزه آنها را با اموال ناپاک و پست خود تبدیل نکنید» (وَ لَا تَبَدَّلُوا الْخَيْرَ بِالْأَسْفَلِ).

۳- «و اموال آنها را با اموال خود نخورید» (وَ لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ).

یعنی، اموال یتیمان را با اموال خود مخلوط نکنید بطوری که نتیجه‌اش تملک همه باشد، و یا این که اموال بد خود را با اموال خوب آنها مخلوط نسازید که نتیجه‌اش پایمال شدن حق یتیمان باشد.

در پایان آیه، برای تأکید و اثبات اهمیت موضوع می‌فرماید: «این گونه تعدی و تجاوز به اموال یتیمان، گناه بزرگی است» (إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا)

سوره نساء (۴): آیه ۳] ..... ص: ۳۷۲

اشاره

(آیه ۳)

شأن نزول: ..... ص: ۳۷۲

قبل از اسلام معمول بود که بسیاری از مردم حجاز، دختران یتیم را به عنوان تکفل و سرپرستی به خانه خود می‌بردند، و بعد با آنها ازدواج کرده و اموال آنها را هم تملک می‌کردند، و چون همه کار، دست آنها بود حتی مهریه آنها را کمتر از معمول قرار می‌دادند، و هنگامی که کمترین ناراحتی از آنها پیدا می‌کردند به آسانی آنها را رها می‌ساختند.
در این هنگام آیه نازل شد و به سرپرستان ایتم دستور داد در صورتی با دختران یتیم ازدواج کنند که عدالت را بطور کامل در باره آنها رعایت نمایند.

تفسیر: ..... ص: ۳۷۲

در این آیه اشاره به یکی دیگر از حقوق یتیمان می‌کند و می‌فرماید:

«اگر می‌ترسید به هنگام ازدواج با دختران یتیم رعایت حق و عدالت را در باره حقوق زوجیت و اموال آنان ننمایید از ازدواج با آنها چشم‌پوشید و به سراغ زنان دیگر بروید» (وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ). سپس می‌فرماید: «از آنها دو نفر یا سه نفر یا چهار نفر به همسری خود انتخاب کنید» (مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعًا).

سپس بلافاصله می‌گوید: این در صورت حفظ عدالت کامل است «اما اگر می‌ترسید عدالت را (در مورد همسران متعدد) رعایت ننمایید تنها به یک همسر اکتفا کنید» تا از ظلم و ستم بر دیگران برکنار باشید (فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۷۳

«و یا (به جای انتخاب همسر دوم) از کنیزی که مال شماست استفاده کنید» زیرا شرایط آنها سبکتر است، اگر چه آنها نیز باید از حقوق حقه خود برخوردار باشند (أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ).

«این کار (انتخاب یک همسر و یا انتخاب کنیز) از ظلم و ستم و انحراف از عدالت، بهتر جلوگیری می‌کند» (ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا).

در باره عدالت همسران، آنچه مرد موظف به آن است رعایت عدالت در جنبه‌های عملی و خارجی است چه این که عدالت در محبت‌های قلبی خارج از قدرت انسان است «۱».

سوره نساء (۴): آیه ۴] ..... ص: ۳۷۳

اشاره

(آیه ۴) - مهر زنان! به دنبال بحثی که در آیه گذشته در باره انتخاب همسر بود، در این آیه اشاره به یکی از حقوق مسلم زنان می‌کند و تأکید می‌نماید که: مهر زنان را بطور کامل به عنوان یک عطیه (الهی) پردازید» (وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً). سپس در ذیل آیه برای احترام گذاردن به احساسات طرفین و محکم شدن پیوندهای قلبی و جلب عواطف می‌گوید: «اگر زنان با رضایت کامل خواستند مقداری از مهر خود را ببخشند برای شما حلال و گواراست» (فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا).

تا در محیط زندگی زناشویی تنها قانون و مقررات خشک حکومت نکند، بلکه به موازات آن عاطفه و محبت نیز حکمفرما باشد.

«مهر» یک پشتوانه اجتماعی برای زن - ..... ص: ۳۷۳

در عصر جاهلیت نظر به این که برای زنان ارزشی قائل نبودند، غالباً مهر را که حق مسلم زن بود در اختیار اولیای او قرار می‌دادند، و آن را ملک مسلم آنها می‌دانستند، گاهی نیز مهر یک زن را ازدواج زن دیگری قرار می‌دادند، اسلام بر تمام این رسوم ظالمانه خط بطلان کشید و مهر را به عنوان یک حق مسلم به زن اختصاص داد.

و اگر بعضی برای «مهر» تفسیر غلطی کرده‌اند و آن را یک نوع «بهای زن» پنداشته‌اند ارتباط به قوانین اسلام ندارد، زیرا در اسلام «مهر» به هیچ وجه جنبه بها

(۱) بحث جالبی که پیرامون «تعدد همسر» در ذیل همین آیه در «تفسیر نمونه» آمده، مطالعه فرمایید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۷۴

و قیمت کالا ندارد، و بهترین دلیل آن همان صیغه ازدواج است که در آن رسماً «مرد» و «زن» به عنوان دو رکن اساسی پیمان ازدواج به حساب آمده‌اند و مهر یک چیز اضافی و در حاشیه قرار گرفته است به همین دلیل اگر در صیغه عقد اسمی از مهر نبرند، عقد باطل نیست، در حالی که اگر در خرید و فروش و معاملات اسمی از قیمت برده نشود مسلماً باطل خواهد بود.

سوره نساء (۴): آیه ۵] ..... ص: ۳۷۴

(آیه ۵) - سفیه کیست؟ به دنبال بحثی که در آیات پیش در باره یتیمان گذشت این آیه و آیه بعد، آن را تکمیل می‌کند، و می‌فرماید: «اموال و ثروتهای خود را به دست افراد سفیه نسپارید» (وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ). و بگذارید در مسائل اقتصادی رشد پیدا کنند تا اموال شما در معرض مخاطره و تلف قرار نگیرد.

منظور از «سفاهت» در این جمله، عدم رشد کافی در خصوص امور مالی است بطوری که شخص نتواند سرپرستی اموال خود را به عهده گیرد و در مبادلات، منافع خود را تأمین نماید.

در جمله بعد قرآن تعبیر جالبی در باره اموال و ثروتها کرده و می‌گوید: «این سرمایه‌های شما که قوام زندگانی و اجتماع شما به آن است و بدون آن نمی‌توانید کمر راست کنید» به دست سفیهان و اسرافکاران نسپارید (الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا).

از این تعبیر به خوبی اهمیتی را که اسلام برای مسائل مالی و اقتصادی قائل است روشن می‌شود، و به عکس آنچه در انجیل کنونی «۱» می‌خوانیم که «شخص پولدار هرگز وارد ملکوت آسمانها نمی‌شود» اسلام می‌گوید ملتی که فقیر باشد هرگز نمی‌تواند کمر راست کند و عجب این است که آنها با آن تعلیمات غلط به کجا رسیده‌اند و ما با این تعلیمات عالی در چه مرحله‌ای سیر می‌کنیم! در پایان آیه دو دستور مهم در باره یتیمان می‌دهد نخست این که «خوراک و پوشاک آنها را از طریق اموالشان تأمین کنید» (وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ).

تا با آبرومندی بزرگ شوند و به حد بلوغ برسند.

دیگر این که: «با یتیمان بطور شایسته سخن گوید» (وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا).

---

(۱) انجیل متی باب ۱۹ شماره ۲۳.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۷۵

یعنی، با عبارات و سخنان دلنشین و شایسته هم کمبود روانی آنها را برطرف سازید و هم به «رشد عقلی» آنها کمک کنید تا به موقع بلوغ از رشد عقلی کافی برخوردار باشند، و به این ترتیب برنامه سازندگی شخصیت آنها نیز جزء وظایف سرپرستان خواهد بود.

سوره نساء (۴): آیه ۶] ..... ص: ۳۷۵

(آیه ۶) - در این آیه دستور دیگری در باره یتیمان و سرنوشت اموال آنها داده و می‌فرماید: «یتیمان را بیازمایید تا هنگامی که

به حد بلوغ برسند» (وَ ابْتُلُوا الْيَتَامَى حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ).

«و اگر در این موقع در آنها رشد (کافی) برای اداره اموال خود یافتید، اموالشان را به آنها بازگردانید» (فَإِنْ آنَسَيْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ).

سپس بار دیگر به سرپرستان تأکید می‌کند، می‌گوید: «و پیش از آن که بزرگ شوند اموالشان را از روی اسراف نخورید» (وَ لَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَ بِدَارًا أَنْ يَكْبُرُوا).

و دیگر این که: «سرپرستان ایتم اگر متمکن و ثروتمندند نباید به هیچ عنوانی از اموال ایتم استفاده کنند و اگر فقیر و نادار باشند تنها می‌توانند (در برابر زحماتی که به خاطر حفظ اموال یتیم متحمل می‌شوند) با رعایت عدالت و انصاف، حق الزحمه خود را از اموال آنها بردارند» (وَ مَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَ مَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ).

سپس به آخرین حکم در باره اولیاء ایتم اشاره کرده، می‌فرماید: «هنگامی که می‌خواهید اموال آنها را به دست آنها بسپارید گواه بگیرید» تا جای اتهام و نزاع و گفتگو باقی نماند» (فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ).

در پایان آیه می‌فرماید: اما بدانید که حساب‌کننده واقعی خداست و مهمتر از هر چیز این است که حساب شما نزد او روشن باشد، اوست که اگر خیانتی از شما سرزند و بر گواهان مخفی بماند به حساب آن رسیدگی خواهد کرد «و خداوند برای محاسبه کافی است» (وَ كَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا).

سوره نساء (۴): آیه ۷] ..... ص: ۳۷۵

اشاره

(آیه ۷)

شأن نزول: ..... ص: ۳۷۵

در عصر جاهلیت عرب، رسم چنین بود که تنها مردان را وارث می‌شناختند، و زنان و کودکان را از ارث محروم می‌ساختند و ثروت میت را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۷۶

(در صورتی که مرد نزدیکی نبود) در میان مردان دورتر قسمت می‌کردند، تا این که یکی از انصار به نام «اوس بن ثابت» از دنیا رفت، عموزاده‌های وی اموال او را میان خود تقسیم کردند، و به همسر و فرزندان خردسال او چیزی ندادند، همسر او به پیامبر صلی الله علیه و آله شکایت کرد.

در این موقع آیه نازل شد و پیامبر آنها را خواست و دستور داد در اموال مزبور، هیچ گونه دخالت نکنند و آن را برای بازماندگان درجه اول او بگذارند.

تفسیر: ..... ص: ۳۷۶

گام دیگری برای حفظ حقوق زن- اعراب با رسم غلط و ظالمانه‌ای که داشتند زنان و فرزندان خردسال را از حق ارث محروم می‌ساختند، آیه مورد بحث روی این قانون غلط خط بطلان کشیده، می‌فرماید: «مردان از اموالی که پدر و مادر و نزدیکان به

جای می‌گذارند سهمی دارند و زنان نیز از آنچه پدر و مادر و خویشاوندان می‌گذارند سهمی، خواه آن مال کم باشد یا زیاد» (لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ). بنابراین، هیچ یک حق ندارد سهم دیگری را غصب کند.

سپس در پایان آیه برای تأکید مطلب می‌فرماید: «این سهمی است تعیین شده و لازم‌الاداء» تا هیچ گونه تردید در این بحث باقی نماند (نَصِيبًا مَّفْرُوضًا).

سوره نساء (۴): آیه ۸] ..... ص: ۳۷۶

(آیه ۸) - یک حکم اخلاقی! این آیه مسلماً بعد از قانون تقسیم ارث، نازل شده، زیرا می‌گوید: «هرگاه در مجلس تقسیم ارث، خویشاوندان و یتیمان و مستمندان حاضر شدند چیزی از آن به آنها بدهید» (وَ إِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ).

کلمه «یتامی» و «مساکین» اگر چه بطور مطلق ذکر شده ولی منظور از آن ایتم و نیازمندان فامیل است. در پایان آیه دستور می‌دهد که «به این دسته از محرومان، با زبان خوب و طرز شایسته صحبت کنید» (وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا).

سوره نساء (۴): آیه ۹] ..... ص: ۳۷۶

(آیه ۹) - جلب عواطف به سوی یتیمان! قرآن برای برانگیختن عواطف مردم در برابر وضع یتیمان اشاره به حقیقتی می‌کند که گاهی مردم از آن غافل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۷۷

می‌شوند، می‌فرماید: «کسانی که اگر فرزندان ناتوانی از خود به یادگار بگذارند از آینده آنان می‌ترسند باید (از ستم در باره یتیمان مردم) بترسند» (وَلْيُخَشِ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ).

اصولاً مسائل اجتماعی همواره به شکل یک سنت از امروز به فردا، و از فردا به آینده دوردست سرایت می‌کند. بنابراین، آنها که اساس ظلم و ستم بر ایتم را در اجتماع می‌گذارند بالا-خره روزی این بدعت غلط، دامان فرزندان خود آنها را خواهد گرفت.

در پایان آیه می‌فرماید: «اکنون که چنین است باید سرپرستان ایتم، از مخالفت با احکام خدا بپرهیزند و با یتیمان، با زبان ملایم و عباراتی سرشار از عواطف انسانی سخن بگویند» (فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا).

تا ناراحتی درونی و زخمهای قلب آنها به این وسیله التیام یابد.

این دستور عالی اسلامی اشاره به یک نکته روانی در مورد پرورش یتیمان می‌کند و آن این که: نیازمندی کودک یتیم، منحصر به خوراک و پوشاک نیست، بلکه باید علاوه بر مراقبتهای جسمی از نظر تمایلات روانی نیز اشباع شود و گر نه کودکی سنگدل، شکست خورده، فاقد شخصیت و خطرناک به عمل خواهد آمد.

سوره نساء (۴): آیه ۱۰] ..... ص: ۳۷۷

(آیه ۱۰) - چهره باطنی اعمال ما! در آغاز این سوره تعبیر شدیدی پیرامون تصرفهای ناروا در اموال یتیمان دیده می‌شود که صریحترین آنها آیه مورد بحث است. می‌گوید: «کسانی که اموال یتیمان را به ناحق تصرف می‌کنند (در حقیقت) در شکمشان تنها آتش می‌خورند» (إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا). سپس در پایان آیه می‌گوید: علاوه بر این که آنها در همین جهان در واقع آتش می‌خورند «به زودی در جهان دیگر داخل در آتش برافروخته‌ای می‌شوند» که آنها را به شدت می‌سوزاند (و سَيَصْلُونَ سَعِيرًا). از این آیه استفاده می‌شود که اعمال ما علاوه بر چهره ظاهری خود، یک چهره واقعی نیز دارد که در این جهان از نظر ما پنهان است اما این چهره‌های درونی در جهان دیگر ظاهر می‌شوند و مسأله «تجسم اعمال» را تشکیل می‌دهند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۷۸

سوره نساء (۴): آیه ۱۱] ..... ص: ۳۷۸

اشاره

آیه ۱۱)

شان نزول: ..... ص: ۳۷۸

در مورد نزول این آیه و آیه بعد، از «جابر بن عبد الله» نقل شده که می‌گوید: بیمار شده بودم، پیامبر صلی الله علیه و آله از من عیادت کرد، من بی‌هوش بودم، پیامبر صلی الله علیه و آله آبی خواست و با مقداری از آن وضو گرفت، و بقیه را بر من پاشید، من به هوش آمدم، عرض کردم ای رسول خدا! تکلیف اموال من بعد از من چه خواهد شد؟ پیامبر صلی الله علیه و آله خاموش گشت، چیزی نگذشت که آیه نازل گردید و سهم وراثت در آن تعیین شد.

تفسیر: ..... ص: ۳۷۸

اشاره

سهام ارث - در این آیه حکم طبقه اول وارثان (فرزندان و پدران و مادران) بیان شده است. در جمله نخست می‌گوید: «خداوند به شما در باره فرزندانتان سفارش می‌کند که برای پسران دو برابر سهم دختران قائل شوید» (يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ). و این یک نوع تأکید روی ارث بردن دختران و مبارزه با سنتهای جاهلی است که آنها را بکلی محروم می‌کردند. سپس می‌فرماید: «اگر فرزندان میت، منحصرأ دو دختر یا بیشتر باشند دو ثلث مال از آن آنهاست» (فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ).

«ولی اگر تنها یک دختر بوده باشد نصف مجموع مال از آن اوست» (وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ).

اما میراث پدران و مادران که آنها نیز جزء طبقه اول و هم ردیف فرزندان می‌باشند، سه حالت دارد.

حالت اول: «شخص متوفی، فرزند یا فرزندان داشته باشد که در این صورت برای پدر و مادر او هر کدام یک ششم میراث

است» (وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ).

حالت دوم: «فرزندی در میان نباشد و وارث، تنها پدر و مادر او باشند در این صورت سهم مادر یک سوم مجموع مال و بقیه از آن پدر است» (فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبُوَاهُ فَلِأُمَّهِ الثُّلُثُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۷۹

حالت سوم: این است که وارث تنها پدر و مادر باشند و فرزندی در کار نباشد، «ولی شخص متوفی برادرانی (از طرف پدر و مادر، یا تنها از طرف پدر) داشته باشد، در این صورت سهم مادر از یک سوم به یک ششم تنزل می‌یابد و پنج ششم باقیمانده برای پدر است» (فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمَّهِ الشُّدُسُ).

در واقع برادران با این که ارث نمی‌برند، مانع مقدار اضافی ارث مادر می‌شوند و به همین جهت آنها را «حاجب» می‌نامند. سپس قرآن می‌گوید: «همه اینها بعد از انجام وصیتی است که او (میت) کرده است و بعد از ادای دین است» بنابراین، اگر وصیتی کرده یا دیونی دارد باید نخست به آنها عمل کرد (مَنْ بَعْدَ وَصِيَّتِهِ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنًا).

البته انسان فقط می‌تواند در باره یک سوم از مال خود وصیت کند و اگر بیش از آن وصیت کند صحیح نیست مگر این که ورثه اجازه دهند.

و در جمله بعد می‌فرماید: «شما نمی‌دانید پدران و فرزندان کدامیک بیشتر به نفع شما هستند» (أَبَاؤُكُمْ وَ أُمَّهَاتُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا).

و در پایان آیه می‌فرماید: «این قانونی است که از طرف خدا فرض و واجب شده و او دانا و حکیم است» (فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا).

این جمله برای تأکید مطالب گذشته است، تا جای هیچ گونه چانه زدن برای مردم در باره قوانین مربوط به سهام ارث باقی نماند.

چرا ارث مرد دو برابر زن می‌باشد؟ ..... ص: ۳۷۹

با مراجعه به آثار اسلامی به این نکته پی می‌بریم که این سؤال از همان آغاز اسلام در اذهان مردم بوده و گاه‌بگاه از پیشوایان اسلام در این زمینه پرسشهایی می‌کردند از جمله از امام علی بن موسی الرضا علیه السلام نقل شده که در پاسخ این سؤال فرمود: «این که سهم زنان از میراث نصف سهم مردان است به خاطر آن است که زن هنگامی که ازدواج می‌کند چیزی (مهر) می‌گیرد و مرد ناچار است چیزی بدهد، به علاوه هزینه زندگی زنان بر دوش مردان است، در حالی که زن در برابر هزینه زندگی مرد و خودش مسؤولیتی ندارد».

سوره نساء (۴): آیه ۱۲] ..... ص: ۳۷۹

(آیه ۱۲) - سهم ارث همسران از یکدیگر! در این آیه چگونگی ارث زن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۸۰

و شوهر از یکدیگر توضیح داده شده، آیه می‌گوید: «و برای شما نصف میراث زنانان است اگر فرزند نداشته باشند» (وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ).

«ولی اگر فرزند و یا فرزندان برای آنها باشد (حتی اگر از شوهر دیگری باشد) تنها یک چهارم از آن شماست» (فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ).

البته این تقسیم نیز «بعد از پرداخت بدهیهای همسر و انجام وصیتهای مالی اوست» (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ يُوصِيَنَّ بِهَا أَوْ دَيْنٍ).
«و برای زنان شما یک چهارم میراث شماست اگر فرزندی نداشته باشید» (وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ).
«و اگر برای شما فرزندی باشد (اگر چه این فرزند از همسر دیگری باشد) سهم زنان به یک هشتم می‌رسد» (فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ).

این تقسیم نیز همانند تقسیم سابق «بعد از انجام وصیتی که کرده‌اید و ادای دین» است (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ تُوَصُّونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ).
سپس حکم ارث خواهران و برادران را بیان می‌کند و می‌گوید: «اگر مردی از دنیا برود و برادران و خواهران از او ارث ببرند، یا زنی از دنیا برود و برادر و یا خواهری داشته باشد هر یک از آنها یک ششم مال را به ارث می‌برند» (وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَالِأُنثَىٰ أَوْ امْرَأَةٌ وَ لَهَا أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ).

«کلاله» به خواهران و برادران مادری که از شخص متوفی ارث می‌برند گفته می‌شود. این در صورتی است که از شخص متوفی یک برادر و یک خواهر (مادری) باقی بماند «اما اگر بیش از یکی باشند مجموعاً یک سوم می‌برند» یعنی باید ثلث مال را در میان خودشان تقسیم کنند (فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ).

سپس اضافه می‌کند: «این در صورتی است که وصیت قبلاً انجام گیرد و دیون از آن خارج شود» (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ).

«به شرط آن که (از طریق وصیت و اقرار به دین) به آنها (ورثه) ضرر نزند» (غَيْرِ مُضَارٍّ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۸۱
و در پایان آیه برای تأکید می‌فرماید: «این سفارش خداست، و خدا دانا و بردبار است» (وَصِيَّتُهُ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ).
یعنی، این توصیه‌ای است الهی که باید آن را محترم بشمرید، زیرا خداوند به منافع و مصالح شما آگاه است که این احکام را مقرر داشته و نیز از نیات وصیت‌کنندگان آگاه می‌باشد، در عین حال حلیم است و کسانی را که بر خلاف فرمان او رفتار می‌کنند فوراً مجازات نمی‌نماید!

سوره نساء (۴): آیه ۱۳] ..... ص: ۳۸۱

(آیه ۱۳) - به دنبال بحثی که در آیات گذشته در باره قوانین ارث گذشت در این آیه از این قوانین به عنوان حدود الهی یاد کرده می‌فرماید: «اینها حدود و مرزهای الهی است» (تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ).

که عبور و تجاوز از آنها ممنوع است، و آنها که از حریم آن بگذرند و تجاوز کنند، گناهکار و مجرم شناخته می‌شوند.
سپس می‌فرماید: «کسانی که خداوند و پیامبر را اطاعت کنند (و این مرزها را محترم شمارند) بطور جاودان در باغهایی از بهشت خواهند بود، که آب از پای درختان آنها قطع نمی‌گردد» (وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا).

در پایان آیه می‌فرماید: «این رستگاری و پیروزی بزرگی است» (وَ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ).

سوره نساء (۴): آیه ۱۴] ..... ص: ۳۸۱

(آیه ۱۴) - در این آیه به نقطه مقابل کسانی که در آیه قبل بیان شد اشاره کرده، می‌فرماید: «آنها که نافرمانی خدا و پیامبر

کنند و از مرزها تجاوز نمایند جاودانه در آتش خواهند بود» (وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا). و در پایان آیه به سرانجام آنها اشاره کرده، می‌فرماید: «آنها عذاب خوارکننده و آمیخته با توهینی دارند» (وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ). در جمله قبل جنبه جسمانی مجازات الهی منعکس شده بود، و در این جمله که مسأله اهانت به میان آمده به جنبه روحانی آن اشاره می‌کند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۸۲

سوره نساء (۴): آیه ۱۵] ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۵) - این آیه اشاره به مجازات زنان شوهرداری است که آلوده «فحشاء» می‌شوند، نخست می‌فرماید: «و کسانی از زنان (همسران) شما که مرتکب زنا شوند چهار نفر از مسلمانان را به عنوان شاهد بر آنها بطلبید» (وَ اللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ).

سپس می‌فرماید: «اگر این چهار نفر به موضوع (زنا) گواهی دادند، آنها را در خانه‌های (خود) محبوس سازید، تا مرگ آنها فرا رسد» (فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ).

بنابراین، مجازات عمل منافی عفت برای زنان شوهردار در این آیه «حبس ابد» تعیین شده است. ولی بلافاصله می‌گوید: «و یا این که خداوند راهی برای آنها قرار بدهد» (أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا). از تعبیر فوق استفاده می‌شود که این حکم، یک حکم موقت بوده است.

سوره نساء (۴): آیه ۱۶] ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۶) - در این آیه حکم زنا و عمل منافی عفت «غیر محصنه» را بیان می‌کند، و می‌فرماید: «مرد و زنی که (همسر ندارند و) اقدام به ارتکاب این عمل زشت می‌کنند، آنها را آزار (و مجازات) کنید» (وَ الَّذِينَ يَأْتِيَانِيهَا مِنْكُمْ فَأَذُوهُمَا).

مجازات مذکور در این آیه یک مجازات کلی است، و آیه ۲ سوره نور که حد زنا را یکصد تازیانه برای هر یک از طرفین بیان کرده می‌تواند، تفسیر و توضیحی برای این آیه بوده باشد.

در پایان آیه اشاره به مسأله توبه و عفو و بخشش از این گونه گناهکاران کرده، و می‌فرماید: «اگر آنها به راستی توبه کنند و خود را اصلاح نمایند و به جبران گذشته بپردازند، از مجازات آنها صرف نظر کنید، زیرا خداوند توبه پذیر و مهربان است» (فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرَضْنَا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا).

از این حکم ضمناً استفاده می‌شود که هرگز نباید افرادی را که توبه کرده‌اند در برابر گناهان سابق مورد ملامت قرار داد.

سوره نساء (۴): آیه ۱۷] ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۷) - در آیه قبل مسأله سقوط حد و مجازات مرتکبین اعمال منافی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۸۳ عفت در پرتو توبه صریحاً بیان شد، در این آیه پاره‌ای از شرایط آن را بیان می‌کند و می‌فرماید: «پذیرش توبه از سوی خدا

تنها برای کسانی است که کار بدی (گناهی) را از روی جهالت انجام می‌دهند» (إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ).

منظور از «جهالت» در آیه فوق طغیان غرایز و تسلط هوسهای سرکش و چیره شدن آنها بر نیروی عقل و ایمان است، و در این حالت، علم و دانش انسان به گناه گر چه از بین نمی‌رود اما تحت تأثیر آن غرایز سرکش قرار گرفته و عملاً بی‌اثر می‌گردد، و هنگامی که علم اثر خود را از دست داد، عملاً با جهل و نادانی برابر خواهد بود.

در جمله بعد قرآن به یکی دیگر از شرایط توبه اشاره کرده، می‌فرماید: «سپس به زودی توبه می‌کنند» (ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ). یعنی، به زودی از کار خود پشیمان شوند و به سوی خدا باز گردند، زیرا توبه کامل آن است که آثار و رسوبات گناه را بطور کلی از روح و جان انسان بشوید.

پس از ذکر شرایط توبه در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند توبه چنین اشخاصی را می‌پذیرد و خداوند دانا و حکیم است» (فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۱۸) - در این آیه اشاره به کسانی که توبه آنها پذیرفته نمی‌شود نموده، می‌فرماید: «کسانی که در آستانه مرگ قرار می‌گیرند و می‌گویند اکنون از گناه خود توبه کردیم توبه آنان پذیرفته نخواهد شد» (وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ).

دسته دوم، از کسانی که توبه آنها پذیرفته نمی‌شود آنها هستند که در حال کفر از جهان می‌روند، در آیه مورد بحث در باره آنها چنین می‌فرماید: «و آنها که در حال کفر می‌میرند توبه برای آنها نیست» (وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ).

در حقیقت آیه می‌گوید: کسانی که از گناهان خود در حال صحت و سلامت و ایمان توبه کرده‌اند ولی در حال مرگ با ایمان از دنیا نرفتند، توبه‌های گذشته آنها نیز بی‌اثر است.

در پایان آیه می‌فرماید: «اینها (هر دو دسته) کسانی هستند که عذاب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۸۴ دردناکی برای آنان مهیا کرده‌ایم» (أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۸۴

اشاره

(آیه ۱۹)

شأن نزول: ..... ص: ۳۸۴

از امام باقر علیه السّلام نقل شده که: این آیه در باره کسانی نازل گردیده که همسران خود را بدون این که همچون یک همسر با آنها رفتار کنند، نگه می‌داشتند، به انتظار این که آنها بمیرند، و اموالشان را تملک کنند.

باز هم دفاع از حقوق زنان- در این آیه به دو عادت ناپسند دوران جاهلیت اشاره گردیده و به مؤمنان هشدار داده شده که آلوده آنها نشوند.

۱- آیه می گوید: «ای افراد با ایمان! برای شما حلال نیست که از زنان از روی اکراه (و ایجاد ناراحتی برای آنها) ارث ببرید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا).

۲- یکی دیگر از عادات نکوهیده آنها این بود که زنان را با وسایل گوناگون، تحت فشار می گذاشتند تا مهر خود را ببخشند و طلاق گیرند، آیه مورد بحث این کار را ممنوع ساخته، می فرماید: «آنها را تحت فشار قرار ندهید به خاطر این که قسمتی از آنچه را به آنها داده‌اید (از مهر) تملک کنید» (و لَا تَعْضَلُوهُنَّ لِتَذَهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ).

ولی این حکم، استثنایی دارد که در جمله بعد به آن اشاره شده و آن این است که اگر آنها مرتکب عمل زشت گردند شوهران می توانند آنها را تحت فشار قرار دهند، تا مهر خود را حلال کرده و طلاق بگیرند. همان طور که آیه می گوید: «مگر این که عمل زشت آشکاری انجام دهند» (إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ).

منظور از «بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ» (عمل زشت آشکار) در آیه فوق هر گونه مخالفت شدید زن و نافرمانی و ناسازگاری او را شامل می شود.

سپس دستور معاشرت شایسته و رفتار انسانی مناسب با زنان را صادر می کند، می فرماید: و با آنها بطور شایسته معاشرت کنید» (وَوَاعِزُواهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ).

و به دنبال آن اضافه می کند، حتی «اگر به جهانی از همسران خود رضایت کامل نداشته باشید و بر اثر اموری آنها در نظر شما ناخوشایند باشند (فورا تصمیم به جدایی نگیرید و تا آنجا که قدرت دارید مدارا کنید، زیرا ممکن است شما در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۸۵

تشخیص خود گرفتار اشتباه شده باشید) و ای بسا آنچه را نمی پسندید خداوند در آن خیر و برکت و سود فراوانی قرار داده باشد» (فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَ يَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا).

سوره نساء (۴): آیه ۲۰] ..... ص: ۳۸۵

اشاره

(آیه ۲۰)

شان نزول: ..... ص: ۳۸۵

پیش از اسلام رسم بر این بود که اگر می خواستند همسر سابق را طلاق گویند و ازدواج جدیدی کنند برای فرار از پرداخت مهر، همسر خود را به اعمال منافی عفت متهم می کردند، و بر او سخت می گرفتند، تا حاضر شود مهر خویش را که معمولاً قبلاً دریافت می شد بپردازد، و طلاق گیرد، و همان مهر را برای همسر دوم قرار می دادند.

آیه نازل شد و این کار زشت را مورد نکوهش قرار داد.

این آیه نیز برای حفظ قسمت دیگری از حقوق زنان نازل گردیده و می گوید: «و اگر تصمیم گرفتید که همسر دیگری به جای همسر خود انتخاب کنید و مال فراوانی (به عنوان مهر) به او پرداخته‌اید، چیزی از آن را نگیرید» (وَ إِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَ آتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا).

سپس اشاره به طرز عمل دوران جاهلیت در این باره که همسر خود را متهم به اعمال منافی عفت می کردند نموده، می فرماید: «آیا برای باز پس گرفتن (مهر) زنان متوسل به تهمت و گناه می شوید» (أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا). یعنی، اصل عمل، ظلم است و گناه، و متوسل شدن به یک وسیله ناجوانمردانه و غلط، گناه آشکار دیگری است.

سوره نساء (۴): آیه ۲۱] ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۲۱) - در این آیه مجدداً برای تحریک عواطف انسانی مردان اضافه می کند که شما و همسرانتان مدت‌ها در خلوت و تنهایی با هم بوده‌اید همانند یک روح در دو بدن «چگونه آن (مهر) را باز پس می گیرید در حالی که با یکدیگر تماس و آمیزش کامل داشته‌اید» و همچون بیگانه‌ها و دشمنان با یکدیگر رفتار می کنید، و حقوق مسلم آنها را پایمال می‌نمایید! (وَ كَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ).

سپس می فرماید: از این گذشته «همسران شما پیمان محکمی به هنگام عقد ازدواج از شما گرفته‌اند» چگونه این پیمان مقدس و محکم را نادیده می گیرید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۸۶ و اقدام به پیمان‌شکنی آشکار می‌کنید؟ (وَ أَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا).

سوره نساء (۴): آیه ۲۲] ..... ص: ۳۸۶

اشاره

(آیه ۲۲)

شأن نزول: ..... ص: ۳۸۶

پس از اسلام، حادثه‌ای برای یکی از مسلمانان پیش آمد و آن این که: یکی از انصار به نام «ابو قیس» از دنیا رفت، فرزندش به نامادری خود پیشنهاد ازدواج نمود، آن زن گفت: من تو را فرزند خود می‌دانم و چنین کاری را شایسته نمی‌بینم ولی با این حال از پیغمبر صلی الله علیه و آله کسب تکلیف می‌کنم، سپس موضوع را خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد، و کسب تکلیف نمود، آیه نازل شد و از این کار (که در زمان جاهلیت معمول بود) به شدت نهی کرد.

همان طور که در شأن نزول نیز اشاره شد، آیه خط بطلان به یکی از اعمال ناپسند دوران جاهلیت می‌کشد و می‌گوید: «با زنانی که پدران شما با آنها ازدواج کرده‌اند هرگز ازدواج نکنید» (وَ لَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ).

اما از آنجا که هیچ قانونی معمولاً شامل گذشته نمی‌شود، اضافه می‌فرماید:

«مگر ازدواجهایی که (پیش از نزول این حکم) انجام شده است» (إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ).

سپس برای تأکید مطلب، سه تعبیر شدید در باره این نوع ازدواج بیان کرده، می‌گوید: «زیرا این کار، عمل زشتی است» (إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً).

و بعد اضافه می‌کند: «عملی است که موجب تنفر» در افکار مردم است یعنی طبع بشر آن را نمی‌پسندد (وَ مُقْتًا).

و در پایان می‌فرماید: «روش نادرستی است» (وَ سَاءَ سَبِيلًا).

حتی در تاریخ می‌خوانیم که مردم جاهلی نیز این نوع ازدواج را «مقت» (تنفرآمیز) و فرزندان آن که ثمره آن بودند «مقیت» (فرزندان مورد تنفر) می‌نامیدند.

سوره نساء (۴): آیه ۲۳] ..... ص: ۳۸۶

(آیه ۲۳) - تحریم ازدواج با محارم! در این آیه به محارم یعنی زنانی که ازدواج با آنها ممنوع است اشاره کرده، و بر اساس آن محرمیت از سه راه ممکن است پیدا شود:

۱- ولادت که از آن تعبیر به «ارتباط نسبی» می‌شود.

۲- از طریق ازدواج که به آن «ارتباط سببی» می‌گویند.

۳- از طریق شیرخوارگی که به آن «ارتباط رضاعی» گفته می‌شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۸۷

نخست اشاره به محارم نسبی که هفت دسته هستند کرده و می‌فرماید:

«مادران شما و دخترانتان و خواهرانتان و عمه‌ها و خاله‌هایتان و دختران برادر و دختران خواهرانتان بر شما حرام شده‌اند» (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَ بَنَاتُكُمْ وَأَخْوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَ خَالَاتُكُمْ وَ بَنَاتُ الْأَخِ وَ بَنَاتُ الْأُخْتِ).

باید توجه داشت که منظور از مادر فقط آن زنی که انسان بلاواسطه از او متولد شده نیست، بلکه جدّه و مادر جدّه و مادر پدر و مانند آن را شامل می‌شود همان طور که منظور از دختر، تنها دختر بلاواسطه نیست بلکه، دختر و دختر پسر و دختر دختر و فرزندان آنها را نیز در بر می‌گیرد و همچنین در مورد پنج دسته دیگر.

سپس به محارم رضاعی اشاره کرده و می‌فرماید: «و مادرانی که شما را شیر داده‌اند، و خواهران رضاعی شما، بر شما حرامند» (وَ أُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَ أَخَوَاتُكُمُ مِنَ الرِّضَاعَةِ).

و در آخرین مرحله اشاره به دسته سوم از محارم کرده و آنها را تحت چند عنوان بیان می‌کند.

۱- «و مادران همسرانتان» (وَ أُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ).

یعنی، به مجرد این که زنی به ازدواج مردی درآمد و صیغه عقد، جاری گشت مادر او، و مادر مادر او، و هر چه بالاتر روند بر او حرام ابدی می‌شوند.

۲- «و دختران همسران که در دامان شما قرار دارند به شرط این که با آن همسر آمیزش جنسی پیدا کرده باشید» (وَ رَبَائِبُكُمُ

اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ).

به دنبال این قسمت برای تأکید مطلب اضافه می‌کند که: «اگر با آنها آمیزش جنسی نداشته‌اید دخترانشان بر شما حرام نیستند» (فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ).

۳- «و همسران فرزندانان که از نسل شما هستند» (وَ حَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ).

در حقیقت تعبیر «مِنْ أَصْلَابِكُمْ» (فرزندانی که از نسل شما باشند) برای این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۸۸ است که روی یکی از رسوم غلط دوران جاهلیت (و آن فرزند خواندگی و احکام آن است) خط بطلان کشیده شود.

۴- «و برای شما جمع در میان دو خواهر ممنوع است» (وَ أَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ).

و از آنجا که در زمان جاهلیت ازدواج با محارم و جمع میان دو خواهر رایج بود، و افرادی مرتکب چنین ازدواجهایی شده بودند قرآن بعد از جمله فوق می‌گوید: «مگر آنچه در گذشته واقع شده» (إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ).

یعنی، اگر کسانی قبل از نزول این قانون، چنین ازدواجی انجام داده‌اند، کیفر و مجازاتی ندارند، اگر چه اکنون باید یکی از آن دو را انتخاب کرده و دیگری را رها کنند.

در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند آمرزنده و مهربان است» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً).

آغاز جزء پنجم قرآن مجید ..... ص: ۳۸۸

ادامه سوره نساء ..... ص: ۳۸۸

سوره نساء (۴): آیه ۲۴] ..... ص: ۳۸۸

اشاره

(آیه ۲۴) - این آیه، بحث آیه گذشته را در باره زنانی که ازدواج با آنها حرام است دنبال می‌کند و اضافه می‌نماید که: «ازدواج و آمیزش جنسی با زنان شوهردار نیز حرام است» (وَ الْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ).

تنها استثنایی که به این حکم خورده است در مورد زنان غیر مسلمانی است که به اسارت مسلمانان در جنگها در می‌آیند، همان گونه که آیه می‌فرماید: «مگر آنها را که (از طریق اسارت) مالک شده‌اید» (إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ).

زیرا اسارت آنها به حکم طلاق است و اسلام اجازه می‌دهد بعد از تمام شدن عده با آنان ازدواج کنند و یا همچون یک کنیز با آنان رفتار شود.

سپس برای تأکید احکام گذشته که در مورد محارم و مانند آن وارد شده می‌فرماید: «اینها احکامی است که خداوند برای شما مقرر داشته و نوشته است» (كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ). بنابراین، به هیچ وجه قابل تغییر و عدول نیست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص:

۳۸۹

سپس می‌گوید: غیر از این چند طایفه «زنان دیگر غیر از اینها (که گفته شد) برای شما حلال است، که با اموال خود آنان را اختیار کنید در حالی که پاکدامن باشید و از زنا خودداری کنید» (وَ أُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحِينَ).

جمله أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ اشاره به این است که رابطه زناشویی یا باید به شکل ازدواج با پرداخت مهر و یا به شکل مالک شدن

کنیز با پرداخت قیمت باشد.

در قسمت بعد، اشاره به مسأله ازدواج موقت و به اصطلاح «متعّه» کرده، می‌گوید: «زنانی را که متعه می‌کنید مهر آنها را به عنوان یک واجب باید بپردازید» (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً).

بعد از ذکر لزوم پرداخت مهر اشاره به این مطلب می‌فرماید که: «اگر طرفین عقد، با رضایت خود مقدار مهر را بعداً کم و زیاد کنند مانعی ندارد» (وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ).

احکامی که در آیه به آن اشاره شد، احکامی است که متضمن خیر و سعادت افراد بشر است زیرا: «خداوند از مصالح بندگان آگاه و در قانونگذاری خود حکیم است» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا).

قابل ذکر است که اصل مشروع بودن این نوع ازدواج در زمان پیامبر قطعی است و هیچ‌گونه دلیل قابل اعتمادی در باره نسخ شدن آن در دست نیست.

ازدواج موقت یک ضرورت اجتماعی – ..... ص: ۳۸۹

این موضوع را نمی‌توان انکار کرد که گزینه جنسی یکی از نیرومندترین غرایز انسانی است، تا آنجا که پاره‌ای از روانکاوان آن را تنها گزینه اصیل انسان می‌دانند و تمام غرایز دیگر را به آن باز می‌گردانند.

این موضوع مخصوصاً در عصر ما که سن ازدواج بر اثر طولانی شدن دوره تحصیل و مسائل پیچیده اجتماعی بالا رفته، و کمتر جوانی می‌تواند در سنین پایین یعنی در داغ‌ترین دوران گزینه جنسی اقدام به ازدواج کند، شکل حادث‌تری به خود گرفته است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۹۰

با این وضع چه باید کرد؟ ..... ص: ۳۹۰

یا باید «فحشاء» را مجاز بدانیم (همان طور که دنیای مادی امروز عملاً بر آن صحه گذارده و آن را به رسمیت شناخته) و یا طرح ازدواج موقت را بپذیریم، معلوم نیست آنها که با ازدواج موقت و فحشاء مخالفند چه جوابی برای این سؤال فکر کرده‌اند؟! در حالی که طرح ازدواج موقت، نه شرایط سنگین ازدواج دائم را دارد که با عدم تمکن مالی یا اشتغالات تحصیلی و مانند آن ناسازد و نه زیانهای فجایع جنسی و فحشاء را در بر دارد.

سوره نساء (۴): آیه ۲۵] ..... ص: ۳۹۰

(آیه ۲۵) - ازدواج با کنیزان! در تعقیب بحثهای مربوط به ازدواج، این آیه، شرایط ازدواج با کنیزان را بیان می‌کند، نخست می‌گوید: «کسانی که قدرت ندارند که با زنان (آزاد) پاکدامن با ایمان ازدواج کنند می‌توانند با کنیزان با ایمان ازدواج نمایند» که مهر و سایر مخارج آن معمولاً سبکتر و سهلتر است (وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فِتْيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ).

سپس می‌گوید: شما برای تشخیص ایمان آنها مأمور به ظاهر اظهارات آنان هستید، و اما در باره باطن و اسرار درونی آنان

«خداوند به ایمان و عقیده شما آگاهتر است» (وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ).

و از آنجا که بعضی در مورد ازدواج با کنیزان کراهت داشتند، قرآن می گوید:

شما همه از یک پدر و مادر به وجود آمده‌اید «و بعضی از بعض دیگرید» (بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ). بنابراین، نباید از ازدواج با آنها کراهت داشته باشید.

سپس به یکی از شرایط این ازدواج اشاره کرده، می فرماید: «این ازدواج باید به اجازه مالک صورت گیرد» و بدون اجازه او باطل است (فَأَنْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ).

در جمله بعد می فرماید: «و مهرشان را به خودشان بدهید» (وَ آتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ).

از این جمله استفاده می شود که باید مهر متناسب و شایسته‌ای برای آنها قرار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۹۱ داد و آن را به خود آنان داد. همچنین استفاده می شود که بردگان نیز می توانند مالک اموالی گردند که از طرق مشروع به آن دست یافته‌اند.

یکی دیگر از شرایط این ازدواج آن است که کنیزانی انتخاب شوند «که پاکدامن باشند، نه مرتکب زنا بطور آشکار شوند» (مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَافِحَاتٍ).

«و نه دوست پنهانی بگیرند» (وَ لَا مُتَّخِذَاتٍ أَخْدَانٍ).

در جمله بعد به تناسب احکامی که در باره ازدواج با کنیزان و حمایت از حقوق آنها گفته شد بحثی در باره مجازات آنها به هنگام انحراف از جاده عفت به میان آمده، و آن این که اگر مرتکب عمل منافی عفت شوند، نصف مجازات زنان آزاد در باره آنان، جاری می شود» یعنی تنها پنجاه تازیانه باید به آنها زد (فَإِذَا أَحْصِنَّ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ).

سپس می گوید: «این ازدواج با کنیزان برای کسانی است که از نظر غریزه جنسی شدیداً در فشار قرار گرفته‌اند، و قادر به ازدواج با زنان آزاد نیستند» بنابراین، برای غیر آنها مجاز نیست (ذَلِكَ لِمَنْ حَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ).

اما بعد می فرماید: «خودداری کردن از ازدواج با کنیزان (تا آنجا که توانایی داشته باشید و دامان شما آلوده گناه نگردد) به سود شماست» (وَ أَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ).

در پایان آیه می فرماید: «و خداوند (نسبت به آنچه در گذشته بر اثر بی خبری انجام داده‌اید) آمرزنده و مهربان است» (وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

سوره نساء (۴): آیه ۲۶ ..... ص: ۳۹۱

(آیه ۲۶) - این محدودیتها برای چیست؟ به دنبال احکام مختلف در زمینه ازدواج که در آیات پیش بیان شد ممکن است این سؤال پیش آید که منظور از این همه محدودیتها و قید و بندهای قانونی چیست؟ در این آیه و دو آیه بعد پاسخ به این سؤالات می دهد، و می گوید: «خداوند می خواهد (با این دستورات راههای خوشبختی و سعادت را) برای شما آشکار سازد» (يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذَيِّنَ لَكُمْ).

وانگهی شما در این برنامه تنها نیستید «و (خداوند می خواهد شما را) به سنتهای (صحیح) پیشینیان رهبری کند» (وَ يَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ).

علاوه بر این «توبه شما را بپذیرد» (وَ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۹۲ و نعمتهای خود را که بر اثر انحرافات شما قطع شده بار دیگر به شما باز گرداند و این در صورتی است که شما از آن راههای انحرافی که در زمان جاهلیت و قبل از اسلام داشتید، باز گردید. در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند دانا و حکیم است» (وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ). از اسرار احکام خود آگاه، و روی حکمت خود آنها را برای شما تشریح کرده است.

سوره نساء (۴): آیه ۲۷] ..... ص: ۳۹۲

(آیه ۲۷) - در این آیه مجدداً تأکید می‌کند، که «خدا می‌خواهد شما را ببخشد (و از آلودگی پاک نماید) و نعمتها و برکات را به شما باز گرداند» (وَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ). «ولی شهوت پرستانی که در امواج گناهان غرق هستند، می‌خواهند شما از طریق سعادت بکلی منحرف شوید» و همانند آنها از فرق تا قدم آلوده انواع گناهان گردید (وَ يُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا). اکنون شما فکر کنید، آیا آن محدودیت آمیخته با سعادت و افتخار برای شما بهتر است، یا این آزادی و بی‌بندوباری توأم با آلودگی و نکبت و انحطاط؟! این آیات در حقیقت به افرادی که در عصر و زمان ما نیز به قوانین مذهبی مخصوصاً در زمینه مسائل جنسی ایراد می‌کنند، پاسخ می‌گوید، که این آزادیهای بی‌قید و شرط سرابی بیش نیست و نتیجه آن گرفتار شدن در بیراهه‌ها و پرتگاههاست که نمونه‌های زیادی از آن را با چشم خودمان به شکل متلاشی شدن خانواده‌ها، انواع جنایات جنسی و فرزندان نامشروع جنایت پیشه مشاهده می‌کنیم.

سوره نساء (۴): آیه ۲۸] ..... ص: ۳۹۲

(آیه ۲۸) - در این آیه می‌گوید: «خدا می‌خواهد (با دستورهای مربوط به ازدواج با کنیزان و مانند آن) کار را بر شما سبک کند» (يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ). و در بیان علت آن می‌فرماید: «زیرا انسان، ضعیف آفریده شده» (وَ خُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا). و در برابر توفان غرایز گوناگون که از هر سو به او حمله‌ور می‌شود باید طرق مشروعی برای ارضای غرایز به او ارائه شود تا بتواند خود را از انحراف حفظ کند.

سوره نساء (۴): آیه ۲۹] ..... ص: ۳۹۲

(آیه ۲۹) - بستگی سلامت اجتماع به سلامت اقتصاد! این آیه در واقع برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۹۳ زیر بنای قوانین اسلامی را در مسائل مربوط به «معاملات و مبادلات مالی» تشکیل می‌دهد، و به همین دلیل فقهای اسلام در تمام ابواب معاملات به آن استدلال می‌کنند، آیه خطاب به افراد با ایمان کرده و می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اموال یکدیگر را به باطل (و از طرق نامشروع) نخورید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ). بنابراین، هر گونه تجاوز، تقلب، غش، معاملات ربوی، معاملاتی که حد و حدود آن کاملاً مشخص نباشد، خرید و فروش اجناسی که فایده منطقی و عقلایی در آن نباشد، خرید و فروش وسایل فساد و گناه، همه در تحت این قانون کلی قرار دارد.

در جمله بعد به عنوان یک استثناء می‌فرماید: «مگر این که (تصرف شما در اموال دیگران از طریق) تجارتی باشد که با رضایت شما انجام می‌گیرد» (إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ).

در پایان آیه، مردم را از قتل نفس باز می‌دارد و ظاهر آن به قرینه آخرین جمله آیه نهی از خودکشی و انتحار است، می‌فرماید: «و خودکشی نکنید، خداوند نسبت به شما مهربان است» (وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا).

در حقیقت قرآن با ذکر این دو حکم پشت سر هم اشاره به یک نکته مهم اجتماعی کرده است و آن این که اگر روابط مالی مردم بر اساس صحیح استوار نباشد و اقتصاد جامعه به صورت سالم پیش نرود و در اموال یکدیگر به ناحق تصرف کنند، جامعه گرفتار یک نوع خودکشی و انتحار خواهد شد، و علاوه بر این که انتحارهای شخصی افزایش خواهد یافت، انتحار اجتماعی هم از آثار ضمنی آن است.

سوره نساء (۴): آیه ۳۰ ..... ص: ۳۹۳

(آیه ۳۰) - در این آیه به مجازات کسانی که از قوانین الهی سرپیچی کنند اشاره کرده و می‌فرماید: «و هر کس این عمل را از روی تجاوز و ستم انجام دهد (و خود را آلوده خوردن اموال دیگران به ناحق سازد و یا دست به انتحار و خودکشی زند، نه تنها به آتش این جهان می‌سوزد بلکه) در آتش قهر و غضب پروردگار (نیز) خواهد سوخت» (وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَ ظُلْمًا فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ نَارًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۹۴

در پایان آیه می‌فرماید: «و این کار برای خدا آسان است» (وَ كَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا).

سوره نساء (۴): آیه ۳۱ ..... ص: ۳۹۴

(آیه ۳۱) - گناهان کبیره و صغیره! این آیه با صراحت می‌گوید: «اگر گناهان کبیره‌ای که از آن نهی شده ترک گویند گناهان کوچک شما را می‌پوشانیم و می‌بخشیم و در جایگاه نیکویی شما را وارد می‌کنیم» (إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَ نُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا).

از این تعبیر استفاده می‌شود که گناهان بر دو دسته‌اند، دسته‌ای که قرآن نام آنها را «کبیره» و دسته‌ای که نام آنها را «سئیئه» گذاشته است، و در آیه ۳۲ سوره نجم به جای «سئیئه» تعبیر به «لمم» نموده است، و در آیه ۴۹ سوره کهف در برابر کبیره، «صغیره» را ذکر فرموده است.

«کبیره» هر گناهی است که از نظر اسلام بزرگ و پراهمیت است، و نشانه اهمیت آن می‌تواند این باشد که در قرآن مجید، تنها به نهی از آن قناعت نشده، بلکه به دنبال آن تهدید به عذاب دوزخ گردیده است، مانند قتل نفس و رباخواری و زنا و امثال آنها.

البته گناهان «صغیره» در صورتی صغیره هستند که تکرار نشوند و علاوه بر آن به عنوان بی‌اعتنایی و یا غرور و طغیان و کوچک شمردن گناه انجام نگیرند.

سوره نساء (۴): آیه ۳۲ ..... ص: ۳۹۴

شان نزول: ..... ص: ۳۹۴

در مورد نزول این آیه چنین نقل شده که: امّ سلمه (یکی از همسران پیامبر) به پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد: «چرا مردان به جهاد می‌روند و زنان جهاد نمی‌کنند؟ و چرا برای ما نصف میراث آنها مقرر شده؟ ای کاش ما هم مرد بودیم و همانند آنها به جهاد می‌رفتیم، و موقعیت اجتماعی آنها را داشتیم». آیه نازل گردید و به این سؤالات و مانند آن پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۳۹۴

تفاوت سهم ارث مردان و زنان برای جمعی از مسلمانان به صورت یک سؤال درآمده بود، آنها گویا توجه نداشتند که این تفاوت به خاطر آن است که هزینه زندگی، عموماً بر دوش مردان می‌باشد، و زنان از آن معافند، به علاوه هزینه خود آنها نیز بر دوش مردان است، و همان طور که سابقاً اشاره شد سهمیه زنان عملاً برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۹۵ دو برابر مردان خواهد بود، لذا آیه شریفه می‌گوید: «برتریهایی را که خداوند برای بعضی از شما نسبت به بعضی دیگر قائل شده هرگز آرزو نکنید» (وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ). زیرا این تفاوتها هر کدام اسراری دارد که از شما پوشیده و پنهان است. البته نباید اشتباه کرد که آیه اشاره به تفاوتهای واقعی و طبیعی می‌کند نه تفاوتهای ساختگی که بر اثر «استعمار» و «استثمار» طبقاتی به وجود می‌آید.

لذا بلافاصله می‌فرماید: «مردان و زنان هر کدام بهره‌ای از کوششها و تلاشها و موقعیت خود دارند» (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَ لِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ).

خواه موقعیت طبیعی باشد (مانند تفاوت دو جنس مرد و زن با یکدیگر) و یا تفاوت به خاطر تلاشها و کوششهای اختیاری. سپس می‌فرماید: «به جای آرزو کردن این گونه تفاوتها، از فضل خدا و لطف و کرم او تمنا کنید که به شما از نعمتهای مختلف و موقعیتها و پاداشهای نیک ارزانی دارد» (وَسْئَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ). و در نتیجه افرادی خوشبخت و سعادتمند باشید. و در پایان می‌فرماید: «چون خداوند به همه چیز داناست» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا).

و می‌داند برای نظام اجتماعی چه تفاوتهایی از نظر طبیعی و یا حقوقی لازم است، و نیز از اسرار درون مردم باخبر است و می‌داند چه افرادی آرزوهای نادرست در دل می‌پروراند و چه افرادی به آنچه مثبت و سازنده است می‌اندیشند.

(آیه ۳۳) - بار دیگر قرآن در این آیه به مسائل ارث بازگشته و می گوید:

«برای هر کس (اعم از زن و مرد) وارثانی قرار دادیم که از میراث پدر و مادر و نزدیکان ارث ببرند» (وَ لِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ).

سپس اضافه می کند: «کسانی که با آنها پیمان بسته‌اید، نصیب و سهم آنها را از ارث بپردازید» (وَ الَّذِينَ عَقَدْتُمْ أَيْمَانَكُمْ فَأَتَوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ).

در باره «هم پیمانها» بی که باید سهم ارث آنها را پرداخت آنچه به مفهوم آیه نزدیکتر است همان پیمان «ضمان جریره» می باشد که قبل از اسلام وجود داشت، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۹۶

و آن چنین بود که: «دو نفر با هم قرار می گذاشتند که در کارها «برادروار» به یکدیگر کمک کنند، و در برابر مشکلات، یکدیگر را یاری نمایند و به هنگامی که یکی از آنها از دنیا برود، شخصی که بازمانده از وی ارث ببرد اسلام این «پیمان دوستی» و برادری را به رسمیت شناخت، ولی تأکید کرد که ارث بردن چنین هم پیمانی منحصر در زمانی است که خویشاوندی برای میت وجود نداشته باشد.

سپس در پایان آیه می فرماید: اگر در دادن سهام صاحبان ارث کوتاهی کنید و یا حق آنها را کاملاً ادا نمایید در هر حال خدا آگاه است «زیرا خداوند شاهد و ناظر بر هر کار و هر چیزی می باشد» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا).

سوره نساء (۴): آیه ۳۴] ..... ص: ۳۹۶

(آیه ۳۴) - سرپرستی در نظام خانواده. خانواده یک واحد کوچک اجتماعی است و همانند یک اجتماع بزرگ باید رهبر و سرپرست واحدی داشته باشد، زیرا رهبری و سرپرستی دسته جمعی که زن و مرد مشترکاً آن را به عهده بگیرند مفهومی ندارد در نتیجه مرد یا زن یکی باید «رئیس» خانواده و دیگری «معاون» و تحت نظارت او باشد، قرآن در اینجا تصریح می کند که مقام سرپرستی باید به مرد داده شود، می گوید: «مردان سرپرست و نگهبان زنانند» (الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ). البته مقصود از این تعبیر استبداد و اجحاف و تعدی نیست، بلکه منظور رهبری واحد منظم با توجه به مسؤولیتها و مشورتها می باشد. لازم است.

جمله بعد که دو بخش است در قسمت اول می فرماید: «این سرپرستی به خاطر برتریهایی است که (از نظر نظام اجتماع) خداوند برای بعضی نسبت به بعضی دیگر قرار داده است» (بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ).

و در قسمت دوم می فرماید: «و نیز این سرپرستی به خاطر تعهداتی است که مردان در مورد پرداختهای مالی در برابر زنان و خانواده به عهده دارند» (وَ بِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ).

سپس اضافه می کند که زنان در برابر وظایفی که در خانواده به عهده دارند به دو دسته‌اند: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۹۷

دسته اول: «و زنان صالح، زنانی هستند که متواضعند و در غیاب (همسر خود) حفظ اسرار و حقوق او را در مقابل حقوقی که خدا برای آنان قرار داده، می کنند» (فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ).

یعنی مرتکب خیانت چه از نظر مال و چه از نظر ناموس و چه از نظر حفظ شخصیت شوهر و اسرار خانواده در غیاب او نمی شوند، و وظایف و مسؤولیتها را به خوبی انجام می دهند.

دسته دوم: زنانی هستند که از وظایف خود سرپیچی می کنند و نشانه های ناسازگاری در آنها دیده می شود، مردان در مقابل این گونه زنان وظایفی دارند که باید مرحله به مرحله اجرا گردد، در مرحله اول می فرماید: «زنانی را که از طغیان و سرکشی آنها می ترسید پند و اندرز دهید» (وَ اللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ).

در مرحله دوم می فرماید: «در صورتی که اندرزهای شما سودی نداد، در بستر از آنها دوری کنید» (وَ اهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ). و در مرحله سوم: در صورتی که سرکشی و پشت پا زدن به وظایف و مسؤولیتها از حد بگذرد و همچنان در راه قانون شکنی با لجابت و سرسختی گام بردارند، نه اندرزها تأثیر کند، و نه جدا شدن در بستر، و کم اعتنایی نفعی نبخشد، و راهی جز «شدت عمل» باقی نماند «آنها را تنبیه بدنی کنید» (وَ اضْرِبُوهُنَّ).

مسلم است که اگر یکی از این مراحل مؤثر واقع شود و زن به انجام وظیفه خود اقدام کند مرد حق ندارد بهانه گیری کرده، در صدد آزار زن برآید، لذا به دنبال این جمله می فرماید: «پس اگر آنها از شما اطاعت کردند، راهی برای تعدی بر آنها مجوید» (فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً).

و در پایان آیه مجدداً به مردان هشدار می دهد که از موقعیت سرپرستی خود در خانواده سوء استفاده نکنند و به قدرت خدا که بالاتر از همه قدرتهاست بیندیشند «زیرا خداوند بلند مرتبه و بزرگ است» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيماً كَبِيراً).

سوره نساء (۴): آیه ۳۵ ..... ص: ۳۹۷

(آیه ۳۵) - محکمه صلح خانوادگی! در این آیه اشاره به مسأله بروز اختلاف و نزاع میان دو همسر کرده، می گوید: «و اگر از جدایی و شکاف میان آنان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۹۸

(دو همسر) بیم داشته باشید یک داور از خانواده شوهر، و دآوری از خانواده زن انتخاب کنید» تا به کار آنان رسیدگی کنند (وَ إِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَ حَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا).

سپس می فرماید: «اگر این دو داور (با حسن نیت و دلسوزی وارد کار شوند و) هدفشان اصلاح میان دو همسر بوده باشد، خداوند کمک می کند و به وسیله آنان میان دو همسر الفت می دهد» (إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا).

و برای این که به داوران هشدار دهد که حسن نیت به خرج دهند در پایان آیه می فرماید: «خداوند (از نیت آنها) با خبر و آگاه است» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيماً خَبِيراً).

محکمه صلح خانوادگی که در آیه فوق به آن اشاره شده یکی از شاهکارهای اسلام است. این محکمه امتیازاتی دارد که سایر محاکم فاقد آن هستند، از جمله:

۱- در محیط خانواده نمی توان تنها با مقیاس خشک قانون و مقررات بی روح گام برداشت، لذا دستور می دهد که داوران این محکمه کسانی باشند که پیوند خویشاوندی به دو همسر دارند و می توانند عواطف آنها را در مسیر اصلاح تحریک کنند.

۲- در محاکم عادی قضایی طرفین دعوا مجبورند برای دفاع از خود، هر گونه اسراری که دارند فاش سازند. مسلم است که اگر زن و مرد در برابر افراد بیگانه و اجنبی اسرار زناشویی خود را فاش سازند احساسات یکدیگر را چنان جریحه دار می کنند که اگر به اجبار به منزل و خانه باز گردند، دیگر از آن صمیمیت و محبت سابق خبری نخواهد بود.

۳- داوران در محاکم معمولی، در جریان اختلافات غالباً بی تفاوتند در حالی که در محکمه صلح فامیلی حکمین نهایت کوشش را به خرج می دهند که صلح و صمیمیت در میان این دو برقرار شود و به اصطلاح آب رفته، به جوی باز گردد! ۴- از

همه اینها گذشته چنین محکمه‌ای هیچ یک از مشکلات و هزینه‌های سرسام‌آور و سرگردانی محاکم معمولی را ندارد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۳۹۹

سوره نساء (۴): آیه ۳۶] ..... ص: ۳۹۹

(آیه ۳۶) - در این آیه یک سلسله از حقوق اعم از حق خدا و بندگان و آداب معاشرت با مردم بیان شده است، و روی هم رفته ده دستور از آن استفاده می‌شود.

۱- نخست مردم را دعوت به عبادت و بندگی پروردگار و ترک شرک و بت پرستی که ریشه اصلی تمام برنامه‌های اسلامی است می‌کند، دعوت به توحید و یگانه پرستی روح را پاک، و نیت را خالص، و اراده را قوی، و تصمیم را برای انجام هر برنامه مفیدی محکم می‌سازد، و از آنجا که آیه بیان یک رشته از حقوق اسلامی است، قبل از هر چیز اشاره به حق خداوند بر مردم کرده، می‌گوید: «و خدا را پرستید و هیچ چیز را شریک او قرار ندهید» (وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَ لَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا).

۲- سپس می‌گوید: «و به پدر و مادر نیکی کنید» (وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا).

حق پدر و مادر از مسائلی است که در قرآن مجید زیاد روی آن تکیه شده و کمتر موضوعی است که این قدر مورد تأکید واقع شده باشد، و در چهار مورد از قرآن، بعد از توحید قرار گرفته است.

۳- «همچنین به خویشاوندان» نیکی کنید (وَ بِذِي الْقُرْبَى).

این موضوع نیز از مسائلی است که در قرآن تأکید فراوان در باره آن شده است، گاهی به عنوان «صله رحم»، و گاهی به عنوان «احسان و نیکی به خویشاوندان».

۴- سپس اشاره به حقوق «ایتام» کرده، و افراد با ایمان را توصیه به نیکی در حق «یتیمان» می‌کند (وَ الْيَتَامَى). زیرا در هر اجتماعی بر اثر حوادث گوناگون همیشه کودکان یتیمی وجود دارند که فراموش کردن آنها نه فقط وضع آنان را به خطر می‌افکند، بلکه وضع اجتماع را نیز به خطر می‌اندازد.

۵- بعد از آن حقوق «مستمندان» را یاد آوری می‌کند (وَ الْمَسَاكِينِ).

زیرا در هر اجتماعی افرادی معلول و از کار افتاده و مانند آن وجود دارند که فراموش کردن آنها بر خلاف تمام اصول انسانی است.

۶- سپس توصیه به نیکی در حق «همسایگان نزدیک» می‌کند (وَ الْجَارِ ذِي الْقُرْبَى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۰۰

۷- سپس در باره «همسایگان دور» سفارش می‌کند (وَ الْجَارِ الْجُنُبِ).

«حق همسایگی» در اسلام به قدری اهمیت دارد که در وصایای معروف امیر مؤمنان علیه السلام می‌خوانیم: ما زال (رسول الله) یوصی بهم حتی ظننا انه سیورثهم:

«آنقدر پیامبر صلی الله علیه و آله در باره آنها سفارش کرد، که ما فکر کردیم شاید دستور دهد همسایگان از یکدیگر ارث ببرند».

در حدیث دیگری از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده که در یکی از روزها سه بار فرمود:

و الله لا يؤمن: «به خدا سوگند چنین کسی ایمان ندارد...».

یکی پرسید چه کسی؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: الذی لا یأمن جاره بوائقه: «کسی که همسایه او از مزاحمت او در امان

نیست! ۸- سپس قرآن در باره کسانی که با انسان دوستی و مصاحبت دارند، توصیه کرده، می‌فرماید: «و به دوست و همنشین» نیکی کنید (وَ الصَّاحِبِ بِالْجَنبِ).

البته «صاحب بالجنب» معنایی وسیعتر از دوست و رفیق دارد، به این ترتیب آیه یک دستور جامع و کلی برای حسن معاشرت نسبت به تمام کسانی که با انسان ارتباط دارند می‌باشد، اعم از دوستان واقعی، و همکاران، و همسفران، و مراجعان، و شاگردان، و مشاوران، و خدمتگزاران.

۹- دسته دیگری که در اینجا در باره آنها سفارش شده، کسانی هستند که در سفر و بلاد غربت احتیاج پیدا می‌کنند و با این که ممکن است در شهر خود افراد متمکنی باشند، در سفر به علتی و می‌مانند می‌فرماید: «و اماندگان» (وَ اِئِنَّ السَّبِيلِ).

۱۰- در آخرین مرحله توصیه به نیکی کردن نسبت به بردگان کرده، می‌فرماید: «و بردگانی که مالک آنها هستید» (وَ مَا مَلَكَتْ اَیْمَانُكُمْ).

در حقیقت آیه با حق خدا شروع شده و با حقوق بردگان ختم می‌گردد و تنها این آیه نیست که در آن در باره بردگان توصیه شده، بلکه در آیات مختلف دیگر نیز در این زمینه بحث شده است.

در پایان آیه هشدار می‌دهد و می‌گوید: «خداوند افراد متکبر و فخر فروش را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۰۱ دوست نمی‌دارد» (اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا).

به این ترتیب هر کس از فرمان خدا سرپیچی کند و به خاطر تکبر، از رعایت حقوق خویشاوندان، پدر و مادر، یتیمان، مسکینان، ابن السبیل و دوستان سر باز زند محبوب خدا و مورد لطف او نیست. و هر کس که مشمول لطف او نباشد از هر خیر و سعادت محروم است.

سوره نساء (۴): آیه ۳۷] ..... ص: ۴۰۱

(آیه ۳۷) - انفاقهای ریایی و الهی! این آیه در حقیقت، دنباله آیات پیش و اشاره به افراد متکبر و خودخواه است «آنها کسانی هستند که (نه تنها خودشان از نیکی کردن به مردم) بخل می‌ورزند، بلکه مردم را نیز به بخل دعوت می‌کنند» (الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَ يَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ).

علاوه بر این سعی دارند «آنچه را که خداوند از فضل (و رحمت) خود به آنان داده کتمان کنند» مبادا افراد اجتماع از آنها توقعی پیدا کنند (وَ يَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ).

سپس سرانجام و عاقبت کار آنها را چنین بیان می‌کند که: «ما برای کافران عذاب خوارکننده‌ای مهیا ساخته‌ایم» (وَ اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا).

شاید سرّ تعبیر به «کافرین» آن باشد که «بخل» غالباً از کفر سرچشمه می‌گیرد، زیرا افراد بخیل، در واقع ایمان کامل به مواهب بی‌پایان پروردگار نسبت به نیکوکاران ندارند، و این که می‌گوید: «عذاب آنها خوارکننده است» برای این است که جزای «تکبر» و «خود برترینی» را از این راه ببینند.

سوره نساء (۴): آیه ۳۸] ..... ص: ۴۰۱

(آیه ۳۸) - در این آیه به یکی دیگر از صفات متکبران خودخواه اشاره کرده، می‌فرماید: «و آنها کسانی هستند که اموال خود

را برای نشان دادن به مردم (و کسب شهرت و مقام) انفاق می کنند و ایمان به خدا و روز رستاخیز ندارند» (وَ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ).

و از آنجا که هدف آنها جلب رضایت خالق نیست بلکه خدمت به خلق است، دائماً در این فکرند که چگونه انفاق کنند تا بیشتر بتوانند از آن بهره برداری به سود خود نموده، و موقعیت خود را تثبیت کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۰۲

آنها شیطان را دوست و رفیق خود انتخاب کردند «و کسی که شیطان قرین اوست بد قرینی برای خود انتخاب کرده» و سرنوشتی بهتر از این نخواهد داشت (وَ مَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا).

از این آیه استفاده می شود که رابطه «متکبران» با «شیطان و اعمال شیطانی» یک رابطه مستمر است نه موقت و گاهگاهی.

سوره نساء (۴): آیه ۳۹] ..... ص: ۴۰۲

اشاره

(آیه ۳۹) - در این آیه به عنوان اظهار تأسف به حال این عده می فرماید: «چه می شد اگر آنها (از این بیراهه ها باز می گشتند و) ایمان به خدا و روز رستاخیز می آوردند و از مواهبی که خداوند در اختیار آنها گذاشته با اخلاص نیت و فکر پاک به بندگان خدا می دادند» و از این راه برای خود کسب سعادت و خوشبختی دنیا و آخرت می کردند (وَ مَا ذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ).

«و در هر حال خداوند از نیت و اعمال آنها باخبر است» و بر طبق آن به آنها جزا و کیفر می دهد» (وَ كَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا).

(۴۰) - این آیه به افراد بی ایمان و بخیل که حال آنها در آیات قبل گذشت می گوید: «خداوند حتی به اندازه سنگینی ذره ای ستم نمی کند» (إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ).

«ذره» در اصل به معنی مورچه های بسیار کوچکی است که به زحمت دیده می شود، ولی تدریجاً به هر چیز کوچکی ذره گفته شده است، و امروز به «اتم» که کوچکترین جزء اجسام است نیز ذره گفته می شود. و از آنجا که «مثقال» به معنی «سنگینی» است، تعبیر «مثقال ذره» به معنی سنگینی یک جسم فوق العاده کوچک می باشد.

سپس اضافه می کند، خداوند تنها ستم نمی کند، بلکه «اگر کار نیکی انجام شود آن را مضاعف می نماید، و پاداش عظیم از طرف خود در برابر آن می دهد» (وَ إِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَ يُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا).

چرا خداوند ظلم نمی کند؟! ..... ص: ۴۰۲

از آنجا که ظلم و ستم معمولاً یا بر اثر جهل است و یا احتیاج و یا کمبودهای روانی، کسی که نسبت به همه چیز و همه کس برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۰۳

عالم و از همه بی نیاز و هیچ کمبودی در ذات مقدس او نیست، ظلم کردن در باره او ممکن نیست نه این که نمی تواند ظلم کند، بلکه در عین توانایی به خاطر این که حکیم و عالم است از ظلم کردن، خودداری می نماید.

سوره نساء (۴): آیه ۴۱] ..... ص: ۴۰۳

(آیه ۴۱) - در تعقیب آیات گذشته که در مورد مجازاتها و پاداشهای بدکاران و نیکوکاران سخن می‌گفت، این آیه اشاره به مسأله شهود و گواهان رستاخیز کرده، می‌گوید: «حال این افراد چگونه خواهد بود آن روز که برای هر امتی گواهی بر اعمال آنها می‌آوریم و تو را گواه بر آنان خواهیم آورد» (فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا). و به این ترتیب علاوه بر گواهی اعضای پیکر آدمی، و گواهی زمینی که بر آن زیست کرده، و گواهی فرشتگان خدا بر اعمال او، هر پیامبری نیز گواه اعمال امت خویش است، و بدکاران با وجود این همه گواه چگونه می‌توانند حقیقتی را انکار کنند و خود را از کیفر اعمال خویش دور دارند.

سوره نساء (۴): آیه ۴۲] ..... ص: ۴۰۳

(آیه ۴۲) - در این آیه به نتیجه اعمال آنها اشاره کرده، می‌گوید: «در آن روز آنها که کافر شدند، و با فرستاده پروردگار به مخالفت برخاستند (دادگاه عدل خدا را می‌بینند و شهود و گواهان غیر قابل انکاری در این دادگاه مشاهده می‌کنند، آن چنان از کار خود پشیمان می‌شوند که) آرزو می‌کنند ای کاش خاک بودند و با خاکهای زمین یکسان می‌شدند» (يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ). «و در آن روز (با آن همه گواهان) سخنی را نمی‌توانند از خدا پنهان کنند» (وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا).

زیرا با آن همه شهود و گواهان راهی برای انکار نیست.

سوره نساء (۴): آیه ۴۳] ..... ص: ۴۰۳

اشاره

(آیه ۴۳) - چند حکم فقهی! از این آیه چند حکم اسلامی استفاده می‌شود:

۱- باطل بودن نماز در حال مستی: ..... ص: ۴۰۳

آیه شریفه می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! در حال مستی به نماز نزدیک نشوید، تا بدانید چه می‌گویید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ).

فلسفه آن هم روشن است، زیرا نماز گفتگوی بنده و راز و نیاز او با خداست برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۰۴ و باید در نهایت هوشیاری انجام گردد و افراد مست از این مرحله دور و بیگانه‌اند

۲- باطل بودن نماز در حال جنابت: ..... ص: ۴۰۴

همان گونه که قرآن می گوید:

همچنین هنگامی که جب هستید» به نماز نزدیک نشوید (وَلَا جُنُبًا).

سپس استثنایی برای این حکم بیان فرموده، می گوید: «مگر این که مسافر باشید» و در مسافرت گرفتار بی آبی شوید (إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ). که در این حال نماز خواندن به شرط تیمم که در ذیل آیه خواهد آمد جایز است.

۳- سپس در مورد جواز نماز خواندن و یا عبور از مسجد می فرماید: ..... ص : ۴۰۴

«تا غسل کنید» (حَتَّى تَغْتَسِلُوا).

۴- تیمم برای معذورین - ..... ص : ۴۰۴

در جمله بعد که در حقیقت تمام موارد تشریح تیمم جمع است، نخست به موردی که آب رای بدن ضرر داشته باشد اشاره کرده و می فرماید: «و اگر بیمار باشید و یا در سفر» (وَ إِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ). و یا «هنگامی که یکی از شما از قضای حاجت برگشت و یا با زنان آمیزش جنسی داشته‌اید» (أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ).

«و در این حال آب برای وضو یا غسل نیاید» (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً).

در این موقع با خاک پاکیزه‌ای تیمم کنید» (فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا).

در جمله بعد طرز تیمم را بیان فرموده، می گوید: «سپس صورت و دستهای خود را مسح کنید» (فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ).

در پایان آیه اشاره به این حقیقت می کند که دستور مزبور، یک نوع تسهیل و تخفیف برای شماست «چون خداوند بخشنده و آمرزنده است» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۴۴] ..... ص : ۴۰۴

(آیه ۴۴) - در این آیه خداوند با تعبیری حاکی از تعجب به پیامبر خود، خطاب می کند که: «آیا ندیدی جمعیتی که بهره‌ای از کتاب آسمانی را در اختیار داشتند، (اما به جای این که با آن، هدایت و سعادت برای خود و دیگران بخرند) هم برای خود گمراهی خریدند هم می خواهند شما گمراه شوید» (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتُرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُضِلُّوا السَّبِيلَ). بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۰۵

و به این ترتیب آنچه وسیله هدایت خود و دیگران بود بر اثر سوء نیاتشان تبدیل به وسیله گمراه شدن و گمراه کردن گشت، چرا که آنها هیچ گاه دنبال حقیقت نبودند، بلکه به همه چیز با عینک سیاه نفاق و حسد و مادیگری می نگرستند.

سوره نساء (۴): آیه ۴۵] ..... ص : ۴۰۵

(آیه ۴۵) - در این آیه می‌فرماید: اینها اگر چه در لباس دوست، خود را جلوه می‌دهند، دشمنان واقعی شما هستند «و خداوند از دشمنان شما آگاه‌تر است» (وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ).

چه دشمنی از آن بالاتر که با سعادت و هدایت شما مخالفند، گاهی به زبان خیرخواهی و گاهی از طریق بدگویی و هر زمان به شکلی به دنبال تحقق بخشیدن به اهداف شوم خود هستند.

ولی شما هرگز از عداوت آنها وحشت نکنید، شما تنها نیستید «همین قدر کافی است که خداوند رهبر و ولی شما باشد و کافی است که خدا یاور شما باشد» (وَ كَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَ كَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا).

سوره نساء (۴): آیه ۴۶] ..... ص: ۴۰۵

(آیه ۴۶) - گوشه دیگری از اعمال یهود! این آیه به دنبال آیات قبل، صفات جمعی از دشمنان اسلام را تشریح می‌کند و به گوشه‌ای از اعمال آنها اشاره می‌نماید.

یکی از کارهای آنها، تحریف حقایق و تغییر چهره دستورهای خداوند بوده است، آیه می‌فرماید: «جمعی از یهودیان سخنان را از محل خود تحریف می‌نمایند» (مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَوَاضِعِهِ).

این تحریف ممکن است جنبه لفظی داشته باشد و یا جنبه معنوی و عملی، اما جمله‌های بعد می‌رساند که منظور از تحریف در اینجا همان تحریف لفظی و تغییر عبارت است زیرا آنها می‌گویند: «ما شنیدیم و مخالفت کردیم!» (وَ يَقُولُونَ سَمِعْنَا وَ عَصَيْنَا). یعنی، به جای این که بگویند: سمعنا و اطعنا «شنیدیم و فرمانبرداریم» می‌گویند شنیدیم و مخالفتیم.

و بعد اشاره به قسمت دیگری از سخنان عداوت آمیز و آمیخته با جسارت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۰۶ و بی‌ادبی آنها کرده، می‌گوید: آنها می‌گویند: «بشنو که هرگز نشنوی» (وَ اسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ). علاوه بر این از روی سخریه می‌گفتند: (راعنا).

توضیح این که: مسلمانان راستین در آغاز دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله برای این که بهتر سخنان او را بشنوند و به دل بسپارند در برابر پیامبر صلی الله علیه و آله این جمله را می‌گفتند:

راعنا یعنی، ما را مراعات کن و به ما مهلت بده! ولی این دسته از یهود این جمله را دستاویز قرار داده و آن را مقابل حضرت تکرار می‌کردند و منظورشان معنی عبری این جمله که «بشنو که هرگز نشنوی» بود و یا معنی دیگر عربی آن را یعنی «ما را تحمیق کن!» اراده می‌کردند.

تمام اینها به منظور آن بود که «با زبان خود حقایق را از محور اصلی بگردانند و در آیین حق طعن زنند» (لَيَّا بِاللَّسَاتِيهِمْ وَ طَعْنَا فِي الدِّينِ).

اما اگر آنها به جای این همه لجاجت و دشمنی با حق و جسارت و بی‌ادبی، راه راست را پیش می‌گرفتند و می‌گفتند: «ما کلام خدا را شنیدیم و از در اطاعت در آمدیم، سخنان ما را بشنو و ما را مراعات کن و به ما مهلت بده (تا حقایق را کاملاً درک کنیم) به نفع آنها بود و با عدالت و منطوق و ادب کاملاً تطبیق داشت» (وَ لَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا وَ اسْمِعْ وَ انظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَ أَقْوَمَ).

«اما آنها بر اثر کفر و سرکشی و طغیان از رحمت خدا به دور افتاده‌اند (و دل‌های آنها آن چنان مرده است که به این زودی در برابر حق، زنده و بیدار نمی‌گردد) فقط دسته کوچکی از آنها افراد پاکدلی هستند که آمادگی پذیرش حقایق را دارند و

سخنان حق را می شنوند و ایمان می آورند» (وَ لَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا).

سوره نساء (۴): آیه ۴۷] ..... ص: ۴۰۶

(آیه ۴۷) - سرنوشت افراد لجوج! در دنبال بحثی که در آیات سابق در باره اهل کتاب بود، در اینجا روی سخن را به خود آنها کرده می فرماید: «ای کسانی که کتاب آسمانی به شما داده شده است ایمان بیاورید به آنچه نازل کردیم (آیات قرآن مجید) که هماهنگ است با نشانه‌هایی که در کتب شما در باره آن وارد شده است» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۰۷

و مسلما شما با داشتن این همه نشانه‌ها از دیگران سزاوارترید که به این آیین پاک بگرید.

سپس آنها را تهدید می کند که سعی کنید پیش از آن که گرفتار یکی از دو عقوبت شوید در برابر حق تسلیم گردید، نخست این که: «صورت‌های شما را بکلی محو کرده (و تمام اعضایی که به وسیله آن حقایق را می بینید و می شنوید و درک می کنید از میان برده) سپس صورت‌های شما را به پشت سر باز گردانیم» (مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا).

و اما مجازات دوم که به آن تهدید شده‌اند این است که: «آنها را از رحمت خود دور می سازیم همان طور که اصحاب سبت را دور ساختیم» (أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ) «۱».

به این ترتیب اهل کتاب با اصرار و پافشاری در مخالفت با حق عقب گرد و سقوط می کنند و یا نابود می شوند، منظور از «طمس و محو و بازگرداندن به عقب» در آیه فوق همان محو فکری و روحی و عقب گرد معنوی است.

در پایان آیه برای تأکید این تهدیدها می فرماید: «فرمان خدا در هر حال انجام می شود» و هیچ قدرتی مانع از آن نخواهد بود (وَ كَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا).

سوره نساء (۴): آیه ۴۸] ..... ص: ۴۰۷

اشاره

(آیه ۴۸) - امیدبخش‌ترین آیات قرآن! این آیه صریحا اعلام می کند که همه گناهان ممکن است مورد عفو و بخشش واقع شوند، ولی «خداوند (هرگز) شرک را نمی بخشد و پایین تر از آن را برای هر کس بخواهد (و شایسته بداند) می بخشد» (إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ).

ارتباط این آیه با آیات سابق از این نظر است که یهود و نصاری هر یک به نوعی مشرک بودند، و قرآن به وسیله این آیه به آنها اعلام خطر می کند که این عقیده را ترک گویند که گناهی است غیر قابل بخشش، سپس در پایان آیه دلیل این موضوع را بیان کرده می فرماید: «کسی که برای خدا شریکی قائل شود گناه بزرگی مرتکب شده است» (وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا).

(۱) شرح سرگذشت «اصحاب سبت» در سوره اعراف ذیل آیه ۱۶۳ خواهد آمد.

طبق روایتی که از امیر مؤمنان علی علیه السلام نقل شده این آیه امیدبخش ترین آیات قرآن است و افراد موحد را به لطف و رحمت پروردگار دلگرم می‌سازد، زیرا در این آیه خداوند امکان بخشش همه گناهان را غیر از شرک بیان کرده است.

اسباب بخشودگی گناهان - ..... ص : ۴۰۸

از آیات قرآن استفاده می‌شود که وسائل آمرزش و بخشودگی گناه متعدد است از جمله:

- ۱- توبه و بازگشت به سوی خدا که توأم با پشیمانی از گناهان گذشته و تصمیم بر اجتناب از گناه در آینده و جبران عملی اعمال بد به وسیله اعمال نیک بوده باشد.
- ۲- کارهای نیک فوق العاده‌ای که سبب آمرزش اعمال زشت می‌گردد.
- ۳- شفاعت که شرح آن در ذیل آیه ۴۸ سوره بقره گذشت.
- ۴- پرهیز از گناهان «کبیره» که موجب بخشش گناهان «صغیره» می‌باشد.
- ۵- عفو الهی که شامل افرادی می‌شود که شایستگی آن را دارند.

سوره نساء (۴): آیه ۴۹] ..... ص : ۴۰۸

اشاره

(آیه ۴۹)

شأن نزول: ..... ص : ۴۰۸

یهود و نصاری برای خود امتیازاتی قائل بودند و همان طور که در آیات قرآن نقل شده گاهی می‌گفتند: «ما فرزندان خداییم» (مائده: ۱۸) و گاهی می‌گفتند: «بهشت مخصوص ماست و غیر از ما، در آن راهی ندارد». (بقره: ۱۱۱) این آیه و آیه بعد نازل شد و به این پندارهای باطل پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص : ۴۰۸

خودستایی - در این آیه به یکی از صفات نکوهیده اشاره شده که گریبانگیر بسیاری از افراد و ملت‌ها می‌شود و آن خودستایی و خویشتن را پاک نشان دادن و فضیلت برای خود ساختن است، می‌گوید. «آیا ندیدی کسانی را که خودستایی می‌کنند» (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ).

سپس می‌فرماید: «خداوند هر که را بخواهد می‌ستاید» (بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ).

و تنها اوست که از روی حکمت و مشیت بالغه بدون کم و زیاد، افراد را طبق شایستگی‌هایی که دارند، مدح و ستایش می‌کند

«و هرگز به هیچ کس، سر سوزنی ستم نخواهد شد» (وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۰۹
در حقیقت فضیلت چیزی است که خداوند آن را فضیلت بدانند نه آنچه خودستایان برای خود از روی خودخواهی قائل می‌شوند و به خویش و دیگران ستم می‌کنند.

سوره نساء (۴): آیه ۵۰ ..... ص: ۴۰۹

(آیه ۵۰) - در این آیه برتری طلبیها را یک نوع افترا و دروغ به خدا بستن و گناه بزرگ و آشکار معرفی می‌کند، می‌فرماید: «بین این جمعیت چگونه با ساختن فضائل دروغین و نسبت دادن آنها به خدا، به پروردگار خویش دروغ می‌بندند، آنها اگر گناهی جز همین گناه نداشته باشند، برای مجازات آنان کافی است» (انظُرْ كَيْفَ يَفْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ كَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا).

سوره نساء (۴): آیه ۵۱ ..... ص: ۴۰۹

اشاره

(آیه ۵۱)

شأن نزول: ..... ص: ۴۰۹

بعد از حادثه «احد» یکی از بزرگان یهود به نام «کعب بن اشرف» به اهل مکه پیشنهاد کرد که سی نفر از شما و سی نفر از ما به کنار خانه کعبه برویم و شکمهای خود را بر دیوار خانه کعبه بگذاریم و با پروردگار کعبه عهد کنیم که در نبرد با محمد کوتاهی نکنیم، این برنامه انجام شد، و پس از پایان آن، ابو سفیان رو به «کعب» کرده، گفت: تو مرد دانشمندی هستی و ما بیسواد و درس نخوانده! به عقیده تو، «ما» و «محمد» کدام به حق نزدیکتریم، کعب گفت: آیین خود را برای من کاملاً تشریح کن. ابو سفیان گفت: ما برای حاجیان، شتران بزرگ قربانی می‌کنیم، و به آنها آب می‌دهیم، میهمان را گرمی می‌داریم، و اسیران را آزاد کرده، و صله رحم به‌جا می‌آوریم، خانه پروردگار خود را آباد نگه می‌داریم، و بر گرد آن طواف می‌کنیم، و ما اهل حرم خدا سرزمین مکه‌ایم! ولی محمد قطع پیوند خویشاوندی کرده، و از حرم خدا و آیین کهن ما بیرون رفته و آیین محمد آیینی است تازه و نوپا - کعب گفت: به خدا سوگند آیین شما از آیین محمد بهتر است! در این هنگام آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۴۰۹

سازشکاران - این آیه یکی دیگر از صفات ناپسند یهود را منعکس می‌کند که آنها برای پیشبرد اهدافشان آن چنان سازشکاری با هر جمعیتی نشان می‌دادند که حتی برای جلب نظر بت پرستان در برابر بت‌های آنها سجده می‌کردند و آنچه را که در باره عظمت اسلام و صفات پیامبر صلی الله علیه و آله دیده یا خوانده بودند زیر پا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۱۰

می گذاشتند، و حتی برای خوشایند بت پرستان آیین خرافی و مملو از ننگ آنها را بر اسلام ترجیح می دادند، با این که اهل کتاب بودند و قدر مشترکشان با اسلام به مراتب بیش از بت پرستان بود، لذا آیه به عنوان تعجب می گوید: «آیا ندیدی کسانی را که سهمی از کتاب خدا داشتند، اما در برابر بت سجده کردند و به طغیانگران اظهار ایمان نمودند» (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيًّا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ).

به این هم قناعت نکردند «و در باره مشرکان می گویند: آنان از کسانی که ایمان آورده اند هدایت یافته ترند!» (وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا).

سوره نساء (۴): آیه ۵۲] ..... ص: ۴۱۰

(آیه ۵۲) - در این آیه، سرنوشت این گونه سازشکاران را بیان کرده می فرماید: «آنها کسانی هستند که خدا آنان را از رحمت خود دور ساخته و کسی که خدا او را از رحمت خویش دور کند، هیچ یآوری برای او نخواهی یافت» (أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ مَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا).

سوره نساء (۴): آیه ۵۳] ..... ص: ۴۱۰

(آیه ۵۳) - در تفسیر دو آیه قبل گفته شد که یهود به خاطر جلب توجه بت پرستان مکه گواهی دادند که بت پرستی قریش از خدا پرستی مسلمانان بهتر است! و حتی خود آنان در مقابل بتها سجده کردند! در این آیه و آیه بعد این نکته یادآوری شده که قضاوت آنان به دو دلیل فاقد ارزش و اعتبار است:

۱- «آیا آنها (یهود) سهمی در حکومت دارند (که بخواهند چنین داوری کنند؟) در حالی که اگر چنین بود به مردم کمترین حق را نمی دادند» و همه چیز را در انحصار خود می گرفتند (أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا).

سوره نساء (۴): آیه ۵۴] ..... ص: ۴۱۰

(آیه ۵۴) - دوم این که: آنها بر اثر ظلم و ستم و کفران نعمت، مقام نبوت و حکومت را از دست دادند، و به همین جهت مایل نیستند این موقعیت الهی به دست هیچ کس سپرده شود «یا این که نسبت به مردم (پیامبر و خاندانش) در برابر آنچه خدا از فضلش به آنان بخشیده، حسد می ورزند» و با آن گونه قضاوتهای بی اساس می خواهند آبی بر شعله های آتش حسد خویش پاشند (أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۱۱

سپس می فرماید: چرا از اعطای چنین منصبی به پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ خاندان بنی هاشم تعجب و وحشت می کنید و حسد می ورزید در حالی که «ما به آل ابراهیم (که یهود از خاندان او هستند نیز) کتاب و حکمت دادیم و حکومت عظیمی در اختیارشان (پیامبران بنی اسرائیل) قرار دادیم» (فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ آتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا).

اما متأسفانه شما مردم ناخلف آن سرمایه های معنوی و مادی پرارزش را بر اثر شرارت و قساوت از دست دادید.

در روایتی از امام صادق علیه السلام می خوانیم که در باره این آیه سؤال کردند، فرمود:

نحن المحسودون: یعنی «مایم که مورد حسد دشمنان قرار گرفته ایم».

زیانهای معنوی و مادی، فردی و اجتماعی «حسد» فوق العاده زیاد است که در روایات پیشوایان اسلام به آن اشاره شده، از

جمله در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم که فرمود: «حسد و بدخواهی از تاریکی قلب و کوردلی است و از انکار نعمتهای خدا به افراد سر چشمه می‌گیرد، و این دو (کوردلی و ایراد بر بخشش خدا) دو بال کفر هستند، به سبب حسد بود که فرزند آدم در یک حسرت جاودانی فرو رفت و به هلاکتی افتاد که هرگز از آن رهایی نمی‌یابد».

سوره نساء (۴): آیه ۵۵] ..... ص: ۴۱۱

(آیه ۵۵) - در این آیه می‌گوید: «جمعی از مردم آن زمان به کتاب آسمانی که بر آل ابراهیم نازل شده بود ایمان آوردند و بعضی دیگر (نه تنها ایمان نیاوردند بلکه) در راه پیشرفت آن ایجاد مانع کردند و شعله فروزان آتش دوزخ برای آنها کافی است» (فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَ كَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا). همچنین کسانی که به این کتاب آسمانی که بر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نازل گردیده کفر می‌ورزند به همان سرنوشت گرفتار خواهند شد.

سوره نساء (۴): آیه ۵۶] ..... ص: ۴۱۱

(آیه ۵۶) - در این آیه و آیه بعد سرنوشت افراد با ایمان و بی‌ایمان تشریح شده است، در این آیه می‌گوید: «کسانی که به آیات ما کافر شدند به زودی آنها را در آتشی وارد می‌کنیم که هر گاه پوستهای تنشان (در آن) بریان گردد (و بسوزد) پوستهای دیگری را به جای آن قرار می‌دهیم تا کیفر (الهی) را بچشند» (إِنَّ الَّذِينَ بَرَّكْرَبَهُ تَفْسِيرَ نَمُونَةٍ، ج ۱، ص: ۴۱۲) كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ). البته پوستهای جدید از همان مواد پوستهای پیشین تشکیل می‌گردد، و این نتیجه اصرار در زیر پا گذاشتن حق و عدالت و انحراف از فرمان خداست. و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند (نسبت به انجام این گونه مجازاتها) هم قادر و توانا و هم حکیم است» و روی حساب کیفر می‌دهد (إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۵۷] ..... ص: ۴۱۲

(آیه ۵۷) - در آیات گذشته سخن از مجازات کافران بود، در این آیه به پاداش مؤمنان اشاره کرده، می‌فرماید: «و کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام دادند به زودی آنها را در باغهایی از بهشت وارد می‌کنیم که نه‌ها از زیر درختانش جاری است، همیشه در آن خواهند ماند، و همسرانی پاکیزه برای آنها خواهد بود، و آنان را در سایه‌های گسترده (و فربخش) جای می‌دهد» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَ يُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا).

سوره نساء (۴): آیه ۵۸] ..... ص: ۴۱۲

شأن نزول: ..... ص: ۴۱۲

این آیه زمانی نازل گردید که پیامبر صلی الله علیه و آله با پیروزی کامل وارد شهر مکه گردید، عثمان بن طلحه را که کلیددار خانه کعبه بود احضار کرد و کلید را از او گرفت، تا درون خانه کعبه را از وجود بتها پاک سازد، عباس عموی پیامبر صلی الله علیه و آله پس از انجام این مقصود تقاضا کرد که پیامبر صلی الله علیه و آله با تحویل کلید خانه خدا به او، مقام کلیدداری بیت الله را که در میان عرب یک مقام برجسته و شامخ بود، به او بسپارد. ولی پیامبر صلی الله علیه و آله بر خلاف این تقاضا پس از تطهیر خانه کعبه از لوث بتها در خانه را بست و کلید را به «عثمان بن طلحه» تحویل داد، در حالی که آیه مورد بحث را تلاوت می نمود.

تفسیر: ..... ص: ۴۱۲

امانت و عدالت در اسلام- این آیه که یک حکم عمومی و همگانی از آن استفاده می شود، صریحا می گوید: «خداوند به شما فرمان می دهد که امانتها را به صاحبانش بدهید» (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص:

۴۱۳

در قسمت دوم آیه، اشاره به دستور مهم دیگری شده و آن مسأله «عدالت در حکومت» است.

آیه می گوید، خداوند نیز به شما فرمان داده که: «به هنگامی که میان مردم داوری می کنید، از روی عدالت حکم کنید» (وَ إِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ).

سپس برای تأکید این دو فرمان مهم می گوید: «خداوند پند و اندرزهای خوبی به شما می دهد» (إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ).

باز تأکید می کند و می گوید: «در هر حال خدا (مراقب اعمال شماست) هم سخنان شما را می شنود و هم کارهای شما را می بیند» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا).

روشن است «امانت» معنی وسیعی دارد و هر گونه سرمایه مادی و معنوی را شامل می شود و هر مسلمانی طبق صریح این آیه وظیفه دارد که در هیچ امانتی نسبت به هیچ کس خیانت نکند، خواه صاحب امانت، مسلمان باشد یا غیر مسلمان، و این در واقع یکی از مواد «اعلامیه حقوق بشر در اسلام» است.

حتی دانشمندان در جامعه، امانت دارانی هستند که موظفند حقایق را کتمان نکنند، فرزندان انسان نیز امانتهای الهی هستند که نباید در تعلیم و تربیت آنان کوتاهی شود، و از آن بالاتر وجود و هستی خود انسان و تمام نیروهایی که خدا به او داده امانت پروردگارانند که انسان موظف است در حفظ آنها بکوشد.

در روایتی از امام صادق علیه السلام در باره اهمیت «امانت» می خوانیم که به یکی از دوستان خود فرمود: «اگر قاتل علی علیه السلام امانتی پیش من می گذاشت و یا از من نصیحتی می خواست و یا با من مشورتی می کرد و من آمادگی خود را برای این امور اعلام می داشتم، قطعا حق امانت را ادا می نمودم».

اشاره

(آیه ۵۹) - این آیه و چند آیه بعد، در باره یکی از مهمترین مسائل اسلامی، یعنی مسأله رهبری بحث می کند و مراجع واقعی مسلمین را در مسائل مختلف دینی و اجتماعی مشخص می سازد.

نخست به مردم با ایمان دستور می دهد، می گوید: «ای کسانی که ایمان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۱۴ آورده اید! اطاعت کنید خدا را» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ).

بدیهی است برای یک فرد با ایمان همه اطاعتها باید به اطاعت پروردگار منتهی شود، و هر گونه رهبری باید از ذات پاک او سر چشمه گیرد، و طبق فرمان او باشد، زیرا حاکم و مالک تکوینی جهان هستی اوست، و هر گونه حاکمیت و مالکیت باید به فرمان او باشد.

در مرحله بعد می فرماید: «و اطاعت کنید پیامبر خدا را» (وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ).

پیامبری که معصوم است و هرگز از روی هوی و هوس، سخن نمی گوید، پیامبری که نماینده خدا در میان مردم است و سخن او سخن خداست، و این منصب و موقعیت را خداوند به او داده است.

و در مرحله سوم می فرماید: اطاعت کنید «اولی الامر (اوصیای پیامبر) را» (وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ). که از متن جامعه اسلامی برخاسته و حافظ دین و دنیای مردمند.

سپس می فرماید: «اگر در چیزی اختلاف کردید آن را به خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله ارجاع دهید اگر ایمان به پروردگار و روز باز پسین دارید، این برای شما بهتر و پایان و عاقبتش نیکوتر است» (فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا).

«اولی الامر» چه کسانی هستند؟ ..... ص: ۴۱۴

همه مفسران شیعه در این زمینه اتفاق نظر دارند که منظور از «اولی الامر» امامان معصوم می باشند که رهبری مادی و معنوی جامعه اسلامی، در تمام شؤون زندگی از طرف خداوند و پیامبر صلی الله علیه و آله به آنها سپرده شده است، و غیر آنها را شامل نمی شود.

و البته کسانی که از طرف آنها به مقامی منصوب شوند و پستی را در جامعه اسلامی به عهده بگیرند، با شروط معینی اطاعت آنها لازم است نه به خاطر این که اولی الامرند، بلکه به خاطر این که نمایندگان اولی الامر می باشند.

اشاره

شأن نزول: ..... ص: ۴۱۴

یکی از یهودیان مدینه با یکی از مسلمانان منافق اختلافی داشت، بنا گذاشتند یک نفر را به عنوان داور در میان خود انتخاب کنند، مرد یهودی چون به عدالت و بی نظری پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله اطمینان داشت گفت: من به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۱۵

داوری پیامبر شما راضیم ولی مرد منافق یکی از بزرگان یهود به نام «کعب بن اشرف» را انتخاب کرد و به این ترتیب با داوری پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله مخالفت کرد. آیه شریفه نازل شد و چنین افرادی را شدیداً سرزنش کرد

تفسیر: ..... ص: ۴۱۵

حکومت طاغوت - این آیه در واقع مکمل آیه قبل است، زیرا در آنجا، مؤمنان را به اطاعت فرمان خدا و پیامبر و اولو الأمر و به داوری طلبیدن کتاب و سنت دعوت نمود و این آیه از اطاعت و پیروی و داوری طاغوت، نهی می نماید.

قرآن مسلمانانی را که برای داوری به نزد حکام جور می رفتند ملامت می کند، می گوید: «آیا ندیدی کسانی را که گمان می کنند به آنچه (از کتب آسمانی) بر تو و بر پیشینیان نازل شده ایمان آورده اند ولی می خواهند طاغوت و حکام باطل را به داوری بطلبند با این که به آنها دستور داده شده به طاغوت کافر شوند» (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَ مَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَ قَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ).

سپس اضافه می کند: «مراجعه به طاغوت یک دام شیطانی است و شیطان می خواهد آنان را گمراه کند و به بیراهه های دوردستی بیفکند» (وَ يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا).

سوره نساء (۴): آیه ۶۱] ..... ص: ۴۱۵

(آیه ۶۱) - نتیجه داوری طاغوت. به دنبال نهی شدید از مراجعه به طاغوت، و داوران جور، نتایج این گونه داوریهها و دستاویزهایی که منافقان برای توجیه کار خود به آن متشبث می شدند، در این آیه و دو آیه بعد مورد بررسی قرار گرفته است. در آیه مورد بحث می فرماید: این گونه مسلمان نماها نه تنها برای داوری به سراغ طاغوت می روند، بلکه هنگامی که به آنها گفته شود به سوی آنچه خداوند نازل کرده، و به سوی پیامبر بیاید، منافقان را می بینی که از (قبول دعوت) تو اعراض می کنند» و با اصرار روی این کار می ایستند (وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَ إِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا).

یعنی: مقاومت و اصرار آنها در این کار نشان دهنده روح نفاق و ضعف ایمان آنهاست، و گر نه با دعوت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله بیدار می شدند و به اشتباه خود معترف می گشتند.

سوره نساء (۴): آیه ۶۲] ..... ص: ۴۱۶

(آیه ۶۲) - باز در این آیه روی سخن به پیامبر صلی الله علیه و آله است، می‌فرماید: «پس چگونه موقعی که بر اثر اعمالشان گرفتار مصیبتی می‌شوند سپس به سراغ تو می‌آیند!» (فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاؤُكَ). و در این موقع «سوگند یاد می‌کنند که منظور و هدف ما (از بردن داوری نزد دیگران) جز نیکی کردن و ایجاد توافق در میان (طرفین نزاع) نبوده است» (يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا).

سوره نساء (۴): آیه ۶۳] ..... ص: ۴۱۶

(آیه ۶۳) - ولی خدا در این آیه نقاب از چهره آنها کنار می‌زند و این گونه تظاهرات دروغین را ابطال می‌کند، و می‌فرماید: «اینها کسانی هستند که خداوند اسرار درون دلهای آنها را می‌داند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ). ولی در عین حال به پیامبر خود دستور می‌دهد که: «از مجازات آنها صرف نظر کن» (فَاعْرِضْ عَنْهُمْ). و پیامبر صلی الله علیه و آله همواره با منافقان به خاطر اظهار اسلام تا آنجا که ممکن بود مدارا می‌کرد، زیرا مأمور به ظاهر بود و جز در موارد استثنایی آنها را مجازات نمی‌کرد. سپس دستور می‌دهد که: «آنها را موعظه کن و اندرز ده و با بیانی رسا (که در دل و جان آنها نفوذ کند) نتایج اعمالشان را به آنها گوشزد کن» (وَعْظُهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا).

سوره نساء (۴): آیه ۶۴] ..... ص: ۴۱۶

(آیه ۶۴) - قرآن در آیات گذشته مراجعه به داوران جور را شدیداً محکوم نمود، در این آیه به عنوان تأکید می‌گوید. «ما هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر برای این منظور که به فرمان خدا از وی اطاعت شود» و هیچ گونه مخالفتی نسبت به آنها انجام نگردد (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ). زیرا آنها هم رسول و فرستاده خدا بوده‌اند و هم رئیس حکومت الهی، بنابراین، مردم موظف بوده‌اند هم از نظر بیان احکام خداوند و هم از نظر چگونگی اجرای آن از آنها پیروی کنند، و تنها به ادعای ایمان قناعت نکنند. سپس در دنباله آیه راه بازگشت را به روی گناهکاران و آنها که به طاغوت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۱۷ مراجعه کردند، و یا به نحوی از انحاء مرتکب گناهی شدند، گشوده و می‌فرماید:

«اگر آنها هنگامی که به خویش ستم کردند، به سوی تو می‌آیند و از خدا طلب آمرزش می‌نمودند و پیامبر هم برای آنها طلب آمرزش می‌نمود، خدا را توبه‌پذیر و مهربان می‌یافتند» (وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَأْذَنُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرُوا لَهُمُ الرَّسُولَ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا).

اشاره به این که فایده اطاعت فرمان خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله متوجه خود شما می‌شود و مخالفت با آن یک نوع ستم به خویش است زیرا زندگی مادی شما را به هم می‌ریزد و از نظر معنوی مایه عقب‌گرد شماست. از این آیه ضامننا پاسخ کسانی که توسل جستن به پیامبر و یا امام را یک نوع شرک می‌پندارند روشن می‌شود، زیرا این آیه

صریحا می گوید که آمدن به سراغ پیامبر صلی الله علیه و آله و او را بر درگاه خدا شفیع قرار دادن، و وساطت و استغفار او برای گنهکاران مؤثر است، و موجب پذیرش توبه، و رحمت الهی است.

سوره نساء (۴): آیه ۶۵] ..... ص: ۴۱۷

اشاره

(آیه ۶۵)

شأن نزول: ..... ص: ۴۱۷

«زبیر بن عوام» که از مهاجران بود با یکی از انصار (مسلمانان مدینه) بر سر آبیاری نخلستانهای خود که در کنار هم قرار داشتند، اختلافی پیدا کرده بودند، هر دو برای حل اختلاف خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند، پیامبر نیز در میان آنها داوری کرد.

اما این مرد انصاری به ظاهر مسلمان، از داوری عادلانه پیامبر صلی الله علیه و آله ناراحت شد و گفت: آیا این قضاوت به خاطر آن بود که زبیر، عمه زاده توست؟! پیامبر صلی الله علیه و آله از این سخن بسیار ناراحت شد به حدی که رنگ رخسار او دگرگون گردید، در این موقع آیه نازل شد و به مسلمانان هشدار داد.

تفسیر: ..... ص: ۴۱۷

تسلیم در برابر حق - این آیه مکمل بحث آیات قبل است و در آن خداوند سوگند یاد کرده که: «به پروردگارت سوگند که آنها مؤمن نخواهند بود مگر این که تو را در اختلافات خود به داوری بطلبند» و به بیگانگان مراجعه نمایند (فَلَا وَ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ).

سپس می فرماید: نه فقط داوری را به نزد تو آورند بلکه هنگامی که تو در بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۱۸ میان آنها حکمی کردی، خواه به سود آنها باشد یا به زیان آنها، علاوه بر این که اعتراض نکنند «در دل خود از داوری تو احساس ناراحتی نمایند و کاملا تسلیم باشند» (ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا). از آیه فوق در ضمن دو مطلب مهم استفاده می شود:

۱- پیامبر صلی الله علیه و آله معصوم است، زیرا در آن دستور به تسلیم مطلق از نظر گفتار و کردار در برابر همه فرمانهای پیامبر صلی الله علیه و آله داده شده.

۲- هر گونه اجتهاد در مقابل نصّ پیامبر صلی الله علیه و آله و اظهار عقیده در مواردی که حکم صریح از طرف خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله در باره آن رسیده باشد ممنوع است.

(آیه ۶۶) - در اینجا برای تکمیل بحث گذشته در باره کسانی که از داوریه‌های عادلانه پیامبر صلی الله علیه و آله گاهی احساس ناراحتی می‌کردند اشاره به پاره‌ای از تکالیف طاقت فرسای امم پیشین کرده و می‌گوید: ما تکلیف شاق و مشکلی بر دوش اینها نگذاشتیم، اگر همانند بعضی از امم پیشین (مانند یهود که پس از بت پرستی و گوساله پرستی به آنها دستور داده شد که یکدیگر را به کفاره این گناه بزرگ به قتل برسانند و یا از وطن مورد علاقه خود بیرون روند) به اینها نیز چنین دستور سنگین و سختی را می‌دادیم، چگونه در برابر انجام آن طاقت می‌آورند، اینها که در باره آبیاری کردن یک نخلستان و داوری پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت به آن، تسلیم نیستند، چگونه می‌توانند از عهده آزمایشهای دیگر در آیند «مسلم اگر به آنان دستور می‌دادیم که یکدیگر را بکشید و یا از وطن و خانه خود خارج شوید، تنها عده کمی از آنها آن را انجام می‌دادند» (و لَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ احْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ).

سپس به دو فایده انجام دستورات الهی اشاره کرده، می‌فرماید: «اگر آنها اندرزهای خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله را بپذیرند هم به سودشان است، و هم باعث تقویت ایمان آنهاست» (و لَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا). از فرمانها و احکام الهی تعبیر به موعظه و اندرز شده، اشاره به این که این احکام چیزی نیست که به سود فرمان‌دهنده (خدا) بوده باشد، بلکه اندرزهایی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۱۹ است که به سود خود شمامست.

جالب این که می‌گوید: «هر قدر انسان در مسیر اطاعت فرمان خدا گام بردارد ثبات و استقامت او بیشتر می‌شود» در واقع اطاعت فرمان خدا یک نوع ورزش روحی برای انسان است.

(آیه ۶۷) - در این آیه سومین فایده تسلیم و اطاعت در برابر خدا را بیان کرده، می‌گوید: «در این هنگام (علاوه بر آنچه گفته شد) پاداش عظیمی از ناحیه خود نیز به آنها خواهیم داد» (وَ إِذَا لَأَتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا).

(آیه ۶۸) - و در این آیه به چهارمین نتیجه اشاره کرده، می‌فرماید: «و ما آنها را به راه راست هدایت می‌کنیم» (و لَهْدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا).

منظور از این هدایت، الطاف تازه‌ای است که از طرف خداوند به صورت هدایت ثانوی و به عنوان پاداشی به این گونه افراد شایسته داده می‌شود

شأن نزول: ..... ص: ۴۱۹

در مورد نزول این آیه و آیه بعد نقل شده: یکی از صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله به نام «ثوبان» که نسبت به آن حضرت، محبت و علاقه شدیدی داشت، روزی با حال پریشان خدمتش رسید، پیامبر صلی الله علیه و آله از سبب ناراحتی او سؤال نمود، در جواب عرض کرد: امروز در این فکر فرو رفته بودم که فردای قیامت اگر من اهل بهشت باشم، مسلماً در مقام جایگاه شما نخواهم بود، و اگر اهل بهشت نباشم که تکلیفم روشن است، و بنابراین در هر حال از درک حضور شما محروم خواهم شد، با این حال چرا افسرده نباشم؟! این دو آیه نازل شد و به این گونه اشخاص بشارت داد که افراد مطیع پروردگار در بهشت نیز همنشین پیامبران و برگزیدگان خدا خواهند بود، سپس پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: به خدا سوگند، ایمان مسلمانی کامل نمی‌شود مگر این که مرا از خود و پدر و مادر و همه بستگان بیشتر دوست دارد، و در برابر گفتار من تسلیم باشد.

تفسیر: ..... ص: ۴۱۹

دوستان بهشتی - در آیات قبل امتیازات مطیعان فرمان خدا را می‌شمرد این آیه آن را تکمیل کرده، می‌فرماید: «و کسی که خدا و پیامبر را اطاعت کند، (در روز رستاخیز) همنشین کسانی خواهد بود که خداوند نعمت خود را بر آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۲۰»

تمام کرده» (وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ).

و همان‌طور که در سوره حمد، بیان شده است کسانی که مشمول این نعمتند، همواره در جاده مستقیم گام برمی‌دارند و کوچکترین انحراف و گمراهی ندارند.

سپس در توضیح این جمله اشاره به چهار طایفه کرده، می‌فرماید: «از پیامبران و صدیقان و شهداء و صالحان» (مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الصُّدِّيقِينَ وَ الشُّهَدَاءِ وَ الصَّالِحِينَ).

۱- «انبیاء» و فرستادگان مخصوص پروردگار که نخستین گام را برای هدایت و رهبری مردم و دعوت به صراط مستقیم برمی‌دارند.

۲- «راستگویان» کسانی که هم در سخن راست می‌گویند و هم با عمل و کردار صدق گفتار خود را اثبات می‌کنند و نشان می‌دهند که مدعی ایمان نیستند بلکه به راستی به فرمانهای الهی ایمان دارند.

۳- «شهداء» و کشته شدگان در راه هدف و عقیده پاک الهی، و یا افراد برجسته‌ای که روز قیامت شاهد و گواه اعمال انسانها هستند.

۴- «صالحان» و افراد شایسته و برجسته‌ای که با انجام کارهای مثبت و سازنده و مفید و پیروی از اوامر انبیاء به مقامات برجسته‌ای نائل شده‌اند.

در پایان می‌فرماید: «آنها رفیقای خوبی هستند» (وَ حَسَنَ أَوْلِيَّكَ رَفِيقًا).

از آیه فوق این حقیقت به روشنی استفاده می‌شود که موضوع معاشران خوب و همنشینهای با ارزش به قدری اهمیت دارد که

حتی در عالم آخرت برای تکمیل نعمتهای بهشتی این نعمت بزرگ به «مطیعان» ارزانی می‌گردد.

سوره نساء (۴): آیه ۷۰ ..... ص : ۴۲۰

(آیه ۷۰) - برای بیان اهمیت این امتیاز بزرگ (همنشینی با برگزیدگان) می‌فرماید: «این موهبتی از ناحیه خداست، و کافی است که خدا از حال بندگان و نیت و شایستگیهای آنها آگاه است» (ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَ كَفَى بِاللَّهِ عَلِيماً).

سوره نساء (۴): آیه ۷۱ ..... ص : ۴۲۰

(آیه ۷۱) - آماده باش دائمی! در این آیه قرآن خطاب به عموم مسلمانان کرده و دو دستور مهم، برای حفظ موجودیت اجتماعشان به آنها می‌دهد.

نخست می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! با کمال دقت مراقب دشمن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۲۱ باشید مبادا غافلگیر شوید و از ناحیه آنها خطری به شما برسد» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ). سپس دستور می‌دهد که برای مقابله با دشمن از روشها و تاکتیکهای مختلف استفاده کنید و «در دسته‌های متعدد یا به صورت اجتماع، برای دفع دشمن حرکت کنید» (فَأَنْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ أَنْفِرُوا جَمِيعاً). این آیه دستور جامع و همه جانبه‌ای به تمام مسلمانان، در همه قرون و اعصار، می‌دهد که برای حفظ امنیت خود و دفاع از مرزهای خویش، دائماً مراقب باشند، و یک نوع آماده باش مادی و معنوی بطور دائم بر اجتماع آنها حکومت کند.

سوره نساء (۴): آیه ۷۲ ..... ص : ۴۲۱

(آیه ۷۲) - به دنبال فرمان عمومی جهاد و آماده باش در برابر دشمن که در آیه قبل بیان شد در این آیه اشاره به حال جمعی از منافقان کرده می‌فرماید: «این افراد دو چهره که در میان شما هستند با اصرار می‌کوشند از شرکت در صفوف مجاهدان راه خدا خودداری کنند» (وَ إِنْ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ). «ولی هنگامی که مجاهدان از میدان جنگ باز می‌گردند و یا اخبار میدان جنگ به آنها می‌رسد، در صورتی که شکست و یا شهادتی نصیب آنها شده باشد، اینها با خوشحالی می‌گویند چه نعمت بزرگی خداوند به ما داد که همراه آنها نبودیم تا شاهد چنان صحنه‌های دلخراشی بشویم» (فَإِنْ أَصَابَكُمْ مِصِيبَةٌ قَالُوا قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْنَا إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيداً).

سوره نساء (۴): آیه ۷۳ ..... ص : ۴۲۱

(آیه ۷۳) - ولی اگر باخبر شوند که مؤمنان واقعی پیروز شده‌اند، و طبعاً به غنائمی دست یافته‌اند، اینها همانند بیگانه‌ای که گویا هیچ ارتباطی در میان آنها و مؤمنان برقرار نبوده از روی تأسف و حسرت می‌گویند: «ای کاش ما هم با مجاهدان بودیم و سهم بزرگی عاید ما می‌شد!» (وَ لَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولُنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزاً عَظِيماً).

روشن است کسی که شهادت در راه خدا را یک نوع بلا می‌شمرد، و عدم درک شهادت را یک نعمت الهی می‌پندارد،

پیروزی و فوز عظیم و رستگاری بزرگ از نظر او چیزی جز پیروزی مادی و غنایم جنگی نخواهد بود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۲۲

سوره نساء (۴): آیه ۷۴] ..... ص: ۴۲۲

(آیه ۷۴) - آماده ساختن مؤمنان برای جهاد. در این آیه و چند آیه بعد از آن افراد با ایمان با منطق مؤثر و هیجان‌انگیزی دعوت به جهاد در راه خدا شده‌اند، در آغاز آیه می‌فرماید: «آنهایی باید در راه خدا پیکار کنند که آماده‌اند زندگی پست جهان ماده را با زندگی ابدی و جاویدان سرای دیگر مبادله نمایند» (فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ). یعنی تنها کسانی می‌توانند جزء مجاهدان واقعی باشند که آماده چنین معامله‌ای گردند.

سپس در ذیل آیه می‌فرماید: «سرنوشت چنین مجاهدانی کاملاً روشن است، زیرا از دو حال خارج نیست یا شهید می‌شوند و یا دشمن را در هم می‌کوبند و بر او پیروز می‌گردند، در هر صورت پاداش بزرگی به آنها خواهیم داد» (وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا).

مسلمانان چنین سربازانی با چنین روحیه‌ای شکست در قاموسشان وجود ندارد و در هر دو صورت خود را پیروز می‌بینند، حتی دانشمندان بیگانه‌ای که در باره اسلام و پیروزیهای سریع مسلمین، در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله و بعد از آن، بحث کرده‌اند، این منطق را یکی از عوامل مؤثر پیشرفت آنها دانسته‌اند.

سوره نساء (۴): آیه ۷۵] ..... ص: ۴۲۲

(آیه ۷۵) - استمداد از عواطف انسانی. در آیه قبل از مؤمنان دعوت به جهاد شده، ولی روی ایمان به خدا و رستاخیز، و استدلال سود و زیان تکیه شده است، اما این آیه دعوت به سوی جهاد بر اساس تحریک عواطف انسانی می‌کند و می‌گوید: «چرا شما در راه خدا و در راه مردان و زنان و کودکان مظلوم و بی‌دفاعی که در چنگال ستمگران گرفتار شده‌اند مبارزه نمی‌کنید آیا عواطف انسانی شما اجازه می‌دهد که خاموش باشید و این صحنه‌های رقت‌بار را تماشا کنید؟» (وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ).

سپس برای شعله‌ور ساختن عواطف انسانی مؤمنان می‌گوید: «این مستضعفان همانها هستند که می‌گویند خدایا! ما را از این شهر (مکه) که اهلش ستمگرند بیرون ببر» (الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا).

و نیز از خدای خود تقاضا می‌کنند که «ولی و سرپرستی برای حمایت ما از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۲۳ طرف خود قرار بده» (وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا). «و برای ما از طرف خود یار و یاور تعیین فرما» (وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا).

در حقیقت آیه فوق اشاره به این است که خداوند دعای آنها را مستجاب کرده و این رسالت بزرگ انسانی را بر عهده شما گذاشته، شما «ولی» و «نصیری» هستید که از طرف خداوند برای حمایت و نجات آنها تعیین شده‌اید.

سوره نساء (۴): آیه ۷۶] ..... ص: ۴۲۳

(آیه ۷۶) - در این آیه برای تشجیع مجاهدان و ترغیب آنها به مبارزه با دشمن و مشخص ساختن صفوف و اهداف مجاهدان،

چنین می‌فرماید: «افراد با ایمان در راه خدا و آنچه به سود بندگان خداست پیکار می‌کنند، ولی افراد بی‌ایمان در راه طاغوت یعنی قدرتهای ویرانگر» (الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ). یعنی در هر حال زندگی خالی از مبارزه نیست منتها جمعی در مسیر حق و جمعی در مسیر باطل و شیطان پیکار دارند. و به دنبال آن می‌گوید: «با یاران شیطان پیکار کنید و از آنها وحشت نداشته باشید» (فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ). طاغوت و قدرتهای طغیانگر و ظالم هر چند به ظاهر بزرگ و قوی جلوه کنند، اما از درون، زبون و ناتوانند، از ظاهر مجهز و آراسته آنها نهراسید، زیرا درون آنها خالی است و «نقشه‌های آنها همانند قدرتهایشان سست و ضعیف است» چون متکی به نیروی لایزال الهی نیست. بلکه متکی به نیروهای شیطانی می‌باشد (إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا).

سوره نساء (۴): آیه ۷۷] ..... ص: ۴۲۳

اشاره

(آیه ۷۷)

شأن نزول: ..... ص: ۴۲۳

از ابن عباس نقل شده که: جمعی از مسلمانان هنگامی که در مکه بودند، و تحت فشار و آزار شدید مشرکان قرار داشتند، خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند و گفتند: ما قبل از اسلام عزیز و محترم بودیم، اما آن عزت و احترام را از دست دادیم، و همواره مورد آزار دشمنان قرار داریم، اگر اجازه دهید با دشمن می‌جنگیم تا عزت خود را باز یابیم آن روز پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من فعلا مأمور به مبارزه نیستم- ولی هنگامی که دستور جهاد نازل گردید بعضی از آن افراد داغ و آتشین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۲۴

برای شرکت در میدان جهاد مسامحه می‌کردند، آیه نازل شد و به عنوان تشجیع مسلمانان و ملامت از افراد مسامحه کار حقایقی را بیان نمود.

تفسیر: ..... ص: ۴۲۴

آنها که مرد سخند- قرآن در اینجا می‌گوید: «راستی شگفت انگیز است حال جمعیتی که در یک موقعیت نامناسب با حرارت و شور عجیبی تقاضا می‌کردند که به آنها اجازه جهاد داده شود، و به آنها دستور داده شد که فعلا- خودداری کنید و به خودسازی و انجام نماز و تقویت نفرت خود و ادای زکات پردازید، اما هنگامی که زمینه از هر جهت آماده شد و دستور جهاد نازل گردید، ترس و وحشت یکباره وجود آنها را فرا گرفت، و زبان به اعتراض در برابر این دستور گشودند» (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً).

آنها در اعتراض خود صریحا «می گفتند: خدایا چرا به این زودی دستور جهاد را نازل کردی؟ چه خوب بود این دستور مدتی به تأخیر می افتاد!» و یا این که این رسالت به عهده نسلهای آینده واگذار می شد! (وَ قَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْ لَا أَخَّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ).

قرآن به این گونه افراد دو جواب می دهد: نخست جوابی است که لابلائی عبارت: یخسون الناس كخشيۀ الله او اشد خشيۀ. گذشت یعنی آنها به جای این که از خدای قادر قاهر بترسند از بشر ضعیف و ناتوان وحشت دارند، بلکه وحشتشان از چنین بشری بیش از خداست! دیگر این که به چنین افراد باید گفته شود به فرض این که با ترک جهاد چند روزی آرام زندگی کنید، بالاخره «این زندگی فانی و بی ارزش است، ولی جهان ابدی برای پرهیزکاران با ارزشتر است، به خصوص این که پاداش خود را بطور کامل خواهند یافت و کمترین ستمی به آنها نمی شود» (قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظَلَّمُونَ فِتْنًا).

سوره نساء (۴): آیه ۷۸] ..... ص: ۴۲۴

(آیه ۷۸) - با توجه به آیات قبل و آیات بعد چنین استفاده می شود که این آیه و آیه بعد نیز مربوط به جمعیتی از منافقان است که در صفوف مسلمانان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۲۵

جای گرفته بودند، آنها از شرکت در میدان جهاد وحشت داشتند و هنگامی که دستور جهاد صادر گردید ناراحت شدند، قرآن به آنها در برابر این طرز تفکر دو پاسخ می گوید: قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ.

پاسخ دوم همان است که در این آیه می خوانیم و آن این که فرار از مرگ چه سودی می تواند برای شما داشته باشد! «در حالی که در هر کجا باشید مرگ به دنبال شما می شتابد و بالاخره روزی شما را در کام خود فرو خواهد برد حتی اگر در برجهای محکم باشید» (أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ).

درست است که قلعه های محکم گاهی جلو مرگهای غیر طبیعی را می گیرند ولی بالاخره چه سود؟ مرگ را بطور کلی نمی توانند از بین ببرند، چند روز دیگر مرگ طبیعی به سراغ آدمی خواهد آمد. پس چه بهتر که این مرگ حتمی و اجتناب ناپذیر در یک مسیر سازنده و صحیح همچون جهاد صورت گیرد، نه بیهوده و بی اثر.

قرآن در ذیل همین آیه به یکی دیگر از سخنان بی اساس و پندارهای باطل منافقان اشاره کرده می گوید: «آنها هر گاه به پیروزی برسند و نیکیها و حسناتی به دست آورند می گویند از طرف خداست» (وَ إِن تَصِبْهُمْ حَسَنَةً يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ). یعنی ما شایسته بوده ایم که خدا چنین مواهبی را به ما داده! ولی هنگامی که شکستی دامنگیر آنها شود و یا در میدان جنگ آسیبی بینند می گویند: «اینها بر اثر سوء تدبیر پیامبر صلی الله علیه و آله و عدم کفایت نقشه های نظامی او بوده است» (وَ إِن تَصِبْهُمْ سَيِّئَةً يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ ك).

قرآن به آنها پاسخ می گوید که از نظر یک موحد و خداپرست تیزبین «همه این حوادث و پیروزیها و شکستها از ناحیه خداست» که بر طبق لیاقتها و ارزشهای وجودی مردم به آنها داده می شود (قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ).

و در پایان آیه به عنوان اعتراض به عدم تفکر و تعمق آنها در موضوعات مختلف زندگی می گوید: «پس چرا اینها حاضر نیستند حقایق را درک کنند» (فَمَا لَهُؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا).

سوره نساء (۴): آیه ۷۹] ..... ص: ۴۲۵

(آیه ۷۹) - سپس در این آیه چنین می‌فرماید: «تمام نیکیها و پیروزیها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۲۶ و حسناتی که به تو می‌رسد از ناحیه خداست و آنچه از بدیها و ناراحتیها و شکستها دامنگیر تو می‌شود از ناحیه خود توست!» (مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ).

و در پایان آیه به آنها که شکستها و ناکامیهای خود را به پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت می‌دادند و به اصطلاح اثر قدم پیامبر صلی الله علیه و آله می‌دانستند پاسخ می‌گوید که: «ما تو را فرستاده خود به سوی مردم قرار دادیم (و خداوند گواه بر این مطلب است) و گواهی او کافی است» (وَ أَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا).

سوره نساء (۴): آیه ۸۰ ..... ص: ۴۲۶

(آیه ۸۰) - سنت پیامبر همچون وحی الهی است! در این آیه موقعیت پیامبر صلی الله علیه و آله در برابر مردم و «حسنات» و «سینات» آنان، بیان شده است.

نخست می‌فرماید: «هر کس اطاعت پیامبر صلی الله علیه و آله کند اطاعت خدا کرده است» (مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ). بنابراین اطاعت خدا از اطاعت پیامبر صلی الله علیه و آله نمی‌تواند جدا باشد، زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله هیچ گامی بر خلاف خواست خداوند بر نمی‌دارد.

سپس می‌فرماید: «اگر کسانی سرپیچی کنند و با دستورات تو به مخالفت برخیزند مسؤولیتی در برابر اعمال آنها نداری و موظف نیستی که به حکم اجبار آنها را از هر خلافکاری بازداری، وظیفه تو تبلیغ رسالت و امر به معروف و نهی از منکر و راهنمایی افراد گمراه و بی‌خبر است» (وَ مَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا).

باید توجه داشت که این آیه یکی از روشنترین آیات قرآن است که دلیل بر حجیت سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و قبول احادیث او می‌باشد، و هنگامی که می‌بینیم پیامبر صلی الله علیه و آله طبق حدیث ثقلین، صریحا احادیث اهل بیت علیهم السلام را سند و حجت شمرده است استفاده می‌کنیم که اطاعت از فرمان اهل بیت نیز از اطاعت فرمان خدا جدا نیست.

سوره نساء (۴): آیه ۸۱ ..... ص: ۴۲۶

(آیه ۸۱) - در این آیه اشاره به وضع جمعی از منافقان و یا افراد ضعیف‌الایمان کرده و می‌گوید: آنها به هنگامی که در صف مسلمانان در کنار پیغمبر صلی الله علیه و آله قرار می‌گیرند برای حفظ منافع و یا دفع ضرر از خویش با دیگران برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۲۷

همصدا شده و اظهار اطاعت فرمان پیامبر صلی الله علیه و آله می‌کنند «و می‌گویند با جان و دل حاضریم از او پیروی کنیم» (وَ يَقُولُونَ طَاعَةٌ).

«اما هنگامی که مردم از خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله خارج شدند، آن دسته از منافقان و افراد ضعیف‌الایمان گفته‌ها (و پیمانهای خویش را به دست فراموشی می‌سپارند) و در جلسات شبانه تصمیمهایی بر ضد سخنان پیغمبر صلی الله علیه و آله می‌گیرند و خداوند آنچه را در این جلسات می‌گویند می‌نویسد» (فَإِذَا بَرَأُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَ اللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ).

ولی خداوند به پیغمبرش دستور می‌دهد که «از آنها روی بگردان و از نقشه‌های آنها وحشت نکن و هیچ گاه آنها را تکیه‌گاه

در برنامه‌های خود قرار مده، تنها بر خدا تکیه کن خدایی که بهترین یار و مددکار و مدافع است» (فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَ كَفَى بِاللَّهِ وَكِيلاً).

سوره نساء (۴): آیه ۸۲] ..... ص: ۴۲۷

(آیه ۸۲) - سند زنده‌ای بر اعجاز قرآن! به دنبال نکوهشهایی که در آیات قبل از منافقان به عمل آمد، در اینجا به آنها و همه کسانی که در حقانیت قرآن مجید شک و تردید دارند اشاره کرده می‌فرماید: «آیا آنها در باره وضع خاص این قرآن اندیشه نمی‌کنند و نتایج آن را بررسی نمی‌نمایند این قرآن اگر از ناحیه غیر خدا نازل شده بود حتما تناقض‌ها و اختلافهای فراوانی در آن می‌یافتند، اکنون که در آن هیچ گونه اختلاف و تناقض نیست باید بدانند که از طرف خداوند نازل شده است» (أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَ لَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا).

بنابراین، مردم موظفند که در باره اصول دین و مسائلی همانند صدق دعوی پیامبر صلی الله علیه و آله و حقانیت قرآن مطالعه و بررسی کنند و از تقلید و قضاوت‌های کورکورانه پرهیزند!

سوره نساء (۴): آیه ۸۳] ..... ص: ۴۲۷

اشاره

(آیه ۸۳) - پخش شایعات! در این آیه به یکی دیگر از اعمال نادرست منافقان و یا افراد ضعیف‌الایمان اشاره کرده، می‌فرماید: «آنها کسانی هستند که هنگامی که اخباری مربوط به پیروزی و یا شکست مسلمانان به آنان برسد، بدون تحقیق، آن را همه جا پخش می‌کنند» (وَ إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۲۸

زیرا بسیار می‌شود که این اخبار، بی‌اساس بوده و از طرف دشمنان به منظورهای خاصی جعل شده و اشاعه آن به زیان مسلمانان تمام می‌گردد.

«در حالی که اگر آن را به پیامبر و پیشوایان - که قدرت تشخیص کافی دارند - بازگردانند، از ریشه‌های مسائل آگاه خواهند شد» (وَ لَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ).

و بدون جهت نه مسلمانان را گرفتار عواقب غرور ناشی از پیروزیهای خیالی می‌کردند و نه روحیه آنها را به خاطر شایعات دروغین مربوط به شکست تضعیف می‌نمودند.

زیانهای شایعه‌سازی و نشر شایعات - ..... ص: ۴۲۸

از بلاهای بزرگی که دامنگیر جوامع مختلف می‌شود و روح اجتماعی و تفاهم و همکاری را در میان آنها می‌کشد، مسأله شایعه‌سازی و نشر شایعات است، بطوری که گاه یک نفر منافق مطلب نادرستی جعل می‌کند و آن را به چند نفر می‌گوید، و افرادی بدون تحقیق در نشر آن می‌کوشند، و شاید شاخ و برگهایی هم از خودشان به آن می‌افزایند، و بر اثر آن اضطراب و نگرانی در مردم ایجاد می‌کنند.

گر چه اجتماعاتی که در فشار و خفقان قرار دارند گاهی شایعه‌سازی و نشر شایعات را به عنوان یک نوع مبارزه و یا انتقامجویی تعقیب می‌کنند ولی برای اجتماعات سالم نشر شایعات زیانهای فراوانی به بار می‌آورد. به همین دلیل اسلام صریحاً هم با «شایعه‌سازی» مبارزه کرده و جعل و دروغ و تهمت را ممنوع می‌شمارد و هم با نشر شایعات، و آیه فوق نمونه‌ای از آن است.

سپس در پایان آیه اشاره به این حقیقت می‌کند که «اگر فضل و رحمت الهی شامل حال شما نمی‌شد (و به وسیله راهنماییهای پروردگار از چنگال این گونه شایعات و عواقب وخیم آن نجات نمی‌یافتید) بسیاری از شما در راههای شیطانی گام می‌نهادید و تنها عده کمی بودند که می‌توانستند خود را از پیروی شیطان برکنار دارند» (وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَمَاتَّبِعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا).

یعنی تنها پیامبر صلی الله علیه و آله و صاحب نظران و دانشمندان مو شکاف و باریک بینند که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۲۹

می‌توانند خود را از وساوس شایعات و شایعه‌سازان برکنار دارند، و اما اکثریت اجتماع اگر از رهبری صحیحی محروم بمانند گرفتار عواقب دردناک شایعه‌سازی و نشر شایعات خواهند شد.

سوره نساء (۴): آیه ۸۴] ..... ص: ۴۲۹

اشاره

(آیه ۸۴)

شأن نزول: ..... ص: ۴۲۹

هنگامی که ابو سفیان و لشکر قریش پیروزمندانه از میدان احد بازگشتند ابو سفیان با پیامبر صلی الله علیه و آله قرار گذاشت که در موسم بدر صغری (یعنی بازاری که در ماه ذی القعدة در سرزمین بدر تشکیل می‌شد) بار دیگر رو برو شوند، هنگامی که موعد مقرر فرا رسید، پیامبر صلی الله علیه و آله مسلمانان را دعوت به حرکت به محل مزبور کرد، ولی جمعی از مسلمانان که خاطره تلخ شکست احد را فراموش نکرده بودند شدیداً از حرکت خودداری می‌نمودند.

این آیه نازل شد و پیامبر صلی الله علیه و آله مسلمانان را مجدداً دعوت به حرکت کرد، در این موقع تنها هفتاد نفر در رکاب پیغمبر صلی الله علیه و آله در محل مزبور حاضر شدند، ولی ابو سفیان (بر اثر وحشتی که از رو برو شدن با سپاه اسلام داشت) از حضور در آنجا خودداری کرد و پیامبر صلی الله علیه و آله با همراهان سالم به مدینه بازگشتند.

تفسیر: ..... ص: ۴۲۹

هر کس مسؤول و وظیفه خویش است - به دنبال آیات مربوط به جهاد، دستور فوق‌العاده‌ای در این آیه به پیامبر صلی الله علیه و

آله داده شده است، می‌فرماید: «در راه خدا پیکار کن، تنها مسؤول وظیفه خود هستی، و مؤمنان را (بر این کار) تشویق نما»
(فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرَضِ الْمُؤْمِنِينَ).

در حقیقت آیه، یک دستور مهم اجتماعی را مخصوصاً در باره رهبران در بر دارد، و آن این است که آنها باید آنقدر در کار خود مصمم و ثابت قدم و قاطع باشند که حتی اگر هیچ کس دعوت آنها را «لییک» نگوید، دست از تعقیب هدف مقدس خویش برندارند و هیچ رهبری تا چنین آمادگی نداشته باشد قادر به انجام رهبری و پیشبرد اهداف خود نیست مخصوصاً رهبران الهی که تکیه گاه اصلی آنها خداست خدایی که سر چشمه تمام نیروها و قدرتهاست.

و لذا به دنبال این دستور می‌فرماید: «امید است خداوند با کوششها و تلاشهای تو حتی اگر تنها بوده باشی، قدرت و نیروی دشمنان را در هم بشکند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۳۰

زیرا قدرت او مافوق قدرتها و مجازات او مافوق مجازاتهاست» (عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفَ بِأَسِّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلًا).

سوره نساء (۴): آیه ۸۵] ..... ص: ۴۳۰

(آیه ۸۵) - تشویق کار نیک یا بد! همانطور که در تفسیر آیه قبل اشاره شد، قرآن می‌گوید: هر کسی در درجه اول مسؤول کار خویش است، نه مسؤول کار دیگران، اما برای این که از این مطلب سوء استفاده نشود در این آیه می‌گوید:

«درست است که هر کسی مسؤول کارهای خود می‌باشد ولی هر انسانی که دیگری را به کار نیک وادارد، سهمی از آن خواهد داشت و هر کس، دیگری را به کار بدی دعوت کند بهره‌ای از آن خواهد داشت» (مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا).

بنابراین، مسؤولیت هر کس در برابر اعمال خویش به آن معنی نیست که از دعوت دیگران به سوی حق و مبارزه با فساد چشم‌پوشد و روح اجتماعی اسلام را تبدیل به فردگرایی و بیگانگی از اجتماع کند، و در لاک خود فرو رود.

در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند تواناست و اعمال شما را حفظ و محاسبه کرده و در برابر حسنات و سیئات پاداش مناسب خواهد داد» (وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتِنًا).

سوره نساء (۴): آیه ۸۶] ..... ص: ۴۳۰

(آیه ۸۶) - هر گونه محبتی را پاسخ گوید! این آیه یک حکم کلی و عمومی است در زمینه تمام تحیتها و اظهار محبتهایی که از طرف افراد مختلف می‌شود، در آغاز می‌گوید: «هنگامی که کسی به شما تحیت گوید پاسخ آن را به طرز بهتر بدهید و یا لاقلاً بطور مساوی پاسخ گوید» (وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوها).

«تحیت» در لغت از ماده «حیات» و به معنی دعا برای حیات دیگری کردن است، ولی معمولاً این کلمه هر نوع اظهار محبتی را که افراد به وسیله سخن یا عمل، با یکدیگر می‌کنند شامل می‌شود که روشنترین مصداق آن همان موضوع سلام کردن است.

و در پایان آیه برای این که مردم بدانند چگونه «تحیتها» و «پاسخها» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۳۱

و برتری یا مساوات آنها، در هر حد و مرحله‌ای، بر خداوند پوشیده و پنهان نیست می‌فرماید: «خداوند حساب همه چیز را دارد» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا).

(آیه ۸۷) - این آیه تکمیلی برای آیات قبل و مقدمه برای آیات بعد است زیرا در آیه قبل پس از دستور به «رَدِّ تَحِيَّتِ» فرمود: خداوند حساب همه اعمال شما را دارد، در این آیه اشاره به مسأله رستاخیز و دادگاه عمومی بندگان در روز قیامت کرده و آن را با مسأله توحید و یگانگی خدا که رکن دیگری از ایمان است می‌آمیزد، و می‌فرماید: «خداوند، معبودی جز او نیست و بطور قطع در روز قیامت شما را دسته جمعی مبعوث می‌کند، همان روز قیامتی که هیچ شک و تردیدی در آن نیست» (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ).

و در پایان برای تأکید مطلب می‌فرماید: «کیست که راستگوتر از خدا باشد» (وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا).

بنابراین، هر گونه وعده‌ای در باره روز قیامت و غیر آن می‌دهد نباید جای تردید باشد، زیرا دروغ یا از جهل سرچشمه می‌گیرد یا از ضعف و نیاز، اما خداوندی که از همه آگاهتر و از همگان بی‌نیاز است، از هر کس راستگوتر است و اصولاً دروغ برای او مفهومی ندارد.

اشاره

(آیه ۸۸)

شأن نزول - ..... ص: ۴۳۱

مطابق نقل جمعی از مفسران از ابن عباس، عده‌ای از مردم مکه ظاهراً مسلمان شده بودند، ولی در واقع در صف منافقان قرار داشتند، به همین دلیل حاضر به مهاجرت به مدینه نشدند، اما سرانجام مجبور شدند از مکه خارج شوند (و شاید هم به خاطر موقعیت ویژه‌ای که داشتند برای هدف جاسوسی این عمل را انجام دادند).

مسلمانان از جریان آگاه شدند، ولی به زودی در باره چگونگی برخورد با این جمع در میان مسلمین اختلاف افتاد، عده‌ای معتقد بودند که باید این عده را طرد کرد، زیرا در واقع پشتیبان دشمنان اسلامند، ولی بعضی از افراد ظاهربین و ساده دل با این طرح مخالفت کردند و گفتند: عجبا! ما چگونه با کسانی که گواهی به توحید و نبوت پیامبر صلی الله علیه و آله داده‌اند بجنگیم؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۳۲

آیه نازل شد و دسته دوم را در برابر این اشتباه ملامت و سپس راهنمایی کرد.

تفسیر: ..... ص: ۴۳۲

با توجه به شأن نزول بالا پیوند این آیه و آیات بعد از آن با آیاتی که قبلاً در باره منافقان بود کاملاً روشن است.

در آغاز آیه می‌فرماید: «چرا در مورد منافقان دو دسته شده‌اید و هر کدام طوری قضاوت می‌کنید» (فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَتَيْنِ).

سپس می‌فرماید: «این عده از منافقان به خاطر اعمال زشت و ننگینی که انجام داده‌اند خداوند توفیق و حمایت خویش را از آنها برداشته و افکارشان را به کلی واژگونه کرده، همانند کسی که به جای ایستادن به روی پا، با سر بایستد» (وَ اللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا).

و در پایان آیه خطاب به افراد ساده‌دلی که حمایت از این دسته منافقان می‌نمودند کرده، می‌فرماید: «آیا شما می‌خواهید کسانی را که خدا بر اثر اعمال زشتشان از هدایت محروم ساخته هدایت کنید در حالی که هر کس را خداوند گمراه کند راهی برای او نخواهی یافت» (أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْتَدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَ مَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا).

زیرا، این یک سنت فناپذیر الهی است که اثر اعمال هیچ کس از او جدا نمی‌شود چگونه می‌توانید انتظار داشته باشید افرادی که فکرشان آلوده و قلبشان مملو از نفاق و عملشان حمایت از دشمنان خداست مشمول هدایت شوند؟ این یک انتظار بی‌دلیل و نابجاست!

سوره نساء (۴): آیه ۸۹] ..... ص: ۴۳۲

(آیه ۸۹) - در تعقیب آیه قبل در باره منافقانی که بعضی از مسلمانان ساده‌دل به حمایت از آنها برخاسته و از آنها شفاعت می‌کردند و قرآن بیگانگی آنها را از اسلام بیان داشت در این آیه می‌فرماید: تاریکی درون آنها به قدری است که نه تنها خودشان کافرند، بلکه «دوست می‌دارند که شما هم همانند آنان کافر شوید و مساوی یکدیگر گردید» (وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً).

بنابراین، آنها از کافران عادی نیز بدترند زیرا کفار معمولی دزد و غارتگر عقاید دیگران نیستند اما اینها هستند، و فعالیت‌های پی‌گیری برای تخریب عقاید دیگران دارند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۳۳

اکنون که آنها چنین هستند «هرگز نباید شما مسلمانان، دوستانی از میان آنها انتخاب کنید» (فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءً).

«مگر این که (در کار خود تجدید نظر کنند و دست از نفاق و تخریب بردارند و نشانه آن این است که از مرکز کفر و نفاق به مرکز اسلام) در راه خدا مهاجرت نمایند» (حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ).

«اما اگر آنها حاضر به مهاجرت نشدند (بدانید که دست از کفر و نفاق خود برنداشته‌اند و اظهار اسلام آنها فقط به خاطر اغراض جاسوسی و تخریبی است) و در این صورت می‌توانید هر جا بر آنها دست یافتید، آنها را اسیر کنید و یا در صورت لزوم به قتل برسانید» (فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَ اقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ).

و در پایان آیه بار دیگر تأکید می‌کند که «هیچ گاه دوست و یار و یاور از میان آنها انتخاب نکنید» (وَ لَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَّ لِيَاءً وَ لَا نَصِيرًا).

نجات یک جامعه زنده که در مسیر یک انقلاب اصلاحی گام بر می‌دارد، از چنگال دشمنان دوست‌نما و جاسوسان خطرناک، راهی جز این شدت عمل ندارد.

سوره نساء (۴): آیه ۹۰] ..... ص: ۴۳۳

شأن نزول: ..... ص: ۴۳۳

از روایات مختلفی که در شأن نزول آیه وارد شده چنین استفاده می‌شود که: دو قبیله در میان قبایل عرب به نام «بنی ضمیره» و «اشجع» وجود داشتند که قبیله اول با مسلمانان پیمان ترک تعرض بسته بودند و طایفه اشجع نیز با بنی ضمیره هم پیمان بودند. بعضی از مسلمانان از قدرت طایفه بنی ضمیره و پیمان شکنی آنها بیمناک بودند، لذا به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله پیشنهاد کردند که پیش از آن که آنها حمله را آغاز کنند مسلمانان به آنها حمله ور شوند.

پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود: «نه، هرگز چنین کاری نکنید، زیرا آنها در میان تمام طوایف عرب نسبت به پدر و مادر خود نیکوکارترند، و از همه نسبت به اقوام و بستگان مهربانتر، و به عهد و پیمان خود از همه پایبندترند!» پس از مدتی مسلمانان باخبر شدند که طایفه اشجع به سرکردگی «مسعود بن رجیله» که هفتصد نفر بودند به نزدیکی مدینه آمده‌اند، پیامبر صلی الله علیه و آله نمایندگان نزد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۳۴

آنها فرستاد تا از هدف مسافرتشان مطلع گردد، آنها اظهار داشتند: ما از یک طرف توانایی مبارزه با دشمنان شما را نداریم، چون عدد ما کم است، و نه قدرت و تمایل به مبارزه با شما داریم، زیرا محل ما به شما نزدیک است لذا آمده‌ایم با شما پیمان ترک تعرض ببندیم.

در این هنگام آیه نازل شد و دستورهای لازم را در این زمینه به مسلمانان داد.

تفسیر: ..... ص: ۴۳۴

استقبال از پیشنهاد صلح- به دنبال دستور به شدت عمل در برابر منافقانی که با دشمنان اسلام همکاری نزدیک داشتند، در این آیه دستور می‌دهد که دو دسته از این قانون مستثنا هستند:

۱- «آنها که با یکی از هم پیمانان شما ارتباط دارند و پیمان بسته‌اند» (إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ).

۲- «کسانی که از نظر موقعیت خاص خود در شرایطی قرار دارند که نه قدرت مبارزه با شما را در خود می‌بینند، و نه توانایی همکاری با شما و مبارزه با قبیله خود دارند» (أَوْ جَاؤُكُمْ حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ).

سپس برای این که مسلمانان در برابر این پیروزیهای چشمگیر مغرور نشوند و آن را مرهون قدرت نظامی و ابتکار خود ندانند و نیز برای این که احساسات انسانی آنها در برابر این دسته از بیطرفان تحریک شود می‌فرماید: «اگر خداوند بخواهد می‌تواند آن (جمعیت ضعیف) را بر شما مسلط گرداند تا با شما پیکار کنند» (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ).

بنابراین، همواره در پیروزیها به یاد خدا باشید و هیچ گاه به نیروی خود مغرور نشوید و نیز گذشت از ضعیفان را برای خود خسارتی نشمرید.

در پایان آیه بار دیگر نسبت به دسته اخیر تأکید کرده و با توضیح بیشتری چنین می‌فرماید: «اگر آنها از پیکار با شما

کناره گیری کنند و پیشنهاد صلح نمایند، خداوند به شما اجازه تعرض نسبت به آنها را نمی دهد» و موظفید دستی را که به منظور صلح به سوی شما دراز شده بفشارید (فَإِنْ اعْتَرَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَ أَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۳۵

سوره نساء (۴): آیه ۹۱] ..... ص: ۴۳۵

اشاره

آیه ۹۱

شأن نزول - ..... ص: ۴۳۵

نقل شده: جمعی از مردم مکه به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله می آمدند و از روی خدعه و نیرنگ اظهار اسلام می کردند، اما همین که در برابر قریش و بتهای آنها قرار می گرفتند و به نیایش و عبادت بتها می پرداختند، و به این ترتیب می خواستند از ناحیه اسلام و قریش هر دو آسوده خاطر باشند، از هر دو طرف سود ببرند و از هیچ یک زیان نبینند، و به اصطلاح در میان این دو دسته دو دوزه بازی کنند آیه نازل شد و دستور داد مسلمانان در برابر این دسته شدت عمل به خرج دهند.

تفسیر: ..... ص: ۴۳۵

سزای آنها که دو دوزه بازی می کنند! در اینجا با دسته دیگری رو برو می شویم که درست در مقابل دسته ای قرار دارند که در آیه پیش دستور صلح نسبت به آنها داده شده بود، آنها کسانی هستند که می خواهند برای حفظ منافع خود در میان مسلمانان و مشرکان آزادی عمل داشته باشند و برای تأمین این نظر، راه خیانت و نیرنگ پیش گرفته، با هر دو دسته اظهار همکاری و همفکری می کنند، می فرماید: «به زودی جمعیت دیگری را می یابید که می خواهند هم از ناحیه شما و هم از ناحیه قوم خودشان در امان باشند» (سَتَجِدُونَ آخِرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ).
و به همین دلیل «هنگامی که میدان فتنه جویی و بت پرستی پیش آید همه برنامه ها آنها وارونه می شود و با سر در آن فرو می روند!» (كَلِمًا رُذِّبًا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا). اینها درست بر ضد دسته سابقند.
سپس در جمله بعد سه تفاوت برای آنها می شمرد، می فرماید: «اگر آنها از درگیری با شما کنار نرفتند و پیشنهاد صلح نکردند و دست از شما برنداشتند» (فَإِنْ لَمْ يَعْتَرِلُوكُمْ وَ يُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ وَ يَكْفُوا أَيْدِيَهُمْ).
«هر کجا آنان را یافتید اسیر کنید و در صورت مقاومت به قتل برسانید» (فَاحْذَرُوهُمْ وَ أَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقَفْتُمُوهُمْ).
همین تفاوتها موجب گردیده که حکم اینها از دسته سابق به کلی جدا شود.
و از آنجا که به اندازه کافی نسبت به آنها اتمام حجت شده در پایان آیه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۳۶

می‌فرماید: «آنان کسانی هستند که ما تسلط آشکاری برای شما نسبت به آنها قرار دادیم» (وَأُولَئِكَمَّ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا).

این تسلط می‌تواند از نظر منطقی بوده باشد چه این که منطق مسلمانان بر مشرکان کاملاً پیروز بود و یا از نظر ظاهری و خارجی، زیرا در زمانی این آیات نازل شد که مسلمین به قدر کافی نیرومند شده بودند.

سوره نساء (۴): آیه ۹۲] ..... ص: ۴۳۶

اشاره

(آیه ۹۲)

شأن نزول: ..... ص: ۴۳۶

یکی از بت پرستان مکه به نام «حارث بن یزید» با دستیاری «ابو جهل» مسلمانی را به نام «عیاش بن ابی ربیع» به جرم گرایش به اسلام مدت‌ها شکنجه می‌داد، پس از هجرت مسلمانان به مدینه، «عیاش» نیز به مدینه هجرت کرد. اتفاقاً روزی در یکی از محله‌های اطراف مدینه با شکنجه دهنده خود حارث بن یزید رو برو شد، و از فرصت استفاده کرده، او را به قتل رسانید، به گمان این که دشمنی را از پای درآورده است، در حالی که توجه نداشت که «حارث» توبه کرده و مسلمان شده به سوی پیامبر صلی الله علیه و آله می‌رود جریان را به پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کردند آیه نازل شد و حکم قتلی را که از روی اشتباه و خطا واقع شده بیان کرد.

تفسیر: ..... ص: ۴۳۶

احکام قتل خطا- چون در آیات گذشته به مسلمانان آزادی عمل برای در هم کوبیدن منافقان و دشمنان خطرناک داخلی داده شده، برای این که مبدا کسانی از این قانون سوء استفاده کنند و با افرادی که دشمنی دارند به نام منافق بودن تصفیه حساب خصوصی نمایند در این آیه و آیه بعد احکام قتل خطا و قتل عمد بیان شده است، نخست در این آیه می‌فرماید: «برای هیچ مؤمنی مجاز نیست که فرد با ایمانی را جز از روی خطا به قتل برساند» (وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً). سپس جریمه و كفاره قتل خطا را در سه مرحله بیان می‌کند:

صورت نخست این که فرد بیگناهی که از روی اشتباه کشته شده متعلق به خانواده مسلمانی باشد که در این صورت، قاتل باید دو کار کند، یکی این که برده مسلمانی را آزاد نماید و دیگر این که خونبهای مقتول را به صاحبان خون پردازد، آیه شریفه

می‌فرماید: «کسی که مؤمنی را از روی خطا به قتل رساند، باید یک برده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۳۷ مؤمن را آزاد کند و خونبهایی به کسان او پردازد» (وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَ دِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ). «مگر این که خاندان مقتول با رضایت خاطر از دیه بگذرند» (إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا).

صورت دوم این که «مقتول مؤمن وابسته به خاندانی باشد که با مسلمانان خصومت و دشمنی دارند، در این صورت کفاره قتل خطا تنها آزاد نمودن برده مسلمان است» (فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ).

پرداخت دیه به جمعیتی که تقویت بنیه مالی آنان خطری برای مسلمانان محسوب خواهد شد ضرورت ندارد، به علاوه اسلام ارتباط این فرد را با خانواده خود که همگی از دشمنان اسلامند بریده است و بنابراین، جایی برای جبران خسارت نیست.

صورت سوم این که: «خاندان مقتول از کفاری باشند که با مسلمانان هم‌پیمانند، در این صورت برای احترام به پیمان باید علاوه بر آزاد کردن یک برده مسلمان خونبهای او را به بازماندگانش بپردازند» (وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ).

ظاهراً منظور از مقتول در اینجا «مقتول مؤمن» است.

و در پایان آیه در مورد کسانی که دسترسی به آزاد کردن برده‌ای ندارند یعنی قدرت مالی ندارند و یا برده‌ای برای آزاد کردن نمی‌یابند می‌فرماید: «و آن کس که دسترسی (به آزاد کردن برده) ندارد، دو ماه پی در پی روزه می‌گیرد» (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ).

و در پایان می‌گوید: «این (تبدیل شدن آزاد کردن برده به دو ماه روزه گرفتن یک نوع تخفیف و توبه الهی است، یا این که آنچه در آیه به عنوان کفاره قتل خطا گفته شد همگی) برای انجام یک توبه الهی است و خداوند همواره از هر چیز باخبر و همه دستوراتش بر طبق حکمت است» (تَوْبَةٌ مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۹۳] ..... ص: ۴۳۷

اشاره

(آیه ۹۳)

شأن نزول: ..... ص: ۴۳۷

«مقیس بن صبابه کنانی» که یکی از مسلمانان بود، کشته برادر خود «هشام» را در محله «بنی النجار» پیدا کرد، جریان را به عرض برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۳۸

پیامبر صلی الله علیه و آله رسانید، پیامبر صلی الله علیه و آله او را به اتفاق «قیس بن هلال» نزد بزرگان «بنی النجار» فرستاد و دستور داد که اگر قاتل «هشام» را می‌شناسند، او را تسلیم نمایند و اگر نمی‌شناسند، خونبها و دیه او را بپردازند. آنان هم چون قاتل را نمی‌شناختند، دیه را به صاحب خون پرداختند و او هم تحویل گرفت و به اتفاق «قیس بن هلال» به طرف مدینه حرکت کردند، در بین راه بقایای افکار جاهلیت «مقیس» را تحریک نمود و با خود گفت: قبول دیه موجب سرشکستگی و ذلت است، لذا همسفر خود را که از قبیله «بنی النجار» بود به انتقام خون برادر کشت و به طرف مکه فرار نمود و از اسلام نیز کناره‌گیری کرد.

پیامبر صلی الله علیه و آله هم در مقابل این خیانت خون او را مباح نمود، و آیه مورد بحث به همین مناسبت نازل شد که

مجازات قتل عمد در آن بیان شده است.

تفسیر: ..... ص: ۴۳۸

مجازات قتل عمد- بعد از بیان حکم قتل خطا در اینجا به مجازات کسی که فرد با ایمانی را از روی عمد به قتل برساند اشاره کرده، و چهار مجازات و کیفر شدید اخروی (علاوه بر مسأله قصاص که مجازات دنیوی است) ذکر می‌کند، می‌فرماید:

۱- «و هر کسی فرد با ایمانی را از روی عمد به قتل برساند مجازات او دوزخ است که برای همیشه در آن می‌ماند» (وَمَنْ يُقْتَلْ مُؤْمِنًا مَّتَعَّمًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا).

۲- «و خداوند بر او غضب می‌کند» (وَ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ).

۳- «و از رحمتش او را دور می‌سازد» (وَ لَعَنَهُ).

۴- و عذاب عظیمی برای او آماده ساخته است» (وَ أَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا).

از آنجا که آدمکشی یکی از بزرگترین جنایات و گناهان خطرناک است و اگر با آن مبارزه نشود، امنیت که یکی از مهمترین شرایط یک اجتماع سالم است به کلی از بین می‌رود، قرآن قتل بی‌دلیل یک انسان را همانند کشتن تمام مردم روی زمین معرفی می‌کند انسانی را بدون این که قاتل باشد و یا در زمین فساد کند بکشد، گویا همه مردم را کشته است».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۳۹

سوره نساء (۴): آیه ۹۴] ..... ص: ۴۳۹

اشاره

(آیه ۹۴)

شأن نزول: ..... ص: ۴۳۹

نقل شده که: پیامبر صلی الله علیه و آله بعد از بازگشت از جنگ خیبر «اسامه بن زید» را با جمعی از مسلمانان به سوی یهودیانی که در یکی از روستاهای «فدک» زندگی می‌کردند فرستاد، تا آنها را به سوی اسلام و یا قبول شرایط ذمه دعوت کنند.

یکی از یهودیان به نام «مرداس» که از آمدن سپاه اسلام باخبر شده بود به استقبال مسلمانان شتافت، در حالی که به یگانگی خدا و نبوت پیامبر صلی الله علیه و آله گواهی می‌داد.

اسامه بن زید به گمان این که مرد یهودی از ترس جان و برای حفظ مال اظهار اسلام می‌کند و در باطن مسلمان نیست به او حمله کرد و او را کشت.

هنگامی که خبر به پیامبر صلی الله علیه و آله رسید، سخت از این جریان ناراحت شد و فرمود: تو مسلمانی را کشتی، «اسامه»

ناراحت شد و عرض کرد این مرد از ترس جان و برای حفظ مالش اظهار اسلام کرد، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: تو که از درون او آگاه نبودی، چه می دانی؟ شاید به راستی مسلمان شده است، در این موقع آیه نازل شد.

تفسیر: ..... ص: ۴۳۹

در این آیه یک دستور احتیاطی برای حفظ جان افراد بیگانه‌ای که ممکن است مورد اتهام قرار گیرند بیان می کند و می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید هنگامی که در راه جهاد گام برمی دارید، تحقیق و جستجو کنید و به کسانی که اظهار اسلام می کنند نگویید مسلمان نیستید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسِيْتَ مُؤْمِنًا).

سپس اضافه می کند که «مبادا به خاطر نعمتهای ناپایدار این جهان افرادی را که اظهار اسلام می کنند متهم کرده و آنها را به عنوان یک دشمن به قتل برسانید و اموال آنها را به غنیمت بگیرید» (تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا). «در حالی که غنیمتهای جاودانی و ارزنده در پیشگاه خداست» (فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ). «گر چه در گذشته چنین بودید و در دوران جاهلیت جنگهای شما انگیزه غارتگری داشت» (كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ). «ولی اکنون در پرتو اسلام و ممتی که خداوند بر شما نهاده است (از آن وضع نجات یافته‌اید، بنابراین به شکرانه این نعمت بزرگ) لازم است برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۴۰

که در کارها تحقیق کنید» (فَمَنْ لَّهِ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا) «و این را بدانید که خداوند از اعمال و نیات شما آگاه است» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا).

جهاد یک قانون عمومی در عالم آفرینش است و همه موجودات جهان اعم از نباتات و حیوانات به وسیله جهاد موانع را از سر راه خود برمی دارند تا بتوانند به کمالات مطلوب خود برسند.

البته باید توجه داشت که جهاد علاوه بر نبردهای دفاعی و گاهی تهاجمی، مبارزات علمی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی را نیز در برمی گیرد.

سوره نساء (۴): آیه ۹۵] ..... ص: ۴۴۰

(آیه ۹۵) - در آیات گذشته سخن از جهاد در میان بود، این آیه مقایسه‌ای در میان مجاهدان و غیر مجاهدان به عمل آورده، می گوید: «افراد با ایمانی که از شرکت در میدان جهاد خودداری می کنند، و بیماری خاصی که آنها را از شرکت در این میدان مانع شود ندارند، هرگز با مجاهدانی که در راه خدا و اعلاهی کلمه حق با مال و جان خود جهاد می کنند یکسان نیستند» (لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَ الْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ).

سپس برتری مجاهدان را بار دیگر به صورت صریحتر و آشکارتر بیان کرده، می فرماید: «خداوند مجاهدانی را که با مال و جان خود در راهش پیکار می کنند بر خودداری کنندگان از شرکت در میدان جهاد برتری عظیمی بخشیده» (فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً).

ولی چون نقطه مقابل این دسته از مجاهدان افرادی هستند که جهاد برای آنها واجب عینی نبوده و یا این که به خاطر بیماری و ناتوانی و علل دیگر قادر به شرکت در میدان جنگ نبوده‌اند لذا برای این که پاداش نیت صالح و ایمان و سایر اعمال نیک

آنها نادیده گرفته نشود به آنها نیز وعده نیک داده، می‌فرماید: «به هر دو دسته (مجاهدان و غیر مجاهدان) وعده نیک داده است» (وَ كَلَّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَى).

ولی از آنجا که اهمیت جهاد در منطق اسلام از این هم بیشتر است بار دیگر به سراغ مجاهدان رفته و تأکید می‌کند که «خداوند مجاهدان را بر قاعدان اجر عظیمی بخشیده است» (وَ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۴۱

سوره نساء (۴): آیه ۹۶] ..... ص: ۴۴۱

(آیه ۹۶) - این اجر عظیم در این آیه چنین تفسیر شده: «درجات مهمی از طرف خداوند و آمرزش و رحمت او» (دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَ مَغْفِرَةً وَ رَحْمَةً).

و در پایان آیه می‌فرماید: اگر در این میان افرادی ضمن انجام وظیفه خویش مرتکب لغزشهایی شده‌اند و از کرده خویش پشیمانند خدا به آنها نیز وعده آمرزش داده «زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است» (وَ كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۹۷] ..... ص: ۴۴۱

اشاره

(آیه ۹۷)

شأن نزول: ..... ص: ۴۴۱

قبل از آغاز جنگ بدر سران قریش اخطار کردند که همه افراد ساکن مکه که آمادگی برای شرکت در میدان جنگ دارند، باید برای نبرد با مسلمانان حرکت کنند و هر کس مخالفت کند خانه او ویران و اموالش مصادره می‌شود، به دنبال این تهدید، عده‌ای از افرادی که ظاهراً اسلام آورده بودند ولی به خاطر علاقه شدید به خانه و زندگی و اموال خود حاضر به مهاجرت نشده بودند، نیز با بت پرستان به سوی میدان جنگ حرکت کردند، و در میدان در صفوف مشرکان ایستادند و از کمی نفرت مسلمانان به شک و تردید افتادند و سرانجام در این میدان کشته شدند، آیه نازل گردید و سرنوشت شوم آنها را شرح داد.

تفسیر: ..... ص: ۴۴۱

در تعقیب بحثهای مربوط به جهاد، در این آیه اشاره به سرنوشت شوم کسانی می‌شود که دم از اسلام می‌زدند ولی برنامه مهم اسلامی یعنی «هجرت» را عملی نساختند، قرآن می‌گوید: «کسانی که فرشتگان قبض روح، روح آنها را گرفتند در حالی که به خود ستم کرده بودند، و از آنها پرسیدند (شما اگر مسلمان بودید) پس چرا در صفوف کفار قرار داشتید و با مسلمانان جنگیدید؟»

(إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ).

از جمله فوق استفاده می شود که گرفتن ارواح به دست یک فرشته معین نیست و اگر می بینیم که در بعضی آیات این موضوع به ملک الموت (فرشته مرگ) نسبت داده شده از این نظر است که او بزرگ فرشتگان مأمور قبض ارواح است.

آنها در پاسخ به عنوان عذرخواهی می گویند: «ما در محیط خود تحت فشار بودیم و به همین جهت توانایی بر اجرای فرمان خدا نداشتیم» (قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۴۲

اما این اعتذار از آنان پذیرفته نمی شود و به زودی «از فرشتگان خدا پاسخ می شنوند که: مگر سرزمین پروردگار وسیع و پهناور نبود که مهاجرت کنید و خود را از آن محیط آلوده و خفقان بار برهانید!» (قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا).

و در پایان به سرنوشت آنان اشاره کرده، می فرماید: «این گونه اشخاص» که با عذرهای واهی و مصلحت اندیشی های شخصی شان از زیر بار هجرت خالی کردند و زندگی در محیط آلوده و خفقان بار را بر آن ترجیح دادند (جایگاهشان دوزخ و بد سر انجامی دارند) (فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمَ وَ سَاءَتْ مَصِيرًا).

سوره نساء (۴): آیه ۹۸] ..... ص: ۴۴۲

(آیه ۹۸) - در این آیه مستضعفان و ناتوانهای واقعی (نه مستضعفان دروغین) را استثناء کرده، می فرماید: «مردان و زنان و کودکانی که هیچ چاره ای برای هجرت و هیچ طریقی برای نجات از آن محیط آلوده نمی یابند، از این حکم مستثنا هستند» زیرا واقعا این دسته معذورند و خداوند ممکن نیست تکلیف ما لا یطاق کند (إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا).

سوره نساء (۴): آیه ۹۹] ..... ص: ۴۴۲

اشاره

(آیه ۹۹) - در این آیه می فرماید: «ممکن است اینها مشمول عفو خداوند شوند و خداوند همواره بخشنده و آمرزنده بوده است» (فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَغْفُو عَنْهُمْ وَ كَانَ اللَّهُ عَفُورًا غَفُورًا).

مستضعف کیست؟ ..... ص: ۴۴۲

از بررسی آیات قرآن و روایات استفاده می شود افرادی که از نظر فکری یا بدنی یا اقتصادی آنچنان ضعیف باشند که قادر به شناسایی حق از باطل نشوند، و یا این که با تشخیص عقیده صحیح بر اثر ناتوانی جسمی یا ضعف مالی و یا محدودیتهایی که محیط بر آنها تحمیل کرده قادر به انجام وظایف خود بطور کامل نباشند و نتوانند مهاجرت کنند آنها را مستضعف می گویند.

از امام موسی بن جعفر علیه السلام پرسیدند که مستضعفان چه کسانی هستند؟ امام در پاسخ این سؤال نوشتند: «مستضعف کسی است که حجت و دلیل به او نرسیده باشد و به وجود اختلاف (در مذاهب و عقاید که محرک بر تحقیق است) پی نبرده باشد، اما هنگامی که به این مطلب پی برد، دیگر مستضعف نیست».

سوره نساء (۴): آیه ۱۰۰] ..... ص: ۴۴۳

(آیه ۱۰۰) - هجرت یک دستور سازنده اسلامی! به دنبال بحث در باره افرادی که بر اثر کوتاهی در انجام فریضه مهاجرت، به انواع ذلتها و بدبختیها تن در می دهند، در این آیه با قاطعیت تمام در باره اهمیت هجرت در دو قسمت بحث شده است: نخست اشاره به آثار و برکات هجرت در زندگی این جهان کرده، می فرماید: «و کسانی که در راه خدا و برای خدا مهاجرت کنند، در این جهان پهناور خدا، نقاط امن فراوان و وسیع پیدا می کنند» که می توانند حق را در آنجا اجرا کنند و بینی مخالفان را به خاک بمالند (وَ مَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَافِعًا كَثِيرًا وَسَعَةً).

سپس به جنبه معنوی و اخروی مهاجرت اشاره کرده می فرماید: «اگر کسانی از خانه و وطن خود به قصد مهاجرت به سوی خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله خارج شوند و پیش از رسیدن به هجرتگاه، مرگ آنها را فرا گیرد، اجر و پاداششان بر خداست، و خداوند آمرزنده و مهربان است» و گناهان آنها را می بخشد (وَ مَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَ كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا).

بنابراین مهاجران در هر دو صورت به پیروزی نائل می گردند.

جالب این است که هجرت - آن هم نه برای حفظ خود، بلکه برای حفظ آیین اسلام - مبدء تاریخ مسلمانان می باشد، و زیر بنای همه حوادث سیاسی، تبلیغی و اجتماعی ما را تشکیل می دهد، و در هر عصر و زمان و مکانی اگر همان شرایط پیش آید، مسلمانان موظف به هجرتند!

سوره نساء (۴): آیه ۱۰۱] ..... ص: ۴۴۳

(آیه ۱۰۱) - نماز مسافر. در تعقیب آیات گذشته که در باره «جهاد» و «هجرت» بحث می کرد در این آیه به مسأله «نماز مسافر» اشاره کرده، می فرماید:

«هنگامی که مسافرت کنید مانعی ندارد که نماز را کوتاه کنید اگر از خطرات کافران بترسید، زیرا کافران دشمن آشکار شما هستند» (وَ إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا).

البته جای شک نیست که نماز مسافر اختصاصی به حالت ترس ندارد.

سوره نساء (۴): آیه ۱۰۲] ..... ص: ۴۴۴

اشاره

(آیه ۱۰۲) - هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله با عده ای از مسلمانان به عزم «مکه» وارد سرزمین «حذیبیه» شدند و جریان

به گوش قریش رسید، خالد بن ولید به سرپرستی یک گروه دویست نفری برای جلوگیری از پیشروی مسلمانان به سوی مکه، در کوههای نزدیک مکه مستقر شد، هنگام ظهر «بلال» اذان گفت و پیامبر صلی الله علیه و آله با مسلمانان نماز ظهر را به جماعت ادا کردند، خالد از مشاهده این صحنه در فکر فرو رفت و به نفرات خود گفت در موقع نماز عصر باید از فرصت استفاده کرد و در حال نماز کار مسلمانان را یکسره ساخت در این هنگام آیه نازل شد و دستور نماز خوف را به مسلمانان داد، و این خود یکی از نکات اعجاز قرآن است که قبل از اقدام دشمن، نقشه‌های آنها را نقش بر آب کرد.

تفسیر: ..... ص: ۴۴۴

در تعقیب آیات مربوط به جهاد، این آیه کیفیت نماز خوف را که به هنگام جنگ باید خوانده شود به مسلمانان تعلیم می‌دهد، آیه خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می‌فرماید: «هنگامی که در میان آنها هستی و برای آنها نماز جماعت بر پا می‌داری باید مسلمانان به دو گروه تقسیم شوند، نخست عده‌ای با حمل اسلحه با تو به نماز بایستند» (وَ إِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَ لْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ).

سپس هنگامی که این گروه سجده کردند (و رکعت اول نماز آنها تمام شد، تو در جای خود توقف می‌کنی) و آنها با سرعت رکعت دوم را تمام نموده و به میدان نبرد باز می‌گردند و در برابر دشمن می‌ایستند و گروه دوم که نماز نخوانده‌اند، جای گروه اول را می‌گیرند و با تو نماز می‌گزارند» (فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَ لَتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ).

«گروه دوم نیز باید وسایل دفاعی و اسلحه را با خود داشته باشند و بر زمین نگذارند» (وَ لْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَ أَسْلِحَتَهُمْ).

این طرز نماز گزاردن برای این است که دشمن شما را غافلگیر نکند، «زیرا دشمن همواره در کمین است که از فرصت استفاده کند و دوست می‌دارد که شما از سلاح و متاع خود غافل شوید و یکباره به شما حمله‌ور شود» (وَ ذَ الَّذِيْنَ كَفَرُوا لَوْ يَرْكَزِيْهِ تَفْسِيْرُ نَمُوْنَه، ج ۱، ص: ۴۴۵)

تَغْفُلُوْنَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَ أَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُوْنَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً

ولی از آنجا که ممکن است ضرورت‌هایی پیش بیاید که حمل سلاح و وسایل دفاعی هر دو با هم به هنگام نماز مشکل باشد، در پایان آیه چنین دستور می‌دهد:

«و گناهی بر شما نیست اگر از باران ناراحت باشید و یا بیمار شوید که در این حال سلاح خود را بر زمین بگذارید» (وَ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ).

«ولی در هر صورت از همراه داشتن وسایل محافظتی و ایمنی (مانند زره و خود و امثال آن) غفلت نکنید و حتی در حال عذر، حتما آنها را با خود داشته باشید» که اگر احیانا دشمن حمله کند بتوانید تا رسیدن کمک، خود را حفظ کنید (وَ خُذُوا حِذْرَكُمْ).

شما این دستورات را به کار بندید و مطمئن باشید پیروزی با شماست «زیرا خداوند برای کافران مجازات خوارکننده‌ای آماده کرده است» (إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا).

(آیه ۱۰۳) - اهمیت فریضه نماز! به دنبال دستور نماز خوف در آیه قبل و لزوم پیاداشتن نماز حتی در حال جنگ در این آیه می‌فرماید: «پس از اتمام نماز یاد خدا را فراموش نکنید، و در حال ایستادن و نشستن و زمانی که بر پهلو خوابیده‌اید به یاد خدا باشید و از او کمک بجوید» (فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ).

منظور از یاد خدا در حال قیام و قعود و بر پهلو خوابیدن، ممکن است همان حالات مختلف جنگی که سربازان گاهی در حال ایستادن و زمانی نشستن و زمانی به پهلو خوابیدن، سلاحهای مختلف جنگی از جمله وسیله تیراندازی را به کار می‌برند، بوده باشد.

آیه فوق در حقیقت اشاره به یک دستور مهم اسلامی است، که معنی نماز خواندن در اوقات معین این نیست که در سایر حالات انسان از خدا غافل بماند.

سپس قرآن می‌گوید: دستور نماز خوف یک دستور استثنایی است و «به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۴۶ مجرد این که حالت خوف زائل گشت، باید نماز را به همان طرز عادی انجام دهید» (فَإِذَا أَطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ).

و در پایان سر این همه سفارش و دقت را در باره نماز چنین بیان می‌دارد:

«زیرا نماز وظیفه ثابت و معینی برای مؤمنان است» (إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۰۴] ..... ص: ۴۴۶

اشاره

(آیه ۱۰۴)

شأن نزول: ..... ص: ۴۴۶

از ابن عباس چنین نقل شده که: پس از حوادث دردناک جنگ احد پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بر فراز کوه احد رفت و ابو سفیان نیز بر کوه احد قرار گرفت و با لحنی فاتحانه فریاد زد: «ای محمد! یک روز پیروز شدیم و روز دیگر شما» یعنی این پیروزی ما در برابر شکستی که در بدر داشتیم، پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ به مسلمانان فرمود: فوراً به او پاسخ گوید، مسلمانان گفتند: «هرگز وضع ما با شما یکسان نیست، شهیدان ما در بهشتند و کشتگان شما در دوزخ».

ابو سفیان فریاد زد: «لنا العزى و لا عزى لكم ما دارى بت بزرگ «عزى» هستیم و شما ندارید.

پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمود: شما هم در برابر شعار آنها بگویید: الله مولينا و لا- مولى لكم سرپرست و تکیه گاه ما خداست و شما سرپرست و تکیه گاهی ندارید.

ابو سفیان که خود را در مقابل این شعار زنده اسلامی ناتوان دید، دست از بت «عزى» برداشت و به دامن بت «هبل» در آویخت و فریاد زد: اعل هبل! سر بلند باد هبل.

پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ دستور داد که این شعار جاهلی را نیز با شعاری نیرومندتر و محکم‌تر بگویند و بگویند: الله اعلى و اجل! خداوند برتر و بالاتر است.

ابو سفیان که از این شعارهای گوناگون خود بهره‌ای نگرفت فریاد زد: میعادگاه ما سرزمین بدر صغری است. مسلمانان از میدان جنگ بازگشتند در حالی که از حوادث دردناک احد سخت ناراحت بودند در این هنگام آیه نازل شد و به آنها هشدار داد که در تعقیب مشرکان کوتاهی نکنند و از این حوادث دردناک ناراحت نشوند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۴۷

این شأن نزول به ما می‌آموزد که مسلمانان باید هیچ‌یک از تاکتیکهای دشمن را از نظر دور ندارند در برابر منطق دشمنان، منطقهای نیرومندتر و در برابر سلاحهای آنها سلاحهای برتر و گر نه حوادث به نفع دشمن تغییر شکل خواهد داد. و بنابراین، در عصری همچون عصر ما باید به جای تأسف خوردن در برابر حوادث دردناک و مفساد وحشتناکی که مسلمانان را از هر سو احاطه کرده بطور فعالانه دست به کار شوند، در برابر کتابها و مطبوعات ناسالم، کتب و مطبوعات سالم فراهم کنند، و در مقابل وسایل تبلیغاتی مجهز دشمنان از مجهزترین وسایل تبلیغاتی روز استفاده کنند، و در مقابل طرحها و ترها و دکرین‌هایی که مکتبهای مختلف سیاسی و اقتصادی و اجتماعی ارائه می‌دهند طرحهای جامع اسلامی را به شکل روز در اختیار همگان قرار دهند، تنها با استفاده از این روش است که می‌توانند موجودیت خود را حفظ کرده و به صورت یک گروه پیشرو در جهان درآیند.

تفسیر: ..... ص: ۴۴۷

به دنبال آیات مربوط به جهاد و هجرت، این آیه برای زنده کردن روح فداکاری در مسلمانان چنین می‌گوید: «هرگز از تعقیب دشمن سست نشوید» (وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ). اشاره به این که در مقابل دشمنان سرسخت، روح تهاجم را در خود حفظ کنید زیرا از نظر روانی اثر فوق العاده‌ای در کوبیدن روحیه دشمن دارد.

سپس استدلال زنده و روشنی برای این حکم بیان می‌کند و می‌گوید: چرا شما سستی به خرج دهید «در حالی که اگر شما در جهاد گرفتار درد و رنج می‌شوید دشمنان شما نیز از این ناراحتیها سهمی دارند، با این تفاوت که شما امید به کمک و رحمت وسیع پروردگار عالم دارید و آنها فاقد چنین امیدی هستند» (إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَ تَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ).

و در پایان برای تأکید بیشتر می‌فرماید: «فراموش نکنید که تمام این ناراحتیها و رنجها و تلاشها و کوششها و احیانا سستی‌ها و مسامحه کاریهای شما از دیدگاه علم خدا مخفی نیست» (وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا).

و بنابراین، نتیجه همه آنها را خواهید دید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۴۸

سوره نساء (۴): آیه ۱۰۵] ..... ص: ۴۴۸

شأن نزول: ..... ص : ۴۴۸

در شأن نزول این آیه و آیه بعد نقل شده که: طایفه بنی ابیرق طایفه‌ای نسبتاً معروف بودند سه برادر از این طایفه به نام «بشر» و «بشیر» و «مبشر» نام داشتند، «بشیر» به خانه مسلمانی به نام «رفاعه» دستبرد زد و شمشیر و زره و مقداری از مواد غذایی را به سرقت برد، فرزند برادر او به نام «قتاده» که از مجاهدان بدر بود جریان را به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد. برادران سارق وقتی باخبر شدند، یکی از سخنوران قبیله خود را دیدند که با جمعی به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله بروند و با قیافه حق به جانب سارق را تبرئه کنند، و قتاده را به تهمت ناروا زدن متهم سازند. پیامبر صلی الله علیه و آله طبق وظیفه «عمل به ظاهر» شهادت این جمعیت را پذیرفت و قتاده را مورد سرزنش قرار داد، قتاده که بیگناه بود از این جریان بسیار ناراحت شد و به سوی عمومی خود بازگشت و جریان را با اظهار تأسف فراوان بیان کرد، عمومی او را دلداری داد و گفت: نگران مباش خداوند پشتیبان ما است. این آیه و آیه بعد نازل شد و این مرد بیگناه را تبرئه کرد و خائنان واقعی را مورد سرزنش شدید قرار داد.

تفسیر: ..... ص : ۴۴۸

از خائنان حمایت نکنید- در این آیه خداوند نخست به پیامبر صلی الله علیه و آله توصیه می‌کند که هدف از فرستادن این کتاب آسمانی این است که اصول حق و عدالت در میان مردم اجرا شود، می‌فرماید: «ما این کتاب را به حق بر تو فرستادیم تا به آنچه خداوند به تو آموخته است در میان مردم قضاوت کنی» (إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ).

سپس به پیامبر صلی الله علیه و آله هشدار می‌دهد، می‌گوید: «هرگز از کسانی مباش که از خائنان حمایت نمایی» (وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا).

گرچه روی سخن در این آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله است ولی شک نیست که این حکم یک حکم عمومی نسبت به تمام قضات و داوران می‌باشد، و به همین دلیل چنین خطابی مفهومی این نیست که ممکن است چنین کاری از پیامبر صلی الله علیه و آله سر بزند!

سوره نساء (۴): آیه ۱۰۶] ..... ص : ۴۴۸

(آیه ۱۰۶)- در این آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که «و از پیشگاه خداوند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص:

طلب آمرزش نما» (وَاسْتَغْفِرِ اللَّهُ).

«زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۰۷] ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۱۰۷) - به دنبال دستوره‌های گذشته در باره عدم حمایت از خائنان، قرآن چنین ادامه می‌دهد که: «هیچ گاه از خائنان و آنها که به خود خیانت کردند، حمایت نکن» (وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ) «چرا که خداوند، خیانت کنندگان گنهکار را دوست نمی‌دارد» (إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا)

سوره نساء (۴): آیه ۱۰۸] ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۱۰۸) - سپس این گونه خائنان را مورد سرزنش قرار داده، می‌گوید: «آنها شرم دارند که باطن اعمالشان برای مردم روشن شود ولی از خدا، شرم ندارند!» (يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ) خداوندی که همه جا با آنهاست، و در آن هنگام که در دل شب، نقشه‌های خیانت را طرح می‌کنند و سخنانی که خدا از آن راضی نبود می‌گفتند، با آنها بود و به همه اعمال آنها احاطه دارد» (وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا)

سوره نساء (۴): آیه ۱۰۹] ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۱۰۹) - سپس روی سخن را به طایفه شخص سارق که از او دفاع کردند نموده، می‌گوید: «گیرم که شما در زندگی این جهان از آنها دفاع کنید ولی کیست که در روز قیامت بتواند از آنها دفاع نماید و یا به عنوان وکیل کارهای آنها را سامان بخشد، و گرفتاریهای آنها را برطرف سازد؟! (ها أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا) بنابراین دفاع شما از آنها بسیار کم‌اثر است، زیرا در زندگی جاویدان آن هم در برابر خداوند، هیچ گونه مدافعی برای آنها نیست. در حقیقت در سه آیه فوق، نخست به پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَهُوَ قَاضِيَانِ بِه حق توصیه شده که کاملاً مراقب باشند، افرادی با صحنه‌سازی و شاهدهای دروغین حقوق دیگران را پایمال نکنند. سپس به افراد خیانتکار، و بعد به مدافعان آنها هشدار داده شده که مراقب نتایج سوء اعمال خود در این جهان و جهان دیگر باشند.

سوره نساء (۴): آیه ۱۱۰] ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۱۱۰) - قرآن در تعقیب بحثهای مربوط به خیانت و تهمت که در آیات قبل گذشت سه حکم کلی بیان می‌کند: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۵۰

۱- نخست اشاره به این حقیقت می‌کند که راه توبه، به روی افراد بدکار به هر حال باز است و «کسی که به خود یا دیگری ستم کند و بعد حقیقتاً پشیمان شود و از خداوند طلب آمرزش کند و در مقام جبران برآید، خدا را آمرزنده و مهربان خواهد یافت» (وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا)

از جمله فوق استفاده می شود که توبه حقیقی آنچنان اثر دارد که انسان در درون جان خود نتیجه آن را می یابد.

سوره نساء (۴): آیه ۱۱۱] ..... ص : ۴۵۰

(آیه ۱۱۱) - دوم: این آیه توضیح همان حقیقی است که اجمال آن در آیات قبل بیان شد و آن این که: «هر گناهی که انسان مرتکب می شود نهایتاً و در نتیجه به خود ضرر زده و به زیان خود گام برداشته است» (وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ)

. و به این ترتیب گناهان اگر چه در ظاهر مختلفند، ولی آثار سوء آن قبل از همه در روح و جان خود شخص ظاهر می شود. و در پایان آیه می فرماید: «خداوند هم عالم است و از اعمال بندگان باخبر، و هم حکیم است» و هر کس را طبق استحقاق خود مجازات می کند (وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا)

سوره نساء (۴): آیه ۱۱۲] ..... ص : ۴۵۰

اشاره

(آیه ۱۱۲) - سوم: در این آیه اشاره به اهمیت گناه تهمت زدن نسبت به افراد بیگناه کرده، می فرماید: «هر کس خطا یا گناهی مرتکب شود و آن را به گردن بیگناهی بیفکند، بهتان و گناه آشکاری انجام داده است» (وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا)

جنایت تهمت - ..... ص : ۴۵۰

تهمت زدن به بیگناه از زشت ترین کارهایی است که اسلام آن را به شدت محکوم ساخته است. از پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ نقل شده که فرمود: «کسی که به مرد یا زن با ایمان تهمت بزند و یا در باره او چیزی بگوید که در او نیست، خداوند در روز قیامت او را بر تلی از آتش قرار می دهد تا از مسؤولیت آنچه گفته است در آید». در حقیقت رواج این کار ناجوانمردانه در یک محیط، سبب به هم ریختن نظام و عدالت اجتماعی و آلوده شدن حق به باطل و گرفتار شدن بیگناه و تبرئه گنهکار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۵۱ و از میان رفتن اعتماد عمومی می شود.

سوره نساء (۴): آیه ۱۱۳] ..... ص : ۴۵۱

(آیه ۱۱۳) - این آیه اشاره به گوشه دیگری از حادثه بنی ابیرق است که در چند آیه قبل تحت عنوان شأن نزول به آن اشاره شد، آیه چنین می گوید: «اگر فضل و رحمت پروردگار شامل حال تو نبود جمعی از منافقان یا مانند آنها تصمیم داشتند تو را از مسیر حق و عدالت، منحرف سازند، ولی لطف الهی شامل حال تو شد و تو را حفظ کرد» (وَ لَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَ رَحْمَتُهُ

لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ

آنها می خواستند با متهم ساختن یک فرد بیگناه و سپس کشیدن پیامبر صلی الله علیه و آله به این ماجرا، هم ضربه‌ای به شخصیت اجتماعی و معنوی پیامبر صلی الله علیه و آله بزنند و هم اغراض سوء خود را در باره یک مسلمان بیگناه عملی سازند، ولی خداوندی که حافظ پیامبر خویش است، نقشه‌های آنها را نقش بر آب کرد! سپس قرآن می گوید: «اینها فقط خود را گمراه می کنند و هیچ گونه زیان به تو نمی رسانند» (وَ مَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَ مَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ) سر انجام علت مصونیت پیامبر صلی الله علیه و آله را از گمراهی و خطا و گناه، چنین بیان می کند که «خدا، کتاب و حکمت بر تو نازل کرد و آنچه را نمی دانستی به تو آموخت» (وَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ عَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ) و در پایان آیه می فرماید: «فضل خداوند بر تو بسیار بزرگ بوده است» (وَ كَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا) در جمله فوق یکی از دلایل اساسی مسأله عصمت بطور اجمال آمده است و آن این که خداوند علوم و دانشهایی به پیامبر آموخته که در پر تو آن در برابر گناه و خطا بیمه می شود، زیرا علم و دانش (در مرحله نهایی) موجب عصمت است.

سوره نساء (۴): آیه ۱۱۴] ..... ص: ۴۵۱

(آیه ۱۱۴) - سخنان در گوشه! در آیات گذشته اشاره‌ای به جلسات مخفیانه شبانه و شیطنت آمیز بعضی از منافقان یا مانند آنها شده بود، در این آیه بطور مشروحتر از آن تحت عنوان نجوی بحث می شود. «نجوی» تنها به معنی سخنان در گوشه نیست، بلکه هر گونه جلسات سرّی و مخفیانه را نیز شامل می شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۵۲

آیه می گوید: «در غالب جلسات محرمانه و مخفیانه آنها که بر اساس نقشه‌های شیطنت آمیز بنا شده خیر و سودی نیست» (لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ).

سپس برای این که گمان نشود هر گونه نجوی و سخن در گوشه یا جلسات سرّی مذموم و ممنوع است، چند مورد را به صورت استثناء در ذیل آیه ذکر کرده می فرماید: «مگر این که کسی در نجوای خود، توصیه به صدقه و کمک به دیگران، یا انجام کار نیک، و یا اصلاح در میان مردم می نماید» (إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ).

و این گونه نجوی‌ها اگر به خاطر تظاهر و ریاکاری نباشد بلکه منظور از آن کسب رضای پروردگار بوده باشد، خداوند پاداش بزرگی برای آن مقرر خواهد فرمود، آیه می گوید: «و هر کس برای خشنودی پروردگار چنین کند، پاداش بزرگی به او خواهیم داد» (وَ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا).

اصولاً نجوی و سخنان در گوشه و تشکیل جلسات سرّی در قرآن به عنوان یک عمل شیطانی معرفی شده است. در آیه ۱۰ سوره مجادله می فرماید: إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ نَجْوَى از شیطان است.

اساساً نجوی اگر در حضور جمعیت انجام پذیرد سوء ظن افراد را برمی انگیزد، و گاهی حتی در میان دوستان ایجاد بدبینی می کند، به همین دلیل بهتر است که جز در موارد ضرورت از این موضوع استفاده نشود و فلسفه حکم مزبور در قرآن نیز همین است.

سوره نساء (۴): آیه ۱۱۵] ..... ص: ۴۵۲

شأن نزول: ..... ص: ۴۵۲

در شأن نزول آیات سابق گفتیم که بشیر بن ابیرق، پس از سرقت از مسلمانی، شخص بیگناهی را متهم ساخت و با صحنه‌سازی در حضور پیغمبر صلی الله علیه و آله خود را تیرئه کرد ولی با نزول آیات گذشته رسوا شد، و به دنبال آن رسوایی به جای این که توبه کند، راه کفر را پیش گرفت و رسماً از زمره مسلمانان خارج گردید، آیه نازل شد و ضمن اشاره به این موضوع، یک حکم کلی و عمومی را بیان ساخت.

تفسیر: ..... ص: ۴۵۲

هنگامی که انسان مرتکب خلافی می‌شود، پس از آگاهی دو راه در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۵۳ پیش دارد، راه بازگشت و توبه که اثر آن در شستشوی گناه در چند آیه پیش بیان گردید راه دیگر، راه لجابت و عناد است که به نتیجه شوم آن در این آیه اشاره شده می‌فرماید: «کسی که بعد از آشکار شدن حق از در مخالفت و عناد در برابر پیامبر صلی الله علیه و آله در آید و راهی جز راه مؤمنان انتخاب نماید، ما او را به همان راه که می‌رود می‌کشانیم و در قیامت به دوزخ می‌فرستیم و چه جایگاه بدی در انتظار اوست» (وَ مَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَ نُضَلِّهِ جَهَنَّمَ وَ سَاءَتْ مَصِيرًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۱۶] ..... ص: ۴۵۳

(آیه ۱۱۶) - شرک گناه نابخشودنی! در اینجا بار دیگر به دنبال بحثهای مربوط به منافقان و مرتدان یعنی کسانی که بعد از قبول اسلام به سوی کفر باز می‌گردند، اشاره به اهمیت گناه شرک می‌کند که گناهی است غیر قابل عفو و بخشش و هیچ گناهی بالاتر از آن متصور نیست، نخست می‌فرماید: «خداوند شرک به او را نمی‌آمرزد (ولی) کمتر از آن را برای هر کس بخواهد (و شایسته بیند) می‌آمرزد» (إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَ يَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ).

این مضمون در آیه ۴۸ همین سوره گذشت، منتها ذیل دو آیه با هم تفاوت مختصری دارد، در اینجا می‌فرماید: «هر کس برای خدا شریکی قائل شود در گمراهی دوری گرفتار شده» (وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا).

ولی در گذشته فرمود: وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا: «کسی که برای خدا شریک قائل شود دروغ و افترای بزرگی زده است».

در حقیقت در آنجا اشاره به مفسده بزرگ شرک از جنبه الهی و شناسایی خدا شده و در اینجا زیانهای غیر قابل جبران آن برای خود مردم بیان گردیده است.

سوره نساء (۴): آیه ۱۱۷] ..... ص: ۴۵۳

(آیه ۱۱۷) - نقشه‌های شیطان! این آیه توضیحی است برای حال مشرکان، که در آیه قبل به سرنوشت شوم آنها اشاره شد و در حقیقت علت گمراهی شدید آنها را بیان می‌کند و می‌گوید: آنها به قدری کوتاه فکرنده که خالق و آفریدگار جهان پهناور هستی را رها کرده و در برابر موجوداتی سر تعظیم فرود می‌آورند که کمترین اثر مثبتی ندارند و «آنچه غیر از خدا می‌خوانند، فقط بت‌هایی است (بی‌روح)، که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۵۴»

هیچ اثری ندارد و (یا) شیطان سرکش و ویرانگر است» (إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا). قابل توجه این که: معبودهای مشرکان در این آیه منحصر به دو چیز شناخته شده «اناث» و «شیطان مرید».

«اناث» جمع «انثی» به معنی موجود نرم و قابل انعطاف است.

یعنی آنها معبودهایی را می‌پرستیدند که مخلوق ضعیفی بیش نبودند و به آسانی در دست آدمی به هر شکل درمی‌آمدند، تمام وجودشان تأثر و «انعطاف پذیری» و تسلیم در برابر حوادث بود، و به عبارت روشنتر، موجودهایی که هیچ گونه اراده و اختیاری از خود نداشتند و سر چشمه سود و زیان نبودند.

اما «شیطان مرید» یعنی شیطانی که تمام صفات فضیلت از شاخسار وجودش فرو ریخته و چیزی از نقاط قوت در او باقی نمانده است.

سوره نساء (۴): آیه ۱۱۸] ..... ص: ۴۵۴

(آیه ۱۱۸) - سپس در آیات بعد اشاره به صفات شیطان و اهداف او و عداوت خاصی که با فرزندان آدم دارد کرده و قسمت‌های مختلفی از برنامه‌های او را شرح می‌دهد و قبل از هر چیز می‌فرماید: «خداوند او را از رحمت خویش دور ساخته» (لَعَنَهُ اللَّهُ). و در حقیقت ریشه تمام بدبختیها و ویرانگریهای او همین دوری از رحمت خداست که بر اثر کبر و نخوت دامانش را گرفت.

سپس می‌فرماید: شیطان سوگند یاد کرده که چند برنامه را اجرا کند:

۱- «و گفت: از بندگان تو نصیب معینی خواهم گرفت» (وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا).

او می‌داند قدرت بر گمراه ساختن همه بندگان خدا را ندارد، و تنها افراد هوسباز و ضعیف‌الایمان و ضعیف‌الاراده هستند که در برابر او تسلیم می‌شوند.

سوره نساء (۴): آیه ۱۱۹] ..... ص: ۴۵۴

(آیه ۱۱۹) - دوم: «آنها را گمراه می‌کنم» (وَأُضِلُّهُمْ).

۳- «با آرزوهای دور و دراز و رنگارنگ آنها را سرگرم می‌سازم» (وَأَلْمِئْتُهُمْ).

۴- آنها را به اعمال خرافی دعوت می‌کنم، از جمله «فرمان می‌دهم که گوشه‌های چهارپایان را بشکافند و یا قطع کنند» (وَأَلْمِئْتُهُمْ فَلْيَتَّكِرَنَّ الْأَنْعَامُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۵۵

و این اشاره به یکی از اعمال زشت جاهلی است که در میان بت پرستان رایج بود که گوش بعضی از چهار پایان را می‌شکافتند

و یا به کلی قطع می کردند و سوار شدن بر آن را ممنوع می دانستند و هیچ گونه از آن استفاده نمی نمودند.
۵- «آنها را وادار می سازم که آفرینش پاک خدایی را تغییر دهند» (وَ لَأْمُرَنَّهُمْ فَلْيَغَيِّرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ). و این ضرر غیر قابل جبرانی است که شیطان بر پایه سعادت انسان می زند.

این جمله اشاره به آن است که خداوند در نهاد اولی انسان توحید و یکتاپرستی و هر گونه صفت و خوی پسندیده‌ای را قرار داده است ولی وسوسه‌های شیطانی و هوی و هوسها انسان را از این مسیر صحیح منحرف می سازد و به بیراهه‌ها می کشاند. و در پایان یک اصل کلی را بیان کرده، می فرماید: «هر کس شیطان را به جای خداوند به عنوان ولی و سرپرست خود انتخاب کند زیان آشکاری کرده» (وَ مَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۲۰] ..... ص: ۴۵۵

(آیه ۱۲۰)- در این آیه چند نکته که به منزله دلیل برای مطلب سابق است بیان شده: «شیطان پیوسته به آنها وعده‌های دروغین می دهد، و به آرزوهای دور و دراز سرگرم می کند ولی جز فریب و خدعه، کاری برای آنها انجام نمی دهد» (يَعِدُّهُمْ وَيَمْنِيهِمْ وَ مَا يَعِدُّهُمْ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۲۱] ..... ص: ۴۵۵

(آیه ۱۲۱)- در این آیه، سرنوشت نهایی پیروان شیطان چنین بیان شده:
«آنها جایگاهشان دوزخ است و هیچ راه فراری از آن ندارند» (أُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَ لَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَخِيصًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۲۲] ..... ص: ۴۵۵

(آیه ۱۲۲)- در آیات گذشته چنین خواندیم: کسانی که شیطان را ولی خود انتخاب کنند، در زیان آشکاری هستند، شیطان به آنها وعده دروغین می دهد و با آرزوها سرگرم می سازد، و وعده شیطان جز فریب و مکر نیست، در برابر آنها در این آیه سر انجام کار افراد با ایمان را بیان کرده، می فرماید: «و آنها که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند به زودی در باغهایی از بهشت وارد می شوند که نه‌ها از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۵۶
زیر درختان آن می گذرد» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ). این نعمت همانند نعمتهای این دنیا زود گذر و ناپایدار نیست، بلکه «مؤمنان برای همیشه در آن خواهند ماند» (خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا). این وعده همانند وعده‌های دروغین شیطان نیست، بلکه «وعده‌ای است حقیقی و از ناحیه خدا» (وَ عَدَّ اللَّهُ حَقًّا). بدیهی است «هیچ کس نمی تواند صادق‌تر از خدا وعده‌ها و سخنانش باشد» (وَ مَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا). زیرا تخلف از وعده، یا به خاطر ناتوانی است، یا جهل و نیاز، که تمام اینها از ساحت مقدس او دور است.

سوره نساء (۴): آیه ۱۲۳] ..... ص: ۴۵۶

شأن نزول: ..... ص : ۴۵۶

نقل شده که: مسلمانان و اهل کتاب هر کدام بر دیگری افتخار می کردند، اهل کتاب می گفتند: پیامبر ما قبل از پیامبر شما بوده است، کتاب ما از کتاب شما سابقه دارتر است، و مسلمانان می گفتند: پیامبر ما خاتم پیامبران است، و کتابش آخرین و کاملترین کتب آسمانی است، بنابراین ما بر شما امتیاز داریم، این آیه و آیه بعد نازل شد و بر این ادعاها قلم بطلان کشید، و ارزش هر کس را به اعمالش معرفی کرد.

تفسیر: ..... ص : ۴۵۶

امتیازات واقعی و دروغین- در این آیه و آیه بعد یکی از اساسی ترین پایه های اسلام بیان شده است، که ارزش وجودی اشخاص و پاداش و کیفر آنها هیچ گونه ربطی به ادعاها و آرزوهای آنها ندارد، بلکه تنها بستگی به عمل و ایمان دارد، این اصلی است ثابت و سنتی تغییر ناپذیر، و قانونی است که تمام ملتها در برابر آن یکسانند لذا نخست می فرماید: «فضیلت و برتری به آرزوهای شما و آرزوهای اهل کتاب نیست» (لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَا أَمَانِيَّ أَهْلِ الْكِتَابِ). سپس اضافه می کند: «هر کس عمل بدی انجام دهد کیفر خود را در برابر آن خواهد گرفت و هیچ کس را جز خدا ولی و یاور خویش نمی یابد» (مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۲۴] ..... ص : ۴۵۶

(آیه ۱۲۴)- «و هم چنین کسانی که عمل صالح به جا آورند و با ایمان باشند اعم از مرد و زن آنها وارد بهشت خواهند شد و کمترین ستمی به آنها نمی شود» (وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يَرْجَعُونَ فِيهَا) تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۵۷

يُظَلَّمُونَ نَقِيرًا

و به این ترتیب قرآن به تعبیر ساده معمولی به اصطلاح «آب پاک» به روی دست همه ریخته است و وابستگیهای ادعایی و خیالی و اجتماعی و نژادی و مانند آن را نسبت به یک مذهب به تنهایی بی فایده می شمرد، و اساس را ایمان به مبانی آن مکتب و عمل به برنامه های آن معرفی می کند.

سوره نساء (۴): آیه ۱۲۵] ..... ص : ۴۵۷

(آیه ۱۲۵)- در آیه قبل، سخن از تأثیر ایمان و عمل بود و این که انتساب به هیچ مذهب و آیینی، به تنهایی اثری ندارد، در عین حال در این آیه برای این که سوء تفاهمی از بحث گذشته پیدا نشود، برتری آیین اسلام را بر تمام آیینها به این تعبیر بیان کرده است: «چه آیینی بهتر است از آیین کسی که با تمام وجود خود، در برابر خدا تسلیم شده، و دست از نیکوکاری

بر نمی‌دارد و پیرو آیین پاک خالص ابراهیم است» (وَ مَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَ هُوَ مُحْسِنٌ وَ اتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا). در این آیه سه چیز مقیاس بهترین آیین شمرده شده:

نخست تسلیم مطلق در برابر خدا «اسلم وجهه لله»، دیگری نیکوکاری «و هو محسن» منظور از نیکوکاری در اینجا هر گونه نیکی با قلب و زبان و عمل است.

و دیگری پیروی از آیین پاک ابراهیم است «وَ اتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا».

در پایان آیه دلیل تکیه کردن روی آیین ابراهیم را چنین بیان می‌کند که «خداوند ابراهیم را به عنوان خلیل و دوست خود انتخاب کرد» (وَ اتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۲۶] ..... ص: ۴۵۷

(آیه ۱۲۶) - در این آیه اشاره به مالکیت مطلقه پروردگار و احاطه او به همه اشیاء می‌کند و می‌فرماید: «آنچه در آسمانها و زمین است ملک خداست، زیرا خداوند به همه چیز احاطه دارد» (وَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ وَ كَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا).

اشاره به این که اگر خداوند ابراهیم را دوست خود انتخاب کرد نه به خاطر نیاز به او بود، زیرا خدا از همگان بی‌نیاز است بلکه به خاطر سجایا و صفات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۵۸ فوق العاده و برجسته ابراهیم بود.

سوره نساء (۴): آیه ۱۲۷] ..... ص: ۴۵۸

(آیه ۱۲۷) - باز هم حقوق زنان! این آیه به پاره‌ای از سؤالات و پرسشهایی که در باره زنان (مخصوصاً دختران یتیم) از طرف مردم می‌شده است پاسخ می‌گوید، می‌فرماید: «ای پیامبر! از تو در باره احکام مربوط به حقوق زنان، سؤالاتی می‌کنند بگو: خداوند در این زمینه به شما فتوا و پاسخ می‌دهد» (وَ يَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ).

سپس اضافه می‌کند: «و آنچه در قرآن مجید در باره دختران یتیمی که حقوقشان را نمی‌دهید و می‌خواهید با آنها ازدواج کنید، به قسمتی دیگر از سؤالات شما پاسخ می‌دهد» و زشتی این عمل ظالمانه را آشکار می‌سازد (وَ مَا يُثَلَّى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَ تَزَعَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ).

سپس در باره پسران صغیر که طبق رسم جاهلیت از ارث ممنوع بودند توصیه کرده و می‌فرماید: «خداوند به شما توصیه می‌کند که حقوق کودکان ضعیف را رعایت کنید» (وَ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوَالِدَانِ).

بار دیگر در باره حقوق یتیمان بطور کلی تأکید کرده و می‌گوید: «و خدا به شما توصیه می‌کند که در مورد یتیمان به عدالت رفتار کنید» (وَ أَنْ تَقْوُمُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ).

و در پایان به این مسأله توجه می‌دهد که «هر گونه عمل نیکی (مخصوصاً در باره یتیمان و افراد ضعیف) از شما سرزند از دیدگاه علم خداوند مخفی نمی‌ماند» و پاداش مناسب آن را خواهید یافت (وَ مَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۲۸] ..... ص: ۴۵۸

شان نزول: ..... ص: ۴۵۸

نقل شده که: رافع بن خدیج دو همسر داشت یکی مسن و دیگری جوان (بر اثر اختلافی) همسر مسن خود را طلاق داد، و هنوز مدت عدّه، تمام نشده بود به او گفت: اگر مایل باشی با تو آشتی می‌کنم، ولی باید اگر همسر دیگرم را بر تو مقدم داشتی صبر کنی و اگر مایل باشی صبر می‌کنم مدت عدّه تمام شود و از هم جدا شویم، زن پیشنهاد اول را قبول کرد و با هم آشتی کردند.

آیه شریفه نازل شد و حکم این کار را بیان داشت.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۵۹

تفسیر: ..... ص: ۴۵۹

صلح بهتر است! در آیه ۳۴ و ۳۵ همین سوره احکام مربوط به نشوز زن بیان شده بود، ولی در اینجا اشاره‌ای به مسأله نشوز مرد کرده و می‌فرماید:

«هر گاه زنی احساس کند که شوهرش بنای سرکشی و اعراض دارد، مانعی ندارد که برای حفظ حریم زوجیت، از پاره‌ای از حقوق خود صرف نظر کند، و با هم صلح نمایند» (وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا).

سپس برای تأکید موضوع می‌فرماید: «به هر حال صلح کردن بهتر است» (وَ الصُّلْحُ خَيْرٌ).

این جمله کوتاه و پرمعنی گرچه در مورد اختلافات خانوادگی در آیه فوق ذکر شده ولی بدیهی است یک قانون کلی و عمومی و همگانی را بیان می‌کند که در همه جا اصل نخستین، صلح و صفا و دوستی و سازش است، و نزاع و کشمکش و جدایی بر خلاف طبع سلیم انسان و زندگی آرام بخش او است، و لذا جز در موارد ضرورت و استثنایی نباید به آن متوسل شد! و به دنبال آن اشاره به سر چشمه بسیاری از نزاعها و عدم گذشتها کرده می‌فرماید: «مردم ذاتا و طبق غریزه حبّ ذات، در امواج بخل قرار دارند» (وَ أُخْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ). و هر کسی سعی می‌کند تمام حقوق خود را بی‌کم و کاست دریافت دارد، و همین سر چشمه نزاعها و کشمکشهاست.

بنابراین اگر زن و مرد به این حقیقت توجه کنند که سر چشمه بسیاری از اختلافات بخل است، سپس در اصلاح خود بکوشند و گذشت پیشه کنند، نه تنها ریشه اختلافات خانوادگی از بین می‌رود، بلکه بسیاری از کشمکشهای اجتماعی نیز پایان می‌گیرد.

ولی در عین حال برای این که مردان از حکم فوق سوء استفاده نکنند، در پایان آیه روی سخن را به آنها کرده و توصیه به نیکوکاری و پرهیزکاری نموده و به آنان گوشزد می‌کند که «اگر مراقب اعمال و کارهای خود باشید و از مسیر حق و عدالت

منحرف نشوید، خداوند از همه اعمال شما آگاه است» و پاداش شایسته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۶۰
به شما خواهد داد (وَ إِنْ تُحْسِنُوا وَ تَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۲۹] ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۱۲۹) - عدالت شرط تعدد همسر! از جمله‌ای که در پایان آیه قبل گذشت و در آن دستور به احسان و تقوی و پرهیزکاری داده شده بود، یک نوع تهدید در مورد شوهران استفاده می‌شود، که آنها باید مراقب باشند کمترین انحرافی از مسیر عدالت در مورد همسران خود پیدا نکنند، اینجاست که این توهم پیش می‌آید که مراعات عدالت حتی در مورد محبت و علاقه قلبی امکان پذیر نیست، بنابراین در برابر همسران متعدد چه باید کرد؟

این آیه به این سؤال پاسخ می‌گوید که «عدالت از نظر محبت، در میان همسران امکان پذیر نیست، هر چند در این زمینه کوشش شود» (وَ لَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ).

در عین حال برای این که مردان از این حکم، سوء استفاده نکنند به دنبال این جمله می‌فرماید: «اکنون که نمی‌توانید مساوات کامل را از نظر محبت، میان همسران خود، رعایت کنید لاقلاً تمام تمایل قلبی خود را متوجه یکی از آنان نسازید، که دیگری به صورت بلا تکلیف در آید و حقوق او نیز عملاً ضایع شود» (فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ).

و در پایان آیه به کسانی که پیش از نزول این حکم، در رعایت عدالت میان همسران خود کوتاهی کرده‌اند هشدار می‌دهد که «اگر راه اصلاح و تقوا پیش گیرید و گذشته را جبران کنید خداوند شما را مشمول رحمت و بخشش خود قرار خواهد داد» (وَ إِنْ تُصْلِحُوا وَ تَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۳۰] ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۱۳۰) - سپس در این آیه اشاره به این حقیقت می‌کند: اگر ادامه همسری برای طرفین طاقت فرساست، و جهاتی پیش آمده که افق زندگی برای آنها تیره و تار است و به هیچ وجه اصلاح پذیر نیست، آنها مجبور نیستند چنان ازدواجی را ادامه دهند، و تا پایان عمر با تلخ کامی در چنین زندگی خانوادگی زندانی باشند بلکه می‌توانند از هم جدا شوند و در این موقع باید شجاعانه تصمیم بگیرند و از آینده وحشت نکنند، زیرا «اگر با چنین شرایطی از هم جدا شوند خداوند بزرگ هر دو را با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۶۱

فضل و رحمت خود بی‌نیاز خواهد کرد و امید است همسران بهتر و زندگانی روشنتری در انتظار آنها باشد» (وَ إِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ). «زیرا خداوند فضل و رحمت وسیع آمیخته با حکمت دارد» (وَ كَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۳۱] ..... ص: ۴۶۱

(آیه ۱۳۱) - در آیه قبل به این حقیقت اشاره شد که اگر ضرورتی ایجاب کند که دو همسر از هم جدا شوند، و چاره‌ای از آن نباشد، اقدام بر این کار بی‌مانع است و از آینده نترسند، زیرا خداوند آنها را از فضل و کرم خود بی‌نیاز خواهد کرد، در این آیه اضافه می‌کند: ما قدرت بی‌نیاز نمودن آنها را داریم زیرا «آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است ملک خداست» (وَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ).

کسی که چنین ملک بی انتها و قدرت بی پایان دارد از بی نیاز ساختن بندگان خود عاجز نخواهد بود، سپس برای تأکید در باره پرهیزکاری در این مورد و هر مورد دیگر، می فرماید: «به یهود و نصارا و کسانی که قبل از شما دارای کتاب آسمانی بودند و همچنین به شما، سفارش کرده ایم که پرهیزکاری را پیشه کنید» (وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ).

بعد روی سخن را به مسلمانان کرده، می گوید: اجرای دستور تقوا به سود خود شماست، و خدا نیازی به آن ندارد «و اگر سریچی کنید و راه طغیان و نافرمانی پیش گیرید، زیانی به خدا نمی رسد، آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آن اوست، و او بی نیاز و در خور ستایش است» (وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۳۲] ..... ص: ۴۶۱

(آیه ۱۳۲) - در این آیه برای سومین بار، روی این جمله تکیه می کند که:

«آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است ملک خداست و خدا آنها را محافظت و نگهداری و اداره می کند» (وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۳۳] ..... ص: ۴۶۱

(آیه ۱۳۳) - سپس می فرماید: «برای خدا هیچ مانعی ندارد که شما را از بین ببرد، و جمعیتی آماده تر و مصمم تر جانشین شما کند، که در راه اطاعت او کوشا تر باشند و خداوند توانایی بر این کار را دارد» (إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِالْآخِرِينَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۶۲

سوره نساء (۴): آیه ۱۳۴] ..... ص: ۴۶۲

(آیه ۱۳۴) - در این آیه، سخن از کسانی به میان آمده که دم از ایمان به خدا می زنند، و در میدانهای جهاد شرکت می کنند و دستورات اسلام را به کار می بندند، بدون این که هدف الهی داشته باشند، بلکه منظورشان به دست آوردن نتایج مادی همانند غنائم جنگی و مانند آن است، می فرماید: «کسانی که تنها پاداش دنیا می طلبند (در اشتباهند) زیرا در نزد پروردگار پاداش دنیا و آخرت، هر دو می باشد» (مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ) پس چرا به دنبال هر دو نمی روند؟ «و خداوند از نیات همگان آگاه است و هر صدایی را می شنود، و هر صحنه ای را می بیند و از اعمال منافق صفتان اطلاع دارد» (وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۳۵] ..... ص: ۴۶۲

(آیه ۱۳۵) - عدالت اجتماعی! به تناسب دستورهایی که در آیات گذشته در باره اجرای عدالت در مورد یتیمان، و همسران داده شده، در این آیه یک اصل اساسی و یک قانون کلی در باره اجرای عدالت در همه موارد بدون استثناء ذکر می کند و

می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید کاملاً قیام به عدالت کنید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ). یعنی، باید آنچه‌ان عدالت را اجرا کنید که کمترین انحرافی به هیچ طرف پیدا نکنید.

سپس برای تأکید مطلب مسأله «شهادت» را عنوان کرده، می‌فرماید: به خصوص در مورد شهادت باید همه ملاحظات را کنار بگذارید «و فقط به خاطر خدا شهادت به حق دهید، اگر چه به زیان شخص شما یا پدر و مادر و یا نزدیکان تمام شود» (شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ).

از این جمله استفاده می‌شود که بستگان می‌توانند با حفظ اصول عدالت به سود یا به زیان یکدیگر شهادت دهند.

سپس به قسمت دیگری از عوامل انحراف از اصل عدالت اشاره کرده می‌فرماید: «نه ملاحظه ثروت ثروتمندان باید مانع شهادت به حق گردد و نه عواطف ناشی از ملاحظه فقر فقیران، زیرا «اگر آن کس که شهادت به حق به زیان او تمام می‌شود، ثروتمند یا فقیر باشد، خداوند نسبت به حال آنها آگاهتر است» نه صاحبان زر و زور می‌توانند در برابر حمایت پروردگار، زیانی به شاهدان بر حق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۶۳

برسانند، و نه فقیر با اجرای عدالت گرسنه می‌ماند» (إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا).

باز برای تأکید دستور می‌دهد که «از هوی و هوس پیروی نکنید تا مانعی در راه اجرای عدالت ایجاد گردد» (فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا).

از این جمله به خوبی استفاده می‌شود که سر چشمه مظالم و ستمها، هوی پرستی است و اگر اجتماعی هوی پرست نباشد، ظلم و ستم در آن راه نخواهد داشت! بار دیگر به خاطر اهمیتی که موضوع اجرای عدالت دارد، روی این دستور تکیه کرده می‌فرماید: «اگر مانع رسیدن حق به حقدار شوید و یا حق را تحریف نمایید و یا پس از آشکار شدن حق از آن اعراض کنید، خداوند از اعمال شما آگاه است» (وَإِنْ تَلَوْا أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا).

آیه فوق توجه فوق العاده اسلام را به مسأله عدالت اجتماعی در هر شکل و هر صورت کاملاً روشن می‌سازد و انواع تأکیداتی که در این چند جمله به کار رفته است نشان می‌دهد که اسلام تا چه اندازه در این مسأله مهم انسانی و اجتماعی، حساسیت دارد، اگر چه با نهایت تأسف میان عمل مسلمانان، و این دستور عالی اسلامی، فاصله از زمین تا آسمان است! و همین یکی از اسرار عقب ماندگی آنهاست.

سوره نساء (۴): آیه ۱۳۶] ..... ص: ۴۶۳

اشاره

(آیه ۱۳۶)

شأن نزول: ..... ص: ۴۶۳

از «ابن عباس» نقل شده که این آیه در باره جمعی از بزرگان اهل کتاب نازل گردید مانند عبد الله بن سلام و اسد بن کعب و برادرش اسید بن کعب و جمعی دیگر، زیرا آنها در آغاز خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند و گفتند: ما به تو و کتاب

آسمانی تو و موسی و تورات و عزیر ایمان می آوریم ولی به سایر کتابهای آسمانی و همچنین سایر انبیاء ایمان نداریم. آیه نازل شد و به آنها تعلیم داد که باید به همه ایمان داشته باشید.

تفسیر: ..... ص: ۴۶۳

با توجه به شأن نزول، روی سخن در آیه به جمعی از مؤمنان اهل کتاب است که آنها پس از قبول اسلام روی تعصبهای خاصی تنها اظهار ایمان به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۶۴

مذهب سابق خود و آیین اسلام می کردند، اما قرآن به آنها توصیه می کند که تمام پیامبران و کتب آسمانی را به رسمیت بشناسند، زیرا همه از طرف یک مبدء مبعوث شده اند. بنابراین، معنی ندارد که بعضی از آنها را بپذیرند و بعضی را نپذیرند، مگر یک حقیقت واحد تبعیض بردار است؟ و مگر تعصبها می تواند جلو واقعیات را بگیرد؟ لذا آیه می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده اید به خدا و پیامبرش (پیامبر اسلام) و کتابی که بر او نازل شده، و کتب آسمانی پیشین، همگی ایمان بیاورید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَ الْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِن قَبْلُ).

و در پایان آیه سرنوشت کسانی را که از این واقعیتهای غافل بشوند بیان کرده، چنین می فرماید: «کسی که به خدا و فرشتگان، و کتب الهی، و فرستادگان او، و روز بازپسین، کافر شود، در گمراهی دور و درازی افتاده است» (وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رَسُولِهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا).

در حقیقت ایمان به پنج اصل در این آیه لازم شمرده شده، یعنی علاوه بر ایمان به مبدء و معاد، ایمان به کتب آسمانی و انبیاء و فرشتگان نیز لازم است.

سوره نساء (۴): آیه ۱۳۷] ..... ص: ۴۶۴

(آیه ۱۳۷) - سرنوشت منافقان لجوج! به تناسب بحثی که در آیه قبل در باره کافران و گمراهی دور و دراز آنها بود در اینجا قرآن اشاره به حالت جمعی از آنان کرده که هر روز شکل تازه ای به خود می گیرند، روزی در صف مؤمنان، و روز دیگر در صف کفار، و باز در صف مؤمنان و سپس در صفوف کافران متعصب و خطرناک قرار می گیرند خلاصه همچون «بت عیار» هر لمحّه به شکلی و هر روز به رنگی در می آیند و سرانجام در حال کفر و بی ایمانی جان می دهند! این آیه در باره سرنوشت چنین کسانی می گوید: «آنها که ایمان آوردند سپس کافر شدند باز ایمان آوردند و بار دیگر راه کفر پیش گرفتند و سپس بر کفر خود افزودند، هرگز خداوند آنها را نمی آمرزد و به راه راست هدایت نمی کند» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أَرَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُعْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيُهْدِيَهُمْ سَبِيلًا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۶۵

سوره نساء (۴): آیه ۱۳۸] ..... ص: ۴۶۵

(آیه ۱۳۸) - در این آیه می گوید: «به این دسته از منافقان بشارت بده که عذاب دردناکی برای آنها است» (بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۳۹] ..... ص: ۴۶۵

(آیه ۱۳۹) - و در این آیه این دسته از منافقان چنین توصیف شده‌اند: «آنها کافران را به جای مؤمنان دوست خود انتخاب می‌کنند» (الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ). سپس می‌گوید: هدف آنها از این انتخاب چیست؟ «آیا راستی می‌خواهند آبرو و حیثیتی از طریق این دوستی برای خود کسب کنند؟! (أَيَّبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ). «در حالی که تمام عزت‌ها مخصوص خداست» (فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً) زیرا عزت همواره از «علم» و «قدرت» سرچشمه می‌گیرد و اینها که قدرت و علمشان ناچیز است، کاری از دستشان ساخته نیست که بتوانند منشأ عزتی باشند.

این آیه به همه مسلمانان هشدار می‌دهد که عزت خود را در همه شؤون زندگی اعم از شؤون اقتصادی و فرهنگی و سیاسی و مانند آن، در دوستی با دشمنان اسلام نجویند، زیرا هر روز که منافع آنها اقتضا کند فوراً صمیمی‌ترین متحدان خود را رها کرده و به سراغ کار خویش می‌روند که گویی هرگز با هم آشنایی نداشتند، چنانکه تاریخ معاصر شاهد بسیار گویای این واقعیت است!

سوره نساء (۴): آیه ۱۴۰] ..... ص: ۴۶۵

اشاره

(آیه ۱۴۰)

شأن نزول: ..... ص: ۴۶۵

از ابن عباس نقل شده که: جمعی از منافقان در جلسات دانشمندان یهود می‌نشستند، جلساتی که در آن نسبت به آیات قرآن استهزاء می‌شد، آیه نازل گشت و عاقبت شوم این عمل را روشن ساخت.

تفسیر: ..... ص: ۴۶۵

در مجلس گناه نشینید- در سوره انعام آیه ۶۸ صریحاً به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داده است که: «اگر مشاهده کنی کسانی نسبت به آیات قرآن استهزاء می‌کنند و سخنان ناروا می‌گویند، از آنها اعراض کن».

این آیه بار دیگر این حکم اسلامی را تأکید می‌کند و به مسلمانان هشدار می‌دهد که: «در قرآن به شما قبلاً دستور داده شده که هنگامی بشنوید افرادی نسبت به آیات قرآن کفر می‌ورزند و استهزاء می‌کنند با آنها نشینید تا از این کار صرف نظر کرده، به مسائل دیگری بپردازند» (وَ قَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ بُرْغَزِيْدَةً تَفْسِيْرَ نَمُوْنَه، ج ۱، ص: ۴۶۶ يُكْفِرُ بِهَا وَ يُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ)

سپس نتیجه این کار را چنین بیان می‌کند که: «اگر شما در این گونه مجالس شرکت کردید همانند آنها خواهید بود» و

سرنوشتان، سرنوشت آنهاست (إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلَهُمْ).

باز برای تأکید این مطلب اضافه می‌کند شرکت در این گونه جلسات نشانه روح نفاق است «و خداوند همه منافقان و کافران را در دوزخ جمع می‌کند» (إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۴۱] ..... ص: ۴۶۶

(آیه ۱۴۱) - صفات منافقان! این آیه و آیات بعد قسمتی دیگر از صفات منافقان و اندیشه‌های پریشان آنها را بازگو می‌کند، می‌گوید: «منافقان کسانی هستند که همیشه می‌خواهند از هر پیشامدی به نفع خود بهره‌برداری کنند، اگر پیروزی نصیب شما شود فوراً خود را در صف مؤمنان جا زده، می‌گویند آیا ما با شما نبودیم و آیا کمکهای ارزنده ما مؤثر در غلبه و پیروزی شما نبود؟ بنابراین، ما هم در تمام این موفقیتها و نتایج معنوی و مادی آن شریک و سهمیم» (الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ).

اما اگر بهره‌ای از این پیروزی نصیب دشمنان اسلام شود، فوراً خود را به آنها نزدیک کرده، مراتب رضامندی خویش را به آنها اعلام می‌دارند و می‌گویند: «این ما بودیم که شما را تشویق به مبارزه با مسلمانان و عدم تسلیم در برابر آنها کردیم بنابراین، ما هم در این پیروزیها سهمی داریم!» (وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكُم مِنَ الْمُؤْمِنِينَ). به این ترتیب این دسته با فرصت طلبی مخصوص خود، گاهی «رفیق قافله» اند و گاهی «شریک دزد» و عمری را با این دو دوزه بازی کردن می‌گذرانند! ولی قرآن سرانجام آنها را با یک جمله کوتاه بیان می‌کند و می‌گوید: بالاخره روزی فرا می‌رسد که پرده‌ها بالا- می‌رود و نقاب از چهره زشت آنان برداشته می‌شود. آری! «در روز قیامت خداوند در میان شما قضاوت می‌کند» (فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۶۷ و برای این که مؤمنان واقعی مرعوب آنان نشوند در پایان آیه اضافه می‌کند:

«هیچ گاه خداوند راهی برای پیروزی و تسلط کافران بر مسلمانان قرار نداده است» (وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا).

یعنی کافران نه تنها از نظر منطقی بلکه از نظر نظامی و سیاسی و فرهنگی و اقتصادی و خلاصه از هیچ نظر بر افراد با ایمان، چیره نخواهند شد.

و اگر پیروزی آنها را بر مسلمانان در میدانهای مختلف با چشم خود می‌بینیم به خاطر آن است که بسیاری از مسلمانان مؤمنان واقعی نیستند، نه خبری از اتحاد و اخوت اسلامی در میان آنان است و نه علم و آگاهی لازم که اسلام آن را از لحظه تولد تا لحظه مرگ بر همه لازم شمرده است دارند، و چون چنانند طبعاً چنینند!

سوره نساء (۴): آیه ۱۴۲] ..... ص: ۴۶۷

(آیه ۱۴۲) - در این آیه و آیه بعد پنج صفت دیگر از صفات منافقان در عبارات کوتاهی آمده است:

۱- آنها برای رسیدن به اهداف شوم خود از راه خدعه و نیرنگ وارد می‌شوند و حتی می‌خواهند: به خدا خدعه و نیرنگ زنند در حالی که در همان لحظات که در صدد چنین کاری هستند در یک نوع خدعه واقع شده‌اند، زیرا برای به دست آوردن سرمایه‌های ناچیزی سرمایه‌های بزرگ وجود خود را از دست می‌دهند بطوری که آیه می‌گوید: «منافقان می‌خواهند خدا را

فَرِيبَ دَهْنَدِ دَرِ حَالِي كِه اَو اَنهَآ رَا فَرِيبَ مِي دَهْدِ» (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ)

۲- اَنهَآ اَز خدَا دُورِنْد و اَز رَاز و نِيَاز بَا اَو لَذت نَمِي بَرِنْد و بِه هَمِين دَلِيل:

«هَنگَامِي كِه بِه نَمَاز بَرخِيَزِنْد سَر تَا پَاي اَنهَآ غَرَق كَسَالَت و بِي حَالِي اَسْت» (وَ إِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى)

۳- اَنهَآ چُون بِه خدَا و وَعْدَهَاي بَزْرَگ اَو اِيْمَان نِدَارِنْد، «اگر عبادت يا عمل نيكي انجام دهند آن نيز از روي رياست نه به خاطر خدا!» (يُرَاؤُنَ النَّاسَ)

۴- «اَنهَآ گَاهِي ذَكْرِي هَم بَگُوِيْنْد و يَادِي اَز خدَا كِنْنْد اَز صَمِيم دَل و اَز رُوي آگَاهِي و بِيْدَارِي نِيَسْت و اگَر هَم بَاشَد بَسِيَار كَم اَسْت» (وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا)

سوره نساء (۴): آية ۱۴۳] ..... ص : ۴۶۷

(آيه ۱۴۳) - پنجم: «اَنهَآ اَفْرَاد سَر گَرْدَان و بِي هَدَف و فَاقِد بَرْنَامِه و مَسِير بَر گَزِيْدِه تَفْسِير نَمُونِه، ج ۱، ص: ۴۶۸

مَشْخَص اَنْد، نِه جَزْء مَوْمِنَانْد و نِه دَر صَف كَاْفِرَان!» (مُذَبِّدِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هُوَآءٍ وَلَا إِلَى هُوَآءٍ).

و دَر پَايَان آيِه سَرنُوشْت اَنهَآ رَا چَنِين بِيَان مِي كِنْد اَنهَآ اَفْرَادِي هَسْتِنْد كِه بَر اَثَر اَعْمَالِشَان خدَا حَمَايِشْت رَا اَز اَنَان بَر دَاشْتِه و دَر بِيْرَاهِهَا گَمْرَاهِشَان سَاخْتِه «و هَر كَس رَا خدَا گَمْرَاه كِنْد هِيچ گَاه رَاه نَجَاتِي بَرَاي اَنَان نَخَوَاهِي يَافْت» (وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهَ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا).

سوره نساء (۴): آية ۱۴۴] ..... ص : ۴۶۸

(آيه ۱۴۴) - در آيات گذشته اشاره به گوشه‌ای از صفات منافقان و کافران شد و در اين آيه نخست مِي فرمايد: «اي كسانی كه ايمان آورده ايد! كافران (و منافقان) را به جای مؤمنان تكيه گاه و وليّ خود انتخاب نكنيد» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ).

چرا كه اين عمل يك جرم و قانون‌شكنی آشكار و شرک به خداوند است و با توجه به قانون عدالت پروردگار موجب استحقاق مجازات شديدی است لذا به دنبال آن مِي فرمايد: «آيا مِي خواهيد دليل روشنی بر ضد خود در پيشگاه پروردگار درست كنيد» (أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا).

سوره نساء (۴): آية ۱۴۵] ..... ص : ۴۶۸

(آيه ۱۴۵) - در اين آيه برای روشن ساختن حال منافقانی كه اين دسته از مسلمانان غافل، طوق دوستی آنان را بر گردن مِي نهند، مِي فرمايد: «منافقان در پايين ترين و نازل ترين مراحل دوزخ قرار دارند و هيچ گونه ياورى برای آنها نخواهي يافت» (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا).

از اين آيه به خوبی استفاده مِي شود كه از نظر اسلام نفاق بدترين انواع كفر، و منافقان دورترين مردم از خدا هستند، و به هَمِين دَلِيل جَايگَاه اَنهَآ بَدْتَرِين و پَسْت تَرِين نَقْطِه دُوزْخ اَسْت.

سوره نساء (۴): آية ۱۴۶] ..... ص : ۴۶۸

(آیه ۱۴۶) - اما برای این که روشن شود حتی این افراد فوق العاده آلوده، راه بازگشت به سوی خدا و اصلاح موقعیت خویشتن دارند، اضافه می‌کند: «مگر آنها که توبه کرده و اعمال خود را اصلاح نمایند (و گذشته را جبران کنند) و به دامن لطف پروردگار چنگ بزنند و دین و ایمان خود را برای خدا خالص گردانند» (إِلَّا بَرَّگَزِيْدَةً تَفْسِيْرَ نَمُوْنَه، ج ۱، ص: ۴۶۹)

«چنین کسانی (سرانجام اهل نجات خواهند شد) و با مؤمنان قرین می‌گردند» (فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ). «و خداوند پاداش عظیمی به همه افراد با ایمان خواهد داد» (و سَوْفَ يُؤْتِي اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ أَجْرًا عَظِيْمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۴۷] ..... ص: ۴۶۹

(آیه ۱۴۷) - مجازاتهای خدا انتقامی نیست! در این آیه به یک «واقعیت مهم» اشاره می‌شود و آن این که مجازاتهای دردناک الهی نه به خاطر آن است که خداوند بخواهد از بندگان عاصی «انتقام» بگیرد و یا «قدرت نمایی» کند، و یا زبانی که از رهگذر عصیان آنها بدو رسیده است «جبران» نماید، زیرا همه اینها لازمه نقایص و کمبودهاست که ذات پاک خدا از آنها مبرا است، بلکه این مجازاتها همگی بازتابها و نتایج سوء اعمال و عقاید خود انسانهاست.

و لذا آیه می‌فرماید: «خدا چه نیازی به مجازات شما دارد اگر شما شکر گزاری کنید و ایمان بیاورید»؟ و (مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَ آمَنْتُمْ).

یعنی، اگر شما ایمان و عمل صالحی داشته باشید و از مواهب الهی سوء استفاده نکنید، بدون شک کمترین مجازاتی دامن شما را نخواهد گرفت.

و برای تأکید این موضوع اضافه می‌کند: «خداوند هم از اعمال و نیت شما آگاه است و هم در برابر اعمال نیک شما شاکر و پاداش دهنده است» (وَ كَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيْمًا).

در آیه فوق موضوع «شکر گزاری» بر «ایمان» مقدم شده است و این به خاطر آن است که تا انسان نعمتها و مواهب خدا را نشناسد و به مقام شکر گزاری نرسد، نمی‌تواند خود او را بشناسد - دقت کنید.

آغاز جزء ششم قرآن مجید ..... ص: ۴۶۹

ادامه سوره نساء ..... ص: ۴۶۹

سوره نساء (۴): آیه ۱۴۸] ..... ص: ۴۶۹

(آیه ۱۴۸) - در این آیه و آیه بعد اشاره به بخشی از دستورات اخلاقی اسلام شده، نخست می‌فرماید: «خدا دوست نمی‌دارد که بدگویی شود و یا عیوب و اعمال زشت اشخاص با سخن برملا شود» (لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْءِ مِنَ الْقَوْلِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۷۰

زیرا همان گونه که خداوند «ستار العیوب» است، دوست ندارد که افراد بشر پرده‌داری کنند و عیوب مردم را فاش سازند و آبروی آنها را ببرند.

سپس به بعضی از امور که مجوز این گونه بدگوییها و پرده‌دریها می‌شود اشاره کرده، می‌فرماید: «مگر کسی که مظلوم واقع

شده» (إِلَّا مَنْ ظَلَمَ).

چنین افراد برای دفاع از خویشتن در برابر ظلم ظالم حق دارند اقدام به شکایت کنند و یا از مظالم و ستمگریها آشکارا مذمت و انتقاد و غیبت نمایند و تا حق خود را نگیرند و دفع ستم نمایند از پای نشینند.

و در پایان آیه- همان طور که روش قرآن است- برای این که افرادی از این استثناء نیز سوء استفاده نکنند و به بهانه این که مظلوم واقع شده اند عیوب مردم را بدون جهت آشکار ن سازند می فرماید: «خداوند سخنان را می شنود و از نیت آگاه است» (وَ كَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۴۹] ..... ص : ۴۷۰

(آیه ۱۴۹)- در این آیه، به نقطه مقابل این حکم اشاره کرده، می فرماید: «اگر نیکوهای افراد را اظهار کنید و یا مخفی نمایید مانعی ندارد (به خلاف بدیها که مطلقاً جز در مواردی استثنایی باید کتمان شود) و نیز اگر در برابر بدیهایی که افراد به شما کرده اند راه عفو و بخشش را پیش گیرید بهتر است زیرا این کار در حقیقت یک نوع کار الهی است که با داشتن قدرت بر هر گونه انتقام، بندگان شایسته خود را مورد عفو قرار می دهد» (إِنْ تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءِ فِعَالِ اللَّهِ كَانَ عَفْوًا قَدِيرًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۵۰] ..... ص : ۴۷۰

(آیه ۱۵۰)- میان پیامبران تبعیض نیست! در این آیه و آیه بعد توصیفی از حال جمعی از کافران و مؤمنان و سرنوشت آنها آمده است و آیات گذشته را که در باره منافقان بود تکمیل می کند.

نخست به کسانی که میان پیامبران الهی فرق گذاشته، بعضی را بر حق و بعضی را بر باطل می دانند اشاره کرده، می فرماید: «آنها که به خدا و پیامبران کافر می شوند و می خواهند میان خدا و پیامبران تفرقه بیندازند و اظهار می دارند که ما نسبت به بعضی از آنها ایمان داریم اگر چه بعضی دیگر را به رسمیت نمی شناسیم، و به گمان خود می خواهند در این میان راهی پیدا کنند...» (إِنَّ الَّذِينَ بَرَّكَزِيْدَةَ تَفْسِيْرَ نَمُوْنَه، ج ۱، ص: ۴۷۱

يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَ يُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَ يَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَ نَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا).

در حقیقت این جمله حال یهودیان و مسیحیان را روشن می سازد که یهودیان مسیح را به رسمیت نمی شناختند، و هر دو، پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را، در حالی که طبق کتب آسمانی آنها نبوت این پیامبران بر ایشان ثابت شده بود. بنابراین، ایمان آنها حتی در مواردی که نسبت به آن اظهار ایمان می کنند، بی ارزش قلمداد شده است، چرا که از روح حق جوئی سر چشمه نمی گیرد.

سوره نساء (۴): آیه ۱۵۱] ..... ص : ۴۷۱

(آیه ۱۵۱)- در این آیه ماهیت این افراد را بیان کرده، می فرماید: «آنها کافران واقعی هستند» (أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا). و در پایان آنها را تهدید کرده، می گوید: «ما برای کافران عذاب توهین آمیز و خوارکننده ای فراهم ساخته ایم» (وَ أَعْتَدْنَا

لِّلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۵۲] ..... ص : ۴۷۱

(آیه ۱۵۲) - در این آیه به وضع مؤمنان و سرنوشت آنها اشاره کرده و می گوید: «کسانی که ایمان به خدا و همه پیامبران او آورده اند و در میان هیچ یک از آنها تفرقه نینداختند (و با این کار، «تسلیم و اخلاص» خود در برابر حق، و مبارزه با هر گونه «تعصب» نابجا را اثبات نمودند) به زودی خداوند پادشهای آنها را به آنها خواهد داد» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أَوْلِيكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ).

و در پایان آیه به این مطلب اشاره می شود که اگر این دسته از مؤمنان در گذشته مرتکب چنان تعصبها و تفرقه ها و گناهان دیگر شدند اگر ایمان خود را خالص کرده و به سوی خدا باز گردند خداوند آنها را می بخشد «و خداوند همواره آمرزنده و مهربان بوده و هست» (وَ كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۵۳] ..... ص : ۴۷۱

اشاره

(آیه ۱۵۳)

شأن نزول: ..... ص : ۴۷۱

جمعی از یهود نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند و گفتند: اگر تو پیغمبر خدایی کتاب آسمانی خود را یکجا به ما عرضه کن، همانطور که موسی تورات را یکجا آورد، این آیه و آیه بعد نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص : ۴۷۱

بهانه جویی یهود - در این آیه، نخست اشاره به درخواست اهل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۷۲ کتاب (یهود) می کند و می گوید: «اهل کتاب از تو تقاضا می کنند که کتابی از آسمان (یکجا) بر آنها نازل کنی» (يَسْئَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ).

شک نیست که آنها در این تقاضای خود حسن نیت نداشتند، زیرا هدف از نزول کتاب آسمانی همان ارشاد و هدایت و تربیت است، گاهی این هدف با نزول کتاب آسمانی یکجا تأمین می شود، و گاهی تدریجی بودن آن به این هدف بیشتر کمک می کند.

لذا به دنبال این تقاضا خداوند به عدم حسن نیت آنها اشاره کرده، و ضمن دلداری به پیامبرش، سابقه لجاجت و عناد و بهانه جویی یهود را در برابر پیامبر بزرگشان موسی بن عمران بازگو می کند.

نخست می گوید: «اینها از موسی چیزهایی بزرگتر و عجیبتر از این خواستند و گفتند: خدا را آشکارا به ما نشان بده!» (فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرَنَا اللَّهَ جَهْرَةً).

این درخواست عجیب و غیر منطقی که نوعی از عقیده بت پرستان را منعکس می ساخت و خدا را جسم و محدود معرفی می کرد و بدون شک از لجاجت و عناد سر چشمه گرفته بود، سبب شد که «صاعقه آسمانی به خاطر این ظلم و ستم آنها را فرا گرفت» (فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ).

سپس به یکی دیگر از اعمال زشت آنها که مسأله «گوساله پرستی» بود، اشاره می کند و می گوید: «آنها پس از مشاهده آن همه معجزات و دلایل روشن، گوساله را به عنوان معبود خود انتخاب کردند!» (ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ). ولی با این همه برای این که به راه بازگردند «ما آنها را بخشیدیم و به موسی برتری و حکومت آشکاری دادیم» و بساط رسوای سامری و گوساله پرستان را برچیدیم» (فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ وَ آتَيْنَا مُوسَى سُلْطَانًا مُبِينًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۵۴] ..... ص: ۴۷۲

(آیه ۱۵۴) - باز آنها از خواب غفلت بیدار نشدند و از مرکب غرور و لجاجت پایین نیامدند، به همین جهت «ما کوه طور را بر بالای سر آنها به حرکت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۷۳ در آوردیم، و در همان حال از آنها پیمان گرفتیم و به آنها گفتیم که به عنوان توبه از گناهانتان از در بیت المقدس با خضوع و خشوع وارد شوید، و نیز به آنها تأکید کردیم که در روز شنبه دست از کسب و کار بکشید و راه تعدی و تجاوز را پیش نگیرید (و از ماهیان دریا که در آن روز صیدش حرام بود استفاده نکنید) و در برابر همه اینها پیمان شدید از آنان گرفتیم» اما آنها به هیچ یک از این پیمانهای مؤکد وفا نکردند! (وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۵۵] ..... ص: ۴۷۳

(آیه ۱۵۵) - گوشه دیگری از خلفاکاریهای یهود! در اینجا قرآن به قسمتهای دیگری از خلفاکاریهای بنی اسرائیل و کارشکنیها و دشمنیهای آنها با پیامبران خدا اشاره کرده است. نخست، به پیمان شکنی و کفر جمعی از آنها و قتل پیامبران به دست آنان اشاره کرده چنین می فرماید: «ما آنها را به خاطر پیمان شکنی» از رحمت خود دور ساختیم یا قسمتی از نعمتهای پاکیزه را بر آنان تحریم نمودیم (فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ). آنها به دنبال این پیمان شکنی، «آیات پروردگار را انکار کردند و راه مخالفت پیش گرفتند» (وَكُفِّرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ). و به این نیز قناعت نکردند، «بلکه دست به جنایت بزرگ دیگری که قتل و کشتن راهنمایان و هادیان راه حق یعنی پیامبران زدند و بدون هیچ مجوزی آنها را از بین بردند» (وَقَتَلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ). آنها به قدری در اعمال خلاف جسور و بی باک بودند که گفتار پیامبران را به باد استهزاء می گرفتند و صریحا به آنها «گفتند: بر دلهای ما پرده افکنده شده که مانع شنیدن و پذیرش دعوت شماست!» (وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ).

در اینجا قرآن اضافه می کند: دلهای آنها به کلی مهر شده و هیچ گونه حقی در آن نفوذ نمی کند ولی عامل آن کفر و بی ایمانی، خود آنها هستند و به همین دلیل جز افراد کمی که خود را از این گونه لجاجتها برکنار داشته اند ایمان نمی آورند،

می‌فرماید: «آری! خداوند به علت کفرشان، بر دل‌های آنها مهر زده، که جز عده کمی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۷۴ (که راه حق می‌پویند و لجاج ندارند) ایمان می‌آورند» (بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۵۶] ..... ص: ۴۷۴

(آیه ۱۵۶) - «آنها در راه کفر آن چنان سریع تاختند که به مریم پاکدامن، مادر پیامبر بزرگ خدا که به فرمان الهی بدون همسر باردار شده بود تهمت بزرگی زدند» (وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۵۷] ..... ص: ۴۷۴

(آیه ۱۵۷) - حتی آنها به کشتن پیامبران افتخار می‌کردند «و می‌گفتند ما مسیح عیسی بن مریم رسول‌خدا را کشته‌ایم» (وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ). و شاید تعبیر به رسول الله را در مورد مسیح از روی استهزاء و سخریه می‌گفتند. در حالی که در این ادعای خود نیز کاذب بودند، «آنها هرگز مسیح را نکشتند و نه به دار آویختند، بلکه دیگری را که شباهت به او داشت اشتباها به دار زدند» (وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ). سپس قرآن می‌گوید: «آنها که در باره مسیح اختلاف کردند، خودشان در شک بودند و هیچ یک به گفته خود ایمان نداشتند و تنها از تخمین و گمان پیروی می‌کردند» (وَإِنَّ الَّذِينَ اِخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ). آنگاه قرآن به عنوان تأکید مطلب می‌گوید: «و قطعاً او را نکشتند» (وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۵۸] ..... ص: ۴۷۴

(آیه ۱۵۸) - «بلکه خداوند او را به سوی خود برد و خداوند قادر و حکیم است» (بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا). اگر می‌بینیم قرآن مخصوصاً روی مصلوب نشدن مسیح (ع) تکیه کرده، به خاطر این است که عقیده خرافی فداء و بازخرید گناهان امت را به شدت بکوبد، تا مسیحیان نجات را در گروه اعمال خویش ببینند، نه در پناه بردن به صلیب!

سوره نساء (۴): آیه ۱۵۹] ..... ص: ۴۷۴

(آیه ۱۵۹) - در تفسیر این آیه دو احتمال است که هر یک به جهاتی قابل ملاحظه است:

۱- آیه می‌فرماید: «هیچ کس از اهل کتاب نیست مگر این که به مسیح (ع) پیش از مرگ خود ایمان می‌آورد» (وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۷۵

و آن هنگامی است که انسان در آستانه مرگ قرار می‌گیرد و ارتباط او با این جهان ضعیف و با جهان بعد از مرگ قوی می‌گردد، پرده‌ها از برابر چشم او کنار می‌رود و بسیاری از حقایق را می‌بیند، در این موقع است که چشم حقیقت بین او مقام مسیح را مشاهده می‌کند و در برابر او تسلیم می‌گردد، آنها که منکر او شدند به او مؤمن می‌شوند و آنها که او را خدا دانستند به اشتباه خود پی می‌برند در حالی که این ایمان هیچ گونه سودی برای آنها ندارد- پس چه بهتر اکنون که ایمان مفید است مؤمن شوند! ۲- منظور این است که تمام اهل کتاب به حضرت مسیح (ع) پیش از «مرگ او» ایمان می‌آوردند یهودیان او را به

نبوت می‌پذیرند و مسیحیان دست از الوهیت او می‌کشند و این به هنگامی است که مسیح (ع) طبق روایات اسلامی در موقع ظهور حضرت مهدی (عج) از آسمان فرود می‌آید، و پشت سر او نماز می‌گذارد و یهود و نصارا نیز او را می‌بینند و به او و مهدی (عج) ایمان می‌آورند، و روشن است که مسیح به حکم این که آیینش مربوط به گذشته بوده و وظیفه دارد در این زمان از آیین موجود یعنی آیین اسلام که مهدی (عج) مجری آن است پیروی کند.

و در پایان آیه می‌فرماید: «در روز رستاخیز، مسیح گواه بر آنها خواهد بود» (وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا). منظور از گواهی مسیح بر ضد آنها این است که او گواهی می‌دهد که تبلیغ رسالت کرده و آنها را هیچ گاه به خدایی و الوهیت خود دعوت ننموده بلکه به ربوبیت پروردگار دعوت کرده است.

سوره نساء (۴): آیه ۱۶۰ ..... ص: ۴۷۵

(آیه ۱۶۰) - سرنوشت صالحان و ناصالحان یهود! در آیات گذشته به چند نمونه از خلافکاریهای یهود اشاره شد، در این آیه و دو آیه بعد نیز پس از ذکر چند قسمت دیگر از اعمال ناشایست آنها، کیفرهایی را که بر اثر این اعمال در دنیا و آخرت دامان آنها را گرفته و می‌گیرد، بیان می‌دارد.

نخست می‌فرماید: «به خاطر ظلم و ستمی که یهود کردند، و به خاطر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۷۶ باز داشتن مردم از راه خدا، قسمتی از چیزهای پاک و پاکیزه را که بر آنها حلال بود تحریم کردیم» و آنان را از استفاده کردن از آن محروم ساختیم (فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَ بَصَدُّهُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا) «۱»

سوره نساء (۴): آیه ۱۶۱ ..... ص: ۴۷۶

(آیه ۱۶۱) - و نیز به خاطر این که «رباخواری می‌کردند با این که از آن نهی شده بودند، و همچنین اموال مردم را به ناحق می‌خوردند، همه اینها سبب شد که گرفتار آن محرومیت شوند» (وَ أَخَذِهِمُ الرِّبَا وَ قَدْ نُهِوا عَنْهُ وَ أَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ). گذشته از این کیفر دنیوی، ما آنها را به کیفرهای اخروی گرفتار خواهیم ساخت «و برای کافران آنها عذاب دردناکی آماده کرده‌ایم» (وَ أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۶۲ ..... ص: ۴۷۶

(آیه ۱۶۲) - در این آیه به واقعیت مهمی اشاره شده که قرآن کراراً به آن تکیه کرده است و آن این که مذمت و نکوهش قرآن از یهود به هیچ وجه جنبه مبارزه نژادی و طائفه‌ای ندارد، اسلام هیچ نژادی را به عنوان «نژاد» مذمت نمی‌کند بلکه نکوهشها و حملات آن تنها متوجه آلودگان و منحرفان است، لذا در این آیه افراد با ایمان و پاکدامن یهود را استثناء کرده، و مورد ستایش قرار داده و پاداش بزرگی به آنها نوید می‌دهد، و می‌گوید: «ولی آن دسته از یهود که در علم و دانش راسخند و مؤمنان (از دست اسلام) به آنچه بر تو نازل شده و آنچه بر پیامبران پیشین نازل گردیده ایمان می‌آورند (همچنین) نمازگزاران و زکات‌دهندگان و ایمان‌آوردندگان به خدا و روز قیامت به زودی پاداش بزرگی به آنها خواهیم داد» (لَكِنَّ الرَّاْسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَ الْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَ مَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَ الْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَ الْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ الْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا).

به همین دلیل می‌بینیم که جمعی از بزرگان یهود به هنگام ظهور پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و مشاهده دلایل حقانیت او به اسلام گرویدند و با جان و دل از آن

(۱) در مور تحریم طیبات رجوع کنید به سوره انعام (۶) آیه ۱۴۶.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۷۷

حمایت کردند و مورد احترام پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و سایر مسلمانان بودند.

سوره نساء (۴): آیه ۱۶۳] ..... ص: ۴۷۷

(آیه ۱۶۳) - در آیات گذشته خواندیم که یهود در میان پیامبران خدا تفرقه می‌افکندند بعضی را تصدیق و بعضی را انکار می‌کردند در این آیه، بار دیگر به آنها پاسخ می‌گوید که: «ما بر تو وحی فرستادیم همانطور که بر نوح و پیامبران بعد از او وحی فرستادیم و همانطور که بر ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و پیامبرانی که از فرزندان یعقوب بودند و عیسی و ایوب و یونس و هارون و سلیمان وحی نمودیم و به داود کتاب زبور دادیم» (إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۶۴] ..... ص: ۴۷۷

(آیه ۱۶۴) - در این آیه اضافه می‌کند پیامبرانی که وحی بر آنان نازل گردید منحصر به اینها نبودند بلکه «پیامبران دیگری که قبلاً سرگذشت آنها را برای تو بیان کرده‌ایم و پیامبرانی را که هنوز سرگذشت آنها را شرح نداده‌ایم همگی همین مأموریت را داشتند و وحی الهی بر آنها نازل گردید» (وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ). و از این بالاتر «خداوند رسماً با موسی سخن گفت» (وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۶۵] ..... ص: ۴۷۷

(آیه ۱۶۵) - بنابراین، رشته وحی همیشه در میان بشر بوده است و چگونه ممکن است ما افراد انسان را بدون راهنما و رهبر بگذرانیم و در عین حال برای آنها مسؤولیت و تکلیف قائل شویم؟ لذا «ما این پیامبران را بشارت‌دهنده و اندازکننده قرار دادیم تا به رحمت و پاداش الهی، مردم را امیدوار سازند و از کیفرهای او بیم دهند تا اتمام حجت بر آنها شود و بهانه‌ای نداشته باشند» (رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَ مُنذِرِينَ لئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ). خداوند برنامه ارسال این رهبران را دقیقاً تنظیم و اجرا نموده، چرا چنین نباشد با این که: «او بر همه چیز توانا و حکیم است» (وَ كَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا).

حکمت او ایجاب می‌کند که این کار عملی شود و قدرت او راه را هموار می‌سازد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۷۸

سوره نساء (۴): آیه ۱۶۶] ..... ص: ۴۷۸

(آیه ۱۶۶) - و در این آیه به پیامبر دل‌داری و قوت قلب می‌بخشد که اگر این جمعیت نبوت و رسالت تو را انکار کردند اهمیتی ندارد، زیرا: «خداوند گواه چیزی است که بر تو نازل کرده است» (لَكِنَّ اللَّهَ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ). و البته انتخاب تو برای این منصب بی‌حساب نبوده بلکه «این آیات را از روی علم به لیاقت و شایستگی تو برای مأموریت، نازل کرده است» (أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ). و در پایان اضافه می‌کند که نه تنها خداوند گواهی بر حقانیت تو می‌دهد، بلکه «فرشتگان پروردگار نیز گواهی می‌دهند اگر چه گواهی خدا کافی است» (وَ الْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ وَ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۶۷] ..... ص: ۴۷۸

(آیه ۱۶۷) - در آیات گذشته بحثهایی در باره افراد بی‌ایمان و با ایمان ذکر شده بود، در این آیه اشاره به دسته‌ای دیگر می‌کند که بدترین نوع کفر را انتخاب کردند، آنها کسانی هستند که علاوه بر گمراهی خود، کوشش برای گمراه ساختن دیگران می‌کنند، نه خود راه هدایت را پیمودند و نه می‌گذارند دیگران این راه را بپیمایند آیه می‌فرماید: «کسانی که کافر شدند و مردم را از گام گذاشتن در راه خدا مانع گشتند، در گمراهی دور و درازی گرفتار شده‌اند» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ صَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۶۸] ..... ص: ۴۷۸

(آیه ۱۶۸) - در این آیه اضافه می‌فرماید: «آنها که کافر شدند و ستم کردند (هم ستم به حق کردند که آنچه شایسته آن بود انجام ندادند و هم ستم به خویش که خود را از سعادت محروم ساختند و در درّه ضلالت سقوط کردند و هم به دیگران ستم کردند که آنها را از راه حق بازداشتند) چنین افرادی هرگز مشمول آمرزش پروردگار نخواهند شد و خداوند آنها را به هیچ راهی هدایت نمی‌کند» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ ظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرَ لَهُمْ وَ لَا لِيُهْدِيَهُمْ طَرِيقًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۶۹] ..... ص: ۴۷۸

(آیه ۱۶۹) - «مگر به سوی دوزخ! و آنها برای همیشه در دوزخ می‌مانند» (إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا). آنها باید بدانند که این تهدید الهی صورت می‌پذیرد، زیرا: «این کار برای خدا آسان است و قدرت بر آن دارد» (وَ كَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۷۹

سوره نساء (۴): آیه ۱۷۰] ..... ص: ۴۷۹

(آیه ۱۷۰) - در آیات گذشته سرنوشت افراد بی‌ایمان بیان شد، و در این آیه دعوت به سوی ایمان آمیخته با ذکر نتیجه آن می‌کند، و با تعبیّرات مختلفی که شوق و علاقه انسان را برمی‌انگیزد همه مردم را به این هدف عالی تشویق می‌نماید.

نخست می گوید: «ای مردم همان پیامبری که در انتظار او بودید و در کتب آسمانی پیشین به او اشاره شده بود با آیین حق به سوی شما آمده است» (یا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ). سپس می فرماید: «این پیامبر از طرف آن کس که پرورش و تربیت شما را بر عهده دارد آمده است» (مِنْ رَبِّكُمْ).

بعد اضافه می کند: «اگر ایمان بیاورید به سود شماست» به دیگری خدمت نکرده اید، بلکه به خودتان خدمت نموده اید (فَأْمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ).

و در پایان می فرماید: «فکر نکنید اگر شما راه کفر پیش گیرید به خدا زبانی می رسد چنین نیست، زیرا خداوند مالک آنچه در آسمانها و زمین است می باشد» (وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

به علاوه چون «خداوند، عالم و حکیم است» (وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا) دستورهایی را که به شما داده و برنامه هایی را که تنظیم کرده همگی روی فلسفه و مصالحی بوده و به سود شماست.

سوره نساء (۴): آیه ۱۷۱] ..... ص: ۴۷۹

(آیه ۱۷۱) - تثلیث موهوم است! در این آیه و آیه بعد به تناسب بحثهایی که در باره اهل کتاب و کفار بود به یکی از مهمترین انحرافات جامعه مسیحیت یعنی «مسأله تثلیث و خدایان سه گانه» اشاره کرده و با جمله ای کوتاه و مستدل آنها را از این انحراف بزرگ بر حذر می دارد.

نخست به آنان اخطار می کند که: «ای اهل کتاب! در دین خود راه غلو را نپوید و جز حق، در باره خدا نگویند» (یا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ).

مسأله «غلو» در باره پیشوایان، یکی از مهمترین سر چشمه های انحراف در ادیان آسمانی بوده است، به همین جهت اسلام در باره غلات سختگیری شدیدی کرده و در کتب «عقاید» و «فقه» غلات از بدترین کفار معرفی شده اند! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۸۰

سپس به چند نکته که هر کدام در حکم دلیلی بر ابطال تثلیث و الوهیت مسیح است اشاره می کند:

۱- «عیسی فقط فرزند مریم بود» (إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ).

این تعبیر خاطر نشان می سازد که مسیح همچون سایر افراد انسان در رحم مادر قرار داشت و دوران جنینی را گذراند و همانند سایر افراد بشر متولد شد، شیر خورد و در آغوش مادر پرورش یافت یعنی، تمام صفات بشری در او بود، چگونه ممکن است چنین کسی که مشمول و محکوم قوانین طبیعت و تغییرات جهان ماده است خداوندی ازلی و ابدی باشد.

۲- «عیسی فرستاده خدا بود» (رَسُولُ اللَّهِ) - این موقعیت نیز تناسبی با الوهیت او ندارد.

۳- «عیسی کلمه خدا بود که به مریم القا شد» (وَ كَلِمَتُهُ أَلْفَاهَا إِلَى مَرْيَمَ).

این تعبیر به خاطر آن است که اشاره به مخلوق بودن مسیح کند، همانطور که «کلمات» مخلوق ما است، موجودات عالم آفرینش هم مخلوق خدا هستند.

۴- «عیسی روحی است که از طرف خدا آفریده شد» (وَرُوحٌ مِنْهُ).

این تعبیر که در مورد آفرینش آدم و به یک معنی آفرینش تمام بشر نیز در قرآن آمده است اشاره به عظمت آن روحی است که خدا آفرید و در وجود انسانها عموماً و مسیح و پیامبران خصوصاً قرار داد.

سپس قرآن به دنبال این بیان می‌گوید: «اکنون که چنین است به خدای یگانه و پیامبران او ایمان بیاورید و نگویید خدایان سه‌گانه‌اند و اگر از این سخن پرهیزید، به سود شماست» (فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَّكُمْ). بار دیگر تأکید می‌کند که: «تنها خداوند معبود یگانه است» (إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ). یعنی، شما قبول دارید که در عین تثلیث، خدا یگانه است در حالی که اگر فرزندی داشته باشد شبیه او خواهد بود و با این حال یگانگی معنی ندارد.

«چگونه ممکن است خداوند فرزندی داشته باشد در حالی که او از نقیصه احتیاج برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۸۱ به همسر و فرزند و نقیصه جسمانیت و عوارض جسم بودن میراست» (سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ). به علاوه «او مالک آنچه در آسمانها و زمین است می‌باشد، همگی مخلوق اویند و او خالق آنهاست، و مسیح نیز یکی از این مخلوقات اوست» (لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ). چگونه می‌توان یک حالت استثنایی برای وی قائل شد؟ آیا مملوک و مخلوق می‌تواند فرزند مالک و خالق خود باشد؟ خداوند نه تنها خالق و مالک آنهاست بلکه مدبر و حافظ و رازق و سرپرست آنها نیز می‌باشد «و برای تدبیر و سرپرستی آنها خداوند کافی است» (وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا). اصولاً خدایی که ازلی و ابدی است، و سرپرستی همه موجودات را از ازل تا ابد بر عهده دارد چه نیازی به فرزند دارد، مگر او همانند ما است که فرزندی برای جانشین بعد از مرگ خود بخواهد؟!

سوره نساء (۴): آیه ۱۷۲] ..... ص: ۴۸۱

اشاره

(آیه ۱۷۲)

شأن نزول: ..... ص: ۴۸۱

روایت شده که: طایفه‌ای از مسیحیان نجران خدمت پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ رسیدند و عرض کردند: چرا نسبت به پیشوای ما خرده می‌گیری؟ پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمود: من چه عیبی بر او گذاشتم؟ گفتند: تو می‌گویی او بنده خدا و پیامبر او بوده است. آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۴۸۱

مسیح بنده خدا بود- پیوند و ارتباط این آیه با آیات گذشته که در باره نفی الوهیت مسیح و ابطال مسأله تثلیث بود آشکار است.

نخست با بیان دیگری مسأله الوهیت مسیح را ابطال می کند و می گوید شما چگونه معتقد به الوهیت عیسی هستید در حالی که «نه مسیح استنکاف از عبودیت و بندگی پروردگار داشت و نه فرشتگان مقرب پروردگار استنکاف دارند» **أَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ**)

و مسلم است کسی که خود عبادت کننده است معنی ندارد که معبود باشد.

در حدیثی می خوانیم که امام علی بن موسی الرضا علیه السّلام برای محکوم ساختن مسیحیان منحرف که مدعی الوهیت او بودند به «جائلیق» بزرگ مسیحیان فرمود: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۸۲ عیسی (ع) همه چیزش خوب بود تنها یک عیب داشت و آن این که عبادت چندانی نداشت، مرد مسیحی برآشفتم و به امام گفتم چه اشتباه بزرگی می کنی؟

اتفاقاً او از عابدترین مردم بود، امام فوراً فرمود: او چه کسی را عبادت می کرد؟

آیا کسی جز خدا را می پرستید؟ بنابراین، به اعتراف خودت مسیح بنده و مخلوق و عبادت کننده خدا بود، نه معبود و خدا، مرد مسیحی خاموش شد و پاسخی نداشت! سپس قرآن اضافه می کند: «کسانی که از عبادت و بندگی پروردگار امتناع ورزند و این امتناع از تکبر و خودبینی سرچشمه بگیرد، خداوند همه آنها را در روز رستاخیز حاضر خواهد ساخت» و به هر کدام کیفر مناسب خواهد داد **مَنْ يَسْتَنْكِفُ عَنْ عِبَادَتِهِ وَ يَسْتَكْبِرُ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا**)

سوره نساء (۴): آیه ۱۷۳] ..... ص: ۴۸۲

(آیه ۱۷۳) - «در آن روز آنها که دارای ایمان و عمل صالح بوده اند پاداششان را بطور کامل خواهد داد، و از فضل و رحمت خدا بر آن خواهد افزود، آنها که از بندگی خدا امتناع ورزیدند و راه تکبر را پیش گرفتند به عذاب دردناکی گرفتار خواهد کرد و غیر از خدا هیچ سرپرست و حامی و یاورى نخواهند یافت» **(فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَ يَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَ أَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَ اسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَ لَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَ لَا نَصِيرًا)**.

سوره نساء (۴): آیه ۱۷۴] ..... ص: ۴۸۲

(آیه ۱۷۴) - نور آشکار! در تعقیب بحثهایی که در باره انحرافات اهل کتاب از اصل توحید و اصول تعلیمات انبیاء در آیات سابق گذشت در این آیه و آیه بعد سخن نهایی گفته شده و راه نجات مشخص گردیده است، نخست عموم مردم جهان را مخاطب ساخته، می گوید: «ای مردم از طرف پروردگار شما پیامبری آمده است که براهین و دلایل آشکار دارد و همچنین نور آشکاری به نام قرآن با او فرستاده شده که روشنگر راه سعادت شماست» **(يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا)**.

منظور از «برهان» شخص پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله است و منظور از «نور» قرآن مجید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص:

۴۸۳

است که در آیات دیگر نیز از آن تعبیر به نور شده است.

سوره نساء (۴): آیه ۱۷۵] ..... ص: ۴۸۳

(آیه ۱۷۵) - در این آیه نتیجه پیروی از این برهان و نور را چنین شرح می‌دهد: «اما آنها را که به خدا ایمان آوردند و به این کتاب آسمانی چنگ زدند به زودی در رحمت و اسعه خود وارد خواهد کرد، و از فضل و رحمت خویش بر پاداش آنها خواهد افزود و به صراط مستقیم و راه راست هدایتشان می‌کند» (فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسُيِّدْ خُلُوبَهُمْ فِي رَحْمَةِ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَ يَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا).

سوره نساء (۴): آیه ۱۷۶] ..... ص: ۴۸۳

اشاره

(آیه ۱۷۶)

شأن نزول: ..... ص: ۴۸۳

از «جابر بن عبد الله انصاری» چنین نقل کرده‌اند که می‌گوید: من شدیداً بیمار بودم، پیامبر صلی الله علیه و آله به عیادت من آمد و در آنجا وضو گرفت و از آب وضوی خود بر من پاشید، من که در اندیشه مرگ بودم به پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کردم: وارث من فقط خواهران منند، میراث آنها چگونه است؟ این آیه که آیه فرائض نام دارد نازل شد و میراث آنها را روشن ساخت. و به عقیده بعضی این آخرین آیه‌ای است که در باره احکام اسلام بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده.

تفسیر: ..... ص: ۴۸۳

این آیه مقدار ارث برادران و خواهران را بیان می‌کند، و همان‌طور که در اوایل این سوره در تفسیر آیه ۱۲ گفتیم در باره ارث خواهران و برادران، دو آیه در قرآن نازل شده است یکی همان آیه ۱۲ که ناظر به برادران و خواهران «مادری» است، و دیگری آیه مورد بحث که در باره خواهران و برادران «پدری و مادری» یا «پدری تنها» سخن می‌گوید، می‌فرماید: «از تو در این باره سؤال می‌کنند، بگو:

خداوند حکم کلاله (برادران و خواهران را) برای شما بیان می‌کند» (يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ).

سپس به چندین حکم اشاره می‌نماید:

۱- «هر گاه مردی از دنیا برود و فرزندی نداشته باشد و یک خواهر داشته باشد نصف میراث او به آن یک خواهر می‌رسد» (إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۸۴

۲- و اگر زنی از دنیا برود «و فرزندی نداشته باشد و یک برادر (برادر پدر و مادری یا پدری تنها) از خود به یادگار بگذارد تمام ارث او به یک برادر می‌رسد» (وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ).

۳- «اگر کسی از دنیا برود و دو خواهر از او به یادگار بماند دو ثلث از میراث او را می‌برند» (فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا

تَرَكَ).

۴- «اگر ورثه شخص متوفی، چند برادر و خواهر باشند (از دو نفر بیشتر) تمام میراث او را در میان خود تقسیم می‌کنند بطوری که سهم هر برادر دو برابر سهم یک خواهر شود» (وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَّيْنَ).

در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند این حقایق را برای شما بیان می‌کند تا گمراه نشوید و راه سعادت را بیابید (و حتما راهی را که خدا نشان می‌دهد راه صحیح و واقعی است) زیرا به هر چیزی دانا است» (يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).

پایان سوره نساء

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۸۵

سوره مائده ..... ص: ۴۸۵

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و ۱۲۰ آیه است.

مختوای سوره: ..... ص: ۴۸۵

این سوره محتوی یک سلسله از معارف و عقاید اسلامی و یک سلسله از احکام و وظایف دینی است. در قسمت اول به مسأله ولایت و رهبری بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله و مسأله تثلیث مسیحیان و قسمتهایی از مسائل مربوط به قیامت و رستاخیز و بازخواست از انبیاء در مورد امتهایشان اشاره شده است.

و در قسمت دوم، مسأله وفای به پیمانها، عدالت اجتماعی، شهادت به عدل و تحریم قتل نفس (و به تناسب آن داستان فرزندان آدم و قتل هابیل بوسیله قایل) و همچنین توضیح قسمتهایی از غذاهای حلال و حرام و قسمتی از احکام وضو و تیمم آمده است.

و نامگذاری آن به «سوره مائده» به خاطر این است که داستان نزول مائده «۱» برای یاران مسیح در آیه ۱۱۴ این سوره ذکر شده است.

بسم الله الرحمن الرحيم

سوره مائده (۵): آیه ۱ ..... ص: ۴۸۵

(آیه ۱) - لزوم وفا به عهد و پیمان! بطوری که از روایات اسلامی و سخنان مفسران بزرگ استفاده می‌شود، این سوره آخرین سوره (و یا از آخرین سوره‌هایی) است که بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده است.

---

(۱) «مائده» در اصل به طبقی گویند که در آن غذا باشد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۸۶

در این سوره - به خاطر همین موقعیت خاص - تأکید روی یک سلسله مفاهیم اسلامی و آخرین برنامه‌های دینی و مسأله رهبری

امت و جانشینی پیامبر صلی الله علیه و آله شده است و شاید به همین جهت است که با مسأله لزوم وفای به عهد و پیمان، شروع شده، و در نخستین جمله می‌فرماید: «ای افراد با ایمان به عهد و پیمان خود وفا کنید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ). تا به این وسیله افراد با ایمان را ملزم به پیمان‌هایی که در گذشته با خدا بسته‌اند و یا در این سوره به آن اشاره شده است بنماید. جمله فوق دلیل بر وجوب وفا به تمام پیمان‌هایی است که میان افراد انسان با یکدیگر، و یا افراد انسان با خدا، بطور محکم بسته می‌شود، و به این ترتیب تمام پیمان‌های الهی و انسانی و پیمان‌های سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و تجاری و زناشویی و مانند آن را در بر می‌گیرد و یک مفهوم کاملاً وسیع دارد، حتی عهد و پیمان‌هایی را که مسلمانان با غیر مسلمانان می‌بندند نیز شامل می‌شود.

در اهمیت وفای به عهد در نهج البلاغه در فرمان مالک اشتر چنین می‌خوانیم:

«در میان واجبات الهی هیچ موضوعی همانند وفای به عهد در میان مردم جهان- با تمام اختلافاتی که دارند- مورد اتفاق نیست به همین جهت بت پرستان زمان جاهلیت نیز پیمانها را در میان خود محترم می‌شمردند زیرا عواقب دردناک پیمان شکنی را دریافته بودند».

سپس به دنبال دستور وفای به پیمانها که تمام احکام و پیمان‌های الهی را شامل می‌شود یک سلسله از احکام اسلام را بیان کرده، که نخستین آن حلال بودن گوشت پاره‌ای از حیوانات است، می‌فرماید: «چهارپایان (یا جنین آنها) برای شما حلال شده است» (أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ) (۱).

سپس در ذیل آیه دو مورد را از حکم حلال بودن گوشت چهارپایان استثناء کرده، می‌فرماید: «به استثنای گوشت‌هایی که تحریم آن به زودی برای شما بیان می‌شود» (إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ).

---

(۱) «انعام» جمع «نعم» به معنی شتر و گاو و گوسفند است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۸۷

«و به استثنای حال احرام (برای انجام مناسک حج یا انجام مناسک عمره) که در این حال صید کردن حرام است» (غَيْرِ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ).

و در پایان می‌فرماید: «خداوند هر حکمی را بخواهد صادر می‌کند» (إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ). یعنی، چون آگاه از همه چیز و مالک همه چیز می‌باشد هر حکمی را که به صلاح و مصلحت بندگان باشد و حکمت اقتضا کند تشریح می‌نماید.

سوره مائده (۵): آیه ۲ ..... ص: ۴۸۷

(آیه ۲)- هشت دستور در یک آیه! در این آیه چند دستور مهم اسلامی از آخرین دستوراتی که بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده است بیان گردیده که همه یا اغلب آنها مربوط به حج و زیارت خانه خداست:

۱- نخست خطاب به افراد با ایمان کرده، می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! شعائر الهی را نقض نکنید و حریم آنها را حلال نشمرید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ). منظور از «شعائر الله» مناسک و برنامه‌های حج است.

۲- «احترام ماههای حرام را نگاه دارید و از جنگ کردن در این ماهها خودداری کنید» (وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ).

۳- «قربانیانی را که برای حج می‌آورند، اعم از این که بی‌نشان باشند- هدی- و یا نشان داشته باشند- قلائد- حلال نشمرید و

بگذارید که به قربانگاه برسند و در آنجا قربانی شوند» (وَلَا الْهَدَىٰ وَلَا الْقَلْبَانِد).

۴- تمام زائران خانه خدا باید از آزادی کامل در این مراسم بزرگ اسلامی بهره‌مند باشند و هیچ گونه امتیازی در این قسمت در میان قبایل و افراد و نژادها و زبانها نیست بنابراین «نباید کسانی را که برای خشنودی پروردگار و جلب رضای او و حتی به دست آوردن سود تجاری به قصد زیارت خانه خدا حرکت می‌کنند مزاحمت کنید خواه با شما دوست باشند یا دشمن همین اندازه که مسلمانند و زائر خانه خدا مصونیت دارند» (وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَتَتَّعُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا).

۵- تحریم صید محدود به زمان احرام است، بنابراین «هنگامی که از احرام (حج یا عمره) بیرون آمدید، صید کردن برای شما مجاز است» (وَ إِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۸۸

۶- اگر جمعی از بت پرستان در دوران جاهلیت (در جریان حدیبیه) مزاحم زیارت شما از خانه خدا شدند و نگذاشتند مناسک زیارت خانه خدا را انجام دهید، «نباید این جریان سبب شود که بعد از اسلام آنها، کینه‌های دیرینه را زنده کنید و مانع آنها از زیارت خانه خدا شوید» (وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوا).

از جمله فوق یک قانون کلی استفاده می‌شود و آن این که مسلمانان هرگز نباید «کینه‌توز» باشند و در صدد انتقام حوادثی که در زمانهای گذشته واقع شده برآیند.

۷- سپس برای تکمیل بحث گذشته می‌فرماید: شما بجای این که دست به هم بدهید تا از دشمنان سابق و دوستان امروز خود انتقام بگیرید «باید دست اتحاد در راه نیکبها و تقوا به یکدیگر بدهید نه این که تعاون و همکاری بر گناه و تعدی نماید» (وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَىٰ وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ).

۸- در پایان آیه برای تحکیم و تأکید احکام گذشته می‌فرماید: «پرهیزکاری را پیشه کنید و از مخالفت فرمان خدا پرهیزید که مجازات و کیفرهای خدا شدید است» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ اِنَّ اللَّهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ).

سوره مائده(۵): آیه ۳ ..... ص: ۴۸۸

اشاره

(آیه ۳) - در آغاز این سوره اشاره به حلال بودن گوشت چهارپایان به استثنای آنچه بعدا خواهد آمد شده این آیه در حقیقت همان استثنایایی است که وعده داده شد، در اینجا حکم به تحریم یازده چیز شده است.

نخست می‌فرماید: «مردار بر شما حرام شده است» (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ).

«و همچنین خون» (وَ الدَّمُ) «و گوشت خوک» (وَ لَحْمُ الْخِزْيِرِ). «و حیواناتی که طبق سنت جاهلیت به نام بتها و اصولا به غیر نام خدا ذبح شوند» (وَ مَا اُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ).

«و نیز حیواناتی که خفه شده باشند حرامند» (وَ الْمُنْخَنَقَةُ).

خواه بخودی خود و یا بوسیله دام و خواه بوسیله انسان این کار انجام گردد چنانکه در زمان جاهلیت معمول بوده گاهی حیوان را در میان دو چوب یا در میان دو شاخه درخت سخت می‌فشرند تا بمیرد و از گوشتش استفاده کنند «و حیواناتی که با شکنجه و ضرب، جان بسپارند و یا به بیماری از دنیا بروند» (وَ الْمَوْقُوذَةُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۸۹

در تفسیر قرطبی نقل شده که در میان عرب معمول بوده که بعضی از حیوانات را به خاطر بتها آنقدر می‌زدند تا بمیرد و آن را

یک نوع عبادت می‌دانستند! «و حیواناتی که بر اثر پرت شدن از بلندی بمیرند» (وَ الْمُتَرَدِّيَةُ).
«و حیواناتی که به ضرب شاخ مرده باشند» (وَ النَّطِيحَةُ).
«و حیواناتی که بوسیله حمله درندگان کشته شوند» (وَ مَا أَكَلَ السَّبُعُ).

سپس به دنبال تحریم موارد فوق می‌فرماید: «اگر قبل از آن که این حیوانات جان بسپزند به آنها برسند و با آداب اسلامی آنها را سر ببرند و خون بقدر کافی از آنها بیرون بریزد، حلال خواهد بود» (إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ).
در زمان جاهلیت بت پرستان سنگهایی در اطراف کعبه نصب کرده بودند که شکل و صورت خاصی نداشت، آنها را «نصب» می‌نامیدند در مقابل آنها قربانی می‌کردند و خون قربانی را به آنها می‌مالیدند، و فرق آنها با بت همان بود که بتها همواره دارای اشکال و صور خاصی بودند اما «نصب» چنین نبودند، اسلام در آیه مورد بحث این گونه گوشتها را تحریم کرده و می‌گوید: «حیوانهایی که روی بتها یا در برابر آنها ذبح شوند همگی بر شما حرام است» (وَ مَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ).
روشن است که تحریم این نوع گوشت جنبه اخلاقی و معنوی دارد نه جنبه مادی و جسمانی.

نوع دیگری از حیواناتی که تحریم آن در آیه آمده آنهاست که بصورت «بخت آزمایی» ذبح و تقسیم می‌گردیده و آن چنین بوده که: ده نفر با هم شرط بندی می‌کردند و حیوانی را خریداری و ذبح نموده سپس ده چوبه تیر، که روی هفت عدد از آنها عنوان «برنده» و سه عدد عنوان «بازنده» ثبت شده بود در کیسه مخصوصی می‌ریختند و به صورت قرعه کشی آنها را به نام یک یک از آن ده نفر بیرون می‌آوردند، هفت چوبه برنده به نام هر کس می‌افتاد سهمی از گوشت برمی‌داشت، و چیزی در برابر آن نمی‌پرداخت، ولی آن سه نفر که تیرهای بازنده را دریافت داشته بودند، باید هر کدام یک سوم قیمت حیوان را بپردازند، بدون این که سهمی از گوشت داشته باشند، این چوبه‌های تیر را «ازلام» می‌نامیدند، اسلام برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۹۰

خوردن این گوشتها را تحریم کرد، نه به خاطر این که اصل گوشت حرام بوده باشد، بلکه به خاطر این که جنبه قمار و بخت آزمایی دارد و می‌فرماید: «و (همچنین) قسمت کردن گوشت حیوان به وسیله چوبه‌های تیر مخصوص بخت آزمایی» بر شما حرام شده است (وَ أَنْ تَشْتَقِسُمُوا بِالْأَزْلَامِ).

روشن است که تحریم قمار و مانند آن اختصاص به گوشت حیوانات ندارد، بلکه در هر چیز انجام گیرد ممنوع است و تمام زیانهای «فعالتهای حساب نشده اجتماعی» و برنامه‌های خرافی در آن جمع می‌باشد.

و در پایان برای تأکید بیشتر روی تحریم آنها می‌فرماید: «تمام این اعمال فسق است و خروج از اطاعت پروردگار» (ذَلِكُمْ فَسْقٌ).

اعتدال در استفاده از گوشت - ..... ص: ۴۹۰

آنچه از مجموع بحثهای فوق و سایر منابع اسلامی استفاده می‌شود این است که روش اسلام در مورد بهره‌برداری از گوشتها- همانند سایر دستورهایش- یک روش کاملاً اعتدالی است، یعنی نه همانند مردم زمان جاهلیت که از گوشت سوسمار و مردار و خون و امثال آن می‌خوردند، و یا همانند بسیاری از غریبه‌های امروز که حتی از خوردن گوشت خرچنگ و کرما چشم پوشی نمی‌کنند، و نه مانند هندوها که مطلقاً خوردن گوشت را ممنوع می‌دانند، بلکه گوشت حیواناتی که دارای تغذیه پاک بوده و مورد تنفر نباشد حلال کرده و روی روشهای افراطی و تفریطی خط بطلان کشیده و برای استفاده از گوشتها شرایطی

مقرر داشته است.

بعد از بیان احکام فوق دو جمله پرمعنی در آیه مورد بحث به چشم می خورد نخست می گوید: «امروز کافران از دین شما مأیوس شدند بنابراین، از آنها نترسید و تنها از (مخالفت) من بترسید» (الْيَوْمَ يَيْسُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَ اِخْشَوْنِ).

و سپس می گوید: «امروز دین و آیین شما را کامل کردم و نعمت خود را بر شما تمام نمودم و اسلام را به عنوان آیین شما پذیرفتم» (الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۹۱
وَ اَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا).

روز اکمال دین کدام روز است - ..... ص: ۴۹۱

منظور از «الیوم» (امروز) که در دو جمله بالا- تکرار شده چیست؟ آنچه تمام مفسران شیعه آن را در کتب خود آورده اند و روایات متعددی از طرق معروف اهل تسنن و شیعه آن را تأیید می کند و با محتویات آیه کاملاً سازگار است این که: منظور روز غدیر خم است، روزی که پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ امیر مؤمنان علی علیه السلام را رسماً برای جانشینی خود تعیین کرد، آن روز بود که آیین اسلام به تکامل نهایی خود رسید و کفار در میان امواج یأس فرو رفتند، زیرا انتظار داشتند که آیین اسلام قائم به شخص باشد، و با از میان رفتن پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ اوضاع به حال سابق برگردد، و اسلام تدریجاً برچیده شود، اما هنگامی که مشاهده کردند مردی که از نظر علم و تقوا و قدرت و عدالت بعد از پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ در میان مسلمانان بی نظیر بود به عنوان جانشینی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ انتخاب و از مردم برای او بیعت گرفته شد یأس و نومییدی نسبت به آینده اسلام آنها را فرا گرفت و فهمیدند که آیینی است ریشه دار و پایدار.

نکته جالبی که باید در اینجا به آن توجه کرد این است که قرآن در سوره نور آیه ۵۵ چنین می گوید: «خداوند به آنهایی که از شما ایمان آوردند و عمل صالح انجام داده اند وعده داده است که آنها را خلیفه در روی زمین قرار دهد همان طور که پیشینیان آنان را چنین کرد، و نیز وعده داده آیینی را که برای آنان پسندیده است مستقر و مستحکم گرداند و بعد از ترس به آنها آرامش بخشد».

در این آیه خداوند می فرماید: آیینی را که برای آنها «پسندیده»، در روی زمین مستقر می سازد، با توجه به این که سوره نور قبل از سوره مائده نازل شده است و با توجه به جمله «رضیت لکم الاسلام دیناً» که در آیه مورد بحث، در باره ولایت علی علیه السلام نازل شده، چنین نتیجه می گیریم که اسلام در صورتی در روی زمین مستحکم و ریشه دار خواهد شد که با «ولایت» توأم باشد، زیرا این همان اسلامی است که خدا «پسندیده» و وعده استقرار و استحکامش را داده است، و به عبارت

روشن تر اسلام در صورتی عالمگیر می شود که از مسأله ولایت اهل بیت جدا نگردد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۹۲
مطلب دیگری که از ضمیمه کردن «آیه سوره نور» با آیه مورد بحث استفاده می شود این است که در آیه سوره نور سه وعده به افراد با ایمان داده شده است نخست خلافت در روی زمین، و دیگر امنیت و آرامش برای پرستش پروردگار، و سوم استقرار آیینی که مورد رضایت خداست.

این سه وعده در روز غدیر خم با نزول آیه «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ...» جامه عمل بخود پوشید زیرا نمونه کامل فرد با ایمان و عمل صالح، یعنی علی علیه السلام به جانشینی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ نصب شد و به مضمون جمله الْيَوْمَ يَيْسُ الَّذِينَ

كَفَرُوا مِنِّي دِينَكُمْ مُسْلِمَانًا فِي آرَامِهِمْ وَأَمْنٌ نَسَبِي قَرَارِ كَرَفْتُمْ وَنِزْ بِه مَضْمُونِ وَرَضِيَتْ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا آيِنِ مَوْرِدِ رَضِيَتْ بِرَوْرِدْ كَارِ دَر مِيَانِ مُسْلِمَانَانِ اسْتَقْرَارِ يَافْتِ.

در پایان آیه بار دیگر به مسائل مربوط به گوشت‌های حرام برگشته، و حکم صورت اضطرار را بیان می‌کند و می‌گوید: «کسانی که به هنگام گرسنگی ناگزیر از خوردن گوشت‌های حرام شوند در حالی که تمایل به گناه نداشته باشند خوردن آن برای آنها حلال است، زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است» و به هنگام ضرورت بندگان خود را به مشقت نمی‌افکند و آنها را کیفر نمی‌دهد (فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصِهِ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

سوره مائده(۵): آیه ۴ ..... ص: ۴۹۲

اشاره

(آیه ۴)

شأن نزول: ..... ص: ۴۹۲

در باره این آیه شأن نزول‌هایی ذکر کرده‌اند که مناسبتر از همه این است: «زید الخیر» و «عدی بن حاتم» که دو نفر از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله بودند خدمتش رسیدند و عرض کردند: ما جمعیتی هستیم که با سگها و بازهای شکاری صید می‌کنیم، و سگهای شکاری ما حیوانات وحشی حلال گوشت را می‌گیرند، بعضی از آنها زنده به دست ما می‌رسد و آن را سر می‌بریم، ولی بعضی از آنها بوسیله سگها کشته می‌شوند، و ما فرصت ذبح آنها را پیدا نمی‌کنیم و با این که می‌دانیم خدا گوشت مردار را بر ما حرام کرده، تکلیف ما چیست؟ آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۴۹۲

صید حلال- به دنبال احکامی که در باره گوشت‌های حلال و حرام در دو آیه گذشته بیان شد در این آیه نیز به قسمتی دیگر از آنها اشاره کرده و به عنوان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۹۳

پاسخ سؤالی که در این زمینه شده است، چنین می‌فرماید: «از تو در باره غذاهای حلال سؤال می‌کنند» (يَسْئَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ).

سپس به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که نخست به آنها «بگو: هر چیز پاکیزه‌ای برای شما حلال است» (قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ).

یعنی تمام آنچه را اسلام تحریم کرده در زمره خبائث و ناپاکها است و هیچ گاه قوانین الهی، موجود پاکیزه‌ای که طبعاً برای استفاده و انتفاع بشر آفریده شده است تحریم نمی‌کند.

سپس به سراغ صیدها رفته، می‌گوید: «صید حیوانات صیاد که تحت تعلیم شما قرار گرفته‌اند، یعنی از آنچه خداوند به شما

تعلیم داده به آنها آموخته‌اید، برای شما حلال است» (وَ مَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ). حیوانی را که سگها شکار می‌کنند اگر زنده به دست آید، باید طبق آداب اسلامی ذبح شود ولی اگر پیش از آن که به آن برسند جان دهد، حلال است، اگر چه ذبح نشده باشد.

سپس در ذیل آیه اشاره به دو شرط دیگر از شرایط حلیت چنین صیدی کرده، می‌فرماید: «از صیدی که سگهای شکاری برای شما نگاه داشته‌اند بخورید» (فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ).

بنابراین، اگر سگهای شکاری عادت داشته باشند قسمتی از صید خود را بخورند و قسمتی را واگذارند، چنان صیدی حلال نیست و در حقیقت چنین سگی نه تعلیم یافته است و نه آنچه را که نگاه داشته مصداق «علیکم» (برای شما) می‌باشد، بلکه برای خود صید کرده است.

دیگر این که «به هنگامی که سگ شکاری رها می‌شود، نام خدا را ببرید» (وَ اذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ). و در پایان برای رعایت تمام این دستورات، می‌فرماید: «از خدا بپرهیزید، زیرا خداوند، سریع الحساب است» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ).

سوره مائده (۵): آیه ۵ ..... ص: ۴۹۳

اشاره

(آیه ۵) - خوردن غذای اهل کتاب و ازدواج با آنان! در این آیه که مکمل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۹۴ آیات قبل است، نخست می‌فرماید: «امروز آنچه پاکیزه است برای شما حلال شده و غذاهای اهل کتاب برای شما حلال و غذاهای شما برای آنها حلال است» (الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَ طَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَ طَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ). منظور از «طعام اهل کتاب» غیر از گوشتهایی است که ذبیحه آنها باشد. و در حدیثی از امام صادق علیه السلام نقل شده که، در تفسیر آیه چنین فرمود: «منظور از طعام اهل کتاب حبوبات و میوه‌هاست، نه ذبیحه‌های آنها، زیرا هنگام ذبح کردن نام خدا را نمی‌برند»

ازدواج با زنان غیر مسلمان - ..... ص: ۴۹۴

بعد از بیان حلیت طعام اهل کتاب، این آیه در باره ازدواج با زنان پاکدامن از مسلمانان و اهل کتاب سخن می‌گوید و می‌فرماید:

«زنان پاک‌دامن از مسلمانان و از اهل کتاب برای شما حلال هستند و می‌توانید با آنها ازدواج کنید به شرط این که مهر آنها را بپردازید» (وَ الْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ الْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ).

«به شرط این که از طریق ازدواج مشروع باشد نه به صورت زنا یا آشکار، و نه بصورت دوست پنهانی انتخاب کردن» (مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَ لَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ).

در حقیقت این قسمت از آیه نیز محدودیتهایی را که در مورد ازدواج مسلمانان با غیر مسلمانان بوده تقلیل می‌دهد و ازدواج

آنها را با زنان اهل کتاب با شرایطی تجویز می نماید- شرح بیشتر در این باره باید از کتب فقهی مطالعه شود. ناگفته نماند که در دنیای امروز که بسیاری از رسوم جاهلی در اشکال مختلف زنده شده است این تفکر نیز به وجود آمده که انتخاب دوست زن یا مرد برای افراد مجرد بی مانع است نه تنها به شکل پنهانی، آن گونه که در زمان جاهلیت قبل از اسلام وجود داشت، بلکه به شکل آشکار نیز هم! در حقیقت دنیای امروز در آلودگی و بی بندوباری جنسی از زمان جاهلیت پا را فراتر نهاده، زیرا اگر در آن زمان تنها انتخاب دوست پنهانی را مجاز می دانستند، اینها آشکارش را نیز بی مانع می دانند و حتی با نهایت وقاحت به آن افتخار می کنند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۹۵

این رسم ننگین که یک فحشای آشکار و رسوا محسوب می شود از سوغاتهای شومی است که از غرب به شرق انتقال یافته و سر چشمه بسیاری از بدبختیها و جنایات شده است.

از آنجا که تسهیلات فوق در باره معاشرت با اهل کتاب و ازدواج با زنان آنها ممکن است مورد سوء استفاده بعضی قرار گیرد، و آگاهانه یا غیر آگاهانه به سوی آنها کشیده شوند در پایان آیه به مسلمانان هشدار داده، می گوید: «کسی که نسبت به آنچه باید به آن ایمان بیاورد کفر بورزد و راه مؤمنان را رها کرده، در راه کافران قرار گیرد، اعمال او بر باد می رود و در آخرت در زمره زیانکاران خواهد بود» (وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَ هُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ).

اشاره به این که تسهیلات مزبور علاوه بر این که گشایشی در زندگی شما ایجاد می کند باید سبب نفوذ و توسعه اسلام در میان بیگانگان گردد، نه این که شما تحت تأثیر آنها قرار گیرید، و دست از آیین خود بردارید که در این صورت مجازات شما بسیار سخت و سنگین خواهد بود.

سوره مائده (۵): آیه ۶ ..... ص: ۴۹۵

(آیه ۶) - پاک سازی جسم و جان! در آیات سابق، بحثهای گوناگونی در باره «طبیات جسمی و مواهب مادی» مطرح شد، در این آیه به «طبیات روح» و آنچه باعث پاکیزگی جان انسان می گردد، اشاره شده است و قسمت قابل ملاحظه ای از احکام وضو و غسل و تیمم که موجب صفای روح است، تشریح گردیده، نخست خطاب به افراد با ایمان کرده، احکام وضو را به این ترتیب بیان می کند: «ای کسانی که ایمان آورده اید هنگامی که برای نماز بپا خاستید صورت و دستهای خود را تا آرنج بشویید و قسمتی از سر و همچنین پا را تا مفصل (یا برآمدگی پشت پا) مسح کنید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ).

بنابراین، فقط مقداری از دست که باید شسته شود در آیه ذکر شده، و اما کیفیت آن در سنت پیامبر که بوسیله اهل بیت علیهم السلام به ما رسیده آمده است و آن شستن آرنج است به طرف سر انگشتان. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۹۶

سپس به توضیح حکم غسل پرداخته، می فرماید: «و اگر جنب باشید غسل کنید» (وَ إِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا).

روشن است که مراد از جمله «فاطَّهَّرُوا» شستن تمام بدن می باشد.

«جنب» همان طور که در ذیل آیه ۴۳ سوره نساء گذشت به معنی «دور شونده» است، و اگر شخص «جنب» به این عنوان نامیده می شود به خاطر آن است که باید در آن حال، از نماز و توقف در مسجد و مانند آن دوری کند.

ضمناً از این که قرآن در آیه فوق می گوید به هنگام نماز اگر جنب هستید غسل کنید استفاده می شود که غسل جنابت جانشین وضو نیز می گردد.

سپس به بیان حکم تیمم پرداخته و می‌گوید: «و اگر از خواب برخاسته‌اید و قصد نماز دارید و بیمار یا مسافر باشید و یا اگر از قضای حاجت برگشته‌اید و یا آمیزش جنسی با زنان کرده‌اید و دسترسی به آب ندارید با خاک پاکی تیمم کنید» (وَ إِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا).

سپس طرز تیمم را اجمالاً بیان کرده، می‌گوید: «بوسیله آن صورت و دستهای خود را مسح کنید» (فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَ أَيْدِيكُمْ مِنْهُ) (۱).

و در پایان آیه، برای این که روشن شود هیچ گونه سختگیری در دستورات گذشته در کار نبوده بلکه همه آنها به خاطر مصالح قابل توجهی تشریح شده است، می‌فرماید: «خداوند نمی‌خواهد شما را به زحمت بیفکند، بلکه می‌خواهد شما را پاکیزه سازد و نعمت خود را بر شما تمام کند تا سپاس نعمتهای او را بگویید» (مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَ لَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَ لِيُبَيِّنَ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

در حقیقت جمله‌های فوق بار دیگر این واقعیت را تأکید می‌کند که تمام دستورهای الهی و برنامه‌های اسلامی به خاطر مردم و برای حفظ منافع آنها قرار

---

(۱) پیرامون «فلسفه وضو، تیمم و غسل» بحث جالبی که در «تفسیر نمونه» ذیل همین آیه آمده، مطالعه فرمایید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۹۷

داده شده و به هیچ وجه هدف دیگری در کار نبوده است، خداوند می‌خواهد با این دستورها هم طهارت معنوی و هم جسمانی برای مردم فراهم شود.

جمله ما یرید الله لیجعل علیکم من حرج این قانون کلی را بیان می‌کند، که احکام الهی در هیچ مورد به صورت تکلیف شاق و طاقت فرسا نیست.

سوره مائده (۵): آیه ۷ ..... ص: ۴۹۷

(آیه ۷) - پیمانهای الهی! در این آیه بار دیگر مسلمانان را به اهمیت نعمتهای بی‌پایان خداوند که مهمترین آنها نعمت ایمان و هدایت است، توجه داده می‌فرماید: «نعمتهای خدا بر خودتان را به یاد بیاورید» (وَ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ).

چه نعمتی از آن بالاتر که در سایه اسلام، همه گونه مواهب و افتخارات و امکانات نصیب مسلمانان شد و جمعیتی که قبلاً کاملاً پراکنده و جاهل و گمراه و خونخوار و فاسد و مفسد بودند به صورت جمعیتی متشکل و متحد و دانا با امکانات مادی و معنوی فراوان درآمدند.

سپس پیمانی را که با خدا بسته‌اند، یادآور شده می‌گوید: «پیمانی را که بطور محکم خدا با شما بست فراموش نکنید، آن زمان که گفتید شنیدیم و اطاعت کردیم» (وَ مِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا).

این آیه می‌تواند اشاره به تمام پیمانهای تکوینی و تشریحی (پیمانهای که خدا به حکم فطرت گرفته و یا پیامبر صلی الله علیه و آله در مراحل مختلف از مسلمانان گرفته) باشد.

و در پایان آیه برای تأکید این معنی می‌فرماید: «پرهیزکاری پیشه کنید خداوند از اسرار درون سینه‌ها آگاه است» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ).

سوره مائده(۵): آیه ۸ ..... ص: ۴۹۷

(آیه ۸) - دعوت اکید به عدالت! این آیه دعوت به قیام به عدالت می‌کند و نظیر آن با تفاوت مختصری در سوره نساء آیه ۱۳۵ گذشت.

نخست خطاب به افراد با ایمان کرده، می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید همواره قیام برای خدا کنید و به حق و عدالت گواهی دهید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ).

سپس به یکی از عوامل انحراف از عدالت اشاره نموده، به مسلمانان چنین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۴۹۸ هشدار می‌دهد که: «نباید کینه‌ها و عداوتهای قومی و تصفیه حسابهای شخصی مانع از اجرای عدالت و موجب تجاوز به حقوق دیگران گردد، زیرا عدالت از همه اینها بالاتر است» (وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا). بار دیگر به خاطر اهمیت موضوع روی مسأله عدالت تکیه کرده، می‌فرماید: «عدالت پیشه کنید که به پرهیزکاری نزدیکتر است» (اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ). و از آنجا که عدالت مهمترین رکن تقوا و پرهیزکاری است، برای سومین بار به عنوان تأکید اضافه می‌کند: «از خدا پرهیزید، زیرا خداوند از تمام اعمال شما آگاه است» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۹ ..... ص: ۴۹۸

(آیه ۹) - سپس در این آیه - طبق سنت قرآن - که پس از احکام خاصی برای تأکید و تکمیل آن اشاره به قوانین و اصول کلی می‌کند در اینجا نیز برای تأکید مسأله اجرای عدالت و گواهی به حق چنین می‌فرماید: «خداوند به کسانی که ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام می‌دهند و عده آمرزش و پاداش عظیم داده است» (وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۹۸

(آیه ۱۰) - و در مقابل: «کسانی که خدا را انکار کنند و آیات او را تکذیب نمایند از اصحاب دوزخند» (وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ). قابل توجه این که آمرزش و اجر عظیم به عنوان یک وعده الهی در آیه ذکر شده و فرموده: وعد الله ... ولی کیفر دوزخ به صورت نتیجه عمل بیان شده و می‌فرماید: «کسانی که دارای چنین اعمالی باشند، چنان سرنوشتی خواهند داشت» و این در حقیقت اشاره به مسأله فضل و رحمت خدا در مورد پادشاهای سرای دیگر است، که به هیچ وجه برابری با اعمال ناچیز انسان ندارد، همانطور که مجازاتهای آن جهان جنبه انتقامی نداشته بلکه نتیجه اعمال خود آدمی است.

سوره مائده(۵): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۹۸

(آیه ۱۱) - به دنبال یادآوری نعمتهای الهی در چند آیه قبل، در این آیه روی سخن را بار دیگر به مسلمانان کرده و قسمتی دیگر از نعمتهای خود را به یاد آنها می‌آورد تا به شکرانه آن در اطاعت فرمان خدا و اجرای اصول عدالت بکوشند، برگزیده

می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! نعمت خدا را بر خودتان به یاد آورید در آن زمان که جمعیتی تصمیم گرفته بودند، دست به سوی شما دراز کنند و شما را از میان بردارند، ولی خداوند شر آنها را از شما دفع کرد» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ).

در حقیقت این آیه مسلمانان را متوجه خطراتی که ممکن بود برای همیشه نامشان را از صفحه روزگار براندازد می‌کند، و به آنها هشدار می‌دهد که به پاس این نعمتها «تقوا را پیشه کنید و مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند» و بدانید اگر پرهیزکار باشید، در زندگی تنها نخواهید ماند و آن دست غیبی که همیشه حافظ شما بوده، باز هم از شما حمایت خواهد کرد (وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۹۹

(آیه ۱۲) - در این سوره از آغاز اشاره به مسأله وفای به عهد شده، و شاید فلسفه این همه تأکید برای اهمیت دادن به مسأله پیمان غدیر است که در آیه ۶۷ همین سوره خواهد آمد.

در این آیه می‌فرماید: «ما از بنی اسرائیل پیمان گرفتیم که به دستورات ما عمل کنند و به دنبال این پیمان دوازده رهبر و سرپرست برای آنها برگزیدیم» تا هر یک سرپرستی یکی از طوایف دوازده گانه بنی اسرائیل را بر عهده گیرد (وَ لَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَ بَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا).

سپس وعده خدا را به بنی اسرائیل چنین تشریح می‌کند که خداوند به آنها گفت: «من با شما خواهم بود و از شما حمایت می‌کنم» (وَ قَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ).

اما به چند شرط:

۱- «به شرط این که نماز را بر پا دارید» (لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ).

۲- «و زکات خود را پردازید» (وَ آتَيْتُمُ الزَّكَاةَ).

۳- «به پیامبران من ایمان بیاورید و آنها را یاری کنید» (وَ آمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَ عَزَّرْتُمُوهُمْ).

۴- علاوه بر این، از انفاقهای مستحب که یک نوع قرض الحسنه با خداست خودداری ننمایید» (وَ أَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۰۰

«اگر به این پیمان عمل کنید، من سیئات و گناهان گذشته شما را می‌بخشم» (لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ).

«و شما را در باغهای بهشت که از زیر درختان آن نهرها جاری است داخل می‌کنم» (وَ لَمَّا دَخَلْتُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

«ولی آنها که راه کفر و انکار و عصیان را پیش گیرند مسلماً از طریق مستقیم گمراه شده‌اند» (فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۰۰

(آیه ۱۳) - در تعقیب بحثی که در باره پیمان خدا با بنی اسرائیل در آیه قبل گذشت، در این آیه اشاره به پیمان شکنی آنها و

عواقب این پیمان شکنی می کند و می فرماید: «چون آنها پیمان خود را نقض کردند ما آنها را طرد کردیم و از رحمت خود دور ساختیم و دل‌های آنها را سخت و سنگین نمودیم» (فِيمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً).

در حقیقت آنها به جرم پیمان شکنی با این دو مجازات، کیفر دیدند، هم از رحمت خدا دور شدند، و هم افکار و قلوب آنها متحجر و غیر قابل انعطاف شد.

سپس آثار این قساوت را چنین شرح می دهد: «آنها کلمات را تحریف می کنند و از محل و مسیر آن بیرون می برند» (يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ).

و نیز «قسمتهای قابل ملاحظه‌ای از آنچه به آنها گفته شده بود به دست فراموشی می سپارند» (وَ نَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ).

بعید نیست قسمتی را که آنها به دست فراموشی سپردند، همان نشانه‌ها و آثار پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ باشد که در آیات دیگر قرآن به آن اشاره شده است، و نیز ممکن است این جمله اشاره به آن باشد که می دانیم تورات در طول تاریخ مفقود شده، سپس جمعی از دانشمندان یهود به نوشتن آن مبادرت کردند و طبعا قسمتهای فراوانی از میان رفت و قسمتی تحریف یا به دست فراموشی سپرده شد، و آنچه به دست آنها آمد بخشی از کتاب واقعی موسی (ع) بود که با خرافات زیادی آمیخته شده بود و آنها همین بخش را نیز گاهی به دست فراموشی سپردند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۰۱

سپس اضافه می فرماید: «هر روز به خیانت تازه‌ای از آنها پی می‌بری، مگر دسته‌ای از آنها که از این جنایتها برکنارند و در اقلیتند» (وَ لَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ).

و در پایان به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ دستور می دهد که «از آنها صرف نظر کن و چشم پوش، زیرا خداوند نیکوکاران را دوست دارد» (فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ).

بطور مسلم این گذشت و عفو در مورد آزارهایی است که به شخص پیامبر رسانیدند نه در مسائل هدفی و اصولی اسلام که در آنها گذشت معنی ندارد.

سوره مائده(۵): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۰۱

(آیه ۱۴) - دشمنان جاویدان! در آیه قبل سخن از پیمان شکنی بنی اسرائیل در میان بود و در این آیه به پیمان شکنی نصاری اشاره کرده، می فرماید: «جمعی از کسانی که ادعای نصرانیت می کنند، با این که از آنها پیمان وفاداری گرفته بودیم، دست به پیمان شکنی زدند و قسمتی از دستوراتی را که به آنها داده شده بود به دست فراموشی سپردند» (وَ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ).

آری! آنها نیز با خدا پیمان بسته بودند که از حقیقت توحید منحرف نشوند و دستورات الهی را به دست فراموشی نسپارند و نشانه‌های آخرین پیامبر را کتمان نکنند، ولی آنها نیز به همان سرنوشت یهود گرفتار شدند.

باید توجه داشت «نصاری» جمع «نصرانی» است و نامگذاری مسیحیان به این اسم ممکن است به خاطر آن باشد که هنگامی که مسیح نصران و یارانی از مردم طلیسد، آنها دعوت او را اجابت کردند همان طور که قرآن می گوید: كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ:

«همان گونه که عیسی بن مریم به حواریون گفت: چه کسانی در راه خدا یاوران من هستید؟»

حواریون گفتند: ما یاوران خدا هستیم». (صف: ۱۴) سپس قرآن نتیجه اعمال مسیحیان را چنین شرح می دهد که: «به جرم

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۰۲

اعمالشان تا دامنه قیامت در میان آنها عداوت و دشمنی افکنندیم» (فَأَعْرَبْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَ الْبُغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ).
و مجازات دیگر آنها که در آخرین جمله آیه به آن اشاره شده این است که «در آینده خداوند نتایج اعمال آنها را به آنها خبر خواهد داد و عملاً با چشم خود خواهند دید» (و سَوْفَ يُبَيِّنُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۰۲

(آیه ۱۵) - در تعقیب آیاتی که در باره یهود و نصاری و پیمان شکنیهای آنها بحث می کرد، این آیه اهل کتاب را بطور کلی مخاطب قرار داده و از آنها دعوت به سوی اسلام کرده، نخست می گوید: «ای اهل کتاب فرستاده ما به سوی شما آمد، تا بسیاری از حقایق کتب آسمانی را که شما کتمان کرده بودید آشکار سازد، و در عین حال از بسیاری از آنها (که نیازی به ذکر نبوده و مربوط به دورانهای گذشته است) صرف نظر می کند» (يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ).
سپس اشاره به اهمیت و عظمت قرآن مجید و اثرات عمیق آن در هدایت و تربیت بشر کرده می گوید: «از طرف خداوند نور و کتاب آشکاری به سوی شما آمد» (قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَ كِتَابٌ مُبِينٌ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۶ ..... ص: ۵۰۲

(آیه ۱۶) - «همان نوری که خداوند بوسیله آن کسانی را که در پی کسب خشنودی او باشند به طرق سلامت هدایت می کند» (يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ).
و علاوه بر این «آنها را از انواع ظلمتها و تاریکیها (ظلمت شرک، ظلمت جهل، ظلمت پراکندگی و نفاق و ...) به سوی نور توحید، علم و اتحاد رهبری می کند» (وَ يُخْرِجُهُم مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ).
و از همه گذشته «آنها را به جاده مستقیم که هیچ گونه کجی در آن از نظر اعتقاد و برنامه عملی نیست هدایت می نماید» (وَ يَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۷ ..... ص: ۵۰۲

(آیه ۱۷) - چگونه ممکن است مسیح، خدا باشد! برای تکمیل بحثهای گذشته در این آیه شدیداً به ادعای الوهیت مسیح (ع) حمله شده و آن را یک کفر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۰۳
آشکار شمرده و می گوید: «بطور مسلم کسانی که گفتند: مسیح بن مریم خدا است کافر شدند و در حقیقت خدا را انکار کرده اند» (لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ).
برای روشن شدن مفهوم این جمله باید بدانیم که مسیحیان چند ادعای بی اساس در مورد خدا دارند نخست این که: عقیده به خدایان سه گانه دارند، آیه ۱۷۰ سوره نساء به آن اشاره کرده و آن را ابطال می کند.
دیگر این که: آنها خدای آفریننده عالم هستی را یکی از خدایان سه گانه می شمردند و به او خدای پدر می گویند، قرآن این عقیده را نیز در آیه ۷۳ همین سوره ابطال می کند.

دیگر این که خدایان سه گانه در عین تعدد حقیقی، یکی هستند که گاهی از آن تعبیر به وحدت در تثلیث می شود، و این همان چیزی است که در آیه فوق به آن اشاره شده که آنها می گویند خدا همان مسیح بن مریم و مسیح بن مریم همان خدا است! و این دو با روح القدس یک واحد حقیقی و در عین حال سه ذات متعدد را تشکیل می دهند! سپس برای ابطال عقیده الوهیت مسیح قرآن چنین می گوید: «اگر خدا بخواهد مسیح و مادرش مریم و تمام کسانی را که در زمین زندگی می کنند هلاک کند چه کسی می تواند جلو آن را بگیرد» (قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَ أُمَّهُ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا).

اشاره به این که مسیح مانند مادرش مریم و مانند همه افراد بشر انسانی بیش نبود و به همین دلیل فنا و نیستی در ذات او راه دارد و چنین چیزی، چگونه ممکن است خداوند ازلی و ابدی باشد! و در پایان آیه به گفتار آنهایی که تولد مسیح را بدون پدر دلیلی بر الوهیت او می گیرند پاسخ داده، می گوید: «خداوند حکومت آسمانها و زمین و آنچه را میان این دو است در اختیار دارد هر گونه مخلوقی بخواهد می آفریند (خواه انسانی بدون پدر و مادر مانند آدم، و خواه انسانی از پدر و مادر مانند انسانهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۰۴

معمولی، و خواه فقط از مادر مانند مسیح، این تنوع خلقت دلیل بر قدرت اوست و دلیل بر هیچ چیز دیگر نیست) و خداوند بر هر چیزی تواناست» (وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۸ ..... ص: ۵۰۴

(آیه ۱۸) - در این آیه به یکی از ادعاهای بی اساس و امتیازات موهومی که یهود و نصاری داشتند اشاره کرده می گوید: «یهود و نصاری گفتند: ما فرزندان خدا و دوستان او هستیم!» (وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَ النَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَ أَحِبَّاؤُهُ!) اما می دانیم که قرآن با تمام این امتیازات موهوم مبارزه می کند و امتیاز هر انسانی را تنها در ایمان و عمل صالح و پرهیزکاری او می شمرد، لذا در ادامه آیه برای ابطال این ادعا چنین می گوید: «بگو: پس چرا شما را در مقابل گناهانتان مجازات می کند؟» (قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ).

این مجازات گناهکاران نشانه آن است که ادعای ارتباط فوق العاده با خدا! تا آنجا که خود را دوستان، بلکه فرزندان خدا می شمارید، ادعایی بی اساس است.

به علاوه تاریخ شما نشان می دهد که گرفتار یک سلسله مجازاتها و کیفرهای الهی در همین دنیا نیز شده اید و این دلیل دیگری بر بطلان ادعای شماست.

سپس برای تأکید مطلب اضافه می کند: «شما بشری هستید از مخلوقات خدا، همانند سایر انسانها» (بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ). و این یک قانون عمومی است که «خدا هر که را بخواهد (و شایسته ببیند) می بخشد و هر که را بخواهد (و مستحق ببیند) کیفر می دهد» (يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ).

از این گذشته «همه مخلوق خدا هستند و بنده و مملوک او، بنابراین نام فرزند خدا بر کسی گذاشتن منطقی نیست» (وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا).

«و سر انجام هم تمام مخلوقات به سوی او باز می گردند» (وَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۹ ..... ص: ۵۰۴

(آیه ۱۹) - باز در این آیه روی سخن به اهل کتاب است: «ای اهل کتاب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۰۵»

و ای یهود و نصاری پیامبر ما به سوی شما آمد و در عصری که میان پیامبران الهی فترت و فاصله‌ای واقع شده بود حقایق را برای شما بیان کرد، مبادا بگویید از طرف خدا بشارت‌دهنده و بیم‌دهنده به سوی ما نیامد» (یا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ).

آری! «بشیر» و «نذیر» یعنی پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ (که افراد با ایمان و نیکوکار را به رحمت و پاداش الهی بشارت داده و افراد بی‌ایمان و گنهکار و آلوده را از کیفرهای الهی بیم می‌دهد به سوی شما آمد) «فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ». و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند بر هر چیز تواناست» (وَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). یعنی مبعوث ساختن پیامبران و برانگیختن جانشینان آنها برای نشر دعوت حق در برابر قدرت او ساده و آسان است.

سوره مائده(۵): آیه ۲۰ ..... ص: ۵۰۵

(آیه ۲۰) - بنی اسرائیل و سرزمین مقدس! از این به بعد قرآن برای زنده کردن روح حق شناسی در یهود، و بیدار کردن وجدان آنها در برابر خطاهایی که در گذشته مرتکب شدند، تا به فکر جبران بیفتند، نخست چنین می‌گوید: به خاطر بیاورید «زمانی را که موسی به پیروان خود گفت: ای بنی اسرائیل نعمتهایی را که خدا به شما ارزانی داشته است بیاد آورید» (وَ إِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ).

سپس به سه نعمت مهم اشاره کرده، نخست می‌گوید: «هنگامی که در میان شما پیامبرانی قرار داد» و زنجیر فرعون را شکست (إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءً).

در پرتو این نعمت بود که از درّه هولناک شرک و بت‌پرستی و گوساله‌پرستی رهایی یافتند، و این بزرگترین نعمت معنوی در حق آنها بود.

سپس به بزرگترین موهبت مادی که به نوبه خود مقدمه مواهب معنوی نیز می‌باشد اشاره کرده می‌فرماید: «شما را صاحب اختیار جان و مال و زندگی خود قرار داد» (وَ جَعَلَكُمْ مُلُوكًا).

زیرا بنی اسرائیل سالیان دراز در زنجیر اسارت و بردگی فرعون و فرعونیان بودند و هیچ گونه «اختیاری» از خود نداشتند، خداوند به برکت قیام موسی آنها را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۰۶

صاحب اختیار هستی و زندگی خود ساخت.

و در آخر آیه بطور کلی به نعمتهای مهم و برجسته‌ای که در آن زمان به احدی داده نشده بود اشاره فرموده، می‌گوید: «به شما چیزهایی داده که به احدی از عالمیان نداد» (وَ آتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ).

این نعمتهای متنوع، فراوان بودند، که شرح آن در آیه ۵۷ سوره بقره گذشت.

سوره مائده(۵): آیه ۲۱ ..... ص: ۵۰۶

(آیه ۲۱) - در این آیه جریان ورود بنی اسرائیل را به سرزمین مقدس چنین بیان می‌کند: «موسی به قوم خود گفت: شما به سرزمین مقدسی که خداوند برایتان مقرر داشته است وارد شوید، و برای ورود به آن از مشکلات نترسید و از فداکاری مضایقه نکنید، اگر به این فرمان پشت کنید زیان خواهید دید» (يا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا

عَلَىٰ أَذْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۲۲ ..... ص : ۵۰۶

(آیه ۲۲) - اما بنی اسرائیل در برابر این پیشنهاد موسی - همانطور که روش افراد ضعیف و ترسو و بی اطلاع است که مایلند همه پیروزیها در سایه تصادفها و یا معجزات برای آنها فراهم شود و به اصطلاح لقمه را بگیرند و در دهانشان بگذارند «به او گفتند: ای موسی! تو که می دانی در این سرزمین جمعیتی جبار و زورمند زندگی می کنند و ما هرگز در آن گام نخواهیم گذاشت تا آنها این سرزمین را تخلیه کرده و بیرون روند، هنگامی که آنها خارج شوند ما فرمان تو را اطاعت خواهیم کرد و گام در این سرزمین مقدس خواهیم گذاشت» (قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنَنُودُكُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ).

این پاسخ بنی اسرائیل به خوبی نشان می دهد که استعمار فرعونى در طول سالیان دراز چه اثر شومى روی نسل آنها گذارده بود.

سوره مائده(۵): آیه ۲۳ ..... ص : ۵۰۶

(آیه ۲۳) - سپس قرآن می گوید: «در این هنگام دو نفر از مردان با ایمان که ترس از خدا در دل آنها جای داشت و به همین دلیل مشمول نعمتهای بزرگ او شده بودند (و روح استقامت و شهامت را با دورانندیشی و آگاهی اجتماعی و نظامی آمیخته بودند برای دفاع از پیشنهاد موسی بپا خاستند و به بنی اسرائیل) گفتند: شما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۰۷ از دروازه شهر وارد بشوید، هنگامی که وارد شدید (و آنها را در برابر عمل انجام شده قرار دادید) پیروز خواهید شد» (قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَانكَبُوا عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ). «ولی باید در هر صورت از روح ایمان استمداد کنید و بر خدا تکیه نمایید تا به این هدف برسید» (وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۲۴ ..... ص : ۵۰۷

(آیه ۲۴) - ولی بنی اسرائیل هیچ یک از این پیشنهادها را نپذیرفتند و به خاطر ضعف و زبونی که در روح و جان آنها لانه کرده بود، صریحا به موسی خطاب کرده، گفتند: «ما تا آنها در این سرزمینند هرگز و ابدا وارد آن نخواهیم شد تو و پروردگارت که به تو وعده پیروزی داده است بروید و با عمالقه بجنگید هنگامی که پیروز شدید ما را خبر کنید ما در اینجا نشسته ایم» (قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّا لَنَنُودُكُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَادْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ). این آیه نشان می دهد که بنی اسرائیل جسارت را در مقابل پیامبر خود به حد اکثر رسانیده بودند.

سوره مائده(۵): آیه ۲۵ ..... ص : ۵۰۷

(آیه ۲۵) - در این آیه می خوانیم که موسی بکلی از جمعیت مایوس گشت و دست به دعا برداشت و جدایی خود را از آنها با

این عبارت تقاضا کرد:

«پروردگارا! من تنها اختیاردار خود و برادرم هستم، خداوند! میان ما و جمعیت فاسقان و متمردان جدایی بیفکن» تا نتیجه اعمال خود را ببینند و اصلاح شوند (قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ).

البته کاری که بنی اسرائیل کردند یعنی رد صریح فرمان پیامبرشان در سر حد کفر بود و اگر می‌بینیم قرآن لقب «فاسق» به آنها داده است به خاطر آن است که فاسق معنی وسیعی دارد و هر نوع خروج از رسم عبودیت و بندگی خدا را شامل می‌شود.

سوره مائده(۵): آیه ۲۶ ..... ص: ۵۰۷

(آیه ۲۶) - سرانجام دعای موسی به اجابت رسید و بنی اسرائیل نتیجه شوم اعمال خود را گرفتند زیرا از طرف خداوند به موسی چنین وحی فرستاده شد که: «این جمعیت از ورود در این سرزمین مقدس که مملو از انواع مواهب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۰۸

مادی و معنوی بود تا چهل سال محروم خواهند ماند» (قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً). «به علاوه در این چهل سال باید در بیابانها سرگردان باشند» (يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ).

سپس به موسی می‌گوید: هر چه بر سر جمعیت این سرزمین در این مدت بیاید به جا است «هیچ گاه در باره فاسقان از این سرنوشت غمگین مباش» (فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۲۷ ..... ص: ۵۰۸

(آیه ۲۷) - نخستین قتل در روی زمین! از این آیه به بعد داستان فرزند آدم، و قتل یکی به وسیله دیگری، شرح داده شده است و شاید ارتباط آن با آیات سابق - که در باره بنی اسرائیل بود - این باشد که انگیزه بسیاری از خلفاکاریهای بنی اسرائیل مسئله «حسد» بود، و خداوند در اینجا به آنها گوشزد می‌کند که سرانجام حسد چگونه ناگوار و مرگبار می‌باشد که حتی به خاطر آن برادر دست به خون برادر خود می‌آلاید! نخست می‌فرماید: «ای پیامبر! داستان دو فرزند آدم را به حق بر آنها بخوان» (وَ اتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ).

ذکر کلمه «بالحق» ممکن است اشاره به این باشد که سرگذشت مزبور در «عهد قدیم» (تورات) با خرافاتی آمیخته شده است، اما آنچه در قرآن آمده عین واقعیتی است که روی داده است.

سپس به شرح داستان می‌پردازد و می‌گوید: «در آن هنگام که هر کدام کاری برای تقرب به پروردگار انجام دادند، اما از یکی پذیرفته شد و از دیگری پذیرفته نشد» (إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ).

و همین موضوع سبب شد برادری که عملش قبول نشده بود دیگری را تهدید به قتل کند، و «سوگند یاد نماید که تو را خواهم کشت!» (قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ).

اما برادر دوم او را نصیحت کرد که اگر چنین جریانی پیش آمده گناه من نیست بلکه ایراد متوجه خود تو است که عملت با تقوا و پرهیزکاری همراه نبوده است و «گفت: خدا تنها از پرهیزکاران می‌پذیرد» (قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۰۹

سوره مائده(۵): آیه ۲۸ ..... ص : ۵۰۹

(آیه ۲۸) - سپس اضافه کرد: حتی «اگر تو، به تهدیدت جامه عمل پوشانی و دست به کشتن من دراز کنی، من هرگز مقابله به مثل نخواهم کرد و دست به کشتن تو دراز نمی‌کنم» (لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ). «چرا که من از خدا می‌ترسم» و هرگز دست به چنین گناهی نمی‌آلایم» (إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۲۹ ..... ص : ۵۰۹

(آیه ۲۹) - به علامه من نمی‌خواهم بار گناه دیگری را به دوش بکشم «بلکه می‌خواهم تو بار گناه من و خویش را به دوش بکشی» (إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ). و مسلماً با قبول این مسؤلیت بزرگ «از دوزخیان خواهی بود و همین است جزای ستمکاران» (فَتَكُونُ مِنَ أَصْحَابِ النَّارِ وَ ذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۳۰ ..... ص : ۵۰۹

(آیه ۳۰) - پرده پوشی بر جنایت! در این آیه و آیه بعد دنباله ماجرای فرزندان آدم تعقیب شده، نخست می‌گوید: «سر انجام، نفس سرکش قایل او را مصمم به کشتن برادر کرد و او را کشت» (فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ). سپس می‌گوید: «و بر اثر این عمل زیانکار شد» (فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ). چه زبانی از این بالاتر که عذاب وجدان و مجازات الهی و نام ننگین را تا دامنه قیامت برای خود خرید.

سوره مائده(۵): آیه ۳۱ ..... ص : ۵۰۹

(آیه ۳۱) - در روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده، هنگامی که قایل برادر خود را کشت، او را در بیابان افکنده بود، و نمی‌دانست چه کند! چیزی نگذشت که درندگان به سوی جسد هابیل روی آوردند، در این موقع همانطور که قرآن می‌گوید: «خداوند زاغی را فرستاد که خاکهای زمین را کنار بزند (و با پنهان کردن جسد بی‌جان زاغ دیگر، و یا با پنهان کردن قسمتی از طعمه خود، آنچنان که عادت زاغ است) به قایل نشان دهد که چگونه جسد برادر خویش را به خاک بسپارد» (فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْأَةَ أَخِيهِ).

سپس قرآن اضافه می‌کند در این موقع قایل از غفلت و بی‌خبری خود ناراحت شد و «فریاد برآورد که ای وای بر من! آیا من باید از این زاغ هم ناتوانتر باشم و نتوانم همانند او جسد برادرم را دفن کنم» (قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا بَرَكَزِيدَةً تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۱، ص: ۵۱۰

الْغُرَابِ فُأْوَارِي سَوْأَةَ أَخِي)

اما به هر حال «سر انجام از کرده خود نادم و پشیمان شد» (فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ). البته این ندامت دلیل بر توبه او از گناه نخواهد ب...S

در حدیثی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود: «خون هیچ انسانی به ناحق ریخته نمی‌شود مگر این که سهمی از مسؤلیت آن بر عهده قایل است که این سنت شوم آدمکشی را در دنیا بنا نهاد».

(آیه ۳۲) - پیوند انسانها! پس از ذکر داستان فرزندان آدم یک نتیجه گیری کلی و انسانی در این آیه شده است، نخست می فرماید: «به خاطر همین موضوع بر بنی اسرائیل مقرر داشتیم که هر گاه کسی انسانی را بدون ارتکاب قتل، و بدون فساد در روی زمین به قتل برساند، چنان است که گویا همه انسانها را کشته است و کسی که انسانی را از مرگ نجات دهد گویا همه انسانها را از مرگ نجات داده است» (مِنْ أَجْلِ ذَلِكِ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا).

چگونه قتل یک انسان مساوی است با قتل همه انسانها و نجات یک نفر مساوی با نجات همه انسانها؟

آنچه می توان گفت این است که: قرآن در این آیه یک حقیقت اجتماعی و تربیتی را بازگو می کند زیرا: کسی که دست به خون انسان بیگناهی می آلود در حقیقت چنین آمادگی را دارد که انسانهای بیگناه دیگری را به قتل برساند، او در حقیقت یک قاتل است و طعمه او انسان بیگناه، و می دانیم تفاوتی در میان انسانهای بیگناه از این نظر نیست، همچنین کسی که به خاطر نوع دوستی و عاطفه انسانی، دیگری را از مرگ نجات بخشد این آمادگی را دارد که این برنامه انسانی را در مورد هر بشر دیگری انجام دهد و با توجه به این که قرآن می گوید: «فكأنما...»

استفاده می شود که مرگ و حیات یک نفر اگر چه مساوی با مرگ و حیات اجتماع نیست اما شباهتی به آن دارد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۱۱

قابل توجه این که، کسی از امام صادق علیه السلام تفسیر این آیه را پرسید، امام فرمود: منظور از «کشتن» و «نجات از مرگ» که در آیه آمده نجات از آتش سوزی یا غرقاب و مانند آن است، سپس امام سکوت کرد و بعد فرمود: تأویل اعظم و مفهوم بزرگتر آیه این است که دیگری را دعوت به سوی راه حق یا باطل کند و او دعوتش را بپذیرد.

در پایان آیه اشاره به قانون شکنی بنی اسرائیل کرده می فرماید: «پیامبران ما با دلایل روشن برای ارشاد آنها آمدند ولی بسیاری از آنها قوانین الهی را در هم شکستند و راه اسراف را در پیش گرفتند» (وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَكُفْرُونَ).

«اسراف» در لغت، معنی وسیعی دارد که هر گونه تجاوز و تعدی از حد را شامل می شود اگر چه غالباً در مورد بخششها و هزینه ها و مخارج به کار می رود.

نقل شده که: جمعی از مشرکان خدمت پیامبر آمدند و مسلمان شدند اما آب و هوای مدینه به آنها نساخت، رنگ آنها زرد و بدنشان بیمار شد، پیامبر صلی الله علیه و آله برای بهبودی آنها دستور داد به خارج مدینه، در نقطه خوش آب و هوایی از صحرا که شتران زکات را در آنجا به چرا می بردند بروند و ضمن استفاده از آب و هوای آنجا از شیر تازه شتران به حد کافی استفاده کنند، آنها چنین کردند و بهبود یافتند اما به جای تشکر از پیامبر صلی الله علیه و آله چوپانهای مسلمان را دست و پا بریده و چشمان آنها را از بین بردند و سپس دست به کشتار آنها زدند و از اسلام بیرون رفتند. پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داد آنها را دستگیر کردند و همان کاری که با چوپانها انجام داده بودند به عنوان مجازات در باره آنها انجام یافت، آیه در باره این گونه اشخاص نازل گردید و قانون اسلام را در مورد آنها شرح داد.

تفسیر: ..... ص: ۵۱۱

کیفر آنها که به جان و مال مردم حمله می برند- این آیه در حقیقت بحثی را که در مورد قتل نفس در آیات سابق بیان شد تکمیل می کند و جزای افراد متجاوزی را که اسلحه به روی مسلمانان می کشند و با تهدید به مرگ و حتی کشتن، اموالشان را به غارت می برند، با شدت هر چه تمامتر بیان می کند، و می گوید: «کیفر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۱۲ کسانانی که با خدا و پیامبر به جنگ برمی خیزند و در روی زمین دست به فساد می زنند این است که (یکی از چهار مجازات در مورد آنها اجرا شود. نخست:) این که کشته شوند، (دیگر) این که به دار آویخته شوند، (سوم) این که دست و پای آنها بطور مخالف (دست راست با پای چپ) بریده شود (چهارم) این که از زمینی که در آن زندگی می کنند تبعید گردند» (إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ).

در پایان آیه می فرماید: «این مجازات و رسوایی آنها در دنیا است و (تنها به این مجازات قناعت نخواهد شد بلکه) در آخرت نیز کیفر سخت و عظیمی خواهند داشت» (ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ). از این جمله استفاده می شود که حتی اجرای حدود و مجازاتهای اسلامی مانع از کیفرهای آخرت نخواهد گردید.

سوره مائده (۵): آیه ۳۴ ..... ص: ۵۱۲

(آیه ۳۴) - سپس برای این که راه بازگشت را حتی به روی این گونه جانیان خطرناک نبندد، می گوید: «مگر کسانانی که پیش از دسترسی به آنها توبه و بازگشت کنند که مشمول عفو خداوند خواهند شد و بدانید خداوند غفور و رحیم است» (إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ). البته توبه آنها، تنها تأثیر در ساقط شدن حق الله و مجازات محارب دارد و اما حق الناس بدون رضایت صاحب حق، ساقط نخواهد شد- دقت کنید.

سوره مائده (۵): آیه ۳۵ ..... ص: ۵۱۲

(آیه ۳۵) - حقیقت توسل! در این آیه روی سخن به افراد با ایمان است و به آنها سه دستور برای رستگار شدن داده شده.

نخست می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! تقوا و پرهیزکاری پیشه کنید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ). سپس دستور می دهد که: «وسیله‌ای برای تقرب به خدا انتخاب نمایید» (وَ ابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ). و سر انجام «دستور به جهاد در راه خدا می دهد» (وَ جَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ). و نتیجه همه آنها این است که «در مسیر رستگاری قرار گیرید» (لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۱۳

«وسیله» در آیه فوق معنی بسیار وسیعی دارد و هر کار و هر چیزی را که باعث نزدیک شدن به پیشگاه مقدس پروردگار می شود شامل می گردد که مهمترین آنها را علی علیه السلام در «نهج البلاغه» این چنین برمی شمرد:

«بهترین چیزی که به وسیله آن می توان به خدا نزدیک شد ایمان به خدا و پیامبر او و جهاد در راه خداست که قلّه کوهسار اسلام است، و همچنین جمله اخلاص (لا اله الا الله) که همان فطرت توحید است، و بر پاداشتن نماز که آیین اسلام است، و زکوة که فریضه واجب است، و روزه ماه رمضان که سپری است در برابر گناه و کیفرهای الهی، و حج و عمره که فقر و پریشانی را دور می کنند و گناهان را می شوید، و صلّه رحم که ثروت را زیاد و عمر را طولانی می کند، انفاقهای پنهانی که جبران گناهان می نماید و انفاق آشکار که مرگهای ناگوار و بد را دور می سازد و کارهای نیک که انسان را از سقوط نجات می دهد».

و نیز شفاعت پیامبران و امامان و بندگان صالح خدا که طبق صریح قرآن باعث تقرب به پروردگار می گردد، در مفهوم وسیع توسل داخل است.

لازم به تذکر است که هرگز منظور از «توسل» این نیست چیزی را از شخص پیامبر یا امام مستقلاً تقاضا کنند، بلکه منظور این است با اعمال صالح یا پیروی از پیامبر و امام، یا شفاعت آنان و یا سوگند دادن خداوند به مقام و مکتب آنها (که خود یک نوع احترام و اهتمام به موقعیت آنها و یک نوع عبادت است) از خداوند چیزی را بخواهند و این معنی، نه بوی شرک می دهد و نه بر خلاف آیات دیگر قرآن است و نه از عموم آیه فوق بیرون می باشد- دقت کنید.

سوره مائده (۵): آیه ۳۶ ..... ص: ۵۱۳

(آیه ۳۶) - در تعقیب آیه قبل که به مؤمنان دستور تقوا و جهاد و تهیه وسیله می داد، در این آیه به عنوان بیان علت دستور سابق به سرنوشت افراد بی ایمان و آلوده اشاره کرده، می فرماید: «افرادی که کافر شدند اگر تمام آنچه روی زمین است و همانند آن را داشته باشند تا برای نجات از مجازات روز قیامت بدهند از آنها پذیرفته نخواهد شد و عذاب دردناکی خواهند داشت» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقْبَلُ بِهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص:

۵۱۴

مِنْهُمْ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ)

تنها در پرتو ایمان و تقوا و جهاد و عمل می توان رهایی یافت.

سوره مائده (۵): آیه ۳۷ ..... ص: ۵۱۴

(آیه ۳۷) - سپس به دوام این کیفر اشاره کرده، می گوید: «آنها پیوسته می خواهند از آتش دوزخ خارج شوند ولی توانایی بر آن را ندارند و کیفر آنها ثابت و برقرار خواهد بود» (يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ).

سوره مائده (۵): آیه ۳۸ ..... ص: ۵۱۴

(آیه ۳۸) - مجازات دزدان! در چند آیه قبل احکام «محارب» بیان شد، در این آیه، به همین تناسب حکم دزد یعنی کسی که بطور پنهانی و مخفیانه اموال مردم را می‌برد بیان گردیده است، نخست می‌فرماید: «دست مرد و زن سارق را قطع کنند» (وَ السَّارِقُ وَ السَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا).

از روایات اهل بیت علیه السلام استفاده می‌شود که تنها چهار انگشت از دست راست بریده می‌شود، نه بیشتر، اگر چه فقهای اهل تسنن بیش از آن گفته‌اند! در اینجا مرد دزد بر زن دزد مقدم داشته شده در حالی که در آیه حدّ زناکار، زن زانیه بر مرد زانی مقدم ذکر شده است، این تفاوت شاید به خاطر آن باشد که در مورد دزدی عامل اصلی بیشتر مردانند و در مورد ارتکاب زنا عامل و محرک مهمتر زنان بی‌بندوبار! سپس می‌گوید: «این کیفری است در برابر اعمالی که انجام داده‌اند و مجازاتی است از طرف خداوند» (جَزَاءٌ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ).

و در پایان آیه برای رفع این توهّم که مجازات مزبور عادلانه نیست می‌فرماید: «خداوند توانا (قدرتمند) و حکیم است» (وَ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

بنابراین دلیلی ندارد که از کسی انتقام بگیرد و کسی را بی‌حساب مجازات کند.

سوره مائده (۵): آیه ۳۹ ..... ص: ۵۱۴

(آیه ۳۹) - در این آیه راه بازگشت را به روی آنها گشوده و می‌فرماید: «کسی که بعد از این ستم توبه کند و در مقام اصلاح و جبران برآید خداوند او را خواهد بخشید زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است» (فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَ أُصْلِحَ فَإِنَّ

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۱۵

اللَّهُ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ)

آیا بوسیله توبه تنها گناه او بخشوده می‌شود و یا این که حد سرقت (بریدن دست) نیز ساقط خواهد شد؟

معروف در میان فقهای ما این است که: اگر قبل از ثبوت سرقت در دادگاه اسلامی توبه کند حد سرقت نیز از او برداشته می‌شود، ولی هنگامی که از طریق دو شاهد عادل، جرم او ثابت شد با توبه حدّ از بین نمی‌رود.

سوره مائده (۵): آیه ۴۰ ..... ص: ۵۱۵

(آیه ۴۰) - به دنبال حکم توبه سارقان روی سخن را به پیامبر بزرگ اسلام صلی الله علیه و آله کرده، می‌فرماید: «آیا نمی‌دانی که خداوند مالک آسمان و زمین است (و هر گونه صلاح بداند در آنها تصرف می‌کند) هر کس را که شایسته مجازات بداند، مجازات و هر کس را که شایسته بخشش ببیند، می‌بخشد و او بر هر چیز تواناست» (أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

سوره مائده (۵): آیه ۴۱ ..... ص: ۵۱۵

شأن نزول: ..... ص : ۵۱۵

از امام باقر علیه السلام نقل شده که: یکی از اشراف یهود خیبر که دارای همسر بود، با زن شوهرداری که او هم از خانواده‌های سرشناس خیبر محسوب می‌شد عمل منافی عفت انجام داد، یهودیان از اجرای حکم تورات (سنگسار کردن) در مورد آنها ناراحت بودند، این بود که به هم مسلکان خود در مدینه پیغام فرستادند که حکم این حادثه را از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله پرسند (تا اگر در اسلام حکم سبکتری بود آن را انتخاب کنند و در غیر این صورت آن را نیز به دست فراموشی بسپارند و شاید از این طریق می‌خواستند توجه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را نیز به خود جلب کنند و خود را دوست مسلمانان معرفی نمایند).

در این موقع حکم سنگباران کردن کسانی که مرتکب زناى محصنه می‌شود نازل گردید، ولی آنها از پذیرفتن این حکم شانه خالی کردند! پیامبر صلی الله علیه و آله اضافه کرد: این همان حکمی است که در تورات شما نیز آمده، آیا موافقتی که یکی از شما را به داوری بطلبم و هر چه او از زبان تورات نقل کرد بپذیرید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۱۶ گفتند: آری.

پیامبر صلی الله علیه و آله گفت: ابن‌صوریا که در فدک زندگی می‌کند چگونه عالمی است؟ گفتند: او از همه یهود به تورات آشناتر است، به دنبال او فرستادند و هنگامی که نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد به او فرمود: آیا حکم سنگباران کردن در چنین موردی در تورات بر شما نازل شده است یا نه؟ او در پاسخ گفت: آری! چنین حکمی در تورات آمده است.

پیامبر صلی الله علیه و آله گفت: چرا از اجرای این حکم سرپیچی می‌کنید؟ او در جواب گفت: حقیقت این است که ما در گذشته این حد را در باره افراد عادی اجرا می‌کردیم، ولی در مورد ثروتمندان و اشراف خودداری می‌نمودیم، این بود که گناه مزبور در طبقات مرفه جامعه ما رواج یافت. به همین جهت ما قانونی سبکتر از قانون سنگسار کردن تصویب نمودیم.

در این هنگام پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داد که آن مرد و زن را در مقابل مسجد سنگسار کنند. و فرمود: خدایا من نخستین کسی هستم که حکم تو را زنده نمودم بعد از آن که یهود آن را از بین بردند. در این هنگام آیه نازل شد و جریان مزبور را بطور فشرده بیان کرد.

تفسیر: ..... ص : ۵۱۶

داوری میان دوست و دشمن - از این آیه و چند آیه بعد از آن استفاده می‌شود که قضات اسلام حق دارند با شرایط خاصی در باره جرایم و جنایات غیر مسلمانان نیز قضاوت کنند.

آیه مورد بحث با خطاب (یا أَيُّهَا الرَّسُولُ) «ای فرستاده!» آغاز شده، گویا به خاطر اهمیت موضوع می‌خواهد حس مسؤولیت را در پیامبر صلی الله علیه و آله بیشتر تحریک کند و اراده او را تقویت نماید.

سپس به دل‌داری پیامبر صلی الله علیه و آله به عنوان مقدمه‌ای برای حکم بعد پرداخته و می‌فرماید: «آنها که با زبان، مدعی ایمانند و قلب آنها هرگز ایمان نیاورده و در کفر بر یکدیگر سبقت می‌جویند هرگز نباید مایه اندوه تو شوند» زیرا این وضع تازگی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۱۷

ندارد (لَا يَحْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ).

بعد از ذکر کارشکنیهای منافقان و دشمنان داخلی به وضع دشمنان خارجی و یهود پرداخته و می‌گوید: «همچنین کسانی که از یهود نیز این مسیر را می‌پیمایند نباید مایه اندوه تو شوند» (وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا).

بعد اشاره به پاره‌ای از اعمال نفاق آلود کرده، می‌گوید: «آنها زیاد به سخنان تو گوش می‌دهند» اما این گوش دادن برای درک و اطاعت نیست، بلکه برای این است که دستاویزی برای تکذیب و افترا بر تو پیدا کنند» (سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ).

این جمله تفسیر دیگری نیز دارد، «آنها به دروغهای پیشوایان خود فراوان گوش می‌دهند. ولی حاضر به پذیرش سخن حق نیستند».

صفت دیگر آنها این است که نه تنها برای دروغ بستن به مجلس شما حاضر می‌شوند، بلکه «در عین حال جاسوسهای دیگران که نزد تو نیامده‌اند نیز می‌باشند» (سَمَاعُونَ لِقَوْمٍ آخِرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ).

یکی دیگر از صفات آنها این است که «سخنان خدا را تحریف می‌کنند (خواه تحریف لفظی و یا تحریف معنوی هر حکمی را بر خلاف منافع و هوسهای خود تشخیص دهند) آن را توجیه و تفسیر و یا بکلی رد می‌کنند» (يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ).

عجب‌تر این که آنها پیش از آن که نزد تو بیایند تصمیم خود را گرفته‌اند، «بزرگان آنها به آنان دستور داده‌اند که اگر محمد حکمی موافق خواست ما گفت، بپذیرید و اگر بر خلاف خواست ما بود از آن دوری کنید» (يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا).

اینها در گمراهی فرو رفته‌اند و به این ترتیب امیدی به هدایت آنها نیست، و خدا می‌خواهد به این وسیله آنها را مجازات کرده و رسوا کند «و کسی که خدا اراده مجازات و رسوایی او را کرده است هرگز تو قادر بر دفاع از او نیستی» (وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۱۸

آنها به قدری آلوده‌اند که قابل شستشو نمی‌باشند به همین دلیل «آنها کسانی هستند که خدا نمی‌خواهد قلب آنها را شستشو دهد» (أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ).

در پایان آیه می‌فرماید: «آنها هم در این دنیا رسوا و خوار خواهند شد و هم در آخرت کیفر عظیمی خواهند داشت» (لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ).

سوره مائده (۵): آیه ۴۲ ..... ص: ۵۱۸

(آیه ۴۲) - در این آیه بار دیگر قرآن تأکید می‌کند که «آنها گوش شنوا برای شنیدن سخنان تو و تکذیب آن دارند» و یا گوش شنوایی برای شنیدن دروغهای بزرگانشان دارند (سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ).

این جمله به عنوان تأکید و اثبات این صفت زشت برای آنها تکرار شده است.

علاوه بر این «آنها زیاد اموال حرام و ناحق و رشوه می‌خورند» (أَكَاوُنَ لِلشُّحِّ). سپس به پیامبر صلی الله علیه و آله اختیار می‌دهد که «هرگاه این گونه اشخاص برای داوری به تو مراجعه کردند می‌توانی در میان آنها داوری به احکام اسلام کنی و

می‌توانی از آنها روی گردانی» (فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكَمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ).

و برای تقویت روح پیغمبر صلی الله علیه و آله اضافه می‌کند: «اگر صلاح بود که از آنها روی بگردانی هیچ زیانی نمی‌تواند به تو برسانند» (وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا). «و اگر خواستی در میان آنها داوری کنی حتما باید اصول عدالت را رعایت نمایی، زیرا خداوند افراد دادگر و عدالت‌پیشه را دوست دارد» (وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكَمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۴۳ ..... ص: ۵۱۸

(آیه ۴۳) - این آیه بحث در باره یهود را در مورد داوری خواستن از پیامبر صلی الله علیه و آله که در آیه قبل آمده بود تعقیب می‌کند و از روی تعجب می‌گوید: «چگونه اینها تو را به داوری می‌طلبند در حالی که تورات نزد آنهاست و حکم خدا در آن آمده است و به آن ایمان دارند!» (وَ كَيْفَ يُحْكُمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ).

باید دانست که حکم مزبور یعنی (حکم سنگسار کردن زن و مردی که زنای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۱۹ محصنه کرده‌اند) در تورات کنونی در فصل بیست و دوم از سفر تثنیه آمده است.

عجب این که «بعد از انتخاب تو برای داوری، حکم تو را که موافق حکم تورات است چون بر خلاف میل آنهاست نمی‌پذیرند» (ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ).

«حقیقت این است که آنها اصولاً ایمان ندارند» و گر نه با احکام خدا چنین بازی نمی‌کردند» (وَ مَا أَوْلَيْكَ بِالْمُؤْمِنِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۴۴ ..... ص: ۵۱۹

(آیه ۴۴) - این آیه و آیه بعد، بحث گذشته را تکمیل کرده، و اهمیت کتاب آسمانی موسی، یعنی تورات را چنین شرح می‌دهد: «ما تورات را نازل کردیم که در آن هدایت و نور بود» هدایت به سوی حق و نور و روشنایی برای برطرف ساختن تاریکیهای جهل و نادانی (إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَ نُورٌ).

«به همین جهت پیامبران الهی که در برابر فرمان خدا تسلیم بودند و بعد از نزول تورات روی کار آمدند همگی بر طبق آن برای یهود، حکم می‌کردند» (يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا).

نه تنها آنها چنین می‌کردند بلکه «علمای بزرگ یهود و دانشمندان با ایمان و پاک آنها، بر طبق این کتاب آسمانی که به آنها سپرده شده بود، و بر آن گواه بودند داوری می‌کردند» (وَ الرَّبَّائِيُونَ وَ الْأَخْبَارُ بِمَا اسْتَحْفَظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَ كَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءً).

در اینجا روی سخن را به آن دسته از دانشمندان اهل کتاب که در آن عصر می‌زیستند کرده، می‌گوید: «از مردم نترسید (و احکام واقعی خدا را بیان کنید) بلکه از مخالفت من بترسید» که اگر حق را کتمان کنید مجازات خواهید شد (فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَ اِخْشَوْنِ). و همچنین «آیات خدا را به بهای کمی نفروشید» (وَ لَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا).

در حقیقت سر چشمه کتمان حق و احکام خدا یا ترس از مردم و عوامزدگی است و یا جلب منافع شخصی و هر کدام باشد نشانه ضعف ایمان و سقوط شخصیت است، و در جمله‌های بالا به هر دو اشاره شده است.

و در پایان آیه، حکم قاطعی در باره این گونه افراد که بر خلاف حکم خدا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۲۰

داوری می‌کنند صادر کرده، می‌فرماید: «آنها که بر طبق احکام خدا داوری نمی‌کنند، کافرند» (وَ مَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ

فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۴۵ ..... ص : ۵۲۰

(آیه ۴۵) - قصاص و گذشت! این آیه قسمت دیگری از احکام جنایی و حدود الهی تورات را شرح می دهد، و می فرماید: «ما در تورات قانون قصاص را مقرر داشتیم که اگر کسی عمداً بیگناهی را به قتل برساند اولیای مقتول می توانند قاتل را در مقابل اعدام نمایند» (وَ كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ).

«و اگر کسی آسیب به چشم دیگری برساند و آن را از بین ببرد او نیز می تواند، چشم او را از بین ببرد» (وَ الْعَيْنَ بِالْعَيْنِ). «و همچنین در مقابل بریدن بینی، جایز است بینی جانی بریده شود» (وَ الْأَنْفَ بِالْأَنْفِ). «و نیز در مقابل بریدن گوش، بریدن گوش طرف، مجاز است» (وَ الْأُذُنَ بِالْأُذُنِ). «و اگر کسی دندان دیگری را بشکند او می تواند دندان جانی را در مقابل بشکند» (وَ السِّنَّ بِالسِّنِّ). «و بطور کلی هر کس جراحی و زخمی به دیگری بزند، در مقابل می توان قصاص کرد» (وَ الْجُرُوحَ قِصَاصٌ).

بنابراین، حکم قصاص بطور عادلانه و بدون هیچ گونه تفاوت از نظر نژاد و طبقه اجتماعی و طایفه و شخصیت اجرا می گردد. ولی برای آن که این توهم پیش نیاید که خداوند قصاص کردن را الزامی شمرده و دعوت به مقابله به مثل نموده است، به دنبال این حکم می فرماید: «اگر کسی از حق خود بگذرد و عفو و بخشش کند، کفاره ای برای گناهان او محسوب می شود، و به همان نسبت که گذشت به خرج داده خداوند از او گذشت می کند» (فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ).

و در پایان آیه می فرماید: «کسانی که بر طبق حکم خداوند، داوری نکنند ستمگرند» (وَ مَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ).

چه ظلمی از این بالاتر که ما گرفتار احساسات و عواطف کاذبی شده و از شخص قاتل به بهانه این که خون را با خون نباید شست بکلی صرف نظر کنیم!

سوره مائده(۵): آیه ۴۶ ..... ص : ۵۲۰

(آیه ۴۶) - در تعقیب آیات مربوط به تورات، در این آیه اشاره به وضع برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۲۱ انجیل کرده، می گوید: «پس از رهبران و پیامبران پیشین، مسیح را مبعوث کردیم، در حالی که (به حقانیت تورات اعتراف داشت و) نشانه های او کاملاً با نشانه هایی که تورات داده بود تطبیق می کرد» (وَ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ).

سپس می گوید: «انجیل را در اختیار او گذاشتیم که در آن هدایت و نور بود» (وَ آتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَ نُورٌ). اطلاق نور به این دو کتاب در قرآن، ناظر به تورات و انجیل اصلی است.

بار دیگر به عنوان تأکید، روی این مطلب تکیه می کند که «نه تنها عیسی بن مریم، تورات را تصدیق می کرد، بلکه انجیل کتاب آسمانی او نیز گواه صدق تورات بود» (وَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ).

و در پایان می فرماید: «این کتاب آسمانی مایه هدایت و اندرز پرهیزکاران بود» (وَ هُدًى وَ مَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۴۷ ..... ص : ۵۲۱

(آیه ۴۷) - آنها که به قانون خدا حکم نمی‌کنند! پس از اشاره به نزول انجیل در آیات گذشته، در این آیه می‌فرماید: «ما به اهل انجیل دستور دادیم که به آنچه خدا در آن نازل کرده است، داوری کنند» (وَ لِيُحْكُمَ أَهْلُ الْأَنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ). منظور این است، که ما پس از نزول انجیل بر عیسی (ع) به پیروان او دستور دادیم که به آن عمل کنند و طبق آن داوری نمایند.

و در پایان آیه، بار دیگر تأکید می‌کند: «کسانی که بر طبق حکم خدا داوری نکنند فاسقند» (وَ مَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۴۸ ..... ص: ۵۲۱

(آیه ۴۸) - در این آیه اشاره به موقعیت قرآن بعد از ذکر کتب پیشین انبیاء شده است. نخست می‌فرماید: «ما این کتاب آسمانی را به حق بر تو نازل کردیم در حالی که کتب پیشین را تصدیق کرده (و نشانه‌های آن، بر آنچه در کتب پیشین آمده تطبیق می‌کند) و حافظ و نگاهبان آنهاست» (وَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَ مُهَيِّمًا عَلَيْهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۲۲

اساساً تمام کتابهای آسمانی، در اصول مسائل هماهنگی دارند و هدف واحد یعنی، تربیت و تکامل انسان را تعقیب می‌کنند. سپس دستور می‌دهد که چون چنین است «طبق احکامی که بر تو نازل شده است در میان آنها داوری کن» (فَاَحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ).

بعد اضافه می‌کند: «از هوی و هوسهای آنها (که مایلند احکام الهی را بر امیال و هوسهای خود تطبیق دهند) پیروی مکن و از آنچه به حق بر تو نازل شده است روی مگردان» (وَ لَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ). و برای تکمیل این بحث می‌گوید: «برای هر کدام از شما آیین و شریعت و طریقه و راه روشنی قرار دادیم» (لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَ مَنَاجَا).

سپس می‌فرماید: «خداوند می‌توانست همه مردم را امت واحدی قرار دهد و همه را پیرو یک آیین سازد ولی خدا می‌خواهد شما را در آنچه به شما بخشیده بیازماید» و استعدادهای مختلف شما را پرورش دهد (وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَ لَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ).

سر انجام، همه اقوام و ملل را مخاطب ساخته و آنها را دعوت می‌کند که به جای صرف نیروهای خود در اختلاف و مشاجره «در نیکیها بر یکدیگر پیشی بگیرید» (فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ).

زیرا «بازگشت همه شما به سوی خداست و اوست که شما را از آنچه در آن اختلاف می‌کنید در روز رستاخیز آگاه خواهد ساخت» (إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۴۹ ..... ص: ۵۲۲

اشاره

(آیه ۴۹)

از ابن عباس نقل شده: جمعی از بزرگان یهود توطئه کردند و گفتند: نزد محمد صلی الله علیه و آله می‌رویم شاید بتوانیم او را از آیین خود منحرف سازیم، پس از این تبانی، نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند و گفتند: ما دانشمندان و اشراف یهودیم و اگر ما از تو پیروی کنیم سایر یهودیان نیز به ما اقتدا می‌کنند ولی در میان ما و جمعیتی، نزاعی است (در مورد یک قتل یا چیز دیگر) اگر در این نزاع به نفع ما داوری کنی ما به تو ایمان خواهیم آورد، پیامبر صلی الله علیه و آله از چنین قضاوتی (که عادلانه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۲۳ نبود) خودداری کرد و این آیه نازل شد.

تفسیر: ..... ص: ۵۲۳

در این آیه بار دیگر خداوند به پیامبر خود تأکید می‌کند که «در میان اهل کتاب بر طبق حکم خداوند داوری کن و تسلیم هوی و هوسهای آنها نشو» (وَ أَنْ اخْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ). سپس به پیامبر صلی الله علیه و آله هشدار می‌دهد که «اینها تبانی کرده‌اند تو را از بعضی احکامی که خدا بر تو نازل کرده منحرف سازند مراقب آنها باش» (وَ اخِذْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ). «و اگر اهل کتاب در برابر داوری عادلانه تو تسلیم نشوند، بدان این نشانه آن است که (گناهان آنها دامانشان را گرفته است و توفیق را از آنها سلب کرده) و خدا می‌خواهد آنها را به خاطر بعضی از گناهانشان مجازات کند» (فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاَعْلَمُ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ). و در پایان آیه می‌فرماید: اگر آنها در راه باطل این همه پافشاری می‌کنند، نگران مباش «زیرا بسیاری از مردم فاسقند» (وَ إِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ).

سوره مائده (۵): آیه ۵۰ ..... ص: ۵۲۳

(آیه ۵۰) - در این آیه به عنوان استفهام انکاری می‌فرماید: آیا اینها که مدعی پیروی از کتب آسمانی هستند «انتظار دارند با احکام جاهلی و قضاوت‌های آمیخته با انواع تبعیضات در میان آنها داوری کنی» (أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَنْعُونَ). «در حالی که هیچ داوری برای قومی که اهل یقین هستند، بالاتر و بهتر از حکم خدا نیست» (وَ مَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ).

سوره مائده (۵): آیه ۵۱ ..... ص: ۵۲۳

اشاره

در مورد نزول این آیه و دو آیه بعد نقل کرده‌اند که: بعد از جنگ بدر، عباده بن صامت خزرجی خدمت پیامبر رسید و گفت: من هم پیمانانی از یهود دارم که از نظر عدد زیاد و از نظر قدرت نیرومندند، اکنون که آنها ما را تهدید به جنگ می‌کنند و حساب مسلمانان از غیر مسلمانان جدا شده است من از دوستی و هم‌پیمانی با آنان براءت می‌جویم، هم‌پیمان من تنها خدا و پیامبر اوست.

عبد الله بن ابی گفت: ولی من از هم‌پیمانی با یهود براءت نمی‌جویم، زیرا از حوادث مشکل می‌ترسم و به آنها نیازمندم. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۲۴

پیامبر صلی الله علیه و آله به او فرمود: آنچه در مورد دوستی با یهود بر عباده می‌ترسیدیم، بر تو نیز می‌ترسم (و خطر این دوستی و هم‌پیمانی برای تو از او بیشتر است) عبد الله گفت: چون چنین است من هم می‌پذیرم و با آنها قطع رابطه می‌کنم، آیه نازل شد و مسلمانان را از هم‌پیمانی با یهود و نصاری بر حذر داشت.

تفسیر: ..... ص: ۵۲۴

قرآن، مسلمانان را از همکاری با یهود و نصاری بشدت برحذر می‌دارد، نخست می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، یهود و نصاری را تکیه‌گاه و هم‌پیمان خود قرار ندهید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ).

یعنی ایمان به خدا ایجاب می‌کند که به خاطر جلب منافع مادی با آنها همکاری نکنید.

سپس با یک جمله کوتاه، دلیل این نهی را بیان کرده، می‌گوید: «هر یک از آن دو طایفه، دوست و هم‌پیمان هم‌مسلمان خود هستند» (بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ).

یعنی، تا زمانی که منافع خودشان و دوستانشان مطرح است، هرگز به شما نمی‌پردازند.

روی این جهت، «هر کس از شما طرح دوستی و پیمان با آنها بریزد، از نظر تقسیم بندی اجتماعی و مذهبی جزء آنها محسوب خواهد شد» (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ). و شک نیست که «خداوند چنین افراد ستمگری را که به خود و برادران و خواهران

مسلمان خود خیانت کرده و بر دشمنانشان تکیه می‌کنند، هدایت نخواهد کرد» (إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ).

سوره مائده (۵): آیه ۵۲ ..... ص: ۵۲۴

(آیه ۵۲) - در این آیه اشاره به عذر تراشیهایی می‌کند که افراد بیمارگونه برای توجیه ارتباطهای نامشروع خود با بیگانگان، انتخاب می‌کنند، و می‌گوید:

«آنهايي که در دلهايشان بيماري است، اصرار دارند که آنان را تکیه‌گاه و هم‌پیمان خود انتخاب کنند، و عذرشان این است که می‌گویند: ما می‌ترسیم قدرت به دست آنها بیفتد و گرفتار شویم» (فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ

نَحْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۲۵

قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: همانطور که آنها احتمال می‌دهند روزی قدرت به دست یهود و نصاری بیفتد، این احتمال را نیز

باید بدهند که «ممکن است سر انجام، خداوند مسلمانان را پیروز کند و قدرت به دست آنها بیفتد و این منافقان، از آنچه در دل خود پنهان ساختند، پشیمان گردند» (فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُضْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرَوْا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۵۳..... ص: ۵۲۵

(آیه ۵۳) - در این آیه به سر انجام کار منافقان اشاره کرده می‌گوید: در آن هنگام که فتح و پیروزی نصیب مسلمانان راستین شود، و کار منافقان برملا گردد «مؤمنان از روی تعجب می‌گویند آیا این افراد منافق، همانها هستند که این همه ادعا داشتند و با نهایت تأکید قسم یاد می‌کردند که با ما هستند، چرا سر انجام کارشان به اینجا رسید» (وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَوْلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ).

و به خاطر همین نفاق، «همه اعمال نیک آنها بر باد رفت (زیرا از نیت پاک و خالص سر چشمه نگرفته بود، و) به همین دلیل زیانکار شدند» هم در این جهان و هم در جهان دیگر (حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۵۴..... ص: ۵۲۵

(آیه ۵۴) - پس از بحث در باره منافقان، سخن از مرتدانی که طبق پیش بینی قرآن بعدها از این آیین مقدس روی برمی‌گرداندند به میان می‌آورد و به عنوان یک قانون کلی به همه مسلمانان اخطار می‌کند: «اگر کسانی از شما از دین خود بیرون روند (زیانی به خدا و آیین او و جامعه مسلمین و آهنگ سریع پیشرفت آنها نمی‌رسانند) زیرا خداوند در آینده جمعیتی را برای حمایت از این آیین برمی‌انگیزد» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ).

سپس صفات کسانی که باید این رسالت بزرگ را انجام دهند، چنین شرح می‌دهد:

۱- آنها به خدا عشق می‌ورزند و جز به خشنودی او نمی‌اندیشند «هم خدا آنها را دوست دارد و هم آنها خدا را دوست دارند» (يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ).

۲ و ۳- «در برابر مؤمنان خاضع و مهربان و در برابر دشمنان و ستمکاران، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۲۶

سرسخت و خشن و پر قدرند» (أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ).

۴- «جهاد در راه خدا بطور مستمر از برنامه‌های آنهاست» (يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ).

۵- آخرین امتیازی که برای آنان ذکر می‌کند این است که: «در راه انجام فرمان خدا و دفاع از حق، از ملامت هیچ ملامت کننده‌ای نمی‌هراسند» (وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ).

و در پایان می‌گوید: «به دست آوردن این امتیازات (علاوه بر کوشش انسان) مرهون فضل الهی است که هر کس بخواهد و شایسته ببیند می‌دهد» (ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ). «و خداوند دایره فضل و کرمش، وسیع و به آنها که شایستگی دارند آگاه است» (وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ).

سوره مائده(۵): آیه ۵۵..... ص: ۵۲۶

شأن نزول ..... ص: ۵۲۶

آیه ولایت: در مورد نزول این آیه از «عبد الله بن عباس» نقل شده که: روزی در کنار چاه زمزم نشسته بود و برای مردم از قول پیامبر صلی الله علیه و آله حدیث نقل می کرد، ناگهان مردی که عمامه ای بر سر داشت و صورت خود را پوشانیده بود نزدیک آمد و هر مرتبه که ابن عباس از پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله حدیث نقل می کرد او نیز با جمله «قال رسول الله» حدیث دیگری از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل می نمود.

ابن عباس او را قسم داد تا خود را معرفی کند، او صورت خود را گشود و صدا زد ای مردم! هر کس مرا نمی شناسد بداند من ابو ذر غفاری هستم با این گوشه های خودم از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم، و اگر دروغ می گویم هر دو گوشم کر باد، و با چشمان خود این جریان را دیدم و اگر دروغ می گویم هر دو چشمم کور باد، که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: علی قائد البررة و قاتل الكفرة منصور من نصره مخذول من خذله «علی علیه السلام پیشوای نیکان است، و کشنده کافران، هر کس او را یاری کند، خدا یاریش خواهد کرد، و هر کس دست از یاریش بردارد، خدا دست از یاری او برخواهد داشت».

سپس ابو ذر اضافه کرد: ای مردم! روزی از روزها با رسول خدا صلی الله علیه و آله در مسجد نماز می خواندم، سائلی وارد مسجد شد و از مردم تقاضای کمک کرد، ولی کسی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۲۷

چیزی به او نداد، او دست خود را به آسمان بلند کرد و گفت: خدایا تو شاهد باش که من در مسجد رسول تو تقاضای کمک کردم ولی کسی جواب مساعد به من نداد، در همین حال علی علیه السلام که در حال رکوع بود با انگشت کوچک دست راست خود اشاره کرد. سائل نزدیک آمد و انگشت را از دست آن حضرت بیرون آورد، پیامبر صلی الله علیه و آله که در حال نماز بود جریان را مشاهده کرد، هنگامی که از نماز فارغ شد، سر به سوی آسمان بلند کرد و چنین گفت: «خداوندا! برادرم موسی از تو تقاضا کرد که روح او را وسیع گردانی و کارها را بر او آسان سازی و گره از زبان او بگشایی تا مردم گفتارش را درک کنند، و نیز موسی درخواست کرد هارون را که برادرش بود وزیر و یاورش قرار دهی و بوسیله او نیرویش را زیاد کنی و در کارهایش شریک سازی.

خداوندا! من محمد پیامبر و برگزیده توام، سینه مرا گشاده کن و کارها را بر من آسان ساز، از خاندانم علی علیه السلام را وزیر من گردان تا بوسیله او، پشتم قوی و محکم گردد».

ابو ذر می گوید: هنوز دعای پیامبر صلی الله علیه و آله پایان نیافته بود که جبرئیل نازل شد و به پیامبر صلی الله علیه و آله گفت: بخوان! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: چه بخوانم؟ گفت: بخوان انما ولیکم الله و رسوله و الذین آمنوا ..

تفسیر: ..... ص: ۵۲۷

این آیه با کلمه «انما» که در لغت عرب به معنی انحصار می آید شروع شده و می گوید: «ولی و سرپرست و متصرف در امور شما سه کس است: خدا و پیامبر و کسانی که ایمان آورده اند، و نماز را برپا می دارند و در حال رکوع زکات می دهند» (انما ولیکم الله و رسوله و الذین آمنوا الذین یقیمون الصلاة و یؤتون الزکاة و هم را کعون).

منظور از «ولّی» در آیه فوق ولایت به معنی، سرپرستی و تصرف و رهبری مادی و معنوی است. بخصوص این که این ولایت در ردیف ولایت پیامبر صلی الله علیه و آله و ولایت خدا قرار گرفته و هر سه با یک جمله ادا شده است. و به این ترتیب، آیه از آیاتی است که به عنوان یک نصّ قرآنی دلالت بر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۲۸ ولایت و امامت علی علیه السلام می کند.

سوره مائده(۵): آیه ۵۶..... ص : ۵۲۸

(آیه ۵۶) - این آیه تکمیلی برای مضمون آیه پیش است و هدف آن را تأکید و تعقیب می کند، و به مسلمانان اعلام می دارد که: «کسانی که ولایت و سرپرستی و رهبری خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و افراد با ایمانی را که در آیه قبل به آنها اشاره شد بپذیرند پیروز خواهند شد، زیرا آنها در حزب خدا خواهند بود و حزب خدا پیروز است» (وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ).

در این آیه قرینه دیگری بر معنی ولایت که در آیه پیش اشاره شد دیده می شود، زیرا تعبیر به «حزب الله» و «غلبه آن» مربوط به حکومت اسلامی است، نه یک دوستی ساده و عادی و این خود می رساند که ولایت در آیه به معنی سرپرستی و حکومت و زمامداری اسلام و مسلمین است، زیرا در معنی حزب یک نوع تشکل و همبستگی و اجتماع برای تأمین اهداف مشترک افتاده است.

سوره مائده(۵): آیه ۵۷..... ص : ۵۲۸

اشاره

(آیه ۵۷)

شأن نزول: ..... ص : ۵۲۸

در مورد نزول این آیه، مفسران نقل کرده اند که: دو نفر از مشرکان به نام «رفاعه» و «سويد» اظهار اسلام کردند و سپس جزء دار و دسته منافقان شدند، بعضی از مسلمانان با این دو نفر رفت و آمد داشتند و اظهار دوستی می کردند، آیه نازل شد و به آنها اخطار کرد که از این عمل بپرهیزید.

تفسیر: ..... ص : ۵۲۸

در این آیه بار دیگر خداوند به مؤمنان دستور می دهد که از انتخاب منافقان و دشمنان به عنوان دوست بپرهیزید، منتها برای تحریک عواطف آنها و توجه دادن به فلسفه این حکم، چنین می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! آنها که آیین شما را به باد استهزاء و یا به بازی می گیرند، چه آنها که از اهل کتابند و چه آنها که از مشرکان و منافقانند، هیچ یک از آنان را به

عنوان دوست انتخاب نکنید» (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَ لَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَ الْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ).

و در پایان آیه این موضع را تأکید می‌کند که طرح دوستی با آنان، با تقوا و ایمان سازگار نیست بنابراین «از خدا بترسید، اگر ایمان دارید» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۲۹

سوره مائده(۵): آیه ۵۸ ..... ص: ۵۲۹

اشاره

(آیه ۵۸)

شأن نزول: ..... ص: ۵۲۹

در مورد نزول این آیه که دنباله آیه قبل است نقل شده که: جمعی از یهود و بعضی از نصاری صدای مؤذن را که می‌شنیدند و یا قیام مسلمانان را به نماز می‌دیدند شروع به مسخره و استهزاء می‌کردند، قرآن مسلمانان را از طرح دوستی با این گونه افراد برحذر داشت.

تفسیر: ..... ص: ۵۲۹

در این آیه در تعقیب بحث گذشته در مورد نهی از دوستی با منافقان و جمعی از اهل کتاب که احکام اسلام را به باد استهزاء می‌گرفتند، اشاره به یکی از اعمال آنها به عنوان شاهد و گواه کرده، می‌گوید: «هنگامی که (اذان می‌گویید و مسلمانان را) به سوی نماز دعوت می‌کنید، آن را به باد استهزاء و بازی می‌گیرند» (وَ إِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُؤًا وَ لَعِبًا). قابل ذکر این که همانطور که در روایات اهل بیت علیه السلام وارد شده است اذان از طریق وحی به پیامبر صلی الله علیه و آله تعلیم داده شد.

سپس علت عمل آنها را چنین بیان می‌کند: «این به خاطر آن است که آنها جمعیت نادانی می‌باشند و از درک حقایق بدورند» (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۵۹ ..... ص: ۵۲۹

اشاره

شأن نزول: ..... ص : ۵۲۹

در مورد نزول این آیه و آیه بعد از ابن عباس نقل شده که: جمعی از یهود نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند و درخواست کردند عقاید خود را برای آنها شرح دهد، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من به خدای بزرگ و یگانه ایمان دارم و آنچه بر ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و موسی و عیسی و همه پیامبران الهی نازل شده حق می دانم، و در میان آنها جدایی نمی افکنم، آنها گفتند: ما عیسی را نمی شناسیم و به پیامبری نمی پذیریم، سپس افزودند: ما هیچ آیینی بدتر از آیین شما سراغ نداریم! این دو آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص : ۵۲۹

در این آیه، خداوند به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می دهد که از اهل کتاب سؤال کن و «بگو: چه کار خلافی از ما سر زده که شما از ما عیب می گیرید و انتقاد می کنید؟ جز این که ما به خدای یگانه ایمان آورده ایم و در برابر آنچه بر ما و بر انبیاء پیشین نازل شده تسلیم هستیم» (قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَ مَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۳۰

و در پایان آیه جمله ای می بینیم که در حقیقت بیان علت جمله قبل است، می گوید: اگر شما توحید خالص و تسلیم در برابر تمام کتب آسمانی را بر ما ایراد می گیرید به خاطر آن است که بیشتر شما فاسق و آلوده به گناه شده اید» چون خود شما آلوده و منحرفید اگر کسانی پاک و بر جاده حق باشند در نظر شما عیب است (وَ أَنْ أَكْثَرُكُمْ فَاسِقُونَ).

سوره مائده (۵): آیه ۶۰ ..... ص : ۵۳۰

(آیه ۶۰) - در این آیه عقاید تحریف شده و اعمال نادرست اهل کتاب و کيفرهایی که دامنگیر آنها گردیده است با وضع مؤمنان راستین و مسلمان، مقایسه گردیده، تا معلوم شود کدامیک از این دو دسته در خور انتقاد و سرزنش هستند و این یک پاسخ منطقی است که برای متوجه ساختن افراد لجوج و متعصب به کار می رود، در این مقایسه چنین می گوید: ای پیامبر! به آنها بگو:

آیا ایمان به خدای یگانه و کتب آسمانی داشتن در خور سرزنش و ایراد است، یا اعمال ناروای کسانی که گرفتار آن همه مجازات الهی شدند «به آنها بگو: آیا شما را آگاه کنم از کسانی که پاداش کارشان در پیشگاه خدا از این بدتر است» (قُلْ هَلْ أُتْبِكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ).

سپس به تشریح این مطلب پرداخته و می گوید: «آنها که بر اثر اعمالشان مورد لعن و غضب پروردگار واقع شدند و آنان را به صورت «میمون» و «خوک» مسخ کرد، و آنها که پرستش طاغوت و بت نمودند، مسلماً این چنین افراد، موقعیشان در این دنیا و محل و جایگاهشان در روز قیامت بدتر خواهد بود، و از راه راست و جاده مستقیم گمراهترند» (مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَ غَضِبَ عَلَيْهِ وَ

جَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ).

سوره مائده(۵): آیه ۶۱ ..... ص: ۵۳۰

(آیه ۶۱) - در این آیه - برای تکمیل بحث در باره منافقان اهل کتاب - پرده از روی نفاق درونی آنها برداشته و به مسلمانان چنین اعلام می‌کند: «هنگامی که نزد شما می‌آیند می‌گویند ایمان آوردیم در حالی که با قلبی مملو از کفر داخل می‌شوند و به همان حال نیز از نزد شما بیرون می‌روند و منطق و استدلال و سخنان شما در قلب آنها کمترین اثری نمی‌بخشد» (وَ إِذَا جَاؤْكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَ هُمْ بَرَّگَزِيْدَةٌ تَفْسِيْرٌ نَمُوْنَه، ج ۱، ص: ۵۳۱
قَدْ خَرَجُوا بِه).

و در پایان آیه به آنها اخطار می‌کند که «با تمام این پرده‌پوشیها، خداوند از آنچه آنها کتمان می‌کنند، آگاه و باخبر است» (وَ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا كَانُوْا يَكْتُمُوْنَ).

سوره مائده(۵): آیه ۶۲ ..... ص: ۵۳۱

(آیه ۶۲) - در این آیه نشانه‌های دیگری از نفاق آنها را بازگو می‌کند، از جمله این که می‌گوید: «بسیاری از آنها را می‌بینی که در مسیر گناه و ستم و خوردن اموال حرام بر یکدیگر سبقت می‌جویند» (وَ تَرَى كَثِيْرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُوْنَ فِي الْاِثْمِ وَ الْعُدُوَانِ وَ اَكْلِهِمُ السُّحْتِ).

یعنی، آنچنان آنها در راه گناه و ستم گام برمی‌دارند که گویا به سوی اهداف افتخارآمیزی پیش می‌روند، و بدون هیچ گونه شرم و حیا، سعی می‌کنند از یکدیگر پیشی بگیرند.

و در پایان آیه برای تأکید زشتی اعمال آنها می‌گوید: «چه عمل زشت و ننگینی آنها انجام می‌دهند» و بر آن مداومت دارند (لَبِيْسٌ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ).

سوره مائده(۵): آیه ۶۳ ..... ص: ۵۳۱

(آیه ۶۳) - سپس در این آیه، حمله را متوجه دانشمندان آنها کرده که با سکوت خود آنان را به گناه، تشویق می‌نمودند و می‌گوید: «چرا دانشمندان مسیحی و علمای یهود، آنها را از سخنان گناه‌آلود و خوردن اموال نامشروع باز نمی‌دارند» (لَوْ لَا يَنْهَاهُمْ الرَّبَّائِيُوْنَ وَ الْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَ اَكْلِهِمُ السُّحْتِ).

یعنی، دانشمندان برای اصلاح یک اجتماع فاسد، نخست باید افکار و اعتقادات نادرست آنها را تغییر دهند، و به این ترتیب آیه، راه اصلاح جامعه فاسد را که باید از انقلاب فکری شروع شود به دانشمندان نشان می‌دهد.

و در پایان آیه، قرآن به همان شکل که گناهکاران اصلی را مذمت نمود، دانشمندان ساکت و ترک‌کننده امر به معروف و نهی از منکر را مورد مذمت قرار داده، می‌گوید: «چه زشت است کاری که آنها انجام می‌دهند» (لَبِيْسٌ مَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ).

و به این ترتیب روشن می‌شود که سرنوشت کسانی که وظیفه بزرگ امر به معروف و نهی از منکر را ترک می‌کنند - بخصوص اگر از دانشمندان و علما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۳۲

باشند - سرنوشت همان گناهکاران است و در حقیقت شریک جرم آنها محسوب می‌شوند.

از ابن عباس مفسر معروف نقل شده که می‌گفت: این آیه شدیدترین آیه‌ای است که دانشمندان وظیفه شناس و ساکت را توبیخ و مذمت می‌کند.

بدیهی است این حکم اختصاصی به علمای خاموش و ساکت یهود و نصاری ندارد، و تمام رهبران فکری و دانشمندی که به هنگام آلوده شدن مردم به گناه و سرعت گرفتن در راه ظلم و فساد، خاموش می‌نشینند در بر می‌گیرد، زیرا حکم خدا، در باره همگان یکسان است! در حدیثی از امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌خوانیم: که در خطبه‌ای فرمود: «اقوام گذشته به این جهت هلاک و نابود گشتند که مرتکب گناهان می‌شدند و دانشمندانشان سکوت می‌کردند، و نهی از منکر نمی‌نمودند، در این هنگام بلاها و کیفرهای الهی بر آنها فرود می‌آمد، پس شما ای مردم! امر به معروف کنید و نهی از منکر نمایید، تا به سرنوشت آنها دچار نشوید».

سوره مائده(۵): آیه ۶۴..... ص: ۵۳۲

(آیه ۶۴) - در این آیه یکی از مصداقهای روشن سخنان ناروا و گفتار گناه‌آلود یهود که در آیه قبل بطور کلی به آن اشاره شد، آمده است.

توضیح این که: تاریخ نشان می‌دهد که یهود زمانی در اوج قدرت می‌زیستند، و بر قسمت مهمی از دنیای آباد آن زمان حکومت داشتند، که زمان داود و سلیمان بن داود را به عنوان نمونه می‌توان یادآور شد، و در اعصار بعد نیز، قدرت آنها با نوسانهایی ادامه داشت، ولی با ظهور اسلام، مخصوصاً در محیط حجاز، ستاره قدرت آنها افول کرده، مبارزه پیامبر صلی الله علیه و آله با یهود «بنی النضیر» و «بنی قریظه» و «یهود خیبر» موجب نهایت تضعیف آنها گردید در این موقع بعضی از آنها با در نظر گرفتن قدرت و عظمت پیشین از روی استهزاء گفتند: دست خدا به زنجیر بسته شده و به ما بخششی نمی‌کند! و از آنجا که بقیه نیز به گفتار او راضی بودند، قرآن این سخن را به همه آنها نسبت داده، می‌گوید: «یهود گفتند: دست خدا به زنجیر بسته شده!» (وَ قَالَتْ بَرَكَزِيْدَةُ تَفْسِيْرُ نَمُوْنَةُ، ج ۱، ص: ۵۳۳)

الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ

خداوند در پاسخ آنها نخست به عنوان نکوهش و مذمت از این عقیده ناروا می‌گوید: «دست آنها در زنجیر باد، و به خاطر این سخن ناروا از رحمت خدا بدور گردند» (غُلَّتْ أَيْدِيَهُمْ وَ لَعْنُوا بِمَا قَالُوا).

سپس برای ابطال این عقیده ناروا می‌گوید: «هر دو دست خدا گشاده است، و هر گونه بخواهد و به هر کس بخواهد می‌بخشد» (بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ).

نه اجباری در کار او هست، نه محکوم جبر عوامل طبیعی و جبر تاریخ می‌باشد، بلکه اراده او بالاتر از هر چیز و نافذ در همه چیز است.

بعد می‌گوید: «حتی این آیات که پرده از روی گفتار و عقاید آنان برمی‌دارد به جای این که اثر مثبت در آنها بگذارد و از راه غلط باز گرداند، بسیاری از آنها را روی دنده لجاجت می‌افکند و طغیان و کفر آنها بیشتر می‌شود» (وَ لَيَزِيدَنَّ كَثِيْرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَ كُفْرًا).

اما در مقابل این گفته‌ها و اعتقادات ناروا و لجاجت و یکدندگی در طریق طغیان و کفر، خداوند مجازات سنگینی در این جهان برای آنها قائل شده، می‌فرماید: «و در میان آنها عداوت و دشمنی تا روز قیامت افکنیم» (وَ أَلْفَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعِدَاةَ وَ

الْبُغْضَاءِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ).

و در قسمت اخیر آیه اشاره به کوششها و تلاشهای یهود برای برافروختن آتش جنگها و لطف خدا در مورد رهایی مسلمانان از این آتشی ناپود کنند کرده، می‌فرماید: «هر زمان آتشی برای جنگ افروختند، خداوند آن را خاموش ساخت و شما را از آن حفظ کرد» (كَلِمًا أَوْ قُدُورًا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ).

و این در حقیقت یکی از نکات اعجاز آمیز زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله است.

قرآن اضافه می‌کند: «آنها برای پاشیدن بذر فساد در روی زمین تلاش و کوشش پی گیر و مداومی دارند» (وَيَسْتَعِزُّونَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا).

در حالی که خداوند مفسدان را دوست نمی‌دارد» (وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۳۴

سوره مائده(۵): آیه ۶۵ ..... ص: ۵۳۴

(آیه ۶۵) - به دنبال انتقادات گذشته از برنامه و روش اهل کتاب، در این آیه و آیه بعد آنچنان که اصول تربیتی اقتضا می‌کند، قرآن برای بازگرداندن منحرفان اهل کتاب به راه راست، و تقدیر از اقلیتی که با اعمال خلاف آنها همگام نبود، نخست چنین می‌گوید: «اگر اهل کتاب ایمان بیاورند و پرهیزکاری پیشه کنند، گناهان گذشته آنها را می‌پوشانیم و از آن صرف نظر می‌کنیم» (وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ). نه تنها گناهان آنها را می‌بخشیم «بلکه در باغهای بهشت که کانون انواع نعمتهاست آنها را وارد می‌کنیم» (وَلَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ). این در زمینه نعمتهای معنوی و اخروی است.

سوره مائده(۵): آیه ۶۶ ..... ص: ۵۳۴

(آیه ۶۶) - سپس به اثر عمیق ایمان و تقوا حتی در زندگی مادی انسانها، اشاره کرده می‌گوید: «اگر آنها تورات و انجیل را برپا دارند (و آن را به عنوان یک دستور العمل زندگی در برابر چشم خود قرار دهند) و بطور کلی به همه آنچه از طرف پروردگارش بر آنها نازل شده اعم از کتب آسمانی پیشین و قرآن بدون هیچ گونه تبعیض و تعصب عمل کنند، از آسمان و زمین، نعمتهای الهی آنها را فرا خواهد گرفت» (وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ).

شک نیست که منظور از برپاداشتن تورات و انجیل، آن قسمت از تورات و انجیل واقعی است که در آن زمان در دست آنها بود.

در حقیقت آیه فوق یکبار دیگر، این اصل اساسی را مورد تأکید قرار می‌دهد که پیروی از تعلیمات آسمانی انبیاء تنها برای سر و سامان دادن به زندگی پس از مرگ نیست، بلکه بازتاب گسترده‌ای در سرتاسر زندگی مادی انسانها نیز دارد، جمعیتها را قوی، و صفوف را فشرده، و نیروها را مترکم، و نعمتها را پربرکت، و امکانات را وسیع، و زندگی را مرفه، و امن و امان می‌سازد.

نظری به ثروتهای عظیم مادی و نیروهای فراوان انسانی که امروز در دنیای بشریت بر اثر انحراف از این تعلیمات نابود

می‌گردد، دلیل زنده این حقیقت است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۳۵

امروز مغزهای متفکری که برای تکمیل و توسعه و تولید سلاحهای مرگبار و کشمکشهای استعماری کار می‌کنند، قسمت مهمی از نیروهای ارزنده انسانی را تشکیل می‌دهد، و چقدر نوع بشر، به این نوع سرمایه‌ها و این مغزهایی که بیهوده از بین می‌رود، برای رفع نیازمندیهایش محتاج است، و چقدر چهره دنیا زیبا و خواستنی و جالب بود اگر همه اینها در راه آبادی به کار گرفته می‌شدند! در پایان آیه، اشاره به اقلیت صالح این جمعیت کرده، می‌گوید: «با این که بسیاری از آنها بدکارند ولی جمعیتی معتدل و میانه‌رو در میان آنها وجود دارد» که حسابشان با حساب دیگران در پیشگاه خدا و در نظر خلق خدا جداست (مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءٌ مَا يَعْمَلُونَ).

نظیر این تعبیر در باره اقلیت صالح اهل کتاب، در آیه ۱۵۹ سوره اعراف و آیه ۷۵ آل عمران نیز دیده می‌شود.

سوره مائده (۵): آیه ۶۷..... ص: ۵۳۵

اشاره

(آیه ۶۷) - انتخاب جانشین نقطه پایان رسالت! در این آیه روی سخن، فقط به پیامبر است، و تنها وظیفه او را بیان می‌کند، با خطاب «ای پیامبر!» (یا أَيُّهَا الرَّسُولُ). شروع شده و با صراحت و تأکید دستور می‌دهد، که «آنچه را از طرف پروردگارت بر تو نازل شده است (به مردم) برسان» (بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ).

سپس برای تأکید بیشتر به او اخطار می‌کند که: «اگر از این کار خودداری کنی (که هرگز خودداری نمی‌کرد) رسالت خدا را تبلیغ نکرده‌ای!» (وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ).

سپس به پیامبر صلی الله علیه و آله که گویا از واقعه خاصی اضطراب و نگرانی داشته، دلداری و تأمین می‌دهد و به او می‌گوید: از مردم در ادای این رسالت وحشتی نداشته باش» زیرا خداوند تو را از خطرات آنها نگاه خواهد داشت» (وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ).

و در پایان آیه به عنوان یک تهدید و مجازات، به آنهایی که این رسالت مخصوص را انکار کنند و در برابر آن از روی لجاجت کفر بورزند، می‌گوید: «خداوند کافران لجوج را هدایت نمی‌کند» (إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۳۶

راستی چه مسأله مهمی در این آخرین ماههای عمر پیامبر صلی الله علیه و آله مطرح بوده که در آیه فوق عدم تبلیغ آن مساوی با عدم تبلیغ رسالت شمرده شده است.

در کتابهای مختلف دانشمندان شیعه و اهل تسنن روایات زیادی دیده می‌شود که با صراحت می‌گوید آیه فوق در باره تعیین جانشین برای پیامبر صلی الله علیه و آله و سرنوشت آینده اسلام و مسلمین در غدیر خم نازل شده است.

خلاصه جریان غدیر - ص: ۵۳۶

در آخرین سال عمر پیامبر مراسم حجّه الوداع، با شکوه هر چه تمامتر در حضور پیامبر صلی الله علیه و آله به پایان رسید.

نه تنها مردم مدینه در این سفر پیامبر صلی الله علیه و آله را همراهی می کردند بلکه، مسلمانان نقاط مختلف جزیره عربستان نیز برای کسب یک افتخار تاریخی بزرگ به همراه پیامبر صلی الله علیه و آله بودند.

آفتاب حجاز آتش بر کوهها و دره‌ها می‌پاشید، اما شیرینی این سفر روحانی بی‌نظیر، همه چیز را آسان می‌کرد، ظهر نزدیک شده بود، کم‌کم سرزمین جحفه و سپس بیابانهای خشک و سوزان «غدیر خم» از دور نمایان می‌شد. روز پنج‌شنبه سال دهم هجرت بود، و درست هشت روز از عید قربان می‌گذشت، ناگهان دستور توقف از طرف پیامبر صلی الله علیه و آله به همراهان داده شد.

مؤذن پیامبر صلی الله علیه و آله با صدای الله اکبر مردم را به نماز ظهر دعوت کرد، مردم بسرعت آماده نماز می‌شدند، اما هوا بقدری داغ بود که بعضی مجبور بودند، قسمتی از عبای خود را به زیر پا و طرف دیگر آن را به روی سر بیفکنند.

نماز ظهر تمام شد، مسلمانان تصمیم داشتند فوراً به خیمه‌های کوچکی که با خود حمل می‌کردند پناهنده شوند، ولی پیامبر صلی الله علیه و آله به آنها اطلاع داد که همه باید برای شنیدن یک پیام تازه الهی که در ضمن خطبه مفصلی بیان می‌شد خود را آماده کنند. کسانی که از پیامبر صلی الله علیه و آله فاصله داشتند قیافه ملکوتی او را در لابلای جمعیت نمی‌توانستند مشاهده کنند.

لذا منبری از جهاز شتران ترتیب داده شد و پیامبر صلی الله علیه و آله بر فراز آن قرار گرفت و نخست حمد و سپاس پروردگار بجا آورد و خود را به خدا سپرد، سپس مردم را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۳۷

مخاطب ساخت و چنین فرمود: «من به همین زودی دعوت خدا را اجابت کرده، از میان شما می‌روم، من مسؤولم، شما هم مسؤولید، شما در باره من چگونه شهادت می‌دهید؟»

مردم صدا بلند کردند و گفتند: نشهد انک قد بلغت و نصحت و جهدت فجزاک الله خیراً: «ما گواهی می‌دهیم تو وظیفه رسالت را ابلاغ کردی و شرط خیرخواهی را انجام دادی و آخرین تلاش و کوشش را در راه هدایت ما نمودی، خداوند تو را جزای خیر دهد».

سپس فرمود: «آیا شما گواهی به یگانگی خدا و رسالت من و حقانیت روز رستاخیز و برانگیخته شدن مردگان در آن روز نمی‌دهید؟! همه گفتند: «آری! گواهی می‌دهیم» فرمود: خداوند! گواه باش! ...

بار دیگر فرمود: ای مردم! آیا صدای مرا می‌شنوید؟ ... گفتند: آری، و بدنبال آن، سکوت سراسر بیابان را فرا گرفت و جز صدای زمزمه باد چیزی شنیده نمی‌شد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ... اکنون بنگرید با این دو چیز گرانمایه و گرانقدر که در میان شما به یادگار می‌گذارم چه خواهید کرد؟

یکی از میان جمعیت صدا زد، کدام دو چیز گرانمایه یا رسول الله؟!.

پیامبر صلی الله علیه و آله بلافاصله گفت: اول ثقل اکبر، کتاب خداست که یک سوی آن به دست پروردگار و سوی دیگرش در دست شماست، دست از دامن آن بردارید تا گمراه نشوید، و اما دومین یادگار گرانقدر من خاندان منند و خداوند لطیف خبیر به من خبر داده که این دو هرگز از هم جدا نشوند، تا در بهشت به من پیوندند، از این دو پیشی نگیرید که هلاک می‌شوید و عقب نیفتید که باز هلاک خواهید شد.

ناگهان مردم دیدند پیامبر صلی الله علیه و آله به اطراف خود نگاه کرد گویا کسی را جستجو می‌کند و همین که چشمش به علی علیه السلام افتاد، خم شد و دست او را گرفت و بلند کرد، آنچنان که سفیدی زیر بغل هر دو نمایان شد و همه مردم او را دیدند و شناختند که او همان افسر شکست‌ناپذیر اسلام علی علیه السلام است، در اینجا صدای پیامبر صلی الله علیه و آله

رساتر و بلندتر شد و فرمود: ايتها الناس من اولى الناس بالمؤمنين من برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۳۸

انفسهم: «چه کسی از همه مردم نسبت به مسلمانان از خود آنها سزاوارتر است؟!».

گفتند: خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله داناترند، پیامبر صلی الله علیه و آله گفت: خدا، مولی و رهبر من است، و من مولی و رهبر مؤمنانم و نسبت به آنها از خودشان سزاوارترم (و اراده من بر اراده آنها مقدم) سپس فرمود: فمن كنت مولاه فعلي مولاه: «هر کس من مولا و رهبر او هستم علی مولا و رهبر اوست» و این سخن را سه بار و به گفته بعضی از راویان حدیث، چهار بار تکرار کرد.

و بدنبال آن سر به سوی آسمان برداشت و عرض کرد: اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و احب من احبه و ابغض من ابغضه و انصر من نصره و اخذل من خذله و ادر الحق معه حيث دار: «خداوندا! دوستان او را دوست بدار و دشمنان او را دشمن بدار، محبوب بدار آن کس که او را محبوب دارد، و مبغوض بدار آن کس که او را مبغوض دارد، یارانش را یاری کن، و آنها را که ترک یاریش کنند، از یاری خویش محروم ساز، و حق را همراه او بدار و او را از حق جدا مکن».

سپس فرمود: الا فليبلغ الشاهد الغائب: «آگاه باشید، همه حاضران وظیفه دارند این خبر را به غایبان برسانند».

خطبه پیامبر صلی الله علیه و آله به پایان رسید، عرق از سر و روی پیامبر صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام و مردم فرو می ریخت، و هنوز صفوف جمعیت از هم متفرق نشده بود که امین وحی خدا نازل شد و این آیه را بر پیامبر صلی الله علیه و آله خواند: الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي ... «امروز آیین شما را کامل و نعمت خود را بر شما تمام کردم، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: الله اكبر، الله اكبر على اكمال الدين و اتمام النعمة و رضی الرب برسالتی و الولاية لعلی من بعدی: «خداوند بزرگ است، خداوند بزرگ است همان خدایی که آیین خود را کامل و نعمت خود را بر ما تمام کرد، و از نبوت و رسالت من و ولایت علی علیه السلام پس از من راضی و خشنود گشت».

در این هنگام شور و غوغایی در میان مردم افتاد و به علی علیه السلام این موقعیت را تبریک می گفتند و از افراد سرشناسی که به او تبریک گفتند، أبو بكر و عمر بودند، که این جمله را در حضور جمعیت بر زبان جاری ساختند: بَخَّ بَخَّ لَكَ يَا بَنَ بَرَكِيذِهِ

تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۳۹

ابی طالب اصبحت و امسیت مولای و مولا کل مؤمن و مؤمنة: «آفرین بر تو باد، آفرین بر تو باد، ای فرزند ابو طالب! تو مولا و رهبر من و تمام مردان و زنان با ایمان شدی».

این بود خلاصه‌ای از حدیث معروف غدیر که در کتب دانشمندان اهل تسنن و شیعه آمده است.

سوره مائده(۵): آیه ۶۸ ..... ص: ۵۳۹

اشاره

(آیه ۶۸)

شأن نزول: ..... ص: ۵۳۹

نقل شده که جمعی از یهود خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند، نخست پرسیدند آیا تو اقرار نداری که تورات از طرف خداست؟

پیغمبر صلی الله علیه و آله جواب مثبت داد:

آنها گفتند: ما هم تورات را قبول داریم، ولی به غیر آن ایمان نداریم (در حقیقت تورات قدر مشترک میان ما و شماست اما قرآن کتابی است که تنها شما به آن عقیده دارید پس چه بهتر که تورات را بپذیریم و غیر آن را نفی کنیم!) آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۵۳۹

این آیه به گوشه دیگری از کارشکنیها و ایرادهای اهل کتاب (یهود و نصاری) اشاره می کند و می گوید: «بگو: ای اهل کتاب شما هیچ موقعیتی نخواهید داشت مگر آن زمانی که تورات و انجیل و تمام کتب آسمانی را که بر شما نازل شده بدون تبعیض و تفاوت برپا دارید» (قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ). زیرا این کتابها همه از یک مبدا صادر شده، و اصول اساسی آنها یکی است اگر چه آخرین کتاب آسمانی، کاملترین و جامع ترین آنهاست و به همین دلیل لازم العمل است.

ولی قرآن بار دیگر اشاره به وضع اکثریت آنها کرده، می گوید: «بسیاری از آنها نه تنها از این آیات پند نمی گیرند و هدایت نمی شوند بلکه به خاطر روح لجابت بر طغیان و کفرشان افزوده می شود» (وَ لَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَ كُفْرًا).

و در پایان آیه پیامبر خود را در برابر سرسختی این اکثریت منحرف، دلداری برگزیده تفسیر نموده، ج ۱، ص: ۵۴۰ می دهد و می گوید: «از مخالفتهای این جمعیت کافر غمگین مباش» (فَلَا تَأْسَ عَلَى الْكَافِرِينَ).

زیرا زیان آن متوجه خود آنها خواهد شد و به تو ضرری نمی رساند! بدیهی است محتوای این آیه اختصاص به قوم یهود ندارد، مسلمانان نیز اگر تنها به ادعای اسلام قناعت کنند، و اصول تعلیمات انبیاء و مخصوصاً کتاب آسمانی خود را برپا ندارند، هیچ گونه موقعیت و ارزشی نه در پیشگاه خدا، و نه در زندگی فردی و اجتماعی نخواهند داشت، و همیشه زبون و زیر دست و شکست خورده خواهند بود.

سوره مائده (۵): آیه ۶۹ ..... ص: ۵۴۰

(آیه ۶۹) - در این آیه موضوع فوق را مورد تأکید قرار داده، می گوید: «تمام اقوام و ملتها و پیروان همه مذاهب بدون استثناء اعم از مسلمانان و یهودیان و صابئان و مسیحیان در صورتی اهل نجات خواهند بود، و از آینده خود وحشتی و از گذشته غمی نخواهند داشت که ایمان به خدا و روز جزا داشته باشند و عمل صالح انجام دهند» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ الَّذِينَ هَادُوا وَ الصَّابِئُونَ وَ النَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ).

این آیه پاسخ دندان شکنی است به کسانی که نجات را در پناه ملیت خاصی می دانند و میل دارند میان دستورات انبیاء تبعیض قائل شوند، و دعوتهای مذهبی را با تعصب قومی بیامیزند.

سوره مائده(۵): آیه ۷۰ ..... ص: ۵۴۰

(آیه ۷۰) - در سوره بقره و اوایل همین سوره اشاره به پیمان مؤکدی که خداوند از بنی اسرائیل گرفته بود شده است، در این آیه بار دیگر این پیمان را یادآوری کرده می‌فرماید: «ما پیمان (عمل به آنچه نازل کردیم) از بنی اسرائیل گرفتیم و پیامبرانی برای هدایت آنها و مطالبه وفای به این پیمان، به سوی آنان فرستادیم» (لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ رُسُلًا). سپس اضافه می‌کند: آنها نه تنها به این پیمان عمل نکردند، بلکه «هر زمان پیامبری دستوری بر خلاف تمایلات و هوی و هوسهای آنها می‌آورد (به شدیدترین مبارزه بر ضد او دست می‌زدند) جمعی را تکذیب می‌کردند و جمعی را که با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۴۱

تکذیب نمی‌توانستند از نفوذشان جلوگیری کنند به قتل می‌رساندند» (كَلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَ فَرِيقًا يَقْتُلُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۷۱ ..... ص: ۵۴۱

(آیه ۷۱) - در این آیه اشاره به غرور نابجای آنها در برابر این همه طغیان و جنایات کرده می‌فرماید: «با این حال آنها گمان می‌کردند که بلا و مجازاتی دامنشان را نخواهد گرفت» (وَ حَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً). و همانطور که در آیات دیگر تصریح شده، خود را یک نژاد برتر می‌پنداشتند و به عنوان فرزندان خدا از خود یاد می‌کردند! سرانجام این غرور خطرناک و خود برترینی همانند پرده‌ای بر چشم و گوش آنها افتاد و به خاطر آن «از دیدن آیات خدا نابینا و از شنیدن کلمات حق، کر شدند!» (فَعَمُوا وَ صَمُّوا). اما به هنگامی که نمونه‌هایی از مجازاتهای الهی و سرانجام شوم اعمال خود را مشاهده کردند، پشیمان گشتند و توبه کردند و متوجه شدند که تهدیدهای الهی جدی است و آنها هرگز یک نژاد برتر نیستند «خداوند نیز توبه آنها را پذیرفت» (ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ).

ولی این بیداری و ندامت و پشیمانی دیری نپایید باز طغیان و سرکشی و پشت پا زدن به حق و عدالت شروع شد، و دیگر بار پرده‌های غفلت که از آثار فرو رفتن در گناه است بر چشم و گوش آنها افکنده شد «و باز از دیدن آیات حق نابینا و از شنیدن سخنان حق کر شدند و این حالت، بسیاری از آنها را فرا گرفت» (ثُمَّ عَمُوا وَ صَمُّوا كَثِيرًا مِنْهُمْ). و در پایان آیه، با یک جمله کوتاه و پر معنی می‌گوید: «خداوند هیچ گاه از اعمال آنها غافل نبوده و تمام کارهایی را که انجام می‌دهند می‌بیند» (وَ اللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا يَعْمَلُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۷۲ ..... ص: ۵۴۱

(آیه ۷۲) - در تعقیب بحثهایی که در مورد انحرافات یهود، در آیات قبل، گذشت، این آیه و آیات بعد، از انحرافات مسیحیان سخن می‌گوید نخست از مهمترین انحراف مسیحیت یعنی مسأله «الوهیت مسیح» بحث کرده می‌گوید: «بطور مسلم آنها که گفته‌اند خدا همان مسیح بن مریم است، کافر شدند» (لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِذْ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ)

در حالی که خود مسیح با صراحت به بنی اسرائیل گفت: «خداوند یگانه‌ای را پرستش کنید که پروردگار من و شماست» (و) قَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ).

و نیز مسیح برای تأکید این مطلب و رفع هر گونه ابهام و اشتباه اضافه کرد:

«هر کس شریکی برای خدا قرار دهد خداوند بهشت را بر او حرام کرده و جایگاه او آتش است» (إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ).

و نیز برای تأکید بیشتر و اثبات این حقیقت که شرک و غلو یک نوع ظلم آشکار است به آنها گفت: «برای ستمگران و ظالمان هیچ گونه یار و یآوری وجود نخواهد داشت» (وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ).

آنچه در آیه فوق در مورد پافشاری مسیح (ع) روی مسأله توحید دیده می‌شود مطلبی است که با منابع موجود مسیحیت نیز هماهنگ است و از دلایل عظمت قرآن محسوب می‌شود.

سوره مائده(۵): آیه ۷۳ ..... ص: ۵۴۲

(آیه ۷۳) - باید توجه داشت که آنچه در آیه قبل آمد مسأله غلو و وحدت مسیح با خدا بود، ولی در این آیه اشاره به مسأله «تعداد خدایان» از نظر مسیحیان یعنی «تثلیث در توحید» کرده می‌گوید: «آنها که گفته‌اند خداوند سومین اقنوم از اقاویم سه گانه است بطور مسلم کافر شده‌اند» (لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثَةٌ).

قرآن بطور قاطع در پاسخ آنها می‌گوید: «هیچ معبودی جز معبود یگانه نیست» (وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ). و دگر بار با لحن شدید و مؤکد به آنها اخطار می‌کند که «اگر دست از این عقیده برندارند عذاب دردناکی در انتظار کسانی که بر این کفر باقی بمانند خواهد بود» (وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

سوره مائده(۵): آیه ۷۴ ..... ص: ۵۴۲

(آیه ۷۴) - در این آیه از آنها دعوت می‌کند که از این عقیده کفرآمیز توبه کنند تا خداوند آنها را مسمول عفو و بخشش خود قرار دهد لذا می‌گوید: «آیا بعد از این همه، آنها به سوی خدای یگانه باز نمی‌گردند و از این شرک و کفر طلب آمرزش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۴۳

نمی‌کنند با این که خداوند غفور و رحیم است؟» (أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

سوره مائده(۵): آیه ۷۵ ..... ص: ۵۴۳

(آیه ۷۵) - در این آیه با دلایل روشنی در چند جمله کوتاه اعتقاد مسیحیان به الوهیت مسیح را ابطال می‌کند، نخست می‌گوید: «چه تفاوتی در میان مسیح و سایر پیامبران بود که عقیده به الوهیت او پیدا کرده‌اید، مسیح پسر مریم نیز فرستاده خدا بود و پیش از آن رسولان و فرستادگان دیگری از طرف خدا آمدند» (مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ).

اگر رسالت از ناحیه خدا دلیل بر الوهیت و شرک است پس چرا در باره سایر پیامبران این مطلب را قائل نمی‌شوید؟

سپس برای تأیید این سخن می‌گوید: «مادر او، زن بسیار راستگویی بود» (وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ).

اشاره به این که کسی که دارای مادر است و در رحم زنی پرورش پیدا می‌کند چگونه می‌تواند خدا باشد؟

و دوم این که اگر مادر او محترم است به خاطر این است که او هم در مسیر رسالت مسیح با او هماهنگ بود و از رسالتش پشتیبانی می‌کرد، و به این ترتیب بنده خاص خدا بود و نباید او را همچون یک معبود همانطور که در میان مسیحیان رایج است که در برابر مجسمه او تا سر حد پرستش خضوع می‌کنند، عبادت کرد.

بعد به یکی دیگر از دلایل نفی ربوبیت مسیح اشاره کرده، می‌گوید: «او و مادرش هر دو غذا می‌خوردند» (کَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ).

و در پایان آیه اشاره به روشنی این دلایل از یک طرف و سرسختی و نادانی آنها در برابر این دلایل آشکار از طرف دیگر کرده، می‌گوید: «بنگر چگونه دلایل را به روشنی برای آنها شرح می‌دهیم و سپس بنگر چگونه اینها از قبول حق بازگردانده می‌شوند» (انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۷۶..... ص: ۵۴۳

(آیه ۷۶) - در این آیه برای تکمیل استدلال گذشته می‌گوید: شما می‌دانید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۴۴ که مسیح خود سر تا پا نیازهای بشری داشت و مالک سود و زیان خویش هم نبود تا چه رسد به این که مالک سود و زیان شما باشد «بگو: آیا چیزی را پرستش می‌کنید که نه مالک زیان شماست، و نه مالک سود شما» (قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا).

و به همین دلیل بارها در دست دشمنان گرفتار شد و یا دوستانش گرفتار شدند و اگر لطف خدا شامل حال او نبود هیچ گامی نمی‌توانست بردارد.

و در پایان به آنها اخطار می‌کند که گمان نکنید خداوند سخنان ناروای شما را نمی‌شنود و یا از درون شما آگاه نیست «خداوند هم شنواست و هم دانا» (وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ).

سوره مائده(۵): آیه ۷۷..... ص: ۵۴۴

(آیه ۷۷) - در این آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که به دنبال روشن شدن اشتباه اهل کتاب در زمینه غلو در باره پیامبران الهی با استدلالات روشن از آنها دعوت کند که از این راه رسماً بازگردند و می‌گوید: «بگو: ای اهل کتاب! در دین خود، غلو و تجاوز از حد نکنید و غیر از حق چیزی مگویید» (قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ). البته غلو نصاری روشن است و اما در مورد غلو یهود که خطاب «یا اهل کتاب» شامل آنها نیز می‌شود بعید نیست که اشاره به سخنی باشد که در باره عزیر پیغمبر خدا می‌گفتند و او را فرزند خدا می‌دانستند.

و از آنجا که سر چشمه غلو غالباً پیروی از هوی و هوس گمراهان است، برای تکمیل این سخن می‌گوید: «از هوسهای اقوامی که پیش از شما گمراه شدند و بسیاری را نیز گمراه کردند و از راه مستقیم منحرف گشتند، پیروی نکنید» (وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ).

این جمله اشاره به چیزی است که در تاریخ مسیحیت نیز منعکس است که مسأله تثلیث و غلو در باره مسیح (ع) در قرون نخستین مسیحیت در میان آنها وجود نداشت بلکه هنگامی که بت پرستان هندی و مانند آنها به آیین مسیح پیوستند، چیزی از بقایای آیین سابق را که تثلیث و شرک بود به مسیحیت افزودند.

سوره مائده(۵): آیه ۷۸ ..... ص: ۵۴۵

(آیه ۷۸) - در این آیه و دو آیه بعد برای این که از تقلیدهای کورکورانه اهل کتاب از پیشینیانشان جلوگیری کند اشاره به سرنوشت شوم آنها کرده و می گوید:

«کافران از بنی اسرائیل بر زبان داود و عیسی بن مریم، لعن شدند و این دو پیامبر بزرگ از خدا خواستند که آنها را از رحمت خویش دور سازد» (لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ).

آیه فوق اشاره به این است که بودن جزء نژاد بنی اسرائیل و یا جزء اتباع مسیح، مادام که هماهنگی با برنامه های آنها نبوده باشد باعث نجات کسی نخواهد شد، بلکه خود این پیامبران از این گونه افراد ابراز تنفر و انزجار کرده اند.

جمله آخر آیه نیز این مطلب را تأکید می کند و می گوید: «این اعلام تنفر و بیزاری به خاطر آن بود که آنها گناهکار و متجاوز بودند» (ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَ كَانُوا يَعْتَدُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۷۹ ..... ص: ۵۴۵

(آیه ۷۹) - به علاوه آنها به هیچ وجه مسؤولیت اجتماعی برای خود قائل نبودند و «یکدیگر را از کار خلاف نهی نمی کردند، و حتی جمعی از نیکان آنها با سکوت و سازشکاری، افراد گناهکار را عملاً تشویق می کردند» (كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ).

و به این ترتیب «برنامه اعمال آنها بسیار زشت و ناپسند بود» (لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۸۰ ..... ص: ۵۴۵

(آیه ۸۰) - در این آیه به یکی دیگر از اعمال خلاف آنها اشاره کرده، می گوید: «بسیاری از آنان را می بینی که طرح دوستی و محبت با کافران می ریزند» (تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا).

بدیهی است که دوستی آنها ساده نبود، بلکه دوستی آمیخته با انواع گناه و تشویق آنان به اعمال و افکار غلط بود، و لذا در آخر آیه می فرماید: «چه بد اعمالی از پیش برای معاد خود فرستادند، اعمالی که نتیجه آن، خشم و غضب الهی بود و در عذاب الهی جاودانه خواهند ماند» (لَبِئْسَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُمْ أَنْفُسَهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ فِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۴۶

سوره مائده(۵): آیه ۸۱ ..... ص: ۵۴۶

(آیه ۸۱) - این آیه راه نجات از این برنامه غلط و نادرست را به آنها نشان می دهد که «اگر راستی ایمان به خدا و پیامبر و آنچه بر او نازل شده است می داشتند هیچ گاه تن به دوستی بیگانگان و دشمنان خدا در نمی دادند و آنان را به عنوان تکیه گاه خود انتخاب نمی کردند» (وَ لَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ النَّبِيِّ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُواهُمْ أَوْلِيَاءَ).

ولی متأسفانه در میان آنها کسانی که مطیع فرمان الهی باشند کمند «و بسیاری از آنها از دایره فرمان خدا خارج شده، راه فسق را پیش گرفته‌اند» (وَ لَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ).

سوره مائده (۵): آیه ۸۲ ..... ص: ۵۴۶

اشاره

(آیه ۸۲)

شأن نزول: ..... ص: ۵۴۶

نخستین مهاجران اسلام! در شأن نزول سلسله آیات ۸۲ تا ۸۶- نقل کرده‌اند که این آیات در باره نجاشی زمامدار حبشه در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله و یاران او نازل شده است.

آنچه در باره این موضوع نقل شده، چنین است: در سالهای نخستین بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله و دعوت عمومی او، مسلمانان در اقلیت شدیدی قرار داشتند، قریش به قبائل عرب توصیه کرده بود که هر کدام، افراد وابسته خود را که به پیامبر صلی الله علیه و آله ایمان آورده است تحت فشار شدید قرار دهند و به این ترتیب هر یک از مسلمانان از طرف قوم و قبیله خود سخت تحت فشار قرار داشت.

آن روز تعداد مسلمانان برای دست زدن به یک «جهاد آزادیبخش» کافی نبود، پیامبر صلی الله علیه و آله برای حفظ این دسته کوچک، و تهیه پایگاهی برای مسلمانان در بیرون حجاز، به آنها دستور مهاجرت به حبشه داد.

یازده مرد و چهار زن از مسلمانان راه حبشه را پیش گرفتند، و این در ماه رجب سال پنجم بعثت بود، و این مهاجرت، مهاجرت اول نام گرفت.

چیزی نگذشت که «جعفر بن ابوطالب» و جمعی دیگر از مسلمانان به حبشه رفتند و هسته اصلی یک جمعیت متشکل اسلامی را که از ۸۲ نفر مرد و عده قابل ملاحظه‌ای زن و کودک تشکیل می‌شد بوجود آوردند.

طرح این مهاجرت برای بت‌پرستان سخت دردناک بود، و برای به هم زدن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۴۷ این موقعیت دست به کار شدند، و دو نفر از جوانان با هوش و حيله گر و پشت هم‌انداز یعنی «عمرو عاص» و «عمار بن ولید» را انتخاب کردند و با هدایای فراوانی به حبشه فرستادند، این دو نفر با مقدماتی به حضور نجاشی بار یافتند.

«عمرو عاص» با نجاشی چنین گفت: «ما فرستادگان بزرگان مکه‌ایم، تعدادی از جوانان سبک مغز در میان ما پرچم مخالفت برافراشته‌اند و از آیین نیاکان خود برگشته و به بدگویی از خدایان ما پرداخته و آشوب و فتنه به پا کرده و از موقعیت سرزمین شما سوء استفاده کرده و به اینجا پناه آوردند، ما از آن می‌ترسیم که در اینجا نیز دست به اخلال‌گری زنند، بهتر این است که آنها را به ما بسپارید تا به محل خود بازگردانیم....»

این را گفتند و هدایایی را که با خود آورده بودند تقدیم داشتند.

نجاشی گفت: تا من با نمایندگان این پناهندگان به کشورم تماس نگیرم نمی‌توانم در این زمینه سخن بگویم! روز دیگری در

یک جلسه مهم که اطرافیان نجاشی و جمعی از دانشمندان مسیحی و جعفر بن ابی طالب به عنوان نمایندگان مسلمانان، و نمایندگان قریش، حضور داشتند، نجاشی پس از استماع سخنان نمایندگان قریش رو به جعفر کرد و از او خواست که نظر خود را در این زمینه بیان کند.

«جعفر پس از ادای احترام چنین گفت: نخست از اینها پرسید آیا ما جزء بردگان فراری این جمعیتیم؟
عمر و گفت: نه شما آزادید.

جعفر- و نیز سؤال کنید آیا آنها دینی بر ذمه ما دارند که آن را از ما می طلبند؟

عمر و- نه ما هیچ گونه مطالبه‌ای از شما نداریم.

جعفر- آیا خونی از شما ریخته‌ایم؟ که آن را از ما می طلبید؟

عمر و- نه چنین چیزی در کار نیست.

سپس جعفر رو به نجاشی کرد و گفت: ما جمعی نادان بودیم، بت پرستی می کردیم، گوشت مردار می خوردیم، انواع کارهای زشت و ننگین انجام می دادیم، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۴۸

قطع رحم می کردیم و نسبت به همسایگان خویش بدرفتاری داشتیم، و نیرومندان ما حق ضعیفان را می خوردند! ولی خداوند پیامبری در میان ما مبعوث کرد که به ما دستور داده است هر گونه شبیه و شریک را از خدا دور سازیم و فحشاء و منکرات و ظلم و ستم و قمار را ترک گوئیم، به ما دستور داده نماز بخوانیم، زکات بدهیم، عدالت و احسان پیشه کنیم و بستگان خود را کمک نماییم.

نجاشی گفت: عیسی مسیح نیز برای همین مبعوث شده بود! سپس از جعفر پرسید: آیا چیزی از آیاتی که بر پیامبر شما نازل شده است حفظ داری؟

جعفر گفت: آری! و سپس شروع به خواندن سوره «مریم» کرد.

حسن انتخاب جعفر، در مورد آیات تکان دهنده این سوره که مسیح و مادرش را از هر گونه تهمت‌های ناروا پاک می سازد، اثر عجیبی گذاشت تا آنجا که قطره‌های اشک شوق، از دیدگان دانشمندان مسیحی سرازیر گشت، و نجاشی صدا زد به خدا سوگند نشانه‌های حقیقت در این آیات نمایان است! هنگامی که «عمر و» خواست در اینجا سخنی بگوید و تقاضای سپردن مسلمانان را به دست وی کند، نجاشی دست بلند کرد، و محکم بر صورت عمر و کوبید و گفت: خاموش باش به خدا سوگند اگر بیش از این سخنی در مذمت این جمعیت بگویی تو را مجازات خواهم کرد! سالها گذشت، پیامبر صلی الله علیه و آله هجرت کرد و کار اسلام بالا گرفت، و عهدنامه «حدیبیه» امضا شد و پیامبر صلی الله علیه و آله متوجه فتح «خیبر» گشت، در آن روز که مسلمانان از فرط شادی به خاطر در هم شکستن بزرگترین کانون خطر یهود در پوست نمی گنجیدند، از دور شاهد حرکت دسته جمعی عده‌ای به سوی سپاه اسلام بودند، چیزی نگذشت که معلوم شد این جمعیت همان مهاجران حبشه‌اند که به آغوش وطن باز می گردند! پیامبر صلی الله علیه و آله با مشاهده «جعفر» و مهاجران حبشه، این جمله تاریخی را فرمود:

لا ادری انا بفتح خیبر اسرّ ام بقدم جعفر؟! «نمی دانم از پیروزی خیبر خوشحالت‌تر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۴۹

باشم یا از بازگشت جعفر»؟

می گویند، علاوه بر مسلمانان، هشت نفر از شامیان که در میان آنها یک راهب مسیحی بود و تمایل شدید به اسلام پیدا کرده بود، خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند و پس از شنیدن آیات سوره یس به گریه افتادند و مسلمان شدند و گفتند: چقدر این آیات به تعلیمات راستین مسیح شباهت دارد آیات ۸۲ تا ۸۶- نازل شد و از این مؤمنان تجلیل کرد.

کینه توزی یهود و نرمن نزاری! در سلسله آیات ۸۲ تا ۸۶- مقایسه‌ای میان یهودیان و مسیحیانی که معاصر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله بوده‌اند شده است، نخست آیه یهود و مشرکان را در یک صف و مسیحیان را در صف دیگر قرار داده، می‌گوید: «بطور مسلم سرسخت‌ترین دشمنان مؤمنان را یهود و مشرکان خواهی یافت، و با محبت‌ترین آنها نسبت به مؤمنان مدعیان مسیحیتند» (لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَ لَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى).

تاریخ اسلام به خوبی گواه این حقیقت است، زیرا در بسیاری از صحنه‌های نبرد ضد اسلامی، یهود بطور مستقیم یا غیر مستقیم دخالت داشتند.

در حالی که در غزوات اسلامی، کمتر مسلمانان را مواجه با مسیحیان می‌بینیم، سپس قرآن دلیل این تفاوت روحیه و خط مشی اجتماعی را طی چند جمله بیان کرده، می‌گوید: مسیحیان معاصر پیامبر صلی الله علیه و آله امتیازاتی داشتند که در یهود نبود. نخست این که: «در میان آنها جمعی دانشمند بودند که به اندازه دانشمندان دنیاپرست یهود در کتمان حقیقت کوشش نداشتند» (ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِيِينَ).

و نیز در میان آنها جمعی «تارک دنیا بودند» که درست در نقطه مقابل حریصان یهود گام برمی‌داشتند (وَرُهْبَانًا). «و بسیاری از آنها در برابر پذیرش حق خاضع بودند، و تکبری از خودشان نمی‌دادند» (وَ أَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ).

در حالی که اکثریت یهود به خاطر این که خود را نژاد برتر می‌دانستند، از قبول آیین اسلام که از نژاد یهود برنخاسته بود سر باز می‌زدند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۵۰

آغاز جزء هفتم قرآن مجید ..... ص: ۵۵۰

ادامه سوره مائده ..... ص: ۵۵۰

سوره مائده (۵): آیه ۸۳ ..... ص: ۵۵۰

(آیه ۸۳)- به علاوه «جمعی از آنان (همانند همراهان جعفر و جمعی از مسیحیان حبشه» هنگامی که آیات قرآن را می‌شنیدند، اشک شوق از دیدگان‌شان به خاطر دست یافتن به حق سرازیری می‌شد» (وَ إِذَا سَجَعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ).

«و با صراحت و شهادت و بی‌نظری صدا می‌زدند: پروردگارا! ما ایمان آوردیم، ما را از گواهان حق و همراهان محمد صلی الله علیه و آله و یاران او قرار ده» (يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ).

سوره مائده (۵): آیه ۸۴ ..... ص: ۵۵۰

(آیه ۸۴)- آنها بقدری تحت تأثیر آیات تکان دهنده این کتاب آسمانی قرار می‌گرفتند که می‌گفتند: «چگونه ممکن است ما

به خداوند یگانه و حقایقی که از طرف او آمده است ایمان نیاوریم در حالی که انتظار داریم ما را در زمره جمعیت صالحان قرار دهد» (وَ مَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ مَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَ نَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۸۵ ..... ص : ۵۵۰

(آیه ۸۵) - در این آیه و آیه بعد به سرنوشت این دو طایفه و پاداش و کیفر آنها اشاره شده، نخست می گوید: «آنها که در برابر افراد با ایمان، محبت نشان دادند، و در مقابل آیات الهی سر تسلیم فرود آوردند، و با صراحت ایمان خود را اظهار داشتند، خداوند در برابر این به آنها باغهای بهشت را پاداش می دهد که از زیر درختان آن نهرها جاری است و جاودانه در آن می ماند و این است جزای نیکو کاران» (فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَ ذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۸۶ ..... ص : ۵۵۰

(آیه ۸۶) - و در مقابل «آنها که راه دشمنی را پیمودند و کافر شدند و آیات خدا را تکذیب کردند اهل دوزخند» (وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ).

سوره مائده(۵): آیه ۸۷ ..... ص : ۵۵۰

اشاره

(آیه ۸۷)

شأن نزول: ..... ص : ۵۵۰

در مورد نزول این آیه و دو آیه بعد نقل شده است: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۵۱
روزی پیامبر صلی الله علیه و آله در باره رستاخیز و وضع مردم در آن دادگاه بزرگ الهی بیاناتی فرمود، این بیانات مردم را تکان داد و جمعی گریستند، به دنبال آن جمعی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله تصمیم گرفتند، پاره‌ای از لذات و راحتیها را بر خود تحریم کرده و به جای آن به عبادت پردازند.

روزی همسر «عثمان بن مظعون» نزد عایشه آمد، او زن جوان و صاحب جمالی بود، عایشه از وضع او متعجب شد و گفت: چرا به خودت نمی رسی، و زینت نمی کنی؟! در پاسخ گفت: برای چه کسی زینت کنم؟ همسرمدتی است که مرا ترک گفته و رهبانیت پیش گرفته است، این سخن به گوش پیامبر صلی الله علیه و آله رسید، فرمان داد همه مسلمانان به مسجد آیند، هنگامی که مردم در مسجد اجتماع کردند، بالای منبر قرار گرفت، پس از حمد و ثنای پروردگار گفت: من سنت خود را برای شما بازگو می کنم هر کس از آن روی گرداند از من نیست، من قسمتی از شب را می خوابم و با همسرانم آمیزش دارم و همه

روزها را روزه نمی گیرم.

آگاه باشید! من هرگز به شما دستور نمی دهم که مانند کشیشان مسیحی و رهبانها ترک دنیا گوید زیرا این گونه مسائل و همچنین دیرنشینی در آیین من نیست، رهبانیت امت من در جهاد است، آنها که سوگند یاد کرده بودند، برخاستند و گفتند: ای پیامبر! ما در این راه سوگند یاد کرده ایم وظیفه ما در برابر سوگندمان چیست؟ آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۵۵۱

از حد تجاوز نکنید! در این آیه و آیات بعد یک سلسله احکام مهم اسلامی مطرح شده است.

نخست، اشاره به تحریم قسمتی از مواهب الهی به وسیله بعضی از مسلمین شده، و آنها را از تکرار این کار نهی می کند، و می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده اید «طبیات» و امور پاکیزه ای را که خداوند برای شما حلال کرده بر خود حرام مکنید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتٍ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ).

با بیان این حکم، اسلام صریحا بیگانگی خود را از مسأله رهبانیت و ترک دنیا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۵۲ آن چنان که مسیحیان و مرتاضان دارند اعلام داشته است.

سپس برای تأکید این موضوع می گوید: «از حد و مرزها فراتر نروید، زیرا خداوند تجاوزکنندگان را دوست ندارد» (وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۸۸ ..... ص: ۵۵۲

(آیه ۸۸) - در این آیه نیز مجددا روی مطلب تأکید کرده، منتها در آیه گذشته نهی از تحریم بود و در این آیه امر به بهره گرفتن مشروع از مواهب الهی کرده، می فرماید: «از آنچه خداوند به شما روزی داده است حلال و پاکیزه بخورید» (وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا).

تنها شرط آن این است که «از (مخالفت) خداوندی که به او ایمان دارید پرهیزید» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ). یعنی، ایمان شما به خدا ایجاب می کند که همه دستورات او را محترم بشمرید، هم در بهره گرفتن از مواهب الهی و هم رعایت اعتدال و تقوی.

سوره مائده(۵): آیه ۸۹ ..... ص: ۵۵۲

(آیه ۸۹) - سوگند و کفاره سوگند! در این آیه در باره سوگندهایی که در زمینه تحریم حلال و غیر آن خورده می شود، بطور کلی بحث کرده و قسمها را به دو قسمت تقسیم می کند:

نخست می گوید: «خداوند شما را در برابر قسمهای لغو مؤاخذه و مجازات نمی کند» (لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ). منظور از سوگند لغو چنانکه مفسران و فقها گفته اند، سوگندهایی است که دارای هدف مشخص نیست و از روی اراده و تصمیم سرنمی زند.

قسم دوم از سوگندها، سوگندهایی است که از روی اراده و تصمیم و بطور جدی یاد می شود، در باره این نوع قسمها، قرآن

در ادامه آیه چنین می گوید: «خداوند شما را در برابر چنین سوگندهایی که گره آن را محکم کرده‌اید مؤاخذه می‌کند و شما را موظف به عمل کردن به آن می‌سازد» (وَ لَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ).

البته جدی بودن سوگند به تنهایی برای صحت آن کافی نیست بلکه باید محتوای سوگند لاقل یک امر مباح بوده باشد و باید دانست که سوگند جز به نام خدا معتبر نیست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۵۳

بنابراین اگر کسی به نام خدا سوگند یاد کند واجب است به سوگند خود عمل کند و اگر آن را شکست کفاره دارد. «و کفاره چنین سوگندی (یکی از سه چیز است: نخست) اطعام ده نفر مسکین» (فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينٍ).

منتها برای این که بعضی از اطلاق این حکم چنین استفاده نکنند که می‌توان از هر نوع غذای پست و کم‌ارزشی برای کفاره استفاده کرد، تصریح می‌کند که «این غذا باید لاقل یک غذای حد وسط بوده باشد که معمولاً در خانواده خود از آن تغذیه می‌کنید» (مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ).

دوم: «پوشاندن لباس، بر ده نفر نیازمند» (أَوْ كِسْوَتُهُمْ).

البته ظاهر آیه این است که لباسی بوده باشد که بطور معمول تن را بپوشاند و بر حسب فصول و مکانها و زمانها تفاوت پیدا می‌کند.

در این که آیا از نظر کیفیت حد اقل کافی است و یا در اینجا نیز باید حد وسط مراعات شود، به مقتضای اطلاق آیه هر گونه لباس کافی است.

سوم: «آزاد کردن یک برده» (أَوْ تَحْرِيرِ رَقَبَةٍ).

اما ممکن است کسانی باشند که قدرت بر هیچ یک از اینها نداشته باشند و لذا بعد از بیان این دستور می‌فرماید: «آنهایی که دسترسی به هیچ یک ندارند باید سه روز، روزه بگیرند» (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ).

سپس برای تأکید می‌گوید: «کفاره سوگندهای شما این است که گفته شد» (ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ).

ولی برای این که کسی تصور نکند با دادن کفاره، شکستن سوگندهای صحیح حرام نیست می‌گوید: «سوگندهای خود را حفظ کنید» (وَ احْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ).

و در پایان آیه می‌فرماید: «این چنین خداوند آیاتش را برای شما بیان می‌کند، تا شکر او را بگذارید و در برابر این احکام و دستوراتی که ضامن سعادت و سلامت فرد و اجتماع است، او را سپاس گویند» (كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۹۰ ..... ص: ۵۵۳

اشاره

(آیه ۹۰)

شأن نزول: ..... ص: ۵۵۳

در تفاسیر شیعه و اهل تسنن شأن نزولهای مختلفی در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۵۴

باره این آیه ذکر شده است که تقریباً با یکدیگر شباهت دارند از جمله این که در «مسند احمد» و «سنن ابی داود» و «نسائی» و «ترمذی» چنین نقل شده است که:

عمر (که طبق تصریح تفسیر فی ظلال جلد سوم، صفحه ۳۳، علاقه شدیدی به نوشیدن شراب داشت) دعا می کرد، و می گفت: خدایا بیان روشنی در مورد خمر برای ما بفرما، هنگامی که آیه ۲۱۹، سوره بقره (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ...) نازل شد پیامبر صلی الله علیه و آله آیه را برای او قرائت کرد ولی او باز به دعای خود ادامه می داد، و می گفت: خدایا بیان روشنتری در این زمینه بفرما، تا این که آیه ۴۳ سوره نساء (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى) نازل شد، پیامبر صلی الله علیه و آله آن را نیز بر او خواند، باز به دعای خود ادامه می داد! تا این که آیه مورد بحث که صراحت فوق العاده‌ای در این موضوع دارد، نازل گردید، هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله آیه را بر او خواند، گفت: انتهینا انتهینا! «از نوشیدن شراب خودداری می کنیم، خودداری می کنیم»

تفسیر: ..... ص : ۵۵۴

حکم قطعی در باره شراب و مراحل تدریجی آن - همانطور که در ذیل آیه ۴۳ سوره نساء اشاره کردیم، شرابخوری و میگساری در زمان جاهلیت و قبل از ظهور اسلام فوق العاده رواج داشت و به صورت یک بلای عمومی درآمده بود، تا آنجا که بعضی از مورخان می گویند عشق عرب جاهلی در سه چیز خلاصه می شد: شعر و شراب و جنگ! روشن است که اگر اسلام می خواست بدون رعایت اصول روانی و اجتماعی با این بلای بزرگ عمومی به مبارزه برخیزد ممکن نبود، و لذا از روش تحریم تدریجی و آماده ساختن افکار و اذهان برای ریشه کن کردن میگساری که به صورت یک عادت ثانوی در رگ و پوست آنها نفوذ کرده بود، استفاده کرد، به این ترتیب که نخست در بعضی از سوره‌های مکی اشاراتی به زشتی این کار نمود، ولی عادت زشت شرابخواری از آن ریشه دارتر بود، که با این اشاره‌ها ریشه کن شود، لذا هنگامی که مسلمانان به مدینه منتقل شدند و نخستین حکومت اسلامی تشکیل شد، دومین دستور - آیه ۲۱۹، سوره بقره - در زمینه منع شرابخواری به صورت قاطع تری نازل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۵۵

گشت، آشنایی مسلمانان به احکام اسلام سبب شد که دستور نهایی - همین آیه مورد بحث - با صراحت کامل و بیان قاطع که حتی بهانه‌جویان نیز نتوانند به آن ایراد گیرند نازل گردد.

در این آیه با تعبیرات گوناگون ممنوعیت این کار مورد تأکید قرار گرفته، تا جایی که شرابخواری در ردیف بت پرستی و قمار و ازلام و از اعمال شیطانی و پلید قلمداد شده است می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید شراب و قمار و بتها و ازلام (یک نوع بخت آزمایی) پلیدند و از عمل شیطانند از آنها دوری کنید تا رستگار شوید» (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ).

«انصاب» بتهایی که شکل مخصوصی نداشتند و تنها قطعه سنگی بودند و قرار گرفتن شراب و قمار هم ردیف آن نشانگر خطر بسیار زیاد شراب و قمار است به همین دلیل در روایتی از پیامبر صلی الله علیه و آله می خوانیم: شارب الخمر کعابد الوثن: «شرابخور همانند بت پرست است».

(آیه ۹۱) - در این آیه به پاره‌ای از زیانهای آشکار شراب و قمار پرداخته نخست می‌گوید: «شیطان می‌خواهد از طریق شراب و قمار در میان شما تخم عداوت و دشمنی بپاشد و از نماز و ذکر خدا باز دارد» (إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعِدَاوَةَ وَالْبُغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيُضِدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ).

در پایان این آیه به عنوان یک استفهام تقریری، می‌گوید: «آیا شما خودداری خواهید کرد؟» (فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ).
یعنی پس از این همه تأکید باز جای بهانه جویی یا شک و تردید در مورد ترک این دو گناه بزرگ باقی مانده است؟! و لذا می‌بینیم که حتی «عمر» که تعبیّرات آیات گذشته را به خاطر علاقه‌ای که (طبق تصریح مفسران عامه) به شراب داشت وافی نمی‌دانست پس از نزول این آیه، گفت که این تعبیر کافی و قانع‌کننده است.

سوره مائده (۵): آیه ۹۲ ..... ص: ۵۵۵

(آیه ۹۲) - و در این آیه به عنوان تأکید این حکم نخست به مسلمانان دستور برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۵۶ می‌دهد که «خدا و پیامبرش را اطاعت کنید و از مخالفت او بپرهیزید» (وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ اخْذَرُوا).
و سپس مخالفان را تهدید می‌کند که: «اگر از اطاعت فرمان پروردگار سرباز زیند، مستحق کیفر و مجازات خواهید بود و پیامبر صلی الله علیه و آله وظیفه‌ای جز ابلاغ آشکار ندارد» (فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَي رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ).

سوره مائده (۵): آیه ۹۳ ..... ص: ۵۵۶

اشاره

(آیه ۹۳)

شأن نزول: ..... ص: ۵۵۶

در تفاسیر چنین آمده است که، پس از نزول آیه تحریم شراب و قمار، بعضی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله گفتند: اگر این دو کار این همه گناه دارد پس تکلیف برادران مسلمان ما که پیش از نزول این آیه از دنیا رفته‌اند و هنوز این دو کار را ترک نکرده بودند چه می‌شود؟ آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۵۵۶

در این آیه در پاسخ کسانی که نسبت به وضع گذشتگان قبل از نزول تحریم شراب و قمار و یا نسبت به وضع کسانی که این حکم هنوز به گوش آنها نرسیده، و در نقاط دور دست زندگی داشتند، سؤال می‌کردند، می‌گوید: «آنهايي که ایمان و عمل صالح داشته‌اند و این حکم به آنها نرسیده بوده، اگر شرابی نوشیده‌اند و یا از درآمد قمار خورده‌اند گناهی بر آنها نیست» (لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعَمُوا).

سپس این حکم را مشروط به این می‌کند که «آنها تقوا را پیشه کنند و ایمان بیاورند و عمل صالح انجام دهند» (إِذَا مَا اتَّقَوْا وَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) بار دیگر همین موضوع را تکرار کرده، می‌گوید: «سپس تقوا پیشه کنند و ایمان بیاورند» (ثُمَّ اتَّقَوْا وَ آمَنُوا).

و برای سومین بار با کمی تفاوت همین موضوع را تکرار نموده، می‌گوید:

«سپس تقوا پیشه کنند و نیکی نمایند» (ثُمَّ اتَّقَوْا وَ أَحْسَنُوا).

و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند نیکوکاران را دوست می‌دارد» (وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ).

هر یک از این سه تقوا، اشاره به مرحله‌ای از احساس مسئولیت و پرهیزکاری است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۵۷

سوره مائده(۵): آیه ۹۴ ..... ص: ۵۵۷

اشاره

(آیه ۹۴)

شأن نزول: ..... ص: ۵۵۷

نقل شده: هنگامی که پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله وَ مَسْلَمَانَانِ در سال حدیبیه برای عمره با حال احرام حرکت کردند، در وسط راه با حیوانات وحشی فراوانی رو برو شدند، بطوری که می‌توانستند آنها را با دست و نیزه‌ها صید کنند! این شکارها بقدری زیاد بودند که بعضی نوشته‌اند دوش به دوش مرکبها و از نزدیک خیمه‌ها رفت و آمد می‌کردند. این آیه و دو آیه بعد نازل شد و مسلمانان را از صید آنها برحذر داشت، و به آنها اخطار کرد که این نوع امتحان برای آنها محسوب می‌شود.

تفسیر: ..... ص: ۵۵۷

احکام صید در حال احرام- این آیه و دو آیه بعد ناظر به یکی از احکام عمره و حج، یعنی مسأله شکار حیوانات صحرائی و دریایی در حال احرام می‌باشد. نخست اشاره به جریانی که مسلمانان در سال «حدیبیه» با آن رو برو بودند کرده، می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خداوند شما را با چیزی از شکار می‌آزماید، شکارهایی که بقدری به شما نزدیک می‌شوند که حتی با نیزه و دست می‌توانید آنها را شکار کنید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَ رِمَاحُكُمْ).

سپس به عنوان تأکید می‌فرماید: «این جریان برای آن بوده است که افرادی که از خدا با ایمان به غیب می‌ترسند، از دیگران شناخته شوند» (لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ).

و در پایان آیه می‌فرماید: «پس هر کس بعد از آن تجاوز کند مجازات دردناکی خواهد داشت» (فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

سوره مائده(۵): آیه ۹۵ ..... ص: ۵۵۷

(آیه ۹۵) - در این آیه با صراحت و قاطعیت بیشتر و بطور عموم فرمان تحریم صید را در حال احرام صادر کرده، می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! در حال احرام شکار نکنید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ). سپس به کفاره صید در حال احرام اشاره کرده، می‌گوید: «کسی که عمداً صیدی را به قتل برساند، باید کفاره‌ای همانند آن از چهارپایان بدهد» یعنی، آن را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۵۸ قربانی کرده و گوشت آن را به مستمندان بدهد (وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمَّداً فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ). در اینجا منظور از «مثل» همانندی در شکل و اندازه حیوان است به این معنی که مثلاً- اگر کسی حیوان وحشی بزرگی را همانند شتر مرغ صید کند، باید کفاره آن را شتر انتخاب کند و یا اگر آهو صید کند باید گوسفند که تقریباً به اندازه آن است قربانی نماید.

و از آنجا که ممکن است مسأله همانندی برای بعضی مورد شک و تردید واقع شود، قرآن در این زمینه دستور داده است که «باید این موضوع زیر نظر دو نفر از افراد مطلع و عادل انجام پذیرد» (يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ). و در باره این که این کفاره در کجا باید ذبح شود، دستور می‌دهد که به صورت «قربانی و «هدی» اهداء به کعبه شود و به سرزمین کعبه برسد» (هَدِيًّا بِالْعُكْبَةِ).

سپس اضافه می‌کند که، لازم نیست حتماً کفاره به صورت قربانی باشد، بلکه دو چیز دیگر نیز هر یک می‌توانند جانشین آن شوند، نخست این که «معادل پول آن را در راه اطعام مساکین مصرف کند» (أَوْ كَفَّارَةً طَعَامٌ مَسَاكِينَ). «و یا معادل آن روزه بگیرد» (أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا). این کفارات به خاطر آن است که کیفر کار خلاف خود را ببیند» (لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ).

اما از آنجایی که هیچ حکمی معمولاً شامل گذشته نمی‌شود، تصریح می‌کند که «خدا از تخلفاتی که در این زمینه در گذشته انجام داده‌اید، عفو فرموده است» (عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ). «و هر گاه کسی به این اخطارهای مکرر و حکم کفاره اعتنا نکند و باز هم مرتکب صید در حال احرام شود، خداوند از چنین کسی انتقام خواهد گرفت و خداوند تواناست، و به موقع انتقام می‌گیرد» (وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ).

سوره مائده(۵): آیه ۹۶ ..... ص: ۵۵۸

اشاره

(آیه ۹۶) - در این آیه پیرامون صیدهای دریا سخن به میان آورده، می‌گوید: «صید دریا و طعام آن برای شما (در حال احرام) حلال است» (أُجِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ) ص: ۵۵۹

منظور از «طعام» همان خوراکی است که از ماهیان صید شده ترتیب داده می‌شود، زیرا آیه می‌خواهد دو چیز را مجاز کند نخست صید کردن و دیگر خوردن غذای صید شده.

سپس به فلسفه این حکم اشاره کرده می‌گوید: «این به خاطر این است که شما و مسافران بتوانید بهره ببرید» (مَتَاعاً لَكُمْ وَ لِلسَّيَارَةِ).

یعنی به خاطر این که در حال احرام برای تغذیه به زحمت نیفتید و بتوانید از یک نوع صید بهره‌مند شوید، این اجازه در مورد صید دریا به شما داده شده است.

بار دیگر به عنوان تأکید به حکم سابق بازگشته، می‌گوید: «مادام که در حال احرام هستید صیدهای صحرائی بر شما حرام است» (وَ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا).

و در پایان آیه برای تأکید تمام احکامی که ذکر شد می‌فرماید: «از خداوندی که در قیامت در پیشگاه او محشور خواهید شد بپرهیزید» و با فرمان او مخالفت ننمایید (وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ).

فلسفه تحریم صید در حال احرام - ..... ص : ۵۵۹

می‌دانیم، حج و عمره از عباداتی است که انسان را از جهان ماده جدا کرده و در محیطی مملو از معنویت فرو می‌برد. تعینات زندگی مادی، جنگ و جدالها، خصومتها، هوسهای جنسی، لذات مادی، در مراسم حج و عمره بکلی کنار می‌روند و انسان به یک نوع ریاضت مشروع الهی دست می‌زند، و به نظر می‌رسد که تحریم صید در حال احرام نیز به همین منظور است.

از این گذشته اگر صید کردن برای زوار خانه خدا کار مشروعی بود، با توجه به این همه رفت و آمدی که هر سال در این سرزمینهای مقدس می‌شود، نسل بسیاری از حیوانات در آن منطقه که به حکم خشکی و کم‌آبی، حیواناتش نیز کم است، برچیده می‌شد، مخصوصاً با توجه به این که در غیر حال احرام نیز صید حرام، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۶۰

و همچنین کندن درختان و گیاهان آن ممنوع است، روشن می‌شود که این دستور ارتباط نزدیکی با مسأله حفظ محیط زیست و نگهداری گیاهان و حیوانات آن منطقه از فنا و نابودی دارد.

سوره مائده(۵): آیه ۹۷ ..... ص : ۵۶۰

(آیه ۹۷) - در تعقیب آیات گذشته که در زمینه تحریم صید در حال احرام، بحث می‌کرد، در این آیه به اهمیت «مکه» و اثر آن در سازمان زندگی اجتماعی مسلمانها اشاره کرده، نخست می‌فرماید: «خداوند کعبه، بیت الحرام را وسیله‌ای برای اقامه امر مردم قرار داده است» (جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ).

و از آنجا که این مراسم باید در محیطی امن و امان از جنگ و کشمکش و نزاع صورت گیرد اشاره به اثر ماههای حرام (ماههایی که جنگ مطلقاً در آن ممنوع است) در این موضوع کرده، می‌فرماید: «و همچنین ماه حرام» (وَ الشَّهْرَ الْحَرَامَ).

و نیز نظر به این که وجود «قربانیهای بی‌نشان- هدی- و قربانیهای نشاندار- قلائد» که تغذیه مردم را در ایامی که اشتغال به مراسم حج و عمره دارند تأمین کرده و فکر آنها را از این جهت آسوده می‌کند، تأثیری در تکمیل این برنامه دارد به آنها نیز اشاره کرده می‌گوید: (وَ الْهَدْيِ وَ الْقَلَائِدِ).

در پایان آیه چنین می گوید: «خداوند این برنامه‌های منظم را به خاطر این قرار داد تا بدانید علم او به اندازه‌ای وسیع است که آنچه در آسمانها و زمین است می داند و از همه چیز- مخصوصا نیازمندیهای روحی و جسمی بندگانش- باخبر است» (ذَلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).

سوره مائده(۵): آیه ۹۸ ..... ص : ۵۶۰

(آیه ۹۸)- در این آیه برای تأکید دستورات گذشته و تشویق مردم به انجام آنها و تهدید مخالفان و معصیت کاران می فرماید: «بدانید خدا شدید العقاب و نیز غفور و رحیم است» (اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

سوره مائده(۵): آیه ۹۹ ..... ص : ۵۶۰

(آیه ۹۹)- و باز برای تأکید بیشتر می گوید: مسؤول اعمال شما خودتان هستید و «پیامبر صلی الله علیه و آله مسؤولیتی جز ابلاغ رسالت و رساندن دستورات خدا ندارد» (مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ). «و در عین حال خداوند از نیات شما، و از کارهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۶۱ آشکار و پنهانی همگی آگاه و باخبر است» (وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۰۰ ..... ص : ۵۶۱

(آیه ۱۰۰)- اکثریت دلیل «پاکی» نیست! در آیات گذشته سخن از تحریم مشروبات الکلی و قمار و انصاب و ازلام و صید کردن در حال احرام بود، از آنجا که بعضی از افراد ممکن است برای ارتکاب این گونه گناهان عمل اکثریت را در پاره‌ای از محیطها دستاویز قرار دهند.

خداوند یک قاعده کلی و اساسی را در یک عبارت کوتاه بیان کرده، می فرماید: «بگو ای پیامبر! هیچ گاه ناپاک و پاک یکسان نخواهد بود، اگر چه فزونی ناپاک و کثرت آلوده‌ها تو را به شگفتی فرو برد!» (قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ).

بنابراین، خبیث و طیب در آیه به معنی هر گونه موجود پاک و ناپاک اعم از غذاها و افکار است.

و در پایان آیه، اندیشمندان را مخاطب ساخته و می گوید: «از (مخالفت) خدا پرهیزید ای صاحبان خرد، تا رستگار شوید» (فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۰۱ ..... ص : ۵۶۱

اشاره

(آیه ۱۰۱)

در مورد نزول این آیه و آیه بعد، از علی بن ابی طالب علیه السّلام نقل شده است که: «روزی پیامبر صلی الله علیه و آله خطبه‌ای خواند و دستور خدا را در باره حج بیان کرد، شخصی به نام عکاشه- و به روایتی سراقه- گفت: آیا این دستور برای هر سال است، و همه سال باید حج به جا بیاوریم؟»

پیامبر صلی الله علیه و آله به سؤال او پاسخ نگفت، ولی او لجاجت کرد، و دوبار، و یا سه بار، سؤال خود را تکرار نمود، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: وای بر تو، چرا این همه اصرار می کنی اگر در جواب تو بگویم بلی، حج در همه سال بر همه شما واجب می شود و اگر در همه سال واجب باشد توانایی انجام آن را نخواهید داشت و اگر با آن مخالفت کنید گناهکار خواهید بود، بنابراین، مادام که چیزی به شما نگفته‌ام روی آن اصرار نورزید.

آیه نازل شد و آنها را از این کار بازداشت.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۶۲

تفسیر: ..... ص: ۵۶۲

سؤالات بیجا! شک نیست که سؤال کردن، کلید فهم حقایق است، و در آیات و روایات اسلامی نیز به مسلمانان دستور اکید داده شده است که هر چه را نمی دانند پرسند، ولی از آنجا که هر قانونی معمولاً استثنایی دارد، این اصل اساسی تعلیم و تربیت نیز استثنایی دارد و آن این که گاهی پاره‌ای از مسائل پنهان بودنش برای حفظ نظام اجتماع و تأمین مصالح افراد بهتر است در این گونه موارد جستجوها و پرسشهای پی در پی، برای پرده برداشتن، از روی واقعیت، نه تنها فضیلتی نیست بلکه مذموم و ناپسند نیز می باشد.

قرآن در این آیه به این موضوع اشاره کرده، صریحاً می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید از اموری که افشای آنها باعث ناراحتی و دردسر شما می شود پرسش نکنید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْأَلُكُمْ).

ولی از آنجا که سؤالات پی در پی از ناحیه افراد و پاسخ نگفتن به آنها ممکن است موجب شک و تردید برای دیگران گردد و مفساد بیشتری ببار آورد اضافه می کند: «اگر در این گونه موارد زیاد اصرار کنید به وسیله آیات قرآن بر شما افشاء می شود» و به زحمت خواهید افتاد (وَ إِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبَدَّ لَكُمْ).

سپس اضافه می کند: تصور نکنید اگر خداوند از بیان پاره‌ای از مسائل سکوت کرده است از آن غفلت داشته، بلکه می خواسته است شما را در توسعه قرار دهد و «آنها را بخشوده است، و خداوند بخشنده حلیم است» (عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَ اللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ).

در حدیثی از علی علیه السّلام می خوانیم: «خداوند واجباتی برای شما قرار داده آنها را ضایع مکنید، و حدود و مرزهایی تعیین کرده از آنها تجاوز نمایید و از اموری نهی کرده، در برابر آنها پرده‌داری نکنید، و از اموری ساکت شده و صلاح در کتمان آن دیده و هیچ گاه این کتمان از روی نسیان نبوده، در برابر این گونه امور، اصراری در افشاء نداشته باشید».

(آیه ۱۰۲) - در این آیه برای تأکید مطلب می‌گوید: «بعضی از اقوام پیشین، این گونه سؤالات را داشتند و به دنبال پاسخ آنها به مخالفت و عصیان برخاستند» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۶۳

قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ).

و در پایان این بحث ذکر این نکته را لازم می‌دانیم که آیه‌های فوق به هیچ وجه راه سؤالات منطقی و آموزنده و سازنده را به روی مردم نمی‌بندد، بلکه منحصرًا مربوط به سؤالات نابجا و جستجو از اموری است که نه تنها مورد نیاز نیست بلکه مکتوم ماندن آن بهتر و حتی گاهی لازم است.

سوره مائده(۵): آیه ۱۰۳ ..... ص: ۵۶۳

(آیه ۱۰۳) - در این آیه، اشاره به چهار «بدعت» نابجا شده که در میان عرب جاهلی معمول بود، آنها بر پاره‌ای از حیوانات به جهتی از جهات علامت و نامی گذارده و خوردن گوشت آن را ممنوع می‌ساختند و یا حتی خوردن شیر و چیدن پشم و سوار شدن بر پشت آنها را مجاز نمی‌شمردند، یعنی عملاً حیوان را بلااستفاده و بیهوده رها می‌ساختند.

قرآن مجید می‌گوید: «خداوند هیچ یک از این احکام را به رسمیت نمی‌شناسد، نه بحیره‌ای قرار داده و نه سائبه و نه وصیله و نه حام (ما جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ).

و اما توضیح این چهار نوع حیوان:

۱- بحیره به حیوانی می‌گفتند که پنج بار زاییده بود و پنجمین آنها ماده و به روایتی نر بود، گوش چنین حیوانی را شکاف وسیعی می‌دادند و آن را به حال خود آزاد می‌گذاشتند و از کشتن آن صرف نظر می‌کردند.

۲- سائبه شتری بوده که دوازده- و به روایتی ده- بچه می‌آورد، آن را آزاد می‌ساختند و حتی کسی سوار بر آن نمی‌شد، تنها گاهی از شیر آن می‌دوشیدند و به میهمان می‌دادند.

۳- وصیله به گوسفندی می‌گفتند که هفت بار فرزند می‌آورد و به روایتی به گوسفندی می‌گفتند: که دوقلو می‌زاید، کشتن چنان گوسفندی را نیز حرام می‌دانستند.

۴- حام به حیوان نری می‌گفتند که ده بار از آن برای تلقیح حیوانات ماده استفاده می‌کردند و هر بار فرزندی از نطفه آن به وجود می‌آمد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۶۴

کوتاه سخن این که منظور حیواناتی بوده که در واقع خدمات فراوان و مکرری به صاحبان خود از طریق «انتاج» می‌کردند، و آنها هم در مقابل یک نوع احترام و آزادی بر این حیوانات قائل می‌شدند.

سپس می‌فرماید: «افراد کافر و بت پرست اینها را به خدا نسبت می‌دادند و می‌گفتند: قانون الهی است» (وَ لَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ).

«و اکثر آنها در این باره کمترین فکر و اندیشه‌ای نمی‌کردند و عقل خود را به کار نمی‌گرفتند» بلکه کورکورانه از دیگران تقلید می‌نمودند (وَ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۰۴ ..... ص: ۵۶۴

(آیه ۱۰۴) - در این آیه اشاره به دلیل و منطق آنها در این تحریمهای نابجا و بی‌مورد کرده، می‌گوید: «هنگامی که به آنها

گفته شود به سوی آنچه خدا نازل کرده و به سوی پیامبر صلی الله علیه و آله بیایید، آنها از این کار سر باز زده، می گویند همان رسوم و آداب نیاکان ما، ما را بس است!» (وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَىٰ الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا).

در حقیقت خلافکاریها و بت پرستیهای آنها از یک نوع بت پرستی دیگر یعنی تسلیم بدون قید و شرط در برابر آداب و رسوم خرافی نیاکان سر چشمه می گرفت قرآن صریحا به آنها پاسخ می گوید: که «مگر نه این است که پدران آنها دانشی نداشتند و هدایت نیافته بودند» (أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ).

بنابراین، کار شما مصداق روشن تقلید «جاهل» از «جاهل» است که در میزان عقل و خرد بسیار ناپسند می باشد؟

سوره مائده (۵): آیه ۱۰۵..... ص: ۵۶۴

(آیه ۱۰۵) - هر کس مسؤول کار خویش است! در آیه قبل سخن از تقلید کورکورانه مردم عصر جاهلیت از نیاکان گمراه، به میان آمد و قرآن به آنها صریحا اخطار کرد که چنین تقلیدی، با عقل و منطق سازگار نیست، به دنبال این موضوع طبعا این سؤال در ذهن آنها می آمد که اگر ما حسابمان را از نیاکانمان در اینگونه مسائل جدا کنیم، پس سرنوشت آنها چه خواهد شد، به علاوه اگر ما دست از چنان تقلیدی برداریم سرنوشت بسیاری مردم که تحت تأثیر چنین تقلیدی هستند، چه می شود، آیه شریفه در پاسخ این گونه سؤالات می گوید: «ای کسانی که ایمان بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۶۵

آورده اید شما مسؤول خویشینید، اگر شما هدایت یافتید گمراهی دیگران (اعم از نیاکان و یا دوستان و بستگان هم عصر شما) لطمه ای به شما نخواهد زد» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ).

سپس اشاره به موضوع رستخیز و حساب و رسیدگی به اعمال هر کس کرده، می گوید: «باز گشت همه شما به سوی خداست، و به حساب هر یک از شما جداگانه رسیدگی می کند، و شما را از آنچه انجام می دادید آگاه می سازد» (إِلَىٰ اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ).

سوره مائده (۵): آیه ۱۰۶..... ص: ۵۶۵

اشاره

(آیه ۱۰۶)

شأن نزول: ..... ص: ۵۶۵

در مورد نزول این آیه و دو آیه بعد نقل شده که: یک نفر از مسلمانان به نام «ابن ابی ماریه» به اتفاق دو نفر از مسیحیان عرب به نام «تمیم» و «عدی» که دو برادر بودند به قصد تجارت از مدینه خارج شدند در اثنای راه «ابن ماریه» که مسلمان بود بیمار شد، وصیت نامه ای نوشت و آن را در میان اثاث خود مخفی کرد، و اموال خویش را به دست دو همسفر نصرانی سپرد، وصیت کرد که آنها را به خانواده او برسانند، و از دنیا رفت، همسفران متاع او را گشودند و چیزهای گرانقیمت و جالب آن را

برداشتند و بقیه را به ورثه بازگرداندند.

ورثه هنگامی که متاع را گشودند، قسمتی از اموالی که ابن ابی ماریه با خود برده بود در آن نیافتند، ناگاه چشمان آنها به وصیت نامه افتاد، دیدند، صورت تمام اموال مسروقه در آن ثبت است، مطلب را با آن دو نفر مسیحی همسفر در میان گذاشتند آنها انکار کرده و گفتند: هر چه به ما داده بود به شما تحویل داده‌ایم! ناچار به پیامبر صلی الله علیه و آله شکایت کردند، آیه نازل شد و حکم آن را بیان کرد.

تفسیر: ..... ص: ۵۶۵

از مهمترین مسائلی که اسلام روی آن تکیه می‌کند، مسأله حفظ حقوق و اموال مردم و بطور کلی اجرای عدالت اجتماعی است.

نخست برای این که حقوق ورثه در اموال میت از میان نرود و حق بازماندگان و یتام و صغار پایمال نشود، به افراد با ایمان دستور می‌دهد و می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هنگامی که مرگ یکی از شما فرا رسد باید به هنگام وصیت کردن دو نفر از افراد عادل مسلمان را به گواهی بطلید و اموال خود را به عنوان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۶۶ امانت برای تحویل دادن به ورثه به آنها بسپارید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ).

البته شهادت در اینجا توأم با وصایت است، یعنی این دو نفر هم «وصیند» و هم «گواه»، سپس اضافه می‌کند: «اگر در مسافرتی باشید و مصیبت مرگ برای شما فرا رسد (و از مسلمانان وصی و شاهدی پیدا نکنید) دو نفر از غیر مسلمانها را برای این منظور انتخاب نمایید» (أَوْ آخِرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ).

منظور از غیر مسلمانان تنها اهل کتاب یعنی، یهود و نصاری می‌باشد زیرا اسلام برای مشرکان و بت پرستان در هیچ مورد اهمیتی قائل نشده است.

سپس دستور می‌دهد که: «اگر به هنگام ادای شهادت در صدق آنها شک کردید آنها را بعد از نماز نگاه می‌دارید و وادار کنید تا سوگند یاد کنند (و شهادت دهند) که ما حاضر نیستیم حق را به چیزی (منافع مادی) بفروشیم (و به ناحق گواهی دهیم) اگر چه در مورد خویشاوندان ما باشد» (تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيَقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ اَرْتَبْتُمْ لَا نُشْرِي بِهِ تَمَنَّا وَ لَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى).

«و ما هیچ گاه شهادت الهی را کتمان نمی‌کنیم که در این صورت از گناهکاران خواهیم بود» (وَ لَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ).

سوره مائده (۵): آیه ۱۰۷ ..... ص: ۵۶۶

(آیه ۱۰۷) - در این آیه سخن از مواردی به میان آمده که ثابت شود، دو شاهد مرتکب خیانت و گواهی بر ضد حق شده‌اند - همانطور که در شأن نزول آیه آمده بود - در چنین موردی دستور می‌دهد که: «اگر اطلاعاتی حاصل شود که آن دو نفر مرتکب گناه و جرم و تعدی شده‌اند و حق را پایمال کرده‌اند، دو نفر دیگر از کسانی که گواهان نخست به آنها ستم کرده‌اند

(یعنی ورثه میت) به جای آنها قرار گرفته و برای احقاق حق خود شهادت و گواهی می دهند» (فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَأَخْرَانَ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ).

و در ذیل آیه وظیفه دو شاهد دوم را چنین بیان می کند که «آنها باید به خدا سوگند یاد کنند که گواهی ما از گواهی دو نفر اول شایسته تر و به حق نزدیکتر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۶۷

است و ما مرتکب تجاوز و ستمی نشده ایم و اگر چنین کرده باشیم از ظالمان و ستمگران خواهیم بود» (فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتَيْهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۰۸ ..... ص: ۵۶۷

(آیه ۱۰۸)- این آیه در حقیقت فلسفه احکامی را که در زمینه شهادت در آیات قبل گذشت بیان می کند که: «اگر طبق دستور بالا عمل شود (یعنی دو شاهد را بعد از نماز و در حضور جمع به گواهی بطلبند، و در صورت بروز خیانت آنها، افراد دیگری از ورثه جای آنها را بگیرند و حق را آشکار سازند) این برنامه سبب می شود که شهود در امر شهادت دقت به خرج دهند و آن را بر طبق واقع- به خاطر ترس از خدا یا به خاطر ترس از خلق خدا- انجام دهند مبادا سوگندهایی جای سوگندهای آنها را بگیرد» (ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ).

در حقیقت این کار سبب می شود که حد اکثر ترس از مسؤولیت در برابر خدا و یا بندگان خدا در آنها بیدار گردد و از محور حق منحرف نشوند.

و در آخر آیه برای تأکید روی تمام احکام گذشته دستور می دهد: «پرهیزکاری پیشه کنید و گوش به فرمان خدا فرا دهید و بدانید خداوند جمعیت فاسقان را هدایت نخواهد کرد» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اسْمَعُوا وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۰۹ ..... ص: ۵۶۷

(آیه ۱۰۹)- این آیه در حقیقت مکملی برای آیات قبل است، زیرا در ذیل آیات گذشته که مربوط به مسأله شهادت حق و باطل بود دستور به تقوا و ترس از مخالفت فرمان خدا داده شده، در این آیه می گوید: «از آن روز بترسید که خداوند پیامبران را جمع می کند و از آنها در باره رسالت و مأموریتشان سؤال می کند و می گوید مردم در برابر دعوت شما چه پاسخی گفتند» (يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ).

آنها از خود نفی علم کرده و همه حقایق را موقوف به علم پروردگار کرده می گویند: «خداوندا! ما علم و دانشی نداریم، تو آگاه بر تمام غیوب و پنهانیها هستی» (قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۶۸

و به این ترتیب سر و کار شما با چنین خداوند علام الغیوب و با چنین دادگاهی است، بنابراین در گواهیهای خود مراقب حق و عدالت باشید.

سوره مائده(۵): آیه ۱۱۰ ..... ص: ۵۶۸

(آیه ۱۱۰)- مواهب الهی بر مسیح! این آیه و آیات بعد تا آخر سوره مائده مربوط به سرگذشت حضرت مسیح و مواهبی است که به او و امتش ارزانی داشته که برای بیداری و آگاهی مسلمانان در اینجا بیان شده است.

نخست می گوید: «به یاد بیاور هنگامی را که خداوند به عیسی بن مریم فرمود: «نعمتی را که بر تو و بر مادرت ارزانی داشتم متذکر باش» (إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ).

سپس به ذکر مواهب خود پرداخته، نخست می گوید «تو را با روح القدس تقویت کردم» (إِذْ أَيْدُتَكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ) (۱). دیگر از مواهب الهی بر تو این است که «به تأیید روح القدس با مردم در گهواره و به هنگام بزرگی و پختگی سخن می گفتی» (تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا).

اشاره به این که سخنان تو در گهواره همانند سخنان تو در بزرگی، پخته و حساب شده بود، نه سخنان کودکانه و بی ارزش. دیگر این که «کتاب و حکمت و تورات و انجیل را به تو تعلیم دادم» (وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ).

دیگر از مواهب این که از «گل به فرمان من چیزی شبیه پرند می ساختی سپس در آن می دمیدی و به اذن من پرند زنده می شد» (وَإِذْ تَخَلَّقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي).

دیگر این که: «کور مادرزاد و کسی که مبتلا به بیماری پیسی بود به اذن من شفا می دادی» (وَ تَبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي). «و نیز مردگان را به اذن من زنده می کردی» (وَ إِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي).

و بالاخره یکی دیگر از مواهب من بر تو این بود که «بنی اسرائیل را از آسیب رساندن به تو باز داشتم در آن هنگام که کافران آنها در برابر دلایل روشن تو به پا

---

(۱) در باره معنی «روح القدس» رجوع کنید به «تفسیر نمونه» جلد اول، ذیل آیه ۸۷ سوره بقره.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۶۹

خاستند و آنها را سحر آشکاری معرفی کردند» (وَ إِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ) من در برابر این همه هیاهو و دشمنان سرسخت و لجوج تو را حفظ کردم تا دعوت خود را پیش ببری. قابل توجه این که در این آیه چهار بار کلمه «باذنی» (به فرمان من) تکرار شده است، تا جایی برای غلو و ادعای الوهیت در مورد حضرت مسیح باقی نماند، او بنده‌ای بود سر بر فرمان خدا و هر چه داشت از طریق استمداد از نیروی لایزال الهی بود.

سوره مائده (۵): آیه ۱۱۱ ..... ص: ۵۶۹

(آیه ۱۱۱) - داستان نزول مائده بر حواریون! به دنبال بحثی که در باره مواهب الهی در باره مسیح و مادرش در آیه قبل بیان شد در آیات بعد به موهبت‌هایی که به حواریون یعنی یاران نزدیک مسیح بخشید، اشاره می کند: نخست می فرماید: «به خاطر بیاور زمانی را که بر حواریین وحی فرستادم که به من و فرستاده‌ام مسیح ایمان بیاورید و آنها دعوت مرا اجابت کردند و گفتند: ایمان آوردیم، خداوندا گواه باش که ما مسلمانان و در برابر فرمان تو تسلیم هستیم» (وَ إِذْ أَوْحَيْتُ إِلَىٰ الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَ بِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَ أَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ).

سوره مائده (۵): آیه ۱۱۲ ..... ص: ۵۶۹

(آیه ۱۱۲) - سپس اشاره به جریان معروف نزول مائده آسمانی کرده، می گوید: «یاران خاص مسیح به عیسی گفتند: آیا پروردگار تو می تواند غذایی از آسمان برای ما بفرستد؟» (إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا

مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ).

مسیح از این تقاضا که بوی شک و تردید می داد پس از آوردن آن همه آیات و نشانه‌های دیگر نگران شد و به آنها هشدار داد و گفت: «از خدا بترسید اگر ایمان دارید» (قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ).

سوره مائده (۵): آیه ۱۱۳ ..... ص: ۵۶۹

(آیه ۱۱۳) - ولی به زودی به اطلاع عیسی رسانیدند که ما هدف نادرستی از این پیشنهاد نداریم، و غرض ما لجاجت‌ورزی نیست بلکه «گفتند: می‌خواهیم از این مائده بخوریم (و علاوه بر نورانیتی که بر اثر تغذیه از غذای آسمانی در قلب ما پیدا می‌شود، زیرا تغذیه بطور مسلم در روح انسان مؤثر است) قلب ما اطمینان بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۷۰ و آرامش پیدا کند و با مشاهده این معجزه بزرگ به سر حد عین الیقین برسیم و بدانیم آنچه به ما گفته‌ای راست بوده و بتوانیم بر آن گواهی دهیم» (قَالُوا تُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَ تَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَ نَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتُنَا وَ نَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ).

سوره مائده (۵): آیه ۱۱۴ ..... ص: ۵۷۰

(آیه ۱۱۴) - هنگامی که عیسی از حسن نیت آنها در این تقاضا آگاه شد، خواسته آنها را به پیشگاه پروردگار به این صورت منعکس کرد: «خداوندا! مائده‌ای از آسمان برای ما بفرست که عیدی برای اول و آخر ما باشد، و نشانه‌ای از ناحیه تو محسوب شود و به ما روزی ده، تو بهترین روزی دهندگان هستی» (قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوْلَانَا وَ آخِرِنَا وَ آيَةً مِنْكَ وَ ارزُقْنَا وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ).

سوره مائده (۵): آیه ۱۱۵ ..... ص: ۵۷۰

(آیه ۱۱۵) - خداوند این دعایی را که از روی حسن نیت و اخلاص صادر شده بود اجابت کرد، و به آنها «فرمود: من چنین مائده‌ای را بر شما نازل می‌کنم، ولی توجه داشته باشید، بعد از نزول این مائده مسئولیت شما بسیار سنگین تر می‌شود و با مشاهده چنین معجزه آشکاری هر کس بعد از آن، راه کفر را بیوید او را چنان مجازاتی خواهیم کرد که احدی از جهانیان را چنین مجازاتی نکرده باشم!» (قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدَ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ).

سوره مائده (۵): آیه ۱۱۶ ..... ص: ۵۷۰

(آیه ۱۱۶) - بیزاری مسیح از شرک پیروانش! این آیه و دو آیه بعد پیرامون گفتگوی خداوند با حضرت مسیح (ع) در روز رستاخیز بحث می‌کند، می‌گوید:

«خداوند در روز قیامت به عیسی می‌گوید: آیا تو به مردم گفتی که من و مادرم را علاوه بر خداوند معبود خویش قرار دهید، و پرستش کنید؟ (وَ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَ أُمَّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ).

مسیح با نهایت احترام در برابر این سؤال چند جمله در پاسخ می‌گوید:

۱- نخست زبان به تسبیح خداوند از هر گونه شریک و شبیه گشوده و می‌گوید: «خداوندا! پاک و منزهی از هر گونه شریک»

(قَالَ سُحَّانَكَ).

۲- «چگونه ممکن است چیزی را که شایسته من نیست بگویم» (مَا يَكُونُ لِي بِرِغْزِيهِ تَفْسِيرٌ نَمُونَهُ، ج ۱، ص: ۵۷۱) أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ).

در حقیقت نه تنها گفتن این سخن را از خود نفی می کند، بلکه می گوید اساساً من چنین حقی را ندارم و چنین گفتاری با مقام و موقعیت من هرگز سازگار نیست.

۳- سپس استناد به علم بی پایان پروردگار کرده، می گوید: «گواه من این است که اگر چنین می گفتم می دانستی، زیرا تو از آنچه در درون روح و جان من است آگاهی، در حالی که من از آنچه در ذات پاک توست بی خبرم، زیرا تو علام الغیوب و باخبر از تمام رازها و پنهانیها هستی» (إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعَلَّمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۱۷ ..... ص: ۵۷۱

(آیه ۱۱۷)- چهار: «تنها چیزی که من به آنها گفتم، همان بوده است که به من مأموریت دادی که آنها را دعوت به عبادت تو کنم و بگویم خداوند یگانه‌ای را که پروردگار من و شما است، پرستش نکنید» (مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ).

۵- «و تا آن زمان که در میانشان بودم مراقب و گواه آنها بودم و نگذاشتم راه شرک را پیش گیرند، اما به هنگامی که مرا از میان آنها برگرفتی تو مراقب و نگاهبان آنها بودی، و تو گواه بر هر چیزی هستی» (وَ كُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۱۸ ..... ص: ۵۷۱

(آیه ۱۱۸)- ششم: و با این همه باز امر، امر تو و خواست، خواست توست «اگر آنها را در برابر این انحراف بزرگ مجازات کنی بندگان تواند (و قادر به فرار از زیر بار این مجازات نخواهند بود، و این حق برای تو در برابر بندگان نافرمانت ثابت است) و اگر آنها را ببخشی و از گناهانشان صرف نظر کنی، توانا و حکیم هستی» نه بخشش تو نشانه ضعف است، و نه مجازات خالی از حکمت و حساب (إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ وَإِنْ تُغْفِرَ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۱۹ ..... ص: ۵۷۱

(آیه ۱۱۹)- رستگاری بزرگ! در تعقیب ذکر گفتگوی خداوند با حضرت مسیح، در این آیه می خوانیم: «خداوند پس از این گفتگو، می فرماید: امروز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۷۲

روزی است که راستی راستگویان به آن سود می بخشد» (قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ).

سپس پاداش صادقان را چنین بیان می کند: «برای آنها باغهایی از بهشت است که از زیر درختان آن نهرها جاری است، و جاودانه و برای همیشه در آن خواهند ماند» (لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا).

و از این نعمت مادی مهمتر این است که «هم خداوند از آنها راضی است و هم آنها از خداوند راضی و خشنودند» (رَضِيَ اللَّهُ

عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ).

«او شک نیست که این موهبت بزرگ که جامع میان موهبت مادی و معنوی است رستگاری بزرگ محسوب می‌شود» (ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ).

سوره مائده(۵): آیه ۱۲۰..... ص: ۵۷۲

(آیه ۱۲۰) - در این آیه اشاره به مالکیت و حکومت خداوند کرده، می‌گوید:

«حکومت آسمانها و زمین و آنچه در آنهاست، از آن خداست و او بر هر چیزی تواناست» (لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

پایان تفسیر سوره مائده

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۷۳

سوره انعام..... ص: ۵۷۳

اشاره

سوره مبارزه با انواع شرک و بت پرستی این سوره در «مکه» نازل شده و ۱۶۵ آیه است.

محتوای سوره:..... ص: ۵۷۳

گفته می‌شود این سوره شصت و نهمین سوره‌ای است که در مکه بر پیامبر نازل گردید، و از روایات اهل بیت علیه السلام استفاده می‌شود که تمام آیاتش یکجا نازل شده است و هدف اساسی این سوره، همانند سایر سوره‌های مکی، دعوت به اصول سه گانه «توحید»، «نبوت» و «معاد» است، ولی بیش از همه روی مسأله یگانه پرستی و مبارزه با شرک و بت پرستی دور می‌زند. دقت در آیات این سوره می‌تواند روح نفاق و پراکندگی را از میان مسلمانان برچیند، و گوشها را شنوا، و چشمها را بینا و دلها را دانا سازد.

به خاطر همین موضوع است که در روایاتی که پیرامون فضیلت این سوره وارد شده می‌خوانیم: «سوره انعام را هفتاد هزار فرشته، به هنگام نزول بدرقه کردند، و کسی که آن را بخواند (و در پرتو آن روح و جان از سر چشمه توحید سیراب گردد) تمام آن فرشتگان برای او آمرزش می‌طلبند!» ولی عجیب این است که بعضی از این سوره، تنها به خواندن الفاظ آن قناعت می‌کنند، و جلسات عریض و طویلی برای «ختم انعام» و حل مشکلات شخصی و خصوصی خود با تشریفات ویژه‌ای تشکیل می‌دهند که به نام جلسات ختم انعام نامیده می‌شود، مسلماً اگر در این جلسات به محتوای سوره دقت شود، نه تنها مشکلات شخصی، بلکه مشکلات عمومی مسلمانان نیز حل خواهد شد، اما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۷۴

افسوس که بسیاری از مردم به قرآن به عنوان یک سلسله «اوراد» که دارای خواص مرموز و ناشناخته است می‌نگرند و جز به خواندن الفاظ آن نمی‌اندیشند، در حالی که قرآن سراسر درس است و مکتب، برنامه است و بیداری، رسالت است و آگاهی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سوره انعام(۶): آیه ۱ ..... ص: ۵۷۳

(آیه ۱) - این سوره با حمد و ستایش پروردگار آغاز شده است. نخست از طریق آفرینش عالم کبیر (آسمان و زمین) و نظامات آنها، و سپس از طریق آفرینش «عالم صغیر یعنی انسان»، مردم را متوجه اصل توحید می‌سازد، می‌گوید: «حمد و سپاس برای خدایی است که آسمانها و زمین را آفرید» (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ). «خداوندی که مبدء نور و ظلمت (و بر خلاف عقیده دوگانه پرستان) آفریننده همه چیز است» (وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ).

«اما مشرکان و کافران به جای این که از این نظام واحد درس توحید بیاموزند برای پروردگار خود شریک و شبیه می‌سازند» (ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ).

کلمه «ثم» بیانگر این حقیقت است که در آغاز، توحید به عنوان یک اصل فطری و عقیده عمومی و همگانی بشر بوده است و شرک بعدا به صورت یک انحراف از این اصل فطری به وجود آمده.

سوره انعام(۶): آیه ۲ ..... ص: ۵۷۴

(آیه ۲) - و در این آیه توجه به عالم صغیر یعنی انسان می‌دهد و در این مورد به شگفت‌انگیزترین مسأله یعنی، آفرینش او از خاک و گل اشاره کرده و می‌فرماید: «اوست خدایی که شما را از گل آفرید» (هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ).

از آنجا که آفرینش انسان نخستین از خاک و گل بوده، درست است که به ما نیز چنین خطابی بشود.

سپس به مراحل تکاملی عمر انسان اشاره کرده می‌گوید: «پس از آن مدتی را مقرر ساخت که در این مدت انسان در روی زمین پرورش و تکامل پیدا کند» (ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا).

سپس برای تکمیل این بحث می‌گوید: «اجل مسمی در نزد خداست» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۷۵ (وَ أَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ).

و بعد می‌گوید: «شما افراد مشرک (در باره آفریننده‌ای که انسان را از این اصل بی‌ارزش، یعنی گل آفریده و از این مراحل حیرت‌انگیز و حیرت‌زا گذرانده است) شک و تردید به خود راه می‌دهید» (ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ).

موجودات بی‌ارزشی همچون بتها را در ردیف او قرار داده، یا در قدرت پروردگار بر رستاخیز و زنده کردن مردگان شک و تردید دارید.

در این که منظور از «اجل مسمی» و «اجلا» در آیه چیست؟ آنچه از آیات قرآن و روایات اهل بیت علیه السلام استفاده می‌شود این است که «اجل» به تنهایی به معنی عمر و وقت و مدت غیر حتمی، و «اجل مسمی» به معنی عمر و مدت حتمی است، و به عبارت دیگر «اجل مسمی» مرگ طبیعی و «اجل» مرگ زودرس است. ولی به هر حال هر دو اجل از ناحیه خداوند تعیین می‌شود.

سوره انعام(۶): آیه ۳ ..... ص: ۵۷۵

(آیه ۳) - در این آیه برای پاسخ گفتن به کسانی که برای هر دسته‌ای از موجودات خدایی قائلند و می‌گویند خدای باران، خدای جنگ، خدای صلح، خدای آسمان و مانند آن «۱» چنین می‌گوید: «اوست خداوندی که بر تمام آسمانها و زمین

حکومت می کند» (وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَ فِي الْأَرْضِ).

بدیهی است کسی که در همه جا حکومت می کند و تدبیر همه چیز به دست او است و در همه جا حضور دارد، تمام اسرار و پنهانها را می داند، و لذا در جمله بعد می گوید: «چنین پروردگاری پنهان و آشکار شما را می داند و نیز از آنچه انجام می دهید و به دست می آورید باخبر است» (يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَ جَهْرَكُمْ وَ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۴ ..... ص: ۵۷۵

(آیه ۴) - گفتیم در سوره انعام روی سخن بیشتر با مشرکان است، و قرآن به انواع وسائل برای بیداری و آگاهی آنها متوسل می شود، در این آیه به روح لجاجت و بی اعتنایی و تکبر مشرکان در برابر حق و نشانه های خدا اشاره کرده، می گوید: «آنها چنان لجوج و بی اعتنا هستند که هر نشانه ای از نشانه های پروردگار را می بینند، فوراً از آن روی برمی گردانند» (وَ مَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ).

(۱). و این همان عقیده ارباب انواع می باشد که در یونان قدیم نیز وجود داشته است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۷۶

این روحیه منحصر به دوران جاهلیت و مشرکان عرب نبوده، الان هم بسیاری را می بینیم که در یک عمر شصت ساله حتی، زحمت یک ساعت تحقیق و جستجو در باره خدا و مذهب به خود نمی دهند، سهل است اگر کتاب و نوشته ای در این زمینه به دست آنها بیفتد به آن نگاه نمی کنند، و اگر کسی با آنها در این باره سخن گوید، گوش فرا نمی دهند، اینها جاهلان لجوج و بی خبری هستند که ممکن است گاهی در کسوت دانشمند ظاهر شوند!

سوره انعام(۶): آیه ۵ ..... ص: ۵۷۶

(آیه ۵) - سپس به نتیجه این عمل آنها اشاره کرده، و می گوید: «نتیجه این شد که آنها حق را به هنگامی که به سراغشان آمد تکذیب کردند» (فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ).

در حالی که اگر در آیات و نشانه های پروردگارت دقت می نمودند، حق را به خوبی می دیدند و می شناختند و باور می کردند. «و نتیجه این تکذیب را به زودی دریافت خواهند داشت، و خبر آنچه را به باد مسخره گرفتند به آنها می رسد» (فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءٌ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ).

در دو آیه فوق در حقیقت اشاره به سه مرحله از کفر شده که مرحله به مرحله تشدید می گردد، نخست مرحله اعراض و روی گردانیدن، سپس مرحله تکذیب و بعداً مرحله استهزاء و مسخره کردن حقایق و آیات خدا.

سوره انعام(۶): آیه ۶ ..... ص: ۵۷۶

(آیه ۶) - سرنوشت طغیانگران! از این آیه به بعد، قرآن یک برنامه تربیتی مرحله به مرحله را، برای بیدار ساختن بت پرستان و مشرکان - به تناسب انگیزه های مختلف شرک و بت پرستی - عرضه می کند.

نخست برای کوبیدن عامل غرور که یکی از عوامل مهم طغیان و سرکشی و انحراف است، دست به کار شده و با یادآوری

وضع اقوام گذشته و سرانجام دردناک آنها، به این افراد، که پرده غرور بر چشمانشان افتاده است هشدار می‌دهد و می‌گوید: «آیا اینها مشاهده نکردند چه اقوامی را پیش از آنها هلاک کردیم، اقوامی که امکاناتی در روی زمین در اختیار آنها گذاشتیم که در اختیار شما نگذاشتیم» (أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّانُهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ يَرْكَبُوا مِنْهَا شَيْئًا يَذُكَّرُونَ) ج ۱، ص:

۵۷۷

نُمَكِّنْ لَكُمْ

. از جمله این که «بارانهای پربرکت و پشت سر هم برای آنها فرستادیم» (وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا).
«و دیگر این که نهرهای آب جاری را از زیر آبادیهای آنها و در دسترس آنها جاری ساختیم» (وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ).

اما به هنگامی که راه طغیان را پیش گرفتند، هیچ یک از این امکانات نتوانست آنها را از کیفر الهی بر کنار دارد «و ما آنها را به خاطر گناهانشان نابود کردیم» (فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ). «و بعد از آنها اقوام دیگری روی کار آوردیم» (وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۷..... ص: ۵۷۷

(آیه ۷) - آخرین درجه لجابت! قرآن در اینجا اشاره به تقاضای جمعی از بت پرستان کرده و می‌گوید: «اگر همانطور که آنها تقاضا کردند، نوشته‌ای بر صفحه‌ای از کاغذ و مانند آن بر تو نازل کنیم، و علاوه بر مشاهده کردن، با دست خود نیز آن را لمس کنند باز می‌گویند: این یک سحر آشکار است!» (وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ).

یعنی دایره لجابت آنها تا حدی توسعه یافته که روشترین محسوسات را انکار می‌کنند و به بهانه سحر از تسلیم شدن در برابر آن سرباز می‌زنند.

سوره انعام(۶): آیه ۸..... ص: ۵۷۷

(آیه ۸) - بهانه جویبها! یکی دیگر از عوامل کفر و انکار، بهانه جویی است از جمله بهانه جویبهایی که مشرکان در برابر پیامبر صلی الله علیه و آله داشتند و در چندین آیه از قرآن به آن اشاره شده و در این آیه نیز آمده، این است که آنها می‌گفتند: چرا پیامبر صلی الله علیه و آله به تنهایی به این مأموریت بزرگ دست زده است؟ «چرا موجودی از غیر جنس بشر و از جنس فرشتگان او را در این مأموریت همراهی نمی‌کند؟» (وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ). مگر می‌تواند انسانی را که از جنس ما است به تنهایی بار رسالت را بر دوش کشد؟

قرآن با دو جمله که هر کدام استدلالی را دربردارد به آنها پاسخ می‌گوید:

نخست این که «اگر فرشته‌ای نازل شود، و سپس آنها ایمان نیاورند، به حیات همه آنان خاتمه داده خواهد شد و دیگر به آنها مهلت داده نمی‌شود» (وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكَاً بَرَكَزِيدَةً تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۱، ص: ۵۷۸)

لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ

سوره انعام(۶): آیه ۹ ..... ص : ۵۷۸

(آیه ۹) - لذا قرآن در جواب دوم می گوید «اگر ما او را فرشته قرار می دادیم و به پیشنهاد آنها عمل می کردیم، باز لازم بود تمام صفات انسان را در او ایجاد کنیم، و او را به صورت و سیرت مردی قرار دهیم» (وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا). سپس نتیجه می گیرد که «با این حال همان ایرادات سابق را بر ما تکرار می کردند که چرا به انسانی مأموریت رهبری داده‌ای و چهره حقیقت را بر ما پوشانیده‌ای» (وَلَلْبَشَرِ الْاِنْسَانِ اَشْكُرًا).

سوره انعام(۶): آیه ۱۰ ..... ص : ۵۷۸

(آیه ۱۰) - در این آیه، خداوند به پیامبرش دلداری می دهد و می گوید از مخالف و لجاجت و سرسختی آنها نگران نباش، زیرا «جمعی از پیامبران پیش از تو را نیز به باد استهزاء و مسخره گرفتند اما سر انجام آنچه را، مسخره می کردند، دامانشان را گرفت و عذاب الهی بر آنها نازل شد» (وَلَقَدْ اسْتَهْزَؤْا بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ). در حقیقت این آیه هم مایه تسلی خاطر است برای پیامبر صلی الله علیه و آله و هم تهدیدی است برای مخالفان لجوج که به عواقب شوم و دردناک کار خود بیندیشند.

سوره انعام(۶): آیه ۱۱ ..... ص : ۵۷۸

(آیه ۱۱) - قرآن در اینجا برای بیدار ساختن این افراد لجوج و خودخواه از راه دیگری وارد شده و به پیامبر دستور می دهد که به آنها سفارش کن «بگو: در زمین به سیر و سیاحت پردازید و عواقب کسانی که حقایق را تکذیب کردند با چشم خود ببینید، شاید بیدار شوید» (قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ). شك نیست که مشاهده آثار گذشتگان و اقوامی که بر اثر پشت پا زدن به حقایق راه فنا و نابودی را پیمودند، تأثیرش بسیار بیشتر از مطالعه تاریخ آنها در کتابها است، زیرا این آثار حقیقت را محسوس و قابل لمس می سازد.

سوره انعام(۶): آیه ۱۲ ..... ص : ۵۷۸

(آیه ۱۲) - در ادامه بحث با مشرکان، در این آیه با اشاره به اصل توحید، مسأله رستاخیز و معاد از طریق جالبی تعقیب می گردد.

۱- نخست می گوید: «بگو: آنچه در آسمانها و زمین است برای کیست؟»

(قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْاَرْضِ). و بلافاصله به دنبال آن می گوید: خودت از زبان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۷۹ فطرت و جان آنها پاسخ بده «بگو: برای خدا» (قُلْ لِلَّهِ).

۲- پروردگار عالم سر چشمه تمام رحمتهاست «اوست که رحمت را بر عهده خویش قرار داده» و مواهب بی شمار، به همه ارزانی می دارد (كَتَبَ عَلٰی نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ).

همین رحمت ایجاب می کند انسان را که استعداد بقاء و زندگی جاودانی دارد پس از مرگ در لباس حیاتی نوین و در عالمی وسیعتر درآورد و در این سیر ابدی تکامل دست رحمتش پشت سر او باشد.

لذا به دنبال این دو مقدمه می‌گوید: «بطور مسلم همه شما را در روز رستاخیز، روزی که هیچ گونه شک و تردیدی در آن نیست جمع خواهد کرد» (لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ).

در پایان آیه به سرنوشت و عاقبت کار مشرکان لجوج اشاره کرده می‌گوید:

«آنها که در بازار تجارت زندگی، سرمایه وجود خود را از دست داده‌اند به این حقایق ایمان نمی‌آورند» (الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۷۹

(آیه ۱۳) - در آیه قبل اشاره به مالکیت خداوند نسبت به همه موجودات از طریق قرار گرفتن آنها در افق «مکان» شده بود، و این آیه اشاره به مالکیت او از طریق قرار گرفتن در افق و پهنه «زمان» کرده، می‌گوید: «و از آن اوست آنچه در شب و روز قرار گرفته است» (وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ).

و در پایان آیه پس از ذکر توحید اشاره به دو صفت بارز خداوند کرده می‌گوید: «و اوست شنونده دانا» (وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ). اشاره به این که وسعت جهان هستی و موجوداتی که در افق زمان و مکان قرار گرفته‌اند هیچ گاه مانع از آن نیست که خدا از اسرار آنها آگاه باشد.

سوره انعام(۶): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۷۹

(آیه ۱۴) - پناهگاهی غیر از خدا نیست! در این آیه نیز هدف، اثبات توحید و مبارزه با شرک و بت پرستی است، مشرکان با این که آفرینش جهان را مخصوص ذات خداوند می‌دانستند بتها را به عنوان تکیه گاه و پناهگاه برای خود انتخاب کرده بودند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۸۰

قرآن برای از بین بردن این پندار غلط به پیامبر صلی الله علیه و آله چنین دستور می‌دهد: «به آنها بگو: آیا غیر خدا را ولی و سرپرست و پناهگاه خود انتخاب کنم! در حالی که او آفریننده آسمانها و زمین، و روزی دهنده همه موجودات است بدون این که خود نیازی به روزی داشته باشد» (قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ اتَّخَذُ وَلِيًّا فَاظِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ).

قابل توجه این که: در میان صفات خدا در اینجا تنها روی اطعام بندگان و روزی دادن آنها تکیه شده است این تعبیر شاید به خاطر آن است که بیشتر وابستگیها در زندگی مادی بشر بر اثر همین نیاز مادی است، همین به اصطلاح «خوردن یک لقمه نان» است که افراد را به خضوع در برابر اربابان زر و زور وامی‌دارد، و گاهی تا سر حد پرستش در مقابل آنها کرنش می‌کنند. قرآن در آیه فوق می‌گوید: روزی شما به دست اوست نه به دست این گونه افراد.

سپس برای پاسخ گفتن به پیشنهاد کسانی که از او دعوت می‌کردند به آیین شرک، پیوند می‌گوید: علاوه بر این که عقل به من فرمان می‌دهد که تنها تکیه بر کسی کنم که آفریننده آسمان و زمین می‌باشد «بگو: وحی الهی نیز به من دستور داده است که نخستین مسلمان باشم و به هیچ وجه در صف مشرکان قرار نگیرم» (قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۸۰

(آیه ۱۵) - من نیز به نوبه خود احساس مسؤولیت می‌کنم و از قوانین الهی به هیچ وجه مستثنا نیستم، «بگو: من نیز اگر از دستور پروردگار منحرف شوم و راه سازشکاری با مشرکان را بیمایم و عصیان و نافرمانی او کنم از مجازات آن روز بزرگ - روز رستاخیز - ترسان و خائفم» (قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۶ ..... ص : ۵۸۰

(آیه ۱۶) - در این آیه برای این که ثابت شود پیامبر صلی الله علیه و آله نیز بدون تکیه بر لطف و رحمت خدا کاری نمی‌تواند بکند و هر چه هست به دست اوست و حتی شخص پیغمبر صلی الله علیه و آله چشم امیدش را به رحمت بی‌پایان پروردگار دوخته و نجات و پیروزی خود را از او می‌طلبد می‌گوید: «هر کس در آن روز بزرگ از مجازات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۸۱

پروردگار رهایی یابد مشمول رحمت خدا شده است و این یک موفقیت و پیروزی آشکار است» (مَنْ يُضَيِّرْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۷ ..... ص : ۵۸۱

(آیه ۱۷) - قدرت قاهره پروردگار! گفتیم هدف این سوره در درجه اول ریشه کن ساختن عوامل شرک و بت پرستی است. در این آیه و آیه بعد نیز همین حقیقت تعقیب شده است. نخست می‌گوید: چرا شما به غیر خدا توجه می‌کنید، و برای حل مشکلات و دفع زیان و ضرر و جلب منفعت به معبودهای ساختگی پناه می‌برید با این که «اگر کمترین زیانی به تو برسد برطرف کننده آن، کسی جز خدا نخواهد بود، و اگر خیر و برکت و پیروزی و سعادت نصیب تو شود از پرتو قدرت اوست، زیرا او بر همه چیز تواناست» (وَ إِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَ إِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). در حقیقت توجه به غیر خدا به خاطر این است که آنها را سر چشمه خیرات و یا برطرف کننده مصائب و مشکلات می‌دانند.

سوره انعام(۶): آیه ۱۸ ..... ص : ۵۸۱

(آیه ۱۸) - در این آیه برای تکمیل بحث فوق می‌گوید: «اوست که بر تمام بندگان قاهر و مسلط است» (وَ هُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ).

اما برای این که این توهم پیش نیاید که خداوند مانند بعضی از صاحبان قدرت ممکن است کمترین سوء استفاده‌ای از قدرت نامحدود خود کند در پایان آیه می‌فرماید: «و با این حال او حکیم است و همه کارش روی حساب، و خبیر و آگاه است و کمترین اشتباه و خطا در اعمال قدرت ندارد» (وَ هُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۹ ..... ص : ۵۸۱

(آیه ۱۹) - بالاترین شاهد! عده‌ای از مشرکان مکه نزد پیامبر آمدند و گفتند: تو چگونه پیامبری هستی که احدی را با تو موافق

نمی‌بینیم حتی از یهود و نصاری در باره تو تحقیق کردیم آنها نیز گواهی و شهادتی به حقانیت تو بر اساس محتویات تورات و انجیل ندادند، لاقلاً کسی را به ما نشان ده که گواه بر رسالت تو باشد.

در مقابل این مخالفان لجوج که چشم بر هم نهاده، و این همه نشانه‌های حقانیت دعوت او را نادیده گرفته بودند و باز هم مطالبه گواه و شاهد می‌کردند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۸۲

خداوند به پیامبر دستور می‌دهد «بگو: به عقیده شما بالاترین شهادت، شهادت کیست؟» (قُلْ أَى شَىءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً).

غیر از این است که بالاترین شهادت، شهادت پروردگار است؟ «بگو:

خداوند بزرگ گواه میان من و شما است» (قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ).

و بهترین دلیل آن این است که: «این قرآن بر من وحی شده است» (وَ أَوْحَى إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنَ).

قرآنی که ممکن نیست ساخته فکر بشری آن هم در آن عصر و زمان و در آن محیط و مکان بوده باشد قرآنی که محتوای انواع شواهد اعجاز می‌باشد.

سپس به هدف نزول قرآن پرداخته و می‌گوید: «این قرآن به این جهت بر من نازل شده است که شما و تمام کسانی را که سخنان من در طول تاریخ بشر و پهنه زمان و در تمام نقاط جهان به گوش آنها می‌رسد از مخالفت فرمان خدا بترسانم و به عواقب دردناک این مخالفت توجه دهم» (لَأُنذِرَكُمْ بِهِ وَ مَنْ بَلَغَ).

سپس به دنبال این سخن به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که از آنها سؤال کند «آیا به راستی شما گواهی می‌دهید که خدایان دیگری با خداست؟» (أَأِنُّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَى). بعد می‌گوید: «با صراحت به آنها بگو: من هرگز چنین گواهی نمی‌دهم، بگو: اوست خداوند یگانه و من از آنچه شما برای او شریک قرار داده‌اید بیزارم» (قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ).

سوره انعام (۶): آیه ۲۰ ..... ص: ۵۸۲

(آیه ۲۰) - در این آیه به آنها که مدعی بودند اهل کتاب هیچ گونه گواهی در باره پیامبر اسلام نمی‌دهند صریحاً پاسخ می‌دهد و می‌گوید: «آنهایی که کتاب آسمانی بر آنها نازل کردیم به خوبی پیامبر را می‌شناسند همان گونه که فرزندان خود را می‌شناسند!» (الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ).

و در پایان آیه به عنوان یک نتیجه نهایی اعلام می‌دارد: «تنها کسانی به این پیامبر (با این همه نشانه‌های روشن) ایمان نمی‌آورند که در بازار تجارت زندگی همه چیز خود را از دست داده و سرمایه وجود خود را باخته‌اند» (الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۸۳

سوره انعام (۶): آیه ۲۱ ..... ص: ۵۸۳

(آیه ۲۱) - بزرگترین ظلم! در تعقیب برنامه کوبیدن همه جانبه «شُرک و بت پرستی» در این آیه با صراحت می‌گوید: «چه کسی ستمکارتر از مشرکانی است که بر خدا دروغ بسته و شریک برای او قرار داده و یا آیات او را تکذیب نموده‌اند» (وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ).

در حقیقت جمله اول اشاره به انکار توحید است، و جمله دوم اشاره به انکار نبوت، و به راستی ظلمی از این بالاتر نمی‌شود که انسان جماد، بی‌ارزش و یا انسان ناتوانی را همتای وجود نامحدودی قرار دهد که بر سراسر جهان هستی حکومت می‌کند. «مسلماً هیچ ستمگری روی سعادت و رستگاری نخواهد دید» (إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ) مخصوصاً چنین ستمگرانی که ستم آنها همه جانبه است.

سوره انعام(۶): آیه ۲۲ ..... ص: ۵۸۳

(آیه ۲۲) - در این آیه پیرامون سرنوشت مشرکان در رستاخیز بحث می‌شود، تا روشن گردد آنها با اتکاء به مخلوقات ضعیفی همچون بتها نه آرامشی برای خود در این جهان فراهم ساختند و نه در جهان دیگر، می‌گویند: «آن روز که همه اینها را یکجا مبعوث می‌کنیم به مشرکان می‌گوییم معبودهای ساختگی شما که آنها را شریک خدا می‌پنداشتید کجا هستند؟ (و يَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَائُكُمُ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ). چرا به یاری شما نمی‌شتابند؟ چرا هیچ گونه اثری از قدرت نمایی آنها در این عرصه وحشتناک دیده نمی‌شود؟

سوره انعام(۶): آیه ۲۳ ..... ص: ۵۸۳

(آیه ۲۳) - آنها در بهت و حیرت و وحشت عجیبی فرو می‌روند «سپس پاسخی در برابر این سؤال ندارند جز این که سوگند یاد کنند، می‌گویند به خداوندی که پروردگار ماست قسم، ما هیچ گاه مشرک نبودیم» به گمان این که در آنجا نیز می‌توان حقایق را انکار کرد» (ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۲۴ ..... ص: ۵۸۳

(آیه ۲۴) - در این آیه برای این که مردم از سرنوشت رسوای این افراد عبرت گیرند می‌گویند: «درست توجه کن بین اینها کارشان به کجا می‌رسد که بکلی از روش و مسلک خویش بیزاری جسته و آن را انکار می‌کنند و حتی به خودشان نیز دروغ می‌گویند» (انظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ). «و تمام تکیه گاههایی که برای خود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۸۴ انتخاب کرده بودند و آنها را شریک خدا می‌پنداشتند همه را از دست می‌دهند و دستشان به جایی نمی‌رسد» (و ضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۲۵ ..... ص: ۵۸۴

(آیه ۲۵) - نفوذ ناپذیران! در این آیه اشاره به وضع روانی بعضی از مشرکان شده که در برابر شنیدن حقایق کمترین انعطاف از خود نشان نمی‌دهند - سهل است - به دشمنی با آن نیز برمی‌خیزند و با وصله‌های تهمت، خود و دیگران را از آن دور نگاه می‌دارند، قرآن در باره اینها چنین می‌گوید: «بعضی از آنان به سوی تو گوش می‌دهند ولی بر دلهای آنها پرده‌هایی افکنده‌ایم تا آن را درک نکنند و در گوشهای آنها سنگینی ایجاد کرده‌ایم تا آن را نشنوند!» (و مِنْهُمْ مَنْ يَشْتَمِعُ إِلَيْكَ وَ جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرًا).

البته اگر این گونه مسائل به خدا نسبت داده می‌شود در حقیقت اشاره به قانون «علیت» و خاصیت «عمل» است، یعنی استمرار در کجروی و اصرار در لجاجت اثرش این است که روح و روان آدمی را به شکل خود درمی‌آورد. تجربه این حقیقت را ثابت کرده است که افراد بدکار و گناهکار در آغاز از کار خود احساس ناراحتی می‌کنند، اما تدریجاً به آن خو گرفته و شاید روزی فرا رسد که اعمال زشت خود را واجب و لازم بشمرند لذا می‌گویند کار اینها به جایی رسیده است که «اگر تمام آیات و نشانه‌های خدا را ببینند باز ایمان نمی‌آورند» (وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا). و از این بالا-تر «هنگامی که به نزد تو بیایند هدفی جز مجادله و پرخاشگری و خرده‌گیری ندارند» (حَيْثَى إِذَا جَاؤُكَ يُجَادِلُونَكَ).

به جای این که گوش جان را به سخنان تو متوجه سازند و حد اقل به صورت یک جستجوگر، به احتمال یافتن حقیقتی پیرامون آن بیندیشند، با روح و فکر منفی در برابر تو ظاهر می‌شوند. آنها با شنیدن سخنان تو که از سر چشمه وحی تراوش کرده و بر زبان حقگوی تو جاری شده است متوسل به ضربه تهمت شده، می‌گویند: «اینها چیزی جز افسانه‌ها و داستانهای ساختگی پیشینیان نیست!» (يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۸۵

سوره انعام(۶): آیه ۲۶ ..... ص: ۵۸۵

(آیه ۲۶) - در این آیه می‌گویند آنها به این مقدار نیز قناعت نمی‌کنند و علاوه بر این که خود گمراهند پیوسته تلاش می‌کنند افراد حق‌طلب را با سمپاشیهای گوناگون از پیمودن این مسیر باز دارند، لذا «آنها را از نزدیک شدن به پیامبر نهی می‌کنند» (وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ). «و خودشان نیز از او فاصله می‌گیرند» (وَ يَنْتَوُونَ عَنْهُ). بی‌خبر از این که هر کس با حق درافتد تیشه بر ریشه خود زده و سرانجام طبق سنت آفرینش، حق با جاذبه‌ای که دارد پیروز خواهد شد.

بنابراین «تلاش و فعالیت آنها به شکست خودشان منتهی خواهد شد و جز خود را هلاک نمی‌کنند، ولی قدرت بر درک این حقیقت ندارند» (وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَ مَا يَشْعُرُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۲۷ ..... ص: ۵۸۵

(آیه ۲۷) - بیداری زود گذر و بی‌اثر! در دو آیه گذشته به قسمتی از اعمال لجوجانه مشرکان اشاره شد، در این آیه و آیه بعد صحنه‌ای از نتایج اعمال آنها مجسم گردیده است تا بدانند چه سرنوشت شومی در پیش دارند و بیدار شوند یا لااقل وضع آنها عبرتی برای دیگران گردد! نخست می‌گوید: «اگر حال آنها را به هنگامی که در روز رستاخیز در برابر آتش دوزخ قرار گرفته‌اند ببینی تصدیق خواهی کرد که به چه عاقبت دردناکی گرفتار شده‌اند» (وَلَوْ تَرَى إِذِ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ). آنها در آن حالت چنان منقلب می‌شوند که «فریاد برمی‌کشند ای کاش برای نجات از این سرنوشت شوم، و جبران کارهای زشت گذشته بار دیگر به دنیا باز می‌گشتیم، و در آنجا آیات پروردگار خود را تکذیب نمی‌کردیم و در صف مؤمنان قرار می‌گرفتیم» (فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَ نَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۲۸ ..... ص: ۵۸۵

(آیه ۲۸) - در این آیه اضافه می‌کند که این آرزوی دروغینی بیش نیست، بلکه به خاطر آن است که در آن جهان «آنچه را از عقاید و نیات و اعمال شوم خویش مخفی می‌داشتند همه برای آنها آشکار گردیده» و موقتا بیدار شده‌اند (بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۸۶

ولی این بیداری، بیداری پایدار و پابرجا نیست، و به خاطر شرایط و اوضاع خاص و رو برو شدن با مجازاتهای عینی پدید آمده است، و لذا «اگر به فرض محال بار دیگر به این جهان برگردند به سراغ همان کارهایی می‌روند که از آن نهی شده بودند» (وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ). بنابراین «آنها در آرزو و ادعای خویش صادق نیستند و دروغ می‌گویند» (وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۲۹ ..... ص: ۵۸۶

(آیه ۲۹) - این آیه دنباله سخنان مشرکان لجوج و سرسخت است که به هنگام مشاهده صحنه‌های رستاخیز، آرزو می‌کنند بار دیگر به دنیا بازگردند و جبران کنند، ولی قرآن می‌گوید اگر اینها بازگردند نه تنها به فکر جبران نخواهند بود و به کارهای خود ادامه «خواهند داد، بلکه اساسا رستاخیز و قیامت را هم انکار خواهند کرد، و با نهایت تعجب خواهند گفت: زندگی تنها همین زندگی دنیاست و ما هرگز برانگیخته نخواهیم شد!» (وَقَالُوا إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۳۰ ..... ص: ۵۸۶

(آیه ۳۰) - در این آیه قرآن به سرنوشت آنها در روز رستاخیز اشاره کرده، می‌گوید: «اگر آنها را مشاهده کنی در آن هنگام که در پیشگاه پروردگارشان ایستاده‌اند و به آنها گفته می‌شود، آیا این حق نیست؟» (وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ). «آنها در پاسخ خواهند گفت: آری، سوگند به پروردگار ما، این حق است!» (قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا). بار دیگر «به آنها گفته می‌شود پس بچشید مجازات را به خاطر این که آن را انکار می‌کردید و کفر می‌ورزیدید!» (قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ).

مسلمنا منظور از «وقوف در برابر پروردگار» این نیست که خداوند مکانی داشته باشد، بلکه به معنی ایستادن در برابر صحنه‌های مجازات اوست - همانطور که بعضی از مفسران گفته‌اند - و یا کنایه از حضور در دادگاه الهی است، همانطور که انسان به هنگام نماز می‌گوید من در برابر خداوند ایستاده‌ام.

سوره انعام(۶): آیه ۳۱ ..... ص: ۵۸۶

(آیه ۳۱) - در این آیه اشاره به خسران و زیان منکران معاد و رستاخیز کرده می‌فرماید: «آنها که ملاقات پروردگار را انکار کردند مسلمنا گرفتار زیان شدند» (قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۸۷
منظور از «ملاقات پروردگار» یا ملاقات معنوی و ایمان شهودی است، (شهود باطنی) و یا ملاقات صحنه‌های رستاخیز و پاداش و جزای او.

سپس می‌گوید: این انکار برای همیشه ادامه نخواهد یافت، و تا زمانی خواهد بود که «ناگهان رستاخیز برپا شود، و آنها در

برابر این صحنه‌های وحشتناک قرار گیرند و نتایج اعمال خود را با چشم خود ببینند، در این موقع فریاد آنها بلند می‌شود: ای وای بر ما چقدر کوتاهی در باره چنین روزی کردیم» (حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَطْنَا فِيهَا). منظور از «ساعه» روز قیامت است و «بغتة» به معنی این است که بطور ناگهانی و جهش آسا که هیچ کس جز خدا وقت آن را نمی‌داند واقع می‌شود.

سپس قرآن می‌گوید: «آنها بار گناهانشان را بر دوش دارند» (وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ). و در پایان آیه می‌فرماید: «چه بد باری بر دوش می‌کشند» (أَلَا سَاءَ مَا يَزْرُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۳۲..... ص: ۵۸۷

(آیه ۳۲) - در این آیه بیان موقعیت زندگی دنیا در برابر زندگی آخرت چنین می‌گوید: «زندگی دنیا چیزی جز بازی و سرگرمی نیست» (وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ).

تشبیه زندگی دنیا به بازی و سرگرمی از این نظر است که بازیها و سرگرمیها معمولاً کارهای توخالی و بی‌اساس هستند که از متن زندگی حقیقی دورند.

بسیار دیده می‌شود که کودکان دور هم می‌نشینند و بازی را شروع می‌کنند، یکی را «امیر» و دیگری را «وزیر»، و یکی را «دزد» و دیگری را «قافله» اما ساعتی نمی‌گذرد که نه خبری از امیر است و نه وزیر، و نه دزد و نه قافله، و یا در نمایشنامه‌هایی که به منظور سرگرمی انجام می‌شود صحنه‌هایی از جنگ یا عشق یا عداوت مجسم می‌گردد اما پس از ساعتی خبری از هیچ کدام نیست.

سپس زندگانی سرای دیگر را با آن مقایسه کرده می‌فرماید: «سرای آخرت برای افراد با تقوا بهتر است آیا اندیشه و تعقل نمی‌کنید» (وَلِلذَّارِ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ بَرَّغَزِيدَهُ تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۱، ص: ۵۸۸
يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ)

زیرا حیاتی است جاویدان و فناپذیر در جهانی وسیعتر و سطح بسیار بالاتر، در عالمی که سر و کار آن با حقیقت است نه مجاز، و با واقعیت است نه خیال.

سوره انعام(۶): آیه ۳۳..... ص: ۵۸۸

(آیه ۳۳) - همواره در راه مصلحان مشکلات بوده! شک نیست که پیامبر صلی الله علیه و آله در گفتگوهای منطقی و مبارزات فکری که با مشرکان لجوج و سرسخت داشت گاهی از شدت لجاجت آنها و عدم تأثیر سخن در روح آنان و گاهی از نسبتهای ناروایی که به او می‌دادند غمگین و اندوهناک می‌شد، خداوند بارها در قرآن مجید پیامبرش را در این مواقع دلداری می‌داد، تا با دلگرمی و استقامت بیشتر، برنامه خویش را تعقیب کند، در این آیه نیز می‌فرماید: «ما می‌دانیم که سخنان آنها تو را محزون و اندوهگین می‌کند» (قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ).

«ولی بدان که آنها تو را تکذیب نمی‌کنند و در حقیقت آیات ما را انکار می‌کنند و بنابراین طرف آنها در حقیقت ما هستیم نه تو» (فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ).

و نظیر این سخن در گفتگوهای رایج میان ما نیز دیده می‌شود که گاهی شخص «برتر» به هنگام ناراحت شدن نماینده‌اش به او

می‌گوید: غمگین مباش طرف آنها در واقع منم و اگر مشکلی ایجاد شود برای من است نه برای تو، و به این وسیله مایه تسلی خاطر او را فراهم می‌سازد.

سوره انعام(۶): آیه ۳۴ ..... ص: ۵۸۸

(آیه ۳۴) - در این آیه، برای تکمیل این دلداری، به وضع انبیای پیشین اشاره کرده می‌گوید: این موضوع منحصر به تو نبوده است «رسولان پیش از تو نیز تکذیب شدند» (وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ). «اما آنها در برابر تکذیبها و آزارها استقامت ورزیدند تا نصرت و یاری ما به سراغشان آمد و سرانجام پیروز شدند» (فَصَبِّرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَ أُوذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا). «و این یک سنت الهی است که هیچ چیز نمی‌تواند آن را دگرگون کند» (وَلَا يُبَدِّلُ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ).

بنابراین، تو هم در برابر تکذیبها و آزارها و حملات دشمنان لجوج و سرسخت روح صبر و استقامت را از دست مده، و بدان طبق همین سنت، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۸۹

امدادهای الهی و الطاف بی‌کران پروردگار به سراغ تو خواهد آمد، و سرانجام بر تمام آنها پیروز خواهی شد «و اخباری که از پیامبران پیشین به تو رسیده است که چگونه در برابر مخالفتها و شداید استقامت کردند و پیروز شدند گواه روشنی برای تو است» (وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِیِّ الْمُرْسَلِینَ).

در حقیقت آیه فوق به یک اصل کلی اشاره می‌کند و آن این که همیشه رهبران صالح اجتماع که برای هدایت توده‌های مردم به وسیله ارائه مکتب و طرحهای سازنده با افکار منحط و خرافات و سنن غلط جامعه به پا می‌خاستند با مخالفت سرسختانه جمعی سودجو و زورگو که با پر و بال گرفتن مکتب جدید، منافعشان به خطر می‌افتاد، رو برو می‌شدند. اما شک نیست که شرط اساسی این پیروزی بردباری و مقاومت و استقامت است.

سوره انعام(۶): آیه ۳۵ ..... ص: ۵۸۹

(آیه ۳۵) - مردگان زنده‌نما! این آیه و آیه بعد دنباله دلداری و تسلی دادن به پیامبر است که در آیات قبل گذشت. از آنجا که فکر و روح پیامبر صلی الله علیه و آله از گمراهی و لجاجت مشرکان زیاد ناراحت و پریشان بود، و علاقه داشت با هر وسیله‌ای که شده آنها را به صف مؤمنان بکشاند، خداوند می‌فرماید: «اگر اعراض و روگردانی زیاد آنها بر تو سخت و سنگین است چنانچه بتوانی اعماق زمین را بشکافی و در آن نقیبی بزنی و جستجو کنی و یا نردبانی به آسمان بگذاری و اطراف آسمانها را نیز جستجو کنی و آیه و نشانه دیگری برای آنها بیاوری چنین کن» ولی بدان آنان به قدری لجوجند که باز ایمان نخواهند آورد (وَ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اشْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ).

خداوند با این جمله به پیامبر خود می‌فهماند که هیچ گونه نقصی در تعلیمات و دعوت و تلاش و کوشش تو نیست، بلکه نقص از ناحیه آنها است، آنها تصمیم گرفته‌اند حق را نپذیرند. لذا هیچ گونه کوششی اثر نمی‌بخشد، نگران مباش! ولی برای این که کسی توهم نکند که خداوند قادر نیست آنها را وادار به تسلیم کند، بلافاصله می‌فرماید: «اگر خدا بخواهد می‌تواند همه آنها را بر هدایت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۹۰

مجتمع کند» یعنی وادار به تسلیم در برابر دعوت تو و اعتراف به حق و ایمان کند (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ). ولی روشن است که این چنین ایمان اجباری بیهوده است، آفرینش بشر برای تکامل بر اساس اختیار و آزادی اراده می‌باشد،

تنها در صورت آزادی اراده است که ارزش «مؤمن» از «کافر» و «نیکان» از «بدان» شناخته می‌شود.

سپس می‌گوید: «اینها را برای این گفتیم که تو از جاهلان نباشی» (فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ).

یعنی: بیتابی مکن و صبر و استقامت را از دست مده و بیش از اندازه خود را به خاطر کفر و شرک آنها ناراحت مکن و بدان راه همین است که تو می‌پیمایی.

شک نیست که پیامبر از این حقایق باخبر بود، اما خداوند اینها را به عنوان یادآوری و دلداری برای پیامبرش بازگو می‌کند.

سوره انعام(۶): آیه ۳۶ ..... ص : ۵۹۰

(آیه ۳۶) - در این آیه برای تکمیل این موضوع و دلداری بیشتر به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گوید: «تنها کسانی که گوش شنوا دارند دعوت تو را اجابت می‌کنند و می‌پذیرند» (إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ). «و اما آنها که عملاً در صف مردگانند ایمان نمی‌آورند، تا زمانی که خداوند آنها را در روز قیامت برانگیزند و به سوی او بازگشت کنند» (وَالْمُوتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ).

آن روز است که با مشاهده صحنه‌های رستاخیز ایمان می‌آورند، ولی ایمانشان هم سودی ندارد.

سوره انعام(۶): آیه ۳۷ ..... ص : ۵۹۰

آیه ۳۷) - در این آیه یکی از بهانه جوییه‌های مشرکان مطرح شده است، بطوری که در بعضی از روایات آمده جمعی از رؤسای قریش هنگامی که از معارضه و مقابله با قرآن عاجز ماندند به پیامبر صلی الله علیه و آله گفتند: اینها فایده ندارد اگر راست می‌گویی معجزاتی همانند عصای موسی، و ناقه صالح، برای ما بیاور.

قرآن در این باره می‌گوید: «آنها گفتند: چرا آیه و معجزه‌ای از طرف پروردگار بر این پیامبر نازل نشده است؟! (وَ قَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ).

روشن است که آنها این پیشنهاد را از روی حقیقت‌جویی نمی‌گفتند، زیرا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۹۱

پیامبر صلی الله علیه و آله به اندازه کافی برای آنها معجزه آورده بود.

لذا قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: «به آنها بگو: خداوند قادر است آیه و معجزه‌ای (که شما پیشنهاد می‌کنید) بر پیامبر خود نازل کند» (قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً).

ولی این کار یک اشکال دارد که غالب شما از آن بی‌خبرید و آن این است که اگر به این گونه تقاضاها که از سر لجاجت می‌کنید ترتیب اثر داده شود سپس ایمان نیاورید همگی گرفتار مجازات الهی شده، نابود خواهید گشت، زیرا این نهایت بی‌حرمتی نسبت به ساحت مقدس پروردگار و فرستاده او و آیات و معجزات اوست، لذا در پایان آیه می‌فرماید «ولی اکثر آنها نمی‌دانند» (وَ لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۳۸ ..... ص : ۵۹۱

(آیه ۳۸) - این آیه به دنبال آیات گذشته که در باره مشرکان بحث می‌کرد و آنها را به سرنوشتی که در قیامت دارند متوجه می‌ساخت، سخن از «حشر» و رستاخیز عمومی تمام موجودات زنده، و تمام انواع حیوانات به میان آورده، نخست می‌گوید: «هیچ جنبنده‌ای در زمین، و هیچ پرنده‌ای که با دو بال خود پرواز می‌کند نیست مگر این که امتهایی همانند شما هستند» (وَ مَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ).

و به این ترتیب هر یک از انواع حیوانات و پرندگان برای خود امتی هستند همانند انسانها یعنی: آنها نیز در عالم خود دارای علم و شعور و ادراک هستند، خدا را می‌شناسند و به اندازه توانایی خود او را تسبیح و تقدیس می‌گویند، اگر چه فکر آنها در سطحی پایین‌تر از فکر و فهم انسانهاست.

سپس در جمله بعد می‌گوید: «ما در این کتاب هیچ چیز را فروگذار نکردیم» (مَا فَزَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ).

و در پایان آیه می‌گوید «تمام آنها به سوی خدا در رستاخیز جمع می‌شوند» (ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ).

روی این جهت آیه به مشرکان اخطار می‌کند خداوندی که تمام اصناف حیوانات را آفریده، و نیازمندیهای آنها را تأمین کرده، و مراقب تمام افعال آنهاست برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۹۲
و برای همه رستاخیزی قرار داده، چگونه ممکن است برای شما حشر و رستاخیزی قرار ندهد و به گفته بعضی از مشرکان چیزی جز زندگی دنیا و حیات و مرگ آن در کار نباشد.

آیا رستاخیز برای حیوانات هم وجود دارد؟ ..... ص: ۵۹۲

شک نیست که نخستین شرط حساب و جزا مسأله عقل و شعور و به دنبال آن تکلیف و مسؤولیت است، طرفداران این عقیده می‌گویند: زندگی بسیاری از حیوانات آمیخته با نظام جالب و شگفت‌انگیزی است که روشنگر سطح عالی فهم و شعور آنهاست، کیست که در باره مورچگان و زنبور عسل و تمدن عجیب آنها و نظام شگفت‌انگیز لانه و کندو، سخنانی شنیده باشد. و مسلم است آنها را به آسانی نمی‌توان ناشی از غریزه دانست، زیرا غریزه معمولاً سر چشمه کارهای یکنواخت و مستمر است، اما اعمالی که در شرایط خاصی که قابل پیش‌بینی نبوده به عنوان عکس‌العمل انجام می‌گردد، به فهم و شعور شبیه‌تر است تا به غریزه.

مثلاً گوسفندی که در عمر خود گرگ را ندیده برای نخستین بار که آن را می‌بیند به خوبی خطرناک بودن این دشمن را تشخیص داده و به هر وسیله که بتواند برای دفاع از خود و نجات از خطر متوسل می‌شود.

از همه اینها گذشته، در آیات متعددی از قرآن، مطالبی دیده می‌شود که دلیل قابل ملاحظه‌ای برای فهم و شعور بعضی از حیوانات محسوب می‌شود، داستان فرار کردن مورچگان از برابر لشکر سلیمان، و داستان آمدن هدهد به منطقه «سبا و یمن» و آوردن خبرهای هیجان‌انگیز برای سلیمان شاهد این مدعاست.

در روایات اسلامی نیز احادیث متعددی در زمینه رستاخیز حیوانات دیده می‌شود، از جمله: از ابو ذر نقل شده که می‌گوید: ما خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله بودیم که در پیش روی ما دو بز به یکدیگر شاخ زدند، پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود، می‌دانید چرا اینها به یکدیگر شاخ زدند؟ حاضران عرض کردند: نه، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود ولی خدا می‌داند چرا؟ و به زودی در میان آنها داوری خواهد کرد.

سوره انعام(۶): آیه ۳۹ ..... ص: ۵۹۲

(آیه ۳۹) - کر و لالها! بار دیگر قرآن به بحث از منکران لجوج می پردازد، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۹۳ می گوید: «و آنها که آیات ما را تکذیب کردند کر و لال هستند، و در ظلمت و تاریکی قرار گرفته اند» (وَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُتْمٌ وَ بُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ).

نه گوش شنوایی دارند که حقایق را بشنوند، و نه زبان حقگویی که اگر حقیقتی را درک کردند برای دیگران بازگو کنند. و به دنبال آن می فرماید: «خداوند هر کس را بخواهد گمراه می کند و هر کس را بخواهد بر جاده مستقیم قرار می دهد» (مَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَ مَنْ يَشَأِ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).

گاهی اعمال فوق العاده زشتی از انسان سر می زند که بر اثر تاریکی و وحشتناکی روح او را احاطه خواهد کرد، چشمان حقیقت بین از او گرفته می شود، و گوش او صدای حق را نمی شنود، و زبان او از گفتن حق باز می ماند.

اما به عکس گاهی چنان کارهای نیک فراوان از او سر می زند که یک دنیا نور و روشنایی به روح او می باشد، دید و درک او وسیعتر و فکر او پرفروغتر و زبان او در گفتن حق، گویاتر می شود، این است معنی هدایت و ضلالت که به اراده خدا نسبت داده می شود.

سوره انعام(۶): آیه ۴۰ ..... ص: ۵۹۳

(آیه ۴۰) - توحید فطری! بار دیگر روی سخن را به مشرکان کرده و از راه دیگری برای توحید و یگانه پرستی، در برابر آنها، استدلال می کند، به این طریق که لحظات فوق العاده سخت و دردناک زندگی را به خاطر آنها می آورد، و از وجدان آنها استمداد می کند که در این گونه لحظات که همه چیز را به دست فراموشی می سپارند آیا پناهگاهی جز «خدا» برای خودشان فکر می کنند! «ای پیامبر! به آنها بگو: اگر عذاب دردناک خداوند به سراغ شما بیاید و یا قیامت با آن همه هول و هیجان و حوادث وحشتناک برپا شود، راست بگویید آیا غیر خدا را برای برطرف ساختن شداید خود می خوانید!» (قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

روح معنی این آیه نه تنها برای مشرکان، بلکه برای همه کس به هنگام بروز شداید و حوادث سخت، قابل درک است، ممکن است در حال عادی و در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۹۴

حوادث کوچک انسان به غیر خدا متوسل گردد، اما هنگامی که حادثه فوق العاده شدید باشد انسان همه چیز را فراموش می کند ولی در همین حال در اعماق دل خود یک نوع امیدواری به نجات که از منبع قدرت مرموز و نامشخصی سر چشمه می گیرد احساس می کند این همان توجه به خدا و حقیقت توحید است.

سوره انعام(۶): آیه ۴۱ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۴۱) - در این آیه می فرماید: «بلکه تنها او را می خوانید، او هم اگر بخواهد مشکل شما را برطرف می کند، و شریکهای برای خدا درست کرده بودید همه را فراموش می کنید» (بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَ تَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۴۲ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۴۲) - سر انجام زندگی اندرز ناپذیران! قرآن همچنان گفتگو با گمراهان و مشرکان را ادامه می‌دهد و از راه دیگری برای بیدار ساختن آنها موضوع را تعقیب می‌کند، یعنی دست آنها را گرفته و به قرون و زمانهای گذشته می‌برد. نخست می‌گوید: «ما پیامبرانی به سوی امم پیشین فرستادیم و چون اعتنا نکردند آنها را به منظور بیداری و تربیت با مشکلات و حوادث سخت، با فقر و خشکسالی و قحطی با بیماری و درد و رنج و بأساء و ضرّاء «۱» مواجه ساختیم شاید متوجه شوند و به سوی خدا باز گردند» (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۴۳ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۴۳) - در این آیه می‌گوید: «چرا آنها از این عوامل دردناک و بیدارکننده پند و اندرز نگرفتند و بیدار نشدند و به سوی خدا بازنگشتند» (فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا). در حقیقت علت عدم بیداری آنها دو چیز بود، نخست این که «بر اثر زیادی گناه و لجاجت در شرک، قلبهای آنها تیره و سخت و روح آنها انعطاف ناپذیر شده بود» (وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ).

(۱) «بأساء» در اصل به معنی شدت و رنج است و به معنی جنگ نیز به کار می‌رود، همچنین در قحطی و خشکسالی و فقر و مانند اینها، ولی «ضرّاء» به معنی ناراحتی روحی است مانند غم و اندوه و جهل و نادانی و یا ناراحتی‌هایی که از بیماری و از دست دادن مقام و مال و ثروت پیدا می‌شود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۹۵

دیگر این که «شیطان (با استفاده از روح هوی پرستی آنها) اعمالشان را در نظرشان زینت داده بود، و هر عمل زشتی را انجام می‌دادند زیبا و هر کار خلافی را صواب می‌پنداشتند» (وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۴۴ ..... ص: ۵۹۵

(آیه ۴۴) - در این آیه اضافه می‌کند: هنگامی که سختگیریها و گوشمالیها در آنها مؤثر نیفتاد از راه لطف و محبت وارد شدیم «و به هنگامی که درسهای نخست را فراموش کردند، درس دوم را برای آنها آغاز کردیم و درهای انواع نعمتها را بر آنها گشودیم» شاید بیدار شوند و به آفریننده و بخشنده آن نعمتها توجه کنند، و راه راست را باز یابند» (فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ).

ولی این همه نعمت در واقع خاصیت دو جانبه داشت هم ابراز محبتی برای بیداری بود و هم مقدمه‌ای برای عذاب دردناک در صورتی که بیدار نشوند.

لذا می‌گوید «آنقدر به آنها نعمت دادیم تا کاملاً خوشحال شدند اما بیدار نشدند، لذا ناگاه آنها را گرفتیم و مجازات کردیم، و تمام درهای امید به روی آنها بسته شد» (حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۴۵ ..... ص: ۵۹۵

(آیه ۴۵) - «و به این ترتیب جمعیت ستمکاران ریشه کن شد، و نسل دیگری از آنها به پا نخواست» (فَقَطَّعَ دَابِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا).

و از آنجا که خداوند در به کار گرفتن عوامل تربیت در مورد آنها هیچ گونه کوتاهی نکرده، در پایان آیه می‌فرماید: «ستایش و حمد مخصوص خداوندی است که پروردگار و مربی همه جهانیان است» (وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

این جمله نشانه آن است که قطع ریشه ظلم و فساد و نابود شدن نسلی که بتواند این کار را ادامه دهد، به قدری اهمیت دارد که جای شکر و سپاس است.

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «هر کس بقای ستمگران را دوست دارد، مفهوش این است که دوست می‌دارد معصیت خدا شود (موضوع ظلم به اندازه‌ای مهم است که) خداوند تبارک و تعالی در برابر نابود ساختن ظالمان خود را حمد و ستایش کرده است و فرموده: دنباله قوم ستمگر بریده شد و سپاس مخصوص خداوند پروردگار جهانیان است».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۹۶

سوره انعام(۶): آیه ۴۶ ..... ص: ۵۹۶

(آیه ۴۶) - بخشنده نعمتها را بشناسید! روی سخن همچنان با مشرکان است، نخست می‌گوید: «اگر خداوند نعمتهای گرانباهش را همچون گوش و چشم از شما بگیرد، و بر دلهایتان مهر بگذارد بطوری که نتوانید میان خوب و بد و حق و باطل تمیز دهید چه کسی جز خدا می‌تواند این نعمتها را به شما بازگرداند؟! (قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَيِّمِعَكُمْ وَ أَبْصَارَكُمْ وَ خَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ).

در حقیقت مشرکان نیز قبول داشتند که خالق و روزی دهنده خداست، و بتها را به عنوان شفیعان در پیشگاه خدا می‌پرستیدند. سپس می‌گوید: «ببین چگونه آیات و دلایل را به گونه‌های مختلف برای آنها شرح می‌دهیم، ولی باز آنها از حق روی برمی‌گردانند» (انظرو كيف نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۴۷ ..... ص: ۵۹۶

(آیه ۴۷) - در این آیه به دنبال ذکر این سه نعمت بزرگ الهی (چشم و گوش و فهم) که سرچشمه تمام نعمتهای دنیا و آخرت است اشاره به امکان سلب همه نعمتها بطور کلی کرده، می‌گوید: «به آنها بگو: اگر عذاب خداوند ناگهانی و بدون مقدمه، و یا آشکارا و با مقدمه، به سراغ شما بیاید آیا جز ستمکاران نبود می‌شوند؟! (قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ).

منظور این است تنها کسی که قادر به انواع مجازات و گرفتن نعمتهاست خداست، و بتها هیچ نقشی در این میان ندارند. بنابراین، دلیلی ندارد که به آنها پناه ببرید.

سوره انعام(۶): آیه ۴۸ ..... ص: ۵۹۶

(آیه ۴۸) - در این آیه به وضع پیامبران الهی اشاره کرده، می‌گوید: «نه تنها بتهای بی‌جان کاری از آنها ساخته نیست، انبیای بزرگ و رهبران الهی نیز کاری جز ابلاغ رسالت، و بشارت و انداز، و تشویق و تهدید ندارند، و هر نعمتی هست به فرمان خدا

و از ناحیه اوست و آنها هم هر چه بخواهند از او می‌خواهند» (وَ مَا نُزِّلَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَ مُنذِرِينَ). سپس می‌گوید: «راه نجات منحصر در دو چیز است آنها که ایمان بیاورند و خویشان را اصلاح کنند (و عمل صالح انجام دهند) نه ترسی از مجازاتهای الهی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۹۷ دارند، و نه غم و اندوهی از اعمال گذشته خود» (فَمَنْ آمَنَ وَ أَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۴۹ ..... ص: ۵۹۷

(آیه ۴۹) - «و در مقابل، کسانی که آیات ما را تکذیب کنند، در برابر این فسق و نافرمانی گرفتار مجازات الهی خواهند شد» (وَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۵۰ ..... ص: ۵۹۷

(آیه ۵۰) - آگاهی از غیب! این آیه دنباله پاسخگویی به اعتراضات گوناگون کفار و مشرکان است و به سه قسمت از ایرادهای آنها در جمله‌های کوتاه پاسخ داده شده است:

نخست این که آنها به پیامبر صلی الله علیه و آله پیشنهاد معجزات عجیب و غریبی می‌کردند، و هر یک به میل خود پیشنهادی داشتند، حتی به مشاهده معجزات مورد درخواست دیگران نیز قانع نبودند گاهی خانه‌هایی از طلا، و گاهی نزول فرشتگان، و زمانی تبدیل سرزمین خشک و سوزان مکه به یک باغستان پر آب و میوه! گویا آنها با این تقاضاهای عجیب و غریب یک نوع مقام الوهیت و مالکیت زمین و آسمان برای پیامبر صلی الله علیه و آله انتظار داشتند.

لذا خداوند در پاسخ این افراد، به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد «بگو: من هرگز ادعا نمی‌کنم که خزائن الهی به دست من است» (قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ).

«خزائن» جمع «خزینه» به معنی منبع و مرکز هر چیزی است و به این ترتیب خزائن الله، منبع همه چیز را دربرمی‌گیرد که از ذات بی‌انتهای او که سرچشمه جمیع کمالات و قدرتهاست، می‌باشد.

سپس در برابر افرادی که انتظار داشتند پیامبر صلی الله علیه و آله آنها را از تمام اسرار آینده و گذشته آگاه سازد، و حتی به آنها بگوید در آینده چه حوادثی مربوط به زندگی آنها روی می‌دهد، تا برای دفع ضرر و جلب منفعت بپا خیزند، می‌گوید: «من هرگز ادعا نمی‌کنم که از همه امور پنهانی و اسرار غیب آگاهم» (وَ لَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ).

و در جمله سوم به پاسخ ایراد کسانی که انتظار داشتند خود پیامبر صلی الله علیه و آله فرشته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص:

۵۹۸

باشد، و یا فرشته‌ای همراه او باشد، و هیچ گونه عوارض بشری از خوردن غذا و راه رفتن در کوچه و بازار در او دیده نشود، می‌گوید: «و من هرگز ادعا نمی‌کنم فرشته‌ام» (وَ لَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ).

بلکه «من تنها از دستورات و تعلیماتی پیروی می‌کنم که از طریق وحی از ناحیه پروردگار به من می‌رسد» (إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ).

و در پایان آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داده می‌شود که: «بگو: آیا افراد نابینا و بینا همانندند؟ و آنها که چشم و اندیشه و عقلشان بسته است با کسانی که حقایق را به خوبی می‌بینند و درک می‌کنند برابرنند؟ آیا فکر نمی‌کنید» (قُلْ هَلْ

يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَ الْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۵۱..... ص : ۵۹۸

(آیه ۵۱) - در پایان آیه قبل فرمود که نابینا و بینا یکسان نیستند، و به دنبال آن در این آیه به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله دستور می دهد «به وسیله قرآن کسانی را انذار و بیدار کن که از روز رستاخیز بیم دارند» (وَ أَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَى رَبِّهِمْ).

یعنی کسانی که تا این اندازه چشم قلب آنها گشوده است که احتمال می دهند حساب و کتابی در کار باشد، در پرتو این احتمال، و ترس از مسؤولیت، آمادگی برای پذیرش حق یافته اند.

سپس می گوید: این گونه افراد بیدار دل از آن روز می ترسند که «جز خدا پناهگاه و شفاعت کننده ای وجود ندارد» (لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ).

آری! این گونه افراد را انذار کن و دعوت به سوی حق بنما «زیرا امید تقوا و پرهیزکاری در باره آنها هست» (لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۵۲..... ص : ۵۹۸

اشاره

(آیه ۵۲)

شأن نزول:..... ص : ۵۹۸

در مورد نزول این آیه و آیه بعد نقل شده: جمعی از قریش از کنار مجلس پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله گذشتند در حالی که «صهیب» و «عمّار»، «بلال» و «خباب» و امثال آنها از مسلمانان کم بضاعت و کارگر، در خدمت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله بودند.

آنها از مشاهده این صحنه تعجب کردند.

گفتند: ای محمد! آیا به همین افراد از جمعیت قناعت کرده ای؟ اینها هستند که خداوند از میان ما انتخاب کرده! ما پیرو اینها بوده باشیم؟ هر چه زودتر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۵۹۹

آنها را از اطراف خود دور کن، شاید ما به تو نزدیک شویم و از تو پیروی کنیم.

آیه نازل شد و این پیشنهاد را به شدت رد کرد.

بعضی از مفسران اهل تسنن مانند نویسنده «المنار» حدیثی شبیه به این شأن نزول نقل کرده و سپس اضافه می کند: «عمر بن خطاب» در آنجا حاضر بود، و به پیامبر پیشنهاد کرد چه مانعی دارد که پیشنهاد آنها را بپذیریم؟ و ما ببینیم اینها چه می کنند.

آیات فوق پیشنهاد او را نیز رد کرد.

اشاره

مبارزه با فکر طبقاتی- در این آیه به یکی دیگر از بهانه‌جوییهای مشرکان اشاره شده و آن این که آنها انتظار داشتند پیامبر صلی الله علیه و آله امتیازاتی برای ثروتمندان نسبت به طبقه فقیر قائل شود، بی‌خبر از این که اسلام آمده تا به این گونه امتیازات پوچ و بی‌اساس پایان دهد، لذا آنها روی این پیشنهاد اصرار داشتند که پیامبر صلی الله علیه و آله این دسته را از خود براند، اما قرآن صریحا و با ذکر دلایل زنده پیشنهاد آنها را نفی می‌کند، نخست می‌گوید: «کسانی را که صبح و شام پروردگار خود را می‌خوانند و جز ذات پاک او نظری ندارند، هرگز از خود دور مکن» (وَ لَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ).

در حقیقت آنها روی یک سنت دیرین غلط امتیاز افراد را به ثروت آنها می‌دانستند، و معتقد بودند باید طبقات اجتماع که بر اساس ثروت به وجود آمده همواره محفوظ بماند، و هر آیین و دعوتی بخواهد زندگی طبقاتی را بر هم زند، و این امتیاز را نادیده بگیرد، در نظر آنها مطرود و غیر قابل قبول است.

در جمله بعد می‌فرماید: «دلیلی ندارد که این گونه اشخاص با ایمان را از خود دور سازی، برای این که نه حساب آنها بر توست و نه حساب تو بر آنها» (مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ). «با این حال اگر آنها را از خود برانی از ستمگران خواهی بود» (فَتَطْرُدُهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ).

قرآن پاسخ می‌دهد به فرض این که آنها چنین بوده باشند، ولی حسابشان با خداست، همین اندازه که ایمان آورده‌اند و در صف مسلمین قرار گرفته‌اند، به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۰۰ هیچ قیمتی نباید رانده شود، و به این ترتیب جلو بهانه‌جوییهای اشراف قریش را می‌گیرد.

یک امتیاز بزرگ اسلام- ..... ص: ۶۰۰

می‌دانیم در مسیحیت کنونی دایره اختیارات رؤسای مذهبی به طرز مضحکی توسعه یافته تا آنجا که آنها برای خود حق بخشیدن گناه قائل هستند، و به همین جهت می‌توانند کسانی را با کوچکترین چیزی طرد و تکفیر کنند، و یا بپذیرند. قرآن در آیه فوق و آیات دیگر صریحا یادآور می‌شود که نه تنها علمای مذهبی، بلکه شخص پیامبر صلی الله علیه و آله نیز حق طرد کسی را که اظهار ایمان می‌کند، و کاری که موجب خروج از اسلام بشود، انجام نداده، ندارد. آمرزش گناه و حساب و کتاب بندگان تنها به دست خداست، و هیچ کس جز او حق دخالت در چنین کاری ندارد.

سوره انعام (۶): آیه ۵۳ ..... ص: ۶۰۰

(آیه ۵۳)- در این آیه به ثروتمندان بی‌ایمان هشدار می‌دهد که این جریانات آزمایشهایی است برای آنها، و اگر از کوره این آزمایشها نادرست بیرون آیند، باید عواقب دردناک آن را تحمل کنند، می‌گوید: «این چنین، بعضی از آنها را با بعضی دیگر آزمودیم» (وَ كَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ). «فتنه» در اینجا به معنی آزمایش است.

سپس اضافه می‌کند: کار این توانگران به جایی می‌رسد که با نگاه تحقیرآمیز به مؤمنان راستین نگریسته و می‌گویند: «آیا اینها هستند که خداوند از میان ما برگزیده، و نعمت ایمان و اسلام را به آنها ارزانی داشته است» آیا اینها قابل چنین حرفهایی هستند! (لَيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِن بَيْنِنَا).

و بعد به آنها پاسخ می‌گوید که این افراد با ایمان مردمی هستند که شکر نعمت علم و تشخیص را به جا آورده و آن را به کار بسته‌اند، و هم چنین شکر نعمت دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله را به جا آورده و از او پذیرا شده‌اند. چه نعمتی از آن بزرگتر و چه شکری از آن بالاتر و به خاطر همین، خداوند ایمان را در قلوب آنها راسخ گردانیده است «آیا خداوند شاکران را بهتر نمی‌شناسد!» (أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۵۴ ..... ص: ۶۰۰

(آیه ۵۴) - این آیه به صورت یک قانون کلی به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص:

۶۰۱

تمام افراد با ایمان را هر چند گناهکار باشند، نه تنها طرد نکنند، بلکه به خوبی بپذیرد، چنین می‌گوید: «هر گاه کسانی که به آیات ما ایمان آورده‌اند به سراغ تو بیایند، به آنها بگو: سلام بر شما» (وَ إِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ). این سلام ممکن است از ناحیه خدا و به وسیله پیامبر صلی الله علیه و آله بوده باشد، و یا مستقیماً از ناحیه خود پیامبر صلی الله علیه و آله و در هر حال دلیل بر پذیرا شدن و استقبال کردن و تفاهم و دوستی با آنهاست.

در جمله دوم اضافه می‌کند، که «پروردگار شما رحمت را بر خود فرض کرده است» (كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ). و در جمله سوم که در حقیقت توضیح و تفسیر رحمت الهی است، با تعبیری محبت‌آمیز چنین می‌گوید: «هر کس از شما کاری از روی جهالت انجام دهد، سپس توبه کند و اصلاح و جبران نماید، خداوند آمرزنده و مهربان است» (أَنَّهُ مَن عَمِلَ مِنكُم سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ). منظور از «جهالت» در این گونه موارد، همان غلبه و طغیان شهوت است و مسلماً چنین کسی در برابر گناه خود مسؤول است.

سوره انعام(۶): آیه ۵۵ ..... ص: ۶۰۱

(آیه ۵۵) - در این آیه برای تأکید مطلب می‌فرماید: «ما آیات و نشانه‌ها و دستورات خود را این چنین روشن و مشخص می‌کنیم، تا هم راه حق جویان و مطیعان آشکار گردد و هم راه گناهکاران لجوج و دشمنان حق» (وَ كَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ وَ لَتَشْتَبِينَ سَبِيلَ الْمُجْرِمِينَ).

منظور از «مجرم» همان گناهکاران لجوج و سرسختی است که با هیچ وسیله تسلیم حق نمی‌شوند. یعنی بعد از این دعوت عمومی و همگانی به سوی حق، حتی دعوت از گناهکارانی که از کار خود پشیمانند، راه و رسم مجرمان لجوج و غیر قابل انعطاف کاملاً شناخته خواهد شد.

سوره انعام(۶): آیه ۵۶ ..... ص: ۶۰۱

(آیه ۵۶) - اصرار بیجا! در این آیه و دو آیه بعد همچنان روی سخن به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۰۲

مشرکان و بت پرستان لجوج است- همانطور که بیشتر آیات این سوره نیز همین بحث را دنبال می کند- لحن این آیات چنان است که گویا آنها از پیامبر دعوت کرده بودند به آئینشان گرایش پیدا کند، پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله مأمور می شود که به آنها «بگو: من از پرستش کسانی که غیر از خدا می خوانید نهی شده ام» (قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ). سپس می فرماید: «بگو: ای پیامبر! من پیروی از هوی و هوسهای شما نمی کنم» (قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ). و این پاسخ روشنی به پیشنهاد بی اساس آنهاست و آن این که بت پرستی هیچ دلیل منطقی ندارد.

و در آخرین جمله برای تأکید بیشتر می گوید: «اگر من چنین کاری را کنم مسلماً گمراه شده ام و از هدایت یافتگان نخواهم بود» (قَدْ ضَلَلْتُ إِذَا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ).

سوره انعام (۶): آیه ۵۷ ..... ص: ۶۰۲

(آیه ۵۷)- در این آیه پاسخ دیگری به آنها می دهد و آن این که «من بینه و دلیل روشنی از طرف پروردگارم دارم اگر چه شما آن را نپذیرفته و تکذیب کرده اید» (قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَ كَذَّبْتُمْ بِهِ). خلاصه در این آیه نیز پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله مأمور است روی این نکته تکیه کند که مدرک من در مسأله خداپرستی و مبارزه با بت کاملاً روشن و آشکار می باشد و انکار و تکذیب شما چیزی از اهمیت آن نمی کاهد.

سپس به یکی از بهانه جویبهای آنها اشاره می کند و آن این که آنها می گفتند اگر تو بر حق هستی کیفرهایی که ما را به آن تهدید می کنی زودتر بیاور پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله در پاسخ آنها می فرماید: «آنچه را شما در باره آن عجله دارید به دست من نیست» (مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ).

«تمام کارها و فرمانها همه به دست خداست» (إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ).

یعنی: هر گونه فرمان در عالم آفرینش و تکوین و در عالم احکام دینی و تشریح به دست خداست، همچنین هر منصبی اعم از رهبری الهی و قضاوت و حکمیت به کسی سپرده شده است آن هم از ناحیه پروردگار است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۰۳

و بعد به عنوان تأکید می گوید: «اوست که حق را از باطل جدا می کند و او بهترین جداکنندگان حق از باطل است» (يَقُصُّ الْحَقَّ وَ هُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ).

زیرا کسی که علمش از همه بیشتر و قدرت کافی برای اعمال علم و دانش خود نیز داشته باشد او بهترین جداکنندگان حق از باطل است.

سوره انعام (۶): آیه ۵۸ ..... ص: ۶۰۳

(آیه ۵۸)- در این آیه به پیامبر دستور می دهد که در برابر مطالبه عذاب و کیفر از ناحیه این جمعیت لجوج و نادان به آنها «بگو: اگر آنچه را که شما با عجله از من می طلبید در قبضه قدرت من بود و من به درخواست شما ترتیب اثر می دادم کار من با شما پایان گرفته بود» (قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ).

اما برای این که تصور نکنند مجازات آنها به دست فراموشی سپرده شده در پایان می گوید: «خداوند از همه کس بهتر ستمکاران و ظالمان را می شناسد و به موقع آنها را کیفر خواهد داد» (وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ).

(آیه ۵۹) - اسرار غیب! در آیات گذشته سخن از علم و قدرت خدا و وسعت دایره حکم و فرمان او در میان بود، از این به بعد آنچه در آیات قبل اجمالاً بیان شد، مشروحاً توضیح داده می‌شود، نخست به موضوع علم خدا پرداخته، می‌گوید: «کلیدهای غیب (یا خزانه‌های غیب) همه در نزد خداست، و جز او کسی آنها را نمی‌داند» (وَ عِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ). سپس برای توضیح و تأکید بیشتر می‌گوید: «آنچه در برّ و بحر است خدا می‌داند» (وَ يَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَ الْبَحْرِ).

«برّ» به معنی مکان وسیع است، و معمولاً به دریاها و گاهی به نه‌های عظیم نیز گفته می‌شود. زیاد در آن مجتمع باشد، و معمولاً به دریاها و گاهی به نه‌های عظیم نیز گفته می‌شود.

در هر حال آگاهی خدا از آنچه در خشکیها و دریاهاست، به معنی احاطه علم او بر همه چیز است.

یعنی، او از جنبش میلیاردها موجود زنده، کوچک و بزرگ، در اعماق دریاها، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۰۴

از شماره واقعی سلولهای بدن هر انسان و گلبولهای خونها. از حرکات مرموز تمام الکترونها در دل اتمها. و بالاخره از تمام اندیشه‌هایی که از لابلای پرده‌های مغز ما می‌گذرد، و تا اعماق روح ما نفوذ می‌کند ...

آری! از همه اینها بطور یکسان باخبر است.

باز در جمله بعد برای تأکید احاطه علمی خداوند، اشاره بخصوص در این مورد کرده و می‌فرماید: «هیچ برگی از درختی جدا نمی‌شود، مگر این که آن را می‌داند» (وَ مَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا).

یعنی، تعداد این برگها و لحظه جدا شدنشان از شاخه‌ها و گردش آنها در وسط هوا و لحظه قرار گرفتنشان روی زمین، همه اینها در پیشگاه علم او روشن است. «و هم چنین هیچ دانه‌ای در مخفیگاه زمین قرار نمی‌گیرد» مگر این که تمام خصوصیات آن را می‌داند (وَ لَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ).

در حقیقت دست روی دو نقطه حساس گذارده شده است، که برای هیچ انسانی هر چند میلیونها سال از عمر او بگذرد، و دستگاههای صنعتی تکامل حیرت انگیز پیدا کند، احاطه بر آن ممکن نیست.

چه کسی می‌داند بادها در هر شبانه روز در سرتاسر کره زمین چه بذرهایی را از گیاهان جدا کرده و به چه نقطه‌ای می‌پاشد، کدام مغز الکترونیکی می‌تواند، تعداد برگهایی که در یک روز از شاخه درختان جنگلها جدا می‌شود حساب کند؟! نگاه به منظره یک جنگل مخصوصاً در فصل پاییز، و منظره بدیعی که سقوط پی‌درپی برگها پیدا می‌کند، به خوبی این حقیقت را ثابت می‌کند، که این گونه علوم هیچ گاه ممکن نیست در دسترس انسان قرار گیرد.

در واقع سقوط برگها لحظه مرگ آنهاست، و سقوط دانه‌ها در مخفیگاه زمین گامهای نخستین حیات و زندگی آنهاست، اوست که از نظام این مرگ و زندگی باخبر است.

بیان این موضوع یک اثر «فلسفی» دارد و یک اثر «تربیتی»، اما اثر فلسفی آن این است که پندار کسانی را که علم خدا را منحصر به کلیات می‌دانند، و معتقدند که زیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۰۵

خدا از جزئیات این جهان آگاهی ندارد، نفی می‌کند، و صریحاً می‌گوید که خدا از همه کلیات و جزئیات آگاهی کامل دارد. و اما اثر تربیتی آن روشن است، زیرا ایمان به این علم وسیع پهناور به انسان می‌گوید تمام اسرار وجود تو، اعمال و گفتار تو، نیات و افکار تو، همگی برای ذات پاک او آشکار است با چنین ایمانی چگونه ممکن است انسان مراقب حال خویش نباشد و اعمال و گفتار و نیات خود را کنترل نکند.

و در پایان آیه می‌فرماید: «هیچ تر و خشکی نیست، مگر این که در کتاب مبین (و در مقام علم پروردگار) ثبت است» (و لا رَطْبٌ وَ لا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ).

سوره انعام (۶): آیه ۶۰..... ص: ۶۰۵

(آیه ۶۰) - در این آیه بحث را به احاطه علم خداوند به اعمال انسان که هدف اصلی است، کشانیده و قدرت قاهره خدا را نیز مشخص می‌سازد، تا مردم از مجموع این بحث نتایج تربیتی لازم را بگیرند.

نخست می‌گوید «او کسی است که روح شما را در شب قبض می‌کند، و از آنچه در روز انجام می‌دهید و به دست می‌آورید آگاه است» (وَ هُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَ يَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ).

سپس می‌گوید: این نظام خواب و بیداری تکرار می‌شود، شب می‌خوابید «و روز شما را بیدار می‌کند و این وضع هم چنان ادامه دارد تا پایان زندگی شما فرا رسد» (ثُمَّ يَبْعَثُكُم فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى).

سر انجام نتیجه نهایی بحث را چنین بیان می‌کند: «سپس بازگشت همه به سوی خداست و شما را از آنچه انجام داده‌اید آگاه می‌سازد» (ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ).

سوره انعام (۶): آیه ۶۱..... ص: ۶۰۵

(آیه ۶۱) - در این آیه باز برای توضیح بیشتر روی احاطه علمی خداوند نسبت به اعمال بندگان، و نگاهداری دقیق حساب آنها برای روز رستاخیز چنین می‌گوید: «او تسلط کامل بر بندگان خود دارد و حافظان و مراقبانی بر شما می‌فرستد که حساب

اعمالتان را دقیقاً نگاهداری کنند» (وَ هُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ بِرُغْبَةٍ تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۱، ص: ۶۰۶ وَ يُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً)

.سپس می‌فرماید: «نگاهداری این حساب تا لحظه پایان زندگی و فرا رسیدن مرگ ادامه دارد» (حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ).
«و در این هنگام فرستادگان ما که مأمور قبض ارواحند روح او را می‌گیرند» (تَوَفَّئَهُ رُسُلُنَا).

و در پایان اضافه می‌کند که «این فرشتگان به هیچ وجه در انجام مأموریت خود کوتاهی و قصور و تفریط ندارند، نه لحظه‌ای گرفتن روح را مقدم می‌دارند، و نه لحظه‌ای مؤخر» (وَ هُمْ لَا يُفْرَطُونَ).

سوره انعام (۶): آیه ۶۲..... ص: ۶۰۶

(آیه ۶۲) - در این آیه اشاره به آخرین مرحله کار انسان کرده، می‌گوید: «افراد بشر پس از طی دوران خود با این پرونده‌های تنظیم شده که همه چیز در آنها ثبت است، در روز رستاخیز به سوی پروردگاری که مولای حقیقی آنهاست باز می‌گردند»

(ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقُّ). و در آن دادگاه، «دادرسی و حکم و قضاوت مخصوص ذات پاک خداست» (أَلَا لَهُ الْحُكْمُ).

و با آن همه اعمال و پرونده‌هایی که افراد بشر در طول تاریخ پرغوغای خود داشته‌اند «به سرعت به تمام حسابهای آنها رسیدگی می‌کند» (وَ هُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ).

تا آنجا که در بعضی از روایات وارد شده، آن سبحانه یحاسب جمیع عباد علی مقدار حلب شاء! «خداوند حساب تمام بندگان را در زمان کوتاهی به اندازه دوشیدن یک گوسفند، رسیدگی می‌کند!»

سوره انعام(۶): آیه ۶۳ ..... ص: ۶۰۶

(آیه ۶۳) - نوری که در تاریکی می‌درخشد! بار دیگر قرآن دست مشرکان را گرفته و به درون فطرتشان می‌برد و در آن مخفیگاه اسرار آمیز نور توحید و یکتا پرستی را به آنها نشان می‌دهد و به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد به آنها «بگو: چه کسی شما را از تاریکیهای بزرگ و بحر رهایی می‌بخشد!» (قُلْ مَنْ يُنَجِّيْكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبُرِّ وَالْبَحْرِ).

ظلمت و تاریکی گاهی جنبه حسی دارد و گاهی جنبه معنوی: ظلمت حسی آن است که نور بکلی قطع شود یا آن چنان ضعیف شود که انسان جایی را نبیند یا به زحمت ببیند، و ظلمت معنوی همان مشکلات، گرفتاریها و پریشانیها و آلودگیهایی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۰۷

است که عاقبت آنها تاریک و ناپیداست.

اگر این تاریکی با حوادث وحشتناکی آمیخته شود و مثلاً انسان در یک سفر دریایی «شب تاریک و بیم موج و گردابی حائل» محاصره شود وحشت آن به درجات بیش از مشکلاتی است که به هنگام روز پدید می‌آید. در چنین لحظاتی است که انسان همه چیز را به دست فراموشی می‌سپارد و جز خودش و نور تابناکی که در اعماق جاننش می‌درخشد و او را بسوی مبدئی می‌خواند که تنها اوست که می‌تواند چنان مشکلاتی را حل کند، از یاد می‌برد.

این گونه حالات دریچه‌هایی هستند به جهان توحید و خداشناسی.

لذا در جمله بعد می‌گوید: «در چنین حالی شما از لطف بی‌پایان او استمداد می‌کنید گاهی آشکارا و با تضرع و خضوع و گاهی پنهانی و در درون دل و جان، او را می‌خوانید» (تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَ خُفْيَةً).

«و در چنین حالی فوراً با آن مبدء بزرگ عهد و پیمان می‌بندید که اگر ما را از کام خطر برهاند بطور قطع، شکر نعمتهای او را انجام خواهیم داد، و جز به او دل نخواهیم بست» (لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۶۴ ..... ص: ۶۰۷

(آیه ۶۴) - «ولی ای پیامبر به آنها بگو: خداوند شما را از این تاریکیها و از هر گونه غم و اندوه دیگر نجات می‌دهد (و بارها نجات داده است) ولی پس از رهایی باز همان راه شرک و کفر را می‌پویید» (قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيْكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ مُشْرِكُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۶۵ ..... ص: ۶۰۷

(آیه ۶۵) - عذابهای رنگارنگ! در این آیه برای تکمیل طرق مختلف تربیتی، تکیه روی مسأله تهدید به عذاب و مجازات الهی شده، یعنی همانطور که خداوند ارحم الراحمین و پناه دهنده بی‌پناهان است همچنین در برابر طغیانگران و سرکشان، قهار و منتقم نیز می‌باشد.

در این آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داده شده است که مجرمان را به سه نوع مجازات تهدید کند: عذابهایی از طرف بالا- و پایین و مجازات اختلاف کلمه و بروز جنگ و خونریزی، لذا می‌گوید: «بگو: خداوند قادر است که مجازاتی از

طرف بالا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۰۸

یا از طرف پایین بر شما بفرستد» (قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْضِكُمْ). «و یا این که شما را به صورت دسته‌های پراکنده به یکدیگر مخلوط کند و طعم جنگ و خونریزی را به بعضی به وسیله بعضی دیگر بچشاند» (أَوْ يَلْسِكُمْ شَيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ).

مسأله اختلاف کلمه و پراکندگی در میان جمعیت به قدری خطرناک است که در ردیف عذابهای آسمانی و صاعقه‌ها و زلزله‌ها قرار گرفته است، و راستی چنین است، بلکه گاهی ویرانیهای ناشی از اختلاف و پراکندگی به درجات بیشتر از ویرانیهای ناشی از صاعقه‌ها و زلزله‌هاست، کرارا دیده شده است کشورهای آباد در سایه شوم نفاق و تفرقه به نابودی مطلق کشیده شده است و این جمله هشداری است به همه مسلمانان جهان! و در پایان آیه اضافه می‌کند: «بنگر که چگونه نشانه‌ها و دلایل مختلف را برای آنها بازگو می‌کنیم، شاید درک کنند و به سوی حق بازگردند» (انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۶۶..... ص: ۶۰۸

(آیه ۶۶) - این آیه و آیه بعد در حقیقت تکمیل بحثی است که پیرامون دعوت به سوی خدا و معاد و حقایق اسلام و ترس از مجازات الهی در آیات پیشین گذشت.

نخست می‌گوید: «قوم و جمعیت تو یعنی قریش و مردم مکه تعلیمات تو را تکذیب کردند در حالی که همه حق است» و دلایل گوناگونی از طریق عقل و فطرت و حس آنها را تأیید می‌کند (وَ كَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَ هُوَ الْحَقُّ). بنابراین، تکذیب و انکار آنان از اهمیت این حقایق نمی‌کاهد، هر چند مخالفان و منکران زیاد باشند. سپس دستور می‌دهد که «به آنها بگو: وظیفه من تنها ابلاغ رسالت است، و من ضامن قبول شما نیستم» (قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ).

منظور از «وکیل» کسی است که مسئول هدایت عملی و ضامن دیگران بوده باشد.

سوره انعام(۶): آیه ۶۷..... ص: ۶۰۸

(آیه ۶۷) - در این آیه با یک جمله کوتاه و پرمعنی به آنها هشدار می‌دهد، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۰۹ و به دقت کردن در انتخاب راه صحیح دعوت می‌کند، و می‌گوید: «هر خبری که خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله به شما داده سرانجام در این جهان یا جهان دیگر قرارگاهی دارد، و بالاخره در موعد مقرر انجام خواهد یافت، و به زودی باخبر خواهید شد» (لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ وَ سَوْفَ تَعْلَمُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۶۸..... ص: ۶۰۹

اشاره

(آیه ۶۸)

از امام باقر علیه السلام نقل شده که: چون این آیه نازل گردید و مسلمانان از مجالست با کفار و استهزاکنندگان آیات الهی نهی شدند جمعی از مسلمانان گفتند: اگر بخواهیم در همه جا به این دستور عمل کنیم باید هرگز به مسجد الحرام نرویم، طواف خانه خدا نکنیم (زیرا آنها در گوشه و کنار مسجد پراکنده‌اند و به سخنان باطل پیرامون آیات الهی مشغولند و در هر گوشه‌ای از مسجد الحرام ما مختصر توقفی کنیم ممکن است سخنان آنها به گوش ما برسد) در این موقع آیه بعد (۶۹) نازل شد و به مسلمانان دستور داد که در این گونه مواقع آنها را نصیحت کنند و تا آنجا که در قدرت دارند به ارشاد و راهنمایی آنها پردازند.

تفسیر: ..... ص: ۶۰۹

دوری از مجالس اهل باطل! از آنجا که بحثهای این سوره بیشتر ناظر به وضع مشرکان و بت پرستان است در این آیه و آیه بعد به یکی دیگر از مسائل مربوط به آنها اشاره می‌شود، نخست به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گوید: «هنگامی که مخالفان لجوج و بی‌منطق را مشاهده کنی که آیات خدا را استهزاء می‌کنند، از آنها روی بگردان تا از این کار صرف نظر کرده به سخنان دیگری پردازند» (وَ إِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ).

سپس اضافه می‌کند این موضوع به اندازه‌ای اهمیت دارد که «اگر شیطان تو را به فراموشی افکند و با این گونه اشخاص سهوا همنشین شدی به مجرد این که متوجه موضوع گشتی فوراً از آن مجلس برخیز و با این ستمکاران منشین» (وَ إِذَا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ).

سؤال: مگر ممکن است شیطان بر پیامبر مسلط گردد و باعث فراموشی او شود؟

در پاسخ این سؤال می‌توان گفت که روی سخن در آیه گرچه به پیامبر است، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۱۰ اما در حقیقت منظور پیروان او هستند که اگر گرفتار فراموشکاری شدند و در جلسات آمیخته به گناه کفار شرکت کردند به محض این که متوجه شوند باید از آنجا برخیزند و بیرون روند، و نظیر این بحث در گفتگوهای روزانه ما در ادبیات زبانهای مختلف دیده می‌شود که انسان روی سخن را به کسی می‌کند اما هدفش این است که دیگران بشنوند.

سوره انعام (۶): آیه ۶۹ ..... ص: ۶۱۰

(آیه ۶۹) - در این آیه یک مورد استثناء کرده و می‌گوید: «اگر افراد با تقوا برای نهی از منکر در جلسات آنها شرکت کنند و به امید پرهیزکاری و بازگشت آنها از گناه، آنان را متذکر سازند مانعی ندارد و گناهان آنها را بر چنین اشخاصی نخواهند نوشت، زیرا در هر حال قصد آنها خدمت و انجام وظیفه بوده است» (وَ مَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَ لَكِنْ ذِكْرٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ).

باید توجه داشت تنها کسانی می‌توانند از این استثناء استفاده کنند که طبق تعبیر آیه دارای مقام تقوا و پرهیزکاری باشند و نه تنها تحت تأثیر آنها واقع نشوند، بلکه بتوانند آنها را تحت تأثیر خود قرار دهند.

(آیه ۷۰) - آنها که دین حق را به بازی گرفته‌اند! این آیه در حقیقت بحث آیه قبل را تکمیل می‌کند و به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد «از کسانی که دین و آیین خود را به شوخی گرفته‌اند و یک مشت بازی و سرگرمی را به حساب دین می‌گذارند و زندگی دنیا و امکانات مادی آنها را مغرور ساخته، اعراض کن و آنها را به حال خود واگذار» (وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَ لَهْوًا وَ غَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا).

در حقیقت آیه فوق اشاره به این است که آیین آنها از نظر محتوا پوچ و واهی است و نام دین را بر یک مشت اعمالی که به کارهای کودکان و سرگرمیهای بزرگسالان شبیه‌تر است گذارده‌اند، این چنین افراد قابل بحث و گفتگو نیستند و لذا دستور می‌دهد از آنها روی بگردان و به آنها و مذهب تو خالیشان اعتنا مکن.

سپس به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که «به آنها در برابر این اعمال هشدار بده که روزی فرا می‌رسد که هر کس تسلیم اعمال خویش است و راهی برای فرار از چنگال آن ندارد» (وَ ذَكَرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ). «و در آن روز جز خدا نه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۱۱

حامی و یآوری دارد و نه شفاعت کننده‌ای» (لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَ لَا شَفِيعٌ).

کار آنها در آن روز به قدری سخت و دردناک است و چنان در زنجیر اعمال خود گرفتارند که «هر گونه غرامت و جریمه آن را (فرضا داشته باشند و) پردازند که خود را از مجازات نجات دهند از آنها پذیرفته نخواهد شد» (وَ إِنْ تَعَدَّلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا). چرا که «آنها گرفتار اعمال خویش شده‌اند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا). نه راه جبران در آن روز باز است و نه زمان، زمان توبه است. به همین دلیل راه نجاتی برای آنها تصور نمی‌شود.

سپس به گوشه‌ای از مجازاتهای دردناک آنها اشاره کرده، می‌گوید: «نوشابه‌ای دارند از آب داغ و سوزان به همراه عذاب دردناک در برابر پشت پا زدنشان به حق و حقیقت» (لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ). آنها از درون به وسیله آب سوزان می‌سوزند و از برون به وسیله آتش!

(آیه ۷۱) - این آیه در برابر اصراری که مشرکان برای دعوت مسلمانان به کفر و بت پرستی داشتند به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که با یک دلیل دندان شکن به آنها پاسخ بده و «بگو: آیا شما می‌گویید ما چیزی را شریک خدا قرار دهیم که نه سودی به حال ما دارد که به خاطر سودش به سوی او برویم و نه زیانی دارد که از زیان او بترسیم»؟! (قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَ لَا يَضُرُّنَا).

این جمله در حقیقت اشاره به آن است که معمولاً کارهای انسان از یکی از دو سر چشمه ناشی می‌شود، یا به خاطر جلب منفعت است و یا به خاطر دفع ضرر سپس به استدلال دیگری در برابر مشرکان دست می‌زند و می‌گوید: «اگر ما به سوی بت پرستی بازگردیم و پس از هدایت الهی در راه شرک گام نهمیم به عقب بازگردانده شده‌ایم» این بر خلاف قانون تکامل است که قانون عمومی عالم حیات می‌باشد (وَ تُرَدُّ عَلَيَّ أَعْقَابُنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ).

و بعد با یک مثال، مطلب را روشنتر می‌سازد و می‌گوید بازگشت از توحید به شرک «همانند آن است که کسی بر اثر وسوسه‌های شیطان (یا غولهای بیابانی، به پندار عرب جاهلیت که تصور می‌کردند در راهها کمین کرده‌اند و مسافران را به

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۱۲

بیراهه‌ها می‌کشاند!) راه مقصد را گم کرده و حیران و سرگردان در بیابان مانده است» (كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانًا).

«در حالی که یارانی دارد که او را به سوی هدایت و شاهراه دعوت می‌کنند و فریاد می‌زنند به سوی ما بیا» (لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ ائْتِنَا) ولی آنچنان حیران و سرگردان است که گویی سخنان آنان را نمی‌شنود و یا قادر بر تصمیم گرفتن نیست. و در پایان آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که بگو: «هدایت، تنها هدایت خداست و ما مأموریت داریم که فقط در برابر پروردگار عالمیان تسلیم شویم» (قُلْ إِنْ هُدَىٰ اللَّهُ هُوَ الْهُدَىٰ وَ أُمِرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ). این جمله در حقیقت دلیل دیگری بر نفی مذهب مشرکان است زیرا تنها در برابر کسی باید تسلیم شد که مالک و آفریدگار و مربی جهان هستی است نه بتها که هیچ نقشی در ایجاد و اداره این جهان ندارند.

سوره انعام(۶): آیه ۷۲ ..... ص: ۶۱۲

(آیه ۷۲) - در این آیه دنباله دعوت الهی را چنین شرح می‌دهد که، گذشته از توحید به ما دستور داده شده: «نماز را بر پا دارید و از او بپرهیزید و اوست که به سوی او محشور خواهید شد» (وَ أَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ اتَّقُوهُ وَ هُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۷۳ ..... ص: ۶۱۲

(آیه ۷۳) - این آیه در حقیقت دلیلی است بر مطالب آیه قبل و دلیلی است بر لزوم تسلیم در برابر پروردگار، و پیروی از رهبری او، لذا نخست می‌گوید: «او خدایی است که آسمانها و زمین را به حق آفریده است» (وَ هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ بِالْحَقِّ).

تنها چنین کسی که مبدء عالم هستی است، شایسته رهبری می‌باشد و باید تنها در برابر فرمان او تسلیم بود، زیرا همه چیز را برای هدف صحیحی آفریده است.

سپس می‌فرماید: نه تنها مبدء عالم هستی اوست، بلکه رستاخیز و قیامت نیز به فرمان او صورت می‌گیرد «و آن روز که فرمان می‌دهد رستاخیز برپا شود فوراً بر پا خواهد شد» (وَ يَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۱۳

بعد اضافه می‌کند که «گفتار خداوند حق است» (قَوْلُهُ الْحَقُّ).

یعنی همانطور که آغاز آفرینش بر اساس هدف و نتیجه و مصلحت بود، رستاخیز نیز همان گونه خواهد بود.

«و در آن روز که در صور دمیده می‌شود و قیامت بر پا می‌گردد، حکومت و مالکیت مخصوص ذات پاک اوست» (وَ لَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ).

درست است که مالکیت و حکومت خداوند بر تمام عالم هستی از آغاز جهان بوده و تا پایان جهان و در عالم قیامت ادامه خواهد داشت، ولی از آنجا که در این جهان یک سلسله عوامل و اسباب در پیشبرد هدفها و انجام کارها مؤثر است گاهی این عوامل و اسباب انسان را از خداوند که مسبب الاسباب است غافل می‌کند، اما در آن روز که همه این اسباب از کار می‌افتد، مالکیت و حکومت او از هر زمان آشکارتر و روشنتر می‌گردد.

و در پایان آیه اشاره به سه صفت از صفات خدا کرده، می‌گوید: «خداوند از پنهان و آشکار باخبر است» (عَالِمُ الْغَيْبِ وَ

الشَّهَادَةُ). «و کارهای او همه از روی حکمت می باشد، و از همه چیز آگاه است» (وَ هُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ). یعنی، به مقتضای علم و آگاهیش اعمال بندگان را می داند و به مقتضای قدرت و حکمتش به هر کس جزای مناسب می دهد.

سوره انعام(۶): آیه ۷۴ ..... ص: ۶۱۳

(آیه ۷۴) - از آنجا که این سوره جنبه مبارزه با شرک و بت پرستی دارد، در اینجا به گوشه‌ای از سرگذشت ابراهیم، قهرمان بت شکن اشاره کرده، می گوید:

ابراهیم پدر (عموی) خود را مورد سرزنش قرار داد و به او چنین «گفت: آیا این بت‌های بی ارزش و موجودات بی جان را خدایان خود انتخاب کرده‌ای؟! (وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزرَ أَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً).

«بدون شک من، تو و جمعیت پیروان و هم مسلکان تو را در گمراهی آشکاری می بینم» (إِنِّي أَرَاكَ وَ قَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ). چه گمراهی از این آشکارتر که انسان مخلوق خود را معبود خود قرار دهد، و موجود بی جان و بی شعوری را پناهگاه خود بپندارد و حل مشکلات خود را از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۱۴ آنها بخواهد.

جمعی از مفسران سنی، آزر را پدر واقعی ابراهیم می دانند، در حالی که تمام مفسران و دانشمندان شیعه معتقدند آزر پدر ابراهیم نبود، بعضی او را پدر مادر و بسیاری او را عموی ابراهیم دانسته اند.

سوره انعام(۶): آیه ۷۵ ..... ص: ۶۱۴

(آیه ۷۵) - دلایل توحید در آسمانها! در تعقیب نکوهشی که ابراهیم از بتها داشت، قرآن به مبارزات منطقی ابراهیم با گروههای مختلف بت پرستان اشاره می کند نخست می گوید: «همانطور که ابراهیم را از زیانهای بت پرستی آگاه ساختیم همچنین مالکیت مطلقه و تسلط پروردگار را بر تمام آسمان و زمین به او نشان دادیم» (وَ كَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ).

و در پایان آیه می فرماید: «و هدف ما این بود که ابراهیم اهل یقین گردد» (وَ لِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ). شک نیست که ابراهیم یقین استدلالی و فطری به یگانگی خدا داشت، اما با مطالعه در اسرار آفرینش این یقین به سر حد کمال رسید.

سوره انعام(۶): آیه ۷۶ ..... ص: ۶۱۴

(آیه ۷۶) - از این به بعد موضوع فوق را بطور مشروح بیان کرده و استدلال ابراهیم را از افول و غروب ستاره و خورشید بر عدم الوهیت آنها روشن می سازد.

می گوید: «هنگامی که پرده تاریک شب جهان را در زیر پوشش خود قرار داد ستاره‌ای در برابر دیدگان او خودنمایی کرد، ابراهیم صدا زد این خدای من است! اما به هنگامی که غروب کرد با قاطعیت تمام گفت: من هیچ گاه غروب کنندگان را دوست نمی دارم» و آنها را شایسته عبودیت و ربوبیت نمی دانم (فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۷۷ ..... ص: ۶۱۴

(آیه ۷۷) - بار دیگر چشم بر صفحه آسمان دوخت، این بار قرص سیم گون ماه با فروغ و درخشش دلپذیر خود بر صفحه آسمان ظاهر شده بود «هنگامی که ابراهیم ماه را دید، صدا زد این است پروردگار من! اما سر انجام ماه به سرنوشت همان ستاره گرفتار شد و چهره خود را در پرده افق فرو کشید، ابراهیم جستجوگر گفت: اگر پروردگار من، مرا به سوی خود رهنمون نشود در صف گمراهان قرار بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۱۵

خواهم گرفت» (فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَأُنْ لِمَ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۷۸ ..... ص: ۶۱۵

(آیه ۷۸) - در این هنگام شب به پایان رسیده بود و پرده‌های تاریک خود را جمع کرده و از صحنه آسمان می‌گریخت، خورشید از افق مشرق سربرآورده و نور زیبا و لطیف خود را همچون یک پارچه زر بافت بر کوه و دشت و بیابان می‌گسترده، «همین که چشم حقیقت بین ابراهیم بر نور خیره کننده آن افتاد صدا زد خدای من این است؟! این که از همه بزرگتر و پرفروغتر است!، اما با غروب آفتاب و فرو رفتن قرص خورشید (در دهان هیولای شب، ابراهیم آخرین سخن خویش را ادا کرد و) گفت: ای جمعیت، من از همه این معبودهای ساختگی که شریک خدا قرار داده‌اید بیزارم» (فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۷۹ ..... ص: ۶۱۵

(آیه ۷۹) - اکنون که فهمیدم در ماورای این مخلوقات متغیر و محدود و اسیر چنگال قوانین طبیعت، خدایی است قادر و حاکم بر نظام کائنات «من روی خود را به سوی کسی می‌کنم که آسمانها و زمین را آفرید و در این عقیده خود کمترین شرک راه نمی‌دهم، من موحد خالصم و از مشرکان نیستم» (إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ).

در این که چگونه ابراهیم موحد و یکتاپرست، به ستاره آسمان اشاره کرده و می‌گوید: «هذا ربِّي» (این خدای من است) باید بگوییم ابراهیم (ع) این را به عنوان یک خبر قطعی نگفت، بلکه به عنوان یک فرض و احتمال برای تفکر و اندیشیدن، این سخن را بر زبان جاری کرد.

و یا مفهوم آن این است که «به اعتقاد شما این خدای من است».

سوره انعام(۶): آیه ۸۰ ..... ص: ۶۱۵

(آیه ۸۰) - قرآن در باره ادامه گفتگوی ابراهیم با قوم و جمعیت بت پرست می‌گوید: «قوم ابراهیم با او به گفتگو و محاجه پرداختند» (وَ حَاجَّهُ قَوْمُهُ).

ابراهیم در پاسخ آنها گفت: «چرا در باره خداوند یگانه با من گفتگو و مخالفت می‌کنید، در حالی که خداوند مرا در پرتو دلائل منطقی و روشن به راه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۱۶

توحید هدایت کرده است؟ (قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ) از این آیه به خوبی استفاده می‌شود که جمعیت بت پرست قوم ابراهیم تلاش و کوشش داشتند که به هر قیمتی که ممکن است او را از عقیده خود بازدارند.

لذا او را تهدید به کیفر و خشم خدایان و بتها کردند، و او را از مخالفت آنان بیم دادند، زیرا در دنباله آیه از زبان ابراهیم چنین می‌خوانیم: «من هرگز از بت‌های شما نمی‌ترسم زیرا آنها قدرتی ندارند که به کسی زیان برسانند مگر این که خدا چیزی را بخواهد» (وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا).

گویا ابراهیم با این جمله می‌خواهد یک پیشگیری احتمالی کند و بگوید اگر در گیرودار این مبارزه‌ها فرضاً حادثه‌ای هم برای من پیش بیاید هیچ گونه ارتباطی به بتها ندارد، بلکه مربوط به خواست پروردگار است.

سپس می‌گوید: «علم و دانش پروردگار من آن چنان گسترده و وسیع است که همه چیز را در بر می‌گیرد» (وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا).

و سرانجام برای تحریک فکر و اندیشه، آنان را مخاطب ساخته می‌گوید: «آیا با این همه باز متذکر و بیدار نمی‌شوید؟» (أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۸۱ ..... ص: ۶۱۶

(آیه ۸۱) - در این آیه منطق و استدلال دیگری را از ابراهیم بیان می‌کند که به جمعیت بت پرست می‌گوید: «چگونه ممکن است من از بتها بترسم و در برابر تهدیدهای شما وحشتی به خود راه دهم با این که هیچ گونه نشانه‌ای از عقل و شعور و قدرت در این بتها نمی‌بینم، اما شما با این که به وجود خدا ایمان دارید و قدرت و علم او را می‌دانید، و هیچ گونه دستوری به شما در باره پرستش بتها نازل نکرده است، با این همه از خشم او نمی‌ترسید من چگونه از خشم بتها بترسم؟» (وَ كَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا).

اکنون انصاف بدهید کدام یک از این دو دسته (بت پرستان و خداپرستان) شایسته‌تر به ایمنی (از مجازات) هستند اگر می‌دانید! (فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ).

در واقع منطق ابراهیم در اینجا یک منطق عقلی بر اساس این واقعیت است برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۱۷ که شما مرا تهدید به خشم بتها می‌کنید در حالی که تأثیر وجودی آنها موهم است، ولی از خشم خداوند بزرگ که من و شما هر دو او را پذیرفته‌ایم - و هیچ گونه دستوری از طرف او در باره پرستش بتها نرسیده - ترس و وحشتی ندارید.

سوره انعام(۶): آیه ۸۲ ..... ص: ۶۱۷

(آیه ۸۲) - در این آیه، پاسخی از زبان ابراهیم به سؤالی که خودش در آیه قبل مطرح نمود نقل شده است و این یک شیوه جالب در استدلال علمی است که گاهی شخص استدلال کننده سؤالی از طرف مقابل می‌کند و خودش بلافاصله به پاسخ آن می‌پردازد اشاره به این که مطلب به قدری روشن است که هر کس پاسخ آن را باید بداند.

می‌گوید: «آنها که ایمان آوردند و ایمان خود را با ظلم و ستم نیامیختند امنیت برای آنهاست، و هدایت مخصوص آنان» (الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَ هُمْ مُهْتَدُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۸۳ ..... ص: ۶۱۷

(آیه ۸۳) - این آیه به تمام بحث‌های گذشته که در زمینه توحید و مبارزه با شرک از ابراهیم نقل شد اشاره کرده، می‌گوید: «اینها دلایلی بود که ما به ابراهیم در برابر قوم و جمعیتش دادیم» (وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ). سپس برای تکمیل این بحث می‌فرماید: «درجات هر کس را بخواهیم بلند می‌کنیم» (نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ). اما برای این که اشتباهی پیش نیاید که گمان کنند خداوند در این ترفیع درجه تبعیضی قائل می‌شود می‌فرماید: «پروردگار تو، حکیم و عالم است» (إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ). و درجاتی را که می‌دهد روی آگاهی به شایستگی آنها و موافق موازین حکمت است و تا کسی شایسته نباشد از آن برخوردار نخواهد شد.

سوره انعام(۶): آیه ۸۴ ..... ص: ۶۱۷

(آیه ۸۴) - از این به بعد به قسمتی از مواهبی که خداوند به ابراهیم داده است اشاره شده، و آن مواهب فرزندان صالح و نسل لایق و برومند است که یکی از بزرگترین مواهب الهی محسوب می‌شود. نخست می‌گوید: «ما به ابراهیم، اسحاق و یعقوب (فرزندان اسحاق) را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۱۸ بخشیدیم» (وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ). سپس برای این که افتخار این دو تنها در جنبه پیغمبرزادگی نبود، بلکه شخصا در پرتو فکر صحیح و عمل صالح نور هدایت را در قلب خود جای داده بودند، می‌گوید: «هر یک از آنها را هدایت کردیم» (كُلًّا هَدَيْنَا). و به دنبال آن برای این که تصور نشود، در دورانهای قبل از ابراهیم، پرچمدارانی برای توحید نبودند، و این موضوع از زمان او شروع شده اضافه می‌کند، «نوح را نیز پیش از آن هدایت و رهبری کردیم» (وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ). در حقیقت با اشاره به موقعیت نوح که از اجداد ابراهیم است و موقعیت جمعی از پیامبران که از دودمان و فرزندان او هستند، موقعیت ممتاز ابراهیم را از نظر «وراثت و ریشه» و «ثمره» وجودی مشخص می‌سازد. و در تعقیب آن نام جمع کثیری از پیامبران را که از دودمان ابراهیم بودند می‌برد، نخست می‌گوید: «از دودمان ابراهیم، داود و سلیمان و ایوب و یوسف و موسی و هارون را هدایت کردیم» (وَمِن ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ). و در پایان آیه می‌فرماید: «این چنین نیکوکاران را پاداش می‌دهیم» (وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ). به این ترتیب روشن می‌کند که مقام و موقعیت آنان در پرتو اعمال و کردار آنها بود.

سوره انعام(۶): آیه ۸۵ ..... ص: ۶۱۸

(آیه ۸۵) - و در این آیه اضافه می‌کند: «و (همچنین) زکریا و یحیی و عیسی و الیاس هر کدام از صالحان بودند» (وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِيلَاسَ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ). یعنی، مقامات آنها جنبه تشریفاتی و اجباری نداشت بلکه در پرتو عمل صالح در پیشگاه خدا شخصیت و عظمت یافتند.

سوره انعام(۶): آیه ۸۶ ..... ص: ۶۱۸

(آیه ۸۶) - در این آیه نیز نام چهار نفر دیگر از پیامبران و رهبران الهی را ذکر کرده، می‌فرماید: «و اسماعیل و الیسع و یونس و لوط و هر کدام را بر مردم عصر خود برتری بخشیدیم» (وَ إِسْمَاعِيلَ وَ الْيُسْعَ وَ يُونُسَ وَ لُوطًا وَ كَلَّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۸۷ ..... ص: ۶۱۸

(آیه ۸۷) - و در این آیه یک اشاره کلی به پدران و فرزندان و برادران صالح برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۱۹ پیامبران نامبرده که بطور تفصیل اسم آنها در اینجا نیامده است کرده، می‌گوید: «از میان پدران آنها و فرزندان و برادرانشان، افرادی را فضیلت دادیم و برگزیدیم و به راه راست هدایت کردیم» (وَ مِنْ آبَائِهِمْ وَ ذُرِّيَّتِهِمْ وَ إِخْوَانِهِمْ وَ اجْتَبَيْنَاهُمْ وَ هَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).

سوره انعام(۶): آیه ۸۸ ..... ص: ۶۱۹

(آیه ۸۸) - سه امتیاز مهم! به دنبال ذکر نام گروه‌های مختلفی از پیامبران الهی در آیات گذشته، در اینجا اشاره به خطوط کلی و اصلی زندگانی آنها شده، نخست می‌فرماید: «این هدایت خداست که به وسیله آن هر کس از بندگانش را بخواهد هدایت و رهبری می‌کند» (ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ). سپس برای این که کسی تصور نکند آنها به اجبار در این راه گام گذاشتند و همچنین کسی تصور نکند که خداوند نظر خاص و استثنایی و بی‌دلیل در مورد آنها داشته است، می‌فرماید: «اگر فرضاً این پیامبران با آن همه مقام و موقعیتی که داشتند مشرک می‌شدند، تمام اعمالشان بر باد می‌رفت» (وَ لَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ). یعنی آنها نیز مشمول همان قوانین الهی هستند که در باره دیگران اجرا می‌گردد و تبعیضی در کار نیست.

سوره انعام(۶): آیه ۸۹ ..... ص: ۶۱۹

(آیه ۸۹) - در این آیه به سه امتیاز مهم که پایه همه امتیازات انبیاء بوده اشاره کرده، می‌فرماید: «اینها کسانی بودند که هم کتاب آسمانی به آنان داده‌ایم و هم مقام حکم و هم نبوت» (أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحُكْمَ وَ النَّبُوَّةَ). «حکم» در اصل به معنی منع و جلوگیری است، و از آنجا که عقل جلو اشتباهات و خلافاکاریها را می‌گیرد، همچنین قضاوت صحیح مانع از ظلم و ستم است، و حکومت عادل جلو حکومت‌های ناروای دیگران را می‌گیرد، در هر یک از این سه معنی استعمال می‌شود.

سپس می‌فرماید: «اگر این جمعیت - یعنی مشرکان و اهل مکه و مانند آنها - این حقایق را نپذیرند، دعوت تو بدون پاسخ نمی‌ماند، زیرا ما جمعیتی را مأموریت داده‌ایم که نه تنها آن را بپذیرند بلکه آن را محافظت و نگهبانی کنند جمعیتی که در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۲۰

راه کفر گام بر نمی‌دارند و در برابر حق تسلیمند» (فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيَشُوْا بِهَا بِكَافِرِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۹۰..... ص: ۶۲۰

(آیه ۹۰) - در این آیه، برنامه این پیامبران بزرگ را به عنوان یک سرمشق عالی هدایت به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ معرفت کرده، و می گوید: «اینها کسانی هستند که مشمول هدایت الهی شده‌اند، پس به هدایت آنها اقتدا کن» (أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبُهِدَاهُمْ أَقْتَدَهُ).

این آیه بار دیگر تأکید می‌کند که اصول دعوت همه پیامبران الهی یکی است، گرچه آیینهای بعدی کاملتر از آیینهای قبلی بوده است.

«هدایت» مفهوم وسیعی دارد که هم توحید و سایر اصول اعتقادی را شامل می‌شود و هم صبر و استقامت، و هم سایر اصول اخلاق و تعلیم و تربیت.

سپس به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و آله دستور داده می‌شود که «به مردم بگو: من هیچ گونه اجر و پاداشی در برابر رسالت خود از شما تقاضا نمی‌کنم» همانطور که پیامبران پیشین چنین درخواستی نکردند، من هم از این سنت همیشگی پیامبران پیروی کرده و به آنها اقتدا می‌کنم (قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا).

«به علاوه این قرآن و رسالت و هدایت یک بیدار باش و یادآوری به همه جهانیان است» (إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ). و چنین نعمت عمومی و همگانی، همانند نور آفتاب و امواج هوا و بارش باران است که جنبه عمومی و جهانی دارد، و هیچ گاه خرید و فروش نمی‌شود و کسی در برابر آن اجر و پاداشی نمی‌گیرد.

سوره انعام(۶): آیه ۹۱..... ص: ۶۲۰

اشاره

(آیه ۹۱)

شأن نزول: ..... ص: ۶۲۰

نقل شده که جمعی از یهودیان گفتند: ای محمد! آیا راستی خداوند کتابی بر تو فرستاده است؟! پیامبر فرمود: آری! آنها گفتند: به خدا سوگند که خداوند هیچ کتابی از آسمان فرو نفرستاده است!

تفسیر: ..... ص: ۶۲۰

خدانشناسان! از شأن نزول فوق و لحن آیه در می‌یابیم این آیه در باره یهود است نه مشرکان، از طرفی بعضی معتقدند که این آیه استثنا در مدینه نازل شده است و به دستور پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و آله به تناسب خاصی در وسط این سوره مکی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۲۱

قرار گرفته و این موضوع در قرآن نمونه‌های فراوانی دارد.

اکنون می‌پردازیم به تفسیر آیه، نخست می‌گویید: «آنها خدا را آن چنانکه شایسته است نشناختند زیرا گفتند: خدا هیچ کتابی بر هیچ انسانی نازل نکرده است!» (وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ).

خداوند به پیامبرش دستور می‌دهد که در جواب آنها «بگو: چه کسی کتابی را که موسی آورد و نور و هدایت برای مردم بود نازل گردانید؟» (قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ).

«همان کتابی که آن را به صفحات پراکنده‌ای تبدیل کرده‌اید، بعضی را که به سود شماست آشکار می‌کنید و بسیاری را که به زبان خود می‌دانید پنهان می‌دارید» (تَجْعَلُونَهُ قَرَائِيسَ يُبْذَوْنَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا). «و در این کتاب آسمانی مطالبی به شما تعلیم داده شده که نه شما و نه پدرانتان از آن باخبر نبودید و بدون تعلیم الهی نمی‌توانستید باخبر شوید» (وَ عَلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ).

در پایان آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که «تنها خدا را یاد کن و آنها را در اباطیل و لجاجت و بازیگری خود رها ساز» زیرا آنها جمعیتی هستند که کتاب الهی و آیات او را به بازی گرفته‌اند (قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ).

سوره انعام (۶): آیه ۹۲..... ص: ۶۲۱

اشاره

(آیه ۹۲) - در تعقیب بحثی که در باره کتاب آسمانی یهود در آیه گذشته عنوان شد در اینجا به قرآن که یک کتاب دیگر آسمانی است اشاره می‌شود، و در حقیقت ذکر تورات مقدمه‌ای است برای ذکر قرآن تا تعجب و وحشتی از نزول یک کتاب آسمانی، بر یک بشر، نکنند.

نخست می‌گویید: «این کتابی است که ما آن را نازل کردیم» (و هَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ). «کتابی است بسیار پربرکت، زیرا سر چشمه انواع خیرات و نیکیها و پیروزیها است» (مُبَارَكٌ). «به علاوه کتبی را که پیش از آن نازل شده‌اند همگی تصدیق می‌کند» (مُصَدِّقٌ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ).

منظور از این که قرآن کتب مقدسه پیشین را تصدیق می‌کند آن است که تمام نشانه‌هایی که در آنها آمده است بر آن تطبیق می‌نماید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۲۲

بنابراین، هم از نظر محتوا و هم از نظر اسناد و مدارک تاریخی نشانه‌های حقانیت در آن آشکار است.

سپس هدف نزول قرآن را چنین توضیح می‌دهد که «آن را فرستادیم تا امّ القری (مکه) و تمام آنها که در گرد آن هستند، انداز کنی» و به مسؤولیتها و وظایفشان آگاه سازی (وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا).

اگر به مکه «امّ القری» می‌گویند به خاطر این است که اصل و آغاز پیدایش تمام خشکیهای روی زمین است در روایات متعددی می‌خوانیم، خشکیهای زمین از زیر خانه کعبه گسترده شدند و از آن به نام «دحو الارض» (گسترش زمین) یاد شده است. بنابراین «و من حولها» (کسانی که پیرامون آن هستند) تمام مردم روی زمین را شامل می‌شود.

و در پایان آیه می‌گویید: «کسانی که به روز رستاخیز و حساب پاداش اعمال ایمان دارند به این کتاب ایمان خواهند آورد و مراقب نمازهای خود خواهند بود» (وَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ).

در آیه فوق از میان تمام دستورات دینی، تنها اشاره به نماز شده است و همانطور که می‌دانیم نماز مظهر پیوند با خدا و ارتباط با اوست و به همین دلیل از همه عبادات برتر و بالاتر است و به عقیده بعضی هنگام نزول این آیات تنها فریضه اسلامی همین نماز بود.

سوره انعام(۶): آیه ۹۳ ..... ص: ۶۲۲

اشاره

(آیه ۹۳)

شأن نزول: ..... ص: ۶۲۲

این آیه در مورد شخصی به نام «عبد الله بن سعد» که از کاتبان وحی بود و سپس خیانت کرد و پیغمبر صلی الله علیه و آله او را طرد نمود و پس از آن ادعا کرد که من می‌توانم همانند آیات قرآن بیاورم نازل گردیده. جمعی از مفسران نیز گفته‌اند که آیه یا قسمتی از آن در باره «مسيلمه کذاب» که از مدعیان دروغین نبوت بود نازل گردیده است.

و در هر حال آیه همانند سایر آیات قرآن که در شرایط خاصی نازل شده مضمون و محتوای آن کلی و عمومی است و همه مدعیان نبوت و مانند آنها را شامل می‌شود.

تفسیر: ..... ص: ۶۲۲

به دنبال آیات گذشته که اشاره به گفتار یهود در باره نفی نزول کتاب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۲۳ آسمانی بر هیچ کس نبوده بود، در این آیه سخن از گناهکاران دیگری است که در نقطه مقابل آنها قرار دارند و ادعای نزول وحی آسمانی بر خود می‌کنند، در حالی که دروغ می‌گویند. و در حقیقت به سه دسته از این گونه افراد در آیه مورد بحث اشاره شده است. نخست می‌گوید: «چه کسی ستمکارتر است از کسانی که بر خدا دروغ می‌بندند و آیه‌ای را تحریف و سخنی از سخنان خدا را تغییر می‌دهند» (وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا).

دسته دوم «آنها که ادعای نبوت و وحی می‌کنند، در حالی که نه پیامبرند و نه وحی بر آنها نازل شده است» (أَوْ قَالَ أَوْحَىٰ إِلَيَّ) و لَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ).

دسته سوم آنها که به عنوان انکار نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله یا از روی استهزاء «می‌گویند ما هم می‌توانیم همانند این آیات نازل کنیم» در حالی که دروغ می‌گویند و کمترین قدرتی بر این کار ندارند (وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ).

آری! همه اینها ستمگرند و کسی ستمکارتر از آنها نیست هم خود گمراهند و هم دیگران را به گمراهی می کشانند، چه ظمی از این بالاتر که افرادی که صلاحیت رهبری ندارند، ادعای رهبری کنند آن هم رهبری الهی و آسمانی.

سپس مجازات دردناک این گونه افراد را چنین بیان می کند: «اگر تو ای پیامبر! این ستمکاران را به هنگامی که در شداید مرگ و جان دادن فرو رفته اند مشاهده کنی، در حالی که فرشتگان قبض ارواح دست گشوده اند به آنها می گویند: جان خود را خارج سازید، خواهی دید که وضع آنها بسیار دردناک و اسفبار است» (وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسَكُم).

در این حال فرشتگان عذاب به آنها می گویند: «امروز گرفتار مجازات خوارکننده ای خواهید شد به خاطر دو کار: نخست این که بر خدا دروغ بستید و دیگر این که در برابر آیات او سر تسلیم فرود نیاوردید» (الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَ كُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۹۴..... ص: ۶۲۳

اشاره

(آیه ۹۴)

شأن نزول:..... ص: ۶۲۳

یکی از مشرکان به نام «نضربن حارث» گفت: «لایت» و «عزی» (دو بت بزرگ و معروف عرب) در قیامت از من شفاعت خواهند کرد، آیه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۲۴ نازل شد و به او و امثال او پاسخ گفت.

تفسیر:..... ص: ۶۲۴

گمشده ها- در آیه گذشته به قسمتی از حالات ظالمان در آستانه مرگ اشاره شد در این آیه گفتاری که خداوند به هنگام مرگ یا به هنگام ورود در صحنه قیامت به آنها می گوید، منعکس شده است.

در آغاز می فرماید: «امروز همه به صورت تنها، همان گونه که روز اول شما را آفریدیم، به سوی ما باز گشت نمودید» (وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فَرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ).

«و اموالی که به شما بخشیده بودیم و تکیه گاه شما در زندگی بود، همه را پشت سر گذاردید» و با دست خالی آمدید (و تَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ).

همچنین «بتهایی که آنها را شفیع خود می پنداشتید، و شریک در تعیین سرنوشت خود تصور می کردید هیچ کدام را با شما نمی بینیم» (وَمَا تَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَ كُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ). در حقیقت «جمع شما به پراکندگی گرایید و تمام

پیوندها از شما بریده شد» (لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ).

«تمام پندارها و تکیه گاههایی که فکر می کردید نبود گشتند و گم شدند» (وَ ضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ).

مشرکان و بت پرستان عرب روی سه چیز تکیه داشتند: «قبیله و عشیره» که به آن وابسته بودند، و «اموال و ثروت‌هایی» که برای خود گرد آورده بودند، و «بت‌هایی» که آنها را شریک خدا در تعیین سرنوشت انسان و شفیع در پیشگاه او می پنداشتند، در هر یک از سه جمله آیه، به یکی از این سه موضوع اشاره شده که چگونه به هنگام مرگ، همه آنها با انسان وداع می گویند، و او را تک و تنها به خود وامی گذارند.

در آن روز بطور کلی تمام پیوندها و علائق مادی و همه تکیه گاهها و معبودهای خیالی و ساختگی از او جدا می شود، او می ماند و اعمالش، و به تعبیر قرآن گم می شوند، یعنی آنچنان حقیر و پست و ناشناس خواهند بود که به چشم نمی آیند!

سوره انعام(۶): آیه ۹۵ ..... ص: ۶۲۴

(آیه ۹۵) - شکافنده صبح! بار دیگر روی سخن را به مشرکان کرده و دلایل توحید را در ضمن عبارات جالب و نمونه‌های زنده‌ای از اسرار مشرکان و نظام آفرینش و شگفتیهای خلقت، شرح می دهد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۲۵
در این آیه، به سه قسمت از این شگفتیها که در زمین است اشاره شده، نخست می گوید: «خداوند شکافنده دانه و هسته است» (إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى).

جالب این که دانه و هسته گیاهان غالباً بسیار محکمند، یک نگاه به هسته خرما و میوه‌هایی مانند هلو و شفتالو و دانه‌های محکم بعضی از حبوبات نشان می دهد که چگونه آن نطفه حیاتی که در حقیقت نهال و درخت کوچکی است در ذری فوق العاده محکم محاصره شده است، ولی دستگاه آفرینش آنچنان خاصیت تسلیم و نرمش به این دژ نفوذ ناپذیر، و آنچنان قدرت و نیرو به آن جوانه بسیار لطیف و ظریفی که در درون هسته و دانه پرورش می یابد، می دهد که بتواند دیواره آن را بشکافد و از میان آن قد برافزارد.

به راستی این حادثه در جهان گیاهان حادثه شگرفی است که قرآن به عنوان یک نشانه توحید انگشت روی آن گذاشته است. سپس می گوید: «موجود زنده را از مرده بیرون می فرستد، و موجودات مرده را از زنده» (يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ).

و این یک نظام دائمی و عمومی در جهان آفرینش است مسأله حیات و زندگی موجودات زنده از پیچیده‌ترین مسائلی است که هنوز علم و دانش بشر نتوانسته است پرده از روی اسرار آن بردارد و به مخفیگاه آن گام بگذارد که چگونه عناصر طبیعی و مواد آلی با یک جهش عظیم، تبدیل به یک موجود زنده می شوند.

لذا می بینیم قرآن برای اثبات وجود خدا بارها روی این مسأله تکیه کرده است، و پیامبران بزرگی همچون ابراهیم و موسی در برابر گردنکشانی همچون نمروود و فرعون، به وسیله پدیده حیات و حکایت آن از وجود مبدء قادر و حکیم جهان استدلال می کردند.

و در پایان آیه به عنوان تأکید و تحکیم مطلب می فرماید: «این است خدای شما و این است آثار قدرت و علم بی پایان او، با این حال چگونه از حق منحرف، و به راه باطل کشانده می شوید» (ذَلِكُمْ اللَّهُ فَانِّي تُؤفَكُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۹۶ ..... ص: ۶۲۵

(آیه ۹۶) - در این آیه به سه نعمت از نعمتهای جوی و آسمانی اشاره شده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۲۶ است. نخست می گوید: «خداوند شکافنده صبح است» (فَالِقُ الْإِصْبَاحِ).

قرآن در اینجا روی مسأله صبح تکیه می کند که یکی از نعمتهای بزرگ پروردگار است زیرا می دانیم این پدیده آسمانی نتیجه وجود جوی زمین (یعنی قشر ضخیم هوا که دور تا دور این کره را پوشانیده) می باشد، اگر اطراف کره زمین همانند کره ماه جوی وجود نداشت نه بین الطلوعین و فلق وجود داشت و نه سپیدی آغاز شب و شفق، اما وجود جوی زمین و فاصله ای که در میان تاریکی شب، و روشنایی روز به هنگام طلوع و غروب آفتاب قرار دارد، انسان را تدریجا برای پذیرا شدن هر یک از این دو پدیده متضاد آماده می سازد، و انتقال از نور به ظلمت و از ظلمت به نور، به صورت تدریجی و ملایم و کاملاً مطبوع و قابل تحمل انجام می گردد.

ولی برای این که تصور نشود شکافتن صبح دلیل این است که تاریکی و ظلمت شب، چیز نامطلوب و یا مجازات و سلب نعمت است بلافاصله می فرماید: خداوند «شب را مایه آرامش قرار داد» (وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا).

این موضوع مسلم است که انسان در برابر نور و روشنایی تمایل به تلاش و کوشش دارد، جریان خون متوجه سطح بدن می شود، و تمام سلولها آماده فعالیت می گردند، و به همین دلیل خواب در برابر نور چندان آرام بخش نیست.

ولی هر قدر محیط تاریک بوده باشد خواب عمیقتر و آرام بخش تر است، زیرا در تاریکی، خون متوجه درون بدن می گردد و بطور کلی سلولها در یک آرامی و استراحت فرو می روند، به همین دلیل در جهان طبیعت نه تنها حیوانات، بلکه گیاهان نیز به هنگام تاریکی شب به خواب فرو می روند و با نخستین اشعه صبحگاهان جنب و جوش و فعالیت را شروع می کنند، به عکس دنیای ماشینی که شب را تا بعد از نیمه بیدار می ماند، و روز را تا مدت زیادی بعد از طلوع آفتاب در خواب فرو می روند، و نشاط و سلامت خود را از دست می دهند.

سپس اشاره به سومین نعمت و نشانه عظمت خود کرده، می گوید: «و خورشید و ماه را وسیله حساب در زندگی شما قرار داد» (وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ حُسْبَانًا).

این موضوع بسیار جالب توجه است که میلیونها سال کره زمین به دور برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۲۷ خورشید، و ماه به دور زمین گردش می کند، و این گردش به قدری حساب شده است که حتی لحظه ای پس و پیش نمی شود، و این ممکن نیست مگر در سایه یک علم و قدرت بی انتها که هم طرح آن را بریزد و هم آن را دقیقاً اجرا کند. و لذا در پایان آیه می گوید: «این اندازه گیری خداوندی است که هم توانا است و هم دانا» (ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ).

سوره انعام (۶): آیه ۹۷ ..... ص: ۶۲۷

(آیه ۹۷) - در تعقیب آیه قبل که اشاره به نظام گردش آفتاب و ماه شده بود، در اینجا به یکی دیگر از نعمتهای پروردگار اشاره کرده و می گوید: «او کسی است که ستارگان را برای شما قرار داد تا در پرتو آنها راه خود را در تاریکی صحرا و دریا، در شبهای ظلمانی، بیابید» (وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ).

و در پایان آیه می فرماید: «نشانه ها و دلایل خود را برای افرادی که اهل فکر و فهم و اندیشه اند روشن ساختیم» (قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ).

انسان هزاران سال است که با ستارگان آسمان و نظام آنها آشنا است، لذا برای جهت یابی در سفرهای دریایی و خشکی

بهترین وسیله او، همین ستارگان بودند.

مخصوصاً در اقیانوسهای وسیع که هیچ نشانه‌ای برای پیدا کردن راه مقصد در دست نیست و در آن زمان دستگاه قطب‌نما نیز اختراع نشده بود وسیله مطمئنی جز ستارگان آسمان وجود نداشت، همانها بودند که میلیونها بشر را از گمراهی و غرقاب نجات می‌دادند و به سر منزل مقصود می‌رسانیدند.

سوره انعام(۶): آیه ۹۸..... ص: ۶۲۷

(آیه ۹۸) - در این آیه نیز دلایل توحید و خداشناسی تعقیب شده است، زیرا قرآن برای این هدف گاهی انسان را در آفاق و جهانهای دور دست سیر می‌دهد، و گاهی او را به سیر در درون وجود خویش دعوت می‌نماید، نخست می‌گوید: «او کسی است که شما را از یک انسان آفرید» (وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ).

یعنی، شما با این همه چهره‌های گوناگون، ذوقها و افکار متفاوت، و تنوع وسیع در تمام جنبه‌های وجودی، همه از یک فرد آفریده شده‌اید، و این نهایت عظمت خالق و آفریدگار را می‌رساند که چگونه از یک مبداء این همه چهره‌های برگزیده تفسیر

نمونه، ج ۱، ص: ۶۲۸

متفاوت آفریده است؟

سپس می‌فرماید: «جمعی از افراد بشر مستقر هستند و جمعی مستودع» (فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ).

«مستقر» به معنی ناپایدار می‌آید، و «مستودع» به معنی ناپایدار.

احتمال دارد دو تعبیر فوق، اشاره به اجزای اولیه تشکیل دهنده نطفه انسان بوده باشد، زیرا چنانکه می‌دانیم نطفه انسان از دو جزء یکی «اوول» (نطفه ماده) و دیگری «اسپرم» (نطفه نر) تشکیل شده است، نطفه ماده در رحم تقریباً ثابت و مستقر است، ولی نطفه‌های نر به صورت جانداران متحرک به سوی او با سرعت حرکت می‌کنند و نخستین فرد «اسپرم» که به «اوول» می‌رسد با او می‌آمیزد و بقیه را عقب می‌راند و تخمه اولی انسان را تشکیل می‌دهد.

در پایان آیه بار دیگر می‌گوید: «ما نشانه‌های خود را برشمردیم تا آنها که دارای فهم و درکند بیندیشند» (قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۹۹..... ص: ۶۲۸

(آیه ۹۹) - این آیه، آخرین آیه‌ای است که در این سلسله بحثها ما را به شگفتیهای جهان آفرینش، و شناسایی خداوند از طریق آن دعوت می‌کند.

در آغاز به یکی از مهمترین و اساسی‌ترین نعمتهای پروردگار که می‌توان آن را ریشه و مادر سایر نعمتها دانست اشاره می‌کند و آن پیدایش و رشد و نمو گیاهان و درختان در پرتو آن است، و می‌گوید: «او کسی است که از آسمان آبی (برای شما) فرستاد» (وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً).

این که می‌گوید از طرف آسمان به خاطر آن است که تمام منابع آب روی زمین اعم از چشمه‌ها و نهرها و قناتها و چاههای عمیق به آب باران منتهی می‌گردد لذا کمبود باران در همه آنها اثر می‌گذارد و اگر خشکسالی ادامه یابد همگی خشک می‌شوند.

سپس به اثر بارز نزول باران اشاره کرده، می‌گوید: «به واسطه آن رویدنیها را از همه نوع از زمین خارج ساختیم» (فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ).

جالب این که خداوند از یک زمین و یک آب، غذای مورد نیاز همه جانداران برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۲۹ را تأمین کرده است و جالبتر این که نه تنها گیاهان صحرا و خشکیها از برکت آب باران پرورش می‌یابند، بلکه گیاهان بسیار کوچکی که در لابلاي امواج آب دریاها می‌رویند و خوراک عمده ماهیان دریاست از پرتو نور آفتاب و دانه‌های باران رشد می‌کنند، سپس به شرح این جمله پرداخته و موارد مهمی را از گیاهان و درختان که به وسیله آب باران پرورش می‌یابند خاطر نشان می‌سازد.

نخست می‌گوید: «ما به وسیله آن ساقه‌های سبز گیاهان و نباتات را از زمین خارج ساختیم» و از دانه کوچک و خشک ساقه‌ای با طراوت و سرسبز که لطافت و زیبایی آن چشم را خیره می‌کند آفریدیم» (فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا).

«و از آن ساقه سبز، دانه‌های روی هم چیده شده، (همانند خوشه گندم و ذرت) بیرون آوردیم (نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا). «همچنین به وسیله آن از درختان نخل خوشه سر بسته‌ای بیرون فرستادیم که پس از شکافته شدن رشته‌های باریک و زیبایی که دانه‌های خرما را بر دوش خود حمل می‌کنند و از سنگینی به طرف پایین متمایل می‌شوند خارج می‌گردد» (وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ). «همچنین باغهایی از انگور و زیتون و انار پرورش دادیم» (وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ). سپس اشاره به یکی دیگر از شاهکارهای آفرینش در این درختان کرده می‌فرماید: «هم با یکدیگر شباهت دارند و هم ندارند» (مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ).

دو درخت زیتون و انار از نظر شکل ظاهری و ساختمان شاخه‌ها و برگها شباهت زیادی به هم دارند، در حالی که از نظر میوه و طعم و خاصیت آن بسیار با هم متفاوتند.

یکی دارای ماده چربی مؤثر و نیرومند، و دیگری دارای ماده اسیدی و یا قندی است، که با یکدیگر کاملاً متفاوتند، به علاوه این دو درخت گاهی درست در یک زمین پرورش می‌یابند و از یک آب مشروب می‌شوند یعنی، هم با یکدیگر تفاوت زیاد دارند و هم شباهت.

سپس از میان تمام اعضای پیکر درخت بحث را روی میوه برده می‌گوید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۳۰ «نگاهی به ساختمان میوه آن به هنگامی که به ثمر می‌نشیند و همچنین نگاهی به چگونگی رسیدن میوه‌ها کنید که در اینها نشانه‌های روشنی است از قدرت و حکمت خدا برای افرادی که اهل ایمان هستند» (انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَ يُنْعِمُ إِنَّا فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ).

با توجه به آنچه امروز در گیاه‌شناسی از چگونگی پیدایش میوه‌ها و رسیدن آنها می‌خوانیم نکته این اهمیت خاص که قرآن برای میوه قائل شده است روشن می‌شود، زیرا پیدایش میوه‌ها درست همانند تولد فرزند در جهان حیوانات است، نطفه‌های نر با وسایل مخصوصی (وزش باد یا حشرات و مانند آنها) از کیسه‌های مخصوص جدا می‌شوند، و روی قسمت مادگی گیاه قرار می‌گیرند، پس از انجام عمل لقاح و ترکیب شدن با یکدیگر، نخستین تخم و بذر تشکیل می‌گردد، و در اطرافش انواع مواد غذایی همانند گوشتی آن را دربرمی‌گیرند.

این مواد غذایی از نظر ساختمان بسیار متنوع و همچنین از نظر طعم و خواص غذایی و طبی فوق العاده متفاوتند، گاهی یک میوه (مانند انار و انگور) دارای صدها دانه است که هر دانه‌ای از آنها خود جنین و بذر درختی محسوب می‌شود و ساختمانی بسیار پیچیده و تو در تو دارد.

این از یک سو، از سوی دیگر مراحل مختلفی را که یک میوه از هنگامی که نارس است تا موقعی که کاملاً رسیده می‌شود، می‌پیماید، بسیار قابل ملاحظه است زیرا لایراتوارهای درونی میوه دائماً مشغول کارند، و مرتباً ترکیب شیمیایی آن را تغییر می‌دهند، تا هنگامی که به آخرین مرحله برسد و وضع ساختمان شیمیایی آن تثبیت گردد. هر یک از این مراحل خود نشانه‌ای از عظمت و قدرت آفریننده است.

ولی باید توجه داشت که به تعبیر قرآن تنها افراد با ایمان یعنی افراد حق‌بین و جستجوگران حقیقت، این مسائل را می‌بینند و گر نه با چشم عناد و لجاج و یا با بی‌اعتنایی و سهل‌انگاری ممکن نیست هیچ یک از این حقایق را ببینیم.

سوره انعام(۶): آیه ۱۰۰ ..... ص: ۶۳۰

(آیه ۱۰۰) - خالق همه اشیاء اوست! در این آیه و آیات بعد به گوشه‌ای از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۳۱ عقاید نادرست و خرافات مشرکان و صاحبان مذاهب باطله و جواب منطقی آنها اشاره شده است. نخست می‌گوید: «آنها شریک‌هایی برای خداوند از جن قائل شدند» (وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ). سپس به این پندار خرافی پاسخ گفته و می‌گوید: «با این که خداوند آنها را (یعنی جن را) آفریده است» (وَ خَلَقَهُمْ). یعنی، چگونه ممکن است مخلوق کسی شریک او بوده باشد، زیرا شرکت نشانه سنخیت و هم‌افق بودن است در حالی که مخلوق هرگز در افق خالق نخواهد بود.

خرافه دیگر این که «آنها برای خدا پسران و دخترانی از روی نادانی قائل شدند» (وَ خَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَ بَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ). و در حقیقت بهترین دلیل باطل بودن این گونه عقاید خرافی همان است که از جمله «بغیر علم» استفاده می‌شود، یعنی هیچ گونه دلیل و نشانه‌ای برای این موهومات در دست نداشتند.

اما این که چه طوائفی برای خدا پسرانی قائل بودند، قرآن نام دو طایفه را در آیات دیگر برده است یکی مسیحیان که عقیده داشتند عیسی پسر خداست و دیگر یهود که عزیز را فرزند او می‌دانستند. ولی از آیه ۳۰ سوره توبه، استفاده می‌شود که اعتقاد به وجود فرزند پسر برای خدا منحصر به مسیحیان و یهود نبوده، بلکه در میان مذاهب خرافی پیشین نیز وجود داشته است. اما در مورد اعتقاد به وجود دختران برای خدا، خود قرآن در سوره زخرف، آیه ۱۹ می‌فرماید: «آنها (مشرکان) فرشتگان را که بندگان خدا هستند، دختران قرار دادند».

ولی در پایان این آیه قلم سرخ بر تمام این مطالب خرافی و پندارهای موهوم و بی‌اساس کشیده و با جمله رسا و بیدار کننده‌ای همه این اباطیل را نفی می‌کند و می‌گوید: «منزه است خداوند و برتر و بالاتر است از این اوصافی که برای او برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۳۲

می‌گویند» (سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَىٰ عَمَّا يُصِفُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۰۱ ..... ص: ۶۳۲

(آیه ۱۰۱) - در این آیه به پاسخ این عقاید خرافی پرداخته نخست می‌گوید: «خداوند کسی است که آسمانها و زمین را ابداع و ایجاد کرد» (بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ). «بدیع» به معنی وجود آورنده چیزی بدون سابقه است یعنی، خداوند آسمان و زمین را بدون هیچ ماده و یا طرح و نقشه قبلی

ایجاد کرده است.

به علاوه «چگونه ممکن است او فرزندی داشته باشد در حالی که همسری ندارد» (أَنِّي يَكُونُ لَهُ وُلْدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً).

اصولا چه نیازی به همسر دارد، وانگهی چه کسی ممکن است همسر او باشد با این که همه مخلوق او هستند.

بار دیگر مقام خالقیت او را نسبت به همه چیز و همه کس و احاطه علمی او را نسبت به تمام آنها تأکید کرده، می گوید: «همه چیز را آفرید و او به هر چیزی داناست» (وَ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۰۲ ..... ص: ۶۳۲

(آیه ۱۰۲) - در این آیه پس از ذکر خالقیت، نسبت به همه چیز و ابداع و ایجاد آسمانها و زمین و منزه بودن او از عوارض جسم و جسمانی و همسر و فرزند و احاطه علمی او به هر کار و هر چیز، چنین نتیجه می گیرد: «خداوند و پروردگار شما چنین کسی است (و چون هیچ کس دارای چنین صفات نیست) هیچ کس... غیر او نیز شایسته عبودیت نخواهد بود، پروردگار اوست و آفریدگار هم اوست (بنابراین معبود هم تنها او می تواند باشد) پس او را بپرستید» (ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ).

و در پایان آیه برای این که هر گونه امیدی را به غیر خدا قطع کند و ریشه هر گونه شرک و بطور کلی تکیه به غیر خدا را بسوزاند، می گوید: «حافظ و نگهبان و مدبر همه چیز اوست» (وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۰۳ ..... ص: ۶۳۲

اشاره

(آیه ۱۰۳) - در آیه برای اثبات حاکمیت و نگاهبانی او نسبت به همه چیز و همچنین برای اثبات تفاوت او با همه موجودات می گوید: «چشمها او را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۳۳

نمی بینند، اما او همه چشمها را ادراک می کند و او بخشنده انواع نعمتها و با خبر از تمام ریزه کاریها و آگاه از همه چیز است» مصالح بندگان را می داند و از نیازهای آنها باخبر است و به مقتضای لطفش با آنها رفتار می کند (لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَ هُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَ هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ).

در حقیقت کسی که می خواهد حافظ و مربی و پناهگاه همه چیز باشد باید این صفات را دارا باشد.

چشمها، خدا را نمی بیند! ..... ص: ۶۳۳

دلایل عقلی گواهی می دهد که خداوند هرگز با چشم دیده نخواهد شد، زیرا چشم تنها اجسام یا صحیحتر بعضی از کیفیات آنها را می بیند و چیزی که جسم نیست و کیفیت جسم هم نمی باشد، هرگز با چشم مشاهده نخواهد شد و به تعبیر دیگر، اگر چیزی با چشم دیده شود، حتما باید دارای مکان و جهت و ماده باشد، در حالی که او برتر از همه اینهاست، او وجودی است نامحدود و به همین دلیل بالاتر از جهان ماده است، زیرا در جهان ماده همه چیز محدود است.

سوره انعام(۶): آیه ۱۰۴ ..... ص: ۶۳۳

(آیه ۱۰۴) - وظیفه تو اجبار کردن نیست! از این به بعد قرآن یک نوع خلاصه و نتیجه گیری از آیات گذشته می کند، نخست می گوید: «دلایل و نشانه های روشن در زمینه توحید و خداشناسی و نفی هر گونه شرک که مایه بصیرت و بینایی است برای شما آمد» (قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ).

سپس برای این که روشن سازد این دلایل به قدر کافی حقیقت را آشکار می سازد و جنبه منطقی دارد، می گوید: «آنهایی که به وسیله این دلایل چهره حقیقت را بنگرند به سود خود گام برداشته اند، و آنها که همچون نابینایان از مشاهده آن خود را محروم سازند به زیان خود عمل کرده اند» (فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا).

و در پایان آیه از زبان پیغمبر صلی الله علیه و آله می گوید: «من نگاهبان و حافظ شما نیستم» (وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۰۵ ..... ص: ۶۳۳

(آیه ۱۰۵) - در این آیه برای تأکید این موضوع که تصمیم نهایی در انتخاب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۳۴ راه حق و باطل با خود مردم است، می گوید: «این چنین ما آیات و دلایل را در شکلهای گوناگون و قیافه های مختلف بیان کردیم» (وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ).

ولی جمعی به مخالفت برخاستند و بدون مطالعه و هیچ گونه دلیل، گفتند:

«این درسها را از دیگران (از یهود و نصاری و کتابهای آنها) فرا گرفته ای» (وَلْيَقُولُوا دَرَسْتَ). ولی «هدف ما این است که آن را برای کسانی که علم و آگاهی دارند روشن سازیم» (وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۰۶ ..... ص: ۶۳۴

(آیه ۱۰۶) - در اینجا وظیفه پیامبر صلی الله علیه و آله را در برابر لجاجتها و کینه توزیها و تهمت های مخالفان، مشخص ساخته، می گوید: «وظیفه تو آن است که از آنچه از طرف پروردگار بر تو وحی می شود، پیروی کنی، خدایی که هیچ معبودی جز او نیست» (اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).

و نیز «وظیفه تو این است که به مشرکان و نسبت های ناروا و سخنان بی اساس آنها اعتنا نکنی» (وَاعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ). در حقیقت این آیه یک نوع دلداری و تقویت روحیه نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله است، که در برابر این گونه مخالفان در عزم راسخ و آهنینش کمترین سستی حاصل نشود.

سوره انعام(۶): آیه ۱۰۷ ..... ص: ۶۳۴

(آیه ۱۰۷) - در این آیه، بار دیگر این حقیقت را تأیید می کند که خداوند نمی خواهد آنها را به اجبار وادار به ایمان سازد و «اگر می خواست همگی ایمان می آوردند و هیچ کس مشرک نمی شد» (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا).

همچنین تأکید می کند: «و ما تو را مسؤول (اعمال) آنها قرار ندادیم» (وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا). همانطور که «تو وظیفه نداری آنها را به اجبار (به ایمان) دعوت کنی» (وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ).

لحن این آیات از این نظر بسیار قابل ملاحظه است که ایمان به خدا و مبانی اسلام هیچ گونه جنبه تحمیلی نمی‌تواند داشته باشد، بلکه از طریق منطق و استدلال و نفوذ در فکر و روح افراد باید پیشروی کند، زیرا ایمان اجباری ارزشی ندارد، مهم این است که مردم حقایق را درک کنند و با اراده و اختیار خویش آن را بپذیرند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۳۵

سوره انعام(۶): آیه ۱۰۸ ..... ص: ۶۳۵

(آیه ۱۰۸) - به دنبال بحثی که در باره منطقی بودن تعلیمات اسلام و لزوم دعوت از راه استدلال، نه از راه اجبار، در آیات قبل گذشت، در این آیه تأکید می‌کند که «هیچ گاه بتها و معبودهای مشرکان را دشنام ندهید، زیرا این عمل سبب می‌شود که آنها نیز نسبت به ساحت قدس خداوند همین کار را از روی ظلم و ستم و جهل و نادانی انجام دهند» (وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ).

بطوری که از بعضی روایات استفاده می‌شود، جمعی از مؤمنان بر اثر ناراحتی شدید که از مسأله بت‌پرستی داشتند، گاهی بتهای مشرکان را به باد ناسزا گرفته و به آنها دشنام می‌دادند، قرآن صریحا از این موضوع، نهی کرد و رعایت اصول ادب و عفت و نزاکت در بیان را، حتی در برابر خرافی‌ترین و بدترین ادیان، لازم می‌شمرد. زیرا با دشنام و ناسزا نمی‌توان کسی را از مسیر غلط باز داشت چرا که هر گروه و ملتی نسبت به عقاید و اعمال خود، تعصب دارد، همانطور که قرآن در جمله بعد می‌گوید: «ما این چنین برای هر جمعیتی عملشان را زینت دادیم» (كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ).

و در پایان آیه می‌فرماید: «بازگشت همه آنها به سوی خداست، و به آنها خبر می‌دهد که چه اعمالی انجام داده‌اند» (ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۰۹ ..... ص: ۶۳۵

اشاره

(آیه ۱۰۹)

شأن نزول: ..... ص: ۶۳۵

نقل کرده‌اند که: عده‌ای از قریش خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند و گفتند: تو برای موسی و عیسی، خارق عادات و معجزات مهمی نقل می‌کنی، و همچنین در باره انبیای دیگر، تو نیز امثال این کارها را برای ما انجام ده تا ما ایمان آوریم، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: مایلید برای شما چه کار کنم؟ گفتند: از خدا بخواه کوه صفا را تبدیل به طلا کند، و بعضی از مردگان پیشین ما زنده شوند و از آنها در باره حقانیت دعوت تو سؤال کنیم، و نیز فرشتگان را به ما نشان بده که در باره تو گواهی دهند، و یا خداوند و فرشتگان را دسته جمعی با خود بیاور!.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: اگر بعضی از این کارها را بجا بیاورم ایمان می‌آورید؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۳۶

گفتند: به خدا سوگند چنین خواهیم کرد، همین که پیامبر صلی الله علیه و آله آماده دعا کردن شد، که بعضی از این پیشنهادها را از خدا بخواهد (زیرا بعضی از آنها نامعقول و محال بود) پیک وحی خدا نازل شد، چنین پیام آورد که اگر بخواهی دعوت تو اجابت می شود، ولی در این صورت (چون از هر نظر اتمام حجت خواهد شد و موضوع جنبه حسّی و شهود به خود خواهد گرفت) اگر ایمان نیاورند همگی سخت کیفر می بینند (و نابود خواهند شد) اما اگر به خواسته آنها ترتیب اثر داده نشود و آنها را به حال خود واگذاری، ممکن است بعضی از آنها در آینده توبه کنند و راه حق را پیش گیرند پیامبر صلی الله علیه و آله پذیرفت و آیه نازل گردید.

تفسیر: ..... ص: ۶۳۶

در آیات گذشته دلایل منطقی متعددی در زمینه توحید، ذکر شد که برای اثبات یگانگی خدا و نفی شرک و بت پرستی کافی بود، اما با این حال جمعی از مشرکان لجوج و متعصب، تسلیم نشدند و شروع به بهانه جویی کردند. قرآن در این آیه وضع آنها را چنین نقل می کند: «با نهایت اصرار سوگند یاد کردند که اگر معجزه ای برای آنها بیاید ایمان خواهند آورد» (وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا). قرآن در پاسخ آنها دو حقیقت را بازگو می کند: نخست به پیامبر صلی الله علیه و آله اعلام می کند که به آنها بگوید این کار در اختیار من نیست که هر پیشنهادی بکنید انجام دهم، «بگو: معجزات تنها از ناحیه خداست و به فرمان اوست» (قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ).

سپس روی سخن را به مسلمانان ساده دلی که تحت تأثیر سوگندهای غلیظ و شدید مشرکان قرار گرفته بودند کرده، می گوید: «شما نمی دانید که اینها دروغ می گویند و اگر این معجزات و نشانه های مورد درخواست آنها انجام شود باز ایمان نخواهند آورد» (وَ مَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ). صحنه های مختلف برخورد پیامبر صلی الله علیه و آله با آنها نیز گواه این حقیقت است که این دسته در جستجوی حق نبودند، بلکه هدفشان این بود که با بهانه جوییها مردم را سرگرم ساخته و بذر شک و تردید در دلها پاشند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۳۷

سوره انعام (۶): آیه ۱۱۰ ..... ص: ۶۳۷

(آیه ۱۱۰) - در این آیه علت لجاجت آنها چنین توضیح داده شده است که آنها بر اثر اصرار در کجروی و تعصبهای جاهلانه و عدم تسلیم در مقابل حق، درک و دید سالم را از دست داده اند، و گیج و گمراه در سرگردانی به سر می برند، و چنین می گوید: «ما دلها و چشمهای آنها را وارونه و دگرگون می نمایم، آنچنان که در آغاز و ابتدای دعوت ایمان نیاوردند» (وَ نُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَ أَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ). و در پایان آیه می فرماید: «ما آنها را در حال طغیان و سرکشی به حال خود وا می گذاریم تا سرگردان شوند» (وَ نَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ).

آغاز جزء هشتم قرآن مجید ..... ص: ۶۳۷

سوره انعام (۶): آیه ۱۱۱ .... ص : ۶۳۷

(آیه ۱۱۱) - چرا افراد لجوج به راه نمی آیند؟ این آیه با آیات قبل مربوط است، هدف این چند آیه این است که روشن سازد جمعی از تقاضا کنندگان معجزات عجیب و غریب در تقاضاهای خود صادق نیستند و هدفشان پذیرش حق نمی باشد، لذا بعضی از خواسته های آنها (مثل آمدن خدا در برابر آنان!) اصولاً محال است.

قرآن در این آیه با صراحت می گوید: «اگر ما (آنطور که درخواست کرده بودند) فرشتگان را بر آنها نازل می کردیم و مردگان می آمدند و با آنها سخن می گفتند و خلاصه هر چه می خواستند در برابر آنها گرد می آوردیم، باز ایمان نمی آوردند» (وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قَبْلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا). سپس برای تأکید مطلب می فرماید: «تنها در یک صورت ممکن است ایمان بیاورند و آن این که خداوند با مشیت اجباری خود آنها را وادار به قبول ایمان کند» (إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ). و بدیهی است که این گونه ایمان هیچ فایده تربیتی و اثر تکاملی نخواهد داشت.

و در پایان آیه اضافه می کند که «بیشتر آنها جاهل و بی خبرند» (وَلَكِنَّ بَرِّغَزِيدَةَ تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۱، ص: ۶۳۸ أَكْثَرُهُمْ يَجْهَلُونَ).

سوره انعام (۶): آیه ۱۱۲ .... ص : ۶۳۸

(آیه ۱۱۲) - در آیات قبل گفتیم وجود دشمنان سرسخت و لجوج در برابر پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله منحصر به او نبود در این آیه می فرماید: «این چنین در برابر هر پیامبری دشمنی از شیاطین انس و جن قرار دادیم» (وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ).

و کار آنها این بوده که «سخنان فریبده ای برای اغفال یکدیگر بطور اسرار آمیز و احیانا در گوشی به هم می گفتند» (يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا).

ولی اشتباه نشود «اگر خداوند می خواست می توانست به اجبار جلو همه آنها را بگیرد» (وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ).

ولی خداوند این کار را نکرد، زیرا می خواست مردم آزاد باشند تا میدانی برای آزمایش و تکامل و پرورش آنها وجود داشته باشد.

لذا در پایان آیه به پیامبرش دستور می دهد که به هیچ وجه به این گونه شیطنتها اعتنا نکند «و آنها و تهمت هایشان را به حال خود واگذارد» (فَذَرَّهُمْ وَ مَا يَفْتَرُونَ).

سوره انعام (۶): آیه ۱۱۳ .... ص : ۶۳۸

(آیه ۱۱۳) - در این آیه نتیجه تلقینات و تبلیغات فریبده شیاطین را چنین باز گو می کند که: «سر انجام کار آنها این خواهد شد که افراد بی ایمان یعنی آنها که به روز رستاخیز عقیده ندارند به سخنان آنها گوش فرا دهند و دل هایشان به آن متمایل گردد» (وَلِتَصْغَى إِلَيْهِ أَفئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ).

سپس می‌فرماید: «سر انجام این تمایل، رضایت کامل به برنامه‌های شیطانی خواهد شد» (وَ لِيُرْضَوْهُ). و پایان همه آنها ارتکاب انواع گناهان و اعمال زشت و ناپسند خواهد بود «و هر گناهی که بخواهند انجام دهند» (وَ لِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۱۴ ..... ص: ۶۳۸

(آیه ۱۱۴) - این آیه در حقیقت نتیجه آیات قبل است، و می‌گوید: با این همه آیات روشنی که در زمینه توحید گذشت چه کسی را باید به داوری پذیرفت؟

«آیا غیر خدا را به داوری بپذیرم» (أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكْمًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۳۹
«با این که اوست که این کتاب بزرگ آسمانی را که تمام نیازمندیهای تربیتی انسان در آن آمده و میان حق و باطل، نور و ظلمت، کفر و ایمان، جدایی افکننده به سوی شما نازل کرده است» (وَ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا).
سپس می‌گوید: نه تنها تو و مسلمانان می‌دانید که این کتاب از طرف خداست بلکه «اهل کتاب (یهود و نصاری) که نشانه‌های این کتاب آسمانی را در کتب خود دیده‌اند می‌دانند از سوی پروردگار تو به حق نازل شده است» (وَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ).
بنابراین، جای هیچ گونه شک و تردیدی در آن نیست «و تو ای پیامبر هرگز در آن تردید مکن» (فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۱۵ ..... ص: ۶۳۹

(آیه ۱۱۵) - در این آیه می‌فرماید: «کلام پروردگار تو با صدق و عدل تکمیل شد و هیچ کس قادر نیست کلمات او را دگرگون سازد و او شنونده و داناست» (وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ).
منظور از «کلمه» در آیه فوق، قرآن است زیرا در آیات قبل نیز سخن از «قرآن» در میان بوده است.
در حقیقت آیه می‌گوید: به هیچ وجه قرآن جای تردید و شک نیست، زیرا از هر نظر کامل و بی‌عیب است، تواریخ و اخبار آن، همه صدق و احکام و قوانین آن همه عدل است.
بعضی از مفسران با این آیه استدلال بر عدم امکان راه یافتن تحریف در قرآن کرده‌اند، زیرا جمله «لا مبدل لکلماته» اشاره به این است که هیچ کس نمی‌تواند تغییر و تبدیلی نه از نظر لفظ و نه از نظر اخبار و نه از نظر احکام در قرآن ایجاد کند، و همیشه این کتاب آسمانی که باید تا آخر دنیا راهنمای جهانیان باشد از دستبرد خائنان و تحریف کنندگان مصون و محفوظ خواهد بود.

سوره انعام(۶): آیه ۱۱۶ ..... ص: ۶۳۹

(آیه ۱۱۶) - می‌دانیم آیات این سوره در مکه نازل شد و در آن زمان مسلمانان شدیداً در اقلیت بودند، گاهی اقلیت آنها و اکثریت قاطع بت پرستان و مخالفان اسلام، ممکن بود این توهم را برای بعضی ایجاد کند که اگر آیین آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۴۰

باطل و بی‌اساس است چرا این همه پیرو دارد و اگر ما بر حقیق چرا این قدر کم هستیم؟! در این آیه برای دفع این توهم پیامبر

خود را مخاطب ساخته، می‌گوید: «اگر از اکثر مردمی که در روی زمین هستند پیروی کنی تو را از راه حق گمراه و منحرف خواهند ساخت!» (وَإِنْ تُطِيعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ).

در جمله بعد دلیل این موضوع را بیان می‌کند و می‌گوید: «علت آن این است که آنها بر اساس منطق و فکر صحیح کار نمی‌کنند» (راهنمای آنها یک مشت گمانهای آلوده به هوی و هوس و یک مشت دروغ و فریب و تخمین است) (إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۱۷ ..... ص: ۶۴۰

(آیه ۱۱۷) - از آنجا که مفهوم آیه قبل این است که اکثریت به تنهایی نمی‌تواند راه حق را نشان دهد نتیجه آن، این می‌شود که راه حق را تنها باید از خداوند گرفت هر چند طرفداران راه حق در اقلیت بوده باشند.

لذا در این آیه دلیل این موضوع را روشن می‌سازد که: «پروردگارت که از همه چیز باخبر و آگاه است و در علم بی‌پایان او کمترین اشتباه راه ندارد، بهتر می‌داند راه ضلالت و هدایت کدام است و گمراهان و هدایت یافتگان را بهتر می‌شناسد» (إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۱۸ ..... ص: ۶۴۰

(آیه ۱۱۸) - تمام آثار شرک باید برچیده شود! در آیات گذشته با بیانات گوناگونی حقیقت توحید، اثبات و بطلان شرک و بت پرستی آشکار گردید.

یکی از نتایج این مسأله آن است که مسلمانان باید از خوردن گوشت حیواناتی که به نام «بتها» ذبح می‌شد خودداری کنند، و تنها از گوشت حیواناتی که به نام خدا ذبح می‌گردید استفاده نماید، لذا نخست می‌گوید: «از چیزهایی بخورید که نام خدا بر آن برده شده است، اگر به آیاتش ایمان دارید» (فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ). یعنی، ایمان تنها ادعا و گفتار و عقیده نیست بلکه باید در لابلای عمل نیز آشکار گردد. کسی که به خدای یکتا ایمان دارد تنها از این گوشتها می‌خورد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۴۱

سوره انعام(۶): آیه ۱۱۹ ..... ص: ۶۴۱

(آیه ۱۱۹) - در این آیه همین موضوع به عبارت دیگری که توأم با استدلال بیشتری است آمده، می‌فرماید: «چرا از حیواناتی نمی‌خورید که نام خدا بر آنها گفته شده؟ در حالی که آنچه را بر شما حرام است خداوند شرح داده است» (وَ مَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ قَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ).

سپس یک صورت را استثناء نموده، و می‌گوید: «مگر در صورتی که ناچار شوید» (إِلَّا مَا اضْطُرُّرْتُمْ إِلَيْهِ).

خواه این اضطرار بخاطر گرفتاری در بیابان و گرسنگی شدید بوده باشد و یا گرفتار شدن در چنگال مشرکان و اجبار کردن آنها به این موضوع.

بعد اضافه می‌کند که «بسیاری از مردم، دیگران را از روی جهل و نادانی و هوی و هوسها گمراه می‌سازند» (وَ إِنْ كَثِيرًا

لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ).

در پایان آیه می‌فرماید: «پروردگار تو نسبت به آنها که تجاوزکارند آگاهتر است» (إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ). همانها که با دلایل واهی نه تنها از راه حق منحرف می‌شوند بلکه سعی دارند دیگران را نیز منحرف سازند.

سوره انعام(۶): آیه ۱۲۰..... ص: ۶۴۱

(آیه ۱۲۰) - و از آنجا که ممکن است بعضی این کار حرام را در پنهانی مرتکب شوند در تعقیب آن، در این آیه به عنوان یک قانون کلی می‌گوید: «گناه آشکار و پنهان را رها سازید» (وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ).

می‌گویند: در زمان جاهلیت عده‌ای عقیده داشتند که عمل منافی عفت (زنا) اگر در پنهانی باشد عیبی ندارد تنها اگر آشکارا باشد گناه است! هم اکنون نیز عملا عده‌ای این منطق جاهلی را پذیرفته و تنها از گناهان آشکار وحشت دارند، اما گناهان پنهانی را بدون احساس ناراحتی مرتکب می‌شوند! آیه فوق به شدت این منطق را محکوم می‌سازد.

سپس به عنوان یادآوری و تهدید گناهکاران به سرنوشت شومی که در انتظار آنهاست چنین می‌گوید: «آنها که تحصیل گناه کنند به زودی تکفیر اعمال خود را خواهند دید» (إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۴۲

سوره انعام(۶): آیه ۱۲۱..... ص: ۶۴۲

(آیه ۱۲۱) - در آیات گذشته روی جنبه مثبت مسأله، یعنی خوردن از گوشت‌های حلال تکیه شده بود، ولی در این آیه - برای تأکید هر چه بیشتر - روی جنبه منفی و مفهوم آن تکیه نموده و می‌گوید: «از گوشت‌هایی که نام خدا به هنگام ذبح بر آنها برده نشده است نخورید» (وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذَكَّرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ).

سپس با یک جمله کوتاه مجدداً این عمل را محکوم کرده می‌گوید: «این کار فسق و گناه و خروج از راه و رسم بندگی و اطاعت فرمان خداست» (وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ).

و برای این که بعضی از مسلمانان ساده دل تحت تأثیر وسوسه‌های شیطانی آنها قرار نگیرند اضافه می‌کند: «شیاطین مطالب وسوسه انگیزی بطور مخفیانه به دوستان خود القا می‌کنند، تا با شما به مجادله برخیزند» (وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ).

ولی به هوش باشید «اگر تسلیم وسوسه‌های آنها شوید، شما هم در صف مشرکان قرار خواهید گرفت» (وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ).

این مجادله و وسوسه شاید اشاره به همان منطقی باشد که مشرکان به یکدیگر القا می‌کردند (و بعضی گفته‌اند مشرکان عرب آن را از مجوسیان آموخته بودند) که اگر ما گوشت حیوان مرده را می‌خوریم به خاطر آن است که خدا آن را کشته یعنی نخوردن مردار یک نوع بی‌اعتنایی به کار خداست! غافل از آن که آنچه به مرگ طبیعی می‌میرد علاوه بر این که غالباً بیمار است، سر بریده نیست و خونهای کثیف در لابلای گوشت‌های آن می‌ماند و فاسد می‌شود و گوشت را هم آلوده و فاسد می‌کند.

اشاره

(آیه ۱۲۲)

شأن نزول: ..... ص: ۶۴۲

نقل شده است: «أبو جهل» که از دشمنان سرسخت اسلام و پیامبر صلی الله علیه و آله بود روزی سخت آن حضرت را آزاد داد، «حمزه» عموی شجاع پیامبر صلی الله علیه و آله که تا آن روز اسلام را نپذیرفته بود و همچنان در باره آیین او مطالعه و اندیشه می کرد، و در آن روز از جریان کار أبو جهل و برادرزاده خویش باخبر شد، سخت بر آشفت و یکسره به سراغ أبو جهل رفت و چنان بر سر- یا بینی او- کوفت که خون جاری شد، ولی أبو جهل با تمام نفوذی که داشت، به ملاحظه شجاعت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۴۳

فوق العاده حمزه از نشان دادن عکس العمل خودداری کرد.

سپس حمزه به سراغ پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و اسلام را پذیرفت و تا واپسین دم عمر، از این آیین آسمانی دفاع می کرد. آیه در باره این حادثه نازل گردید و وضع ایمان حمزه و پافشاری أبو جهل را در کفر و فساد مشخص ساخت. از بعضی روایات نیز استفاده می شود که آیه در مورد ایمان آوردن عمار یاسر و اصرار أبو جهل در کفر نازل گردیده است.

تفسیر: ..... ص: ۶۴۳

ایمان و روشن بینی- ارتباط این آیه و آیه بعد با آیات قبل از این نظر است که در آیات گذشته اشاره به دو دسته مؤمن خالص و کافر لجوج شده بود، در اینجا نیز با ذکر دو مثال جالب و روشن وضع این دو طایفه مجسم گردیده است. نخست این که افرادی را که در گمراهی بودند، سپس با پذیرش حق و ایمان تغییر مسیر داده اند تشبیه به مرده ای می کند که به اراده و فرمان خدا زنده شده است (أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ).

ایمان افراد را دگرگون می سازد و در سراسر زندگی آنها اثر می گذارد و آثار حیات را در تمام شؤون آنها آشکار می نماید. سپس می گوید: «ما برای چنین افراد نوری قرار دادیم که با آن در میان مردم راه بروند» (وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ). منظور از این «نور» تنها قرآن و تعلیمات پیامبر صلی الله علیه و آله نیست، بلکه علاوه بر این، ایمان به خدا، بینش و درک تازه ای به انسان می بخشد افق دید او را از زندگی محدود مادی و چهار دیوار عالم ماده فراتر برده و در عالمی فوق العاده وسیع فرو می برد.

در پرتو این نور می تواند راه زندگی خود را در میان مردم پیدا کند، و از بسیاری اشتباهات که دیگران به خاطر آز و طمع، و به علت تفکر محدود مادی، و یا غلبه خودخواهی و هوی و هوس، گرفتار آن می شوند مصون و محفوظ بماند.

و این که در روایات اسلامی می خوانیم: المؤمن ينظر بنور الله «انسان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۴۴

با ایمان با نور خدا نگاه می‌کند» اشاره به همین حقیقت است.

سپس چنین فرد زنده و فعال و نورانی و مؤثری را با افراد بی‌ایمان لجاج مقایسه کرده، می‌گوید: «آیا چنین کسی همانند شخصی است که در امواج ظلمتها و تاریکیها فرو رفته و هرگز از آن خارج نمی‌گردد؟! (كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا).

از هستی و وجود این گونه افراد در حقیقت چیزی جز یک شبح، یک قالب، یک مثال و یک مجسمه باقی مانده است، هیکلی دارند بی‌روح و مغز و فکری از کار افتاده! و در پایان آیه اشاره به علت این سرنوشت شوم کرده، می‌گوید: «این چنین اعمال کافران در نظرشان جلوه داده شده است» (كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

سوره انعام (۶): آیه ۱۲۳ ..... ص: ۶۴۴

(آیه ۱۲۳) - و از آنجا که قهرمان این ماجرا در جهت نفی «ابو جهل» بود، و او از سردمداران مشرکان مکه و قریش محسوب می‌شد در این آیه اشاره به وضع این رهبران گمراه و زعمای کفر و فساد کرده می‌فرماید: «این چنین قرار دادیم در هر شهر و آبادی بزرگانی را که طریق گناه پیش گرفتند و با مکر و فریب و نیرنگ مردم را از راه منحرف ساختند» (وَ كَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا).

یعنی، سرانجام نافرمانی و گناه فراوان این شد که رهن راه حق شدند و بندگان خدا را از راه منحرف ساختند. و در پایان آیه می‌گوید: «آنها جز به خودشان نیرنگ نمی‌زنند ولی نمی‌فهمند و متوجه نیستند» (وَ مَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَ مَا يَشْعُرُونَ).

از این آیه به خوبی استفاده می‌شود که مفاسد و بدبختیهایی که دامن اجتماعات را می‌گیرد از بزرگترها و سردمداران اقوام سر چشمه می‌گیرد و آنها هستند که با انواع حيله و نیرنگ راه خدا را دگرگون ساخته و چهره حق را بر مردم می‌پوشانند.

سوره انعام (۶): آیه ۱۲۴ ..... ص: ۶۴۴

اشاره

(آیه ۱۲۴)

شأن نزول: ..... ص: ۶۴۴

نقل شده که: این آیه در باره ولید بن مغیره (که از سران برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۴۵ معروف بت پرستان بود و به اصطلاح مغز متفکر آنها محسوب می‌شد) نازل گردیده است، او به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گفت: اگر نبوت راست باشد من به احراز این مقام از تو سزاوارترم، زیرا هم سنم از تو بیشتر است و هم مال!

تفسیر: ..... ص: ۶۴۵

انتخاب پیامبر به دست خداست- در این آیه اشاره‌ای کوتاه و پرمعنی به طرز تفکر و ادعاهای مضحک این سردمداران باطل و «اکابر مجرمیها» کرده می‌گوید: «هنگامی که آیه‌ای از طرف خدا برای هدایت آنها فرستاده می‌شد می‌گفتند: ما هرگز ایمان نمی‌آوریم، مگر این که به ما نیز همان مقامات و آیاتی که به فرستادگان خدا اعطا شده است داده شود» (وَ إِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ).

قرآن پاسخ روشنی به آنها می‌دهد و می‌گوید لازم نیست شما به خدا درس بدهید که چگونه پیامبران و رسولان خویش را اعزام دارد و از میان چه افرادی انتخاب کند! زیرا «خداوند از همه بهتر می‌داند رسالت خود را در کجا قرار دهد» (اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ).

روشن است رسالت نه ارتباطی به سن و مال دارد و نه به موقعیت قبایل، بلکه شرط آن قبل از هر چیز آمادگی روحی، پاکی ضمیر، سجایای اصیل انسانی، فکر بلند و اندیشه قوی، و بالاخره تقوی و پرهیزکاری فوق العاده‌ای در مرحله عصمت است، و وجود این صفات مخصوصاً آمادگی برای مقام عصمت چیزی است که جز خدا نمی‌داند، و چقدر فرق است میان این شرایط و میان آنچه آنها فکر می‌کردند.

جانشین پیامبر صلی الله علیه و آله نیز تمام صفات و برنامه‌های او را، به جز وحی و تشریح، دارد یعنی هم حافظ شرع و شریعت است و هم پاسدار مکتب و قوانین او و هم رهبر معنوی و مادی مردم، لذا باید او هم دارای مقام عصمت و مصونیت از خطا و گناه باشد تا بتواند رسالت خویش را به ثمر برساند و رهبری مطاع و سرمشقی مورد اعتماد گردد.

و به همین دلیل انتخاب او نیز به دست خداست نه از طریق انتخاب مردم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۴۶ و شوری و خدا می‌داند این مقام را در چه جایی قرار دهد نه خلق خدا! و در آخر آیه سرنوشتی را که در انتظار این گونه مجرمان و رهبران پر ادعای باطل است بیان کرده، می‌گوید: «به زودی این گنهکاران به خاطر مکر و فریبی که برای گمراه ساختن مردم به کار زدند، گرفتار کوچکی و حقارت در پیشگاه خدا و عذاب شدید خواهند شد» (سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ).

این خودخواهان می‌خواستند با کارهای خلاف خود موقعیت و بزرگی خویش را حفظ کنند، ولی خدا آنها را آنچنان «تحقیر» خواهد کرد که دردناکترین شکنجه‌های روحی را احساس کنند.

سوره انعام(۶): آیه ۱۲۵ ..... ص: ۶۴۶

(آیه ۱۲۵)- امدادهای الهی! در تعقیب آیات گذشته که در زمینه مؤمنان راستین و کافران لجوج، بحث می‌کرد در اینجا مواهب بزرگی را که در انتظار دسته اول، و بی‌توفیقیهایی را که دامنگیر دسته دوم می‌شود شرح می‌دهد.

نخست می‌گوید: «هر کس را خدا بخواهد هدایت کند سینه‌اش را برای پذیرش حق گشاده می‌سازد و آن کس را که بخواهد گمراه سازد سینه‌اش را آن چنان تنگ و محدود می‌کند که گویا می‌خواهد به آسمان بالا رود» (فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَ مَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعْدُ فِي السَّمَاءِ).

و برای تأکید این موضوع اضافه می‌کند: «خداوند این چنین، پلیدی و رجس را، بر افراد بی‌ایمان قرار می‌دهد» و سرپای آنها را نکبت و سلب توفیق فرا خواهد گرفت (كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ).

کرارا گفته‌ایم که منظور از «هدایت» و «اضلال» الهی فراهم ساختن یا از میان بردن مقدمات هدایت در مورد کسانی است که

آمادگی و عدم آمادگی خود را برای پذیرش حق با اعمال و کردار خویش اثبات کرده‌اند.

سوره انعام(۶): آیه ۱۲۶ ..... ص: ۶۴۶

(آیه ۱۲۶) - در این آیه به عنوان تأکید بحث گذشته می‌گوید: «این مطلب (که مددهای الهی شامل حال حق طلبان می‌گردد و سلب موفقیت به سراغ دشمنان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۴۷ حق می‌رود) یک سنت مستقیم و ثابت و دگرگونی‌ناپذیر الهی است» (و هَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا). در پایان آیه باز تأکید می‌کند که: «ما نشانه‌ها و آیات خود را برای آنها که دلی‌پذیرا و گوش‌شنوا دارند شرح دادیم» (قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۲۷ ..... ص: ۶۴۷

(آیه ۱۲۷) - در این آیه دو قسمت از بزرگترین موهبت‌هایی را که به افراد بیدار و حق‌طلب می‌دهد بیان می‌کند، نخست این که: «برای آنها خانه امن و امان نزد پروردگارشان است» (لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ). و دیگر این که: «ولی و سرپرست و حافظ و ناصر آنها خداست» (وَهُوَ وَوَيْهِمْ). «و تمام اینها به خاطر اعمال نیکی است که انجام می‌دادند» (بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ). چه افتخاری از این بالاتر که سرپرستی و کفالت امور انسان را خداوند بر عهده گیرد و او حافظ و یار و یاورش باشد. و چه موهبتی از این عظیم‌تر که «دار السلام» یعنی محلی که در آن نه جنگ است نه خونریزی، نه خشونت است و نه رقابت‌های کشنده و طاقت‌فرسا، نه تصادم منافع است و نه دروغ و افترا و تهمت و حسد و کینه و نه غم و اندوه، که از هر نظر قرین آرامش است، در انتظار انسان باشد.

سوره انعام(۶): آیه ۱۲۸ ..... ص: ۶۴۷

(آیه ۱۲۸) - در این آیه مجدداً قرآن به سرنوشت مجرمان گمراه و گمراه‌کننده باز می‌گردد و بحث‌های آیات گذشته را با آن تکمیل می‌کند.

آنها را به یاد روزی می‌اندازد که رو در روی شیاطینی که از آنها الهام گرفته‌اند می‌ایستند و از این پیروان و آن پیشوایان سؤال می‌شود.

نخست می‌گوید: «آن روز که خداوند همه را جمع و محشور می‌سازد، ابتدا می‌گوید: ای جمعیت جن و شیاطین اغواگر! شما افراد زیادی از انسانها را گمراه ساختید» (وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ قَدِ اسْتَكْبَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ).

منظور از کلمه «جن» در اینجا همان شیاطین است، زیرا جن در اصل به معنی هر موجود ناپیدا می‌باشد و در آیه ۵۰ سوره

کهف در باره رئیس شیاطین «ابلیس» می‌خوانیم: كَانْ مِنَ الْجِنَّ يَعْنِيْ اَوْ اَزْ جَنْ بُوْد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۴۸

اما شیاطین اغواگر گویا در برابر این سخن پاسخ نمی‌دارند و سکوت می‌کنند، ولی «پیروان آنها از بشر چنین می‌گویند: پروردگارا! آنها از ما بهره گرفتند و ما هم از آنها، تا زمانی که اجل ما پایان گرفت» (وَقَالَ اَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَّغْنَا اَجَلَنَا الَّذِيْ اَجَلْتَ لَنَا).

منظور از «اجل» در این آیه پایان زندگی است، زیرا اجل به این معنی در بسیاری از آیات قرآن به کار رفته است.

اما خداوند همه این پیشوایان و پیروان مفسد و فاسد را مخاطب ساخته می گوید: «جایگاه همه شما آتش است و جاودانه در آن خواهید ماند مگر آنچه خدا بخواهد» (قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ).
و در پایان آیه می فرماید: «پروردگار تو حکیم و داناست» (إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ).
هم کیفرش روی حساب است و هم عفو و بخشش، و به خوبی از موارد آنها آگاه می باشد.

سوره انعام(۶): آیه ۱۲۹ ..... ص: ۶۴۸

(آیه ۱۲۹)- در این آیه اشاره به یک قانون همیشگی الهی در مورد این گونه اشخاص کرده می گوید: ستمگران و طاغیان در این دنیا حامی و پشتیبان یکدیگر و رهبر و راهنمای هم بودند و در مسیرهای غلط همکاری نزدیک داشتند «همان طور که در جهان دیگر نیز آنها را به یکدیگر وامی گذاریم و این به خاطر اعمالی است که در این جهان انجام دادند» (وَكَذَلِكَ نُؤَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ).

تعبیر «بما كانوا يكسبون» نشان می دهد که این سیه روزی و بدبختی به خاطر اعمال خودشان است و این یک سنت الهی و قانون آفرینش است که رهسپران راههای تاریک جز سقوط در چاه و درّه بدبختی فرجامی نخواهند داشت.

سوره انعام(۶): آیه ۱۳۰ ..... ص: ۶۴۸

(آیه ۱۳۰)- اتمام حجت! در آیات گذشته سرنوشت شیطان صفتان ستمگر در روز رستاخیز بیان شده، برای این که تصور نشود آنها در حال غفلت دست به چنین اعمالی زدند در این آیه و دو آیه بعد روشن می سازد که به اندازه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۴۹

کافی هشدار به آنها داده شده و اتمام حجت گردیده است.

لذا خداوند در روز قیامت به آنها می گوید: «ای جمعیت جن و انس آیا رسولانی از شما به سوی شما نیامدند و آیات مرا بازگو نکردند و در باره ملاقات چنین روزی به شما اخطار نمودند» اَمْ عَشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا

. سپس می گوید: از آنجا که روز رستاخیز روز کتمان نیست و نشانه های همه چیز آشکار است و هیچ کس نمی تواند چیزی را پنهان دارد، «همگی در برابر این پرستش الهی، اظهار می دارند: ما بر ضد خود گواهی می دهیم و اعتراف می کنیم» که چنین رسولانی آمدند و پیامهای تو را به ما رسانیدند اما مخالفت کردیم اَلْوَا شَهَدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا

. آری! دلایل کافی از طرف پروردگار در اختیار آنها بود و آنها راه را از چاه می شناختند «ولی زندگی فریبنده دنیا و زرق و برق و سوسه انگیز آن، آنها را فریب داد» غَرَّبَهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

. بار دیگر قرآن تأکید می کند که «آنها با صراحت به زبان خود گواهی می دهند که راه کفر پویدند و در صف منکران حق قرار گرفتند» شَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ

سوره انعام(۶): آیه ۱۳۱ ..... ص: ۶۴۹

(آیه ۱۳۱)- در این آیه همان مضمون آیه گذشته را، اما به صورت یک قانون کلی و سنت همیشگی الهی، بازگو می کند که

«این به خاطر آن است که پروردگار تو هیچ گاه مردم شهرها و آبادیها را به خاطر ستمگریهایشان، در حالی که غافلند، هلاک نمی‌کند» مگر این که رسولانی به سوی آنها بفرستد و آنها را متوجه زشتی اعمالشان سازد و گفتنیها را بگوید (ذَلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَ أَهْلُهَا غَافِلُونَ).

ممکن است کلمه «بظلم» به این معنی باشد که خدا افراد غافل را از روی ظلم و ستم کیفر نمی‌دهد زیرا کیفر دادن آنها در این حال، ظلم و ستم است و خداوند برتر از این است که در باره کسی ستم کند.

سوره انعام(۶): آیه ۱۳۲ ..... ص: ۶۴۹

(آیه ۱۳۲) - و سرانجام آنها را در این آیه خلاصه کرده، چنین می‌گوید: «هر یک از این دسته‌ها (نیکوکار و بدکار، فرمانبردار و قانون شکن، حق طلب و ستمگر) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۵۰ درجات و مراتبی بر طبق اعمال خود در آنجا دارند و پروردگارت هیچ گاه از اعمال آنها غافل نیست، بلکه همه را می‌داند و به هر کس آنچه لایق است می‌دهد» (وَ لِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا وَ مَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ). این آیه بار دیگر بر این حقیقت تأکید می‌کند که تمام مقامها و «درجات» و «درکات» زاییده اعمال خود آدمی است و نه چیز دیگر.

سوره انعام(۶): آیه ۱۳۳ ..... ص: ۶۵۰

(آیه ۱۳۳) - این آیه در واقع استدلالی است برای آنچه در آیات پیش در زمینه عدم ظلم پروردگار بیان شد، می‌گوید: «پروردگار تو، هم بی‌نیاز است، و هم رحیم و مهربان» (وَ رَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ). بنابراین، دلیلی ندارد که بر کسی کوچکترین ستم روا دارد، زیرا کسی ستم می‌کند که یا نیازمند باشد یا خشن و سنگدل به علاوه نه نیازی به اطاعت شما دارد و نه بیمی از گناهانتان، زیرا «اگر بخواهد همه شما را می‌برد و به جای شما کسان دیگری را که بخواهد جانشین می‌سازد همان طور که شما را از دودمان انسانهای دیگری که در بسیاری از صفات با شما متفاوت بودند آفرید» (إِنْ يَشَأْ يُدْهِبْكُمْ وَ يَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ). بنابراین، او هم بی‌نیاز و هم مهربان و هم قادر بر هر چیز است با این حال تصور ظلم در باره او ممکن نیست.

سوره انعام(۶): آیه ۱۳۴ ..... ص: ۶۵۰

(آیه ۱۳۴) - و با توجه به قدرت بی‌پایان او روشن است که: «آنچه به شما در زمینه رستاخیز و پاداش و کیفر وعده داده خواهد آمد و کمترین تخلفی در آن نیست» (إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَمَأْتٍ). «و شما هرگز نمی‌توانید از قلمرو حکومت او خارج شوید و از پنجه عدالت او فرار کنید» (وَ مَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۳۵ ..... ص: ۶۵۰

(آیه ۱۳۵) - سپس به پیامبر دستور می‌دهد که «آنها را تهدید کن و بگو: ای قوم من! هر کار از دستتان ساخته است انجام دهید

من هم آنچه خدا به من دستور داده انجام خواهم داد، اما به زودی خواهید دانست سر انجام نیک و پیروزی نهایی با کیست اما بطور مسلم ظالمان و ستمگران پیروز نخواهند شد و روی سعادت را نخواهند دید» (قُلْ يَا قَوْمِ اَعْمَلُوا عَلٰی مَكَانَتِكُمْ اِنِّیْ عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ مَنْ تَكُوْنُ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۵۱
لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُوْنَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۳۶ ..... ص: ۶۵۱

(آیه ۱۳۶) - بار دیگر برای ریشه کن ساختن افکار بت پرستی از مغزها به ذکر عقاید و رسوم و آداب و عبادات خرافی مشرکان پرداخته و با بیان رسا خرافی بودن آنها را روشن می‌سازد.

نخست می‌گوید: «کفار مکه و سایر مشرکان سهمی از زراعت و چهارپایان خود را برای خدا و سهمی نیز برای بتها قرار می‌دادند، و می‌گفتند: این قسمت مال خداست و این هم مال شرکای ما، یعنی بتهاست» (وَ جَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَ الْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِرَعْمِهِمْ وَ هَذَا لِشُرَكَائِنَا).

سپس اشاره به داوری عجیب آنها در این باره کرده، می‌گوید: «سهمی را که برای بتها قرار داده بودند هرگز به خدا نمی‌رسید و اما سهمی را که برای خدا قرار داده بودند به بتها می‌رسید» (فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِ وَ مَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلَى شُرَكَائِهِمْ).

هر گاه بر اثر حادثه‌ای قسمتی از سهمی که برای خدا از زراعت و چهارپایان قرار داده بودند آسیب می‌دید و نابود می‌شد می‌گفتند: مهم نیست خداوند بی‌نیاز است، اما اگر از سهم بتها از بین می‌رفت سهم خدا را به جای آن قرار می‌دادند و می‌گفتند: بتها نیاز بیشتری دارند.

در پایان آیه با یک جمله کوتاه این عقیده خرافی را محکوم می‌سازد و می‌گوید: «چه بد حکم می‌کنند» (سَاءَ مَا يَحْكُمُوْنَ). چه حکمی از این زشت‌تر و ننگین‌تر که انسان قطعه سنگ و چوب بی‌ارزشی را بالاتر از آفریننده جهان هستی فکر کند، آیا انحطاط فکری از این بالاتر تصور می‌شود؟!

سوره انعام(۶): آیه ۱۳۷ ..... ص: ۶۵۱

(آیه ۱۳۷) - قرآن در این آیه اشاره به یکی دیگر از زشتکاریهای بت پرستان و جنایتهای شرم آور آنها کرده می‌گوید: «همان طور (که تقسیم آنها در مورد خداوند و بتها در نظرشان جلوه داشت و این عمل زشت و خرافی و حتی مضحک را کاری پسندیده می‌پنداشتند) همچنین شرکای آنها قتل فرزندان را در نظر بسیاری از بت پرستان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۵۲ جلوه داده بود» (وَ كَذٰلِكَ زَيْنَ لِكَثِيْرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِيْنَ قَتَلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَائُهُمْ).

تا آنجا که کشتن بچه‌های خود را یک نوع افتخار و یا عبادت محسوب می‌داشتند. منظور از «شرکاء» در اینجا بتها هستند که به خاطر آنان گاهی فرزندان خود را قربانی می‌نمودند و یا نذر می‌کردند که اگر فرزندی نصیب آنها شد آن را برای بت قربانی کنند، همان طور که در تاریخ بت پرستان قدیم گفته شده است.

و بنابراین نسبت «تزیین» به بتها به خاطر آن است که علاقه و عشق به بت آنها را وادار به این عمل جنایت بار می‌کرد.

سپس قرآن می‌گوید: «نتیجه این گونه اعمال زشت این بود که «بتها و خدمه آن، مشرکان را به هلاکت بیفکنند و دین و آیین

حق را مشبه سازند و آنها را از رسیدن به یک آیین پاک محروم نمایند» (لِيُرَدُّوهُمْ وَ لِيَلْبَسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ).

قرآن می گوید: «اما با این همه اگر خدا می خواست می توانست به اجبار جلو آنها را بگیرد» (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ).

ولی اجبار بر خلاف سنت خداست، خداوند خواسته بندگان، آزاد باشند تا راه تربیت و تکامل هموار گردد زیرا در اجبار نه تربیت است و نه تکامل.

و در پایان می فرماید: اکنون که چنین است و آنها در میان یک چنین اعمال خرافی زشت و ننگینی غوطه ورنند و حتی قبح آن را درک نمی کنند، و از همه بدتر این که گاهی آن را به خدا نیز نسبت می دهند «آنها و تهمت‌هایشان را به حال خود واگذار» و به تربیت دل‌های آماده و مستعد پرداز (فَدَرُّهُمْ وَ مَا يَفْتُرُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۳۸ ..... ص: ۶۵۲

(آیه ۱۳۸) - در این آیه و آیات بعد به چند قسمت از احکام خرافی بت پرستان که حکایت از کوتاهی سطح فکر آنها می کند اشاره شده است.

نخست می گوید بت پرستان می گفتند: «این قسمت از چهارپایان و زراعت که مخصوص بتهاست و سهم آنها می باشد بطور کلی برای همه ممنوع است، مگر آنهایی که ما می خواهیم و به پندار آنها تنها این دسته حلال بود نه بر دیگران» (وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَ حَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعُمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بَزَعِمِهِمْ).

و منظورشان همان خدمه و متولیان بت و بتخانه بود، تنها این دسته بودند که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۵۳ به پندار آنها حق داشتند از سهم بتها بخورند.

سپس اشاره به دومین چیزی می کند که آنها تحریم کرده بودند و می گوید:

آنها معتقد بودند که «قسمتی از چهارپایان هستند که سوار شدن بر آنها حرام است» (وَ أَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا).

بعد سومین قسمت از احکام ناروای آنها را بیان کرده می گوید: «نام خدا را بر قسمتی از چهارپایان نمی بردند» (وَ أَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا).

این جمله ممکن است اشاره به حیواناتی باشد که به هنگام ذبح تنها نام بت را بر آنها می بردند و یا حیواناتی بوده است که سوار شدن بر آنها را برای حج تحریم کرده بودند.

عجیب این است که به این احکام خرافی قناعت نمی کردند، بلکه «به خدا افترا می بستند و آن را به او نسبت می دادند» (افْتِرَاءٌ عَلَيْهِ).

در پایان آیه پس از ذکر این احکام ساختگی می گوید: «خداوند به زودی کیفر آنها را در برابر این افتراءات خواهد داد» (سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتُرُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۳۹ ..... ص: ۶۵۳

(آیه ۱۳۹) - در این آیه نیز به یکی دیگر از احکام خرافی بت پرستان در مورد گوشت حیوانات اشاره کرده می فرماید: «آنها گفتند: جنین‌هایی که در شکم این حیوانات است مخصوص مردان ما است، و بر همسران ما حرام است ولی اگر مرده متولد شود، همگی در آن شریکند» (وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَ مُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَ إِنْ يَكُنْ مِنْتَهُ فُهُمْ فِيهِ).

شُرَّكَاءُ).

قرآن به دنبال این حکم جاهلی، با این جمله مطلب را تمام کرده و می گوید:
«به زودی خداوند کیفر این گونه توصیفات آنها را می دهد» (سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ).
و در پایان آیه می فرماید: «او حکیم و داناست» (إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ).
هم از اعمال و گفتار و تهمتهای ناروای آنان باخبر است و هم روی حساب، آنها را مجازات می کند.

سوره انعام(۶): آیه ۱۴۰ ..... ص: ۶۵۳

(آیه ۱۴۰) - در تعقیب چند آیه گذشته که سخن از قسمتی از احکام خرافی و آداب زشت و ننگین عصر جاهلیت عرب به میان آورد، در این آیه به شدت همه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۵۴
این اعمال و احکام را محکوم کرده و با «هفت تعبیر مختلف» در جمله‌هایی کوتاه اما بسیار رسا و جالب، وضع آنها را روشن می‌سازد.

نخست می گوید: «کسانی که فرزندان خود را از روی سفاقت و جهل کشتند، زیان کردند» (قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ).

هم از نظر انسانی و اخلاقی، و هم از نظر عاطفی، و هم از نظر اجتماعی گرفتار خسارت و زیان گشتند و از همه بالاتر خسارت معنوی در جهان دیگر! هر یک از این تعبیرهای سه گانه به تنهایی برای معرفی زشتی عمل آنها کافی است. کدام علم و دانش اجازه می‌دهد که انسان چنین عملی را به عنوان یک سنت و یا قانون در جامعه خود بپذیرد؟! اینجاست که به یاد گفتار ابن عباس می‌افتیم که می‌گفت: اگر کسی بخواهد میزان عقب ماندگی اقوام جاهلی را بداند آیات سوره انعام (یعنی آیات فوق) را بخواند.

سپس قرآن می گوید: «اینان آنچه را خدا به آنان روزی داده بود و مباح و حلال ساخته بود، بر خود تحریم کردند و به خدا افترا زدند که خدا آنها را حرام کرده است» (وَ حَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ).

در این جمله با دو تعبیر دیگر اعمال آنها محکوم شده است، زیرا آنها نعمتی را که خدا به آنان «روزی» داده بود و حتی برای ادامه حیاتشان لازم و ضروری بود بر خود تحریم کردند و قانون خدا را زیر پا گذاشتند و دیگر این که به خدا «افترا» بستند که او چنین دستوری داده است، با آن که ابداً چنین نبود.

و در پایان آیه با دو تعبیر دیگر آنان را محکوم می‌سازد، نخست می گوید:

«آنها بطور مسلم گمراه شدند» (قَدْ ضَلُّوا).

سپس اضافه می‌کند «آنها هیچ گاه در مسیر هدایت نبوده‌اند» (وَ مَا كَانُوا مُهْتَدِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۴۱ ..... ص: ۶۵۴

(آیه ۱۴۱) - یک درس بزرگ توحید! در این آیه به چند موضوع اشاره شده است که هر کدام در حقیقت نتیجه دیگری است.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۵۵

نخست می گوید: «خداوند همان کسی است که انواع باغها و زراعتها با درختان گوناگون آفریده است که بعضی روی

داربستها قرار گرفته (و با منظره بدیع و دل‌انگیز خود چشمها را متوجه خویش می‌سازند، و با میوه‌های لذیذ و پربرکت کام انسان را شیرین می‌کنند) و بعضی بدون احتیاج به داربست بر سر پا ایستاده و سایه بر سر آدمیان گسترده، و با میوه‌های گوناگون به تغذیه انسان کمک می‌کنند» (وَ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَ غَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ).

سپس اشاره به دو قسمت از باغها و جنات کرده، می‌گوید: «و همچنین درختان نخل و زراعت را آفرید» (وَ النَّخْلَ وَ الزَّرْعَ). بعد اضافه می‌کند که: «این درختان از نظر میوه و طعم با هم متفاوتند» (مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ). یعنی با این که از زمین واحدی می‌رویند هر کدام طعم و عطر و خاصیتی مخصوص به خود دارند، که در دیگری دیده نمی‌شود. سپس اشاره به دو قسمت دیگر از میوه‌هایی می‌کند که فوق العاده مفید و دارای ارزش حیاتی هستند، و می‌گوید: «همچنین زیتون و انار» را آفرید (وَ الزَّيْتُونَ وَ الرُّمَانَ).

انتخاب این دو، ظاهراً به خاطر آن است که این دو درخت در عین این که از نظر ظاهر با هم شباهت دارند، از نظر میوه و خاصیت غذایی بسیار با هم متفاوتند.

لذا بلافاصله می‌فرماید «هم با یکدیگر شبیهند و هم غیر شبیه» (مُتَشَابِهًا وَ غَيْرَ مُتَشَابِهٍ). پس از ذکر این همه نعمتهای گوناگون پروردگار، می‌گوید: «از میوه آنها به هنگامی که به ثمر نشست، بخورید ولی فراموش نکنید که به هنگام چیدن، حق آن را باید ادا کنید» (كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَ آتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ). و در پایان، فرمان می‌دهد که «اسراف نکنید، زیرا خداوند مسرفان را دوست نمی‌دارد» (وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۴۲ ..... ص: ۶۵۵

(آیه ۱۴۲) - در این آیه و دو آیه بعد در باره حیوانات حلال گوشت و خدمات آنها سخن می‌گوید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۵۶

نخست می‌گوید: خداوند کسی است که از چهارپایان برای شما حیوانات بزرگ و باربر و حیوانات کوچک آفرید» (وَ مِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَ فَرْشًا).

«فرش» به همان معنی معروف است، ولی در اینجا به معنی گوسفند و نظیر آن از حیوانات کوچک تفسیر شده است. سپس چنین نتیجه می‌گیرد، اکنون که همه اینها مخلوق خداست و حکم آن به دست اوست، به شما اجازه می‌دهد که «از آنچه خدا به شما روزی داده است بخورید» (كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ).

و برای تأکید این سخن و ابطال احکام خرافی مشرکان، می‌فرماید: «از گامهای شیطان پیروی نکنید، که او دشمن آشکار شماست» دشمنی که از آغاز خلقت آدم با شما اعلان جنگ داده است (وَ لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۴۳ ..... ص: ۶۵۶

(آیه ۱۴۳) - در این آیه به عنوان توضیح، قسمتی از حیوانات حلال گوشت و قسمتی از حیواناتی را که هم باربرند و هم برای تغذیه انسان قابل استفاده‌اند، شرح می‌دهد و می‌گوید: «خداوند هشت جفت از چهارپایان را برای شما آفرید، از گوسفند و میش یک جفت (نر و ماده) و از بز یک جفت (نر و ماده)» (ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَ مِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ).

پس از ذکر این چهار زوج بلافاصله به پیامبرش دستور می‌دهد که «از آنها صریحاً بپرس: آیا خداوند نرهای آنها را حرام

کرده یا ماده‌ها را؟ (قُلْ أَلَدَّ كَرِينَ حَرَّمَ أُمِ الْأُنثِيَّيْنَ). «یا حیواناتی که در شکم میشها یا بزهای ماده است» (أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثِيَّيْنَ).

بعد اضافه می‌کند: «اگر راست می‌گویید و بر تحریم هر یک از این حیوانات از روی علم و دانش دلیلی دارید به من خبر دهید» (تَبَيَّنُوا يَعْلَمُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

سوره انعام (۶): آیه ۱۴۴ ..... ص: ۶۵۶

(آیه ۱۴۴) - در این آیه، چهار زوج دیگر را بیان می‌کند و می‌فرماید: «از شتر، دو زوج (نر و ماده) و از گاو هم دو زوج (نر و ماده) قرار دادیم، بگو: کدامیک از اینها را خدا حرام کرده است، نرها یا ماده‌ها را و یا حیواناتی که در شکم شترها یا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۵۷

گاوهای ماده است؟» (وَمِنَ الْأَبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ أَلَدَّ كَرِينَ حَرَّمَ أُمِ الْأُنثِيَّيْنَ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثِيَّيْنَ). حکم به حلال بودن یا حرام بودن این حیوانات تنها به دست خداوندی است که آفریننده آنها و آفریدگار بشر و تمام جهان هستی است.

در آیه قبل تصریح شده بود که هیچ گونه دلیل علمی و عقلی برای تحریم این حیوانات در اختیار مشرکان نبود، و چون آنها ادعای نبوت و وحی نیز نداشتند، بنابراین، احتمال سوم باقی می‌ماند که ادعا کنند به هنگام صدور این فرمان، از پیامبران الهی، حاضر و گواه بوده‌اند.

لذا می‌فرماید: «آیا شما شاهد و گواه این مطلب بودید، هنگامی که خداوند شما را به این موضوع توصیه کرد» (أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَذَا).

و چون جواب این سؤال نیز منفی بوده، ثابت می‌شود که آنها جز تهمت و افتراء در این باره سرمایه‌ای نداشتند. لذا در پایان آیه اضافه می‌کند: «چه کسی ستمکارتر است از آنها که بر خدا دروغ می‌بندند تا مردم را از روی جهل گمراه سازند، مسلماً خداوند هیچ گاه ستمگران را هدایت نخواهد کرد» (فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ، إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ).

از آیه فوق استفاده می‌شود که دروغ بستن به خدا یکی از بزرگترین ستمها است، ستم به مقام مقدس پروردگار، و ستم به بندگان خدا، و ستم به خویشان!

سوره انعام (۶): آیه ۱۴۵ ..... ص: ۶۵۷

(آیه ۱۴۵) - بخشی از حیوانات حرام. برای روشن ساختن محرمات الهی از بدعتهایی که مشرکان در آیین حق گذاشته بودند، در این آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که: «صریحا به آنها بگو: در آنچه بر من وحی شده هیچ غذای حرامی را برای هیچ کس (اعم از زن و مرد، کوچک و بزرگ) نمی‌یابم» (قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ). مگر چند چیز «نخست این که مردار باشد» (إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً).

«یا خونی که از بدن حیوان بیرون می‌ریزد» (أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۵۸
نه خونهایی که پس از بریدن رگهای حیوان و خارج شدن مقدار زیادی از خون در لابلای رگهای مویین در وسط گوشتها

باقی می ماند «یا گوشت خوک» (أَوْ لَحْمِ خِنزِيرٍ). زیرا «همه اینها رجس و پلیدی است» و مایه تنفر طبع سالم آدمی و منبع انواع آلودگیها و سر چشمه زیانهای مختلف (فَائِدَةٌ رِجْسٍ).

سپس به نوع چهارم اشاره کرده می گوید: «یا حیواناتی که هنگام ذبح نام غیر خدا بر آنها برده شده است» (أَوْ فِئِدًا أَهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ). که از نظر اخلاقی و معنوی نشانه بیگانگی از خدا و دوری از مکتب توحید است.

بنابراین، شرایط ذبح اسلامی، بر دو گونه است، بعضی مانند بریدن رگهای چهارگانه و بیرون ریختن خون حیوان، جنبه بهداشتی دارد، و بعضی مانند رو به قبله بودن و گفتن «بسم الله» و ذبح به وسیله مسلمان، جنبه معنوی.

در پایان آیه کسانی را که از روی ناچاری و اضطرار، و نیافتن هیچ غذای دیگر برای حفظ جان خویش، از این گوشتهای حرام استفاده می کنند، استثناء کرده و می گوید: «کسانی که اضطرار پیدا کنند، گناهی بر آنها نیست، مشروط بر این که تنها به خاطر حفظ جان باشد نه به خاطر لذت و یا حلال شمردن حرام الهی و نه زیاد از حد، بخورند، در این صورت پروردگار آمرزنده مهربان، آنها را معاف خواهد ساخت» (فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

در حقیقت این دو شرط برای آن است که افرادی اضطرار را دستاویز برای تجاوز به حریم قوانین الهی نسازند.

سوره انعام(۶): آیه ۱۴۶ ..... ص: ۶۵۸

(آیه ۱۴۶) - محرمات بر یهود. در این آیه اشاره به قسمتی از محرمات بر یهود می کند تا روشن شود، که احکام مجعول و خرافی بت پرستان نه با آیین اسلام سازگار است و نه با آیین یهود، (و نه با آیین مسیح که معمولاً در احکامش از آیین یهود پیروی می کند). لذا نخست می گوید: «بر یهودیان، هر حیوان ناخن داری را حرام کردیم» (وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُنْفُرٍ).

بنابراین، تمام حیواناتی که «سم چاک» نیستند اعم از چهارپایان یا پرندگان، بر یهود تحریم شده بود. بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۵۹

سپس می فرماید: «پیه و چربی موجود در بدن گاو و گوسفند را نیز بر آنها حرام کرده بودیم» (وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا).

و به دنبال آن، سه مورد را استثناء می کند، نخست «چربیهای که در پشت این دو حیوان قرار دارد» (إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا). «و چربیهای که در پهلوها و لابلای امعاء قرار گرفته» (أَوِ الْحَوَايَا). «و چربیهای که با استخوان آمیخته شده است» (أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ).

ولی در پایان آیه تصریح می کند که اینها در حقیقت بر یهود حرام نبود، «اما به خاطر ظلم و ستمی که می کردند، از این گونه گوشتها و چربیها که مورد علاقه آنها بود به حکم خدا محروم شدند» (ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَعْثِهِمْ). و برای تأکید اضافه می کند: «این یک حقیقت است و ما راست می گوئیم» (وَإِنَّا لَصَادِقُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۴۷ ..... ص: ۶۵۹

(آیه ۱۴۷) - از آنجا که لجاجت یهود و مشرکان روشن بوده و امکان داشته پافشاری کنند و پیامبر صلی الله علیه و آله را تکذیب نمایند، در این آیه خداوند به پیامبرش دستور می دهد که «اگر تو را تکذیب کنند به آنها بگو: پروردگارتان رحمت

وسیع و پهناوری دارد» (فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ).

و شما را زود مجازات نمی کند بلکه مهلت می دهد، شاید از اشتباهات خود برگردید و از کرده خود پشیمان شوید و به سوی خدا باز آیید.

ولی اگر از مهلت الهی باز هم سوء استفاده کنید، و به تهمت‌های ناروای خود ادامه دهید، بدانید کیفر خداوند قطعی است، و سر انجام دامن شما را خواهد گرفت، زیرا «مجازات او از جمعیت مجرمان دفع شدنی نیست» (وَ لَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ).

این آیه به خوبی عظمت تعلیمات قرآن را روشن می سازد که بعد از شرح این همه خلافکاریهای یهود و مشرکان، باز آنها را فوراً تهدید به عذاب نمی کند بلکه نخست با تعبیرهای آکنده از محبت راه بازگشت را به سوی آنها گشوده، تا تشویق شوند و

به سوی حق بازگردند، اما برای این که رحمت پهناور الهی باعث جرأت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۶۰

و جسارت و طغیان آنان نگردد، و دست از لجاجت بردارند در آخرین جمله آنها را تهدید به مجازات قطعی خدا می کند.

سوره انعام(۶): آیه ۱۴۸..... ص: ۶۶۰

(آیه ۱۴۸) - فرار از مسؤولیت به بهانه «جبر»! به دنبال سخنانی که از مشرکان در آیات سابق گذشت، در این آیه اشاره به پاره‌ای از استدلال‌ات واهی و پاسخ آن شده است، نخست می گوید: «به زودی مشرکان (در پاسخ ایرادات تو در زمینه شرک و تحریم روزیهای حلال) چنین می گویند که اگر خداوند می خواست نه ما مشرک می شدیم و نه نیاکان ما بت پرست بودند، و نه چیزی را تحریم می کردیم»، پس آنچه ما کرده ایم و می گوئیم همه خواست اوست (سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ).

مشرکان مانند بسیاری از گناهکاران می خواستند با استتار تحت عنوان جبر از مسؤولیت خلافکاریهای خود فرار کنند. در حقیقت آنها مدعی بوده‌اند سکوت خدا در برابر بت پرستی و تحریم پاره‌ای از حیوانات، دلیل بر رضایت اوست زیرا اگر راضی نبود می بایست به نوعی ما را از این کار بازدارد.

اما قرآن در پاسخ آنها به طرز قاطعی بحث کرده، نخست می گوید: تنها اینها نیستند که چنین دروغهایی را بر خدا می بندند «بلکه جمعی از اقوام گذشته نیز همین دروغها را می گفتند ولی سر انجام گرفتار عواقب سوء اعمالشان شدند و طعم مجازات ما را چشیدند» (كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا).

آنها در حقیقت با این گفته‌های خود، هم دروغ می گفتند و هم انبیاء را تکذیب می کردند، اگر او به این اعمال راضی بود چگونه پیامبران خود را برای دعوت به توحید می فرستاد، اصولاً- دعوت انبیاء خود مهمترین دلیل برای آزادی اراده و اختیار انسان است.

سپس می گوید: «به آنها بگو: آیا راستی دلیل قطعی و مسلمی بر این ادعا دارید اگر دارید چرا نشان نمی دهید» (قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا).

و سر انجام اضافه می کند که «شما بطور قطع هیچ دلیلی بر این ادعاها ندارید، تنها از پندارها و خیالات خام پیروی می کنید»

(إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ) تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۶۱

إِلَّا تَخْرُصُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۴۹..... ص: ۶۶۱

(آیه ۱۴۹) - در این آیه برای ابطال ادعای مشرکان دلیل دیگری ذکر می‌کند، و می‌گوید: «بگو خداوند دلایل صحیح و روشن در زمینه توحید و یگانگی خویش و همچنین احکام حلال و حرام اقامه کرده است» هم به وسیله پیامبران خود و هم از طریق عقل، بطوری که هیچ‌گونه عذری برای هیچ‌کس باقی نماند (قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ).

بنابراین، آنها هرگز نمی‌توانند ادعا کنند که خدا با سکوت خویش، عقاید و اعمال ناروایشان را امضا کرده است، و نیز نمی‌توانند ادعا کنند که در اعمالشان مجبورند، زیرا اگر مجبور بودند، اقامه دلیل و فرستادن پیامبران و دعوت و تبلیغ آنان بیهوده بود، اقامه دلیل، دلیل بر آزادی اراده است.

و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند اگر بخواهد، همه شما را از طریق اجبار هدایت خواهد کرد» (فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ). ولی نه چنان ایمانی ارزش خواهد داشت و نه اعمالی که در پرتو آن انجام می‌گیرد، بلکه فضیلت و تکامل انسان در آن است که راه هدایت و پرهیزکاری را با پای خود و به اراده و اختیار خویش بیسپارد. از امام کاظم علیه السلام چنین نقل شده است که فرمود: «خداوند بر مردم دو حجت دارد، حجت آشکار و حجت پنهان، حجت آشکار، رسولان و انبیاء و امامانند، و حجت باطنه، عقول و افکارند».

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۰ ..... ص: ۶۶۱

(آیه ۱۵۰) - در این آیه برای این که بطلان سخنان آنها روشنتر شود، و نیز اصول صحیح قضاوت و داوری رعایت گردد، از آنها دعوت می‌کند که اگر شهود معتبری دارند، که خداوند حیوانات و زراعتی را که آنها مدعی تحریم آن هستند، تحریم کرده، اقامه کنند.

لذا می‌گوید: «ای پیامبر! به آنها بگو: گواهان خود را که گواهی بر تحریم اینها می‌دهند بیاورید». (قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَ كُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا).

سپس اضافه می‌کند: اگر آنها دسترسی به گواهان معتبری پیدا نکردند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۶۲ (و قطعاً پیدا نمی‌کنند) «و تنها به گواهی و ادعای خویش قناعت نمودند، تو هرگز با آنها هم صدا نشو و مطابق شهادت و ادعای آنان گواهی مده» (فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ).

قرائن گواهی می‌دهد که این احکام ساختگی، صرفاً از هوی و هوس و تقلیدهای کورکورانه سرچشمه گرفته، چه این که هیچ سند و مدرکی از انبیای الهی و کتب آسمانی بر تحریم این امور ندارند.

لذا در جمله بعد می‌گوید: «از هوی و هوسهای کسانی که آیات ما را تکذیب کردند و آنها که به آخرت ایمان ندارند و آنها که برای خدا شریک قائل شده‌اند، پیروی مکن» (وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ).

یعنی، بت پرستی آنها و انکار قیامت و رستاخیز و خرافات و هوی پرستی آنان گواه زنده‌ای است، که این احکام آنان نیز ساختگی است و ادعایشان در مورد تحریم این موضوعات از طرف خدا، بی‌اساس و بی‌ارزش است.

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۱ ..... ص: ۶۶۲

(آیه ۱۵۱) - فرمانهای دهگانه! پس از نفی احکام ساختگی مشرکان که در آیات قبل گذشت، این آیه و دو آیه بعد اشاره به

اصول محرمات در اسلام کرده و گناهان کبیره ردیف اول را ضمن بیان کوتاه و پر مغز و جالبی در ده قسمت بیان می کند، نخست می گوید: «به آنها بگو: بیاید تا آنچه را خدا بر شما تحریم کرده است بخوانم و برشمردم» (قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ عَلَيْكُمْ).

۱- «این که هیچ چیز را شریک و همتای خدا قرار ندهید» (أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا).

۲- «نسبت به پدر و مادر نیکی کنید» (و بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا).

۳- «فرزندان خود را به خاطر تنگدستی و فقر نکشید» (و لَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ). «زیرا روزی شما و آنها همه به دست ماست و ما همه را روزی می دهیم» (نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَ إِيَّاهُمْ).

۴- «به اعمال زشت و قبیح نزدیک نشوید، خواه آشکار باشد، خواه پنهان» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۶۳

(و لَا تَقْرُبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطَّنَ).

یعنی، نه تنها انجام ندهید، بلکه به آن نزدیک هم نشوید.

۵- «دست به خون بی گناهان نیالایید و نفوسی را که خداوند محترم شمرده و ریختن خون آنها مجاز نیست به قتل نرسانید مگر این که طبق قانون الهی اجازه قتل آنها داده شده باشد» مثل این که قاتل باشند (و لَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ). و به دنبال این پنج قسمت برای تأکید بیشتر می فرماید: «اینها اموری است که خداوند به شما توصیه کرده، تا دریابید و از ارتکاب آنها خودداری نمایید» (ذَلِكُمْ وَ صَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۲ ..... ص: ۶۶۳

(آیه ۱۵۲) - ششم: «هیچ گاه جز به قصد اصلاح نزدیک مال یتیمان نشوید، تا هنگامی که به حد بلوغ برسند» (و لَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ)

۷- «کم فروشی نکنید و حق پیمان و وزن را با عدالت ادا کنید» (و أَوْفُوا الْكَيْلَ وَ الْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ)

و از آنجا که هر قدر انسان دقت در پیمان و وزن کند باز ممکن است، مختصر کم و زیادی صورت گیرد که سنجش آن با پیمانها و ترازوهای معمولی امکان پذیر نیست، به دنبال این جمله اضافه می کند: «هیچ کس را جز به اندازه توانایی تکلیف نمی کنیم» (لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا)

۸- «هر گاه به هنگام داوری یا شهادت و یا در مورد دیگر سخنی می گوئید عدالت را رعایت کنید و از مسیر حق منحرف نشوید، هر چند در مورد خویشاوندان شما باشد و داوری و شهادت به حق به زیان آنها تمام گردد» (وَ إِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَ لَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ)

۹- «به عهد الهی وفا کنید و آن را نشکنید» (وَ بَعِّهْدِ اللَّهُ أَوْفُوا)

منظور از «عهد الهی» همه پیمانهای الهی اعم از پیمانهای «تکوینی» و «تشریحی» و تکالیف الهی و هر گونه عهد و نذر و قسم است.

و باز برای تأکید در پایان این چهار قسمت، می فرماید: «اینها اموری است که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۶۴

خداوند به شما توصیه می کند، تا متذکر شوید» (ذَلِكُمْ وَ صَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ)

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۳ ..... ص: ۶۶۴

(آیه ۱۵۳) - دهم: «این راه مستقیم من، راه توحید، راه حق و عدالت، راه پاکی و تقواست، از آن پیروی کنید و هرگز در راههای انحرافی و پراکنده گام ننهید که شما را از راه خدا منحرف و پراکنده می کند و تخم نفاق و اختلاف را در میان شما می پاشد» (وَ أَنْ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ).
و در پایان برای سومین بار تأکید می کند که: «اینها اموری است که خداوند به شما توصیه می کند تا پرهیزکار شوید» (ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ).

۱- اهمیت نیکی به پدر و مادر! ..... ص : ۶۶۴

ذکر نیکی به پدر و مادر، بلافاصله بعد از مبارزه با شرک، و قبل از دستورهای مهمی همانند تحریم قتل نفس، و اجرای اصول عدالت، دلیل بر اهمیت فوق العاده حق پدر و مادر در دستورهای اسلامی است.
این موضوع وقتی روشنتر می شود که توجه کنیم به جای «تحریم آزار پدر و مادر» که هماهنگ با سایر تحریمهای این آیه است، موضوع احسان و نیکی کردن، ذکر شده است، یعنی نه تنها ایجاد ناراحتی برای آنها حرام است بلکه علاوه بر آن، احسان و نیکی در مورد آنان نیز لازم و ضروری است.
و جالبتر این که کلمه «احسان» را به وسیله «ب» متعدی ساخته و فرموده است «و بالوالدین احسانا» بنابراین، آیه تأکید می کند که موضوع نیکی به پدر و مادر را باید آنقدر اهمیت داد که شخصا و بدون واسطه به آن اقدام نمود.

۲- قتل فرزندان به خاطر گرسنگی! ..... ص : ۶۶۴

از این آیات برمی آید که عربهای دوران جاهلی نه تنها دختران خویش را به خاطر تعصبهای غلط، زنده به گور می کردند، بلکه پسران را که سرمایه بزرگی در جامعه آن روز محسوب می شد، نیز از ترس فقر و تنگدستی به قتل می رسانیدند.
با نهایت تأسف این عمل جاهلی در عصر و زمان ما در شکل دیگری تکرار می شود، و به عنوان کمبود احتمالی مواد غذایی روی زمین، کودکان بی گناه در عالم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۶۵
جنین، از طریق «کورتاژ» به قتل می رسند.
گر چه امروز برای سقط جنین دلایل بی اساس دیگری نیز ذکر می کنند، ولی مسأله فقر و کمبود مواد غذایی یکی از دلایل عمده آن است.
اینها و مسائل دیگری شبیه به آن، نشان می دهد که عصر جاهلیت در زمان ما به شکل دیگری تکرار می شود و «جاهلیت قرن بیستم» حتی در جهاتی وحشتناکتر و گسترده تر از جاهلیت قبل از اسلام است.

(آیه ۱۵۴) - پاسخ قاطع به بهانه‌جویان. در آیات قبل، سخن از ده حکم اساسی و اصولی در میان بود، که نه تنها در اسلام بلکه در تمام ادیان بوده است. به دنبال آن در این آیه می‌گوید: «سپس به موسی، کتاب آسمانی دادیم و نعمت خود را بر افراد نیکوکار و آنها که تسلیم فرمان ما و پیرو حق بودند کامل ساختیم» (ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ). «و در آن هر چیز را که مورد نیاز بود، و در مسیر تکامل انسان اثر داشت، بازگو کردیم» (وَ تَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ). «و نیز این کتاب، که بر موسی نازل شد، مایه هدایت و رحمت بود» (وَ هُدًى وَ رَحْمَةً). «تمام این برنامه‌ها به خاطر آن بود که به روز رستاخیز و لقای پروردگار ایمان بیاورند» و با ایمان به معاد، افکار و گفتار و رفتارشان پاک شود (لَعَلَّهُمْ يَلْقَاءُ رَبَّهُمْ يُؤْمِنُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۵ ..... ص: ۶۶۵

(آیه ۱۵۵) - در این آیه، اشاره به نزول قرآن و تعلیمات آن کرده و بحث آیه گذشته را تکمیل می‌نماید و می‌گوید: «این کتابی است که ما نازل کرده‌ایم، کتابی است با عظمت و پربرکت و سرچشمه انواع خیرات و نیکیها» (وَ هَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ). و «چون چنین است بطور کامل از آن پیروی کنید، و پرهیزکاری پیشه نمایید و از مخالفت با آن پرهیزید شاید مشمول رحمت خدا گردید» (فَاتَّبِعُوهُ وَ اتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۶ ..... ص: ۶۶۵

(آیه ۱۵۶) - در این آیه، تمام راههای فرار و بهانه‌جوییها را به روی مشرکان بسته، نخست به آنها می‌گوید: «ما این کتاب آسمانی را با این امتیازات نازل کردیم تا نگویند که تنها بر دو طایفه پیشین (یهود و نصاری) کتاب آسمانی نازل شده، و ما از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۶۶

بحث و بررسی و مطالعه آنها غافل بوده‌ایم، و اگر از فرمان تو سرپیچی کردیم به خاطر این بوده است که فرمان تو در دست دیگران بود و به دست ما نرسید» (أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَنْزَلَ الْكِتَابَ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۷ ..... ص: ۶۶۶

(آیه ۱۵۷) - در این آیه همان بهانه به صورت دامنه‌دارتر و آمیخته با ادعا و غرور بیشتر از آنها نقل شده است، و آن این که، اگر قرآن بر آنها نازل نمی‌شد، ممکن بود ادعا کنند ما بقدری برای انجام فرمان الهی آمادگی داشتیم که هیچ ملتی به اندازه ما آمادگی نداشت، آیه می‌فرماید: تا نگویند «اگر کتاب آسمانی بر ما نازل می‌شد، ما از همه آنها پذیراتر و هدایت‌یافته‌تر بودیم» (أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لَكُنَّا أَهْدَى مِنْهُمْ).

قرآن در برابر این ادعاها می‌گوید: خداوند تمام راههای بهانه‌جویی را بر شما بسته است زیرا «آیات و دلایل روشن از طرف پروردگار برای شما آمد، آمیخته با هدایت الهی و رحمت پروردگار» (فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ هُدًى وَ رَحْمَةٌ).

«با این حال آیا کسی ستمکارتر از آنها که تکذیب آیات خدا می‌کنند و از آن اعراض می‌نمایند پیدا می‌شود؟» (فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَ صَدَفَ عَنْهَا).

اشاره به این که آنها نه تنها از آیات خدا روی گردانیدند بلکه با شدت از آن فاصله گرفتند.

در پایان آیه، مجازات دردناک این گونه افراد لجوج و بی‌فکری را که مطالعه نکرده حقایق را به شدت انکار می‌کنند و از آن

می‌گیرند حتی سد راه دیگران می‌شوند، در یک جمله کوتاه و رسا بیان کرده می‌گوید: «به زودی کسانی را که از آیات ما روی می‌گردانند، گرفتار مجازاتهای شدید خواهیم کرد، و این به خاطر همان اعراض بی‌رویه و بی‌دلیل آنهاست» (سِنَجِرِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَن آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۸ ..... ص: ۶۶۶

(آیه ۱۵۸) - انتظارات بیجا و محال! در آیات گذشته این حقیقت بیان شد که ما حجت را بر مشرکان تمام کردیم و کتاب آسمانی یعنی قرآن را برای هدایت همگان فرستادیم. این آیه می‌گوید: اما این افراد لجوج به اندازه‌ای در کار خود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۶۷

سرسختند، که این برنامه روشن نیز در آنها تأثیر نمی‌کند، گویا انتظار نابودی خویش، یا از میان رفتن آخرین فرصت، و یا انتظار امور محالی را می‌کشند.

نخست می‌گوید: «آیا آنها جز این انتظار دارند که فرشتگان مرگ به سراغشان بیایند!» (هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ). «یا این که پروردگارت به سراغ آنها بیاید» و او را ببینند، و ایمان بیاورند!! (أَوْ يَأْتِي رَبُّكَ). در حقیقت آنها انتظار امر محالی را می‌کشند.

سپس می‌گوید: «یا این که بعضی از آیات و نشانه‌های پروردگار (که در آستانه رستاخیز و پایان جهان، واقع می‌شود، و به دنبال آن درهای توبه بسته خواهد شد) انجام گیرد» (أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ).

و به دنبال آن اضافه می‌کند: «آن روز که چنین آیات صورت پذیرد، ایمان آوردن افرادی که قبلاً ایمان نیاورده‌اند و آنها که عمل نیکی انجام نداده‌اند، پذیرفته نخواهد شد» (يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا). و درهای توبه به روی آنان بسته می‌شود، زیرا توبه و ایمان در آن هنگام، صورت اجباری و اضطراری به خود می‌گیرد، و ارزش ایمان و توبه اختیاری را نخواهد داشت.

در پایان آیه بالحنی تهدید آمیز به این افراد لجوج می‌گوید: «اکنون که شما چنین انتظاری را دارید در انتظار خویش بمانید، ما هم در انتظار (کیفر دردناک شما) خواهیم بود» (قُلِ انْتظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ).

از نکات جالبی که از آیه فوق استفاده می‌شود این است که راه نجات را در ایمان، آن هم ایمانی که در پرتو آن اکتساب خیری شود و اعمال نیک انجام گیرد، معرفی می‌کند.

سوره انعام(۶): آیه ۱۵۹ ..... ص: ۶۶۷

(آیه ۱۵۹) - بیگانگی از نفاق‌افکنان! در تعقیب دستورات دهگانه‌ای که در آیات قبل گذشت و در آخر آن فرمان به پیروی از «صراط مستقیم خدا» و مبارزه با هر گونه نفاق و اختلاف داده شده بود، این آیه در حقیقت تأکید و تفسیری روی همین مطلب است. نخست می‌فرماید: «آنها که آیین و مذهب خود را پراکنده کردند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۶۸

و به دسته‌های مختلف تقسیم شدند، در هیچ چیز با آنها ارتباط نداری و آنها نیز هیچ گونه ارتباطی با مکتب تو ندارند» (إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَ كَانُوا شِيعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ).

زیرا مکتب تو، مکتب توحید و صراط مستقیم است و صراط مستقیم و راه راست همواره یکی بیش نیست.

سپس به عنوان تهدید و توییح این گونه افراد تفرقه‌انداز، می‌گوید: «کار اینها واگذار به خداست، و آنها را از اعمالشان آگاه خواهد ساخت» (إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ).

قابل ذکر این که محتوای آیه یک حکم عمومی و همگانی در باره تمام افراد تفرقه‌انداز است، که با ایجاد انواع بدعتها، میان بندگان خدا، بذر نفاق و اختلاف می‌پاشند اعم از آنها که در امتهای پیشین بودند، یا آنها که در این امتند. این آیه بار دیگر، این حقیقت را که اسلام آیین وحدت و یگانگی است و از هر گونه نفاق و تفرقه و پراکندگی بیزار است با تأکید تمام بازگو می‌کند.

سوره انعام(۶): آیه ۱۶۰ ..... ص: ۶۶۸

(آیه ۱۶۰) - پاداش بیشتر، مجازات کمتر: در این آیه، اشاره به رحمت و پاداش وسیع خداوند که در انتظار افراد نیکوکار است، کرده و تهدیدهای آیه را با این تشویقها تکمیل می‌کند و می‌گوید: «هر کسی کار نیکی به جا آورد، ده برابر به او پاداش داده می‌شود» (مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا).

«و هر کس کار بدی انجام دهد، جز به همان مقدار، کیفر داده نمی‌شود» (وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا). و برای تأکید این جمله را نیز اضافه می‌کند که «به آنها هیچ گونه ستمی نخواهد شد» و تنها به مقدار عملشان کیفر می‌بینند (وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ).

منظور از «حسنه» و «سیئه» در آیه فوق، هر گونه «کار نیک و فکر نیک و عقیده نیک و یا بد» است.

سوره انعام(۶): آیه ۱۶۱ ..... ص: ۶۶۸

(آیه ۱۶۱) - این است راه مستقیم من! این آیه و آیات بعد از آن سوره انعام با آن پایان می‌پذیرد در حقیقت خلاصه‌ای است از بحثهای این سوره که در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۶۹

زمینه مبارزه با شرک و بت پرستی بیان شده، نخست در برابر عقاید و ادعاهای دور از منطق مشرکان و بت پرستان، خداوند به پیامبرش دستور می‌دهد که «بگو:

پروردگار من! مرا به راه راست که نزدیکترین راههاست هدایت کرده است» (قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ). این راه راست همان جاده توحید و یکتا پرستی و درهم کوبیدن آیین شرک و بت پرستی است.

سپس «صراط مستقیم» را در این آیه و دو آیه بعد توضیح می‌دهد: نخست می‌گوید: «آیینی است مستقیم در نهایت راستی و درستی، ابدی و جاویدان و قائم به امور دین و دنیا و جسم و جان» (دِينًا قِيمًا).

و از آنجا که عربها علاقه خاصی به ابراهیم نشان می‌دادند و حتی آیین خود را به عنوان آیین ابراهیم معرفی می‌کردند، اضافه می‌کند که «آیین واقعی ابراهیم همین است که من به سوی آن دعوت می‌کنم» نه آنچه شما به او بسته‌اید (مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ).

همان ابراهیمی که «از آیین خرافی زمان و محیط، اعراض کرد، و به حق یعنی آیین یکتا پرستی روی آورد» (حَنِيفًا).

این تعبیر گویا پاسخی است به گفتار مشرکان که مخالفت پیامبر را با آیین بت پرستی که آیین نیاکان عرب بود، نکوهش می‌کردند، پیامبر در پاسخ آنها می‌گوید: این سنت شکنی و پشت پا زدن به عقاید خرافی محیط، تنها کار من نیست، ابراهیم

که مورد احترام همه ما است نیز چنین کرد.

سپس برای تأکید می‌افزاید که «او هیچ گاه از مشرکان و بت پرستان نبود» (وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ). بلکه او قهرمان بت شکن و مبارز پویا و پی گیر با آیین شرک بود.

سوره انعام(۶): آیه ۱۶۲ ..... ص: ۶۶۹

(آیه ۱۶۲) - در این آیه اشاره به این می‌کند که «بگو: (نه تنها از نظر عقیده من موحد و یکتا پرستم بلکه از نظر عمل، هر کار نیکی که می‌کنم) نماز من و تمام عبادات من و حتی مرگ و حیات من همه برای پروردگار جهانیان است» (قُلْ إِنَّ صِيْلَاتِي وَ نُسُكِي وَ مَحْيَايَ وَ مَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۷۰

برای او زنده‌ام به خاطر او می‌میرم و در راه او هر چه دارم فدا می‌کنم تمام هدف من و تمام عشق من و تمام هستی من اوست!

سوره انعام(۶): آیه ۱۶۳ ..... ص: ۶۷۰

(آیه ۱۶۳) - در این آیه برای تأکید و ابطال هر گونه شرک و بت پرستی، اضافه می‌کند: «پروردگاری که هیچ شریک و شبیهی برای او نیست» (لَا شَرِيكَ لَهُ). سرانجام می‌فرماید: «و به این موضوع، من دستور یافته‌ام و من اولین مسلمانم» (وَ بِذَلِكَ أُمِرْتُ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ). اولین مسلمان بودن پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله یا از نظر کیفیت و اهمیت اسلام اوست، زیرا درجه تسلیم و اسلام او بالاتر از همه انبیاء بود و یا اولین فرد از این امت بود که آیین قرآن و اسلام را پذیرفت.

سوره انعام(۶): آیه ۱۶۴ ..... ص: ۶۷۰

(آیه ۱۶۴) - در این آیه از طریق دیگری منطق مشرکان را مورد انتقاد قرار می‌دهد و می‌گوید: «به آنها بگو: و از آنها بپرس آیا سزاوار است غیر از خداوند یگانه را پروردگار خود بدانم، در حالی که او مالک و مربی و پروردگار همه چیز است» و حکم و فرمان او در تمام ذرات این جهان جاری است! (قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ بَعْضَ رِبًّا وَ هُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ). سپس به جمعی از مشرکان کوتاه فکر که خدمت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله رسیدند و گفتند: «تو از آیین ما پیروی کن، اگر بر خطا باشد، گناه تو به گردن ما» پاسخ می‌گوید: «هیچ کسی جز برای خود عملی انجام نمی‌دهد و هیچ گنهکاری بار گناه دیگری را به دوش نمی‌کشد» (وَ لَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَ لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى).

و «سرانجام، همه شما به سوی خدا بازمی‌گردید، و شما را به آنچه در آن اختلاف داشتید، آگاه می‌سازد» (ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ).

سوره انعام(۶): آیه ۱۶۵ ..... ص: ۶۷۰

(آیه ۱۶۵) - در این آیه که آخرین آیه سوره انعام است به اهمیت مقام انسان و موقعیت او در جهان هستی اشاره می‌کند تا بحثهای گذشته در زمینه تقویت پایه‌های توحید و مبارزه با شرک، تکمیل گردد.

لذا در جمله نخست می‌فرماید: «او کسی است که شما را جانشینان (و نمایندگان خود) در روی زمین قرار داد» (وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۷۱

انسانی که نماینده خدا در روی زمین است، و تمام منابع این جهان در اختیار او گذارده شده، و فرمان فرمانروایی بر تمام این موجودات از طرف پروردگار صادر شده است، نباید آنچنان خود را سقوط دهد که از جمادی هم پست‌تر گردد و در برابر آن سجده کند.

سپس اشاره به اختلاف استعدادها و تفاوت مواهب جسمانی و روحی مردم و هدف از این اختلاف و تفاوت کرده، می‌گوید: «و بعضی از شما را بر بعضی دیگر درجاتی برتری داد تا به وسیله این مواهب و امکانات که در اختیارتان قرار داده است شما را بیازماید» (وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيُبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ).

و در پایان آیه ضمن اشاره به آزادی انسان در انتخاب راه خوشبختی و بدبختی نتیجه این آزمایشها را چنین بیان می‌کند: «پروردگار تو (در برابر آنها) که از بوته این آزمایشها سیه روی بیرون می‌آیند «سریع العقاب» و در برابر آنها که در صدد اصلاح و جبران اشتباهات خویش برآیند آمرزنده و مهربان است» (إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ).

تفاوت در میان انسانها و اصل عدالت - ..... ص: ۶۷۱

شک نیست که در میان افراد بشر یک سلسله تفاوت‌های مصنوعی وجود دارد که نتیجه مظالم و ستمگری بعضی از انسانها نسبت به بعضی دیگر است، مثلا جمعی مالک ثروتهای بی‌حسابند، و جمعی بر خاک سیاه نشسته‌اند، عده‌ای به خاطر کمبود تغذیه و فقدان مسائل بهداشتی علیل و بیمارند، در حالی که عده دیگری بر اثر فراهم بودن همه گونه امکانات، در نهایت سلامت به سر می‌برند.

این گونه اختلافها: ثروت و فقر، علم و جهل، و سلامت و بیماری، غالباً زاییده استعمار و استثمار و اشکال مختلف بردگی و ظلمهای آشکار و پنهان است.

مسلمانان اینها را به حساب دستگاه آفرینش نمی‌توان گذارد، و دلیلی ندارد که از وجود این گونه اختلافات بی‌دلیل دفاع کنیم.

افراد انسان روی هم رفته نیز یک درخت بزرگ و بارور را تشکیل می‌دهند که هر دسته بلکه هر فردی رسالت خاصی در این پیکر بزرگ بر عهده دارد، و متناسب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۱، ص: ۶۷۲

آن ساختمان مخصوص به خود، و این است که قرآن می‌گوید این تفاوتها وسیله آزمایش شماست زیرا «آزمایش» در مورد برنامه‌های الهی به معنی «تربیت و پرورش» است.

خلافت انسان در روی زمین: ..... ص: ۶۷۲

قرآن کرارا انسان را به عنوان «خلیفه» و «نماینده خدا در روی زمین» معرفی کرده است، این تعبیر ضمن روشن ساختن مقام بشر، این حقیقت را نیز بیان می‌کند که اموال و ثروتها و استعدادها و تمام مواهبی که خدا به انسان داده، در حقیقت مالک

اصلیش اوست، و انسان تنها نماینده و مجاز و مأذون از طرف او می‌باشد و بدیهی است که هر نماینده‌ای در تصرفات خود استقلال ندارد بلکه باید تصرفاتش در حدود اجازه و اذن صاحب اصلی باشد و از اینجا روشن می‌شود که مثلاً در مسأله مالکیت، اسلام هم از اردوگاه «کمونیسم» فاصله می‌گیرد و هم از اردوگاه «کاپیتالیسم» و سرمایه‌داری. اسلام می‌گوید: مالکیت نه برای فرد است و نه برای اجتماع، بلکه در واقع برای خداست، و انسانها و کیل و نماینده اویند و به همین دلیل اسلام، هم در طرز درآمد افراد نظارت می‌کند، و هم در چگونگی مصرف، و برای هر دو قیود و شروطی قائل شده است که اقتصاد اسلامی را به عنوان یک مکتب مشخص در برابر مکاتب دیگر قرار می‌دهد.

پایان سوره انعام و جلد اول برگزیده تفسیر نمونه و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

جلد دوم

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیشگفتار گزیده تفسیر نمونه! ..... ص: ۱۹

بزرگترین سرمایه ما مسلمانان قرآن مجید است. معارف، احکام، برنامه زندگی، سیاست اسلامی، راه به سوی قرب خدا، همه و همه را در این کتاب بزرگ آسمانی می‌یابیم.

بنابر این، وظیفه هر مسلمان این است که با این کتاب بزرگ دینی خود روز به روز آشناتر شود این از یکسو. از سوی دیگر آوازه اسلام که بر اثر بیداری مسلمین در عصر ما، و بخصوص بعد از انقلاب اسلامی در سراسر جهان پیچیده است، حس کنجکاوای مردم غیر مسلمان جهان را برای آشنایی بیشتر به این کتاب آسمانی برانگیخته است، به همین دلیل در حال حاضر از همه جا تقاضای ترجمه و تفسیر قرآن به زبانهای زنده دنیا می‌رسد، هر چند متأسفانه جوابگویی کافی برای این تقاضاها نیست، ولی به هر حال باید تلاش کرد و خود را آماده برای پاسخگویی به این تقاضاهای مطلوب کنیم.

خوشبختانه حضور قرآن در زندگی مسلمانان جهان و بخصوص در محیط کشور ما روز به روز افزایش پیدا می‌کند، قاریان بزرگ، حافظان ارجمند، مفسران آگاه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۰

در جامعه امروز ما بحمد الله کم نیستند، رشته تخصصی تفسیر در حوزه علمیه قم به صورت یکی از رشته‌های تخصصی مهم درآمده و متقاضیان بسیاری دارد، درس تفسیر نیز از دروس رسمی حوزه‌ها و از مواد امتحانی است، و در همین راستا «تفسیر نمونه» نوشته شد، که تفسیری است سلیس و روان و در عین حال پر محتوا و ناظر به مسائل روز و نیازهای زمان، و شاید یکی از دلایل گسترش سریع آن همین اقبال عمومی مردم به قرآن مجید است.

گرچه برای تهیه این تفسیر به اتفاق گروهی از فضیلات گرامی حوزه علمیه قم (دانشمندان و حجج اسلام آقایان: محمد رضا آشتیانی - محمد جعفر امامی - داود الهامی - اسد الله ایمانی - عبد الرسول حسینی - سید حسن شجاعی - سید نور الله طباطبائی - محمود عبد اللهی - محسن قرائتی و محمد محمدی اشتهاردی) در مدت پانزده سال زحمات زیادی کشیده شد، ولی با توجه به استقبال فوق العاده‌ای که از سوی تمام قشرها و حتی برادران اهل تسنن از آن به عمل آمد، تمام خستگی تهیه آن برطرف گشت و این امید در دل دوستان بوجود آمد که ان شاء الله اثری است مقبول در پیشگاه خدا.

متن فارسی این تفسیر دهها بار چاپ و منتشر شده، و ترجمه کامل آن به زبان «اردو» در (۲۷) جلد نیز بارها به چاپ رسیده است، و ترجمه کامل آن به زبان «عربی» نیز به نام تفسیر «الأمثل» اخیراً در بیروت به چاپ رسید و در نقاط مختلف کشورهای اسلامی انتشار یافت.

ترجمه آن به زبان «انگلیسی» هم اکنون در دست تهیه است که امیدواریم آن هم به زودی در افق مطبوعات اسلامی ظاهر گردد.

بعد از انتشار تفسیر نمونه گروه کثیری خواهان نشر «خلاصه» آن شدند.

چرا که مایل بودند بتوانند در وقت کوتاهاتر و با هزینه کمتر به محتوای اجمالی آیات، و شرح فشرده‌ای آشنا شوند، و در بعضی از کلاسهای درسی که تفسیر قرآن مورد توجه است به عنوان متن درسی از آن بهره‌گیری شود. برگزیده تفسیر نمونه،

ج ۲، ص: ۲۱

این درخواست مکرر، ما را بر آن داشت که به فکر تلخیص تمام دوره (۲۷) جلدی تفسیر نمونه، در پنج جلد بیفتیم ولی این کار آسانی نبود، مدتی در باره آن مطالعه و برنامه‌ریزی شد و بررسیهای لازم به عمل آمد تا این که فاضل محترم جناب مستطاب آقای احمد- علی بابایی که سابقه فعالیت و پشتکار و حسن سلیقه ایشان در تهیه «فهرست موضوعی تفسیر نمونه» بر ما روشن و مسلم بود عهده‌دار انجام این مهم گردید و در مدت دو سال کار مستمر شبانه‌روزی این مهم به وسیله ایشان انجام گردید.

اینجانب نیز با فکر قاصر خود کرارا بر نوشته‌های ایشان نظارت کردم و در مواردی که نیاز به راهنمایی بود به اندازه توانایی مسائل لازم را تذکر دادم، و در مجموع فکر می‌کنم بحمد الله اثری ارزنده و پربار به وجود آمده که هم قرآن با ترجمه سلیس را در بر دارد و هم تفسیر فشرده و گویایی، برای کسانی که می‌خواهند با یک مراجعه سریع از تفسیر آیات آگاه شوند، می‌باشد.

و نام آن برگزیده تفسیر نمونه نهاده شد.

و من به نوبه خود از زحمات بی‌دریغ ایشان تشکر و قدردانی می‌کنم، امیدوارم این خلاصه و فشرده که گزیده‌ای است از قسمتهای حساس، و حدیث مجملی از آن مفصل، نیز مورد قبول اهل نظر و عموم قشرهای علاقه‌مند به قرآن گردد و ذخیره‌ای برای همه ما در «یوم الجزاء» باشد.

قم- حوزه علمیه ناصر مکارم شیرازی ۱۳ رجب ۱۴۱۴ روز میلاد مسعود امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام مطابق با ۱۰/۶/۱۳۷۲

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۳

ادامه جزء هشتم ..... ص: ۲۳

سوره اعراف [۷] ..... ص: ۲۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۲۰۶ آیه دارد

در آغاز اشاره کوتاه و گویایی به مسأله «مبدء و معاد» کرده سپس برای احیای شخصیت انسان، داستان آفرینش آدم را با اهمیت فراوان شرح می‌دهد. بعد پیمانهای را که خدا از فرزندان آدم در مسیر هدایت و صلاح گرفته یک یک برمی‌شمرد. سپس برای نشان دادن شکست و ناکامی اقوامی که از مسیر توحید و عدالت و پرهیزکاری منحرف می‌شوند، و هم برای نشان دادن پیروزی مؤمنان راستین، سرگذشت بسیاری از اقوام پیشین و انبیای گذشته مانند «نوح» و «لوط» و «شعیب» را بیان کرده، و با سرگذشت مشروح بنی اسرائیل و مبارزه «موسی» با فرعون این بخش را پایان می‌دهد. در آخر سوره بار دیگر به مسأله مبدء و معاد باز می‌گردد و انجام و آغاز را بدین وسیله تکمیل می‌کند.

فضیلت تلاوت این سوره: ..... ص: ۲۳

از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود: «هر کس سوره اعراف را در هر ماه بخواند در روز قیامت، از کسانی خواهد بود که نه ترسی بر آنهاست و نه غمی دارند (من اللذین فلا خوف علیهم ولا هم یحزنون) و اگر در هر جمعه بخواند، در روز قیامت از کسانی می‌باشد که بدون حساب به بهشت می‌رود».

و نیز فرمود: «در این سوره آیات محکمه‌ای است، «قرائت» و «تلاوت» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۴ و «قیام به آنها» را فراموش نکنید، زیرا اینها روز رستاخیز در پیشگاه خدا برای کسانی که آنها را خوانده‌اند گواهی می‌دهند». بسم الله الرحمن الرحیم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الأعراف (۷): آیه ۱ ..... ص: ۲۴

(آیه ۱) - در آغاز این سوره بار دیگر به «حروف مقطعه» برخورد می‌کنیم که در اینجا چهار حرف: «الف، لام، میم و صاد» است (المص).

ممکن است، یکی از اهداف این حروف، جلب توجه شنوندگان، و دعوت آنها به سکوت و استماع بوده باشد، زیرا ذکر این حروف در آغاز سخن، مطلب عجیب و نوظهوری در نظر عرب بود، و حس کنجکاوی آنها را برمی‌انگیخت، و در نتیجه به دنباله آن نیز گوش فرا دادند.

سوره الأعراف (۷): آیه ۲ ..... ص: ۲۴

(آیه ۲) - در این آیه می‌فرماید: «این کتابی است که بر تو نازل شده است، و نباید از ناحیه آن هیچ گونه نگرانی و ناراحتی به خود راه دهی» (کِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ).

جمله فوق به پیامبر صلی الله علیه و آله دلداری می‌دهد، که چون این آیات از ناحیه خداست، نباید هیچ گونه نگرانی به خود راه دهد، نه نگرانی از جهت عکس‌العملی که دشمنان لجوج و سرسخت در برابر آن نشان خواهند داد، و نه نگرانی از ناحیه نتیجه و برداشتی که از تبلیغ این رسالت انتظار می‌رود.

و در جمله بعد اضافه می‌کند: «هدف از نزول این کتاب انذار و بیم دادن مردم (از عواقب شوم افکار و اعمالشان است) و

همچنین تذکر و یادآوری برای مؤمنان راستین» (لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۳ ..... ص: ۲۴

(آیه ۳) - سپس روی سخن را به عموم مردم کرده، می گوید: «از آنچه از طرف پروردگارتان بر شما نازل شده است، پیروی کنید» (اتَّبِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ). و به این ترتیب، سخن از پیامبر صلی الله علیه و آله و مأموریت و رسالت او شروع می شود و به وظیفه مردم منتهی می گردد.

و برای تأکید اضافه می کند: «از فرمان غیر خداوند پیروی نکنید و از انتخاب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۵ ولّی و سرپرستی جز او خودداری نمایید» (وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ).

اما چون آنها که به تمام معنی در برابر حق تسلیمند و از تذکرات، متذکر می گردند کمند، در پایان آیه می گوید: «کمتر متذکر می شوید» (قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ).

از این آیه ضمنا استفاده می شود که انسان بر سر دو راهی است، یا پذیرش ولایت و رهبری خداوند، و یا داخل شدن در (ولایت) دیگران، اگر مسیر اول را قبول کند، (ولّی) او تنها خداست، اما اگر تحت ولایت دیگران قرار گیرد، هر روز باید بار کسی را بر دوش گیرد و ارباب تازه‌ای انتخاب کند.

سوره الاعراف (۷): آیه ۴ ..... ص: ۲۵

(آیه ۴) - اقوامی که نابود شدند! این آیه و آیه بعد در واقع «فهرستی» است، اجمالی از سرگذشت اقوام متعددی همچون قوم نوح و فرعون و عاد و ثمود و لوط که بعدا خواهد آمد.

قرآن در اینجا به آنهایی که از تعلیمات انبیاء سرپیچی می کنند و به جای اصلاح خویش و دیگران بذر فساد می پاشند، شدیداً اخطار می کند که نگاهی به زندگانی اقوام پیشین بیفکنید و ببینید «چقدر از شهرها و آبادیها را ویران کردیم» و مردم فاسد آنها را به نابودی کشانیدیم! (وَ كَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا).

سپس چگونگی هلاکت آنها را چنین تشریح می کند: «عذاب دردناک ما، در دل شب (در ساعاتی که در آرامش فرو رفته بودند) یا در وسط روز، به هنگامی که پس از فعالیتهای روزانه به استراحت پرداخته بودند به سراغ آنها آمد» (فَجَاءَهَا بِأَسِينَا يَبَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۵ ..... ص: ۲۵

(آیه ۵) - در این آیه سخن را چنین ادامه می دهد: «آنها به هنگامی که در گرداب بلا گرفتار می شدند و توفان مجازات، زندگیشان را درهم می کوبید (از مرکب غرور و نخوت پیاده شده) فریاد می زدند: ما ستمگر بودیم» و اعتراف می کردند که ظلم و ستمهایشان دامانشان را گرفته است! (فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بِأَسِينَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ).

ولی اعترافی که سودی به حال آنها نداشت، زیرا یک نوع اعتراف «اجباری و اضطراری» بود که حتی مغرورترین افراد خود را

از آن ناگزیر می بینند، و کمترین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۶

نشانه‌ای از انقلاب روحی در آن نیست.

قابل ذکر است که این گونه آیات اخطارهای کوبنده‌ای است برای امروز و برای فردا، برای ما و همه اقوام آینده، زیرا در سنت و قانون الهی تبعیض مفهوم ندارد.

هم اکنون، انسان صنعتی با تمام قدرتی که پیدا کرده است، در مقابل یک زلزله، یک توفان، یک باران شدید و مانند اینها به همان اندازه ضعیف و ناتوان است که انسانهای قبل از تاریخ ناتوان بودند، بنابراین همان عواقب شوم و دردناکی که ستمکاران اقوام گذشته و انسانهای مست غرور و شهوت و افراد سرکش و آلوده پیدا کردند، از انسانهای امروز دور نیست.

سوره الأعراف (۷): آیه ۶..... ص: ۲۶

(آیه ۶) - بازپرسی عمومی! در آیه قبل سخن از مجازات دنیوی ستمکاران در میان بود، در این آیه و سه آیه بعد از مجازات اخروی آنها بحث می‌کند و به این ترتیب پیوندی روشن دارند.

نخست به عنوان یک قانون عمومی می‌فرماید: «از تمام کسانی که پیامبران به سوی آنها فرستاده شدند، بطور قطع در روز قیامت سؤال می‌کنیم» (فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ).

نه تنها از آنها سؤال می‌کنیم «از پیامبرانشان نیز می‌پرسیم» که رسالت خویش را چگونه انجام دادند (وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ). بنابراین، هم رهبران مسؤولند و هم پیروان، هم پیشوایان و هم تابعان، منتها چگونگی مسؤولیتهای این دو گروه متفاوت است.

سوره الأعراف (۷): آیه ۷..... ص: ۲۶

(آیه ۷) - در این آیه برای این که کسی تصور نکند که سؤال از امتها و پیامبرانشان دلیل بر این است که چیزی از علم خدا مخفی می‌ماند، با صراحت و تأکید آمیخته با قسم می‌گوید: «ما با علم و دانش خویش تمام اعمالشان را برای آنها شرح می‌دهیم، زیرا ما هرگز از آنها غایب نبودیم» همه جا با آنها بودیم و در هر حال همراهشان (فَلَنَقُصَّنَّ عَنْهُمْ بَعْلَمَ وَا مَا كُنَّا غَائِبِينَ).

سؤال برای چیست؟ ما می‌دانیم خدا همه چیز را می‌داند و اصولاً در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۷ همه جا حاضر و ناظر است. با این حال چه نیازی به سؤال دارد که انبیاء و امتها را عموماً و بدون استثناء مورد بازپرسی قرار دهد؟! پاسخ این که: اگر سؤال برای استعلام و درک واقعیت چیزی باشد، در مورد کسی که عالم است معنی ندارد ولی اگر منظور توجه دادن خود شخص و اتمام حجت به او و امثال آن بوده باشد، هیچ مانعی ندارد، درست مثل این که ما به شخص فراموشکاری خدماتی زیاد کرده‌ایم، و او به جای خدمت مرتکب خیانت‌هایی شده و همه این مسائل پیش ما روشن است، او را مورد بازپرسی قرار داده و می‌گوییم آیا ما این همه به تو خدمت نکردیم؟ و آیا تو حق این خدمات را ادا کردی؟ این سؤال برای کسب علم نیست بلکه برای تفهیم طرف است.

سوره الأعراف (۷): آیه ۸..... ص: ۲۷

(آیه ۸) - در این آیه برای تکمیل بحث رستاخیز، اشاره به مسأله «سنجش اعمال» می‌کند که نظیر آن در سوره‌های دیگر قرآن از جمله در سوره مؤمنون آیه ۱۰۲ و ۱۰۳ و سوره قارعه آیه ۶ و ۸ آمده است.

نخست می‌گوید: «مسأله توزین اعمال در آن روز حق است» (وَالْوِزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ).

آنچه مسلم است این است که در روز رستاخیز اعمال انسان با وسیله خاصی سنجیده می‌شود نه با ترازوهایی همانند ترازوهای دنیا، و چه بسا آن وسیله همان وجود انبیاء و امامان و افراد صالح بوده باشد، و در روایاتی که از طرق اهل بیت علیهم السلام به ما رسیده است این مطلب به خوبی دیده می‌شود.

حتی در این جهان نیز دوستان خدا مقیاس سنجشند، ولی از آنجا که بسیاری از حقایق در این عالم در پرده ابهام می‌ماند و در روز قیامت که- به مقتضای وَ بَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (ابراهیم / ۴۸)- روز بروز و ظهور است این واقعیتهای آشکار می‌گردد. در پایان آیه می‌فرماید: «کسانی که میزانهای (عمل) آنها سنگین است، همان رستگارانند» (فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۹..... ص: ۲۷

(آیه ۹)- «و کسانی که میزانهای (عمل) آنها سبک است، افرادی هستند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۸ که سرمایه وجود خود را، به خاطر ظلم و ستمی که نسبت به آیات ما می‌کردند، از دست داده‌اند» (وَ مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ). بدیهی است منظور از سبکی و سنگینی میزان اعمال، سبکی و سنگینی خود میزان نیست بلکه ارزش و وزن چیزهایی است که با میزان سنجیده می‌شود.

تعبیر «ظلم به آیات» اشاره به این است که این گونه اشخاص نه تنها به خود ستم می‌کنند، بلکه به برنامه‌های هدایت الهی نیز ستم کرده‌اند، زیرا این برنامه‌ها می‌بایست وسیله هدایت و نجات گردد، و اگر به آن بی‌اعتنایی شد و این اثر از آنها به دست نیامد، به آنها ستم شده است.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۰..... ص: ۲۸

(آیه ۱۰)- مقام با عظمت انسان در جهان هستی! به دنبال آیاتی که اشاره به مبدا و معاد در آنها شده بود در این آیه و آیات بعد، «انسان» و عظمت و اهمیت مقام او و چگونگی آفرینش او و افتخاراتی که خداوند به او داده، مورد بحث قرار داده، می‌فرماید: «ما مالکیت و حکومت، و تسلط شما را بر زمین، مقرر داشتیم» (وَ لَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ). «و انواع وسایل زندگی را برای شما در آن قرار دادیم» (وَ جَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ). «اما با این حال کمتر شکر این همه نعمت و موهبت را به جای می‌آورید» (قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۱..... ص: ۲۸

(آیه ۱۱)- ماجرای سرکشی و عصیان ابلیس! در هفت سوره از سوره‌های قرآن اشاره به آفرینش انسان و چگونگی خلقت او شده است.

در آیه مورد بحث، خداوند می‌گوید: «ما شما را آفریدیم، و سپس صورت بندی کردیم، بعد از آن به فرشتگان (و از جمله ابلیس که در صف آنها قرار داشت اگرچه جزء آنها نبود) فرمان دادیم، برای آدم (جدّ نخستین شما) سجده کنند» (وَ لَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ).

«همگی (این فرمان را به جان و دل پذیرفتند و) برای آدم سجده کردند، مگر ابلیس که از سجده کنندگان نبود» (فَسَجِدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۹

سجده فرشتگان برای آدم به معنی «سجده پرستش» نبوده است، زیرا پرستش مخصوص خداست، بلکه سجده در اینجا به معنی خضوع و تواضع است.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۲..... ص: ۲۹

(آیه ۱۲) - در این آیه می گوید: خداوند «ابلیس» را به خاطر سرکشی و طغیانگری مؤاخذه کرد، فرمود: «در آن هنگام که به تو فرمان دادم، چه چیز تو را مانع شد که سجده کنی؟» (قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ). او در پاسخ به یک عذر ناموجه متوسل گردید، «گفت: من از او بهترم، به دلیل این که مرا از آتش آفریده‌ای و او را از خاک و گل!» (قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ). گویا چنین می پنداشت که آتش برتر از خاک است، و این یکی از بزرگترین اشتباهات ابلیس بود، شاید هم اشتباه نمی کرد و به خاطر تکبر و خودپسندی دروغ می گفت.

اما امتیاز آدم در این نبود که از خاک است، بلکه امتیاز اصلی او همان «روح انسانیت» و مقام خلافت و نمایندگی پروردگار بوده است.

در اینجا یک سؤال باقی می ماند، و آن این که چگونه شیطان، با خدا سخن گفت، مگر وحی بر او نازل می شده است؟ پاسخ این سؤال این است که: هیچ مانعی ندارد که خداوند با شخص دیگری نه به عنوان وحی و رسالت، بلکه از طریق الهام درونی، یا به وسیله بعضی از فرشتگان سخن بگوید، خواه این شخص از صالحان و پاکان باشد، همانند مریم و مادر موسی یا از ناصالحان باشد مانند شیطان!

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۳..... ص: ۲۹

(آیه ۱۳) - از آنجا که امتناع شیطان از سجده کردن، برای آدم (ع) یک امتناع ساده و معمولی نبود و نه یک گناه عادی محسوب می شد، بلکه یک سرکشی و تمرد آمیخته به اعتراض و انکار مقام پروردگار بود. به این جهت، مخالفت او سر از کفر و انکار علم و حکمت خدا درآورد و به همین جهت، می بایست تمام مقامها و موقعیتهای خویش را در درگاه الهی از دست بدهد، به همین سبب خداوند او را از آن مقام برجسته و موقعیتی که در صفوف فرشتگان پیدا کرده بود بیرون کرد و به او برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۰

«فرمود: از این مقام و مرتبه، فرود آی» (قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا).

سپس سر چشمه این سقوط و تنزل را با این جمله، برای او شرح می دهد که: «تو حق نداری در این مقام و مرتبه، راه تکبر، پیش گیری» (فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا).

و باز به عنوان تأکید بیشتر، اضافه می فرماید: «بیرون رو که از افراد پست و ذلیل هستی» (فَأَخْرِجْ إِنْكَ مِنَ الصَّاعِرِينَ). یعنی، نه تنها با این عمل بزرگ نشدی، بلکه به عکس به خواری و پستی گراییدی.

از این جمله به خوبی روشن می شود که تمام بدبختی شیطان، مولود تکبر او بود.

از امام صادق علیه السلام نیز نقل شده که فرمود: «اصول و ریشه‌های کفر و عصیان، سه چیز است. حرص و تکبر و حسد، اما حرص سبب شد که آدم از درخت ممنوع بخورد، و تکبر سبب شد که ابلیس از فرمان خدا سرپیچی کند، و حسد سبب شد که یکی از فرزندان آدم دیگری را به قتل رساند!»

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۴..... ص: ۳۰

(آیه ۱۴) - اما داستان شیطان به همین جا پایان نیافت، او به هنگامی که خود را مطرود دستگاه خداوند دید، طغیان و لجابت را بیشتر کرد و به جای توبه و بازگشت به سوی خدا و اعتراف به اشتباه، تنها چیزی که از خدا تقاضا کرد این بود که گفت: «خدایا! مرا تا پایان دنیا مهلت ده، و زنده بگذار» (قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُعْتَبُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۵..... ص: ۳۰

(آیه ۱۵) - این تقاضای او به اجابت رسید و خداوند «فرمود: تو از مهلت داده شدگانی» (قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۶..... ص: ۳۰

(آیه ۱۶) - ولی او نمی‌خواست برای جبران گذشته زنده بماند و عمر طولانی کند، بلکه هدف خود را از این عمر طولانی چنین «بیان کرد: اکنون که مرا گمراه ساختی! بر سر راه مستقیم تو کمین می‌کنم و آنها را از راه به در می‌برم» (قَالَ فِيمَا أَعْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ). تا همانطور که من گمراه شدم، آنها نیز به گمراهی بیفتند!

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۷..... ص: ۳۰

(آیه ۱۷) - سپس شیطان، برای تأیید و تکمیل گفتار خود، اضافه کرد که نه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۱ تنها بر سر راه آنها کمین می‌کنم بلکه «از پیش رو، و از پشت سر، و از طرف راست، و از طرف چپ (از چهار طرف) به سراغ آنها می‌روم، و اکثر آنها را شکرگزار نخواهی یافت» (ثُمَّ لَأَتَيْنَهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ).

در روایتی که از امام باقر علیه السلام نقل شده، تفسیر عمیقی برای این چهار جهت دیده می‌شود، آنجا که می‌فرماید: «منظور از آمدن شیطان به سراغ انسان از «پیش رو» این است که آخرت و جهانی را که در پیش دارد در نظر او سبک و ساده جلوه می‌دهد، و منظور از «پشت سر» این است که آنها را به گردآوری اموال و تجمع ثروت و بخل از پرداخت حقوق واجب به خاطر فرزندان و وارثان دعوت می‌کند، و منظور از «طرف راست» این است که امور معنوی را به وسیله شبهات و ایجاد شک و تردید، ضایع می‌سازد، و منظور از «طرف چپ» این است که لذات مادی و شهوات را در نظر آنها جلوه می‌دهد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۸..... ص: ۳۱

(آیه ۱۸) - در این آیه بار دیگر فرمان بیرون رفتن ابلیس از حریم قرب خدا و مقام و منزلت رفیع صادر می‌شود، با این تفاوت

که در اینجا حکم طرد او به صورت تحقیر آمیز و شدیدتر صادر شده است و شاید به خاطر لجاجتی بود که شیطان در مورد اصرار در وسوسه افراد انسان به خرج داد و گناه بزرگ دیگری بر گناه خود افزود به او فرمود: «از این مقام با بدترین ننگ و عار بیرون رو و باخواری و ذلت فرود آی!» (قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا).

«و سوگند یاد می کنم که هر کس از تو پیروی کند، جهنم را از تو و آنها پر سازم» (لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ).

سؤال: بعد از آنکه شیطان مرتکب چنان گناه بزرگی شد، چرا خداوند تقاضای او را مبنی بر ادامه حیات او پذیرفت؟ پاسخ اینکه: ادامه حیات او به عنوان وجود یک نقطه منفی برای تقویت نقاط مثبت نه تنها ضرر نداشت، بلکه مؤثر نیز بود، حتی قطع نظر از وجود شیطان، در درون خود ما، غرایز مختلفی وجود دارد، که چون در برابر نیروهای عقلانی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۲

و روحانی قرار گیرند، یک میدان تضاد را تشکیل می دهند که در این میدان پیشرفت و تکامل و پرورش وجود انسان صورت می گیرد.

باید توجه داشت که خداوند اگرچه شیطان را در انجام وسوسه هایش آزاد گذاشته ولی انسان را در برابر او بی دفاع قرار نداده است، زیرا نیروی عقل و خرد به او بخشیده که می تواند سدّ نیرومندی در مقابل وسوسه های شیطان به وجود آورد. و از سوی دیگر فطرت پاک و عشق به تکامل را در درون وجود انسان به عنوان یک عامل سعادت قرار داده و از سوی سوم فرشتگانی که الهام بخش نیکها هستند، به کمک انسانهایی که می خواهند از وسوسه های شیطان برکنار بمانند می فرستد.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۹..... ص: ۳۲

(آیه ۱۹) - وسوسه های شیطانی در لباسهای دلپذیر! از این به بعد فصل دیگری از سرگذشت آدم را بیان می کند، نخست خداوند به آدم و همسرش دستور می دهد که: «و ای آدم! تو و همسرت (حوّا) در بهشت سکونت اختیار کنید» (وَايَا آدَمَ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ).

از این جمله چنین استفاده می شود که آدم و حوّا در بدو خلقت در بهشت نبودند سپس به سوی بهشت راهنمایی شدند. در این هنگام، نخستین تکلیف و امر و نهی پروردگار به این صورت، صادر شد: «شما از هر نقطه ای و از هر درختی از درختان بهشت که می خواهید تناول کنید، اما به این درخت معین نزدیک نشوید که از ستمگران خواهید بود» (فَكَلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَ لَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۲۰..... ص: ۳۲

(آیه ۲۰) - سپس شیطان که بر اثر سجده نکردن رانده در گاه خدا شده بود و تصمیم قاطع داشت تا آنجا که می تواند از آدم و فرزندان او انتقام بگیرد «به وسوسه کردن آنان مشغول شد، تا لباسهای اطاعت و بندگی خدا را از تن آنان بیرون کند، و عورت آنها را که پنهان بود آشکار سازد» (فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا).

و برای رسیدن به این هدف، از عشق و علاقه ذاتی انسان به تکامل و ترقی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۳ و «زندگی جاویدان»، استفاده کرد.

لذا نخست به آدم و همسرش گفت: «خداوند شما را از این جهت نهی نکرده جز این که اگر از آن بخورید یا فرشته خواهید شد و یا عمر جاویدان پیدا می کنید» (وَ قَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَکَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ). و به این ترتیب، فرمان خدا را در نظر آنان به گونه دیگری جلوه داد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۲۱..... ص : ۳۳

(آیه ۲۱) - آدم با شنیدن این سخن در فکر فرو رفت، اما شیطان برای این که پنجه‌های وسوسه خود را بیشتر و محکمتر در جان آدم و حوا فرو برد «سوگندهای شدیدی برای آنها یاد کرد، که من خیرخواه شما هستم!» (وَ قَاسَ مَهْمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۲۲..... ص : ۳۳

اشاره

(آیه ۲۲) - آدم که هنوز تجربه کافی در زندگی نداشت، و گرفتار دامهای شیطان و خدعه و دروغ و نیرنگ نشده بود، سر انجام تسلیم فریب شیطان شد، و به این ترتیب «شیطان» آنها را با فریب (از مقامشان) فرود آورد» (فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ). «همین که آدم و همسرش از آن درخت ممنوع چشیدند، بلافاصله لباسهایشان از تنشان فرو ریخت اندامشان (عورتشان) آشکار گشت» (فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا).

و در حقیقت از لباس بهشتی که لباس کرامت و احترام خدا بود برهنه شدند.

قرآن سپس می گوید: هنگامی که آدم و حوا چنین دیدند «بلافاصله از برگهای درختان بهشتی برای پوشیدن اندام خود، استفاده کردند» (وَ طَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ). «و در این موقع از طرف خداوند ندا رسید که مگر من شما را از آن درخت نهی نکردم، مگر به شما نگفتم که شیطان دشمن آشکار و سرسخت شماست» چرا فرمان مرا به دست فراموشی سپردید و در این گرداب سقوط کردید؟» (وَ نَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَ أَقُلُّ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ).

از مقایسه تعبیر این آیه با نخستین آیه‌ای که به آدم و حوا اجازه سکونت در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۴ بهشت را می داد به خوبی استفاده می شود که آنها پس از این نافرمانی، چه اندازه از مقام قرب پروردگار دور شدند.

۱- شجره ممنوعه چه درختی بوده است؟ ..... ص : ۳۴

در منابع اسلامی دو نوع تفسیر برای آن آمده است، یکی تفسیر «مادی» که طبق معروف در روایات، «گندم» بوده است و دیگری تفسیر «معنوی» که در روایات از آن تعبیر به «شجره حسد» شده است، زیرا طبق این روایات، آدم پس از ملاحظه مقام و موقعیت خود چنین تصور کرد که مقامی بالاتر از مقام او وجود نخواهد داشت، ولی خداوند او را به مقام جمعی از اولیا از فرزندان او (پیامبر اسلام و خاندانش) آشنا ساخت، او حالتی شبیه به حسد پیدا کرد، و همین شجره ممنوعه بود که آدم مأمور بود به آن نزدیک نشود.

در حقیقت طبق این روایات، آدم از دو درخت تناول کرد که یکی از مقام او پایین تر بود و او را به سوی جهان ماده می کشید و آن گندم بود، و دیگری درخت معنوی مقام جمعی از اولیاء خدا بود که از مقام و موقعیت او بالاتر قرار داشت و چون از دو جنبه از حد خود تجاوز کرد به آن سرنوشت گرفتار شد.

اما باید توجه داشت که این حسد از نوع حسد حرام نبوده و تنها یک احساس نفسانی بوده است، بی آنکه کمترین گامی بر طبق آن بردارد.

۲- آیا آدم گناه کرد؟ ..... ص: ۳۴

مدارک اسلامی به ما می گوید: هیچ پیامبری مرتکب گناه نمی شود، و مقام پیشوایی خلق به شخص گناهکار، واگذار نخواهد شد، و می دانیم که آدم از پیامبران الهی بود، بنابراین آنچه در پاره‌ای از تعبیرات در باره پیامبران در قرآن آمده است که نسبت عصیان به آنها داده شده، همگی به معنی «عصیان نسبی» و «ترک اولی» است، نه گناه مطلق.

توضیح این که: گناه بر دو گونه است، «گناه مطلق» و «گناه نسبی»، گناه مطلق همان مخالفت نهی تحریمی و مخالفت با فرمان قطعی خداوند است و هرگونه ترک واجب و انجام حرام را شامل می شود.

اما «گناه نسبی» آن است که عمل غیر حرامی از شخص بزرگی سرزند، که با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۵ توجه به مقام و موقعیتش شایسته او نباشد.

فی المثل نمازی که ممکن است از یک فرد عادی، نماز ممتازی باشد برای اولیاء حق، گناه محسوب شود.

سایر اعمال آنها غیر از عبادات نیز چنین است، و با توجه به موقعیت آنها سنجیده می شود، به همین دلیل اگر یک «ترک اولی» از آنها سرزند، مورد عتاب و سرزنش پروردگار قرار می گیرند- منظور از ترک اولی این است که انسان کار بهتر را رها کند و سراغ کار خوب یا مباحی برود.

نهی آدم از «شجره ممنوعه» نیز یک نهی تحریمی نبود بلکه با توجه به موقعیت آدم با اهمیت تلقی شد و مخالفت با این نهی- هر چند نهی کراهتی بود- موجب چنان مؤاخذه و مجازاتی از طرف خداوند گردید.

سوره الاعراف (۷): آیه ۲۳..... ص: ۳۵

(آیه ۲۳)- بازگشت آدم به سوی خدا! سرانجام هنگامی که آدم و حوا، به نقشه شیطانی ابلیس واقف شدند و نتیجه کار خلاف خود را دیدند به فکر جبران گذشته افتادند و نخستین گام را اعتراف به ظلم و ستم بر خویشتن، در پیشگاه خدا قرار دادند و «گفتند: پروردگار! ما بر خویشتن ستم کردیم» (قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا).

«و اگر ما را نیامرزی و رحمت خود را شامل حال ما نکنی، از زیانکاران خواهیم بود» (وَ إِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَ تَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۲۴..... ص: ۳۵

(آیه ۲۴)- گرچه توبه خالصانه آدم و همسرش در پیشگاه خدا پذیرفته شد ولی به هر حال اثر وضعی آن عمل، دامانشان را

گرفت، و دستور خارج شدن از بهشت از سوی خداوند به آنها داده شد، «فرمود: فرود آیید در حالی که شما با یکدیگر (انسان و شیطان) دشمن خواهید بود» (قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ).
«و زمین تا مدت معینی قرارگاه و وسیله بهره‌گیری شما خواهد بود» (وَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَ مَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۲۵..... ص: ۳۵

(آیه ۲۵) - و «نیز به آنها گوشزد کرد، که هم در زمین زندگی می‌کنید و هم در آن می‌میرید، و از همان برای حساب در روز رستاخیز، برانگیخته خواهید شد» (قَالَ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۶)
فِيهَا تَحْيَوْنَ وَ فِيهَا تَمُوتُونَ وَ مِنْهَا تُخْرَجُونَ

سوره الأعراف (۷): آیه ۲۶..... ص: ۳۶

اشاره

(آیه ۲۶) - اخطار به همه فرزندان آدم! خداوند از این جا به بعد یک سلسله دستورات و برنامه‌های سازنده، برای همه فرزندان آدم، بیان می‌کند، که در حقیقت دنباله‌ای است از برنامه‌های آدم در بهشت.

نخست به همان مسأله لباس و پوشانیدن بدن که در سرگذشت آدم نقش مهمی داشت اشاره کرده، می‌فرماید: «ای فرزندان آدم! ما لباسی بر شما فرو فرستادیم، که (اندام شما را می‌پوشاند و) زشتیهای بدنتان را پنهان می‌سازد» (يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُورِي سَوَاتِكُمْ).

ولی فایده این لباس که برای شما فرستاده‌ایم، تنها پوشانیدن تن و مستور ساختن زشتیها نیست بلکه «مایه زینت شماست» (وَ رِيشًا). لباس تجمل و زینت که اندام شما را زیباتر از آنچه هست نشان می‌دهد.

به دنبال این جمله که در باره لباس ظاهری سخن گفته است، قرآن بحث را به لباس معنوی کشانده و آن چنان که سیره قرآن در بسیاری از موارد است، هر دو جنبه را به هم می‌آمیزد و می‌گوید: «لباس پرهیزکاری و تقوا از آن هم بهتر است» (وَ لِبَاسِ التَّقْوَىٰ ذَلِكُمْ خَيْرٌ).

تشبیه تقوی و پرهیزکاری به لباس، تشبیه بسیار رسا و گویایی است، زیرا همانطور که لباس هم بدن انسان را از سرما و گرما حفظ می‌کند، و هم سپری است در برابر بسیاری از خطرها، و هم عیوب جسمانی را می‌پوشاند و هم زینتی است برای انسان، روح تقوی و پرهیزکاری نیز علاوه بر پوشانیدن بشر از زشتی گناهان و حفظ از بسیاری از خطرات فردی و اجتماعی، زینت بسیار بزرگی برای او محسوب می‌شود زینتی است چشمگیر که بر شخصیت او می‌افزاید.

منظور از لباس تقوا همان «روح تقوا و پرهیزکاری» است، که جان انسان را حفظ می‌کند و معنی «حیاء» و «عمل صالح» و امثال آن در آن جمع است.

در پایان آیه می‌فرماید: «این (لباسهایی که خدا برای شما قرار داده اعم از لباس مادی و معنوی، لباس جسمانی و لباس تقوا) همگی از آیات و نشانه‌های خداست برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۷.
تا بندگان متذکر نعمتهای پروردگار شوند» (ذَلِكُمْ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ).

لباس در گذشته و حال - ..... ص : ۳۷

تا آنجا که تاریخ نشان می‌دهد همیشه انسان لباس می‌پوشیده است، ولی وسایل تولید لباس در عصر ما به قدری متنوع شده و توسعه یافته است که با گذشته اصلاً قابل مقایسه نیست.

و متأسفانه، جنبه‌های فرعی و حتی نامطلوب و زننده لباس چنان گسترش یافته که فلسفه اصلی لباس را دارد تحت الشعاع خود قرار می‌دهد.

لباس عاملی شده برای انواع تجمل پرستیها، توسعه فساد، تحریک شهوات، خودنمایی و تکبر و اسراف و تبذیر و امثال آن، حتی گاه لباسهایی در میان جمعی از مردم بخصوص «جوانان غربزده» دیده می‌شود که جنبه جنون آمیز آن بر جنبه عقلانیتش برتری دارد و به همه چیز شباهت دارد جز به لباس.

مسئله مدپرستی در لباس نه تنها ثروتهای زیادی را به کام خود فرو می‌کشد، بلکه قسمت مهمی از وقتها و نیروهای انسانی را نیز بر باد می‌دهد.

سورة الأعراف (۷): آیه ۲۷..... ص : ۳۷

(آیه ۲۷) - در این آیه خداوند به همه افراد بشر و فرزندان آدم، هشدار می‌دهد که مراقب فریبکاری شیطان باشند زیرا شیطان سابقه دشمنی خود را با پدر و مادر آنها نشان داده و همانطور که لباس بهشتی را بر اثر وسوسه‌ها از اندام آنان بیرون کرد، ممکن است لباس تقوا را از اندام ایشان بیرون نماید، لذا می‌گوید: «ای فرزندان آدم! شیطان شما را نفریبد، آن چنانکه پدر و مادر شما را از بهشت بیرون ساخت و لباس آنان را از اندامشان بیرون کرد، تا عورتشان را به آنها نشان دهد» (یا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا).

سپس تأکید می‌کند که حساب شیطان و همکارانش از سایر دشمنان جداست، «او و همکارانش شما را می‌بینند در حالی که شما آنها را مشاهده نمی‌کنید» و از چنین دشمنی باید سخت بر حذر بود! (إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ).

و در پایان آیه جمله‌ای بیان می‌کند که در حقیقت پاسخی است به یک ایراد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۸
مهم و آن این که اگر کسی بگوید: چگونه خداوند دادگر و مهربان دشمنی را با این قدرت بر انسان مسلط ساخته، دشمنی که هیچ گونه موازنه قوا با او ندارد، به هر کجا بخواهد می‌رود، بدون این که کسی حضورش را احساس کند، حتی طبق بعضی از روایات در درون وجود انسان همچون جریان خون در رگها حرکت می‌کند! آیا این با عدالت پروردگار سازگار است؟
آیه در پاسخ این سؤال احتمالی، می‌گوید: «ما شیاطین را اولیاء و سرپرستان افراد بی‌ایمان قرار دادیم» (إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ).

یعنی، تنها پس از موافقت خود انسان است که شیطان می‌تواند از مرزهای روح او بگذرد.

سورة الأعراف (۷): آیه ۲۸..... ص : ۳۸

(آیه ۲۸) - در این آیه اشاره به یکی از وسوسه‌های مهم شیطانی می‌کند که بر زبان جمعی از انسانهای شیطان صفت نیز جاری می‌شود و آن این که: «هنگامی که عمل زشت و قبیحی را انجام می‌دهند (اگر از دلیل آن سؤال شود، در پاسخ) می‌گویند:

این راه و رسمی است که نیاکان خود را بر آن یافته‌ایم خداوند هم ما را به آن دستور داده است» (وَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا).

جالب این که قرآن در پاسخ آنها اعتنایی به دلیل اول یعنی پیروی کورکورانه از نیاکان نمی‌کند و تنها به پاسخ دلیل دوم قناعت کرده، می‌گوید: «بگو: خداوند هرگز به کارهای زشت و قبیح فرمان نمی‌دهد» زیرا حکم او از فرمان عقل جدا نیست (قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ).

سپس با این جمله آیه ختم می‌شود که: «آیا به خدا نسبت‌هایی می‌دهید که نمی‌دانید» (أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ). منظور از «فاحشه» در اینجا هر گونه کار زشت و قبیحی است که مسأله «طواف عریان» و «پیروی از پیشوایان ظلم و ستم» از مصادیق روشن آن محسوب می‌گردد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۲۹..... ص: ۲۸

(آیه ۲۹) - در این آیه به اصول دستورات پروردگار در زمینه وظایف عملی در یک جمله کوتاه اشاره، شده و سپس اصول عقاید دینی یعنی، مبدء و معاد را بطور برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۹
فشرده بیان می‌کند نخست می‌گوید: ای پیامبر! «به آنان بگو: پروردگار من به عدالت دستور داده است» (قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ). سپس دستور به یکتاپرستی و مبارزه با هر گونه شرک داده، می‌فرماید: «توجه قلب خویش را در هر عبادتی به او کنید» و از ذات پاک او به سوی دیگر منحرف نشوید (وَ أَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ).
«او را بخوانید و دین و آیین خود را خالص و مخصوص او قرار دهید» (وَ ادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ).

پس از تحکیم پایه توحید، توجه به مسأله معاد و رستاخیز کرده، می‌گوید:

«همان گونه که شما را در آغاز آفرید، دگر بار در قیامت باز می‌گردید» (كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ).

آیه فوق یکی از کوتاهترین و جالبترین تعبیرات را در زمینه معاد جسمانی بازگو می‌کند، و می‌گوید: نگاهی به آغاز آفرینش خود کنید ببینید همین جسم شما که از مقدار زیادی آب و مقدار کمتری مواد مختلف، فلزات و شبه فلزات ترکیب شده است در آغاز کجا بود؟ آبهایی که در ساختمان جسم شما به کار رفته هر قطره‌ای از آن احتمالاً در یکی از اقیانوسهای روی زمین سرگردان بود و سپس تبخیر گردید و تبدیل به ابرها و به شکل قطرات باران بر زمینها فرو ریختند، و ذراتی که هم اکنون از مواد جامد زمین در ساختمان جسم شما به کار رفته، روزی به صورت دانه گندم یا میوه درخت، یا سبزیهای مختلف بود که از نقاط پراکنده زمین گردآوری شد.

بنابراین چه جای تعجب که پس از متلاشی شدن و بازگشت به حال نخستین، باز همان ذرات جمع آوری گردد و به هم پیوندند و اندام نخستین را تشکیل دهند؟

و اگر چنین چیزی محال بود چرا در آغاز آفرینش انجام شد؟ بنابراین «همان گونه که در آغاز، خدا شما را آفریده است در روز رستاخیز نیز باز می‌گرداند».

سوره الأعراف (۷): آیه ۳۰..... ص: ۳۹

(آیه ۳۰) - در این آیه چگونگی عکس‌العملهای مردم را در برابر این دعوت (دعوت به سوی نیکیها و توحید و معاد) بیان

کرده، می گوید: «جمعی را هدایت کرده و جمعی (که شایستگی نداشته‌اند) گمراهی بر آنها مسلّم شده است» (فَرِيقًا بَرَكزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۰
هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ)

و برای این که کسی تصور نکند بدون جهت خداوند، طایفه‌ای را هدایت می کند و جمع دیگری را گمراه، در جمله بعد اضافه می کند: «گروه گمراهان همانها بودند که شیاطین را اولیای خود انتخاب کرده بودند، و به جای ولایت پروردگار ولایت شیطان را پذیرفتند» (إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ).
و عجب این که با تمام گمراهی و انحراف «چنین می پنداشتند که هدایت یافتگان واقعی آنها هستند» (وَ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ).

این حالت مخصوص کسانی است که در طغیان و گناه فرو روند و در این حال درهای هدایت بکلی به روی آنها مسدود خواهد شد، و این همان چیزی است که خودشان برای خویشان فراهم ساخته‌اند.

سوره الأعراف (۷): آیه ۳۱..... ص: ۴۰

(آیه ۳۱) - در این آیه به عنوان یک قانون همیشگی که شامل تمام اعصار و قرون می شود دستور می دهد که، «ای فرزندان آدم! زینت خود را به هنگام رفتن به مسجد با خود داشته باشید» (يا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ).
این جمله می تواند هم اشاره به «زینتهای جسمانی» باشد که شامل پوشیدن لباسهای مرتب و پاک و تمیز، و شانه زدن موها، و به کار بردن عطر و مانند آن می شود، و هم شامل «زینتهای معنوی»، یعنی صفات انسانی و ملکات اخلاقی و پاکی نیت و اخلاص.

در جمله بعد اشاره به مواهب دیگر یعنی خوردنیها و آشامیدنیهای پاک و پاکیزه می کند، می گوید از آنها «بخورید و بنوشید» (وَ كُلُوا وَ اشْرَبُوا).

اما چون طبع زیاده طلب انسان، ممکن است از این دو دستور سوء استفاده کند و به جای استفاده عاقلانه و اعتدال آمیز از پوشش و تغذیه صحیح، راه تجمل پرستی و اسراف و تبذیر را پیش گیرد، بلافاصله اضافه می کند: «ولی اسراف نکنید که خدا مسرفان را دوست نمی دارد» (وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ).

کلمه «اسراف» کلمه بسیار جامعی است که هرگونه زیاده روی در کمیت و کیفیت و بیهوده گرایی و اتلاف و مانند آن را شامل می شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۱

جمله كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید، در آیه فوق آمده، گرچه بسیار ساده به نظر می رسد، اما امروز ثابت شده است که یکی از مهمترین دستورات بهداشتی همین است، زیرا تحقیقات دانشمندان به این نتیجه رسیده که سر چشمه بسیاری از بیماریها، غذاهای اضافی است که به صورت جذب نشده در بدن انسان باقی می ماند، این مواد اضافی هم بار سنگینی است برای قلب و سایر دستگاههای بدن و هم منبع آماده‌ای است برای انواع عفونتها و بیماریها! عامل اصلی تشکیل این مواد مزاحم، اسراف و زیاده روی در تغذیه و به اصطلاح «پر خوری» است، و راهی برای جلوگیری از آن جز رعایت اعتدال در غذا نیست، کسانی که این دستور را ساده فکر می کنند خوب است در زندگی خود آن را بیازمایند تا اهمیت رعایت این دستور را در سلامت جسم و تن خود ببینند.

سوره الاعراف (۷): آیه ۳۲..... ص: ۴۱

(آیه ۳۲) - در این آیه با لحن تندتری به پاسخ آنها که گمان می‌برند، تحریم زینتها و پرهیز از غذاها و روزیهای پاک و حلال، نشانه زهد و پارسایی و مایه قرب به پروردگار است پرداخته، می‌گوید: ای پیامبر! «بگو: چه کسی زینتهای الهی را که برای بندگانش آفریده و همچنین مواهب و روزیهای پاکیزه را تحریم کرده است» (قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ).

سپس برای تأکید اضافه می‌کند: به آنها «بگو: این نعمتها و موهبتها برای افراد با ایمان در این زندگی دنیا آفریده شده (اگرچه دیگران نیز بدون داشتن شایستگی از آن استفاده می‌کنند) ولی در روز قیامت و زندگی عالیترا (که صفوف کاملاً از هم مشخص می‌شوند) اینها همه در اختیار افراد با ایمان و درستکار قرار می‌گیرد» و دیگران بکلی از آن محروم می‌شوند! (قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

در پایان آیه به عنوان تأکید می‌گوید: «این چنین آیات و احکام خود را برای جمعیتی که آگاهند و می‌فهمند تشریح می‌کنیم» (كَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ).

در مورد استفاده از انواع زینتها، اسلام مانند تمام موارد، حد اعتدال را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲ انتخاب کرده است و استفاده کردن از زیباییهای طبیعت، لباسهای زیبا و متناسب، به کار بردن انواع عطرها، و امثال آن، نه تنها مجاز شمرده شده بلکه به آن توصیه و سفارش نیز شده است.

سوره الاعراف (۷): آیه ۳۳..... ص: ۴۲

(آیه ۳۳) - محرمات الهی! بارها دیده‌ایم که قرآن مجید هرگاه سخن از امر مباح یا لازمی به میان می‌آورد، بلافاصله از نقطه مقابل آن یعنی زشتیها و محرمات سخن می‌گوید، تا هر دو بحث، یکدیگر را تکمیل کنند، در اینجا نیز به دنبال اجازه استفاده از مواهب الهی و زینتها و نفی تحریم آنها، سخن از محرمات به میان آورده و بطور عموم، و سپس بطور خصوص انگشت روی چند نقطه مهم می‌گذارد.

در آغاز از تحریم فواحش سخن می‌گوید، می‌فرماید: ای پیامبر! «بگو:

پروردگار من تنها اعمال زشت و قبیح را حرام کرده است، اعم از این که آشکار باشد یا پنهان» (قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطَّنَ).

سپس موضوع را تعمیم داده، می‌گوید: «و (همچنین) گناه و ستم به ناحق را» (وَ الْإِثْمَ).

بار دیگر انگشت روی چند قسمت از بزرگترین گناهان گذاشته، می‌گوید:

«و هرگونه ستم و تجاوز به ناحق به حقوق دیگران» (وَ الْبُغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ).

سپس اشاره به مسأله شرک کرده، می‌گوید: و نیز پروردگار من، حرام کرده «این که چیزی را که خداوند دلیلی برای آن نازل نکرده، شریک او قرار دهید» (وَ أَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا).

آخرین چیزی را که به عنوان محرمات روی آن تکیه می‌کند، نسبت دادن چیزی به خدا بدون علم و آگاهی است، می‌فرماید: «و این که به خدا مطلبی نسبت دهید که نمی‌دانید» (وَ أَنْ تُقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۳۴..... ص: ۴۲

(آیه ۳۴) - هر جمعیتی سرانجامی دارد! در این آیه خداوند به یکی از قوانین آفرینش یعنی فنا و نیستی ملتها، اشاره می کند و بحثهای مربوط به زندگی فرزندان آدم در روی زمین و سرانجام و سرنوشت گنهکاران که در آیات قبل گفته شد با این بحث روشنتر می شود نخست می گوید: «برای هر امتی زمان و مدت معینی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۳ وجود دارد» (وَ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ).

«و به هنگامی که این اجل فرا رسد، نه لحظه ای تأخیر خواهند کرد و نه لحظه ای بر آن پیشی می گیرند» (فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ).

یعنی، ملت‌های جهان همانند افراد، دارای مرگ و حیاتند، ملت‌هایی از صفحه زمین برچیده می شوند، و به جای آنها ملت‌های دیگری قرار می گیرند، قانون مرگ و حیات مخصوص افراد انسان نیست، بلکه اقوام و جمعیتها و جامعه‌ها را نیز در بر می گیرد با این تفاوت که مرگ ملتها غالباً بر اثر انحراف از مسیر حق و عدالت و روی آوردن به ظلم و ستم و غرق شدن در دریای شهوات و فرو رفتن در امواج تجمل پرستی و تن پروری می باشد.

هنگامی که ملت‌های جهان در چنین مسیرهایی گام بگذارند، و از قوانین مسلم آفرینش منحرف گردند، سرمایه‌های هستی خود را یکی پس از دیگری از دست خواهند داد و سرانجام سقوط می کنند.

سوره الأعراف (۷): آیه ۳۵..... ص: ۴۳

(آیه ۳۵) - دستور دیگری به همه فرزندان آدم! بار دیگر خداوند فرزندان آدم را مخاطب ساخته، می گوید: «ای فرزندان آدم! اگر رسولانی از خودتان (از طرف من) به سوی شما آمدند که آیات مرا به شما عرضه می دارند (از آنها پیروی کنید) زیرا آنها که پرهیزکاری پیشه کنند و در اصلاح خویشتن و دیگران بکوشند نه وحشتی از مجازات الهی خواهند داشت و نه اندوه و غمی» (يَا بَنِي آدَمَ إِذَا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنْ اتَّقَىٰ وَ أَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۳۶..... ص: ۴۳

(آیه ۳۶) - و در این آیه اضافه می کند: «اما آنها که آیات ما را تکذیب کنند و در برابر آن تکبر ورزند آنها اصحاب دوزخند و جاودانه در آن خواهند ماند» (وَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَ اسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۳۷..... ص: ۴۳

(آیه ۳۷) - از این آیه به بعد قسمت‌های مختلف از سرنوشت شومی که در انتظار افترا گویان و تکذیب کنندگان آیات خداست، بیان شده، نخست می گوید:

«چه کسی ستمکارتر است از آنها که بر خدا دروغ می بندند و یا آیات او را تکذیب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۴ می کنند؟» (فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ).

سپس وضع آنها را به هنگام مرگ چنین توصیف می کند: «آنان چند روزی بهره خود را از آنچه برایشان مقدر شده است

می‌برند و از نعمتهای مختلف سهم خود را می‌گیرند، تا (پیمانه عمرشان لبریز گردد و به اجل نهایی برسد) در این هنگام فرشتگان ما که مأمور گرفتن ارواحند به سراغ آنها می‌آیند تا جانشان را بگیرند» (أُولَئِكَ يَنَالُهُمْ نَصَبٌ مِّنَ الْكِتَابِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ).

به هر حال از لحظه مرگ مجازاتهایی آنها شروع می‌شود، نخستین بار با تویخ و سرزنش فرشتگان پروردگار که مأمور گرفتن جانشان هستند رو برو می‌شوند، «آنها می‌پرسند کجا هستید معبودهایی که غیر از خدا می‌پرستید» و یک عمر از آنها دم می‌زدید و همه چیز خود را نابخردانه در پای آنها می‌ریختید؟ (قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ).

آنها چون دست خود را از همه چیز کوتاه می‌بینند و پندارهایی را که در باره معبودهای ساختگی داشتند همچون نقش بر آب مشاهده می‌کنند، در پاسخ می‌گویند: «آنها همه گم شدند و از ما دور گشتند» (قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا).

اثری از آنها نمی‌بینیم و هیچ گونه قدرتی بر دفاع از ما ندارند، و تمام عبادات ما برای آنها بیهوده بود، «و به این ترتیب خودشان بر ضد خود گواهی می‌دهند که کافر بودند» (و شَهِدُوا عَلٰى أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ).

در حالی که راه بازگشت به روی آنها بسته است و این نخستین تازیانه آتشین مجازات الهی است که بر روح آنها نواخته می‌شود.

سورة الأعراف (۷): آیه ۳۸..... ص: ۴۴

(آیه ۳۸) - درگیری پیشوایان و پیروان گمراه در دوزخ! در آیات گذشته صحنه‌ای که به هنگام مرگ و بازپرسی فرشتگان قبض ارواح رخ می‌دهد ترسیم شده بود و در اینجا صحنه برخورد گروههای اغوا کننده و اغوا شونده را در قیامت شرح می‌دهد: «در روز رستاخیز خداوند به آنها می‌گوید در صف گروههای مشابه خود از جن و انس که پیش از شما بودند، قرار گیرید و در آتش داخل شوید» (قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ فِي النَّارِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۵

هنگامی که همگی در آتش داخل شدند برخوردشان با هم مسلکهایشان شروع می‌شود، برخوردی عجیب و عبرت انگیز، «هر دسته‌ای که وارد دوزخ می‌شوند به دیگری لعن و نفرین می‌کند» و او را مسؤول بدبختی خویش می‌داند (كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا).

مطلب به همین جا پایان نمی‌پذیرد، «هنگامی که همگی با ذلت و خواری در محیط شرر بار دوزخ قرار می‌گیرند (شکایت آنها به پیشگاه پروردگار از یکدیگر شروع می‌شود) نخست فریب خوردگان عرضه می‌دارند: پروردگارا! این اغواگران بودند که ما را گمراه ساختند، خدایا عذاب و کیفر آنها را مضاعف کن» کیفری به خاطر گمراهیشان، و کیفری به خاطر گمراه کردن ما (حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأَوْلَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَأَتَبَهُمُ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ).

ولی عجیب این است که خداوند در پاسخ آنها «می‌فرماید: برای هر کدام (از شما) عذاب مضاعف است ولی نمی‌دانید!» چرا که پیروان اگر گرد پیشوایان گمراه را نگرفته بودند، قدرتی بر اغوای مردم نداشتند (قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۳۹..... ص: ۴۵

(آیه ۳۹) - در این آیه پاسخ پیشوایان گمراه را چنین نقل می‌کند که: «آنها به پیروان خود می‌گویند شما هیچ تفاوت و برتری

بر ما ندارید، (یعنی اگر ما گفتیم شما تأیید کردید و اگر گام برداشتیم کمک نمودید و اگر ستم نمودیم شما یار و مددکار ما بودید) بنابراین شما هم در مقابل اعمالتان عذاب دردناک الهی را بچشید» (قَالَتُ أَوْلَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۴۰..... ص: ۴۵

(آیه ۴۰) - بار دیگر قرآن به سراغ سرنوشت افراد متکبر و لجوج یعنی آنها که زیر بار آیات پروردگار نمی‌روند و در برابر حق تسلیم نیستند رفته، می‌گوید:

«کسانی که آیات ما را تکذیب کنند و در برابر آن تکبر ورزند درهای آسمان به روی آنان گشوده نمی‌شود» (إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ).

در حدیثی از امام باقر علیه السلام چنین می‌خوانیم: «اما مؤمنان، اعمال و ارواحشان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۶ به سوی آسمانها برده می‌شود و درهای آسمان به روی آنها گشوده خواهد شد، اما کافر روح و عملش را بالا می‌برند تا به آسمان برسد در این هنگام کسی صدا می‌زند آن را به سوی سجین (دوزخ) پایین ببرید». سپس اضافه می‌کند: «آنها وارد بهشت نخواهند شد، تا زمانی که شتر از سوراخ سوزن بگذرد!» (وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ).

این تعبیر کنایه لطیفی از محال بودن این امر است، که راهی برای ورود افراد بی‌ایمان متکبر در بهشت مطلقاً موجود نیست! در پایان آیه برای تأکید و توضیح بیشتر اضافه می‌کند، «و این چنین گنهکاران را کیفر می‌دهیم» (وَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۴۱..... ص: ۴۶

(آیه ۴۱) - در این آیه، به قسمتی دیگر از مجازات دردناک آنها اشاره کرده، می‌گوید: «برای این گونه افراد، بسترهایی از جهنم و آتش سوزان است و روی آنها پوششهایی از همان آتش سوزان قرار دارد» (لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَ مِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ). و باز برای تأکید اضافه می‌کند: «این چنین ظالمان و ستمگران را کیفر می‌دهیم» (وَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۴۲..... ص: ۴۶

(آیه ۴۲) - آرامش کامل و سعادت جاویدان! در آیات گذشته بحث از سرنوشت منکران آیات خدا و متکبران و ظالمان بود، در اینجا آینده روشن افراد با ایمان را چنین شرح می‌دهد: «کسانی که ایمان آورند و عمل صالح انجام دهند، ... اهل بهشتند و جاودانه در آن خواهند ماند» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ... أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

ولی در میان این جمله یک جمله معترضه که اشاره به پاسخ بسیاری از سؤالات است بیان کرده، می‌گوید: «ما هیچ کس را جز به اندازه توانائیش تکلیف نمی‌کنیم» (لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا)

اشاره به این که کسی تصور نکند که قرار گرفتن در صف افراد با ایمان و انجام عمل صالح در دسترس همه کس نیست، زیرا تکالیف پروردگار به اندازه قدرت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۷

افراد است.

این آیه مانند بسیاری دیگر از آیات قرآن، وسیله نجات و سعادت جاویدان را منحصرًا ایمان و عمل شایسته معرفی می‌کند و به این ترتیب به عقیده خرافی مسیحیان امروز که وسیله نجات را قربانی شدن مسیح در برابر گناهان بشریت می‌دانند، خط بطلان می‌کشد، اصرار قرآن روی مسأله ایمان و عمل صالح در آیات مختلف برای کوبیدن این طرز تفکر و مانند آن است.

سوره الأعراف (۷): آیه ۴۳..... ص: ۴۷

(آیه ۴۳) - در این آیه به یکی از مهمترین نعمتهایی که خدا به بهشتیان ارزانی می‌دارد و مایه آرامش روح و جان آنهاست اشاره کرده، می‌گوید: «کینه‌ها و حسدها و دشمنیها را از دل آنها برمی‌کنیم» (وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ).

در حقیقت یکی از بزرگترین ناراحتیهای انسانها در زندگی دنیا که سرچشمه پیکارهای وسیع اجتماعی می‌شود و علاوه بر خسارت‌های سنگین جانی و مالی آرامش روح را بکلی برهم می‌زند، همین «کینه توزی» و «حسد» است.

بهشتیان بکلی از بدبختیهای ناشی از این گونه صفات و عواقب آن برکنارند، آنها با هم در نهایت دوستی و محبت و صفا و صمیمیت و آرامش زندگی می‌کنند، و همه از وضع خود راضی‌اند.

قرآن پس از ذکر این نعمت روحانی، اشاره به نعمت مادی و جسمانی آنها کرده، می‌گوید: «از زیر قصرهای آنها نهرهای آب جریان دارد» (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ).

سپس رضایت و خشنودی کامل و همه جانبه اهل بهشت را با این جمله منعکس می‌کند که آنها «می‌گویند: حمد و سپاس مخصوص خداوندی است که ما را به این همه نعمت رهنمون شد و اگر خدا ما را راهنمایی نمی‌کرد، هرگز، هدایت نمی‌یافتیم» (وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْ لَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ).

این توفیق او بود که دست ما را گرفت و از گذر گاههای زندگی عبور داد و به سر منزل سعادت رسانید. «مسلم فرستادگان پروردگار ما، حق را آوردند!» آنها راست می‌گفتند و ما با چشم خود درستی گفتارشان را هم اکنون می‌بینیم (لَقَدْ بَرَّكزیده

تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۸

جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ

«در این هنگام ندایی برمی‌خیزد، و این جمله را در گوش جان آنها سر می‌دهد که این بهشت را به خاطر اعمال پاکتان به ارث بردید» (وَنُودُوا أَنْ تِلْكَمُ الْجَنَّةُ أَوْرَثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۴۴..... ص: ۴۸

(آیه ۴۴) - از این آیه استفاده می‌شود که بهشتیان و دوزخیان از جایگاه خود می‌توانند با یکدیگر سخن بگویند نخست می‌گوید: «بهشتیان، دوزخیان را مخاطب ساخته و صدا می‌زنند که ما وعده پروردگار خویش را حق یافتیم، آیا شما هم به آنچه خدا به وسیله فرستادگانش وعده داده بود، رسیدید؟» (وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا).

در پاسخ «می‌گویند: آری» همه را عین حقیقت دیدیم (قَالُوا نَعَمْ).

سپس اضافه می‌کند: «در این هنگام ندا دهنده‌ای در میان آنها ندا در می‌دهد (آنچنان که صدای او به گوش همگان می‌رسد)

که: لعنت خدا بر ستمگران باد» (فَأَذِّنْ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۴۵..... ص: ۴۸

(آیه ۴۵) - سپس ستمگران را چنین معرفی می‌کند: «همانها که مردم را از راه راست باز می‌داشتند (و با تبلیغات مسموم و زهر آگین خود، ایجاد شک و تردید در ریشه‌های عقاید مردم می‌کردند) و جاده مستقیم الهی را کج و معوج نشان می‌دادند، و به سرای دیگر نیز ایمان نداشتند» (الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ).

این مؤذن در روایات اسلامی، غالباً به امیر مؤمنان علی علیه السلام تفسیر شده است.

حاکم «ابو القاسم حسکانی» که از دانشمندان اهل سنت است به سند خود از «محمد بن حنفیه» از «علی» علیه السلام نقل می‌کند که فرمود: انا ذلك المؤذن: «آن که این ندا را سر می‌دهد منم» و همچنین به سند خود از ابن عباس نقل می‌کند که علی علیه السلام در قرآن نامهایی دارد که مردم آنها را نمی‌دانند، از جمله «مؤذن» در آیه شریفه فَأَذِّنْ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ عَلَى السَّلَام است که این ندا را سر می‌دهد و می‌گوید: الا لعنة الله على الذين برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۹

کذبوا بولایتی و استخفوا بحقی «لعنت خدا بر آنها باد که ولایت مرا تکذیب کردند و حق مرا کوچک شمردند».

سورة الأعراف (۷): آیه ۴۶..... ص: ۴۹

(آیه ۴۶) - اعراف گذرگاه مهمی به سوی بهشت! در تعقیب بیان سرگذشت بهشتیان و دوزخیان این آیه و سه آیه بعد از آن در باره «اعراف» که منطقه‌ای است حد فاصل میان بهشت و دوزخ، با ویژگیهایی که دارد سخن می‌گوید.

نخست به حجابی که در میان بهشتیان و دوزخیان کشیده شده است اشاره کرده، می‌گوید: «میان این دو گروه حجابی قرار دارد» (وَ بَيْنَهُمَا حِجَابٌ).

از آیات بعد چنین استفاده می‌شود که حجاب مزبور همان «اعراف» است که مکان مرتفعی است در میان این دو گروه، که مانع از مشاهده یکدیگر می‌شود، البته کسانی که بر اعراف یعنی قسمتهای بالای این مانع مرتفع قرار دارند، هر دو گروه را می‌توانند ببینند.

سپس قرآن می‌گوید: «بر اعراف مردانی قرار دارند که هر یک از جهنمیان و دوزخیان را (در جایگاه خود می‌بینند و) از سیمایشان آنها را می‌شناسند» (وَ عَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ).

سپس می‌گوید: مردانی که بر اعراف قرار دارند «بهشتیان را صدا می‌زنند و می‌گویند: درود بر شما باد، اما خودشان وارد بهشت نشده‌اند، اگرچه بسیار تمایل دارند» (وَ نَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَ هُمْ يَطْمَعُونَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۴۷..... ص: ۴۹

(آیه ۴۷) - «اما به هنگامی که به سوی دیگر نگاه می‌کنند و دوزخیان را در دوزخ می‌بینند (به درگاه خدا راز و نیاز می‌کنند و) می‌گویند: پروردگارا! ما را با جمعیت ستمگران قرار مده» (وَ إِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۴۸..... ص: ۴۹

(آیه ۴۸) - در این آیه اضافه می‌کند که: «و اصحاب اعراف مردانی از دوزخیان را که از چهره و سیمایشان می‌شناسند صدا می‌زنند (و مورد ملامت و سرزنش قرار می‌دهند که دیدید عاقبت) گردآوری اموال و نفرت در دنیا و تکبر ورزیدن از قبول حق، به شما سودی نداد» چه شد آن مالها؟ و کجا رفتند آن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۰

نفرت؟ و چه نتیجه‌ای گرفتید از آن همه کبر و خودپرستی؟ (وَ نَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَ مَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۴۹..... ص: ۵۰

اشاره

(آیه ۴۹) - بار دیگر با همان زبان ملامت و سرزنش در حالی که اشاره به جمعی از ضعفای مؤمنان که بر اعراف قرار گرفته‌اند می‌کنند، می‌گویند: «آیا اینها همان کسانی هستند که شما سوگند یاد کردید هیچ گاه خداوند آنان را مشمول رحمت خود قرار نخواهد داد» (أَهُؤْلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ).
سرانجام رحمت الهی شامل حال این دسته از ضعفای مؤمنان شده و به آنها خطاب می‌شود که: «وارد بهشت شوید نه ترسی بر شماست و نه در آنجا غم و اندوهی دارید» (ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَ لَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ).

«اصحاب اعراف» چه کسانی هستند؟ ..... ص: ۵۰

از مجموع آیات و روایات چنین استفاده می‌شود که «اعراف» گذرگاه سخت و صعب العبوری بر سر راه بهشت سعادت جاویدان است، طبیعی است که افراد نیرومند و قوی یعنی صالحان و پاکان با سرعت از این گذرگاه عبور می‌کنند اما افرادی که خوبی و بدی را به هم آمیختند در این مسیر وا می‌مانند.

همچنین طبیعی است که سرپرستان جمعیت و پیشوایان قوم در گذرگاههای سخت همانند فرماندهانی که در این گونه موارد در آخر لشکر راه می‌روند تا همه سپاهیان بگذرند، در آنجا توقف می‌کنند تا به کمک ضعفای مؤمنان بشتابند و آنها که شایستگی نجات را دارند در پرتو امدادشان رهایی یابند.

بنابراین در اعراف، دو گروه وجود دارند، ضعیفان و آلودگانی که در رحمتند و پیشوایان بزرگ (یعنی انبیاء، امامان و صالحان) که در همه حال یار و یاور ضعیفانند.

سوره الأعراف (۷): آیه ۵۰..... ص: ۵۰

(آیه ۵۰) - نعمتهای بهشتی بر دوزخیان حرام است! پس از آن که بهشتیان و دوزخیان هر کدام در محل مناسب خود مستقر شدند گفتگوهای در میان آنها رد و بدل می‌شود که نتیجه آن مجازات و کیفری است روحانی و معنوی برای دوزخیان،

نخست می‌فرماید: «دوزخیان، بهشتیان را صدا می‌زنند که (محبت کنید) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۱ و مقداری آب یا از آنچه خدا به شما روزی داده، به ما ببخشید» تا عطش سوزان خود را تسکین دهیم و از آلام خود بکاهیم (وَ نَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ).

ولی بلافاصله بهشتیان دست رد بر سینه آنها زده، و «می‌گویند: خداوند اینها را بر کافران تحریم کرده است» (قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ).

۱- جمله «مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ» (از آنچه خدا به شما روزی داده) که تعبیری است سر بسته و توأم با یک نوع ابهام نشان می‌دهد که حتی دوزخیان نمی‌توانند از ماهیت و انواع نعمتهای بهشتی آگاه شوند.

۲- جمله «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ» (خداوند آنها را بر کافران حرام کرده) اشاره به این است که بهشتیان مضایقه‌ای از بخشیدن این نعمتها ندارند زیرا نه چیزی از آنها کم می‌شود و نه در درون سینه، کینه‌ای نسبت به کسی دارند، ولی وضع دوزخیان آنچنان است که نمی‌توانند از نعمتهای بهشتی بهره گیرند، این تحریم در حقیقت یک نوع «تحریم تکوینی» است، همانند محرومیت بسیاری از بیماران از غذاهای لذیذ و رنگارنگ.

سورة الأعراف (۷): آیه ۵۱.... ص: ۵۱

(آیه ۵۱) - در این آیه سبب محرومیت آنها را تشریح می‌کند و با ذکر صفات دوزخیان روشن می‌سازد که این سرنوشت شوم را خودشان برای خویشتن فراهم ساخته‌اند نخست می‌گوید: «آنها کسانی هستند که دین و مذهب خود را به سرگرمی و بازی گرفتند» (الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا).

«و زندگی دنیا آنها را فریب داد و مغرور ساخت» (وَ عَزَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا).

این امور سبب شد که آنها در لجزار شهوات فرو روند و همه چیز حتی رستخیز را به دست فراموشی بسپارند و گفتار پیامبران و آیات الهی را انکار کنند، لذا به دنبال آن اضافه می‌کند: «پس امروز هم ما آنها را فراموش خواهیم کرد همان گونه که آنها لقای چنین روزی را فراموش کردند و همان گونه که آیات ما را انکار نمودند» (فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَ مَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ).

ضمناً از این آیه استفاده می‌شود که نخستین مرحله گمراهی و انحراف آن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۲ است که انسان مسائل سرنوشت ساز خود را جدی نگیرد و با آنها به عنوان یک سرگرمی و بازیچه رفتار کند.

سورة الأعراف (۷): آیه ۵۲..... ص: ۵۲

(آیه ۵۲) - این آیه اشاره به این است که محرومیت کفار و سرنوشت شومشان نتیجه کوتاهیها و تقصیرات خودشان است و گر نه از ناحیه خداوند هیچ گونه کوتاهی در هدایت و رهبری و ابلاغ آیات و بیان درسهای تربیتی نشده است لذا می‌گوید: ما در هدایت و راهنمایی آنها چیزی فروگذار نکردیم «کتابی برای آنها فرستادیم که تمام اسرار و رموز آن را با آگاهی کامل تشریح کردیم» (وَ لَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ).

«کتابی که مایه هدایت و موجب رحمت برای ایمان آورندگان بود» اگرچه افراد لجوج و خودخواه از آن بی‌بهره می‌مانند (هُدًى وَ رَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ).

(آیه ۵۳) - و در این آیه اشاره به طرز تفکر غلط تبهکاران و منحرفان در زمینه هدایت‌های الهی کرده، می‌گوید: «آیا آنها جز انتظار تأویل آیات (و فرا رسیدن تهدیدهای الهی) دارند؟ (هَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ).

اما چه انتظار نابجایی، زیرا هنگامی که نتایج و سرانجام این وعده‌های الهی را مشاهده کنند، کار از کار گذشته و راهی برای بازگشت باقی نمانده است «آن روز که تأویل آنها فرا رسد، کسانی که قبلاً آن را فراموش کرده بودند می‌گویند: فرستادگان پروردگار ما حق را آوردند» و گفتار آنها نیز همه حق بود (يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ).

اما در این هنگام در وحشت و اضطراب فرو می‌روند، و به فکر چاره‌جویی می‌افتند و می‌گویند: «آیا (امروز) شفیعانی یافت می‌شوند که برای ما شفاعت کنند؟ (فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا).

و «یا (اگر شفیعانی برای ما در کار نیست و اصولاً شایسته شفاعت نیستیم) آیا ممکن است به عقب باز گردیم و اعمالی غیر آنچه انجام دادیم انجام دهیم» و تسلیم حق و حقیقت باشیم (أَوْ نُزِدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ).

ولی افسوس! این بیداری بسیار دیر است، نه راه بازگشتی وجود دارد و نه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۳ شایستگی شفاعت دارند، زیرا «آنها سرمایه‌های وجود خود را از دست داده و گرفتار خسران و زیانی شده‌اند که تمام وجودشان را در بر می‌گیرد» (قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ).

و بر آنها ثابت می‌شود که بتها و معبودهای ساختگی آنان در آنجا هیچ گونه نقشی ندارد «و معبودهایی را که به دروغ ساخته بودند همگی از نظرشان گم می‌شوند» (وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ).

از این آیه استفاده می‌شود که انسان در اعمال خود مختار و آزاد است و الا تقاضای بازگشت به دنیا نمی‌کرد تا اعمال بد خود را جبران کند. و نیز استفاده می‌شود که جهان دیگر جای انجام عمل و کسب فضیلت و نجات نیست.

اشاره

(آیه ۵۴) - این آیه معبود حقیقی و واقعی را با ذکر صفات خاصش معرفی می‌کند، تا آنها که حقیقت جو هستند قبل از فرا رسیدن رستاخیز در همین جهان او را به روشنی بشناسند، نخست می‌گوید: «معبود و پروردگار شما آن کس است که آسمانها و زمین را در شش روز آفرید» (إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ). یعنی «معبود» کسی جز «آفریدگار» نمی‌تواند باشد.

با توجه به مفهوم وسیع کلمه «ایام» (روزها) و معادل آن در زبانهای دیگر، پاسخ این سؤال روشن است، زیرا بسیار می‌شود که

«ایام» به معنی «دورانها» به کار می‌رود.

بنابراین خداوند مجموعه زمین و آسمان را در شش دوران متوالی آفریده است، هر چند این دورانها گاهی به میلیونها یا میلیاردها سال بالغ شده است و علم امروز هیچ گونه مطلبی را که مخالف این موضوع باشد بیان نکرده است.

سپس قرآن می‌گوید: «خداوند پس از آفرینش آسمان و زمین، زمام رهبری آنها را به دست گرفت» (ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ). یعنی، نه تنها آفرینش از اوست بلکه اداره و رهبری جهان نیز با او می‌باشد.

و این پاسخی است به آنها که جهان را در آفرینش نیازمند به خدا می‌دانند نه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۴ در بقا و ادامه هستی.

«عرش» چیست؟ ..... ص: ۵۴

عرش در لغت معانی متعددی دارد از جمله: به معنی سقف یا چیزی است که دارای سقف بوده باشد، و گاهی به معنی تختهای بلند همانند تخت سلاطین نیز آمده است.

ولی هنگامی که در مورد خداوند به کار می‌رود و گفته می‌شود «عرش خدا» منظور از آن مجموعه جهان هستی است که در حقیقت تخت حکومت پروردگار محسوب می‌شود.

بنابراین در آیه مورد بحث جمله «اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ» کنایه از احاطه کامل پروردگار و تسلط او بر تدبیر امور آسمانها و زمین بعد از خلقت آنهاست.

سپس می‌فرماید: «اوست که شب را همچون پوششی بر روز می‌افکند و روشنایی روز را با پرده‌های ظلمانی شب می‌پوشاند» (يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ).

بعد از آن اضافه می‌کند: «شب با سرعت به دنبال روز در حرکت است» (يَطْلُبُهُ حَثِيثًا). همانند طلبکاری که با سرعت به دنبال بدهکار می‌دود.

سپس می‌افزاید: «اوست که خورشید و ماه و ستارگان را آفریده است، در حالی که همه سر بر فرمان او هستند» (وَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ).

پس از ذکر آفرینش جهان هستی و نظام شب و روز و آفرینش ماه و خورشید و ستارگان به عنوان تأکید می‌گوید: «آگاه باشید آفرینش و اداره امور جهان هستی تنها به دست اوست» (أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ).

منظور از «الْخَلْقُ» آفرینش نخستین، و منظور از «الْأَمْرُ» قوانین و نظاماتی است که به فرمان پروردگار بر عالم هستی حکومت می‌کند و آنها را در مسیر خود رهبری می‌نماید.

به عبارت دیگر: همان طور که جهان در حدوثش نیازمند به اوست در تدبیر و ادامه حیات و اداره‌اش نیز وابسته به او می‌باشد، و اگر لحظه‌ای لطف خدا از آن گرفته شود نظامش بکلی از هم گسسته و نابود می‌گردد.

و در پایان آیه می‌فرماید: «پر برکت است خداوندی که پروردگار عالمیان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۵ است» (تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ).

این جمله بعد از ذکر آفرینش و تدبیر جهان هستی یک نوع ستایش از مقام مقدس پروردگار است که وجودی مبارک، ازلی، ابدی و سر چشمه همه برکات و نیکیها و خیر مستمر می‌باشد.

سوره الاعراف (۷): آیه ۵۵ ..... ص: ۵۵

(آیه ۵۵) - شرایط اجابت دعا: آیه قبل با ذکر دلایل روشن این حقیقت را اثبات کرد که شایسته عبودیت و بندگی تنها خداست و به دنبال آن در اینجا دستور می‌دهد که «دعا و نیایش» که جان و روح عبادت است باید در برابر خدا انجام گیرد، نخست می‌گوید: «پروردگار خود را از روی تضرع و در پنهانی بخوانید» (ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَ خُفْيَةً).

این که در آیه فوق دستور داده شده که خدا را در «خفیه» و پنهانی بخوانید برای این است که از «ریا» دورتر، و به اخلاص نزدیکتر، و توأم با تمرکز فکر و حضور قلب باشد.

و در پایان آیه می‌فرماید: «او (خداوند) تجاوز کاران را دوست نمی‌دارد» (إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ).

و این جمله معنی وسیعی دارد که هرگونه تجاوز را، اعم از فریاد کشیدن به هنگام دعا، و یا تظاهر و ریاکاری، و یا توجه به غیر خدا را به هنگام دعا، شامل می‌شود.

سوره الاعراف (۷): آیه ۵۶ ..... ص: ۵۵

(آیه ۵۶) - در این آیه اشاره به حکمی شده است که در واقع یکی از شرایط تأثیر دعا است، می‌فرماید: «در روی زمین فساد مکنید بعد از آن که اصلاح شده است» (وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا). بنابراین هیچ گاه دعای افراد مفسد و تبهکار به جایی نخواهد رسید.

در روایتی از امام باقر علیه السلام می‌خوانیم: «زمین فاسد بود و خداوند به وسیله پیامبر اسلام آن را اصلاح کرد».

باز دیگر به مسأله دعا می‌پردازد و یکی دیگر از شرایط آن را بازگو می‌کند، می‌گوید: «و خدا را با ترس و امید بخوانید» (و ادْعُوهُ خَوْفًا وَ طَمَعًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۶

نه آن چنان از اعمال خود راضی باشید که گمان کنید هیچ نقطه تاریکی در زندگی شما نیست که این خود عامل عقبگرد و سقوط است، و نه آن چنان مأیوس باشید که خود را شایسته عفو خدا و اجابت دعا ندانید، بلکه با دو بال «بیم» و «امید» به سوی او پرواز کنید، امید به رحمتش و بیم از مسؤولیتها و لغزشهای خود.

و در پایان آیه برای تأکید بیشتر روی اسباب امیدواری به رحمت خدا، می‌گوید: «رحمت خدا به نیکوکاران نزدیک است» (إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ).

در این دو آیه اشاره به پنج قسمت از شرایط قبولی دعا شده است: نخست این که از روی تضرع و در پنهانی باشد، دیگر این که از حد اعتدال تجاوز نکند، سوم این که با تولید فساد و تبهکاری همراه نگردد، چهارم این که توأم با بیم و امید متوازن باشد، پنجم این که با نیکوکاری توأم گردد.

سوره الاعراف (۷): آیه ۵۷ ..... ص: ۵۶

(آیه ۵۷) - در آیات گذشته اشاره‌های مکرر به مسأله «مبدء» یعنی توحید و شناسایی پروردگار از روی اسرار جهان آفرینش شد، و در این آیه اشاره به مسأله «معاد» و رستاخیز می‌شود، تا این دو بحث یکدیگر را تکمیل کنند، و این سیره قرآن است که در بسیاری از موارد «مبدء» و «معاد» را با هم قرین می‌سازد، نخست می‌گوید: «او کسی است که بادها را پیشاپیش باران

رحمتش همچون بشارت دهنده‌ای (که از قدوم مسافر عزیزی خبر می‌دهد) می‌فرستد» (وَ هُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ).

«بادهایی که از اقیانوسها برخاسته و ابرهای سنگین بار و پر آب را با خود حمل می‌کند» (حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا).
«در این موقع آنها را به سوی سرزمینهای مرده و خشک و سوزان می‌رانیم» و مأموریت آبیاری این تشنگان را به عهده آنها می‌نهم (سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ).

«و به وسیله آن، آب حیات بخش را در همه جا فرو می‌فرستیم» (فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ). «سپس به کمک این آب انواع میوه‌ها را از خاک تیره بیرون می‌آوریم» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۷
(فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ).

و به دنبال آن اضافه می‌کند: «این چنین مردگان را از زمین بیرون می‌آوریم» و لباس حیات را در اندامشان می‌پوشانیم (كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى).

این مثال را برای آن آوردیم که نمونه معاد را در این دنیا که همه سال در برابر چشم شما تکرار می‌شود به شما نشان دهیم «تا شاید متذکر گردید» (لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۵۸ ..... ص: ۵۷

(آیه ۵۸) - در این آیه برای این که گمان نشود یکنواخت بودن باران دلیل آن است که همه سرزمینها یکسان زنده شوند، و برای این که روشن گردد، استعدادها و آمادگیهای متفاوت سبب استفاده‌های مختلف از مواهب الهی می‌شود، می‌گوید:
«سرزمین شیرین و پاکیزه گیاهان پربرکت و مفید و سودمند به اذن پروردگار، از آن می‌روید» (وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ).

«اما زمینهای شوره‌زار و خبیث و زشت، چیزی جز گیاهان ناچیز و کم ارزش نمی‌رویند» (وَ الَّذِي حَبِثَ لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَكِدًا).
و در پایان آیه می‌فرماید: «این چنین آیات را برای کسانی که شکر گزارند (و از آن استفاده می‌کنند و راه هدایت را می‌پویند) بیان می‌کنیم» (كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ).

آیه فوق در حقیقت اشاره به یک مسأله مهم است و آن این که تنها «فاعلیت فاعل» برای به ثمر رسیدن یک موضوع، کافی نیست بلکه استعداد و «قابلیت قابل» نیز شرط است.

سورة الأعراف (۷): آیه ۵۹ ..... ص: ۵۷

(آیه ۵۹) - رسالت نوح نخستین پیامبر اولوالعزم: سرگذشت نوح در سوره‌های مختلفی از قرآن مانند سوره هود، انبیاء، مؤمنون، شعراء و نوح مشروحا آمده است، اما در اینجا تنها فهرستی از آن در شش آیه آمده، نخست می‌فرماید: «ما نوح را به سوی قومش فرستادیم» (لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ).

نخستین چیزی که او به آنها یادآور شد، همان توجه به حقیقت توحید و نفی هرگونه بت پرستی بود، «پس به آنها گفت: ای قوم من! خدا را پرستید که هیچ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۸

معبودی جز او برای شما نیست» (فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ).

نوح پس از بیدار کردن فطرت‌های خفته، آنان را از سر انجام بت پرستی بر حذر داشته و گفت: «من از عذاب روزی بزرگ بر شما می‌ترسم» (إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ). منظور از مجازات «روز بزرگ» ممکن است همان توفان معروف نوح یا مجازات الهی در روز رستاخیز باشد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۶۰..... ص: ۵۸

(آیه ۶۰) - ولی قوم نوح به جای این که از دعوت اصلاحی این پیامبر بزرگ که توأم با نهایت خیرخواهی بود استقبال کنند، به آیین توحید بیبوندند و دست از ستم و فساد بردارند «جمعی از اشراف و ثروتمندان قوم او (که منافع خود را با بیداری مردم در خطر می‌دیدند، و مذهب او را مانعی بر سر راه هوسرانیها و هوسبازیهای خویش مشاهده می‌کردند) صریحا در جواب نوح گفتند: ما تو را در گمراهی آشکار می‌بینیم» (قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۶۱..... ص: ۵۸

(آیه ۶۱) - «نوح» در برابر توهین و خشونت آنها با همان لحن آرام و متین و محبت‌آمیز خود در پاسخ آنها «گفت: (من نه تنها گمراه نیستم بلکه) هیچ گونه نشانه‌ای از گمراهی در من وجود ندارد، ولی من فرستاده پروردگار جهانیانم» (قَالَ يَا قَوْمِ أَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَ لَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ). اشاره به این که خدایان پراکنده‌ای که شما قائل شده‌اید همه بی‌اساس است، پروردگار و رب همه جهانیان تنها خداوند یگانه یکتاست که خالق همه آنها می‌باشد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۶۲..... ص: ۵۸

(آیه ۶۲) - هدف من این است که رسالت پروردگار را انجام داده و دستورات او را به شما برسانم» (أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي). «و در این راه از هیچ گونه خیرخواهی فروگذاری نمی‌کنم» (وَ أَنصَحُ لَكُمْ). و در پایان اضافه می‌کند: «من چیزهایی از خداوند می‌دانم که شما نمی‌دانید» (وَ أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ). این جمله ممکن است جنبه تهدید در برابر مخالفت‌های آنها داشته باشد که من مجازات‌های دردناکی از خداوند در برابر تبه‌کاران سراغ دارم که شما هنوز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۹ از آن بی‌خبرید، و یا اشاره به لطف و رحمت پروردگار باشد که اگر در مسیر اطاعتش گام بگذارید برکات و پادشاهی‌هایی از او سراغ دارم که شما به عظمت و وسعت آن واقف نیستید.

سوره الأعراف (۷): آیه ۶۳..... ص: ۵۹

(آیه ۶۳) - در این آیه گفتار دیگری را از نوح می‌خوانیم که در برابر اظهار تعجب قوم خود از این که چگونه ممکن است انسانی عهده‌دار رسالت پروردگار گردد، بیان کرده است: «آیا تعجب کرده‌اید که انسانی مأمور ابلاغ رسالت پروردگار گردد و دستورات بیدار کننده او بر این انسان نازل شود تا شما را از عواقب سوء اعمالتان برحذر دارد و به آیین پرهیزکاری دعوت

کند و تا مشمول رحمت الهی شوید» (أَوْ عَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ).

یعنی، این موضوع چه جای تعجب است؟ زیرا یک انسان شایسته، استعداد انجام این رسالت را بهتر از هر موجود دیگر دارد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۶۴ ..... ص: ۵۹

(آیه ۶۴) - ولی به جای این که دعوت چنین رهبر دلسوز و خیرخواه و آگاهی را بپذیرند، «همه گفته‌های او را تکذیب کردند (و در برابر دعوتش سر تسلیم فرود نیاوردند، هر چه نوح بیشتر تبلیغ می‌کرد، آنها بر لجاجت و سرسختی خود می‌افزودند) و همین سبب شد که ما نوح و آنها که با او در کشتی بودند نجات داده و تکذیب کنندگان به آیاتش را گرفتار غرقاب ساخته و هلاک کنیم» (فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلِكِ وَ أَعْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا).

در پایان آیه، دلیل این کیفر سخت را چنین بیان می‌کند که «آنها جمعیت نابینایی بودند» یعنی مردمی بودند کور دل و کورباطن که از مشاهده چهره حقیقت محروم بودند (إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ).

و این کوردلی نتیجه اعمال شوم و لجاجتهای مستمر خودشان بود، زیرا چشم پوشی مستمر از حقایق، تدریجا چشم تیزبین عقل را ضعیف کرده و سرانجام نابینا می‌کند.

سوره الأعراف (۷): آیه ۶۵ ..... ص: ۵۹

(آیه ۶۵) - گوشه‌ای از سرگذشت قوم هود: در تعقیب ذکر رسالت نوح برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۰ و درسهای عبرتی که در آن نهفته بود، به سرگذشت یکی دیگر از پیامبران بزرگ یعنی هود و درگیریهای او با قوم و ملتش می‌پردازد، نخست می‌فرماید: «ما به سوی جمعیت عاد، برادرشان هود را فرستادیم» (وَ إِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا).

قوم «عاد» مردمی بودند که در سرزمین «یمن» زندگی می‌کردند، از نظر قدرت جسمانی و ثروت ملتی نیرومند و قوی بودند، ولی انحرافات عقیده‌ای مخصوصا بت پرستی و مفاسد اخلاقی در میان آنها غوغا می‌کرد.

سپس می‌گوید: هود دعوت خود را از مسأله توحید و مبارزه با شرک و بت پرستی شروع کرد و «به آنها گفت: ای قوم من! خداوند یگانه را پرستید که هیچ معبودی برای شما غیر او نیست، آیا پرهیزگاری را پیشه نمی‌کنید!» (قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۶۶ ..... ص: ۶۰

(آیه ۶۶) - ولی ثروتمندان از خود راضی (الْمَلَأُوا) یعنی کسانی که ظاهر آنها چشم پرکن بود، به هود همان گفتند: که قوم نوح به نوح گفته بودند، بلکه نسبت سفاهت نیز به او دادند، «اشراف کافر قوم او گفتند ما تو را در سفاهت و سبک مغزی می‌بینیم و گمان می‌کنیم تو از دروغگویان باشی!» (قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَ إِنَّا لَنُظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۶۷ ..... ص: ۶۰

(آیه ۶۷) - اما هود با وقار و ادبی که مخصوص پیامبران و رهبران راستین و پاک است، بی آنکه از گفته آنان عصبانی و یا دلسرد و مأیوس گردد، «گفت: ای جمعیت من! هیچ گونه سفاهتی در من نیست و وضع رفتار و گفتار من بهترین دلیل بر سرمایه‌های عقلانی من است، من فرستاده پروردگار جهانیانم» (قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَ لَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۶۸ ..... ص : ۶۰

(آیه ۶۸) - هود اضافه کرد: «رسالت‌های پروردگارم را به شما ابلاغ می‌کنم و من خیرخواه امینی برای شما هستم» (أَبْلُغْكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَ أَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۶۹ ..... ص : ۶۰

(آیه ۶۹) - سپس هود در برابر افرادی که از بعثت یک انسان به عنوان پیامبر در تعجب بودند به همان مطلبی اشاره می‌کند که نوح پیامبر نیز به قوم خود گفته بود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۱
و آن این که: «آیا تعجب می‌کنید که از طرف پروردگار به فردی از شما وحی شود، تا شما را از کیفرهایی که به خاطر اعمالتان در پیش دارید بیم دهد!» (أَوْ عَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ).
سپس برای تحریک عواطف خفته آنها و برانگیختن حس شکرگزاری در درون جانسان قسمتی از نعمتهای پروردگار را، برای آنان شرح می‌دهد، می‌گوید:

«به خاطر بیاورید که خداوند شما را جانشینان قوم نوح قرار داد» (وَ اذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ). و هنگامی که آنها بر اثر طغیانشان به وسیله توفان نابود شدند، سرزمینهای وسیع و گسترده آنان را با تمام نعمتهایی که داشتند در اختیار شما قرار داد.

به علاوه «و شما را از جهت خلقت (جسمانی) گسترش (و قدرت) داد» (وَ زَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً).

سورة الأعراف (۷): آیه ۷۰ ..... ص : ۶۱

(آیه ۷۰) - اما در مقابل این اندرزها و راهنماییهای منطقی و یادآوری نعمتهای الهی آنها که منافع مادی خود را در خطر می‌دیدند و قبول دعوت او را مانع هوسبازیهای خویش می‌دانستند، در مقام مخالفت برآمده و «گفتند: آیا به سراغ ما آمده‌ای که تنها خدای یگانه را پرستیم، و آنچه را پدران ما می‌پرستیدند، رها کنیم؟» نه هرگز چنین چیزی، ممکن نیست (قَالُوا أَجِئْنَا لِنُعْبَدَ اللَّهَ وَ وَحْدَهُ وَ نَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا).

و سر انجام برای این که امید «هود» را بکلی از خود قطع کنند و به اصطلاح حرف آخر را به او زده باشند گفتند: «اگر راست می‌گویی (و عذابها و مجازاتهایی را که به ما وعده می‌دهی حقیقت دارد) هر چه زودتر آنها را به سراغ ما بفرست و ما را محو و نابود کن!» (فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ).

یعنی ما کمترین واهمه‌ای از تهدیدهای تو نداریم.

سورة الأعراف (۷): آیه ۷۱ ..... ص : ۶۱

(آیه ۷۱) - هنگامی که سخن به اینجا رسید و آخرین حرف خود را که نشانه امتناع کامل از قبول دعوت هود بود زدند و او بکلی از هدایت آنان مأیوس شد، «به آنها گفت: اکنون که چنین است بدانید عذاب و کیفر خشم خدا بر شما مسلماً واقع برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۲ خواهد شد» (قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَ غَضَبٌ).

سپس برای این که گفتار آنها در باره بتها بدون پاسخ نماند، اضافه می کند: «آیا شما با من در مورد چیزهایی که از الوهیت جز نامی بی اثر ندارند و شما و پدرانتان اسم خدا بر آنها گذارده اید و به دروغ آثار و خاصیتهایی برای آنها قائل شده اید، به مجادله برخاسته اید، در حالی که هیچ گونه فرمان و حجتی خدا در این باره نازل نکرده است» (أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَ آبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ).

سپس گفت: «اکنون که چنین است شما در انتظار بمانید من هم با شما انتظار می کشم» (فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ). شما در این انتظار باشید که بتها یاریتان کنند و من در انتظارم که عذاب دردناک الهی بر شما فرود آید آینده نشان خواهد داد کدامیک از این دو انتظار به حقیقت نزدیکتر خواهد بود.

سورة الأعراف (۷): آیه ۷۲ ..... ص: ۶۲

(آیه ۷۲) - در این آیه سرانجام کار این قوم لجوج در عبارت کوتاهی چنین بیان شده است: «ما هود و کسانی را که با او بودند به لطف و رحمت خود، رهایی بخشیدیم، و ریشه کسانی که آیات ما را تکذیب کردند و حاضر نبودند در برابر حق تسلیم شوند، قطع و نابود ساختیم» (فَأَنْجَيْنَاهُ وَ الَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَ قَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَ مَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۷۳ ..... ص: ۶۲

(آیه ۷۳) - سرگذشت عبرت انگیز قوم ثمود! از این به بعد به قیام «صالح» پیامبر بزرگ خدا در میان قوم «ثمود» که در یک منطقه کوهستانی میان حجاز و شام زندگی می کردند اشاره شده، نخست می گوید: «ما به سوی قوم ثمود برادرشان صالح را فرستادیم» (وَ إِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا).

پیامبر آنان صالح نیز همانند سایر پیامبران، نخستین گام را در راه هدایت آنها از مسأله توحید و یکتاپرستی برداشت و به آنها «گفت: ای قوم من! خداوند یگانه را پرستش کنید که معبودی جز او ندارد» (قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ).

سپس اضافه نمود: من بدون دلیل چیزی نمی گویم، «بینه و دلیل روشن از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۳ طرف پروردگارتان برای شما آمده است و این همان شتری است که خداوند برای شما معجزه قرار داده است» (قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ).

سپس به آنها می گوید: «او را به حال خود واگذارید و بگذارید در زمین خدا به چرا پردازد، و به او آزار مرسانید که عذاب دردناکی شما را فرا خواهد گرفت» (فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَ لَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۷۴ ..... ص: ۶۳

(آیه ۷۴) - در این آیه می گوید: «به خاطر داشته باشید که خداوند شما را جانشینان در روی زمین بعد از قوم عاد قرار داد، و

در آن مستقر ساخت» (وَ اذْكُرُوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَ بَوَّأَكُمْ فِي الْاَرْضِ).

یعنی از یک سو نعمتهای فراوان الهی را فراموش نکنید و از سوی دیگر توجه داشته باشید که پیش از شما اقوام طغیانگری مانند قوم عاد بودند که بر اثر مخالفت‌هایشان به عذاب الهی گرفتار شدند و نابود گردیدند.

سپس روی بعضی از نعمتها و امکانات خداداد قوم ثمود تکیه کرده، می‌گوید: شما در سرزمینی زندگی دارید که هم دشتهای مسطح با خاکهای مساعد و آماده که «در دشتهایش قصرها برای خود بنا می‌کنید و در کوهها برای خود خانه‌ها می‌تراشید» (تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَ تَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا).

و در پایان آیه می‌گوید: «این همه نعمتهای فراوان خدا را یادآور شوید و در زمین فساد نکنید و کفران نعمت ننمایید» (فَاذْكُرُوا آيَاءَ اللّٰهِ وَ لَا تَعْتُوا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۷۵ ..... ص : ۶۳

(آیه ۷۵) - باز ملاحظه می‌کنیم که جمعیت اشراف و ثروتمندان خوش ظاهر و بد باطن سر رشته مخالفت با این پیامبر بزرگ الهی را به دست گرفتند و همان طور که قرآن می‌گوید: «این جمعیت اشرافی و متکبر از قوم صالح به افرادی از مستضعفان که ایمان آورده بودند گفتند: آیا به راستی شما می‌دانید که صالح از طرف خداوند برای راهنمایی ما فرستاده شده است» (قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ اَنَّ صَالِحًا مَّرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ).

ولی به زودی با پاسخ قاطع آنان که حکایت از تصمیم و اراده قوی می‌کرد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۴ رو برو شدند و این پاسخ را از آنان شنیدند که «گفتند: ما نه تنها می‌دانیم صالح فرستاده خداست بلکه ما به آنچه او مأموریت دارد، و دعوت به سوی آن می‌کند، ایمان آورده‌ایم» (قَالُوا اِنَّا بِمَا اُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۷۶ ..... ص : ۶۴

(آیه ۷۶) - «این مغروران متکبر (دست از کار خود برداشته و مجدداً برای تضعیف روحیه جمعیت مؤمنان) گفتند: ما به آنچه شما ایمان آورده‌اید کافریم» (قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا اِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۷۷ ..... ص : ۶۴

(آیه ۷۷) - هنگامی که ثروتمندان متکبر و خودخواه از ایجاد زلزله در پایه‌های ایمان توده‌های مردم با ایمان مأیوس شدند، و از سوی دیگر می‌دیدند با وجود «ناقه» که معجزه صالح محسوب می‌شد، سمپاشیهای آنها به جایی نمی‌رسد، تصمیم به نابود کردن ناقه گرفتند، و قبل از هر چیز «آن را پی کردند و کشتند و از فرمان خدا سر برتافتند» (فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَ عَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ). و به این نیز قناعت نکردند بلکه به سراغ صالح آمدند و صریحاً به او «گفتند:

ای صالح! اگر تو فرستاده خدا هستی هر چه زودتر عذاب الهی را به سراغ ما بفرست» (وَ قَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ).

این سخن در حقیقت برپا ساختن یک نوع جنگ اعصاب در مقابل صالح و برای تضعیف روحیه «صالح» و مؤمنان بود.

اشاره

(آیه ۷۸) - هنگامی که آنها ستیزه جویی و طغیانگری را به آخر رساندند و آخرین بارقه آمادگی ایمان را در وجود خود خاموش ساختند، مجازات الهی که طبق قانون انتخاب اصلح و از میان بردن موجودات فاسد و مفسد صورت می گیرد به سراغ آنها آمد و «آن چنان زمین لرزه ای قصرها و خانه های مستحکمشان را تکان داد و فرو ریخت (و زندگی پرزرق و برق آنها را در هم کوبید) که صبحگاهان تنها جسم بی جان آنها در خانه هایشان باقی مانده بود» (فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ).

قوم نمود به چه وسیله نابود شدند؟ ..... ص : ۶۴

از آیه فوق استفاده می شود که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۵ وسیله نابودی این قوم سرکش، زلزله بود، اما از آیه ۱۳ سوره فصلت بر می آید که صاعقه آنها را نابود کرد، و در آیه ۵ سوره حاقه می خوانیم به وسیله یک عامل ویرانگر (طاغیه) از میان رفتند. باید بگوییم این هر سه عامل به یک چیز بازگشت می کنند، یعنی نخست صاعقه تولید می شود و به دنبال آن زمین لرزه به وجود می آید، و اما «طاغیه» به معنی موجودی است که از حد خود تجاوز کند و این هم، با زلزله سازگار است و هم با صاعقه، بنابراین تضادی در میان آیات نیست.

سوره الأعراف (۷): آیه ۷۹ ..... ص : ۶۵

(آیه ۷۹) - در این آیه می گوید: «بعد از این جریان صالح از آنها روی برتافت و به آنها گفت: من حق رسالت پروردگارم را ادا کردم و آنچه گفتنی بود به شما گفتم و از نصیحت و خیرخواهی کوتاهی نکردم، لکن شما خیرخواهان را دوست ندارید» (فَقَوْلِي عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَ لَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۸۰ ..... ص : ۶۵

(آیه ۸۰) - سرنوشت دردناک قوم لوط: قرآن، صحنه عبرت انگیز دیگری از سرگذشت پیامبران را بازگو می کند و هدف آیات پیشین را تعقیب و تکمیل می نماید، و آن سرگذشت پیامبر بزرگ خدا «لوط» و قوم اوست. نخست می گوید: «به خاطر بیاورید لوط پیامبر را هنگامی که به قوم خود گفت: آیا شما عمل زشت و ننگینی انجام می دهید که احدی از جهانیان تاکنون مرتکب آن نشده است؟» (و لوطاً إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَ تَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۸۱ ..... ص : ۶۵

(آیه ۸۱) - در این آیه گناهی را که در آیه قبل بطور سر بسته ذکر شده بود، تشریح می کند و می گوید: «شما از روی شهوت به سراغ مردان می روید، و از زنان صرف نظر می کنید» (إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ).
 چه انحرافی از این بدتر و بالاتر که وسیله تولید نسل را که آمیزش زن و مرد است و خداوند آن را بطور غریزی در هر انسانی قرار داده، رها کنند، و سراغ «جنس موافق» بروند کاری که اصولاً برخلاف فطرت و ساختمان طبیعی جسم و روح انسان و غریزه تحریف نیافته اوست. و در پایان آیه به عنوان تأکید می گوید: «بلکه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۶
 شما جمعیت اسراف کارید» (بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ). یعنی از حدود الهی قدم بیرون گذارده و در سنگلاخ انحراف و تجاوز از مرز فطرت سرگردان شده اید.

سوره الأعراف (۷): آیه ۸۲ ..... ص: ۶۶

(آیه ۸۲) - در این آیه اشاره به جواب لجوجانه و غیر منطقی قوم لوط کرده، می گوید: «از آنها هیچ گونه جوابی در برابر دعوت این پیامبر خیرخواه و دلسوز و مصلح نداشتند جز این که با خشم و عصبانیت گفتند: لوط و پیروان او را از شهر خود بیرون کنید (گناهشان چیست؟ گناهشان این است) که مردمی پاکند و گناه نمی کنند!»! و نه تنها با ما هم صدا نمی شنوند، بلکه مزاحم ما نیز هستند! (وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنْاسٌ يَنْطَهَرُونَ).
 این احتمال نیز در تفسیر جمله «إِنَّهُمْ أَنْاسٌ يَنْطَهَرُونَ» وجود دارد، که قوم لوط می خواستند این پیامبر و پیروانش را متهم به تظاهر و ریاکاری کنند.

سوره الأعراف (۷): آیه ۸۳ ..... ص: ۶۶

(آیه ۸۳) - با توجه به آنچه در سه آیه فوق بیان شد، هر داور منصفی می تواند حکم محکومیت چنین قوم و ملتی را صادر کند.
 لذا در این آیه خداوند می فرماید: «چون کار به اینجا رسید ما لوط و پیروان واقعی و خاندانش را که پاکدامن بودند، نجات بخشیدیم جز همسرش که او را در میان قوم تبهکار رها ساختیم» زیرا او هم از نظر عقیده و آیین و مذهب با آنان هماهنگ بود (فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۸۴ ..... ص: ۶۶

(آیه ۸۴) - در این آیه اشاره بسیار کوتاه و پرمعنی به مجازات شدید و وحشتناک این قوم کرده، می گوید: «ما بارانی بر آنها فرستادیم» اما چه بارانی؟! بارانی از سنگ که آنها را در هم می کوبید و نابود می کرد (وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا).
 «اکنون تماشا کن بین سر انجام کار مجرمان به کجا کشید» (فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ).
 گرچه روی سخن در اینجا به پیامبر است اما پیداست که هدف عبرت گرفتن همه افراد با ایمان می باشد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۸۵ ..... ص: ۶۶

(آیه ۸۵) - رسالت شعیب در مدین: شعیب که نسبش طبق تواریخ با چندین واسطه به «ابراهیم» می‌رسید، به سوی اهل مدین مبعوث گردید، «مدین» از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۷

شهرهای شام بود و مردمی تجارت پیشه و مرفه داشت، که در میان آنها بت پرستی و همچنین تقلب و کم فروشی در معامله کاملاً رایج بود- شرح درگیری این پیامبر بزرگ با اهل «مدین» در سوره‌های متعددی از قرآن مخصوصاً سوره «هود» و «شعرا» آمده است.

در این آیه خداوند می‌فرماید: «ما به سوی مردم مدین، برادر آنها شعیب را فرستادیم» (وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا). سپس اضافه می‌کند که شعیب دعوت خود را همانند پیامبران دیگر از مسأله توحید شروع کرد و «صدا زد ای قوم من! خداوند یگانه را پرستید که هیچ معبودی جز او برای شما نیست» (قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ). و گفت این حکم علاوه بر این که فرمان عقل است به وسیله «دلایل روشنی که از طرف خداوند برای شما آمده» نیز اثبات شده است (فَدُجَاءُكُمْ بَيْنَهُ مِنْ رَبِّكُمْ).

پس از دعوت به توحید، به مبارزه با مفاسد اجتماعی و اخلاقی و اقتصادی آنها برخاسته نخست آنان را که آلوده کم فروشی و تقلب و تزویر در معامله بودند از این کار باز می‌دارد و می‌گوید: اکنون که راه خدا برای شما آشکار شده «حق پیمان‌ه و وزن را ادا کنید و از حقوق مردم چیزی کم نگذارید» (فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ). سپس به یکی دیگر از کارهای خلاف آنها اشاره کرده، می‌گوید: «در روی زمین بعد از آن که (در پرتو ایمان و کوششهای انبیاء) اصلاح شده است، فساد نکنید» (وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا). مسلم است که از تولید فساد، اعم از فساد اخلاقی یا بی‌ایمانی یا ناامنی، هیچ کس بهره‌ای نمی‌گیرد، لذا در آخر آیه اضافه می‌کند: «این به سود شماست اگر ایمان داشته باشید» (ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۸۶ ..... ص: ۶۷

(آیه ۸۶) - در این آیه به چهارمین نصیحت شعیب، اشاره شده است، آنجا که می‌گوید: «شما بر سر راه مردم با ایمان ننشینید و آنها را تهدید نکنید و مانع راه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۸

خدا نشوید و با القای شبهات راه مستقیم حق را در نظر آنها کج و معوج نشان ندهید» (وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا).

و در پایان آیه پنجمین نصیحت شعیب که یادآوری نعمتهای پروردگار برای تحریک حس شکرگزاری آنهاست آمده: «و به خاطر بیاورید هنگامی که افراد کمی بودید سپس خداوند جمعیت شما را زیاد کرد و نیروی انسانی شما را فزونتر ساخت» (وَ اذْكُرُوا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرْتُكُمْ).

از جمله فوق استفاده می‌شود که در اکثر موارد کثرت نفرات، می‌تواند سر چشمه قدرت و عظمت و پیشرفت جامعه باشد. «و نیز خوب بنگرید که سر انجام کار مفسدان به کجا منتهی شد» و به دنبال آنها گام برندارید (وَ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۸۷ ..... ص: ۶۸

(آیه ۸۷) - در این آیه که در واقع پاسخی است به بعضی از گفته‌های مؤمنان و کافران، شعیب می‌گوید: «اگر طایفه‌ای از شما به آنچه من مبعوث شده‌ام ایمان آورده و جمعیت دیگری ایمان نیاورده‌اند (نباید موجب غرور کافران و یأس مؤمنان گردد) شما صبر کنید تا خداوند میان ما حکم کند که او بهترین حاکمان است» (وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَ طَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ). یعنی، آینده نشان خواهد داد، چه کسانی بر حق بوده‌اند و چه کسانی بر باطل.

آغاز جزء نهم قرآن مجید ..... ص : ۶۸

ادامه سوره اعراف ..... ص : ۶۸

سوره الأعراف (۷): آیه ۸۸ ..... ص : ۶۸

(آیه ۸۸) - در این آیه و آیه بعد عکس العمل قوم مستکبر شعیب در برابر سخنان منطقی این پیامبر بزرگ بیان شده است. قرآن می‌گوید: «اشراف زورمند و متکبر قوم شعیب به او گفتند سوگند یاد می‌کنیم که قطعاً، هم خودت و هم کسانی را که به تو ایمان آورده‌اند، از محیط خود بیرون خواهیم راند، مگر این که هر چه زودتر به آیین ما باز گردید» (قَالَ الْمَلَأُ بَرَكْرِيده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۹)

الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالدِّينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَوْمِنَا أَوْ لَنَعُودَنَّ فِي مِلَّتِنَا

پاسخی که شعیب در برابر این همه تهدید و خشونت به آنها داد خیلی ساده و ملایم و منطقی بود، «گفت: آیا (می‌خواهید ما را به آیین خودتان باز گردانید) اگر چه مایل نباشیم» (قَالَ أَوْ لَوْ كُنَّا كَارِهِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۸۹ ..... ص : ۶۹

(آیه ۸۹) - در این آیه شعیب چنین ادامه می‌دهد: «اگر ما به آیین بت پرستی شما باز گردیم، و بعد از آن که خدا ما را نجات داده خود را به این پرتگاه بیفکنیم، بر خدا افترا بسته‌ایم» (قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا). سپس اضافه می‌کند: «ممکن نیست ما به آیین شما باز گردیم مگر این که خدا بخواهد» (وَ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا).

و بلافاصله اضافه می‌کند که خداوند نیز چنین دستوری نخواهد داد، «چرا که او از همه چیز آگاه است و به همه چیز احاطه علمی دارد» (وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا).

بنابراین هرگز ممکن نیست او از دستوری که داده باز گردد، زیرا کسی که از دستورش برمی‌گردد، که علمش محدود باشد و اشتباه کند و از دستور خود پشیمان گردد، اما آن کس که احاطه علمی به همه چیز دارد، تجدید نظر برای او ممکن نیست.

سپس برای این که به آنها حالی کند از تهدیدشان هراسی ندارد و محکم بر جای خود ایستاده است، می‌گوید: «توکل و تکیه ما تنها به خداست» (عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا).

و سرانجام برای این که حسن نیت خود را ثابت کند و چهره حقیقت طلبی و مسالمت جویی خویش را آشکار سازد، تا

دشمنانش او را متهم به ماجراجویی و غوغا طلبی نکنند، می گوید: «پروردگارا! میان ما و جمعیت ما به حق حکم

(۱) البته مخالفان تهدیدهای دیگری نیز داشته‌اند که در سایر آیات مربوط به شعیب بحث خواهد شد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۷۰

و داوری کن، و مشکلات و گرفتاریهای ما را برطرف ساز، و درهای رحمت را به سوی ما بگشا که بهترین گشایندگانی»
(رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَ أَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۹۰ ..... ص: ۷۰

(آیه ۹۰) - در این آیه از تبلیغاتی که مخالفان شعیب در برابر تابعان او می کردند سخن به میان آورده، می گوید: «اشراف و متکبران خودخواهی که از قوم شعیب راه کفر را پیش گرفته بودند (به کسانی که احتمال می دادند تحت تأثیر دعوت شعیب واقع شوند) می گفتند: اگر از شعیب پیروی کنید بطور مسلم از زیانکاران خواهید بود» (وَ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ).

و منظورشان همان خسارت‌های مادی بود که دامنگیر مؤمنان به دعوت شعیب می شد، زیرا آنها مسلماً بازگشت به آیین بت پرستی نمی کردند، و بنابراین می بایست به زور از آن شهر و دیار اخراج شوند و املاک و خانه‌های خود را بگذارند و بروند.

سوره الأعراف (۷): آیه ۹۱ ..... ص: ۷۰

(آیه ۹۱) - هنگامی که کارشان به اینجا رسید و علاوه بر گمراهی خویش در گمراه ساختن دیگران نیز اصرار ورزیدند، و هیچ گونه امیدی به ایمان آوردن آنها نبود، مجازات الهی به حکم قانون قطع ریشه فساد به سراغ آنها آمد، «پس زلزله سخت و وحشتناکی آنها را فراگرفت، آنچنان که صبحگاهان همگی به صورت اجساد بی جانی در درون خانه‌هایشان افتاده بودند» (فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَائِمِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۹۲ ..... ص: ۷۰

(آیه ۹۲) - سپس ابعاد وحشتناک این زلزله عجیب را با این جمله تشریح کرده، می گوید: «آنها که شعیب را تکذیب کردند، آنچنان نابود شدند که گویا هرگز در این خانه‌ها سکنی نداشتند!» (الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَعْنُوا فِيهَا).
و در پایان آیه می فرماید: «آنها که شعیب را تکذیب کردند، زیانکار بودند» نه مؤمنان (الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۹۳ ..... ص: ۷۰

(آیه ۹۳) - در این آیه آخرین گفتار شعیب را می خوانیم که: «او از قوم گنهکار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۷۱
روی برگردانید و گفت: من رسالات پروردگارم را ابلاغ کردم، و به مقدار کافی نصیحت نمودم و از هیچ گونه خیرخواهی

فروگذار نکردم» (فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ).

«با این حال چگونه به حال این جمعیت کافر تأسف بخورم» (فَكَيْفَ آسَى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ).

زیرا آخرین تلاش و کوشش برای هدایت آنها به عمل آمد ولی در برابر حق سر تسلیم فرود نیاوردند، و می‌بایست چنین سرنوشت شومی را داشته باشند.

سوره الأعراف (۷): آیه ۹۴ ..... ص: ۷۱

(آیه ۹۴) - اگر هشدارها مؤثر نیفتد: این آیه که بعد از ذکر سرگذشت جمعی از پیامبران بزرگ و پیش از پرداختن به سرگذشت موسی بن عمران آمده، اشاره به چند اصل کلی است که در همه ماجراها حکومت می‌کند، نخست می‌گوید: «و ما در هیچ شهر و آبادی، پیامبری نفرستادیم مگر این که اهل آن را به ناراحتیها و خسارتها گرفتار ساختیم شاید (به خود آیند، و به سوی خدا) باز گردند و تضرع کنند!» (وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ).

و این به خاطر آن است که مردم تا در ناز و نعمتند کمتر گوش شنوا و آمادگی برای پذیرش حق دارند اما هنگامی که در تنگنای مشکلات قرار می‌گیرند و نور فطرت و توحید آشکارتر می‌گردد، بی‌اختیار به یاد خدا می‌افتند و دل‌هایشان آماده پذیرش می‌گردد، ولی این بیداری که در همه یکسان است در بسیاری از افراد زود گذر و ناپایدار است و به مجرد، برطرف شدن مشکلات بار دیگر در خواب غفلت فرو می‌روند ولی برای جمعی نقطه عطفی در زندگی محسوب می‌شود و برای همیشه، به سوی حق باز می‌گردند.

سوره الأعراف (۷): آیه ۹۵ ..... ص: ۷۱

(آیه ۹۵) - لذا در این آیه می‌گوید: هنگامی که آنها در زیر ضربات حوادث و فشار مشکلات تغییر مسیر ندادند و همچنان در گمراهی خود باقی ماندند «سپس ما مشکلات را از آنها برداشتیم و به جای آن گشایش و نعمت قرار دادیم، تا آنجا که (بار دیگر زندگانی آنها رونق گرفت و کمبودها به فزونی تبدیل شد و) مال و نفقات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۷۲ آنها فراوان گردید» (ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا).

به هنگام برطرف شدن مشکلات، به جای این که به این حقیقت توجه کنند که «نعمت» و «نقمت» به دست خداست و رو به سوی او آورند، برای اغفال خود به این منطق متشبث شدند، که اگر برای ما مصائب و گرفتاریهایی پیش آمد، چیز تازه‌ای نیست «و گفتند: پدران ما نیز گرفتار چنین مصائب و مشکلاتی شدند» (وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ). دنیا فراز و نشیب دارد و برای هر کس دوران راحتی و سختی بوده است، سختیها امواجی ناپایدار و زود گذرند.

در پایان، قرآن می‌گوید: هنگامی که کار به اینجا رسید و از عوامل تربیت کمترین بهره‌ای نگرفتند، بلکه بر غرور خود افزودند، «ناگاه آنها را به مجازات خود گرفتیم، در حالی که آنها هیچ خبر نداشتند و غافلگیر شدند» و به همین جهت مجازات برای آنها، سخت دردناک بود (فَأَخَذْنَا هُمْ بِعُقَّتِهِمْ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۹۶ ..... ص: ۷۲

(آیه ۹۶) - عمران و آبادی در سایه ایمان و تقوا: در این آیه و آیات بعد برای نتیجه‌گیری از آیات قبل می‌گوید: «اگر مردمی

که در این آبادیها و نقاط دیگر روی زمین زندگی داشته و دارند (به جای طغیان و سرکشی و تکذیب آیات پروردگار و ظلم و فساد) ایمان می‌آوردند، و در پرتو آن تقوا و پرهیزکاری پیشه می‌کردند (نه تنها مورد خشم پروردگار و مجازات الهی واقع نمی‌شدند، بلکه) درهای برکات آسمان و زمین را به روی آنها می‌گشودیم» (وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ).

منظور از برکات زمین و آسمان نزول باران و رویدن گیاهان می‌باشد.

ولی متأسفانه آنها صراط مستقیم که راه سعادت و خوشبختی و رفاه و امنیت بود رها ساختند، «و پیامبران خدا را تکذیب کردند (و برنامه‌های اصلاحی آنها را زیر پا گذاشتند) ما هم به جرم اعمالشان، آنها را کیفر دادیم» (وَ لَكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۹۷ ..... ص: ۷۲

(آیه ۹۷) - در این آیه به عنوان تأکید بیشتر روی عمومیت این حکم و این که قانون فوق مخصوص اقوام پیشین نبوده بلکه امروز و آینده را نیز در بر می‌گیرد، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۷۳ می‌گوید: «آیا اهل آبادیها، خود را از مجازاتهای ما در امان می‌دانند که شب هنگام در موقعی که در خواب خوش آرمیده‌اند (به صورت صاعقه‌ها و زلزله‌ها و مانند آن) بر آنها فرو ریزد» (أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَ هُمْ نَائِمُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۹۸ ..... ص: ۷۳

(آیه ۹۸) - «و یا این که مجازاتهای ما به هنگام روز در موقعی که غرق انواع بازیها و سرگرمیها هستند دامن اهل این آبادیها را بگیرد» (أَوْ أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَ هُمْ يَلْعَبُونَ).

یعنی، آنها در همه حال در روز و شب، در خواب و بیداری، در ساعات خوشی و ناخوشی همه در دست قدرت خدا قرار دارند، و با یک فرمان می‌تواند همه زندگی آنها را در هم بیچد، آری تنها در یک لحظه و بدون هیچ مقدمه ممکن است انواع بلاها بر سر این انسان بی‌خبر فرود آید.

سوره الأعراف (۷): آیه ۹۹ ..... ص: ۷۳

(آیه ۹۹) - در این آیه باز به شکل دیگر و به بیان تازه‌ای این حقیقت را تأکید می‌کند و می‌گوید: «آیا این مجرمان از مکر الهی ایمنند؟ در حالی که هیچ کس جز زیانکاران خود را از مکر خداوند در امان نمی‌دانند» (أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ).

منظور از «مکر الهی» آن است که خداوند، مجرمان را با نقشه‌های قاطع و شکست ناپذیر بدون اختیار خودشان از زندگانی مرفه و هدفهای خوشگذرانی باز می‌دارد، و این اشاره به همان کیفرها و بلاهای ناگهانی و بیچاره کننده است.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۰۰ ..... ص: ۷۳

(آیه ۱۰۰) - در این آیه بار دیگر برای بیدار ساختن اندیشه‌های خفته اقوام موجود و توجه دادن آنان به درسهای عبرتی که در زندگانی پیشینیان بوده است می‌گوید: «آیا کسانی که وارث روی زمین بعد از صاحبان آن می‌شوند، از مطالعه حال پیشینیان متنبه نشدند: که اگر ما بخواهیم می‌توانیم آنها را نیز به خاطر گناهانشان هلاک کنیم» و به همان سرنوشت مجرمان گذشته گرفتار سازیم (أَوْ لَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ). و نیز می‌توانیم آنها را زنده بگذاریم، ولی به خاطر غوطه‌ور شدن در گناه و فساد «بر دل‌هایشان مهر می‌نهم (درک و شعور و حس تشخیص را از آنها می‌گیریم) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۷۴

آنچنان که هیچ حقیقتی را نشوند» و هیچ اندرزی را نپذیرند و در زندگی حیران و سرگردان شوند (وَ نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۰۱ ..... ص: ۷۴

(آیه ۱۰۱) - در این آیه و آیه بعد باز هم تکیه روی عبرتهایی است که از بیان سرگذشت‌های اقوام پیشین گرفته می‌شود، ولی روی سخن در اینجا به پیامبر صلی الله علیه و آله است اگرچه هدف در واقع همه هستند.

نخست می‌گوید: «اینها آبادیها و شهرها و اقوامی هستند که اخبار و سرگذشت آنها را برای تو بیان می‌کنیم» (تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا).

سپس می‌گوید: چنان نبود که آنها بدون اتمام حجت، هلاک و نابود شوند، بلکه، «بطور مسلم پیامبرانشان با دلایل روشن، به سراغ آنها آمدند» و نهایت تلاش و کوشش را در هدایت آنها کردند (وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ).

«اما آنها (در برابر تبلیغات مستمر، و دعوت پی‌گیر انبیاء مقاومت به خرج دادن و روی حرف خود ایستادند، و) حاضر نبودند آنچه را قبلاً تکذیب کردند بپذیرند و به آن ایمان بیاورند» (فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ).

در جمله بعد علت این لجاجت و سرسختی را چنین بیان می‌کند: «این چنین خداوند بر دل‌های کافران نقش بی‌ایمانی و انحراف را ترسیم می‌کند و بر قلوبشان مهر می‌نهد» (كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ).

یعنی، کسانی که در مسیرهای غلط گام بر می‌دارند، بر اثر تکرار و ادامه عمل، انحراف و کفر و ناپاکی آنچنان بر دل‌های آنها نقش می‌بندد، که همچون نقش سکه ثابت می‌ماند و این از قبیل اثر و خاصیت عمل است که به خداوند نسبت داده شده، زیرا مسبب تمام اسباب، اوست.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۰۲ ..... ص: ۷۴

(آیه ۱۰۲) - در این آیه دو قسمت دیگر از نقطه‌های ضعف اخلاقی این جمعیتها که سبب گمراهی و نابودی آنها گردیده، بیان شده است.

نخست می‌گوید آنها افراد پیمان شکن بودند: «و ما برای اکثریت آنها عهد و پیمان ثابتی نیافتیم» (وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ).

این عهد و پیمان ممکن است اشاره به «عهد و پیمان فطری» باشد که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۷۵

خداوند به حکم آفرینش و فطرت از همه بندگان خود گرفته است.

و یا عهد و پیمانهای که پیامبران الهی از مردم می گرفتند، بسیاری از مردم آن را می پذیرفتند و سپس می شکستند.

و یا اشاره به همه پیمانها اعم از «فطری» و «تشریحی» بوده باشد.

روح پیمان شکنی یکی از عوامل مخالفت با پیامبران و اصرار در پوییدن راه کفر و نفاق و گرفتار شدن به عواقب شوم آن است.

سپس به عامل دیگر اشاره کرده، می گوید: «اکثر آنها را فاسد و خارج از اطاعت فرمان یافتیم» (وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ). یعنی روح تمرد و قانون شکنی و خروج از نظامات آفرینش و قوانین الهی یکی دیگر از عوامل ایستادگی و پافشاری آنها در کفر و بی ایمانی بود.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۰۳ ..... ص : ۷۵

(آیه ۱۰۳) - خاطره در گیریهای موسی و فرعون! در این آیه و آیات فراوان دیگری که بعد از آن می آید، داستان موسی بن عمران و سرگذشت در گیریهای او با فرعون و فرعونیان و سرانجام کار آنها بیان شده است.

بطور کلی زندگی این پیامبر بزرگ یعنی موسی بن عمران را در پنج دوره می توان خلاصه کرد:

۱- دوران تولد و حوادثی که بر او گذشت.

۲- دوران فرار او از مصر و زندگی او در سرزمین «مدین».

۳- دوران بعثت و در گیریهای فراوانی که با فرعون و دستگاه او داشت.

۴- دوران نجات او و بنی اسرائیل از چنگال فرعونیان.

۵- دوران در گیریهای موسی با بنی اسرائیل! در این آیه می فرماید: «بعد از اقوام گذشته (یعنی قوم نوح، هود، صالح و مانند آنها) موسی را با آیات خود به سوی فرعون و فرعونیان مبعوث کردیم» (ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ). فرعون، اسم عام است که به تمام سلاطین مصر در آن زمان گفته می شد.

سپس می فرماید: «آنها نسبت به آیات الهی ظلم و ستم کردند» (فَظَلَمُوا بِهَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۷۶

و در پایان اضافه می کند: «بنگر سرانجام کار مفسدان چگونه بود؟! (فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ).

جمله فوق یک اشاره اجمالی به نابودی فرعون و قوم سرکش اوست که شرح آن بعدا خواهد آمد.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۰۴ ..... ص : ۷۶

(آیه ۱۰۴) - آیه قبل اشاره بسیار کوتاهی به مجموع برنامه رسالت موسی و در گیریهای او با فرعون و عاقبت کار آنها بود، اما در آیات بعد همین موضوع بطور مشروحتر مورد بررسی قرار گرفته، نخست می گوید: «و موسی گفت: ای فرعون! من فرستاده پروردگار جهانیانم» (وَ قَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ).

و این نخستین برخورد موسی با فرعون و چهره ای از در گیری «حق» و «باطل» است.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۰۵ ..... ص : ۷۶

(آیه ۱۰۵) - در این آیه می خوانیم که موسی به دنبال دعوی رسالت پروردگار می گوید: اکنون که من فرستاده او هستم

«سزاوار است که در باره خداوند جز حق نگویم» زیرا فرستاده خداوندی که از همه عیوب، پاک و منزه است، ممکن نیست دروغگو باشد. (حَقِيقٌ عَلٰی اَنْ لَا اَقُوْلَ عَلٰی اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ) سپس برای تثبیت دعوی نبوت خویش اضافه می‌کند: چنان نیست که این ادعا را بدون دلیل گفته باشم «من از پروردگار شما، دلیل روشن و آشکاری با خود آورده‌ام» (قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ). اکنون که چنین است «بنی اسرائیل را با من بفرست» (فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي اِسْرَائِيْلَ).

سوره‌ الاعراف (۷): آیه ۱۰۶ ..... ص : ۷۶

(آیه ۱۰۶) - فرعون با شنیدن این جمله که «من دلیل روشنی با خود دارم»، بلافاصله «گفت: اگر راست می‌گویی و نشانه‌ای از طرف خداوند با خود داری آن را بیاور» (قَالَ اِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَآتِ بِهَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ).

سوره‌ الاعراف (۷): آیه ۱۰۷ ..... ص : ۷۶

(آیه ۱۰۷) - بلافاصله موسی دو معجزه بزرگ خود را که یکی مظهر «بیم» و دیگری مظهر «امید» بود، و مقام «انذار» و «بشارت» او را تکمیل می‌کرد، نشان داد: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۷۷
نخست، «عصای خود را انداخت و به صورت ازدهای آشکاری درآمد» (فَالْقَىٰ عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ).

سوره‌ الاعراف (۷): آیه ۱۰۸ ..... ص : ۷۷

(آیه ۱۰۸) - این آیه اشاره به دومین اعجاز موسی که جنبه امید و بشارت دارد کرده، می‌فرماید: «موسی دست خود را از گریبان خارج کرد، ناگهان سفید و درخشنده در برابر بینندگان بود» (وَ نَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بَيْضَاءٌ لِلنّٰظِرِيْنَ).

سوره‌ الاعراف (۷): آیه ۱۰۹ ..... ص : ۷۷

(آیه ۱۰۹) - مبارزه شروع می‌شود! از این بعد سخن از نخستین واکنشهای فرعون و دستگاه او در برابر دعوت موسی و معجزاتش به میان آمده است، می‌فرماید: «اطرافیان فرعون (با مشاهده اعمال خارق العاده موسی فوراً وصله سحر به او بستند و) گفتند: این ساحر دانا و کهنه کار و آزموده‌ای است!» (قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيْمٌ).

سوره‌ الاعراف (۷): آیه ۱۱۰ ..... ص : ۷۷

(آیه ۱۱۰) - سپس افزودند: «هدف این مرد این است که شما را از سرزمین و وطنتان بیرون براند» (يُرِيْدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ).

یعنی، او نظری جز استعمار و استثمار و حکومت بر مردم و توسعه طلبی و غصب سرزمین دیگران ندارد و این کارهای خارق العاده و ادعای نبوت همه برای وصول به این هدف است.

و بعد گفتند: «با توجه به این اوضاع و احوال عقیده شما در باره او چیست؟» (فَمَا ذَا تَأْمُرُوْنَ).

سوره الأعراف(۷): آیه ۱۱۱ ..... ص : ۷۷

(آیه ۱۱۱) - به هر حال نظر همگی بر این قرار گرفت که به فرعون «گفتند: (کار) او و برادرش را به تأخیر انداز، و جمع آوری کنندگان را به همه شهرها بفرست ...»
(قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ).

سوره الأعراف(۷): آیه ۱۱۲ ..... ص : ۷۷

(آیه ۱۱۲) - «تا همه ساحران ورزیده و آزموده و دانا را به سوی تو فراخوانند و به محضر تو بیاورند» (يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ).

از آنجا که عجله در کشتن موسی و هارون با توجه به دو معجزه عجیبش باعث گرایش عده زیادی به او می شد و چهره «نبوت» او با چهره «مظلومیت و شهادت» آمیخته شده، جاذبه بیشتری به خود می گرفت، نخست به این فکر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۷۸

افتادند که عمل او را با اعمال خارق العاده ساحران خنثی کنند و آبرویش را بریزند سپس او را به قتل برسانند تا داستان موسی و هارون برای همیشه از نظرها فراموش گردد!

سوره الأعراف(۷): آیه ۱۱۳ ..... ص : ۷۸

(آیه ۱۱۳) - چگونه سر انجام حق پیروز شد؟ از این به بعد سخن از درگیری موسی (ع) با ساحران و سر انجام کار او در این مبارزه به میان آمده است.

آیه می گوید: «ساحران به دعوت فرعون به سراغ او شتافتند و نخستین چیزی که با او در میان گذاشتند این بود که آیا ما اجر و پاداش فراوانی در صورت غلبه بر دشمن خواهیم داشت» (وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ).

سوره الأعراف(۷): آیه ۱۱۴ ..... ص : ۷۸

(آیه ۱۱۴) - فرعون نیز بلافاصله وعده مساعد به آنها داد و گفت: «آری (نه تنها اجر و پاداش مادی خواهید داشت) بلکه از مقربان درگاه من نیز خواهید شد!» (قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لِمِنَ الْمُقَرَّبِينَ).
و به این ترتیب هم وعده «مال» به آنها داد و هم وعده «مقام بزرگ».

سوره الأعراف(۷): آیه ۱۱۵ ..... ص : ۷۸

(آیه ۱۱۵) - سر انجام موعد معینی برای مقابله موسی (ع) با ساحران تعیین شد و از همه مردم برای مشاهده این ماجرا دعوت به عمل آمد.

روز موعود فرا رسید و ساحران همه مقدمات کار خود را فراهم ساخته بودند، یک مشت ریسمان و عصا که درون آنها گویا مواد شیمیایی مخصوصی قرار داده شده بود تهیه کردند که در برابر تابش آفتاب به صورت گازهای سبکی در می آمد و آن

طنابها و عصاهای تو خالی را به حرکت درمی آورد.

صحنه عجیبی بود، موسی (ع) تک و تنها- فقط برادرش با او بود- در برابر انبوه جمعیت ساحران و مردم «گفتند: ای موسی! یا (تو شروع به کار کن و وسائل سحر را) بیفکن و یا ما آغاز می کنیم و وسائل خود را می افکنیم» (قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۱۶ ..... ص: ۷۸

(آیه ۱۱۶)- موسی با خونسردی مخصوصی در پاسخ «گفت: (شما قبلا شروع کنید) شما وسائل خود را بیفکنید!» (قَالَ أَلْقُوا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۷۹

«هنگامی که ساحران طنابها و ریسمانها را به وسط میدان افکندند، مردم را چشم بندی کرده و (با اعمال و گفتارهای اغراق آمیز خود) هول و وحشتی در دل مردم افکندند و سحر عظیمی در برابر آنها انجام دادند» (فَلَمَّا أَلْقُوا سَاحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَ جَاءُوا بِسِحْرِ عَظِيمٍ).

کلمه «سحر» به معنی خدعه و نیرنگ و شعبده و تردستی است، گاهی نیز به معنی هر چیزی که عامل و انگیزه آن نامرئی و مرموز باشد، آمده است.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۱۷ ..... ص: ۷۹

(آیه ۱۱۷)- در این هنگام که همه مردم به جنب و جوش افتاده بودند و غریو شادی از هر سو بلند بود و فرعون و اطرافیانش تبسم رضایت بخشی بر لب داشتند و برق شادی از چشمانشان می درخشید، وحی الهی به سراغ موسی (ع) آمد و او را فرمان به انداختن عصا داد، ناگهان صحنه بکلی دگرگون شد و رنگ از چهره ها پرید و تزلزل بر ارکان فرعون و یارانش افتاد، چنانکه قرآن می گوید: «و ما وحی به موسی کردیم که عصایت را بیفکن ناگهان (به صورت اژدهایی درآمده و) با دقت و سرعت، مارهای دروغین و وسائل قلابی ساحران را جمع کرد» (وَ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۱۸ ..... ص: ۷۹

(آیه ۱۱۸)- «در این هنگام حق آشکار شد و اعمال آنها که بی اساس و نادرست بود، باطل گردید» (فَوَقَعَ الْحَقُّ وَ بَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

زیرا کار موسی یک واقعیت بود و اعمال آنها یک مشت تقلب و تزویر و چشم بندی و اغفال.

و این نخستین ضربتی بود که بر پایه قدرت فرعون جبار فرود آمد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۱۹ ..... ص: ۷۹

(آیه ۱۱۹)- در این آیه می گوید: «به این ترتیب آثار شکست در آنها نمایان شد و همگی خوار و کوچک و ناتوان شدند» (فَعَلَبُوا هُنَالِكَ وَ انْقَلَبُوا صَاغِرِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۲۰ ..... ص: ۷۹

(آیه ۱۲۰) - ضربه مهمتر آنگاه واقع شد که صحنه مبارزه ساحران با موسی (ع) بکلی تغییر شکل داد، ناگهان «همه ساحران به زمین افتادند و برای عظمت خداوند سجده کردند» (وَأَلْقَى السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۲۱ ..... ص: ۷۹

(آیه ۱۲۱) - «و فریاد زدند ما به پروردگار جهانیان ایمان آوردیم» (قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّكَ نَمُونَهُ، ج ۲، ص: ۸۰) بَرَبِّ الْعَالَمِينَ

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۲۲ ..... ص: ۸۰

(آیه ۱۲۲) - «همان پروردگار موسی و هارون» (رَبِّ مُوسَى وَ هَارُونَ).
و این چیزی بود که به هیچ وجه برای فرعون و دستگاہ او قابل پیش بینی نبود.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۲۳ ..... ص: ۸۰

(آیه ۱۲۳) - تهدیدهای بیهوده! هنگامی که ضربه تازه‌ای با پیروزی موسی (ع) بر ساحران و ایمان آوردن آنها به موسی (ع) بر ارکان قدرت فرعون فرود آمد، فرعون بسیار متوحش و دستپاچه شد، لذا بلافاصله دست به دو ابتکار زد:
نخست اتهامی که شاید عوام پسند هم بود به ساحران بست، سپس با شدیدترین تهدید آنها را مورد حمله قرار داد، ولی بر خلاف انتظار فرعون ساحران آنچنان مقاومتی در برابر این دو صحنه از خود نشان دادند که ضربه سومی بر پایه‌های قدرت لرزان او فرود آمد.

چنانکه قرآن می‌گوید: «فرعون به ساحران گفت: آیا پیش از این که به شما اجازه دهم به او (موسی) ایمان آوردید؟! (قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ).

و این بالاترین نوع استعمار است که ملتی آنچنان برده و اسیر کردند که حتی حق فکر کردن و اندیشیدن و ایمان قلبی به کسی یا مکتبی را نداشته باشند.

این همان برنامه‌ای است که در «استعمار نو» نیز دنبال می‌شود.

سپس فرعون اضافه کرد: «این توطئه و نقشه‌ای است که شما در این شهر (و دیار) کشیده‌اید تا به وسیله آن اهل آن را بیرون کنید» (إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَّكْرٌ تَمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِيُتَخَرَّجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا).

این تهمت به قدری بی‌اساس و رسوا بود که جز عوام الناس و افراد کاملاً بی‌اطلاع نمی‌توانستند آن را بپذیرند.

سپس فرعون بطور سر بسته اما شدید و محکم آنها را تهدید کرد و گفت: «اما به زودی خواهید فهمید!» (فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۲۴ ..... ص: ۸۰

(آیه ۱۲۴) - در این آیه تهدید سر بسته‌ای را که در جمله قبل به آن اشاره شد بطور وضوح بیان می‌کند، می‌گوید: «سوگند یاد

می‌کنم که دستها و پاهای شما را بطور مخالف (دست راست و پای چپ و دست چپ و پای راست را) قطع می‌کنم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۸۱

سپس همگی شما را به دار خواهم آویخت» (لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأَصْلَبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ).

برنامه فرعون در اینجا برای مبارزه با ساحرانی که به موسی (ع) ایمان آورده بودند، یک برنامه عمومی در مبارزات ناجوانمردانه جباران با طرفداران حق است که از یکسو از حربه تهمت استفاده می‌کنند، تا موقعیت حق طلبان را در افکار عمومی تضعیف کنند و از سوی دیگر تکیه بر زور و قدرت و تهدید به قتل و نابودی می‌نمایند تا اراده آنها را درهم بشکنند.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۲۵ ..... ص: ۸۱

(آیه ۱۲۵) - ساحران در برابر هیچ یک از دو حربه فرعون از میدان در نرفتند، یکدل و یکجان در پاسخ او «گفتند: ما به سوی پروردگار خود باز می‌گردیم» (قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ).

یعنی، اگر آخرین تهدید تو عملی بشود، سرانجامش این است که ما شربت شهادت خواهیم نوشید، و این نه تنها به ما زبانی نمی‌رساند و از ما چیزی نمی‌کاهد، بلکه سعادت و افتخار بزرگی برای ما محسوب می‌شود.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۲۶ ..... ص: ۸۱

(آیه ۱۲۶) - سپس برای این که پاسخی به تهمت فرعون داده باشند و حقیقت امر را بر انبوه مردمی که تماشاچی این صحنه بودند، روشن سازند و بی‌گناهی خویش را ثابت کنند، چنین گفتند: «انتقام تو از ما تنها به خاطر این است که ما به آیات پروردگار خود، هنگامی که به سراغ ما آمد، ایمان آورده‌ایم» (وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَنَا).

سپس روی از فرعون برتافتند و متوجه درگاه پروردگار شدند و از او تقاضای صبر و استقامت کردند، زیرا می‌دانستند بدون حمایت و یاری او، توانایی مقابله با این تهدیدهای سنگین را ندارند، لذا گفتند: بارالها! صبر و استقامت بر ما فرو ریز! (و آخرین درجه شکیبایی را به ما مرحمت فرما!) و ما را مسلمان بمیران! (رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَ تَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ).

و سرانجام چنانکه در روایات و تواریخ آمده است، آنقدر در این راه ایستادگی به خرج دادند که فرعون، تهدید خود را عملی ساخت، و بدنهای مثله برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۸۲ شده آنان را در کنار رود نیل بر شاخه‌های درختان بلند نخل آویزان نمود. آری! اگر ایمان با آگاهی کامل توأم گردد از چنین عشقی سر بر می‌آورد که این گونه ایستادگیها و فداکاریها در راه آن شگفت‌انگیز نیست.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۲۷ ..... ص: ۸۲

(آیه ۱۲۷) - باز قرآن صحنه دیگری را از گفتگوی فرعون و اطرافیانش پیرامون وضع موسی (ع) بیان می‌کند.

در این آیه می‌گوید: «جمعیت اشراف و اطرافیان فرعون به عنوان اعتراض به او گفتند: آیا موسی و قومش را به حال خود رها می‌کنی که در زمین فساد کنند، و تو و خدایانت را رها سازند؟! (وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَدْرُ مُوسَى وَ قَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَ يُذَرَكَ وَ آلِهَتِكَ).

از این تعبیر استفاده می‌شود که فرعون بعد از شکست در برابر موسی (ع) مدتی او و بنی اسرائیل را آزاد گذارد و آنها نیز بیکار نشستند و به تبلیغ آیین موسی (ع) پرداختند و نیز فرعون هم برای خود بتها و معبودها و خدایانی داشت. فرعون با اخطار اطرافیان به شدت عمل در برابر بنی اسرائیل تشویق شد و در پاسخ هواخواهانش چنین «گفت: به زودی پسران آنها را به قتل می‌رسانیم و نابود می‌کنیم و زنانشان را (برای خدمت) زنده می‌گذاریم، و ما بر آنها تسلط کامل داریم» (قَالَ سَنُقْتِلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۲۸ ..... ص: ۸۲

(آیه ۱۲۸) - این آیه در حقیقت، نقشه و برنامه‌ای است که موسی (ع) به بنی اسرائیل برای مقابله با تهدیدهای فرعون، پیشنهاد می‌کند، که اگر سه برنامه را عملی کنند، قطعاً بر دشمن پیروز خواهند شد. «موسی به قوم خود گفت: از خدا یاری جوید» (قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ).

دیگر این که: «استقامت و پایداری پیشه کنید» (وَاصْبِرُوا). و از تهدیدها و حملات دشمن نهراسید و از میدان بیرون نروید. و برای تأکید مطلب و ذکر دلیل، به آنها گوشزد می‌کند که: «سراسر زمین از آن خداست (و مالک و فرمانروای مطلق اوست) و به هر کس از بندگانش بخواهد آن را منتقل می‌سازد» (إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۸۳

و آخرین شرط این است که تقوا را پیشه کنید، زیرا «عاقبت (نیک و پیروزمندان) برای پرهیزکاران است!» (وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ). این سه شرط تنها شرط پیروزی قوم بنی اسرائیل بر دشمن نبود، بلکه هر قوم و ملتی بخواهند بر دشمنانشان پیروز شوند، بدون داشتن این برنامه سه ماده‌ای امکان ندارد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۲۹ ..... ص: ۸۳

(آیه ۱۲۹) - این آیه شکوه و گله‌های بنی اسرائیل را از مشکلاتی که بعد از قیام موسی (ع) با آن دست به گریبان بودند، منعکس می‌سازد و می‌گوید: «آنها به موسی گفتند: پیش از آن که تو بیایی ما آزار می‌دیدیم اکنون هم که آمده‌ای باز آزار می‌بینیم» کی این آزارها سر خواهد آمد و گشایشی در کار ما پیدا می‌شود؟ (قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَ مِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا). گویا بنی اسرائیل مثل بسیاری از ما مردم انتظار داشتند که با قیام موسی (ع) یک شبه همه کارها رو به راه شود. ولی موسی (ع) به آنها فهماند با این که سرانجام پیروز خواهند شد، اما راه درازی در پیش دارند، و این پیروزی طبق سنت الهی در سایه استقامت و کوشش و تلاش به دست خواهد آمد، همانطور که آیه مورد بحث می‌گوید: «موسی گفت امید است پروردگار شما دشمنتان را نابود کند و شما را جاننشینان آنها در زمین قرار دهد» (قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَ يَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ).

و در پایان آیه می‌فرماید: خداوند این نعمتها را به شما خواهد داد و آزادی از دست رفته را به شما بر می‌گرداند، «تا ببیند چگونه عمل خواهید کرد» (فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۳۰ ..... ص: ۸۳

(آیه ۱۳۰) - مجازاتهای بیدار کننده! همانطور که در تفسیر آیه ۹۴ از همین سوره گذشت، یک قانون کلی الهی در مورد تمام پیامبران این بوده است، که به هنگامی که با مخالفتها رو برو می‌شدند، خداوند برای تنبه و بیداری اقوام سرکش، آنها را گرفتار مشکلات و ناراحتیها می‌ساخته تا در خود احساس نیاز کنند.

در آیه مورد بحث، اشاره به همین مطلب در مورد پیروان فرعون می‌کند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۸۴ و می‌گوید: «ما آل فرعون را به قحطی و خشکسالیهای متوالی و کمبود میوه‌ها گرفتار ساختیم، شاید متذکر گردند و بیدار شوند» (وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَ نَقْصِ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۳۱ ..... ص: ۸۴

(آیه ۱۳۱) - اما به جای این که «آل فرعون» از این درسهای الهی پند بگیرند، و از خواب خرگوشی بیدار شوند، از این موقعیت سوء استفاده کرده و جریان حوادث را به میل خود تفسیر می‌کردند، «پس هنگامی که نیکی به آنها می‌رسید (و اوضاع بر وفق مراد آنها بود، و در آرامش و راحتی بودند) می‌گفتند: این وضع به خاطر لیاقت ماست!» در حقیقت شایسته چنین موقعیتی بوده‌ایم (فَإِذَا جَاءَهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ).

«اما هنگامی که گرفتار بدی و بلا می‌شدند (فورا به موسی و کسانی که با او بودند، می‌بستند و) می‌گفتند: این از شرّ قدم موسی و کسان اوست» (وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ).

ولی قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: «بدانید که سر چشمه شومیها و ناراحتیهایی که دامان آنها را می‌گرفت، نزد پروردگار است (خدا می‌خواسته است که آنها را گرفتار نتیجه شوم اعمالشان بکند) ولی اکثر آنها نمی‌دانند» (أَلَا إِنَّمَا طَائَرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ).

شاید همیشه در میان انسانها و اقوام مختلف، فال نیک و بد رواج داشته است، این دو گرچه اثر طبیعی ندارند، ولی بدون تردید اثر روانی می‌توانند داشته باشند، فال نیک غالبا مایه امیدواری و حرکت است ولی فال بد موجب یأس و نومیدی و سستی و ناتوانی است.

شاید به خاطر همین موضع است که در روایات اسلامی از فال نیک نهی نشده، اما فال بد به شدت محکوم گردیده است.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۳۲ ..... ص: ۸۴

(آیه ۱۳۲) - بلاهای پی‌درپی و رنگارنگ! در این آیه، به مرحله دیگری از بلاهای پی‌درپی و درسهای بیدار کننده‌ای که خدا به قوم فرعون داد، اشاره شده است.

نخست به عنوان مقدمه‌ای برای نزول این بلاها می‌گوید: آنها همچنان در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۸۵ انکار دعوت موسی (ع)، مقاومت به خرج دادند، «و گفتند: هرگاه آیتی برای ما بیاوری که بخواهی ما را با آن سحر کنی، ما به تو ایمان نخواهیم آورد» (وَ قَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۳۳ ..... ص: ۸۵

(آیه ۱۳۳) - ولی از آنجا که خداوند بدون اتمام حجت کافی، هیچ جمعیتی را کیفر نمی‌دهد در این آیه می‌فرماید که ما

چندین بلا بر آنها نازل کردیم شاید بیدار شوند، نخست «توفان را بر آنها فرستادیم» (فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ). سپس «ملخ را» بر زراعتها و درختان آنها، مسلط ساختیم (وَ الْجَرَادَ).

هر بار که بلایی فرا می‌رسید، دست به دامن موسی می‌زدند، تا از خدا بخواهد رفع بلا کند، بعد از طوفان و ملخ خوارگی نیز همین تقاضا را کردند، و موسی (ع) پذیرفت و بلا برطرف شد، ولی باز دست از لجاجت خویش برنداشتند، بار سوم «قمل را» را بر آنها مسلط ساختیم (وَ الْقُمَّلَ).

«الْقُمَّلَ» یک نوع آفت نباتی بود که به غلات آنها افتاد، و همه را فاسد کرد.

هنگامی که امواج این بلا- فرو نشست و باز ایمان نیاوردند، بار دیگر خداوند، «نسل قورباغه را» آنچنان افزایش داد که به صورت یک بلا زندگی آنها را فرا گرفت (وَ الضَّفَادِعَ). ولی باز در برابر حق زانو نزدند و تسلیم نشدند.

در این هنگام خداوند «خون را» بر آنها مسلط ساخت (وَ الدَّمَ).

و در پایان می‌فرماید: «این آیات و معجزات آشکار و نشانه‌های حقانیت موسی که از هم جدا بودند را به آنها نشان دادیم، اما آنها در برابر آن تکبر ورزیدند و از قبول حق سر باز زدند و جمعیت مجرم و گنهکاری بودند» (آیاتِ مَفْصَلَاتٍ فَاسَتْ تَكْبُرُوا وَ كَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۳۴ ..... ص: ۸۵

(آیه ۱۳۴) - پیمان شکنیهای مکرر! در این آیه واکنش فرعونیان در برابر بلاهای آموزنده و بیدار کننده پروردگار بیان شده است.

نخست می‌خوانیم: «هنگامی که بلا بر آنها مسلط می‌شد، می‌گفتند: ای موسی، برای ما از خدایت بخواه تا به عهدی که با تو کرده است وفا کند، و دعایت را در حق ما مستجاب نماید» (وَ لَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِرِجْزِكَ تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۲، ص: ۸۶

بِمَا عَاهَدَ عِنْدَكَ

«اگر تو این بلا را از ما برطرف سازی، سوگند یاد می‌کنیم که قطعاً هم خودمان به تو ایمان خواهیم آورد و هم بنی اسرائیل را آزاد ساخته و با تو می‌فرستیم» (لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَ لَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۳۵ ..... ص: ۸۶

(آیه ۱۳۵) - در این آیه اشاره به پیمان شکنی آنها کرده، می‌گوید: «پس هنگامی که بلا را پس از مدت تعیین شده‌ای، که به آن می‌رسیدند، از آنها برمی‌داشتیم، پیمان خود را می‌شکستند» نه خودشان ایمان می‌آوردند و نه بنی اسرائیل را از زنجیر اسارت رها می‌ساختند (فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِالْعُوهِ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ).

جمله «إِلَى أَجَلٍ» اشاره به این است که موسی، می‌گفت در فلان وقت، این بلا برطرف خواهد شد، برای این که کاملاً روشن شود این دگرگونی تصادفی نبوده.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۳۶ ..... ص: ۸۶

(آیه ۱۳۶) - این آیه، سر انجام این همه خیره سری و سرکشی و پیمان شکنی را در دو جمله کوتاه بیان می کند، نخست به صورت سر بسته می گوید: «پس ما از آنها انتقام گرفتیم» (فَأَنْتَقِمْنَا مِنْهُمْ).

سپس این انتقام را شرح می دهد و می گوید: «آنها را در دریا غرق کردیم زیرا آنها آیات ما را تکذیب کردند، و از آن غافل بودند» (فَاعْرَفْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ).

منظور از انتقام الهی آن است که خداوند جمعیت فاسد و غیر قابل اصلاح را که در نظام آفرینش حق حیات ندارند، نابود سازد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۳۷ ..... ص: ۸۶

(آیه ۱۳۷) - سر انجام دردناک قوم فرعون! پس از نابودی قوم فرعون و در هم شکستن قدرت آنها، بنی اسرائیل وارث سرزمینهای پهناور آنها شدند، آیه مورد بحث به همین معنی اشاره کرده، می گوید: «مشرقها و مغربهای پربرکت زمین را در اختیار جمعیت مستضعف و استعمار شده قرار دادیم» (وَأَوْزَنَّا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا).

یعنی، حکومت بنی اسرائیل بر سراسر سرزمین فراعنه گسترده شد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۸۷
سپس می گوید: «وعده نیک پروردگار تو در زمینه پیروزی بنی اسرائیل - به خاطر صبر و استقامتی که نشان دادند - تحقق یافت» (وَوَتَّمتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا).

و در پایان آیه اضافه می کند که: «ما قصرهای زیبای فرعون و فرعونیان و کاخهای مجلل و بناهای پرزرق و برق و جالب آنها و همچنان باغات پرشکوهشان را نابود ساختیم» (وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۳۸ ..... ص: ۸۷

(آیه ۱۳۸) - پیشنهاد بت سازی به موسی! در اینجا به قسمت حساس دیگری از سرگذشت بنی اسرائیل که به دنبال پیروزی آنها بر فرعونیان واقع شد، اشاره شده است، نخست می گوید: «ما بنی اسرائیل را از دریا (رود عظیم نیل) عبور دادیم» (وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ).

«اما در مسیر خود به قومی برخورد کردند که با خضوع و تواضع، اطراف بتهای خود را گرفته بودند» (فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَهُمْ).

افراد جاهل و بیخبر آنچنان تحت تأثیر این صحنه قرار گرفتند که بلافاصله نزد موسی آمدند و «گفتند: ای موسی! تو، هم برای ما معبودی قرار بده همانطور که آنها معبودانی دارند!» (قَالُوا يَا مُوسَىٰ اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ).

موسی (ع) از این پیشنهاد جاهلان و نابخردانه، بسیار ناراحت شد، به آنها رو کرد و «گفت: شما جمعیت جاهل و بی خبری هستید!» (قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ).

چرا که سر چشمه بت پرستی، جهل و نادانی بشر است.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۳۹ ..... ص: ۸۷

(آیه ۱۳۹) - در این آیه می‌خوانیم که موسی (ع) برای تکمیل سخن خود به بنی اسرائیل گفت: «این جمعیت بت پرست را که می‌بینید، کارشان به هلاکت می‌انجامد و عملشان باطل و بی‌اساس است» (إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُونَ مَا هُم فِيهِ وَبِاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ). یعنی، هم عملشان بیهوده و رنجهایشان بی‌نتیجه است و هم سرانجام یک قوم بت پرست و مشرک، به هلاکت و نابودی می‌کشد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۴۰ ..... ص: ۸۷

(آیه ۱۴۰) - و باز برای تأکید اضافه کرد: «آیا غیر از خدا معبودی برای شما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۸۸ بطلبم! همان خدایی که شما را بر جهانیان (مردم عصر خود) برتری داد» (قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَنْبَغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۴۱ ..... ص: ۸۸

(آیه ۱۴۱) - در این آیه خداوند یکی از نعمتهای بزرگ خود را به بنی اسرائیل، یادآور می‌شود، تا با توجه به این نعمت بزرگ حس شکرگزاری در آنها تحریک گردد، و بدانند شایسته پرستش و خضوع و عبادت، تنها ذات پاک اوست. نخست می‌گوید: «به خاطر بیاورید هنگامی که شما را از چنگال آل فرعون نجات دادیم آنها که مرتبا شما را شکنجه می‌دادند و مجازات می‌کردند» (وَ إِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ). سپس این عذاب و شکنجه مستمر را چنین شرح می‌دهد که آنها «پسران شما را به قتل می‌رسانیدند، و زنان و دخترانتان را (برای خدمتگزاری و بردگی) زنده نگه می‌داشتند» (يُقْتَلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ). «و در این، آزمایش بزرگی از ناحیه خداوند برای شما بود» (وَ فِي ذَلِكَ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۴۲ ..... ص: ۸۸

اشاره

(آیه ۱۴۲) - وعده گاه بزرگ! در این آیه اشاره به یکی دیگر از صحنه‌های زندگی بنی اسرائیل و درگیری موسی با آنها شده است و آن جریان رفتن موسی به میعادگاه پروردگار و گرفتن تورات از طریق وحی و تکلم با خدا می‌باشد، که به دنبال آن داستان گوساله پرستی بنی اسرائیل و انحراف از مسیر توحید ذکر شده است. نخست می‌گوید: «ما با موسی (ع) سبی شب وعده گذاشتیم، سپس با ده روز دیگر آن را کامل ساختیم، و وعده خدا با او در چهل شب پایان یافت» (وَ وَعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَ أَنْمَمْنَا بِعَشْرِ فَتَمِّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً). این چهل روز از آغاز ذیقعد شروع، و به دهم ذیحجه (عید قربان) ختم گردیده است.

سپس چنین نقل می‌کند که: «موسی به برادرش هارون گفت: در میان قوم من جانشین من باش و در راه اصلاح آنها بکوش و هیچ گاه از طریق مفسدان پیروی مکن» (وَ قَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَ أَصْلِحْ وَ لَا تَتَّبِعْ بُرْجَانًا مِمَّنْ سَاءَ بِالنَّاسِ عَمَلًا). «و موسی به برادرش هارون گفت: در میان قوم من جانشین من باش و در راه اصلاح آنها بکوش و هیچ گاه از طریق مفسدان پیروی مکن» (وَ قَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَ أَصْلِحْ وَ لَا تَتَّبِعْ بُرْجَانًا مِمَّنْ سَاءَ بِالنَّاسِ عَمَلًا).

حدیث «منزلت»: ..... ص: ۸۹

بسیاری از مفسران اهل تسنن و شیعه در ذیل آیه مورد بحث اشاره به حدیث معروف منزلت کرده‌اند، با این تفاوت که مفسران شیعه آن را به عنوان یکی از اسناد زنده خلافت بلافضل علی علیه السّلام گرفته، ولی بعضی از مفسران اهل تسنن ضمن عدم قبول آن، تاخت و تاز بی‌رحمانه و تعصب آمیزی به شیعه دارند.

متن این حدیث چنین است: عده زیادی از صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله در باره جریان جنگ تبوک چنین نقل کرده‌اند: «پیامبر صلی الله علیه و آله به سوی تبوک حرکت کرد و علی علیه السّلام را به جای خود قرار داد، علی علیه السّلام عرض کرد آیا مرا در میان کودکان و زنان می‌گذاری (و اجازه نمی‌دهی با تو به میدان جهاد بیایم) پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: آیا راضی نیستی که نسبت به من همانند هارون نسبت به موسی (ع) باشی جز این که پیامبری بعد از من نخواهد بود». و پیامبر صلی الله علیه و آله این سخن را تنها در جنگ تبوک فرمود، بلکه در چندین مورد دیگر نیز این جمله از او شنیده شده است، از جمله این که:

۱- پیامبر روزی به «امّ سلیم» فرمود: ای امّ سلیم! «علی گوشتش از گوشت من، و خورش از خون من، و او نسبت به من همانند هارون است نسبت به موسی».

۲- ابن عباس می‌گوید: روزی عمر بن خطاب گفت: من و ابو بکر و جمعی از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله نزد او بودیم و پیامبر صلی الله علیه و آله تکیه بر علی علیه السّلام کرده بود، دست بر شانه او زد سپس فرمود: «ای علی! تو نخستین مردی هستی که به خدا ایمان آوردی و نخستین کسی هستی که اسلام را پذیرفتی، تو نسبت به من همانند هارون به موسی هستی». به هر حال اگر با بی‌نظری حدیث فوق را بررسی کنیم از این حدیث استفاده می‌شود که علی علیه السّلام تمام مناصبی را که هارون نسبت به موسی (ع) و در میان بنی اسرائیل داشت - به جز نبوت - داشته است.

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۴۳ ..... ص: ۹۰

اشاره

(آیه ۱۴۳) - تقاضای مشاهده پروردگارا! در این آیه و آیات بعد صحنه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۹۰ عبرت انگیز دیگری از صحنه‌های زندگی بنی اسرائیل نشان داده شده است، و آن این که جمعی از بنی اسرائیل با اصرار و تأکید از موسی (ع) خواستند که خدا را مشاهده کنند و اگر او را مشاهده نکنند، هرگز ایمان نخواهند آورد، موسی (ع) از میان آنها هفتاد نفر را انتخاب کرد و همراه خود به میعادگاه پروردگار برد، در آنجا تقاضای آنها را به درگاه الهی عرضه داشت، پاسخی شنید که همه چیز را برای بنی اسرائیل در این زمینه روشن کرد.

نخست می‌گوید: «هنگامی که موسی (ع) به میعادگاه ما آمد و پروردگارش با او سخن گفت، عرض کرد: پروردگارا! خود را

به من نشان ده تا به تو بنگرم» (وَ لَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَ كَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرَ إِلَيْكَ).

ولی به زودی این پاسخ را از پیشگاه پروردگار شنید که «گفت: هرگز مرا نخواهی دید» (قَالَ لَنْ تَرَانِي).

«ولی به کوه بنگر، اگر به جای خود ایستاد مرا خواهی دید!» (وَ لَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي).

«هنگامی که خداوند بر کوه جلوه کرد آن را محو و نابود و همسان با زمین نمود!» (فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا).

موسی (ع) از مشاهده این صحنه هول انگیز چنان وحشت زده شده که «مدهوش به روی زمین افتاد» (وَ خَرَّ مُوسَى صَعِقًا).

«و هنگامی که به هوش آمد، عرضه داشت: پروردگارا! منزهی تو، من به سوی تو باز می‌گردم و توبه می‌کنم و من نخستین

مؤمنانم» (فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ).

آیا مشاهده خدا امکان پذیر است؟ ..... ص: ۹۰

در آیه فوق می‌خوانیم که خداوند به موسی (ع) می‌گوید: «به کوه بنگر اگر در جای خود باقی ماند مرا خواهی دید» آیا

مفهوم این سخن این است که به راستی خداوند قابل مشاهده است؟

پاسخ این است که این تعبیر در حقیقت کنایه از محال بودن چنین موضوعی است، همانند جمله حَتَّى يَلَاحِظَ الْجَبَلَ فِي سَمِّ

الْخِيَاطِ كَافِرَانَ در بهشت نمی‌روند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۹۱

مگر آن که شتر از سوراخ سوزن بگذرد (اعراف / ۴۰) و از آنجا که معلوم بوده کوه در برابر جلوه خداوند محال است پایدار

بماند، چنین تعبیری ذکر شده است.

همان گونه که قبل از آن نیز فرمود: «لَنْ تَرَانِي» یعنی، هرگز مرا نخواهی دید نه در دنیا و نه در آخرت.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۴۴ ..... ص: ۹۱

(آیه ۱۴۴) - الواح تورات! سرانجام در آن میعادگاه بزرگ، خداوند، شرایع و قوانین آیین خود را بر موسی (ع) نازل کرد.

نخست به او «فرمود: ای موسی! من تو را با رسالت‌های خویش، و با سخن گفتنم (با تو) بر مردم برتری دادم و برگزیدم» (قَالَ يَا

مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَتِي وَ بَكَلَامِي).

اکنون که چنین است «آنچه را به تو دستور دادم بگیر و در برابر این همه موهبت از شکر گزاران باش» (فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَ كُنْ

مِنَ الشَّاكِرِينَ).

هدف آیه بیان دو امتیاز بزرگ موسی (ع) بر توده مردم است، یکی دریافت رسالات خدا، و دیگری گفتگوی با پروردگار که

هر دو مقام رهبری او را در میان امت خویش تثبیت می‌کرد.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۴۵ ..... ص: ۹۱

(آیه ۱۴۵) - سپس اضافه می‌کند که: «در الواحی که بر موسی (ع) نازل کردیم، از هر موضوعی پند و اندرز کافی و شرح و

بیان مسائل مورد نیاز در امور دین و دنیا و فرد و اجتماع برای او نوشتیم» (وَ كَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَا حِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَ تَفْصِيلاً

لِكُلِّ شَيْءٍ).

سپس به او دستور دادیم که: «با نهایت جدّیت و قوت اراده این فرمانها را بگیر» (فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ).

«و به قوم خود نیز فرمان ده که به نیکوترین آنها عمل کنند» (وَ أْمُرْ قَوْمَكَ يَاخُذُوا بِأَحْسَنِهَا).

و نیز به آنها اخطار کن که مخالفت با این فرمانها و فرار از زیر بار مسؤولیتها و وظائف، نتیجه دردناکی دارد، و پایانش دوزخ است و «به زودی جایگاه فاسقان را به شما نشان خواهم داد» (سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ).

از تعبیر «مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً» چنین استفاده می شود که همه مواعظ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۹۲

و اندرزها و مسائل لازم در الواح موسی (ع) نبود، زیرا در آن زمان به مقدار استعداد مردم، احکام الهی نازل گشت، ولی هنگامی که مردم جهان به آخرین مرحله از تعلیمات انبیاء رسیدند، آخرین دستور که شامل همه نیازمندیهای مادی و معنوی مردم بود بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل گردید.

ظاهر جمله «سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ» (به زودی خانه فاسقان را به شما نشان می دهم) این است که منظور از آن، دوزخ می باشد، که قرارگاه کسانی است که از اطاعت فرمان خدا و انجام وظائف خویش خارج شده اند.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۴۶ ..... ص: ۹۲

(آیه ۱۴۶) - سرنوشت متکبران - بحثی که از این آیه و آیه بعد آمده است در حقیقت یک نوع نتیجه گیری از آیات گذشته در زمینه سرنوشت فرعون و فرعونیان و سرکشان بنی اسرائیل است، نخست می فرماید: «به زودی کسانی را که در زمین، به غیر حق تکبر ورزیدند از آیات خود، منصرف می سازیم» (سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ).

سپس به سه قسمت از صفات این گونه افراد «متکبر و سرکش» و چگونگی «سلب توفیق حق پذیری» از آنها اشاره کرده، می فرماید: «و آنها اگر تمام آیات و نشانه های الهی را ببینند، ایمان نمی آورند!» (وَ إِنْ يَرَوْا كَلِمًا آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا).

«و نیز اگر راه راست و طریق درست را مشاهده کنند، انتخاب نخواهند کرد» (وَ إِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا).

و به عکس «اگر راه منحرف و نادرست را ببینند، آن را راه خود انتخاب می کنند» (وَ إِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْعِثْرِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا).

بعد از ذکر این صفات سه گانه که همگی حکایت از انعطاف ناپذیریشان در برابر حق می باشد، اشاره به دلیل آن کرده، می گوید: «اینها همه به خاطر آن است که آیات ما را تکذیب کردند و از آن غافل بودند» (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَ كَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۴۷ ..... ص: ۹۲

(آیه ۱۴۷) - این آیه کیفر چنین اشخاصی را بیان کرده، می گوید: «آنها که آیات ما را تکذیب کنند و لقای رستخیز را منکر شوند اعمالشان بکلی حبط و نابود زیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۹۳ می گردد» (وَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَ لِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ).

و در پایان آیه چنین اضافه می کند: این سرنوشت برای آنها، جنبه انتقامی ندارد، این نتیجه اعمال خود آنهاست، بلکه عین اعمال آنهاست که در برابرشان مجسم شده، «آیا آنها جز اعمالی را که انجام می دادند، جزا داده می شوند؟» (هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

این آیه یکی دیگر از آیاتی است که دلیل بر تجسم اعمال، و حضور خود اعمال نیک و بد در قیامت می باشد

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۴۸ ..... ص: ۹۳

(آیه ۱۴۸) - آغاز گوساله پرستی یهود: در این آیات، یکی از حوادث اسفناک و در عین حال تعجب آوری بود که بعد از رفتن موسی (ع) به میقات در میان بنی اسرائیل رخ داد، بازگو شده است و آن جریان گوساله پرستی آنهاست که به دست شخصی به نام «سامری» و با استفاده از زیورآلات بنی اسرائیل، انجام گرفت.

نخست چنین می گوید: «قوم موسی (ع) بعد از رفتن او به میقات، از زینت آلات خود گوساله‌ای که تنها جسد بی‌جانی بود با صدای مخصوص گاو برای خود انتخاب کردند» (وَ اتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجَلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ).

سپس قرآن به عنوان سرزنش آنها می گوید: «آیا آنها نمی‌دیدند که (آن گوساله) با آنان سخن نمی‌گوید و به راه راست راهنمایشان نمی‌کند؟! (أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا).

یعنی، یک معبود واقعی حد اقل باید نیک و بد را بفهمد و توانایی بر راهنمایی و هدایت پیروان خود داشته باشد، با عبادت کنندگان خویش، سخن بگوید و آنها را به راه راست هدایت کند و طریقه عبادت را به آنها بیاموزد.

آنها در حقیقت به خودشان ظلم و ستم کردند، لذا در پایان آیه می‌فرماید:

«گوساله را معبود خود انتخاب کردند و ظالم و ستمگر بودند» (اتَّخَذُوهُ وَ كَانُوا ظَالِمِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۹۴

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۴۹ ..... ص: ۹۴

(آیه ۱۴۹) - ولی با مراجعت موسی، بنی اسرائیل به اشتباه خود پی بردند «و هنگامی که حقیقت به دستشان افتاد، و دیدند گمراه شدند گفتند: اگر پروردگار ما به ما رحم نکند و ما را نبخشد بطور مسلم از زیانکاران خواهیم بود» (وَ لَمَّا سَقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَ رَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَ يَعْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ).

چگونه گوساله طلایی صدا کرد؟ جمعی از مفسران معتقدند که سامری با اطلاعاتی که داشت، لوله‌های مخصوصی در درون سینه گوساله طلایی کار گذاشته بود که هوای فشرده از آن خارج می‌شد و از دهان گوساله، صدایی شبیه صدای گاو بیرون می‌آمد!

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۵۰ ..... ص: ۹۴

(آیه ۱۵۰) - عکس العمل شدید در برابر گوساله پرستان! در این آیه و آیه بعد ماجرای درگیری موسی (ع) با گوساله پرستان به هنگام بازگشت از میعادگاه، که در آیه قبل تنها اشاره‌ای به آن شده بود تشریح گردیده.

نخست می گوید: «هنگامی که موسی خشمناک و اندوهگین به سوی قوم خود بازگشت (و صحنه زننده و نفرت انگیز گوساله پرستی را مشاهده نمود) به آنها گفت بد جانشینانی برای من بودید و آیین مرا ضایع کردید» (وَ لَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي).

سپس موسی (ع) به آنها گفت: «آیا در فرمان پروردگار خود، عجله نمودید» (أَعْجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ).

منظور این است که شما در برابر فرمان خدا نسبت به تمديد مدت سی شب به چهل شب، عجله به خرج دادید و در قضاوت

شتاب نمودید، نیامدن مرا دلیل بر مرگ و یا خلف وعده گرفتید.

موسی (ع) در اینجا باید خشم شدید خود را آشکار سازد، در غیر این صورت بازگشت آنها به آسانی ممکن نبود. قرآن عکس العمل شدید موسی (ع) را در برابر این صحنه و در این لحظات بحرانی و توفانی چنین بازگو می‌کند: «موسی بی‌درنگ الواح تورات را از دست برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۹۵

خود بیفکند (و به سراغ برادرش هارون رفت) و سر و ریش او را گرفت و به سوی خود کشید!» (وَ أَلْقَى الْأَلْوَا حَ وَ أَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ).

در حقیقت این واکنش از یک سو روشنگر حال درونی موسی (ع) و التهاب و بی‌قراری و ناراحتی شدید او در برابر بت پرستی و انحراف آنها بود، و از سوی دیگر وسیله مؤثری برای تکان دادن مغزهای خفته بنی اسرائیل و توجه دادن آنها به زشتی فوق العاده اعمالشان.

سپس قرآن می‌گوید: هارون برای برانگیختن عواطف موسی (ع) و بیان بی‌گناهی خود «گفت: فرزند مادرم! این جمعیت نادان مرا در ضعف و اقلیت قرار دادند آنچنان که نزدیک بود مرا به قتل برسانند (بنابراین من بی‌گناهم بی‌گناه) کاری نکن که دشمنان به شماتت من برخیزند و مرا در ردیف این جمعیت ظالم و ستمگر قرار مده» (قَالَ ابْنُ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّوْنِي وَ كَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَ لَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۵۱ ..... ص: ۹۵

(آیه ۱۵۱) - آتش خشم موسی کمی فرو نشست و به درگاه پروردگار متوجه شد و «عرض کرد: پروردگارا! من و برادرم را بیامرز و ما را در رحمت بی‌پایانت داخل کن، تو مهربانترین مهربانانی» (قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَ لِأَخِي وَ أَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَ أَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ).

تقاضای بخشش و آمرزش برای خود و برادرش نه به خاطر آن است که گناهی از آنها سرزده بلکه یک نوع خضوع به درگاه پروردگار و بازگشت به سوی او و ابراز تنفر از اعمال زشت بت پرستان و همچنین سرمشقی است برای همگان تا فکر کنند جایی که موسی و برادرش که انحرافی پیدا نکرده بودند چنین تقاضایی از پیشگاه خدا کنند، دیگران باید حساب خود را برسند.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۵۲ ..... ص: ۹۵

(آیه ۱۵۲) - واکنش شدید موسی (ع) سرانجام کار خود را کرد، و گوساله پرستان بنی اسرائیل که اکثریت قوم را تشکیل می‌دادند از کار خود پشیمان شدند ولی برای این که تصور نشود تنها این ندامت و پشیمانی برای توبه آنها از چنین گناه عظیمی کافی بوده است، قرآن چنین اضافه می‌کند: «کسانی که گوساله را معبود خود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۹۶ انتخاب کردند به زودی خشم پروردگار و ذلت درندگی این جهان به آنها خواهد رسید» (إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيِّئًا لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَ ذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا).

و نیز برای این که تصور نشود این قانون اختصاصی به آنها دارد، اضافه می‌کند: «همه کسانی را که افترا (بر خدا) می‌بندند این چنین کیفر می‌دهیم» (وَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۵۳ ..... ص: ۹۶

(آیه ۱۵۳) - در این آیه این موضوع را تکمیل کرده، و به صورت یک قانون کلی چنین می گوید: «اما آنها که اعمال بدی انجام دهند، سپس توبه کنند (و شرایط توبه همگی انجام گیرد) و ایمان خود را به خدا تجدید نمایند و از هرگونه شرک و نافرمانی بازگردند، پروردگار تو بعد از آن (آنها را می بخشد، او) بخشنده و مهربان است» (وَ الَّذِيْنَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَ آمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۵۴ ..... ص: ۹۶

(آیه ۱۵۴) - در این آیه می گوید: «هنگامی که آتش خشم موسی فرو نشست (و آن نتیجه‌ای را که انتظار داشت گرفت) دست کرد و الواح تورات را از زمین برداشت، الواحی که نوشته‌های آن سراسر هدایت و رحمت بود (اما هدایت و رحمت) برای کسانی که احساس مسؤولیت می کردند و از خدا می ترسیدند و در برابر فرمانش تسلیم بودند» (وَ لَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَابَ وَ فِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَ رَحْمَةٌ لِلَّذِيْنَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۵۵ ..... ص: ۹۶

(آیه ۱۵۵) - نمایندگان بنی اسرائیل در میعادگاه خدا! در این آیه و آیه بعد بار دیگر قرآن به جریان رفتن موسی (ع) به میعادگاه «طور» با جمعی از بنی اسرائیل بازگشت نموده و قسمت دیگری از همان حادثه را بازگو می کند. نخست می گوید: «موسی (ع) هفتاد نفر از قوم خود را برای میعاد ما انتخاب کرد» (وَ اخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا). ولی بنی اسرائیل چون کلام خدا را شنیدند، از موسی (ع) تقاضا کردند از او بخواهد خود را نشان دهد «در این هنگام زلزله عظیمی در گرفت (و جمعیت هلاک شدند و موسی (ع) مدهوش بر زمین افتاد، هنگامی که به هوش آمد) عرض کرد: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۹۷

پروردگارا! اگر تو می خواهستی می توانستی آنها و مرا پیش از این هلاک کنی» (فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَ إِيَّايَ).

یعنی، من چگونه پاسخ قوم را بگویم که بر نمایندگان آنها چنین گذشته است.

سپس گفت: پروردگارا! این درخواست نابه‌جا تنها کار جمعی از سفهای ما بود، «آیا ما را به خاطر کار سفیهانمان هلاک می کنی؟» (أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السَّفَهَاءُ مِنَّا).

سپس موسی (ع) به دنبال این تضرع و تقاضا از پیشگاه خدا عرضه می دارد:

«این جز آزمایش تو چیز دیگری نیست که هر که را بخواهی (و مستحق بینی) با آن گمراه می کنی و هر کس را بخواهی (و شایسته بدانی) هدایت می نمایی» (إِنَّ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ).

و در پایان آیه، موسی (ع) عرض می کند: بار الها! «تنها تو ولی و سرپرست مایی، ما را ببخش، و مشمول رحمت خود قرار ده، تو بهترین آمرزندگان» (أَنْتَ وَ لِيْنَا فَاعْفِرْ لَنَا وَ ارْحَمْنَا وَ أَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ).

از مجموع آیات و روایات استفاده می شود که سر انجام هلاک شدگان بار دیگر زندگی را از سر گرفتند و به اتفاق موسی

(ع) به سوی بنی اسرائیل بازگشتند، و آنچه را دیده بودند برای آنها بازگو نمودند و به تبلیغ و ارشاد آن مردم بی‌خبر پرداختند.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۵۶ ..... ص : ۹۷

(آیه ۱۵۶) - در این آیه دنباله تقاضای موسی (ع) از پروردگار و تکمیل مسأله توبه که در آیات قبل به آن اشاره شد چنین آمده است.

خداوند! «در این جهان و در سرای دیگر نیکی برای ما مقرر بدار» (وَ اَكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ فِي الْآخِرَةِ). سپس دلیل این تقاضا را چنین بیان می‌کند: «ما به سوی تو بازگشت کرده‌ایم» (إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ). و از سخنانی که سفیهان ما گفته‌اند که شایسته مقام با عظمت تو نبود، پوزش طلبیده‌ایم. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۹۸

سر انجام خداوند دعای موسی (ع) را به اجابت می‌رساند و توبه او را می‌پذیرد، ولی نه بدون قید و شرط، بلکه با شرایطی که در ذیل آیه آمده است، می‌گوید: «خداوند فرمود: عذاب و کیفرم را به هر کس بخواهم (و مستحق بینم) می‌رسانم» (قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ).

سپس اضافه می‌کند: «اما رحمت من همه چیز را در بر گرفته است» (وَ رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ). ولی برای این که کسانی خیال نکنند، پذیرش توبه و یا وسعت رحمت پروردگار و عمومیت آن، بی‌قید و شرط و بدون حساب و کتاب است، در پایان آیه اضافه می‌کند: «من به زودی رحمتم را برای (کسانی که سه کار را انجام می‌دهند) می‌نویسم، آنها که تقوا پیشه می‌کنند، و آنها که زکات می‌پردازند، و آنها که به آیات ما ایمان می‌آورند» (فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ الَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۵۷ ..... ص : ۹۸

اشاره

(آیه ۱۵۷) - از چنین پیامبری پیروی کنید: این آیه در حقیقت، مکمل آیه گذشته در باره صفات کسانی است که مشمول رحمت و اسعه پروردگار هستند، یعنی پس از ذکر صفات سه گانه تقوا و اداء زکات و ایمان به آیات پروردگار، در این آیه صفات دیگری به عنوان توضیح برای آنها ذکر می‌کند و آن پیروی از پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله است، زیرا ایمان به خدا از ایمان به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله و پیروی از مکتبش جدایی ناپذیر است، لذا می‌گوید: «کسانی مشمول این رحمت می‌شوند که از فرستاده پروردگار پیروی کنند» (الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ).

سپس برای این رسول، شش صفت علاوه بر مقام رسالت بیان می‌کند:

۱- او «پیامبر خداست» (النَّبِيُّ).

«نبی» به کسی گفته می‌شود که پیام خدا را بیان می‌کند و به او، وحی نازل می‌شود- هر چند مأمور به دعوت و تبلیغ نباشد- اما «رسول» کسی است که علاوه بر مقام نبوت، مأمور به دعوت و تبلیغ به سوی آیین خدا و ایستادگی در این مسیر می‌باشد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۹۹

۲- «پیامبری که درس نخوانده و از میان توده جمعیت برخاسته، از سرزمین مکه امّ القری» کانون اصلی توحید طلوع کرده است (الأمّی).

۳- «پیامبری که صفات و علامات و نشانه‌ها و دلائل حقانیت او را در (کتب آسمانی پیشین) تورات و انجیل مشاهده می‌کنند» (الذی یجدونه مکتوباً عندهم فی التّوراه و الانجیل).

۴- پیامبری که محتوای دعوت او با فرمان عقل کاملاً سازگار است «به نیکیها و آنچه خرد آن را می‌شناسد و نزدش معروف است، دعوت می‌کند، و از بدیها و زشتیها و آنچه نزد خرد ناشناس است، نهی می‌نماید» (یأمرهم بالمعروف و ینهاهم عن المنکر).

۵- محتوای دعوت او با فطرت سلیم هماهنگ است، «طبیات و آنچه را طبع سلیم می‌پسندد، برای آنها حلال می‌شمرد، و آنچه خبیث و تنفر آمیز باشد بر آنها تحریم می‌کند» (و یحلّ لهم الطّیبات و یحرّم علیهم الخبائث).

۶- او بسان مدعیان دروغین نبوت و رسالت که هدفشان به زنجیر کشیدن توده‌های مردم و استعمار و استثمار آنهاست، نیست نه تنها بندی بر آنها نمی‌گذارد، بلکه «بارها را از دوش آنان بر می‌دارد، و غل و زنجیرهایی را که بر دست و پا و گردنشان سنگینی می‌کرد، می‌شکند» (و یضع عنهم اصرهم و الأغلال الّتی کانت علیهم).

و چون این صفات ششگانه به ضمیمه مقام رسالت که مجموعاً هفت صفت می‌شود، روی هم رفته نشانه روشن و دلیل آشکاری بر صدق دعوت اوست اضافه می‌کند: «پس کسانی که به او ایمان بیاورند و مقامش را بزرگ بشمرند و او را در ابلاغ رسالتش یاری کنند، و از نور آشکاری که با او نازل شده (یعنی قرآن مجید) پیروی کنند، بدون شک چنین افرادی رستگارانند» (فالدّین آمنوا به و عزّروه و نصرّوه و اتّبعوا النّور الذی أنزل معه أولئک هم المفلحون). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۰۰

نکته‌ها: ..... ص : ۱۰۰

۱- پنج دلیل برای نبوت در یک آیه! ..... ص : ۱۰۰

نخست این که او «امّی» بود و درس نخوانده، اما با این حال کتابی آورد که نه تنها سرنوشت مردم حجاز را دگرگون ساخت، بلکه نقطه بازگشت مهمی در تاریخ بشریت بود.

دوم این که: دلایل نبوت او با تعبیرات مختلف در کتب آسمانی پیشین وجود دارد آنچنان که انسان را به حقانیت او مطمئن می‌سازد.

سوم این که: محتویات دعوت او با عقل و خرد سازگار است.

چهارم: محتویات دعوت او با طبع سلیم و فطرت هماهنگ است.

پنجم: اگر او از طرف خدا نبود، حتماً به خاطر منافع خویش دست به چنین کاری می‌زد و در این صورت نه تنها نباید غل و زنجیرها را از مردم بگشاید بلکه باید آنها را همچنان در جهل و بی‌خبری نگهدارد تا بهتر بتواند آنها را استثمار کند، در حالی که می‌بینیم او زنجیرهای گران را از دست و پای بشریت گشود.

زنجیر جهل و نادانی از طریق دعوت پی‌گیر و مستمر به علم و دانش.

زنجیر انواع تبعیضات و زندگی طبقاتی! و زنجیرهای دیگر، هر یک از اینها به تنهایی دلیلی است بر حقانیت دعوت او و مجموع آنها دلیلی روشنتر.

۲- بشارت ظهور پیامبر در کتب عهدین: ..... ص: ۱۰۰

گرچه شواهد قطعی تاریخی و همچنین محتویات کتب مقدسه یهود و نصاری (تورات و اناجیل) نشان می‌دهد که اینها کتابهای آسمانی نازل شده بر موسی و عیسی (ع) نیستند و دست تحریف به سوی آنها دراز شده است بلکه بعضی از میان رفته‌اند و آنچه امروز به نام کتب مقدسه در میان آنهاست مخلوطی است از زائیده‌های افکار بشری و قسمتی از تعلیماتی که بر موسی (ع) و عیسی (ع) نازل گردیده و در دست شاگردان بوده، ولی با این حال در همین کتب تحریف یافته عباراتی دیده می‌شود که اشارات قابل ملاحظه‌ای به ظهور این پیامبر بزرگ دارد

سورة الاعراف (۷): آیه ۱۵۸ ..... ص: ۱۰۰

(آیه ۱۵۸) - دعوت جهانی پیامبر: در حدیثی از امام مجتبی علیه السلام چنین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۰۱ می‌خوانیم: عده‌ای از یهود نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند و گفتند: ای محمد تویی که گمان می‌بری فرستاده خدایی و همانند موسی (ع) بر تو وحی فرستاده می‌شود؟! پیامبر صلی الله علیه و آله کمی سکوت کرد، سپس فرمود: آری منم سید فرزندان آدم و به این افتخار نمی‌کنم، من خاتم پیامبران و پیشوای پرهیزکاران و فرستاده پروردگار جهانیانم.

آنها سؤال کردند به سوی چه کسی؟ به سوی عرب یا عجم یا ما؟

خداوند آیه مورد بحث را نازل کرد، و رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله را به تمام جهانیان با صراحت در ضمن آن شرح داد. نخست به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد: «بگو: ای مردم! من فرستاده خدا به سوی همه شما هستم» (قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا).

این آیه همانند آیات بسیار دیگری از قرآن مجید، دلیل روشنی بر جهانی بودن دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله است.

سپس خدایی را که پیامبر صلی الله علیه و آله به سوی او دعوت می‌کند با سه صفت معرفی می‌کند: «خداوندی که حکومت آسمانها و زمین از آن اوست» (الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

خداوندی که «معبودی شایسته پرستش، جز او وجود ندارد» (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).

خداوندی که «زنده می‌کند و می‌میراند» و نظام حیات و مرگ به فرمان اوست (يُحْيِي وَيُمِيتُ).

و در پایان از همه مردم جهان دعوت می‌کند که «به خدا و فرستاده او پیامبر درس نخوانده و قیام کننده از میان توده‌های جمعیت، ایمان بیاورید» (فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ).

«پیامبری که (تنها دیگران را دعوت به این حقایق نمی‌کند، بلکه در درجه اول خودش به آنچه می‌گوید، یعنی) به خدا و سخنان او ایمان دارد» (الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ).

نه تنها آیاتی را که بر خودش نازل شده می‌پذیرد، بلکه تمام کتب راستین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۰۲

انبیاء پیشین را نیز می‌پذیرد.

تمام تاریخ پیامبر صلی الله علیه و آله به این حقیقت گواهی می‌دهد، که او بیش از همه به تعلیمات خویش و آیات قرآن پای

بند بود و ایمان داشت.

آری! از چنین پیامبری باید پیروی کنید، تا نور هدایت در قلب شما بتابد و در مسیر سعادت قرار گیرید، می‌فرماید: «و از او پیروی کنید تا هدایت یابید» (وَ اتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ).

اشاره به این که ایمان به تنهایی کافی نیست، بلکه در صورتی مفید خواهد بود که با پیروی عملی تکمیل گردد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۵۹ ..... ص: ۱۰۲

(آیه ۱۵۹) - در این آیه باز سخن پیرامون بنی اسرائیل و سرنوشت و رویدادهای تاریخ آنهاست، نخست اشاره به واقعیتی می‌کند که شبیه آن را در قرآن بسیار دیده‌ایم واقعیتی که حکایت از روح حق طلبی قرآن دارد، و آن احترام به موقعیت اقلیتهای صالح است یعنی: چنان نبود که بنی اسرائیل یکپارچه فاسد و مفسد باشند و این نژاد عموماً مردمی گمراه و سرکش معرفی شوند، بلکه در برابر اکثریت مفسده جو، اقلیتی وجود داشتند صالح و ناهم‌هنگ با کارهای اکثریت، قرآن برای این اقلیت صالح اهمیت خاصی قائل شده است.

می‌گوید: «از قوم موسی (ع) گروهی هستند که دعوت به سوی حق می‌کنند و حاکم به حق و عدالتند» (وَ مِنْ قَوْمٍ مُّوسَىٰ أُمَّةٌ يَهْتَدُونَ بِالْحَقِّ وَ بِهِ يَعْدِلُونَ).

این آیه ممکن است اشاره به گروه کوچکی باشد که در برابر سامری و دعوت او تسلیم نشدند و همه جا حامی و طرفدار مکتب موسی (ع) بودند و یا گروههای صالح دیگری که بعد از موسی (ع) به روی کار آمدند.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۶۰ ..... ص: ۱۰۲

(آیه ۱۶۰) - گوشه‌ای از نعمتهای خدا به بنی اسرائیل: در این آیه اشاره به چند قسم از نعمتهای خدا بر بنی اسرائیل می‌کند. نخست می‌گوید: «ما آنها را به دوازده گروه - که هر یک شاخه‌ای (از دودمان اسرائیل) بود - تقسیم کردیم» تا نظم عادلانه و دور از برخوردهای خشونت آمیز در میانشان حکومت کند (وَ قَطَعْنَا لَهُمْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَّمًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۰۳

نعمت دیگر: «و هنگامی که قوم موسی (در بیابان سوزان، به سوی بیت المقدس در حرکت بودند و گرفتار عطش سوزان و تشنگی خطرناکی شدند) و از او تقاضای آب کردند، به او وحی فرستادیم که عصایت را بر سنگ بزن و او چنین کرد، ناگهان دوازده چشمه از سنگ جوشید» (وَ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَا عَشْرَةَ عَيْنًا). و آنچنان این چشمه‌ها در میان آنها تقسیم شد «که هر کدام به خوبی چشمه خود را می‌شناختند» (قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ). نعمت دیگر این که، در آن بیابان سوزان که پناهگاهی وجود نداشت «ابر را بر سر آنها سایه افکن ساختیم» (وَ ظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ).

بالاخره چهارمین نعمت این بود که «من و سلوی را (به عنوان دو غذای لذیذ و نیروبخش) بر آنها فرو فرستادیم» (وَ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّٰ وَ السَّلْوَىٰ) (۱).

و به آنها گفتیم «از غذاهای پاکیزه‌ای که در اختیار شما گذارده‌ایم بخورید» (كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ). و فرمان خدا را به کار بندید.

اما آنها خوردند و کفران و ناسپاسی کردند، آنها «به ما ستم نکردند بلکه به خودشان ستم روا داشتند» (وَ مَا ظَلَمُونَا وَ لَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۶۱ ..... ص: ۱۰۳

(آیه ۱۶۱) - در تعقیب آیات گذشته در این آیه و آیه بعد به قسمت دیگری از مواهب پروردگار به بنی اسرائیل و طغیانگری آنان در برابر این مواهب اشاره شده است، نخست می گوید: «و (به خاطر بیاورید) هنگامی را که به آنها گفته شد در این سرزمین (بیت المقدس) ساکن گردید و از نعمتهای فراوان آن، در هر نقطه و هر گونه که می خواهید بخورید» و بهره گیرید (وَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَ كُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ).

«و بگویید: خداوند! گناهان ما را بریز و از در بیت المقدس با خضوع و تعظیم وارد شوید» (وَ قُولُوا حِطَّةً وَ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا).

که اگر این برنامه را انجام دهید «خطاهایی را که مرتکب شده اید می بخشیم

---

(۱) در باره «مَن» و «سلوی» ذیل آیه ۵۷ سوره بقره بحث کردیم.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۰۴

و به نیکوکاران پاداش بیشتر و بهتر خواهیم داد» (نَعْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ).

«حِطَّةً» به معنی نزول چیزی از طرف بالاست و این کلمه در واقع شعار آنها به هنگام ورود به بیت المقدس بود، یعنی «تقاضای ما ریزش گناهانمان و یا ریزش باران عفو و رحمت بر ماست».

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۶۲ ..... ص: ۱۰۴

(آیه ۱۶۲) - ولی با این که درهای رحمت به روی آنها گشوده بود، و اگر از فرصت استفاده می کردند می توانستند، گذشته و آینده خود را اصلاح کنند «اما ستمکاران بنی اسرائیل (نه تنها استفاده نکردند بلکه) فرمان پروردگار را بر خلاف آنچه به آنها گفته شده بود عمل کردند» (فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ).

«سر انجام به خاطر این نافرمانی و طغیان و ظلم و ستم (بر خویشان و بر دیگران) عذابی از آسمان بر آنها نازل کردیم» (فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۶۳ ..... ص: ۱۰۴

اشاره

(آیه ۱۶۳) - یک سرگذشت عبرت انگیز! در اینجا صحنه دیگری از تاریخ پرماجرایی بنی اسرائیل که مربوط به جمعی از آنهاست که در ساحل دریایی زندگی می کردند، آمده است، منتها روی سخن در آن به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ

است، و به او می‌گوید: «از قوم یهود معاصر خویش ماجرای شهری را که در کنار دریا قرار داشت سؤال کن» (وَ سَأَلْتَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةً الْبَحْرِ).

طبق روایات این «قریه» بندری به نام «ایله» بوده که امروز به نام بندر ایلات معروف است.

و به یاد آنها بیاور «زمانی را که در روز شنبه (از قانون پروردگار) تجاوز می‌کردند» (إِذْ يَجُودُونَ فِي السَّبْتِ).

زیرا روز شنبه تعطیل آنها بود و وظیفه داشتند، دست از کار و کسب و صید ماهی بکشند و به مراسم عبادت آن روز بپردازند،

اما آنها این دستور را زیر پا گذاردند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۰۵

سپس قرآن آنچه را در جمله قبل سر بسته بیان کرده بود، چنین شرح می‌دهد:

به خاطر آنها بیاور «آن هنگام را که ماهیان در روز شنبه در روی آب آشکار می‌شدند و در غیر روز شنبه ماهیان کمتر به سراغ

آنها می‌آمدند» (إِذْ تَأْتِيهِمْ حَيْثُ تَأْتِيهِمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرْعًا وَ يَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ).

این موضوع خواه جنبه طبیعی داشته، و یا جنبه فوق العاده و الهی، وسیله‌ای بود برای امتحان و آزمایش این جمعیت، لذا قرآن

می‌گوید: «ما این چنین آنها را به چیزی که در برابر آن مخالفت می‌کردند آزمایش می‌کردیم» (كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ).

چگونه دست به گناه زدند؟ ..... ص: ۱۰۵

این جمعیت، قانون شکنی را به این ترتیب شروع کردند که در آغاز از طریق حيله به اصطلاح شرعی - به وسیله کردن حوضچه‌ها و یا انداختن قلابها - کار خود را شروع کردند، این کار، گناه را در نظر آنها کوچک و آنان را در برابر شکستن احترام روز شنبه جسور ساخت، کم‌کم روزهای شنبه بطور علنی و بی‌پروا به صید ماهی مشغول شدند و از این راه مال و ثروت فراوانی فراهم ساختند.

سوره‌ الاعراف (۷): آیه ۱۶۴ ..... ص: ۱۰۵

(آیه ۱۶۴) - این جمعیت از بنی اسرائیل در برابر این آزمایش بزرگ که با زندگی آنان کاملاً آمیخته بود به سه گروه تقسیم شدند:

«گروه اول» که اکثریت را تشکیل می‌دادند، به مخالفت با این فرمان الهی برخاستند.

«گروه دوم» که قاعدتاً اقلیت کوچکی بودند و در برابر گروه اول به وظیفه امر به معروف و نهی از منکر قیام کردند.

«گروه سوم»، ساکتان و بی‌طرفان بودند، که نه همگامی با گناهکاران داشتند و نه وظیفه نهی از منکر را انجام می‌دادند.

در آیه مورد بحث، گفتگوی این گروه را با نهی کنندگان شرح می‌دهد، می‌گوید: «و (به خاطر بیاور) هنگامی که جمعی از آنها به جمع دیگری گفتند: چرا قومی را اندرز می‌دهید که خداوند سرانجام آنها را هلاک می‌کند و یا به عذاب برگزیده

تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۰۶

دردناکی کیفر خواهد داد» (وَ إِذِ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا).

«گفتند: (این اندرزها) برای اعتذار و رفع مسؤولیت در پیشگاه پروردگار شماست به علاوه شاید آنها بپذیرند و از گناه باز

ایستند، و تقوا پیشه کنند!» (قَالُوا مَعذِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ).

از جمله بالا چنین استفاده می‌شود که: گاهی بیان حقایق و وظایف الهی بدون احتمال تأثیر نیز واجب می‌شود و آن در موردی است که اگر حکم خدا گفته نشود و از گناه انتقاد نگردد کم‌کم به دست فراموشی سپرده می‌شود و بدعتها جان می‌گیرند و سکوت دلیل بر رضایت و موافقت محسوب می‌شود، در این گونه موارد لازم است حکم پروردگار آشکارا و در همه جا گفته شود هر چند اثری در گنهکاران نگذارد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۶۵ ..... ص: ۱۰۶

اشاره

(آیه ۱۶۵) - در این آیه می‌فرماید: سرانجام دنیاپرستی بر آنان غلبه کرد و فرمان خدا را به دست فراموشی سپردند «اما هنگامی که تذکراتی را که به آنها داده شده بود فراموش کردند (لحظه عذاب فرا رسید، و) نهی کنندگان از بدی را رهایی بخشیدیم و کسانی را که ستم کردند، به خاطر نافرمانیشان به عذاب شدیدی گرفتار ساختیم» (فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ الشُّوْءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَيِّسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ).

چه کسانی رهایی یافتند؟ ..... ص: ۱۰۶

از آن سه گروه (گنهکاران، ساکتان و اندرزدهندگان) تنها گروه سوم از مجازات الهی مصون ماندند و بطوری که در روایات آمده است آنها هنگامی که دیدند اندرزهایشان مؤثر واقع نمی‌شود ناراحت شدند و گفتند: ما از شهر بیرون می‌رویم، شب هنگام به بیابان رفتند و اتفاقاً در همان شب کيفر الهی دامان دو گروه دیگر را گرفت.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۶۶ ..... ص: ۱۰۷

(آیه ۱۶۶) - در این آیه مجازات آنها را چنین شرح می‌دهد: «هنگامی که در برابر آنچه از آن نهی شده بودند، سرکشی کردند به آنها گفتیم به شکل میمونهای طرد شده درآیید» (فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۰۷

روشن است که امر «کُونُوا» (بوده باشید) در اینجا یک فرمان تکوینی است، یعنی آنها فوراً به شکل میمون در می‌آمدند البته طبق روایات مسخ شدگان تنها چند روزی زنده می‌ماندند و سپس از دنیا می‌رفتند و نسلی از آنها به وجود نمی‌آمد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۶۷ ..... ص: ۱۰۷

(آیه ۱۶۷) - پراکندگی یهود! این آیه و آیه بعد اشاره به قسمتی از کيفرهای دنیوی آن جمع از یهود است که در برابر فرمانهای الهی قد علم کردند و حق و عدالت و درستی را زیر پا گذاردند.

نخست می گوید: به خاطر بیاور «زمانی که پروردگار تو اعلام داشت که بر این جمعیت گنهکار، عده‌ای را مسلط می کند، که بطور مداوم تا دامنه قیامت آنها را در ناراحتی و عذاب قرار دهند» (وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ).

از این آیه استفاده می شود که این گروه سرکش، هرگز روی آرامش کامل نخواهند دید، هر چند برای خود حکومت و دولتی تأسیس کنند.

و در پایان آیه اضافه می کند که: «پروردگار تو هم مجازاتش برای مستحقان، سریع است، و هم (نسبت به خطاکاران توبه کار) آمرزنده و مهربان است» (إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ).

و این جمله نشان می دهد که خداوند راه بازگشت را به روی آنان بازگذاشته، تا کسی گمان نبرد که سرنوشت اجباری توأم با بدبختی و کیفر و مجازات برای آنها تعیین شده است.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۶۸ ..... ص: ۱۰۷

(آیه ۱۶۸) - در این آیه به پراکندگی یهود در جهان اشاره کرده، می گوید: «ما آنها را در زمین متفرق ساختیم به گروههای مختلفی تقسیم شدند، بعضی از آنها صالح بودند (به همین دلیل هنگامی که فرمان حق و دعوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را شنیدند، ایمان آوردند) و جمعی دیگر ناصالح بودند» و حق را پشت سر انداختند و برای تأمین زندگی مادی خود از هیچ کاری فروگذار نکردند (وَ قَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَّمًا مِنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَ مِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ).

باز در این آیه این حقیقت تجلی می کند که اسلام هیچ گونه خصومتی با نژاد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۰۸ یهود ندارد و به عنوان پیروان یک مکتب و یا وابستگان به یک نژاد، آنها را محکوم نمی نماید بلکه مقیاس و معیار سنجش را اعمال آنها قرار می دهد.

سپس اضافه می کند: «ما آنها را با وسائل گوناگون، نیکها و بدیها آزمودیم شاید باز گردند» (وَ بَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَ السَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ).

گاهی آنها را تشویق کردیم و در رفاه و نعمت قرار دادیم، تا حس شکرگزاری در آنها برانگیخته شود و به سوی حق باز آیند، و گاهی به عکس آنها را در شدائد و سختیها و مصائب فرو بردیم، تا از مرکب غرور و خودپرستی و تکبر فرود آیند و به ناتوانی خویش پی برند، شاید بیدار شوند و به سوی خدا باز گردند، و هدف در هر دو حال مسأله تربیت و هدایت و بازگشت به سوی حق بوده است.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۶۹ ..... ص: ۱۰۸

(آیه ۱۶۹) - در آیات گذشته سخن از نیاکان یهود بود، ولی در این آیه، بحث از فرزندان و اخلاف آنها به میان آمده است. نخست یادآور می شود که: «پس از آنها، فرزندان جای آنها را گرفتند که وارث کتاب (آسمانی تورات) شدند اما با این حال متاع این دنیای پست را گرفته» بر اطاعت خدا ترجیح می دهند (فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى).

سپس اضافه می کند: هنگامی که آنها در کشمکش وجدان از یک سو، و منافع مادی از سوی دیگر قرار می گیرند، دست به

دامن امیدهای کاذب زده، «و می گویند (ما این منفعت نقد را مشروع یا نامشروع به چنگ می آوریم، خداوند رحیم و مهربان است) و به زودی ما مورد بخشش قرار خواهیم گرفت» (وَ يَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا).

این جمله نشان می دهد که آنها بعد از انجام چنین کاری یک نوع پشیمانی زود گذر و حالت توبه ظاهری به خود می گرفتند، ولی بطوری که قرآن می گوید:

این ندامت و پشیمانی آنها به هیچ وجه ریشه نداشت به همین دلیل «اگر سود مادی دیگری همانند آن به دستشان می آمد، آن را نیز می گرفتند» (وَ إِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۰۹
در هر حال این جمله اشاره به رشوه خواریهای جمعی از یهود، و تحریف آیات آسمانی به خاطر آن، و فراموش کردن احکام پروردگار به خاطر تضاد با منافع آنها می کند.

لذا به دنبال آن می فرماید: «آیا اینها به وسیله کتاب آسمانیشان (تورات) پیمان بسته بودند که بر خدا (دروغ نبندند و احکام او را تحریف نکنند و) جز حق چیزی نگویند؟!» (أَلَمْ يُوْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ). سپس می گوید: اگر آنها از آیات الهی آگاهی نداشتند و دست به این اعمال خلاف می زدند ممکن بود برای خودشان عذری بسازند، ولی اشکال کار این است که: «آنها کرارا محتویات تورات را دیده و فهمیده بودند» (وَ دَرَسُوا مَا فِيهِ). در عین حال آن را ضایع ساختند و فرمانش را پشت سر انداختند.

سر انجام می فرماید: اینها اشتباه می کنند، و این اعمال و متاعها سودی برای آنها نخواهد داشت، بلکه «سرای آخرت برای پرهیزکاران بهتر است» (وَ الدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ).
«آیا شما حقایقی را به این روشنی درک نمی کنید» (أَفَلَا تَعْقِلُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۷۰ ..... ص: ۱۰۹

(آیه ۱۷۰) - در این آیه در برابر گروه فوق اشاره به گروه دیگر می کند که آنها نه تنها از هر گونه تحریف و کتمان آیات الهی برکنار بودند، بلکه به آن تمسک جسته و موبه مو آنها را اجرا کردند، قرآن این جمعیت را «مصلحان جهان» نام نهاده و اجر و پاداش مهمی برای آنها قائل شده و در باره آنها چنین می گوید: «کسانی که تمسک به کتاب پروردگار جویند و نماز را برپا دارند (پاداش بزرگی خواهند داشت) زیرا ما پاداش مصلحان را ضایع نخواهیم ساخت» (وَ الَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ).

آیه فوق به خوبی نشان می دهد که اصلاح واقعی در روی زمین بدون تمسک به کتب آسمانی و فرمانهای الهی امکان پذیر نمی باشد، و این تعبیر بار دیگر این حقیقت را تأکید می کند که دین و مذهب تنها یک برنامه مربوط به جهان ماوراء طبیعت و یا سرای آخرت نیست، بلکه آیینی است در متن زندگی انسانها، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۱۰
و در طریق حفظ منافع تمام افراد بشر و اجرای اصول عدالت و صلح و رفاه و آسایش و بالاخره هر مفهومی که در معنی وسیع «اصلاح» جمع است.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۷۱ ..... ص: ۱۱۰

(آیه ۱۷۱) - آخرین سخن در باره قوم یهود: این آیه آخرین آیه ای است که در این سوره پیرامون زندگی بنی اسرائیل سخن

می گوید و در آن سرگذشت دیگری را به جمعیت یهود یادآوری می کند، سرگذشتی که هم درس عبرت است و هم دلیل بر سپردن یک پیمان، می گوید: به خاطر بیاورید «هنگامی که کوه را بالای سر آنها قرار دادیم، آنچنان که گویی سایبانی بر سر آنها بود» (وَ إِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ).

«و آنچنان که آنها گمان بردند بر سرشان سقوط خواهد کرد» (وَ ظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ). وحشت و اضطراب سراسر وجودشان را گرفت، و به تضرع افتادند.

در همان حال به آنها گفتیم «آنچه را از احکام به شما داده ایم با جدیت و قوت بگیرید» (خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ). «و آنچه در آن مانده است به خاطر داشته باشید تا پرهیز کار شوید» (وَ اذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ). از کیفر خدا بترسید و به پیمانهایی که در آن از شما گرفته ایم عمل کنید.

یعنی، تمام رسالت موسی (ع) و سایر انبیاء و مبارزات درگیریهای مستمر و سخت آنان، و ناراحتیها و شداید طاقت فرسایی که تن به آن دادند، همه برای آن بوده است که فرمان خدا و اصول حق و عدالت و پاکی و تقوا در میان همه بطور کامل اجرا گردد.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۷۲ ..... ص: ۱۱۰

(آیه ۱۷۲) - پیمان نخستین و عالم ذر: این آیه اشاره ای به «توحید فطری» و وجود ایمان به خدا در اعماق روح آدمی است و به همین جهت بحثهایی را که در آیات گذشته این سوره در زمینه «توحید استدلالی» بوده است تکمیل می کند. خداوند روی سخن را در این آیه به پیامبر کرده، نخست چنین می گوید:

به خاطر بیاور «موقعی را که پروردگارت از پشت فرزندان آدم ذریه آنها را برگرفت و آشکار ساخت و آنها را گواه بر خویشان نمود (و از آنها پرسید): آیا من پروردگار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۱۱

شما نیستیم؟ آنها همگی گفتند: آری! گواهی می دهیم» (وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا).

سپس اشاره به هدف نهایی این سؤال و جواب و گرفتن پیمان از فرزندان آدم در مسأله توحید نموده، می فرماید: این کار را خداوند به این جهت انجام داد «که در روز قیامت نگویید ما از این موضوع (توحید و شناسایی خدا) غافل بودیم» (أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۷۳ ..... ص: ۱۱۱

(آیه ۱۷۳) - در این آیه اشاره به هدف دیگر این پیمان کرده، می گوید: این پیمان را به خاطر آن گرفتیم که «نگویید: پدران ما پیش از ما بت پرست بودند و ما هم فرزندان بعد از آنها بودیم (و چاره ای جز تبعیت از آنها نداشتیم) آیا ما را به گناه افراد بیهوده کار مجازات می کنی» (أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَ كُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۷۴ ..... ص: ۱۱۱

(آیه ۱۷۴) - آری «این گونه ما آیات را توضیح می دهیم و روشن می سازیم (تا بدانند نور توحید از آغاز در روح آنها بوده)

شاید با توجه به این حقایق به سوی حق باز گردند» (وَ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ).

منظور از این عالم و این پیمان همان «عالم استعدادها» و «پیمان فطرت» و تکوین و آفرینش است، به این ترتیب که به هنگام خروج فرزندان آدم به صورت «نطفه» از صلب پدران به رحم مادران که در آن هنگام ذراتی بیش نیستند خداوند استعداد و آمادگی برای حقیقت توحید به آنها داده است، هم در نهاد و فطرتشان این سرّ الهی به صورت یک حس درون ذاتی به ودیعه گذارده شده است و هم در عقل و خردشان به صورت یک حقیقت خودآگاه! بنابراین همه افراد بشر دارای روح توحیدند و سؤالی که خداوند از آنها کرده به زبان تکوین و آفرینش است و پاسخی که آنها داده‌اند نیز به همین زبان است.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۷۵ ..... ص: ۱۱۱

(آیه ۱۷۵) - دانشمندی که در خدمت فراغنه در آمد: در اینجا اشاره به یکی دیگر از داستانهای بنی اسرائیل شده است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۱۲

نخست روی سخن را به پیامبر کرده، می‌گوید: «و بر آنها بخوان داستان آن کس را که آیات خود را به او دادیم ولی سر انجام خود را از آن تهی ساخت و گرفتار وسوسه‌های شیطان گشت و از گمراهان گردید» (وَ اَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۷۶ ..... ص: ۱۱۲

اشاره

(آیه ۱۷۶) - در این آیه این موضوع را چنین تکمیل می‌کند که «و اگر می‌خواستیم (می‌توانستیم او را در همان مسیر حق به اجبار نگاه داریم) و به وسیله آن آیات و علوم، مقام والا بدهیم» (وَ لَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا).

ولی مسلم است که نگاهداری اجباری افراد در مسیر حق با سنت پروردگار که سنت اختیار و آزادی اراده است، سازگار نیست و نشانه شخصیت و عظمت کسی نخواهد بود، لذا بلافاصله اضافه می‌کند:

ما او را به حال خود رها کردیم «و او به پستی گرایید و از هوای نفس پیروی کرد» (وَ لَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَ اتَّبَعَ هَوَاهُ).

سپس این شخص را تشبیه به سگی می‌کند که همیشه زبان خود را همانند حیوانات تشنه بیرون آورده، می‌گوید: «او همانند سگ است که اگر به او حمله کنی دهانش باز و زبانش بیرون است و اگر او را به حال خود واگذاری باز چنین است» (فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ).

او بر اثر شدت هوی پرستی و چسبیدن به لذات جهان ماده، یک حال عطش نامحدود و پایان ناپذیر به خود گرفته که همواره دنبال دنیاپرستی می‌رود، همچون یک «سگ هار» که بر اثر بیماری هاری حالت عطش کاذب به او دست می‌دهد و در هیچ حال سیراب نمی‌شود.

سپس اضافه می‌کند که: «این مثل (مخصوص به این شخص معین نیست، بلکه) مثالی است برای همه جمعیتهایی که آیات خدا را تکذیب کنند» (ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا).

«این داستان را برای آنها بازگو کن، شاید در باره آن بیندیشند» و مسیر صحیحی را پیدا کنند (فَأَقْصِيْ صِرَاطِيْ لَعَلَّهُمْ

بلعم باعورا دانشمند دنیاپرست و منحرف - ..... ص: ۱۱۳

از بسیاری از روایات و کلمات مفسران می‌شود که منظور از این شخص مردی به نام «بلعم باعورا» بوده، که در عصر موسی زندگی می‌کرد و از دانشمندان و علمای مشهور بنی اسرائیل محسوب می‌شد، و حتی موسی از وجود او به عنوان یک مبلغ نیرومند استفاده می‌کرد، و کارش در این راه آن قدر بالا گرفت که دعایش در پیشگاه خدا به اجابت می‌رسید، ولی بر اثر تمایل به فرعون و وعد و وعیدهای او از راه حق منحرف شد و همه مقامات خود را از دست داد، تا آنجا که در صف مخالفان موسی قرار گرفت.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۷۷ ..... ص: ۱۱۳

(آیه ۱۷۷) - در این آیه و آیه بعد در واقع یک نتیجه کلی و عمومی از سرگذشت «بلعم» و علمای دنیاپرست گرفته، نخست می‌گوید: «چه بد مثلی دارند آنها که آیات ما را تکذیب و انکار کردند» و چه بد عاقبت و سرنوشتی در انتظار آنهاست (ساءً مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا).

ولی آنها به ما ظلم و ستم نمی‌کردند، بلکه «بر خویشان ستم روا می‌داشتند» (وَ أَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ). چه ستمی از این بالاتر که سرمایه‌های معنوی علوم و دانشهای خویش را که می‌تواند باعث سر بلندی خود آنها و جامعه‌هایشان گردد در اختیار صاحبان «زر» و «زور» می‌گذارند و به بهای ناچیز می‌فروشند.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۷۸ ..... ص: ۱۱۳

(آیه ۱۷۸) - اما به هوش باشید که رهایی از این گونه لغزشها و دامهای شیطانی، بدون توفیق و هدایت الهی ممکن نیست «آن کس را که خدا هدایت کند (و توفیق را رفیق راهش سازد) هدایت یافته واقعی اوست» (مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي). «و کسانی را که خداوند گمراه سازد (و بر اثر اعمالشان به حال خود رها سازد یا وسائل پیروزی و موفقیت را در برابر و سوسه‌های شیطانی آنان بگیرد) زیانکار واقعی همانها هستند» (وَ مَنْ يُضِلِلْ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۷۹ ..... ص: ۱۱۳

(آیه ۱۷۹) - نشانه‌های دوزخیان: در این آیه و دو آیه بعد مردم به دو گروه تقسیم شده‌اند و صفات هر کدام توضیح داده شده: «گروه دوزخیان و گروه بهشتیان». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۱۴

نخست در باره دوزخیان با سوگند و تأکید چنین می‌گوید: «ما بسیاری از جن و انس را برای دوزخ آفریدیم» (وَ لَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ).

گرچه خداوند همه را پاک آفریده، ولی گروهی با اعمال خویش خود را نامزد دوزخ می‌کنند و سرانجامشان شوم و تاریک

است و گروهی با اعمال خود، خود را نامزد بهشت می سازند و عاقبت کارشان خوشبختی و سعادت است.

سپس صفات گروه دوزخی را در سه جمله خلاصه می کند: نخست این که:

«آنها قلبهایی دارند که با آن درک و اندیشه نمی کنند» (لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا).

دیگر این که: «چشمهای روشن و حقیقت بین دارند اما با آن چهره حقایق را نمی نگرند» و همچون نابینایان از کنار آن می گذرند (و لَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا).

سوم این که: «با داشتن گوش سالم، سخنان حق را نمی شنوند» و همچون کران خود را از شنیدن حرف حق محروم می سازند (و لَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا).

اینها در حقیقت همچون چهارپایانند» (أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ). چرا که امتیاز آدمی از چهارپایان در فکر بیدار و چشم بینا و گوش شنواست که متأسفانه آنها همه را از دست داده اند «بلکه آنها از چهارپایان گمراهتر و پست تر می باشند» (بَلْ هُمْ أَضَلُّ).

چرا که چهارپایان دارای این استعدادها و امکانات نیستند، ولی آنها با داشتن عقل سالم و چشم بینا و گوش شنوا امکان همه گونه ترقی و تکامل را دارند، اما بر اثر هوی پرستی و گرایش به پستیها این استعدادها را بلااستفاده می گذارند.

«آنها افراد غافل و بیخبری هستند» و به همین جهت در بیراهه های زندگی سرگردانند (أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ).

چشمه آب حیات کنار دستشان، ولی از تشنگی فریاد می کشند، درهای سعادت در برابر رویشان باز است، اما حتی به آن نگاه نمی کنند.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۸۰ ..... ص: ۱۱۴

(آیه ۱۸۰) - در این آیه اشاره به وضع گروه بهشتی کرده، صفات آنان را بیان می کند، نخست برای بیرون آمدن از صف

دوزخیان مردم را به توجه عمیق به اسماء حسناى خدا دعوت نموده، می فرماید: «برای خدا نامهای نیکی است، خدا را به آنها

بخوانید» (وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۱۵

منظور از «اسماء حسنی»، صفات مختلف پروردگار است که همگی نیک و همگی «حسنی» است.

و منظور از خواندن خدا به اسماء حسنی تنها این نیست که الفاظ را بر زبان جاری کنیم و مثلاً بگوییم یا عالم، یا قادر، یا ارحم

الرّاحمین، بلکه در واقع این است که این صفات را در وجود خودمان به مقدار امکان پیاده کنیم، و به تعبیر دیگر متصف به

اوصاف او و متخلق به اخلاقش گردیم، و نیز اگر در بعضی روایات مانند روایتی که از امام صادق علیه السّلام در تفسیر این

آیه نقل شده می خوانیم: نحن و الله الاسماء الحسنی به خدا سوگند ما اسماء حسناى خدا هستیم، اشاره به آن است که پرتو

نیرومندی از آن صفات الهی در وجود ما منعکس شده و شناخت ما به شناخت ذات پاکش کمک می کند.

سپس مردم را از این نکته برحذر می دارد که اسامی خدا را تحریف نکنند و می گوید: «آنها که اسماء خدا را تحریف کرده اند

رها سازید، آنها به زودی به جزای اعمال خویش گرفتار خواهند شد» (وَذَرُوا الَّذِينَ يُلِحُّونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا

يَعْمَلُونَ).

منظور از الحاد در اسماء خدا این است که الفاظ و مفاهیم آن را تحریف کنیم، یا او را به اوصافی توصیف نماییم که شایسته

آن نیست، همانند مسیحیان که قائل به تثلیث و خدایان سه گانه شده اند، و یا این که صفات او را بر مخلوقاتش تطبیق نماییم.

سوره الأعراف (۷): آیه ۱۸۱ ..... ص: ۱۱۵

(آیه ۱۸۱) - این آیه به دو قسمت که اساسی‌ترین صفات گروه بهشتیان است اشاره می‌کند، می‌فرماید: «و از کسانی که آفریدیم، امت و گروهی هستند که مردم را به حق هدایت می‌کنند و به آن حکم می‌کنند» (وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ).

در واقع آنها دو برنامه ممتاز دارند، فکر، هدف، دعوت و فرهنگشان حق و به سوی حق است، و نیز عمل و برنامه‌ها و حکومتشان بر اساس حق و حقیقت می‌باشد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۱۶

سوره‌ الاعراف (۷): آیه ۱۸۲ ..... ص: ۱۱۶

(آیه ۱۸۲) - مجازات استدراج: در این آیه و آیه بعد یکی از مجازات‌های الهی که به صورت یک سنت در باره بسیاری از گنهکاران سرکش اجرا می‌شود، بیان شده و آن «عذاب استدراج» است.

استدراج در دو مورد از قرآن مجید آمده است. یکی در آیه مورد بحث و دیگری در آیه ۴۴ سوره قلم و هر دو مورد در باره انکار کنندگان آیات الهی است.

خداوند در این آیه می‌فرماید: «آنها که آیات ما را تکذیب و انکار کردند تدریجا، مرحله به مرحله، از راهی که نمی‌دانند، در دام مجازات گرفتارشان می‌کنیم» و زندگی آنها را درهم می‌پیچیم (وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره‌ الاعراف (۷): آیه ۱۸۳ ..... ص: ۱۱۶

(آیه ۱۸۳) - در این آیه همان مطلب را به این صورت تأکید می‌کند: چنان نیست که با شتابزدگی چنین کسانی را فوراً مجازات کنم، بلکه «به آنها مهلت و فرصت کافی (برای تنب و بیداری) می‌دهم» و هنگامی که بیدار نشدند، گرفتارشان می‌سازم (وَأُمْلِي لَهُمْ). زیرا کسانی شتاب و عجله می‌کنند که قدرت کافی ندارند و می‌ترسند فرصت از دستشان برود «ولی نقشه من و مجازات‌هایم آنچنان قوی و حساب شده است» که هیچ کس را قدرت فرار از آن نیست (إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ).

این آیه به همه گنهکاران هشدار می‌دهد که تأخیر کیفر الهی را دلیل بر پاکی و درستی خود، و یا ضعیف و ناتوانی پروردگار، نگیرند، و ناز و نعمتهایی را که در آن غرقند، نشانه تقربشان به خدا ندانند، چه بسا این پیروزیها و نعمتهایی که به آنها می‌رسد مقدمه مجازات استدراجی پروردگار باشد، خدا آنها را غرق نعمت می‌کند و به آنها مهلت می‌دهد و بالا و بالاتر می‌برد، اما سرانجام چنان بر زمین می‌کوبد که اثری از آنها باقی نماند و تمام هستی و تاریخشان را درهم می‌پیچد.

از امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه فوق چنین نقل شده که فرمود: «منظور از این آیه بنده گنهکاری است که پس از انجام گناه، خداوند او را مشمول نعمتی قرار می‌دهد ولی او نعمت را به حساب خوبی خودش گذاشته و از استغفار در برابر گناه غافلش می‌سازد».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۱۷

سوره‌ الاعراف (۷): آیه ۱۸۴ ..... ص: ۱۱۷

شأن نزول: ..... ص: ۱۱۷

مفسران اسلامی چنین نقل کرده‌اند: پیامبر صلی الله علیه و آله هنگامی که در مکه بود، شبی بر کوه صفا برآمد و مردم را به سوی توحید و یکتاپرستی دعوت نمود، مخصوصاً تمامی طوائف قریش را صدا زد و آنها را از مجازات الهی برحذر داشت، تا مقدار زیادی از شب گذشت، بت پرستان مکه گفتند: «رفیق ما دیوانه شده، از شب تا صبح نعره می‌کشید!» در این موقع آیه نازل شد و به آنها در این زمینه پاسخ دندان شکنی داد

تفسیر: ..... ص: ۱۱۷

تهمتها و بهانه‌ها- در این آیه نخست خداوند به گفتار بی‌اساس بت پرستان دائر به جنون پیامبر صلی الله علیه و آله چنین پاسخ می‌گوید: «آیا آنها فکر و اندیشه خود را به کار نینداختند که بدانند همنشین آنها (پیامبر) هیچ گونه آثاری از جنون ندارد» (أَ وَ لَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ).

بیش از چهل سال در میان آنها رفت و آمد داشته، و همواره فکر، عقل و تدبیرش را دیده‌اند، چگونه یکباره چنین وصله‌ای را به وی چسبانند، و به دنبال این جمله می‌گوید: «او فقط بیم دهنده آشکاری است» که جامعه خویش را از خطراتی که با آن رو برو است برحذر می‌دارد (إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۸۵ ..... ص: ۱۱۷

(آیه ۱۸۵)- در این آیه برای تکمیل این بیان آنها را به مطالعه عالم هستی، آسمانها و زمین، دعوت می‌کند و می‌گوید: «آیا در حکومت آسمانها و زمین و مخلوقاتی که خدا آفریده از روی دقت و فکر نظر نیفکندند» (أَ وَ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ).

تا بدانند این عالم وسیع آفرینش با این نظام حیرت انگیز بیهوده آفریده نشده و هدفی برای آن بوده است، و دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله در حقیقت دنباله همان هدف آفرینش، یعنی تکامل و تربیت انسان است.

سپس برای این که آنها را از خواب غفلت بیدار سازد، می‌فرماید: آیا در این موضوع نیز اندیشه نکردند که: ممکن است پایان زندگی آنها نزدیک شده باشد، (اگر امروز ایمان نیاورند، و دعوت این پیامبر را نپذیرند، و قرآنی را که بر او نازل شده است

با این همه نشانه‌های روشن قبول نکنند) به کدام سخن بعد از آن ایمان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۱۸

خواهند آورد؟ (وَ أَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۸۶ ..... ص: ۱۱۸

(آیه ۱۸۶)) - سرانجام در این آیه سخن را با آنها چنین پایان می‌دهد که «هر کس را خداوند (به خاطر اعمال زشت و مستمرش) گمراه سازد، هیچ هدایت کننده‌ای ندارد، و خداوند آنها را همچنان در طغیان و سرکشی رها می‌سازد تا حیران و سرگردان شوند» (مَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ).

این گونه تعییرات مخصوص به گروهی است که آن چنان در برابر حقایق، لجوج و متعصب و معاندند که گویی پرده بر چشم و گوش و قلبشان افتاده، پرده‌های تاریکی که نتیجه اعمال خود آنهاست، و منظور از «اضلال الهی» نیز همین است.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۸۷ ..... ص: ۱۱۸

اشاره

(آیه ۱۸۷) -

شأن نزول: ..... ص: ۱۱۸

طایفه قریش به چند نفر مأموریت دادند که به نجران سفر کنند، و از دانشمندان یهود که (علاوه بر مسیحیان) در آنجا ساکن بودند مسائل پیچیده‌ای را سؤال کنند، و در بازگشت آنها را در برابر پیامبر صلی الله علیه و آله مطرح سازند (به گمان این که پیامبر از پاسخ آنها عاجز می‌ماند) از جمله سؤالات این بود که در چه زمانی قیامت برپا می‌شود، هنگامی که آنها این پرسش را از پیامبر صلی الله علیه و آله کردند، آیه مورد بحث نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۱۱۸

کی قیامت برپا می‌شود؟ با این که برای آیه شأن نزول خاصی ذکر شده در عین حال پیوند روشنی نیز با آیات قبل دارد، زیرا در آیات قبل اشاره به مسأله قیامت و لزوم آمادگی برای چنین روزی شده بود، طبعاً به دنبال چنین بحثی این سؤال برای بسیاری از مردم پیش می‌آید که قیامت کی برپا خواهد شد، لذا قرآن می‌گوید: «از تو در باره ساعت (روز رستاخیز) می‌پرسند، که در چه زمانی وقوع می‌یابد؟» (يَسْئَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا).

سپس اضافه می‌کند که ای پیامبر! در پاسخ این سؤال صریحاً «بگو: این علم تنها نزد پروردگار من است، و هیچ کس جز او نمی‌تواند وقت آن را آشکار سازد» (قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ).

ولی دو نشانه سر بسته برای آن بیان می‌کند، نخست می‌گوید: «قیامت در آسمانها و زمین، مسأله سنگینی است» (تَقَلَّتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۱۹

چه حادثه‌ای ممکن است از این سنگین تر بوده باشد، در حالی که در آستانه قیامت، همه کرات آسمانی به هم می‌ریزند، آفتاب خاموش، ماه تاریک، ستارگان بی‌فروغ و اتمها متلاشی می‌گردند، و از بقایای آنها جهانی نو با طرحی تازه ریخته می‌شود.

دیگر اینکه قیام ساعت، بدون مقدمات تدریجی، و به شکل انقلابی، تحقق می‌یابد «و جز بطور ناگهانی به سراغ شما نمی‌آید» (لا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً).

بار دیگر می‌گوید: «چنان از تو سؤال می‌کنند که گویی تو از زمان وقوع قیامت با خبری!» (يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَفِيٌّ عَنْهَا). بعد اضافه می‌کند که در جواب آنها «بگو: این علم تنها نزد خداست ولی بیشتر مردم از این حقیقت آگاهی ندارند» که چنین علمی مخصوص ذات پاک اوست، لذا پی‌درپی از آن می‌پرسند (قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۸۸ ..... ص: ۱۱۹

اشاره

(آیه ۱۸۸)

شان نزول: ..... ص: ۱۱۹

اهل مکه به پیامبر صلی الله علیه و آله گفتند: تو اگر با خدا ارتباط داری آیا پروردگار تو را از گرانی و ارزانی اجناس در آینده با خبر نمی‌سازد که از این طریق بتوانی آنچه به سود و منفعت است تهیه کنی و آنچه به زیان است کنار بگذاری و یا از خشکسالی، و یا پرآبی مناطق مختلف آگاه سازد تا به موقع از مناطق خشک به سرزمینهای پربرکت کوچ کنی؟! در این هنگام آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۱۱۹

اسرار نهان را فقط خدا می‌داند- در آیه قبل عدم آگاهی هیچ کس جز خدا نسبت به زمان قیام «قیامت» مورد بحث بود و در این آیه سخن از نفی علم غیب بطور کلی در میان است.

در نخستین جمله، به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گوید: «به آنها بگو: من مالک و صاحب اختیار هیچ گونه سود و زیانی در باره خویش نیستم مگر آنچه را که خدا بخواهد» (قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ).

انسان در کارهای خود، قدرت و نیرویی از خویش ندارد بلکه همه قدرتها از ناحیه خداست و اوست که این تواناییها را در اختیار انسان گذاشته است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۲۰

پس از بیان این موضوع، اشاره به مسأله مهم دیگری می‌کند که مورد سؤال گروهی بود و آن اینکه به پیامبرش می‌گوید به آنها بگو: من از غیب و اسرار نهان آگاه نیستم «زیرا اگر از اسرار نهان آگاهی داشتم منافع فراوانی را برای خودم می‌ساختم و هیچ گونه زیانی به من نمی‌رسید» (وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَأَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ).

سپس مقام واقعی و رسالت خویش را در یک جمله کوتاه و صریح بیان کرده می‌گوید: «من فقط بیم دهنده و بشارت دهنده برای افرادی که ایمان می‌آورند هستم» (إِن أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَ بَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۸۹ ..... ص: ۱۲۰

(آیه ۱۸۹) - کفران یک نعمت بزرگ! در اینجا به گوشه دیگری از حالات مشرکان و طرز تفکر آنها و پاسخ به اشتباهاتشان اشاره شده است و از آنجا که آیه قبل اشاره به توحید افعالی خدا بود، آیات بعد مکمل آنها محسوب می شود. نخست می گوید: «او کسی است که (همه) شما را از یک فرد آفرید و همسرش را نیز از جنس او قرار داد تا در کنار او بیاساید» (هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا). این دو در کنار هم زندگی آرام بخشی داشتند، «اما هنگامی که زوج با همسر خود آمیزش جنسی کرد، باری سبک برداشت (به گونه ای که در آغاز کار این حمل برای او مشکلی ایجاد نمی کرد، و با داشتن حمل) به کارهای خود همچنان ادامه می داد» (فَلَمَّا تَعَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ). اما با گذشت شب و روز، حمل او کم کم سنگین شد «و چون سنگین شد» (فَلَمَّا أَنْقَلَتْ). در این هنگام دو همسر، انتظار فرزندی را می کشیدند و آرزو داشتند خداوند فرزند صالحی به آنها مرحمت کند، لذا «متوجه درگاه خدا شدند و پروردگار خویش را چنین خواندند: بار الها! اگر به ما فرزند صالحی عطا کنی از شکرگزاران خواهیم بود» (دَعَا اللَّهُ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنُكَونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۹۰ ..... ص: ۱۲۰

(آیه ۱۹۰) - «ولی هنگامی که خداوند فرزندی سالم با تناسب اندام و شایستگی کامل به آنها داد، آنها برای خدا در این نعمت بزرگ شرکایی قائل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۲۱ شدند، اما خداوند برتر و بالاتر از شرک آنهاست» (فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۹۱ ..... ص: ۱۲۱

(آیه ۱۹۱) - به دنبال این جریان، قرآن بار دیگر فکر و عقیده بت پرستی را با بیان روشن و کوبنده ای محکوم می کند، و می گوید: «آیا اینها موجوداتی را شریک خدا قرار می دهند که قادر بر آفرینش چیزی نیستند، بلکه خودشان مخلوق اویند» (أَيُّ شُرِكُونٍ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَ هُمْ يُخْلِقُونَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۹۲ ..... ص: ۱۲۱

(آیه ۱۹۲) - به علاوه «این معبودهای ساختگی (در هیچ یک از مشکلات) قادر نیستند پرستش کنندگان خود را یاری کنند، و حتی قادر نیستند خود را نیز (در برابر مشکلات) یاری دهند» (وَ لَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَ لَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۹۳ ..... ص: ۱۲۱

(آیه ۱۹۳) - این معبودها آنچنان هستند که «اگر شما بخواهید آنها را هدایت کنید، از شما پیروی نخواهند کرد» و حتی عقل و شعور آن را ندارند (وَ إِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ).

آنها که چنین هستند و ندای هادیان را نمی شنوند، چگونه می توانند دیگران را هدایت کنند؟ به هر حال «برای شما مساوی است، خواه آنها را، دعوت به سوی حق کنید و یا در برابرشان خاموش باشید» در هر دو صورت، این گروه بت پرستان لجوج، دست بردار نیستند (سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْهُمُ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ).

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۹۴ ..... ص: ۱۲۱

(آیه ۱۹۴) - این آیه و آیه بعد همچنان بحثهای توحید و مبارزه با شرک را ادامه می دهد، و پرستش غیر خدا را عملی سفیهانه و دور از منطق و عقل معرفی می نماید و با چهار دلیل، منطق بت پرستان را ابطال می کند. نخست می گوید: «آنهايي را که شما جز خدا می خوانید (و عبادت می کنید و از آنان یاری می طلبید) بندگانی همچون خود شما هستند!» (إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَثْمَالُكُمْ). بنابراین معنی ندارد که انسان در مقابل چیزی که مثل خود او محکوم قوانین طبیعت است، به سجده بیفتد و دست نیاز به سوی او دراز کند و مقدرات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۲۲ و سرنوشتش را در دست او بداند.

سپس اضافه می کند: اگر فکر می کنید آنها قدرت و شعوری دارند «آنها را بخوانید باید جواب شما را بدهند اگر راست می گوید» (فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ). و این دومین دلیلی است که برای ابطال منطق آنها بیان شده.

سورة الأعراف (۷): آیه ۱۹۵ ..... ص: ۱۲۲

(آیه ۱۹۵) - در سومین بیان روشن می سازد که آنها حتی از بندگان خود پست تر و ناتوانترند: خوب بنگرید «آیا آنها لا اقل همانند شما پاهایی دارند که با آن راه بروند» (أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا). «یا دستهایی دارند که با آن چیزی را بگیرند و کاری انجام دهند» (أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبِطْشُونَ بِهَا). «یا چشمهایی دارند که با آن بینند» (أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا). «یا گوشهایی دارند که با آن بشنوند» (أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا). به این ترتیب آنها به قدری ضعیفند، که حتی جابه جا شدن نیاز به کمک شما دارند و برای دفاع از موجودیت خود، نیازمند به حمایت هستند.

سرانجام در پایان آیه ضمن تعبیر دیگری که در حکم چهارمین استدلال است می گوید: ای پیامبر! «بگو: این معبودهایی را که شما شریک خدا قرار داده اید بر ضد من بخوانید و همگی دست به دست هم دهید و برای من تا آنجا که می توانید نقشه بکشید و در این کار هیچ گونه تأخیر روا مدارید» بینیم با این حال کاری از همه شما ساخته است؟ (قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَا تُنظَرُونَ).

یعنی اگر من دروغ می گویم و آنها مقربان خدا هستند و من به حریم احترامشان جسارت کرده ام، پس چرا آنها بر من غضب نمی کنند.

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۹۶ ..... ص: ۱۲۲

(آیه ۱۹۶) - معبودهای بی‌ارزش: در تعقیب آیه گذشت که به مشرکان می‌گفت: شما و بت‌هایتان نمی‌توانید کوچکترین زیانی به من برسانید، در این آیه به دلیل آن اشاره کرده، می‌گوید: «ولّی و سرپرست و تکیه گاه من خدایی است که این کتاب آسمانی را بر من نازل کرده است» (إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ).

نه تنها من، «او همه صالحان و شایستگان را حمایت و سرپرستی می‌کند بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۲۳ و مشمول لطف و عنایتش قرار می‌دهد» (وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۹۷ ..... ص: ۱۲۳

(آیه ۱۹۷) - سپس بار دیگر به تأکید روی دلایل بطلان بت پرستی پرداخته، می‌گوید: «معبودهایی را که غیر از خدا می‌خوانید کاری از آنها ساخته نیست، نمی‌توانند شما را یاری کنند و نه خودشان را» (وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ نَضْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۹۸ ..... ص: ۱۲۳

(آیه ۱۹۸) - و از این بالاتر «اگر از آنها هدایت خویشان را در مشکلات بخواهید، آنها حتی حرف شما را نمی‌شنوند!» (وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا).

و حتی «آنها را می‌بینی که (با چشمهای مصنوعیشان) گویا به تو نگاه می‌کنند، ولی در حقیقت نمی‌بینند» (وَ تَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَ هُمْ لَا يُبْصِرُونَ).

مضمون دو آیه اخیر در آیات گذشته نیز آمده بود، و این تکرار به خاطر تأکید هر چه بیشتر روی مسأله مبارزه با بت پرستی و ریشه کن کردن نفوذ آن در روح و فکر مشرکان از طریق تلقین مکرر است.

سوره الاعراف (۷): آیه ۱۹۹ ..... ص: ۱۲۳

(آیه ۱۹۹) - وسوسه‌های شیطان: در اینجا شرایط تبلیغ و رهبری و پیشوایی مردم را به طرز بسیار جالب و فشرده بیان می‌کند و با آیات گذشته که اشاره به مسأله تبلیغ مشرکان داشت نیز تناسب دارد، نخست به سه قسمت از وظایف رهبران و مبلغان به صورت خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله شده، در آغاز می‌گوید در طرز رفتار با مردم سختگیر مباش، عذرشان را بپذیر، و بیش از آنچه قدرت دارند از آنها مخواه و به هر حال «با آنها مدارا کن» (خُذِ الْعَفْوَ).

سپس دومین دستور را به این صورت می‌دهد: «مردم را به کارهای نیک و آنچه را عقل و خرد، شایسته می‌شناسد و خداوند آن را نیک معرفی کرده، دستور ده» (وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ).

در مرحله سوم دستور به تحمل و بردباری در برابر جاهلان داده، می‌گوید:

«از جاهلان روی بگردان و با آنها ستیزه مکن» (وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ).

رهبران و مبلغان در مسیر خود با افراد متعصب، لجوج، جاهل و بی‌خبر، بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۲۴

و افرادی که سطح فکر و اخلاق آنها بسیار پایین است، رو برو می‌شوند، از آنها دشنام می‌شنوند، هدف تهمتشان قرار می‌گیرند، سنگ در راهشان می‌افکنند.

راه پیروزی بر این مشکل گلاویز شدن با جاهلان نیست، بلکه بهترین راه تحمل و حوصله، نادیده گرفتن و نشنیده گرفتن این گونه کارهاست، و تجربه نشان می‌دهد برای بیدار ساختن جاهلان و خاموش کردن آتش خشم و حسد و تعصبشان، این بهترین راه است.

سوره الأعراف (۷): آیه ۲۰۰..... ص: ۱۲۴

(آیه ۲۰۰) - در این آیه دستور دیگری می‌دهد که در حقیقت چهارمین وظیفه رهبران و مبلغان را تشکیل می‌دهد و آن این که بر سر راه آنها همواره وسوسه‌های شیطانی در شکل مقام، مال، شهوت و امثال اینها خودنمایی می‌کند. قرآن دستور می‌دهد که: «و هر گاه وسوسه‌ای از شیطان به تو رسد، به خدا پناه بر که او شنونده و داناست!» (وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۲۰۱..... ص: ۱۲۴

(آیه ۲۰۱) - در این آیه راه غلبه و پیروزی بر وسوسه‌های شیطان را، به این صورت بیان می‌کند که: «پرهیزکاران هنگامی که وسوسه‌های شیطانی، آنها را احاطه می‌کند به یاد خدا (و نعمتهای بی‌پایانش، به یاد عواقب شوم گناه و مجازات دردناک خدا) می‌افتند، در این هنگام (برهای تیره و تار و وسوسه از طرف قلب آنها کنار می‌رود و) راه حق را به روشنی می‌بینند و انتخاب می‌کنند» (إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ).

اصولاً- هر کس در هر مرحله‌ای از ایمان و در هر سن و سال گهگاه گرفتار وسوسه‌های شیطانی می‌گردد، و گاه در خود احساس می‌کند که نیروی محرک شدیدی در درون جانش آشکار شده و او را به سوی گناه دعوت می‌کند، این وسوسه‌ها و تحریکها، مسلماً در سنین جوانی بیشتر است.

تنها راه نجات از آلودگی، نخست فراهم ساختن سرمایه «تقوا» است که در آیه فوق به آن اشاره شده، و سپس «مراقبت» و سر انجام توجه به خویشتن و پناه بردن به خدا، یاد الطاف و نعمتهای او، و مجازاتهای دردناک خطاکاران است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۲۵

سوره الأعراف (۷): آیه ۲۰۲..... ص: ۱۲۵

(آیه ۲۰۲) - در آیه گذشته مشاهده کردیم که چگونه پرهیزکاران در پرتو ذکر خدا از چنگال وسوسه‌های شیطانی رهایی می‌یابند، و این در حالی است که گناهکاران آلوده، که برادران شیطانند در دام او گرفتارند. این آیه در این باره چنین می‌گوید: «و (ناپرهیزکاران را) برادرانشان (از شیاطین) پیوسته در گمراهی پیش می‌برند، و باز نمی‌ایستند!» بلکه بی‌رحمانه حملات خود را بطور مداوم بر آنها ادامه می‌دهند (وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ).

سوره الأعراف (۷): آیه ۲۰۳..... ص: ۱۲۵

(آیه ۲۰۳) - سپس حال جمعی از مشرکان و گنهکاران دور از منطق را شرح می‌دهد و می‌گوید هنگامی که آیات قرآن را برای آنها بخوانی آن را تکذیب می‌کنند «و هنگامی که آیه‌ای برای آنها نیاوری (و در نزول وحی تأخیر افتد) می‌گویند: (پس این آیات چه شد؟) چرا از پیش خود آنها را تنظیم نمی‌کنی؟» مگر همه اینها وحی آسمانی نیست؟ (وَ إِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا).

اما «به آنها بگو: من تنها از آنچه به سویم وحی می‌شود پیروی می‌کنم، و جز آنچه خدا نازل می‌کند، چیزی نمی‌گویم» (قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي).

«این قرآن و آیات نورانیش وسیله بیداری و بینایی از طرف پروردگار است» که به هر انسان آماده‌ای دید و روشنایی و نور می‌دهد (هَذَا بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ).

«و مایه هدایت و رحمت برای افراد با ایمان و آنها که در برابر حق تسلیمند می‌باشد» (وَ هُدًى وَ رَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ).

سوره الاعراف (۷): آیه ۲۰۴ ..... ص: ۱۲۵

(آیه ۲۰۴) - به هنگام شنیدن تلاوت قرآن خاموش باشید: این سوره (سوره اعراف) با بیان عظمت قرآن آغاز شده، و با آن پایان می‌پذیرد، در این آیه دستور می‌دهد: «هنگامی که قرآن تلاوت می‌شود، با توجه، به آن گوش دهید و ساکت باشید، شاید مشمول رحمت خدا گردید» (وَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَ أَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ).

از ظاهر آیه استفاده می‌شود که این حکم، عمومی و همگانی است و مخصوص به حال معینی نیست یعنی، شایسته و مستحب است که در هر کجا و در هر حال کسی قرآن را تلاوت کند، دیگران به احترام قرآن سکوت کنند و گوش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۲۶

جان فرا دهند و پیام خدا را بشنوند و در زندگی خود از آن الهام گیرند، زیرا قرآن تنها کتاب قرائت نیست، بلکه کتاب فهم و درک و سپس عمل است.

تنها موردی که این حکم الهی شکل و جوب به خود می‌گیرد موقع نماز جماعت است که مأموم به هنگام شنیدن قرائت امام باید سکوت کند و گوش فرا دهد.

سوره الاعراف (۷): آیه ۲۰۵ ..... ص: ۱۲۶

(آیه ۲۰۵) - سپس در این آیه برای تکمیل دستور فوق به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد - و البته یک حکم عمومی است اگرچه روی سخن در آن به پیامبر صلی الله علیه و آله شده همانند بسیاری دیگر از تعبیرات قرآن - که: «پروردگارت را در دل خود از روی تضرع و خوف یاد کن» (وَ اذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَ خِيفَةً).

سپس اضافه می‌کند: «و آهسته و آرام نام او را بر زبان بیاور» (وَ دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ).

و این کار را همواره «صبحگاهان و شامگاهان تکرار کن» (بِالْغَدُوِّ وَ الْأَصَالِ).

«و هرگز از غافلان و بی‌خبران از یاد خدا مباش» (وَ لَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ).

یاد خدا همچون باران بهاری است که چون بر دل ببارد گل‌های بیداری، توجه، احساس مسئولیت، روشن بینی و هر گونه عمل مثبت و سازنده‌ای را می‌رویاند.

سوره الاعراف (۷): آیه ۲۰۶..... ص: ۱۲۶

(آیه ۲۰۶) - سپس با این سخن سوره را پایان می‌دهد که نه تنها شما باید در همه حال به یاد خدا باشید، فرشتگان مقرب پروردگار و «آنها که در مقام قرب، نزد پروردگار تواند هیچ گاه از عبادت او تکبر نمی‌ورزند، و همواره تسبیح او می‌گویند و ذات پاکش را از آنچه شایسته مقام او نیست منزّه می‌شمارند و در پیشگاه او سجده می‌نمایند» (إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَ لَهُ يَسْجُدُونَ).

«پایان سوره اعراف»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۲۷

سوره انفال [۸]..... ص: ۱۲۷

اشاره

از سوره‌های «مدنی» و دارای ۷۵ آیه است

دورنما و فشرده مباحث این سوره:..... ص: ۱۲۷

نخست اشاره به بخش مهمی از مسائل مالی اسلام از جمله «انفال» و «غنائم» و «خمس» که پشتوانه مهمی برای «بیت المال» محسوب می‌گردد، شده است.

سپس مباحث دیگری مانند: صفات و امتیازات مؤمنان واقعی، و داستان جنگ بدر، یعنی نخستین برخورد مسلحانه مسلمانان با دشمنان.

قسمت قابل ملاحظه‌ای از احکام جهاد و وظائف مسلمانان در برابر حملات پی‌گیر دشمن و لزوم آمادگی دائمی برای جهاد، و حکم اسیران و طرز رفتار با آنها جریان هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله و داستان آن شب تاریخی (لیله المبیت). وضع مشرکان و خرافات آنها قبل از اسلام چگونه ضعف و ناتوانی مسلمانان در آغاز کار و سپس تقویت آنها در پرتو اسلام.

مبارزه و درگیری با منافقان و راه شناخت آنها و بالاخره یک سلسله مسائل اخلاقی و اجتماعی سازنده دیگر.

به همین دلیل در فضیلت تلاوت این سوره در روایتی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم که فرمود: «کسی که سوره «انفال» و «برائت» را در هر ماه بخواند، هرگز روح نفاق در وجود او وارد نخواهد شد و از پیروان حقیقی امیر مؤمنان علی علیه السلام

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۲۸

خواهد بود و در روز رستاخیز از مائده‌های بهشتی با آنها بهره می‌گیرد، تا مردم از حساب خویش فارغ شوند».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الأنفال (۸): آیه ۱..... ص: ۱۲۸

شأن نزول: ..... ص: ۱۲۸

از «ابن عباس» چنین نقل شده که: پیامبر صلی الله علیه و آله در روز جنگ «بدر» برای تشویق جنگجویان اسلام جوایزی برای آنها تعیین کرد، هنگامی که جنگ «بدر» پایان پذیرفت، جوانان برای گرفتن پاداش افتخارآمیز خود به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله شتافتند. در این موقع میان دو نفر از انصار مشاجره لفظی پیدا شد و راجع به غنائم جنگ با یکدیگر گفتگو کردند، آیه نازل شد و صریحا غنائم را متعلق به پیغمبر صلی الله علیه و آله معرفی کرد که هرگونه بخواهد با آن رفتار کند.

تفسیر: ..... ص: ۱۲۸

آیه پیرامون غنائم جنگی صحبت می کند و به صورت قانون کلی، یک حکم وسیع اسلامی را بیان می دارد، خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله می گوید: «از تو در باره انفال سؤال می کنند» (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ). «بگو: انفال مخصوص خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله) است» (قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ). بنابراین «تقوا را پیشه کنید و در میان خود اصلاح کنید و برادرانی را که با هم ستیزه کرده اند آشتی دهید» (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ). «و اطاعت خدا و پیامبرش کنید، اگر ایمان دارید» (وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ). یعنی، تنها ایمان با سخن نیست، بلکه جلوه گاه ایمان، اطاعت بی قید و شرط در همه مسائل زندگی از فرمان خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله است.

انفال چیست؟ مفهوم اصلی انفال نه تنها غنائم جنگی بلکه همه اموالی را که مالک خصوصی ندارد - مثل بیشه زارها، جنگلها، دره ها و سرزمینهای موات - شامل می شود و تمام این اموال متعلق به خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و قائم مقام اوست، و به تعبیر دیگر متعلق به حکومت اسلامی است و در مسیر منافع عموم مسلمین مصرف می گردد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص:

۱۲۹

نکته دیگر این که در شأن نزول خواندیم در میان بعضی از مسلمانان مشاجره ای در مورد غنائم جنگی واقع شد و برای قطع این مشاجره نخست ریشه آن که مسأله غنیمت بود زده شد و بطور در بست در اختیار پیامبر صلی الله علیه و آله قرار گرفت، سپس دستور اصلاح میان مسلمانان و افرادی که با هم مشاجره کردند، به دیگران داد.

اصولا «اصلاح ذات البین» و ایجاد تفاهم و زدودن کدورتها و دشمنیها و تبدیل آن به صمیمیت و دوستی، یکی از مهمترین برنامه های اسلامی است.

و در تعلیمات اسلامی به اندازه ای به این موضوع اهمیت داده شده که به عنوان یکی از برترین عبادات معرفی گردیده است. امیر مؤمنان علی علیه السلام در آخرین وصیایش به هنگامی که در بستر شهادت بود به فرزندانش فرمود: «من از جد شما

پیامبر صلی الله علیه و آله شنیدم که می فرمود: اصلاح رابطه میان مردم از انواع نماز و روزه مستحب هم برتر است».

سوره الأنفال (۸): آیه ۲ ..... ص: ۱۲۹

(آیه ۲) - پنج صفت ویژه مؤمنان: در آیه گذشته به تناسب گفتگویی که در امر غنایم میان بعضی از مسلمانان روی داده بود سخن از تقوا و پرهیزکاری و ایمان به میان آمد، برای تکمیل این موضوع به پنج قسمت از صفات برجسته مؤمنان اشاره کرده که سه قسمت آن، جنبه معنوی و باطنی دارد و دو قسمت آن جنبه عملی و خارجی، سه قسمت اول عبارتند از «احساس مسؤولیت» و «تکامل ایمان» و «توکل» و دو قسمت دیگر عبارتند از «ارتباط با خدا» و «ارتباط و پیوند با خلق خدا».

نخست می گوید: «مؤمنان تنها کسانی هستند که هر وقت نام خدا برده شود، دل‌های آنها (به خاطر درک عظمت او و احساس مسؤولیت در پیشگاهش) ترسان می گردد» (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ).

سپس دومین صفت آنها را چنین بیان می کند: آنها همواره در مسیر تکامل پیش می روند و لحظه‌ای آرام ندارند «و هنگامی که آیات خدا بر آنها خوانده شود بر ایمانشان افزوده می شود» (وَ إِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۳۰

آنها همچنان مردگان زنده نما در جا نمی زنند و در یک حال رکود و یکنواختی مرگبار نیستند، هر روز که نو می شود فکر و ایمان و صفات آنها هم نو می شود.

سومین صفت بارز آنها این است که: «تنها بر پروردگار خویش تکیه و توکل می کنند» (وَ عَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ). مفهوم توکل خودسازی و بلند نظری و عدم وابستگی به این و آن و ژرف نگری است، استفاده از عالم اسباب جهان طبیعت و حیات، عین توکل بر خداست، زیرا هر تأثیری در این اسباب است به خواست خدا و طبق اراده اوست.

سوره الأنفال (۸): آیه ۳ ..... ص: ۱۳۰

(آیه ۳) - پس از ذکر این سه قسمت، از صفات روحانی و نفسانی مؤمنان راستین می گوید: آنها در پرتو احساس مسؤولیت و درک عظمت پروردگار و همچنین ایمان فزاینده و بلندنگری توکل، از نظر عمل دارای دو پیوند محکمند، پیوند و رابطه نیرومندی با خدا و پیوند و رابطه نیرومندی با بندگان خدا «آنها کسانی هستند که نماز را (که مظهر رابطه با خداست) برپا می دارند و از آنچه به آنها روزی داده‌ایم در راه بندگان خدا انفاق می کنند» (الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ). تعبیر به «اقامه نماز» (به جای خواندن نماز) اشاره به این است که نه تنها خودشان نماز می خوانند بلکه کاری می کنند که این رابطه محکم با پروردگار همیشه و در همه جا برپا باشد.

سوره الأنفال (۸): آیه ۴ ..... ص: ۱۳۰

(آیه ۴) - در این آیه موقعیت و مقام والا و پادشاهی فراوان این گونه مؤمنان راستین را بیان می کند، نخست می گوید: «مؤمنان حقیقی تنها آنها هستند» (أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا).

سپس سه پاداش مهم آنها را بیان می کند: «آنها درجات مهمی نزد پروردگارش دارند» (لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ). درجاتی که میزان و مقدار آن تعیین نشده، و همین ابهام دلالت بر فوق العادگی آن دارد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۳۱

به علامه آنها «مشمول مغفرت (و رحمت و آمرزش) او خواهند شد» (وَ مَغْفِرَةٌ). «و روزیهای کریم (یعنی مواهب بزرگ و مستمر و همیشگی که نقص و عیبی در آن راه ندارد و حد و حسابی برای آن نیست) در انتظارشان می باشد» (وَ رِزْقٌ كَرِيمٌ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۵ ..... ص: ۱۳۱

(آیه ۵) - در آیه اول این سوره خواندیم که پاره‌ای از مسلمانان تازه کار از چگونگی تقسیم غنائم «بدر» تا حدی ناراضی بودند، در این آیه خداوند به آنها می گوید: این تازگی ندارد که چیزی ناخوشایند شما باشد در حالی که صلاحتان در آن است، همان گونه که اصل جنگ بدر که فعلاً گفتگو بر سر غنائم آن است برای بعضی ناخوشایند بود و دیدید سر انجام چه نتایج درخشانی برای مسلمانان در برداشت.

آیه می گوید: این ناخشنودی پاره‌ای از افراد از طرز تقسیم غنائم بدر «همانند آن است که خداوند تو را به حق از خانه و جایگاهت در مدینه بیرون فرستاد در حالی که بعضی از مؤمنان کراهت داشتند» (كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۶ ..... ص: ۱۳۱

(آیه ۶) - این گروه ظاهربین و کم حوصله در مسیر راه به سوی بدر «مرتبا با تو مجادله و گفتگو در این فرمان حق داشتند، و با این که این واقعیت را دریافته بودند» که این فرمان خداست، ولی باز دست از اعتراض خویش بر نمی داشتند (يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا بَيَّنَّ).

و آنچنان ترس و وحشت سراسر وجود آنها را فرا گرفته بود که «گویی به سوی مرگ رانده می شوند و مرگ و نابودی خویش را با چشم خود می بینند» (كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَ هُمْ يَنْظُرُونَ).

ولی حوادث بعد نشان داد که آنها چقدر گرفتار اشتباه و ترس و وحشت بی دلیل بودند، و این جنگ چه پیروزیهای درخشانی برای مسلمانان به بار آورده، با دیدن چنین صحنه‌ای چرا بعد از جنگ بدر، در مورد غنائم زبان به اعتراض می گشایند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۳۲

سوره الأنفال (۸): آیه ۷ ..... ص: ۱۳۲

اشاره

(آیه ۷) - غزوه بدر نخستین درگیری مسلحانه اسلام و کفر:

چون در آیات گذشته اشاره‌ای به جنگ بدر شد، قرآن مجید بحث را به جنگ بدر کشانده و فرازهای حساسی از آن را تشریح می کند.

برای روشن شدن تفسیر این آیات و آیات آینده قبلاً باید فشرده‌ای از جریان این جهاد اسلامی را از نظر بگذرانیم، تا ریزه کاریها و اشاراتی که در این آیات هست کاملاً روشن گردد.

غزوه بدر از اینجا آغاز شد که «ابو سفیان» بزرگ «مکه» در رأس یک کاروان نسبتاً مهم تجارتي که از چهل نفر با ۵۰ هزار دینار مال التجاره تشکیل می‌شد از شام به سوی مدینه باز می‌گشت، پیامبر صلی الله علیه و آله به یاران خود دستور داد آماده حرکت شوند و به طرف این کاروان بزرگ که قسمت مهمی از سرمایه دشمن را با خود حمل می‌کرد بشتابند و با مصادره کردن این سرمایه، ضربه سختی بر قدرت اقتصادی و در نتیجه بر قدرت نظامی دشمن وارد کنند.

ابو سفیان از یک سو به وسیله دوستان خود در مدینه از این تصمیم پیامبر صلی الله علیه و آله آگاه شد و از سوی دیگر چون موقعی که این کاروان برای آوردن مال التجاره به سوی شام می‌رفت نیز مورد چنین تعرض احتمالی قرار گرفته بود، قاصدی را به سرعت به مکه فرستاد، قاصد در حالی که طبق توصیه ابو سفیان بینی و گوش شتر خود را دریده و خون به طرز هیجان انگیزی از شتر می‌ریخت و پیراهن خود را از دو طرف پاره کرده و وارونه سوار بر شتر نشسته بود تا توجه همه مردم را به سوی خود جلب کند، وارد مکه شد، و فریاد برآورد: «ای مردم پیروزمند! کاروان خود را دریابید، کاروان خود را دریابید!» و از آنجا که بسیاری از مردم مکه در این کاروان سهمی داشتند مردم به سرعت بسیج شدند و حدود ۹۵۰ نفر مرد جنگی که جمعی از آنها بزرگان و سرشناسان مکه بودند با هفتصد شتر و یکصد رأس اسب به حرکت درآمدند، و فرماندهی لشکر به عهده «ابو جهل» بود.

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله با ۳۱۳ نفر که تقریباً مجموع مسلمانان مبارز اسلام را در آن روز تشکیل می‌دادند به نزدیکی سرزمین بدر، بین راه مکه و مدینه رسیده بود که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۳۳

خبر حرکت سپاه قریش به او رسید.

در این هنگام با یاران خود مشورت کرد که آیا به تعقیب کاروان ابو سفیان و مصادره اموال کاروان پردازد و یا برای مقابله با سپاه آماده شود جمعی مقابله با سپاه دشمن را ترجیح دادند ولی گروهی از این کار اکراه داشتند، ولی پیامبر صلی الله علیه و آله نظر گروه اول را پسندید، و دستور داد آماده حمله به سپاه دشمن شوند.

از طرفی جمعی از مسلمانان در وحشت و ترس فرو رفته بودند، و اصرار داشتند که مبارزه با این گروه عظیم که هیچ گونه موازنه‌ای با آنها ندارد صلاح نیست، ولی پیامبر صلی الله علیه و آله با این وعده الهی آنها را دلگرم ساخت و گفت: «خداوند به من وعده داده که بر یکی از دو گروه پیروز خواهید شد، یا بر کاروان قریش یا بر لشکرشان، و وعده خداوند تخلف ناپذیر است».

سپس به مسلمانان دستور داد که در کنار چاه بدر فرود آیند.

در این گیر و دار ابو سفیان توانست خود را با قافله از منطقه خطر رهایی بخشد، و از طریق ساحل دریا (دریای احمر) از بیراهه به سوی مکه با عجله بشتابد، و به وسیله قاصدی به لشکر پیغام فرستاد که خدا کاروان شما را رهایی بخشید، من فکر می‌کنم مبارزه با محمد در این شرایط لزوم ندارد ولی رئیس لشکر ابو جهل به بت‌های بزرگ «لات» و «عزی» قسم یاد کرد که ما نه تنها با آنها مبارزه می‌کنیم بلکه تا داخل مدینه آنها را تعقیب خواهیم کرد.

سر انجام لشکر قریش نیز وارد سرزمین بدر شد، و غلامان خود را برای آوردن آب به سوی چاه فرستادند، یاران پیامبر صلی الله علیه و آله آنها را گرفته و برای بازجویی به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آوردند، حضرت از آنها پرسید شما کیستید؟ گفتند: غلامان قریشیم، فرمود: تعداد لشکر چند نفر است، گفتند: اطلاعی از این موضوع نداریم.

فرمود: هر روز چند شتر برای غذا می‌کشند، گفتند: نه تا ده شتر.

فرمود: جمعیت آنها از نهصد تا هزار نفر است (هر شتر خوراک یکصد مرد جنگی).

محیط، محیط رعب آور و به راستی وحشتناکی بود، لشکر قریش که با ساز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۳۴ و برگ جنگی فراوان و نیرو و غذای کافی و حتی زنان خواننده و نوازنده برای تهییج یا سرگرمی لشکر قدم به میدان گذارده بودند، خود را با حریفی رو برو می دیدند که باورش نمی آمد، با آن شرایط قدم به میدان جنگ بگذارند. مشکل دیگری که جنگجویان از آن وحشت داشتند، وضع میدان بدر بود که از شنهای نرم که پاها در آن فرو می رفت پوشیده بود، در آن شب باران جالبی بارید، هم توانستند با آب آن وضو بسازند، خود را شستشو و صفا دهند و هم زمین زیر پای آنها سفت و محکم شد، و عجب این که این رگبار در سمت دشمن بطور شدید بود که آنها را ناراحت ساخت. خبر تازه ای که به وسیله گزارشگران مخفی لشکر اسلام دریافت شد و بسرعت در میان مسلمانان انعکاس یافت این بود که آنها گزارش دادند، که لشکر قریش با آن همه امکانات، سخت بیمناکند گویی خداوند لشکری از وحشت در سرزمین قلب آنها فرو ریخته است.

فردا صبح لشکر کوچک اسلام با روحیه ای نیرومند در برابر دشمن صف کشیدند. قبلا پیامبر صلی الله علیه و آله به آنها پیشنهاد صلح کرد تا عذر و بهانه ای باقی نماند.

بعضی از سران قریش نیز مایل بودند صلح کنند، ولی باز ابو جهل مانع شد.

سرانجام آتش جنگ شعله ور گردید «حمزه» عموی پیامبر صلی الله علیه و آله و «علی» علیه السلام که جوانترین افراد لشکر بودند و جمعی دیگر از جنگجویان شجاع اسلام در جنگهای تن به تن که سنت آن روز بود، ضربات شدیدی بر پیکر حریفان خود زدند و آنها را از پای درآوردند.

پیامبر صلی الله علیه و آله دست به سوی آسمان برداشت و عرض کرد: یا رب ان تهلك هذه العصابة، لم تعبد: «اگر این گروه کشته شوند کسی تو را پرستش نخواهد کرد».

باد بشدت به سوی لشکر قریش می وزید و مسلمانان پشت به باد به آنها حمله می کردند.

در نتیجه هفتاد نفر از سپاه دشمن که ابو جهل در میان آنها بود، کشته شدند و در میان خاک و خون غلتیدند و ۷۰ نفر به دست مسلمانان اسیر گشتند. ولی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۳۵

مسلمانان تعداد کمی کشته بیشتر نداشتند و به این ترتیب نخستین پیکار مسلحانه مسلمانان با دشمن نیرومندشان با پیروزی غیر منتظره ای پایان گرفت.

اکنون باز گردیم به تفسیر آیه: ..... ص: ۱۳۵

در این آیه نخست اشاره به وعده پیروزی اجمالی خداوند در جریان جنگ بدر شده، و می گوید: «به یاد بیاورید هنگامی را که خداوند به شما وعده داد که یکی از دو گروه (کاروان تجاری قریش یا لشکر آنها) در اختیار شما قرار خواهد گرفت» (وَ إِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ).

اما شما برای پرهیز از دردهای جنگ و تلفات و ناراحتیهای ناشی از آن «دوست می داشتید کاروان در اختیارتان قرار بگیرد، نه لشکر قریش» (وَ تَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَهٖ تَكُونُ لَكُمْ).

یعنی، گروهی از شما روی حس راحت طلبی یا علاقه به منافع مادی، ترجیح می دادند که با مال التجاره دشمن رو برو شوند، نه با سربازان مسلح، در حالی که پایان جنگ نشان داد، صلاح و مصلحت قطعی آنها در این بود که قدرت نظامی دشمن را

درهم بگویند، تا راه برای پیروزیهای بزرگ آینده هموار گردد.

لذا به دنبال آن می‌گوید: «خدا می‌خواهد به این وسیله حق را با کلمات خود تثبیت کند (و آیین اسلام را تقویت نماید) و ریشه کافران را قطع کند» (وَ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ).

این تنها درسی برای مسلمان آن روز نبود، بلکه مسلمانان امروز نیز باید از این تعلیم آسمانی الهام بگیرند، هرگز به خاطر مشکلات و ناراحتیها و زحمات طاقت فرسا از برنامه‌های اصولی چشم‌پوشند و به سراغ برنامه‌های غیر اصولی و ساده و کم‌زحمت نروند.

سوره الأنفال (۸): آیه ۸ ..... ص: ۱۳۵

(آیه ۸) - در این آیه باز هم بطور آشکارتر پرده از روی مطلب بر می‌دارد که هدف اصلی این برنامه (درگیری مسلمانان با لشکر دشمن در میدان بدر) این بود که حق (یعنی توحید و اسلام و عدالت و آزادی بشر از چنگال خرافات و اسارتها و مظالم) تثبیت و جای‌گیر شود و باطل (یعنی شرک و کفر و بی‌ایمانی و ظلم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۳۶) و فساد (ابطال گردد و از میان برود، هر چند مجرمان کراحت داشته باشند) (لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۹ ..... ص: ۱۳۶

(آیه ۹) - درسهای آموزنده در میدان بدر: نخست به یاری فرشتگان اشاره کرده، می‌گوید: «به خاطر بیاورید زمانی را که (از شدت وحشت و اضطراب که از کثرت نفرات دشمن و فزونی تجهیزات جنگی آنها برای شما پیش آمده بود) به خدا پناه بردید و دست حاجت به سوی او دراز کردید و از وی تقاضای کمک نمودید» (إِذِ تَسْتَعِيثُونَ رَبَّكُمْ). در پاره‌ای از روایات آمده که پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌نیز با مسلمانها در استغاثه و یاری طلبیدن از خداوند هم صدا بود، دست خود را به سوی آسمان بلند کرده بود و عرضه می‌داشت: اللَّهُمَّ انجِزْ لِي مَا وَعَدْتَنِي، اللَّهُمَّ ان تهلك هذه العصابة لا تعبد في الارض: «خداوندا! وعده‌ای را که به من داده‌ای تحقق بخش، پروردگارا! اگر این گروه مؤمنان نابود شوند پرستش تو از زمین برچیده خواهد شد» و آن قدر پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله به این استغاثه و دعا ادامه داد که عبا از دوشش بر زمین افتاد. در این هنگام «خداوند تقاضای شما را پذیرفت و فرمود: من شما را با یک هزار نفر از فرشتگان که پشت سر هم فرود می‌آیند، کمک و یاری می‌کنم» (فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ مُرَدِّينَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۱۰ ..... ص: ۱۳۶

(آیه ۱۰) - سپس برای این که کسی خیال نکند پیروزی به دست فرشتگان و مانند آنهاست، می‌گوید: «خداوند این کار را قرار نداد مگر برای بشارت و اطمینان قلب شما» (وَ مَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى وَ لِيَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ). «و گر نه پیروزی جز از ناحیه خداوند نیست» و مافوق همه این اسباب ظاهری و باطنی اراده و مشیت اوست (وَ مَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ).

زیرا هیچ کس نمی‌تواند در برابر اراده او ایستادگی کند و یاری خود را جز در مورد افراد شایسته قرار نخواهد داد «چرا که خداوند توانا و حکیم است» (إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۱۱ ..... ص: ۱۳۶

(آیه ۱۱) - سپس دومین نعمت خود را به مؤمنان یاد آور می‌شود، می‌گوید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۳۷
«به خاطر بیاورید هنگامی را که شما را در خواب سبکی فرو برد که مایه آرامش و امنیت روح و جسم شما از ناحیه خداوند گردید» (إِذْ يُعَشِّيكُمُ النَّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ).
و به این ترتیب مسلمانان در آن شب پراضطراب، از این نعمت بزرگی که فردای آن روز در میدان مبارزه به آنها کمک فراوانی کرد بهره گرفتند.
سومین موهبتی را که در آن میدان به شما ارزانی داشت این بود «که آبی از آسمان برای شما فرو فرستاد» (وَ يُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً).

«تا به وسیله آن شما را پاک و پاکیزه کند و پلیدی شیطان را از شما دور سازد» (لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَ يُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ).
به علاوه «خدا می‌خواست با این نعمت دلهای شما را محکم دارد» (وَ لِيُزَيِّطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ). و نیز «می‌خواست (در آن شن‌زار که پای شما فرو می‌رفت، و لغزنده بود) به وسیله ریزش باران گامهای شما را محکم کند» (وَ يُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۱۲ ..... ص: ۱۳۷

(آیه ۱۲) - دیگر از نعمتهای پروردگار بر مجاهدان جنگ بدر، ترس و وحشتی بود که در دل دشمنان افکند و روحیه آنها را سخت متزلزل ساخت در این باره می‌فرماید: «به خاطر بیاور هنگامی را که پروردگار تو به فرشتگان وحی فرستاد، من با شما هستم و شما افراد با ایمان را تقویت کنید و ثابت قدم بدارید» (إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبَّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا).
«و به زودی در دلهای کافران ترس و وحشت می‌افکنم» (سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ).
و این راستی عجیب بود که ارتش نیرومند قریش در برابر سپاه کوچک مسلمانان آنچنان روحیه خود را باخته بود که جمعی از درگیر شدن با مسلمانان بسیار وحشت داشتند.

سپس فرمانی را که در میدان بدر به وسیله پیامبر صلی الله علیه و آله به مسلمانان داده بود، به یاد آنها می‌آورد، و آن این بود که هنگام نبرد با مشرکان از ضربه‌های غیر کاری پرهیزید و نیروی خود را در آن صرف نکنید، بلکه ضربه‌های کاری بر پیکر دشمن فرود آرید «ضربه بر بالاتر از گردن، (بر مغزها و سرهای آنها) فرود آرید» (فَاضْرِبُوا بِرِجْلِكُمْ حَيْثُ وَجَّهْتُمُ الْأَعْنَاقَ).
ص: ۱۳۸

فَوْقَ الْأَعْنَاقِ)

«و دست و پای آنها را از کار ببندازید» (وَ اضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۱۳ ..... ص: ۱۳۸

(آیه ۱۳) - بعد از همه گفتگوها برای این که کسی این فرمانهای شدید و دستورات قاطع و کوبنده را بر خلاف آیین جوانمردی و رحم و انصاف تصور نکند، می‌فرماید: اینها استحقاق چنین چیزی را دارند «زیرا آنان از در عداوت و دشمنی و عصیان و گردنکشی در برابر خدا و پیامبرش در آمدند» لِكُمْ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ

گفته می‌شود، «و هر کس از در مخالفت و دشمنی با خدا و پیامبرش درآید (گرفتار مجازات دردناک در دنیا و آخرت خواهد شد) زیرا خداوند (همان گونه که رحمتش وسیع و بی‌انتهاست) مجازاتش شدید و دردناک است» مَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

سوره الأنفال (۸): آیه ۱۴ ..... ص: ۱۳۸

(آیه ۱۴) - سپس برای تأکید این موضوع می‌گوید: «این مجازات دنیا را بچشید (مجازات ضربه‌های سخت در میدان جنگ و کشته شدن و اسارت و شکست و ناکامی و در انتظار مجازات سرای دیگر باشید) زیرا عذاب آتش در انتظار کافران است» ذَلِكَ كُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ.

سوره الأنفال (۸): آیه ۱۵ ..... ص: ۱۳۸

(آیه ۱۵) - فرار از جهاد ممنوع! این آیه روی سخن را به مؤمنان کرده و یک دستور کلی جنگی را به آنها توصیه و تأکید می‌کند، می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هنگامی که با کافران در میدان جهاد رو برو شدید به آنها پشت نکنید و فرار اختیار ننمایید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأُدْبَارَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۱۶ ..... ص: ۱۳۸

(آیه ۱۶) - اصولاً - فرار از جنگ یکی از بزرگترین گناهان در اسلام محسوب می‌شود به همین جهت در این آیه مجازات دردناک فرار کنندگان از میدان جهاد را با ذکر استثنای آن شرح می‌دهد، می‌فرماید: «هر کس که به هنگام مبارزه با دشمن پشت به آنها کند (مگر در صورتی که هدف کناره‌گیری از میدان برای انتخاب یک روش جنگی بوده باشد و یا به قصد پیوستن به گروهی از مسلمانان و حمله برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۳۹ مجدداً) چنین کسی گرفتار غضب پروردگار خواهد شد» (وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ).

همان گونه که مشاهده می‌کنیم در این آیه دو صورت از مسأله فرار، استثناء شده که در ظاهر شکل فرار دارد اما در باطن شکل مبارزه و جهاد.

و در پایان آیه می‌فرماید: نه تنها فرار کنندگان گرفتار خشم خدا می‌شوند، بلکه «جایگاه آنها دوزخ و چه بد جایگاهی است» (وَمَا أُوَاهُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ).

در میان امتیازات فراوانی که علی علیه السلام داشت و گاهی خودش به عنوان سرمشق برای دیگران به آن اشاره می‌کند همین مسأله عدم فرار از میدان جهاد است آنجا که می‌فرماید: «فأنتي لم أفر من الزحف قط و لم يبارزني أحد الا سقيت الارض من دمه!»: «من هیچ گاه از برابر انبوه دشمن فرار نکردم (با این که در طول عمرم در میدانهای زیاد شرکت جستم) و هیچ کس در میدان جنگ با من رو برو نشد مگر این که زمین را از خونسیراب کردم».

سوره الأنفال (۸): آیه ۱۷ ..... ص: ۱۳۹

(آیه ۱۷) - سپس برای این که مسلمانان از پیروزی بدر مغرور نشوند و تنها بر نیروی جسمانی خودشان تکیه نکنند بلکه همواره دل و جان خود را به یاد خدا و مددهای او گرم و روشن نگاه دارند می گوید: «این شما نبودید که دشمنان را در میدان بدر کشتید بلکه خداوند آنها را به قتل رساند» (فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَ لَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ).

«و تو ای پیامبر! نیز خاک و ریگ در صورت آنها نباشیدی بلکه خدا پاشید» (وَ مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ رَمَى).

در دنباله آیه اشاره به نکته مهم دیگری می کند و آن این که: میدان بدر یک میدان آزمایش برای مسلمانان بود «و خدا می خواست مؤمنان را از سوی خود به وسیله این پیروزی امتحان خوبی کند» (وَ لِيُبَيِّنَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا).

و با این جمله آیه را تمام می کند که «خداوند هم شنوا و هم داناست» (إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ).

یعنی خدا صدای استغاثه پیامبر و مؤمنان را شنید و از صدق نیت و اخلاص آنها آگاه و با خبر بود، و به همین دلیل همگی را مشمول لطف قرار داد و بر دشمن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۴۰

پیروز ساخت، و در آینده نیز خدا بر طبق نیت و میزان اخلاص و اندازه پایمردی و استقامت مسلمانان با آنها رفتار خواهد کرد.

سوره الأنفال (۸): آیه ۱۸ ..... ص: ۱۴۰

(آیه ۱۸) - در این آیه برای تأکید و تعمیم این موضوع می فرماید: «سرنوشت مؤمنان و کافران و عاقبت کارشان همان بود که شنیدید» (ذَلِكُمْ).

سپس به عنوان ذکر علت می گوید: «خداوند نقشه های کافران را (در برابر مؤمنان) ضعیف و سست می کند» تا نتوانند آسیبی به آنها و برنامه هایشان برسانند (وَ أَنَّ اللَّهَ مَوْهِنٌ كَيْدِ الْكَافِرِينَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۱۹ ..... ص: ۱۴۰

(آیه ۱۹) - بعد از پایان جنگ بدر آیه نازل شد و به مؤمنان چنین گفت: «اگر شما فتح و پیروزی می خواهید، پیروزی به سراغ شما آمد و اگر (از مخالفت) خودداری کنید، برای شما بهتر است و اگر باز گردید، ما هم باز خواهیم گشت» (إِنْ تَشَاءُ تَفْتَحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ).

«و جمعیت شما هر چند زیاد باشد، شما را (از یاری خدا) بی نیاز نخواهد کرد و خداوند با مؤمنان است!» (وَ لَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فُتُوكُمْ شَيْئًا وَ لَوْ كَثُرَتْ وَ أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ).

بنابراین که مخاطب در آیه مؤمنان باشند تفسیر آیه چنین است:

بعد از جنگ بدر - چنانکه دیدیم - میان بعضی از مسلمانان ضعیف الایمان بر سر تقسیم غنائم جنگی گفتگو واقع شد آیات آغاز سوره نازل گردید و آنها را تویخ کرد و غنائم را در بست در اختیار پیامبر گذارد، و او هم بطور مساوی در میان مسلمانان تقسیم کرد سپس برای تعلیم و تربیت مؤمنان، حوادث جنگ بدر را به یاد آنها آورد که چگونه خداوند آنها را در برابر یک گروه نیرومند پیروز کرد.

این آیه نیز همان مطلب را دنبال می کند که اگر شما مسلمانان از خداوند تقاضای فتح و پیروزی کردید خدا دعای شما را مستجاب کرد و پیروز شدید.

و اگر از اعتراض و گفتگو در برابر پیامبر صلی الله علیه و آله خودداری کنید به سود شماست.
و اگر به همان روش اعتراض آمیز خود باز گردید ما هم باز می گردیم و شما را در چنگال دشمن تنها رها می سازیم، و جمعیت شما هر چند زیاد هم باشد بدون برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۴۱
یاری خدا کاری از پیش نخواهید برد و خداوند با مؤمنان راستین و مطیع فرمان او و پیامبرش می باشد.

سوره الأنفال (۸): آیه ۲۰ ..... ص: ۱۴۱

(آیه ۲۰) - شنوندگان ناشنوا! این آیه در زمینه دعوت مسلمانان به اطاعت کامل از پیامبر اسلام در جنگ و صلح و در همه برنامه ها چنین می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! اطاعت خدا و پیامبرش کنید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ).

و باز برای تأکید اضافه می کند: «هیچ گاه از اطاعت فرمان او روی گردان نشوید در حالی که سخنان او و اوامر و نواهی را می شنوید» (وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ أَنْتُمْ تَسْمَعُونَ).
لحن آیه نشان می دهد که بعضی از مؤمنان از وظیفه خود در این زمینه کوتاهی کرده بودند.

سوره الأنفال (۸): آیه ۲۱ ..... ص: ۱۴۱

(آیه ۲۱) - در این آیه بار دیگر روی همین مسأله تکیه کرده، می گوید:
«همانند کسانی نباشید که می گفتند شنیدیم ولی در حقیقت نمی شنیدند» (وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَ هُمْ لَا يَسْمَعُونَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۲۲ ..... ص: ۱۴۱

(آیه ۲۲) - از آنجا که گفتار بدون عمل و شنیدن بدون ترتیب اثر یکی از بزرگترین بلاهای جوامع انسانی و سرچشمه انواع بدبختیهاست بار دیگر در این آیه روی همین مسأله تکیه کرده و با بیان زیبای دیگر بحث را ادامه داده، می گوید:
«بدترین جنبندگان نزد خدا افرادی هستند که نه گوش شنوا دارند و نه زبان گویا، و نه عقل و درک، کر و لال و بی عقلند» (إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ).

از آنجا که قرآن کتاب عمل است نه یک کتاب تشریفاتی همه جا روی نتایج تکیه می کند، در این آیه نیز کسانی که ظاهراً گوشهای سالم دارند ولی در مسیر شنیدن آیات خدا و سخنان حق و برنامه های سعادت بخش نیستند، آنها را فاقد گوش می داند و کسانی که زبان سالمی دارند اما مهر سکوت بر لب زده نه دفاعی از حق می کنند و نه مبارزه ای با ظلم و فساد نه ارشاد جاهل و نه امر به معروف و نه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۴۲

نهی از منکر و نه دعوت به راه حق بلکه این نعمت بزرگ خدا را در مسیر بیهوده گویی یا تملق و چاپلوسی در برابر صاحبان زر و زور و یا تحریف حق و تقویت باطل به کار می گیرند همچون افراد لال و گنگ می داند و آنان که از نعمت هوش و عقل بهره مندند اما درست نمی اندیشند همچون دیوانگان می شمرد!

سوره الأنفال (۸): آیه ۲۳ ..... ص: ۱۴۲

(آیه ۲۳) - در روایات آمده است که جمعی از بت پرستان لجوج نزد پیامبر آمده، گفتند: اگر جدّ بزرگ ما «قصی بن کلاب» را زنده کنی و گواهی به نبوت تو دهد ما همگی تسلیم خواهیم شد - آیه نازل شد و به آنها پاسخ داد.

آیه می گوید: خداوند هیچ گونه مضایقه در دعوت آنها به سوی حق ندارد اگر آنها آمادگی می داشتند و «خدا از این نظر خیر و نیکی در آنها می دید حرف حق را به هر صورت بود به گوش آنها می رسانید» (وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ). ولی آنها دروغ می گویند و بهانه می گیرند و هدفشان شانه خالی کردن از زیر بار حق است.

«و اگر با این حال (خداوند خواسته آنها را بپذیرد و) سخنان حق را بیش از این به گوش آنها بخواند (و یا جدّشان قصی بن کلاب را زنده کند و گواهی او را بشنوند) باز رو گردان می شوند و اعراض می کنند» (وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ).

این جمله ها در باره کسانی است که بارها سخنان حق را شنیده اند و آیات روح پرور قرآن به گوش آنها رسیده و محتوای عالی آن را فهمیده اند ولی باز بر اثر تعصّب و لجاجت در مقام انکار بر آمدند.

این آیه جواب دندان شکنی است برای پیروان مکتب جبر، و نشان می دهد که سر چشمه همه سعادت ها از خود انسان شروع می شود.

سورة الأنفال (۸): آیه ۲۴ ..... ص: ۱۴۲

(آیه ۲۴) - دعوت به سوی حیات و زندگی: در تعقیب آیات گذشته که مسلمانان را به علم و عمل و اطاعت و تسلیم دعوت می کرد در اینجا همان هدف از راه دیگری دنبال می شود.

نخست می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! اجابت کنید دعوت خدا و پیامبر را به هنگامی که شما را به چیزی می خواند که شما را زنده می کند» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۴۳

آیه فوق با صراحت می گوید که دعوت اسلام، دعوت به سوی حیات و زندگی در تمام زمینه ها است و مردم عصر جاهلیت تنها از حیات مادی و حیوانی برخوردار بودند.

سپس می گوید: «و بدانید که خداوند میان انسان و قلب او حائل می شود، و این که همه شما نزد او در قیامت اجتماع خواهید کرد» (وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ).

خداوند در همه جا حاضر و ناظر و به همه موجودات احاطه دارد، در عین این که با موجودات این جهان یکی نیست از آنها جدا و بیگانه هم نمی باشد، مرگ و حیات، علم و قدرت، آرامش و امتیّت، توفیق و سعادت همه در دست او و به قدرت اوست و به همین دلیل انسان نه چیزی را می تواند از او مکتوم دارد و نه کاری را بی توفیق او انجام دهد و نه سزاوار است به غیر او روی آورد و از غیر او تقاضا کند، چرا که او مالک همه چیز و محیط به تمام وجود انسان است!

سورة الأنفال (۸): آیه ۲۵ ..... ص: ۱۴۳

(آیه ۲۵) - سپس اشاره به عواقب شوم عدم پذیرش دعوت حیات بخش خدا و پیامبر می کند و می گوید: «از فتنه ای بپرهیزید که تنها دامن ستمکاران شما را نمی گیرد» بلکه همه را فرا خواهد گرفت (وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً).

در آیه مورد بحث «فتنه» به معنای بلاها و مصائب اجتماعی است که دامن همه را می گیرد، و مفهوم آن این است: افراد جامعه

نه تنها موظفند وظایف خود را انجام دهند بلکه موظفند دیگران را هم به انجام وظیفه وا دارند زیرا اختلاف و پراکندگی و ناهماهنگی در مسائل اجتماعی موجب شکست برنامه‌ها خواهد شد و دود آن در چشم همه می‌رود. در پایان آیه با زبان تهدید آمیز می‌گوید: «بدانید خداوند مجازاتش شدید است» (وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ).

سورة الأنفال (۸): آیه ۲۶..... ص: ۱۴۳

(آیه ۲۶) - بار دیگر قرآن دست مسلمانان را گرفته و به گذشته تاریخشان باز می‌گرداند و به آنها حالی می‌کند که در چه پایه‌ای بودید و اکنون در چه مرحله‌ای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۴۴ قرار دارید تا درسی را که در آیات قبل به آنها آموخت به خوبی درک کنند. می‌گوید: «به خاطر بیاورید آن زمان را که شما گروهی کوچک و ناتوان بودید و در چنگال دشمنان گرفتار، و آنها شما را به ضعف و ناتوانی کشانده بودند!» (وَإِذْ كُنتُمْ إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ). «آن چنان که می‌ترسیدید مشرکان و مخالفان شما را بسرعت برابند» (تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ). این تعبیر، نهایت ضعف و کمی نفرت مسلمانان را در مکه قبل از هجرت در برابر مشرکان نیرومند و یا بعد از هجرت در مقابل قدرتهای بزرگ آن روز همانند ایران و روم آشکار می‌سازد. «ولی خداوند شما را پناه داد» (فَأَوَّكُم).

«و با یاری خود شما را تقویت کرد» (وَآيَّدَكُمْ بِبَصْرِهِ).

«و از روزیهای پاکیزه شما را بهره‌مند ساخت» (وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ).

«شاید شکر نعمت او را به جا آرید» (لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

سورة الأنفال (۸): آیه ۲۷..... ص: ۱۴۴

اشاره

(آیه ۲۷) -

شأن نزول: ..... ص: ۱۴۴

نقل شد، که پیامبر دستور داد یهود «بنی قریظه» را محاصره کنند این محاصره ۲۱ شب ادامه یافت لذا ناچار شدند پیشنهاد صلحی همانند صلحی که برادرانشان از طائفه «بنی نضیر» کرده بودند بکنند به این ترتیب که از سرزمین مدینه کوچ کرده و به سوی شام بروند.

پیامبر از این پیشنهاد امتناع کرد و فرمود: تنها باید حکمیت «سعد بن معاذ» را بپذیرید آنها تقاضا کردند که پیامبر «ابو لبابه» را نزد آنها بفرستد و «ابو لبابه» با آنها سابقه دوستی داشت و خانواده و فرزندان و اموالش نزد آنها بود.

پیامبر صلی الله علیه و آله ابو لبابه را نزد آنها فرستاد آنها با «ابو لبابه» مشورت کردند که آیا صلاح است حکمیت «سعد بن

معاذ» را بپذیرند؟ ابو لبابه اشاره به گلوی خود کرد یعنی اگر بپذیرید کشته خواهید شد.

پیك وحی خدا جبرئیل این موضوع را به پیامبر صلی الله علیه و آله خبر داد.

ابو لبابه می گوید: هنوز گام برنداشته بودم متوجه شدم که من به خدا و پیامبر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۴۵

خیانت کردم- این آیه و آیه بعد در باره او نازل شد.

در این هنگام «ابو لبابه» سخت پریشان گشت بطوری که خود را با طنابی به یکی از ستونهای مسجد پیامبر بست. هفت شبانه

روز گذشت نه غذا خورد و نه آب نوشید آن چنان که بی هوش به روی زمین افتاد خداوند توبه او را پذیرفت.

تفسیر: ..... ص: ۱۴۵

نخست خداوند روی سخن را به مؤمنان کرده و می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! به خدا و پیامبر خیانت نکنید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ).

خیانت به خدا و پیامبر آن است که اسرار نظامی مسلمانان را در اختیار دیگران بگذارند، و یا دشمنان را در مبارزه خود تقویت کنند.

سپس می گوید: «در امانات خود نیز خیانت نکنید در حالی که می دانید» این کار گناه بزرگی است! (وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ).

«خیانت» به معنای خودداری از پرداخت حقی است که انسان پرداختن آن را تعهد کرده و امانت گرچه معمولاً- به امانتهای مالی گفته می شود ولی در منطق قرآن مفهوم وسیعی دارد که تمام شؤون زندگی اجتماعی و سیاسی و اخلاقی را در برمی گیرد.

سورة الأنفال (۸): آیه ۲۸ ..... ص: ۱۴۵

(آیه ۲۸)- در این آیه به مسلمانان هشدار می دهد که مواظب باشند علاقه به امور مادی و منافع زود گذر شخصی پرده بر چشم و گوش آنها نیفکند و مرتکب خیانتهایی که سرنوشت جامعه آنها را به خطر می افکند نشوند، می گوید: «و بدانید اموال و اولاد شما وسیله آزمایش و امتحان شما هستند» (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ).

باید اگر یک روز لغزشی از ما سر زد «ابو لبابه» وار در مقام جبران لغزش برآییم و حتی اموالی که سبب چنین لغزشی شده است در این راه قربانی کنیم.

و در پایان آیه به آنها که از این دو میدان امتحان پیروز بیرون می آیند بشارت می دهد که: بدانید «پاداش بزرگ نزد پروردگار است» (وَ أَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ)

هر قدر عشق به فرزند بزرگ جلوه کند، و هر اندازه اموالی که مورد نظر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۴۶

است زیاد و مهم و جالب باشد، باز اجر و پاداش پروردگار از آنها برتر و عالی تر و بزرگتر است.

سورة الأنفال (۸): آیه ۲۹ ..... ص: ۱۴۶

(آیه ۲۹) - ایمان و روشن بینی: در آیات گذشته یک سلسله دستورات حیات بخش که ضامن سعادت مادی و معنوی بود بیان شد ولی به کار بستن آنها جز در سایه تقوا میسر نیست، لذا در این آیه به چهار نتیجه و ثمره برای تقوا و پرهیزکاری اشاره شده است، نخست می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر تقوا پیشه کنید و از مخالفت فرمان خدا پرهیزید به شما نورانیت و روشن بینی خاصی می‌بخشد که بتوانید حق را از باطل به خوبی تشخیص دهید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا).

لذا در حالات مردان و زنان پرهیزکار روشن بینی‌هایی مشاهده می‌کنیم که هرگز از طریق علم و دانش معمولی قابل درک نیست، آنها بسیاری از حوادث را که در لابلاهای آشوبهای اجتماعی ریشه آن ناشناخته است به خوبی می‌شناسند و چهره‌های منفور دشمنان حق را از پشت هزاران پرده فریبده می‌بینند.

از سوی دیگر به کار افتادن نیروها و انرژیها و هدر رفتن این سرمایه‌ها در راه گناه موجب می‌شود که مردم از نظر درک و اطلاع، در سطحی پایین قرار گیرند و افکار منحطی داشته باشند هر چند در صنایع و زندگی مادی پیشروی کنند.

سپس می‌گوید: علاوه بر تشخیص حق از باطل نتیجه پرهیزکاری این است که «خداوند گناهان شما را می‌پوشاند و آثار آن را از وجود شما برمی‌دارد» (وَ يُكْفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ).

به علاوه «شما را مشمول آمرزش خود قرار می‌دهد» (وَ يَغْفِرْ لَكُمْ).

و پاداشهای فراوان دیگری در انتظار شماست که جز خدا نمی‌داند زیرا «خداوند صاحب فضل و بخشش عظیم است» (وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ).

این چهار اثر، میوه‌های درخت تقوا و پرهیزکاری هستند و وجود رابطه طبیعی در میان تقوا و پاره‌ای از این آثار مانعی از آن نمی‌شود که همه آنها را به خدا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۴۷ نسبت بدهیم.

«تکفیر سیئات» اشاره به آثار روانی و اجتماعی گناهان دارد که در پرتو تقوا و پرهیزکاری از میان می‌رود، و «غفران» اشاره به مسأله عفو و بخشش خداوند و رهایی از مجازات است.

سورة الأنفال (۸): آیه ۳۰ ..... ص: ۱۴۷

اشاره

(آیه ۳۰)

شأن نزول: ..... ص: ۱۴۷

گروهی از قریش و اشراف مکه از قبایل مختلف در «دار الندوه» (محل انعقاد جلسات مشورتی بزرگان مکه) اجتماع کردند تا در باره خطری که از ناحیه پیامبر صلی الله علیه و آله آنها را تهدید می‌کرد بیندیشند.

(می‌گویند) در اثناء راه پیرمرد خوش ظاهری به آنها برخورد کرد که در واقع همان شیطان بود (یا انسانی که دارای روح و

فکر شیطانی) از او پرسیدند کیستی؟ گفت: پیرمردی از اهل نجد هستم خواستم خیرخواهی خود را از شما دریغ ندارم.

گفتند: بسیار خوب داخل شو! او هم همراه آنها به دار الندوه وارد شد.

یکی از حاضران رو به جمعیت کرد و گفت: در باره این مرد (اشاره به پیامبر اسلام) باید فکری کنید، زیرا به خدا سوگند بیم

آن می‌رود که بر شما پیروز گردد. یکی پیشنهاد کرد او را «حبس» کنید تا در زندان جان بدهد ....

پیر مرد نجدی این نظر را رد کرد.

دیگری گفت: او را از میان خود بیرون کنید تا از دست او راحت شوید.

پیر مرد نجدی گفت: به خدا سوگند این هم عقیده درستی نیست.

«ابو جهل» گفت: من عقیده‌ای دارم که غیر از آن را صحیح نمی‌دانم! گفتند: چه عقیده‌ای؟ گفت: از هر قبیله‌ای جوانی شجاع

و شمشیر زن را انتخاب می‌کنیم و به دست هر یک شمشیر برنده‌ای می‌دهیم تا در فرصتی مناسب دسته جمعی به او حمله

کنند.

پیر مرد نجدی (با خوشحالی) گفت: به خدا رأی صحیح همین است و این پیشنهاد به اتفاق عموم پذیرفته شد.

جبرئیل فرود آمد و به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داد که شب را در بستر خویش نخوابد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲،

ص: ۱۴۸

پیامبر شبانه به سوی غار (ثور) حرکت کرد و سفارش نمود علی علیه السلام در بستر او بخوابد- تا کسانی که از درز در مراقب

بستر پیامبر صلی الله علیه و آله بودند او را در بسترش خیال کنند و تا صبح مهلت دهند و او از منطقه خطر دور شود.

هنگامی که صبح شد و به خانه ریختند و جستجو کردند علی علیه السلام را در بستر پیامبر صلی الله علیه و آله دیدند و به این

ترتیب خداوند نقشه‌های آنان را نقش بر آب کرد.

پیامبر سه روز در غار ماند- و هنگامی که دشمنان همه بیابانهای مکه را جستجو کردند و خسته و مأیوس بازگشتند او به سوی

مدینه حرکت کرد.

تفسیر: ..... ص: ۱۴۸

سر آغاز هجرت- این آیه اگرچه اشاره به جریان هجرت دارد ولی مسلماً در مدینه نازل شده است.

نخست می‌گوید: «به خاطر بیاور زمانی را که مشرکان مکه نقشه می‌کشیدند که تو را یا به زندان بیفکنند و یا به قتل رسانند و

یا تبعید کنند» (وَ إِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ).

سپس اضافه می‌کند: «آنها نقشه می‌کشند و چاره می‌اندیشند، و خداوند هم چاره جویی و تدبیر می‌کند و خداوند بهترین

چاره جویان و مدبران است» (وَ يَمْكُرُونَ وَ يَمْكُرُ اللَّهُ وَ اللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ).

آنها حد اکثر نیروی فکری و جسمانی خویش را برای نابود کردن پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به کار بردند، و حتی

یکصد شتر که در آن روز سرمایه عظیمی بود برای یافتن پیامبر جایزه تعیین کردند و افراد بسیاری کوهها و بیابانهای اطراف

مکه را زیر پا گذاردند، و حتی تا دم در غار آمدند ولی خداوند با یک وسیله بسیار ساده و کوچک- چند تار عنکبوت- همه

این طرحها را نقش بر آب کرد، و با توجه به این که مسأله هجرت سر آغاز مرحله نوینی از تاریخ اسلام بلکه تاریخ بشریت

بود نتیجه می‌گیریم که خداوند به وسیله چند تار عنکبوت مسیر تاریخ بشریت را تغییر داد! این منحصر به جریان هجرت نیست

بلکه تاریخ انبیاء نشان می‌دهد که همواره خداوند برای درهم کوبیدن گردنکشان از ساده‌ترین وسائل استفاده می‌کرده
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۴۹

گاهی از وزش باد، و زمانی از انبوه پشه‌ها، و گاهی از پرنده کوچک ابابیل، و مانند اینها، تا ضعف و ناتوانی بشر را در برابر
قدرت بی‌پایانش آشکار سازد، و او را از فکر طغیان و سرکشی باز دارد.

سوره الأنفال (۸): آیه ۳۱ ..... ص: ۱۴۹

(آیه ۳۱) - بیهوده گویان! در آیه گذشته نمونه‌ای از منطق عملی «مشرکان» خرافی مکه بیان شد، در اینجا نمونه‌ای از منطق
فکری آنها منعکس شده است تا روشن شود که آنها نه دارای سلامت فکر بودند و نه درستی عمل، بلکه همه برنامه‌هایشان
بی‌اساس و ابلهانه بود! نخست می‌گوید: «هنگامی که آیات ما بر آنها خوانده شود می‌گویند آن را شنیدیم (اما چیز مهمی
نیست) اگر بخواهیم مثل آن را می‌گوییم!» (وَ إِذَا تُلِيٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا).
«اینها (که محتوای مهمی ندارد) همان افسانه‌های پیشینیان است!» (إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ).
این سخن را در حالی می‌گفتند که بارها به فکر مبارزه با قرآن افتاده، و از آن عاجز گشته بودند و به خوبی می‌دانستند که
توانایی بر معارضه با قرآن ندارند.

سوره الأنفال (۸): آیه ۳۲ ..... ص: ۱۴۹

(آیه ۳۲) - در این آیه منطق عجیب دیگری را بازگو می‌کند، می‌گوید:
به خاطر بیاور «هنگامی را که (دست به دعا برمی‌داشتند و) می‌گفتند: خداوند! اگر این (آیین و این قرآن) حق و از ناحیه
توست بارانی از سنگ از آسمان بر سر ما فرود آورد!» (وَ إِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ
السَّمَاءِ).
«یا به عذاب دردناک (دیگری) ما را گرفتار کن» (أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ).
این سخن را به خاطر آن می‌گفتند که بر اثر شدت تعصب و لجاجت چنان می‌پنداشتند که آیین اسلام صد در صد بی‌اساس
است و گر نه کسی که احتمال حقانیت آن را می‌دهد چنین نفرینی به خود نمی‌کند.

سوره الأنفال (۸): آیه ۳۳ ..... ص: ۱۴۹

(آیه ۳۳) - در آیات گذشته دو ایراد از ناحیه مخالفان به پیامبر صلی الله علیه و آله شد که یکی از آنها باطل بودنش واضح
بوده، لذا قرآن به پاسخ آن پرداخته، و آن این که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۵۰
گفتند: «ما اگر بخواهیم می‌توانیم مثل قرآن را بیاوریم».
ایراد دوم آنها این بود که اگر این آیات حق است و از طرف خداست پس باید ما را مجازات کند و بلا بر ما فرود آرد قرآن
در اینجا به آنها چنین پاسخ می‌دهد:

«هیچ گاه خداوند آنها را مجازات نخواهد کرد در حالی که تو در میان آنها هستی» (وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِيهِمْ).
سپس اضافه می‌کند: «همچنین خداوند آنها را مجازات نخواهد کرد در حالی که استغفار کنند» و از او تقاضای عفو نمایند (وَ

ما كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبُهُمْ وَ هُمْ يَسْتَعْفِرُونَ).

مفهوم آیه اختصاص به مردم عصر پیامبر ندارد بلکه یک قانون کلی در باره همه مردم است، لذا در حدیث معروفی از حضرت علی علیه السلام می‌خوانیم: «در روی زمین دو وسیله امنیت از عذاب الهی بود یکی از آنها (که وجود پیامبر بود) برداشته شد. هم اکنون به دومی (یعنی استغفار) تمسک جوید سپس آیه فوق را تلاوت فرمود».

سورة الأنفال (۸): آیه ۳۴ ..... ص: ۱۵۰

(آیه ۳۴) - در این آیه می‌گوید اینها استحقاق عذاب الهی را دارند: «چرا خداوند آنها را عذاب نکند و حال آن که مانع از رفتن مؤمنان به مسجد الحرام می‌شوند» (وَ مَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَ هُمْ يُصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ). و این اشاره به زمانی است که مسلمانان در مکه بودند و حق نداشتند آزادانه در کنار خانه خدا نماز جماعت اقامه کنند و یا اشاره به ممانعت‌هایی است که بعد از انجام مراسم حج و عمره نسبت به مؤمنان به عمل می‌آوردند. عجیب این که این مشرکان آلوده خود را صاحب اختیار و سرپرست این کانون بزرگ عبادت می‌پنداشتند ولی قرآن اضافه می‌کند: «آنها هرگز سرپرستان این مرکز مقدس نبودند» (وَ مَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ). «تنها کسانی حق این سرپرستی را دارند که موحد و پرهیزکار باشند» (إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ). «ولی غالب آنها از این واقعیت بی‌خبرند» (وَ لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۵۱

گرچه این حکم در باره مسجد الحرام گفته شده است، ولی در واقع شامل همه کانونهای دینی و مساجد و مراکز مذهبی می‌شود که «متولیان» و «متصدیان» آنها باید از پاکترین و پرهیزکارترین و فعالترین مردم باشند که این کانونها را پاک و زنده و مرکز تعلیم و تربیت و بیداری و آگاهی قرار دهند.

سورة الأنفال (۸): آیه ۳۵ ..... ص: ۱۵۱

(آیه ۳۵) - عجیبتر این که آنها مدعی بودند که نماز و عبادتی دارند و به کارهای احمقانه خود، نعره زدنها و کف زدنها در اطراف خانه خدا، نام نماز می‌گذاشتند، لذا قرآن اضافه می‌کند: «نماز آنها در کنار خانه خدا (کعبه) چیزی جز سوت کشیدن و کف زدن نبود» (وَ مَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءٌ وَ تَصْدِيَةٌ). در تاریخ می‌خوانیم که گروهی از اعراب در زمان جاهلیت به هنگام طواف خانه کعبه لخت مادرزاد می‌شدند، و سوت می‌کشیدند و کف می‌زدند و نام آن را عبادت می‌گذاشتند.

در تعقیب این جمله می‌گوید اکنون که همه کارهای شما حتی نماز و عبادتتان این چنین ابلهانه و زشت و شرم‌آور است مستحق مجازاتید «پس بچشید عذاب الهی را به خاطر این کفرتان» (فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ).

سورة الأنفال (۸): آیه ۳۶ ..... ص: ۱۵۱

شأن نزول: ..... ص : ۱۵۱

این آیه و آیه بعد در مورد جنگ بدر و کمکهای مالی مردم مکه نازل شده است، زیرا هنگامی که مشرکان مکه به وسیله قاصد ابو سفیان از جریان آگاه شدند اموال فراوانی جمع و جور کردند تا به جنگجویان خود کمک کنند، اما سر انجام شکست خوردند و کشته شدند و به سوی آتش دوزخ شتافتند و آنچه را در این راه مصرف کرده بودند مایه حسرت و اندوهشان شد.

تفسیر: ..... ص : ۱۵۱

مفهوم آیه یک مفهوم جامع است که تمام کمکهای مالی دشمنان حق و عدالت را برای پیشرفت مقاصد شومشان در همه زمانها در بر می گیرد.

نخست می گوید: «کافران و دشمنان حق اموالشان را انفاق می کنند تا مردم را از راه خدا باز دارند» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيُضِدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ).

اما این صرف اموال هیچ گاه پیروزی برای آنها نمی آفریند «به زودی این اموال را انفاق می کنند اما سر انجام مایه حسرت و اندوهشان خواهد بود» (فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ يَكْتُمُونَ بِهَا وَكُنُوزَهُمْ أَغْنَىٰ عَنْهُمْ وَرَأُوا عِلْمَ بِلَّهِمْ كِبَارًا تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً).

. «سپس مغلوب (طرفداران حق) می شوند» (ثُمَّ يُغْلَبُونَ).

نه تنها در زندگی این جهان گرفتار حسرت و شکست می شوند بلکه در سرای دیگر نیز این «کافران دسته جمعی به سوی دوزخ می روند» (وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ).

سورة الأنفال (۸): آیه ۳۷ ..... ص : ۱۵۲

(آیه ۳۷) - پس از آن که در آیه قبل سه نتیجه شوم انفاقهای مالی دشمنان حق بازگو شد، در این آیه می فرماید: این حسرت و شکست و بدبختی «برای آن است که خداوند می خواهد ناپاک را از پاک (در این جهان و جهان دیگر) جدا سازد» (لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ).

این یک سنت الهی است که برای همیشه «پاک» و «ناپاک» «مخلص» و «ریاکار» «مجاهد راستین» و «دروغین» «کارهای الهی» و «شیطانی» «برنامه های انسانی» و «ضد انسانی» ناشناخته نمی ماند، بلکه سر انجام صفوف از یکدیگر مشخص می گردد، و حق جلوه خود را نشان خواهد داد.

سپس اضافه می کند: «تا خداوند ناپاکها را به یکدیگر ضمیمه کند و همه را متراکم سازد، و در یک جا در جهنم قرار دهد» (وَيَجْعَلُ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمُهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ).

خیث و ناپاک از هر گروه و در هر شکل و لباس سر انجام شکل واحدی خواهند داشت، و پایان کار همه آنها زیان و خسران خواهد چنانکه قرآن می گوید:
«آنها زیانکارانند» (أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۳۸ ..... ص: ۱۵۲

(آیه ۳۸) - می دانیم روش قرآن این است که بشارت و انداز را با هم توأم می کند یعنی همان گونه که دشمنان حق را تهدید به مجازاتهای سخت و دردناک می نماید، راه بازگشت را نیز به روی آنها باز می گذارد.
این آیه همین روش را تعقیب می کند، و به پیامبر دستور می دهد: «به افرادی که کافر شده اند بگو: اگر (از مخالفت و لجابت و طغیان و سرکشی) باز ایستند و به سوی آیین حق باز گردند گذشته آنها بخشوده خواهد شد» (قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۵۳
از این آیه استفاده می شود که با قبول اسلام، گذشته هر چه باشد مورد عفو قرار می گیرد.
سپس اضافه می کند: اما «اگر (از روش نادرست خود باز نایستند) و به اعمال سابق باز گردند سنت خداوند در مورد پیشینیان در باره آنها نیز انجام می شود» (وَ إِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ).
منظور از این سنت همان سرنوشتی است که دشمنان حق در برابر انبیاء، و حتی خود مشرکان مکه در برابر پیامبر در جنگ بدر به آن گرفتار شدند.

سوره الأنفال (۸): آیه ۳۹ ..... ص: ۱۵۳

(آیه ۳۹) - از آنجا که در آیه قبل دشمنان را برای بازگشت به سوی حق دعوت کرده بود، و این دعوت ممکن بود این فکر را برای مسلمانان ایجاد کند که دیگر دوران جهاد پایان یافته و هیچ راهی جز انعطاف و نرمش در پیش نیست، برای رفع این اشتباه اضافه می کند: «با این دشمنان سرسخت مبارزه کنید و پیکار را همچنان ادامه دهید تا فتنه برچیده شود و دین یکپارچه برای خدا باشد» (وَ قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ).
در ذیل آیه بار دیگر در برابر شدت عمل دست دوستی و محبت را به سوی آنها دراز می کند و می گوید: «اگر از راه و روش خود دست بردارند خداوند به آنچه عمل می کنند آگاه است» و با لطف و مرحمت خاص خویش با آنان رفتار خواهد کرد (فَإِنْ انْتَهُوا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ).
در تفسیرهای اهل سنت و تفاسیر مختلف شیعه از امام صادق علیه السلام چنین نقل شده که فرمود: «تأویل و تفسیر نهایی این آیه هنوز فرا نرسیده است، و هنگامی که قائم ما قیام کند کسانی که زمان او را درک نکنند تأویل این آیه را خواهند دید، به خدا سوگند که در آن موقع دین محمد صلی الله علیه و آله به تمام نقاطی که شب پوشش آرام بخش خود را بر آن می افکند خواهد رسید تا در سراسر روی زمین مشرک و بت پرستی باقی نماند».

سوره الأنفال (۸): آیه ۴۰ ..... ص: ۱۵۳

(آیه ۴۰) - «اما اگر باز به سرپیچی خود ادامه دهند و در برابر دعوت حق تسلیم نشوند بدانید پیروزی برای شما و شکست در

انتظار آنهاست، زیرا خداوند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۵۴
مولی و سرپرست شماست» (وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ مَوْلَاكُمْ).
«او بهترین مولی و رهبر و بهترین یار و یاور است» (نِعْمَ الْمَوْلٰی وَ نِعْمَ النَّصِیْر).

آغاز جزء دهم قرآن مجید ..... ص: ۱۵۴

ادامه سوره انفال ..... ص: ۱۵۴

سوره الأنفال(۸): آیه ۴۱ ..... ص: ۱۵۴

اشاره

(آیه ۴۱) - خمس یک دستور مهم اسلامی: در آغاز این سوره دیدیم که پاره‌ای از مسلمانان بعد از جنگ بدر بر سر تقسیم غنائم جنگی مشاجره کردند.

این آیه در حقیقت بازگشت به همان مسأله غنائم است.

در آغاز آیه می‌فرماید: «و بدانید هرگونه غنیمتی نصیب شما می‌شود یک پنجم آن، از آن خدا و پیامبر و ذی القربی (امامان اهل بیت) و یتیمان و مسکینان و واماندگان در راه (از خاندان پیامبر) می‌باشد» (وَ اعْلَمُوْا اَنَّ مَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُوْلِ وَ لِذِي الْقُرْبٰی وَ الْیَتٰمٰی وَ الْمَسٰکِیْنِ وَ ابْنِ السَّبِیْلِ).

و برای تأکید اضافه می‌کند: که «اگر شما به خدا و آنچه بر بنده خود در (روز جنگ بدر) روز جدایی حق از باطل، روزی که دو گروه مؤمن و کافر در مقابل هم قرار گرفتند، نازل کردیم ایمان آورده‌اید» باید به این دستور عمل کنید و در برابر آن تسلیم باشید (إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَ مَا أَنْزَلْنَا عَلٰی عَبْدِنَا یَوْمَ الْفُرْقَانِ یَوْمَ التَّقٰی الْجَمْعَانِ).

و در پایان آیه اشاره به قدرت نامحدود الهی کرده، می‌گوید: «و خدا بر همه چیز قادر است» (وَ اللّٰهُ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ قَدِیْرٌ).

یعنی با این که در میدان بدر از هر نظر شما در اقلیت قرار داشتید و دشمن ظاهرا از هر نظر برتری چشمگیری داشت خداوند قادر توانا آنها را شکست داد و شما را یاری کرد تا پیروز شدید.

این آیه گرچه در ضمن آیات جهاد وارد شده ولی مفهوم وسیعی دارد و می‌گوید: هر درآمدی از هر موردی عاید شما شود که یکی از آنها غنایم جنگی است خمس آن را بپردازید.

منظور از سهم خدا چیست؟ ..... ص: ۱۵۴

ذکر سهمی برای خدا به عنوان «لله» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۵۵

به خاطر اهمیت بیشتر روی اصل مسأله خمس و تأکید و تثبیت ولایت و حاکمیت پیامبر و رهبر حکومت اسلامی است، یعنی همان گونه که خداوند سهمی برای خویش قرار داده و خود را سزاوارتر به تصرف در آن دانسته است پیامبر و امام را نیز به همان گونه، حق ولایت و سرپرستی و تصرف داده، و گر نه سهم خدا در اختیار پیامبر قرار خواهد داشت و در مصارفی که

پیامبر یا امام صلاح می‌داند صرف می‌گردد، و خداوند نیاز به سهمی ندارد

سوره الأنفال (۸): آیه ۴۲ ..... ص: ۱۵۵

(آیه ۴۲) - قرآن به تناسب سخنی که از «یوم الفرقان» (روز جنگ بدر) در آیه قبل آمده بود جزئیات دیگری از این جنگ را به خاطر مسلمانان می‌آورد تا به اهمیت این نعمت پیروزی بیشتر واقف شوند. نخست می‌گوید: «آن روز شما در طرف پایین و (نزدیک مدینه) قرار داشتید و آنها در طرف بالا و دورتر» (إِذِ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى).

در این میدان مسلمانان در سمت شمالی که نزدیکتر به مدینه است قرار داشتند، و دشمنان در سمت جنوبی که دورتر است. سپس می‌گوید: «کاروانی را که شما در تعقیب آن بودید (کاروان تجارتی قریش و ابو سفیان) در نقطه پایین‌تری قرار داشت» (وَ الزَّكْبُ أَشْفَلَ مِنْكُمْ).

از همه اینها گذشته تعداد نفرات و امکانات جنگی مسلمانان در مقابل دشمن از هر نظر کمتر و ضعیفتر بود و در سطح پایین‌تری قرار داشتند و دشمن در سطح بالاتر، لذا قرآن اضافه می‌کند: «شرایط چنان بود که اگر از آگاهی داشتید و می‌خواستید در این زمینه با یکدیگر وعده و قراردادی بگذارید حتما رفتار اختلاف در این میعاد می‌شدید» (وَ لَوْ تَوَاعَدْتُمْ لِأَخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ).

زیرا بسیاری از شما تحت تأثیر وضع ظاهری و موقعیت ضعیف خود در مقابل دشمن قرار می‌گرفتید و با چنین جنگی اصولاً مخالفت می‌کردید.

ولی خداوند شما را در مقابل یک عمل انجام شده قرار داد «تا کاری را که می‌بایست انجام گیرد تحقق بخشد» (وَ لَكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا).

تا در پرتو این پیروزی غیر منتظره و معجز آسا حق از باطل شناخته شود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۵۶ «و آنها که گمراه می‌شوند با اتمام حجت باشد و آنها که راه حق را می‌پذیرند با آگاهی و دلیل آشکار» (لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَ يُحْيِيَ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ).

و در پایان می‌گوید: «خداوند شنوا و داناست» (وَ إِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ).

فریاد استغاثه شما را شنید و از ثباتان با خبر بود و به همین دلیل شما را یاری کرد تا بر دشمن پیروز شدید.

سوره الأنفال (۸): آیه ۴۳ ..... ص: ۱۵۶

(آیه ۴۳) - پیامبر صلی الله علیه و آله قبلاً صحنه‌ای از نبرد را در خواب دید که تعداد کمی از و دشمنان در مقابل مسلمانان حاضر شده‌اند، این خواب را برای مسلمانان نقل کرد و موجب تقویت روحیه و اراده آنها در پیشروی به سوی میدان بدر گردید.

در این آیه اشاره به فلسفه این موضوع و نعمتی که خداوند از این طریق به مسلمانان ارزانی داشت می‌کند، می‌گوید: «در آن زمان خداوند در خواب عدد دشمنان را به تو کم نشان داد و اگر آنها را زیاد نشان می‌داد مسلماً به سستی می‌گرائیدید» (إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَ لَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشَيْتُمْ).

و نه تنها سست می‌شدید بلکه «کارتان به اختلاف می‌کشید» و گروهی موافق رفتن به میدان و گروهی مخالف می‌شدید (وَ لَتَنَارَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ).

«ولی خداوند (شما را از این سستی و اختلاف کلمه و تنازع و آشفتگی با این خوابی که چهره باطنی را نشان می‌داد نه ظاهری را) رهایی بخشید و سالم نگهداشت» (وَ لَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ).

چرا که خداوند از روحیه و باطن همه شما آگاه بود «و او از آنچه در درون سینه‌هاست باخبر است» (إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۴۴ ..... ص: ۱۵۶

(آیه ۴۴) - در این آیه مرحله دیگری از مراحل جنگ بدر را یادآور می‌شود که با مرحله قبل تفاوت بسیار دارد، در این مرحله مسلمانان در پرتو بیانات گرم پیامبر صلی الله علیه و آله و توجه به وعده‌های الهی، و مشاهده حوادثی از قبیل باران به موقع، برای رفع تشنگی، و سفت شدن شنهای روان در میدان نبرد، روحیه تازه‌ای پیدا کردند آن چنان که انبوه لشکر دشمن در نظر آنها کم جلوه کرد، لذا می‌گویند: «و در آن هنگام خداوند آنها را به هنگام آغاز نبرد در نظر شما کم جلوه داد» (وَ إِذِ

يُرِيكُمُوهُمْ بَرَكَزِيدَةً تَفْسِيرِ نَمُونَهُ، ج ۲، ص: ۱۵۷

إِذِ التَّقِيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا)

ولی دشمن چون از روحیه و این موقعیت مسلمانان آگاه نبود به همین دلیل به ظاهر جمعیت نگاه می‌کرد و ناچیز در نظرش جلوه می‌نمود، حتی کمتر از آنچه بودند لذا می‌گویند: «و شما را در نظر آنها کم جلوه می‌داد» (وَ يُفَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ).

و این دو موضوع اثر عمیقی در پیروزی مسلمانان داشت، لذا قرآن به دنبال جمله‌های فوق می‌گوید: «همه اینها به خاطر آن بود که خداوند موضوعی را که در هر حال می‌بایست تحقق یابد انجام دهد» (لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا).

نه تنها این جنگ طبق آنچه خداوند می‌خواست پایان گرفت، «همه کارها و همه چیز در این عالم به فرمان و خواست او بر می‌گردد» و اراده او در همه چیز نفوذ دارد (وَ إِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۴۵ ..... ص: ۱۵۷

(آیه ۴۵) - شش دستور دیگر در زمینه جهاد! در این آیه و آیه بعد شش دستور مهم به مسلمانان داده شده است:

۱- نخست می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هنگامی که گروهی از دشمنان را در برابر خود در میدان نبرد ببینید ثابت قدم باشید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا)، یعنی دیگر از نشانه‌های بارز ایمان ثابت قدم در همه زمینه‌ها مخصوصاً در پیکار با دشمنان حق است.

۲- «خدا را فراوان یاد کنید تا رستگار و پیروز شوید» (وَ اذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ).

شک نیست که منظور از یاد خدا تنها ذکر لفظی نیست، بلکه خدا را در درون جان حاضر دیدن است، این توجه به خدا روحیه سرباز مجاهد را تقویت می‌کند و در پرتو آن احساس می‌نماید که در میدان مبارزه تنها نیست، تکیه‌گاه نیرومندی دارد که هیچ قدرتی در برابر آن مقاومت نمی‌کند، و اگر هم کشته شود به بزرگترین سعادت، یعنی سعادت شهادت رسیده است.

سوره الأنفال (۸): آیه ۴۶ ..... ص: ۱۵۷

(آیه ۴۶) - سوم: یکی دیگر از مهمترین برنامه‌های مبارزه، توجه به مسأله رهبری و اطاعت از دستور پیشوا و رهبر است همان دستوری که اگر انجام برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۵۸

نمی‌گرفت جنگ بدر به شکست کامل مسلمانان منتهی می‌شد، لذا در این آیه می‌گوید: «و فرمان خدا و پیامبرش را اطاعت نمایند» (وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ).

۴- «و از پراکندگی و نزاع بپرهیزید تا سست نشوید» (وَ لَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا).

زیرا کشمکش و نزاع و اختلاف مجاهدان در برابر دشمن نخستین اثرش سستی و ناتوانی و ضعف در مبارزه است.

«و نتیجه این سستی و فتور از میان رفتن قدرت و قوت و هیبت و عظمت شماست» (وَ تَذْهَبَ رِيحُكُمْ).

۵- سپس دستور به استقامت در برابر دشمنان و در مقابل حوادث سخت داده، می‌گوید: «استقامت کنید که خداوند با استقامت کنندگان است» (وَ اصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ).

تفاوت میان ثبات قدم (دستور اول) و استقامت و صبر (دستور پنجم) از این نظر است که ثبات قدم بیشتر جنبه جسمانی و ظاهری دارد، در حالی که استقامت و صبر بیشتر جنبه‌های روانی باطنی را شامل می‌شود.

سوره الأنفال (۸): آیه ۴۷ ..... ص: ۱۵۸

(آیه ۴۷) - ششم: در این آیه مسلمانان را از پیروی کارهای ابلهانه و اعمال غرورآمیز و بی‌محتوا و سر و صداهای توخالی و بی‌معنی باز می‌دارد، و با اشاره به جریان کار ابو جهل و طرز افکار او و ادیانش می‌فرماید: «و مانند کسانی نباشید که از سرزمین خود از روی غرور و هوی پرستی و خود نمایی در برابر مردم (بسوی میدان بدر) خارج شدند» (وَ لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَ رِئَاءَ النَّاسِ).

«همانها که (مردم را) از راه خدا باز می‌داشتند» و سر انجام شکست خوردند (وَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ). هم هدفشان نامقدس بود و هم وسایل رسیدنشان به این هدف.

«خداوند به کارهایی که این گونه افراد انجام می‌دهند محیط است و از اعمالشان باخبر» (وَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۴۸ ..... ص: ۱۵۸

اشاره

(آیه ۴۸) - مشرکان و منافقان و وسوسه‌های شیطانی: در اینجا صحنه دیگری از جنگ بدر ترسیم شده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۵۹

نخست می‌گوید: «و در آن روز شیطان اعمال آنها را در برابرشان آرایش و زینت داد» تا به کرده‌های خود خوشبین و دلگرم و امیدوار باشند (وَ إِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ).

تزئین و آرایش شیطان این چنین است که از طریق تحریک شهوات و هوسها و صفات زشت و ناپسند انسان چهره عملش را در نظرش آن چنان جلوه می‌دهد که سخت مجذوب آن می‌شود.

«و به آنها چنین می‌فهماند که (با داشتن این همه نفرت و ساز و برگ جنگی) هیچ کس از مردم امروز بر شما غالب نخواهد

شد» و شما ارتشی شکست ناپذیرید (وَ قَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ).

به علاوه «من نیز همسایه شما و در کنار شما هستم» و همچون یک همسایه وفادار و دلسوز به موقع لزوم از هیچ گونه حمایتی دریغ ندارم (وَ إِنِّي جَارٌ لَّكُمْ).

«اما به هنگامی که دو لشکر با هم درآویختند (و فرشتگان به حمایت لشکر توحید برخاستند نیروی ایمان و پایمردی مسلمانان را مشاهده کرد) به عقب باز گشت و صدازد من از شما [مشرکان] بیزارم» (فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِئْتَانَ نَكَصَ عَلَى عَقَبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ).

و برای این عقبگرد وحشتناک خویش دو دلیل آورد: نخست این که: «گفت:

من چیزی می بینم که شما نمی بینید» (إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ).

من به خوبی آثار پیروزی را در چهره های مسلمانان با ایمان می نگرم، و آثار حمایت الهی و یاری فرشتگان را در آنها مشاهده می کنم.

دیگر این که: «من از مجازات دردناک پروردگار در این صحنه می ترسم» و آن را به خوبی نزدیک می بینم» (إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ). مجازات خداوند هم چیز ساده ای نیست که بتوان در برابرش مقاومت کرد بلکه «کیفر خداوند شدید و سخت است» (وَ اللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ).

آیا شیطان از طریق وسوسه یا از طریق تشکل ظاهر شد؟ ..... ص: ۱۵۹

جمعی از مفسران معتقدند که شیطان به شکل انسانی مجسم شد و در برابر آنها آشکار گردید، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۶۰

در روایتی می خوانیم: قریش به هنگامی که تصمیم راسخ برای حرکت به سوی میدان بدر گرفت ابلیس در چهره «سراقه بن مالک» که از سرشناسهای قبیله بنی کنانه بود به سراغشان آمد و به آنها اطمینان داد که با شما موافق و هماهنگم و کسی بر شما غالب نخواهد شد و در میدان بدر شرکت کرد.

نظیر آن را نیز در داستان هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله و آمدن پیرمردی در شکل مردی از «نجد» در «دار الندوه» قبلا خواندیم.

سوره الأنفال (۸): آیه ۴۹ ..... ص: ۱۶۰

(آیه ۴۹) - در این آیه اشاره به روحیه جمعی از طرفداران لشکر شرک و بت پرستی در صحنه بدر می کند و می گوید: «در آن هنگام منافقان و آنهایی که در دل آنها بیماری بود می گفتند: این مسلمانان را دینشان مغرور ساخته است» (إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هُوَ لَاءِ دِينُهُمْ).

ولی آنها بر اثر عدم ایمان و عدم آگاهی از الطاف پروردگار و امدادهای غیبی او از این حقیقت آگاهی ندارند که: «هر کس بر خدا توکل کند (و پس از بسیج تمام نیروهایش خود را به او بسپارد خداوند او را یاری خواهد کرد، چه این که خداوند قادری است که هیچ کس در مقابل او یاری مقاومت ندارد، و حکیمی است که ممکن نیست دوستان و مجاهدان راهش را

تنها بگذارد) چرا که خداوند قدرتمند و حکیم است» (وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

«منافقان» و «بیمار دلان» اشاره به گروه منافقان مدینه است، یا منافقانی که در مدینه به صفوف مسلمانان پیوسته بودند و یا آنها که در مکه ظاهراً ایمان آورده‌اند، ولی از هجرت به مدینه سرباز زدند و در میدان بدر به صفوف مشرکان پیوسته، و به هنگامی که کمی نفرات مسلمانان را در برابر لشکر کفر دیدند و گفتند این جمعیت مسلمانان فریب دین و آیین خود را خوردند و به این میدان گام گذاردند.

سوره الأنفال (۸): آیه ۵۰ ..... ص: ۱۶۰

(آیه ۵۰) - این آیه صحنه مرگ کفار و پایان زندگی شومشان را مجسم می‌کند، نخست روی سخن را به پیامبر کرده، می‌گوید: «و اگر بینی وضع عبرت انگیز کفار را به هنگامی که فرشتگان مرگ به صورت و پشت آنها می‌زنند و به آنها گویند عذاب سوزنده‌ای را بچشید» به حال آنان تأسف خواهی خورد (وَلَوْ تَرَىٰ بَرَّكَاتٍ كَثِيرَةً يَأْتِيهِمُ الْمَلَائِكَةُ وَالْمَلَائِكَةُ كَافِرُونَ وَجُوهُهُمْ وَأَذْبَارُهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ). آیه فوق اشاره به فرشتگان مرگ، و لحظه قبض روح و مجازات دردناکی است که در این لحظه بر دشمنان حق و گنهکاران بی‌ایمان وارد می‌سازند.

سوره الأنفال (۸): آیه ۵۱ ..... ص: ۱۶۱

(آیه ۵۱) - سپس می‌گوید به آنها گفته می‌شود: «این مجازات دردناک (که هم اکنون می‌چشید) به خاطر اموری است که دستهایتان پیش از شما فراهم ساخته و به این جهان فرستاده است» (ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ). و در آخر آیه اضافه می‌کند: «خداوند هیچ گاه ظلم و ستم به بندگانش روا نمی‌دارد» و هرگونه مجازات و کیفری در این جهان و جهان دیگر دامن آنها را بگیرد از ناحیه خود آنهاست (وَ أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۵۲ ..... ص: ۱۶۱

(آیه ۵۲) - یک سنت تغییر ناپذیر: در این آیه و دو آیه بعد به یک «سنت همیشگی الهی» در باره اقوام و ملتها اشاره شده. نخست می‌گوید: چگونگی حال مشرکان قریش «همانند حال نزدیکان فرعون و آنها که پیش از او بودند می‌باشد» (كَذَّابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ). «آنها آیات خدا را انکار کردند خداوند آنها را به گناهانشان کیفر داد» (كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ). «زیرا خداوند قوی و با قدرت است و کیفرش شدید است» (إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ). بنابراین تنها قریش و مشرکان و بت پرستان مکه نبودند که با انکار آیات الهی و لجاجت در برابر حق و درگیری با رهبران راستین انسانیت گرفتار کیفر گناهانشان شدند، این یک قانون جاودانی و عمومی است.

سوره الأنفال (۸): آیه ۵۳ ..... ص: ۱۶۱

(آیه ۵۳) - سپس این موضوع را با ذکر ریشه اساسی مسأله، روشنتر می‌سازد و می‌گوید: «اینها همه به خاطر آن است که خداوند هر نعمت و موهبتی را به قوم و ملتی ببخشد هیچ گاه آن را دگرگون نمی‌سازد مگر این که خود آن جمعیت دگرگون شوند و تغییر یابند و خداوند شنوا و داناست» (ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا بِرِغْبَاهِمْ تَفْسِيرِ نَمُونَهُ، ج ۲، ص: ۱۶۲)

عَلَى قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

به تعبیر دیگر فیض رحمت خدا بیکران و عمومی و همگانی است ولی به تناسب شایستگیها و لیاقتها به مردم می‌رسد. چنانچه نعمتهای الهی را وسیله‌ای برای تکامل خویش ساختند و شکر آن را که همان استفاده صحیح است به جا آوردند، نعمتش را پایدار بلکه افزون می‌سازد اما هنگامی که این مواهب وسیله‌ای برای طغیان و ظلم و ناسپاسی و آلودگی گردد در این هنگام نعمتها را می‌گیرد و یا آن را تبدیل به بلا و مصیبت می‌کند، بنابراین دگرگونیها همواره از ناحیه ماست و گر نه مواهب الهی زوال ناپذیر است.

سورة الأنفال (۸): آیه ۵۴ ..... ص: ۱۶۲

(آیه ۵۴) - در تعقیب این هدف بار دیگر قرآن اشاره به حال قدرتمندانی همانند فرعونیان و گروهی دیگر از اقوام پیشین می‌کند و می‌گوید: وضع حال و عادت بت پرستان در مورد سلب نعمتها و گرفتاری در چنگال کیفرهای سخت «همچون وضع و حالت فرعونیان و اقوام پیشین بود» (كَذَّابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ). «آنها نیز آیات پروردگارشان را (که به منظور هدایت و تقویت و سعادت آنان نازل شده بود) تکذیب کرده و زیر پا گذاشتند» (كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ).

«ما هم به خاطر گناهانشان هلاکشان کردیم» (فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ).

«و فرعونیان را در میان امواج غرق ساختیم» (وَ أَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ).

«و تمام این اقوام و افرادشان ظالم و ستمگر بودند» هم نسبت به خویشان و هم نسبت به دیگران (وَ كُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ).

سورة الأنفال (۸): آیه ۵۵ ..... ص: ۱۶۲

(آیه ۵۵) - شدت عمل در برابر پیمان شکنان: در اینجا به گروه دیگری از دشمنان اسلام که در طول تاریخ پر ماجرای پیامبر صلی الله علیه و آله ضربات سختی بر مسلمین وارد کردند و سرانجام نتیجه دردناک آن را چشیدند اشاره می‌کند. این گروه همان «یهود» مدینه بودند که مکرر با پیامبر صلی الله علیه و آله پیمان بستند و پیمان خویش را ناجوانمردانه شکستند.

نخست آنها را بی‌ارزش‌ترین موجودات زنده این جهان معرفی کرده، می‌گوید: «بدترین جنبندهگان نزد خدا کسانی هستند که راه کفر پیش گرفتند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۶۳

و همچنان به آن ادامه می‌دهند و به هیچ رو ایمان نمی‌آورند» (إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ).

سورة الأنفال (۸): آیه ۵۶ ..... ص: ۱۶۳

(آیه ۵۶) - سپس می‌گوید «اینها همان کسانی بودند که با آنها عهد و پیمان بستنی (که لا اقل بی طرفی را رعایت کنند و در صدد آزار مسلمانان و کمک به دشمنان اسلام نباشند) ولی آنها هر بار پیمان خود را می‌شکستند» (الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ).

نه از خدا شرم می‌کردند (و نه از مخالفت فرمان او پرهیز داشتند) و نه از زیر پا گذاردن اصول انسانی پروا می‌نمودند (و هُمْ لَا يَتَّقُونَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۵۷ ..... ص: ۱۶۳

(آیه ۵۷) - در این آیه طرز برخورد با این گروه پیمان شکن و بی‌ایمان و لجوج را چنین بیان می‌کند که: «اگر آنها را در (میدان) جنگ بیابی (و اسلحه به دست گیرند و در برابر تو بایستند) آن چنان به آنها حمله کن که جمعیت‌هایی که پشت سر آنها قرار دارند (عبرت گیرند و) پراکنده شوند» (فَإِذَا تَقَفَّيْتُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ). این دستور به خاطر آن است که دشمنان دیگر و حتی دشمنان آینده عبرت گیرند، و از دست زدن به جنگ خودداری کنند، و همچنین آنها که با مسلمانان پیمانی دارند و یا در آینده پیمانی خواهند بست از نقض پیمان خودداری کنند «شاید همگی متذکر شوند» (لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۵۸ ..... ص: ۱۶۳

(آیه ۵۸) - «و اگر آنها (در برابر تو در میدان حاضر نشدند ولی قرائن و نشانه‌هایی از آنها ظاهر شده است که در صدد پیمان شکنی هستند و) بیم آن می‌رود که دست به خیانت بزنند و پیمان خود را بدون اعلام قبلی یک جانبه نقض کنند، تو پیشدستی کن، و به آنها اعلام نما که پیمانشان لغو شده است» (وَإِذَا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَأَنْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ). مبادا بدون اعلام الغاء پیمانشان به آنها حمله کنی «زیرا خداوند خائنان و کسانی را که در پیمان خویش راه خیانت در پیش می‌گیرند دوست نمی‌دارد» (إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۶۴

سوره الأنفال (۸): آیه ۵۹ ..... ص: ۱۶۴

(آیه ۵۹) - در این آیه روی سخن را به این گروه پیمان شکن کرده به آنها هشدار داده، می‌گوید: «مبادا آنها که راه کفر پیش گرفته‌اند تصور کنند با اعمال خیانت آمیز خود پیروز شده‌اند» و از قلمرو قدرت و کیفر ما بیرون رفته‌اند (و لا يحسبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا).

«آنها هرگز ما را ناتوان نخواهند کرد» و از محیط قدرت ما بیرون نخواهند رفت (إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۶۰ ..... ص: ۱۶۴

(آیه ۶۰) - افزایش قدرت جنگی و هدف آن: به تناسب دستورات گذشته در زمینه جهاد اسلامی، در این آیه به یک اصل

حیاتی که در عصر و زمان باید مورد توجه مسلمانان باشد اشاره می‌کند، و آن لزوم آمادگی رزمی کافی در برابر دشمنان است.

نخست می‌گوید: «در برابر دشمنان هر قدر توانایی دارید از نیرو و قدرت و اسبهای ورزیده برای میدان آماده سازید» (وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ).

یعنی در انتظار نمایید تا دشمن به شما حمله کند و آنگاه آماده مقابله شوید، بلکه از پیش باید به حد کافی آمادگی در برابر هجومهای احتمالی دشمن داشته باشید.

تعبیر آیه به قدری وسیع است که بر هر عصر و زمان و مکانی کاملاً تطبیق می‌کند و اگر این دستور بزرگ اسلامی «وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» به عنوان یک شعار همگانی در همه جا تبلیغ شود و مسلمانان از کوچک و بزرگ، عالم و غیر عالم، نویسنده و گوینده، سرباز و افسر، کشاورز و بازرگان، در زندگی خود آن را به کار بندند، برای جبران عقب ماندگی‌شان کافی است.

سیره عملی پیامبر صلی الله علیه و آله و پیشوایان بزرگ اسلام نیز نشان می‌دهد که آنها برای مقابله با دشمن از هیچ فرصتی غفلت نمی‌کردند، در تهیه سلاح و نفرات، تقویت روحیه سربازان، انتخاب محل اردوگاه، و انتخاب زمان مناسب برای حمله به دشمن و به کار بستن هر گونه تاکتیک جنگی، هیچ مطلب کوچک و بزرگی را از نظر دور نمی‌داشتند.

سپس قرآن به دنبال این دستور اشاره به هدف منطقی و انسانی این موضوع برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۶۵ می‌کند و می‌گوید هدف این نیست که مردم جهان و حتی ملت خود را با انواع سلاحهای مخرب و ویرانگر درو کنید، آبادیها و زمینها را به ویرانی بکشانید، سرزمینها و اموال دیگران را تصاحب کنید، اصول بردگی و استعمار را در جهان گسترش دهید، بلکه هدف این است که «با این وسایل دشمن خدا و دشمن خود را بترسانید» (تُزْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ).

زیرا غالب دشمنان گوششان بدهکار حرف حساب و منطق و اصول انسانی نیست، آنها چیزی جز منطق زور نمی‌فهمند! سپس اضافه می‌کند، علاوه بر این دشمنانی که می‌شناسید «دشمنان دیگری غیر از اینها نیز دارید که آنها را نمی‌شناسید ولی خدا می‌شناسد» و با افزایش آمادگی جنگی شما آنها نیز می‌ترسند و بر سر جای خود می‌نشینند (وَ آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ).

این تعبیر متضمن دستوری برای امروز مسلمانان نیز هست و آن این که تنها نباید روی دشمنان شناخته شده خود تکیه کنند و آمادگی خویش را در سر حد مبارزه با آنها محدود سازند بلکه دشمنان احتمالی و بالقوه را نیز باید در نظر بگیرند و حد اکثر نیرو و قدرت لازم را فراهم کنند.

و در پایان این آیه اشاره به موضوع مهم دیگری می‌کند و آن اینکه تهیه نیرو و قوه کافی و ابزار و اسلحه جنگی، و وسایل مختلف دفاعی، نیاز به سرمایه مالی دارد، لذا به مسلمانان دستور می‌دهد که باید با همکاری عمومی این سرمایه را فراهم سازید، و بدانید هر چه در این راه بدهید در راه خدا داده‌اید و هرگز گم نخواهد شد «و آنچه در راه خدا انفاق کنید به شما پس داده خواهد شد» (وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ).

و تمام آن و بیشتر از آن به شما می‌رسد «و هیچ گونه ستمی بر شما وارد نمی‌گردد» (وَ أَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ).

(آیه ۶۱) - این آیه که پیرامون صلح با دشمن بحث می‌کند این حقیقت را روشن تر می‌سازد، می‌گوید: «و اگر آنها تمایل به صلح نشان دادند تو نیز (دست آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۶۶ را عقب نزن) و تمایل نشان ده» (وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا).

و از آنجا که به هنگام امضای پیمان صلح غالباً افراد، گرفتار تردیدها و دو دلیها می‌شوند به پیامبر دستور می‌دهد در قبول پیشنهاد صلح تردیدی به خود راه مده و چنانچه شرایط آن منطقی و عاقلانه و عادلانه باشد آن را بپذیر «و بر خدا توکل کن زیرا خداوند هم گفتگوهای شما را می‌شنود و هم از نیت شما آگاه است» (وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۶۲ ..... ص: ۱۶۶

(آیه ۶۲) - ولی با این حال به پیامبر و مسلمانان هشدار می‌دهد که: «اگر بخواهند تو را فریب دهند (و صلح را مقدمه‌ای برای ضربه غافلگیرانه‌ای قرار دهند یا هدفشان تأخیر جنگ برای فراهم کردن نیروی بیشتر باشد از این موضوع نگرانی به خود راه مده) زیرا خداوند کفایت کار تو را می‌کند و در همه حال پشتیبان توست» (وَإِنْ يَرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ).
سابقه زندگی تو نیز گواه بر این حقیقت است زیرا: «اوست که تو را با یاری خود و به وسیله مؤمنان پاکدل تقویت کرد» (هُوَ الَّذِي أَيْدَكَ بِبَصْرِهِ وَ بِالْمُؤْمِنِينَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۶۳ ..... ص: ۱۶۶

(آیه ۶۳) - به علاوه این مؤمنان مخلصی که گرد تو را گرفته‌اند و از هیچ گونه فداکاری مضایقه ندارند قبلاً مردمی از هم پراکنده و با یکدیگر دشمن بودند خداوند نور هدایت بر آنها پاشید «و در میان دل‌های آنها الفت ایجاد کرد» (وَ أَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ).

سالیان دراز در میان طایفه اوس و خزرج در مدینه جنگ و خونریزی بود و هیچ کس باور نمی‌کرد روزی آنها دست دوستی و محبت به سوی هم دراز کنند ولی خداوند قادر متعال این کار را در پرتو اسلام و در سایه نزول قرآن انجام داد.
سپس اضافه می‌کند فراهم ساختن این الفت و پیوند دل‌ها از طرق مادی و عادی امکان‌پذیر نبود «اگر تمام آنچه را که در روی زمین است خرج می‌کردی هیچ گاه نمی‌توانستی در میان دل‌هایشان الفت ایجاد کنی» (لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ).

«ولی این خدا بود که در میان آنها به وسیله ایمان الفت ایجاد کرد» (وَ لَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص:

۱۶۷

و در پایان آیه اضافه می‌کند: «او توانا و حکیم است» (إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

عزت او ایجاب می‌کند که هیچ کس را یارای مقاومت در مقابل او نباشد و حکمتش سبب می‌شود که همه کارهایش روی حساب باشد و لذا با برنامه حساب شده‌ای دل‌های پراکنده را متحد ساخت و در اختیار پیامبرش گذاشت تا نور هدایت اسلام را به وسیله آنها در همه جهان پخش کند.

سوره الأنفال (۸): آیه ۶۴ ..... ص: ۱۶۷

(آیه ۶۴) - در این آیه برای تقویت روحیه پاک پیامبر صلی الله علیه و آله روی سخن را به او کرده، می گوید: «ای پیامبر! خداوند و این مؤمنانی که از تو پیروی می کنند برای حمایت تو کافی هستند» و با کمک آنها می توانی به هدف خود نائل شوی (یا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَ مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۶۵ ..... ص: ۱۶۷

(آیه ۶۵) - منتظر برابری قوا نباشید: در این آیه و آیه بعد نیز دستورات نظامی و احکام جهاد اسلامی تعقیب می شود. نخست به رسول اکرم صلی الله علیه و آله دستور می دهد که «ای پیامبر! مؤمنان را به جنگ (با دشمن) تشویق کن!» (یا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ).

آیه فوق اهمیت تبلیغ و تقویت هر چه بیشتر روحیه سربازان را به عنوان یک دستور اسلامی روشن می سازد. و به دنبال آن دستور دومی می دهد و می گوید: «اگر از شما بیست نفر سرباز با استقامت باشند بر دویست نفر غلبه خواهند کرد و اگر از شما صد نفر باشند بر هزار نفر از کافران غلبه می کنند» (إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا).

و به این ترتیب مسلمانان نباید منتظر این باشند که از نظر نفرات جنگی با دشمن در یک سطح مساوی قرار گیرند بلکه حتی اگر عدد آنها یک دهم نفرات دشمن باشد باز وظیفه جهاد بر آنها فرض است.

سپس اشاره به علت این حکم کرده، می گوید: «این به خاطر آن است که دشمنان بی ایمان شما جمعیتی هستند که نمی فهمند» (بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۶۸

این تعلیل در آغاز عجیب و شگفت آور به نظر می رسد که چه ارتباطی میان «آگاهی» و «پیروزی» یا «عدم آگاهی» و «شکست وجود دارد؟ ولی در واقع رابطه میان این دو بسیار نزدیک و محکم است چه این که مؤمنان، راه خود را به خوبی می شناسند. این مسیر روشن و این آگاهی، به آنان صبر و استقامت و پایداری می بخشد.

اما افراد بی ایمان و یا بت پرستان، درست نمی دانند برای چه می جنگند؟

تنها روی یک عادت تقلید کور کورانه و یا تعصب خشک و بی منطق به دنبال این مکتب افتاده اند و این تاریکی راه و نا آگاهی از هدف اعصاب آنها را سست می کند، و توان و استقامتشان را می گیرد، و از آنها موجودی ضعیف می سازد.

سوره الأنفال (۸): آیه ۶۶ ..... ص: ۱۶۸

(آیه ۶۶) - اما به دنبال دستور سنگین فوق، خداوند آن را چند درجه تخفیف می دهد و می گوید: «هم اکنون خداوند به شما تخفیف داد و دانست در میان شما افرادی ضعیف و سست هستند» (الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَ عَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا).

سپس می گوید: «در این حال اگر از شما صد نفر سرباز با استقامت باشند، بر دویست نفر غلبه می کنند و اگر هزار نفر باشند بر دو هزار نفر به فرمان خدا پیروز می شوند» (فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفِينَ بِإِذْنِ اللَّهِ). ولی در هر حال فراموش نکنید که «خداوند با صابران است» (وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ).

یعنی هنگامی که مسلمانان گرفتار ضعف و سستی شوند و در میان آنها افراد تازه کار و نا آزموده و ساخته نشده، بوده باشند مقیاس سنجش همان نسبت دو برابر است، ولی به هنگامی که افراد ساخته شده و ورزیده و قوی الایمان همانند بسیاری از

رزمندگان بدر بوده باشند این نسبت تا ده برابر ترقی می کند.
هر یک از این دو حکم مذکور در دو آیه، مربوط به دو گروه مختلف و در شرایط متفاوت است.

سوره الأنفال (۸): آیه ۶۷..... ص: ۱۶۸

(آیه ۶۷) - اسیران جنگی: در آیات گذشته قسمت‌های مهمی از احکام جهاد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۶۹ و درگیری با دشمنان بیان شد، در اینجا با ذکر قسمتی از احکام اسرای جنگی این بحث تکمیل می شود.
نخستین مطلب مهمی را که در این زمینه بیان می کند، این است که می گوید:
«هیچ پیامبری حق ندارد اسیران جنگی داشته باشد، تا به اندازه کافی جای پای خود را در زمین محکم کند و ضربه‌های کاری و اطمینان بخش بر پیکر دشمن وارد سازد» (ما كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ).
بنابراین گرفتن اسیر تنها در صورتی مجاز است که اطمینان کامل از پیروزی بر دشمن حاصل شود در غیر این صورت باید با ضربات قاطع و کوبنده و پی‌درپی قدرت و نیروی دشمن مهاجم را از کار بیاندازند. اما به محض حصول اطمینان از این موضوع، هدف انسانی ایجاب می کند که دست از کشتن بردارند و به اسیر کردن قناعت کنند.
سپس آن گروه را که بر خلاف این دستور رفتار کردند مورد ملامت قرار داده و می گوید: «شما تنها به فکر جنبه‌های مادی هستید و متاع ناپایدار دنیا را می‌خواهید، در حالی که خداوند سرای جاویدان و سعادت همیشگی را برای شما می‌خواهد» (تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ).
بنابراین نباید به خاطر منافع آنی و زود گذر، منافع مستمر آینده را به خطر افکنند! و در پایان آیه می‌فرماید: دستور فوق در واقع آمیخته‌ای از عزت و پیروزی و حکمت و تدبیر است، چون از ناحیه خداوند صادر شده «و خداوند عزیز و حکیم است» (وَ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۶۸..... ص: ۱۶۹

(آیه ۶۸) - در این آیه بار دیگر به ملامت و توبیخ کسانی که برای تأمین منافع زود گذر مادی مصالح مهم اجتماعی را به خطر افکندند، پرداخته، می گوید: «اگر فرمان سابق خدا نبود عذاب و کیفر بزرگی به خاطر اسیرانی که گرفتید به شما می‌رسید» (لَوْ لَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ).
ولی همان گونه که در آیات دیگر قرآن تصریح شده، سنت پروردگار این است که نخست احکام را تبیین می کند سپس متخلفین را کیفر می دهد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۷۰

سوره الأنفال (۸): آیه ۶۹..... ص: ۱۷۰

(آیه ۶۹) - در این آیه اشاره به یکی دیگر از احکام اسیران جنگی و آن مسأله گرفتن «فداء» شده است.
بعد از پایان جنگ بدر و گرفتن اسیران جنگی گروه انصار به پیغمبر صلی الله علیه و آله عرض کردند ما هفتاد نفر را کشته و هفتاد نفر را اسیر کردیم و اینها از قبیله تو و اسیران تو، آنها را به ما ببخش تا در برابر آزادی آنها «فداء» بگیریم (پیامبر صلی

الله علیه و آله در انتظار نزول وحی آسمانی در این باره بود) آیه نازل شد و اجازه گرفتن «فداء» در مقابل آزادی اسیران داد. به هر حال آیه مورد بحث به مسلمانان اجازه می‌دهد که از این غنیمت جنگی (یعنی مبلغی را که در برابر آزادی اسیران می‌گرفتند) استفاده کنند و می‌گویند: «از آنچه به غنیمت گرفته‌اید، حلال و پاکیزه بخورید و بهره‌گیرید» (فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا).

این جمله ممکن است معنی وسیعی داشته باشد، و علاوه بر موضوع «فداء» سایر غنائم را نیز شامل شود. سپس به آنها دستور می‌دهد که: «تقوا را پیشه کنید و از مخالفت فرمان خدا بپرهیزید» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ). اشاره به این که مباح بودن این گونه غنائم نباید سبب شود که هدف مجاهدین در میدان جهاد جمع غنیمت و یا گرفتن اسیر به خاطر «فداء» باشد. و اگر در گذشته چنین نیت زشتی در دل داشتند، بیرون کنند. در پایان آیه نسبت به گذشته وعده عفو و آمرزش داده، می‌گویند: «خداوند آمرزنده و مهربان است» (إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۷۰ ..... ص: ۱۷۰

(آیه ۷۰) - مسأله مهمی که در مورد اسیران جنگی وجود دارد موضوع اصلاح و تربیت و هدایت آنهاست. لذا در این آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که اسیران را با بیان دلگرم کننده‌ای به سوی ایمان و اصلاح روش خود دعوت و تشویق کند، می‌گوید: «ای پیامبر! به اسیرانی که در دست شما هستند بگو: اگر خداوند در دل‌های شما خیر و نیکی بداند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۷۱

بهرتر از آنچه از شما گرفته شده، به شما می‌بخشد» (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسِيرِ إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ).

منظور از کلمه «خَيْرًا» در جمله اول همان ایمان و پذیرش اسلام است و منظور از آن در جمله بعد پادشاهای مادی و معنوی است که در سایه اسلام و ایمان عاید آنها می‌شود.

علاوه بر این پادشاهان لطف دیگری نیز در باره شما کرده «و گناहانی را که در سابق و قبل از پذیرش اسلام مرتکب شدید، می‌بخشد، و خداوند آمرزنده و مهربان است» (وَ يَعْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۷۱ ..... ص: ۱۷۱

(آیه ۷۱) - و از آنجا که ممکن بود بعضی از اسیران از این برنامه سوء استفاده کنند و با اظهار اسلام به قصد خیانت و انتقامجویی در صفوف مسلمانان درآیند، در این آیه هم به آنها اخطار می‌کند، و هم به مسلمانان هشدار می‌دهد و می‌گوید: «و اگر بخواهند به تو خیانت کنند چیز تازه‌ای نیست، آنها پیش از این هم به خدا خیانت کردند» (وَ إِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ).

چه خیانتی از این بالاتر که ندای فطرت را نشنیده گرفته و حکم عقل را پشت سر انداختند، و برای خدا شریک و شبیه قائل شدند.

ولی اینها نباید فراموش کنند که: «خداوند تو و یارانت را بر آنها پیروز کرد» (فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ). در آینده نیز اگر راه خیانت را بپویند به پیروزی نخواهند رسید.

خداوند از نیات آنها آگاه است و دستوراتی را که در باره اسیران داده است بر طبق حکمت می‌باشد، زیرا «خداوند علیم و حکیم است» (وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ).

سوره الأنفال (۸): آیه ۷۲..... ص: ۱۷۱

(آیه ۷۲) - چهار گروه مختلف: سلسله آیات (۷۲-۷۵) که آخرین فصل سوره انفال است بحثی را در باره «مهاجرین» و «انصار» و گروه‌های دیگر مسلمین و ارزش وجودی هر یک از آنان، مطرح کرده و بحث‌های گذشته پیرامون جهاد و مجاهدان را بدین وسیله تکمیل می‌کند.

در این آیات سخن از پنج گروه که چهار گروه آن از مسلمانان و یک گروه از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۷۲ غیر مسلمانانند به میان آمده است: آن چهار گروه عبارتند از:

۱- مهاجرین نخستین.

۲- انصار و یاران مدینه.

۳- آنها که ایمان آوردند ولی مهاجرت نکردند.

۴- آنها که بعداً ایمان آوردند و به مهاجران پیوستند.

در این آیه می‌گوید: «کسانی که ایمان آوردند و مهاجرت کردند و با اموال و جانهای خود در راه خدا جهاد نمودند و کسانی که پناه دادند و یاری کردند اولیاء و هم پیمان و مدافعان یکدیگرند» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الَّذِينَ آوَوْا وَ نَصَرُوا أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ).

برای گروه نخست چهار صفت بیان کرده اول ایمان، دوم هجرت و سوم جهاد مالی و اقتصادی و چهارم جهاد با خون و جان خویش در راه خدا و در مورد «انصار» دو صفت ذکر شده نخست «ایواء» (پناه دادن) دوم یاری کردن.

در حقیقت این دو گروه در بافت جامعه اسلامی یکی به منزله «تار» و دیگری به منزله «پود» بود و هیچ کدام از دیگری بی‌نیاز نبود.

سپس به گروه سوم اشاره کرده، می‌گوید: «و آنها که ایمان آوردند و مهاجرت نکردند (و به جامعه نوین شما پیوستند) هیچ گونه ولایت و تعهد و مسئولیتی در برابر آنها نداریم تا اقدام به هجرت کنند» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا).

و در جمله بعد تنها یک نوع حمایت و مسئولیت را استثنا کرده و آن را در باره این گروه اثبات می‌کند و می‌گوید: «هرگاه این گروه (مؤمنان غیر مهاجر) از شما به خاطر حفظ دین و آئینشان یاری بطلبند (یعنی تحت فشار شدید دشمنان قرار گیرند) بر شما لازم است که به یاری آنها بشتابید» (وَ إِنْ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ).

«مگر زمانی که مخالفان آنها جمعیتی باشند که میان شما و آنان پیمان ترک مخاصمه بسته شده» (إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۷۳

و در پایان آیه برای رعایت حدود این مسئولیتها و دقت در انجام این مقررات می‌گوید: «و خداوند به آنچه انجام می‌دهید بصیر و بیناست» (وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ).

همه اعمال شما را می‌بیند و از تلاشها و کوششها و مجاهدتها و احساس مسئولیتها آگاه است، همچنین از بی‌اعتنایی و سستی

و تنبلی و عدم احساس مسؤولیت در برابر این وظایف بزرگ با خبر می باشد!

سوره الأنفال (۸): آیه ۷۳ ..... ص: ۱۷۳

(آیه ۷۳) - در این آیه به نقطه مقابل جامعه اسلامی، یعنی جامعه کفر و دشمنان اسلام اشاره کرده و می گوید: «آنها که کافر شدند بعضی اولیای بعضی دیگرند» (وَ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ).
یعنی پیوند آنها تنها با خودشان است، و شما حق ندارید با آنها پیوندی داشته باشید، و از آنها حمایت کنید و یا آنها را به حمایت خود دعوت نمایید.

سپس به مسلمانان هشدار می دهد که: «اگر این دستور مهم را نادیده بگیرید، فتنه و فساد عظیمی در زمین و در محیط جامعه شما به وجود خواهد آمد» (إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَ فِسادٌ كَبِيرٌ).
چه فتنه و فساد از این بالاتر که خطوط پیروزی شما محو می گردد و دسائس دشمنان در جامعه شما کارگر می شود.

سوره الأنفال (۸): آیه ۷۴ ..... ص: ۱۷۳

(آیه ۷۴) - در این آیه بار دیگر روی اهمیت مقام مهاجران و انصار و موقعیت و تأثیر و نفوذ آنها در پیشبرد اهداف جامعه اسلامی تکیه کرده و از آنها به این گونه تقدیر می کند: «آنها که ایمان آوردند و هجرت کردند و در راه خدا جهاد نمودند و آنها که پناه دادند و یاری کردند، مؤمنان حقیقی و راستین هستند» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الَّذِينَ آوَوْا وَ نَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا).

زیرا در روزهای سخت و دشوار و ایام غربت و تنهایی اسلام هر یک به نوعی به یاری آیین خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله شتافتند.

و «آنها (به خاطر این فداکاریهای بزرگ) آمرزش و روزی شایسته ای خواهند داشت» (لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ رِزْقٌ كَرِيمٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۷۴

هم در پیشگاه خدا و جهان دیگر از مواهب بزرگی برخوردارند و هم بهره ای شایسته از عظمت و امنیت و آرامش در این جهان خواهند داشت.

سوره الأنفال (۸): آیه ۷۵ ..... ص: ۱۷۴

(آیه ۷۵) - در این آیه، به چهارمین گروه مسلمانان یعنی «مهاجران بعدی» اشاره کرده، می گوید: «آنها که بعد از این ایمان بیاورند و هجرت کنند و با شما در جهاد شرکت جویند آنها نیز از شماینند» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ).

یعنی جامعه اسلامی یک جامعه مدار بسته و انحصاری نیست، بلکه درهائش به سوی همه مؤمنان و مهاجران و مجاهدان آینده نیز گشوده است.

و در پایان آیه اشاره به ولایت و اولویت خویشاوندان نسبت به یکدیگر کرده، می گوید: «خویشاوندان (نیز) نسبت به یکدیگر و در احکامی که خداوند بر بندگانش مقرر داشته اولویت دارند» (وَ أُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ).

در حقیقت در آیات گذشته سخن از ولایت و اولویت عمومی مسلمانان نسبت به یکدیگر بود و در این آیه تأکید می‌کند که این ولایت و اولویت در مورد خویشاوندان به صورت قویتر و جامعتری است، زیرا خویشاوندان مسلمان علاوه بر ولایت ایمان و هجرت، ولایت خویشاوندی نیز دارند.

و در آخرین جمله این آیه که آخرین جمله سوره انفال است، می‌فرماید:

«خداوند به هر چیزی داناست» (إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).

و تمامی احکامی را که در زمینه «انفال» و «غنائم جنگی» و «نظام جهاد» و «صلح» و «احکام اسیران جنگی» و مسائل مربوط به «هجرت» و مانند آن در این سوره نازل کرده است همه را روی حساب و برنامه دقیقی بیان نموده که با روح جامعه انسانی و عواطف بشری و مصالح همه جانبه آنها کاملاً منطبق است «پایان سوره انفال»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۷۵

سوره توبه [۹] ..... ص: ۱۷۵

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و ۱۲۹ آیه است.

توجه به این نکات قبل از تفسیر سوره لازم است: ..... ص: ۱۷۵

۱- نامهای این سوره: ..... ص: ۱۷۵

مفسران برای این سوره نامهای زیادی که بالغ بر ده نام می‌شود ذکر کرده‌اند، که از همه معروفتر «برائت» و «توبه» و «فاضحه» است.

۲- تاریخچه نزول سوره: ..... ص: ۱۷۵

این سوره آخرین سوره یا از آخرین سوره‌هایی است که بر پیامبر صلی الله علیه و آله در مدینه نازل گردید، آغاز نزول آن را در سال نهم هجرت می‌دانند، و قسمتی از آن پیش از جنگ تبوک، و قسمتی به هنگام آمادگی برای جنگ، و بخش دیگری از آن پس از مراجعت از جنگ نازل شده است.

آیات آغاز این سوره که پیرامون وضع باقیمانده مشرکان بود در مراسم حج به وسیله امیر مؤمنان علی علیه السلام به مردم ابلاغ شد.

۳- محتوای سوره: ..... ص: ۱۷۵

قسمت مهمی از این سوره پیرامون باقیمانده مشرکان و بت پرستان و قطع رابطه با آنها، و الغاء پیمانهای است که با مسلمانان داشتند.

قسمت مهم دیگری از این سوره از منافقان و سرنوشت آنان سخن می گوید، و به مسلمانان شدیداً هشدار می دهد و نشانه های منافقان را بر می شمرد.

بخش دیگری از این سوره پیرامون اهمیت جهاد در راه خدا و اتحاد صفوف است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۷۶
بخش مهم دیگری از این سوره به عنوان تکمیل بحثهای گذشته از انحراف اهل کتاب (یهود و نصاری) از حقیقت توحید، و انحراف دانشمندانشان از وظیفه رهبری و روشنگری سخن می گوید.

و از آنجا که جامعه اسلامی در آن روز نیازهای مختلفی پیدا کرده بود، که می بایست برطرف گردد، به همین مناسبت بحثی از زکات، و پرهیز از تراکم و کتز ثروت، و لزوم تحصیل علم، و وجوب تعلیم افراد نادان را یادآور می شود.

علاوه بر مباحث فوق، مباحث دیگری مانند داستان هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله، مسأله ماههای حرام که جنگ در آن ممنوع است، موضوع گرفتن جزیه از اقلیتهای دینی و امثال آن به تناسب مطرح گردیده است.

اهمیت نکات مختلفی که در این سوره به آن اشاره شده به قدری زیاد است که از پیامبر نقل شده که فرمود: سوره براءت و توحید با هفتاد هزار صف از صفوف ملائکه بر من نازل گردید و هر کدام اهمیت این دو سوره را توصیه می کردند!

۴- چرا این سوره «بسم الله» ندارد؟ ..... ص: ۱۷۶

پاسخ این سؤال را چگونگی شروع این سوره به ما می دهد، زیرا این سوره در واقع با اعلان جنگ به دشمنان پیمان شکن، و اظهار براءت و بیزاری و پیش گرفتن یک روش محکم و سخت در مقابل آنان آغاز شده است، و روشنگر خشم خداوند نسبت به این گروه است و با «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» که نشانه صلح و دوستی و محبت و بیان کننده صفت رحمانیت و رحیمیت خداست، تناسب ندارد.

سوره التوبه (۹): آیه ۱ .... ص: ۱۷۷

(آیه ۱) - پیمانهای مشرکان الغاء می شود! در محیط دعوت اسلام گروههای مختلفی وجود داشتند. گروهی با پیامبر صلی الله علیه و آله هیچ گونه پیمانی نداشتند، و پیامبر صلی الله علیه و آله در مقابل آنها نیز هیچ گونه تعهدی نداشت.

گروههای دیگری در «حدیبیه» و مانند آن پیمان ترک مخاصمه با رسول خدا صلی الله علیه و آله بسته بودند. در این میان بعضی از طوائفی که با پیامبر صلی الله علیه و آله پیمان بسته بودند، یک جانبه و بدون هیچ مجوزی پیمانشان را به خاطر همکاری آشکار با دشمنان اسلام شکستند، و یا در صدد از میان بردن رسول خدا صلی الله علیه و آله برآمدند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۷۷

این آیه به تمام مشرکان- بت پرستان- اعلام می کند که: هر گونه پیمانی با مسلمانان داشته اند، لغو خواهد شد، می گوید: «این اعلام براءت و بیزاری خداوند و پیامبرش از مشرکانی که با آنها عهد بسته اید، می باشد» (بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ).

از روایات اسلامی استفاده می‌شود که علی علیه السلام مأمور شد در آن روز چهار موضوع را به مردم ابلاغ کند:

۱- الغای پیمان مشرکان.

۲- عدم حق شرکت آنها در مراسم حج در سال آینده.

۳- ممنوع بودن طواف افراد عریان و برهنه که تا آن زمان در میان مشرکان رائج بود.

۴- ممنوع بودن ورود مشرکان در خانه خدا.

سوره التوبه(۹): آیه ۲..... ص: ۱۷۷

(آیه ۲)- سپس برای آنها یک مهلت چهار ماهه قائل می‌شود، که در این مدت بیاندهند، و وضع خود را روشن سازند، و پس از انقضای چهار ماه یا باید دست از آیین بت پرستی بکشند و یا آماده پیکار گردند، می‌گوید: «چهار ماه در زمین آزادانه به هر کجا می‌خواهید بروید» (فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ).

ولی بعد از چهار ماه وضع دگرگون خواهد شد «اما بدانید که شما نمی‌توانید خداوند را ناتوان سازید، و از قلمرو قدرت او بیرون روید» (وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ).

و نیز بدانید که: «خداوند کافران مشرک و بت پرست را سرانجام خوار و رسوا خواهد ساخت» (وَ أَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ).

سوره التوبه(۹): آیه ۳..... ص: ۱۷۷

(آیه ۳)- آنها که پیمان‌شان محترم است: قرآن بار دیگر موضوع الغای پیمانهای مشرکان را با تأکید بیشتری عنوان کرده و حتی تاریخ اعلام آن را تعیین می‌کند و می‌گوید: «این اعلامی است از طرف خدا و پیامبرش به عموم مردم در روز حج اکبر (روز عید قربان) که خداوند و فرستاده او از مشرکان بیزارند» (وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَ رَسُولُهُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۷۸

در حقیقت خداوند می‌خواهد با این اعلام عمومی در سرزمین مکه و آن هم در آن روز بزرگ راههای بهانه جویی دشمن را ببندد و زبان بدگویان را قطع کند تا نگویند ما را غافلگیر ساختند و ناجوانمردانه به ما حمله کردند.

سپس روی سخن را به خود مشرکان کرده و از طریق تشویق و تهدید برای هدایت آنها کوشش می‌کند، نخست می‌گوید: «اگر توبه کنید (و به سوی خدا باز گردید و دست از آیین بت پرستی بردارید) به نفع شماست» (فَإِنْ تَابْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ).

یعنی قبول آیین توحید به نفع شما و جامعه شما و دنیا و آخرت خودتان است و اگر نیک بیندیشید همه نابسامانیهایتان در پرتو آن، سامان می‌یابد، نه این که سودی برای خدا و پیامبر در برداشته باشد.

بعد به مخالفان متعصب و لجوج هشدار می‌دهد که: «اگر (از این فرمان که ضامن سعادت خودتان است) سرپیچی کنید بدانید هرگز نمی‌توانید خداوند را ناتوان سازید» و از قلمرو قدرت او بیرون روید (وَ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ).

و در پایان آیه به کسانی که با سرسختی مقاومت می‌کنند اعلام خطر می‌نماید و می‌گوید: «کافران بت پرست را به عذاب دردناک بشارت ده» (وَ بَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ).

سوره التوبه(۹): آیه ۴..... ص: ۱۷۸

(آیه ۴) - این الغای یک جانبه پیمانهای مشرکان، مخصوص کسانی بود که نشانه‌هایی بر آمادگی برای پیمان شکنی از آنها ظاهر شده بود، لذا در این آیه یک گروه را استثنا کرده، می‌گوید: «مگر آن دسته از مشرکین که با آنها پیمان بسته‌اید و هیچ‌گاه بر خلاف شرایط پیمان گام برنداشتند و کم و کسری در آن ایجاد نکردند، و نه احدی را بر ضد شما تقویت نمودند» (إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَ لَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا).

«در مورد این گروه تا پایان مدت به عهد و پیمانشان وفادار باشید» (فَأْتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ) «زیرا خداوند پرهیزکاران (و آنها را که از هرگونه پیمان شکنی و تجاوز اجتناب می‌کنند) دوست می‌دارد» (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۷۹

سورة التوبة(۹): آیه ۵ ..... ص: ۱۷۹

(آیه ۵) - شدت عمل توأم با نرمش: در اینجا وظیفه مسلمانان پس از پایان مدت مهلت مشرکان، یعنی چهار ماه بیان شده است و شدیدترین دستور را در باره آنها صادر کرده، می‌گوید: «هنگامی که ماههای حرام (مهلت چهار ماهه) پایان گیرد، بت پرستان را هر کجا یافتید به قتل برسانید» (فَإِذَا أَنْسَلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ).

سپس می‌گوید: «آنها را بگیرید و اسیر کنید» (وَ خُذُوهُمْ).

«و آنها را در حلقه محاصره قرار دهید» (وَ احْصُرُوهُمْ).

«و در کمین آنها در هر نقطه‌ای بنشینید و راهها را بر آنها ببندید» (وَ اقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ).

این شدت عمل به خاطر آن است که برنامه اسلام ریشه کن ساختن بت پرستی از روی کره زمین بوده، زیرا بت پرستی مذهب و آیین نیست که محترم شمرده شود.

ولی این شدت و خشونت نه به مفهوم این است که راه بازگشت به روی آنها بسته شده باشد، بلکه در هر جا و در هر لحظه بخواهند می‌توانند جهت خود را تغییر دهند، لذا بلافاصله اضافه می‌کند: «اگر آنها توبه کنند و به سوی حق بازگردند و نماز را برپا دارند و زکات را ادا کنند، آنها را رها سازید» و مزاحمشان نشوید (فَإِنْ تَابُوا وَ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ آتَوْا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ).

«زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است»، و کسی را که به سوی او بازگردد، از خود نمی‌راند (إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

سورة التوبة(۹): آیه ۶ ..... ص: ۱۷۹

(آیه ۶) - سپس این موضوع را با دستور دیگری تکمیل می‌کند تا تردیدی باقی نمانده که هدف اسلام از این دستور تعمیم توحید و آیین حق و عدالت است، نه استعمار و استثمار و قبضه کردن اموال یا سرزمینهای دیگران، می‌گوید: «اگر یکی از بت پرستان از تو درخواست پناهندگی کند به او پناه ده تا سخن خدا را بشنود» (وَ إِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ).

یعنی در نهایت آرامش با او رفتار کن، و مجال اندیشه و تفکر را به او بده تا آزادانه به بررسی محتوای دعوت تو پردازد، و اگر نور هدایت بر دل او تابید آن را بپذیرد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۸۰

بعد اضافه می‌کند که: «او را پس از پایان مدت مطالعه به جایگاه امن و امانش برسان» تا کسی در اثناء راه مزاحم او نگردد (ثُمَّ أَلْبَسْهُ مَأْمَنَةً).

و سر انجام علت این دستور سازنده را چنین بیان می‌کند: «این به خاطر آن است که آنها قومی بی‌اطلاع و ناآگاهند» (ذَلِكُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ).

بنابراین اگر درهای کسب آگاهی به روی آنها باز گردد، این امید می‌رود که از بت پرستی که زاییده جهل و نادانی است خارج شوند، و به راه توحید و خدا که مولود علم و دانش است گام بگذارند.

سورة التوبة(۹): آیه ۷ ..... ص : ۱۸۰

(آیه ۷) - تجاوز کاران پیمان شکن! همان گونه که در آیات قبل دیدیم اسلام پیمانهای مشرکان و بت پرستان را - مگر گروه خاصی - لغو کرد، تنها چهار ماه به آنها مهلت داد تا تصمیم خود را بگیرند، در اینجا دلیل و علت این کار را بیان می‌کند، نخست به صورت استفهام انکاری می‌گوید: «چگونه ممکن است مشرکان عهد و پیمانی نزد خدا و نزد پیامبرش داشته باشند؟! (كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ).

یعنی آنها با این اعمال و این همه کارهای خلافشان نباید انتظار داشته باشند که پیامبر صلی الله علیه و آله بطور یک جانبه به پیمانهای آنها وفادار باشد.

بعد بلافاصله یک گروه را که در اعمال خلاف و پیمان شکنی با سایر مشرکان شریک نبودند استثنا کرده، می‌گوید: «مگر کسانی که با آنها نزد مسجد الحرام پیمان بستید» (إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ).

«این گروه مادام که به پیمانشان در برابر شما وفادار باشند شما هم وفادار بمانید» (فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ).

«زیرا خداوند پرهیزکاران (و آنها را که از هرگونه پیمان شکنی اجتناب می‌ورزند) دوست دارد» (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۸ ..... ص : ۱۸۰

(آیه ۸) - در این آیه موضوع فوق با صراحت و تأکید بیشتری بیان شده است، و باز به صورت استفهام انکاری می‌گوید: «چگونه (ممکن است عهد و پیمان آنها را محترم شمرد) در حالی که اگر آنها بر شما غالب شوند هیچ گاه نه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۸۱

مراعات خویشاوندی با شما را می‌کنند و نه پیمان را» (كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً).

بعد قرآن اضافه می‌کند که هیچ گاه فریب سخنان دلنشین و الفاظ به ظاهر زیبای آنها را نخورید زیرا: «آنها می‌خواهند شما را با دهانها (و سخنان) خود راضی کنند، ولی دل‌های آنها از این موضوع ابا دارد» (يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَ تَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ).

و در پایان آیه اشاره به ریشه اصلی این موضوع کرده، می‌گوید: «و بیشتر آنها فاسق و نافرمان‌دارند» (وَ أَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۹ ..... ص : ۱۸۱

(آیه ۹) - در این آیه یکی از نشانه‌های فسق و نافرمان‌داری آنها را چنین توضیح می‌دهد: «آنها آیات خدا را با بهای کمی معامله کردند، و به خاطر منافع زود گذر مادی و ناچیز خود، مردم را از راه خدا باز داشتند» (اشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ).

بعد می‌گوید: «چه عمل بدی آنها انجام می‌دادند» (إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ). هم خود را از سعادت و هدایت و خوشبختی

محروم می‌ساختند، و هم سدّ راه دیگران می‌شدند، و چه عملی از این بدتر!

سورة التوبة(۹): آیه ۱۰..... ص: ۱۸۱

(آیه ۱۰) - در این آیه بار دیگر گفتار سابق را تأکید می‌کند که: «این مشرکان اگر دستشان برسد، در باره هیچ فرد با ایمانی کمترین ملاحظه خویشاوندی و عهد و پیمان را نخواهند کرد» (لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَا لَا ذِمَّةً). «چرا که اینها اصولاً مردمی تجاوزکارند» (وَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ). نه تنها در باره شما، در مورد هر کس که توانایی داشته باشند دست به تجاوز می‌زنند.

سورة التوبة(۹): آیه ۱۱..... ص: ۱۸۱

(آیه ۱۱) - یکی از فنون فصاحت و بلاغت آن است که مطالب پر اهمیت را با تعبیرات گوناگون برای تأکید و جا افتادن مطلب تکرار کنند، و از آنجا که مسأله ضربه نهایی بر پیکر بت پرستی در محیط اسلام و برچیدن آخرین آثار آن از مسائل بسیار مهم بوده است، بار دیگر قرآن مجید مطالب گذشته را با عبارات تازه‌ای بیان می‌کند. نخست می‌گوید: «اگر مشرکان توبه کنند و نماز را برپا دارند و زکات را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۸۲ پردازند برادر دینی شما هستند» (فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ). و در پایان آیه اضافه می‌کند: «ما آیات خود را برای آنها که آگاهند شرح می‌دهیم» (وَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۱۲..... ص: ۱۸۲

(آیه ۱۲) - «اما اگر آنها همچنان به پیمان شکنی خود ادامه دهند، و عهد خود را زیر پا بگذارند، و آیین شما را مورد مذمت قرار داده، و به تبلیغات سوء خود ادامه دهند، شما با پیشوایان این گروه کافر پیکار کنید» (وَ إِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَ طَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَتِمَّةَ الْكُفْرِ). و سرچشمه‌های گمراهی و ضلالت و ظلم را ببندید. «چرا که عهد و پیمان آنها کمترین ارزشی ندارد» (إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَكُمْ). درست است که آنها با شما پیمان ترک مخاصمه بسته‌اند، ولی این پیمان با نقض شدن مکرر و آمادگی برای نقض در آینده اصلاً اعتبار و ارزشی نخواهد داشت. «تا (با توجه به این شدت عمل و با توجه به این که راه بازگشت به روی آنها باز است) از کار خود پشیمان شوند و دست بردارند» (لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۱۳..... ص: ۱۸۲

(آیه ۱۳) - در این آیه برای تحریک مسلمانان و دور ساختن هرگونه سستی و ترس و تردید در این امر حیاتی از روح و فکر آنها، می‌گوید: «چگونه شما با گروهی پیکار نمی‌کنید که پیمانهایشان را شکستند، و تصمیم گرفتند پیامبر را از سرزمین خود

خارج کنند» (أَلَا تَتَّقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَّثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ).

شما آغازگر مبارزه لغو پیمان نبوده‌اید که نگران و ناراحت باشید، بلکه «مبارزه و پیمان شکنی در آغاز از آنها شروع شده است» (وَهُمْ بَدَّؤْكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ).

و اگر تردید بعضی از شما در پیکار با آنها به خاطر ترس است، این ترس کاملاً بی‌جاست، «آیا شما از این افراد بی‌ایمان می‌ترسید، در حالی که خداوند سزاوارتر است که از او و از مخالفت فرمانش بترسید، اگر به راستی شما ایمان دارید» (أَتَخْشَوْنَهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۱۴ ..... ص: ۱۸۲

(آیه ۱۴) - در این آیه وعده پیروزی قطعی به مسلمانان می‌دهد و می‌گوید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۸۳ «با آنها پیکار کنید که خداوند آنها را به دست شما مجازات می‌کند» (قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ).
نه فقط مجازات می‌کند بلکه «خوار و رسوایشان می‌سازد و شما را بر آنها پیروز می‌گرداند» (وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ).
و به این ترتیب «دل‌های گروهی از مؤمنان را (که تحت فشار و شکنجه سخت این گروه سنگدل قرار گرفته و در این راه قربانیایی داده بودند) شفا می‌دهد» و بر جراحات قلب آنها از این راه مرهم می‌نهد» (وَيَشْفِي صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۱۵ ..... ص: ۱۸۳

(آیه ۱۵) - در این آیه اضافه می‌کند که: خداوند در پرتو پیروزی شما و شکست آنها «خشم دل‌های مؤمنان را فرو می‌نشاند» (وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ).
و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند توبه هر کسی را که بخواهد (و مصلحت بداند) می‌پذیرد» (وَيُتَوَّبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ).
«و خداوند دانا و حکیم است» (وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ).
از نیت توبه کنندگان آگاه و دستورهایی را که در باره آنها و همچنین پیمان شکنان داده است حکیمانه می‌باشد.
جمله‌های اخیر بشارتی است به این که چنین افرادی در آینده به سوی مسلمانان خواهند آمد و توفیق الهی به خاطر آمادگی روحیشان شامل حال آنها خواهد بود.

سورة التوبة(۹): آیه ۱۶ ..... ص: ۱۸۳

(آیه ۱۶) - در این آیه مسلمانان را از طریق دیگری تشویق به جهاد کرده، متوجه مسؤولیت سنگین خود در این قسمت می‌کند که نباید تصور کنید، تنها با ادعای ایمان همه چیز درست خواهد شد، بلکه صدق نیت و درستی گفتار، و واقعیت ایمان شما در مبارزه با دشمنان، آن هم یک مبارزه خالصانه و دور از هرگونه نفاق، روشن می‌شود.
نخست می‌گوید: «آیا گمان کردید شما به حال خودتان رها می‌شوید؟ و در میدان آزمایش قرار نخواهید گرفت، در حالی که هنوز مجاهدین شما، و همچنین کسانی که جز خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان محرم اسراری برای خود انتخاب نکرده‌اند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۸۴

مشخص نشده‌اند؟ (أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ

وَلِيَجْزِيَ).

در حقیقت جمله فوق دو مطلب را به مسلمانان گوشزد می‌کند، و آن این که تنها با اظهار ایمان کارها سامان نمی‌یابد، و شخصیت اشخاص روشن نمی‌شود، بلکه با دو وسیله آزمایش، مردم آزمون می‌شوند.

نخست جهاد در راه خدا، و برای محو آثار شرک و بت پرستی و دوم ترک هرگونه رابطه و همکاری با منافقان و دشمنان، که اولی دشمنان خارجی را بیرون می‌راند و دومی دشمنان داخلی را.

و در پایان آیه به عنوان اخطار و تأکید می‌فرماید: «خداوند از آنچه انجام می‌دهید آگاه است» (وَ اللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۱۷ ..... ص: ۱۸۴

(آیه ۱۷) - عمران مسجد در صلاحیت همه کس نیست: از جمله موضوعاتی که بعد از لغو پیمان مشرکان و حکم جهاد با آنان ممکن بود برای بعضی مطرح گردد، این بود که چرا ما این گروه عظیم را از خود برانیم و اجازه ندهیم به مسجد الحرام برای مراسم حج قدم بگذارند، در حالی که شرکت آنان در این مراسم از هر نظر مایه آبادی است، هم آبادی بناء مسجد الحرام از طریق کمکهای مالی و هم آبادی معنوی از نظر افزایش جمعیت در اطراف خانه خدا! قرآن به این گونه افکار واهی و بی‌اساس پاسخ می‌گوید، و تصریح می‌کند:

«مشرکان حق ندارند مساجد خدا را آباد کنند در حالی که صریحا به کفر خود گواهی می‌دهند» (مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِم بِالْكَفْرِ).

سپس به دلیل و فلسفه این حکم اشاره کرده، می‌گوید: «اینها (به خاطر نداشتن ایمان) اعمالشان نابود می‌شود و بر باد می‌رود» و در پیشگاه خدا کمترین وزن و قیمتی ندارد (أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ).

و به همین دلیل «آنها جاودانه در آتش دوزخ باقی می‌مانند» (وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۸۵
خداوند پاک و منزّه است، و خانه او نیز باید پاک و پاکیزه باشد و دستهای آلودگان از خانه خدا و مساجد باید بکلی قطع گردد.

سورة التوبة(۹): آیه ۱۸ ..... ص: ۱۸۵

اشاره

(آیه ۱۸) - در این آیه برای تکمیل این سخن شرایط آباد کنندگان مساجد و کانونهای پرستش و عبادت را ذکر می‌کند، و برای آنها پنج شرط مهم بیان می‌دارد و می‌گوید: «تنها کسانی مساجد خدا را آباد می‌سازند که ایمان به خدا و روز رستاخیز دارند» (إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ).

این اشاره به شرط اول و دوم است، که جنبه اعتقادی و زیر بنایی دارد.

بعد به شرطهای سوم و چهارم اشاره کرده، می‌گوید: «و نماز را برپا دارند و زکات را بدهند» (وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ).

یعنی ایمانش به خدا و روز رستاخیز تنها در مرحله ادعا نباشد، بلکه با اعمال پاکش آن را تأیید کند، هم پیوندش با خدا محکم باشد و نماز را به درستی انجام دهد، و هم پیوندش با خلق خدا، و زکات را بپردازد.

سر انجام به آخرین شرط اشاره کرده، می گوید «و جز از خدا نترسند» (وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ). قلبشان مملو از عشق به خداست و تنها احساس مسئولیت در برابر فرمان او می کنند بندگان ضعیف را کوچکتر از آن می شمردند که بتوانند در سرنوشت مسلمانان و در آبادی کانون عبادت آنان تأثیری داشته باشند. و در پایان اضافه می کند: «این گروه که دارای چنین صفاتی هستند ممکن است هدایت شوند» (فَعَسَىٰ أَوْلِيٰكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ). و به هدف خود برسند و در عمران و آبادی مساجد خدا بکوشند و از نتایج بزرگ آن بهره مند شوند.

اهمیت بنای مساجد: ..... ص : ۱۸۵

در باره اهمیت بنای مسجد احادیث فراوانی از طرق اهل بیت علیهم السلام و اهل سنت رسیده است. از جمله، از پیامبر صلی الله علیه و آله چنین نقل شده که فرمود: «کسی که مسجدی بنا کند هر چند به اندازه لانه مرغی بوده باشد، خداوند خانه‌ای در بهشت برای او بنا خواهد ساخت». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۸۶ ولی امروز آنچه بیشتر اهمیت دارد، عمران و آبادی معنوی مساجد است. و باید مسجد، مرکزی برای جوانان با ایمان گردد، نه این که تنها مرکز بازنشستگان و از کار افتادگان شود. مسجد باید کانونی برای فعالترین قشرهای اجتماع باشد، نه مرکز افراد بیکار، و بی حال و خواب آلوده‌ها!

سورة التوبة(۹): آیه ۱۹ ..... ص : ۱۸۶

اشاره

(آیه ۱۹)

شأن نزول: ..... ص : ۱۸۶

در مورد نزول این آیه و سه آیه بعد نقل شده که: «شبیبه» و «عباس» هر کدام بر دیگری افتخار می کرد و در این باره مشغول به سخن بودند که علی علیه السلام از کنار آنها گذشت، و پرسید: به چه چیز افتخار می کنید؟ «عباس» گفت: امتیازی به من داده شده که احدی ندارد، و آن مسأله آب دادن به حجّاج خانه خداست. «شبیبه» گفت من تعمیر کننده مسجد الحرام (و کلیددار خانه کعبه) هستم. علی علیه السلام فرمود: با این که از شما حیا می کنم باید بگویم که با این سن کم افتخاری دارم که شما ندارید، آنها پرسیدند کدام افتخار؟! فرمود: من با شمشیر جهاد کردم تا شما ایمان به خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله آوردید. «عباس» خشمناک برخاست و دامن کشان به سراغ پیامبر صلی الله علیه و آله آمد (و به عنوان شکایت) گفت: آیا نمی بینی علی چگونه با من سخن می گوید؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: علی را صدا کنید، هنگامی که به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمد فرمود چرا این گونه

با عمویت (عباس) سخن گفتمی؟

علی علیه السّلام عرض کرد: ای رسول خدا! اگر من او را ناراحت ساختم با بیان حقیقتی بوده است، در برابر گفتار حق هر کس می‌خواهد ناراحت شود، و هر کس می‌خواهد خشنود! جبرئیل نازل شد و گفت: ای محمد! پروردگارت به تو سلام می‌فرستد، و می‌گوید این آیات را بر آنها بخوان **أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَ ...**

تفسیر: ..... ص: ۱۸۶

مقیاس افتخار و فضیلت! همان گونه که در شأن نزول خواندیم مطابق روایتی که در بسیاری از معروفترین کتب اهل سنت نقل شده این آیات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۸۷

در مورد علی علیه السّلام و بیان فضائل او نازل شده، و در عین حال مکمل بحث آیات گذشته است.

آیه می‌گوید: «آیا سیراب کردن حاجیان خانه خدا و عمران مسجد الحرام را همانند کار کسی قرار دادید که ایمان به خدا و روز قیامت دارد و در راه خدا جهاد کرده است؟ این دو هیچ گاه در نزد خدا یکسان نیستند و خداوند جمعیت ستمکار را هدایت نمی‌کند» **(أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَ عِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ).**

از تواریخ چنین برمی‌آید که قبل از اسلام منصب «سِقَايَةَ الْحَاجِّ» در ردیف نصب کلیدداری خانه کعبه و از مهمترین مناصب محسوب می‌شد.

سورة التوبة(۹): آیه ۲۰ ..... ص: ۱۸۶

(آیه ۲۰) - در این آیه به عنوان تأکید و توضیح می‌فرماید: «کسانی که ایمان آوردند، و هجرت نمودند، و در راه خدا با مال و جان خود جهاد کردند، اینها در پیشگاه خداوند مقامی برتر و بزرگتر دارند» **(الَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ).**
«و اینها به افتخار بزرگی نائل شده‌اند» **(أُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ).**

سورة التوبة(۹): آیه ۲۱ ..... ص: ۱۸۷

(آیه ۲۱) - در این آیه می‌گوید خداوند سه موهبت بزرگ در برابر این سه کار مهم (ایمان، هجرت و جهاد) به آنها می‌بخشد:
۱- «پروردگارش آنها را به رحمت گسترده خود بشارت می‌دهد» و از آن بهره‌مند می‌سازد **(يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ).**
۲- «آنها را از رضایت و خشنودی خویش بهره‌مند می‌کند» **(وَ رِضْوَانٍ).**
۳- «و باغهایی از بهشت در اختیار آنها می‌گذارد که نعمتهایش دائمی و همیشگی است» **(وَ جَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ).**

سورة التوبة(۹): آیه ۲۲ ..... ص: ۱۸۷

(آیه ۲۲) - در این آیه برای تأکید بیشتر اضافه می‌کند: «جاودانه در آن تا ابد خواهند ماند» (خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا). «زیرا نزد خداوند پادشاهای عظیم است» که در برابر اعمال بندگان به آنها می‌بخشد (إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ).

سورة التوبة(۹): آیه ۲۳ ..... ص: ۱۸۷

(آیه ۲۳) - همه چیز فدای هدف و برای خدا! آخرین وسوسه و بهانه‌ای که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۸۸ ممکن بود برای گروهی از مسلمانان در برابر دستور پیکار با بت پرستان پیدا شود - و طبق بعضی از تفاسیر پیدا شد - این بود که آنها فکر می‌کردند که از یک سو در میان مشرکان و بت پرستان، خویشاوندان و بستگان نزدیک آنها وجود دارند و اگر بنا شود با همه مشرکان پیکار کنند باید از خویشاوندان و قبیله خود چشم پوشند! از سوی دیگر سرمایه‌ها و تجارت آنان تا حد زیادی در دست مشرکان بود، با آمد و شد آنها به مکه آن را رونق می‌بخشیدند.

و از سوی سوم خانه‌های مرقه و نسبتاً آبادی در مکه داشتند که در صورت درگیری با مشرکان ممکن بود به ویرانی بکشد. آیه شریفه با بیان قاطعی به این گونه اشخاص پاسخ صریح می‌دهد، نخست می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! پدران و برادران خود را در صورتی که کفر را بر ایمان مقدم دارند یار و یاور و متحد و ولی خود قرار ندهید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَ إِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ).

سپس به عنوان تأکید اضافه می‌کند: «کسانی که از شما آنها را به یاری، دوستی و ولایت برگزینند ستمگرند» (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ).

چه ظلمی از این بالاتر که انسان با پیوند دوستی با بیگانگان و دشمنان حق، هم به خویشان ستم کند و هم به جامعه‌ای که تعلق به آن دارد، و هم به فرستاده خدا!

سورة التوبة(۹): آیه ۲۴ ..... ص: ۱۸۸

(آیه ۲۴) - در این آیه به خاطر اهمیت فوق العاده موضوع، همین مطلب با شرح و تأکید و تهدید بیشتری بیان می‌شود، روی سخن را به پیامبر کرده، می‌فرماید: «به آنها بگو: اگر پدران، و فرزندان و برادران و همسران و طایفه شما، و اموالی که به دست آورده‌اید، و تجارتی که از کساد آن بیم دارید و مساکن مرفهی که مورد رضایت و علاقه شماست، در نظرتان محبوبتر از خدا و پیامبر او و جهاد در راهش می‌باشد، در انتظار باشید که مجازات و کیفر شدیدی از ناحیه خدا بر شما نازل گردد» (قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ وَ أَبْنَاؤُكُمْ وَ إِخْوَانُكُمْ وَ أَزْوَاجُكُمْ وَ عَشِيرَتُكُمْ وَ أَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَ تِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَ مَسَاكِنٌ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ جِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۸۹. و از آنجا که ترجیح این امور بر رضای خدا و جهاد یک نوع نافرمانبرداری و فسق آشکار است و دل‌باختگان زرق و برق زندگی مادی شایستگی هدایت الهی را ندارند در پایان آیه اضافه می‌کند: «و خداوند گروه نافرمان‌دار را هدایت نمی‌کند» (وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ).

آنچه در آیات فوق می‌خوانیم مفهومش بریدن پیوندهای دوستی و محبت با خویشاوندان و نادیده گرفتن سرمایه‌های اقتصادی و سوق دادن به ترک عواطف انسانی نیست، بلکه منظور این است که بر سر دو راهیها نباید عشق زن و فرزند و مال و مقام و خانه و خانواده مانع از اجرای حکم خدا و گرایش به جهاد گردد و انسان را از هدف مقدسش باز دارد.

لذا اگر انسان بر سر دو راهی نباشد رعایت هر دو بر او لازم است.

آیات فوق به عنوان یک شعار، باید به تمام فرزندان و جوانان مسلمانان تعلیم گردد تا روح فداکاری و سلحشوری و ایمان در آنها زنده شود، و بتوانند دین خدا و میراثهای خود را پاسداری کنند.

سورة التوبة(۹): آیه ۲۵..... ص: ۱۸۹

(آیه ۲۵) - انبوه جمعیت به تنهایی کاری نمی‌کند: در آیات گذشته دیدیم که خداوند مسلمانان را دعوت به فداکاری همه جانبه در مسیر جهاد و برانداختن ریشه شرک و بت پرستی می‌کند، و به آنها که عشق زن و فرزند، اقوام و خویشاوندان، و مال و ثروت آن چنان روحشان را فراگرفته که حاضر به فداکاری و جهاد نیستند، شدیداً اخطار می‌کند.

به دنبال آن به مسأله مهمی اشاره می‌کند که هر رهبری در لحظات حساس باید پیروان خود را به آن متوجه سازد، و آن این است که: اگر عشق مال و فرزند گروهی از افراد ضعیف‌الایمان را از جهاد بزرگی که با مشرکان در پیش داشتند باز دارد، نباید گروه مؤمنان راستین از این موضوع نگرانی به خود راه دهند، برای این که خداوند نه در آن روزهایی که نفراتشان کم بود (مانند میدان جنگ بدر) آنها را تنها گذارد، و نه در آن روز که جمعیتشان چشم پر کن بود (مانند میدان جنگ حنین)، انبوه جمعیت دردی را از آنها دوا کرد، بلکه در هر حال یاری خدا و مددهای او بود که باعث پیروزشان شد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۹۰

لذا نخست می‌گوید: «خداوند شما را در میدانهای بسیاری یاری کرد» (لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ).

عدد میدانهای نبرد اسلام و کفر در زمان پیامبر به هشتاد می‌رسد.

سپس اضافه می‌کند: «و در روز حنین شما را یاری نمود، در آن روز که فزونی جمعیتتان مایه اعجاب شما بود ولی هیچ مشکلی را برای شما حل نکرد» (وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا).

تعداد لشکر اسلام را در این جنگ دوازده هزار نفر نوشته‌اند که در هیچ یک از جنگهای اسلامی تا آن روز این عدد سابقه نداشت، آن چنانکه بعضی از مسلمانان مغرورانه گفتند: «لن نغلب اليوم» هیچ گاه با این همه جمعیت امروز شکست نخواهیم خورد! اما این انبوه جمعیت که گروهی از آنها از افراد تازه مسلمان و ساخته نشده بودند، موجب فرار لشکر و شکست ابتدایی شدند.

این شکست ابتدایی چنان بود که قرآن اضافه می‌کند: «و زمین با آن همه وسعتش بر شما تنگ شد» (وَ ضَاقَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحَبَتْ).

«سپس پشت به دشمن کرده و فرار نمودید» (ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۲۶..... ص: ۱۹۰

(آیه ۲۶) - در این موقع که سپاه اسلام در اطراف سرزمین حنین پراکنده شده بود، و جز گروه کمی با پیامبر صلی الله علیه و آله باقی نمانده بودند، و پیغمبر صلی الله علیه و آله به خاطر فرار آنها شدیداً نگران و ناراحت بود، «خداوند آرامش و اطمینان خویش را بر پیامبرش و بر مؤمنان فرستاد» (ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ).

«و هم چنین لشکریانی که شما نمی‌دیدید، (برای تقویت و یاریتان) فرو فرستاد» (وَ أَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا).

و در پایان نتیجه نهایی جنگ «حنین» را چنین بیان می‌کند: «خداوند افراد بی‌ایمان و بت پرست را کیفر داد» (وَ عَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا). گروهی کشته و گروهی اسیر و جمعی پا به فرار گذاردند آن چنان که از دسترس ارتش اسلام خارج شدند. «و این است کیفر افراد بی‌ایمان!» (وَ ذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۹۱

سوره التوبه (۹): آیه ۲۷ ..... ص: ۱۹۱

اشاره

(آیه ۲۷) - ولی با این حال درهای توبه و بازگشت را به روی اسیران و فرارکنندگان از کفار باز گذارد که اگر مایل باشند به سوی خدا باز گردند و آیین حق را بپذیرند، چنانکه قرآن می‌گوید: «سپس خداوند بعد از این جریان توبه هر کس را بخواهد (و او را شایسته و آماده برای توبه واقعی بداند) می‌پذیرد» (ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ). «چرا که خداوند آمرزنده و مهربان است» (وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ). و هیچ گاه درهای توبه را به روی کسی نمی‌بندد، و از رحمت گسترده خود کسی را نومید نمی‌سازد.

غزوه عبرت‌انگیز حنین: ..... ص: ۱۹۱

در آخر ماه رمضان یا در ماه شوال سنه هشتم هجرت بود که رؤسای طایفه «هوازن» نزد «مالک بن عوف» جمع شدند و اموال و فرزندان و زنان خود را به همراه آوردند تا به هنگام درگیری با مسلمانان هیچ کس فکر فرار در سر نپروانند و به این ترتیب وارد سرزمین «اوطاس» شدند.

پیامبر صلی الله علیه و آله پرچم بزرگ لشکر را بست و به دست علی علیه السلام داد. دو هزار نفر از مسلمانانی که در فتح مکه اسلام را پذیرفته بودند به اضافه ده هزار نفر سربازان اسلام که همراه پیامبر برای فتح مکه آمده بودند برای میدان جنگ حرکت کردند.

هنگامی که پیامبر نماز صبح را با یاران خواند فرمان داد به طرف سرزمین «حنین» سرازیر شدند، در این موقع بود که ناگهان لشکر «هوازن» از هر سو مسلمانان را زیر رگبار تیرهای خود قرار دادند. گروهی که در مقدمه لشکر قرار داشتند (و در میان آنها تازه مسلمانان مکه بودند) فرار کردند، و این امر سبب شد که باقیمانده لشکر به وحشت بیفتند و فرار کنند.

خداوند در اینجا آنها را با دشمنان به حال خود واگذار کرد و موقتاً دست از حمایت آنها برداشت زیرا به جمعیت انبوه خود مغرور بودند، و آثار شکست در آنان آشکار گشت.

اما علی علیه السلام که پرچمدار لشکر بود با عده کمی در برابر دشمن ایستادند و همچنان به پیکار ادامه دادند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۹۲

در این هنگام پیامبر صلی الله علیه و آله به عباس که صدای بلند و رسایی داشت دستور داد فوراً از تپه‌ای که در آن نزدیکی بود بالا رود و به مسلمانان فریاد زند:

«ای گروه مهاجران و انصار! و ای یاران سوره بقره! و ای اهل بیعت شجره! به کجا فرار می کنید؟ پیامبر صلی الله علیه و آله اینجاست!» هنگامی که مسلمانان صدای عباس را شنیدند بازگشتند و گفتند: «لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ» و حمله سختی از هر جانب به سپاه دشمن کردند. آن چنان که حدود یک صد نفر از سپاه دشمن کشته شد و اموالشان به غنیمت به دست مسلمانان افتاد و گروهی نیز اسیر شدند.

پس از پایان جنگ نمایندگان و رئیس قبیله هوازن خدمت پیامبر آمدند و اسلام را پذیرفتند و پیامبر محبت زیاد به آنها کرد.

سورة التوبة(۹): آیه ۲۸ ..... ص: ۱۹۲

(آیه ۲۸) - مشرکان حق ورود به مسجد الحرام را ندارند! یکی از فرمانهای چهارگانه‌ای که علی علیه السلام در مراسم حج سال نهم هجرت، به مردم مکه ابلاغ کرد این بود که از سال آینده هیچ یک از مشرکان حق ورود به مسجد الحرام و طواف خانه کعبه را ندارد، این آیه اشاره به این موضوع و فلسفه آن کرده، می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! مشرکان آلوده و ناپاکند، بنابراین نباید بعد از امسال نزدیک مسجد الحرام شوند» (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا).

سپس در پاسخ افراد کوته بینی که اظهار می داشتند اگر پای مشرکان از مسجد الحرام قطع شود، کسب و کار و تجارت ما از رونق می افتد، و فقیر و بیچاره خواهیم شد، می گوید: «و اگر از فقر و احتیاج می ترسید، به زودی خداوند اگر بخواهد از فضلش شما را بی نیاز می سازد» (وَ إِن خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِن شَاءَ).

همان گونه که به عالی ترین وجهی بی نیاز ساخت، و با گسترش اسلام در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله سیل زائران خانه خدا به سوی مکه به حرکت در آمد، و این موضوع تا به امروز ادامه دارد، و مکه که در میان یک مشت کوههای خشک و سنگلاخهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۹۳

بی آب و علف است، به صورت یک شهر بسیار آباد و یک کانون مهم داد و ستد و تجارت درآمده است. و در پایان آیه اضافه می کند: «خداوند دانا و حکیم است» (إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ). و هر دستوری می دهد بر طبق حکمت است و از نتایج آینده آن کاملاً آگاه و با خبر می باشد.

سورة التوبة(۹): آیه ۲۹ ..... ص: ۱۹۳

اشاره

(آیه ۲۹) - وظیفه ما در برابر اهل کتاب: در آیات گذشته سخن از وظیفه مسلمانان در برابر «بت پرستان» بود، این آیه و آیات آینده تکلیف مسلمین را با «اهل کتاب» روشن می سازد.

در این آیات در حقیقت اسلام برای آنها یک سلسله احکام حد وسط میان «مسلمین» و «مشرکین» قائل شده است، زیرا اهل کتاب از نظر پیروی از یک دین آسمانی شباهتی با مسلمانان دارند، ولی از جهتی نیز شبیه به مشرکان هستند، به همین دلیل اجازه کشتن آنها را نمی دهد در حالی که این اجازه را در باره بت پرستانی که مقاومت به خرج می دادند، می داد، زیرا برنامه، برنامه ریشه کن ساختن بت پرستی از روی کره زمین بوده است.

ولی در صورتی اجازه کنار آمدن با اهل کتاب را می‌دهد که آنها حاضر شوند به صورت یک اقلیت سالم مذهبی با مسلمانان زندگی مسالمت آمیز داشته باشند، اسلام را محترم بشمرند و دست به تحریکات بر ضد مسلمانان و تبلیغات مخالف اسلام نزنند، و یکی دیگر از نشانه‌های تسلیم آنها در برابر این نوع همزیستی مسالمت آمیز آن است که «جزیه» را که یک نوع مالیات سرانه است، بپذیرند و هر ساله آن را به حکومت اسلامی بپردازند.

در غیر این صورت دستور مبارزه و پیکار با آنها را صادر می‌کند، دلیل این شدت عمل را در لابلای سه جمله در آیه مورد بحث روشن می‌سازد.

نخست می‌گوید: «با کسانی که ایمان به خدا و روز قیامت ندارند، پیکار کنید» (قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۹۴

اما چگونه اهل کتاب مانند یهود و نصاری ایمان به خدا و روز رستاخیز ندارند، با این که به ظاهر می‌بینیم هم خدا را قبول دارند و هم معاد را، این به خاطر آن است که ایمان آنان آمیخته به خرافات و مطالب بی‌اساس فراوانی است.

سپس به دومین صفت آنها اشاره می‌کند که آنها در برابر محرمات الهی تسلیم نیستند «و آنچه را که خدا و پیامبرش تحریم کرده، حرام نمی‌شمرند» (وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ). آلودگی به شراب، ربا، خوردن گوشت خوک و ارتکاب بسیاری از بی‌بند و باریهای جنسی در میان آنها رواج دارد.

بالاخره به سومین صفت آنها اشاره کرده، می‌گوید: «آنها بطور کلی آیین حق را قبول ندارند» (وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ). یعنی ادیان آنها از مسیر اصلی منحرف شده بسیاری از حقایق را به دست فراموشی سپرده‌اند و انبوهی از خرافات را به جای آن نشانیده‌اند.

پس از ذکر این اوصاف سه گانه که در حقیقت مجوز مبارزه با آنهاست می‌گوید: «این حکم در باره آنهاست که اهل کتابند» (مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ).

بعد تفاوتی را که آنها با مشرکان و بت پرستان دارند در ضمن یک جمله بیان کرده و می‌گوید: «این مبارزه تا زمانی خواهد بود که جزیه را با دست خود با خضوع و تسلیم بپردازند» (حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ).

جزیه چیست؟ ..... ص: ۱۹۴

«جزیه» یک نوع مالیات سرانه اسلامی است که به افراد تعلق می‌گیرد، نه بر اموال و اراضی، و به تعبیر دیگر «مالیات سرانه سالانه» است.

فلسفه اصلی این مالیات این است که دفاع از موجودیت و استقلال و امنیت یک کشور وظیفه همه افراد آن کشور است، بنابراین هرگاه جمعی عملاً برای انجام این وظیفه قیام کنند، و عده‌ای دیگر به خاطر اشتغال به کسب و کار نتوانند در صف سربازان قرار گیرند وظیفه گروه دوم این است که هزینه جنگجویان و حافظان امنیت را به صورت یک مالیات سرانه در سال بپردازند.

بنابراین جزیه تنها یک نوع کمک مالی است، که از طرف اهل کتاب در برابر مسؤولیتی که مسلمانان به منظور تأمین امنیت جان و مال آنها به عهده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۹۵ می‌گیرند، پرداخت می‌گردد.

(آیه ۳۰) - بت پرستی اهل کتاب: در آیات گذشته پس از بحث پیرامون مشرکان و لغو پیمانهای آنها و لزوم برچیده شدن آیین بت پرستی اشاره به وضع «اهل کتاب» شده بود.

در اینجا وجه شباهت اهل کتاب - مخصوصا یهود و نصاری - را با مشرکان و بت پرستان بیان می کند تا روشن شود که اگر در مورد اهل کتاب نیز تا حدودی سختگیری به عمل آمده به خاطر انحرافشان از توحید و گرایش آنها به نوعی از «شُرک» در عقیده و «شُرک در عبادت» است.

نخست می گوید: «یهود گفتند: عزیر پسر خداست!» (وَ قَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ). «و مسیحیان نیز گفتند: مسیح پسر خداست!» (وَ قَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ). «این سخنی است که آنها با زبان می گویند» و حقیقتی در آن نهفته نیست (ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ). «این گفتگوی آنها شبیه گفتار مشرکان پیشین است» که از آنان تقلید کرده اند (يُضَاهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ). «خداوند آنها را بکشد و به لعن خود گرفتار و از رحمتش دور سازد، چگونه دروغ می گویند و به انحراف کشانده می شوند» (قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ).

عزیر کیست؟ «عزیر» در لغت عرب همان «عزرا» در لغت یهود است که در تاریخ یهود موقعیت خاصی دارد تا آنجا که بعضی اساس ملیت و درخشش تاریخ این جمعیت را به او نسبت می دهند و در واقع او خدمت بزرگی به این آیین کرد، زیرا هنگامی که به وسیله «بخت نصیر» پادشاه «بابل» وضع یهود بکلی درهم ریخته شد، شهرهای آنها به دست سربازان افتاد و معبدشان ویران و کتاب آنها تورات سوزانده شد.

سپس هنگامی که «کوروش» پادشاه ایران «بابل» را فتح کرد، «عزرا» که یکی از بزرگان یهود در آن روز بود نزد وی آمد و برای آنها شفاعت کرد.

در این هنگام او طبق آنچه در خاطرش از گفته های پیشینیان یهود باقی مانده بود «تورات» را از نو نوشت. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۹۶

به همین دلیل یهود او را یکی از نجات دهندگان و زنده کنندگان آیین خویش می دانند و به همین جهت برای او فوق العاده احترام قائلند.

این موضوع سبب شد که گروهی از یهود لقب «ابن الله» (فرزند خدا) را برای او انتخاب کنند.

(آیه ۳۱) - در این آیه به شرک عملی آنان (در مقابل شرک اعتقادی) و یا به تعبیر دیگر «شُرک در عبادت» اشاره کرده، می گوید: «یهود و نصاری دانشمندان و راهبان خود را، خدایان خود، در برابر پروردگار قرار دادند» (اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَ رُهبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ).

و نیز «مسیح فرزند مریم را به الوهیت پذیرفتند» (وَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ).

شک نیست که یهود و نصاری در برابر علماء و راهبان خود سجده نمی کردند ولی از آنجا که خود را بدون قید و شرط در اطاعت آنان قرار داده بودند و حتی احکامی را که بر خلاف حکم خدا می گفتند واجب الاجرا می شمردند قرآن از این پیروی کورکورانه و غیر منطقی تعبیر به «اتخاذ رب» کرده است.

در پایان آیه روی این مسأله تأکید می‌کند که تمام این بشر پرستیها بدعت و از مسائل ساختگی است «هیچ گاه به آنها دستوری داده نشده جز خداوند یکتا را پرستند» (وَ مَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا).

«معبودی که هیچ کس جز او شایسته پرستش نیست» (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).

«معبودی که منزله است از آنچه آنها شریک وی قرار می‌دهند» (سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ).

قرآن مجید در آیه فوق درس بسیار پرارزشی به همه پیروان خود می‌دهد و یکی از عالیترین مفاهیم توحید را ضمن آن خاطر نشان می‌سازد، و می‌گوید: هیچ مسلمانی حق ندارد اطاعت بی‌قید و شرط انسانی را بپذیرد، زیرا این کار مساوی است با پرستش او، همه اطاعتها باید در چارچوب اطاعت خدا در آید و پیروی از دستور انسانی تا آنجا مجاز است که با قوانین خدا مخالفت نداشته باشد این انسان هر کس و هر مقامی می‌خواهد باشد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۹۷

سوره التوبه (۹): آیه ۳۲ .... ص: ۱۹۷

(آیه ۳۲) - در این آیه تشبیه جالبی برای تلاشهای مذبحخانه و بی‌سرانجام یهود و نصاری و یا همه مخالفان اسلام حتی مشرکان کرده، می‌گوید: «اینها می‌خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش کنند ولی خداوند جز این نمی‌خواهد که این نور الهی را همچنان گسترده‌تر و کاملتر سازد (تا همه جهان را فراگیرد، و تمام جهانیان از پرتو آن بهره گیرند) هر چند کافران را خوشایند نباشد» (يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ).

و برای مجسم کردن حقارت تلاشهای آنها تعبیری از این رساتر به نظر نمی‌رسد و در واقع کوششهای یک مخلوق ناتوان در برابر اراده بی‌پایان و قدرت بی‌انتهای حق غیر از این نخواهد بود.

سوره التوبه (۹): آیه ۳۳ .... ص: ۱۹۷

اشاره

(آیه ۳۳) - سرانجام در این آیه بشارت عالمگیر شدن اسلام را به مسلمانان داده و با آن، بحث آیه گذشته را دایره بر این که تلاشهای مذبحخانه دشمنان اسلام به جایی نمی‌رسد، تکمیل می‌کند و با صراحت می‌گوید: «او کسی است که رسول خود را با هدایت و دین حق فرستاد تا او را بر تمام ادیان پیروز و غالب گرداند، هر چند مشرکان را خوشایند نباشد» (هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَ دِينَ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ).

منظور از «هدی» دلائل روشن و براهین آشکاری است که در آیین اسلام وجود دارد و منظور از «دین حق» همین آیینی است که اصولش حق و فروعش نیز حق و بالاخره تاریخ و مدارک و اسناد و نتیجه و برداشت آن نیز همه حق است و بدون شک آیینی که هم محتوای آن حق باشد و هم دلائل و مدارک و تاریخ آن روشن، باید سرانجام بر همه آیینها پیروز گردد.

با گذشت زمان، و پیشرفت علم و دانش، و سهولت ارتباطات، واقعیتها چهره خود را از پشت پرده‌های تبلیغات مسموم، به در خواهد آورد و موانعی را که مخالفان حق بر سر راه آن قرار می‌دهند درهم کوبیده خواهد شد، و به این ترتیب آیین حق و حکومت حق همه جا را فرا خواهد گرفت هر چند دشمنان حق نخواهند و از هیچ گونه کارشکنی مضایقه نکنند، زیرا حرکت

آنها حرکتی است بر خلاف برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۹۸
مسیر تاریخ و بر ضد سنن آفرینش!

قرآن و قیام مهدی (عج): .... ص: ۱۹۸

آیه فوق - که عینا و با همین الفاظ در سوره «صف» آیه ۹ آمده است و با تفاوت مختصری در سوره «فتح» آیه ۲۸ تکرار شده، خبر از واقعه مهمی می‌دهد که اهمیتش موجب این تکرار شده است - خبر از جهانی شدن اسلام و عالمگیر گشتن این آیین می‌دهد.

زیرا مفهوم آیه پیروزی همه جانبه اسلام بر همه ادیان جهان است، و معنی این سخن آن است که سرانجام اسلام همه کره زمین را فرا خواهد گرفت و بر همه جهان پیروز خواهد گشت.

از امام صادق علیه السلام در تفسیر این آیه چنین نقل شده: «به خدا سوگند هنوز محتوای این آیه تحقق نیافته است و تنها زمانی تحقق می‌پذیرد که «قائم» خروج کند و به هنگامی که او قیام کند کسی که خدا را انکار نماید در تمام جهان باقی نخواهد ماند».

و نیز از امام باقر علیه السلام چنین نقل شده: «و عده‌ای که در این آیه است به هنگام ظهور مهدی از آل محمد صلی الله علیه و آله صورت می‌پذیرد، در آن روز هیچ کس در روی زمین نخواهد بود مگر این که اقرار به حقانیت محمد صلی الله علیه و آله می‌کند».

سوره التوبه (۹): آیه ۳۴ .... ص: ۱۹۸

اشاره

(آیه ۳۴) - کفر ممنوع است! در آیات گذشته سخن از اعمال شرک آمیز یهود و نصاری بود که برای دانشمندان خود یک نوع الوهیت قائل بودند، در این آیه می‌گوید: آنها نه تنها مقام الوهیت را ندارند بلکه صلاحیت رهبری خلق را نیز دارا نیستند، بهترین گواه این سخن خلافاکاریهای گوناگون آنهاست، روی سخن را به مسلمانان کرده، می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! بسیاری از علمای اهل کتاب و راهبان، اموال مردم را به باطل می‌خورند، و خلق را از راه خالق باز می‌دارند» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ).

آنها به صورتهای مختلفی اموال مردم را بدون مجوز و از طریق باطل می‌خورند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۱۹۹
یکی این که: حقایق تعلیمات آیین مسیح (ع) و موسی (ع) را کتنام می‌کردند تا مردم به آیین جدید (آیین اسلام) نگرند و منافع آنها به خطر نیفتد و هدایایشان قطع نشود.

و دیگر این که: با گرفتن «رشوه» از مردم حق را باطل و باطل را حق می‌کردند و به نفع زورمندان و اقویا حکم باطل می‌دادند. یکی دیگر از طرق نامشروع درآمدشان این بود که به نام «بهشت فروشی» و یا «گناه بخشی» مبالغ هنگفتی از مردم می‌گرفتند. و اما جلوگیری کردنشان از راه خدا روشن است زیرا آیات الهی را تحریف می‌کردند و یا به خاطر حفظ منافع خویش مکتوم

می داشتند.

سپس قرآن به تناسب بحث دنیاپرستی پیشوایان یهود و نصاری به ذکر یک قانون کلی در مورد ثروت اندوزان پرداخته، می گوید: «و کسانی که طلا و نقره را جمع آوری و گنجینه و پنهان می کنند و در راه خدا انفاق نمی نمایند آنها را به عذاب دردناکی بشارت ده» (وَ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّةَ وَ لَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ).

آیه فوق صریحا ثروت اندوزی و گنجینه سازی اموال را تحریم کرده است و به مسلمانان دستور می دهد که اموال خویش را در راه خدا، و در طریق بهره گیری بندگان خدا به کار اندازند، و از اندوختن و ذخیره کردن و خارج ساختن آنها از گردش معاملات به شدت پرهیزند، در غیر این صورت باید منتظر عذاب دردناکی باشند.

این عذاب دردناک تنها کیفر شدید روز رستاخیز نیست بلکه مجازاتهای سخت این دنیا را که بر اثر به هم خوردن موازنه اقتصادی و پیدایش اختلافات طبقاتی دامان فقیر و غنی را می گیرد نیز شامل می شود.

جمع ثروت تا چه اندازه «کنز» محسوب می شود؟ ... ص : ۱۹۹

طبق بسیاری از روایات آنچه واجب است، پرداختن زکات سالانه است و نه غیر آن. بنابراین هرگاه انسان اموالی را جمع آوری کند و هر سال مرتبا مالیات اسلامی آن یعنی زکات را پردازد مشمول آیه فوق نخواهد بود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۰۰

از جمله در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و آله می خوانیم: هنگامی که آیه فوق نازل شد کار بر مسلمانان مشکل گردید و گفتند: با این حکم هیچ یک از ما نمی تواند چیزی برای فرزندان خود ذخیره کند و آینده آنها را تأمین نماید ... سر انجام از پیامبر سؤال کردند، پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود: «خداوند زکات را واجب نکرده است مگر به خاطر این که باقیمانده اموال شما برای شما پاک و پاکیزه باشد، لذا قانون ارث را در باره اموالی که بعد از شما می ماند قرار داده است» یعنی اگر گردآوری مال بکلی ممنوع بود قانون ارث موضوع نداشت.

ولی روایات دیگری در منابع اسلامی مشاهده می کنیم که مضمون آن با تفسیر فوق ظاهرا و در بدو نظر سازگار نیست، از جمله از علی علیه السلام نقل شده که فرمود:

«هرچه از چهار هزار (درهم) - که ظاهرا اشاره به مخارج یک سال است - بیشتر باشد «کنز» است خواه زکاتش را پردازند یا نه، و آنچه کمتر از آن باشد نفقه و هزینه زندگی محسوب می شود، بنابراین ثروت اندوزان را به عذاب دردناک بشارت ده». از بررسی مجموع احادیث به ضمیمه خود آیه می توان چنین نتیجه گرفت که در شرایط عادی و معمولی یعنی در مواقعی که جامعه در وضع ناگوار و خطرناکی نیست و مردم از زندگانی عادی بهره مندند پرداختن زکات کافی است و باقیمانده کنز محسوب نمی شود.

و اما در مواقع فوق العاده و هنگامی که حفظ مصالح جامعه اسلامی ایجاب کند حکومت اسلامی می تواند محدودیتی برای جمع آوری اموال قائل شود و یا بکلی همه اندوخته ها و ذخیره های مردم را برای حفظ موجودیت جامعه اسلامی مطالبه کند.

(آیه ۳۵) - کيفر ثروت اندوزان! در اين آيه اشاره به يکي از مجازاتهاي اين گونه افراد در جهان ديگر کرده، مي گويد: «روزي فرا خواهد رسيد که (اين سکه‌ها) را در آتش سوزان دوزخ داغ و گداخته کرده و پيشاني و پهلو و پشتشان را با آن داغ مي کنند» (يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فُتُكُوى بَهَا جِبَاهُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۰۱ و در همین حال فرشتگان عذاب به آنها می گویند: «اين همان چیزی است که برای خودتان اندوختيد و به صورت کنز در آوردید» و در راه خدا به محرومان انفاق نکردید (هذا ما كنزتم لأنفسكم). «اکنون بچشید آنچه را برای خود اندوخته بودید» و عواقب شوم آن را دریابید (فَذُوقُوا ما كنتم تكتزون). اين آيه بار ديگر بر اين حقيقت تأکيد می کند که اعمال انسانها از بين نمی روند و همچنان باقی می ماند و همانها هستند که در جهان ديگر برابر انسان مجسم می شوند و مایه سرور و شادی و یا رنج و عذاب او می گردند.

سورة التوبة(۹): آیه ۳۶ .... ص: ۲۰۱

(آیه ۳۶) - آتش بس اجباری! از آنجا که در اين سوره بحثهای مشروحي پيرامون جنگ با مشرکان آمده است در اين آيه و آيه بعد اشاره به يکي از مقررات جنگ و جهاد اسلامي شده و آن احترام به ماههای حرام است. نخست می گويد: «تعداد ماهها در نزد خدا در کتاب آفرينش از آن روز که آسمانها و زمين را آفرید دوازده ماه است» (إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ). از آن روز که نظام منظومه شمسي به شکل کنونی صورت گرفت سال و ماه وجود داشت، سال عبارت از يک دوره کامل گردش زمين به دور خورشيد، و ماه عبارت از يک دوره کامل گردش کره ماه به دور کره زمين است که در هر سال دوازده بار تکرار می شود.

سپس اضافه می کند: «از اين دوازده ماه چهار ماه، ماه حرام است» که هر گونه جنگ و نبرد در آن حرام است (مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ).

بعد برای تأکيد می گويد: «اين آيين ثابت و پابرجا و تغيير ناپذير است» نه رسم نادرستی که در ميان عرب بود که با ميل و هوس خویش آنها را جابه جا می کردند (ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ).

از پاره‌ای از روايات استفاده می شود که تحریم جنگ در اين چهار ماه علاوه بر آيين ابراهيم در آيين يهود و مسيح و ساير آيينهای آسمانی نیز بوده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۰۲

سپس می گويد: «در اين چهار ماه به خود ستم روا مدارید» با شکستن احترام آنها خویش را گرفتار کيفرهای دنيا و مجازاتهای آخرت نسازید (فَلَا تَظْلَمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ).

ولی از آنجا که ممکن بود تحریم جهاد در اين چهار ماه وسيله‌ای برای سوء استفاده دشمنان بشود و آنها را در حمله کردن به مسلمين جسور کند در جمله بعد اضافه می کند: «با مشرکان بطور دسته جمعی پیکار کنید همان گونه که آنها متفقا با شما می جنگند» (وَ قَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً).

يعنی با اين که آنها مشرکند و بت پرست و شرک سر چشمه پراکندي است ولی با اين حال در يک صف واحد با شما می جنگند، شما که موحدید و يکتاپرست سزاوارتر هستید که وحدت کلمه را برابر دشمن حفظ کنید و در يک صف همچون يک دیوار آهنين در مقابل دشمنان بایستید.

سر انجام می گوید: «و بدانید (اگر پرهیزکار باشید و اصول تعلیمات اسلام را دقیقاً اجرا کنید خداوند پیروزی شما را تضمین می کند زیرا) خدا با پرهیزکاران است» (وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ).

سوره التوبه (۹): آیه ۳۷ .... ص: ۲۰۲

(آیه ۳۷) - در این آیه اشاره به یک سنت غلط جاهلی یعنی مسأله «نسیء» (تغییر دادن جای ماههای حرام) کرده، می گوید: «تغییر دادن ماههای حرام کفری است که بر کفر آنها افزوده می شود» (إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ). زیرا علاوه بر شرک و «کفر اعتقادی» با زیر پا گذاشتن این دستور مرتکب کفر عملی هم می شدند. «و با این عمل افراد بی ایمان در گمراهی بیشتر قرار می گیرند» (يُضِلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا). «آنها در یک سال ماهی را حلال می شمردند، و سال دیگر همان ماه را تحریم می کنند تا به گمان خود آن را با تعداد ماههایی که خدا تعیین کرده تطبیق دهند» (يُحِلُّونَهُ عَامًا وَ يُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُطَاطَأَ عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ). یعنی هرگاه یکی از ماههای حرام را حذف می کنند ماه دیگری را به جای آن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۰۳ می گذارند تا عدد چهار ماه تکمیل شود! در حالی که با این عمل زشت و مسخره فلسفه تحریم ماههای حرام را بکلی از میان می بردند و حکم خدا را بازیچه هوسهای خویش می ساختند، و عجب این که از این کار خود بسیار خوشنود و راضی هم بودند، زیرا «اعمال زشتشان در نظرشان جلوه کرده بود» (زَيْنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ). و می گفتند: فاصله زیاد آتش بس ورزیدگی جنگی را کم می کند باید آتشی به پا کرد. خدا نیز آن مردمی را که شایستگی هدایت ندارند به حال خود رها می کند و دست از هدایتشان می کشد زیرا: «خداوند گروه کافران را هدایت نمی کند» (وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ).

سوره التوبه (۹): آیه ۳۸ .... ص: ۲۰۳

اشاره

(آیه ۳۸)

شان نزول: .... ص: ۲۰۳

از «ابن عباس» و دیگران نقل شده که این آیه و آیه بعد در باره جنگ «تبوک» نازل گردیده است. در روایات اسلامی آمده است که پیامبر معمولاً مقاصد جنگی و هدفهای نهایی خود را قبل از شروع جنگ برای مسلمانان روشن نمی ساخت تا اسرار نظامی اسلام به دست دشمنان نیفتد، ولی در مورد «تبوک» چون مسأله شکل دیگری داشت قبلاً با صراحت اعلام نمود که ما به مبارزه با «رومیان» می رویم زیرا مبارزه با امپراتوری روم شرقی کار ساده ای نبود، و می بایست مسلمانان برای این درگیری بزرگ کاملاً آماده شوند و خودسازی کنند. به علاوه فاصله میان مدینه و سرزمین رومیان بسیار زیاد بود، و از همه گذشته فصل تابستان و گرما و برداشت محصول غلات

و میوه‌ها بود.

همه این امور دست به دست هم داده و رفتن به سوی میدان جنگ را فوق العاده بر مسلمانان مشکل می‌ساخت، تا آنجا که بعضی در اجابت دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله تردید و دو دلی نشان می‌دادند! این دو آیه نازل شد و با لحنی قاطع و کوبنده به مسلمانان هشدار داد و اعلام خطر کرد و آنها را آماده این نبرد بزرگ ساخت.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۰۴

تفسیر: .... ص: ۲۰۴

همان گونه که در شأن نزول گفتیم، آیه فوق ناظر به جریان جنگ «تبوک» است.

«تبوک» منطقه‌ای است میان «مدینه» و «شام» که اینک مرز کشور «عربستان سعودی» محسوب می‌شود، و در آن روز نزدیک سرزمین امپراتوری روم شرقی که بر شامات تسلط داشت محسوب می‌شد. این واقعه در سال نهم هجری یعنی حدود یک سال بعد از جریان فتح مکه روی داد.

قرآن با شدت هر چه تمامتر مردم را به جهاد دعوت می‌کند، گاهی به زبان تشویق، و گاهی به زبان ملامت و سرزنش، و گاهی به زبان تهدید، با آنها سخن می‌گوید و از هر دری برای آماده ساختن آنها وارد می‌شود.

نخست می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! چرا هنگامی که به شما گفته می‌شود در راه خدا و به سوی میدان جهاد حرکت کنید سستی و سنگینی به خرج می‌دهید؟ (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَنْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ).

سپس با سخن ملامت آمیزی می‌گوید: «آیا به این زندگی دنیا، این زندگی پست و زود گذر و ناپایدار، به جای زندگی وسیع و جاویدان آخرت راضی شدید؟»

(أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ). «با این که فوائد و متاع زندگی دنیا در برابر زندگی آخرت یک امر ناچیز بیش نیست» (فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ).

چگونه یک انسان عاقل تن به چنین مبادله زیانباری ممکن است بدهد؟

و چگونه متاع فوق العاده گرانبها را به خاطر دستیابی به یک متاع ناچیز و کم ارزش از دست می‌دهد؟

سوره التوبه (۹): آیه ۳۹ .... ص: ۲۰۴

(آیه ۳۹) - سپس مسأله را از لحن ملامت آمیز بالاتر برده و شکل یک تهدید جدی به خود می‌گیرد و می‌گوید: «اگر شما به سوی میدان جنگ حرکت نکنید خداوند به عذاب دردناکی مجازاتتان خواهد کرد» (إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا).

و اگر گمان می‌کنید با کنار رفتن شما و پشت کردنتان به میدان جهاد چرخ پیشرفت اسلام از کار می‌افتد و فروغ آیین خدا به خاموشی می‌گراید سخت در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۰۵

اشتباهید زیرا: «خداوند گروهی غیر از شما (از افراد با ایمان و مصمم و مطیع فرمان خود را) به جای شما قرار خواهد داد» (وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ).

گروهی که از هر نظر مغایر شما هستند نه تنها شخصیتشان بلکه ایمان و اراده و شهامت و فرمانبرداریشان غیر از شماست. بعضی از مفسران این جمله را اشاره به ایرانیان یا مردم من دانسته‌اند.

«و از این رهگذر هیچ گونه زیانی نمی‌توانید به خداوند و آیین پاک او وارد کنید» (وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا).

این یک واقعیت است، نه یک گفتگوی خیالی یا آرزوی دور و دراز، چرا که «خداوند بر هر چیز تواناست» (وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). و هرگاه اراده پیروزی آئین پاکش را کند بدون گفتگو جامه عمل به آن خواهد پوشاند.

سورة التوبة(۹): آیه ۴۰ .... ص: ۲۰۵

(آیه ۴۰) - خداوند پیامبرش را در حساسترین لحظات تنها نگذارد! در آیات گذشته همان گونه که گفته شد روی مسأله جهاد در برابر دشمن از چند راه تأکید شده بود، از جمله این که گمان نکنید اگر شما خود را از جهاد و یاری پیامبر کنار بکشید کار او و اسلام، زمین می‌ماند.

آیه مورد بحث این موضوع را تعقیب کرده، می‌گوید: «اگر او را یاری نکنید، خداوند او را یاری کرد» و در مشکلترین ساعات، او را تنها نگذاشت (إِلَّا تَضُرُّوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ).

و آن زمانی بود که مشرکان «مکه» توطئه خطرناکی برای نابود کردن پیامبر چیده بودند و همان گونه که در ذیل آیه ۳۰ سوره «انفال» شرح آن گذشت. پیامبر صلی الله علیه و آله به فرمان خدا از این جریان آگاه شد و شبانه از مکه به سوی مدینه حرکت کرد. دشمنان کوشش فراوانی برای یافتن پیامبر صلی الله علیه و آله کردند ولی مایوس و نومید بازگشتند و پیامبر بعد از چندین شبانه روز سالم به مدینه رسید و فصل نوینی در تاریخ اسلام آغاز شد.

آیه اشاره به یکی از حساسترین لحظات این سفر تاریخی کرده، می‌گوید:

خداوند پیامبرش را یاری کرد «در آن هنگام که کافران او را بیرون کردند» (إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۰۶

البته قصد کفار بیرون کردن او از «مکه» نبود، بلکه تصمیم به کشتن او داشتند، ولی چون نتیجه کارشان بیرون رفتن پیامبر صلی الله علیه و آله از مکه شد این نسبت به آنها داده شده است.

سپس می‌گوید: «این در حالی بود که او دومین نفر بود» (ثَانِي اثْنَيْنِ).

اشاره به این که جز یک نفر همراه او نبود و این نهایت تنهایی او را در این سفر پر خطر نشان می‌دهد و همسفر او ابو بکر بود. «به هنگامی که دو نفری به غار، (ثور) پناه بردند» (إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ).

«در آن موقع (ترس و وحشت، یار و همسفر پیامبر را فرا گرفت و پیامبر او را دلداری می‌داد) و به همسفرش می‌گفت: غم مخور خدا با ماست» (إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا). «در این هنگام خداوند روح آرامش و اطمینان را (که در لحظات حساس و پر خطر بر پیامبرش نازل می‌کرد) بر او فرستاد» (فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ). «و او را با لشکرهایی که نمی‌توانستید آنها را مشاهده کنید، یاری کرد» (وَ أَيْدُهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا).

«و گفتار و هدف کافران را پایین قرار داده، (و آنها را با شکست مواجه ساخت) و سخن خدا و آیین او بالا و پیروز است» (وَ جَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَ كَلِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا).

اشاره به این که توطئه‌های آنها در هم شکست، آیین خرافیشان در هم پیچیده شد، و نور خدا همه جا آشکار گشت و پیروزی

در تمام جهات نصیب پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ شَد.

چرا چنین نشود در حالی که «خداوند هم قادر است و هم حکیم و دانا» (وَ اللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ). با حکمتش راههای پیروزی را به پیامبرش نشان می‌دهد و با قدرتش او را یاری می‌کند.

سورة التوبة(۹): آیه ۴۱ .... ص: ۲۰۶

(آیه ۴۱) - تن پروران طَمَاع! گفتیم جنگ «تَبُوك» یک وضع استثنایی داشت، و توأم با مقدماتی کاملاً مشکل و پیچیده بود، به همین جهت عده‌ای از افراد ضعیف الایمان و یا منافق از شرکت در این میدان تعلل می‌ورزیدند، در آیات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۰۷

گذشته خداوند گروهی از مؤمنان را سرزنش کرد.

به دنبال این سخن بار دیگر مؤمنان را با لحنی تشویق آمیز دعوت همه جانبه به سوی جهاد می‌کند و مسامحه کنندگان را مورد سرزنش قرار می‌دهد.

نخست می‌گوید: «همگی به سوی میدان جهاد حرکت کنید، خواه سبکبار باشید یا سنگین بار» (انْفِرُوا خِفَافًا وَ ثِقَالًا).

سپس اضافه می‌کند: «در راه خدا با اموال و جانها جهاد کنید» (وَ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ). یعنی جهادی همه جانبه و فراگیر.

اما برای این که باز اشتباه برای کسی پیدا نشود که این فداکاریها به سود خداوند است می‌گوید: «این به نفع شماست اگر بدانید» (ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ).

یعنی اگر بدانید که جهاد کلید سر بلندی و عزت و برطرف کننده ضعف و ذلت است.

و اگر بدانید که راه رسیدن به رضای خدا و سعادت جاویدان و انواع نعمتها و مواهب الهی در این نهضت مقدس عمومی و فداکاری همه جانبه است!

سورة التوبة(۹): آیه ۴۲ .... ص: ۲۰۷

(آیه ۴۲) - سپس بحث را متوجه افراد تنبل و ضعیف الایمان که برای سرباز زدن از حضور در این میدان بزرگ به انواع بهانه‌ها متشبث می‌شدند کرده، و با پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ چنین می‌گوید: «اگر غنیمتی آماده و سفری نزدیک بود به خاطر رسیدن به متاع دنیا دعوت تو را اجابت می‌کردند» و برای نشستن بر سر چنین سفره آماده‌ای می‌دویدند (لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَ سَفَرًا قاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ).

«لکن اکنون که راه بر آنها دور و پر مشقت است سستی می‌ورزند و بهانه می‌آورند» (وَ لَکِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ).

عجب این که تنها به عذر و بهانه قناعت نمی‌کند بلکه: «به زودی نزد تو می‌آیند و قسم یاد می‌کنند که اگر ما قدرت داشتیم با شما خارج می‌شدیم» (وَ سَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ).

و اگر می‌بینید ما به این میدان نمی‌آییم بر اثر ناتوانی و گرفتاری و عدم قدرت است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۰۸

آنها با این اعمال و این دروغها در واقع «خود را هلاک می‌کنند» (يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ).

«ولی خداوند می‌داند آنها دروغ می‌گویند» (وَ اللهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ).

کامل-قدرت دارند اما چون سفره چرب و نرمی نیست و برنامه شاق و پردرد سری در پیش است به قسمهای دروغ متشبث می شوند.

این موضوع منحصر به جنگ «تبوک» و زمان پیامبر صلی الله علیه و آله نبود، در هر جامعه‌ای گروهی «تنبل» یا «منافق و طماع و فرصت طلب» وجود دارند که همیشه منتظرند لحظات پیروزی و نتیجه گیری فرا رسد آنگاه خود را در صف اول جا بزنند، فریاد بکشند، گریبان چاک کنند و خود را نخستین مجاهد و برترین مبارز و دلسوزترین افراد معرفی کنند تا بدون زحمت از ثمرات پیروزی دیگران بهره گیرند! ولی همین گروه مجاهد سینه چاک و مبارز دلسوز به هنگام پیش آمدن حوادث مشکل هر کدام به سویی فرار می کنند و برای توجیه فرار خود عذرها و بهانه‌ها می تراشند. یکی بیمار شده، دیگری فرزندش در بستر بیماری افتاده، سومی خانواده‌اش گرفتار وضع حمل است، چهارمی چشمش دید کافی ندارد، پنجمی مشغول تهیه مقدمات است و همچنین ...!

ولی بر افراد بیدار و رهبران روشن لازم است که این گروه را از آغاز شناسایی کنند و اگر قابل اصلاح نیستند از صفوف خود برانند!

سوره التوبه(۹): آیه ۴۳ .... ص: ۲۰۸

(آیه ۴۳) - سعی کن منافقان را بشناسی: از لحن آیات استفاده می شود که گروهی از منافقان نزد پیامبر آمدند و پس از بیان عذرهای گوناگون و حتی سوگند خوردن، اجازه خواستند که آنها را از شرکت در میدان «تبوک» معذور دارد، و پیامبر به این عده اجازه داد.

خداوند در این آیه، پیامبرش را مورد عتاب قرار می دهد و می گوید: «خداوند تو را بخشید، چرا به آنها اجازه دادی» که از شرکت در میدان جهاد خودداری کنند؟! (عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ).

«چرا نگذاشتی آنها که راست می گویند از آنها که دروغ می گویند شناخته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۰۹ شوند و به ماهیت آنها پی بری»؟ (حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ تَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ).

آیا عتاب و سرزنش فوق که با اعلام عفو پروردگار توأم شده دلیل بر آن است که اجازه پیامبر صلی الله علیه و آله کار خلافی بوده، یا تنها «ترک اولی» بوده؟ ممکن است گفته شود این عتاب و خطاب مزبور جنبه کنایی داشته و حتی ترک اولی نیز در کار نباشد، بلکه منظور بیان روح منافقگری منافقان با یک بیان لطیف و کنایه آمیز بوده است.

این موضوع را با ذکر مثالی می توان روشن ساخت. فرض کنید ستمگری می خواهد به صورت فرزند شما سیلی بزند، یکی از دوستانتان دست او را می گیرد شما نه تنها از این کار ناراحت نمی شوید بلکه خوشحال نیز خواهید شد، اما برای اثبات زشتی باطن طرف به صورت عتاب آمیز به دوستان می گوید: «چرا نگذاشتی سیلی بزند تا همه مردم این سنگدل منافق را بشناسند»؟! و هدفان از این بیان تنها اثبات سنگدلی و نفاق اوست که در لباس عتاب و سرزنش دوست مدافع ظاهر شده است.

سوره التوبه(۹): آیه ۴۴ .... ص: ۲۰۹

(آیه ۴۴) - سپس به شرح یکی از نشانه‌های مؤمنان و منافقان پرداخته، می گوید: «آنها که ایمان به خدا و سرای دیگر دارند هیچ گاه از تو اجازه برای عدم شرکت در جهاد با اموال و جانها، نمی خواهند» (لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ

أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ).

بلکه هنگامی که فرمان جهاد صادر شد بدون تعلل و سستی به دنبال آن می‌شتابند و همان ایمان به خدا و مسؤلیتهایشان در برابر او، و ایمان به دادگاه رستاخیز آنان را به این راه دعوت می‌کند و راه عذر تراشی و بهانه جویی را به رویشان می‌بندد. «خداوند به خوبی افراد پرهیزکار را می‌شناسد» و از نیت و اعمال آنها کاملاً آگاه است (وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۴۵ .... ص: ۲۰۹

(آیه ۴۵) - سپس می‌گوید: «تنها کسانی از تو اجازه (برای عدم شرکت در میدان جهاد) می‌طلبند که ایمان به خدا و روز جزا ندارند» (إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۱۰
سپس برای تأکید عدم ایمان آنها می‌گوید: آنها کسانی هستند که «دل‌هایشان مضطرب و آمیخته با شک و تردید است!» (وَ ارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ).

«به همین دلیل در این شک و تردید گاهی قدم به پیش می‌گذارند و گاهی باز می‌گردند و پیوسته در حیرت و سرگردانی به سر می‌برند» و همیشه منتظر پیدا کردن بهانه و کسب اجازه از پیامبرند (فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ).
این دو نشانه مخصوص «مؤمنان» و «منافقان» صدر اسلام و میدان جنگ «تبوک» نبود، بلکه هم امروز نیز «مؤمنان راستین» را از «مدعیان دروغین» با این دو صفت می‌توان شناخت، مؤمن، شجاع و مصمم است و منافق بزدل و ترسو و متحیر و عذر تراش!

سورة التوبة(۹): آیه ۴۶ .... ص: ۲۱۰

(آیه ۴۶) - عدمشان، به ز وجود! در اینجا یکی دیگر از نشانه‌های کذب و دروغ منافقان را بیان کرده و در حقیقت بحثی را که در آیات قبل گذشت و فرمود:

وَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ تکمیل می‌کند و می‌گوید: «اینها اگر (راست می‌گفتند و) اراده داشتند که (بسوی میدان جهاد) خارج شوند وسیله‌ای برای آن فراهم می‌ساختند» در حالی که هیچ گونه آمادگی در آنها دیده نمی‌شود (وَ لَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً).

اینها افراد تاریکدل بی‌ایمانی هستند که «خدا از شرکت آنها در میدان پر افتخار جهاد کراهت دارد لذا (توفیق خود را از آنها سلب کرده و) آنان را از حرکت باز داشته است و به آنها گفته شد با قاعدین [کودکان و پیران و بیماران] بنشینید» (وَ لَكِنَّ كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاتِهِمْ فَضَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ).

این یک فرمان تکوینی است که از باطن تاریک و آلوده آنها برخاسته و مقتضای عقیده فاسد و اعمال زشت آنها از آیه فوق به خوبی استفاده می‌شود که هر عمل و نیتی اقتضایی دارد که خواه ناخواه دامن انسان را می‌گیرد، و همه افراد شایستگی و لیاقت آن را ندارند که در کارهای بزرگ و راه خدا گام بردارند، این توفیق را خداوند نصیب کسانی می‌کند که پاکی نیت و آمادگی و اخلاص در آنان سراغ دارد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۱۱

سورة التوبة(۹): آیه ۴۷ .... ص: ۲۱۱

(آیه ۴۷) - در این آیه به این واقعیت اشاره می‌کند که عدم شرکت این گونه افراد در میدان جهاد نه تنها جای تأسف نیست بلکه شاید جای خوشحالی باشد.

در حقیقت به مسلمانان یک درس بزرگ می‌دهد که هیچ‌گاه در فکر افزودن سیاهی لشکر و کمیت و تعداد نباشند، بلکه به فکر این باشند که افراد مخلص و با ایمان را انتخاب کنند هر چند نفراتشان کم باشد.

نخست می‌گوید: «اگر آنها همراه شما به سوی میدان جهاد (تبوک) حرکت می‌کردند (نخستین اثر شومشان این بود) که چیزی جز تردید و اضطراب بر شما نمی‌افزودند» (لَوْ خَرَجُوا فِیْكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا).

یعنی حضور آنها با آن روحیه فاسد و توأم با تردید و نفاق و بزدلی اثری جز ایجاد تردید و شک و تولید فساد در میان سپاه اسلام ندارد.

به علاوه «آنها با سرعت کوشش می‌کنند در میان نفرات لشکر نفوذ کنند و به ایجاد نفاق و تفرقه و از هم گسستن پیوندهای اتحاد پردازند» (وَلَا وَضَعُوا خِلالَكُمْ یَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ).

سپس به مسلمانان اخطار می‌کند که: مراقب باشید «افراد ضعیف‌الایمانی در گوشه و کنار جمعیت شما وجود دارند که زود تحت تأثیر سخنان این گروه منافق قرار می‌گیرند» (وَفِیْكُمْ سَیِّمَاعُونَ لَهُمْ). و یا این که در میان شما افرادی هستند که برای منافقان جاسوسی می‌کنند.

بنابراین وظیفه مسلمانان قوی‌الایمان آن است که مراقب این گروه ضعیف یا جاسوس باشند.

و در پایان آیه می‌گوید: «خداوند همه ستمگران را می‌شناسد» (وَاللَّهُ عَلِیْمٌ بِالظَّالِمِینَ). آنها که آشکارا و آنها که پنهانی ستم به خویش یا به جامعه می‌کنند از دیدگاه علم او مخفی نیستند.

سوره التوبه (۹): آیه ۴۸ .... ص: ۲۱۱

(آیه ۴۸) - در این آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله هشدار می‌دهد که این اولین بار نیست که این گروه منافق به سمپاشی و تخریب مشغول می‌شوند، آنها در گذشته نیز مرتکب چنین کارهایی شدند، و الآن نیز از هر فرصتی برای نیل به مقصود خود استفاده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۱۲

می‌کند، و چنین می‌گوید: «این گروه منافقان قبلا هم می‌خواستند میان شما تفرقه و پراکندگی ایجاد کنند» (لَقَدْ ابْتَغَوْا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ).

و این اشاره به داستان «جنگ احد» است که «عبد الله بن ابی» و یارانش از نیمه راه بازگشتند و دست از یاری پیامبر صلی الله علیه و آله برداشتند، و یا اشاره به سایر مواردی است که توطئه بر ضد شخص پیامبر و یا افراد مسلمین چیدند که تاریخ اسلام، آنها را ثبت کرده است.

«و آنها کارها را برای تو دگرگون ساختند» (وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ). نقشه‌ها کشیدند تا اوضاع مسلمانان را به هم بریزند و آنها را از جهاد باز دارند و اطراف تو خالی شود.

اما هیچ‌یک از این توطئه‌ها و تلاشها به جایی نرسید، و همه نقش بر آب شد و تیرشان به سنگ خورد.

«تا آن که حق فرا رسید و فرمان خدا آشکار گشت» (حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ).

«در حالی که آنها از پیشرفت و پیروزی تو ناراحت بودند» (وَهُمْ كَارِهُونَ).

اما خواست و اراده بندگان در برابر اراده و مشیت پروردگار کمترین اثری نمی‌تواند داشته باشد، خدا می‌خواست تو را پیروز کند و آیینت را به سراسر جهان برساند و موانع را هر چه باشد از سر راه بر دارد و بالاخره این کار را کرد.

سورة التوبة(۹): آیه ۴۹ .... ص: ۲۱۲

اشاره

(آیه ۴۹)

شأن نزول: .... ص: ۲۱۲

هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله مسلمانان را آماده جنگ تبوک می‌ساخت و دعوت به حرکت می‌کرد یکی از رؤسای طایفه «بنی سلمه» به نام «جد بن قیس» که در صف منافقان بود خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد اگر اجازه دهی من در این میدان جنگ حاضر نشوم زیرا علاقه شدیدی به زنان دارم مخصوصا اگر چشمم به دختران رومی بیفتد ممکن است دل از دست بدهم و مفتون آنها شوم! پیامبر صلی الله علیه و آله به او اجازه داد.

در این موقع آیه نازل شد و عمل آن شخص را محکوم ساخت.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۱۳

تفسیر: .... ص: ۲۱۳

منافقان بهانه تراش! شأن نزول فوق نشان می‌دهد که انسان هر گاه بخواهد شانه از زیر بار مسؤولیتی خالی کند از هر وسیله‌ای برای خود بهانه می‌تراشد.

به هر حال قرآن در اینجا روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده و در پاسخ این گونه بهانه جویان رسوا می‌گوید: «بعضی از آنها می‌گویند به ما اجازه بده (که از حضور در میدان جهاد خودداری کنیم) و ما را مفتون و فریفته (زنان و دختران زیبا روی رومی) مساز!» (و مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْتِدُنْ لِي وَ لَا تَفْتِنِّي).

اصولا- منافقان برای اغفال افراد با ایمان غالبا به یک سلسله موضوعات جزئی و ناچیز و گاهی مضحک متشبث می‌شوند تا موضوعات مهم و کلی را نادیده بگیرند.

ولی به هر حال قرآن در پاسخ او می‌گوید: «آگاه باشید که اینها هم اکنون در میان فتنه و گناه و مخالفت فرمان خدا سقوط کرده‌اند و جهنم گرداگرد کافران را احاطه کرده است» (أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ).

یعنی آنها به عذرهای واهی و این که ممکن است بعدا آلوده به گناه بشوند هم اکنون در دل گناه قرار دارند و جهنم گرداگرد آنها را فرا گرفته است آنها فرمان صریح خدا و پیامبرش را در باره حرکت به سوی جهاد زیر پا می‌گذارند مبادا به «شبهه شرعی» گرفتار شوند!

سوره التوبه(۹): آیه ۵۰ .... ص : ۲۱۳

(آیه ۵۰) - در این آیه به یکی دیگر از صفات منافقان و نشانه‌های آنها اشاره شده است و بحثی را که در آیات گذشته و آینده پیرامون نشانه‌های منافقان می‌باشد تکمیل می‌کند.

نخست می‌گوید: «اگر نیکی به تو رسد آنها را ناراحت می‌کند» (إِنْ تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ).

و این ناراحتی دلیل عداوت باطنی و فقدان ایمان آنهاست «ولی در مقابل اگر مصیبتی به تو برسد و گرفتار مشکلی شوی با خوشحالی می‌گویند: ما از قبل (پیش بینی چنین مسائلی را می‌کردیم، و) تصمیم لازم را گرفتیم» و خود را از این پرتگاه رهایی بخشیدیم! (وَإِنْ تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرًا مِنْ قَبْلُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۱۴

و به خانه‌های خود «باز می‌گردند در حالی که (از شکست یا مصیبت یا ناراحتی شما) خوشحالند» (وَإِيتَوْا وَهُمْ فَرِحُونَ). این منافقان کوردل از هر فرصتی به نفع خود استفاده و لاف عقل و درایت می‌زنند که این عقل و تدبیر ما بود که موجب شد در فلان میدان شرکت نکنیم، این سخن را چنان می‌گویند که گویی از خوشحالی در پوست نمی‌گنجند!

سوره التوبه(۹): آیه ۵۱ .... ص : ۲۱۴

(آیه ۵۱) - اما تو ای پیامبر! به اینها از دو راه پاسخ گوی، پاسخی دندان شکن و منطقی، نخست «بگو: هیچ حادثه‌ای برای ما رخ نمی‌دهد مگر آنچه خداوند برای ما مقرر داشته است همان خدایی که مولای ما» و سرپرست حکیم و مهربان ماست و جز خیر و صلاح ما را مقدر نمی‌دارد (قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا). آری «افراد با ایمان باید تنها بر خدا توکل کنند» (وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ). تنها به او عشق می‌ورزند و از او یاری می‌طلبند و سر بر آستان او می‌سایند تکیه‌گاه و پناهگاهشان کسی جز او نیست.

سوره التوبه(۹): آیه ۵۲ .... ص : ۲۱۴

(آیه ۵۲) - «و تو ای پیامبر این پاسخ را نیز به آنان بگو که شما چه انتظاری را در باره ما می‌کشید جز این که به یکی از دو یکی و خیر و سعادت خواهیم رسید» (قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ). یا دشمنان را در هم می‌کویم و پیروز از میدان مبارزه باز می‌گردیم، و یا کشته می‌شویم و شربت شهادت را با افتخار می‌نوشیم، هر کدام پیش آید، خوش آید که مایه افتخار است و روشنی چشم ما و به هر صورت شکست در قاموس ما راه ندارد.

اما به عکس «ما در مورد شما یکی از دو بدبختی، تیره روزی و بلا و مصیبت را انتظار می‌کشیم، یا در این جهان و جهان دیگر به مجازات الهی گرفتار می‌شوید، و یا به دست ما خوار و نابود خواهید شد» (وَ نَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ أَوْ بِإِذِينَا).

«حال که چنین است شما انتظار بکشید، و ما هم با شما انتظار می‌کشیم» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۱۵
(فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ).

شما در انتظار خوشبختی ما باشید و ما هم در انتظار بدبختی شما نشسته‌ایم!

سوره التوبه(۹): آیه ۵۳ .... ص: ۲۱۵

(آیه ۵۳) - قرآن در اینجا به قسمتی دیگر از نشانه‌های منافقان و نتیجه و سرانجام کار آنها اشاره کرده و روشن می‌سازد که چگونه اعمال آنها بی‌روح و بی‌اثر است و هیچ‌گونه بهره‌ای از آن عایدشان نمی‌شود، و از آنجا که در میان اعمال نیک، انفاق در راه خدا و نماز (پیوند خلق با خالق) موقعیت خاصی دارد، مخصوصاً انگشت روی این دو قسمت گذارده است. نخست می‌گوید: ای پیامبر! «به آنها بگو: شما چه از روی اراده و اختیار در راه خدا انفاق کنید و چه از روی کراهت و اجبار (و ملاحظات شخصی و اجتماعی) در هر حال از شما پذیرفته نخواهد شد» (قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَلَ مِنْكُمْ). سپس به دلیل آن اشاره کرده، می‌فرماید: «زیرا شما گروه فاسقی بودید» (إِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ). نیت‌هایتان آلوده، و اعمالتان ناپاک، و قلبتان تاریک است، و خدا تنها عملی را می‌پذیرد که پاک باشد و از شخصی پاک و با تقوا سرزند.

سوره التوبه(۹): آیه ۵۴ .... ص: ۲۱۵

(آیه ۵۴) - در این آیه بار دیگر دلیل عدم قبول انفاقات آنها را توضیح داده، می‌گوید: «و هیچ چیز مانع قبول انفاقات آنها نشده جز این که آنها به خدا و پیامبرش کافر شده‌اند» و هر عملی توأم با ایمان با خدا و توحید نبوده باشد در پیشگاه خدا مقبول نیست (وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقَبَّلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ). پس از ذکر عدم قبول انفاقهای مالی آنها به وضع عبادات آنان اشاره کرده می‌گوید: «آنها نماز را به جا نمی‌آورند مگر از روی کسالت و با ناراحتی و سنگینی» (وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى). همان گونه که «انفاق نمی‌کنند مگر از روی کراهت و اجبار» (وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ). در حقیقت به دو دلیل انفاقهای آنها پذیرفته نمی‌شود یکی به دلیل آن که از روی کفر و عدم ایمان سر می‌زند، و دیگری این که از روی کراهت و اجبار است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۱۶

همچنین به دو علت نماز آنها پذیرفته نیست نخست به علت کفر، و دیگر به خاطر آنکه از روی کسالت و کراهت انجام می‌گیرد.

سوره التوبه(۹): آیه ۵۵ .... ص: ۲۱۶

(آیه ۵۵) - در این آیه روی سخن را به پیامبر کرده، می‌گوید: «فزون‌ی اموال و اولاد آنها نباید تو را در شگفتی فرو برد» و فکر کنی که آنها با این که منافقند چگونه مشمول این همه مواهب الهی واقع شده‌اند (فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ). چرا که اینها به ظاهر برای آنها نعمت است اما در حقیقت «خدا می‌خواهد به این وسیله آنان را در زندگی دنیا معذب کند، و به خاطر دلبستگی فوق‌العاده به این امور در حال کفر و بی‌ایمانی بمیرند» (إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ تَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَ هُمْ كَافِرُونَ).

در واقع آنها از دو راه به وسیله این اموال و اولاد (نیروی اقتصادی و انسانی) معذب می‌شوند: نخست این که این گونه افراد معمولاً فرزندان ناصالح و اموالی بی‌برکت دارند که مایه درد و رنجشان در زندگی دنیاست، شب و روز باید برای فرزندان که مایه ننگ و ناراحتی هستند، تلاش کنند، و برای حفظ اموالی که از طریق گناه به دست آورده‌اند جان بکنند، و از طرف

دیگر چون به این اموال و فرزندان دلبستگی دارند و به سرای وسیع و پر نعمت آخرت و جهان پس از مرگ ایمان ندارند چشم پوشی از این همه اموال برایشان مشکل است تا آنجا که ایمانشان را روی آنها گذاشته و با کفر از دنیا می‌روند، و به سخت‌ترین وضعی جان می‌دهند؟

مال و فرزند اگر پاک و صالح باشد موهبت است و سعادت و مایه رفاه و آسایش و اگر ناپاک و ناصالح باشد رنج و عذاب الیم است.

سوره التوبه (۹): آیه ۵۶ .... ص: ۲۱۶

(آیه ۵۶) - نشانه دیگری از منافقان! در اینجا یکی دیگر از اعمال و حالات منافقان به روشنی ترسیم شده است می‌گوید: «آنها به خدا سوگند یاد می‌کنند که از شما هستند» (وَ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ).

«در حالی که نه از شما هستند (و نه در چیزی با شما موافقت) بلکه آنها گروهی هستند که فوق العاده می‌ترسند» و از شدت ترس کفر را پنهان کرده اظهار ایمان می‌کنند مبادا گرفتار شوند (وَ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَ لَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۱۷

سوره التوبه (۹): آیه ۵۷ .... ص: ۲۱۷

(آیه ۵۷) - در این آیه شدت بغض و عداوت و نفرت آنها را از مؤمنان در عبارتی کوتاه اما بسیار رسا و گویا منعکس کرده، می‌گوید: «آنها چنان هستند که اگر پناهگاهی (همانند یک دژ محکم) بیابند، یا دسترسی به غارهایی در کوهها داشته باشند، یا بتوانند راهی در زیر زمین پیدا کنند، با سرعت هر چه بیشتر به سوی آن می‌شتابند» تا از شما دور شوند و بتوانند کینه و عداوت خود را آشکار سازند (لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدْخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَ هُمْ يَجْمَعُونَ).

این یکی از رساترین تعبیراتی است که قرآن در باره ترس و وحشت منافقان و یا بغض و نفرت آنان بیان کرده که آنها اگر در کوهها و حتی زیر و روی زمین راه فراری پیدا کنند از ترس یا عداوت از شما دور می‌شوند ولی چون قوم و قبیله و اموال و ثروتی در محیط شما دارند مجبورند دندان بر جگر بگذارند و بمانند!

سوره التوبه (۹): آیه ۵۸ .... ص: ۲۱۷

اشاره

(آیه ۵۸)

شأن نزول: .... ص: ۲۱۷

نقل شده که: پیامبر صلی الله علیه و آله مشغول تقسیم اموالی (از غنائم یا مانند آن) بود که یکی از طایفه «بنی تمیم» فرا رسید،

صدا زد: ای رسول خدا! عدالت کن! پیامبر فرمود: وای بر تو اگر من عدالت نکنم چه کسی عدالت خواهد کرد؟! در این هنگام این آیه و آیه بعد نازل شد و به این گونه افراد اندرز داد.

تفسیر: .... ص: ۲۱۷

خودخواهان بی منطق: در این آیه به یکی از حالات منافقان اشاره شده و آن این که آنها هرگز راضی به حق خود نیستند. هر کس جیب آنها را پر کند عادل است و از او راضی هستند و هر کس به خاطر رعایت عدالت حق دیگران را به آنها نبخشد ظالم و از او ناراضی می شوند.

لذا می گوید: «بعضی از آنها در تقسیم صدقات به تو عیب می گیرند» و می گویند عدالت را رعایت نکردی (و مِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ).

اما در حقیقت چنین است که آنها به منافع خویش می نگرند «اگر سهمی به آنها داده شود راضیند و خوشحال» و تو را معجری عدالت می دانند هر چند استحقاق نداشته باشند (فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا).

«و اگر چیزی از آن به آنها داده نشود خشمگین می شوند» و تو را متهم به بی عدالتی می کنند (وَ إِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۱۸

سوره التوبه (۹): آیه ۵۹ .... ص: ۲۱۸

(آیه ۵۹) - «ولی اگر آنها (به حق خود راضی باشند و) به آنچه خدا و پیامبرش در اختیار آنها گذارده رضایت دهند و بگویند همین برای ما کافی است و اگر هم نیاز بیشتری داریم خدا و پیامبر از فضل خود به زودی به ما می بخشند ما تنها رضای خدا را می طلبیم» و از او می خواهیم که ما را از اموال مردم بی نیاز سازد، اگر آنها چنین کنند به سود آنهاست (وَ لَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَ رَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ).

سوره التوبه (۹): آیه ۶۰ .... ص: ۲۱۸

اشاره

(آیه ۶۰) - مصارف زکات و ریزه کاریهای آن: در تاریخ اسلام دو دوران مشخص دیده می شود، دوران مکه که همت پیامبر صلی الله علیه و آله و مسلمانان در آن مصروف تعلیم و تربیت نفرات و آموزش و تبلیغ می شد، و دوران مدینه که پیامبر صلی الله علیه و آله در آن دست به تشکیل «حکومت اسلامی» و پیاده کردن و اجرای تعلیمات اسلام، از طریق این حکومت صالح زد.

بدون شک یکی از ابتدایی و ضروری ترین مسأله، به هنگام تشکیل حکومت، تشکیل «بیت المال» است که به وسیله آن نیازهای اقتصادی حکومت برآورده شود.

به همین دلیل یکی از نخستین کارهایی که پیامبر صلی الله علیه و آله در مدینه انجام داد تشکیل بیت المال بود که یکی از منابع آن را «زکات» تشکیل می‌داد، و طبق مشهور این حکم در سال دوم هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله تشریح شد. به هر حال آیه مورد بحث به روشنی مصارف واقعی زکات را بیان کرده و آن را در هشت مصرف خلاصه می‌کند:

۱- «فقرا» نخست می‌گوید: «صدقات و زکات برای فقیران است» (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ).

۲- «مساکین» (وَالْمَسَاكِينِ).

۳- «عاملان و جمع آوری کنندگان زکات» (وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا).

این گروه در حقیقت کارمندان و کارکنانی هستند که برای جمع آوری زکات و اداره بیت المال اسلام تلاش و کوشش می‌کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۱۹

۴- «و کسانی که برای جلب محبتشان اقدام می‌شود» (وَالْمَوْلَفَةَ قُلُوبِهِمْ).

آنها کسانی هستند که انگیزه معنوی نیرومندی برای پیشبرد اهداف اسلامی ندارند، و با تشویق مالی می‌توان تألیف قلب، و جلب محبت آنان نمود، و در مباحث فقهی گفته شده که آیه مفهوم وسیعی دارد که کفار و غیر مسلمانان را شامل می‌شود.

۵- «در راه آزاد ساختن بردگان» (وَفِي الرِّقَابِ).

یعنی سهمی از زکات، تخصیص به مبارزه با بردگی، و پایان دادن به این موضوع ضد انسانی، و «آزادی تدریجی بردگان» داده می‌شود.

۶- «اداء دین بدهکاران» و آنها که بدون جرم و تقصیر زیر بار بدهکاری مانده و از ادای آن عاجز شده‌اند (وَالْغَارِمِينَ).

۷- «و در راه خدا» (وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ).

۸- «واماندگان در راه» (وَابْنِ السَّبِيلِ).

یعنی مسافرانی که بر اثر علتی در راه مانده، و زاد و توشه و مرکب کافی برای رسیدن به مقصد ندارند، هر چند افراد فقیر و بی‌بضاعتی نیستند.

در پایان آیه به عنوان تأکید روی مصارف گذشته، می‌فرماید: «این فریضه الهی است» (فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ).

و بدون شک این فریضه، حساب شده، و کاملاً دقیق، و جامع مصلحت فرد و اجتماع است، زیرا «خداوند دانا و حکیم است» (وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ).

نکته‌ها: .... ص: ۲۱۹

۱- فرق میان «فقیر» و «مسکین»: .... ص: ۲۱۹

به نظر می‌رسد که «فقیر» به معنی کسی است که در زندگی خود کمبود مالی دارد، هر چند مشغول کسب و کاری باشد و هرگز از کسی سؤال نکند، اما «مسکین» کسی است که نیازش شدیدتر است و دستش از کار کوتاه است، و به همین جهت از این و آن سؤال می‌کند.

۲- تقسیم زکات به هشت قسمت مساوی: .... ص: ۲۱۹

اکثریت قاطع فقها براینند که اصناف هشتگانه فوق مواردی است که صرف زکات در آنها مجاز است، و تقسیم کردن در آن واجب نیست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۲۰
اما چگونگی مصرف آن در این مصرف هشتگانه بستگی به ضرورت‌های اجتماعی از یکسو، و نظر حکومت اسلامی از سوی دیگر دارد.

۳- نقش زکات در اسلام: .... ص: ۲۲۰

با توجه به این که اسلام به عنوان یک «آیین جامع» که تمام نیازمندی‌های مادی و معنوی در آن پیش بینی شده، و از همان عصر پیامبر صلی الله علیه و آله، با تأسیس حکومت همراه بود، و توجه خاصی به حمایت از محرومان و مبارزه با فاصله طبقاتی دارد، روشن می‌شود که نقش بیت المال، و زکات از مهمترین نقش‌هاست.

شک نیست که هر جامعه‌ای دارای افرادی از کار افتاده، بیمار، یتیمان بی سرپرست، معلولین، و امثال آنها می‌باشد که باید مورد حمایت قرار گیرند.

و نیز برای حفظ موجودیت خود در برابر هجوم دشمن، نیاز به سربازان مجاهدی دارد که هزینه آنها از طرف حکومت پرداخت می‌شود.

به همین دلیل در اسلام مسأله زکات که در حقیقت یک نوع «مالیات بر درآمد و تولید» و «مالیات بر ثروت راکد» محسوب می‌شود، از اهمیت خاصی برخوردار است، تا آنجا که در ردیف مهمترین عبادات قرار گرفته، و در بسیاری از موارد با نماز همراه ذکر شده، و حتی شرط قبولی نماز شمرده شده است!

سورة التوبة(۹): آیه ۶۱ .... ص: ۲۲۰

اشاره

(آیه ۶۱)

شأن نزول: .... ص: ۲۲۰

در مورد نزول این آیه گفته‌اند: این آیه در باره گروهی از منافقان نازل شده، که دور هم نشسته بودند و سخنان ناهنجار، در باره پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گفتند، یکی از آنان گفت: این کار را نکنید، زیرا، می‌ترسیم به گوش محمد برسد، و او به ما بد بگوید (و مردم را بر ضد ما بشورانند).

یکی از آنان که نامش «جلاس» بود گفت: مهم نیست، ما هر چه بخواهیم می‌گوییم، و اگر به گوش او رسید نزد وی می‌رویم، و انکار می‌کنیم، و او از ما می‌پذیرد، زیرا محمد صلی الله علیه و آله آدم خوش باور و دهن بینی است، و هر کس هر چه بگوید قبول می‌کند، در این هنگام آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

این حسن است نه عیب! در این آیه همان گونه که از مضمون آن استفاده می شود سخن از فرد یا افرادی در میان است که پیامبر صلی الله علیه و آله را با گفته های برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۲۱ خود آزار می دادند آیه می گوید: «از آنها کسانی هستند که پیامبر را آزار می دهند و می گویند: او آدم خوش باوری است!» (وَ مِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ). آنها در حقیقت یکی از نقاط قوت پیامبر صلی الله علیه و آله را که وجود آن در یک رهبر کاملاً لازم است، به عنوان نقطه ضعف نشان می دادند.

لذا قرآن بلافاصله اضافه می کند که: «به آنها بگو: اگر پیامبر گوش به سخنان شما فرا می دهد (و عذرتان را می پذیرد، و به گمان شما یک آدم گوشی است) این به نفع شماست!» (قُلْ أُوذُنٌ خَيْرٌ لَّكُمْ). زیرا از این طریق آبروی شما را حفظ کرده، و شخصیتتان را خرد نمی کند عواطف شما را جریحه دار نمی سازد، و برای حفظ محبت و اتحاد و وحدت شما از این طریق کوشش می کند، در حالی که اگر او فوراً پرده ها را بالا می زد، و دروغگویان را رسوا می کرد، در دسر فراوانی برای شما فراهم می آمد.

سپس برای این که عیب جویان از این سخن سوء استفاده نکنند، و آن را دستاویز قرار ندهند، چنین اضافه می کند: «او به خدا و فرمانهای او ایمان دارد، و به سخنان مؤمنان راستین گوش فرا می دهد، و آن را می پذیرد و به آن ترتیب اثر می دهد» (يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ).

یعنی در واقع پیامبر صلی الله علیه و آله دو گونه برنامه دارد: یکی برنامه حفظ ظاهر و جلوگیری از پرده دری، و دیگری در مرحله عمل، در مرحله اول به سخنان همه گوش فرا می دهد، و ظاهراً انکار نمی کند، ولی در مقام عمل تنها توجه او به فرمانهای خدا و پیشنهادهای و سخنان مؤمنان راستین است، و یک رهبر واقع بین باید چنین باشد، و تأمین منافع جامعه جز از این راه ممکن نیست لذا بلافاصله می فرماید: «او رحمت برای مؤمنان شماست» (وَ رَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ).

تنها چیزی که در اینجا باقی می ماند این است که نباید آنها که پیامبر صلی الله علیه و آله را با این سخنان خود ناراحت می کنند و از او عیب جویی می نمایند، تصور کنند که بدون مجازات خواهند ماند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۲۲ لذا در پایان آیه می فرماید: «آنها که به رسول خدا صلی الله علیه و آله آزار می رسانند عذابی دردناک دارند» (وَ الَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

سوره التوبه (۹): آیه ۶۲ .... ص: ۲۲۲

اشاره

(آیه ۶۲)

شأن نزول: .... ص: ۲۲۲

جمعی از مفسران شأن نزولی برای این آیه و آیه بعد نقل کرده‌اند و آن این که: هنگامی که در نکوهش تخلف کنندگان از غزوه تبوک آیاتی نازل شد یکی از منافقان گفت: به خدا سوگند این گروه نیکان و اشراف ما هستند، اگر آنچه را «محمد» در باره آنها می‌گوید راست باشد، اینها از چهارپایان هم بدترند، یکی از مسلمانان این سخن را شنید و گفت: به خدا آنچه او می‌گوید حق است، و تو از چهارپا بدتری! این سخن به گوش پیامبر صلی الله علیه و آله رسید به دنبال آن مرد منافق فرستاد و از او پرسید: چرا چنین گفتی، او سوگند یاد کرد که چنین سخنی نگفته است آن مرد مؤمن، گفت: خداوندا خودت راستگو را تصدیق، و دروغگو را تکذیب فرما. این دو آیه نازل شد و وضع آنها را مشخص ساخت.

تفسیر: .... ص: ۲۲۲

قیافه حق به جانب منافقان! یکی از نشانه‌های منافقان و اعمال زشت و شوم آنها که قرآن کراراً به آن اشاره کرده، این است که آنها برای پوشاندن چهره خود بسیاری از خلافکاریهای خود را انکار می‌کردند و با توسل به سوگندهای دروغین می‌خواستند مردم را فریب داده و از خود راضی کنند. در این آیه و آیه بعد قرآن مجید پرده از روی این عمل زشت برداشته و مسلمانان را آگاه می‌سازد که تحت تأثیر این گونه سوگندهای دروغین قرار نگیرند.

نخست می‌گوید: «آنها برای شما سوگند به خدا یاد می‌کنند تا شما را راضی کنند» (يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ).

روشن است که هدف آنها از این سوگندها، بیان حقیقت نیست. بلکه می‌خواهند با فریب و نیرنگ چهره واقعیات را در نظرتان دگرگون جلوه دهند، و به مقاصد خود برسند. لذا قرآن می‌گوید: «اگر آنها راست می‌گویند و ایمان دارند، شایسته‌تر این است که خدا و پیامبرش را راضی کنند!» (وَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۲۳

سوره التوبه (۹): آیه ۶۳ .... ص: ۲۲۳

(آیه ۶۳) - در این آیه این گونه افراد منافق را شدیداً تهدید می‌کند، و می‌گوید: «مگر نمی‌دانند کسی که با خدا و رسولش دشمنی و مخالفت کند برای او آتش دوزخ است که جاودانه در آن می‌ماند» (أَلَمْ يَلْمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا).

سپس برای تأکید اضافه می‌کند: «این رسوایی و ذلت بزرگی است» (ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ).

سوره التوبه (۹): آیه ۶۴ .... ص: ۲۲۳

اشاره

(آیه ۶۴)

در باره نزول این آیه و دو آیه بعد چنین نقل شده: گروهی از منافقان در یک جلسه سرّی، برای قتل پیامبر توطئه کردند که پس از مراجعت از جنگ تبوک در یکی از گردنه‌های سر راه به صورت ناشناس کمین کرده، شتر پیامبر صلی الله علیه و آله را رم دهند، و حضرت را به قتل برسانند.

خداوند پیامبرش را از این نقشه آگاه ساخت، و او دستور داد جمعی از مسلمانان مراقب باشند، و آنها را متفرق سازند.

تفسیر: .... ص: ۲۲۳

برنامه خطرناک دیگری از منافقان: از این آیه چنین استفاده می‌شود که خداوند برای دفع خطر منافقان از پیامبر، گهگاه پرده از روی اسرار آنها برمی‌داشت، و آنان را به مسلمانان معرفی می‌کرد، تا به هوش باشند و آنها نیز دست و پای خود را جمع کنند، روی این جهت غالباً آنان در یک حالت ترس و وحشت به سر می‌بردند، قرآن به این وضع اشاره کرده، می‌گوید: «منافقان می‌ترسند که بر ضد آنها سوره‌ای نازل شود، و آنان را به آنچه در دل دارند آگاه سازد» (يَخِذِرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ).

ولی عجیب این که بر اثر شدت لجاجت و دشمنی باز هم دست از استهزاء و تمسخر نسبت به کارهای پیامبر صلی الله علیه و آله بر نمی‌داشتند، لذا خداوند در پایان آیه به پیامبرش می‌گوید: «به آنها بگو: هر چه می‌خواهید استهزاء کنید، اما بدانید خدا آنچه را از آن بیم دارید آشکار می‌سازد» و شما را رسوا می‌کند! (قُلِ اسْتَهْزِؤْا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ).

سوره التوبه (۹): آیه ۶۵ .... ص: ۲۲۳

(آیه ۶۵) - در این آیه به یکی دیگر از برنامه‌های منافقان اشاره کرده، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۲۴ می‌گوید: «اگر از آنها بررسی (که چرا چنین سخن نادرستی را گفته‌اند، و یا چنین کار خلافی را انجام داده‌اند) می‌گویند: ما مزاح و شوخی می‌کردیم و در واقع قصد و غرضی نداشتیم!» (وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَ نَلْعَبُ).

منافقان امروز و منافقان هر زمان که برنامه‌های یکنواختی دارند از این روش بهره‌برداری فراوان می‌کنند، حتی گاه می‌شود جدی‌ترین مطالب را در لباس مزاحها و شوخیهای ساده مطرح کنند، اگر به هدفشان رسیدند چه بهتر، و الا با عنوان کردن شوخی و مزاح می‌خواهند از چنگال مجازات فرار کنند.

اما قرآن با تعبیری قاطع و کوبنده، به آنها پاسخ می‌گوید، و به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که «به آنها بگو: آیا خدا، و آیات او، و رسولش، را مسخره می‌کنید و به شوخی می‌گیرید؟! (قُلْ أَلَا لِلَّهِ وَ آيَاتِهِ وَ رَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤْنَ).

یعنی آیا با همه چیز می‌توان شوخی کرد، حتی با خدا و پیامبر و آیات قرآن! آیا مسأله رم دادن شتر، و سقوط پیامبر صلی الله علیه و آله از آن گردنه خطرناک، چیزی است که بتوان زیر نقاب شوخی آن را پوشاند؟

سوره التوبه (۹): آیه ۶۶ .... ص: ۲۲۴

(آیه ۶۶) - سپس به پیامبر دستور می‌دهد صریحا به این منافقان بگو: «دست از این عذرهای واهی و دروغین بردارید» (لا تَعْتَدُوا).

چرا که «شما بعد از ایمان راه کفر پیش گرفتید» (قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ).

این تعبیر نشان می‌دهد که گروه بالا از آغاز در صف منافقان نبودند، بلکه در صف مؤمنان ضعیف الایمان بودند و پس از ماجرای فوق راه کفر پیش گرفتند.

سرانجام، آیه را با این جمله پایان می‌دهد که: «اگر ما گروهی از شما را بیخشمیم گروه دیگری را به خاطر این که مجرم بودند، مجازات خواهیم کرد» (إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ).

این که می‌گوید گروهی را مجازات می‌کنیم به خاطر جرم و گناهشان، دلیل بر آن است که «گروه مورد عفو» افرادی هستند که آثار جرم و گناه را با آب توبه از وجود خود شسته‌اند.

سوره التوبه (۹): آیه ۶۷ .... ص: ۲۲۴

(آیه ۶۷) - نشانه‌های منافقان: در این آیه اشاره به یک مطلب کلی می‌کند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۲۵ و آن این که ممکن است روح نفاق به اشکال مختلف ظاهر شود، مخصوصا خودنمایی، روح نفاق در یک «مرد» با یک «زن» ممکن است متفاوت باشد، اما نباید فریب تغییر چهره‌های نفاق را در میان منافقان خورد.

لذا می‌گوید: «مردان منافق و زنان منافق همه از یک قماشند» (الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ).

سپس به ذکر پنج صفت از اوصاف آنان می‌پردازد.

اول و دوم: «آنها مردم را به منکرات تشویق، و از نیکیها باز می‌دارند» (يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ).

یعنی درست برعکس برنامه مؤمنان راستین که دائما از طریق «امر به معروف» و «نهی از منکر» در اصلاح جامعه و پیراستن آن از آلودگی و فساد کوشش دارند، منافقان دائما سعی می‌کنند که فساد همه جا را بگیرد، و معروف و نیکی از جامعه برچیده شود.

سوم: آنها «دستهایشان را می‌بندند» (وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ). نه در راه خدا انفاق می‌کنند، نه به کمک محرومان می‌شتابند، و نه خویشاوند و آشنا را کمک مالی آنها بهره می‌گیرند.

روشن است آنها چون ایمان به آخرت و نتایج و پاداش «انفاق» ندارند، در بذل اموال سخت بخیلند.

چهارم: تمام اعمال و گفتار و رفتارشان نشان می‌دهد که «آنها خدا را فراموش کرده‌اند» (و نیز وضع زندگی آنها نشان می‌دهد که) خدا هم آنها را از برکات و توفیقات و مواهب خود فراموش نموده» (نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ). یعنی با آنها معامله فراموشی کرده است و آثار این دو فراموشی در تمام زندگی آنان آشکار است.

پنجم: این که «منافقان فاسقند و بیرون از دایره اطاعت فرمان خدا» (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ).

آنچه در آیه فوق در باره صفات مشترک منافقان گفته شد در هر عصر و زمانی دیده می‌شود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۲۶

سوره التوبه (۹): آیه ۶۸ .... ص: ۲۲۶

(آیه ۶۸) - در این آیه مجازات شدید و دردناک آنها، بیان شده است، می‌فرماید: «خداوند مردان و زنان منافق و همه کفار و افراد بی‌ایمان را وعده آتش جهنم داده» (وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ). همان آتش سوزانی که: «جاودانه در آن خواهند ماند» (خَالِدِينَ فِيهَا).

و «همین یک مجازات (که تمام انواع عذابها و کیفرها را در بر دارد) برای آنها کافی است» (هِيَ حَسْبُهُمْ). و به تعبیر دیگر آنها نیاز به هیچ مجازات دیگری ندارند، زیرا در دوزخ همه نوع عذاب جسمانی و روحانی وجود دارد. و در پایان آیه اضافه می‌کند: «خداوند آنها را از رحمت خود دور ساخته و عذاب همیشگی نصیبشان نموده است» (وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ). بلکه این دوری از خداوند، خود بزرگترین عذاب و دردناکترین کیفر برای آنها محسوب می‌شود.

سوره التوبه(۹): آیه ۶۹ .... ص: ۲۲۶

(آیه ۶۹) - تکرار تاریخ و درس عبرت! این آیه برای بیدار ساختن این گروه از منافقان، آینه تاریخ را پیش روی آنها می‌گذارد، و با مقایسه زندگی آنان با منافقان و گردنکشان پیشین، عبرت انگیزترین درسها را به آنها می‌دهد، و می‌گوید: «شما همانند منافقان پیشین هستید»، و همان مسیر و برنامه و سرنوشت شوم را تعقیب می‌کنید (كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ). همانها که از نظر نیرو از شما قویتر، و از نظر اموال و فرزندان از شما افزونتر بودند» (كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَ أَكْثَرَ أَمْوَالًا وَ أَوْلَادًا).

«آنها از نصیب و بهره خود در دنیا، در طریق شهوات و آلودگی و گناه و فساد و تبهکاری، بهره گرفتند، شما منافقان این امت نیز از نصیب و بهره خود همان گونه که منافقان پیشین بهره گرفته بودند، بهره برداری کردید» (فَاسِيءَ تَمَتُّعًا بِخَلْقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلْقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلْقِهِمْ).

سپس می‌گوید: «شما در کفر و نفاق و سخریه و استهزاء مؤمنان، فرو رفتید، همان گونه که آنها در این امور فرو رفتند» (وَ خُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۲۷

سرانجام پایان کار منافقان پیشین را برای هشدار به گروه منافقان معاصر پیامبر صلی الله علیه و آله و همه منافقان جهان، با دو جمله بیان می‌کند:

نخست این که: «آنها کسانی هستند که همه اعمالشان در دنیا و آخرت بر باد رفته و می‌رود، و هیچ نتیجه مثبتی از آن عائدشان نمی‌گردد» (أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ).

دیگر این که: «آنها زیانکاران حقیقی، و خسران یافتگان واقعی هستند» (وَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ).

آنها ممکن است استفاده‌های «موقت» و «محدودی» از اعمال نفاق آمیز خود ببرند، ولی اگر درست بنگریم می‌بینیم نه در زندگی این دنیا از این رهگذر طرفی می‌بندند، و نه در جهان دیگر بهره‌ای دارند.

سوره التوبه(۹): آیه ۷۰ .... ص: ۲۲۷

(آیه ۷۰) - در این آیه روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، به عنوان استفهام انکاری چنین می‌گوید: «آیا این گروه منافق از سرنوشت امتهای پیشین، قوم نوح، و عاد، و ثمود، و قوم ابراهیم، و اصحاب مدین (قوم شعیب) و شهرهای ویران

شده قوم لوط با خبر نشدند» (أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ).

اینها ماجراهای تکان دهنده‌ای است که مطالعه و بررسی آن هر انسانی را که کمترین احساس در قلب او باشد تکان می‌دهد. هر چند خداوند آنها را هیچ گاه از لطف خود محروم نساخت، «و پیامبرانشان با دلایل روشن برای هدایت آنان به سویشان آمدند» (أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ).

ولی آنها به هیچ یک از مواعظ و اندرزهای این مردان الهی گوش فرادادند و برای زحمات طاقت فرسایشان در راه روشنگری خلق خدا ارجی ننهاده‌اند.

«بنابراین هرگز خداوند به آنها ستم نکرد، این خودشان بودند که به خویشان ستم روا داشتند!» (فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۷۱ .... ص : ۲۲۷

(آیه ۷۱) - نشانه‌های مؤمنان راستین: در آیات گذشته علائم و جهات مشترک مردان و زنان منافق در پنج قسمت مطرح گردید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۲۸

در آیه مورد بحث علائم و نشانه‌های مردان و زنان با ایمان بیان شده است که آن هم در پنج قسمت خلاصه می‌شود. آیه از اینجا شروع می‌شود که می‌فرماید: «مردان و زنان با ایمان دوست و ولی و یار و یاور یکدیگرند» (وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ).

پس از بیان این اصل کلی به شرح جزئیات صفات مؤمنان می‌پردازد:

۱- نخست می‌گوید: «آنها مردم را به نیکی‌ها دعوت می‌کند» (يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ).

۲- «مردم را از زشتیها و بدیها و منکرات باز می‌دارند» (وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ).

۳- آنها به عکس منافقان که خدا را فراموش کرده بودند «نماز را برپا می‌دارند» (وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ). و به یاد خدا هستند و با یاد و ذکر او، دل را روشن، و عقل را بیدار و آگاه می‌دارند.

۴- آنها بر خلاف منافقان که افرادی ممسک و بخیل هستند بخشی از اموال خویش را در راه خدا، و حمایت خلق خدا، و برای بازسازی جامعه، انفاق می‌نمایند «و زکات اموال خویش را می‌پردازد» (وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ).

۵- منافقان فاسقند و سرکش، و خارج از تحت فرمان حق، اما مؤمنان «اطاعت فرمان خدا و پیامبر او می‌کنند» (وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَالرَّسُولَ).

در پایان این آیه اشاره به نخستین امتیاز مؤمنان از نظر نتیجه و پاداش کرده، می‌گوید: «خداوند آنها را به زودی مشمول رحمت خویش می‌گرداند» (أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ).

شک نیست که وعده رحمت به مؤمنان از طرف خداوند، از هر نظر قطعی و اطمینان بخش است، چرا که «خداوند توانا و حکیم است» (إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

نه بدون علت وعده می‌دهد، و نه هنگامی که وعده داد، از انجام آن عاجز می‌ماند.

سورة التوبة(۹): آیه ۷۲ .... ص : ۲۲۸

(آیه ۷۲) - این آیه قسمتی از این رحمت و اسعه الهی را که شامل حال افراد با ایمان می‌شود، در دو جنبه «مادی» و «معنوی» شرح می‌دهد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۲۹

نخست می‌فرماید: «خداوند به مردان و زنان با ایمان باغهایی از بهشت وعده داده است که از زیر درختانش نهرها جریان دارد» (وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

از ویژگیهای این نعمت بزرگ این است که زوال و جدایی در آن راه ندارد و «آنان جاودانه در آن می‌مانند» (خَالِدِينَ فِيهَا). دیگر از مواهب الهی به آنها این است که خداوند «مسکنهای پاکیزه و منزلگاههای مرفه در قلب بهشت عدن در اختیار آنها می‌گذارد» (وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ).

از احادیث اسلامی چنین استفاده می‌شود که «جَنّاتِ عدن» باغهای مخصوصی است از بهشت که پیامبر صلی الله علیه و آله و جمعی از خاصان پیروان او در آنها مستقر خواهند شد.

سپس اشاره به نعمت و پاداش معنوی آنها کرده، می‌فرماید: «رضایت و خشنودی خدا (که نصیب این مؤمنان راستین می‌شود) از همه برتر و بزرگتر است» (وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ).

هیچ کس نمی‌تواند آن لذت معنوی و .....[□]روحانی را که به یک انسان به خاطر توجه رضایت و خشنودی خدا از او، دست می‌دهد، توصیف کند.

و در پایان آیه اشاره به تمام این نعمتهای مادی و معنوی کرده، می‌گوید: «این پیروزی بزرگی است» (ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ).

سورة التوبة(۹): آیه ۷۳ .... ص: ۲۲۹

(آیه ۷۳) - پیکار با کفار و منافقان: سرانجام در این آیه دستور به شدت عمل در برابر کفار و منافقان داده، می‌گوید: «ای پیامبر! با کفران و منافقان جهاد کن» (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ).

«و در برابر آنها روش سخت و خشنی در پیش گیر» (وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ).

این مجازات آنها در دنیا است، و در آخرت «جایگاهشان دوزخ است که بدترین سرنوشت و جایگاه است» (وَمَا أُولَئِكَ بِمُعْجِزِينَ) و بِنَسِ الْمَصِيرِ).

البته طرز جهاد در برابر «کفار» جهاد همه جانبه، و مخصوصاً جهاد مسلحانه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۳۰ است. و منظور از جهاد با منافقان انواع و اشکال دیگر مبارزه غیر از مبارزه مسلحانه است، مانند مذمت و توبیخ و تهدید و رسوا ساختن آنها، و شاید جمله «وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ» اشاره به همین معنی باشد.

سورة التوبة(۹): آیه ۷۴ .... ص: ۲۳۰

اشاره

(آیه ۷۴)

شان نزول: .... ص: ۲۳۰

در باره شأن نزول این آیه روایات مختلفی نقل شده که همه آنها نشان می‌دهد بعضی از منافقان، مطالب زنده‌ای در باره اسلام و پیامبر صلی الله علیه و آله گفته بودند و پس از فاش شدن اسرارشان سوگند دروغ یاد کردند که چیزی نگفته‌اند و همچنین توطئه‌ای بر ضد پیامبر صلی الله علیه و آله چیده بودند که خنثی گردید.

تفسیر: .... ص: ۲۳۰

توطئه خطرناک! در این آیه پرده از روی یکی دیگر از اعمال منافقان برداشته شده و آن این که: هنگامی که می‌بینند اسرارشان فاش شده واقعیات را انکار می‌کنند و حتی برای اثبات گفتار خود به قسمهای دروغین متوسل می‌شوند. نخست می‌گوید: «منافقان سوگند یاد می‌کنند که چنان مطالبی را در باره پیامبر نگفته‌اند» (يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا). در حالی که: «اینها بطور مسلم سخنان کفرآمیزی گفته‌اند» (وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ). و به این جهت «پس از قبول و اظهار اسلام راه کفر را پیش گرفته‌اند» (وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ). البته آنان از آغاز مسلمان نبودند که کافر شوند بلکه تنها اظهار اسلام می‌کردند، بنابراین همین اسلام ظاهری و صوری را نیز با اظهار کفر درهم شکستند.

و از آن بالاتر «آنها تصمیم خطرناکی داشتند که به آن نرسیدند» (وَهُمُوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا). و آن توطئه برای نابودی پیامبر و یا فعالیت‌هایی است که برای به هم ریختن سازمان جامعه اسلامی، و تولید فساد و نفاق و شکاف، انجام می‌دادند، که هرگز به هدف نهایی منتهی نشد.

در جمله بعد برای این که زشتی و وقاحت فعالیت‌های منافقان و نمک‌شناسی آنها کاملاً آشکار شود اضافه می‌کند: آنها در واقع خلافی از پیامبر ندیده بودند و هیچ لطمه‌ای از ناحیه اسلام بر آنان وارد نشده بود، بلکه به عکس در پرتو برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۳۱

حکومت اسلام به انواع نعمتهای مادی و معنوی رسیده بودند، بنابراین «آنها در حقیقت انتقام نعمتهایی را می‌گرفتند خداوند و پیامبر با فضل و کرم خود تا سر حد استغنا به آنها داده بودند» (وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ). سپس آنچه‌ان که سیره قرآن است راه بازگشت را به روی آنان گشوده، می‌گوید: «اگر آنان توبه کنند برای آنها بهتر است» (فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ).

و این نشانه واقع بینی اسلام و اهتمام به امر تربیت، و مبارزه با هرگونه سختگیری و شدت عمل نابجاست، که حتی راه آشتی و توبه را به روی منافقانی که توطئه برای نابودی پیامبر کردند و سخنان کفرآمیز و توهین‌های زنده داشتند باز گذارده. در عین حال برای این که آنها این نرمش را دلیل بر ضعف نگیرند، به آنها هشدار می‌دهد که: «اگر به روش خود ادامه دهند، و از توبه روی برگردانند، خداوند در دنیا و آخرت آنان را به مجازات دردناکی کیفر خواهد داد» (وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يَظِدُّبَهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ).

و اگر می‌پندارند کسی در برابر مجازات الهی ممکن است به کمک آنان بشتابد سخت در اشتباهند، زیرا «آنها در سراسر روی زمین نه ولی و سرپرستی خواهند داشت و نه یار و یاور» (وَ مَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لَا نَصِيرٍ).

شأن نزول: .... ص: ۲۳۱

این آیه و سه آیه بعد از آن در باره یکی از انصار به نام «ثعلبه بن حاطب» نازل شده است، او که مرد فقیری بود و مرتب به مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله می آمد اصرار داشت که پیامبر صلی الله علیه و آله دعا کند تا خداوند مال فراوانی به او بدهد! پیغمبر به او فرمود: «قلیل تؤدی شکره خیر من کثیر لا تطیقه» «مقدار کمی که حقش را بتوانی ادا کنی، بهتر از مقدار زیادی است که توانایی ادا حقش را نداشته باشی».

ولی ثعلبه دست بردار نبود و سرانجام پیامبر صلی الله علیه و آله برای او دعا کرد.

چیزی نگذشت که طبق روایتی پسر عموی ثروتمندی داشت از دنیا رفت و ثروت سرشاری به او رسید.

پس از مدتی پیامبر صلی الله علیه و آله مأمور جمع آوری زکات را نزد او فرستاد، تا زکات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص:

۲۳۲

اموال او را بگیرد، ولی این مرد کم ظرفیت و تازه به نوا رسیده و بخیل، از پرداخت حق الهی خودداری کرد، نه تنها خودداری کرد، بلکه به اصل تشریح این حکم نیز اعتراض نمود و گفت: این حکم برادر «جزیه» است.

به هر حال هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله سخن او را شنید فرمود: یا ویح ثعلبه! یا ویح ثعلبه! «ای بر ثعلبه! ای بر ثعلبه!» و در این هنگام آیات مزبور نازل شد.

تفسیر: .... ص: ۲۳۲

منافقان کم ظرفیتند! قرآن در اینجا روی یکی دیگر از صفات زشت منافقان انگشت می گذارد و آن این که: به هنگام ضعف و ناتوانی و فقر و پریشانی، چنان دم از ایمان می زنند که هیچ کس باور نمی کند آنها روزی در صف منافقان قرار گیرند. اما همین که به نوایی برسند چنان دست و پای خود را گم کرده و غرق دنیاپرستی می شوند که همه عهد و پیمانهای خویش را با خدا به دست فراموشی می سپارند.

نخست می گوید: «بعضی از منافقان کسانی هستند که با خدا پیمان بسته اند که اگر از فضل و کرم خود به ما مرحمت کند قطعاً به نیازمندان کمک می کنیم و از نیکوکاران خواهیم بود» (و مِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَ لَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ).

سوره التوبه (۹): آیه ۷۶ .... ص: ۲۳۲

(آیه ۷۶) - ولی این سخن را تنها زمانی می گفتند که دستشان از همه چیز تهی بود «و به هنگامی که خداوند از فضل و

رحمتش سرمایه‌هایی به آنان داد، بخل ورزیدند و سرپیچی کردند و رویگردان شدند» (فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَ تَوَلَّوْا وَ هُمْ مُعْرِضُونَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۷۷ .... ص: ۲۳۲

(آیه ۷۷) - «این عمل و این پیمان شکنی و بخل نتیجه‌اش این شد که روح نفاق بطور مستمر و پایدار در دل آنان ریشه کند و تا روز قیامت و هنگامی که خدا را ملاقات می‌کنند ادامه یابد» (فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ). این «به خاطر آن است که از عهدی که با خدا بستند تخلف کردند، و به خاطر آن است که مرتبا دروغ می‌گفتند» (بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۷۸ .... ص: ۲۳۲

(آیه ۷۸) - سرانجام آنها را با این جمله مورد سرزنش و توبیخ قرار می‌دهد که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۳۳ «آیا آنها نمی‌دانند خداوند اسرار درون آنها را می‌داند، و سخنان آهسته و در گوشه‌های آنان را می‌شنود، و خداوند از همه غیوب و پنهانیها با خبر است؟! (أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَ نَجْوَاهُمْ وَ أَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ).

سورة التوبة(۹): آیه ۷۹ .... ص: ۲۳۳

اشاره

(آیه ۷۹)

شأن نزول: .... ص: ۲۳۳

روایات متعددی در شأن نزول این آیه و آیه بعد نقل شده، که از مجموع آنها چنین استفاده می‌شود که: پیامبر صلی الله علیه و آله تصمیم داشت لشکر اسلام را برای مقابله با دشمن (احتمالا- برای جنگ تبوک) آماده سازد، و نیاز به گرفتن کمک از مردم داشت، هنگامی که نظر خود را اظهار فرمود، کسانی که توانایی داشتند مقدار قابل ملاحظه‌ای به عنوان زکات یا کمک بلاعوض به ارتش اسلام تقدیم کردند.

ولی بعضی از کارگران کم درآمد مسلمان با تحمل کار اضافی و کشیدن آب در شب و تهیه مقداری خرما کمک ظاهرا ناچیزی به این برنامه بزرگ اسلامی نمودند.

ولی منافقان عیب‌جو به هر یک از این دو گروه ایراد می‌گرفتند: گروه اول را به عنوان ریاکار معرفی می‌کردند، و کسانی را که مقدار ظاهرا ناچیزی کمک نموده بودند به باد مسخره و استهزاء می‌گرفتند.

این آیه و آیه بعد نازل شد و شدیداً آنها را تهدید کرد و از عذاب خداوند بیم داد!

کارشکنی منافقان: در اینجا اشاره به یکی دیگر از صفات عمومی منافقان شده است که آنها افرادی لجوج، بهانه‌جو، و ایرادگیر، و کارشکن هستند، هر کار مثبتی را، با وصله‌های نامناسبی تحقیر کرده، و بد جلوه می‌دهند. قرآن مجید شدیداً این روش غیر انسانی آنها را نکوهش می‌کند، و مسلمانان را از آن آگاه می‌سازد، تا تحت تأثیر این گونه القائات سوء قرار نگیرند و هم منافقان بدانند که حنای آنان در جامعه اسلامی رنگی ندارد! نخست می‌فرماید: «آنها که به افراد نیکوکار مؤمنین در پرداختن صدقات و کمکهای صادقانه، عیب می‌گیرند، و مخصوصاً آنها که افراد با ایمان تنگدست را که دسترسی جز به کمکهای مختصر ندارند، مسخره می‌کنند، خداوند آنان را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۳۴ مسخره می‌کند، و عذاب دردناک در انتظار آنهاست!» (الَّذِينَ يَلْمُزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ). منظور از جمله «سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ» (خداوند آنها را مسخره می‌کند) این است که مجازات استهزاء کنندگان را به آنها خواهد داد، و یا آن چنان با آنها رفتار می‌کند که همچون استهزاء شدگان تحقیر شوند!

سورة التوبة(۹): آية ۸۰.... ص: ۲۳۴

اشاره

(آیه ۸۰) - در این آیه تأکید بیشتری روی مجازات این گروه از منافقان نموده و آخرین تهدید را ذکر می‌کند به این ترتیب که روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله نموده می‌گوید: «چه برای آنها استغفار کنی و چه نکنی، حتی اگر هفتاد بار برای آنها از خداوند طلب آمرزش نمایی هرگز خدا آنها را نمی‌بخشد» (اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ).

«چرا که آنها خدا و پیامبرش را انکار کردند و راه کفر پیش گرفتند» و همین کفر آنها را به درّه نفاق و آثار شوم آن افکند (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ).

و روشن است هدایت خدا شامل حال کسانی می‌شود که در طریق حق طلبی گام بر می‌دارند و جویای حقیقتند، ولی «خداوند افراد فاسق و گنهکار و منافق را هدایت نمی‌کند» (وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ).

اهمیت به کیفیت کار است نه کمیت: .... ص: ۲۳۴

این حقیقت به خوبی از آیات قرآن به دست می‌آید که اسلام در هیچ موردی روی «کثرت مقدار عمل» تکیه نکرده، بلکه همه جا اهمیت به «کیفیت عمل» داده است.

مهم این است که هیچ کسی از مقدار توانایی خود دریغ ندارد، سخن از بسیار و کم نیست، سخن از احساس مسؤولیت و اخلاص است.

از این موضوع این حقیقت نیز روشن می‌شود که در یک جامعه سالم اسلامی به هنگام بروز مشکلات، همه باید احساس مسؤولیت کنند، نباید چشمها تنها به متمکنان دوخته شود، چرا که اسلام متعلق به همه است، و همه باید در حفظ آن از جان و دل بکوشند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۳۵

سورة التوبة(۹): آیه ۸۱.... ص: ۲۳۵

(آیه ۸۱) - باز هم کارشکنی منافقان: در این آیه نیز سخن همچنان پیرامون معرفی منافقان، به وسیله اعمال و رفتار و افکار آنهاست.

نخست می‌فرماید: «آنها که در (تبوک) از شرکت در جهاد تخلف جستند، و با عذرهای واهی در خانه‌های خود نشستند (و به گمان خود سلامت را بر خطرات میدان جنگ ترجیح دادند) از این عملی که بر ضد رسول خدا صلی الله علیه و آله مرتکب شدند، خوشحالند» (فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ).

«و از این که در راه خدا با مال و جان خود جهاد کنند (و به افتخارات بزرگ مجاهدان نائل گردند) کراهت داشتند» (وَ كَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ).

آنها به تخلف خودشان از شرکت در میدان جهاد قناعت نکردند، بلکه با وسوسه‌های شیطانی کوشش داشتند، دیگران را نیز دلسرد یا منصرف سازند «و به آنها گفتند: در این گرمای سوزان تابستان به سوی میدان نبرد حرکت نکنید» (وَ قَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ).

سپس قرآن روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده و با لحن قاطع و کوبنده‌ای به آنها چنین پاسخ می‌گوید: «به آنها بگو: آتش سوزان دوزخ از این هم گرمتر و سوزانتر است اگر بفهمند!» (قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ).

ولی افسوس که بر اثر ضعف ایمان، و عدم درک کافی، توجه ندارند که چه آتش سوزانی در انتظار آنهاست، آتشی که یک جرقه کوچکش از آتشیهای دنیا سوزنده‌تر است.

سورة التوبة(۹): آیه ۸۲.... ص: ۲۳۵

(آیه ۸۲) - در این آیه اشاره به این می‌کند که آنها به گمان این که پیروزی به دست آورده‌اند و با تخلف از جهاد و دلسرد کردن بعضی از مجاهدان به هدفی رسیده‌اند، قهقهه سر می‌دهند و بسیار می‌خندند، همان گونه که همه منافقان در هر عصر و زمان چنینند.

ولی قرآن به آنها اخطار می‌کند که «باید کم بخندند و بسیار بگریند» (فَلْيُضْحَكُوا قَلِيلًا وَ لْيُنْكُوا كَثِيرًا).

گریه برای آینده تاریکی که در پیش دارند، گریه به خاطر این که همه پلهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۳۶ بازگشت را پشت سر خود ویران ساخته‌اند، و بالاخره گریه برای این که این همه استعداد و سرمایه عمر را از دست داده و رسوایی و تیره‌روزی و بدبختی برای خود خریده‌اند.

و در آخر آیه می‌فرماید: «این جزای اعمالی است که آنها انجام می‌دادند» (جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ).

سوره التوبه(۹): آیه ۸۳.... ص: ۲۳۶

(آیه ۸۳) - در این آیه اشاره به یکی دیگر از روشهای حساب شده و خطرناک منافقان می‌کند و آن این است که آنها به هنگامی که کار خلافی را آشکارا انجام می‌دهند برای تبرئه خود ظاهراً در مقام جبران بر می‌آیند و با این نوسانها و اعمال ضد و نقیض، چهره اصلی خود را پنهان می‌دارند.

آیه می‌گوید: «هرگاه خداوند تو را به سوی گروهی از اینها باز گرداند و از تو اجازه بخواهند که در میدان جهاد دیگری شرکت کنی، به آنها بگو، هیچ گاه با من در هیچ جهادی شرکت نخواهید کرد، و هرگز همراه من با دشمنی نخواهید جنگید!» (فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذِنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا).

یعنی پیامبر صلی الله علیه و آله باید آنها را برای همیشه مأیوس کند و روشن سازد که دیگر کسی فریبشان را نخواهد خورد. جمله «طَائِفَةٍ مِنْهُمْ» (گروهی از ایشان) نشان می‌دهد که همه آنان حاضر نبودند از این طریق وارد شوند و پیشنهاد شرکت در جهاد دیگری را عرضه بدارند.

سپس دلیل عدم قبول پیشنهاد آنان را چنین بیان می‌کند: «شما برای نخستین بار راضی شدید که از میدان جهاد کناره‌گیری کنید و در خانه‌ها بنشینید، هم اکنون نیز به متخلفان پیوندید، و با آنها در خانه‌ها بنشینید» (إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ).

سوره التوبه(۹): آیه ۸۴.... ص: ۲۳۷

(آیه ۸۴) - روش محکمتر در برابر منافقان: پس از آن که منافقان با تخلف صریح از شرکت در میدان جهاد پرده‌ها را دریدند و کارشان بر ملا شد، خداوند به پیامبرش دستور می‌دهد روش صریحتر و محکمتری در برابر آنها اتخاذ کند تا برای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۳۷

همیشه فکر نفاق و منافق‌گری از مغزهای دیگران برچیده شود.

لذا می‌فرماید: «بر هیچ یک از آنها (منافقان) که از دنیا می‌روند نماز مگزار!» (وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا).

«و هیچ گاه در کنار قبر او برای طلب آمرزش و استغفار نایست» (وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ).

در حقیقت این یک نوع مبارزه منفی، و در عین حال مؤثر، در برابر گروه منافقان است.

و این یک برنامه مبارزه حساب شده در برابر گروه منافقان در آن زمان بود که امروز هم مسلمانان باید از روشهای مشابه آن استفاده کنند.

در پایان آیه بار دیگر دلیل این دستور را روشن می‌سازد و می‌فرماید: «این حکم به خاطر آن است که آنها به خدا و پیامبرش کافر شدند» (إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ).

«و در حالی که فاسق و مخالف فرمان خدا بودند از دنیا رفتند» (و مَاتُوا وَ هُمْ فَاسِقُونَ). نه از کرده خود پشیمان شدند و نه با آب توبه لکه‌های گناه را از دامان شستند.

سوره التوبه(۹): آیه ۸۵.... ص: ۲۳۷

(آیه ۸۵) - در اینجا ممکن بوده است سؤالی برای ما مسلمانان مطرح شود که اگر منافقان به راستی این همه از رحمت خدا دورند پس چرا خداوند به آنها این همه محبت کرده و این همه مال و فرزند (نیروی اقتصادی و انسانی) را در اختیارشان قرار داده است.

در آیه مورد بحث روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده و پاسخ این سؤال را چنین می‌دهد: «اموال و فرزندانشان هیچ گاه نباید مایه اعجاب تو شود» (وَلَا تُعْجِبُكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ).

چرا که به عکس آنچه مردم ظاهریین خیال می‌کنند، این اموال و فرزندان نه تنها باعث خوشوقتی آنها نیست، بلکه «خداوند می‌خواهد آنان را به وسیله اینها در دنیا مجازات کند، و با حال کفر جان بدهند» (إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۳۸

وَتَرْهَقَ أَنْفُسَهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ).

این آیه اشاره به این واقعیت می‌کند که امکانات اقتصادی و نیروهای انسانی در دست افراد ناصالح نه تنها سعادت آفرین نیست، بلکه غالباً مایه دردسر و بلا- و بدبختی است، زیرا چنین اشخاصی نه اموال خود را به مورد، مصرف می‌کنند و نه فرزندان سر به راه و با ایمان و تربیت یافته‌ای دارند، بلکه اموالشان مایه غفلت آنها از خدا و مسائل اساسی زندگی است و فرزندانشان هم در خدمت ظالمان و فاسدان قرار می‌گیرند.

منتها برای کسانی که ثروت و نیروی انسانی را اصیل می‌پندارند و چگونگی مصرف آن، برای آنها مطرح نیست، زندگانی این گونه اشخاص دورنمای دل‌انگیزی دارد، اما اگر به متن زندگیشان نزدیکتر شویم و به این حقیقت نیز توجه کنیم که چگونگی بهره‌برداری از این امکانات مطرح است تصدیق خواهیم کرد که هرگز افراد خوشبختی نیستند.

سوره التوبه (۹): آیه ۸۶ .... ص: ۲۳۸

(آیه ۸۶) - در این آیه و آیه بعد باز سخن در باره منافقان است. آیه می‌گوید:

«هنگامی که سوره‌ای در باره جهاد نازل می‌شود و از مردم دعوت می‌کند که به خدا ایمان بیاورید (یعنی بر ایمان خود ثابت قدم بمانند و آن را تقویت نمایند) و همراه پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در راه او جهاد کنید، در این هنگام منافقان قدرتمند که توانایی کافی از نظر جسمی و مالی برای شرکت در میدان جنگ دارند از تو اجازه می‌خواهند که در میدان جهاد شرکت نکنند و می‌گویند بگذار ما با قاعدین (آنها که از جهاد معذورند) باشیم» (وَ إِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ جَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُو الطُّولِ مِنْهُمْ وَ قَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ).

سوره التوبه (۹): آیه ۸۷ .... ص: ۲۳۸

(آیه ۸۷) - در این آیه قرآن آنها را با این جمله مورد ملامت و مذمت قرار می‌دهد که «آنها راضی شدند با متخلفان باقی بمانند» (رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ).

بعدا اضافه می‌کند که «اینها بر اثر گناه و نفاق به مرحله‌ای رسیده‌اند که بر قلبهایشان مهر زده شده، به همین دلیل چیزی نمی‌فهمند» (وَ طَبَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ)
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۳۹

لا يَفْقَهُونَ)

سوره التوبه(۹): آیه ۸۸.... ص: ۲۳۹

(آیه ۸۸) - در این آیه از گروهی که در نقطه مقابل این دسته قرار دارند و صفات و روحیات آنها، و همچنین سرانجام کارشان درست به عکس آنهاست، سخن به میان آمده.

آیه چنین می گوید: «اما پیامبر و آنها که با او ایمان آوردند با اموال و جانهای خود در راه خدا جهاد کردند» (لَكِنَّ الرَّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ).

و سرانجام کارشان این شد که «همه نیکها برای آنهاست» و خیرات مادی و معنوی در این جهان و جهان دیگر نصیبشان است (وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ).

«و گروه رستگاران همینها هستند» (وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ).

از این آیه به خوبی استفاده می شود که اگر «ایمان» و «جهاد» توأم گردد هر گونه خیر و برکتی را با خود همراه خواهد داشت، و جز در سایه این دو، نه راهی به سوی فلاح و رستگاری است، و نه نصیبی از خیرات و برکات مادی و معنوی.

سوره التوبه(۹): آیه ۸۹.... ص: ۲۳۹

(آیه ۸۹) - در این آیه به قسمتی از پادشاهای اخروی این گروه اشاره کرده، می گوید: «خداوند باغهایی از بهشت برای آنان فراهم ساخته که از زیر درختانش نهرها جریان دارد» (أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

و تأکید می کند: این نعمت و موهبت عاریتی و فناپذیر نیست بلکه «جاودانه در آن می مانند» (خَالِدِينَ فِيهَا). «و این پیروزی بزرگی است» (ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ).

سوره التوبه(۹): آیه ۹۰.... ص: ۲۳۹

(آیه ۹۰) - در این آیه به تناسب بحثهای گذشته، پیرامون منافقان بهانه جو و عذر تراش اشاره به وضع دو گروه از تخلف کنندگان از جهاد شده است.

نخست می گوید: «گروهی از اعراب بادیه نشین که از شرکت در میدان جهاد واقعا معذور بودند نزد تو آمده اند تا به آنها اجازه داده شود و معاف گردند» (وَجَاءَ الْمُعَذَّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ).

و در مقابل «کسانی که به خدا و پیامبر دروغ گفتند، بدون هیچ عذری در خانه خود نشستند» و به میدان نرفتند (وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۴۰

در پایان آیه، گروه دوم را شدیداً تهدید کرده، می گوید: «به زودی به آن دسته از ایشان که کافر شدند عذاب دردناکی خواهد رسید» (سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

سوره التوبه(۹): آیه ۹۱.... ص: ۲۴۰

شأن نزول: .... ص: ۲۴۰

چنین نقل شده که یکی از یاران با اخلاص پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد: ای پیامبر خدا! من پیرمردی نابینا و ناتوانم، حتی کسی که دست مرا بگیرد و به میدان جهاد بیاورد، ندارم، آیا اگر در جهاد شرکت نکنم معذورم؟ پیامبر صلی الله علیه و آله سکوت کرد، سپس آیه نازل شد و به این گونه افراد اجازه داد.

تفسیر: .... ص: ۲۴۰

در این آیه و دو آیه بعد برای روشن ساختن وضع همه گروهها از نظر معذور بودن یا نبودن در زمینه شرکت در جهاد تقسیم بندی مشخصی شده است.

نخست می گوید: «کسانی که ضعیف و ناتوان هستند (بر اثر پیری و یا نقص اعضا همچون فقدان بینایی) همچنین بیماران و آنها که وسیله لازم برای شرکت در میدان جهاد در اختیار ندارند بر آنها ایرادی نیست که در این برنامه واجب اسلامی شرکت نکنند» (لَيْسَ عَلَى الضَّعْفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ).

این سه گروه در هر قانونی معافند، و عقل و منطق نیز معاف بودن آنها را امضا می کند و مسلم است که قوانین اسلامی در هیچ مورد از منطق و عقل جدا نیست.

سپس یک شرط مهم برای حکم معافی آنها بیان کرده، می گوید «این در صورتی است که آنها از هرگونه خیرخواهی مخلصانه در باره خدا و پیامبرش دریغ ندارند» (إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ).

و با سخن و طرز رفتار خود مجاهدان را تشویق کنند و در تضعیف روحیه دشمن و فراهم آوردن مقدمات شکست آنها کوتاهی نورزند.

بعدا برای بیان دلیل این موضوع می فرماید: این گونه افراد مردان نیکوکاری هستند و «برای نیکوکاران هیچ راه ملامت و سرزنش و مجازات و مؤاخذة وجود ندارد» (مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ).

و در پایان آیه خدا را با دو صفت از اوصاف بزرگش به عنوان دلیل دیگری بر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۴۱ معاف بودن این گروههای سه گانه توصیف می کند و می گوید: «خداوند غفور و رحیم است» (وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

سورة التوبة(۹): آیه ۹۲ .... ص: ۲۴۱**اشاره**

در روایات می‌خوانیم که هفت نفر از فقرای انصار خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند و تقاضا کردند وسیله‌ای برای شرکت در جهاد در اختیارشان گذارده شود، اما چون پیامبر صلی الله علیه و آله وسیله‌ای در اختیار نداشت، جواب منفی به آنها داد، آنها با چشمهای پر از اشک از خدمتش خارج شدند و بعدا به نام «بکائون» مشهور گشتند.

تفسیر: .... ص: ۲۴۱

معذورانی که از عشق جهاد اشک می‌ریختند! در این آیه نیز به گروه چهارمی اشاره می‌کند که آنها هم از شرکت در جهاد معاف شدند، می‌گوید:

«همچنین بر آن گروه ایراد نیست که وقتی نزد تو آمدند که مرکبی برای شرکت در میدان جهاد در اختیارشان بگذاری، گفتی مرکبی در اختیار ندارم که شما را بر آن سوار کنم، ناچار از نزد تو خارج شدند در حالی که چشمهایشان اشکبار بود، و این اشک به خاطر اندوهی بود که از نداشتن وسیله برای انفاق در راه خدا سر چشمه می‌گرفت» (وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ).

سوره التوبه(۹): آیه ۹۳ .... ص: ۲۴۱

(آیه ۹۳) - در این آیه، حال گروه پنجم را شرح می‌دهد یعنی آنها که به هیچ وجه در پیشگاه خدا معذور نبوده و نخواهند بود، می‌فرماید: «راه مؤاخذه و مجازات تنها به روی کسانی گشوده است که از تو اجازه می‌خواهند در جهاد شرکت نکنند در حالی که امکانات کافی و وسائل لازم برای این کار در اختیار دارند و کاملا بی‌نیازند» (إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَ هُمْ أَغْنِيَاءُ).

سپس اضافه می‌کند: این ننگ برای آنها بس است که «راضی شدند با افراد ناتوان و بیمار و معلول در مدینه بمانند» و از افتخار شرکت در جهاد محروم گردند (رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ).

و این کیفر نیز آنها را بس که خداوند قدرت تفکر و ادراک را از آنها به خاطر اعمال زشتشان گرفته «و بر دل‌هایشان مهر نهاده و به همین دلیل چیزی نمی‌دانند» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۴۲ (وَوَطَّعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ).

از این آیه به خوبی روحیه قوی و عالی سربازان اسلام روشن می‌شود که چگونه افتخار جهاد و شهادت را بر هر افتخار دیگری مقدم می‌داشتند، و از همین جا یکی از عوامل مهم پیشرفت سریع اسلام در آن روز و عقب ماندگی امروز ما روشن می‌شود.

آغاز جزء یازدهم قرآن مجید .... ص: ۲۴۲

ادامه سوره توبه .... ص: ۲۴۲

سوره التوبه(۹): آیه ۹۴ .... ص: ۲۴۲

شأن نزول: .... ص: ۲۴۲

بعضی از مفسران می‌گویند این آیه و دو آیه بعد در باره گروهی از منافقان که تعدادشان بالغ بر هشتاد نفر می‌شد نازل گردید زیرا به هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله از تبوک بازگشت دستور داد هیچ کس با آنها مجالست نکند و سخن نگوید و آنها که خود را در فشار شدید اجتماعی دیدند در مقام عذرخواهی برآمدند، آیه نازل شد و وضع آنها را مشخص ساخت.

تفسیر: .... ص: ۲۴۲

به عذرهای و سوگندهای دروغینشان اعتنا نکنید! این سلسله از آیات همچنان پیرامون اعمال شیطانی منافقان سخن می‌گوید، نخست می‌فرماید:

«هنگامی که شما (از جنگ تبوک) به مدینه باز می‌گردید، منافقان به سراغ شما می‌آیند و عذرخواهی می‌کنند» (يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ).

در اینجا روی سخن را به پیامبرش به عنوان رهبر مسلمین کرده، می‌گوید: «به منافقان بگو: عذرخواهی نکنید، ما هرگز به سخنان شما ایمان نخواهیم آورد» (قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ).

«چرا که خداوند ما را از اخبار شما آگاه ساخته» بنابراین ما از نقشه‌های شیطانی شما به خوبی باخبریم! (قَدْ تَبَّأْنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ).

ولی در عین حال راه بازگشت و توبه، به سوی شما باز است، «و به زودی خداوند و پیامبرش اعمال شما را می‌بینند» (وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ).

بعد می‌فرماید: همه اعمال و نیت شما امروز ثبت و بایگانی می‌شود، «سپس به سوی کسی که اسرار پنهان و آشکار را می‌داند باز می‌گردید، و او شما را به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۴۳

اعمالتان آگاه می‌کند» و جزای آن را به شما خواهد داد (ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ).

سوره التوبه (۹): آیه ۹۵ .... ص: ۲۴۳

(آیه ۹۵) - در این آیه بار دیگر اشاره به سوگندهای دروغین منافقان کرده، می‌فرماید: «آنها برای فریب شما به زودی دست به دامن قسم می‌زنند، و هنگامی که به سوی آنان بازگشتید سوگند به خدا یاد می‌کنند که از آنها صرف نظر کنید» و اگر خطایی کرده‌اند مشمول عفوشان سازید (سَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِيُخْفُوا عَنْهُمْ).

در حقیقت آنها از هر دری وارد می‌شوند، گاهی از طریق عذرخواهی می‌خواهند خود را بی‌گناه قلمداد کنند، و گاهی با

اعتراف به گناه، تقاضای عفو و گذشت دارند، شاید بتوانند در دل شما نفوذ کنند. ولی شما به هیچ وجه تحت تأثیر آنان قرار نگیرید و «از آنها روی گردانید» (فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ). اما به عنوان اعتراض و خشم و انکار! نه به عنوان عفو و بخشش و گذشت.

سپس به عنوان تأکید و توضیح و بیان دلیل می‌فرماید: «چرا که آنها موجوداتی پلیدند» و باید از چنین موجودات پلیدی صرف نظر کرد (إِنَّهُمْ رِجْسٌ).

و چون چنینند «جایگاهشان دوزخ است» (وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ). زیرا بهشت جای نیکان و پاکان است، نه جایگاه پلیدان و آلودگان! اما «همه اینها نتیجه اعمالی است که خودشان انجام داده‌اند» (جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۹۶ .... ص : ۲۴۳

(آیه ۹۶) - در این آیه اشاره به یکی از سوگندهای آنها شده و آن این که: «با اصرار و سوگند از شما می‌خواهند که از آنها خشنود شوید» (يَخْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ).

جالب این که در این مورد خداوند نمی‌فرماید: از آنها راضی نشوید، بلکه با تعبیری که بوی تهدید از آن می‌آید، می‌فرماید: «اگر هم شما از آنها راضی شوید خدا هرگز از جمعیت فاسقان راضی نخواهد شد» (فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى عَنْ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ) تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۴۴

شک نیست آنها از نظر دینی و اخلاقی اهمیتی برای خشنودی مسلمانان قائل نبودند، بلکه می‌خواستند از این راه کدورت‌های قلبی آنان را بشویند تا در آینده از عکس‌العمل‌های آنان در امان بمانند.

سورة التوبة(۹): آیه ۹۷ .... ص : ۲۴۴

(آیه ۹۷) - بادیه نشینان سنگدل و با ایمان: در این آیه و دو آیه بعد به تناسب بحث‌هایی که در باره منافقان مدینه گذشت پیرامون حال منافقان بادیه نشین، و نشانه‌ها و افکار آنها، و همچنین در باره مؤمنان مخلص و راستین بادیه گفتگو شده است. شاید به این علت که به مسلمانان هشدار دهد چنین نپندارند که منافقان تنها همان گروهی هستند که در شهرند، بلکه منافقان بادیه نشین از آنها خشن‌ترند.

نخست می‌فرماید: «اعراب بادیه نشین (به حکم دوری از تعلیم و تربیت و نشنیدن آیات الهی و سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله کفر و نفاقشان شدیدتر است» (الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَ نِفَاقًا).

«و باز به همین دلیل، به جهل و بی‌خبری از حدود فرمانها و احکامی که خدا بر پیامبرش نازل کرده است سزاوارترند» (وَ أَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ).

در پایان آیه می‌فرماید «خداوند دانا و حکیم است» (وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ).

یعنی اگر در باره عرب‌های بادیه نشین چنین داوری می‌کند روی تناسب خاصی است که محیط آنها با این گونه صفات دارد.

سوره التوبه(۹): آیه ۹۸ .... ص: ۲۴۴

(آیه ۹۸) - اما برای این که چنین توهمی پیدا نشود که همه اعراب بادیه نشین، و یا همه بادیه نشینان، دارای چنین صفاتی هستند، در این آیه می گوید:

«گروهی از این عربهای بادیه نشین کسانی هستند که (بر اثر نفاق یا ضعف ایمان) هنگامی که چیزی را در راه خدا انفاق کنند، آن را ضرر و زیان و غرامت محسوب می دارند» نه یک موفقیت و پیروزی و تجارت پرسود (وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۴۵

دیگر از صفات آنها این است که: «همواره در انتظار این هستند که بلاها و مشکلات شما را احاطه کند» و تیره روزی و ناکامی به سراغ شما بیاید (وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمْ الدَّوَائِرُ). در واقع آنها افرادی تنگ نظر و بخیل و حسودند.

سپس اضافه می کند: آنها نباید در انتظار بروز مشکلات و نزول بلاها بر شما باشند چرا که این مشکلات و ناکامیها و بدبختیها تنها به سراغ این گروه منافق بی ایمان و جاهل و نادان و تنگ نظر و حسود می رود «و حوادث دردناک برای خود آنهاست» (عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ).

سرانجام آیه را با این جمله پایان می دهد که: «خداوند شنوا و داناست» (وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ). هم سخنان آنها را می شنود و هم از نیات و مکنون ضمیر آنها آگاه است.

سوره التوبه(۹): آیه ۹۹ .... ص: ۲۴۵

(آیه ۹۹) - و در این آیه به گروه دوم یعنی مؤمنان با اخلاص بادیه نشین اشاره کرده، می گوید: «گروهی از این عربهای بادیه نشین کسانی هستند که ایمان به خدا و روز رستاخیز دارند» (وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ).

به همین دلیل هیچ گاه انفاق در راه خدا را غرامت و زیان، نمی دانند، بلکه با توجه به پادشاهی وسیع الهی در این جهان و سرای دیگر، «این کار را وسیله نزدیکی به خدا و مایه توجه و دعای پیامبر صلی الله علیه و آله» که افتخار و برکت بزرگی است می دانند (وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَ صَلَوَاتِ الرَّسُولِ).

در اینجا خداوند این طرز فکر آنها را با تأکید فراوان تصدیق می کند و می گوید: «آگاه باشید که این انفاقها بطور قطع مایه تقرب آنها در پیشگاه خداوند است» (أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ).

و به همین دلیل «خدا آنان را به زودی در رحمت خود فرو می برد» (سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ).

و اگر لغزشهایی از آنها سرزده باشد به خاطر ایمان و اعمال پاکشان آنها را می بخشد «زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است» (إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۴۶

سوره التوبه(۹): آیه ۱۰۰ .... ص: ۲۴۶

(آیه ۱۰۰) - پیشگامان اسلام! به دنبال آیات گذشته که بیان حال کفار و منافقان را می نمود در این آیه اشاره به گروههای مختلف از مسلمانان راستین شده است و آنها را در سه گروه مشخص تقسیم می کند.

۱- «پیشگامان نخستین از مهاجرین» (وَ السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ).

یعنی آنها که در اسلام و هجرت پیشگام بوده‌اند.

۲- آنها که پیشگام در «نصرت و یاری پیامبر و یاران مهاجرش بودند» (وَ الْأَنْصَارِ).

۳- «و کسانی که به نیکی از آنها پیروی کردند» (وَ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ).

و با انجام اعمال نیک، و قبول اسلام، و هجرت، و نصرت آیین پیامبر صلی الله علیه و آله به آنها پیوستند.

جالب توجه این که: همه متفقا گفته‌اند نخستین کسی که از زنان، مسلمان شد «خدیجه» همسر وفادار و فداکار پیامبر صلی الله علیه و آله بود، و اما از مردان، همه دانشمندان و مفسران شیعه به اتفاق گروه عظیمی از دانشمندان اهل سنت «علی» علیه السلام را نخستین کسی می‌دانند که دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله را پاسخ گفت.

پس از ذکر این گروه سه گانه می‌فرماید: «هم خداوند از آنها راضی است و هم آنها از خدا راضی شده‌اند» (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ).

رضایت خدا از آنها به خاطر ایمان و اعمال صالحی است که انجام داده‌اند، و خشنودی آنان از خدا به خاطر پادشاهی گوناگون و فوق العاده و پراهمیت است که به آنان ارزانی داشته.

با این که جمله گذشته همه مواهب و نعمتهای الهی را در بر داشت (مواهب مادی و معنوی، جسمانی و روحانی) ولی به عنوان تأکید و بیان «تفصیل» بعد از «اجمال» اضافه می‌کند: «و خداوند برای آنها باغهایی از بهشت فراهم ساخته که از زیر درختانش نهرها جریان دارند» (وَ أَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

از امتیازات این نعمت آن است که جاودانی است و «همواره در آن خواهند ماند» (خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا). برگزیده تفسیر نمونه،

ج ۲، ص: ۲۴۷

«و این است پیروزی بزرگ» (ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ).

چه پیروزی از این برتر که انسان احساس کند آفریدگار و معبود و مولایش از او خشنود است و کارنامه قبولی او را امضا کرده؟

سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۱ .... ص: ۲۴۷

(آیه ۱۰۱)- بار دیگر قرآن مجید بحث را متوجه اعمال منافقان و گروههای آنها کرده، می‌گوید: «در میان کسانی که در

اطراف شهر شما (مدینه) هستند گروهی از منافقان وجود دارند» (وَ مِمَّنْ حَوْلَكُم مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ).

یعنی باید هشیار باشید منافقان بیرون را نیز زیر نظر بگیرید و مراقب فعالیتهای خطرناک آنان باشید.

سپس اضافه می‌کند: «در خود مدینه و از اهل این شهر نیز گروهی هستند که نفاق را تا سر حد سرکشی و طغیان رسانده و سخت به آن پایبندند و در آن صاحب تجربه‌اند!» (وَ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ).

این تفاوت در تعبیر که در باره منافقان «داخلی» و «خارجی» در آیه فوق دیده می‌شود گویا اشاره به این نکته است که منافقان داخلی در کار خود مسلطتر و طبعاً خطرناکترند، و مسلمانان باید شدیداً مراقب آنها باشند، هر چند که منافقان خارجی را نیز باید از نظر دور ندارند.

لذا بلافاصله بعد از آن می‌فرماید: «تو آنها را نمی‌شناسی ولی ما می‌شناسیم» (لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ).

البته این اشاره به علم عادی و معمولی پیغمبر است، ولی هیچ منافات ندارد که او از طریق وحی و تعلیم الهی به اسرار آنان کاملاً واقف گردد.

در پایان آیه مجازات شدید این گروه را به این صورت بیان می‌کند که: «ما به زودی آنها را دو بار مجازات خواهیم کرد، و پس از آن به سوی عذاب بزرگ دیگری فرستاده خواهند شد» (سُعَذِبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ).

«عذاب عظیم» اشاره به مجازاتهای روز قیامت است ولی در این که، آن دو عذاب دیگر چه نوع عذابی است به نظر می‌رسد که یکی از این دو عذاب همان مجازات اجتماعی آنها به خاطر رسوائیشان و کشف اسرار درویشان می‌باشد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۴۸

و مجازات دوم آنان همان است که در آیه ۵۰ سوره انفال اشاره شده، آنجا که می‌فرماید: «هرگاه کافران را به هنگامی که فرشتگان مرگ جان آنها را می‌گیرند ببینی که چگونه به صورت و پشت آنها می‌کوبند، و مجازات می‌کنند، به حال آنها تأسف خواهی خورد».

سوره التوبه(۹): آیه ۱۰۲ .... ص: ۲۴۸

اشاره

(آیه ۱۰۲)

شأن نزول: .... ص: ۲۴۸

در مورد نزول این آیه روایاتی نقل شده که در بیشتر آنها به نام «ابو لبابه انصاری» برخورد می‌کنیم، طبق روایتی او با دو یا چند نفر دیگر از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله از شرکت در جنگ «تبوک» خودداری کردند اما هنگامی که آیاتی را که در مذمت متخلفین وارد شده بود شنیدند بسیار ناراحت و پشیمان گشتند، خود را به ستونهای مسجد پیغمبر صلی الله علیه و آله بستند و هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله بازگشت و از حال آنها خبر گرفت عرض کردند: آنها سوگند یاد کرده‌اند که خود را از ستون باز نکنند تا این که پیامبر صلی الله علیه و آله چنین کند، رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من نیز سوگند یاد می‌کنم که چنین کاری نخواهم کرد مگر این که خداوند به من اجازه دهد.

آیه نازل شد و خداوند توبه آنها را پذیرفت، و پیامبر صلی الله علیه و آله آنها را از ستون مسجد باز کرد.

آنها به شکرانه این موضوع همه اموال خود را به پیامبر صلی الله علیه و آله تقدیم داشتند.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: هنوز دستوری در این باره بر من نازل نشده است، چیزی نگذشت که آیه بعد نازل شد و دستور داد که پیامبر صلی الله علیه و آله قسمتی از اموال آنها را بگیرد.

تفسیر: .... ص: ۲۴۸

توبه کاران- پس از اشاره به وضع منافقان داخل و خارج مدینه در آیه قبل در اینجا با اشاره به وضع گروهی از مسلمانان گناهکار که اقدام به توبه و جبران اعمال سوء خود کردند، می‌فرماید: «گروه دیگری از آنها به گناهان خود اعتراف کردند» (وَ آخِرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ).

«و اعمال صالح و ناصالح را به هم آویختند» (خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَ آخَرَ سَيِّئًا).

سپس اضافه می‌کند: «امید می‌رود که خداوند توبه آنها را بپذیرد» و رحمت خویش را به آنان بازگرداند (عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۴۹

«زیرا خداوند آمرزند و مهربان است» و دارای رحمتی وسیع و گسترده (إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

سوره التوبه(۹): آیه ۱۰۳ .... ص: ۲۴۹

(آیه ۱۰۳)- زکات عامل پاکی فرد و جامعه: در این آیه به یکی از احکام مهم اسلامی یعنی مسأله زکات اشاره شده است، و به عنوان یک قانون کلی به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که «از اموال آنها صدقه یعنی زکات بگیر» (خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً).

دستور «خذ» (بگیر) دلیل روشنی است که رئیس حکومت اسلامی می‌تواند زکات را از مردم بگیرد، نه این که منتظر بماند که اگر مایل بودند خودشان بپردازند و اگر نبودند نه! سپس به دو قسمت از فلسفه اخلاقی و روانی و اجتماعی زکات اشاره کرده، می‌فرماید: «تو با این کار آنها را پاک می‌کنی و نمو می‌دهی» (تَطَهَّرُهُمْ وَ تُزَكِّيهِمْ بِهَا).

آنها را از رذائل اخلاقی، از دنیا پرستی و بخل پاک می‌کنی، و نهال نوع دوستی و سخاوت و توجه به حقوق دیگران را در آنها پرورش می‌دهی.

از این گذشته، مفاسد و آلودگیهایی که در جامعه به خاطر فقر و فاصله طبقاتی و محرومیت گروهی از جامعه به وجود می‌آید با انجام این فریضه الهی بر می‌چینی، و صحنه اجتماع را از این آلودگیها پاک می‌سازی.

سپس اضافه می‌کند: هنگامی که آنها زکات می‌پردازند «برای آنها دعا کن و به آنها درود بفرست» (وَ صَلِّ عَلَيْهِمْ).

این نشان می‌دهد که حتی در برابر انجام وظائف واجب باید از مردم تشکر و تقدیر کرد، و مخصوصاً از طریق معنوی و روانی آنها را تشویق نمود، همانطور که در روایات می‌خوانیم هنگامی که مردم زکات خود را خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله می‌آوردند پیامبر صلی الله علیه و آله با جمله اللهم صلّ علیهم به آنها دعا می‌کرد.

بعد اضافه می‌کند که: «این دعا و درود تو مایه آرامش خاطر آنهاست» (إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ).

چرا که از پرتو این دعا رحمت الهی بر دل و جان آنها نازل می‌شود، آن گونه که آن را احساس کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۵۰

و در پایان آیه به تناسب بحثی که گذشت می‌گوید: «خداوند شنوا و داناست» (وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ).

هم دعای پیامبر صلی الله علیه و آله را می‌شنود، و هم از نیات زکات دهندگان آگاه است.

سوره التوبه(۹): آیه ۱۰۴ .... ص: ۲۵۰

(آیه ۱۰۴)- از آنجا که بعضی از گنهکاران مانند متخلفان جنگ تبوک به پیامبر صلی الله علیه و آله اصرار داشتند که توبه

آنها را بپذیرد در این آیه به این موضوع اشاره می‌کند که پذیرش توبه، کار پیامبر نیست. «آیا آنها نمی‌دانند که تنها خداوند توبه را از بندگانش می‌پذیرد» (أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ). نه تنها پذیرنده توبه اوست، بلکه «زکات و یا صدقات دیگری را (که به عنوان کفاره گناه و تقرب به پروردگار می‌دهند) نیز خدا می‌گیرد» (وَ يَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ).

شک نیست که گیرنده زکات و صدقات یا پیامبر صلی الله علیه و آله و امام علیه السلام و پیشوای مسلمین است و یا افراد مستحق، ولی از آنجا که دست پیامبر و پیشوایان راستین و افراد مستحق دست خداست گویی خداوند این صدقات را می‌گیرد. در روایتی که از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده می‌خوانیم: «انَّ الصَّدَقَةَ تَقَعُ فِي يَدِ اللَّهِ قَبْلَ أَنْ تَصِلَ إِلَى يَدِ السَّائِلِ» «صدقه پیش از آن که در دست نیازمند قرار بگیرد به دست خدا می‌رسد!» حتی در روایتی تصریح شده که همه اعمال آدمی را فرشتگان تحویل می‌گیرند جز صدقه که مستقیماً به دست خدا می‌رسد. و در پایان آیه بار دیگر به عنوان تأکید می‌فرماید: «و خداوند توبه پذیر و مهربان است» (وَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ).

سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۵ .... ص: ۲۵۰

اشاره

(آیه ۱۰۵) - در این آیه بحثهای گذشته را به شکل تازه‌ای تأکید می‌کند و به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که به همه مردم این موضوع را ابلاغ کن «و بگو اعمال و وظائف خود را انجام دهید، و بدانید هم خدا و هم رسولش و هم مؤمنان، اعمال شما را خواهند دید» (وَ قُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَ رَسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ).

اشاره به این که کسی تصور نکند اگر در خلوتگاه یا در میان جمع، عملی را برگزیده تفسیر نموده، ج ۲، ص: ۲۵۱ انجام می‌دهد از دیدگاه علم خدا مخفی و پنهان می‌ماند، بلکه علاوه بر خداوند، پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان نیز از آن آگاهند.

این آگاهی مقدمه پاداش و یا کیفری است که در جهان دیگر در انتظار انسان است، لذا به دنبال این جمله می‌افزاید: «و به زودی به سوی کسی که آگاه از پنهان و آشکار است باز می‌گردید، و شما را به آنچه عمل کرده‌اید خبر می‌دهد» و بر طبق آن جزا خواهد داد (وَ سَتَرْدُونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةُ فَيُبَيِّنُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ).

مسأله عرض اعمال: .... ص: ۲۵۱

در میان پیروان مکتب اهل بیت علیهم السلام با توجه به اخبار فراوانی که از امامان رسیده عقیده معروف و مشهور بر این است که پیامبر صلی الله علیه و آله و امامان علیهم السلام از اعمال همه امت آگاه می‌شوند، یعنی خداوند از طرق خاصی اعمال امت را بر آنها عرضه می‌دارد.

مسأله عرض اعمال اثر تربیتی فوق العاده‌ای در معتقدان به آن دارد، زیرا هنگامی که من بدانم علاوه بر خدا که همه جا با من است پیامبر صلی الله علیه و آله و پیشوایان محبوب من همه روز یا همه هفته از هر عملی که انجام می‌دهم، اعم از خوب و بد

در هر نقطه و هر مکان آگاه می‌شوند، بدون شک بیشتر رعایت می‌کنم و مراقب اعمال خود خواهم بود.

سورة التوبة(۹): آیه ۱۰۶ .... ص: ۲۵۱

اشاره

(آیه ۱۰۶)

شأن نزول: .... ص: ۲۵۱

جمعی از مفسران گفته‌اند که این آیه در باره سه نفر از متخلفان جنگ تبوک به نام «هلال بن امیه» و «مرارة بن ربیع» و «کعب بن مالک» نازل شده است - شرح پشیمانی و چگونگی توبه آنها در ذیل آیه ۱۱۸ همین سوره به خواست خدا خواهد آمد.

تفسیر: .... ص: ۲۵۱

در این آیه اشاره به گروه دیگری از گنهکاران شده است که پایان کار آنها درست روشن نیست، نه چنانکه مستحق رحمت الهی باشند و نه چنانکه بتوان از آموزش آنها بکلی مأیوس بود. لذا قرآن در باره آنها می‌گوید: «گروه دیگری کارشان متوقف بر فرمان خداست یا آنها را مجازات می‌کند و یا توبه آنان را می‌پذیرد» (وَ آخِرُونَ مُّجْرُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۵۲ و در پایان آیه اضافه می‌کند: خداوند بدون حساب با آنها رفتار نمی‌کند، بلکه با علم خویش و به مقتضای حکمتش با آنها رفتار خواهد نمود چرا که «خداوند دانا و حکیم است» (وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ).

سورة التوبة(۹): آیه ۱۰۷ .... ص: ۲۵۲

اشاره

(آیه ۱۰۷)

شأن نزول: .... ص: ۲۵۲

این آیه در باره گروهی دیگر از منافقان است که برای تحقق بخشیدن به نقشه‌های شوم خود اقدام به ساختن مسجدی در مدینه کردند که بعداً به نام مسجد «ضرار» معروف شد.

خلاصه جریان چنین است: گروهی از منافقان نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند و عرض کردند به ما اجازه ده مسجدی در میان قبیله بنی سالم (نزدیک مسجد قبا) بسازیم تا افراد ناتوان و بیمار و پیرمردان از کار افتاده در آن نماز بگذارند، و این در موقعی بود که پیامبر صلی الله علیه و آله عازم جنگ تبوک بود.

پیامبر صلی الله علیه و آله به آنها اجازه داد، ولی آنها اضافه کردند آیا ممکن است شخصا بیایید و در آن نماز بگذارید؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود من فعلا عازم سفرم.

هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله از تبوک بازگشت نزد او آمدند و گفتند اکنون تقاضا داریم به مسجد ما بیایی و در آنجا نماز بگذاری، و از خدا بخواهی ما را برکت دهد، و این در حالی بود که هنوز پیامبر صلی الله علیه و آله وارد دروازه مدینه نشده بود.

در این هنگام پیک وحی خدا نازل شد و سلسله آیات (۱۰۷-۱۱۰) را آورد و پرده از اسرار کار آنها برداشت. و به دنبال آن پیامبر دستور داد مسجد مزبور را آتش زنند، و بقایای آن را ویران کنند، و جای آن را محل ریختن زباله‌های شهر سازند!

تفسیر: .... ص: ۲۵۲

بتخانه‌ای در چهره مسجد! در این آیه به وضع گروه دیگری از مخالفان اشاره کرده، می‌گوید: «گروهی دیگر از آنها مسجدی در مدینه اختیار کردند» که هدفهای شومی زیر این نام مقدس داشتند (وَ الَّذِینَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا). سپس هدفهای آنها را در چهار قسمت زیر خلاصه می‌کند:

۱- منظور آنها این بود که با این عمل «ضرر و زیانی» به مسلمانان برسانند (ضراً).

۲- «تقویت مبانی کفر» و بازگشت دادن مردم به وضع قبل از اسلام (وَ كُفْرًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۵۳

۳- «ایجاد تفرقه در میان صفوف مسلمانان» (وَ تَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ).

زیرا با اجتماع گروهی در این مسجد، مسجد «قبا» که نزدیک آن بود و یا مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله که از آن فاصله داشت از رونق می‌افتاد.

از این جمله، چنین بر می‌آید که نباید فاصله بین مساجد آن چنان باشد که روی اجتماع یکدیگر اثر بگذارند.

۴- آخرین هدف آنها این بود که: «مرکز و کانونی برای کسی که با خدا و پیامبرش از پیش مبارزه کرده بود (و سوابق سوئش بر همگان روشن بود) بسازند تا از این پایگاه نفاق، برنامه‌های خود را عملی سازند» (وَ إِزْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ مِنْ قَبْلِ).

ولی عجب این است که تمام این اغراض سوء و اهداف شوم را در یک لباس زیبا و ظاهر فریب پیچیده بودند «و حتی سوگند یاد می‌کردند که ما جز نیکی قصد و نظر دیگری نداشتیم» (وَ لَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى).

ولی قرآن اضافه می‌کند: «خداوندی (که از اسرار درون همه آگاه است و غیب و شهود برایش یکسان می‌باشد) گواهی می‌دهد که بطور مسلم آنها دروغگو هستند» (وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ).

(آیه ۱۰۸) - خداوند در این آیه تأکید بیشتری روی این موضوع حیاتی کرده، به پیامبرش صریحا دستور می دهد که: «هرگز در این مسجد قیام به عبادت مکن» و نماز مگزار (لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا).

بلکه به جای این مسجد «شایسته تر این است که در مسجدی قیام به عبادت کنی که شالوده آن در روز نخست بر اساس تقوا گذارده شده است» (لَمَسْجِدٍ أُسَسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ).

نه این مسجدی که شالوده و اساسش از روز نخست بر کفر و نفاق و بی دینی و تفرقه بنا شده است.

سپس قرآن اضافه می کند: علاوه بر این که این مسجد از اساس بر شالوده تقوا گذارده شده، «گروهی از مردان در آن به عبادت مشغولند که دوست می دارند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۵۴

خود را پاکیزه نگه دارند، و خدا پاکیزگان را دوست دارد» (فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ).

پاکیزگی و طهارت در اینجا معنی وسیعی دارد که هرگونه پاکسازی روحانی از آثار شرک و گناه، و جسمانی از آثار آلودگی به کثافات را شامل می شود.

سورة التوبة(۹): آیه ۱۰۹ .... ص: ۲۵۴

(آیه ۱۰۹) - در این آیه مقایسه‌ای میان دو گروه مؤمنان که مساجدی همچون مسجد قبا را بر پایه تقوا بنا می کنند با منافقانی که شالوده کار خود را بر کفر و نفاق و تفرقه و فساد قرار می دهند به عمل آمده است.

نخست می گوید: «آیا کسی که بنای آن مسجد را بر پایه تقوا و پرهیز از مخالفت فرمان خدا و جلب خشنودی او نهاده است بهتر است، یا کسی که شالوده آن را بر لبه پرتگاه سستی در کنار دوزخ نهاده که به زودی در آتش جهنم سقوط خواهد کرد!» (أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرْفٍ هَارٍ فَأَنْهَارَ بِهِ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ).

تشبیه فوق با نهایت روشنی و وضوح بی ثباتی و سستی کار منافقان و استحکام و بقای کار اهل ایمان و برنامه‌های آنها را روشن می سازد.

و از آنجا که گروه منافقان هم به خویشان ستم می کنند و هم به جامعه، در آخر آیه می فرماید: «خداوند ظالمان را هدایت نمی کند» (وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ).

سورة التوبة(۹): آیه ۱۱۰ .... ص: ۲۵۴

(آیه ۱۱۰) - در این آیه اشاره به لجاجت و سرسختی منافقان کرده، می گوید:

آنها چنان در کار خود سرسختند و در نفاق سرگردان، و در تاریکی و ظلمت کفر حیرانند که حتی «بنایی را که خودشان بر پا کردند همواره به عنوان یک عامل شک و تردید- یا یک نتیجه شک و تردید- در قلوب آنها باقی می ماند، مگر این که

دلهای آنها قطعه قطعه شود و بمیرند» (لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ).

و در آخر آیه می گوید: «و خداوند دانا و حکیم است» (وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ).

اگر به پیامبرش دستور مبارزه و درهم کوبیدن چنین بنای ظاهرا حق به جانبی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۵۵

را داد به خاطر آگاهی از نیات سوء بنا کنندگان و باطن و حقیقت این بنا بود این دستور عین حکمت و بر طبق مصلحت و صلاح حال جامعه اسلامی صادر شد نه یک قضاوت عجولانه بود و نه زاییده یک هیجان و عصبانیت.

(آیه ۱۱۱) - یک تجارت بی نظیر! از آنجا که در آیات گذشته در باره متخلفان و جهاد سخن به میان آمد، در این آیه و آیه بعد مقام والای مجاهدان با ایمان، با ذکر مثال جالبی، بیان شده است.

در این مثال خداوند خود را خریدار و مؤمنان را فروشنده معرفی کرده، و می گوید: «خداوند از مؤمنان جانها و اموالشان را خریداری می کند، و در برابر این متاع، بهشت را به آنان می دهد» (إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ).

و از آنجا که در هر معامله در حقیقت «پنج رکن اساسی» وجود دارد، در این آیه به تمام این ارکان اشاره کرده است. خودش را «خریدار» و مؤمنان را «فروشنده» و جانها و اموال را «متاع» و بهشت را «ثمن» (بها) برای این معامله قرار داده است. منتها طرز پرداخت این متاع را با تعبیر لطیفی چنین بیان می کند: «آنها در راه خدا پیکار می کنند، و دشمنان حق را می کشند و یا در این راه کشته می شوند» و شربت شهادت را می نوشند (يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ).

و به دنبال آن به «اسناد» معتبر و محکم این معامله که پنجمین رکن است اشاره کرده، می فرماید: «این وعده حقی است بر عهده خداوند که در سه کتاب آسمانی تورات، انجیل و قرآن آمده است» (وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ). سپس برای تأکید روی این معامله بزرگ اضافه می کند: «چه کسی وفادارتر به عهدش از خداست؟» (وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ).

یعنی گرچه بهای این معامله فوراً پرداخت نمی شود، اما خطرات نسیه را در بر ندارند! چرا که خداوند به حکم قدرت و توانایی و بی نیازی، از هر کس نسبت به عهد و پیمانش وفادارتر است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۵۶ و از همه جالبتر این که پس از انجام مراسم این معامله، همان گونه که در میان تجارت کنندگان معمول است، به طرف مقابل تبریک گفته و معامله را معامله پرسودی برای او می خواهد و می گوید: «بشارت باد بر شما به این معامله ای که انجام دادید» (فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ).
و این پیروزی و رستگاری بزرگی برای همه شماست» (وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ).

(آیه ۱۱۲) - همان گونه که روش قرآن مجید است که در آیه ای سخنی را به اجمال برگزار می کند و در آیه بعد به شرح و توضیح آن می پردازد، در این آیه مؤمنان را که فروشندگان جان و مال به خدا هستند با نه صفت بارز معرفی می کند.

۱- «آنها توبه کارانند» (التَّائِبُونَ). و دل و جان خود را به وسیله آب توبه از آلودگی گناه شستشو می دهند.

۲- «آنها عبادت کارانند» (الْعَابِدُونَ). و در پرتو راز و نیاز با خدا و پرستش ذات پاک او خودسازی می کنند».

۳- «آنها (در برابر نعمتهای مادی و معنوی پروردگار) سپاس می گویند» (الْحَامِدُونَ).

۴- «آنها از یک کانون عبادت و پرستش به کانون دیگری رفت و آمد دارند» (السَّائِحُونَ).

و به این ترتیب برنامه های خودسازی آنان در پرتو عبادت، در محیط محدودی خلاصه نمی شود، و به افق خاصی تعلق ندارد، بلکه همه جا کانون عبودیت پروردگار و خودسازی و تربیت برای آنهاست.

۵- «آنها که در برابر عظمت خدا رکوع می کنند» (الرَّاكِعُونَ).

۶- «آنها که سر بر آستانش می‌سایند و سجده می‌آورند» (السَّاجِدُونَ).

۷- «آنها که مردم را به نیکیها دعوت می‌کنند» (الْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ).

۸- «آنها که (تنها به وظیفه دعوت به نیکی قناعت نمی‌کنند بلکه) با هر گونه فساد و منکری می‌جنگند» (وَالنَّاهِيُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۵۷

۹- «و آنها که (پس از ادای رسالت امر به معروف و نهی از منکر، به آخرین و مهمترین وظیفه اجتماعی خود یعنی) حفظ حدود الهی، و اجرای قوانین او، و اقامه حق و عدالت قیام می‌کنند» (وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ).
پس از ذکر این صفات نه گانه، خداوند بار دیگر چنین مؤمنان راستین و تربیت یافتگان مکتب ایمان و عمل را تشویق می‌کند، و به پیامبرش می‌گوید: «این مؤمنان را بشارت ده» (وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره التوبه(۹): آیه ۱۱۳ .... ص: ۲۵۷

اشاره

(آیه ۱۱۳)

شأن نزول: .... ص: ۲۵۷

در مورد نزول این آیه و آیه بعد نقل شده است که گروهی از مسلمانان به پیامبر اسلام می‌گفتند: آیا برای پدران ما که در عصر جاهلیت از دنیا رفتند طلب آمرزش نمی‌کنی؟ آیات مزبور نازل شد و به همه آنها اخطار کرد که هیچ کس حق ندارد برای مشرکان استغفار نماید.

تفسیر: .... ص: ۲۵۷

آیه، نخست با تعبیری رسا و قاطع پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان را از استغفار برای مشرکان نهی می‌کند و می‌گوید: «شایسته نیست که پیغمبر صلی الله علیه و آله و افراد با ایمان برای مشرکان طلب آمرزش کنند» (مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ).

سپس برای تأکید و تعمیم اضافه می‌کند: «حتی اگر از نزدیکانشان باشند» (وَلَوْ كَانُوا أَوْلَىٰ قُرْبَىٰ).

بعدا دلیل این موضوع را ضمن جمله‌ای چنین توضیح می‌دهد: «بعد از آن که برای مسلمانان روشن شد که مشرکان اهل دوزخند» طلب آمرزش برای آنها معنی ندارد (مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ).
این کاری است بیهوده و آرزویی نابجا چرا که مشرک به هیچ وجه قابل آمرزش نیست.

سوره التوبه(۹): آیه ۱۱۴ .... ص: ۲۵۷

(آیه ۱۱۴) - در این آیه به پاسخ این سؤال - که اگر این کار ممنوع است چرا ابراهیم برای «آزر» استغفار کرد؟ - پرداخته می‌گوید: «و استغفار ابراهیم برای پدرش [عمویش آزر] به خاطر وعده‌ای بود که به او داد، اما هنگامی که برای او آشکار شد که وی دشمن خداست از او بیزاری جست» و برایش استغفار نکرد (وَمَا كَانَ بِرِغْبَايَةٍ تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۲، ص: ۲۵۸) *اسْتِغْفَارُ اِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَاهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ* در پایان آیه اضافه می‌کند: «ابراهیم (کسی بود که در پیشگاه خدا خاضع و از خشم و غضب پروردگار خائف و ترسان، و مردی بزرگوار و) مهربان و بردبار بود» (إِنَّ اِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ).

هر گونه پیوندی با دشمنان باید قطع شود: .... ص : ۲۵۸

از آیات متعددی از قرآن این موضوع به خوبی استفاده می‌شود که هرگونه پیوند و همبستگی خویشاوندی و غیر خویشاوندی باید تحت الشعاع پیوندهای مکتبی قرار گیرد و این پیوند (ایمان به خدا و مبارزه با هرگونه شرک و بت پرستی) باید بر تمام روابط مسلمانان حاکم باشد، چرا که این پیوند یک پیوند زیر بنایی و حاکم بر همه مقدرات اجتماعی آنهاست.

سوره التوبه(۹): آیه ۱۱۵ .... ص : ۲۵۸

(آیه ۱۱۵)

شأن نزول: .... ص : ۲۵۸

گروهی از مسلمانان قبل از نزول فرائض و واجبات چشم از جهان بسته بودند، جمعی خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند و در باره سرنوشت آنها اظهار نگرانی کردند، و چنین می‌پنداشتند که آنها شاید گرفتار مجازات الهی به خاطر عدم انجام این فرائض باشند. آیه نازل شد و این موضوع را نفی کرد.

تفسیر: .... ص : ۲۵۸

مجازات پس از تبیین - این آیه اشاره به یک قانون کلی و عمومی است، که عقل نیز آن را تأیید می‌کند و آن این که تکلیف و مسؤولیت همواره بعد از بیان احکام است، و این همان چیزی است که در علم اصول از آن تعبیر به قاعده «قبیح عقاب بلا بیان» می‌شود.

لذا در آغاز می‌فرماید: «چنین نبوده که خداوند گروهی را پس از هدایت گمراه سازد تا این که آنچه را که باید از آن پرهیزند برای آنها تبیین کند» (وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ).
و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند به هر چیزی داناست» (إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).
یعنی علم و دانایی خداوند ایجاب می‌کند که تا چیزی را برای بندگان بیان نکرده است، کسی را در برابر آن مسؤول نداند و مؤاخذه نکند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۵۹

سورة التوبة(۹): آیه ۱۱۶ .... ص: ۲۵۹

(آیه ۱۱۶) - در این آیه روی این مسأله تکیه و تأکید می‌کند که: «حکومت آسمانها و زمین برای خداست» (إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).
و نظام حیات و مرگ نیز در کف قدرت اوست، اوست که «زنده می‌کند و می‌میراند» (يُحْيِي وَيُمِيتُ).
و بنابراین «هیچ ولی و سرپرست و یآوری جز خدا ندارید» (وَ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لَا نَصِيرٍ).
اشاره به این که، شما نباید بر غیر او تکیه کنید، و بیگانگان از خدا را پناهگاه یا مورد علاقه خود قرار دهید، و پیوند محبت خویش را با این دشمنان خدا از طریق استغفار یا غیر آن بر قرار و محکم دارید.

سورة التوبة(۹): آیه ۱۱۷ .... ص: ۲۵۹

اشاره

(آیه ۱۱۷)

شأن نزول: .... ص: ۲۵۹

این آیه در مورد غزوه تبوک و مشکلات طاقت فرسایی که به مسلمانان در این جنگ رسید نازل شده، این مشکلات به قدری بود که گروهی تصمیم به بازگشت گرفتند اما لطف و توفیق الهی شامل حالشان شد، و همچنان پابرجا ماندند.

تفسیر: .... ص: ۲۵۹

این آیه اشاره به شمول رحمت بی‌پایان پروردگار نسبت به پیامبر و مهاجرین و انصار در آن لحظات حساس کرده، می‌گوید: «رحمت خدا شامل حال پیامبر صلی الله علیه و آله و مهاجران و انصار، همانها که در موقع شدت و سختی از او پیروی کردند، شد» (لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ).
سپس اضافه می‌کند: «این شمول رحمت الهی به هنگامی بود که بر اثر شدت حوادث و فشار ناراحتیها نزدیک بود دل‌های

گروهی از مسلمانان از جاده حق منحرف شود» و تصمیم به مراجعت از تبوک بگیرند (مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ). دگر بار تأکید می‌کند که «بعد از این ماجرا، خداوند رحمت خود را شامل حال آنها ساخت، و توبه آنها را پذیرفت، زیرا او نسبت به مؤمنان مهربان و رحیم است» (ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَّحِيمٌ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۶۰

سورة التوبة(۹): آیه ۱۱۸ .... ص: ۲۶۰

اشاره

(آیه ۱۱۸)

شأن نزول: .... ص: ۲۶۰

سه نفر از مسلمانان به نام «کعب بن مالک» و «مراره بن ربیع» و «هلال بن امیه» از شرکت در جنگ تبوک، و حرکت همراه پیامبر صلی الله علیه و آله سرباز زدند، ولی این به خاطر آن نبود که جزء دار و دسته منافقان باشند، بلکه به خاطر سستی و تنبلی بود، چیزی نگذشت که پشیمان شدند.

هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله از صحنه تبوک به مدینه بازگشت، خدمتش رسیدند و عذرخواهی کردند، اما پیامبر صلی الله علیه و آله حتی یک جمله با آنها سخن نگفت و به مسلمانان نیز دستور داد که احدی با آنها سخن نگوید. آنها در یک محاصره عجیب اجتماعی قرار گرفتند، بطوری که فضای مدینه با تمام وسعتش چنان بر آنها تنگ شد که مجبور شدند برای نجات از این خواری و رسوایی بزرگ، شهر را ترک گویند و به کوههای اطراف مدینه پناه ببرند. سر انجام پس از پنجاه روز توبه و تضرع به پیشگاه خداوند، توبه آنان قبول شد و آیه در این زمینه نازل گردید.

تفسیر: .... ص: ۲۶۰

زندان محاصره اجتماعی گنهکاران! نه تنها آن گروه عظیم مسلمانان را که در جهاد شرکت کرده بودند، مورد رحمت خویش قرار داد «بلکه آن سه نفر را که از شرکت در جهاد تخلف ورزیده بودند و) جنگجویان آنها را پشت سر گذاشتند و رفتند، نیز مشمول لطف خود قرار داد» (وَ عَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا).

اما این لطف الهی به آسانی شامل حال آنها نشد، بلکه آن به هنگامی بود که آن سه نفر در محاصره شدید اجتماعی قرار گرفتند، و مردم همگی با آنها قطع رابطه کردند، «آن چنان که زمین با همه وسعتش بر آنها تنگ شد» (حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ).

و سینه آنها چنان از اندوه آکنده شد که گویی «جایی در وجود خویش برای خود نمی‌یافتند» (وَ ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ أَنْفُسُهُمْ). تا آنجا که خود آنها نیز از یکدیگر قطع رابطه کردند.

و به این ترتیب همه راهها به روی آنها بسته شد، «و یقین پیدا کردند که پناهگاهی از خشم خدا جز از طریق بازگشت به سوی او نیست» (وَ ظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ بَرِّكَزِيدَةً تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۲، ص: ۲۶۱
مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ).

«بار دیگر (رحمت خدا به سراغ آنان آمد، و) توبه و بازگشت حقیقی و خالصانه را بر آنان آسان ساخت، تا توبه کنند» (ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا).

چرا که «خداوند توبه پذیر و رحیم است» (إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ).

سورة التوبة(۹): آیه ۱۱۹ .... ص: ۲۶۱

(آیه ۱۱۹) - با صادقان باشید: در آیات گذشته، سخن در باره گروهی از متخلفان در میان بود، اما در آیه مورد بحث اشاره به نقطه مقابل آنها کرده به همه مسلمانان دستور می دهد که رابطه خود را با راستگویان و آنها که بر سر پیمان خود ایستاده اند محکم بدارید.

نخست می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! از مخالفت فرمان خدا پرهیزید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ).
و برای این که بتوانید راه پر پیچ و خم تقوا را بدون اشتباه و انحراف پیمائید اضافه می کند: «با صادقان باشید» (وَ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ).

«صادقین» آنهایی هستند که تعهدات خود را در برابر ایمان به پروردگار به خوبی انجام می دهند، نه تردیدی به خود راه می دهند، نه عقب نشینی می کنند، نه از انبوه مشکلات می هراسند بلکه با انواع فداکاریها، صدق ایمان خود را ثابت می کنند. شک نیست که این صفات مراتبی دارد که بعضی مانند امامان معصوم علیهم السلام در قله آن قرار گرفته اند و بعضی دیگر در مرحله پایینتر.

سورة التوبة(۹): آیه ۱۲۰ .... ص: ۲۶۱

(آیه ۱۲۰) - مشکلات مجاهدان بی پاداش نمی ماند: در آیات گذشته بحثهایی پیرامون سرزنش کسانی که از غزوه تبوک خودداری کرده بودند، به میان آمد، این آیه و آیه بعد به عنوان یک قانون کلی و همگانی، بحث نهایی را روی این موضوع می کند.

نخست می گوید: «مردم مدینه و بادیه نشینانی که در اطراف این شهر (که مرکز و کانون اسلام است) زندگی می کنند حق ندارند، از رسول خدا صلی الله علیه و آله تخلف جویند» (مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۶۲

«و نه حفظ جان خود را بر حفظ جان او مقدم دارند» (وَ لَا يَزْعُبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ). چرا که او رهبر امت، و پیامبر خدا، و رمز بقاء و حیات ملت اسلام است.

این وظیفه همه مسلمانان در تمام قرون و اعصار است که رهبران خویش را همچون جان خویش، بلکه بیشتر گرامی دارند و در حفظ آنان بکوشند و آنها را در برابر حوادث سخت تنها نگذارند، چرا که خطر برای آنها خطر برای امت است.

سپس به پادشاهای مجاهدان که در برابر هر گونه مشکلی در راه جهاد نصیبتان می شود، اشاره کرده و روی هفت قسمت از

این مشکلات و پاداش آن انگشت می‌گذارد و می‌گوید: «این به خاطر آن است که هیچ‌گونه تشنگی به آنها نمی‌رسد» (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ). «و هیچ رنج و خستگی پیدا نمی‌کنند» (وَلَا نَصَبٌ).
 «و هیچ گرسنگی در راه خدا دامن آنها را نمی‌گیرد» (وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ). «و در هیچ نقطه خطرناک و میدان پرخطرهای که موجب خشم و ناراحتی کفار است قرار نمی‌گیرند» (وَلَا يَطَّوَّنُ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ).
 «و هیچ ضربه‌ای از دشمن بر آنها وارد نمی‌شود» (وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نِيْلًا).
 «مگر این که در ارتباط با آن، عمل صالحی برای آنها ثبت می‌شود» (إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ).
 و مسلماً پاداش یک به یک آنها را از خداوند بزرگ دریافت خواهند داشت، «زیرا خدا پاداش نیکوکاران را هیچ‌گاه ضایع نمی‌کند» (إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ).

سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۱ .... ص: ۲۶۲

(آیه ۱۲۱) - «همچنین هیچ مال کم یا زیادی را در مسیر جهاد، انفاق نمی‌کنند» (وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً).
 «و هیچ سرزمینی را (برای رسیدن به میدان جهاد و یا به هنگام بازگشت) زیر پا نمی‌گذارند، مگر این که تمام این گامها، و آن انفاقها، برای آنها ثبت می‌شود» (وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًّا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ).
 «تا سرانجام خداوند این اعمال را به عنوان بهترین اعمالشان پاداش دهد» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۶۳
 (لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۲ .... ص: ۲۶۳

اشاره

(آیه ۱۲۲)

شأن نزول: .... ص: ۲۶۳

هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله به سوی میدان جهاد حرکت می‌کرد، همه مسلمانان به استثنای منافقان و معذوران در خدمت حرکت می‌کردند، حتی در جنگهایی که پیغمبر صلی الله علیه و آله شخصا شرکت نمی‌کرد (سریه‌ها) همگی به سوی میدان می‌رفتند و پیامبر صلی الله علیه و آله را تنها می‌گذارند.
 آیه نازل شد و اعلام کرد که در غیر مورد ضرورت، شایسته نیست همه مسلمانان به سوی میدان جنگ بروند.

تفسیر: .... ص: ۲۶۳

جهاد با جهل و جهاد با دشمن - این آیه که با آیات گذشته در زمینه جهاد پیوند دارد، اشاره به واقعیتی می‌کند که برای

مسلمانان جنبه حیاتی دارد و آن این که: گرچه جهاد بسیار پراهمیت است و تخلف از آن ننگ و گناه، ولی در مواردی که ضرورتی ایجاب نمی‌کند که همه مؤمنان در میدان جهاد شرکت کنند، مخصوصاً در مواقعی که پیامبر صلی الله علیه و آله شخصاً در مدینه باقی مانده نباید همه به جهاد بروند بلکه لازم است هر جمعیتی از مسلمانان به دو گروه تقسیم شوند گروهی فریضه جهاد را انجام دهند، و گروه دیگری در مدینه بمانند و معارف و احکام اسلام را بیاموزند همان گونه که آیه می‌فرماید: «شایسته نیست مؤمنان همگی به سوی میدان جهاد کوچ کنند چرا از هر گروهی از آنان، طایفه‌ای کوچ نمی‌کند (و طایفه‌ای در مدینه بماند) تا در دین و معارف و احکام اسلام آگاهی یابند» (وَ مَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْ لَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ).

«و به هنگامی که یاران مجاهدشان از میدان بازگشتند احکام و فرمانهای الهی را به آنها تعلیم دهند و از مخالفت آن اندازشان نمایند» (وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ).

«باشد (که این برنامه موجب شود) که آنها از مخالفت فرمان خدا بپرهیزند» و وظایف خویش را انجام دهند (لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ). مسأله مهمی که از آیه می‌توان استفاده کرد، احترام و اهمیت خاصی است که اسلام برای مسأله «تعلیم» و «تعلیم» قائل شده است، تا آنجا که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۶۴

مسلمانان را ملزم می‌سازد که همه در میدان جنگ شرکت نکنند، بلکه گروهی بمانند و معارف اسلام را بیاموزند. یعنی جهاد با جهل همانند جهاد با دشمن بر آنها فرض است، و اهمیت یکی کمتر از دیگری نیست، بلکه تا مسلمانان در مسأله جهاد با جهل، پیروز نشوند در جهاد با دشمن پیروز نخواهند شد، زیرا یک ملت جاهل همواره محکوم به شکست است.

سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۳ .... ص: ۲۶۴

(آیه ۱۲۳) - دشمنان نزدیکتر را دریابید! به تناسب بحثهایی که تاکنون پیرامون جهاد در این سوره ذکر شده در این آیه به دو دستور دیگر در زمینه این موضوع مهم اسلام اشاره گردیده است.

نخست روی سخن را به مؤمنان کرده، می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! با کفاری که به شما نزدیکترند پیکار کنید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ).

آیه فوق گرچه از «پیکار مسلحانه»، و از «فاصله مکانی» سخن می‌گوید، ولی بعید نیست که روح آیه در پیکارهای منطقی و فاصله‌های معنوی نیز حاکم باشد، به این معنی که مسلمانان به هنگام پرداختن به مبارزه منطقی و تبلیغاتی با دشمنان، اول باید به سراغ کسانی بروند که خطرشان برای جامعه اسلامی بیشتر و نزدیکتر است، مثلاً در عصر ما که خطر الحاد و مادیگری همه جوامع را تهدید می‌کند، باید مبارزه با آن را مقدم بر مبارزه با مذاهب باطله قرار داد، نه این که آنها فراموش شوند، بلکه باید لبه تیز حمله متوجه گروه خطرناکتر گردد، یا مثلاً مبارزه با استعمار فکری و سیاسی و اقتصادی باید در درجه اول قرار گیرد.

دومین دستوری که در زمینه جهاد، در این آیه می‌خوانیم، دستور شدت عمل است، آیه می‌گوید: «دشمنان باید در شما یک نوع خشونت احساس کنند» (وَ لِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً).

بنابراین تنها، وجود قدرت کافی نیست، بلکه باید در برابر دشمن نمایش قدرت داد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۶۵ و در پایان آیه به مسلمانان با این عبارت نوید پیروزی می‌دهد که: «بدانید خدا با پرهیزکاران است» (وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ).

این تعبیر ممکن است علاوه بر آنچه گفته شد، اشاره به این معنی نیز باشد که توسل به خشونت و شدت عمل باید توأم با تقوا باشد، و هیچ گاه از حدود انسانی تجاوز نکند.

سوره التوبه(۹): آیه ۱۲۴ .... ص: ۲۶۵

(آیه ۱۲۴) - تأثیر آیات قرآن بر دل‌های آماده و آلوده: به تناسب بحثهایی که در باره منافقان و مؤمنان گذشت، در این آیه و آیه بعد اشاره به یکی از نشانه‌های بارز این دو گروه شده است.

نخست می‌گوید: «و هنگامی که سوره‌ای نازل می‌شود، بعضی از منافقان به یکدیگر می‌گویند: ایمان کدامیک از شما را نزول این سوره افزون ساخت؟» (وَ إِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةً فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا).

و با این سخن می‌خواستند عدم تأثیر سوره‌های قرآن و بی‌اعتنایی خود را نسبت به آنها بیان کنند.

اما قرآن با لحن قاطعی به آنها پاسخ می‌دهد و ضمن تقسیم مردم به دو گروه، می‌گوید: «اما کسانی که ایمان آورده‌اند! نزول این آیات بر ایمانشان افزوده و آنها به فضل و رحمت الهی خوشحالند» (فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَ هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ).

سوره التوبه(۹): آیه ۱۲۵ .... ص: ۲۶۵

(آیه ۱۲۵) - «و اما آنها که در دل‌هایشان بیماری (نفاق و جهل و عناد و حسد) است، پلیدی تازه‌ای بر پلیدی‌شان می‌افزاید!» (وَ أَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ).

چرا که در برابر هر فرمان تازه‌ای نافرمانی و عصیان جدیدی می‌کنند و در مقابل هر حقیقت لجاجت جدیدی، و این سبب تراکم عصیانها و لجاجتها، در وجودشان می‌شود، و چنان ریشه‌های این صفات زشت در روح آنان قوی می‌گردد «و سر انجام در حال کفر و بی‌ایمانی از دنیا خواهند رفت» (وَ مَاتُوا وَ هُمْ كَافِرُونَ).

قرآن در دو آیه بالا بر این واقعیت تأکید می‌کند که تنها وجود برنامه‌ها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۶۶

و تعلیمات حیاتبخش برای سعادت یک فرد، یا یک گروه کافی نیست، بلکه آمادگی زمینه‌ها نیز باید به عنوان یک شرط اساسی مورد توجه قرار گیرد.

آیات قرآن مانند دانه‌های حیاتبخش باران است که می‌دانیم «در باغ، سبزه روید و در شوره‌زار، خس!»

سوره التوبه(۹): آیه ۱۲۶ .... ص: ۲۶۶

(آیه ۱۲۶) - در این آیه و آیه بعد نیز سخن را در باره منافقان ادامه می‌دهد، و آنها را مورد سرزنش و اندرز قرار داده می‌گوید: «آیا آنها نمی‌بینند که در هر سال، یک یا دو بار، مورد آزمایش قرار می‌گیرند!» (أَوْ لَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ).

و عجب این که با این همه آزمایشهای پی‌درپی «از راه خلاف باز نمی‌ایستند و توبه نمی‌کنند و متذکر نمی‌شوند» (ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ).

از تعبیر آیه چنین بر می‌آید که این آزمایش غیر از آزمایش عمومی است که همه مردم در زندگی خود با آن رو برو می‌شوند. بلکه از آزمایشهایی بوده که باید باعث بیداری این گروه گردد مثل فاش شدن اعمال سوءشان و ظاهر شدن

سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۷... ص: ۲۶۶

(آیه ۱۲۷) - سپس اشاره به قیافه انکار آمیزی که آنها در برابر آیات الهی به خود می‌گرفتند کرده، می‌گوید: «و هنگامی که سوره‌ای از قرآن نازل می‌شود، بعضی از آنها با نظر تحقیر و انکار نسبت به آن سوره به بعضی دیگر نگاه می‌کنند» و با حرکات چشم، مراتب نگرانی خود را ظاهر می‌سازند (وَ إِذَا مَا أَنْزَلْتُ سُورَةً نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ). ناراحتی و نگرانی آنها از این نظر است که مبادا نزول آن سوره، رسوایی جدیدی برایشان فراهم سازد.

و به هر حال تصمیم بر این می‌گیرند که از مجلس بیرون بروند، تا این نغمه‌های آسمانی را نشنوند، اما از این بیم دارند که به هنگام خروج کسی آنها را ببیند، لذا آهسته از یکدیگر سؤال می‌کنند: آیا کسی متوجه ما نیست «آیا کسی شما را می‌بیند؟! (هَلْ يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ).

و همین که اطمینان پیدا می‌کنند جمعیت به سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله مشغولند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۶۷ و متوجه آنها نیستند «از مجلس بیرون می‌روند» (ثُمَّ انْصَرَفُوا).

در پایان آیه، به ذکر علت این موضوع پرداخته و می‌گوید: «آنها به این جهت از شنیدن کلمات خدا ناراحت می‌شوند که خداوند قلوبشان را (به خاطر لجاجت و عناد و به خاطر گناهانشان) از حق منصرف ساخته (و یک حالت دشمنی و عداوت نسبت به حق پیدا کرده‌اند) چرا که آنها افرادی بی‌فکر و نفهم هستند» (صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ).

سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۸... ص: ۲۶۷

(آیه ۱۲۸) - آخرین آیات قرآن مجید: این آیه و آیه بعد که آخرین آیاتی است که بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده است، و با آن سوره برائت پایان می‌پذیرد، در واقع اشاره‌ای است به تمام مسائلی که در این سوره گذشت. نخست روی سخن را به مردم کرده، می‌گوید: «پیامبری از خودتان به سوی شما آمد!» (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ). «مِنْ أَنْفُسِكُمْ» (از خودتان) اشاره به شدت ارتباط پیامبر صلی الله علیه و آله با مردم است، گویی پاره‌ای از جان مردم و روح جامعه در شکل پیامبر صلی الله علیه و آله ظاهر شده است.

پس از ذکر این صفت به چهار قسمت دیگر از صفات ممتاز پیامبر صلی الله علیه و آله که در تحریک عواطف مردم و جلب احساساتشان اثر عمیق دارد اشاره کرده، نخست می‌گوید: «هر گونه ناراحتی و زیان و ضرری به شما برسد برای او سخت ناراحت کننده است» (عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ).

و به شدت از رنجهای شما رنج می‌برد.

دیگر این که: «او سخت به هدایت شما علاقه‌مند است» و به آن عشق می‌ورزد (حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ).

سپس به سومین و چهارمین صفت اشاره کرده، می‌گوید: «او نسبت به مؤمنان رؤوف و رحیم است» (بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ). بنابراین هر گونه دستور مشکل و طاقت فرسایی را می‌دهد - حتی گذشتن از بیابانهای طولانی و سوزان در فصل تابستان، با گرسنگی و تشنگی، برای مقابله با یک دشمن نیرومند در جنگ تبوک - آن هم یک نوع محبت و لطف از ناحیه او برگزیده

و برای نجات شما، از چنگال ظلم و ستم و گناه و بدبختی است.

سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۹ .... ص: ۲۶۸

(آیه ۱۲۹) - در این آیه که آخرین آیه سوره توبه است، پیامبر صلی الله علیه و آله را دلداری می‌دهد که از سرکشیها و عصیانهای مردم، دلسرد و نگران نشود، می‌گوید: «اگر آنها روی از حق بگردانند (نگران نباش و) بگو: خداوند برای من کافی است» چرا که او بر هر چیزی تواناست (فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ).

«همان خداوندی که هیچ معبودی جز او نیست» و بنابراین تنها پناهگاه اوست (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).

آری «من تنها بر چنین معبودی تکیه کرده‌ام، و به او دل بسته‌ام و کارهایم را به او واگذارده‌ام» (عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ).

«و او پروردگار عرش بزرگ است» (وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ).

جایی که عرش و عالم بالا- و جهان ماوراء طبیعت با آن همه عظمتی که دارد، در قبضه قدرت او، و تحت حمایت و کفالت اوست، چگونه مرا تنها می‌گذارد و در برابر دشمن یاری نمی‌کند؟ مگر قدرتی در برابر قدرتش تاب مقاومت دارد؟ و یا رحمت و عطوفتی بالاتر از رحمت و عطوفت او تصور می‌شود؟

«پایان سوره توبه»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۶۹

سوره یونس [۱۰] ..... ص: ۲۶۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۱۰۹ آیه است.

محتوا و فضیلت این سوره: .... ص: ۲۶۹

این سوره که به گفته بعضی از مفسران بعد از سوره اسراء و قبل از سوره هود نازل شده است روی چند مسأله اصولی و زیر بنایی تکیه می‌کند، که از همه مهمتر مسأله «مبدأ» و «معاد» است.

منتها نخست از مسأله وحی و مقام پیامبر صلی الله علیه و آله سخن می‌گوید، سپس به نشانه‌هایی از عظمت آفرینش می‌پردازد، بعد مردم را به ناپایداری زندگی مادی دنیا و لزوم توجه به سرای آخرت متوجه می‌سازد.

و به تناسب همین مسائل قسمتهای مختلفی از زندگی پیامبران بزرگ از جمله نوح و موسی و یونس علیهم السلام را بازگو می‌کند و به همین مناسبت نام سوره یونس بر آن گذارده شده است.

و بالأخره برای تکمیل بحثهای فوق در هر مورد مناسبی از بشارت و انذار، بشارت به نعمتهای بی‌پایان الهی برای صالحان و انذار و بیم دادن طاغیان و گردنکشان، استفاده می‌کند.

لذا در روایتی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم که فرمود: «کسی که سوره یونس را در هر دو یا سه ماه بخواند بیم آن نمی‌رود که از جاهلان و بی‌خبران باشد، و روز قیامت از مقربان خواهد بود.» - و این به خاطر آن است که آیات هشدار دهنده

و بیدار کننده در این سوره فراوان است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۷۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره یونس(۱۰): آیه ۱ .... ص: ۲۷۰

(آیه ۱) - در این سوره بار دیگر با «حروف مقطعه» قرآن رو برو می شویم که به صورت «الف - لام - راء» (الر). ذکر شده است. به دنبال آن نخست اشاره به عظمت آیات قرآن کرده، می گوید: «آنها آیات کتاب حکیم است» (تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ). توصیف قرآن به «حکیم» اشاره به این است که آیات قرآن دارای آن چنان استحکام و نظم و حسابی است که هرگونه باطل و خرافه و هزل را از خود دور می سازد، جز حق نمی گوید و جز به راه حق دعوت نمی کند.

سوره یونس(۱۰): آیه ۲ .... ص: ۲۷۰

(آیه ۲) - رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله: این آیه به تناسب اشاره ای که در آیه قبل به قرآن مجید و وحی آسمانی شده، یکی از ایرادات رائج مشرکان را نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله بیان می کند، همان اشکالی که بطور مکرر در قرآن مجید آمده و آن این که چرا وحی آسمانی از ناحیه خدا بر انسانی نازل شده، چرا فرشته ای مأموریت این رسالت بزرگ را به عهده نگرفته است؟! قرآن در پاسخ این گونه سؤالات می گوید: «آیا تعجبی برای مردم دارد که ما وحی به مردی از آنان فرستادیم» (أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ).

سپس به محتوای این وحی آسمانی اشاره کرده، آن را در دو چیز خلاصه می کند: نخست این که به او وحی فرستادیم که: «مردم را انداز کن و از عواقب کفر و گناه بترسان» (أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ).

دیگر این که: «به افراد با ایمان بشارت ده که برای آنان در پیشگاه خدا قدم صدق است» (وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ).

تعبیر «قَدَمٌ صِدْقٍ» یا اشاره به آن است که ایمان «سابقه فطری» دارد و یا اشاره به مسأله معاد و نعمتهای آخرت است و یا این که قدم به معنی پیشوا و رهبر است، یعنی برای مؤمنان پیشوا و رهبری صادق فرستاده شده است. و ممکن است برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۷۱

بشارت به همه این امور، هدف از تعبیر فوق بوده باشد.

باز در پایان آیه به یکی از اتهاماتی که مشرکان کرارا برای پیامبر صلی الله علیه و آله ذکر می کردند اشاره کرده، می گوید: «کافران گفتند این مرد ساحر آشکاری است» (قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ).

این گونه تعبیرها که از ناحیه دشمنان پیامبر صلی الله علیه و آله صادر می شد خود دلیل روشنی است بر این که پیامبر صلی الله علیه و آله کارهای خارق العاده ای داشته که افکار و دلها را به سوی خود جذب می کرده است، مخصوصا تکیه کردن روی سحر در مورد قرآن مجید خود گواه زنده ای بر جاذبه فوق العاده این کتاب آسمانی است که آنها برای اغفال مردم آن را زیر پرده سحر می پوشاندند.

(آیه ۳) - خداشناسی و معاد: قرآن پس از اشاره به مسأله وحی و نبوت در نخستین آیات این سوره، به سراغ دو اصل اساسی تعلیمات همه انبیاء یعنی «مبدأ» و «معاد» می‌رود، و این دو اصل مهم را در ضمن عباراتی کوتاه و گویا بیان می‌کند. نخست می‌گوید: «پروردگار شما همان خداوندی است که آسمانها و زمین را در شش روز (دوران) آفرید» (إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ).

«سپس بر تخت قدرت قرار گرفت، و به تدبیر کار جهان پرداخت» (ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ).

پس از آن که روشن شد خالق و آفریدگار «الله» است و زمام اداره جهان هستی به دست اوست و تدبیر همه امور به فرمان او می‌باشد معلوم است که بتها این موجودات بی‌جان و عاجز و ناتوان هیچ گونه نقشی در سرنوشت انسانها نمی‌توانند داشته باشند لذا در جمله بعد می‌فرماید: «هیچ شفاعت کننده‌ای جز به اذن و فرمان او وجود ندارد» (مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ). آری! «این چنین است «الله» پروردگار شما، او را پرستش کنید» نه غیر او (ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ فَاعْبُدُوهُ). «آیا با این دلیل روشن متذکر نمی‌شوید؟» أَفَلَا تَذَكَّرُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۷۲

(آیه ۴) - سپس در این آیه سخن از معاد می‌گوید و در جمله‌های کوتاهی هم اصل این مسأله و هم دلیل و هم هدف آن را بیان می‌دارد.

نخست می‌گوید: «بازگشت همه شما به سوی خداست» (إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا).

سپس روی این مسأله مهم تأکید کرده، اضافه می‌کند: «این وعده قطعی خداوند است» (وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا).

بعد اشاره به دلیل آن کرده، می‌گوید: «خداوند آفرینش را آغاز کرد و سپس تجدید می‌کند» (إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ).

آیات مربوط به معاد در قرآن نشان می‌دهد که علت عمده تردید مشرکان و مخالفان، این بوده که در امکان چنین چیزی تردید داشته‌اند و با تعجب سؤال می‌کردند آیا این استخوانهای پوسیده و خاک شده بار دیگر لباس حیات و زندگی در بر می‌کند و به شکل نخست باز می‌گردد؟ لذا قرآن می‌گوید: همان گونه که شما را در آغاز ایجاد کرد باز می‌گرداند.

سپس سخن از هدف معاد به میان می‌آید که این برنامه «برای آن است که خداوند افرادی را که ایمان آورده و عمل صالح انجام داده‌اند به عدالت پاداش دهد» (لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ).

بی‌آنکه کوچکترین اعمال آنها از نظر لطف و مرحمت او مخفی و بی‌اجر بماند.

«و آنها که راه کفر و انکار پویدند (و طبعاً عمل صالحی نیز نداشتند زیرا ریشه عمل خوب اعتقاد خوب است مجازات دردناک، و) نوشیدنی از آب گرم و سوزان و عذاب الیم به خاطر کفرشان در انتظارشان است» (وَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ).

(آیه ۵) - گوشه‌ای از آیات عظمت خدا: در آیات گذشته اشاره کوتاهی به مسأله مبدأ و معاد شده بود، ولی از این به بعد این دو مسأله اصولی که مهمترین پایه دعوت انبیاء بوده است بطور مشروح مورد بحث قرار می‌گیرد.

نخست اشاره به قسمتهایی از آیات عظمت خدا در جهان آفرینش کرده، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۷۳ می‌گوید: «او کسی است که خورشید را ضیاء و روشنی و قمر را نور قرار داد» (هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا). خورشید با نور عالمگیرش نه تنها بستر موجودات را گرم و روشن می‌سازد بلکه در تربیت گیاهان و پرورش حیوانات سهم عمده و اساسی دارد و اگر روزی این اشعه حیاتبخش از کره خاکی ما قطع شود در فاصله کوتاهی تاریکی و سکوت و مرگ همه جا را فرا خواهد گرفت.

ماه با نور زیبایش چراغ شبهای تار ماست، و روشنایی ملائمش برای همه ساکنان زمین مایه آرامش و نشاط است. سپس به یکی دیگر از آثار مفید وجود ماه اشاره کرده، می‌گوید: «خداوند برای آن منزل گاههایی مقدر کرد تا شماره سالها و حساب زندگی و کار خویش را بدانید» (وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابِ).

یعنی یک تقویم بسیار دقیق و زنده طبیعی است که عالم و جاهل می‌توانند آن را بخوانند و حساب تاریخ کارها و امور زندگی خود را نگهدارند و این اضافه بر نوری است که ماه به ما می‌بخشد.

سپس اضافه می‌کند: این آفرینش و این گردش مهر و ماه سرسری و از بهر بازیگری نیست «خداوند آن را نیافریده است مگر به حق» (مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ).

و در پایان آیه تأکید می‌کند که: «خدا آیات و نشانه‌های خود را برای آنها که می‌فهمند و درک می‌کنند شرح می‌دهد» (يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ).

اما بی‌خبران بی‌بصر چه بسیار از کنار همه این آیات و نشانه‌های پروردگار می‌گذرند و کمترین چیزی از آن درک نمی‌کنند.

سوره یونس (۱۰): آیه ۶ .... ص: ۲۷۳

(آیه ۶) - در این آیه به قسمتی دیگر از نشانه‌ها و دلایل وجودش در آسمان و زمین پرداخته، می‌گوید: «درآمد و شد شب و روز و آنچه خداوند در آسمان و زمین آفریده است نشانه‌هایی است برای گروه پرهیزکاران» (إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۷۴

یعنی تنها کسانی این آیات را درک می‌کنند که در پرتو تقوا و پرهیز از گناه، صفای روح و روشن بینی یافته‌اند اگر نور آفتاب یکنواخت و بطور مداوم بر زمین می‌تابید مسلماً درجه حرارت در زمین به قدری بالا می‌رفت که قابل زندگی نبود و همچنین اگر شب بطور مستمر ادامه می‌یافت همه چیز از شدت سرما می‌خشکید ولی خداوند این دو را پشت سر یکدیگر قرار داده تا بستر حیات و زندگی را در کره زمین آماده و مهیا سازد.

سوره یونس (۱۰): آیه ۷ .... ص: ۲۷۴

(آیه ۷) - بهشتیان و دوزخیان: از این آیه به بعد نیز شرحی پیرامون معاد و سرنوشت مردم در جهان دیگر آمده است. نخست می‌فرماید: «کسانی که امید لقای ما را ندارند و به رستخیز معتقد نیستند و به همین دلیل تنها به زندگی دنیا خشنودند و به آن اطمینان می‌کنند...» (إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَ رَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ اطْمَأَنَّنُوا بِهَا).

«و همچنین آنها که از آیات ما غافلند و در آنها اندیشه نمی کنند» تا قلبی بیدار و دلی مملو از احساس مسؤولیت پیدا کنند ...
(وَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۸ .... ص : ۲۷۴

(آیه ۸) - «این هر دو گروه جایگاهشان آتش است، به خاطر اعمالی که انجام می دهند» (أُولَئِكَ مِآوَاهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ).

در حقیقت نتیجه مستقیم عدم ایمان به معاد همان دل‌بستگی به این زندگی محدود و مقامهای مادی و اطمینان و اتکاء به آن است.

همچنین غفلت از آیات الهی، سر چشمه بیگانگی از خدا، و بیگانگی از خدا سر چشمه عدم احساس مسؤولیت، و آلودگی به ظلم و فساد و گناه است، و سر انجام آن چیزی جز آتش نمی تواند باشد.

سوره یونس(۱۰): آیه ۹ .... ص : ۲۷۴

(آیه ۹) - سپس اشاره به حال گروه دیگری می کند که نقطه مقابل این دو گروه می باشند، می گوید: «کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند، خداوند به کمک ایمانشان آنها را هدایت می کند» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ).

این نور هدایت الهی که از نور ایمانشان سر چشمه می گیرد، تمام افق زندگانی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۷۵
آنها را روشن می سازد، در پرتو این نور آن چنان روشن بینی پیدا می کنند که جار و جنجالهای مکتبهای مادی، و وسوسه های شیطانی، و زرق و برقه های گناه، و زر و زور، فکر آنها را نمی دزدد، و از راه به بیراهه گام نمی نهند.
این حال دنیای آنان و در جهان دیگر خداوند قصرهایی به آنها می بخشد که «از زیر آنها در باغهای بهشت نهرها جاری است» (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۰ .... ص : ۲۷۵

(آیه ۱۰) - آنها در محیطی مملو از صلح و صفا و عشق به پروردگار و انواع نعمتها به سر می برند.
هر زمان که جذبه ذات و صفات خدا وجودشان را روشن می سازد «گفتار و دعای آنها در بهشت این است که: پروردگارا! منزه و پاک از هر گونه عیب و نقصی» (دَعَّوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ).

و هر زمان به یکدیگر می رسند سخن از صلح و صفا می گویند: «و تحیت آنها در آنجا سلام است» (وَ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ).
و سر انجام هر گاه از نعمتهای گوناگون خداوند در آنجا بهره می گیرند به شکر پرداخته «و آخرین سخنشان این است که: حمد و سپاس مخصوص پروردگار عالمیان است» (وَ آخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۱ .... ص : ۲۷۵

(آیه ۱۱) - انسانهای خودرو! در این آیه نیز همچنان سخن پیرامون مسأله پاداش و کیفر بدکاران است.

نخست می گوید: «اگر خداوند مجازات مردم بدکار را سریعاً و در این جهان انجام دهد و همان گونه که آنها در به دست آوردن نعمت و خیر و نیکی عجله دارند، در مجازاتشان تعجیل کند، عمر همگی به پایان می رسد و اثری از آنها باقی نمی ماند» (وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقَضَىٰ إِلَيْهِمْ أَجْلَهُمْ).

ولی از آنجا که لطف خداوند همه بندگان حتی بدکاران و کافران و مشرکان را نیز شامل می شود، در مجازاتشان عجله به خرج نمی دهد، شاید بیدار شوند و توبه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۷۶ کنند، و از بیراهه به راه بازگردند.

و در پایان آیه می فرماید: مجازاتشان همین بس که «افرادی را که ایمان به رستاخیز و لقای ما ندارند به حال خود رها می کنیم تا در طغیانشان حیران و سرگردان شوند»، نه حق را از باطل بشناسند، و نه راه را از چاه (فَتَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۲ .... ص: ۲۷۶

(آیه ۱۲) - آنگاه اشاره به وجود نور توحید در فطرت و عمق روح آدمی کرده، می گوید: «هنگامی که به انسان زیانی می رسد، و دستش از همه جا کوتاه می شود، دست به سوی ما دراز می کند و ما را (در همه حال) در حالی که به پهلو خوابیده یا نشسته یا ایستاده است می خواند» (وَ إِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا).

آری! خاصیت مشکلات و حوادث دردناک، کنار رفتن حجابها از روی فطرت پاک آدمی است، و برای مدتی، هر چند کوتاه درخشش این نور توحیدی آشکار می گردد.

سپس می گوید: اما این افراد، چنان کم ظرفیت و بی خردند که «به مجرد این که بلا و ناراحتی آنها را برطرف می سازیم، آن چنان در غفلت فرو می روند که گویا هرگز از ما تقاضایی نداشتند» و ما نیز به آنها کمکی نکردیم (فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرِّ مَسَّهُ).

«آری! این چنین اعمال مسرفان در نظرشان جلوه داده شده است» (كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

خداوند این خاصیت را در اعمال زشت و آلوده آفریده که هر قدر انسان به آنها بیشتر آلوده شود، بیشتر خو می گیرد و نه تنها قبح و زشتی آنها تدریجاً از میان می رود بلکه کم کم به صورت عملی شایسته در نظرش مجسم می گردد! و اما چرا در آیه فوق این گونه افراد به عنوان «مسرف» (اسرافکار) معرفی شده اند؟ به خاطر این است که چه اسراف از این بالاتر که انسان مهمترین سرمایه وجود خود یعنی عمر و سلامت و جوانی و نیروها را بیهوده در راه فساد و گناه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۷۷

و عصیان و یا در مسیر به دست آوردن متاع بی ارزش و ناپایدار این دنیا به هدر دهد، و در برابر این سرمایه چیزی عاید او نشود.

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۳ .... ص: ۲۷۷

(آیه ۱۳) - ستمگران پیشین و شما: در این آیه نیز اشاره به مجازاتهای افراد ستمگر و مجرم در این جهان می کند و با توجه

دادن مسلمانان به تاریخ گذشته به آنها گوشزد می نماید که اگر راه آنان را بپویند به همان سرنوشت گرفتار خواهند شد. نخست می گوید: «ما امتهای قبل از شما را هنگامی که دست به ستمگری زدند و با این که پیامبران با دلائل و معجزات روشن برای هدایت آنان آمدند هرگز به آنها ایمان نیاوردند، هلاک و نابود ساختیم» (وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونََ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَ مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا).

و در پایان آیه می افزاید: این برنامه مخصوص جمعیت خاصی نیست «این چنین مجرمان را کیفر می دهیم» (كَذَلِكَ نَعْجِزُ الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۴ .... ص : ۲۷۷

(آیه ۱۴) - در این آیه مطلب را صریحتر بیان می کند و می گوید: «سپس شما را جانشین آنها در زمین قرار دادیم تا ببینیم چگونه عمل می کنید» (ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ). از جمله «وَ مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا» (چنان نبود که ایمان بیاورند) استفاده می شود که خداوند تنها آن گروهی را به هلاکت کیفر می دهد که امیدی به ایمان آنها در آینده نیز نباشد، و به این ترتیب اقوامی که در آینده ممکن است ایمان بیاورند مشمول چنین کیفرهایی نمی شوند.

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۵ .... ص : ۲۷۷

اشاره

(آیه ۱۵)

شأن نزول: .... ص : ۲۷۷

این آیه و دو آیه بعد از آن در باره چند نفر از بت پرستان نازل شده، چرا که خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند و گفتند: آنچه در این قرآن در باره ترک عبادت بتهای بزرگ ما، لات و عزی و منات و هبل و همچنین مذمت از آنان وارد شده برای ما قابل تحمل نیست، اگر می خواهی از تو پیروی کنیم، قرآن دیگری بیاور که این ایراد در آن نباشد! و یا حد اقل این گونه مطالب را در قرآن کنونی تغییر ده!

تفسیر: .... ص : ۲۷۷

این آیات نیز در تعقیب آیات گذشته پیرامون مبدأ و معاد سخن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۷۸

می گوید، نخست به یکی از اشتباهات بزرگ بت پرستان اشاره کرده، می گوید:

«هنگامی که آیات آشکار و روشن ما بر آنها خوانده می شود، آنها که به رستاخیز و لقای ما ایمان ندارند می گویند: قرآن

دیگری غیر از این بیاور و یا لااقل این قرآن را، تغییر ده» (وَ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا اِنَّتِ بَقْرَةٌ اِنْ غَيْرِ هَذَا اَوْ بَدَلَةٌ).

این بی‌خبران بینوا، پیامبر صلی الله علیه و آله را برای رهبری خود نمی‌خواستند، بلکه او را به پیروی از خرافات و اباطیل خویش دعوت می‌کردند.

قرآن با صراحت آنها را از این اشتباه بزرگ در می‌آورد، و به پیغمبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که به آنها «بگو: برای من ممکن نیست که از پیش خود آن را تغییر دهم» (قُلْ مَا يَكُونُ لِي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تَلَقَاءِ نَفْسِي).

سپس برای تأکید اضافه می‌کند: «من فقط پیروی از چیزی می‌کنم که بر من وحی می‌شود» (اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحَىٰ اِلَيَّ). نه تنها نمی‌توانم تغییر و تبدیلی در این وحی آسمانی بدهم، بلکه «اگر کمترین تخلفی از فرمان پروردگار بکنم، از مجازات آن روز بزرگ (رستاخیز) می‌ترسم» (اِنِّي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۶ .... ص: ۲۷۸

(آیه ۱۶) - در این آیه به دلیل این موضوع می‌پردازد و می‌گوید به آنها بگو: من کمترین اراده‌ای از خودم در باره این کتاب آسمانی ندارم «و اگر خدا می‌خواست این آیات را بر شما تلاوت نمی‌کردم و از آن آگاهتان نمی‌ساختم» (قُلْ لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَ لَا اُذْرَاكُمْ بِهِ).

به دلیل این که «سالها پیش از این در میان شما زندگی کردم» (فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ). و هرگز این گونه سخنان را از من نشنیده‌اید، اگر آیات از ناحیه من بود لابد در این مدت چهل سال از فکر من بر زبانم جاری می‌شد و حداقل گوشه‌ای از آن را بعضی از من شنیده بودند.

«آیا مطلبی را به این روشنی درک نمی‌کنید» (أَفَلَا تَعْقِلُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۷ .... ص: ۲۷۸

(آیه ۱۷) - باز برای تأکید اضافه می‌کند که من به خوبی می‌دانم بدترین انواع برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۷۹ ظلم و ستم آن است که کسی بر خدا افتراء ببندد «چه کسی ستمکارتر است از کسی که دروغی را به خدا نسبت بدهد» (فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَيَّ اللّٰهِ كَذِبًا).

بنابراین چگونه چنین گناه بزرگی را ممکن است من مرتکب بشوم.

«همچنین کار کسی که آیات الهی را تکذیب می‌کند» نیز بزرگترین ظلم و ستم است (أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ).

اگر شما از عظمت گناه تکذیب و انکار آیات حق بی‌خبرید من بی‌خبر نیستم، و به هر حال این کار شما جرم بزرگی است، و «مجرمان هرگز رستگار نخواهند شد» (اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۸ .... ص: ۲۷۹

(آیه ۱۸) - معبودهای بی‌خاصیت: در این آیه نیز بحث «توحید»، از طریق نفی الوهیت بتها، تعقیب شده است، و با دلیل روشنی بی‌ارزش بودن بتها اثبات گردیده: «آنها غیر از خدا معبودهایی را می‌پرستند که نه زبانی به آنان می‌رساند (که از ترس

زیانشان آنها را پرستند) و نه سودی می‌رساند» که به خاطر سودشان مورد، عبادت قرار دهند (وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ).

سپس به ادعای واهی بت پرستان پرداخته، می‌گوید: «آنها می‌گویند: این بتها شفیعان ما در پیشگاه خدا هستند» (وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ).

یعنی می‌توانند از طریق شفاعت، منشأ سود و زبانی شوند، هر چند مستقلا از خودشان کاری ساخته نباشد.

اعتقاد به شفاعت بتها یکی از انگیزه‌های بت پرستی بود.

قرآن در پاسخ این پندار می‌گوید: «آیا شما خداوند را به چیزی خبر می‌دهید که در آسمانها و زمین سراغ ندارد» (قُلْ أَتُبْتُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ).

کنایه از این که اگر خدا چنین شفیعانی می‌داشت، در هر نقطه‌ای از زمین و آسمان که بودند، از وجودشان آگاه بود.

و در پایان آیه برای تأکید می‌فرماید: «خداوند منزّه، و برتر است از شریکهایی که برای او می‌سازند» (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۸۰

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۹ .... ص: ۲۸۰

(آیه ۱۹) - این آیه به تناسب بحثی که در آیه قبل در زمینه نفی شرک و بت پرستی گذشت اشاره به فطرت توحیدی همه انسانها کرده، می‌گوید: «در آغاز همه افراد بشر امت واحدی بودند» و جز توحید در میان آنها آیین دیگری نبود (وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً).

این فطرت توحیدی که در ابتدا دست نخورده بود با گذشت زمان بر اثر افکار کوتاه و گرایشهای شیطانی، دستخوش دگرگونی شد، گروهی از جاده توحید منحرف شدند و به شرک روی آوردند و طبعاً «جامعه انسانی به دو گروه مختلف تقسیم شد» گروهی موحد و گروهی مشرک (فَاخْتَلَفُوا).

بنابراین شرک در واقع یک نوع بدعت و انحراف از فطرت است، انحرافی که از مثنی اوهام و پندارهای بی‌اساس سرچشمه گرفته است.

در اینجا ممکن بود این سؤال پیش بیاید که چرا خداوند این اختلاف را از طریق مجازات سریع مشرکان بر نمی‌چیند.

قرآن بلافاصله برای پاسخ به این سؤال اضافه می‌کند: «و اگر فرمانی از طرف پروردگارت (در باره عدم مجازات سریع آنان) از قبل صادر نشده بود، در میان آنها در آنچه اختلاف داشتند داوری می‌شد» و سپس همگی به مجازات می‌رسیدند (وَلَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۲۰ .... ص: ۲۸۰

(آیه ۲۰) - معجزات اقتراحی: دگر بار قرآن به بهانه جویبهای مشرکان به هنگام سرباز زدن از ایمان و اسلام پرداخته، می‌گوید: «مشرکان چنین می‌گویند که چرا معجزه‌ای از ناحیه خداوند بر پیامبر نازل نشده است» (وَيَقُولُونَ لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةً مِنْ رَبِّهِ).

البته منظور آنها این بوده که هر وقت معجزه‌ای به میل خود پیشنهاد کنند فوراً آن را انجام دهد! لذا بلافاصله به پیامبر صلی الله

علیه و آله چنین دستور داده می‌شود که «به آنها بگو:

معجزه مخصوص خدا (و مربوط به جهان غیب و ماوراء طبیعت) است» (فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص:

۲۸۱

بنابراین چیزی نیست که در اختیار من باشد و من بر طبق هوسهای شما هر روز معجزه تازه‌ای انجام دهم، و بعدا هم با عذر و بهانه‌ای از ایمان آوردن خودداری کنید.

و در پایان آیه با بیانی تهدیدآمیز به آنها می‌گوید: «اکنون که شما دست از لجابت بر نمی‌دارید در انتظار باشید، من هم با شما در انتظارم» (فَأْتَنظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَنظِرِينَ).

شما در انتظار مجازات الهی باشید، و من هم در انتظار پیروزم!

سوره یونس(۱۰): آیه ۲۱ .... ص: ۲۸۱

(آیه ۲۱) - در این آیه باز سخن از عقاید و کارهای مشرکان است.

نخست اشاره به یکی از نقشه‌های جاهلانه مشرکان کرده، می‌گوید:

«هنگامی که مردم (را برای بیداری و آگاهی، گرفتار مشکلات و زیانهایی می‌سازیم سپس آن را برطرف ساخته) طعم آرامش و رحمت خود را به آنها می‌چشانیم به جای این که متوجه ما شوند در این آیات و نشانه‌ها نیرنگ می‌کنند» و یا با توجیها نادرست در مقام انکار آنها بر می‌آیند (وَ إِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا). و مثلاً بلاها، و مشکلات را به عنوان غضب بتها و نعمت و آرامش را دلیل بر شفقت و محبت آنان می‌گیرند و یا بطور کلی همه را معلول یک مشت تصادف می‌شمرند اما خداوند به وسیله پیامبرش به آنها هشدار می‌دهد که «به آنها بگو: خدا از هر کس در چاره‌اندیشی و طرح نقشه‌های کوبنده قادرتر و سریعتر است» (قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا).

و به تعبیر دیگر او هر زمان اراده مجازات و تنبیه کسی کند بلافاصله تحقق می‌یابد، در حالی که دگران چنین نیستند.

سپس آنها را تهدید می‌کند که گمان نبرید این توطئه‌ها و نقشه‌ها فراموش می‌گردد، «فرستادگان ما (یعنی فرشتگان ثبت اعمال) تمام نقشه‌هایی را که (برای خاموش کردن نور حق) می‌کشید می‌نویسند» (إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ).

و باید خود را برای پاسخگویی و مجازات، در سرای دیگر آماده کنید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۸۲

سوره یونس(۱۰): آیه ۲۲ .... ص: ۲۸۲

(آیه ۲۲) - در این آیه دست به اعماق فطرت بشر انداخته و توحید فطری را برای آنها تشریح می‌کند که چگونه انسان در مشکلات بزرگ و به هنگام خطر، همه چیز را جز خدا فراموش می‌نماید.

نخست می‌گوید: «او خدایی است که شما را در صحرا و دریا سیر می‌دهد» (هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ).

«تا هنگامی که در کشتی‌ها قرار می‌گیرید و (کشتی‌ها) سرنشینان را به کمک بادهای موافق آرام آرام به سوی مقصد حرکت می‌دهند و همه شادمان و خوشحالند» (حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَ جَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَ فَرِحُوا بِهَا).

«اما ناگهان طوفان شدید و کوبنده‌ای می‌وزد، و امواج از هر سو به طرف آنها هجوم می‌آورد، آن چنان که مرگ را با چشم

خود می بینند و دست از زندگانی می شویند» (جاءَ تَهَا رِيحٌ عاصِفٌ وَ جاءَهُمُ المَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَ ظَنُّوا أَنَّهُمْ أَحيطَ بِهِمْ). درست در چنین موقعی به یاد خدا می افتند «و او را از روی اخلاص می خوانند و آیین خود را برای او از هرگونه شرک و بت پرستی خالص می کنند!» (دَعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ).

در این هنگام دست به دعا بر می دارند و می گویند: «خداوندا! اگر ما را از این مهلکه رهایی بخشی سپاسگزار تو خواهیم بود» نه ستم می کنیم و نه به غیر تو روی می آوریم (لَيْسَ أَنْجَتِنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ). با این که این بیداری موقتی، اثر تربیتی در افراد فوق العاده آلوده ندارد حجت را بر آنها تمام می کند، و دلیلی خواهد بود بر محکومیتشان.

ولی افرادی که آلودگی مختصری دارند در این گونه حوادث معمولاً بیدار می شوند و مسیر خود را اصلاح می کنند.

سوره یونس (۱۰): آیه ۲۳ .... ص: ۲۸۲

(آیه ۲۳) - «اما هنگامی که خدا آنها را رهایی می بخشد و به ساحل نجات می رسند شروع به ظلم و ستم در زمین می کنند» (فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۸۳
ولی «ای مردم (بدانید) هرگونه ظلم و ستمی مرتکب شوید و هر انحرافی از حق پیدا کنید زیانش متوجه خود شماست» (يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغَيْتُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ).

آخرین کاری که می توانید انجام دهید این است که «چند روزی از متاع زندگی دنیا بهره مند شوید» (مَتَاعِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا).
«سپس بازگشت شما به سوی ماست» (ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ).
«آنگاه ما شما را از آنچه انجام می دادید آگاه خواهیم ساخت» (فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ).

سوره یونس (۱۰): آیه ۲۴ .... ص: ۲۸۳

(آیه ۲۴) - دورنمای زندگی دنیا: در آیات گذشته اشاره ای به ناپایداری زندگی دنیا شده بود، در این آیه این واقعیت ضمن مثال جالبی تشریح شده تا پرده های غرور و غفلت را از مقابل دیده های غافلان و طغیانگران کنار زند.
«مثل زندگی دنیا همانند آبی است که از آسمان نازل کرده ایم» (إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ). این دانه های حیات بخش باران بر سرزمینهای آماده می ریزند، «و به وسیله آن گیاهان گوناگونی که بعضی قابل استفاده برای انسانها، و بعضی برای حیوانات است، می رویند» (فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَ الْأَنْعَامُ).

این گیاهان علاوه بر خاصیت های غذایی که برای موجودات زنده دارند سطح زمین را می پوشانند و آن را زینت می بخشند، تا آنجا که «زمین بهترین زیبایی خود را در پرتو آن پیدا کرده و تزیین می شود» (حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَ أَزْيَنَتْ). در این هنگام شکوفه ها، شاخساران را زینت داده و گلها می خندند، دانه های غذایی و میوه ها کم کم خود را نشان می دهند، و صحنه پر جوشی را از حیات و زندگی به تمام معنی کلمه مجسم می کنند، که دلها را پر از امید و چشمها را پر از شادی و سرور می سازند، آن چنان که «اهل زمین مطمئن می شوند، که می توانند از مواهب این گیاهان بهره گیرند» هم از میوه ها و هم

از دانه های حیات بخششان (وَ ظَنَّ بِرِجْزِهِ تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۸۴

أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا)

«اما ناگهان فرمان ما فرا می‌رسد (سرمای سخت و یا تگرگ شدید و یا طوفان درهم کوبنده‌ای بر آنها مسلط می‌گردد) و آنها را چنان درو می‌کنیم که گویا هرگز نبوده‌اند!» (أَتَاهَا أَمْزَنًا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَنْ لَّمْ تَغْنَبِ بِالْأَنْسِ). در پایان آیه برای تأکید بیشتر می‌فرماید: «این چنین آیات خود را برای افرادی که تفکر می‌کنند تشریح می‌کنیم» (كَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۲۵ .... ص: ۲۸۴

(آیه ۲۵) - این آیه با یک جمله کوتاه اشاره به نقطه مقابل این گونه زندگی کرده و می‌فرماید: «خداوند به دار السلام، خانه صلح و سلامت و امنیت دعوت می‌کند» (وَ اللَّهُ يَدْعُوا إِلَى دَارِ السَّلَامِ). به آنجا که نه از این کشمکشهای غارتگران دنیای مادی خبری است، و نه از مزاحمت‌های احمقانه ثروت اندوزان از خدا بی‌خبر، و نه جنگ و خونریزی و استعمار و استثمار. سپس اضافه می‌کند: «خدا هر کس را بخواهد (و شایسته و لایق ببیند) به سوی راه مستقیم (همان راهی که به دار السلام و مرکز امن و امان منتهی می‌شود) دعوت می‌کند» (وَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۲۶ .... ص: ۲۸۴

(آیه ۲۶) - رو سفیدان و رو سیاهان! در آیات گذشته اشاره به سرای آخرت و روز رستاخیز شده بود، به همین مناسبت، این آیه و آیه بعد سرنوشت نیکوکاران و آلودگان به گناه را در آنجا تشریح می‌کند. نخست می‌گوید: «کسانی که کار نیک انجام دهند پاداش نیک و زیاده بر آن دارند» (لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَ زِيَادَةٌ). منظور از «زیاده» در این جمله ممکن است پاداشهای مضاعف و فراوانی باشد که گاهی ده برابر و گاهی هزاران برابر بر آن افزوده می‌شود. سپس اضافه می‌کند: نیکوکاران در آن روز چهره‌های درخشانی دارند «و تاریکی و ذلت، صورت آنها را نمی‌پوشاند» (وَ لَا يَزْهَقُ وَجُوهُهُمْ قَتْرٌ وَ لَا ذِلَّةٌ).

و در پایان آیه می‌فرماید: «این گروه یاران بهشتند و جاودانه در آن خواهند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۸۵ ماند» (أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۲۷ .... ص: ۲۸۵

(آیه ۲۷) - در این آیه سخن از دوزخیان به میان می‌آید که در نقطه مقابل گروه اولند می‌گوید: «کسانی که مرتکب گناهان می‌شوند جزای بدی به مقدار عملشان دارند» (وَ الَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا). در اینجا سخنی از «زیاده» در کار نیست، چرا که در پاداش، «زیاده» فضل و رحمت است اما در کیفر، عدالت ایجاب می‌کند که ذره‌ای بیش از گناه نباشد. ولی آنها به عکس گروه اول چهره‌هایی تاریک دارند «و ذلت، صورت آنها را می‌پوشاند» (وَ تَرَاهُمْ ذُلَّةً). و این خاصیت و اثر عمل است که از درون جان انسان به بیرون منعکس می‌گردد.

به هر حال ممکن است بدکاران گمان کنند راه فرار و نجاتی خواهند داشت و یا بتها و مانند آنها می‌توانند برایشان شفاعت کنند اما جمله بعد صریحا می‌گوید:

«هیچ کس و هیچ چیز نمی‌تواند آنها را از مجازات الهی دور نگه دارد» (مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ).
تاریکی چهره‌های آنها به اندازه‌ای زیاد است که «گویی پاره‌هایی از شب تاریک و ظلمانی، یکی پس از دیگری بر صورت آنها افکنده شده است» (كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا).
«آنها اصحاب آتشند و جاودانه در آن می‌مانند» (أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۲۸ .... ص : ۲۸۵

(آیه ۲۸) - یک صحنه از رستاخیز بت پرستان! این آیه نیز بحثهای گذشته را در زمینه «مبدأ» و «معاد» و وضع مشرکان دنبال می‌کند.

نخست می‌گوید: به خاطر بیاورید «روزی را که همه بندگان را جمع و محشور می‌کنیم» (وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا).
«سپس به مشرکان می‌گوییم شما و معبودهایتان در جای خود باشید» تا به حسابتان رسیدگی شود (ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَائِكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۸۶

سپس اضافه می‌کند: «ما این دو گروه (معبودان و عابدان) را از یکدیگر جدا می‌کنیم» (فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ).
و از هر کدام جداگانه سؤال می‌نماییم - همان گونه که در تمام دادگاهها این مسأله معمول است که از هر کس جداگانه بازپرسی به عمل می‌آید.

از بت پرستان سؤال می‌کنیم به چه دلیل این بتها را شریک خدا قرار دادید و عبادت کردید؟ و از معبودان نیز می‌پرسیم به چه سبب شما معبود واقع شدید و یا تن به این کار دادید؟

«در این هنگام شریکانی را که آنها ساخته بودند، به سخن می‌آیند و می‌گویند:
شما هرگز ما را پرستش نمی‌کردید» (وَقَالَ شُرَكَائُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِلَّا نَا تَعْبُدُونَ). شما در حقیقت هوی و هوسها و اوهام و خیالات خویش را می‌پرستیدید.

سوره یونس(۱۰): آیه ۲۹ .... ص : ۲۸۶

(آیه ۲۹) - سپس برای تأکید بیشتر می‌گویند: «همین بس که خدا گواه میان ما و شماست که ما به هیچ وجه از عبادات شما آگاه نبودیم» (فَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۳۰ .... ص : ۲۸۶

(آیه ۳۰) - به هر حال همان گونه که قرآن در این آیه می‌گوید: «در آن هنگام هر کس اعمال خویش را که قبلا انجام داده است می‌آزماید» (هُنَالِكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ مَا أَسْلَفَتْ).

و نتیجه بلکه خود آن را می‌بیند چه عبادت کنندگان و چه معبودهای گمراهی که مردم را به عبادت خویش دعوت می‌کردند، چه مشرکان و چه مؤمنان از هر گروه و از هر قبیل.

«و در آن روز همگی به سوی «الله» که مولی و سرپرست حقیقی آنان است باز می گردند» و دادگاه محشر نشان می دهد که تنها حکومت به فرمان اوست (وَرُدُّوْا اِلَى اللّٰهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقُّ).

«و سر انجام تمام بتها و معبودهای ساختگی که به دروغ آنها را شریک خدا قرار داده بودند، گم و نابود می شوند» (وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُوْنَ).

چرا که آنجا عرصه ظهور و بروز تمام اسرار مکتوم بندگان است و هیچ حقیقتی نمی ماند مگر این که خود را آشکار می سازد.

سوره یونس(۱۰): آیه ۳۱ .... ص: ۲۸۶

(آیه ۳۱) - در این آیه سخن از نشانه های وجود پروردگار و شایستگی او برای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۸۷ عبودیت است.

نخست می فرماید: به مشرکان و بت پرستانی که در بیراهه سرگردانند «بگو:

چه کسی شما را از آسمان و زمین روزی می دهد؟» (قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ).

البته زمین تنها به وسیله مواد غذایی خود ریشه گیاهان را تغذیه می کند و شاید به همین دلیل است که در آیه فوق سخن از ارزاق آسمان و سپس ارزاق زمین به میان آمده است (به تفاوت درجه اهمیت).

سپس به دو قسمت از مهمترین حواس انسان که بدون آن دو، کسب علم و دانش برای بشر امکان پذیر نیست اشاره کرده، می گوید: و بگو «چه کسی است که مالک و خالق گوش و چشم و قدرت دهنده این دو حس آدمی است؟» (أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ).

بعد، از دو پدیده مرگ و حیات که عجیب ترین پدیده های عالم آفرینش است سخن به میان آورده، می گوید: «و چه کسی زنده را از مرده و مرده را از زنده خارج می کند؟» (وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ).

این همان موضوعی است که تاکنون عقل دانشمندان و علمای علوم طبیعی و زیست شناسان در آن حیران مانده است که چگونه موجود زنده از موجود بی جان به وجود آمده است؟

آیه فوق علاوه بر مرگ و حیات مادی مرگ و حیات معنوی را نیز شامل می شود، زیرا انسانهای هوشمند و پاکدامن و با ایمان را می بینیم که گاهی از پدر و مادری آلوده و بی ایمان متولد می شوند، عکس آن نیز مشاهده شده است.

بعد اضافه می کند: «و چه کسی است که امور این جهان را تدبیر می کند؟» (وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ).

در حقیقت نخست سخن از آفرینش مواهب، سپس سخن از حافظ و نگهبان و مدبر آنهاست.

بعد از آن که قرآن این سؤالات سه گانه را مطرح می کند بلافاصله می گوید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۸۸ «آنها به زودی در پاسخ خواهند گفت: خدا» (فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ).

از این جمله به خوبی استفاده می شود که حتی مشرکان و بت پرستان عصر جاهلیت خالق و رازق و حیاتبخش و مدبر امور جهان هستی را خدا می دانستند.

و در آخر آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می دهد: «به آنها بگو: آیا با این حال تقوا را پیشه نمی کنید» (فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۳۲ .... ص : ۲۸۸

(آیه ۳۲) - پس از آن که نمونه‌هایی از آثار عظمت و تدبیر خداوند را در آسمان و زمین بیان کرد و وجدان و عقل مخالفان را به داوری طلبید و آنها به آن معترف گردیدند، در این آیه با لحنی قاطع می‌فرماید: «این است الله، پروردگار بر حق شما!» (فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ). نه بتها، و نه سایر موجوداتی را که شریک خداوند در عبودیت قرار داده‌اید و در برابر آنها سجده و تعظیم می‌کنید.

سپس نتیجه‌گیری می‌کند: «اکنون (که حق را به روشنی شناختید) آیا بعد از حق چیزی جز ضلال و گمراهی وجود دارد؟ (فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ).

«با این حال چگونه از عبادت و پرستش خدا روی گردان می‌شوید» با این که می‌دانید معبود حقی جز او نیست؟! (فَأَنَّى تُصِرُّونَ).

این آیه در حقیقت یک راه منطقی روشن را برای شناخت باطل و ترک آن پیشنهاد می‌کند، و آن این که نخست باید از طریق وجدان و عقل برای شناخت حق گام برداشت، هنگامی که حق شناخته شد، هر چه غیر آن و مخالف آن است باطل و گمراهی است، و باید کنار گذاشته شود.

سوره یونس(۱۰):آیه ۳۳ .... ص : ۲۸۸

(آیه ۳۳) - در این آیه برای بیان این نکته که چرا آنها با وضوح مطلب و روشنایی حق به دنبال آن نمی‌روند می‌گوید: «این گونه فرمان خدا در باره این افراد که (از روی علم و عمد برخلاف عقل و وجدان) سر از اطاعت پیچیده‌اند صادر شده که آنها ایمان نیاورند» (كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ).

در واقع این خاصیت اعمال نادرست و مستمر آنهاست که قلبشان را چنان تاریک و روحشان را چنان آلوده می‌کند که با وضوح و روشنی حق آن را نمی‌بینند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۸۹ و به بیراهه می‌روند.

سوره یونس(۱۰):آیه ۳۴ .... ص : ۲۸۹

(آیه ۳۴) - یکی از نشانه‌های حق و باطل: قرآن همچنان استدلال‌ات مربوط به مبدأ و معاد را تعقیب می‌کند نخست به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد «به آنها بگو: آیا هیچ یک از این معبودهایی که شما شریک خدا قرار داده‌اید می‌تواند آفرینش را ایجاد کند و سپس باز گرداند» (قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ). بعد اضافه می‌کند «بگو: خداوند آفرینش را آغاز کرده و سپس باز می‌گرداند» (قُلْ اللَّهُ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ). «با این حال چرا از حق روی گردان (و در بیراهه سرگردان) می‌شوید» (فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۳۵ .... ص : ۲۸۹

(آیه ۳۵) - بار دیگر به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد «به آنها بگو: آیا هیچ یک از معبودهای ساختگی شما هدایت

به سوی حق می‌کند؟ (قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ).

زیرا معبود باید رهبر عبادت کنندگان خود باشد، آن هم رهبری به سوی حق، در حالی که معبودهای مشرکان اعم از بت‌های بی‌جان و جاندار هیچ کدام قادر نیستند بدون هدایت الهی کسی را به سوی حق رهنمون گردند. لذا بلافاصله اضافه می‌کند: «بگو تنها خداوند هدایت به سوی حق می‌کند» (قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ). با این حال «آیا کسی که هدایت به سوی حق می‌کند شایسته‌تر برای پیروی است یا آن کس که خود هدایت نمی‌شود مگر آن که هدایتش کنند» (أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ مَنْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يُهْدَى). و در پایان آیه با بیانی توییح آمیز و سرزنش بار می‌گوید: «شما را چه می‌شود؟ چگونه قضاوت می‌کنید؟» (فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۳۶ .... ص: ۲۸۹

(آیه ۳۶) - و در این آیه اشاره به سرچشمه و عامل اصلی انحرافات آنها، کرده، می‌گوید: «اکثر آنها جز از پندار و گمان پیروی نمی‌کنند، در حالی که گمان و پندار هرگز انسان را بی‌نیاز از حق نمی‌کند و به حق نمی‌رساند» (وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۹۰. سرانجام با لحنی تهدید آمیز نسبت به این گونه افرادی که تابع هیچ منطق و حسابی نیستند می‌فرماید: «خداوند به آنچه آنها انجام می‌دهند عالم است» (إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۳۷ .... ص: ۲۹۰

(آیه ۳۷) - عظمت و حقانیت دعوت قرآن: در اینجا قرآن به پاسخ قسمت دیگری از سخنان ناروای مشرکان می‌پردازد، چرا که آنها تنها در شناخت مبدأ گرفتار انحراف نبودند، بلکه به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نیز افترا می‌زدند، که قرآن را با فکر خود ساخته و به خدا نسبت داده است. آیه می‌گوید: «شایسته نیست که این قرآن بدون وحی الهی به خدا نسبت داده شده باشد» (وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ).

سپس به ذکر دلیل بر اصالت قرآن و وحی آسمانی بودنش پرداخته، می‌گوید:

«ولی این قرآن کتب آسمانی پیش از خود را تصدیق می‌کند» (وَلِكِنْ تَصَدِّقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ).

یعنی تمام بشارات و نشانه‌های حقانیتی که در کتب آسمانی پیشین آمده بر قرآن و آورنده قرآن کاملاً منطبق است و این خود ثابت می‌کند که تهمت و افترا بر خدا نیست و واقعیت دارد.

سپس دلیل دیگری بر اصالت این وحی آسمانی ذکر کرده، می‌گوید: «و این قرآن شرح کتب اصیل انبیاء پیشین و بیان احکام اساسی و عقائد اصولی آنها است و به همین دلیل شکی در آن نیست که از طرف پروردگار عالمیان است» (وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

و به تعبیر دیگر هیچ گونه تضادی با اصول برنامه انبیاء گذشته ندارد، بلکه تکامل آن تعلیمات و برنامه‌ها در آن دیده می‌شود،

و اگر این قرآن مجعول بود حتما مخالف و مبین آنها بود.

سوره یونس(۱۰):آیه ۳۸ .... ص : ۲۹۰

(آیه ۳۸) - در این آیه دلیل سومی بر اصالت قرآن ذکر کرده، می گوید: «آنها می گویند این قرآن را پیامبر صلی الله علیه و آله به دروغ به خدا نسبت داده، به آنها بگو: اگر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۹۱
راست می گویند شما هم مثل یک سوره آن را بیاورید، و از هر کس می توانید غیر از خدا برای همکاری دعوت کنید» ولی هرگز توانایی بر این کار را نخواهید داشت، به همین دلیل ثابت می شود که این وحی آسمانی است (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).
این آیه از جمله آیاتی است که با صراحت اعجاز قرآن را بیان می کند نه تنها همه قرآن را بلکه حتی اعجاز یک سوره را، و از همه جهانیان بدون استثناء دعوت می کند که اگر معتقدید این آیات از طرف خدا نیست همانند آن و یا لااقل همانند یک سوره آن را بیاورید.

سوره یونس(۱۰):آیه ۳۹ .... ص : ۲۹۱

(آیه ۳۹) - در این آیه اشاره به یکی از علل اساسی مخالفتهای مشرکان کرده، می گوید: آنها قرآن را به خاطر اشکالات و ایرادهایی انکار نمی کردند «بلکه تکذیب و انکارشان به خاطر این بود که از محتوای آن آگاهی نداشتند» (بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعَلَمِهِ).
در حقیقت آنها هیچ گونه دلیلی بر نفی مبدأ و معاد نداشتند و تنها جهل و بی خبری ناشی از خرافات و عادت به مذهب نیاکان سدّ راهشان بود.
و یا جهل به اسرار احکام، جهل به مفهوم بعضی از آیات متشابه، و جهل به درسهای عبرت انگیزی که هدف نهایی ذکر تاریخ پیشینیان بوده است.
مجموع این جهالتها و بی خبریها، آنها را وادار به انکار و تکذیب می کرد. «در حالی که هنوز تأویل و تفسیر و واقعیت مسائل مجهول برای آنها روشن نشده بود» (وَلَمَّا يَاْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ).
قرآن سپس اضافه می کند که این روش نادرست، منحصر به مشرکان عصر جاهلیت نیست بلکه «اقوام گمراه گذشته نیز (به همین گرفتاری مبتلا بودند، آنها نیز بدون این که تحقیق در شناخت واقعیتها بکنند و یا انتظار برای تحقق آنها بکشند) حقایق را انکار و تکذیب می کردند» (كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ).
در حالی که عقل و منطق حکم می کند که انسان چیزی را که نمی داند، هرگز انکار نکند، بلکه به جستجو و تحقیق پردازد.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۹۲
و در پایان آیه روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می گوید: «پس بنگر عاقبت کار این ستمکاران به کجا کشید» (فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ).
یعنی اینها نیز به همان سرنوشت گرفتار خواهند شد.

سوره یونس(۱۰):آیه ۴۰ .... ص : ۲۹۲

(آیه ۴۰) - در این آیه اشاره به دو گروه عظیم مشرکان کرده، می گوید: اینها همگی به این حال باقی نمی مانند بلکه «گروهی از آنان (که روح حق طلبی در وجودشان نمرده است سرانجام) به این قرآن ایمان می آورند، در حالی که گروهی دیگر (همچنان در جهل و لجابت پافشاری کرده و) ایمان نخواهند آورد» (وَ مِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ). روشن است که این گروه مردم، افراد فاسد و مفسدی هستند و به همین دلیل در پایان آیه می فرماید: «پروردگار تو مفسدان را بهتر می شناسد» (وَ رَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ). اشاره به این که افرادی که زیر بار حق نمی روند، در فاسد کردن نظام جامعه نقش مؤثری دارند.

سوره یونس(۱۰):آیه ۴۱ .... ص : ۲۹۲

(آیه ۴۱) - بحثی که در آیات گذشته در زمینه انکار و تکذیب لجوجانه مشرکان گذشت همچنان دنبال می شود و در این آیه طریق جدیدی برای مبارزه به پیامبر صلی الله علیه و آله تعلیم داده، می گوید: «اگر آنها تو را تکذیب کنند به آنان بگو عمل من برای من و عمل شما برای خودتان باشد» (وَ إِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَ لَكُمْ عَمَلُكُمْ). «شما از آنچه من انجام می دهم بیزارید، و من هم از اعمال شما بیزارم» (أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَ أَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ). این اعلام بیزاری و بی اعتنایی که توأم با اعتماد و ایمان قاطع به مکتب خویشتن است به منکران لجوج می فهماند که با عدم تسلیم در مقابل حق، خود را به محرومیت می کشانند و تنها به خویشتن ضرر می زنند.

سوره یونس(۱۰):آیه ۴۲ .... ص : ۲۹۲

(آیه ۴۲) - کوران و کران! در این آیه اشاره به دلیل انحراف و عدم تسلیم آنها در برابر حق کرده، می گوید: برای هدایت یک انسان تنها تعلیمات صحیح و آیات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۹۳ تکان دهنده و اعجاز آمیز و دلنشین روشن کافی نیست، بلکه آمادگی و استعداد پذیرش و شایستگی برای قبول حق نیز لازم است، همان گونه که برای پرورش سبزه و گل تنها بذر آماده کافی نمی باشد، زمین مستعد نیز لازم است. لذا نخست می گوید: «گروهی از آنها گوش به سوی تو فرا می دهند» اما گویی کردند (وَ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ). با این حال که آنها گوش شنوایی ندارند «آیا تو می توانی صدای خود را به گوش کران برسانی هر چند درک نکنند» (أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَ لَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۴۳ .... ص : ۲۹۳

(آیه ۴۳) - «و گروهی دیگر از آنان چشم به تو می دوزند و اعمال تو را می نگرند» که هر یک نشانه ای از حقانیت و صدق گفتار تو را در بر دارد، اما گویی کورند و نابینا (وَ مِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ). «آیا با این حال تو می توانی این نابینایان را هدایت کنی هر چند فاقد بصیرت باشند» (أَفَأَنْتَ تَهْتَدِي الْعُمْى وَ لَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۴۴ .... ص : ۲۹۳

(آیه ۴۴) - ولی این نارسایی فکر و ندیدن چهره حق و ناشنوایی در برابر گفتار خدا، چیزی نیست که با خود از مادر به این جهان آورده باشند، و خداوند به آنها ستمی کرده باشد، بلکه این خود آنها بوده‌اند که با اعمال نادرستشان و دشمنی و عصیان در برابر حق روح خود را تاریک و چشم بصیرت و گوش شنوایشان را از کار انداختند «چرا که خداوند به هیچ کس از مردم ستم نمی‌کند، ولی مردمند که به خویشان ستم روا می‌دارند» (إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۴۵ .... ص : ۲۹۳

(آیه ۴۵) - به دنبال شرح بعضی از صفات مشرکان در آیات گذشته، در اینجا اشاره به وضع دردناکشان در قیامت کرده، می‌گوید: «به خاطر بی‌اور آن روز را که خداوند همه آنها را محشور و جمع می‌کند در حالی که چنان احساس می‌کنند که تمام عمرشان در این دنیا بیش از ساعتی از یک روز نبوده، به همان مقدار که یکدیگر را ببینند و شناسند» (وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَنْ لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۹۴

سپس اضافه می‌کند: در آن روز به همه آنها ثابت می‌شود «افرادی که روز رستاخیز و ملاقات پروردگار را تکذیب کردند، زیان بردند»، و تمام سرمایه‌های وجود خود را از دست دادند بی‌آنکه نتیجه‌ای بگیرند (قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ). «و اینها (به خاطر این تکذیب و انکار و اصرار بر گناه و لجاجت) آمادگی هدایت نداشتند» (وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ). چرا که قلبشان تاریک و روحشان ظلمانی بود.

سوره یونس(۱۰):آیه ۴۶ .... ص : ۲۹۴

(آیه ۴۶) - در این آیه به عنوان تهدید کفار و تسلی خاطر پیامبر صلی الله علیه و آله چنین می‌گوید: «اگر ما قسمتی از مجازاتهایی را که به آنها وعده داده‌ایم به تو نشان دهیم (و در زمان حیات خود عذاب و مجازات آنها را ببینی) و یا اگر (پیش از آن که به چنین سرنوشتی گرفتار شوند) تو را از این دنیا ببریم به هر حال بازگشتشان به سوی ماست. سپس خداوند شاهد و گواه اعمالی است که انجام می‌دهند» (وَإِنَّمَا نُرِيكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتُوفِّيكَ فَالْيُنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۴۷ .... ص : ۲۹۴

(آیه ۴۷) - در این آیه یک قانون کلی در باره همه پیامبران و از جمله پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و همه امتها از جمله امتی که در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله می‌زیسته‌اند بیان کرده، می‌گوید: «هر امتی رسول و فرستاده‌ای از طرف خدا دارد» (وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ).

«هنگامی که فرستاده آنها آمد (و ابلاغ رسالت کرد و گروهی در برابر حق تسلیم شدند و پذیرفتند و گروهی به مخالفت و تکذیب برخاستند) به عدالت در میان آنها داوری می‌شود و به هیچ کس ستمی نمی‌شود»، مؤمنان و نیکان می‌مانند و بدان و مخالفان یا نابود می‌شوند و یا محکوم به شکست (فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ).

همان گونه که در باره پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله و امت معاصرش چنین شد.
 بنابراین قضاوت و داوری که در این آیه به آن اشاره شده همان قضاوت تکوینی و اجرایی در این دنیاست.
 برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۹۵

سوره یونس(۱۰):آیه ۴۸ .... ص : ۲۹۵

(آیه ۴۸)- به دنبال تهدیدهایی که در آیات سابق راجع به عذاب و مجازات منکران حق ذکر شد در این آیه از قول آنها چنین نقل می کند که از روی استهزاء و مسخره و انکار «می گویند: این وعده ای که در مورد نزول عذاب می دهی اگر راست می گویی چه موقع است؟! (وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).
 آنها با این تعبیر می خواستند بی اعتنایی کامل خود را به تهدیدهای پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله نشان دهند.

سوره یونس(۱۰):آیه ۴۹ .... ص : ۲۹۵

(آیه ۴۹)- مجازات الهی در دست من نیست! در برابر این سؤال خداوند به پیامبرش دستور می دهد که از چند راه به آنها پاسخ گوید نخست این که می فرماید:
 «به آنها بگو: (وقت و موعد این کار در اختیار من نیست) من مالک سود و زیانی برای خود نیستم (تا چه رسد برای شما) مگر آنچه خدا بخواهد و اراده کند» (قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ).
 من تنها پیامبر و فرستاده اویم، تعیین موعد نزول عذاب، تنها به دست اوست.
 این جمله در حقیقت اشاره به توحید افعالی است که در این عالم همه چیز به خدا باز می گردد، و هر کار از ناحیه اوست، اوست که با حکمتش مؤمنان را پیروزی می دهد و اوست که با عدالتش منحرفان را مجازات می کند.
 بدیهی است این منافات با آن ندارد که خداوند به ما نیروها و قدرتهایی داده است که به وسیله آن مالک قسمتی از سود و زیان خویش هستیم و می توانیم در باره سرنوشت خویش تصمیم بگیریم.
 سپس قرآن به پاسخ دیگری پرداخته، می گوید: «هر قوم و جمعیتی زمان و اجل معینی دارند، به هنگامی که اجل آنها فرا رسد نه ساعتی از آن تأخیر خواهند کرد و نه ساعتی پیشی خواهند گرفت» (لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ).
 در واقع قرآن به مشرکان اخطار می کند که بی جهت عجله نکنند، به هنگامی که اجل آنها فرا برسد، لحظه ای این عذاب تأخیر و تقدیم نخواهد داشت.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۹۶

سوره یونس(۱۰):آیه ۵۰ .... ص : ۲۹۶

(آیه ۵۰)- در این آیه سومین پاسخ را مطرح کرده، می گوید: «به آنها بگو: اگر عذاب پروردگار شب هنگام یا در روز به سراغ شما بیاید» امر غیر ممکنی نیست، و آیا شما می توانید این عذاب ناگهانی را از خود دفع کنید؟ (قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا).

«با این حال مجرمان و گنهکاران در برابر چه چیز عجله می کنند» (ما ذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۵۱ .... ص : ۲۹۶

(آیه ۵۱) - و در این آیه چهارمین پاسخ را به آنها چنین می گوید: «یا این که آنگاه که واقع شد، به آن ایمان می آورید» و گمان می کنید که ایمان شما پذیرفته می شود، این خیال باطلی است (أَتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ). چرا که پس از نزول عذاب، درهای توبه به روی شما بسته می شود و ایمان کمترین اثری ندارد، بلکه به شما گفته می شود: «حالا- ایمان می آورید، در حالی که قبلا- (از روی استهزاء و انکار) برای عذاب عجله می کردید»؟ (الْأَمَانَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۵۲ .... ص : ۲۹۶

(آیه ۵۲) - این مجازات دنیای آنهاست، «سپس در روز رستاخیز به کسانی که ستم کردند، گفته می شود بچشید عذاب ابدی را!» (ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ). «آیا جز بدانچه انجام دادید کیفر داده می شوید»؟ (هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ). این در واقع اعمال خود شماست که دامانتان را گرفته است، همانهاست که در برابرتان مجسم شده و شما را برای همیشه آزار می دهد.

سوره یونس(۱۰):آیه ۵۳ .... ص : ۲۹۶

(آیه ۵۳) - در مجازات الهی تردید نکنید! در آیات گذشته سخن از کیفر و مجازات و عذاب مجرمان در این جهان و جهان دیگر بود. این آیه نیز موضوع را دنبال می کند. نخست می گوید: مجرمان و مشرکان از روی تعجب و استفهام «از تو سؤال می کنند که آیا این وعده مجازات الهی در این جهان و جهان دیگر حق است»؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۹۷ (وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هُوَ).

خداوند به پیامبرش دستور می دهد که در برابر این سؤال با تأکید هر چه بیشتر «بگو: آری! به پروردگارم سوگند این یک واقعیت است» و هیچ شک و تردیدی در آن نیست (قُلْ إِي وَ رَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ). و اگر فکر می کنید، می توانید از چنگال مجازات الهی فرار کنید اشتباه بزرگی کرده اید، زیرا «هرگز شما نمی توانید (از آن جلوگیری کنید و) او را با قدرت خود ناتوان سازید» (وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۵۴ .... ص : ۲۹۷

(آیه ۵۴) - در این آیه روی عظمت این مجازات مخصوصا در قیامت تکیه کرده، می گوید: آن چنان عذاب الهی وحشتناک و هول انگیز است که «اگر هر یک از ستمکاران مالک تمام ثروتهای روی زمین باشند، حاضرند همه آن را بدهند» تا از این

کیفر سخت رهایی یابند (وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ).

در واقع آنها حاضرند بزرگترین رشوه‌ای را که می‌توان تصور کرد، برای رهایی از چنگال عذاب الهی بدهند تا سر سوزنی از مجازاتشان کاسته شود، اما کسی از آنها نمی‌پذیرد.

مخصوصاً بعضی از این مجازاتها جنبه معنوی دارد و آن این که: «آنها هنگامی که عذاب را ببینند (پشیمان می‌شوند اما) پشیمانی خود را کتمان می‌کنند» مبدا رسواتر شوند (وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ).

سپس تأکید می‌کند: «که با همه این احوال در میان آنها به عدالت داوری می‌شود، و ظلم و ستمی در باره آنان نخواهد شد» (وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۵۵ .... ص : ۲۹۷

(آیه ۵۵) - سپس برای این که مردم این وعده‌ها و تهدیدهای الهی را به شوخی نگیرند و فکر نکنند خداوند از انجام اینها عاجز است، اضافه می‌کند: «آگاه باشید آنچه در آسمانها و زمین است از آن خداست» و مالکیت و حکومت او تمام جهان هستی را فرا گرفته و هیچ کس نمی‌تواند از کشور او بیرون رود (أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۹۸

و نیز «آگاه باشید وعده خداوند (در مورد مجازات مجرمان) حق است هر چند بسیاری از مردم (که ناآگاهی، سایه شوم بر روانشان افکنده) این حقیقت را نمی‌دانند» (أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۵۶ .... ص : ۲۹۸

(آیه ۵۶) - این آیه نیز تأکید مجددی روی همین مسأله حیاتی است که می‌گوید: «خداوند است که زنده می‌کند، و اوست که می‌میراند» (هُوَ يُحْيِي وَ يُمِيتُ).

بنابراین هم توانایی بر مرگ و میراندن بندگان دارد و هم زنده کردن آنها برای دادگاه رستاخیز.

«و سر انجام همه شما به سوی او باز می‌گردید» (وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ).

و پاداش همه اعمال خویش را در آنجا خواهید یافت.

سوره یونس(۱۰): آیه ۵۷ .... ص : ۲۹۸

(آیه ۵۷) - قرآن رحمت بزرگ الهی! در قسمتی از آیات گذشته بحثهایی در زمینه قرآن آمده، و گوشه‌ای از مخالفت‌های مشرکان در آن منعکس گردیده بود، در این آیه به همین مناسبت سخن از قرآن به میان آمده نخست به عنوان یک پیام همگانی و جهانی، تمام انسانها را مخاطب ساخته، می‌گوید: «ای مردم! از سوی پروردگارتان، موعظه و اندرزی برای شما آمده» (يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ).

«و کلامی که مایه شفاء بیماری دلهاست» (وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ).

«و چیزی که مایه هدایت و راهنمایی است» (وَهُدًى).

«و رحمت برای مؤمنان است» (وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ).

در واقع آیه فوق چهار مرحله از مراحل تربیت و تکامل انسان را در سایه قرآن شرح می دهد.

مرحله اول: مرحله «موعظه و اندرز» است.

مرحله دوم: پاکسازی روح انسان از انواع رذائل اخلاقی است.

مرحله سوم: مرحله هدایت است که پس از پاکسازی انجام می گیرد.

و مرحله پنجم: مرحله ای است که انسان لیاقت آن را پیدا کرده است که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۹۹

مشمول رحمت و نعمت پروردگار شود.

سوره یونس(۱۰): آیه ۵۸ .... ص: ۲۹۹

(آیه ۵۸) - در این آیه برای تکمیل این بحث و تأکید روی این نعمت بزرگ الهی یعنی قرآن مجید که از هر نعمتی برتر و بالاتر است، می فرماید: «بگو: ای پیامبر! این مردم به فضل پروردگار و به رحمت بی پایان او (و این کتاب بزرگ آسمانی که جامع همه نعمتهاست) باید خوشنود بشوند» نه به حجم ثروتها و بزرگی مقامها و فزونی قوم و قبیله هاشان (قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَ بِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا).

زیرا «این سرمایه از تمام آنچه آنها برای خود گردآوری کرده اند بهتر و بالاتر است» و هیچ یک از آنها قابل مقایسه با این نیست (هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۵۹ .... ص: ۲۹۹

(آیه ۵۹) - در آیات گذشته سخن از قرآن و موعظه الهی و هدایت و رحمتی که در این کتاب آسمانی است در میان بود، و در این آیه به همین مناسبت از قوانین ساختگی و خرافی و احکام دروغین مشرکان سخن می گوید.

نخست روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می فرماید: «به آنها بگو: چرا این روزیهایی را که خداوند برای شما نازل کرده است بعضی را حرام و بعضی را حلال قرار داده اید؟» (قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَ حَلَالًا).

و بر طبق سنن خرافی خود پاره ای از چهارپایان و همچنین قسمتی از زراعت و محصول کشاورزی خود را تحریم نموده اید. «بگو: آیا خداوند به شما اجازه داده است (چنین قوانینی را وضع کنید) یا بر خدا افترا می بندید؟» (قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۶۰ .... ص: ۲۹۹

(آیه ۶۰) - اکنون که مسلم شد آنها با این احکام خرافی و ساختگی خود علاوه بر محروم شدن از نعمتهای الهی تهمت و افترا به ساحت مقدس پروردگار بسته اند، اضافه می کند: «آنها که بر خدا دروغ می بندند، در باره مجازات روز قیامت چه می اندیشند؟ آیا تأمینی برای رهایی از این کیفر دردناک به دست آورده اند؟

(وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

اما «خداوند فضل و رحمت گسترده ای بر مردم دارد» (إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۰۰

به همین دلیل آنها را در برابر این گونه اعمال زشتشان فوراً کیفر نمی‌دهد.

ولی آنها به جای این که از این مهلت الهی استفاده کنند و عبرت گیرند و شکر آن را به جا آورند و به سوی خدا بازگردند «اکثر آنان (غافلند و) سپاس این نعمت بزرگ را به جا نمی‌آورند» (وَ لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۶۱ .... ص: ۳۰۰

(آیه ۶۱) - و برای این که تصور نشود این مهلت الهی دلیل بر عدم احاطه علم پروردگار بر کارهای آنهاست، در این آیه این حقیقت را به رساترین عبارت بیان می‌کند که او از تمام ذرات موجودات در پهنه آسمان و زمین و جزئیات اعمال بندگان آگاه و با خبر است، و می‌گوید: «در هیچ حالت و کار مهمی نمی‌باشی، و هیچ آیه‌ای از قرآن را تلاوت نمی‌کنی، و هیچ عملی را انجام نمی‌دهی مگر این که ما شاهد و ناظر بر شما هستیم در آن هنگام که وارد آن عمل می‌شوید» (وَ مَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَ مَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَ لَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ).

سپس با تأکید بیشتر این مسأله را تعقیب کرده، می‌گوید: «کوچکترین چیزی در زمین و آسمان حتی به اندازه سنگینی ذره بی‌مقداری، از دیدگاه علم پروردگار تو مخفی و پنهان نمی‌ماند، و نه کوچکتر از این و نه بزرگتر از این مگر این که همه اینها در لوح محفوظ و کتاب آشکار علم خدا ثبت و ضبط است» (وَ مَا يَعْرُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَ لَا فِي السَّمَاءِ وَ لَا أَضْعَفَ مِنْ ذَلِكَ وَ لَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ).

در آیه فوق درس بزرگی برای همه مسلمانان بیان شده است درسی که می‌تواند آنها را در مسیر حق به راه اندازد و از کج رویها و انحرافات باز دارد. و آن این است که: به این حقیقت توجه داشته باشیم که هر گامی بر می‌داریم و هر سخنی که می‌گوییم و هر اندیشه‌ای که در سر می‌پرورانیم، و به هر سو نگاه می‌کنیم، و در هر حالی هستیم، نه تنها ذات پاک خدا بلکه فرشتگان او نیز مراقب ما هستند و با تمام توجه ما را می‌نگرند.

بی‌جهت نیست که امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ هر زمان این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۰۱

آیه را تلاوت می‌کرد شدیداً گریه می‌نمود».

جایی که پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ با آن همه اخلاص و بندگی و آن همه خدمت به خلق و عبادت خالق از کار خود در برابر علم خدا ترسان باشد، حال ما و دیگران معلوم است.

سوره یونس(۱۰): آیه ۶۲ .... ص: ۳۰۱

(آیه ۶۲) - آرامش روح در سایه ایمان! چون در آیات گذشته قسمتهایی از حالات مشرکان و افراد بی‌ایمان مطرح شده بود. از این به بعد شرح حال مؤمنان مخلص و مجاهد و پرهیزکار که درست در نقطه مقابل هستند بیان گردیده، آیه می‌گوید: «آگاه باشید که اولیای خدا نه ترسی بر آنان است و نه غمی دارند» (أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ).

منظور غمهای مادی و ترسهای دنیوی است، و گر نه دوستان خدا وجودشان از خوف او مالا مال است، ترس از عدم انجام وظایف و مسؤولیتها، و اندوه بر آنچه از موفقیتها از آنان فوت شده، که این ترس و اندوه جنبه معنوی دارد و مایه تکامل وجود انسان و ترقی اوست به عکس ترس و اندوههای مادی که مایه انحطاط و تنزل است.

اولیاء خدا کسانی هستند، که میان آنان و خدا حائل و فاصله‌ای نیست، حجابها از قلبشان کنار رفته، و در پرتو نور معرفت و ایمان و عمل پاک، خدا را با چشم دل چنان می‌بینند که هیچ گونه شک و تردیدی به دل‌هایشان راه نمی‌یابد، و به خاطر همین آشنایی با خدا ماسوای خدا در نظرشان کوچک و کم ارزش و ناپایدار و بی‌مقدار است.

سوره یونس(۱۰):آیه ۶۳ .... ص : ۳۰۱

(آیه ۶۳) - این آیه «اولیاء خدا» را معرفی کرده، می‌گوید: «آنها کسانی هستند که ایمان آورده‌اند و بطور مداوم تقوا و پرهیزکاری را پیشه خود ساخته‌اند» (الَّذِينَ آمَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۶۴ .... ص : ۳۰۱

(آیه ۶۴) - در این آیه روی مسأله عدم وجود ترس و غم و وحشت در اولیای حق با این عبارت تأکید می‌کند که: «برای آنان در زندگی دنیا و در آخرت بشارت است» هُمُ الْبَشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ فِي الْآخِرَةِ . برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۰۲ .
باز برای تأکید اضافه می‌کند: «سخنان پروردگار و وعده‌های الهی تغییر و تبدیل ندارد» و خداوند به این وعده خود نسبت به دوستانش وفا می‌کند تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ (و این پیروزی و سعادت بزرگی است» برای هر کس که نصیبش شود لِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ)

سوره یونس(۱۰):آیه ۶۵ .... ص : ۳۰۲

(آیه ۶۵) - و در این آیه روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله که سر سلسله اولیاء و دوستان خداست کرده و به صورت دل‌داری و تسلی خاطر به او می‌گوید: «سخنان ناموزون مخالفان و مشرکان غافل و بی‌خبر تو را غمگین نکند» (وَ لَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ).

«چرا که تمام عزت و قدرت از آن خداست» و در برابر اراده حق از دشمنان کاری ساخته نیست (إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا).
او از تمام نقشه‌های آنها باخبر است «زیرا او شنوا و داناست» (هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۶۶ .... ص : ۳۰۲

(آیه ۶۶) - قسمتی از آیات عظمت خداوند: این آیه بار دیگر به مسأله توحید و شرک که یکی از مهمترین مباحث اسلام و مباحث این سوره است بازگشته، مشرکان را به محاکمه می‌کشد و ناتوانی آنها را به ثبوت می‌رساند.
نخست می‌گوید: «آگاه باشید تمام کسانی که در آسمانها و زمین هستند از آن خدا می‌باشند» (أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ).

جایی که اشخاص ملک او باشند، اشیاایی که در این جهان می‌باشند به طریق اولی از آن او هستند، بنابراین او مالک تمام عالم هستی است.

سپس اضافه می‌کند: «و آنها که غیر خدا را همتای او می‌خوانند از دلیل و منطقی پیروی نمی‌کنند» و هیچ سند و شاهدی بر گفتار خود ندارند (وَ مَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ).

«آنها تنها از پندار (ها و گمانهای) بی‌اساس پیروی می‌کنند» (إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ).

«بلکه آنها فقط با مقیاس حدس و تخمین سخن می‌گویند، و دروغ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۰۳»

می‌گویند! (وَ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ).

اصولاً راستی و صدق براساس قطع و یقین استوار است و دروغ براساس تخمینها و پندارها و شایعه‌ها!

سوره یونس(۱۰): آیه ۶۷ .... ص: ۳۰۳

(آیه ۶۷) - سپس برای تکمیل این بحث و نشان دادن راه خداشناسی، و دوری از شرک و بت پرستی، به گوشه‌ای از مواهب الهی که نشانه عظمت و قدرت و حکمت «الله» است اشاره کرده، می‌گوید: «او کسی است که شب را برای شما مایه آرامش قرار داد و روز را روشنی بخش» (هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا).

آری! «در این نظام حساب شده آیات و نشانه‌هایی (از توانایی آفریدگار است، اما) برای آنها که گوش شنوا دارند و حقایق را می‌شنوند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ). آنها که می‌شنوند و درک می‌کنند، و آنها که پس از درک حقیقت، آن را به کار می‌بندند.

سوره یونس(۱۰): آیه ۶۸ .... ص: ۳۰۳

(آیه ۶۸) - این آیه نیز همچنان بحث با مشرکان را ادامه داده یکی از دروغها و تهمت‌های آنها را نسبت به ساحت مقدس خداوند بازگو می‌کند، نخست می‌گوید: «آنها گفتند: خداوند برای خود فرزندی اختیار کرده است!» (قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا).

این سخن را در درجه اول مسیحیان در مورد حضرت «مسیح» سپس بت پرستان عصر جاهلی در مورد «فرشتگان» که آنها را دختران خدا می‌پنداشتند، و یهود در مورد «عزیر» می‌گفتند.

قرآن از دو راه به آنها پاسخ می‌گوید نخست این که: «خداوند از هر عیب و نقص منزّه است، و از همه چیز بی‌نیاز است» (سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ).

اشاره به این که نیاز به فرزند یا به خاطر احتیاج جسمانی به نیرو، و کمک اوست، و یا به خاطر نیاز روحی و عاطفی، از آنجا که خداوند از هر عیب و نقصی و از هر کمبود و ضعفی منزّه است و ذات پاکش یک پارچه غنا و بی‌نیازی است ممکن نیست

برای خود فرزندی انتخاب کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۰۴

«او مالک همه موجوداتی است که در آسمانها و زمین است» (لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ).

دومین پاسخی را که قرآن به آنها می‌گوید این است که: هر کس ادعایی دارد باید دلیل بر مدعای خود اقامه کند آیا شما بر

این سخن دلیلی دارید؟ نه «هیچ دلیلی نزد شما برای این مدعا وجود ندارد» (إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا).

با این حال «آیا به خدا نسبتی می‌دهید که (حد اقل) از آن آگاهی ندارید» (أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۶۹ .... ص: ۳۰۴

(آیه ۶۹) - در این آیه سر انجام شوم افترا و تهمت بر خدا را بازگو می کند روی سخن را متوجه پیامبرش کرده و می گوید: «به آنها بگو: کسانی که بر خدا افترا می بندند و دروغ می گویند هرگز روی رستگاری را نخواهند دید» (قُلْ إِنَّ الدِّينَ يَفْتَرُونَهُ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ لَا يُفْلِحُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۷۰ .... ص : ۳۰۴

(آیه ۷۰) - فرضاً که آنها بتوانند با دروغها و افتراهای خود چند صباحی به مال و منال دنیا برسند «این تنها یک متاع زود گذر این جهان است، سپس بازگشتشان به سوی ماست و ما عذاب شدید را در مقابل کفرشان به آنها می چشایم» (مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۷۱ .... ص : ۳۰۴

(آیه ۷۱) - گوشه‌ای از مبارزات نوح: در این آیه خداوند به پیامبرش دستور می دهد گفتاری را که با مشرکان داشت با شرح تاریخ عبرت انگیز پیشینیان تکمیل کند.

نخست سرگذشت «نوح» را عنوان کرده، می گوید: «سرگذشت نوح را بر آنها تلاوت کن، هنگامی که به قومش گفت: ای قوم من! اگر توقفم در میان شما و یادآوری کردن آیات الهی برایتان سخت و غیر قابل تحمل است» هر کار از دستتان ساخته است انجام دهید و کوتاهی نکنید (وَ اتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَ تَذَكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ). «چرا که من بر خدا تکیه کرده‌ام» و به همین دلیل از غیر او نمی ترسم و نمی هراسم! (فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۰۵

سپس تأکید می کند: «اکنون که چنین است فکر خود را جمع کنید و از بتهای خود نیز دعوت به عمل آورید» تا در تصمیم گیری به شما کمک کنند (فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَ شُرَكَاءَكُمْ).

«آن چنان که هیچ چیز بر شما مکتوم نماند و غم و اندوهی از این نظر بر خاطر شما نباشد»، بلکه با نهایت روشنی تصمیم خود را در باره من بگیرید (ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً).

سپس می گوید: اگر می توانید «برخیزید، و به زندگی من پایان دهید، و لحظه‌ای مرا مهلت ندهید» (ثُمَّ اقضوا إِلَيَّ وَ لَا تُنظِرُونِ). این یک درس است برای همه رهبران اسلامی که در برابر انبوه دشمنان هرگز نهراستند، بلکه با اتکاء و توکل بر پروردگار با قاطعیت هر چه بیشتر آنها را به میدان فرا خوانند، و قدرتشان را تحقیر کنند که این عامل مهمی برای تقویت روحی پیروان و شکست روحیه دشمنان خواهد بود.

سوره یونس(۱۰): آیه ۷۲ .... ص : ۳۰۵

(آیه ۷۲) - در این آیه بیان دیگری از نوح برای اثبات حقانیت خویش نقل شده، آنجا که می گوید: «اگر شما از دعوت من سربیزی کنید (من زبانی نمی برم چرا که) من از شما اجر و پاداشی نخواستم» (فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ). «چرا که اجر و پاداش من تنها بر خداست» (إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ).

برای او کار می کنم و تنها از او پاداش می خواهم «و من مأمورم که از مسلمین (تسلیم شدگان در برابر فرمان خدا) باشم» (وَ

أَمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ).

سورة یونس(۱۰): آیه ۷۳ .... ص: ۳۰۵

(آیه ۷۳) - در این آیه سرانجام کار دشمنان نوح و صدق پیشگویش را به این صورت بیان می‌کند: «آنها نوح را تکذیب کردند ولی ما، او و تمام کسانی را که با او در کشتی بودند نجات دادیم» (فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَ مَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِكِ).
نه فقط آنها را نجات دادیم بلکه: «آنها را جانسین قوم ستمگر ساختیم» (وَ جَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ).
«و کسانی را که آیات ما را انکار کرده بودند غرق نمودیم» (وَ أَعْرَفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۰۶

و در پایان روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می‌گوید «اکنون بنگر عاقبت آن گروهی که انذار شدند (ولی تهدیدهای الهی را به چیزی نگرفتند) به کجا کشید» (فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُتَدْرِبِينَ).

سورة یونس(۱۰): آیه ۷۴ .... ص: ۳۰۶

(آیه ۷۴) - رسولان بعد از نوح: پس از پایان بحث اجمالی پیرامون سرگذشت نوح، اشاره به پیامبران دیگری که بعد از نوح و قبل از موسی (مانند ابراهیم و هود و صالح و لوط و یوسف) برای هدایت مردم آمدند کرده، می‌گوید:
«سپس بعد از نوح رسولانی به سوی قوم و جمعیتشان فرستادیم» (ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ).
«آنها با دلائل روشن و آشکار به سوی قومشان آمدند» و مانند نوح با سلاح منطق و اعجاز و برنامه‌های سازنده مجهز بودند (فَجَاؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ).

«ولی آنها که (راه عناد و لجاج را می‌پویدند و) در گذشته به تکذیب پیامبران پیشین برخاسته بودند (این پیامبران را نیز تکذیب کردند و به آنها) ایمان نیاوردند» (فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ).
این به خاطر آن بود که بر اثر عصیان و گناه و دشمنی با حق پرده بر دل‌های آنها افتاده بود «آری! این چنین بر دل‌های متجاوزان مهر می‌زنیم» (كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ).

سورة یونس(۱۰): آیه ۷۵ .... ص: ۳۰۶

(آیه ۷۵) - بخشی از مبارزات موسی و هارون: از اینجا به بحث پیرامون موسی و هارون و مبارزات پیگیرشان با فرعون و فرعونیان می‌پردازد.

آیه می‌گوید: «سپس بعد از رسولان پیشین، موسی و هارون را به سوی فرعون و ملا او همراه با آیات و معجزات فرستادیم» (ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى وَ هَارُونَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ بِآيَاتِنَا).

اما فرعون و فرعونیان از پذیرش دعوت موسی و هارون سر باز زدند، و از این که در برابر حق سر تسلیم فرود آوردند «تکبر ورزیدند» (فَاسْتَكْبَرُوا).

آنها به خاطر کبر و خود برتری و نداشتن روح تواضع، واقعیت‌های روشن را در دعوت موسی نادیده گرفتند چرا که: «آنها گروهی مجرم بودند» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۰۷

(وَ كَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ).

سورة یونس(۱۰): آیه ۷۶ .... ص : ۳۰۷

(آیه ۷۶) - در اینجا سخن از مبارزات چند مرحله‌ای فرعونیان با موسی و برادرش هارون است. قرآن می‌گوید: «هنگامی که حق از نزد ما به سوی آنها آمد (با این که آن را از چهره‌اش شناختند) گفتند: این سحر آشکاری است!» (فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ).

سورة یونس(۱۰): آیه ۷۷ .... ص : ۳۰۷

(آیه ۷۷) - اما «موسی» (ع) در مقام دفاع از خویش برآمد، با بیان دو دلیل پرده‌ها را کنار زده و دروغ و تهمت آنها را آشکار ساخت «موسی گفت: آیا در باره حق، هنگامی که به سوی شما آمد چنین می‌گویید؟ آیا این سحر است؟» (قَالَ مُوسَى أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا).
«در حالی که ساحران هرگز رستگار (و پیروز) نمی‌شوند» (وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ).

سورة یونس(۱۰): آیه ۷۸ .... ص : ۳۰۷

(آیه ۷۸) - سپس سیل تهمت خود را به سوی موسی ادامه دادند، و صریحا به او «گفتند: آیا تو می‌خواهی ما را از راه و رسم پدران و نیاکانمان منصرف سازی؟»
(قَالُوا أَجِئْنَا لِنُلْفِتَنَّا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا).
در واقع بت «سنتهای نیاکان» و عظمت خیالی و افسانه‌ای آنها را پیش کشیدند تا افکار عامه را نسبت به موسی و هارون بدبین کنند که آنها می‌خواهند با مقدسات جامعه و کشور شما بازی کنند.
سپس ادامه دادند دعوت شما به دین و آیین خدا دروغی بیش نیست، اینها همه دام است، و نقشه‌های خائنانه برای این که در این سرزمین حکومت کنید «و ریاست در روی زمین از آن شما دو تن باشد» (وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ).
در حقیقت آنها چون خودشان هر تلاش و کوششی برای حکومت ظالمانه بر مردم بود، دیگران را نیز چنین می‌پنداشتند و تلاشهای مصلحان و پیامبران را هم، این گونه تفسیر می‌کردند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۰۸
اما بدانید «ما به شما دو نفر هرگز ایمان نمی‌آوریم» زیرا دست شما را خوانده‌ایم و از نقشه‌های تخریبیتان آگاهیم (وَمَا نَحْنُ لَكُمْ بِمُؤْمِنِينَ).
و این نخستین مرحله مبارزه آنها با موسی بود.

سورة یونس(۱۰): آیه ۷۹ .... ص : ۳۰۸

(آیه ۷۹) - مرحله دوم مبارزه موسی: هنگامی که فرعون قسمتی از معجزات موسی مانند ید بیضاء و حمله مار عظیم را ملاحظه کرد و دید ادعای موسی بدون دلیل نیست و این دلیل کم و بیش در جمع اطرافیان او و یا دیگران اثر خواهد گذاشت، به فکر

پاسخ گویی عملی افتاد، چنانکه قرآن می گوید: «فرعون صدا زد: تمام ساحران آگاه و دانشمند را نزد من آورید»، تا به وسیله آنها زحمت موسی را از خود دفع کنم (وَ قَالَ فِرْعَوْنُ اَتْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۸۰ .... ص : ۳۰۸

(آیه ۸۰) - سپس «هنگامی که ساحران (در روزی که برای این مبارزه تاریخی تعیین شده بود و دعوت عمومی نیز از مردم به عمل آمده بود) گرد آمدند، موسی رو به آنها کرد و گفت: نخست شما آنچه می توانید بیفکنید، بیفکنید» (فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَى اَلْقُوا مَا اَنْتُمْ مُلْقُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۸۱ .... ص : ۳۰۸

(آیه ۸۱) - آنها آنچه را در توان داشتند بسیج کردند (و هنگامی که وسائلی را که با خود آورده بودند به وسط میدان افکندند، موسی گفت: آنچه شما آوردید سحر است که خداوند به زودی آن را ابطال می کند) (فَلَمَّا اَلْقَوْا قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِه السَّحْرِ اِنَّ اللّهَ سَبِيطُهُ).

شما افرادی فاسد و مفسدید چرا که در خدمت یک دستگاه جبار و ظالم و طاغی هستید و علم و دانش خود را برای تقویت پایه های این حکومت خودکامه، فروخته اید، و این خود بهترین دلیل بر مفسد بودن شماست، و «خداوند عمل مفسدان را اصلاح نمی کند» (اِنَّ اللّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۸۲ .... ص : ۳۰۸

(آیه ۸۲) - و در این آیه می فرماید: موسی به آنها گفت در این درگیری و مبارزه مطمئناً پیروزی با ماست، چرا که «خداوند وعده داده است که حق را آشکار سازد (و به وسیله منطبق کوبنده و معجزات قاهره پیامبرانش، مفسدان و باطل گرایان را رسوا کند) هر چند مجرمان (همچون فرعون و ملأش) کراحت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۰۹ داشته باشند» (وَ يُحِقُّ اللّٰهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۸۳ .... ص : ۳۰۹

(آیه ۸۳) - سومین مرحله مبارزه موسی با طاغوت مصر: در آغاز وضع نخستین گروه ایمان آورندگان به موسی را بیان می کند و می گوید: «بعد از این (ماجرا) هیچ گروهی به موسی ایمان نیاوردند مگر گروهی از فرزندان قوم او» (فَمَا اَمَّنَ لِمُوسَى اِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ).

این گروه کوچک و اندک که به مقتضای ظاهر کلمه «ذُرِّيَّةٌ» بیشتر از جوانان و نوجوانان تشکیل می شدند، تحت فشار شدیدی از ناحیه فرعون و اطرافیانش قرار داشتند، و هر زمان «از این بیم داشتند که دستگاه فرعون (با فشارهای شدیدی که روی مؤمنان وارد می کرد) آنان را وادار به ترک آیین و مذهب موسی کند» (عَلَى خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِمْ اَنْ يَفْتِنَهُمْ). چرا که «فرعون مردی بود که در آن سرزمین برتری جویی داشت» (وَ اِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْاَرْضِ).

«و اسرافکار و تجاوزکار بود» و هیچ حد و مرزی را به رسمیت نمی‌شناخت (وَ إِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ).

سوره یونس (۱۰): آیه ۸۴ .... ص: ۳۰۹

(آیه ۸۴) - به هر حال موسی برای آرامش فکر و روح آنها با لحنی محبت‌آمیز به آنان گفت: «ای قوم من! اگر شما به خدا ایمان آورده‌اید، و در گفتار خود و ایمان و اسلام خود صادقید، باید بر او توکل و تکیه کنید» و از امواج و طوفان بلا نهراسید، چرا که ایمان از توکل جدا نیست (وَ قَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ مُسْلِمِينَ). حقیقت «توکل» واگذاری کار به دیگری و انتخاب او به وکالت است.

مفهوم توکل این نیست که انسان دست از تلاش و کوشش بردارد. بلکه مفهوم آن این است که هر گاه نهایت تلاش و کوشش خود را به کار زد و نتوانست مشکل را حل کند، وحشتی به خود راه ندهد، و با اتکاء به لطف پروردگار و استمداد از ذات پاک و قدرت بی‌پایان او، ایستادگی به خرج دهد، و به جهاد پی‌گیر خود همچنان ادامه دهد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۱۰

سوره یونس (۱۰): آیه ۸۵ .... ص: ۳۱۰

(آیه ۸۵) - این مؤمنان راستین دعوت موسی را به توکل اجابت کردند، «و گفتند: ما تنها بر خدا توکل داریم» (فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا).

سپس از ساحت مقدس خدا تقاضا کردند که از شر دشمنان و وسوسه‌ها و فشارهای آنان در امان باشند، و عرضه داشتند: «پروردگارا ما را وسیله فتنه و تحت تأثیر و نفوذ ظالمان و ستمگران قرار مده» (رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ).

سوره یونس (۱۰): آیه ۸۶ .... ص: ۳۱۰

(آیه ۸۶) - «پروردگارا! ما را به رحمت خود از قوم بی‌ایمان رهایی بخش» (وَ نَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ).

سوره یونس (۱۰): آیه ۸۷ .... ص: ۳۱۰

(آیه ۸۷) - مرحله چهارم، دوران سازندگی برای انقلاب: در اینجا مرحله دیگری از قیام و انقلاب موسی و هارون و بنی اسرائیل بر ضد فراعنه تشریح شده است.

نخست این که خداوند می‌فرماید: «ما به موسی و برادرش وحی فرستادیم که برای قوم خود خانه‌هایی در سرزمین مصر انتخاب کنید» (وَ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا).

و مخصوصاً «این خانه‌ها را نزدیک به یکدیگر و مقابل هم بسازید» (وَ اجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبَلَهُ).

سپس به خودسازی معنوی و روحانی پردازید «و نماز را بر پا دارید» (وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ). و از این طریق روان خود را پاک و قوی نمایید.

و برای این که آثار ترس و وحشت از دل آنها بیرون رود، و قدرت روحی و انقلابی را بازیابند «به مؤمنان بشارت بده» بشارت

به پیروزی و لطف و رحمت خدا (وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۸۸ .... ص : ۳۱۰

(آیه ۸۸) - سپس به یکی از علل طغیان فرعون و فرعونیان اشاره کرده، چنین می گوید: «موسی گفت: پروردگارا! تو فرعون و اطرافیانش را زینت و اموال در زندگی دنیا بخشیده‌ای» (وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَ مَلَآءَهُ زِينَةً وَ أَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۱۱

«پروردگارا! سرانجام این ثروت و تجملات و عاقبت کارشان این شده که آنها بندگانت را از راه تو منحرف و گمراه می سازند» (رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَن سَبِيلِكَ).

سپس موسی (ع) از پیشگاه خدا تقاضا می کند و می گوید: «پروردگارا! اموال آنها را محو و بی اثر ساز» تا نتوانند از آن بهره گیرند (رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَي أَمْوَالِهِمْ).

بعد اضافه کرد: پروردگارا! «علاوه بر این، قدرت تفکر و اندیشه را نیز از آنان بگیر» (وَ أَشَدُّ عَلَي قُلُوبِهِمْ).

چه این که با از دست دادن این دو سرمایه، آماده زوال و نیستی خواهند شد و راه ما به سوی انقلاب و وارد کردن ضربه نهایی بر آنان باز می گردد.

خداوند! اگر من از تو در باره فرعونیان چنین می خواهم نه به خاطر روح انتقامجویی و کینه توزی است، بلکه به خاطر این است که آنها دیگر هیچ گونه آمادگی برای ایمان ندارند «و تا عذاب الیم تو فرا نرسد ایمان نمی آورند» (فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۸۹ .... ص : ۳۱۱

(آیه ۸۹) - خداوند به موسی و برادرش «فرمود: (اکنون که شما آماده تربیت و سازندگی جمعیت بنی اسرائیل شده‌اید) دعای شما (نسبت به دشمنانتان) اجابت شد» (قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمْ).

پس محکم در راه خود بایستید و «استقامت به خرج دهید» و از انبوه مشکلات نهراسید و در کار خود قاطع باشید (فَاسْتَقِيمَا). و هرگز در برابر پیشنهادهای افراد نادان و بی‌خبر تسلیم نشوید «و از راه و رسم کسانی که نمی دانند، تبعیت نکنید» بلکه کاملاً آگاهانه برنامه‌های انقلابی خود را ادامه دهید (وَ لَا تَتَّبِعَنَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۹۰ .... ص : ۳۱۱

(آیه ۹۰) - آخرین فصل مبارزه با ستمگران: در اینجا آخرین مرحله مبارزه بنی اسرائیل با فرعونیان و سرنوشت آنها، در عباراتی کوتاه اما دقیق و روشن، ترسیم شده است.

نخست می گوید: «ما بنی اسرائیل را (به هنگام مقابله با فرعونیان در حالی که تحت فشار و تعقیب آنها قرار گرفته بودند) از دریا (شط عظیم نیل که به خاطر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۱۲

عظمتش کلمه بحر بر آن اطلاق شده) عبور دادیم» (وَ جَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ).

«فرعون و لشکرش برای کوبیدن بنی اسرائیل و ظلم و ستم و تجاوز بر آنان به تعقیب آنها پرداختند» اما به زودی همگی در

میان طوفان امواج نیل غرق شدند (فَأَتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا).

این جریان ادامه یافت «تا این که غرقاب دامن فرعون را فرو گرفت و او همچون پر کاهی بر روی امواج عظیم نیل می‌غلتید، در این هنگام پرده‌های غرور و بی‌خبری از مقابل چشمان او کنار رفت، و نور توحید فطری درخشیدن گرفت) فریاد زد: من ایمان آوردم که معبودی جز آن کس که بنی اسرائیل به او ایمان آورده‌اند، وجود ندارد» (حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ).

نه تنها با قلب خود ایمان آوردم بلکه عملاً هم «در برابر چنین پروردگار توانایی تسلیم» (وَ أَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ). در واقع هنگامی که پیشگوییهای موسی یکی پس از دیگری به وقوع پیوست و فرعون بیش از پیش از صدق گفتار این پیامبر بزرگ آگاه شد، و قدرت نمایی او را مشاهده کرد، ناچار اظهار ایمان نمود، به امید این که همان گونه که «خدای بنی اسرائیل» آنها را از این امواج کوه پیکر رهایی بخشید، او را نیز رهایی بخشد. ولی بدیهی است چنین ایمانی که به هنگام نزول بلا و گرفتار شدن در چنگال مرگ اظهار می‌شود، در واقع یک نوع ایمان اضطراری است، که هر جانی و مجرم و گنهکاری از آن دم می‌زند، بی‌آنکه ارزشی داشته باشد.

سوره یونس(۱۰):آیه ۹۱ .... ص : ۳۱۲

(آیه ۹۱) - به همین جهت خداوند او را مخاطب ساخت و فرمود: «اکنون ایمان می‌آوری در حالی که قبل از این طغیان و گردنکشی و عصیان نمودی، و در صف مفسدان فی الارض و تبهکاران قرار داشتی» (الْمَلَأْنَا وَ قَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَ كُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۹۲ .... ص : ۳۱۲

(آیه ۹۲) - ولی، امروز بدن تو را از امواج رهایی می‌بخشیم تا درس عبرتی برای آیندگان باشی» برای زمامداران مستکبر و برای همه ظالمان و مفسدان، و نیز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۱۳
برای گروههای مستضعف (فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً).
و در پایان آیه می‌فرماید: اما با این همه آیات و نشانه‌های قدرت خدا و با این همه درسهای عبرت که تاریخ بشر را پر کرده است، «بسیاری از مردم از آیات و نشانه‌های ما غافلند» (وَ إِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ).

سوره یونس(۱۰):آیه ۹۳ .... ص : ۳۱۳

(آیه ۹۳) - و در این آیه، پیروزی نهایی بنی اسرائیل و بازگشت به سرزمینهای مقدسه را پس از رهایی از چنگال فرعونیان چنین بیان می‌کند:

«ما بنی اسرائیل را در مکان صدق و راستی منزل دادیم» (وَ لَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مَبُوءًا صِدْقٍ).

تعبیر به «مَبُوءًا صِدْقٍ» (منزلگاه راستین) می‌تواند اشاره به سرزمین مصر و یا اراضی شام و فلسطین باشد.

سپس قرآن اضافه می‌کند: «ما آنها را از روزیهای پاکیزه، بهره‌مند ساختیم» (وَ رَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ).

اما آنها قدر این نعمت را ندانستند و به اختلاف و نزاع با یکدیگر برخاستند «و اختلاف نکردند، مگر بعد از آن که علم و

آگاهی به سراغشان آمد» (فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ).

ولی «پروردگار تو سرانجام در روز قیامت در میان آنها در آنچه اختلاف داشتند داوری می‌کند» و اگر امروز مجازات اختلاف را نچشند، فردا خواهند چشید! (إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۹۴ .... ص: ۳۱۳

(آیه ۹۴) - تردید به خود راه مده! چون در آیات گذشته قسمتهایی از سرگذشتهای انبیاء و اقوام پیشین ذکر شده بود، و ممکن بود بعضی از مشرکان و منکران دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله در صحت آن تردید کنند، قرآن از آنها می‌خواهد که برای فهم صدق این گفته‌ها به اهل کتاب مراجعه کنند، و چگونگی را از آنها بخواهند، چرا که در کتب آنها بسیاری از این مسائل آمده است.

ولی به جای این که روی سخن را به مخالفان کند، پیامبر را مخاطب ساخته چنین می‌گوید: «اگر از آنچه بر تو نازل کردیم در شک و تردید هستی از کسانی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۱۴

کتب آسمانی را قبل از تو می‌خوانند پرس» (فَإِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَسِئَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ). تا از این طریق ثابت شود که «آنچه بر تو نازل شده حق است و از طرف پروردگار» (لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ).

«بنابراین هیچ گونه شک و تردید هرگز به خود راه مده» (فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۹۵ .... ص: ۳۱۴

(آیه ۹۵) - در این آیه اضافه می‌کند: اکنون که آیات پروردگار و حقانیت این دعوت بر تو آشکار شده است «در صف کسانی که آیات الهی را تکذیب کرده‌اند مباش که از زیانکاران خواهی شد» (وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ).

در واقع، در آیه قبل می‌گوید اگر تردید داری، از آنها که آگاهی دارند پرس، و در این آیه می‌گوید اکنون که عوامل تردید برطرف شد باید در برابر این آیات تسلیم باشی، و گر نه مخالفت با حق، نتیجه‌ای جز خسران و زیان در بر نخواهد داشت.

سوره یونس(۱۰): آیه ۹۶ .... ص: ۳۱۴

(آیه ۹۶) - سپس به پیامبر صلی الله علیه و آله اعلام می‌کند که در میان مخالفان تو گروهی متعصب و لجوج هستند که انتظار ایمان آنها بیهوده است، آنها از نظر فکری چنان مسخ شده‌اند، و آنقدر در راه باطل گام برداشته‌اند که وجدان بیدار انسانی را بکلی از دست داده و به موجودی نفوذناپذیر تبدیل شده‌اند، منتها قرآن این موضوع را با این تعبیر بیان می‌کند: «کسانی که فرمان پروردگارت بر آنها ثابت و مسجل شده، ایمان نخواهند آورد» (إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۹۷ .... ص: ۳۱۴

(آیه ۹۷) - «و حتی اگر تمام آیات و نشانه‌های پروردگار به سراغ آنها بیاید (ایمان نخواهند آورد) تا زمانی که عذاب الیم

الهی را با چشم خود ببینند» که آن زمان ایمان برایشان اثری ندارد (وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۹۸ .... ص: ۳۱۴

(آیه ۹۸) - تنها یک گروه به موقع ایمان آوردند! در آیات گذشته در باره فرعون و فرعونیان خصوصاً و دیگر اقوام پیشین عموماً این نکته ذکر شده بود که آنها از ایمان به خدا در حال اختیار و سلامت سر باز زدند، ولی به هنگام قرار گرفتن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۱۵

در آستانه مرگ و کیفر الهی، اظهار ایمان کردند، که برای آنها سودمند نیفتاد.

در این آیه این مسأله را به عنوان یک قانون کلی بیان می‌دارد و می‌گوید: «چرا اقوام گذشته به موقع ایمان نیاوردند تا ایمانشان سودمند باشد» (فَلَوْ لَا كَانَتْ قُوَّةُ أُمَّتٍ فَنَفَعَهَا إِيْمَانُهَا).

سپس قوم یونس (ع) را استثنا کرده، می‌گوید: «مگر قوم یونس که چون ایمان آوردند، مجازات رسوا کننده را در زندگی این دنیا از آنها برطرف ساختیم» (إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا). «و آنها را تا وقت معلومی (تا پایان عمرشان) بهره‌مند کردیم» (وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ).

ماجرای ایمان آوردن قوم یونس: هنگامی که یونس از ایمان آوردن قوم خود که در سرزمین «نینوا» (در عراق) زندگی می‌کردند مأیوس شد، به پیشنهاد عابدی که در میان آنها می‌زیست نفرین کرد در حالی که عالم دانشمندی نیز در میان آن گروه بود که به یونس پیشنهاد می‌کرد باز هم در باره آنان دعا کند و باز هم به ارشاد بیشتر پردازد و مأیوس نگردد.

ولی یونس پس از این ماجرا از میان قوم خود بیرون رفت، آنها موقع را غنیمت شمرده و به رهبری عالم از شهر بیرون ریختند، در حالی که دست به دعا و تضرع برداشته و اظهار ایمان و توبه کردند.

این توبه و ایمان و بازگشت به سوی پروردگار که به موقع انجام یافته بود و با آگاهی و اخلاص توأم بود کار خود را کرد، نشانه‌های عذاب برطرف شد و آرامش به سوی آنها بازگشت، و هنگامی که یونس پس از ماجرای طولانی‌ش به میان قوم خود بازگشت، او را از جان و دل پذیرا گشتند.

داستان فوق نشان می‌دهد که نقش یک رهبر آگاه و دلسوز در میان یک قوم و ملت، تا چه اندازه مؤثر و حیاتبخش است، در صورتی که عابدی که آگاهی کافی ندارد بیشتر روی خشنونت تکیه می‌کند، و منطلق اسلام در مقایسه میان عبادت ناآگاهانه، و علم توأم با احساس مسئولیت نیز از این روایت مفهوم می‌شود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۱۶

سوره یونس(۱۰): آیه ۹۹ .... ص: ۳۱۶

(آیه ۹۹) - ایمان اجباری بیهوده است! در آیات گذشته خواندیم که ایمان اضطراری به هیچ دردی نمی‌خورد، به همین جهت در این آیه می‌گوید: «اگر (ایمان اضطراری و اجباری به درد می‌خورد) و پروردگار تو اراده می‌کرد همه مردم روی زمین ایمان می‌آوردند» (وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا).

بنابراین از عدم ایمان گروهی از آنان دلگیر و ناراحت مباش، این لازمه اصل آزادی اراده و اختیار است که گروهی مؤمن و گروهی بی‌ایمان خواهند بود، «با این حال آیا تو می‌خواهی مردم را اکراه کنی که ایمان بیاورند» (أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ

يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ).

این آیه بار دیگر تهمت ناروایی را که دشمنان اسلام کرارا گفته و می‌گویند با صراحت نفی می‌کند، آنجا که می‌گویند: اسلام آیین شمشیر است و از طریق زور و اجبار بر مردم جهان تحمیل شده است. اصولاً دین و ایمان چیزی است که از درون جان بر می‌خیزد، نه از برون و به وسیله شمشیر، و مخصوصاً پیامبر صلی الله علیه و آله را از اکراه و اجبار کردن مردم برای اسلام بر حذر می‌دارد.

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۰۰ .... ص: ۳۱۶

(آیه ۱۰۰) - در عین حال در این آیه این حقیقت را یادآور می‌شود: درست است که انسانها مختار و آزادند اما «هیچ کس نمی‌تواند ایمان بیاورد، جز به فرمان خدا» و توفیق و یاری و هدایت او (وَ مَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ). و لذا آنها که در مسیر جهل و عدم تعقل گام بگذارند و حاضر به استفاده از سرمایه فکر و خرد خویش نباشند «خداوند رجس و پلیدی را بر آنها می‌نهد» آن چنان که موفق به ایمان نخواهند شد (وَ يَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۰۱ .... ص: ۳۱۶

(آیه ۱۰۱) - تربیت و اندرز: در آیات گذشته سخن از این بود که ایمان باید جنبه اختیاری داشته باشد نه اضطراری و اجباری، به همین مناسبت در این آیه راه تحصیل ایمان اختیاری را نشان می‌دهد و به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «به آنها بگو: درست بنگرید و ببینید در آسمان و زمین چه نظام حیرت انگیز و شگرفی است» که هر گوشه‌ای از آن دلیلی بر عظمت و قدرت و علم و حکمت آفریدگار است (قُلْ بِرِغْزِيهِ تَفْسِيرٌ مَوْجُودٌ، ج ۲، ص: ۳۱۷)

انظروا ما ذا في السماواتِ و الأرضِ

این جمله به روشنی مسأله جبر و سلب آزادی اراده را نفی می‌کند و می‌گوید:

ایمان نتیجه مطالعه جهان آفرینش است یعنی این کار به دست خود شماست.

سپس اضافه می‌کند ولی با این همه آیات و نشانه‌های حق باز جای تعجب نیست که گروهی ایمان نیاورند، چرا که آیات و نشانه‌ها و اخطارها و اندازها تنها به درد کسانی می‌خورد که آمادگی برای پذیرش حق دارند «اما این آیات و اندازها به حال کسانی که به خاطر لجاجت ایمان نمی‌آورند مفید نخواهد بود!» (وَ مَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَ النَّذْرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۰۲ .... ص: ۳۱۷

(آیه ۱۰۲) - سپس در این آیه با لحنی تهدید آمیز اما در لباس سؤال و استفهام می‌گوید: «آیا (این گروه لجوج و بی‌ایمان) جز این انتظار دارند که سرنوشتی همانند اقوام طغیانگر و گردنکش پیشین که گرفتار مجازات دردناک الهی شدند پیدا کنند» سرنوشتی همچون فراعنه و نمرودها و شدادها و اعوان و انصارشان! (فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ). و در پایان آیه به آنها اخطار می‌کند و می‌گوید: «ای پیامبر! به آنها بگو: اکنون (که شما در چنین مسیری هستید و حاضر به تجدید نظر نیستید) شما در انتظار بمانید و من نیز با شما انتظار می‌کشم» (قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ).

شما در انتظار درهم شکستن دعوت حق، و ما در انتظار سرنوشت شوم و دردناکی برای شما، همچون سرنوشت اقوام مستکبر

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۰۳ .... ص: ۳۱۷

(آیه ۱۰۳) - سپس برای این که چنین توهمی پیش نیاید که خدا به هنگام مجازات تر و خشک را با هم می‌سوزاند، اضافه می‌کند: «سپس (هنگام آماده شدن مقدمات مجازات اقوام گذشته) فرستادگان خود و کسانی را که به آنها ایمان می‌آوردند نجات و رهایی بخشیدیم» (ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا).

و در پایان می‌گوید: این اختصاص به اقوام گذشته و رسولان و مؤمنان پیشین نداشته است «و همین گونه، بر ما حق است که مؤمنان به تو را نیز رهایی بخشیم» (كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۱۸

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۰۴ .... ص: ۳۱۸

(آیه ۱۰۴) - قاطعیت در برابر مشرکان! این آیه و چند آیه بعد که همگی در رابطه با مسأله توحید و مبارزه با شرک و دعوت به سوی حق سخن می‌گویند، آخرین آیات این سوره است، و در واقع فهرست یا خلاصه‌ای است از بحثهای توحیدی این سوره، و تأکیدی است بر مبارزه با بت پرستی که در این سوره کرارا بیان شده است.

لحن آیات نشان می‌دهد که مشرکان گاهی گرفتار این توهم بودند، که ممکن است پیامبر در اعتقاد خود پیرامون بتها نرمش و انعطافی به خرج دهد، و به نوعی آنها را بپذیرد.

قرآن با قاطعیت هرچه تمامتر به این توهم بی‌اساس پایان می‌دهد، و فکر آنها را برای همیشه راحت می‌کند که هیچ گونه سازش و نرمشی در برابر بت معنی ندارد، و جز «الله» معبودی نیست، تنها «الله» نه یک کلمه بیشتر، نه یک کلمه کمتر.

نخست به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که تمام مردم را مخاطب ساخته «بگو:

ای مردم! اگر شما در اعتقاد من شک و تردیدی دارید (آگاه باشید که) من کسانی را که - غیر از خدا - پرستش می‌کنید، هرگز نمی‌پرستم» (قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ).

تنها به نفی معبودهای آنان قناعت نمی‌کند بلکه برای تأکید بیشتر، تمام پرستش را برای خدا اثبات کرده، می‌گوید: «ولی خدایی را می‌پرستم که شما را می‌میراند» (وَ لَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ).

و باز برای تأکید افزونتر می‌گوید: این تنها خواسته من نیست بلکه «این فرمانی است که به من داده شده است که از ایمان آوردگان (به الله) بوده باشم» (وَ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۰۵ .... ص: ۳۱۸

(آیه ۱۰۵) - پس از آن که اعتقاد خود را در باره نفی شرک و بت پرستی با قاطعیت بیان کرده به بیان دلیل آن می‌پردازد، دلیلی از فطرت، و دلیلی از عقل و خرد.

بگو: به من دستور داده شده که «روی خود را به آیین مستقیمی بدار که از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۱۹

هر نظر خالص و پاک است» (وَ أَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا).

در اینجا نیز تنها به جنبه اثبات قناعت نکرده بلکه برای تأکید، طرف مقابل آن را نفی کرده، می گوید: «و هرگز و بطور قطع از مشرکان نباش!» (وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۰۶ .... ص: ۳۱۹

(آیه ۱۰۶) - پس از اشاره به بطلان شرک از طریق فطرت، اشاره به یک دلیل روشن عقلی می کند و می گوید دستور داده شده است که «غیر از خدا اشیا بی را که نه سودی به تو می رساند، نه زیانی، پرستش مکن، چرا که اگر چنین کاری کردی، از ستمگران خواهی بود» هم به خویشتن ستم کرده ای و هم به جامعه ای که به آن تعلق داری (وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنَ الظَّالِمِينَ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۰۷ .... ص: ۳۱۹

(آیه ۱۰۷) - در اینجا نیز تنها به جنبه نفی قناعت نمی کند، و علاوه بر جنبه نفی روی جنبه اثبات نیز تکیه کرده، می گوید: «و اگر ناراحتی و زیانی خدا به تو رساند (خواه برای مجازات باشد و یا به خاطر آزمایش) هیچ کس جز او نمی تواند آن را برطرف سازد» (وَإِنْ يَمَسُّكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ).

همچنین «اگر خداوند اراده کند خیر و نیکی به تو برساند، هیچ کس توانایی ندارد که جلو فضل و رحمت او را بگیرد» (وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ).

«او هر کس از بندگانش را اراده کند (و شایسته بداند) به نیکی می رساند» (يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ).
چرا که آمرزش و رحمتش همگان را در بر می گیرد «و اوست غفور رحیم» (وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ).

سوره یونس(۱۰): آیه ۱۰۸ .... ص: ۳۱۹

(آیه ۱۰۸) - آخرین سخن! این آیه و آیه بعد که یکی اندرزی است به عموم مردم، و دیگری به خصوص پیامبر صلی الله علیه و آله دستورهایی را که خداوند در سراسر این سوره بیان داشته است، تکمیل می کند، و با آن سوره یونس پایان می یابد.
نخست به عنوان یک دستور عمومی می فرماید: «بگو: ای مردم! از طرف پروردگارتان حق به سوی شما آمده است» (قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ بَرِّكُمْ فَاسْمِعُوا حَقَّ رَبِّكُمْ).
النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ بَرِّكُمْ تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۲۰

این تعلیمات، این کتاب آسمانی، این برنامه و این پیامبر همه حق است و نشانه های حق بودنش آشکار.

و با توجه به این واقعیت «هر کس در پرتو این حق هدایت شود، به سود خود هدایت یافته، و هر کس با عدم تسلیم در برابر آن راه گمراهی را برگزیند به زیان خود گام برداشته» (فَمَنْ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا).
«و من مأمور و و کیل و نگاهبان شما نیستم» (وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ).

یعنی نه وظیفه دارم که شما را به پذیرش حق مجبور کنم، چرا که اجبار در پذیرش ایمان معنی ندارد، و نه اگر نپذیرفتید می توانم شما را از مجازات الهی حفظ کنم، بلکه وظیفه من دعوت است و تبلیغ، و ارشاد و راهنمایی و رهبری!

سوره یونس(۱۰):آیه ۱۰۹ .... ص : ۳۲۰

(آیه ۱۰۹) - سپس وظیفه پیامبر را در دو جمله تعیین می‌کند، نخست اینکه «تنها از آنچه به تو وحی می‌شود پیروی کن» (وَ اتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ).

مسیر راحت را خدا از طریق وحی تعیین کرده است و کمترین انحراف از آن برای تو مجاز نیست.

دیگر این که در این راه مشکلات طاقت فرسا و ناراحتیهای فراوان در برابر تو است، باید از انبوه مشکلات ترس و هراسی به خود راه ندهی، «صبر و استقامت و پایداری پیشه کن، تا خداوند حکم و فرمان خود را (برای پیروزی تو بر دشمنان) صادر کند» (وَ اصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ).

«چرا که او بهترین حاکمان است» فرمانش حق و حکمتش عدالت، و وعده‌اش تخلف ناپذیر (وَ هُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ).

«پایان سوره یونس»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۲۱

سوره هود [۱۱] .... ص : ۳۲۱

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۱۲۳ آیه است

محتوای سوره: .... ص : ۳۲۱

این سوره چهل و نهمین سوره‌ای است که بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل گردید و نیز در اواخر سالهایی بود که پیامبر صلی الله علیه و آله در مکه به سر می‌برد یعنی بعد از مرگ «ابو طالب» و «خدیجه» و طبعاً در یکی از سخت‌ترین دورانهای زندگانی پیامبر صلی الله علیه و آله به همین جهت در آغاز این سوره، تعبیراتی که جنبه دلداری و تسلی نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان دارد دیده می‌شود.

قسمت عمده آیات سوره را سرگذشت پیامبران پیشین مخصوصاً «نوح» که با وجود نفرت کم بر دشمنان بسیار پیروز شدند تشکیل می‌دهد.

و به هر حال آیات این سوره، همانند سایر سوره‌های مکی، اصول معارف اسلام مخصوصاً «مبارزه با شرک و بت پرستی» و توجه به «معاد و جهان پس از مرگ» و «صدق دعوت پیامبر» را تشریح می‌کند.

در این سوره علاوه بر حالات نوح پیامبر به سرگذشت «هود» و «صالح» و «ابراهیم» و «لوط» و «موسی» و مبارزات دامنه دارشان بر ضد شرک و کفر و انحراف و ستمگری اشاره شده.

این سوره مرا پیر کرد ..... ص : ۳۲۱

- آیات این سوره به روشنی این امر را اثبات می‌کند که مسلمانان هرگز نباید به خاطر کثرت دشمنان میدان را خالی کنند،

بلکه باید هر روز بر «استقامت» خویش بیفزایند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۲۲
به همین دلیل در حدیث معروفی می‌خوانیم که پیغمبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمود:
شیتنی سورهُ هود «سوره هود مرا پیر کرد!» این سوره آیات تکان دهنده‌ای مربوط به قیامت و بازپرسی در آن دادگاه عدل
الهی و آیاتی پیرامون مجازات اقوام پیشین و دستوراتی در باره مبارزه با فساد دارد که همگی مسؤولیت آفرین است، و جای
تعجب نیست که اندیشه در این مسؤولیتها آدمی را پیر می‌کند.

تأثیر معنوی این سوره: .... ص: ۳۲۲

اما در مورد فضیلت این سوره، در حدیثی از پیغمبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ آمده است: «کسی که این سوره را بخواند،
پاداش و ثوابی به تعداد کسانی که به هود و سایر پیامبران ایمان آوردند و کسانی که آنها را انکار نمودند خواهد داشت، و
روز قیامت در مقام شهدا قرار می‌گیرد، و حساب آسانی خواهد داشت.
روشن است که تنها تلاوت خشک و خالی این اثر را ندارد بلکه تلاوت این سوره توأم با اندیشه، و سپس عمل است که،
انسان را به مؤمنان پیشین نزدیک، و از منکران پیامبران دور می‌سازد.
بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره هود(۱۱): آیه ۱ .... ص: ۳۲۲

(آیه ۱) - چهار اصل مهم در دعوت انبیاء: این سوره با بیان اهمیت این کتاب بزرگ آسمانی شروع می‌شود، تا مردم به
محتویات آن بیشتر توجه کنند.
ذکر حروف مقطعه خود دلیلی است بر اهمیت این کتاب بزرگ آسمانی که با تمام اعجاز و عظمتش از حروف مقطعه ساده‌ای
که در اختیار همگان است همچون «الف، لام، راء» تشکیل شده است (الر).
و به دنبال این حروف مقطعه یکی از ویژگیهای قرآن مجید را با دو جمله بیان می‌کند، نخست این که: «کتابی است که تمام
آیاتش متقن و مستحکم است» (كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ).
و «سپس شرح و تفصیل (تمام نیازمندیهای انسان در زمینه زندگی فردی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۲۳
و اجتماعی، مادی و معنوی، در آن) بیان شده است» (ثُمَّ فُصِّلَتْ).
این کتاب بزرگ با این ویژگی از سوی چه کسی نازل شده است؟ «از نزد خدایی که هم حکیم است و هم آگاه» (مِنْ لَدُنْ
حَكِيمٍ خَبِيرٍ).

سوره هود(۱۱): آیه ۲ .... ص: ۳۲۲

(آیه ۲) - در این آیه مهمترین و اساسی‌ترین محتوای قرآن یعنی توحید و مبارزه با شرک را به این صورت بیان می‌کند:
نخستین دعوت من این است که «جز خداوند یگانه یکتا را نپرستید» (أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ).
و دومین برنامه دعوت من این است که: «من برای شما از سوی او نذیر و بشیرم» (إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ).
در برابر نافرمانیها و ظلم و فساد و شرک و کفر، شما را بیم می‌دهم، و از عکس‌العمل کارهایتان و مجازات الهی بر حذر

می‌دارم، و در برابر اطاعت و پاکی و تقوا شما را بشارت به سرنوشتی سعادتبخش می‌دهم.

سوره هود(۱۱): آیه ۳ .... ص: ۳۲۳

(آیه ۳) - سومین دعوتم این است که: «از گناهان خویش استغفار کنید» و از آلودگیها خود را شستشو دهید (وَ أَنْ اِسْتِغْفِرُوا رَبَّكُمْ).

چهارمین دعوتم این است که: «به سوی او باز گردید» (ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ).

و پس از شستشوی از گناه و پاک شدن در سایه استغفار، خود را به صفات الهی بیارایید که بازگشت به سوی او چیزی جز اقتباس از صفات او نیست.

سپس نتیجه‌های عملی «موافقت» یا «مخالفت» با این چهار دستور را چنین بیان می‌کند: هر گاه به این برنامه‌ها جامه عمل بپوشانید خداوند «تا پایان عمر شما را از زندگانی سعادتبخش این دنیا بهره‌مند و متمتع می‌سازد» (يُمَتِّعُكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى).

بنابراین مذهب پیش از آن که سرای آخرت را آباد کند، آباد کننده سرای دنیاست و از آن بالاتر این که به هر کس به اندازه کارش، بهره می‌دهد و تفاوت مردم را در چگونگی عمل به این چهار اصل به هیچ وجه نادیده نمی‌گیرد، بلکه «به هر صاحب فضیلتی به اندازه فضیلتش عطا می‌کند» (وَ يُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۲۴

«و اما اگر راه مخالفت را پیش گیرید، و (در برابر این دستورهای چهارگانه عقیدتی و عملی) سرپیچی کنید، من از عذاب روز بزرگی بر شما بیمناکم» همان روز که در دادگاه بزرگ عدل الهی حضور می‌یابید (وَ اِنْ تَوَلَّوْا فَاِنِّي اَخَافُ عَلَیْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ).

سوره هود(۱۱): آیه ۴ .... ص: ۳۲۴

(آیه ۴) - به هر حال بدانید که هر کس باشید، و در هر مقام و منزلتی قرار گیرید، سرانجام «بازگشت همه شما به سوی خداست» (إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ).

و این جمله اشاره به اصل پنجمی از اصول تفصیلی قرآن یعنی مسأله معاد و رستاخیز است.

اما هیچ گاه فکر نکنید که قدرت شما در برابر قدرت خدا اهمیتی دارد، یا می‌توانید از فرمان او، و دادگاه عدالتش فرار کنید، و نیز تصور نکنید که او نمی‌تواند استخوانهای پوسیده شما را بعد از مرگ جمع‌آوری کند، و لباس حیات و زندگی نوینی بر آن بپوشاند «چرا که او بر همه چیز قادر و تواناست» (وَ هُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

سوره هود(۱۱): آیه ۵ .... ص: ۳۲۴

(آیه ۵) - این آیه بطور کلی اشاره به یکی از کارهای احمقانه دشمنان اسلام و پیامبر صلی الله علیه و آله می‌کند که با استفاده از روش نفاق آمیز و دورکشی از حق می‌خواستند ماهیت خود را از نظرها پنهان سازند تا گفتار حق را نشنوند.

لذا می‌گوید: «آگاه باشید! آنها (سرها را به هم نزدیک ساخته و) سینه‌هایشان را در کنار هم قرار می‌دهند تا خود (و سخنان خویش) را از او (پیامبر) پنهان دارند» (أَلَا إِنَّهُمْ يَثْوُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ).

تعبیر «يُثْنُونَ» ممکن است اشاره به هر گونه «مخفی کاری» ظاهری و باطنی دشمنان پیامبر صلی الله علیه و آله باشد. لذا قرآن بلافاصله اضافه می کند: «آگاه باشید آنها هنگامی که خود را در جامه هایشان پنهان می دارند پروردگار پنهان و آشکار آنان را می داند» (أَلَا حِينَ يَسْتَعْشُونَ نِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَ مَا يُعْلِنُونَ). «چرا که او از اسرار درون سینه ها آگاه است» (إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۲۵

آغاز جزء دوازدهم قرآن مجید .... ص : ۳۲۵

ادامه سوره هود .... ص : ۳۲۵

سوره هود(۱۱): آیه ۶ .... ص : ۳۲۵

اشاره

(آیه ۶) - همه میهمان اویند! در آیه قبل اشاره ای به وسعت علم پروردگار و احاطه او به اسرار نهران و آشکار شده بود، و این آیه در حقیقت دلیلی برای آن محسوب می شود، چرا که از روزی دادن خداوند به همه موجودات سخن می گوید، همان کاری که بدون احاطه علمی کامل به همه جهان امکان پذیر نیست! نخست می گوید: «هیچ جنبنده ای در روی زمین نیست مگر این که رزق و روزی آن بر خداست، و قرارگاه او را می داند، و از نقاطی که از قرارگاهش به آن منتقل می شود (نیز) باخبر است» و در هر جا باشد روزیش را به او می رساند (وَ مَا مِتَّنْ دَابَّةٌ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَ يَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَ مُسْتَوْدَعَهَا).

«تمام این حقایق (با همه حدود و مرزهایش) در کتاب مبین و لوح محفوظ علم خداوند ثبت است» (كُلُّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ).

تقسیم ارزاق و تلاش برای زندگی! .... ص : ۳۲۵

طرز روزی رساندن خداوند به موجودات مختلف، راستی حیرت انگیز است، از جنینی که در شکم مادر قرار گرفته تا حشرات گوناگونی که در اعماق تاریک زمین و لانه های پرپیچ و خم و در لابلای درختان و بر فراز کوهها و در قعر دره ها زندگی دارند که از دیدگاه علم او هرگز مخفی و پنهان نیستند، و همانگونه که قرآن می گوید خداوند، هم جایگاه و «آدرس اصلی» آنها را می داند و هم محل سیار آنان را، و در هر جا باشند روزیشان را به آنان حواله می کند.
جالب این که در آیات فوق به هنگام بحث از روزی خواران تعبیر به «دأبه» و جنبیده شده است و این اشاره لطیفی به مسأله رابطه «انرژی» و «حرکت» است، می دانیم هر جا حرکتی وجود دارد نیازمند به ماده انرژی زا است یعنی ماده ای که منشأ حرکت گردد.

و در پاسخ این سؤال که آیا «روزی» هر کس از آغاز تا پایان عمر تعیین شده، و خواه ناخواه به او می رسد؟ باید بگوییم درست است که روزی هر کس مقدر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۲۶

و ثابت است، ولی در عین حال مشروط به سعی و تلاش و کوشش می‌باشد، و هرگاه این شرط حاصل نشود مشروط نیز از میان خواهد رفت.

نکته مهم این است که آیات و روایات مربوط به معین بودن روزی در واقع ترمزی است روی افکار مردم حریص و دنیاپرست که برای تأمین زندگی به هر در می‌زنند، و هر ظلم و جنایتی را مرتکب می‌شوند، به گمان این که اگر چنین نکنند زندگیشان تأمین نمی‌شود.

آیات قرآن و احادیث اسلامی به این گونه افراد هشدار می‌دهد که بیهوده دست و پا نکنند، همین اندازه که آنها در طریق مشروع گام بگذارند و تلاش و کوشش کنند مطمئن باشند خداوند از این راه همه نیازمندیهای آنها را تأمین می‌کند.

البته بعضی از روزیها مثل نور آفتاب، باران و هوا و عقل و هوش خدادادی چه انسان به دنبال آن برود، یا نرود، به سراغ او می‌آیند.

ولی اگر با تلاش و کوشش خود از همین مواهب نیز بطور صحیحی نگهداری نکنیم آنها نیز از دست ما خواهد رفت، و یا بی‌اثر می‌ماند.

ولی به هر حال نکته اساسی این است که تمام تعلیمات اسلامی به ما می‌گوید برای تأمین زندگی بهتر چه مادی و چه معنوی، باید تلاش بیشتر کرد.

سوره هود(۱۱): آیه ۷ .... ص: ۳۲۶

(آیه ۷) - هدف آفرینش: در این آیه از سه نکته اساسی بحث شده است:

نخست از آفرینش جهان هستی و مخصوصاً آغاز آفرینش که نشانه قدرت پروردگار و دلیل عظمت او است، می‌فرماید: «او کسی است که آسمانها و زمین را در شش روز آفرید» (وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ).

منظور از «روز» دوران است، خواه این دوران کوتاه باشد و خواه بسیار طولانی و حتی به مقدار میلیاردها سال - و چون در ذیل آیه ۵۴ سوره اعراف شرح آن گذشت نیازی به تکرار نیست.

سپس اضافه می‌کند: «و عرش او (خداوند) بر آب قرار داشت» (وَ كَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۲۷ در آغاز آفرینش، جهان هستی به صورت مواد مذاب (یا گازهای فوق العاده فشرده که شکل مواد مذاب و مایع را داشت) بود.

سپس در این توده آبگونه حرکات شدید و انفجارات عظیمی رخ داد، و قسمتهایی از سطح آن پی‌درپی به خارج پرتاب شد، این اتصال و به هم پیوستگی به انفصال و جدایی گرایید، و کواکب و سیارات و منظومه‌ها یکی بعد از دیگری تشکیل یافتند. بنابراین، جهان هستی و پایه تخت قدرت خدا نخست بر این ماده عظیم آبگونه قرار داشت.

دومین مطلبی که در این آیه به آن اشاره شده هدف آفرینش جهان هستی است، همان هدفی که قسمت عمده‌اش به «گل سر سبد این جهان» یعنی «انسان» باز می‌گردد، انسانی که باید در مسیر تعلیم و تربیت قرار گیرد و راه تکامل را بپوید و هر لحظه به خدا نزدیکتر شود، می‌فرماید: این آفرینش با عظمت را «به این خاطر قرار داد که شما را بیازماید تا کدامین بهتر عمل می‌کنید» (لِيُبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا).

سومین مطلبی که در این آیه به آن اشاره شده مسأله «معاد» است که پیوند ناگسستنی با مسأله آفرینش جهان و هدف خلقت

دارد.

لذا می‌گوید: «اگر به آنها بگویی شما بعد از مرگ برانگیخته می‌شوید کافران از روی تعجب می‌گویند: (این باورکردنی نیست، این حقیقت و واقعیت ندارد، بلکه) این تنها یک سحر آشکار است» (وَ لَئِنْ قُلْتَ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ).

سوره هود(۱۱): آیه ۸ .... ص : ۳۲۷

(آیه ۸) - مؤمنان پر ظرفیت و افراد بی‌ایمان کم ظرفیتند! در سلسله آیات (۸ تا ۱۱) گوشه‌هایی از حالات روانی و نقاط ضعف اخلاقی افراد بی‌ایمان تشریح شده، همان نقاط ضعفی که انسان را به راههای تاریک و فساد می‌کشاند. نخستین صفتی که برای آنها ذکر می‌کند، شوخی کردن با حقایق و مسخره نمودن مسائل سرنوشت ساز است، می‌فرماید: «و اگر مجازات را تا زمان محدودی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۲۸

از آنها به تأخیر اندازیم (از روی استهزا) می‌گویند: چه چیز مانع آن شده است! چه شد این مجازات، کجا رفت این کیفر؟ (وَ لَئِنْ أَخْرَجْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْسِبُهُ). این شیوه همه جاهلان مغرور و بی‌خبر است، که هر چه با تمایلات آنها سازگار نباشد، در نظرشان مسخره است.

اما قرآن با صراحت به آنها پاسخ می‌گوید: «آگاه باشید آن روز که (عذاب) به سراغشان آید، از آنها بازگردانده نخواهد شد» و هیچ قدرتی مانع آن نخواهد بود.

(أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ).

«و آنچه را مسخره می‌کردند بر آنان نازل می‌شود» و آنها را درهم می‌کوبد (وَ حَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ).

امت معدوده و یاران حضرت مهدی (عج): در روایات متعددی که از طرق اهل بیت علیهم السلام به ما رسیده امت معدوده به معنی نفرات کم، و اشاره به یاران حضرت مهدی (عج) گرفته شده است، ولی همانگونه که گفتیم معنی ظاهر آیه این است که امت معدوده به معنی زمان معدود و معین است، و اتفاقاً در روایتی که از امیر مؤمنان علی علیه السلام در تفسیر آیه نقل شده «امت معدوده» همین گونه تفسیر گردیده، بنابراین روایات مزبور ممکن است اشاره به معنی دوم آیه و به اصطلاح «بطن آیه» بوده باشد.

سوره هود(۱۱): آیه ۹ .... ص : ۳۲۸

(آیه ۹) - یکی دیگر از نقطه‌های ضعف آنان، کم ظرفیتی در برابر مشکلات و ناراحتیها و قطع برکات الهی است، چنان که قرآن می‌گوید: «و هرگاه نعمت و رحمتی به انسان بپشانیم و سپس آن را از او برگیریم او مأیوس و نومید می‌شود و به کفران و ناسپاسی بر می‌خیزد» (وَ لَئِنْ أَدَقْنَا لِلْإِنْسَانِ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَكْفُرُ). کلمه «انسان» در این گونه آیات اشاره به انسانهای تربیت نیافته و خودرو و بی‌ارزش است.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۰ .... ص : ۳۲۸

(آیه ۱۰) - سومین نقطه ضعف آنها این است که به هنگامی که در ناز و نعمت فرو می‌روند، چنان خودباختگی و غرور و تکبر

بر آنها چیره می‌شود که همه چیز را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۲۹
فراموش می‌کنند، چنانکه قرآن می‌گوید: «و اگر بعد از شدت و رنجی که به او رسیده نعمتهایی به او بچشانیم می‌گوید: مشکلات از من برطرف شد، و دیگر باز نخواهد گشت و غرق شادی و غفلت و فخر فروشی می‌شود» آنچنان که از شکر نعمتهای پروردگار غافل می‌گردد (وَ لَئِنْ أَذَقْنَاهُ نِعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحَ فَخُورًا).

سوره هود(۱۱): آیه ۱۱ .... ص: ۳۲۹

(آیه ۱۱) - سپس در این آیه اضافه می‌کند: «مگر آنها که (در سایه ایمان راستین) صبر و استقامت ورزیدند و کارهای شایسته انجام دادند» و در همه حال از اعمال صالح فروگذار نمی‌کنند، از تنگ نظریها و ناسپاسیها و غرور، و تکبر برکنارند (إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ).

آنها نه به هنگام وفور نعمت، مغرور می‌شوند و خدا را فراموش می‌کنند، و نه به هنگام شدت و مصیبت مأیوس می‌گردند و کفران می‌کنند.

و به همین دلیل: «برای این افراد آمرزش و پاداش بزرگی خواهد بود» (أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ أَجْرٌ كَبِيرٌ).

سوره هود(۱۱): آیه ۱۲ .... ص: ۳۲۹

اشاره

(آیه ۱۲)

شأن نزول: .... ص: ۳۲۹

برای این آیه و دو آیه بعد دو شأن نزول نقل شده:

نخست این که گروهی از رؤسای کفار مکه نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند و گفتند: اگر راست می‌گویی که پیامبر خدا هستی کوههای مکه را برای ما طلا کن! و یا فرشتگانی را بیاور که نبوت تو را تصدیق کنند! این آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

شأن نزول دیگری از امام صادق علیه السلام نقل شده و آن این که پیامبر به علی علیه السلام فرمود: من از خدا خواسته‌ام که میان من و تو برادری برقرار سازد و این درخواست قبول شد و نیز خواسته‌ام که تو را وصی من کند این درخواست نیز اجابت گردید، هنگامی که این سخن به گوش بعضی از مخالفان رسید (از روی عداوت و دشمنی) گفتند به خدا سوگند یک من خرما در یک مشک خشکیده از آنچه محمد صلی الله علیه و آله از خدای خود خواسته بهتر است (اگر راست می‌گوید) چرا از خدا نخواست فرشته‌ای برای یاری او بر دشمنان بفرستد و یا گنجی که او را از فقر نجات دهد.

آیات مزبور نازل شد و به آنها پاسخ داد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۳۰

قرآن معجزه جاویدان- از این سلسله آیات بر می آید که گاهی پیامبر صلی الله علیه و آله به خاطر شدت مخالفت و لجاجت دشمنان ابلاغ بعضی از آیات را به آخرین فرصت موکول می کرده است، لذا خداوند در این آیه پیامبرش را از این کار نهی می کند، می فرماید: «گویا ابلاغ بعضی از آیاتی را که بر تو وحی می شود ترک می کنی و سینه تو از آن نظر تنگ و ناراحت می شود» (فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَ ضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ).

از این ناراحت می شوی که مبادا آنها معجزات اقتراحی از تو بخواهند و «بگویند چرا گنجی بر او نازل نشده، و یا چرا فرشته ای همراه او نیامده»؟ (أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كِتَابٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ).

لذا بلافاصله اضافه می کند: «تو تنها بیم دهنده و انذار کننده ای» (إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ).

یعنی، خواه آنها بپذیرند، یا نپذیرند و مسخره کنند و لجاجت به خرج دهند.

و در پایان آیه می گوید: «خداوند حافظ و نگاهبان و ناظر بر هر چیز است» (وَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ).

یعنی از ایمان و کفر آنها پروا مکن و این به تو مربوط نیست. وظیفه تو ابلاغ است خداوند خودش می داند با آنها چگونه رفتار کند.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۳ .... ص: ۳۳۰

(آیه ۱۳)- از آنجا که این بهانه جوییها و ایراد تراشیها به خاطر آن بود که آنها اصولا وحی الهی را منکر بودند و می گفتند: این آیات از طرف خدا نیست، اینها جمله هایی است که «محمّد» به دروغ بر خدا بسته، لذا در این آیه به پاسخ این سخن با صراحت هر چه بیشتر پرداخته، می گوید: «آنها می گویند: او (پیامبر) آنها را به خدا افترا بسته» (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ).

«به آنها بگو: اگر راست می گویند (که اینها ساخته و پرداخته مغز بشر است) شما هم ده سوره همانند این سوره های دروغین بیاورید و از هر کس می توانید- جز خدا- برای این کار دعوت کنید» (قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَبَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۳۱

سوره هود(۱۱): آیه ۱۴ .... ص: ۳۳۱

(آیه ۱۴)- «اما اگر آنها دعوت شما مسلمانان را اجابت نکردند (و حاضر نشدند لااقل ده سوره همانند این سوره ها بیاورند) بدانید (این ضعف و ناتوانی نشانه آن است که قرآن) تنها با علم الهی نازل شده» (فَالَّذِينَ يَشْتَرِبُونَ كُفْرًا بَعْلَمُوا أَنَّمَا نُنزِلُ بِعِلْمِ اللَّهِ).

«و (نیز بدانید که) هیچ معبودی جز خدا نیست» و نزول این آیات معجز نشان دلیل بر این حقیقت است (وَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).

«آیا با این حال در برابر فرمان الهی شما ای مخالفان تسلیم می شوید»؟ (فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ).

آیا با این که از شما دعوت به مبارزه کردیم و عجز و ناتوانیتان در برابر این دعوت ثابت شد جای تردید می ماند که این آیات از طرف خداست.

دو آیه فوق بار دیگر اعجاز قرآن را تأکید می‌کند و می‌گوید: این یک سخن عادی نیست، بلکه وحی آسمانی است که از علم و قدرت بی‌پایان خداوند سرچشمه گرفته، و به همین جهت تحدی می‌کند و تمام جهانیان را به مبارزه می‌طلبد.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۵ .... ص: ۳۳۱

(آیه ۱۵) - آیات گذشته با ذکر «دلایل اعجاز قرآن» حجت را بر مشرکان و منکران تمام کرد و از آنجا که پس از وضوح حق باز گروهی، تنها به خاطر حفظ منافع مادی خویش، از تسلیم خودداری می‌کنند در این آیه و آیه بعد اشاره به سرنوشت این گونه افراد دنیاپرست کرده، می‌گوید: «کسی که تنها هدفش زندگی دنیا و زرق و برق و زینت آن باشد در همین جهان نتیجه اعمالشان را بطور کامل به آنها می‌دهیم بی‌آن که چیزی از آن کم و کاست شود» (مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَ زِينَتَهَا نُوفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَ هُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ).

این آیه بیان یک سنت همیشگی الهی است که اعمال مثبت و مؤثر نتایج، آن از میان نمی‌رود، با این تفاوت که اگر هدف اصلی رسیدن به زندگی مادی این جهان باشد ثمره آن چیزی جز آن نخواهد بود، و اما اگر هدف خدا و جلب رضای او باشد هم در این جهان تأثیر خواهد بخشید و هم نتایج پرباری برای جهان دیگر خواهد داشت. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۳۲ نمونه این موضوع را امروز در اطراف خود به روشنی می‌یابیم، جهان غرب با تلاش پیگیر و منظم خود اسرار بسیاری از علوم و دانشها را شکافته، و بر نیروهای مختلف طبیعت مسلط گشته و با سعی و کوشش مداوم و استقامت در مقابل مشکلات و اتحاد و همبستگی، مواهب فراوانی فراهم نموده است.

بنابراین جای گفتگو نیست که آنها نتایج اعمال و تلاشهای خود را خواهند گرفت و به پیروزیهای درخشانی نائل خواهند شد، اما از آنجا که هدفشان تنها زندگی است، اثر طبیعی این اعمال چیزی جز فراهم شدن امکانات مادی آنان نخواهد بود.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۶ .... ص: ۳۳۲

(آیه ۱۶) - لذا در این آیه صریحا می‌گوید: «این گونه افراد در سرای دیگر بهره‌ای جز آتش ندارند!» (أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ).

«و تمام آنچه را در این جهان انجام داده‌اند در جهان دیگر محو و نابود می‌شود» و هیچ پاداشی در برابر آن دریافت نخواهند کرد (وَ حَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا).

«و تمام اعمالی را که برای غیر خدا انجام داده‌اند باطل و نابود می‌گردد» (وَ باطِلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۱۷ .... ص: ۳۳۲

(آیه ۱۷) - در تفسیر این آیه نظرات گوناگونی وجود دارد ولی آنچه از همه روشنتر به نظر می‌رسد چنین است: در آغاز آیه می‌گوید: «آیا کسی که دلیل روشنی از پروردگار خویش در اختیار دارد، و به دنبال آن شاهد و گواهی از سوی خدا آمده و قبل از آن کتاب موسی (تورات) به عنوان پیشوا و رحمت و بیانگر عظمت او آمده است» همانند کسی است که دارای این صفات و نشانه‌ها و دلایل روشن نیست (أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَ يُتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَ مِنْ قَبْلِهِ كِتَابٌ مُوسَىٰ إِمَامًا وَ رَحْمَةً).

این شخص همان پیامبر صلی الله علیه و آله است و «بینه» و دلیل روشن او قرآن مجید و شاهد و گواه صدق نبوتش مؤمنان راستینی همچون علی علیه السلام می باشند که پیش از او نشانه‌ها و صفاتش در تورات آمده است.

به این ترتیب از سه راه روشن حقانیت دعوتش به ثبوت رسیده است.

نخست قرآن که بینه و دلیل روشنی است در دست او. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۳۳

دوم کتب آسمانی پیشین که نشانه‌های او را دقیقاً بیان کرده، و پیروان این کتب در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله آنها را به خوبی می شناختند.

سوم پیروان فداکار و مؤمنان مخلص که بیانگر صدق دعوت او و گفتار او می باشند.

آیا با جود این دلایل زنده می توان او را با مدعیان دیگر قیاس کرد و یا در صدق دعوتش تردید نمود؟

سپس به دنبال این سخن اشاره به افراد حق طلب و حقیقت جو کرده و از آنها دعوت ضمنی به ایمان می کند و می گوید: «آنها به چنین پیامبری (که این همه دلیل روشن در اختیار دارد) ایمان می آورند» (أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ).

و به دنبال آن سرنوشت منکران را به این صورت بیان می کند: «و هر کس از گروههای مختلف به او کافر شود موعده و میعادش آتش دوزخ است» (وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ).

و در پایان آیه همان گونه که سیره قرآن در بسیاری از موارد است روی سخن را به پیامبر کرده، یک درس عمومی برای همه مردم بیان می کند و می گوید: «اکنون (که چنین است و این همه شاهد و گواه بر صدق دعوت تو وجود دارد) هرگز در آنچه بر تو نازل شده تردید به خود راه مده» (فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ).

«چرا که این سخن حقی است از سوی پروردگار تو» (إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ).

«ولی بسیاری از مردم (بر اثر جهل و تعصب و خودخواهی) ایمان نمی آورند» (وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ).

بنابراین آیه اشاره به امتیازات اسلام و مسلمین راستین و اتکای آنها بر دلایل محکم در انتخاب این مکتب است، و در نقطه مقابل سرنوشت شوم منکران مستکبر را نیز بیان کرده است.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۸ .... ص: ۳۳۳

(آیه ۱۸) - زیانکارترین مردم: در تعقیب آیه قبل که سخن از قرآن و رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله به میان آمده، در سلسله آیات (۱۸ تا ۲۲) سرنوشت منکران، و نشانه‌ها، و پایان و عاقبت کارشان را تشریح می کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۳۴

نخست می فرماید: «چه کسی ستمکارتر است از آن کس که بر خدا دروغ می بندد» (وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا).

یعنی نفی دعوت پیامبر راستین در واقع نفی سخنان خدا و آن را به دروغ نسبت دادن است، اصولاً- تکذیب پیامبر، تکذیب خداست.

سپس آینده شوم آنها را در قیامت چنین بیان می کند که: «آنها در آن روز به پیشگاه پروردگار (با تمامی اعمال و کردارشان) عرضه می شوند» و در دادگاه عدل او حضور می یابند (أُولَئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَى رَبِّهِمْ).

«در این هنگام شاهدان اعمال (گواهی می دهند و) می گویند: اینها همان کسانی هستند که بر پروردگار بزرگ و مهربان و ولی نعمت خود دروغ بستند» (وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ).

سپس با صدای رسا می گویند: «ای لعنت خدا بر ستمگران باد!» (أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ)

سوره هود(۱۱): آیه ۱۹ .... ص : ۳۳۴

(آیه ۱۹) - این آیه صفات این ظالمان را در ضمن سه جمله بیان می کند:

نخست می گوید: «آنها کسانی هستند که (مردم را با انواع وسائل) از راه خدا باز می دارند» (الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ). این کار از طریق القاء شبهه، و زمانی از طریق تهدید، و گاهی تطمع، و مانند آن، صورت می گیرد که هدف همه آنها یکی است و آن بازداشتن از راه خداست.

دیگر این که: «آنها مخصوصا سعی دارند راه مستقیم الهی را کج و معوج نشان دهند» (وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا). یعنی با انواع تحریفها، کم و زیاد کردن، تفسیر به رأی و مخفی ساختن حقایق چنان می کنند که این صراط مستقیم به صورت اصلیش در نظرها جلوه گر نشود، تا مردم نتوانند از این راه بروند.

و دیگر این که: «آنها به قیامت و روز رستاخیز ایمان ندارند» (وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ). و عدم ایمانشان به معاد سر چشمه سایر انحرافات و تبهاریهای آنان می شود.

سوره هود(۱۱): آیه ۲۰ .... ص : ۳۳۴

(آیه ۲۰) - ولی در این آیه می گوید: با این همه «آنها هیچ گاه توانایی فرار در زمین را ندارند» تا از قلمرو قدرت پروردگار خارج شوند (أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ بَرَكْرَبِهِ تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۲، ص: ۳۳۵
فِي الْأَرْضِ)

. «همچنین آنها نمی توانند ولی و حامی و پشتیبانی غیر از خدا برای خود بیابند» (وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ).

سر انجام به مجازات سنگین آنها اشاره کرده، می گوید: «مجازات آنها مضاعف می گردد» (يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ).

چرا که هم خود گمراه و گناهکار و تبهکار بودند، و هم دیگران را به این راهها می کشاندند، و به همین دلیل هم بار گناه خویش را بر دوش می کشند و هم بار گناه دیگران را بی آنکه از گناه دیگران چیزی کاسته شود.

در پایان آیه ریشه اصلی بدبختی آنها را این گونه شرح می دهد: «آنها نه گوش شنوا داشتند و نه چشم بینا!» (مَا كَانُوا يَسْتَمِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ).

در حقیقت از کار انداختن این دو وسیله مؤثر برای درک حقایق سبب شد که هم خودشان به گمراهی بیفتند و هم دیگران را به گمراهی بکشاند.

سوره هود(۱۱): آیه ۲۱ .... ص : ۳۳۵

(آیه ۲۱) - این آیه محصول تمام تلاشها و کوششهای نادرست آنها را در یک جمله بیان می کند، می گوید: «اینها همه کسانی هستند که سرمایه وجود خود را از دست داده و ورشکست شدند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ)

و این بزرگترین خسارتی است که ممکن است دامنگیر انسانی شود که موجودیت انسانی خویش را از دست داده.

سپس اضافه می کند: آنها به معبودهایی دروغین دل بسته بودند «اما سر انجام تمام این معبودهای ساختگی گم شدند و از

نظرشان محو گشتند» (وَ ضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ)

سوره هود(۱۱): آیه ۲۲ .... ص : ۳۳۵

(آیه ۲۲)- و در این آیه حکم نهایی سرنوشت آنها را به صورت قاطعی چنین بیان می کند: «لا جرم و به ناچار آنها در سرای آخرت زیانکارترین مردمند» (لا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْأَخْسَرُونَ).
چرا که تمام سرمایه های انسانی وجود خویش را از دست دادند، و با این حال، هم بار مسئولیت خویش را بر دوش می کشند و هم بار مسئولیت دیگران را!

سوره هود(۱۱): آیه ۲۳ .... ص : ۳۳۵

(آیه ۲۳)- در تعقیب آیات گذشته که حال گروهی از منکران وحی الهی را برگزیده تفسیر نموده، ج ۲، ص: ۳۳۶
تشریح می کرد، این آیه و آیه بعد نقطه مقابل آنها یعنی حال مؤمنان راستین را بیان می کند.
نخست می گوید: «کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند و در برابر خداوند خاضع و تسلیم و به وعده های او مطمئن بودند، اصحاب و یاران بهشتند و جاودانه در آن خواهند ماند» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ اخْتَبُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۲۴ .... ص : ۳۳۶

(آیه ۲۴)- در این آیه خداوند حال این دو گروه را در ضمن یک مثال روشن و زنده بیان می کند و می گوید: «حال این دو گروه، حال نابینا و کر و بینا و شنوا است» (مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصْمَىٰ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ).
«آیا این دو گروه همانند یکدیگرند» (هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا).
«آیا شما متذکر نمی شوید و نمی اندیشید» (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ).
آنها که بر اثر لجاجت و دشمنی با حق و گرفتار بودن در چنگال تعصب و خودخواهی و خودپرستی، چشم و گوش حقیقت بین را از دست داده اند هرگز نمی توانند، حقایق مربوط به عالم غیب و اثرات ایمان و لذت عبادت پروردگار و شکوه تسلیم در برابر فرمان او را درک کنند، این گونه افراد به کوران و کرانی می مانند که در تاریکی مطلق و سکوت مرگبار زندگی دارند، در حالی که مؤمنان راستین با چشم باز و گوش شنوا هر حرکتی را می بینند و هر صدایی را می شنوند و با توجه به آن راه خود را به سوی سرنوشتی سعادت آفرین می گشایند.

سوره هود(۱۱): آیه ۲۵ .... ص : ۳۳۶

(آیه ۲۵)- سرگذشت تکان دهنده نوح و قومش: همان گونه که در آغاز سوره بیان کردیم در این سوره، قسمت های قابل ملاحظه ای از تاریخ انبیاء پیشین بیان شده است:
نخست از داستان «نوح» (ع) پیامبر اولوالعزم شروع می کند و ضمن ۲۶ آیه نقاط اساسی تاریخ او را به صورت تکان دهنده ای

شرح می دهد.

در این آیه نخستین مرحله این دعوت بزرگ را بیان کرده و می گوید: «ما نوح را به سوی قومش فرستادیم، (او به آنها اعلام کرد) که من بیم دهنده آشکاری هستم» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۳۷
(وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ).

سوره هود(۱۱): آیه ۲۶ .... ص: ۳۳۷

(آیه ۲۶) - در این آیه پس از ضربه نخستین، محتوای رسالت خود را در یک جمله خلاصه می کند و می گوید: رسالت من این است «که غیر از الله دیگری را پرستش نکنید» (أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ).
و بلافاصله پشت سر آن همان مسأله انذار و اعلام خطر را تکرار می کند و می گوید: «من بر شما از عذاب روز دردناکی بیمناکم» (إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ).
در حقیقت توحید و پرستش الله (خدای یگانه یکتا) ریشه و اساس و زیر بنای تمام دعوت پیامبران است.
اگر برستی همه افراد جامعه جز «الله» را پرستش نکنند و در مقابل انواع بتهای ساختگی اعم از بتهای برونی و درونی، خود خواهیها، هوی و هوسها، شهوتها، پول و مقام و جاه و جلال و زن و فرزند سر تعظیم فرود نیاورند، هیچ گونه نابسامانی در جوامع انسانی وجود نخواهد آمد.

سوره هود(۱۱): آیه ۲۷ .... ص: ۳۳۷

(آیه ۲۷) - اکنون بینیم نخستین عکس العمل طاغوتها و خود کامگان و صاحبان زر و زور آن عصر در برابر این دعوت بزرگ و اعلام خطر آشکار چه بود؟
آنها سه پاسخ در برابر دعوت نوح دادند.

نخست «اشراف و ثروتمندان کافر قوم او (نوح) گفتند: ما تو را جز انسانی همانند خود نمی بینیم» (فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا).

در حالی که رسالت الهی را باید فرشتگان بدوش کشند، به گمان این که مقام انسان از فرشته پایین تر است و یا درد انسان را فرشته بهتر از انسان می داند! دلیل دیگر آنها این بود که گفتند: ای نوح! «ما در اطراف تو، و در میان آنها که از تو پیروی کرده اند کسی جز یک مشت اراذل و جوانان کم سن و سال ناآگاه و بی خبر که هرگز مسائل را بررسی نکرده اند نمی بینیم» (وَمَا نَرَاكَ إِلَّا الَّذِيْنَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّى الرَّأْيِ).

بالاخره سومین ایراد آنها این بود که می گفتند قطع نظر از این که تو انسان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۳۸ هستی نه فرشته، و علاوه بر این که ایمان آورندگان به تو نشان می دهد که دعوت محتوای صحیحی ندارد «اصولا ما هیچ گونه برتری برای شما بر خودمان نمی بینیم تا به خاطر آن از شما پیروی کنیم» (وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ).
و به همین دلیل «ما گمان می کنیم که شما دروغگو هستید» (بَلْ نَطْنُكُمْ كَاذِبِينَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۲۸ .... ص: ۳۳۸

(آیه ۲۸) - در این آیه پاسخهای منطقی نوح را در برابر این ماجراجویان بیان می‌کند «نوح گفت: ای قوم من! اگر من دارای دلیل و معجزه آشکاری از سوی پروردگرم باشم، و مرا در انجام این رسالت مشمول رحمت خود ساخته باشد، و این موضوع بر اثر عدم توجه بر شما مخفی مانده باشد» آیا باز هم رسالت مرا انکار می‌کنید (قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنْتُ عَلَىٰ بَيْنِهِ مِنْ رَبِّي وَآتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ).

و در پایان آیه می‌گوید: «آیا من می‌توانم شما را بر پذیرش این بینه روشن مجبور سازم در حالی که (خود شما آمادگی ندارید و) از پذیرش و حتی تفکر و اندیشه پیرامون آن کراهت دارید» (أَنْزَلْنَاكُمْوهَا وَ أَنْتُمْ لَهَا كَاهُونَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۲۹ .... ص: ۳۳۸

(آیه ۲۹) - من هیچ فرد با ایمانی را طرد نمی‌کنم! این آیه نیز دنباله پاسخگویی به بهانه جویبهای قوم نوح است. نخست یکی از دلایل نبوت را که نوح برای روشن ساختن قوم تاریکدل بیان کرده، باز گو می‌کند: «ای قوم من! در برابر این دعوت از شما مال و ثروت و اجر و پاداشی مطالبه نمی‌کنم» (وَ يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا). «اجر و پاداش من تنها بر خداست» (إِنِ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ). خدایی که مرا مبعوث به نبوت ساخته و مأمور به دعوت خلق کرده است. و این میزان و الگویی است برای شناخت رهبران راستین، از فرصت طلبان دروغین، که هر گامی را برمی‌دارند بطور مستقیم یا غیر مستقیم هدف مادی از آن دارند.

سپس در پاسخ آنها که اصرار داشتند نوح ایمان آورندگان فقیر و یا کم سن و سال را از خود براند با قاطعیت می‌گوید: «من هرگز کسانی را که ایمان آورده‌اند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۳۹ طرد نمی‌کنم» (وَ مَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا). «چرا که آنها با پروردگار خویش ملاقات خواهند کرد» و در سرای دیگر خصم من در برابر او خواهند بود (إِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ). در پایان آیه به آنها اعلام می‌کند که: «من شما را مردمی جاهل می‌دانم» (وَ لَكِنِّي أَرَأَيْتُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۳۰ .... ص: ۳۳۹

(آیه ۳۰) - در این آیه برای توضیح بیشتر به آنها می‌گوید: «ای قوم من! اگر این گروه با ایمان را طرد کنم چه کسی در برابر خدا (در آن دادگاه بزرگ عدالت و حتی در این جهان) مرا یاری خواهد کرد؟!» (وَ يَا قَوْمِ مَنْ يُنصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِن طَرَدْتُهُمْ). طرد افراد صالح و مؤمن کار ساده‌ای نیست، آنها فردای قیامت دشمن من خواهند بود و هیچ کس نمی‌تواند در آنجا از من دفاع کند، و نیز ممکن است مجازات الهی در این جهان دامن مرا بگیرد «آیا اندیشه نمی‌کنید» تا بدانید آنچه می‌گویم عین حقیقت است (أَفَلَا تَدَّكَّرُونَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۳۱ .... ص: ۳۳۹

(آیه ۳۱) - آخرین سخنی که نوح در پاسخ ایرادهای واهی قوم به آنها می‌گوید این است که اگر شما خیال می‌کنید و انتظار دارید من امتیازی جز از طریق وحی و اعجاز بر شما داشته باشم اشتباه است، با صراحت باید بگویم که: «من نه به شما

می گویم خزائن الهی در اختیار من است» و نه هر کاری بخواهم می توانم انجام دهم (وَ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ).
«و نه می گویم من فرشته‌ام» (وَ لَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ).

این گونه ادعاهای بزرگ و دروغین مخصوص مدعیان کاذب است، و هیچ گاه یک پیامبر راستین چنین ادعاهایی نخواهد کرد.

در پایان آیه بار دیگر به موضوع ایمان آورندگان مستضعف پرداخته و تأکید می کند که: «من هرگز نمی توانم در باره این افرادی که در چشم شما حقیرند بگویم:

خداوند خیر و پاداش نیکی به آنها نخواهد داد» (وَ لَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا) بلکه به عکس خیر این جهان و آن جهان مال آنهاست، هر چند دستشان از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۴۰

مال و ثروت تهی است، این شما هستید که بر اثر خیالات خام، خیر را در مال و مقام یا سن و سال منحصر ساخته‌اید و از حقیقت و معنی بکلی بیخبرید.

و به فرض که گفته شما راست باشد و آنها اراذل و اوباش باشند «خدا از درون جان آنها و نیاتشان آگاهتر است» (اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ).

من که جز ایمان و صداقت از آنها چیزی نمی بینم، و به همین دلیل وظیفه دارم آنان را بپذیرم، من مأمور به ظاهر و بنده شناس خداست! و اگر غیر از این کاری کنم «مسلم در این صورت از ستمکاران خواهم بود» (إِنِّي إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۳۲ .... ص: ۳۴۰

(آیه ۳۲) - حرف بس است، مجازات کو؟ به دنبال گفتگوی نوح و قومش در این آیه از زبان قوم نوح چنین نقل می کند «آنها گفتند: ای نوح این همه بحث و مجادله کردی بس است، تو بسیار با ما سخن گفتی» دیگر جایی برای بحث باقی نمانده است (قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا).

«اگر راست می گویی، همان وعده‌های دردناکی را که به ما می دهی در مورد عذابهای الهی تحقق بخش» (فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ).

انتخاب این روش در برابر آن همه محبت و لطف پیامبران الهی و گفتارهایی که همچون آب زلال و گوارا بر دل می نشیند حکایت از نهایت لجابت و تعصب و بی خبری می کند.

سوره هود(۱۱): آیه ۳۳ .... ص: ۳۴۰

(آیه ۳۳) - نوح در برابر این بی اعتنایی، لجابت و خیره سری، با جمله کوتاهی چنین «پاسخ گفت: تنها اگر خدا اراده کند به این تهدیدها و وعده‌های عذاب تحقق می بخشد» (قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ).

ولی به هر حال این از دست من خارج است و در اختیار من نیست، من فرستاده اویم، و سر بر فرمانش دارم، بنابراین مجازات و عذاب را از من نخواهید.

اما بدانید هنگامی که فرمان عذاب فرا رسد «شما نمی توانید از چنگال قدرت او بگریزید، و به مأمن و پناهگاهی فرار کنید!» (وَ مَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ).

سوره هود(۱۱):آیه ۳۴ .... ص : ۳۴۰

(آیه ۳۴) - سپس اضافه می کند: «اگر خداوند (به خاطر گناهان و آلودگیهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۴۱ جسمی و فکریتان) بخواهد شما را گمراه سازد، هرگز نصیحت من برای شما سودی نخواهد بخشید هر چند بخواهم شما را نصیحت کنم» (وَ لَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ).
چرا که «او پروردگار شماست و به سوی او باز می گردید» و تمام هستی شما در قبضه قدرت اوست» (هُوَ رَبُّكُمْ وَ إِلَيْهِ تَرْجَعُونَ).

سوره هود(۱۱):آیه ۳۵ .... ص : ۳۴۱

(آیه ۳۵) - در این آیه سخنی به عنوان یک جمله معترضه برای تأکید بحثهایی که در داستان نوح در آیات گذشته و آینده عنوان شده است می گوید:
«دشمنان می گویند این مطلب را او (محمد صلی الله علیه و آله) از پیش خود ساخته و به خدا نسبت داده است» (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ).
در پاسخ آنها «بگو: اگر من اینها را از پیش خود ساخته و به دروغ به خدا نسبت داده ام گناهش بر عهده من است» (قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَىٰ إِجْرَامِي).
«ولی من از گناهان شما بیزارم» (وَ أَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ).

سوره هود(۱۱):آیه ۳۶ .... ص : ۳۴۱

(آیه ۳۶) - تصفیه شروع می شود! آنچه در آیات قبل گذشت مرحله دعوت و تبلیغ پی گیر و مستمر نوح (ع) با نهایت جدیت، و با استفاده از تمام وسائل بود.
در اینجا به مرحله دوم این مبارزه اشاره شده مرحله پایان یافتن دوران تبلیغ و آماده شدن برای تصفیه الهی! نخست می خوانیم:
«به نوح وحی شد که جز افرادی که از قومت به تو ایمان آورده اند دیگر هیچ کس ایمان نخواهد آورد» (وَ أُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ).
اشاره به این که صفوف بکلی از هم جدا شده، و دیگر دعوت برای ایمان و اصلاح سودی ندارد، و باید آماده تصفیه و انقلاب نهایی شود.
و در پایان آیه به نوح دلداری داده، می گوید: «اکنون که چنین است از کارهایی که اینها انجام می دهند به هیچ وجه اندوهناک و محزون مباش» (فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ).
ضمناً از این آیه استفاده می شود که خداوند قسمتهایی از علم اسرار غیب را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۴۲ در هر مورد که لازم باشد در اختیار پیامبرش می گذارد.

سوره هود(۱۱):آیه ۳۷ .... ص : ۳۴۲

(آیه ۳۷) - به هر حال این گروه عصیانگر و لجوج باید مجازات شوند، مجازاتی که جهان را از لوث وجود آنها پاک کند و مؤمنان را برای همیشه از چنگالشان رها سازد.

نخست می‌فرماید: به نوح فرمان دادیم که «کشتی بساز، در حضور ما و طبق فرمان ما» (وَ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَ وَحِينَا). در پایان آیه به نوح هشدار می‌دهد که از این به بعد «در باره ستمگران شفاعت و تقاضای عفو مکن چرا که آنها (محکوم به عذابند و) مسلماً غرق خواهند شد (وَ لَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِيْنَ ظَلَمُوا اِنَّهُمْ مُّغْرَقُونَ). این جمله به خوبی می‌فهماند که شفاعت شرائطی دارد که اگر در کسی موجود نباشد پیامبر خدا هم حق شفاعت و تقاضای عفو در مورد او را ندارد.

سوره هود(۱۱): آیه ۳۸ .... ص: ۳۴۲

(آیه ۳۸) - اما چند جمله هم در باره قوم نوح بشنویم: آنها به جای این که یک لحظه با مسأله دعوت نوح بطور جدی برخورد کنند و حد اقل احتمال دهند که ممکن است این همه اصرار نوح (ع) و دعوتهای مکررش از وحی الهی سر چشمه گرفته و مسأله طوفان و عذاب حتمی باشد، باز همانطور که عادت همه افراد مستکبر و مغرور است به استهزاء و مسخره ادامه دادند «او مشغول ساختن کشتی بود و هر زمان که گروهی از قومش از کنار او می‌گذشتند (و او و یارانش را سرگرم تلاش برای آماده ساختن چوبها و میخها و وسائل کشتی سازی می‌دیدند) او را مسخره می‌کردند» (وَ يَصْنَعُ الْفُلْكَ وَ كَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ).

اما نوح با استقامت فوق العاده‌ای که زاییده ایمان است با جدیت فراوان به کار خود ادامه می‌داد، و بی‌اعتنا به گفته‌های بی‌اساس این کوردلان از خود راضی بسرعت پیشروی می‌کرد، و روز به روز اسکلت کشتی آماده‌تر و مهیاتر می‌شد، فقط گاهی سر بلند می‌کرد و این جمله کوتاه و پرمعنی را به آنها «می‌گفت: اگر (امروز) ما را مسخره می‌کنید ما نیز شما را همین گونه (در آینده نزدیکی) مسخره خواهیم کرد!» (قَالَ اِنْ تَسَخَّرُوا مِنَّا فَاِنَّا نَسَخَّرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسَخَّرُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۴۳

آن روز که شما در میان طوفان سرگردان خواهید شد و سراسیمه به هر سو می‌دوید و هیچ پناهگاهی نخواهید داشت و از میان امواج فریاد می‌کشید و التماس می‌کنید که ما را نجات ده! آری آن روز مؤمنان بر افکار شما و غفلت و جهل و بی‌خبرتیان می‌خندند.

سوره هود(۱۱): آیه ۳۹ .... ص: ۳۴۳

(آیه ۳۹) - «پس به زودی خواهید دانست چه کسی عذاب خوار کننده به سراغ او خواهد آمد و مجازات جاودان دامنش را خواهد گرفت» (فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَ يَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ).

در بعضی از روایات اسلامی آمده است که مدت چهل سال قبل از ظهور طوفان یک نوع بیماری به زنان قوم نوح دست داد که دیگر از آنان بچه‌ای متولد نشد و این در واقع مقدمه‌ای برای مجازات و عذاب آنان بود.

کشتی نوح - بدون شک کشتی نوح یک کشتی ساده‌ای نبود و ساخت آن با وسائل آن روز به آسانی و سهولت پایان نیافت، کشتی بزرگی بود که علاوه بر مؤمنان راستین یک جفت از نسل هر حیوانی را در خود جای می‌داد و آذوقه فراوانی که برای

مدتها زندگی انسانها و حیوانهایی که در آن جای داشتند حمل می‌کرد، چنین کشتی با چنان ظرفیت حتما در آن روز بی سابقه بوده است، به خصوص که این کشتی باید از دریایی به وسعت این جهان با امواجی کوه پیکر سالم بگذرد و نابود نشود، لذا در بعضی از روایات مفسرین می‌خوانیم که این کشتی هزار و دویست ذراع طول و ششصد ذراع عرض داشت! (هر ذراع حدود نیم متر است).

سوره هود(۱۱): آیه ۴۰ .... ص: ۳۴۳

(آیه ۴۰) - طوفان شروع می‌شود! در آیات گذشته دیدیم که چگونه نوح و مؤمنان راستین دست به ساختن کشتی نجات زدند و تن به تمام مشکلات و سخریه‌های اکثریت بی‌ایمان مغرور دادند، و خود را برای طوفان آماده ساختند: در اینجا سومین فراز این سرگذشت یعنی چگونگی نزول عذاب را بر این قوم ستمگر به طرز گویایی تشریح می‌کند. نخست می‌گوید: این وضع همچنان ادامه داشت «تا فرمان ما صادر شد (و طلایع عذاب آشکار گشت) و آب از درون تنور جوشیدن گرفت!» (حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ بِرْكَزِيْدَةٍ تَفْسِيْرٍ مِّنْهُ، ج ۲، ص: ۳۴۴

أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُوْرُ)

شاید قوم غافل و بی‌خبر جوشیدن آب را از درون تنور خانه‌هایشان دیدند ولی مانند همیشه از کنار این گونه اخطارهای پرمعنی الهی چشم و گوش بسته گذشتند، حتی برای یک لحظه نیز به خود اجازه تفکر ندادند که شاید حادثه‌ای در شرف تکوین باشد، شاید اخطارهای نوح واقعیت داشته باشد.

در این هنگام به نوح «فرمان دادیم که از هر نوعی از انواع حیوانات یک جفت (نر و ماده) بر کشتی سوار کن» تا در غرقاب، نسل آنها قطع نشود (قُلْنَا اَحْمِلْ فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجِيْنٍ اٰثْنِيْنِ).

«و همچنین خاندانت را جز آنها که قبلا وعده هلاک آنها داده شده و نیز مؤمنان را بر کشتی سوار کن» (وَ اَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَ مَنْ اٰمَنَ).

«اما جز افراد کمی به او ایمان نیاورده بودند» (وَ مَا اٰمَنَ مَعَهُ اِلَّا قَلِيْلٌ).

این آیه از یک سو اشاره به همسر بی‌ایمان نوح و فرزندش «کنعان» می‌کند که بر اثر انحراف از مسیر ایمان و همکاری با گناهکاران رابطه و پیوند خود را از نوح بریدند و حق سوار شدن بر آن کشتی نجات نداشتند.

و از سوی دیگر اشاره به این می‌کند که محصول سالیان بسیار دراز تلاش پیگیر نوح (ع) در راه تبلیغ آیین خویش چیزی جز گروهی اندک از مؤمنان نبود.

سوره هود(۱۱): آیه ۴۱ .... ص: ۳۴۴

(آیه ۴۱) - نوح بسرعت بستگان و یاران با ایمان خود را جمع کرد و چون لحظه طوفان و فرا رسیدن مجازاتهای کوبنده الهی نزدیک می‌شد «به آنها دستور داد که به نام خدا بر کشتی سوار شوید، به هنگام حرکت و توقف کشتی نام خدا را بر زبان جاری سازید و به یاد او باشید» (وَ قَالَ اٰرْكَبُوْا فِيْهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٰهًا وَ مَرْسٰهًا).

چرا می‌گوییم: در همه حال به یاد او باشید و از یاد و نام او مدد بگیرید؟

«برای این که پروردگار من آمرزنده مهربان است» (اِنَّ رَبِّيْ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ).

به مقتضای رحمتش این وسیله نجات را در اختیار شما بندگان با ایمان قرار داده و به مقتضای آمرزشش از لغزشهای شما می‌گذرد.

سوره هود(۱۱): آیه ۴۲ .... ص: ۳۴۴

(آیه ۴۲) - سرانجام لحظه‌نهایی فرا رسید و فرمان مجازات این قوم سرکش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۴۵ صادر شد، ابرهای تیره و تار همچون پاره‌های شب ظلمانی سراسر آسمان را فرا گرفت، و آنچنان روی هم متراکم گردید که نظیرش هیچ‌گاه دیده نشده بود، صدای غرش رعد و پرتو خیره‌کننده برق پی‌درپی در فضای آسمان پخش می‌شد و خبر از حادثه بسیار عظیم و وحشتناکی می‌داد.

باران شروع شد، قطره‌ها درشت و درشت‌تر شد. از سوی دیگر سطح آب زیرزمینی آنقدر بالا آمد که از هر گوشه‌ای چشمه‌خروشان جوشیدن گرفت.

و به زودی سطح زمین به صورت اقیانوسی در آمد، وزش بادهای امواج کوه‌پیکری روی این اقیانوس ترسیم می‌کرد و این امواج از سر و دوش هم بالا می‌رفتند و روی یکدیگر می‌غلطیدند.

«و کشتی نوح با سرنشینانش سینه امواج کوه‌پیکر را می‌شکافت و همچنان پیش می‌رفت» (وَ هِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ).

«نوح فرزندش را که در کناری جدا از پدر قرار گرفته بود مخاطب ساخت و فریاد زد فرزندم! با ما سوار شو و با کافران مباش» که فنا و نابودی دامت را خواهد گرفت (وَ نَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَ كَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَ لَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ). اما متأسفانه تأثیر همنشین بد بیش از آن بود که گفتار این پدر دلسوز تأثیر مطلوب خود را ببخشد.

سوره هود(۱۱): آیه ۴۳ .... ص: ۳۴۵

اشاره

(آیه ۴۳) - لذا این فرزند لجوج و کوتاه‌فکر به گمان این که با خشم خدا می‌توان به مبارزه برخاست، فریاد زد (پدر برای من جوش نزن) به زودی به کوهی پناه می‌برم که (دست این سیلاب به دامنش هرگز نخواهد رسید و) مرا در دامان خود پناه خواهد داد» (قَالَ سَأْوِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ).

نوح باز مأیوس نشد، بار دیگر به اندرز و نصیحت پرداخت، شاید فرزند کوتاه‌فکر از مرکب غرور و خیره‌سری فرود آید و راه حق پیش گیرد، به او «گفت:

فرزندم امروز هیچ قدرتی در برابر فرمان خدا پناه نخواهد داد» (قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ). «تنها نجات از آن کسی است که مشمول رحمت خدا باشد و بس» (إِلَّا مَنْ رَحِمَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۴۶

«در این هنگام موج (ی) برخاست و فرزند نوح را همچون پر کاهی از جا کند و) در میان آن دو حائل شد و او در زمره غرق‌شدگان قرار گرفت» (وَ حَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُعْرِقِينَ).

اشاره

همان گونه که می‌دانیم هدف اصلی قرآن از بیان سرگذشت پیشینیان بیان درسهای عبرت و نکات آموزنده و تربیتی است و در همین قسمت نکته‌های بسیار مهمی نهفته است که به قسمتی از آن ذیلاً اشاره می‌شود:

۱- پاکسازی روی زمین: .... ص: ۳۴۶

درست است که خداوند، «رحیم» و مهربان است ولی نباید فراموش کرد که او در عین حال، «حکیم» نیز می‌باشد، به مقتضای حکمتش هرگاه قوم و ملتی فاسد شوند و دعوت ناصحان و مربیان الهی در آنها اثر نکند، حق حیات برای آنها نیست، سرانجام از طریق انقلابهای اجتماعی و یا انقلابهای طبیعی، سازمان آنها در هم کوبیده و نابود می‌شود. این نه منحصر به قوم نوح بوده است و نه به زمان و وقت معینی، یک سنت الهی است در همه اعصار و قرون و همه اقوام و ملتها و حتی در عصر و زمان ما! و چه بسا جنگهای جهانی اول و دوم اشکالی از این پاکسازی باشد.

۲- مجازات با طوفان چرا؟! .... ص: ۳۴۶

درست است که یک قوم و ملت فاسد باید نابود شوند و وسیله نابودی آنها هر چه باشد تفاوت نمی‌کند، ولی دقت در آیات قرآن نشان می‌دهد که بالاخره تناسبی میان نحوه مجازاتها و گناهان اقوام بوده و هست. فرعون تکیه گاه قدرتش را رود «عظیم نیل» و آبهای پربرکت آن قرار داده بود و جالب این که نابودی او هم به وسیله همان شد! قوم نوح جمعیت کشاورز و دامدار بودند و چنین جمعیتی همه چیز خود را از دانه‌های حیاتبخش باران می‌داند، اما سرانجام همین باران آنها را از بین برد. و اگر می‌بینیم انسانهای طغیانگر عصر ما در جنگهای جهانی اول و دوم به وسیله مدرنترین سلاحهایشان در هم کوبیده شدند، نباید مایه تعجب ما باشد چرا که همین صنایع پیشرفته بود که تکیه گاه آنها در استعمار و استثمار خلقهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۴۷ مستضعف جهان محسوب می‌شد!

۳- پناهگاههای پوشالی: .... ص: ۳۴۷

معمولاً هر کس در مشکلات زندگی به چیزی پناه می‌برد، گروهی به ثروتشان، گروهی به مقام و منصبشان، عده‌ای به قدرت جسمانیشان، و جمعی به نیروی فکریشان، ولی همان گونه که آیات فوق به ما می‌گوید، و تاریخ نشان داده، هیچ یک از اینها در برابر فرمان پروردگار کمترین تاب مقاومت ندارد، و همچون تارهای عنکبوت که در برابر وزش طوفان قرار گیرد بسرعت درهم می‌ریزد.

فرزند نادان و خیره سر نوح پیامبر (ع) نیز در همین اشتباه بود، گمان می‌کرد کوه می‌تواند در برابر طوفان خشم خدا به او پناه دهد، اما چه اشتباه بزرگی! حرکت یک موج کار او را ساخت و به دیار عدمش فرستاد.

در روایاتی که از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در کتب شیعه و اهل تسنن آمده است خاندان او یعنی امامان اهل بیت و حاملان مکتب اسلام به عنوان «کشتی نجات» معرفی شده‌اند. یعنی، هنگامی که توفانهای فکری و عقیدتی و اجتماعی در جامعه اسلامی رخ می‌دهد تنها راه نجات، پناه بردن به مکتب اهل بیت علیهم السلام است.

سوره هود(۱۱): آیه ۴۴ .... ص: ۳۴۷

(آیه ۴۴) - پایان یک ماجرا! نوح زمام کشتی را به دست خدا سپرده امواج، کشتی را به هر سو می‌برد. در روایات آمده است که شش ماه تمام این کشتی سرگردان بود و نقاط مختلفی و حتی طبق پاره‌ای از روایات سرزمین مکه و اطراف خانه کعبه را سیر کرد.

سرانجام فرمان پایان مجازات و بازگشت زمین به حالت عادی صادر شد. این آیه چگونگی این فرمان و جزئیات و نتیجه آن را در عبارات بسیار کوتاه و مختصر و در عین حال فوق العاده رسا و زیبا در ضمن شش جمله بیان می‌کند و می‌گوید: «به زمین دستور داده شد، ای زمین آبت را در کام فرو بر!» (وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ).

«و (به آسمان دستور داده شد) ای آسمان دست نگهدار» (وَايَا سَمَاءُ أَقْلِعِي).

«و آب فرو نشست» (وَوَغِيضَ الْمَاءِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۴۸

«و کار پایان یافت» (وَقُضِيَ الْأَمْرُ).

«و کشتی بر دامنه کوه جودی پهلو گرفت» (وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ).

و آن کوه معروفی در نزدیکی «موصل» می‌باشد.

«و در این هنگام گفته شد: دور باد قوم ستمگر!» (وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ).

به گفته جمعی از دانشمندان عرب این آیه «فصیحترین و بلیغترین» آیات قرآن محسوب می‌شود.

شاهد گویای این سخن همان است که در روایات و تواریخ اسلامی می‌خوانیم که گروهی از کفار قریش، به مبارزه با قرآن برخاستند و تصمیم گرفتند آیاتی همچون آیات قرآن ابداع کنند، علاقمندانشان برای مدت چهل روز بهترین غذاها و مشروبات مورد علاقه آنان برایشان تدارک دیدند، مغز گندم خالص، گوشت گوسفند و شراب کهنه! تا با خیال راحت به ترکیب جمله‌هایی همانند قرآن بپردازند! اما هنگامی که به آیه فوق رسیدند، چنان آنها را تکان داد که بعضی به بعض دیگر نگاه کردند و گفتند: این سخنی است که هیچ کلامی شبیه آن نیست، و اصولاً شباهت به کلام مخلوقین ندارد، این را گفتند و از تصمیم خود منصرف شدند و مأیوسانه پراکنده گشتند.

سوره هود(۱۱): آیه ۴۵ .... ص: ۳۴۸

(آیه ۴۵) - سرگذشت دردناک فرزند نوح: در آیات گذشته خواندیم که فرزند نوح، نصیحت و اندرز پدر را نشنید و تا آخرین نفس دست از لجاجت و خیره‌سری بر نداشت.

در اینجا قسمت دیگری از همین ماجرا را بیان می‌کند و آن این که وقتی نوح فرزند خود را در میان امواج دید، عاطفه پدری

به جوش آمد و به یاد وعده الهی در باره نجات خاندانش افتاد، رو به درگاه خدا کرد «و صدا زد پروردگارا! فرزندم از خاندان من است (و تو وعده فرمودی که خاندان مرا از طوفان و هلاکت رهایی بخشی) و وعده تو در مورد نجات خاندانم حق است. و تو از همه حکم کنندگان برتری» و در وفای به عهد از همه ثابت تری (وَ نَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ زَيْدِهِ تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۲، ص: ۳۴۹)

أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ)

این وعده اشاره به همان چیزی است که در آیه ۴۰ همین سوره گذشت.

سوره هود(۱۱): آیه ۴۶ .... ص: ۳۴۹

(آیه ۴۶) - اما بلافاصله پاسخ شنید، پاسخی تکان دهنده و روشنگر از یک واقعیت بزرگ، واقعیتی که پیوند مکتبی را مافوق پیوند نسبی و خویشاوندی قرار می دهد.

«خداوند گفت: ای نوح! او از اهل تو نیست!» (قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ).

«بلکه او عملی است غیر صالح» (إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٍ).

فرد ناشایسته ای است که بر اثر بریدن پیوند مکتبیش از تو، پیوند خانواده گیش به چیزی شمرده نمی شود.

«حال که چنین است، چیزی را که به آن علم نداری از من تقاضا مکن» (فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ). «من به تو موعظه می کنم تا از جاهلان نباشی» (إِنِّي أَعْظَمُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ).

از امام علی بن موسی الرضا علیه السلام نقل شده که روزی از دوستان خود پرسید:

مردم این آیه را چگونه تفسیر می کنند «إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٍ» یکی از حاضران عرض کرد بعضی معتقدند که معنی آن این است که فرزند نوح (کنعان) فرزند حقیقی او نبود. امام فرمود: «نه چنین نیست، او به راستی فرزند نوح بود، اما هنگامی که گناه کرد و از جاده اطاعت فرمان خدا قدم بیرون گذاشت خداوند فرزند او را نفی کرد، همچنین کسانی که از ما باشند ولی اطاعت خدا نکنند، از ما نیستند».

سوره هود(۱۱): آیه ۴۷ .... ص: ۳۴۹

(آیه ۴۷) - به هر حال نوح دریافت که این تقاضا از پیشگاه پروردگار درست نبوده است و هرگز نباید نجات چنین فرزندی را مشمول وعده الهی دایره نجات خاندانش بداند، لذا رو به درگاه پروردگار کرد و گفت: پروردگارا! من به تو پناه می برم از اینکه چیزی از تو بخواهم که به آن آگاهی ندارم» (قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ).

«و اگر مرا نبخشی و مشمول رحمت قرار ندهی از زیانکاران خواهم بود» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۵۰
(وَ إِلَّا تَغْفِرْ لِي وَ تَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۴۸ .... ص: ۳۵۰

(آیه ۴۸) - نوح به سلامت فرود آمد! در این آیه اشاره به فرود آمدن نوح از کشتی و تجدید حیات و زندگی عادی بر روی زمین شده است.

نخست می گوید: «به نوح خطاب شد که ای نوح! به سلامت و با برکت از ناحیه ما بر تو و بر آنها که با تو اند فرود آی» (قَبِلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَ بَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَ عَلَى أُمَّمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ).

بدون شك «طوفان» همه آثار حیات را در هم کوبیده بود، و طبعا زمینهای آباد، مراتع سرسبز و باغهای خرم، همگی ویران شده بودند، و در این هنگام بیم آن می رفت که نوح و یارانش از نظر «زندگی» و «تغذیه» در مضیقه شدید قرار گیرند، اما خداوند به این گروه مؤمنان اطمینان داد که درهای برکات الهی به روی شما گشوده خواهد شد و از نظر زندگی هیچ گونه نگرانی به خود راه ندهید که محیطی «سالم» و پربرکت برای شما فراهم است.

سپس اضافه می کند: با این همه باز در آینده از نسل همین مؤمنان «امتهایی به وجود می آیند که انواع نعمتها را به آنها می بخشیم (ولی آنها در غرور و غفلت فرو می روند) سپس عذاب دردناکی از سوی ما به آنها می رسد» (وَ أُمَّمٌ سَيَنْمُتُهُمْ ثُمَّ يَمْسُهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ).

سوره هود(۱۱): آیه ۴۹ .... ص: ۳۵۰

(آیه ۴۹) - در این آیه که با آن داستان نوح در این سوره پایان می گیرد، یک اشاره کلی به تمام آنچه گذشت می کند و می فرماید: «اینها همه از اخبار غیب است که به تو (ای پیامبر) وحی می کنیم» (تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ). «هیچ گاه نه تو و نه قوم تو قبل از این از آن آگاهی نداشتید» (مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَ لَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا).

با توجه به آنچه در باره نوح به تو وحی شد و آن همه مشکلاتی که نوح در دعوتش با آن رو برو بود، و با این حال استقامت ورزید «تو هم صبر و استقامت کن، چرا که سرانجام پیروزی برای پرهیزکاران است» (فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ).

از این آیه استفاده می شود که بر خلاف آنچه برخی می پندارند، پیامبران (از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۵۱) علم غیب آگاهی داشتند، منتها این آگاهی از طریق الهی و به مقداری که خدا می خواست بود، نه این که از پیش خود چیزی بدانند.

در اینجا داستان نوح را با تمام شگفتیها و عبرتهایش رها کرده و به سراغ پیامبر بزرگ دیگری یعنی هود که این سوره به نام او نامیده شده است می رویم.

سوره هود(۱۱): آیه ۵۰ .... ص: ۳۵۱

(آیه ۵۰) - بت شکن شجاع! نخست در مورد این ماجرا می فرماید: «ما به سوی قوم عاد برادرشان هود را فرستادیم» (وَ إِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا).

در اینجا از «هود» تعبیر به برادر می کند، این تعبیر یا به خاطر آن است که عرب از تمام افراد قبیله تعبیر به برادر می کند. و یا اشاره به این است که رفتار هود مانند سایر انبیاء با قوم خود کاملا برادرانه بود، نه در شکل یک امیر و فرمانده، و یا حتی یک پدر نسبت به فرزندان، بلکه همچون یک برادر در برابر برادران دیگر بدون هر گونه امتیاز و برتری جویی.

نخستین دعوت هود، همان دعوت تمام انبیاء بود، دعوت به سوی توحید و نفی هر گونه شرک: «هود به آنها گفت: ای قوم من! خدا را پرستش کنید» (قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ).

«چرا که هیچ اله و معبود شایسته ای جز او وجود ندارد» (مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ).

«شما (در اعتقادی که به بتها دارید در اشتباهید و) فقط تهمت می‌زنید» و بتها را شریک او می‌خوانید (إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ). این بتها نه شریک او هستند و نه منشأ خیر و شر، هیچ کاری از آنها ساخته نیست، چه افترا و تهمتی از این بالاتر که برای چنین موجودات بی‌ارزشی این همه مقام قائل شوید.

سوره هود(۱۱): آیه ۵۱ .... ص: ۳۵۱

(آیه ۵۱) - سپس حضرت هود اضافه کرد: «ای قوم من! در دعوت خودم (هیچ گونه چشمداشتی از شما ندارم) هیچ گونه پاداشی از شما نمی‌خواهم» (يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا). تا گمان کنید فریاد و جوش و خروش من برای رسیدن به مال و مقام است، و یا شما به خاطر سنگینی بار پاداشی که می‌خواهید برای من در نظر بگیرید تن به تسلیم ندهید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۵۲

«تنها اجر و پاداش من بر آن کسی است که مرا آفریده» (إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي). به من روح و جسم بخشیده و در همه چیز مدیون او هستم همان خالق و رازق من. اصولاً- من اگر گامی برای هدایت و سعادت شما بر می‌دارم به خاطر اطاعت فرمان اوست و بنابراین باید اجر و پاداش از او بخواهم نه از شما.

به علاوه مگر شما چیزی از خود دارید که به من بدهید هر چه شما دارید از ناحیه او است «آیا نمی‌فهمید»؟ (أَفَلَا تَعْقِلُونَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۵۲ .... ص: ۳۵۲

اشاره

(آیه ۵۲) - سرانجام برای تشویق آنها و استفاده از تمام وسائل ممکن برای بیدار ساختن روح حق طلبی این قوم گمراه، متوسل به بیان پاداشهای مادی مشروط می‌شود که خداوند در اختیار مؤمنان در این جهان می‌گذارد، می‌گوید: «ای قوم من! از خدا به خاطر گناهانتان طلب بخشش کنید» (وَ يَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ). «سپس توبه کنید و به سوی او باز گردید» (ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ). اگر شما چنین کنید «به آسمان فرمان می‌دهد قطره‌های حیاتبخش باران را بر شما پی‌درپی فرو فرستد» (يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا).

تا کشت و زرع و باغهای شما به کم آبی و بی آبی تهدید نشوند و همواره سرسبز و خرم باشند. به علاوه در سایه ایمان و تقوا و پرهیز از گناه و بازگشت به سوی خدا «نیروی بر نیروی شما می‌افزاید» (وَ يَزِدُّكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ). هرگز فکر نکنید که ایمان و تقوا از نیروی شما می‌کاهد، نه هرگز. بنابراین «از راه حق روی بر نتابید و در جاده گناه قدم مگذارید» (وَ لَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ).

توحید خمیر مایه دعوت همه پیامبران - ... ص: ۳۵۲

تاریخ انبیاء نشان می‌دهد که همه آنها دعوت خود را از توحید و نفی شرک و هرگونه بت پرستی آغاز کردند، و در واقع هیچ اصلاحی در جوامع انسانی بدون این دعوت میسر نیست، چرا که وحدت جامعه و همکاری و تعاون و ایثار و فداکاری همه اموری هستند که از ریشه توحید معبود سیراب می‌شوند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۵۳

اما شرک سرچشمه هرگونه پراکندگی و تضاد و تعارض و خودکامگی و خودمحوری و انحصار طلبی است، و پیوند این مفاهیم با شرک و بت پرستی به مفهوم وسیعش چندان مخفی نیست.

سوره هود(۱۱): آیه ۵۳ .... ص: ۳۵۳

(آیه ۵۳) - منطق نیرومند هود! حال ببینیم این قوم سرکش و مغرور یعنی عاد در برابر برادرشان هود (ع) و نصایح و اندرزها و راهنماییهای او چه واکنشی نشان دادند.

«آنها گفتند: ای هود تو دلیل روشنی برای ما نیاورده‌ای» (قَالُوا يَا هُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ). «و ما هرگز به خاطر سخنان تو دست از دامن بتها و خدایانمان بر نمی‌داریم» (وَ مَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ).

«و ما هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد!» (وَ مَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۵۴ .... ص: ۳۵۳

(آیه ۵۴) - و پس از این سه جمله غیر منطقی، اضافه کردند: «ما (در باره تو) فقط می‌گوییم: بعضی از خدایان ما به تو زیان رسانده (و عقلت را ربوده) اند» (إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتْرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوْءٍ).

بدون شک هود- همان‌گونه که برنامه و وظیفه تمام پیامبران است- معجزه یا معجزاتی برای اثبات حقانیت خویش به آنها عرضه داشته بود، ولی آنها به خاطر کبر و غروری که داشتند مانند سایر اقوام لجوج، معجزات را انکار کردند.

به هر حال هود می‌باید پاسخی دندان شکن به این قوم گمراه و لجوج بدهد، پاسخی که هم آمیخته با منطق باشد، و هم از موضع قدرت ادا شود.

قرآن می‌گوید: او در پاسخ آنها این چند جمله را بیان کرد:

«گفت: من خدا را به شهادت می‌طلبم و همه شما نیز شاهد باشید که من از این بتها و خدایانتان بیزارم» (قَالَ إِنِّي أَشْهَدُ اللَّهَ وَ أَشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ).

اشاره به این که اگر این بتها قدرتی دارند از آنها بخواهید مرا از میان بردارند، من که آشکارا به جنگ آنها برخاسته‌ام چرا مرا نابود نمی‌کنند؟!

سوره هود(۱۱): آیه ۵۵ .... ص: ۳۵۳

(آیه ۵۵) - سپس اضافه می‌کند: نه فقط کاری از آنها ساخته نیست، شما هم با این انبوه جمعیتان قادر بر چیزی نیستید، «از آنچه غیر او (می‌پرستید) حال که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۵۴

چنین است همگی دست به دست هم بدهید و هر نقشه‌ای را می‌توانید بر ضد من بکشید و لحظه‌ای مرا مهلت ندهید» اما بدانید کاری از دست شما ساخته نیست (مَنْ دُونِهِ فَكَيْدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظَرُونَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۵۶ .... ص : ۳۵۴

(آیه ۵۶) - چرا من انبوه جمعیت را به هیچ می شمرم؟ و چرا کمترین اعتنایی به قوت و قدرت شما ندارم؟ شمایی که تشنه خون من هستید و همه گونه قدرت دارید. برای این که من پشتیبانی دارم که قدرتش فوق قدرتها است «من توکل بر خدایی کردم که پروردگار من و شماست» (إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ). و بعد ادامه داد نه تنها شما، «هیچ جنبنده‌ای در جهان نیست مگر این که در قبضه قدرت و فرمان خداست» و تا او نخواهد کاری از آنان ساخته نیست (مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا). ولی این را نیز بدانید خدای من از آن قدرتمندانی نیست که قدرتش موجب خودکامگی و هوسبازی گردد و آن را در غیر حق به کار برد، بلکه «پروردگار من همواره بر صراط مستقیم و جاده عدل و داد می‌باشد» و کاری بر خلاف حکمت و صواب انجام نمی‌دهد (إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).

سوره هود(۱۱): آیه ۵۷ .... ص : ۳۵۴

(آیه ۵۷) - سر انجام «هود» در آخرین سخن به آنها چنین می‌گوید: «اگر شما از راه حق روی برتایید (به من زیانی نمی‌رسد) چرا که من رسالت خویش را به شما ابلاغ کردم» (فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ). اشاره به این که گمان نکنید اگر دعوت من پذیرفته نشود برای من شکست است، من انجام وظیفه کردم، انجام وظیفه، پیروزی است. سپس همان گونه که بت پرستان او را تهدید کرده بودند، او به طرز شدیدتری آنها را به مجازات الهی تهدید می‌کند و می‌گوید: اگر شما دعوت حق را نپذیرید «خداوند به زودی (شما را نابود کرده و) گروه دیگری را جانشین شما می‌کند و هیچ گونه زیانی به او نمی‌رسانید» (وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا). این قانون خلقت است، که هرگاه مردمی لیاقت پذیرا شدن نعمت هدایت و یا نعمتهای دیگر پروردگار را نداشته باشند، آنها را از میان برمی‌دارد و گروهی لایق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۵۵ به جای آنان می‌نشانند.

این را هم بدانید که: «پروردگار من حافظ همه چیز و نگاهدارنده هر گونه حساب است» (إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ). نه فرصت از دست او می‌رود، نه موقعیت را فراموش می‌کند، نه پیامبران و دوستان خود را به دست نسیان می‌سپارد، بلکه همه چیز را می‌داند و بر هر چیز مسلط است.

سوره هود(۱۱): آیه ۵۸ .... ص : ۳۵۵

(آیه ۵۸) - لعن و نفرین ابدی بر این قوم ستمگر! در آخرین قسمت از آیات مربوط به سرگذشت قوم عاد و پیامبرشان هود، به مجازات دردناک این سرکشان اشاره کرده، نخست می‌گوید: «و هنگامی که فرمان ما (دایر به مجازاتشان فرا رسید) هود و کسانی را که با او ایمان آورده بودند به خاطر رحمت و لطف خاصی که به آنان داشتیم رهایی بخشید» (وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا).

و باز برای تأکید بیشتر می‌فرماید: «و ما این قوم با ایمان را از عذاب شدید و غلیظ رهایی بخشیدیم» (وَ نَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ).

سوره هود(۱۱): آیه ۵۹.... ص: ۳۵۵

(آیه ۵۹) - در این آیه گناهان قوم عاد را در سه موضوع خلاصه می‌کند نخست می‌فرماید: «و این قوم عاد بود که آیات پروردگارش را انکار کردند» و با لجاجت، هرگونه دلیل و مدرک روشنی را بر صدق دعوت پیامبرشان منکر شدند (وَ تَلَكَّ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ).

دیگر این که: آنها از نظر عمل نیز «به عصیان و سرکشی در برابر پیامبران برخاستند» (وَ عَصَوْا رُسُلَهُ).

سومین گناهشان این بود که فرمان خدا را رها کرده «و از فرمان هر جبار عنیدی پیروی می‌کردند» (وَ اتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيْدٍ).

چه گناهی از این گناهان بالاتر، ترک ایمان، مخالفت پیامبران و گردن نهادن به فرمان جباران عنید.

«جبار» به کسی می‌گویند که از روی خشم و غضب می‌زند و می‌کشد و نابود می‌کند، و پیرو فرمان عقل نیست و «عنید» کسی

است که با حق و حقیقت، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۵۶

فوق العاده مخالف است و هیچ‌گاه زیر بار حق نمی‌رود.

این دو صفت، صفت بارز طاغوتها و مستکبران هر عصر و زمان است، که هرگز گوششان بدهکار حرف حق نیست، و با هر

کس مخالف شدند با قساوت و بی‌رحمی، شکنجه می‌کنند و می‌کوبند و از میان می‌برند.

سوره هود(۱۱): آیه ۶۰.... ص: ۳۵۶

(آیه ۶۰) - در این آیه که داستان هود و قوم عاد در آن پایان می‌گیرد، نتیجه اعمال زشت و نادرست آنها را چنین بیان می‌کند: «آنها به خاطر اعمالشان در این دنیا مورد لعن و نفرین واقع شدند، و بعد از مرگشان جز نام بد و تاریخ ننگین از آنها باقی نماند» (وَ اتَّبَعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً).

و در روز رستاخیز گفته می‌شود: «بدانید که قوم عاد پروردگارش را انکار کردند» (وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ).

«دور باد عاد، قوم هود از رحمت پروردگار» (أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ).

با این که کلمه «عاد» برای معرفی این گروه کافی است در آیه فوق بعد از ذکر عاد، قوم هود نیز ذکر شده است که هم تأکید

را می‌رساند و هم اشاره به این است که این گروه همان کسانی هستند که پیامبر دلسوزشان هود را آن همه ناراحت و متهم

ساختند، و به همین جهت از رحمت خداوند دورند.

سوره هود(۱۱): آیه ۶۱.... ص: ۳۵۶

(آیه ۶۱) - آغاز سرگذشت قوم ثمود: سرگذشت قوم عاد با تمام درسهای عبرت انگیزش بطور فشرده پایان یافت و اکنون

نوبت قوم ثمود است، همان جمعیتی که طبق نقل تواریخ در سرزمین «وادی القری» در میان مدینه و شام زندگی داشتند.

باز در اینجا می‌بینیم که قرآن مجید هنگامی که سخن از پیامبر آنها «صالح» می‌گوید به عنوان «برادر» از او یاد می‌کند برادری

دلسوز و مهربان که جز خیرخواهی هدف دیگری ندارد آیه شریفه می‌فرماید: «ما به سوی قوم ثمود برادرشان صالح را فرستادیم» (وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا).

«گفت: ای قوم من! خدا را پرستش کنید که هیچ معبودی برای شما جز او نیست» (قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ). سپس برای تحریم حسن حق شناسی آنها به گوشه‌ای از نعمتهای مهم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۵۷ پروردگار که سراسر وجودشان را فرا گرفته اشاره کرده، می‌گوید: «او کسی است که شما را از زمین آفرید» (هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ).

پس از اشاره به نعمت آفرینش، نعمتهای دیگری را که در زمین قرار داده به این انسانهای سرکش یادآوری می‌کند: او کسی است که: «عمران و آبادی زمین را به شما سپرد و قدرت و وسائل آن را در اختیارتان قرار داد» (وَاسْتَعْمَرَ كُمْ فِيهَا). قابل توجه این که قرآن نمی‌گوید خداوند زمین را آباد کرد و در اختیار شما گذاشت، بلکه می‌گوید عمران و آبادی زمین را به شما تفویض کرد، اشاره به این که وسائل از هر نظر آماده است، اما شما باید با کار و کوشش زمین را آباد سازید و منابع آن را به دست آورید و بدون کار و کوشش سهمی ندارید. «اکنون که چنین است، از گناهان خود توبه کنید و به سوی خدا بازگردید که پروردگار من به بندگان خود نزدیک است و درخواست آنها را اجابت می‌کند» (فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تَوَبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ).

سوره هود(۱۱): آیه ۶۲.... ص: ۳۵۷

(آیه ۶۲) - اکنون ببینیم مخالفان صالح در مقابل منطق زنده و حق طلبانه او چه پاسخی دادند؟ آنها برای نفوذ در صالح و یا لاقط خنثی کردن نفوذ سخنانش در توده مردم از یک عامل روانی استفاده کردند، و به تعبیر عامیانه خواستند هندوانه زیر بغلش بگذارند، و «گفتند: ای صالح! تو پیش از این مایه امید ما بودی» (قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا).

در مشکلات به تو پناه می‌بردیم و از تو مشورت می‌کردیم، و به عقل و هوش و درایت تو ایمان داشتیم، و در خیرخواهی و دلسوزی تو هرگز تردید به خود راه نمی‌دادیم.

اما متأسفانه امید ما را بر باد دادی، و با مخالفت با آیین بت پرستی و خدایان ما که راه و رسم نیاکان ما است و از افتخارات قوم ما محسوب می‌شود نشان دادی که نه احترامی برای بزرگان قائلی، نه به عقل و هوش ما ایمان داری، و نه مدافع سنتهای ما هستی. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۵۸

«راستی تو می‌خواهی ما را از پرستش آنچه پدران ما می‌پرستیدند نهی کنی؟» (أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا). «حقیقت این است ما نسبت به آیینی که تو به آن دعوت می‌کنی (یعنی آیین یکتاپرستی) در شک و تردیدیم، و نسبت به آن بدبین نیز هستیم» (وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ).

سوره هود(۱۱): آیه ۶۳.... ص: ۳۵۸

(آیه ۶۳) - اما این پیامبر بزرگ الهی بدون آن که از هدایت آنها مأیوس گردد، و یا این که سخنان پر تزویرشان در روح بزرگ او کمترین اثری بگذارد، با متانت خاص خودش چنین پاسخ «گفت: ای قوم من! ببینید اگر من دلیل آشکاری از

پروردگارم داشته باشم، و رحمتی از جانب خود به من داده باشد» آیا می‌توانم رسالت الهی را ابلاغ نکنم و با انحرافات و زشتیها نجنگم؟! (قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً).

در این حال «اگر من نافرمانی او کنم، چه کسی می‌تواند مرا در برابر وی یاری دهد؟» (فَمَنْ يُضِرُّنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ). «پس (استدلال به روش نیاکان و این گونه سخنان) شما جز اطمینان به زیانکار بودنتان چیزی بر من نمی‌افزاید!» (فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ).

سوره هود(۱۱): آیه ۶۴ .... ص : ۳۵۸

(آیه ۶۴) - بعد برای نشان دادن معجزه و نشانه‌ای بر حقانیت دعوتش از طریق کارهایی که از قدرت انسان بیرون است و تنها به قدرت پروردگار متکی است وارد شد و به آنها گفت: «ای قوم من! این ناقه پروردگار برای شما، آیت و نشانه‌ای است» (وَ يَا قَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ).

«آن را رها کنید که در زمین خدا از مراتع و علفهای بیابان بخورد» (فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ). «و هرگز آزاری به آن نرسانید که اگر چنین کنید عذاب نزدیک الهی شما را فرا خواهد گرفت» (وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ).

سوره هود(۱۱): آیه ۶۵ .... ص : ۳۵۸

اشاره

(آیه ۶۵) - به هر حال با تمام تأکیدهایی که این پیامبر بزرگ یعنی صالح در باره آن ناقه کرده بود آنها سرانجام تصمیم گرفتند، ناقه را از بین ببرند چرا که وجود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۵۹

آن با خارق‌عاداتی که داشت باعث بیدار شدن مردم و گرایش به صالح می‌شد، لذا گروهی از سرکشان قوم ثمود که نفوذ دعوت صالح را مزاحم منافع خویش می‌دیدند، و هرگز مایل به بیدار شدن مردم نبودند، چرا که با بیدار شدن خلق خدا پایه‌های استعمار و استثمارشان فرو می‌ریخت، توطئه‌ای برای از میان بردن ناقه چیدند و گروهی برای این کار مأمور شدند و سرانجام یکی از آنها بر ناقه تاخت و با ضربه یا ضرباتی که بر آن وارد کرد «آن را از پای در آوردند» (فَعَقَرُوهَا).

در پایان آیه می‌خوانیم: صالح پس از سرکشی و عصیان قوم و از میان بردن ناقه به آنها اخطار کرد و «گفت: سه روز تمام در خانه‌های خود از هر نعمتی می‌خواهید متلذذ و بهره‌مند شوید» و بدانید پس از این سه روز عذاب و مجازات الهی فرا خواهد رسید (فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ).

این را جدی بگیرید، دروغ نمی‌گویم «این یک وعده راست و حقیقی است» (ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْدُوبٍ).

پیوند مکتبی - .... ص : ۳۵۹

اسلام رضایت باطنی به یک امر و پیوند مکتبی با آن را به منزله شرکت در آن می‌داند، امیر مؤمنان علی علیه السلام

می‌فرماید: «ناقه ثمود را یک نفر از پای درآورد، اما خداوند همه آن قوم سرکش را مجازات کرد، چرا که همه به آن راضی بودند».

روایات متعدد دیگری به همین مضمون و یا مانند آن از پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نقل شده که اهمیت فوق العاده اسلام را به پیوند مکتبی و برنامه‌های هماهنگ فکری، روشن می‌سازد.

سوره هود(۱۱): آیه ۶۶ .... ص: ۳۵۹

(آیه ۶۶) - سرانجام قوم ثمود: در این آیه چگونگی نزول عذاب را بر این قوم سرکش (قوم ثمود) بعد از پایان مدت سه روز تشریح می‌کند: «پس هنگامی که فرمان ما (دائر به مجازات این گروه) فرا رسید صالح و کسانی را که با او ایمان آورده بودند در پرتو رحمت خویش رهایی بخشیدیم» (فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا).

نه تنها از عذاب جسمانی و مادی که «از رسوایی و خواری و بی‌آبرویی که آن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۶۰ روز دامن این قوم سرکش را گرفت نیز نجاتشان دادیم» (وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ).

«چرا که پروردگارت قوی و قادر بر همه چیز و مسلط به هر کار است» (إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ). هیچ چیز برای او محال نیست، و هیچ قدرتی توانایی مقابله با اراده او را ندارد این رحمت الهی است که ایجاب می‌کند، بی‌گناهان به آتش گنهکاران نسوزند، و مؤمنان به خاطر افراد بی‌ایمان گرفتار نشوند.

سوره هود(۱۱): آیه ۶۷ .... ص: ۳۶۰

(آیه ۶۷) - «ولی ظالمان را صیحه آسمانی فرو گرفت، و آن چنان این صیحه سخت و سنگین و وحشتناک بود که بر اثر آن همگی آنان در خانه‌های خود به زمین افتادند و مردند» (وَ أَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۶۸ .... ص: ۳۶۰

(آیه ۶۸) - آن چنان مردند و نابود شدند و آثارشان بر باد رفت که: «گویی هرگز در آن سرزمین ساکن نبودند» (كَأَن لَّمْ يَعْشُوا فِيهَا).

«بدانید قوم ثمود نسبت به پروردگار خود کفر ورزیدند و فرمانهای الهی را پشت سر انداختند» (أَلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ). «دور باد قوم ثمود از لطف و رحمت پروردگار و نفرین بر آنها» (أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۶۹ .... ص: ۳۶۰

(آیه ۶۹) - فرازی از زندگی بت شکن بزرگ! اکنون نوبت فرازی از زندگانی ابراهیم این قهرمان بت شکن است، البته در اینجا تنها یک قسمت از زندگانی او که مربوط به داستان قوم لوط و مجازات این گروه آلوده عصیانگر است، اشاره شده، نخست می‌گوید: «فرستاده‌های ما نزد ابراهیم آمدند در حالی که حامل بشارتی بودند» (وَ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى). این فرستادگان الهی همان فرشتگانی بودند که مأمور درهم کوبیدن شهرهای قوم لوط بودند، ولی قبلاً برای دادن پیامی به

ابراهیم (ع) نزد او آمدند.

در این که بشارتی که آنها حامل آن بودند چه بوده است، دو احتمال وجود دارد که جمع میان آن دو نیز بی مانع است: نخست بشارت به تولد اسماعیل و اسحاق است که بشارت بزرگی برای او محسوب می شد.

دیگر این که ابراهیم از فساد قوم لوط و عصیانگری آنها سخت ناراحت بود، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۶۱ هنگامی که با خبر شد آنها چنین مأموریتی دارند، خوشحال گشت.

به هر حال: «هنگامی که رسولان بر او وارد شدند سلام کردند» (قَالُوا سَلَامًا).

«او هم در پاسخ به آنها سلام گفت» (قَالَ سَلَامٌ).

«و چیزی نگذشت که گوساله بریانی برای آنها آورد» (فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجَلٍ حَنِيدٍ).

از این جمله استفاده می شود که یکی از آداب مهمانداری آن است که غذا را هر چه زودتر برای او آماده کنند، چرا که میهمان وقتی از راه می رسد مخصوصاً اگر مسافر باشد غالباً خسته و گرسنه است، هم نیاز به غذا دارد، و هم نیاز به استراحت، باید زودتر غذای او را آماده کنند تا بتواند استراحت کند.

سوره هود(۱۱): آیه ۷۰ .... ص: ۳۶۱

(آیه ۷۰) - در این هنگام واقعه عجیبی اتفاق افتاد و آن این که ابراهیم مشاهده کرد که میهمانان تازه وارد دست به سوی غذا دراز نمی کنند، اما «هنگامی که دید دست آنها به آن نمی رسد (و از آن نمی خورند کار) آنها را غیر عادی شمرد و در دل احساس ترس نمود» (فَلَمَّا رَأَىٰ أَن يُدْيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً).

این موضوع از یک رسم و عادت دیرینه سر چشمه می گرفت. زیرا اگر کسی واقعا قصد سوئی نسبت به دیگری داشته باشد سعی می کند نان و نمک او را نخورد، روی این جهت ابراهیم از کار این میهمانان، نسبت به آنها بدگمان شد و فکر کرد ممکن است قصد سوئی داشته باشند.

رسولان که به این مسأله پی برده بودند، به زودی ابراهیم را از این فکر بیرون آوردند و «به او گفتند: نترس ما به سوی قوم لوط فرستاده شده ایم» یعنی فرشته ایم و مأمور عذاب یک قوم ستمگر و فرشته غذا نمی خورد (قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ).

سوره هود(۱۱): آیه ۷۱ .... ص: ۳۶۱

(آیه ۷۱) - «در این هنگام همسر ابراهیم (ساره) که در آنجا ایستاده بود خندید» (وَأَمْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ).

این خنده ممکن است به خاطر آن باشد که او نیز از فجایع قوم لوط برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۶۲ به شدت ناراحت و نگران بود و اطلاع از نزدیک شدن مجازات آنها مایه خوشحالی و سرور او گشت.

سپس اضافه می کند: «به دنبال آن به او بشارت دادیم که اسحاق از او متولد خواهد شد و پس از اسحاق، یعقوب» از اسحاق متولد می گردد، (فَبَشِّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ).

در حقیقت هم به او بشارت فرزند دادند، و هم «نوه»، یکی اسحاق و دیگری یعقوب که هر دو از پیامبران خدا بودند.

سوره هود(۱۱):آیه ۷۲.... ص : ۳۶۲

(آیه ۷۲) - همسر ابراهیم «ساره» که با توجه به سن زیاد خود و همسرش سخت از دارا شدن فرزند مایوس و نومید بود، با لحن بسیار تعجب آمیزی «فریاد کشید که ای وای بر من! آیا من فرزند می آورم در حالی که پیرزنم، و شوهرم نیز پیر است، این مسأله بسیار عجیبی است؟! (قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَ هَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ).

سوره هود(۱۱):آیه ۷۳.... ص : ۳۶۲

(آیه ۷۳) - به هر حال رسولان پروردگار فوراً او را از این تعجب در آوردند، و سوابق نعمتهای فوق العاده الهی را بر این خانواده و نجات معجز آسایشان را از چنگال حوادث یادآور شدند و به او «گفتند: آیا از فرمان خداوند تعجب می کنی؟! (قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ).

در حالی که «رحمت خدا و برکاتش بر شما اهل بیت بوده و هست» (رَحِمْتُ اللَّهُ وَ بَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ). همان خدایی که ابراهیم را از چنگال نمرود ستمگر رهایی بخشید، و در دل آتش سالم نگاه داشت. این رحمت و برکت الهی تنها آن روز و آن زمان نبود بلکه در این خاندان همچنان ادامه داشته و دارد، چه برکتی بالاتر از وجود پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و امامان معصوم که در این خاندان آشکار شده اند. و در پایان آیه برای تأکید بیشتر، فرشتگان گفتند: «او (خدایی است) که حمید و مجید است» (إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۶۳

سوره هود(۱۱):آیه ۷۴.... ص : ۳۶۳

(آیه ۷۴) - «هنگامی که وحشت ابراهیم از آنها، زائل شد، و از طرفی بشارت فرزند و جانشین برومندی به او دادند، فوراً به فکر قوم لوط (که آن رسولان مأمور نابودی آنها بودند) افتاد و شروع به مجادله و گفتگو در این باره با آنها کرد» (فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَ جَاءَتْهُ الْبُشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ).

در اینجا این سؤال پیش می آید که چرا ابراهیم در باره یک قوم آلوده گنهکار به گفتگو برخاسته و با رسولان پروردگار که مأموریت آنها به فرمان خداست به مجادله پرداخته است. در حالی که این کار از شأن یک پیامبر، آن هم پیامبری به عظمت ابراهیم دور است.

سوره هود(۱۱):آیه ۷۵.... ص : ۳۶۳

(آیه ۷۵) - لذا قرآن بلافاصله می گوید: «ابراهیم، بردبار، بسیار مهربان، و متوکل بر خدا و بازگشت کننده به سوی او بود» (إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ).

در واقع با این سه وصف، پاسخ سر بسته و کوتاهی به این سؤال داده شده است که: مجادله او مجادله ممدوحی بوده است، و این به خاطر آن است که برای ابراهیم روشن نبود که فرمان عذاب بطور قطع از ناحیه خداوند صادر شده، و احتمال بیدار شدن در باره آنها می رود، و به همین دلیل هنوز جایی برای شفاعت وجود دارد.

سوره هود(۱۱): آیه ۷۶ .... ص: ۳۶۳

(آیه ۷۶) - در این آیه می‌فرماید: «رسولان به زودی به ابراهیم گفتند: ای ابراهیم! از این پیشنهاد صرف نظر کن» و شفاعت را کنار بگذار که جای آن نیست (یا اِبْرَاهِيمَ اَعْرِضْ عَنْ هَذَا).
«چرا که فرمان حتمی پروردگارت فرا رسیده» (اِنَّهُ قَدْ جَاءَ اَمْرٌ رَبِّكَ).
«و عذاب خداوند بدون گفتگو به سراغ آنها خواهد آمد» (وَ اِنَّهُمْ اَتَيْهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ).

سوره هود(۱۱): آیه ۷۷ .... ص: ۳۶۳

(آیه ۷۷) - زندگی ننگین قوم لوط: در آیات سوره اعراف، اشاره به گوشه‌ای از سرنوشت قوم لوط شده، و تفسیر آن را در آنجا دیدیم، اما در اینجا به تناسب شرح داستانهای پیامبران و اقوام آنها، و به تناسب پیوندی که آیات گذشته با سرگذشت لوط و قومش داشت پرده از روی قسمت دیگری از زندگانی این قوم منحرف و گمراه بر می‌دارد، تا هدف اصلی را که نجات و سعادت کل جامعه انسانی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۶۴ است از زاویه دیگری تعقیب کند.

نخست می‌گوید: «و هنگامی که رسولان ما به سراغ لوط آمدند او بسیار از آمدن آنها ناراحت شد و فکر و روحش پراکنده گشت و غم و اندوه تمام وجودش را فراگرفت» (وَ لَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَ ضَاقَ بِهِمْ ذُرْعًا).
در روایات و تفاسیر اسلامی آمده است که لوط در آن هنگام در مزرعه خود کار می‌کرد ناگهان، عده‌ای از جوانان زیبا را دید که به سراغ او می‌آیند و مایلند میهمان او باشند، علاقه او به پذیرایی از میهمان از یک سو، و توجه به این واقعیت که حضور این جوانان زیبا، در شهری که غرق آلودگی انحراف جنسی است، موجب انواع دردسر و احتمالاً آبروریزی است، او را سخت در فشار قرار داد.
این مسائل به صورت افکاری جانفرسا از مغز او عبور کرد، و آهسته با خود «گفت: امروز روز سخت و وحشتناکی است» (وَ قَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ).

در پاره‌ای از روایات آمده که لوط آنقدر میهمانهای خود را معطل کرد تا شب فرا رسید شاید دور از چشم آن قوم شرور و آلوده بتواند با حفظ حیثیت و آبرو از آنان پذیرایی کند.
ولی چه می‌توان کرد. وقتی که انسان دشمنش در درون خانه‌اش باشد! همسر لوط که زن بی‌ایمانی بود و به این قوم گنهکار کمک می‌کرد، از ورود این میهمانان جوان و زیبا آگاه شد بر فراز بام رفت. نخست از طریق کف زدن، و سپس با روشن کردن آتش و برخاستن دود، گروهی از این قوم منحرف را آگاه کرد که طعمه چربی به دام افتاده!

سوره هود(۱۱): آیه ۷۸ .... ص: ۳۶۴

(آیه ۷۸) - در اینجا قرآن می‌گوید: «قوم با سرعت و حرص و ولع برای رسیدن به مقصد خود به سوی لوط آمدند» (وَ جَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ اِلَيْهِ).
همان قوم و گروهی که صفحات زندگانشان سیاه و آلوده به ننگ بود «و قبلا اعمال زشت و بدی انجام می‌دادند» (وَ مِنْ قَبْلُ

كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ).

لوط در این هنگام حق داشت بر خود بلرزد و از شدت ناراحتی فریاد بکشد و به آنها «گفت: ای قوم من! اینها دختران منند (و من حتی حاضرم دختران خودم بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۶۵ را به عقد شما در آورم اینها) برای شما پاکیزه ترند» (قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ).
بیایید «و از خدا بترسید، آبروی مرا نبرید، و با قصد سوء در مورد میهمانانم مرا رسوا مسازید» (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي).

ای وای «مگر در میان شما یک انسان رشید و عاقل و شایسته وجود ندارد» که شما را از این اعمال ننگین و بی‌شرمانه باز دارد (أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ).

این سخن «لوط» این حقیقت را بازگو می‌کند که حتی وجود یک مرد رشید در میان یک قوم و قبیله برای جلوگیری از اعمال ننگینشان کافی است یعنی، اگر یک انسان عاقل و صاحب رشد فکری در میان شما بود هرگز به سوی خانه من به قصد تجاوز به میهمانانم نمی‌آمدید.

سوره هود(۱۱): آیه ۷۹ .... ص: ۳۶۵

(آیه ۷۹) - ولی این قوم تبه‌کار در برابر این همه بزرگواری لوط پیامبر بی‌شرمانه پاسخ «گفتند: تو خود به خوبی می‌دانی که ما را در دختران تو حقی نیست» (قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَمَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ).
«و تو مسلماً می‌دانی ما چه چیز می‌خواهیم!» (وَ إِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا تُرِيدُ).

سوره هود(۱۱): آیه ۸۰ .... ص: ۳۶۵

(آیه ۸۰) - در اینجا بود که پیامبر بزرگوار چنان خود را در محاصره حادثه دید و ناراحت شد که فریاد زده «گفت: (افسوس!) ای کاش در برابر شما قدرتی در خود داشتم» تا از میهمانهایم دفاع کنم و شما خیره سران را در هم بکوبم (قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً).

«یا تکیه گاه و پشتیبان محکمی (از قوم و عشیره و پیروان و هم پیمانهای قوی و نیرومند) در اختیار من بود» تا با کمک آنها بر شما منحرفان چیره شوم (أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ).

سوره هود(۱۱): آیه ۸۱ .... ص: ۳۶۵

(آیه ۸۱) - پایان زندگی این گروه ستمکار: سرانجام هنگامی که رسولان پروردگار نگرانی شدید لوط را مشاهده کردند که در چه عذاب و شکنجه روحی گرفتار است، پرده از روی اسرار کار خود برداشتند و به او «گفتند: ای لوط ما فرستادگان پروردگار توایم (نگران مباش، و بدان که) آنها هرگز دسترسی به تو پیدا بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۶۶ نخواهند کرد!» (قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ).

این آگاهی لوط از وضع میهمانان و مأموریتشان همچون آب سردی بود که بر قلب سوخته این پیامبر بزرگ ریخته شد و فهمید دوران اندوه و غم در شرف پایان است و زمان شادی و نجات از چنگال این قوم ننگین حیوان صفت فرا رسیده است!

میهمانان بلافاصله این دستور را به لوط دادند که: «تو همین امشب در دل تاریکی خانواده‌ات را با خود بردار و از این سرزمین بیرون شو» (فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ).

ولی مواظب باشید که «هیچ یک از شما به پشت سرش نگاه نکنند» (وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ). «تنها کسی که از این دستور تخلف خواهد کرد و به همان بلایی که به قوم گناهکار می‌رسد گرفتار خواهد شد همسر معصیت کار توست» (إِلَّا أَمْرًا تَكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ).

سر انجام آخرین سخن را به لوط گفتند که: «لحظه نزول عذاب و میعاد آنها صبح است» و با نخستین شعاع صبحگاهی زندگی این قوم غروب خواهد کرد (إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ).

اکنون برخیزید و هر چه زودتر شهر را ترک گوید «مگر صبح نزدیک نیست» (أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ).

سوره هود(۱۱): آیه ۸۲ .... ص: ۳۶۶

(آیه ۸۲) - سر انجام لحظه عذاب فرا رسید و به انتظار لوط پیامبر پایان داد، همان گونه که قرآن می‌گوید: «هنگامی که فرمان ما فرا رسید آن سرزمین را زیر و رو کردیم، و بارانی از سنگ، از گلهای متحجر متراکم بر روی هم، بر سر آنها فرو ریختیم» (فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَ أَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ).

اینها که همه چیز را وارونه کرده بودند! باید شهرشان هم واژگونه شود! نه فقط زیر و رو شود که بارانی از سنگ، آخرین آثار حیات را در آنجا در هم بکوبد.

بنابراین هر گروه منحرف و ملت ستم پیشه‌ای چنین سرنوشتی در انتظار اوست گاهی زیر باران سنگریزه‌ها و گاهی زیر ضربات بمبهای آتش‌زا و زمانی زیر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۶۷

فشارهای اختلافات کشنده اجتماعی، و بالاخره هر کدام به شکلی و به صورتی.

سوره هود(۱۱): آیه ۸۳ .... ص: ۳۶۷

(آیه ۸۳) - ولی این سنگها، سنگهای معمولی نبودند بلکه «سنگهایی بودند نشاندار، نزد پروردگار تو» (مُسَوَّمَةٌ عِنْدَ رَبِّكَ). اما تصور نکنید که این سنگها مخصوص قوم لوط بودند «آنها از هیچ قوم و جمعیت و گروه ستمکار و ظالمی دور نیستند» (وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَبِيعَةٍ).

این قوم منحرف هم بر خویش ستم کردند و هم بر جامعه‌شان، هم سرنوشت ملتشان را به بازی گرفتند و هم ایمان و اخلاق انسانی را.

تحریم همجنس‌گرایی - همجنس‌گرایی چه در مردان باشد و چه در زنان در اسلام از گناهان بسیار بزرگ است و هر دو دارای حد شرعی است.

روایاتی که در مذمت همجنس‌گرایی از پیشوایان اسلام نقل شده آنقدر زیاد و تکان دهنده است که با مطالعه آن هر کس احساس می‌کند که زشتی این گناه به اندازه‌ای است که کمتر گناهی در پایه آن قرار دارد.

از جمله در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «هر کس با نوجوانی آمیزش جنسی کند روز قیامت ناپاک وارد محشر می‌شود، آن چنان که تمام آبهای جهان او را پاک نخوانند کرد، و خداوند او را

غضب می کند و از رحمت خویش دور می دارد و دوزخ را برای او آماده ساخته است و چه بد جایگاهی است» ... سپس فرمود: «هرگاه جنس مذکر با مذکر آمیزش کند عرش خداوند به لرزه در می آید».

سوره هود(۱۱): آیه ۸۴ .... ص: ۳۶۷

(آیه ۸۴) - مدین سرزمین شعیب: با پایان یافتن داستان عبرت انگیز قوم لوط نوبت به قوم «شعیب» و مردم «مدین» می رسد همان جمعیتی که راه توحید را رها کردند و در سنگلاخ شرک و بت پرستی سرگردان شدند، نه تنها بت که درهم و دینار و مال و ثروت خویش را می پرستیدند، و به خاطر آن، کسب و تجارت با رونق خویش را آلوده به تقلب و کم فروشی و خلافتکاریهای دیگر می کردند.

در آغاز می گوید: «و به سوی مدین برادرشان شعیب را فرستادیم» (وَ إِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۶۸

کلمه «أَخَاهُمْ» (برادرشان) به خاطر آن است که نهایت محبت پیامبران را به قوم خود بازگو کند. «مدین» در مشرق «خلیج عقبه» قرار داشته و مردم آن از فرزندان اسماعیل بودند، و با مصر و لبنان و فلسطین تجارت داشته اند. این پیامبر این برادر دلسوز و مهربان همان گونه که شیوه همه پیامبران در آغاز دعوت بود نخست آنها را به اساسی ترین پایه های مذهب یعنی «توحید» دعوت کرد و «گفت: ای قوم من! خداوند یگانه را پرستید که جز او معبودی برای شما نیست» (قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ).

آنگاه به یکی از مفاصد اقتصادی که از روح شرک و بت پرستی سرچشمه می گیرد و در آن زمان در میان اهل «مدین» سخت رایج بود اشاره کرده و گفت: «به هنگام خرید و فروش، پیمانانه و وزن اشیاء را کم نکنید» (وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ). این پیامبر بزرگ پس از این دستور بلافاصله اشاره به دو علت برای آن می کند:

نخست می گوید: قبول این اندرز سبب می شود که درهای خیرات به روی شما گشوده شود، پیشرفت امر تجارت، پایین آمدن سطح قیمتها، آرامش جامعه، خلاصه «من خیر خواه شما هستم» (إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ). و مطمئنم که این اندرز نیز سرچشمه خیر و برکت برای جامعه شما خواهد بود.

این احتمال نیز در تفسیر این جمله وجود دارد که شعیب می گوید: «من شما را دارای نعمت فراوان و خیر کثیری می بینم» بنابراین دلیلی ندارد حقوق مردم را ضایع کنید.

دیگر این که: «من از آن می ترسم که (اصرار بر شرک و کفران نعمت و کم فروشی) عذاب روز فراگیر، همه شما را فرو گیرد» (وَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ).

سوره هود(۱۱): آیه ۸۵ .... ص: ۳۶۸

(آیه ۸۵) - این آیه مجدداً روی نظام اقتصادی آنها تأکید می کند و اگر قبلاً شعیب قوم خود را از کم فروشی نهی کرده بود در اینجا دعوت به پرداختن حقوق مردم کرده، می گوید: «و ای قوم من! پیمانانه و وزن را با قسط و عدل وفا کنید» (وَ يَا بَرَّگَزِيْدَةَ تَفْسِيْرِ نَمُوْنَه، ج ۲، ص: ۳۶۹)

قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ

و این اصل یعنی «اقامه قسط و عدل» و دادن حق هر کس به او باید بر سراسر جامعه شما حکومت کند. سپس قدم از آن فراتر نهاده، می گوید: «و بر اشیاء (و اجناس) مردم عیب نگذارید، و از حق آنان نگاهید» (وَ لَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ).

در پایان آیه باز هم از این فراتر رفته، می گوید: «و در روی زمین به فساد نکوشید» (وَ لَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ). دو آیه فوق این واقعیت را به خوبی منعکس می کند که بعد از مسأله اعتقاد به توحید، یک اقتصاد سالم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، و نیز نشان می دهد که به هم ریختگی نظام اقتصادی سر چشمه فساد وسیع در جامعه خواهد بود.

سوره هود(۱۱): آیه ۸۶ .... ص: ۳۶۹

(آیه ۸۶) - سر انجام به آنها گوشزد کرد که افزایش ثروت - ثروتی که از راه ظلم و ستم و استثمار دیگران به دست آید - سبب بی نیازی شما نخواهد بود، بلکه «سرمایه حلالی که برای شما باقی می ماند (هر چند کم و اندک باشد) اگر ایمان به خدا و دستوراتش داشته باشید بهتر است» (بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ).

سپس گفت: وظیفه من همین ابلاغ و انذار و هشدار بود که گفتم «و من مسؤول اعمال شما و موظف به اجبار کردنشان بر پذیرفتن این راه نیستم» (وَ مَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ).

نکته: بارها گفته‌ایم آیات قرآن هر چند در مورد خاصی نازل شده باشد مفاهیم جامعی دارد که می تواند در اعصار و قرون بعد بر مصداقهای کلی تر و وسیع تر، تطبیق شود.

لذا در آیه مورد بحث، گرچه مخاطب قوم شعبیند، و منظور از «بَقِيَّتُ اللَّهِ» سود و سرمایه حلال و یا پاداش الهی است، ولی هر موجود نافع که از طرف خداوند برای بشر باقی مانده و مایه خیر و سعادت او گردد، «بَقِيَّتُ اللَّهِ» محسوب می شود.

و از آنجا که مهدی موعود (عج) آخرین پیشوا و بزرگترین رهبر انقلابی پس از قیام پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ است یکی از روشترین مصادیق «بقیه الله» می باشد و از همه به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۷۰

این لقب شایسته تر است، بخصوص که تنها باقیمانده بعد از پیامبران و امامان است و در روایات متعددی به آن اشاره شده است.

سوره هود(۱۱): آیه ۸۷ .... ص: ۳۷۰

(آیه ۸۷) - منطق بی اساس لجوجان: اکنون بینیم این قوم لجوج در برابر این ندای مصلح آسمانی چه عکس العملی نشان داد. آنها که بتها را آثار نیاکان و نشانه اصالت فرهنگ خویش می پنداشتند و از کم فروشی و تقلب در معامله سود کلانی می بردند، در برابر شعیب چنین «گفتند: ای شعیب! آیا این نمازت به تو دستور می دهد که ما آنچه را پدرانمان می پرستیدند ترک گوئیم»؟! (قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا).

«و یا (آزادی خود را در اموال خویش از دست دهیم) و نتوانیم به دلخواه مان در اموالمان تصرف کنیم»؟! (أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ).

قوم شعیب گرفتار این اشتباه بودند که هیچ کس نمی تواند کمترین محدودیتی برای تصرف در اموال نسبت به مالکین قائل شود در حالی که همیشه امور مالی باید تحت ضوابط صحیح و حساب شده‌ای که پیامبران الهی بر مردم عرضه کرده اند قرار

گیرد و گر نه جامعه به تباهی خواهد کشید.

«تو که آدم بردبار، پرحوصله و فهمیده‌ای»، از تو چنین سخنانی بعید است! (إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ).

شاید آنها فکر می‌کردند نماز، این حرکات و اذکار چه اثری می‌تواند داشته باشد در حالی که اگر آنها درست اندیشه می‌کردند، این واقعیت را درمی‌یافتند که نماز حس مسئولیت و تقوا و پرهیزکاری و خداترسی و حق شناسی را در انسان زنده می‌کند، او را به یاد خدا و به یاد دادگاه عدل او می‌اندازد.

و به همین دلیل او را از شرک و بت پرستی و تقلید کورکورانه نیاکان و از کم فروشی و انواع تقلب باز می‌دارد.

سوره هود(۱۱): آیه ۸۸ .... ص: ۳۷۰

(آیه ۸۸) - اما شعیب در پاسخ آنها که سخنانش را حمل بر سفاهت و دلیل بر بی‌خردی گرفته بودند «گفت: ای قوم من! ای گروهی که شما از منید و من هم از شما، و آنچه را برای خود دوست می‌دارم برای شما هم می‌خواهم» هرگاه من دلیل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۷۱

آشکاری از پروردگرم داشته باشم و رزق و موهبت خوبی به من داده باشد» آیا می‌توانم بر خلاف فرمان او رفتار کنم؟ (قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْتِهِ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا).

سپس این پیامبر بزرگ اضافه می‌کند: «من هرگز نمی‌خواهم چیزی که شما را از آن باز می‌دارم، خودم مرتکب شوم!» (وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْهَاكُمُ عَنْهُ).

به شما بگویم کم فروشی نکنید و تقلب و غش در معامله روا مدارید، اما خودم با انجام این اعمال ثروتی بیندوزم و یا شما را از پرستش بتها منع کنم اما خود در برابر آنها سر تعظیم فرود آورم، نه هرگز چنین نیست.

سر انجام به آنها می‌گوید: «من یک هدف بیشتر ندارم و آن اصلاح شما و جامعه شماست تا آنجا که در قدرت دارم» (إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ).

اصلاح عقیده، اصلاح اخلاق، اصلاح عمل و اصلاح روابط و نظامات اجتماعی.

و برای رسیدن به این هدف «تنها از خدا توفیق می‌طلبم» (وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ).

و به همین دلیل برای انجام رسالت خود، و رسیدن به این هدف بزرگ «تنها بر او تکیه می‌کنم و در همه چیز به او باز می‌گردم» (عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ).

برای حل مشکلات، با تکیه بر یاری او تلاش می‌کنم، و برای تحمل شاید این راه، به او باز می‌گردم.

سوره هود(۱۱): آیه ۸۹ .... ص: ۳۷۱

(آیه ۸۹) - سپس آنها را متوجه یک نکته اخلاقی می‌کند و آن این که بسیار می‌شود که انسان به خاطر بغض و عداوت نسبت به کسی، و یا تعصب و لجاجت نسبت به چیزی، تمام مصالح خویش را نادیده می‌گیرد، و سرنوشت خود را به دست فراموشی می‌سپارد، به آنها می‌گوید: «و ای قوم من! مبدا دشمنی و عداوت با من شما را به گناه و عصیان و سرکشی وا دارد» (وَايَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي).

«مبدا همان بلاها و مصائب و رنجها و مجازاتهایی که به قوم نوح یا قوم هود یا قوم صالح رسید به شما هم برسد» (أَنْ يُصِيبَكُمْ

مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۷۲
«و قوم لوط (با آن بلاى عظیم یعنی زیر و رو شدن شهرهایشان و سنگباران شدن) از شما چندان دور نیستند» (وَ مَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ).

نه زمان آنها از شما چندان فاصله دارد، و نه مکان زندگیشان و نه اعمال و گناهان شما از گناهان آنان دست کمی دارد.

سوره هود(۱۱): آیه ۹۰ .... ص: ۳۷۲

(آیه ۹۰) - و سر انجام دو دستور که در واقع نتیجه تمام تبلیغات پیشین او است به این قوم گمراه می دهد. نخست این که: «از خداوند آمرزش بطلبید» (وَ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ).

تا از گناه پاک شوید، و از شرک و بت پرستی و خیانت در معاملات بر کنار گردید.

«و پس از پاکی از گناه به سوی او باز گردید» (ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ).

که او پاک است و باید پاک شد و به سوی او رفت.

در واقع استغفار، توقف در مسیر گناه و شستشوی خویشتن است و توبه بازگشت به سوی اوست که وجودی است بی انتها. و بدانید گناه شما هر قدر عظیم و سنگین باشد، راه بازگشت به روی شما باز است «چرا که پروردگار من، هم رحیم است و هم دوستدار بندگان» (إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ).

سوره هود(۱۱): آیه ۹۱ .... ص: ۳۷۲

(آیه ۹۱) - تهدیدهای متقابل شعیب و قومش: شعیب این پیامبر بزرگ که به خاطر سخنان حساب شده و رسا و دلنشین به عنوان خطیب الانبیاء لقب گرفته، گفتارش را با صبر و حوصله و متانت و دلسوزی تمام ایراد کرد، اما بینیم این قوم گمراه چگونه به او پاسخ گفتند.

آنها با چهار جمله که همگی حکایت از لجابت و جهل و بی خبری می کرد جواب دادند. نخست این که: «گفتند: ای شعیب ما بسیاری از حرفهای تو را نمی فهمیم» (قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ).

اساساً سخنان تو سر و ته ندارد! و محتوا و منطق با ارزشی در آن نیست که ما بخواهیم پیرامون آن بیندیشیم! دیگر این که: «ما تو را در میان خود ضعیف و ناتوان می بینیم» (وَ إِنَّا لَنَرَاكَ بَرَّازِيَةً تَقُولُ مَا تَصِفُ أَوْلَادَكَ).

فینا ضعیفاً)

.گمان مکن اگر ما حساب تو را نمی رسیم به خاطر ترس از قدرت توست، «اگر ملاحظه قوم و قبیله ات (و احترامی که برای آنها قائل هستیم) نبود (تو را به بدترین صورتی به قتل می رساندیم یعنی) تو را سنگباران می کردیم!» (وَ لَوْلَا رَهْمُكَ لَرَجَمْنَاكَ).

سر انجام گفتند: «تو برای ما فردی نیرومند و شکست ناپذیر نیستی» (وَ مَا أَنْتَ عَلَيْنَا بَعِزٌّ).

سوره هود(۱۱): آیه ۹۲ .... ص: ۳۷۲

(آیه ۹۲) - شعیب بدون این که از سخنان زننده و توهینهای آنها از جا در برود، با همان منطق شیوا و بیان رسا به آنها چنین

پاسخ «گفت: ای قوم من! آیا این چند نفر قوم و قبیله من نزد شما از خداوند عزیزترند؟» (قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أُعْزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ).

شما که به خاطر فامیل من که به گفته خودتان به من آزار نمی‌رسانید چرا به خاطر «خدا» سخنانم را نمی‌پذیرید؟ آیا شما برای خدا احترام قائلید؟ «با این که او و فرمان او را پشت سر انداخته‌اید؟» (وَ اتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا). و در پایان می‌گوید: فکر نکنید خداوند اعمال شما را نمی‌بیند و سخنانتان را نمی‌شنود، یقین بدانید که: «پروردگار من به تمام اعمالی که انجام می‌دهید، احاطه دارد» (إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ).

سوره هود(۱۱): آیه ۹۳ .... ص: ۳۷۳

(آیه ۹۳) - از آنجا که مشرکان قوم شعیب در آخر سخنان خود، او را تهدید ضمنی به سنگسار کردن نمودند، شعیب موضع خویش را در برابر تهدید آنها چنین مشخص می‌کند: «ای قوم من! (هر چه در قدرت دارید مضایقه ننمایید و) هر کاری از دستتان ساخته است انجام دهید» (وَ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰی مَكَاتَتِكُمْ).

«من نیز کار خودم را می‌کنم» (إِنِّي عَامِلٌ).

«اما به زودی خواهید فهمید چه کسی گرفتار عذاب خوارکننده خواهد شد (من یا شما) و چه کسی دروغگوست» من یا شما؟ (سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ بِرَكِيزَةٍ تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۷۴

عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَ مَنْ هُوَ كَاذِبٌ)

«و حال که چنین است، شما در انتظار بمانید، من هم در انتظار» (وَ اَرْتَبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ). شما در انتظار این باشید که بتوانید با قدرت و جمعیت و ثروت و نفوذتان بر من پیروز شوید من هم در انتظار این هستم که مجازات دردناک الهی به زودی دامان شما جمعیت گمراه را بگیرد و از صفحه گیتی براندازد!

سوره هود(۱۱): آیه ۹۴ .... ص: ۳۷۴

(آیه ۹۴) - پایان عمر تبهکاران مدین: سرانجام مرحله نهایی فرا رسید، چنانکه قرآن می‌گوید: «هنگامی که فرمان ما (دائر به مجازات این قوم گمراه و ستمکار و لجوج) فرا رسید، نخست شعیب و کسانی را که با او ایمان آورده بودند به برکت رحمت خود از آن سرزمین نجات دادیم» (وَ لَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا).

«سپس فریاد آسمانی و صیحه عظیم مرگ آفرین، ظالمان و ستمگران را فرو گرفت» (وَ أَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ).

و به دنبال آن می‌فرماید: «قوم شعیب بر اثر این صیحه آسمانی در خانه‌های خود به رو افتادند و مردند» و اجساد بی‌جان‌شان به عنوان درسهای عبرتی تا مدتی در آنجا بود (فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۹۵ .... ص: ۳۷۴

(آیه ۹۵) - آنچنان طومار زندگی آنها در هم پیچیده شد که «گویا هرگز ساکن آن سرزمین نبودند» (كَأَنَّ لَمْ يَغْنُوا فِيهَا). سرانجام همان گونه که در آخر سرگذشت قوم عاد و ثمود بیان شد، می‌فرماید: «دور باد سرزمین مدین از لطف و رحمت پروردگار همان گونه که قوم ثمود دور شدند» (أَلَا بُعْدًا لِمَدْيَنَ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ).

سوره هود(۱۱):آیه ۹۶.... ص: ۳۷۴

(آیه ۹۶) - قهرمان مبارزه با فرعون! بعد از پایان داستان شعیب و اصحاب مدین اشاره به گوشه‌ای از سرگذشت «موسی بن عمران» و مبارزاتش با فرعون می‌کند و این هفتمین داستان پیامبران در این سوره است. سرگذشت موسی (ع) از تمام پیامبران در قرآن بیشتر آمده است، زیرا در بیش از سی سوره بیش از صد بار به ماجرای موسی و فرعون و بنی اسرائیل اشاره شده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۷۵

ویژگی سرگذشت موسی نسبت به پیامبران دیگر این است که آنها بر ضد اقوام گمراه، قیام کردند، ولی موسی علاوه بر این در برابر حکومت خودکامه‌ای همچون دستگاه جبار فرعون قیام نمود.

ولی باید توجه داشت که در این قسمت از سرگذشت موسی، تنها یک گوشه را می‌خوانیم گوشه‌ای که در عین کوچکی، پیام بزرگی برای همه انسانها دارد.

نخست آیه می‌گوید: «ما موسی را با معجزاتی که در اختیار او قرار دادیم و منطقی قوی و نیرومند فرستادیم» (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا وَ سُلْطَانٍ مُّبِينٍ).

سوره هود(۱۱):آیه ۹۷.... ص: ۳۷۵

(آیه ۹۷) - موسی را با آن معجزات کوبنده و آن منطقی نیرومند «به سوی فرعون و ملأ او فرستادیم» (إِلَى فِرْعَوْنَ وَ مَلَأَيْهِ). اما اطرافیان فرعون که با قیام موسی، منافع نامشروع خود را در خطر می‌دیدند، حاضر نشدند در برابر او و معجزات و منطقی تسلیم کردند «لذا از فرمان فرعون پیروی کردند» (فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ). «اما فرمان فرعون هرگز ضامن سعادت آنها و مایه رشد و نجات نبود» (وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ).

سوره هود(۱۱):آیه ۹۸.... ص: ۳۷۵

(آیه ۹۸) - از آنجا که روز رستاخیز هر قوم و ملت و گروهی با رهبر خویش، وارد محشر می‌شوند و پیشوایان این جهان، پیشوایان آن جهانند «فرعون (نیز که رهبر گمراهان عصر خود بود) در پیشاپیش قومش وارد این صحنه می‌شود» (يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

اما به جای این که این پیشوا پیروان خود را در آن گرمای سوزان به سوی چشمه گوارایی از آب زلال ببرد «آنها را به آتش دوزخ وارد می‌سازد» (فَأَوْزَدَهُمُ النَّارَ).

«و چه بدآبخوری است (آتش) که بر آن وارد می‌شوند!» (وَبَشَّ الْأَوْرُدُ الْمَوْزُودُ).

همان چیزی که به جای تسکین عطش، تمام وجود انسان را می‌سوزاند و در عوض سیراب کردن بر تشنگیش می‌افزاید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۷۶

سوره هود(۱۱):آیه ۹۹.... ص: ۳۷۶

(آیه ۹۹) - سپس می‌گوید: «آنها در این جهان به لعنت خدا محلق گشتند (و به مجازات و کیفرهای سخت او گرفتار شدند و

در میان امواج خروشان غرق گردیدند) و در روز رستاخیز نیز از رحمت خدا دور خواهند بود» (وَ اتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

نام ننگین آنها همیشه در صفحات تاریخ به عنوان یک قوم گمراه و جبار ثبت می گردد، بنابراین هم در این دنیا خسارت کردند و هم در جهان دیگر.

«و چه بد عطایی است (لعن و دوری از رحمت خدا) که نصیب آنان می شود» (بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ).

سوره هود(۱۱): آیه ۱۰۰ .... ص : ۳۷۶

(آیه ۱۰۰) - در آیات این سوره سرگذشت هفت قوم از اقوام پیشین و گوشه‌ای از تاریخ پیامبرانشان بیان شد. در اینجا به تمام آن داستانها اشاره کرده، به صورت یک جمع بندی می فرماید: «این ماجراها گوشه‌ای از اخبار شهرها و آبادیهاست که ما داستانش را برای تو باز گو می کنیم» (ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ). همان شهرها و آبادیهایی که «قسمتی از آن هنوز برپاست، و قسمتی همچون کشتزار درو شده بکلی ویران گشته است» (مِنْهَا قَائِمٌ وَ حَصِيدٌ).

سوره هود(۱۱): آیه ۱۰۱ .... ص : ۳۷۶

(آیه ۱۰۱) - «اما ما به آنها ستم نکردیم بلکه آنها خودشان به خویشان ستم روا داشتند» (وَ مَا ظَلَمْنَاهُمْ وَ لَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ). آنها به بتها و خدایان دروغینشان پناه بردند «و هنگامی که فرمان مجازات الهی فرا رسید، معبودانی را که غیر از خدا می خواندند آنها را یاری نکردند» (فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ). آری! این خدایان قلبی «جز بر هلاکت آنها نیفزودند» (وَ مَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتَابَعٍ).

سوره هود(۱۱): آیه ۱۰۲ .... ص : ۳۷۶

(آیه ۱۰۲) - آری «این چنین بود مجازات پروردگار تو نسبت به شهرها و آبادیهایی که ستم می کردند هنگامی که آنها را تسلیم هلاکت کرد» (وَ كَذَلِكَ أَخَذُ رَبُّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَى وَ هِيَ ظَالِمَةٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۷۷ «مسلم مجازات پروردگار دردناک و شدید است» (إِنَّ أَخَذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ).

این یک قانون عمومی الهی است، یک سنت و برنامه همیشگی است که هر قوم و ملتی دست به ظلم و ستم بیالایند و پا را از مرز فرمانهای الهی فراتر نهند و به رهبری و راهنمایی و اندرزه‌های پیامبران خدا اعتنا نمایند خداوند آنها را سرانجام سخت می گیرد و در پنجه عذاب می فشارد.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۰۳ .... ص : ۳۷۷

(آیه ۱۰۳) - و از آنجا که این یک قانون کلی و عمومی است بلافاصله می فرماید: «در این (سرگذشتهای عبرت انگیز و حوادث شوم و دردناکی که بر گذشتگان گذشت) علامت و نشانه‌ای است (برای یافتن راه حق) برای کسانی که از عذاب

آخرت می ترسند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ).

چرا که دنیا در برابر سرای دیگر همه چیزش کوچک و ناچیز است حتی مجازاتها و عذابهایش و جهان دیگر از هر نظر وسیعتر می باشد، و آنها که ایمان به رستاخیز دارند با دیدن هر یک از این نمونه ها در دنیا تکان می خورند. در پایان آیه اشاره به دو وصف از اوصاف روز قیامت کرده، می گوید: «آن روزی است که همه مردم برای آن جمع می شوند» (ذَلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ).

«و آن روزی است که مشهود همگان است» (وَ ذَلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ).
آنچنان که تمام انسانها در آن حاضر می شوند و آن را می بینند.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۰۴ .... ص: ۳۷۷

(آیه ۱۰۴) - و از آنجا که ممکن است بعضی بگویند سخن از آن روز نسیه است و معلوم نیست کی فرا می رسد، لذا قرآن بلافاصله می گوید: «و ما آن (مجازات) را جز تا زمان محدودی، تأخیر نمی اندازیم» (وَ مَا تُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ).
آن هم برای مصلحتی که روشن است تا مردم جهان میدانهای آزمایش و پرورش را ببینند، و آخرین برنامه انبیاء پیاده شود.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۰۵ .... ص: ۳۷۷

(آیه ۱۰۵) - سعادت و شقاوت! در آیات گذشته اشاره ای به مسأله قیامت و اجتماع همه مردم در آن دادگاه بزرگ شده بود. در اینجا گوشه ای از سرنوشت مردم را در آن روز بیان کرده، نخست می گوید: «هنگامی که آن روز فرا رسد هیچ کس جز به اراده پروردگار سخن نمی گوید» (يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۷۸
مردم در آن روز مراحل مختلفی را می پیمایند که هر مرحله ویژگیهایی دارد، در پاره ای از مراحل هیچ گونه پرسش و سؤالی از آنها نمی شود و حتی مهر بر دهانشان می نهند، فقط اعضای پیکرشان که آثار اعمال را در خود حفظ کرده اند با زبان بی زبانی سخن می گویند، اما در مراحل دیگر قفل از زبانشان برداشته می شود و به اذن خداوند به سخن می آیند و به گناهان خود اعتراف می کنند و خطاکاران یکدیگر را ملامت می نمایند بلکه سعی دارند گناه خویش را بر گردن دیگری نهند! به هر حال در پایان آیه اشاره به تقسیم همه مردم به دو گروه کرده، می گوید:
«گروهی در آنجا شقی و گروهی سعیدند، گروهی خوشبخت و گروهی بدبختند» (فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَ سَعِيدٌ).
این شقاوت و آن سعادت چیزی جز نتیجه اعمال و کردار و گفتار و نیت انسان در دنیا نیست.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۰۶ .... ص: ۳۷۸

(آیه ۱۰۶) - سپس حالات شقاوتمندان و سعادت‌مندان را در عبارات فشرده و گویایی چنین شرح می دهد: «اما آنها که شقاوتمند شدند در آتش دوزخ «زفیر» و «شهیق» دارند و ناله و نعره و فریاد سر می دهند» (فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَ شَهِيْقٌ).

و این هر دو صدای فریاد و ناله کسانی است که از غم و اندوه ناله سر می دهند، ناله ای که تمام وجود آنها را پر می کند و نشانه نهایت ناراحتی و شدت عذاب است.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۰۷ .... ص : ۳۷۸

(آیه ۱۰۷) - و اضافه می کند: «آنها جادوانه در آتش خواهند ماند تا زمانی که آسمانها و زمین برپاست» (خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ).

«مگر آنچه پروردگارت اراده کند» (إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ).

«چرا که خداوند هر کاری را اراده کند انجام می دهد» (إِنَّ رَبَّكَ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ).

سوره هود(۱۱): آیه ۱۰۸ .... ص : ۳۷۸

اشاره

(آیه ۱۰۸) - «و اما آنها که سعادت مند شدند در بهشت جاودانه خواهند ماند، تا آسمانها و زمین برپاست» (وَأَمَّا الَّذِينَ سَعِدُوا

فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۷۹

«مگر آنچه پروردگار تو اراده کند» (إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ).

«این بخشش و عطیه ای است که هرگز از آنان قطع نمی شود» (عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْدُودٍ).

اسباب سعادت و شقاوت .... ص : ۳۷۹

- سعادت که گم شده همه انسانهاست بطور خلاصه عبارتست از فراهم بودن اسباب تکامل برای یک فرد یا یک جامعه، و نقطه مقابل آن شقاوت و بدبختی است که عبارت از نامساعد بودن شرایط پیروزی و پیشرفت و تکامل است.

ولی باید توجه داشت که پایه اصلی سعادت و شقاوت، اراده و خواست خود انسان است اوست که می تواند وسائل لازم را برای ساختن خویش و حتی جامعه اش فراهم سازد، و اوست که می تواند با عوامل بدبختی و شقاوت به مبارزه برخیزد و یا تسلیم آن شود.

در منطق انبیاء سعادت و شقاوت چیزی نیست که در درون ذات انسان باشد، و حتی نارسائیهای محیط و خانوادگی و وراثت در برابر تصمیم و اراده خود انسان، قابل تغییر و دگرگونی است، مگر این که ما اصل اراده و آزادی انسان را انکار کنیم و او را محکوم شرایط جبری بدانیم و سعادت و شقاوتش را ذاتی و یا مولود جبری محیط و مانند آن بدانیم که این نظر بطور قطع در مکتب انبیاء و همچنین مکتب عقل محکوم است.

جالب این که در روایاتی که از پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه اهل بیت علیهم السلام نقل شده، انگشت روی مسائل مختلفی به عنوان اسباب سعادت یا اسباب شقاوت گذارده شده که مطالعه آنها انسان را به طرز تفکر اسلامی در این مسأله مهم، آشنا می سازد و به جای این که برای رسیدن به سعادت و فرار از شقاوت به دنبال مسائل خرافی و پندارها و سنتهای غلط برود به دنبال واقعیات عینی و اسباب حقیقی سعادت خواهد رفت.

امام صادق علیه السلام از جدش امیر مؤمنان علیه السلام چنین نقل می کند: «حقیقت سعادت این است که آخرین مرحله

زندگی انسان با عمل سعادت‌مندان‌ای پایان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۸۰ پذیرد و حقیقت شقاوت این است که آخرین مرحله عمر با عمل شقاوت‌مندان‌ای خاتمه یابد».

و نیز پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله می‌فرماید: «چهار چیز از اسباب سعادت و چهار چیز از اسباب شقاوت است اما آن چهار چیز که از اسباب سعادت است: همسر صالح، خانه وسیع، همسایه شایسته و مرکب خوب است. و چهار چیز که از اسباب شقاوت است: همسایه بد و همسر بد و خانه تنگ و مرکب بد است».

اگر اسبابی را که برای سعادت و شقاوت در دو حدیث بالا ذکر شده با توجه بر عینیت همه آنها و نقش مؤثرشان در زندگی بشر با اسباب و نشانه‌های خرافی که حتی در عصر ما، عصر اتم و فضا گروه زیادی به آن پایبندند مقایسه کنیم به این واقعیت می‌رسیم که تعلیمات اسلام تا چه حد منطقی و حساب شده است.

هنوز بسیاری کسانیکه نعل اسب را سبب خوشبختی، روز سیزده را سبب بدبختی. پریدن از روی آتش را در بعضی از شبهای سال سبب خوشبختی، و آواز خواندن مرغ را سبب بدبختی. پاشیدن آب را پشت سر مسافر سبب خوشبختی و رد شدن زیر نردبان را سبب بدبختی، و حتی آویزان کردن خر مهره را به خود یا به وسیله نقلیه سبب خوشبختی و عطسه را نشانه بدبختی در انجام کار مورد نظر می‌دانند و امثال این خرافات که در شرق و غرب در میان اقوام و ملل مختلف فراوان است. و چه بسیار انسانهایی که بر اثر گرفتار شدن به این خرافات از فعالیت در زندگی بازمانده‌اند و گرفتار مصیبت‌های فراوانی شده‌اند.

اسلام بر تمام این پندارهای خرافی قلم سرخ کشیده و سعادت و شقاوت انسان را در فعالیت‌های مثبت و منفی و نقاط قوت و ضعف اخلاقی و برنامه‌های عملی و طرز تفکر و عقیده هر کس می‌داند.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۰۹ .... ص: ۳۸۰

(آیه ۱۰۹) - یکی از نتایج مهمی که از شرح داستانهای اقوام پیشین گرفته می‌شود همین است که پیامبر و به دنبال او مؤمنان راستین از انبوه دشمنان نهراسند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۸۱

و در شکست قوم بت پرست و ستمگری که با آن رو برو هستند شک و تردیدی به خود راه ندهند و به امدادهای الهی مطمئن باشند.

لذا به پیامبر خود، می‌فرماید: «شک و تردیدی در مورد چیزی که اینها پرستش می‌کنند به خود راه مده که اینها (هم از همان راهی می‌روند که گروهی از پیشینیان رفتند و) پرستش نمی‌کنند مگر همان گونه که با نیاکانشان از قبل می‌پرستیدند» بنابر این سرنوشتی بهتر از آنان نخواهند داشت (فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْْبُدُ هَؤُلَاءِ مَا يَعْْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْْبُدُ آبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ).

و لذا بلا فاصله می‌گوید: «ما حتما نصیب و سهم آنها را بدون کم و کاست (از مجازات و عذاب) خواهیم داد» و چنانچه به راه حق باز گردند، نصیب آنها از پاداش ما محفوظ است (وَ إِنَّا لَمَوْفُونَ لَهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرِ مَنْقُوصٍ).

در حقیقت این آیه، این حقیقت را مجسم می‌کند که آنچه از سرگذشت اقوام پیشین خواندیم، اسطوره و افسانه نبود، و نیز اختصاصی به گذشتگان نداشت، سنتی است ابدی و جاودانی و در باره تمام انسانهای دیروز و امروز و فردا. گرچه به صورتهای مختلفی انجام می‌گیرد.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۱۰ .... ص: ۳۸۱

(آیه ۱۱۰) - باز برای تسلی خاطر پیامبر صلی الله علیه و آله اضافه می‌کند: اگر قوم تو در باره کتاب آسمانیت یعنی قرآن اختلاف و بهانه جویی می‌کنند، ناراحت نباش زیرا «ما به موسی کتاب آسمانی (تورات) دادیم سپس در آن اختلاف شد» بعضی پذیرفتند و بعضی منکر شدند (وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ).

و اگر می‌بینی در مجازات دشمنان تو تعجیل نمی‌کنیم، به خاطر این است که مصالحی از نظر تعلیم و تربیت و هدایت این قوم، چنین ایجاب می‌کند «و اگر (این مصلحت نبود و) برنامه‌ای که پروردگار تو از قبل در این زمینه مقرر فرموده ایجاب تأخیر نمی‌کرد، در میان آنها داوری لازم می‌شد و مجازات دامانشان را می‌گرفت» (وَلَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ).

«هر چند آنها (این حقیقت را هنوز باور نکردند و همچنان) نسبت به آن در شک و تردیدند شکی آمیخته با سوء ظن و بدبینی» (وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۸۲

سوره هود(۱۱): آیه ۱۱۱ .... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۱۱) - در این آیه برای تأکید بیشتر اضافه می‌کند: «و پروردگارت هر یک از این دو گروه (مؤمنان و کافران) را به پاداش اعمالشان بطور کامل می‌رساند و اعمال آنها را بی‌کم و کاست به خودشان تحویل می‌دهد» (وَإِنْ كُلًّا لَمَّا لِيُؤْفِقَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ).

و این کار هیچ گونه مشکل و مشقتی برای خداوند ندارد «زیرا او (به همه چیز آگاه است و) از هر کاری که انجام می‌دهند با خبر می‌باشد» (إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ).

جالب این که می‌گوید: اعمالشان را به آنها می‌دهیم و این اشاره دیگری بر مسأله تجسم اعمال است و این که پاداش و کیفر در حقیقت اعمال خود انسان است که تغییر شکل می‌یابد و به او می‌رسد.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۱۲ .... ص: ۳۸۲

اشاره

(آیه ۱۱۲) - استقامت کن استقامت! پس از ذکر سرگذشت پیامبران و اقوام پیشین و رمز موفقیت و پیروزی آنها و پس از دلداری و تقویت اراده پیامبر از این طریق در این آیه، مهمترین دستور را به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌دهد و می‌گوید:

«استقامت کن همان گونه که به تو دستور داده شده است» (فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ).

استقامت کن در راه تبلیغ و ارشاد، استقامت کن در طریق مبارزه و پیکار استقامت کن در انجام وظائف الهی و پیاده کردن تعلیمات قرآن.

ولی این استقامت نه به خاطر خوشایند این و آن باشد و نه از روی تظاهر و ریا، و نه برای کسب عنوان قهرمانی و نه برای بدست آوردن مقام و ثروت و کسب موفقیت و قدرت، بلکه تنها به خاطر فرمان خدا و آن گونه که به تو دستور داده شده است باید باشد.

اما این دستور تنها مربوط به تو نیست، هم تو باید استقامت کنی «و همچنین کسانی که با تو به سوی خدا آمده‌اند» باید استقامت کنند (وَمَنْ تَابَ مَعَكَ).

استقامتی خالی از افراط و تفریط، و زیاده و نقصان «و طغیان نکنید» (وَلَا تَطْغَوْا). یعنی، استقامتی که در آن طغیان وجود نداشته باشد.

«چرا که خداوند از اعمال شما آگاه است» (إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ).

و هیچ حرکت و سکون و سخن و برنامه‌ای بر او مخفی نمی‌ماند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۸۳

آیه‌ای پرمحتوا و طاقت فرسا! .... ص: ۳۸۳

در حدیث معروفی از ابن عباس چنین می‌خوانیم: «هیچ آیه‌ای شدید و مشکلتر از این آیه بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل نشد و لذا هنگامی که اصحاب از آن حضرت پرسیدند چرا به این زودی موهای شما سفید شده و آثار پیری نمایان، گشته، فرمود: مرا سوره هود و واقعه پیر کرد! و در روایت دیگری می‌خوانیم: هنگامی که آیه فوق نازل شد پیامبر فرمود: شَمِّرُوا، شَمِّرُوا، فَمَارِئِي ضاحکا: «دامن به کمر بزنید، دامن به کمر بزنید (که وقت کار و تلاش است) و از آن پس پیامبر هرگز خندان دیده نشد!» دلیل آن هم روشن است، زیرا چهار دستور مهم در این آیه وجود دارد که هر کدام بار سنگینی بر دوش انسان می‌گذارد.

امروز هم مسؤولیت مهم ما مسلمانان و مخصوصا رهبران اسلامی در این چهار جمله خلاصه می‌شود استقامت، اخلاص، رهبری مؤمنان و عدم طغیان و تجاوز، و بدون به کار بستن این اصول، پیروزی بر دشمنانی که از هر سو از داخل و خارج ما را احاطه کرده‌اند و از تمام وسائل فرهنگی و سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و نظامی بر ضد ما بهره‌گیری می‌کنند امکان پذیر نمی‌باشد.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۱۳ .... ص: ۳۸۳

اشاره

(آیه ۱۱۳) - تکیه بر ظالمان و ستمگران: این آیه یکی از اساسی‌ترین برنامه‌های اجتماعی و سیاسی و نظامی و عقیدتی را بیان می‌کند، عموم مسلمانان را مخاطب ساخته، و به عنوان یک وظیفه قطعی می‌گوید: «به کسانی که ظلم و ستم کرده‌اند، تکیه نکنید» (وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا). و اعتماد و اتکای کار شما بر اینها نباشد.

«چرا که این امر سبب می‌شود که عذاب آتش، دامان شما را بگیرد» (فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ).

«و غیر از خدا هیچ ولی و سرپرست و یاورى نخواهید داشت» (وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ).

با این حال واضح است که هیچ کس شما را یاری نخواهد کرد «و یاری نمی‌شوید» (ثُمَّ لَا تَنْصِرُونَ). برگزیده تفسیر نمونه،

ج ۲، ص: ۳۸۴

بدیهی است که در درجه اول نباید در ظلمها و ستمگریهایشان شرکت جست و از آنها کمک گرفت، و در درجه بعد اتکاء بر آنها در آنچه مایه ضعف و ناتوانی جامعه اسلامی و از دست دادن استقلال و خودکفایی و تبدیل شدن به یک عضو وابسته و ناتوان می گردد باید از میان برود که این گونه رکونها جز شکست و ناکامی و ضعف جوامع اسلامی، نتیجه ای نخواهد داشت. و اما این که: فی المثل مسلمانان با جوامع غیر مسلمان، روابط تجاری یا علمی براساس حفظ منافع مسلمین و استقلال و ثبات جوامع اسلامی داشته باشند، نه داخل در مفهوم رکون به ظالمین است و نه چیزی است که از نظر اسلام ممنوع بوده باشد و در عصر خود پیامبر صلی الله علیه و آله و اعصار بعد همواره چنین ارتباطاتی وجود داشته است.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۱۴ .... ص: ۳۸۴

اشاره

(آیه ۱۱۴) - «نماز» و «صبر»: در این آیه و آیه بعد انگشت روی دو دستور از مهمترین دستورات اسلامی که در واقع روح ایمان و پایه اسلام است گذارده شده نخست فرمان به اقامه نماز داده، می گوید: «نماز را در دو طرف روز، و در اوائل شب برپا دار» (وَ أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَ زُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ).

ظاهر تعبیر «طَرَفِي النَّهَارِ» (دو طرف روز) این است که نماز صبح و مغرب را بیان می کند، که در دو طرف روز قرار گرفته و «زلف» منطبق بر نماز عشا می باشد.

سپس برای اهمیت نماز روزانه خصوصاً و همه عبادات و طاعات و حسنات عموماً چنین می گوید: «حسنات، سیئات را از میان می برند» (إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ).

«و این تذکر و یادآوری است برای آنها که توجه دارند» (ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ).

آیه فوق همانند قسمتی دیگر از آیات قرآن تأثیر اعمال نیک را در از میان بردن آثار سوء اعمال بد بیان می کند، کار نیک که از انگیزه الهی سر چشمه گرفته به روح آدمی لطافتی می بخشد که آثار گناه را می تواند از آن بشوید و تیرگیهای گناه را به روشنایی مبدل سازد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۸۵

اهمیت فوق العاده نماز - .... ص: ۳۸۵

در روایات متعددی که ذیل آیه فوق از پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السیلام نقل شده تعبیراتی دیده می شود که از اهمیت فوق العاده نماز در مکتب اسلام پرده بر می دارد.

از علی علیه السیلام نقل شده که می فرماید: با رسول خدا صلی الله علیه و آله در مسجد، در انتظار نماز بودیم که مردی برخاست و عرض کرد: ای رسول خدا! من گناهی کرده ام.

پیامبر صلی الله علیه و آله روی از او برگرداند. هنگامی که نماز تمام شد همان مرد برخاست و سخن اول را تکرار کرد پیامبر

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَرَمُود: آیا با ما این نماز را انجام ندادی؟ و برای آن به خوبی وضو نگرفتی؟ عرض کرد: آری! فرمود: این کفاره گناه توست! نماز، انسان را در برابر گناه بیمه می‌کند، و نیز نماز زنگار گناه را از آینه دل می‌زداید. نماز جوانه‌های ملکات عالی انسانی را در اعماق جان بشر می‌رویاند، نماز اراده را قوی و قلب را پاک و روح را تطهیر می‌کند، و به این ترتیب نماز در صورتی که به صورت جسم بی‌روح نباشد مکتب عالی تربیت است.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۱۵ .... ص: ۳۸۵

(آیه ۱۱۵) - به دنبال برنامه انسان ساز نماز و بیان تأثیری که حسنات در زدودن سیئات دارد در این آیه فرمان به «صبر» می‌دهد، و می‌گوید: «و شکبیا باش که خدا اجر نیکوکاران را ضایع نمی‌کند» (وَ اصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضَيِّعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ). یعنی نیکوکاری بدون صبر و ایستادگی میسر نیست.

واژه «صبر» هر گونه شکیبایی در برابر مشکلات، مخالفتها، آزارها، هیجانها، طغیانها و مصائب گوناگون را شامل می‌شود. «صبر» یک اصل کلی و اساسی است که در مواردی از قرآن همراه با نماز ذکر شده است شاید به این دلیل که نماز در انسان «حرکت» می‌آفریند و دستور صبر، مقاومت ایجاد می‌کند، و این دو یعنی «حرکت» و «مقاومت» هنگامی که دست به دست هم دهند عامل اصلی هر گونه پیروزی خواهند شد.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۱۶ .... ص: ۳۸۵

(آیه ۱۱۶) - عامل تباهی جامعه‌ها! برای تکمیل بحثهای گذشته در این آیه و آیه بعد یک اصل اساسی اجتماعی که ضامن نجات جامعه‌ها از تباهی است برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۸۶

مطرح شده است، و آن این که در هر جامعه‌ای تا زمانی که گروهی از اندیشمندان متعهد و مسؤول وجود دارد که در برابر مفاسد ساکت نمی‌نشینند، و به مبارزه بر می‌خیزند، و رهبری فکری و مکتبی مردم را در اختیار دارند این جامعه به تباهی و نابودی کشیده نمی‌شود.

اما آن زمان که بی‌تفاوتی و سکوت در تمام سطوح حکمفرما شد و جامعه در برابر عوامل فساد بی‌دفاع ماند، فساد و به دنبال آن نابودی حتمی است.

لذا ضمن اشاره به اقوام پیشین که گرفتار انواع بلاها شدند، می‌گوید: «چرا در قرون و امتهای و اقوام قبل از شما نیکان و پاکان قدرتمند و صاحب فکری نبودند که از فساد در روی زمین جلوگیری کنند» (فَلَوْ لَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةً يَنْهَوْنَ عَنِ الْفُسَادِ فِي الْأَرْضِ).

نقش «اولوا بقیة» در بقای جوامع آنقدر حساس است که باید گفت: بدون آنها حق حیات از آنان سلب می‌شود و این همان چیزی است که آیه فوق به آن اشاره دارد.

بعد به عنوان استثناء می‌گوید: «مگر افراد اندکی از آنان که آنها را نجات دادیم» (إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ).

این گروه اندک هر چند امر به معروف و نهی از منکر داشتند، اما مانند لوط و خانواده کوچکش و نوح و ایمان آورندگان محدودش و صالح و تعداد کمی که از او پیروی کرده بودند، آنچنان کم و اندک بودند که توفیق بر اصلاح کلی جامعه نیافتند.

«و به هر حال ستمگران (که اکثریت این جامعه‌ها را تشکیل می‌دادند) به دنبال ناز و نعمت و عیش و نوش رفتند و آنچه‌ان مست باده غرور و تنعم و لذات شدند که) دست به انواع گناهان زدند» (وَ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَ كَانُوا مُجْرِمِينَ). این تنعم و تلذذ بی‌قید و شرط سر چشمه انواع انحرافات است که در طبقات مرفه جامعه‌ها به وجود می‌آید، چرا که مستی شهوت، آنها را از پرداختن به ارزشهای اصیل انسانی و درک واقعیت‌های اجتماعی باز می‌دارد و غرق عصیان و گناه می‌سازد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۸۷

سوره هود(۱۱): آیه ۱۱۷ .... ص: ۳۸۷

(آیه ۱۱۷) - سپس برای تأکید این واقعیت، اضافه می‌فرماید: این که می‌بینی خداوند این اقوام را به دیار عدم فرستاد به خاطر آن بود که مصلحانی در میان آنها نبودند «و چنین نبود که پروردگارت آبادیها را به ظلم و ستم نابود کند در حالی که اهلش در صدد اصلاح بوده باشند» (وَ مَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَ أَهْلِهَا مُصْلِحُونَ). یعنی، هرگاه جامعه‌ای ظالم بود اما به خود آمده و در صدد اصلاح باشد چنین جامعه‌ای می‌ماند، ولی اگر ظالم بود و در مسیر اصلاح و پاکسازی نبود، نخواهد ماند.

سوره هود(۱۱): آیه ۱۱۸ .... ص: ۳۸۷

(آیه ۱۱۸) - در این آیه به یکی از سنن آفرینش که در واقع زیر بنای سایر مسائل مربوط به انسان است اشاره شده و آن مسأله اختلاف و تفاوت در ساختمان روح و جسم و فکر و ذوق و عشق انسانها، و مسأله آزادی اراده و اختیار است. می‌فرماید: «اگر خدا می‌خواست، همه مردم را «امت واحده» قرار می‌داد (ولی خداوند چنین کاری را نکرده) و همواره انسانها با هم اختلاف دارند» (وَ لَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَ لَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ). تا کسی تصور نکند تأکید و اصرار پروردگار در اطاعت فرمانش دلیل بر این است که او قادر بر این نبود که همه آنها را در مسیر ایمان و یک برنامه معین قرار دهد.

ولی نه چنین ایمانی فایده‌ای داشت، و نه چنان اتحاد و هماهنگی، ایمان اجباری که از روی انگیزه‌های غیر ارادی برخیزد، نه دلیل بر شخصیت است و نه وسیله تکامل، و نه موجب پاداش و ثواب. اصولاً- ارزش و امتیاز انسان و مهمترین تفاوت او با موجودات دیگر داشتن همین موهبت آزادی اراده و اختیار است، همچنین داشتن ذوقها و سلیقه‌ها و اندیشه‌های گوناگون و متفاوت که هر کدام بخشی از جامعه را می‌سازد، و بعدی از ابعاد آن را تأمین می‌کند.

از طرفی هنگامی که آزادی اراده آمد، اختلاف در انتخاب عقیده و مکتب، طبیعی است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۸۸

سوره هود(۱۱): آیه ۱۱۹ .... ص: ۳۸۸

(آیه ۱۱۹) - لذا در این آیه می‌فرماید: مردم در پذیرش حق با هم اختلاف دارند «مگر، کسی را که پروردگارت رحم کند!» (إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ).

ولی این رحمت الهی مخصوص گروه معینی نیست، همه می‌توانند- به شرط این که بخواهند- از آن استفاده کنند (و خداوند) برای همین پذیرش رحمت آنها را آفرید» (وَ لِدَلِكْ خَلَقَهُمْ).

آنها که بخواهند در زیر این چتر رحمت الهی قرار بگیرند راه برای آنها باز است رحمتی که از طریق تشخیص عقل و هدایت انبیاء و کتب آسمانی به همه مردم افافضه شده است.

و هرگاه از این رحمت و موهبت استفاده کنند درهای بهشت و سعادت جاویدان به روی آنها گشوده خواهد شد. در غیر این صورت «فرمان خدا صادر شده است که جهنم را از سرکشان و طاغیان جن و انس پر می‌کنم» (وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۱۲۰ .... ص: ۳۸۸

(آیه ۱۲۰)- مطالعه سرگذشت پیشینیان چهار اثر دارد: در این آیه و آیات بعد که سوره هود با آن پایان می‌پذیرد یک نتیجه گیری کلی از مجموع بحثهای سوره بیان شده است و از آنجا که قسمت عمده این سوره داستانهای عبرت انگیز پیامبران و اقوام پیشین بود نخست نتایج گرانبهای ذکر این داستانها را در چهار موضوع خلاصه کرده، می‌گوید: «ما از هر یک از سرگذشتهای انبیاء برای تو بازگو کردیم تا به وسیله آن، قلبت را آرامش بخشیم» و ارادهات قوی گردد. (وَ كَلَّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ).

سپس به دومین نتیجه بزرگ بیان این داستانها اشاره کرده، می‌گوید: «و در این اخبار پیامبران، حقایق و واقعتهای (مربوط به زندگی و حیات، پیروزی و شکست، عوامل موفقیت و تیره روزی) همگی برای تو آمده است» (وَ جَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ).

سومین و چهارمین اثر چشمگیر بیان این سرگذشتها آن است که: «برای مؤمنان موعظه و اندرز، تذکر و یادآوری است» (وَ مَوْعِظَةٌ وَ ذِكْرٌ لِلْمُؤْمِنِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۸۹

این آیه بار دیگر تأکید می‌کند که تواریخ قرآن را نباید سرسری شمرد و یا به عنوان یک سرگرمی از آن برای شنوندگان استفاده کرد چرا که مجموعه‌ای است از بهترین درسهای زندگی در تمام زمینه‌ها و راهگشایی است برای همه انسانهای «امروز» و «فردا».

سوره هود(۱۱): آیه ۱۲۱ .... ص: ۳۸۹

(آیه ۱۲۱)- سپس به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که تو نیز در مقابل سرسختیها و لجاجتهای دشمن همان بگو که بعضی از پیامبران پیشین به این افراد می‌گفتند: «به آنها که ایمان نمی‌آورند بگو: هر چه در قدرت دارید انجام دهید (و از هیچ کاری فروگذار نکنید) ما هم آنچه در توان داریم انجام خواهیم داد» (وَ قُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اَعْمَلُوا عَلٰی مَكَانَتِكُمْ اِنَّا عَامِلُونَ).

سوره هود(۱۱): آیه ۱۲۲ .... ص: ۳۸۹

(آیه ۱۲۲)- «و انتظار بکشید! ما هم منتظریم!» (وَ اَنْتَظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ). تا بینیم کدامین پیروز می‌شوند و کدامین شکست می‌خورند.

شما در انتظار خام شکست ما باشید و ما در انتظار واقعی عذاب الهی برای شما هستیم که یا از دست ما خواهید کشید و یا

سوره هود(۱۱): آیه ۱۲۳ .... ص: ۳۸۹

(آیه ۱۲۳) - آخرین آیه این سوره به بیان توحید (توحید علم و توحید افعال و توحید عبادت) می‌پردازد همان گونه که آیات آغاز این سوره از علم توحید سخن می‌گفت.

در حقیقت در این آیه انگشت روی سه شعبه از توحید گذاشته شده است.

نخست به توحید علمی پروردگار اشاره کرده، می‌گوید: «غیب آسمانها و زمین مخصوص خداست» و او است که از همه اسرار آشکار و نهان باخبر است (وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

و غیر او علمش محدود و در عین محدودیت از ناحیه تعلیم الهی است، بنابراین علم نامحدود، آن هم علم ذاتی، نسبت به تمام آنچه در پهنه زمین و آسمان قرار دارد، مخصوص ذات پاک پروردگار است.

و از سوی دیگر به توحید افعالی اشاره کرده، می‌گوید: تمام کارها در کف قدرت اوست «و همه کارها به سوی او باز می‌گردد» (وَ إِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأُمُورُ كُلُّهَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۹۰

سپس نتیجه می‌گیرد اکنون که آگاهی نامحدود و قدرت بی‌پایان، مخصوص ذات پاک اوست و بازگشت هر چیز به سوی او می‌باشد، بنابراین «تنها او را پرستش کن» (فَاعْبُدْهُ).

«و فقط بر او توکل نما» (وَ تَوَكَّلْ عَلَيْهِ).

و این مرحله توحید عبادت است.

و از آنچه نافرمانی و سرکشی و طغیان و گناه است، بپرهیز، چرا که:

«پروردگارت از آنچه انجام می‌دهید غافل نیست» (وَ مَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ).

«پایان سوره هود»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۹۱

سوره یوسف [۱۲] .... ص: ۳۹۱

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۱۱۱ آیه است

محتوای سوره: .... ص: ۳۹۱

اشاره

قبل از ورود در تفسیر آیات این سوره ذکر چند امر لازم است:

**۱- تمام آیات این سوره جز چند آیه که در آخر آن آمده سرگذشت جالب و شیرین و عبرت انگیز پیامبر خدا یوسف (ع) را بیان می‌کند
.... ص : ۳۹۱**

و به همین دلیل این سوره به نام یوسف نامیده شده است و نیز به همین جهت از مجموع ۲۷ بار ذکر نام یوسف در قرآن ۲۵ مرتبه آن در این سوره است، و فقط دو مورد آن در سوره‌های دیگر (سوره غافر آیه ۳۴ و أنعام آیه ۸۴) می‌باشد. محتوای این سوره بر خلاف سوره‌های دیگر قرآن همگی به هم پیوسته و بیان فرازهای مختلف یک داستان است، که در بیش از ده بخش با بیان فوق العاده گویا، جذاب، فشرده، عمیق و مهیج آمده است.

گرچه داستان پردازان بی‌هدف، و یا آنها که هدفهای پست و آلوده‌ای دارند سعی کرده‌اند از این سرگذشت آموزنده یک داستان عشقی محرک برای هوسبازان بسازند و چهره واقعی یوسف و سرگذشت او را مسخ کنند، و حتی در شکل یک فیلم عشقی به روی پرده سینما بیاورند ولی قرآن که همه چیزش الگو و «اسوه» است، در لابلای این داستان عالیترین درسهای عفت و خویشتن داری و تقوا و ایمان و تسلط بر نفس را، منعکس ساخته آنچنان که هر انسانی - هر چند، بارها آن را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۹۲

خوانده باشد- باز به هنگام خواندنش بی‌اختیار تحت تأثیر جذبه‌های نیرومندش قرار می‌گیرد. و به همین جهت قرآن نام زیبای «احسن القصص» (بهترین داستانها) را بر آن گذارده است، و در آن برای «اولو الالباب» (صاحبان مغز و اندیشه) عبرتها بیان کرده است.

۲- دقت در آیات این سوره این واقعیت را برای انسان روشنتر می‌سازد که قرآن در تمام ابعادش معجزه است .... ص : ۳۹۲

چرا که قهرمانهایی که در داستانها معرفی می‌کند- قهرمانهای واقعی و نه پنداری- هر کدام در نوع خود بی‌نظیرند. ابراهیم قهرمان بت شکن با آن روح بلند و سازش ناپذیر در برابر طاغوتیان. موسی آن قهرمان تربیت یک جمعیت لجوج در برابر یک طاغوت عصیانگر. یوسف آن قهرمان پاکی و پارسایی و تقوا، در برابر یک زن زیبای هوسباز و حيله گر. و از این گذشته قدرت بیان وحی قرآنی در این داستان آنچنان تجلی کرده که انسان را به حیرت می‌اندازد، زیرا این داستان چنانکه می‌دانیم در پاره‌ای از موارد به مسائل بسیار باریک عشقی منتهی می‌گردد، و قرآن بی‌آنکه آنها را درز بگیرد، و از کنار آن بگذرد تمام این صحنه‌ها را با ریزه کاریهایش طوری بیان می‌کند که کمترین احساس منفی و نامطلوب در شنونده ایجاد نمی‌گردد، در متن تمام قضایا وارد می‌شود اما در همه جا اشعه نیرومندی از تقوا و پاکی، بحثها را احاطه کرده است.

۳- داستان یوسف قبل از اسلام و بعد از آن - .... ص : ۳۹۲

بدون شک قبل از اسلام نیز داستان یوسف در میان مردم مشهور و معروف بوده است، چرا که در تورات در چهارده فصل از سفر پیدایش (از فصل ۳۷ تا ۵۰) این داستان مفصلاً ذکر شده است.

البته مطالعه دقیق این چهارده فصل نشان می‌دهد که آنچه در تورات آمده تفاوت‌های بسیاری با قرآن مجید دارد و مقایسه این

تفاوتها نشان می‌دهد که تا چه حد آنچه در قرآن آمده پیراسته و خالص و خالی از هر گونه خرافه می‌باشد. و این که قرآن به پیامبر می‌گوید: «پیش از این از آن غافل بودی» اشاره به عدم آگاهی پیامبر از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۹۳ واقعیت خالص این سرگذشت عبرت انگیز است.

به هر حال بعد از اسلام نیز این داستان در نوشته‌های مورخین شرق و غرب گاهی با شاخ و برگهای اضافی آمده است در شعر فارسی نخستین قصه یوسف و زلیخا را به فردوسی نسبت می‌دهند و پس از او یوسف و زلیخای شهاب الدین عمیق و مسعودی قمی است و بعد از او، یوسف و زلیخای عبد الرحمن جامی شاعر معروف قرن نهم است.

۴- چرا بر خلاف سرگذشتهای سایر انبیاء داستان یوسف یک جا بیان شده است؟ .... ص: ۳۹۳

یکی از ویژگیهای داستان یوسف این است که همه آن یک جا بیان شده، به خلاف سرگذشت سایر پیامبران که به صورت بخشهای جداگانه در سوره‌های مختلف قرآن پخش گردیده، این ویژگی به این دلیل است که تفکیک فراهای این داستان با توجه به وضع خاصی که دارد پیوند اساسی آن را از هم می‌برد، و برای نتیجه‌گیری کامل همه باید یک جا ذکر شود. یکی دیگر از ویژگیهای این سوره آن است که داستانهای سایر پیامبران که در قرآن آمده معمولاً بیان شرح مبارزاتشان با اقوام سرکش و طغیانگر است.

اما در داستان یوسف، سخنی از این موضوع به میان نیامده است بلکه بیشتر بیانگر زندگانی خود یوسف و عبور او از کورانهای سخت زندگانی است که سرانجام به حکومتی نیرومند تبدیل می‌شود که در نوع خود نمونه بوده است.

۵- فضیلت سوره یوسف - .... ص: ۳۹۳

در روایات اسلامی برای تلاوت این سوره فضائل مختلفی آمده است از جمله در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «هر کس سوره یوسف را در هر روز و یا هر شب بخواند، خداوند او را روز رستاخیز برمی‌انگیزد در حالی که زیبائیش همچون زیبایی یوسف است و هیچ‌گونه ناراحتی روز قیامت به او نمی‌رسد و از بندگان صالح خدا خواهد بود». بارها گفته‌ایم روایاتی که در بیان فضیلت سوره‌های قرآن آمده به معنی خواندن سطحی بدون تفکر و عمل نیست بلکه تلاوتی است مقدمه تفکر، و تفکری است سر آغاز عمل.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۹۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱ .... ص: ۳۹۴

(آیه ۱) - احسن القصص در برابر تو است! این سوره نیز با حروف مقطعه «الف - لام - م - راء» (الر) آغاز شده است که نشانه‌ای از عظمت قرآن و ترکیب این آیات عمیق و پرمحتوا از ساده‌ترین اجزاء یعنی حروف الفبا می‌باشد.

و شاید به همین دلیل است که بعد از ذکر حروف مقطعه بلافاصله اشاره به عظمت قرآن کرده، می‌گوید «اینها آیات کتاب

مبین است» (تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ). کتابی روشنی بخش و آشکار کننده حق از باطل و نشان دهنده صراط مستقیم و راه پیروزی و نجات.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۲ .... ص: ۳۹۴

(آیه ۲) - سپس هدف نزول این آیات را چنین بیان می‌کند: «ما آن را قرآن عربی فرستادیم تا شما آن را به خوبی درک کنید» (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ).

هدف تنها قرائت و تلاوت و تیمن و تبرک با خواندن آیات آن نیست، بلکه هدف نهایی درک است، درک نیرومند و پرمایه که تمام وجود انسان را به سوی عمل دعوت کند.

تعبیر به «عربی بودن» که در ده مورد از قرآن تکرار شده پاسخی است به آنها که پیامبر را متهم می‌کردند که او این آیات را از یک فرد عجمی یاد گرفته و محتوای قرآن یک فکر و ارادتی است و از نهاد وحی نجوشیده است.

ضمناً این تعبیرات پی در پی این وظیفه را برای همه مسلمانان به وجود می‌آورد که همگی باید بکوشند و زبان عربی را به عنوان زبان دوم خود به صورت همگانی بیاموزند از این نظر که زبان وحی و کلید فهم حقایق اسلام است.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۳ .... ص: ۳۹۴

اشاره

(آیه ۳) - سپس می‌فرماید: «ما نیکوترین قصه‌ها را از طریق وحی و فرستادن این قرآن برای تو بازگو می‌کنیم هر چند پیش از آن، از آن غافل بودی» (نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۹۵

بعضی از مفسران معتقدند که «احسن القصص» اشاره به مجموعه قرآن است. یعنی، خداوند مجموعه این قرآن که زیباترین شرح و بیان و فصیحترین و بلیغ‌ترین الفاظ را با عالیترین و عمیقترین معانی آمیخته که از نظر ظاهر زیبا و فوق العاده شیرین و گوارا و از نظر باطن بسیار پرمحتواست «احسن القصص» نامیده.

ولی پیوند آیات آینده که سرگذشت یوسف را بیان می‌کند با آیه مورد بحث آنچنان است که ذهن انسان بیشتر متوجه این معنی می‌شود که خداوند داستان یوسف را «احسن القصص» نامیده است.

اما بارها گفته‌ایم که مانعی ندارد این گونه آیات برای بیان هر دو معنی باشد، هم قرآن بطور عموم احسن القصص است و هم داستان یوسف بطور خصوص.

نقش داستان در زندگی انسانها - .... ص: ۳۹۵

با توجه به این که قسمت بسیار مهمی از قرآن به صورت سرگذشت اقوام پیشین و داستانهای گذشتگان بیان شده است، این سؤال برای بعضی پیش می‌آید که چرا یک کتاب تربیتی و انسان ساز این همه تاریخ و داستان دارد؟

اما توجه به چند نکته علت حقیقی این موضوع را روشن می‌سازد:

۱- تاریخ آزمایشگاه مسائل گوناگون زندگی بشر است، و آنچه را که انسان در ذهن خود با دلایل عقلی ترسیم می‌کند در صفحات تاریخ به صورت عینی باز می‌یابد.

۲- از این گذشته تاریخ و داستان جاذبه مخصوصی دارد، و انسان در تمام ادوار عمر خود از سن کودکی تا پیری تحت تأثیر این جاذبه فوق العاده است.

دلیل این موضوع شاید آن باشد که انسان قبل از آن که، عقلی باشد حسی است و بیش از آنچه به مسائل فکری می‌اندیشد در مسائل حسی غوطه‌ور است.

مسائل مختلف زندگی هر اندازه از میدان حس دور می‌شوند و جنبه مجرد عقلانی به خود می‌گیرند سنگین‌تر و دیر هضم‌تر می‌شوند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۹۶

و از این رو می‌بینیم همیشه برای جا افتادن استدلالات عقلی از مثالهای حسی استمداد می‌شود و گاهی ذکر یک مثال مناسب و به جا تأثیر استدلال را چندین برابر می‌کند و لذا دانشمندان موفق آنها هستند که تسلط بیشتری بر انتخاب بهترین مثالها دارند.

۳- داستان و تاریخ برای همه کس قابل فهم و درک است. به همین دلیل کتابی که جنبه عمومی و همگانی دارد و از عرب بیابانی بی سواد نیمه وحشی گرفته تا فیلسوف بزرگ و متفکر همه باید از آن استفاده کنند حتما باید روی تاریخ و داستانها و مثالها تکیه نماید.

مجموعه این جهات نشان می‌دهد که قرآن در بیان این همه تاریخ و داستان بهترین راه را از نظر تعلیم و تربیت پیموده است.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۴ .... ص: ۳۹۶

(آیه ۴) - بارقه امید و آغاز مشکلات: قرآن داستان یوسف را از خواب عجیب و پرمعنی او آغاز می‌کند، زیرا این خواب در واقع نخستین فراز زندگی پرتلاطم یوسف محسوب می‌شود.

او یک روز صبح هنگامی که بسیار کم سن و سال بود با هیجان و شوق به سراغ پدر آمد و پرده از روی حادثه تازه‌ای برداشت که در ظاهر چندان مهم نبود.

«هنگامی که یوسف به پدرش گفت: پدرم! من در خواب یازده ستاره دیدم (که از آسمان فرود آمدند) و خورشید و ماه نیز (آنها را همراهی می‌کردند) همگی را دیدم که در برابر من سجده می‌کنند» (إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ).

ابن عباس مفسر معروف اسلامی می‌گوید: یوسف این خواب را در شب جمعه که مصادف شب قدر، (شعب تعیین سرنوشتها و مقدرات بود) دید.

البته روشن است که منظور از «سجده» در اینجا خضوع و تواضع می‌باشد و گر نه سجده به شکل سجده معمولی انسانها در مورد خورشید و ماه و ستارگان مفهوم ندارد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۹۷

سوره یوسف (۱۲): آیه ۵ .... ص: ۳۹۷

(آیه ۵) - این خواب هیجان انگیز و معنی دار، یعقوب پیامبر را در فکر فرو برد. خورشید و ماه و ستارگان آسمان؟ آن هم یازده ستاره؟ فرود آمدند و در برابر فرزندم یوسف سجده کردند، چقدر پر معنی است؟ حتما خورشید و ماه، من و مادرش (یا من و خاله اش) می باشیم، و یازده ستاره، برادرانش، قدر و مقام فرزندم آنقدر بالا می رود که ستارگان آسمان و خورشید و ماه سر بر آستانش می ساینند، آنقدر در پیشگاه خدا عزیز و آبرومند می شود که آسمانیان در برابرش خضوع می کنند، چه خواب پرشکوه و جالبی؟! لذا با لحن آمیخته با نگرانی و اضطراب اما توأم با خوشحالی به فرزندش چنین «گفت: فرزندم! این خوابت را برای برادرانت بازگو مکن» (قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَيَّ إِنِّي أَخَوْتُكَ). «چرا که آنها برای تو نقشه های خطرناک خواهند کشید» (فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا). من می دانم «شیطان برای انسان دشمن آشکاری است» (إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ). او منتظر بهانه ای است که وسوسه های خود را آغاز کند، به آتش کینه و حسد دامن زند، و حتی برادران را به جان هم اندازد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۶ .... ص: ۳۹۷

اشاره

(آیه ۶) - ولی این خواب تنها بیانگر عظمت مقام یوسف در آینده از نظر ظاهری و مادی نبود، بلکه نشان می داد که او به مقام نبوت نیز خواهد رسید، چرا که سجده آسمانیان دلیل بر بالا گرفتن مقام آسمانی اوست، و لذا پدرش یعقوب اضافه کرد: «و این چنین پروردگارت تو را برمی گزیند» (وَ كَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رُبُّكَ). «و از تعبیر خواب به تو تعلیم می دهد» (وَ يُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ). «و نعمتش را بر تو و آل یعقوب تکمیل می کند» (وَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَ عَلَى آلِ يَعْقُوبَ). «همان گونه که پیش از این بر پدران ابراهیم و اسحاق آن (نعمت) را تمام کرد» (كَمَا أَتَمَّهَا عَلَى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْحَاقَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۹۸

آری! «پروردگارت عالم است و از روی حکمت کار می کند» (إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ). از درسهایی که این بخش از آیات به ما می دهد درس حفظ اسرار است، که گاهی حتی در مقابل برادران نیز باید عملی شود، همیشه در زندگی انسان اسراری وجود دارد که اگر فاش شود ممکن است آینده او یا جامعه اش را به خطر اندازد، خویشتر داری در حفظ این اسرار یکی از نشانه های وسعت روح و قدرت اراده است. در حدیثی از امام صادق علیه السلام می خوانیم: «اسرار تو همچون خون توست که باید تنها در عروق خودت جریان یابد».

رؤیا و خواب دیدن - .... ص: ۳۹۸

خواب و رؤیا بر چند قسم است:

- ۱- خوابهای مربوط به گذشته زندگی و امیال و آرزوها که بخش مهمی از خوابهای انسان را تشکیل می دهد.
- ۲- خوابهای پریشان و نامفهوم که معلول فعالیت توهم و خیال است اگرچه ممکن است انگیزه های روانی داشته باشد.

۳- خوابهایی که مربوط به آینده است و از آن گواهی می‌دهد.

جالب این که در روایتی از پیامبر صلی الله علیه و آله چنین می‌خوانیم: «خواب و رؤیا سه گونه است گاهی بشارتی از ناحیه خداوند است، گاه وسیله غم و اندوه از سوی شیطان، و گاه مسائلی است که انسان در فکر خود می‌پروراند و آن را در خواب می‌بیند».

روشن است که خوابهای شیطانی چیزی نیست که تعبیر داشته باشد، اما خوابهای رحمانی که جنبه بشارت دارد حتما باید خوابی باشد که از حادثه مسرت بخش در آینده پرده بردارد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۷ .... ص: ۳۹۸

(آیه ۷) - از اینجا درگیری برادران یوسف، با یوسف شروع می‌شود:

نخست اشاره به درسهای آموزنده فراوانی که در این داستان است کرده، می‌گوید: «به یقین در سرگذشت یوسف و برادرانش، نشانه‌هایی برای سؤال کنندگان بود» (لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلِّسَّائِلِينَ).

چه درسی از این برتر که گروهی از افراد نیرومند با نقشه‌های حساب شده‌ای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۳۹۹ که از حسادت سرچشمه گرفته برای نابودی یک فرد ظاهرا ضعیف و تنها، تمام کوشش خود را به کار گیرند، اما به همین کار، بدون توجه او را بر تخت قدرت بنشانند و فرمانروای کشور پهناوری کنند، و در پایان همگی در برابر او سر تعظیم فرود آورند، این نشان می‌دهد وقتی خدا کاری را اراده کند می‌تواند آن را، حتی به دست مخالفین آن کار، پیاده کند، تا روشن شود که یک انسان پاک و با ایمان تنها نیست و اگر تمام جهان به نابودی او کمر بندند تا خدا نخواهد تا مویی از سر او کم نخواهند کرد!

سوره یوسف (۱۲): آیه ۸ .... ص: ۳۹۹

(آیه ۸) - یعقوب دوازده پسر داشت، که دو نفر از آنها «یوسف» و «بنیامین» از یک مادر بودند، یعقوب نسبت به این دو پسر مخصوصا یوسف محبت بیشتری نشان می‌داد، زیرا کوچکترین فرزندان او محسوب می‌شدند و طبعا نیاز به حمایت و محبت بیشتری داشتند، دیگر این که، طبق بعضی از روایات مادر آنها «راحیل» از دنیا رفته بود، و به این جهت نیز به محبت بیشتری محتاج بودند، از آن گذشته مخصوصا در یوسف، آثار نبوغ و فوق العادگی نمایان بود، مجموع این جهات سبب شد که یعقوب آشکارا نسبت به آنها ابراز علاقه بیشتری کند.

برادران حسود بدون توجه به این جهات از این موضوع سخت ناراحت شدند، بخصوص که شاید بر اثر جدایی مادرها، رقابتی نیز در میانشان طبعا وجود داشت، لذا دور هم نشستند «و گفتند: یوسف و برادرش نزد پدر از ما محبوبترند، با این که ما جمعیتی نیرومند و کارساز هستیم» و زندگی پدر را به خوبی اداره می‌کنیم، و به همین دلیل باید علاقه او به ما بیش از این فرزندان خردسال باشد که کاری از آنها ساخته نیست (إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ).

و به این ترتیب با قضاوت یک جانبه خود پدر را محکوم ساختند و گفتند:

«بطور قطع پدر ما در گمراهی آشکاری است!» (إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ).

البته منظور آنها گمراهی دینی و مذهبی نبود چرا که آیات آینده نشان می‌دهد آنها به بزرگی و نبوت پدر اعتقاد داشتند و تنها

در زمینه طرز معاشرت به او ایراد می گرفتند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۰۰

سوره یوسف (۱۲): آیه ۹ .... ص: ۴۰۰

(آیه ۹) - نقشه نهایی کشیده شد: حس حسادت، سرانجام برادران را به طرح نقشه‌ای وادار ساخت گرد هم جمع شدند و دو پیشنهاد را مطرح کردند و گفتند: «یا یوسف را بکشید و یا او را به سرزمین دور دستی بیفکنید تا محبت پدر یکپارچه متوجه شما بشود!» (اَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اَطْرَحُوهُ اَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهَ اَبِيكُمْ).

درست است که با این کار احساس گناه و شرمندگی وجدان خواهید کرد، چرا که با برادر کوچک خود این جنایت را روا داشته‌اید ولی جبران این گناه ممکن است، توبه خواهید کرد «و پس از آن جمعیت صالحی خواهید شد!» (وَ تَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ).

این جمله دلیل بر آن است که آنها با این عمل احساس گناه می کردند و در اعماق دل خود کمی از خدا ترس داشتند. ولی مسأله مهم اینجاست که سخن از توبه قبل از انجام جرم در واقع یک نقشه شیطانی برای فریب وجدان و گشودن راه به سوی گناه است، و به هیچ وجه دلیل بر پشیمانی و ندامت نمی‌باشد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰ .... ص: ۴۰۰

اشاره

(آیه ۱۰) - ولی در میان برادران یک نفر بود که از همه باهوشتر، و یا باوجدانتر بود، به همین دلیل با طرح قتل یوسف مخالفت کرد و هم با طرح تبعید او در یک سرزمین دور دست که بیم هلاکت در آن بود، و طرح سومی را ارائه نمود یکی از آنها گفت: اگر می‌خواهید کاری بکنید یوسف را نکشید، بلکه او را در نهانگاه چاه بیفکنید (به گونه‌ای که سالم بماند) تا بعضی از راهگذاران و قافله‌ها او را برگیرند و با خود ببرند» و از چشم ما و پدر دور شود (قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَ اَلْقُوهُ فِي غِيَابِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ).

نقش ویرانگر حسد در زندگی انسانها - .... ص: ۴۰۰

درس مهم دیگری که از این داستان می‌آموزیم این است که چگونه حسد می‌تواند آدمی را تا سر حد کشتن برادر و یا تولید دردهای خیلی شدید برای او پیش ببرد و چگونه اگر این آتش درونی مهار نشود، هم دیگران را به آتش می‌کشد و هم خود انسان را.

به همین دلیل در احادیث اسلامی برای مبارزه با این صفت رذیله تعبییرات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۰۱ تکان دهنده‌ای دیده می‌شود.

به عنوان نمونه: از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود: خداوند موسی بن عمران را از حسد نهی کرد و به او

فرمود: «شخص حسود نسبت به نعمتهای من بر بندگانم خشمناک است، و از قسمتهایی که میان بندگانم قائل شده‌ام ممانعت می‌کند، هر کس چنین باشد نه او از من است و نه من از اویم».

و در حدیثی از امام صادق علیه السّلام می‌خوانیم: «افراد با ایمان غبطه می‌خورند ولی حسد نمی‌ورزند، ولی مناق حسد می‌ورزد و غبطه نمی‌خورد».

این درس را نیز می‌توان از این بخش از داستان فرا گرفت که پدر و مادر در ابراز محبت نسبت به فرزندان باید فوق العاده دقت به خرج دهند.

زیرا، گاه می‌شود یک ابراز علاقه نسبت به یک فرزند، آنچنان عقده‌ای در دل فرزند دیگر ایجاد می‌کند که او را به همه کار و می‌دارد، آنچنان شخصیت خود را در هم شکسته می‌بیند که برای نابود کردن شخصیت برادرش، حد و مرزی نمی‌شناسد.

حتی اگر نتواند عکس‌العملی از خود نشان بدهد از درون خود را می‌خورد و گاه گرفتار بیماری روانی می‌شود.

در احادیث اسلامی می‌خوانیم: روزی امام باقر علیه السّلام فرمود: من گاهی نسبت به بعضی از فرزندانم اظهار محبت می‌کنم و او را بر زانوی خود می‌نشانم و قلم گوسفند را به او می‌دهم و شکر در دهانش می‌گذارم، در حالی که می‌دانم حق با دیگری است، ولی این کار را به خاطر این می‌کنم تا بر ضد سایر فرزندانم تحریک نشود و آنچنان که برادران یوسف، به یوسف کردن نکند.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۱ .... ص: ۴۰۱

(آیه ۱۱) - صحنه سازی شوم! برادران یوسف پس از آن که طرح نهایی را برای انداختن یوسف به چاه تصویب کردند به این فکر فرو رفتند که چگونه یوسف را از پدر جدا سازند؟ لذا طرح دیگری برای این کار ریخته و با قیافه‌های حق به جانب و زبانی نرم و آمیخته با یک نوع انتقاد ترحم انگیز نزد پدر آمدند و «گفتند: پدر (چرا تو هرگز یوسف را از خود دور نمی‌کنی و به ما نمی‌سپاری؟) چرا ما را نسبت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۰۲

به برادرمان امین نمی‌دانی در حالی که ما مسلماً خیرخواه او هستیم» (قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۲ .... ص: ۴۰۲

(آیه ۱۲) - بیا دست از این کار که ما را متهم می‌سازد بردار، به علاوه برادر ما، نوجوان است، او هم دل دارد، او هم نیاز به استفاده از هوای آزاد خارج شهر و سرگرمی مناسب دارد، زندانی کردن او در خانه صحیح نیست، «فردا او را با ما بفرست (تا به خارج شهر آید، گردش کند) از میوه‌های درختان بخورد و بازی و سرگرمی داشته باشد» (أَرْسَلُهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَع وَيَلْعَبُ). و اگر نگران سلامت او هستی «ما همه حافظ و نگاهبان برادرمان خواهیم بود» چرا که برادر است و با جان برابر! (وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ).

این نقشه از یک طرف پدر را در بن بست قرار می‌داد که اگر یوسف را به ما نسپاری دلیل بر این است که ما را متهم می‌کنی، و از سوی دیگر یوسف را برای استفاده از تفریح و سرگرمی و گردش در خارج شهر تحریک می‌کرد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۳ .... ص: ۴۰۲

(آیه ۱۳) - یعقوب در مقابل اظهارات برادران بدون آن که آنها را متهم به قصد سوء کند «گفت: (اول این که) من از بردن او غمگین می شوم» (قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ).

و دیگر این که در بیابانهای اطراف ممکن است گرگان خونخواری باشند «و من می ترسم گرگ فرزند دلبندم را بخورد و شما (سرگرم بازی و تفریح و کارهای خود باشید) و از او غافل بمانید» (وَ أَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذُّئْبُ وَ أَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۴ .... ص: ۴۰۲

(آیه ۱۴) - البته برادران پاسخی برای دلیل اول پدر نداشتند، زیرا غم و اندوه جدایی یوسف چیزی نبود که بتواند آن را جبران کنند، و حتی شاید این تعبیر آتش حسد برادران را افروخته تر می ساخت. از سوی دیگر این دلیل پدر از یک نظر پاسخی داشت که چندان نیاز به ذکر نداشت و آن این که بالاخره فرزند برای نمو و پرورش، خواه ناخواه از پدر جدا خواهد شد.

لذا اصلا به پاسخ این استدلال نپرداختند، بلکه به سراغ دلیل دوم رفتند که از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۰۳ نظر آنها مهم و اساسی بود و «گفتند: با این که ما گروه نیرومندی هستیم اگر گرگ او را بخورد، ما از زیانکاران خواهیم بود» و هرگز چنین چیزی ممکن نیست (قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذُّئْبُ وَ نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ).

یعنی، مگر ما مرده ایم که بنشینیم و تماشا کنیم گرگ برادرمان را بخورد. به هر حال به هر حيله و نیرنگی بود، مخصوصا با تحریک احساسات پاک یوسف و تشویق او برای تفریح، توانستند پدر را وادار به تسلیم کنند، و موافقت او را به هر صورت نسبت به این کار جلب نمایند. قابل توجه این که همان گونه که برادران یوسف از علاقه انسان مخصوصا نوجوان به گردش و تفریح برای رسیدن به هدفشان سوء استفاده کردند در دنیای امروز نیز دستهای مرموز دشمنان حق و عدالت از مسأله ورزش و تفریح برای مسموم ساختن افکار نسل جوان سوء استفاده فراوان می کنند، باید به هوش بود که ابرقدرتهای گرگ صفت در لباس ورزش و تفریح، نقشه های شوم خود را میان جوانان به نام ورزش و مسابقات منطقه ای یا جهانی پیاده نکنند.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۵ .... ص: ۴۰۳

(آیه ۱۵) - دروغ رسوا! سرانجام برادران آن شب را با خیال خوش خوابیدند که فردا نقشه آنها در باره یوسف عملی خواهد شد. تنها نگرانی آنها این بود که مبادا پدر پشیمان گردد و از گفته خود منصرف شود. صبحگاه نزد پدر آمدند و او سفارشهای لازم را در حفظ و نگهداری یوسف تکرار کرد، آنها نیز اظهار اطاعت کردند، پیش روی پدر او را با احترام و محبت فراوان برداشتند و حرکت کردند.

می گویند: پدر تا دروازه شهر آنها را بدرقه کرد و آخرین بار یوسف را از آنها گرفت و به سینه خود چسباند، قطره های اشک از چشمش سرازیر شد، سپس یوسف را به آنها سپرد و از آنها جدا شد، اما چشم یعقوب همچنان فرزندان را بدرقه می کرد آنها نیز تا آنجا که چشم پدر کار می کرد دست از نوازش و محبت یوسف برنداشتند، اما هنگامی که مطمئن شدند پدر آنها را

نمی‌بیند، یک مرتبه عقده آنها ترکید و تمام کینه‌هایی را که بر اثر حسد، سالها روی هم انباشته بودند بر سر یوسف برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۰۴

فرو ریختند، از اطراف شروع به زدن او کردند و او از یکی به دیگری پناه می‌برد، اما پناهِش نمی‌دادند! در روایتی می‌خوانیم که در این طوفان بلا که یوسف اشک می‌ریخت و یا به هنگامی که او را می‌خواستند به چاه افکنند ناگهان یوسف شروع به خندیدن کرد، برادران سخت در تعجب فرو رفتند که این چه جای خنده است، اما او پرده از راز این خنده برداشت و درس بزرگی به همه آموخت و گفت: «فراموش نمی‌کنم روزی به شما برادران نیرومند با آن بازوان قوی و قدرت فوق العاده جسمانی نظر افکندم و خوشحال شدم، با خود گفتم کسی که این همه یار و یاور نیرومند دارد چه غمی از حوادث سخت خواهد داشت آن روز بر شما تکیه کردم و به بازوان شما دل بستم، اکنون در چنگال شما گرفتارم و از شما به شما پناه می‌برم، و به من پناه نمی‌دهید، خدا شما را بر من مسلط ساخت تا این درس را بیاموزم که به غیر او - حتی به برادران - تکیه نکنم».

به هر حال قرآن می‌گوید: «هنگامی که یوسف را با خود بردند و به اتفاق آرا تصمیم گرفتند که او را در مخفی گاه چاه قرار دهند» آنچه از ظلم و ستم ممکن بود برای این کار بر او روا داشتند (فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَ أَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَتِ الْعُجْبِ). سپس اضافه می‌کند: در این هنگام «ما به یوسف، وحی فرستادیم (و دلداریش دادیم و گفتیم غم مخور روزی فرا می‌رسد) که آنها را از همه این نقشه‌های شوم آگاه خواهی ساخت، در حالی که آنها تو را نمی‌شناسد» (وَ أَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ).

این وحی الهی، وحی نبوت نبود بلکه الهامی بود به قلب یوسف برای این که بداند تنها نیست و حافظ و نگاهبانی دارد. این وحی نور امید بر قلب یوسف پاشید و ظلمات یأس و نومیدی را از روح و جان او بیرون کرد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۶ .... ص: ۴۰۴

(آیه ۱۶) - برادران یوسف نقشه‌ای را که برای او کشیده بودند، همان گونه که می‌خواستند پیاده کردند ولی بالاخره باید فکری برای بازگشت کنند که پدر باور کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۰۵

طرحی که برای رسیدن به این هدف ریختند این بود، که درست از همان راهی که پدر از آن بیم داشت و پیش بینی می‌کرد وارد شوند، و ادعا کنند یوسف را گرگ خورده، و دلایل قلبی برای آن بسازند.

قرآن می‌گوید: «شب هنگام برادران گریه کنان به سراغ پدر رفتند» (وَ جَاؤْ أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ). گریه دروغین و قلبی، و این نشان می‌دهد که گریه قلبی هم ممکن است و نمی‌توان تنها فریب چشم گریان را خورد!

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۷ .... ص: ۴۰۵

(آیه ۱۷) - پدر که بی‌صبرانه انتظار ورود فرزند دلبندهش یوسف را می‌کشید سخت تکان خورد، بر خود لرزید، و جویای حال شد «آنها گفتند: پدر جان ما رفتیم و مشغول مسابقه (سواری، تیراندازی و مانند آن) شدیم و یوسف را (که کوچک بود و توانایی مسابقه را با ما نداشت) نزد اثاث خود گذاشتیم (ما آنچنان سرگرم این کار شدیم که همه چیز حتی برادرمان را فراموش کردیم) و در این هنگام گرگ بی‌رحم از راه رسید و او را درید!» (قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَ تَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ).

«ولی می دانیم تو هرگز سخنان ما را باور نخواهی کرد، هر چند راستگو باشیم» (وَ مَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ). چرا که خودت قبلاً چنین پیش بینی را کرده بودی و این را بر بهانه، حمل خواهی کرد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۸ .... ص: ۴۰۵

اشاره

(آیه ۱۸) - و برای این که نشانه زنده‌ای نیز به دست پدر بدهند، «پیراهن او (یوسف) را با خونی دروغین (آغشته ساخته، نزد پدر) آوردند» خونی که از بزغاله یا بره یا آهو گرفته بودند (وَ جَاؤُاْ عَلٰی قَمِيصِهٖ بَدَمٍ كَذِبٍ). اما از آنجا که دروغگو حافظه ندارد، برادران از این نکته غافل بودند که لااقل پیراهن یوسف را از چند جا پاره کنند تا دلیل حمله گرگ باشد، آنها پیراهن برادر را که صاف و سالم از تن او به در آورده بودند خون آلود کرده نزد پدر آوردند، پدر هوشیار پرتجربه همین که چشمش بر آن پیراهن افتاد، همه چیز را فهمید و گفت:

شما دروغ می گوید «بلکه هوسهای نفسانی شما این کار را برایتان آراسته» و این نقشه‌های شیطانی را کشیده است (بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۰۶

در بعضی از روایات می‌خوانیم او پیراهن را گرفت و پشت و رو کرد و صدا زد: پس چرا جای دندان و چنگال گرگ در آن نیست؟ و به روایت دیگری پیراهن را به صورت انداخت و فریاد کشید و اشک ریخت و گفت: این چه گرگ مهربانی بوده که فرزندم را خورده ولی به پیراهنش کمترین آسیبی نرسانده است، و سپس بی‌هوش شد و بسان یک قطعه چوب خشک به روی زمین افتاد ولی به هنگام وزش نسیم سرد سحرگاهی به صورتش به هوش آمد.

و با این که قلبش آتش گرفته بود و جانش می‌سوخت اما هرگز سخنی که نشانه ناشکری و یأس و نومیدی و جزع و فزع باشد بر زبان جاری نکرد، بلکه گفت:

«من صبر خواهم کرد، صبری جمیل و زیبا» شکیبایی توأم با شکرگزاری و سپاس خداوند (فَصَبْرٌ جَمِيلٌ).

قلب مردان خدا کانون عواطف است، جای تعجب نیست که در فراق فرزند، اشکهایشان همچون سیلاب جاری شود، این یک امر عاطفی است، مهم آن است که کنترل خویشتن را از دست ندهند یعنی، سخن و حرکتی برخلاف رضای خدا نگویند و نکنند.

و سپس گفت: «من از خدا (در برابر آنچه شما می‌گویید) یاری می‌طلبم» (وَ اللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰی مَا تَصِفُوْنَ). از او می‌خواهم تلخی جام صبر را در کام من شیرین کند و به من تاب و توان بیشتر دهد تا در برابر این طوفان عظیم، خویشتن داری را از دست ندهم و زبانم به سخن نادرستی آلوده نشود.

نکته‌ها: .... ص: ۴۰۶

۱- در برابر یک ترک اولی! .... ص: ۴۰۶

ابو حمزه ثمالی از امام سجاد علیه السلام نقل می‌کند که من روز جمعه در مدینه بودم، نماز صبح را با امام سجاد علیه السلام

خواندم، هنگامی که امام از نماز و تسبیح، فراغت یافت به سوی منزل حرکت کرد و من با او بودم، زن خدمتکار را صدا زد، گفت: مواظب باش، هر سائل و نیازمندی از در خانه بگذرد، غذا به او بدهید، زیرا امروز روز جمعه است.

ابو حمزه می گوید: گفتم هر کسی که تقاضای کمک می کند، مستحق نیست! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۰۷

امام فرمود: درست است، ولی من از این می ترسم که در میان آنها افراد مستحق باشند و ما به آنها غذا ندهیم و از در خانه خود برانیم، و بر سر خانواده ما همان آید که بر سر یعقوب و آل یعقوب آمد! سپس فرمود: به همه آنها غذا بدهید (مگر نشینده‌اید) برای یعقوب هر روز گوسفندی ذبح می کردند، قسمتی را به مستحقان می داد و قسمتی را خود و فرزندانش می خورد، یک روز سؤال کننده مؤمنی که روزه دار بود و نزد خدا منزلتی داشت، عبورش از آن شهر افتاد، شب جمعه بود بر در خانه یعقوب به هنگام افطار آمد و گفت: به میهمان مستمند غریب گرسنه از غذای اضافی خود کمک کنید، چند بار این سخن را تکرار کرد، آنها شنیدند و سخن او را باور نکردند، هنگامی که او مأیوس شد و تاریکی شب، همه جا را فرا گرفت برگشت، در حالی که چشمش گریان بود و از گرسنگی به خدا شکایت کرد، آن شب را گرسنه ماند و صبح همچنان روزه داشت، در حالی که شکبیا بود و خدا را سپاس می گفت، اما یعقوب و خانواده یعقوب، کاملاً سیر شدند، و هنگام صبح مقداری از غذای آنها اضافه مانده بود! سپس امام اضافه فرمود: خداوند به یعقوب در همان صبح، وحی فرستاد که تو ای یعقوب بنده مرا خوار کردی و خشم مرا برافروختی، و مستوجب تأدیب و نزول مجازات بر تو و فرزندانت شدی ... ای یعقوب من دوستانم را زودتر از دشمنانم توییخ و مجازات می کنم و این به خاطر آن است که به آنها علاقه دارم! قابل توجه این که به دنبال این حدیث می خوانیم که ابو حمزه می گوید از امام سجاد علیه السلام پرسیدم: یوسف چه موقع آن خواب را دید؟ امام علیه السلام فرمود: «در همان شب».

از این حدیث به خوبی استفاده می شود که یک لغزش کوچک و یا صریحتر یک «ترک اولی» که گناه و معصیتی هم محسوب نمی شد (چرا که حال آن سائل بر یعقوب روشن نبود) از پیامبران و اولیای حق چه بسا سبب می شود که خداوند، گوشمالی دردناکی به آنها بدهد، و این نیست مگر به خاطر این که مقام والای آنان ایجاب می کند، که همواره مراقب کوچکترین گفتار و رفتار خود باشند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۰۸

۲- دعای گیرای یوسف! .... ص: ۴۰۸

از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود:

هنگامی که یوسف را به چاه افکندند، جبرئیل نزد او آمد و گفت: کودک! اینجا چه می کنی؟ در جواب گفت: برادرانم مرا در چاه انداخته اند.

گفت: دوست داری از چاه خارج شوی؟ گفت: با خداست اگر بخواهد مرا بیرون می آورد، گفت: خدای تو دستور داده این دعا را بخوان تا بیرون آیی، گفت:

کدام دعا؟ گفت: بگو اللهم انی اسئلك بان لك الحمد لا اله الا انت المنان، بدیع السموات و الارض، ذو الجلال و الاکرام، ان تصلی علی محمد و آل محمد و ان تجعل لی ممّا انا فیہ فرجا و مخرجا:

«پروردگارا! من از تو تقاضا می کنم ای که حمد و ستایش برای تو است، معبودی جز تو نیست، تویی که بر بندگان نعمت می بخشی آفریننده آسمانها و زمینی، صاحب جلال و اکرامی، تقاضا می کنم که بر محمد و آلش درود بفرستی و گشایش و

نجاتی از آنچه در آن هستم برای من قرار دهی». به هر حال با فرارسیدن یک کاروان، یوسف از چاه نجات یافت.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۹ .... ص: ۴۰۸

(آیه ۱۹) - به سوی سرزمین مصر: یوسف در تاریکی وحشتناک چاه که با تنهایی کشنده‌ای همراه بود، ساعات تلخی را گذرانده اما ایمان به خدا و سکینه و آرامش حاصل از ایمان، نور امید بر دل او افکند و به او تاب و توان داد که این تنهایی وحشتناک را تحمل کند و از کوره این آزمایش، پیروز به در آید.

چند روز از این ماجرا گذشت خدا می‌داند، به هر حال «کاروانی سر رسید» (وَ جَاءَتْ سَيَّارَةٌ).

و در آن نزدیکی منزل گزید، پیداست نخستین حاجت کاروان تأمین آب است، لذا «کسی را که مأمور آب آوردن بود به سراغ آب فرستادند» (فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ).

«مأمور آب، دلو خود را در چاه افکند» (فَأَذَلِي دَلْوَةٌ).

یوسف از قعر چاه متوجه شد که سر و صدایی از فراز چاه می‌آید و به دنبال آن، دلو و طناب را دید که بسرعت پایین می‌آید،

فرصت را غنیمت شمرد و از این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۰۹

عطیه الهی بهره گرفت و بی‌درنگ به آن چسبید.

مأمور آب احساس کرد دلوش بیش از اندازه سنگین شده، هنگامی که آن را با قوت بالا کشید، ناگهان چشمش به کودک خردسال ماه پیکری افتاد «فریاد زد: مژده باد، این کودکی است» به جای آب (قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلامٌ).

کم کم گروهی از کاروانیان از این امر آگاه شدند ولی برای این که دیگران باخبر نشوند و خودشان بتوانند این کودک زیبا را به عنوان یک غلام در مصر بفروشند، «این امر را به عنوان یک سرمایه نفیس از دیگران مخفی داشتند» (وَ أَسْرُوهُ بِضَاعَةً).

و گفتند: این متاعی است که صاحبان این چاه در اختیار ما گذاشته‌اند تا برای او در مصر بفروشیم.

و در پایان آیه می‌خوانیم: «و خداوند به آنچه آنها انجام می‌دادند آگاه بود» (وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۰ .... ص: ۴۰۹

(آیه ۲۰) - «و سر انجام یوسف را به بهای کمی - چند درهم - فروختند» (وَ شَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمٍ مَعْدُودَةٍ).

و این معمول است که همیشه دزدان و یا کسانی که به سرمایه مهمی بدون زحمت دست می‌یابند از ترس این که مبادا دیگران بفهمند آن را فوراً می‌فروشند، و طبیعی است که با این فوریت نمی‌توانند بهای مناسبی برای خود فراهم سازند.

و در پایان آیه می‌فرماید: «آنها نسبت به (فروختن) یوسف، بی‌اعتنا بودند» (وَ كَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۱ .... ص: ۴۰۹

(آیه ۲۱) - در کاخ عزیز مصر! داستان پرماجرایی یوسف با برادران که منتهی به افکندن او در قعر چاه شد به هر صورت پایان پذیرفت، و فصل جدیدی در زندگانی این کودک خردسال در مصر شروع شد.

به این ترتیب که یوسف را سر انجام به مصر آوردند، و در معرض فروش گذاردند و طبق معمول چون تحفه نفیسی بود نصیب

«عزیز مصر» که در حقیقت مقام وزارت یا نخست وزیری فرعون را داشت گردید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۱۰
قرآن می گوید: «و آن کسی که او را از سرزمین مصر خرید [عزیز مصر] به همسرش گفت: مقام وی را گرامی دار (و به چشم بردگان به او نگاه نکن) شاید برای ما سودمند باشد و یا او را به عنوان فرزند انتخاب کنیم» (وَ قَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِمَرْأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا).

از این جمله چنین استفاده می شود که عزیز مصر فرزندی نداشت و در اشتیاق فرزند به سر می برد، هنگامی که چشمش به این کودک زیبا و برومند افتاد، دل به او بست که به جای فرزند برای او باشد.
سپس اضافه می کند: «و این چنین یوسف را، در آن سرزمین، متمکن و متنعم و صاحب اختیار ساختیم» (وَ كَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ).

بعد از آن اضافه می نماید که: «و ما این کار را کردیم تا تأویل احادیث را به او تعلیم دهیم» (وَ لِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ).
منظور از «تأویل احادیث» علم تعبیر خواب است که یوسف از طریق آن می توانست به بخش مهمی از اسرار آینده آگاهی پیدا کند.

در پایان آیه می فرماید: «خداوند بر کار خود، مسلط و غالب است ولی بسیاری از مردم نمی دانند» (وَ اللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۲ .... ص: ۴۱۰

(آیه ۲۲) - یوسف در این محیط جدید که در حقیقت یکی از کانونهای مهم سیاسی مصر بود، با مسائل تازه ای رو برو شد، در یک طرف دستگاه خیره کننده کاخهای رؤیایی و ثروتهای بی کران طاغوتیان مصر را مشاهده می کرد، و در سوی دیگر منظره بازار برده فروشان در ذهن او مجسم می شد، و از مقایسه این دو با هم، رنج و درد فراوانی را که اکثریت توده مردم متحمل می شدند بر روح و فکر او سنگینی می نمود و او در این دوران دائماً مشغول به خودسازی، و تهذیب نفس بود، قرآن می گوید: «و هنگامی که او به مرحله بلوغ و تکامل جسم و جان رسید (و آمادگی برای پذیرش انوار وحی پیدا کرد) ما حکم و علم به او دادیم» (وَ لَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَ عِلْمًا).

«و این چنین نیکوکاران را پاداش می دهیم» (وَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۱۱
منظور از «حکم و علم» که در آیه بالا می فرماید ما آن را پس از رسیدن یوسف به حد بلوغ جسمی و روحی به او بخشیدیم، یا مقام وحی و نبوت است و یا این که منظور از «حکم»، عقل و فهم و قدرت بر داوری صحیح که خالی از هوی پرستی و اشتباه باشد و منظور از «علم»، آگاهی و دانشی است که جهلی با آن توأم نباشد، و هر چه بود این «حکم و علم» دو بهره ممتاز و پرارزش الهی بود که خدا به یوسف بر اثر پاکی و تقوا و صبر و شکیبایی و توکل داد.
چرا که خداوند به بندگان مخلصی که در میدان جهاد نفس بر هوسهای سرکش پیروز می شوند مواهبی از علوم و دانشها می بخشد که با هیچ مقیاس مادی قابل سنجش نیست.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۳ .... ص: ۴۱۱

(آیه ۲۳) - عشق سوزان همسر عزیز مصر! یوسف با آن چهره زیبا و ملکوتیش، نه تنها عزیز مصر را مجذوب خود کرد، بلکه

قلب همسر عزیز را نیز بسرعت در تسخیر خود درآورد، و عشق او پنجه در اعماق جان او افکند و با گذشت زمان، این عشق، روز به روز داغتر و سوزانتر شد، اما یوسف پاک و پرهیزکار جز به خدا نمی‌اندیشید و قلبش تنها در گرو «عشق خدا» بود. امور دیگری نیز دست به دست هم داد و به عشق آتشین همسر عزیز، دامن زد.

نداشتن فرزند از یک سو، غوطه‌ور بودن در یک زندگی پرتجمل اشرافی از سوی دیگر، و نداشتن هیچ گونه گرفتاری در زندگی داخلی - آنچنان که معمول اشراف و متنعمان است - از سوی سوم، این زن را که از ایمان و تقوا نیز بهره‌ای نداشت در امواج و سوسه‌های شیطانی فرو برد. آنچنان که سرانجام تصمیم گرفت از او تقاضای کامجویی کند.

او از تمام وسائل و روشها برای رسیدن به مقصود خود در این راه استفاده کرد، و با خواهش و تمنا، کوشید در دل او اثر کند آنچنان که قرآن می‌گوید: «آن زن که یوسف در خانه او بود پی‌درپی از او تمنای کامجویی کرد» (وَ رَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۱۲

سرانجام به نظرش رسید یک روز او را تنها در خلوتگاه خویش به دام اندازد، تمام وسائل تحریک او را فراهم نماید، جالبترین لباسها، بهترین آرایشها، خوشبوترین عطرها را به کار برد، و صحنه را آنچنان بیاراید که یوسف نیرومند را به زانو درآورد.

قرآن می‌گوید: «او تمام درها را محکم بست و گفت: بیا که من در اختیار توام!» (وَ عَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَ قَالَتْ هَيْتَ لَكَ). شاید با این عمل می‌خواست به یوسف بفهماند که نگران از فاش شدن نتیجه کار نباشد چرا که هیچ کس را قدرت نفوذ به پشت این درهای بسته نیست.

در این هنگام که یوسف همه جریانها را به سوی لغزش و گناه مشاهده کرد، و هیچ راهی از نظر ظاهر برای او باقی نمانده بود، در پاسخ زلیخا به این جمله قناعت کرد و «گفت: پناه می‌برم به خدا» (قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ).

او با ذکر این جمله کوتاه، هم به یگانی خدا از نظر عقیده و هم از نظر عمل، اعتراف نمود.

سپس اضافه کرد: از همه چیز گذشته، من چگونه می‌توانم تسلیم چنین خواسته‌ای بشوم، در حالی که در خانه عزیز مصر زندگی می‌کنم و در کنار سفره او هستم «او صاحب نعمت من است و مقام مرا گرامی داشته است» (إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ). آیا این ظلم و ستم و خیانت آشکار نیست؟ «مسلمانا ستمگران رستگار نخواهند شد» (إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۴ .... ص: ۴۱۲

اشاره

(آیه ۲۴) - در اینجا کار یوسف و همسر عزیز به باریکترین مرحله و حساسترین وضع می‌رسد، که قرآن با تعبیر پرمعنایی از آن سخن می‌گوید: «همسر عزیز مصر، قصد او را کرد و یوسف نیز، اگر برهان پروردگار را نمی‌دید، چنین قصدی می‌نمود!» (وَ لَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَ هَمَّ بِهَا لَوْ لَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ).

همسر عزیز تصمیم بر کامجویی از یوسف داشت و نهایت کوشش خود را در این راه به کار برد، یوسف هم به مقتضای طبع بشری و این که جوانی نخواستار بود، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۱۳

و هنوز همسری نداشت، و در برابر هیجان انگیزترین صحنه‌های جنسی قرار گرفته بود. هرگاه برهان پروردگار یعنی روح

ایمان و تقوا و تربیت نفس و بالاخره مقام «عصمت» در این وسط حائل نمی‌شد! چنین تصمیمی را می‌گرفت. این تفسیر در حدیثی از امام علی بن موسی الرضا علیه السّلام در عبارت بسیار فشرده و کوتاهی بیان شده است آنجا که «مأمون» خلیفه عباسی از امام می‌پرسد: آیا شما نمی‌گویید پیامبران معصومند؟ فرمود: آری، گفت: پس این آیه قرآن تفسیرش چیست؟ (وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنَّ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ).

امام فرمود: «همسر عزیز تصمیم به کامجویی از یوسف گرفت، و یوسف نیز اگر برهان پروردگارش را نمی‌دید، همچون همسر عزیز مصر تصمیم می‌گرفت، ولی او معصوم بود و معصوم هرگز قصد گناه نمی‌کند و به سراغ گناه هم نمی‌رود». مأمون (از این پاسخ لذت برد) و گفت: آفرین بر تو ای ابو الحسن! اکنون به تفسیر بقیه آیه توجه کنید: قرآن مجید می‌گوید: «ما این چنین (برهان خویش را به یوسف نشان دادیم) تا بدی و فحشاء را از او دور سازیم» (كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ).

«چرا که او از بندگان برگزیده و با اخلاص ما بود» (إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ).

اشاره به این که اگر ما امداد غیبی و کمک معنوی را به یاری او فرستادیم، تا از بدی و گناه رهایی یابد، بی‌دلیل نبود، او بنده‌ای بود که با آگاهی و ایمان و پرهیزکاری و عمل پاک، خود را ساخته بود.

ذکر این دلیل نشان می‌دهد که این گونه امدادهای غیبی که در لحظات طوفانی و بحرانی به سراغ پیامبرانی همچون یوسف می‌شتافته، اختصاصی به آنها نداشته، هر کس در زمره بندگان خالص خدا و «عباد الله المخلصین» وارد شود، او هم لایق چنین مواهبی خواهد بود.

متانت و عفت بیان - ... ص: ۴۱۳

از شگفتیهای قرآن که یکی از نشانه‌های اعجاز آن محسوب می‌شود، این است که هیچ‌گونه تعبیر زننده و رکیک و ناموزون و مبتذل و دور از عفت بیان، در آن وجود ندارد، و ابدًا متناسب طرز تعبیرات یک فرد عادی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص:

۴۱۴

درس نخوانده و پرورش یافته در محیط جهل و نادانی نیست، با این که سخنان هر کس متناسب و همرنگ افکار و محیط اوست.

در میان تمام سرگذشتهایی که قرآن نقل کرده یک داستان واقعی عشقی، وجود دارد و آن داستان یوسف و همسر عزیز مصر است.

داستانی که از عشق سوزان و آتشین یک زن زیبای هوس آلود، با جوانی ماهرو و پاکدل سخن می‌گوید. ولی قرآن در ترسیم صحنه‌های حساس این داستان به طرز شگفت‌انگیزی «دقت در بیان» را با «متانت و عفت» به هم آمیخته و بدون این که از ذکر وقایع چشم‌پوشد و اظهار عجز کند، تمام اصول اخلاق و عفت را نیز به کار بسته است.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۵ .... ص: ۴۱۴

(آیه ۲۵) - طشت رسوایی همسر عزیز از بام افتاد! مقاومت سرسختانه یوسف، همسر عزیز را تقریباً مأیوس کرد، ولی یوسف که

در این دور مبارزه در برابر آن زن عشوه‌گر و هوسهای سرکش نفس، پیروز شده بود احساس کرد که اگر بیش از این در آن لغزشگاه بماند خطرناک است و باید خود را از آن محل دور سازد و لذا «با سرعت به سوی در کاخ دوید، همسر عزیز نیز بی تفاوت نماند، چنانکه آیه می‌گوید: «و هر دو به سوی در، دویدند (در حالی که همسر عزیز، یوسف را تعقیب می‌کرد) و پیراهن او را از پشت کشید و پاره کرد» (وَ اسْتَبَقَا الْبَابَ وَ قَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ).

ولی هر طور بود، یوسف خود را به در رسانید و در را گشود، ناگهان عزیز مصر را پشت در دیدند، بطوری که قرآن می‌گوید: «آن دو، آقای آن زن را دم در یافتند» (وَ أَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ).

در این هنگام که همسر عزیز از یک سو خود را در آستانه رسوایی دید، و از سوی دیگر شعله انتقامجویی از درون جان او زبانه می‌کشید با قیافه حق به جانبی رو به سوی همسرش کرد و یوسف را با این بیان متهم ساخت، «صدا زد: کیفر کسی که نسبت به اهل و همسر تو، اراده خیانت کند، جز زندان یا عذاب الیم چه خواهد بود؟» (قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۱۵

سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۶ .... ص: ۴۱۵

(آیه ۲۶) - یوسف در اینجا سکوت را به هیچ وجه جایز نشمرد و با صراحت پرده از روی راز عشق همسر عزیز برداشت و گفت: او مرا با اصرار و التماس به سوی خود دعوت کرد» (قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي).

بدیهی است در چنین ماجرا هر کس در آغاز کار به زحمت می‌تواند باور کند که جوان نوحاسته برده‌ای بدون همسر، بی گناه باشد، و زن شوهردار ظاهرا با شخصیتی گناهکار، بنابراین شعله اتهام بیشتر دامن یوسف را می‌گیرد، تا همسر عزیز را! ولی از آنجا که خداوند حامی نیکان و پاکان است، اجازه نمی‌دهد، این جوان پارسای مجاهد با نفس، در شعله‌های تهمت بسوزد، لذا قرآن می‌گوید: «در این هنگام شاهدی از خاندان آن زن گواهی داد، که (برای پیدا کردن مجرم اصلی، از این دلیل روشن استفاده کنید) اگر پیراهن یوسف از جلو پاره شده باشد، آن زن، راست می‌گوید و یوسف دروغگو است» (وَ شَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَ هُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۷ .... ص: ۴۱۵

(آیه ۲۷) - «و اگر پیراهنش از پشت سر پاره شده است، آن زن دروغ می‌گوید و یوسف راستگوست» (وَ إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَ هُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ).

شهادت دهنده، یکی از بستگان همسر عزیز مصر بود و کلمه «مِنْ أَهْلِهَا» گواه بر این است، و قاعدتا مرد حکیم و دانشمند و باهوشی بوده است و می‌گویند این مرد از مشاوران عزیز مصر، و در آن ساعت، همراه او بوده است.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۸ .... ص: ۴۱۵

(آیه ۲۸) - عزیز مصر، این داوری را که بسیار حساب شده بود پسندید، و در پیراهن یوسف خیره شد، «و هنگامی که دید پیراهنش از پشت پاره شده (مخصوصا با توجه به این معنی که تا آن روز دروغی از یوسف نشنیده بود رو به همسرش کرد و)

گفت: این کار از مکر و فریب شما زنان است که مکر شما زنان، عظیم است» (فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۹ .... ص: ۴۱۵

اشاره

(آیه ۲۹) - در این هنگام عزیز مصر از ترس این که، این ماجرای اسف انگیز بر ملا نشود، و آبروی او در سرزمین مصر، بر باد نرود، صلاح این دید که سر و ته قضیه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۱۶ را به هم آورده و بر آن سرپوش نهد، رو به یوسف کرد و گفت: «یوسف تو صرف نظر کن و دیگر از این ماجرا چیزی مگو» (يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا). سپس رو به همسرش کرد و گفت: «تو هم از گناه خود استغفار کن که از خطاکاران بودی» (وَ اسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ).

حمایت خدا در لحظات بحرانی - .... ص: ۴۱۶

درس بزرگ دیگری که این بخش از داستان یوسف به ما می دهد، همان حمایت وسیع پروردگار است که در بحرانی ترین حالات به یاری انسان می شتابد و به مقتضای «يجعل له مخرجا و يرزقه من حيث لا يحتسب» از طرقي که هيچ باور نمی کرد روزنه امید برای او پیدا می شود و شکاف پیراهنی سند پاکی و برائت او می گردد، همان پیراهن حادثه سازی که یک روز، برادران یوسف را در پیشگاه پدر به خاطر پاره نبودن رسوا می کند، و روز دیگر همسر هوسران عزیز مصر را به خاطر پاره بودن، و روز دیگر نور آفرین دیده های بی فروغ یعقوب است، و بوی آشنای آن، همراه نسیم صبحگاهی از مصر به کنعان سفر می کند، و پیر کنعانی را بشارت به قدوم موكب بشير می دهد! به هر حال خداوند الطاف خفیه ای دارد که هیچ کس از عمق آن آگاه نیست، و به هنگامی که نسیم این لطف می وزد، صحنه ها چنان دگرگون می شود که برای هیچ کس حتی هوشمندترین افراد قابل پیش بینی نیست.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۰ .... ص: ۴۱۶

(آیه ۳۰) - توطئه دیگر همسر عزیز مصر: هر چند مسأله اظهار عشق همسر عزیز، با آن داستانی که گذشت یک مسأله خصوصی بود که «عزیز» هم تأکید بر کتمان داشت، اما از آنجا که این گونه رازها نهفته نمی ماند، مخصوصاً در قصر شاهان و صاحبان زر و زور، که دیوارهای آنها گوشه های شنوایی دارد، سر انجام این راز از درون قصر به بیرون افتاد، و چنانکه قرآن می گوید: «گروهی از زنان شهر، این سخن را در میان خود گفتگو می کردند و نشر می دادند که همسر عزیز با غلامش سر و سزی پیدا کرده و او را به سوی خود دعوت می کند» (وَ قَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ). «و آنچنان عشق غلام بر او چیره شده که اعماق قلبش را تسخیر کرده است» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۱۷

(قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا).

و سپس او را با این جمله مورد سرزنش قرار دادند «ما او را در گمراهی آشکار می‌بینیم!» (إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ). آنها که این سخن را می‌گفتند دسته‌ای از زنان اشرافی مصر بودند که در هوسرانی چیزی از همسر عزیز کم نداشتند، چون دستشان به یوسف نرسیده بود به اصطلاح جانماز آب می‌کشیدند و همسر عزیز را به خاطر این عشق در گمراهی آشکار می‌دیدند!

سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۱ .... ص: ۴۱۷

(آیه ۳۱) - «هنگامی که همسر عزیز، از مکر زنان حيله گر مصر، آگاه شد (نخست ناراحت گشت، سپس چاره‌ای اندیشید و آن این بود که) به سراغشان فرستاد و از آنها دعوت کرد و برای آنها پستی (گرانها و مجلس باشکوهی) فراهم ساخت و به دست هر کدام چاقویی برای بریدن میوه داد» اما چاقوهای تیز، تیزتر از نیاز بریدن میوه‌ها! (فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكًا وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا).

و این کار خود دلیل بر این است که او از شوهر خود، حساب نمی‌برد، و از رسوایی گذشته‌اش درسی نگرفته بود. «در این موقع (به یوسف) گفت: وارد مجلس آنان شو!» تا زنان سرزنش گر، با دیدن جمال او، وی را در این عشقش ملامت نکنند (وَقَالَتِ الْخُرُجِ عَلَيْهِنَّ).

زنان مصر که طبق بعضی از روایات ده نفر و یا بیشتر از آن بودند، هنگامی که آن قامت زیبا و چهره نورانی را دیدند، و چشمشان به صورت دلربای یوسف افتاد، صورتی همچون خورشید که از پشت ابر ناگهان ظاهر شود و چشمها را خیره کند، در آن مجلس طلوع کرد چنان واله و حیران شدند که دست از پا و ترنج از دست، نمی‌شناختند «هنگامی که چشمشان به او افتاد، او را بسیار بزرگ و زیبا شمردند» (فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ).

و آنچنان از خود بی‌خود شدند که به جای ترنج «دستهایشان را بردند» (وَقَطَّعْنَ أَيْدِيهِنَّ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۱۸

و هنگامی که دیدند، برق حیا و عفت از چشمان جذاب او می‌درخشد و رخسار معصومش از شدت حیا و شرم گلگون شده، «همگی فریاد برآوردند که نه، این جوان هرگز آلوده نیست، او اصلاً بشر نیست، او یک فرشته بزرگوار آسمانی است» (وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۲ .... ص: ۴۱۸

(آیه ۳۲) - در این هنگام زنان مصر، قافیه را بکلی باختند و با دستهای مجروح که از آن خود می‌چکید و در حالی پریشان همچون مجسمه‌ای بی‌روح در جای خود خشک شده بودند، نشان دادند که آنها نیز دست کمی از همسر عزیز ندارند. او از این فرصت استفاده کرد و «گفت: این است آن کسی که مرا به خاطر عشقش سرزنش می‌کردید» (قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنِّي فِيهِ).

همسر عزیز که از موفقیت خود در طرحی که ریخته بود، احساس غرور و خوشحالی می‌کرد و عذر خود را موجه جلوه داده بود یکباره تمام پرده‌ها را کنار زد و با صراحت تمام به گناه خود اعتراف کرد و گفت: «آری من او را به کام گرفتن از

خویش دعوت کردم ولی او خویشتن داری کرد» (وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ).

سپس بی آنکه از این آلودگی به گناه اظهار ندامت کند، و یا لااقل در برابر میهمانان کمی حفظ ظاهر نماید، با نهایت بی‌پروایی با لحن جدی که حاکی از اراده قطعی او بود، صریحا اعلام داشت، «و اگر او (یوسف) آنچه را که من فرمان می‌دهم انجام ندهد (و در برابر عشق سوزان من تسلیم نگردد) بطور قطع به زندان خواهد افتاد» (وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمْرُهُ لَيُسْجَنَنَّ).

نه تنها به زندانش می‌افکنم بلکه در درون زندان نیز «مسلم خوار و ذلیل خواهد شد» (وَلَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاعِرِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۳ .... ص: ۴۱۸

(آیه ۳۳) - بعضی در اینجا روایت شگفت‌آوری نقل کرده‌اند و آن این که گروهی از زنان مصر که در آن جلسه حضور داشتند به حمایت از همسر عزیز برخاستند و حق را به او دادند و دور یوسف را گرفتند، و هر یک برای تشویق یوسف برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۱۹

به تسلیم شدن یک نوع سخن گفتند: یکی گفت: ای جوان! این همه خویشتن داری و ناز برای چیست؟ چرا به این عاشق دلداده، ترحم نمی‌کنی؟ مگر تو این جمال دل‌آرای خیره‌کننده را نمی‌بینی؟

دومی گفت: گیرم که از زیبایی و عشق چیزی نمی‌فهمی، ولی آیا نمی‌دانی که او همسر عزیز مصر و زن قدرتمند این سامان است؟ فکر نمی‌کنی که اگر قلب او را به دست آوری، هر مقامی که بخواهی برای تو آماده است؟

سومی گفت: گیرم که نه تمایل به جمال و زیباییش داری، و نه نیاز به مقام و مالش، ولی آیا نمی‌دانی که او زن انتقامجوی خطرناکی است؟

طوفان مشکلات از هر سو یوسف را احاطه کرده بود، اما او که از قبل خود را ساخته بود بی‌آنکه با زنان هوسباز و هوسران به گفتگو برخیزد رو به درگاه پروردگار آورد و این چنین به نیایش پرداخت: «گفت: بار الها! پروردگارا! زندان (با آن همه سختیهایش) در نظر من محبوبتر است از آنچه این زنان مرا به سوی آن می‌خوانند» (قَالَ رَبِّ السَّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ).

سپس از آنجا که می‌دانست در همه حال، مخصوصا در مواقع بحرانی، جز به اتکاء لطف پروردگار راه نجاتی نیست، خودش را با این سخن به خدا سپرد و از او کمک خواست، پروردگارا! اگر کید و مکر و نقشه‌های خطرناک این زنان آلوده را از من باز نگردانی، قلب من به آنها متمایل می‌گردد و از جاهلان خواهم بود» (وَاللَّا تَصْرِفُ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۴ .... ص: ۴۱۹

(آیه ۳۴) - و از آنجا که وعده الهی همیشه این بوده که جهاد کنندگان مخلص را (چه با نفس و چه با دشمن) یاری بخشد، یوسف را در این حال تنها نگذاشت و لطف حق به یاریش شتافت، آنچنان که قرآن می‌گوید: «پروردگارش این دعای خالصانه او را اجابت کرد» (فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ).

«و مکر و نقشه آنها را از او گرداند» (فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ).

«چرا که او شنوا و داناست» (إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲۰
هم نیایشهای بندگان را می‌شنود و هم از اسرار درون آنها آگاه است، و هم راه حل مشکل آنها را می‌داند.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۵ .... ص: ۴۲۰

(آیه ۳۵) - زندان به جرم بی‌گناهی: جلسه عجیب زنان مصر با یوسف در قصر «عزیز» با آن شور و غوغا پایان یافت. بیم رسوایی و افتضاح جنسی خاندان «عزیز» در نظر توده مردم روز به روز بیشتر می‌شد، تنها چاره‌ای که برای این کار از طرف عزیز مصر و مشاورانش دیده شد این بود که یوسف را بکلی از صحنه خارج کنند، و بهترین راه برای این کار، فرستادنش به سیاه چال زندان بود، که هم او را به فراموشی می‌سپرد و هم در میان مردم به این تفسیر می‌شد که مجرم اصلی، یوسف بوده است! لذا قرآن می‌گوید: «بعد از آن که آنها آیات و نشانه‌های (پاکی یوسف) را دیدند تصمیم گرفتند که او را تا مدتی زندانی کنند» (ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيْسُجُنَّةً حَتَّىٰ حِينٍ).

آری! در یک محیط آلوده، آزادی از آن آلودگان است، نه فقط آزادی که همه چیز متعلق به آنهاست، و افراد پاکدامن و با ارزشی همچون یوسف باید منزوی شوند، اما تا کی، آیا برای همیشه؟ نه، مسلماً نه!

سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۶ .... ص: ۴۲۰

(آیه ۳۶) - از جمله کسانی که با یوسف وارد زندان شدند، دو جوان بودند چنانکه آیه می‌فرماید: «و دو جوان، همراه او وارد زندان شدند» (وَ دَخَلَ مَعَهُ السَّجْنَ فَتَيَانٍ).

و از آنجا که وقتی انسان نتواند از طریق عادی و معمولی دسترسی به اخبار پیدا کند احساسات دیگر او به کار می‌افتد، تا مسیر حوادث را جستجو و پیش بینی کند خواب و رؤیا هم برای او مطلبی می‌شود.

از همین رو یک روز این دو جوان که گفته می‌شود یکی از آن دو مأمور «آبدار خانه شاه» و دیگری سرپرست غذا و آشپزخانه بود، و به علت سعایت دشمنان و اتهام به تصمیم بر مسموم نمودن شاه، به زندان افتاده بودند، نزد یوسف آمدند و هر کدام خوابی را که شب گذشته دیده بود و برایش عجیب و جالب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲۱ می‌نمود بازگو کرد.

«یکی از آن دو گفت: من در عالم خواب چنین دیدم که انگور را برای شراب ساختن می‌فشارم!» (قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا).

«و دیگری گفت: من در خواب دیدم که مقداری نان روی سرم حمل می‌کنم، و پرندگان (آسمان می‌آیند و) از آن می‌خورند» (وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ).

سپس اضافه کردند: «ما را از تعبیر خوابمان آگاه ساز که تو را از نیکوکاران می‌بینیم» (نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۷ .... ص: ۴۲۱

(آیه ۳۷) - به هر حال یوسف که هیچ فرصتی را برای ارشاد و راهنمایی زندانیان از دست نمی‌داد، مراجعه این دو زندانی را برای تعبیر خواب غنیمت شمرد و به بهانه آن، حقایق مهمی را که راهگشای آنها و همه انسانها بود بیان داشت.

نخست برای جلب اعتماد آنها در مورد آگاهی او بر تعبیر خواب که سخت مورد توجه آن دو زندانی بود چنین «گفت: من (به زودی و) قبل از آن که جیره غذایی شما فرا رسد شما را از تعبیر خوابتان آگاه خواهم ساخت» (قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُزْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا).

سپس یوسف با ایمان و خدا پرست که توحید با همه ابعادش در اعماق وجود او ریشه دوانده بود، برای این که روشن سازد چیزی جز به فرمان پروردگار تحقق نمی پذیرد چنین ادامه داد: «این علم و دانش و آگاهی من از تعبیر خواب از اموری است که پروردگارم به من آموخته است» (ذَلِكُمْ مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي).

و برای این که تصور نکنند که خداوند، بی حساب چیزی به کسی می بخشد اضافه کرد: «من آیین جمعیتی را که ایمان به خدا ندارند و نسبت به سرای آخرت کافرند، ترک کردم» و این نور ایمان و تقوا مرا شایسته چنین موهبتی ساخته است (إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ).

منظور از این قوم و جمعیت مردم بت پرست مصر یا بت پرستان کنعان است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲۲

سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۸ .... ص: ۴۲۲

(آیه ۳۸) - من باید از این گونه عقاید جدا شوم، چرا که بر خلاف فطرت پاک انسانی است، و به علاوه من در خاندانی پرورش یافته‌ام که خاندان وحی و نبوت است، «و من از آیین پدران و نیاکانم ابراهیم و اسحاق و یعقوب پیروی کردم» (وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ).

بعد به عنوان تأکید اضافه می کند: «برای ما شایسته نیست که چیزی را شریک خدا قرار دهیم» (مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ). چرا که خاندان ما، خاندان توحید، خاندان ابراهیم بت شکن است.

«این از مواهب الهی بر ما و بر همه مردم است» (ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَ عَلَى النَّاسِ).

«ولی (متأسفانه) اکثر مردم این مواهب الهی را شکرگزاری نمی کنند» و از راه توحید و ایمان منحرف می شوند (وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۹ .... ص: ۴۲۲

(آیه ۳۹) - زندان یا کانون تربیت؟ هنگامی که یوسف با ذکر بحث گذشته، دلهای آن دو زندانی را آماده پذیرش حقیقت توحید کرد رو به سوی آنها نمود و چنین گفت: «ای هم زندانهای من! آیا خدایان پراکنده و معبودهای متفرق بهترند یا خداوند یگانه یکتای قهار و مسلط بر هر چیز» (يَا صَاحِبِي السَّجْنِ أَرَأْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ).

گویی یوسف می خواهد به آنها حالی کند که چرا شما آزادی را در خواب می بینید چرا در بیداری نمی بینید؟ چرا به دامن پرستش «اللَّهُ وَاحِدٌ قَهَّارٌ» دست نمی زنید تا بتوانید این خود کامگان ستمگر را که شما را بی گناه و به مجرد اتهام به زندان می افکنند از جامعه خود برانید.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۰ .... ص: ۴۲۲

(آیه ۴۰) - سپس اضافه کرد: «این معبودهایی که غیر از خدا می پرستید چیزی جز یک مشت اسمهای بی‌مسما که شما و پدرانان آنها را خدا نامیده‌اید، نیست» (ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَ آبَاؤُكُمْ).

اینها اموری است که «خداوند دلیل و مدرکی برای آن نازل نفرموده» بلکه ساخته و پرداخته مغزهای ناتوان شماست (ما أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲۳

بدانید «حکومت جز برای خدا نیست» (إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ) و به همین دلیل شما نباید در برابر این بتها و طاغوتها و فراعنه سر تعظیم فرود آورید.

و باز برای تأکید بیشتر اضافه می‌کند: «خداوند فرمان داده جز او را پرستید» (أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ).

این است آیین و دین پا بر جا و مستقیم» که هیچ گونه انحرافی در آن ندارد (ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ).

یعنی توحید در تمام ابعادش، در عبادت، در حکومت، در فرهنگ و در همه چیز، آیین مستقیم و پا بر جای الهی است.

«ولی (چه می‌توان کرد) بیشتر مردم آگاهی ندارند» (وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ).

و به خاطر این عدم آگاهی در بیراهه‌های شرک سرگردان می‌شوند و به حکومت غیر «اللَّهُ» تن در می‌دهند و چه زجرها و زندانها و بدبختیها که از این رهگذر دامانشان را می‌گیرد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۱ .... ص: ۴۲۳

(آیه ۴۱) - سپس رو به سوی دو رفیق زندانی کرد و چنین گفت: «ای دوستان زندانی من! اما یکی از شما (آزاد می‌شود، و) ساقی شراب برای صاحب خود خواهد شد» (یا صَاحِبِ السِّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمْ فَيَشْقَى رَبَّهُ خَمْرًا).

«اما نفر دیگر به دار آویخته می‌شود و (آنقدر می‌ماند که) پرندگان آسمان از سر او می‌خورند!» (وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ).

سپس برای تأکید گفتار خود اضافه کرد: «این امری را که شما در باره آن از من سؤال کردید و استفتاء نمودید حتمی و قطعی است» (قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ).

اشاره به این که این یک تعبیر خواب ساده نیست، بلکه از یک خبر غیبی که به تعلیم الهی یافته‌ام مایه می‌گیرد، بنابراین جای تردید و گفتگو ندارد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۲ .... ص: ۴۲۳

(آیه ۴۲) - اما در این هنگام که احساس می‌کرد این دو به زودی از او جدا خواهند شد، برای این که روزنه‌ای به آزادی پیدا کند، و خود را از گناهی که به او برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲۴

نسبت داده بودند تیرئه نماید «به یکی از آن دو رفیق زندانی که می‌دانست آزاد خواهد شد سفارش کرد که نزد مالک و صاحب اختیار خود (شاه) از من سخن بگو» تا تحقیق کند و بی‌گناهی من ثابت گردد (وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ).

اما این «غلام فراموشکار» آنچنان که راه و رسم افراد کم ظرفیت است که چون به نعمتی برسند صاحب نعمت را به دست فراموشی می‌سپارند بکلی مسأله یوسف را فراموش کرد قرآن می‌گوید: «شیطان یادآوری از یوسف را نزد صاحبش از خاطر او

برد» (فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ).

و به این ترتیب، یوسف به دست فراموشی سپرده شد «و چند سال در زندان باقی ماند» (فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ). در باره سالهای زندان یوسف گفتگوست ولی مشهور این است که مجموع زندان یوسف ۷ سال بوده، ولی بعضی گفته‌اند قبل از ماجرای خواب زندانیان ۵ سال در زندان بود و بعد از آن هم هفت سال ادامه یافت. سالهایی پررنج و زحمت اما از نظر ارشاد و سازندگی پر بار و پربرکت.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۳ .... ص: ۴۲۴

(آیه ۴۳) - ماجرای خواب سلطان مصر! یوسف سالها در تنگنای زندان به صورت یک انسان فراموش شده باقی ماند، تنها کار او خودسازی، و ارشاد و راهنمایی زندانیان بود. تا این که یک حادثه به ظاهر کوچک سرنوشت او را تغییر داد، نه تنها سرنوشت او که سرنوشت تمام ملت مصر و اطراف آن را دگرگون ساخت.

پادشاه مصر که می‌گویند نامش «ولید بن ریّان» بود - و عزیز مصر وزیر او محسوب می‌شد - خواب ظاهراً پریشانی دید، و صبحگاهان تعبیر کنندگان خواب و اطرافیان خود را حاضر ساخت و چنین «گفت: من در خواب دیدم که هفت گاو لاغر به هفت گاو چاق حمله کرد و آنها را می‌خورند، و نیز هفت خوشه سبز و هفت خوشه خشکیده را دیدم» که خشکیده‌ها بر گرد سبزه‌ها پیچیدند و آنها را از میان بردند (وَ قَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَ سَبْعَ سُنبُلَاتٍ بَرَكِيذٍ تَأْكُلْنَ أَمْثَلَهُنَّ سَبْعًا أُخْرَى). تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲۵

حُضْرٍ وَ أُخْرَى يَابِسَاتٍ

.سپس رو به آنها کرد و گفت: «ای جمعیت اشراف! در باره خواب من نظر دهید اگر قادر به تعبیر خواب هستید» (يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ الْأَعْيُنَ وَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَ اسْمِعُوا بَنِيكُمْ وَ طُوبَى لِمَنْ حَمَلَ إِثْمًا بِإِثْمِ الْغَائِبِ أَوْ أَسْفَهًا فَكَفَى الْعِثْمَ عِثْمًا وَ كَذَّبُوا وَ كَذَّبُوا كَذِبًا). أَفْتُونِي فِي رُءْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۴ .... ص: ۴۲۵

(آیه ۴۴) - ولی حواشی سلطان بلافاصله «اظهار داشتند که: اینها خوابهای پریشان است و ما به تعبیر این گونه خوابهای پریشان آشنا نیستیم!» (قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَ مَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۵ .... ص: ۴۲۵

(آیه ۴۵) - در اینجا ساقی شاه که سالها قبل از زندان آزاد شده بود به یاد خاطره زندان و تعبیر خواب یوسف افتاد. همچنان که آیه می‌گوید: «و یکی از آن دو که نجات یافته بود - و بعد از مدتی به خاطرش آمد - گفت: من شما را از تعبیر این خواب خبر می‌دهم، مرا (به سراغ استاد ماهر این کار که در گوشه زندان است) بفرستید» تا خبر صحیح دست اول را برای شما بیاورم (وَ قَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَ ادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ).

این سخن وضع مجلس را دگرگون ساخت و همگی چشمها را به ساقی دوختند سر انجام به او اجازه داد شد که هر چه زودتر دنبال این مأموریت برود.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۶ .... ص: ۴۲۶

(آیه ۴۶) - ساقی به زندان و به سراغ دوست قدیمی خود یوسف آمد، همان دوستی که در حق او بی وفایی فراوان کرده بود اما شاید می دانست بزرگواری یوسف مانع از آن خواهد شد که سر گله باز کند.

رو به یوسف کرد و چنین گفت: «یوسف! ای مرد بسیار راستگو! در باره این خواب اظهار نظر کن که کسی در خواب دیده است که هفت گاو لاغر، هفت گاو چاق را می خورند، و هفت خوشه سبز و هفت خوشه خشکیده» که دومی بر اولی پیچیده و آن را نابوده کرده است (يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سَوَامٍ يَا كُلُّهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَ سَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ).

«شاید من به سوی این مردم باز گردم، باشد که آنها از اسرار این خواب آگاه شوند» (لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲۶

سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۷ .... ص: ۴۲۶

(آیه ۴۷) - به هر حال یوسف بی آنکه هیچ قید و شرطی قائل شود و یا پاداشی بخواهد فوراً خواب را به عالی ترین صورتی تعبیر کرد، تعبیری گویا و خالی از هرگونه پرده پوشی، و توأم با راهنمایی و برنامه ریزی برای آینده تاریکی که در پیش داشتند، «او چنین گفت: هفت سال پی در پی باید با جدیت زراعت کنید (چرا که در این هفت سال بارندگی فراوان است) ولی آنچه را درو می کنید به صورت همان خوشه در انبارها ذخیره کنید، جز به مقدار کم و جیره بندی که برای خوردن نیاز دارید» (قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۸ .... ص: ۴۲۶

(آیه ۴۸) - «پس از آن، هفت سال سخت (و خشکی و قحطی) می آید، که آنچه را برای آن سالها ذخیره کرده اید، می خورند» (ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ).

ولی مراقب باشید در آن هفت سال خشک و قحطی نباید تمام موجودی انبارها را صرف تغذیه کنید، بلکه باید «مقدار کمی که (برای بذر) ذخیره خواهید کرد» برای زراعت سال بعد که سال خوبی خواهد بود نگهداری نمایید (إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۹ .... ص: ۴۲۶

(آیه ۴۹) - اگر با برنامه و نقشه حساب شده این هفت سال خشک و سخت را پشت سر بگذارید دیگر خطری شما را تهدید نمی کند، «سپس سالی فرا می رسد که باران فراوان نصیب مردم می شود» (ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ).
«و در آن سال (نه تنها کار زراعت خوب می شود بلکه) مردم عصاره (میوه ها و دانه های روغنی را) می گیرند» و سال پربرکتی است (و فِيهِ يَعْصِرُونَ).

تعبیری که یوسف برای این خواب کرد چقدر حساب شده بود! در حقیقت یوسف یک معبر ساده خواب نبود، بلکه یک رهبر بود که از گوشه زندان برای آینده یک کشور برنامه ریزی می کرد و یک طرح چند ماده ای حد اقل پانزده ساله به آنها ارائه

داد و این تعبیر و طراحی برای آینده موجب شد که هم مردم مصر از قحطی کشنده نجات یابند و هم یوسف از زندان و هم حکومت از دست خود کامگان!
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲۷

سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۰... ص: ۴۲۷

(آیه ۵۰) - تبرئه یوسف از هرگونه اتهام! تعبیری که یوسف برای خواب شاه مصر کرد اجمالا - به او فهماند که این مرد یک غلام زندانی نیست بلکه شخص فوق العاده‌ای است که طی ماجرای مرموزی به زندان افتاده است لذا مشتاق دیدار او شد اما نه آنچنان که غرور و کبر سلطنت را کنار بگذارد و خود به دیدار یوسف بشتابد بلکه «پادشاه گفت: او را نزد من آورید!» (وَ قَالَ الْمَلِكُ أَتُورِنِي بِهِ).

«ولی هنگامی که فرستاده او نزد یوسف آمد (به جای این که دست و پای خود را گم کند که بعد از سالها در سیاه چال زندان بودن اکنون نسیم آزادی می‌وزد به فرستاده شاه جواب منفی داد و) گفت: (من از زندان بیرون نمی‌آیم) به سوی صاحبت بازگرد و از او بپرس آن زنانی که (در قصر عزیز مصر وزیر تو) دستهای خود را بریدند به چه دلیل بود؟» (فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسَأَلَهُ مَا بَالَ النُّسُوءِ اللَّاتِي قَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ).

او نمی‌خواست ننگ عفو شاه را بپذیرد و پس از آزادی به صورت یک مجرم یا لاقط یک متهم که مشمول عفو شاه شده است زندگی کند. او می‌خواست نخست بی‌گناهی و پاکدامنیش کاملاً به ثبوت رسد، و سر بلند آزاد گردد. سپس اضافه نمود اگر توده مردم مصر و حتی دستگاه سلطنت ندانند نقشه زندانی شدن من چگونه و به وسیله چه کسانی طرح شد «اما پروردگار من از نیرنگ و نقشه آن زنان آگاه است» (إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۱... ص: ۴۲۷

(آیه ۵۱) - فرستاده مخصوص به نزد شاه برگشت و پیشنهاد یوسف را بیان داشت، این پیشنهاد که با مناعت طبع و علو همت همراه بود او را بیشتر تحت تأثیر عظمت و بزرگی یوسف قرار داد لذا فوراً به سراغ زنانی که در این ماجرا شرکت داشتند فرستاد و آنها را احضار کرد، رو به سوی آنها کرد و «گفت: بگویند بینم در آن هنگام که شما تقاضای کامجویی از یوسف کردید جریان کار شما چه بود؟» (قَالَ مَا خَطْبُكُمْ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ).

در اینجا وجدانهای خفته آنها یک مرتبه در برابر این سؤال بیدار شد و همگی متفقا به پاکی یوسف گواهی دادند و «گفتند: منزّه است خداوند ما هیچ عیب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲۸

و گناهی در یوسف سراغ نداریم» (قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ).

همسر عزیز مصر که در اینجا حاضر بود احساس کرد موقع آن فرا رسیده است که سالها شرمندگی وجدان را با شهادت قاطعش به پاکی یوسف و گنهکاری خویش جبران کند، بخصوص این که او بزرگواری بی‌نظیر یوسف را از پیامی که برای شاه فرستاده بود درک کرد چرا که در پیامش کمترین سخنی از وی به میان نیاورده و تنها از زنان مصر بطور سر بسته سخن گفته است.

یک مرتبه، گویی انفجاری در درونش رخ داد. قرآن می‌گوید: «همسر عزیز مصر فریاد زد: الآن حق آشکار شد، من پیشنهاد

کامجویی به او کردم او راستگو است» و من اگر سخنی در باره او گفته‌ام دروغ بوده است دروغ! (قَالَتْ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ الْمَأْنِ حَصَّصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۲ .... ص: ۴۲۸

(آیه ۵۲) - همسر عزیز در ادامه سخنان خود چنین گفت: «من این اعتراف صریح را به خاطر آن کردم که (یوسف) بداند در غیابش نسبت به او خیانت نکردم» (ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ). چرا که من بعد از گذشتن این مدت و تجربیاتی که داشته‌ام فهمیده‌ام «خداوند نیرنگ و کید خائنان را هدایت نمی‌کند» (وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ).

آغاز جزء سیزدهم قرآن مجید .... ص: ۴۲۸

ادامه سوره یوسف .... ص: ۴۲۸

سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۳ .... ص: ۴۲۸

(آیه ۵۳) - باز ادامه داد: «من هرگز نفس سرکش خویش را تبرئه نمی‌کنم چرا که (می‌دانم) این نفس اماره ما را به بدیها فرمان می‌دهد» (وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ). «مگر آنچه پروردگارم رحم کند» و با حفظ و کمک او مصون بمانیم (إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي). و در هر حال در برابر این گناه از او امید عفو و بخشش دارم «چرا که پروردگارم غفور و رحیم است» (إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ). شکست همسر عزیز مصر که نامش «زلیخا» یا «راعیل» بود در مسیر گناه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲۹ باعث تنبه او گردید، و از کردار ناهنجار خود پشیمان گشت و روی به درگاه خدا آورد. و خوشبخت کسانی که از شکستها، پیروزی می‌سازند و از ناکامیها کامیابی، و از اشتباهات خود راههای صحیح زندگی را می‌یابند و در میان تیره بختیها نیکبختی خود را پیدا می‌کنند.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۴ .... ص: ۴۲۹

(آیه ۵۴) - یوسف خزانه‌دار کشور مصر می‌شود! در شرح زندگی پرماجرای یوسف، این پیامبر بزرگ الهی به اینجا رسیدیم که سر انجام پاکدامنی او بر همه ثابت شد و حتی دشمنانش به پاکیش شهادت دادند، و ثابت شد که تنها گناه او که به خاطر آن، وی را به زندان افکندند چیزی جز پاکدامنی و تقوا و پرهیزکاری نبوده است. در ضمن معلوم شد این زندانی بی‌گناه کانونی است از علم و آگاهی و هوشیاری، و استعداد مدیریت در یک سطح بسیار عالی.

در دنبال این ماجرا، قرآن می‌گوید: «و ملک دستور داد او را نزد من آورید، تا او را مشاور و نماینده مخصوص خود سازم» و از علم و دانش و مدیریت او برای حل مشکلاتم کمک گیرم (وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي). نماینده ویژه «ملک» وارد زندان شد و به دیدار یوسف شتافت و اظهار داشت که او علاقه شدیدی به تو پیدا کرده است برخیز

تا نزد او برویم.

یوسف به نزد ملک آمد و با او به گفتگو نشست «هنگامی که ملک با وی گفتگو کرد (و سخنان پرمغز و پرمایه یوسف را که از علم و هوش و درایت فوق العاده‌ای حکایت می‌کرد شنید، بیش از پیش شیفته و دلباخته او شد و) گفت: تو امروز نزد ما دارای منزلت عالی و اختیارات وسیع هستی و مورد اعتماد و وثوق ما خواهی بود» (فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۵ .... ص: ۴۲۹

(آیه ۵۵) - تو باید امروز در این کشور، مصدر کارهای مهم باشی و بر اصلاح امور همت کنی، یوسف پیشنهاد کرد، خزانه‌دار کشور مصر باشد و «گفت: مرا در رأس خزانه‌داری این سرزمین قرار ده چرا که من هم حافظ و نگهدار خوبی هستم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۳۰

و هم به اسرار این کار واقفم» (قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ).

یوسف می‌دانست یک ریشه مهم نابسامانی‌های آن جامعه مملو از ظلم و ستم در مسائل اقتصادی نهفته است، اکنون که آنها به حکم اجبار به سراغ او آمده‌اند، چه بهتر که نبض اقتصاد کشور مصر، مخصوصاً مسائل کشاورزی را در دست گیرد و به یاری مستضعفان بشتابد، از تبعیضها تا آنجا که قدرت دارد بکاهد، حق مظلومان را از ظالمان بگیرد، و به وضع بی‌سر و سامان آن کشور پهناور سامان بخشد.

ضمناً تعبیر «إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ» دلیل بر اهمیت «مدیریت» در کنار «امانت» است و نشان می‌دهد که پاکی و امانت به تنهایی برای پذیرش یک پست حساس اجتماعی کافی نیست بلکه علاوه بر آن آگاهی و تخصص و مدیریت نیز لازم است.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۶ .... ص: ۴۳۰

(آیه ۵۶) - به هر حال حال، خداوند در اینجا می‌گوید: «و این چنین ما یوسف را بر سرزمین مصر، مسلط ساختیم که هرگونه می‌خواست در آن تصرف می‌کرد» (وَ كَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ).

آری «ما رحمت خویش و نعمتهای مادی و معنوی را به هر کس بخواهیم و شایسته بدانیم می‌بخشیم» (نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ).

«و ما هرگز پاداش نیکوکاران را ضایع نخواهیم کرد» (وَ لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ).

و اگر هم به طول انجامد سرانجام آنچه را شایسته آن بوده‌اند به آنها خواهیم داد که در پیشگاه ما هیچ کار نیکی به دست فراموشی سپرده نمی‌شود.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۷ .... ص: ۴۳۰

(آیه ۵۷) - ولی مهم این است که تنها به پاداش دنیا قناعت نخواهیم کرد «و پاداشی که در آخرت به آنها خواهد رسید بهتر و شایسته‌تر است برای کسانی که ایمان آوردند و تقوا پیشه کردند» (وَ لَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۸.... ص: ۴۳۰

(آیه ۵۸) - پیشنهاد تازه یوسف به برادران: سرانجام همان گونه که پیش بینی می‌شد، هفت سال پی‌درپی وضع کشاورزی مصر بر اثر بارانهای پربرکت و فراوانی آب نیل کاملاً رضایت بخش بود، و یوسف دستور داد مردم مقدار مورد نیاز خود را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۳۱

از محصول بردارند و بقیه را به حکومت بفروشند و به این ترتیب، انبارها و مخازن از آذوقه پر شد.

این هفت سال پربرکت و وفور نعمت گذشت، و قحطی و خشکسالی چهره عبوس خود را نشان داد، و آنچنان آسمان بر زمین بخیل شد که زرع و نخیل لب تر نکردند، و مردم از نظر آذوقه در مضیقه افتادند و یوسف نیز تحت برنامه و نظم خاصی که توأم با آینده نگری بود غله به آنها می‌فروخت و نیازشان را به صورت عادلانه‌ای تأمین می‌کرد.

این خشکسالی منحصر به سرزمین مصر نبود، به کشورهای اطراف نیز سرایت کرد، و مردم «فلسطین» و سرزمین «کنعان» را که در شمال شرقی مصر قرار داشتند فرا گرفت، و «خاندان یعقوب» که در این سرزمین زندگی می‌کردند نیز به مشکل کمبود آذوقه گرفتار شدند، و به همین دلیل یعقوب تصمیم گرفت، فرزندان خود را به استثنای «بنیامین» که به جای یوسف نزد پدر ماند راهی مصر کند.

آنها با کاروانی که به مصر می‌رفت به سوی این سرزمین حرکت کردند و به گفته بعضی پس از ۱۸ روز راهپیمایی وارد مصر شدند.

طبق تواریخ، افراد خارجی به هنگام ورود به مصر باید خود را معرفی می‌کردند تا مأمورین به اطلاع یوسف برسانند، هنگامی که مأمورین گزارش کاروان فلسطین را دادند، یوسف در میان درخواست کنندگان غلات نام برادران خود را دید، و آنها را شناخت و دستور داد، بدون آن که کسی بفهمد آنان برادر وی هستند احضار شوند و آن چنانکه قرآن می‌گوید: «و برادران یوسف آمدند و بر او وارد شدند او آنها را شناخت، ولی آنها وی را نشناختند» (وَ جَاءَ إِخْوَهُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَ هُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ).

آنها حق داشتند یوسف را شناسند، زیرا از یک سو سی تا چهل سال از روزی که او را در چاه انداخته بودند تا روزی که به مصر آمدند گذشته بود، و از سویی دیگر، آنها هرگز چنین احتمالی را نمی‌دادند که برادرشان عزیز مصر شده باشد. اصلاً احتمال حیات یوسف پس از آن ماجرا در نظر آنها بسیار بعید بود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۳۲

به هر حال آنها غله مورد نیاز خود را خریداری کردند.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۹.... ص: ۴۳۲

(آیه ۵۹) - یوسف برادران را مورد لطف و محبت فراوان قرار داد، و در گفتگو با آنها باز کرد، برادران گفتند: ما، ده برادر از فرزندان یعقوب هستیم، و او نیز فرزند زاده ابراهیم خلیل پیامبر بزرگ خداست، اگر پدر ما را می‌شناختی احترام بیشتری می‌کردی، ما پدر پیری داریم که از پیامبران الهی است، ولی اندوه عمیقی سراسر وجود او را در بر گرفته! یوسف فوراً پرسید: این همه اندوه چرا؟

گفتند: او پسری داشت، که بسیار مورد علاقه‌اش بود و از نظر سن از ما کوچکتر بود، روزی همراه ما برای شکار و تفریح به صحرا آمد، و ما از او غافل ماندیم و گرگ او را درید! و از آن روز تاکنون، پدر برای او گریان و غمگین است.

بعضی از مفسران چنین نقل کرده‌اند که عادت یوسف این بود که به هر کس یک بار شتر غله بیشتر نمی‌فروخت، و چون برادران یوسف، ده نفر بودند، ده بار غله به آنها داد، آنها گفتند: ما پدر پیری داریم که به خاطر شدت اندوه نمی‌تواند مسافرت کند و برادر کوچکی که برای خدمت و انس، نزد او مانده است، سهمیه‌ای هم برای آن دو به ما مرحمت کن. یوسف دستور داد و بار دیگر بر آن افزودند، سپس رو کرد به آنها و گفت: در سفر آینده برادر کوچک را به عنوان نشانه همراه خود بیاورید.

در اینجا قرآن می‌گوید: «و هنگامی که (یوسف) بارهای آنها را آماده ساخت به آنها گفت: آن برادری را که از پدر دارید نزد من بیاورید» (وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ قَالَ أَتُونِي بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ). سپس اضافه کرد: «آیا نمی‌بینید، حق پیمانۀ را ادا می‌کنم، و من بهترین میزبانها هستم؟» (أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۰ .... ص: ۴۳۲

(آیه ۶۰) - و به دنبال این تشویق و اظهار محبت، آنها را با این سخن تهدید کرد که «اگر آن برادر را نزد من نیاورید، نه کیل و غله‌ای نزد من خواهید داشت، و نه اصلاً به من نزدیک شوید» (فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۳۳

یوسف می‌خواست به هر ترتیبی شده «بنیامین» را نزد خود آورد، گاهی از طریق اظهار محبت و گاهی از طریق تهدید وارد می‌شد، ضمناً از این تعبیرات روشن می‌شود که خرید و فروش غلات در مصر از طریق وزن نبود بلکه به وسیله پیمانۀ بود و نیز روشن می‌شود که یوسف به تمام معنی میهمان نواز بود.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۱ .... ص: ۴۳۳

(آیه ۶۱) - برادران در پاسخ او «گفتند: ما با پدرش گفتگو می‌کنیم (و سعی خواهیم کرد موافقت او را جلب کنیم) و ما این کار را خواهیم کرد» (قَالُوا سَتَرَاوُدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ). آنها یقین داشتند، می‌توانند از این نظر در پدر نفوذ کنند و موافقتش را جلب نمایند و باید چنین باشد، جایی که آنها توانستند یوسف را با اصرار و الحاح از دست پدر در آورند چگونه نمی‌توانند بنیامین را از او جدا سازند؟

سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۲ .... ص: ۴۳۳

اشاره

(آیه ۶۲) - در اینجا یوسف برای این که عواطف آنها را به سوی خود بیشتر جلب کند و اطمینان کافی به آنها بدهد، «به کار گزارانش گفت: وجوهی را که آنها (برادران) در برابر غله پرداخته‌اند (دور از چشم آنها) دربارهایشان بگذارید، تا به هنگامی که به خانواده خود بازگشتند (و بارها را گشودند) آن را بشناسند تا شاید بار دیگر به مصر بازگردند» (وَقَالَ لِفَتْيَانِهِ

اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ).

چرا یوسف خود را به برادران معرفی نکرد؟ .... ص : ۴۳۳

نخستین سؤالی که در ارتباط با آیات فوق پیش می‌آید این است که چگونه یوسف خود را به برادران معرفی نکرد، تا زودتر او را بشناسد و به سوی پدر بازگردند، و او را از غم و اندوه جانکاه فراق یوسف درآورند؟ بسیاری از مفسران به پاسخ این سؤال پرداخته‌اند و جوابهایی ذکر کرده‌اند که به نظر می‌رسد بهترین آنها این است که یوسف چنین اجازه‌ای را از طرف پروردگار نداشت، زیرا ماجرای فراق یوسف گذشته از جهات دیگر صحنه آزمایش و میدان امتحانی بود برای یعقوب و می‌بایست دوران این آزمایش به فرمان پروردگار به آخر برسد، و قبل از آن یوسف مجاز نبود خبر دهد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۳۴

به علاوه اگر یوسف بلافاصله خود را به برادران معرفی می‌کرد، ممکن بود عکس عملهای نامطلوبی داشته باشد از جمله این که آنها چنان گرفتار وحشت شوند که دیگر به سوی او بازنگردند، به خاطر این که احتمال می‌دادند یوسف انتقام گذشته را از آنها بگیرد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۳ .... ص : ۴۳۴

(آیه ۶۳) - سرانجام موافقت پدر جلب شد! برادران یوسف با دست پر و خوشحالی فراوان به کنعان بازگشتند، ولی در فکر آینده بودند که اگر پدر با فرستادن برادر کوچک (بنیامین) موافقت نکند، عزیز مصر آنها را نخواهد پذیرفت و سهمیه‌ای به آنها نخواهد داد.

لذا قرآن می‌گوید: «هنگامی که آنها به سوی پدر بازگشتند گفتند: پدر! دستور داده شده است که در آینده (سهمیه‌ای به ما ندهند و) کیل و پیمانهای برای ما نکنند» (فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ). «اکنون که چنین است برادرمان را با ما بفرست تا بتوانیم کیل و پیمانهای دریافت داریم» (فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَخَانَا نَكْتَلُ). «و مطمئن باش که او را حفظ خواهیم کرد» (وَ إِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۴ .... ص : ۴۳۴

(آیه ۶۴) - پدر که هرگز خاطره یوسف را فراموش نمی‌کرد از شنیدن این سخن ناراحت و نگران شد، رو به آنها کرده «گفت: آیا من نسبت به این (برادر) به شما اطمینان کنم همان گونه که نسبت به برادرش (یوسف) در گذشته به شما اطمینان کردم» (قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا آمَنْتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ). سپس اضافه کرد: «در هر حال خداوند بهترین حافظ و ارحم الراحمین است» (فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَ هُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۵ .... ص : ۴۳۴

(آیه ۶۵) - سپس برادرها «هنگامی که متاع خود را گشودند دیدند سرمایه آنها، به آنها بازگردانده شده!» و تمام آنچه را به عنوان بهای غله، به عزیز مصر پرداخته بودند، در درون بارهاست! (وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ).

آنها که این موضوع را سندی قاطع بر گفتار خود می‌یافتند، نزد پدر آمدند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۳۵ «گفتند: پدر جان! ما دیگر بیش از این چه می‌خواهیم؟ این سرمایه ماست که به ما باز پس گردانده شده است» (قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا).

پدر جان! دیگر جای درنگ نیست، برادرمان را با ما بفرست «ما برای خانواده خود مواد غذایی خواهیم آورد» (وَنَمِيرُ أَهْلَنَا).
«و در حفظ برادر خواهیم کوشید» (وَنَحْفَظُ أَخَانَا).

«و یک بار شتر هم (به خاطر او) خواهیم افزود» (وَنَزِدَادُ كَيْلٍ بَعِيرٍ).

«و این کار (برای عزیز مصر، این مرد بزرگوار و سخاوتمندی که ما دیدیم) کار ساده و آسانی است» (ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۶ .... ص: ۴۳۵

(آیه ۶۶) - ولی یعقوب با تمام این احوال، راضی به فرستادن فرزندش بنیامین با آنها نبود، و از طرفی اصرار آنها که با منطق روشنی همراه بود، او را وادار می‌کرد که در برابر این پیشنهاد تسلیم شود، سرانجام راه چاره را در این دید که نسبت به فرستادن فرزند، موافقت مشروط کند، لذا به آنها چنین «گفت: من هرگز او را با شما نخواهم فرستاد تا پیمان مؤکد الهی بدهید که او را حتما نزد من خواهید آورد مگر این که (بر اثر مرگ و یا عوامل دیگر) قدرت از شما سلب شود» (قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتِنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ).

منظور از «مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ» (وثیقه الهی) همان عهد و پیمان و سوگندی بوده که با نام خداوند همراه است.

به هر حال برادران یوسف پیشنهاد پدر را پذیرفتند، «و هنگامی که عهد و پیمان خود را در اختیار پدر گذاشتند (یعقوب) گفت: خداوند شاهد و ناظر و حافظ آن است که ما می‌گوییم» (فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۷ .... ص: ۴۳۵

(آیه ۶۷) - سرانجام برادران یوسف پس از جلب موافقت پدر، برادر کوچک را با خود همراه کردند و برای دومین بار آماده حرکت به سوی مصر شدند، در اینجا پدر، نصیحت و سفارشی به آنها کرد «و گفت: فرزندانم! شما از یک در وارد نشوید، بلکه از درهای مختلف وارد شوید» (وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ). تا مورد حسد و سعایت حسودان قرار نگیرید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۳۶

و اضافه کرد «من با این دستور نمی‌توانم حادثه‌ای را که از سوی خدا حتمی است از شما برطرف سازم» (وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ).

و در پایان گفت: «حکم و فرمان از آن خداست» (إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ).

«بر او توکل کرده‌ام» (عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ).

و «همه متوکلان باید بر او توکل کنند» و از او استمداد بجویند و کار خود را به او واگذارند (وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۸ .... ص: ۴۳۶

(آیه ۶۸) - برادران حرکت کردند و پس از پیمودن راه طولانی میان کنعان و مصر، وارد سرزمین مصر شدند «و هنگامی که طبق آنچه پدر به آنها امر کرده بود (از راههای مختلف) وارد مصر شدند این کار هیچ حادثه الهی را نمی توانست از آنها دور سازد» (وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ).

بلکه تنها فایده اش این بود «که حاجتی در دل یعقوب بود که از این طریق انجام می شد» (إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا). اشاره به این که تنها اثرش تسکین خاطر پدر و آرامش قلب او بود، چرا که او از همه فرزندان خود دور بود، و شب و روز در فکر آنها و یوسف بود، و از گزند حوادث و حسد حسودان و بدخواهان بر آنها می ترسید، و همین اندازه که اطمینان داشت آنها دستوراتش را به کار می بندند دلخوش بود.

سپس قرآن یعقوب را با این جمله مدح و توصیف می کند که: «او از طریق تعلیمی که ما به او دادیم، علم و آگاهی داشت، در حالی که اکثر مردم نمی دانند» (وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۹ .... ص: ۴۳۶

(آیه ۶۹) - طرحی برای نگهداری برادر: سر انجام برادران بر یوسف وارد شدند، و به او اعلام داشتند که دستور تو را به کار بستیم و با این که پدر در آغاز موافق فرستادن برادر کوچک، با ما نبود با اصرار او را راضی ساختیم، تا بدانی ما به گفته و عهد خود وفاداریم.

یوسف، آنها را با احترام و اکرام تمام پذیرفت، و به میهمانی خویش دعوت کرد، دستور داد هر دو نفر در کنار سفره یا طبق غذا قرار گیرند، آنها چنین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۳۷

کردند، در این هنگام «بنیامین» که تنها مانده بود گریه را سر داد و گفت: اگر برادرم یوسف زنده بود، مرا با خود بر سر یک سفره می نشاند، چرا که از یک پدر و مادر بودیم.

یوسف رو به آنها کرد و گفت: مثل این که برادر کوچکتان تنها مانده است؟

من برای رفع تنهائیش او را با خودم بر سر یک سفره می نشانم! سپس دستور داد برای هر دو نفر یک اتاق خواب مهیا کردند، باز «بنیامین» تنها ماند، یوسف گفت: او را نزد من بفرستید، در این هنگام یوسف برادرش را نزد خود جای داد، اما دید او بسیار ناراحت و نگران است و دائماً به یاد برادر از دسته رفته اش یوسف می باشد، در اینجا پیمانانه صبر یوسف لبریز شد و پرده از روی حقیقت برداشت، چنانکه قرآن می گوید: «هنگامی که وارد بر یوسف شدند او برادرش را نزد خود جای داد و گفت: من همان برادرت یوسفم، غم مخور و اندوه به خویش راه مده و از کارهایی که اینها می کنند نگران مباش!» (وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

منظور از کارهای برادران که «بنیامین» را ناراحت می کرده است، بی مهری هایی است که نسبت به او و یوسف داشتند، و نقشه هایی که برای طرد آنها از خانواده کشیدند.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۰ .... ص: ۴۳۷

(آیه ۷۰) - در این هنگام طبق بعضی از روایات، یوسف به برادرش بنیامین گفت: آیا دوست داری نزد من بمانی؟ او گفت آری ولی برادرانم هرگز راضی نخواهند شد. یوسف گفت: غصه مخور من نقشه‌ای می کشم که آنها ناچار شوند تو را نزد من بگذارند، «سپس هنگامی که بارهای غلات را برای برادران آماده ساخت پیمانانه گران قیمت مخصوص را، درون بار برادرش بنیامین گذاشت چون برای هر کدام باری از غله می داد (فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَاذِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَحِيهِ).

البته این کار در خفا انجام گرفت، و شاید تنها یک نفر از مأموران، بیشتر از آن آگاه نشد، در این هنگام مأموران کیل مواد غذایی مشاهده کردند که اثری از پیمانانه مخصوص و گران قیمت نیست، در حالی که قبلا در دست آنها بود: لذا همین که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۳۸

قافله آماده حرکت شد، «ندا دهنده‌ای فریاد زد: ای اهل قافله! شما سارق هستید!» (ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنكُمْ لَسَارِقُونَ). برادران یوسف که این جمله را شنیدند، سخت تکان خوردند و وحشت کردند، چرا که هرگز چنین احتمالی به ذهنشان راه نمی یافت که بعد از این همه احترام و اکرام، متهم به سرقت شوند!

سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۱ .... ص: ۴۳۸

(آیه ۷۱) - لذا «رو به آنها کردند و گفتند: مگر چه چیز گم کرده‌اید؟» (قَالُوا وَ أَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقَدُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۲ .... ص: ۴۳۸

(آیه ۷۲) - «گفتند: ما پیمانانه سلطان را گم کرده‌ایم» و نسبت به شما ظنیم هستیم (قَالُوا نَفَقَدُ صُوعَ الْمَلِكِ). و از آنجا که پیمانانه، گران قیمت و مورد علاقه ملک بوده است، «هر کس آن را بیابد و بیاورد، یک بار شتر به او جایزه خواهیم داد» (وَلَمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ). سپس گوینده این سخن برای تأکید بیشتر گفت: «و من شخصا این جایزه را تضمین می کنم» (وَ أَنَا بِهِ زَعِيمٌ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۳ .... ص: ۴۳۸

(آیه ۷۳) - برادران که سخت از شنیدن این سخن نگران و دستپاچه شدند، و نمی دانستند جریان چیست؟ رو به آنها کرده «گفتند: به خدا سوگند شما می دانید ما نیامده‌ایم در اینجا فساد کنیم و ما هیچ گاه سارق نبوده‌ایم» (قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَ مَا كُنَّا سَارِقِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۴ .... ص: ۴۳۸

(آیه ۷۴) - در این هنگام مأموران رو به آنها کرده «گفتند: اگر شما دروغ بگویید جزایش چیست؟» (قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۵ .... ص: ۴۳۸

(آیه ۷۵) - و آنها در پاسخ «گفتند: جزایش این است که هر کس پیمانۀ ملک، در بار او پیدا شود خودش را، توقیف کنید و به جای آن بردارید» (قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجَدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ).
«آری ما این چنین ستمکاران را کیفر می دهیم» (كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۶ .... ص: ۴۳۸

(آیه ۷۶) - در این هنگام یوسف دستور داد که بارهای آنها را بکشایند و یک یک بازرسی کنند، منتها برای این که طرح و نقشه اصلی یوسف معلوم نشود، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۳۹

«نخست بارهای دیگران را قبل از بار برادرش (بنیامین) بازرسی کرد و سپس پیمانۀ مخصوص را از بار برادرش بیرون آورد» (فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ).

همین که پیمانۀ در بار بنیامین پیدا شد، دهان برادران از تعجب باز ماند، گویی کوهی از غم و اندوه بر آنان فرود آمد. از یک سو برادر آنها ظاهراً مرتکب چنین سرقتی شده و مایه سرشکستگی آنهاست، و از سوی دیگر موقعیت آنها را نزد عزیز مصر به خطر می اندازد، و از همه اینها گذشته پاسخ پدر را چه بگویند؟

چگونه او باور می کند که برادران تقصیری در این زمینه نداشته اند؟

سپس قرآن چنین اضافه می کند که: «ما این گونه برای یوسف، طرح ریختیم» (كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ). تا برادر خود را به گونه ای که برادران دیگر نتوانند مقاومت کنند نزد خود نگاه دارد.

مسئله مهم اینجاست که اگر یوسف می خواست طبق قوانین مصر با برادرش بنیامین رفتار کند می بایست او را مضروب سازد و به زندان بیفکند. لذا قبلاً از برادران اعتراف گرفت که اگر شما دست به سرقت زده باشید، کیفرش نزد شما چیست؟ آنها هم طبق سنتی که داشتند پاسخ دادند که در محیط ما شخص سارق را در برابر سرقتی که کرده بر می دارند، و یوسف طبق همین برنامه با آنها رفتار کرد، چرا که یکی از طرق کیفر مجرم آن است که او را طبق قانون و سنت خودش کیفر دهند.

به همین جهت قرآن می گوید: «یوسف نمی توانست برادرش را طبق آیین ملک مصر بر دارد» و نزد خود نگهدارد (ما كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ).

سپس به عنوان یک استثناء می فرماید: «مگر این که خداوند بخواهد: (إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ).

اشاره به این که: این کاری که یوسف انجام داد و با برادران همانند سنت خودشان رفتار کرد طبق فرمان الهی بود، و نقشه ای بود برای حفظ برادر، و تکمیل آزمایش پدرش یعقوب، و آزمایش برادران دیگر! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۴۰

و در پایان اضافه می کند: «ما درجات هر کس را بخواهیم بالا می بریم» (نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ). درجات کسانی که شایسته باشند و همچون یوسف از بوته امتحانات، سالم به در آیند.

«و در هر حال برتر از هر صاحب علمی عالمی است» یعنی خدا، (وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ).

و هم او بود که طرح این نقشه را به یوسف الهام کرده بود.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۷ .... ص: ۴۴۰

(آیه ۷۷) - برادران سر انجام باور کردند که برادرشان «بنیامین» دست به سرقت زشت و شومی زده است، و سابقه آنها را نزد

عزیز مصر بکلی خراب کرده است و لذا برای این که خود را تبرئه کنند «گفتند: اگر او [بنیامین] دزدی کند (چیز عجیبی نیست، چرا که) برادرش (یوسف) نیز قبلاً مرتکب دزدی شده است» که هر دو از یک پدر و مادرند و حساب آنها از ما که از مادر دیگری هستیم جدا است! (قَالُوا إِنَّ يَسْرِقَ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ).

یوسف از شنیدن این سخن سخت ناراحت شد و «آن را در دل مکتوم داشت، و برای آنها آشکار ساخت» (فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ).

چرا که او می دانست آنها با این سخن، مرتکب تهمت بزرگی شده اند، ولی با پاسخ آنها نپرداخت، همین اندازه سر بسته به آنها «گفت: «شما (از دیدگاه من)، از نظر منزلت بدترین مردمید» (قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا).

سپس افزود: «و خداوند از آنچه توصیف می کنید، آگاهتر است» (وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ). ط

سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۸ .... ص: ۴۴۰

(آیه ۷۸) - هنگامی که برادران دیدند برادر کوچکشان بنیامین طبق قانونی که خودشان آن را پذیرفته اند می بایست نزد عزیز مصر بماند و از سوی دیگر با پدر پیمان بسته اند که حد اکثر کوشش خود را در حفظ و بازگرداندن بنیامین به خرج دهند، رو به سوی یوسف که هنوز برای آنها ناشناخته بود کردند و «گفتند: ای عزیز مصر! و ای زمامدار بزرگوار، او پدری دارد پیر و سالخورده (که قدرت بر تحمل فراق او را ندارد ما طبق اصرار تو او را از پدر جدا کردیم و او از ما پیمان مؤکد گرفته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۴۱

که به هر قیمتی هست، او را بازگردانیم، بیا بزرگوار کن) و یکی از ما را به جای او بگیر» (قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ).

«چرا که ما تو را از نیکوکاران می بینیم» (إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ). و این اولین بار نیست که نسبت به ما محبت فرمودی بیا و محبت خود را با این کار تکمیل فرما.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۹ .... ص: ۴۴۱

(آیه ۷۹) - یوسف این پیشنهاد را شدیداً نفی کرد و «گفت: پناه بر خدا (چگونه ممکن است) ما کسی را جز آن کس که متاع خود را نزد او یافته ایم بگیریم» هرگز شنیده اید آدم با انصافی، بی گناهی را به جرم دیگری مجازات کند؟ (قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ).

«اگر چنین کنیم مسلماً ظالم خواهیم بود» (إِنَّا إِذَا لظَالِمُونَ).

قابل توجه این که یوسف در این گفتار خود هیچ گونه نسبت سرقت به برادر نمی دهد بلکه از او تعبیر می کند به کسی که متاع خود را نزد او یافته ایم، و این دلیل بر آن است که او دقیقاً توجه داشت که در زندگی هرگز خلاف نگوید.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۰ .... ص: ۴۴۱

(آیه ۸۰) - برادران سر افکنده به سوی پدر بازگشتند: برادران آخرین تلاش و کوشش خود را برای نجات بنیامین کردند، ولی تمام راهها را به روی خود بسته دیدند.

لذا مایوس شدند و تصمیم به مراجعت به کنعان و گفتن ماجرا برای پدر را گرفتند، قرآن می گوید: «هنگامی که آنها (از عزیز مصر یا از نجات برادر) مایوس شدند به گوشه‌ای آمدند و خود را از دگران جدا ساختند و به نجوا و سخنان در گوشه پرداختند» (فَلَمَّا اسْتَيْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا).

به هر حال، «برادر بزرگتر (در آن جلسه خصوصی به آنها) گفت: مگر نمی دانید که پدرتان از شما پیمان الهی گرفته است» که بنیامین را به هر قیمتی که ممکن است بازگردانید (قَالَ كَيْبَرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ). و شما همان کسانی هستید که: «پیش از این نیز در باره یوسف، کوتاهی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۴۲ کردید» و سابقه خود را نزد پدر بد نمودید (وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ).

«حال که چنین است، من از جای خود- یا از سرزمین مصر- حرکت نمی کنم (و به اصطلاح در اینجا متحصن می شوم) مگر این که پدرم به من اجازه دهد، و یا خداوند فرمانی در باره من صادر کند که او بهترین حاکمان است» (فَلَنْ أُبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ).

منظور از این فرمان، یا فرمان مرگ است و یا راه چاره‌ای است که خداوند پیش بیاورد و یا عذر موجهی که نزد پدر بطور قطع پذیرفته باشد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۱ .... ص: ۴۴۲

(آیه ۸۱) - سپس برادر بزرگتر به سایر برادران دستور داد که «شما به سوی پدر باز گردید و بگوئید: پدر! فرزندات دست به دزدی زد!» (ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ).

«و این شهادتی را که ما می دهیم به همان مقداری است که ما آگاه شدیم» (وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا).

همین اندازه ما دیدیم پیمانہ ملک را از بار برادرمان خارج ساختند، که نشان می داد او مرتکب سرقت شده است، و اما باطن امر با خداست.

«و ما از غیب خبر نداشتیم» (وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۲ .... ص: ۴۴۲

(آیه ۸۲) - سپس برای اینکه هر گونه سوء ظن را از پدر دور سازند و او را مطمئن کنند که جریان امر همین بوده، نه کم و نه زیاد، گفتند: «برای تحقیق بیشتر از شهری که ما در آن بودیم سؤال کن» (وَسَأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا).

«و همچنین از قافله‌ای که با آن قافله به سوی تو آمدیم» و طبعاً افرادی از سرزمین کنعان و از کسانی که تو شناسی در آن وجود دارد، می توانی حقیقت حال را بپرس (وَ الْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا).

و به هر حال «مطمئن باش که ما در گفتار خود صادقیم و جز حقیقت چیزی نمی گوئیم» (وَ إِنَّا لَصَادِقُونَ).

از مجموع این سخن استفاده می شود که مسأله سرقت بنیامین در مصر پیچیده بوده که کاروانی از کنعان به آن سرزمین آمده و از میان آنها یک نفر قصد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۴۳

داشته است پیمانہ ملک را با خود برد که مأموران ملک به موقع رسیده‌اند و پیمانہ را گرفته و شخص او را بازداشت کرده‌اند.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۳ .... ص: ۴۴۳

(آیه ۸۳) - برادران از مصر حرکت کردند در حالی که برادر بزرگتر و کوچکتر را در آنجا گذاردند، و با حال پریشان و نزار به کنعان بازگشتند و به خدمت پدر شتافتند، پدر که آثار غم و اندوه را در بازگشت از این سفر - به عکس سفر سابق - بر چهره‌های آنها مشاهده کرد فهمید آنها حامل خبر ناگواری هستند، بخصوص این که اثری از «بن یامین» و برادر بزرگتر در میان آنها نبود، و هنگامی که برادران جریان حادثه را بی‌کم و کاست، شرح دادند یعقوب برآشفست، رو به سوی آنها کرده گفت:

هوسهای نفسانی شما، مسأله را در نظرتان چنین منعکس ساخته و تزئین داده است! (قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً). سپس یعقوب به خویشان بازگشت و گفت: من زمام صبر را از دست نمی‌دهم و «شکیبایی نیکو خالی از کفران می‌کنم» (فَصَبِّرْ جَمِیلاً).

«امیدوارم خداوند همه آنها (یوسف و بن یامین و فرزند بزرگم) را به من بازگرداند» (عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِنِي بِهِمْ جَمِیعاً). چرا که او دانا و حکیم است» (إِنَّهُ هُوَ الْعَلِیْمُ الْحَكِیْمُ). از درون دل همه آگاه است و از همه حوادثی که گذشته و می‌گذرد با خبر به علاوه او حکیم است و هیچ کاری را بدون حساب نمی‌کند.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۴ .... ص: ۴۴۳

(آیه ۸۴) - در این حال غم و اندوهی سراسر وجود یعقوب را فرا گرفت و جای خالی بن یامین همان فرزندى که مایه تسلی خاطر او بود، وی را به یاد یوسف عزیزش افکند، به یاد دورانی که این فرزند برومند با ایمان باهوش زیبا در آغوشش بود و استشمام بوی او هر لحظه زندگی و حیات تازه‌ای به پدر می‌بخشید، اما امروز نه تنها اثری از او نیست بلکه جانشین او بن یامین نیز به سرنوشت دردناک و مبهمی همانند او گرفتار شده است، «در این هنگام روی از فرزندان برتافت و گفت: وا اسفا بر یوسف!» (وَ تَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوْسُفَ).

این حزن و اندوه مضاعف، سیلاب اشک را، بی‌اختیار از چشم یعقوب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۴۴ جاری می‌ساخت تا آن حد که «چشمان او از این اندوه سفید و نابینا شد» (وَ ابْصُرْتُ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ). و اما با این حال سعی می‌کرد، خود را کنترل کند و خشم را فرو بنشانند و سخنی برخلاف رضای حق نگویید «او مرد با حوصله و بر خشم خویش مسلط بود» (فَهُوَ كَظِیْمٌ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۵ .... ص: ۴۴۴

(آیه ۸۵) - برادران که از مجموع این جریانها، سخت ناراحت شده بودند، از یک سو وجدانشان به خاطر داستان یوسف معذب بود، و از سوی دیگر به خاطر بن یامین خود را در آستانه امتحان جدیدی می‌دیدند، و از سوی سوم نگرانی مضاعف پدر بر آنها، سخت و سنگین بود، با ناراحتی و بی‌حوصلگی، به پدر «گفتند: به خدا سوگند تو آنقدر یاد یوسف می‌کنی تا در آستانه مرگ قرار گیری یا هلاک گردی» (قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتُنَا تَذَكَّرُ يُوْسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۶ .... ص: ۴۴۴

(آیه ۸۶) - اما پیر کنعان آن پیامبر روشن ضمیر در پاسخ آنها «گفت: (من شکایتم را به شما نیاوردم که چنین می گوید) من غم و اندوهم را نزد خدا می برم و به او شکایت می آورم» اَلْإِنَّمَا أَشْكُوا بَنِيَّ وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ) «و از خدایم (لطف ها و کرامت ها و) چیزهایی سراغ دارم که شما نمی دانید» أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ)

سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۷ .... ص: ۴۴۴

(آیه ۸۷) - بکشید و مایوس نشوید که یأس نشانه کفر است» قحطی در مصر و اطرافش از جمله کنعان بیداد می کرد، دگر بار یعقوب فرزندان را دستور به حرکت کردن به سوی مصر و تأمین مواد غذایی می دهد، ولی این بار در سرلوحه خواسته هایش جستجو از یوسف و برادرش بن یامین را قرار می دهد و می گوید:

«فرزندانم بروید و از یوسف و برادرش جستجو کنید» (يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَ أَخِيهِ).

و از آنجا که فرزندان تقریباً اطمینان داشتند که یوسفی در کار نمانده، و از این توصیه و تأکید پدر تعجب می کردند، یعقوب به آنها گوشزد می کند: «از رحمت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۴۵

الهی هیچ گاه مایوس نشوید» که قدرت او مافوق همه مشکلات و سختیهاست (و لَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ).

«چرا که جز کافران بی ایمان (که از قدرت خدا بی خبرند) از رحمتش مایوس نمی شوند» (إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۸ .... ص: ۴۴۵

(آیه ۸۸) - به هر حال فرزندان یعقوب بارها را بستند و روانه مصر شدند و این سومین مرتبه است که آنها به این سرزمین پرحادثه وارد می شوند.

در این سفر بر خلاف سفرهای گذشته یک نوع احساس شرمندگی روح آنها را آزار می دهد، چرا که سابقه آنها در مصر و نزد عزیز، سخت آسیب دیده، و شاید بعضی آنها را به عنوان «گروه سارقان کنعان» بشناسند، تنها چیزی که در میان انبوه این مشکلات و ناراحتیهای جانفرسا مایه تسلی خاطر آنهاست، همان جمله اخیر پدر است که می فرمود: از رحمت خدا مایوس نباشید که هر مشکلی برای او سهل و آسان است.

«پس هنگامی که آنها وارد بر یوسف شدند، (با نهایت ناراحتی رو به سوی او کردند و) گفتند: ای عزیز! ما و خاندان ما را قحطی و ناراحتی و بلا فرا گرفته است» (فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ).

«و تنها متاع کم و بی ارزشی همراه آورده ایم» (وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ).

اما با این حال به کرم و بزرگواری تو تکیه کرده ایم «و انتظار داریم که پیمانمان را بطور کامل وفا کنی» (فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ).

و در این کار «بر ما منت گذار و تصدق کن» (وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا).

و پاداش خود را از ما مگیر، بلکه از خدایت بگیر «چرا که خداوند کریمان و متصدقان را پاداش خیر می دهد» (إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ).

جالب این که برادران یوسف، با این که پدر تأکید داشت در باره یوسف و برادرش به جستجو برخیزید به این گفتار چندان توجه نکردند، و نخست از عزیز مصر تقاضای مواد غذایی نمودند، شاید چندان امیدی به پیدا شدن یوسف نداشتند، و یا فکر کردند تقاضای آزاد ساختن برادر را تحت الشعاع نمایند تا تأثیر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۴۶ بیشتری در عزیز مصر داشته باشد.

در روایات می‌خوانیم که برادران حامل نامه‌ای از طرف پدر برای عزیز مصر بودند که در آن نامه، یعقوب، ضمن تمجید از عدالت و دادگری و محبت‌های عزیز مصر، نسبت به خاندانش، و سپس معرفی خویش و خاندان نبوتش، ناراحتی‌های خود را به خاطر از دست دادن فرزندش یوسف و فرزند دیگرش بن یامین و گرفتاری‌های ناشی از خشکسالی را برای عزیز مصر شرح داده بود.

و در پایان نامه از او خواسته بود که بن یامین را آزاد کند. چرا که هرگز سرقت و مانند آن در خاندان ما نبوده و نخواهد بود. هنگامی که برادرها نامه پدر را به دست عزیز می‌دهند، نامه را گرفته و می‌بوسد و بر چشمان خویش می‌گذارد، و گریه می‌کند، آنچنان که قطرات اشک بر پیراهنش می‌ریزد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۹ .... ص: ۴۴۶

(آیه ۸۹) - در این هنگام که دوران آزمایش به سر رسیده بود و یوسف نیز سخت، بی‌تاب و ناراحت به نظر می‌رسید، برای معرفی خویش از اینجا سخن را آغاز نمود، رو به سوی برادران کرد «گفت: هیچ می‌دانید شما در آن هنگام که جاهل و نادان بودید به یوسف و برادرش چه کردید» (قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَ أَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ). عزیز مصر، گفتارش را با تبسمی پایان داد، این تبسم سبب شد دندانهای زیبای یوسف در برابر برادران کاملاً آشکار شود، خوب که دقت کردند دیدند عجب شباهتی با دندانهای برادرشان یوسف دارد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۰ .... ص: ۴۴۶

(آیه ۹۰) - مجموع این جهات، دست به دست هم داد، از یک سو می‌بیند عزیز مصر، از یوسف و بلاهایی که برادران بر سر او آوردند و هیچ کس جز آنها و یوسف از آن خبر نداشت سخن می‌گوید.

از سوی دیگر نامه یعقوب، آنچنان او را هیجان زده می‌کند که گویی نزدیکترین رابطه را با او دارد.

و از سوی سوم، هر چه در قیافه و چهره او بیشتر دقت می‌کنند شباهت او را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۴۷

با برادرشان یوسف بیشتر می‌بینند، اما در عین حال نمی‌توانند باور کنند که یوسف بر مسند عزیز مصر تکیه زده است، او کجا و اینجا کجا؟! لذا با لحنی آمیخته با تردید «گفتند: آیا تو خود یوسف هستی؟» (قَالُوا أَأَإِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ).

لحظه‌ها با سرعت می‌گذشت، ولی یوسف نگذارد این زمان، زیاد طولانی شود به ناگاه پرده از چهره حقیقت برداشت، «گفت: آری منم یوسف! و این برادرم بن یامین است!» (قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَ هَذَا أَخِي).

ولی برای این که شکر نعمت خدا را که این همه موهبت به او ارزانی داشته به جا آورده باشد و ضمناً درس بزرگی به برادران بدهد اضافه کرد: «خداوند بر ما منت گذارده هر کس تقوا پیشه کند و شکیبایی داشته باشد (خداوند پاداش او را خواهد داد)

چرا که خدا اجر نیکوکاران را ضایع نمی‌کند» (قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَ يَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۱ .... ص: ۴۴۷

(آیه ۹۱) - در این لحظات حساس برادران که خود را سخت شرمنده می‌بینند نمی‌توانند درست به صورت یوسف نگاه کنند، آنها در انتظار این هستند که ببینند آیا گناه بزرگشان قابل اغماض و بخشش است یا نه، لذا رو به سوی برادر کرده «گفتند: به خدا سوگند خداوند تو را بر ما مقدم داشته است» و از نظر علم و حلم و عقل و حکومت، فضیلت بخشیده (قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ أَتَرَكْنَا اللَّهَ عَلَيْنَا).
«هر چند ما خطاکار و گنه‌کار بودیم» (وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۲ .... ص: ۴۴۷

(آیه ۹۲) - اما یوسف که حاضر نبود این حال شرمندگی برادران مخصوصا به هنگام پیروزیش ادامه یابد، بلافاصله با این جمله به آنها امنیت و آرامش خاطر داد و «گفت: امروز هیچ‌گونه سرزنش و توبیخی بر شما نخواهد بود» (قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ).
فکران آسوده، و وجدانتان راحت باشد، و غم و اندوهی از گذشته به خود راه ندهید، سپس برای این که به آنها خاطر نشان کند که نه تنها حق او بخشوده شده است، بلکه حق الهی نیز در این زمینه با این ندامت و پشیمانی قابل بخشش است، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۴۸
افزود: «خداوند شما را می‌بخشد، چرا که او ارحم الراحمین است» (يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ).
و این دلیل بر نهایت بزرگواری یوسف است که نه تنها از حق خود گذشت، بلکه از نظر حق الله نیز به آنها اطمینان داد که خداوند غفور و بخشنده است.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۳ .... ص: ۴۴۸

(آیه ۹۳) - در اینجا غم و اندوه دیگری بر دل برادران سنگینی می‌کرد و آن این که پدر بر اثر فراق فرزندانش نابینا شده و ادامه این حالت، رنجی است جانکاه برای همه خانواده، به علاوه دلیل و شاهد مستمری است بر جنایت آنها، یوسف برای حل این مشکل بزرگ نیز چنین گفت: «این پیراهن مرا ببرید و بر صورت پدرم بیفکنید تا بینا شود» (ادْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَالْقَوَّةُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بِصِيرًا).
«و سپس با تمام خانواده به سوی من بیایید» (وَ أَتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ).
در پاره‌ای از روایات آمده که یوسف گفت: آن کسی که پیراهن شفا بخش من را نزد پدر می‌برد باید همان باشد که پیراهن خون آلود را نزد او برده بود لذا این کار به «یهودا» سپرده شد، زیرا او گفت من آن کسی بودم که پیراهن خونین را نزد پدر بردم و گفتم فرزندت را گرگ خورده.
ضمناً آیات فوق این درس مهم اخلاقی و دستور اسلامی را به روشنترین وجهی به ما می‌آموزد که به هنگام پیروزی بر دشمن، انتقامجو و کینه‌توز نباشید.
همانطور که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله بعد از فتح مکه به مخالفان گفت: من در باره شما همان می‌گویم که برادرم

یوسف در باره برادرانش به هنگام پیروزی گفت: لا تثریب علیکم الیوم: «امروز روز سرزنش و ملامت و توبیخ نیست»!

سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۴.... ص: ۴۴۸

(آیه ۹۴) - سر انجام لطف خدا کار خود را کرد! فرزندان یعقوب در حالی که از خوشحالی در پوست نمی گنجیدند، پیراهن یوسف را با خود برداشته، همراه قافله از مصر حرکت کردند «هنگامی که کاروان (از سرزمین مصر) جدا شد، پدرشان (یعقوب) گفت: من بوی یوسف را احساس می کنم، اگر مرا به نادانی و کم عقلی نسبت ندهید» اما گمان نمی کنم شما این سخنان را باور کنید (و لَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْ لَا أَن تَفْنَدُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۴۹

سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۵.... ص: ۴۴۹

(آیه ۹۵) - اطرافیان یعقوب که قاعدتا نوه‌ها و همسران فرزندان او و مانند آنان بودند با کمال تعجب و گستاخی رو به سوی او کردند و با قاطعیت «گفتند:

به خدا سوگند تو در همان گمراهی قدیم هستی!» (قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ).

مصر کجا، شام و کنعان کجا؟ آیا این دلیل بر آن نیست که تو همواره در عالم خیالات غوطه‌وری، و پندارهایت را واقعیت می‌پنداری، این چه حرف عجیبی است! اما این گمراهی تازگی ندارد، قبلا هم به فرزندان گفتی بروید به مصر و از یوسفم جستجو کنید! و از اینجا روشن می‌شود که منظور از ضلالت، گمراهی در عقیده نبوده، بلکه گمراهی در تشخیص مسائل مربوط به یوسف بوده است.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۶.... ص: ۴۴۹

(آیه ۹۶) - بعد از چندین شبانه روز که معلوم نیست بر یعقوب چه اندازه گذشت، یک روز صدا بلند شد بیاید که کاروان کنعان از مصر آمده است، فرزندان یعقوب برخلاف گذشته شاد و خندان وارد شهر شدند، و با سرعت به سراغ خانه پدر رفتند و قبل از همه «بشیر» - همان بشارت دهنده وصال و حامل پیراهن یوسف - نزد یعقوب پیر آمد و پیراهن را بر صورت او افکند، یعقوب که چشمان بی فروغش توانایی دیدن پیراهن را نداشت، همین اندازه احساس کرد که بوی آشنایی از آن به مشام جانس می‌رسد.

هیجان عجیبی سر تا پای پیرمرد را فرا گرفته است، ناگهان احساس کرد، چشمش روشن شد، همه جا را می‌بیند و دنیا با زیباییهایش بار دیگر در برابر چشم او قرار گرفته‌اند چنانکه قرآن می‌گوید: «هنگامی که بشارت دهنده آمد آن (پیراهن) را بر صورت او افکند ناگهان بینا شد!» (فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا).

برادران و اطرافیان، اشک شوق و شادی ریختند، و یعقوب با لحن قاطعی به آنها «گفت: آیا نگفتم من از خدا چیزهایی سراغ

دارم که شما نمی‌دانید؟! (قَالَ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الْيَتَامَىٰ أَن أَخَذْتُمْ خَزَائِنَهُمْ حِينَ كَفَرْتُمْ أَفَلَا تَعْلَمُونَ) ص: ۴۵۰

أَقُلُّ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۷ .... ص: ۴۵۰

(آیه ۹۷) - این معجزه شگفت انگیز برادران را سخت در فکر فرو برد، لحظه‌ای به گذشته تاریخ خود اندیشیدند، و چه خوب است که انسان هنگامی که به اشتباه خود پی برد فوراً به فکر اصلاح و جبران بیفتد، همان گونه که فرزندان یعقوب دست به دامن پدر زدند و «گفتند پدر جان از خدا بخواه که گناهان و خطاهای ما را ببخشد» (قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا). «چرا که ما گناهکار و خطاکار بودیم» (إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۸ .... ص: ۴۵۰

اشاره

(آیه ۹۸) - پیرمرد بزرگوار که روحی همچون اقیانوس وسیع و پر ظرفیت داشت بی آنکه آنها را ملامت و سرزنش کند «به آنها وعده داد و «گفت: من به زودی برای شما از پروردگار مغفرت می‌طلبم» (قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي). در روایات وارد شده که هدفش این بوده است که انجام این تقاضا را به سحرگاهان شب جمعه که وقت مناسبتری برای اجابت دعا و پذیرش توبه است، به تأخیر اندازد.

و امیدوارم او توبه شما را بپذیرد و از گناهانتان صرف نظر کند «چرا که او غفور و رحیم است» (إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ). از این دو آیه استفاده می‌شود که توسل و تقاضای استغفار از دیگری نه تنها منافات با توحید ندارد، بلکه راهی است برای رسیدن به لطف پروردگار، و گر نه چگونه ممکن بود یعقوب پیامبر، تقاضای فرزندان را دائر به استغفار برای آنان بپذیرد، و به توسل آنها پاسخ مثبت دهد.

پایان شب سیه - .... ص: ۴۵۰

درس بزرگی که آیات فوق به ما می‌دهد این است که مشکلات و حوادث هر قدر سخت و دردناک باشد و اسباب و علل ظاهری هر قدر، محدود و نارسا گردد و پیروزی و گشایش و فرج هر اندازه به تأخیر افتد، هیچ کدام از اینها نمی‌توانند مانع از امید به لطف پروردگار شوند، همان خداوندی که چشم نابینا را با پیراهنی روشن می‌سازد و بوی پیراهنی را از فاصله دور به نقاط دیگر منتقل می‌کند، و عزیز گمشده‌ای را پس از سالیان دراز باز می‌گرداند، دل‌های مجروح از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۵۱

فراق را مرهم می‌نهد، و دردهای جانکاه را شفا می‌بخشد.

آری! در این تاریخ و سرگذشت این درس بزرگ توحید و خداشناسی نهفته شده است که هیچ چیز در برابر اراده خدا مشکل و پیچیده نیست.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۹ .... ص: ۴۵۱

(آیه ۹۹) - سرانجام کار یوسف و یعقوب و برادران: با فرا رسیدن کاروان حامل بزرگترین بشارت از مصر به کنعان طبق توصیه یوسف باید این خانواده به سوی مصر حرکت کند، مقدمات سفر از هر نظر فراهم گشت، یعقوب را بر مرکب سوار کردند، در حالی که لبهای او به ذکر و شکر خدا مشغول بود.

این سفر - برخلاف سفرهای گذشته - خالی از هرگونه دغدغه بود، و حتی اگر خود سفر رنجی می داشت، این رنج در برابر آنچه در مقصد در انتظارشان بود قابل توجه نبود که:

وصال کعبه چنان می دواندم بشتاب که خارهای مغیلان حریر می آید! هر چه بود گذشت، و آبادیهای مصر از دور نمایان گشت.

اما همان گونه که روش قرآن است، این مقدمات را که با کمی اندیشه و تفکر روشن می شود، حذف کرده و در این مرحله چنین می گوید: «هنگامی که وارد بر یوسف شدند، یوسف پدر و مادرش را در آغوش فشرد» (فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ).

سرانجام شیرین ترین لحظه زندگی یعقوب، تحقق یافت و در این دیدار و وصال که بعد از سالها فراق، دست داده بود لحظاتی بر یعقوب و یوسف گذشت که جز خدا هیچ کس نمی داند آن دو چه احساساتی در این لحظات شیرین داشتند.

سپس یوسف «به همگی گفت: در سرزمین مصر قدم بگذارید که به خواست خدا همه، در امنیت کامل خواهید بود» (وَ قَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ).

چرا که مصر در حکومت یوسف امن و امان شده بود.

از این جمله استفاده می شود که یوسف به استقبال پدر و مادر تا بیرون دروازه شهر آمده بود، و شاید از جمله «دخلوا علی

یوسف» استفاده شود که دستور برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۵۲

داده بود در آنجا خیمه ها برپا کنند و از پدر و مادر و برادران پذیرایی مقدماتی به عمل آورند.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۰ .... ص: ۴۵۲

(آیه ۱۰۰) - هنگامی که وارد بارگاه یوسف شدند، «او پدر و مادرش را بر تخت نشاند» (وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ).

عظمت این نعمت الهی و عمق این موهبت و لطف پروردگار، آنچنان برادران و پدر و مادر را تحت تأثیر قرار داد که «همگی در برابر او به سجده افتادند» (وَ خَرُّوا لَهُ سُجَّدًا).

البته سجده به معنی پرستش و عبادت، مخصوص خداست لذا در بعضی از احادیث می خوانیم که: «سجود آنها به عنوان اطاعت و عبادت پروردگار و تحیت و احترام به یوسف بوده است».

در این هنگام یوسف، رو به سوی پدر کرد «و عرض کرد: پدر جان! این همان تأویل خوابی است که از قبل (در آن هنگام که کودک خردسالی بیش نبودم) دیدم» (وَ قَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ).

مگر نه این است که در خواب دیده بودم خورشید و ماه، و یازده ستاره در برابر من سجده کردند.

بین همان گونه که تو پیش بینی می کردی «خداوند این خواب را به واقعیت مبدل ساخت» (قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا).

«و (پروردگار) به من لطف و نیکی کرد، آن زمانی که مرا از زندان خارج ساخت» (وَ قَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ).

جالب این که در باره مشکلات زندگی خود فقط سخن از زندان مصر می گوید اما به خاطر برادران، سخنی از چاه کنعان

نگفت! سپس اضافه کرد: خداوند چقدر به من لطف کرد که «شما را از آن بیابان کنعان به اینجا آورد بعد از آن که شیطان در میان من و برادرانم فساد انگیزی نمود» (وَ جَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَ بَيْنَ إِخْوَتِي).
 سر انجام می گوید: همه این مواهب از ناحیه خداست، «چرا که پروردگارم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۵۳
 کانون لطف است و هر چیز را بخواهد لطف می کند» (إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ).
 کارهای بندگانش را تدبیر و مشکلاتشان را سهل و آسان می سازد.
 او می داند چه کسانی نیازمندند، و نیز چه کسانی شایسته اند، «چرا که او علیم و حکیم است» (إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۱ .... ص: ۴۵۳

(آیه ۱۰۱) - سپس رو به درگاه مالک الملک حقیقی و ولی نعمت همیشگی نموده، به عنوان شکر و تقاضا می گوید:
 «پروردگارا! بخشی از یک حکومت وسیع به من مرحمت فرمودی» (رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ).
 «و از علم تعبیر خواب به من آموختی» (وَ عَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ).
 و همین علم ظاهرا ساده چه دگرگونی در زندگانی من و جمع کثیری از بندگانت ایجاد کرد، و چه پربرکت است علم! «تویی که آسمانها و زمین را ابداع و ایجاد فرمودی» (فَاعْزِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).
 و به همین دلیل، همه چیز در برابر قدرت تو خاضع و تسلیم است.
 پروردگارا! «تو ولی و ناصر و مدبر و حافظ من در دنیا و آخرتی» (أَنْتَ وَلِيٌّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ).
 «مرا مسلمان و تسلیم در برابر فرمانت از این جهان ببر» (تَوَفَّنِي مُسْلِمًا).
 «و مرا به صالحان ملحق کن» (وَ أَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ).
 یعنی من دوام ملک و بقاء حکومت و زندگی مادیم را از تو تقاضا نمی کنم که اینها همه فایند و فقط دورنمای دل انگیزی دارند، بلکه از تو می خواهم که عاقبت و پایان کارم به خیر باشد، و با ایمان و تسلیم و برای تو جان دهم، و در صف صالحان و شایستگان قرار گیرم.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۲ .... ص: ۴۵۳

(آیه ۱۰۲) - با پایان گرفتن داستان یوسف با آن همه درسهای عبرت و آموزنده، و آن نتایج گرانبها و پربارش آن هم خالی از هرگونه گرافه گویی و خرافات تاریخی، قرآن روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده و می گوید: «اینها از خبرهای غیبی است که به تو وحی می فرستیم» (ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۵۴
 «تو هیچ گاه نزد آنها نبودی در آن هنگام که تصمیم گرفتند و نقشه می کشیدند» که چگونه آن را اجرا کنند (وَ مَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَ هُمْ يَمْكُرُونَ).
 بنابراین تنها وحی الهی است که این گونه خبرها را در اختیار تو گذارده است.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۳ .... ص: ۴۵۴

(آیه ۱۰۳) - با این حال مردم با دیدن این همه نشانه های وحی و شنیدن این اندرزهای الهی می بایست ایمان بیاورند و از راه

خطا باز گردند، ولی ای پیامبر «هر چند تو اصرار داشته باشی (بر این که آنها ایمان بیاورند) اکثرشان ایمان نمی آورند!» (وَ مَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۴ .... ص: ۴۵۴

(آیه ۱۰۴) - سپس اضافه می کند: اینها در واقع هیچ گونه عذر و بهانه ای برای عدم پذیرش دعوت تو ندارند زیرا علاوه بر این که نشانه های حق در آن روشن است، «تو هرگز از آنها اجر و پاداشی در برابر آن نخواسته ای» که آن را بهانه مخالفت نمایند (وَ مَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ).

«این دعوتی است عمومی و همگانی و تذکری است برای جهانیان» و سفره گسترده ای است برای عام و خاص و تمام انسانها! (إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۵ .... ص: ۴۵۴

(آیه ۱۰۵) - آنها در واقع به این خاطر گمراه شدند که چشم باز و بینا و گوش شنوا ندارند به همین جهت «بسیاری از آیات خدا در آسمانها و زمین وجود دارد که آنها از کنار آن می گذرند و از آن روی می گردانند» (وَ كَأَيُّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَ هُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ).

همین حوادثی را که همه روز با چشم خود می نگرند: اسرار این نظام شگرف، این طلوع و غروب خورشید، این غوغای حیات و زندگی در گیاهان، پرندگان، حشرات و انسانها، و این زمزمه جویباران، این همه نسیم و این همه نقش عجب که بر در و دیوار وجود است، به اندازه ای آشکار می باشد که هر کس در آنها و خالقش نیندیشد، همچنان نقش بود بر دیوار!

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۶ .... ص: ۴۵۴

(آیه ۱۰۶) - در این آیه اضافه می کند: «و بیشتر آنها که مدعی ایمان به خدا هستند، مشرکند» و ایمانشان خالص نیست، بلکه آمیخته با شرک است» (وَ مَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَ هُمْ مُشْرِكُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۵۵
ممکن است خودشان چنین تصور کنند که مؤمنان خالصی هستند، ولی رگه های شرک در افکار و کردارشان غالباً وجود دارد و لذا در روایتی از امام صادق علیه السلام می خوانیم: «شرک در اعمال انسان مخفی تر است از حرکت مورچه».
یک موحد خالص کسی است که غیر از خدا، معبودی به هیچ صورت در دل و جان او نباشد، گفتارش برای خدا، اعمالش برای خدا، و هر کارش برای او انجام پذیرد، قانونی جز قانون خدا را به رسمیت نشناسد.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۷ .... ص: ۴۵۵

(آیه ۱۰۷) - در این آیه به آنها که ایمان نیاورده اند و از کنار آیات روشن الهی بی خبر می گذرند و در اعمال خود مشرکند، هشدار می دهد که: «آیا اینها خود را از این موضوع ایمن می دانند که عذاب فراگیر الهی (ناگهان و بدون مقدمه بر آنها نازل شود» و همه آنها را در بر گیرد (أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ).

و «یا این که قیامت ناگهان فرارسد (و دادگاه بزرگ الهی تشکیل گردد و به حساب آنها برسند) در حالی که آنها بی خبر و غافلند» (أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ).

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۸ .... ص: ۴۵۵

(آیه ۱۰۸) - در این آیه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله مأموریت پیدا می کند که آیین و روش و خط خود را مشخص کند، می فرماید: «بگو: راه و طریقه من این است که همگان را به سوی الله (خداوند واحد یکتا) دعوت کنم» (قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ).

سپس اضافه می کند: من این راه را بی اطلاع یا از روی تقلید نمی پیمایم، بلکه «از روی آگاهی و بصیرت، خود و پیروانم» همه مردم جهان را به سوی این طریقه می خوانیم (عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي).

این جمله نشان می دهد که هر مسلمانی که پیرو پیامبر صلی الله علیه و آله است باید با سخن و عملش دیگران را به راه «الله» دعوت کند.

سپس برای تأکید، می گوید: «خداوند (یعنی همان کسی که من به سوی او دعوت می کنم) پاک و منزّه است از هر گونه عیب و نقص و شبیه و شریک» (وَ سُبْحَانَ اللَّهِ).

باز هم برای تأکید بیشتر می گوید: و من از مشرکان نیستم» و هیچ گونه شریک برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۵۶ و شبیهی برای او قائل نخواهم بود (وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ).

در واقع این از وظایف یک رهبر راستین است که با صراحت برنامه ها و اهداف خود را اعلام کند.

قرار گرفتن این آیه به دنبال آیات «یوسف» اشاره ای است به این که راه و رسم من از راه و رسم یوسف پیامبر بزرگ الهی نیز جدا نیست، او هم همواره حتی در کنج زندان دعوت به «الله الواحد القهار» می کرد، و غیر او را اسمهای بی مسماهی می شمرد که از روی تقلید از جاهلانی به جاهلان دیگر رسیده است، آری! روش من و روش همه پیامبران نیز همین است.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۹ .... ص: ۴۵۶

(آیه ۱۰۹) - و از آنجا که یک اشکال همیشگی اقوام گمراه و نادان به پیامبران این بوده است که چرا آنها انسانند! قرآن مجید یک بار دیگر به این ایراد پاسخ می گوید: «ما هیچ پیامبری را قبل از تو نفرستادیم مگر این که آنها مردانی بودند که وحی به آنها می فرستادیم، مردانی که از شهرهای آباد و مراکز جمعیت برخاستند» (وَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى).

آنها نیز در همین شهرها و آبادیها همچون سایر انسانها زندگی می کردند، و در میان مردم رفت و آمد داشتند و از دردها و نیازها و مشکلاتشان به خوبی آگاه بودند.

سپس اضافه می کند: برای این که اینها بدانند سرانجام مخالفتهایشان با دعوت تو که دعوت به سوی توحید است چه خواهد بود، خوب است بروند و آثار پیشینیان را بنگرند «آیا آنها سیر در زمین نکردند تا ببینند عاقبت اقوام گذشته چگونه بود؟» (أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ).

که این «سیر در ارض» و گردش در روی زمین، مشاهده آثار گذشتگان، ویرانی قصرها و آبادیهایی که در زیر ضربات عذاب

الهی درهم کوبیده شد بهترین درس را به آنها می‌دهد، درسی زنده، و محسوس، و برای همگان قابل لمس! و در پایان آیه می‌فرماید: «و سرای آخرت برای پرهیزکاران مسلما بهتر است» (وَلَعَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۵۷

«آیا تعقل نمی‌کنید و فکر و اندیشه خویش را به کار نمی‌اندازید» (أَفَلَا تَعْقِلُونَ).

چرا که اینجا سرایی است ناپایدار و آمیخته با انواع مصائب و آلام و دردها، اما آنجا سرایی است جاودانی و خالی از هر گونه رنج و ناراحتی.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۱۰ .... ص: ۴۵۷

(آیه ۱۱۰) - در این آیه اشاره به یکی از حساسترین و بحرانی‌ترین لحظات زندگی پیامبران کرده، می‌گوید: پیامبران الهی در راه دعوت به سوی حق، همچنان پافشاری داشتند و اقوام گمراه و سرکش همچنان به مخالفت خود ادامه می‌دادند «تا آنجا که پیامبران از آنها مأیوس شدند، و (مردم) گمان بردند که به آنها دروغ گفته شده است، در این هنگام یاری ما به سراغ آنها آمد، آنان را که خواستیم نجات یافتند» (حَتَّى إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّى مَنْ نَشَاءُ). و در پایان آیه می‌فرماید: «عذاب و مجازات ما از قوم گنهکار و مجرم، باز گردانده نمی‌شود» (وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ).

این یک سنت الهی است، که مجرمان پس از اصرار بر کار خود و بستن تمام درهای هدایت به روی خویشان و خلاصه پس از اتمام حجت، مجازاتهای الهی به سراغشان می‌آید و هیچ قدرتی قادر بر دفع آن نیست.

سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۱۱ .... ص: ۴۵۷

(آیه ۱۱۱) - آخرین آیه این سوره محتوای بسیار جامعی دارد، که تمام بحثهایی که در این سوره گذشت بطور فشرده در آن جمع است و آن این که «در سرگذشت آنها (یوسف و برادرانش و انبیاء و رسولان گذشته و اقوام مؤمن و بی‌ایمان) درسهای بزرگ عبرت برای همه اندیشمندان است» (لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولَى الْأَلْبَابِ). آینه‌ای است که می‌توانند در آن، عوامل پیروزی و شکست، کامیابی و ناکامی، خوشبختی و بدبختی، سر بلندی و ذلت و خلاصه آنچه در زندگی انسان ارزش دارد و آنچه بی‌ارزش است، در آن ببیند.

ولی تنها «اولی الالباب» و صاحبان مغز و اندیشه هستند که توانایی مشاهده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۵۸ این نقوش عبرت را بر صفحه این آینه عجیب دارند.

و به دنبال آن اضافه می‌کند: «آنچه گفته شد یک افسانه ساختگی و داستان خیالی و دروغین نبود» (مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى).

این آیات که بر تو نازل شده و پرده از روی تاریخ صحیح گذشتگان برداشته، ساخته مغز و اندیشه تو نیست، «بلکه (یک وحی بزرگ آسمانی است، که) کتب اصیل انبیای پیشین را نیز تصدیق و گواهی می‌کند» (وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ).

به علاوه هر آنچه انسان به آن نیاز دارد، «و شرح هر چیزی» که پایه سعادت انسان است در این آیات آمده است (و تَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ).

و به همین دلیل «مایه هدایت (جستجوگران) و مایه رحمت برای همه کسانی است که ایمان می‌آورند» (و هُدًى وَ رَحْمَةً لِّقَوْمٍ

يُؤْمِنُونَ).

«پایان سوره یوسف»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۵۹

سوره رعد [۱۳] .... ص: ۴۵۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۴۳ آیه است

مختوای سوره رعد: .... ص: ۴۵۹

همان گونه که قبلا هم گفته‌ایم، سوره‌های مکی چون در آغاز دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله و به هنگام درگیری شدید با مشرکان نازل شده است غالباً پیرامون مسائل عقیدتی مخصوصاً دعوت به توحید و مبارزه با شرک و اثبات معاد سخن می‌گوید، در حالی که سوره‌های مدنی که پس از گسترش اسلام و تشکیل حکومت اسلامی نازل گردید، پیرامون احکام و مسائل مربوط به نظامات اجتماعی، طبق نیازمندیهای جامعه بحث می‌کند.

این سوره که از سوره‌های مکی است نیز همین برنامه را تعقیب کرده است و پس از اشاره به حقانیت و عظمت قرآن، به بیان آیات توحید و اسرار آفرینش که نشانه‌های ذات پاک خدا هستند می‌پردازد. سپس به بحث معاد و زندگی نوین انسان و دادگاه عدل پروردگار می‌پردازد. و این «مجموعه معرفی مبدأ و معاد» را، با بیان مسؤلیتهای مردم و وظائفشان تکمیل می‌کند.

دگر بار به مسأله توحید باز می‌گردد. سپس برای شناخت حق و باطل، مثال می‌زند، مثالهایی زنده و محسوس، و برای همه قابل درک.

و از آنجا که ثمره نهایی ایمان به توحید و معاد، همان برنامه‌های سازنده و عملی است به دنبال این بحثها، مردم را به وفای به عهد و صلح و صبر و استقامت و انفاق در پنهان و آشکار و ترک انتقامجویی دعوت می‌کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۶۰

و سرانجام دست مردم را می‌گیرد و به اعماق تاریخ می‌کشاند و سرگذشت دردناک اقوام یاغی و سرکش گذشته را نشان می‌دهد.

بنابراین سوره رعد، از عقاید و ایمان شروع می‌شود، و به اعمال و برنامه‌های انسان سازی پایان می‌یابد.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الرعد (۱۳): آیه ۱ .... ص: ۴۶۰

(آیه ۱) - بار دیگر به حروف مقطعه برخورد می‌کنیم، منتها این سوره تنها سوره‌ای است که در آغاز «الف، لام، میم، راء» (المر) دیده می‌شود.

محتمل است این ترکیب اشاره به این باشد که محتوای سوره «رعد» جامع محتوای هر دو گروه از سوره‌هایی است که با «الم» و «الر» آغاز می‌شود.

به هر حال نخستین آیه این سوره از عظمت قرآن سخن می‌گوید: «اینها آیات کتاب بزرگ آسمانی است» (تَلَمَّكَ آيَاتُ الْكِتَابِ).

«و آنچه از پروردگارت بر تو نازل شده است حق است» (وَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ الْحَقُّ).

و جای هیچ گونه شک و تردید در آن دیده نمی‌شود، چرا که بیان کننده حقایق عینی جهان آفرینش و روابط آن با انسانها می‌باشد.

«ولی بیشتر مردم ایمان نمی‌آورند» (وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ).

سوره الرعد (۱۳): آیه ۲ .... ص: ۴۶۰

(آیه ۲) - نشانه‌های خدا در آسمان و زمین و جهان گیاهان: بعد از بیان حروف مقطعه، به تشریح قسمت مهمی از دلایل توحید و نشانه‌های خدا در جهان آفرینش می‌پردازد، و چه زیبا می‌گوید: «خدا همان کسی است که آسمانها را چنانکه می‌بینید بدون ستون برپا داشت» یا آنها را «با ستونهای نامرئی برافراشت» (اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا).

این آیه پرده از روی یک حقیقت علمی برداشته که در زمان نزول آیات، بر کسی آشکار نبود، چرا که در آن زمان «هیئت بطلمیوس» بر محافل علمی جهان و بر افکار مردم حکومت می‌کرد، و طبق آن آسمانها به صورت کراتی تو در تو همانند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۶۱

طبقات پیاز روی هم قرار داشتند ولی حدود هزار سال بعد از نزول این آیات، علم و دانش بشر به اینجا رسید که افلاک پوست پیازی، بکلی موهوم است و آنچه واقعیت دارد، این است که کرات آسمانی هر کدام در مدار و جایگاه خود، معلق و ثابتند، بی آنکه تکیه گاهی داشته باشند، و تنها چیزی که آنها را در جای خود ثابت می‌دارد، تعادل قوه جاذبه و دافعه است. این تعادل جاذبه و دافعه به صورت یک ستون نامرئی، کرات آسمان را در جای خود نگه داشته است.

سپس می‌فرماید: خداوند «بعد از آفرینش این آسمانهای بی ستون که نشانه بارز عظمت قدرت بی انتهای اوست» بر عرش استیلا یافت» و زمام تدبیر جهان را در کف قدرت گرفت (ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ).

بعد از بیان آفرینش آسمانها و حکومت پروردگار بر آنها، سخن از تسخیر خورشید و ماه می‌گوید: او کسی است که: «خورشید و ماه را مسخر و فرمانبردار و خدمتگذار ساخت» (وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ).

اما این نظام جهان ماده جاودانی و ابدی نیست، «و هر کدام (از این خورشید و ماه) تا سر آمد مشخصی که برای آنها تعیین شده است در مسیر خود به حرکت ادامه می‌دهند» (كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى).

و به دنبال آن می‌افزاید که: این آمد و شدها و دگرگونیها بی حساب و کتاب نیست و بدون نتیجه و فایده نمی‌باشد بلکه «اوست که همه کارها را تدبیر می‌کند» (يُدَبِّرُ الْأَمْرَ). و برای هر حرکتی حسابی، و برای هر حسابی هدفی در نظر گرفته است.

«او آیات خویش را برای شما بر می‌شمرد و ریزه کاریهای آنها را شرح می‌دهد تا به لقای پروردگار و سرای دیگر ایمان پیدا کنید» (يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ).

سوره الرعد (۱۳): آیه ۳ .... ص: ۴۶۱

(آیه ۳) - این آیه، آیات الهی را در عالم بالا نشان می‌دهد و انسان را به مطالعه زمین و کوهها و نهرها و انواع میوهها و طلوع و غروب خورشید دعوت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۶۲ می‌کند، می‌گوید: «و او کسی است که زمین را گسترش داد» (وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ). تا برای زندگی انسان و پرورش گیاهان و جانداران آماده باشد.

پس از آن به مسأله پیدایش کوهها اشاره می‌کند و می‌فرماید: «خداوند در زمین کوهها قرار داد» (وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ). همان کوههایی که در آیات دیگر قرآن «اوتاد» (میخهای) زمین معرفی شده شاید به دلیل این که کوهها از زیر به هم پنجه افکنده‌اند و همچون زرهی تمام سطح زمین را پوشانده که هم فشارهای داخلی را از درون خنثی کنند و هم نیروی فوق العاده جاذبه ماه و جزر و مد را از بیرون، و به این ترتیب، تزلزل و اضطراب و زلزله‌های مداوم را از میان ببرند کره زمین را در آرامش برای زندگی انسانها نگه دارند.

سپس به آبها و نهرهایی که در روی زمین، جریان دارد اشاره کرده، می‌گوید:
و در آن «نهرهایی» قرار دارد (وَأَنْهَارًا).

سیستم آبیاری زمین به وسیله کوهها، و ارتباط کوهها با نهرها، بسیار جالب است، زیرا بسیاری از کوههای روی زمین، آبهایی را که به صورت برف درآمده در قله خود یا در شکافهای دره‌هایشان ذخیره می‌کنند که تدریجا آب می‌شوند و به حکم قانون جاذبه از مناطق مرتفعتر به سوی مناطق پست و گسترده روان می‌گردند.

بعد از آن به ذکر مواد غذایی و میوه‌هایی که از زمین و آب و تابش آفتاب به وجود می‌آید و بهترین وسیله برای تغذیه انسان است پرداخته، می‌گوید: «و از تمام میوه‌ها دو جفت در زمین قرار داد» (وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ).

اشاره به این که میوه‌ها موجودات زنده‌ای هستند که دارای نطفه‌های نر و ماده می‌باشند که از طریق تلقیح، بارور می‌شوند. اگر «لینه» دانشمند و گیاه‌شناس معروف سوئدی در اواسط قرن ۱۸ میلادی موفق به کشف زوجیت عمومی و همگانی در جهان گیاهان شد، قرآن مجید در یک هزار و چهار صد سال قبل از آن، این حقیقت را فاش ساخت، و این خود یکی از معجزات علمی قرآن مجید است که بیانگر عظمت این کتاب بزرگ آسمانی می‌باشد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۶۳ و از آنجا که زندگی انسان و همه موجودات زنده و مخصوصاً گیاهان و میوه‌ها بدون نظام دقیق شب و روز امکان پذیر نیست در قسمت دیگر این آیه، از این موضوع سخن به میان آورده، می‌گوید: خداوند «به وسیله شب، روز را می‌پوشاند و پرده بر آن می‌افکند» (يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ).

چرا که اگر پرده تاریک آرامبخش شب نباشد، نور مداوم آفتاب، همه گیاهان را می‌سوزاند و اثری از میوه‌ها و بطور کلی از موجودات زنده بر صفحه زمین باقی نمی‌ماند.

و در پایان آیه می‌فرماید: «در این (موضوعات که گفته شد) آیات و نشانه‌هایی است برای آنهایی که تفکر می‌کنند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ).

آری! آنها در این آیات، قدرت لایزال و حکمت بی‌پایان آفریدگار را به روشنی می‌بینند.

سورة الرعد (۱۳): آیه ۴ .... ص: ۴۶۳

(آیه ۴) - در این آیه به یک سلسله نکات جالب زمین‌شناسی و گیاه‌شناسی که هر کدام نشانه نظام حساب شده آفرینش است

اشاره کرده، نخست می‌فرماید:

«و در زمین قطعات مختلفی وجود دارد که در کنار هم و در همسایگی یکدیگرند» (وَ فِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ).
دیگر این که: «در همین زمین باغها و درختانی وجود دارد از انواع انگور و زراعتها و نخلها» (وَ جَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَ زُرْعٌ وَ نَخِيلٌ).

و عجب این که این درختان و انواع مختلف آنها، «گاهی از یک پایه و ساقه می‌رویند و گاه از پایه‌های مختلف» (صِنَوَانٌ وَ غَيْرُ صِنَوَانٍ).

ممکن است این جمله اشاره به مسأله استعداد درختان برای پیوند باشد که گاه بر یک پایه چند پیوند مختلف می‌زنند و هر کدام از این پیوندها رشد کرده و نوع خاصی از میوه را به ما تحویل می‌دهد.
و عجیبتر این که: «همه آنها از یک آب سیراب می‌شوند» (يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ).
و با این همه «بعضی از این درختان را بر بعض دیگر از نظر میوه برتری برگزیده تفسیر نموده، ج ۲، ص: ۴۶۴ می‌دهیم» (وَ نَفَضَلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكْلِ).

آیا هر یک از این اسرار، دلیل بر وجود یک مبدأ حکیم و عالم که این نظام را رهبری کند نیست.
اینجاست که در پایان آیه می‌فرماید: «در این امور نشانه‌هایی است (از عظمت خدا) برای آنها که تعقل و اندیشه می‌کنند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ).

سوره الرعد (۱۳): آیه ۵ .... ص: ۴۶۴

(آیه ۵) - تعجب کفار از معاد! در اینجا قرآن به مسأله «معاد» می‌پردازد، و با ارتباط و پیوستگی خاصی که میان مسأله مبدأ و معاد است، این بحث را تحکیم بخشیده، می‌گوید: «و اگر (از چیزی) تعجب می‌کنی، عجیب گفتار آنهاست که می‌گویند: آیا هنگامی که خاک شدیم بار دیگر آفرینش تازه‌ای پیدا خواهیم کرد؟! (وَ إِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَ إِذَا كُنَّا تُرَابًا أَوْ إِنَّا لَنَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ).

سپس وضع فعلی و سرنوشت آینده این گروه را در سه جمله بیان می‌کند:

ابتدا می‌گوید: «اینها کسانی هستند که به پروردگارشان کافر شدند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ).

چرا که خداوند و ربوبیت او را قبول داشتند، هرگز در قدرت او در مسأله معاد و تجدید حیات انسان تردید نمی‌کردند.
دیگر این که بر اثر کفر و بی‌ایمانی و خارج شدن از زیر پرچم آزادگی توحیدی، زنجیرهای بت پرستی، هوی پرستی، ماده پرستی و جهل و خرافات را با دست خود بر گردن خویش نهاده‌اند همانطور که آیه می‌فرماید: «و آنان غل و زنجیرها در گردنشان است» (وَ أُولَئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ).

«و چنین افرادی (با این وضع و این موقعیت) مسلماً اصحاب دوزخند و جاودانه در آن خواهند ماند» و جز این نتیجه و انتظاری در باره آنان نیست (وَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

سوره الرعد (۱۳): آیه ۶ .... ص: ۴۶۴

(آیه ۶) - در این آیه به یکی دیگر از سخنان غیر منطقی مشرکان پرداخته و می‌گوید: «آنها به جای این که از خداوند به وسیله

تو تقاضای رحمت کنند، درخواست تعجیل عذاب و کیفر و مجازات می نمایند» (وَ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ بِرْكَزِيدِهِ تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۲، ص: ۴۶۵
قَبْلَ الْحَسَنَةِ)

آیا آنها فکر می کنند مجازات الهی دروغ است؟ «با این که در گذشته عذابهایی (بر امتهای سرکش پیشین) نازل گردید» که اخبار آن بر صفحات تاریخ و در دل زمین ثبت است (وَ قَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ). سپس اضافه می کند: «پروردگار تو نسبت به مردم- با این که ظلم می کنند- دارای مغفرت است، و (در عین حال) پروردگارت دارای عذاب شدید است» (وَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَ إِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ).

سوره الرعد(۱۳): آیه ۷ .... ص: ۴۶۵

(آیه ۷)- باز هم بهانه جویی! در اینجا به یکی از ایرادات مشرکان لجوج در زمینه «نبوت» پرداخته، می گوید: «کسانی که کافر شدند می گویند: چرا معجزه و نشانه‌ای از پروردگارش بر او نازل نشده است» (وَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةً مِنْ رَبِّهِ).

واضح است که یکی از وظایف پیامبر صلی الله علیه و آله، ارائه معجزات به عنوان سند حقانیت و پیوندش با وحی الهی است. ولی مخالفان انبیاء، همواره دارای حسن نیت نبودند یعنی، معجزات را برای یافتن حق نمی خواستند، بلکه به عنوان لجاجت و عدم تسلیم در برابر حق هر زمان پیشنهاد معجزه می کردند و خارق عادت عجیب و غریبی می کردند. در مقابل این گونه افراد، پیامبران با ذکر این حقیقت که معجزات به دست خداست و به فرمان او انجام می گیرد و ما وظیفه تعلیم و تربیت مردم را داریم، دست رد بر سینه این گونه افراد می زدند.

لذا قرآن به دنبال آن می افزاید: ای پیامبر! «تو فقط بیم دهنده‌ای و برای هر قوم و ملتی هادی و رهنمایی هست» (إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ).

در واقع قرآن می گوید: این کافران وظیفه اصلی پیامبر را فراموش کرده‌اند که مسأله انذار و دعوت به سوی خداست و چنین پنداشته‌اند که وظیفه اصلی او اعجاز گری است.

قابل توجه این که تفاوت میان «انذار» و «هدایت» در این است که انذار برای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۶۶ آن است که گمراهان از بیراهه به راه آیند، و در متن صراط مستقیم جای گیرند ولی هدایت برای این است که مردم را پس از آمدن به راه به پیش برد.

لذا در روایات متعددی از پیامبر صلی الله علیه و آله در کتب شیعه و اهل تسنن نقل شده که، فرمود: «من منذر و تو هادی ای علی! به وسیله تو هدایت یافته گان هدایت می شوند».

سوره الرعد(۱۳): آیه ۸ .... ص: ۴۶۶

(آیه ۸)- علم بی پایان خدا! در این بخش سخن از علم وسیع پروردگار (علم به نظام آفرینش و علم به اعمال بندگان) و آگاهی او بر همه چیز است.

نخست می گوید «خداوند از جنینهایی که هر زن- یا هر حیوان ماده- حمل می کند آگاه است» (اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَى).

نه تنها از جنسیت آن، بلکه از تمام مشخصات، استعدادها، ذوقها، و نیروهایی که بالقوه در آن نهفته شده آگاه است. «و (همچنین) آنچه را که رحما کم می کنند و قبل از موعد مقرر بیرون می ریزند» می داند (وَ مَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ). «و (همچنین) از آنچه از موعد مقرر افزون نگاه می دارند» نیز باخبر است (وَ مَا تَزِدَادُ). سپس قرآن اضافه می کند: «و هر چیز در نزد خدا به مقدار و میزان ثابت و معین است» (وَ كُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ). تا تصور نشود که این کم و زیادهای بی حساب و بی دلیل است، همان گونه که اجزای جنین و خون رحم، همه دارای حساب و کتاب است.

سورة الرعد(۱۳): آیه ۹ .... ص: ۴۶۶

(آیه ۹) - این آیه در حقیقت دلیلی است بر آنچه در آیه قبل بیان شد، می گوید: «او (خداوند) از غیب و شهود (پنهان و آشکار) آگاه است» (عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ). و آگاهی او از غیب و شهود به این دلیل است که: «او بزرگ و متعالی است» و مسلط بر همه چیز (الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ). و به همین دلیل در همه جا حضور دارد، و چیزی از دیدگان علم او پنهان نیست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۶۷

سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۰ .... ص: ۴۶۷

(آیه ۱۰) - و برای تکمیل این بحث و تأکید بر علم بی پایان او اضافه می کند: «برای او (خداوند) یکسان است کسانی از شما که پنهانی سخن بگویند، و یا آن را آشکار سازند» او همه را می داند و می شنود (سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَ الْقَوْلَ وَ مَنْ جَهَرَ بِهِ). «و (نیز برای او تفاوت نمی کند) کسانی که مخفیانه در دل شب و در میان پرده های ظلمت گام برمی دارند و آنها که آشکارا در روز روشن به دنبال کار خویش می روند» (وَ مَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَ سَارِبٌ بِالنَّهَارِ).

سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۱ .... ص: ۴۶۷

اشاره

(آیه ۱۱) - محافظان غیبی! در آیه قبل خواندیم که خدا به حکم «عالم الغیب و الشهادة» بودن، از پنهان و آشکار مردم باخبر و همه جا حاضر و ناظر است. در این آیه اضافه می کند که خداوند علاوه بر این، حافظ و نگاهبان بندگان خود نیز می باشد: «برای انسان مأمورانی است که پی در پی از پیش رو، و پشت سر او قرار می گیرند و او را از حوادث حفظ می کنند» (لَهُمْ مُعَقَّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ). اما برای این که کسی اشتباه نکند که این حفظ و نگاهبانی بی قید و شرط است و انسان می تواند خود را به پرتگاهها بیفکند و

دست به هر ندانم کاری بزند و یا مرتکب هر گونه گناهی که مستوجب مجازات و عذاب است بشود و باز انتظار داشته باشد که خدا و مأموران او حافظ وی باشند اضافه می کند که: «خداوند سرنوشت هیچ قوم و ملتی را تغییر نمی دهد مگر این که آنها تغییراتی در خود ایجاد کنند!» (إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ).

و باز برای این که این اشتباه پیش نیاید که با وجود مأموران الهی که عهده دار حفظ انسان هستند، مسأله مجازات و بلاهای الهی چه معنی دارد، در پایان آیه اضافه می کند که: «و هر گاه خداوند به قوم و جمعیتی اراده سوء و بدی کند هیچ راه دفاع و بازگشت ندارد» (وَ إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ).

«و جز خدا، سرپرستی نخواهند داشت» (وَ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ).

به همین دلیل هنگامی که فرمان خدا به عذاب و مجازات یا نابودی قوم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۶۸ و ملتی صادر شود، حافظان و نگهبانان دور می شوند و انسان را تسلیم حوادث می کنند!

همیشه تغییرات از خود ما است! .... ص: ۴۶۸

جمله «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» که در دو مورد از قرآن با تفاوت مختصری آمده است، یک قانون کلی و عمومی را بیان می کند.

این اصل قرآنی که یکی از مهمترین برنامه های اجتماعی اسلام را بیان می کند به ما می گوید هر گونه تغییرات برونی متکی به تغییرات درونی ملتها و اقوام است، و هر گونه پیروزی و شکستی که به قومی رسید از همین جا سر چشمه می گیرد، بنابراین آنها که همیشه برای تبرئه خویش به دنبال «عوامل برونی» می گردند، و قدرتهای سلطه گر و استعمار کننده را همواره عامل بدبختی خود می شمارند، سخت در اشتباهند، چرا که اگر این قدرتهای جهنمی پایگاهی در درون یک جامعه نداشته باشند، کاری از آنان ساخته نیست.

این اصل قرآنی می گوید: برای پایان دادن به بدبختیها و ناکامیها باید دست به انقلابی از درون بزنیم، یک انقلاب فکری و فرهنگی، یک انقلاب ایمانی و اخلاقی، و به هنگام گرفتاری در چنگال بدبختیها باید فوراً به جستجوی نقطه های ضعف خویشتن پردازیم، و آنها را با آب توبه و بازگشت به سوی حق از دامان روح و جان خود بشویم، تولدی تازه پیدا کنیم و نور و حرکتی جدید، تا در پرتو آن بتوانیم ناکامیها و شکستها را به پیروزی مبدل سازیم.

سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۲ .... ص: ۴۶۸

(آیه ۱۲) - بخش دیگری از نشانه های عظمت او: قرآن در اینجا بار دیگر به آیات توحید و نشانه های عظمت خدا و اسرار آفرینش می پردازد.

نخست به برق (برقی که در میان قطعات ابر پیدا می شود) اشاره کرده، می گوید: «او کسی است که برق را که مایه ترس و طمع می باشد به شما ارائه می دهد» (هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَ طَمَعًا).

از یک سو شعاع درخشانش چشمها را خیره می کند و شما را به وحشت می اندازد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۶۹ اما از آنجا که غالباً همراه آن رگبارهایی به وجود می آید و تشنه کامان بیابان را آب زلال می بخشد و درختان و زراعت را

سیراب می کند، آنها را به امید و طمع می کشاند، و در میان این بیم و امید، لحظات حساسی را می گذرانند. سپس اضافه می کند: «او کسی است که ابرهای سنگین و پر بار ایجاد می کند» که قادر به آبیاری زمینهای تشنه اند (و يُنْثِرُ السَّحَابَ الثَّقَالَ).

سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۳ .... ص: ۴۶۹

(آیه ۱۳) - این آیه به صدای «رعد» می پردازد که از برق هرگز جدا نیست، می فرماید: «و رعد تسبیح و حمد خدا می گوید» (و يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ).

آری! این صدای پرطنین جهان طبیعت که توأم با پدیده برق می باشد و هر دو در خدمت یک هدف هستند، عملاً تسبیح خدا می گوید و به تعبیر دیگر: «رعد» زبان گویای «برق» است، که حکایت از نظام آفرینش و عظمت خالق می کند. نه تنها صدای رعد و سایر اجزای جهان ماده، تسبیح او می گویند که «همگی فرشتگان نیز از ترس و خشیت خدا» به تسبیح او مشغولند (و الْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ).

آنها از این می ترسند که در انجام فرمان پروردگار و مسؤولیتهایی که در نظام هستی بر عهده آنها گذارده شده کوتاهی کنند و گرفتار مجازات الهی شوند، و می دانیم همیشه وظیفه ها و تکالیف برای آنها که احساس مسؤولیت می کنند ترس آفرین است، ترسی سازنده که شخص را به تلاش و حرکت وا می دارد.

و برای توضیح بیشتر در زمینه رعد و برق اشاره به صاعقه ها کرده، می فرماید:

«خداوند صاعقه ها را می فرستد و به هر کس بخواهد به وسیله آن آسیب می رساند» (و يُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ). ولی با این همه، و با مشاهده آیات عظمت پروردگار و با کوچکی و حقارت قدرت انسان در برابر حوادث، حتی در برابر یک جرقه آسمانی باز هم «گروهی (از بی خبران) در باره خدا به مجادله و ستیز برمی خیزند» (و هُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ). «در حالی که خداوند قدرتی بی انتها، و مجازاتی دردناک و کیفری سخت دارد» (و هُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ).

سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۴ .... ص: ۴۶۹

(آیه ۱۴) - این آیه به دو مطلب اشاره می کند: نخست این که «دعوت حق از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۷۰ آن او (خدا) است» (لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ). یعنی هرگاه او را بخوانیم می شنود، و اجابت می کند، هم آگاهی از دعای بندگان دارد و هم قدرت بر انجام خواسته های آنها.

دیگر این که خواندن بتها و تقاضای از آنها دعوت و دعای باطل است، زیرا «کسانی را که مشرکان غیر از خداوند می خوانند (و برای انجام خواسته هایشان به آنها پناه می برند هرگز) به دعوت آنان پاسخ نمی گویند» و دعایشان را اجابت نمی کند (و الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ).

سپس - همان گونه که روش قرآن است - برای مجسم ساختن این موضوع عقلانی مثال حسی زیبا و رسایی بیان می کند و می گوید: «آنها (که غیر خدا را می خوانند) همچون کسی هستند که کفهای (دست) خود را به سوی آب می گشاید تا آب به دهانش برسد، و هرگز نخواهد رسید!» (إِلَّا كَبَاسِطٍ كَفَيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ).

آیا می توان در کنار چاه نشست و دست به سوی آب دراز کرد و با اشاره، آب را به دهان فرستاد؟ آیا این کار جز از یک

انسان ساده لوح و دیوانه سر می زند؟

در پایان آیه برای تأکید این سخن می گوید: «و دعای کافران (از بتها چیزی) جز (گام برداشتن) در گمراهی نیست» (وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ).

چه ضلالتی از این بالاتر که انسان سعی و کوشش خود را در بیراهه‌ای که هرگز او را به مقصد نمی‌رساند به کار برد.

سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۵ .... ص : ۴۷۰

اشاره

(آیه ۱۵) - در این آیه برای این که نشان دهد بت پرستان چگونه از کاروان عالم هستی جدا گشته و تک و تنها در بیراهه‌ها سرگردان شده‌اند چنین می‌فرماید:

«همه کسانی که در آسمانها و زمین هستند از روی اطاعت و تسلیم و یا از روی کراهت و همچنین سایه‌های آنها، هر صبح و شام، برای خدا سجده می‌کنند» (وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُم بِالْعُدُوِّ وَالْآصَالِ).

منظور از سجده موجودات چیست؟ ... ص : ۴۷۰

سجده در این گونه موارد به معنی خضوع و نهایت تواضع و تسلیم است، منتهی گروهی سجده و خضوعشان تنها جنبه تکوینی دارد، یعنی در برابر قوانین عالم هستی و آفرینش خاضعند، ولی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۷۱ گروهی علاوه بر سجود تکوینی سجود تشریحی نیز دارند یعنی با میل و اراده خود در برابر خداوند سجده می‌کنند. و تعبیر به «طَوْعًا وَكَرْهًا» ممکن است اشاره به این باشد که مؤمنان از روی میل و رغبت در پیشگاه پروردگار به سجده می‌افتند و خضوع می‌کنند، اما غیر مؤمنان هر چند حاضر به چنین سجده‌ای نیستند تمام ذرات وجودشان از نظر قوانین آفرینش تسلیم فرمان خداست چه بخواهند و چه نخواهند.

سورة الرعد(۱۳): آیه ۱۶ .... ص : ۴۷۱

(آیه ۱۶) - بت پرستی چرا؟ از آنجا که در آیات گذشته بحثهای فراوانی در باره شناخت وجود خدا بود در این آیه به بحث پیرامون اشتباه مشرکان و بت پرستان می‌پردازد و از چند طریق این بحث را تعقیب می‌کند.

نخست روی سخن را به پیامبر کرده، می‌گوید: «از آنها بپرس پروردگار و مدبر آسمانها و زمین کیست» (قُلْ مَنِ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

سپس بی آنکه پیامبر در انتظار پاسخ آنها بنشیند دستور می‌دهد که خود پاسخ این سؤال را بده، و «بگو: الله» (قُلِ اللَّهُ). سپس آنها را با این جمله مورد سرزنش و ملامت قرار می‌دهد که: «به آنها بگو: آیا غیر خدا را اولیاء و تکیه‌گاه و معبود خود قرار داده‌اید؟ با این که این بتها حتی نسبت به خودشان مالک سود و زیانی نیستند؟! (قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا).

سپس با ذکر دو مثال روشن و صریح وضع افراد «موحد» و «مشرک» را مشخص کرده، نخست می‌گوید: «بگو: آیا نابینا و بینا یکسان است؟» (قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ).

همان گونه که نابینا و بینا یکسان نیست، همچنین کافر و مؤمن، یکسان نیستند، و «بتها» را نمی‌توان در کنار «الله» قرار داد. دیگر این که: «آیا ظلمات و نور یکسانند!!» (أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ).

چگونه می‌توان بتها را که ظلمات محضند در کنار «خدا» که نور مطلق عالم بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۷۲ هستی است، قرار داد؟

سپس از راه دیگری بطلان عقیده مشرکان را مؤکدتر می‌سازد و می‌گوید: «آیا آنها همتایانی برای خدا قرار دادند به خاطر این که آنان همانند خدا آفرینشی داشتند، و این آفرینشها بر آنها مشتبه شده است» (أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ).

در حالی که بت پرستان نیز چنین عقیده‌ای در باره بتها ندارند، آنها نیز خدا را خالق همه چیز می‌دانند و عالم خلقت را درست مربوط به او می‌شمارند.

و لذا بلافاصله می‌فرماید: «بگو: خدا خالق همه چیز است و اوست یگانه و پیروز» (قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ). از آیه فوق استفاده می‌شود که خلقت یک امر دائمی است و فیض هستی بطور دائم از طرف خدا صادر می‌شود و هر موجودی لحظه به لحظه از ذات پاکش هستی می‌گیرد، بنابراین برنامه آفرینش و تدبیر عالم هستی همچون آغاز خلقت همه به دست خداست.

سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۷ .... ص: ۴۷۲

اشاره

(آیه ۱۷) - ترسیم دقیقی از منظره حق و باطل: از آنجا که روش قرآن، به عنوان یک کتاب تعلیم و تربیت، متکی به مسائل عینی است، برای نزدیک ساختن مفاهیم پیچیده به ذهن، انگشت روی مثلثای حسی جالب و زیبا در زندگی روزمره مردم می‌گذارد، در اینجا نیز برای مجسم ساختن حقایقی که در آیات گذشته پیرامون توحید و شرک، ایمان و کفر، و حق و باطل گذشت، مثل بسیار رسایی بیان می‌کند.

نخست می‌گوید: «خداوند از آسمان آبی را فرو فرستاده است» (أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً).

آبی حیاتبخش و زندگی آفرین، و سرچشمه نمو و حرکت! «و از هر درّه و رودخانه‌ای به اندازه آنها سیلابی جاری شد» (فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا).

جویبارهای کوچک دست به دست هم می‌دهند و نه‌هایی به وجود می‌آورند، نه‌ها به هم می‌پیوندند و سیلاب عظیمی از دامنه کوهسار سرازیر می‌گردد، آبها از سر و دوش هم بالا می‌روند و هر چه را بر سر راه خود بینند بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۷۳

برمی‌دارند و مرتبا بر یکدیگر کوبیده می‌شوند، در این هنگام کفها از لابلای امواج ظاهر می‌شوند، آنچنان که قرآن می‌گوید: «سپیل بر روی خود کفی حمل کرد» (فَاخْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا).

پیدایش کفها منحصر به نزول باران نیست، «و از آنچه (در کوره‌ها) برای به دست آوردن زینت آلات یا وسائل زندگی، آتش روی آن روشن می‌کنند (تا ذوب شود) نیز کفهایی مانند (کفهای روی آب) به وجود می‌آید» (وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلَهُ).

بعد از بیان این مثال به سراغ نتیجه‌گیری می‌رود، و چنین می‌فرماید: «این گونه خداوند برای حق و باطل، مثال می‌زند» (كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ).

سپس به شرح آن می‌پردازد و می‌گوید: «اما کفها (ی بلند آواز و میان تهی) به کنار می‌روند و آبی که برای مردم مفید و سودمند است در زمین می‌ماند» (فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ).

همچنین حق، همیشه مفید و سودمند است همچون آب زلال که مایه حیات است اما باطل بی‌فایده و بیهوده است، ولی حق همیشه باید بجوشد و بخروشد تا باطل را از خود دور سازد.

و در پایان آیه برای تأکید بیشتر و دعوت به مطالعه دقیقتر روی این مثال و دیگر مثالهای قرآن، می‌فرماید: «این چنین خداوند مثالهایی می‌زند» (كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ).

مثال، مسائل را همگانی می‌سازد .... ص: ۴۷۳

- بسیاری از مباحث علمی است که در شکل اصلیش تنها برای خواص قابل فهم است، و توده مردم استفاده چندانی از آن نمی‌برند، ولی هنگامی که با مثال آمیخته، و به این وسیله قابل فهم گردد، مردم در هر حد و پایه‌ای از علم و دانش باشند، از آن بهره می‌گیرند، بنابراین مثالها به عنوان یک وسیله تعمیم علم و فرهنگ، کاربرد غیر قابل انکاری دارند.

سورة الرعد (۱۳): آیه ۱۸ .... ص: ۴۷۴

(آیه ۱۸) - آنها که دعوت حق را اجابت کردند: پس از بیان چهره حق و باطل در ضمن یک مثال رسا و بلیغ در آیه گذشته، در اینجا اشاره به سرنوشت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۷۴

کسانی می‌شود که دعوت حق را اجابت کردند و به آن گرویدند و هم کسانی که از حق رو گردان شده، به باطل روی آوردند.

نخست می‌گوید: «برای کسانی که اجابت دعوت پروردگارشان کردند، پاداش نیک و نتیجه سودمند و عاقبت محمود است» (لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَى).

سپس می‌افزاید: «و آنها که اجابت این دعوت پروردگار را نکردند (سرنوشتشان به قدری شوم و رقت بار است که) اگر تمام روی زمین و حتی همانندش مال آنها باشد حاضرند همه اینها را برای نجات از آن سرنوشت شوم بدهند» با این حال از آنها پذیرفته نخواهد شد (وَ الَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ).

برای ترسیم عظمت عذاب و کیفر آنها، تعبیری از این رساتر نمی‌شود که یک انسان مالک همه روی زمین، بلکه دو برابر آن باشد، و همه را بدهد تا خود را رهایی بخشد، و سودی نداشته باشد.

این جمله در حقیقت اشاره به این است که آخرین آرزوی یک انسان که برتر از آن تصور نمی‌شود، این است که مالک تمام

روی زمین شود، ولی شدت مجازات ستمگران و مخالفان دعوت حق در آن حد و پایه است که حاضرند این آخرین هدف دنیوی بلکه برتر و بالاتر از آن را هم فدا کنند و آزاد شوند.

و به دنبال این بدبختی- عدم پذیرش همه آنچه در زمین است در برابر نجات او- اشاره به بدبختی دیگر آنها کرده، می گوید: «آنها دارای حساب سخت و بدی هستند» (أُولَئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ).

یعنی، این گونه اشخاص هم محاسبه سخت و دقیقی را پس می دهند، و هم در حال محاسبه مورد توبیخ و سرزنش قرار می گیرند و هم کیفر آنها بعد از حساب بدون کم و کاست به آنان داده می شود.

در پایان آیه به سومین مجازات و یا نتیجه نهایی مجازات آنان اشاره کرده، می فرماید: «جایگاه آنان دوزخ است و چه بد جایگاهی است» (وَمَا أُولَئِكَ بِمُعَذِّبِينَ) و به جای این که در بستر استراحت بیارمند باید روی شعله های برگزیده

تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۷۵

آتش سوزان قرار گیرند!

سوره الرعد(۱۳): آیه ۱۹ .... ص: ۴۷۵

(آیه ۱۹)- برنامه اولو الالباب: در اینجا ترسیم و تجسّی می از جزئیات برنامه های سازنده طرفداران حق به چشم می خورد که بحث آیات گذشته را تکمیل می نماید نخست به صورت یک استفهام انکاری می فرماید: «آیا کسی که می داند آنچه از پروردگارت بر تو نازل شده حق است، همانند کسی است که نابیناست»؟

(أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى).

این تعبیر اشاره لطیفی است به این که ندانستن این واقعیت به هیچ وجه امکان پذیر نیست مگر این که چشم دل انسان بکلی از کار افتاده باشد.

و لذا در پایان آیه اضافه می کند: «تنها کسانی متذکر می شوند که اولو الالباب و صاحبان مغز و اندیشه اند» (إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ).

سوره الرعد(۱۳): آیه ۲۰ .... ص: ۴۷۵

(آیه ۲۰)- سپس به عنوان تفسیر «أُولُوا الْأَلْبَابِ» ریز برنامه های طرفداران حق را بیان کرده، و قبل از هر چیز انگشت روی مسأله وفای به عهد و ترک پیمان شکنی گذارده، می گوید: «آنها کسانی هستند که به عهد الهی وفا می کنند و پیمان را نمی شکنند» (الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ).

«عهد الله» (عهد الهی) معنی وسیعی دارد که شامل عهدهای فطری و پیمانهایی که خدا به مقتضای فطرت از انسان گرفته می شود و هم پیمانهای عقلی یعنی، آنچه را که انسان با نیروی تفکر و عقل از حقایق عالم هستی و مبدأ و معاد درک می کند، هم پیمانهای شرعی یعنی آنچه را که پیامبر صلی الله علیه و آله از مؤمنان در رابطه با اطاعت فرمانهای خداوند و ترک معصیت و گناه، پیمان گرفته همه را شامل می گردد.

سوره الرعد(۱۳): آیه ۲۱ .... ص: ۴۷۵

(آیه ۲۱) - دومین ماده برنامه آنها، حفظ پیوندها و پاسداری از آنهاست، چنانکه می‌فرماید: «آنها کسانی هستند که پیوندهایی را که خداوند امر به حفظ آن کرده برقرار می‌دارند» (وَ الَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ).

انسان ارتباطی با خدا، ارتباطی با پیامبران و رهبران، ارتباطی با سایر انسانها اعم از دوست و همسایه و خویشاوند و برادران دینی و هموعان دارد، و ارتباطی نیز با خودش، همه این پیوندها را باید محترم شمرد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۷۶ در حقیقت انسان یک موجود منزوی و جدا و بریده از عالم هستی نیست بلکه سر تا پای وجود او را پیوندها و علاقه‌ها و ارتباطها تشکیل می‌دهد.

سومین و چهارمین برنامه طرفداران حق آن است که: «آنها از پروردگارشان، خشیت دارند و از بدی حساب (در دادگاه قیامت) می‌ترسند» (وَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَ يَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ).

سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۲ .... ص: ۴۷۶

(آیه ۲۲) - پنجمین برنامه آنها استقامت است، در برابر تمام مشکلاتی که در مسیر اطاعت و ترک گناه و جهاد با دشمن و مبارزه با ظلم و فساد وجود دارد آن هم صبر و استقامتی برای جلب خشنودی پروردگار، و لذا می‌فرماید: «آنها کسانی هستند که به خاطر جلب رضایت پروردگارشان صبر و استقامت به خرج دادند» (وَ الَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ). این جمله دلیل روشنی است بر این که صبر و شکیبایی و بطور کلی هر گونه عمل خیر در صورتی ارزش دارد که «ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ» و برای خدا باشد، و اگر انگیزه‌های دیگری از قبیل ریاکاری و جلب توجه مردم و یا حتی برای ارضای غرور خود، کاری را انجام دهد بی‌ارزش است.

ششمین برنامه آنها این است که «آنها نماز را بر پا می‌دارند» (وَ أَقَامُوا الصَّلَاةَ).

چه چیز مهمتر از این است که انسان هر صبح و شام رابطه و پیوند خود را با خدا تجدید کند، با او به راز و نیاز برخیزد و به یاد عظمت او و مسؤولیتهای خویش بیفتد، و در پرتو این کار، گرد و غبار و زنگار گناه را از دل و جان بشوید. و به دنبال آن هفتمین برنامه حقجویان را با این عبارت بیان می‌کند: آنها کسانی هستند که «از آنچه به آنان روزی داده‌ایم در پنهان و آشکار انفاق می‌کنند» (وَ أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَ عَلَانِيَةً).

نماز پیوند انسان را با «خدا» و زکوة پیوند او را با «خلق» محکم می‌کند.

بالاخره هشتمین و آخرین برنامه آنها این است که: «آنها به وسیله حسنات، سیئات خود را از میان می‌برند» (وَ يَدْرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةِ).

و هر اندازه گناه و لغزش آنها بزرگتر باشد به همان اندازه حسنات بیشتری برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۷۷

انجام می‌دهند، تا وجود خود و جامعه را از لوث گناه با آب حسنات بشویند.

این احتمال نیز در تفسیر آیه وجود دارد که آنها بدی را با بدی تلافی نمی‌کنند، بلکه سعی دارند اگر از کسی نسبت به آنها بدی برسد، با انجام نیکی در حق وی، او را شرمنده و وادار به تجدید نظر کنند.

و در پایان آیه پس از ذکر برنامه‌های مختلف گذشته اشاره به عاقبت کار «اولوا الالباب» و اندیشمندان و طرفداران حق و عاملان به این برنامه‌ها کرده، می‌فرماید: «عاقبت نیک سرای دیگر برای آنهاست» (أُولَئِكَ لَهُمْ عَقَبَى الدَّارِ).

سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۳ .... ص: ۴۷۷

(آیه ۲۳) - این آیه در توضیح این سرانجام نیک و عاقبت خیر می گوید:

سرانجام کار آنها «باغهای جاویدان بهشت است که هم خودشان وارد آن می شوند و هم پدران و همسران و فرزندان صالح آنها» (جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ).

و چیزی که این نعمتهای بزرگ و بی پایان را تکمیل می سازد، این است که «فرشتگان از هر دری بر آنها وارد می شوند» (و الْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ).

سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۴ .... ص: ۴۷۷

(آیه ۲۴) - و به آنها می گویند: «سلام بر شما به خاطر صبر و استقامتان» (سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ).

آن صبرها و استقامتهای شما در راه انجام وظائف و مسؤولیتها و تحمل شدائد و مصائب بوده که این سلامت را به وجود آورد، در اینجا در نهایت امنیت و آرامش خواهید بود.

و در پایان می فرماید: «چه پایان نیک و چه عاقبت خوبی»؟ (فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ).

از آیات قرآن و روایات به خوبی استفاده می شود که بهشت درهایی دارد که اشاره به اعمال و کارهایی است که سبب ورود به بهشت می شوند. و جالب این که در قرآن می خوانیم: جهنم «هفت» در دارد، و طبق روایات، بهشت دارای «هشت» در است اشاره به این که طرق وصول به سعادت و بهشت جاویدان از طرق وصول به جهنم بیشتر است، و رحمت خدا بر غضب او پیشی می گیرد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۷۸

سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۵ .... ص: ۴۷۸

(آیه ۲۵) - دنیا پرستان تبهکار! از آنجا که نیک و بد همواره در مقایسه با یکدیگر به خوبی روشن می گردد پس از ذکر صفات «اولوا الالباب» در اینجا بخشی از صفات اصلی مفسدان و آنها که عقل و اندیشه واقعی خود را از دست داده اند بیان می دارد، می گوید: «و آنها که عهد الهی را بعد از محکم کردن می شکنند، و پیوندهایی را که خدا فرمان به برقراری آن داده، قطع می کنند، و در روی زمین افساد می نمایند، لعنت و مجازات سرای دیگر از آنهاست» (وَ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدَّارِ).

در حقیقت تمام مفاسد عقیدتی و علمی آنها در سه جمله فوق، خلاصه شده است:

۱- شکستن پیمانهای الهی که شامل پیمانهای فطری، و پیمانهای عقلی، و پیمانهای تشریحی می شوند.

۲- قطع رابطه ها رابطه با خدا، رابطه با رهبران الهی، رابطه با خلق، و رابطه با خویشتن.

۳- آخرین قسمت که ثمره دو قسمت قبل است، فساد در روی زمین است.

سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۶ .... ص: ۴۷۸

(آیه ۲۶) - در این آیه اشاره به این می کند که روزی و زیادی و کمی آن، به دست خداست: «خداوند روزی را برای هر کس بخواهد وسیع، و برای هر کس بخواهد تنگ قرار می دهد» (اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ).

اشاره به این که آنها به خاطر جلب درآمد بیشتر در روزی زمین فساد می کنند، پیوندهای خدایی را می برند، و عهد الهی را می شکنند تا درآمد و بهره بیشتری از زندگی مادی پیدا کنند، توجه به این حقیقت ندارند که روزی و کم و زیاد آن به دست خداست.

سپس اضافه می کند که: پیمان شکنان و مفسدان فی الارض «تنها به زندگی دنیا خشنود و خوشحالند در حالی که زندگی دنیا در برابر آخرت، متاع ناچیزی بیش نیست» (وَ فَرِحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۷۹

سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۷.... ص: ۴۷۹

(آیه ۲۷) - از آنجا که در این سوره بسیاری از بحثها پیرامون توحید و معاد و رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله است، این آیه بار دیگر به سراغ مسأله دعوت پیامبر اسلام می رود و یکی از ایرادات منکران لجوج را بیان کرده، می گوید: «و کافران می گویند:

چرا معجزه‌ای از سوی پروردگارش بر او نازل نشده است» (وَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ).

آنها انتظار دارند که پیامبر به صورت یک «خارق العاده گر» در گوشه‌ای بنشیند و هر یک از آنها از در وارد شوند، و هر معجزه‌ای مایل هستند پیشنهاد کنند او هم بلافاصله به آنها ارائه دهد، و تازه آنها اگر مایل نبودند ایمان نیاورند! قرآن در پاسخ آنها می گوید: ای پیامبر! به اینها «بگو: که خداوند هر که را بخواهد گمراه می کند و هر کس که به سوی او باز گردد مشمول هدایتش قرار می دهد» (قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنْابَ).

اشاره به این که کمبود شما از ناحیه اعجاز نیست، بلکه کمبود شما از درون وجود خودتان است، لجاجتها، تعصبها، جهالتها، و گناهانی که سد راه توفیق می شود مانع از ایمان شماست. جمال یار ندارد نقاب و پرده ولی غبار ره بنشان تا نظر توانی کرد.

سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۸.... ص: ۴۷۹

(آیه ۲۸) - در این آیه تفسیر بسیار جالبی از «مَنْ أَنْابَ» (آنها که به سوی خدا بازگشته‌اند) بیان کرده، می فرماید: «اینان کسانی هستند که ایمان آورده‌اند و دل‌هایشان به ذکر خدا مطمئن و آرام است» (الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ). و بعد به عنوان یک قاعده کلی و اصل جاویدان و فراگیر می فرماید: «آگاه باشید با یاد خدا دل‌ها آرامش می گیرد» (أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ).

سورة الرعد(۱۳): آیه ۲۹.... ص: ۴۷۹

اشاره

(آیه ۲۹) - و در این آیه با ذکر سرنوشت و پایان کار افراد با ایمان مضمون آیات قبل را چنین تکمیل می کند: «آنها بی که

ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند بهترین زندگی برای آنهاست و سر انجام کارشان بهترین سر انجامها خواهد بود»
(الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحَسُنَ مَا أَجْرُهُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۸۰

ذکر خدا چیست و چگونه است؟ .... ص: ۴۸۰

گفته‌اند «ذکر دو گونه است: ذکر قلبی و ذکر زبانی و هر یک از آنها دو گونه است یا پس از فراموشی است و یا بدون فراموشی».

و به هر حال در آیه فوق منظور از ذکر خدا که مایه آرامش دلهاست تنها این نیست که نام او را بر زبان آورد و مکرر تسبیح و تهلیل و تکبیر گوید، بلکه منظور آن است که با تمام قلب متوجه او و عظمتش و علم و آگاهی و حاضر و ناظر بودنش گردد، و این توجه، مبدأ حرکت و فعالیت در وجود او به سوی جهاد و تلاش و نیکیها گردد و میان او و گناه سدّ مستحکمی ایجاد کند، این است حقیقت «ذکر» که آن همه آثار و برکات در روایات اسلامی برای آن بیان شده است.

در حدیث می‌خوانیم از وصایایی که پیامبر به علی علیه السلام فرمود این بود:

«ای علی! سه کار است که این امت طاقت آن را ندارند (و از همه کس ساخته نیست) مواسات با برادران دینی در مال، و حق مردم را از خویشان دادن، و یاد خدا در هر حال، ولی یاد خدا (تنها) سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر نیست، بلکه یاد خدا آن است که هنگامی که انسان در برابر حرامی قرار می‌گیرد از خدا بترسد و آن را ترک گوید».

سورة الرعد(۱۳): آیه ۳۰ .... ص: ۴۸۰

اشاره

آیه ۳۰

شأن نزول: .... ص: ۴۸۰

ممکن است این آیه را پاسخ به گفتار مشرکان که در سوره فرقان آمده است بدانیم که در برابر دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله که می‌گفت: «برای رحمان سجده کنید، گفتند: رحمان کیست؟» ما رحمان را نمی‌شناسیم! اسئِجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَ مَا الرَّحْمَنُ (فرقان / ۶۰).

تفسیر: .... ص: ۴۸۰

هر کار کنی این لجوجان ایمان نمی‌آورند! بار دیگر قرآن به بحث نبوت باز می‌گردد. و قسمت دیگری از گفتگوهای مشرکان و پاسخ آنها را در زمینه نبوت باز گو می‌کند:

نخست می گوید: «همان گونه (که پیامبران پیشین را برای هدایت اقوام گذشته فرستادیم) تو را نیز به میان امتی فرستادیم که قبل از آنها امتهای دیگری آمدند و رفتند» (كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص:

۴۸۱

«و هدف این بود که آنچه را بر تو وحی کرده ایم بر آنها بخوانی» (لِتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ).

«در حالی که آنها به رحمان کفر می ورزند» (وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ).

به خداوندی که رحمتش همگان را در بر گرفته و فیض گسترده و عامش کافر و مؤمن و گبر و ترسا را شامل شده است.

«بگو: (اگر نمی دانید) رحمان آن خداوندی که فیض و رحمتش عام است، پروردگار من است» (قُلْ هُوَ رَبِّي).

«هیچ معبودی جز او نیست، من بر او توکل کردم، و باز گشتم به سوی او است» (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ إِلَيْهِ مَتَاب).

سورة الرعد(۱۳): آیه ۳۱ .... ص: ۴۸۱

اشاره

(آیه ۳۱)

شأن نزول: .... ص: ۴۸۱

بعضی از مفسران بزرگ گفته اند: این آیه در پاسخ جمعی از مشرکان «مکه» نازل شده است، که در پشت خانه کعبه نشسته بودند و به دنبال پیامبر (ص) فرستادند، پیامبر صلی الله علیه و آله (به امید هدایت آنان) نزد آنها آمد، عرض کردند: اگر دوست داری از تو پیروی کنیم این کوههای مکه را به وسیله قرآنت عقب بران تا کمی این زمین تنگ و محدود ما گسترش یابد! تو به گمان خود کمتر از داود نیستی که خداوند کوهها را برای او مسخّر کرده بود، یا این که باد را مسخّر ما گردان، همان گونه که مسخّر سلیمان بود، و نیز جدت «قصی» (جد طایفه قریش) را زنده کن، زیرا عیسی (ع) مردگان را زنده می کرد و تو کمتر از عیسی نیستی! در این هنگام آیه نازل شد که شما همه آنچه را می گوئید از سر لجاجت است نه برای ایمان آوردن!

تفسیر: .... ص: ۴۸۱

همان گونه که در شأن نزول آمد، این آیه پاسخ به بهانه جویانی است که از سر لجاجت نه برای ایمان آوردن از پیامبر درخواست معجزات اقتراحی می کردند، می فرماید: «حتی اگر به وسیله قرآن کوهها به حرکت در آیند و زمینها، قطعه قطعه شوند، و به وسیله آن با مردگان صحبت شود» باز هم ایمان نخواهند آورد! (وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلَّمَ بِهِ الْمَوْتَى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۸۲

«ولی همه این کارها در اختیار خداست» و هر اندازه لازم بداند انجام می دهد (بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا).

اما شما طالب حق نیستید و اگر بودید همان مقدار از نشانه‌های اعجاز که از پیامبر صلی الله علیه و آله صادر شده برای ایمان آوردن کاملاً کافی بود.

سپس اضافه می‌کند: «آیا کسانی که ایمان آورده‌اند نمی‌دانند که اگر خدا بخواهد همه مردم را بالاجبار هدایت می‌کند» (أَفَلَمْ يَنبَأِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا).

ولی هرگز او چنین نخواهد کرد، چرا که این گونه ایمان اجباری بی‌ارزش و فاقد معنویت و تکاملی است که انسان به آن نیاز دارد.

بعد اضافه می‌کند: «در عین حال کافران همواره مورد هجوم مصائب کوبنده‌ای به خاطر اعمالشان هستند» (وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ). که این مصائب به صورت بلاهای مختلف و همچنین جنگهای کوبنده مجاهدان اسلام بر آنها فرود می‌آید.

و اگر این مصائب در خانه آنان فرود نیاید «به نزدیکی خانه آنها وارد می‌شود» (أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ). تا عبرت بگیرند و تکانی بخورند و به سوی خدا باز گردند.

و این هشدارها همچنان ادامه خواهد یافت «تا فرمان نهایی خدا فرا رسد» (حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ).

این فرمان نهایی ممکن است اشاره به مرگ، یا روز قیامت باشد و یا به گفته بعضی «فتح مکه» که آخرین قدرت دشمن را درهم شکست.

و به هر حال وعده خدا قطعی است، «و خداوند هیچ گاه از وعده خود تخلف نخواهد کرد» (إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ).

سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۲ .... ص: ۴۸۲

(آیه ۳۲) - در این آیه روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می‌گوید: تنها تو نیستی که با تقاضاهای گوناگون و پیشنهاد معجزات اقتراحی از طرف این گروه کافر به استهزاء و سخریه کشیده شده‌ای، این یک سابقه طولانی در تاریخ انبیاء دارد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۸۳

«و بسیاری از رسولان پیش از تو نیز مورد استهزاء واقع شدند» (وَلَقَدْ اسْتَهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ).

ولی ما این کافران را فوراً مجازات نکردیم، «بلکه به آنها مهلت دادیم» (فَأَمَلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا).

شاید بیدار شوند و به راه حق باز گردند و یا حد اقل اتمام حجت کافی بر آنها بشود. چرا که اگر آنها بدکار و گنهکارند مهربانی خداوند و لطف و کرم و حکمت او جایی نرفته است! ولی به هر حال این مهلت و تأخیر به آن معنی نیست که مجازات و کیفر آنان فراموش شود، لذا «پس (از این مهلت) آنها را گرفتیم، دیدی مجازات من چگونه بود؟! این سرنوشت در انتظار قوم لجوج تو نیز هست (ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ).

سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۳ .... ص: ۴۸۳

(آیه ۳۳) - چگونه خدا را با بتها قرین می‌سازید؟! در این آیه بار دیگر به بحث در باره توحید و شرک باز می‌گردد و مردم را با این دلیل روشن مخاطب می‌سازد که: «آیا کسی که بالای سر همه ایستاده (و حافظ و نگهبان و مراقب همه است) و اعمال همه را می‌بیند» همچون کسی است که هیچ یک از این صفات را ندارد؟ (أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ).

سپس به عنوان تکمیل بحث گذشته و مقدمه‌ای برای بحث آینده، می‌فرماید: «و آنها برای خدا شریک‌هایی قرار دادند» (وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ).

بلافاصله از چند طریق به آنها پاسخ می‌دهد.

نخست می‌گوید: «بگو: این شریکها را نام ببرید» (قُلْ سَمُّوهُمْ).

یعنی چگونه یک عده موجودات بی‌نام و نشان و بی‌ارزش و بی‌اثر را در ردیف پروردگار قادر متعال قرار می‌دهید؟ دوم این که چگونه چنین شریکی وجود دارد که خداوند که به پندار شما شریک آنهاست از وجودشان هیچ گونه اطلاعی ندارد با این که علمش همه جهان را در بر گرفته «آیا به او خبر می‌دهید از چیزی که وجود آن را در زمین نمی‌داند» (أَمْ

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۸۴

تَتَّبِعُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ)

سوم این که: خود شما هم در واقع در دل، ایمان به چنین چیزی ندارید، «تنها به یک سخن ظاهری تو خالی» که در آن هیچ مفهوم صحیحی نهفته نیست قناعت کرده‌اید (أَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ).

به همین دلیل این مشرکان هنگامی که در تنگناهای سخت زندگی قرار می‌گیرند به سراغ «الله» می‌روند چرا که در دل می‌دانند کاری از بتها ساخته نیست.

چهارم این که: این مشرکان درک صحیح و درستی ندارند، و چون پیرو هوی و هوس و تقلیدهای کور کورانه‌اند، قادر به قضاوت عاقلانه و صحیح نیستند، و به همین دلیل به این گمراهی و ضلالت کشیده شده‌اند «بلکه در نظر کافران، دروغ‌پیشان زینت داده شده (و بر اثر ناپاکی درون، چنین می‌پندارند که واقعیتهای دارد) و آنها از راه (خدا) باز داشته شده‌اند» (بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرَهُمْ وَ صُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ).

«و هر کس را خدا گمراه سازد، راهنمایی برای او وجود نخواهد داشت» (وَ مَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ).

«اضلال الهی» به معنی عکس‌العمل کارهای نادرست و غلط خود انسان است که او را به گمراهیها می‌کشاند، و از آنجا که این خاصیت را خدا در این گونه اعمال قرار داده، به خدا نسبت داده می‌شود.

سورة الرعد(۱۳): آیه ۳۴ .... ص: ۴۸۴

(آیه ۳۴) - و در این آیه به مجازاتهای دردناک آنها در دنیا و آخرت که طبعاً شامل شکست و ناکامی و سیه روزی و آبروریزی و غیر آن می‌شود، اشاره کرده چنین می‌گوید: «برای آنها در زندگی دنیا مجازاتی است و مجازات آخرت سخت‌تر و شدیدتر است» (لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ لَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ)

.چرا که دائمی و همیشگی و جسمانی و روحانی و توأم با انواع ناراحتیها است: و اگر گمان کنند راه فرار و وسیله دفاعی در برابر آن دارند، سخت در اشتباهند چرا که: «هیچ چیز در برابر خداوند نمی‌تواند از آنها دفاع کند» (وَ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ)

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۸۵

سورة الرعد(۱۳): آیه ۳۵ .... ص: ۴۸۵

(آیه ۳۵) - بار دیگر در این آیه سخن از معاد و مخصوصاً از نعمتهای بهشتی و کیفیهای دوزخی به میان آمده است.

نخست می گوید: «توصیف بهشتی که به پرهیزکاران وعده داده شده (این است که) نهرهای آب از زیر درختانش جاری است» (مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

دومین وصف باغهای بهشت این است که: «میوه‌های آن دائمی و همیشگی است» (أَكْلُهَا دَائِمٌ).

نه همچون میوه‌های این جهان که فصلی است و هر کدام در فصل خاصی آشکار می‌شود بلکه گاهی بر اثر آفت و بلا ممکن است در یک سال اصلاً نباشد.

و همچنین «سایه آنها» نیز همیشگی است (وَ ظِلُّهَا).

از این جمله روشن می‌شود که باغهای بهشت خزان ندارند، و نیز از آن معلوم می‌شود که تابش نور آفتاب یا همانند آن در بهشت هست.

و در پایان آیه بعد از بیان این اوصاف سه گانه بهشت می‌گوید: «این است سرانجام پرهیزکاران، ولی سرانجام کافران آتش است!» (تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ).

در این تعبیر زیبا، نعمتهای بهشتی با لطافت و به تفصیل بیان شده، اما در مورد دوزخیان در یک جمله کوتاه، و خشک و خشن می‌گوید: «عاقبت کارشان جهنم است!»

سورة الرعد(۱۳): آیه ۳۶.... ص: ۴۸۵

(آیه ۳۶) - خدا پرستان و احزاب! در این آیه اشاره به عکس العمل متفاوت مردم در برابر نزول آیات قرآن شده است که افراد حقیقت جو و حق طلب چگونه در برابر آنچه بر پیامبر نازل می‌شد تسلیم و خوشحال بودند و معاندان و افراد لجوج به مخالفت بر می‌خاستند.

نخست می‌گوید: «آنها که کتاب آسمانی در اختیارشان قرار داده‌ایم از آنچه بر تو نازل می‌شود خوشحالند» (وَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ).

یعنی حق طلبان یهود و نصاری و مانند آنها از نزول این آیات بر تو خوشحال برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۸۶ و خشنودند، چرا که از یک سو آن را هماهنگ با نشانه‌هایی که در دست دارند می‌بینند و از سوی دیگر مایه آزادی و نجات آنها از شر خرافات و عالم نمایان یهود و مسیحیت و امثال آنهاست که آنان را به قید و بند کشیده، و از آزادی فکری و تکامل انسانی محروم داشته بودند.

سپس اضافه می‌کند: «ولی جمعی از احزاب قسمتی از آیاتی را که بر تو نازل شده است انکار می‌کنند» (وَ مِنْ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ).

منظور از این گروه همان جمعیت از یهود و نصاری بوده‌اند که تعصبهای قومی و مذهبی و مانند آن بر آنها غلبه داشته، و در برابر کتب آسمانی خودشان نیز تسلیم نبودند، آنها در حقیقت «احزاب» و گروههایی بودند که تنها خط حزبی خودشان را دنبال می‌کردند.

یا اشاره به مشرکان بوده باشد که آیین و مذهبی نداشتند بلکه احزاب و گروههای پراکنده‌ای بودند که مخالفت با قرآن و اسلام آنها را متحد ساخته بود.

در پایان آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که، به مخالفت و لجاجت این و آن اعتنا مکن بلکه در خط اصیل و

صراط مستقیم خود بایست و «بگو: من تنها مأمورم که الله و خدای یگانه یکتا را بپرستم و هیچ شریکی برای او قائل نشوم، فقط به سوی او دعوت می‌کنم و بازگشت من (و همگان) به سوی اوست» (قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَأْبٍ).

اشاره به این که، موحد راستین و خدا پرست حقیقی جز تسلیم در برابر همه فرمانهای خدا هیچ خط و برنامه‌ای ندارد.

سوره الرعد(۱۳): آیه ۳۷ .... ص: ۴۸۶

(آیه ۳۷) - قرآن همچنان مسائل مربوط به نبوت را دنبال می‌کند، در این آیه می‌فرماید: «همان گونه (که بر اهل کتاب و پیامبران پیشین کتاب آسمانی فرستادیم) این قرآن را نیز بر تو نازل کردیم در حالی که مشتمل بر احکام روشن و آشکار است» (وَ كَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا).

منظور از توصیف قرآن به صفت «عربی» این است که احکامش واضح و آشکار و جای سوء استفاده و تعبیرهای مختلف ندارد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۸۷

بعد با لحنی تهدید آمیز و قاطع، پیامبر صلی الله علیه و آله را مخاطب ساخته، می‌گوید:

«و اگر از هوی و هوسهای آنها بعد از آن که آگاهی بر تو آمده پیروی کنی (به کیفر الهی مجازات خواهی شد و) هیچ کس در برابر خدا قدرت حمایت از تو و نگهداریت را نخواهد داشت» (وَ لَئِنْ أَتَيْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعِيدًا مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ).

گرچه احتمال انحراف، مسلماً در پیامبر صلی الله علیه و آله با آن مقام عصمت و معرفت و آگاهی وجود نداشته، اما این تعبیر روشن می‌سازد که خدا با هیچ کس ارتباط خصوصی و به اصطلاح خویشاوندی ندارد، و حتی اگر پیامبر، مقامش والا است به خاطر تسلیم و عبودیت و ایمان و استقامت اوست.

سوره الرعد(۱۳): آیه ۳۸ .... ص: ۴۸۷

(آیه ۳۸) - این آیه در حقیقت پاسخی است به ایرادات مختلفی که دشمنان پیامبر صلی الله علیه و آله داشتند از جمله این که: گروهی می‌گفتند مگر پیامبر ممکن است از جنس بشر باشد، و همسر اختیار کند و فرزندان داشته باشد، قرآن به آنها پاسخ می‌گوید:

این امر تازه‌ای نیست «ما پیش از تو پیامبران بسیاری فرستادیم و برای آنها همسران و فرزندان قرار دادیم» (وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَ جَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَ ذُرِّيَّةً).

دیگر این که آنها انتظار دارند که هر معجزه‌ای را پیشنهاد می‌کنند و هر چه هوی و هوسشان اقتضا می‌کند انجام دهی - چه ایمان بیاورند یا نیاورند - ولی آنها باید بدانند: «هیچ پیامبری نمی‌تواند معجزه‌ای جز به فرمان خداوند بیاورد» (وَ مَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ).

سومین ایراد این بود که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله آمده و احکامی از تورات یا انجیل را دگرگون ساخته.

آیه در آخرین جمله خود به آنها پاسخ می‌گوید که: «برای هر زمانی حکم و قانونی مقرر شده» تا بشریت به مرحله بلوغ نهایی برسد و آخرین فرمان صادر شود (لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ).

بنابراین جای تعجب نیست که یک روز تورات را نازل کند، و روز دیگر انجیل را، و سپس قرآن را، چرا که بشریت در زندگی متحول و متکامل خود، نیاز به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۸۸ برنامه‌های متفاوت و گوناگونی دارد.

سوره الرعد(۱۳): آیه ۳۹ .... ص: ۴۸۸

(آیه ۳۹) - این آیه به منزله تأکید و استدلالی است بر آنچه در ذیل آیه قبل گفته شد و آن این که هر حادثه و هر حکم و فرمانی، زمان معینی دارد و اگر می‌بینی بعضی از کتاب آسمانی جای بعض دیگر را می‌گیرند به خاطر آن است که «خداوند هر چیزی را بخواهد محو می‌کند (همان گونه که به مقتضای اراده و حکمت خویش) اموری را اثبات می‌نماید، و کتاب اصلی و ام الكتاب نزد اوست» (يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ).

سوره الرعد(۱۳): آیه ۴۰ .... ص: ۴۸۸

اشاره

(آیه ۴۰) - سرانجام به عنوان تأکید بیشتر در مورد مجازاتهایی که پیامبر صلی الله علیه و آله وعده می‌داد و آنها انتظارش را می‌کشیدند و حتی ایراد می‌کردند که چرا این وعده‌های تو عملی نمی‌شود، می‌فرماید: «و اگر پاره‌ای از آنچه را به آنها وعده دادیم (از پیروزی تو و شکست آنها و رهایی پیروان تو و اسارت پیروان آنها) در دوران حیاتت به تو نشان دهیم و یا تو را پیش از آن که این وعده‌ها تحقق پذیرد از دنیا ببریم در هر صورت وظیفه تو ابلاغ رسالت است و وظیفه ما گرفتن حساب از آنهاست» (وَ إِنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَ عَلَيْنَا الْحِسَابُ).

لوح محو و اثبات و ام الكتاب - .... ص: ۴۸۸

جمله «يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ ...» یک قانون کلی را بیان می‌کند که در منابع مختلف اسلامی نیز به آن اشاره شده است، و آن این که: تحقق موجودات و حوادث مختلف جهان دو مرحله دارد: یکی مرحله قطعیت که هیچ گونه دگرگونی در آن راه ندارد (و در آیه فوق از آن تعبیر به «ام الكتاب»، کتاب مادر شده است) و دیگری مرحله غیر قطعی به تعبیر دیگر «مشروط» است که در این مرحله دگرگونی در آن راه دارد، و از آن تعبیر به مرحله محو و اثبات می‌شود.

گاهی نیز از این دو، تعبیر به «لوح محفوظ» و «لوح محو و اثبات» می‌شود، گویی در یکی از این دو لوح، آنچه نوشته شده است به هیچ وجه دگرگونی در آن راه ندارد و کاملاً محفوظ است و اما دیگری ممکن است، چیزی در آن نوشته شود

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۸۹

و سپس محو گردد و به جای آن چیز دیگری نوشته شود.

از امام باقر علیه السلام چنین نقل شده که فرمود: «قسمتی از حوادث حتمی است که حتماً تحقق می‌پذیرد، و قسمت دیگری مشروط به شرائطی است در نزد خدا که هر کدام را صلاح بدانند مقدم می‌دارد و هر کدام را اراده کند محو می‌کند، و هر

کدام را اراده کند اثبات می نماید».

سوره الرعد(۱۳): آیه ۴۱ .... ص: ۴۸۹

(آیه ۴۱) - انسانها و جامعه‌ها از میان می‌روند و خدا می‌ماند: از آنجا که در آیات گذشته روی سخن با منکران رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله بود در اینجا نیز همان بحث تعقیب شده است. نخست می‌گوید: این مغروران لجوج «آیا ندیدند که ما پیوسته به سراغ زمین می‌آییم و از اطراف (و جوانب) آن کم می‌کنیم؟! (أَو لَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا). روشن است که منظور از «زمین» در اینجا «اهل زمین» است، یعنی، آیا آنها به این واقعیت نمی‌نگرند که پیوسته اقوام و تمدنها و حکومتها در حال زوال و نابودی هستند؟ و این هشدار است به همه مردم اعم از نیک و بد حتی علماء و دانشمندان که ارکان جوامع بشری هستند و با از میان رفتن یک تن آنها گاهی دنیایی به نقصان می‌گراید، هشدار است گویا و تکان دهنده! سپس اضافه می‌کند: «حکومت و فرمان از آن خداست و هیچ کس را یارای رد احکام او یا جلوگیری از فرمان او نیست» (وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ). «و او سریع الحساب است» (وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ).

سوره الرعد(۱۳): آیه ۴۲ .... ص: ۴۸۹

(آیه ۴۲) - در این آیه بحث فوق را ادامه می‌دهد و می‌گوید: تنها این گروه نیستند که با توطئه‌ها و مکرها به مبارزه با تو برخاسته‌اند بلکه «آنها که پیش از این گروه بودند نیز چنین توطئه‌ها و مکرها داشتند» (وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ). اما نقشه‌هایشان نقش بر آب و توطئه‌هایشان به فرمان خدا خنثی شد، چرا که او از همه کس به این مسائل آگاهتر است، بلکه «تمام طرحها و نقشه‌ها از آن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۹۰ خداست» (فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا). اوست که از کار و بار هر کس آگاه است و «می‌داند هر کسی چه کاری می‌کند» (يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ). و سپس با لحنی تهدید گونه آنها را از پایان کارشان بر حذر می‌دارد و می‌گوید: «کافران به زودی خواهند دانست که پایان کار و سرانجام نیک و بد در سرای دیگر از آن کیست؟» (وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقِبِيَ الدَّارِ).

سوره الرعد(۱۳): آیه ۴۳ .... ص: ۴۹۰

(آیه ۴۳) - در این آیه - همان گونه که این سوره در آغاز از نام قرآن و کتاب الله شروع شده - با تأکید بیشتری روی معجزه بودن قرآن، سوره رعد را پایان می‌دهد، می‌گوید: «این کافران می‌گویند تو پیامبر نیستی» (وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا). هر روز بهانه‌ای می‌تراشند، هر زمان تقاضای معجزه‌ای دارند و آخر کار هم باز می‌گویند تو پیامبر نیستی! در پاسخ آنها «بگو: همین کافی است که دو کس میان من و شما گواه باشد یکی الله و دیگری کسانی که علم کتاب و آگاهی از قرآن نزد آنهاست»! (قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ).

هم خدا می‌داند که من فرستاده اویم، و هم آنها که از این کتاب آسمانی من یعنی قرآن آگاهی کافی دارند. و این تأکیدی است مجدد بر اعجاز قرآن از جنبه‌های مختلف.

«پایان سوره رعد»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۹۱

سوره ابراهیم [۱۴] .... ص: ۴۹۱

اشاره

این سوره دارای ۵۲ آیه است که در «مکه» نازل شده به استثنای آیات ۲۸ و ۲۹، که طبق گفته بسیاری از مفسران در «مدینه» در باره کشتگان مشرکان در بدر نازل گردیده است.

محتوای سوره: چنانکه از نام سوره پیداست، قسمتی از آن در باره قهرمان توحید ابراهیم بت شکن (بخش نیایشهای او) نازل گردیده است.

بخش دیگری از این سوره اشاره به تاریخ انبیای پیشین همچون نوح، موسی و قوم عاد و ثمود، و درسهای عبرتی که در آنها نهفته است می‌باشد.

خلاصه این سوره مجموعه‌ای است از بیان اعتقادات و اندرزها و موعظه‌ها و سرگذشتهای عبرت انگیز اقوام پیشین و بیان هدف رسالت پیامبران و نزول کتب آسمانی.

فضیلت تلاوت این سوره: .... ص: ۴۹۱

از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمود: «کسی که سوره ابراهیم و حجر را بخواند، خداوند به تعداد هر یک از آنها که بت می‌پرستیدند و آنها که بت نمی‌پرستیدند، ده حسنه به او می‌بخشد».

همان گونه که بارها گفته‌ایم پادشاهی که در باره تلاوت سوره‌های قرآن وارد شده پاداشی است در برابر خواندن توأم با اندیشه و سپس عمل.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۱ .... ص: ۴۹۱

(آیه ۱) - بیرون آمدن از ظلمتها به نور: این سوره همانند بعضی دیگر از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۹۲ سوره‌های قرآن با حروف مقطعه شروع شده است. نکته‌ای که تذکر آن را در اینجا لازم می‌دانیم این است که از ۲۹ سوره‌ای که با حروف مقطعه آغاز شده، درست در ۲۴ مورد از آنها بلافاصله سخن از قرآن مجید به میان آمده است که نشان می‌دهد پیوندی میان این دو یعنی حروف مقطعه و قرآن برقرار است، و ممکن است خداوند بخواهد با این بیان روشن کند که این کتاب بزرگ آسمانی با این محتوای پر عظمت که رهبری همه انسانها را به عهده دارد از مواد ساده‌ای به نام «حروف الفبا» تشکیل یافته و این نشانه اهمیت این اعجاز است.

به هر حال بعد از ذکر حروف «الف، لام، راء» (الر).

می‌فرماید: «این کتابی است که بر تو نازل کردیم به این منظور که مردم را از گمراهیها به سوی نور خارج کنی» (كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ).

در حقیقت تمام هدفهای تربیتی و انسانی، معنوی و مادی نزول قرآن، در همین یک جمله جمع است: «بیرون ساختن از ظلمتها به نور!» از ظلمت جهل به نور دانش، از ظلمت کفر به نور ایمان، از ظلمت ستمگری و ظلم به نور عدالت، از ظلمت فساد به نور صلاح، از ظلمت گناه به نور پاکی و تقوا، و از ظلمت پراکندگی و تفرقه به نور وحدت.

و از آنجا که سرچشمه همه نیکیها، ذات پاک خداست، و شرط اساسی درک توحید، توجه به همین واقعیت است بلافاصله اضافه می‌کند: همه اینها «به اذن پروردگارش (پروردگار مردم) می‌باشد» (بِإِذْنِ رَبِّهِمْ).

سپس برای توضیح و تبیین بیشتر هدایت به سوی نور می‌فرماید: «به سوی راه خداوند عزیز و حمید» (إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ).

خداوندی که عزتش دلیل قدرت اوست، و حمید بودنش نشانه مواهب و نعمتهای بی‌پایان او می‌باشد.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۲ .... ص: ۴۹۲

(آیه ۲) - در این آیه به عنوان معرفی خداوند، درسی از توحید بیان کرده، می‌گوید: «همان خداوندی که آنچه در آسمان و زمین است از آن اوست» (اللَّهُ الَّذِي بَرَّكَزِيدَةً تَفْسِيرِ نَمُونَهُ، ج ۲، ص: ۴۹۳) لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ) و در پایان آیه توجه به مسأله معاد - بعد از توجه به مبدأ - داده، می‌گوید: «وای بر کافران از عذاب شدید» رستاخیز (وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۳ .... ص: ۴۹۳

(آیه ۳) - و در این آیه بلافاصله کافران را معرفی می‌کند و با ذکر، سه قسمت از صفات آنها وضعشان را کاملاً مشخص می‌سازد بطوری که هر کس در اولین برخورد بتواند آنها را بشناسد. نخست می‌گوید: «آنها کسانی هستند که زندگی پست این جهان را بر زندگی آخرت مقدم می‌شمرند» (الَّذِينَ يَشْتَرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ).

و همه چیز حتی ایمان و حق را فدای منافع پست و شهوات و هوسهای خود می‌سازند.

سپس می‌گوید: آنها به این مقدار هم قانع نیستند بلکه علاوه بر گمراهی خودشان سعی در گمراه ساختن دیگران هم دارند: «آنها (مردم را) از راه خدا باز می‌دارند» (وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ).

بلکه علاوه بر آن «سعی می‌کنند آن را دگرگون نشان دهند» (وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا).

در حقیقت آنها هوسها را زینت می‌دهند، مردم را تشویق به گناه می‌نمایند، و از درستی و پاکی می‌ترسانند. و با تمام قوا می‌کوشند دیگران را همرنگ خود سازند و با افزودن خرافات، و انواع تحریفها، و ابداع سنتهای زشت و کثیف به این هدف برسند.

روشن است «این افراد (با داشتن این صفات و اعمال) در گمراهی بسیار دوری هستند» (أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ). همان گمراهی که بازگشتشان به راه حق بر اثر بعد و دوری مسافت به آسانی امکان پذیر نیست ولی اینها همه محصول اعمال خود آنهاست!

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۴ .... ص: ۴۹۳

(آیه ۴) - در آیات گذشته سخن از قرآن مجید و اثرات حیاتبخش آن بود، در این آیه همین موضوع در بعد خاصی تعقیب شده و آن وحدت لسان پیامبران و کتب آسمانی آنها با زبان نخستین قومی است که به سوی آنها مبعوث شده‌اند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۹۴

می‌فرماید: «و ما هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر به زبان قوم خودش» (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ).

زیرا پیامبران در درجه اول با قوم خود، همان ملتی که از میان آنها برخاسته‌اند، تماس داشتند و نخستین شعاع وحی به وسیله پیامبران بر آنها می‌تابید، و نخستین یاران و یاوران آنها از میان آنان برگزیده می‌شدند، بنابراین پیامبر باید به زبان آنها و لغت آنها سخن بگوید «تا حقایق را به روشنی برای آنان آشکار سازد» (لِيُبَيِّنَ لَهُمْ).

لذا دعوت پیامبران از طریق تبیین و روشن‌گری و تعلیم و تربیت با همان زبان معمولی و رایج صورت می‌گرفته است، نه از طریق یک اثر مرموز و ناشناخته در قلبها.

سپس اضافه می‌کند: «بعد (از تبیین دعوت الهی برای آنها) خداوند هر کس را بخواهد گمراه می‌کند و هر کس را بخواهد هدایت می‌نماید» (فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ).

اشاره به این که هدایت و ضلالت در نهایت امر، کار پیامبران نیست، کار آنها ابلاغ و تبیین است، این خداست که راهنمایی و هدایت واقعی بندگانش را در دست دارد.

ولی برای این که تصور نشود معنی این سخن جبر و الزام و سلب آزادی بشر است، بلافاصله اضافه می‌کند: «و او عزیز حکیم است» (وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

به مقتضای عزت و قدرتش، بر هر چیز تواناست، اما به مقتضای حکمتش بی‌جهت و بی‌دلیل کسی را هدایت و یا کسی را گمراه نمی‌سازد، بلکه گامهای نخستین با نهایت آزادی اراده در راه سیر الی الله از ناحیه بندگان برداشته می‌شود و سپس نور هدایت و فیض حق بر قلب آنها می‌تابد.

همچنین آنها که با لجاجت و تعصب و دشمنی با حق و غوطه‌ور شدن در شهوات و آلوده شدن به ظلم و ستم، شایستگی هدایت را از خود سلب کرده‌اند، از فیض هدایت محروم، و در وادی ضلالت، گمراه می‌شوند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۹۵

و به این ترتیب سر چشمه هدایت و ضلالت به دست خود ماست.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۵ .... ص: ۴۹۵

(آیه ۵) - در این آیه به یکی از نمونه‌های ارسال پیامبران در مقابل طاغوت‌های عصر خود به منظور خارج کردن آنان از ظلمتها به نور اشاره کرده، می‌فرماید: «و ما موسی را با آیات خود (معجزات گوناگون) فرستادیم و به او فرمان دادیم که قوم خودت

را از ظلمات به سوی نور بیرون آر!» (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ).

سپس به یکی از مأموریت‌های بزرگ موسی اشاره کرده، می‌فرماید: «ایام الهی و روزهای خدا را به یاد قوم خود بیاور» (وَذَكِّرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ).

«بِآيَاتِ اللَّهِ» تمام روزهایی است که دارای عظمتی در تاریخ زندگی بشر است.

هر روز که فصل تازه‌ای در زندگی انسانها گشوده، و درس عبرتی به آنها داده و ظهور و قیام پیامبری در آن بوده، یا طاغوت و فرعون گردنکشی در آن به قعر درّه نیستی فرستاده شده، خلاصه هر روز که حق و عدالتی بر پا شده و ظلم و بدعتی خاموش گشته، همه آنها از ایام الله است.

در حدیثی از امام باقر علیه السلام می‌خوانیم که فرمود: «ایام الله، روز قیام مهدی موعود- عج- و روز رجعت و روز قیامت است».

در پایان آیه می‌فرماید: «در این سخن و در همه ایام الله، آیات و نشانه‌هایی است برای هر انسان شکیبیا و پراستقامت و شکرگزار» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ).

به این ترتیب افراد با ایمان نه در مشکلات و روزهای سخت دست و پای خود را گم می‌کنند، و تسلیم حوادث می‌شوند و نه در روزهای پیروزی و نعمت گرفتار غرور و غفلت می‌گردند.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۶ .... ص: ۴۹۵

(آیه ۶)- در این آیه به یکی از آن ایام الله و روزهای درخشان و پربراری که در تاریخ بنی اسرائیل وجود داشته و ذکر آن تذکری برای مسلمانان است، اشاره کرده می‌گوید: «و (به خاطر بیاورید) هنگامی را که موسی به قوم خود گفت: نعمت خدا را متذکر شوید آن زمان که شما را از چنگال آل فرعون رهایی بخشید» (وَ إِذْ قَالَ بَرَكِيذَه تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۲، ص: ۴۹۶) مُوسَى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ

«همانها که شما را به بدترین وجهی عذاب می‌کردند، پسرانتان را سر می‌بریدند و زنانتان را (برای خدمت و کنیزی) زنده نگه می‌داشتند» (يَسْئَلُونَكَ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ).

و در طول تاریخ شیوه هر استعمارگری چنین بوده است که قسمتی از نیروهای فعال و پرخاشگر و پرمقاومت را نابود می‌کردند، یا با انواع اعتیادها و آلودگیها آنها را عملاً بی‌اثر می‌ساختند، و قسمت دیگری را تضعیف کرده و در مسیر منافع خود به کار می‌انداختند.

«و در این آزمایش بزرگی از پروردگارتان برای شما بود» (وَ فِي ذَلِكَ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ).

نه تنها در مورد بنی اسرائیل که در مورد همه اقوام و ملتها، روز رسیدنشان به آزادی و استقلال و کوتاه شدن دست طاغوتها از «ایام الله» است.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۷ .... ص: ۴۹۶

(آیه ۷)- سپس اضافه می‌کند: «و (این را هم به خاطر بیاورید) که پروردگار شما اعلام کرد اگر شکر نعمتهای مرا به جا آورید من بطور قطع نعمتهای شما را افزون می‌کنم و اگر کفران کنید عذاب و مجازات من شدید است» (وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ

شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَ لَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ).

این آیه ممکن است دنباله کلام موسی به بنی اسرائیل باشد و نیز ممکن است یک جمله مستقل و خطاب به مسلمانان بوده باشد، ولی به هر حال از نظر نتیجه چندان تفاوت ندارد و به عنوان درسی سازنده برای ما در قرآن مجید آمده است.

شکر مایه فرونی نعمت و کفر موجب فناست- بدون شک خداوند در برابر نعمتهایی که به ما می‌بخشد نیازی به شکر ما ندارد، و اگر دستور به شکرگزاری داده آن هم موجب نعمت دیگری بر ما و یک مکتب عالی تربیتی است.

حقیقت شکر تنها تشکر زبانی نیست، بلکه شکر دارای سه مرحله است نخستین مرحله آن است که به دقت بیندیشیم که بخشنده نعمت کیست؟ این توجه و ایمان و آگاهی پایه اول شکر است، و از آن که بگذریم مرحله زبان فرا برگریده تفسیر

نمونه، ج ۲، ص: ۴۹۷

می‌رسد، ولی از آن بالاتر مرحله عمل است، شکر عملی آن است که درست بیندیشیم که هر نعمتی برای چه هدفی به ما داده شده است آن را در مورد خودش صرف کنیم که اگر نکنیم کفران نعمت کرده‌ایم.

و از اینجا رابطه میان «شکر» و «فرونی نعمت» روشن می‌شود، چرا که هرگاه انسانها نعمتهای خدا را درست در همان هدفهای واقعی نعمت صرف کردند، عملاً ثابت کرده‌اند که شایسته و لایق‌اند و این لیاقت و شایستگی سبب فیض بیشتر و موهبت افزونتر می‌گردد.

سوره ابراهیم(۱۴): آیه ۸ .... ص: ۴۹۷

(آیه ۸)- این آیه تأیید و تکمیلی است برای بحث شکرگزاری و کفران که در آیه قبل گذشت، و آن در ضمن سخنی از زبان موسی بن عمران نقل شده است، می‌فرماید: «و موسی به بنی اسرائیل یادآور شد که اگر شما و تمام مردم روی زمین کافر شوید (و نعمت خدا را کفران کنید هیچ زبانی به او نمی‌رسانید) چرا که او بی‌نیاز و ستوده است» (وَ قَالَ مُوسَىٰ إِنَّ تَكْفُرُوا أَنتُمْ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ).

در حقیقت شکر نعمت و ایمان آوردن به خدا مایه افزونی نعمت شما و تکامل و افتخار خودتان است و گر نه خداوند آنچنان بی‌نیاز است که اگر تمام کائنات کافر گردند، بر دامان کبریایی او گردی نمی‌نشیند.

سوره ابراهیم(۱۴): آیه ۹ .... ص: ۴۹۷

(آیه ۹)- سپس به سرنوشت گروههایی از اقوام گذشته در طی چندین آیه می‌پردازد، همانها که در برابر نعمتهای الهی راه کفران را پیش گرفتند، و در برابر دعوت رهبران الهی به مخالفت و کفر برخاستند و منطق آنان و سرانجام کار آنها را شرح می‌دهد تا تأکیدی باشد بر آنچه در آیه قبل گفته شد، می‌فرماید: «آیا خبر کسانی که قبل از شما بودند به شما نرسیده؟» (أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ).

این جمله ممکن است دنباله گفتار موسی بوده باشد که در آیه قبل آمده، و ممکن است بیان مستقلی از ناحیه قرآن خطاب به مسلمانان باشد، و از نظر نتیجه تفاوت چندان ندارد.

سپس اضافه می‌کند: «اقوامی همچون قوم نوح و عاد و ثمود و آنها که بعد از برگریده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۹۸

آنان بودند» (قَوْمِ نُوحٍ وَ عادٍ وَ ثَمُودَ وَ الَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ).

«همانها که جز خدا آنان را نمی‌شناسد» و از اخبار آنها کسی غیر او آگاه نیست (لا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ).

سپس به عنوان توضیحی در زمینه سرگذشت آنها می‌گوید: «پیامبرانشان با دلائل روشن به سوی آنها آمدند ولی آنها (از سر تعجب و انکار) دست بر دهان گذاشتند و گفتند: ما به آنچه شما به خاطر آن فرستاده شده‌اید کافریم» (جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ).

چرا که «ما در باره آنچه شما ما را به سوی آن دعوت می‌کنید، شک و تردید داریم» و با این شک و تردید چگونه امکان دارد، دعوت شما را بپذیریم! (وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۱۰ .... ص: ۴۹۸

(آیه ۱۰) - آیا در خدا شک است؟ از آنجا که در آیه قبل گفتار مشرکان و کافران را در زمینه عدم ایمانشان که استناد به شک و تردید کرده بودند بیان شده، در این آیه بلافاصله با دلیل روشنی که در عبارت کوتاهی آمده شک آنها را نفی می‌کند و چنین می‌گوید: «پیامبرانشان به آنان گفتند: آیا در وجود خدایی که آفریننده آسمانها و زمین است شک است؟! (قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

ممکن است «فاطر» اشاره به شکافتن توده ابتدایی ماده جهان باشد که در علوم روز می‌خوانیم که مجموع ماده عالم، یک واحد به هم پیوسته بود سپس شکافته شد و کرات آشکار گشت.

به هر حال قرآن در اینجا مانند غالب موارد دیگر برای اثبات وجود خدا و صفات او تکیه بر نظام عالم هستی و آفرینش آسمانها و زمین می‌کند.

سپس به پاسخ دومین ایراد منکران می‌پردازد که ایراد به مسأله رسالت پیامبران است، می‌فرماید: این مسلم است که آفریدگار دانا و حکیم، هرگز بندگانش را بدون رهبر، رها نمی‌کنند، بلکه «از شما (با فرستادن پیامبران) دعوت می‌کند تا از گناه و آلودگیها پاکتان سازد و گناهانتان را ببخشد» (يَدْعُوكُمْ لِيُعْفِيَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۹۹ «و تا موعد مقرری شما را باقی گذارد!» تا راه تکامل خویش را بیمایید و حد اکثر بهره لازم را از این زندگی ببرید (و يُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى).

در حقیقت دعوت پیامبران برای دو هدف بوده، یکی آمرزش گناهان و دیگری ادامه حیات تا زمان مقرر که این دو در واقع علت و معلول یکدیگرند، چه این که جامعه‌ای می‌تواند به حیات خود ادامه دهد که از گناه و ظلم پاک باشد. ولی با این همه باز کفار لجوج این دعوت حیاتبخش که آمیخته با منطق روشن توحید بود نپذیرفتند و با بیانی که آثار لجاجت و عدم تسلیم در برابر حق از آن می‌بارید، به پیامبران خود چنین «پاسخ گفتند: شما جز بشری مثل ما نیستید!» (قَالُوا إِنَّا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا).

به علاوه «شما می‌خواهید ما را از آنچه نیاکان ما می‌پرستیدند بازدارید» (تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا). از همه اینها گذشته «شما دلیل روشنی برای ما بیاورید» (فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۱۱ .... ص: ۴۹۹

(آیه ۱۱) - تنها بر خدا توکل کنید! در این آیه و آیه بعد پاسخ پیامبران را از بهانه جویبهای مخالفان لجوج که در آیات

گذشته آمده می خوانیم.

در مقابل ایراد آنها که می گفتند: چرا از جنس بشر هستید، «پیامبرانشان به آنها گفتند: مسلما ما تنها بشری همانند شما هستیم، ولی خدا بر هر کس از بندگانش بخواهد منت می گذارد» و موهبت رسالت را به آنها می بخشد (قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَ لَكِنَّ اللَّهَ يُمِّنُ عَلٰی مَنْ يَّشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ).

سپس به پاسخ سؤال سوم می پردازد بی آنکه از ایراد دوم پاسخ گوید. گویی ایراد دوم آنها در زمینه استناد به سنت نیاکان آنقدر سست و بی اساس بوده که هر انسان عاقلی با کمترین تأمل جواب آن را می فهمد، به علاوه در آیات دیگر قرآن، پاسخ این سخن داده شده است.

آری! در پاسخ سؤال سوم چنین می گوید که آوردن معجزات، کار ما نیست که به صورت یک خارق العاده گر، گوشه ای بنشینیم و هر کس به میل خودش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۰۰

معجزه ای پیشنهاد کند و مسأله خرق عادت تبدیل به یک بازیچه بی ارزش شود، بلکه: «ما نمی توانیم معجزه ای جز به فرمان خدا بیاوریم» (وَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ).

به علاوه هر پیامبری حتی بدون تقاضای مردم به اندازه کافی اعجاز نشان می دهد تا سند اثبات حقانیت او گردد.

سپس برای این که پاسخ قطعی به تهدیدهای گوناگون بهانه جویان نیز بدهند با این جمله موضع خود را مشخص می ساختند و می گفتند: «همه افراد با ایمان باید تنها بر خدا تکیه کنند» همان خدایی که قدرتها در برابر قدرتش ناچیز و بی ارزش است (وَ عَلٰی اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۱۲ .... ص: ۵۰۰

(آیه ۱۲) - بعد به استدلال روشنی برای مسأله توکل، پرداخته و می گفتند:

«چرا ما بر «اللّه» توکل نکنیم (و در همه مشکلات به او پناه نبریم؟ چرا ما از قدرتهای پوشالی و تهدیدها بترسیم) در حالی که او ما را به راههای سعادتمان هدایت کرده» (وَ مَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلٰی اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا).

و سپس چنین ادامه می دادند: اکنون که تکیه گاه ما خداست، تکیه گاهی شکست ناپذیر مافوق همه چیز «بطور قطع، ما در برابر تمام آزار و اذیتهای شما ایستادگی و شکیبایی خواهیم کرد» (وَ لَنْصَبِرَنَّ عَلٰی مَا آذَيْتُمُونَا).

و بالاخره گفتار خود را با این سخن پایان می دادند که: «و همه توکل کنندگان باید تنها بر اللّه توکل کنند» (وَ عَلٰی اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ).

منظور از «توکل» این است که در برابر عظمت مشکلات، انسان احساس حقارت و ضعف نکند، بلکه با اتکای بر قدرت بی پایان خداوند، خود را پیروز و فاتح بداند، و به این ترتیب توکل امید آفرین، نیروبخش و تقویت کننده، و سبب فزونی پایداری و مقاومت است.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۱۳ .... ص: ۵۰۰

(آیه ۱۳) - برنامه و سرنوشت جباران عنید: همان گونه که راه و رسم افراد بی منطق است، هنگامی که به ضعف و ناتوانی گفتار و عقیده خود آگاه شدند، استدلال را رها کرده، و تکیه به زور و قدرت و قلدری می کنند در اینجا نیز برگزیده تفسیر

نمونه، ج ۲، ص: ۵۰۱

می خوانیم هنگامی که پیامبران منطق متین و رسای خود را- که در آیات قبل گذشت- بیان کردند. «کافران (لجوج و بهانه‌جو)، به پیامبران خود گفتند: سوگند یاد می‌کنیم که شما را از سرزمینمان خارج می‌سازیم، مگر این که به آیین ما (و بت پرستی) باز گردید!» (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا).

این مغروران بی‌خبر، گویی همه سرزمینها را مال خود می‌دانستند و برای پیامبرانشان حتی به اندازه یک شهروند حق قائل نبودند و لذا می‌گفتند: «أَرْضِنَا» (سرزمین ما!) در حالی که خداوند زمین و تمام مواهبش را برای صالحان آفریده است.

سپس اضافه می‌کند: «در این حال، پروردگار (به پیامبران دل‌داری و اطمینان خاطر می‌داد و) به آنها وحی فرستاد که: ما ظالمان را هلاک می‌کنیم» (فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ).

بنابراین از این تهدیدها هرگز نترسید و کمترین سستی در اراده آهنین شما راه نیابد.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۱۴ .... ص: ۵۰۱

(آیه ۱۴)- و از آنجا که منکران ستمگر، پیامبران را تهدید به تبعید از سرزمینشان می‌کردند خداوند در مقابل به آنها چنین وعده می‌دهد که: «و شما را در زمین بعد از (نابودی) آنها سکونت خواهیم داد» (وَلَنَسْكُنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ). «ولی این (موفقیت و پیروزی نصیب همه کس نمی‌شود بلکه) برای کسی است که از مقام (عدالت) من بترسد (و احساس مسؤلیت کند) و از عذاب من بیمناک باشد» و آن را جدی تلقی کند (ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَ خَافَ وَعِيدِ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۱۵ .... ص: ۵۰۱

(آیه ۱۵)- و در این هنگام که پیامبران کارد به استخوانشان رسیده بود و تمام وظیفه خود را در برابر قوم خویش انجام داده بودند و آنها که باید ایمان بیاورند ایمان آورده و بقیه در کفر پافشاری داشتند و مرتبا رسولان را تهدید می‌کردند، در این موقع آنها از خداوند «تقاضای فتح و پیروزی (بر کفار) کردند» (وَ اسْتَفْتَحُوا).

خداوند هم دعای این مجاهدان راستین را به هدف اجابت رسانید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۰۲
«و (سرانجام) هر گردنکش منحرفی نومید و نابود شد» (وَ خَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۱۶ .... ص: ۵۰۲

(آیه ۱۶)- سپس به نتیجه کار این جباران عنید از نظر مجازاتهای جهان دیگر در ضمن دو آیه به پنج موضوع اشاره می‌کند:

۱- «به دنبال این نومیدی و خسران- و یا به دنبال چنین کسی- جهنم و آتش سوزان خواهد بود» (مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ).

۲- «و از آب بدبوی متعفن نوشانده می‌شود!» (وَ يُسْقَىٰ مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ).

«صدید» چرکی است که میان پوست و گوشت جمع می‌شود یعنی از یک آب بدبوی متعفن بدمنظره همانند چرک و خون به او می‌نوشانند.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۱۷ .... ص: ۵۰۲

(آیه ۱۷) - سوم: این مجرم گناهکار و جبار عنید، هنگامی که خود را در برابر چنین نوشابه‌ای می‌بیند «به زحمت جرعه جرعه آن را سر می‌کشد، و هرگز مایل نیست آن را بیاشامد» بلکه به اجبار در حلق او می‌ریزند (يَتَجَرَّعُهُ وَ لَا يَكَادُ يُسِيغُهُ).
 ۴- آنقدر وسائل عذاب و شکنجه و ناراحتی برای او فراهم می‌گردد که «از هر سو مرگ به سوی او می‌آید ولی با این همه هرگز نمی‌میرد» تا مجازات زشتیهای اعمال خود را ببیند (وَ يَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَ مَا هُوَ بِمَيِّتٍ).
 ۵- و با این که تصور می‌شود مجازاتی برتر از اینها که گفته شد نیست، باز اضافه می‌کند: «و به دنبال آن عذاب شدیدی است» (وَ مِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ).

و به این ترتیب آنچه از شدت مجازات و کیفر در فکر آدمی بگنجد و حتی آنچه نمی‌گنجد در انتظار این ستمگران خودخواه و جباران بی‌ایمان و گنهکار است، و اینها نتیجه و اثر طبیعی اعمال خود انسانهاست، بلکه تجسمی است از کارهای آنان در سرای دیگر که هر عملی به صورت مناسب خود مجسم می‌شود.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۱۸ .... ص: ۵۰۲

(آیه ۱۸) - خاکستری بر سینه تندباد! در این آیه مثل بسیار رسایی برای اعمال افراد بی‌ایمان بیان شده که بحث آیات گذشته را در زمینه عاقبت کار کفار تکمیل کرده، می‌فرماید: «اعمال کسانی که به پروردگارشان کافر شدند همچون خاکستری است در مقابل تندباد در یک روز توفانی!» (مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۰۳

منظور از «أَعْمَالُهُمْ» همه اعمال آنهاست حتی اعمال ظاهرا خوبشان که در باطن رنگ شرک و بت پرستی داشت. همان گونه که خاکستر در برابر تندباد، آن هم در یک روز توفانی آنچنان پراکنده می‌شود که هیچ کس قادر بر جمع آن نیست، همین گونه منکران حق «توانایی ندارند که چیزی از اعمالی را که انجام داده‌اند به دست آورند» و همگی بر باد می‌رود و دستهایشان خالی می‌ماند (لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ).
 «و این همان گمراهی دور و دراز است» (ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۱۹ .... ص: ۵۰۳

(آیه ۱۹) - آفرینش براساس حق است: به دنبال بحث از باطل در آیه قبل و این که همچون خاکستر پراکنده و بی‌قرار است که دائما با وزش باد از نقطه‌ای به نقطه دیگر منتقل می‌شود، در این آیه سخن از حق و استقرار آن به میان آمده است. روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله به عنوان الگویی برای همه حق طلبان جهان کرده، می‌گوید: «آیا ندیدی که خداوند آسمانها و زمین را به حق آفریده است؟ (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ).
 «حق» به معنی «مطابقت و هماهنگی» است. و در اینجا ساختمان عالم آفرینش، آسمان و زمین، همگی نشان می‌دهد که در آفرینش آنها، نظام و حساب و حکمت و هدفی بوده است، نه خداوند به آفرینش آنها نیاز داشته و نه کمبودی را با آن می‌خواهد در ذات خود برطرف سازد چرا که او بی‌نیاز از همه چیز است.

سپس اضافه می‌کند دلیل بر این که نیازی به شما و ایمان آوردن شما ندارد این است که: «اگر اراده کند شما را می‌برد و خلق تازه‌ای (به جای شما) می‌آورد» (إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ).

خلقی که همه ایمان داشته باشند و هیچ یک از کارهای نادرست شما را انجام ندهند.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۲۰ .... ص: ۵۰۳

(آیه ۲۰) - «و این کار برای خدا به هیچ وجه مشکل نیست» (وَ مَا ذَلِكَ عَلَيَّ اللَّهُ بِعَزِيزٍ).

شاهد این سخن آن که در سوره نساء آیه ۱۳۱-۱۳۳ می‌خوانیم: «اگر شما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۰۴ کافر شوید (به خدا زبانی نمی‌رساند) چرا که آنچه در آسمانها و زمین است از آن خداست و خداوند بی‌نیاز و شایسته ستایش است ... هر گاه بخواهد شما را ای مردم می‌برد و گروه دیگری می‌آورد، و خداوند بر این کار تواناست».

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۲۱ .... ص: ۵۰۴

(آیه ۲۱) - در چند آیه قبل اشاره‌ای به مجازات سخت و دردناک منحرفان لجوج و بی‌ایمان شده بود در اینجا همین معنی را تعقیب و تکمیل می‌کند.

نخست می‌گوید: «و در قیامت همه آنها (جباران و ظالمان و کافران اعم از تابع و متبوع، پیرو و پیشوا) در پیشگاه خداوند ظاهر می‌شوند» (وَ يَرْزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا).

و «در این هنگام ضعفاء (یعنی پیروان نادانی که با تقلید کور کورانه، خود را به وادی ضلالت افکندند) به مستکبران (و رهبران گمراه) می‌گویند: ما پیروان شما بودیم آیا (اکنون که به خاطر رهبری شما به این همه عذاب و بلا گرفتار شده‌ایم) حاضرید شما سهمی از عذاب الهی را بپذیرید و از ما بردارید؟» (فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ).

اما آنها بلافاصله می‌گویند: «اگر خدا ما را (به سوی نجات از این کیفر و عذاب) هدایت می‌کرد ما هم شما را راهنمایی می‌کردیم» (قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ).

ولی افسوس که کار از این حرفها گذشته است، «بر ما یکسان است چه بی‌تابی و جزع کنیم و چه صبر و شکیبایی، راه نجاتی برای ما وجود ندارد» (سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرَعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۲۲ .... ص: ۵۰۴

(آیه ۲۲) - گفتگوی صریح شیطان و پیروانش! در این آیه به صحنه دیگری از مجازاتهای روانی جباران و گنهکاران و پیروان شیاطین در روز رستاخیز پرداخته چنین می‌گوید: «و شیطان هنگامی که کار حساب بندگان صالح و غیر صالح پایان پذیرفت (و هر کدام به سرنوشت و پاداش و کیفر قطعی خود رسیدند) به پیروان خود چنین می‌گوید: خداوند به شما وعده حق داد و

من نیز به شما وعده دادم (وعده‌ای پوچ و بی‌ارزش چنانکه خودتان می‌دانستید) سپس از وعده‌های خود تخلف جستم» (وَ قَالَ

الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقُّ وَ وَعَدْتُكُمْ بِرِغْوَانِكُمْ تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۲، ص: ۵۰۵

فَأَخْلَفْتُكُمْ)

و به این ترتیب شیطان نیز با سایر مستکبرانی که رهبران راه ضلالت بودند هم آواز شده و تیرهای ملامت و سرزنش خود را به این پیروان بدبخت نشانه‌گیری می‌کند.

و بعد اضافه می کند: «من بر شما تسلط و اجبار و الزامی نداشتیم، تنها این بود که از شما دعوت کردم، شما هم با میل و اراده خود پذیرفتید» (وَ مَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي).

«بنابراین مرا هرگز سرزنش نکنید، بلکه خویشان را سرزنش کنید» که چرا دعوت شیطنت آمیز و ظاهر الفساد مرا پذیرفتید (فَلَا تَلُمُونِي وَ لَوْمُوا أَنْفُسَكُمْ).

خودتان کردید که لعنت بر خودتان باد! به هر حال «نه من می توانم (در برابر حکم قطعی و مجازات پروردگار) به فریاد شما برسم و نه شما می توانید فریادرس من باشید» (مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَ مَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ).

«من اکنون (اعلام می کنم که) از شرک شما در باره خود که از قبل داشتید (و این که اطاعت مرا هم ردیف اطاعت خدا قرار دادید) بیزارم و کافرم» (إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ).

اکنون فهمیدم که این «شرک در اطاعت» هم مرا بدبخت کرد و هم شما را، همان بدبختی و بیچارگی که راهی برای اصلاح و جبران آن وجود ندارد.

بدانید «برای ستمکاران قطعاً عذاب دردناکی است» (إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

از این آیه به خوبی استفاده می شود که وسوسه های شیطان هرگز اختیار و آزادی اراده را از انسان نمی گیرد بلکه او یک دعوت کننده بیش نیست، و این انسانها هستند که با اراده خودشان دعوت او را می پذیرند.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۲۳ .... ص: ۵۰۵

(آیه ۲۳) - در این آیه به دنبال بیان حال جباران عنید و بی ایمان و سرنوشت دردناک آنها، به ذکر حال مؤمنان و سرانجام آنها پرداخته، می گوید: «و آنها را که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۰۶

ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند به باغهای بهشت وارد می کنند باغهایی که نهراها از زیر درختانش جاری است» (وَ أُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

«جاودانه به اذن پروردگارش در آن (باغهای بهشت) می مانند» (خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ).

«و تحت آنان در آنجا سلام است» (تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ).

سلامت از هر گونه ناراحتی و گزند روحی و جسمی.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۲۴ .... ص: ۵۰۶

(آیه ۲۴) - شجره طیبه و شجره خبیثه: در اینجا صحنه دیگری از تجسم حق و باطل، کفر و ایمان، طیب و خبیث را ضمن یک مثال جالب و بسیار عمیق و پرمعنی بیان کرده، و بحثهای آیات گذشته را که در این زمینه بود تکمیل می کند.

نخست می فرماید: «آیا ندیدی چگونه خدا مثالی برای کلام پاکیزه زده، و آن را به شجره طیبه و پاکی تشبیه کرده است؟» (أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ).

سپس به ویژگیهای این شجره طیبه (درخت پاکیزه و پربرکت) می پردازد و به تمام ابعاد آن ضمن عبارات کوتاهی اشاره می کند.

۱- موجودی است دارای رشد و نمو «شجره» نه بی روح، و نه جامد و بی حرکت.

- ۲- این درخت پاک است و «طیب» از هر نظر، میوه‌اش شکوفه و گلشن و نسیمی که از آن برمی‌خیزد همه پاکیزه است.
- ۳- این شجره دارای نظام حساب شده‌ای است ریشه‌ای دارد و شاخه‌ها و هر کدام مأموریت و وظیفه‌ای دارند.
- ۴- «اصل و ریشه آن ثابت و مستحکم است» بطوری که توفانها و تندبادها نمی‌تواند آن را از جا برکند (أَصْلُهَا ثَابِتٌ).
- ۵- شاخه‌های این شجره طیبه در یک محیط پست و محدود نیست بلکه بلند آسمان جایگاه اوست، این شاخه‌ها سینه هوا را شکافته و در آن فرو رفته، آری برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۰۷
- «شاخه‌هایش در آسمان است» (وَفَرَعُهَا فِي السَّمَاءِ).
- روشن است هر قدر شاخه‌ها برافراشته‌تر باشند از آلودگی گرد و غبار زمین دورترند و میوه‌های پاکتری خواهند داشت.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۲۵ .... ص: ۵۰۷

- (آیه ۲۵) - ششم: این شجره طیبه شجره‌ای پر بار است نه همچون درختانی که میوه و ثمری ندارند بنابراین مولد است و «میوه خود را می‌دهد» (تُؤْتِي أَكْلَهَا).
- ۷- اما نه در یک فصل یا دو فصل، بلکه در هر فصل، یعنی «در هر زمان» که دست به سوی شاخه‌هایش دراز کنی محروم بر نمی‌گرددی (كُلَّ حِينٍ).
- ۸- میوه دادن او نیز بی حساب نیست بلکه مشمول قوانین آفرینش است و طبق یک سنت الهی «و به اذن پروردگارش» این میوه را به همگان ارزانی می‌دارد (بِإِذْنِ رَبِّهَا).
- اکنون درست بیندیشیم و ببینیم این ویژگیها و برکات را در کجا پیدا می‌کنیم؟
- مسلم در کلمه توحید و محتوای آن، و در یک انسان موحد و با معرفت.
- مردان بزرگ و با ایمان این کلمات طیبه پروردگار، حیاتشان مایه برکت است، مرگشان موجب حرکت، آثار آنها و کلمات و سخنانشان و شاگردان و کتابهایشان و تاریخ پرافتخارشان، و حتی قبرهای خاموششان همگی الهام بخش است و سازنده و تربیت کننده.
- آری «خداوند برای مردم مثلهایی می‌زند شاید متذکر شوند» (وَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۲۶ .... ص: ۵۰۷

- (آیه ۲۶) - و از آنجا که یکی از بهترین راهها برای تفهیم مسائل استفاده از روش مقابله و مقایسه است بلافاصله نقطه مقابل «شجره طیبه» را چنین بیان می‌کند: اما «مثل کلمه خبیثه و ناپاک همانند درخت خبیث و ناپاک و بی‌ریشه است که از روی زمین کنده شده (و در برابر طوفانها هر روز به گوشه‌ای پرتاب می‌شود و) قرار و ثباتی برای آن نیست» (وَ مَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ).
- جالب این که در وصف «شجره طیبه» قرآن با تفصیل سخن می‌گوید و اما به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۰۸
- هنگام شرح «شجره خبیثه» با یک جمله کوتاه از آن می‌گذرد.
- این یک نوع لطافت بیان است که انسان در مورد ذکر «محبوب» به همه خصوصیات پردازد اما هنگامی که به ذکر «مبغوض» می‌رسد با یک جمله کوبنده از آن بگذرد!

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۲۷ .... ص: ۵۰۸

(آیه ۲۷) - از آنجا که در آیات گذشته در دو مثال گویا، حال «ایمان» و «کفر» و «مؤمن» و «کافر» و بطور کلی «هر پاک» و «نپاک» تجسم یافت، در این آیه به نتیجه کار و سرنوشت نهایی آنها می‌پردازد.

نخست می‌گوید: «خداوند کسانی را که ایمان آورده‌اند به خاطر گفتار و اعتقاد ثابت و پایداریشان ثابت قدم می‌دارد هم در این جهان و هم در جهان دیگر» و برزخ که امکان لغزش کم و بیش در آن وجود دارد (يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ فِي الْآخِرَةِ).

چرا که ایمان آنها یک ایمان سطحی و متزلزل و شخصیت آنها یک شخصیت کاذب و متلون نبوده است. در اینجا در برابر مشکلات و وسوسه‌ها، در ایمان و پاکی ثابت می‌مانند و دامانشان از ننگ آلودگیها مبرا خواهد بود، و در آنجا در نعمتهای بی‌پایان خدا جاودان خواهند ماند.

سپس به نقطه مقابل آنها پرداخته، می‌گوید: «و خداوند ظالمان را گمراه می‌سازد و خدا هر چه بخواهد انجام می‌دهد» (وَ يُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَ يَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ).

بارها گفته‌ایم هر جا سخنی از هدایت و ضلالت است و به خدا نسبت داده می‌شود، گامهای نخستین آن از ناحیه خود انسان برداشته شده است، کار خدا همان تأثیری است که در هر عمل آفریده، و نیز کار خدا اعطاء مواهب و نعمتها یا سلب نعمتهاست که به مقتضای شایستگی و عدم شایستگی افراد مقرر می‌دارد.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۲۸ .... ص: ۵۰۸

(آیه ۲۸) - سر انجام کفران نعمتها: در اینجا روی سخن به پیامبر است و در حقیقت ترسیمی از یکی از موارد «شجره خبیثه» در آن به چشم می‌خورد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۰۹

نخست می‌فرماید: «آیا ندیدی کسانی را که نعمت خدا را تبدیل به کفران کردند» (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا). «و سر انجام قوم خود را به دار البوار و سرزمین هلاکت و نیستی فرستادند» (وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ). اینها همان ریشه‌های شجره خبیثه و رهبران کفر و انحرافند.

گرچه مفسران گاهی این نعمت را به وجود پیامبر صلی الله علیه و آله تفسیر کرده‌اند، و گاهی به ائمه اهل بیت علیهم السلام و کفران کنندگان این نعمت را گاهی «بنی امیه» و «بنی مغیره» و گاهی همه کفار عصر پیامبر صلی الله علیه و آله معرفی نموده‌اند، ولی مسلماً مفهوم آیه وسیع است و اختصاص به گروه معینی ندارد و همه کسانی را که نعمتی از نعمتهای خدا را کفران کرده و از آن سوء استفاده کنند شامل می‌شود.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۲۹ .... ص: ۵۰۹

(آیه ۲۹) - قرآن سپس «دار البوار» را چنین تفسیر می‌کند: «جهنم است که در شعله‌های سوزانش فرو می‌روند و بدترین قرارگاههاست» (جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَ يَنْسَوْنَ الْقَرَارَ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۳۰ .... ص: ۵۰۹

(آیه ۳۰) - در این آیه به یکی از بدترین انواع کفران نعمت که آنها مرتکب می‌شدند اشاره کرده، می‌گوید: «و آنها برای خدا شریک‌هایی قرار دادند تا (مردم را به این وسیله) از راه او گمراه سازند» (وَ جَعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ). و چند روزی در سایه این شرک و کفر و منحرف ساختن افکار مردم از آیین و طریق حق بهره‌ای از زندگی مادی و ریاست و حکومت بر مردم بیرند.

ای پیامبر! «به آنها بگو: (از این زندگی دنیا و بی‌ارزش مادی) بهره بگیرید اما (بدانید) سرانجام کار شما به سوی آتش (دوزخ) است» (قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ). با این که نه این زندگی شما زندگی است که بدبختی است و نه این ریاست و حکومت شما ارزشی دارد که تبهکاری و دردسر و مصیبت است.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۳۱ .... ص: ۵۰۹

(آیه ۳۱) - عظمت انسان از دیدگاه قرآن: در تعقیب آیات گذشته که از برنامه مشرکان و کسانی که کفران نعمتهای الهی کردند سخن می‌گفت، در اینجا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۱۰ سخن از برنامه بندگان راستین و نعمتهای بی‌انتهای اوست که بر مردم نازل شده. نخست می‌گوید: «به بندگان من که ایمان آورده‌اند بگو: نماز را بر پای دارند و از آنچه به آنها روزی داده‌ایم در پنهان و آشکار انفاق کنند» (قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً). چرا که ایمان در صورتی ریشه‌دار است که در عمل متجلی شود و انسان را از یک سو به خدا نزدیک کند و از سوی دیگر به بندگانش! «پیش از آن که روزی فرا رسد که نه در آن خرید و فروش است و نه دوستی» نه با مال می‌توانند از کیفر خدا رهایی یابند و نه با پیوندهای مادی! (مَنْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمًا لَا يَبِيعُ فِيهِ وَلَا خِلَالَ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۳۲ .... ص: ۵۱۰

(آیه ۳۲) - سپس به معرفی خدا از طریق نعمتهایش می‌پردازد، آن گونه معرفی که عشق او را در دلها زنده می‌کند، و انسان را به تعظیم در برابر عظمت و لطفش وا می‌دارد زیرا این یک امر فطری است که انسان نسبت به کسی که به او کمک کرده و لطف و رحمتش شامل اوست علاقه و عشق پیدا می‌کند و این موضوع را ضمن آیاتی چند چنین بیان می‌دارد: «خداوند همان کسی است که آسمانها و زمین را آفریده است» (اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ). «و از آسمان آبی فرستاد که به وسیله آن میوه‌های مختلف را خارج ساخت و از آنها به شما روزی داد» (وَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ). «و کشتی را مسخر شما ساخت» (وَ سَخَّرَ لَكُمْ الْفُلُوكَ).

هم از نظر مواد ساختمانی که در طبیعت آفریده است و هم از نظر نیروی محرکش که بادهای منظم سطح اقیانوسهاست. «تا این کشتیها بر صفحه اقیانوسها به فرمان او به حرکت در آیند» (لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ). و سینه آنها را بشکافند و به سوی ساحل مقصود پیش روند، و انسانها و وسائل مورد نیازشان را از نقطه‌ای به نقاط دیگر به آسانی حمل کنند. برگزیده تفسیر

همچنین «نهرها را در تسخیر شما در آورد» (وَ سَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ).

تا از آب حیاتبخش آنها زراعت‌هایتان را آبیاری کنید، و هم خود و دام‌هایتان سیراب شوید، و هم در بسیاری از اوقات، صفحه آنها را به عنوان یک جاده هموار مورد بهره‌برداری قرار داده، با کشتیها و قایقها از آنها استفاده کنید، و هم از ماهیان آنها و حتی از صدفهایی که در اعماقشان موجود است، بهره‌گیرید.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۳۳ .... ص: ۵۱۱

(آیه ۳۳) - نه تنها موجودات زمین را مسخر شما ساخت بلکه «خورشید و ماه را که دائما در کارند سرگشته فرمان شما قرار داد» (وَ سَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبِينَ).

نه فقط موجودات این جهان، بلکه حالات عارضی آنها را نیز به فرمان شما آورد، همان گونه که «شب و روز را مسخر شما ساخت» (وَ سَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ).

خلاصه انسان از دیدگاه قرآن آن قدر عظمت دارد که همه این موجودات به فرمان «الله» مسخر او گشته‌اند یعنی، یا زمام اختیارشان به دست انسان است، و یا در خدمت منافع انسان حرکت می‌کنند.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۳۴ .... ص: ۵۱۱

(آیه ۳۴) - و قسمتی از هر چیزی که از او تقاضا کردید و (از نظر جسم و جان فرد و اجتماع و خوشبختی) به آن نیاز داشتید در اختیار شما قرارداد» (وَ آتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ).

و به این ترتیب «اگر نعمتهای الهی را بخواهید بشمرید هرگز نمی‌توانید شماره کنید» (وَ إِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا). چرا که نعمتهای مادی و معنوی پروردگار آنچنان سر تا پای وجود و محیط زندگی شما را فرا گرفته که قابل احصا نیستند. اما با این همه لطف و رحمت الهی «باز این انسان ستمگر است و کفران کننده نعمت» (إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ). نعمتهایی که اگر به درستی از آنها استفاده می‌کرد می‌توانست سراسر جهان را گلستان کند.

در حقیقت قرآن می‌گوید ای انسان! همه چیز به قدر کافی در اختیار توست، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۱۲ اما به شرط این که ظلوم و کفار نباشی، به حق خود قناعت کنی و به حقوق دیگران تجاوز ننمایی!

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۳۵ .... ص: ۵۱۲

(آیه ۳۵) - دعا‌های سازنده ابراهیم بت شکن: از آنجا که در آیات گذشته از یک سو بحث از مؤمنان راستین و شاکران در برابر نعمتهای خدا در میان بود، به دنبال آن در اینجا گوشه‌ای از دعاها و درخواستهای ابراهیم بنده مقاوم و شاکر خدا را بیان می‌کند تا سرمشق و الگویی باشد برای آنها که می‌خواهند از نعمتهای الهی بهترین بهره را بگیرند.

نخست می‌گوید: «و (به خاطر بیاورید) زمانی را که ابراهیم (به پیشگاه خدا) عرضه داشت، پروردگارا! این شهر «مکه» را سرزمین امن و امان قرار ده» (وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا).

چرا که نعمت «امنیت» نخستین شرط برای زندگی و سکونت انسان در یک منطقه است.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۳۶ .... ص: ۵۱۲

(آیه ۳۶) - چرا که من می‌دانم بت پرستی چه بلائی بزرگ و خانمانسوزی است، و با چشم خود قربانیان این راه را دیده‌ام «پروردگارا! این بتها بسیاری از مردم را گمراه ساخته‌اند» (رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضَلَّلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ).

آن هم چه گمراهی خطرناکی که همه چیز خود حتی عقل و خرد خویش را در این راه باخته‌اند.

خداوند! من دعوت به توحید تو می‌کنم، و همه را به سوی تو می‌خوانم، «پس هر کس از من پیروی کند او از من است، و هر کس نافرمانی من کند (اگر قابل هدایت و بخشش است در باره او محبت کن چرا که) تو بخشنده و مهربانی» (فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَ مَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

در حقیقت ابراهیم با این تعبیر می‌خواهد به پیشگاه خداوند چنین عرض کند که حتی اگر فرزندان من از مسیر توحید منحرف گردند، و به بت توجه کنند از من نیستند، و اگر بیگانگان در این خط باشند آنها همچون فرزندان و برادران منند. این دعای ابراهیم، همه موحدان و مبارزان راه توحید را شامل می‌شود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۱۳

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۳۷ .... ص: ۵۱۳

(آیه ۳۷) - سپس دعا و نیایش خود را این چنین ادامه می‌دهد: «پروردگارا! من بعضی از فرزندانم را در سرزمین بی‌آب و علفی، در کنار خانه‌ای که حرم تو است ساکن ساختم تا نماز را برپای دارند» (رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ).

پس از آن که خداوند به ابراهیم، پسری از کنیزش «هاجر» داد و نامش را «اسماعیل» گذاشت، حسادت همسر نخستینش «ساره» تحریک شد و نتوانست حضور هاجر و فرزندش را تحمل کند، از ابراهیم خواست که آن مادر و فرزند را به نقطه دیگری ببرد، و ابراهیم طبق فرمان خدا در برابر این درخواست تسلیم شد.

اسماعیل و مادرش هاجر را به سرزمین مکه که در آن روز یک سرزمین خشک و خاموش و فاقد همه چیز بود آورد، و در آنجا گذارد، و با آنها خداحافظی کرد و رفت.

سپس ابراهیم دعای خودش را این چنین ادامه می‌دهد:

خداوند! اکنون که آنها در این بیابان سوزان برای احترام خانه بزرگ تو مسکن گزیده‌اند «تو قلوب گروهی از مردم را به آنها متوجه ساز و مهر آنها را در دل‌هایشان بیفکن» (فَاجْعَلْ أَفْنَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ).

«و آنها را از انواع میوه‌ها (ثمرات مادی و معنوی) بهره‌مند کن، شاید شکر نعمتهای تو را ادا کنند» (وَ ارزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۳۸ .... ص: ۵۱۳

(آیه ۳۸) - و از آنجا که یک انسان موحد و آگاه می‌داند که علم او در برابر علم خداوند محدود است و مصالح او را تنها خدا می‌داند، و گاهی مطالبی در درون جان اوست که نمی‌تواند همه را بر زبان آورد، لذا به دنبال تقاضاهای گذشته چنین عرض

می‌کند: «پروردگارا! تو آنچه را که ما پنهان می‌داریم و یا آشکار می‌سازیم به خوبی می‌دانی» (رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ).

«و هیچ چیز در زمین و آسمان بر خدا مخفی نمی‌ماند» (وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۱۴

اگر من از فراق فرزند و همسرم غمگین هستم تو می‌دانی، و اگر قطره‌های اشکم آشکارا از چشمم سرازیر می‌شود تو می‌بینی. و اگر به هنگام جدایی از همسر، به من می‌گویی: «الی من تکلنی» مرا به که می‌سپاری؟! تو از همه اینها آگاهی، و آینده این سرزمین و آینده آنها که سخت به هم گره خورده است همه در پیشگاه علمت روشن است.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۳۹ .... ص: ۵۱۴

(آیه ۳۹) - سپس به شکر نعمتهای خداوند که یکی از مهمترین آنها در حق ابراهیم همان صاحب دو فرزند برومند شدن به نام اسماعیل و اسحاق، آن هم در سن پیری بود، اشاره کرده، می‌گوید: «حمد و سپاس خدایی را که در پیری، اسماعیل و اسحاق را به من بخشید» و دعای مرا به اجابت رسانید (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ). «آری! خدای من حتما دعاها را می‌شنود» (إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۴۰ .... ص: ۵۱۴

(آیه ۴۰) - و باز به تقاضا و نیایش و دعا ادامه می‌دهد و عرض می‌کند: «پروردگارا! مرا برپا کننده نماز قرار ده و از فرزندان من نیز چنین کن» ای خدای من (رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي). «پروردگارا! و دعای ما را بپذیر» (رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۴۱ .... ص: ۵۱۴

(آیه ۴۱) - و آخرین تقاضا و دعای ابراهیم در اینجا این است که: «پروردگارا! مرا و پدر و مادرم و همه مؤمنان را در روزی که حساب برپا می‌شود ببخش و بیامر» (رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ). به این ترتیب تقاضاهای هفتگانه ابراهیم از امنیت شروع می‌شود، و به آموزش پایان می‌پذیرد، و جالب این که اینها را نه تنها برای خود می‌طلبد، که برای دیگران نیز همین تقاضاها را دارد، چرا که مردان خدا هرگز «انحصار طلب» نبوده و نخواهند بود!

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۴۲ .... ص: ۵۱۴

(آیه ۴۲) - روزی که چشمها از حرکت باز می‌ایستند: از آنجا که در آیات گذشته سخن از «روز حساب» به میان آمد، به همین مناسبت در اینجا وضع ظالمان و ستمگران را در آن روز مجسم می‌سازد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۱۵
ضمنا با بیان این بخش از مسائل معاد، بخشهای توحیدی گذشته تکمیل می‌گردد.
نخست با لحنی تهدید آمیز (تهدیدی نسبت به ظالمان و ستمگران) چنین آغاز می‌کند: ای پیامبر! گمان مبر که خداوند، از

آنچه ظالمان انجام می دهند، غافل است» (وَ لَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ).

این سخن در حقیقت پاسخی است به سؤال کسانی که می گویند اگر این عالم خدایی دارد، خدایی عادل و دادگر، پس چرا ظالمان را به حال خود رها کرده است؟

قرآن در برابر این سؤال می گوید: خدا هرگز غافل نیست، اگر به فوریت آنها را مجازات نمی کند به خاطر آن است که این جهان میدان و محل آزمایش و پرورش انسانهاست، و این هدف بدون آزادی ممکن نیست.

سپس می گوید: «خدا مجازات آنها را به روزی تأخیر می اندازد که در آن روز، چشمها (از شدت ترس و وحشت) از حرکت می ایستد و به یک نقطه دوخته شده، بی حرکت می ماند» (إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۴۳ .... ص: ۵۱۵

(آیه ۴۳) - مجازاتهای آن روز آنقدر وحشتناک است که این ستمگران، از شدت هول «گردنهای خود را برافراشته، سر به آسمان بلند کرده، و حتی پلکهای چشمهایشان بی حرکت می ماند و دلهایشان (از شدت نگرانی و پریشانی) بکلی تهی می شود» (مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤْسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْنَدْتُهُمْ هَوَاءً).

آنها که خود را «عقل کل» می پنداشتند و دیگران را بی خرد می انگاشتند، آنچنان عقل و هوش خود را از دست می دهند که نگاهشان نگاه دیوانگان بلکه مردگان است، نگاهی خشک، بی تفاوت، بی حرکت و پر از ترس و وحشت! به راستی قرآن هنگامی که می خواهد منظره ای را مجسم نماید در کوتاهترین عبارت کاملترین ترسیمها را می کند که نمونه آن آیه کوتاه بالاست.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۴۴ .... ص: ۵۱۵

(آیه ۴۴) - سپس برای این که تصور نشود مجازاتهای الهی به گروه خاصی مربوط است به عنوان یک دستور کلی به پیامبرش می فرماید: «همه مردم را از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۱۶

روزی که عذاب دردناک پروردگار به سراغشان می آید انداز کن (هنگامی که ظالمان نتایج وحشتناک اعمال خود را می بینند، پشیمان می شوند و به فکر جبران می افتند و) عرض می کنند: پروردگارا! ما را تا مدت کوتاه دیگری مهلت ده» (وَ أَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ).

تا از این مهلت کوتاه استفاده کرده، «دعوت تو را اجابت نماییم و از پیامبرانت پیروی کنیم» (نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَ تَتَّبِعِ الرَّسُولَ). منظور از این روز، روز نزول پاره ای از بلاها و مجازاتهای دنیوی است، همانند عذابهایی که بر قوم لوط و قوم عاد و ثمود و قوم نوح و فرعونیان نازل گردید و از میان رفتند.

اما فوراً دست رد بر سینه آنها زده می شود و به آنها این پیام تکان دهنده را می دهند: چنین چیزی محال است، دوران عمل پایان گرفت «آیا شماها نبودید که در گذشته سوگند یاد می کردید، هرگز زوال و فنا برای حیات و قدرت شما نیست» (أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلِ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ).

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۴۵ .... ص: ۵۱۶

(آیه ۴۵) - «شما همانها نبودید که در کاخها و منازل و مساکن کسانی که به خویشان ستم کرده بودند سکونت جستید» (وَ سَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ).

«و برای شما این واقعیت به خوبی آشکار شده بود که ما بر سر آنها چه آوردیم» (وَ تَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ).
«و برای شما مثالها (ی تکان دهنده از حالات امتهای پیشین) ذکر کردیم» (وَ ضَرَبْنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ).
اما هیچ یک از این درسهای عبرت در شما مؤثر نیفتاد و همچنان به اعمال ننگین و ظلم و ستم خویش ادامه دادید.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۴۶ .... ص: ۵۱۶

(آیه ۴۶) - توطئه‌های ستمگران به جایی نمی‌رسد: در آیات گذشته به قسمتی از کیفرهای ظالمان اشاره شده، در اینجا نیز نخست اشاره به گوشه‌ای از کارهای آنها کرده، سپس قسمتی دیگر از کیفرهای سخت و دردناکشان را بیان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۱۷

می‌کند می‌فرماید: «آنها مکر خود را به کار زدند و (تا آنجا که قدرت داشتند) به توطئه و شیطنت پرداختند» (وَ قَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ).

خلاصه کاری نبود که دشمنان تو برای محو و نابودی اسلام، انجام ندهند.
«و همه مکرها (و توطئه‌هایشان) نزد خدا آشکار است» (وَ عِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ).

به هر حال نگران مباش، این نیرنگها و نقشه‌ها و طرحهای آنها اثری در تو نخواهد کرد «هر چند مکرشان چنان باشد که کوهها را از جا بر کند» (وَ إِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لَيَتَزَوَّلَ مِنْهُ الْجِبَالُ)

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۴۷ .... ص: ۵۱۷

(آیه ۴۷) - بار دیگر روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، به عنوان تهدید ظالمان و بدکاران می‌فرماید: «گمان مبر که خداوند وعده‌ای را که به پیامبران داده مخالفت می‌کند» (فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفًا وَعْدِهِ رُسُلَهُ).
چرا که تخلف از کسی سر می‌زند که یا قادر و توانا نباشد، و یا کیفر و انتقام در قاموس او نیست، ولی «خداوند هم تواناست و هم صاحب انتقام» (إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ).

این آیه در حقیقت مکمل آیه‌ای است که قبلا داشتیم وَ لَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ).
یعنی اگر می‌بینی ظالمان و ستمگران، مهلتی یافته‌اند نه به خاطر غفلت پروردگار از اعمال آنهاست و نه به خاطر آن است که از وعده خود تخلف خواهد کرد، بلکه همه حسابهای آنها را یک روز رسیده و کیفر عادلانه آنها را خواهد داد.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۴۸ .... ص: ۵۱۷

(آیه ۴۸) - در این آیه اضافه می‌کند: این مجازات «در روزی خواهد بود که این زمین به زمین دیگری و آسمانها (به آسمانهای دیگری) مبدل می‌شود» (يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ).

در آن روز همه چیز پس از ویرانی، نو می‌شود، و انسان با شرایط تازه در عالم نومی گام می‌نهد، عالمی که همه چیزش با این عالم متفاوت است، وسعتش، نعمتها و کیفرهایش، و در آن روز هر کس هرچه دارد با تمام وجودش «در پیشگاه خداوند

واحد قهار ظاهر می گردند!» (وَ يَرْزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۱۸

«بروز» انسانها در برابر خداوند در قیامت به معنی ظهور تمام وجود انسان و درون و برونش در آن صحنه است. البته تعبیر بروز و ظهور در مقایسه با تفکر ما است، نه با مقایسه به علم خدا! به هر حال توصیف خداوند در این حال به «قهاریت» دلیل بر تسلط او بر همه چیز و سیطره او بر درون و برون همگان می باشد.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۴۹ .... ص: ۵۱۸

(آیه ۴۹) - در این آیه حال مجرمان را به نحو دیگری ترسیم می کند، می فرماید: «و در آن روز، مجرمان را با هم در غل و زنجیر می بینی» که دستها و گردنهایشان را به هم بسته است (وَ تَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقْرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ). این غل و زنجیرها تجسمی است از پیوند عملی و فکری این گنهکاران در این جهان که دست به دست هم می دادند، و به کمک هم می شتافتند و در طریق ظلم و فساد با یکدیگر رابطه و پیوند و همکاری داشتند و این ارتباط در آنجا به صورت زنجیرهایی مجسم می شود که آنان را به یکدیگر مرتبط می سازد.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۵۰ .... ص: ۵۱۸

(آیه ۵۰) - سپس به بیان لباس آنها می پردازد که خود عذاب بزرگی است برای آنان، و می گوید: «لباسهایشان از قطران [ماده چسبنده بدبوی قابل اشتعال] است و صورت آنها را (شعله های) آتش می پوشاند» (سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطْرَانٍ وَ تَعْشَىٰ وُجُوهُهُمُ النَّارُ). به این ترتیب به جای لباس، بدنهای آنها را از نوعی ماده سیاه رنگ بدبوی قابل اشتعال می پوشانند، لباسی که هم زشت و بدمنظر است و هم بدبو، و هم خود قابل سوختن و شعله ور شدن و با داشتن این عیوب چهارگانه بدترین لباس محسوب می شود چرا که لباس را برای آن می پوشند که زینت باشد و هم انسان را از گرما و سرما حفظ کند، این لباس به عکس همه لباسها هم زشت است و هم سوزاننده و آتش زننده.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۵۱ .... ص: ۵۱۸

(آیه ۵۱) - اینها برای آن است، «تا خداوند هر کس را، هر آنچه انجام داده، جزا دهد!» (لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ). جالب این که نمی گوید: «جزای» اعمالشان را به آنها می دهد، بلکه می گوید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۱۹

آنچه را انجام داده اند به عنوان جزا به آنها خواهند داد و این آیه با این تعبیر خاص دلیل دیگری بر مسأله تجسم اعمال است. و در پایان می فرماید: «خداوند سریع الحساب است» (إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ).

کاملاً روشن است هنگامی که اعمال انسان از میان نرود و با تغییر چهره به سراغ آدمی بیاید دیگر حسابی از آن سریعتر نخواهد بود، و در واقع حسابش همراه خودش است! در بعضی از روایات می خوانیم: «خداوند به اندازه یک چشم بر هم زدن حساب همه خلائق را می رسد».

اصولاً محاسبه پروردگار نیاز به زمان ندارد و آنچه در روایت فوق آمده، در حقیقت برای اشاره به کوتاهترین زمان است.

سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۵۲ .... ص: ۵۱۹

(آیه ۵۲) - و از آنجا که آیات این سوره و همچنین تمامی این قرآن جنبه دعوت به توحید و ابلاغ احکام الهی به مردم و انداز آنها در برابر تخلفاتشان دارد، در آخرین آیه این سوره می‌فرماید: «این (قرآن) ابلاغ عمومی برای همه مردم است» (هذا بلاغٌ للنَّاسِ).

«تا همه به وسیله آن انداز شوند» (وَ لِيُنذِرُوا بِهِ).
 «و بدانند او خدای یکتاست» (وَ لِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ).
 و منظور این است که: «صاحبان مغز و اندیشه پند گیرند» (وَ لِيَذَّكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ).

آغاز و ختم سوره ابراهیم - ... ص: ۵۱۹

سوره «ابراهیم» همان گونه که دیدیم از بیان نقش حساس قرآن در خارج ساختن انسان از ظلمات جهل و شرک به نور علم و توحید، آغاز شد، و با بیان نقش قرآن در انداز همه توده‌ها و تعلیم توحید و تذکر اولوالالباب پایان می‌گیرد.

این «آغاز» و «پایان» بیانگر این واقعیت است که همه آنچه را می‌خوانیم در همین قرآن است، و به گفته امیر مؤمنان علی علیه السلام *فيه ربيع القلب و ينابيع العلم* «بهار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۲۰» دلها و سرچشمه علوم و دانشها همه در قرآن است.

و همچنین درمان همه بیماریهای فکری و اخلاقی و اجتماعی و سیاسی را باید در آن جست «فاستشفوه من ادوائکم». این بیان دلیل بر این است که بر خلاف سیره بسیاری از مسلمانان امروز که به قرآن به عنوان یک کتاب مقدس که تنها برای خواندن و ثواب بردن نازل شده می‌نگرند کتابی است برای دستور العمل در سراسر زندگی انسانها. و بالاخره کتابی است که هم دانشمند را تذکر می‌دهد، و هم توده مردم از آن الهام می‌گیرند. فراموش کردن این کتاب بزرگ آسمانی و روی آوردن به مکتبهای انحرافی شرق و غرب یکی از عوامل مؤثر عقب افتادگی و ضعف و ناتوانی مسلمین است.

«پایان سوره ابراهیم» (۱)

(۱) شرح زندگانی ابراهیم در دوران قبل از نبوت، دوران نبوت و مبارزه با بت پرستان و دوران هجرت از بابل، و تلاش و کوشش در سرزمین مصر و فلسطین و مکه را در «تفسیر نمونه» ذیل آخرین آیه سوره ابراهیم مطالعه فرمایید. [.....]

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۲۱

آغاز جزء چهاردهم قرآن مجید ... ص: ۵۲۱

سوره حجر [۱۵] ... ص: ۵۲۱

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۹۹ آیه است

محتوای سوره: .... ص : ۵۲۱

در این سوره آهنگ و لحن سوره‌های مکی کاملاً منعکس است. لذا می‌توان محتوای این سوره را در هفت بخش خلاصه کرد:

۱- آیات مربوط به مبدأ عالم هستی و ایمان به او از طریق مطالعه در اسرار آفرینش.

۲- آیات مربوط به معاد و کیفر بدکاران.

۳- اهمیت قرآن و عظمت این کتاب آسمانی.

۴- داستان آفرینش آدم و سرکشی ابلیس و سرانجام کار او.

۵- اشاره به سرگذشت اقوامی همچون قوم لوط و صالح و شعیب.

۶- انذار و بشارت و اندرزهای مؤثر و تهدیدهای کوبنده و تشویقهای جالب.

۷- دعوت از پیامبر به مقاومت و دلداری او در برابر توطئه‌ها.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الحجر (۱۵): آیه ۱ .... ص : ۵۲۱

(آیه ۱) - باز در آغاز این سوره با حروف مقطعه «الف، لام، راء» (الر).

برخورد می‌کنیم که نمایانگر ترکیب این کتاب بزرگ آسمانی که راهگشای همه انسانها به سوی سعادت می‌باشد، از حروف

ساده الفبا است، همین ماده خامی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۲۲

در اختیار همه افراد بشر حتی کودکان دو سه ساله قرار دارد، و این نهایت درجه اعجاز است که از چنان مصالحی چنین محصول بی نظیری ساخته شود.

و لذا بلافاصله بعد از آن می‌گوید: «اینها آیات کتاب آسمانی و قرآن آشکار است» (تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ). که بیان‌کننده حقایق و روشنگر حق از باطل می‌باشد.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۲ .... ص : ۵۲۲

(آیه ۲) - آرزوهای بیجا! سپس به آنها که در لجاجت و مخالفت با این آیات روشن الهی اصرار می‌ورزند هشدار می‌دهد

روزی فرا می‌رسد که اینها از نتایج شوم کفر و تعصب کور کورانه و لجاجت خویش پشیمان خواهند شد و، «چه بسا این

کافران آرزو می‌کنند که ای کاش مسلمان بودند» (رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ).

ممکن است آیه اشاره به پشیمانی گروههایی از کافران در آن جهان و این جهان باشد، در حالی که در آنجا قدرت بازگشت

ندارند! و در اینجا نیز تعصبها و لجاجتها و یا منافع مادی اجازه نمی‌دهد که دین اسلام را بپذیرند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۳ .... ص : ۵۲۲

(آیه ۳) - سپس با لحنی بسیار کوبنده می گوید: ای پیامبر «اینها را به حال خود بگذار (تا همچون چهارپایان) بخورند، و از لذتهای این زندگی ناپایدار بهره گیرند، و آرزوها آنها را از این واقعیت بزرگ غافل سازد ولی به زودی خواهند فهمید» (ذَرُّهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِيهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ).

اینها چون حیواناتی هستند که جز اصطبل و علف، و جز لذت مادی چیزی نمی فهمند و هر حرکتی دارند برای رسیدن به همین هاست.

پرده‌های غرور و غفلت و آرزوهای دور و دراز چنان بر قلب آنها افتاده، و آنها را به خود مشغول ساخته که دیگر توانایی درک واقعیتی را ندارند.

اما آن گاه که پرده‌های غفلت و غرور از مقابل چشمانشان کنار رود، و خود را در آستانه مرگ و یا در عرصه قیامت ببینند، می فهمند که چه اندازه در غفلت و تا چه حد زیانکار و بدبخت بوده‌اند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۴ .... ص: ۵۲۲

(آیه ۴) - در این آیه برای این که گمان نکنند این مهلت و تمتع از لذایذ دنیا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۲۳ پایان ناپذیر است، اضافه می کند: «ما هیچ گروهی را در هیچ شهر و آبادی نابود نکردیم مگر این که آنها، اجل معین و زمان تغییر ناپذیری داشتند» (وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۵ .... ص: ۵۲۳

(آیه ۵) - و «هیچ امت و جمعیتی از اجل معین خود پیشی نمی گیرد، و هیچ یک نیز عقب نخواهد افتاد» (مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ).

سنت الهی همه جا این بوده که به قدر کافی مهلت برای تجدید نظر و بیداری و آگاهی بدهد، حوادث دردناک، و وسایل رحمت را یکی پس از دیگری می فرستد، تهدید می کند، تشویق می کند، اخطار می نماید تا حجت بر همه مردم تمام شود. ولی هنگامی که این مهلت به پایان رسید سرنوشت قطعی دامنشان را خواهد گرفت.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۶ .... ص: ۵۲۳

(آیه ۶) - در اینجا نخست به موضع گیریهای خصمانه کفار در مقابل قرآن و پیامبر صلی الله علیه و آله اشاره کرده، می گوید: «و آنها گفتند: ای کسی که قرآن بر تو نازل شده بطور قطع سوگند یاد می کنیم (که تو دیوانه‌ای)! (وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ).

و این تعبیر نهایت گستاخی و جسارت آنها را در برابر پیامبر صلی الله علیه و آله مجسم می کند.

آنها مقیاس را عقل کوچک و ناتوان خودشان قرار می دهند و هر چه در این مقیاس نگنجد در نظر آنها بی عقلی و دیوانگی است! و عجب این که این نابخردان وصله‌هایی به رهبران الهی می چسبانند که گاهی کاملاً با هم ضد و نقیض بود، گاهی آنها را «دیوانه» می خواندند و گاهی «ساحر»، با این که ساحر کسی است که باید از زیر کی و هوشیاری خاصی برخوردار باشد و درست در نقطه ضد دیوانه است.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۷ .... ص: ۵۲۳

(آیه ۷) - آنها نه تنها چنین نسبت‌های نابخردانه‌ای به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌دادند بلکه برای بهانه جویی می‌گفتند: اگر از راستگوییانی چرا فرشتگان را برای ما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۲۴
نمی‌آوری! تا تصدیق گفتار تو کنند و ما ایمان بیاوریم (لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتُمْ مِنَ الصَّادِقِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۸ .... ص: ۵۲۴

(آیه ۸) - خداوند به آنها چنین پاسخ می‌گوید: «ما ملائکه را جز به حق نازل نمی‌کنیم» (مَا نُزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ).
«و آنگاه (که فرشتگان نازل شوند و حقیقت برای آنها جنبه شهود و حسی پیدا کند و بعد ایمان نیاورند) دیگر به آنها مهلت داده نخواهد شد» و به عذاب الهی نابود می‌گردند (وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ).
به تعبیر دیگر اعجاز بازیچه نیست، بلکه برای اثبات حق است، و این امر به قدر کافی برای آنها که خواهان حقت ثابت شده، چرا که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله با در دست داشتن این قرآن و اعجازهای دیگر رسالت خود را به ثبوت رسانده است.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۹ .... ص: ۵۲۴

(آیه ۹) - حفظ قرآن از دست بردها: به دنبال بهانه جوییهای کفار و حتی استهزای آنها نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله این آیه یک واقعیت بزرگ و پراهمیت را به عنوان دلداری به پیامبر از یک سو و اطمینان خاطر همه مؤمنان راستین از سوی دیگر بیان می‌کند و آن این که: «ما این قرآن را (که مایه تذکر است) نازل کردیم، و ما بطور قطع آن را حفظ خواهیم کرد» (إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ).

این گروه اندک و ناتوان که سهل است، اگر همه جباران و زورمندان و سیاستمداران ستمگر و اندیشمند منحرف و رزم آوران جهان دست به دست هم بدهند که نورش را خاموش کنند، توانایی نخواهند داشت، چرا که خداوند حفظ و پاسداری از آن را به عهده گرفته است، محافظت از هر نظر: محافظت از هر گونه تحریف، محافظت از فنا و نابودی و محافظت از سفسطه‌های دشمنان و سوسه گر.

معروف و مشهور در میان همه دانشمندان شیعه و اهل تسنن این است که:

هیچ گونه تحریفی در قرآن روی نداده است، و قرآنی که امروز در دست ماست درست همان قرآنی است که بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل شده، و حتی کلمه و حرفی از آن کم و زیاد نگردیده است.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۱۰ .... ص: ۵۲۴

(آیه ۱۰) - لجاجت و انکار محسوسات: در اینجا به عنوان دلداری پیامبر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۲۵
و مؤمنان در برابر مشکلاتی که در دعوت خود با آن مواجه بودند اشاره به زندگی انبیای پیشین و گرفتاریهای آنها در مقابل اقوام گمراه و متعصب می‌کند.

نخست می‌گوید: «ما پیش از تو در میان امتهای نخستین نیز پیامبرانی فرستادیم» (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأُولِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۱۱ .... ص: ۵۲۵

(آیه ۱۱) - ولی آنها چنان لجوج و سرسخت بودند که «هر پیامبری به سراغشان می‌آمد او را به باد استهزاء و سخریه می‌گرفتند» (وَ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ).

این استهزاء و سخریه به خاطر چند امر بود:

- برای شکستن ابهت پیامبران و متفرق ساختن افراد حق‌جو از گرد آنان.

- برای ضعف و ناتوانیشان در مقابل منطق نیرومند رسولان الهی.

- برای این که سرپوشی بر وجدان خفته خود بگذارد، مبادا بیدار شود.

- و سرانجام برای این که می‌دیدند قبول دعوت پیامبران آنها را در برابر شهواتشان محدود می‌سازد و آزادیهای حیوانیشان را سلب می‌کند.

از این جمله استفاده می‌شود که وظیفه مبلغان تنها این نیست که مسائلی را به گوش مردم بخوانند، بلکه باید از تمام وسائل سمعی، بصری، برنامه‌های عملی، قصص، داستانها، ادبیات، شعر و هنر به معنی اصیل و سازنده استفاده کنند تا سخن حق را به دل آنها نفوذ دهند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۱۲ .... ص: ۵۲۵

(آیه ۱۲) - سپس می‌فرماید: آری «ما این چنین آیات قرآن را به دل‌های این مجرمان می‌فرستیم!» (كَذَلِكَ نَسِلُّكَ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۱۳ .... ص: ۵۲۵

(آیه ۱۳) - اما با این همه تبلیغ و تأکید و بیان منطقی و ارائه معجزات باز هم این متعصبان استهزاء کننده «به آن ایمان نمی‌آورند» (لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ).

ولی این منحصر به آنها نیست «پیش از آنها سنت اقوام اولین نیز چنین بود» (وَ قَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۱۴ .... ص: ۵۲۵

(آیه ۱۴) - اینها بر اثر غوطه‌ور شدن در شهوات و اصرار و لجاجت در باطل، کارشان به جایی رسیده که: «اگر دردی را از

آسمان به روی آنها بگشاییم و آنها مرتبا به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۲۶

آسمان صعود و نزول کنند...» (وَ لَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۱۵ .... ص: ۵۲۶

(آیه ۱۵) - «باز می‌گویند ما را چشم بندی کرده‌اند» (لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا).

«بلکه ما گروهی هستیم که سر تا پا سحر شده‌ایم» و آنچه می‌بینیم ابدًا واقعیت ندارد! (بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ).

این جای تعجب نیست که انسان به چنین مرحله‌ای از عناد و لجاج برسد، برای این که روح پاک و فطرت دست نخورده انسان که قادر به درک حقایق و مشاهده چهره اصلی واقعیات است، بر اثر گناه و جهل و دشمنی با حق تدریجاً به تاریکی می‌گراید، البته در مراحل نخستین پاک کردن آن کاملاً امکان‌پذیر است، اما اگر خدای نکرده این حالت در انسان راسخ شود و به صورت «ملکه» در آید دیگر به آسانی نمی‌توان آن را شست، و در اینجا است که چهره حق در نظر انسان دگرگون می‌شود تا آنجا که محکمترین دلائل عقلی، و روشنترین دلائل حسی، در دل او اثر نمی‌گذارد و کار او به انکار معقولات و محسوسات، هر دو، می‌رسد.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۱۶ .... ص: ۵۲۶

(آیه ۱۶) - شیاطین با شهاب رانده می‌شوند! این آیه به بعد اشاره به گوشه‌ای از نظام آفرینش به عنوان دلیلی بر توحید و شناخت خداست و بحثهایی را که در زمینه قرآن و نبوت در آیات گذشته آمد تکمیل می‌کند. نخست می‌گوید: «ما در آسمان برجهایی قرار دادیم» (وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا). هنگامی که ما از کره زمین به ماه و خورشید نگاه می‌کنیم در هر فصل و موقعی از سال آنها را در مقابل یکی از صورتهای فلکی (صورتهای فلکی مجموعه ستارگانی است که شکل خاصی را به خود گرفته‌اند) می‌بینیم و می‌گوییم خورشید مثلاً در برج حمل یا ثور یا میزان و عقرب و قوس است. سپس اضافه می‌کند: «ما آن (آسمان و این صورتهای فلکی) را برای بینندگان زینت بخشیدیم» (وَزَيَّنَّاها لِلنَّاظِرِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۱۷ .... ص: ۵۲۶

(آیه ۱۷) - در این آیه اضافه می‌کند: «ما این آسمان را از هر شیطان رجیم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۲۷ و شوم و ملعون محفوظ داشته‌ایم» (وَ حَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۱۸ .... ص: ۵۲۷

(آیه ۱۸) - «مگر آن شیطانهایی که هوس استراق سمع و خبرگیری دزدکی کنند، که شهاب آشکار آنها را تعقیب می‌کند و به عقب می‌راند» (إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ). منظور از «آسمان» آسمان حق و حقیقت است، و شیاطین همان وسوسه‌گران هستند که می‌کوشند به این آسمان راه یابند و استراق سمع کنند و به اغوای مردم پردازند، اما ستارگان و شهب یعنی، رهبران الهی و دانشمندان با امواج نیرومند سخن و قلمشان آنها را به عقب می‌رانند و طرد می‌کنند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۱۹ .... ص: ۵۲۷

(آیه ۱۹) - در اینجا به بخشی از آیات آفرینش، و نشانه‌های عظمت خدا در زمین، می‌پردازد تا بحث پیشین تکمیل گردد. نخست از خود زمین شروع کرده، می‌فرماید: «و ما زمین را گسترش دادیم» (وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا).

و از آنجا که آفرینش کوهها با آن فوائد زیادی که دارند یکی از نشانه‌های توحید است، به ذکر آن پرداخته، اضافه می‌کند: «و ما در زمین کوههای مستقر و ثابتی انداختیم» (وَ أَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ).

این کوهها علاوه بر این که از ریشه به هم پیوسته‌اند و همچون زرهی زمین را در برابر فشار درونی از لرزشها حفظ می‌کنند، و علاوه بر این که قدرت توفانها را در هم شکسته و وزش باد و نسیم را به دقت کنترل می‌نمایند، محل خوبی برای ذخیره آبها به صورت برف و یا چشمه‌ها می‌باشند.

سپس به سراغ مهمترین عامل زندگی بشر و همه جانداران یعنی گیاهان می‌رود، می‌فرماید: «و ما در روی زمین از هر چیز (گیاه) موزون رویاندیم» (وَ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ).

در کره زمین شاید صدها هزار نوع گیاه داریم با خواص مختلف و آثار متنوع و گوناگون که شناخت هر یک دریچه‌ای است برای شناخت «الله» و برگ هر کدام از آنها دفتری است از «معرفت کردگار».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۲۸

سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۰ .... ص: ۵۲۸

(آیه ۲۰) - و از آنجا که وسائل زندگی انسان منحصر به گیاهان و معادن نیست در این آیه به تمام این مواهب اشاره کرده، می‌گوید: «و ما انواع وسائل زندگی را برای شما در زمین قرار دادیم» (وَ جَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ).

نه تنها برای شما بلکه برای همه موجودات زنده، «و کسانی که شما روزی آنها را نمی‌دهید» و از دسترس شما خارجند (وَ مَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ).

آری! برای همه آنها نیازمندیهایشان را فراهم ساختیم.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۱ .... ص: ۵۲۸

(آیه ۲۱) - این آیه در حقیقت به پاسخ سؤالی می‌پردازد که برای بسیاری از مردم پیدا می‌شود و آن این که چرا خداوند آنقدر از ارزاق و مواهب در اختیار انسانها نمی‌گذارد که بی‌نیاز از هر گونه تلاش و کوشش باشند.

می‌فرماید: «خزائن و گنجینه‌های همه چیز تنها نزد ماست، ولی ما جز به اندازه معین آن را نازل نمی‌کنیم» (وَ إِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَ مَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ).

بنابراین چنان نیست که قدرت ما محدود باشد و از تمام شدن ارزاق وحشتی داشته باشیم، بلکه منبع و مخزن و سر چشمه همه چیز نزد ماست، ولی همه چیز این عالم حساب دارد و ارزاق و روزیها نیز به مقدار حساب شده‌ای از طرف خدا نازل می‌گردد. کاملاً روشن است که تلاش و کوشش برای زندگی علاوه بر این که تنبلی و سستی و دل‌مردگی را از انسانها دور می‌سازد و حرکت و نشاط می‌آفریند، وسیله بسیار خوبی برای اشتغال سالم فکری و جسمی آنهاست، و اگر چنین نبود و همه چیز بی‌حساب در اختیار انسان قرار داشت معلوم نبود دنیا چه منظره‌ای پیدا می‌کرد؟

به عبارت دیگر همان گونه که فقر و نیاز، انسان را به انحراف و بدبختی می‌کشاند بی‌نیازی بیش از حد نیز منشأ فساد و تباهی است.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۲ .... ص: ۵۲۸

(آیه ۲۲) - نقش باد و باران: در تعقیب بیان قسمتی از اسرار آفرینش و نعمتهای خدا در آیات گذشته، در این آیه به وزش بادهای و نقش مؤثر آنها در نزول برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۲۹

بارانها اشاره کرده، می گوید: «و ما بادها را فرستادیم در حالی که بارور کننده اند» و قطعات ابر را به هم می پیوندند و بارور می سازند (وَ أَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ).

«و به دنبال آن از آسمان آبی فرو فرستادیم» (فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً).

«و به وسیله آن همه شما را سیراب کردیم» (فَأَسْقَيْنَا كُمُوهُ).

«در حالی که شما توانایی بر حفظ و نگهداری آن نداشتید» (وَ مَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ).

یعنی شما نمی توانید حتی بعد از نزول باران آن را به مقدار زیاد گردآوری و حفظ کنید، این خداست که از طریق منجمد ساختن آنها در قله کوهها به صورت برف و یخ، و یا فرستادن آنها به اعماق زمین که بعدا به صورت چشمه ها و کاریزها و چاهها ظاهر می شوند، آنها را گردآوری و ذخیره می کند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۳ .... ص: ۵۲۹

(آیه ۲۳) - سپس به دنبال بحثهای توحیدی به معاد و مقدمات آن اشاره کرده، می گوید: «و مائیم که زنده می کنیم و مائیم که» می میرانیم» (وَ إِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَ نُمِيتُ).

«و وارث (همه روی زمین و تمام این جهان) مائیم» (وَ نَحْنُ الْوَارِثُونَ).

اشاره به مسأله حیات و مرگ که در واقع مهمترین و قطعی ترین مسائل است هم می تواند مقدمه برای بحث معاد باشد و هم تکمیلی برای بحث توحید.

از سوی دیگر وجود مرگ و زندگی خود دلیل بر این است که موجودات این عالم از خود چیزی ندارند و هر چه دارند از ناحیه دیگری است، و سرانجام وارث همه آنها خداست!

سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۴ .... ص: ۵۲۹

(آیه ۲۴) - بعد اضافه می کند: «ما هم پیشینیان شما را دانستیم و هم متأخران را» (وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ).

کلمه «مستقدمین» و «مستأخرین» معنی وسیعی دارد که هم شامل پیشگامان و متأخران در زمان می شود، و هم شامل پیشگامان در اعمال خیر، و یا جهاد و مبارزه با دشمنان حق، و یا حتی صفوف نماز جماعت، و مانند اینها.

بنابراین هم خود آنها و هم اعمالشان در برابر علم ما روشن و آشکارند، و از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۳۰

این نظر معاد و رستاخیز و محاسبه اعمال همه آنها کاملا در برابر ما سهل است.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۵ .... ص: ۵۳۰

(آیه ۲۵) - و لذا بلافاصله به دنبال این سخن می‌گوید: «پروردگار تو بطور قطع همه آنها را (به زندگی جدید در رستاخیز باز می‌گرداند و) جمع و محشور می‌کند» (وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ).

«چرا که او هم حکیم است و هم عالم» (إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ).

«حکمت» او ایجاب می‌کند که مرگ پایان همه چیز نباشد، زیرا اگر زندگی منحصر به همین چند روز حیات این جهان بود آفرینش جهان بیهوده و بی‌محتوا می‌شد، و از خداوند حکیم دور است که یک چنین آفرینش بی‌نتیجه‌ای داشته باشد.

و «علیم» بودنش سبب می‌شود که در امر معاد و حشر، مشکلی ایجاد نشود، هر ذره خاکی که از انسانی به گوشه‌ای پرتاب شده جمع‌آوری می‌کند و حیات جدید به آن می‌بخشد، و از سوی دیگر پرونده اعمال همگی هم در دل این جهان طبیعت و هم در درون جان انسانها ثبت است. و او از همه اینها آگاه است.

بنابراین حکیم و علیم بودن خدا دلیل فشرده و پرمغزی بر مسأله «حشر» و «معاد» محسوب می‌شود.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۶ .... ص: ۵۳۰

(آیه ۲۶) - آفرینش انسان: به مناسبت آیات گذشته که قسمتهایی از آفرینش خداوند و نظام هستی را بیان می‌کند، در اینجا به شاهکار بزرگ خلقت یعنی «آفرینش انسان» پرداخته، و طی آیات متعدد و پرمحتوایی، بسیاری از جزئیات این آفرینش را بازگو می‌کند.

نخست می‌فرماید: «ما انسان را از گل خشکیده‌ای (همچون سفال) که از گل بدبوی (تیره رنگی) گرفته شده بود آفریدیم» (وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۷ .... ص: ۵۳۰

(آیه ۲۷) - «و جن را پیش از آن از آتش گرم و سوزان خلق کردیم» (وَ الْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۸ .... ص: ۵۳۰

(آیه ۲۸) - مجدداً به آفرینش انسان باز می‌گردد و گفتگوی خداوند را با فرشتگان که قبل از آفرینش انسان روی داد، چنین بیان می‌کند: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۳۱

و به خاطر بی‌باور «هنگامی که پروردگارت به فرشتگان فرمود: من بشری را از گل خشکیده‌ای که از گل تیره رنگ بدبویی گرفته شده، می‌آفرینم» (وَ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۹ .... ص: ۵۳۱

(آیه ۲۹) - «و هنگامی که خلقت آن را به پایان و کمال رساندم و از روح خود (یک روح شریف و پاک و با عظمت) در آن دمیدم همگی به خاطر آن سجده کنید» (فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۳۰ .... ص: ۵۳۱

(آیه ۳۰) - آفرینش انسان پایان پذیرفت و آنچه شایسته جسم و جان انسان بود به او داده شد و همه چیز انجام یافت: «در این هنگام همه فرشتگان بدون استثناء سجده کردند» (فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۳۱ .... ص: ۵۳۱

(آیه ۳۱) - تنها کسی که اطاعت این فرمان را نکرد «ابلیس» بود، لذا اضافه می‌کند: «به جز ابلیس که خوداری کرد از این که همراه سجده کنندگان باشد» (إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۳۲ .... ص: ۵۳۱

(آیه ۳۲) - اینجا بود که ابلیس مورد بازپرسی قرار گرفت و خداوند «فرمود: ای ابلیس! چرا تو با سجده کنندگان نیستی؟» (قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۳۳ .... ص: ۵۳۱

(آیه ۳۳) - ابلیس که غرق غرور و خودخواهی خویش بود آنچنان که عقل و هوش او را پوشانده بود گستاخانه در برابر پرسش پروردگار به پاسخ پرداخت و «گفت: من هرگز برای بشری که او را از خاک خشکیده‌ای - که از گل بدبویی گرفته شده - آفریده‌ای سجده نخواهم کرد» (قَالَ لَمْ أَكُنْ لَأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۳۴ .... ص: ۵۳۱

(آیه ۳۴) - او که از اسرار آفرینش بر اثر خودخواهی و غرور بی‌خبر مانده بود و ناگهان از اوج مقامی که داشت سقوط کرد، دیگر شایسته نبود که او در صف فرشتگان باشد، لذا بلافاصله «خدا به او فرمود: از آن (بهشت یا از آسمانها و یا از صفوف فرشتگان) بیرون رو که تو رجیم و رانده شده درگاه مایی» (قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۳۲

سوره الحجر (۱۵): آیه ۳۵ .... ص: ۵۳۲

(آیه ۳۵) - و بدان که این غرورت مایه کفرت شد و این کفر برای همیشه تو را مطرود کرد، «لعنت و دوری از رحمت خدا تا روز رستاخیز بر تو خواهد بود!» (وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۳۶ .... ص: ۵۳۲

(آیه ۳۶) - ابلیس که در این هنگام خود را رانده درگاه خدا دید، و احساس کرد که آفرینش انسان سبب بدبختی او شد، آتش کینه در دلش شعله‌ور گشت، تا انتقام خویش را از فرزندان آدم بگیرد.

لذا «عرض کرد: پروردگارا! اکنون که چنین است مرا تا روز رستاخیز مهلت ده!» (قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ).
نه برای این که توبه کند، یا از کرده خود پشیمان باشد و در مقام جبران برآید، بلکه برای این که به لجاجت و عناد و دشمنی
و خیره سری ادامه دهد!

سوره الحجر (۱۵): آیه ۳۷ .... ص: ۵۳۲

(آیه ۳۷) - خداوند هم این خواسته او را پذیرفت و «فرمود: مسلماً تو از مهلت یافتگانی» (قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۳۸ .... ص: ۵۳۲

(آیه ۳۸) - ولی نه تا روز مبعوث شدن خلائیق در رستاخیز، چنانکه خواسته‌ای، بلکه «تا وقت و زمان معینی» (إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ).
منظور از «يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ» پایان این جهان و برچیده شدن دوران تکلیف است.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۳۹ .... ص: ۵۳۲

(آیه ۳۹) - در اینجا ابلیس نیت باطنی خود را آشکار ساخت هر چند چیزی از خدا پنهان نبود و «عرض کرد: پروردگارا! به
خاطر این که مرا گمراه ساختی (و این انسان زمینه بدبختی مرا فراهم ساخت) من نعمتهای مادی روی زمین را در نظر آنها
زینت می‌دهم (و انسانها را به آن مشغول می‌دارم) و سرانجام همه را گمراه خواهم ساخت» (قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ
فِي الْأَرْضِ وَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۴۰ .... ص: ۵۳۲

(آیه ۴۰) - اما او به خوبی می‌دانست که وسوسه‌هایش در دل «بندگان مخلص خدا» هرگز اثر نخواهد گذاشت، لذا بلافاصله
برای سخن خود استثنایی قائل شد و گفت: «مگر آن بندگان خالص شده تو» که به مرحله عالی ایمان و عمل برگزیده تفسیر
نمونه، ج ۲، ص: ۵۳۳
پس از تعلیم و تربیت و مجاهده با نفس رسیده باشند (إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۴۱ .... ص: ۵۳۳

(آیه ۴۱) - خداوند به عنوان تحقیر شیطان و تقویت قلب جویندگان راه حق و پویندگان طریق توحید «فرمود: این راه مستقیمی
است که بر عهده من است» و سنت همیشگیم (قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۴۲ .... ص: ۵۳۳

(آیه ۴۲) - که «تو هیچ گونه تسلط و قدرتی بر بندگان من نداری مگر گمراهانی که شخصا بخواهند از تو پیروی کنند» (إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ).

یعنی، در واقع این تو نیستی که می توانی مردم را گمراه کنی، بلکه این انسانهای منحرفند که با میل و اراده خویش دعوت تو را اجابت کرده، پشت سر تو گام برمی دارند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۴۳ .... ص: ۵۳۳

(آیه ۴۳) - سپس صریحترین تهدیدهای خود را متوجه پیروان شیطان کرده، می گوید: «و جهنم میعادگاه همه آنهاست» (وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ).

گمان نکنند که آنها از چنگال مجازات می توانند فرار کنند و یا به حساب آنها رسیدگی نمی شود.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۴۴ .... ص: ۵۳۳

(آیه ۴۴) - «همان دوزخی که هفت در دارد، و برای هر دری گروهی از پیروان شیطان تقسیم شده اند» (لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ).

این درها، در حقیقت درهای گناہانی است که به وسیله آن، افراد وارد دوزخ می شوند، هر گروهی به وسیله ارتکاب گناہی و از دری، همان گونه که درهای بهشت، طاعات و اعمال صالح و مجاهدتهایی است که به وسیله آن بهشتیان وارد بهشت می شوند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۴۵ .... ص: ۵۳۳

(آیه ۴۵) - نعمتهای هشتگانه بهشت: در آیات گذشته دیدیم که چه سان خداوند نتیجه کار شیطان و یاران و همگامان و پیروان او را شرح داد، و درهای هفتگانه جهنم را به روی آنها گشود.

طبق روش قرآن که از مسأله مقابله و تقارن، برای تعلیم و تربیت، بهره گیری می کند، در این آیات هشت نعمت بزرگ مادی و معنوی به تعداد درهای بهشت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۳۴

بیان شده است:

۱- در آغاز به یک نعمت مهم جسمانی اشاره کرده، می گوید: «پرهیزکاران در باغهای سرسبز بهشت، و در کنار چشمه های زلال آن خواهند بود» (إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ).

ذکر «جنات» و «عیون» به صیغه جمع، اشاره به باغهای متنوع و چشمه های فراوان و گوناگون بهشت است که هر کدام لذت تازه ای می آفریند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۴۶ .... ص: ۵۳۴

(آیه ۴۶) - دوم و سوم: سپس به دو نعمت مهم معنوی که «سلامت» و «امنیت» است اشاره می کند، سلامت از هر گونه رنج و

ناراحتی، و امنیت از هر گونه خطر، می گوید: فرشتگان الهی به آنها خوش آمد گفته، می گویند: «داخل این باغها شوید با سلامت و امنیت کامل» (ادْخُلُوها بِسَلامٍ آمِنینَ).

سورة الحجر (۱۵): آیه ۴۷ .... ص: ۵۳۴

(آیه ۴۷) - چهارم: «ما هر گونه حسد و کینه و عداوت و خیانت را از سینه‌های آنها می شویم و بر می کنیم» (وَ نَزَعْنَا ما فی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ).

چرا که تا قلب انسان از این «غِلِّ» شستشو نشود نه سلامت و امنیت فراهم می شود و نه برادری و اخوت.

۵- «در حالی که همه برادرند» (إِخْوَانًا).

و نزدیکترین پیوندهای محبت در میان آنها حکمفرماست.

۶- «در حالی که بر سریرها رو بروی یکدیگر قرار گرفته‌اند» (عَلی سُرُرٍ مُتَقَابِلینَ).

آنها در جلسات اجتماعیشان گرفتار تشریفات آزار دهنده این دنیا نیستند و مجلسشان بالا و پایین ندارد همه برادرند، همه رو بروی یکدیگر و در یک صف، نه یکی بالای مجلس و دیگری در کنش کن.

سورة الحجر (۱۵): آیه ۴۸ .... ص: ۵۳۴

(آیه ۴۸) - سپس به هفتمین نعمت مادی و معنوی اشاره کرده، می گوید:

«هرگز خستگی و تعب به آنها نمی رسد» (لا یَمَسُّهُمْ فیها نَصَبٌ).

و همانند زندگی این دنیا که رسیدن به یک روز آسایش، خستگیهای فراوانی قبل و بعد از آن دارد که فکر آن، آرامش

انسان را بر هم می زند، نیست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۳۵

۸- همچنین فکر فنا و نابودی و پایان گرفتن نعمت، آنان را آزار نمی دهد، چرا که «آنها هرگز از این باغهای پر نعمت و سرور

اخراج نمی شوند» (وَ ما هُمْ مِنْها بِمُخْرَجینَ).

سورة الحجر (۱۵): آیه ۴۹ .... ص: ۵۳۵

(آیه ۴۹) - اکنون ممکن است افراد گنهکار و آلوده در هاله‌ای از غم و اندوه فرو روند که ای کاش ما هم می توانستیم به

گوشه‌ای از این موهبت دست یابیم، در اینجا خداوند رحمان و رحیم درهای بهشت را به روی آنها نیز می گشاید، اما به

صورت مشروط.

با لحنی مملو از محبت و عالیترین نوازش، روی سخن را به پیامبرش کرده، می گوید: پیامبرم! «بندگانم را آگاه کن که من

غفور و رحیمم، گناه بخش و پر محبتم» (بَئِی عِبَادِی اَنتِی اَنَا الْغُفُورُ الرَّحِیمُ).

سورة الحجر (۱۵): آیه ۵۰ .... ص: ۵۳۵

(آیه ۵۰) - اما از آنجا که قرآن، همیشه جلو سوء استفاده از مظاهر رحمت الهی را با جمله‌های تکان دهنده‌ای که حاکی از

خشم و غضب اوست می گیرد، تا تعادل میان خوف و رجاء که رمز تکامل و تربیت است برقرار گردد، بلافاصله اضافه می کند: که به بندگانم نیز بگو: که «عذاب و کیفر من همان عذاب دردناک است» (وَ أَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۵۱ .... ص: ۵۳۵

(آیه ۵۱) - میهمانان ناشناس؟ از این آیه به بعد، قسمت‌های آموزنده‌ای را از تاریخ پیامبران بزرگ و اقوام سرکش به عنوان نمونه‌های روشنی از بندگان مخلص، و پیروان شیطان، بیان می کند. نخست از داستان میهمانهای ابراهیم شروع کرده، می گوید: «و به آنها (بندگانم) از میهمانهای ابراهیم خبر ده» (وَ نَبِّئُهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۵۲ .... ص: ۵۳۵

(آیه ۵۲) - این میهمانهای ناخوانده همان فرشتگانی بودند که: «به هنگام وارد شدن بر ابراهیم (به صورت ناشناس، نخست) بر او سلام گفتند» (إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا). ابراهیم آن گونه که وظیفه یک میزبان بزرگوار و مهربان است برای پذیرایی آنها آماده شد و غذای مناسبی فوراً فراهم ساخت، اما هنگامی که سفره غذا گسترده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۳۶ شد میهمانهای ناشناس دست به غذا دراز نکردند، او از این امر وحشت کرد و وحشت خود را کتمان نمود، با صراحت به آنان «گفت: ما از شما بیمناکیم» (قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ). این ترس به خاطر سنتی بود که در آن زمان و زمانهای بعد و حتی در عصر ما در میان بعضی از اقوام معمول است که هرگاه کسی نان و نمک کسی را بخورد به او گزندى نخواهد رساند و خود را مدیون او می داند و به همین دلیل، دست نبردن به سوی غذا دلیل بر قصد سوء و کینه و عداوت است.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۵۳ .... ص: ۵۳۶

(آیه ۵۳) - ولی چیزی نگذشت که فرشتگان ابراهیم را از نگرانی بیرون آوردند، و «به او گفتند: ترسان مباش، ما تو را به فرزند دانایی بشارت می دهیم» (قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۵۴ .... ص: ۵۳۶

(آیه ۵۴) - ولی ابراهیم به خوبی می دانست که از نظر موازین طبیعی تولد چنین فرزندی از او بسیار بعید است، هر چند در برابر قدرت خدا هیچ چیزی محال نیست، ولی توجه به موازین عادی و طبیعی تعجب او را برانگیخت، لذا «گفت: آیا چنین بشارتی به من می دهید در حالی که من به سن پیری رسیده‌ام؟! (قَالَ أَ بَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ). «راستی به چه چیز مرا بشارت می دهید؟ (فَبِمَ تُبَشِّرُونَ). آیا به امر و فرمان خداست این بشارت شما یا از ناحیه خودتان؟ صریحاً بگویید تا اطمینان بیشتر پیدا کنم!

سوره الحجر (۱۵): آیه ۵۵ ... ص: ۵۳۶

(آیه ۵۵) - به هر حال فرشتگان مجال تردید یا تعجب بیشتری به ابراهیم ندادند، با صراحت و قاطعیت به او «گفتند: که ما تو را به حق بشارت دادیم» (قَالُوا بَشِّرْنَا كَمَا بِالْحَقِّ).

بشارتی که از ناحیه خدا و به فرمان او بود و به همین دلیل، حق است و مسلم.

و به دنبال آن برای تأکید - به گمان این که مبادا یأس و ناامیدی بر ابراهیم غلبه کرده باشد - گفتند: «اکنون که چنین است از مایوسان مباش» (فَلَا تَكُنْ مِنْ مَّيْئُوسِي مَنْعِي) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۳۷
مِنَ الْقَانِطِينَ

سوره الحجر (۱۵): آیه ۵۶ ... ص: ۵۳۷

(آیه ۵۶) - ولی ابراهیم به زودی این فکر را از آنها دور ساخت که یأس و نومیدی از رحمت خدا بر او چیره شده باشد، بلکه تنها تعجبش روی حساب موازین طبیعی است، لذا با صراحت «گفت: و چه کسی از رحمت پروردگارش مایوس می شود جز گمراهان؟! (قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ).

همان گمراهانی که خدا را به درستی نشناخته و پی به قدرت بی پایانش نبرده اند، خدایی که از ذره ای خاک، انسانی چنین شگرف می آفریند، و از نطفه ناچیزی فرزندی برومند به وجود می آورد، و آتش سوزانی را به گلستانی تبدیل می کند، چه کسی می تواند در قدرت چنین پروردگاری شک کند یا از رحمت او مایوس گردد؟!

سوره الحجر (۱۵): آیه ۵۷ ... ص: ۵۳۷

(آیه ۵۷) - ولی به هر حال ابراهیم (ع) پس از شنیدن این بشارت، در این اندیشه فرو رفت که این فرشتگان با آن شرایط خاص، تنها برای بشارت فرزند نزد او نیامده اند، حتما مأموریت مهمتری دارند و این بشارت تنها گوشه ای از آن را تشکیل می دهد، لذا در مقام سؤال برآمد و به آنها «گفت: مأموریت شما چیست ای فرستادگان خدا؟» (قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۵۸ ... ص: ۵۳۷

(آیه ۵۸) - «گفتند: ما به سوی یک قوم گنهکار فرستاده شده ایم» (قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۵۹ ... ص: ۵۳۷

(آیه ۵۹) - و از آنجا که می دانستند ابراهیم با آن حس کنجکاویش مخصوصا در زمینه این گونه مسائل به این مقدار پاسخ، قناعت نخواهد کرد، فوراً اضافه کردند که: این قوم مجرم کسی جز قوم لوط نیست ما مأموریم این آلودگان بی آزر را در هم بکوبیم و نابود کنیم «مگر خانواده لوط که ما همه آنها را از آن مهلکه نجات خواهیم داد» (إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۶۰ .... ص : ۵۳۷

(آیه ۶۰) - ولی از آنجا که تعبیر به «آل لوط» آن هم با تأکید به «اجمعین» شامل همه خانواده او حتی همسر گمراهش که با مشرکان هماهنگ بود می‌شد، و شاید ابراهیم نیز از این ماجرا آگاه بود، بلافاصله او را استثناء کردند و گفتند: «بجز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۳۸

همسرش که ما مقدر ساخته‌ایم از بازماندگان در شهر محکوم به فنا باشد» و نجات نیابد (إِلَّا امْرَأَتُهُ قَدَرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۶۱ .... ص : ۵۳۸

(آیه ۶۱) - از این آیه به بعد داستان خارج شدن فرشتگان از نزد ابراهیم و آمدن به ملاقات لوط را می‌خوانیم، نخست می‌گوید: «هنگامی که فرستادگان خداوند نزد خاندان لوط آمدند» (فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۶۲ .... ص : ۵۳۸

(آیه ۶۲) - لوط «به آنها گفت: شما افرادی ناشناخته‌اید» (قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّكْرُونَ). مفسران می‌گویند: این سخن را به این جهت به آنها گفت که آنان به صورت جوانانی خوش صورت و زیبا نزد او آمدند، از یک سو میهمانند و محترم، و از سوی دیگر محیطی است ننگین و آلوده و پر از مشکلات.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۶۳ .... ص : ۵۳۸

(آیه ۶۳) - ولی فرشتگان، زیاد او را در انتظار نگذارند، با صراحت «گفتند: ما چیزی را برای تو آورده‌ایم که آنها در آن تردید داشتند» (قَالُوا يَلُجُ جِنْتَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ). یعنی مأمور مجازات دردناکی هستیم که تو کرارا به آنها گوشزد کرده‌ای ولی هرگز آن را جدی تلقی نکردند؟

سوره الحجر (۱۵): آیه ۶۴ .... ص : ۵۳۸

(آیه ۶۴) - سپس برای تأکید گفتند: «ما واقعیت مسلم و غیر قابل تردیدی را برای تو آورده‌ایم» (وَ أَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ). یعنی، عذاب حتمی و مجازات قطعی این گروه بی‌ایمان منحرف. باز برای تأکید بیشتر اضافه کردند: «ما مسلماً راست می‌گوییم» (وَ إِنَّا لَصَادِقُونَ). یعنی این گروه تمام پلها را پشت سر خود خراب کرده‌اند و جایی برای شفاعت و گفتگو در مورد آنها باقی نمانده است، تا لوط حتی به فکر شفاعت نیفتد و بداند اینها ابداً شایستگی این امر را ندارند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۶۵ .... ص : ۵۳۸

(آیه ۶۵) - و از آنجا که باید گروه اندک مؤمنان (خانواده لوط بجز همسرش) از این مهلکه جان به سلامت ببرند دستور لازم

را به لوط چنین دادند: «تو شبانه (و اواخر شب هنگامی که چشم مردم گنهکار در خواب است و یا مست شراب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۳۹

و شهوت) خانواده‌ات را بردار و از شهر بیرون شو» (فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ).

ولی «تو پشت سر آنها باش» تا مراقب آنان باشی و کسی عقب نماند (وَ اتَّبِعْ أَذْيَارَهُمْ).

ضمناً «هیچ یک از شما نباید به پشت سرش نگاه کند» (وَ لَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ).

«و به همان نقطه‌ای که دستور به شما داده شده است (یعنی سرزمین شام یا نقطه دیگری که مردمش از این آلودگیها پاک بوده‌اند) بروید» (وَ امضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ)

سوره الحجر (۱۵): آیه ۶۶ .... ص: ۵۳۹

(آیه ۶۶) - سپس لحن کلام تغییر می‌یابد و خداوند می‌فرماید: «ما به لوط چگونگی این امر را وحی فرستادیم که به هنگام طلوع صبح همگی ریشه کن خواهند شد، به گونه‌ای که حتی یک نفر از آنها باقی نماند» (وَ قَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۶۷ .... ص: ۵۳۹

(آیه ۶۷) - سپس قرآن داستان را در اینجا رها کرده و به آغاز باز می‌گردد، و بخشی را که در آنجا ناگفته مانده بود به مناسبتی که بعداً اشاره خواهیم کرد بیان می‌کند و می‌گوید: «مردم شهر (از ورود میهمانان تازه وارد لوط آگاه شدند) و به سوی خانه او حرکت کردند، و در راه به یکدیگر بشارت می‌دادند» (وَ جَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ).

آنها در آن وادی گمراهی و ننگین خود فکر می‌کردند طعمه لذیذی به چنگ آورده‌اند، جوانانی زیبا و خوشرو، آن هم در خانه لوط!

سوره الحجر (۱۵): آیه ۶۸ .... ص: ۵۳۹

(آیه ۶۸) - «لوط» که سر و صدای آنها را شنید در وحشت عجیبی فرو رفت و نسبت به میهمانان خود بیمناک شد. لذا در مقابل آنها ایستاد و «گفت: اینها میهمانان منند، آبروی مرا نریزید» (قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۶۹ .... ص: ۵۳۹

(آیه ۶۹) - سپس اضافه کرد: بیایید «و از خدا بترسید و مرا در برابر میهمانانم شرمنده نسازید» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ لَا تُخْزُونِ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۷۰ .... ص: ۵۳۹

(آیه ۷۰) - ولی آنها چنان جسور و پررو بودند که نه تنها احساس شرمندگی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۴۰ در خویش نمی‌کردند بلکه از لوط پیامبر، چیزی هم طلبکار شده بودند، گویی جنایتی انجام داده، زبان به اعتراض گشودند و

«گفتند: مگر ما به تو نگفتیم احدی را از مردم جهان به میهمانی نپذیری» و به خانه خود راه ندهی (قَالُوا أَوْ لَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۷۱ .... ص : ۵۴۰

(آیه ۷۱) - به هر حال لوط که این جسارت و وقاحت را دید از طریق دیگری وارد شد، شاید بتواند آنها را از خواب غفلت و مستی انحراف و ننگ، بیدار سازد، رو به آنها کرده گفت: چرا شما راه انحرافی می‌پوید، اگر منظورتان اشباع غریزه جنسی است چرا از طریق مشروع و ازدواج صحیح وارد نمی‌شوید «اینها دختران منند (آماده‌ام آنها را به ازدواجتان در آورم) اگر شما می‌خواهید کار صحیحی انجام دهید» راه این است (قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ). هدف لوط این بود که با آنها اتمام حجت کند و بگوید: من تا این حد نیز آماده فداکاری برای حفظ حیثیت میهمانان خویش، و نجات شما از منجلاب فساد هستم.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۷۲ .... ص : ۵۴۰

(آیه ۷۲) - اما وای از مستی شهوت، مستی انحراف، و مستی غرور و لجابت، اگر ذره‌ای از اخلاق انسانی و عواطف بشری در آنها وجود داشت، کافی بود که آنها را در برابر چنین منطقی شرمنده کند، لااقل از خانه لوط باز گردند و حیا کنند، اما نه تنها منفعل نشدند، بلکه بر جسارت خود افزودند و خواستند دست به سوی میهمانان لوط دراز کنند! اینجاست که خدا روی سخن را به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله کرده، می‌گوید: «قسم به جان و حیات تو که اینها در مستی خود سخت سرگردانند!» (لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۷۳ .... ص : ۵۴۰

(آیه ۷۳) - سرنوشت گنهکاران قوم لوط: در اینجا سخن الهی در باره این قوم اوج می‌گیرد و در دو آیه فشرده و کوتاه سرنوشت شوم آنها را به صورتی قاطع و کوبنده و بسیار عبرت انگیز بیان می‌کند، و می‌گوید: «سر انجام فریاد تکان دهنده و صیحه وحشتناکی به هنگام طلوع آفتاب، همه را فراگرفت» (فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۴۱ این صیحه ممکن است صدای یک صاعقه عظیم و یا صدای یک زلزله وحشتناک بوده باشد.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۷۴ .... ص : ۵۴۱

(آیه ۷۴) - ولی به این اکتفا نمودیم بلکه شهر آنها را بکلی زیر و رو کردیم «بالای آن را پایین (و پایین را بالا) قرار دادیم!» (فَجَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا). این مجازات نیز برای آنها کافی نبود «به دنبال آن بارانی از سجیل (گل‌های متحجر شده) بر سر آنان فرو ریختیم!» (وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ). نازل شدن این عذابهای سه گانه (صیحه وحشتناک - زیر و رو شدن - بارانی از سنگ) هر کدام به تنهایی کافی بود که قومی

را به هلاکت برساند، اما برای شدت گناه و جسور بودن آنها در تن دادن به آلودگی و ننگ، و همچنین برای عبرت دیگران، خداوند مجازات آنها را مضاعف کرد.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۷۵ .... ص: ۵۴۱

(آیه ۷۵) - اینجاست که قرآن به نتیجه گیری تربیتی و اخلاقی پرداخته، می گوید: «در این (سرگذشت عبرت انگیز) نشانه‌هایی است برای هوشیاران» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ). آنها که با فراست و هوشیاری و بینش مخصوص خود از هر علامتی جریانی را کشف می‌کنند و از هر اشاره‌ای حقیقتی و از هر نکته‌ای، مطلب مهم و آموزنده‌ای را.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۷۶ .... ص: ۵۴۱

(آیه ۷۶) - اما تصور نکنید که آثار آنها بکلی از میان رفته، نه «آثار آنها بر سر راه کاروانیان و گذرکنندگان همواره ثابت و برقرار است» (وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۷۷ .... ص: ۵۴۱

(آیه ۷۷) - باز هم به عنوان تأکید بیشتر و دعوت افراد با ایمان به تفکر و اندیشه در این داستان عبرت انگیز اضافه می‌کند که: «در این (داستان) نشانه‌ای است برای افراد با ایمان» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ). چرا که مؤمنان راستین بافراست و کاملاً هوشیارند. چگونه ممکن است انسان ایمان داشته باشد و این سرگذشت تکان دهنده را بخواند و عبرت‌ها نگیرد؟!

سوره الحجر (۱۵): آیه ۷۸ .... ص: ۵۴۱

(آیه ۷۸) - پایان زندگی دو قوم ستمگر! در اینجا قرآن به دو بخش دیگر از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۴۲ سرگذشت اقوام پیشین تحت عنوان «اصحاب الایکه» و «اصحاب الحجر» اشاره می‌کند، و بحث‌های عبرت انگیزی را که در آیات پیشین پیرامون قوم لوط بود تکمیل می‌نماید. نخست می‌گوید: «و اصحاب الایکه مسلماً مردمی ظالم و ستمگر بودند، (وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لظَالِمِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۷۹ .... ص: ۵۴۲

(آیه ۷۹) - «ما از آنها انتقام گرفتیم» (فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ). و در برابر ظلمها و ستمگریها و سرکشیها، مجازاتشان نمودیم. «و (شهرهای ویران شده) این دو (قوم لوط و اصحاب الایکه) بر سر راه (شما در سفرهای شام) آشکار است!» (وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ). «اصحاب الایکه» همان قوم شعبیند که در سرزمینی پر آب و مشجر در میان حجاز و شام زندگی می‌کردند.

آنها زندگی مرفه و ثروت فراوانی داشتند و به همین جهت، غرور و غفلت آنها را فرا گرفته بود و مخصوصاً دست به «کم فروشی» و «فساد در زمین» زده بودند.

«شعیب» آن پیامبر بزرگ، آنها را از این کارشان برحذر داشت و دعوت به توحید و راه حق نمود، اما همان گونه که در آیات سوره هود دیدیم، آنها تسلیم حق نشدند و سرانجام بر اثر مجازات دردناکی نابود گشتند. شرح بیشتر حالات آنها در سوره «شعراء» از آیه ۱۷۶ تا ۱۹۰ آمده است.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۰ .... ص: ۵۴۲

(آیه ۸۰) - و اما در مورد «اصحاب الحجر»، همان قوم سرکشی که در سرزمینی به نام «حجر» زندگی مرفهی داشتند و پیامبر بزرگشان «صالح» برای هدایت آنها مبعوث شد، چنین می گوید: «و اصحاب حجر، فرستادگان خدا را تکذیب کردند» (وَ لَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ).

این نکته قابل توجه است که قرآن در مورد اصحاب الحجر - و همچنین در مورد قوم نوح و قوم شعیب و قوم لوط در آیات سوره شعراء به ترتیب آیه ۱۰۵ و ۱۲۳ و ۱۶۰ و بعضی دیگر از اقوام پیشین - می گوید: آنها «پیامبران» را تکذیب کردند، در حالی که ظاهر امر چنین نشان می دهد که هر کدام یک پیامبر بیشتر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۴۳ نداشتند و تنها او را تکذیب نمودند.

این تعبیر شاید به خاطر آن است که برنامه و هدف پیامبران، آنچنان با یکدیگر پیوستگی دارد که تکذیب یکی از آنها تکذیب همه آنها خواهد بود.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۱ .... ص: ۵۴۳

(آیه ۸۱) - به هر حال قرآن در باره «اصحاب الحجر» چنین ادامه می دهد: «و ما آیات خود را به آنان دادیم ولی آنها از آن روی گرداندند!» (وَ آتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ). تعبیر به «اعراض» (روی گرداندن) نشان می دهد که آنها حتی حاضر نبودند این آیات را بشنوند و یا به آن نظر بیفکنند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۲ .... ص: ۵۴۳

(آیه ۸۲) - اما به عکس در کار زندگی دنیایشان آن قدر سخت کوش بودند که: «برای خود خانه های امن و امانی در دل کوهها می تراشیدند» (وَ كَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ). عجیب است که انسان برای چند روز زندگی دنیا این همه محکم کاری می کند، ولی برای زندگی جاویدان و ابدیش آنچنان سهل انگار است که حتی گاهی حاضر به شنیدن سخن خدا و نظر افکندن در آیات او نیست!

سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۳ .... ص: ۵۴۳

(آیه ۸۳) - خوب، چه انتظاری در باره چنین قومی می توان داشت، جز این که طبق قانون «انتخاب اصلح الهی» و ندادن حق

ادامه حیات به اقوامی که بکلی فاسد و مفسد می‌شوند، بلای نابود کننده‌ای بر سر آنها فرود آید و نابودشان سازد، لذا قرآن می‌گوید: «سر انجام صیحه (آسمانی) صبحگاهان دامانشان را گرفت» (فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ). این صیحه صدای صاعقه مرگباری بوده که بر خانه‌های آنها فرود آمد.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۴ .... ص: ۵۴۳

(آیه ۸۴) - نه آن کوههای سر به آسمان کشیده و نه آن خانه‌های امن و امان و نه اندام نیرومند این قوم سرکش و نه آن ثروت سرشار، هیچ کدام نتوانستند در برابر این عذاب الهی مقاومت کنند، لذا در پایان داستان آنها می‌فرماید: «و آنچه را به دست آورده بودند، آنان را از عذاب الهی نجات نداد» (فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۴۴

سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۵ .... ص: ۵۴۴

(آیه ۸۵) - از آنجا که گرفتاری همیشگی انسان به خاطر نداشتن یک ایدئولوژی و عقیده صحیح و خلاصه پای بند نبودن به مبدأ و معاد است، پس از شرح حالات اقوامی همچون قوم لوط و قوم شعیب و صالح که گرفتار آن همه بلا شدند، به مسأله «توحید» و «معاد» باز می‌گردد و در یک آیه به هر دو اشاره کرده، می‌فرماید: «ما آسمانها و زمین و آنچه میان آن دو است جز به حق نیافریدیم» (وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ). این در مورد توحید، سپس در رابطه با معاد می‌گوید: «ساعت موعود [قیامت] قطعاً فرا خواهد رسید» و جزای هر کس به او می‌رسد! (وَإِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ). و به دنبال آن به پیامبرش دستور می‌دهد که در برابر لجاجت، نادانیه، تعصبا، کارشکنیها و مخالفتهای سرسختانه آنان، ملامت و محبت نشان ده، و «از گناهان آنها صرف نظر کن، و آنها را ببخش، بخششی زیبا» که حتی توأم با ملامت نباشد (فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ). زیرا تو با داشتن دلیل روشن در راه دعوت و رسالتی که به آن مأموری، نیازی به خشونت نداری به علاوه خشونت در برابر جاهلان، غالباً موجب افزایش خشونت و تعصب آنهاست.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۶ .... ص: ۵۴۴

(آیه ۸۶) - این آیه - بطوری که جمعی از مفسران گفته‌اند - در واقع به منزله دلیلی بر لزوم گذشت و عفو و صفح جمیل است، می‌گوید: «پروردگار تو، آفریننده و آگاه است» (إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ). او می‌داند که همه مردم یکسان نیستند، او از اسرار درون و طبایع و میزان رشد فکری و احساسات مختلف آنها باخبر است، نباید از همه آنها انتظار داشته باشی که یکسان باشند بلکه باید با روحیه عفو و گذشت با آنها برخورد کنی تا تدریجاً تربیت شوند و به راه حق آیند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۷ .... ص: ۵۴۴

(آیه ۸۷) - سپس به پیامبر خود دل‌داری می‌دهد که از خشونت دشمنان و انبوه جمعیت آنها و امکانات فراوان مادی که در اختیار دارند، هرگز نگران نشود، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۴۵

چرا که خداوند مواهبی در اختیار او گذارده که هیچ چیز با آن برابری نمی‌کند می‌گوید: «و ما به تو سوره حمد و قرآن عظیم دادیم!» (وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ).

خداوند به پیامبرش این واقعیت را بازگو می‌کند که تو دارای چنین سرمایه عظیمی هستی، سرمایه‌ای همچون قرآن به عظمت تمام عالم هستی، مخصوصاً سوره حمد که چنان محتوایش عالی است که در یک لحظه کوتاه انسان را به خدا پیوند داده و روح او را در آستانش به تعظیم و تسلیم و راز و نیاز وا می‌دارد.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۸ .... ص: ۵۴۵

(آیه ۸۸) - و به دنبال بیان این موهبت بزرگ چهار دستور مهم به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌دهد، نخست می‌گوید: «هرگز چشم خود را به نعمتهای مادی که به گروههایی از آنها [کفار] داده‌ایم مینکن» (لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ). این نعمتهای مادی نه پایدارند، نه خالی از دردسر، حتی در بهترین حالاتش نگاهداری آن سخت مشکل است. سپس اضافه می‌کند: «و هرگز (به خاطر این مال و ثروت و نعمتهای مادی که در دست آنهاست) غمگین مباش» (وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ).

در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «کسی که چشم خود را به آنچه در دست دیگران است بدوزد، همیشه اندوهگین و غمناک خواهد بود و هرگز آتش خشم در دل او فرو نمی‌نشیند».

دستور سومی که به پیامبر می‌دهد در زمینه تواضع و فروتنی و نرمش در برابر مؤمنان است می‌فرماید: «و بال (عظوفت) خود را برای مؤمنین فرود آر!» (وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ).

این تعبیر کنایه زیبایی از تواضع و محبت و ملاطفت است همانگونه که پرنده‌گان به هنگامی که می‌خواهند نسبت به جوجه‌های خود اظهار محبت کنند آنها را زیر بال و پر خود می‌گیرند، و هیجان انگیزترین صحنه عاطفی را مجسم می‌سازند، آنها را در مقابل حوادث و دشمنان حفظ می‌کنند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۹ .... ص: ۵۴۵

(آیه ۸۹) - سرانجام دستور چهارم را به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌دهد و می‌گوید: در برابر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۴۶

این افراد بی‌ایمان و ثروتمند محکم بایست «و صریحا بگو: من انذار کننده آشکارم» (وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۹۰ .... ص: ۵۴۶

(آیه ۹۰) - بگو: من به شما اعلام خطر می‌کنم که خدا فرموده عذابی بر شما فرو می‌فرستم «آن گونه که بر تقسیم کنندگان فرستادم» (كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۹۱ .... ص: ۵۴۶

(آیه ۹۱) - «همان تقسیم کنندگانی که قرآن (و آیات الهی) را تجزیه کردند» (الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ). آنچه به سودشان بود گرفتند و آنچه به زیانشان بود کنار گذاشتند، ولی مؤمنان راستین هیچ گونه تجزیه و تقسیم و تبعیض در میان احکام الهی قائل نیستند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۹۲ .... ص: ۵۴۶

(آیه ۹۲) - در این آیه به سرنوشت «مقتسمین» (تجزیه گران) پرداخته، می گوید: «سوگند به پروردگارت که ما بطور قطع از همه آنها سؤال خواهیم کرد» (فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۹۳ .... ص: ۵۴۶

(آیه ۹۳) - «از تمام کارهایی که انجام می دادند» (عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ). روشن است که سؤال خداوند برای کشف مطلب پنهان و پوشیده‌ای نیست، چرا که او از اسرار درون و برون آگاه است. بنابراین سؤال مزبور به خاطر تفهیم به خود طرف است تا به زشتی اعمالش پی ببرد و در حقیقت این پرسشها بخشی از مجازات آنهاست.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۹۴ .... ص: ۵۴۶

(آیه ۹۴) - مکتب را آشکارا بگو! در این آیه فرمان قاطعی به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می دهد، می گوید: در برابر هیاهوی مشرکان و مجرمان نه تنها ضعف و ترس و سستی به خود راه مده و ساکت مباش، بلکه، «آشکارا آنچه را مأموریت داری بیان کن» و حقایق دین را با صراحت بر ملا ساز (فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ). «و از مشرکان، روی گردان و نسبت به آنها بی‌اعتنایی کن» (وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ). و این آغاز «دعوت علنی» اسلام بود بعد از آن که پیامبر صلی الله علیه و آله سه سال مخفیانه دعوت کرد، و عده قلیلی از نزدیکان پیامبر به او ایمان آوردند.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۹۵ .... ص: ۵۴۶

(آیه ۹۵) - سپس خداوند برای تقویت قلب پیامبر صلی الله علیه و آله به او اطمینان می دهد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۴۷

که در برابر استهزاء کنندگان از وی حمایت می کند، می فرماید: «ما شرّ استهزاء کنندگان را از تو دفع کردیم» (إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ).

سوره الحجر (۱۵): آیه ۹۶ .... ص: ۵۴۷

(آیه ۹۶) - سپس «الْمُسِيءَاتِ» را چنین توصیف می‌کند: «آنها کسانی هستند که با خدا معبود دیگری قرار می‌دهند، ولی به زودی (از نتیجه شوم کار خود) آگاه خواهند شد (الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ). ممکن است این تعبیر اشاره به آن باشد که اینها کسانی هستند که افکار و اعمالشان خود مسخره است، چرا که آنقدر نادانند که در برابر خداوندی که آفریننده جهان هستی است معبودی از سنگ و چوب تراشیده‌اند، با این حال می‌خواهند تو را استهزاء کنند!

سوره الحجر (۱۵): آیه ۹۷ .... ص: ۵۴۷

(آیه ۹۷) - بار دیگر به عنوان دلداری و تقویت هر چه بیشتر روحیه پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ اضافه می‌کند: «و ما می‌دانیم که سخنان آنها سینه تو را تنگ و ناراحت می‌سازد» (وَ لَقَدْ نَعَلْمُ أَنَّكَ يَصِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ). روح لطیف تو و قلب حساست، نمی‌تواند این همه بدگویی و سخنان کفر و شرک آمیز را تحمل کند و به همین دلیل ناراحت می‌شوی.

سوره الحجر (۱۵): آیه ۹۸ .... ص: ۵۴۷

(آیه ۹۸) - ولی ناراحت مباش برای زدودن آثار سخنان زشت و ناهنجارشان، «پروردگارت را تسبیح و حمد گو! و از سجده کنندگان باش!» (فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَ كُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ). چرا که این تسبیح خداوند اثرات بد گفتار آنها را از دلهای مشتاقان «اللَّهُ» می‌زداید، و از آن گذشته به تو نیرو و توان، نور و صفا بخشد. لذا در روایات می‌خوانیم: «هنگامی که پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ غمگین می‌شد به نماز برمی‌خاست و آثار این حزن و اندوه را در نماز از دل می‌شست».

سوره الحجر (۱۵): آیه ۹۹ .... ص: ۵۴۷

(آیه ۹۹) - و سرانجام آخرین دستور را در این زمینه به او می‌دهد که دست از عبادت خدا در تمام عمر بر مدار «و همواره پروردگارت را بندگی کن تا یقین (مرگ) تو فرا رسد» (وَ اعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ). عبادت مکتب عالی تربیت است، اندیشه انسان را بیدار و فکر او را متوجه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۴۸ بی‌نهایت می‌سازد، گرد و غبار گناه و غفلت را از دل و جان او می‌شوید، صفات عالی انسانی را در وجود او پرورش می‌دهد، روح ایمان را تقویت و آگاهی و مسؤولیت به انسان می‌بخشد. و به همین دلیل ممکن نیست انسان لحظه‌ای در زندگی از این مکتب بزرگ تربیتی بی‌نیاز گردد، و آنها که فکر می‌کنند، انسان ممکن است به جایی برسد که نیازی به عبادت نداشته باشد یا تکامل انسان را محدود نداشته‌اند و یا مفهوم عبادت را درک نکرده‌اند.

«پایان سوره حجر»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۴۹

اشاره

این سوره ۱۲۸ آیه دارد قسمتی از آن در «مکه» و قسمتی در «مدینه» نازل گردیده است

محتوای سوره: .... ص : ۵۴۹

در آیات این سوره هم بحثهای خاص سوره‌های «مکی» دیده می‌شود- مانند بحث قاطع از توحید و معاد و مبارزه شدید با شرک و بت پرستی- و هم بحثهای مخصوص سوره‌های «مدنی» مانند بحث از احکام اجتماعی و مسائل مربوط به جهاد و هجرت.

و بطور کلی محتوای این سوره را امور زیر تشکیل می‌دهد.

۱- بیش از همه بحث از نعمتهای خداوند در این سوره به میان آمده و آن چنان ریزه کاریهای آن تشریح گردیده که حس شکرگزاری هر انسان آزاده‌ای را بیدار می‌کند.

این نعمتها شامل نعمتهای مربوط به باران، نور آفتاب، انواع گیاهان و میوه‌ها و مواد غذایی دیگر، و حیواناتی که خدمتگزار انسانها هستند و انواع وسائل زندگی و حتی نعمت فرزند و همسر، و خلاصه شامل «انواع طیبات» می‌گردد.

۲- بخش دیگری از آن، از دلائل توحید و عظمت خلقت خدا، و معاد بحث می‌کند.

۳- قسمت دیگری از آن از احکام مختلف اسلامی سخن می‌گوید.

۴- بخش دیگری از بدعتهای مشرکان سخن به میان آورده. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۵۰

۵- و بالاخره در قسمت دیگری انسانها را از وسوسه‌های شیطان بر حذر می‌دارد.

فضیلت تلاوت سوره: .... ص : ۵۵۰

در بعضی از روایات از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

«کسی که این سوره را تلاوت کند خداوند او را در برابر نعمتهایی که در این جهان به او بخشیده محاسبه نخواهد کرد».

البته تلاوتی توأم با تفکر و سپس تصمیم‌گیری و عمل، و گام نهادن در طریق شکرگزاری.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره النحل (۱۶): آیه ۱ .... ص : ۵۵۰

(آیه ۱)- فرمان عذاب نزدیک است: قسمت مهمی از آیات آغاز این سوره در «مکه» نازل شده است، در همان ایام که پیامبر صلی الله علیه و آله درگیری شدیدی با مشرکان و بت پرستان داشت، و هر روز در برابر دعوت حیات آفرین و آزادیبخش او به بهانه‌هایی متوسل می‌شدند، از جمله این که هرگاه پیامبر صلی الله علیه و آله آنها را تهدید به عذاب الهی می‌کرد بعضی از لجوجان می‌گفتند: اگر این عذاب و کیفر که می‌گویی راست است پس چرا به سراغ ما نمی‌آید؟! و شاید گاهی اضافه

می کردند که اگر فرضاً عذابی در کار باشد ما دست به دامن بتها می شویم تا در پیشگاه خدا شفاعت کنند تا این عذاب را از ما بر دارد.

نخستین آیه این سوره، خط بطلان بر این اوهام کشیده، می گوید: «عجله نکنید فرمان خدا (برای مجازات مشرکان و مجرمان) قطعاً فرا رسیده است» (أَتَى أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ).

و اگر فکر می کنید بتان شفیعان در گاه اویند سخت در اشتباهید «خداوند منزّه و برتر از آن است که آنها برای او شریک می سازند» (سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۲ .... ص: ۵۵۰

(آیه ۲) - و از آنجا که هیچ مجازات و کیفری بدون بیان کافی و اتمام حجت عادلانه نیست، اضافه می کند: «خداوند فرشتگان را با روح الهی به فرمانش بر هر کس از بندگانش که بخواهد نازل می کند» (يُنزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ).

و به آنها دستور می دهد که: مردم را انداز کنید (و بگویید: معبودی جز من نیست) «أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا». بنابراین، تنها «از (مخالفت دستور) من بپرهیزید» و در برابر من احساس مسؤولیت کنید (فَاتَّقُونِ). منظور از «روح» در این آیه وحی و قرآن و نبوت است که مایه حیات و زندگی انسانهاست.

سوره النحل (۱۶): آیه ۳ .... ص: ۵۵۱

(آیه ۳) - در اینجا قرآن برای ریشه کن ساختن شرک و توجه به خداوند یکتا از دو راه وارد می شود: نخست از طریق دلائل عقلی به وسیله نظام شگرف آفرینش و عظمت خلقت، و دیگر از طریق عاطفی و بیان نعمتهای گوناگون خداوند نسبت به انسان و تحریک حس شکرگزاری او.

در آغاز می گوید: «خداوند آسمانها و زمین را به حق آفرید» (خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ). حقانیت آسمانها و زمین هم از نظام عجیب و آفرینش منظم و حساب شده آن روشن است و هم از هدف و منافی که در آنها وجود دارد.

و به دنبال آن اضافه می کند: «خدا برتر از آن است که برای او شریک می سازند» (تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ). آیا بتهایی که آنها را شریک او قرار داده اند هرگز قادر به چنین خلقتی هستند؟ و یا حتی می توانند پشه کوچک و یا ذره غباری بیافرینند!

سوره النحل (۱۶): آیه ۴ .... ص: ۵۵۱

(آیه ۴) - بعد از اشاره به مسأله آفرینش آسمان و زمین و اسرار بی پایان آنها، سخن از خود انسان می گوید، انسانی که به خودش از هر کس دیگر نزدیکتر است، می فرماید: «انسان را از نطفه بی ارزشی آفرید، اما سرانجام به جایی رسید که موجودی (متفکر و فصیح و بلیغ و) مدافع از خویشتن و سخنگوی آشکار شد» (خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ).

سوره النحل(۱۶): آیه ۵ .... ص: ۵۵۱

(آیه ۵) - پس از آفرینش انسان به نعمت مهم دیگری یعنی خلقت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۵۲ چهار پایان، و فوائد مختلفی که از آنها عاید می شود اشاره کرده، می گوید: «خداوند چهار پایان را آفرید در حالی که در آنها وسیله پوشش برای شماست و منافع دیگر و از گوشت آنها می خورید» (وَ الْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَ مَنَافِعٌ وَ مِنْهَا تَأْكُلُونَ). جالب این که در میان این همه فوائد، قبل از هر چیز مسأله «پوشش» و «مسکن» را مطرح می کند، زیرا بسیاری از مردم (بخصوص بادیه نشینان) هم لباسشان از پشم و مو یا پوست تهیه می شود، و هم خیمه هایشان که آنها را از سرما و گرما حفظ می کند، و به هر حال این دلیل بر اهمیت پوشش و مسکن و مقدم بودن آن بر هر چیز دیگر است.

سوره النحل(۱۶): آیه ۶ .... ص: ۵۵۲

(آیه ۶) - جالب این که تنها به منافع معمولی و عادی این چهار پایان سودمند اکتفا نمی کند بلکه روی جنبه استفاده روانی از آنها نیز تکیه کرده، می گوید: «و در این حیوانات برای شما زینت و شکوهی است به هنگامی که آنها را به استراحتگاهشان باز می گردانید، و هنگامی که (صبحگاهان) به صحرا می فرستید» (وَ لَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَ حِينَ تَسْرَحُونَ). این در واقع جمال استغناء و خودکفایی جامعه است، جمال تولید و تأمین فرآورده های مورد نیاز یک ملت است، و به تعبیر گویاتر جمال استقلال اقتصادی و ترک هرگونه وابستگی است!

سوره النحل(۱۶): آیه ۷ .... ص: ۵۵۲

(آیه ۷) - در این آیه به یکی دیگر از منافع مهم بعضی از این حیوانات اشاره کرده، می گوید: «آنها بارهای سنگین شما را (بر دوش خود) حمل می کنند و به سوی شهر و دیاری که جز با مشقت زیاد به آن نمی رسیدید می برند» (وَ تَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بِالْغِيَةِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ). این نشانه رحمت و رأفت خداوند است که این چهار پایان را با این قدرت و نیرو آفریده است، و آنها را رام و تسلیم شما نیز گردانیده «چرا که پروردگار شما رءوف و رحیم است» (إِنَّ رَبَّكُمْ لَرُؤُفٌ رَحِيمٌ). به این ترتیب این چهار پایان در درجه اول، پوشش و وسائل دفاعی برای انسان در برابر گرما و سرما تولید می کنند، و در درجه بعد از فرآورده های لبنیاتی آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۵۳ استفاده می شود، و سپس از گوشتشان، و بعد از آثار روانی که در دلها می گذارند، مورد توجه قرار گرفته و سرانجام باربری آنها.

سوره النحل(۱۶): آیه ۸ .... ص: ۵۵۳

(آیه ۸) - آنگاه به سراغ گروه دیگری از حیوانات می رود که برای سواری انسان از آنها استفاده می شود، می فرماید: «خداوند اسبها و استرها و الاغها را آفرید تا شما بر آن سوار شوید، و هم مایه زینت شما باشد» (وَ الْخَيْلَ وَ الْبُعَالَ وَ الْحَمِيرَ لَتَرْكَبُوهَا وَ

زینة).

در پایان آیه به مسأله مهمتری اشاره کرده و افکار را به وسائل نقلیه و مرکبهای گوناگونی که در آینده در اختیار بشر قرار می‌گیرد و بهتر و خوبتر از این حیوانات می‌تواند استفاده کند متوجه می‌سازد، و می‌گوید: «و خداوند چیزها (وسائل نقلیه دیگری) می‌آفریند که شما نمی‌دانید» (وَ يَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ).

سورة النحل (۱۶): آیه ۹ .... ص: ۵۵۳

(آیه ۹) - به دنبال نعمتهای مختلفی که در آیات گذشته بیان شد در اینجا به یکی از نعمتهای بسیار مهم معنوی اشاره کرده، می‌فرماید: «بر خداست که راه راست و صراط مستقیم را (که هیچ‌گونه انحراف و کژی در آن نیست) در اختیار بندگان بگذارد» (وَ عَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ).

در این که این راه راست اشاره به جنبه تکوینی یا تشریحی می‌کند، مفسران تفسیرهای مختلفی دارند، ولی هیچ مانعی ندارد که هر دو جنبه را شامل شود.

به این ترتیب که خداوند از نظر خلقت و آفرینش و تکوین، انسان را مجهز به عقل و استعداد و نیروهای لازم برای پیمودن این صراط مستقیم کرده است.

و از سوی دیگر، خدا پیامبران را با وحی آسمانی و تعلیمات کافی و قوانین مورد نیاز انسان فرستاده است، تا از نظر تشریح، راه را از چاه مشخص کرده و با انواع بیانها او را تشویق به پیمودن این راه کنند و از مسیرهای انحرافی باز دارند.

سپس از آنجا که راههای انحرافی فراوان است، به انسانها هشدار می‌دهد و می‌گوید: «بعضی از این راهها منحرف و بیراهه است» (وَ مِنْهَا جَائِرٌ).

و از آنجا که نعمت اختیار و آزادی اراده و انتخاب، یکی از مهمترین عوامل تکامل انسان می‌باشد با یک جمله کوتاه به آن اشاره کرده، می‌گوید: «اگر خدا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۵۴

می‌خواست همه شما را (به اجبار) به راه راست هدایت می‌کرد» به گونه‌ای که نتوانید گامی از آن فراتر بگذارید (وَ لَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ).

ولی این کار را نکرد، چرا که هدایت اجباری، نه افتخار است و نه تکامل!

سورة النحل (۱۶): آیه ۱۰ .... ص: ۵۵۴

(آیه ۱۰) - در این آیه باز به سراغ نعمتهای مادی می‌رود تا حس شکرگزاری انسانها را برانگیزد، آتش عشق خدا را در دلهايشان بیفروزد، و آنها را به شناخت بیشتر بخشنده این نعمتها دعوت کند.

می‌گوید: «او کسی است که از آسمان آبی فرستاد» (هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً).

آبی حیات بخش، زلال، شفاف، و خالی از هرگونه آلودگی «که نوشیدن شما از آن است» (لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ).

«و نیز گیاهان و درختانی از آن به وجود می‌آید که (حیوانات خود را) در آن به چرا می‌فرستید» (وَ مِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ).

بدون شک منافع آب باران تنها نوشیدن انسان و روییدن درختان و گیاهان نیست، بلکه شستشوی زمینها، تصفیه هوا، ایجاد رطوبت لازم برای طراوت پوست تن انسان و راحتی تنفس او، و مانند آن همه از فوائد باران است، ولی از آنجا که دو قسمت

یاد شده، از اهمیت بیشتری برخوردار بوده روی آن تکیه شده.

سوره النحل(۱۶): آیه ۱۱ .... ص : ۵۵۴

(آیه ۱۱) - باز همین مسأله را چنین ادامه می‌دهد: «خداوند با آن (آب باران) برای شما زراعت و زیتون و نخل و انگور، و از همه میوه‌ها می‌رویاند» (يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ).
«مسلمانان در آفرینش این (میوه‌های رنگارنگ و پربرکت و این همه محصولات کشاورزی) نشانه روشنی (از خدا) برای اندیشمندان است» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ).

سوره النحل(۱۶): آیه ۱۲ .... ص : ۵۵۴

(آیه ۱۲) - سپس به نعمت تسخیر موجودات مختلف جهان در برابر انسان اشاره کرده، می‌فرماید: «و (خداوند) شب و روز را برای شما مسخر کرد و همچنین خورشید و ماه را» (وَسَيَخْرُجُ لَكُمْ اللَّيْلُ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۵۵

«و ستارگان نیز به فرمان او مسخر شده‌اند» (وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ).
«مسلمانان در این امور نشانه‌هایی است (از عظمت خدا و بزرگی آفرینش) برای آنها که اندیشه می‌کنند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ).

سوره النحل(۱۶): آیه ۱۳ .... ص : ۵۵۵

اشاره

(آیه ۱۳) - علاوه بر اینها «مخلوقاتی را که در زمین برای شما آفریده» نیز مسخر فرمان شما ساخت (وَمَا ذَرَأًا لَكُمْ فِي الْأَرْضِ).
«مخلوقاتی گوناگون و رنگارنگ» (مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ).
از انواع پوششها، غذاها، همسران پاک، وسایل رفاهی گرفته تا انواع معادن و منابع مفید زیر زمینی و رو زمینی و سایر نعمتها.
«در اینها نیز نشانه‌ای است (آشکار) برای مردمی که متذکر می‌شوند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ).

چرا تنها زیتون و نخل و انگور؟! .... ص : ۵۵۵

ممکن است چنین به نظر آید که اگر قرآن در آیات فوق از میان انواع میوه‌ها روی زیتون و خرما و انگور تکیه کرده به خاطر وجود آنها در محیط نزول قرآن بوده است، ولی با توجه به جهانی و جاودانی بودن قرآن، و عمق تعبیراتش روشن می‌شود که مطلب از این فراتر است.

غذاشناسان و دانشمندان به ما می‌گویند: کمتر میوه‌ای است که برای بدن انسان از نظر غذایی به اندازه این سه میوه، مفید و

مؤثر باشد.

همانها می‌گویند: «روغن زیتون» برای تولید سوخت بدن ارزش بسیار فراوان دارد، کالری حرارتی آن بسیار بالا است، و از این جهت یک نیرو بخش است و آنها که می‌خواهند همواره سلامت خود را حفظ کنند، باید به این اکسیر علاقه‌مند شوند. روغن زیتون دوست صمیمی کبد آدمی است، و برای رفع عوارض کلیه‌ها و سنگهای صفراوی و قولنجهای کلیوی و کبدی و رفع یبوست بسیار مؤثر است.

با پیشرفت دانش پزشکی و غذا شناسی اهمیت دارویی «خرما» نیز به ثبوت رسیده است. در خرما کلسیم وجود دارد که عامل اصلی استحکام استخوانهاست و نیز فسفر وجود دارد که از عناصر اصلی تشکیل دهنده مغز و مانع ضعف اعصاب و خستگی است، قوه بینایی را می‌افزاید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۵۶

و نیز خرما دارای پتاسیم است که فقدان آن را در بدن علت حقیقی زخم معده می‌دانند، و وجود آن برای ماهیچه‌ها و بافتهای بدن انسان بسیار پرارزش است.

این سخن امروز در میان غذا شناسان معروف است که خرما از سرطان جلوگیری می‌کند.

و اما در مورد «انگور» به گفته دانشمندان غذا شناس به قدری عوامل مؤثر دارد که می‌توان گفت، یک داروخانه طبیعی است. انگور دو برابر گوشت، در بدن حرارت ایجاد می‌کند، و علاوه بر این ضد سم است، برای تصفیه خون، دفع رماتیسم، نقرس، و زیادی اوره خون، اثر درمانی مسلمی دارد، انگور معده و روده را لایروبی می‌کند، نشاط آفرین و برطرف کننده اندوه است، اعصاب را تقویت کرده، و ویتامینهای مختلف موجود در آن به انسان نیرو و توان می‌بخشد.

بنابراین، تکیه کردن قرآن بر این سه نوع میوه بی‌دلیل نیست، و شاید در آن روز قسمت مهمی از آن بر مردم پوشیده بوده است.

سوره النحل (۱۶): آیه ۱۴ .... ص: ۵۵۶

(آیه ۱۴) - نعمت کوهها و دریاها و ستارگان: در اینجا به سراغ بخش مهم دیگری از نعمتهای بی‌پایان خداوند در مورد انسانها می‌رود و نخست از دریاها که منبع بسیار مهم حیات و زندگی است آغاز کرده، می‌گوید: «و او کسی است که دریاها را برای شما تسخیر کرده و به خدمت شما گمارد» (وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ).

می‌دانیم قسمت عمده روی زمین را دریاها تشکیل می‌دهند، و نیز می‌دانیم نخستین جوانه حیات در دریاها آشکار شده، و قرار دادن آن در خدمت بشر یکی از نعمتهای بزرگ خدا است.

سپس به سه قسمت از منافع دریاها اشاره کرده، می‌فرماید: «تا از آن گوشت تازه بخورید» (لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا).

گوشتی که زحمت پرورش آن را نکشیده‌اید تنها دست قدرت خدا آن را در دل اقیانوسها پرورش داده و رایگان در اختیارتان گذارده است.

دیگر از منافع آن مواد زینتی است که از دریاها استخراج می‌شود لذا اضافه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۵۷

می‌کند: «و زیوری برای پوشیدن (مانند مروارید) از آن استخراج کنید» (وَتَسَخَّرُ جُؤا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا).

یکی از ابعاد معروف چهارگانه روح انسان را حس زیبایی تشکیل می‌دهد که نقش مؤثری در حیات بشر دارد، لذا باید بطرز صحیح و سالمی - دور از هرگونه افراط و تفریط و اسراف و تبذیر - اشباع گردد.

به همین دلیل در اسلام، استفاده از زینت به صورت معقول و خالی از هر گونه اسراف مانند بهره‌گیری از لباس‌های خوب، انواع عطریات، بعضی سنگهای قیمتی و مانند آن- مخصوصاً در مورد زنان- که نیاز روحیشان به زینت بیشتر است توصیه شده است، ولی باید خالی از اسراف و تبذیر باشد.

بالاخره سومین نعمت دریاها را حرکت کشتیها به عنوان یک وسیله مهم برای انتقال انسان و نیازمندیهای او، ذکر می‌کند، و می‌فرماید: «کشتیها را می‌بینی که آبها را بر صفحه اقیانوسها می‌شکافند» (وَ تَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ).

صحنه‌ای که در برابر سرنشینان کشتی به هنگام حرکت بر صفحه اقیانوسها ظاهر می‌شود چقدر دیدنی است خدا این نعمت را به شما داد تا از آن بهره‌گیرید «و از فضل او در مسیر تجارت خود از کشتیها استفاده کنید» (وَ لَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ).

با توجه به این همه نعمت، حس شکرگزاری را در شما زنده کند، «و شاید شکر نعمتهای او را به جا آورید» (وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

سورة النحل (۱۶): آیه ۱۵ .... ص: ۵۵۷

(آیه ۱۵)- پس از بیان نعمت دریاها، به سراغ کوههای سخت و سنگین می‌رود، می‌گوید: «و در زمین کوههای ثابت و محکمی افکند تا لرزش آن را نسبت به شما بگیرد» و به شما آرامش بخشد (وَ أَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ).

و از آنجا که کوهها یکی از مخازن اصلی آبها (چه به صورت برف و یخ و چه به صورت آبهای درونی) می‌باشند بلافاصله بعد از آن، نعمت وجود نهرها را بیان کرده، می‌گوید: «و (برای شما) نهرهایی قرار دادیم» (وَ أَنْهَارًا).

و از آنجا که وجود کوهها ممکن است این توهم را به وجود آورد که بخشهای زمین را از یکدیگر جدا می‌کند، و راهها را می‌بندد، چنین اضافه می‌کند: «و (برای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۵۸

شما) راههایی (قرار داد) تا هدایت شوید» (وَ سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ).

سورة النحل (۱۶): آیه ۱۶ .... ص: ۵۵۸

(آیه ۱۶)- و از آنجا که راه بدون نشانه و علامت و راهنما، انسان را به مقصد نمی‌رساند بعد از ذکر نعمت «راه» به این «نشانه‌ها» اشاره کرده، می‌گوید:

«و علاماتی قرار داد» (وَ عِلَامَاتٍ).

این علامتها انواع زیادی دارد: شکل کوهها و درّه‌ها و بریدگیهای آنها، فراز و نشیبهای قطعات مختلف زمین، رنگ خاکها و کوهها، و حتی چگونگی وزش بادها هر یک، علامتی برای پیدا کردن راههاست.

ولی از آنجا که در پاره‌ای از اوقات در بیابانها، در شبهای تاریک، یا هنگامی که انسان شبانه در دل اقیانوسها سفر می‌کند از این علامت خبری نیست، خداوند علامت آسمانی را به کمک فرستاده تا اگر در زمین علامتی نیست، از علامت آسمان استفاده کنند و گمراه نشوند! لذا اضافه می‌کند: «و به وسیله ستارگان، مردم هدایت می‌شوند» (وَ بِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ).

جالب توجه این که: روایات بسیاری از ائمه علیهم السّلام وارد شده که در آنها «نجم» (ستاره) به پیامبر و «علامت» به امامان تفسیر شده است که اشاره به تفسیر معنوی آیه است.

در حدیثی از امام صادق علیه السّلام چنین می‌خوانیم: «النجم رسول الله و العلامات الائمة عليهم السلام»: «ستاره اشاره به پیامبر

است و علامات امامان عليهم السلام هستند».

سورة النحل(۱۶): آیه ۱۷ .... ص : ۵۵۸

(آیه ۱۷) - پس از بیان آن همه نعمتهای بزرگ و الطاف خفی پروردگار، وجدان انسانها را به داوری می‌طلبد و می‌گوید: «آیا کسی که می‌آفریند همچون کسی است که نمی‌آفریند، آیا متذکر نمی‌شوید؟! (أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ). آیا باید در برابر خالق این همه نعمتها سجده کرد؟ یا موجوداتی که خود مخلوق ناچیزی بیش نیستند و هرگز خلقتی نداشته و ندارند؟ این یک روش مؤثر تربیتی است که قرآن در بسیاری از موارد از آن استفاده کرده است، مسائل را به صورت استفهامی طرح، و پاسخ آن را بر عهده وجدانهای بیدار می‌گذارد، و حس خودجوشی مردم را به کمک می‌طلبد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۵۹

سورة النحل(۱۶): آیه ۱۸ .... ص : ۵۵۹

(آیه ۱۸) - سرانجام برای این که هیچ کس تصور نکند نعمت خدا منحصر به اینهاست می‌گوید: «و اگر بخواهید نعمتهای خدا را شماره کنید قادر بر احصای آن نیستید» (وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا). اکنون این سؤال پیش می‌آید که پس ما چگونه می‌توانیم حق شکر او را ادا کنیم؟ آیا با این حال در زمره ناسپاسان نیستیم؟ پاسخ این سؤال را قرآن در آخرین جمله این آیه بیان کرده، می‌گوید: «خداوند غفور رحیم است» (إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ). آری! خدا مهربانتر و بزرگوارتر از آن است که شما را به خاطر عدم توانایی بر شکر نعمتهایش مؤاخذه یا مجازات کند، همین قدر که بدانید سر تا پای شما غرق نعمت اوست و از ادای حق شکرش عاجزید و عذر تقصیر به پیشگاهش برید، نهایت شکر او را انجام داده‌اید. ورنه سزاوار خداوندیش کس نتواند که به جا آورد! ولی اینها همه مانع از آن نیست که ما به مقدار توانایی به احصای نعمتهایش پردازیم.

سورة النحل(۱۶): آیه ۱۹ .... ص : ۵۵۹

(آیه ۱۹) - از آنجا که در آیات گذشته به دو قسمت از مهمترین صفات خدا اشاره شد در اینجا به سومین صفت «معبود حقیقی» اشاره می‌شود که علم و دانایی است، می‌گوید: «خداوند می‌داند آنچه را پنهان می‌دارید و آنچه را آشکار می‌سازید» (وَ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَ مَا تُعْلِنُونَ). پس چرا به دنبال بتها می‌روید که نه کمترین سهمی در خالقیت جهان دارند، نه کوچکترین نعمتی به شما بخشیده‌اند، و نه از اسرار درون و اعمال برون شما آگاهند؟

سورة النحل(۱۶): آیه ۲۰ .... ص : ۵۵۹

(آیه ۲۰) - بار دیگر روی مسأله خالقیت تکیه می‌کند، ولی از آیه مشابه آن که قبلاً داشتیم فراتر می‌رود و می‌گوید: «معبودهایی را که آنها غیر از خدا می‌خوانند نه تنها چیزی را خلق نمی‌کنند بلکه خودشان مخلوقند» (وَ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَ هُمْ يُخْلَقُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۶۰ تاکنون بحث در این بود که اینها خالق نیستند و به همین دلیل لایق عبادت نمی‌باشند اکنون می‌گویید آنها خود مخلوقند، نیازمند و محتاجند.

سورة النحل(۱۶): آیه ۲۱ .... ص : ۵۶۰

(آیه ۲۱) - از این گذشته، «آنها مردگانی هستند که هرگز استعداد حیات ندارند» (أَمْواتٌ غَيْرُ أَحْیاءٍ). سپس اضافه می‌کند: «و این بتها اصلاً نمی‌دانند در چه زمانی (عبادت کنندگانشان) مبعوث خواهند شد» (وَ مَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ).

اگر پاداش و جزا به دست آنها بود حدّ اقل باید از «رستاخیز بندگان خود» باخبر باشند، با این نادانی چگونه لایق عبادتند؟ و این پنجمین صفتی است که معبود به حق باید داشته باشد و آنها فاقد آنند. بت و بت پرستی در منطق قرآن مفهوم وسیعی دارد. هر موجود و هر کسی را که تکیه گاه خود در برابر خدا قرار دهیم و سرنوشت خود را دست او بدانیم او بت ما محسوب می‌شود، به همین دلیل تمام آنچه در آیات فوق آمده در باره کسانی که امروز ظاهراً خدا پرستند اما استقلال یک فرد مؤمن راستین را از دست داده و تکیه گاهی برای خود از بندگان ضعیف انتخاب کرده‌اند و به صورت وابسته زندگی می‌کند، شامل می‌شود.

سورة النحل(۱۶): آیه ۲۲ .... ص : ۵۶۰

(آیه ۲۲) - به دنبال این استدلال‌ات زنده و روشن بر نفی صلاحیت بتها، چنین نتیجه گیری می‌کند بنابراین «معبود شما معبود واحدی است» (إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ). و از آنجا که ایمان به مبدأ و معاد همه جا با یکدیگر قرین و لازم و ملزوم یکدیگرند بلافاصله اضافه می‌کند: «آنها که ایمان به آخرت ندارند (و طبعاً ایمان درستی به مبدأ نیز ندارند) دل‌هایشان حقیقت را انکار می‌کند و در برابر حق مستکبرند» (فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكَرَةٌ وَ هُمْ مُسْتَكْبِرُونَ). و گر نه دلائل توحید برای آنها که حق جو و متواضع در مقابل حقیقتند آشکار است، و هم دلائل معاد، ولی خوی استکبار و عدم تسلیم در برابر حق سبب می‌شود که آنها دائماً حالت انکار و نفی به خود بگیرند.

سورة النحل(۱۶): آیه ۲۳ .... ص : ۵۶۰

(آیه ۲۳) - در این آیه بار دیگر روی علم خدا به غیب و شهود و پنهان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۶۱ و آشکار مجدداً تکیه کرده، می‌گوید: «قطعاً خداوند از آنچه پنهان می‌دارند و آنچه آشکار می‌سازند باخبر است» (لَا جَرَمَ أَنْ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَ مَا يُعْلِنُونَ). این جمله در واقع تهدیدی است در برابر کفار و دشمنان حق که خدا از حال آنها هرگز غافل نیست.

آنها مستکبرند و «خداوند مستکبران را دوست نمی‌دارد» (إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ). چرا که استکبار در برابر حق اولین نشانه بیگانگی از خداست.

سورة النحل(۱۶): آیه ۲۴ .... ص : ۵۶۱

اشاره

(آیه ۲۴)

شأن نزول: .... ص : ۵۶۱

این آیه در باره «مقتسمین» (تبعیض گران) که قبلاً در باره آنها بحث شد نازل گردیده است، آنها شانزده نفر بودند که به چهار گروه تقسیم شدند و هر گروه چهار نفری بر سر راه مردم در یکی از جاده‌های مکه در ایام حج ایستادند تا پیش از آنکه مردم وارد شوند ذهن آنها را نسبت به قرآن و اسلام بدبین سازند، و بگویند محمد صلی الله علیه و آله دین و آیین تازه‌ای نیاورده بلکه همان افسانه‌های دروغین پیشینیان است.

تفسیر: .... ص : ۵۶۱

آنها که بار گناه دیگران را بر دوش می‌کشند- در آیات گذشته سخن از مستکبران بود و در این آیه منطق همیشگی این گروه بی‌ایمان منعکس شده است، می‌گوید: «و هنگامی که به آنها گفته شود پروردگار شما چه چیز نازل کرده است؟ در پاسخ می‌گویند: (اینها وحی الهی نیست) همان افسانه‌های دروغین پیشینیان است» (وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ).

جالب این که مستکبران امروز نیز غالباً مودیانه برای فرار از حق و همچنین برای گمراه ساختن دیگران به این تهمت متوسل می‌شوند، حتی در کتب جامعه‌شناسی شکل به اصطلاح علمی به آن داده‌اند و مذهب را زاییده جهل بشر و تفسیرهای مذهبی را اسطوره‌ها می‌نامند! اما آنها با مذاهب خرافی و ساختگی هرگز جنگ و ستیز ندارند، مخالفت آنها تنها با مذاهب راستین است که افکار انسانها را بیدار می‌کند، و زنجیرهای استعمار را درهم می‌شکند سدّ راه مستکبران و استعمارگران است.

سورة النحل(۱۶): آیه ۲۵ .... ص : ۵۶۱

(آیه ۲۵)- این آیه نتیجه اعمال این کوردلان را چنین بیان می‌کند: «اینها باید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۶۲ روز رستاخیز هم بار گناهان خود را بطور کامل بر دوش بکشند و هم سهمی از گناهان کسانی را که بخاطر جهل گمراه کرده‌اند!» (لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ مِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ). «بدانید آنها بدترین و زر و مسؤولیت را بر دوش می‌کشند» (أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ).

چرا که گاهی گفتار آنها سبب گمراهی هزاران نفر می‌شود، چقدر دشوار است که انسان هم بار گناهان خود را بر دوش کشد و هم سهمی از گناهان هزاران نفر دیگر را، و هرگاه سخنان گمراه کننده آنها باقی بماند و سر چشمه گمراهی نسلها شود بار آنها نیز بر دوششان سنگینی می‌کند!

سوره النحل (۱۶): آیه ۲۶.... ص: ۵۶۲

(آیه ۲۶) - این آیه به بیان این نکته می‌پردازد که این اولین بار نیست که مستکبران به رهبران الهی تهمت می‌زنند و وحی آسمانی را اساطیر اولین می‌شمارند، بلکه «آنهايي که قبل از اينها بودند نیز از این گونه توطئه‌ها داشتند، ولی خداوند به سراغ شالوده زندگی آنها رفت و از اساس آن را ویران نمود، و سقف بر سرشان از بالا فرود آمد!» (قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ).

«و عذاب و مجازات الهی از آنجا که (باور نمی‌کردند و) نمی‌دانستند به سراغشان آمد» (وَ أَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ).

ریشه کن کردن ساختمان و فرود آمدن سقف، ممکن است اشاره به ساختمان و سقف ظاهری آنها باشد که بر اثر زلزله‌ها و صاعقه‌ها درهم کوبیده شد و بر سر آنان فرود آمد، و ممکن است کنایه از سازمان و تشکیلات آنها باشد که به فرمان خدا از ریشه برکنده شد، و نابود گشت، ضمناً مانعی ندارد که آیه اشاره به هر دو معنی باشد.

سوره النحل (۱۶): آیه ۲۷.... ص: ۵۶۲

(آیه ۲۷) - آنچه گفته شد عذاب دنیای آنان است ولی مجازاتشان به همین جا پایان نمی‌گیرد، بلکه «بعد از این در روز رستاخیز خدا آنها را رسوا می‌سازد» (ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ).

و آنها را مورد سؤال قرار می‌دهد و می‌گوید: «شریکانی که شما برای من ساختید (و به آنها عشق می‌ورزیدید) و به خاطر آنها با دیگران دشمنی می‌کردید، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۶۳
کجا هستند؟ (وَ يَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقِقُونَ فِيهِمْ).

در اینجا آنها پاسخی برای این سؤال مسلماً ندارند ولی: «کسانی که به آنها علم داده شده (زبان به سخن می‌گشایند و) می‌گویند: شرمندگی و رسوایی و بدبختی، امروز بر کافران است» (قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ). و این خود یک نوع مجازات و کیفر روانی برای آنهاست.

سوره النحل (۱۶): آیه ۲۸.... ص: ۵۶۳

(آیه ۲۸) - این آیه با تعبیری که درس تکان دهنده‌ای برای بیدار کردن غافلان و بی‌خبران است در توصیف کافران می‌گوید: آنها «کسانی هستند که فرشتگان مرگ روح آنها را می‌گیرند، در حالی که به خود ظلم کرده بودند» (الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ).

زیرا انسان هر ظلم و ستمی کند در درجه اول به خودش باز می‌گردد و خانه خویشتن را قبل از خانه دیگران ویران می‌سازد. اما آنها هنگامی که خود را در آستانه مرگ می‌بینند و پرده‌های غرور و غفلت از مقابل چشمانشان کنار می‌رود «فورا تسلیم

می شوند، (و به دروغ می گویند:) ما کار بدی انجام نمی دادیم!» (فَالْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يَكْفُرُونَ) (آیه ۲۹).
 آیا دروغ می گویند، به خاطر این که دروغ بر اثر تکرار، صفت ذاتی آنها شده است؟ و یا می خواهند بگویند ما می دانیم این اعمال را انجام داده ایم ولی اشتباه کرده ایم و سوء نیت نداشته ایم، ممکن است هر دو باشد.
 ولی بلافاصله به آنها گفته می شود شما دروغ می گویند، اعمال زشت فراوانی انجام دادید «آری خداوند به آنچه انجام می دادید (و همچنین از نیت‌های شما) باخبر است» (بَلَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ).
 بنابراین جای انکار کردن و حاشا نمودن نیست! و این ایمان اضطراری هم سودی ندارد.

سوره النحل (۱۶): آیه ۲۹ .... ص: ۵۶۳

(آیه ۲۹) - «اکنون که چنین است از درهای جهنم وارد شوید در حالی که جاودانه در آن خواهید بود» (فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا).

«چه جای بدی است جایگاه متکبران» (فَلَيْسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۶۴

سوره النحل (۱۶): آیه ۳۰ .... ص: ۵۶۴

(آیه ۳۰) - سرنوشت پاکان و نیکان: در آیات گذشته اظهارات مشرکان در باره قرآن و نتایج آن را خواندیم، اما در اینجا اعتقاد مؤمنان را با ذکر نتایجش می خوانیم:

نخست می گوید: «و (هنگامی که) به پرهیزکاران گفته می شود پروردگار شما چه چیز نازل کرده است؟ می گفتند: خیر و سعادت» (وَ قِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا).

چه تعبیر رسا و زیبا و جامعی! «خیراً» آن هم خیر مطلق، که مفهوم گسترده اش همه نیکیها، سعادت‌ها و پیروزیهای مادی و معنوی را در بر می گیرد.

سپس همان گونه که در آیات گذشته، نتیجه اظهارات مشرکان، به صورت کيفرهای مضاعف دنیوی و اخروی، مادی و معنوی، بیان شد، در آیه مورد بحث نتیجه اظهارات مؤمنان به این صورت بیان شده است: «برای کسانی که نیکی کردند، در این دنیا نیکی است» (لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ).

قابل توجه این که «حسنه» همانند «خیر» است که انواع حسنات و نعمتهای این جهان را در بر می گیرد.

این پادشاهای دنیای آنهاست، سپس اضافه می کند: «و سرای آخرت از این هم بهتر است، و چه خوبست سرای پرهیزکاران» (وَ لَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلِنَعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۳۱ .... ص: ۵۶۴

(آیه ۳۱) - این آیه سرای پرهیزکاران را که قبلاً بطور سر بسته بیان شد، توصیف کرده، می گوید: سرای پرهیزکاران «باغهای جاویدان بهشت است که همگی وارد آن می شوند» (جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا).

«نهرهای جاری از زیر درختانش می گذرد» (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

تنها مسأله باغ و درخت مطرح نیست، بلکه «هر چه بخواهند در آنجا هست» (لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ).
و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند پرهیزکاران را چنین پاداش می‌دهد» (كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ).

سوره النحل(۱۶): آیه ۳۲ .... ص: ۵۶۴

(آیه ۳۲) - در آیات گذشته خواندیم که فرشتگان مرگ مشرکان مستکبر را برگزیده تفسیر نموده، ج ۲، ص: ۵۶۵
قبض روح می‌کنند در حالی که ستمگرند.

اما در اینجا می‌خوانیم که: پرهیزکاران «کسانی هستند که فرشتگان قبض ارواح، روح آنان را می‌گیرند در حالی که پاک و پاکیزه‌اند» (الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ). پاکیزه از آلودگی شرک پاکیزه از ظلم و استکبار و هر گونه گناه.
در اینجا فرشتگان «به آنها می‌گویند: سلام بر شما باد!» (يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ). سلامی که نشانه امنیت و سلامت و آرامش کامل است.

سپس می‌گویند: «وارد بهشت شوید به خاطر اعمالی که انجام می‌دادید» (ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ).
تعبیر به «تَتَوَفَّاهُمْ» (روح آنها را دریافت می‌دارند) اشاره است به این که مرگ به معنی فنا و نیستی و پایان همه چیز نیست، بلکه انتقالی است از یک مرحله به مرحله بالاتر.

سوره النحل(۱۶): آیه ۳۳ .... ص: ۵۶۵

(آیه ۳۳) - بار دیگر به تجزیه و تحلیل، پیرامون طرز فکر و برنامه مشرکان و مستکبران پرداخته و با زبان تهدید می‌گوید: آنها چه انتظاری می‌کشند؟ «آیا جز این انتظار دارند که فرشتگان (قبض ارواح) به سراغشان بیایند» درهای توبه بسته شود، پرونده اعمال پیچیده گردد و راه بازگشت باقی نماند؟ اَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ
«و یا (این که انتظار می‌کشند) فرمان پروردگار (دائر به عذاب و مجازات آنها) فرا رسد» آنگاه توبه کنند و یَأْتِي أَمْرُ رَبِّكَ
. ولی توبه آنها در آن زمان بی‌اثر است.

سپس اضافه می‌کند: تنها این گروه نیستند که این چنین می‌کنند بلکه، «کسانی که پیش از ایشان بودند نیز چنین کردند» اَذَلِكُمْ
فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
«خداوند به آنها ستم نکرد ولی آنها پیوسته به خویشتن ستم می‌کردند» مَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَ لَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
چرا که آنها در حقیقت تنها نتیجه اعمال خود را باز می‌یابند.

سوره النحل(۱۶): آیه ۳۴ .... ص: ۵۶۵

(آیه ۳۴) - باز به نتیجه اعمال آنها می‌پردازد و می‌گوید: «سرانجام، سیئات اعمالشان به آنها رسید» (فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا).
برگزیده تفسیر نموده، ج ۲، ص: ۵۶۶

«و آنچه را استهزاء می‌کردند (از وعده‌های عذاب الهی) بر آنها وارد شد» (وَ حَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ).
آیه فوق بار دیگر این واقعیت را تأکید می‌کند که این اعمال انسان است که دامان او را در این جهان و آن جهان می‌گیرد و در چهره‌های مختلف تجسم می‌یابد و او را رنج و آزار و شکنجه می‌دهد نه چیز دیگر.

(آیه ۳۵) - این آیه به یکی از منطقهای سست و بی اساس مشرکان اشاره کرده، می گوید: «و مشرکان گفتند: اگر خدا می خواست نه ما و نه نیاکان ما هیچ چیز غیر او را عبادت نمی کردیم» و به سراغ بتها نمی رفتیم (وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا).

«و چیزی را بدون اذن او تحریم نمی نمودیم» (وَلَا حَرَمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ).

این جمله اشاره به قسمتی از چهارپایانی است که مشرکان در عصر جاهلیت، از پیش خود تحریم کرده بودند. آنها می خواستند چنین استدلال کنند که اگر اعمال ما مورد رضای خدا نیست پس چرا قبلا پیامبرانی نفرستاد و از همان روز اول به نیاکان ما نگفت من به این کار راضی نیستم این سکوت او دلیل بر رضای اوست! لذا در پاسخ می فرماید: «پیشینیان آنها نیز همین کارها را انجام دادند (و به همین بهانه ها متوسل شدند) ولی آیا پیامبران الهی وظیفه ای جز ابلاغ آشکار دارند؟» (كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ).

و این چنین است راه و رسم همه رهبران راستین که در اصل دعوت هرگز از سخنان دو پهلو استفاده نمی کنند، در بیان حقیقت چیزی فرو گذار نمی نمایند و تمام عواقب این صراحت و قاطعیت را نیز به جان پذیرا هستند.

(آیه ۳۶) - به دنبال اعلام این واقعیت که وظیفه پیامبران تنها ابلاغ آشکار است، در این آیه اشاره کوتاه و جامعی به وضع دعوت پیامبران کرده، می گوید: «ما در هر امتی رسولی فرستادیم» (وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا). که دعوت ما را به گوش امتهای برسانند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۶۷

سپس اضافه می کند محتوای دعوت همه این رسولان این بود که: «خدای یکتا را بپرستید و از طاغوت اجتناب کنید» (أَنْ اَعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ).

چرا که اگر پایه های توحید محکم نشود، و طاغوتها از جوامع انسانی و محیط افکار طرد نگردند، هیچ برنامه اصلاحی قابل پیاده کردن نیست.

اکنون بینیم نتیجه دعوت انبیا به توحید به کجا رسید، در اینجا قرآن می گوید:

«گروهی از آن امتهای کسانی بودند که خدا هدایتشان کرد» (فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ).

«و گروهی از آنان ضلالت و گمراهی دامانشان را گرفت» (وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ).

و در پایان آیه برای بیدار کردن گمراهان و تقویت روحیه هدایت یافتگان این دستور عمومی را صادر می کند: «پس در روی زمین سیر کنید (و آثار گذشتگان را که بر صفحه زمین و در دل خاک نهفته است بررسی نمایید) و ببینید سر انجام کار کسانی که آیات خدا را تکذیب کردند به کجا کشید» (فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكذِبِينَ).

این تعبیر خود دلیل زنده ای بر آزادی اراده انسان است، چرا که اگر هدایت و ضلالت اجباری بود، سیر در ارض و مطالعه حالات پیشینیان بیهوده بود.

(آیه ۳۷) - در این آیه ضمن دل‌داری به پیامبر صلی الله علیه و آله تأکید می‌کند که، سرانجام کار این گروه گمراه و لجوج به جایی می‌رسد که: «هر قدر بر هدایت آنها حریص باشی (و تلاش کنی فایده‌ای ندارد زیرا) خداوند کسی را که گمراه کرد هدایت نمی‌کند!» (إِنْ تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ).

«و برای آنها هیچ یار و یآوری نیست» (وَ مَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ).

جمله فوق مخصوص آن گروه است که خیره سری و لجاجت را به حد اعلا رسانده، و آن چنان در استکبار و غرور و غفلت و گناه غرقند که دیگر درهای هدایت به روی آنها گشوده نخواهد شد.

سورة النحل (۱۶): آیه ۳۸ .... ص: ۵۶۷

اشاره

(آیه ۳۸)

شأن نزول: .... ص: ۵۶۷

نقل شده که: مردی از مسلمانان از یکی از مشرکان طلبی داشت، هنگامی که از او مطالبه کرد او در پرداخت دین خود تعلق ورزید، مرد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۶۸

مسلمان ناراحت شد و ضمن سخنانش چنین سوگند یاد کرد: قسم به چیزی که بعد از مرگ در انتظار او هستم ... (و هدفش قیامت و حساب خدا بود) مرد مشرک گفت:

سوگند به خدا که او هیچ مرده‌ای را زنده نخواهد کرد.

آیه نازل شد و به او و مانند او پاسخ گفت.

تفسیر: .... ص: ۵۶۸

معاد و پایان گرفتن اختلافها: در تعقیب بحثهایی که در آیات گذشته پیرامون مسأله «توحید» و «رسالت پیامبران» آمد، قرآن در اینجا با ذکر گوشه‌ای از مباحث «معاد»، این بحثها را تکمیل می‌کند.

نخست می‌گوید: «و آنها مؤکدا سوگند یاد کردند که خداوند کسانی را که می‌میرند هرگز مبعوث نمی‌کند»، و به زندگی جدید باز نمی‌گرداند (وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ).

این انکار بی‌دلیل، آن هم انکاری توأم با قسمهای مؤکد، نشانه‌ای از نادانی آنها و بی‌خبریشان بود، لذا قرآن در پاسخ آنها چنین می‌گوید: «این وعده قطعی خداوند است (که همه مردگان را به حیات جدید باز می‌گرداند تا نتیجه اعمالشان را ببینند)

ولی غالب مردم نمی‌دانند» و بر اثر ناآگاهی دست به انکار می‌زنند (بَلَىٰ وَعَدَّا عَلَيْهِ حَقًّا وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره النحل(۱۶): آیه ۳۹ .... ص : ۵۶۸

(آیه ۳۹) - سپس به بیان یکی از هدفهای معاد، و بعد از آن به ذکر قدرت خدا بر این کار، می‌پردازد، تا نشان دهد اگر سر چشمه انکار آنها تصور بی‌هدف بودن معاد است این اشتباه بزرگی است.

نخست می‌گوید: خداوند مردگان را مبعوث می‌کند: «تا برای همگان روشن سازد آنچه را که در آن اختلاف داشتند» (لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يُخْتَلَفُونَ فِيهِ).

«و تا کسانی که این واقعیت را انکار می‌کردند بدانند دروغ می‌گفتند» (وَ لِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ).
بنابراین، بازگشت به وحدت و پایان گرفتن اختلافات عقیدتی یکی از اهداف معاد را تشکیل می‌دهد که در آیه فوق به آن اشاره شده است.

سوره النحل(۱۶): آیه ۴۰ .... ص : ۵۶۸

(آیه ۴۰) - در این آیه به بیان این حقیقت می‌پردازد که اگر آنها بازگشت انسان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۶۹ را به زندگی جدید محال می‌شمردند باید بدانند که قدرت خداوند برتر و بالاتر از اینهاست، «هنگامی که ما چیزی را اراده کنیم فقط به آن می‌گوییم موجود باش! آن نیز بلافاصله موجود می‌شود» (إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَا أَن نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ).
با چنین قدرت کامله‌ای که تنها فرمان موجود باش، برای وجود هر چیز کافی است: دیگر چه جای شک و تردید در قدرت خدا بر بازگشت مردگان به زندگی باقی می‌ماند؟

تعبیر به «کن» (موجود باش) نیز از ضیق بیان و عدم گنجایش الفاظ است، والا حتی نیاز به جمله «کن» نیست، اراده خدا همان و تحقق یافتن همان.

سوره النحل(۱۶): آیه ۴۱ .... ص : ۵۶۹

اشاره

(آیه ۴۱)

شأن نزول: .... ص : ۵۶۹

در شأن نزول این آیه و آیه بعد چنین نقل کرده‌اند که گروهی از مسلمانان مانند «بلال» و «عمار یاسر» و «صهیب» و «خباب» پس از اسلام آوردن در مکه سخت تحت فشار بودند، و برای تقویت اسلام و رساندن صدای خود به دیگران، پس از هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله به «مدینه» هجرت کردند، در این میان «صهیب» که مرد مستی بود به مشرکان مکه چنین پیشنهاد کرد: بیایید اموال مرا بگیرید و بگذارید به «مدینه» بروم، آنها موافقت کردند.
آیه نازل شد و پیروزی او و امثال او را در این جهان و جهان دیگر بازگو کرد.

پاداش مهاجران- در تعقیب آیات گذشته که از منکران قیامت و مشرکان لجوج سخن می گفت، این آیه از مهاجران راستین و پاکباز سخن می گوید، تا وضع دو گروه در مقایسه با یکدیگر روشن گردد.

نخست می گوید: «آنها که پس از ستم دیدن در راه خدا، هجرت کردند، در این دنیا جایگاه و مقام خوبی به آنها می دهیم» (وَ الَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنَبُوْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسْبُهُ). چرا که آنها با نهایت اخلاص برای گسترش دعوت اسلام به تمام زندگی خویش پشت پا زدند.

این پاداش دنیای آنهاست «اما پاداش آخرت، اگر بدانند، بسیار بزرگتر است» (وَ لَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ).

سوره النحل(۱۶): آیه ۴۲ .... ص: ۵۶۹

(آیه ۴۲)- سپس در این آیه، این مهاجران راستین و پر استقامت و با ایمان را برگزیده تفسیر نموده، ح ۲، ص: ۵۷۰ با دو صفت توصیف کرده، می گوید: «آنها کسانی هستند که شکیبایی و صبر و استقامت را پیشه خود ساخته، و توکل و تکیه آنها بر پروردگارشان است» (الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ).

سوره النحل(۱۶): آیه ۴۳ .... ص: ۵۷۰

(آیه ۴۳)- اگر نمی دانید برسید: این آیه بار دیگر به بیان مسائل گذشته در رابطه با اصول دین می پردازد، و به یکی از اشکالات معروف مشرکان پاسخ می گوید:

آنها می گفتند: چرا خداوند فرشته‌ای را برای ابلاغ رسالت نازل نکرده است- و یا می گفتند چرا پیامبر صلی الله علیه و آله مجهز به یک نیروی فوق العاده نیست که ما را مجبور به ترک کارهایمان بنماید.

خداوند در پاسخ آنها می گوید: «و پیش از تو، جز مردانی که به آنها وحی می کردیم، نفرستادیم!» (وَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ).

آری! این مردان از جنس بشر بودند، با تمام غرایز و عواطف انسانی، دردهای آنها را از همه بهتر تشخیص می دادند، و نیازهای آنها را به خوبی درک می کردند، در حالی که هیچ فرشته‌ای نمی تواند از این امور به خوبی آگاه گردد.

سپس برای تأکید و تأیید این واقعیت اضافه می کند: «اگر این موضوع را نمی دانید (بروید و) از اهل اطلاع برسید» (فَسْتَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ).

سوره النحل(۱۶): آیه ۴۴ .... ص: ۵۷۰

(آیه ۴۴)- در این آیه می گوید: اگر شما آگاه نیستید از آنها برسید که: «از دلائل روشن و کتب» پیامبران پیشین آگاهند! (بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ).

به این ترتیب «مسأله تخصص» نه تنها در زمینه مسائل اسلامی و دینی از سوی قرآن به رسمیت شناخته شده، بلکه در همه زمینه‌ها مورد قبول و تأکید است، و روی این حساب بر همه مسلمانان لازم است که در هر عصر و زمان افراد آگاه و صاحب

نظر درستکار مورد اطمینان، در همه زمینه‌ها داشته باشند که اگر کسانی مسائلی را نمی‌دانند به آنها مراجعه کنند. سپس روی سخن را به پیامبر کرده، می‌گوید: «و ما این ذکر (قرآن) را بر تو نازل کردیم تا آنچه به سوی مردم نازل شده است برای آنها تبیین کنی» (وَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۷۱ «و تا این که آنها (در این آیات، و وظائفی که در برابر آن دارند) بیندیشند» (وَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ). در واقع دعوت و برنامه رسالت تو از نظر اصولی چیز نوظهور و بی‌سابقه‌ای نیست همان گونه که بر رسولان پیشین، کتب آسمانی نازل کردیم تا مردم را به وظائفشان در برابر خدا و خلق و خویششان آشنا سازند بر تو نیز این قرآن را نازل کردیم، تا به تبیین مفاهیم و تعالیم آن پردازای و اندیشه انسانها را بیدار سازی.

سوره النحل (۱۶): آیه ۴۵ .... ص: ۵۷۱

(آیه ۴۵) - انواع مجازاتها در برابر انواع گناهان! قرآن در بسیاری از بحثها، مطالب استدلالی را با مسائل عاطفی چنان به هم می‌آمیزد که برترین اثر را در نفوس شنوندگان داشته باشد، آیات گذشته یک بحث منطقی در زمینه نبوت و معاد با مشرکان داشت، ولی در اینجا به تهدید جباران و مستکبران و گنهکاران لجوج می‌پردازد و آنها را به انواع عذابهای الهی بیم می‌دهد. نخست می‌گوید: «آیا توطئه‌گران (ی که برای خاموش کردن نور حق به انواع نقشه‌های شوم متوسل شدند) از این ایمن گشتند که ممکن است خداوند آنها را در زمین فرو برد؟» (أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ). آیا بعید است که زمین لرزه وحشتناکی رخ دهد، پوسته زمین بشکافد و دهان باز کند و آنها و همه زندگانیشان را در خود فرو برد، همان گونه که در تاریخ اقوام، کرارا اتفاق افتاده است؟ سپس اضافه می‌کند: «و یا این که (هنگامی که آنها در حال غفلتند) عذاب (الهی) از آنجا که انتظارش را ندارند به سراغشان آید» (أَوْ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۴۶ .... ص: ۵۷۱

(آیه ۴۶) - «و یا به هنگامی که (آنها برای کسب مال بیشتر و درآمد فزونتر) در رفت و آمد هستند (عذاب) دامانشان را بگیرد» (أَوْ يَأْخُذْهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ). «در حالی که قادر به فرار (از چنگال عذاب) نیستند» (فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۴۷ .... ص: ۵۷۱

(آیه ۴۷) - «و یا این که (مجازات الهی یک مرتبه به سراغشان نیاید بلکه) بطور تدریجی و ضمن هشدارهای پی‌درپی، آنها را گرفتار سازد؟» (أَوْ يَأْخُذْهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۷۲ امروز همسایه آنها گرفتار سانحه‌ای می‌شود، فردا یکی از بستگانشان و خلاصه هشدارها یکی بعد از دیگری به سراغ آنها می‌آید اگر بیدار شدند چه بهتر، و گر نه مجازات نهایی آنها را فرو خواهد گرفت. تدریجی بودن عذاب و مجازات در این گونه موارد برای آن است که هنوز احتمال هدایت در این گروه وجود دارد، و رحمت خداوند اجازه نمی‌دهد که با اینها همچون سایرین رفتار شود «زیرا پروردگار شما رئوف و رحیم است» (فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَّؤُفٌ

سورة النحل(۱۶): آیه ۴۸ .... ص: ۵۷۲

(آیه ۴۸) - سجده همه مخلوقات و جنبندگان حتی سایه‌هایشان برای خدا! در اینجا بار دیگر به بحث توحید باز می‌گردد، نخست می‌گوید: «آیا آنها (مشرکان توطئه‌گر) مخلوقات خدا را ندیدند که (چگونه) سایه‌هایشان از راست و چپ حرکت دارند و با خضوع برای خدا سجده می‌کنند؟ (أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجْدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ).

سورة النحل(۱۶): آیه ۴۹ .... ص: ۵۷۲

(آیه ۴۹) - در آیه گذشته تنها سخن از «سجده» سایه‌ها - با آن مفهوم وسیعش - به میان آمده بود، ولی در این آیه این مسأله را به عنوان یک برنامه عمومی برای همه موجودات مادی و غیر مادی، آسمانی و زمینی بیان کرده، می‌گوید: «و آنچه در آسمانها و آنچه در زمین از جنبندگان است و همچنین فرشتگان، برای خدا سجده می‌کنند» (وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةِ).

«و آنها در این راه هیچ گونه استکبار نمی‌ورزند» (وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ). و در برابر خدا و فرمان او تسلیم محضند. حقیقت سجده، نهایت خضوع و تواضع و پرستش و تسلیم است، و آن سجده معمولی ما که بر هفت عضو انجام می‌دهیم مصداقی از این مفهوم عام است، و منحصر به آن نیست. جمله «وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ» اشاره به وضع حال فرشتگان است، که آنها در خضوع و سجده در پیشگاه حق کمترین استکبار به خود راه نمی‌دهند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۷۳

سورة النحل(۱۶): آیه ۵۰ .... ص: ۵۷۳

(آیه ۵۰) - لذا بلافاصله بعد از آن به دو قسمت از صفات آنها که تأکیدی است بر نفی استکبار اشاره کرده، می‌گوید: «آنها از مخالفت پروردگارشان که بر فراز آنها و (حاکم بر آنها) است می‌ترسند» (يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ). «و آنچه را مأموریت دارند به خوبی انجام می‌دهند» (وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ). از این آیه به خوبی استفاده می‌شود که نشانه نفی استکبار دو چیز است: ترس در برابر مسؤولیتها، و انجام فرمانهای خدا بدون چون و چرا.

سورة النحل(۱۶): آیه ۵۱ .... ص: ۵۷۳

(آیه ۵۱) - دین یکی و معبود یکی! در تعقیب بحث توحید و خداشناسی از طریق نظام آفرینش، در اینجا به نفی شرک می‌پردازد، تا با تقارن این دو به یکدیگر، حقیقت آشکارتر شود.

در آغاز می‌گوید: «خدا دستور داده که دو معبود برای خود انتخاب نکنید» (وَ قَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ). «معبود تنها یکی است» (إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ).

وحدت نظام آفرینش و وحدت قوانین حاکم بر آن، خود دلیلی بر وحدت آفریدگار و وحدت معبود است. اکنون که چنین است، «تنها از (کیفر) من بترسید» و از مخالفت فرمان من بیم داشته باشید (فَأَيُّهَا فَارْهَبُونِ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۵۲.... ص: ۵۷۳

(آیه ۵۲) - و به دنبال این دستور ضمن سه آیه، دلیل توحید عبادت را با چهار بیان مشخص می‌کند: نخست می‌گوید: «آنچه در آسمانها و زمین است از آن اوست» (وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

آیا در مقابل کسی که مالک عالم هستی است باید سجده کرد یا بت‌های فاقد همه چیز؟ سپس اضافه می‌کند: نه تنها آسمانها و زمین از آن اوست که «همواره دین و تمام قوانین نیز از ناحیه او می‌باشد» (وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا).

و در پایان این آیه می‌فرماید: با این حال که همه قوانین و دین و اطاعت از آن خداست «آیا از غیر خدا پرهیز می‌کنید؟» (أَفَعَبَّرَ اللَّهُ تَتَّقُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۷۴

مگر بت‌ها می‌توانند به شما زبانی برسانند؟ یا نعمتی به شما ببخشند؟ که از مخالفتشان بیم دارید و عبادتشان را لازم می‌شمیرید؟!

سوره النحل (۱۶): آیه ۵۳.... ص: ۵۷۴

(آیه ۵۳) - «با این که آنچه از نعمتها دارید همه از ناحیه خداست» (وَ مَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ).

این در حقیقت سومین بیان است برای لزوم پرستش معبود یگانه یعنی «الله» و منظور این است که اگر پرستش بت‌ها به خاطر شکر نعمت است، سر تا پای وجود شما را نعمتهای خدا فراگرفته است.

علاوه بر این: «هنگامی که ناراحتیها، مصائب بلاها و رنجها به سراغ شما می‌آید (برای رفع آنها) تنها دست تضرع به درگاه او برمی‌دارید و او را می‌خوانید» (ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْتَرُونَ).

بنابراین، اگر پرستش بت‌ها به خاطر دفع ضرر و حل مشکلات است، آن هم که از ناحیه خداست و این چهارمین بیان برای مسأله توحید عبادت است.

سوره النحل (۱۶): آیه ۵۴.... ص: ۵۷۴

(آیه ۵۴) - آری! در این گونه موارد خداوند ندای شما را می‌شنود و به آن پاسخ می‌گوید و مشکلاتتان را برطرف می‌سازد «سپس هنگامی که زیان و رنج را از شما برطرف ساخت گروهی از شما برای پروردگارشان همتا قرار می‌دهند» و به سراغ بت‌ها می‌روند (ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرُّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ).

در حقیقت قرآن به این نکته باریک اشاره می‌کند که فطرت توحید در وجود همه شما هست، ولی در حال عادی، پرده‌های غفلت و غرور و جهل و تعصب و خرافات آن را می‌پوشاند.

سوره النحل (۱۶): آیه ۵۵ .... ص : ۵۷۴

(آیه ۵۵) - در این آیه پس از ذکر دلایل منطقی فوق و روشن شدن حقیقت، با لحنی تهدیدآمیز چنین می گوید: بگذار «تا نعمتهایی را که به آنها داده ایم کفران کنند و (اکنون) چند روزی از (متاع دنیا) بهره مند شوید اما به زودی خواهید دانست» نتیجه و پایان کارتان چیست (لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتُّوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ). این درست به آن می ماند که انسان شخص متخلف و منحرفی را با دلایل مختلف، نصیحت و ارشاد کند و سرانجام چون امکان دارد این نصایح و اندرزها در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۷۵ او اثر نکند با یک جمله تهدیدآمیز گفتار خود را پایان می دهد و می گوید: با توجه به این مطالبی که گفتم باز هم هر چه از دست برمی آید بکن ولی نتیجه کارت را به زودی خواهی دید.

سوره النحل (۱۶): آیه ۵۶ .... ص : ۵۷۵

(آیه ۵۶) - در تعقیب بحثهای مستدل پیرامون نفی شرک و بت پرستی، در اینجا به سه قسمت از بدعتها و عادات شوم مشرکان اشاره کرده، می گوید: آنها برای بتهایی که هیچ گونه سود و زیبایی از آنها سراغ ندارند، سهمی از آنچه به آنان روزی داده ایم قرار می دهند» (وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَغْلِبُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ). این سهم، قسمتی از شتران و چهارپایان و بخشی از زراعت بوده که در سوره انعام آیه ۱۳۶ به آن اشاره شده که مشرکان در جاهلیت آنها را مخصوص بتان می دانستند و در راه آنها خرج می کردند. سپس اضافه می کند: «به خدا سوگند (در دادگاه عدل قیامت) از این دروغها و تهمت‌ها بازپرسی خواهید شد!» (تَاللَّهِ لَتَسْأَلَنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ). بنابراین عمل زشت و شوم شما هم زیان دنیا دارد زیرا قسمتی از سرمایه‌های شما را می بلعد و هم زیان مجازات در جهان دیگر.

سوره النحل (۱۶): آیه ۵۷ .... ص : ۵۷۵

(آیه ۵۷) - آنجا که تولد دختر ننگ بود! دومین بدعت شوم مشرکان این بود که: آنها (در پندار خود) برای خداوند دختران قرار می دهند منزّه است» از این که فرزندی داشته باشد (وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ). خداوندی که از هر گونه آلا-یش جسمانی پاک است. «ولی برای خودشان آنچه را میل دارند قائل می شوند» (وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ). یعنی، هرگز حاضر نبودند همین دختران را که برای خدا قائل شده بودند برای خود نیز قائل شوند و اصلاً دختر برای آنها عیب و ننگ محسوب می شد!

سوره النحل (۱۶): آیه ۵۸ .... ص : ۵۷۵

(آیه ۵۸) - این آیه برای تکمیل مطلب فوق اشاره به سومین عادت زشت و شوم آنها کرده، می گوید: «هنگامی که به یکی از

آنها بشارت داده شود، خدا دختری به تو داده آن چنان از فرط ناراحتی چهره‌اش تغییر می‌کند که صورتش سیاه می‌شود!» (وَ إِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۷۶
«و مملو از خشم و غضب می‌گردد» (وَ هُوَ كَظِيمٍ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۵۹.... ص: ۵۷۶

(آیه ۵۹) - کار به همین جا پایان نمی‌گیرد او برای نجات از این ننگ و عار که به پندار نادرستش، دامنش را گرفته «از قوم و قبیله خود به خاطر این بشارت بدی که به او داده شده است متواری می‌گردد» (يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ).
باز هم دائما در این فکر غوطه‌ور است که «آیا این ننگ را بر خود بپذیرد و دختر را نگهدارد و یا آن را زنده در زیر خاک پنهان سازد!» (أَيُّمَسِّكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ).
در پایان آیه این حکم ظالمانه و شقاوت آمیز غیر انسانی را با صراحت هر چه بیشتر محکوم کرده، می‌گوید: «چه بد حکم می‌کنند!» (أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۶۰.... ص: ۵۷۶

اشاره

(آیه ۶۰) - سرانجام ریشه این همه آلودگیها و بدبختیها را چنین معرفی می‌کند که: اینها همه زاییده عدم ایمان آخرت است و «برای آنها که به سرای آخرت ایمان ندارند صفات زشت است» (لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ).
«و برای خداوند صفات عالی است» (وَ لِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ).
«و او قادر حکیم است» (وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).
فراموش کردن خدا و همچنین فراموش کردن دادگاه عدل او انگیزه همه پستیها و زشتیها و انحرافها و خرافات است.

نقش اسلام در احیای ارزش مقام زن: .... ص: ۵۷۶

تحقیر و درهم شکستن شخصیت زن، تنها در میان عرب جاهلی نبود، بلکه در میان اقوام دیگر و حتی شاید متمدنترین ملل آن زمان نیز، زن شخصیتی ناچیز داشت، و غالبا با او به صورت یک کالا- و نه یک انسان رفتار می‌شد، البته عرب جاهلی این تحقیر را در اشکال زنده‌تر و وحشتناکتری انجام می‌داد.

ولی اسلام ظهور کرد و با این خرافه در ابعاد مختلفش سرسختانه جنگید و خود پیامبر صلی الله علیه و آله آن قدر به دخترش بانوی اسلام فاطمه زهرا علیها السلام احترام می‌گذاشت که مردم تعجب می‌کردند، با تمام مقامی که داشت، دست دخترش را می‌بوسید، و به هنگام مراجعت از سفر نخستین کسی را که دیدار می‌کرد، دخترش فاطمه بود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص:

۵۷۷

در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و آله می‌خوانیم که فرمود: «چه فرزند خوبی است دختر! هم پرمحبت است، هم کمک کار،

هم مونس است و هم پاک و پاک کننده».

در حقیقت این احترام به شخصیت زن سبب آزادی او در جامعه و پایان دادن به دوران بردگی زنان است. ولی با نهایت تأسف هنوز در جوامع اسلامی، آثاری از همان افکار جاهلی وجود دارد، و هنوز کم نیستند خانواده‌هایی که از تولد پسر خوشحال و از نوزاد دختر ناراحت می‌شوند.

حتی در جوامع غربی که تصور می‌کنند برای زن شخصیت والایی قائلند عملاً می‌بینیم او را آنچنان تحقیر کرده‌اند که به صورت یک عروسک بی‌ارزش یا وسیله‌ای برای خاموش کردن آتش شهوت و یا ابزاری برای تبلیغ کالاهایشان در آورده‌اند.

سوره النحل (۱۶): آیه ۶۱ .... ص: ۵۷۷

(آیه ۶۱) - گر حکم شود که مست گیرند ...! بعد از ذکر جنایات وحشتناک مشرکان عرب در زمینه بدعت‌های زشت و زنده به گور کردن دختران ممکن است این سؤال برای بعضی پیش آید که چگونه خداوند بندگان گنه کار را با این همه ظلم و جنایت فجیع سریعاً کیفر نمی‌دهد؟! این آیه در مقام پاسخ به همین سؤال است، می‌گوید: «اگر بنا شود خداوند مردم را به ظلمها و ستمهایی که مرتکب می‌شوند کیفر دهد، جنبنده‌ای بر پشت زمین باقی نخواهد گذارد!» (وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَّ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ).

و هنگامی که انسانها از میان بروند، فلسفه وجود جنبندگان دیگر، نیز از میان خواهد رفت و نسل آنها قطع می‌شود. سپس قرآن به ذکر این نکته می‌پردازد که خداوند به همه ظالمان و ستمگران مهلت می‌دهد «و تا اجل مسمی (زمان معینی) مرگ آنها را به تأخیر می‌اندازد» (وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى).

«اما هنگامی که اجل آنها سر رسد، نه ساعتی تأخیر می‌کنند، و نه ساعتی پیشی می‌گیرند» (فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَ لَا يَسْتَقْدِمُونَ). بلکه درست در همان لحظه موعود، مرگ دامانشان را فرا می‌گیرد و لحظه‌ای پیش و پس نخواهد داشت.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۷۸

سوره النحل (۱۶): آیه ۶۲ .... ص: ۵۷۸

(آیه ۶۲) - بار دیگر با بیان تازه‌ای بدعت‌های زشت و خرافاتی را که عربهای جاهلی داشتند - در زمینه تنفر از فرزندان دختر و اعتقاد به این که فرشتگان دختران خدایند - محکوم کرده، می‌گوید: «آنها برای خدا چیزهایی (فرزندان دختر) قرار می‌دهند که خودشان از آن کراهت دارند!» (وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ).

این تناقض عجیبی است، اگر فرشتگان دختران خدایند، پس معلوم می‌شود دختر چیز خوبی است، چرا شما از فرزندان دختر ناراحت می‌شوید! و اگر بد است چرا برای خدا قائل هستید؟

«و با این حال آنها به دروغ می‌گویند که سرانجام نیک و پاداش خیر از برای آنهاست» (وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَى).

با کدام عمل، انتظار چنین پاداشی را دارند؟

لذا بلافاصله می‌گوید: «ناچار برای آنها آتش دوزخ است» (لَا جَزَاءَ لَئِنَّ لَهُمُ النَّارَ). یعنی، نه تنها عاقبت نیکی ندارند، بلکه پایان کارشان جز آتش دوزخ نیست.

«و آنها از پیشگامان در آتشند» (وَ أَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۶۳ .... ص: ۵۷۸

(آیه ۶۳) - و از آنجا که ممکن است بعد از شنیدن داستان عرب جاهلی برای بعضی این سؤال پیش آید که چگونه ممکن است انسان جگر گوشه خود را با آن قساوت، زنده به زیر خاکها بفرستید؟ در این آیه گویی به پاسخ پرداخته، می گوید: «به خدا سوگند ما پیش از تو پیامبرانی به سوی امتهای پیشین فرستادیم، ولی شیطان اعمالشان را در نظرشان زینت داد» (تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ). سپس اضافه می کند: گروه مشرکان فعلی نیز دنباله‌رو همان برنامه‌های انحرافی امتهای پیشین اند که شیطان اعمالشان را در نظرشان تزین داده بود و «شیطان امروز ولی و راهنما و سرپرست آنهاست!» (فَهَيَّوْا وَلِيَّهُمُ الْيَوْمَ). و از رهنمودهای او الهام می گیرند.

«و (به همین جهت) عذاب دردناکی برای آنهاست» (وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۶۴ .... ص: ۵۷۸

(آیه ۶۴) - این آیه هدف بعثت پیامبران را بیان می کند تا روشن شود که اگر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۷۹ اقوام و ملتها، هوی و هوسها، و سلیقه‌های شخصی خود را کنار بگذارند و دست به دامن راهنمایی پیامبران بزنند، اثری از این گونه خرافه‌ها، اختلافها، و اعمال ضد و نقیض باقی نمی ماند، می گوید: «ما قرآن را بر تو نازل نکردیم مگر برای این که آنچه را در آن اختلاف دارند برای آنها روشن کنی» (وَ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ). «و (این قرآن) مایه هدایت و رحمت است، برای قومی که ایمان می آورند» (وَ هُدًى وَ رَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۶۵ .... ص: ۵۷۹

(آیه ۶۵) - آبها، میوه‌ها، دامها: بار دیگر به بیان نعمتها و مواهب گوناگون پروردگار باز می گردد، که هم تأکیدی است بر مسأله توحید و شناخت خدا، و هم در لابلاهای آن اشاره‌ای به مسأله معاد است، و هم با ذکر این نعمتها، حس شکرگزاری بندگان را تحریک کرده، آنها را از این طریق به خدا نزدیکتر می سازد.

نخست می گوید: «خداوند از آسمان آبی فرستاد و زمین را پس از آنکه مرده بود به وسیله آن حیات بخشید» (وَ اللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا).

«در این نشانه روشنی است (از عظمت خدا) برای جمعیتی که گوش شنوا دارند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ).

هم نشانه‌ای است از قدرت عظمت آفریدگار، و هم دلیلی است بر امکان معاد و هم نعمت بزرگی است از نعمتهای خداوند.

سوره النحل (۱۶): آیه ۶۶ .... ص: ۵۷۹

(آیه ۶۶) - بعد از نعمت آب که مسلماً نخستین پایه حیات است، به نعمت وجود چهارپایان و مخصوصاً ماده غذایی بسیار

مفیدی مانند شیر که از آنها گرفته می‌شود اشاره کرده، می‌گوید: «و در وجود چهارپایان برای شما درس عبرتی است» (وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً).

چه عبرتی از این برتر که: «از درون شکم آنها از میان غذاهای هضم شده، و خون، شیر خالص و گوارا به شما می‌نوشانیم» (نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَ دَمٍ لَبِنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۸۰

می‌دانیم که مقدار کمی از غذا مانند بعضی از مواد قندی و همچنین آب از همان دیواره‌های معده جذب بدن می‌شود، اما قسمت عمده، هنگامی که غذای هضم شده منتقل به روده‌ها شد وارد خون می‌گردد، و نیز می‌دانیم که شیر از غده‌های مخصوصی که درون پستان است تراوش می‌کند و مواد اصلی آن از خون و غده‌های چربی ساز گرفته می‌شود.

به این ترتیب این ماده سفید رنگ تمیز خالص، از میان غذاهای هضم شده مخلوط با تفاله‌ها، و از لابلاهی خون به دست می‌آید، و این به راستی عجیب است، سرچشمه‌ای آن چنان آلوده و تنفر آمیز، اما محصولش این چنین خالص و گوارا و نیروبخش!

سوره النحل(۱۶): آیه ۶۷ .... ص : ۵۸۰

(آیه ۶۷) - بعد از حیوانات و شیر آنها به بخشی از مواهب گیاهان پرداخته، می‌گوید: «و خداوند از میوه‌های درختان نخل و انگور (غذای پربرکتی نصیب شما ساخت که گاه آن را به صورت زینبار در می‌آورید و از آن مسکرات (ناپاک) و روزی خوب و پاکیزه می‌گیرید» (وَ مِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَ الْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَ رِزْقًا حَسَنًا).

«در این نشانه روشنی است برای جمعیتی که اندیشه می‌کنند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ).

سوره النحل(۱۶): آیه ۶۸ .... ص : ۵۸۰

(آیه ۶۸) - پروردگارت به زنبور عسل وحی فرستاد! در اینجا لحن قرآن به طرز شگفت‌انگیزی تغییر می‌یابد و در عین ادامه دادن بحثهای پیشین در زمینه نعمتهای مختلف الهی و بیان اسرار آفرینش، سخن از «زنبور عسل» (نحل) و سپس خود عسل به میان می‌آورد، اما در شکل یک مأموریت الهی و الهام مرموز که نام «وحی» بر آن گذارده شده است.

نخست می‌گوید: «و پروردگار تو به زنبور عسل، وحی کرد که خانه‌هایی از کوهها و درختان و داربستهایی که مردم می‌سازند انتخاب کن» (وَ أَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَ مِنَ الشَّجَرِ وَ مِمَّا يَعْرِشُونَ).

«وحی» در اینجا همان فرمان غریزه و انگیزه‌ها و الهام ناخودآگاهی است که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۸۱

خداوند در جانداران مختلف آفریده است.

نخستین مأموریت زنبوران در این آیه مأموریت خانه سازی ذکر شده، و این شاید به خاطر آن است که مسأله مسکن مناسب نخستین شرط زندگی است و به دنبال آن فعالیت‌های دیگر امکان پذیر می‌شود.

سوره النحل(۱۶): آیه ۶۹ .... ص : ۵۸۱

(آیه ۶۹) - بعد دومین مأموریت زنبور عسل شروع می‌شود چنانکه قرآن می‌گوید: ما به او الهام کردیم که: «سپس از تمام ثمرات تناول کن» (ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ).

«و راههایی را که پروردگارت برای تو تعیین کرده به راحتی بیما» (فَاسْأَلِكِ رَبِّكَ ذُلًّا).
 سرانجام آخرین مرحله مأموریت آنها را (به صورت یک نتیجه) این چنین بیان می‌کند: «از درون زنبوران عسل نوشیدنی مخصوصی خارج می‌شود که رنگهای مختلفی دارد» (يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ).
 رنگ عسل بر حسب آن که بر چه گل و ثمره‌ای نشسته و از آن بهره‌گیری کرده تفاوت می‌کند.
 «در این (شراب حلال) داروی شفا بخش مهمی برای مردم است» (فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ).
 می‌دانیم در گلها و گیاهان، داروهای حیات بخشی نهفته شده است و جالب این که دانشمندان از طریق تجربه به این حقیقت رسیده‌اند که زنبوران به هنگام ساختن عسل آن چنان ماهرانه عمل می‌کنند که خواص درمانی و دارویی گیاهان کاملاً به عسل منتقل شده و محفوظ می‌ماند! «و در این (ماجرای برنامه زندگی زنبوران عسل و ارمغانی که آنها برای جهان انسانیت می‌آورند، که هم غذاست، هم شفا و هم درس زندگی) نشانه روشنی (از عظمت و قدرت پروردگار) است برای جمعیتی که می‌اندیشند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۷۰ .... ص: ۵۸۱

(آیه ۷۰) - سرچشمه تفاوت روزیها: در اینجا مسأله اثبات خالق یکتا را برگزیده تفسیر نموده، ج ۲، ص: ۵۸۲ تعقیب می‌کند و آن از طریق دگرگونی و تغییرات نعمتها است که از اختیار انسان بیرون است و نشان می‌دهد از ناحیه دیگری مقدر می‌شود.

نخست می‌گوید: «و خداوند شما را آفرید» (وَ اللَّهُ خَلَقَكُمْ).

«سپس روح شما را بطور کامل می‌گیرد» و مرگتان فرا می‌رسد (ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ).

هم حیات از ناحیه اوست، و هم مرگ تا بدانید این شما نیستید که آفریننده مرگ و حیاتید.

مقدار طول عمر شما نیز در اختیارتان نیست، بعضی در جوانی یا نزدیک به پیری از دنیا می‌روند ولی «بعضی از شما به بالاترین و بدترین سالیان عمر (یعنی نهایت پیری) باز می‌گردند» (وَ مِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمُرِ).

«و نتیجه این عمر طولانی آن خواهد شد که بعد از علم و دانش و آگاهی چیزی نخواهد دانست» و همه را به دست فراموشی می‌سپارد (لَكِنِّي لَا يَعْلَمُ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا).

درست مانند آغاز عمر و سنین کودکی که یک پارچه نسیان بود و فراموشکاری و ناآگاهی، آری «خداوند آگاه و قادر است» (إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ).

همه قدرتها در اختیار اوست و به هر مقدار که صلاح بداند می‌بخشد و به هر موقع که لازم ببیند می‌گیرد.

سوره النحل (۱۶): آیه ۷۱ .... ص: ۵۸۲

(آیه ۷۱) - در این آیه نیز ادامه می‌دهد که حتی روزیهای شما به دست شما نیست، «این خداوند است که بعضی از شما را بر بعضی دیگری از نظر روزی برتری می‌دهد» (وَ اللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ).

«اما آنها که برتری یافته‌اند (به خاطر تنگ نظری) حاضر نیستند از آنچه در اختیار دارند به بندگان مملوک خود بدهند (و آنها را در اموال خویش شریک سازند) تا آنها نیز با ایشان مساوی گردند» (فَمَا الَّذِينَ فَضَّلُوا بِرَادَىٰ رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ

فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ).

از این آیه استفاده می‌شود که مسلمانان در محیط خانواده و در برابر زیر دستان نباید برای خود هیچ گونه فضیلت و امتیازی قائل شوند.

این تفاوت درآمدها از تفاوت استعدادهایی سرچشمه می‌گیرد که آن هم از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۸۳ مواهب الهی است، ممکن است در پاره‌ای از موارد اکتسابی باشد ولی در پاره‌ای از موارد نیز قطعاً غیر اکتسابی است، بنابراین حتی در یک جامعه سالم از نظر اقتصادی نیز تفاوت درآمدها غیر قابل انکار است، ولی با این حال آنچه پایه اصلی پیروزیها را تشکیل می‌دهد تلاش و سعی و کوشش آدمی است.

اما نباید تفاوت استعدادها و درآمدها باعث سوء استفاده در راه ایجاد جامعه طبقاتی گردد.

و به همین دلیل در پایان آیه می‌فرماید: «آیا آنها نعمت خدا را انکار می‌کنند» (أَفَيْنِعْمَةُ اللَّهِ يَجْحَدُونَ).

اشاره به این که این تفاوتها در صورت طبعیش (نه صورت مصنوعی و ظالمانه) از نعمتهای خداست که برای حفظ نظام مجتمع بشری و پرورش استعدادهای مختلف ایجاد شده است.

سورة النحل (۱۶): آية ۷۲ .... ص: ۵۸۳

(آیه ۷۲) - در این آیه که مانند دو آیه گذشته با کلمه «اللّه» شروع می‌شود، و بیانگر نعمتهای خداوند است، اشاره به مواهب او از نظر نیروهای انسانی و معاونان و کمک کاران، و همچنین روزیهای پاکیزه، می‌کند و این حلقه‌های سه‌گانه نعمت را که در این سه آیه ذکر شده تکمیل می‌نماید.

یعنی، از نظام حیات و مرگ، شروع کرده، سپس تفاوت روزیها و استعدادها را که نظام «تنوع زندگی» است بیان می‌کند، و با آیه مورد بحث که ناظر به نظام تکثیر مثل بشر، و روزیهای پاکیزه است پایان می‌گیرد.

می‌گوید: «خداوند برای شما از جنس خودتان همسرانی قرار داد» (وَ اللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا).

همسرانی که هم مایه آرامش روح و جسمند و هم سبب بقاء نسل.

لذا بلافاصله اضافه می‌کند: «و از همسرانتان برای شما فرزندان و نوه‌ها قرار داد» (وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَ حَفَدَةً).

سپس می‌فرماید: «و (خداوند) از پاکیزه‌ها به شما روزی داد» (وَ رَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۸۴

و در پایان به عنوان یک نتیجه‌گیری کلی از این بحث می‌گوید: آیا آنها با این همه آثار عظمت و قدرت خدا که مشاهده می‌کنند، و این همه مواهبی که از ناحیه او به آنها ارزانی شده باز سراغ بتها می‌روند «آیا به باطل ایمان می‌آورند و نعمت خداوند را انکار می‌کنند؟» (أَفَالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَ بِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ).

سورة النحل (۱۶): آية ۷۳ .... ص: ۵۸۴

(آیه ۷۳) - در تعقیب بحثهای توحیدی گذشته، این آیه، به مسأله شرک پرداخته و با لحنی پر از سرزنش و توبیخ می‌گوید: «آنها غیر از خدا، موجوداتی را می‌پرستند که هیچ رزقی را برای آنان از آسمانها و زمین در اختیار ندارند» (وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ شَيْئًا).

نه تنها مالک چیزی در این زمینه نیستند، بلکه «توانایی (بر خلق و ایجاد و دسترسی به روزیها) نیز ندارند» (وَ لَا يَسْتَطِيعُونَ).

اشاره به این که مشرکان به این گمان به دنبال پرستش بتها می‌رفتند که آنها را در سرنوشت و سود و زیان خود، مؤثر می‌پنداشتند.

سورة النحل (۱۶): آیه ۷۴ .... ص: ۵۸۴

(آیه ۷۴) - این آیه به عنوان یک نتیجه گیری می‌گوید: اکنون که چنین است «پس برای خدا امثال (و شبیه‌ها) قائل نشوید» (فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ).

«چرا که خدا می‌داند و شما نمی‌دانید» (إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ).

جمله «فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ» اشاره به منطقی است که مشرکان عصر جاهلی داشته‌اند. آنها می‌گفتند: ما اگر به سراغ بتها می‌رویم به خاطر این است که ما شایسته پرستش خدا نیستیم باید به سراغ بتها برویم که آنها مقربان درگاه او هستند! خداوند همانند یک پادشاه بزرگ است که وزراء و خاصان او به سراغ او می‌روند، ولی توده مردم که دسترسی به او ندارند به سراغ حواشی و خاصان و مقربانش خواهند رفت.

قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: «برای خداوند مثال نزنید» یعنی، مثالی که متناسب با افکار محدود و موجودات «ممکن» و مملو از نقایص است.

خدایی که شما را دعوت به نیایش و سخن گفتن مستقیم با خودش کرده، و درهای خانه‌اش را شب و روز به روی شما باز گذارده، این خدا را نباید به پادشاه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۸۵ جبار مستکبری تشبیه کرد که درون قصرش خزیده و جز عده معدودی، راه به درون خانه او ندارند.

سورة النحل (۱۶): آیه ۷۵ .... ص: ۵۸۵

(آیه ۷۵) - دو مثال زنده برای مؤمن و کافر! در تعقیب آیات گذشته که از ایمان و کفر و مؤمنان و مشرکان سخن می‌گفت در این آیه و آیه بعد با ذکر دو مثال زنده و روشن، حال این دو گروه را مشخص می‌کند:

در نخستین مثال، «مشرکان» را به برده مملوکی که توانایی هیچ چیز را ندارد، و «مؤمنان» را به انسان غنی و بی‌نیازی که از امکانات خود همگان را بهره‌مند می‌سازد تشبیه می‌کند، و می‌گوید: «خداوند مثالی زده: برده مملوکی را که قادر بر هیچ چیز نیست!» (ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ).

آری! بنده بندگان خدا بودن، نتیجه‌ای جز اسارت و محدودیت از هر نظر نخواهد داشت.

و در مقابل آن انسان با ایمانی را مثل زده، می‌فرماید: «و کسی که از جانب خویش به او رزق حسن (و انواع روزیها و مواهب پاکیزه) بخشیده‌ایم» (وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا).

«این انسان (آزاده با داشتن امکانات فراوان) پنهان و آشکار از آنچه در اختیار دارد انفاق می‌کند» (فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَ جَهْرًا).

«آیا این دو نفر یکسانند؟!» (هَلْ يَسْتَوُونَ). مسلماً نه! بنابراین «همه حمد و ستایش مخصوص خداست» (الْحَمْدُ لِلَّهِ).

خداوندی که بنده‌اش آزاده و پر قدرت و پر بخشش است، نه از آن بتها که بندگانشان آن چنان ناتوان و محدود و بی‌قدرت و اسیرند! «ولی اکثر آنها (مشرکان) نمی‌دانند» (بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۷۶ .... ص: ۵۸۵

(آیه ۷۶) - دگر بار مثال گویای دیگری برای بندگان بت، و مؤمنان راستین می‌زند و آنها را به ترتیب به گنگ مادر زادی که در عین حال برده و ناتوان است، و یک انسان آزاده گویا که دائما به عدل و داد دعوت می‌کند و بر صراط مستقیم قرار دارد تشبیه نموده، می‌فرماید: «و خداوند دو مرد را مثل زده: که یکی از آنها گنگ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۸۶ مادرزاد است و قادر بر هیچ کاری نیست» (وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمٌ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ). «و او (در عین برده بودن) سرباری است برای مولا و صاحبش» (وَ هُوَ كُلٌّ عَلَى مَوْلَاهُ). به همین دلیل «او را به دنبال هر کاری بفرستد خوب انجام نمی‌دهد» (أَيُّنَمَا يُوجِّهُهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ). به این ترتیب او دارای چهار صفت کاملا منفی است: گنگ مادرزاد بودن، ناتوانی مطلق، سربار صاحبش بودن، و هنگامی که به دنبال کاری فرستاده شود، هیچ گام مثبتی بر نخواهد داشت. «آیا چنین انسانی با آن کس که (زبان گویا و فصیح دارد، و) مرتبا امر به عدل و داد می‌کند، و بر جاده صاف، و راه راست قرار دارد، مساوی است؟! (هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَ مَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ هُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۷۷ .... ص: ۵۸۶

(آیه ۷۷) - و از آنجا که غالبا دیده‌ایم قرآن، بحثهای مربوط به توحید و مبارزه با شرک را با مسائل مربوط به معاد و دادگاه بزرگ قیامت می‌آمیزد، در اینجا نیز بعد از گفتاری که در آیات قبل در زمینه شرک و توحید گذشت، به سراغ معاد می‌رود و به پاسخ قسمتی از ایرادات مشرکان - که می‌گفتند: هنگامی که ما مردیم و ذرات خاک ما در هر گوشه‌ای پراکنده شد، چه کسی از آنها آگاهی دارد که جمع آوریشان کند؟ و سپس پرونده آنها را مورد رسیدگی قرار دهد - پرداخته، نخست می‌گوید: «غیب آسمانها و زمین را مخصوص خداست» و او همه را می‌داند (وَ لِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ). سپس اضافه می‌کند: «و امر قیامت (به قدری نزدیک و آسان است) درست همانند چشم بر هم زدن و یا از آن هم نزدیکتر!» (وَ مَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ). این دو جمله اشاره‌ای است زنده و گویا به قدرت بی‌انتهای خداوند مخصوصا در زمینه مسأله معاد و رستاخیز انسانها، لذا در پایان آیه می‌فرماید: «چون خدا بر هر چیزی تواناست» (إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۸۷

سوره النحل (۱۶): آیه ۷۸ .... ص: ۵۸۷

(آیه ۷۸) - انواع نعمتهای مادی و معنوی: بار دیگر قرآن به عنوان یک درس توحید و خداشناسی به مسأله نعمتهای گوناگون پروردگار باز می‌گردد، و در این بخش از نعمتها نخست به نعمت علم و دانش و ابزار شناخت اشاره کرده، می‌گوید: «و خداوند شما را از شکم مادرانتان بیرون فرستاد در حالی که هیچ نمی‌دانستید» (وَ اللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا).

البته در آن محیط محدود و تاریک و وابسته، این جهل و بی‌خبری قابل تحمل بود، ولی به هنگامی که در فراخنای این عالم پهناور گام گذاردید، دیگر ادامه آن جهل امکان پذیر نبود، لذا ابزار درک حقایق و شناخت موجودات، یعنی، «گوش و چشم و عقل در اختیار شما گذارد» (وَ جَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصَارَ وَ الْأَفْئِدَةَ).

تا حقایق هستی، و این نعمتهای بزرگ را درک کنید، و حس شکرگزاری شما در برابر بخشنده این همه موهبت تحریک گردد «شاید شکر او را به جای آورید» (لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

سورة النحل (۱۶): آیه ۷۹.... ص: ۵۸۷

(آیه ۷۹) - در این آیه اسرار عظمت خدا را در پهنه هستی همچنان ادامه می‌دهد، و می‌گوید: «آیا آنها به پرندگان که بر فراز آسمان حرکت دارند نظر نیفکندند؟ (أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ). و از آنجا که طبیعت اجسام، جذب شدن به سوی زمین است، حرکت پرندگان در بالای زمین را با عنوان مسخرات (تسخیر شده‌ها) بیان کرده است.

سپس اضافه می‌کند: «هیچ کس جز خدا آنها را (این چنین) نگه نمی‌دارد» (مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ).

درست است که خاصیت طبیعی بالها و عضلاتی که در آن آفریده شده و شکل مخصوص پرندگان و ویژگیهایی که در هوا موجود است، دست به دست هم داده و به پرندگان امکان پرواز می‌دهند، ولی چه کسی - جز خدای علیم و قدیر - این شکل و خواص را آفریده؟

و در پایان آیه می‌فرماید: «در این امر نشانه‌هایی است (از عظمت و قدرت خدا) برای کسانی که ایمان دارند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۸۸
یعنی، با چشم کنجکاو و حقیقت جو، این امور را می‌نگرند و به تجزیه و تحلیل آن می‌پردازند و در پرتو آن ایمانشان قویتر و راسختر می‌گردد.

سورة النحل (۱۶): آیه ۸۰.... ص: ۵۸۸

(آیه ۸۰) - در این آیه نیز مسأله بیان نعمتها ادامه یافته، می‌فرماید:

«و خداوند برای شما از خانه‌هایتان محل سکونت قرار داد» (وَ اللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا).

و حقا نعمت «مسکن» از مهمترین نعمتهایی است که تا آن نباشد، بقیه گوارا نخواهد بود.

و به دنبال ذکر خانه‌های ثابت سخن از خانه‌های سیار به میان آورده، می‌گوید: «و خداوند برای شما از پوست چهارپایان خانه‌هایی قرار داد» (وَ جَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا).

خانه‌هایی که بسیار سبک و کم وزن است «و به هنگام کوچ کردن و موقع اقامت به آسانی آن را جابه‌جا می‌کنید» (تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَ يَوْمَ إِقَامَتِكُمْ).

«علاوه بر این از پشمها و کرکها و موهای این چهارپایان (برای شما) اثاث و متاع و وسائل مختلف زندگی تا زمان معینی قرار داد» (وَ مِنْ أَصْوَابِهَا وَ أَوْبَارِهَا وَ أَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَ مَتَاعًا إِلَى حِينٍ).

ذکر دو تعبیر «أَثَاثًا» و «مَتَاعًا» پشت سر هم ممکن است اشاره به این باشد که شما می‌توانید از پشم و کرک و موی چهارپایان،

وسائل زیادی برای خانه‌های خود فراهم سازید و از آن متمتع گردید.

سورة النحل(۱۶): آیه ۸۱ .... ص: ۵۸۸

(آیه ۸۱) - سایه‌ها، مسکنها و پوششها: سپس به سراغ یکی دیگر از نعمتهای الهی رفته، می‌گوید: «و خداوند از آنچه آفریده است سایه‌هایی برای شما قرار داد» (وَ اللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا).
«و از کوهها، برای شما پناهگاههای قرار داد» (وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا).

ذکر نعمت «سایه‌ها» و «پناهگاههای کوهستانی» پس از ذکر نعمت «خانه‌ها» و «خیمه‌ها» که در آیه قبل گذشت گویا اشاره به این است که انسانها از سه گروه خارج نیستند: گروهی در شهرها و آبادیها زندگی می‌کنند و از خانه‌ها بهره می‌گیرند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۸۹

گروهی دیگر که در سفرند و خیمه با خود دارند از خیمه‌ها استفاده می‌کنند، اما خداوند گروه سوم یعنی، مسافرانی که حتی خیمه با خود ندارند، محروم نگذاشته، و در مسیر راه پناهگاههایی برای آنها تهیه دیده است.

سپس در تعقیب این سایبانهای طبیعی و مصنوعی به سراغ پوششهای تن انسان می‌رود و می‌گوید: «خداوند برای شما پیراهنهایی قرار داد که شما را از گرما حفظ می‌کند» (وَ جَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ).
«و (همچنین) پیراهنهایی که به هنگام جنگ، حافظ شماست» (وَ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ بَأْسَكُمْ).

البته پوشش و لباس فایده‌اش تنها این نیست که انسان را از گرما و سرما حفظ کند، بلکه هم شکوهی است برای انسان و هم در برابر بسیاری از خطراتی که متوجه جسم او می‌شود لباس یک وسیله دفاعی است.

در پایان آیه به عنوان یک تذکر و هشدار می‌گوید: «این گونه خداوند نعمتش را بر شما تمام می‌کند شاید در برابر فرمان او تسلیم شوید» (كَذَلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ).

این طبیعی است که انسان با بررسی نعمتهای مختلفی که وجودش را احاطه کرده بی‌اختیار به یاد آفریننده نعمتها می‌افتد.

سورة النحل(۱۶): آیه ۸۲ .... ص: ۵۸۹

(آیه ۸۲) - بعد از ذکر این نعمتهای آشکار و نهان می‌فرماید: «با این همه اگر آنها روی برتابند (و تسلیم دعوت حق نشوند، نگران مباش) چرا که وظیفه تو فقط ابلاغ آشکار است» (فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ).
این جمله در حقیقت، برای دلداری پیامبر صلی الله علیه و آله و تسلی خاطر اوست.

سورة النحل(۱۶): آیه ۸۳ .... ص: ۵۸۹

(آیه ۸۳) - و برای تکمیل این گفتار اضافه می‌کند که: «آنان نعمت خدا را می‌شناسند (و به ابعاد آن آشنا هستند و به عمقش پی برده‌اند) ولی با این حال باز انکار می‌کنند» (يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا).

بنابراین، دلیل کفر آنها را در عدم آگاهی نباید جستجو کرد، بلکه عامل این کفر را در صفات زشت دیگر آنها که سد راه ایمانشان شده است باید یافت. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۹۰

و شاید به همین دلیل در پایان آیه اضافه می‌کند: «و اکثر آنها کافرند» (وَ أَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۸۴ .... ص: ۵۹۰

(آیه ۸۴) - آنجا که تمام درها به روی بدکاران بسته می‌شود! در تعقیب آیات گذشته که واکنش نادرست منکران حق را در برابر نعمتهای گوناگون پروردگار بیان می‌کرد، در اینجا به گوشه‌ای از مجازاتهایی در دناک آنها در جهان دیگر اشاره می‌کند. نخست می‌گوید: «و به خاطر بیاورید روزی را که ما از هر امتی گواهی (بر آنها) مبعوث می‌کنیم» (وَ يَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا).

سپس اضافه می‌کند که در آن دادگاه «اجازه سخن گفتن به کافران داده نمی‌شود» (ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا). آیا ممکن است خداوند اجازه دفاع به مجرمی ندهد؟ آری! در آنجا نیاز به سخن گفتن با زبان نیست! دست و پا و گوش و چشم و پوست بدن و حتی زمینی که انسان بر آن گناه یا ثواب کرده است، گواهی می‌دهند بنابراین، نوبت به زبان نمی‌رسد. نه تنها به آنها اجازه سخن گفتن داده نمی‌شود بلکه «توانایی بر جبران و اصلاح و تقاضای عفو نیز ندارند» (وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ). چرا که آنجا که سرای برخورد با نتیجه‌ها و بازتابهای عمل است نه جای انجام عمل و یا جبران و اصلاح.

سوره النحل (۱۶): آیه ۸۵ .... ص: ۵۹۰

(آیه ۸۵) - در این آیه اضافه می‌کند این ظالمان ستم پیشه هنگامی که از مرحله حساب گذشته و در برابر عذاب الهی قرار گرفتند گاهی تقاضای تخفیف و گاهی تقاضای مهلت می‌کنند، اما «هنگامی که ظالمان مجازات را ببینند نه به آنها تخفیف عذاب داده می‌شود و نه مهلت» (وَ إِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۸۶ .... ص: ۵۹۰

(آیه ۸۶) - در این آیه همچنان، سخن از آینده شوم مشرکان، به خاطر پرستیدن بتها است، می‌فرماید، در صحنه قیامت که معبودهای ساختگی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۹۱

و انسانهایی که همچون بت پرستش می‌شدند در کنار پرستش کنندگان قرار می‌گیرند، «و هنگامی که مشرکان معبودهایی را که همتای خدا قرار دادند می‌بینند، می‌گویند:

«پروردگارا! اینها همتایانی هستند که ما به جای تو آنها را می‌خواندیم!» (وَ إِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَائُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ).

این معبودان نیز، ما را در این کار وسوسه کردند و در حقیقت شریک جرم ما بودند، بنابراین، سهمی از عذاب و مجازات ما را برای آنها قرار ده.

«و در این هنگام (به فرمان خدا) معبودان (به سخن در می‌آیند و) آنها می‌گویند: شما قطعاً دروغگو هستید!» (فَالْقَوْلُ إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ لَكُمْ لَكَادِبُونَ).

ما نه شریک خدا بودیم و نه شما را وسوسه کردیم و نه محکوم به پذیرش بخشی از مجازاتتان هستیم.

سوره النحل (۱۶): آیه ۸۷ .... ص: ۵۹۱

(آیه ۸۷) - در این آیه اضافه می کند که بعد از این سخن و شنیدن پاسخ «همگی در پیشگاه خدا اظهار تسلیم می کنند» (وَ أَلْقُوا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ). و غرور و نخوت و تعصبهای کورکورانه این عابدان نادان با دیدن چهره حق کنار می رود و سر تعظیم در پیشگاهش فرود می آورند و (در این هنگام) تمام آنچه را (نسبت به خدا) دروغ می بستند، گم و نابود می شود! (وَ ضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ).

هم نسبت دروغین شریک خدا بودن، محو و بی رنگ می شود، و هم پندار شفاعت بتها در پیشگاه خدا، بلکه همانها آتشگیره های دوزخ می شوند و به جان پرستش کنندگانشان می افتند!

سوره النحل (۱۶): آیه ۸۸ .... ص: ۵۹۱

(آیه ۸۸) - تا اینجا بیان حال مشرکان گمراهی بود که در شرک و انحراف خود غوطه ور بودند، بی آنکه دیگری را به این راه بخوانند، سپس حال کسانی را بیان می کند که در عین گمراهی به گمراه ساختن دیگران نیز اصرار دارند، می فرماید: «کسانی که کافر شدند و مردم را از راه خدا باز داشتند، مجازاتی مافوق مجازات کفرشان بر آنها می افزایم در برابر آنچه فساد می کردند» (الَّذِينَ كَفَرُوا وَ صَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ). چرا که عامل فساد در روی زمین و گمراهی خلق خدا، و مانع از پیمودن راه حق شدند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۹۲

در حدیث مشهوری می خوانیم: «هر کس سنت نیکی بگذارد، پاداش کسانی که به آن عمل کنند برای او هست بی آنکه از پاداش آنها کاسته شود، و هر کس سنت بدی بگذارد، گناه همه کسانی که به آن عمل می کنند بر او نوشته می شود، بی آنکه از گناه آنها چیزی کاسته شود».

سوره النحل (۱۶): آیه ۸۹ .... ص: ۵۹۲

(آیه ۸۹) - سپس به دنبال سخنی که از وجود «گواه» در هر امتی در چند آیه قبل به میان آمد مجدداً به سراغ آن بحث با توضیح بیشتری می رود، می گوید: «و به خاطر بیاورید آن روز را که ما از میان هر امتی گواهی از خود آنها بر آنها مبعوث می کنیم» (وَ يَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ).

گرچه این حکم عام شامل مسلمانان و پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نیز می شود، ولی برای تأکید بیشتر خصوصاً آن را مطرح کرده، می فرماید: «و ما تو را شاهد و گواه بر این گروه مسلمانان قرار می دهیم» (وَ جِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ).

و از آنجا که قرار دادن شهید و گواه فرع بر این است که قبلاً برنامه کامل و جامعی در اختیار افراد قرار داده شده باشد، بطوری که حجت بر همگی تمام شود، تا به دنبال آن، مسأله نظارت و مراقبت مفهوم صحیحی پیدا کند، لذا بلافاصله می گوید: «و ما این کتاب آسمانی (قرآن) را بر تو نازل کردیم که بیانگر همه چیز است» (وَ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ).

«و هم هدایت است و هم رحمت، و هم مایه بشارت برای همه مسلمانان جهان» (وَ هُدًى وَ رَحْمَةً وَ بُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۹۰ .... ص: ۵۹۲

(آیه ۹۰) - جامعترین برنامه اجتماعی: این آیه نمونه ای از جامعترین تعلیمات اسلام در زمینه مسائل اجتماعی، و انسانی و

اخلاقی را بیان می‌کند.

در آغاز می‌گوید: «خداوند فرمان به عدل و احسان می‌دهد و (همچنین) بخشش به نزدیکان» (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَ إِيْتَاءِ ذِي الْقُرْبَى).

«عدل» همان قانونی است که تمام نظام هستی بر محور آن می‌گردد. و به معنی واقعی کلمه آن است که هر چیزی در جای خود باشد بنابراین، هرگونه انحراف، افراط، تفریط، تجاوز از حد، تجاوز به حقوق دیگران بر خلاف اصل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۹۳ «عدل» است.

اما از آنجا که عدالت با همه قدرت و شکوه و تأثیر عمیقش در مواقع بحرانی و استثنایی به تنهایی کارساز نیست، بلافاصله دستور به احسان را پشت سر آن می‌آورد.

در حدیثی از علی علیه السلام می‌خوانیم: «عدل آن است که حق مردم را به آنها برسانی، و احسان آن است که بر آنها تفضل کنی».

بعد از تکمیل این سه اصل مثبت، به سه اصل منفی و منهی می‌پردازد و می‌گوید: «خداوند از فحشاء و منکر و ظلم و ستم، نهی می‌کند» (وَ يَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ).

«فحشاء» اشاره به گناهان پنهانی، «منکر» اشاره به گناهان آشکار، و «بغی» هرگونه تجاوز از حق خویش و ظلم و خود برترینی نسبت به دیگران است.

و در پایان آیه، به عنوان تأکید مجدد روی تمام این اصول ششگانه می‌فرماید: «خداوند به شما اندرز می‌دهد شاید متذکر شوید» (يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ).

احیای اصول سه گانه عدل و احسان و ایتاء ذی القربی و مبارزه با انحرافات سه گانه فحشاء و منکر و بغی در سطح جهانی، کافی است که دنیایی آباد و آرام و خالی از هر گونه بدبختی و فساد بسازد، و اگر از ابن مسعود صحابی معروف نقل شده که: «این آیه جامعترین آیات خیر و شر در قرآن است» به همین دلیل است.

سوره النحل (۱۶): آیه ۹۱ .... ص: ۵۹۳

اشاره

(آیه ۹۱)

شأن نزول: .... ص: ۵۹۳

در آن هنگام که جمعیت مسلمانان کم، و دشمنان فراوان بودند، و امکان داشت بعضی از مؤمنان به خاطر همین تفاوت و احساس تنهایی، بیعت خود را با پیامبر صلی الله علیه و آله بشکنند و از حمایت او دست بردارند، آیه نازل شد و به آنها در این زمینه هشدار داد.

استحکام پیمانهای شما دلیل بر ایمان شماست! در اینجا به بخش دیگری از مهمترین تعلیمات اسلام پرداخته، نخست می‌فرماید: «و هنگامی که با خدا عهد بستید به عهد او وفا کنید» (وَ أَوفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۹۴

سپس اضافه می‌کند: «و سوگندها را بعد از محکم ساختن نقض نکنید» (وَ لَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا). «در حالی که (به نام خدا سوگند یاد کرده‌اید و) خداوند را کفیل و ضامن بر سوگند خود قرار داده‌اید» (وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا).

«چرا که خداوند از تمام اعمال شما آگاه است» (إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ).

مسأله «ایمان» (جمع یمین به معنی سوگند) که در آیه فوق آمده معنی وسیعی دارد که هم تعهداتی را که انسان با سوگند در برابر خداوند کرده، شامل می‌گردد، و هم تعهداتی را که با تکیه بر قسم در برابر خلق خدا می‌کند. و به تعبیر دیگر هر گونه تعهدی که زیر نام خدا و با سوگند به نام او انجام می‌گیرد در این جمله وارد است.

سورة النحل (۱۶): آیه ۹۲ .... ص: ۵۹۴

(آیه ۹۲) - و از آنجا که مساله وفای به عهد، یکی از مهمترین پشتوانه‌ها برای ثبات هر جامعه است در این آیه نیز با لحن توأم با نوعی سرزنش و ملامت، آن را تعقیب کرده، می‌گوید و شما «همانند آن زن (سبک مغز) نباشید که پشمهای تابیده خود را پس از استحکام و امی‌تایید» (وَ لَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا).

اشاره به داستان زنی است از قریش به نام «رائطه» در زمان جاهلیت که از صبح تا نیم روز، خود و کنیزانش، پشمها و موهایی را که در اختیار داشتند می‌تاییدند، و پس از آن دستور می‌داد همه آنها را واتابند و به همین جهت به عنوان «حمقاء» (زن احمق) در میان عرب، معروف شده بود.

سپس اضافه می‌کند: «در حالی که سوگند (و پیمان) خود را وسیله خیانت و فساد قرار می‌دهید، به خاطر این که گروهی، جمعیتشان از گروه دیگر بیشتر است» و کثرت دشمن را بهانه‌ای برای شکستن بیعت با پیامبر می‌شمرد (تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ).

آگاه باشید! «خدا فقط شما را با این وسیله، مورد آزمایش قرار می‌دهد» (إِنَّمَا يُبْلِغُكُمُ اللَّهُ بِهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۹۵

به هر حال «خداوند (نتیجه این آزمایش و) آنچه را در آن اختلاف داشتید در روز قیامت برای شما آشکار می‌سازد» و پرده از روی اسرار دلها بر می‌دارد و هر کس را به جزای اعمالش می‌رساند (وَ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ).

سورة النحل (۱۶): آیه ۹۳ .... ص: ۵۹۵

(آیه ۹۳) - و از آنجا که بحث از آزمایش الهی و تأکید بر ایمان و انجام وظائف، غالباً این توهم را ایجاد می‌کند که مگر برای خدا مشکل است که همه انسانها را اجباراً به قبول حق وادار سازد، لذا در این آیه به پاسخ این توهم پرداخته می‌گوید: «و اگر

خدا می خواست، همه شما را امت واحدی قرار می داد» (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً).

«امت واحده» از نظر ایمان و قبول حق، ولی بدیهی است این پذیرش حق نه گامی به سوی تکامل است نه دلیلی بر افتخار پذیرنده آن، لذا سنت خدا این است که همگان را آزاد بگذارد، تا با اختیار خود، راه حق را بیابند.

ولی این آزادی به آن معنی نیست که از ناحیه خدا، هیچ گونه کمکی به پویندگان این راه نمی شود، بلکه آنها که قدم در راه حق می گذارند توفیق خداوند شامل حالشان می شود، و آنها که در راه باطل گام می گذارند از این موهبت محروم می گردند و بر گمراهیشان افزوده می شود.

لذا بلافاصله می گوید: «لکن خدا هر کس را بخواهد گمراه می کند و هر کس را بخواهد هدایت» (وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ).

اما این هدایت و اضلال الهی هرگز سلب مسؤولیت از شما نمی کند، زیرا گامهای نخستین آن، از خود شماست به همین دلیل اضافه می کند: «و شما بطور قطع در برابر اعمالی که انجام می دادید مسؤولید، و از شما بازپرسی می شود» (وَلْتَسْتَلْنَ عَمَّا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ).

سورة النحل (۱۶): آیه ۹۴ .... ص: ۵۹۵

(آیه ۹۴) - سپس برای تأکید بر مسأله وفای به عهد و ایستادگی در برابر سوگندها که از عوامل مهم ثبات اجتماعی است می گوید: «سوگندهایتان را وسیله تقلب و خیانت در میان خود قرار ندهید» (وَلَا تَتَّخِذُوا اٰیْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ).

زیرا این امر دو زیان بزرگ دارد اول این که: سبب می شود که «گامی بعد از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۹۶ ثابت گشتن (بر ایمان) متزلزل شود» (فَتَزَلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا).

زیان دیگر این که: «و به خاطر بازداشتن (مردم) از راه خدا، آثار سوء آن را بچشید! و برای شما، عذاب عظیمی خواهد بود!» (وَتَذُقُوا الشُّوْءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَ لَكُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ).

در حقیقت پیمان شکنیها و تخلف از سوگندها، از یک سو موجب بدبینی و تنفر مردم از آیین حق و پراکندگی صفوف و بی اعتمادی می گردد، تا آنجا که مردم رغبت به پذیرش اسلام نشان نمی دهند و اگر پیمانی با شما بستند خود را ملزم به وفای به آن نمی دانند، و این خود مایه ناراحتیهای فراوان و شکست و تلخ کامی در دنیاست.

و از سویی دیگر عذاب الهی را در سرایی دیگر، برای شما به ارمغان می آورد.

سورة النحل (۱۶): آیه ۹۵ .... ص: ۵۹۶

اشاره

(آیه ۹۵)

شان نزول: .... ص: ۵۹۶

در مورد نزول این آیه و دو آیه بعد نقل شده: مردی از اهالی «حضر موت» خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسید عرض کرد: ای رسول خدا! همسایه‌ای به نام «امرؤ القیس» دارم که قسمتی از زمین مرا غصب کرده است. پیامبر صلی الله علیه و آله امرؤ القیس را خواست و از او در این زمینه سؤال کرد، او در پاسخ همه چیز را انکار نمود، پیامبر صلی الله علیه و آله به او پیشنهاد سوگند کرد. به هنگامی که امرؤ القیس برخواست تا سوگند یاد کند، پیامبر صلی الله علیه و آله به او مهلت داد- و فرمود: در این باره بیندیش و بعدا سوگند یاد کن. آن دو بازگشتند و در این حال، دو آیه اول نازل شد- و آنها را از سوگند دروغ و عواقب آن برحذر داشت. هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله این دو آیه را برای آنها خواند، امرؤ القیس گفت حق است، من قسمتی از زمین او را غصب کرده‌ام، ولی نمی‌دانم چه مقدار بوده است؟ اکنون که چنین است هر مقدار می‌خواهد (و می‌داند حق اوست) بگیرد، و معادل آن هم بر آن بیفزاید به خاطر استفاده‌ای که در این مدت از زمین او کرده‌ام. در این هنگام آیه (۹۷) نازل شد- و به کسانی که عمل صالح توأم با ایمان دارند بشارت «حیات طیبه» داد.

تفسیر: .... ص: ۵۹۶

در تعقیب آیات گذشته که از زشتی پیمان شکنی و سوگند دروغ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۹۷ سخن می‌گفت این آیه تأکیدی بر همان مطلب دارد با این تفاوت که انگیزه پیمان شکنی و سوگند دروغ در آیات قبل مسأله مرعوب شدن در برابر اکثریت عددی بود، و در اینجا انگیزه آن مسأله جلب منافع بی‌ارزش مادی است. لذا می‌گوید: «و هرگز پیمان الهی را با بهای کمی مبادله نکنید» (وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا). یعنی هر بهایی در برابر آن بگیری کم و ناچیز است، حتی اگر تمام دنیا را به شما بدهند ارزش یک لحظه وفای به عهد الهی را ندارد. س به عنوان دلیل اضافه می‌کند: «آنچه نزد خداست برای شما بهتر است اگر بدانید» (إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ).

سورة النحل (۱۶): آية ۹۶ .... ص: ۵۹۷

(آیه ۹۶)- در این آیه دلیل این برتری را چنین بیان می‌کند: «آنچه نزد شماست سرانجام فانی و نابود می‌شود، اما آنچه نزد خداست باقی و جاودان می‌ماند» (ما عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَ ما عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ). بیایید و سرمایه‌های خود را برای خدا و در راه خدا و جلب رضای او به کار اندازید تا مصداق «عِنْدَ اللَّهِ» گردد، و به مقتضای «ما عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ» باقی و برقرار شود. سپس اضافه می‌کند: «و ما کسانی را که (در راه اطاعت فرمانمان بخصوص ایستادگی در برابر سوگندها و عهدها) صبر و استقامت می‌کنند به بهترین اعمالشان پاداش خواهیم داد» (وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ). تعبیر به «احسن» دلیل بر این است که اعمال نیک آنها همه یکسان نیست، بعضی خوب است و بعضی خوبتر، ولی خداوند همه

را به حساب خوبتر می گذارد، و پاداش خوبتر را به آنها می دهد، و این نهایت بزرگواری است.

سوره النحل(۱۶): آیه ۹۷.... ص: ۵۹۷

(آیه ۹۷) - و به دنبال آن به صورت یک قانون کلی نتیجه اعمال صالح توأم با ایمان را از هر کس و به هر صورت تحقق یابد، در این دنیا و جهان دیگر، بیان می کند، می گوید: «هر کس عمل صالح انجام دهد در حالی که مؤمن باشد، خواه مرد یا زن به او حیات پاکیزه می بخشیم، و پاداش آنها را به بهترین اعمالی که انجام می دادند خواهیم داد» (مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۹۸

و به این ترتیب معیار، تنها «ایمان» و «اعمال صالح زاینده آن» است و دیگر هیچ قید و شرطی نه از نظر سن و سال، نه از نظر نژاد، نه از نظر جنسیت و نه از نظر پایه و رتبه اجتماعی در کار نیست.

«حیات طیبه» یعنی، زندگی پاکیزه از هر نظر، پاکیزه از آلودگیها، ظلمها و خیانتها، عداوتها و دشمنیها، اسارتها و ذلتها و انواع نگرانیها و هرگونه چیزی که آب زلال زندگی را در کام انسان ناگوار می سازد.

سوره النحل(۱۶): آیه ۹۸.... ص: ۵۹۸

(آیه ۹۸) - این گونه قرآن بخوان! این آیه طرز استفاده از قرآن مجید و چگونگی تلاوت آن را بیان می کند، زیرا پربار بودن محتوای قرآن به تنهایی کافی نیست، باید موانع نیز از وجود ما و از محیط فکر و جان ما برچیده شود تا به آن محتوای پربار دست یابیم.

لذا نخست می گوید: «پس هنگامی که قرآن می خوانی از شرّ شیطان مطرود شده به خدا پناه بر» (فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ).

البته منظور تنها ذکر جمله «اعوذ بالله من الشّيطان الرجیم» نیست، بلکه باید این «ذکر» را تبدیل به «فکر» کنیم و این فکر مقدمه تحقق حالتی در نفس و جان انسان گردد، حالت توجه به خدا، حالت جدایی از هوی و هوسهای سرکشی که مانع فهم و درک صحیح انسان است و به هنگام خواندن هر آیه به خدا پناه بریم از این که وسوسه های شیطان حجابی میان ما و کلام حیاتبخش خداوند گردد.

و تا چنین حالتی در روح و جان انسان پیدا نشود، درک حقایق قرآن برای او ممکن نیست.

جمال یار ندارد حجاب و پرده ولی غبار ره بنشان تا نظر توانی کرد!

تا نفس مبرا از نواهی نشود دل آینه نور الهی نشود!

سوره النحل(۱۶): آیه ۹۹.... ص: ۵۹۸

(آیه ۹۹) - این آیه در حقیقت دلیلی است بر آنچه در آیه قبل گفته شده بود، می فرماید: «شیطان تسلطی بر کسانی که ایمان دارند و بر پروردگارشان توکل می کنند ندارد» (إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ).

سوره النحل(۱۶): آیه ۱۰۰.... ص: ۵۹۸

(آیه ۱۰۰) - «تنها تسلط او بر کسانی است که او را دوست می‌دارند و به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۵۹۹ رهبری و سرپرستی خود انتخابش کرده‌اند» (إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ).

«و آنها که او را شریک خدا در اطاعت و بندگی قرار داده‌اند» (وَ الَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ). و فرمان شیطان را به جای فرمان خدا واجب الاجرا می‌دانند! بنابراین سلطه شیطان بر انسانها اجباری و ناخودآگاه نیست بلکه این انسانها هستند که شرایط ورود او را به محیط جان خود فراهم می‌سازند.

سورة النحل (۱۶): آیه ۱۰۱ .... ص: ۵۹۹

اشاره

(آیه ۱۰۱)

شان نزول: .... ص: ۵۹۹

ابن عباس می‌گوید: مشرکان بهانه‌جو، هنگامی که آیه‌ای نازل می‌شد و دستور سختی در آن بود و سپس آیه دیگری می‌آمد و دستور آسانتری در آن بود، می‌گفتند: محمد اصحاب خود را مسخره می‌کند امروز به چیزی دستور می‌دهد و فردا از همان نهی می‌کند، اینها نشان می‌دهد که محمد همه را از پیش خود می‌گوید نه از ناحیه خدا، در این هنگام آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: .... ص: ۵۹۹

دروغ رسوا! این آیه ایرادهایی را که مشرکان به آیات الهی می‌گرفتند بیان می‌کند، نخست می‌گوید: «هنگامی که آیه‌ای را به آیه دیگر مبدل کنیم (حکمی را نسخ نماییم) و خدا بهتر می‌داند چه حکمی را نازل کند، آنها می‌گویند: تو افترا می‌بندی! اما بیشترشان (حقیقت را) نمی‌دانند» (وَ إِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ). آنها نمی‌دانند که قرآن در پی ساختن یک جامعه انسانی است، جامعه‌ای پیشرو با معنویت عالی. با این حال بدیهی است که این نسخه الهی گاهی نیاز به تبدیل و تعویض دارد.

آری! آنها از این حقایق بی‌خبرند و از شرایط نزول قرآن، بی‌اطلاع، و گر نه می‌دانستند «نسخ» پاره‌ای از دستورات و آیات قرآن، یک برنامه دقیق و حساب شده تربیتی است که بدون آن، هدف نهایی و نیل به تکامل تأمین نمی‌شود، و دلیل بر تناقض گویی پیامبر صلی الله علیه و آله و یا افترا بستن به خدا نیست.

سورة النحل (۱۶): آیه ۱۰۲ .... ص: ۵۹۹

(آیه ۱۰۲) - این آیه، همین مسأله را تعقیب و تأکید کرده، به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد «بگو: آن را روح

القدس از جانب پروردگارت بر حق نازل کرده است» (قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص:

۶۰۰

«روح القدس» یا «روح مقدس» همان پیک و وحی الهی، «جبرئیل امین» است، اوست که به فرمان خدا آیات را اعم از ناسخ و منسوخ، بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل می کند، آیاتی که همه حق است همه واقعی را تعقیب می کند و آن واقعیت چیزی جز تربیت انسانها نیست، تربیت که وصول به آن گاهی احکام ناسخ و منسوخ را ایجاب می کند.

به همین دلیل به دنبال آن می فرماید: «هدف این است که افراد با ایمان را در مسیر خود ثابت قدمتر گردانند، و هدایت و بشارتی برای عموم مسلمین است» (لَيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ هُدًى وَ بَشْرَى لِّلْمُسْلِمِينَ).

به هر حال برای محکم کردن نیروی ایمان و پیمودن راه هدایت و بشارت، گاهی چاره‌ای، جز برنامه‌های کوتاه مدت و موقت که بعدا جای خود را به برنامه نهایی و ثابت می دهد نیست، و این است رمز وجود ناسخ و منسوخ در آیات الهی.

سورة النحل(۱۶): آیه ۱۰۳ .... ص : ۶۰۰

(آیه ۱۰۳) - سپس به بهانه دیگر، و یا صحیحتر، افترای مخالفین به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله اشاره نموده، چنین می گوید: «و ما می دانیم آنها می گویند: این آیات را بشری به او تعلیم می دهد» (وَ لَقَدْ نَعَلِمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ).

قرآن با یک پاسخ دندان شکن خط بطلان بر این ادعاهای بی پایه می کشد و می گوید: اینها توجه ندارد، «زبان کسی که قرآن را به او نسبت می دهند عجمی است، در حالی که این قرآن به زبان عربی فصیح و آشکار (نازل شده) است» (لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَ هَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ).

از این آیه به خوبی استفاده می شود که اعجاز قرآن تنها در جنبه محتوای آن نیست بلکه الفاظ قرآن نیز در سر حد اعجاز است، و کشش و جاذبه و شیرینی و هماهنگی خاصی که در الفاظ و جمله بندیها وجود دارد مافوق قدرت انسانهاست.

سورة النحل(۱۶): آیه ۱۰۴ .... ص : ۶۰۰

(آیه ۱۰۴) - سپس با لحنی تهدید آمیز به بیان این حقیقت می پردازد که این اتهامات و انحرافات همه به خاطر رسوخ بی ایمانی در نفوس آنهاست و «کسانی که ایمان به آیات الهی ندارند خداوند آنها را هدایت نمی کند (نه هدایت به صراط مستقیم و نه به راه بهشت و سعادت جاویدان) و برای آنها عذاب دردناکی است» (إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۰۱

چرا که آنها آنچنان گرفتار تعصب و لجاجت و دشمنی با حقند که شایستگی هدایت را از دست داده‌اند، و جز برای عذاب الیم آمادگی ندارند!

سورة النحل(۱۶): آیه ۱۰۵ .... ص : ۶۰۱

(آیه ۱۰۵) - و در این آیه اضافه می کند: «تنها کسانی (به مردان حق) دروغ می بندند که ایمان به آیات الهی ندارند، و دروغگویان واقعی آنها هستند» (إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَاذِبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَ أُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ).

و چه دروغی از این بزرگتر که انسان به مردان حق اتهام ببندد و میان آنها و انسانهایی که تشنه حقیقتند، سدّ و مانعی ایجاد

کند.

زشتی دروغ از دیدگاه اسلام- آیه فوق از آیات تکان دهنده‌ای است که در زمینه زشتی دروغ سخن می‌گوید و دروغ‌گویان را در سر حد کافران و منکران آیات الهی قرار می‌دهد.

اصولاً- در تعلیمات اسلام به مسأله راستگویی و مبارزه با کذب و دروغ فوق العاده اهمیت داده شده است. تا جایی که در روایات اسلامی دروغ به عنوان «کلید گناهان» و راستگویی به عنوان «برات بهشت» شمرده شده است. علی علیه السلام می‌فرماید: «راستگویی دعوت به نیکوکاری می‌کند، و نیکوکاری دعوت به بهشت». و نیز امام عسکری علیه السلام می‌فرماید: «تمام پلیدیها در اتافی قرار داده شده، و کلید آن دروغ است». در حدیث دیگری از علی علیه السلام می‌خوانیم که فرمود: «انسان هیچ‌گاه طعم ایمان را نمی‌چشد تا دروغ را ترک گوید خواه شوخی باشد یا جدی».

سورة النحل (۱۶): آية ۱۰۶ .... ص : ۶۰۱

اشاره

(آیه ۱۰۶)

شأن نزول: .... ص : ۶۰۱

این آیه در مورد گروهی از مسلمانان نازل گردید که در چنگال مشرکان گرفتار شدند و آنها را مجبور به بازگشت از اسلام و اظهار کلمات کفر و شرک کردند.

آنها «عمار» و پدرش «یاسر» و مادرش «سمیه» و «صهیب» و «بلال» و «خبّاب» بودند پدر و مادر عمار در این ماجرا سخت مقاومت کردند و کشته شدند، ولی عمار که جوان بود آنچه را مشرکان می‌خواستند به زبان آورد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲،

ص: ۶۰۲

این خبر در میان مسلمانان پیچید، بعضی غائبانه عمار را محکوم کردند و گفتند: عمار از اسلام بیرون رفته و کافر شده، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: چنین نیست.

چیزی نگذشت که عمار گریه کنان به خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: مگر چه شده است؟

عرض کرد: ای پیامبر! بسیار بد شده دست از سرم برداشتند تا نسبت به شما جسارت کردم و بتهای آنها را به نیکی یاد نمودم! پیامبر صلی الله علیه و آله با دست مبارکش اشک از چشمان عمار پاک می‌کرد و می‌گفت: اگر باز تو را تحت فشار قرار دادند، آنچه می‌خواهند بگو- و جان خود را از خطر رهایی بخش.

در این هنگام آیه نازل گردید و مسائل را در این رابطه روشن ساخت.

بازگشت کنندگان از اسلام (مرتدین) - در تکمیل بحث آیات گذشته که سخن از برنامه‌های مختلف مشرکان و کفار در میان بود، در اینجا به گروهی دیگر از کفار یعنی، «مرتدین» و بازگشت کنندگان از اسلام اشاره می‌کند، می‌گوید: «کسانی که بعد از ایمان کافر شوند - به جز آنها که تحت فشار و اجبار اظهار کفر کرده‌اند در حالی که قلبشان مملو از ایمان است - آری چنین اشخاصی که سینه خود را برای پذیرش کفر گشوده‌اند غضب خدا بر آنهاست و عذاب عظیمی در انتظارشان» (مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَ لَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ).

در واقع در اینجا اشاره به دو گروه از کسانی است که بعد از پذیرش اسلام راه کفر را پیش می‌گیرند.

نخست آنها که در چنگال دشمنان بی‌منطق گرفتار می‌شوند و تحت فشار و شکنجه آنها اعلام بیزاری از اسلام و وفاداری به کفر می‌کنند، در حالی که آنچه می‌گویند تنها با زبان است و قلبشان ملامت از ایمان می‌باشد، این گروه مسلماً مورد عفووند، بلکه اصلاً گناهی از آنها سر نزده است، این همان «تقیه» مجاز است که برای حفظ جان و ذخیره کردن نیروها برای خدمت بیشتر در راه خدا در اسلام مجاز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۰۳ شناخته شده است.

گروه دوم کسانی هستند که به راستی دریچه‌های قلب خود را به روی کفر و بی‌ایمانی می‌گشایند، و مسیر عقیدتی خود را به کلی عوض می‌کنند، اینها هم گرفتار غضب خدا و هم «عذاب عظیم» او می‌شوند. چرا که این عمل موجب تزلزل جامعه اسلامی می‌گردد و یک نوع قیام بر ضد رژیم و حکومت اسلامی محسوب می‌شود و غالباً دلیل بر سوء نیت است، و سبب می‌شود که اسرار جامعه اسلامی به دست دشمنان افتد.

سورة النحل (۱۶): آیه ۱۰۷ .... ص: ۶۰۳

(آیه ۱۰۷) - این آیه دلیل مرتد شدن آنها را چنین بازگو می‌کند: «این به خاطر آن است که آنها زندگی دنیا را بر آخرت ترجیح دادند» و به همین جهت بار دیگر در طریق کفر گام نهادند (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ). «و خداوند قوم کافر را (که در کفر و انکار اصرار می‌ورزند) هدایت نمی‌کند» (وَ أَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ).

و بطور خلاصه هنگامی که آنها اسلام آوردند، موقتا پاره‌ای از منافع مادیشان به خطر افتاد، و از آنجا که به دنیا عشق می‌ورزیدند از ایمان خود پشیمان گشتند و مجدداً به سوی کفر بازگشتند.

بدیهی است چنین جمعیتی که از درون وجودشان کششی به سوی ایمان نیست، مشمول هدایت الهی نمی‌شوند.

سورة النحل (۱۶): آیه ۱۰۸ .... ص: ۶۰۳

(آیه ۱۰۸) - این آیه دلیل عدم هدایت آنها را چنین شرح می‌دهد: «آنها کسانی هستند که خدا بر قلب و گوش و چشمشان مهر نهاده» آن چنان که از دیدن و شنیدن و درک حق محروم مانده‌اند (أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَ سَمِعِهِمْ وَ أَبْصَارِهِمْ).

و روشن است «چنین افرادی (با از دست دادن تمام ابزار شناخت) غافلان واقعی هستند» (أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ). زیرا اعمال

خلاف و انواع گناهان آثار سوئی روی حس تشخیص و درک انسان می‌گذارد و سرانجام کارش به جایی می‌رسد که دریچه روح او به روی همه حقایق بسته می‌شود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۰۴

سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۹ .... ص: ۶۰۴

(آیه ۱۰۹) - در این آیه نتیجه کار آنها چنین ترسیم شده است: «ناچار و قطعاً آنها در آخرت زیانکارانند» (لا جرمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ).

چه زیان و خسروانی از این بدتر که انسان همه امکانات لازم را برای هدایت و سعادت جاویدان در دست داشته باشد، و بر اثر هوی و هوس همه این سرمایه‌ها را از دست بدهد.

سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۰ .... ص: ۶۰۴

(آیه ۱۱۰) - و از آنجا که در برابر دو گروه گذشته یعنی آنها که تحت فشار دشمن کلمات کفرآمیز را به عنوان «تقیه» بیان کردند و آنها که با تمام میل به کفر بازگشتند، گروه سومی وجود دارند که همان فریب خوردگانند.

این آیه به وضع آنها اشاره کرده، می‌گوید: سپس پروردگار تو نسبت به کسانی که بعد از فریب خوردن (به ایمان بازگشتند و) هجرت کردند، سپس جهاد کردند و در راه خدا استقامت نمودند پروردگارت، بعد از انجام این کارها، بخشنده و مهربان است» و آنها را مشمول رحمت خود می‌سازد (ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهِدُوا وَ صَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ).

این آیه دلیل روشنی است برای قبول توبه مرتد ملی.

سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۱ .... ص: ۶۰۴

(آیه ۱۱۱) - سرانجام به عنوان یک هشدار عمومی می‌گوید: «به یاد آورید روزی را که هر کس (در فکر خویشتن است و تنها) به دفاع از خود بر می‌خیزد» تا خود را از عذاب و مجازات دردناکش رهایی بخشد (يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا).

ولی این دست و پاها بیهوده است «و (در آنجا) نتیجه اعمال هر کسی بی‌کم و کاست به او داده می‌شود» (و تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ).

«و به آنها ظلم نخواهد شد» (و هُمْ لَا يُظْلَمُونَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۲ .... ص: ۶۰۵

(آیه ۱۱۲) - آنها که کفران کردند و گرفتار شدند: کرارا گفته‌ایم که این سوره، سوره نعمتهاست، نعمتهای معنوی و مادی، در این آیه نتیجه کفران نعمتهای الهی را در قالب یک مثال عینی می‌خوانیم.

نخست می گوید: «و خداوند (برای آنها که ناسپاسی نعمت می کنند) مثلی زیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۰۵ زده است: منطقه آبادی را که در نهایت امن و امان بوده» (وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً). این آبادی آن چنان امن و امان بود که ساکنانش «با اطمینان در آن زندگی داشتند» و هرگز مجبور به مهاجرت و کوچ کردن نبودند (مُطْمَئِنَّةً).

علاوه بر نعمت امنیت و اطمینان، «انواع روزیهای مورد نیازش بطور وافر از هر مکانی به سوی آن می آمد» (يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ).

«اما سر انجام این آبادی (ساکنانش) کفران نعمتهای خدا کردند و خدا لباس گرسنگی و ترس را به خاطر اعمالشان بر اندام آنها پوشانید» (فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ). در حقیقت همان گونه که در آغاز، نعمت امنیت و رفاه تمام وجود آنها را پر کرده بود، در پایان نیز بر اثر کفران، فقر و ناامنی به جای آن نشست.

سورة النحل(۱۶): آية ۱۱۳ .... ص: ۶۰۵

(آیه ۱۱۳) - نه تنها نعمتهای مادی آنها در حد کمال بود که از نعمتهای معنوی یعنی وجود فرستاده خدا و تعلیمات آسمانی او نیز برخوردار بودند «و پیامبری از خود آنها به سوی آنها آمد (و آنها را به آیین حق دعوت کرد و اتمام حجت نمود) ولی آنها به تکذیبش پرداختند» (وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ). «پس در این هنگام عذاب الهی آنها را فرو گرفت، در حالی که آنها ظالم و ستمگر بودند» (فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَ هُمْ ظَالِمُونَ).

سورة النحل(۱۶): آية ۱۱۴ .... ص: ۶۰۵

(آیه ۱۱۴) - با مشاهده چنین نمونه‌های زنده و روشنی شما در راه آن غافلان و ظالمان و کفران کنندگان نعمتهای الهی گام ننهید «شما از آنچه خدا روزیتان کرده است حلال و پاکیزه بخورید و شکر نعمتهای او را به جا آورید اگر او را می پرستید» (فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَ اشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ).

این داستان احتمالاً- مربوط به گروهی از بنی اسرائیل بوده است که در منطقه آبادی می زیستند و بر اثر کفران نعمت گرفتار قحطی و ناامنی شدند.

شاهد این سخن، حدیثی است که از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:

«گروهی از بنی اسرائیل آن قدر زندگی مرفهی داشتند که حتی از مواد غذایی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۰۶ مجسمه‌های کوچک می ساختند و گاهی با آن بدن خود را نیز پاک می کردند، اما سر انجام کار آنها به جایی رسید که مجبور شدند همان مواد غذایی آلوده را بخورند و این همان است که خداوند در قرآن فرموده: «ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً...» و این هشدار است به همه افراد و ملت‌هایی که غرق نعمتهای الهی هستند تا بدانند هرگونه اسراف و تبذیر و تضييع نعمتها جریمه دارد جریمه‌ای بسیار سنگین.

این هشدار است به آنها که همیشه نیمی از غذای اضافی خود را به زباله‌دانا می ریزند.

و هشدار است به آنها که مواد غذایی را در خانه‌ها برای مصرف شخصی و در انبارها برای گرانتر فروختن، آن قدر ذخیره

می‌کنند که می‌گنجد و فاسد می‌شود اما حاضر نیستند به نرخ ارزانتر در اختیار دیگران بگذارند! آری! اینها همه در پیشگاه خدا مجازات و جریمه دارد و کمترین مجازات آن سلب این مواهب است.

سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۵ .... ص: ۶۰۶

(آیه ۱۱۵) - دروغگویان هرگز رستگار نخواهند شد: از آنجا که در آیات گذشته سخن از نعمتهای پاکیزه الهی و شکر این نعمتها به میان آمده بود این آیه در تعقیب آنها، از محرّمات واقعی و محرّمات غیر واقعی که از طریق بدعت در آیین خدا تحریم شده بودند، سخن می‌گوید تا این حلقه تکمیل گردد.

نخست می‌گوید: خداوند «تنها مردار، خون، گوشت خوک و آنچه را با نام غیر خدا سر بریده‌اند بر شما حرام کرده است» (إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَ مَا أَهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ).

اما آلودگی سه مورد اول، امروز بر کسی پوشیده نیست، مردار منبع انواع میکربهاست، و خون نیز از تمام اجزاء بدن از نظر فعالیت میکربها آلوده‌تر است، و گوشت خوک نیز عاملی برای چند نوع بیماری خطرناک است.

اما حیواناتی که با نام غیر «الله» ذبح می‌شوند فلسفه تحریم آن جنبه بهداشتی نیست، بلکه جنبه اخلاقی و معنوی دارد. چرا که از یک سو مبارزه‌ای است با آیین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۰۷

شرک و بت پرستی و از سوی دیگر توجهی است به آفریننده این نعمتها.

ضمناً از مجموع محتوای این آیه و آیات بعد، این نکته استفاده می‌شود که اسلام، اعتدال را در استفاده از گوشت توصیه می‌کند، نه مانند گیاهخواران این منبع غذایی را بکلی تحریم کرده، و نه مانند مردم عصر جاهلیت و گروهی از به اصطلاح متمدنان زمان ما اجازه استفاده از هر نوع گوشتی (حتی سوسمار و خرچنگ و انواع کرمها) را می‌دهد.

و در پایان آیه همان گونه که روش قرآن در بسیاری از موارد است، موارد استثناء را بیان کرده، می‌گوید: «اما کسانی که ناچار شوند (از خوردن گوشتهای حرام فی المثل در بیابانی بدون غذا بمانند و جانشان در خطر باشد) در حالی که تجاوز و تعدی از حدّ نمایند (خدا آنها را می‌بخشد چرا که) خدا بخشنده و مهربان است» (فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَ لَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۶ .... ص: ۶۰۷

(آیه ۱۱۶) - این آیه بحثی را که در زمینه تحریمهای بی‌دلیل مشرکان که بطور ضمنی قبلاً مطرح شده بود با صراحت شرح می‌دهد و می‌گوید: «به خاطر دروغی که زبانهای شما توصیف می‌کند نگوئید این حلال است و آن حرام، تا چیزی را به دروغ بر خدا افترا ببندید» (وَ لَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتَكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَ هَذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ).

یعنی این یک دروغ آشکار است که تنها از زبان شما تراوش کرده اشیایی را از پیش خود حلال می‌کنید، و اشیایی را حرام- اشاره به چهارپایانی بوده که بعضی را بر خود تحریم می‌کردند و بعضی را حلال می‌دانستند و قسمتی را به بتها اختصاص می‌دادند.

آیا خداوند به شما چنین حقی داده است، که قانونگزاری کنید؟ و یا این که افکار خرافی و تقلیدهای کورکورانه، شما را به چنین بدعتهایی واداشته است؟! در پایان آیه به عنوان یک اخطار جدی می‌گوید: «کسانی که به خدا دروغ و افترا می‌بندند

هیچ گاه رستگار نخواهند شد» (إِنَّ الَّذِينَ يَفْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۰۸
اصولا دروغ و افترا مایه بدبختی و نارستگاری است، در باره هر کس که باشد تا چه رسد به این که در باره خداوند بزرگ صورت گیرد.

سوره النحل(۱۶): آیه ۱۱۷ .... ص : ۶۰۸

(آیه ۱۱۷) - این آیه عدم رستگاری را چنین توضیح می دهد: «بهره کمی است (که در این دنیا نصیبشان می شود)، و عذاب دردناکی در انتظار آنان است» (مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).
این متاع قلیل، ممکن است اشاره به جنینهای مرده حیوانات باشد که برای خود حلال می شمردند، و از گوشت آن استفاده می کردند.

سوره النحل(۱۶): آیه ۱۱۸ .... ص : ۶۰۸

(آیه ۱۱۸) - در اینجا ممکن است سؤالی، طرح شود که چرا غیر از آن چهار چیز که در بالا- گفته شد، اشیاء دیگری از حیوانات بر قوم یهود حرام بوده است؟
این آیه گویا به پاسخ این سؤال پرداخته، می گوید: «ما بر یهود (علاوه بر آن چهار مورد) چیزهایی را که قبلا برای تو شرح دادیم تحریم کردیم» (وَ عَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ).
اشاره به اموری است که در آیه ۱۴۶ سوره انعام آمده: «بر یهودیان هر حیوان ناخن داری را حرام کردیم (اشاره به حیواناتی است که سم یکپارچه دارند همچون اسب) و از گاو و گوسفند، پیه و چربیشان را تحریم نمودیم، مگر چربیهای را که بر پشت آنها قرار داشت، و یا در لابلائی امعاء، و دو طرف پهلوها، و یا با استخوان آمیخته بود، این را به خاطر ظلم و ستم آنها، به عنوان کیفر، قرار دادیم و ما راست می گوئیم».
در حقیقت این محرمات اضافی جنبه مجازات و کیفر در برابر مظالم و ستمهای یهود داشته، و لذا در پایان آیه اضافه می کند: «و ما به آنها ستم نکردیم ولی آنها به خویشان ستم روا می داشتند» (وَ مَا ظَلَمْنَاهُمْ وَ لَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ).

سوره النحل(۱۶): آیه ۱۱۹ .... ص : ۶۰۸

(آیه ۱۱۹) - در این آیه آن چنان که روش قرآن است، درهای بازگشت را به روی افراد فریب خورده و یا پشیمان می گشاید، و می گوید: «سپس پروردگارت نسبت به آنها که از روی جهل اعمال بد انجام داده اند، سپس بعد از آن توبه کرده اند و اصلاح و جبران نمودند، آری پروردگارت بعد از این توبه و اصلاح، آمرزنده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۰۹
و مهربان است» (ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا الشُّوَاءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَ أَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ).
قابل توجه این که علت ارتکاب گناه را «جهالت» می شمرد، چرا که این گونه افرادند که پس از آگاهی به راه حق باز می گردند.

دیگر این که: مسأله توبه را به توبه قلبی و ندامت درونی محدود نمی کند، بلکه اصلاح و جبران را مکمل توبه می شمارد، تا این فکر غلط را از مغز خود بیرون کنیم که هزاران گناه را با یک جمله «استغفر الله» می توان جبران کرد.

سوره النحل(۱۶): آیه ۱۲۰ .... ص : ۶۰۹

(آیه ۱۲۰) - ابراهیم به تنهایی یک امت بود! گفتیم این سوره، سوره بیان نعمتهاست و هدف از آن تحریک حس شکرگزاری انسانهاست، به گونه‌ای که آنها را به شناخت بخشنده این همه نعمت برانگیزد.

در این آیه سخن از یک مصداق کامل بنده شکرگزار خدا، یعنی «ابراهیم» قهرمان توحید، به میان آمده که مخصوصاً از این نظر نیز برای مسلمانها عموماً و عربها خصوصاً الهام آفرین است که او را پیشوا و مقتدای نخستین خود می‌دانند.

از میان صفات برجسته این مرد بزرگ به پنج صفت اشاره شده است.

۱- در آغاز می‌گوید «ابراهیم خود امتی بود» (إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً).

آری! ابراهیم یک امت بود، یک پیشوای بزرگ بود، یک مرد امت ساز بود، و در آن روز که در محیط اجتماعیش کسی دم از توحید نمی‌زد او منادی بزرگ توحید بود.

۲- وصف دیگر او (ابراهیم) این بود که «بنده مطیع خدا بود» (قَانِتًا لِلَّهِ).

۳- «او همواره در خط مستقیم الله و طریق حق، گام می‌سپرد» (حَنِيفًا).

۴- «او هرگز از مشرکان نبود» و تمام زندگی و فکر و زوایای قلبش را تنها نور «الله» پر کرده بوده (وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ).

سوره النحل(۱۶): آیه ۱۲۱ .... ص : ۶۰۹

(آیه ۱۲۱) - پنجم: و به دنبال این ویژگیها سرانجام او مردی بود که: «همه نعمتهای خدا را شکرگزاری می‌کرد» (شَاكِرًا لِّأَنْعَمِهِ).

و پس از بیان این اوصاف پنج گانه به بیان پنج نتیجه مهم این صفات پرداخته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۱۰ می‌گوید: ۱- «خداوند ابراهیم را (برای نبوت و ابلاغ دعوتش) برگزید» (اجْتَبَاهُ).

۲- «و (خدا) او را به راه راست هدایت کرد» و از هرگونه لغزش و انحراف حفظ نمود (وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).

چرا که هدایت الهی به دنبال لیاقتها و شایستگیهایی است که انسان از خود ظاهر می‌سازد چون بی حساب چیزی به کسی نمی‌دهند.

سوره النحل(۱۶): آیه ۱۲۲ .... ص : ۶۱۰

(آیه ۱۲۲) - سوم: «و ما در دنیا به او حسنه دادیم» (وَ آتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً).

از مقام نبوت و رسالت گرفته، تا نعمتهای مادی و فرزندان شایسته و مانند آن.

۴- «و او در آخرت از صالحان است» (وَ إِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ).

و این نشانه عظمت مقام صالحان است که ابراهیم با این همه مقام در زمره آنها محسوب می‌شود، مگر نه این که خود ابراهیم از خدا این تقاضا را کرده بود «رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَ أَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ»: «خداوند! نظر صائب به من عطا کن و مرا از صالحان قرار ده» (شعرا/ ۸۳).

سوره النحل(۱۶): آیه ۱۲۳ .... ص : ۶۱۰

(آیه ۱۲۳) - پنجم: آخرین امتیازی که خدا به ابراهیم در برابر آن همه صفات برجسته داد این بود که مکتب او نه تنها برای اهل عصرش که برای همیشه، مخصوصاً برای امت اسلامی یک مکتب الهام بخش گردید، به گونه‌ای که قرآن می‌گوید: «سپس به تو وحی فرستادیم که از آیین ابراهیم، آیین خالص توحید، پیروی کن» (ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا). بار دیگر تأکید می‌کند «ابراهیم از مشرکان نبود» (وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۴ .... ص: ۶۱۰

(آیه ۱۲۴) - با توجه به آیات گذشته سؤالی در اینجا پیش می‌آید و آن این که اگر آیین اسلام آیین ابراهیم است و مسلمانان در بسیاری از مسائل از سنن ابراهیم پیروی می‌کنند از جمله احترام روز جمعه، پس چرا یهود شنبه را عید می‌دانند و تعطیل می‌کنند؟

این آیه به پاسخ این سؤال می‌پردازد و می‌گوید: تحریمهای «روز شنبه (برای یهود) فقط به عنوان یک مجازات بود که در آن هم اختلاف کردند» بعضی آن را پذیرفتند و بکلی دست از کار کشیدند و بعضی هم نسبت به آن بی‌اعتنایی کردند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۱۱
(إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ).

جریان از این قرار بود که طبق بعضی از روایات، موسی علیه السلام بنی اسرائیل را دعوت به احترام و تعطیل روز جمعه کرد که آیین ابراهیم بود، اما آنها به بهانه‌ای از آن سر باز زدند و روز شنبه را ترجیح دادند، خداوند روز شنبه را برای آنها قرار داد، اما توأم با شدت عمل و محدودیتها، بنابراین به تعطیلی روز شنبه نباید استناد کنید، چرا که جنبه فوق العاده و مجازات داشته است، و بهترین دلیل بر این مسأله این است که یهود حتی در این روز انتخابی خود نیز اختلاف کردند، گروهی آن را ارج نهادند و احترام نمودند و گروهی نیز احترام آن را شکستند، و به کسب و کار پرداختند و به مجازات الهی گرفتار شدند «۱».

در پایان آیه می‌فرماید: «و پروردگارت روز قیامت، در آنچه اختلاف داشتند، میان آنها داوری می‌کند» (وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ).

سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۵ .... ص: ۶۱۱

(آیه ۱۲۵) - ده دستور مهم اخلاقی در مقابله با مخالفان: در لابلای آیات مختلف این سوره بحثهای گوناگونی گاهی ملایم و گاهی تند، با مشرکان و یهود و بطور کلی با گروههای مختلف به میان آمد، مخصوصاً در آیات اخیر عمق و شدت بیشتری داشت.

در پایان این بحثها که پایان سوره «نحل» محسوب می‌شود یک رشته دستورات مهم اخلاقی از نظر برخورد منطقی، و طرز بحث، چگونگی کيفر و عفو، و نحوه ایستادگی در برابر توطئه‌ها و مانند آن، بیان شده است که می‌توان آن را به عنوان اصول تاکتیکی و روش مبارزه در مقابل مخالفین در اسلام نامگذاری کرد و به عنوان یک قانون کلی در هر زمان و در همه جا از آن استفاده نمود.

این برنامه به ترتیب زیر در ده اصل خلاصه می‌شود.

۱- نخست می گوید: «به وسیله حکمت به سوی راه پروردگارت دعوت کن» (اذْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ).

(۱) این آیه ارتباط و پیوندی با آیات «اصحاب السَّبِيت» (آیات ۱۶۳-۱۶۶ سوره اعراف) دارد که شرح ماجرای آنها در آن آمده است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۱۲

نخستین گام در دعوت به سوی حق، استفاده از منطق صحیح و استدلالات حساب شده است، و به تعبیر دیگر دست انداختن در درون فکر و اندیشه مردم و به حرکت درآوردن آن و بیدار ساختن عقلهای خفته نخستین گام محسوب می شود.

۲- «و به وسیله اندرزه‌های نیکو» (وَ الْمَوْعِظَةُ الْحَسَنَةُ).

یعنی استفاده کردن از عواطف انسانها، چرا که موعظه، و اندرز بیشتر جنبه عاطفی دارد که با تحریک آن می توان توده‌های عظیم مردم را به طرف حق متوجه ساخت.

۳- «و با آنها (مخالفتان) به طریقی که نیکوتر است به مناظره پرداز» (وَ جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ).

و این سومین گام مخصوص کسانی است که ذهن آنها قبلاً از مسائل نادرستی انباشته شده و باید از طریق مناظره ذهنشان را خالی کرد تا آمادگی برای پذیرش حق پیدا کنند.

و در پایان آیه اضافه می کند: «پروردگارت از هر کسی بهتر می داند، چه کسی از راه او گمراه شده است و چه کسانی هدایت یافته اند» (إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ).

اشاره به این که وظیفه شما دعوت به راه حق است، از طرق سه گانه حساب شده فوق، اما چه کسانی سرانجام هدایت می شوند، و چه کسانی در طریق ضلالت پافشاری خواهند کرد آن را تنها خدا می داند و بس.

سورة النحل (۱۶): آية ۱۲۶ .... ص: ۶۱۲

(آیه ۱۲۶) - چهارم: تاکنون سخن از این بود که در یک بحث منطقی، عاطفی و یا مناظره معقول با مخالفان شرکت کنیم، اما اگر کار از این فراتر رفت و درگیری حاصل شد و آنها دست به تعدی و تجاوز زدند، در اینجا دستور می دهد: «اگر خواستید مجازات کنید فقط به مقداری که به شما تعدی شده کیفر دهید» و نه بیشتر از آن (وَ إِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ).

۵- «ولی اگر شکیبایی پیشه کنید (و عفو و گذشت) این کار برای شکیبایان بهتر است» (وَ لَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۱۳

در بعضی از روایات می خوانیم که این آیه در جنگ «احد» نازل شده، هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله وضع دردناک شهادت عمویش حمزه بن عبدالمطلب را دید (که دشمن به کشتن او قناعت نکرده، بلکه سینه و پهلو او را با قساوت عجیبی دریده، و کبد یا قلب او را بیرون کشیده است، و گوش و بینی او را قطع نموده بسیار منقلب و ناراحت شد و) فرمود: «خدایا! حمد از آن توست و شکایت به تو می آورم، و تو در برابر آنچه می بینم یار و مددکار مایی».

سپس فرمود: «اگر من بر آنها چیره شوم آنها را مثله می کنم، آنها را مثله می کنم، آنها را مثله می کنم».

در این هنگام آیه فوق نازل شد.

بلافاصله پیامبر عرض کرد:

«اصبر اصبر»: «خدایا! صبر می‌کنم، صبر می‌کنم!» با این که این لحظه شاید دردناکترین لحظه‌ای بود که در تمام عمر، بر پیامبر گذشت، ولی باز پیامبر بر اعصاب خود مسلط گشت و راه دوم که راه عفو و گذشت بود انتخاب کرد.

سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۷ .... ص: ۶۱۳

(آیه ۱۲۷) - ششم: این عفو و گذشت و صبر و شکیبایی در صورتی اثر قطعی خواهد گذارد که بدون هیچ چشمداشتی انجام پذیرد یعنی فقط به خاطر خدا باشد، و لذا قرآن اضافه می‌کند: «شکیبایی پیشه کن و این شکیبایی تو جز برای خدا (و به توفیق پروردگار) نمی‌تواند باشد» (وَ اصْبِرْ وَ مَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ).

۷- هرگاه تمام این زحمات در زمینه تبلیغ و دعوت به سوی خدا و در زمینه عفو و گذشت و شکیبایی کارگر نیفتاد باز نباید مأیوس و دلسرد شد، و یا بی‌تابی و جزع نمود، بلکه باید با حوصله و خونسردی هر چه بیشتر همچنان به تبلیغ ادامه داد، لذا در هفتمین دستور می‌گوید: «بر آنها اندوهگین مباش» (وَ لَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ).

۸- با تمام این اوصاف باز ممکن است دشمن لجوج دست از توطئه برندارد و به طرح نقشه‌های خطرناک پردازد، در چنین شرایطی موضعگیری صحیح همان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۱۴ است که قرآن می‌گوید: «و به خاطر (کارهای) آنها، اندوهگین و دلسرد مشو! و از توطئه‌های آنها، در تنگنا قرار مگیر» (وَ لَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ).

چرا که تکیه گاه شما خداست و با استمداد از نیروی ایمان و استقامت و پشتکار و عقل می‌توانید این توطئه‌ها را خنثی کنید و نقش بر آب.

سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۸ .... ص: ۶۱۴

(آیه ۱۲۸) - آخرین آیه که سوره نحل با آن پایان می‌گیرد به نهمین و دهمین برنامه اشاره کرده، می‌گوید:

۹- «خداوند با کسانی است که تقوا را پیشه کنند» (إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا).

«تقوا» در همه ابعاد و در مفهوم وسیعش، از جمله تقوا در برابر مخالفان، یعنی حتی در برابر دشمن باید اصول اخلاق اسلامی را رعایت کرد، با اسیران معامله اسلامی نمود، با منحرفان رعایت انصاف و ادب کرد، از دروغ و تهمت پرهیز نمود، و حتی در میدان جنگ همان گونه که در اصول تعلیمات جنگی اسلام وارد شده است باید تقوا و موازین اسلامی حفظ شود: به بی‌دفاعان نباید حمله کرد، متعرض کودکان و پیران از کار افتاده نباید شد، حتی چهارپایان را نباید از بین برد، مزارع را نباید نابود کرد، آب را نباید به روی دشمن قطع نمود خلاصه تقوا و رعایت اصول عدالت در برابر دوست و دشمن عموماً باید انجام گیرد و اجرا شود.

۱۰- «و (خداوند) با کسانی است که نیکوکارند» (وَ الَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ).

احسان و نیکی اگر به موقع و در جای خود انجام پذیرد، یکی از بهترین روشهای مبارزه است، و تاریخ اسلام پر است از مظاهر این برنامه، مثل رفتاری که پیامبر صلی الله علیه و آله با مشرکان «مکه» بعد از فتح نمود.

دقت در موارد ده گانه برنامه فوق که تمام خطوط اصلی و فرعی برخورد با مخالفان را مشخص می‌کند نشان می‌دهد که از تمام اصول منطقی، عاطفی، روانی، تاکتیکی و خلاصه همه اموری که سبب نفوذ در مخالفین می‌گردد باید استفاده کرد.

و اگر مسلمانان در برابر مخالفان خود این برنامه جامع الاطراف را به کار می‌بستند، شاید امروز اسلام سراسر جهان یا بخش عمده آن را فراگرفته بود.

«پایان سوره نحل»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۱۵

آغاز جزء پانزدهم قرآن مجید .... ص: ۶۱۵

سوره اسراء [۱۷] ..... ص: ۶۱۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۱۱۱ آیه است

قبل از ورود در تفسیر این سوره توجه به چند نکته لازم است: .... ص: ۶۱۵

۱- نامهای این سوره: .... ص: ۶۱۵

نام مشهور این سوره «بنی اسرائیل» است و نامهای دیگری نیز از قبیل «اسراء» و «سبحان» دارد. اگر نام «بنی اسرائیل» بر آن گذارده شده به خاطر آن است که بخش قابل ملاحظه‌ای در آغاز و پایان این سوره پیرامون بنی اسرائیل است.

و اگر به آن «اسراء» گفته می‌شود به خاطر نخستین آیه آن است که پیرامون اسراء (معراج) پیامبر صلی الله علیه و آله سخن می‌گوید، و «سبحان» نیز از نخستین کلمه این سوره گرفته شده است.

۲- محتوای سوره: .... ص: ۶۱۵

این سوره بنابر مشهور در مکه نازل شده و طبعاً ویژگیهای سوره‌های مکی در آن جمع است، و بطور کلی می‌توان گفت آیات این سوره بر چند محور زیر دور می‌زند.

۱- دلایل نبوت مخصوصاً قرآن و نیز معراج.

۲- بحثهایی مربوط به معاد، مسأله کیفر و پاداش و نامه اعمال و نتایج آن.

۳- بخشی از تاریخ پرماجرای بنی اسرائیل.

۴- مسأله آزادی اراده و اختیار. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۱۶

۵- مسأله حساب و کتاب در زندگی این جهان.

۶- حق شناسی در همه سطوح، مخصوصاً در باره خویشاوندان، و بخصوص پدر و مادر.

۷- تحریم «اسراف و تبذیر» و «بخل» و «فرزندکشی» و «زنا» و «خوردن مال یتیمان» و «کم فروشی» و «تکبر» و «خونریزی».

- ۸- بحثهایی در زمینه توحید و خداشناسی.
- ۹- مبارزه با هرگونه لجاجت در برابر حق.
- ۱۰- شخصیت انسان و فضیلت و برتری او بر مخلوقات دیگر.
- ۱۱- تأثیر قرآن برای درمان هرگونه بیماری اخلاقی و اجتماعی.
- ۱۲- اعجاز قرآن و عدم توانایی مقابله با آن.
- ۱۳- وسوسه‌های شیطان و هشدار به همه مؤمنان.
- ۱۴- بخشی از تعلیمات مختلف اخلاقی.
- ۱۵- و سرانجام فرازهایی از تاریخ پیامبران به عنوان درسهای عبرتی برای همه انسانها و شاهدی برای مسائل مزبور.

۳- فضیلت تلاوت سوره: .... ص: ۶۱۵

در روایات اجر و پاداش فراوانی برای کسی که این سوره را بخواند نقل شده از جمله این که: در روایتی از امام صادق علیه السلام چنین می‌خوانیم: «کسی که سوره بنی اسرائیل را هر شب جمعه بخواند از دنیا نخواهد رفت تا این که قائم را درک کند و از یارانش خواهد بود».

کر... گفته‌ایم این پاداشها و فضیلتها هرگز برای خواندن تنها نیست، بلکه خواندنی است که توأم با تفکر و اندیشه و سپس الهام گرفتن برای عمل بوده باشد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سورة الإسراء (۱۷): آية ۱ ..... ص: ۶۱۵

(آیه ۱) - معراج گاه پیامبر صلی الله علیه و آله! نخستین آیه این سوره از مسأله «اسرا» یعنی، سفر شبانه پیامبر صلی الله علیه و آله از «مسجد الحرام» به «مسجد اقصی» (بیت المقدس) که مقدمه‌ای برای معراج بوده است سخن می‌گوید، این سفر که در یک شب و مدت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۱۷

کوتاهی صورت گرفت حد اقل در شرایط آن زمان از طرق عادی به هیچ وجه امکان‌پذیر نبود، و جنبه اعجاز آمیز و کاملاً خارق العاده داشت.

نخست می‌گوید: «منزه است آن خداوندی که بنده‌اش را در یک شب از مسجد الحرام به مسجد اقصی - که گردا گردش را پربرکت ساخته‌ایم - برد» (سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ).

این سیر شبانه خارق العاده «به خاطر آن بود که بخشی از آیات عظمت خود را به او نشان دهیم» (لِثَرِيهِ مِنْ آيَاتِنَا).

پیامبر صلی الله علیه و آله گرچه عظمت خدا را شناخته بود، اما سیر در آسمانها به روح پر عظمت او در پرتو مشاهده آن آیات بینات عظمت بیشتری داد تا آمادگی فزونی برای هدایت انسانها پیدا کند.

و در پایان اضافه می‌کند: «خداوند شنوا و بیناست» (إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ).

اشاره به این که اگر خداوند پیامبرش را برای این افتخار برگزید بی دلیل نبود، زیرا او گفتار و کرداری آنچنان پاک و شایسته

داشت که این لباس بر قامتش کاملاً زیبا بود، خداوند گفتار پیامبرش را شنیده و کردار او را دیده و لیاقتش را برای این مقام پذیرفته بود (۱).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۲ ..... ص: ۶۱۶

(آیه ۲) - از آنجا که نخستین آیه این سوره از سیر پیامبر صلی الله علیه و آله سخن می‌گفت، و این گونه موضوعات غالباً از طرف مشرکان و مخالفان مورد انکار واقع می‌شد که چگونه ممکن است پیامبری از میان ما برخیزد که این همه افتخار داشته باشد لذا قرآن در اینجا اشاره به دعوت موسی و کتاب آسمانی او می‌کند تا معلوم شود این

(۱) مشهور و معروف در میان دانشمندان اسلام این است که پیامبر صلی الله علیه و آله به هنگامی که در مکه بود در یک شب از مسجد الحرام به مسجد اقصی در بیت المقدس به قدرت پروردگار آمد، و از آنجا به آسمانها صعود کرد، و آثار عظمت خدا را در پهنه آسمان مشاهده نمود و همان شب به مکه بازگشت. و نیز مشهور و معروف آن است که این سیر زمینی و آسمانی را با جسم و روح توأماً انجام داد.

در زمینه «معراج» مطالب دیگری هست که به خواست خدا در ذیل سوره «نجم» خواهد آمد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۱۸

برنامه رسالت چیز نوظهوری نیست، همچنین مخالفت لجوجانه و سرسختانه مشرکان نیز در تاریخ گذشته مخصوصاً تاریخ بنی اسرائیل، سابقه دارد.

آیه می‌گوید: «و ما به موسی کتاب (آسمانی) دادیم» (وَ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ).

«و آن را مایه هدایت بنی اسرائیل قرار دادیم» (وَ جَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ).

بدون شک منظور از «کتاب» در اینجا «تورات» است که خداوند برای هدایت بنی اسرائیل در اختیار موسی (ع) گذاشت.

سپس به هدف اساسی بعثت پیامبران از جمله موسی اشاره می‌کند که به آنها گفتیم: «غیر مرا و کیل و تکیه‌گاه خود قرار ندهید» (أَلَّا تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكَيْلًا).

این یکی از شاخه‌های اصلی توحید است، توحید در عمل که نشانه توحید در عقیده است، کسی که مؤثر واقعی را در جهان هستی تنها خدا می‌داند به غیر او تکیه نخواهد کرد.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۳ ..... ص: ۶۱۸

(آیه ۳) - در این آیه برای این که عواطف بنی اسرائیل را در رابطه با شکرگزاری از نعمتهای الهی مخصوصاً نعمت معنوی و روحانی کتاب آسمانی برانگیزد آنها را مخاطب ساخته، می‌گوید: «ای فرزندان کسانی که با نوح در کشتی حمل کردیم!» (ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ).

فراموش نکنید که: «نوح بنده شکرگزاری بود» (إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا).

شما که فرزندان یاران نوح هستید چرا به همان برنامه نیاکان با ایمانتان اقتدا نکنید؟ چرا در راه کفران گام بگذارید؟!

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۴ ..... ص: ۶۱۸

(آیه ۴) - سپس به ذکر گوشه‌ای از تاریخ پرماجرایی بنی اسرائیل پرداخته، می‌گوید: «و ما در کتاب (تورات) به بنی اسرائیل اعلام کردیم که شما در زمین، دو بار فساد خواهید کرد، و راه طغیان بزرگی را در پیش خواهید گرفت» (وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَ لَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا).

منظور از کلمه «الارض» به قرینه آیات بعد سرزمین مقدس فلسطین است که «مسجد الاقصی» در آن واقع شده است.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۵ ..... ص: ۶۱۸

(آیه ۵) - سپس به شرح این دو فساد بزرگ و حوادثی که بعد از آن به عنوان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۱۹ مجازات الهی واقع شد پرداخته، چنین می‌گوید: «هنگامی که نخستین وعده فرا رسد (و شما دست به فساد و خونریزی و ظلم و جنایت بزنید) ما گروهی از بندگان بسیار نیرومند (و رزمنده و جنگجوی) خود را به سراغ شما می‌فرستیم» تا به کیفر اعمالتان شما را درهم بکوبند (فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولَى بَأْسٍ شَدِيدٍ).

این قوم جنگجو آن چنان بر شما هجوم می‌برند که حتی برای یافتن نفراتان «هر خانه و دیاری را جستجو می‌کنند» (فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ).

«و این یک وعده قطعی و تخلف ناپذیر خواهد بود» (وَ كَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۶ ..... ص: ۶۱۹

(آیه ۶) - «سپس (الطاف الهی بار دیگر به سراغ شما می‌آید و) شما را بر آن (قوم مهاجم) چیره می‌کنیم» (ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ).

«و شما را به وسیله اموال و ثروت سرشار و فرزندان کمکی خواهیم کرد» (وَ أَمَدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَ بَنِينَ).

«و نفرات شما را بیشتر (از دشمن) قرار می‌دهیم» (وَ جَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۷ ..... ص: ۶۱۹

(آیه ۷) - این گونه الطاف الهی شامل حال شما می‌شود شاید به خود آییند و به اصلاح خویشتن پردازید دست از زشتیها بردارید و به نیکیها رو آرید، چرا که:

«اگر نیکی کنید به خود نیکی کرده‌اید و اگر بدی کنید باز هم به خود می‌کنید» (إِنْ أَحْسَبْتُمْ أَحْسَبْتُمْ لَأَنْفُسِكُمْ وَ إِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا).

این یک سنت همیشگی است نیکیها و بدیها سرانجام به خود انسان باز می‌گردد. ولی مع الاسف نه آن مجازات شما را بیدار می‌کند و نه این نعمت و رحمت مجدد الهی، باز هم به طغیان می‌پرازید و راه ظلم و ستم و تعدی و تجاوز را پیش می‌گیرید و «فساد کبیر» در زمین ایجاد می‌کنید و برتری جویی را از حد می‌گذرانید.

سپس وعده دوم الهی فرا می‌رسد: «و هنگامی که وعده دوم فرا رسد (باز گروهی جنگجو و پیکارگر بر شما چیره می‌شوند،

آن چنان بلایی به سرتان می آورند که) آثار غم و اندوه از صورتها پتان ظاهر می شود» (فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۲۰

آنها حتی بزرگ معبدتان بیت المقدس را از دست شما می گیرند «و داخل مسجد (الأقصى) می شوند همانگونه که بار اول وارد شدند» (وَلْيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ).

آنها به این هم قناعت نمی کنند «و آنچه را زیر سلطه خود می گیرند، درهم می کوبند» (وَلْيُتْبِتُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۸ ..... ص: ۶۲۰

(آیه ۸) - با این حال باز درهای توبه و بازگشت شما به سوی خدا بسته نیست باز هم «امید است پروردگارتان به شما رحم کند» (عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُؤَحِّمَكُمْ).

«و هر گاه (به سوی ما) برگردید ما هم باز می گردیم» (وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا).

و لطف و رحمت خود را به شما باز می گردانیم، و اگر به فساد و برتری جویی گرایید باز هم شما را به کیفر شدید گرفتار خواهیم ساخت.

و تازه این مجازات دنیاست «و جهنم را برای کافران زندان سختی قرار دادیم» (وَ جَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا).

دو فساد بزرگ تاریخی بنی اسرائیل: در آیات فوق، سخن از دو انحراف اجتماعی بنی اسرائیل که منجر به فساد و برتری جویی می گردد به میان آمده است، که به دنبال هر یک از این دو، خداوند مردانی نیرومند و پیکارجو را بر آنها مسلط ساخته تا آنها را سخت مجازات کنند و به کیفر اعمالشان برسانند.

آنچه از تاریخ بنی اسرائیل استفاده می شود این است که نخستین کسی که بر آنها هجوم آورد و «بیت المقدس» را ویران کرد، بخت نصیر پادشاه بابل بود، و هفتاد سال بیت المقدس به همان حال باقی ماند، تا یهود قیام کردند و آن را نوسازی نمودند، دومین کسی که بر آنها هجوم برد قیصر روم اسپیانوس بود که وزیرش «طرطوز» را مأمور این کار کرد، او به تخریب بیت المقدس و تضعیف و قتل بنی اسرائیل کمر بست، و این حدود یکصد سال قبل از میلاد بود.

بنابراین ممکن است دو حادثه‌ای که قرآن به آن اشاره می کند همان باشد که در تاریخ بنی اسرائیل نیز آمده است.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۹ ..... ص: ۶۲۰

(آیه ۹) - مستقیم ترین راه خوشبختی! در آیات گذشته سخن از بنی اسرائیل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۲۱

و کتاب آسمانیشان تورات و تخلفشان از این برنامه الهی و کیفرهایشان در این رابطه در میان بود.

از این بحث به «قرآن مجید» کتاب آسمانی مسلمین که آخرین حلقه کتب آسمانی است منتقل شده، می گوید: «این قرآن مردم را به آیینی که مستقیم ترین و پابرجاترین آیینهاست هدایت می کند» (إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ).

یعنی «قرآن به طریقه‌ای که مستقیم ترین و صافترین و پابرجاترین طرق است دعوت می کند».

صافتر و مستقیم تر، از نظر عقائدی که عرضه می کند. صافتر و مستقیم تر، از این نظر که میان ظاهر و باطن، عقیده و عمل، تفکر و برنامه، همگونی ایجاد کرده و همه را به سوی «الله» دعوت می کند.

صافتر و مستقیم تر، از نظر قوانین اجتماعی و اقتصادی و نظامات سیاسی که بر جامعه انسانی حکم فرما می سازد.

و بالاخره صافتر و مستقیم‌تر از نظر نظام حکومتی که برپا دارنده عدل است و درهم کوبنده ستم و ستمگران. سپس از آن‌جا که موضع گیریهای مردم در برابر این برنامه مستقیم الهی مختلف است، به دو نوع موضع گیری مشخص و نتایج آن اشاره کرده، می‌فرماید:

«و این قرآن به مؤمنانی که اعمال صالح انجام می‌دهند مژده می‌دهد که برای آنان پاداش بزرگی است» (و يُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۱۰ ..... ص: ۶۲۱

(آیه ۱۰) - «و (به) آنها که ایمان به آخرت و دادگاه بزرگش ندارند (و طبعاً عمل صالحی نیز انجام نمی‌دهند نیز بشارت می‌دهد که) عذاب دردناکی برای آنها آماده کرده‌ایم» (وَ أَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا).
تعبیر به «بشارت» در مورد مؤمنان دلیلش روشن است، ولی در مورد افراد بی‌ایمان و طغیانگر در حقیقت یک نوع استهزاء است.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۱۱ ..... ص: ۶۲۱

(آیه ۱۱) - در این آیه به تناسب بحث گذشته به یکی از علل مهم بی‌ایمانی که عدم مطالعه کافی در امور است اشاره کرده، چنین می‌فرماید: «و انسان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۲۲
همان گونه که نیکیه‌ها را طلب می‌کند (به خاطر دستپاچگی و عدم مطالعه کافی) به طلب بدیهها برمی‌خیزد» (وَ يَدْعُ الْإِنْسَانَ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ).
«چرا که انسان ذاتاً عجول است» (وَ كَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا).

در حقیقت «عجول» بودن انسان برای کسب منافع بیشتر و شتابزدگی او در تحصیل «خیر» و منفعت سبب می‌شود که تمام جوانب مسائل را مورد بررسی قرار ندهد، و چه بسیار که با این عجله، نتواند خیر واقعی خود را تشخیص دهد، بلکه هوی و هوسهای سرکش چهره حقیقت را در نظرش دگرگون سازد و به دنبال شرّ برود.

و در این حال همان گونه که انسان، از خدا تقاضای نیکی می‌کند، بر اثر سوء تشخیص خود، بدیهها را از او تقاضا می‌کند، و همان گونه که برای نیکی تلاش می‌کند، به دنبال شر و بدی می‌رود، و این بلای بزرگی است برای نوع انسانها و مانع عجیبی است در طریق سعادت، و موجب ندامت و خسران! در حدیثی از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود: «مردم را عجله هلاک می‌کند، اگر مردم با تأمل کارها را انجام می‌دادند کسی هلاک نمی‌شد».

البته در روایات اسلامی بابتی در زمینه «تعجیل (و سرعت) در کار خیر داریم» از جمله در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «خداوند کار نیکی را دوست دارد که در آن شتاب شود».

به هر حال عجله مذموم آن است که به هنگام بررسی و مطالعه در جوانب کار و شناخت صورت گیرد، اما سرعت و عجله ممدوح آن است که بعد از تصمیم گیری لازم، در اجرا درنگ نشود، و لذا در روایات می‌خوانیم: «در کار خیر، عجله کنید» یعنی بعد از آن که خیر بودن کاری ثابت شد دیگر جای مسامحه نیست.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۱۲ ..... ص: ۶۲۲

(آیه ۱۲) - در این آیه از آفرینش شب و روز و منافع و برکات این دو و وجود حساب و کتاب در عالم سخن می گوید تا هم دلیلی باشد بر توحید و شناخت خدا و بحث گذشته معاد را تکمیل کند و هم شاهدهی باشد بر لزوم دقت در عواقب کارها و عدم شتابزدگی می فرماید: «ما شب و روز را دو نشانه (توحید و عظمت خود) قرار دادیم» (وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۲۳

«سپس نشانه شب را محو کرده، و نشانه روز را روشنی بخش (به جای آن) قرار دادیم» (فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً).

و از این کار دو هدف داشتیم، نخست این که «(در پرتو آن) فضل پروردگارتان را بطلبید» و به تلاش زندگی برخیزید (لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ).

هدف دیگر این که: «عدد سالها و حساب (کارهای زمان بندی شده خود) را بدانید» (وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ).
تمام جهان هستی بر محور حساب و اعداد می گردد و هیچ یک از نظامات این عالم بدون حساب نیست، طبیعی است انسان که جزئی از این مجموعه است نمی تواند بی حساب و کتاب زندگی کند.
«و ما هر چیز را مشخص و روشن ساختیم» (وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۱۳ ..... ص: ۶۲۳

(آیه ۱۳) - از آنجا که در آیات گذشته سخن از مسائل مربوط به «معاد» و «حساب» در میان بود، در اینجا به مسأله «حساب اعمال انسانها» و چگونگی آن در روز قیامت پرداخته، می گوید: «و هر انسانی اعمالش را به گردنش آویخته ایم!» (وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ).

«طائر» به معنی پرنده است، ولی در اینجا اشاره به چیزی است که در میان عرب معمول بوده که به وسیله پرنده گان، فال نیک و بد می زدند. مثلاً اگر پرنده ای از طرف راست آنها حرکت می کرد آن را به فال نیک می گرفتند، و اگر از طرف چپ حرکت می کرد آن را به فال بد می گرفتند.

قرآن در حقیقت می گوید: فال نیک و بد، و طالع سعد و نحس، چیزی جز اعمال شما نیست که به گردنتان آویخته است و نتایج آن در دنیا و آخرت از شما جدا نمی شود! قرآن سپس اضافه می کند: «و ما روز قیامت کتابی برای او بیرون می آوریم که آن را در برابر خود گشوده می بیند» (وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا).

روشن است که منظور از «کتاب» چیزی جز کارنامه عمل انسان نیست، همان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۲۴
کارنامه ای که در این دنیا وجود دارد و اعمال او در آن ثبت می شود، منتها در اینجا پوشیده و مکتوم است و در آنجا گشوده و باز.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۱۴ ..... ص: ۶۲۴

(آیه ۱۴) - در این هنگام به او گفته می شود: «نامه اعمالت را خودت بخوان!» (اقْرَأْ كِتَابَكَ).

«کافی است که خودت امروز حسابگر خویش باشی!» (كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا). یعنی آنقدر مسائل روشن و آشکار است و شواهد و مدارک زنده که جای گفتگو نیست. و به این ترتیب چیزی نیست که بتوان آن را حاشا کرد. در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «در آن روز انسان آنچه را انجام داده و در نامه عمل او ثبت است همه را به خاطر می‌آورد گویی همان ساعت آن را انجام داده است! لذا فریاد مجرمان بلند می‌شود و می‌گویند: این چه نامه‌ای است که هیچ صغیر و کبیره‌ای را فروگذار نکرده است؟»

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۱۵ ..... ص: ۶۲۴

(آیه ۱۵) - این آیه، چهار حکم اساسی و اصولی را در رابطه با مسأله حساب و جزای اعمال بیان می‌کند.

۱- نخست می‌گوید: «هر کسی هدایت شود برای خود هدایت یافته» و نیجه‌اش عائد خود او می‌شود (مَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ).

۲- «و آن کس که گمراه گردد، به زیان خود گمراه شده است» و عواقب شومش دامن خودش را می‌گیرد (وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا).

۳- «و هیچ کس بار گناه دیگری را به دوش نمی‌کشد» و کسی را به جرم دیگری مجازات نمی‌کنند (وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى).

البته این قانون کلی که «هیچ کس بار گناه دیگری را به دوش نمی‌کشد» هیچ گونه منافاتی با آنچه در آیه سوره نحل گذشت که می‌گوید: «گمراه کنندگان بار مسؤولیت کسانی را که گمراه کرده‌اند نیز بر دوش می‌کشند» ندارد. زیرا آنها به خاطر اقدام به گمراه ساختن دیگران، فاعل آن گناه محسوب می‌شوند، و در حقیقت این بار گناهان خودشان است که بر دوش دارند.

۴- سرانجام چهارمین حکم را به این صورت بیان می‌کند که: «و ما (هیچ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۲۵) شخص و قومی را) مجازات نخواهیم کرد مگر آنکه پیامبری مبعوث کرده باشیم» تا وظائفشان را کاملاً تشریح و اتمام حجت کند (وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۱۶ ..... ص: ۶۲۵

(آیه ۱۶) - مراحل چهارگانه مجازات الهی: در تعقیب آیه قبل که خاطر نشان می‌کرد «هرگز فرد یا گروهی را بدون بعث رسولان و بیان دستورات خود مجازات نمی‌کنیم» در این آیه همین اصل اساسی به صورت دیگری تعقیب شده است، می‌گوید: «و هنگامی که بخواهیم شهر و دیاری را هلاک کنیم، نخست اوامر خود را برای مترفین (و ثروتمندان مست شهوت) آنجا بیان می‌داریم، سپس هنگامی که به مخالفت برخاستند و استحقاق مجازات یافتند آنها را به شدت درهم می‌کوبیم» و هلاک می‌کنیم (وَ إِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا)

بنابراین خداوند هرگز قبل از اتمام حجت و بیان دستوراتش کسی را مؤاخذه و مجازات نمی‌کند، بلکه نخست به بیان فرمانهایش می‌پردازد، اگر مردم از در اطاعت وارد شدند و آنها را پذیرا گشتند چه بهتر که سعادت دنیا و آخرتشان در آن است، و اگر به فسق و مخالفت برخاستند و همه را زیر پا گذاشتند اینجاست که فرمان عذاب در باره آنها تحقق می‌پذیرد و به دنبال آن هلاکت است.

از آیه استفاده می‌شود که سر چشمه غالب مفسد اجتماعی ثروتمندان از خدا بی‌خبری هستند که در ناز و نعمت و عیش و هوس غرقند.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۱۷ ..... ص: ۶۲۵

(آیه ۱۷) - این آیه به نمونه‌هایی از مسأله فوق به صورت یک اصل کلی اشاره کرده، می‌گوید: «و چه بسیار مردمی که در قرون بعد از نوح زندگی می‌کردند (و طبق همین سنت) هلاک و نابودشان کردیم» (وَ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ). سپس اضافه می‌کند: چنان نیست که ظلم و ستم و گناه فرد یا جمعیتی از دیده تیزبین علم خدا مخفی بماند، «همین مقدار کافی است که خدا از گناهان بندگانش آگاه و نسبت به آن بیناست» (وَ كَفَىٰ بَرِّبِّكَ بِذُنُوبٍ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا). این که مخصوصاً روی «قرون بعد از نوح» تکیه شده، ممکن است به خاطر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۲۶ آن باشد که زندگی انسانها قبل از نوح بسیار ساده بود و این همه اختلافات مخصوصاً تقسیم جوامع به «مترف» و «مستضعف» کمتر وجود داشت و به همین دلیل کمتر گرفتار مجازاتهای الهی شدند.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۱۸ ..... ص: ۶۲۶

(آیه ۱۸) - خطوط زندگی طالبان دنیا و آخرت: از آنجا که در آیات گذشته، سخن از مخالفت گردنکشان در برابر اوامر الهی و سپس هلاکت آنها بود در اینجا به علت واقعی این تمرد و عصیان که همان حب دنیاست اشاره کرده، می‌گوید: «کسانی که تنها هدفشان همین زندگی زود گذر دنیای مادی باشد، ما آن مقدار را که بخواهیم به هر کس صلاح بدانیم در همین زندگی زود گذر می‌دهیم سپس جهنم را برای او قرار خواهیم داد که در آتش سوزانش می‌سوزد در حالی که مورد سرزنش و دوری از رحمت خداست» (مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْإِلُهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا).

قابل توجه اینکه نمی‌گوید هر کس به دنبال دنیا برود، به هر چه بخواهد می‌رسد، بلکه دو قید برای آن قائل می‌شود، اول این که تنها بخشی از آنچه را می‌خواهد به آن می‌رسد، همان مقداری که ما بخواهیم «ما نَشَاءُ». دیگر این که: همه افراد به همین مقدار نیز نمی‌رسند، بلکه تنها گروهی از آنها به بخشی از متاع دنیا خواهند رسید، آنها که ما بخواهیم «لِمَنْ نُرِيدُ».

و به این ترتیب نه همه دنیاپرستان به دنیا می‌رسند و نه آنها که می‌رسند به همه آنچه می‌خواهند می‌رسند، زندگی روزمره نیز این دو محدودیت را به وضوح به ما نشان می‌دهد، چه بسیارند کسانی که شب و روز می‌دوند و به جایی نمی‌رسند، و چه بسیار کسانی که آرزوهای دور و دراز در این دنیا دارند که تنها بخش کوچکی از آن را به دست می‌آورند.

قابل توجه این که کیفر این گروه، ضمن این که آتش جهنم شمرده شده است، با دو تعبیر «مَذْمُومًا» و «مَدْحُورًا» تأکید گردیده، که اولی به معنی مورد سرزنش و نکوهش قرار گرفتن و دومی به معنی دور ماندن از رحمت خداست. در حقیقت آتش دوزخ، کیفر جسمانی آنهاست، و مذموم و مدحور بودن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۲۷ کیفر روحانی آنها، چرا که معاد هم جسمانی است و هم روحانی و کیفر و پاداش آن نیز در هر دو جنبه است.

(آیه ۱۹) - سپس به شرح حال گروه دوم می‌پردازد، با قرینه مقابله، آنچنانکه روش قرآن است، مطلب آشکارتر شود، می‌فرماید: «اما کسی که آخرت را بطلد و سعی و کوشش خود را در این راه به کار بندد، در حالی که ایمان داشته باشد، این سعی و تلاش او مورد قبول الهی خواهد بود» (وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا). بنابراین برای رسیدن به سعادت جاویدان سه امر اساسی شرط است:

۱- اراده انسان آن هم اراده‌ای که تعلق به حیات ابدی گیرد، و به لذات زود گذر و نعمتهای ناپایدار و هدفهای صرفاً مادی تعلق نگیرد.

۲- این اراده به صورت ضعیف و ناتوان در محیط فکر و اندیشه و روح نباشد بلکه تمام ذرات وجود انسان را به حرکت وادارد و آخرین سعی و تلاش خود را در این راه به کار بندد.

۳- همه اینها توأم با «ایمان» باشد، ایمانی ثابت و استوار، چرا که تصمیم و تلاش هنگامی به ثمر می‌رسد که از انگیزه صحیحی، سرچشمه گیرد و آن انگیزه چیزی جز ایمان به خدا نمی‌تواند باشد.

(آیه ۲۰) - در اینجا ممکن است این توهم پیش آید که نعمتهای دنیا، تنها سهم دنیا پرستان خواهد شد و آخرت طلبان از آن محروم می‌گردند، آیه به این توهم پاسخ می‌گوید که: «ما هر یک از این گروه و آن گروه را از اعطای پروردگارت می‌دهیم و امداد می‌کنیم» (كُلًّا نُمِدُّ هُوْلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ). «چرا که بخشش پروردگارت از هیچ کس ممنوع نیست» و گیر و ترسا و مؤمن و مسلم همه از خان نعمتش وظیفه می‌خورند (وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا).

اشاره

(آیه ۲۱) - این آیه یک اصل اساسی را در همین رابطه بازگو می‌کند و آن اینکه: همان گونه که تفاوت تلاشها در این دنیا باعث تفاوت در بهره گیریهاست، در کارهای آخرت نیز همین اصل کاملاً حاکم است، با این تفاوت که این دنیا محدود بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۲۸

است و تفاوتهايش هم محدود، ولی آخرت نامحدود، و تفاوتهايش نیز نامحدود است، می‌گوید: «بنگر! چگونه بعضی از آنها را بر بعضی دیگر (بخاطر تفاوت در سعی و کوششان) برتری دادیم، اما آخرت درجاتش بزرگتر و برتریش بیشتر است!» (انظروْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَ لِلآخِرَةِ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَ أَكْبَرُ تَفْضِيلًا).

در آیات بسیاری، مدح و تمجید از دنیا یا امکانات مادی آن شده است. ولی با این همه اهمیتی که به مواهب و نعمتهای مادی داده شده، تعبیراتی که قویاً آن را تحقیر می کند در آیات قرآن به چشم می خورد.

این تعبیرات دوگانه عیناً در روایات اسلامی نیز دیده می شود.

پاسخ این سؤال را با مراجعه به خود قرآن این چنین می توان گفت که:

مواهب جهان مادی که همه از نعمتهای خداست و حتماً وجودش در نظام خلقت لازم بوده و هست اگر به عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به سعادت و تکامل معنوی انسان مورد بهره‌برداری قرار گیرد از هر نظر قابل تحسین است. اما اگر به عنوان یک هدف و نه وسیله مورد توجه قرار گیرد و از ارزشهای معنوی و انسانی بریده شود که در این هنگام طبعاً مایه غرور و غفلت و طغیان و سرکشی و ظلم و بیدادگری خواهد بود، درخور هر گونه نکوهش و مذمت است.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۲۲ ..... ص: ۶۲۸

(آیه ۲۲) - توحید و نیکی به پدر و مادر، سر آغاز یک رشته احکام مهم اسلامی: این آیه سر آغازی است برای بیان یک سلسله از احکام اساسی اسلام که با مسأله توحید و ایمان، شروع می شود، توحیدی که خمیر مایه همه فعالیت‌های مثبت و کارهای نیک سازنده است.

نخست می گوید: «هرگز معبود دیگری را با خدا قرار مده» (لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ).

نمی گوید معبود دیگری را با خدا پرستش مکن، بلکه می گوید: «قرار مده» تا معنی وسیعتری داشته باشد، یعنی نه در عقیده، نه در عمل، نه در دعا و تقاضا و نه در پرستش معبود دیگری را در کنار «الله» قرار مده. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۲۹ سپس به بیان نتیجه مرگبار شرک پرداخته، می گوید: اگر شریکی برای او قائل شوی «نکوهیده و بی یار و یاور خواهی نشست» (فَتَقَعَدَ مَذْمُومًا مَّخْذُولًا).

از جمله بالا استفاده می شود که شرک سه اثر بسیار بد در وجود انسان می گذارد:

۱- شرک مایه ضعف و ناتوانی و زبونی و ذلت است.

۲- شرک، مایه مذمت و نکوهش است، چرا که یک خط و روش انحرافی است در برابر منطق عقل و کفرانی است آشکار در مقابل نعمت پروردگار.

۳- شرک سبب می شود که خداوند مشرک را به معبودهای ساختگیش واگذارد و دست از حمایتش بردارد. در نتیجه «مخذول» یعنی بدون یار و یاور خواهد شد.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۲۳ ..... ص: ۶۲۹

(آیه ۲۳) - بعد از اصل توحید به یکی از اساسی ترین تعلیمات انسانی انبیاء ضمن تأکید مجدد بر توحید اشاره کرده، می گوید: «و پروردگارت فرمان داده جز او را نپرستید و نسبت به پدر و مادر نیکی کنید!» (وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا).

قرار دادن توحید یعنی اساسی ترین اصل اسلامی در کنار نیکی به پدر و مادر تأکید دیگری است بر اهمیت این دستور اسلامی.

سپس به بیان یکی از مصداقهای روشن نیکی به پدر و مادر پرداخته، می‌گوید:

«هرگاه یکی از آن دو، یا هر دو آنها، نزد تو به سن پیری و شکستگی برسند (آن چنان که نیازمند به مراقبت دائمی تو باشند از هرگونه محبت در مورد آنها دریغ مدار، و کمترین اهانتی به آنان مکن، حتی) سبکترین تعبیر نامؤدبانه یعنی: اف به آنها مگو» (إِمَّا يَلْعَنَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفُّ).

«و بر سر آنها فریاد مزین» (وَلَا تَنْهَرُهُمَا).

بلکه «با گفتار سنجیده و لطیف و بزرگوارانه با آنها سخن بگو» (وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۳۰

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۲۴ ..... ص: ۶۳۰

(آیه ۲۴) - و نهایت فروتنی را در برابر آنها بنما «و بالهای تواضع خود را در برابرشان از محبت و لطف فرود آر» (وَ اخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ).

«و بگو: بار پروردگارا! آنها را مشمول رحمت خویش قرار ده همان گونه که در کودکی مرا تربیت کرده‌اند» (وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا).

اگر پدر و مادر آن چنان مسن و ناتوان شوند که به تنهایی قادر بر حرکت و دفع آلودگیها از خود نباشند، فراموش نکن که تو هم در کودکی چنین بودی و آنها از هرگونه حمایت و محبت از تو دریغ نداشتند محبت آنها را جبران نما.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۲۵ ..... ص: ۶۳۰

اشاره

(آیه ۲۵) - و از آنجا که گاهی در رابطه با حفظ حقوق پدر و مادر و احترام آنها و تواضعی که بر فرزند لازم است ممکن است لغزشهایی پیش بیاید که انسان آگاهانه یا ناآگاه به سوی آن کشیده شود در این آیه می‌گوید: «پروردگار شما به آنچه در دل و جان شماست از شما آگاهتر است» (رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ).

چرا که علم او در همه زمینه‌ها حضوری و ثابت و ازلی و ابدی و خالی از هرگونه اشتباه است در حالی که علوم شما واجد این صفات نیست.

بنابراین اگر بدون قصد طغیان و سرکشی در برابر فرمان خدا لغزشی در زمینه احترام و نیکی به پدر و مادر از شما سرزند و بلافاصله پیشمان شدید و در مقام جبران برآید مسلماً مشمول عفو خدا خواهید شد: «اگر شما صالح باشید (و توبه کار) خداوند توبه کاران را می‌آمرزد!» (إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلأَوَّابِينَ غَفُورًا).

احترام پدر و مادر در منطق اسلام .... ص: ۶۳۰

- اسلام در مورد احترام والدین آن قدر تأکید کرده است که در کمتر مسأله‌ای دیده می‌شود.

به عنوان نمونه به چند قسمت اشاره می‌کنیم:

(الف) در چهار سوره از قرآن مجید نیکی به والدین بلافاصله بعد از مسأله توحید قرار گرفته این هم ردیف بودن بیانگر این است که اسلام تا چه حد برای پدر و مادر احترام قائل است.

(ب) اهمیت این موضوع تا آن پایه است که هم قرآن و هم روایات صریحا بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۳۱ توصیه می‌کنند که حتی اگر پدر و مادر کافر باشند رعایت احترامشان لازم است.

(ج) شکرگزاری در برابر پدر و مادر در قرآن مجید در ردیف شکرگزاری در برابر نعمتهای خدا قرار داده شده است. (د) قرآن حتی کمترین بی‌احترامی را در برابر پدر و مادر اجازه نداده است.

(ه) با این که جهاد یکی از مهمترین برنامه‌های اسلامی است، مادامی که جنبه وجوب عینی پیدا نکند یعنی داوطلب به قدر کافی باشد، بودن در خدمت پدر و مادر از آن مهمتر است، و اگر موجب ناراحتی آنها شود، جایز نیست.

(و) پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «بترسید از این که عاق پدر و مادر و مغضوب آنها شوید، زیرا بوی بهشت از پانصد سال راه به مشام می‌رسد، ولی هیچ‌گاه کسانی که مورد خشم پدر و مادر هستند بوی آن را نخواهند یافت».

در حدیث دیگری از امام کاظم علیه السلام می‌خوانیم: «کسی نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و از حق پدر و فرزند سؤال کرد، فرمود: «باید او را با نام صدا نزنند (بلکه بگویند پدرم!) و جلوتر از او راه نرود، و قبل از او ننشیند، و کاری نکند که مردم به پدرش بدگویی کنند» نگویند خدا پدرت را نیامرزد که چنین کردی!

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۲۶..... ص: ۶۳۱

(آیه ۲۶) - رعایت اعتدال در انفاق و بخشش: در اینجا فصل دیگری از سلسله احکام اصولی اسلام را در رابطه با ادای حق خویشاوندان و مستمندان و در راه ماندگان، و همچنین انفاق را بطور کلی، دور از هرگونه اسراف و تبذیر بیان می‌کند. نخست می‌گوید: «و حَقَّ نَزْدِيكَانَ رَا بِيْرَادِ» (وَ آتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ).

«ذَا الْقُرْبَى» مفهوم وسیعی دارد و همه خویشاوندان را شامل می‌شود، گرچه اهل بیت پیامبر از روشنترین مصداقهای آن می‌باشند و شخص پیامبر از روشنترین افراد مخاطب به این آیه است.

«و (همچنین حق) مستمندان و در راه مانده را» (وَ الْمَسْكِينِ وَ ابْنَ السَّبِيلِ).

در عین حال «هرگز دست به تبذیر نیالای» (وَ لَا تُبْذِرْ تَبْذِيرًا). و بیش از حد استحقاق به آنها انفاق مکن.

دقت در مسأله اسراف و تبذیر تا آن حد است که در حدیثی می‌خوانیم: بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۳۲

پیامبر صلی الله علیه و آله از راهی عبور می‌کرد، یکی از یارانش به نام سعد مشغول وضو گرفتن بود، و آب زیاد می‌ریخت، فرمود: چرا اسراف می‌کنی ای سعد! عرض کرد: آیا در آب وضو نیز اسراف است؟ فرمود: نعم و ان کنت علی نهر جار «آری! هر چند در کنار نهر جاری باشی».

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۲۷..... ص: ۶۳۲

(آیه ۲۷) - این آیه به منزله استدلال و تأکیدی بر نهی از تبذیر است، می‌فرماید: «تَبْذِيرِ كُنْتُمْ كَانُوا شَيْطَانِيْنَ» (إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيْطَانِ). چرا که نعمتهای خدا را کفران می‌کنند.

«و شیطان، در برابر پروردگارش بسیار ناسپاس بود» (وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا).

زیرا خداوند نیرو و توان و هوش و استعداد فوق العاده‌ای به او داده بود، و او این همه نیرو را در غیر موردش یعنی در طریق اغوا و گمراهی مردم صرف کرد.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۲۸ ..... ص: ۶۳۲

(آیه ۲۸) - و از آنجا که گاهی مسکینی به انسان رو می‌آورد و امکاناتی برای پاسخ‌گویی به نیاز او در اختیارش نیست، این آیه طرز برخورد صحیح با نیازمندان را در چینی شرایطی بیان کرده، می‌گوید: «هرگاه از آنان [مستمندان] روی برتابی (به خاطر نداشتن امکانات و) انتظار رحمت پروردگارت را داشته باشی (تا گشایشی در کارت پدید آید و به آنها کمک کنی) با گفتار نرم و آمیخته با لطف با آنها سخن بگو» حتی اگر می‌توانی وعده آینده را به آنها بده و مایوسشان نساز (وَ إِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمْ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۲۹ ..... ص: ۶۳۲

(آیه ۲۹) - و از آنجا که رعایت اعتدال در همه چیز حتی در انفاق و کمک به دیگران شرط است در این آیه روی این مسأله تأکید کرده، می‌گوید: «و هرگز دستت را بر گردنت زنجیر مکن» و ترک انفاق و بخشش منما (وَ لَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ).

این تعبیر کنایه لطیفی است از این که دست دهنده داشته باش، و همچون بخیلان که گویی دستهایشان به گردنشان با غل و زنجیر بسته است و قادر به کمک و انفاق نیستند مباش. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۳۳

«و بیش از حد (نیز) دست خود را مگشای، تا مورد سرزنش قرار گیری و از کار فرومانی!» (وَ لَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسِطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۳۰ ..... ص: ۶۳۳

(آیه ۳۰) - در اینجا این سؤال مطرح می‌شود که اصلاً چرا بعضی از مردم محروم و نیازمند و مسکین هستند که لازم باشد ما به آنها انفاق کنیم آیا بهتر نبود خداوند خودش به آنها هر چه لازم بود می‌داد تا نیازی نداشته باشند که ما به آنها انفاق کنیم.

این آیه گویی اشاره به پاسخ همین سؤال است، می‌فرماید: «خداوند روزیش را بر هر کس بخواهد گشاده می‌دارد و بر هر کس بخواهد تنگ، چرا که او نسبت به بندگانش آگاه و بیناست» (إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا).

این یک آزمون برای شماس است و گر نه برای او همه چیز ممکن است، او می‌خواهد به این وسیله شما را تربیت کند، و روح سخاوت و فداکاری و از خودگذشتگی را در شما پرورش دهد.

به علاوه بسیاری از مردم اگر کاملاً بی‌نیاز شوند راه طغیان و سرکشی پیش می‌گیرند، و صلاح آنها این است که در حد معینی از روزی باشند، حدی که نه موجب فقر گردد نه طغیان.

از همه اینها گذشته وسعت و تنگی رزق در افراد انسان - به جز موارد استثنائی یعنی از کار افتادگان و معلولین - بستگی به

میزان تلاش و کوشش آنها دارد و این که می‌فرماید خدا روزی را برای هر کس بخواهد تنگ و یا گشاده می‌دارد، این خواستن هماهنگ با حکمت اوست و حکمتش ایجاب می‌کند که هر کس تلاشش بیشتر باشد سهمش فزونتر و هر کس کمتر باشد محرومتر گردد.

سوره‌الاسراء(۱۷): آیه ۳۱ ..... ص: ۶۳۳

(آیه ۳۱) - شش حکم مهم - در تعقیب بخشهای مختلفی از احکام اسلامی که در آیات گذشته آمد در اینجا به بخش دیگری از این احکام پرداخته و شش حکم مهم را ضمن پنج آیه با عباراتی کوتاه اما پرمعنی و دلنشین شرح می‌دهد.

۱- نخست به یک عمل زشت - جاهلی که از فجیعترین گناهان بود - اشاره برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۳۴ کرده، می‌گوید: «و فرزندان خود را از ترس فقر به قتل نرسانید» (وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ). روزی آنها بر شما نیست، «آنها و شما را ما روزی می‌دهیم» (نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ). «چرا که قتل آنها گناه بزرگی بوده و هست» (إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيرًا).

از این آیه به خوبی استفاده می‌شود که وضع اقتصادی اعراب جاهلی آنقدر سخت و ناراحت کننده بوده که حتی گاهی فرزندان دلبنده خود را - اعم از پسر و دختر - از ترس عدم توانایی اقتصادی به قتل می‌رساندند.

البته همین جنایت در شکل دیگری در عصر ما و حتی به اصطلاح در متریترین جوامع انجام می‌گیرد، و آن اقدام به سقط جنین در مقیاس بسیار وسیع به خاطر جلوگیری از افزایش جمعیت و کمبودهای اقتصادی است.

سوره‌الاسراء(۱۷): آیه ۳۲ ..... ص: ۶۳۴

اشاره

(آیه ۳۲) - دوم: گناه بزرگ دیگری که این آیه به آن اشاره می‌کند مسأله زنا و عمل منافی عفت است می‌گوید: «و نزدیک زنا نشوید چرا که عمل بسیار زشتی است و راه و روش بدی است» (وَلَا تَقْرُبُوا الزَّوْنِيَّ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا).

نمی‌گوید زنا نکنید، بلکه می‌گوید به این عمل شرم‌آور نزدیک نشوید، این تعبیر اشاره لطیفی به این است که آلودگی به زنا غالباً مقدماتی دارد که انسان را تدریجاً به آن نزدیک می‌کند، «چشم چرانی» یکی از مقدمات آن است، «برهنگی و بی‌حجابی» مقدمه دیگر، «کتابهای بدآموز» و «فیلمهای آلوده» و «نشریات فاسد» و «کانونهای فساد» هر یک مقدمه‌ای برای این کار محسوب می‌شود.

همچنین خلوت با اجنبیه (یعنی بودن مرد و زن نامحرم در یک مکان خالی و تنها) عامل و سوسه انگیز دیگری است. بالاخره ترک ازدواج برای جوانان، و سختگیریهایی بی‌دلیل طرفین در این زمینه همه از عوامل «قرب به زنا» است که در آیه فوق با یک جمله کوتاه از همه آنها نهی می‌کند، و در روایات اسلامی نیز هر کدام جداگانه مورد نهی قرار گرفته است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۳۵

فلسفه تحریم زنا .... ص: ۶۳۵

۱- پیدایش هرج و مرج در نظام خانواده، و از میان رفتن رابطه فرزندان و پدران، رابطه‌ای که وجودش نه تنها سبب شناخت اجتماعی است، بلکه موجب حمایت کامل از فرزندان می‌گردد.

زیرا در جامعه‌ای که فرزندان نامشروع و بی‌پدر فراوان گردند روابط اجتماعی که بر پایه روابط خانوادگی بنیان شده سخت دچار تزلزل می‌گردد.

از این گذشته از عنصر محبت که نقش تعیین کننده‌ای در مبارزه با جنایتها و خشونتها دارد محروم می‌شوند، و جامعه انسانی به یک جامعه کاملاً حیوانی توأم با خشونت در همه ابعاد، تبدیل می‌گردد.

۲- تجربه نشان داده و علم ثابت کرده است که این عمل باعث اشاعه انواع بیماریهاست و با تمام تشکیلاتی که برای مبارزه با عواقب و آثار آن امروز فراهم کرده‌اند باز آمار نشان می‌دهد که تا چه اندازه افراد از این راه سلامت خود را از دست داده و می‌دهند.

۳- نباید فراموش کرد که هدف از ازدواج تنها مسأله اشباع غریزه جنسی نیست بلکه اشتراک در تشکیل زندگی و انس روحی و آرامش فکری، و تربیت فرزندان و همکاری در همه شئون حیات از آثار ازدواج است که بدون اختصاص زن و مرد به یکدیگر و تحریم «زنا» هیچ یک از اینها امکان پذیر نیست.

سوره‌الاسراء(۱۷): آیه ۳۳ ..... ص: ۶۳۵

(آیه ۳۳) - سوم: حکم دیگر که این آیه به آن اشاره می‌کند احترام خون انسانها و حرمت شدید قتل نفس است می‌گوید: «و کسی که خداوند خونس را حرام کرده است به قتل نرسانید مگر (آنجا که) به حق باشد» (وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ).

نه تنها قتل نفس بلکه کمترین و کوچکترین آزار یک انسان از نظر اسلام مجازات دارد، و می‌توان با اطمینان گفت این همه احترام که اسلام برای خون و جان و حیثیت انسان قائل شده است در هیچ آئینی وجود ندارد.

ولی مواردی پیش می‌آید که احترام خون برداشته می‌شود، و این در مورد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۳۶ کسانی است که مرتکب قتل و یا گناهی همانند آن شده‌اند، لذا در آیه فوق با جمله «إِلَّا بِالْحَقِّ» این گونه افراد را استثناء می‌کند.

البته احترام به خون انسانها در اسلام مخصوص مسلمانها نیست، بلکه غیر مسلمانانی که با مسلمین سر جنگ ندارند و در یک زندگی مسالمت آمیز با آنها به سر می‌برند، جان و مال و ناموسشان محفوظ است و تجاوز به آن حرام و ممنوع. سپس به حق قصاص که برای اولیای دم ثابت است اشاره کرده، می‌گوید:

«و کسی که مظلوم کشته شود برای ولی او سلطه قرار دادیم» سلطه قصاص قاتل (وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَاناً). اما در عین حال «او نباید (بیش از حق خود مطالبه کند و) در قتل اسراف نماید چرا که او مورد حمایت است» (فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُوراً).

آری! اولیای مقتول مادام که در مرز اسلام گام برمی‌دارند و از حد خود تجاوز نکرده‌اند مورد نصرت الهی هستند. این جمله اشاره به اعمالی است که در زمان جاهلیت وجود داشت، و امروزه نیز گاهی صورت می‌گیرد که احیاناً در برابر کشته شدن یک نفر از یک قبیله، قبیله مقتول خونهای زیادی را می‌ریزند و یا این که در برابر کشته شدن یک نفر، افراد

بی گناه و بی دفاع دیگری غیر از قاتل را به قتل می‌رسانند.

سوره‌الاسراء(۱۷): آیه ۳۴ ..... ص: ۶۳۶

(آیه ۳۴) - چهارم: این آیه چهارمین دستور از این سلسله احکام را شرح می‌دهد نخست به اهمیت حفظ مال یتیمان پرداخته و با لحنی مشابه آنچه در مورد عمل منافی عفت در آیات قبل گذشت می‌گوید: «و به اموال یتیمان نزدیک نشوید» (وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ).

نه تنها اموال یتیمان را نخورید بلکه حتی حریم آن را کاملاً محترم بشمارید.

ولی از آنجا که ممکن است این دستور دستاویزی گردد برای افراد ناآگاه که تنها به جنبه‌های منفی می‌نگرند، و سبب شود که اموال یتیمان را بدون سرپرست بگذارند و به دست حوادث بسپارند، لذا بلافاصله استثناء روشنی برای این حکم ذکر کرده، می‌گوید: «مگر به طریقی که بهترین شیوه‌ها است» (إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۳۷

بنابراین هرگونه تصرفی در اموال یتیمان که به منظور حفظ، اصلاح، تکثیر و اضافه کردن بوده باشد، مجاز است.

البته این وضع تا زمانی ادامه دارد که به حدّ رشد فکری و اقتصادی برسد آن گونه که قرآن در ادامه آیه مورد بحث از آن یاد می‌کند: «تا زمانی که به حد بلوغ (و قدرت) برسد» (حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ).

۵- سپس به مسأله وفای به عهد پرداخته، می‌گوید: «به عهد خود وفا کنید چرا که از وفای به عهد سؤال می‌شود» (وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا).

بسیاری از روابط اجتماعی و خطوط نظام اقتصادی و مسائل سیاسی همگی بر محور عهدها و پیمانها دور می‌زند که اگر تزلزلی در آنها پیدا شود به زودی نظام اجتماع فرو می‌ریزد.

سوره‌الاسراء(۱۷): آیه ۳۵ ..... ص: ۶۳۷

(آیه ۳۵) - ششم: آخرین حکم در رابطه با عدالت در پیمانها و وزن و رعایت حقوق مردم و مبارزه با کم‌فروشی است، می‌فرماید: «و هنگامی که با پیمانها چیزی را می‌سنجید حق آن را اداء کنید» (وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ).

«و با میزان و ترازوی صحیح و مستقیم وزن کنید» (وَزِنُوا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ).

«چرا که این کار به سود شماست، و سرانجامش (از همه) بهتر است» (ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا).

اصولاً- حق و عدالت و نظم و حساب در همه چیز و همه جا یک اصل اساسی و حیاتی است، و اصلی است که بر کل عالم هستی حکومت می‌کند، و هرگونه انحراف از این اصل، خطرناک و بد عاقبت است، مخصوصاً کم‌فروشی سرمایه اعتماد و اطمینان را که رکن مهم مبادلات است از بین می‌برد، و نظام اقتصادی را به هم می‌ریزد.

سوره‌الاسراء(۱۷): آیه ۳۶ ..... ص: ۶۳۷

(آیه ۳۶) - تنها از علم پیروی کن: در آیات گذشته یک سلسله از اصولی‌ترین تعلیمات و احکام اسلامی را خواندیم در اینجا

به آخرین بخش از این احکام می‌رسیم که در آن به چند حکم مهم اشاره شده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۳۸

۱- نخست سخن از لزوم تحقیق در همه چیز به میان آورده، می‌فرماید:

«و از آنچه به آن آگاهی نداری پیروی مکن» (وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ).

نه در عمل شخصی خود از غیر علم پیروی کن، و نه به هنگام قضاوت در باره دیگران، نه شهادت به غیر علم بده، و نه به غیر علم اعتقاد پیدا کن.

و در پایان آیه دلیل این نهی را چنین بیان می‌کند: «زیرا گوش و چشم و دل همه مسئولند» و در برابر کارهایی که انجام داده‌اند از انسان سؤال می‌شود (إِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا).

این مسؤولیتها به خاطر آن است که سخنانی را که انسان بدون علم و یقین می‌گوید یا به این طریق است که از افراد غیر موثق شنیده، و یا می‌گوید دیده‌ام در حالی که ندیده، و یا در تفکر خود دچار قضاوتهای بی‌مأخذ و بی‌پایه‌ای شده که با واقعیت منطبق نبوده است، به همین دلیل از چشم و گوش و فکر و عقل او سؤال می‌شود که آیا واقعا شما به این مسائل ایمان داشتید که شهادت دادید، یا قضاوت کردید، یا به آن معتقد شدید و عمل خود را بر آن منطبق نمودید؟! نادیده گرفتن این اصل نتیجه‌ای جز هرج و مرج اجتماعی و از بین رفتن روابط انسانی و پیوندهای عاطفی نخواهد داشت.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۳۷ ..... ص: ۶۳۸

(آیه ۳۷) - متکبر مباش! این آیه به مبارزه با کبر و غرور برخاسته و با تعبیر زنده و روشنی مؤمنان را از آن نهی می‌کند، روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می‌گوید:

«و در روی زمین از روی کبر و غرور، گام بردار» (وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا).

«چرا که تو نمی‌توانی زمین را بشکافی! و طول قامتت به کوهها نمی‌رسد!» (إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَ لَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا).

اشاره به این که افراد متکبر و مغرور غالباً به هنگام راه رفتن پاهای خود را محکم به زمین می‌کوبند تا مردم را از آمد و رفت خویش آگاه سازند، گردن به آسمان می‌کشند تا برتری خود را به پندار خویش بر زمینیان مشخص سازند! هدف قرآن این است که کبر و غرور را بطور کلی، محکوم کند، نه تنها در چهره خاصی یعنی راه رفتن. چرا که غرور سر چشمه بیگانگی از خدا و خویشتن، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۳۹

و اشتباه در قضاوت، و گم کردن راه حق، و پیوستن به خط شیطان، و آلودگی به انواع گناهان است.

برنامه عملی پیشوایان اسلام سرمشق بسیار آموزنده‌ای برای هر مسلمان راستین در این زمینه است.

در سیره پیامبر صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: هرگز اجازه نمی‌داد به هنگامی که سوار بود افرادی در رکاب او پیاده راه بروند و نیز می‌خوانیم: پیامبر صلی الله علیه و آله بر روی خاک می‌نشست، و غذای ساده همچون غذای بردگان می‌خورد، و از گوسفند شیر می‌دوشید، بر الاغ برهنه سوار می‌شد.

در حالات علی علیه السلام نیز می‌خوانیم که او برای خانه آب می‌آورد و گاه منزل را جارو می‌کرد.

و در تاریخ امام مجتبی علیه السلام می‌خوانیم که با داشتن مرکبهای متعدد، بیست مرتبه پیاده به خانه خدا مشرف شد و می‌فرمود: من برای تواضع در پیشگاه خدا این عمل را انجام می‌دهم.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۳۸ ..... ص: ۶۳۹

(آیه ۳۸) - این آیه به عنوان تأکیدی بر تمام احکامی که در مورد تحریم شرک و قتل نفس و زنا و فرزندکشی و تصرف در

مال یتیمان و آزار پدر و مادر و مانند آن در آیات پیشین گذشت می‌گوید: «تمام اینها گناهش نزد پروردگارت منفور است» (كُلُّ ذَلِكْ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا).

از این تعبیر روشن می‌شود که بر خلاف گفته پیروان مکتب جبر، خدا هرگز اراده نکرده است گناهی از کسی سر بزند، چرا که اگر چنین چیزی را اراده کرده بود با کراهت و ناخشنودی که در این آیه روی آن تأکید شده است سازگار نبود.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۳۹ ..... ص: ۶۳۹

(آیه ۳۹) - مشرک مشو! باز برای تأکید بیشتر و این که این احکام حکیمانه همگی از وحی الهی سر چشمه می‌گیرد، اضافه می‌کند: «اینها از امور حکمت آمیزی است که پروردگارت به تو وحی فرستاده است» (ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ).

اشاره به این که احکام هم از طریق حکمت عقلی، اثبات شده است، و هم از طریق وحی الهی، و اصول همه احکام الهی چنین است هر چند جزئیات آن را در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۴۰

بسیاری از اوقات با چراغ کم فروغ عقل نمی‌توان تشخیص داد و تنها در پرتو نورافکن نیرومند وحی باید درک کرد. سپس همانگونه که آغاز این احکام از تحریم شرک شروع شده بود با تأکید بر تحریم شرک آن را پایان داده، می‌گوید: «و هرگز (برای خداوند یگانه شریکی قائل مباش و) معبود دیگری را در کنار «الله» قرار مده» (وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ). «که در جهنم افکنده می‌شوی سرزنش شده، و رانده (درگاه خدا) خواهی بود» (فَتَلَقَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا). در حقیقت شرک و دوگانه پرستی، خمیر مایه همه انحرافات و جنایات و گناهان است، لذا بیان این سلسله احکام اساسی اسلام از شرک شروع شد و به شرک نیز پایان یافت.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۴۰ ..... ص: ۶۴۰

(آیه ۴۰) - این آیه به یکی از افکار خرافی مشرکان اشاره کرده و پایه منطق و تفکر آنها را به این وسیله روشن می‌سازد و آن این که: بسیاری از آنها معتقد بودند که فرشتگان دختران خدا هستند در حالی که خودشان از شنیدن نام دختر، ننگ و عار داشتند و تولد او را در خانه خود مایه بدبختی و سرشکستگی می‌پنداشتند! قرآن از منطق خود آنها اتخاذ سند کرده، می‌گوید: «آیا پروردگار شما پسران را تنها در سهم شما قرار داد و خود از فرشتگان دخترانی انتخاب کرد» (أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَ اتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا).

بدون شک فرزندان دختر همانند فرزندان پسر از مواهب الهی هستند و هیچ گونه تفاوتی از نظر ارزش انسانی ندارند. ولی هدف قرآن این است آنها را با منطق خودشان محکوم سازد که شما چگونه افراد نادانی هستید برای پروردگارتان چیزی قائل می‌شوید که خود از آن ننگ و عار دارید.

سپس در پایان آیه به صورت یک حکم قاطع می‌گوید: «شما سخن بسیار بزرگ و کفر آمیزی می‌گویید» (إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا).

سخنی که با هیچ منطقی سازگار نیست و از چندین جهت بی‌پایه است زیرا: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۴۱
۱- اعتقاد به وجود فرزند برای خدا اهانت عظیمی به ساحت مقدس او است، چرا که او نه جسم است نه عوارض جسمانی

دارد، نه نیاز به بقاء نسل.

۲- چگونه شما فرزندان خدا را همه دختر می‌دانید؟ در حالی که برای دختر پایبندترین منزلت را قائلید.

۳- از همه گذشته این عقیده اهانتی به مقام فرشتگان الهی است که فرمانبران حقند و مقربان در گاه او. شما از شنیدن نام دختر وحشت دارید، ولی این مقربان الهی را همه دختر می‌دانید.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۴۱ ..... ص: ۶۴۱

(آیه ۴۱) - چگونه از حق فرار می‌کنند؟! از آنجا که سخن در آیات گذشته به مسأله توحید و شرک منتهی شد، در اینجا همان مسأله با بیان روشن و قاطعی دنبال می‌شود.

نخست از لجاجت فوق العاده جمعی از مشرکان در برابر دلائل مختلف توحید سخن به میان آورده، می‌گویند: «و ما در این قرآن انواع بیانات مؤثر را آوردیم تا آنها متذکر شوند (و در راه حق گام بردارند) ولی (گروهی از کوردلان) جز بر نفریشان نمی‌افزاید» (وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَ مَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا).

در اینجا این سؤال به ذهن می‌رسد که اگر این بیانات گوناگون نتیجه معکوس دارد، ذکر آنها چه فائده‌ای خواهد داشت؟! پاسخ این سؤال روشن است و آن این است که قرآن برای یک فرد یا یک گروه خاص نازل نشده بلکه برای کل جامعه انسانی است، و مسلماً همه انسانها این گونه نیستند، بلکه بسیاری کسانی که این دلائل مختلف را می‌شنوند و راه حق را باز می‌یابند، و همین اثر، برای نزول این آیات، کافی است، هر چند کوردلانی از آن نتیجه معکوس بگیرند.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۴۲ ..... ص: ۶۴۱

(آیه ۴۲) - این آیه به یکی از دلائل توحید، اشاره می‌کند که در لسان دانشمندان و فلاسفه به عنوان «دلیل تمانع» معروف شده است.

می‌گویند: ای پیامبر! «به آنها بگو: اگر با خداوند قادر متعال، خدایان دیگری بود- آنچنان که آنها می‌پندارند- این خدایان سعی می‌کردند راهی به خداوند بزرگ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۴۲

صاحب عرش پیدا کنند» و بر او غالب شوند (قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَأَبْتَغُوا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا). زیرا طبیعی است که هر صاحب قدرتی می‌خواهد قدرت خود را کاملتر و قلمرو حکومت خویش را بیشتر کند و اگر راستی خدایانی وجود داشت این تنازع و تمانع بر سر قدرت و گسترش حکومت در میان آنها در می‌گرفت.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۴۳ ..... ص: ۶۴۲

(آیه ۴۳) - و از آنجا که در تعبیرات مشرکان، خداوند بزرگ تا سر حد یک طرف نزاع تنزل کرده است، در این آیه بلافاصله می‌گوید: «خداوند از آنچه آنها می‌گویند پاک و منزّه است و (از آنچه می‌اندیشند) بسیار برتر و بالاتر است» (سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۴۴ ..... ص: ۶۴۲

(آیه ۴۴) - سپس برای اثبات عظمت مقام پروردگار و این که از خیال و قیاس و گمان و وهم مشرکان است، به بیان تسیح موجودات جهان در برابر ذات مقدسش پرداخته، می گوید: «آسمانهای هفتگانه و زمین و کسانی که در آنها هستند همگی تسیح خدا می گویند» (تَسِيحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ).

نه تنها آسمانها و زمین، بلکه «هیچ موجودی نیست مگر این که تسیح و حمد خدا می گوید ولی شما تسیح آنها را درک نمی کنید» (وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ).

عالم شگرف هستی با آن نظام عجیبش با آن همه رازها و اسرار، با آن عظمت خیره کننده اش و با آن ریزه کاریهای حیرت زا همگی «تسیح و حمد» خدا می گویند.

با این حال «او بردبار و آمرزنده است» (إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا). و شما را به خاطر شرک و کفرتان فوراً مؤاخذه نمی کند، بلکه به مقدار کافی مهلت می دهد و درهای توبه را به روی شما باز می گذارد تا اتمام حجت شود.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۴۵ ..... ص: ۶۴۲

اشاره

(آیه ۴۵)

شأن نزول: .... ص: ۶۴۲

این آیه در باره گروهی از مشرکان نازل شده که پیامبر صلی الله علیه و آله را به هنگامی که در شب تلاوت قرآن می کرد و در کنار خانه کعبه نماز می گذارد آزار می دادند، و او را با سنگ می زدند و مانع دعوت مردم به اسلام می شدند. خداوند به لطفش چنان کرد که آنها نتوانند او را آزار دهند - و شاید این از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۴۳ طریق رعب و وحشتی بود که از پیامبر در دل آنها افکند.

تفسیر: .... ص: ۶۴۳

بی خبران مغرور و موانع شناخت - به دنبال آیات گذشته این سؤال برای بسیاری پیش می آید که با وضوح مسأله توحید به طوری که همه موجودات جهان به آن گواهی می دهند چرا مشرکان این واقعیت را نمی پذیرند؟ چرا آنها این آیات گویا و رسای قرآن را می شنوند و بیدار نمی شوند؟! آیه می گوید: «ای پیامبر! هنگامی که قرآن می خوانی میان تو و آنها که ایمان به آخرت ندارند، حجاب و پوششی نامرئی قرار می دهیم» (وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَشْتُورًا).

این حجاب و پرده، همان لجاجت و تعصب و خودخواهی و غرور و جهل و نادانی بود که حقایق قرآن را از دیدگاه فکر و عقل آنها مکتوم می داشت و به آنها اجازه نمی داد حقایق روشنی همچون توحید و معاد و صدق دعوت پیامبر صلی الله علیه و

آله و مانند آن را درک کنند.

اینجاست که می‌گوییم: اگر کسی بخواهد صراط مستقیم حق را بیوید و از انحراف و گمراهی در امان بماند باید قبل از هر چیز در اصلاح خویشتن بکوشد.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۴۶ ..... ص: ۶۴۳

(آیه ۴۶) - این آیه اضافه می‌کند: «بر دل‌هایشان پوشش‌هایی و در گوش‌هایشان سنگینی» قرار دادیم (وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا).

و لذا «هنگامی که پروردگارت را در قرآن به یگانگی یاد می‌کنی آنها پشت می‌کنند و رو بر می‌گردانند» (وَ إِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَى أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا).
راستی چه عجیب است فرار از حق، فرار از سعادت و نجات، و فرار از خوشبختی و پیروزی و فهم و شعور.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۴۷ ..... ص: ۶۴۳

(آیه ۴۷) - در این آیه اضافه می‌کند: «هنگامی که به سخنان تو گوش فرا می‌دهند، ما بهتر می‌دانیم برای چه گوش فرا می‌دهند» (نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ).

«و (همچنین) در آن هنگام که با هم نجوا می‌کنند» (وَ إِذْ هُمْ نَجْوَى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۴۴
«آنگاه که ستمگران (به مؤمنان) می‌گویند: شما جز از انسانی که افسون شده، پیروی نمی‌کنید» (إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَشْحُورًا).

در حقیقت آنها به منظور درک حقیقت به سراغ تو نمی‌آیند و سخنان را با گوش جان نمی‌شنوند، بلکه هدفشان آن است که بیایند و اخلال کنند، وصله بچسبانند و مؤمنان را - اگر بتوانند - از راه به در برند.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۴۸ ..... ص: ۶۴۴

اشاره

(آیه ۴۸)

شأن نزول: ..... ص: ۶۴۴

«ابن عباس» می‌گوید: ابو سفیان و ابو جهل و غیر آنها گاهی نزد پیامبر صلی الله علیه و آله می‌آمدند و به سخنان او گوش فرا می‌دادند، روزی یکی از آنها به دیگران گفت: اصلاً من نمی‌فهمم محمد چه می‌گوید؟ فقط می‌بینم لب‌های او حرکت می‌کند ولی ابو سفیان گفت: فکر می‌کنم بعضی از سخنانش حق است، ابو جهل اظهار داشت او دیوانه است، و ابو لهب اضافه کرد:

او کاهن است، دیگری گفت: او شاعر است و به دنبال این سخنان ناموزون و نسبتهای ناروا آیه نازل گشت.

تفسیر: .... ص: ۶۴۴

در این آیه باز روی سخن را به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ كَرَدَه، ضمن عبارت کوتاهی پاسخ دندان شکنی به این گروه گمراه می دهد و می گوید: «بنگر چگونه برای تو مثل می زنند (یکی ساحرت می خواند دیگری مسحور، یکی کاهن و دیگری مجنون) و از همین رو آنها گمراه شده اند و قدرت پیدا کردن راه حق را ندارند» (انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَتِيعُونَ سَبِيلًا).

نه این که راه ناپیدا باشد و چهره حق مخفی بلکه آنها چشم بینا ندارند، و عقل و خرد خود را به خاطر بغض و جهل و تعصب و لجاج از کار انداخته اند.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۴۹ ..... ص: ۶۴۴

(آیه ۴۹) - رستاخیز قطعی است! در آیات گذشته سخن از «توحید» و مبارزه با شرک بود، اما در اینجا سخن از «معاد» که در همه جا مکمل مسأله توحید است به میان آمده، و به سه سؤال و یا سه ایراد منکران معاد پاسخ گفته شده است: «و آنها گفتند: آیا هنگامی که ما به استخوانهای پوسیده تبدیل و پراکنده شدیم دگر بار آفرینش تازه ای خواهیم یافت؟» (وَ قَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرَفَاتًا إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا).

این تعبیر نشان می دهد که پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ همواره در دعوت خود سخن از مسأله برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۴۵

«معاد جسمانی» می گفت که این جسم بعد از متلاشی شدن باز می گردد، و گر نه هر گاه سخن تنها از معاد روحانی بود این گونه ایرادهای مخالفان به هیچ وجه معنی نداشت.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۵۰ ..... ص: ۶۴۵

(آیه ۵۰) - قرآن در پاسخ آنها می گوید: «بگو: (استخوان پوسیده و خاک شده که سهل است) شما سنگ باشید یا آهن» باز خدا قادر است لباس حیات در تتان ببوشاند (قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۵۱ ..... ص: ۶۴۵

(آیه ۵۱) - «یا هر مخلوقی که در نظر شما از آن هم سخت تر است» و از حیات و زندگی دورتر می باشد، باز خدا قادر است شما را به زندگی مجدد باز گرداند (أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ).

دومین ایراد آنها این بود که می گفتند: بسیار خوب اگر بپذیریم که این استخوانهای پوسیده و متلاشی شده قابل بازگشت به حیات است چه کسی قدرت انجام این کار را دارد، چرا که این تبدیل را یک امر بسیار پیچیده و مشکل می دانستند «پس آنها

می گویند: چه کسی ما را باز می گرداند؟ (فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا).

پاسخ این سؤال را قرآن چنین می گوید: «به آنها بگو: همان کسی که شما را بار اول آفرید» (قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ). سرانجام به سومین ایراد آنها پرداخته، می گوید: «پس آنها سر خود را از روی تعجب و انکار به سوی تو تکان می دهند و می گویند: چه زمانی این معاد واقع می شود؟» (فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ وَ يَقُولُونَ مَتَى هُوَ).

آنها در حقیقت با این ایراد خود می خواستند این مطلب را منعکس کنند که به فرض این ماده خاکی قابل تبدیل به انسان باشد، و قدرت خدا را نیز قبول کنیم، اما این یک وعده نسیه بیش نیست و معلوم نیست در چه زمانی واقع می شود؟ قرآن در پاسخشان می گوید: «به آنها بگو: شاید زمان آن نزدیک باشد» (قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا).

و البته نزدیک است چرا که مجموعه عمر این جهان هرچه باشد در برابر زندگی بی پایان در سرای دیگر لحظه زود گذری بیش نیست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۴۶

و از این گذشته، اگر قیامت در مقیاسهای کوچک و محدود ما دور به نظر برسد آستانه قیامت که مرگ است به همه ما نزدیک است چرا که مرگ قیامت صغری است «اذا مات الانسان قامت قیامته»، درست است که مرگ، قیامت کبری نیست ولی یادآور آن است.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۵۲ ..... ص: ۶۴۶

(آیه ۵۲) - در این آیه بی آنکه تاریخ دقیقی از قیامت ذکر کند بعضی از خصوصیات آن را چنین بیان می کند: «این بازگشت به حیات» همان روز (ی خواهد بود) که شما را (از قبرهایتان) فرا می خواند، شما هم اجابت می کنید در حالی که حمد او را می گوید» (يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ).

و آن روز است که فاصله مرگ و رستاخیز یعنی دوران برزخ را کوتاه خواهید شمرد «و می پندارید تنها مدت کوتاهی (در جهان برزخ) درنگ کرده اید» (و تَظُنُّونَ إِنَّ لَبِئْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۵۳ ..... ص: ۶۴۶

(آیه ۵۳) - برخورد منطقی با همه مخالفان: از آنجا که در آیات پیشین سخن از مبدأ و معاد و دلالتی بر این دو مسأله مهم اعتقادی در میان بود، در اینجا روش گفتگو و استدلال با مخالفان مخصوصاً مشرکان را می آموزد چرا که مکتب هر قدر عالی باشد و منطق قوی و نیرومند ولی اگر با روش صحیح بحث و مجادله توأم نگردد و به جای لطف و محبت، خشونت بر آن حاکم گردد، بی اثر خواهد بود.

لذا آیه می گوید: «و به بندگان من بگو: سخنی را بگویند که بهترین باشد» (وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ). بهترین از نظر محتوی، بهترین از نظر طرز بیان، و بهترین از جهت توأم بودن با فضائل اخلاقی و روشهای انسانی. «چرا که (اگر قول احسن را ترک گویند و به خشونت در کلام و مخاصمه و لجاج برخیزند) شیطان در میان آنها فساد و فتنه می کند» (إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ).

و فراموش نکنید شیطان در کمین نشسته و بیکار نیست «زیرا شیطان از آغاز دشمن آشکاری برای انسان بوده است» (إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۴۷

گاهی مؤمنان تازه کار طبق روشی که از پیش داشتند با هر کس که در عقیده با آنها مخالف بود به خشونت می پرداختند. از این گذشته تعبیرات توهین آمیز مخالفان نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله که بعضی از آنها در آیات پیشین گذشت مانند مسحور، مجنون، کاهن، شاعر، گاهی سبب می شد که مؤمنان عنان اختیار را از دست بدهند و به مقابله با آنها در یک مشاجره لفظی خشن برخیزند و هر چه می خواهند بگویند.

«قرآن» مؤمنان را از این کار باز می دارد و دعوت به نرمش و لطافت در بیان و انتخاب بهترین کلمات را می کند تا از فساد شیطان بپرهیزند.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۵۴ ..... ص: ۶۴۷

(آیه ۵۴) - این آیه اضافه می کند: «پروردگار شما از حال شما آگاهتر است اگر بخواهد شما را مشمول رحمت خویش قرار می دهد، و اگر بخواهد مجازاتتان خواهد کرد» (رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنَّ يَسْأَلُ يَوْمَئِذٍ عَمَّا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ).

در پایان آیه روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده و به عنوان دلداری و پیشگیری از ناراحتی فوق العاده پیامبر صلی الله علیه و آله از عدم ایمان مشرکان می فرماید: «و ما تو را و کیل بر آنها نفرستاده ایم» که ملزم باشی حتما آنها ایمان بیاورند (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا).

وظیفه تو ابلاغ آشکار و دعوت مجدانه به سوی حق است، اگر ایمان آوردند چه بهتر و گر نه زبانی به تو نخواهد رسید.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۵۵ ..... ص: ۶۴۷

(آیه ۵۵) - این آیه سخن را از این فراتر می برد و می گوید: خدا تنها آگاه از حال شما نیست بلکه: «پروردگارت نسبت به حال همه کسانی که در آسمانها و زمین هستند، از همه آگاهتر است» (وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

سپس اضافه می کند: «و ما بعضی از پیامبران را بر بعضی دیگر فضیلت بخشیدیم و به داود کتاب زبور دادیم» (وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا).

این جمله در حقیقت پاسخ به یکی از ایرادات مشرکان است، که با تعبیر تحقیر آمیز می گفتند: آیا خداوند شخص دیگری را نداشت که محمد یتیم را به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۴۸

نبوت انتخاب کرد؟ وانگهی چه شد که او سر آمد همه پیامبران و خاتم آنها شد؟! قرآن می گوید: این جای تعجب نیست خداوند از ارزش انسانی هر کس آگاه است و پیامبران خود را از میان همین توده مردم برگزیده، یکی را به عنوان خلیل اللهی مفتخر ساخت، دیگری را کلیم الله، و دیگری را روح الله قرار داد، پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را به عنوان حبیب الله برگزید و خلاصه بعضی را بر بعضی فضیلت بخشید، طبق موازینی که خودش می داند و حکمتش اقتضا می کند.

با این که داود دارای حکومت عظیم و کشور پهناوری بود، خداوند این را افتخار او قرار نمی دهد بلکه کتاب زبور را افتخار او می شمرد تا مشرکان بدانند عظمت یک انسان به مال و ثروت و داشتن قدرت و حکومت ظاهری نیست و یتیم و بی مال بودن دلیلی بر تحقیر نخواهد شد.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۵۶ ..... ص: ۶۴۸

(آیه ۵۶) - در این آیه باز سخن از مشرکان است و در تعقیب بحثهای گذشته به پیامبر صلی الله علیه و آله می گوید: «به آنها بگو: معبودهایی را که غیر خدا شایسته پرستش می پندارید بخوانید، آنها نه قدرت دارند مشکلات و گرفتاریها را از شما برطرف سازند و نه دگرگونی در آن ایجاد کنند» (قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا). در حقیقت این آیه همانند بسیاری دیگر از آیات قرآن، منطق و عقیده مشرکان را از این راه ابطال می کند که پرستش و عبادت آلهه یا به خاطر جلب منفعت است یا دفع زیان، در حالی که اینها قدرتی از خود ندارند که مشکلی را برطرف سازند و نه حتی مشکلی را جابه جا کنند.

تعبیر به «الَّذِينَ» در این آیه بیانگر آن است که منظور همه معبودهای غیر الله نیست، بلکه معبودهایی همچون فرشتگان و حضرت مسیح (ع) و مانند آنهاست.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۵۷ ..... ص: ۶۴۸

(آیه ۵۷) - این آیه در حقیقت دلیلی است برای آنچه در آیه قبل گفته شد، می گوید: می دانید چرا آنها قادر نیستند مشکلی را از دوش شما، بدون اذن پروردگار بردارند برای این که خودشان برای حل مشکلات به در خانه خدا می روند، خودشان سعی دارند به ذات پاک او تقرب جویند و هر چه می خواهند از او برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۴۹

بخوانند: «کسانی را که آنان می خوانند، خودشان وسیله ای (برای تقرب) به پروردگارشان می جویند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ).
 «وسیله ای هر چه نزدیکتر» (أَيُّهُمْ أَقْرَبُ).
 «و به رحمت او امیدوارند» (وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ).
 «و از عذاب او می ترسند» (وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ).
 «چرا که عذاب پروردگارت (چنان شدید می باشد که) همواره در خور پرهیز و وحشت است» (إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۵۸ ..... ص: ۶۴۹

(آیه ۵۸) - تسلیم بهانه جویان نشو! به دنبال بحثهایی که با مشرکان در زمینه توحید و معاد در آیات گذشته خواندیم این آیه آنها را با گفتار بیدار کننده ای اندرز می دهد و پایان و فناء این دنیا را در مقابل دیدگان عقلشان مجسم می سازد تا بدانند این سرا، سرای فانی است، و سرای بقا جای دیگر است، و خود را برای مقابله با نتایج اعمالشان آماده سازند می گوید: «و هیچ آبادی در روی زمین نیست مگر این که ما آن را قبل از روز قیامت هلاک می کنیم، یا به عذاب شدیدی گرفتارش می سازیم» (وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا).

بدکاران ستمگر و طاغیان گردنکش را به وسیله عذاب نابود می کنیم و دیگران را با مرگ طبیعی و یا حوادثی معمولی. بالاخره این جهان پایان می گیرد و همه راه فنا را می پیمایند «و این (یک اصل مسلم و قطعی است که) در کتاب الهی [لوح محفوظ] ثبت است» (كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۵۹ ..... ص: ۶۴۹

(آیه ۵۹) - در اینجا این ایراد برای مشرکان باقی می ماند که خوب ما بحثی نداریم ایمان بیاوریم، اما به این شرط که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله هر معجزه‌ای را که ما پیشنهاد می کنیم انجام دهد، و در واقع به بهانه جویبهای ما تن در دهد. قرآن در پاسخ آنها می گوید: «هیچ چیز مانع ما نبود که این گونه معجزات را بفرستیم جز این که پیشینان آن را تکذیب کردند» (وَ مَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأُولُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۵۰

اشاره به این که: معجزاتی که دلیل صدق پیامبر است به قدر کافی فرستاده شده و اما معجزات اقتراحی و پیشنهادی شما، چیزی نیست که با آن موافقت شود، چرا که پس از مشاهده باز ایمان نخواهید آورد، اگر بپرسند به چه دلیل؟ در پاسخ گفته می شود به دلیل این که امتهای گذشته که آنها هم شرائطی کاملاً مشابه شما داشتند نیز چنین پیشنهادهای بهانه جویانه‌ای را کردند، بعداً هم ایمان نیاوردند.

سپس قرآن روی یک نمونه روشن از این مسأله انگشت گذارده، می گوید: «و ما به قوم ثمود ناقة دادیم که روشنگر بود» (وَ آتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً). همان شتری که به فرمان خدا از کوه سر بر آورد، چرا که تقاضای چنین معجزه‌ای را کرده بودند، معجزه‌ای روشن و روشنگر! ولی با این حال آنها ایمان نیاوردند «پس به آن ناقة ستم کردند» و او را به قتل رساندند (فَطَلَّمُوا بِهَا). اصولاً برنامه ما این نیست که هر کسی معجزه‌ای پیشنهاد کند پیامبر تسلیم او گردد «و ما آیات و معجزات را جز برای تخویف مردم و اتمام حجت نمی فرستیم» (وَ مَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۶۰ ..... ص: ۶۵۰

اشاره

(آیه ۶۰) - سپس پیامبرش را در برابر سرسختی و لجاجت دشمنان دلداری داده، می گوید: اگر آنها در مقابل سخنان این چنین لجاجت به خرج می دهند و ایمان نمی آورند مطلب تازه‌ای نیست، «به خاطر بیاور هنگامی را که به تو گفتیم پروردگارت احاطه کامل بر مردم دارد» و از وضعشان کاملاً آگاه است (وَ إِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ). همیشه در برابر دعوت پیامبران، گروهی پاکدل ایمان آورده‌اند و گروهی متعصب و لجوج به بهانه جویی و کارشکنی و دشمنی برخاسته‌اند، در گذشته چنین بوده، امروز نیز چنین است.

سپس اضافه می کند: «و ما آن رؤیایی را که به تو نشان دادیم فقط برای آزمایش مردم بود» (وَ مَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۵۱

«همچنین شجره معلونه [درخت نفرین شده] را که در قرآن ذکر کرده‌ایم» آن نیز آزمایشی برای مردم است (وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ).

در پایان اضافه می کند: «ما آنها را بیم داده (و انذار) می کنیم اما جز طغیان عظیم، چیزی بر آنها نمی افزاید» (وَ نُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا).

چرا که اگر دل و جان آدمی آماده پذیرش حق نباشد، نه تنها سخن حق در آن اثر نمی گذارد، بلکه غالباً نتیجه معکوس می دهد و به خاطر سرسختی و مقاومت منفی بر گمراهی و لجاجتشان می افزاید - دقت کنید.

رؤیای پیامبر صلی الله علیه و آله و شجره ملعونه: .... ص : ۶۵۱

جمعی از مفسران شیعه و اهل سنت نقل کرده‌اند که: این خواب اشاره به جریان معروفی است که پیامبر صلی الله علیه و آله در خواب دید میمون‌هایی از منبر او بالا می‌روند و پایین می‌آیند، بسیار از این مسأله غمگین شد، آن چنان که بعد از آن کمتر می‌خندید- این میمون‌ها را به بنی امیه تفسیر کرده‌اند که یکی بعد از دیگری بر جای پیامبر صلی الله علیه و آله نشستند در حالی که از یکدیگر تقلید می‌کردند و افرادی فاقد شخصیت بودند و حکومت اسلامی و خلافت رسول الله را به فساد کشیدند.

اما شجره ملعونه- در قرآن ممکن است اشاره به هر گروه منافق و خبیث و مطرود در گاه خدا، مخصوصاً گروه‌هایی همانند بنی امیه و یهودیان سنگدل و لجوج و همه کسانی که در خط آنها گام برمی‌دارند، باشد، و شجره زقوم در قیامت تجسیم از وجود این شجرات خبیثه در جهان دیگر است، و همه این شجرات خبیثه مایه آزمایش و امتحان مؤمنان راستین در این جهان هستند.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۶۱ ..... ص : ۶۵۱

(آیه ۶۱)- در اینجا قرآن به مسأله سرپیچی ابلیس از فرمان خدا مبنی بر سجده برای آدم و سرنوشت شوم او به دنبال این ماجرا اشاره می‌کند.

مطرح کردن این ماجرا به دنبال بحث‌های گذشته پیرامون مشرکان لجوج، در واقع اشاره به این است که نمونه کامل استکبار و کفر و عصیان، شیطان بود، ببینید سرنوشتش به کجا رسید، شما پیروان او نیز همان سرنوشت را خواهید داشت. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۵۲

نخست می‌گوید: «و یادآور هنگامی را که به فرشتگان گفتیم: برای آدم سجده کنید و همگی جز ابلیس سجده کردند» (وَ إِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ).

این سجده یک نوع خضوع و تواضع به خاطر عظمت خلقت آدم و امتیاز او بر سایر موجودات و یا سجده‌ای بوده است به عنوان پرستش در برابر خداوند به خاطر آفرینش چنین مخلوق شگرفی.

ابلیس که باد کبر و غرور در سر داشت و خودخواهی و خودبینی بر عقل و هوشش پرده افکنده بود، به گمان این که خاک و گل، که منبع همه برکات و سرچشمه حیات است کم اهمیت‌تر از آتش است به عنوان اعتراض به پیشگاه خدا چنین گفت: آیا من برای موجودی سجده کنم که او را از گل آفریده‌ای» (قَالَ أَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۶۲ ..... ص : ۶۵۲

(آیه ۶۲)- ولی هنگامی که دید بر اثر این استکبار و سرکشی در برابر فرمان خدا از درگاه مقدسش برای همیشه طرد شد: «گفت: به من بگو، این کسی را که بر من برتری داده‌ای (به چه دلیل بوده است؟) اگر مرا تا روز قیامت زنده بگذاری، همه فرزندانم را، جز عده کمی، همراه و ریشه کن خواهم ساخت» (قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۶۳..... ص: ۶۵۲

(آیه ۶۳) - در این هنگام برای این که میدان آزمایشی برای همگان تحقق یابد، و وسیله‌ای برای پرورش مؤمنان راستین فراهم شود - که انسان همواره در کوره حوادث پخته می‌شود، و در برابر دشمن نیرومند، قوی و قهرمان می‌گردد - به شیطان امکان بقاء و فعالیت داده شده: «فرمود: برو، هر کس از آنها از تو تبعیت کند پس جهنم کیفر شماست، کیفری است فراوان!» (قالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا).

به این وسیله اعلام آزمایش کرده و سرانجام پیروزی و شکست در این آزمایش بزرگ الهی را بیان فرموده.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۵۳

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۶۴..... ص: ۶۵۳

(آیه ۶۴) - دامهای ابلیس! در این آیه طرق نفوذ شیطان و اسباب و وسائلی را که در وسوسه‌های خود به آن متوسل می‌شود به شکل جالب و گویایی چنین شرح می‌دهد: «و هر کدام از آنها را می‌توانی با صدایت تحریک کن» (وَ اِشِي تَفْزِرُ مِنْ اِشِي تَطَعَتْ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ).

«و لشکر سواره و پیاده‌ات را بر آنها گسیل دار!» (وَ اَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَ رَجِلِكَ).

شیطان دستیاران فراوانی از جنس خود و از جنس آدمیان دارد که برای اغوای مردم به او کمک می‌دهند، بعضی سریعتر و نیرومندتر همچون لشکر سواره‌اند، و بعضی آرامتر و ضعیفتر همچون لشکر پیاده! «و در ثروت و فرزندانشان شرکت جوی!» (وَ شَارِكُهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَ الْاَوْلَادِ).

«و آنها را با وعده‌ها سرگرم کن!» (وَ عِدْهُمْ).

سپس هشدار می‌دهد که: «ولی شیطان جز فریب و دروغ وعده‌ای به آنها نمی‌دهد» (وَ مَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۶۵..... ص: ۶۵۳

(آیه ۶۵) - اما بدان «تو هرگز سلطه‌ای بر بندگان من نخواهی یافت» (اِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ).

«و همین قدر کافی است که پروردگارت (ولی و) حافظ آنها باشد» (وَ كَفَى بِرَبِّكَ وَكِيلًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۶۶..... ص: ۶۵۳

(آیه ۶۶) - با این همه نعمت این همه کفران چرا؟! بحثهایی را که در زمینه توحید و مبارزه با شرک در گذشته داشتیم در اینجا نیز آن را تعقیب می‌کند، و از دو راه مختلف (راه استدلال و برهان - و راه وجدان و درون) در این موضوع وارد بحث می‌شود.

نخست به توحید استدلالی اشاره کرده، می‌گوید: «پروردگار شما کسی است که کشتی را در دریا به حرکت در می‌آورد، حرکتی مداوم و مستمر!» (رَبُّكُمْ الَّذِي يُزْجِي لَكُمْ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۵۴

بدیهی است برای حرکت کشتیها در دریا، نظاماتی دست به دست هم داده تا این امر فراهم گردد.

البته می‌دانید کشتیها همیشه بزرگترین وسیله نقلیه انسانها بوده و هستند، هم اکنون کشتیهای غول پیکری داریم که به اندازه

یک شهر کوچک وسعت و سرنشین دارند.

سپس اضافه می‌کند: هدف از این برنامه آن است «تا از نعمت او بهره‌مند شوید» (لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ). برای مسافرت‌های خودتان، برای نقل و انتقال مال التجاره‌ها، و برای آنچه به دین و دنیای شما کمک می‌کند. چرا که: «خدا نسبت به شما مهربان است» (إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا).

سوره‌ال‌اسراء(۱۷): آیه ۶۷..... ص: ۶۵۴

(آیه ۶۷) - از این توحید استدلالی - که گوشه کوچکی از نظام آفرینش را که حاکی از مبدأ علم و قدرت و حکمت آفریدگار است نشان می‌دهد - به استدلال فطری منتقل می‌شود و می‌گوید: فراموش نکنید: «هنگامی که ناراحتیها در دریا به شما برسد (و گرفتار طوفان و امواج کوبنده و وحشتناک شوید) تمام معبودهایی را که می‌خوانید جز خدا از نظر شما گم می‌شود» (وَ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَاهًا).

و باید گم شود چرا که طوفان حوادث پرده‌های تقلید و تعصب را که بر فطرت آدمی افتاده کنار می‌زند، و نور فطرت که نور توحید و خداپرستی و یگانه پرستی است جلوه گر می‌شود.

این یک قانون عمومی است که تقریباً هر کس آن را تجربه کرده است که در گرفتاریها هنگامی که کارد به استخوان می‌رسد، موقعی که اسباب ظاهری از کار می‌افتند، و کمکهای مادی ناتوان می‌گردند، انسان به یاد مبدأ بزرگی از علم و قدرت می‌افتد که او قادر بر حلّ سخت‌ترین مشکلات است. اما ایمان و توجه به خدا در صورتی ارزش دارد که دائمی و پایدار باشد.

سپس اضافه می‌کند: اما شما فراموشکاران «هنگامی که دست قدرت الهی شما را به سوی خشکی نجات داد رو می‌گردانید و اصولاً انسان کفران کننده است» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۵۵ (فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَ كَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا).

بار دیگر پرده‌های غرور و غفلت، تقلید و تعصب، این نور الهی را می‌پوشاند و گرد و غبار عصیان و گناه و سرگرمیهای زندگی مادی، چهره تابناک آن را پنهان می‌سازد.

سوره‌ال‌اسراء(۱۷): آیه ۶۸..... ص: ۶۵۵

(آیه ۶۸) - ولی آیا فکر می‌کنید خداوند در خشکی و قلب صحرا نمی‌تواند شما را به مجازاتهای شدید مبتلا سازد؟: «پس آیا شما از این ایمیند که به فرمان او زمین بشکافد و شما را در کام خود فرو ببرد»؟ (أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ). و «آیا از این ایمیند که طوفانی از سنگ بر شما ببارد (و شما را در زیر سنگها مدفون سازد عذابی که به مراتب از غرق در دریاها سخت‌تر است) سپس حافظ و نگهبانی برای خود پیدا نکنید»؟! (أَوْ يُزِيلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا).

سوره‌ال‌اسراء(۱۷): آیه ۶۹..... ص: ۶۵۵

(آیه ۶۹) - سپس اضافه می‌کند: ای فراموشکاران آیا گمان کردید این آخرین بار بود که شما نیاز به سفر دریا پیدا کردید؟ «یا این که ایمن هستید که بار دیگر شما را به دریا باز گرداند، و تندباد کوبنده‌ای بر شما بفرستد، و شما را بخاطر کفرتان غرق

کند، سپس دادخواه و خونخواهی در برابر ما پیدا نکنید» (أَمْ أَمِنتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِبًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۷۰ ..... ص: ۶۵۵

(آیه ۷۰) - انسان گل سر سبد موجودات! از آنجا که یکی از طرق تربیت و هدایت، همان دادن شخصیت به افراد است، قرآن مجید به دنبال بحثهایی که در باره مشرکان و منحرفان در آیات گذشته داشت، در اینجا به بیان شخصیت والای نوع بشر و مواهب الهی نسبت به او می پردازد، تا با توجه به این ارزش فوق العاده به آسانی گوهر خود را نیالاید و خویش را به بهای ناچیزی نفروشد، می فرماید: «و ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم» (وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ).

سپس به سه قسمت از مواهب الهی، نسبت به انسانها اشاره کرده، می گوید:

«و ما آنها را (با مرکبهای مختلفی که در اختیارشان قرار داده ایم) در خشکی و دریا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۵۶

حمل کردیم» (وَ حَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ).

دیگر این که: «آنها را از طیبات روزی دادیم» (وَ رَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ).

سوم این که: «ما آنها را بر بسیاری از مخلوقات خود فضیلت و برتری دادیم» (وَ فَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا).

چرا انسان برترین مخلوق خداست؟ پاسخ این سؤال چندان پیچیده نیست، زیرا می دانیم تنها موجودی که از نیروهای مختلف، مادی و معنوی، جسمانی و روحانی تشکیل شده، و در لابلائی تضادها می تواند پرورش پیدا کند، و استعداد تکامل و پیشروی نامحدود دارد، انسان است.

حدیث معروفی که از امیر مؤمنان علی علیه السلام نقل شده نیز شاهد روشنی بر این مدعاست، آنجا که می فرماید: «خداوند خلق عالم را بر سه گونه آفرید: فرشتگان و حیوانات و انسان، فرشتگان عقل دارند بدون شهوت و غضب، حیوانات مجموعه ای از شهوت و غضبند و عقل ندارند، اما انسان مجموعه ای است از هر دو تا کدامین غالب آید، اگر عقل او بر شهوتش غالب شود، از فرشتگان برتر است و اگر شهوتش بر عقلش چیره گردد، از حیوانات پست تر».

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۷۱ ..... ص: ۶۵۶

(آیه ۷۱) - این آیه به یکی دیگر از مواهب الهی نسبت به انسان، و سپس مسؤولیتهای سنگینی را که به موازات این مواهب متوجه او می شود اشاره می کند:

در آغاز به «مسأله رهبری» و نقش آن در سرنوشت انسانها پرداخته، می گوید: «روز قیامت هر گروهی را با امام و رهبرشان می خوانیم» (يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ).

یعنی آنها که رهبری پیامبران و جانشینان آنان را در هر عصر و زمان پذیرفتند، همراه پیشوایانشان خواهند بود، و آنها که رهبری شیطان و ائمه ضلال و پیشوایان جناب و ستمگر را انتخاب کردند همراه آنها خواهند بود.

این تعبیر در عین این که یکی از اسباب تکامل انسان را بیان می کند، هشدار می دهد که در انتخاب رهبر فوق العاده دقیق و سختگیر باشند، و زمام فکر و برنامه خود را به دست هر کس نسپرند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۵۷

لذا در دنباله آیه می گوید: آنجا مردم دو گروه می شوند «پس کسانی که نامه اعمالشان به دست راستشان داده می شود آنها (با

سرفرازی و افتخار و خوشحالی و سرور) نامه اعمالشان را می‌خوانند و کوچکترین ظلم و ستمی به آنها نمی‌شود» (فَمَنْ أَوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظَلَّمُونَ فِتْيَلًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۷۲ ..... ص: ۶۵۷

(آیه ۷۲) - «اما کسی که در این جهان (از دیدن چهره حق) نابینا بوده است، در آخرت نیز نابینا و گمراهتر است» (وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا).

نه در این دنیا راه هدایت را پیدا می‌کنند و نه در آخرت راه بهشت و سعادت را، چرا که چشم خود را به روی همه واقعیات بستند و از دیدن چهره حق و آیات خداوند و آنچه مایه هدایت و عبرت است و آن همه مواهبی که خداوند به آنها بخشیده بود، خود را محروم ساختند، و از آنجا که سرای آخرت بازتاب و انعکاس عظیمی است از این جهان، چه جای تعجب که این کوردلان به صورت نابینا وارد عرصه محشر شوند؟! نقش رهبری در اسلام - در حدیث معروفی که از امام باقر علیه السلام نقل شده هنگامی که سخن از ارکان اصلی اسلام به میان می‌آورد «ولایت» (رهبری) را پنجمین و مهمترین رکن معرفی می‌نمود در حالی که نماز که معرف پیوند خلق با خالق است و روزه که رمز مبارزه با شهوات است و زکات که پیوند خلق با خلق است و حج که جنبه‌های اجتماعی اسلام را بیان می‌کند چهار رکن اصلی دیگر.

سپس امام علیه السلام اضافه می‌کند: «هیچ چیز به اندازه ولایت و رهبری اهمیت ندارد». - چرا که اجرای اصول دیگر در سایه آن خواهد بود.

و نیز به همین دلیل در حدیث معروفی از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده: «کسی که بدون امام و رهبر از دنیا برود مرگ او مرگ جاهلیت است».

تاریخ نیز بسیار به خاطر دارد که گاهی یک ملت در پرتو رهبری یک رهبر بزرگ و شایسته در صف اول در جهان قرار گرفته، و گاه همان ملت با همان نیروهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۵۸

انسانی و منابع دیگر به خاطر رهبری ضعیف و نالایق آن چنان سقوط کرده که شاید کسی باور نکند این همان ملت پیشرو است.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۷۳ ..... ص: ۶۵۸

(آیه ۷۳) - با توجه به بحثی که در آیات گذشته پیرامون شرک و مشرکان بود در اینجا به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله هشدار می‌دهد که از وسوسه‌های این گروه برحذر باشد، مبدا کمترین ضعفی در مبارزه با شرک و بت پرستی به خود راه بدهد، که باید با قاطعیت هر چه تمامتر دنبال گردد.

نخست می‌گوید: «نزدیک بود آنها تو را (با وسوسه‌های خود) از آنچه بر تو وحی کردیم بفریبند، تا غیر آن را به ما نسبت دهی و در آن صورت، تو را به دوستی خود برمی‌گزینند» (وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۷۴ ..... ص: ۶۵۸

(آیه ۷۴) - «و اگر ما تو را ثابت قدم نمی‌ساختیم (و در پرتو مقام عصمت، مصون از انحراف نبودی) نزدیک بود به آنان تمایل کنی» (وَلَوْ لَا أَنْ بَثَّنَاكَ لَقَدْ كَذَبْتَ تَوَكَّنْ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا). اما این تثبیت الهی مانع از آن تمایل شد.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۷۵..... ص: ۶۵۸

اشاره

(آیه ۷۵) - «اگر چنین می‌کردی ما دو برابر مجازات (مشرکان) در زندگی دنیا، و دو برابر (مجازات آنها) را بعد از مرگ به تو می‌چشاندیم، سپس در برابر ما یآوری برای خود نمی‌یافتی!» (إِذَا لَأَذِقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَ ضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا).

چرا که هر قدر مقام انسان از نظر علم، معرفت و ایمان بالاتر رود، اعمال نیک او به همان نسبت عمق و ارزش بیشتر، و طبعاً ثواب فزونتری خواهد داشت. کیفرها و مجازاتها نیز به همین نسبت بالا خواهد رفت

خدایا! مرا به خود وامگذار .... ص: ۶۵۸

- در منابع اسلامی می‌خوانیم هنگامی که سه آیه فوق نازل شد پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد: اللَّهُمَّ لَا تَكُنْ لِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ ابدا «خدایا! مرا حتی به اندازه یک چشم بر هم زدن به خویشتن وامگذار».

این دعای پر معنی پیامبر صلی الله علیه و آله یک درس مهم را به همه ما می‌دهد که در هر حال باید به خدا پناه برد و به لطف او متکی بود که پیامبران معصوم نیز بدون یاری برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۵۹

او در لغزشگاهها مصون نخواهند بود، تا چه رسد به ما در برابر این همه وسوسه‌های شیطانی.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۷۶..... ص: ۶۵۹

اشاره

(آیه ۷۶)

شأن نزول: .... ص: ۶۵۹

مشهور این است که این آیه و آیه بعد در مورد اهل مکه نازل شده است که نشستند و تصمیم گرفتند پیامبر صلی الله علیه و آله را از مکه بیرون کنند و بعدا این تصمیم، فسخ و مبدل به تصمیم بر اعدام پیامبر صلی الله علیه و آله در مکه گردید و به دنبال آن خانه پیامبر صلی الله علیه و آله از هر سو محاصره شد، و همانگونه که می‌دانیم پیامبر صلی الله علیه و آله از این

حلقه محاصره، به طرز اعجاز آمیزی، بیرون آمد و به سوی مدینه حرکت کرد و سر آغاز هجرت گردید.

تفسیر: .... ص: ۶۵۹

توطئه شوم دیگر؟ در آیات گذشته دیدیم که مشرکان می خواستند از طریق وسوسه های گوناگون در پیامبر صلی الله علیه و آله نفوذ کنند و او را از جاده مستقیم خویش منحرف سازند که لطف الهی به یاری پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و نقشه هاشان نقش بر آب شد.

به دنبال آن ماجرا طرح دیگری برای خنثی کردن دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله ریختند، و آن این که او را از زادگاهش به نقطه ای که احتمالاً نقطه خاموش و دور افتاده ای بود تبعید کنند که آن هم به لطف پروردگار خنثی شد.

آیه می گوید: «و نزدیک بود آنها تو را از این سرزمین با نقشه و تحریک ماهرانه و حساب شده ای خارج سازند» (وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّوكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا).

سپس قرآن به آنها هشدار می دهد که: «و هرگاه چنین می کردند (گرفتار مجازات سخت الهی شده و) پس از تو، جز مدت کمی باقی نمی ماندند» (وَإِذَا لَا يَلْبُثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا). و به زودی نابود می شدند زیرا این گناه بسیار عظیمی است که مردم، رهبر دلسوز و نجات بخششان را، از شهر خود بیرون کنند، و به این ترتیب بزرگترین نعمت الهی را کفران نمایند، چنین جمعیتی دیگر حق حیات نخواهند داشت و مجازات نابود کننده الهی به سراغشان خواهد آمد.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۷۷ ..... ص: ۶۵۹

(آیه ۷۷) - این تنها مربوط به مشرکان عرب نیست: «این سنت (ما در مورد) پیامبرانی است که پیش از تو فرستادیم و هرگز

برای سنت ما تغییر و دگرگونی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۶۰

نخواهی یافت» (سُنَّةٌ مِّنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا).

این سنت از یک منطق روشن سر چشمه می گیرد و آن این که چنین قوم ناسپاسی که چراغ هدایت خود را می شکنند سنگر نجات خویش را ویران می کنند.

آری! چنین قومی دیگر لایق رحمت الهی نیستند، و مجازات آنها را فرا خواهد گرفت، و می دانیم خداوند تبعیضی در میان بندگانش قائل نیست، یعنی در مقابل اعمال یکسان با شرائط یکسان مجازات یکسان قائل می شود.

و این است معنی عدم تخلف سنتهای پروردگار.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۷۸ ..... ص: ۶۶۰

(آیه ۷۸) - در تعقیب آیات گذشته که از توحید و شرک، و سپس وسوسه ها و توطئه های مشرکان بحث می کرد، در اینجا به مسأله نماز و توجه به خدا و نیایش می پردازد، که عامل مؤثری برای مبارزه با شرک است، و وسیله ای برای طرد هرگونه وسوسه شیطانی از دل و جان آدمی.

نخست می گوید: «نماز را از زوال خورشید (هنگام ظهر) تا نهایت تاریکی شب [نیمه شب] برپا دار و همچنین قرآن فجر [نماز

صبح] را، چرا که قرآن فجر، مشهود (فرشتگان شب و روز) است! (أَقِمِ الصَّلَاةَ لِتُدْلُوكَ الشَّمْسُ إِلَى عَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا).

از این تعبیر به خوبی روشن می‌شود که بهترین موقع برای ادای نماز صبح همان لحظات آغاز طلوع فجر است. آیه فوق از آیاتی است که اشاره اجمالی به وقت نمازهای پنجگانه می‌کند، و با انضمام به سایر آیات قرآن در زمینه وقت نماز و روایات فراوانی که در این رابطه وارد شده، وقت نمازهای پنجگانه دقیقاً مشخص می‌شود.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۷۹ ..... ص : ۶۶۰

اشاره

(آیه ۷۹) - بعد از ذکر نمازهای فریضه پنجگانه اضافه می‌کند: «و پاسی از شب را (از خواب برخیز و) قرآن (و نماز) بخوان» (و مِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ).

مفسران معروف اسلامی این تعبیر را اشاره به نافله شب که در فضیلت آن روایات بی‌شماری وارد شده است دانسته‌اند.

سپس می‌گوید: «این یک وظیفه اضافی (علاوه بر نمازهای فریضه) برای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۶۱ توست» (نَافِلَةٌ لَكَ).

بسیاری این جمله را دلیل بر آن دانسته‌اند که نماز شب بر پیامبر صلی الله علیه و آله واجب بوده است.

به هر حال در پایان آیه نتیجه این برنامه الهی روحانی و صفابخش را چنین بیان می‌کند: «امید است پروردگارت تو را به مقامی در خور ستایش برانگیزد!» (عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا).

بدون شک «مقام محمود» مقام بسیار برجسته‌ای است که ستایش برانگیز است. و از آنجا که این کلمه به طور مطلق آمده، شاید اشاره به این باشد که ستایش همگان را از اولین و آخرین متوجه تو می‌کند.

روایات اسلامی، «مقام محمود» را به عنوان مقام «شفاعت کبری» تفسیر کرده است، چرا که پیامبر صلی الله علیه و آله بزرگترین شفیعان در عالم دیگر است و آنها که شایسته شفاعت باشند، مشمول این شفاعت بزرگ خواهند شد.

نماز شب یک عبادت بزرگ روحانی - .... ص : ۶۶۱

غوغای زندگی روزانه از جهات مختلف، توجه انسان را به خود جلب می‌کند، و فکر آدمی را به وادیهای گوناگون می‌کشاند بطوری که جمعیت خاطر و حضور قلب کامل، در آن بسیار مشکل است اما در دل شب و به هنگام سحر و فرونشستن غوغای زندگی مادی، و آرامش روح و جسم انسان در پرتو مقداری خواب، حالت توجه و نشاط خاصی به انسان دست می‌دهد که بی‌نظیر است.

به همین دلیل دوستان خدا همیشه از عبادتهای آخر شب، برای تصفیه روح و حیات قلب و تقویت اراده و تکمیل اخلاص، نیرو می‌گرفته‌اند.

امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: «قیام شب موجب صحت جسم و خشنودی پروردگار و در معرض رحمت او قرار

گرفتن و تمسک به اخلاق پیامبران است».

حتی در بعضی از روایات می‌خوانیم که این عبادت به قدری اهمیت دارد که جز پاکان و نیکان موفق به آن نمی‌شوند. در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «انسان گاهی دروغ می‌گوید و سبب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۶۲ محرومیتش از نماز شب می‌شود، هنگامی که از نماز شب محروم شد از روزی (و مواهب مادی و معنوی) نیز محروم می‌شود». نماز شب به سه بخش تقسیم می‌شود:

الف) چهار نماز دو رکعتی که مجموعاً هشت رکعت می‌شود و نامش نافله شب است.

ب) یک نماز دو رکعتی که نامش نافله «شفع» است.

ج) نماز یک رکعتی که نامش نافله «وتر» است، و طرز انجام این نمازها درست همانند نماز صبح است ولی اذان و اقامه ندارد، و قنوت وتر را هر چه طولانی‌تر کنند بهتر است.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۸۰ ..... ص: ۶۶۲

(آیه ۸۰) - این آیه به یکی از دستورات اصولی اسلام که از روح ایمان و توحید، سرچشمه می‌گیرد اشاره کرده، می‌گوید: «و بگو: پروردگارا! مرا (در هر کار) با صداقت وارد کن، و با صداقت خارج ساز» (وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ).

هیچ کار فردی و اجتماعی را جز با صدق و راستی آغاز نکنم، همچنین هیچ برنامه‌ای را جز به راستی پایان ندهم، راستی و صداقت و درست‌ی و امانت، خط اصلی من در همه کارها باشد و آغاز و انجام همه چیز با آن صورت گیرد. در حقیقت رمز اصلی پیروزی در همین جا نهفته شده است و راه و روش انبیا و اولیای الهی همین بوده که فکر، گفتار و اعمالشان از هر گونه غش و تقلب و خدعه و نیرنگ و هر چه بر خلاف صدق و راستی است پاک بود. در پایان آیه به دومین اصل - که از یک نظر میوه درخت توحید، و از نظر دیگر نتیجه ورود و خروج صادقانه در کارهاست - اشاره شده است: «و خداوند! برای من از سوی خودت سلطان و یآوری قرار ده» (وَاجْعَلْ لِيْ مِنْ لَدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۸۱ ..... ص: ۶۶۲

(آیه ۸۱) - و از آنجا که به دنبال «صدق» و «توکل» که در آیه قبل به آن اشاره شد، امید به پیروزی قطعی، خود عامل دیگری برای موفقیت است در این آیه به پیامبرش می‌گوید: «و بگو: حق فرا رسید و باطل مضمحل و نابود شد» (وَقُلْ جَاءَ الْبٰرِئَةُ تَفْسِيْرُ نَمُوْنَه، ج ۲، ص: ۶۶۳

الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبٰطِلُ)

«اصولاً طبیعت باطل (همین است که) مضمحل و نابود شدنی است» (إِنَّ الْبٰطِلَ كَانَ زَهُوْقًا).

باطل جولانی دارد ولی دوام و بقایی نخواهد داشت و سرانجام، پیروزی از آن حق و طرفداران و پیروان حق خواهد بود. آیه (جاء الحق...) و قیام حضرت مهدی (عج): در بعضی از روایات جمله «جاء الحق و زهق الباطل» به قیام حضرت مهدی - عج - تفسیر شده است. امام باقر علیه السلام فرمود: مفهوم این سخن الهی این است که: «هنگامی که امام قائم علیه السلام قیام کند دولت باطل برچیده می‌شود».

در روایت دیگری می‌خوانیم: مهدی به هنگام تولد بر بازویش این جمله نقش بسته بود: «جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا».

مسئله مفهوم این احادیث انحصار معنی وسیع آیه به این مصداق نیست بلکه قیام مهدی- عج- از روشنترین مصداقهای آن است که نتیجه‌اش پیروزی نهایی حق بر باطل در سراسر جهان می‌باشد.

کوتاه سخن این که این قانون کلی الهی و ناموس تخلف‌ناپذیر آفرینش در هر عصر و زمانی مصداقی دارد، و قیام پیامبر صلی الله علیه و آله و پیروزی بر لشکر شرک بت پرستی و همچنین قیام حضرت مهدی- عج- بر ستمگران و جباران جهان از چهره‌های روشن و تابناک این قانون عمومی است.

سوره‌الاسراء(۱۷): آیه ۸۲..... ص: ۶۶۳

(آیه ۸۲)- قرآن نسخه شفابخش: از آنجا که در آیات گذشته، بحث از توحید و حق و مبارزه با شرک و باطل بود، در این آیه به تأثیر فوق العاده قرآن و نقش سازنده آن در این رابطه پرداخته، می‌گوید: «و از قرآن، آنچه شفا و رحمت است برای مؤمنان، نازل می‌کنیم» (و تُنَزَّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ).

قرآن نسخه‌ای است برای سامان بخشیدن به همه نابسامانیها، بهبودی فرد و جامعه از انواع بیماریهای اخلاقی و اجتماعی.

«و ستمگران را جز خسران (و زیان بیشتر چیزی بر آنها) نمی‌افزاید» (و لَا يَزِيدُ بَرِّكَزِيْدَةً تَفْسِيْرًا مِّنْهُ، ج ۲، ص: ۶۶۴ الظَّالِمِيْنَ اِلَّا خَسَارًا)

. چرا که به جای این که از این وسیله هدایت بهره گیرند با حالتی صد در صد منفی به سراغ قرآن می‌آیند لذا عناد و کفر در جانیشان عمق بیشتری پیدا می‌کند.

سوره‌الاسراء(۱۷): آیه ۸۳..... ص: ۶۶۴

(آیه ۸۳)- در این آیه به یکی از ریشه‌دارترین بیماریهای اخلاقی «انسانهای تربیت نیافته» اشاره کرده، می‌گوید: «و هنگامی که به این انسان نعمت می‌بخشیم (غرور و استکبار به او دست می‌دهد) به پروردگار خود پشت می‌کند و با حالت تکبر، دور می‌شود» (وَ اِذَا اُنْعَمْنَا عَلٰی الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَ نَاٰی بِجَانِبِهٖ).

«اما هنگامی که (نعمت را از او سلب کنیم، و حتی) مختصر ناراحتی به او برسد یأس و نومیدی سر تا پای او را فرا می‌گیرد» (وَ اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يُّوْسًا).

سوره‌الاسراء(۱۷): آیه ۸۴..... ص: ۶۶۴

(آیه ۸۴)- در این آیه روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می‌فرماید: «بگو: هر کس بر طبق روش و خلق و خوی خود عمل می‌کند» (قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلٰی شَاكِلَتِهٖ).

مؤمنانی که از آیات قرآن، شفا می‌طلبند و رحمت کسب می‌کنند، و ظالمانی که جز خسارت و زیان، بهره‌ای از آن نمی‌گیرند، و انسانهای کم ظرفیتی که در حال نعمت مغرورند و در مشکلات مأیوس و زبون، همه اینها طبق روحیاتشان عمل می‌کنند، روحیاتی که بر اثر تعلیم و تربیت و اعمال مکرر خود انسان شکل گرفته است و به اعمال انسان شکل و جهت

می دهد.

و در این میان خداوند شاهد و ناظر حال همه است: «آری پروردگار شما آگاهتر است به کسانی که راهشان (بهتر و) از نظر هدایت پربارتر است» (فَرُبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۸۵ ..... ص: ۶۶۴

(آیه ۸۵) - روح چیست؟ در تعقیب آیات گذشته به پاسخ بعضی از سؤالات مهم مشرکان یا اهل کتاب پرداخته، می گوید: «از تو در باره روح سؤال می کنند، بگو: روح از فرمان پروردگار من است و به شما بیش از اندکی علم و دانش داده نشده است» (وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا).

از مجموع قرائن موجود در آیه و خارج آن چنین استفاده می شود که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۶۵ پرسش کنندگان از حقیقت روح آدمی سؤال کردند، همین روح عظیمی که ما را از حیوانات جدا می سازد و برترین شرف ماست، و تمام قدرت و فعالیت ما از آن سرچشمه می گیرد و به کمکش اسرار علوم را می شکافیم. و از آنجا که روح، ساختمانی مغایر با ساختمان ماده دارد و اصول حاکم بر آن غیر از اصول حاکم بر ماده و خواص فیزیکی و شیمیایی آن است، پیامبر صلی الله علیه و آله مأمور می شود در یک جمله کوتاه و پرمعنی بگوید: «روح، از عالم امر است یعنی خلقتی اسرارآمیز دارد».

و چون بهره شما از علم و دانش بسیار کم و ناچیز است، بنابراین چه جای شگفتی که رازهای روح را شناسید، هر چند از همه چیز به شما نزدیکتر است؟

از امام باقر و امام صادق علیهم السّلام چنین نقل شده که در تفسیر آیه یَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ فرمود: «روح از مخلوقات خداوند است بینایی و قدرت و قوت دارد، خدا آن را در دل‌های پیغمبران و مؤمنان قرار می دهد».

البته روح آدمی مراتب و درجاتی دارد، آن مرتبه‌ای از روح که در پیامبران و امامان است مرتبه فوق العاده والایی است، که از آثارش معصوم بودن از خطا و گناه و نیز آگاهی و علم فوق العاده است و مسلماً چنین مرتبه‌ای از روح از همه فرشتگان برتر خواهد بود حتی از جبرئیل و میکائیل! - دقت کنید.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۸۶ ..... ص: ۶۶۵

(آیه ۸۶) - آنچه داری از برکت رحمت اوست! چند آیه قبل سخن از قرآن بود، در اینجا در همین زمینه سخن می گوید، نخست می فرماید: «و اگر خواهیم آنچه را بر تو وحی فرستاده‌ایم، از تو می گیریم» (وَلَئِنْ شِئْنَا لَنُدْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ). «سپس کسی را نمی یابی که در برابر ما از تو دفاع کند» و آن را از ما بازپس گیرد (ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا).

پس این مائیم که این علوم را به تو بخشیده‌ایم تا رهبر و هادی مردم باشی، و این مائیم که هرگاه صلاح بدانیم از تو بازپس می گیریم، و هیچ کس را در این رابطه دخل و تصرفی نیست!

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۶۶

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۸۷ ..... ص: ۶۶۶

(آیه ۸۷) - این آیه که به صورت استثناء آمده است، می‌گوید: اگر ما این علم و دانش را از تو نمی‌گیریم چیزی نیست: «مگر رحمت پروردگارت» (إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ). رحمتی است برای هدایت و نجات خودت و رحمتی است برای هدایات و نجات جهان بشریت و این رحمت در واقع دنباله همان رحمت آفرینش است که ایجاب می‌کند هرگز روی زمین از حجت الهی خالی نماند.

و در پایان آیه به عنوان تأکید، یا به عنوان بیان دلیل بر جمله سابق می‌گوید: «که فضل پروردگارت بر تو بزرگ بوده است» (إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا). وجود زمینه این فضل در دل تو که با آب عبادت و تهذیب نفس و جهاد آبیاری شده از یکسو، و نیاز مبرم بندگان به چنین رهبری از سوی دیگر، ایجاب کرده است که فضل خدا بر تو فوق العاده زیاد باشد. درهای علم را به روی تو بگشاید، از اسرار هدایت انسان آگاهت سازد، و از خطاها محفوظت دارد، تا الگو و اسوه‌ای برای همه انسانها تا پایان جهان باشی.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۸۸ ..... ص: ۶۶۶

(آیه ۸۸) - هیچ‌گاه همانند قرآن را نخواهند آورد! با توجه به این که آیات قبل و بعد در ارتباط با مباحث قرآن است، پیوند این آیه که با صراحت از اعجاز قرآن سخن می‌گوید با آنها نیاز به گفتگو ندارد. به هر حال خداوند روی سخن را در اینجا به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می‌گوید: «بگو: اگر انسانها و پریان - جن و انس - اتفاق کنند تا همانند این قرآن را بیاورند همانند آن را نخواهند آورد هر چند یکدیگر را کمک کنند» (قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا). این آیه با صراحت تمام، همه جهانیان را اعم از کوچک و بزرگ، عرب و غیر عرب، انسانها و حتی موجودات عاقل غیر انسانی، دانشمندان، فلاسفه، ادباء، مورخان، نوابغ و غیر نوابغ، خلاصه همه را بدون استثناء در همه اعصار دعوت به مقابله با قرآن کرده است و می‌گوید: اگر فکر می‌کنید قرآن سخن خدا نیست و ساخته مغز بشر است، شما هم انسان هستید، همانند آن را بیاورید و هرگاه بعد از تلاش و کوشش همگانی، خود را ناتوان یافتید، این بهترین دلیل بر معجزه بودن قرآن است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۶۷

این دعوت به مقابله که در اصطلاح علماء عقائد، «نحدی» نامیده می‌شود یکی از ارکان هر معجزه است، و هر جا چنین تعبیری به میان آمد به روشنی می‌فهمیم که آن موضوع، از معجزات است.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۸۹ ..... ص: ۶۶۷

(آیه ۸۹) - این آیه در واقع بیان یکی از جنبه‌های اعجاز قرآن یعنی «جامعیت» آن است، می‌گوید: «ما در این قرآن برای مردم از هر چیز نمونه‌ای آوردیم» و همه معارف در آن جمع است (وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ). «اما بیشتر مردم (در برابر آن از هر کاری) جز انکار ابا داشتند» (فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا).

به راستی این تنوع محتویات قرآن، آن هم از انسانی درس نخوانده، عجیب است، چرا که در این کتاب آسمانی، هم دلائل متین عقلی با ریزه کاریهای مخصوصش در زمینه عقائد آمده، و هم بیان احکام متین و استوار بر اساس نیازمندیهای بشر در

همه زمینه‌ها، هم بحثهای تاریخی قرآن در نوع خود بی نظیر، هیجان انگیز، بیدارگر، دلچسب، تکان دهنده و خالی از هرگونه خرافه است.

و هم مباحث اخلاقی که با دل‌های آماده همان کار را می‌کند که باران بهار با زمینهای مرده! مسائل علمی که در قرآن مطرح شده، پرده از روی حقایق بر می‌دارد که حد اقل در آن زمان برای هیچ دانشمندی شناخته نشده بود. خلاصه قرآن در هر وادی گام می‌نهد، عالیت‌ترین نمونه را ارائه می‌دهد. به همین دلیل اگر جن و انس جمع شوند که همانند آن را بیاورند قادر نخواهند بود.

سورة الإسراء(۱۷): آیه ۹۰.... ص: ۶۶۷

اشاره

(آیه ۹۰)

شأن نزول:.... ص: ۶۶۷

در مورد نزول این آیه و سه آیه بعد از آن چنین نقل شده که: «گروهی از مشرکان مکه در کنار خانه کعبه اجتماع کردند و با یکدیگر پیرامون کار پیامبر سخن گفتند، سرانجام چنین نتیجه گرفتند که باید کسی را به سراغ محمد فرستاد و به او پیغام داد که اشراف قریش آماده سخن گفتن با تو اند، نزد ما بیا. پیامبر صلی الله علیه و آله به امید این که شاید نور ایمان در قلب آنها درخشیدن گرفته و آماده پذیرش حق شده‌اند فوراً به سراغ آنها شتافت. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۶۸
اما با این سخنان رو برو شد:

ای محمد! ما تو را برای اتمام حجت به اینجا خوانده‌ایم. بگو ببینیم درد تو چیست و چه می‌خواهی؟! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند مرا به سوی شما فرستاده و کتاب آسمانی بر من نازل کرده اگر آن را بپذیرید، در دنیا و آخرت به نفع شما خواهد بود و اگر نپذیرید صبر می‌کنم تا خدا میان من و شما داوری کند.

گفتند: بسیار خوب، حال که چنین می‌گویی هیچ شهری تنگتر از شهر ما نیست (اطراف مکه را کوههای نزدیک به هم فرا گرفته) از پروردگارت بخواه این کوهها را عقب بنشانند و نهرهای آب همچون نهرهای شام و عراق در این سرزمین خشک و بی‌آب و علف جاری سازد.

پیامبر صلی الله علیه و آله با بی‌اعتنایی فرمود: من مأمور به این کارها نیستم.

گفتند: پس قطعاتی از سنگهای آسمانی را- آنگونه که گمان می‌کنی خدایت هر وقت بخواهد می‌تواند بر سر ما بیفکند- بر ما فرود آر! فرمود: این مربوط به خداست اگر بخواهد می‌کند.

یکی از آن میان صدا زد: ما با این کارها نیز ایمان نمی‌آوریم، هنگامی ایمان خواهیم آورد که خدا و فرشتگان را بیاوری و در برابر ما قرار دهی! پیامبر (هنگامی که این لاطائلات را شنید) از جا برخاست تا آن مجلس را ترک کند بعضی از آن گروه به

دنبال حضرت حرکت کردند و گفتند: ای محمد! قوم تو هر پیشنهادی کردند قبول نکردی، به خدا سوگند هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد تا به آسمان بالا روی، و چند نفر از ملائکه را پس از بازگشت با خود بیاوری! و نامه‌ای در دست داشته باشی که گواهی بر صدق دعوت دهد! پیامبر صلی الله علیه و آله در حالی که قلبش را هاله‌ای از اندوه و غم به خاطر جهل و لجاجت و استکبار این قوم فرا گرفته بود از نزد آنها بازگشت ... در این هنگام این آیات نازل شد و به گفتگوهای آنها پاسخ داد.

تفسیر: .... ص: ۶۶۸

پس از بیان عظمت و اعجاز قرآن در آیات گذشته در اینجا به قسمتی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۶۹ از بهانه جوئیهای لجوجانه مشرکان اشاره می‌کند که در شش قسمت بیان شده است:

۱- نخست می‌گوید: «و آنها گفتند: ما هرگز به تو ایمان نمی‌آوریم مگر این که از این سرزمین چشمه پرآبی برای ما خارج کنی!» (وَ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۹۱ ..... ص: ۶۶۹

(آیه ۹۱) - دوم: «یا این که باغی از درختان خرما و انگور در اختیار تو باشد که جویبارها و نهرها در لابلای درختانش به جریان اندازی!» (أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرُ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۹۲ ..... ص: ۶۶۹

(آیه ۹۲) - سوم: «یا آسمان را چنان که می‌پنداری قطعه قطعه بر سر ما فرود آری» (أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمَتْ عَلَيْنَا كِسْفًا).

۴- «یا خداوند و فرشتگان را در برابر ما رو در رو بیاوری» (أَوْ تَأْتِي بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قِيْلًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۹۳ ..... ص: ۶۶۹

(آیه ۹۳) - پنجم: «یا برای تو خانه‌ای پرنقش و نگار از طلا باشد» (أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرِفٍ).

۶- «یا به آسمان بالا روی! حتی اگر به آسمان روی ایمان نمی‌آوریم مگر آن که نامه‌ای بر ما فرود آوری که آن را بخوانیم» (أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُفَيْكَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُوهُ).

در پایان این آیات می‌خوانیم که خداوند به پیامبرش دستور می‌دهد که در برابر این پیشنهادها ضد و نقیض و بی‌پایه و گاهی مضحک «بگو: منزه است پروردگرم» از این سخنان بی‌معنی (قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي). «مگر من جز انسانی فرستاده خدا هستم» (هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا).

و وظیفه پیامبر ارائه معجزه است به مقداری که صدق دعوت او ثابت شود و بیش از این چیزی بر او نیست.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۹۴ ..... ص: ۶۶۹

(آیه ۹۴) - بهانه همگونی! در آیات گذشته سخن از بهانه جویی مشرکان در زمینه نبوت پیامبر اسلام بود، و در اینجا به بهانه همگونی اشاره کرده، می‌گوید: «تنها چیزی که مانع شد مردم بعد از آمدن هدایت ایمان بیاورند این بود که می‌گفتند: آیا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۷۰

خدا انسانی را به عنوان پیامبر برانگیخته؟ (وَمَا مَعَ النَّاسِ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا).

آیا باور کردنی است که این مقام والا و بسیار مهم بر عهده انسانی گذارده شود؟

آیا نباید این رسالت عظیم را بر دوش نوع برتری همچون فرشتگان بگذارند، تا از عهده آن به خوبی برآید، انسان خاکی کجا و رسالت الهی کجا؟ افلاکیان شایسته این مقامند نه خاکیان! این منطق سست و بی‌پایه مخصوص به یک گروه و دو گروه نبود، بلکه شاید اکثر افراد بی‌ایمان در طول تاریخ در برابر پیامبران به آن توسل جسته‌اند.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۹۵ ..... ص: ۶۷۰

(آیه ۹۵) - قرآن در یک جمله کوتاه و روشن پاسخ پرمعنایی به همه آنها داده می‌گوید: «بگو: (حتی) اگر در روی زمین فرشتگانی (زندگی می‌کردند، و) با آرامش گام برمی‌داشتند، ما از آسمان فرشته‌ای را به عنوان رسول بر آنها نازل می‌کردیم» (قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْسُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا). یعنی همواره رهبر باید از جنس پیروانش باشد، انسان برای انسانها و فرشته برای فرشتگان.

دلیل این همگونی رهبر و پیروان نیز روشن است، زیرا از یک سو مهمترین بخش تبلیغی یک رهبر بخش عملی اوست. همان الگو بودن و اسوه بودن، و این تنها در صورتی ممکن است که دارای همان غرائز و احساسات، و همان ساختمان جسمی و روحی باشد.

از سوی دیگر رهبر باید همه دردها، نیازها، و خواسته‌های پیروان خود را به خوبی درک کند تا برای درمان و پاسخگویی به آن آماده باشد.

به همین دلیل پیامبران از میان توده‌های مردم برخاسته‌اند.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۹۶ ..... ص: ۶۷۰

(آیه ۹۶) - در تعقیب بحثهای گذشته که در زمینه توحید و نبوت، و گفتگو با مخالفان بود، در اینجا یک نوع اعلام ختم بحث در این مرحله و نتیجه‌گیری از آن می‌باشد.

نخست می‌گوید: اگر آنها دلائل روشن تو را در رابطه با توحید و نبوت و معاد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۷۱

نپذیرند به آنها اعلام کن و «بگو: همین بس که خدا میان من و شما گواه باشد، چرا که او از حال بندگانش آگاه (و نسبت به کارشان) بیناست» (قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا).

در حقیقت دو هدف از بیان این عبارت در نظر بوده است نخست این که:

مخالفان متعصب لجوج را تهدید کند که خداوند آگاه و بینا، شاهد و گواه اعمال ما و شماست، گمان نکنید از محیط قدرت او بیرون خواهید رفت، و یا چیزی از اعمالتان بر او مخفی می‌ماند.

دیگر این که پیامبر صلی الله علیه و آله با بیان این عبارت ایمان قاطع خود را به آنچه گفته است ظاهر سازد چرا که قاطعیت

گوینده در سخن خود، اثر عمیق روانی در شنونده دارد، باشد که این تعبیر محکم و قاطع که توأم با یک نوع تهدید ملایم نیز می باشد در آنها اثر بگذارد قلبشان را تکان دهد و فکرشان را بیدار کند و به راه راست بخواند.

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۹۷ ..... ص: ۶۷۱

(آیه ۹۷) - سپس اضافه می کند: «هر کس را خدا هدایت کند، هدایت یافته واقعی اوست» (وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ).
«و هر کس را (به خاطر اعمالش) گمراه سازد، هادیان و سرپرستانی غیر خدا برای او نخواهی یافت» (وَمَنْ يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ).

تنها راه این است که باز هم به سوی او باز گردند و نور هدایت از او بطلبند.
این دو جمله در حقیقت اشاره به این است که تنها استدلالات قوی و کوبنده برای ایمان آوردن کافی نیست، بلکه تا توفیق الهی و شایستگی هدایت در او پیدا نشود محال است ایمان بیاورد.

نطفه پاک بپاید که شود قابل فیض ورنه هر سنگ و گلی لؤلؤ و مرجان نشود!
سپس به صورت یک تهدید قاطع و کوبنده صحنه‌ای از صحنه‌های قیامت را که نتیجه قطعی اعمال آنهاست به آنها نشان داده، می فرماید: «ما آنها را در روز قیامت بر صورت‌هایشان محشور می کنیم» (وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ).
به جای این که مستقیم و ایستاده راه بروند فرشتگان عذاب آنان را به صورتشان بر زمین می کشند یا همچون خزندگان بر صورت و سینه می خزند. بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۷۲

و نیز «آنها در حالتی که نابینا و لال و کر هستند» به آن دادگاه بزرگ وارد می شوند (عُمِيًّا وَ بُكْمًا وَ صُمًّا).
مواقف و مراحل قیامت مختلف است در بعضی از مراحل و مواقف آنها کور و کر و نابینا هستند، ولی در مراحل دیگری چشمشان بینا و گوششان شنوا و زبانشان باز می شود، تا صحنه‌های عذاب را ببینند و سرزنشهای سرزنش کنندگان را بشنوند و به ناله و فریاد و اظهار ضعف پردازند و این خود یک نوع مجازات برای آنهاست.
و نیز مجرمان از دیدن آنچه مایه سرور است و از شنیدن آنچه مایه نشاط و از گفتن آنچه موجب نجات می باشد محرومند و به عکس آنچه که مایه زجر و ناراحتی است می بینند و می شنوند و می گویند.

و در پایان آیه می فرماید: «جایگاه همیشگی آنها دوزخ است» (مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ).
اما گمان نکنید آتشش همچون آتشی دنیا سر انجام به خاموشی می گراید نه «هر زمان التهاب آن فرو می نشیند شعله تازه‌ای بر آنها می افزائیم» (كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۹۸ ..... ص: ۶۷۲

(آیه ۹۸) - چگونه معاد ممکن است؟ در آیات گذشته دیدیم که چگونه سرنوشت شومی در جهان دیگر در انتظار مجرمان است. سرنوشتی که هر انسان عاقلی را در اندیشه فرو می برد. در اینجا علت این موضوع را به بیان دیگری تشریح می کند.
نخست می گوید: «این کیفر آنهاست به خاطر اینکه آیات ما را انکار کردند و گفتند: آیا هنگامی که ما استخوانهای پوسیده، و خاکهای پراکنده شویم، بار دیگر آفرینش تازه‌ای خواهیم یافت؟» (ذَلِكَ جَزَاءُ هُم بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَ رُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۹۹ ..... ص: ۶۷۲

(آیه ۹۹) - قرآن بلافاصله از این گفتار آنها که مسأله معاد جسمانی را با تعجب می‌نگریستند و یا آن را غیر ممکن می‌پنداشتند با بیان روشنی پاسخ داده، می‌گوید: «آیا نمی‌دانند خدایی که آسمانها و زمین را آفریده قادر است مثل آنها را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۷۳»

بیافریند؟ و به زندگی جدید بازشان گرداند (أَو لَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ). ولی آنها نباید عجله کنند این رستاخیز و قیامت اگرچه دیر آید سرانجام می‌آید «و برای آنان سر آمدی قطعی - که شکی در آن نیست - قرار ده» و تا این زمان موعود فرا نرسد قیامت برپا نخواهد شد (وَجَعَلْ لَهُمْ أَجَلًا لَا رَيْبَ فِيهِ). «اما ظالمان (و ستمگران با شنیدن این آیات نیز به همان راه انحرافی خود ادامه می‌دهند) و جز راه کفر و انکار را پذیرا نیستند» (فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۱۰۰ ..... ص: ۶۷۳

اشاره

(آیه ۱۰۰) - و از آنجا که آنها اصرار داشتند پیامبر نباید از جنس بشر باشد گویی یک نوع حسادت و بخل مانع از این می‌شد که باور کنند ممکن است خدا این موهبت را به انسانی بدهد، لذا در این آیه می‌فرماید: «به آنها بگو: اگر شما مالک خزائن رحمت پروردگار من بودید مسلماً (به خاطر تنگ نظری) امساک می‌کردید، مبادا انفاق مایه فقر و تنگدستی شما شود» (قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ). «و انسان طبعاً موجود بخیلی است» (وَ كَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا).

معاد جسمانی - .... ص: ۶۷۳

این سه آیه آخر از روشنترین آیات مربوط به اثبات معاد جسمانی است، زیرا تعجب مشرکان از این بود که چگونه ممکن است خداوند استخوانهای پوسیده و خاک شده را بار دیگر به لباس حیات و زندگی بیاراید، پاسخ قرآن نیز در همین رابطه است می‌گوید: خداوندی که آسمانها و زمین را آفرید، چنین قدرتی را دارد که اجزای پراکنده انسان را جمع آوری کرده، حیات نوین ببخشد.

ضمناً استدلال به عمومیت قدرت خداوند در اثبات مسأله معاد یکی از دلایلی است که قرآن کراراً روی آن تکیه کرده است.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۱۰۱ ..... ص: ۶۷۳

(آیه ۱۰۱) - با این همه نشانه‌ها باز ایمان نیاوردند! در چند آیه پیش از این خواندیم که مشرکان چه تقاضاهای عجیب و غریبی از پیامبر داشتند.

در اینجا در حقیقت نمونه‌ای از این صحنه را در امتهای پیشین بیان می‌کند که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۷۴ چگونه انواع خارق عادات و معجزات را دیدند و باز هم بهانه گرفتند و راه انکار را همچنان ادامه دادند. نخست می‌گوید: «ما به موسی نه آیه و نشانه روشن دادیم» (وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ). این آیات عبارتند از: عصا، ید بیضا، طوفان، ملخ، یک نوع آفت نباتی به نام قمل، فزونی قورباغه، خون، خشکسالی، کمبود میوه‌ها.

سپس برای تأکید بیشتر اضافه می‌کند: اگر مخالفان حتی این موضوع را انکار کنند برای اتمام حجت به آنها «از بنی اسرائیل سؤال کن که در آن زمان که (این آیات) به سراغشان آمد چگونه بودند» (فَسْأَلُ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ). ولی با این حال نه تنها تسلیم نشدند بلکه موسی را متهم به ساحر بودن و یا دیوانه بودن کردند «پس فرعون به او گفت: من گمان می‌کنم ای موسی تو ساحر یا دیوانه‌ای» (فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَى مَسْحُورًا). این روش همیشگی مستکبران است که مردان الهی را به خاطر نوآوریها، و حرکت بر ضد مسیر جامعه‌های فاسد، و همچنین نشان دادن خارق عادات متهم به سحر و یا جنون می‌کردند، تا در افکار مردم ساده‌دل نفوذ کنند و آنها را از گرد پیامبران پراکنده سازند.

سوره‌ال‌اسراء(۱۷): آیه ۱۰۲..... ص: ۶۷۴

(آیه ۱۰۲) - ولی موسی در برابر این تهمت ناروا سکوت نکرد و با قاطعیت هر چه تمامتر «گفت: (ای فرعون) تو به خوبی می‌دانی که این آیات روشنی بخش را جز پروردگار آسمانها و زمین نازل نکرده است» (قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَمَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بِصَائِرٍ). بنابراین تو با علم و اطلاع و آگاهی حقایق را انکار می‌کنی، تو به خوبی می‌دانی که اینها از طرف خداست، و منم می‌دانم که می‌دانی! و به همین دلیل چون حق را دانسته انکار می‌کنی «من فکر می‌کنم ای فرعون! تو سرانجام هلاک خواهی شد» (وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا).

سوره‌ال‌اسراء(۱۷): آیه ۱۰۳..... ص: ۶۷۴

(آیه ۱۰۳) - چون فرعون نتوانست در برابر استدلالهای دندان شکن موسی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۷۵ مقاومت کند به همان چیزی متوسل شه که همه طاغوتیان بی‌منطق در تمام قرون و اعصار به آن متوسل می‌شدند، می‌فرماید: «پس (فرعون) تصمیم گرفت آنان را از آن سرزمین ریشه کن سازد ولی ما او و تمام کسانی را که با او بودند، غرق کردیم» (فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا).

سوره‌ال‌اسراء(۱۷): آیه ۱۰۴..... ص: ۶۷۵

(آیه ۱۰۴) - «و بعد از آن به بنی اسرائیل گفتیم: در این سرزمین [مصر و شام] ساکن شوید» (وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُونُوا الْأَرْضَ). «اما هنگامی که وعده آخرت فرا رسد همه شما را دسته جمعی (به آن دادگاه عدل) می‌آوریم» (فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ

لَفِيئاً).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۱۰۵..... ص: ۶۷۵

(آیه ۱۰۵) - بار دیگر قرآن به سراغ اهمیت و عظمت این کتاب آسمانی می‌رود و به پاسخ بعضی از ایرادات و یا بهانه جوئیهای مخالفان می‌پردازد.

ست می‌گوید: «و ما قرآن را بحق نازل کردیم» (وَ بِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ).

بلافاصله اضافه می‌کند: «و بحق نازل شد» (وَ بِالْحَقِّ نَزَّلَ).

گاهی انسان شروع به کاری می‌کند اما چون قدرتش محدود است نمی‌تواند آن را تا به آخر بطور صحیح پیاده کند، اما کسی که از همه چیز آگاه است، و بر همه چیز تواناست، هم آغاز را بطور صحیح شروع می‌کند و هم انجام را بطور کامل تحقق می‌بخشد، فی المثل گاهی انسان آب زلالی را از سر چشمه رها می‌کند، اما چون نمی‌تواند در مسیر راه آن را از آلودگیها حفظ کند پاک و زلال به دست مصرف کننده نمی‌رسد، ولی آن کس که از هر نظر بر کار خود مسلط است، هم آن را پاک و زلال از چشمه بیرون می‌آورد، و هم آن را پاک و زلال در ظرفهای تشنگان و نوشندگان وارد می‌سازد.

قرآن نیز درست چنین کتابی است که به حق از ناحیه خداوند نازل شده است و در تمام مسیر ابلاغ چه در آن مرحله که واسطه جبرئیل بوده، و چه در آن مرحله که گیرنده پیامبر صلی الله علیه و آله بود، در همه حال آن را از هر نظر حفظ و حراست فرمود و حتی با گذشت زمان دست هیچ گونه تحریف به دامانش دراز نشده و نخواهد شد، چرا که خدا پاسداریش را بر عهده گرفته است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۷۶

بنابراین، این آب زلال وحی الهی از عصر پیامبر صلی الله علیه و آله تا پایان جهان دست نخورده به همه دلها راه می‌یابد.

و در پایان می‌فرماید: «و ما تو را جز به عنوان بشارت دهنده نفرستادیم» و حق هیچ گونه تغییر در محتوای قرآن نداری (وَ مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا).

سورة الإسراء (۱۷): آیه ۱۰۶..... ص: ۶۷۶

(آیه ۱۰۶) - در این آیه به پاسخ یکی از بهانه گیریهای مخالفان که می‌گفتند:

چرا قرآن یکجا بر پیامبر نازل نشده، و روش نزول آن حتما تدریجی است پرداخته، می‌گوید: «و قرآنی که آیاتش را از هم جدا کردیم، تا آن را با درنگ بر مردم بخوانی و آن را بتدریج نازل کردیم» (وَ قُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَ نَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا).

قرآن کتابی است که با حوادث عصر خود یعنی با بیست و سه سال دوران نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و رویدادهایش پیوند و ارتباط ناگسستنی دارد.

مگر ممکن است همه حوادث ۲۳ سال را در یک روز جمع آوری کرد، تا مسائل مربوط به آن یک جا در قرآن نازل شود؟! در ضمن نزول تدریجی مفهومی ارتباط دائمی پیامبر صلی الله علیه و آله با مبدأ وحی بود ولی نزول دفعی ارتباط پیامبر صلی الله علیه و آله را بیش از یک بار تضمین نمی‌کرد.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۱۰۷ ..... ص: ۶۷۶

(آیه ۱۰۷) - این آیه برای درهم شکستن غرور مخالفان نادان می گوید: «بگو: خواه به آن ایمان بیاورید، و خواه ایمان نیاورید، کسانی که پیش از آن به آنها دانش داده شده، هنگامی که (این آیات) بر آنان خوانده می شود، سجده کنان به خاک می افتند» (قُلْ آمَنُوا بِهِ أَوْ لَا- تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلأَذْقَانِ سُجَّدًا).

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۱۰۸ ..... ص: ۶۷۶

(آیه ۱۰۸) - در این آیه گفتارشان را به هنگامی که به سجده می افتند بازگو کرده، می فرماید: «آنها می گویند: پاک و منزّه است پروردگار ما، وعده های پروردگارمان انجام شدنی است» (وَ يَقُولُونَ سُبحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا). آنها با این سخن نهایت ایمان و اعتقاد خود را به ربوبیت پروردگار و صفات پاک او و هم به وعده هایی که داده است، اظهار می دارند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۷۷

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۱۰۹ ..... ص: ۶۷۷

(آیه ۱۰۹) - باز برای تأکید بیشتر و تأثیر آن آیات الهی و این سجده عاشقانه می گوید: «آنها (بی اختیار) به زمین می افتند و گریه می کنند و (تلاوت این آیات همواره) بر خشوعشان می افزاید» (وَ يَخِرُّونَ لِلأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَ يَزِيدُهُمْ خُشوعًا). «خشوع» آن حالت تواضع و ادب جسمی و روحی است که انسان در مقابل شخص و یا حقیقتی داشته باشد.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۱۱۰ ..... ص: ۶۷۷

اشاره

(آیه ۱۱۰)

شان نزول: .... ص: ۶۷۷

چنین نقل شده که پیامبر یک شب در مکه در حال سجده بود و خدا را به نام یا رحمان و یا رحیم می خواند، مشرکان بهانه جو از فرصت استفاده کرده و گفتند: ببینید این مرد (ما را سرزنش می کند که چرا چند خدایی هستیم اما) خودش دو خدا را پرستش می کند. آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: .... ص: ۶۷۷

آخرین بهانه‌ها! به دنبال ایرادهای سست و بی‌اساس مشرکان، در این آیه به آخرین بهانه‌های آنها می‌رسیم، و آن این که: آنها می‌گفتند چرا پیامبر، خدا را به نامهای متعددی می‌خواند با این که مدعی توحید است قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: «بگو: شما او را به نام «الله» بخوانید و یا به نام رحمان هر کدام را بخوانید فرق نمی‌کند برای او نامهای متعدد نیک است» (قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى).

این کوردلان گاه برای یک شخص، یا یک مکان و مانند آن اسمهای مختلفی می‌گذارند که هر کدام معرّف گوشه‌ای از زوایای وجود او بود.

آیا با این حال تعجب دارد خدایی که وجودش از هر نظر بی‌نهایت است و منبع و سرچشمه همه کمالات، نعمتها و تمام نیکیهاست و به تناسب هر کاری که انجام می‌دهد و هر کمالی که ذات مقدسش دارد نام مخصوص داشته باشد؟! در پایان آیه نظر به گفتگوی مشرکان در مکه در رابطه با نماز پیامبر صلی الله علیه و آله و این که می‌گفتند: او نماز خود را بلند می‌خواند و ما را ناراحت می‌کند، این چه عبادتی است؟ این چه برنامه‌ای است؟ به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد: «نمازت را زیاد بلند بخوان، زیاد هم آهسته بخوان، بلکه میان این دو راه اعتدال را انتخاب کن» (وَلَا تَجْهَرُ بِصَوْتِكَ وَلَا تُخَافُتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۶۷۸

آیه می‌گوید: نه بیش از حد بلند بخوان و فریاد بزن، و نه بیش از حد آهسته که تنها حرکت لبها مشخص شود و صدایی به گوش نرسد.

سوره الإسراء (۱۷): آیه ۱۱۱ ..... ص: ۶۷۸

(آیه ۱۱۱) - سرانجام به آخرین آیه این سوره می‌رسیم آیه‌ای که با حمد خداوند سوره را پایان می‌دهد همان گونه که با تسبیح ذات پاک او سوره آغاز شده بود، و در حقیقت این آیه نتیجه‌ای است بر کل بحثهای توحیدی این سوره و محتوای همه آن مفاهیم توحیدی.

روی سخن را به پیامبر کرده، چنین می‌گوید: «بگو: حمد و سپاس مخصوص خداوندی است که نه فرزندی برای خود انتخاب کرده و نه شریکی در حکومت و مالکیت جهان دارد، و نه سرپرستی برای حمایت در برابر ذلت و ناتوانی» (وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِّ).

و چنین خدایی با چنان صفات از هر چه فکر کنی برتر و بالاتر است بنابراین «او را بزرگ‌دار و به عظمت بی‌انتهایش آشنا شو» (وَ كَبْرُهُ تَكْبِيرًا).

آیه فوق هرگونه کمک کار و شبیه را از خداوند نفی می‌کند، چه آن کس که پایین‌تر باشد (همچون فرزند) و آن کس که همسان باشد (همچون شریک) و آن کس که برتر باشد (همچون ولی).

مرحوم «طبرسی» در «مجمع البیان» از بعضی مفسران نقل می‌کند که این آیه ناظر به نفی اعتقاد انحرافی سه گروه است: نخست مسیحیان و یهود که برای خدا فرزند قائل بودند، و دیگر مشرکان عرب که برای او شریکی می‌پنداشتند، و لذا در مراسم حج می‌گفتند: لئیک لا شریک لک، الا شریکا هو لک! و دیگر ستاره پرستان و مجوس، چرا که آنها برای خدا ولی و حامی قائل بودند.

«پایان سوره اسراء» و پایان جلد دوم برگزیده تفسیر نمونه

گزیده تفسیر نمونه! بزرگترین سرمایه ما مسلمانان قرآن مجید است. معارف، احکام، برنامه زندگی، سیاست اسلامی، راه به سوی قرب خدا، همه و همه را در این کتاب بزرگ آسمانی می‌یابیم.

بنابراین، وظیفه هر مسلمان این است که با این کتاب بزرگ دینی خود روز به روز آشنا تر شود این از یکسو. از سوی دیگر آوازه اسلام که بر اثر بیداری مسلمین در عصر ما، و بخصوص بعد از انقلاب اسلامی در سراسر جهان پیچیده است، حس کنجکاو مردم غیر مسلمان جهان را برای آشنایی بیشتر به این کتاب آسمانی برانگیخته است، به همین دلیل در حال حاضر از همه جا تقاضای ترجمه و تفسیر قرآن به زبانهای زنده دنیا می‌رسد، هر چند متأسفانه جوابگویی کافی برای این تقاضاها نیست، ولی به هر حال باید تلاش کرد و خود را آماده برای پاسخگویی به این تقاضاهای مطلوب کنیم.

خوشبختانه حضور قرآن در زندگی مسلمانان جهان و بخصوص در محیط کشور ما روز به روز افزایش پیدا می‌کند، قاریان بزرگ، حافظان ارجمند، مفسران آگاه بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۰

در جامعه امروز ما بحمد الله کم نیستند، رشته تخصصی تفسیر در حوزه علمیه قم به صورت یکی از رشته‌های تخصصی مهم در آمده و متقاضیان بسیاری دارد، درس تفسیر نیز از دروس رسمی حوزه‌ها و از مواد امتحانی است، و در همین راستا «تفسیر نمونه» نوشته شد، که تفسیری است سلیس و روان و در عین حال پر محتوا و ناظر به مسائل روز و نیازهای زمان، و شاید یکی از دلایل گسترش سریع آن همین اقبال عمومی مردم به قرآن مجید است.

گر چه برای تهیه این تفسیر به اتفاق گروهی از فضیلات گرامی حوزه علمیه قم (دانشمندان و حجج اسلام آقایان: محمد رضا آشتیانی - محمد جعفر امامی - داود الهامی - اسد الله ایمانی - عبد الرسول حسنی - سید حسن شجاعی - سید نور الله طباطبائی - محمود عبد اللهی - محسن قرائتی و محمد محمدی اشتهاردی) در مدت پانزده سال زحمات زیادی کشیده شد، ولی با توجه به استقبال فوق العاده‌ای که از سوی تمام قشرها و حتی برادران اهل تسنن از آن به عمل آمد، تمام خستگی تهیه آن برطرف گشت و این امید در دل دوستان بوجود آمد که ان شاء الله اثری است مقبول در پیشگاه خدا.

متن فارسی این تفسیر دهها بار چاپ و منتشر شده، و ترجمه کامل آن به زبان «اردو» در (۲۷) جلد نیز بارها به چاپ رسیده است، و ترجمه کامل آن به زبان «عربی» نیز به نام تفسیر «الأمثل» اخیراً در بیروت به چاپ رسید و در نقاط مختلف کشورهای اسلامی انتشار یافت.

ترجمه آن به زبان «انگلیسی» هم اکنون در دست تهیه است که امیدواریم آن هم به زودی در افق مطبوعات اسلامی ظاهر گردد.

بعد از انتشار تفسیر نمونه گروه کثیری خواهان نشر «خلاصه» آن شدند.

چرا که مایل بودند بتوانند در وقت کوتاهتر و با هزینه کمتر به محتوای اجمالی آیات، و شرح فشرده‌ای آشنا شوند، و در بعضی از کلاسهای درسی که تفسیر قرآن مورد توجه است به عنوان متن درسی از آن بهره‌گیری شود. برگزیده تفسیر نمونه،

ج ۳، ص: ۲۱

این درخواست مکرر، ما را بر آن داشت که به فکر تلخیص تمام دوره (۲۷) جلدی تفسیر نمونه، در پنج جلد بیفتیم ولی این کار آسانی نبود، مدتی در باره آن مطالعه و برنامه ریزی شد و بررسیهای لازم به عمل آمد تا این که فاضل محترم جناب

مستطاب آقای احمد- علی بابائی که سابقه فعالیت و پشتکار و حسن سلیقه ایشان در تهیه «فهرست موضوعی تفسیر نمونه» بر ما روشن و مسلّم بود عهده دار انجام این مهمّ گردید و در مدت سه سال کار مستمر شبانه روزی این مهمّ به وسیله ایشان انجام گردید.

اینجانب نیز با فکر قاصر خود کرارا بر نوشته‌های ایشان نظارت کردم و در مواردی که نیاز به راهنمایی بود به اندازه توانایی مسائل لازم را تذکر دادم، و در مجموع فکر می‌کنم بحمد الله اثری ارزنده و پر بار به وجود آمده که هم قرآن با ترجمه سلیس را در بر دارد و هم تفسیر فشرده و گویایی، برای کسانی که می‌خواهند با یک مراجعه سریع از تفسیر آیات آگاه شوند، می‌باشد.

و نام آن برگزیده تفسیر نمونه نهاده شد.

و من به نوبه خود از زحمات بی‌دریغ ایشان تشکر و قدر دانی می‌کنم، امیدوارم این خلاصه و فشرده که گزیده‌ای است از قسمتهای حساس، و حدیث مجملی از آن مفصل، نیز مورد قبول اهل نظر و عموم قشرهای علاقه‌مند به قرآن گردد و ذخیره‌ای برای همه ما در «یوم الجزاء» باشد.

قم- حوزه علمیه ناصر مکارم شیرازی ۱۳ رجب ۱۴۱۴ روز میلاد مسعود امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام مطابق با ۱۰/۶/۱۳۷۲

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۳

ادامه جزء پانزدهم .... ص: ۲۳

سوره کف [۱۸] .... ص: ۲۳

اشاره

این سوره ۱۱۰ آیه دارد و تمام آن- بجز آیه ۲۸- در «مکه» نازل شده است

محتوای سوره: .... ص: ۲۳

این سوره با حمد و ستایش خداوند آغاز می‌شود، و با توحید و ایمان و عمل صالح پایان می‌یابد.

محتوای این سوره همچون سایر سوره‌های «مکی» بیشتر بیان مبدأ و معاد و بشارت و انذار است.

مسأله مهم دیگر این که مسلمانان تا آن روز که توانایی دارند به مبارزه ادامه دهند و در صورت عدم توانایی، همچون «اصحاب کف» هجرت نمایند.

جالب این که در این سوره به سه داستان اشاره شده (داستان اصحاب کف، داستان موسی و خضر و داستان ذوالقرنین) که بر خلاف غالب داستانهای قرآن در هیچ جای دیگر از قرآن سخنی از اینها به میان نیامده است و این یکی از ویژگیهای این سوره است.

فضیلت تلاوت سوره: .... ص: ۲۳

در حدیثی می‌خوانیم که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «آیا سوره‌ای را به شما معرفی کنم که هفتاد هزار فرشته به هنگام نزولش آن را بدرقه کردند و عظمتش آسمان و زمین را پر کرد؟»

یاران عرض کردند: آری فرمود: آن سوره کهف است هر کس آن را روز جمعه بخواند خداوند تا جمعه دیگر او را می‌آمرزد (و طبق روایتی او را از گناه حفظ می‌کند) ... و به او نوری می‌بخشد که به آسمان می‌تابد و از فتنه دجال محفوظ خواهد ماند.» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۴

و در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: کسی که در هر شب جمعه سوره کهف را بخواند شهید از دنیا می‌رود، و با شهدا مبعوث می‌شود و در روز قیامت در صف شهدا قرار می‌گیرد.

بارها گفته‌ایم عظمت سوره‌های قرآن و آثار معنوی و برکات اخلاقیش به خاطر محتوای آن یعنی ایمان و عمل به آن است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایگر

سوره کهف (۱۸): آیه ۱ .... ص: ۲۴

(آیه ۱) - آغاز با حمد و ستایش خدا: سوره کهف همچون بعضی دیگر از سوره‌های قرآن با حمد و ستایش خداوند آغاز شده است، و از آنجا که حمد و ستایش بخاطر کار یا صفت مهم و شایسته‌ای است در اینجا ستایش را در برابر نزول قرآن که خالی از هر گونه اعوجاج و کژی است بیان کرده، می‌گوید: «حمد خدائی را که این کتاب آسمانی را بر بنده (برگزیده) اش نازل کرد، و هیچ گونه کژی در آن قرار نداد» (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا).

سوره کهف (۱۸): آیه ۲ .... ص: ۲۴

(آیه ۲) - «در حالی که ثابت و مستقیم و نگاهبان (کتابهای آسمانی دیگر) است» (قِيَمًا).

این کلمه که به عنوان وصفی برای قرآن آمده، هم تأکیدی است بر استقامت و اعتدال قرآن و خالی بودن از هر گونه ضد و نقیض، و هم اشاره‌ای است به جاودانی بودن این کتاب بزرگ آسمانی و هم الگو بودن برای حفظ اصالتها و اصلاح کژیها و پاسداری از احکام خداوند و عدالت و فضیلت بشر.

این صفت «قیم» در واقع اشتقاقی است از صفت قیومیت پروردگار که به مقتضای آن خداوند حافظ و نگاهبان همه موجودات و اشیاء جهان است.

سپس می‌افزاید: «تا (بد کاران را) از عذاب او بترساند» (لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّنْ لَّدُنْهِ).

«و مؤمنانی را که (پیوسته) کارهای شایسته انجام می‌دهند بشارت دهد که پاداش نیکویی برای آنهاست» (وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۵

سوره کهف (۱۸): آیه ۳ .... ص: ۲۵

(آیه ۳) - همان بهشت برین «که جاودانه در آن خواهند ماند» (مَا كَثِيرٌ فِيهِ أَبَدًا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۴ ... ص: ۲۵

(آیه ۴) - سپس به یکی از انحرافات عمومی مخالفان، اعم از نصاری و یهود و مشرکان، اشاره کرده، می گوید: «و (نیز) آنها را که گفتند: خداوند، فرزندی (برای خود) انتخاب کرده است، بیم دهد» (و يُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا). هم مسیحیان را به خاطر اعتقاد به این که «مسیح» فرزند خداست، و هم یهود را به خاطر اعتقاد به فرزندی «عزیر» و هم مشرکان را به خاطر این که فرشتگان را دختران خدا می پنداشتند هشدار دهد.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۵ ... ص: ۲۵

(آیه ۵) - سپس به یک اصل اساسی برای ابطال این گونه ادعاهای پوچ و بی اساس پرداخته، می گوید: «نه آنها (هرگز) به این سخن یقین دارند، و نه پدرانشان!» (مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ). اما «سخن بسیار بزرگی از دهانشان خارج می شود» (كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ). خدا و جسم بودن؟ خدا و فرزند داشتن؟ خدا و نیازهای مادی؟ و بالاخره خدا و محدود بودن؟ چه سخنان وحشتناکی؟! ... آری! «آنها فقط دروغ می گویند» (إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۶ ... ص: ۲۵

(آیه ۶) - غصه مخور جهان میدان آزمایش است: از آنجا که در آیات گذشته سخن از رسالت و رهبری پیامبر صلی الله علیه و آله بود، در این آیه به یکی از مهمترین شرایط رهبری که همان دلسوزی نسبت به امت است اشاره کرده، می گوید: «گویی می خواهی به خاطر اعمال آنان خود را از غم و اندوه هلاک کنی اگر به این گفتار ایمان نیاورند» (فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسِكَ عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۷ ... ص: ۲۵

(آیه ۷) - این آیه ترسیمی از وضع این جهان به عنوان یک میدان آزمایش برای انسانها، و توضیحی برای خط سیر انسان در این مسیر است.

نخست می گوید: «ما آنچه را روی زمین است زینت آن قرار دادیم» (إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۶

جهانی پر زرق و برق ساختم که هر گوشه‌ای از آن دل را می برد، دیدگان را به خود مشغول می دارد، و انگیزه‌های مختلف را در درون آدمی بیدار می کند، تا در کشاکش این انگیزه‌ها و درخشش این زرق و برقها و چهره‌های دل‌انگیز و دلربا، انسان بر کرسی آزمایش قرار گیرد و میزان قدرت ایمان و نیروی اراده و معنویت و فضیلت خود را به نمایش بگذارد.

لذا بلافاصله اضافه می کند: «تا آنها را بیازمایم کدامینشان بهتر عمل می کنند؟» (لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا).

این هشدار است به همه انسانها و همه مسلمانها که در این میدان آزمایش الهی فریب زرق و برقها و کثرت عمل را نخورند بلکه بیشتر به حسن عمل بیندیشند.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۸ .... ص : ۲۶

(آیه ۸) - سپس می گوید: ولی این زرق و برقها پایدار نیست «و ما (سر انجام) قشر روی زمین را خاک بی گیاهی قرار می دهیم!» (وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا).

آری! این منظره زیبا که در فصل بهار در دامان صحرا و کوهسار می بینیم به همین حال باقی نمی ماند، فصل خزان فرا می رسد برگها پژمرده می شوند، شاخه ها عریان می شوند، و آوای حیات به خاموشی می گراید.

زندگی پر زرق و برق انسانها نیز همین گونه است. این نعمتهای گوناگون، این پستهها و مقامها و مانند آن نیز جاودانی نیستند، روزی فرا می رسد که به جز یک قبرستان خشک و خاموش از این جامعه ها چیزی باقی نمی ماند و این درس عبرت بزرگی است.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۹ .... ص : ۲۶

اشاره

(آیه ۹)

شأن نزول: .... ص : ۲۶

جمعی از سران قریش، دو نفر از یاران خود را برای تحقیق در باره دعوت پیامبر اسلام علیه السلام به سوی دانشمندان یهود در مدینه فرستادند، تا ببینند آیا در کتب پیشین چیزی در این زمینه یافت می شود؟

آنها به مدینه آمدند و با علمای یهود تماس گرفتند علماء یهود به آنها گفتند:

شما سه مسأله را از محمّد صلی الله علیه و آله سؤال کنید، اگر همه را پاسخ کافی گفت پیامبری است از سوی خدا و گرنه مرد کذّابی است که شما هر تصمیمی در باره او می توانید بگیرید.

نخست از او سؤال کنید: داستان آن گروهی از جوانان که در گذشته دور، از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۷ قوم خود جدا شدند چه بود؟ زیرا آنها سر گذشت عجیبی داشتند! و نیز از او سؤال کنید: مردی که زمین را طواف کرد و به شرق و غرب جهان رسید که بود و داستانش چه بود؟

و نیز سؤال کنید: حقیقت روح چیست؟

آنها خدمت پیامبر رسیدند و سؤالات خود را مطرح کردند.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: فردا به شما پاسخ خواهم گفت - ولی انشاء الله نفرمود - پانزده شبانه روز گذشت که وحی از ناحیه خدا بر پیامبر نازل نشد، این امر بر پیامبر صلی الله علیه و آله گران آمد، ولی سر انجام جبرئیل فرا رسید و سوره کهف را از سوی خداوند آورد که در آن داستان آن گروه از جوانان و همچنین آن مرد دنیا گرد بود، به علاوه آیه «يَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ ...» را نیز بر پیامبر نازل کرد.

آغاز ماجرای اصحاب کهف: در آیات گذشته ترسیمی از زندگی این جهان، و چگونگی این میدان آزمایش انسانها و مسیر زندگی آنان، از نظر گذشت، از آنجا که قرآن مسائل کلی حساس را غالباً در ضمن مثال و یا مثالها و یا نمونه‌هایی از تاریخ گذشته مجسم می‌سازد، در اینجا نیز نخست به بیان داستان اصحاب کهف پرداخته و از آنها به عنوان یک «الگو» و «اسوه» یاد می‌کند.

گروهی از جوانان باهوش و با ایمان که در یک زندگی پر زرق و برق در میان انواع ناز و نعمت به سر می‌بردند، برای حفظ عقیده خود و مبارزه با طاغوت عصر خویش به همه اینها پشت پا زدند، و به غاری از کوه که از همه چیز تهی بود پناه بردند، و از این راه استقامت و پایمردی خود را در راه ایمان نشان دادند.

نخست می‌گوید: «آیا گمان کردی اصحاب کهف و رقیم از آیات عجیب ما بودند؟! (أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا).

ما آیات عجیبتری در آسمان و زمین داریم که هر یک از آنها نمونه‌ای است از عظمت و بزرگی آفرینش، و همچنین در این کتاب بزرگ آسمانی تو آیات عجیب فراوان است، و مسلماً داستان اصحاب کهف از آنها شگفت‌انگیزتر نیست.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۱۰ .... ص: ۲۷

(آیه ۱۰) - سپس می‌گوید: «زمانی را به خاطر بیاور که آن جوانان به غار پناه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۸ بردند» (إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ).

دستشان از همه جا کوتاه شده، رو به درگاه خدا آوردند: «و گفتند: پروردگارا! ما را از سوی خودت رحمتی عطا کن» (فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً).

«و راه نجاتی برای ما فراهم ساز» (و هَيَّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا).

راهی که ما را از این تنگنا برهاند، به رضایت و خشنودی تو نزدیک سازد، راهی که در آن خیر و سعادت و انجام وظیفه بوده باشد.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۱۱ .... ص: ۲۸

(آیه ۱۱) - ما دعای آنها را به اجابت رساندیم «پس ما (پرده خواب را) در غار بر گوششان زدیم و سالها در خواب فرو رفتند» (فَضْرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۱۲ .... ص: ۲۸

(آیه ۱۲) - «سپس آنها را برانگیختیم تا بدانیم (و این امر آشکار گردد که) کدام یک از آن دو گروه، مدت خواب خود را بهتر حساب کرده‌اند» (ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۱۳ .... ص: ۲۸

(آیه ۱۳) - سر گذشت مشروح اصحاب كهف: بعد از بيان اجمالی این داستان، قرآن مجید به شرح تفصیلی آن ضمن چهارده آیه پرداخته و سخن را در این زمینه چنین آغاز می‌کند: «ما داستان آنها را بحق برای تو باز گو می‌کنیم» (نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ).

«آنها جوانانی بودند که به پروردگارشان ایمان آوردند و ما بر هدایتشان افزودیم» (إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَ زِدْنَاهُمْ هُدًى). از آیات قرآن بطور اشاره و از تواریخ به صورت مشروح این حقیقت استفاده می‌شود که اصحاب كهف در محیط و زمانی می‌زیستند که بت پرستی و کفر، آنها را احاطه کرده بود و یک حکومت جبار و ستمگر که معمولاً حافظ و پاسدار شرک و کفر و جهل و غارتگری و جنایت است بر سر آنها سایه شوم افکنده بود.

اما این گروه از جوانمردان که از هوش و صداقت کافی بر خوردار بودند به فساد این آیین پی بردند و تصمیم بر قیام گرفتند و در صورت عدم توانایی مهاجرت کردن از آن محیط آلوده.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۹

سوره الكهف(۱۸): آیه ۱۴ .... ص: ۲۹

(آیه ۱۴) - لذا قرآن به دنبال بحث گذشته می‌گوید: «و دل‌هایشان را محکم ساختیم، در آن هنگام که قیام کردند و گفتند: پروردگار ما پروردگار آسمانها و زمین است» (وَ رَبَّنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

«هرگز غیر او معبودی را نمی‌خوانیم» (لَنْ نَدْعُوا مِنْ دُونِهِ إِلَهًا).

که «اگر چنین کنیم سخنی به گزاف گفته‌ایم» (لَقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا).

در واقع این جوانمردان با ایمان برای اثبات توحید و نفی (آلهه) به دلیل روشنی دست زدند، و آن این که ما به وضوح می‌بینیم که این آسمان و زمین پروردگاری دارد که وجود نظام آفرینش دلیل بر هستی اوست، ما هم بخشی از این مجموعه هستی می‌باشیم، بنابراین پروردگار ما نیز همان پروردگار آسمانها و زمین است.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۱۵ .... ص: ۲۹

(آیه ۱۵) - سپس به دلیل دیگری نیز توسل جستند و آن این که: «این قوم ما معبودهایی جز خدا انتخاب کرده‌اند» (هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً).

آخر مگر اعتقاد بدون دلیل و برهان ممکن است «چرا آنان دلیل آشکاری برای الوهیت آنها نمی‌آورند؟» (لَوْ لَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ).

آیا پندار و خیال یا تقلید کور کورانه می‌تواند دلیلی بر چنین اعتقادی باشد؟

این چه ظلم فاحش و انحراف بزرگی است.

«پس چه کسی ظالمتر است از آن کس که به خدا دروغ ببندد» (فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا).

این «افترا» هم ستمی است بر خویشتن، چرا که انسان سر نوشت خود را به دست عوامل بدبختی و سقوط سپرده، و هم ظلمی

است بر جامعه‌ای که این نغمه را در آن سر می‌دهد و به انحراف می‌کشاند، و هم ظلمی است به ساحت قدس پروردگار و اهانتی است به مقام بزرگ او.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۱۶ .... ص: ۲۹

(آیه ۱۶) - این جوانمردان موحد تا آنجا که در توان داشتند برای زدودن زنگار شرک از دلها، و نشانیدن نهال توحید در قلبها، تلاش و کوشش کردند، اما آنقدر غوغای بت و بت پرستی در آن محیط بلند بود که نغمه‌های توحیدی آنها در گلویشان گم شد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۰

ناچار برای نجات خویشان و یافتن محیطی آماده‌تر تصمیمی به «هجرت» گرفتند، و لذا در میان خود به مشورت پرداخته با یکدیگر چنین گفتند: «هنگامی که از این قوم بت پرست و آنچه را جز خدا می‌پرستند کناره‌گیری کردید (و حساب خود را از آنها جدا نمودید) به غار پناهنده شوید» (وَ إِذِ اعْتَرَضْتُمُوهُمْ وَ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْوَا إِلَى الْكَهْفِ).

«تا پروردگارتان رحمتش را بر شما بگستراند و راهی به سوی آرامش و آسایش و نجات از این مشکل به رویتان بگشاید» (يَسِّرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَ يُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۱۷ .... ص: ۳۰

(آیه ۱۷) - موقعیت دقیق اصحاب کهف: در این آیه و آیه بعد قرآن به ریزه کاریهای مربوط به زندگی عجیب اصحاب کهف در آن غار پرداخته و به شش خصوصیت اشاره کرده است:

۱- دهانه غار رو به شمال گشوده می‌شد و چون قطعاً در نیمکره شمالی زمین بوده است نور آفتاب به درون آن مستقیماً نمی‌تابید چنانکه قرآن می‌گوید:

«و (اگر در آنجا بودی) خورشید را می‌دیدى که به هنگام طلوع به سمت راست غارشان متمایل می‌گردد و به هنگام غروب به سمت چپ (وَ تَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَتْرَاوِرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا عَرَبَتْ تَقْرَضُهمْ ذَاتَ الشَّمَالِ).

و به این ترتیب نور مستقیم آفتاب که تداوم آن ممکن است موجب پوسیدگی و فرسودگی شود به بدن آنها نمی‌تابید، ولی نور غیر مستقیم به قدر کافی وجود داشت.

۲- «و آنها در محل وسیعی از (آن غار) قرار داشتند» (وَ هُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ).

اشاره به این که دهانه غار که معمولاً تنگ است جایگاه آنها نبود، بلکه قسمتهای وسط غار را انتخاب کرده بودند که هم از چشم بینندگان دور بود، و هم از تابش مستقیم آفتاب.

در اینجا قرآن رشته سخن را قطع می‌کند، و به یک نتیجه‌گیری معنوی می‌پردازد، چرا که ذکر همه این داستانها برای همین منظور است.

می‌گوید: «این از آیات خداست، هر کس را خدا هدایت کند، هدایت یافته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۱

واقعی اوست، و هر کس را گمراه نماید هرگز ولی و راهنمایی برای او نخواهی یافت» (ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَ مَنْ يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًا مُرْشِدًا).

آری! آنها که در راه خدا گام بگذارند و برای او به جهاد برخیزند در هر قدمی آنان را مشمول لطف خود می‌سازد، نه فقط

در اساس کار، که در جزئیات هم لطفش شامل حال آنهاست.

سوره الکهف(۱۸): آیه ۱۸ .... ص: ۳۱

(آیه ۱۸) - سوم: خواب آنها یک خواب عادی و معمولی نبود، اگر به آنها نگاه می کردی، «خیال می کردی آنها بیدارند، در حالی که در خواب فرو رفته بودند!» (وَ تَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَ هُمْ رُقُودٌ).

این حالت استثنایی شاید برای آن بوده که حیوانات موزی به آنان نزدیک نشوند چرا که از انسان بیدار می ترسند و یا به خاطر این که منظره رعب انگیزی پیدا کنند که هیچ انسانی جرئت ننماید به آنها نزدیک شود، و این خود یک سپر حفاظتی برای آنها بوده باشد.

۴- برای این که بر اثر گذشت سالیان دراز از این خواب طولانی، اندام آنها نپوسد: «آنها را به سمت راست و چپ می گردانیم» تا بدنشان سالم بماند (وَ نُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَ ذَاتَ الشَّمَالِ).

تا خون بدنشان در یکجا متمرکز نشود، و فشار و سنگینی در یک زمان طولانی روی عضلاتی که بر زمین قرار داشت اثر زیانبار نگذارد.

۵- «و سگ آنها دستهای خود را بر دهانه غار گشوده بود» و نگهبانی می کرد (وَ كَلَبُهُمْ بِاسِطٍ ذِرَاعِيهِ بِالْوَصِيدِ).

۶- منظره آنها چنان رعب انگیز بود که «اگر نگاهشان می کردی از آنان می گریختی و سر تا پای تو از ترس و وحشت پر می شد» (لَوْ اَطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَ لَلَمَلَّتْ مِنْهُمْ رُعبًا).

سوره الکهف(۱۸): آیه ۱۹ .... ص: ۳۱

(آیه ۱۹) - بیداری بعد از یک خواب طولانی! به خواست خدا در آیات آینده می خوانیم که خواب اصحاب کهف آنقدر طولانی شد که به ۳۰۹ سال بالغ گردید، و به این ترتیب خوابی بود شبیه به مرگ، و بیداریش همانند رستاخیز، لذا در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۲

این آیه قرآن می گوید: «و این گونه آنها را بر انگیزیم» (وَ كَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ).

یعنی همان گونه که قادر بودیم آنها را در چنین خواب طولانی فرو بریم آنها را به بیداری باز گردانیم.

ما آنها را از خواب بر انگیزیم: «تا از یکدیگر سؤال کنند، یکی از آنها پرسید:

فکر می کنید چه مدت خوابیده اید؟» (لَيَسْأَلُوهُ بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْنَا).

«آنها گفتند: یک روز یا بخشی از یک روز خوابیده ایم» (قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ).

ولی سر انجام چون نتوانستند دقیقاً بدانند مدت خوابشان چقدر بوده «گفتند:

پروردگار شما از مدت خوابتان آگاهتر است» (قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْنَا).

ولی به هر حال سخت احساس گرسنگی و نیاز به غذا می کردند چون ذخیره های بدن آنها تمام شده بود، لذا نخستین پیشنهادشان این بود: «سکه نقره ای را که با خود دارید به دست یکی از نفرات خود بدهید و او را به شهر بفرستید، تا برود و ببیند کدامین فروشنده غذای پاکتری دارد، به مقدار روزی و نیاز از آن برای شما بیاورد» (فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ).

«اما باید دقت کند و هیچ کس را از وضع شما آگاه نسازد» (وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۲۰ .... ص: ۳۲

(آیه ۲۰) - «چرا که اگر آنها از وضع شما آگاه شوند و بر شما دست یابند یا سنگسارتان می کنند یا به آیین خویش (آیین بت پرستی) باز می گردانند» (إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ).
«و در آن صورت هرگز روی نجات و رستگاری را نخواهید دید» (وَلَنْ تَقْلِحُوا إِذَا أَبَدًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۲۱ .... ص: ۳۲

(آیه ۲۱) - پایان ماجرای اصحاب کهف: به زودی داستان هجرت این گروه از مردان با شخصیت در آن محیط، در همه جا پیچید، و شاه جبار سخت بر آشفت، لذا دستور داد مأموران مخصوص همه جا را به جستجوی آنها بپردازند، و اگر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۳

ردّ پای ی یافتند آنان را تا دستگیریشان تعقیب کنند، و به مجازات برسانند اما هر چه بیشتر جستند کمتر یافتند.

اکنون به سراغ مأمور خرید غذا برویم و ببینیم بر سر او چه آمد، او وارد شهر شد ولی دهانش از تعجب باز ماند، شکل ساختمانها بکلی دگرگون شده، قیافه‌ها همه ناشناس، لباسها طرز جدیدی پیدا کرده، و حتی طرز سخن گفتن و آداب و رسوم مردم عوض شده است، ویرانه‌های دیروز تبدیل به قصرها و قصرهای دیروز به ویرانه‌ها مبدل گردیده! او هنوز فکر می کند خوابشان در غار یک روز یا یک نیمه روز بوده است پس این همه دگرگونی چرا! تعجب او هنگامی به نهایت رسید که دست در جیب کرد تا بهای غذایی را که خریده بود بپردازد، فروشنده چشمش به سکه‌ای افتاد که به ۳۰۰ سال قبل و بیشتر تعلق داشت، و شاید نام «دقیانوس» شاه جبار آن زمان بر آن نقش بسته بود، هنگامی که توضیح خواست، او در جواب گفت تازگی این سکه را به دست آورده‌ام! و خود او نیز متوجه شد که او و یارانش در چه خواب عمیق و طولانی فرو رفته بودند. این مسأله مثل بمب در شهر صدا کرد، و زبان به زبان در همه جا پیچید.

جمعی از آنها نمی توانستند باور کنند که انسان بعد از مردن به زندگی باز می گردد، اما ماجرای خواب اصحاب کهف دلیل دندان شکنی شد برای آنها که طرفدار معاد جسمانی بودند.

لذا قرآن در این آیه می گوید: «و این چنین مردم را متوجه حال آنها کردیم، تا بدانند که وعده خداوند (در مورد رستاخیز) حق است» (وَ كَذَلِكَ أَغْتَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيُغْلَبُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ).

«و در پایان جهان و قیام قیامت شکی نیست» (وَ أَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا).

این خواب و بیداری از پاره‌ای جهات از مردن و باز گشتن به حیات، عجیب تر بود، زیرا صدها سال بر آنها گذشت و بدنشان نپوسید، در حالی که نه غذایی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۴ خوردند و نه آبی نوشیدند.

آیا این دلیل بر قدرت خدا بر هر چیز و هر کار نیست؟ حیات بعد از مرگ با توجه به چنین صحنه‌ای مسلماً امکان پذیر است. مأمور خرید غذا به سرعت به غار باز گشت و دوستان خود را از ماجرا آگاه ساخت، همگی در تعجب عمیق فرو رفتند، تحمل این زندگی برای آنها سخت و ناگوار بود، از خدا خواستند که چشم از این جهان بپوشند و به جوار رحمت حق منتقل شوند و

چنین شد.

آنها چشم از جهان پوشیدند و جسدهای آنها در غار مانده بود که مردم به سراغشان آمدند. در اینجا نزاع و کشمکش بین طرفداران مسأله معاد جسمانی و مخالفان آنها در گرفت، مخالفان سعی داشتند که مسأله خواب و بیداری اصحاب کهف به زودی به دست فراموشی سپرده شود، و این دلیل دندان شکن را از دست موافقان بگیرند. قرآن چنین می گوید: «در آن هنگام که میان خود در باره کار خویش نزاع داشتند گروهی می گفتند: بنایی بر آنان بسازید (تا برای همیشه از نظر پنهان شوند و از آنها سخن نگویید که) پروردگارشان از وضع آنها آگاهتر است!» (إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْنَهُمْ بِنَانًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ). «ولی آنها که از رازشان آگاهی یافتند (و آن را دلیلی بر رستاخیز دیدند) گفتند: ما مسجدی در کنار (مدفن) آنها می سازیم» تا خاطره آنان فراموش نشود (قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَسْجِدًا). این آیه نشان می دهد که ساختن معبد به احترام قبور بزرگان دین نه تنها حرام نیست، بلکه کار خوب و شایسته ای است.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۲۲ .... ص : ۳۴

(آیه ۲۲) - این آیه به پاره ای از اختلافات اشاره می کند که در میان مردم در مورد اصحاب کهف وجود دارد، از جمله: در باره تعداد آنها می گوید: گروهی از مردم «خواهند گفت: آنها سه نفر بودند که چهارمینشان سگشان بود» (سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۵ «و (گروهی) می گویند: پنج نفر بودند که ششمین آنها سگ آنها بود» (وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ). همه اینها سخنانی بدون دلیل و «انداختن تیر در تاریکی است» (رَجْمًا بِالْغَيْبِ). «و (گروهی) می گویند: آن ها هفت نفر بودند و هشتمین آنها سگ آنها بود» (وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ). «بگو: پروردگار من از تعداد آنها آگاهتر است» (قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ). «جز گروه کمی تعداد آنها را نمی دانند» (مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ). در پایان آیه اضافه می کند: «پس در باره آنها جز با دلیل سخن مگو» (فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا). یعنی آن چنان با آنها منطقی و مستدل سخن بگو که برتری منطق تو آشکار گردد «و از هیچ کس در باره (تعداد اصحاب کهف) سؤال مکن» (وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۲۳ .... ص : ۳۵

(آیه ۲۳) - این آیه یک دستور کلی به پیامبر صلی الله علیه و آله می دهد که: «و هرگز در مورد کاری نگو: من فردا آن را انجام می دهم» (وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۲۴ .... ص : ۳۵

(آیه ۲۴) - «مگر این که خدا بخواهد» (إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ). یعنی در رابطه با اخبار آینده و تصمیم بر انجام کارها، حتما جمله «انشاء الله» را اضافه کن، چرا که تو هرگز مستقل در تصمیم

گیری نیستی و اگر خدا نخواهد هیچ کس توانایی بر هیچ کار را ندارد.

دیگر این که خبر دادن قطعی برای انسان که قدرتش محدود است و احتمال ظهور موانع مختلف می‌رود صحیح و منطقی نیست، و چه بسا دروغ از آب در آید، مگر این که با جمله «انشاء الله» همراه باشد.

سپس در تعقیب این جمله، قرآن می‌گوید: «هنگامی که یاد خدا را فراموش کردی (بعد که متوجه شدی) پروردگارت را به خاطر بیاور» (وَ اذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ).

اشاره به این که اگر به خاطر فراموشی جمله انشاء الله را به سخنانی که از آینده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۶ خبر می‌دهی نیفزایی هر موقع به یادت آمد فوراً جبران کن و بگو انشاء الله، که این کار گذشته را جبران خواهد کرد. «و بگو: امیدوارم که پروردگارم مرا به راهی روشنتر از این هدایت کند» (وَ قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنِّي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۲۵ .... ص: ۳۶

(آیه ۲۵) - خواب اصحاب کهف: از قرائن موجود در آیات گذشته اجمالاً به دست آمد که خواب اصحاب کهف یک خواب بسیار طولانی بود، این موضوع حس کنجکاوی هر شنونده‌ای را بر می‌انگیزد و می‌خواهد دقیقاً بداند آنها چند سال در این خواب طولانی بوده‌اند؟

این آیه شنونده را از تردید بیرون می‌آورد و می‌گوید: «آنها در غار خود سیصد سال درنگ کردند و نه سال نیز بر آن افزودند!» (وَ لَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَ اذْدَادُوا تِسْعًا). بنابراین مجموع مدت توقف و خواب آنها در غار سیصد و نه سال بود.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۲۶ .... ص: ۳۶

(آیه ۲۶) - سپس برای این که به گفتگوهای مختلف مردم در این باره پایان دهد می‌گوید: «بگو: خداوند از مدت توقف آنها آگاهتر است» (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا).

چرا که: «غیب آسمانها و زمین از آن اوست» (لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ). کسی که از پنهان و آشکار، در مجموعه جهان هستی با خبر است چگونه ممکن است از مدت توقف اصحاب کهف آگاه نباشد.

«راستی او چه بینا و چه شنواست» (أَبْصُرُ بِهِ وَ أَسْمَعُ).

به همین دلیل «آنها (ساکنان آسمانها و زمین) هیچ ولی و سرپرستی جز او ندارند» (مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ). و در پایان آیه اضافه می‌کند: «و او هیچ کس را در حکم خود شرکت نمی‌دهد» (وَ لَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا). در حقیقت این تأکیدی است بر ولایت مطلقه خداوند.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۲۷ .... ص: ۳۶

(آیه ۲۷) - در این آیه روی سخن را به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ كَرَّمَهُ اللهُ عَلَيْنَا، می گوید: «آنچه را از کتاب پروردگارت به تو وحی شده تلاوت کن» (وَآتَلُّ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ). و اعتنا به گفته‌های این و آن که آمیخته به دروغ و خرافات و مطالب بی‌اساس برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۷

است مکن، تکیه گاه بحث تو در این امور تنها باید وحی الهی باشد.

چرا که «هیچ چیز سخنان او را دگرگون نمی کند» و در گفتار و معلومات او تغییر و تبدیل راه ندارد (لا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ). کلام و علم او همچون علم و کلام بندگان نیست که هر روز بر اثر کشف و آگاهی تازه‌ای دستخوش تغییر و تبدیل شود. روی همین جهات در پایان آیه می فرماید: «و هرگز پناهگاهی جز او نمی یابی» (وَ لَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا)

جنبه‌های آموزنده این داستان - .... ص : ۳۷

این ماجرای عجیب تاریخی که قرآن آن را خالی از هر گونه خرافه و مطالب بی‌اساس و ساختگی آورده است، مانند همه داستانهای قرآن مملو از نکات سازنده تربیتی است.

الف) نخستین درس این داستان همان شکستن سد تقلید و جدا شدن از هم رنگی با محیط فاسد است. اصولاً انسان باید «سازنده محیط» باشد نه «سازش کار با محیط» و به عکس آنچه سست عنصران فاقد شخصیت می گویند:

«خواهی نشوی رسوا هم رنگ جماعت شو» افراد با ایمان و صاحبان افکار مستقل می گویند: «همرنگ جماعت شدن رسوایی است!» ب) «هجرت» از محیطهای آلوده، درس دیگری از این ماجرای عبرت‌انگیز است.

ج) «تقیه» به معنی سازنده‌اش درس دیگر این داستان است، و می دانیم تقیه چیزی جز این نیست که انسان موضع واقعی خود را در جایی که افشاگری بی نتیجه است مکتوم دارد تا نیروی خود را برای موقع مبارزه و ضربه زدن بر دشمن حفظ کند.

د) عدم تفاوت در میان انسانها در مسیر الله و قرار گرفتن «وزیر» در کنار «چوپان» و حتی سگ پاسبانی که راه آنها را می سپرد، درس دیگری در این زمینه است، تا روشن شود امتیازات دنیای مادی، و مقامات مختلف آن کمترین تأثیری در جدا کردن صفوف رهروان راه حق ندارد که راه حق را توحید است و راه توحید راه یگانگی همه انسانهاست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۸

ه) امدادهای شگفت آور الهی به هنگام بروز بحرانها نتیجه دیگری است که به ما می آموزد.

و) آنها در این داستان درس «پاکی تغذیه» حتی در سخت‌ترین شرایط را به ما آموختند، چرا که غذای جسم انسان اثر عمیقی در روح و فکر و قلب او دارد، و آلوده شدن به غذای حرام و ناپاک انسان را از راه خدا و تقوا دور می سازد.

ز) لزوم تکیه بر مشیت خدا، و استمداد از لطف او، گفتن «انشاء الله» در خبرهایی که از آینده می دهیم، درس دیگری بود.

ح) لزوم بحث منطقی در برخورد با مخالفان درس آموزنده دیگر این داستان است.

ط) بالاخره مسأله امکان معاد جسمانی و بازگشت انسانها به زندگی مجدد به هنگام رستاخیز درس دیگری است که این ماجرا به ما می دهد.

به هر حال، هدف سرگرمی و داستان سرایی نیست، هدف ساختن انسانهای مقاوم، با ایمان، آگاه و شجاع است، که یکی از طرق آن نشان دادن الگوهای اصیل در طول تاریخ پر ماجرای بشری است.

اشاره

(آیه ۲۸)

شأن نزول: .... ص: ۳۸

جمعی از ثروتمندان مستکبر و اشراف از خود راضی عرب به حضور پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند، و در حالی که اشاره به مردان با ایمانی همچون سلمان، ابو ذر، صهیب، و خباب و مانند آنها می کردند، گفتند: ای محمد! اگر تو در صدر مجلس بنشینی، و این گونه افراد را از خود دور سازی (و خلاصه مجلس تو مجلسی در خور اشراف و شخصیتها! بشود) ما نزد تو خواهیم آمد ولی چه کنیم که با وجود این گروه جای ما نیست! در این هنگام آیه نازل شد و به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داد که هرگز تسلیم این سخنان فریبنده تو خالی نشود و همواره با افراد با ایمان و پاکدلی چون سلمانها و ابو ذرها باشد.

به آنان فرمود: حمد خدا را که مردم تا این که او چنین دستوری به من داد که با امثال شما باشم، «آری! زندگی با شما، و مرگ هم با شما خوش است!»
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۹

تفسیر: .... ص: ۳۹

پاکدلان پا برهنه! از جمله درسهایی که داستان اصحاب کهف به ما آموخت این بود که معیار ارزش انسانها پست و مقام ظاهری و ثروتشان نیست. این آیه در حقیقت همین مسأله مهم را تعقیب می کند و به پیامبر صلی الله علیه و آله چنین دستور می دهد: «با کسانی باش که پروردگار خود را صبح و عصر می خوانند و تنها رضای او را می طلبند» (وَ اصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ).

سپس به عنوان تأکید ادامه می دهد: «و هرگز به خاطر زیورهای دنیا، چشمان خود را از آنها بر مگیر!» (وَ لَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا).

باز برای تأکید افزوتر اضافه می کند: «و از کسانی که قلبشان را از یاد خود غافل ساختیم اطاعت مکن» (وَ لَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا).

«همانها که از هوای نفس پیروی کردند» (وَ اتَّبَعَ هَوَاهُ).

«و (همانها که همه) کارهایشان افراطی است» و خارج از رویه و توأم با اسرافکاری (و کان امره فرطا). از آنجا که طبع آدمی در لذتهای مادی همیشه رو به افزون طلبی است، در همه شاخه های هوی و هوس، دائما رو به افراط گام بر می دارد تا خود را هلاک و نابود سازد.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۲۹ .... ص: ۳۹

(آیه ۲۹) - اهمیت موضوع فوق به قدری است که قرآن در این آیه با صراحت به پیامبر صلی الله علیه و آله چنین می گوید: «بگو: (این برنامه من است و) این حقیقتی است از سوی پروردگارتان، پس هر کس می خواهد ایمان بیاورد (و این حقیقت را پذیرا شود) و هر کس می خواهد کافر گردد» (وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ).

اما بدانید این ظلمان دنیا پرست که با زندگی مرفه و پر زرق و برق و زینت‌هایشان لبخند تمسخر به لباس پشمینه سلیمانها و بوذرها می زنند عاقبت شوم و تاریکی دارند چرا که: «ما برای این ستمگران آتشی فراهم کرده‌ایم که سرا پرده‌اش آنها را از هر سو احاطه کرده است» (إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا).

آری! آنها در این زندگی دنیا هر گاه تشنه می شدند صدا می زدند، و خدمتکاران انواع نوشابه‌ها را در برابرشان حاضر می کردند «ولی در جهنم هنگامی که تقاضای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۰

آب می کنند آبی برای آنها می آورند همچون فلز گداخته! که (اگر نزدیک صورت شود) صورتها را بریان می کند! (وَإِنْ يَسْتَعْجِلُوا يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ).

«چه بد نوشیدنی است؟! (بِئْسَ الشَّرَابُ).

«و (دوزخ) چه بد جایگاه و محل اجتماعی است؟! (وَ سَاءَتْ مُرْتَفَقًا).

در اینجا در سرا پرده‌هایشان انواع مشروبات وجود دارد، همین که ساقی را صدا می کنند جامه‌هایی از شرابه‌های رنگارنگ پیش روی آنها حاضر می نمایند، در دوزخ نیز ساقی و آورنده نوشیدنی دارند، اما چه آبی؟ آبی همچون فلز گداخته! آبی به داغی اشک سوزان یتیمان و آه آتشین مستمندان! آری هر چه آنجاست تجسمی است از آنچه اینجاست! (پناه بر خدا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۳۰ .... ص: ۴۰

(آیه ۳۰) - و از آنجا که روش قرآن یک روش آموزنده تطبیقی است پس از بیان اوصاف و کیفر دنیا پرستان خود خواه، به بیان حال مؤمنان راستین و پاداشهای فوق‌العاده ارزنده آنها می پردازد نخست: بصورت مختصر می گوید: «آنها که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند، ما پاداش نیکو کاران را ضایع نخواهیم کرد» کم باشد یا زیاد، کلی باشد یا جزئی، از هر کس، در هر سن و سال، و در هر شرایط (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۳۱ .... ص: ۴۰

(آیه ۳۱) - سپس پاداشهای آنها را شرح داده، می فرماید: «آنان کسانی هستند که بهشتهای جاویدان از آن آنهاست» (أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ).

باغهایی از بهشت «که نه‌ها از زیر درختان و قصرهایش جاری است» (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ).

«آنها در آنجا با دستبندهایی از طلا آراسته‌اند» (يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ).

«و لباسهایی فاخر به رنگ سبز از حریر نازک و ضخیم در بر می کنند» (وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ).

«در حالی که بر تختها تکیه کرده‌اند» (مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ).

«چه پاداش خوبی است»؟ (نِعْمَ الثَّوَابُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۱
«و چه جمع نیکویی از دوستان» (وَ حَسُنَتْ مُرْتَقَاً).

سوره الکهف(۱۸): آیه ۳۲ .... ص: ۴۱

(آیه ۳۲) - ترسیمی از موضع مستکبران در برابر مستضعفان: در آیات گذشته دیدیم که چگونه دنیا پرستان سعی دارند در همه چیز از آن مردان حق که تهی دستند فاصله بگیرند، و سرانجام کارشان را در جهان دیگر نیز خواندیم.
در اینجا با اشاره به سرگذشت دو دوست یا دو برادر که هر کدام الگویی برای یکی از این دو گروه بوده‌اند طرز تفکر و گفتار و کردار و موضع این دو گروه را مشخص می‌کند.
نخست می‌گوید: ای پیامبر! «برای آنها مثالی بزن: آن دو مرد، که برای یکی از آنان دو باغ از انواع انگورها قرار دادیم، و گردا گرد آن دو (باغ) را با درختان نخل پوشاندیم و در میانشان زراعت پر برکتی قرار دادیم» (وَ اضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَ حَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَ جَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زُرْعًا).

سوره الکهف(۱۸): آیه ۳۳ .... ص: ۴۱

(آیه ۳۳) - «هر دو باغ میوه آورده بود (میوه‌های فراوان) و چیزی فرو گذار نکرده بود» (كَلِمَاتِ الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أَكْلَهَا وَ لَمْ تَظْلِمِ مِنْهُ شَيْئًا).
از همه مهمتر آب که مایه حیات همه چیز مخصوصاً باغ و زراعت است، به حد کافی در دسترس آنها بود چرا که: «میان آن دو (باغ) نهر بزرگی جاری ساخته بودیم» (وَ فَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا).

سوره الکهف(۱۸): آیه ۳۴ .... ص: ۴۱

(آیه ۳۴) - به این ترتیب «صاحب این باغ در آمد فراوانی داشت» (وَ كَانَ لَهُ ثَمْرٌ).
ولی از آنجا که انسان کم ظرفیت و فاقد شخصیت هنگامی که همه چیز بر وفق مراد او بشود غرور او را می‌گیرد، و طغیان و سرکشی آغاز می‌کند که نخستین مرحله‌اش مرحله برتری جویی و استکبار بر دیگران است «به همین جهت (صاحب این دو باغ) به دوستش - در حالی که با او گفتگو می‌کرد - چنین گفت: من از نظر ثروت از تو برتر، و از نظر نفرات نیرومندترم» (فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَ هُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَ أَعَزُّ نَفْرًا).

سوره الکهف(۱۸): آیه ۳۵ .... ص: ۴۱

(آیه ۳۵) - کم کم این افکار - همان گونه که معمولی است - در او اوج گرفت، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۲
و به جایی رسید که دنیا را جاودان و مال و ثروت و حشمتش را ابدی پنداشت:
«و در حالی که نسبت به خود ستمکار بود در باغ خویش گام نهاد، و (نگاهی به درختان سرسبز که شاخه‌هایش از سنگینی میوه خم شده بود، و خوشه‌های پر دانه‌ای که به هر طرف مایل گشته بود انداخت و به زمزمه نهری که می‌گرید و پیش

می‌رفت و درختان را مشروب می‌کرد گوش فرا داد، و از روی غفلت و بی‌خبری) گفت: من گمان نمی‌کنم هرگز این باغ نابود شود» (وَ دَخَلَ جَنَّتَهُ وَ هُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا).

سوره الکهف(۱۸): آیه ۳۶ .... ص: ۴۲

(آیه ۳۶) - باز هم از این فراتر رفت، و از آنجا که جاودانی بودن این جهان با قیام رستاخیز تضاد دارد به فکر انکار قیامت افتاد و گفت: «و باور نمی‌کنم قیامت بر پا گردد» (وَ مَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً). اینها سخنانی است که گروهی برای دلخوش کردن خود به هم بافته‌اند. سپس اضافه کرد: گیرم که قیامتی در کار باشد، من با این همه شخصیت و مقام «اگر به سراغ پروردگارم باز گردانده شوم (و قیامتی در کار باشد) جایگاهی بهتر از اینجا خواهم یافت» (وَ لَئِنْ رُدِدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا). او در این خیالات خام غوطه‌ور بود و هر زمان سخنان نامربوط تازه‌ای بر نامربوطهای گذشته می‌افزود که رفیق با ایمانش به سخن در آمد و گفتنیها را که در آیات بعد می‌خوانیم گفت.

سوره الکهف(۱۸): آیه ۳۷ .... ص: ۴۲

(آیه ۳۷) - این هم پاسخ مستضعفان! در اینجا ردّ بافته‌های بی‌اساس آن ثروتمند مغرور و از خود راضی را از زبان دوست مؤمنش می‌شنویم: او که تا آن موقع دم فرو بسته بود و به سخنان این مرد سبک مغز گوش فرا می‌داد تا هر چه در درون دارد برون ریزد، سپس یکجا پاسخ دهد، وارد گفتگو شد چنانکه آیه می‌گوید: «دوست (با ایمان) وی - در حالی که با او گفتگو می‌کرد - گفت: آیا به خدایی که تو را از خاک، و سپس از نطفه آفرید، و پس از آن تو را مرد کاملی قرار داد، کافر شدی» (قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَ هُوَ يُحَاوِرُهُ أَ كَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّكَ رَجُلًا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۳

سوره الکهف(۱۸): آیه ۳۸ .... ص: ۴۳

(آیه ۳۸) - سپس این مرد با ایمان برای در هم شکستن کفر و غرور او گفت: «ولی من کسی هستم که الله پروردگار من است» (لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي). «و من هیچ کس را شریک پروردگارم قرار نمی‌دهم» (وَ لَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا).

سوره الکهف(۱۸): آیه ۳۹ .... ص: ۴۳

(آیه ۳۹) - بعد از اشاره به مسأله توحید و شرک که مهمترین مسأله سر نوشت ساز است، مجدداً او را مورد سرزنش قرار داده، می‌گوید: «چرا هنگامی که وارد باغت شدی نگفتی این نعمتی است که خدا خواسته است» چرا همه اینها را از ناحیه خدا ندانستی و شکر نعمت او را بجا نیوردی؟! (وَ لَوْ لَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ). چرا نگفتی «هیچ قوت (و نیرویی) جز از ناحیه خدا نیست» (لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ).

اینها امکانات و وسائلی است که خدا در اختیار تو قرار داده، تو از خود هیچ نداری و بدون او هیچ هستی! سپس اضافه کرد: «اگر می بینی من از نظر مال و فرزند از تو کمترم» مطلب مهمی نیست (إِنْ تَرِنِ أَنَا أَقَلُّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۴۰ .... ص: ۴۳

(آیه ۴۰) - «شاید پروردگارم بهتر از باغ تو، به من بدهد» (فَعَسَى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ).
نه تنها بهتر از آن چه تو داری به من بدهد بلکه: «و مجازات حساب شده‌ای (صاعقه) از آسمان بر باغ تو فرو فرستد، به گونه‌ای که آن را به زمین بی گیاه لغزنده‌ای مبدل کند» (و يُرْسِلَ عَلَيْهَا حُشْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحُ صَعِيدًا زَلَقًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۴۱ .... ص: ۴۳

(آیه ۴۱) - یا به زمین فرمان دهد تکانی بخورد «و این چشمه و نهر جوشان در اعماق آن فرو برود، آن چنان که هرگز قدرت جستجوی آن را نداشته باشی» (أَوْ يُصْبِحَ مَأْوَاهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلْبًا).
در واقع آن مرد با ایمان و موحد رفیق مغرور خود را هشدار داد که بر این نعمتها دل نبندد چرا که هیچ کدام قابل اعتماد نیست.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۴۲ .... ص: ۴۳

(آیه ۴۲) - و این هم پایان کارشان: سرانجام گفتگوی این دو نفر پایان گرفت بی آنکه مرد موحد توانسته باشد در اعماق جان آن ثروتمند مغرور و بی ایمان نفوذ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۴
کند، و با همین روحیه و طرز فکر به خانه خود باز گشت غافل از این که فرمان الهی دائر به نابودی باغها و زراعتهای سرسبز صادر شده است، و باید کیفر غرور و شرک خود را در همین جهان ببیند و سرنوشتش درس عبرتی برای دیگران شود.
عذاب الهی نازل شد، به صورت صاعقه‌ای مرگبار، و یا توفانی کوبنده و وحشتناک، و یا زلزله‌ای ویرانگر و هول‌انگیز، هر چه بود در لحظاتی کوتاه این باغهای پر طراوت، و درختان سر به فلک کشیده، و زراعت به ثمر نشسته را در هم کوبید و ویران کرد و عذاب الهی به فرمان خدا از هر سو محصولات آن مرد را احاطه کرد «و تمام میوه‌های آن نابود شد» (وَ أُحِيطَ بِثَمَرِهِ).
صبحگاهان که صاحب باغ به منظور سرکشی و بهره گیری از محصولات باغ به سوی آن حرکت کرد، همین که نزدیک شد با منظره وحشتناکی رو برو گشت، آب در دهانش خشکید، و آنچه از کبر و غرور بر دل و مغز او سنگینی می کرد یکباره فرو ریخت! گویی از یک خواب عمیق و طولانی بیدار شده است: «او مرتبا دستها را به هم می مالید و در فکر هزینه‌های سنگینی بود که (در یک عمر از هر طرف فراهم نموده و) در آن خرج کرده بود، در حالی که همه بر باد رفته و بر پایه‌ها فرو ریخته بود» (فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَ هِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرْوَتِهَا).

درست در این هنگام بود که از گفته‌ها و اندیشه‌های پوچ و باطل خود پشیمان گشت «و می گفت: ای کاش احدی را شریک پروردگارم نمی دانستم» و ای کاش هرگز راه شرک را نمی پوییدم (وَ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۴۳ .... ص: ۴۴

(آیه ۴۳) - اسف انگیزتر این که او در برابر این همه مصیبت و بلا، تنهای تنها بود «کسانی را جز خدا نداشت که او را (در برابر این بلای عظیم و خسارت بزرگ) یاری دهند» (وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ) و دوستانی که به عشق بهره گیری مادی دور او جمع شده بودند همگی او را رها کردند.

و از آنجا که تمام سرمایه او همین بود چیز دیگری نداشت که به جای آن بنشانند، «و نمی توانست از خویشتن یاری گیرد» (وَ مَا كَانَ مُتَّصِرًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۵

ولی هر چه بود دیر شده بود، و این گونه بیداری اضطراری که به هنگام نزول بلاهای سنگین، حتی برای فرعونها و نمرودها پیدا می شود، بی ارزش است، و به همین دلیل نتیجه ای به حال او نداشت.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۴۴ .... ص: ۴۵

(آیه ۴۴) - «و در این هنگام (بود که این حقیقت بار دیگر به ثبوت پیوست که) ولایت و سر پرستی و قدرت از آن خداست خداوندی که عین حق است» (هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ).

آری! در اینجا کاملاً روشن گشت که همه نعمتها از اوست و هر چه اراده او باشد همان می شود، و جز به اتکاء لطف او کاری ساخته نیست.

آری! «اوست که برترین ثواب و بهترین عاقبت را (برای مطیعان) دارد» (هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَ خَيْرٌ عُقْبًا).

پس اگر انسان می خواهد به کسی دل ببندد و بر چیزی تکیه کند و امید به پاداش کسی داشته باشد چه بهتر که تکیه گاهش خدا و دلبستگی، و امیدش به لطف و احسان پروردگار باشد.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۴۵ .... ص: ۴۵

(آیه ۴۵) - آغاز و پایان زندگی دنیا در یک تابلو زنده: در آیات گذشته سخن از ناپایداری نعمتهای جهان ماده بود، و از آنجا که درک این واقعیت برای یک عمر طولانی به مدت شصت یا هشتاد سال برای افراد عادی کار آسانی نیست، قرآن در ضمن یک مثال بسیار زنده و گویا این صحنه را کاملاً مجسم می کند، تا غافلان مغرور با مشاهده آن - که در عمرشان بارها و بارها تکرار شده و می شود - از این غرور و غفلت بیدار شوند، می گوید: ای پیامبر! «زندگی دنیا را برای آنان به آبی تشبیه کن که از آسمان فرو می فرستیم» (وَ اضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ).

این قطره های حیات بخش بر کوه و صحرا می ریزد «و به وسیله آن گیاهان زمین (سر سبز می شود و) در هم فرو می رود» (فَأَخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ).

پوست سخت و پر مقاومت دانه در برابر نرمش باران نرم می شود، و به جوانه گیاه اجازه عبور می دهد، سر انجام جوانه نورس از دل خاک سر بر می دارد. آفتاب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۶

می درخشد نسیم می وزد، مواد غذایی زمین کمک می کند، و این جوانه نورس با نیرو گرفتن از همه این عوامل حیات به رشد و نمو خود ادامه می دهند آن چنانکه بعد از مدت کوتاهی گیاهان زمین سر بر سر هم می گذارند و در هم فرو می روند.

صفحه کوه و صحرا یک پارچه جنبش و حیات می شود، شکوفه ها و گلها و میوه ها یکی بعد از دیگری زینت بخش شاخه ها می شوند، گویی همه می خندند، فریاد شادی می کشند، به وجد و رقص در آمده اند.

ولی این صحنه دل‌انگیز دیری نمی‌پاید، بادهای خزان شروع می‌شود و گرد و غبار مرگ بر سر آنها می‌پاشد هوا به سردی می‌گراید، آبها کم می‌شود «و بعد از مدتی (آن گیاه خرم و سرسبز) می‌خشکد» (فَأَصْبَحَ هَشِيمًا). آن برگهایی که در فصل بهار آن چنان شاخه‌ها را چسبیده بودند که قدرت هیچ توفانی نمی‌توانست آنها را جدا کند آن قدر سست و بی‌جان می‌شوند که «بادها آن را به هر سو پراکنده می‌کند» (تَذْرُوهُ الرِّيحُ). «آری خداوند بر هر چیزی توانا بوده و هست» (وَ كَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا).

سورة الكهف(۱۸): آیه ۴۶ .... ص : ۴۶

(آیه ۴۶) - این آیه موقعیت مال و ثروت و نیروی انسانی را که دو رکن اصلی حیات دنیاست در این میان مشخص کرده، می‌گوید: «اموال و فرزندان زینت حیات دنیا هستند» (الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا). شکوفه‌ها و گل‌هایی می‌باشند که بر شاخه‌های این درخت آشکار می‌شوند، زود گذرند، کم دوامند و اگر از طریق قرار گرفتن در مسیر «الله» رنگ جاودانگی نگیرند بسیار بی‌اعتبارند. در حقیقت در این آیه انگشت روی دو قسمت از مهمترین سرمایه‌های زندگی دنیا گذارده شده است که بقیه به آن وابسته است، «نیروی اقتصادی» و «نیروی انسانی». سپس اضافه می‌کند: «باقیات صالحات (یعنی ارزشهای پایدار و شایسته) نزد پروردگارت ثوابش بهتر و امید بخش‌تر است» (وَ الْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ بَرِّكَاتٍ كَثِيرَةٍ وَ جَوَابِ قَوْلٍ بِمَا كَانُوا أَصْحَابِ الْآيَاتِ) ج ۳، ص: ۴۷ رَبِّكَ ثَوَابًا وَ خَيْرٌ أَمَلًا). مفهوم «باقیات صالحات» آن چنان وسیع و گسترده است که هر فکر و ایده و گفتار و کردار صالح و شایسته‌ای که طبعاً باقی می‌ماند و اثرات و برکاتش در اختیار افراد و جوامع قرار می‌گیرد شامل می‌شود.

سورة الكهف(۱۸): آیه ۴۷ .... ص : ۴۷

(آیه ۴۷) - وای بر ما این چه کتابی است! از آنجا که در آیات گذشته سخن از انسان خود خواه و مغروری به میان آمد که به خاطر غرورش معاد و رستاخیز را انکار کرد به دنبال آن، در اینجا مشروحی از چگونگی قیامت را در سه مرحله مطرح می‌کند: مرحله قبل از رستاخیز انسانها، و مرحله رستاخیز، و قسمتی از مرحله بعد. نخست می‌گوید: به خاطر بیاورید «روزی را که (نظام جهان هستی به عنوان مقدمه‌ای برای نظام نوین در هم فرو می‌ریزد) کوهها را به حرکت در می‌آوریم، و (همه موانع سطح زمین از میان می‌رود، به گونه‌ای که) زمین را صاف و همه چیز را در آن نمایان می‌بینی» (وَ يَوْمَ نُسَبِّحُ الْجِبَالَ وَ تَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً). این قسمت از آیات به حوادثی که در آستانه رستاخیز رخ می‌دهد اشاره می‌کند، این حوادث بسیار زیاد است که مخصوصاً در سوره‌های کوتاه آخر قرآن فراوان به چشم می‌خورد، و به عنوان «اشراط الساعة» (نشانه‌های قیامت) نامیده می‌شود. بعد اضافه می‌کند: «ما همه آنها را در این هنگام محشور می‌کنیم به گونه‌ای که حتی یک نفر را ترک نخواهیم گفت» (وَ حَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا). جمله فوق تأکیدی است بر این حقیقت که «معاد» یک حکم عمومی و همگانی است و هیچ کس از آن مستثنی نخواهد بود.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۴۸ .... ص : ۴۷

(آیه ۴۸) - این آیه در باره چگونگی رستاخیز انسانها می گوید: «آنها همه در یک صف به پروردگارت عرضه می شوند»
عُرْضُوا عَلٰی رَبِّكَ صَفًّا

این تعبیر ممکن است اشاره به آن باشد که هر گروهی از مردم که عقیده واحد یا عمل مشابهی دارند در یک صف قرار می گیرند، و یا این که همگی بدون هیچ گونه تفاوت و امتیاز در یک صف قرار خواهند گرفت. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۸

و به آنها گفته می شود: «شما همگی نزد ما آمدید، همان گونه که در آغاز شما را آفریدیم» قَدْ جِئْتُمْنَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ) نه خبری از اموال و ثروتهاست، نه امتیازات و مقامات مادی، و نه یار و یاور، درست همان گونه که در آغاز آفرینش بودید، به همان حالت اول! «اما شما گمان گردید که ما موعدی برایتان قرار نخواهیم داد» لَنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا) و این هنگامی بود که غرور امکانات مادی شما را فرا می گرفت و تمایل به جاودانگی دنیا شما را از فکر آخرت که در فطرت هر انسانی نهفته است غافل می کرد.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۴۹ .... ص : ۴۸

(آیه ۴۹) - سپس به مراحل دیگر از این رستاخیز بزرگ پرداخته، می گوید:
«و کتاب [کتابی که نامه اعمال همه انسانهاست] در آنجا گذارده می شود» (و وُضِعَ الْكِتَابُ).
«پس گنهکاران را می بینی که از آنچه در آن است ترسان و هراسانند» (فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ).
در این هنگام فریاد بر می آورند «و می گویند: ای وای بر ما! این چه کتابی است که هیچ عمل کوچک و بزرگی را فرو نگذاشته مگر این که آن را به شمار آورده است» (و يَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا).
علاوه بر این سند کتبی اصولاً «همه اعمال خود را حاضر می بینند!» (و وَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا). خوبها و بدیها، ظلمها و عدلها، هرزگیها و خیانتها، همه و همه در برابر آنها تجسم می یابد! در واقع آنها گرفتار اعمال خودشان هستند: «و پروردگارت به هیچ کس ستم نمی کند» (وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا).
آنچه دامن آنها را می گیرد کارهایی است که در این جهان انجام داده اند بنا بر این از چه کسی می توانند گله کنند جز از خودشان.

راستی ایمان به چنین دادگاهی چقدر در تربیت انسان و کنترل شهوات او برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۹
مؤثر است؟ و چقدر آگاهی و بیداری و توجه به مسؤولیتها به انسان می بخشد؟
آیا ممکن است انسان به چنین صحنه ای ایمان قاطع داشته باشد باز هم گناه کند؟!

سوره الكهف(۱۸): آیه ۵۰ .... ص : ۴۹

(آیه ۵۰) - شیاطین را اولیای خود قرار ندهید! در آیات مختلف قرآن کراراً از داستان آفرینش آدم و سجده فرشتگان برای او و سرپیچی ابلیس، سخن به میان آمده است، ولی همان گونه که قبلاً هم اشاره کرده ایم این تکرارها همواره نکته هایی دارد و

در هر مورد نکته‌ای در نظر بوده است.

و از آنجا که در بحث‌های گذشته چگونگی موضع‌گیری ثروتمندان مستکبر و مغرور، در مقابل تهی‌دستان مستضعف، و عاقبت کار آنها تجسم یافته بود، در اینجا از مسأله ابلیس و سرپیچی او از سجده بر آدم سخن به میان می‌آورد تا بدانیم از آغاز، غرور سرچشمه کفر و طغیان بوده است.

به علاوه این داستان مشخص می‌کند که انحرافات از وسوسه‌های شیطانی سرچشمه می‌گیرد.

نخست می‌گوید: به یاد آرید «زمانی را که به فرشتگان گفتیم: برای آدم سجده کنید، آنها همگی سجده کردند جز ابلیس» (وَ إِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ).

این استثناء ممکن است این توهّم را به وجود آورد که ابلیس از جنس فرشتگان بود، در حالی که فرشتگان معصومند، پس چگونه او راه طغیان و کفر را پوئید؟! لذا بلافاصله اضافه می‌کند: «او از جن بود، سپس از فرمان پروردگارش خارج شد» (كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ).

او از فرشتگان نبود، ولی به خاطر بندگی و اطاعت و قرب به پروردگار در صف فرشتگان جای گرفت، و حتی شاید معلم آنان بود، اما به خاطر کبر و غرور رانده‌ترین و منفورترین موجود در درگاه خدا شد.

سپس می‌گوید: «آیا با این حال او و فرزندانش را به جای من اولیای خود انتخاب می‌کنید؟! (أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَ ذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۰

«در حالی که آنها دشمن شما هستند» (وَ هُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ). دشمنانی سر سخت و قسم خورده که تصمیم به گمراهی و بدبختی همه شما گرفته‌اند.

فرمانبرداری از شیطان و فرزندانش به جای اطاعت خدا «چه جایگزین بدی است برای ستمکاران!» (بَشِّرْ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا).

کدام عاقل دشمن را که از روز نخست، کمر به نابودیش بسته، و بر این دشمنی سوگند یاد کرده، به عنوان ولی و رهبر و راهنما و تکیه‌گاه می‌پذیرد؟!!

سوره الكهف (۱۸): آیه ۵۱ .... ص: ۵۰

(آیه ۵۱) - این آیه دلیل دیگری بر ابطال این پندار غلط اقامه کرده، می‌گوید:

«من هرگز آنها [ابلیس و فرزندانش] را به هنگام آفرینش آسمانها و زمین، و نه به هنگام آفرینش خودشان حاضر نساختم» (مَا أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسَهُمْ). تا از آنها در آفرینش جهان کمک بگیریم یا از اسرار خلقت آگاه و مطلع شوند.

بنا بر این کسی که هیچ‌گونه دخالتی در آفرینش جهان و حتی نوع خود نداشته و از اسرار و رموز خلقت به هیچ وجه آگاه نیست چگونه قابل ولایت یا پرستش است و در پایان اضافه می‌کند: «و من هیچ‌گاه گمراه‌کنندگان را دستیار خود قرار نمی‌دهم» (وَ مَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا).

یعنی آفرینش بر پایه راستی و درستی و هدایت است، موجودی که برنامه‌اش اضلال و افساد است در اداره این نظام، جائی نمی‌تواند داشته باشد.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۵۲ .... ص: ۵۰

(آیه ۵۲) - این آیه مجدداً هشدار می‌دهد که به خاطر بیاورید «روزی را که (خداوند) می‌گوید: همتیانی را که برای من می‌پنداشتید صدا بزنید» تا به کمک شما بشتابند (وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَائِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ).

یک عمر از آنها دم می‌زدید، و در آستانشان سجده می‌نمودید، اکنون که امواج عذاب و کیفر اطراف شما را احاطه کرده فریاد بزنید لااقل ساعتی به کمکتان بشتابند.

آنها که گویا هنوز رسوبات افکار این دنیا را در مغز دارند فریاد می‌زنند و «آنها را می‌خوانند، ولی (این معبودهای پنداری حتی) پاسخ به ندای آنها نمی‌دهند» تا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۱ چه رسد به این که به کمکشان بشتابند (فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ).
«و در میان این دو گروه کانون هلاکتی قرار دادیم» (وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۵۳ ... ص: ۵۱

(آیه ۵۳) - و این آیه سر انجام کار پیروان شیطان و مشرکان را چنین بیان می‌کند: «و (در آن روز) گنهکاران آتش (دوزخ) را می‌بینند» (وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ). و آتشی که هرگز آن را باور نکرده بودند در برابر چشمان آنها آشکار می‌شود. در اینجا به اشتباهات گذشته خود پی می‌برند: «و یقین می‌کنند که با آن در می‌آمیزند» (فَطَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا).
«و (نیز به یقین می‌فهمند که) هیچ گونه راه گریزی از آن نخواهند یافت» (وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا).
نه معبودهای ساختگیشان به فریادشان می‌رسند، نه شفاعت شفیعان در باره آنها مؤثر است، و نه با کذب و دروغ و یا توسل به «زر» و «زور» می‌توانند از چنگال آتش دوزخ، آتشی که اعمالشان آن را شعله‌ور ساخته رهایی یابند.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۵۴ ... ص: ۵۱

(آیه ۵۴) - گویی تنها منتظر مجازاتند! در اینجا یک نوع نتیجه‌گیری از مجموع بحثهای گذشته و نیز اشاره‌ای به بحثهای آینده می‌کند.

نخست می‌گوید: «و در این قرآن برای مردم هر گونه مثلی را بیان کردیم» (وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ).
از تاریخ تکان دهنده گذشتگان و از حوادث دردناک زندگی آنها و خاطره‌های تلخ و شیرین تاریخ، در گوش مردم فرو خواندیم و آن قدر مسائل را زیر و رو کردیم تا دلهایی که آماده پذیرش است پذیرای حق گردد، و بر سایرین نیز اتمام حجت شود، و جایی برای ابهام باقی نماند.

ولی با این حال گروهی طغیانگر و سرکش هرگز ایمان نیاوردند، چرا که «انسان بیش از هر چیز به مجادله می‌پردازد» (وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۵۵ ... ص: ۵۱

(آیه ۵۵) - این آیه می‌گوید با این همه مثالهای گوناگون و بیانات تکان دهنده و منطقیهای متفاوت که باید در هر انسان آماده‌ای نفوذ کند باز گروه کثیری ایمان نیاوردند: «و چیزی مردم را باز نداشت از این که - وقتی هدایت به سراغشان آمد -

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۲

ایمان بیاورند و از پروردگارش طلب آموزش کنند، جز این که (خیره سری کردند، گویی می خواستند) سرنوشت پیشینیان برای آنان بیاید» (وَمَا مَعَ النَّاسِ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَ يَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأُولِينَ).
 «یا عذاب الهی در برابرشان قرار گیرد» و با چشم خود آن را ببینند (أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا).
 در حقیقت، این آیه اشاره به آن است که این گروه لجوج و مغرور با میل و اراده خود هرگز ایمان نخواهند آورد، تنها در دو حالت ایمان می آورند:

نخست زمانی که عذابهای دردناکی که اقوام پیشین را در بر گرفت آنها را فرو گیرد، دوم آنکه عذاب الهی را با چشم خود مشاهده کنند، که این ایمان اضطراری البته بی ارزش خواهد بود.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۵۶ ... ص : ۵۲

(آیه ۵۶) - سپس برای دلداری پیامبر صلی الله علیه و آله در برابر سماجت و لجاجت مخالفان می فرماید: وظیفه تو تنها بشارت و انذار است «ما پیامبران را جز به عنوان بشارت دهنده و انذار کننده نمی فرستیم» (وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَ مُنذِرِينَ).
 سپس اضافه می کند این مسأله تازه ای نیست که این گونه افراد به مخالفت و استهزاء بر خیزند، بلکه: «کافران همواره مجادله به باطل می کنند، تا (به گمان خود) حق را به وسیله آن از میان بردارند و آیات ما و مجازاتهایی را که به آنان وعده داده شده است، به باد مسخره گرفتند» (وَيَجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَ اتَّخَذُوا آيَاتِي وَ مَا أُنذِرُوا هُزُوًا).
 در حقیقت این آیه شبیه آیه ۴۲ تا ۴۵ سوره حج است که می گوید: «اگر آنها تو را تکذیب کنند پیش از تو نیز قوم نوح و عاد و ثمود ... پیامبرانشان را تکذیب کردند».

سوره الكهف(۱۸): آیه ۵۷ ... ص : ۵۲

(آیه ۵۷) - در مجازات الهی عجله نمی شود: از آنجا که در آیات پیشین سخن از گروهی از کافران تاریک دل و متعصب در میان بود، در اینجا همان بحث را تعقیب می کند.

نخست می گوید، «چه کسی ستمکارتر است از آنها که به هنگام تذکر آیات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۳
 پروردگارش از آن روی می گردانند و کارهای گذشته خود را به دست فراموشی می سپارند» (وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَ نَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ).

تعبیر به «تذکر» (یاد آوری) گویا اشاره به این است که تعلیمات انبیاء از قبیل یاد آوری حقایقی است که بطور فطری در اعماق روح انسان وجود دارد و کار پیامبران پرده برداشتن از روی آن است.

جالب این که در این آیه از سه طریق به این کور دلان درس بیداری می دهد:
 نخست این که: این حقایق با فطرت و وجدان و جان شما کاملاً آشناست، دیگر این که از سوی پروردگار خودتان آمده و سوم این که: فراموش نکنید شما خطاهایی انجام داده اید که برنامه انبیاء برای شستشوی آنهاست.

ولی این عده با همه اینها هرگز ایمان نمی آورند، «چرا که ما بر دلهایشان پرده افکنده ایم تا نفهمند! و در گوشه‌هایشان سنگینی قرار داده ایم» تا صدای حق را نشنوند (إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرًا).

«و لذا اگر آنها را به سوی هدایت بخوانی هرگز هدایت را پذیرا نخواهند شد» (وَ إِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۵۸ .... ص : ۵۳

(آیه ۵۸) - و از آنجا که برنامه تربیتی خداوند نسبت به بندگان چنین است که تا آخرین مرحله به آنها فرصت می دهد و هرگز مانند جباران روزگار فوراً اقدام به مجازات نمی کند - بلکه «رحمت واسعة» او همیشه ایجاب می کند که حد اکثر فرصت را به گناهکاران بدهد - در این آیه می گوید: «پروردگار تو آمرزنده و صاحب رحمت است» (وَ رَبُّكَ الْعَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ).
«اگر می خواست آنها را به اعمالشان مجازات کند هر چه زودتر عذاب را بر آنها می فرستاد» (لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ).

«ولی برای آنها موعدی است که با فرا رسیدن آن راه فراری نخواهند داشت» (بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا).
غفران او ایجاب می کند که توبه کاران را بیامرزد و رحمت او اقتضا می کند که در عذاب غیر آنها نیز تعجیل نکند شاید به صفوف توبه کاران بپیوندند ولی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۴
عدالت او هم اقتضا می کند وقتی طغیان و سرکشی به آخرین درجه رسید حسابشان را صاف کند.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۵۹ .... ص : ۵۴

(آیه ۵۹) - و سر انجام برای آخرین تذکر و هشدار در این سلسله آیات، سر نوشت تلخ و دردناک ستمکاران پیشین را یاد آوری کرده، می گوید: «و اینها شهرها و آبادیهایی است که (ویرانه های آنها در برابر چشم شما قرار دارد، و) ما آنها را به هنگامی که مرتکب ظلم و ستم شدند هلاک کردیم، و (در عین حال در عذابشان تعجیل ننمودیم، بلکه) موعدی برای هلاکشان قرار دادیم» (وَ تِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَ جَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۶۰ .... ص : ۵۴

(آیه ۶۰) - سرگذشت شگفت انگیز خضر و موسی: جمعی از قریش خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند و از عالمی که موسی علیه السلام مأمور به پیروی از او شد سؤال کردند، این آیه و چهار آیه بعد از آن نازل شد.
اصولاً سه ماجرا در این سوره آمده که هر سه از یک نظر هماهنگ است:
ماجرای اصحاب کهف که قبل از این گفته شد، داستان موسی و خضر، و داستان «ذو القرنین» که بعد از این می آید.
این هر سه ماجرا ما را از افق زندگی محدودمان بیرون می برد و نشان می دهد که نه عالم محدود به آن است که ما می بینیم، و نه چهره اصلی حوادث همیشه آن است که ما در برخورد اول در می یابیم.
در ماجرای موسی و خضر، یا به تعبیر دیگر عالم و دانشمند زمانش، به صحنه شگفت انگیزی بر خورد می کنیم که نشان می دهد: حتی یک پیغمبر اولوا العزم که آگاهترین افراد محیط خویش است باز دامنه علم و دانشش در بعضی از جهات محدود است و به سراغ معلمی می رود که به او درس بیاموزد.

آیه می گوید: «بخاطر بیاور هنگامی را که موسی به دوست خود گفت: من دست از جستجو بر نمی دارم تا به محل تلاقی دو دریا برسیم هر چند مدت طولانی به راه خود ادامه دهیم» (وَ إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۵

منظور از «فتیه» در اینجا «یوشع بن نون» مرد رشید و شجاع و با ایمان بنی اسرائیل است، «مجمع البحرین» به معنی محل پیوند دو دریاست و منظور محل اتصال خلیج «عقبه» با خلیج «سوئز» است که این دو خلیج به دریای احمر متصل می‌شوند.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۶۱.... ص: ۵۵

(آیه ۶۱) - «به هر حال هنگامی که به محل تلاقی آن دو دریا رسیدند ماهی خود را (که برای تغذیه همراه داشتند) فراموش کردند» (فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا).

اما عجب این که: «ماهی راه خود را در دریا پیش گرفت» و روان شد (فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا). این ماهی که ظاهراً به عنوان غذا تهیه کرده بودند ماهی تازه‌ای بوده که زنده شد و در آب پرید و حرکت کرد. زیرا هستند ماهیانی که بعد از خارج شدن از آب مدت قابل ملاحظه‌ای به صورت نیمه جان باقی می‌مانند و اگر در این مدت در آب بیفتند حیات عادی خود را از سر می‌گیرند.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۶۲.... ص: ۵۵

(آیه ۶۲) - «هنگامی که (موسی و همسفرش) از آنجا گذشتند (طول سفر و خستگی راه، گرسنگی را بر آنها چیره کرد، موسی به خاطرش آمد که غذایی به همراه آورده‌اند) به یار همسفرش گفت: غذای ما را بیاور که از این سفر، خسته شده‌ایم» (فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۶۳.... ص: ۵۵

(آیه ۶۳) - در این هنگام همسفرش به او «گفت: به خاطر داری هنگامی که ما (برای استراحت) به کنار آن صخره پناه بردیم من (در آنجا) فراموش کردم جریان ماهی را باز گو کنم- و این فقط شیطان بود که آن را از خاطر من برد- و ماهی راهش را به طرز شگفت‌انگیزی در دریا پیش گرفت» (قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۶۴.... ص: ۵۵

(آیه ۶۴) - و از آنجا که این موضوع، به صورت نشانه‌ای برای موسی در رابطه با پیدا کردن آن عالم بزرگ بود: «موسی گفت: این همان چیزی است که ما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۶

می‌خواستیم» و به دنبال آن می‌گردیم (قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ).

«و در این هنگام آنها از همان راه باز گشتند در حالی که پی جوئی می‌کردند» (فَارْتَدَّآ عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا).

در اینجا یک سؤال پیش می‌آید که مگر پیامبری همچون موسی ممکن است گرفتار نسیان و فراموشی شود که قرآن می‌گوید: «نَسِيَا حُوتَهُمَا» (ماهی‌شان را فراموش کردند).

پاسخ این است که مانعی ندارد در مسائلی که هیچ ارتباطی به احکام الهی و امور تبلیغی نداشته باشد یعنی در مسائل عادی در

زندگی روزمره گرفتار نسیان شود و این نه از یک پیامبر بعید است، و نه با مقام عصمت منافات دارد.

سوره الکهف (۱۸): آیه ۶۵ .... ص: ۵۶

(آیه ۶۵) - دیدار معلم بزرگ: هنگامی که موسی و یار همسفرش به جای اول، یعنی در کنار صخره و نزدیک «مجمع البحرین» باز گشتند گمشده خود را یافتند «ناگهان بنده‌ای از بندگان ما را یافتند که او را مشمول رحمت خود ساخته، و علم و دانش فراوانی از نزد خود تعلیمش کرده بودیم» (فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا).

سوره الکهف (۱۸): آیه ۶۶ .... ص: ۵۶

(آیه ۶۶) - در این هنگام «موسی (با نهایت ادب و به صورت استفهام) به آن مرد عالم گفت: آیا از تو پیروی کنم تا از آنچه به تو تعلیم داده شده، و مایه رشد و صلاح است به من بیاموزی؟» (قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عَلَّمْتَ رُشْدًا).

سوره الکهف (۱۸): آیه ۶۷ .... ص: ۵۶

(آیه ۶۷) - ولی با کمال تعجب آن مرد عالم به موسی «گفت: تو هرگز توانایی نداری با من شکیبایی کنی» (قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا).

سوره الکهف (۱۸): آیه ۶۸ .... ص: ۵۶

(آیه ۶۸) - و بلا- فاصله دلیل آن را بیان کرد و گفت: «تو چگونه می‌توانی در برابر چیزی که از رموزش آگاه نیستی شکیبایی باشی؟» (وَ كَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا).

این مرد عالم به ابوابی از علوم احاطه داشته که مربوط به اسرار باطن و عمق حوادث و پدیده‌ها بوده، در حالی که موسی نه مأمور به باطن بود و نه از آن آگاهی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۷

چندانی داشت. در چنین موردی آن کس که ظاهر را می‌بیند عنان صبر و اختیار را از کف می‌دهد، و به اعتراض و گاهی به پرخاش بر می‌خیزد.

سوره الکهف (۱۸): آیه ۶۹ .... ص: ۵۷

(آیه ۶۹) - موسی از شنیدن این سخن شاید نگران شد و از این بیم داشت که فیض محضر این عالم بزرگ از او قطع شود، لذا به او تعهد سپرد که در برابر همه رویدادها صبر کند و «گفت: بخواست خدا مرا شکیبای خواهی یافت و قول می‌دهم که در هیچ کاری با تو مخالفت نکنم» (قَالَ سَتَجِدُنِي إِِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا).

باز موسی در این عبارت نهایت ادب خود را آشکار می‌سازد، تکیه برخواست خدا می‌کند، به آن مرد عالم نمی‌گوید من صابرم بلکه می‌گوید انشاء الله مرا صابر خواهی یافت.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۷۰ .... ص : ۵۷

(آیه ۷۰) - ولی از آنجا که شکیبایی در برابر حوادث ظاهراً زنده‌ای که انسان از اسرارش آگاه نیست کار آسانی نمی‌باشد بار دیگر آن مرد عالم از موسی تعهد گرفت و به او اخطار کرد و «گفت: پس اگر می‌خواهی به دنبال من بیایی (سکوت محض باش) از هیچ چیز سؤال مکن تا خودم به موقع آن را برای تو باز گو کنم!» (قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا).

موسی این تعهد مجدد را سپرد و در معیت این استاد به راه افتاد.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۷۱ .... ص : ۵۷

(آیه ۷۱) - معلم الهی و این اعمال زنده‌؟! «آن دو (موسی و مرد عالم الهی) به راه افتادند تا آنکه سوار کشتی شدند» (فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ).

هنگامی که آن دو سوار کشتی شدند خضر «کشتی را سوراخ کرد!» (حَرَقَهَا).

از آنجا که موسی از یک سو پیامبر بزرگ الهی بود و باید حافظ جان و مال مردم باشد، و امر به معروف و نهی از منکر کند، و از سوی دیگر وجدان انسانی او اجازه نمی‌داد در برابر چنین کار خلافی سکوت اختیار کند تعهدی را که با خضر داشت به دست فراموشی سپرد، و زبان به اعتراض گشود و «گفت: آیا آن را سوراخ کردی که اهلش را غرق کنی؟ راستی چه کار بدی انجام دادی!» (قَالَ أَخْرَقْتُهَا لِتُغْرَقَ أَهْلُهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۸

سوره الكهف (۱۸): آیه ۷۲ .... ص : ۵۸

(آیه ۷۲) - در این هنگام مرد عالم الهی با متانت خاص خود نظری به موسی افکند و «گفت: نگفتم تو هرگز نمی‌توانی با من شکیبایی کن؟! (قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۷۳ .... ص : ۵۸

(آیه ۷۳) - موسی که از عجله و شتابزدگی خود که طبعاً به خاطر اهمیت حادثه بود پشیمان گشت و به یاد تعهد خود افتاد در مقام عذر خواهی بر آمده رو به استاد کرد و چنین «گفت: مرا در برابر فراموشکاری که داشتم مؤاخذه مکن و بر من به خاطر این کار سخت مگیر» (قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُزَهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عَسِرًا) یعنی اشتباهی بود و هر چه بود گذشت تو با بزرگواری خود صرف نظر فرما.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۷۴ .... ص : ۵۸

(آیه ۷۴) - سفر دریایی آنها تمام شد از کشتی پیاده شدند، «و به راه خود ادامه دادند، در اثناء راه به کودکی رسیدند ولی (آن مرد عالم بی‌مقدمه) اقدام به قتل آن کودک کرد!» (فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ).

در اینجا بار دیگر موسی از کوره در رفت، منظره وحشتناک کشتن یک کودک بی گناه، آن هم بدون هیچ مجوز گویبی غباری از اندوه و نارضائی چشمان او را پوشانید، آن چنان که بار دیگر تعهد خود را فراموش کرد، زبان به اعتراض گشود، و «گفت: آیا انسان بی گناه و پاکی را بی آنکه قتلی کرده باشد کشتی؟!» (قَالَ أَقْتَلْتَنفَسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ). «به راستی که چه کار منکر و زشتی انجام دادی» (لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا).

آغاز جزء شانزدهم قرآن مجید .... ص : ۵۸

ادامه سوره کهف .... ص : ۵۸

سوره الكهف(۱۸): آیه ۷۵ .... ص : ۵۸

(آیه ۷۵) - باز آن عالم بزرگوار با همان خونسردی مخصوص به خود جمله سابق را تکرار کرد «گفت: آیا به تو نگفتم تو هرگز توانایی نداری با من صبر کنی» (قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۷۶ .... ص : ۵۸

(آیه ۷۶) - موسی (ع) به یاد پیمان خود افتاد، توجهی توأم با شرمساری، چرا که دو بار پیمان خود را - هر چند از روی فراموشی - شکسته بود، و کم کم احساس می کرد که گفته استاد ممکن است راست باشد و کارهای او برای موسی در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۹

آغاز غیر قابل تحمل است، لذا بار دیگر زبان به عذر خواهی گشود و چنین «گفت:

(این بار نیز از من صرف نظر کن، و فراموشی مرا نادیده بگیر، اما) اگر بعد از این از تو تقاضای توضیحی در کارهایت کردم (و بر تو ایراد گرفتم) دیگر با من مصاحبت نکن چرا که تو از ناحیه من دیگر معذور خواهی بود» (قَالَ إِنَّ سَأَلْتَكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا).

این جمله حکایت از نهایت انصاف و درونگری موسی می کند، و نشان می دهد که او در برابر یک واقعیت، هر چند تلخ، تسلیم بود

سوره الكهف(۱۸): آیه ۷۷ .... ص : ۵۹

(آیه ۷۷) - بعد از این گفتگو و تعهد مجدد «موسی با استاد به راه افتاد، تا به قریه ای رسیدند و از اهالی آن قریه غذا خواستند، ولی آنها از میهمان کردن این دو مسافر خودداری کردند» (فَانطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطَعَمَا أَهْلُهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا). منظور از «قریه» در اینجا شهر «ناصره» یا بندر «ایله» است.

و در هر صورت از آنچه بر سر موسی و استادش در این قریه آمد می فهمیم که اهالی آن خسیس و دون همت بوده اند، لذا در روایتی از پیامبر صلی الله علیه و آله می خوانیم که در باره آنها فرمود: «آنها مردم لئیم و پستی بودند».

سپس قرآن اضافه می کند: «با این حال آنها در آن آبادی دیواری یافتند که می خواست فرود آید، آن مرد عالم دست به کار شد تا آن را بر پا دارد» و مانع ویرایش شود (فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ فَاقَامَهُ).

موسی - که مشاهده کرد خضر در برابر این بی‌حرمتی به تعمیر دیواری که در حال سقوط است پرداخته مثل این که می‌خواهد مزد کار بد آنها را به آنها بدهد، و فکر می‌کرد حد اقل خوب بود استاد این کار را در برابر اجرتی انجام می‌داد تا وسیله غذایی فراهم گردد - تعهد خود را بار دیگر بکلی فراموش کرد، و زبان به اعتراض گشود اما اعتراضی ملایمتر و خفیفتر از گذشته، و «گفت: می‌خواستی در مقابل این کار اجرتی بگیری!» (قَالَ لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا).

در واقع موسی فکر می‌کرد این عمل دور از عدالت است که انسان در برابر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۰ مردمی که این قدر فرومایه باشند این چنین فدا کاری کند.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۷۸ .... ص : ۶۰

(آیه ۷۸) - اینجا بود که مرد عالم، آخرین سخن را به موسی گفت، زیرا از مجموع حوادث گذشته یقین کرد که موسی، تاب تحمل در برابر اعمال او را ندارد «فرمود: اینک وقت جدایی من و توست! اما به زودی سر آنچه را که نتوانستی بر آن صبر کنی برای تو باز گو می‌کنم» (قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَ بَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا). خبر فراق همچون پتکی بود که بر قلب موسی وارد شد، فراق از استادی که سینه‌اش مخزن اسرار بود. آری! جدا شدن از چنین رهبری سخت دردناک است، اما واقعیت تلخی بود که به هر حال موسی باید آن را پذیرا شود.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۷۹ .... ص : ۶۰

(آیه ۷۹) - اسرار درونی این حوادث! بعد از آن که فراق و جدایی موسی و خضر مسلم شد، لازم بود این استاد الهی اسرار کارهای خود را که موسی تاب تحمل آن را نداشت باز گو کند، و در واقع بهره موسی از مصاحبت او فهم راز این سه حادثه عجیب بود که می‌توانست کلیدی باشد برای مسائل بسیار، و پاسخی برای پرسشهای گوناگون. نخست از داستان کشتی شروع کرد و گفت: «اما کشتی به گروهی مستمند تعلق داشت که با آن در دریا کار می‌کردند، من خواستم آن را معیوب کنم زیرا (می‌دانستم) در پشت سر آنها پادشاهی ستمگر است که هر کشتی سالمی را از روی غضب می‌گیرد» (أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَ كَانَ وِراءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا). و به این ترتیب در پشت چهره ظاهری زننده سوراخ کردن کشتی، هدف مهمی که همان نجات آن از چنگال یک پادشاه غاصب بوده است، وجود داشته، چرا که او هرگز کشتیهای آسیب دیده را مناسب کار خود نمی‌دید و از آن چشم می‌پوشید، خلاصه این کار در مسیر حفظ گروهی مستمند بود و باید انجام می‌شد.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۸۰ .... ص : ۶۰

(آیه ۸۰) - سپس به بیان راز حادثه دوم یعنی قتل نوجوان پرداخته چنین می‌گوید: «و اما آن نوجوان پدر و مادرش با ایمان بودند، و بیم داشتیم که آنان را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۱ به طغیان و کفر وا دارد» (وَ أَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَ كُفْرًا). به هر حال آن مرد عالم، اقدام به کشتن این نوجوان کرد و حادثه ناگواری را که در آینده برای یک پدر و مادر با ایمان در فرض حیات او رخ می‌داد دلیل آن گرفت.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۸۱ .... ص : ۶۱

(آیه ۸۱) - و بعد اضافه کرد: «ما چنین کردیم که پروردگارشان فرزندی پاکتر و پر محبت تر به جای او به آنها عطا فرماید» فَأَرَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَوَةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۸۲ .... ص : ۶۱

اشاره

(آیه ۸۲) - در این آیه مرد عالم پرده از روی راز سومین کار خود یعنی تعمیر دیوار بر می دارد و چنین می گوید: «اما دیوار متعلق به دو نوجوان یتیم در شهر بود، و زیر آن گنجی متعلق به آنها وجود داشت و پدر آنها مرد صالحی بود» (وَ أُمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لَغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَ كَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَ كَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا). «پس پروردگار تو می خواست آنها به سر حد بلوغ برسند، و گنجشان را استخراج کنند» (فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَ يَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا).

«این رحمتی بود از ناحیه پروردگار تو» (رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ).

و من مأمور بودم به خاطر نیکو کاری پدر و مادر این دو یتیم آن دیوار را بسازم، مبدا سقوط کند و گنج ظاهر شود و به خطر بیفتد.

در پایان برای رفع هر گونه شک و شبهه از موسی، و برای این که به یقین بدانند همه این کارها بر طبق نقشه و مأموریت خاصی بوده است اضافه کرد: «و من این کار را به دستور خودم انجام ندادم» بلکه فرمان خدا و دستور پروردگار بود (وَ مَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي).

آری! «این بود سر کارهایی که توانایی شکیبایی در برابر آنها را نداشتی» (ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا).

درسهای داستان خضر و موسی .... ص : ۶۱

الف) پیدا کردن رهبر دانشمند و استفاده از پرتو علم او به قدری اهمیت دارد که حتی پیامبر اولوا العزمی همچون موسی این همه راه به دنبال او می رود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۲

و این سر مشقی است برای همه انسانها در هر حد و پایه ای از علم و در هر شرائط و سن و سال.

ب) جوهره علم الهی از عبودیت و بندگی خدا سر چشمه می گیرد.

ج) همواره علم را برای عمل باید آموخت چنانکه موسی به دوست عالمش می گوید: «... مِمَّا عَلَّمْتَ رُشْدًا» (دانشی به من بیاموز که راهگشای من به سوی هدف و مقصد باشد) یعنی من دانش را تنها برای خودش نمی خواهم بلکه برای رسیدن به هدف می طلبم.

د) در کارها نباید عجله کرد چرا که بسیاری از امور نیاز به فرصت مناسب دارد.

ه) چهره ظاهر و چهره باطن اشیا و حوادث، مسأله مهم دیگری است که این داستان به ما می آموزد، ما نباید در مورد رویدادهای ناخوشایند که در زندگیمان پیدا می شود عجولانه قضاوت کنیم، چه بسیارند حوادثی که ما آن را ناخوش داریم اما بعدا معلوم می شود که از الطاف خفیه الهی بوده است.

این همان است که قرآن در آیه ۱۲۲ سوره بقره به آن اشاره کرده است.

و) اعتراف به واقعیتها و موضعگیری هماهنگ با آنها- هنگامی که موسی سه بار بطور ناخواسته گرفتار پیمان شکنی در برابر دوست عالمش شد در برابر این واقعیت تلخ، لجاجت به خرج نداد، و منصفانه حق را به آن مرد عالم داد، صمیمانه از او جدا شد و برنامه کار خویش را پیش گرفت.

انسان نباید تا آخر عمر مشغول آزمایش خویش باشد و زندگی را به آزمایشگاهی برای آینده ای که هرگز نمی آید تبدیل کند، هنگامی که چند بار مطلبی را آزمود باید به نتیجه آن گردن نهد.

ز) آثار ایمان پدران برای فرزندان: خضر به خاطر یک پدر صالح و درستکار، حمایت از فرزندانش را در آن قسمتی که می توانست بر عهده گرفت، یعنی فرزند در پرتو ایمان و امانت پدر می تواند سعادت مند شود و نتیجه نیک آن عائد فرزند او هم بشود.

ح) کوتاهی عمر به خاطر آزار پدر و مادر: جایی که فرزندی به خاطر آن که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۳ در آینده پدر و مادر خویش را آزار می دهد و در برابر آنها طغیان و کفران می کند و یا آنها را از راه الهی به در می برد مستحق مرگ باشد چگونه است حال فرزندی که هم اکنون مشغول به این گناه است، آنها در پیشگاه خدا چه وضعی دارند.

ط) مردم دشمن آنند که نمی دانند! بسیار می شود که کسی در باره ما نیکی می کند اما چون از باطن کار خبر نداریم آن را دشمنی می پنداریم، و آشفته می شویم، مخصوصا در برابر آنچه نمی دانیم کم صبر و بی حوصله هستیم. اما داستان فوق به ما می گوید نباید در قضاوت شتاب کرد، باید ابعاد مختلف هر موضوعی را بررسی نمود.

ی) ادب شاگرد و استاد: در گفتگوهایی که میان موسی و آن مرد عالم الهی رد و بدل شد نکته های جالبی پیرامون ادب شاگرد و استاد به چشم می خورد، از جمله:

۱- موسی خود را به عنوان تابع خضر معرفی می کند «أَتَّبِعُكَ».

۲- در مقام تواضع، علم استاد را بسیار معرفی می کند و خود را طالب فرا گرفتن گوشه ای از علم او «مِمَّا عَلَّمْتَ»- دقت کنید.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۸۳ .... ص: ۶۳

(آیه ۸۳)- سر گذشت عجیب ذو القرنین! در آغاز بحث در باره اصحاب کهف گفتیم که گروهی از قریش به این فکر افتادند که پیامبر اسلام را به اصطلاح آزمایش کنند، پس از مشاوره با یهود مدینه سه مسأله طرح کردند. اکنون نوبت داستان ذو القرنین است:

داستان ذو القرنین در باره کسی است که افکار فلاسفه و محققان را از دیر زمان تاکنون به خود مشغول داشته، و برای شناخت او تلاش فراوان کرده اند.

ما نخست به تفسیر آیات مربوط به ذو القرنین می پردازیم، سپس برای شناخت شخص او وارد بحث می شویم.

نخست می گوید: «از تو در باره ذو القرنین سؤال می کنند» (وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الذُّرِّيَيْنِ).

«بگو: به زودی گوشه‌ای از سر گذشت او را برای شما باز گو می‌کنم» (قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۴

آغاز این آیه نشان می‌دهد که داستان ذو القرنین در میان مردم قیلا مطرح بوده منتها اختلافات یا ابهاماتی آن را فرا گرفته بود، به همین دلیل از پیامبر صلی الله علیه و آله توضیحات لازم را در این زمینه خواستند.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۸۴ .... ص : ۶۴

(آیه ۸۴) - سپس اضافه می‌کند: «ما در روی زمین او را تمکین دادیم» (إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ). و قدرت و ثبات و نیرو و حکومت بخشیدیم.

«و اسباب هر چیز را در اختیارش نهادیم» (وَ آتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا).

عقل و درایت کافی، مدیریت صحیح، قدرت و قوت، لشکر و نیروی انسانی و امکانات مادی خلاصه آنچه از وسائل معنوی و مادی برای پیشرفت و رسیدن به هدفها لازم بود در اختیار او نهادیم.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۸۵ .... ص : ۶۴

(آیه ۸۵) - «او هم از این وسائل استفاده کرد» (فَاتَّبَعَ سَبَبًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۸۶ .... ص : ۶۴

(آیه ۸۶) - «تا به غروبگاه آفتاب رسید» (حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ).

«در آنجا احساس کرد که خورشید در چشمه یا دریای تیره و گل آلودی فرو می‌رود» (وَ حَيْدَهَا تَعْرَبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ). «و در آنجا گروهی از انسانها را یافت» (وَ وَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا). که مجموعه‌ای از انسانهای نیک و بد بودند.

«به ذو القرنین گفتیم: آیا می‌خواهی آنها را مجازات کنی و یا طریقه نیکویی را در میان آنها انتخاب نمایی» (قُلْنَا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ تَعَذَّبَ وَ إِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۸۷ .... ص : ۶۴

(آیه ۸۷) - ذو القرنین «گفت: اما کسانی که ستم کرده‌اند به زودی آنها را مجازات خواهیم کرد» (قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نَعَذِّبُهُ).

«سپس به سوی پروردگارش باز می‌گردد و خداوند او را عذاب شدیدی خواهد نمود» (ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا).

این ظالمان و ستمگران هم مجازات این دنیا را می‌چشند و هم عذاب آخرت را.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۸۸ .... ص : ۶۴

(آیه ۸۸) - «و اما کسی که ایمان آورد، و عمل صالح انجام دهد، پاداشی نیکوتر خواهد داشت» (وَ أَمَّا مَنْ آمَنَ وَ عَمِلَ صَالِحًا

فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنَى). بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۵

«و ما دستور آسانی به او خواهیم داد» (وَ سَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا).

هم با گفتار نیک با او برخورد خواهیم کرد، و هم تکالیف سخت و سنگین بر دوش او نخواهیم گذارد، و خراج و مالیات سنگین نیز از او نخواهیم گرفت.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۸۹ .... ص: ۶۵

(آیه ۸۹) - «ذو القرنین» سفر خود را به غرب پایان داد سپس عزم شرق کرد آن گونه که قرآن می گوید: «سپس از اسباب و وسائلی که در اختیار داشت مجددا بهره گرفت» (ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۹۰ .... ص: ۶۵

(آیه ۹۰) - «و همچنان به راه خود ادامه داد تا به خاستگاه خورشید رسید» (حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ).

«در آنجا مشاهده کرد که خورشید بر جمعیتی طلوع می کند که جز آفتاب برای آنها پوششی قرار نداده بودیم» (وَجَدَهَا تَطَّلَعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا).

این جمعیت در مرحله ای بسیار پایین از زندگی انسانی بودند، تا آنجا که برهنه زندگی می کردند، و یا پوشش بسیار کمی که بدن آنها را از آفتاب نمی پوشانید، داشتند.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۹۱ .... ص: ۶۵

(آیه ۹۱) - آری! «این چنین بود کار ذو القرنین، و ما به خوبی می دانیم او چه امکاناتی برای (پیشبرد اهداف خود) در اختیار داشت» (كَذَٰلِكَ وَ قَدْ أَحْطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۹۲ .... ص: ۶۵

(آیه ۹۲) - سدّ ذو القرنین چگونه ساخته شد؟ در اینجا به یکی دیگر از سفرهای ذو القرنین اشاره کرده، می گوید: «بعد از این ماجرا باز از اسباب مهمی که در اختیار داشت بهره گرفت» (ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۹۳ .... ص: ۶۵

(آیه ۹۳) - «همچنان راه خود را ادامه داد تا به میان دو کوه رسید، و در آنجا گروهی غیر از آن دو گروه سابق یافت که هیچ سخنی را نمی فهمیدند» (حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا).

اشاره به این که او به یک منطقه کوهستانی رسید و در آنجا جمعیتی مشاهده کرد که از نظر تمدن در سطح بسیار پائینی بودند، چرا که یکی از روشترین نشانه های تمدن انسانی، همان سخن گفتن اوست.

بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۶

سوره الكهف (۱۸): آیه ۹۴ .... ص: ۶۶

(آیه ۹۴) - در این هنگام آن جمعیت که از ناحیه دشمنان خونخوار و سر سختی به نام یاجوج و ماجوج در عذاب بودند، مقدم ذو القرنین را که دارای قدرت و امکانات عظیمی بود، غنیمت شمردند، دست به دامن او زدند و «گفتند: ای ذو القرنین! یاجوج و ماجوج در این سر زمین فساد می کنند، آیا ممکن است ما هزینه ای در اختیار تو بگذاریم که میان ما و آنها سدّی ایجاد کنی» (قَالُوا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَى أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا).

این گفتار آنها، با این که حد اقل زبان ذو القرنین را نمی فهمیدند ممکن است از طریق علامت و اشاره بوده باشد.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۹۵ .... ص: ۶۶

(آیه ۹۵) - اما ذو القرنین در پاسخ آنها «گفت: آنچه پروردگارم در اختیار من گذارده (از آنچه شما پیشنهاد می کنید) بهتر است» و نیازی به کمک مالی شما ندارم» (قَالَ مَا مَكَّنِي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ). «مرا با نیرویی یاری کنید، تا میان شما و آنها (قوم مفسد)، سد نیرومندی ایجاد کنم» (فَاعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۹۶ .... ص: ۶۶

(آیه ۹۶) - سپس چنین دستور داد: «قطعات بزرگ آهن برای من بیاورید» (آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ). هنگامی که قطعات آهن آماده شد، دستور چیدن آنها را بر روی یکدیگر صادر کرد «تا کاملاً میان دو کوه را پوشاند» (حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ).

سومین دستور ذو القرنین این بود که به آنها «گفت: (مواد آتشنا هیزم و مانند آن بیاورید و آن را در دو طرف این سدّ قرار دهید، و با وسائلی که در اختیار دارید) در آن آتش بدمید تا قطعات آهن را، سرخ و گداخته کرد» (قَالَ أَنْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا).

در حقیقت او می خواست، از این طریق قطعات آهن را به یکدیگر پیوند دهد و سدّ یکپارچه ای بسازد، و با این طرح عجیب، همان کاری را که امروز به وسیله جوشکاری انجام می دهند انجام داد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۷
سر انجام آخرین دستور را چنین صادر کرد: «گفت: مس ذوب شده برای من بیاورید تا بر روی این سدّ بریزم» (قَالَ آتُونِي أُفْرِغَ عَلَيْهِ قِطْرًا).

و به این ترتیب مجموعه آن سدّ آهنین را بالای ای از مس پوشانید و آن را از نفوذ هوا و پوسیدن حفظ کرد!

سوره الكهف (۱۸): آیه ۹۷ .... ص: ۶۷

(آیه ۹۷) - سر انجام چنان سدّ محکمی ساخت «که آنها [طایفه یاجوج و ماجوج] قادر نبودند از آن بالا روند، و نمی توانستند نقبی در آن ایجاد کنند» (فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا).

اشاره

(آیه ۹۸) - در اینجا ذو القرنین با این که کار بسیار مهمی انجام داده بود، و طبق روش مستکبران می‌بایست به آن مباحثات کند و بر خود ببالد، و یا منتی بر سر آن گروه بگذارد، اما چون مرد خدا بود، با نهایت ادب چنین «اظهار داشت: که این از رحمت پروردگار من است» (قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي).

اگر علم و آگاهی دارم و به وسیله آن می‌توانم چنین گام مهمی بر دارم از ناحیه خداست و اگر قدرت و نفوذ سخن دارم آن هم از ناحیه اوست.

سپس این جمله را اضافه کرد که گمان نکنید این یک سدّ جاودانی و ابدی است نه «هنگامی که وعده پروردگارم فرا رسد آن را در هم می‌کوبد» و به یک سر زمین صاف و هموار مبدل می‌سازد! (فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءً).
«و این وعده پروردگارم حق است» (وَ كَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا).

ذو القرنین در این گفتارش به مسأله فناء دنیا و در هم ریختن سازمان آن در آستانه رستاخیز اشاره می‌کند.

نکات آموزنده این داستان تاریخی: .... ص: ۶۷

در این داستان نکات آموزنده فراوانی است که در واقع هدف اصلی قرآن را تشکیل می‌دهد.

۱- نخستین درسی که به ما می‌آموزد این است که در جهان هیچ کاری بدون توسل به اسباب امکان ندارد، لذا خدا برای پیشرفت کار ذو القرنین «اسباب» پیشرفت و پیروزی را به او داد.

۲- هیچ حکومتی نمی‌تواند بدون تشویق خادمان و مجازات خطا کاران به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۸
پیروزی برسد، این همان اصلی است که ذو القرنین از آن به خوبی استفاده کرد و علی علیه السلام در فرمان معروفش به «مالک اشتر» که یک دستور العمل جامع کشور داری است می‌فرماید: «هیچ گاه نباید نیکو کار و بد کار در نظر تو یکسان باشند، زیرا این امر سبب می‌شود که نیکو کاران به کار خود بی‌رغبت شوند و بد کاران جسور و بی‌پروا».

۳- تکلیف شاق هرگز مناسب یک حکومت عدل الهی نیست، و به همین دلیل ذو القرنین بعد از آن که تصریح کرد من ظالمان را مجازات خواهم کرد و صالحان را پاداش نیکو خواهم داد، اضافه نمود: «من برنامه سهل و آسانی به آنها پیشنهاد خواهم کرد» تا توانایی انجام آن را از روی میل و رغبت و شوق داشته باشند.

۴- یک حکومت فرا گیر نمی‌تواند نسبت به تفاوت و تنوع زندگی مردم و شرائط مختلف آنها بی‌اعتنا باشد.

۵- ذو القرنین حتی جمعیتی را که به گفته قرآن سخنی نمی‌فهمیدند (لا- يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا). از نظر دور نداشت، و با هر وسیله ممکن بود به درد دل آنها گوش فرا داد و نیازشان را بر طرف ساخت.

۶- امنیت، نخستین و مهمترین شرط یک زندگی سالم اجتماعی است، به همین جهت «ذو القرنین» برای فراهم کردن آن پر زحمت‌ترین کارها را بر عهده گرفت.

۷- درس دیگری که از این ماجرای تاریخی می‌توان آموخت این است که صاحبان اصلی درد، باید در انجام کار خود شریک

باشند که «آه صاحب درد را باشد اثر» اصولاً کاری که با شرکت صاحبان اصلی درد پیش می‌رود هم به بروز استعدادهای آنها کمک می‌کند و هم نتیجه حاصل شده را ارج می‌نهند و در حفظ آن می‌کوشند چرا که در ساختن آن تحمل رنج فراوان کرده‌اند.

ضمناً به خوبی روشن می‌شود که حتی یک ملت عقب افتاده هنگامی که از طرح و مدیریت صحیحی بر خوردار شود می‌تواند دست به چنان کار مهم و محیر العقولی بزند.

۸- یک رهبر الهی باید بی‌اعتنا به مال و مادیات باشد، و به آنچه خدا در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۹ اختیارش گذارده قناعت کند.

در قرآن مجید کرارا در داستان انبیاء می‌خوانیم: که آنها یکی از اساسی‌ترین سخنهایشان این بود که ما در برابر دعوت خود هرگز اجر و پاداش و مالی از شما مطالبه نمی‌کنیم.

۹- محکم کاری از هر نظر درس دیگر این داستان است.

۱۱- انسان هر قدر قوی و نیرومند و متمکن و صاحب قدرت شود و از عهده انجام کارهای بزرگ بر آید باز هرگز نباید به خود بی‌بالد و مغرور گردد این هم درس دیگری است که ذو القرنین به همگان تعلیم می‌دهد.

۱۲- همه چیز زائل شدنی است و محکمترین بناهای این جهان سرانجام خلل خواهد یافت، هر چند از آهن و فولاد یک پارچه باشد. این آخرین درس در این ماجرا درسی است برای همه آنها که عملاً دنیا را جاودانی می‌دانند، آن چنان در جمع مال و کسب مقام، بی‌قید و شرط و حریصانه می‌کوشند که گوئی هرگز مرگ و فنائی وجود ندارد.

یأجوج و ماجوج کیانند؟ ... ص: ۶۹

در قرآن مجید در دو سوره از یأجوج و ماجوج سخن به میان آمده، یکی در آیات مورد بحث و دیگر در سوره انبیاء آیه ۹۶. آیات قرآن به خوبی گواهی می‌دهد که این دو نام متعلق به دو قبیله وحشی خونخوار بوده است که مزاحمت شدیدی برای ساکنان اطراف مرکز سکونت خود داشته‌اند. و مردم قفقاز به هنگام سفر «کورس» به آن منطقه تقاضای جلو گیری از آنها را از وی نمودند، و او نیز اقدام به کشیدن سدّ معروف ذو القرنین نمود.

سورة الکهف(۱۸): آیه ۹۹ .... ص: ۶۹

(آیه ۹۹) - منزلگاه افراد بی‌ایمان: به تناسب بحثی که در گذشته از سدّ ذو القرنین و در هم کوبیدن آن در آستانه رستاخیز به میان آمد، در اینجا به مسائل مربوط به قیام قیامت ادامه داده چنین می‌گوید: «و در آن روز (که جهان پایان می‌گیرد) ما آنها را چنان رها می‌کنیم که در هم موج می‌زنند» (و تَرَکْنَا بَعْضَهُمْ یَوْمَئِذٍ یَمُوجُ فِی بَعْضٍ).

تعبیر به «یَمُوجُ» یا به خاطر فزونی و کثرت انسانها در آن صحنه است و یا به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۷۰

خاطر اضطراب و لرزه‌ای است که به اندام انسانها در آن روز می‌افتد، گوئی همچون امواج آب پیکر آنها می‌لرزد.

سپس اضافه می‌کند: «و در صور [شیپور] دمیده می‌شود، و ما همه را (حیات نوین می‌بخشیم و) جمع می‌کنیم» (و نُفِخَ فِی الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا).

بدون شک همه انسانها در آن صحنه، جمع خواهند بود، و احدی از این قانون مستثنا نیست.

از مجموع آیات قرآن به خوبی استفاده می‌شود که در پایان جهان و آغاز جهان دیگر، دو تحول عظیم انقلابی در عالم رخ می‌دهد: نخستین تحول، فزونی موجودات و انسانها در یک برنامه ضربتی است، و دومین برنامه که معلوم نیست چه اندازه با برنامه نخست فاصله دارد، برانگیخته شدن مردگان آن هم با یک برنامه ضربتی دیگر است، که از این دو برنامه در قرآن به عنوان «نفخ صور» (دمیدن در شیپور) تعبیر شده است.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۱۰۰ .... ص : ۷۰

(آیه ۱۰۰) - سپس به شرح حال کافران می‌پردازد، هم عاقبت اعمالشان و هم صفاتی را که موجب آن سرنوشت می‌گردد بیان کرده، و چنین می‌گوید: «ما جهنم را در آن روز به کافران عرضه می‌داریم» (وَ عَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا). جهنم با عذابهای رنگارنگ و مجازاتهای مختلف دردناکش در برابر آنها کاملاً ظاهر و آشکار می‌شود که همین مشاهده و ظهورش در برابر آنان خود عذابی است دردناک و جانکاه، تا چه رسد به این که گرفتار آن شوند.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۱۰۱ .... ص : ۷۰

(آیه ۱۰۱) - کافران کیانند و چرا گرفتار چنان سرنوشتی می‌شوند؟ در یک جمله کوتاه آنها را چنین معرفی می‌کند: «همانها که پرده‌ای چشمانشان را از یاد من پوشانده بود» (الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنِ ذِكْرِي). «و (همانها که گوش داشتند اما) قدرت شنوایی نداشتند» (وَ كَانُوا لَا يَسْمَعُونَ سَمْعًا). در حقیقت آنها مهمترین وسیله حقیقتی و درک واقعیات و آنچه عامل سعادت و شقاوت انسان می‌شود را از کار انداخته بودند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۷۱

آری! چهره حق آشکار است، و همه چیز این جهان با انسان سخن می‌گوید تنها یک چشم بینا و یک گوش شنوا لازم است و بس.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۱۰۲ .... ص : ۷۱

(آیه ۱۰۲) - این آیه به یک نقطه انحراف فکری آنها که پایه اصلی انحرافات دیگرشان بوده اشاره کرده، می‌گوید: «آیا کافران پنداشتند می‌توانند بندگانم را به جای من ولی و سرپرست خود انتخاب کنند» (أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ).

آیا این بندگانی که معبود واقع شدند همچون مسیح و فرشتگان هر قدر مقامشان والا باشد از خود چیزی دارند که بتوانند از دیگران حمایت کنند؟ یا به عکس، خود آنها هم هر چه داشتند از ناحیه خدا بود، حتی خودشان نیز نیازمند به هدایت او بودند این حقیقتی است که آنها فراموشش کردند و در شرک فرو رفتند.

در پایان آیه برای تأکید بیشتر می‌فرماید: «ما جهنم را برای پذیرایی کافران آماده کرده‌ایم» (إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا).

سوره الكهف(۱۸): آیه ۱۰۳ .... ص : ۷۱

(آیه ۱۰۳) - زیانکارترین مردم: این آیه و آیات آینده تا پایان سوره در عین این که توضیحی است برای صفات افراد بی‌ایمان، یک نوع جمع بندی است برای تمام بحثهایی که در این سوره گذشت مخصوصاً بحثهای مربوط به داستان اصحاب کهف و موسی و خضر و ذو القرنین و تلاشهای آنها در برابر مخالفانشان.

نخست به معرفی زیانکارترین انسانها و بد بخت ترین افراد بشر می‌پردازد، اما برای تحریک حس کنجکاوی شنوندگان در چنین مسأله مهمی آن را در شکل یک سؤال مطرح می‌کند و به پیامبر دستور می‌دهد: «بگو: آیا به شما خبر دهم زیانکارترین مردم کیست؟! (قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا).

سوره الكهف (۱۸): آیه ۱۰۴ .... ص: ۷۱

(آیه ۱۰۴) - بلافاصله خود پاسخ می‌گوید تا شنونده مدت زیادی در سرگردانی نماند: زیانکارترین مردم «کسانی هستند که کوششهایشان در زندگی دنیا گم و نابود شده با این حال گمان می‌کنند کار نیک انجام می‌دهند!» (الَّذِينَ ضَلَّ سَبِيلَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا).

مسئله مفهوم خسران تنها این نیست که انسان منفعتی را از دست بدهد بلکه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۷۲
خسران واقعی آن است که اصل سرمایه را نیز از کف دهد، چه سرمایه‌ای برتر و بالاتر از عقل و هوش و نیروهای خدا داد و عمر و جوانی و سلامت است؟ همین‌ها که محصولش اعمال انسان است و عمل ما تبلوری است از نیروها و قدرتهای ما. هنگامی که این نیروها تبدیل به اعمال ویرانگر یا بیهوده‌ای شود گوئی همه آنها گم و نابود شده‌اند. اما زیان واقعی و خسران مضاعف آنجاست که انسان سرمایه‌های مادی و معنوی خویش را در یک مسیر غلط و انحرافی از دست دهد و گمان کند کار خوبی کرده است، نه از این کوششها نتیجه‌ای برده، نه از زیانش درسی آموخته، و نه از تکرار این کار در امان است.

سوره الكهف (۱۸): آیه ۱۰۵ .... ص: ۷۲

(آیه ۱۰۵) - سپس به معرفی صفات و معتقدات این گروه زیانکار می‌پردازد و چند صفت که ریشه تمام بد بختیهای آنهاست، بیان می‌دارد.

نخست می‌گوید: «آنها کسانی هستند که به آیات پروردگارشان کافر شدند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ). آیاتی که چشم و گوش را بینا و شنوا می‌کند، آیاتی که پرده‌های غرور را در هم می‌درد، و چهره واقعیت را در برابر انسان مجسم می‌سازد، و بالاخره آیاتی که نور است و روشنایی، و آدمی را از ظلمات اوهام و پندارها بیرون آورده به سر زمین حقایق رهنمون می‌گردد.

دیگر این که آنها بعد از فراموش کردن خدا به معاد «و لقای او کافر شدند» (و لِقَائِهِ).

«لقاء الله» یعنی انسان در قیامت آثار خدا را بیشتر و بهتر از هر زمان دیگر مشاهده می‌کند، او را با چشم دل آشکارا می‌بیند، و ایمان او نسبت به خدا یک ایمان شهودی می‌شود.

آری! تا ایمان به «معاد» در کنار ایمان به «مبدأ» قرار نگیرد و انسان احساس نکند که قدرتی مراقب اعمال اوست روی اعمال خود حساب صحیحی نخواهد کرد، و اصلاح نخواهد شد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۷۳

سپس اضافه می‌کند: «به خاطر همین کفر به مبدأ و معاد «اعمالشان حبط و نابود شد» (فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ). درست همانند خاکستری در برابر یک توفان عظیم.

و چون آنها عملی که قابل سنجش و ارزش باشد ندارند، «لذا روز قیامت میزانی برای آنان برپا نخواهیم کرد» (فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا).

چرا که توزین و سنجش مربوط به جایی است که چیزی در بساط باشد، آنها که چیزی در بساط ندارند چگونه توزین و سنجش داشته باشند؟! لذا در روایت معروفی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «روز قیامت مردان فربه بزرگ جثه‌ای را در دادگاه خدا حاضر می‌کنند که وزنشان حتی به اندازه بال مگسی نیست». چرا که در این جهان اعمالشان، افکارشان و شخصیتشان همه تو خالی و پوک بود.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۱۰۶ .... ص: ۷۳

(آیه ۱۰۶) - سپس ضمن بیان کیفر آنها سومین عامل انحراف و بد بختی و زیانشان را بیان کرده، می‌گوید: «کیفر آنها جهنم است به خاطر آن که کافر شدند و آیات من و پیامبرانم را به باد استهزاء و سخریه گرفتند» (ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا وَ اتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا).

و به این ترتیب آنها سه اصل اساسی معتقدات دینی (مبدأ و معاد و رسالت انبیاء) را انکار کرده و یا بالاتر از انکار آن را به باد مسخره گرفتند.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۱۰۷ .... ص: ۷۳

(آیه ۱۰۷) - مشخصات کفار و زیانکارترین مردم و همچنین سرانجام کارشان به خوبی دانسته شد، اکنون به سراغ مؤمنان و سرنوشتشان می‌رویم تا با قرینه مقابله، وضع هر دو طرف کاملاً مشخص گردد، قرآن در این زمینه می‌گوید: «کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند باغهای فردوس منزلگاهشان است» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا).

«الْفِرْدَوْسِ» باغی است که همه نعمتها و تمام مواهب لازم در آن جمع باشد، و به این ترتیب «فردوس» بهترین و برترین باغهای بهشت است.

سوره الكهف(۱۸): آیه ۱۰۸ .... ص: ۷۳

(آیه ۱۰۸) - و از آنجا که کمال یک نعمت در صورتی خواهد بود که دست زوال به دامن آن دراز نشود بلا- فاصله اضافه می‌کند: «آنها جاودانه در این باغهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۷۴ بهشت خواهند ماند» (خَالِدِينَ فِيهَا).

و با این که طبع مشکل پسند و تحول طلب انسان دائماً تقاضای دگرگونی و تنوع و تحول می‌کند ساکنان فردوس «هرگز تقاضای نقل مکان و تحول از آن نخواهند کرد» (لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا). برای این که هر چه می‌خواهند در آنجا هست حتی تنوع و تکامل.

آیه ۱۰۹- شأن نزول: یهود هنگامی که این سخن الهی را از پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله شنیدند که: «وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا شَمَا جز بهره کمی از دانش ندارید» (۱) گفتند:

چگونه چنین چیزی می تواند صحیح باشد؟ در حالی که به ما تورات داده شده است و هر کس تورات به او داده شده، صاحب خیر کثیر است. آیه نازل شد (و ترسیمی از علم بی نهایت خدا و ناچیز بودن علم ما در برابر عمل او نمود).

تفسیر: آنها که امید لقای خدا را دارند! این آیه و آیه بعد در ارتباط با کل مباحث این سوره است، گویی قرآن می خواهد بگوید که آگاهی بر سر گذشت اصحاب کهف، و موسی و خضر، و ذوالقرنین در برابر علم بی پایان خدا مطلب مهمی نیست. روی سخن را به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله کرده، می گوید: «بگو: اگر دریاها برای نوشتن کلمات پروردگرم مرکب شود، دریاها پایان می یابد پیش از آن که کلمات پروردگرم پایان گیرد، هر چند همانند آن را به آن اضافه کنیم» (قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَ لَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا).

در حقیقت قرآن در این آیه توجه به این واقعیت می دهد که گمان مبرید عالم هستی محدود به آن است که شما می بینید یا می دانید یا احساس می کنید، بلکه آن قدر عظمت و گسترش دارد که اگر دریاها مرکب شوند و بخواهند نام آن و صفات و ویژگیهای آنها را بنویسند دریاها پایان می یابند پیش از آن که موجودات جهان هستی را احصا کرده باشند.

قابل توجه این که: آیه فوق در عین این که گسترش بی انتهای جهان هستی را

---

(۱) سوره اسراء (۱۷)، آیه ۸۵.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۷۵

در گذشته و حال و آینده مجسم می سازد، ترسیمی از علم نامحدود خداوند نیز هست، چرا که می دانیم خدا به همه آنچه در پهنه هستی بوده و خواهد بود احاطه علمی دارد، بلکه علم او از وجود این موجودات جدا نخواهد بود- دقت کنید.

پس به تعبیر دیگر می توان گفت: اگر تمام اقیانوسهای روی زمین مرکب و جوهر شوند و همه درختان قلم گردند هرگز قادر نیستند آنچه در علم خداوند است رقم بزنند.

(آیه ۱۱۰)- این آیه که آخرین آیه سوره کهف است مجموعه ای است از اصول اساسی اعتقادات دینی، «توحید» و «معاد» و «رسالت پیامبر» صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله و در واقع همان چیزی است که آغاز سوره کهف نیز با آن بوده است.

و از آنجا که مسأله نبوت در طول تاریخش با انواع غلو و مبالغه همراه بوده است آن را چنین بیان می کند: «بگو: من فقط بشری همچون شما هستم (یگانه امتیازم این است) که بر من وحی می شود» (قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحى إِلَيَّ).

و با این تعبیر بر تمام امتیازات پنداری شرک آلودی که پیامبران را از مرحله بشریت به مرحله الوهیت بالا می برد قلم سرخ می کشد.

سپس از میان تمام مسائلی که وحی می شود، انگشت روی مسأله توحید می گذارد و می گوید: بر من وحی می شود «که معبود شما فقط یکی است» (أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ).

در اینجا تنها به مسأله توحید اشاره شده است، زیرا توحید تنها یک اصل از اصول دین نیست بلکه خمیر مایه همه اصول و فروع اسلام است.

اگر در یک مثال ساده تعلیمات دین را از اصول و فروع به دانه‌های گوه‌ری تشبیه کنیم باید توحید را به آن ریسمانی تشبیه کرد که این دانه‌ها را به هم پیوند می‌دهد و از مجموع آن گردنبد پر ارزش و زیبایی می‌سازد. به همین دلیل در احادیث می‌خوانیم که: جمله «لا اله الا الله» قلعه محکم پروردگار است و هر کس در آن وارد شود از عذاب و کیفر الهی در امان است.

سومین جمله این آیه اشاره به مسأله رستاخیز می‌کند و آن را با حرف «فاء» به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۷۶ مسأله توحید پیوند می‌زند، و می‌گوید: «بنا بر این هر کس امید لقای پروردگارش را دارد باید عمل صالح انجام دهد» (فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا).

لقای پروردگار که همان مشاهده باطنی ذات پاک او با چشم دل و بصیرت درون است گر چه در این دنیا هم برای مؤمنان راستین امکان‌پذیر است اما در قیامت به خاطر مشاهده آثار بیشتر و روشتر جنبه همگانی و عمومی پیدا می‌کند.

در آخرین جمله حقیقت عمل صالح را در یک بیان کوتاه چنین باز گو می‌کند:

«و نباید کسی را در عبادت پروردگارش شریک سازد» (وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا).

به تعبیر روشتر تا حقیقت خلوص و اخلاص، در عمل نباید رنگ عمل صالح به خود نخواهد گرفت. در حقیقت عمل صالحی که از انگیزه الهی و اخلاص، سر چشمه گرفته و با آن آمیخته شده است گذر نامه لقای پروردگار است! عمل خالص تا آن حد در اسلام مورد اهمیت است که در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «کسی که چهل روز اعمال خود را خالصانه انجام دهد، خداوند چشمه‌های حکمت و دانش را از قلبش بر زبانش می‌گشاید».

«پایان سوره کهف»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۷۷

سوره مریم [۱۹] .... ص: ۷۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۹۸ آیه است

محتوای سوره: .... ص: ۷۷

بطور کلی محتوای این سوره در سه بخش خلاصه می‌شود:

- ۱- مهمترین بخش این سوره را قسمتی از سرگذشت زکریا و مریم و حضرت مسیح (ع) و یحیی و ابراهیم قهرمان توحید و فرزندش اسماعیل و ادريس و بعضی دیگر از پیامبران بزرگ الهی، تشکیل می‌دهد که دارای نکات تربیتی خاصی است.
- ۲- قسمتی دیگر مسائل مربوط به قیامت و چگونگی رستاخیز و سر نوشت مجرمان و پاداش پرهیز کاران و مانند آن است.
- ۳- بخش دیگر اشارات مربوط به قرآن و نفی فرزند از خداوند و مسأله شفاعت است که مجموعاً برنامه تربیتی مؤثری را برای

سوق نفوس انسانی به ایمان و پاکی و تقوا تشکیل می‌دهد.

فضیلت تلاوت سوره: .... ص : ۷۷

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «هر کس مداومت به خواندن این سوره کند از دنیا نخواهد رفت مگر این که خدا به برکت این سوره او را از نظر جان و مال و فرزند بی‌نیاز می‌کند». این غنا و بی‌نیازی مسلماً بازتابی است از پیاده شدن محتوای سوره در درون جان انسان و انعکاسش در خلال اعمال و رفتار و گفتار او.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۷۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره مریم (۱۹): آیه ۱ .... ص : ۷۸

(آیه ۱) - بار دیگر در آغاز این سوره به حروف مقطعه بر خورد می‌کنیم «ک، ه، ی، ع، ص» (کهیحص).

در خصوص حروف مقطعه این سوره دو دسته از روایات در منابع اسلامی دیده می‌شود:

نخست روایاتی است که هر یک از این حروف را اشاره به یکی از اسما بزرگ خداوند (الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى) می‌داند «ک» اشاره به کافی و «ه» اشاره به هادی، و «ی» اشاره به ولی، و «ع» اشاره به عالم و «ص» اشاره به «صادق الوعد» (کسی که در وعده خود صادق است).

دوم روایاتی است که این حروف مقطعه را به داستان قیام امام حسین (ع) در کربلا تفسیر کرده است: «ک» اشاره به «کربلا»، «ه» اشاره به «هلاک خاندان پیامبر» (ص) و «ی» به «یزید» و «ع» به مسأله «عطش» و «ص» به «صبر و استقامت» حسین و یاران جانبازش.

البته آیات قرآن تاب معانی مختلف را دارد که در عین تنوع منافاتی هم با هم ندارند.

سوره مریم (۱۹): آیه ۲ .... ص : ۷۸

(آیه ۲) - دعای گیرای زکریا - بعد از ذکر حروف مقطعه، نخستین سخن از داستان زکریا (ع) شروع می‌شود، می‌فرماید: «این یادی است از رحمت پروردگار تو نسبت به بنده‌اش زکریا...» (ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۳ .... ص : ۷۸

(آیه ۳) - «در آن هنگام که (از نداشتن فرزندی، سخت ناراحت و غمناک بود) پروردگارش را در خلوتگاه (عبادت) پنهان خواند...» (إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۴ .... ص : ۷۸

(آیه ۴) - «گفت: پروردگارا! استخوانم (که ستون پیکر من و محکمترین اعضای تن من است) سست شده (قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي).

«و شعله پیری تمام سرم را فرا گرفته» (وَ اشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۷۹
سپس می افزاید: پروردگارا! «و من هرگز در دعای تو از اجابت محروم نبوده‌ام» (وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا). تو همواره در گذشته مرا به اجابت دعاها عادت دادی و هیچ‌گاه محروم نساخته‌ای، اکنون که پیر و ناتوان شده‌ام سزاوارترم که دعایم را اجابت فرمایی و نومید باز نگردانی.

سوره مریم (۱۹): آیه ۵ .... ص: ۷۹

(آیه ۵) - سپس حاجت خود را چنین شرح می دهد: پروردگارا! «من از بستگانم بعد از خودم بی‌مناکم (که حق پاسداری از آیین تو را نگاه ندارند!) و (از طرفی) همسرم نازا و عقیم است، تو از نزد خود جانشینی به من ببخش ...» (وَ إِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَ كَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۶ .... ص: ۷۹

(آیه ۶) - «جانشینی که وارث من و دودمان یعقوب باشد، و او را مورد رضایت قرار ده!» (بِرِثْنِي وَ يَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَ اجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا).

به عقیده ما «ارث» در اینجا مفهوم وسیعی دارد که هم ارث اموال را شامل می شود و هم ارث مقامات معنوی را، چرا که اگر افراد فاسدی صاحب اختیار اموال فراوان او می شدند به راستی نگران کننده بود، و نیز اگر رهبری معنوی مردم به دست افراد ناصالح می افتاد آن نیز بسیار مایه نگرانی بود بنا بر این خوف زکریا در هر دو صورت قابل توجیه است.

سوره مریم (۱۹): آیه ۷ .... ص: ۷۹

(آیه ۷) - زکریا به آرزوی خود رسید: این آیه استجاب دعای زکریا را در پیشگاه پروردگار، استجابتی آمیخته با لطف و عنایت ویژه او بیان می کند، و با این جمله شروع می شود «ای زکریا! ما تو را بشارت به پسری می دهیم که نامش یحیی است پسری (بی سابقه) که همنامی برای او پیش از این قرار نداده‌ایم» (يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۸ .... ص: ۷۹

(آیه ۸) - اما زکریا که اسباب ظاهر را برای رسیدن به چنین مطلوبی مساعد نمی دید از پیشگاه پروردگار تقاضای توضیح کرد و «گفت: پروردگارا! چگونه برای من فرزندی خواهد بود؟ در حالی که همسرم نازا و عقیم است و من نیز از شدت پیری افتاده شده‌ام» (قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَ كَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَ قَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۸۰

سوره مریم (۱۹): آیه ۹ .... ص: ۸۰

(آیه ۹) - اما به زودی زکریا در پاسخ سؤالش این پیام را از درگاه خداوند دریافت داشت: «فرمود: مطلب همین گونه است که پروردگار تو گفته و این بر من آسان است» (قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ). این مسأله عجیبی نیست که از پیر مردی همچون تو و همسری ظاهرا نازا فرزندی متولد شود «من تو را قبلا آفریدم در حالی که هیچ نبودی» (وَ قَدْ خَلَقْتِكَ مِنْ قَبْلُ وَ لَمْ تَكُ شَيْئًا). خدایی که توانایی دارد از هیچ، همه چیز بیافریند، چه جای تعجب که در این سن و سال و این شرایط فرزندی به تو عنایت کند.

سوره مریم (۱۹): آیه ۱۰ .... ص: ۸۰

(آیه ۱۰) - زکریا با شنیدن سخن فوق بسیار دلگرم و خوشحال شد و نور امید سر تا پای وجودش را فرا گرفت اما از آنجا که این پیام از نظر او بسیار سر نوشت ساز و پر اهمیت بود از خدا تقاضای نشانه‌ای بر این کار کرد و «گفت: پروردگارا! نشانه‌ای برای من قرار ده» (قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً). بدون شک زکریا به وعده الهی ایمان داشت ولی برای اطمینان بیشتر - همان گونه که ابراهیم مؤمن به معاد تقاضای شهود چهره معاد در این زندگی کرد تا قلبش اطمینان بیشتری یابد - زکریا از خدا تقاضای چنین نشانه و آیتی نمود. «خدا به او فرمود: نشانه تو آن است که سه شبانه روز تمام (در حالی که زبانت سالم است) قدرت سخن گفتن با مردم را نخواهی داشت» تنها زبانت به ذکر خدا و مناجات با او گردش می‌کند (قَالَ آيَتِكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا). این نشانه آشکاری است که انسان با داشتن زبان سالم و قدرت بر هر گونه نیایش با پروردگار، در برابر مردم توانایی سخن گفتن را نداشته باشد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۱۱ .... ص: ۸۰

(آیه ۱۱) - «بعد از این (بشارت و این آیت روشن) زکریا از محراب عبادتش به سراغ مردم آمد و با اشاره به آنها چنین گفت: صبح و شام تسبیح پروردگار بگوئید» (فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا). چرا که نعمت بزرگی که خدا به زکریا ارزانی داشته دامنه آن همه قوم را فرا می‌گرفت و در سر نوشت آینده همه آنها تأثیر داشت. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۸۱
از این گذشته این موهبت که اعجازی محسوب می‌شد می‌توانست پایه‌های ایمان را در دل‌های افراد محکم کند.

سوره مریم (۱۹): آیه ۱۲ .... ص: ۸۱

(آیه ۱۲) - صفات برجسته یحیی: در آیات گذشته دیدیم که خداوند چگونه به هنگام پیری زکریا، یحیی را به او مرحمت فرمود، به دنباله آن در این آیه فرمان مهم الهی را خطاب به «یحیی» می‌خوانیم: «ای یحیی! کتاب خدا را با قوت و قدرت بگیر!» (يا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ).

منظور از «کتاب» در اینجا «تورات» است. و منظور از گرفتن کتاب با قوت و قدرت آن است که با قاطعیت هر چه تمامتر محتوای آن را اجرا کند، و به تمام آن عمل نماید، و در راه تعمیم و گسترش آن از هر نیروی مادی و معنوی، فردی و اجتماعی، بهره گیرد.

بعد از این دستور، به مواهب دهگانه‌ای که خدا به یحیی داده بود، و یا او به توفیق الهی کسب کرد، اشاره می‌کند.
۱- «ما فرمان نبوت و عقل و هوش و درایت را در کودکی به او دادیم» (وَ آتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۱۳ .... ص : ۸۱

(آیه ۱۳) - دوم: «و به او رحمت و محبت (نسبت به بندگان) از سوی خود بخشیدیم» (وَ حَنَانًا مِّن لَّدُنَّا).
۳- «و به او پاکی (روح و جان و پاکی عمل) دادیم» (وَ زَكَاةً).
۴- «و او پرهیز کار بود» (وَ كَانَ تَقِيًّا). و از آنچه خلاف فرمان پروردگار بود، دوری می‌کرد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۱۴ .... ص : ۸۱

(آیه ۱۴) - پنجم: «او نسبت به پدر و مادرش نیکو کار بود» (وَ بَرًّا بِوَالِدَيْهِ)
۶- «و جبار (و متکبر) و عصیانگر نبود» (وَ لَمْ يَكُنْ جَبَّارًا)
۷- «او معصیت کار و آلوده به گناه نبود» (عَصِيًّا)

سوره مریم (۱۹): آیه ۱۵ .... ص : ۸۱

اشاره

(آیه ۱۵) - ۸ و ۹ و ۱۰ - و چون او جامع این صفات برجسته و افتخارات بزرگ بود، «سلام بر او، آن روز که تولد یافت، و آن روز که می‌میرد، و آن روز که زنده بر انگيخته می‌شود» (وَ سَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَ يَوْمَ يَمُوتُ وَ يَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا)
. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۸۲

جمله فوق نشان می‌دهد که: در تاریخ زندگی انسان و انتقال او از عالمی به عالم دیگر سه روز سخت وجود دارد، روز گام نهادن به این دنیا «يَوْمَ وُلِدَ»

و روز مرگ و انتقال به جهان برزخ «يَوْمَ يَمُوتُ»

و روز بر انگيخته شدن در جهان دیگر «وَ يَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا»

و از آنجا که این سه روز انتقالی طبیعتاً با بحرانهایی رو برو است خداوند سلامت و عافیت خود را شامل حال بندگان خاصش قرار می‌دهد و آنها را در این سه مرحله توفانی در کنف حمایت خویش می‌گیرد.

شهادت یحیی! .... ص : ۸۲

یحیی قربانی روابط نامشروع یکی از طاغوتهای زمان خود شد به این ترتیب که «هرودیس» پادشاه هوسباز فلسطین، عاشق «هیرودیا» دختر برادر خود شد، و تصمیم به ازدواج با او گرفت! پیامبر بزرگ خدا یحیی (ع) صریحاً اعلام کرد که این ازدواج نامشروع است و من به مبارزه با چنین کاری قیام خواهم کرد.

آن دختر که یحیی را بزرگترین مانع راه خویش می‌دید تصمیم گرفت در یک فرصت مناسب از وی انتقام گیرد ارتباط خود را با عمویش بیشتر کرد و زیبایی خود را دامی برای او قرار داد.

روزی به او گفت: من هیچ چیز جز سر یحیی را نمی‌خواهم! «هرودیس» که دیوانه‌وار به آن زن عشق می‌ورزید بی‌توجه به عاقبت این کار تسلیم شد و چیزی نگذشت که سر یحیی را نزد آن زن بد کار حاضر ساختند اما عواقبت دردناک این عمل، سر انجام دامان او را گرفت.

سالار شهیدان امام حسین (ع) می‌فرمود: «از پستیهای دنیا اینکه سر یحیی بن زکریا را به عنوان هدیه برای زن بد کاره‌ای از زنان بنی اسرائیل بردند».

سوره مریم (۱۹): آیه ۱۶ .... ص: ۸۲

(آیه ۱۶) - سر آغاز تولد مسیح (ع): بعد از بیان سر گذشت یحیی (ع) رشته سخن را به داستان تولد عیسی (ع) و سر گذشت مادرش مریم می‌کشاند، چرا که پیوند بسیار نزدیکی در میان این دو ماجرا است.

اگر تولد یحیی از پدری پیر و فرتوت و مادری نازا عجیب بود، تولد عیسی از مادر بدون پدر عجیبتر است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۸۳

اگر رسیدن به مقام عقل و نبوت در کودکی، شگفت‌انگیز است، سخن گفتن در گهواره آن هم از کتاب و نبوت، شگفت‌انگیزتر است.

و به هر حال هر دو آیتی است از قدرت خداوند بزرگ، یکی از دیگری بزرگتر، و اتفاقاً هر دو مربوط به کسانی است که با هم قرابت بسیار نزدیک از جهت نسب داشتند چرا که مادر یحیی خواهر مادر مریم بود، و هر دو زنانی نازا و عقیم بودند و در آرزوی فرزندی صالح به سر می‌بردند.

آیه می‌گوید: «و در کتاب آسمانی قرآن از مریم سخن بگو آنگاه که از خانواده خود (به صورت متواضعانه و گمنام) جدا شده و در یک منطقه شرقی قرار گرفت» (وَ اذْكَرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّيَبَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا) او در حقیقت می‌خواست مکانی خالی و فارغ از هر گونه دغدغه پیدا کند که به راز و نیاز با خدای خود پردازد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۱۷ .... ص: ۸۳

(آیه ۱۷) - در این هنگام، مریم «میان خود و آنان حجابی افکند» تا خلوتگاهش از هر نظر برای عبادت آماده باشد (فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا)

«در این هنگام ما روح خود (یکی از فرشتگان بزرگ) را به سوی او فرستادیم و او در شکل انسان کامل بی‌عیب و نقص و خوش قیافه‌ای بر مریم ظاهر شد» (فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا)

سوره مریم (۱۹): آیه ۱۸ ... ص: ۸۳

(آیه ۱۸) - پیداست که در این موقع مریم از دیدن چنین منظره‌ای که مرد بیگانه زیبایی به خلوتگاه او راه یافته چه ترس و وحشتی به او دست می‌دهد؟ لذا بلافاصله «صدا زد: من به خدای رحمان از تو پناه می‌برم اگر پرهیزکار هستی» (قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتُ تَقِيًّا)

و این نخستین لرزه‌ای بود که سراسر وجود مریم را فرا گرفت.

بردن نام خدای رحمان، و توصیف او به رحمت عامه‌اش از یک سو، و تشویق او به تقوا و پرهیزکاری از سوی دیگر، همه برای آن بود که اگر آن شخص ناشناس قصد سوئی دارد او را کنترل کند.

سوره مریم (۱۹): آیه ۱۹ ... ص: ۸۳

(آیه ۱۹) - مریم با گفتن این سخن در انتظار عکس‌العمل آن مرد ناشناس برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۸۴ بود، انتظاری آمیخته با وحشت و نگرانی بسیار، اما این حالت دیری نپایید، ناشناس زبان به سخن گشود و مأموریت و رسالت عظیم خویش را چنین بیان کرد و «گفت:

من فرستاده پروردگار توام!» (قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ)

این جمله همچون آبی که بر آتش بریزد، به قلب پاک مریم آرامش بخشید.

ولی این آرامش نیز چندان طولانی نشد، چرا که بلافاصله افزود: من آمده‌ام «تا پسر پاکیزه‌ای (از نظر خلق و خوی و جسم و جان) به تو ببخشم!» (لَأَهَبَ لَكَ غُلَامًا زَكِيًّا)

سوره مریم (۱۹): آیه ۲۰ ... ص: ۸۴

(آیه ۲۰) - از شنیدن این سخن لرزش شدیدی وجود مریم را فرا گرفت و بار دیگر در نگرانی عمیقی فرو رفت و «گفت: چگونه ممکن است من صاحب پسری شوم، در حالی که تا کنون انسانی با من تماس نداشته و هرگز زن آلوده‌ای نبوده‌ام؟! (قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا).

او در این حال تنها به اسباب عادی می‌اندیشید.

سوره مریم (۱۹): آیه ۲۱ ... ص: ۸۴

(آیه ۲۱) - اما به زودی توفان این نگرانی مجدد با شنیدن سخن دیگری از پیک پروردگار فرو نشست او با صراحت به مریم «گفت: مطلب همین است که پروردگارت فرموده، این کار بر من سهل و آسان است» (قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ).

تو که خوب از قدرت من آگاهی، تو که میوه‌های بهشتی را در فصلی که در دنیا شبیه آن وجود نداشت در کنار محراب عبادت خویش دیده‌ای، تو که میدانی جدت «آدم» از خاک آفریده شد، این چه تعجب است که از این خبر داری؟! سپس افزود: «و ما می‌خواهیم او را آیه و اعجازی برای مردم قرار دهیم» (وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ).

و ما می‌خواهیم او را «رحمتی از سوی خود» برای بندگان بنماییم (وَرَحْمَةً مِنَّا).

و به هر حال «این امری است پایان یافته» و جای گفتگو ندارد (وَ كَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۸۵

سوره مریم (۱۹): آیه ۲۲ .... ص: ۸۵

(آیه ۲۲) - مریم در کشاکش سخت‌ترین طوفانهای زندگی: «سر انجام مریم باردار شد» (فَحَمَلَتْهُ). و آن فرزند موعود در رحم او جای گرفت.

«این امر سبب شد که او (از بیت المقدس) به مکان دور دستی برود» (فَأَنْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا).

او در این حالت در میان یک بیم و امید، یک حالت نگرانی توأم با سرور به سر می‌برد، گاهی به این می‌اندیشید که این حمل سر انجام فاش خواهد شد، چه کسی از من قبول می‌کند زنی بدون داشتن همسر باردار شود، من با این اتهام چه کنم؟ اما از سوی دیگر، احساس می‌کرد که این فرزند پیامبر موعود الهی است یک تحفه بزرگ آسمانی می‌باشد، خداوندی که مرا به چنین فرزندی بشارت داده و با چنین کیفیت معجز آسایی او را آفریده چگونه تنه‌ایم خواهد گذاشت؟

سوره مریم (۱۹): آیه ۲۳ .... ص: ۸۵

(آیه ۲۳) - هر چه بود دوران حمل پایان گرفت، گرچه در این حالت زنان به آشنایان و دوستان خود پناه می‌برند تا برای تولد فرزند به آنها کمک کنند، ولی چون وضع مریم یک وضع استثنایی بود و هرگز نمی‌خواست کسی وضع حمل او را ببیند، با آغاز درد زائیدن، راه بیابان را پیش گرفت.

قرآن در این زمینه می‌گوید: «درد وضع حمل، او را به کنار درخت خرمایی کشاند» (فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ). که تنها بدنه‌ای از آن درخت باقی مانده، یعنی درختی خشکیده بود.

در این حالت، توفانی از غم و اندوه، سراسر وجود پاک مریم را فرا گرفت. به قدری این توفان سخت بود که این بار بر دوشش سنگینی می‌کرد که بی‌اختیار «گفت: ای کاش پیش از این مرده بودم و بکلی فراموش می‌شدم!» (قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَ كُنْتُ نَسِيًّا مَّسِيًّا).

بدیهی است تنها ترس تهمت‌های آینده نبود که قلب مریم را می‌فشرد، مشکلات و مصائب دیگر مانند وضع حمل بدون قابله و دوست و یاور، در بیابانهای تنهای تنها، نبودن محلی برای استراحت، آبی برای نوشیدن و غذا برای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۸۶

خوردن، وسیله برای نگاهداری مولود جدید، اینها همه اموری بود که سخت او را تکان می‌داد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۲۴ .... ص: ۸۶

(آیه ۲۴) - اما این حالت زیاد به طول نیانجامید و همان نقطه روشن امید که همواره در اعماق قلبش وجود داشت درخشیدن گرفت «ناگهان از طرف پایین پایش صدا زد که: غمگین مباش! پروردگارت زیر پای تو چشمه آبی (گوارا) قرار داده است» (فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۲۵ .... ص: ۸۶

(آیه ۲۵) - و نظری به بالای سرت بیفکن چگونه ساقه خشکیده به درخت نخل باروری تبدیل شده که میوه‌ها، شاخه‌هایش را زینت بخشیده‌اند «تکانی به این درخت نخل بده تا رطب تازه بر تو فرو ریزد» (و هُزِي إِلَيْكَ بِجَذَعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا جَنِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۲۶ .... ص: ۸۶

(آیه ۲۶) - از این غذای لذیذ و نیرو بخش «بخور، و (از آن آب گوارا) بنوش» (فَكُلِي وَ اشْرَبِي).
«و چشمت را (به این مولود جدید) روشن دار!» (وَقَرِّي عَيْنًا).

و اگر از آینده نگرانی، آسوده خاطر باش «پس هر گاه بشری دیدی (و از تو در این زمینه توضیح خواست) با اشاره بگو: من برای خدای رحمان روزه گرفته‌ام (روزه سکوت) و به همین دلیل امروز با احدی سخن نمی‌گویم» (فَأِمَّا تَرِينَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا).

بنا بر این، از هر نظر آسوده خاطر باش و غم و اندوه به خاطر راه نیابد.

از تعبیر آیه چنین بر می‌آید که نذر روزه سکوت برای آن قوم و جمعیت، کار شناخته شده‌ای بود، به همین دلیل این کار را بر او ایراد نگرفتند. ولی این نوع روزه در شرع اسلام، مشروع نیست.

از امام علی بن الحسین (ع) در حدیثی چنین نقل شده: «روزه سکوت حرام است».

از امیر مؤمنان علی (ع) می‌خوانیم که از پیامبر اسلام (ص) نقل می‌فرماید:

«باید اولین چیزی که زن پس از وضع حمل می‌خورد رطب باشد». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۸۷

و از پاره‌ای از روایات استفاده می‌شود که بهترین غذای زن باردار و داروی او رطب است.

سوره مریم (۱۹): آیه ۲۷ .... ص: ۸۷

(آیه ۲۷) - مسیح در گاهواره سخن می‌گوید: «سر انجام مریم در حالی که او (کودکش) را در آغوش گرفته بود، نزد قومش آورد» (فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ).

هنگامی که آنها کودکی نوزاد را در آغوش او دیدند، دهانشان از تعجب باز ماند، بعضی که در قضاوت و داوری، عجول بودند گفتند: حیف از آن سابقه درخشان، با این آلودگی! و صد حیف از آن دودمان پاکی که این گونه بد نام شد.

«گفتند: ای مریم! کار بسیار عجیب و بدی انجام دادی!» (قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۲۸ .... ص: ۸۷

(آیه ۲۸) - بعضی به او رو کردند و گفتند: «ای خواهر هارون! پدر تو آدم بدی نبود، مادرت نیز هرگز آلودگی نداشت» (يا أُخْتُ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَ مَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعْثًا).

اینکه آنها به مریم گفتند: «ای خواهر هارون!» به جهت این است که هارون مرد پاک و صالحی بود، آن چنان که در میان بنی

اسرائیل ضرب المثل شده بود، هر کس را می‌خواستند به پاکی معرفی کنند می‌گفتند: او برادر یا خواهر هارون است.

سوره مریم (۱۹): آیه ۲۹ .... ص: ۸۷

(آیه ۲۹) - در این هنگام، مریم به فرمان خدا سکوت کرد، تنها کاری که انجام داد این بود که: «اشاره به نوزادش عیسی کرد» (فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ). اما این کار بیشتر تعجب آنها را برانگیخت.
«به او گفتند: ما چگونه با کودکی که در گاهواره است سخن بگوییم؟! (قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۳۰ .... ص: ۸۷

(آیه ۳۰) - به هر حال، جمعیت از شنیدن این گفتار مریم نگران و حتی شاید عصبانی شدند آن چنان که طبق بعضی از روایات به یکدیگر گفتند: مسخره و استهزاء او، از انحرافش از جاده عفت، بر ما سخت تر و سنگین تر است! ولی این حالت چندان به طول نیانجامید؟ چرا که آن کودک نوزاد زبان به سخن گشود و «گفت: من بنده خدایم» (قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۸۸
«او کتاب آسمانی به من مرحمت کرده» (آتَانِي الْكِتَابَ).
«و مرا پیامبر قرار داده است» (وَجَعَلَنِي نَبِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۳۱ .... ص: ۸۸

(آیه ۳۱) - «و خداوند مرا وجودی پر برکت (وجودی مفید از هر نظر برای بندگان) در هر جا باشم قرار داده است» (وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ).
«و مرا تا زنده‌ام توصیه به نماز و زکات کرده است» (وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۳۲ .... ص: ۸۸

(آیه ۳۲) - و نیز «مرا نیکو کار و قدر دان و خیر خواه، نسبت به مادرم» قرار داده است (وَبِرًّا بِوَالِدَتِي).
«و مرا جبار و شقی قرار نداده است» (وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا).
در روایتی می‌خوانیم که حضرت عیسی (ع) می‌گوید: «قلب من نرم است و من خود را نزد خود کوچک می‌دانم» اشاره به این که نقطه مقابل جبار و شقی این دو وصف است.

سوره مریم (۱۹): آیه ۳۳ .... ص: ۸۸

(آیه ۳۳) - و سر انجام این نوزاد (حضرت مسیح) می‌گوید: «و سلام و درود خدا بر من باد آن روز که متولد شدم، و آن روز که می‌میرم، و آن روز که زنده برانگیخته می‌شوم» (وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا).
این جمله هم در مورد یحیی آمده و هم در مورد حضرت مسیح (ع)، با این تفاوت که در مورد اول خداوند این سخن را

می گوید و در مورد دوم مسیح (ع) این تقاضا را دارد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۳۴ .... ص: ۸۸

(آیه ۳۴) - مگر فرزند برای خدا ممکن است؟! بعد از آن که قرآن مجید در آیات گذشته ترسیم بسیار زنده و روشنی از ماجرای تولد حضرت مسیح (ع) کرد به نفی خرافات و سخنان شرک آمیزی که در باره عیسی گفته اند پرداخته چنین می گوید: «این است عیسی بن مریم» (ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ).

مخصوصاً در این عبارت روی فرزند مریم بودن او تأکید می کند تا مقدمه ای باشد برای نفی فرزندى خدا. و بعد اضافه می نماید: «این قول حقی است که آنها در آن شک و تردید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۸۹ می کنند» و هر یک در جاده ای انحرافی گام نهادند (قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ).

سوره مریم (۱۹): آیه ۳۵ .... ص: ۸۹

(آیه ۳۵) - در این آیه با صراحت می گوید: «هرگز برای خدا شایسته نبود فرزندى انتخاب کند او منزّه و پاک از چنین چیزی است» (مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ).

بلکه «او هر گاه چیزی را (اراده کند و) فرمان دهد به آن می گوید: موجود باش آن نیز موجود می شود» (إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ).

اشاره به این که: دارا بودن فرزند- آن چنان که مسیحیان در مورد خدا می پندارند- با قداست مقام پروردگار سازگار نیست، از یک سو لازمه آن جسم بودن و از سوی دیگر محدودیت، و از سوی سوم نیاز خداوند است. تعبیر «كُنْ فَيَكُونُ» ترسیم بسیار زنده ای از وسعت قدرت خدا و تسلط و حاکمیت او در امر خلقت است.

سوره مریم (۱۹): آیه ۳۶ .... ص: ۸۹

(آیه ۳۶) - آخرین سخن عیسی بعد از معرفی خویش با صفاتی که گفته شد این است که بر مسأله توحید مخصوصاً در زمینه عبادت تأکید کرده، می گوید:

«و خداوند پروردگار من و شماست. او را پرستش کنید این است راه راست» (وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ).

و به این ترتیب مسیح (ع) از آغاز حیات خود با هر گونه شرک و پرستش خدایان دو گانه و چند گانه مبارزه کرد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۳۷ .... ص: ۸۹

(آیه ۳۷) - ولی با این همه تأکیدی که مسیح (ع) در زمینه توحید و پرستش خداوند یگانه داشت «بعد از او گروههایی از میان پیروانش اختلاف کردند» و عقاید گوناگونی مخصوصاً در باره مسیح ابراز داشتند (فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ).

«وای به حال آنها که راه کفر و شرک را پیش گرفتند، از مشاهده روز عظیم رستاخیز» (فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ

عَظِيمٍ).

تاریخ مسیحیت نیز به خوبی گواهی می‌دهد که آنها تا چه اندازه بعد از حضرت مسیح (ع) در باره او و مسأله توحید اختلاف کردند.

بعضی گفتند: او خداست که به زمین نازل شده است! عده‌ای را زنده کرده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۹۰ و عده‌ای را میرانده سپس به آسمان صعود کرده است! بعضی دیگر گفتند: او فرزند خداست! و بعضی دیگر گفتند: او یکی از اقانیم سه گانه (سه ذات مقدس) است، اب و ابن و روح القدس (خدای پدر، خدای پسر و روح القدس)! و بعضی دیگر گفتند: او سومین آن سه نفر است: خداوند معبود است، او هم معبود، و مادرش هم معبود! سرانجام بعضی گفتند: او بنده خداست و فرستاده او.

و از آنجا که انحراف از اصل توحید، بزرگترین انحراف مسیحیان محسوب می‌شود در ذیل آیه فوق دیدیم که چگونه خداوند آنها را تهدید می‌کند.

سوره مریم (۱۹): آیه ۳۸ .... ص: ۹۰

(آیه ۳۸) - این آیه وضع آنها را در صحنه رستاخیز بیان کرده، می‌گوید: «آنها در آن روز که نزد ما می‌آیند چه گوشه‌های شنوا و چه چشمهایی بینا پیدا می‌کنند! ولی این ستمگران، امروز که در دنیا هستند در گمراهی آشکارند» (أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصُرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ).

اصولاً- مشاهده آن دادگاه و آثار اعمال، خواب غفلت را از چشم و گوش انسان می‌برد، و حتی کور دلان آگاه و دانا می‌شوند، ولی چه سود که این بیداری و آگاهی به حال آنها مفید نیست.

سوره مریم (۱۹): آیه ۳۹ .... ص: ۹۰

(آیه ۳۹) - بار دیگر روی سر نوشت افراد بی‌ایمان و ستمگر در آن روز تکیه کرده، می‌فرماید: «آنان را از روز حسرت [- روز رستاخیز که برای همه مایه تأسف است] برترسان، در آن هنگام که همه چیز پایان می‌یابد! و آنها در غفلتند و ایمان نمی‌آورند!» (وَ أَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَ هُمْ فِي غَفْلَةٍ وَ هُمْ لَا يُؤْمِنُونَ).

هم نیکو کاران تاسف می‌خورند ای کاش بیشتر عمل نیک انجام داده بودند و هم بد کاران چرا که پرده‌ها کنار می‌رود و حقایق اعمال و نتایج آن بر همه کس آشکار می‌شود.

سوره مریم (۱۹): آیه ۴۰ .... ص: ۹۰

(آیه ۴۰) - این آیه به همه ظالمان و ستمگران هشدار می‌دهد این اموالی که در اختیار آنهاست، جاودانی نیست همان گونه که حیات خود آنها هم جاودانی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۹۱

نمی‌باشد، بلکه وارث نهایی همه اینها خداست، می‌فرماید: «ما زمین و تمام کسانی را که بر آن هستند به ارث می‌بریم و همگی سرانجام به سوی ما باز می‌گردند» (إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَ مَنْ عَلَيْهَا وَ إِلَيْنَا يُرْجَعُونَ).

سوره مريم (۱۹): آیه ۴۱ .... ص: ۹۱

(آیه ۴۱) - منطق گیرا و کوبنده ابراهیم (ع): در اینجا از قسمتی از زندگانی قهرمان توحید، ابراهیم خلیل پرده بر می‌دارد و تأکید می‌کند که دعوت این پیامبر بزرگ - همانند همه رهبران الهی - از نقطه توحید آغاز شده است. آیه می‌گوید: «در این کتاب [قرآن] از ابراهیم یاد کن» (وَ اذْکُرْ فِي الْكِتَابِ اِبْرَاهِيمَ). «چرا که او مردی بسیار راستگو و تصدیق‌کننده (تعلیمات و فرمانهای الهی) و نیز پیامبر خدا بود» (اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا). در واقع بارزترین صفتی که در پیامبران و حاملان وحی الهی لازم است همین معنی می‌باشد که آنها فرمان پروردگار را بی‌کم و کاست به بندگان خدا برسانند.

سوره مريم (۱۹): آیه ۴۲ .... ص: ۹۱

(آیه ۴۲) - سپس به شرح گفتگوی او با پدرش «آزر» می‌پردازد - پدر در اینجا اشاره به عمو است - و چنین می‌گوید: «در آن هنگام که به پدرش گفت: ای پدر چرا چیزی را پرستش می‌کنی که نمی‌شنود و نمی‌بیند و نمی‌تواند هیچ مشکلی را از تو حل کند» (اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ يَا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا). این بیان کوتاه و کوبنده یکی از بهترین دلایل نفی شرک و بت پرستی است چرا که یکی از انگیزه‌های انسان در مورد شناخت پروردگار انگیزه سود و زیان است که علمای عقاید از آن تعبیر به مسأله «دفع ضرر محتمل» کرده‌اند. او می‌گوید: چرا تو به سراغ معبودی می‌روی که نه تنها مشکلی از کار تو نمی‌گشاید بلکه اصلاً قدرت شنوایی و بینایی ندارد.

سوره مريم (۱۹): آیه ۴۳ .... ص: ۹۱

(آیه ۴۳) - پس از آن، ابراهیم با منطق روشنی، او را دعوت می‌کند که در این امر از وی تبعیت کند می‌گوید: «ای پدر! علم و دانشی نصیب من شده که نصیب تو نشده، بنا بر این، از من پیروی کن (و سخن مرا بشنو) تا تو را به راه راست هدایت کنم» (يَا اَبَتِ اِنِّي قَدْ جِئْتُكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِيْ اِهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۹۲. من از طریق وحی الهی آگاهی فراوانی پیدا کرده‌ام و با اطمینان می‌توانم بگویم که راه خطا نخواهم پیمود و تو را به راه خطا هرگز دعوت نمی‌کنم.

سوره مريم (۱۹): آیه ۴۴ .... ص: ۹۲

(آیه ۴۴) - سپس این جنبه اثباتی را با جنبه نفی و آثاری که بر مخالفت این دعوت مترتب می‌شود توأم کرده، می‌گوید: «پدرم! شیطان را پرستش مکن، چرا که شیطان همیشه نسبت به خداوند رحمان، عصیانگر بوده است» (يَا اَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا). منظور از عبادت در اینجا به معنی اطاعت و پیروی فرمان است که این خود یک نوع از عبادت محسوب می‌شود.

سوره مريم (۱۹): آیه ۴۵ .... ص: ۹۲

(آیه ۴۵) - بار دیگر او را متوجه عواقب شوم شرک و بت پرستی کرده، می گوید: «ای پدر! من از این می ترسم که (با این شرک و بت پرستی که داری) عذابی از ناحیه خداوند رحمان به تو رسد، در نتیجه از دوستان شیطان باشی» (یا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا).

تعبیر ابراهیم در برابر عمویش «آزر» در اینجا بسیار جالب است از یک سو مرتبا او را با خطاب «یا أَبَتِ» (پدرم) که نشانه ادب و احترام است مخاطب می سازد و از سوی دیگر جمله «أَنْ يَمَسَّكَ» نشان می دهد که ابراهیم از رسیدن کوچکترین ناراحتی به آزر ناراحت و نگران است.

سوره مریم (۱۹): آیه ۴۶ .... ص: ۹۲

(آیه ۴۶) - نتیجه دوری از شرک و مشرکان: سخنان منطقی ابراهیم در طریق هدایت پدرش گذشت، اکنون نوبت باز گو کردن پاسخهای آزر است تا از مقایسه این دو با یکدیگر، حقیقت و واقعیت آشکار و روشن شود. قرآن می گوید: نه تنها دلسوزیهای ابراهیم و بیان پر بارش به قلب آزر ننشست بلکه او از شنیدن این سخنان، سخت برآشفته و «گفت: ای ابراهیم! آیا تو از خدایان من روی گردانی؟» (قَالَ أَرَأَيْتُ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ). «اگر از این کار خودداری نکنی بطور قطع تو را سنگسار خواهم کرد» (لَئِنْ لَمْ تَنْتَهَ لَأَرْجُمَنَّكَ). «و اکنون از من دور شو» تا دیگر تو را نبینم (وَ اهْجُرْنِي مَلِيًّا).

زیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۹۳

سوره مریم (۱۹): آیه ۴۷ .... ص: ۹۳

(آیه ۴۷) - ولی با این همه، ابراهیم همانند همه پیامبران و رهبران آسمانی، تسلط بر اعصاب خویش را همچنان حفظ کرد، و در برابر این تندی و خشونت شدید، با نهایت بزرگواری «گفت: سلام بر تو» (قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ). این «سلام» ممکن است تودیع و خداحافظی باشد که با گفتن آن و چند جمله بعد، ابراهیم، «آزر» را ترک گفت و ممکن است سلامی باشد که به عنوان ترک دعوی گفته می شود. سپس اضافه کرد: «من به زودی برای تو از پروردگارم تقاضای آمرزش می کنم چرا که او نسبت به من، رحیم و لطیف و مهربان است» (سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا). در واقع ابراهیم در مقابل خشونت و تهدید آزر، مقابله به ضد نمود.

سوره مریم (۱۹): آیه ۴۸ .... ص: ۹۳

(آیه ۴۸) - سپس چنین گفت: «من از شما (از تو و این قوم بت پرست) کناره گیری می کنم، و همچنین از آنچه غیر از خدا می خوانید» یعنی از بتها (وَ اعْتَرِلْكُمْ وَ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ). «و تنها پروردگارم را می خوانم، و امید است که دعای من در پیشگاه پروردگارم بی پاسخ نماند» (وَ ادْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا).

این آیه از یک سو، ادب ابراهیم را در مقابل آزر نشان می دهد، و از سوی دیگر قاطعیت او را در عقیده اش مشخص می کند.

سوره مریم (۱۹): آیه ۴۹ .... ص: ۹۳

(آیه ۴۹) - ابراهیم به گفته خود وفا کرد و بر سر عقیده خویش با استقامت هر چه تمامتر باقی ماند، همواره منادی توحید بود، هر چند تمام اجتماع فاسد آن روز بر ضد او قیام کردند، اما او سر انجام تنها نماند، پیروان فراوانی در تمام قرون و اعصار پیدا کرد بطوری که همه خدا پرستان جهان به وجودش افتخار می کنند.

قرآن در این زمینه می گوید: «هنگامی که ابراهیم از آن بت پرستان و از آنچه غیر از الله می پرستیدند کناره گیری کرد، اسحاق و (بعد از اسحاق، فرزندش) یعقوب را به او بخشیدیم، و هر یک از آنها را پیامبر بزرگی قرار دادیم» (فَلَمَّا اعْتَرَلَهُمْ وَ مَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ هَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ وَ كُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۹۴

این موهبت بزرگ، نتیجه آن استقامتی بود که ابراهیم (ع) در راه مبارزه با بتها و کناره گیری از آن آیین باطل از خود نشان داد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۵۰ .... ص: ۹۴

(آیه ۵۰) - علاوه بر این، «ما به آنها از رحمت خود بخشیدیم» (وَ وَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا).

رحمت خاصی که ویژه خالصین و مخلصین و مردان مجاهد و مبارز راه خداست.

و سر انجام «برای این پدر و فرزندانش، نام نیک و زبان خیر و مقام بر جسته (در میان همه امتهای) قرار دادیم» (وَ جَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا).

این در حقیقت پاسخی است به تقاضای ابراهیم که در سوره شعراء آیه ۸۴ آمده است: وَ اجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ «خدایا! برای من نام نیک در امتهای آینده قرار ده».

سوره مریم (۱۹): آیه ۵۱ .... ص: ۹۴

(آیه ۵۱) - موسی پیامبری مخلص و برگزیده: این آیه و دو آیه بعد اشاره کوتاهی به موسی (ع) دارد که فرزندى است از دودمان ابراهیم.

نخست روی سخن را به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله کرده، می گوید: «و در این کتاب (آسمانی) از موسی یاد کن» (وَ اذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى).

سپس پنج قسمت از مواهبی را که به این پیامبر بزرگ مرحمت فرمود باز گو می کند:

۱- او به خاطر اطاعت و بندگی خدا به جایی رسید که، پروردگار او را خالص و پاک ساخت به این ترتیب «که او مخلص بود» (إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا).

و مسلماً کسی که به چنین مقامی برسد از خطر انحراف و آلودگی مصون خواهد بود چرا که شیطان با تمام اصراری که برای منحرف ساختن بندگان خدا دارد خودش اعتراف می کند که قدرت بر گمراه کردن «مخلصین» ندارد.

۲- «و رسول و پیامبری والا مقام بود» (وَ كَانَ رَسُولًا نَبِيًّا).

حقیقت رسالت این است که مأموریتی بر عهده کسی بگذارند و او موظف به تبلیغ و ادای آن مأموریت شود، و این مقامی

است که همه پیامبرانی که مأمور برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۹۵ دعوت بودند داشتند.

سوره مریم (۱۹): آیه ۵۲ .... ص: ۹۵

(آیه ۵۲) - سوم: این آیه اشاره به آغاز رسالت موسی کرده، می گوید: «ما او را از طرف راست کوه طور فرا خواندیم» (وَ نَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ).

در آن شب تاریک و پر وحشتی که با همسرش از بیابانهای «مدین» گذشته و به سوی مصر در حرکت بود به همسرش درد وضع حمل دست داد، و گرفتار سرمای شدیدی شد و به دنبال شعله آتشی در حرکت بود، ناگهان برقی از دور درخشید و ندایی برخاست و به موسی (ع) فرمان رسالت داده شد، و این بزرگترین افتخار و شیرین ترین لحظه در عمر او بود.

۴- علاوه بر این «ما او را نزدیک ساختیم و با او سخن گفتیم» (وَ قَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا).

ندای الهی موهبتی بود و تکلم با او موهبت دیگر.

سوره مریم (۱۹): آیه ۵۳ .... ص: ۹۵

(آیه ۵۳) - پنجم: و سر انجام «از رحمت خود، برادرش هارون را که او نیز پیامبری بود به او بخشیدیم» تا پشتیبان و یار و همکار او باشد (وَ وَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۵۴ .... ص: ۹۵

(آیه ۵۴) - اسماعیل پیامبر صادق الوعد: در اینجا سخن از «اسماعیل» بزرگترین فرزند ابراهیم، به میان می آورد، و یاد ابراهیم را با یاد فرزندش اسماعیل، و برنامه هایش را با برنامه های او تکمیل می کند، و پنج صفت از صفات برجسته او را که می تواند برای همگان الگو باشد بیان می کند.

روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می گوید: «و در این کتاب (آسمانی) از اسماعیل (نیز) یاد کن» (وَ اذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ).

«که او در وعده هایش صادق بود» (إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ).

«و پیامبر عالی مقامی بود» (وَ كَانَ رَسُولًا نَبِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۵۵ .... ص: ۹۵

(آیه ۵۵) - «و او همواره خانواده خود را به نماز و زکات، امر می کرد» (وَ كَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ).

«و همواره مورد رضایت پروردگارش بود» (وَ كَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۵۶ .... ص: ۹۵

(آیه ۵۶) - اینها پیامبران راستین بودند، اما ... در آخرین قسمت از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۹۶

یاد آوریهای این سوره، سخن از ادريس پیامبر، به میان آمده است.

نخست می گوید: «و در این کتاب (آسمانی قرآن) از ادريس یاد کن که او صدیق و پیامبر بود» (وَ اذْکُرْ فِی الْکِتَابِ اِدْرِيسَ اِنَّهٗ کَانَ صِدِّيقًا نَبِیًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۵۷ .... ص: ۹۶

(آیه ۵۷) - سپس به مقام بلند پایه او اشاره کرده، می گوید: «و ما او را به مقام بلندی رساندیم» (وَ رَفَعْنَاهُ مَکَانًا عَلِیًّا).

منظور، عظمت مقامات معنوی و درجات روحانی این پیامبر بزرگ است.

سوره مریم (۱۹): آیه ۵۸ .... ص: ۹۶

(آیه ۵۸) - سپس به صورت یک جمع بندی از تمام افتخاراتی که در آیات گذشته پیرامون انبیاء بزرگ و صفات و حالات

آنها و مواهبی که خداوند به آنها داده بود، بیان گردید چنین می گوید: «آنها پیامبرانی بودند که خداوند آنان را مشمول نعمت خود قرار داده بود» (أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ).

«که بعضی از فرزندان آدم بودند، و بعضی از فرزندان کسانی که با نوح در کشتی سوار کردیم و بعضی از دودمان ابراهیم و اسرائیل» (مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَ مِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَ مِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْرَائِيلَ).

منظور از «ذریه آدم» در این آیه، ادريس است که طبق مشهور، جد نوح پیامبر بود، و منظور از «ذریه کسانی که با نوح بر کشتی سوار شدند» ابراهیم است، زیرا ابراهیم از فرزندان سام فرزند نوح بوده.

و منظور از «ذریه ابراهیم» اسحاق و اسماعیل و یعقوب است، و منظور از «ذریه اسرائیل»، موسی و هارون و زکریا و یحیی و عیسی می باشد.

سپس این بحث را با یاد پیروان راستین این پیامبران بزرگ تکمیل کرده، می گوید: «و از کسانی که هدایت کردیم و بر

گزیدیم (افرادی هستند که) وقتی آیات خداوند رحمان بر آنها خوانده شود به خاک می افتند و سجده می کنند، و سیلاب اشکشان سرازیر می شود» (وَ مِمَّنْ هَدَيْنَا وَ اجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ حَرُّوا سُجَّدًا وَ بُكِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۵۹ .... ص: ۹۶

(آیه ۵۹) - سپس از گروهی که از مکتب انسان ساز انبیاء جدا شدند و پیروانی ناخلف از آب در آمدند سخن می گوید و

قسمتی از اعمال زشت آنها را بر شمرده، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۹۷

می گوید: «بعد از آنها فرزندان ناشایسته ای روی کار آمدند که نماز را ضایع کردند، و از شهوات پیروی نمودند که به زودی (مجازات) گمراهی خود را خواهند دید» (فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَ اتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ غِيًّا).

این جمله ممکن است اشاره به گروهی از بنی اسرائیل باشد که در طریق گمراهی گام نهاده، پیروی از شهوات را بر ذکر خدا ترجیح دادند.

و منظور از ضایع کردن نماز در اینجا انجام دادن اعمالی است که نماز را در جامعه ضایع کند.

سوره مریم (۱۹): آیه ۶۰.... ص: ۹۷

(آیه ۶۰) - از آنجا که برنامه قرآن در همه جا این است که راه باز گشت به سوی ایمان و حق را باز بگذارد در اینجا نیز بعد از ذکر سرنوشت نسلهای ناخلف چنین می گوید: «مگر آنها که توبه کنند و ایمان آورند و عمل صالح انجام دهند، آنها داخل بهشت می شوند و کمترین ظلمی به آنها نخواهد شد» (إِلَّا مَنْ تَابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَ لَا يُظَلَّمُونَ شَيْئًا).

بنا بر این، چنان نیست که اگر کسی یک روز در شهوات غوطه ور شود برای همیشه مهر یأس و نومیدی از رحمت خدا بر پیشانی او کوفته شود، بلکه تا نفسی باقی است و انسان در قید حیات دنیا است، راه باز گشت و توبه باز است.

سوره مریم (۱۹): آیه ۶۱.... ص: ۹۷

(آیه ۶۱) - توصیفی از بهشت! در اینجا که از بهشت و نعمتهای آن یاد شده، نخست بهشت موعود را چنین توصیف می کند: «باغهایی است جاودانی که خداوند رحمان، بندگانش را به آن وعده است، و آنها آن را ندیده اند» ولی به آن ایمان دارند (جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ).
«مسلم و وعده خدا تحقق یافتنی است» (إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۶۲.... ص: ۹۷

(آیه ۶۲) - پس از آن به یکی از بزرگترین نعمتهای بهشتی اشاره کرده، می گوید: «آنها هرگز در آنجا سخن لغو و بیهوده ای نمی شنوند» (لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا).

نه دروغی، نه دشنامی، نه تهمت‌ی نه زخم زبانی، نه سخریه‌ای و نه حتی سخن بیهوده‌ای.

«و جز سلام در آنجا سخنی نیست» (إِلَّا سَلَامًا). سلامی که نشانه یک برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۹۸

محیط امن و امان، یک محیط مملو از صفا و صمیمیت و پاکی و تقوا و صلح و آرامش است.

و به دنبال این نعمت به نعمت دیگری اشاره کرده، می گوید: «هر صبح و شام روزی آنها در بهشت در انتظارشان است» (وَ لَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۶۳.... ص: ۹۸

(آیه ۶۳) - پس از توصیف اجمالی بهشت و نعمتهای مادی و معنوی آن، بهشتیان را در یک جمله کوتاه معرفی کرده، می گوید: «این همان بهشتی است که به بندگان پرهیزکار به ارث می دهیم» (تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا).
و به این ترتیب کلید در بهشت با تمام آن نعمتها که گذشت چیزی جز «تقوا» نیست.

سوره مریم (۱۹): آیه ۶۴.... ص: ۹۸

آیه ۶۴ - شأن نزول: جمعی از مفسران چنین آورده اند که: چند روزی، وحی قطع شد، و جبرئیل بیک وحی الهی به سراغ پیامبر

نیامد، هنگامی که این مدت سپری گشت و جبرئیل بر پیامبر نازل شد، به او فرمود: چرا دیر کردی؟ من بسیار مشتاق تو بودم، جبرئیل گفت: من به تو مشتاق ترم! ولی من بنده‌ای مأمورم هنگامی که مأمور شوم می‌آیم و هنگامی که دستور نداشته باشم خودداری می‌کنم.

تفسیر: بندگانیم جان و دل بر کف! آیه از زبان پیک وحی می‌گوید: «ما جز به فرمان پروردگار تو نازل نمی‌شویم» (وَ مَا نَنْزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ).

همه چیز از اوست و ما بندگانیم جان و دل بر کف «آنچه پیش روی ما و آنچه پشت سر ما، و آنچه در میان این دو است همه از آن اوست» (لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَ مَا خَلْفَنَا وَ مَا بَيْنَ ذَلِكَ). خلاصه آینده و گذشته و حال و اینجا و آنجا و همه جا و دنیا و آخرت و برزخ همه متعلق به ذات پاک پروردگار است.

و این را بدان که: «پروردگارت فراموشکار نبوده و نیست» (وَ مَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۶۵ .... ص: ۹۸

(آیه ۶۵) - سپس اضافه می‌کند: اینها همه به فرمان پروردگار توست «پروردگار آسمانها و زمین و آنچه در میان این دو قرار دارد» (رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۹۹

حال که چنین است و همه خطوط به او منتهی می‌شود، «پس تنها او را پرستش کن» (فَاعْبُدْهُ). عبادتی توأم با توحید و اخلاص. و از آنجا که در این راه - راه بندگی و اطاعت و عبادت خالصانه خدا - مشکلات و سختیها فراوان است، اضافه می‌کند: «و در راه عبادت او صابر و شکیبا باش» (وَ اصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ).

و در آخرین جمله می‌گوید: «آیا مثل و مانندی برای او (خداوند) می‌یابی؟» (هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا).

این جمله در حقیقت دلیلی است بر آنچه در جمله قبل آمده، یعنی، مگر برای ذات پاکش شریک و مانندی هست که دست به سوی او دراز کنی و او را پرستش نمائی؟!!

سوره مریم (۱۹): آیه ۶۶ .... ص: ۹۹

! آیه ۶۶ - شأن نزول: این آیه و چهار آیه بعد در مورد «ابی بن خلف» یا «ولید بن مغیره» نازل شده که قطعه استخوان پوسیده‌ای را در دست گرفته بودند و آن را با دست خود نرم می‌کردند و در برابر باد می‌پاشیدند، تا هر ذره‌ای از آن به گوشه‌ای پراکنده گردد، و می‌گفتند: محمد را بنگرید که گمان می‌کند خداوند ما را بعد از مردن و پوسیده شدن استخوانهایمان مثل این استخوان، بار دیگر زنده می‌کند، چنین چیزی ابدا ممکن نیست! تفسیر: در آیات گذشته بحثهای قابل ملاحظه‌ای در باره رستاخیز و بهشت و دوزخ به میان آمد. در این آیه گفتار منکران معاد را چنین بازگو می‌کند «و انسان می‌گوید: آیا هنگامی که من مردم، در آینده زنده می‌شوم و سر از قبر بر می‌دارم؟! (وَ يَقُولُ الْإِنْسَانُ إِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا). یعنی چنین چیزی امکان ندارد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۶۷ .... ص: ۹۹

(آیه ۶۷) - بلا فاصله با همان لحن و تعبیر به آن پاسخ می‌گوید: «آیا انسان (این واقعیت را) به یاد نمی‌آورد که ما او را پیش از این آفریدیم، و او ابداً چیزی نبود؟! (أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَ لَمْ يَكُ شَيْئًا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۶۸ .... ص : ۹۹

(آیه ۶۸) - در این آیه با لحن بسیار قاطع، منکران معاد و گنهکاران بی‌ایمان را تهدید کرده، می‌گوید: «قسم به پروردگارت که ما همه آنها را با شیاطینی (که آنان را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۰۰ و سوسه می‌کردند و یا معبودشان بودند، همه را) محشور می‌کنیم» (فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ).

«سپس همه آنها را گرداگرد جهنم در حالی که به زانو در آمده‌اند حاضر می‌کنیم» (ثُمَّ لَنَحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثًّا).

این آیه نشان می‌دهد که دادگاه افراد بی‌ایمان و گنهکار در نزدیکی جهنم است!

سوره مریم (۱۹): آیه ۶۹ .... ص : ۱۰۰

(آیه ۶۹) - و از آنجا که اولویتها در آن دادگاه عدل منظور می‌شود در این آیه می‌گوید: ما اول به سراغ سرکش‌ترین و یاغی‌ترین افراد می‌رویم، «سپس ما از هر گروه و جمعیتی افرادی را که از همه در برابر خداوند رحمان سرکش‌تر بودند جدا می‌کنیم» (ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا).

همان بی‌شرمانی که حتی مواهب خدای «رحمان» را به دست فراموشی سپردند و در برابر ولی نعمت خود به گستاخی، طغیان و یاغیگری برخاستند، آری اینها از همه به آتش دوزخ سزاوارترند!

سوره مریم (۱۹): آیه ۷۰ .... ص : ۱۰۰

(آیه ۷۰) - باز روی این معنی تأکید کرده، می‌گوید: «سپس ما به خوبی از کسانی که برای سوختن در آتش اولویت دارند آگاهیم» (ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا).

دقیقا آنها را انتخاب می‌کنیم و در این انتخاب هیچ گونه اشتباهی رخ نخواهد داد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۷۱ .... ص : ۱۰۰

(آیه ۷۱) - همه وارد جهنم می‌شوند! همچنان بحث در ویژگیهای رستاخیز و پاداش و کیفر است نخست به مطلبی که شاید شنیدنش برای غالب مردم شگفت‌انگیز باشد اشاره کرده، می‌گوید: «و همه شما (بدون استثنا) وارد جهنم می‌شوید» (وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا).

«این امری است حتمی و قطعی بر پروردگارت» (كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۷۲ .... ص : ۱۰۰

(آیه ۷۲) - «سپس آنها را که تقوا پیشه کردند از آن نجات می‌دهیم، و ظالمان و ستمگران را در حالی که (از ضعف و ذلت)

به زانو در آمده‌اند در آن رها می‌کنیم» (ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ نَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۰۱

در تفسیر دو آیه فوق باید بگوییم همه انسانها بدون استثناء، نیک و بد، وارد جهنم می‌شوند، منتها دوزخ بر نیکان سرد و سالم خواهد بود همان گونه که آتش نمرود بر ابراهیم «یا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَ سَلَامًا عَلٰى اِبْرَاهِيمَ» (۱) چرا که آتش با آنها سنخیت ندارد گویی از آنان دور می‌شود و فرار می‌کند، و هر جا آنها قرار می‌گیرند خاموش می‌گردد، ولی دوزخیان که تناسب با آتش دوزخ دارند همچون ماده قابل اشتعالی که به آتش برسد فوراً شعله‌ور می‌شوند.

در حقیقت مشاهده دوزخ و عذابهای آن، مقدمه‌ای خواهد بود که مؤمنان از نعمتهای خدا داد بهشت حد اکثر لذت را ببرند و دوزخیان نیز از مشاهده سلامت بهشتیان مجازات بیشتری می‌بینند.

سوره مریم (۱۹): آیه ۷۳ .... ص: ۱۰۱

(آیه ۷۳) - به دنبال بحثی که در آیات قبل، پیرامون ظالمان بی‌ایمان شد، در اینجا گوشه‌ای از منطق و سر نوشت آنها را شرح می‌دهد.

می‌دانیم نخستین گروهی که به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله ایمان آوردند مستضعفان پاکدلی بودند که دستشان از مال و منال دنیا تهی بود.

از آنجا که معیار ارزش در جامعه جاهلی آن زمان - همچون هر جامعه جاهلی دیگر - همان زر و زیور و پول و مقام و هیأت ظاهر بود، ثروتمندان ستمکار بر گروه مؤمنان فقیر، فخر فروشی کرده، می‌گفتند: نشانه شخصیت ما با ماست، و نشانه شخصیت شما همان فقر و محرومیتان است! این خود دلیل بر حقانیت ما و عدم حقانیت شماست! چنانکه قرآن می‌گوید: «و هنگامی که آیات روشن ما بر آنها خوانده شود کافران (مغرور و ستمگر) به کسانی که ایمان آورده‌اند می‌گویند کدامیک از دو گروه ما و شما جایگاهش بهتر، جلسات انس و مشورتش زیباتر، و بذل و بخشش او بیشتر است؟» (وَ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ آيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اٰى الْفَرِيْقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَ اَحْسَنُ نَدِيًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۷۴ .... ص: ۱۰۱

(آیه ۷۴) - ولی قرآن با بیانی کاملاً مستدل و در عین حال قاطع و کوبنده، به

(۱) سوره انبیاء (۲۱) آیه ۶۹.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۰۲

آنها چنین پاسخ می‌گوید: اینها گویا فراموش کرده‌اند تاریخ گذشته بشر را «و چه بسیار اقوامی را پیش از آنان نابود کردیم که هم مال و ثروتشان از آنها بهتر بود، و هم ظاهرشان آراسته‌تر» (وَ كَمْ اٰهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَوْمٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاًا وَ رِءْيًا).

آیا پول و ثروت آنها و مجالس پر زرق و برق و لباسهای فاخر و چهره‌های زیبایشان توانست جلو عذاب الهی را بگیرد؟

سوره مریم (۱۹): آیه ۷۵ .... ص: ۱۰۲

(آیه ۷۵) - سپس هشدار دیگری به آنها می‌دهد، که به آنها بگو: گمان نکنید ای ستمگران بی‌ایمان این مال و ثروت شما مایه

رحمت است، بلکه چه بسا، این دلیل عذاب الهی باشد «بگو: کسی که در گمراهی است (و اصرار بر ادامه این راه دارد) باید خداوند به او مهلت دهد» و این زندگی مرفه همچنان ادامه یابد (قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمِذْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَذًّا). این همان چیزی است که در بعضی از آیات قرآن- مانند آیه ۱۸۲ و ۱۸۳ سوره اعراف- به عنوان مجازات «استدراج» ذکر شده است. «تا زمانی که وعده‌های الهی را با چشم خود ببیند یا عذاب (این دنیا) یا (عذاب) قیامت!» (حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ).

«پس (آن روز) خواهند دانست، چه کسی مکان و مجلسش بدتر و لشکرش ناتوانتر است!» (فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَ أضعفُ جُنْدًا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۷۶ .... ص: ۱۰۲

(آیه ۷۶)- این عاقبت و سر نوشت ستمگران و فریفتگان زرق و برق و لذات دنیاست «و اما کسانی که در راه هدایت گام نهادند خداوند بر هدایتشان می‌افزاید» (و يَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى). بدیهی است هدایت درجاتی دارد هنگامی که درجات نخستین آن به وسیله انسان پیموده شود خداوند دست او را می‌گیرد و به درجات عالی‌تر می‌برد.

در پایان آیه به آنها که بر زیورهای زود گذرشان در دنیا تکیه کرده، و آن را وسیله تفاخر بر دیگران قرار داده‌اند پاسخ می‌دهد: «آثار و اعمال صالحی که از انسان باقی می‌ماند در پیشگاه پروردگار تو ثوابش بیشتر و عاقبتش ارزشمندتر است» (و الباقیات الصالحاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَ خَيْرٌ مَرَدًّا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۰۳

سوره مریم (۱۹): آیه ۷۷ .... ص: ۱۰۳

(آیه ۷۷)- یک تفکر خرافی و انحرافی! بعضی از مردم معتقدند که ایمان و پاکی و تقوا با آنها سازگار نیست! و سبب می‌شود که دنیا به آنها پشت کند، در حالی که با بیرون رفتن از محیط ایمان و تقوا، دنیا به آنها رو خواهد کرد، و مال و ثروت آنها زیاد می‌شود! در عصر و زمان پیامبر- همچون عصر ما- افراد نادانی بودند که چنین پندار خطرناکی داشتند و یا لا اقل تظاهر به آن می‌کردند.

قرآن در اینجا- به تناسب بحثی که قبلاً پیرامون سر نوشت کفار و ظالمان بیان شد- از این طرز فکر و عاقبت آن سخن می‌گوید.

نخست می‌فرماید: «آیا دیدی کسی را که به آیات ما کافر شد، و گفت: مسلما اموال و فرزندان فراوانی نصیبم خواهد شد!» (أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَ وَلَدًا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۷۸ .... ص: ۱۰۳

(آیه ۷۸)- سپس قرآن به آنها چنین پاسخ می‌گوید: «آیا او از اسرار غیب آگاه شده یا از خدا عهد و پیمانی در این زمینه گرفته است!» (أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمْ آتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا).

کسی می‌تواند چنین پیشگویی کند و رابطه‌ای میان کفر و دارا شدن مال و فرزندان قائل شود که آگاه بر غیب باشد، زیرا ما هیچ رابطه‌ای میان این دو نمی‌بینیم، و یا عهد و پیمانی از خدا گرفته باشد، چنین سخنی نیز بی‌معنی است.

سوره مریم (۱۹): آیه ۷۹.... ص: ۱۰۳

(آیه ۷۹) - بعد با لحن قاطع اضافه می‌کند: «این چنین نیست (هرگز کفر و بی‌ایمانی مایه فزونی مال و فرزند کسی نخواهد شد) ما به زودی آنچه را می‌گویید، می‌نویسیم» (كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ).

آری! این سخنان بی‌پایه که ممکن است مایه انحراف بعضی از ساده لوحان گردد همه در پرونده اعمال آنها ثبت خواهد شد. «و ما عذاب خود را بر او مستمر خواهیم داشت» عذابهایی پی در پی و یکی بالای دیگر (و نَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا). این مال و فرزندان که مایه غرور و گمراهی است، خود عذابی است مستمر برای آنها!

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۰۴

سوره مریم (۱۹): آیه ۸۰.... ص: ۱۰۴

(آیه ۸۰) - «و آنچه را او می‌گوید (از اموال و فرزندان) از او به ارث می‌بریم، و روز قیامت تک و تنها نزد ما خواهد آمد» (و نَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا).

آری! سرانجام همه این امکانات مادی را می‌گذارد و می‌رود و با دست تهی در آن دادگاه عدل پروردگار حاضر می‌شود، در حالی که نامه اعمالش از گناهان سیاه و از حسنات خالی است.

سوره مریم (۱۹): آیه ۸۱.... ص: ۱۰۴

(آیه ۸۱) - این آیه به یکی دیگر از انگیزه‌های این افراد در پرستش بتها اشاره کرده، می‌گوید: «و آنها غیر از خدا معبودانی برای خود انتخاب کرده‌اند تا مایه عزتشان باشد» (وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا). و برای آنها در پیشگاه خدا شفاعت کنند، و در مشکلات یاریشان دهند، اما چه پندار نادرست و خیال خامی؟

سوره مریم (۱۹): آیه ۸۲.... ص: ۱۰۴

(آیه ۸۲) - «هرگز چنین نیست (که آنها پنداشتند، نه تنها بتها مایه عزتشان خواهند بود، بلکه سر چشمه ذلت و عذابند، و به همین جهت) به زودی (یعنی در روز رستاخیز معبودها) منکر عبادت آنان خواهند شد (و از آنها بیزاری می‌جویند بلکه) بر ضدشان قیام می‌کنند» (كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا).

در حدیثی از امام صادق علیه السلام نقل شده که: «روز قیامت معبودهایی را که جز خدا انتخاب کردند بر ضدشان خواهند بود و از آنها و از عبادت کردنشان بیزاری می‌جویند».

سوره مریم (۱۹): آیه ۸۳.... ص: ۱۰۴

(آیه ۸۳) - در اینجا از این حقیقت بحث می‌شود که معبودها نه تنها مایه عزتشان نبودند بلکه مایه بد بختی و ذلتشان گشتند آیه می‌گوید: «آیا ندیدی که ما شیاطین را به سوی کافران فرستادیم که آنها را در راه غلطشان تحریک، بلکه زیر و رو می‌کند» (أَلَمْ تَرَ أَنَا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوْزُهُمْ أَرْأَى). تسلط شیاطین بر انسانها یک تسلط اجباری و ناآگاه نیست، بلکه این انسان است که به شیاطین اجازه ورود به درون قلب و جان خود می‌دهد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۸۴ .... ص: ۱۰۴

(آیه ۸۴) - در این آیه روی سخن را به پیامبر (ص) کرده، می‌گوید: «پس در باره آنها عجله مکن ما تمام اعمال آنها را دقیقاً شماره و احصا می‌کنیم» (فَلَا بَرَّكَاتٍ لِّكَافِرِينَ يَكْفُرُونَ). و همه را برای آن روز که دادگاه عدل الهی تشکیل می‌شود، ثبت و ضبط خواهیم کرد. این احتمال نیز در تفسیر آیه وجود دارد که منظور شمردن ایام عمر، بلکه نفسهای آنهاست، یعنی مدت بقاء عمر آنها کوتاه است و تحت شماره و عدد می‌باشد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۸۵ .... ص: ۱۰۵

(آیه ۸۵) - سپس مسیر نهایی «متقین» و «مجرمین» را در عباراتی کوتاه و گویا چنین بیان می‌کند همه این اعمال را برای روزی ذخیره کرده‌ایم که: «در آن روز پرهیز کاران را دسته جمعی (با عزت و احترام) بسوی خداوند رحمان، (و پادشاهای او) محشور می‌کنیم...» (يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا). امام صادق علیه السلام می‌فرماید: علی علیه السلام تفسیر این آیه را از پیامبر صلی الله علیه و آله جویا شد حضرتش فرمود: «ای علی! وفد حتماً به کسانی می‌گویند که سوار بر مرکبند آنها افرادی هستند که تقوا و پرهیز کاری را پیشه ساختند، خدا آنها را دوست داشت و آنان را مخصوص خود گردانید، و از اعمالشان خشنود شد، و نام متقین بر آنها گذارد».

سوره مریم (۱۹): آیه ۸۶ .... ص: ۱۰۵

(آیه ۸۶) - سپس می‌گوید: در مقابل، «مجرمان را در حالی که تشنه کامند به سوی جهنم می‌رانیم» (و نَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا). همان گونه که شتران تشنه را به سوی آبگاه می‌رانند، منتها در اینجا آبی نیست بلکه آتش است.

سوره مریم (۱۹): آیه ۸۷ .... ص: ۱۰۵

(آیه ۸۷) - و اگر تصور کنند که در آنجا از طریق شفاعت می‌توانند به جایی برسند، باید بدانند که «آنها هرگز مالک شفاعت (در آنجا) نیستند» (لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ). نه کسی از آنها شفاعت می‌کند، و به طریق اولی قادر بر آن نیستند که از کسی شفاعت کنند.

«مگر کسی که نزد خداوند رحمان عهد و پیمانی دارد» (إِلَّا مَن اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا).

تنها این دسته‌اند که مشمول شفاعت شافعان می‌شوند و یا مقامشان از این هم برتر است و توانایی دارند از گنهکارانی که لایق شفاعتند شفاعت کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۰۶

منظور از عهد هر گونه رابطه با پروردگار و معرفت و اطاعت او، و همچنین ارتباط و پیوند با مکتب اولیای حق، و هر گونه عمل صالح می‌باشد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۸۸ .... ص: ۱۰۶

(آیه ۸۸) - خدا و فرزند داشتن! از آنجا که در آیات پیشین سخن از شرک و پایان کار مشرکان بود، در پایان بحث به یکی از شاخه‌های شرک یعنی، اعتقاد به وجود فرزند برای خدا اشاره کرده، و زشتی این سخن را با قاطعترین بیان باز گو می‌کند «و آنها گفتند: خداوند رحمان فرزندی برای خود انتخاب کرده!» (وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا). نه تنها مسیحیان عقیده داشتند حضرت «مسیح»، فرزند حقیقی خداست که یهودیان نیز در باره «عزیر» و بت پرستان در باره «فرشتگان» چنین اعتقاد...داشتند و آنها را دختران خدا می‌پنداشتند.

سوره مریم (۱۹): آیه ۸۹ .... ص: ۱۰۶

(آیه ۸۹) - آنگاه با لحنی کوبنده می‌گوید: «راستی مطلب زشت و زنده‌ای گفتید!» (لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۹۰ .... ص: ۱۰۶

(آیه ۹۰) - از آنجا که چنین نسبت ناروایی مخالف اصل توحید است، گویی تمام عالم هستی که بر پایه توحید بنا شده است از این نسبت ناروا در وحشت و اضطراب فرو می‌روند.

لذا اضافه می‌کند: «نزدیک است آسمانها به خاطر این سخن از هم متلاشی گردد و زمین شکافته شود و کوهها به شدت فرو ریزد!» (تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَنْفَطَرْنَ مِنْهُ وَ تَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَ تَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۹۱ .... ص: ۱۰۶

(آیه ۹۱) - باز برای تأکید و بیان اهمیت موضوع می‌گوید: «به خاطر این که برای خداوند رحمان فرزندی ادعا کردند» (أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۹۲ .... ص: ۱۰۶

(آیه ۹۲) - اینها در حقیقت خدا را به هیچ وجه نشناخته‌اند و گر نه می‌دانستند «هرگز برای خداوند رحمان، سزاوار نیست که فرزندی برگزیند» (وَمَا يَتَّبِعِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا).

انسان فرزند را برای یکی از چند چیز می‌خواهد:

یا به خاطر این است که برای بقاء نسل خود نیاز به تولید مثل دارد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۰۷

یا کمک و یار و یآوری می‌طلبد یا از تنهایی وحشت دارد. اما هیچ‌یک از این مفاهیم در باره خدا معنی ندارد، نه قدرتش محدود است، نه حیات او پایان می‌گیرد، نه ضعف و سستی در وجود او راه دارد و نه احساس تنهایی و نه نیاز.

سوره مریم (۱۹): آیه ۹۳ .... ص: ۱۰۷

(آیه ۹۳) - به همین دلیل در این آیه می‌گوید: «تمام کسانی که در آسمانها و زمین هستند بنده اویند» و سر بر فرمانش (إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنِ عَبْدًا). و با این که همه بندگان جان و دل بر کف او هستند، نیازی به اطاعت و فرمانبرداری آنها ندارد بلکه آنها هستند که نیازمندند.

سوره مریم (۱۹): آیه ۹۴ .... ص: ۱۰۷

(آیه ۹۴) - «او همه آنها را شماره کرده و دقیقاً تعداد آنها را می‌داند» (لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا). یعنی هرگز تصور نکنید که با وجود این همه بندگان چگونه ممکن است حساب آنها را داشته باشد.

سوره مریم (۱۹): آیه ۹۵ .... ص: ۱۰۷

(آیه ۹۵) - «و همه آنها روز رستاخیز تک و تنها در محضر او حاضر می‌شوند» (وَ كُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا). بنابراین هم مسیح، هم عزیر، هم فرشتگان و هم تمامی انسانها مشمول این حکم عمومی او هستند با این حال چه نازیباست که فرزندی برای او قائل شویم و چه اندازه ذات پاک او را از اوج عظمت به پایین می‌آوریم.

سوره مریم (۱۹): آیه ۹۶ .... ص: ۱۰۷

(آیه ۹۶) - ایمان سرچشمه محبوبیت! در این آیه و دو آیه بعد باز هم سخن از مؤمنان با ایمان و نیز ظالمان و ستمگران بی‌ایمان، و سخن از قرآن و بشارتها و اندازهای آن است.

نخست می‌فرماید: «مسلمان کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام داده‌اند خداوند رحمان محبتی برای آنان در دلها قرار می‌دهد» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا).

ایمان و عمل صالح بازتابی دارد به وسعت عالم هستی، و شعاع محبوبیت حاصل از آن تمام پهنه آفرینش را فرا می‌گیرد، ذات پاک خداوند چنین کسانی را دوست دارد، نزد همه اهل آسمان محبوبند، و این محبت در قلوب انسانهایی که در برگزیده

تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۰۸

زمین هستند پرتو افکن می‌شود.

روایات متعددی در شأن نزول این آیه از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که نشان می‌دهد نخستین بار این آیه در مورد علی علیه السلام نازل گردیده است، ولی نزول این آیه در مورد علی علیه السلام به عنوان یک نمونه اتم و اکمل است و مانع از تعمیم مفهوم آن در مورد همه مؤمنان با سلسله مراتب، نخواهد بود.

سوره مریم (۱۹): آیه ۹۷ .... ص: ۱۰۸

(آیه ۹۷) - سپس به «قرآن» که سر چشمه پرورش ایمان و عمل صالح است اشاره کرده می‌گوید: «ما قرآن را بر زبان تو آسان ساختیم، تا پرهیز کاران را به وسیله آن بشارت دهی، و دشمنان سر سخت و لجوج را انداز کنی» (فَإِنَّمَا يَسَّرْنَا بِلِسَانِكَ لِنُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَنُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا).

سوره مریم (۱۹): آیه ۹۸ .... ص: ۱۰۸

(آیه ۹۸) - آخرین آیه به عنوان دلداری به پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان - مخصوصا با توجه به این نکته که این سوره در مکه نازل شده و در آن روز مسلمانان سخت تحت فشار بودند - و نیز به عنوان تهدید و هشدار به همه دشمنان عنود و لجوج می‌گوید: «و چه بسیار اقوام بی‌ایمان و گنهکاری که قبل از اینها هلاک و نابود کردیم (آن چنان محو و نابود شدند که اثری از آنها باقی نماند) آیا تو ای پیامبر! احدی از آنها را احساس می‌کنی؟ یا کمترین صدایی از آنان می‌شنوی؟» (وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَوْمٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا).

یعنی این اقوام ستمگر و دشمنان سر سخت حق و حقیقت آن چنان در هم کوبیده شدند که حتی صدای آهسته‌ای از آنان به گوش نمی‌رسد.

«پایان سوره مریم»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۰۹

سوره طه [۲۰] .... ص: ۱۰۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۱۳۵ آیه است

محتوای سوره: .... ص: ۱۰۹

این سوره نیز همانند سایر سوره‌های «مکی» بیشتر سخن از «مبدأ» و «معاد» می‌گوید.

بخش اول: اشاره کوتاهی به عظمت قرآن و بخشی از صفات جلال و جمال پروردگار است.

و در بخش دوم: که بیش از هشتاد آیه را در بر می‌گیرد از داستان موسی (ع) سخن می‌گوید.

در سومین بخش: در باره معاد و قسمتی از خصوصیات رستاخیز سخن می‌گوید.

در بخش چهارم: سخن از قرآن و عظمت آن است.

و در بخش پنجم: سرگذشت آدم و حوّا را در بهشت و سپس ماجرای وسوسه ابلیس و سرانجام هبوط آنها را در زمین، توصیف می‌کند.

و بالاخره در آخرین قسمت، نصیحت و اندرزهای بیدار کننده‌ای، برای همه مؤمنان بیان می‌دارد.

فضیلت تلاوت سوره: .... ص: ۱۰۹

در حدیثی از امام صادق (ع) می‌خوانیم: «تلاوت سوره طه را ترک نکنید چرا که خدا آن را دوست می‌دارد و دوست می‌دارد کسانی را که آن را تلاوت کنند، هر کس تلاوت آن را ادامه دهد خداوند در روز قیامت نامه اعمالش را به دست راستش می‌سپارد، و بدون حساب به بهشت می‌رود، و در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۱۰

آخرت آنقدر پاداش به او می‌دهد که راضی شود».

البته منظور تلاوتی است که مقدمه اندیشه باشد اندیشه‌ای که آثارش در تمام اعمال و گفتار انسان متجلی شود.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره طه (۲۰): آیه ۱ .... ص: ۱۱۰

(آیه ۱) - باز در آغاز این سوره با حروف مقطعه، رو برو می‌شویم، که حس کنجکاوی انسان را بر می‌انگیزد «ط، ه» (طه). در حدیثی از امام صادق (ع) می‌خوانیم «طه» از اسامی پیامبر است و معنی آن یا طالب الحق، الهادی الیه «ای کسی که طالب حقی، و هدایت کننده به سوی آنی» است.

«طه» مرکب از دو حرف رمزی است «طا» اشاره به «طالب الحق» و «ها» اشاره به «هادی الیه» می‌باشد، می‌دانیم استفاده از حروف رمزی و علائم اختصاری در زمان گذشته و حال، فراوان بوده است، مخصوصاً در عصر ما بسیار مورد استفاده است. و کلمه «طه» مانند «یس» بر اثر گذشت زمان، تدریجاً به صورت «اسم خاص» برای پیامبر اسلام (ص) در آمده است، تا آنجا که آل پیامبر (ص) را نیز «آل طه» می‌گویند، و از حضرت مهدی - عج - در دعای ندبه «یابن طه» تعبیر شده است.

سوره طه (۲۰): آیه ۲ .... ص: ۱۱۰

اشاره

(آیه ۲)

شان نزول: .... ص: ۱۱۰

پیامبر (ص) بعد از نزول وحی و قرآن، بسیار عبادت می‌کرد، مخصوصاً ایستاده به عبادت مشغول می‌شد، آنقدر که پاهای او متورم می‌گردید - آیه نازل شد و به پیامبر دستور داد که این همه رنج و ناراحتی بر خود تحمیل نکن.

تفسیر: .... ص: ۱۱۰

در این آیه روی سخن را به پیامبر کرده، می‌فرماید: «ما قرآن را بر تو نازل نکردیم که خود را به زحمت بیفکنی» (ما أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى).

درست است که عبادت از بهترین کارهاست، ولی هر کار حسابی دارد، نباید آن قدر بر خود تحمیل کنی که پاهایت متورم

گردد و نیرویت برای تبلیغ و جهاد کم شود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۱۱

سوره طه (۲۰): آیه ۳ .... ص: ۱۱۱

(آیه ۳) - در این آیه هدف نزول قرآن را چنین شرح می‌دهد: ما قرآن را «جز برای یادآوری کسانی که از خدا می‌ترسند» نازل نکردیم (إِلَّا تَذَكِرَةً لِمَن يَخْشَى).

تعبیر «من یخشی» نشان می‌دهد تا یک نوع احساس مسئولیت (خشیت و ترس) در آدمی نباشد، پذیرای حقایق نخواهد شد.

سوره طه (۲۰): آیه ۴ .... ص: ۱۱۱

(آیه ۴) - سپس به معرفی خداوندی که «نازل کننده قرآن» است می‌پردازد، تا از طریق شناخت او، عظمت قرآن آشکارتر شود، می‌گوید: «این قرآن از سوی کسی نازل شده که خالق زمین و آسمانهای بلند و برافراشته است» (تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَى).

در حقیقت این توصیف، اشاره به ابتدا و انتهای نزول قرآن می‌کند، انتهای آن زمین و ابتدایش آسمانهاست.

سوره طه (۲۰): آیه ۵ .... ص: ۱۱۱

(آیه ۵) - باز به معرفی پروردگار نازل کننده قرآن ادامه داده، می‌گوید: او خداوندی است «رحمان که فیض رحمتش همه جا را فرا گرفته، و بر عرش مسلط است» (الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى).

جمله فوق کنایه از تسلط پروردگار و احاطه کامل او نسبت به جهان هستی و نفوذ امر و فرمان و تدبیرش در سراسر عالم است.

سوره طه (۲۰): آیه ۶ .... ص: ۱۱۱

(آیه ۶) - به دنبال «حاکمیت» خدا بر عالم هستی از «مالکیت» او سخن می‌گوید: «از آن اوست آنچه در آسمانها، و آنچه در زمین، و آنچه میان این دو، و آنچه در زیر خاک (پنهان) است» (لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۷ .... ص: ۱۱۱

(آیه ۷) - در این آیه به چهارمین رکن یعنی «عالمیت» او اشاره کرده، می‌گوید: او آن قدر احاطه علمی دارد که «اگر سخن آشکارا بگویی (یا مخفی کنی) او اسرار- و حتی پنهان‌تر از آن- را نیز می‌داند» (وَإِنْ تَجَهَّرَ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۸ .... ص: ۱۱۱

(آیه ۸) - از مجموع آیات فوق شناخت اجمالی نسبت به نازل کننده قرآن در ابعاد چهار گانه «خلقت» و «حکومت» و «مالکیت» و «علم» حاصل می گردد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۱۲

و شاید به همین جهت است که در این آیه می گوید: «او الله است همان خداوندی که معبودی جز او نیست برای او نامها و صفات نیک است» (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى).

«اسماء الحسنی» به معنی نامهای نیک است و بدیهی است که همه نامهای پروردگار نیک است ولی از آنجا که در میان اسماء و صفات خدا بعضی دارای اهمیت بیشتری است، به عنوان «اسماء حسنی» نامیده شده است.

سوره طه (۲۰): آیه ۹ .... ص: ۱۱۲

(آیه ۹) - آتشی در آن سوی بیابان! از اینجا داستان موسی، پیامبر بزرگ خدا شروع می شود و در بیش از هشتاد آیه بخشهای مهمی از سرگذشت پر ماجرای او تشریح می گردد، تا دلداری و تسلیت خاطری باشد برای پیامبر (ص) و مؤمنان که در آن ایام در مکه، سخت از سوی دشمنان در فشار بودند.

این آیات را می توان به چهار بخش تقسیم کرد:

بخش اول: از آغاز نبوت و بعثت موسی و اولین جرقه های وحی سخن گفته.

بخش دوم: از دعوت موسی و برادرش هارون نسبت به فرعون و فرعونیان به آیین یکتا پرستی سخن می گوید.

بخش سوم: از خروج موسی و بنی اسرائیل از مصر و چگونگی نجات آنها از چنگال فرعون و فرعونیان بحث می کند.

بخش چهارم: پیرامون گرایش تند انحرافی بنی اسرائیل از آیین توحید به شرک و پذیرش وسوسه های سامری سخن می گوید.

در این آیه روی سخن را به پیامبر کرده، می گوید: «و آیا خبر موسی به تو رسیده است؟! (وَ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۰ .... ص: ۱۱۲

(آیه ۱۰) - سپس می گوید: «در آن زمان که آتشی (از دور) مشاهده کرد و به خانواده خود گفت اندکی مکث کنید که من آتشی دیدم (به سراغ آن بروم) شاید شعله ای از آن برای شما بیاورم و یا به وسیله این آتش راهی پیدا کنم» (إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدٍ عَلَى النَّارِ هُدًى).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۱ .... ص: ۱۱۲

(آیه ۱۱) - «پس هنگامی که موسی نزد آتش آمد، صدایی شنید که (او را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۱۳ مخاطب ساخته) می گوید: ای موسی! (فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۲ .... ص: ۱۱۳

(آیه ۱۲) - «من پروردگار توام، کفشهایت را بیرون آر، که تو در سرزمین مقدس طوی هستی» (إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى).

موسی با شنیدن این ندای روحپرور: «من پروردگار توام» هیجان زده شد و لذت غیر قابل توصیفی سر تا پایش را احاطه کرد. او مأمور شد تا کفش خود را از پای در آورد، چرا که در سر زمین مقدسی گام نهاده، سر زمینی که نور الهی بر آن جلوه گر است، پیام خدا را در آن می شنود و پذیرای مسؤولیت رسالت می شود، باید با نهایت خضوع و تواضع در این سر زمین گام نهاد، این است دلیل بیرون آوردن کفش از پا.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۳ .... ص: ۱۱۳

(آیه ۱۳) - سپس از همان گوینده این سخن را نیز شنید: «و من تو را برای مقام رسالت برگزیده‌ام، پس اکنون به آنچه به تو وحی می شود گوش فرا ده!» (وَ أَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۴ .... ص: ۱۱۳

(آیه ۱۴) - و به دنبال آن نخستین جمله وحی را موسی به این صورت دریافت کرد «من الله هستم، معبودی جز من نیست» (إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا).

«اکنون (که چنین است) تنها مرا عبادت کن» (فَاعْبُدْنِي). عبادتی خالص از هر گونه شرک.

«و نماز را بر پای دار، تا همیشه به یاد من باشی» (وَ أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي).

در این آیه پس از بیان مهمترین اصل دعوت انبیاء که مسأله توحید است موضوع عبادت خداوند یگانه به عنوان یک ثمره برای درخت ایمان و توحید بیان شده، و به دنبال آن دستور به نماز، یعنی بزرگترین عبادت و مهمترین پیوند خلق با خالق و مؤثرترین راه برای فراموش نکردن ذات پاک او داده شده.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۵ .... ص: ۱۱۳

(آیه ۱۵) - و از آنجا که بعد از ذکر «توحید» و شاخ و برگهای آن، دومین اصل اساسی مسأله «معاد» است در این آیه اضافه می کند: «رستخیز بطور قطع خواهد آمد، من می خواهم آن را پنهان کنم، تا هر کس در برابر سعی و کوششهایش جزا ببیند»

(إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أَخْفِيهَا يُتَجَزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۱۴

علت مخفی نگاه داشتن تاریخ قیامت، طبق آیه فوق آن است که «خداوند می خواهد هر کسی را به تلاش و کوششهایش پاداش دهد» و یک نوع آزادی عمل برای همگان پیدا شود.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۶ .... ص: ۱۱۴

(آیه ۱۶) - در این آیه به یک اصل اساسی که ضامن اجرای همه برنامه های عقیدتی و تربیتی فوق است اشاره کرده، می فرماید: «پس مبادا کسی که به آن ایمان ندارد و از هوسهای خویش پیروی می کند، تو را از آن باز دارد که هلاک خواهی شد!» (فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَ اتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى).

در برابر افراد بی ایمان و وسوسه ها و کار شکنیهای آنان محکم بایست، نه از انبوه آنها و توطئه هایشان وحشت کن، و نه در

حقانیت دعوت و اصالت مکتبت از این هیاهوها شک و تردیدی داشته باش.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۷ .... ص: ۱۱۴

(آیه ۱۷) - عصای موسی و یس بیضا! بدون شک پیامبران برای اثبات ارتباط خود با خدا نیاز به معجزه دارند و گر نه هر کس می تواند ادعای پیامبری کند.
موسی (ع) پس از دریافت فرمان نبوت باید سند آن را هم دریافت دارد، لذا در همان شب پر خاطره، موسی (ع) دو معجزه بزرگ از خدا دریافت داشت.
قرآن این ماجرا را چنین بیان می کند: «و چه چیز در دست راست توست ای موسی؟» (وَ مَا تِلْكَ يَمِينِكَ يَا مُوسَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۸ .... ص: ۱۱۴

(آیه ۱۸) - موسی در پاسخ «گفت: این (قطعه چوب) عصای من است» (قَالَ هِيَ عَصَايَ).
و از آنجا که مایل بود سخنش را با محبوب خود که برای نخستین بار در را به روی او گشوده است ادامه دهد، و نیز از آنجا که شاید فکر می کرد تنها گفتن این عصای من است کافی نباشد، بلکه منظور باز گو کردن آثار و فواید آن است، اضافه کرد: «من بر آن تکیه می کنم» (أَتَوَكَّلُ عَلَيْهَا).
«و برگ درختان را با آن برای گوسفندانم فرو می ریزم» (وَ أَهْشُ بِهَا عَلَى غَنَمِي). «علاوه بر این فواید و نیازهای دیگری نیز در آن دارم» (وَ لِي فِيهَا مَآرِبٌ أُخْرَى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۱۵
موسی در تعجب عمیقی فرو رفته بود، این چه سؤالی است و من چه جوابی دارم می گویم.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۹ .... ص: ۱۱۵

(آیه ۱۹) - ناگهان «به او فرمان داد: ای موسی عصایت را بین کن!» (قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۲۰ .... ص: ۱۱۵

(آیه ۲۰) - «موسی فوراً (و بدون فوت وقت) عصا را افکند، ناگهان مار عظیمی شد و شروع به حرکت کرد» (فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۲۱ .... ص: ۱۱۵

(آیه ۲۱) - در اینجا «به موسی فرمود: آن را بگیر، و نترس، ما آن را به همان صورت نخستین باز می گردانیم!» (قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۲۲ .... ص: ۱۱۵

(آیه ۲۲) - سپس به دومین معجزه مهم موسی اشاره کرده به او دستور می‌دهد: «و دستت را به گریبان‌ت ببر، تا سفید و بی‌عیب بیرون آید، این نشانه دیگری (از سوی خداوند) است» (وَ اَضْمُمْ يَدَكَ اِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجَ بَيْضًا مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةٌ اٰخِرَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۲۳ .... ص: ۱۱۵

(آیه ۲۳) - در این آیه به عنوان یک نتیجه‌گیری از آنچه در آیات قبل بیان شد می‌فرماید: ما اینها را در اختیار تو قرار دادیم «تا آیات بزرگ خود را به تو نشان دهیم» (لَتُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى). منظور از «آیات کبری» همان دو معجزه مهمی است که در بالا آمد.

سوره طه (۲۰): آیه ۲۴ .... ص: ۱۱۵

(آیه ۲۴) - خواسته‌های حساب شده موسی: از این به بعد فرمان رسالت به نام موسی صادر می‌شود، رسالتی بسیار عظیم و سنگین، رسالتی که از ابلاغ فرمان الهی به زورمندترین و خطرناکترین مردم محیط شروع می‌شود، می‌فرماید: «به سوی فرعون برو که طغیان کرده است!» (اَذْهَبْ اِلَى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغَى).

طغیان یعنی تجاوز از حد و مرز در تمام ابعاد زندگی و به همین جهت به این گونه افراد «طاغوت» گفته می‌شود. آری! برای اصلاح یک محیط فاسد و ایجاد یک انقلاب همه جانبه باید از سردمداران فساد و ائمه کفر شروع کرد از آنها که در تمام ارکان جامعه نقش دارند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۱۶

سوره طه (۲۰): آیه ۲۵ .... ص: ۱۱۶

(آیه ۲۵) - موسی (ع) نه تنها از چنین مأموریت سنگینی وحشت نکرد، و حتی کمترین تخفیفی از خداوند نخواست، بلکه با آغوش باز از آن استقبال نمود، منتهی وسایل پیروزی در این مأموریت را از خدا خواست.

و از آنجا که نخستین وسیله پیروزی روح بزرگ، فکر بلند و عقل توانا و به عبارت دیگر گشادگی سینه است «عرض کرد: پروردگار من! سینه مرا گشاده بدار» (قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي).

سوره طه (۲۰): آیه ۲۶ .... ص: ۱۱۶

(آیه ۲۶) - و از آنجا که این راه مشکلات فراوانی دارد که جز به لطف خدا گشوده نمی‌شود در مرحله دوم از خدا تقاضا کرد که کارها را بر او آسان گرداند و مشکلات را از سر راهش بردارد، عرض کرد «و کار مرا آسان گردان» (وَ يَسِّرْ لِي اَمْرِي).

سوره طه (۲۰): آیه ۲۷ .... ص: ۱۱۶

(آیه ۲۷) - سپس موسی تقاضای قدرت بیان هر چه بیشتر کرد و عرضه داشت: «و گره از زبانم بگشا» (وَ اَخْلِلْ عُنُقِدَةً مِنْ لِسَانِي).

سوره طه (۲۰): آیه ۲۸ .... ص: ۱۱۶

(آیه ۲۸) - و مخصوصاً علت آن را چنین بیان کرد: «تا سخنان مرا درک کنند» (يَفْقَهُوا قَوْلِي). این جمله در حقیقت، آیه قبل را تفسیر می‌کند. یعنی، آن چنان فصیح و بلیغ و رسا و گویا سخن بگویم که هر شنونده‌ای منظور مرا به خوبی درک کند.

سوره طه (۲۰): آیه ۲۹ .... ص: ۱۱۶

(آیه ۲۹) - و از آنجا که رساندن این بار سنگین به مقصد (بار رسالت پروردگار و رهبری انسانها و مبارزه با طاغوتها و جباران) نیاز به یار و یاور دارد، و به تنهایی ممکن نیست، چهارمین تقاضای موسی (ع) از پروردگار این بود: «و خداوندا! وزیر و یآوری از خاندانم برای من قرار ده» (وَ اجْعَلْ لِي وَزِيْرًا مِنْ اَهْلِي).

سوره طه (۲۰): آیه ۳۰ .... ص: ۱۱۶

(آیه ۳۰) - سپس مخصوصاً انگشت روی برادر خویش گذاشت و عرضه داشت: «برادرم هارون را» (هَارُوْنَ اَخِي). هارون، برادر بزرگتر موسی بود و سه سال با او فاصله سنی داشت، قامتی بلند و رسا و زبانی گویا و درک عالی داشت سه سال قبل از وفات موسی، دنیا را ترک گفت. او نیز از پیامبران مرسل بود، که خداوند از باب رحمتش به موسی بخشید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۱۷

سوره طه (۲۰): آیه ۳۱ .... ص: ۱۱۷

(آیه ۳۱) - سپس موسی هدف خود را از تعیین هارون به وزارت و معاونت چنین بیان می‌کند: خداوندا! «پشتم را با او محکم کن» (اشْدُدْ بِهٖ اَزْرِي).
کن

سوره طه (۲۰): آیه ۳۲ .... ص: ۱۱۷

(آیه ۳۲) - و برای تکمیل این مقصد، تقاضا می‌کند: «و او را در کار من شریک گردان» (وَ اَشْرِكْهُ فِي اَمْرِي). هم شریک در مقام رسالت باشد، و هم در پیاده کرده این برنامه بزرگ شرکت جوید، ولی به هر حال او پیرو موسی در تمام برنامه‌ها بود و موسی امام و پیشوای او.

سوره طه (۲۰): آیه ۳۳ .... ص: ۱۱۷

(آیه ۳۳) - سرانجام نتیجه خواسته‌های خود را چنین بیان می‌کند: «تا تو را بسیار تسبیح گویم» (كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيْرًا).

سوره طه (۲۰): آیه ۳۴ .... ص: ۱۱۷

(آیه ۳۴) - «و تو را بسیار یاد کنیم» (و نَذْكُرَكَ كَثِيرًا).

سوره طه (۲۰): آیه ۳۵ .... ص: ۱۱۷

(آیه ۳۵) - چرا که «تو همیشه از حال ما آگاه بوده‌ای» (إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا).

سوره طه (۲۰): آیه ۳۶ .... ص: ۱۱۷

(آیه ۳۶) - از آنجا که موسی در این تقاضاهای مخلصانه‌اش نظری جز خدمت بیشتر و کاملتر نداشت، خداوند تقاضای او را در همان وقت اجابت فرمود «به او گفت: آنچه را خواسته بودی به تو داده شد ای موسی!» (قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى). در واقع در این لحظات حساس و سرنوشت‌ساز هر چه لازم داشت یکجا از خدا در خواست کرد، و او نیز میهمانش را گرامی داشت و همه خواسته‌های او را در یک جمله کوتاه با ندایی حیاتبخش اجابت کرده بی‌آنکه در آن قید و شرط یا چون و چرایی کند.

سوره طه (۲۰): آیه ۳۷ .... ص: ۱۱۷

(آیه ۳۷) - چه خدای مهربانی! در اینجا خداوند به یکی دیگر از فصول زندگانی موسی (ع) اشاره می‌کند که مربوط به دوران کودکی او و نجات اعجاز آمیزش از چنگال خشم فرعونیان است، این فصل گرچه از نظر تسلسل تاریخی قبل از فصل رسالت و نبوت بوده، اما چون به عنوان شاهد برای شمول نعمتهای خداوند، نسبت به موسی (ع) از آغاز عمر، ذکر شده، در درجه دوم اهمیت نسبت به موضوع رسالت می‌باشد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۱۸

نخست می‌گوید: «ای موسی! ما بار دیگر نیز بر تو منت گذاردیم، و تو را مشمول نعمتهای خویش ساختیم» (وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۳۸ .... ص: ۱۱۸

(آیه ۳۸) - بعد از ذکر این اجمال به شرح و بسط آن می‌پردازد، می‌گوید:

«در آن هنگام که وحی کردیم به مادر تو آنچه باید وحی شود» (إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَى). اشاره به این که: تمام خطوطی که منتهی به نجات موسی (ع) از چنگال فرعونیان در آن روز می‌شد همه را به مادرت تعلیم دادیم:

سوره طه (۲۰): آیه ۳۹ .... ص: ۱۱۸

(آیه ۳۹) - فرعون برای جلوگیری از به وجود آمدن فرزندى که پیش بینی کرده بودند از بنی اسرائیل بر می‌خیزد و دستگاه فرعون را در هم می‌کوبد، دستور داده بود پسران آنها را به قتل برسانند، و دختران را برای کنیزی و خدمتگزاری زنده نگهدارند.

به هر حال مادر احساس می کند که جان نوزادش در خطر است. در این هنگام خدایی که این کودک را برای قیامی بزرگ نامزد کرده است، به قلب مادر موسی چنین الهام کرد: «او را در صندوقی بیفکن، سپس آن صندوق را به دریا بینداز!» (أَنْ أَقْدِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَأَقْدِفِيهِ فِي الْيَمِّ).

کلمه «تابوت» به معنی صندوق چوبی است و به عکس آنچه بعضی می پندارند همیشه به معنی صندوقی که مردگان را در آن می نهند نیست.

سپس اضافه می کند: «دریا مأمور است که آن را به ساحل بیفکند، تا سر انجام دشمن من و دشمن او وی را بر گیرد» و در دامان خویش پرورش دهد! (فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ).

و از آنجا که موسی (ع) باید در این راه پر فراز و نشیب که در پیش دارد در یک سپر حفاظتی قرار گیرد، خداوند پرتوی از محبت خود را بر او می افکند آن چنان که هر کس وی را ببیند دلباخته او می شود، نه تنها به کشتن او راضی نخواهد بود بلکه راضی نمی شود که مویی از سرش کم شود! آن چنانکه قرآن می گوید: «و من محبتی از خودم بر تو افکندم» (وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۱۹

می گویند: قابله موسی از فرعونیان بود و تصمیم داشت گزارش تولد او را به دستگاه جبار فرعون بدهد، اما نخستین بار که چشمش در چشم نوزاد افتاد گویی برقی از چشم او جستن کرد که اعماق قلب قابله را روشن ساخت، و رشته محبت او را در گردنش افکند و هر گونه فکر بدی را از مغز او دور ساخت! در پایان این آیه می فرماید: «هدف این بود که در پیشگاه من و در برابر دیدگان (علم) من پرورش یابی» (وَلِتُضَنَّ عَلَى عَيْنِي).

سوره طه (۲۰): آیه ۴۰ .... ص: ۱۱۹

(آیه ۴۰) - کاخ فرعون بر گوشه‌ای از شط نیل ساخته شده بود، در حالی که فرعون و همسرش در کنار آب به تماشای امواج مشغول بودند، ناگهان این صندوق مرموز توجه آنها را به خود جلب کرد، به مأموران دستور داد صندوق را از آب بگیرند، هنگامی که در صندوق گشوده شد با کمال تعجب نوزاد زیبایی را در آن دیدند، چیزی که شاید حتی احتمال آن را نمی دادند.

فرعون متوجه شد که این نوزاد باید از بنی اسرائیل باشد که از ترس مأموران به چنین سرنوشتی گرفتار شده است و دستور کشتن او را صادر کرد، ولی همسرش که «نازا» بود سخت به کودک دل بست و شعاع مرموزی که از چشم نوزاد جستن نمود در زوایای قلب آن زن نفوذ کرد، و او را مجذوب و فریفته خود ساخت.

دست به دامن فرعون زد و در حالی که از این کودک به نور چشمان (قُرَّتْ عَيْنٌ) تعبیر می نمود، تقاضا کرد از کشتنش صرف نظر شود. و بالاخره موفق شد سخن خود را به کرسی بنشاند.

اما از سوی دیگر کودک گرسنه شده و شیر می خواهد، گریه می کند اشک می ریزد. ولی هر دایه‌ای آوردند نوزاد، پستان او را نگرفت.

اکنون بقیه داستان را از زبان قرآن می خوانیم:

آری! ای موسی ما مقدر کرده بودیم که در برابر دیدگان (علم) ما پرورش یابی «در آن هنگام که خواهرت (در نزدیکی کاخ فرعون) راه می رفت» (إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ). و به دستور مادر، مراقب اوضاع و سر نوشت تو بود.

او به مأموران فرعون «می گفت: آیا زنی را به شما معرفی بکنم که توانایی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۲۰ سر پرستی این نوزاد را دارد»؟ (فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَنْ يَكْفُلُهُ).

و شاید اضافه کرد: این زن شیر پاکی دارد که من مطمئنم نوزاد آن را پذیرا خواهد شد.

مأموران خوشحال شدند به همراه او حرکت کردند.

خواهر موسی که خود را به صورت فردی ناشناس و بیگانه، نشان می داد، مادر را از جریان امر آگاه کرد، مادر نیز بی آنکه خونسردی خود را از دست دهد، به دربار فرعون آمد، کودک را به دامن او انداختند کودک بوی مادر را شنید، بویی آشنا، ناگهان پستان او را همچون جان شیرین در بر گرفت و با عشق و علاقه بسیار، مشغول نوشیدن شیر شد، غریو شادی از حاضران برخاست و آثار خشنودی و شوق در چشمان همسر فرعون نمایان شد.

فرعون کودک را به او سپرد، و همسرش تأکید فراوان نسبت به حفظ و حراست او کرد، و دستور داد در فاصله ای کوتاه کودک را به نظر او برساند.

اینجاست که قرآن می گوید: «پس ما تو را به مادرت بازگردانیم تا چشمش به تو روشن شود، و غم و اندوهی به خود راه ندهد» (فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ).

سالها گذشت، و موسی (ع) در میان هاله ای از لطف و محبت خداوند و محیطی امن و امان پرورش یافت، کم کم به صورت نوجوانی در آمد.

روزی از راهی عبور می کرد دو نفر را در برابر خود به جنگ و نزاع مشغول دید که یکی از بنی اسرائیل و دیگری از قبطیان (مصریان و هواخواهان فرعون) بود، موسی به کمک مظلوم که از بنی اسرائیل بود شتافت و برای دفاع از او، مشتی محکم بر پیکر مرد قبطی وارد آورد، اما این دفاع از مظلوم به جای باریکی رسید، و همان یک مشت کار قبطی را ساخت.

موسی طبق توصیه بعضی از دوستانش، مخفیانه از مصر بیرون آمد و به سوی مدین شتافت و در آنجا محیطی امن و امان در کنار شعیب پیغمبر که شرح آن به خواست خدا در تفسیر سوره قصص خواهد آمد پیدا کرد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص:

۱۲۱

اینجاست که قرآن می گوید: «و تو یکی (از فرعونیان) را کشتی (و در اندوه فرو رفتی) اما ما تو را از غم و اندوه رهایی بخشیدیم» (وَ قَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ).

و پس از آن «بارها تو را (در کوره های حوادث) آزمودیم» (وَ فَتَنَّاكَ فَتُونًا).

«پس از آن سالیانی در میان مردم مدین توقف نمودی» (فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ).

و بعد از پیمودن این راه طولانی و آمادگی روحی و جسمی و بیرون آمدن از کوره حوادث با سرافرازی و پیروزی «سپس در زمانی که برای گرفتن فرمان رسالت مقدر بود به اینجا آمدی ای موسی!» (ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۴۱ .... ص: ۱۲۱

(آیه ۴۱) - سپس اضافه می کند: «من تو را برای خودم پرورش دادم و ساختم» (وَ اصْطَفَعْتُكَ لِنَفْسِي).

برای وظیفه سنگین دریافت وحی، برای قبول رسالت، برای هدایت و رهبری بندگانم، تو را پرورش دادم و در کورانهای حوادث آزمودم و نیرو و توان بخشیدم و اکنون که این مأموریت بزرگ بر دوش تو گذارده می شود از هر نظر ساخته شده ای!

سوره طه (۲۰): آیه ۴۲ .... ص: ۱۲۱

(آیه ۴۲) - نخستین برخورد با فرعون جبار: اکنون که همه چیز رو به راه شده، و تمام وسایل لازم در اختیار موسی قرار گرفته، او و برادرش هارون هر دو را با هم مخاطب ساخته، می گوید: «تو و برادرت با آیات من که در اختیارتان گذارده‌ام بروید» (اذْهَبْ أَنْتَ وَ أَخُوكَ بِآيَاتِي).

آیاتی که هم شامل دو معجزه بزرگ موسی می‌شود، و هم سایر نشانه‌های پروردگار و تعلیمات و برنامه‌هایی که خود نیز بیانگر حقانیت دعوت اوست.

و برای تقویت روحیه آنها و تأکید بر تلاش و کوشش هر چه بیشتر، اضافه می‌کند:

«و در ذکر و یاد من و اجرای فرمانهایم سستی به خرج ندهید» (وَلَا تَبْطِئْ فِي ذِكْرِي).

چرا که سستی و ترک قاطعیت تمام زحمات شما را بر باد خواهد داد، محکم بایستید و از هیچ حادثه‌ای نهراسید، و در برابر هیچ قدرتی، سست نشوید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۲۲

سوره طه (۲۰): آیه ۴۳ .... ص: ۱۲۲

(آیه ۴۳) - بعد از آن، هدف اصلی این حرکت و نقطه‌ای را که باید به سوی آن جهت گیری شود، مشخص ساخته، می گوید: «به سوی فرعون بروید، چرا که او طغیان کرده است» (اذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ).

عامل تمام بدبختیهای این سرزمین پهناور اوست، چرا که عامل پیشرفت یا عقب‌افتادگی، خوشبختی یا بدبختی یک ملت، قبل از هر چیز، رهبران و سردمداران آن ملت است.

سوره طه (۲۰): آیه ۴۴ .... ص: ۱۲۲

(آیه ۴۴) - سپس طرز برخورد مؤثر با فرعون را در آغاز کار به این شرح، بیان می‌فرماید: برای این که بتوانید در او نفوذ کنید و اثر بگذارید «با سخن نرم با او سخن بگوئید، شاید متذکر شود یا از خدا بترسد» (فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ).

سوره طه (۲۰): آیه ۴۵ .... ص: ۱۲۲

(آیه ۴۵) - اما با این حال موسی و فرعون از این معنی نگران بودند که ممکن است این مرد قلدر زورمند مستکبر که آوازه خشونت و سرسختی او همه جا پیچیده بود قبل از آن که موسی (ع) و هارون (ع) ابلاغ دعوت کنند، پیش دستی کرده، آنها را از بین ببرد لذا، «گفتند: پروردگارا! از این می‌ترسیم که بر ما پیشی گیرد (و قبل از بیان حق، ما را آزار دهد) یا طغیان کند» و نپذیرد! (قَالَ رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يَقْرُطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَىٰ).

سوره طه (۲۰): آیه ۴۶ .... ص: ۱۲۲

(آیه ۴۶) - اما خداوند به آنها بطور قاطع «فرمود: شما هرگز نترسید، من خود با شما هستم می‌شنوم و می‌بینم» (قَالَ لَا تَخَافَا

إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَ أَرَى).

بنا بر این با وجود خداوند توانایی که همه جا با شماست و به همین دلیل همه سخنها را می شنود، و همه چیز را می بیند و حامی و پشتیبان شماست، ترس و وحشت معنایی ندارد.

سوره طه (۲۰): آیه ۴۷ .... ص: ۱۲۲

(آیه ۴۷) - سپس دقیقاً چگونگی پیاده کردن دعوتشان را در حضور فرعون در پنج جمله کوتاه و قاطع و پر محتوا برای آنها بیان می فرماید، که یکی مربوط به اصل مأموریت است و دیگری بیان محتوای مأموریت و سومی دلیل و سند و چهارمی تشویق پذیرندگان و سرانجام تهدید مخالفان. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۲۳

نخست می گوید: «شما به سراغ او بروید و به او بگویید: ما فرستادگان پروردگار توایم» (فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ).
دیگر این که: «بنی اسرائیل را همراه ما بفرست و آنها را اذیت و آزار مکن» (فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ).
سپس اشاره به دلیل و مدرک خود کرده، می گوید به او بگویید: «ما نشانه‌ای از پروردگارت برای تو آورده‌ایم» (قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكَ).

بنا بر این به حکم عقل لازم است لا اقل در سخنان ما بیندیشی و اگر درست بود بپذیری.

سپس به عنوان تشویق مؤمنان اضافه می کند: «درود بر آنها که از هدایت پیروی می کنند» (وَ السَّلَامُ عَلٰی مَنْ اتَّبَعَ الْهُدٰی).
این جمله ممکن است به معنی دیگری نیز اشاره باشد و آن این که سلامت در این جهان و جهان دیگر از ناراحتیها و رنجها و عذابهای دردناک الهی، و مشکلات زندگی فردی و اجتماعی از آن کسانی است که از هدایت الهی پیروی کنند و این در حقیقت نتیجه نهایی دعوت موسی است.

سوره طه (۲۰): آیه ۴۸ .... ص: ۱۲۳

(آیه ۴۸) - سرانجام عاقبت شوم سرپیچی از این دعوت را نیز به او بفهمانید و بگویید: «به ما وحی شده است که عذاب الهی دامان کسانی را که تکذیب آیاتش کرده و از فرمانش سرپیچی نمایند خواهد گرفت»! (إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَ تَوَلَّى).

و این واقعیتی است که باید بی پرده به فرعون گفته می شد.

سوره طه (۲۰): آیه ۴۹ .... ص: ۱۲۳

(آیه ۴۹) - در اینجا قرآن مجید مستقیماً به سراغ گفتگوهای موسی و هارون با فرعون می رود.

هنگامی که موسی در برابر فرعون قرار گرفت، جمله‌های حساب شده و مؤثری را که خداوند به هنگام فرمان رسالت به او آموخته بود باز گو کرد که در آیات قبل خواندیم.

سپس هنگامی که فرعون این سخنان را شنید نخستین عکس العملش این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۲۴

بود «گفت: بگویید بینم پروردگار شما کیست ای موسی»؟ (قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمْ يَا مُوسَى).

عجیب این که فرعون مغرور و از خود راضی حتی حاضر نشد بگوید پروردگار من که شما مدعی هستید کیست؟ بلکه گفت:

سوره طه (۲۰): آیه ۵۰.... ص: ۱۲۴

(آیه ۵۰) - موسی بلا- فاصله معرفی بسیار جامع و در عین حال کوتاهی از پروردگار کرد «گفت: پروردگار ما همان کسی است که به هر موجودی آنچه لازمه آفرینش او بوده است داده، و سپس او را در مراحل هستی رهبری و هدایت فرموده است» (قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى).

در این سخن کوتاه، موسی اشاره به دو اصل اساسی از آفرینش و هستی می کند که هر یک دلیل مستقل و روشنی برای شناسایی پروردگار است.

موسی (ع) می خواهد به فرعون بفهماند که این عالم هستی نه منحصر به تو است و نه منحصر به سر زمین مصر، نه مخصوص امروز است و نه گذشته، این عالم پهناور گذشته و آینده ای دارد که نه من در آن بوده ام و نه تو و دو مسأله اساسی در این عالم چشمگیر است، تأمین نیازمندیها و سپس به کار گرفتن نیروها و امکانات در مسیر پیشرفت موجودات، اینها به خوبی می تواند تو را به پروردگار ما آشنا سازد.

سوره طه (۲۰): آیه ۵۱.... ص: ۱۲۴

(آیه ۵۱) - فرعون با شنیدن این جواب جامع و جالب، سؤال دیگری، مطرح کرد، «گفت: (اگر چنین است) پس تکلیف پیشینیان ما چه خواهد شد؟» (قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۵۲.... ص: ۱۲۴

(آیه ۵۲) - موسی در جواب «گفت: تمام مشخصات اقوام گذشته، نزد پروردگار من در کتابی ثبت است، هیچ گاه پروردگار من (برای حفظ آنها) گمراه نمی شود و نه فراموش می کند» (قَالَ عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى). بنا بر این حساب و کتاب آنها محفوظ است، و سر انجام به پاداش و کیفر اعمالشان خواهند رسید.

سوره طه (۲۰): آیه ۵۳.... ص: ۱۲۴

(آیه ۵۳) - و از آنجا که بخشی از سخن موسی (ع) پیرامون مسأله توحید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۲۵ و شناسایی خدا بود قرآن در اینجا فصل دیگری در همین زمینه بیان می دارد: «همان خداوندی که زمین را برای شما مهد آسایش قرار داد، و راههایی در آن ایجاد کرد، و از آسمان، آبی فرستاد» (الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَ سَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً).

«سپس ما به وسیله این آب، انواع گوناگون از گیاهان مختلف را از خاک تیره بر آوردیم» (فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى). در این آیه به چهار بخش از نعمتهای بزرگ خدا اشاره شده است: که اولویتهای زندگی انسان را تشکیل می دهد، قبل از همه چیز، محل سکونت و آرامش لازم است، و به دنبال آن راههای ارتباطی، سپس آب، و فرآورده های کشاورزی.

سوره طه (۲۰): آیه ۵۴.... ص: ۱۲۵

(آیه ۵۴) - سر انجام اشاره به پنجمین و آخرین نعمت از این سلسله نعمتهای الهی کرده، می گوید: از این فرآورده های گیاهی «هم خودتان بخورید و هم چهار پایان خود را در آن به چرا ببرید» (كُلُوا وَ ارْزَعُوا أَنْعَامَكُمْ).
و در پایان به همه این نعمتها اشاره کرده، می فرماید: «در این امور، نشانه های روشنی است برای صاحبان عقل و اندیشه» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَى).
یعنی، عقل و اندیشه های مسؤول می تواند به این واقعیت پی ببرد.

سوره طه (۲۰): آیه ۵۵.... ص: ۱۲۵

(آیه ۵۵) - و به تناسب این که در بیان توحیدی این آیات، از آفرینش زمین و نعمتهای آن استفاده شده «معاد» را نیز با اشاره به همین زمین در این آیه بیان کرده، می فرماید: «از آن شما را آفریدیم و در آن باز می گردانیم، و از آن نیز شما را بار دیگر بیرون می آوریم» (مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَ فِيهَا نُعِيدُكُمْ وَ مِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۵۶.... ص: ۱۲۵

(آیه ۵۶) - فرعون خود را برای مبارزه نهایی آماده می کند: در اینجا مرحله دیگری از درگیری موسی (ع) و فرعون منعکس شده است، قرآن مجید، این قسمت را با این جمله شروع می کند: «و ما همه آیات خود را به فرعون نشان دادیم (اما هیچ یک از آنها در دل تیره او اثر نگذاشت) پس همه را تکذیب کرد و از پذیرش آنها امتناع ورزید» (وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَ أْبَى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۲۶
این مربوط به معجزاتی است که در آغاز دعوت به فرعون ارائه داد، «معجزه عصا» و «ید بیضا» و «محتوای دعوت جامع آسمانیش».

سوره طه (۲۰): آیه ۵۷.... ص: ۱۲۶

(آیه ۵۷) - اکنون بینیم فرعون طغیانگر، مستکبر و لجوج در برابر موسی و معجزات او چه گفت، و او را چگونه - طبق معمول همه زمامداران زورگو - متهم ساخت؟ «گفت: ای موسی! آیا آمده ای که ما را از سر زمین و وطنمان با سحر بیرون کنی؟!» (قَالَ أَجِئْتَنَا لِنُخْرِجَنا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى).
اشاره به این که: ما می دانیم مسأله نبوت و دعوت به توحید، و ارائه این معجزات همگی توطئه برای غلبه بر حکومت و بیرون کردن ما و قبطیان از سر زمین آباء و اجدادمان است.
این تهمت درست همان حربه ای است که همه زور گویان و استعمار گران در طول تاریخ داشته اند که هر گاه خود را در خطر می دیدند، برای تحریک مردم به نفع خود، مسأله خطری که مملکت را تهدید می کرد، پیش می کشیدند مملکت یعنی حکومت این زور گویان و موجودیتش یعنی موجودیت آنها!

سوره طه (۲۰): آیه ۵۸ .... ص: ۱۲۶

(آیه ۵۸) - فرعون سپس اضافه کرد: گمان نکن ما قادر نیستیم همانند این سحرهای تو را بیاوریم، «پس یقیناً بدان به همین زودی سحری همانند آن برای تو خواهیم آورد» (فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ).
و برای این که قاطعیت بیشتری نشان دهد گفت: «هم اکنون تاریخش را معین کن، باید میان ما و تو و عده‌ای باشد که نه ما از آن تخلف کنیم و نه تو از آن، آن هم در مکانی که نسبت به همگان یکسان باشد» (فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَ لَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى).

سوره طه (۲۰): آیه ۵۹ .... ص: ۱۲۶

(آیه ۵۹) - ولی موسی بی آنکه خونسردی خود را از دست دهد و از جنجال فرعون هراسی به دل راه دهد با صراحت و قاطعیت «گفت: (من هم آماده‌ام، هم اکنون روز و ساعت آن را تعیین کنم) میعاد ما و شما روز زینت (روز عید) است، مشروط بر این که مردم همگی به هنگامی که روز بالا می‌آید در محل جمع شوند» (قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۲۷

سوره طه (۲۰): آیه ۶۰ .... ص: ۱۲۷

(آیه ۶۰) - به هر حال فرعون بعد از مشاهده معجزات شگفت آور موسی و مشاهده تأثیر روانی این معجزات در اطرافیانش تصمیم گرفت با کمک ساحران به مبارزه با او برخیزد، لذا قرار لازم را با موسی گذارد، «پس آن مجلس را ترک گفت و تمام مکر و فریب خود را جمع کرد و سپس همه را در روز موعود آورد» (فَتَوَلَّى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۶۱ .... ص: ۱۲۷

(آیه ۶۱) - سر انجام روز موعود فرا رسید، موسی (ع) در برابر انبوه جمعیت قرار گرفت، جمعیتی که گروهی از آن ساحران بودند و تعداد آنها به گفته بعضی از مفسران ۷۲ نفر و به گفته بعضی دیگر به چهار صد نفر می‌رسید و بعضی دیگر نیز تعداد بیشتری گفته‌اند.

و گروهی از آنها، فرعون و اطرافیان او را تشکیل می‌دادند و بالاخره گروه سوم که اکثریت از آن تشکیل یافته بود توده‌های تماشاچی مردم بودند.

موسی در اینجا رو به ساحران و یا فرعونیان و ساحران کرد و «به آنان چنین گفت: وای بر شما، دروغ بر خدا نبندید که شما را با مجازات خود، نابود و ریشه کن خواهد ساخت» (قَالَ لَهُمْ مُوسَى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَيَّ اللَّهُ كَذِبًا فَيُسْحِتْكُمْ بِعَذَابٍ).

«و شکست و نومیدی و خسران از آن آنهاست که بر خدا دروغ می‌بندند و به او نسبت باطل می‌دهند» (وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى).
منظور موسی از افتراء بر خدا، آن است که کسی یا چیزی را شریک او قرار داده، معجزات فرستاده خدا را به سحر نسبت دهند و فرعون را معبود و اله خود بپندارند.

سوره طه (۲۰): آیه ۶۲ .... ص: ۱۲۷

(آیه ۶۲) - این سخن قاطع موسی که هیچ شباهتی به سخن ساحران نداشت، بلکه آهنگش آهنگ دعوت همه پیامبران راستین بود، بر بعضی از دلها اثر گذاشت، و در میان جمعیت اختلاف افتاد، بعضی طرفدار شدت عمل بودند، و بعضی به شک و تردید افتادند و احتمال می‌دادند موسی پیامبر بزرگ خدا باشد و تهدیدهای او مؤثر گردد، بخصوص که لباس ساده او و برادرش هارون، همان لباس ساده چوپانی بود، و چهره مصمم آنها که علی‌رغم تنها بودن، ضعف و فتوری بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۲۸

در آن مشاهده نمی‌گشت، دلیل دیگری بر اصالت گفتار و برنامه‌های آنها محسوب می‌شد، لذا قرآن می‌گوید: «پس آنها در میان خود در باره کارهایشان به نزاع برخاستند، و مخفیانه و در گوشه‌ها با هم سخن گفتند» (فَتَنَّاكَ يَا مِثْلَهُمْ وَ اسْتَرْوَا النَّجْوَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۶۳ .... ص: ۱۲۸

(آیه ۶۳) - ولی به هر حال طرفداران ادامه مبارزه و شدت عمل، پیروز شدند و رشته سخن را به دست گرفتند و از طرق مختلف، به تحریک مبارزه کنندگان با موسی پرداختند.

نخست: «گفتند: این دو مسلما ساحرند!» (قَالُوا إِنَّ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ).

بنا بر این، وحشتی از مبارزه با آنها نباید به خود راه داد، چرا که شما بزرگان و سردمداران سحر در این کشور پهناورید. دیگر این که «آنها می‌خواهند شما را از سرزمینتان با سحرشان بیرون کنند» (يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا). سرزمینی که همچون جان شما عزیز است و به آن تعلق دارید آن هم به شما تعلق دارد. به علاوه اینها تنها به بیرون کردن شما از وطنتان قانع نیستند، اینها می‌خواهند مقدسات شما را هم بازیچه قرار دهند «و آیین عالی و مذهب حق شما را از میان ببرند!» (وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثَلَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۶۴ .... ص: ۱۲۸

(آیه ۶۴) - «اکنون که چنین است (به هیچ وجه به خود تردید راه ندهید، و) تمام نیرو و نقشه خود را جمع کنید ...» (فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ).

«و در یک صف (به میدان مبارزه) بیایید» (ثُمَّ اتَّوَا صَفًّا).

چرا که وحدت و اتحاد رمز پیروزی شما در این مبارزه سر نوشت ساز است.

و بالاخره «فلاح و رستگاری، امروز، از آن کسی است که برتری خود را بر (بر حریفش) اثبات نماید» (وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۶۵ .... ص: ۱۲۸

(آیه ۶۵) - موسی (ع) نیز به میدان می‌آید - ساحران ظاهرا متحد شدند و عزم را جزم کردند که با موسی به مبارزه برخیزند،

هنگامی که گام به میدان نهادند «گفتند: ای موسی! آیا تو اوّل (عصای خود را) می‌افکنی یا ما کسانی باشیم که اول برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۲۹
بیفکنیم» (قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۶۶.... ص: ۱۲۹

(آیه ۶۶) - ولی موسی بی آنکه عجله‌ای نشان بدهد، چرا که به پیروزی نهایی خود کاملاً اطمینان داشت و حتی قطع نظر از آن در این گونه مبارزه‌ها معمولاً برنده کسی است که پیشقدم نمی‌شود، لذا به آنها «گفت: شما اول بیفکنید!» (قَالَ بَلْ أَلْقُوا). ساحران نیز پذیرفتند و آنچه عصا و طناب برای سحر کردن با خود آورده بودند یکباره به میان میدان افکندند، و اگر روایتی را که می‌گوید: آنها هزاران نفر بودند بپذیریم مفهومی این می‌شود که در یک لحظه هزاران عصا و طناب که مواد مخصوصی در درون آنها ذخیره شده بود، به وسط میدان انداختند.

«پس ناگهان طنابها و عصاهایشان به خاطر سحر آنها، چنان به نظر (مردم و) موسی می‌رسید که دارند حرکت می‌کنند!» (فَإِذَا جِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى).

آری به صورت مارهایی کوچک و بزرگ، رنگارنگ در اشکال مختلف به جنب و جوش در آمدند.

صحنه بسیار عجیبی بود، ساحران که هم تعدادشان زیاد بود و هم طرز استفاده از خواص مرموز فیزیکی و شیمیایی اجسام و مانند آن را به خوبی می‌دانستند، توانستند آن چنان در افکار حاضران نفوذ کنند که این باور برای آنها پیدا شود که این همه موجودات بی‌جان، جان گرفتند.

غریو شادی از فرعونیان برخاست، گروهی از ترس و وحشت فریاد زدند و خود را عقب می‌کشیدند!

سوره طه (۲۰): آیه ۶۷.... ص: ۱۲۹

(آیه ۶۷) - «پس در این هنگام موسی احساس ترس خفیفی در دل کرد» (فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى). که نکند مردم تحت تأثیر این صحنه واقع شوند، آن چنان که بازگرداندن آنها آسان نباشد.

سوره طه (۲۰): آیه ۶۸.... ص: ۱۲۹

(آیه ۶۸) - به هر حال در این موقع، نصرت و یاری الهی به سراغ موسی آمد و فرمان وحی وظیفه او را مشخص کرد، چنانکه قرآن می‌گوید: «به او گفتیم: ترس به خود راه مده تو مسلماً برتری!» (قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۳۰

و این گونه موسی، قوت قلبش را که لحظات کوتاهی متزلزل شده بود باز یافت.

سوره طه (۲۰): آیه ۶۹.... ص: ۱۳۰

(آیه ۶۹) - مجدداً به او خطاب شد که: «و آنچه را در دست راست داری بیفکن که تمام آنچه را که آنها ساخته‌اند می‌بلعد!»

وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفَ مَا صَنَعُوا).

«چرا که کار آنها تنها مکر ساحر است» (إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٍ).
«و ساحر هر کجا برود پیروز نخواهد شد» (وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى).

چرا که کار ساحر متکی به نیروی محدود انسانی است، و معجزه از قدرت بی‌پایان و لا یزال الهی سر چشمه می‌گیرد، لذا ساحر تنها کارهایی را می‌تواند انجام دهد که قبلاً روی آن تمرین داشته است.

جالب این که: نمی‌گوید: «عصایت را بیفکن» بلکه می‌گوید: «آنچه در دست راست داری بیفکن» این تعبیر شاید به عنوان بی‌اعتنایی به عصا باشد و اشاره به این که عصا مسأله مهمی نیست آنچه مهم است اراده و فرمان خداست که اگر اراده او باشد عصا که سهل است کمتر و کوچکتر از آن هم می‌تواند چنین قدرت نمایی کند!

سوره طه (۲۰): آیه ۷۰ .... ص: ۱۳۰

(آیه ۷۰) - پیروزی عظیم موسی (ع): به اینجا رسیدیم که موسی مأمور شد عصای خود را بیفکند. موسی عصای خود را افکند، عصا تبدیل به مار عظیمی شد و تمام اسباب و آلات سحر ساحران را بلعید، غوغا و ولوله‌ای در تمام جمعیت افتاد فرعون، سخت متوحش شد، و اطرافیانش دهانهایشان از تعجب باز ماند.

ساحران که به خوبی سحر را از غیر سحر می‌شناختند، یقین کردند که این امر، چیزی جز معجزه الهی نیست، و این مرد فرستاده خداست.

لذا همان گونه که آیه می‌گوید: «ساحران همگی به سجده افتادند و گفتند: ما به پروردگار هارون و موسی ایمان آوردیم» (فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سَجْدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَ مُوسَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۷۱ .... ص: ۱۳۰

(آیه ۷۱) - بدیهی است که این عمل ساحران، ضربه سنگینی بر پیکر فرعون برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۳۱ و حکومت جبار و خود کامه و بیدادگرش وارد ساخت، و تمام ارکان آن را به لرزه در آورد، لذا چاره‌ای جز این ندید که با داد و فریاد و تهدیدهای غلیظ و شدید ته مانده حیثیتی را که نداشت، جمع و جور کند، رو به سوی ساحران کرد و «گفت: آیا پیش از آن که به شما اذن دهم به او ایمان آوردید؟» (قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنَّ لَكُمْ).

این جبار مستکبر، نه تنها مدعی بود که بر جسم و جان مردم، حکومت دارد بلکه می‌خواست بگوید قلب شما هم در اختیار من و متعلق به من است، و باید با اجازه من تصمیم بگیرد.

فرعون به این قناعت نکرد، فوراً وصله‌ای به دامان ساحران چسبانید و آنها را متهم کرد و گفت: «او بزرگ شماست، او کسی است که سحر به شما آموخته»، و تمام اینها توطئه است با نقشه قبلی! (إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السَّحْرَ).

بدون شک فرعون می‌دانست و یقین داشت این سخن دروغ است. ولی می‌دانیم قلدرها و زور گویان، وقتی موقعیت نامشروع خود را در خطر ببینند از هیچ دروغ و تهمتی باک ندارند.

تازه به این نیز قناعت نکرد و ساحران را با شدیدترین لحنی، تهدید به مرگ نمود و گفت: «پس سوگند یاد می‌کنم که دست و پاهای شما را بطور مخالف قطع می‌کنم، و بر فراز شاخه‌های بلند نخل به دار می‌آویزم و خواهید دانست مجازات من

دردناکتر و پایدارتر است» (فَلَا قَطْعَنَ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَا صَيْلَبْنَكُمْ فِي حُذُوعِ النَّخْلِ وَ لَتَعْلَمَنَّ أَنِنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَ أَبْقَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۷۲ .... ص: ۱۳۱

(آیه ۷۲) - اما ببینیم عکس العمل ساحران در برابر این تهدیدهای شدید فرعون چه بود؟ آنها نه تنها مرعوب نشدند و از میدان بیرون نرفتند، بلکه حضور خود را در صحنه بطور قاطعتری ثابت کردند و «گفتند: به خدایی که ما را آفریده است هرگز تو را بر این دلایل روشنی که به سراغ ما آمده مقدم نخواهیم داشت» (قَالُوا لَنْ نُؤْتِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا). «پس تو هر حکمی می خواهی بکن» (فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ).

«اما (بدان) تو تنها می توانی در زندگی این دنیا قضاوت کنی» ولی در آخرت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۳۲ ما پیروزیم و تو گرفتار و مبتلا به شدیدترین کیفرها (إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا).

سوره طه (۲۰): آیه ۷۳ .... ص: ۱۳۲

(آیه ۷۳) - سپس افزودند: «ما به پروردگاران ایمان آوردیم تا گناهانمان و آنچه را از سحر بر ما تحمیل کردی ببخاشید و خدا بهتر و پایدارتر است» (إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيُغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَ مَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَ اللَّهُ خَيْرٌ وَ أَبْقَى). خلاصه این که هدف ما پاک شدن از گناهان گذشته از جمله مبارزه با پیامبر راستین خداست.

سوره طه (۲۰): آیه ۷۴ .... ص: ۱۳۲

(آیه ۷۴) - ساحران سپس چنین ادامه دادند: اگر ما ایمان آورده ایم دلیلش روشن است «چرا که هر کس (بی ایمان و) گنهکار در محضر پروردگار در قیامت بیاید آتش سوزان دوزخ برای اوست» (إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ). و مصیبت بزرگ او در دوزخ این است که «نه می میرد و نه زنده می شود» (لَا يَمُوتُ فِيهَا وَ لَا يَحْيَى). بلکه دائما در میان مرگ و زندگی دست و پا می زند، حیاتی که از مرگ تلختر و مشقت بارتر است.

سوره طه (۲۰): آیه ۷۵ .... ص: ۱۳۲

(آیه ۷۵) - «و هر کس با ایمان نزد او آید، و اعمال صالح انجام داده باشد، چنین کسانی درجات عالی دارند...» (وَ مَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۷۶ .... ص: ۱۳۲

(آیه ۷۶) - «باغهای جاویدان بهشت که نهرها از زیر درختانش جاری است، و جاودانه در آن خواهند ماند» (جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا).

«و این است پاداش کسی که (با ایمان و اطاعت پروردگار) خود را پاک و پاکیزه کند» (وَ ذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى).

و این ساحران چه خوب خود را پاکیزه ساختند. هنگامی که تصمیم گرفتند، حق را پذیرا شوند و در راه آن عاشقانه ایستادگی کنند و به گفته مفسر بزرگ مرحوم طبرسی، «صبحگاهان کافر بودند و ساحر، اما شامگاهان شهیدان نیکو کار راه حق»!

سوره طه (۲۰): آیه ۷۷ .... ص: ۱۳۲

(آیه ۷۷) - نجات بنی اسرائیل و غرق فرعونیان: بعد از ماجرای مبارزه موسی با ساحران و پیروزی چشمگیرش بر آنها و ایمان آوردن آن جمعیت عظیم، آیین او رسماً وارد افکار مردم مصر شد، هر چند اکثریت «قبطیان» آن را نپذیرفتند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۳۳

بنی اسرائیل تحت رهبری موسی، به اتفاق اقلیتی از مصریان، بطور دائم با فرعونیان درگیر بودند و سالها بر این منوال گذشت و حوادث تلخ و شیرینی روی داد.

در اینجا به آخرین فراز از این ماجراها یعنی برنامه خروج بنی اسرائیل از مصر، اشاره کرده، می‌فرماید: «و ما به موسی، وحی فرستادیم که بندگانم را شبانه از مصر بیرون ببر» (وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي).

بنی اسرائیل آماده حرکت به سوی سرزمین موعود (فلسطین) شدند، اما هنگامی که به کرانه‌های نیل رسیدند فرعونیان، آگاه گشتند و فرعون با لشکری عظیم آنها را تعقیب کرد، آنها خود را در محاصره دریا و دشمن دیدند.

اما خدا به موسی چنین دستور داد: «راهی خشک برای آنها در دریا بگشا!» (فَاضْرِبْ لَهُم مَّوْجًا يَجْرِي فِي الْبَحْرِ يَبَسًا).

راهی که هرگاه در آن گام بگذاری «نه از تعقیب فرعونیان می‌ترسی، نه از غرق شدن در دریا» (لَا تَخَافُ دَرَكَآً وَلَا تَخْشَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۷۸ .... ص: ۱۳۳

(آیه ۷۸) - و به این ترتیب موسی و بنی اسرائیل وارد جاده‌هایی شدند که در درون دریا با کنار رفتن آبها پیدا شد، در این هنگام فرعون به همراه لشکریانش به کنار دریا رسید و با این صحنه غیر منتظره و شگفت‌انگیز رو برو شد «و فرعون لشکریان خود را به دنبال بنی اسرائیل فرستاد و خود نیز وارد همان جاده‌ها شد» (فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَبِئْسَ الْوَجْدُ).

از این سو آخرین نفر لشکر فرعون وارد دریا شد، و از آن سو آخرین نفر از بنی اسرائیل خارج گردید.

در این هنگام به امواج آب فرمان داده شد به جای نخستین باز گردند.

امواج همانند ساختمان فرسوده‌ای که پایه آن را بکشند یک باره فرو ریختند «پس دریا آنها را در میان امواج خروشان خود پوشاند پوشاندنی کامل» (فَغَشَّيْهُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً غَاشِيَهُمْ).

و به این ترتیب، یک قدرت جبار ستمگر با لشکر نیرومند و قهارش در میان امواج آب غوطه‌ور شدند و طعمه آماده‌ای برای ماهیان دریا!

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۳۴

سوره طه (۲۰): آیه ۷۹ .... ص: ۱۳۴

(آیه ۷۹) - آری «فرعون، قوم خود را گمراه ساخت و هرگز هدایتشان نکرد» (وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۸۰ .... ص: ۱۳۴

(آیه ۸۰) - تنها راه نجات: در اینجا روی سخن را به بنی اسرائیل بطور کلی و در هر عصر و زمان کرده، و نعمتهای بزرگی را که خداوند به آنان بخشیده است یاد آور می‌شود، و راه نجات را به آنان نشان می‌دهد.

نخست می‌گوید: «ای بنی اسرائیل! ما شما را از چنگال دشمنانتان رهایی بخشیدیم» (یا بَنِي إِسْرَائِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ). سپس به یکی از نعمتهای مهم معنوی اشاره کرده، می‌گوید: «ما شما را به میعادگاه مقدسی دعوت کردیم، در طرف راست طور» آن مرکز وحی الهی (وَ وَاَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ). این اشاره به جریان رفتن موسی (ع) به اتفاق جمعی از بنی اسرائیل به میعادگاه طور است، در همین میعادگاه بود که خداوند الواح تورات را بر موسی نازل کرد و با او سخن گفت و جلوه خاص پروردگار را همگان مشاهده کردند.

و سرانجام به یک نعمت مهم مادی که از الطاف خاص خداوند نسبت به بنی اسرائیل سرچشمه می‌گرفت اشاره کرده، می‌فرماید: «ما من و سلوی را بر شما نازل کردیم» (وَ نَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّانَ وَ السَّلْوَى). در آن بیابانی که سرگردان بودید، و غذای مناسبی نداشتید، لطف خدا به یاریتان شتافت و از غذای لذیذ و خوشمزه‌ای به مقداری که به آن احتیاج داشتید در اختیارتان قرار داد و از آن استفاده می‌کردید.

سوره طه (۲۰): آیه ۸۱ .... ص: ۱۳۴

(آیه ۸۱) - در این آیه به دنبال ذکر این نعمتهای سه گانه پر ارزش آنها را چنین مخاطب می‌سازد: «از روزیهای پاکیزه‌ای که به شما دادیم بخورید، ولی در آن طغیان نکنید، که غضب من بر شما وارد شود» (كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَ لَا تَطَعُوا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي). طغیان در نعمتها آن است که انسان به جای این که از آنها در راه اطاعت خدا و طریق سعادت خویش استفاده کند، آنها را وسیله‌ای برای گناه، ناسپاسی و کفران برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۳۵ و گردنکشی و اسرافکاری قرار دهد، همان گونه که بنی اسرائیل چنین کردند.

و به دنبال آن می‌فرماید: «و هر کس غضب من بر او وارد شود سقوط می‌کند» (وَ مَنْ يَخْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى). «هوی» در اصل به معنی سقوط کردن از بلندی است، که معمولاً نتیجه آن، نابودی است، به علاوه در اینجا اشاره به سقوط مقامی و دوری از قرب پروردگار و رانده شدن از درگاهش نیز می‌باشد.

سوره طه (۲۰): آیه ۸۲ .... ص: ۱۳۵

(آیه ۸۲) - و از آنجا که همیشه باید هشدار و تهدید با تشویق و بشارت، همراه باشد تا نیروی خوف و رجا را که عامل اصلی تکامل است یکسان بر انگیزد، و درهای بازگشت به روی توبه کاران بگشاید، در این آیه چنین می‌گوید: «و من کسانی را که توبه کنند و ایمان آورند و عمل صالح انجام دهند و سپس هدایت یابند (و در زیر چتر هدایت رهبران الهی قرار گیرند) می‌آمزم» (وَ إِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى).

تعبیر به «غفار» نشان می‌دهد که خداوند چنین افراد را نه تنها یک بار که بارها مشمول آمرزش خود قرار می‌دهد.

سوره طه (۲۰): آیه ۸۳ .... ص: ۱۳۵

(آیه ۸۳) - غوغای سامری! در اینجا فراز مهم دیگری از زندگی موسی (ع) و بنی اسرائیل مطرح شده و آن مربوط به رفتن موسی به اتفاق نمایندگان بنی اسرائیل به میعادگاه طور و سپس گوساله پرستی بنی اسرائیل در غیاب آنهاست. برنامه این بود که موسی (ع) برای گرفتن احکام تورات، به کوه طور برود، و گروهی از بنی اسرائیل نیز او را در این مسیر همراهی کنند.

ولی از آنجا که شوق مناجات با پروردگار در دل موسی شعله‌ور بود، قبل از دیگران تنها به میعادگاه پروردگار رسید. در اینجا وحی بر او نازل شد: «ای موسی! چه چیز سبب شد که پیش از قومت به اینجا بیایی و در این راه عجله کنی؟» (وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۸۴ .... ص: ۱۳۵

(آیه ۸۴) - و موسی بلا فاصله «عرض کرد: پروردگارا! آنها به دنبال منند، و من برای رسیدن به میعادگاه و محضر وحی تو، شتاب کردم تا از من خشنود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۳۶ شوی» (قَالَ هُمْ أَوْلَاءِ عَلَيَّ أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى).
نه تنها عشق مناجات تو و شنیدن سخنت مرا بی‌قرار ساخته، بلکه مشتاق بودم هر چه زودتر قوانین و احکام تو را بگیرم و به بندگانت برسانم و از این راه رضایت تو را بهتر جلب کنم، آری من عاشق رضای توام و مشتاق شنیدن فرمانت.

سوره طه (۲۰): آیه ۸۵ .... ص: ۱۳۶

(آیه ۸۵) - ولی بالاخره در این دیدار، میعاد از سی شب به چهل شب تمدید شد، و زمینه‌های مختلفی که از قبل در میان بنی اسرائیل برای انحراف وجود داشت کار خود را کرد، سامری آن مرد هوشیار منحرف میاندار شد، و با استفاده از وسائل گوساله‌ای ساخت و جمعیت را به پرستش آن فرا خواند.
بالاخره در آنجا بود که خداوند به موسی (ع) در همان میعادگاه «فرمود: ما قوم تو را بعد از تو آزمایش کردیم (ولی از عهده امتحان خوب بیرون نیامدند) و سامری آنها را گمراه کرد» (قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ).

سوره طه (۲۰): آیه ۸۶ .... ص: ۱۳۶

(آیه ۸۶) - موسی با شنیدن این سخن آن چنان برآشفته که تمام وجودش گویی شعله‌ور گشت، شاید به خود می‌گفت: سالیان دراز خون جگر خوردم، زحمت کشیدم با هر گونه خطر رو برو شدم تا این جمعیت را به توحید آشنا ساختم، اما افسوس و صد افسوس، با چند روز غیبت من، زحمتم بر باد رفت! لذا بلا فاصله «موسی خشمگین و اندوهناک به سوی قوم خود بازگشت» (فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا).
هنگامی که چشمش به آن صحنه بسیار زننده گوساله پرستی افتاد، «فریاد بر آورد ای قوم من! مگر پروردگار شما وعده نیکویی به شما نداد» (قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعَدًّا حَسَنًا).

این وعده نیکو یا وعده‌ای بوده که در زمینه نزول تورات و بیان احکام آسمانی در آن، به بنی اسرائیل داده شده بود، یا وعده نجات و پیروزی بر فرعونیان و وارث حکومت زمین شدن، و یا وعده مغفرت و آمرزش برای کسانی که توبه کنند و یا همه این امور.

سپس افزود: «پس آیا مدت جدایی من از شما به طول انجامیده؟» (أَفَطَالَ بِرْكَزِيدَةِ تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۳، ص: ۱۳۷ عَلَيْنَكُمُ الْعَهْدُ).

«یا با این عمل زشت خود می‌خواستید غضب پروردگارتان بر شما نازل شود که با وعده من مخالفت کردید» (أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَجِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي).

سوره طه (۲۰): آیه ۸۷ .... ص: ۱۳۷

(آیه ۸۷) - بنی اسرائیل که خود را در برابر اعتراض شدید موسی (ع) دیدند و متوجه شدند به راستی کار بسیار بدی انجام داده‌اند، در مقام عذر تراشی بر آمدند و «گفتند: ما به میل و اراده خود از وعده تو تخلف نکردیم» (قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا).

در واقع این ما نبودیم که به اراده خود گرایش به گوساله پرستی کردیم، «بلکه مقداری از زیورهای قوم را که با خود داشتیم افکندیم و سامری این چنین القا کرد ...» (وَ لَكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ).

سوره طه (۲۰): آیه ۸۸ .... ص: ۱۳۷

(آیه ۸۸) - در هر صورت سامری از زینت آلات که از طریق ظلم و گناه در دست فرعونیان قرار گرفته بود و ارزشی جز این نداشت که خرج چنین کار حرامی بشود، آری از مجموع این زینت آلات «برای آنان مجسمه گوساله‌ای که صدایی همچون صدای گوساله (واقعی) داشت پدید آورد» (فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورًا).

بنی اسرائیل که این صحنه را دیدند، ناگهان همه تعلیمات توحیدی موسی را به دست فراموشی سپردند و به یکدیگر «گفتند: این خدای شما و خدای موسی است» (فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى).

و به این ترتیب «او (سامری عهد و پیمان‌ش را با موسی بلکه با خدای موسی) فراموش کرد» و مردم را به گمراهی کشاند (فَنَسِيَ).

سوره طه (۲۰): آیه ۸۹ .... ص: ۱۳۷

(آیه ۸۹) - در اینجا خداوند به عنوان توبیخ و سرزنش این بت پرستان می‌گوید: «پس آیا آنها نمی‌بینند که این گوساله پاسخ آنها را نمی‌دهد و هیچ گونه ضرری از آنها دفع نمی‌کند و منفعتی برای آنها فراهم نمی‌سازد» (أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّ إِلَهُهُمْ قَوْلًا وَ لَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَ لَا نَفْعًا).

یک معبود واقعی حد اقل باید بتواند سؤالات بندگانش را پاسخ گوید آیا تنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۳۸ شنیده شدن صدای گوساله از این مجسمه طلایی، می‌تواند دلیل پرستش باشد! تازه موجودی که مالک سود و زیان دیگری و حتی خودش نیست، آیا می‌تواند معبود باشد؟!

سوره طه (۲۰): آیه ۹۰.... ص: ۱۳۸

(آیه ۹۰) - بدون شک در این قال و غوغا، هارون جانشین موسی (ع) و پیامبر بزرگ خدا دست از رسالت خویش بر نداشت و وظیفه مبارزه با انحراف و فساد را تا آنجا که در توان داشت انجام داد، چنانکه قرآن می گوید: «هارون قبل از آمدن موسی از میعادگاه به بنی اسرائیل این سخن را گفته بود که شما به وسیله آن (گوساله) مورد آزمایش سختی قرار گرفته اید» فریب نخورید و از راه توحید منحرف نشوید (وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ). سپس اضافه کرد: «و پروردگار شما مسلماً همان خداوند بخشنده ای است که این همه نعمت به شما مرحمت کرده» (وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ).

برده بودید شما را آزاد ساخت، اسیر بودید رهایی بخشید، گمراه بودید هدایت کرد، پراکنده بودید در سایه رهبری یک مرد آسمانی، شما را جمع و متحد نمود، جاهل و گمراه بودید، نور علم بر شما افکند، و به صراط مستقیم توحید هدایتان نمود. «اکنون که چنین است شما از من پیروی کنید و اطاعت فرمان من نمایید» (فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي). مگر فراموش کرده اید برادرم موسی، مرا جانشین خود ساخته و اطاعت مرا بر شما فرض کرده است چرا پیمان شکنی می کنید؟

سوره طه (۲۰): آیه ۹۱.... ص: ۱۳۸

(آیه ۹۱) - ولی بنی اسرائیل چنان لجوجانه به این گوساله چسبیده بودند که منطق نیرومند و دلایل روشن این مرد خدا و رهبر دلسوز در آنها مؤثر نیفتاد، با صراحت اعلام مخالفت با هارون کردند و «گفتند: ما همچنان به پرستش این گوساله ادامه می دهیم تا موسی به سوی ما باز گردد» (قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى). و به این ترتیب هم فرمان مسلم عقل را از زیر پا گذاشتند، و هم فرمان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۳۹ جانشین رهبرشان را.

ولی به هر حال، هارون با اقلیتی در حدود دوازده هزار نفر از مؤمنان ثابت قدم از جمعیت جدا شدند در حالی که اکثریت جاهل و لجوج نزدیک بود او را به قتل برسانند.

سوره طه (۲۰): آیه ۹۲.... ص: ۱۳۹

(آیه ۹۲) - سرنوشت دردناک سامری! به دنبال بحثی که موسی (ع) با بنی اسرائیل در نکوهش شدید از گوساله پرستی داشت و در اینجا نخست گفتگوی موسی (ع) را با برادرش هارون (ع) و سپس با سامری منعکس می کند. نخست رو به برادرش هارون کرده «گفت: ای هارون! چرا هنگامی که دیدی آنها گمراه شدند...» (قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا).

سوره طه (۲۰): آیه ۹۳.... ص: ۱۳۹

(آیه ۹۳) - «از من پیروی نکردی؟ آیا فرمان مرا عصیان نمودی؟» (أَلَا تَتَّبِعَنِ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي). مگر هنگامی که می خواستم به میعادگاه بروم نگفتم «جانشین من باش و در میان این جمعیت به اصلاح پرداز و راه مفسدان را

در پیش مگیر».

منظور از جمله «أَلَا تَتَّبِعِينَ» این است که چرا از روش و سنت من در «شدت عمل» نسبت به بت پرستی پیروی نکردی.

سوره طه (۲۰): آیه ۹۴... ص: ۱۳۹

(آیه ۹۴) - موسی با شدت و عصبانیت هر چه تمامتر این سخنان را با برادرش می گفت و بر او فریاد می زد، در حالی که ریش و سر او را گرفته بود و می کشید.

هارون برای این که او را بر سر لطف آورد، و از التهاب او بکاهد «گفت: ای فرزند مادرم! [ای برادرم] ریش و سر مرا مگیر، من (فکر کردم که اگر به مبارزه برخیزم و درگیری پیدا کنم تفرقه شدیدی در میان بنی اسرائیل می افتد، و از این) ترسیدم (به هنگام باز گشت) بگویی تو میان بنی اسرائیل تفرقه افکندی و سفارش مرا (در غیاب من) به کار نبستی» ال یا بن اُم لا تأخذ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنْ حَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَ لَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي) و به این ترتیب هارون بی گناهی خود را اثبات کرد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۴۰

سوره طه (۲۰): آیه ۹۵... ص: ۱۴۰

(آیه ۹۵) - بعد از پایان گفتگو با برادرش هارون و تبرئه او، به محاکمه سامری پرداخت و «گفت: (این چه کاری بود که تو انجام دادی و) چه چیز انگیزه تو بود ای سامری؟! (قال فما خطبک یا سامری)».

سوره طه (۲۰): آیه ۹۶... ص: ۱۴۰

(آیه ۹۶) - او در پاسخ گفت: من مطالبی آگاه شدم که آنها ندیدند و آگاه نشدند» (قال بصرت بما لم يبصروا به). «من چیزی از آثار رسول و فرستاده خدا (موسی) را گرفتم، و سپس آن را به دور افکندم و این چنین نفس من مطلب را در نظرم زینت داد!» و به سوی آیین بت پرستی گرایش کردم. (فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَبَدْتُهَا وَ كَذَلِكَ سَأَلْتُ لِي نَفْسِي).

سوره طه (۲۰): آیه ۹۷... ص: ۱۴۰

(آیه ۹۷) - روشن است که پاسخ و عذر سامری در برابر سؤال موسی (ع) به هیچ وجه قابل قبول نبود، لذا موسی فرمان محکومیت او را در این دادگاه صادر کرد و سه دستور در باره او و گوساله اش داد «گفت: برو، که بهره تو در زندگی این دنیا این است که (هر کس به تو نزدیک شود) بگویی: با من تماس نگیر» (قال فاذهب فإن لك في الحياة أن تقول لا مساس). و به این ترتیب با یک فرمان قاطع، سامری را از جامعه طرد کرد و او را به انزوای مطلق کشانید.

مجازات دوم سامری این بود که موسی (ع) کیفر او را در قیامت به او گوشزد کرد، گفت: «و تو وعده گاهی در پیش داری (وعده عذاب دردناک الهی) که هرگز از آن تخلف نخواهد شد» (وَ إِنْ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ).

سومین مجازات این بود که موسی به سامری گفت: «و به این معبودت که پیوسته او را عبادت می کردی نگاه کن و ببین ما آن

را می‌سوزانیم و سپس ذرات آن را به دریا می‌پاشیم» تا برای همیشه محو و نابود گردد (وَ أَنْظِرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنْهَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنْنَسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا).

سوره طه (۲۰): آیه ۹۸.... ص: ۱۴۰

(آیه ۹۸) - و در این آیه موسی، با تأکید فراوان روی مسأله توحید، حاکمیت خط الله را مشخص کرد و چنین گفت: «معبود شما تنها الله است، همان خدایی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۴۱
معبودی جز او نیست، همان خدایی که علمش همه چیز را فرا گرفته» (إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا).
نه همچون بنهای ساختگی که نه سخنی می‌شنوند، نه پاسخی می‌گویند، نه مشکلی می‌کشایند و نه زبانی را دفع می‌کنند.

سوره طه (۲۰): آیه ۹۹.... ص: ۱۴۱

(آیه ۹۹) - پس از پایان گرفتن بحثهای مربوط به تاریخ پر ماجرای موسی و بنی اسرائیل یک نتیجه گیری کلی نیز قرآن روی آن می‌نماید و می‌گوید: «این چنین اخبار گذشته را برای تو (یکی بعد از دیگری) باز گو می‌کنیم» (كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ).

سپس اضافه می‌کند: «و ما از ناحیه خود قرآنی به تو دادیم» (وَ قَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا). قرآنی که مملوست از درسهای عبرت، دلایل عقلی، اخبار آموزنده گذشتگان و مسائل بیدار کننده آیندگان.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۰۰.... ص: ۱۴۱

(آیه ۱۰۰) - و به همین جهت در این آیه از کسانی سخن می‌گوید که حقایق قرآن و درسهای عبرت تاریخ را فراموش می‌کنند، می‌گویند: «کسی که از قرآن روی بگرداند در قیامت بار سنگینی (از گناه و مسؤولیت) بر دوش خواهد کشید» (مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا).

آری! اعراض از قرآن، انسان را به آن چنان بیراهه‌ها می‌کشاند که بارهای سنگینی از انواع گناهان و انحرافات فکری و عقیدتی را بر دوش او می‌نهد.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۰۱.... ص: ۱۴۱

(آیه ۱۰۱) - سپس اضافه می‌کند: «آنها در میان این وزر جاودانه خواهند ماند» (خَالِدِينَ فِيهِ).
«و این بار سنگین گناه، بد باری است برای آنها در روز قیامت» (وَ سَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِمْلًا).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۰۲.... ص: ۱۴۱

(آیه ۱۰۲) - سپس به توصیف روز قیامت و آغاز آن پرداخته، چنین می‌گوید:
«همان روزی که در صور دمیده می‌شود، و گنهکاران را با بدنهای کبود و تیره در آن روز جمع می‌کنیم» (يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ

وَ نَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۰۳.... ص: ۱۴۱

(آیه ۱۰۳) - در این حال مجرمان در میان خود، در باره مقدار توفشان در عالم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۴۲
برزخ «آهسته با هم گفتگو می کنند (بعضی می گویند): شما تنها ده شبانه روز در علام برزخ) توقف کردید» و نمی دانند چقدر طولانی بوده است (يَتَخَفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا).
این آهسته گفتن آنها یا به خاطر رعب و وحشت شدیدی است که از مشاهده صحنه قیامت به آنها دست می دهد و یا بر اثر شدت ضعف و ناتوانی است.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۰۴.... ص: ۱۴۲

(آیه ۱۰۴) - سپس اضافه می کند: «ما به آنچه می گویند کاملاً آگاهتریم» (نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ). خواه آهسته بگویند یا بلند.
«هنگامی که نیکو روش ترین آنها می گوید: شما تنها یک روز درنگ کردید!» (إِذْ يَقُولُ مُثَلِّمُهُمْ طَرِيقَهُ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۰۵.... ص: ۱۴۲

(آیه ۱۰۵) - صحنه هول انگیز قیامت: از آنجا که در آیات گذشته، سخن از حوادث مربوط به پایان دنیا و آغاز قیامت بود، در اینجا نیز همین مسأله را پیگیری می کند.
از این آیه چنین بر می آید که مردم از پیامبر (ص) در باره سرنوشت کوهها به هنگام پایان گرفتن دنیا سؤال کرده بودند.
لذا می گوید: «و از تو در باره کوهها سؤال می کنند» (وَ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ).
در پاسخ: «بگو: پروردگار من آنها را از هم متلاشی و تبدیل به سنگریزه کرده سپس بر باد می دهد!» (فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا).
از مجموع آیات قرآن در مورد سرنوشت کوهها چنین استفاده می شود که آنها در آستانه رستاخیز مراحل مختلفی را طی می کنند:
نخست به لرزه می آیند سپس به حرکت در می آیند.
در سومین مرحله از هم متلاشی می شوند و به صورت انبوهی از شن در می آیند و در آخرین مرحله آن چنان توفان و باد آنها را از جا حرکت می دهد و در فضا می پاشد که همچون پشمهای زده شده به نظر می رسد. (قارعه / ۵)

سوره طه (۲۰): آیه ۱۰۶.... ص: ۱۴۲

(آیه ۱۰۶) - این آیه می گوید: با متلاشی شدن کوهها و پراکنده شدن ذرات آن، «خداوند صفحه زمین را به صورت زمینی صاف و مستوی و بی آب و گیاه در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۴۳
می آورد» (فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۰۷.... ص: ۱۴۳

(آیه ۱۰۷) - «آن چنان که در آن هیچ گونه اعوجاج و پستی و بلندی مشاهده نخواهی کرد» (لا تری فیها عوجاً و لا اُمتاً).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۰۸.... ص: ۱۴۳

(آیه ۱۰۸) - «در آن روز، همه از دعوت کننده الهی پیروی نموده، و قدرت بر مخالفت او نخواهند داشت» و همگی از قبرها بر می خیزند (يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لا عِوَجَ لَهُ).

این دعوت کننده هر کس که باشد آن چنان فرمانش نافذ است که هیچ کس قدرت بر تخلف از آن را ندارد.

«و (در این موقع) همه صداها در برابر عظمت پروردگار رحمان خاضع می شود و جز صدای آهسته، چیزی نمی شنوی» (وَ حَسَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا).

این خاموشی صداها یا به خاطر سیطره عظمت الهی بر عرصه محشر است که همگان در برابرش خضوع می کنند، و یا از ترس حساب و کتاب و نتیجه اعمال و یا هر دو.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۰۹.... ص: ۱۴۳

(آیه ۱۰۹) - از آنجا که ممکن است بعضی گرفتار این اشتباه شوند که ممکن است غرق گناه باشند و به وسیله شفیعیانی شفاعت شوند بلافاصله اضافه می کند:

«در آن روز شفاعت هیچ کس سودی نمی دهد، مگر کسانی که خداوند رحمان به آنها اجازه شفاعت داده، و از گرفتار آنها (در این زمینه) راضی است» (يَوْمَئِذٍ لا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَ رَضِيَ لَهُ قَوْلًا).

اشاره به این که: شفاعت در آنجا بی حساب نیست، بلکه برنامه دقیقی دارد هم در مورد شفاعت کننده، و هم در مورد شفاعت شونده، و تا استحقاق و شایستگی در افراد برای شفاعت شدن وجود نداشته باشد، شفاعت معنی ندارد.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۱۰.... ص: ۱۴۳

(آیه ۱۱۰) - و از آنجا که حضور مردم در صحنه قیامت برای حساب و جزا، نیاز به آگاهی خداوند از اعمال و رفتار آنها دارد، در این آیه چنین اضافه می کند:

«خداوند آنچه را (مجرمان) پیش رو دارند و آنچه را (در دنیا) پشت سر گذاشته اند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۴۴ همه را می داند (و از تمام افعال و سخنان و نیت آنها در گذشته و پاداش کیفری را که در آینده در پیش دارند، از همه با خبر است) ولی آنها به (علم) او احاطه ندارند» (يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ مَا خَلْفَهُمْ وَ لا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا).

و به این ترتیب احاطه علمی خداوند هم نسبت به اعمال آنهاست و هم نسبت به جزای آنها، و این دو در حقیقت دو رکن قضاوت کامل و عادلانه است.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۱۱.... ص: ۱۴۴

(آیه ۱۱۱) - «و در آن روز همه مردم در برابر خداوند حی قیوم، کاملاً خاضع می شوند» (وَ عَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ).

انتخاب صفت «حی و قیوم» از میان صفات خدا در اینجا به خاطر تناسبی است که این دو صفت با مسأله رستاخیز که روز حیات و قیام همگان است دارد.

و در پایان آیه، اضافه می‌کند: «و مأیوس (و زیانکار) است آن که بار ستمی بر دوش دارد!» (وَ قَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا). گویی ظلم و ستم همچون بار عظیمی است که بر دوش انسان سنگینی می‌کند و از پیشرفت او به سوی نعمتهای جاویدان الهی باز می‌دارد.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۱۲.... ص: ۱۴۴

(آیه ۱۱۲) - و از آنجا که روش قرآن غالباً بیان تطبیقی مسائل است بعد از ذکر سرنوشت ظالمان و مجرمان در آن روز، به بیان حال مؤمنان پرداخته می‌گوید: «و اما کسانی که اعمال صالحی انجام دهند، در حالی که ایمان دارند، آنها نه از ظلم و ستمی می‌ترسند و نه از نقصان حقشان» (وَ مَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَ لَا هَضْمًا). اصولاً برای این که عمل صالح بطور مستمر و ریشه دار و عمیق انجام گیرد باید از عقیده پاک و اعتقاد صحیح (ایمان) سیراب گردد.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۱۳.... ص: ۱۴۴

(آیه ۱۱۳) - قرآن در اینجا اشاره‌ای دارد به مجموع آنچه در آیات قبل پیرامون مسائل تربیتی مربوط به قیامت و وعد و وعید آمده است، می‌فرماید:

«و این گونه آن را قرآنی عربی [فصیح و گویا] نازل کردیم و انواع تهدیدها را به عبارت و بیانات مختلف بیان نمودیم، شاید آنها تقوا پیشه کنند یا برای آنان تذکری پدید آورد» (وَ كَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَ صَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحَدِّثُ لَهُمْ ذِكْرًا) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۴۵

. کلمه «عربی» گر چه به معنی زبان عربی است، ولی در اینجا اشاره به فصاحت و بلاغت قرآن و رسا بودن مفاهیم آن می‌باشد، زیرا: اصولاً- زبان عربی- به تصدیق زبان شناسان جهان- یکی از رساترین لغات، و ادبیات آن از قویترین ادبیات است. دیگر این که گاهی قرآن بیانات مختلفی از یک واقعیت دارد، مثلاً- مسأله وعید و مجازات مجرمان را، گاهی در لباس بیان سرگذشت امتهای پیشین، و گاهی به صورت خطاب به حاضران، و گاهی در شکل ترسیم حال آنها در صحنه قیامت و گاه به لباسهای دیگر بیان می‌کند.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۱۴.... ص: ۱۴۵

(آیه ۱۱۴) - این آیه اضافه می‌کند: «پس بلند مرتبه است خداوندی که سلطان بر حق است» (فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ). و از آنجا که گاه پیامبر صلی الله علیه و آله به خاطر عشق به فراگیری قرآن و حفظ آن برای مردم به هنگام دریافت وحی عجله می‌کرد و کاملاً مهلت نمی‌داد تا جبرئیل سخن خود را تمام کند در دنباله این آیه چنین به او تذکر داده می‌شود: «و نسبت به (تلاوت) قرآن عجله مکن پیش از آن که وحی آن بر تو تمام شود» (وَ لَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ

وَحْيُهُ).

«و بگو: پروردگارا! علم مرا افزون کن» (وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا).

جایی که پیامبر با آن علم سرشار و روح مملو از آگاهی مأمور باشد که تا پایان عمر، از خدا افزایش علم بطلبد، وظیفه دیگران کاملاً روشن است، در حقیقت از نظر اسلام، علم هیچ حد و مرزی را نمی‌شناسد، افزون طلبی در بسیاری از امور مذموم است، ولی در علم ممدوح است، افراط بد است ولی افراط در علم معنی ندارد.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۱۵.... ص: ۱۴۵

(آیه ۱۱۵) - آدم و فریبکاری شیطان! در اینجا از داستان آدم و حوا و مبارزه و دشمنی ابلیس با آنان سخن می‌گویند. شاید اشاره به این نکته که مبارزه حق و باطل منحصر به امروز و دیروز و موسی (ع) و فرعون نیست، از آغاز آفرینش آدم بوده و همچنان ادامه دارد.

نخست از پیمان آدم با خدا سخن می‌گویند، می‌فرماید: «پیش از این، از آدم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۴۶ پیمان گرفته بودیم، اما او فراموش کرد، و عزم استواری برای او نیافتیم!» (وَلَقَدْ عَاهَدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسَىٰ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا).

منظور از این «عهد» فرمان خدا دایر به نزدیک نشدن به درخت ممنوع است. بدون شک آدم، مرتکب گناهی نشد بلکه تنها ترک اولایی از او سر زد، اصولاً دوران سکونت آدم در بهشت یک دوران آزمایشی برای آماده شدن جهت زندگی در دنیا و پذیرش مسئولیت تکالیف بود.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۱۶.... ص: ۱۴۶

(آیه ۱۱۶) - سپس به بخش دیگر این داستان اشاره کرده، می‌گویند: «و به خاطر بیاورید هنگامی را که به فرشتگان گفتیم: برای آدم سجده کنید، آنها نیز همگی سجده کردند جز ابلیس که امتناع ورزید» (وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى).

و از اینجا به خوبی مقام با عظمت آدم روشن می‌شود، آدمی که مسجود فرشتگان بود ضمناً عداوت ابلیس با او از نخستین گام آشکار می‌گردد.

شک نیست که سجده به معنی پرستش مخصوص خداست، و غیر از خدا هیچ کس و هیچ چیز نمی‌تواند معبود باشد، بنا بر این سجده فرشتگان در برابر خدا بود، منتهی به خاطر آفرینش این موجود با عظمت که: شایسته ستایش آن آفریدگار است کارد چنین دل آویز نقشی ز ماء و طینی!

سوره طه (۲۰): آیه ۱۱۷.... ص: ۱۴۶

(آیه ۱۱۷) - به هر حال ما در این موقع به آدم اخطار کردیم «پس گفتیم: ای آدم (با این برنامه مسجل شد که) ابلیس دشمن تو و همسرت است (مواظب باشید) مبادا شما را از بهشت بیرون کند که به درد و رنج خواهی افتاد» (فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَ لِرِزْقِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۱۸.... ص: ۱۴۶

(آیه ۱۱۸) - سپس خداوند آسایش بهشت و درد و رنج محیط بیرون آن را برای آدم چنین شرح می‌دهد: «تو در اینجا گرسنه نخواهی شد و برهنه نمی‌شوی» (إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَ لَا تَعْرَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۱۹.... ص: ۱۴۶

(آیه ۱۱۹) - «و تو در آن تشنه نخواهی شد و آفتاب سوزان آزارت نمی‌دهد» (وَ أَنْتَ لَا تَطْمَأُ فِيهَا وَ لَا تَصْحَى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۴۷
در دو آیه فوق به چهار نیاز اصلی و ابتدایی انسان یعنی نیاز به غذا و آب و لباس و مسکن (پوشش در مقابل آفتاب) اشاره شده است.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۲۰.... ص: ۱۴۷

(آیه ۱۲۰) - اما با این همه شیطان کمر عداوت و دشمنی را با آدم بسته بود، به همین دلیل آرام نشست «پس شروع به وسوسه آدم کرد و گفت: ای آدم! آیا درخت عمر جاویدان را به تو نشان بدهم (که هر کس از میوه آن بخورد همیشه زنده خواهد بود) آیا راه رسیدن به حکومت و سلطنت همیشگی را می‌خواهی بدانی؟! (فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَ مُلْكٍ لَا يَبْلَى).
در واقع شیطان حساب کرد تمایل آدم به چیست و به اینجا رسید که او تمایل به زندگی جاویدان و رسیدن به قدرت بی‌زوال دارد، لذا برای کشاندن او به مخالفت فرمان پروردگار از این دو عامل استفاده کرد.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۲۱.... ص: ۱۴۷

(آیه ۱۲۱) - سر انجام آنچه نمی‌بایست بشود شد، «پس (آدم و حوا) هر دو از آن (درخت ممنوع) خوردند (و به دنبال آن لباسهای بهشتی از اندامشان فرو ریخت) عورتشان آشکار گشت»! (فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا).
هنگامی که آدم و حوا چنین دیدند بلا فاصله «از برگهای (درختان) بهشتی جامه دوختند» برای پوشاندن اندام خود (وَ طَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ).
آری! عاقبت «آدم پروردگارش را نافرمانی کرد و از پاداش او محروم شد» (وَ عَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۲۲.... ص: ۱۴۷

(آیه ۱۲۲) - ولی از آنجا که آدم ذاتا پاک و مؤمن بود و در طریق رضای خدا گام بر می‌داشت، و این خطا که بر اثر وسوسه شیطان دامن او را گرفت جنبه استثنایی داشت، خداوند او را از رحمت خود برای همیشه دور نساخت، بلکه «بعد از این ماجرا پروردگارش او را برگزید و توبه‌اش را پذیرا شد و هدایتش کرد» (ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَ هَدَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۲۳.... ص: ۱۴۷

(آیه ۱۲۳) - با این که توبه آدم پذیرفته شد، اما کاری کرده بود که بازگشت به حال نخستین امکان پذیر نبود و لذا خداوند «به او و حوّا دستور داد: هر دو (و همچنین شیطان همراه شما) از بهشت به زمین فرود آید» (قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۴۸

«در حالی که دشمن یکدیگر خواهید بود» (بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ).

اما به شما اخطار می‌کنم، راه سعادت و نجات به رویتان گشوده است «پس هر گاه هدایت من به سراغ شما بیاید هر یک از شما از این هدایت پیروی کند نه گمراه می‌شود و نه شقاوت‌مند» (فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۲۴.... ص: ۱۴۸

(آیه ۱۲۴) - و برای این که تکلیف آنها که فرمان حق را فراموش می‌کنند نیز روشن گردد اضافه می‌کند: «و کسی که از یاد من روی گردان شود، زندگی سخت و تنگی خواهد داشت» (وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا).
«و در قیامت او را نابینا محسور می‌کنیم» (وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى).

اصولاً- تنگی زندگی بیشتر به خاطر کمبودهای معنوی و نبودن غنای روحی است، به خاطر عدم اطمینان به آینده و ترس از نابود شدن امکانات موجود، و وابستگی بیش از حد به جهان ماده است، و آن کس که ایمان به خدا دارد و دل به ذات پاک او بسته، از همه این نگرانیها در امان است.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۲۵.... ص: ۱۴۸

(آیه ۱۲۵) - در آنجا «عرض می‌کند: پروردگارا! چرا مرا نابینا محسور کردی در حالی که قبلاً- بینا بودم»؟! (قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۲۶.... ص: ۱۴۸

(آیه ۱۲۶) - بلا فاصله پاسخ می‌شنود که، «می‌فرماید: آن گونه که آیات من برای تو آمد، و تو آنها را فراموش کردی، امروز نیز تو فراموش خواهی شد» (قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى). و چشمت از دیدن نعمتهای پروردگار و مقام قرب او نابینا می‌گردد.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۲۷.... ص: ۱۴۸

(آیه ۱۲۷) - سر انجام به صورت یک جمع بندی و نتیجه گیری می‌فرماید:

«و این گونه کسانی را که راه اسراف را پیش گرفتند و ایمان به آیات پروردگارشان نیاوردند جزا می‌دهیم» (وَ كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ).

«و عذاب آخرت از این هم شدیدتر و پایدارتر است» (وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى).

سوره طه (۲۰): آیه ۱۲۸.... ص: ۱۴۸

(آیه ۱۲۸) - از تاریخ گذشتگان عبرت بگیرید: از آنجا که در آیات گذشته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۴۹ بحثهای فراوانی از مجرمان به میان آمد در این آیه به یکی از بهترین و مؤثرترین طرق بیداری که مطالعه تاریخ پیشینیان است اشاره کرده، چنین می گوید: «آیا برای هدایت آنها همین کافی نیست که بسیاری از اقوام گذشته را که در قرون پیشین زندگی می کردند هلاک کردیم» (أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ). همان کسانی که گرفتار مجازات دردناک الهی شدند و «اینها در مساکن (ویران شده) آنان رفت و آمد دارند» (يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ).

اینها در مسیر رفت و آمد خود، به خانه های قوم عاد در سفرهای یمن و مساکن ویران شده قوم ثمود در سفر شام و منازل زیر و رو گشته قوم لوط در سفر فلسطین می گذرند، آثار آنها را می بینند، ولی درس عبرت نمی گیرند. آری «در اینها دلایل روشن و آیات فراوانی است برای صاحبان عقل و اندیشه بیدار» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَى). موضوع عبرت گرفتن از تاریخ پیشینیان از مسائلی است که قرآن و احادیث اسلامی زیاد روی آن تکیه کرده است. در حدیثی از پیامبر گرامی اسلام (ص) می خوانیم: «غافلترین مردم کسی است که از دگرگون شدن دنیا اندرز نگیرد» و از ورق گردانی لیل و نهار اندیشه نکند.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۲۹.... ص: ۱۴۹

(آیه ۱۲۹) - این آیه در حقیقت پاسخ به سؤالی است که در اینجا مطرح می شود و آن این که چرا خداوند همان برنامه ای را که برای مجرمان پیشین ترتیب داد برای این گروه ترتیب نمی دهد، قرآن می گوید: «و اگر سنت و تقدیر پروردگارت و ملاحظه زمان مقرّر نبود، به زودی عذاب الهی دامن آنها را می گرفت» (وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزِمَامٍ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى).

این سنت الهی، اشاره ای به فرمان آفرینش دایر به آزادی انسانهاست، زیرا اگر هر مجرمی بلافاصله و بدون هیچ گونه مهلت مجازات شود، ایمان و عمل صالح، تقریباً جنبه اضطراری و اجباری پیدا می کند، و بیشتر به خاطر ترس و وحشت از مجازات فوری خواهد بود، بنا بر این وسیله تکامل که هدف اصلی است نخواهد شد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۵۰ به علاوه اگر حکم شود که همه مجرمان فوراً مجازات شوند، کسی در روی زمین زنده نخواهد ماند. (نحل / ۶۱) بنا بر این، باید مهلتی باشد تا گنهکاران به خود آیند و راه اصلاح در پیش گیرند، و هم فرصتی برای خود سازی، به همه پویندگان راه حق داده شود.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۳۰.... ص: ۱۵۰

(آیه ۱۳۰) - سپس روی سخن را به پیامبر (ص) کرده، می گوید: «اکنون (که بنا نیست این بد کاران فوراً، مجازات شوند) تو در برابر آنچه آنها می گویند صابر و شکیب باش» (فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ). و برای تقویت روحیه پیامبر (ص) و تسلی خاطر او دستور راز و نیاز با خدا و نماز و تسبیح را می دهد و می گوید: «قبل از طلوع

آفتاب و پیش از غروب آن، همچنین در اثناء شب و اطراف روز تسیح و حمد پروردگارت را به جا آور تا راضی و خشنود شوی» و قلب تو در برابر سخنان درد آور آنها ناراحت نشود (وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى).

بدون شک این حمد و تسیح مبارزه‌ای است با شرک و بت پرستی در عین صبر و شکیبایی در برابر بدگوییها و سخنان ناهنجار مشرکان.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۳۱.... ص: ۱۵۰

(آیه ۱۳۱) - در اینجا دستوراتی به پیامبر داده شده که در حقیقت منظور از آن عموم مسلمانان است، و تکمیلی است برای بحثی که در زمینه «شکیبایی» در آیه گذشته خواندیم.

نخست می گوید: «و هرگز چشمان خود را به نعمتهای مادی که به گروههایی از آنها (کفار و مخالفان) داده‌ایم میفکن!» (وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ).

آری! این نعمتهای ناپایدار، «شکوفه‌های زندگی دنیاست» (زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا). شکوفه‌هایی که زود می‌شکفد و پژمرده می‌شود و پری می‌گردد و بر روی زمین می‌ریزد، و چند صباحی بیشتر پایدار نمی‌ماند.

در عین حال اینها همه «برای آن است که ما آنان را در آن بیازماییم» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۵۱ (لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ).

و به هر حال «آنچه پروردگارت به تو روزی داده بهتر و پایدارتر است» (وَ رِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَ أَبْقَى).

خداوند انواع مواهب و نعمتها را به تو بخشیده است، ایمان و اسلام، قرآن و آیات الهی، روزیهای حلال و پاکیزه و سرانجام نعمتهای جاودان آخرت این روزیها پایدارند و جاودانی.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۳۲.... ص: ۱۵۱

(آیه ۱۳۲) - در این آیه برای تلطیف روح پیامبر (ص) و تقویت قلب او می‌فرماید: «و خانواده خود را به نماز دستور ده و خود نیز بر انجام آن شکیبا و پر استقامت باش» (وَ أْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَ اضْمِرْ طَبِرَ عَلَيْهَا). چرا که این نماز برای تو و خاندانت مایه پاکی و صفای قلب و تقویت روح و دوام یاد خداست.

سپس اضافه می‌کند: اگر دستور نماز به تو و خاندانت داده شده است منافع و برکاتش تنها متوجه خود شماست «ما از تو روزی نمی‌خواهیم بلکه به تو روزی می‌دهیم» (لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَزُقُكَ).

این نماز چیزی بر عظمت پروردگار نمی‌افزاید، بلکه سرمایه بزرگی برای تکامل شما انسانها و کلاس عالی تربیت است.

و در پایان آیه اضافه می‌کند: «و عاقبت و سرانجام نیک از آن تقواست» (وَ الْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى).

آنچه باقی می‌ماند و سرانجامش مفید و سازنده و حیاتبخش است همان تقوا و پرهیزکاری است، پرهیزکاران سرانجام پیروزند و بی‌تقویان محکوم به شکست.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۳۳.... ص: ۱۵۱

(آیه ۱۳۳) - این آیه به یکی از بهانه جویبهای کفار اشاره کرده، می گوید: «و آنها گفتند: چرا پیامبر معجزه‌ای از سوی پروردگارش (آن چنان که ما می‌خواهیم) نمی‌آورد» (وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ).

بلافاصله به آنها پاسخ می‌گوید: «آیا خبرهای روشن (اقوام پیشین) که در کتب آسمانی گذشته بوده است برای آنها نیامده؟ (أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةٌ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى). که پی در پی برای آوردن معجزات بهانه‌جویی می‌کردند و پس از مشاهده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۵۲

معجزات به کفر و انکار ادامه می‌دادند و عذاب شدید الهی دامنه‌شان را می‌گرفت، آیا نمی‌دانند اگر اینها نیز همین راه را بروند همان سرنوشت در انتظارشان است.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۳۴.... ص: ۱۵۲

(آیه ۱۳۴) - به هر حال این بهانه جویان مردمی حق طلب نیستند بلکه دائما در فکر بهانه‌گیری تازه‌ای می‌باشند حتی «اگر ما آنها را قبل از نزول این قرآن و آمدن پیامبر اسلام مجازات و هلاک می‌کردیم در قیامت می‌گفتند: پروردگارا! چرا پیامبری برای ما نفرستادی، تا از آیات تو پیروی کنیم پیش از آن که ذلیل و رسوا شویم»؟! (وَلَوْلَا أَنَا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى).

ولی اکنون که این پیامبر بزرگ با این کتاب با عظمت به سراغ آنها آمده هر روز سخنی می‌گویند و برای فرار از حق بهانه‌ای می‌تراشند.

سوره طه (۲۰): آیه ۱۳۵.... ص: ۱۵۲

(آیه ۱۳۵) - به آنها اخطار کن و «بگو: همه ما و شما در انتظاریم» (قُلْ كُلُّ مُتَرَبِّصٍ).

ما انتظار وعده‌های الهی را در مورد شما داریم، شما هم در انتظار این هستید که مشکلات و مصائب دامان ما را بگیرد. «اکنون که چنین است در انتظار باشید!» (فَتَرَبَّصُوا).

«اما به زودی خواهید دانست چه کسانی اهل راه مستقیم و آیین حقند و چه کسانی (به منزلگاه حق، و نعمت جاودان الهی) هدایت یافتند» (فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى).

و با این جمله قاطع و پر معنی گفتگوی خود را با این منکران لجوج و بهانه‌جو در اینجا پایان می‌دهد. «پایان سوره طه»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۵۳

آغاز جزء هفدهم قرآن مجید.... ص: ۱۵۳

سوره انبیاء [۲۱].... ص: ۱۵۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده، و ۱۱۲ آیه است

۱- این سوره چنانکه از نامش پیداست، سوره پیامبران است، چرا که نام شانزده پیامبر، بعضی، با ذکر فرازهایی از حالاتشان و بعضی تنها به صورت اشاره در این سوره آمده است- موسی- هارون- ابراهیم- لوط- اسحاق- یعقوب- نوح- داود- سلیمان- ایوب- اسماعیل- ادریس- ذا الکفل- ذا النون (یونس)- زکریا و یحیی.

۲- ویژگی سوره‌های «مکی» که از عقاید دینی، مخصوصا از مبدأ و معاد سخن می‌گویند، کاملا در این سوره منعکس است.

۳- بخش دیگری از این سوره، از پیروزی حق بر باطل، توحید بر شرک و لشکریان عدل و داد بر جنود ابلیس، سخن گفته شده است.

جالب این که این سوره با هشدارهای شدید نسبت به مردم غافل و بی‌خبر از حساب و کتاب آغاز شده، و پایان آن نیز با هشدارهای دیگری در این زمینه تکمیل می‌گردد.

فضیلت تلاوت سوره: ... ص: ۱۵۳

در حدیثی از پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ چنین نقل شده:

«هر کس سوره انبیاء را بخواند خداوند حساب او را آسان می‌کند (و در محاسبه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۵۴ اعمالش در روز قیامت سختگیری نخواهد کرد) و هر پیامبری که نام او در قرآن ذکر شده با او مصافحه کرده و سلام می‌فرستد».

پیداست خواندن مقدمه‌ای است برای اندیشیدن، و اندیشیدن مقدمه‌ای برای ایمان و عمل.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱ .... ص: ۱۵۴

(آیه ۱)- این سوره با یک هشدار نیرومند به عموم مردم آغاز می‌شود، هشدار تکاندهنده و بیدار کننده، می‌گوید: «حساب مردم به آنها نزدیک شده، در حالی که آنها در غفلتند و روی گردانند» (اَقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ). عمل آنها نشان می‌دهد که این غفلت و بی‌خبری سراسر وجودشان را گرفته و گر نه چگونه ممکن است انسان ایمان به نزدیکی حساب، آن هم از حسابگری فوق العاده دقیق، داشته باشد و این چنین همه مسائل را سرسری بگیرد و آلوده هر گونه گناه باشد؟

منظور از نزدیک شدن حساب و قیامت آن است که باقیمانده دنیا در برابر آنچه گذشته کم است، و به همین دلیل رستاخیز نزدیک خواهد بود (نزدیک نسبی) بخصوص این که از پیامبر اسلام (ص) نقل شده که فرمود: «بعثت من و روز قیامت مانند این دو است!» (به انگشت «سبابه» و «وسطی» که در کنار هم قرار دارند اشاره فرمود).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۲ .... ص: ۱۵۴

(آیه ۲)- این آیه یکی از نشانه‌های اعراض و روی گردانی آنها را به این صورت بیان می‌کند، می‌فرماید: «هیچ یاد آوری

تازه‌ای از طرف پروردگارشان برای آنها نمی‌آید، مگر آنکه با بازی (و شوخی) به آن گوش می‌دهند! (ما يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مَنْ رَبِّهِمْ مُحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَ هُمْ يَلْعَبُونَ).

در حالی که اگر حتی یک بار به صورت جدی با آن برخورد کنند چه بسا مسیر زندگانی آنها در همان لحظه تغییر پیدا می‌کند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۵۵

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۳.... ص: ۱۵۵

(آیه ۳) - باز برای تأکید بیشتر می‌گوید: «آنها در حالی هستند که دل‌هایشان در لهُو و بی‌خبری فرو رفته است» (لَا هِيَّةَ قُلُوبُهُمْ). زیرا آنها از نظر ظاهر همه مسائل جدی را لعب و بازی و شوخی می‌پندارند.

و طبیعی است چنین کسانی هرگز راه سعادت را نخواهند یافت.

بعد به گوشه‌ای از نقشه‌های شیطانی آنها اشاره کرده، می‌فرماید: «و این ظالمان گفتگوهای در گوش خود را (که برای توطئه انجام می‌دهند) پنهان می‌دارند، و می‌گویند: آیا این جز یک بشر عادی همچون شماست؟» (وَ أَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ).

حال که او یک بشر عادی بیش نیست لابد این کارهای خارق العاده او و نفوذ سخنش چیزی جز سحر نمی‌تواند باشد «پس آیا شما به سراغ سحر می‌روید با این که می‌بینید؟» (أَفَتَأْتُونَ السَّحَرَ وَ أَنْتُمْ تُبْصِرُونَ).

آنها در این گفتارشان روی دو چیز تکیه داشتند، یکی بشر بودن پیامبر (ص) و دیگری بر چسب سحر، و در آیات بعد بر چسبهای دیگری نیز خواهد آمد که قرآن به آنها پاسخ می‌دهد.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۴.... ص: ۱۵۵

(آیه ۴) - قرآن به صورت کلی به آنها از زبان پیامبر (ص) چنین پاسخ می‌گوید: (پیامبر) گفت: پروردگارم همه سخنان را، چه در آسمان باشد و چه در زمین می‌داند و او شنوا و داناست» (قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ).

چنین تصور نکنید که سخنان مخفیانه و توطئه‌های پنهانی شما بر او مخفی باشد، «چرا که او هم شنوا و هم داناست» (وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ). او همه چیز را می‌داند و از همه کار با خبر است، نه تنها سخنان را می‌شنود، بلکه از اندیشه‌هایی که از مغزها می‌گذرد، و تصمیمهایی که در سینه‌ها پنهان است آگاه است.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۵.... ص: ۱۵۵

(آیه ۵) - بعد از ذکر دو قسمت از بهانه جویبهای مخالفان، به چهار قسمت دیگر از آن پرداخته چنین می‌گوید: «آنها گفتند: آنچه محمد آورده وحی نیست) بلکه خوابهای آشفته است» که آنها را حقیقت و واقعیت می‌پندارد! (بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ

أَحْلَامٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۵۶

و گاه این سخن خود را عوض می‌کنند و می‌گویند: او مرد دروغگویی است که این سخنان را «به خدا افترا بسته!» (بَلِ افْتَرَاهُ).

و گاه می‌گویند: «نه او یک شاعر است» و این آیات مجموعه‌ای از تخیلات شاعرانه اوست (بَلْ هُوَ شَاعِرٌ).

و در آخرین مرحله می‌گویند: از همه اینها که بگذریم اگر او راست می‌گوید که فرستاده خداست «پس باید معجزه‌ای برای ما بیاورد همان گونه که پیامبران پیشین با معجزات فرستاده شدند» (فَلْيَأْتِنَا بآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأُولُونَ).
بررسی‌های این نسبت‌های ضد و نقیض به پیامبر (ص) خود بهترین دلیل بر آن است که آنها حق طلب نبودند، بلکه هدفشان بهانه جویی و به اصطلاح بیرون کردن حریف از میدان به هر قیمت و به هر صورت بوده است.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۶ .... ص: ۱۵۶

(آیه ۶) - پیامبران همه از نوع بشر بودند: در آیات گذشته شش نمونه از ایرادهای ضد و نقیض دشمنان اسلام به پیامبر (ص) بازگو شده است، در اینجا نیز به پاسخ آنها پرداخته، نخست به پیشنهاد معجزات دلخواه آنان به عنوان بهانه گیری اشاره کرده، می‌گوید: «تمام شهرها و آبادیهایی که پیش از اینها هلاکشان کردیم (تقاضای این گونه معجزات را کردند، ولی هنگامی که پیشنهادشان عملی شد) هرگز ایمان نیاوردند، آیا اینها ایمان می‌آورند؟! (ما آمَنْتُ قَبْلَهُمْ مِنْ قَوْمِهِ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ).
در ضمن به آنها اخطار می‌کند که اگر به تقاضای شما در زمینه معجزات اقتراحی پاسخ گفته شود و ایمان نیاورید، نابودی شما حتمی است!

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۷ ..... ص: ۱۵۶

(آیه ۷) - این آیه به پاسخ نخستین ایراد آنها در زمینه بشر بودن پیامبر (ص) پرداخته، می‌گوید: «ما پیش از تو، جز مردانی که به آنان وحی می‌کردیم، نفرستادیم» همه انسان بودند و از جنس بشر (وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ).
این یک واقعت تاریخی است که همگان از آن آگاهند «اگر شما نمی‌دانید از آگاهان پرسید» (فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۵۷

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۸ ..... ص: ۱۵۷

(آیه ۸) - این آیه توضیح بیشتری در مورد بشر بودن پیامبران می‌دهد، می‌گوید: «و ما پیامبران را پیکرهایی که غذا نخورند قرار ندادیم و آنها هرگز عمر جاویدان نداشتند» (وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَ مَا كَانُوا خَالِدِينَ).
رهبر انسانها باید از جنس خودشان باشد، با همان غرایز، عواطف، احساسها، نیازها، و علاقه‌ها، تا دردهای آنها را لمس کند، و بهترین طریق درمان را با الهام گرفتن از تعلیماتش انتخاب نماید، تا الگو و اسوه‌ای برای همه انسانها باشد و حجت را بر همه تمام کند.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۹ ..... ص: ۱۵۷

(آیه ۹) - سپس به عنوان تهدید و هشدار به منکران سر سخت و لجوج چنین می‌گوید: ما به پیامبرانمان وعده داده بودیم که آنها را از چنگال دشمنان رهائی بخشیم و نقشه‌های آنها را نقش بر آب کنیم، آری «ما سر انجام به این وعده خود وفا کردیم

و صدق آن را آشکار ساختیم، آنها و تمام کسانی را که می‌خواستیم نجات دادیم و مسرفان را هلاک نمودیم!» (ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَ أَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ).

آری! همان گونه که سنت ما انتخاب کردن رهبران بشر از میان افراد بشر بود، این هم سنت ما بود که در برابر توطئه‌های مخالفان از آنها حمایت کنیم و اگر اندرزهای پی در پی در آنها مؤثر نیفتاد، صفحه زمین را از لوث وجودشان پاک سازیم.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۰ ..... ص : ۱۵۷

(آیه ۱۰) - این آیه در یک جمله کوتاه و پر معنی، به اکثر ایرادهای مشرکان مجدداً پاسخ داده، می‌گوید: «ما بر شما کتابی نازل کردیم که وسیله بیداری شما در آن است آیا تعقل نمی‌کنید؟! (لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ). هر کس آیات این کتاب را که مایه تذکر و بیداری دل و حرکت اندیشه و پاکی جامعه‌هاست بررسی کند به خوبی می‌داند یک معجزه روشن و جاویدان است، با وجود این معجزه آشکار که از جهات مختلف آثار اعجاز در آن نمایان است - از جهت جاذبه فوق العاده، از جهت محتوا، احکام و قوانین، عقاید و معارف و ... - آیا باز در انتظار ظهور معجزه دیگری هستید؟ البته بیدار کننده بودن قرآن جنبه اجباری و الزامی ندارد، بلکه مشروط است بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۵۸ به این که انسان خودش بخواهد و دریچه‌های قلبش را به روی آن بگشاید.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۱ ..... ص : ۱۵۸

(آیه ۱۱) - چگونه ستمگران در چنگال عذاب گرفتار شدند؟ در اینجا به دنبال گفتگوهایی که در باره مشرکان و کافران لجوج گذشت سر نوشت آنها را با مقایسه با سر نوشت اقوام پیشین، مشخص می‌کند. نخست می‌گوید: «چه بسیار شهرها و آبادیهای ظالم و ستمگری را در هم شکستیم» (وَ كَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً). «و بعد از آنها قوم و جمعیت دیگری را به روی کار (و به میدان آزمایش) آوردیم» (وَ أَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۲ ..... ص : ۱۵۸

(آیه ۱۲) - آنگاه شرح حال آنها را به هنگامی که دامنه عذاب در آبادی آنها گسترده می‌شد، و وضع بیچارگی آنان را در مقابل مجازات الهی مشخص می‌کند، می‌گوید: «پس هنگامی که آنها احساس کردند عذاب الهی می‌خواهد دامنه‌شان را بگیرد، پا به فرار گذاردند» (فَلَمَّا أَحْسَبُوا بِأَسْنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ). درست همانند یک لشکر شکست خورده که شمشیرهای برهنه دشمن را پشت سر خود می‌بینند و به هر سو پراکنده می‌شوند.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۳ ..... ص : ۱۵۸

(آیه ۱۳) - اما به عنوان توبیخ و سرزنش به آنها گفته می‌شود: «فرار نکنید و باز گردید به سوی زندگانی پر ناز و نعمتتان! و به سوی کاخها و قصرها و مسکنهای پر زر و زیورتان، شاید (سائلان بیایند و) و از شما تقاضا کنند» (لَا تَرْكُضُوا وَ ارْجِعُوا إِلَيَّ مَا أَتُرِفْتُمْ فِيهِ وَ مَسَاكِينِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَسْئَلُونَ).

این عبارت ممکن است اشاره به آن باشد که همواره در این زندگی پر ناز و نعمتی که داشتند سائلان و تقاضا کنندگان بر در خانه‌هایشان رفت و آمد داشتند، با امید می‌آمدند و محروم باز می‌گشتند به آنها می‌گوید: باز گردید و همان صحنه‌های نفرت انگیز را تکرار کنید، و این در حقیقت یک نوع استهزاء و سرزنش است.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۱۴ ..... ص : ۱۵۸

(آیه ۱۴) - به هر حال آنها در این هنگام بیدار می‌شوند، آنچه را قبلاً شوخی می‌پنداشتند به جدی‌ترین صورت در برابر خویش می‌بینند و فریادشان بلند می‌شود «می‌گویند: ای وای بر ما که ظالم و ستمگر بودیم!» (قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۵۹

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۱۵ ..... ص : ۱۵۹

(آیه ۱۵) - اما این بیداری اضطراری که در برابر صحنه‌های جدی عذاب برای هر کس پیدا می‌شود بی‌ارزش است، و اثری در تغییر سر نوشت آنها ندارد، لذا قرآن در این آیه اضافه می‌کند: «و همچنان این سخن را (وای بر ما ظالم و ستمگر بودیم) تکرار می‌کردند تا آنها را درو کرده و خاموش ساختیم» (فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيداً خَامِئِينَ).

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۱۶ ..... ص : ۱۵۹

(آیه ۱۶) - آفرینش آسمان و زمین بازیچه نیست: از آنجا که در آیات گذشته این حقیقت منعکس بود که ظالمان بی‌ایمان هدفی برای آفرینش خود جز عیش و نوش قائل نبودند، و در واقع عالم را بی‌هدف می‌پنداشتند، قرآن مجید در اینجا برای ابطال این طرز فکر و اثبات وجود هدف با ارزشی برای آفرینش کل جهان مخصوصاً انسانها چنین می‌گوید: «ما آسمان و زمین و آنچه میان آنهاست از روی بازی نیافریدیم» (وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ).
این زمین گسترده، این آسمان پهناور، و این همه موجودات متنوع و بدیعی که در صحنه آنهاست نشان می‌دهد، غرض مهمی در کار بوده است، آری هدف این بوده که از یک سو بیانگر آن آفریننده بزرگ باشند و نشانه‌ای از عظمتش، و از سوی دیگر دلیلی بر «معاد» باشد و گر نه این همه غوغا برای این چند روز معنی نداشت.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۱۷ ..... ص : ۱۵۹

(آیه ۱۷) - این آیه می‌گوید: اکنون که مسلم شد عالم بی‌هدف نیست، این هم مسلم است که هدف این آفرینش، سرگرمی خدا به امر خلقت نبوده است که این سرگرمی نامعقولی است «به فرض محال اگر می‌خواستیم سرگرمی انتخاب کنیم چیزی متناسب خود انتخاب می‌کردیم» (لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهُمْ لَهَوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ).

این آیه بازگویی دو حقیقت است: نخست این که محال است هدف پروردگار سرگرمی خویشتن باشد.
سپس می‌گوید: به فرض که هدف سرگرمی بود باید سرگرمی مناسب ذات او باشد، از عالم مجردات و مانند آن، نه عالم محدود ماده.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۸ ..... ص: ۱۵۹

(آیه ۱۸) - سپس با لحن قاطعی برای ابطال اوهام بی‌خردانی که دنیا را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۶۰
بی‌هدف یا تنها مایه سرگرمی می‌پندارند چنین می‌گوید: این جهان، مجموعه‌ای است از حق و واقعیت، چنین نیست که اساس آن بر باطل بوده باشد «بلکه ما حق را بر سر باطل می‌کوبیم تا آن را هلاک سازد و این گونه باطل محو و نابود می‌شود» (بَلْ نَقْدِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ).
و در پایان آیه می‌گوید: «اما وای بر شما از این توصیفی که (از بی‌هدفی عالم) می‌کنید» (وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ).
یعنی ما همواره دلایل عقلی و استدلال‌ات روشن و معجزات آشکار خود را در برابر پندارها و اوهام بیهوده گریبان قرار می‌دهیم، تا در نظر اندیشمندان و صاحبان عقل، این پندارها در هم کوبیده و نابود شود.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۹ ..... ص: ۱۶۰

(آیه ۱۹) - در آیات گذشته سخن از این واقعیت بود که عالم هستی دارای هدف تکاملی حساب شده‌ای است برای انسانها. و از آنجا که ممکن است این توهم به وجود آید که خدا چه نیازی به ایمان و عبادت ما دارد؟ به پاسخ این سخن می‌پردازد و می‌گوید: «و تمام کسانی که در آسمانها و زمین هستند از آن اویند» (وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).
«و آنها که نزد اویند [فرشتگان] هیچ‌گاه از عبادتش استکبار نمی‌ورزند، و هرگز خسته نمی‌شوند» (وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۲۰ ..... ص: ۱۶۰

(آیه ۲۰) - «تمام شب و روز تسبیح می‌گویند و کمترین ضعف و سستی به خود راه نمی‌دهند» (يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ).
با این حال او چه نیازی به طاعت و عبادت شما دارد، پس اگر دستور ایمان و عمل صالح و بندگی و عبودیت به شما داده، سود و فایده‌اش متوجه خود شماست.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۲۱ ..... ص: ۱۶۰

(آیه ۲۱) - پس از آن که بیهودگی و بی‌هدفی عالم هستی در آیات گذشته، نفی شد در اینجا به مسأله وحدت معبود و مدیر و مدبر این جهان پرداخته، چنین می‌گوید: «آیا آنها خدایانی از زمین برگزیدند، خدایانی که می‌توانند (موجودات زنده را) بیافرینند و در جهان پخش کنند؟! (أَمْ اتَّخَذُوا آلِهَةً مِنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۶۱

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۲۲ ..... ص: ۱۶۱

(آیه ۲۲) - این آیه یکی از دلایل روشن نفی «آلهه» و خدایان مشرکان را به این صورت بیان می‌کند: «اگر در آسمان و زمین،

معبودها و خدایانی جز الله بود هر دو فاسد می شدند» و نظام جهان بر هم می خورد (لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا). «پس منزّه و پاک است خداوند، پروردگار عرش، از توصیفی که آنها می کنند» (فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ). این نسبتهای ناروا، و این خدایان ساختگی و آلهه پنداری، اوهامی بیش نیستند و دامان کبریایی ذات پاک او با این نسبتهای ناروا آلوده نمی گردد.

دلیلی که برای توحید و نفی آلهه در آیه فوق، آمده است، در عین سادگی و روشنی، یکی از براهین دقیق فلسفی در این زمینه است که دانشمندان از آن، به عنوان «برهان تمانع» یاد می کنند، خلاصه این برهان را چنین می توان بیان کرد: بدون شک نظام واحدی در این جهان حکمفرماست این هماهنگی قوانین و نظامات آفرینش از این حکایت می کند که از مبدأ واحدی سر چشمه گرفته است چرا که اگر مبداهای متعدد بود و اراده‌ها مختلف، این هماهنگی هرگز وجود نداشت چرا که هر یک اقتضایی داشت و هر کدام اثر دیگری را خنثی می کرد و سرانجام جهان به فساد می گرایید.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۲۳ ..... ص: ۱۶۱

(آیه ۲۳) - پس از آن که با استدلالی که در آیه قبل آمد توحید مدبر و اداره کننده این جهان اثبات شد، در این آیه می گوید: او آن چنان حکیمانه جهان را نظم بخشیده که جای هیچ ایراد و گفتگو در آن نیست آری «هیچ کس نمی تواند بر کار او خرده بگیرد (و از آن سؤال کند) در حالی که دیگران چنین نیستند و در افعالشان جای ایراد و سؤال بسیار است» (لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَ هُمْ يُسْأَلُونَ).

دو گونه سؤال داریم، یک نوع سؤال توضیحی است که انسان می خواهد نکته اصلی و هدف واقعی کاری را بداند، این گونه سؤال در افعال خدا نیز جایز است.

اما نوع دیگر، سؤال اعتراضی است، که مفهومی این است عمل انجام شده نادرست و غلط بوده مسلماً این نوع سؤال در افعال خداوند حکیم معنی ندارد ولی جای این گونه سؤال در افعال دیگران بسیار است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۶۲

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۲۴ ..... ص: ۱۶۲

(آیه ۲۴) - این آیه مشتمل بر دو دلیل دیگر در زمینه نفی شرک است، که با دلیل گذشته مجموعاً سه دلیل می شود.

نخست می گوید: «آیا آنها جز خدا معبودانی برای خود انتخاب کرده اند؟

بگو: دلیل خود را بیاورید» (أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ).

اشاره به این که اگر از دلیل گذشته دایره به این که نظام عالم هستی دلیل بر توحید است صرف نظر کنید لا اقل هیچ گونه دلیلی بر اثبات شرک و الوهیت این خدایان وجود ندارد، انسان عاقل چگونه مطالبی را بی دلیل می پذیرد؟

سپس به آخرین دلیل اشاره کرده، می گوید: این تنها من و همراهانم نیستیم که سخن از توحید می گوئیم، «این سخن کسانی است که با من هستند، و سخن کسانی [پیامبرانی] است که پیش از من بودند!» (هَذَا ذِكْرٌ مَنْ مَعِيَ وَ ذِكْرٌ مَنْ قَبْلِي).

این همان دلیلی است که دانشمندان عقاید تحت عنوان اجماع و اتفاق پیامبران بر مسأله یگانگی خدا ذکر کرده اند.

و از آنجا که ممکن است گاهی کثرت بت پرستان برای بعضی مانع از پذیرش توحید گردد، چنین اضافه می کند: «اما اکثر

آنها حق را نمی‌دانند لذا از آن روی گردانند» (بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ). همیشه مخالفت کردن اکثریت نادان در بسیاری از جامعه‌ها دلیلی بوده است، برای اعراض ناآگاهان، و قرآن تکیه بر این اکثریت را شدیداً محکوم کرده است.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۲۵..... ص: ۱۶۲

(آیه ۲۵) - و از آنجا که ممکن است بعضی بی‌خبران بگویند ما پیامبرانی مانند عیسی (ع) داریم که دعوت به خدایان متعدد کرده است، قرآن در این آیه با صراحت تمام می‌گوید: «و ما قبل از تو هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر این که به او وحی نمودیم که معبودی جز من نیست، پس تنها مرا پرستش کنید» (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ).

و به این ترتیب ثابت می‌شود که نه عیسی و نه غیر او هرگز دعوت به شرک نکرده‌اند، و این گونه نسبتها تهمت است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۶۳

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۲۶..... ص: ۱۶۳

(آیه ۲۶) - فرشتگان بندگان شایسته و فرمانبردار! از آنجا که در آیه قبل سخن از پیامبران الهی و نفی هر گونه شرک در میان بود بحث این آیه در مورد نفی فرزند بودن فرشتگان است.

توضیح این که: بسیاری از مشرکان عرب عقیده داشتند که فرشتگان، فرزندان خدا هستند، قرآن این عقیده خرافی و بی‌اساس را محکوم کرده و بطلان آن را با دلایل مختلف بیان می‌کند، نخست می‌گوید: «و آنها گفتند: خداوند رحمان فرزندی برای خود انتخاب کرده است» (وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا).

اگر منظورشان فرزند حقیقی باشد، که لازمه آن جسم بودن است، و اگر «تَبَنَّى» (فرزند خواندگی) که در میان عرب معمول بوده است باشد، آن نیز دلیل بر ضعف و احتیاج است.

اما یک وجود ازلی و ابدی و غیر جسمانی و از هر نظر بی‌نیاز، فرزند در مورد او معنی ندارد.

لذا بلا فاصله می‌فرماید: «منزه و پاک است او» از این عیب و نقص (سُبْحَانَهُ).

سپس اوصاف فرشتگان را در شش قسمت بیان می‌کند که مجموعاً دلیل روشنی است بر نفی فرزند بودن آنها:

۱- «آنها بندگان خدا هستند» (بَلْ عِبَادٌ).

۲- بندگان «شایسته و گرامی داشته» (مُكْرَمُونَ).

آنها همچون بندگان گریز پا نیستند که تحت فشار مولی، تن به خدمت می‌دهند خدا نیز آنها را به خاطر اخلاصشان در عبودیت گرامی داشته و مواهب خویش را به آنها افزایش داده است.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۲۷..... ص: ۱۶۳

(آیه ۲۷) - سوم: آنها آن قدر مؤدب و تسلیم و سر بر فرمان خدا هستند که «هرگز در سخن گفتن بر او پیشی نمی‌گیرند» (لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ).

۴- و از نظر عمل نیز «آنها تنها فرمان او را اجرا می کنند» (وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ).

آیا این صفات، صفات فرزندان است یا صفات بندگان؟!

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۶۴

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۲۸ ..... ص: ۱۶۴

(آیه ۲۸) - سپس به احاطه علمی پروردگار نسبت به آنها اشاره کرده، می فرماید: «خداوند «اعمال امروز و آینده و اعمال گذشته آنها را می داند» (يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ). هم از دنیای آنها آگاه است و هم از آخرتشان، هم قبل از وجودشان و هم بعد از وجودشان.

مسلم فرشتگان از این موضوع آگاهند که خدا یک چنین احاطه علمی به آنها دارد، و همین عرفان، سبب می شود که آنها نه سخنی قبل از او بگویند و نه از فرمانش سر پیچی کنند.

۵- بدون شک آنها که بندگان گرامی و شایسته خدا هستند برای نیازمندان شفاعت می کنند ولی باید توجه داشت: «هرگز شفاعت نمی کنند مگر برای کسی که بدانند خدا از او خوشنود است» و اجازه شفاعت او را داده است (وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى).

جمله فوق پاسخی است به آنها که می گفتند: ما فرشتگان را عبادت می کنیم تا در پیشگاه خدا برای ما شفاعت کنند، قرآن می گوید آنها از پیش خود هیچ کاری نمی توانند بکنند و هر چه می خواهید باید مستقیماً از خدا بخواهید حتی اجازه شفاعت شفیعان را.

۶- به خاطر همین معرفت و آگاهی است که: «آنها از ترس او بیمناکند» و تنها ترس او را به دل راه می دهند (وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ).

آنها از این نمی ترسند که گناهی انجام داده باشند، بلکه از کوتاهی در عبادت یا ترک اولی بیمناکند.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۲۹ ..... ص: ۱۶۴

(آیه ۲۹) - روشن است که فرشتگان با این صفات بر جسته و ممتاز و مقام عبودیت خالص هرگز دعوی خدایی نمی کنند، اما اگر فرضاً «کسی از آنها بگوید: من معبودی جز خدا هستم ما کیفر او را جهنم می دهیم، آری این چنین ظالمان را کیفر خواهیم داد» (وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ).

در حقیقت دعوی الوهیت یک مصداق روشن ظلم بر خویشتن و بر جامعه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۶۵ است و در قانون کلی «كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ» درج است.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۳۰ ..... ص: ۱۶۵

(آیه ۳۰) - باز هم نشانه های خدا در جهان هستی: در اینجا یک سلسله از نشانه های خداوند در نظام عالم هستی و تدبیر منظم آن بیان گردیده، و تأکیدی است بر بحث های گذشته، پیرامون دلایل توحید.

نخست می گوید: «و آیا کافران ندیدند که آسمانها و زمین پیوسته بودند پس ما آنها را باز کردیم؟! (أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا

أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا).

ممکن است منظور از به هم پیوستگی آسمان این باشد که در آغاز بارانی نمی‌بارید و منظور از به هم پیوستگی زمین این که در آن زمان گیاهی نمی‌روید، اما خدا هر دو را گشود، از آسمان باران نازل کرد و از زمین انواع گیاهان را رویانید. «و هر چیز زنده‌ای را از آب قرار دادیم» (وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيًّا).

«آیا (با مشاهده این آیات و نشانه‌ها، باز هم) ایمان نمی‌آورند» (أَفَلَا يُؤْمِنُونَ).

در مورد پیدایش همه موجودات زنده از آب دو تفسیر مشهور است:

۱- حیات همه موجودات زنده- اعم از گیاهان و حیوانات- به آب بستگی دارد، همین آبی که بالاخره مبدأ آن، بارانی است که از آسمان نازل شده.

دیگر این که «ماء» در اینجا اشاره به آب نطفه است که موجودات زنده معمولاً از آن به وجود می‌آیند.

جالب این که دانشمندان امروز معتقدند که نخستین جوانه حیات در اعماق دریاها پیدا شده است، به همین دلیل آغاز حیات و زندگی را از آب می‌دانند، و اگر قرآن آفرینش انسان را از خاک می‌شمرد، نباید فراموش کنیم منظور از خاک همان طین (گل) است که ترکیبی است از آب و خاک.

سورة الأنبياء (۲۱): آية ۳۱ ..... ص: ۱۶۵

(آیه ۳۱)- این آیه اشاره به قسمت دیگری از نشانه‌های توحید و نعمتهای بزرگ خداوند کرده، می‌گوید: «و ما در زمین کوه‌های ثابت و مستقری ایجاد کردیم تا انسانها را نلرزاند» (وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۶۶

کوهها همچون زرهی کره زمین را در بر گرفته‌اند و این سبب می‌شود که از لرزشهای شدید زمین که بر اثر فشار گازهای درونی است تا حد زیادی جلوگیری کند.

به علاوه همین وضع کوهها، حرکات پوسته زمین را در مقابل جزر و مد ناشی از ماه به حد اقل می‌رساند.

از سوی دیگر اگر کوهها نبودند سطح زمین همواره در معرض تند بادهای قرار داشت و آرامشی در آن دیده نمی‌شد، همان گونه که در کویرها و بیابانهای خشک و سوزان چنین است.

سپس به نعمت دیگری که آن هم از نشانه‌های عظمت اوست اشاره کرده، می‌گوید: «و ما در لابلاهی این کوههای عظیم، دره‌ها و راههایی قرار دادیم، تا آنها هدایت شوند و به مقصد برسند» (وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ).

به راستی اگر این دره‌ها و شکافها نبودند، سلسله‌های جبال عظیم موجود در زمین، مناطق مختلف را آن چنان از هم جدا می‌کردند که پیوندشان از زمین بکلی گسسته می‌شد، و این نشان می‌دهد که همه این پدیده‌ها طبق برنامه و حسابی است.

سورة الأنبياء (۲۱): آية ۳۲ ..... ص: ۱۶۶

(آیه ۳۲)- و از آنجا که آرامش زمین به تنهایی برای آرامش زندگی انسان کافی نیست بلکه باید از طرف بالا نیز ایمنی داشته باشد در این آیه اضافه می‌کند:

«و ما آسمان را سقف محفوظی قرار دادیم ولی آنها از آیات و نشانه‌های توحید که در این آسمان پهناور است روی گردانند»

(وَ جَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَ هُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ).

منظور از آسمان در اینجا جوّی است که گردا گرد زمین را گرفته، و ضخامت آن طبق تحقیقات دانشمندان صدها کیلو متر می‌باشد، این قشر ظاهراً لطیف که از هوا و گازها تشکیل شده به قدری محکم و پر مقاومت است که هر موجود مزاحمی از بیرون به سوی زمین بیاید نابود می‌شود، و کره زمین را در برابر بمباران شبانه روزی سنگهای «شهاب» که از هر گلوله‌ای خطرناکترند حفظ می‌کند.

به علاوه اشعه آفتاب که دارای قسمتهای مرگباری است به وسیله آن تصفیه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۶۷ می‌شود، و از نفوذ اشعه کشنده کیهانی که از بیرون جو، به سوی زمین سرازیر است جلوگیری می‌کند.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۳۳ ..... ص: ۱۶۷

(آیه ۳۳) - و در این آیه به آفرینش شب و روز و خورشید و ماه پرداخته، می‌گوید: «و اوست که شب و روز و خورشید و ماه را آفرید» (وَ هُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ).
و «هر کدام از اینها در مداری در حرکتند» (كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ).

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۳۴ ..... ص: ۱۶۷

(آیه ۳۴) - همه می‌میرند! در قسمتی از آیات گذشته خواندیم که مشرکان برای تردید در نبوت پیامبر (ص) به مسأله انسان بودن او متوسل می‌شدند. این آیه اشاره به بعضی دیگر از ایرادات آنهاست: گاه آنها می‌گفتند سر و صدایی که پیامبر - و به گفته آنها این شاعر - به راه انداخته دوامی ندارد و با مرگش همه چیز پایان می‌یابد. (طور / ۳۰) و گاه چنین می‌پنداشتند که چون این مرد معتقد است خاتم پیامبران است باید هرگز نمیرد تا حافظ آیین خویش باشد، بنا بر این مرگ او در آینده دلیلی خواهد بود بر بطلان ادعای او! قرآن در جمله کوتاهی به آنها پاسخ داده، می‌گوید: «و ما برای هیچ بشری قبل از تو زندگی جاویدان قرار ندادیم» (وَ مَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ).

این قانون تغییر ناپذیر آفرینش است که هیچ کس زندگی جاویدان ندارد.

وانگهی اینها که از مرگ تو هم اکنون شادی می‌کنند «اگر تو بمیری مگر خودشان زندگی جاویدان دارند»؟! (أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ).

بقای شریعت و دین و آیین نیاز به بقای آورنده آن ندارد. ممکن است جانشینان او خط او را ادامه دهند.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۳۵ ..... ص: ۱۶۷

(آیه ۳۵) - سپس قانون کلی مرگ را در باره همه نفوس، بدون استثناء چنین باز گو می‌کند: «هر انسانی طعم مرگ را می‌چشد» (كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ).

بعد از ذکر قانون عمومی مرگ این سؤال مطرح می‌شود که هدف از این حیات ناپایدار چیست و چه فایده‌ای دارد؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۶۸

قرآن در دنباله همین سخن می‌گوید: «و شما را با بدیها و خوبیها آزمایش می‌کنیم، و سرانجام به سوی ما باز گرداننده

می شوید» (وَ نَبَلُّوْكُمْ بِالشَّرِّ وَ الْخَيْرِ فِتْنَةً وَ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ). البته آزمایش به وسیله بلاها سخت تر است. جایگاه اصلی شما این جهان نیست، بلکه جای دیگر است شما تنها برای دادن امتحانی در اینجا می آید و پس از پایان امتحان و کسب تکامل لازم به جایگاه اصلی خود که سرای آخرت است خواهید رفت.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۳۶ ..... ص : ۱۶۸

(آیه ۳۶) - باز در اینجا به بحثهای دیگر در ارتباط با موضع گیری مشرکان در برابر پیامبر اسلام (ص) بر خورد می کنیم، که بیانگر طرز تفکر انحرافی آنها در مسائل اصولی است نخست می گوید: «و هنگامی که کافران تو را می بینند کاری جز مسخره کردن تو ندارند» (وَ اِذَا رَاكَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا اِنْ يَّتَّخِذُوْكَ اِلَّا هُزُوًا).

آنها با بی اعتنایی به تو اشاره کرده، می گویند: «آیا این همان کسی است که خدایان و بتهای شما را (به بدی) یاد می کند؟ (أَهَذَا الَّذِيْ يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ).

«در حالی که خود ذکر خداوند رحمان را انکار می کنند» (وَ هُمْ يَذْكُرِ الرَّحْمٰنِ هُمْ كٰفِرُوْنَ).

تعجب در این است که اگر کسی از این بتهای سنگی و چوبی بد گویی کند- نه بد گویی بلکه حقیقت را بیان نماید و بگوید اینها موجودات بی روح و فاقد شعور و بی ارزش هستند- تعجب می کنند، اما اگر کسی منکر خداوند بخشنده و مهربانی شود که آثار رحمتش پهنه جهان را گرفته و در هر چیز دلیلی بر عظمت و رحمت اوست برای آنها جای تعجب نیست.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۳۷ ..... ص : ۱۶۸

(آیه ۳۷) - سپس به یکی دیگر از کارهای زشت و بی رویه این انسانهای بی بند و بار اشاره کرده، می فرماید: «انسان از عجله آفریده شده» (خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ).

در حقیقت تعبیر «خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ» یک نوع تأکید است یعنی آن چنان انسان عجل است که گویی از «عجله» آفریده شده، و تار و پود وجودش از آن تشکیل یافته! و به راستی بسیاری از مردم عادی چنینند هم در خیر عجلند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۶۹

و هم در شر.

و در پایان آیه اضافه می کند: «ولی عجله نکنید من آیاتم را به زودی به شما نشان خواهم داد» (سَأْرِيْكُمْ آيَاتِيْ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْنَ). آیات ممکن است اشاره به نشانه های عذاب و بلاها و مجازاتهایی باشد که پیامبر (ص) مخالفان را با آن تهدید می کرد و این سبک مغزان کرارا می گفتند: پس چه شد این بلاهایی که ما را با آن می ترسانی.

قرآن می گوید: عجله نکنید، چیزی نمی گذرد که دامانتان را خواهد گرفت.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۳۸ ..... ص : ۱۶۹

(آیه ۳۸) - باز انگشت روی یکی از تقاضاهای عجولانه آنها گذاشته، می فرماید: «و آنها می گویند: این وعده قیامت اگر راست می گوید کی فرا می رسد؟!» (وَ يَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ).

سوره الانبیاء(۲۱): آیه ۳۹ ..... ص : ۱۶۹

(آیه ۳۹) - این آیه به آنها پاسخ می‌دهد، و می‌گوید: «اگر کافران می‌دانستند زمانی را که نمی‌توانند شعله‌های آتش را از صورت و پشت خود دور سازند، و هیچ کس به یاری آنها نخواهد شتافت» هرگز تعجیل در عذاب نمی‌کردند، و نمی‌گفتند: قیامت کی فرا می‌رسد» (لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُونَ عَنْ وُجُوهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ).

سوره الانبیاء(۲۱): آیه ۴۰ ..... ص : ۱۶۹

(آیه ۴۰) - و جالب این که این مجازات الهی و آتش سوزان «به صورت ناگهانی به سراغ آنها می‌آید آن چنانکه مبهوتشان می‌کند!» (بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ).
(پس آن چنان غافلگیر و مقهورشان می‌سازد که) قدرت بر دفع آن را ندارند» (فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا).
حتی اگر تقاضای مهلت کنند و بر خلاف آنچه تا آن وقت عجله می‌کردند در خواست تأخیر نمایند «به آنها مهلت داده نمی‌شود» (وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ).

سوره الانبیاء(۲۱): آیه ۴۱ ..... ص : ۱۶۹

(آیه ۴۱) - در آیات گذشته دیدیم که مشرکان و کفار، پیامبر اسلام (ص) را به باد استهزاء می‌گرفتند، این آیه به عنوان دلداری پیامبر (ص) و تسلی خاطر او می‌گوید: این تنها تو نیستی که مورد استهزاء واقع شده‌ای «پیامبران قبل از تو نیز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۷۰»
مورد استهزاء قرار گرفتند» (وَلَقَدْ اسْتَهْزَأَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ).
«ولی سرانجام آنچه را (از عذابهای الهی) به باد مسخره گرفته بودند، دامن استهزا کنندگان را گرفت» (فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ).
بنا بر این غم و اندوهی به خود راه مده و این گونه اعمال جاهلان نباید در روح بزرگ تو کمترین اثر بگذارد و یا در اراده آهنینت خللی وارد کند.

سوره الانبیاء(۲۱): آیه ۴۲ ..... ص : ۱۷۰

(آیه ۴۲) - در این آیه می‌گوید: نه تنها در برابر عذاب خدا در قیامت، کسی از شما دفاع نمی‌کند، در این دنیا نیز همین است «بگو: چه کسی شما را در شب و روز در برابر مجازات خداوند رحمان حفظ و نگهداری می‌کند؟! (قُلْ مَنْ يَكْفُلُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ).

در واقع اگر خداوند آسمان «جو زمین» را سقف محفوظی قرار نداده بود همین به تنهایی کافی بود که شما را شب و روز در معرض بمباران سنگهای آسمانی قرار دهد.
قابل توجه این که: در این آیه به جای «الله»، «رحمن» به کار رفته، یعنی ببینید شما چقدر گناه کرده‌اید که حتی خداوندی را که کانون رحمت عامه است به خشم آورده‌اید.

سپس اضافه می‌کند: «بلکه آنها از یاد پروردگارشان روی گردانند» (بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ).
نه به مواعظ و اندرزهای پیامبران او گوش فرا می‌دهند، و نه یاد خدا و نعمتهایش دل آنها را تکان می‌دهد، و نه لحظه‌ای اندیشه خود را در این راه به کار می‌اندازند.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۴۳ ..... ص: ۱۷۰

(آیه ۴۳) - باز به عنوان سؤال می‌پرسد: این کافران ظالم و گنهکار در برابر کیفرهای الهی به چه چیز دل بسته‌اند؟ «آیا آنها خدایانی دارند که می‌توانند از آنان در برابر ما دفاع کنند؟! (أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا).
این خدایان ساختگی آنها «حتی نمی‌توانند خودشان را یاری دهند و از خویشتن دفاع کنند» (لَا يَشَاءُ تَطِيعُونَ نَصِيرَ أَنْفُسِهِمْ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۷۱
«و نه از ناحیه ما (به وسیله رحمت و نیروی معنوی) یاری و همراهی می‌شوند» (وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۴۴ ..... ص: ۱۷۱

(آیه ۴۴) - این آیه اشاره به یکی از علل مهم سرکشی و طغیان افراد بی‌ایمان کرده، می‌گوید: «ما به این گروه و پدرانشان انواع نعمتها بخشیدیم تا آنجا که عمرهای طولانی پیدا کردند» (بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَ آبَاءَهُمْ حَتَّى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ).
اما به جای این که این عمر طولانی و نعمت فراوان حس شکر گراری را در آنها تحریک کرده و سر بر آستان عبودیت حق بگذارند مایه غرور و طغیانشان شد.
ولی آیا آنها نمی‌بینند که این جهان و نعمتهایش پایدار نیست «آیا نمی‌بینند که ما پیوسته به سراغ زمین آمده، و از آن (و اهلش) می‌کاهیم؟» (أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا).
اقوام و قبایل یکی بعد از دیگری می‌آیند و می‌روند و حتی دانشمندان و بزرگان و علما که قوام زمین به آنها بود چشم از جهان فرو بستند! «آیا آنها غالبند» یا ما؟! (أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۴۵ ..... ص: ۱۷۱

(آیه ۴۵) - سپس این حقیقت را باز گو می‌کند که وظیفه پیامبر صلی الله علیه و آله آن است که مردم را از طریق وحی آسمانی انذار کند، روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده می‌گوید:
«به آنها بگو: (من از پیش خود چیزی نمی‌گویم) تنها به وسیله وحی شما را انذار می‌کنم» (قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ).
و اگر در دل سخت شما اثر نمی‌گذارد جای تعجب نیست، و نه دلیلی بر نقصان وحی آسمانی، بلکه به خاطر آن است که «افراد کر، هنگامی که انذار می‌شوند سخنان را نمی‌شنوند!» (وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ).
گوش شنوا لازم است تا سخن خدا را بشنود، نه گوشهایی که آن چنان پرده‌های گناه و غفلت و غرور بر آنها افتاده که شنوایی حق را بکلی از دست داده است.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۴۶ ..... ص: ۱۷۱

(آیه ۴۶) - به دنبال آیات گذشته که حالت غرور و بی‌خبری افراد بی‌ایمان را منعکس می‌کرد در این آیه، می‌گوید: این بی‌خبران مغرور که در حالت نعمت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۷۲ و آرامش هرگز خدا را بنده نیستند «اگر گوشه کوچک و از نسیمی عذاب پروردگارت دامنه‌شان را بگیرد (چنان متوحش می‌شوند که) فریاد می‌زنند ای وای بر ما! ما همگی ظالم و ستمگر بودیم!» (وَلَيْسَ مَسْتَهْمُ نَفْحَهُ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ). ولی چه سود که این بیداری اضطراری هم به حال آنها سودی ندارد.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۴۷ ..... ص: ۱۷۲

(آیه ۴۷) - و در این آیه اشاره به حساب و جزای دقیق و عادلانه قیامت می‌کند تا افراد بی‌ایمان و ستمگر بدانند به فرض که عذاب این دنیا دامنه‌شان را نگیرد مجازات آخرت حتمی است، و دقیقاً تمام اعمالشان مورد محاسبه قرار می‌گیرد. می‌فرماید: «و ما ترازوهای عدل را در روز قیامت بر پا می‌کنیم» (و نَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ). در احادیث اسلامی می‌خوانیم: میزانهای سنجش در قیامت، پیامبران و امامان و پاکان و نیکانی هستند که در پرونده اعمالشان نقطه تاریکی وجود ندارد.

این ترازوهای سنجش آن چنان دقیق و منظم است که گویی عین عدالت می‌باشد. و به همین دلیل بلافاصله اضافه می‌کند: «پس به هیچ کس در آنجا کمترین ظلم و ستمی نمی‌شود» (فَلَا تُظَلَّمُ نَفْسٌ شَيْئًا). نه از پاداش نیکو کاران چیزی کاسته می‌شود، و نه به مجازات بد کاران افزوده می‌گردد.

اما این نفی ظلم و ستم، مفهومش این نیست که در حساب دقت نمی‌شود بلکه «اگر به مقدار سنگینی یک دانه خردل (کار نیک و بدی) باشد ما آن را حاضر می‌سازیم» و مورد سنجش قرار می‌دهیم (وَ إِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا). «و همین قدر کافی است که ما حسابگر اعمال بندگان باشیم» (وَ كَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۴۸ ..... ص: ۱۷۲

(آیه ۴۸) - شمه‌ای از داستان پیامبران: از این آیات به بعد فرازهایی از زندگانی پیامبران که آمیخته با نکات بسیار آموزنده‌ای است بیان شده، که بحثهای گذشته را در زمینه نبوت پیامبر اسلام (ص) و درگیری او با مخالفان، با توجه به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۷۳ اصول مشترکی که حاکم بر آنهاست، روشنتر می‌سازد.

در این آیه می‌فرماید: «ما به موسی و هارون فرقان (وسیله تشخیص حق از باطل) بخشیدیم، و نور و یاد آوری برای پرهیز کاران» (وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَ هَارُونَ الْفُرْقَانَ وَ ضِيَاءً وَ ذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۴۹ ..... ص: ۱۷۳

(آیه ۴۹) - در این آیه «پرهیزکاران» را چنین معرفی می‌کند: «آنها کسانی هستند که از پروردگارشان در غیب و نهان می‌ترسند» ترسی آمیخته با احترام و تعظیم (الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ). «و آنان از روز رستاخیز بیم دارند» (وَ هُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ).

در واقع پرهیز کاران به روز قیامت بسیار علاقه‌مندند چون کانون پاداش و رحمت الهی است اما با این حال از حساب و کتاب خدا نیز بیمناکند.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۵۰..... ص: ۱۷۳

(آیه ۵۰) - این آیه قرآن را در مقایسه با کتب پیشین قرار داده، می‌گوید:
«و این ذکر مبارکی است که ما آن را (بر شما) نازل کردیم» (وَ هَذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ).
«پس آیا شما آن را انکار می‌کنید» (أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ).
آیا چنین کتابی، جای انکار دارد! دلایل حقانیتش در خودش نهفته، و نورانیتش آشکار است، و رهروان راهش سعادت‌مند و پیروز.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۵۱..... ص: ۱۷۳

(آیه ۵۱) - گفتیم در این سوره فرازهای بسیاری از حالات انبیاء آمده است.
در اینجا بخش مهمی از زندگی و مبارزات ابراهیم (ع) با بت پرستان انعکاس یافته، نخست می‌فرماید: «و ما وسیله رشد و هدایت را از قبل در اختیار ابراهیم گذاردیم، و به (شایستگی) او آگاه بودیم» (وَ لَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَ كُنَّا بِهِ عَالِمِينَ).

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۵۲..... ص: ۱۷۳

(آیه ۵۲) - سپس به یکی از مهمترین برنامه‌های ابراهیم (ع) اشاره کرده، می‌گوید: «آن هنگام که به پدرش (آزر) و قوم او گفت: این مجسمه‌های بی‌روح چیست که شما همواره آنها را پرستش می‌کنید؟» (إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَ قَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۷۴
تعبیر «لابیه» (پدرش) اشاره به عمویش آزر است زیرا عرب گاه به عمو «اب» می‌گوید.
این گفتار ابراهیم در حقیقت استدلال روشنی است برای ابطال بت پرستی زیرا آنچه از بتها می‌بینیم همین مجسمه و تمثال است، بقیه تخیل است و توهم.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۵۳..... ص: ۱۷۴

(آیه ۵۳) - ولی بت پرستان هیچ گونه جوابی در برابر این منطق گویا نداشتند جز این که مطلب را از خود رد کنند و به نیاکانشان ارتباط دهند لذا «گفتند: ما پدران و نیاکان خویش را دیدیم که اینها را پرستش می‌کنند» و ما به سنت نیاکانمان وفا داریم (قَالُوا وَ جَدُّنَا آبَاءُ نَا لَهَا عَابِدِينَ).

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۵۴..... ص: ۱۷۴

(آیه ۵۴) - از آنجا که هیچ دلیلی نداریم که نیاکان عاقلتر و عالتر از نسلهای بعد باشند، بلکه غالباً قضیه به عکس است چون با گذشت زمان علم و دانشها گسترده تر می شود، ابراهیم بلافاصله به آنها «پاسخ گفت: هم شما و هم پدرانتان بطور قطع در گمراهی آشکاری بودید» (قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنتُمْ وَ آبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۵۵ ..... ص: ۱۷۴

(آیه ۵۵) - این تعبیر که توأم با انواع تأکیدها و حاکی از قاطعیت تمام است، سبب شد که بت پرستان کمی به خود آمده در صدد تحقیق بر آیند، رو به سوی ابراهیم کرده: «گفتند: آیا مطلب حقی برای ما آورده‌ای یا شوخی می کنی!» (قَالُوا أَجِئْنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۵۶ ..... ص: ۱۷۴

(آیه ۵۶) - اما ابراهیم صریحاً به آنها پاسخ «گفت: (آنچه می گویم جدی است و عین واقعیت که) پروردگار شما پروردگار آسمانها و زمین است» (قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ). «همان خدایی که آنها را آفریده و من از گواهان این عقیده‌ام» (الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ). ابراهیم با این گفتار قاطعش نشان داد آن کس شایسته پرستش است که آفریدگار آنها و زمین و همه موجودات است.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۵۷ ..... ص: ۱۷۴

(آیه ۵۷) - ابراهیم برای این که ثابت کند این مسأله صد در صد جدی است و او بر سر عقیده خود تا همه جا ایستاده، و نتایج و لوازم آن را هر چه باشد با جان برگزیده تفسیر نموده، ج ۳، ص: ۱۷۵ و دل می پذیرد اضافه کرد: «و به خدا سوگند، در غیاب شما نقشه‌ای برای نابودی بت‌هایتان می کشم!» (وَ تَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۵۸ ..... ص: ۱۷۵

(آیه ۵۸) - به هر حال او بی آنکه از خطرات این کار بترسد و یا از توفانی که پشت سر این عمل به وجود می آید هراسی به دل راه دهد در یک فرصت مناسب مردانه وارد میدان شد، و با یک دنیا قهرمانی به جنگ این خدایان پویشالی رفت که آن همه علاقه‌مند متعصب و نادان داشتند، بطوری که قرآن می گوید: «پس همه آنها را قطعه قطعه کرد، جز بت بزرگی که داشتند!» (فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ).

و هدفش این بود «شاید بت پرستان به سراغ او بیایند» و او هم تمام گفتنیها را بگوید (لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ). درست است که ما از لفظ «بت پرستی» بیشتر متوجه بت‌های سنگی و چوبی می شویم، ولی از یک نظر بت و بت پرستی مفهوم وسیعی دارد که هر نوع توجه به غیر خدا را، در هر شکل و صورت شامل می شود. و طبق حدیث معروف «هر چه انسان را به خود مشغول و از خدا دور سازد بت اوست»!

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۵۹ ..... ص: ۱۷۵

(آیه ۵۹) - سر انجام بت پرستان وارد بتخانه شدند و با صحنه‌ای رو برو گشتند که هوش از سرشان پرید، به جای آن بتخانه آباد، با تلی از بت‌های دست و پا شکسته و به هم ریخته رو برو شدند! فریادشان بلند شد «صدا زدند: چه کسی این بلا را بر سر خدایان ما آورده است؟! (قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِالْهَيْتَا).

«مسلمانان (هر کس بوده) از ظالمان و ستمگران است» (إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ).

او هم به خدایان ما ستم کرده، و هم به جامعه و جمعیت ما و هم به خودش!

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۶۰ ..... ص: ۱۷۵

(آیه ۶۰) - اما گروهی که تهدیدهای ابراهیم را نسبت به بتها در خاطر داشتند، و طرز رفتار اهانت آمیز او را با این معبودهای ساختگی می‌دانستند «گفتند:

ما شنیدیم جوانکی (سخن از بتها می‌گفت و) از آنها (به بدی) یاد می‌کرد که نامش ابراهیم است» (قَالُوا سَمِعْنَا فَتَى يَدُكُرْهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ).

ابراهیم طبق بعضی از روایات در آن موقع کاملاً جوان بود و احتمالاً سنش از شانزده سال تجاوز نمی‌کرد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۷۶

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۶۱ ..... ص: ۱۷۶

(آیه ۶۱) - اصولاً معمول این است هنگامی که جنایتی در نقطه‌ای رخ می‌دهد برای پیدا کردن شخصی که آن را انجام داده به دنبال ارتباطهای خصومت آمیز می‌گردند، و مسلماً در آن محیط کسی جز ابراهیم آشکارا با بتها گلاویز نبود، و لذا تمام افکار متوجه او شد جمعیت «گفتند: اکنون که چنین است پس (بروید) او را در برابر چشم مردم حاضر کنید تا آنها (که می‌شناسند و خبر دارند) گواهی دهند» (قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۶۲ ..... ص: ۱۷۶

(آیه ۶۲) - جارچیان در اطراف شهر فریاد زدند که هر کس از ماجرای خصومت ابراهیم و بدگویی او نسبت به بتها آگاه است حاضر شود.

سر انجام محکمه و دادگاه تشکیل شد و زعمای قوم در آنجا جمع بودند بعضی می‌گویند: خود نمود نیز بر این ماجرا نظارت داشت.

نخستین سؤالی که از ابراهیم کردند این بود «گفتند: آیا تو این کار را با خدایان ما کرده‌ای؟ ای ابراهیم!» (قَالُوا أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتَا يَا إِبْرَاهِيمُ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۶۳ ..... ص: ۱۷۶

(آیه ۶۳) - برهان دندان شکن ابراهیم: ابراهیم آن چنان جوابی گفت که آنها را سخت در محاصره قرار داد، محاصره‌ای که قدرت بر نجات از آن نداشتند ابراهیم «گفت: بلکه این کار را این بت بزرگ آنها کرده! از خودشان سؤال کنید اگر سخن می‌گویند!» (قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَسْئَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ).

اصول جرم شناسی می‌گوید متهم کسی است که آثار جرم را همراه دارد، در اینجا آثار جرم در دست بت بزرگ است. اصلاً چرا شما به سراغ من آمدید؟ چرا خدای بزرگتان را متهم نمی‌کنید؟ آیا احتمال نمی‌دهید او آنها را رقیب آینده خود فرض کرده و حساب همه را یک جا رسیده است؟!

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۶۴ ..... ص: ۱۷۶

(آیه ۶۴) - سخنان ابراهیم، بت پرستان را تکان داد، وجدان خفته آنها را بیدار کرد و همچون توفانی که خاکسترهای فراوان را از روی شعله‌های آتش بر گیرد و فروغ آن را آشکار سازد، فطرت توحیدی آنها را از پشت پرده‌های تعصب و جهل و غرور آشکار ساخت. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۷۷

در یک لحظه کوتاه و زود گذر از این خواب عمیق و مرگ‌زا بیدار شدند، چنانکه قرآن می‌گوید: «پس آنها به وجدان و فطرتشان باز گشتند و به خود گفتند:

حقا که شما ظالم و ستمگرید» (فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ).

هم به خویشتن ظلم و ستم کردید و هم بر جامعه‌ای که به آن تعلق دارید و هم به ساحت مقدس پروردگار بخشنده نعمتها.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۶۵ ..... ص: ۱۷۷

(آیه ۶۵) - ولی افسوس که زنگار جهل و تعصب و تقلید کور کورانه بیشتر از آن بود که با ندای صیقل بخش این قهرمان توحید بکلی زدوده شود.

افسوس که این بیداری روحانی و مقدس چندان به طول نیانجامید، و در ضمیر آلوده و تاریکشان از طرف نیروهای اهریمنی و جهل قیامی بر ضد این نور توحیدی صورت گرفت و همه چیز به جای اول بازگشت، چه تعبیر لطیفی قرآن می‌کند: «سپس آنها بر سرهاشان واژگونه شدند» (ثُمَّ نَكَّسُوا عَلَىٰ رُؤُسِهِمْ).

و برای این که از طرف خدایان گنگ و بسته دهانشان عذری بیاورند گفتند:

«تو میدانی اینها هرگز سخن نمی‌گویند!» (لَقَدْ عَلِمْتَمَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ).

اینها همیشه خاموشند و ابهت سکوت را نمی‌شکنند! و با این عذر پوشالی خواستند ضعف و زبونی و ذلت بتها را کتمان کنند.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۶۶ ..... ص: ۱۷۷

(آیه ۶۶) - اینجا بود که میدانی برای استدلال منطقی در برابر ابراهیم قهرمان گشوده شد تا شدیدترین حملات خود را متوجه آنها کند، و مغزهایشان را زیر رگباری از سرزنش منطقی و بیدار کننده قرار دهد: «فریاد زد: آیا شما معبودهایی غیر خدا را می‌پرستید که نه کمترین سودی به حال شما دارند و نه کوچکترین ضرری» (قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۶۷ ..... ص: ۱۷۷

(آیه ۶۷) - باز این معلم توحید، سخن را از این هم فراتر برد و با تازیانه‌های سرزنش بر روح بی‌دردشان کوبید و گفت: «اف بر شما، و بر این معبودهایی که غیر از الله انتخاب کرده‌اید!» (أَفْ لَكُمْ وَ لِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ). «آیا هیچ اندیشه نمی‌کنید، و عقل در سر ندارید؟» (أَفَلَا تَعْقِلُونَ). ولی در تویخ و سرزنششان، ملایمت را از دست نداد مبادا بیشتر لجاجت کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۷۸

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۶۸ ..... ص: ۱۷۸

(آیه ۶۸) - آنجا که آتش گلستان می‌شود: گر چه با استدلال عملی و منطقی ابراهیم، همه بت پرستان محکوم شدند ولی لجاجت و تعصب شدید آنها مانع از پذیرش حق شد، به همین دلیل تصمیم بسیار شدید و خطرناکی در باره ابراهیم گرفتند. قرآن می‌گوید: «جمعیت فریاد زدند: او را بسوزانید و خدایان خود را یاری کنید اگر کاری از دست شما ساخته است» (قَالُوا حَرِّقُوهُ وَ انصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ). امثال این لاطائلات بسیار گفتند و مردم را بر ضد ابراهیم شوراندند آنچنان که به جای چند بار هیزم که برای سوزاندن چندین نفر کافی است هزاران بار بر روی هم ریختند و کوهی از هیزم، و به دنبال آن دریایی از آتش به وجود آوردند.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۶۹ ..... ص: ۱۷۸

(آیه ۶۹) - به هر حال ابراهیم (ع) در میان هلله و شادی و غریو فریاد مردم با منجیق به درون شعله‌های آتش پرتاب شد، آن چنان مردم فریاد شادی کشیدند که گویی شکننده بتها برای همیشه نابود و خاکستر شد. اما خدایی که همه چیز سر بر فرمان اوست، حتی سوزندگی را او به آتش یاد داده، و رمز محبت را او به مادران آموخته، اراده کرد این بنده مؤمن خالص در این دریای آتش سالم بماند، تا سند دیگری بر اسناد افتخارش بیفزاید، چنانکه قرآن در اینجا می‌گوید: «به آتش گفتیم: ای آتش! سرد و سالم بر ابراهیم باش!» (قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَ سَلَامًا عَلَيَّ إِبْرَاهِيمَ). بدون شك فرمان خدا در اینجا فرمان تکوینی بود همان فرمانی که در جهان هستی به خورشید و ماه و زمین و آسمان و آب و آتش و گیاهان و پرندگان می‌دهد و بدون آن فرمان از هیچ سببی کاری ساخته نیست. معروف چنین است که آتش آن چنان سرد و ملایم شد که دندان ابراهیم از شدت سرما به هم می‌خورد.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۷۰ ..... ص: ۱۷۸

(آیه ۷۰) - و در این آیه به عنوان نتیجه گیری کوتاه و فشرده، می‌فرماید: «آنها می‌خواستند ابراهیم را با این نقشه نابود کنند، ولی ما آنها را زیانکارترین مردم قرار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۷۹ دادیم» (وَ أَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ). ناگفته پیداست که با سالم ماندن ابراهیم در میان آتش، صحنه بکلی دگرگون شد، غریو شادی فرو نشست، دهانها از تعجب

باز ماند، ولی باز هم تعصب و لجاجت مانع از پذیرش حق بطور کامل گردید، هر چند دل‌های بیدار بهره خود را از این ماجرا بردند و بر ایمانشان نسبت به خدای ابراهیم افزوده شد.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۷۱ ..... ص: ۱۷۹

(آیه ۷۱) - هجرت ابراهیم از سرزمین بت پرستان: داستان آتش سوزی ابراهیم و نجات اعجاز آمیزش از این مرحله خطرناک، لרزه بر ارکان حکومت نمرود افکند او اگر با این حال در آن شهر و کشور باقی می‌ماند، با آن زبان گویا و منطق نیرومند و شهامت بی نظیرش مسلماً کانون خطری برای آن حکومت جبار و خودکامه بود.

از سوی دیگر ابراهیم در واقع رسالت خود را در آن سرزمین انجام داده، و بذریعۀ ایمان و آگاهی را در آن سرزمین پاشیده بود. او باید از اینجا به سرزمین دیگری برود و رسالت خود را در آنجا نیز پیاده کند، لذا تصمیم گرفت تا به اتفاق «لوط» - برادر زاده‌اش - و همسرش «ساره» و احتمالاً گروه اندکی از مؤمنان از آن سرزمین به سوی شام هجرت کند.

آنچنانکه قرآن می‌گوید: «و ما ابراهیم و لوط را به سوی سرزمینی که برای جهانیان پر برکت ساخته بودیم نجات و رهایی بخشیدیم» (وَ نَجَّيْنَاهُ وَ لُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۷۲ ..... ص: ۱۷۹

(آیه ۷۲) - این آیه به یکی از مهمترین مواهب خدا به ابراهیم که داشتن فرزندی صالح و نسلی برومند و شایسته است اشاره کرده، می‌فرماید: «و ما به او اسحاق را بخشیدیم و یعقوب (فرزند اسحاق) را بر او افزودیم» (وَ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ نَافِلَةً). «و همه آنها را مردانی صالح و شایسته و مفید قرار دادیم» (وَ كُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۷۳ ..... ص: ۱۷۹

(آیه ۷۳) - این آیه به مقام امامت و رهبری این پیامبران بزرگ و بخشی از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۸۰ صفات و برنامه‌های مهم و پر ارزش آنها بطور جمعی اشاره می‌کند.

در اینجا مجموعاً «شش قسمت» از این ویژگیها بر شمرده شده که با اضافه کردن توصیف به صالح بودن که از آیه قبل استفاده می‌شود مجموعاً هفت ویژگی را تشکیل می‌دهد.

نخست می‌گوید: «و ما آنها را پیشوایانی قرار دادیم» (وَ جَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً).

در مرحله بعد فعلیت و ثمره این مقام را باز گو می‌کند: «آنها به فرمان ما (مردم را) هدایت می‌کردند» (يَهْتَدُونَ بِأَمْرِنَا).

نه تنها هدایت به معنی راهنمایی و ارائه طریق که در نبوت و رسالت وجود دارد، بلکه به معنی دستگیری کردن و رساندن به سر منزل مقصود.

سومین و چهارمین و پنجمین موهبت و ویژگی آنها این بود که «و ما به آنها انجام کارهای نیک و بر پا داشتن نماز و ادای زکات را به آنها وحی کردیم» (وَ أَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَ إِقَامَ الصَّلَاةِ وَ إِيتَاءَ الزَّكَاةِ).

و در آخرین فراز به مقام «عبودیت» آنها اشاره کرده، می‌گوید: «و آنها همگی فقط ما را عبادت می‌کردند» (وَ كَانُوا لَنَا عَابِدِينَ).

سورة الأنبياء (۲۱): آیه ۷۴ ..... ص: ۱۸۰

(آیه ۷۴) - نجات لوط از سر زمین آلودگان! از آنجا که لوط از بستگان نزدیک ابراهیم و از نخستین کسانی است که به او ایمان آورد پس از داستان ابراهیم، به بخشی از تلاش و کوشش او در راه ابلاغ رسالت و مواهب پروردگار نسبت به او اشاره می‌کند: «و لوط را به یاد آور که ما به او حکم (فرمان نبوت و رسالت) و علم دادیم» (و لوطاً آتیناهُ حُكماً وَ عِلْماً).

لوط از پیامبران بزرگی است که هم عصر با ابراهیم بود، و همراه او از سر زمین بابل به فلسطین مهاجرت کرد، و بعداً از ابراهیم جدا شد و به شهر «سدوم» آمده چرا که مردم آن منطقه غرق فساد و گناه، مخصوصاً انحرافات و آلودگیهای جنسی بودند، او برای هدایت این قوم منحرف تلاش و کوشش بسیار کرد، اما کمتر در آن کوردلان اثر گذارد.

سر انجام قهر و عذاب شدید الهی آنها را فرا گرفت، و جز خانواده لوط - به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۸۱ استثنای همسرش - همگی نابود شدند.

لذا در دنباله آیه به این موهبت که به لوط ارزانی داشت اشاره کرده، می‌فرماید: «و ما او را از شهر و دیاری که کارهای پلید و زشت انجام می‌دادند رهایی بخشیدیم» (وَ نَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ).
«چرا که آنها مردم بدی بودند و از اطاعت فرمان حق بیرون رفته بودند» (إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا سَوِيًّا فَاسِقِينَ).

سورة الأنبياء (۲۱): آیه ۷۵ ..... ص: ۱۸۱

(آیه ۷۵) - سپس به آخرین موهبت الهی در باره «لوط» اشاره کرده، می‌گوید:

«و ما او را در رحمت خاص خویش داخل کردیم» (وَ أَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا).

«چرا که او از بندگان صالح بود» (إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ).

سورة الأنبياء (۲۱): آیه ۷۶ ..... ص: ۱۸۱

(آیه ۷۶) - نجات نوح از چنگال متعصبان لجوج: بعد از ذکر گوشه‌ای از داستان ابراهیم و لوط، به ذکر قسمتی از سرگذشت یکی دیگر از پیامبران بزرگ یعنی «نوح» پرداخته، می‌فرماید: «و به یاد آور نوح را، هنگامی که قبل از آنها (ابراهیم و لوط) پروردگار خود را خواند» و تقاضای نجات از چنگال منحرفان بی‌ایمان کرد (وَ نُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ).

این ندای نوح ظاهراً اشاره به نفرینی است که در سوره نوح آیه ۲۶ و ۲۷ نقل شده آنجا که می‌گوید: «پروردگارا! احدی از این قوم بی‌ایمان را روی زمین مگذار! چرا که اگر بمانند بندگان تو را گمراه می‌کنند، و نسل آینده آنها نیز جز کافر و فاجر نخواهد بود!» سپس اضافه می‌کند: «پس ما دعای او را مستجاب کردیم و او و خانواده‌اش را از آن غم و اندوه بزرگ رهایی بخشیدیم» (فَأَسْتَجَبْنَا لَهُ فَجَئْنَاهُ وَ أَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ).

«اهل» در اینجا معنی وسیعی دارد که هم بستگان مؤمن او را شامل می‌شود و هم دوستان خاص او را.

سورة الأنبياء (۲۱): آیه ۷۷ ..... ص: ۱۸۱

(آیه ۷۷) - در این آیه اضافه می‌کند: «ما او را در برابر قومی که آیات ما را تکذیب کردند یاری کردیم» (وَ نَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ

الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۸۲

«چرا که آنها قوم بدی بودند، لذا همه آنها را غرق کردیم» (إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ).

این جمله بار دیگر تأکیدی است بر این حقیقت که مجازاتهای الهی هرگز جنبه انتقامی ندارد، بلکه بر اساس انتخاب اصلح است، به این معنی که حق حیات و استفاده از مواهب زندگی برای گروهی است که در خط تکامل و سیر الی الله باشند و یا اگر روزی در خط انحراف افتادند بعداً تجدید نظر کرده و باز گردند.

سورة الأنبياء (۲۱): آية ۷۸ ..... ص: ۱۸۲

(آیه ۷۸) - قضاوت داود و سلیمان: در تعقیب سرگذشتهای مربوط به موسی و هارون و ابراهیم و نوح و لوط در اینجا به بخشی از زندگی داود و سلیمان اشاره می‌کند، و در آغاز اشاره سر بسته‌ای به ماجرای یک قضاوت و داوری که از ناحیه داود و سلیمان صورت گرفت دارد.

می‌فرماید: «و داود و سلیمان را به یاد آر، هنگامی که در باره کشتزاری قضاوت می‌کردند که گوسفندان قوم شبانه آن را چریده بودند» (وَ دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ).

«و ما شاهد حکم آنها بودیم» (وَ كُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ).

داستان بدین قرار بود که: گله گوسفندانی شبانه به تاخت تانی وارد می‌شوند، و بر گها و خوشه‌های انگور را خورده و ضایع می‌کنند، صاحب باغ شکایت نزد داود می‌برد، داود حکم می‌دهد که در برابر این خسارت بزرگ باید تمام گوسفندان به صاحب باغ داده شود.

سلیمان که در آن زمان کودک بود به پدر می‌گوید: ای پیامبر بزرگ خدا! این حکم را تغییر ده و تعدیل کن! پدر می‌گوید: چگونه؟

در پاسخ می‌گوید: گوسفندان باید با صاحب باغ سپرده شوند تا از منافع آنها و شیر و پشمشان استفاده کند، و باغ به دست صاحب گوسفندان داده شود تا در اصلاح آن بکوشد هنگامی که باغ به حال اول باز گشت به صاحبش تحویل داده می‌شود، و گوسفندان نیز به صاحبش بر می‌گردد- و خداوند طبق آیه بعد حکم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۸۳ سلیمان را تأیید کرد.

سورة الأنبياء (۲۱): آية ۷۹ ..... ص: ۱۸۳

(آیه ۷۹) - به هر حال در این آیه حکم سلیمان را در این داستان به این صورت تأیید می‌کند: «پس ما این داوری و حکومت را به سلیمان تفهیم کردیم» و با تأیید ما او بهترین راه حل این مخاصمه را دریافت (فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ).

امام مفهوم این سخن آن نیست که حکم داود اشتباه و نادرست بوده، چرا که بلا فاصله اضافه می‌کند: «ما به هر یک از این دو، آگاهی و شایستگی داوری و علم بخشیدیم» (وَ كُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَ عِلْمًا).

سپس به یکی دیگر از مواهب و افتخاراتی که خدا به داود داده بود اشاره کرده، می‌فرماید: «و ما کوهها را مسخر ساختیم که همراه داود تسبیح می‌گفتند و همچین پرنده‌گان را» (وَ سَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَ الطَّيْرَ).

اینها در برابر قدرت ما چیز مهمی نیست «و ما این کار را انجام دادیم» (وَ كُنَّا فَاعِلِينَ).

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۸۰ ..... ص: ۱۸۳

(آیه ۸۰) - در این آیه به یکی دیگر از مواهبی که خدا به این پیامبر بزرگ داده اشاره کرده، می گوید: «و ما ساختن زره را به او تعلیم دادیم، تا شما را در جنگهایتان حفظ کند پس آیا (شما خدا را بر نعمتهایش) شکر می کنید؟ (وَ عَلَّمْنَاهُ صَيْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِيُخْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ).

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۸۱ ..... ص: ۱۸۳

(آیه ۸۱) - بادها در فرمان سلیمان! در اینجا به بخشی از مواهبی که خدا به یکی دیگر از پیامبران یعنی سلیمان (ع) داده کرده، می گوید: «و ما بادهای شدید و طوفان‌زا را مسخر سلیمان ساختیم که تحت فرمان او به سوی سر زمینی که ما آن را مبارک کرده بودیم حرکت می کرد» (وَ لِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا). و این کار عجیب نیست، چرا که «ما به همه چیز آگاه بودیم و هستیم» (وَ كُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ). هم از اسرار عالم هستی و قوانین و نظامات حاکم بر آن آگاهیم، می دانیم چگونه آنها را می توان تحت فرمان آورد، و هم از نتیجه و سر انجام این کار، و به هر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۸۴ حال همه چیز در برابر علم و قدرت ما خاضع و تسلیم است.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۸۲ ..... ص: ۱۸۴

(آیه ۸۲) - این آیه یکی دیگر از مواهب انحصاری سلیمان (ع) را باز گو می کند: «و گروهی از شیاطین (را نیز مسخر او قرار دادیم، که در دریا) برایش غواصی می کردند و کارهایی غیر از این (نیز) برای او انجام می دادند» (وَ مِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَ يَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ). «و ما آنها را (از تمرد و سر کشی در برابر فرمان او) نگاه می داشتیم» (وَ كُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ). آنها افرادی با هوش، فعال، هنرمند و صنعتگر با مهارت‌های مختلف بودند.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۸۳ ..... ص: ۱۸۴

(آیه ۸۳) - ایوب را از گرداب مشکلات رهایی بخشیدیم: در اینجا از سر گذشت آموزنده یکی دیگر از پیامبران بزرگ خدا سخن می گوید او «ایوب» و دهمین پیامبری است که در سوره انبیاء اشاره به گوشه‌ای از زندگانی او شده است. «ایوب» سرگذشتی غم‌انگیز، و در عین حال پر شکوه و با ابهت دارد، صبر و شکیبایی او مخصوصاً در برابر حوادث ناگوار عجیب بود، به گونه‌ای که «صبر ایوب» یک ضرب المثل قدیمی است. می‌فرماید: «و ایوب را (به یاد آور) هنگامی که پروردگارش را خواند (و عرضه داشت): بد حالی و مشکلات به من روی آورده و تو مهربانترین مهربانانی!» (وَ أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ).

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۸۴ ..... ص: ۱۸۴

(آیه ۸۴) - این آیه می‌گوید: «به دنبال این دعای ایوب، خواسته‌اش را اجابت کردیم و رنج و ناراحتی او را برطرف ساختیم» (فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ).

«و خانواده او را به او باز گرداندیم، و همانندشان را به آنها افزودیم» (وَ آتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَ مِثْلَهُمْ مَعَهُمْ).
«تا رحمتی از ناحیه ما (بر آنها) باشد و هم یاد آوری و تذکری برای عبادت کنندگان پروردگار» (رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَ ذِكْرًا لِّلْعَابِدِينَ). بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۸۵

تا مسلمانان بدانند مشکلات هر قدر زیاد باشد و گرفتاریها هر قدر فراوان و دشمنان هر قدر فشرده باشند باز با گوشه‌ای از لطف پروردگار همه اینها برطرف شدنی است، نه تنها زیانها جبران می‌شود بلکه گاهی خداوند به عنوان پاداش صابران با استقامت همانند آنچه از دست رفته نیز بر آن می‌افزاید.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۸۵ ..... ص: ۱۸۵

(آیه ۸۵) - اسماعیل و ادریس و ذا الکفل: قرآن در اینجا اشاره به مقام شکیبایی سه نفر دیگر از پیامبران الهی کرده، می‌گوید: اسماعیل و ادریس و ذا الکفل را (به یاد آور) که همه آنها از صابران و شکیبایان بودند» (وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِدْرِيسَ وَ ذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ).

هر یک از آنها در طول عمر خود در برابر دشمنان و یا مشکلات طاقت فرسای زندگی صبر و مقاومت به خرج دادند و هرگز در برابر این حوادث زانو نزدند و هر یک الگویی بودند از استقامت و پایمردی.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۸۶ ..... ص: ۱۸۵

(آیه ۸۶) - سپس بزرگترین موهبت الهی را در برابر این صبر و استقامت برای آنان چنین بیان می‌کند: «و ما آنها را در رحمت خود داخل کردیم، چرا که آنها از صالحان بودند» (وَ أَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۸۷ ..... ص: ۱۸۵

(آیه ۸۷) - نجات یونس از آن زندان وحشتناک: این آیه و آیه بعد نیز گوشه‌ای از سرگذشت پیامبر بزرگ «یونس» را بیان کرده، می‌گوید: «و ذا النون را به یاد آر هنگامی که خشمگین (بر قوم بت پرست و نافرمان خویش) از میان آنها رفت» (وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا).

«او گمان می‌کرد که ما (زندگی را) بر او تنگ نخواهیم کرد» (فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ).

او گمان می‌کرد تمام رسالت خویش را در میان قوم نافرمانش انجام داده است و حتی ترک اولایی در این زمینه نکرده، در حالی که اولی این بود که بیش از این در میان آنها بماند و صبر و استقامت به خرج دهد و دندان بر جگر بفشارد شاید بیدار شوند و به سوی خدا آیند سرانجام به خاطر همین ترک اولی او را در فشار قرار دادیم، نهنگ عظیمی او بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۸۶

را بلعید «پس او در آن ظلمتهای متراکم صدا زد خداوندا! جز تو معبودی نیست» (فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ).

«خداوندا! پاک و منزهی، من از ستمکاران بودم!» (سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ). هم بر خویش ستم کردم و هم بر قوم

خود، می‌بایست بیش از این، ناملايمات و شدايد و سختيها را پذيرا مي‌شدم، تن به همه شکنجه‌ها می‌دادم شاید آنها به راه آیند.

سورة الأنبياء(۲۱): آية ۸۸ ..... ص: ۱۸۶

(آیه ۸۸) - «سر انجام ما دعای او را اجابت کردیم و از غم و اندوه رهائش بخشیدیم» (فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَ نَجَّيْنَاهُ مِنَ الْعَمِّ). آری «و این گونه ما مؤمنان را نجات می‌بخشیم» (وَ كَذَلِكَ نُنَجِّي الْمُؤْمِنِينَ). این یک برنامه اختصاصی برای یونس نبود، بلکه هر کس از مؤمنان از تقصیر خویش، عذر به درگاه خدا آورد، و از ذات پاکش مدد و رحمت طلبد ما دعایش را مستجاب و اندوهش را بر طرف خواهیم کرد.

سورة الأنبياء(۲۱): آية ۸۹ ..... ص: ۱۸۶

(آیه ۸۹) - نجات زکریا از تنهایی: در این آیه و آیه بعد گوشه‌ای از سرگذشت دو شخصیت دیگر از پیامبران بزرگ الهی «زکریا» و «یحیی» را بیان می‌کند. نخست می‌گوید: «زکریا را به خاطر بیاور هنگامی که پروردگارش را خواند و عرضه داشت: پروردگارا! مرا تنها مگذار، و تو بهترین وارثان هستی» (وَ زَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ). سالها بر عمر زکریا گذشت، و برف پیری بر سرش نشست، اما هنوز فرزندی نداشت، و از سوی دیگر همسری عقیم و نازا داشت. او در آرزوی فرزندی بود که بتواند برنامه‌های الهی او را تعقیب کند در این هنگام با تمام قلب به درگاه خدا روی آورد و تقاضای فرزند صالح و برومندی کرد.

سورة الأنبياء(۲۱): آية ۹۰ ..... ص: ۱۸۶

(آیه ۹۰) - خداوند این دعای خالص و سرشار از عشق به حقیقت را اجابت کرد، و خواسته او را تحقق بخشید آن چنان که می‌فرماید: «پس ما دعای او را اجابت کردیم و یحیی را به او بخشیدیم» (فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَ وَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۸۷

و برای رسیدن به این مقصود «همسر نازای او را اصلاح (و قادر به آوردن فرزند) کردیم» (وَ أَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ). سپس اشاره به سه قسمت از صفات برجسته این خانواده کرده چنین می‌گوید: «آنها در انجام کارهای خیر، سرعت می‌کردند» (إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ). «و آنها به خاطر عشق به طاعت و وحشت از گناه در همه حال ما را می‌خواندند» (وَ يَدْعُونَنَا رَغَبًا وَ رَهَبًا). «و آنها همواره در برابر ما خشوع داشتند» خضوعی آمیخته با ادب و احترام و ترس آمیخته با احساس مسؤولیت (وَ كَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ).

ذکر این صفات سه گانه ممکن است اشاره به این باشد که آنها به هنگام رسیدن به نعمت گرفتار غفلتها و غرورهایی که دامن افراد کم ظرفیت و ضعیف الایمان را به هنگام وصول به نعمت می‌گیرد نمی‌شدند.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۹۱..... ص: ۱۸۷

(آیه ۹۱) - مریم بانوی پاکدامن: در این آیه به مقام مریم و عظمت و احترام او و فرزندش حضرت مسیح (ع) اشاره شده است، می گوید: «و به یاد آور زنی را که دامان خود را پاک نگه داشت» (وَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا).
«سپس ما از روح خود در او دمیدیم» (فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا).
«و او و فرزندش [مسیح] را نشانه بزرگی برای جهانیان قرار دادیم» (وَ جَعَلْنَاهَا وَ ابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ).

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۹۲..... ص: ۱۸۷

(آیه ۹۲) - امت واحده! از آنجا که در آیات گذشته نام گروهی از پیامبران الهی و بخشی از سرگذشت آنها آمده، در اینجا به عنوان یک جمع بندی و نتیجه گیری کلی چنین می گوید: «این (پیامبران بزرگ و پیروانشان) همه امت واحدی بودند» و پیرو یک هدف (إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً).
برنامه آنها یکی و هدف و مقصد آنها نیز یکی بوده است، هر چند با اختلاف زمان و محیط، دارای ویژگیها و روشها و به اصطلاح تاکتیکهای متفاوت بودند. این یگانگی و وحدت برنامهها و هدف، به خاطر آن بوده که همه از یک مبدأ سرچشمه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۸۸
می گرفته، از اراده خداوند واحد یکتا، و لذا بلافاصله می گوید: «و من پروردگار شما هستم، پس تنها مرا پرستش کنید» (وَ أَنَا رَبُّكُمْ فَأَعْبُدُونِ).
در واقع توحید عقیدتی و عملی انبیاء از توحید منبع وحی سرچشمه می گیرد.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۹۳..... ص: ۱۸۸

(آیه ۹۳) - در این آیه اشاره به انحراف گروه عظیمی از مردم از این اصل واحد توحیدی کرده چنین می گوید: «و آنها کار خود را در میان خود به تفرقه و تجزیه کشاندند» (وَ تَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ).
کارشان به جایی رسید که در برابر هم ایستادند، و هر گروه، گروه دیگری را لعن و نفرین می کرد و از او براءت و بیزاری می جست، به این نیز قناعت نکردند به روی همدیگر اسلحه کشیدند و خونهای زیادی را ریختند، و این بود نتیجه انحراف از اصل اساسی توحید و آیین یگانه حق.
و در آخر آیه اضافه می کند: «اما همه آنها سرانجام به سوی ما باز می گردند» (كُلُّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ).
این اختلاف که جنبه عارضی دارد بر چیده می شود و باز در قیامت همگی به سوی وحدت می روند.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۹۴..... ص: ۱۸۸

(آیه ۹۴) - در این آیه نتیجه هماهنگی با «امت واحده» در طریق پرستش پروردگار، و یا انحراف از آن و پیمودن راه تفرقه را چنین بیان می فرماید: «پس هر کس چیزی از اعمال صالح را انجام دهد در حالی که ایمان داشته باشد، تلاش و کوشش او مورد ناسپاسی قرار نخواهد گرفت» (فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعِيهِ).

و برای تأکید بیشتر اضافه می‌کند: «و ما اعمال صالح او را قطعاً خواهیم نوشت» (وَ إِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ). این آیه همانند بسیاری دیگر از آیات قرآن، شرط قبولی اعمال صالح را ایمان می‌شمرد.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۹۵ ..... ص : ۱۸۸

(آیه ۹۵) - کافران در آستانه رستاخیز: در آیه قبل سخن از «مؤمنان نیکو کار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۸۹ و صالح العمل» بود و در این آیه، به افرادی اشاره می‌کند که در نقطه مقابل آنها قرار دارند، آنها که تا آخرین نفس به ضلالت و فساد ادامه می‌دهند، می‌فرماید: «و حرام است بر شهرهایی که آنها را (به جرم گناهانشان) نابود کردیم (به دنیا باز گردند) آنها هرگز باز نخواهند گشت» (وَ حَرَامٌ عَلَى قَوْمِهِ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ). در حقیقت آنها کسانی هستند که بعد از مشاهده عذاب الهی، یا بعد از نابودی و رفتن به جهان برزخ، پرده‌های غرور و غفلت از برابر دیدگان‌شان کنار می‌رود آرزو می‌کنند ای کاش برای جبران این همه خطاها بار دیگر به دنیا باز می‌گشتند ولی قرآن با صراحت می‌گوید: بازگشت آنها بکلی حرام، یعنی ممنوع است و راهی برای جبران باقی نمانده است.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۹۶ ..... ص : ۱۸۹

(آیه ۹۶) - به هر حال این بی‌خبران دائماً در غرور و غفلتند، و این بد بختی تا پایان جهان همچنان ادامه دارد. چنانکه قرآن می‌فرماید: «تا زمانی که راه بر یاجوج و ماجوج گشوده شود و آنها (در سراسر زمین پخش شوند، و) از هر بلندی و ارتفاعی با سرعت بگذرند» (حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۹۷ ..... ص : ۱۸۹

(آیه ۹۷) - و بلا فاصله می‌گوید: «و وعده حق [قیامت] نزدیک می‌شود» (وَ اقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ). «در آن هنگام چشمهای کافران از وحشت از حرکت باز می‌ماند» و خیره خیره به آن صحنه نگاه می‌کنند (فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا). در این هنگام پرده‌های غرور و غفلت از برابر دیدگان‌شان کنار می‌رود و فریادشان بلند می‌شود «ای وای بر ما! ما از این صحنه در غفلت بودیم» (يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا). و چون نمی‌توانند با این عذر، گناه خویش را بپوشانند و خود را تبرئه کنند با صراحت می‌گویند: «نه، بلکه ما ظالم و ستمگر بودیم!» (بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ). اصولاً چگونه ممکن است با وجود این همه پیامبران الهی و کتب آسمانی و این همه حوادث تکان دهنده، و همچنین درسهای عبرتی که روزگار به آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۹۰ می‌دهد در غفلت باشند، آنچه از آنها سر زده تقصیر است و ظلم بر خویشان و دیگران.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۹۸ ..... ص : ۱۹۰

(آیه ۹۸) - هیزم جهنم! در تعقیب آیات گذشته که از سر نوشت مشرکان ستمگر بحث می کرد در اینجا روی سخن را به آنها کرده و آینده آنها و معبودهایشان را چنین ترسیم می کند: «شما و آنچه را غیر از خدا می پرستید آتشگیره جهنمید!» (إِنَّكُمْ وَ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ).

آتشگیره جهنم و هیزمی که شعله های آن را تشکیل می دهد خود شما و خدایان ساختگی شماست، و همچون قطعه های هیزم بی ارزش یکی پس از دیگری در جهنم پرتاب می شوید! سپس اضافه می کند: «شما وارد بر آن می شوید» (أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ). اول بتها را در آتش می افکنند، سپس شما بر آنها وارد می شوید، گویی خدایانتان با آتشی که از وجودشان بر می خیزد از شما پذیرایی می کنند.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۹۹ ..... ص : ۱۹۰

(آیه ۹۹) - سپس به عنوان نتیجه گیری کلی می فرماید: «اگر این بتها، خدایانی بودند هرگز وارد آتش دوزخ نمی شدند» (لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ آلِهَةً مَا وَرَدُوا).

ولی بدانید نه تنها وارد دوزخ می شوند بلکه «جاودانه در آن خواهند بود» (وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۰۰ ..... ص : ۱۹۰

(آیه ۱۰۰) - برای توضیح بیشتر پیرامون وضع دردناک، این «عابدان گمراه»، در برابر آن «معبودان بی ارزش» می گوید: «آنها در دوزخ، فریادها و ناله های دردناک دارند» (لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ).

ممکن است این زفیر و ناله غم انگیز تنها مربوط به عابدان نباشد، بلکه شیاطینی که معبودشان بودند نیز در این امر با آنها شریک باشند.

جمله بعد، یکی دیگر از مجازاتهای دردناک آنها را باز گو می کند و آن اینکه «آنها در دوزخ چیزی نمی شنوند» (وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ).

این جمله ممکن است اشاره به این باشد که آنها سخنی که مایه سرور و خوشحالیشان باشد مطلقاً نمی شنوند، و تنها مستمع ناله های جانکاه دوزخیان، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۹۱

و فریادهای فرشتگان عذاب هستند.

بعضی گفته اند منظور این است که اینها صدای هیچ کس را مطلقاً نمی شنوند گویی تنها آنها در عذابند و این خود مایه مجازات بیشتری است.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۰۱ ..... ص : ۱۹۱

(آیه ۱۰۱) - این آیه حالات مؤمنان راستین و مردان و زنان با ایمان را باز گو می کند تا در مقایسه با یکدیگر وضع هر دو مشخص تر شود.

نخست می گوید: «کسانی که به خاطر ایمان و اعمال صالحشان وعده نیک به آنها از قبل داده ایم از این آتش هولناک و وحشتناک دورند» (إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ).

اشاره به این که ما به تمام وعده‌هایی که به مؤمنان در این جهان داده‌ایم وفا خواهیم کرد که یکی از آنها دور شدن از آتش دوزخ است.

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۱۰۲ ..... ص: ۱۹۱

(آیه ۱۰۲) - در این آیه چهار نعمت بزرگ الهی را که شامل حال این گروه سعادت‌مند است بر می‌شمرد: نخست این که «آنها صدای آتش را نمی‌شنوند» (لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا). مؤمنان راستین چون از جهنم دورند هرگز این صداها و وحشتناک به گوششان نمی‌خورد. دیگر این که: «آنها در آنچه بخواهند و مایل باشند بطور جاودان متنعمنند» (وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ). یعنی آنجا محدودیت این جهان را ندارد، هر نعمت مادی و معنوی که بخواهند بدون استثناء در دسترس آنهاست، آن هم نه یک روز و دو روز بلکه در یک عمر جاویدان!

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۱۰۳ ..... ص: ۱۹۱

(آیه ۱۰۳) - سوم این که: «فرع اکبر آنها را غمگین نمی‌کند» (لَا يَخْزُنُهُمُ الْفَرْعُ الْأَكْبَرُ). «فرع اکبر» (وحشت بزرگ) را بعضی اشاره به وحشت‌های روز قیامت دانسته‌اند که از هر وحشتی بزرگتر است. بالاخره آخرین لطف خدا در باره کسانی که در آیات فوق به آنها اشاره شده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۹۲ این است که «فرشتگان رحمت به استقبال آنها می‌شتابند» (و به آنها تبریک و شاد باش می‌گویند و بشارت می‌دهند) این همان روزی است که به شما وعده داده می‌شد» (وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ).

سوره الأنبياء(۲۱): آیه ۱۰۴ ..... ص: ۱۹۲

(آیه ۱۰۴) - آن روز که آسمانها در هم پیچیده می‌شود! در آیه قبل خواندیم، مؤمنان راستین از «فرع اکبر» (وحشت بزرگ) غمگین نمی‌شوند این آیه توصیفی از آن روز وحشت‌انگیز کرده است، و در حقیقت علت عظمت این وحشت را مجسم می‌سازد، می‌گوید: این امر «روزی، تحقق می‌یابد که ما آسمان را در هم می‌پیچیم همان گونه که طومار نامه‌ها در هم پیچیده می‌شود!» (يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ).

در این آیه تشبیه لطیفی نسبت به در نوردیدن طومار عالم هستی در پایان دنیا شده است، در حال حاضر این طومار گشوده شده و تمام نقوش و خطوط آن خوانده می‌شود و هر یک در جایی قرار دارد، اما هنگامی که فرمان رستاخیز فرا رسد، این طومار عظیم با تمام خطوط و نقوشش، در هم پیچیده خواهد شد.

سپس اضافه می‌کند: «همان گونه که ما در آغاز آن را ایجاد کردیم باز هم بر می‌گردانیم» و این کار مشکل و سختی در برابر قدرت عظیم ما نیست (كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ).

و در پایان آیه می‌فرماید: «این وعده‌ای است که ما داده‌ایم و قطعاً آن را انجام خواهیم داد» (وَعَدَاءُ عَلَيْنَا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ). از بعضی روایات استفاده می‌شود که منظور از باز گشت خلق به صورت اول آن است که انسانها بار دیگر پا برهنه و عریان- آن گونه که در آغاز آفرینش بودند- باز می‌گردند و این یکی از چهره‌های باز گشت آفرینش به صورت نخست است.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۰۵ ..... ص: ۱۹۲

(آیه ۱۰۵) - حکومت زمین از آن صالحان خواهد بود: بعد از آن که در آیات گذشته به قسمتی از پادشاهای اخروی مؤمنان صالح اشاره شد در این آیه و آیه بعد به یکی از روشترین پادشاهای دنیوی آنها که «حکومت روی زمین» است با بیان شیوایی اشاره کرده، می گوید: «و در زبور بعد از ذکر چنین نوشتیم که سر انجام برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۹۳
بندگان صالح من وارث (حکومت) زمین خواهند شد» (وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْمَأْرُضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ).

«ارض» به مجموع کره زمین گفته می شود و سراسر جهان را شامل می گردد.

منظور از «زبور» کتاب داود، و «ذکر» به معنی تورات است، و به این ترتیب معنی آیه چنین می شود، «ما، در زبور، بعد از تورات، چنین نوشتیم که این زمین را بندگان صالح ما به ارث خواهند برد».

سؤال دیگری که در اینجا باقی می ماند این است که بندگان صالح خدا «عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» کیانند؟

کلمه «صالحون» معنی گسترده و وسیعی دارد، که علاوه بر ایمان و توحید همه شایستگیها از آن به ذهن می آید، شایستگی از نظر عمل و تقوا، شایستگی از نظر علم و آگاهی، شایستگی از نظر قدرت و قوت، و شایستگی از نظر تدبیر و نظم و درک اجتماعی.

در بعضی از روایات صریحا این آیه تفسیر به یاران حضرت مهدی - عج - شده است: که بیان یک مصداق عالی و آشکار است، و عمومیت مفهوم آیه را محدود نمی سازد.

نظام آفرینش دلیل روشنی بر پذیرش یک نظام صحیح اجتماعی در آینده، در جهان انسانیت خواهد بود، و این همان چیزی است که از آیه مورد بحث و احادیث مربوط به قیام «مصلح بزرگ جهانی» حضرت مهدی - ارواحنا فداه - استفاده می شود.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۰۶ ..... ص: ۱۹۳

(آیه ۱۰۶) - این آیه به عنوان تأکید بیشتر می گوید: «در این سخن ابلاغ روشنی است برای گروهی که خدا را (با اخلاص) پرستش می کنند» (إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ).

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۰۷ ..... ص: ۱۹۳

(آیه ۱۰۷) - پیامبر رحمت برای جهانیان: از آنجا که آیات گذشته بشارت حکومت روی زمین را به بندگان صالح می داد و چنین حکومتی مایه رحمت برای همه مردم جهان است در این آیه به رحمت عامه وجود پیامبر (ص) اشاره کرده، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۹۴

می گوید: «ما تو را جز برای رحمت جهانیان نفرستادیم» (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ).

عموم مردم دنیا اعم از مؤمن و کافر همه مرهون رحمت تو هستند، چرا که نشر آیینی را به عهده گرفتی که سبب نجات همگان است.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۰۸ ..... ص: ۱۹۴

(آیه ۱۰۸) - و از آنجا که مهمترین مظهر رحمت و محکمترین پایه و اساس آن مساله توحید و جلوه‌های آن است در این آیه چنین می‌گوید: «به آنها بگو: تنها چیزی که بر من وحی می‌شود این است که معبود شما معبود واحدی است» (قُلْ إِنَّمَا يُوحِي إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ).

«پس آیا شما حاضرید (در برابر همین اصل اساسی توحید) تسلیم شوید» و بتها را کنار بگذارید؟! (فَهَلْ أُنْتُمْ مُسْلِمُونَ). در واقع در این آیه، سه نکته بنیادی مطرح شده است، نخست این که پایه اصلی رحمت توحید است توحید در اعتقاد، در عمل، توحید در کلمه، توحید صفوف، و توحید در قانون و در همه چیز. نکته دیگر این که تمام دعوت پیامبر اسلام (ص) در اصل توحید خلاصه می‌شود و توحید روحی است که در کالبد تمام دین دمیده شده.

و آخرین نکته این که: مشکل اصلی تمام جوامع و ملل، آلودگی به شرک در اشکال مختلف و بیرون آمدن از شرک و مظاهر آن و بالا زدن آستین برای شکستن بتها است، نه فقط بتهای سنگی و چوبی، که بتها از هر نوع مخصوصا طاغوت‌های انسانی!

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۰۹ ..... ص: ۱۹۴

(آیه ۱۰۹) - این آیه می‌گوید: اگر (با این همه تلاش باز به دعوت و پیام ما توجه نکردند و) روی گردان شوند، بگو: من به همه شما بطور یکسان (از عذاب الهی) اعلام خطر می‌کنم» (فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ آذَنْتُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ). سپس این تهدید را به صورت آشکارتری بیان کرده، می‌گوید: «و من نمی‌دانم آیا وعده عذاب که به شما داده شده است نزدیک است یا دور؟! (وَإِنْ أَدْرِي أَقَرِيبٌ أَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۹۵ فکر نکنید این وعده دور است، شاید هم نزدیک و بسیار هم نزدیک باشد. این عذاب و مجازاتی که در اینجا به آن تهدید شده‌اند ممکن است عذاب قیامت و یا مجازات دنیا و یا هر دو باشد، در صورت اول علم آن مخصوص خداست و در صورت دوم و سوم ممکن است اشاره به جزئیات و زمان آن باشد که حتی پیامبران از جزئیات آن آگاه نیستند.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۱۰ ..... ص: ۱۹۵

(آیه ۱۱۰) - این تصور را نیز به مغز خود راه می‌دهید که اگر تأخیری در مجازات شما شود به خاطر این است که خدا از اعمال و سخنان شما آگاه نیست، نه، او همه را می‌داند «او هم سخنان آشکار را و هم آنچه را کتمان می‌کنید می‌داند» (إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ). اصولاً پنهان و آشکار برای شما که علمتان محدود است مفهوم دارد، اما برای آن کس که علمش بی‌پایان است غیب و شهود یکی است و سر و علن در آنجا یکسان می‌باشد.

سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۱۱ ..... ص: ۱۹۵

(آیه ۱۱۱) - و نیز اگر می‌بینید مجازات الهی فوراً دامن شما را نمی‌گیرد بواسطه آن نیست که او از کار شما آگاه نباشد «و من نمی‌دانم شاید این آزمایشی برای شماست» (وَإِنْ أَدْرِي لَعَلَّه فِتْنَةٌ لَكُمْ).

«و مایه بهره گیری (از لذائذ این جهان) تا مدتی» معین، سپس با شدت هر چه تمامتر شما را بگیرد و مجازات کند (و متاعِ اِلی حین).

در واقع برای تأخیر مجازات الهی در اینجا دو فلسفه بیان شده است: نخست مسأله امتحان و آزمایش است، خدا هرگز در عذاب عجله نمی‌کند، تا خلق را آزمایش کافی کند و اتمام حجت نماید.

دوم این که افرادی هستند که آزمایش آنها تمام شده و کلمه مجازاتشان قطعی گردیده است، اما برای این که سخت کیفر ببینند نعمت را بر آنها گسترده می‌سازد تا کاملاً غرق نعمت شوند، و درست در همان حال که سخت در لذائذ غوطه‌ورند تازیانه عذاب را بر آنها بکوبد تا دردناکتر باشد، و رنج محرومان و ستمدیدگان را به خوبی احساس کنند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۹۶

سورهٔ الانبیاء (۲۱): آیهٔ ۱۱۲ ..... ص: ۱۹۶

(آیه ۱۱۲) - این آیه که آخرین آیه سوره انبیاء است همچون نخستین آیه این سوره سخن از غفلت مردم بی‌خبر می‌گوید، و به عنوان نقل قول از پیامبر (ص) در یک عبارت نفرین مانند ناراحتی او را از این همه غرور و غفلت منعکس می‌کند و می‌گوید: پیامبر بعد از مشاهده این همه اعراض و رویگردانی «عرض کرد:

پروردگار من! به حق داوری فرما» و این گروه طغیانگر را طبق قانون عدالتت کیفر ده! (قال رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ). در دومین جمله روی سخن را به مخالفان کرده و می‌گوید: «و پروردگار همه ما خداوند رحمان است و ما از پیشگاه مقدسش در برابر نسبت‌های ناروایی که شما به او می‌دهید استمداد می‌طلبیم» (و رَبَّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰی مَا تَصِفُونَ).

«پایان سوره انبیاء»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۹۷

سوره حج [۲۲] .... ص: ۱۹۷

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و ۷۸ آیه است

محتوای سوره: .... ص: ۱۹۷

این سوره به خاطر بخشی از آیاتش که پیرامون حج سخن می‌گوید به نام «سوره حج» نامیده شده است. و از آنجا که دستور حج آن هم با ذکر قسمتی از جزئیات آن، و همچنین دستور جهاد، تناسب با وضع مسلمانان در مدینه دارد، آیات این سوره از جهاتی شبیه سوره‌های «مدنی» است.

از نظر محتوا مطالب این سوره را به چند بخش می‌توان تقسیم کرد:

- ۱- آیات فراوانی از آن در زمینه «معاد» و دلایل منطقی آن، و انداز مردم غافل از صحنه‌های قیامت، و مانند آن است.
- ۲- بخش قابل ملاحظه‌ای نیز از مبارزه با شرک و مشرکان، سخن می‌گوید.

۳- در بخش دیگر مردم را به بررسی سر نوشت عبرت‌انگیز گذشتگان و عذابهای دردناک الهی که بر آنها نازل شد دعوت کرده.

۴- و بخش دیگر پیرامون مسأله حج و سابقه تاریخی آن است.

۵- بخشی از آن پیرامون مبارزه با دشمنان مهاجم، است.

۶- و سر انجام قسمتی از آن پند و اندرزهایی است در زمینه‌های مختلف زندگی و تشویق به نماز و زکات و توکل و توجه به خداوند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۹۸

فضیلت تلاوت سوره: .... ص : ۱۹۸

در حدیثی از پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ می‌خوانیم:

«هر کس سوره حج را بخواند خداوند پاداش حج و عمره را به او می‌دهد به تعداد تمام کسانی که در گذشته و آینده حج و عمره به جا آورده یا خواهند آورد!» بدون شک این ثواب و فضیلت عظیم تنها برای تلاوت لفظی نیست، تلاوتی است اندیشه‌ساز، و اندیشه‌ای است عمل‌پرور.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الحج (۲۲): آیه ۱ ..... ص : ۱۹۸

(آیه ۱) - زلزله عظیم رستاخیز: این سوره با دو آیه تکان دهنده و هیجان‌انگیز پیرامون رستاخیز و مقدمات آن شروع می‌شود، آیاتی که بی‌اختیار انسان را از این زندگی گذرای مادی بیرون می‌برد، و به آینده هول‌انگیزی که در انتظار اوست متوجه می‌سازد.

نخست عموم مردم را بدون استثناء مخاطب ساخته، می‌گوید: «ای مردم! از پروردگارتان بترسید، و پرهیز کاری پیشه کنید که زلزله رستاخیز، جریان مهم و عظیمی است» (يا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ).

خطاب «يا أَيُّهَا النَّاسُ»، دلیل روشنی است بر این که هیچ گونه تفاوت و تبعیضی از نظر نژاد و زبان و اعصار و قرون و مکانها و مناطق جغرافیایی و طوائف و قبائل در آن نیست، و مؤمن و کافر، کوچک و بزرگ، پیر و جوان، مرد و زن امروز و آینده همه در آن شریکند.

سوره الحج (۲۲): آیه ۲ ..... ص : ۱۹۸

(آیه ۲) - این آیه نمونه‌هایی از بازتاب این وحشت عظیم را در چند جمله بیان کرده، می‌گوید: «روزی که آن را می‌بینید [زلزله رستاخیز آن چنان وحشت سرا پای همه را فرا می‌گیرد که] هر مادر شیردهی، کودک شیر خوارش را فراموش می‌کند» (يَوْمَ تَرُؤْنَهَا تَدَاهُلُ كُلُّ مَرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ)

«و هر بارداری (در آن صحنه باشد) جنین خود را سقط می‌کند» (وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا)

سومین بازتاب این که: «مردم را به صورت مستان می‌بینی، در حالی که مست برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۱۹۹

نیستند!» (و تَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَ مَا هُمْ بِسُكَارَى)
«ولی عذاب خدا شدید است» (وَ لَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ)

سوره الحج (۲۲): آیه ۳ ..... ص: ۱۹۹

(آیه ۳) - پیروان شیطان! از آنجا که در آیات گذشته ترسیمی از وحشت عمومی مردم به هنگام وقوع زلزله قیامت بود در این آیه حال گروهی از بی‌خبران را منعکس می‌کند که چگونه از چنین حادثه عظیمی غافلند.
می‌گوید: «گروهی از مردم بدون هیچ علم و دانشی در باره خدا به مجادله بر می‌خیزند» (وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ).

گاه در اصل توحید و یگانگی حق و نفی هر گونه شریک جدال می‌کنند، و گاه در قدرت خدا نسبت به مسأله احیای مردگان و بعث و نشور، و در هر صورت هیچ گونه دلیلی بر گفته‌های خود ندارند.

سپس اضافه می‌کند: این گونه افراد که تابع هیچ گونه منطقی و دانشی نیستند «از هر شیطان سرکش و متمرّدی تبعیت می‌کنند» (وَ يَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ).

نه از یک شیطان که از همه شیطانها! اعم از شیاطین انس و جن که هر یک از آنها برای خود نقشه و برنامه و حيله و دامی دارند.

سوره الحج (۲۲): آیه ۴ ..... ص: ۱۹۹

(آیه ۴) - در این آیه می‌گوید: «بر او نوشته و مقرر شده است که هر کس حلقه اطاعت و ولایتش را بر گردن نهد بطور مسلم گمراهش می‌سازد و به آتش سوزان راهنمائیش می‌کند» (كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَإِنَّهُ يُضِلُّهُ وَ يَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۵ ..... ص: ۱۹۹

(آیه ۵) - دلایل معاد در عالم جنین و گیاهان: از آنجا که در آیات گذشته گفتگو از تردید مخالفان در «مبدء» و «معاد» بود در این آیه به دو دلیل محکم و منطقی برای اثبات معاد جسمانی استدلال شده است، یکی از طریق توجه به تحولات دوران جنینی، و دیگری از طریق تحولات زمین به هنگام نمو گیاهان.

نخست همه انسانها را مخاطب ساخته، می‌گوید: «ای مردم! اگر در رستاخیز شک دارید (به این نکته توجه کنید که: ما شما را از خاک آفریدیم، سپس از نطفه، و بعد، از خون بسته شده و سپس از مضغه [چیزی شبیه گوشت جویده شده] که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۰۰

بعضی دارای شکل و خلقت است و بعضی بدون شکل» (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِّنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِّنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَ غَيْرِ مُّخَلَّقَةٍ).

همه اینها به خاطر آن است «تا برای شما آشکار سازیم» که بر هر چیز قادریم (لُبِّيْنًا لَّكُمْ).

«و جنینهایی را که بخواهیم تا مدت معینی در رحم (مادران) قرار می‌دهیم» (وَ نَقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى). تا دوران تکاملی خود را طی کنند، و آنچه را بخواهیم ساقط می‌کنیم و از نیمه راه از مدار خارجش می‌سازیم.

«از آن پس (یک دورانی انقلابی جدید آغاز می‌شود و) ما شما را به صورت طفل (از شکم مادر) بیرون می‌فرستیم» (ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا).

به این ترتیب دوران زندگی محدود و وابسته شما در شکم مادر پایان می‌پذیرد، و قدم به محیطی وسیعتر، مملو از نور و صفا و امکانات بسیار فزونتر می‌گذارید.

باز چرخهای حرکت تکاملی شما متوقف نمی‌شود، و همچنان سریع در این راه به پیشروی ادامه می‌دهید «سپس هدف این است که به حدّ رشد و بلوغ (و کمال جسم و عقل) برسید» (ثُمَّ لَتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ).

در اینجا جهل تبدیل به دانایی، و ضعف و ناتوانی تبدیل به قدرت و توانایی و وابستگی مبدل به استقلال می‌شود. ولی این چرخ باز متوقف نمی‌گردد هر چند «در این میان بعضی از شما می‌میرند و بعضی آن قدر عمر می‌کنند که به بدترین مرحله زندگی (و پیری) می‌رسند» (وَ مِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّىٰ وَ مِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ). «آنچنان که بعد از علم و آگاهی، چیزی نمی‌دانند!» (لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا).

این ضعف و ناتوانی و پرمردگی دلیل بر فرا رسیدن یک مرحله انتقالی جدید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۰۱ است، همان گونه که سستی پیوند میوه با درخت دلیل بر رسیدگی آن و وصول به مرحله جدایی است. سپس به بیان دلیل دوم که زندگی و حیات گیاهان است پرداخته، می‌گوید:

«زمین را (در فصل زمستان) خشک و مرده می‌بینی، اما هنگامی که آب باران بر آن فرو می‌فرستیم، به حرکت در می‌آید و می‌روید، و از هر نوع گیاهان زیبا می‌رویاند» (وَ تَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَ رَبَّتْ وَ أَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيحٍ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۶ ..... ص: ۲۰۱

(آیه ۶) - در این آیه و آیه بعد به عنوان جمع بندی و نتیجه گیری کلی، هدف اصلی از بیان این دو دلیل را ضمن باز گویی پنج نکته تشریح می‌کند:

۱- نخست می‌گوید: «آنچه (در آیات قبل از مراحل مختلف حیات در مورد انسانها و جهان گیاهان) باز گو شد برای این است که (بدانید) خداوند حق است» (ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ).

و چون او حق است نظامی را که آفریده نیز حق است، بنا بر این نمی‌تواند بیهوده و بی‌هدف باشد. و چون این جهان بی‌هدف نیست و از سوی دیگر هدف اصلی را در خود آن نمی‌یابیم یقین پیدا می‌کنیم که معاد و رستخیزی در کار است.

۲- این نظام حاکم بر جهان حیات به ما می‌گوید: «او است که مردگان را زنده می‌کند» (وَ أَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى). همان کسی که لباس حیات بر تن خاک می‌پوشاند، و نطفه بی‌ارزش را به انسان کاملی مبدل می‌سازد، و زمینهای مرده را جان می‌دهد او مردگان را حیات نوین می‌بخشد.

۳- هدف دیگر این است که بدانید «خدا بر هر چیز تواناست» و چیزی در برابر قدرت او غیر ممکن نیست (وَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

آیا کسی که می‌تواند خاک بی‌جان را تبدیل به نطفه کند و آن را در مراحل حیات پیش برد قادر نیست که انسان را بعد از مرگ به زندگی جدید باز گرداند؟

سوره الحج (۲۲): آیه ۷ ..... ص: ۲۰۲

(آیه ۷) - چهارم: و باز همه اینها برای این است که بدانید: «رستاخیز آمدنی است و شکی در آن نیست» (وَ أَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا).

۵- و اینها همه مقدمه‌ای است برای آخرین نتیجه و آن این که: «خداوند تمام کسانی را که در قبرها آرمیده‌اند زنده می‌کند» (وَ أَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ).
در نتیجه رستاخیز و بعث مردگان نه تنها امکان‌پذیر است بلکه قطعاً تحقق خواهد یافت.

سوره الحج (۲۲): آیه ۸ ..... ص: ۲۰۲

(آیه ۸) - باز هم مجادله به باطل: در اینجا نیز سخن از مجادله کنندگانی است که پیرامون مبدء و معاد به جدال بی پایه و بی اساس می‌پردازند.

نخست می‌گوید: «گروهی از مردم کسانی هستند که در باره خدا بدون هیچ علم و دانش و هدایت و کتاب روشنی به مجادله بر می‌خیزند» (وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ).
در حقیقت بحث و جدال علمی در صورتی می‌تواند ثمر بخش باشد که متکی به یکی از این دلائل گردد. عقل یا کتاب یا سنت.

جمله «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ» درست همان تعبیری است که در آیه سوم گذشت. و ظاهراً آیه گذشته ناظر به حال پیروان گمراه و بی‌خبر است در حالی که این آیه ناظر به رهبران این گروه گمراه می‌باشد.

سوره الحج (۲۲): آیه ۹ ..... ص: ۲۰۲

(آیه ۹) - سپس در یک عبارت کوتاه و پر معنی به یکی از علل انحراف و گمراهی این رهبران ضلالت پرداخته، می‌گوید: «آنها با تکبر و بی‌اعتنایی (نسبت به سخنان الهی و دلائل روشن عقلی) می‌خواهند مردم را از راه خدا گمراه سازند» (ثَانِي عَطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ).

سپس کیفر شدید آنها را در دنیا و آخرت به این صورت تشریح می‌کند: «بهره آنها در این دنیا رسوائی و بد بختی است، و در قیامت عذاب سوزنده را به آنها می‌چشانیم» (لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَ نُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۱۰ ..... ص: ۲۰۲

(آیه ۱۰) - و به او می‌گوئیم: «این نتیجه چیزی است که دستهایت از پیش برای تو فرستاده است» (ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ).

نه کسی را بی جهت کیفر می دهد، و نه بر میزان مجازات کسی بدون دلیل می افزاید، و برنامه او عدالت محض و محض عدالت است.

سوره الحج (۲۲): آیه ۱۱ ..... ص: ۲۰۳

(آیه ۱۱) - آنها که بر لب پرتگاه کفرند! در آیات گذشته سخن از دو گروه در میان بود گروه پیروان گمراه، و رهبران گمراه کننده، اما در اینجا سخن از گروه سومی است که همان افراد ضعیف الایمان هستند.

قرآن در توصیف این گروه چنین می گوید: «و بعضی از مردم خدا را تنها با زبان می پرستند» اما ایمان قلبی آنها بسیار سطحی و ضعیف است (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ). و با کوچکترین چیزی ایمانشان بر باد فنا می رود.

سپس قرآن به تشریح تزلزل ایمان آنها پرداخته، می گوید: «پس آنها چنانند که اگر (دنیا به آنها رو کند و نفع و) خیری به آنان برسد حالت اطمینان پیدا می کنند! (و آن را دلیل بر حقانیت اسلام می گیرند) اما اگر به وسیله گرفتاریها و پریشانی و سلب نعمت مورد آزمایش قرار گیرند دگرگون می شوند» و به کفر رو می آورند! (فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ).

گوئی آنها دین و ایمان را به عنوان یک وسیله نیل به مادیان پذیرفته اند که اگر این هدف تأمین شد دین را حق می دانند و گر نه بی اساس! و در پایان آیه اضافه می کند: و به این ترتیب «آنها هم دنیا را از دست داده اند و هم آخرت را» (خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ).

و «این همان خسران و زیان آشکار است» که انسان هم دینش بر باد رود و هم دنیایش (ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۱۲ ..... ص: ۲۰۳

(آیه ۱۲) - این آیه به عقیده شرک آلود این گروه مخصوصا بعد از انحراف از توحید و ایمان به خدا اشاره کرده، می گوید: «او جز خدا کسی را می خواند که نه زبانی می تواند به او برساند و نه سودی» (يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُ).

اگر دلیل معیار حقانیت دین را اقبال و ادبار دنیا می گیرد، پس چرا به سراغ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۰۴ بتهایی می رود که موجوداتی هستند بی خاصیت و فاقد هرگونه اثر در سرنوشت انسانها؟! آری! «این گمراهی بسیار عمیقی است» (ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ).

فاصله آن از خط صراط مستقیم آن چنان زیاد است که امید بازگشتشان به سوی حق بسیار کم است.

سوره الحج (۲۲): آیه ۱۳ ..... ص: ۲۰۴

(آیه ۱۳) - باز مطلب را از این فراتر برده، می گوید: «او کسی را می خواند که زیانش از نفعش نزدیکتر است!» (يَدْعُوا لِمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ).

چرا که این معبودهای ساختگی در دنیا فکر آنها را به انحطاط و پستی و خرافات سوق می دهند، و در آخرت آتش سوزان را برای آنها به ارمغان می آورند.

و در پایان آیه اضافه می کند: «چه بد مولا و یآوری هستند این بتها، و چه بد مونس و معاشری» (لَبِئْسَ الْمَوْلَىٰ وَ لَبِئْسَ الْعَشِيرُ).

سوره الحج(۲۲): آیه ۱۴ ..... ص : ۲۰۴

(آیه ۱۴) - و از آنجا که روش قرآن این است که مسائل نیک و بد را در مقایسه با هم بیان می کند تا نتیجه گیری آن کاملتر و روشنتر باشد در این آیه می فرماید:

«خداوند کسانی را که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند در باغهایی از بهشت وارد می کند که نهرها از زیر درختانش جاری است» (إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

برنامه آنها روشن، خط فکری و عملی آنها مشخص، مولای آنها خدا و همدم و مونسشان انبیاء و شهداء و صالحان و فرشتگان خواهند بود.

آری! «خدا هر چه را اراده کند انجام می دهد» (إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ).

این پادشاهای بزرگ برای او سهل و آسان است، همان گونه که مجازات مشرکان لجوج و رهبران گمراهشان برای او ساده است.

سوره الحج(۲۲): آیه ۱۵ ..... ص : ۲۰۴

اشاره

(آیه ۱۵)

شأن نزول: .... ص : ۲۰۴

گروهی از قبیله «بنی اسد» و «بنی غطفان» که با پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ پیمان بسته بودند گفتند: ما می ترسیم خدا سر انجام محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ را یاری نکند و در نتیجه رابطه ما با هم پیمانهایمان از یهود قطع شود و آنها به ما مواد غذایی ندهند، آیه نازل شد و به آنها اخطار کرد و آنها را سخت مذمت نمود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۰۵

تفسیر: ..... ص : ۲۰۵

رستاخیز پایان همه اختلافات! از آنجا که در آیات گذشته سخن از گروه ضعیف الایمان بود در این آیه نیز چهره دیگری از آنها را ترسیم کرده، می گوید:

«هر کسی گمان می کند که خدا پیامبرش را در دنیا و آخرت یاری نخواهد کرد و (از این نظر عصبانی است، هر کاری از دستش ساخته است بکند) ریسمانی به سقف خانه خود بیاویزد و خود را از حلق آویز، و نفس خود را قطع کند (و تا لبه پرتگاه مرگ پیش رود) ببیند آیا این کار خشم او را فرو می نشاند» (مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ

بِسَبَبِ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لَيَقَطَعَنَّ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُدْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ).

این آیه به یک نکته روانی در ارتباط با افراد کم حوصله و عصبانی و ضعیف الایمان اشاره می کند که آنها وقتی کارشان ظاهراً به بن بست می رسد فوراً دستپاچه می شوند و تصمیمهای جنون آمیز می گیرند.

سوره الحج (۲۲): آیه ۱۶ ..... ص: ۲۰۵

(آیه ۱۶) - این آیه اشاره به یک جمع بندی در آیات گذشته کرده، می گوید:

«و این گونه ما قرآن را به صورت آیات بینات و نشانه های روشن نازل کردیم» (وَ كَذَلِكَ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ). دلائلی برای معاد و رستاخیز همچون بررسی دوران جنینی انسان، و رشد گیاهان و زنده شدن زمینهای مرده. ولی با این همه، داشتن دلائل روشن به تنهایی کافی نیست بلکه آمادگی پذیرش حق نیز لازم است، به همین دلیل در پایان آیه می گوید: «و خداوند هر کس را بخواهد هدایت می کند» (وَ أَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۱۷ ..... ص: ۲۰۵

(آیه ۱۷) - این آیه به شش گروه از پیروان مذاهب مختلف که یک گروه مسلم و مؤمنند، و پنج گروه غیر مسلمان اشاره کرده، می فرماید: «کسانی که ایمان آورده اند، و یهود، و صابئان، و نصارا، و مجوس، و مشرکان، خداوند در میان آنها روز قیامت داوری می کند، و حق را از باطل جدا می سازد» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

مگر نه این است که یکی از نامهای قیامت «یوم الفصل» روز جدایی حق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۰۶

از باطل است و «یوم البروز» روز آشکار شدن مکتومها، و روز پایان گرفتن اختلافات است.

آری! خدا در آن روز به همه این اختلافات پایان می دهد: «چرا که خداوند از همه چیز آگاه و با خبر است» (إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۱۸ ..... ص: ۲۰۶

(آیه ۱۸) - همه موجودات جهان در پیشگاه او سجده می کنند: از آنجا که در آیات گذشته سخن از مبدء و معاد بود، این آیه با طرح مسأله توحید و خداشناسی، حلقه مبدء و معاد را تکمیل می کند، پیامبر صلی الله علیه و آله را مخاطب ساخته، می گوید: «آیا ندیدی تمام کسانی که در آسمانها و تمام کسانی که در زمین هستند برای خدا سجده می کنند، و خورشید و ماه و ستارگان و کوهها و درختان و جنبندگان؟! (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ).

«و نیز بسیاری از مردم (برای او سجده می کنند) در حالی که بسیاری دیگر (با دارند و) مستحق عذابند» (وَ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَ كَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ).

سپس اضافه می کند: اینها نزد پروردگار بی ارزشند «و هر کس را خدا بی ارزش سازد هیچ کس نمی تواند او را گرامی دارد» و مشمول سعادت و ثواب کند (وَ مَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ).

آری! «خداوند هر کار را بخواهد (و مصلحت بداند) انجام می‌دهد» مؤمنان را گرامی و منکران را خوار می‌سازد (إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ).

با توجه به آنچه در آیه مورد بحث آمده موجودات عالم دارای دو گونه سجودند، «سجود تکوینی» و «سجود تشریحی». خضوع و تسلیم بی‌قید و شرط آنها در برابر اراده حق و قوانین آفرینش و نظام حاکم بر این جهان همان سجود تکوینی آنهاست که تمام ذرات موجودات را شامل می‌شود، حتی سلولهای مغز فرعونها و نمرودها و منکران لجوج، و تمام ذرات وجود آنها مشمول این سجود تکوینی هستند.

به گفته جمعی از محققان تمامی ذرات جهان دارای نوعی درک و شعورند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۰۷ و به موازات آن در عالم خود، حمد و تسبیح خدا می‌گویند، و سجود و صلاة دارند و اگر این نوع درک و شعور را نپذیریم لا اقل تسلیم و خضوع آنها در برابر همه نظامات هستی به هیچ وجه قابل انکار نیست. اما «سجود تشریحی» همان نهایت خضوعی است که از صاحبان عقل و شعور و درک و معرفت در برابر پروردگار تحقق می‌یابد.

سوره الحج (۲۲): آیه ۱۹ ..... ص: ۲۰۷

اشاره

(آیه ۱۹)

شأن نزول: ..... ص: ۲۰۷

«روز جنگ بدر، سه نفر از مسلمانان (علی علیه السلام و حمزه، و عبیده بن حارث بن عبدالمطلب) به میدان نبرد آمدند و به ترتیب «ولید بن عتبّه» و «عتبه بن ربیع» و «شبهه بن ربیع» را از پای در آوردند. آیه نازل شد و سر نوشت این مبارزان را بیان کرد. ولی وجود شأن نزول خاص هرگز مانع عمومیت مفهوم آیه نمی‌شود.

تفسیر: ..... ص: ۲۰۷

دو گروه متخاصم در برابر هم! در آیات گذشته به گروه مؤمنان و طوائف مختلفی از کفار اشاره شده بود، و مخصوصاً آنها را به صورت شش گروه بیان کرد، در اینجا می‌فرماید: «این دو دسته (مؤمنان و غیر مؤمنان) در باره پروردگارشان به مخاصمه و جدال پرداختند» (هَذَا خِصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ).

سپس چهار نوع مجازات کافرانی را که دانسته و آگاهانه حق را انکار کردند بیان می‌کند:

نخست از لباس آنها شروع کرده، می‌گوید: «پس کسانی که کافر شدند لباسهایی از آتش برای آنها بریده می‌شود» (فَالَّذِينَ

كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ).

این جمله ممکن است اشاره به آن باشد که واقعا قطعاتی از آتش به صورت لباس برای آنها بریده و دوخته می‌شود! و یا کنایه از این باشد که آتش دوزخ از هر سو آنها را مانند لباس احاطه می‌کند.
دیگر این که: «مايع سوزان و جوشان حميم دوزخ بر سر آنها ريخته می‌شود» (يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤْسِهِمُ الْحَمِيمُ).

سورة الحج(۲۲): آية ۲۰ ..... ص : ۲۰۷

(آیه ۲۰) - و این آب سوزان و جوشان در بدن آنها آن چنان نفوذ می‌کند که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۰۸ «هم درونشان را ذوب می‌نماید و هم پوستها و برونشان) را!» (يُصَهِّرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ).

سورة الحج(۲۲): آية ۲۱ ..... ص : ۲۰۸

(آیه ۲۱) - سوم این که: «تازیانه‌ها یا گرزهایی از آهن سوزان برای آنها آماده است» (وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حديدِ).

سورة الحج(۲۲): آية ۲۲ ..... ص : ۲۰۸

(آیه ۲۲) - و «هر گاه بخواهند از دوزخ و غم و اندوههای آن خارج شوند آنها را به آن باز می‌گردانند، و (به آنان گفته می‌شود) بچشید عذاب سوزان را!» (كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ).
و این چهارمین مجازات آنهاست.

سورة الحج(۲۲): آية ۲۳ ..... ص : ۲۰۸

(آیه ۲۳) - این آیه و آیه بعد حال مؤمنان صالح را بیان می‌کند تا از طریق مقایسه، وضع هر دو گروه کاملا مشخص شود، و در اینجا پنج نوع پاداش آنها را باز گو کرده، نخست می‌گوید: «خداوند کسانی را که ایمان آورده و عمل صالح انجام داده‌اند در باغهایی از بهشت وارد می‌کند که از زیر درختانش نهرها جاری است» (إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

گروه اول در شعله‌های آتش سوزان غوطه‌ورند و اینها در باغهای بهشت در کنار نهرهای جاری آرمیده‌اند.
سپس به زینت و لباس آنها پرداخته، می‌گوید: «آنها با دستبندهایی از طلا و مروارید زینت می‌یابند و لباسشان در آنجا از حریر است» (يَحْلُونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤًا وَ لِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ).
و این دو پاداش دیگر آنهاست. و اگر در این جهان از پوشیدن این گونه لباسها و زینتها ممنوع بودند به خاطر آن بود که مایه غرور و غفلت می‌شد و سبب محرومیت گروه دیگر می‌گشت، ولی در آنجا که این مسائل مطرح نیست این ممنوعیتها برداشته می‌شود و جبران می‌گردد.

سورة الحج(۲۲): آية ۲۴ ..... ص : ۲۰۸

(آیه ۲۴) - و بالاخره چهارمین و پنجمین موهبتی که خدا به آنها ارزانی می‌دارد و صرفاً جنبه روحانی دارد این است که آنها «به سخنان پاکیزه هدایت می‌شوند» (و هُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ). سخنانی روح پرور، و جمله‌ها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۰۹

و الفاضلی نشاط آفرین و کلماتی پر از صفا و معنویت که روح را در مدارج کمال سیر می‌دهد. و همچنین «به سوی راه خداوند حمید و شایسته ستایش هدایت می‌گردند» (و هُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ). راه شناسایی خدا و نزدیک شدن معنوی و روحانی به قرب جوار او، راه عشق و عرفان. آری! خداوند مؤمنان را با هدایت کردن به سوی این معانی به آخرین درجه لذات روحانی سوق می‌دهد.

سوره الحج (۲۲): آیه ۲۵ ..... ص: ۲۰۹

(آیه ۲۵) - مانعان خانه خدا! در آیات گذشته سخن از کفار بطور مطلق در میان بود، ولی در این آیه اشاره به گروه خاصی از آنان شده است که دارای تخلفات و گناهان سنگین مخصوصاً در رابطه با «مسجد الحرام» و «مراسم پر شکوه حج» هستند. نخست می‌گوید: «کسانی که کافر شدند و مردم را از راه خدا، جلوگیری می‌کنند...» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ).

همچنین مردم با ایمان را «از (کانون بزرگ توحید) مسجد الحرام باز می‌دارند، همان مرکزی که آن را برای همه مردم یکسان قرار داده‌ایم، چه آنها که در آن سرزمین زندگی می‌کنند و چه آنها که از نقاط دور به سوی آن می‌آیند» مستحق عذابی دردناکند (و الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ).

«و هر کس بخواهد در این سرزمین از طریق حق منحرف گردد، و دست به ظلم و ستم بیالاید ما از عذاب دردناک به او می‌چشانیم» (وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نُدَقُهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ).

در واقع این گروه از کافران علاوه بر انکار حق، مرتکب سه جنایت بزرگ شده‌اند:

- ۱- جلوگیری از راه خدا و ایمان و طاعت او.

- ۲- جلوگیری از عبادت کنندگان و زوار خانه خدا و قرار دادن امتیازی برای خود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۱۰

- ۳- در این سرزمین مقدس دست به ظلم و گناه و الحاد می‌زنند.

سوره الحج (۲۲): آیه ۲۶ ..... ص: ۲۱۰

(آیه ۲۶) - دعوت عام برای حج! به تناسب بحثی که در آیه گذشته پیرامون مسجد الحرام و زائران خانه خدا آمد در اینجا نخست به تاریخچه بنای کعبه به دست ابراهیم خلیل (ع) و سپس مسأله وجوب حج، و فلسفه آن، و بخشی از احکام این عبادت بزرگ اشاره می‌کند، ابتدا از داستان تجدید بنای کعبه شروع کرده، می‌گوید: «و (به خاطر بیاور) زمانی را که محل خانه کعبه را برای ابراهیم آماده ساختیم» تا در آن مکان اقدام به بنای خانه کعبه کند (وَ إِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ).

منظور از «بَوَّأْنَا» این است که خداوند مکان خانه کعبه را که در زمان آدم ساخته شده بود و در طوفان نوح ویران و آثارش محو گشته بود به ابراهیم (ع) نشان داد، توفانی وزید و خاکها را به عقب برد و پایه‌های خانه آشکار گشت، یا قطعه ابری آمده و در آنجا سایه افکند، و یا به هر وسیله دیگر خداوند محل اصلی خانه را برای ابراهیم معلوم و آماده ساخت، و او با همیاری

فرزندش اسماعیل آن را تجدید بنا نمود.

سپس اضافه می‌کند، هنگامی که خانه آماده شد به ابراهیم خطاب کردیم:

این خانه را کانون توحید کن، و «چیزی را شریک من قرار مده، و خانه‌ام را برای طواف کنندگان و قیام کنندگان و رکوع کنندگان و سجود کنندگان پاک کن» (أَنْ لَا تُشْرِكَ بِي شَيْئًا وَ طَهَّرْ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَ الْقَائِمِينَ وَ الرُّكَّعِ السُّجُودِ).

در حقیقت ابراهیم (ع) مأمور بود خانه کعبه و اطراف آن را از هر گونه آلودگی ظاهری و معنوی و هر گونه بت و مظاهر شرک پاک و پاکیزه دارد، تا بندگان خدا در این مکان پاک جز به خدا نیندیشند، و مهمترین عبادت این سرزمین را که طواف و نماز است در محیطی پیراسته از هر گونه آلودگی انجام دهند.

سوره الحج (۲۲): آیه ۲۷ ..... ص: ۲۱۰

(آیه ۲۷) - بعد از آماده شدن خانه کعبه برای عبادت کنندگان، خدا به ابراهیم (ع) دستور می‌دهد: «و مردم را دعوت عمومی به حج کن، تا پیاده و سواره بر مرکبهای لاغر از هر راه دوری به سوی تو بیایند» (وَ أذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ بَرَكِيدَةً

تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۱۱

رِجَالًا وَ عَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ).

در روایتی می‌خوانیم: «هنگامی که ابراهیم چنین دستوری را دریافت داشت عرض کرد: خداوندا! صدای من به گوش مردم نمی‌رسد، اما خدا به او فرمود: «علیک الاذان و علیّ البلاغ! تو اعلام کن و من به گوش آنها می‌رسانم»

سوره الحج (۲۲): آیه ۲۸ ..... ص: ۲۱۱

(آیه ۲۸) - در این آیه در یک عبارت بسیار فشرده و پر معنی به فلسفه‌های مختلف حج پرداخته، می‌فرماید: آنها به این سر زمین مقدس بیایند «تا منافع خویش را با چشم خود ببیند» (لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ).

کلمه «منافع» تمام منافع و برکات معنوی و نتایج مادی، فواید فردی و اجتماعی، فلسفه‌های سیاسی و اقتصادی و اخلاقی همه را شامل می‌شود.

آری! باید مسلمانان از همه نقاط جهان از میان تمام قشرها به آنجا رو آورند تا شاهد و ناظر این منافع باشند.

سپس اضافه می‌کند: و آنها بیایند و قربانی کنند «و نام خدا را در ایام معینی (که از دهم ذی الحجه شروع و به سیزدهم پایان می‌یابد) بر چهار پایانی که به آنها روزی داده است (به هنگام ذبح) ببرند» (وَ يَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ).

اشاره به این که آنها همیشه از جمله به هنگام ذبح قربانی تمام توجهشان به خدا و قبول درگاه اوست و استفاده از گوشت آن تحت الشعاع آن قرار دارد.

قربانی کردن حیوانات در حقیقت رمزی است برای آمادگی برای قربانی شدن در راه خدا، همان گونه که در سرگذشت ابراهیم (ع) و اسماعیل (ع) و قربانی او آمده است، آنها با این عمل اعلام می‌کنند که در راه او آماده هر گونه ایثارند حتی بذل جان.

به هر حال قرآن با این گفتار برنامه شرک آلود بت پرستان را نفی می‌کند که به هنگام قربانی نام بتها را می‌بردند، و این

مراسم توحیدی را به شرک آلوده می‌ساختند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۱۲
و در پایان آیه می‌فرماید: «پس از گوشت حیوانات قربانی، هم خودتان بخورید و هم بینوایان فقیر را اطعام نمایید» (فَكُلُوا مِنْهَا
وَ أَطْعَمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۲۹ ..... ص: ۲۱۲

(آیه ۲۹) - بخش مهم دیگری از مناسک حج: در تعقیب بحثهایی که پیرامون مناسک حج در آیات پیشین گذشت، در اینجا
به بخش دیگری از این مناسک اشاره کرده، نخست چنین می‌گوید: «بعد از آن باید آلودگیها (و زوائد بدن) را بر طرف
سازند» (ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ).

«و به نذرهای خود وفا کنند» (وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ).
«و بر گرد خانه گرامی کعبه، طواف کنند» (وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ).
منظور از «طواف» در اینجا «طواف نساء» است.

سوره الحج (۲۲): آیه ۳۰ ..... ص: ۲۱۲

(آیه ۳۰) - این آیه به عنوان یک جمع بندی اشاره به بحثهای آیات گذشته کرده، می‌گوید: برنامه حج و مناسک آن «این
است» که گفته شد (ذَلِكَ).

بعد برای تأکید بر اهمیت وظائفی که بیان گردید اضافه می‌کند: «و هر کس برنامه‌های الهی را بزرگ بشمرد و احترام آنها را
حفظ کند برای او نزد پروردگارش بهتر است» (وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ).
«حرمات» در اینجا اشاره به «اعمال و مناسک حج» است و ممکن است احترام خانه کعبه خصوصا و حرم مکه عموما نیز بر آن
افزوده شود.

سپس به تناسب احکام «احرام» به حلال بودن چهار پایان اشاره کرده، می‌گوید: «و چهار پایان (همچون شتر و گاو و گوسفند)
بر شما حلال شده است، مگر آنچه بر شما خوانده می‌شود» و دستور منعش صادر خواهد گشت (وَ أُحِلَّتْ لَكُمْ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا
يُنْتَلَى عَلَيْكُمْ).

در پایان این آیه دو دستور دیگر در رابطه با مراسم حج و مبارزه با سنتهای جاهلیت بیان کرده، می‌گوید: «پس از پلیدیها
(یعنی) از بتها اجتناب کنید» (فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ).

دستور دوم این است که: «از سخن باطل و بی‌اساس بپرهیزید» (وَ اجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۱۳
آیه فوق اشاره به کیفیت «لیبک» گفتن مشرکان در مراسم حج در جاهلیت است زیرا آنها «لیبک» را که آئینه تمام نمای
توحید و یگانه پرستی است آن چنان تحریف کرده بودند که مشتمل بر زننده‌ترین تعبیرات شرک آلود شده بود.
ولی توجه آیه به اعمال مشرکان مانع از کلی بودن مفهوم آن که پرهیز از هر گونه بت در هر شکل و صورت، و پرهیز از هر
گفتار باطل به هر نوع و کیفیت است نمی‌باشد.

سوره الحج (۲۲): آیه ۳۱ ..... ص: ۲۱۳

(آیه ۳۱) - از آنجا که در آیه قبل تأکید روی مسأله توحید و اجتناب از هر گونه بت و بت پرستی شده بود، در اینجا نیز همین مسأله مهم را دنبال کرده، می گوید:

مراسم حج و گفتن لبیک را در حالی انجام دهید که: «قصد و برنامه شما خالص برای خدا باشد، و هیچ گونه شرکی در آن راه نیابد» (حُنْفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ).

آیه فوق مسأله اخلاص و قصد قربت را به عنوان محرک اصلی در حج و عبادات بطور کلی یاد آور می شود، چرا که روح عبادت همان اخلاص است و اخلاص در صورتی است که هیچ گونه انگیزه غیر خدایی و شرک در آن نباشد.

سپس ترسیم بسیار گویا و زنده ای از وضع حال مشرکان و سقوط و بد بختی و نابودی آنها می کند و چنین می گوید: «و کسی که شریک برای خدا قرار دهد، گویی از آسمان سقوط کرده، و پرندگان در وسط هوا او را می ربایند (و هر قطعه از گوشت او در منقار پرنده مرده خواری می افتد) و یا (اگر از چنگال آنها به سلامت بگذرد) تند باد او را به جای دور دستی پرتاب می کند» (وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ).

در حقیقت آسمان کنایه از «توحید» است و شرک سبب سقوط از این آسمان می گردد، مسلماً کسی که از آسمان سقوط می کند، قدرت تصمیم گیری را از دست می دهد، با سرعت و شتابی که هر لحظه فزونی می گیرد به سوی نیستی پیش می رود و سر انجام در چنگال شیطان و هوی و هوسهای سرکش محو و نابود می گردد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۱۴

سوره الحج (۲۲): آیه ۳۲ ..... ص: ۲۱۴

(آیه ۳۲) - این آیه بار دیگر یک جمع بندی روی مسائل حج و تعظیم شعائر الهی کرده، می گوید: «مطلب چنین است» که گفته شد (ذَلِكَ).

«و هر کس شعائر الهی را بزرگ دارد و (به نشانه های آئین خدا و پرچمهای اطاعت او) احترام بگذارد این از تقوای دلهاست» (وَ مَنْ يُعْظِمُ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ).

«شعائر الله» به معنی «نشانه های پروردگار» است که شامل سر فصلهای آئین الهی و برنامه های کلی و آنچه در نخستین برخورد با این آیین چشمگیر است و از جمله مناسک حج می باشد که انسان را به یاد خدا می اندازد.

کوتاه سخن این که تمام آنچه در برنامه های دینی وارد شده و انسان را به یاد خدا و عظمت آئین او می اندازد شعائر الهی است و بزرگداشت آن نشانه تقوای دلهاست.

سوره الحج (۲۲): آیه ۳۳ ..... ص: ۲۱۴

(آیه ۳۳) - از بعضی از روایات چنین استفاده می شود که گروهی از مسلمانان عقیده داشتند هنگامی که شتری یا یکی دیگر از چهار پایان به عنوان قربانی تعیین می شد و از راههای دور و نزدیک آن را با خود به سوی احرامگاه، و از آنجا به سوی سر زمین مکه می آوردند، نباید بر آن مرکب سوار شد، و نباید شیر آن را بدوشند و از آن استفاده کنند، و بکلی آن را از خود جدا می پنداشتند، قرآن این تفکر خرافی را نفی کرده، می گوید: «در آن (حیوانات قربانی) منافعی برای شماست تا زمان معینی [روز ذبح آنها] فرارسد» (لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعٌ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى).

در پایان آیه در مورد سر انجام کار قربانی چنین می گوید: «سپس محل آن خانه قدیمی و گرامی (کعبه) است» (ثُمَّ مَحَلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ).

و به این ترتیب مادام که حیوانات مخصوص قربانی به محل قربانگاه نرسیده‌اند می‌توان از آنها بهره گرفت و پس از وصول به قربانگاه باید وظیفه قربانی کردن را در باره آنها انجام داد.

سوره الحج (۲۲): آیه ۳۴ ..... ص: ۲۱۴

(آیه ۳۴) - محبتان را بشارت ده! در ارتباط با آیات گذشته و از جمله دستور قربانی ممکن است این سؤال پیش آید که این چگونه عبادتی است که در اسلام برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۱۵

تشریح شده که برای خدا و برای جلب رضای او حیوانات را قربانی کنند مگر خداوند نیاز به قربانی دارد؟ و آیا این کار در ادیان دیگر نیز بوده است یا مخصوص مشرکان بوده؟

قرآن برای روشن ساختن این مطلب چنین می گوید: این منحصر به شما نیست که مراسم ذبح و قربانی برای خدا دارید «برای هر امتی قربانگاهی قرار دادیم تا نام خدا را (به هنگام قربانی) بر چهار پایانی که به آنها روزی داده‌ایم ببرند» (وَ لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ).

و لذا در پایان آیه می‌فرماید: «و خدای شما معبود واحدی است» و برنامه او هم برنامه واحدی است (فَالِهَهُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ).

اکنون که چنین است: «در برابر (فرمان) او تسلیم شوید» (فَلَهُ اسْلِمُوا).

«و بشارت ده متواضعان و تسلیم شوندگان (در برابر فرمانهای پروردگار) را» (وَ بَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۳۵ ..... ص: ۲۱۵

(آیه ۳۵) - در این آیه صفات «مخبتین» (تواضع کنندگان) را در چهار قسمت - که دو قسم جنبه معنوی و روانی دارد و دو قسمت جنبه جسمانی - توضیح می‌دهد:

نخست می‌گوید: «همانها که چون نام خدا برده می‌شود دل‌هایشان پر از خوف (پروردگار) می‌گردد» (الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ).

نه این که از غضب او بی‌جهت بترسند، و یا در رحمت او شک و تردید داشته باشند، بلکه این ترس به خاطر مسؤولیت‌هایی است که بر دوش دارند و شاید در انجام آن کوتاهی کرده‌اند، این ترس به خاطر درک مقام با عظمت خداست.

دیگر این که: «آنها در برابر حوادث دردناکی که در زندگیشان رخ می‌دهد صبر و شکیبایی پیش می‌گیرند» (وَ الصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ).

عظمت حادثه هر قدر زیاد و ناراحتی آن هر قدر سنگین باشد در برابر آن زانو نمی‌زنند لب به کفران نمی‌گشایند و خلاصه ایستادگی می‌کنند و پیش می‌روند و پیروز می‌شوند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۱۶

سوم و چهارم این که: «آنها نماز را بر پا می‌دارند و از آنچه به آنها روزی داده‌ایم انفاق می‌کنند» (وَ الْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ).

از یک سو ارتباطشان با خالق جهان محکم است و از سوی دیگر پیوندشان با خلق خدا مستحکم.

(آیه ۳۶) - قربانی برای چیست؟ باز در اینجا سخن از مراسم حج و شعائر الهی و مسأله قربانی است، نخست می‌گوید: «شترهای چاق و فربه را (در مراسم حج) برای شما از شعائر الهی قرار دادیم» (وَ الْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ). آنها از یک سو به شما تعلق دارند، و از سوی دیگر از شعائر و نشانه‌های خداوند در این عبادت بزرگ هستند، چرا که قربانی حج یکی از مظاهر روشن این عبادت است.

سپس اضافه می‌کند: «در آنها برای شما خیر و برکت است» (لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ).

از یک سو از گوشت آنها استفاده می‌کنید و دیگران را اطعام می‌نمائید و از سوی دیگر به خاطر این ایثار و گذشت و عبادت پروردگار از نتایج معنوی آن بهره‌مند خواهید شد و به پیشگاه او تقرب می‌جوئید.

سپس کیفیت قربانی کردن را در یک جمله کوتاه چنین بیان می‌کند: «نام خدا را (هنگام قربانی کردن) در حالی که به صف ایستاده‌اند بر آنها ببرید» (فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافً).

بدون شك ذکر نام خدا به هنگام ذبح حیوانات یا نحر کردن شتر کیفیت خاصی ندارد و هر گونه نام خدا را ببرند کافی است. منظور از واژه «صَوَافً» این است که دو دست شتر قربانی را از میچ تا زانو در حالی که ایستاده باشد با هم ببندند تا به هنگام نحر، زیاد تکان به خود ندهد و فرار نکند.

طبیعی است هنگامی که مقداری خون از تن او می‌رود دستهایش سست می‌شود و به روی زمین می‌خوابد، و لذا در ذیل آیه می‌فرماید: «هنگامی که پهلویشان آرام گرفت (و جان دادند) از گوشت آنها بخورید و مستمندان قانع برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۱۷

و فقیران را نیز از آن اطعام کنید» (فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَ أَطْعَمُوا الْقَانِعَ وَ الْمُعْتَرَّ).

جمله «فَكُلُوا مِنْهَا» (از آن بخورید) ظاهر در این است که واجب است «حجاج» چیزی از قربانی خود را نیز بخورند، و شاید این برای رعایت مساوات میان آنها و مستمندان باشد.

سرانجام آیه را چنین پایان می‌دهد: «این گونه ما آنها را مسخرتان ساختیم تا شکر خدا را به جا آورید» (كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

و راستی این عجیب است حیوانی با آن بزرگی و قدرت و زور آن چنان تسلیم است که اجازه می‌دهد انسانی پاهای او را محکم ببندد، و او را نحر کند.

(آیه ۳۷) - این آیه در واقع پاسخی است به این سؤال که خدا چه نیازی به قربانی دارد؟ و اصولاً فلسفه قربانی کردن چیست؟ مگر این کار نفعی به حال خدا دارد می‌فرماید: «نه گوشتها و نه خونهای آنها هرگز به خدا نمی‌رسد» (لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤها).

اصولاً خدا نیازی به گوشت قربانی ندارد، او نه جسم است نه نیازمند، او وجودی است کامل و بی‌انتها از هر جهت. «بلکه آنچه به او می‌رسد تقوا و پرهیزکاری و پاکی اعمال شماست» (وَ لَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ).

به تعبیر دیگر: هدف آن است که شما با پیمودن مدارج تقوا در مسیر یک انسان کامل قرار گیرید و روز به روز به خدا

نزدیکتر شوید، قربانی درس ایثار و فداکاری و گذشت و آمادگی برای شهادت در راه خدا به شما می‌آموزد، و درس کمک به نیازمندان و مستمندان.

این تعبیر که «خون آنها نیز به خدا نمی‌رسد» ظاهراً اشاره به اعمال زشت اعراب جاهلی است که هر گاه حیوانی را قربانی می‌کردند خون آن را بر سر بتها و گاه بر در و دیوار کعبه می‌پاشیدند، و بعضی از مسلمانان ناآگاه بی‌میل نبودند که در این برنامه خرافی از آنها تبعیت کنند، آیه فوق نازل شد و آنها را نهی کرد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۱۸

سپس بار دیگر به نعمت تسخیر حیوانات اشاره کرده، می‌گوید: «این گونه (خداوند) چار پایان را مسخر شما کرد تا خدا را به خاطر این که شما را هدایت کرده بزرگ بشمرید و تکبیر گویند» (كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ).

هدف نهایی این است که به عظمت خدا آشنا شوید، و لذا در پایان آیه می‌گوید: «و بشارت ده نیکوکاران را» (وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ).

آنها که از این نعمتهای الهی در طریق اطاعت او بهره می‌گیرند و وظائف خود را به نیکوترین وجه انجام می‌دهند و مخصوصاً از انفاق در راه خدا کوتاهی نمی‌کنند.

سوره الحج(۲۲): آیه ۳۸ ..... ص: ۲۱۸

(آیه ۳۸) - و از آنجا که مقاومت در برابر خرافات مشرکان که در آیات قبل به آن اشاره شد ممکن است آتش خشم این گروه متعصب و لجوج را برانگیزد و سبب درگیریهای کوچک و بزرگ شود خداوند در این آیه مؤمنان را به کمک خود دلگرم ساخته، می‌گوید: «خداوند از کسانی که ایمان آورده‌اند دفاع می‌کند» (إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا).

بگذار طوائف و قبائل عرب و یهود و نصارا و مشرکان شبه جزیره دست به دست هم بدهند تا مؤمنان را تحت فشار قرار داده و به گمان خود نابود کنند، ولی خداوند وعده دفاع از آنها را داده است، وعده بقای اسلام تا دامنه قیامت! این وعده الهی حکمی است جاری و ساری در تمام اعصار و قرون، مهم آن است که ما مصداق «الَّذِينَ آمَنُوا» باشیم که دفاع الهی به دنبال آن حتمی است.

و در پایان آیه موضع مشرکان و هم مسلکان آنها را در پیشگاه خدا با این عبارت روشن می‌سازد «خداوند هیچ خیانتکار کفران کننده‌ای را دوست ندارد!» (إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ). همانها که برای خدا شریک قرار دادند، و حتی به هنگام گفتن «لیبیک» تصریح به نام بتها نمودند.

سوره الحج(۲۲): آیه ۳۹ ..... ص: ۲۱۸

(آیه ۳۹) - نخستین فرمان جهاد: هنگامی که مسلمانان در مکه بودند مشرکان پیوسته آنها را آزار می‌دادند، و مرتباً مسلمانان کتک خورده با سرهای شکسته خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله می‌رسیدند و شکایت می‌کردند (و تقاضای اذن جهاد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۱۹)

داشتند) اما پیامبر صلی الله علیه و آله به آنها می‌فرمود: صبر کنید، هنوز دستور جهاد به من داده نشده تا این که هجرت شروع شد و مسلمین از مکه به مدینه آمدند، خداوند این آیه را که متضمن اذن جهاد است نازل کرد و این نخستین آیه‌ای است که در باره جهاد نازل شده.

در آیه قبل ذکر شد که خداوند وعده دفاع از مؤمنان را داده، در این آیه می‌گوید: «خداوند به کسانی که جنگ از طرف دشمنان بر آنها تحمیل شده اجازه جهاد داده است، چرا که آنها مورد ستم قرار گرفته‌اند» (أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بَأَنَّهُمْ ظَلَمُوا). سپس این اجازه را با وعده پیروزی از سوی خداوند قادر متعال تکمیل کرده، می‌فرماید: «و خداوند قدرت بر یاری کردن آنها را دارد» (وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ).

شما باید آنچه در توان دارید در این عالم اسباب به کار گیرید و در آنجا که قدرت شما پایان می‌گیرد در انتظار یاری خدا باشید، و این همان برنامه‌ای بود که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در تمام مبارزاتش به کار می‌گرفت و پیروز می‌شد.

سورة الحج(۲۲): آیه ۴۰ ..... ص: ۲۱۹

(آیه ۴۰) - فلسفه تشریح جهاد - سپس توضیح بیشتری در باره این ستم‌دیدگانی که اذن دفاع به آنها داده شده است می‌دهد، و منطق اسلام را در زمینه این بخش از جهاد روشنتر می‌سازد، می‌گوید: «همان کسانی که به ناحق از خانه و شهر خود اخراج شدند» (الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ).

«جز این که می‌گفتند: پروردگار ما خداوند یکتاست!» (إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ).

سپس یکی از فلسفه‌های تشریح جهاد را این چنین باز گو می‌کند: «و اگر خداوند بعضی از مردم را به وسیله بعضی دیگر دفع نکند دیرها و صومعه‌ها، و معابد یهود و نصارا، و مساجدی که نام خدا در آن بسیار برده می‌شود، ویران می‌گردد» (وَلَوْ لَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَادِمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصِيعَاتٌ وَ مَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۲۰

اصولاً هر گونه دعوت به خدا پرستی بر ضدّ جبارانی است که می‌خواهند مردم همچون خدا آنها را بپرستند! و لذا اگر آنها فرصت پیدا کنند تمام این مراکز را با خاک یکسان خواهند کرد.

و در پایان آیه بار دیگر وعده نصرت الهی را تکرار و تأکید کرده، می‌گوید:

«و خداوند کسانی را که یاری او کنند (و از آیین) و مراکز عبادتش دفاع نمایند) یاری می‌کند» (وَ لَيُنصِرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ).

و بدون شک این وعده خدا انجام شدنی است چرا که «او قوی و قادر و غیر قابل شکست است» (إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ).

مدافعان خط توحید تصور نکنند در این میدان مبارزه حق و باطل، و در برابر انبوه عظیم دشمنان سر سخت تنها و بدون تکیه گاهند.

سورة الحج(۲۲): آیه ۴۱ ..... ص: ۲۲۰

(آیه ۴۱) - این آیه که تفسیری است در مورد یاران خدا که در آیه قبل وعده یاری به آنها داده شده است چنین می‌گوید: «آنها کسانی هستند که هر گاه در زمین به آنها قدرت بخشیم نماز را بر پا می‌دارند و زکات را ادا می‌کنند و امر به معروف و نهی از منکر می‌نمایند» (الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ آتَوْا الزَّكَاةَ وَ أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ).

آنها هرگز پس از پیروزی، همچون خودکامگان و جباران، به عیش و نوش و لهو و لعب نمی‌پردازند، و در غرور و مستی فرو نمی‌روند، بلکه پیروزیها و موفقیتها را نردبانی برای ساختن خویش و جامعه قرار می‌دهند ارتباطشان با خدا محکم و با خلق خدا نیز مستحکم است چرا که «صلاة» (نماز) سمبل پیوند با خالق است، و «زکات» رمزی برای پیوند با خلق، و امر به معروف

و نهی از منکر پایه‌های اساسی ساختن یک جامعه سالم محسوب می‌شود و در همین چهار صفت برای معرفی این افراد کافی است و در سایه آن سایر عبادات و اعمال صالح و ویژگیهای یک جامعه با ایمان و پیشرفته فراهم است.

و در پایان آیه می‌فرماید: «و پایان همه کارها از آن خداست» (وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۲۱
یعنی، همان گونه که آغاز هر قدرت و پیروزی از ناحیه خدا می‌باشد سر انجام نیز تمام اینها به او باز می‌گردد که «إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ».

در این آیات به دو قسمت مهم از فلسفه‌های جهاد اشاره شده است.

نخست جهاد «مظلوم» در برابر «ظالم و ستمگر» که حق مسلم طبیعی و فطری و عقلی اوست که تن به ظلم ندهد، برخیزد و فریاد کند.

دیگر جهاد در برابر طاغوت‌هایی است که قصد محو نام خدا را از دلها و ویران ساختن معابدی که مرکز بیداری افکار است دارند.

سوره الحج (۲۲): آیه ۴۲ ..... ص: ۲۲۱

(آیه ۴۲) - از آنجا که در آیات گذشته سخن از مشکلات طاقت فرسایی بود که دشمنان اسلام برای مؤمنان فراهم ساخته بودند، در این آیه از یک سو دلداری به پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان می‌دهد و از سوی دیگر عاقبت شوم کافران را روشن ساخته، می‌گوید: «و اگر تو را تکذیب کنند (غمگین باش) چرا که پیش از آنها قوم نوح و عاد و ثمود، پیامبران را تکذیب کردند» (وَ إِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ عَادٌ وَ ثَمُودٌ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۴۳ ..... ص: ۲۲۱

(آیه ۴۳) - «و همچنین قوم ابراهیم و قوم لوط» این دو پیامبر بزرگ را تکذیب نمودند (وَ قَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَ قَوْمُ لُوطٍ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۴۴ ..... ص: ۲۲۱

(آیه ۴۴) - «و اصحاب مدین (قوم شعیب) و نیز موسی (از سوی فرعونیان) تکذیب شد» (وَ أَصْحَابُ مَدْيَنَ وَ كُذِّبَ مُوسَى). همان گونه که این مخالفتها و تکذیبها موجب سستی این پیامبران بزرگ در دعوتشان به سوی توحید و حق و عدالت نگشت، مسلما در روح پاک و پر استقامت تو نیز اثر نخواهد گذارد.

ولی این کافران کور دل تصور نکنند برای همیشه می‌توانند به این برنامه‌های ننگین ادامه دهند: «اما من (در گذشته) به کافران مهلت دادم (تا امتحان خود را کاملا بدهند، و بر آنها اتمام حجت شود، و غرق ناز و نعمت گردند) سپس آنها را زیر ضربات مجازات گرفتم» (فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ).

«دیدید چگونه (عمل آنها را) انکار نمودم» و چگونه به آنان پاسخ گفتم؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۲۲
(فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ).

نعمتهای آنها را گرفتم و نعمت و بد بختی به آنها دادم، حیاتشان را گرفتم و مرگ در عوض آن دادم.

سوره الحج (۲۲): آیه ۴۵ ..... ص: ۲۲۲

(آیه ۴۵) - در این آیه، چگونگی مجازات خدا را که در جمله قبل سر بسته بود بطور گسترده بیان کرده، می‌فرماید: «چه بسیار شهرها و آبادیها که ما آنها را هلاک کردیم در حالی که آنها ظالم و ستمگر بودند» (فَكَأَيُّنَ مِنْ قَوْمٍ أَهْلَكْنَا وَ هِيَ ظَالِمَةٌ). «پس آنها بر سقفهای خود فرو ریختند» (فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا).

یعنی شدت حادثه به قدری بود که نخست سقفها فرو ریخت و بعد دیوارها به روی سقفها! «و چه بسیار چاههای پر آبی که (صاحبانش نابود و) آبهایش در زمین فرو رفته بود و معطل و بی‌مصرف ماندند» (وَ بئُرٍ مُّعَطَّلَةٌ) نه کسی از آنها آبی می‌کشد و نه تشنه‌ای از آن سیراب می‌گردد.

«و چه بسیار قصرهای پر شکوه و کاخهای سر به آسمان کشیده و به صورت زیبا گچکاری شده» ویران گشتند و صاحبانش به دیار عدم شتافتند (وَ قَصْرٍ مَشِيدٍ).

و به این ترتیب هم مساکن پر زرق و برق و مستحکم آنها بی‌صاحب ماند و هم آبهایی که مایه آبادی زمینهایشان بود.

سوره الحج (۲۲): آیه ۴۶ ..... ص: ۲۲۲

(آیه ۴۶) - سیر در ارض و بیداری دلها: از آنجا که در آیات گذشته، سخن از اقوام ظالم و ستمگری بود که خداوند آنها را به کیفر اعمالشان رسانید و شهر و دیارشان را ویران ساخت، در این آیه به عنوان تأکید روی این مسأله می‌گوید: «آیا آنها سیر در زمین نکردند تا دلهایی داشته باشند که با آن حقیقت را درک کنند؟ یا گوشهای شنوایی که ندای حق را بشنوند» (أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتُكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا).

آری! ویرانه‌های کاخهای ستمگران و مساکن ویران شده جباران و دنیا پرستان که روزی در اوج قدرت می‌زیستند، هر یک در عین خاموشی هزار زبان دارند و با هر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۲۳

زبانی هزاران نکته می‌گویند.

سپس برای این که حقیقت این سخن آشکارتر گردد، قرآن می‌گوید: چه بسیارند کسانی که ظاهرا چشم بیان و گوش شنوا دارند اما در واقع کوران و کرانند، «چرا که چشمهای ظاهر نابینا نمی‌شود، بلکه دلهایی که در سینه‌ها جای دارد، بینایی را از دست می‌دهد» (فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَ لَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ).

در حقیقت آنها که چشم ظاهری خویش را از دست می‌دهند، کور و نابینا نیستند و گاه روشن دلانی هستند از همه آگاه‌تر، نابینایان واقعی کسانی هستند که چشم قلبشان کور شده و حقیقت را درک نمی‌کنند! لذا در روایتی از پیامبر صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «بدترین نابینایی، نابینایی دل است»!

سوره الحج (۲۲): آیه ۴۷ ..... ص: ۲۲۳

(آیه ۴۷) - در این آیه چهره دیگری از جهالت و بی‌خبری کور دلان بی‌ایمان را ترسیم کرده، می‌گوید: «آنها با عجله از تو تقاضای عذاب می‌کنند» و می‌گویند: اگر راست می‌گویی پس چرا مجازات الهی دامن ما را نمی‌گیرد؟ (وَ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ).

در پاسخ به آنها بگو: زیاد عجله نکنید: «خداوند هرگز از وعده خود تخلف نخواهد کرد!» (وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ). برای او یک ساعت و یک روز و یک سال فرق نمی‌کند: «چرا که یک روز در نزد پروردگار تو همانند هزار سال از سالهایی است که شما می‌شمردید» (وَإِنْ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ).

سوره الحج(۲۲): آیه ۴۸ ..... ص: ۲۲۳

(آیه ۴۸) - در این آیه بار دیگر روی همان مسأله‌ای که در چند آیه قبل تکیه شده بود تأکید می‌کند و به کافران لجوج این چنین هشدار می‌دهد: «چه بسیار شهرها و آبادیها که به آنها مهلت دادم در حالی که ستمگر بودند (مهلت دادم تا این که بیدار شوند و هنگامی که بیدار نشدند باز هم مهلت دادم تا در ناز و نعمت فرو روند) اما ناگهان آنها را زیر ضربات مجازات گرفتم» (وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَمَلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۲۴

آنها نیز مثل شما از دیر شدن عذاب، شکایت داشتند و مسخره می‌کردند و آن را دلیل بر بطلان وعده پیامبران می‌گرفتند. آری! «همه به سوی من باز می‌گردند» (وَإِلَى الْمَصِيرِ) و تمام خطوط به خدا منتهی می‌شود و همه این اموال و ثروتها می‌ماند و وارث همه اوست.

سوره الحج(۲۲): آیه ۴۹ ..... ص: ۲۲۴

(آیه ۴۹) - از آنجا که در آیات گذشته سخن از تعجیل کافران در عذاب الهی بود و این مسأله‌ای است که تنها به مشیت ذات پاک خداوند مربوط می‌شود و حتی پیغمبر صلی الله علیه و آله را در آن اختیاری نیست، این آیه خطاب به پیامبر چنین می‌گوید: «بگو: ای مردم! من تنها برای شما انذار کننده آشکاری هستم» (قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ).

سوره الحج(۲۲): آیه ۵۰ ..... ص: ۲۲۴

(آیه ۵۰) - این آیه و آیه بعد چهره‌ای از مسأله بشارت و چهره‌ای از انذار را ترسیم می‌کند و از آنجا که همواره رحمت واسعه خدا بر عذاب و کیفرش پیشی دارد نخست از بشارت، سخن می‌گوید: «پس کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند آمرزش خدا و روزی پر ارزشی در انتظار آنهاست» (فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ).

نخست با آب آمرزش و مغفرت الهی شستشو داده و پاک می‌شوند، خاطری آسوده و وجدانی آرام از این ناحیه پیدا می‌کنند. سپس مشمول انواع الطاف و نعمتهای ارزشمند او می‌گردند.

«رِزْقٌ كَرِيمٌ» مفهوم وسیعی دارد که تمام نعمتهای گرانبهای معنوی و مادی را شامل می‌شود.

سوره الحج(۲۲): آیه ۵۱ ..... ص: ۲۲۴

(آیه ۵۱) - و در این آیه اضافه می‌کند: آنها که در (محو) آیات ما تلاش کردند، و چنین می‌پنداشتند که می‌توانند بر اراده حتمی ما غالب شوند، اصحاب دوزخند» (وَ الَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ).

سوره الحج(۲۲): آیه ۵۲ ..... ص : ۲۲۴

(آیه ۵۲) - وسوسه‌های شیاطین در تلاشهای انبیا: از آنجا که در آیات گذشته سخن از تلاش و کوشش مشرکان و کافران برای محو آیین الهی و استهزاء و سخریه آنها نسبت به آن در میان بود، در اینجا هشدار می‌دهد که این توطئه‌های برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۲۵

مخالفان برنامه تازه‌ای نیست، همیشه این القائات شیطانی در برابر انبیاء بوده و هست.

نخست چنین می‌گوید: «و ما هیچ رسول و پیامبری را پیش از تو نفرستادیم مگر این که هر گاه آرزو می‌کرد (و طرحی برای پیشبرد اهداف الهی خود می‌کشید) شیطان، القائاتی در آن طرح می‌کرد» (وَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانَ فِي أُمَّتِهِ).

اما خداوند پیامبر خود را در برابر هجوم این القائات شیطانی تنها نمی‌گذاشت «پس خداوند القائات شیطان را از میان می‌برد، سپس آیات خود را استحکام می‌بخشید» (فَيَنْسُخُ اللَّهُ مَا يُلْقَى الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ).

و این کار برای خدا آسان است چرا که «خداوند دانا و حکیم می‌باشد» (وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ). و از همه این توطئه‌ها و نقشه‌های شوم با خبر است و طرز خنثی کردن آنها را به خوبی می‌داند.

سوره الحج(۲۲): آیه ۵۳ ..... ص : ۲۲۵

(آیه ۵۳) - ولی همواره این توطئه‌های شیطانی مخالفان، میدان آزمایشی برای آگاهان و مؤمنان و کافران تشکیل می‌داد، لذا در این آیه اضافه می‌کند: این ماجراها «برای این بود که خداوند القای شیطان را آزمونی برای آنها که در قلبشان بیماری است و آنها که سنگدلند قرار دهد» (لِيَجْعَلَ مَا يُلْقَى الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ). «و ظالمان (بیدادگر) در عداوت و مخالفت شدیدی دور از حق قرار گرفته‌اند» (وَ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ).

سوره الحج(۲۲): آیه ۵۴ ..... ص : ۲۲۵

(آیه ۵۴) - و نیز «هدف از این ماجرا این بود آنها که عالمند و آگاه (حق را از باطل تشخیص دهند، و برنامه‌های الهی را از القائات شیطانی جدا سازند و در مقایسه با یکدیگر) بدانند که آیین خدا حق است، و از سوی پروردگار تو است، در نتیجه به آن ایمان آورند و دلهایشان در برابر آن خاضع گردد» (وَ لِيُعَلِّمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ).

البته خدا این مؤمنان آگاه و حق طلب را در این مسیر پر خطر تنها نمی‌گذارد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۲۶ بلکه «خداوند افرادی را که ایمان آوردند به سوی صراط مستقیم هدایت می‌کند» (وَ إِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).

سوره الحج(۲۲): آیه ۵۵ ..... ص : ۲۲۶

(آیه ۵۵) - در تعقیب آیات گذشته که از تلاش و کوشش مخالفان برای محو آیات الهی سخن می‌گفت در اینجا اشاره به

ادامه این تلاشها از ناحیه افراد متعصب و سر سخت می کند.

نخست می گوید: «کافران همواره در باره قرآن (و آیین توحیدی تو) در شک هستند، تا آن که روز قیامت بطور ناگهانی فرا رسد، یا عذاب روز عقیم [- روزی که قادر به جبران گذشته نیستند] به سراغشان آید» (وَ لَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمَ عَقِيمٍ).

بدیهی است منظور از «کافران» در اینجا همه آنها نیستند چرا که بسیاری در ادامه راه بیدار شدند و به پیامبر صلی الله علیه و آله و صفوف پیوستند، منظور سران آنها و افراد لجوج و فوق العاده متعصب و کینه توزند که هرگز ایمان نیاوردند.

سوره الحج (۲۲): آیه ۵۶ ..... ص: ۲۲۶

(آیه ۵۶) - سپس به حاکمیت مطلقه پروردگار در روز رستاخیز اشاره، کرده می گوید: «حکومت و فرمانروایی در آن روز مخصوص خداست» (الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ).

البته این اختصاص به روز قیامت ندارد، امروز و همیشه حاکم و مالک مطلق خداست، منتهی در صحنه قیامت بیش از هر زمان این حقیقت آشکار می گردد که حاکم و مالک تنها اوست.

و چون مالک حقیقی اوست، حاکم حقیقی هم او خواهد بود، لذا «او در میان همه انسانها (اعم از مؤمن و کافر) حکومت و داوری می کند» (يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ).

و نتیجه آن همان است که قرآن به دنبال این سخن فرموده: «پس آنها که ایمان آورده اند و عمل صالح انجام داده اند در باغهای پر نعمت بهشت قرار دارند» باغهایی که همه مواهب در آن جمع است و هر خیر و برکتی که بخواهند در آن موجود است (فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۲۷

سوره الحج (۲۲): آیه ۵۷ ..... ص: ۲۲۷

(آیه ۵۷) - «اما آنها که کافر شدند و آیات ما را تکذیب کردند، عذاب خوار کننده ای برای آنهاست» (وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ).

عذابی که آنها را پست و حقیر می کند و در برابر آن همه گردنکشیها و خود برتر بینیها و استکبار در برابر خلق خدا آنها را به پایینترین مرحله ذلت می کشاند.

سوره الحج (۲۲): آیه ۵۸ ..... ص: ۲۲۷

(آیه ۵۸) - و از آنجا که در آیات گذشته سخن از مهاجرانی به میان آمد که از خانه و کاشانه خود به خاطر نام «الله» و حمایت از آیین او بیرون رانده شدند، در این آیه از آنها به عنوان یک گروه ممتاز یاد کرده، می گوید: «و کسانی که در راه خدا هجرت کردند، سپس شربت شهادت نوشیدند و یا به مرگ طبیعی از دنیا رفتند خداوند به همه آنها روزی نیکویی می دهد (و از نعمتهای ویژه ای بر خوردار می کند) چرا که او بهترین روزی دهندگان است» (وَ الَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ).

بعضی از دانشمندان شأن نزولی برای این آیه ذکر کرده‌اند که خلاصه‌اش چنین است: «هنگامی که مهاجران به مدینه آمدند بعضی از آنها به مرگ طبیعی از دنیا رفتند، در حالی که بعضی شربت شهادت نوشیدند، در این هنگام گروهی تمام فضیلت را برای شهیدان قائل شدند، آیه فوق نازل شد و هر دو دسته را مشمول بهترین نعمتهای الهی معرفی کرد، لذا بعضی از مفسران از این تعبیر چنین نتیجه گرفتند که مهم جان دادن در راه خداست چه از طریق شهادت باشد و چه از طریق مرگ طبیعی، هر کس برای خدا و در راه خدا بمیرد مشمول ثواب شهیدان است.

سوره الحج (۲۲): آیه ۵۹ ..... ص: ۲۲۷

(آیه ۵۹) - و در این آیه نمونه‌ای از این رزق حسن را باز گو کرده، می‌گوید:

«خداوند آنها را در محلی وارد می‌کند که از آن راضی و خشنود خواهند بود» (لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ).

اگر در این جهان از منزل و مأوای خود به ناراحتی تبعید و اخراج شدند خداوند در جهان دیگر آنها را در منزل و مأوایی جای

می‌دهد که از هر نظر مورد رضایت آنهاست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۲۸

و در پایان می‌فرماید: «و خداوند دانا و بردبار است» (وَ إِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ). از اعمال بندگانش با خبر و در عین حال بردبار است و در مجازات و کیفر عجله نمی‌کند تا مؤمنان در این میدان آزمایش پرورش یابند و آزموده شوند.

سوره الحج (۲۲): آیه ۶۰ ..... ص: ۲۲۸

اشاره

(آیه ۶۰)

شأن نزول: .... ص: ۲۲۸

در بعضی از روایات آمده است که جمعی از مشرکان مکه با مسلمانان رو برو شدند در حالی که فقط دو شب به پایان ماه محرم باقی مانده بود، مشرکان به یکدیگر گفتند: یاران محمد صلی الله علیه و آله در ماه محرم دست به پیکار نمی‌زنند و جنگ را حرام می‌دانند و به همین دلیل حمله را آغاز کردند، مسلمانان نخست با اصرار از آنها خواستند که در این ماه حرام جنگ را آغاز نکنند، ولی آنها گوش ندادند، ناچار برای دفاع از خود وارد عمل شدند و مردانه جنگیدند و خداوند آنها را پیروز کرد.

تفسیر: .... ص: ۲۲۸

پیروزمندان کیانند؟ در آیات گذشته سخن از مهاجران فی سبیل الله بود و وعده‌های پاداش بزرگی که خداوند در قیامت به آنها داده است.

برای این که تصور نشود که وعده الهی، مخصوص آخرت است در این آیه سخن از پیروزی آنها- در سایه لطف الهی- در این جهان می گوید.

می فرماید: «مسأله چنین است و هر کس در برابر ستمی که به او شده به همان اندازه دست به مجازات زند، سپس بر او ظلم شود، خداوند او را یاری خواهد کرد» (ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لِيُنْصَرَنَّهُ اللَّهُ).

اشاره به این که دفاع در مقابل ظلم و ستم، یک حق طبیعی است و هر کس مجاز است به آن اقدام کند.

و از آنجا که همیشه قصاص و مجازات باید با عفو و رحمت، آمیخته شود تا افرادی که از کار خود پشیمان گشته اند و سر تسلیم فرود آورده اند زیر پوشش آن قرار گیرند در پایان آیه می فرماید: «خداوند بخشنده و آمرزنده است» (إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ).

این درست به آیات قصاص می ماند که از یک طرف به اولیای دم اجازه قصاص می دهد، و از سوی دیگر دستور عفو را به عنوان یک فضیلت (در مورد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۲۹) کسانی که شایسته عفوند) در کنار آن می گذارد.

سوره الحج(۲۲): آیه ۶۱..... ص: ۲۲۹

(آیه ۶۱)- و از آنجا که وعده نصرت و یاری هنگامی دلگرم کننده و مؤثر است که از شخص قادر و توانایی بوده باشد، لذا در این آیه گوشه ای از قدرت بی پایان خدا را در پهنه عالم هستی چنین باز گو می کند: «این به خاطر آن است که خداوند شب را در روز و روز را در شب داخل می کند» (ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَ يُوَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ). دائما از یکی می کاهد و طبق نظام معینی بر دیگری می افزاید، نظامی پایدار و کاملا حساب شده که هزاران بلکه میلیونها سال برقرار است. و در پایان آیه می گوید: «و خداوند شنوا و بیناست» (وَ أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ).

تقاضای کمک مؤمنان را می شنود، و از حال و کار آنها آگاه است و در موقع لزوم، لطفش به یاری آنها می شتابد، همان گونه که از اعمال و نیت دشمنان حق با خبر است.

سوره الحج(۲۲): آیه ۶۲..... ص: ۲۲۹

(آیه ۶۲)- در این آیه که در واقع دلیلی است برای آنچه قبلا گذشت، می گوید: «این به خاطر آن است که خداوند حق است، و آنچه را غیر از او می خوانند باطل است، و خداوند بلند مقام و بزرگ است» (ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَ أَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ).

اگر می بینید لشکریان حق پیروز می شوند، باطل عقب نشینی می کند، لطف خدا به یاری مؤمنان می شتابد و کافران را تنها می گذارد، به خاطر آن است که آنها باطلند و اینان حق، آنها بر خلاف نظام عالم هستی هستند و سرنوشتشان فنا و نیستی است و اینها هماهنگ با قوانین جهان هستی.

سوره الحج(۲۲): آیه ۶۳..... ص: ۲۲۹

(آیه ۶۳)- نشانه های خدا در صحنه هستی! در آیات گذشته، سخن از قدرت بی پایان خداوند و حقانیت او بود، در اینجا

نشانه‌های مختلفی از این قدرت گسترده و حقانیت مطلقه را بیان می‌کند.

نخست می‌گوید: «آیا ندیدی که خداوند از آسمان آبی فرستاد و زمین (خشکیده و مرده) به واسطه آن سبز و خرم می‌گردد؟! (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ بَرَكِيذِهِ تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۳، ص: ۲۳۰
السَّمَاءِ مَاءً فَتَصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً).

زمینی که آثار حیات از او رخت بر بسته بود و چهره‌ای عبوس و زشت و تیره داشت با نزول قطرات حیات بخش باران، زنده شد و آثار حیات در آن نمایان گشت و لبخند زندگی در چهره او آشکار.

آری «خداوندی (که به سادگی این همه حیات و زندگی می‌آفریند) لطیف و خبیر است» (إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ).
خداوند به مقتضای لطفش باران را می‌فرستد، و به مقتضای خبیر بودنش اندازه‌ای برای آن قائل است که اگر از حد بگذرد سیل است و ویرانی، و اگر کمتر از حد باشد خشکسالی و پژمردگی و این است معنی لطیف بودن و خبیر بودن خداوند.

سوره الحج (۲۲): آیه ۶۴ ..... ص: ۲۳۰

(آیه ۶۴) - نشانه دیگری که برای قدرت بی‌پایان و حقانیت ذات پاک او می‌آورد این است که می‌گوید: «آنچه در آسمانها، و آنچه در زمین است از آن خداست» (لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ).

خالق همه اوست، و مالک همه نیز اوست، و به همین دلیل بر همه چیز توانایی دارد.

و نیز به همین دلیل «خداوند تنها غنی و بی‌نیاز (در عالم هستی) و شایسته هر گونه حمد و ستایش است» (وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ).

پیوند این دو صفت (غنی و حمید) با هم یک پیوند بسیار حساب شده است، چرا که اولاً بسیاری از کسانی که غنی هستند اما بخیلند و استثمارگر و انحصار طلب و غرق غفلت و غرور، ولی غنی بودن خداوند توأم است با لطف و بخشندگی، و جود و سخای او نسبت به بندگان که او را شایسته حمد و ستایش می‌کند.

سوره الحج (۲۲): آیه ۶۵ ..... ص: ۲۳۰

(آیه ۶۵) - باز به نمونه دیگری از این قدرت بی‌پایان در زمینه تسخیر موجودات برای انسانها اشاره کرده، می‌فرماید: «آیا ندیدی که خداوند آنچه را در زمین است مسخر شما کرد» (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ).

تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۳۱

و امکانات آن را در اختیار شما قرار داد تا هر گونه بخواهید از آن بهره بگیرید.

«و همچنین کشتیها را در حالی که در دریاها به فرمان او به حرکت در می‌آیند» و سینه آنها را می‌شکافند و به سوی مقصدها پیش می‌روند (وَ الْفُلُوكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ).

از این گذشته «خداوند آسمان را در جای خود نگه می‌دارد تا بر زمین جز به فرمان او فرود نیفتد» (وَ يُمَسِّكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ).

لذا در پایان آیه اضافه می‌کند: «خداوند نسبت به مردم مهربان و رحیم است» (إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ).

سوره الحج(۲۲): آیه ۶۶..... ص: ۲۳۱

(آیه ۶۶) - سر انجام در این آیه از قدرت پروردگار در مهمترین مسأله جهان هستی، یعنی مسأله حیات و مرگ سخن می گوید و می فرماید: «و او کسی است که شما را زنده کرد» خاک بی جان بودید لباس حیات بر شما پوشانید (وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ). «سپس (بعد از طی دوره حیات) شما را می میراند» (ثُمَّ يُمِيتُكُمْ). و به همان خاک که از آن برخاستید باز می گردید. «و دیگر بار (در رستاخیز) حیاتی نوین به شما می بخشد» (ثُمَّ يُحْيِيكُمْ). و سر از خاک مرده بر می آورید و آماده حساب و جزا می شوید.

اما با این حال «این انسان (در برابر این همه نعمتهایی که خدا در زمین و آسمان در جسم و جان به او ارزانی داشته) کفران کننده و ناسپاس است» و با دیدن این همه نشانه های روشن، ذات پاک او را انکار می کند (إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ).

سوره الحج(۲۲): آیه ۶۷..... ص: ۲۳۱

(آیه ۶۷) - هر امتی عبادتی دارد: در بحثهای گذشته گفتگوهای پیرامون مشرکان داشتیم، از آنجا که مشرکان بطور خصوص و مخالفان اسلام بطور عموم، جر و بحثهایی با پیامبر صلی الله علیه و آله پیرامون مسائل و احکام تازه اسلام داشتند و نسخ و دگرگونی قسمتهایی از احکام شرایع پیشین را نقطه ضعفی برای شریعت اسلام می پنداشتند در حالی که این دگرگونیها نه تنها ضعف نبود بلکه یکی از برنامه های تکامل ادیان محسوب می شد، لذا در این آیه می فرماید «برای هر امتی عبادتی قرار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۳۲

دادیم تا آن عبادت را (در پیشگاه خدا) انجام دهند» (لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ).

آیه گویای این حقیقت است که امتهای پیشین هر کدام برنامه ای مخصوص به خود داشتند که در آن شرایط خاص از نظر زمان و مکان و جهات دیگر کاملترین برنامه بوده است، ولی مسلماً با دگرگون شدن آن شرایط لازم بود احکام تازه تری جانشین آنها شود.

لذا به دنبال این سخن اضافه می کند: «پس نباید در این امر با تو به نزاع برخیزند» (فَلَا يُنَازِعُكَ فِي الْأَمْرِ).

به سوی پروردگارت دعوت کن که بر هدایت مستقیم قرار داری» و راه راست همین است که تو می پویی (وَ اذْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ).

هرگز گفتگوها و ایرادهای بی پایه آنان در روحیه تو کمترین اثری نگذارد که دعوت به سوی خداست، و مسیر تو هدایت، و راحت مستقیم است!

سوره الحج(۲۲): آیه ۶۸..... ص: ۲۳۲

(آیه ۶۸) - «و اگر آنها با تو به جدال برخیزند (و سخنان تو در دل آنها اثر نگذارد در پاسخ آنها) بگو: خدا از اعمالی که شما انجام می دهید آگاهتر است» (وَ اِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ).

سوره الحج(۲۲): آیه ۶۹..... ص: ۲۳۲

(آیه ۶۹) - «و خداوند روز قیامت در میان شما در آنچه اختلاف داشتید داوری می‌کند» (اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ). در صحنه قیامت که صحنه بازگشت به توحید و یکپارچگی و بر طرف شدن اختلافات است حقایق را برای همه شما آشکار می‌سازد.

سوره الحج (۲۲): آیه ۷۰..... ص: ۲۳۲

(آیه ۷۰) - و از آنجا که قضاوت و داوری در قیامت نسبت به اختلافات و اعمال بندگان نیاز به علم و آگاهی وسیعی به همه آنها دارد، در این آیه اشاره به علم بی‌پایان خدا کرده، چنین می‌گوید: «آیا نمی‌دانی که خداوند آنچه را که در آسمانها و زمین است می‌داند؟ (أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ). آری «همه اینها در کتابی ثبت است» (إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ). کتاب علم بی‌پایان خداوند، کتاب عالم هستی و جهان علت و معلول، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۳۳ جهانی که چیزی در آن گم نمی‌شود و نابود نمی‌گردد. و لذا در آخرین جمله می‌فرماید: «این بر خداوند آسان است» (إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ). چرا که همگی موجودات با تمامی خصوصیاتشان نزد او حضور دارند.

سوره الحج (۲۲): آیه ۷۱..... ص: ۲۳۳

(آیه ۷۱) - باز قرآن سخن از مشرکان و برنامه‌های غلط آنها می‌گوید. و از آنجا که یکی از روشنترین دلائل بطلان شرک و بت پرستی این است که هیچ‌گونه دلیل عقلی و نقلی بر جواز این عمل دلالت نمی‌کند، در این آیه می‌فرماید: «و آنها غیر از خدا چیزهایی را می‌پرستند که هیچ‌گونه دلیلی خداوند برای آن نازل نکرده است» (وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزَلْ بِهِ سُلْطَانًا). در واقع این ابطال اعتقاد بت پرستان است که معتقد بودند خدا اجازه بت پرستی را به آنها داده، و این بتها شفیعان درگاه او می‌باشند. سپس اضافه می‌کند: آنها معبودهایی را می‌پرستند که: «علم و دانشی به حقانیت آنها ندارند» (وَ مَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ). یعنی نه از طریق دستور الهی، و نه از طریق دلیل عقل هیچ حجت و برهانی برای کار خود مطلقاً ندارند. بدیهی است کسی که در اعتقاد و اعمال خود متکی به دلیل روشنی نیست، ستمگر است، هم به خویش ستم کرده، و هم به دیگران، و به هنگام گرفتار شدن در چنگال مجازات الهی هیچ کس قدرت دفاع از او ندارد، لذا در پایان آیه می‌گوید: «و برای ستمکاران یاور و راهنمایی نیست» (وَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۷۲..... ص: ۲۳۳

(آیه ۷۲) - سپس به عکس العمل بت پرستان در برابر آیات خدا، و شدت لجاجت و تعصب آنها در یک جمله کوتاه اشاره کرده، می‌گوید: «و هنگامی که آیات روشن ما (که بهره‌گیری از آن برای هر صاحب عقلی آسان است) بر آنها خوانده

می‌شود، در چهره کافران آثار انکار را به خوبی مشاهده می‌کنی» (وَ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا يَنبَغُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرُ).

در حقیقت هنگام شنیدن این آیات بینات، تضادی در میان منطق زنده قرآن و تعصبات جاهلانه آنها پیدا می‌شود، و چون حاضر به تسلیم در برابر حق نیستند، بی‌اختیار آثار آن در چهره‌هاشان به صورت علامت انکار نقش می‌بندد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۳۴

نه تنها اثر انکار و ناراحتی در چهره‌هاشان نمایان می‌شود، بلکه بر اثر شدت تعصب و لجاج «نزدیک است برخیزند و با مشت‌های گره کرده خود به کسانی که آیات ما را بر آنها می‌خوانند حمله کنند!» (يَكَادُونَ يَشُطُّونَ بِالَّذِينَ يَأْتِيهِمْ آيَاتُنَا). قرآن در برابر این بی‌منطقان به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد: «به آنها بگو: آیا (می‌خواهید) من شما را به بدتر از این خیر دهم! (بدتر از این) همان آتش سوزنده [دوزخ] است!» (قُلْ أَفَأَتَّبِعُكُمْ بِشَرِّ مِمَّنْ ذَلِكُمُ النَّارُ).

یعنی اگر به زعم شما این آیات بینات الهی شر است، چون با افکار منحرف و نادرست‌ها هماهنگ نیست، من، بدتر از این را به شما معرفی می‌کنم، که همان مجازات دردناک الهی است که در برابر این لجاج و عناد سرانجام دامانتان را خواهد گرفت. همان آتش سوزانی «که خداوند به کافران وعده داده، و بد سرانجامی است» (وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ بَشَّ الْمَصِيرُ). در حقیقت در برابر این آتش مزاجان پرخاشگر که شعله‌های عصبیت و لجاج، همواره در درونشان افروخته است، پاسخی جز آتش دوزخ نیست! چرا که همیشه مجازات الهی تناسب نزدیکی با چگونگی گناه و عصیان دارد.

سوره الحج (۲۲): آیه ۷۳..... ص: ۲۳۴

(آیه ۷۳) - معبودانی ضعیفتر از یک مگس! در این آیه ترسیم جالب و گویایی از وضع بتها و معبودهای ساختگی، و ضعف و ناتوانی آنها، بیان می‌کند، و بطلان اعتقاد مشرکان را به روشترین وجهی آشکار می‌سازد. روی سخن را به عموم مردم کرده، می‌گوید: «ای مردم! در اینجا مثلی زده شده است گوش به آن فرا دهید» و دقیقاً به آن بیندیشید (يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاذْتَمِعُوا لَهُ).

«کسانی را که شما غیر از خدا می‌خوانید هرگز نمی‌توانند مگسی بیافرینند هر چند برای این کار اجتماع کنند و دست به دست یکدیگر بدهند» (إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۳۵ همه بتها و همه معبودهای آنها و حتی همه دانشمندان و متفکران و مخترعان بشر اگر دست به دست هم بدهند قادر بر آفرینش مگسی نیستند.

بنابراین چگونه می‌خواهید شما اینها را هم ردیف پروردگار بزرگی قرار دهید که آفریننده آسمانها و زمین و هزاران هزار نوع موجود زنده در دریاها و صحراها و جنگلها و اعماق زمین است.

سپس اضافه می‌کند: نه تنها قادر نیستند مگسی بیافرینند بلکه از مقابله با یک مگس نیز عاجزند چرا که «اگر مگس چیزی از آنها را بر باید نمی‌تواند آن را باز پس گیرند!» (وَ إِنْ يَسْأَلُهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِئُوهُ مِنْهُ).

آری! «هم این طلب کنندگان ناتوانند و هم آن مطلوبان» هم این عابدان و هم آن معبودان (ضَعُفَ الطَّالِبُ وَ الْمَطْلُوبُ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۷۴..... ص: ۲۳۵

(آیه ۷۴) - قرآن بعد از بیان مثال زنده فوق، نتیجه گیری می کند که: «خدا را آن گونه که باید بشناسند نشناختند» (ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ).

به قدری در معرفت و شناسایی خدا، ضعیف و ناتوانند که خداوند با آن عظمت را تا سر حد این معبودهای ضعیف و بی مقدار تنزل دادند، و آنها را شریک او شمردند، که اگر کمترین معرفتی در باره خدا داشتند بر این مقایسه خود می خندیدند. و در پایان آیه می فرماید: «خداوند قوی و شکست ناپذیر است» (إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ). او بر همه چیز قادر و تواناست و هیچ کس را قدرت مقابله با او نیست.

سورة الحج (۲۲): آیه ۷۵..... ص: ۲۳۵

اشاره

(آیه ۷۵)

شأن نزول: ..... ص: ۲۳۵

بعضی از مشرکان مانند «ولید بن مغیره» (که مغز متفکر آنان محسوب می شد) به هنگام مبعوث شدن پیامبر صلی الله علیه و آله با تعجب و انکار می گفتند:

أَأُنزِلَ عَلَيْهِ الذُّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا: «آیا از میان همه ما وحی الهی بر محمد (این یتیم فقیر و تهی دست امت ما) نازل شده است؟» آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت که: انتخاب انبیاء و فرشتگان برای رسالت روی معیار شایستگی و معیار معنویت آنها بوده است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۳۶

تفسیر: ..... ص: ۲۳۶

با توجه به این که در آیات گذشته سخن از توحید و شرک و معبودهای پنداری مشرکان در میان بود، و با توجه به این که جمعی از مردم، فرشتگان یا بعضی از پیامبران را برای عبادت برگزیدند، قرآن در این آیه می گوید:

همه رسولان الهی، بندگان سر بر فرمان او هستند «خداوند از فرشتگان، رسولانی بر می گزیند و همچنین از انسانها» (اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ). از فرشتگان رسولانی همچون جبرئیل، و از انسانها فرستادگانی همچون پیامبران بزرگ الهی. و در پایان آیه اضافه می کند: «خداوند شنوا و بیناست» (إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ).

یعنی چنان نیست که خداوند مانند انسانها از کار رسولانش در غیابشان بی خبر باشد، بلکه در هر لحظه از وضع آنها با خبر است.

سوره الحج (۲۲): آیه ۷۶..... ص: ۲۳۶

(آیه ۷۶) - سپس اشاره به مسؤولیت در ابلاغ رسالت از یک سو و مراقبتهای الهی نسبت به آنها از سوی دیگر کرده، می گوید: «خداوند آنچه را در پیش روی آنها و آنچه پشت سر آنهاست می داند» (يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ). هم از آینده آنها آگاه است و هم از گذشته و آنچه را پشت سر نهاده اند. «و همه کارها به خدا باز می گردد» و همه در برابر او مسؤولند (وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ). تا مردم بدانند فرشتگان و پیامبران الهی نیز بندگانی هستند سر بر فرمان خدا، و دارای مسؤولیت در پیشگاه او، و از خود چیزی ندارند جز آنچه خدا به آنها داده است، نه این که معبودان و خدایانی باشند در برابر الله.

سوره الحج (۲۲): آیه ۷۷..... ص: ۲۳۶

(آیه ۷۷) - پنج دستور سازنده و مهم! در این آیه و آیه بعد روی سخن را به افراد با ایمان کرده و یک سلسله دستورات کلی و جامع را که حافظ دین و دنیا و پیروزی آنها در تمام صحنه‌هاست بیان می دارد و با این حسن ختام، «سوره حج» پایان می گیرد. نخست به چهار دستور مهم اشاره کرده، می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! رکوع کنید، و سجده به جا آورید، و پروردگارتان را عبادت کنید، و کار نیک انجام دهید تا رستگار شوید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ بِرْكَزِيده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۳۷
وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ).

سوره الحج (۲۲): آیه ۷۸..... ص: ۲۳۷

(آیه ۷۸) - سپس پنجمین دستور را در زمینه جهاد صادر کرده، می گوید: «و در راه خدا جهاد کنید و حق جهادش را ادا نمایید» (وَ جَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ). «جهاد» در اینجا به معنی هر گونه جهاد و کوشش در راه خدا و تلاش برای انجام نیکیها، و مبارزه با هوسهای سرکش (جهاد اکبر) و پیکار با دشمنان ظالم و ستمگر (جهاد اصغر) است. «حق جهاد» نیز معنی وسیعی دارد که از نظر کیفیت و کمیت و مکان و زمان و سایر جهات از جمله خلوص نیت، همه را شامل می شود. و از آنجا ممکن است این تصور پیدا شود، این همه دستورات سنگین که هر یک از دیگری جامعتر و وسیعتر است چگونه بر دوش ما بندگان ضعیف قرار داده شده است؟ در دنباله آیه می فرماید: «او شما را برگزید» (هُوَ اجْتَبَاكُمْ). و اینها همه دلیل لطف الهی نسبت به شماست. اگر برگزیدگان خدا نبودید این مسؤولیتها بر دوش شما گذارده نمی شد. و در تعبیر بعد می فرماید: «او کار سنگین و شاقی در دین (اسلام) بر شما نگذاشته است» (وَ مَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ). یعنی اگر درست بنگرید اینها تکالیف شاقی نیستند، بلکه با فطرت پاک شما هماهنگ و سازگارند. در سومین تعبیر می گوید: از این گذشته «از آیین پدرتان ابراهیم» پیروی کنید (مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ). سپس تعبیر دیگری در این زمینه دارد می گوید: «او شما را در کتابهای پیشین، مسلمان نامید و همچنین در این کتاب آسمانی»

(هُوَ سَمَّاكُمْ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَ فِي هَذَا).

و مسلمان کسی است که این افتخار را دارد که در برابر همه فرمانهای الهی تسلیم است.

سرانجام پنجمین و آخرین تعبیر شوق آفرین را در باره مسلمانان کرده و آنها را به عنوان الگو و اسوه امتها معرفی می کند و

می فرماید: «هدف این بوده است که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۳۸

پیامبر صلی الله علیه و آله شاهد و گواه بر شما باشد و شما هم گواهان بر مردم!» (لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيداً عَلَيْكُمْ وَ تَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ).

در پایان این آیه بار دیگر وظائف پنجگانه پیشین را در تعبیرات فشرده تری به عنوان تأکید چنین باز گو می کند: «اکنون (که

چنین است و شما دارای این امتیازات و افتخارات هستید) نماز را بر پا دارید، زکات را بدهید و به (آیین حق و ذیل عنایت)

پروردگار تمسک جوئید» (فَأَقِمْوَا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ اعْتَصِمُوا بِاللَّهِ).

که «مولی و سرپرست و یار و یاور شما اوست» (هُوَ مَوْلَاكُمْ).

«چه مولی و سرپرست خوبی، و چه یار و یاور شایسته ای» (فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَ نِعْمَ النَّصِيرُ).

یعنی اگر به شما فرمان داده شده تنها به ذیل عنایت پروردگار تمسک جوئید به خاطر آن است که او برترین و بهترین مولی و

شایسته ترین یار و یاور است.

«پایان سوره حج»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۳۹

آغاز جزء هجدهم قرآن مجید ..... ص: ۲۳۹

سوره مؤنون [۲۳] ..... ص: ۲۳۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۱۱۸ آیه دارد

محتوای سوره: ..... ص: ۲۳۹

مجموع مطالب این سوره را می توان به چند بخش تقسیم کرد:

بخش اول- از آیه «قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ» تا چندین آیه بعد- بیانگر صفاتی است که مایه فلاح و رستگاری مؤمنان است.

بخش دوم به نشانه های مختلف خدا شناسی، و آیات آفاقی و انفسی پروردگار در پهنه عالم هستی، اشاره کرده.

در بخش سوم به شرح سرگذشت عبرت انگیز جمعی از پیامبران بزرگ پرداخته است.

در بخش چهارم روی سخن را به مستکبران کرده، و با دلائل منطقی و گاه با تعبیرات تند و کوبنده به آنها هشدار می دهد، تا

دلهای آماده به خود آید و راه بازگشت به سوی خدا را پیدا کند.

در بخش پنجم بحثهای فشرده ای در باره معاد بیان کرده است.

و در بخش ششم از حاکمیت خداوند بر عالم هستی.

در بخش هفتم باز هم سخن از قیامت، حساب، جزا و پاداش نیکو کاران و کیفر بد کاران به میان می‌آورد، و با بیان هدف آفرینش انسان سوره را پایان می‌دهد.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۴۰

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۲۴۰

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «هر کس سوره مؤمنون را بخواند و در هر جمعه آن را ادامه دهد خداوند پایان زندگی او را با سعادت قرار می‌دهد و جایگاه او در فردوس اعلی (بهشت برین) است، همراه پیامبران و رسولان». البته این فضیلتها برای خواندن با اندیشه و تصمیم بر عمل است.
بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱ ..... ص : ۲۴۰

(آیه ۱) - صفات برجسته مؤمنان! در آغاز این سوره به سر نوشت لذت بخش و پر افتخار - مؤمنان پیش از بیان صفات آنها - اشاره شده تا شعله‌های شوق و عشق را در دلها برای رسیدن به این افتخار بزرگ زنده کند.
می‌فرماید: «مؤمنان رستگار شدند» (قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ). و به هدف نهایی خود در تمام ابعاد رسیدند.
«فلاح و رستگاری» معنی وسیعی دارد که هم پیروزیهای مادی را شامل می‌شود، و هم معنوی را، و در مورد مؤمنان هر دو بعد منظور است.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۲ ..... ص : ۲۴۰

(آیه ۲) - سپس به بیان این صفات پرداخته و قبل از هر چیز انگشت روی نماز گذارده، می‌گوید: «آنها که در نمازشان خشوع دارند» (الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ).
اشاره به این که نماز آنها الفاظ و حرکاتی بی‌روح و فاقد معنی نیست، بلکه به هنگام نماز آن چنان حالت توجه به پروردگار و حضور قلب در آنها پیدا می‌شود که از غیر او جدا می‌گردند و به او می‌پیوندند.
در حدیثی می‌خوانیم که پیامبر صلی الله علیه و آله مردی را دید که در حال نماز با ریش خود بازی می‌کند، فرمود: «اگر او در قلبش خشوع بود اعضای بدنش نیز خاشع می‌شد». اشاره به این که خشوع یک حالت درونی است که در برون اثر می‌گذارد.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۳ ..... ص : ۲۴۰

(آیه ۳) - دومین صفتی را که بعد از صفت خشوع در نماز برای مؤمنان بیان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۴۱ می‌کند این است که: «و آنها که از لغو و بیهودگی روی گردانند» (وَ الَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ).
در واقع تمام حرکات و خطوط زندگی آنان هدفی را دنبال می‌کند، هدفی مفید و سازنده چرا که «لغو» به معنی کارها،

سخنان و افکار بی هدف و بدون نتیجه مفید است.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۴ ..... ص: ۲۴۱

(آیه ۴) - سپس به سومین صفت مؤمنان راستین که جنبه اجتماعی و مالی دارد اشاره کرده، می گوید: «آنها که زکات را انجام می دهند» (وَ الَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۵ ..... ص: ۲۴۱

(آیه ۵) - چهارمین ویژگی مؤمنان را مسأله پاکدامنی و عفت کامل، و پرهیز از هر گونه آلودگی جنسی قرار داده، چنین می گوید: «و آنها که دامان خود را (از آلوده شدن به (بی عفتی) حفظ می کنند» (وَ الَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۶ ..... ص: ۲۴۱

(آیه ۶) - «و تنها آمیزش جنسی به همسران و کنیزانشان دارند، که در بهره گیری از آنان ملامت نمی شوند» (إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۷ ..... ص: ۲۴۱

(آیه ۷) - از آنجا که غریزه جنسی سرکش ترین غرائز انسان است و خویشتن داری در برابر آن نیاز به تقوا و پرهیزکاری فراوان و ایمان قوی و نیرومند دارد، در این آیه بار دیگر روی همین مسأله تأکید کرده، می گوید: «و کسانی که غیر از این طریق را طلب کنند، تجاوزگرند» (فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ).
تعبیر «به محافظت فروج» گویا اشاره به این است که اگر مراقبت مستمر و پی گیر در این زمینه نباشد، بیم آلودگی فراوان است.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۸ ..... ص: ۲۴۱

(آیه ۸) - در این آیه به پنجمین و ششمین صفت برجسته مؤمنان اشاره کرده، می گوید: «و آنها که امانتها و عهد خود را رعایت می کنند» (وَ الَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ).

حفظ و ادای امانت و همچنین پایبند بودن به عهد و پیمان در برابر خالق و خلق از صفات بارز مؤمنان است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۴۲

در مفهوم وسیع «امانت» امانتهای خدا و پیامبران الهی و همچنین امانتهای مردم جمع است، نعمتهای مختلف خدا هر یک امانتی از امانات او هستند، آیین حق، کتب آسمانی، دستور العملهای پیشوایان راه حق و همچنین اموال و فرزندان و پستها و مقامها، همه امانتهای اویند که مؤمنان در حفظ و ادای حق آنها می کوشند.
همچنین حکومت از مهمترین ودیعه های الهی است که باید آن را به اهلش سپرد.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۹ ..... ص: ۲۴۲

(آیه ۹) - در این آیه آخرین ویژگی مؤمنان را که محافظت بر نمازهاست بیان کرده، می‌گوید: «و آنها بر نمازشان مواظبت می‌نمایند» (وَ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ).

جالب این که: نخستین ویژگی مؤمنان را «خشوع در نماز» و آخرین صفت آنها را «محافظت بر نماز» شمرده است، از نماز شروع می‌شود و به نماز ختم می‌گردد چرا که نماز مهمترین رابطه خلق و خالق است که هر گاه با آدابش انجام گیرد زمینه مطمئنی برای همه خوبیها و نیکیها خواهد بود.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۰ ..... ص: ۲۴۲

(آیه ۱۰) - بعد از ذکر این صفات ممتاز، نتیجه نهایی آن را به این صورت بیان می‌کند: آری! «آنها وارثانند» (أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۱ ..... ص: ۲۴۲

(آیه ۱۱) - همان وارثانی «که بهشت برین را به ارث می‌برند و جاودانه در آن خواهند ماند» (الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

«فردوس» به معنی بهشت برین و برترین باغهای بهشت می‌باشد، که طبق ظاهر آیات فوق مخصوص مؤمنانی است که دارای صفات بالا هستند به این ترتیب دیگر بهشتیان در مراحل پایین تر قرار دارند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۲ ..... ص: ۲۴۲

(آیه ۱۲) - مراحل تکامل جنین در رحم مادر: این آیه و قسمتی از آیات آینده، طرق اساسی تحصیل امیان و معرفت را نشان می‌دهد، نخست دست انسان را گرفته و به کاوش در اسرار درون و «سیر در عالم انفس» وا می‌دارد، و در آیتی که بعد از آن خواهد آمد او را به جهان برون و موجودات شگرف عالم هستی توجه می‌دهد و به «سیر آفاقی» می‌پردازد.

نخست می‌گوید: «ما انسان را از چکیده و خلاصه‌ای از گل آفریدیم» (وَلَقَدْ بَرَّكَزِيدَهُ تَفْسِيرَ نُمُونَهُ، ج ۳، ص: ۲۴۳)
حَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۳ ..... ص: ۲۴۳

(آیه ۱۳) - «سپس او را نطفه‌ای در قرارگاه مطمئن [رحم] (ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ).

در حقیقت آیه قبل به آغاز وجود همه انسانها اعم از آدم و فرزندان او اشاره می‌کند که همه به خاک باز می‌گردند و از گل برخاسته‌اند، اما در این آیه به تداوم نسل آدم از طریق ترکیب نطفه نر و ماده و قرار گرفتن در قرارگاه رحم توجه می‌دهد.

تعبیر از رحم به «قراری مکیّن» (قرارگاه امن و امان) اشاره به موقعیت خاص رحم در بدن انسان است، در واقع در محفوظترین نقطه بدن که از هر طرف کاملاً تحت حفاظت است قرار گرفته، ستون فقرات و دنده‌ها از یک سو، استخوان نیرومند لگن

خاصه از سوی دیگر، پوششهای متعدد شکم از سوی سوم حفاظتی که از ناحیه دستها به عمل می آید از سوی چهارم، همگی شواهد این قرارگاه امن و امان است.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۴ ..... ص: ۲۴۳

(آیه ۱۴) - بعد به مراحل شگفت آور و بهت آور سیر نطفه در رحم مادر و چهره های گوناگون خلقت که یکی بعد از دیگری در آن قرارگاه امن و دور از دست بشر ظاهر می شود اشاره کرده، می فرماید: «سپس نطفه را به صورت علقه [خون بسته]، و علقه را به صورت مضغه [چیزی شبیه گوشت جویده شده] و مضغه را به صورت استخوانهایی در آوردیم، و بر استخوانها گوشت پوشاندیم» (ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا).

جمله «فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا» یک معجزه علمی است که پرده از روی این مسأله که در آن روز برای هیچ کس روشن نبود بر می دارد، زیرا قرآن نمی گوید: ما مضغه را تبدیل به استخوان و گوشت کردیم، بلکه می گوید: ما مضغه را تبدیل به استخوان کردیم و بر استخوانها لباس گوشت پوشاندیم، اشاره به این که مضغه نخست تبدیل به استخوان می شود و بعد از آن گوشت روی آن را می پوشاند.

و در پایان آیه به آخرین مرحله که در واقع مهمترین مرحله آفرینش بشر است با یک تعبیر سر بسته و پر معنی اشاره کرده، می فرماید: «سپس ما آن را آفرینش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۴۴ تازه ای دادیم» (ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ).

این همان مرحله ای است که جنین وارد حیات انسانی می شود، که در روایات اسلامی از آن تعبیر به مرحله «نفخ روح» (دمیدن روح در کالبد) شده، و اینجاست که انسان را از همه جهان ممتاز می سازد، و به او شایستگی خلافت خدا در زمین را می دهد. «پس بزرگ و پر برکت است خدایی که بهترین آفرینندگان است» (فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ).

آفرین بر این قدرت نمایی بی نظیر که در ظلمتکده رحم این چنین تصویر بدیعی با این همه عجائب و شگفتیها، بر قطره آبی نقش می زند.

آفرین بر آن علم و حکمتی که این همه استعداد و لیاقت و شایستگی را در چنین موجود ناچیزی ایجاد می کند آفرین بر او و بر خلقت بی نظیرش.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۵ ..... ص: ۲۴۴

(آیه ۱۵) - این آیه از مسأله توحید و شناخت مبدء به طرز زیبا و ظریفی به مسأله «معاد» منتقل می شود، و می گوید: این انسان با همه شگفتیهایش تا ابد زنده نمی ماند، زمانی فرا می رسد که این ساختمان عجیب از هم فرو می ریزد و «شما بعد از این زندگی همگی می میرید» (ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۶ ..... ص: ۲۴۴

(آیه ۱۶) - ولی برای این که این تصور پیش نیاید که با مردن انسان همه چیز پایان می گیرد پس این آفرینش با این همه شکوه و عظمت برای این چند روز زندگی امری بیهوده بوده است بلا فاصله می افزاید: «سپس در روز قیامت (بار دیگر به زندگی باز

می گردید و) بر انگیخته می شوید» البته در سطحی عالیترو در جهانی وسیعتر و گسترده تر (ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۷ ..... ص: ۲۴۴

(آیه ۱۷) - باز هم نشانه های توحید: پس از ذکر آیات انفسی اکنون به جهان برون و آیات آفاقی می پردازد، و عظمت آفرینش را در آسمان و زمین منعکس می کند می فرماید: «ما بر بالای سر شما هفت راه [طبقات هفتگانه آسمان] قرار دادیم» (وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ).

ممکن است این راهها طرق رفت و آمد فرشتگان باشد، و ممکن است مدار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۴۵ گردش ستارگان آسمان - در باره آسمانهای هفتگانه در جلد اول ذیل آیه ۲۹ سوره بقره سخن گفته ایم. و از آنجا که تعدد عوالم و طرق آنها ممکن است این توهم را به وجود آورد که آیا این وسعت و عظمت عالم موجب نخواهد شد که آفریدگار از آنها غافل گردد، در پایان آیه بلا فاصله می فرماید: «و ما (هرگز) از آفرینش (خلق) خود غافل نبوده ایم» (وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۸ ..... ص: ۲۴۵

(آیه ۱۸) - این آیه به یکی دیگر از مظاهر قدرت الهی که از برکات آسمانی و زمین محسوب می شود یعنی باران اشاره کرده، می گوید: «و از آسمان آبی به اندازه معین نازل کردیم» (وَ أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ).

نه آن قدر زیاد که زمینها را در خود غرق کند، و نه آنقدر کم که تشنه کامان در جهان گیاهان و حیوانات سیراب نگردد. سپس به مسأله مهمتری در همین رابطه که مسأله ذخیره آبها در منابع زیر زمینی است پرداخته، می گوید: «و آن را در زمین (در جایگاه مخصوصی) ساکن نمودیم و ما بر از بین بردن آن کاملاً قادریم» (فَأَسْبَغْنَا فِي الْأَرْضِ وَ إِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهَا لَقَادِرُونَ).

می دانیم قشر روئین زمین از دو طبقه کاملاً مختلف تشکیل یافته خداوند بزرگ و منان قشر بالا را نفوذپذیر و قشر زیرین را نفوذناپذیر قرار داده تا آبها در زمین فرو روند و در منطقه نفوذناپذیر مهار شوند و ذخیره گردند، و بعداً از طریق چشمه ها، چاهها و قناتها مورد استفاده واقع شوند، بی آنکه بگنندند و تولید مزاحمت کنند یا آلودگی پیدا کنند (۱).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۹ ..... ص: ۲۴۵

(آیه ۱۹) - در این آیه به دنبال نعمت پر برکت باران به محصولاتی که از آن می روید اشاره کرده، می گوید: «سپس به وسیله آن، باغهایی از درختان نخل و انگور برای شما ایجاد کردیم، باغهایی که در آن میوه های بسیار است و از آن می خورید» (فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ).

---

(۱) باید توجه داشت که عبور آبهای آلوده از قشر نفوذپذیر زمین غالباً موجب تصفیه آن می شود!

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۴۶

خرما و انگور تنها محصول آنها نیست بلکه این دو محصول عمده و پر ارزش آنهاست و گر نه انواع مختلفی از دیگر نیز

میوه‌ها در آن یافت می‌شود.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۲۰ ..... ص: ۲۴۶

(آیه ۲۰) - بعد به یکی دیگر از درختان پر برکتی که از همین آب باران پرورش می‌یابد اشاره کرده، می‌گوید: «و (نیز علاوه بر این باغهای نخل و انگور و میوه‌های دیگر) درختی را که از طور سینا می‌روید [زیتون] و از آن روغن و نان خورش برای خورندگان فراهم می‌آید» آفریدیم (وَ شَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ وَ صَبِغٍ لِللَّكَلِينِ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۲۱ ..... ص: ۲۴۶

(آیه ۲۱) - بعد از بیان گوشه‌ای از نعمتهای پروردگار در جهان گیاهان که به وسیله آب باران پرورش می‌یابد به بخش مهمی از نعمتها و مواهب او در جهان حیوانات پرداخته، می‌گوید: «و در چهار پایان برای شما عبرت بزرگی است» (وَ إِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً).

سپس این عبرت را چنین شرح می‌دهد: «ما از آنچه در درون آنهاست شما را سیراب می‌کنیم» (نُشَقِّكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا). آری! شیر گوارا این غذای نیرو بخش و کامل را از درون این حیوانات، از لابلاهی خون و مانند آن بیرون می‌فرستیم تا بدانید چگونه خداوند قدرت دارد از میان چنین اشیاء ظاهرا آلوده‌ای یک نوشیدنی به این پاکی و گوارایی بیرون فرستد. سپس اضافه می‌کند: مسائل عبرت‌انگیز و برکات حیوانات منحصر به شیر نیست بلکه «برای شما در آنها منافع بسیاری است و از گوشت آنها نیز می‌خورید» (وَ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَ مِنْهَا تَأْكُلُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۲۲ ..... ص: ۲۴۶

(آیه ۲۲) - از همه اینها گذشته، از چهار پایان به عنوان مرکبهای راهوار در خشکی و از کشتیها برای دریاها استفاده کرده «و بر آنها و کشتیها سوار می‌شوید» عَلَيْهَا وَ عَلَى الْفُلْكِ تَحْمَلُونَ). این همه آثار و خواص و فوائد در این حیوانات به راستی مایه عبرت است، هم انسان را به آفریننده این همه نعمت آشنا می‌سازد و هم حس شکر گزاری را در او بر می‌انگیزد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۴۷

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۲۳ ..... ص: ۲۴۷

(آیه ۲۳) - منطق کور دلان مغرور: از آنجا که در آیات گذشته، سخن از توحید و معرفت خداوند و دلائل عظمت او در جهان آفرینش بود، همین مطلب را در این آیه و آیات آینده از زبان پیامبران بزرگ و در لابلاهی تاریخ آنها بیان می‌کند. نخست از نوح نخستین پیامبر اولوا العزم و منادی توحید شروع کرده، می‌گوید: «و ما نوح را به سوی قومش فرستادیم، پس او به آنها گفت: ای قوم من! خداوند یکتا را پرستید که جز او معبودی برای شما نیست» (وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ).

«آیا (با این بیان روشن از پرستش بتها) پرهیز نمی کنید؟» (أَفَلَا تَتَّقُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۲۴ ..... ص: ۲۴۷

(آیه ۲۴) - «جمعیت اشرافی (و مغرور که چشمها را در ظاهر پر می کنند و از درون خالی هستند) از قوم نوح که کافر بودند، گفتند: این مرد جز بشری همچون شما نیست که می خواهد بر شما برتری جوید» (فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ).

و به این ترتیب انسان بودنش را نخستین عیبش دانستند و به دنبال آن متهمش ساختند که او یک فرد سلطه جو است. سپس افزودند: «و اگر خدا می خواست (رسولی بفرستد) فرشتگانی نازل می کرد» (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً). و برای تکمیل این استدلال واهی گفتند: «ما هرگز چنین چیزی را از نیاکان پیشین خود نشنیده ایم» که انسانی دعوی نبوت کند و خود را نماینده خدا بداند! (ما سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۲۵ ..... ص: ۲۴۷

(آیه ۲۵) - ولی این سخنان بی اساس در روح این پیامبر بزرگ اثر نکرد و نوح همچنان به دعوت خود ادامه می داد و نشانه ای از برتری جویی و سلطه طلبی در کار او نبود، لذا او را به اتهام دیگری متهم ساختند و آن اتهام «جنون و دیوانگی» بود که همه پیامبران الهی و رهبران راستین را در طول تاریخ به آن متهم ساختند، گفتند: «او فقط مردی است که به نوعی جنون مبتلاست، پس مدتی در باره او صبر کنید» تا مرگش فرارسد و یا از این بیماری رهایی یابد! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۴۸ (إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَبَرِّضُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۲۶ ..... ص: ۲۴۸

(آیه ۲۶) - پایان عمر یک قوم سرکش! در آیات گذشته بخشی از تهمتهای ناروایی را که دشمنان نوح به او زدند خواندیم ولی از آیات دیگر قرآن به خوبی استفاده می شود که اذیت و آزار این قوم سرکش تنها منحصر به این امور نبود بلکه با هر وسیله ای توانستند او را در فشار و سختی قرار دادند و نوح هنگامی که از تلاشهای خود مأیوس شد و جز گروه اندکی ایمان نیاوردند از خدا تقاضای کمک کرد چنانکه در این آیه می خوانیم: «گفت: پروردگارا! مرا در برابر تکذیبهایی که کردند یاری کن» (قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُون).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۲۷ ..... ص: ۲۴۸

(آیه ۲۷) - در اینجا فرمان پروردگار فرا رسید و مقدمات نجات نوح و یاران اندکش و نابودی مشرکان لجوج فراهم شد. «ما به نوح وحی کردیم که: کشتی را در حضور ما مطابق وحی ما بساز» (فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا). تعبیر «بِأَعْيُنِنَا» (در برابر دیدگان ما) اشاره به این است که تلاش و کوشش تو در این راه در حضور ماست و تحت پوشش حمایت ما.

در ادامه می‌فرماید: «پس هنگامی که فرمان ما (برای غرق آنان) فرا رسد، و آب از تنور بجوشد (که نشانه فرا رسیدن طوفان است) از هر یک از انواع حیوانات یک جفت (نر و ماده) در کشتی سوار کن» (فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ).

«و همچنین خانواده‌ات را مگر آنها [همسر و فرزند کافرت] که قبلاً وعده هلاکشان داده شده است» (وَ أَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ).

و باز اضافه می‌کند: «و دیگر در باره ستمگران (که هم بر خویش ستم کردند و هم بر دیگران) با من سخنی مگو که آنها همگی غرق خواهند شد» و جای شفاعت و گفتگو نیست (وَ لَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۲۸ ..... ص: ۲۴۸

(آیه ۲۸) - در این آیه می‌فرماید: «و هنگامی که تو و همه کسانی که با تو هستند بر کشتی سوار شدید و استقرار یافتید (سپاس خدا را به خاطر این نعمت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۴۹)

بزرگ به جا آور) و بگو: ستایش برای خدایی است که ما را از قوم ستمگر نجات بخشید» (فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَ مَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِّ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۲۹ ..... ص: ۲۴۹

(آیه ۲۹) - و بعد از حمد و ستایش خدا در برابر نخستین نعمت بزرگ او یعنی نجات از چنگال ظالمان، از درگاهش چنین تقاضا کن «بگو: پروردگارا! مرا در منزلگاهی پر برکت فرود آر، و تو بهترین فرود آورندگان» (وَ قُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَ أَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۳۰ ..... ص: ۲۴۹

(آیه ۳۰) - در این آیه اشاره به مجموع این داستان کرده، می‌گوید: «در این (ماجرای نوح و پیرویش بر ستمکاران و مجازات این قوم سرکش به شدیدترین وجه) آیات و نشانه‌هایی (برای صاحبان عقل و اندیشه) است!» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ). «و ما بطور مسلم (همگان را) آزمایش می‌کنیم» (وَ إِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۳۱ ..... ص: ۲۴۹

(آیه ۳۱) - سرنوشت غم‌انگیز یک قوم دیگر (قوم ثمود): در اینجا به بحث پیرامون اقوام دیگری که بعد از نوح (ع) بر سر کار آمدند پرداخته، و منطوق آنها را که هماهنگ منطوق کفار پیشین بوده، و همچنین سر نوشت دردناکشان را شرح می‌دهد، و بحثهایی را که در آیات گذشته ذکر شد تکمیل می‌کند.

نخست می‌گوید: «سپس جمعیت دیگری را بعد از آنها به وجود آوردیم» و قوم تازه‌ای به روی کار آمدند (ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۳۲ ..... ص: ۲۴۹

(آیه ۳۲) - از آنجا که بشر نمی‌تواند بدون یک رهبر الهی باشد خداوند پیامبر بزرگی را برای نشر دعوت توحید و آیین حق و عدالت به سوی آنها فرستاد چنانکه آیه می‌گوید: «و در میان آنها رسولی از خودشان فرستادیم که: پروردگار یکتا را بپرستید جز او معبودی برای شما نیست» (فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ). این همان چیزی بود که نخستین پایه دعوت همه پیامبران را تشکیل می‌داد این ندای توحید بود که زیر بنای همه اصلاحات فردی و اجتماعی است.

«با این همه از شرک و بت پرستی پرهیز نمی‌کنید» (أَفَلَا تَتَّقُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۵۰ منظور «قوم ثمود» است که در سرزمینی در شمال حجاز زندگی می‌کردند و پیامبر بزرگ الهی «صالح» برای هدایت آنها مبعوث شد، آنها کفر ورزیده و راه طغیان پیش گرفتند، سرانجام به وسیله صیحه آسمانی (صاعقه‌ای مرگبار) از میان رفتند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۳۳ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۳۳) - به هر حال بینیم عکس العمل این قوم سرکش در برابر ندای توحیدی این پیامبر بزرگ چه بود؟ قرآن در این آیه می‌گوید: «ولی اشرافیان (خود خواه) از قوم او که کافر بودند، و دیدار آخرت را تکذیب می‌کردند، و در زندگی دنیا به آنان ناز و نعمت داده بودیم گفتند: این بشری است مثل شما، از آنچه شما می‌خورید می‌خورد، و از آنچه می‌نوشید می‌نوشد» پس چگونه می‌تواند پیامبر باشد؟ (وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِلْقَاءِ الْآخِرَةِ وَآتَرْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ). آری! چون دعوت این پیامبر بزرگ را مخالف هوسهای خود می‌دیدند و مزاحم منافع نامشروع و استکبار بی‌دلیلشان، به ستیزه برخاستند، درست با همان منطقی که سرکشان قوم نوح داشتند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۳۴ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۳۴) - سپس به یکدیگر گفتند: «اگر شما بشری همانند خودتان را اطاعت کنید بطور قطع زیانکارید!» (وَلَنْ أَعْطِيَنَّكُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۳۵ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۳۵) - سپس به انکار معاد که همیشه قبول آن سدی بر سر راه خود کامگان و هوسرانان است پرداخته و گفتند: «آیا (این مرد) به شما وعده می‌دهد هنگامی که مردید و خاک و استخوان (پوسیده) شدید باز هم از قبرها بیرون می‌آید» و حیات نوینی را آغاز می‌کنید؟! (أَأَيْدُكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۳۶ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۳۶) - «هیئات! هیئات! از این وعده‌هایی که به شما داده می‌شود» وعده‌های بی‌اساس و تو خالی! (هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا

تُوَعَدُونَ).

اصلاً مگر ممکن است انسانی که مرد و خاک شد و ذرات آن به هر سو پراکنده گشت باز هم به زندگی باز گردد؟ چنین چیزی محال است محال! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۵۱

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۳۷ ..... ص: ۲۵۱

(آیه ۳۷) - سپس با این سخن، انکار معاد را تأکید بیشتری کردند که: «مسلمانان غیر از این زندگی دنیای ما چیزی در کار نیست، پیوسته گروهی از ما می‌میریم و نسل دیگری جای ما را می‌گیرد (و بعد از مرگ دیگر هیچ خبری نیست!) و ما هرگز بر انگیخته نخواهیم شد!» (إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَ نَحْيَا وَ مَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۳۸ ..... ص: ۲۵۱

(آیه ۳۸) - سرانجام به عنوان یک جمع‌بندی در اتهامی که نسبت به پیامبران داشتند چنین گفتند: «او فقط مردی دروغگوست که بر خدا افترا بسته، و ما هرگز به او ایمان نخواهیم آورد!» (إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَ مَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۳۹ ..... ص: ۲۵۱

(آیه ۳۹) - هنگامی که غرور و طغیان آنها از حد گذشت و بی‌شرمی را در انکار رسالت و معجزات و دعوت انسان ساز پیامبران به آخرین حد رساندند، و خلاصه بر همه آنها اتمام حجت شد، این پیامبر بزرگ الهی رو به درگاه خدا کرد و «گفت: پروردگارا! مرا در مقابل تکذیبهای آنها یاری کن» (قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ).

آنها هر چه توانستند گفتند و هر تهمت می‌خواستند زدند، تو مرا کمک فرما.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۴۰ ..... ص: ۲۵۱

(آیه ۴۰) - پروردگار جهان «به او فرمود: آنها به زودی از کار خود پشیمان خواهند گشت» و میوه درخت تلخی را که نشانده‌اند خواهند چشید (قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ). اما زمانی پشیمان می‌شوند که سودی به حالشان ندارد.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۴۱ ..... ص: ۲۵۱

(آیه ۴۱) - و همین طور شد «ناگهان صیحه آسمانی آنها را به حق زیر ضربات خود فرو گرفت» (فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ).

صاعقه‌ای مرگبار با صدایی وحشت‌انگیز و مهیب فرود آمد، همه جا را تکان داد و در هم کوبید و ویران کرد، و اجساد بی‌جان آنها را روی هم ریخت، به قدری سریع و کوبنده بود که حتی قدرت فرار از خانه‌هاشان پیدا نکردند و در درون همان خانه‌هایشان مدفون گشتند.

چنانکه قرآن در پایان این آیات می گوید: «ما آنها را همچون خار و خاشاک برگزیده تفسیر نموده، ج ۳، ص: ۲۵۲ در هم کوبیده شده روی سیلاب قرار دادیم» (فَجَعَلْنَاهُمْ غُدًّا). «دور باد قوم ستمگر» از رحمت خداوند! (فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ).

این در حقیقت نتیجه گیری نهایی از کل این آیات است که آنچه در این ماجرا گفته شد از انکار و تکذیب آیات الهی و انکار معاد و رستاخیز سر چشمه می گیرد، و نتیجه دردناک آن، مخصوص جمعیت و گروه معینی نیست، بلکه همه ستمگران را در طول تاریخ شامل می شود.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۴۲ ..... ص: ۲۵۲

(آیه ۴۲) - اقوام سرکش یکی بعد از دیگری هلاک شدند: پس از پایان داستان قوم ثمود، قرآن در اینجا به اقوام دیگری که بعد از آنها و قبل از موسی (ع) روی کار آمدند اشاره کرده، می گوید: «سپس اقوام دیگری را پس از آنها پدید آوردیم» (ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ).

چرا که این قانون و سنت خداوند بزرگ است که فیض خود را قطع نمی کند و اگر گروهی مانعی بر سر راه تکامل نوع بشر شدند آنها را کنار زده و این قافله را در مسیرش همچنان پیش می برد.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۴۳ ..... ص: ۲۵۲

(آیه ۴۳) - اما این اقوام و طوائف گوناگون هر کدام دارای زمان و اجل معینی بودند و «هیچ امتی بر اجل و سر رسید حتمی خود پیشی نمی گیرد و از آن تأخیر نیز نمی کنند» (ما تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ). بلکه هنگامی که فرمان قطعی پایان حیات آنها صادر می شد از میان می رفتند، نه یک لحظه زودتر و نه دیرتر.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۴۴ ..... ص: ۲۵۲

(آیه ۴۴) - این آیه ناظر به این حقیقت است که دعوت پیامبران در طول تاریخ هیچ گاه قطع نشده، می فرماید: «ما سپس رسولان خود را یکی پس از دیگری فرستادیم» (ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا).

این معلمان آسمانی یکی پس از دیگری می آمدند و می رفتند، ولی اقوام سرکش همچنان بر کفر و انکار خود باقی بودند بطوری که «هر زمان رسولی برای (هدایت) قومی می آمد او را تکذیب می کردند» (كُلٌّ مَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولًا كَذَّبُوهُ).

هنگامی که این کفر و تکذیب از حد گذشت و به قدر کافی اتمام حجت شد «ما این امتهای سرکش را یکی پس از دیگری هلاک نمودیم» و از صحنه روزگار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۵۳

محوشان کردیم (فَأَتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا).

آن چنان نابود شدند که تنها نام و گفتگویی از آنها باقی ماند. آری! «ما آنها را احادیثی قرار دادیم» (وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثًا).

و در پایان آیه، همچون آیات پیشین می گوید: «دور باد (از رحمت خدا) قومی که ایمان نمی آورند» (فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ لَا يُؤْمِنُونَ).

آنها نه تنها در این دنیا دور از رحمت خدا بودند که در سرای دیگر نیز از رحمت الهی دورند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۴۵ ..... ص: ۲۵۳

(آیه ۴۵) - قیام موسی و نابودی فرعونیان فرا می‌رسد: تا اینجا سخن در باره اقوامی بود که پیش از موسی (ع) پیامبر اولوا العزم پروردگار روی کار آمدند و رفتند، اما در اینجا اشاره بسیار کوتاهی به قیام موسی و هارون در برابر فرعونیان و سرانجام کار این قوم مستکبر کرده، می‌فرماید: «سپس موسی و برادرش هارون را با آیات خود و دلیل آشکار و روشن فرستادیم» (ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَ أَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَ سُلْطَانٍ مُّبِينٍ). منظور از «آیات» معجزاتی است که خداوند به موسی بن عمران داد (آیات نه گانه) و منظور از «سلطان مبین»، منطق نیرومند و دلایل دندان شکن موسی (ع) در برابر فرعونیان است.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۴۶ ..... ص: ۲۵۳

(آیه ۴۶) - آری! موسی و برادرش هارون را با این آیات و سلطان مبین فرستادیم «به سوی فرعون و اطرافیان اشرافی و مغرور او» (إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ). اشاره به این که ریشه همه فساد، اینها بودند و هیچ کشوری اصلاح نخواهد شد مگر این که سردمدارانش اصلاح شوند. «ولی (فرعون و اطرافیان) استکبار کردند» و زیر بار آیات حق و سلطان مبین نرفتند (فَاسْتَكْبَرُوا). «و اصولاً آنها مردمی برتری جو و سلطه طلب بودند» (وَ كَانُوا قَوْمًا عَالِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۴۷ ..... ص: ۲۵۴

(آیه ۴۷) - یکی از نشانه‌های روشن برتری جویی آنها این بود که «گفتند: آیا ما به دو انسان همانند خودمان ایمان بیاوریم در حالی که قوم آنها (بنی اسرائیل) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۵۴ بندگان و بردگان ما هستند؟! (فَقَالُوا أَلَمْ نُؤْمِنْ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَ قَوْمَهُمَا لَنَا عَابِدُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۴۸ ..... ص: ۲۵۴

(آیه ۴۸) - با این استدلالات واهی به مخالفت با حق برخاستند «پس موسی و هارون را تکذیب کردند و سرانجام همگی هلاک و نابود شدند» و ملک و حکومتشان بر باد رفت (فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۴۹ ..... ص: ۲۵۴

(آیه ۴۹) - و سرانجام به این ترتیب دشمنان اصلی بنی اسرائیل که سد راه دعوت موسی و هارون بودند از میان رفتند، و دوران آموزش و تربیت الهی بنی اسرائیل فرا رسید. در همین مرحله بود که: «ما به موسی کتاب آسمانی دادیم شاید آنان [بنی اسرائیل] هدایت شوند» (وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۵۰..... ص: ۲۵۴

(آیه ۵۰) - آیتی دیگر از آیات خدا: در آخرین مرحله از شرح سرگذشت پیامبران اشاره کوتاه و مختصری به حضرت مسیح (ع) و همچنین مادرش مریم کرده، می گوید: «و ما فرزند مریم و مادرش را آیت و نشانه‌ای (از عظمت و قدرت خود) قرار دادیم» (وَ جَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَ أُمَّهُ آيَةً).

سپس به بخشی از نعمتها و مواهب بزرگی که به این مادر و فرزند عطا فرموده اشاره کرده، می گوید: «و آنها را در سر زمین بلندی که دارای آرامش و امنیت و آب جاری بود جای دادیم» (وَ أَوَيْنَاهُمَا إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَ مَعِينٍ). احتمال دارد که جمله فوق اشاره به محل تولد مسیح (ع) در بیابان بیت المقدس باشد، جایی که خداوند آن را محل امنی برای این مادر و فرزند قرار داد، و آب گوارا در آن جاری ساخت و از درخت خشکیده خرما به او روزی مرحمت کرد. به هر حال آیه دلیلی است بر حمایت مستمر و دائم خداوند نسبت به رسولان خود و کسانی که از آنها حمایت می کردند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۵۱..... ص: ۲۵۴

(آیه ۵۱) - همگی امت واحدید: در آیات پیشین سخن از سرگذشت پیامبران و امتهایشان بود، در این آیه همه پیامبران را مخاطب ساخته، می گوید: «ای پیامبران! از غذاهای پاکیزه بخورید و عمل صالح به جا آورید که من به آنچه شما انجام می دهید آگاهم» (يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَ اعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا بَرَّكْتُمْ تَعْلَمُونَ عَلِيمٌ).

در این آیه از سه جهت برای انجام عمل صالح کمک گرفته شده است: از جهت تأثیر غذای پاک بر صفای قلب، و از جهت تحریک حس شکر گزاری، و از جهت توجه دادن به این که خدا شاهد و ناظر اعمال آدمی است.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۵۲..... ص: ۲۵۵

(آیه ۵۲) - سپس همه پیامبران و پیروان آنها را به توحید و تقوا دعوت کرده، چنین می گوید: «و این امت شما امت واحدی است» (وَ إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً).

و تفاوت‌های میان شما و همچنین پیامبرانتان هرگز دلیل بر دوگانگی و چندگانگی نیست.

«و من پروردگار شما هستم، پس از مخالفت فرمان من بپرهیزید» (وَ أَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ).

به این ترتیب آیه فوق به وحدت و یگانگی جامعه انسانی، و حذف هر گونه تبعیض و جدایی دعوت می کند، همان گونه که او پروردگار واحد است انسانها نیز امت واحد هستند.

به همین دلیل باید از یک برنامه پیروی کنند همان گونه که پیامبرانشان نیز به آیین واحدی دعوت می کردند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۵۳..... ص: ۲۵۵

(آیه ۵۳) - این آیه - به دنبال دعوتی که به وحدت و یگانگی در آیه قبل شد - انسانها را از پراکندگی و اختلاف با این عبارت بر حذر می دارد: «اما آنها کارهای خود را در میان خویش به پراکندگی کشاندند و هر گروهی به راهی رفتند» (فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ

بَيْنَهُمْ زُبُرًا).

و عجب این که: «هر گروه به آنچه نزد خود دارند خوشحالند» و از دیگران بیزار (كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ).
آیه فوق یک حقیقت مهم روانی و اجتماعی را باز گو می کند و آن تعصب جاهلانه احزاب و گروههاست که هر یک راه و آئینی را برای خود برگزیده، و دریچه های مغز خود را به روی هر سخن دیگری بسته اند این حالت - که از خودخواهی و حب ذات افراطی سر چشمه می گیرد - بزرگترین دشمن تبیین حقایق و رسیدن به اتحاد و وحدت امتهاست.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۵۶

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۵۴ ..... ص: ۲۵۶

(آیه ۵۴) - لذا در این آیه می گوید: اکنون که چنین است «آنها را در جهل و غفلتشان بگذار تا زمانی» که مرگشان فرا رسد، یا گرفتار عذاب الهی شوند که این قبیل افراد سرنوشتی غیر از این ندارند (فَدَرَهُمْ فِي غَمَرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۵۵ ..... ص: ۲۵۶

(آیه ۵۵) - از آنجا که در آیات گذشته سخن از احزاب و گروههای لجوج و متعصب به میان آمد به بعضی دیگر از پندارهای خود بینانه آنان اشاره کرده، می گوید: «آیا آنها گمان می کنند اموال و فرزندان را که به آنان داده ایم ...» (أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَيْنٍ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۵۶ ..... ص: ۲۵۶

(آیه ۵۶) - برای این است که: «درهای خیرات را به سرعت به روی آنها بگشاییم»؟! (نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ).
آیا آنها داشتن اموال سرشار و فرزندان بسیار را دلیل بر حقانیت روش خود می پندارند و نشانه قرب و عظمت در درگاه خدا می دانند؟

نه، هرگز چنین نیست «بلکه آنها نمی فهمند» (بَلْ لَا يَشْعُرُونَ).
آنها نمی دانند که این اموال و فرزندان فراوان در حقیقت یک نوع عذاب و مجازات یا مقدمه عذاب و کیفر برای آنهاست، آنها نمی دانند که خدا می خواهد آنها را در ناز و نعمت فرو برد تا به هنگام گرفتار شدن در چنگال کیفر الهی، تحمل عذاب بر آنها دردناکتر باشد.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۵۷ ..... ص: ۲۵۶

(آیه ۵۷) - بعد از نفی پندارهای این غافلان خود خواه، چگونگی حال مؤمنان و سرعت کنندگان در خیرات را ضمن چند آیه باز گو می کند.

نخست می گوید: «مسلمان کسانی که از خوف پروردگارشان بیمناکند» (إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۵۸ ..... ص: ۲۵۶

(آیه ۵۸) - سپس اضافه می‌کند: «و آنان که به آیات پروردگارشان ایمان می‌آورند» (وَ الَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۵۹..... ص: ۲۵۶

(آیه ۵۹) - بعد از مرحله ایمان به آیات پروردگار، مرحله تزیه و پاک شمردن او از هر گونه شبیه و شریک فرا می‌رسد، می‌گوید: «و آنها که به پروردگارشان شرک نمی‌ورزند» (وَ الَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۵۷

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۶۰..... ص: ۲۵۷

(آیه ۶۰) - بعد از این، مرحله ایمان به معاد و رستاخیز و توجه خاصی که مؤمنان راستین به این مسأله دارند فرا می‌رسد، می‌گوید: «و کسانی که نهایت تلاش و کوشش را در انجام طاعات به خرج می‌دهند و با این حال دل‌هایشان هراسناک است از اینکه سر انجام به سوی پروردگارشان باز می‌گردند» (وَ الَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۶۱..... ص: ۲۵۷

(آیه ۶۱) - بعد از شرح این صفات چهار گانه می‌فرماید: «چنین کسانی در خیرات سرعت می‌کنند و از دیگران پیشی می‌گیرند» و مشمول عنایات ما هستند (أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَ هُمْ لَهَا سَابِقُونَ).
آیات فوق ترسیم جالب و تنظیم کاملاً منطقی برای بیان صفات این گروه از مؤمنان پیشگام است، نخست از ترس آمیخته با احترام و تعظیم - که انگیزه ایمان به پروردگار و نفی هر گونه شرک است - شروع کرده و به ایمان به معاد و دادگاه عدل خدا که موجب احساس مسئولیت و انگیزه هر کار نیک است منتهی می‌گردد و مجموعاً چهار ویژگی و یک نتیجه را بیان می‌کند - دقت کنید.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۶۲..... ص: ۲۵۷

(آیه ۶۲) - از آنجا که صفات برجسته و ویژه مؤمنان که سر چشمه انجام هر گونه کار نیک است و در آیات قبل به آن اشاره شد، این سؤال را بر می‌انگیزد که اتصاف به این صفات و انجام این اعمال، کار همه کس نیست، و از عهده همه بر نمی‌آید. در این آیه به پاسخ پرداخته، می‌گوید: «ما هیچ کس را جز به مقدار توانائیش تکلیف نمی‌کنیم» و از هر کس به اندازه عقل و طاقتش می‌خواهیم (وَ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا).

این تعبیر نشان می‌دهد که وظائف و احکام الهی در حدود توانایی انسانها است، و در هر مورد بیش از میزان قدرت و توانایی باشد ساقط می‌شود و به تعبیر علمای اصول، این قاعده بر تمام احکام اسلامی حکومت دارد و بر آنها مقدم است.

و باز از آنجا که ممکن است این سؤال پیش آید که چگونه این همه انسانها اعمالشان از کوچک و بزرگ، مورد حساب و بررسی قرار می‌گیرد؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۵۸

اضافه می‌کند: «و نزد ما کتابی است که به حق سخن می‌گوید (و تمام اعمال بندگان را ثبت و باز گو می‌کند) و به همین دلیل

هیچ ظلم و ستمی بر آنها نمی‌شود» (وَ لَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَ هُمْ لَا يُظْلَمُونَ).
این اشاره به نامه‌های اعمال و پرونده‌هایی است که همه کارهای آدمی در آن ثبت است و نزد خداوند محفوظ است.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۶۳ ..... ص: ۲۵۸

(آیه ۶۳) - ولی از آنجا که بیان این واقعیات تنها در کسانی اثر می‌کند که مختصر بیداری و آگاهی دارند بلافاصله اضافه می‌کند: «ولی دل‌های آنها از این نامه اعمال (و روز حساب و آیات قرآن) در بی‌خبری فرو رفته و اعمال (زشت) دیگری جز این دارند که پیوسته آن را انجام می‌دهند» (بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هَذَا وَ لَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۶۴ ..... ص: ۲۵۸

(آیه ۶۴) - اما آنها در این غفلت و بی‌خبری همچنان باقی می‌مانند «تا روزی که مترفین را (آنان که غرق ناز و نعمتند) در چنگال عذاب گرفتار سازیم در این هنگام نعره استغاثه آمیز آنها همچون نعره وحوش بیابان بر می‌خیزد» و از سنگینی عذاب و مجازات دردناک الهی ناله سر می‌دهند (حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۶۵ ..... ص: ۲۵۸

(آیه ۶۵) - ولی به آنها خطاب می‌شود «فریاد نکنید و ناله نزنید که شما امروز از ناحیه ما یاری نخواهید شد!» (لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تَنْصُرُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۶۶ ..... ص: ۲۵۸

(آیه ۶۶) - این آیه در حقیقت بیان علت این سر‌نوشت شوم است، می‌گوید:
آیا فراموش کرده‌اید که: «در گذشته آیات من بطور مداوم بر شما خوانده می‌شد اما (به جای این که از آن، درس بیاموزید و بیدار شوید) اعراض می‌کردید و به عقب باز می‌گشتید» (قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تَنْكِبُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۶۷ ..... ص: ۲۵۸

(آیه ۶۷) - نه تنها در برابر شنیدن آیات الهی عقب گرد می‌کردید، بلکه: «در برابر آن حالت استکبار به خود می‌گرفتید» (مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ).

و علاوه بر این «جلسات شب‌نشینی تشکیل می‌دادید و (از پیامبر و قرآن و مؤمنان) بد گویی می‌نمودید» (سَامِرًا تَهْجُرُونَ).
یعنی شبها تا مدت طولانی بیدار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۵۹
می‌مانید و همچون بیماران هذیان می‌گویید و فحش و ناسزا می‌دهید.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۶۸ ..... ص: ۲۵۹

(آیه ۶۸) - بهانه‌های رنگارنگ منکران: در تعقیب آیات گذشته که سخن از اعراض و استکبار کفار در برابر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله بود در اینجا از بهانه‌هایی که ممکن است آنها برای خود در این زمینه بتراشند و پاسخ دندان شکن آن سخن می‌گویند، ضمناً علل واقعی اعراض آنها را نیز شرح می‌دهد که در پنج قسمت خلاصه می‌شود:

نخست می‌گوید: «پس آیا آنها در این گفتار (آیات الهی) تدبیر و اندیشه نکردند؟ (أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ).

آری! نخستین عالم بدبختی آنها تعطیل اندیشه و تفکر در محتوای دعوت تو است، که اگر بود مشکلات آنها حل می‌شد. در دومین مرحله می‌گوید: «یا این که مطالبی برای آنها آمده است که برای نیاکانشان نیامده»؟! (أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ).

یعنی اگر توحید و معاد و دعوت به نیکیها و پاکيها تنها از ناحیه تو بود، ممکن بود بهانه کنند که اینها سخنان نو ظهوری است.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۶۹ ..... ص: ۲۵۹

(آیه ۶۹) - در سومین مرحله می‌گوید: «یا این که آنها پیامبرشان را نشناختند (و از سوابق او آگاه نیستند) لذا او را انکار می‌کنند» (أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ).

یعنی اگر این دعوت از ناحیه شخص مرموز یا مشکوکی صورت گرفته بود ممکن بود بگویند نمی‌توان به ظاهر سخنانش فریب خورد.

ولی اینها سابقه تو را به خوبی می‌دانند، در گذشته تو را «محمد امین» می‌خواندند به عقل و دانش و امانت تو معترف بودند، پس جایی برای این گونه بهانه‌ها نیز نیست.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۷۰ ..... ص: ۲۵۹

(آیه ۷۰) - در چهارمین مرحله می‌گوید: «یا این که می‌گویند: او دیوانه است»؟! (أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ).

یعنی شخص او را به خوبی می‌شناسیم، اما به عقل و فکر او ایمان نداریم، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۶۰ چه بسا این سخنان را از روی جنون می‌گویند، چرا که با افکار عمومی محیط هماهنگ نیست.

قرآن بلافاصله برای نفی این بهانه‌جویی می‌گوید: «بلکه پیامبر برای آنها حق آورده است» و سخنانش گواه بر این حقیقت است (بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ).

عیب کار اینجاست که «بیشتر آنها از حق کراهت دارند» و گریزانند! (وَ أَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۷۱ ..... ص: ۲۶۰

(آیه ۷۱) - در حالی که هیچ لزومی ندارد که حق تابع تمایلات مردم باشد «و اگر حق از هوسهای آنها پیروی کند (و جهان هستی بر طبق تمایل آنها گردش داشت) آسمانها و زمین و همه کسانی که در آنها هستند تباه می‌شوند»! (وَ لَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ وَ مَنْ فِيهِنَّ). زیرا هوی و هوسهای مردم معیار و ضابطه‌ای ندارد، بلکه در بسیاری از موارد به سوی زشتیها می‌گراید.

سپس برای تأکید بیشتر روی این موضوع می‌گوید: «ولی ما قرآنی به آنها دادیم که مایه یاد آوری (و عزت و شرف) برای

آنهاست، ولی آنها از (آنچه مایه) یاد آوریشان (است) روی گردانند» (بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۷۲ ..... ص: ۲۶۰

(آیه ۷۲) - در پنجمین و آخرین مرحله می گوید: «یا این که تو از آنها اجر و مزد و هزینه‌ای (در برابر دعوت) می خواهی با این که مزد پروردگارت بهتر، و او بهترین روزی دهندگان است» (أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَّاجٌ رَبُّكَ خَيْرٌ وَ هُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ). قرآن با بیان گویایی که در این پنج مرحله بیان داشته روشن می سازد که این کور دلان تسلیم حق نیستند و عذرهایی که برای توجیه مخالفت خود ذکر می کنند بهانه‌های بی اساس بیش نیستند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۷۳ ..... ص: ۲۶۰

(آیه ۷۳) - در این آیه به عنوان یک نتیجه گیری کلی از آنچه گذشت چنین می گوید: «بطور قطع و یقین تو آنها را به صراط مستقیم دعوت می کنی» (وَ إِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ). گر چه در بعضی از روایات اسلامی «صراط مستقیم» به ولایت علی علیه السلام برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۶۱ تفسیر شده ولی این گونه روایات بیان بعضی از مصداقهای روشن است، و هیچ منافات با وجود مصادیق دیگر مانند قرآن و ایمان به مبدء و معاد و تقوی و جهاد ندارد.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۷۴ ..... ص: ۲۶۱

(آیه ۷۴) - و نتیجه طبیعی این موضوع همان است که در این آیه باز گو می کند: «و کسانی که به آخرت ایمان ندارند بطور مسلم از این صراط منحرفند» (وَ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَا كِبُونَ). منظور از «صراط» در این آیه همان صراط مستقیم در آیه قبل است. از آیات فوق ضمناً بخشی از صفات رهبران راه حق روشن می گردد: آنها همیشه مردمی بودند شناخته شده به نیکبها که در ترویج مکتب حق اصرار می ورزند هر چند ناخوشایند گروه کثیری باشد. دیگر این که آنها در برابر دعوت خویش پاداش مادی نمی طلبند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۷۵ ..... ص: ۲۶۱

(آیه ۷۵) - طرق مختلف بیدار سازی الهی: از آنجا که در آیات گذشته سخن از بهانه‌های مختلفی بود که منکران حق برای سر پیچی از دعوت پیامبران عنوان می کردند، در اینجا خداوند از طرق اتمام حجت و بیدار سازی آنها سخن می گوید. نخست می فرماید: گاه آنها را مشمول نعمت خود می سازیم تا بیدار شوند «و اگر به آنان رحم کنیم و گرفتاریها و مشکلاتشان را بر طرف سازیم (نه تنها بیدار نمی شوند، بلکه) در طغیانشان لجاجت می ورزند و (در این وادی) سرگردان می مانند!» (وَ لَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَ كَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلْجُوفِ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۷۶ ..... ص: ۲۶۱

(آیه ۷۶) - و گاه آنها را با حوادث دردناک گوش مالی می‌دهیم تا اگر از طریق رحمت و نعمت بیدار نشدند از این راه بیدار شوند، ولی این کار نیز در آنها مؤثر نیست، زیرا «ما آنها را به عذاب و بلا گرفتار ساختیم اما آنها نه در برابر پروردگارشان تواضع و انقیادی نشان دادند و نه به درگاه او توجه و تضرع می‌کنند» (وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعِزَابِ فَمَا اسْتَبَدَّوْا لِرَبِّهِمْ وَ مَا يَتَضَرَّعُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۷۷ ..... ص: ۲۶۱

(آیه ۷۷) - به هر حال ما به این رحمتها و نعمتها و مجازاتهای بیدار کننده همچنان ادامه می‌دهیم و آنها نیز به طغیان و سرکشی و لجاجتشان، «تا هنگامی که دری از عذاب شدید به روی آنها بگشاییم و چنان گرفتار می‌شوند که ناگهان بکلی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۶۲

مایوس گردند» (حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ).

در واقع خداوند دو نوع مجازات دارد «مجازاتهای تربیتی» و «مجازاتهای پاکسازی و استیصال» هدف در مجازاتهای قسم اول آن است که در سختی و رنج قرار گیرند و ضعف و ناتوانی خود را دریابند و از مرکب غرور پیاده شوند. ولی هدف در قسم دوم که در مورد افراد غیر قابل اصلاح صورت می‌گیرد این است که به حکم فرمان آفرینش ریشه کن شوند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۷۸ ..... ص: ۲۶۲

(آیه ۷۸) - قرآن بعد از این بیان، از طریق دیگر وارد می‌شود و به ذکر نعمتهای الهی برای تحریک حس شکر گزاری آنها پرداخته، می‌گوید: «و او کسی است که برای شما گوش و چشم و قلب [عقل] ایجاد کرد، اما کمتر شکر او را به جا می‌آورید» (وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصَارَ وَ الْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ).

تکیه بر این سه موضوع (گوش و چشم و عقل) به خاطر آن است که ابزار اصلی شناخت انسان این سه می‌باشد، مسائل حسی را غالباً از طریق چشم و گوش درک می‌کند و مسائل غیر حسی را به وسیله نیروی عقل.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۷۹ ..... ص: ۲۶۲

(آیه ۷۹) - در این آیه به یکی از مهمترین آیات پروردگار، یعنی خلقت انسان از این زمین خاکی پرداخته، چنین می‌گوید: «و او کسی است که شما را در زمین آفرید» (وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ).

و چون از زمین آفریده شده‌اید باز به زمین باز می‌گردید و دیگر بار برانگیخته شده «به سوی او جمع و محشور می‌شوید» (وَ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ).

و اگر در آفرینش خودتان از خاک بی‌ارزش بیندیشید، کافی است که هستی بخش را بشناسید و نیز امکان مسأله معاد را دریابید.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۸۰ ..... ص: ۲۶۲

(آیه ۸۰) - بعد از ذکر مسأله آفرینش انسان به مسأله مرگ و حیات و آمد و شد شب و روز که از آیات بزرگ پروردگار است پرداخته، چنین می گوید: «و او کسی است که زنده می کند و می میراند و آمد و شد شب و روز از آن اوست، آیا اندیشه نمی کنید؟! (وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۶۳ و به این ترتیب در آیات سه گانه اخیر از انگیزه شناخت پروردگار شروع کرده و با ذکر بخشی از مهمترین آیات انفسی و آفاقی بحث را پایان می دهد.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۸۱ ..... ص: ۲۶۳

(آیه ۸۱) - در این آیه اضافه می کند: اینها اندیشه و عقل را رها کرده و کور کورانه از نیاکان خود تقلید می کنند، «آنها همان می گویند که پیشینیانمان می گفتند» (بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۸۲ ..... ص: ۲۶۳

(آیه ۸۲) - «آنها (از روی تعجب) می گفتند: آیا هنگامی که ما مردیم و خاک و استخوان (پوسیده) شدیم آیا بار دیگر بر انگیزته خواهیم شد؟! (قَالُوا أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۸۳ ..... ص: ۲۶۳

(آیه ۸۳) - این باور کردنی نیست! «این وعده به ما و پدرانمان از قبل داده شده و این فقط افسانه‌های پیشینیان است» (لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۸۴ ..... ص: ۲۶۳

(آیه ۸۴) - و از آنجا که کفار و مشرکان بیش از همه از مسأله معاد وحشت داشتند و به همین دلیل با انواع بهانه‌ها و لطائف الحیل می خواستند شانه از زیر بار آن خالی کنند، قرآن نیز مشروحا و بطور مؤکد از معاد سخن می گوید. و جالب این که در هر مورد از خود مشرکان اعتراف می گیرد و سخن آنها را به خودشان باز می گرداند. نخست می گوید: «بگو: زمین و کسانی که در زمینند از آن کیست، اگر شما می دانید؟! (قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۸۵ ..... ص: ۲۶۳

(آیه ۸۵) - سپس اضافه می کند: آنها بر اساس ندای فطرت و اعتقادی که به خداوند آفریننده هستی دارند «به زودی (در پاسخ تو) می گویند: (مالکیت زمین و آنچه در آن است) همه از آن خداست» (سَيَقُولُونَ لِلَّهِ).

ولی تو به آنها «بگو: اکنون که چنین است (و خود شما نیز اعتراف دارید) آیا متذکر نمی شوید» (قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ).
با این اعتراف صریح و روشن چگونه زنده شدن انسان را بعد از مرگ بعید می شمیرید؟ و از قدرت فراگیر خداوند بزرگ دور
می دانید؟

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۶۴

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۸۶ ..... ص: ۲۶۴

(آیه ۸۶) - دگر بار دستور می دهد از آنها سؤال کن و «بگو: چه کسی پروردگار آسمانهای هفتگانه و پروردگار عرش عظیم
است؟! (قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۸۷ ..... ص: ۲۶۴

(آیه ۸۷) - باز آنها روی همان فطرت توحیدی و اعتقادی که به الله به عنوان خالق هستی دارند «می گویند: (همه اینها) از آن
خداست» (سَيَقُولُونَ لِلَّهِ).

با این اقرار آشکار به آنها «بگو شما (که خود به این واقعیت معترفید) چرا از خدا نمی ترسید» و منکر قیامت و باز گشت مجدد
انسان به زندگی می شوید؟! (قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۸۸ ..... ص: ۲۶۴

(آیه ۸۸) - بار دیگر از آنها در باره حاکمیت بر آسمانها و زمین سؤال کن و «بگو: چه کسی حکومت همه موجودات را در
دست دارد؟! (قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ).

«و چه کسی به بی پناهان پناه می دهد و نیاز به پناه دادن ندارد؟! (وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ).

«اگر راستی از این واقعیتها آگاهید» (إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۸۹ ..... ص: ۲۶۴

(آیه ۸۹) - دیگر بار زبان به اعتراف می گشایند و «می گویند: (ملکوت و حاکمیت و حمایت و پناه دادن در این عالم) منحصر
به خداست» (سَيَقُولُونَ لِلَّهِ).

«بگو: با این حال چگونه (می گویند پیامبر صلی الله علیه و آله شما را سحر کرده و) مسحور او شده اید؟! (قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۹۰ ..... ص: ۲۶۴

(آیه ۹۰) - سر انجام به عنوان یک جمع بندی و نتیجه گیری فشرده و کوتاه می فرماید: نه سحر است و نه جادو و نه چیز دیگر،
«بله ما حق را برای آنها آوردیم و روشن ساختیم و آنها دروغ می گویند» (بَلْ أَتَيْنَاهُم بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۹۱ ..... ص: ۲۶۴

(آیه ۹۱) - شرک جهان را به تباهی می کشد: در آیات گذشته بحثهایی در زمینه معاد و مالکیت و ربوبیت پروردگار بیان شد، در اینجا به مسأله نفی شرک پرداخته، قسمتی از انحرافات مشرکان را مطرح کرده، و به آن پاسخ می گوید.

نخست می فرماید: «خداوند هرگز فرزندی برای خود انتخاب نکرده و معبود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۶۵ دیگری با او نیست» (مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَ مَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ).

مسیحیان عیسی را فرزند حقیقی! او می خوانند و مشرکان نیز فرشتگان را دختران خدا می پنداشتند.

سپس به بیان دلیل بر نفی شرک پرداخته، چنین می گوید: «اگر چنین می شد، هر یک از خدایان مخلوقات خود را تدبیر و اداره می کردند» (إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ).

و طبعاً هر بخشی از عالم با نظام خاصی اداره می شد و این با وحدت نظامی که بر آن حاکم می بینیم سازگار نیست.

به علاوه هر یک از این خدایان برای گسترش قلمرو و حکومت خود سعی داشتند «بعضی بر بعضی دیگر برتری جویند» و این خود سبب دیگری برای از هم گسیختگی نظام جهان می شد (و لَعَلَّا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ).

و در پایان آیه به عنوان یک نتیجه گیری کلی می فرماید: «منزه است خدا از آنچه آنان توصیف می کنند» (سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۹۲ ..... ص: ۲۶۵

(آیه ۹۲) - این آیه پاسخ دیگری به این مشرکان بیهوده گو است می گوید:

«خداوند از غیب و شهود (پنهان و آشکار) آگاه است» (عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّاهِدَةِ).

او هرگز چیزی را به نام خدایانی که شما ادعا می کنید سراغ ندارد.

مگر ممکن است در عالم خدای دیگری باشد و شما از آن آگاه باشید اما خداوندی که خالق شماسست و غیب و شهود جهان را می داند از آن بی خبر باشد؟

و سرانجام با این جمله خط بطلان بر پندارهای خرافی آنها می کشد: «پس خداوند برتر است از آنچه آنها (می گویند و) برای او شریک قائل می شوند» (فَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ).

این جمله ضمناً تهدیدی برای مشرکان است که خداوند از اسرار درون و برون آنها آگاه است و تمام این سخنان را می داند و به موقع آنان را در دادگاه عدل خویش محاکمه و مجازات خواهد کرد.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۹۳ ..... ص: ۲۶۵

(آیه ۹۳) - این آیه هدف آیات گذشته را که تهدید کفار و مشرکان لجوج به عذابهای الهی است، تعقیب می کند، می گوید:

ای پیامبر! «بگو: پروردگار من! اگر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۶۶ عذابهایی را که به آنان وعده داده می شود به من نشان دهی» و در زندگیم آن را ببینم (قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِئِنِّي مَا يُوعَدُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۹۴ ..... ص: ۲۶۶

(آیه ۹۴) - «پروردگارا! مرا در این عذابها با گروه ستمگر قرار مده» (رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ). منظور از این عذاب مجازاتهای دنیوی است که خداوند دامنگیر مشرکان ساخت.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۹۵ ..... ص: ۲۶۶

(آیه ۹۵) - و باز برای تأکید بیشتر روی این موضوع و نفی هر گونه شک و تردید از دشمنان و دلداری و تسلی خاطر به پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان در این آیه اضافه می‌کند: «و ما قادریم که آنچه را (از عذاب) به آنها وعده می‌دهیم به تو نشان دهیم» (وَ إِنَّا عَلَىٰ أَنْ نُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ). و چنانکه می‌دانیم این قدرت پروردگار در صحنه‌های مختلف بعد از آن تاریخ - از جمله در صحنه جنگ بدر - به مرحله فعلیت در آمد.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۹۶ ..... ص: ۲۶۶

(آیه ۹۶) - سپس به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که با این گروه مدارا کن و «بدی را به بهترین راه و روش دفع کن» و پاسخ بدی را به نیکی ده! (ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ). در این راه عجله و شتابی نداشته باشد و بدان «ما به آنچه (آنها می‌گویند و) توصیف می‌کنند آگاه‌تریم» (نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ). می‌دانیم حرکات ناشایست و گفتار خشن و انواع اذیت و آزار آنها تو را ناراحت می‌کند، اما تو بدی را با نیکی پاسخ ده که این خود یکی از مؤثرترین روشها برای بیدار کردن غافلان و فریب خوردگان است ولی ناگفته پیداست که این دستور مخصوص مواردی است که دشمن از آن سوء استفاده نکند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۹۷ ..... ص: ۲۶۶

(آیه ۹۷) - ولی در عین حال باز هم خودت را به خدا بسپار «و بگو: پروردگارا! من از وسوسه‌های شیاطین به تو پناه می‌برم» (وَ قُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۹۸ ..... ص: ۲۶۶

(آیه ۹۸) - نه تنها از وسوسه‌های اغفال کننده آنها، بلکه بگو: «به تو پناه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۶۷ می‌برم از این که آنها نزد من حاضر شوند» (وَ أَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ). و در جلسات من حضور یابند که حضورشان نیز اغوا کننده و زیانبار است. به این ترتیب همه رهروان راه حق باید بطور مداوم از القائات شیطانی بر حذر باشند و همیشه خود را از این نظر در پناه پروردگار قرار دهند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۹۹ ..... ص: ۲۶۷

(آیه ۹۹) - تقاضای ناممکن! در تعقیب بحثهایی که در آیات قبل پیرامون سر سختی مشرکان و گنهکاران در مسیر باطلشان گذشت، در اینجا وضع دردناکشان را به هنگامی که در آستانه مرگ قرار می‌گیرند چنین توصیف می‌کند: آنها به این راه غلط خود همچنان ادامه می‌دهند «تا هنگامی که مرگ یکی از آنها فرا رسد» (حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ). در این هنگام که خود را در حال بریدن از این جهان و قرار گرفتن در جهان دیگر می‌بیند، پرده‌های غرور و غفلت از مقابل دیدگانش کنار میرود گویی سر نوشت دردناک خویش را با چشم می‌بیند، عمر و سرمایه‌های از دست رفته و کوتاهی‌هایی را که در گذشته کرده و گناهانی را که مرتکب شده، عواقب شوم آن را مشاهده می‌کند. اینجاست که فریاد او بلند می‌شود و «می‌گوید: ای پروردگار من! مرا باز گردانید!» (قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۰۰..... ص: ۲۶۷

(آیه ۱۰۰) - مرا باز گردانید «شاید (گذشته خود را جبران کنم و) عمل صالحی در برابر آنچه ترک گفتم به جا آورم» (لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ). اما از آنجا که قانون آفرینش چنین اجازه بازگشتی را به هیچ کس، نه نیکو کار و نه بد کار، نمی‌دهد، به او چنین پاسخ داده می‌شود: «نه! هرگز» راه بازگشتی وجود ندارد (كَلَّا). «این سخنی است که او به زبان می‌گوید» (إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا). سخنی که هرگز از اعماق دلش با اراده و آزادی بر نخواست است و هر وقت امواج بلا فرو بنشیند باز همان برنامه سابق خود را ادامه می‌دهد.

و در پایان آیه، اشاره بسیار کوتاه و پر معنی به جهان اسرار آمیز برزخ کرده، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۶۸ می‌گوید: «و در پشت سر آنها تا روزی که بر انگیخته می‌شوند برزخی وجود دارد» (وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ) «۱».

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۰۱..... ص: ۲۶۸

(آیه ۱۰۱) - گوشه‌ای از مجازات بد کاران: در آیات گذشته چنانکه دیدیم سخن از جهان برزخ در میان بود، و در اینجا سخن از قیامت و قسمتی از حالات مجرمان در آن جهان است. نخست چنین می‌گوید: «پس هنگامی که در صور [شیپور] دمیده شود هیچ یک از پیوندهای خویشاوندی میان آنها در آن روز نخواهد بود و از یکدیگر تقاضای کمک نمی‌کنند» چون کاری از کسی ساخته نیست (فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ). طبق آیات قرآن دو بار «نفخ صور» می‌شود: یک بار به هنگام پایان گرفتن این جهان، و پس از آن تمام کسانی که در آسمانها و زمین هستند می‌میرند و مرگ سراسر عالم را فرا خواهد گرفت و پس از نفخ دوم، رستاخیز مردگان آغاز می‌گردد و انسانها به حیات نوین باز می‌گردند، و آماده حساب و جزا می‌شوند. به هر حال در آیه فوق به دو قسمت از پدیده‌های قیامت اشاره شده: یکی از کار افتادن نسبهاست، زیرا رابطه خویشاوندی و قبیله‌ای که حاکم بر نظام زندگی مردم این جهان است سبب می‌شود که افراد مجرم از بسیاری از مجازاتها فرار کنند، و یا در حل مشکلاتشان از خویشاوندان کمک گیرند، اما در قیامت انسان است و اعمالش، و هیچ کس نمی‌تواند حتی از برادر و

فرزند و پدرش دفاع کند و یا مجازات او را به جان بخرد.

دیگر این که: آنها چنان در وحشت فرو می‌روند که از شدت ترس حساب و کیفر الهی از حال یکدیگر به هیچ وجه سؤال نمی‌کنند، آن روز روزی است که مادر از کودک شیر خوارش غافل می‌شود، و برادر، برادر خود را فراموش می‌کند مردم همچون مستان بنظر می‌رسند ولی مست نیستند، عذاب خدا شدید است!

(۱) واژه «برزخ» در اصل به معنی چیزی است که در میان دو شیء حائل می‌شود و روی همین جهت به عالمی که میان دنیا و عالم آخرت قرار گرفته برزخ گفته می‌شود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۶۹

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۰۲ ..... ص: ۲۶۹

(آیه ۱۰۲) - بعد از قیام قیامت، نخستین مسأله، مسأله سنجش اعمال است با میزان مخصوصی که در آن روز برای این کار تعیین شده، گروهی اعمال پر وزنی دارند که ترازوی اعمال را سنگین می‌کند، در باره این گروه می‌فرماید: «کسانی که وزنه اعمالشان سنگین است همان رستگارانند» (فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ). بطوری که از روایات مختلف بر می‌آید میزان سنجش اعمال انسانها و حتی خود انسانها در آن روز پیشوایان بزرگ و انسانهای نمونه‌اند.

بنا بر این انسانها و اعمالشان را با پیامبران بزرگ و اوصیای آنها مقایسه می‌کنند، و در این مقایسه روشن می‌شود که تا چه اندازه به آنها شباهت دارند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۰۳ ..... ص: ۲۶۹

(آیه ۱۰۳) - «و اما آنها که (بر اثر نداشتن ایمان و عمل صالح) وزنه اعمالشان سبک (یا بی‌وزن) باشد کسانی هستند که سرمایه وجود خود را از دست داده (و زیاد کردند) در جهنم جاودانه خواهند ماند» (وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ).

آنها بزرگترین سرمایه یعنی هستی خویش را در این بازار تجارت دنیا از دست دادند بی‌آنکه در برابر آن چیز ارزشمندی به دست آورند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۰۴ ..... ص: ۲۶۹

(آیه ۱۰۴) - این آیه بخشی از عذابهای دردناک آنها را چنین شرح می‌دهد:

«شعله‌های گرم و سوزان آتش، همچون شمشیر به صورتهای آنها نواخته می‌شود» (تَلْفَحُ وَجُوهَهُمُ النَّارُ).

«و آنها (از شدت ناراحتی و عذاب) در دوزخ چهره‌ای عبوس (و در هم کشیده) دارند» (وَهُمْ فِيهَا كَالْحُوتِ). بطوری که لبهایشان از هم باز می‌ماند.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۰۵ ..... ص: ۲۶۹

(آیه ۱۰۵) - در آیات گذشته سخن از مجازات دردناک دوزخیان بود، و در تعقیب آن گوشه‌ای از گفتگوی پروردگار را با آنها بازگو می‌کند نخست خداوند آنها را با این سخن عتاب‌آمیز مخاطب ساخته، می‌فرماید: «آیا آیات من بر شما خوانده نمی‌شد پس آن را تکذیب می‌کردید؟» (أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۷۰

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۰۶ ..... ص: ۲۷۰

(آیه ۱۰۶) - آنها در پاسخ این سؤال اعتراف می‌کنند و «می‌گویند: (آری چنین است) پروردگارا! بدبختی ما، بر ما چیره شد، و ما قوم گمراهی بودیم» (قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۰۷ ..... ص: ۲۷۰

(آیه ۱۰۷) - شاید با این اعترافات می‌خواهند جلب رحمت پروردگار کنند لذا بلافاصله اضافه می‌کنند: «پروردگارا! ما را از این آتش بیرون ببر» و به دنیا بازگردان تا عمل صالح انجام دهیم (رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا).
«هر گاه بار دیگر برنامه‌های سابق را تکرار کردیم ما قطعاً ستمگریم» و شایسته عفو تو نخواهیم بود (فَإِنْ عُدْنَا فَنَا ظَالِمُونَ).
آنها این سخن را در حالی می‌گویند که گویی از این واقعیت بی‌خبرند که سرای آخرت دار جزاست نه عمل، و باز گشت به دنیا دیگر امکان‌پذیر نیست.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۰۸ ..... ص: ۲۷۰

(آیه ۱۰۸) - به همین دلیل با قاطعیت تمام به آنها پاسخ داده می‌شود خداوند «می‌گوید: دور شوید (و همچنان در دوزخ بمانید، خاموش شوید) و با من سخن مگوئید!» (قَالَ احْسَبُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۰۹ ..... ص: ۲۷۰

(آیه ۱۰۹) - سپس دلیل این سخن را چنین بیان می‌کند: آیا فراموش کرده‌اید «که گروهی از بندگانم می‌گفتند: پروردگارا! ما ایمان آوردیم، ما را ببخش و بر ما رحم کن، و تو بهترین رحم‌کننده گانی؟! (إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۱۰ ..... ص: ۲۷۰

(آیه ۱۱۰) - «اما شما آنها را به باد مسخره گرفتید (و آنقدر در این کار اصرار کردید) تا شما را از یاد من غافل کردند و شما به آنان می‌خندیدید» (فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّىٰ أَنْسَوْكُم ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۱۱ ..... ص: ۲۷۰

(آیه ۱۱۱) - «ولی من امروز به خاطر آن صبر و استقامت و پایداری (در مقابل آن همه استهزا و عدم تزلزل در برنامه‌های الهیشان) آنها را پاداش دادم، آنها پیروز و رستگارند» (إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ).
و اما شما ... شما امروز در بدترین حالات و دردناکترین عذاب گرفتارید و کسی به فریادتان نمی‌رسد و باید هم چنین باشید که مستحق این کیفیید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۷۱

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۱۲ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۱۱۲) - کوتاهی عمر این جهان: در تعقیب آیات گذشته در اینجا نوعی دیگر از مجازاتهای روانی دوزخیان که به صورت سرزنشهای الهی است مطرح شده نخست می‌گوید: در آن روز خداوند آنها را مخاطب قرار داده «می‌گوید: چند سال در روی زمین توقف (و زندگی) کردید؟» (قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۱۳ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۱۱۳) - اما آنها در این مقایسه زندگی دنیا را به قدری کوتاه می‌بینند که «در پاسخ می‌گویند: ما تنها به اندازه یک روز، یا (حتی کمتر از آن) به اندازه بعضی از یک روز، در دنیا توقف داشتیم» (قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ).
در حقیقت عمرهای طولانی در دنیا گویی لحظه‌های زود گذری هستند در برابر زندگی آخرت، که هم نعمتهایش جاویدان است و هم مجازاتهایش نامحدود.
سپس برای تأکید سخن خود، یا برای این که پاسخ دقیقتری گفته باشند، عرض می‌کنند: خداوند! «از آنها که می‌توانند بشمارند پرس!» (فَسْئَلِ الْعَادِينَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۱۴ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۱۱۴) - اینجاست که خداوند به عنوان سرزنش و توبیخ به آنها «می‌گوید:
(آری) شما مقدار کمی (در دنیا) توقف کردید اگر می‌دانستید» (قَالَ إِنَّ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۱۵ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۱۱۵) - در این آیه از راهی دیگر، راهی بسیار مؤثر و آموزنده برای بیدار ساختن این گروه وارد بحث می‌شود و می‌گوید: «آیا گمان کردید که ما شما را بیهوده آفریده‌ایم، و به سوی ما بازگشت نخواهید کرد؟!» (أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ).

این جمله کوتاه و پر معنی یکی از زنده‌ترین دلائل رستاخیز و حساب و جزای اعمال را بیان می‌کند، و آن این که اگر راستی قیامت و معادی در کار نباشد زندگی دنیا عبث و بیهوده خواهد بود، زیرا زندگی این جهان با تمام مشکلاتی که دارد و با این

همه تشکیلات و مقدمات و برنامه‌هایی که خدا برای آن چیده است اگر صرفاً برای همین چند روز باشد بسیار پوچ و بی‌معنی می‌باشد.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۱۶ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۱۱۶) - و از آنجا که این گفتار یعنی عبث نبودن خلقت، سخن مهمی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۷۲ است که نیاز به دلیل محکم دارد در این آیه اضافه می‌کند: «پس برتر است خداوندی که فرمانروای حق است (از این که شما را بی‌هدف آفریده باشد) معبودی جز او نیست و او پروردگار عرش کریم است» (فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ).

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۱۷ ..... ص: ۲۷۲

(آیه ۱۱۷) - رستگاران و نارسنگاران: از آنجا که در آیات گذشته سخن از مسأله «معاد» بود در این آیه اشاره به توحید و نفی هر گونه شرک کرده و بحث «مبدء و معاد» را به این وسیله تکمیل کرده، می‌فرماید: «و هر کس با خدا معبود دیگری را بخواند - و مسلماً هیچ دلیلی بر آن نخواهد داشت - حساب او نزد پروردگارش خواهد بود» (وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ).

آری! مشرکان معاد را با آن دلائل روشن انکار می‌کنند اما شرک را با نداشتن هیچ گونه دلیل پذیرا می‌شوند. و در پایان آیه می‌فرماید: «یقیناً کافران رستگار نخواهند شد» (إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ). چه جالب است که این سوره با «قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ» آغاز شد و با «لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ» بحثهایش به پایان می‌رسد، و این است دور نمای زندگی مؤمنان و کافران از آغاز تا انجام.

سوره مؤمنون (۲۳): آیه ۱۱۸ ..... ص: ۲۷۲

(آیه ۱۱۸) - در آخرین آیه این سوره شریفه به عنوان یک نتیجه‌گیری کلی روی سخن را به پیامبر گرامی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ کرده، می‌گوید: «بگو: پروردگارا! مرا ببخش، و مشمول رحمت خود قرار ده و تو بهترین رحم‌کنندگان» (وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَ ارْحَمْ وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ).

اکنون که گروهی در بیراهه شرک سرگردانند و جمعی گرفتار ظلم و ستم، تو خود را به خدا بسپار و در پناه لطف و رحمت او قرار ده و از او آمرزش و غفران بطلب.

«پایان سوره مؤمنون»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۷۳

سوره نور [۲۴] ..... ص: ۲۷۳

این سوره در «مدینه» نازل شده و ۶۴ آیه است

محتوای سوره: .... ص : ۲۷۳

این سوره را در حقیقت می‌توان سوره پاکدامنی و عفت و مبارزه با آلودگیهای جنسی دانست که در چند مرحله پیاده شده است.

مرحله اول بیان مجازات شدید زن و مرد زنا کار است که در دومین آیه این سوره با قاطعیت تمام مطرح گردیده. مرحله دوم به این امر می‌پردازد که اجرای این حد شدید مسأله ساده‌ای نیست، و از نظر موازین قضائی اسلام شرط سنگینی دارد.

در مرحله سوم برای این که تصور نشود اسلام تنها به برنامه مجازات گنهکار قناعت می‌کند به یکی از مهمترین راههای پیشگیری از آلودگیهای جنسی پرداخته، مسأله نهی از چشم چرانی مردان نسبت به زنان و زنان نسبت به مردان و موضوع حجاب زنان مسلمان را پیش کشیده چرا که تا دو مسأله چشم چرانی و بی‌حجابی ریشه کن نشوند آلودگیها بر طرف نخواهد شد.

مرحله چهارم باز به عنوان یک پیشگیری مهم از آلوده شدن به اعمال منافی عفت دستور ازدواج سهل و آسان را صادر می‌کند.

مرحله پنجم بخشی از آداب معاشرت اصول تربیت فرزندان نسبت به پدران و مادران را در همین رابطه بیان می‌کند.

مرحله ششم بخشی از مسائل مربوط به توحید و مبدء و معاد و تسلیم بودن بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۷۴ در برابر فرمان پیامبر را ذکر می‌کند.

ضمناً به مناسبت بحثهای مربوط به ایمان و عمل صالح سخن از حکومت جهانی مؤمنان صالح العمل به میان آمده است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۲۷۴

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «اموال خود را از تلف و دامن خود را از ننگ بی‌عفتی حفظ کنید به وسیله تلاوت سوره نور، و زنانتان را در پرتو دستوراتش از انحرافات مصون دارید که هر کس قرائت این سوره را در هر شبانه روز ادامه دهد احدی از خانواده او هرگز تا پایان عمر گرفتار عمل منافی عفت نخواهد شد».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره النور (۲۴): آیه ۱ ..... ص : ۲۷۴

(آیه ۱) - می‌دانیم نام این سوره، سوره نور است به خاطر آیه نور که یکی از چشمگیرترین آیات سوره است.

نخستین آیه این سوره در حقیقت اشاره اجمالی به مجموع بحثهای سوره دارد، می‌گوید: این «سوره‌ای است که آن را فرو فرستادیم (و عمل به آن را) واجب نمودیم، و در آن آیات روشنی نازل کردیم شاید شما متذکر شوید» (سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَ فَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ).

اشاره به این که تمام احکام و مطالب این سوره اعم از عقائد و آداب و دستورات همه دارای اهمیت فوق العاده‌ای است زیرا

همه از طرف خداوند نازل شده است.

سورة النور (۲۴): آیه ۲ ..... ص: ۲۷۴

(آیه ۲) - بعد از این بیان کلی، به نخستین دستور قاطع و محکم پیرامون زن و مرد زنا کار پرداخته، می گوید: «هر یک از زن و مرد زنا کار را صد تازیانه بزنید» (الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةً). و برای تأکید بیشتر اضافه می کند: «و نباید رأفت (و محبت کاذب) نسبت به آن دو شما را از اجرای حکم الهی مانع شود اگر به خدا و روز جزا ایمان دارید» (وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۷۵

سرانجام در پایان این آیه به نکته دیگری برای تکمیل نتیجه گیری از این مجازات الهی اشاره کرده، می گوید:

«و باید گروهی از مؤمنان (حضور داشته باشند و) مجازات آن دو را مشاهده کنند» (وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ).

در واقع این آیه مشتمل بر سه دستور است:

- ۱- حکم مجازات زنان و مردان آلوده به فحشاء- منظور از زنا آمیزش جنسی مرد و زن غیر همسر و بدون مجوز شرعی است.
- ۲- تأکید بر این که در اجرای این حد الهی گرفتار محبتها و احساسات بی مورد نشوید.
- ۳- دستور حضور جمعی از مؤمنان در صحنه مجازات است چرا که هدف تنها این نیست که گنهکار عبرت گیرد، بلکه هدف آن است که مجازات او سبب عبرت دیگران هم بشود.

سورة النور (۲۴): آیه ۳ ..... ص: ۲۷۵

(آیه ۳) - از آنجا که در آیه قبل سخن از مجازات زن و مرد زنا کار به میان آمد به همین مناسبت سؤالی پیش می آید که ازدواج مشروع با چنین زنان چه حکمی دارد؟

آیه شریفه این سؤال را چنین پاسخ می گوید: «مرد زنا کار جز با زن زنا کار یا مشرک ازدواج نمی کند و زن زنا کار را جز مرد زنا کار یا مشرک، به ازدواج خود در نمی آورد و این کار بر مؤمنان تحریم شده است!» (الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ).

آیه هم یک واقعیت عینی را بیان می کند که آلودگان همیشه دنبال آلودگان می روند، «هم جنس با هم جنس می کند پرواز» اما افراد پاک و با ایمان هرگز تن به چنین آلودگیها و انتخاب همسران آلوده نمی دهند.

و هم بیان یک حکم شرعی و الهی است و مخصوصا می خواهد مسلمانان را از ازدواج با افراد زنا کار باز دارد، چرا که بیماریهای اخلاقی همچون بیماریهای جسمی غالبا واگیر دار است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۷۶

سورة النور (۲۴): آیه ۴ ..... ص: ۲۷۶

(آیه ۴) - مجازات تهمت: از آنجا که در آیات گذشته مجازات شدیدی برای زن و مرد زنا کار بیان شده بود و ممکن است این موضوع دستاویزی شود برای افراد مغرض و بی تقوا که از این طریق افراد پاک را مورد اتهام قرار دهند، بلافاصله بعد از

بیان مجازات شدید زنا کاران، مجازات شدید تهمت زندگان را بیان می‌کند.

نخست می‌گوید: «و کسانی که زنان پاکدامن را متهم (به عمل منافی عفت) می‌کنند، سپس چهار شاهد (بر مدعای خود) نمی‌آورند، آنها را هشتاد تازیانه بزنید!» (وَ الَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً).

و به دنبال این مجازات شدید، دو حکم دیگر نیز اضافه می‌کند:

«و هرگز شهادت آنها را نپذیرید» (وَ لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا).

«و آنها همان فاسقانند» (وَ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ).

هرگاه «قذف» (اتهام ناموسی) با لفظ صریح انجام گیرد، به هر زبان و به هر شکل بوده باشد حد آن همان گونه که در بالا گفته شد هشتاد تازیانه است، و اگر صراحت نداشته باشد مشمول حکم «تعزیر» است.

این سختگیری در مورد حفظ حیثیت مردم پاکدامن، منحصر به اینجا نیست در بسیاری از تعلیمات اسلام منعکس است.

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «هنگامی که مسلمانی برادر مسلمانش را به چیزی که در او نیست متهم سازد ایمان در قلب او ذوب می‌شود، همانند نمک در آب!»

سوره النور (۲۴): آیه ۵ ..... ص: ۲۷۶

(آیه ۵) - ولی از آنجا که اسلام هرگز راه بازگشت را بر کسی نمی‌بندد، بلکه در هر فرصتی آلودگان را تشویق به پاکسازی خویش و جبران اشتباهات گذشته می‌کند، در این آیه می‌گوید: «مگر کسانی که بعد از آن توبه کنند و جبران نمایند (که خداوند آنها را می‌بخشد) زیرا خدا آمرزنده و مهربان است» (إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَ أَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

و در این صورت هم شهادت آنها در آینده مقبول است، و هم حکم فسق در بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۷۷

تمام زمینه‌ها و احکام اسلامی از آنها برداشته می‌شود.

سوره النور (۲۴): آیه ۶ ..... ص: ۲۷۷

اشاره

(آیه ۶)

شأن نزول: ..... ص: ۲۷۷

سعد بن عباد (بزرگ انصار) خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله در حضور جمعی از اصحاب چنین عرض کرد: «ای پیامبر خدا! هر گاه نسبت دادن عمل منافی عفت به کسی دارای این مجازات است که اگر آن را اثبات نکند باید هشتاد تازیانه بخورد پس من چکنم اگر وارد خانه‌ام شدم و با چشم خود دیدم مرد فاسقی با همسر من در حال عمل خلافی است، اگر بگذارم تا چهار نفر بیایند و ببینند و شهادت دهند او کار خود را کرده است، و اگر بخواهم او را به قتل برسانم کسی از من بدون شاهد نمی‌پذیرد و به عنوان قاتل قصاص می‌شوم، و اگر بیایم و آنچه را دیدم به عنوان شکایت بگویم هشتاد تازیانه بر

پشت من قرار خواهد گرفت!»! این آیه و چهار آیه بعد نازل شد و راه حل دقیقی به مسلمانان ارائه داد.

تفسیر: ..... ص: ۲۷۷

مجازات تهمت به همسر! در اینجا قرآن یک استثناء و تبصره‌ای بر حکم قذف بیان کرده به این معنی که اگر شوهری همسر خود را متهم به عمل منافی عفت کند و بگوید او را در حال انجام این کار خلاف با مرد بیگانه‌ای دیدم حد قذف (هشتاد تازیانه) در مورد او اجرا نمی‌شود، و از سوی دیگر ادعای او بدون دلیل و شاهد نیز در مورد زن پذیرفته نخواهد شد. در اینجا قرآن راه حلی پیشنهاد می‌کند که مسأله به بهترین صورت و عادلانه‌ترین طریق حل می‌گردد. و آن این که نخست باید شوهر چهار بار شهادت دهد که در این ادعا راستگو است.

چنانکه قرآن می‌فرماید: «و کسانی که همسران خود را متهم می‌کنند و گواهی‌های جز خودشان ندارند، هر یک از آنها باید چهار مرتبه به نام خدا شهادت دهد که از راستگویان است» (وَ الَّذِينَ يَزْمُونَ زَوَاجَهُمْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ).

سوره النور (۲۴): آیه ۷ ..... ص: ۲۷۷

(آیه ۷) - «و در پنجمین بار بگوید که لعنت خدا بر او باد اگر از دروغگویان باشد» (وَ الْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ).

به این ترتیب شوهر چهار بار این جمله را تکرار می‌کند: «اشهد بالله انی لمن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۷۸ الصّٰدِقِیْنَ فِیْمَا رَمٰیْتَهَا بِهٖ مِنَ الزَّوٰجِیْنَ» من به خدا شهادت می‌دهم که در این نسبت زنا که به این زن دادم راست می‌گویم!» و در مرتبه پنجم می‌گوید: «لعنت الله علی ان کنت من الکاذبین» لعنت خدا بر من باد اگر دروغگو باشم»

سوره النور (۲۴): آیه ۸ ..... ص: ۲۷۸

(آیه ۸) - در اینجا زن بر سر دو راهی قرار دارد اگر سخنان مرد را تصدیق کند و یا حاضر به نفی این اتهام از خود به ترتیبی که در آیات بعد می‌آید نشود، مجازات و حدّ زنا در مورد او ثابت می‌گردد. «آن زن نیز می‌تواند کیفر (زنا) را از خود دور کند، به این طریق که چهار بار خدا را به شهادت طلبد که آن مرد در این نسبتی که به او می‌دهد از دروغگویان است» (وَ يَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ).

سوره النور (۲۴): آیه ۹ ..... ص: ۲۷۸

(آیه ۹) - «و در مرتبه پنجم (بگوید): غضب خدا بر او باد اگر آن مرد از راستگویان باشد» (وَ الْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ).

و به این ترتیب زن در برابر پنج بار گواهی مرد، دایره به آلودگی او، پنج بار گواهی بر نفی این اتهام می‌دهد چهار بار با این

عبارت: «اشهد بالله أنه لمن الكاذبين فيما رمانى به من الزنا» خدا را به شهادت می‌طلبم که او در این نسبتی که به من داده است دروغ می‌گوید.»

و در پنجمین بار می‌گوید: «ان غضب الله على ان كان من الصادقين» غضب خدا بر من باد اگر او راست می‌گوید.» انجام این برنامه که در فقه اسلامی به مناسبت کلمه «لعن» در عبارات فوق «لعان» نامیده شده، چهار حکم قطعی برای این دو همسر در پی خواهد داشت:

نخست این که بدون نیاز به صیغه طلاق فوراً از هم جدا می‌شوند. دیگر این که برای همیشه این زن و مرد بر هم حرام می‌گردند، یعنی امکان بازگشتشان به ازدواج مجدد با یکدیگر وجود ندارد.

سوم این که حد قذف از مرد و حد زنا از زن برداشته می‌شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۷۹ چهارم اینکه فرزندی که در این ماجرا به وجود آمده از مرد منتفی است یعنی به او نسبتی نخواهد داشت، اما نسبتش با زن محفوظ خواهد بود.

سورة النور (۲۴): آیه ۱۰ ..... ص: ۲۷۹

(آیه ۱۰) - در پایان می‌گوید: «و اگر فضل و رحمت خدا شامل حال شما نبود و این که او توبه پذیر و حکیم است» بسیاری از شما گرفتار مجازات سخت الهی می‌شدید! (و لَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ وَ أَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ). در واقع این آیه یک اشاره اجمالی برای تأکید احکام فوق است، زیرا نشان می‌دهد که برنامه «لعان» یک فضل الهی است و مشکل مناسبات دو همسر را در این زمینه به نحو صحیحی حل می‌کند.

سورة النور (۲۴): آیه ۱۱ ..... ص: ۲۷۹

(آیه ۱۱) - داستان پر ماجرای افک (تهمت عظیم) «۱» از مجموع آیات (۱۱-۱۶) استفاده می‌شود که شخص بی‌گناهی را به هنگام نزول این آیات متهم به عمل منافی عفت نموده بودند، و این شایعه در جامعه پخش شده بود. و نیز گروهی از منافقان به ظاهر مسلمان می‌خواستند از این حادثه بهره برداری غرض آلودی به نفع خویش و به زیان جامعه اسلامی و متزلزل ساختن و جاهت عمومی پیامبر کنند که این آیات نازل شد و با قاطعیت بی‌نظیری با این حادثه برخورد کرد، و منحرفان بد زبان و منافقان تیره دل را محکم بر سر جای خود نشاند.

بدیهی است این احکام در هر محیط و هر عصر و زمان جاری است. قرآن در این آیه بی‌آنکه اصل حادثه را مطرح کند می‌گوید: «مسلمانی که آن تهمت عظیم را مطرح کردند گروهی (متشکل و توطئه‌گر) از شما بودند» (إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ).

سپس به مؤمنانی که از بروز چنین اتهامی نسبت به شخص پاکدامنی سخت ناراحت شده بودند دل‌داری می‌دهد که: «اما گمان نکنید این ماجرا برای شما بد است بلکه خیر شما در آن است» (لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ).

چرا که پرده از روی نیت پلید جمعی از دشمنان شکست خورده و منافقان

(۱) شرح این داستان را در «تفسیر نمونه» ذیل همین آیه مطالعه فرمایید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۸۰

کور دل برداشت، و این بد سیرتان خوش ظاهر را رسوا ساخت، و چه بسا اگر این حادثه نبود و آنها همچنان ناشناخته می ماندند در آینده ضربه سخت تر و خطرناکتری می زدند.

این ماجرا به مسلمانان درس داد که پیروی از شایعه سازان، آنها را به روزهای سیاه می کشاند باید در برابر این کار به سختی بایستند.

سپس در ادامه این آیه به دو نکته اشاره می کند نخست این که می گوید: «آنها هر کدام سهم خود را از این گناهی که مرتکب شدند دارند» (لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ).

اشاره به این که مسؤولیت عظیم سردمداران و بنیانگذاران یک گناه هرگز مانع از مسؤولیت دیگران نخواهد بود.

نکته دوم این که: «و از آنان کسی که بخش مهم آن را بر عهده داشت عذاب عظیمی برای اوست» (وَ الَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ).

سوره النور (۲۴): آیه ۱۲ ..... ص: ۲۸۰

(آیه ۱۲) - سپس روی سخن را به مؤمنانی که در این حادثه فریب خوردند و تحت تأثیر واقع شدند کرده و آنها را شدیداً طی چند آیه مورد سرزنش قرار داده، می گوید: «چرا هنگامی که این (تهمت) را شنیدید مردان و زنان با ایمان نسبت به خود (و کسی که همچون خود آنها بود) گمان خیر نبردند؟! (لَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا). یعنی چرا هنگامی که سخن منافقان را در باره افراد مؤمن استماع کردید با حسن ظن به دیگر مؤمنان که به منزله نفس خود شما هستند برخورد نکردید.

«و (چرا) نگفتند این یک دروغی بزرگ و آشکار است» (وَ قَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ). شما که سابقه زشت و رسوای این گروه منافقان را می دانستید، چرا ساکت شدید.

سوره النور (۲۴): آیه ۱۳ ..... ص: ۲۸۰

(آیه ۱۳) - تا اینجا سرزنش و ملامت آنها جنبه های اخلاقی و معنوی داشت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۸۱ که به هر حال جای این نبود که مؤمنان در برابر چنین تهمت زشتی سکوت کنند و یا آلت دست شایعه سازان کور دل گردند. سپس به بعد قضائی مسأله توجه کرده، می گوید: «چرا چهار شاهد برای آن نیاوردند؟! (لَوْ لَا جَاءُ عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةٍ شُهَدَاءَ). اکنون که این گواهان را نیاوردند پس آنها نزد خدا دروغگویانند» (فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ). این مؤاخذه و سرزنش نشان می دهد که دستور اقامه شهود چهارگانه و همچنین حد قذف در صورت عدم آن، قبل از آیات «افک» نازل شده بود.

سوره النور (۲۴): آیه ۱۴ ..... ص: ۲۸۱

(آیه ۱۴) - سرانجام تمام این سرزنشها را جمع بندی کرده، می گوید: «و اگر فضل و رحمت الهی در دنیا و آخرت شامل حال

شما نمی‌شد به خاطر این گناهی که در آن وارد شدید عذاب سختی دامانتان را می‌گرفت» (وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ).

سوره النور (۲۴): آیه ۱۵ ..... ص: ۲۸۱

(آیه ۱۵) - این آیه در حقیقت توضیح و تبیین بحث گذشته است که چگونه آنها حتی مؤمنان در این گناه بزرگ بر اثر سهل انگاری غوطه‌ور شدند، می‌گوید:

به خاطر بیاورید «هنگامی را که (به استقبال این دروغ بزرگ می‌رفتید و) این شایعه را از زبان یکدیگر می‌گرفتید» (إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ).

«و با دهان خود سخنی می‌گفتید که به آن علم و یقین نداشتید» (و تَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ).

«و گمان می‌کردید این مسأله کوچکی است در حالی که در نزد خدا بزرگ است» (و تَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَ هُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ).

در حدیثی از امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌خوانیم: شدیدترین گناهان گناهی است که صاحبش آن را سبک بشمارد.

در واقع این آیه به سه قسمت از گناهان بزرگ آنها اشاره می‌کند:

«نخست» به استقبال این شایعه رفتن و از زبان یکدیگر گرفتن.

«دوم» منتشر ساختن شایعه‌ای را که هیچ‌گونه علم و یقین به آن نداشتند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۸۲

«سوم» کوچک شمردن شایعه و به عنوان یک وسیله سرگرمی از آن استفاده کردن.

سوره النور (۲۴): آیه ۱۶ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۱۶) - و از آنجا که این حادثه بسیار مهمی بود که گروهی از مسلمانان آن را سبک و کوچک شمرده بودند بار دیگر در

این آیه روی آن تکیه کرده، و موجی تازه از سرزنش بر آنها می‌بارد، و تازیانه‌ای محکمتر بر روح آنها می‌نوازد، و می‌گوید:

«چرا هنگامی که آن را شنیدید نگفتید: ما حق نداریم که به این سخن تکلم کنیم، خداوند! منزهی تو، این بهتان بزرگی است!» (وَلَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ).

در واقع قبلاً تنها به خاطر این ملامت شده بودند که چرا با حسن ظن نسبت به کسانی که مورد اتهام واقع شده بودند نگاه

نکردند، اما در اینجا می‌گوید علاوه بر حسن ظن، شما می‌بایست هرگز به خود اجازه ندهید که لب به چنین تهمت‌ی بکشاید،

تا چه رسد که عامل نشر آن شوید.

سوره النور (۲۴): آیه ۱۷ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۱۷) - اشاعه فحشا ممنوع است: باز در اینجا سخن از «داستان افک» و عواقب شوم و دردناک شایعه‌سازی و اتهام ناموسی

نسبت به افراد پاک است.

نخست می‌گوید: «خداوند شما را اندرز می‌دهد که هرگز چنین کاری را تکرار نکنید اگر ایمان (به خدا و روز جزا) دارید»

(يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ).

یعنی این نشانه ایمان است که انسان به سراغ این گناهان عظیم نرود، در حقیقت جمله مزبور یکی از ارکان توبه را ترسیم

می‌کند، چرا که تنها پشیمانی از گذشته کافی نیست باید نسبت به عدم تکرار گناه در آینده نیز تصمیم گرفت.

سوره النور (۲۴): آیه ۱۸ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۱۸) - و بعد برای تأکید بیشتر که توجه داشته باشند این سخنان، سخنان عادی معمولی نیست، بلکه این خداوند علیم و حکیم است که در مقام تبیین بر آمده و حقایق سر نوشت سازی را روشن می‌سازد، می‌گوید: «و خداوند آیات را برای شما بیان می‌کند و خداوند دانا و حکیم است» (وَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِ وَاللَّهِ عَلِيمٌ حَكِيمٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۸۳
به مقتضای علمش از نیازهای شما و عوامل خیر و شر تان آگاه است و به مقتضای حکمتش دستورات و احکامش را با آن هماهنگ می‌سازد.

سوره النور (۲۴): آیه ۱۹ ..... ص: ۲۸۳

(آیه ۱۹) - باز برای محکم کاری، سخن را از شکل یک حادثه شخصی به صورت بیان یک قانون کلی و جامع تغییر داده و می‌گوید: «کسانی که دوست می‌دارند زشتیها و گناهان قبیح در میان افراد با ایمان اشاعه یابد عذاب دردناکی در دنیا و آخرت دارند» (إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ).
این تعبیر مفهوم وسیعی دارد که هر گونه نشر فساد و اشاعه زشتیها و قبائح و کمک به توسعه آن را شامل می‌شود.
و در پایان آیه می‌فرماید: «و خدا می‌داند و شما نمی‌دانید» (وَ اللَّهُ يَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ).
او می‌داند چه کسانی در قلبشان حب این گناه است و کسانی را که زیر نامهای فریبنده به این عمل شوم می‌پردازند می‌شناسد اما شما نمی‌دانید و نمی‌شناسید.

سوره النور (۲۴): آیه ۲۰ ..... ص: ۲۸۳

(آیه ۲۰) - در این آیه که در عین حال آخرین آیات «افک» و مبارزه با «اشاعه فحشا» و «قذف» مؤمنان پاکدامن است، بار دیگر این حقیقت را تکرار و تأکید می‌کند که: «و اگر فضل و رحمت الهی شامل حال شما نبود و این که خدا مهربان و رحیم است» مجازات سختی داماتان را می‌گرفت (وَ لَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ وَ أَنَّ اللَّهَ رَوْفٌ رَحِيمٌ).

سوره النور (۲۴): آیه ۲۱ ..... ص: ۲۸۳

(آیه ۲۱) - گر چه در اینجا صریحا داستان افک را دنبال نمی‌کند ولی تکمیلی برای محتوای آن بحث محسوب می‌شود، هشدار می‌دهد که همه مؤمنان که هر گاه نخستین و سوسه‌های اشاعه فحشا یا هر گناه دیگر آشکار می‌شود، باید همانجا در مقابل آن ایستاد تا آلودگی گسترش پیدا نکند.

نخست روی سخن را به مؤمنان کرده، می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از گامهای شیطان پیروی نکنید، و هر کس از گامهای شیطان پیروی کند (به انحراف و گمراهی و فحشا و منکر کشیده می‌شود) چرا که شیطان دعوت به فحشا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۸۴

و منکر می کند» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوبَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوبَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ). هرگز یک انسان پاکدامن و با ایمان را نمی شود یک مرتبه در آغوش فساد پرتاب کرد، بلکه گام به گام این راه را می سپرد، و سرانجام گرفتار بدترین کبائر می شود، درست به کسی می ماند که زمام خویش را به دست جنایتکاری سپرده او را گام به گام به سوی پرتگاه می برد، تا سقوط کند و نابود گردد، آری این است «خطوات شیطان».

سپس اشاره به یکی از مهمترین نعمتهای بزرگش بر انسانها در طریق هدایت کرده، چنین می گوید: «و اگر فضل و رحمت الهی بر شما نبود احدی از شما هرگز پاک نمی شد، ولی خداوند هر که را بخواهد تزکیه می کند و خدا شنوا و داناست» (وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيكُم وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ). از یک سو موهبت عقل را داده، و از سوی دیگر موهبت وجود پیامبر و احکامی که از طریق وحی نازل می گردد ولی از این موهبت گذشته توفیقات خاص او و امدادهای غیبی که شامل حال انسانهای آماده و مستعد و مستحق می گردد مهمترین عامل پاکی و تزکیه است.

سوره النور (۲۴): آیه ۲۲ .... ص: ۲۸۴

اشاره

(آیه ۲۲)

شأن نزول: .... ص: ۲۸۴

این آیه در باره گروهی از صحابه نازل شد که بعد از «داستان افک» سوگند یاد کردند که به هیچ یک از کسانی که در این ماجرا درگیر بودند و به این تهمت بزرگ دامن زدند کمک مالی نکنند، و در هیچ موردی با آنها مواسات ننمایند، آیه نازل شد و آنها را از این شدت عمل و خشونت باز داشت و دستور عفو و گذشت داد.

تفسیر: .... ص: ۲۸۴

مجازات هم حسابی دارد! قرآن می گوید: «و آنها که از میان شما دارای برتری (مالی) و وسعت زندگی هستند نباید سوگند یاد کنند (یا تصمیم بگیرند) که انفاق خود را نسبت به نزدیکان و مستمندان و مهاجران در راه خدا قطع نمایند» (وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنكُم وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَى وَالْمَسَاكِينَ بِرِزْقِهِ تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۳، ص: ۲۸۵ وَ الْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ).

این تعبیر نشان می دهد که جمعی از کسانی که آلوده افک شدند از مهاجران در راه خدا بودند که فریب منافقان را خوردند، و خداوند به خاطر سابقه آنها اجازه نداد که آنان را از جامعه اسلامی طرد کنند و تصمیمهایی که بیش از حد استحقاق باشد در باره آنها بگیرند.

سپس برای تشویق و ترغیب مسلمانان به ادامه این گونه کارهای خیر اضافه می‌کند: «و باید عفو کنند و گذشت نمایند» (وَ لِيُغْفِرُوا وَيُغْفَرُوا).

«آیا دوست نمی‌دارید خداوند شما را بیامرزد و خداوند آمرزنده و مهربان است» (أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

پس همان گونه که شما انتظار عفو الهی را در برابر لغزشها دارید باید در مورد دیگران عفو و بخشش را فراموش نکنید. آیات فوق در حقیقت ترسیمی از تعادل «جاذبه» و «دافعه» اسلامی است آیات افک و مجازات شدیدت تهمت زندگان به نوامیس مردم نیروی عظیم دافعه را تشکیل می‌دهد، و آیه مورد بحث که سخن از عفو و گذشت و غفور و رحیم بودن خدا می‌گوید بیانگر جاذبه است!

سوره النور (۲۴): آیه ۲۳ ..... ص: ۲۸۵

(آیه ۲۳) - سپس بار دیگر به مسأله «قذف» و متهم ساختن زنان پاکدامن با ایمان به اتهام ناموسی باز گشته، و بطور مؤکد و قاطع می‌گوید: «کسانی که زنان پاکدامن و بی‌خبر (از هر گونه آلودگی) و مؤمن را به نسبت‌های ناروا متهم می‌سازند در دنیا و آخرت از رحمت الهی بدورند و عذاب بزرگی برای آنهاست» (إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ).

در واقع سه صفت برای این زنان ذکر شده که هر کدام دلیلی است بر اهمیت ظلمی که بر آنها از طریق تهمت وارد می‌گردد.

سوره النور (۲۴): آیه ۲۴ ..... ص: ۲۸۵

(آیه ۲۴) - این آیه چگونگی حال این گروه تهمت زندگان را در دادگاه بزرگ خدا مشخص کرده، می‌گوید: آنها عذاب عظیمی دارند «در آن روز که زبانهای آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۸۶ و دستها و پاهایشان بر ضد آنان به اعمالی که مرتکب شدند گواهی می‌دهند» (يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

زبان آنها بی‌آنکه خودشان مایل باشند به گردش در می‌آید و حقایق را باز گو می‌کند. دست و پای آنها نیز به سخن در می‌آید و حتی طبق آیات قرآن پوست تن آنها سخن می‌گوید. آری! در آنجا که روز آشکار شدن همه پنهانیهاست ظاهر می‌شوند.

سوره النور (۲۴): آیه ۲۵ ..... ص: ۲۸۶

(آیه ۲۵) - سپس می‌گوید: «آن روز خداوند جزای واقعی آنها را بی‌کم و کاست به آنها می‌دهد» (يَوْمَ يَدْرَأُ فِيهِمُ اللَّهُ دِيَاهَهُمُ الْحَقَّ).

و در آن روز «می‌دانند که خداوند حق آشکار است» (وَ يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ).

اگر امروز، و در این دنیا، در حقانیت پروردگار شک و تردید کنید، یا مردم را به گمراهی بکشانند در آن روز نشانه‌های عظمت و قدرت و حقانیتش آن چنان واضح می‌شود که سر سخت‌ترین لجوجان را وادار به اعتراف می‌کند.

سوره النور (۲۴): آیه ۲۶ ..... ص: ۲۸۶

(آیه ۲۶) - نوریان مر نوریان را طالبند! ... این آیه در حقیقت تعقیب و تأکیدی بر آیات افک و آیات قبل از آن است و بیان یک سنت طبیعی در جهان آفرینش می باشد که تشریح نیز با آن هماهنگ است.

می فرماید: «زنان ناپاک از آن مردان ناپاکند، همان گونه که مردان ناپاک، به زنان ناپاک تعلق دارند» (الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ).

و در نقطه مقابل نیز «زنان پاک به مردان پاک تعلق دارند، و مردان پاک از آن زنان پاکند» (وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ).

و در پایان آیه به گروه اخیر یعنی مردان و زنان پاکدامن اشاره کرده، می گوید:

«آنها از نسبتهای نادرستی که به آنان داده می شود مبرا هستند» (أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ).

و به همین دلیل «آمزش و مغفرت الهی و همچنین روزی پر ارزش برای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۸۷ آنهاست» (لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ).

سوره النور (۲۴): آیه ۲۷ ..... ص: ۲۸۷

(آیه ۲۷) - بدون اذن به خانه مردم وارد نشوید: در اینجا بخشی از آداب معاشرت و دستورهای اجتماعی اسلام که ارتباط نزدیکی با مسائل مربوط به حفظ عفت عمومی دارد بیان شده است.

نخست می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! در خانه هایی غیر از خانه خود وارد نشوید تا اجازه بگیرید و بر اهل آن خانه سلام کنید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا).

«این برای شما بهتر است، شاید متذکر شوید» (ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ).

باید در خانه و محیط زندگی خصوصی افراد امنیت کافی وجود داشته باشد به همین دلیل در تمام قوانین دنیا وارد شدن به خانه اشخاص بدون اجازه آنها ممنوع است در اسلام نیز در این زمینه دستور بسیار مؤکد داده شده و آداب و ریزه کاریهایی در این زمینه وجود دارد که کمتر نظیر آن دیده می شود. از جمله، در حدیثی می خوانیم که: «پیامبر به یکی از یارانش فرمود: به هنگام اجازه گرفتن رو بروی در نایست!» و خود آن حضرت هنگامی که به در خانه کسی می آمد رو بروی در نمی ایستاد بلکه در طرف راست یا چپ قرار می گرفت و می فرمود: السَّلَامُ عَلَيكُمْ و به این وسیله اجازه ورود می گرفت.

سوره النور (۲۴): آیه ۲۸ ..... ص: ۲۸۷

(آیه ۲۸) - در این آیه با جمله دیگری این دستور تکمیل می شود: «پس اگر کسی را در آن خانه نیافتید وارد آن نشوید تا به شما اجازه داده شود» (فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ).

ممکن است منظور از این تعبیر آن باشد که گاه در آن خانه کسانی هستند ولی کسی که به شما اذن دهد و صاحب اختیار و صاحب البیت باشد حضور ندارد شما در این صورت حق ورود نخواهید داشت.

سپس اضافه می کند «و اگر به شما گفته شود باز گردید (این سخن را پذیرا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۸۸

شوید و) باز گردید، که برای شما بهتر و پاکیزه ترست» (وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ اِذْ جَعُوا فَاذِجُوا هُوَ اَزْكَى لَكُمْ). و هرگز جواب رد، شما را ناراحت نکند، چه بسا صاحب خانه در حالتی است که از دیدن شما در آن حالت ناراحت می شود. و از آنجا که به هنگام شنیدن جواب منفی گاهی حس کنجکاوی بعضی تحریک می شود و به فکر این می افتند که از درز در، یا از طریق گوش فرا دادن و استراق سمع مطالبی از اسرار درون خانه را کشف کنند در ذیل همین آیه می فرماید: «و خداوند به آنچه انجام می دهید آگاه است» (وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ).

سوره النور (۲۴): آیه ۲۹ ..... ص: ۲۸۸

(آیه ۲۹) - و از آنجا که هر حکم استثنائی دارد که رفع ضرورتها و مشکلات از طریق آن استثناء به صورت معقول انجام می شود در این آیه می فرماید: «گناهی بر شما نیست که وارد خانه های غیر مسکونی بشوید که در آنجا متاعی متعلق به شما وجود دارد» (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ). و در پایان اضافه می نماید: «و خدا آنچه را آشکار می کنید و پنهان می دارید می داند» (وَ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَ مَا تَكْتُمُونَ). شاید اشاره به این است که گاه بعضی از افراد از این استثنا سوء استفاده کرده و به بهانه این حکم وارد خانه های غیر مسکونی می شوند تا کشف اسراری کنند، و یا در خانه های مسکونی به این بهانه که نمی دانستیم مسکونی است داخل شوند اما خدا از همه این امور با خبر است و سوء استفاده کنندگان را به خوبی می شناسد.

سوره النور (۲۴): آیه ۳۰ ..... ص: ۲۸۸

اشاره

(آیه ۳۰)

شأن نزول: ..... ص: ۲۸۸

از امام باقر علیه السلام چنین نقل شده است که جوانی از انصار در مسیر خود با زنی رو برو شد. چهره آن زن نظر آن جوان را به خود جلب کرد تا اینکه وارد کوچه تنگی شد باز همچنان به پشت سر خود نگاه می کرد ناگهان صورتش به دیوار خورد و تیزی استخوان یا قطعه شیشه ای که در دیوار بود صورتش را شکافت! با خود گفت به خدا سوگند من خدمت پیامبر می روم و این ماجرا را باز گو می کنم، هنگامی که چشم رسول خدا به او افتاد فرمود: چه شده است؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص:

۲۸۹

و جوان ماجرا را نقل کرد، در این هنگام جبرئیل، پیک وحی خدا نازل شد و آیه مورد بحث را آورد.

تفسیر: ..... ص: ۲۸۹

مبارزه با چشم چرانی و ترک حجاب: پیش از این گفته‌ایم که این سوره در حقیقت سوره عفت و پاکدامنی و پاکسازی از انحرافات جنسی است، در اینجا احکام نگاه کردن و چشم چرانی و حجاب را بیان می‌دارد.

نخست می‌گوید: «به مؤمنان بگو: چشمهای خود را (از نگاه به نامحرمان) فرو گیرند، و عفاف خود را حفظ کنند» (قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ).

و از آنجا که گاه به نظر می‌رسد که چرا اسلام از این کار که با شهوت و خواست دل بسیاری هماهنگ است نهی کرده، در دنباله آیه می‌فرماید: «این برای آنها پاکیزه‌تر است» (ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ).

سپس به عنوان اخطار برای کسانی که نگاه هوس‌آلود و آگاهانه به زنان نامحرم می‌افکنند و گاه آن را غیر اختیاری قلمداد می‌کنند، می‌گوید: «خداوند از آنچه انجام می‌دهید آگاه است» (إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ).

سوره النور (۲۴): آیه ۳۱ ..... ص: ۲۸۹

اشاره

(آیه ۳۱) - در این آیه به شرح وظایف زنان در این زمینه می‌پردازد، نخست به وظایفی که مشابه مردان دارند اشاره کرده، می‌گوید: «و به زنان با ایمان بگو:

چشمهای خود را (از نگاه هوس‌آلود) فرو گیرند و دامان خود را حفظ نمایند» (وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ).

و به این ترتیب «چشم چرانی» همان گونه که بر مردان حرام است بر زنان نیز حرام می‌باشد، و پوشاندن عورت از نگاه دیگران، چه از مرد و چه از زن برای زنان نیز همانند مردان واجب است.

سپس به مسأله حجاب که از ویژگی زنان است ضمن سه جمله اشاره فرموده:

۱- «و آنها نباید زینت خود را آشکار سازند جز آن مقدار که طبیعتاً ظاهر است» (وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۹۰

بنا بر این زنان حق ندارند زینتهایی که معمولاً پنهانی است آشکار سازند هر چند اندامشان نمایان نشود و به این ترتیب حتی آشکار کردن لباسهای زینتی مخصوصی را که در زیر لباس عادی با چادر می‌پوشند مجاز نیست، چرا که قرآن از ظاهر ساختن چنین زینتهایی نهی کرده است.

۲- حکم دیگری که در آیه بیان شده این است که: «و (اطراف) روسری‌های خود را بر سینه خود افکنند» تا گردن و سینه با آن پوشانده شود (وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ).

از این جمله استفاده می‌شود که زنان قبل از نزول آیه، دامنه روسری خود را به شانه‌ها یا پشت سر می‌افکندند، بطوری که گردن و کمی از سینه آنها نمایان می‌شد، قرآن دستور می‌دهد روسری خود را بر گریبان خود بیفکنند تا هم گردن و هم آن قسمت از سینه که بیرون است مستور گردد.

۳- در سومین حکم مواردی را که زنان می‌توانند در آنجا حجاب خود را بر گیرند و زینت پنهان خود را آشکار سازند با این عبارت شرح می‌دهد:

«و آنها نباید زینت خود را آشکار سازند» (وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ).

«مگر (در دوازده مورد): ۱- «برای شوهرانشان» (إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ).

۲- «یا پدرانشان» (أَوْ آبَائِهِنَّ).

۳- «یا پدر شوهرانشان» (أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ).

۴- «یا پسرانشان» (أَوْ أَبْنَائِهِنَّ).

۵- «یا پسران همسرانشان» (أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ).

۶- «یا برادرانشان» (أَوْ إِخْوَانِهِنَّ).

۷- «یا پسران برادرانشان» (أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ).

۸- «یا پسران خواهرانشان» (أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ).

۹- «یا زنان هم کیششان» (أَوْ نِسَائِهِنَّ).

۱۰- «یا بردگانشان» کنیزانشان (أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۹۱

۱۱- «یا مردان سفیهی که تمایلی به زن ندارند» (أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرِ أَوْلَى الْأَرْبَةِ مِنَ الرَّجَالِ).

۱۲- «یا کودکانی که از امور جنسی مربوط به زنان آگاه نیستند» (أَوْ الطُّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ).

۴- و بالاخره چهارمین حکم را چنین بیان می‌کند: «آنها به هنگام راه رفتن پاهای خود را به زمین نزنند تا زینت پنهانشان

دانسته شود» و صدای خلخال که برپا دارند بگوش رسد (وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ).

آنها در رعایت عفت آن چنان باید دقیق و سختگیر باشند که حتی از رساندن صدای خلخالی که در پای دارند به گوش

مردان بیگانه خودداری کنند.

و سرانجام با دعوت عمومی همه مؤمنان اعم از مرد و زن به توبه و بازگشت به سوی خدا آیه را پایان داده، می‌گوید: «و

همگی به سوی خدا باز گردید ای مؤمنان! تا رستگار شوید» (و تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ).

و اگر در گذشته کارهای خلافی در این زمینه انجام داده‌اید اکنون از خطاهای خود توبه کنید و برای نجات و فلاح به سوی

خدا آبیید که رستگاری تنها بر در خانه اوست.

فلسفه حجاب: ..... ص: ۲۹۱

بدون شک در عصر ما که بعضی نام آن را عصر برهنگی و آزادی جنسی گذارده‌اند و افراد غریزده، بی‌بندوباری زنان را

جزئی از آزادی او می‌دانند سخن از حجاب گفتن برای این دسته ناخوشایند و گاه افسانه‌ای است متعلق به زمانهای گذشته!

ولی مفاسد بی‌حساب و مشکلات و گرفتاریهای روز افزون که از این آزادیهای بی‌قید و شرط به وجود آمده سبب شده که

تدریجا گوش شنوایی برای این سخن پیدا شود.

مسئله این است که آیا زنان (با نهایت معذرت) باید برای بهره‌کشی از طریق سمع و بصر و لمس - جز آمیزش جنسی - در

اختیار همه مردان باشند و یا باید این امور مخصوص همسرانشان گردد؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۹۲

اسلام می‌گوید: کامیابیهای جنسی اعم از آمیزش و لذت گیریهای سمعی و بصری و لمسی مخصوص به همسران است و غیر

از آن گناه، و مایه آلودگی و ناپاکی جامعه می‌باشد که جمله «ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ» در آیات فوق اشاره به آن است.

فلسفه حجاب چیز مکتوم و پنهانی نیست زیرا:

۱- برهنگی زنان که طبعا پیامدهایی همچون آرایش و عشوه‌گری و امثال آن همراه دارد مردان مخصوصا جوانان را در یک حال تحریک دائم قرار می‌دهد تحریکی که سبب کوبیدن اعصاب آنها و ایجاد هیجانهای بیمارگونه عصبی و گاه سرچشمه امراض روانی می‌گردد.

مخصوصا توجه به این نکته که غریزه جنسی نیرومندترین و ریشه دارترین غریزه آدمی است و در طول تاریخ سرچشمه حوادث مرگبار و جنایات هولناکی شده، تا آنجا که گفته‌اند: «هیچ حادثه مهمی را پیدا نمی‌کنید مگر این که پای زنی در آن در میان است!» آیا دامن زدن مستمر از طریق برهنگی به این غریزه و شعله‌ور ساختن آن بازی با آتش نیست؟ آیا این کار عاقلانه‌ای است؟

۲- آمارهای قطعی و مستند نشان می‌دهد که با افزایش برهنگی در جهان، طلاق و از هم گسیختگی زندگی زناشویی در دنیا بطور مداوم بالا رفته است، زیرا در «بازار آزاد برهنگی» که عملا زنان به صورت کالای مشترکی (لااقل در مرحله غیر آمیزشی جنسی) در آمده‌اند دیگر قداست پیمان زناشویی مفهومی نمی‌تواند داشته باشد.

۳- گسترش دامنه فحشاء، و افزایش فرزندان نامشروع، از دردناکترین پیامدهای بی‌حجابی است و دلایل آن مخصوصا در جوامع غربی کاملا نمایان است.

۴- مسأله «ابتذال زن» و «سقوط شخصیت او» در این میان نیز حائز اهمیت فراوان است هنگامی که جامعه زن را با اندام برهنه بخواهد، طبیعی است روز به روز تقاضای آرایش بیشتر و خود نمایی افزونتر از او دارد، و هنگامی که زن را از طریق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۹۳

جاذبه جنسیت و سیله تبلیغ کالاها و دکور اتاقهای انتظار، و عاملی برای جلب جهانگردان و سیاحان و مانند اینها قرار بدهد، در چنین جامعه‌ای شخصیت زن تا سر حد یک عروسک، یا یک کالای بی‌ارزش سقوط می‌کند، و ارزشهای والای انسانی او بکلی به دست فراموشی سپرده می‌شود، و تنها افتخار او جوانی و زیبایی و خود نمایی می‌شود.

و به این ترتیب مبدل به وسیله‌ای خواهد شد برای اشباع هوسهای سرکش یک مشت آلوده فریبکار و انسان نماهای دیو صفت! در چنین جامعه‌ای چگونه یک زن می‌تواند یا ویژگیهای اخلاقی، علم و آگاهی و دانائیش جلوه کند، و حائز مقام والائی گردد؟!

سوره النور (۲۴): آیه ۳۲ ..... ص: ۲۹۳

(آیه ۳۲) - ترغیب به ازدواج آسان: از آغاز این سوره تا به اینجا طرق حساب شده مختلفی برای پیشگیری از آلودگیهای جنسی مطرح شده است.

در اینجا به یکی دیگر از مهمترین طرق مبارزه با فحشاء که ازدواج ساده و آسان، و بی‌ریا و بی‌تکلف است، اشاره شده، زیرا این نکته مسلم است که برای برچیدن بساط گناه، باید از طریق اشباع صحیح و مشروع غرائز وارد شد، آیه شریفه می‌فرماید: «و مردان و زنان بی‌همسر را همسر دهید، و همچنین غلامان و کنیزان صالح و درستکارتان را» (وَ أَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَ الصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَ إِمَائِكُمْ).

بدون شك اصل تعاون اسلامی ایجاب می‌کند که مسلمانان در همه زمینه‌ها به یکدیگر کمک کنند ولی تصریح به این امر در

مورد ازدواج دلیل بر اهمیت ویژه آن است.

اهمیت این مسأله تا به آن پایه است که در حدیثی از امیر مؤمنان علی علیه السّلام می‌خوانیم: «بهترین شفاعت آن است که میان دو نفر برای امر ازدواج میانجیگری کنی، تا این امر به سامان برسد!» و از آنجا که یک عذر تقریباً عمومی و بهانه همگانی برای فراز از زیر بار ازدواج و تشکیل خانواده مسأله فقر و نداشتن امکانات مالی است قرآن به پاسخ آن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۹۴

پرداخته، می‌فرماید: از فقر و تنگدستی آنها نگران نباشید و در ازدواجشان بکوشید چرا که «اگر فقیر و تنگدست باشند خداوند آنها را از فضل خود بی‌نیاز می‌سازد» (إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ).

و خداوند قادر بر چنین کاری هست، چرا که «خداوند واسع و علیم است» (وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ).

قدرتش آن چنان وسیع است که پهنه عالم هستی را فرا می‌گیرد، و علم او چنان گسترده است که از نیات همه کس مخصوصاً آنها که به نیت حفظ عفت و پاکدامنی اقدام به ازدواج می‌کنند آگاه است، و همه را مشمول فضل و کرم خود قرار خواهد داد.

بعد از ازدواج، شخصیت انسان تبدیل به یک شخصیت اجتماعی می‌شود و خود را شدیداً مسؤول حفظ همسر و آبروی خانواده و تأمین وسائل زندگی فرزندان آینده می‌بیند، به همین دلیل تمام هوش و ابتکار و استعداد خود را به کار می‌گیرد و در؟؟؟ آمدهای خود و صرفه جویی تلاش می‌کند و در مدت کوتاهی می‌تواند بر فقر چیره شود و بدون شک امدادهای الهی و نیروهای مرموز معنوی نیز به کمک چنین افراد می‌آید که برای انجام وظیفه انسانی و حفظ پاکی خود اقدام به ازدواج می‌کنند.

سوره النور (۲۴): آیه ۳۳ ..... ص: ۲۹۴

(آیه ۳۳) - ولی از آنجا که گاه با تمام تلاش و کوشش که خود انسان و دیگران می‌کنند وسیله ازدواج فراهم نمی‌گردد و خواه و ناخواه انسان مجبور است مدتی را با محرومیت بگذرانند، مبادا کسانی که در این مرحله قرار دارند گمان کنند که آلودگی جنسی برای آنها مجاز است، و ضرورت چنین ایجاب می‌کند، لذا بلافاصله در این آیه دستور پارسایی را هر چند مشکل باشد به آنها داده، می‌گوید: «و آنها که وسیله ازدواج ندارند باید عفت پیشه کنند، تا خداوند آنان را به فضلش بی‌نیاز

سازد» (وَ لَيْسَتَعْفِيفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۹۵

سپس از آنجا که اسلام به هر مناسبت سخن از بردگان به میان آید عنایت و توجه خاصی به آزادی آنها نشان می‌دهد، از بحث ازدواج، به بحث آزادی بردگان از طریق «مکاتبه» - بستن قرار داد برای کار کردن غلامان و پرداختن مبلغی به اقساط به مالک خود و آزاد شدن - پرداخته می‌گوید: «و بردگانی که از شما تقاضای مکاتبه (برای آزادی) می‌کنند با آنها قرار داد ببندید، اگر رشد و صلاح در آنان احساس می‌کنید» (وَ الَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا).

سپس برای این که بردگان به هنگام ادای این اقساط به زحمت نیفتند دستور می‌دهد که «چیزی از مال خداوند که به شما داده است به آنها بدهید» (وَ آتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ).

هدف واقعی این است که مسلمانان این گروه مستضعف را تحت پوشش کمکهای خود قرار دهند تا هر چه زودتر خلاصی

یابند.

در دنباله آیه به یکی از اعمال بسیار زشت بعضی از دنیا پرستان در مورد بردگان اشاره کرده، می‌فرماید: «کنیزان خود را به خاطر تحصیل متاع زود گذر دنیا مجبور به خود فروشی نکنید، اگر آنها می‌خواهند پاک بمانند!» (وَلَا تُكْرِهُوا فَتِيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِيَبْتِغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا).

این آیه نشان می‌دهد که تا چه حد در عصر جاهلیت مردم گرفتار انحطاط و سقوط اخلاقی بودند که حتی بعد از ظهور اسلام نیز بعضاً به کار خود ادامه می‌دادند، تا این که آیه فوق نازل شد و به این وضع ننگین خاتمه داد، اما متأسفانه در عصر ما که بعضی آن را عصر جاهلیت قرن بیستم نام نهاده‌اند در بعضی از کشورها که دم از تمدن و حقوق بشر می‌زنند این عمل به شدت ادامه دارد.

در پایان آیه - چنانکه روش قرآن است - برای این که راه بازگشت را به روی گنهکاران نبندد بلکه آنها را تشویق به توبه و اصلاح کند می‌گوید: «و هر کس آنها را بر این کار اکراه کند (سپس پشیمان گردد) خداوند بعد از اکراه آنها آمرزنده و مهربان است» (وَمَنْ يُكْرِهْنَهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۹۶

سوره النور (۲۴): آیه ۳۴ ..... ص: ۲۹۶

(آیه ۳۴) - در این آیه - همان گونه که روش قرآن است - به صورت یک جمع بندی اشاره به بحثهای گذشته کرده، می‌فرماید: «ما بر شما آیاتی فرستادیم که حقائق بسیاری را تبیین می‌کند» (وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ) و نیز «مثلها و اخباری از کسانی که پیش از شما بودند» و سر نوشت آنها درس عبرتی برای امروز شماست» (وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ).
«و موعظه و پند و اندرزی برای پرهیز کاران» (وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ).

سوره النور (۲۴): آیه ۳۵ ..... ص: ۲۹۶

(آیه ۳۵) - آیه نور! پیوند و ارتباط این آیه با آیات گذشته از این نظر است که در آیات پیشین سخن از مسأله عفت و مبارزه با فحشاء با استفاده از طرق و وسائل گوناگون بود، و از آنجا که ضامن اجرای همه احکام الهی، مخصوصاً کنترل کردن غرائز سرکش، بخصوص غریزه جنسی که نیرومندترین آنهاست بدون استفاده از پشتوانه «ایمان» ممکن نیست، سر انجام بحث را به ایمان و اثر نیرومند آن کشانیده و از آن سخن می‌گوید.

نخست می‌فرماید: «خداوند نور آسمانها و زمین است» (اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

اگر بخواهیم برای ذات پاک خدا تشبیه و تمثیلی از موجودات حسی این جهان انتخاب کنیم - گر چه مقام با عظمت او از هر شبیه و نظیر برتر است - آیا جز از واژه «نور» می‌توان استفاده کرد؟! همان خدایی که پدید آورنده تمام جهان هستی است، روشنی بخش عالم آفرینش است، همه موجودات زنده به برکت فرمان او زنده‌اند، و همه مخلوقات بر سر خوان نعمت او هستند که اگر لحظه‌ای لطف خود را از آنها باز گیرد همگی در ظلمت فنا و نیستی فرو می‌روند.

و جالب این که هر موجودی به هر نسبت با او ارتباط دارد به همان اندازه نورانیت و روشنایی کسب می‌کند:

قرآن نور است چون کلام اوست.

آیین اسلام نور است چون آیین اوست.

پیامبران نورند چون فرستادگان اویند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۹۷

امامان معصوم انوار الهی هستند چون حافظان آیین او بعد از پیامبرانند.

«ایمان» نور است چون رمز پیوند با اوست.

علم نور است چون سبب آشنایی با اوست.

بنا بر این **اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ**.

بلکه اگر نور را به معنی وسیع کلمه به کار بریم یعنی «هر چیزی که ذاتش ظاهر و آشکار و ظاهر کننده غیر باشد» در این صورت به کار بردن کلمه «نور» در ذات پاک او جنبه تشبیه هم نخواهد داشت، چرا که چیزی در عالم خلقت از او آشکارتر نیست، و تمام آنچه غیر اوست از برکت وجود او آشکار است.

و به این ترتیب همه انوار هستی از نور او مایه می‌گیرد، و به نور ذات پاک او منتهی می‌شود.

قرآن بعد از بیان حقیقت فوق با ذکر یک مثال زیبا و دقیق چگونگی نور الهی را در اینجا مشخص می‌کند و می‌فرماید: «مثل نور او (خداوند) همانند چراغ‌دانی است که در آن چراغی (پر فروغ) باشد، آن چراغ در حبابی قرار گیرد، حبابی شفاف و درخشانده همچون یک ستاره فروزان» **(مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ)**.

و «این چراغ با روغنی افروخته می‌شود که از درخت پر برکت زیتونی گرفته شده که نه شرقی است و نه غربی» **(يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ)**.

روغنش آن چنان صاف و خالص است که «نزدیک است بدون تماس با آتش شعله‌ور شود»! **(يَكَادُ زَيْتُهَا يُضَيِّئُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ)**.

«نوری است بر فراز نوری» **(نُورٌ عَلَى نُورٍ)**.

و «خدا هر کس را بخواهد به نور خود هدایت می‌کند» **(يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ)**.

«و خداوند برای مردم مثلها می‌زند» **(وَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ)**.

«و خداوند به هر چیزی داناست» **(وَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)**. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۹۸

توضیح این مثل: نور ایمان که در قلب مؤمنان است دارای همان چهار عاملی است که در یک چراغ پر فروغ موجود است:

«مِصْبَاحٌ» همان شعله‌های ایمان است که در قلب مؤمن آشکار می‌گردد و فروغ هدایت از آن منتشر می‌شود.

«زُجَاجَةٌ» و حباب قلب مؤمن است که ایمان را در وجودش تنظیم می‌کند.

و «كَمِشْكَاةٍ» سینه مؤمن و یا به تعبیر دیگر مجموعه شخصیت و آگاهی و علوم و افکار اوست که ایمان وی را از گزند طوفان حوادث مصون می‌دارد.

و «شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ» (ماده انرژی‌زا) همان وحی الهی است که عصاره آن در نهایت صفا و پاکی می‌باشد و ایمان مؤمنان به وسیله آن شعله‌ور و پر بار می‌گردد.

در حقیقت این نور خداست، همان نوری که آسمانها و زمین را روشن ساخته و از کانون قلب مؤمنان سر بر آورده و تمام وجود و هستی آنها را روشن و نورانی می‌کند.

دلائلی را که از عقل و خرد دریافته‌اند با نور وحی آمیخته می‌شود و مصداق **نُورٌ عَلَى نُورٍ** می‌گردد.

و هم در اینجاست که دل‌های آماده و مستعد به این نور الهی هدایت می‌شوند و مضمون «يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ» در مورد آنان پیاده می‌گردد.

و این نور وحی باید از آلودگی به گرایشهای مادی و انحرافی شرقی و غربی که موجب پوسیدگی و کدورت آن می‌شود برکنار باشد.

آن چنان صاف و زلال و خالی از هر گونه التقاط و انحراف که بدون نیاز به هیچ چیز دیگر تمام نیروهای وجود انسان را بسیج کند، و مصداق «يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَ لَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ» گردد.

سورة النور (۲۴): آية ۳۶ ..... ص : ۲۹۸

(آیه ۳۶) - تا به اینجا ویژگیها و مشخصات این نور الهی، نور هدایت و ایمان را در لا بلای تشبیه به یک چراغ پر فروغ مشاهده کردیم، اکنون باید دید این چراغ پر نور در کجاست؟ و محل آن چگونه است؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۹۹ آیه می‌فرماید: این چراغ پرفروغ «در خانه‌هایی قرار دارد که خداوند اذن فرموده دیوارهای آن را بالا برند و مرتفع سازند» تا از دستبرد دشمنان و شیاطین و هوس بازان در امان باشد (فِي بُيُوتٍ أذنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ).

«و (خانه‌هایی که) ذکر نام خدا در آن برده می‌شود» و آیات قرآن و حقایق وحی را در آن بخوانند (وَيُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُهُ). اما این که منظور از این «بُيُوتٍ» (خانه‌ها) چیست؟ پاسخ آن از ویژگیهایی که در ذیل آیه برای آن ذکر شده است روشن می‌شود، آنجا که می‌گوید: «و هر صبح و شام در آنها تسبیح او می‌گویند» (يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ).

سورة النور (۲۴): آية ۳۷ ..... ص : ۲۹۹

(آیه ۳۷) - «مردانی که نه تجارت آنها را از یاد خدا و بر پا داشتن نماز و ادای زکات باز می‌دارد و نه خرید و فروش» (رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ).

«آنها از روزی می‌ترسند که دلها و دیده‌ها در آن دگرگون و زیر و رو می‌شود» (يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ). این ویژگیها نشان می‌دهد که این بیوت همان مراکزی است که: به فرمان پروردگار استحکام یافته و مرکز یاد خداست و حقایق اسلام و احکام خدا از آن نشر می‌یابد، و در این معنی وسیع و گسترده، مساجد، خانه‌های انبیاء و اولیا، مخصوصا خانه پیامبر صلی الله علیه و آله و خانه علی علیه السلام جمع است.

سورة النور (۲۴): آية ۳۸ ..... ص : ۲۹۹

(آیه ۳۸) - این آیه به پاداش بزرگ این پاسداران نور هدایت و عاشقان حق و حقیقت اشاره کرده، چنین می‌گوید. «این بخاطر آن است که خداوند آنها را به بهترین اعمالی که انجام داده‌اند پاداش دهد و از فضلش بر پاداش آنها بیفزاید» (لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَ يَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ).

منظور این است که خداوند تمام اعمال آنها را بر معیار و مقیاس بهترین اعمالشان پاداش می‌دهد، حتی اعمال کم اهمیت و متوسطشان هم ردیف بهترین اعمالشان در پاداش خواهد بود! و این جای تعجب نیست، زیرا فیض خداوند برای آنها که شایسته

فیض برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۰۰

اویند محدود نیست «خداوند هر کس را بخواهد بی حساب روزی می دهد» و از مواهب بی انتهای خویش بهره مند می سازد (وَ اللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ).

سوره النور (۲۴): آیه ۳۹ ..... ص: ۳۰۰

(آیه ۳۹) - اعمالی همچون سراب! از آنجا که در آیات گذشته سخن از نور خدا، نور ایمان و هدایت، بود، برای تکمیل این بحث، و روشن شدن حال آنها در مقایسه با دیگران، در اینجا از ظلمت کفر و جهل و بی ایمانی، و کافران تاریک دل و منافقان گمراه سخن می گوید.

سخن از کسانی است که در بیابان خشک و سوزان زندگی به جای آب به دنبال سراب می روند، و از تشنگی جان می دهند، در حالی که مؤمنان در پرتو ایمان چشمه زلال هدایت را یافته و در کنار آن آرمیده اند.

نخست می گوید: «و کسانی که کافر شدند اعمالشان همچون سرابی است در یک کویر، که انسان تشنه آن را (از دور) آب می پندارد» (وَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيَعِهِ يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً).

«اما هنگامی که به سراغ آن می آید چیزی نمی یابد» (حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا).

«و خدا را نزد اعمال خود می یابد و حساب او را صاف می کند!» (وَ وَجَدَ اللَّهُ عِنْدَهُ فَوْقَاهُ حِسَابَهُ).

«و خداوند سریع الحساب است!» (وَ اللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ).

سوره النور (۲۴): آیه ۴۰ ..... ص: ۳۰۰

(آیه ۴۰) - سپس به مثال دوم می پردازد، می گوید: و «یا (اعمال این کافران) همانند ظلماتی است در یک اقیانوس پهناور که موج آن را پوشانده و بر فراز آن موج دیگری و بر فراز آن ابری تاریک است» (أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجْجٍ يَعْشَاءُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ).

و به این ترتیب «ظلمتهایی است که یکی بر فراز دیگری قرار گرفته!» (ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ).

آن چنان که هر کس در میان آن گرفتار شود آن قدر تاریک و ظلمانی است که «اگر دست خود را بیرون آورد ممکن نیست

آن را ببیند!» (إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكْتُمِبْ) تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۰۱

يَكْدُ يَرَاهَا).

آری! نور حقیقی در زندگی انسانها فقط نور ایمان است و بدون آن فضای حیات تیره و تاریک و ظلمانی خواهد بود، اما این نور ایمان تنها از سوی خداست «و کسی که خدا نوری برایش قرار نداده نوری برای او نیست» (وَ مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ).

سوره النور (۲۴): آیه ۴۱ ..... ص: ۳۰۱

(آیه ۴۱) - همه تسیح گوی او هستند: در آیات گذشته سخن از نور خدا، نور هدایت و ایمان و ظلمات متراکم کفر و ضلالت بود، و در اینجا از دلایل توحید که نشانه های انوار الهی و اسباب هدایت است، سخن می گوید:

نخست روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می فرماید: «آیا ندیدی تمام آنان که در آسمانها و زمینها برای خدا

تسبیح می کنند؟! (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).
 «و همچنین پرندگان به هنگامی که بر فراز آسمان بال گسترده اند» مشغول تسبیح او هستند؟! (وَ الطَّيْرُ صَافَاتٍ).
 «هر یک از آنها نماز و تسبیح خود را می دانند» (كُلُّ قَدِّ عِلْمٍ صَلَاتُهُ وَ تَسْبِيحُهُ).
 ممکن است منظور از «صلاة» (نماز) در اینجا به معنی دعا باشد.
 «و خداوند از تمام اعمالی که آنها انجام می دهند با خبر است» (وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ).

سورة النور (۲۴): آیه ۴۲ ..... ص: ۳۰۱

(آیه ۴۲) - و از آنجا که این تسبیح عمومی موجودات دلیلی بر خالقیت پروردگار است و خالقیت او دلیل بر مالکیت او نسبت به مجموعه جهان هستی است، و نیز دلیل بر آن است که همه موجودات به سوی او باز می گردند، اضافه می کند: «و برای خداست مالکیت آسمانها و زمین، و بازگشت تمامی موجودات به سوی اوست» (وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ).

منظور از «تسبیح» و «حمد» همان چیزی است که ما آن را «زبان حال» می نامیم، یعنی مجموعه نظام جهان هستی و اسرار شگفت انگیزی که در هر یک از موجودات این عالم نهفته است، با زبان بی زبانی، با صراحت و بطور آشکار از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۰۲

قدرت و عظمت خالق خود، و علم و حکمت بی انتهای او سخن می گویند، چرا که هر موجود بدیع و هر اثر شگفت انگیزی، حتی یک تابلو نفیس نقاشی یا یک قطعه شعر زیبا و نغز، حمد و تسبیح ابداع کننده خود می گوید، یعنی از یک سو صفات برجسته او را بیان می دارد (حمد) و از سوی دیگر عیب و نقص را از او نفی می کند (تسبیح) تا چه رسد به این جهان با عظمت و آن همه عجایب و شگفتیهای بی پایانش.

سورة النور (۲۴): آیه ۴۳ ..... ص: ۳۰۲

(آیه ۴۳) - گوشه‌ای دیگر از شگفتیهای آفرینش: باز در اینجا به گوشه دیگری از شگفتیهای آفرینش و علم و حکمت و عظمتی که ماورای آن نهفته است بر خورد می کنیم که همه دلائل توحید ذات پاک اویند.
 روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می گوید: «آیا ندیدی که خداوند ابرهایی را به آرامی می راند، سپس آنها را با هم پیوند می دهد، و بعد متراکم می سازد»؟! (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُرْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا).
 پس در این حال دانه‌های باران را می بینی که از لا بلای ابرها خارج می شوند» و بر کوه و دشت و باغ و صحرا فرو می بارند (فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ).

آری! باران است که زمینهای مرده را زنده می کند، لباس حیات در پیکر درختان و گیاهان می پوشاند، و انسان و حیوانات را سیراب می کند.

سپس به یکی دیگر از پدیده‌های شگفت انگیز آسمان و ابرها اشاره کرده، می گوید: «و (خدا) از آسمان، از کوههایی که در آسمان است، دانه‌های تگرگ را نازل می کند» (وَ يُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ).
 منظور از کوهها، توده‌های عظیم ابر است، که در عظمت و بزرگی بسان کوه است.

تگرگهایی که «هر کس را بخواهد به وسیله آن زیان می‌رساند» (فَيَصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ).

شکوفه‌های درختان، میوه‌ها و زراعتها، و حتی گاه حیوانات و انسانها از آسیب آن در امان نیستند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۰۳

«و از هر کس بخواهد این عذاب و ریان را بر طرف می‌سازد» (وَ يَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ).

آری! اوست که از یک ابر گاهی باران حیات بخش نازل می‌کند و گاه با مختصر تغییر آن را مبدل به تگرگهای زیان بار و حتی کشنده می‌کند، و این نهایت قدرت و عظمت او را نشان می‌دهد که سود و زیان و مرگ و زندگی انسان را در کنار هم چیده بلکه در دل هم قرار داده است! و در پایان آیه به یکی دیگر از پدیده‌های آسمانی که از آیات توحید است اشاره کرده، می‌گوید: «نزدیک است درخشندگی برق ابرها، چشمهای انسان را ببرد» (يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ).

ابرهایی که در حقیقت از ذرات «آب» تشکیل شده است به هنگامی که حامل نیروی برق می‌شود، آن چنان «آتشی» از درونش بیرون می‌جهد که برقش چشمها را خیره، و رعدش گوشها را از صدای خود پر می‌کند، و گاه همه جا را می‌لرزاند، این نیروی عظیم در لابلای این بخار لطیف راستی شگفت‌انگیز است!

سوره النور (۲۴): آیه ۴۴ ..... ص: ۳۰۳

(آیه ۴۴) - در این آیه به یکی دیگر از آیات خلقت و نشانه‌های عظمت پروردگار که همان خلقت شب و روز و ویژگیهای آنهاست اشاره کرده، می‌فرماید:

«خداوند شب و روز را دگرگون می‌سازد، و در این عبرتی است برای صاحبان بصیرت» (يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ).

این دگرگونی - یعنی آمد و شد شب و روز و تغییرات تدریجی آنها - برای انسان جنبه حیاتی دارد، و درس عبرتی است برای «اولی الابصار».

سوره النور (۲۴): آیه ۴۵ ..... ص: ۳۰۳

(آیه ۴۵) - این آیه به یکی از مهمترین چهره‌های نظام آفرینش که از روشنترین دلائل توحید است یعنی مسأله حیات در صورتهای متنوعش اشاره کرده، می‌گوید: «خداوند هر جنبنده‌ای را از آبی آفرید» (وَ اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ).

منظور از «آب» نطفه است و احتمال دارد اشاره به پیدایش نخستین «موجود» باشد، زیرا هم طبق بعضی از روایات اسلامی اولین موجودی را که خدا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۰۴

آفریده آب بوده و انسانها را بعد از آن آب آفرید و هم طبق فرضیه‌های علمی جدید نخستین جوانه «حیات» در دریاها ظاهر شده، و این پدیده قبل از همه جا بر اعماق یا کنار دریاها حاکم شده است.

و با این که اصل همه آنها به آب باز می‌گردد با این حال خلقتهای بسیار متفاوت و شگفت‌انگیزی دارند: «پس گروهی از آنها بر شکم خود راه می‌روند» (خزندگان) (فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ).

«و گروهی بر روی دو پا راه می‌روند» انسانها و پرندگان (وَ مِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ).

«و گروهی بر روی چهار پا راه می‌روند» چهار پایان (وَ مِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ).

تازه منحصر به اینها نیست و حیات چهره‌های فوق‌العاده متنوع دارد اعم از موجوداتی که در دریا زندگی می‌کنند و یا حشرات که هزاران نوع دارند و هزاران صورت لذا در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند هر چه را اراده کند می‌آفریند» (يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ). «چرا که خدا بر همه چیز تواناست» (إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

سورة النور (۲۴): آیه ۴۶ ..... ص: ۳۰۴

اشاره

(آیه ۴۶)

شأن نزول: ..... ص: ۳۰۴

در مورد نزول این آیه و چهار آیه بعد نقل شده: یکی از منافقان با یک مرد یهودی نزاعی داشت، مرد یهودی، منافق ظاهر مسلمان را به داوری پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ خواند، اما منافق زیر بار نرفت، و او را به داوری «کعب بن اشرف یهودی!» دعوت کرد این آیات نازل شد و سخت این گونه اشخاص را مورد سرزنش و مذمت قرار داد.

تفسیر: ..... ص: ۳۰۴

ایمان و پذیرش داوری خدا- از آنجا که در آیات گذشته، سخن از ایمان به خدا و دلایل توحید و نشانه‌های او در جهان تکوین بود، در اینجا سخن از آثار ایمان و بازتابهای توحید در زندگی انسان و تسلیم او در برابر حق و حقیقت است. نخست می‌گوید: «ما آیات روشن و روشنگری نازل کردیم» (لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۰۵. «مُبَيِّنَاتٍ». آیاتی که دلها را به نور ایمان و توحید روشن می‌کند، افکار انسانها را نور و صفا می‌بخشد و محیط تاریک زندگیشان را عوض می‌کند.

البته وجود این «آیات مبینات» زمینه را برای ایمان فراهم می‌سازد، ولی نقش اصلی را هدایت الهی دارد، چرا که «خدا هر کس را بخواهد به صراط مستقیم هدایت می‌کند» (وَ اللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ). و می‌دانیم که اراده خداوند و مشیت او بی‌حساب نیست، او نور هدایت را به دلهایی می‌افکند که آماده پذیرش آن هستند.

سورة النور (۲۴): آیه ۴۷ ..... ص: ۳۰۵

(آیه ۴۷) - سپس به عنوان مذمت از گروه منافقان که دم از ایمان می‌زنند و ایمان در دل آنها پرتو افکن نیست می‌فرماید: «آنها می‌گویند: به خدا و پیامبر ایمان داریم و اطاعت می‌کنیم، ولی بعد از این ادعا، گروهی از آنها روی گردان می‌شوند، آنها در حقیقت مؤمن نیستند» (وَ يَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالرَّسُولِ وَ أَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَ مَا أُولَٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ).

این چگونه ایمانی است که از زبانشان فراتر نمی‌رود؟ و پرتوش در اعمالشان ظاهر نمی‌گردد؟

سوره النور (۲۴): آیه ۴۸ ..... ص: ۳۰۵

(آیه ۴۸) - بعد به عنوان یک دلیل روشن برای بی‌ایمانی آنها می‌فرماید:

«و هنگامی که از آنها دعوت شود که به سوی خدا و پیامبرش بیایند تا در میان آنان داوری کند، گروهی از آنها روی گردان می‌شوند» (وَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ لِيُحْكَمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ).

سوره النور (۲۴): آیه ۴۹ ..... ص: ۳۰۵

(آیه ۴۹) - برای تأکید بیشتر و روشن شدن شرک و دنیا پرستیشان اضافه می‌کند: «ولی اگر حق داشته باشند (و داوری به نفع آنان شود) با سرعت و تسلیم به سوی او می‌آیند» (وَ إِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ).

سوره النور (۲۴): آیه ۵۰ ..... ص: ۳۰۵

(آیه ۵۰) - در این آیه ریشه‌های اصلی و انگیزه‌های عدم تسلیم در برابر داوری پیامبر صلی الله علیه و آله را در سه جمله بیان کرده، می‌گوید: «آیا در دل‌های آنها بیماری است» بیماری نفاق (أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ).

این یکی از صفات منافقان است که اظهار ایمان می‌کنند اما بخاطر انحرافی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۰۶ که در دل از اصل توحید دارند هرگز تسلیم داوری خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله نیستند «یا (اگر بیماری نفاق بر دل‌های آنها چیره نشده) به راستی در شک و تردیدند؟ (أَمْ اِزْتَابُوا).

و طبیعی است شخصی که در پذیرش یک آیین مردد است تسلیم لوازم آن نخواهد بود.

یا این که اگر نه آن است و نه این و از مؤمنانند «آیا به راستی می‌ترسیدند که خدا و رسولش بر آنها ظلم و ستم کند؟! (أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ رَسُولَهُ).

در حالی که این تناقض آشکاری است کسی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را فرستاده خدا و بیانگر رسالت او می‌داند و حکمش را حکم خدا می‌شمرد ممکن نیست احتمال ظلم و ستم در باره او دهد، مگر امکان دارد خدا به کسی ستم کند؟ مگر ظلم زائیده جهل یا نیاز یا خود خواهی نیست؟ ساحت مقدس خداوند از همه اینها پاک است.

«بلکه در واقع خود اینها ظالم و ستمگرند» (بَلْ أَوْلِيكُمُ الظَّالِمُونَ).

آنها نمی‌خواهند به حق خودشان قانع باشند، و چون می‌دانند پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله چیزی از حق دیگران به آنها نخواهد داد تسلیم داوری او نمی‌شوند.

سوره النور (۲۴): آیه ۵۱ ..... ص: ۳۰۶

(آیه ۵۱) - ایمان و تسلیم مطلق در برابر حق: در آیات گذشته عکس العمل منافقان تاریک دل را که در ظلمات متراکم قرار داشتند، در برابر داوری خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله دیدیم.

در اینجا نقطه مقابل آن یعنی بر خورد مؤمنان را با این داوری الهی تشریح کرده، می گوید: «سخن مؤمنان، هنگامی که به سوی خدا و رسولش دعوت شوند تا میان آنان داوری کند، تنها این است که می گویند: شنیدیم و اطاعت کردیم!» (إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا).

کسی که خدا را عالم به همه چیز می داند، و بی نیاز از هر کس، و رحیم و مهربان به همه بندگان، چگونه ممکن است داوری کسی را بر داوری او ترجیح دهد؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۰۷

لذا در پایان آیه می فرماید: «و اینها همان رستگاران واقعی هستند» (وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ).

کسی که زمام خود را به دست خدا بسپارد، و او را حاکم و داور قرار دهد بدون شک در همه چیز پیروز است، چه در زندگی مادی و چه معنوی.

سوره النور (۲۴): آیه ۵۲ ..... ص: ۳۰۷

(آیه ۵۲) - این آیه همین حقیقت را به صورت کلی تر تعقیب کرده، می فرماید: «و کسانی که اطاعت خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله کنند و از خدا بترسند و تقوا پیشه نمایند آنها نجات یافتگان و پیروزمندانند» (وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَ يَتَّقِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ).

سوره النور (۲۴): آیه ۵۳ ..... ص: ۳۰۷

(آیه ۵۳) - لحن این آیه و همچنین شأن نزولی که در بعضی از تفاسیر در مورد آن وارد شدن - نشان می دهد که جمعی از منافقان بعد از نزول آیات قبل و ملامتهای شدید آن از وضع خود سخت ناراحت شدند و خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند و شدیداً سوگند یاد کردند که ما تسلیم فرمان توایم قرآن در مقام پاسخ بر آمده و با قاطعیت به آنها گفت: «آنها با نهایت تأکید سوگند یاد کردند که اگر به آنها فرمان بدهی (از خانه و اموال خود) بیرون می روند (و جان را در طبق اخلاص گذارده تقدیم می کنند) بگو: سوگند یاد نکنید شما طاعت خالصانه و صادقانه نشان دهید که خدا به آنچه عمل می کنید آگاه است» (وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجْنَ قُلْ لَا تُفْسِمُوا طَاعَةَ مَعْرُوفَةً إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ)

منظور از «خروج» خارج شدن از اموال و زندگی و یا همراه پیامبر صلی الله علیه و آله به هر جا رفتن و در خدمت او بودن است.

سوره النور (۲۴): آیه ۵۴ ..... ص: ۳۰۷

(آیه ۵۴) - در این آیه مجدداً روی همین معنی تأکید کرده، می گوید: «به آنها بگو: اطاعت خدا و اطاعت پیامبرش را کنید» (قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ).

سپس اضافه می کند: در برابر این فرمان از دو حال خارج نیستید «پس اگر سر پیچی کنید و روی گردان شوید پیغمبر مسؤول اعمال خویش است (و وظیفه خود را انجام داده) و شما هم مسؤول اعمال خود هستید» و وظیفه شما اطاعت صادقانه است (فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَ عَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۰۸

«اما اگر از او اطاعت کنید، هدایت خواهید شد» (وَ إِنْ تَطِيعُوهُ تَهْتَدُوا).

زیرا او رهبری است که جز به راه خدا و حق و صواب دعوت نمی کند.

«و در هر حال) بر پیامبر صلی الله علیه و آله چیزی جز ابلاغ آشکار نیست» (وَمَا عَلَيَّ الرِّسُولُ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ).

او موظف است فرمان خدا را آشکارا به همگان برساند خواه بپذیرند یا نپذیرند پذیرند یا نپذیرند و عدم پذیرش این دعوت، سود و زیانش متوجه خود آنها خواهد شد.

سوره النور (۲۴): آیه ۵۵ ..... ص: ۳۰۸

اشاره

(آیه ۵۵)

شان نزول: ..... ص: ۳۰۸

«هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله و مسلمانان به مدینه هجرت کردند و انصار با آغوش باز آنها را پذیرا گشتند، تمامی عرب بر ضد آنها قیام کردند و آن چنان بود که آنها ناچار بودند اسلحه را از خود دور نکنند، شب را با سلاح بخوابند و صبح با سلاح بر خیزند. ادامه این حالت بر مسلمانان سخت آمده، بعضی گفتند آیا زمانی فرا خواهد رسید که اطمینان و آرامش بر ما حکم فرما گردد، و جز از خدا از هیچ کس نترسیم؟ آیه نازل شد و به آنها این بشارت را داد که آری چنین زمانی فرا خواهد رسید».

تفسیر: ..... ص: ۳۰۸

حکومت جهانی مستضعفان! از آنجا که در آیات گذشته، سخن از اطاعت و تسلیم در برابر فرمان خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله بود، این آیه همین موضوع را ادامه داده و نتیجه این اطاعت را که همان حکومت جهانی است بیان می کند، و به صورت مؤکد می گوید: «خداوند به کسانی که از شما ایمان آورده اند و اعمال صالح انجام داده اند وعده می دهد که آنها را قطعا خلیفه روی زمین خواهد کرد، همان گونه که پیشینیان را خلافت روی زمین بخشید» (وَعِدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ).

منظور از «پیشینیان» بنی اسرائیل است، زیرا آنها با ظهور موسی (ع) و در هم شکسته شدن قدرت فرعون و فرعونیان مالک حکومت روی زمین شدند.

«و دین و آیینی را که برای آنها پسندیده، بطور ریشه دار و پا بر جا در صفحه زمین مستقر سازد» (وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ). بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۰۹

«و خوف و ترس آنها را، به امنیت و آرامش مبدل خواهد کرد» (وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا).

و آن چنان می شود که «تنها مرا می پرستند و چیزی را شریک من قرار نخواهند داد» (يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا).

مسلم است بعد از این سیطره حکومت توحید و استقرار آیین الهی و از میان رفتن هر گونه اضطراب و ناامنی و هر گونه شرک «کسانی که بعد از آن کافر شوند فاسقان واقعی آنها هستند» (وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ).

از مجموع آیه چنین بر می آید که خداوند به گروهی از مسلمانان که دارای دو صفت «ایمان» و «عمل صالح» هستند سه نوید داده است:

- ۱- جانشینی و حکومت روی زمین.
  - ۲- نشر آیین حق بطور اساسی و ریشه‌دار در همه جا.
  - ۳- از میان رفتن تمام اسباب خوف و ترس و وحشت و ناامنی.
- و نتیجه این امور آن خواهد شد که با نهایت آزادی خدا را بپرستند و فرمانهای او را گردن نهند و هیچ شریک و شبیهی برای او قائل نشوند و توحید خالص را در همه جا بگسترانند.
- این وعده الهی از آن کیست؟ در آیه خواندیم خدا وعده حکومت روی زمین و تمکین دین و آیین و امنیت کامل را به گروهی که ایمان دارند و اعمالشان صالح است داده اما در این که منظور از این گروه از نظر مصداقی چه اشخاصی است؟ بدون شک آیه شامل مسلمانان نخستین می‌شود و حکومت حضرت مهدی (عج) - که طبق عقیده عموم مسلمانان اعم از شیعه و اهل تسنن سراسر روی زمین را پر از عدل و داد می‌کند بعد از آن که ظلم و جور همه جا را گرفته باشد - مصداق کامل این آیه است، ولی با این حال مانع از عمومیت و گستردگی مفهوم آیه نخواهد بود.
- نتیجه این که در هر عصر و زمان پایه‌های ایمان و عمل صالح در میان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۱۰ مسلمانان مستحکم شود، آنها صاحب حکومتی ریشه‌دار و پر نفوذ خواهند شد.
- چنین حکومتی تمام تلاشها و کوششهایش از جنگ و صلح گرفته تا برنامه‌های آموزشی و فرهنگی و اقتصادی و نظامی، همه در مسیر بندگی خدا، بندگی خالی از هر گونه شرک است.

سوره النور (۲۴): آیه ۵۶ ..... ص: ۳۱۰

(آیه ۵۶) - فرار از چنگال مجازات او ممکن نیست! در آیه گذشته وعده خلافت روی زمین به مؤمنان صالح داده شده بود در این آیه و آیه بعد مردم را برای فراهم کردن مقدمات این حکومت بسیج می‌کند.

نخست می‌گوید: «و نماز را بر پا دارید» (وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ). همان نمازی که رمز پیوند خلق با خالق است، و ارتباط مستمر آنها را با خدا تضمین می‌کند، و میان آنها و فحشا و منکر حائل می‌شود.

«و زکات را بدهید» (وَ آتُوا الزَّكَاةَ). همان زکاتی که نشانه پیوند با «خلق خدا» است، و وسیله مؤثری برای کم کردن فاصله‌ها، و سبب استحکام پیوندهای عاطفی است.

«و رسول (خدا) را اطاعت کنید» (وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ). اطاعتی که شما را در خط مؤمنان صالح که شایسته حکومت بر زمینند قرار می‌دهد.

«تا (در پرتو انجام این دستورات) مشمول رحمت او (خدا) شوید» (لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ). و شایسته پرچم‌داری حکومت حق و عدالت گردید.

سوره النور (۲۴): آیه ۵۷ ..... ص: ۳۱۰

(آیه ۵۷) - و اگر فکر می کنید ممکن است دشمنان نیرومند لجوج در این راه سنگ بیندازند و مانع تحقق وعده الهی شوند، چنین امری امکان پذیر نیست، چرا که قدرت آنها در برابر قدرت خدا ناچیز است، بنا بر این «گمان مبر که افراد کافر می توانند از چنگال مجازات الهی در پهنه زمین فرار کنند» (لا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ).

نه تنها در این دنیا از مجازات خدا مصون نیستند «بلکه در آخرت «جایگاهشان آتش است و چه بد جایگاهی است» (و مَا لَهُمُ النَّارُ وَ لَيْسَ الْمَصِيرُ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۱۱

سوره النور (۲۴): آیه ۵۸ ..... ص: ۳۱۱

(آیه ۵۸) - آداب ورود به جایگاه خصوصی پدر و مادر: از آنجا که مهمترین مسأله ای که در این سوره، تعقیب شده مسأله عفت عمومی است در اینجا نیز به یکی از اموری که با این مسأله ارتباط دارد پرداخته و خصوصیات آن را تشریح می کند. نخست می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! باید مملوک های شما (بردگانتان) و همچنین کودکانان که به حد بلوغ نرسیده اند در سه وقت از شما اجازه بگیرند» (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنُكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ).

«قبل از نماز صبح و نیم روز هنگامی که لباسهای (معمولی) خود را بیرون می آورید، و بعد از نماز عشا» (مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَ حِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَ مِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ).

این سه وقت «سه وقت خصوصی برای شماست» (ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ).

بدیهی است این دستور متوجه اولیای اطفال است که آنها را وادار به انجام این برنامه کنند، چرا که آنها هنوز به حد بلوغ نرسیده اند تا مشمول تکالیف الهی باشند.

ضمناً اطلاق آیه، هم شامل کودکان پسر و هم کودکان دختر می شود.

در پایان آیه می فرماید: «گناهی بر شما و بر آنان نیست (که بدون اذن وارد شوند) و بر گرد یکدیگر بگردید» و با صفا و صمیمیت به یکدیگر خدمت نمایید (لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَ لَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ).

آری «این چنین خداوند آیات را برای شما تبیین می کند و خداوند دانا و حکیم است» (كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ).

سوره النور (۲۴): آیه ۵۹ ..... ص: ۳۱۱

(آیه ۵۹) - در این آیه حکم بالغان را بیان کرده، می گوید: «و هنگامی که اطفال شما به سن بلوغ رسند باید (در همه اوقات) اجازه بگیرند همان گونه که اشخاصی که قبل از آنها بودند اجازه می گرفتند» (وَ إِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۱۲

کودکان نابالغ طبق آیه قبل تنها در سه وقت موظف به اجازه گرفتن هستند، چون زندگی آنها با زندگی پدران و مادران آنقدر آمیخته است که اگر بخواهند در همه حال اجازه بگیرند مشکل خواهد بود، و از این گذشته احساسات جنسی آنها هنوز بطور کامل بیدار نشده، ولی نوجوانان بالغ طبق این آیه که اذن گرفتن را بطور مطلق برای آنها واجب دانسته موظفند در

همه حال به هنگام ورود بر پدر و مادر اذن بطلبند.

این حکم مخصوص به مکانی است که پدر و مادر در آنجا استراحت می‌کنند، و گرنه وارد شدن در اتاق عمومی آنها اجازه گرفتن لازم ندارد.

در پایان آیه برای تأکید و توجه بیشتر می‌فرماید: «این گونه خداوند آیاتش را برای شما تبیین می‌کند و خداوند عالم و حکیم است» (كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ).

سوره النور (۲۴): آیه ۶۰..... ص: ۳۱۲

(آیه ۶۰) - در این آیه زنان پیر و سالخورده را از حکم حجاب زنان مستثنی کرده، می‌گوید: «و زنان از کار افتاده‌ای که امیدی به ازدواج ندارند گناهی بر آنان نیست که لباسهای (روئین) خود را بر زمین بگذارند در حالی که در برابر مردم خود آرایی نکنند» (وَ الْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ).

در واقع برای این استثنا دو شرط وجود دارد:

نخست این که به سن و سالی برسند که معمولاً-امیدی به ازدواج ندارند، و به تعبیر دیگر جاذبه جنسی را کاملاً- از دست داده‌اند.

دیگر این که در حال بر داشتن حجاب خود را زینت ننمایند.

البته منظور برهنه شدن و بیرون آوردن همه لباسها نیست بلکه تنها کنار گذاشتن لباسهای رویین است که بعضی روایات از آن تعبیر به چادر و روسری کرده است.

و در پایان آیه اضافه می‌کند که با همه احوال «اگر آنها تعفف کنند و خویشان را پوشانند برای آنها بهتر است» (وَ أَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۱۳

چرا که از نظر اسلام هر قدر زن جانب عفاف و حجاب را رعایت کند پسندیده‌تر و به تقوا و پاکی نزدیکتر است.

و از آنجا که ممکن است بعضی از زنان سالخورده از این آزادی حساب شده و مشروع سوء استفاده کنند، و احیاناً با مردان به گفتگوهای نامناسب پردازند و یا طرفین در دل افکار آلوده‌ای داشته باشند در آخر آیه به عنوان یک اخطار می‌فرماید: «و خداوند شنوا و داناست» (وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ).

آنچه را می‌گویید می‌شنود و آنچه را در دل دارید و یا در سر می‌پرورانید می‌داند.

سوره النور (۲۴): آیه ۶۱..... ص: ۳۱۳

(آیه ۶۱) - خانه‌هایی که غذا خوردن از آنها مجاز است: از آنجا که در آیات سابق سخن از اذن ورود در اوقات معین یا بطور مطلق به هنگام داخل شدن در منزل اختصاصی پدر و مادر بود، این آیه در واقع استثنایی بر این حکم است که گروهی می‌توانند در شرایط معینی بدون اجازه وارد منزل خویشاوندان و مانند آن شوند و حتی بدون استیذان غذا بخورند.

این در حقیقت حاکی از نهایت صفا و صمیمیتی است که در جامعه اسلامی باید حاکم باشد و تنگ نظری‌ها و انحصار طلبی‌ها و خودخواهی‌ها از آن دور گردد.

نخست می‌فرماید: «بر نابینا و افراد لنگ و بیمار گناهی نیست» که با شما هم غذا شوند (لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى

الْأَعْرَجِ حَرْجٍ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٍ).

چرا که طبق صریح بعضی از روایات، اهل مدینه پیش از آن که اسلام را پذیرا شوند افراد نابینا و شل و بیمار را از حضور بر سر سفره غذا منع می کردند و با آنها هم غذا نمی شدند و از این کار نفرت داشتند.

سپس قرآن مجید اضافه می کند: «و بر شما نیز گناهی نیست که از خانه‌های خودتان [خانه‌های فرزندان یا همسرانتان که خانه خود شما محسوب می شود بدون اجازه خاصی] غذا بخورید» (وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ).

«یا خانه‌های پدرانتان» (أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۱۴

«یا خانه‌های مادرانتان» (أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ).

«یا خانه‌های برادرانتان» (أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ).

«یا خانه‌های خواهرانتان» (أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ).

«یا خانه‌های عموهایتان» (أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ).

«یا خانه‌های عمه‌هایتان» (أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ).

«یا خانه‌های دایه‌هایتان» (أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ).

«یا خانه‌های خاله‌هایتان» (أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ).

«یا خانه‌ای که کلیدهایش در اختیار شماست» (أَوْ مَا مَلَكَتُمْ مَفَاتِحَهُ).

«یا خانه‌های دوستانتان» (أَوْ صَدِيقِكُمْ).

و منظور از آن در اینجا دوستان خاص و نزدیکند که رفت و آمد با یکدیگر دارند، و ارتباط میان آنها ایجاب می کند که به منزل یکدیگر بروند و از غذای هم بخورند.

البته در صورت اسراف و تبذیر یا نهی صریح یا علم به کراهت در هیچ یک از موارد فوق جایز نیست.

سپس ادامه می دهد: «بر شما گناهی نیست که بطور دسته جمعی یا جدا گانه غذا بخورید» (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا).

گویا جمعی از مسلمانان در آغاز اسلام از غذا خوردن تنهایی، ابا داشتند و اگر کسی را برای هم غذا شدن نمی یافتند مدتی گرسنه می ماندند، قرآن به آنها تعلیم می دهد که غذا خوردن به صورت جمعی و فردی هر دو مجاز است.

بعضی دیگر گفته‌اند که: جمعی مقید بودند که اغنیا با فقیران غذا نخورند، و فاصله طبقاتی راحتی بر سر سفره حفظ کنند، قرآن این سنت غلط و ظالمانه را با عبارت فوق نفی کرد.

سپس به یک دستور اخلاقی دیگر اشاره کرده، می گوید: «پس هنگامی که وارد خانه‌ای شدید بر خویشان سلام کنید، سلام و تحیتی از سوی خداوند، سلامی پر برکت و پاکیزه» (فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ بِرْكَزِيدَةٍ تَفْسِيرِ

نمونه، ج ۳، ص: ۳۱۵

مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ).

و سر انجام با این جمله آیه را پایان می دهد: «این گونه خداوند آیات (خویش) را برای شما تبیین می کند، شاید اندیشه و تفکر کنید» (كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ).

به هنگام ورود در هر خانه‌ای باید سلام کرد، مؤمنان بر یکدیگر، و اهل منزل بر یکدیگر، و اگر هم کسی نباشد، سلام کردن بر خویشان، چرا که همه اینها در حقیقت باز گشت به سلام بر خویش دارد.

سلام بر خویشتن به این عبارت است: السَّلَام عَلَيْنَا مِنْ قَبْلِ رَبِّنَا، درود بر ما از سوی پروردگار ما یا السَّلَام عَلَيْنَا وَ عَلِي عِبَادَ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، درود بر ما و بر بندگان صالح خدا.

سورة النور (۲۴): آیه ۶۲ ..... ص: ۳۱۵

اشاره

(آیه ۶۲)

شأن نزول: ..... ص: ۳۱۵

در بعضی از روایات می‌خوانیم که این آیه در مورد «حنظله بن ابی عیاش» نازل شده است که در همان شب که فردای آن جنگ احد در گرفت می‌خواست عروسی کند، پیامبر صلی الله علیه و آله با اصحاب و یاران مشغول به مشورت در باره جنگ بود، او نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و عرضه داشت که اگر پیامبر صلی الله علیه و آله به او اجازه دهد آن شب را نزد همسر خود بماند، پیامبر صلی الله علیه و آله به او اجازه داد.

صبحگاهان به قدری عجله برای شرکت در برنامه جهاد داشت که موفق به انجام غسل نشد، با همان حال وارد معرکه کارزار گردید، و سر انجام شربت شهادت نوشید.

پیامبر صلی الله علیه و آله در باره او فرمود: «فرشتگان را دیدم که حنظله را در میان زمین و آسمان غسل می‌دهند!» لذا بعد از آن حنظله به عنوان «غسیل الملائکه» نامیده شد.

تفسیر: ..... ص: ۳۱۵

پیامبر را تنها نگذارید! در چند آیه قبل، سخن از لزوم اطاعت خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله در میان بود و یکی از شؤون اطاعت آن است که بدون اذن و فرمان او کاری نکنند، لذا در این آیه می‌فرماید: «مؤمنان واقعی کسانی هستند که ایمان به خدا و رسولش آورده‌اند و هنگامی که در کار مهمی که حضور جمعیت را ایجاب بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۱۶ می‌کند با او باشند، بدون اذن و اجازه او به جایی نمی‌روند» (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ إِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ).

منظور از «أمر جامع» هر کار مهمی است که اجتماع مردم در آن لازم است خواه مسأله مهم مشورتی باشد، خواه مطلبی پیرامون جهاد و مبارزه با دشمن، و خواه نماز جمعه در شرایط فوق العاده، و مانند آن.

در حقیقت این یک دستور انضباطی است که هیچ جمعیت و گروه متشکل و منسجم نمی‌تواند نسبت به آن بی‌اعتنا باشد، چرا که در این گونه مواقع گاهی حتی غیبت یک فرد گران تمام می‌شود و به هدف نهایی آسیب می‌رساند.

ولی اگر رهبر، غیبت او را مضرّ تشخیص نداد، به او اجازه می‌دهد و در غیر این صورت باید بماند و گاهی کار خصوصی

خود را فدای هدف مهمتر کند.

لذا در دنبال این جمله اضافه می‌کند: «کسانی که از تو اجازه می‌گیرند آنها به راستی ایمان به خدا و رسولش آورده‌اند» ایمانشان تنها با زبان نیست، بلکه با روح و جان مطیع فرمان تواند (إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ). «در این صورت هر گاه از تو برای بعضی از کارهای مهم خود اجازه بخواهند به هر کس از آنها می‌خواهی (و صلاح می‌بینی) اجازه ده» (فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِيُغْضِ شَأْنَهُمْ فَأَذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ).

و در پایان آیه می‌فرماید: هنگامی که به آنها اجازه می‌دهی «برای آنان استغفار کن که خداوند آمرزنده و مهربان است» (وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

این تعبیر نشان می‌دهد که تا می‌توانند از گرفتن اجازه خودداری کنند و فداکاری و ایثار نمایند که حتی پس از اجازه باز عمل آنها ترک اولی است، مبادا حوادث جزئی را بهانه ترک گفتن این برنامه‌های مهم قرار دهند.

البته این دستور انضباطی مهم اسلامی مخصوص پیامبر و یارانش نبوده است بلکه در برابر تمام رهبران و پیشوایان الهی - اعم از

پیامبر و امام و علمائی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۱۷

جانشین آنها هستند - رعایت آن لازم است، چرا که مسأله سرنوشت مسلمین و نظام جامعه اسلامی در آن مطرح می‌باشد، و حتی علاوه بر دستور قرآن مجید، عقل و منطق نیز حاکم به آن است.

سوره النور (۲۴): آیه ۶۳ ..... ص: ۳۱۷

(آیه ۶۳) - سپس دستور دیگری در ارتباط با فرمانهای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله بیان کرده، می‌گوید: صدا کردن پیامبر را در میان خود، مانند صدا کردن یکدیگر قرار ندهید» (لا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا).

او هنگامی که شما را برای مسأله‌ای فرا می‌خواند حتما یک موضوع مهم الهی و دینی است، باید آن را با اهمیت تلقی کنید، و بطور جدی روی آن بایستید، که فرمانش فرمان خدا و دعوتش دعوت پروردگار است.

سپس ادامه می‌دهد، «خداوند کسانی از شما را که (برای جدا شدن از برنامه‌های مهم پیامبر) پشت سر دیگران پنهان می‌شوند، و یکی پس از دیگری فرار می‌کنند می‌داند» و می‌بیند (قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا).

«پس آنها که فرمان او را مخالفت می‌کنند باید بترسند از این که فتنه‌ای دامنشان را بگیرد، یا عذاب دردناک به آنها برسد» (فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

سوره النور (۲۴): آیه ۶۴ ..... ص: ۳۱۷

(آیه ۶۴) - این آیه که آخرین آیه سوره نور است اشاره لطیف و پر معنایی است به مسأله مبدء و معاد که انگیزه انجام همه فرمانهای الهی است می‌فرماید:

«آگاه باشید که برای خداست آنچه در آسمانها و زمین است» (أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

خدایی که علم و دانش او همه جهان را در بر می‌گیرد و «می‌داند آنچه را شما بر آن هستید» (قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ) روش شما، اعمال شما، عقیده و نیت شما، همه برای او آشکار است.

و تمام این امور بر صفحه علم او ثبت است «و آن روز که انسانها به سوی او باز می‌گردند آنها را از اعمالی که انجام داده‌اند

آگاه می‌سازد» و نتیجه آن را هر چه باشد به آنها می‌دهد (وَ يَوْمَ يُزْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۱۸

«و خدا به هر چیزی داناست» (وَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).

قابل توجه این که در این آیه سه بار روی علم خدا نسبت به اعمال انسانها تکیه شده است و این به خاطر آن است که انسان هنگامی که احساس کند، کسی بطور دائم مراقب اوست، و ذره‌ای از پنهان و آشکارش بر او مخفی نمی‌ماند این اعتقاد و باور اثر تربیتی فوق‌العاده روی او می‌گذارد و ضامن کنترل انسان در برابر انحرافات و گناهان است.

«پایان سوره نور»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۱۹

سوره فرقان [۲۵] ..... ص: ۳۱۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۷۷ آیه دارد.

محتوای سوره: ..... ص: ۳۱۹

این سوره در حقیقت از سه بخش تشکیل می‌شود:

بخش اول که آغاز این سوره را تشکیل می‌دهد منطق مشرکان را شدیداً در هم می‌کوبد، و بهانه جویبهای آنها را مطرح کرده و پاسخ می‌گوید، و آنها را از عذاب خدا و حساب قیامت و مجازاتهای دردناک دوزخ بیم می‌دهد، و به دنبال آن قسمتهایی از سرگذشت اقوام پیشین را بازگو می‌کند.

در بخش دوم برای تکمیل این بحث قسمتی از دلایل توحید و نشانه‌های عظمت خدا در جهان آفرینش را بیان می‌کند.

بخش سوم فشرده بسیار جامع و جالبی از صفات مؤمنان راستین «عِبَادُ الرَّحْمَنِ» و بندگان خالص خداست که در مقایسه با کفار متعصب و بهانه‌گیر و آلوده‌ای که در بخش اول مطرح بودند، موضع هر دو گروه کاملاً مشخص می‌شود.

این صفات مجموعه‌ای است از اعتقادات، عمل صالح، مبارزه با شهوات، داشتن آگاهی کافی، و تعهد و احساس مسؤولیت اجتماعی.

و نام این سوره از آیه اول آن گرفته شده که از قرآن تعبیر به «فرقان» (جدا کننده حق از باطل) می‌کند.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۳۱۹

در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و آله چنین آمده است: «کسی که سوره فرقان را بخواند (و به محتوای آن بیندیشد و در اعتقاد و عمل از آن الهام گیرد) روز قیامت مبعوث می‌شود در حالی که در صف مؤمنان به رستاخیز است، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۲۰

کسانی که یقین داشتند که قیامت فرا می‌رسد و خداوند مردگان را به زندگی جدید باز می‌گرداند».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱ ..... ص: ۳۲۰

(آیه ۱) - برترین معیار شناخت: این سوره با جمله «تَبَارَكَ» آغاز می‌شود که از ماده «برکت» است و می‌دانیم برکت داشتن چیزی عبارت از آن است که دارای دوام و خیر و نفع کامل باشد.
می‌فرماید: «زوال‌ناپذیر و پر برکت است کسی که قرآن را بر بنده‌اش نازل کرد، تا بیم دهنده جهانیان باشد» (تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا).
جالب این که مبارک بودن ذات پروردگار به وسیله نزول فرقان، یعنی قرآنی که جدا کننده حق از باطل است معرفی شده، و این نشان می‌دهد که برترین خیر و برکت آن است که انسان وسیله‌ای برای شناخت - شناخت حق از باطل - در دست داشته باشد! البته مقام عبودیت و بندگی خالص است که شایستگی نزول فرقان و پذیرا شدن معیارهای شناخت حق از باطل را به وجود می‌آورد.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲ ..... ص: ۳۲۰

(آیه ۲) - این آیه، خداوند را که نازل کننده فرقان است به چهار صفت توصیف می‌کند که یکی در حقیقت پایه و بقیه نتیجه‌ها و شاخه‌های آن است.
نخست می‌گوید: «او خدایی است که مالکیت و حکومت آسمانها و زمین منحصر به اوست» (الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).
آری! او حاکم بر کل عالم هستی و تمام آسمانها و زمین است، و چیزی از قلمرو حکومت او بیرون نمی‌باشد.
سپس به نفی عقاید مشرکان یکی پس از دیگری پرداخته، می‌گوید:
«و (خدایی که) فرزندی برای خود انتخاب نکرد» (وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا).
و به این ترتیب اعتقاد نصاری را به این که حضرت «مسیح» (ع) فرزند خدا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۲۱ است و یا یهود که «عزیر» را فرزند خدا می‌دانستند و همچنین اعتقاد مشرکان عرب را نفی می‌نماید.
سپس می‌افزاید: «او شریکی در مالکیت و حاکمیت بر عالم هستی ندارد» (وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ).
و اگر مشرکان عرب، اعتقاد به وجود شریک یا شریک‌هایی داشتند، و آنها را در عبادت شریک خدا می‌پنداشتند. قرآن همه این موهومات را نفی و محکوم می‌کند.
و در آخرین جمله می‌گوید: «او تمام موجودات را آفریده (نه تنها آفریده) بلکه تقدیر و تدبیر و اندازه‌گیری آنها را دقیقاً معین کرده است» (وَ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا).
نه همچون اعتقاد «ثنوین» که بخشی از موجودات این عالم را مخلوق «یزدان» می‌دانستند و بخشی را مخلوق «اهریمن»! و به این ترتیب آفرینش و خلقت را در میان یزدان و اهریمن تقسیم می‌کردند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳ ..... ص: ۳۲۱

(آیه ۳) - در این آیه بحثی را که در آیات گذشته در مورد مبارزه با شرک و بت پرستی بود را ادامه داده، و مشرکان را در واقع به محاکمه می‌کشد و برای برانگیختن وجدان آنها، با منطقی روشن و ساده و در عین حال قاطع و کوبنده سخن می‌گوید، می‌فرماید: «آنها خدایانی غیر از پروردگار عالم (که اوصافش قبلاً گذشت) انتخاب کردند (خدایانی) که مطلقاً خالق چیزی نیستند، بلکه خودشان مخلوقند» (وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئاً وَ هُمْ يُخْلَقُونَ).

وانگهی انگیزه آنها برای پرستش بتها چه می‌تواند باشد؟ بتهایی که «حتی مالک سود و زیان خود و مالک مرگ و حیات و رستاخیز خویش نیستند» تا چه رسد به دیگران (وَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَ لَا نَفْعًا وَ لَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَ لَا حَيَاةً وَ لَا نُشُورًا).

اصولی که برای انسان اهمیت دارد همین پنج امر است: مسأله سود و زیان و مرگ و زندگی و رستاخیز و به راستی اگر کسی مالک اصلی این امور نسبت به ما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۲۲

باشد شایسته پرستش است.

این بتها نه تنها در این دنیا مشکلی را برای بندگان خود حل نمی‌کنند که در قیامت نیز کاری از آنها ساخته نیست.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴ ..... ص: ۳۲۲

(آیه ۴) - این آیه به تحلیل‌های کفار و یا صحیحتر بهانه‌جویی‌های آنها، در برابر دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله پرداخته چنین می‌گوید: «و کافران گفتند: این فقط دروغی است که او ساخته، و گروهی دیگر او را بر این کار یاری داده‌اند!» (وَ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَ أَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ).

ولی قرآن در جواب آنها فقط یک جمله می‌گوید و آن این است که: «آنها با این سخن خود مرتکب ظلم و دروغ و باطل شدند» (فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَ زُورًا).

«ظلم» از این نظر که مردی امین و پاک و راستگو همچون پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را متهم به دروغ و افترا بر خدا با همدستی جمعی از اهل کتاب کردند، و به مردم و خود نیز ستم نمودند، و دروغ و باطل از این نظر که سخن آنها کاملاً بی‌اساس بود، زیرا بارها پیامبر صلی الله علیه و آله آنها را دعوت به آوردن سوره‌ها و آیاتی همچون قرآن کرده بود و آنها در برابر این تحدی عاجز و ناتوان شده بودند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵ ..... ص: ۳۲۲

(آیه ۵) - این آیه به یکی دیگر از تحلیل‌های انحرافی و بهانه‌های واهی آنان در مورد قرآن پرداخته، می‌گوید: «آنها گفتند: (این همان) افسانه‌های پیشینیان است که وی آن را رو نویس کرده!» (وَ قَالُوا أَأَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا).

او برای رسیدن به این مقصد، همه روز از دیگران بهره‌گیری می‌کند «و این کلمات هر صبح و شام بر او املا می‌شود!» (فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَ أُصِيلًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶ ..... ص: ۳۲۲

(آیه ۶) - در این آیه به عنوان پاسخگویی به این اتهامات بی‌پایه می‌فرماید:

«بگو: کسی آن را نازل کرده است که اسرار آسمانها و زمین را می‌داند» (قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ).

اشاره به این که محتوای این کتاب و اسرار گوناگونی که از علوم و دانشها، تاریخ اقوام پیشین، قوانین و نیازهای بشری، و حتی اسراری از عالم طبیعت و اخباری از آینده در آن نشان می‌دهد که ساخته و پرداخته مغز بشر نیست، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۲۳

و با کمک این و آن تنظیم نشده، بلکه مولود علم کسی است که آگاه از اسرار آسمان و زمین است و علم او بر همه چیز احاطه دارد.

ولی با این همه راه بازگشت را به روی این کج اندیشان مغرض و دروغگویان رسوا باز می‌گذارد و در پایان آیه می‌گوید: درهای توبه و بازگشت به سوی خدا به روی همه شما باز است «چرا که او آمرزنده و مهربان بوده و هست» (إِنَّهٗ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا).

به مقتضای رحمتش، پیامبران را ارسال و کتب آسمانی را نازل نموده، و به مقتضای غفوریتش گناهان بی حساب شما را در پرتو ایمان و توبه می‌بخشد.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷ ..... ص: ۳۲۳

آیه ۷- شأن نزول: روزی پیامبر صلی الله علیه و آله در کنار خانه خدا نشسته بود، «عبد الله بن ابی امیه مخزومی» در برابر او قرار گرفت و گفت: «ای محمّد! تو چنین می‌پنداری که رسول پروردگار عالمیانی، اما پروردگار جهانیان و خالق همه مخلوقات شایسته نیست، رسولی مثل تو- انسانی همانند ما- داشته باشد، تو همانند ما غذا می‌خوری، و همچون ما در بازارها راه می‌روی!» پیامبر صلی الله علیه و آله عرضه داشت: بار پروردگارا! تو همه سخنان را می‌شنوی، و به هر چیز عالمی، آنچه را بندگان تو می‌گویند می‌دانی (خودت پاسخ آنها را بیان فرما) این آیه و سه آیه بعد از آن نازل شد و به بهانه گیریهای آنها پاسخ داد.

تفسیر: چرا این پیامبر گنجه‌ها و باغها ندارد؟ از آنجا که در آیات گذشته بخشی از ایرادهای کفار در باره قرآن مجید مطرح گردید و به آن پاسخ داده شد، در اینجا بخش دیگری را که مربوط به رسالت شخص پیامبر است مطرح کرده و پاسخ می‌گوید.

می‌فرماید: «آنها گفتند: چرا این رسول، غذا می‌خورد و در بازارها راه می‌رود؟! (وَقَالُوا مَا لِهَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ).

در حالی که او می‌خواهد هم ابلاغ دعوت الهی کند و هم بر همه ما حکومت نماید! اصولاً آنها معتقد بودند افراد با شخصیت نباید شخصا برای رفع حوائج خود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۲۴

به بازارها گام بگذارند، باید مأموران و خدمتگذاران را به دنبال این کار بفرستند.

سپس افزودند: «چرا لا اقل فرشته‌ای (از سوی خدا) بر او فرستاده نشده که (به عنوان گواه صدق دعوتش) همراه او، مردم را انذار کند؟! (لَوْ لَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۸ ..... ص: ۳۲۴

(آیه ۸)- بسیار خوب به فرض که قبول کنیم رسول خدا می‌تواند انسان باشد، ولی آخر چرا یک انسان تهی دست و فاقد مال

و ثروت؟ «چرا گنجی از آسمان برای او انداخته نمی‌شود و یا لاقط چرا باغی ندارد که از آن بخورد و امرار معاش کند؟» (أَوْ يُلْقَى إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا).

و باز به اینها قناعت نکردند و سرانجام با یک نتیجه‌گیری غلط او را متهم به جنون ساختند چنانکه در پایان همین آیه می‌خوانیم: «و ستمگران گفتند: (ای مردمی که به او ایمان آورده‌اید) شما تنها از یک انسان مجنون و کسی که مورد سحر ساحران قرار گرفته است پیروی می‌کنید!» (وَ قَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسِيحُورًا). چرا که آنها معتقد بودند ساحران می‌توانند در فکر و هوش افراد دخالت کنند و سرمایه عقل را از آنها بگیرند؟

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۹ ..... ص : ۳۲۴

(آیه ۹) - این آیه پاسخ همه اینها را در یک جمله کوتاه چنین بیان می‌کند: «بین چگونه برای تو مثلها زدند، و به دنبال آن گمراه شدند، آنچنان که قدرت پیدا کردن راه را ندارند» (انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا). این جمله تعبیر گویایی است از این واقعیت که آنها در مقابل دعوت حق و قرآنی که محتوای آن شاهد گویای ارتباطش با خداست به یک مشت سخنان واهی و بی‌اساس دست زده و می‌خواهند با این حرفهای بی‌پایه، چهره حقیقت را بپوشانند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۰ ..... ص : ۳۲۴

(آیه ۱۰) - این آیه همانند آیه قبل روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده - به عنوان تحقیر سخنان آنها، و این که قابل جوابگویی نیست - می‌فرماید: «زوال ناپذیر و بزرگ است خدایی که اگر بخواهد برای تو بهتر از این قرار می‌دهد، باغهایی که از زیر درختانش نهرها جاری باشد، (و اگر بخواهد) برای تو قصرهای مجلل قرار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۲۵

می‌دهد» (تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَ يَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا).

مگر باغها و قصرهای دیگران را چه کسی به آنها داده جز خدا؟

اصولاً چه کسی این همه نعمت و زیبایی را در این عالم آفریده جز پروردگار! ولی او هرگز نمی‌خواهد مردم شخصیت تو را در مال و ثروت و قصر و باغ بدانند، و از ارزشهای واقعی غافل شوند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۱ ..... ص : ۳۲۵

(آیه ۱۱) - در اینجا - به دنبال بحثی که از انحراف کفار در مسأله توحید و نبوت پیامبر صلی الله علیه و آله در آیات قبل بود - سخن از بخش دیگری از انحرافات آنها در زمینه معاد می‌گوید، و در حقیقت با بیان این بخش روشن می‌شود که آنها در تمام اصول دین گرفتار تزلزل و انحراف بودند، هم در توحید و هم در نبوت و هم در معاد، که دو قسمت آن در آیات گذشته آمده، و اکنون سومین بخش را می‌خوانیم.

نخست می‌گوید: «بلکه آنها قیامت را تکذیب کردند» (بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ).

چرا که اگر کسی ایمان به چنان دادگاه عظیم و پاداش و کیفر الهی داشته باشد این چنین بی‌پروا حقایق را به باد مسخره

نمی‌گیرد و با ذکر بهانه‌های واهی از دعوت پیامبری که دلائل نبوتش آشکار است سر نمی‌پیچد. اما قرآن در اینجا به پاسخ استدلالی پرداخته، چرا که این گروه اهل منطق و استدلال نبودند، بلکه آینده شوم و دردناک آنها را در برابر چشمشان مجسم می‌سازد. نخست می‌گوید: «و ما برای کسی که قیامت را انکار کند آتش سوزانی مهیا کرده‌ایم» (وَ أَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۲۵

(آیه ۱۲) - سپس توصیف عجیبی از این آتش سوزان کرده، می‌گوید: «هنگامی که این آتش آنها را از راه دور ببیند (چنان به هیجان می‌آید که) صدای وحشتناک و خشم‌آلود او را که با نفس زدن شدید همراه است می‌شنوند!» (إِذَا رَأَوْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَ زَفِيرًا). این تعبیرات از شدت این عذاب الهی خبر می‌دهد و نشان می‌دهد که آتش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۲۶ سوزان دوزخ همچون حیوان درنده گرسنه‌ای که در انتظار طعمه خویش است انتظار این گروه را می‌کشد - پناه بر خدا!.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۲۶

(آیه ۱۳) - این وضع دوزخ است به هنگامی که آنها را از دور می‌بیند، اما وضع آنها را در آتش دوزخ چنین توصیف می‌کند: «و هنگامی که در مکان تنگ و محدودی از آن (آتش) در حالی که در غل و زنجیرند افکنده شوند فریاد و اوایلشان بلند می‌شود» (وَ إِذَا أَلْقَا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا). «دوزخ» مکان وسیعی است اما آنها را در این مکان وسیع آن چنان محدود می‌کنند که طبق بعضی از روایات وارد شدنشان در دوزخ همچون وارد شدن میخ در دیوار است!

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۲۶

(آیه ۱۴) - اما به زودی به آنها گفته می‌شود: «امروز یک بار و اوایل ناگوید، بلکه بسیار ناله و اوایل سر دهید» (لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَ ادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا). و در هر حال این ناله شما به جایی نخواهد رسید و مرگ و هلاکی در کار نخواهد بود، بلکه باید زنده بمانید و مجازاتهای دردناک را بچشید.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۲۶

(آیه ۱۵) - سپس روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده دستور می‌دهد آنها را به یک داوری دعوت کند، می‌فرماید: «بگو: آیا این (سرنوشت دردناک) بهتر است، یا بهشت جاویدانی که به پرهیز کاران وعده داده شده است؟ بهشتی که هم پاداش اعمال آنها است و هم جایگاه و قرارگاهشان» (قُلْ أَذِلَّكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَ مَصِيرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۲۶

(آیه ۱۶) - همان بهشتی که «هر چه بخواهند در آنجا برای آنها فراهم است» (لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ). همان بهشتی که «جاودانه در آن خواهند ماند» (خَالِدِينَ).

«این وعده‌ای است مسلم که پروردگارت بر عهده گرفته است» (كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا).

این گونه سؤاها و داوری طلبیدنها برای بیدار ساختن وجدانهای خفته است که آنها را در برابر یک امر بدیهی و بر سر دو راهی قرار دهند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۲۷

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۲۷

(آیه ۱۷) - محاکمه معبودان و عابدان گمراه: از آنجا که در آیات گذشته، سخن از سرنوشت مؤمنان و مشرکان در قیامت و پاداش و کیفر این دو گروه بود، در اینجا همین موضوع را به شکل دیگری ادامه می‌دهد و سؤالی را که خداوند از معبودهای «مشرکان» در قیامت می‌کند همراه جواب آنها به عنوان یک هشدار بیان می‌فرماید.

نخست می‌گوید: «و (به یاد آور) روزی را که خداوند همه آنها و معبودهایشان را که غیر از «الله» پرستش می‌کردند جمع و محشور می‌کند» (و يَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَ مَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ). منظور، معبودهای انسانی (همچون مسیح) یا شیطانی (همچون جن) و یا «فرشتگان» است.

«آنگاه به آنها می‌گوید: آیا شما این بندگان مرا گمراه کردید یا خود آنها راه را گم کردند؟! (فَيَقُولُ أَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۲۷

(آیه ۱۸) - اما آنها در پاسخ «می‌گویند: منزهی تو ای پروردگار! برای ما شایسته نبود که اولیایی غیر از تو برگزینیم» (قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ).

نه تنها ما آنها را به سوی خود دعوت نکردیم، بلکه ما به ولایت و عبودیت تو معترف بودیم و غیر از تو را معبود برای خود و دیگران برگزیدیم! علت انحراف آنها این بود که: «آنان و پدرانشان را از نعمتها و مواهب دنیا بر خوردار نمودی (آنان به جای این که شکر نعمت را به جا آورند در شهوات و کامجوییها فرو رفتند) تا یاد تو را فراموش کردند» (وَ لَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَ آبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ).

و به راستی زندگی مرفه برای جمعیتی که ظرفیت کافی ندارند، و پایه‌های ایمانشان سست است «غرور آفرین» است. و به همین دلیل «تباه و هلاک گشتند» (وَ كَانُوا قَوْمًا بُورًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۲۷

(آیه ۱۹) - در اینجا خداوند روی سخن را به مشرکان کرده، می‌گوید: ببینید «این معبودان شما را در آنچه می‌گویید تکذیب

کردند» (فَقَدْ كَذَّبُواكُمْ بِمَا تَقُولُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۲۸

می گفتید: اینها شما را از راه منحرف کردند و به سوی عبادت خود دعوت نمودند در حالی که آنها گفته شما را دروغ می شمردند.

و چون چنین است و خود مرتکب انحراف خویش بوده‌اید، «اکنون نمی‌توانید عذاب الهی را بر طرف سازید (و خویش را یاری کنید و) یا از کسی یاری بطلبید» (فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا).

«و هر کس از شما ستم کند، عذاب شدید و بزرگی به او می‌چشانیم» (وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نَذْفَةً عَذَابًا كَبِيرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۰ ..... ص: ۳۲۸

اشاره

(آیه ۲۰)

شأن نزول: ..... ص: ۳۲۸

جمعی از مفسران در شأن نزول این آیه چنین آورده‌اند که جمعی از سران مشرکان خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند و گفتند: ای محمد! تو از ما چه می‌خواهی؟ اگر ریاست می‌طلبی ما تو را سر پرست خود می‌کنیم، و اگر علاقه به مال داری از اموال خود برای تو جمع می‌کنیم، اما هنگامی که دیدند پیامبر تسلیم نشد به بهانه جویی پرداختند و گفتند: تو چگونه فرستاده خدا هستی با این که غذا می‌خوری و در بازارها توقف می‌کنی؟! و گفتند: او می‌خواهد حکمران ما شود، در حالی که روش او مخالف سیره پادشاهان است! آیه نازل شد و این حقیقت را روشن ساخت که روش پیامبر اسلام روش همه پیامبران پیشین است.

تفسیر: ..... ص: ۳۲۸

همه پیامبران چنین بودند! در چند آیه قبل یکی از بهانه جویهای مشرکان آمده بود و جوابی اجمالی و سر بسته برای آن گفته شد، این آیه به همان مطلب باز گشته و پاسخی صریحتر و مشروحتر به آن داده، می‌گوید: «ما هیچ یک از رسولان را قبل از تو نفرستادیم مگر این که همه آنها (از جنس بشر بودند) غذا می‌خوردند و در بازارها راه می‌رفتند» و با مردم حشر و نشر داشتند (و ما أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ). و در عین حال «بعضی از شما را وسیله امتحان بعض دیگر قرار دادیم» (وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً).

این آزمایش ممکن است از این طریق باشد که انتخاب پیامبران از انسانهایی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۲۹ که از میان توده‌های جمعیت محروم بر می‌خیزند خود آزمایش بزرگی است، چرا که گروهی ابا دارند زیر بار هم‌نوع خود بروند بخصوص کسی که از نظر امکانات مادی و یا سن و سال در سطح پایینی قرار داشته باشد.

و به دنبال این سخن، همگان را مورد خطاب قرار داده و سؤال می‌کند: «آیا صبر و شکیبایی پیشه می‌کنید؟» (أَتَصْبِرُونَ). چرا که مهمترین رکن پیروزی در تمام این آزمایشها صبر و استقامت و پایداری است. و در پایان آیه به عنوان یک هشدار می‌فرماید: «پروردگارتو همواره بصیر و بینا بوده و هست» (وَ كَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا). مبادا تصور کنید چیزی از رفتار شما در برابر آزمونهای الهی از دیده بینا و موشکاف علم خداوند مکتوم و پنهان می‌ماند، او همه را دقیقاً می‌داند و می‌بیند.

آغاز جزء نوزدهم قرآن مجید ..... ص: ۳۲۹

ادامه سوره فرقان ..... ص: ۳۲۹

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۲۹

(آیه ۲۱) - ادعاهای بزرگ: در اینجا دو قسمت دیگر از بهانه‌های مشرکان را مطرح کرده، چنین پاسخ می‌دهد. نخست می‌فرماید: «آنها که امیدی به لقای ما ندارند (و رستخیز را انکار می‌کنند)، می‌گویند: چرا فرشتگان بر ما نازل نمی‌شوند، و یا پروردگاران را با چشم خود نمی‌بینیم» (وَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْ لَأَنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَى رَبَّنَا). این قابل قبول نیست که پیک وحی تنها بر او نازل شود و ما او را نبینیم! بهترین دلیل برای این که این سخنان را به خاطر تحقیق پیرامون نبوت پیامبر نمی‌گفتند این است که تقاضای مشاهده پروردگار کردند و او را تا سر حد یک جسم قابل رؤیت تنزل دادند، همان تقاضای بی‌اساسی که مجرمان بنی اسرائیل نیز داشتند، و پاسخ قاطع آن را شنیدند که شرح آن در سوره اعراف آیه ۱۴۳ آمده است.

لذا قرآن در پاسخ این تقاضاها می‌گوید: «آنها در مورد خود تکبر ورزیدند بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۳۰ و گرفتار غرور و کبر و خود بینی شدند» (لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ). «و طغیان کردند، چه طغیان بزرگی؟» (وَ عَتَوْا عُتْوًا كَبِيرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۲ ..... ص: ۳۳۰

(آیه ۲۲) - سپس به عنوان تهدید می‌گوید: اینها که تقاضا دارند فرشتگان را ببینند، به آرزوی خود می‌رسند اما «روزی که فرشتگان را می‌بینند روز بشارت برای مجرمان نخواهد بود» چرا که روز مجازات و کیفرهای دردناک اعمال آنهاست (يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ).

آری! در آن روز از دیدن فرشتگان خوشحال نخواهند شد، بلکه چون نشانه‌های عذاب را همراه مشاهده آنان می‌بینند به قدری در وحشت فرو می‌روند که همان جمله‌ای را که در دنیا به هنگام احساس خطر در برابر دیگران می‌گفتند بر زبان جاری می‌کنند «و می‌گویند: ما را امان دهید، ما را معاف دارید» (وَ يَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا). ولی بدون شک نه این جمله و نه غیر آن اثری در سر نوشت محتوم آنها ندارد.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۳ ..... ص: ۳۳۰

(آیه ۲۳) - این آیه وضع اعمال این مجرمان را در آخرت مجسم ساخته، می گوید: «و ما به سراغ تمام اعمالی که آنها انجام دادند می رویم و همه را همچون ذرات غبار پراکنده در هوا می کنیم!» (وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا). یعنی، اعمال آنها به قدری بی ارزش و بی اثر خواهد شد که اصلاً گویی عملی وجود ندارد.

زیرا چنین که به عمل انسان شکل و محتوا می دهد، نیت و هدف عمل است، افراد با ایمان، با انگیزه الهی و هدفهای مقدس و پاک به سراغ انجام کارها می روند در حالی که مردم بی ایمان غالباً گرفتار تظاهر، ریا کاری و تقلب و غرور و خود بینی هستند، و همین سبب بی ارزش شدن اعمال آنها می شود.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۳۰

(آیه ۲۴) - و از آنجا که قرآن معمولاً نیک و بد را در برابر هم قرار می دهد تا با مقایسه، وضع هر دو روشن شود، این آیه از بهشتیان سخن می گوید و می فرماید:

«بهشتیان در آن روز قرارگاهشان بهتر و استراحتگاهشان نیکوتر است» (أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۳۱

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۵ ..... ص: ۳۳۱

(آیه ۲۵) - آسمان با ابرها شکافته می شود! باز در اینجا بحث در باره قیامت و سر نوشت مجرمان در آن روز ادامه می یابد نخست می گوید: روز گرفتاری و اندوه مجرمان «روزی است که آسمان با ابرها از هم می شکافد و فرشتگان پی در پی نازل می شوند!» (و يَوْمَ تَشَقُّ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَ نُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا).

این آیه در حقیقت پاسخی است به یکی دیگر از بهانه جوییهای مشرکان، زیرا آنها انتظار داشتند خداوند و فرشتگان، طبق اساطیر و افسانه هایشان، در میان ابرها به سراغشان بیایند و آنها را به سوی حق دعوت کنند، در اسطوره های یهود نیز آمده که گاه خداوند در لا بلای ابرها ظاهر می شد! در مورد شکافته شدن آسمان با ابرها ممکن است بگوییم: از یک سو پرده های جهان ماده از مقابل چشم انسان کنار برود و عالم ماوراء طبیعت را مشاهده کند، و از سوی دیگر کرات آسمانی متلاشی شوند و ابرهای انفجاری آشکار گردند، و در لا بلای آنها شکافهایی نمایان باشد، آن روز، روز پایان این جهان و آغاز رستاخیز است، روز بسیار دردناکی است برای مجرمان بی ایمان و ستمکاران لجوج.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۶ ..... ص: ۳۳۱

(آیه ۲۶) - سپس به یکی از روشترین مشخصات آن روز پرداخته، می گوید: «حکومت حقیقی در آن روز از آن خداوند رحمان است» (الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ).

حتی آنها که در این جهان نوعی حکومت مجازی و محدود و فانی و زود گذر داشتند نیز از صحنه حکومت کنار می روند، و حاکمیت از هر نظر و در تمام جهات مخصوص ذات پاک او می شود.

و به همین دلیل «آن روز روز سختی برای کافران خواهد بود» (وَ كَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا). در حالی که برای مؤمنان بسیار سهل و آسان است.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۷ ..... ص: ۳۳۱

آیه ۲۷- شأن نزول: در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله دو نفر دوست در میان مشرکان به نام «عقبه» و «ابی» بودند هر زمان عقبه از سفر می آمد غذایی ترتیب می داد و اشراف قومش را دعوت می کرد و در عین حال دوست می داشت به محضر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۳۲

پیامبر صلی الله علیه و آله برسد هر چند اسلام را نپذیرفته بود.

روزی از سفر آمد و طبق معمول ترتیب غذا داد و دوستان را دعوت کرد، در ضمن از پیامبر صلی الله علیه و آله نیز دعوت نمود.

هنگامی که سفره را گسترده و غذا حاضر شد پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من از غذای تو نمی خورم تا شهادت به وحدانیت خدا و رسالت من دهی، «عقبه» شهادتین بر زبان جاری کرد.

این خبر به گوش دوستش «ابی» رسید، گفت: ای عقبه! از آئینت منحرف شدی؟

او گفت: نه به خدا سوگند من منحرف نشدم. من از این شرم داشتم که او از سفره من برخیزد بی آنکه غذا خورده باشد لذا شهادت دادم! ابی گفت: من هرگز از تو راضی نمی شوم مگر این که در برابر او بایستی و سخت توهین کنی! عقبه این کار را کرد و مرتد شد، و سرانجام در جنگ بدر در صف کفار به قتل رسید و رفیقش «ابی» نیز در جنگ احد کشته شد.

این آیه و دو آیه بعد از آن نازل گردید و سر نوشت مردی را که در این جهان گرفتار دوست گمراهش می شود و او را به گمراهی می کشاند شرح داد.

تفسیر: روز قیامت صحنه های عجیبی دارد که بخشی از آن در آیات گذشته آمد و در اینجا بخش دیگری را خاطرنشان می کند، و آن مسأله حسرت فوق العاده ظالمان از گذشته خویش است نخست می فرماید: «و (به خاطر آور) روزی را که ظالم هر دو دست خویش را از شدت حسرت به دندان می گزد، می گوید: ای کاش با (رسول خدا صلی الله علیه و آله) راهی برگزیده بودم» (وَ يَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا).

این کار شاید به خاطر این باشد که این گونه اشخاص هنگامی که گذشته خویش را می نگرند خود را مقصر می دانند و تصمیم بر انتقام از خویشان می گیرند و این نوعی انتقام است تا بتوانند در سایه آن کمی آرامش یابند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۸ ..... ص: ۳۳۲

(آیه ۲۸)- در این آیه اضافه می کند که این ظالم بیدادگر که در دنیایی از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۳۳ تأسف فرو رفته می گوید: «ای وای بر من! کاش فلان شخص گمراه را دوست خود انتخاب نکرده بودم» (يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا).

که تمام بدبختی من در ترک رابطه با پیامبر صلی الله علیه و آله و قبول رابطه با این دوست گمراه بود.

منظور از «فلان» همان شخص است که او را به گمراهی کشانده: شیطان یا دوست بد یا خویشاوند گمراه.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۹ ..... ص: ۳۳۳

(آیه ۲۹) - باز ادامه داده، می گوید: «او مرا از یاد آوری (حق) گمراه ساخت بعد از آن که (یاد حق) به سراغ من آمده بود!»
(لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي).

و در پایان آیه می گوید: «و شیطان همیشه خوار کننده انسان بوده است» (وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا). چرا که انسان را به بیراهه‌ها و مناطق خطر می کشاند و بعد او را سرگردان رها کرده و به دنبال کار خود می رود.
حقیقت خذلان این است که کسی دل به یاری دیگری ببندد ولی او درست در لحظات حساس دست از کمک و یاریش بر دارد.

در حدیثی از امام جواد علیه السلام می خوانیم: «از همنشینی بدان پرهیز که همچون شمشیر برهنه‌اند، ظاهرشان زیبا و آثارشان بسیار زشت است!»

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۰ ..... ص: ۳۳۳

(آیه ۳۰) - خدایا، مردم قرآن را ترک کردند! از آن جا که در آیات گذشته انواع بهانه جویبهای مشرکان لجوج و افراد بی ایمان مطرح شده بود، این آیه ناراحتی و شکایت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را در پیشگاه خدا از کیفیت برخورد این گروه با قرآن باز گو کرده، می گوید: «پیامبر بر پیشگاه خدا عرضه داشت: پروردگارا! این قوم من قرآن را ترک گفتند و از آن دوری جستند» (وَ قَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا).

این سخن و این شکایت پیامبر صلی الله علیه و آله امروز نیز همچنان ادامه دارد، که از گروه عظیمی از مسلمانان به پیشگاه خدا شکایت می برد که این قرآن را به دست فراموشی سپردند، قرآنی که مملو از برنامه‌های زندگی می باشد، این قرآن را رها ساختند و حتی برای قوانین مدنی و جزائیشان دست گدایی به سوی دیگران دراز کردند! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۳۴
قرآن در میان آنها به صورت یک کتاب تشریفاتی در آمده است، تنها الفاظش را با صدای جالب از دستگاههای فرستنده پخش می کنند، و جای آن در کاشی کاریهای مساجد به عنوان هنر معماری است، برای افتتاح خانه نو، و یا حفظ مسافر، و شفای بیماران، و حد اکثر برای تلاوت به عنوان ثواب از آن استفاده می کنند.

آری! امروز هم پیامبر صلی الله علیه و آله فریاد می زند: «خدایا! قوم من قرآن را مهجور داشتند!»

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۱ ..... ص: ۳۳۴

(آیه ۳۱) - این آیه برای دلداری پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله - که با این موضعگیری خصمانه دشمنان مواجه بود - می فرماید: «و این گونه برای هر پیامبری دشمنی از مجرمان قرار دادیم» (وَ كَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ).
فقط تو نیستی که با عداوت سر سخنانه این گروه رو برو شده‌ای، همه پیامبران در چنین شرایطی قرار داشتند که گروهی از «مجرمان» به مخالفت آنها بر می خاستند و کمر دشمنی آنان را می بستند.

ولی بدان تو تنها و بدون یاور نیستی «همین بس که خدا هادی و راهنما، و یار و یاور توست» (وَ كَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًّا وَ نَصِيرًا).
نه وسوسه‌های آنها می تواند تو را گمراه سازد چرا که هادی تو خداست، و نه توطئه‌های آنها می تواند تو را در هم بشکند چرا که یاورت پروردگار است که علمش برترین علمها و قدرتش ما فوق همه قدرتهاست.

خلاصه تو باید بگویی:

هزار دشمنم ار می کنند قصد هلاک توام چو دوستی از دشمنان ندارم باک

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۲ ..... ص: ۳۳۴

(آیه ۳۲) - باز در این آیه به یکی دیگر از بهانه جویبهای این مجرمان بهانه جو اشاره کرده، می گوید: «و کافران گفتند: چرا قرآن یکجا بر او نازل نمی شود؟! (وَ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً). اصولاً- بهتر بود خود پیامبر صلی الله علیه و آله نیز از تمام این قرآن یکجا با خبر باشد تا هر چه مردم از او می خواهند و می پرسند فوراً پاسخ گوید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۳۵

در دنباله آیه به آنها چنین پاسخ می گوید: «این به خاطر آن است که قلب تو را به وسیله آن محکم داریم و (از این رو) آن را به تدریج بر تو خواندیم» (كَذَلِكَ لِنُنَبِّئَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَ رَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً).

قرآن مجموعه ای است از اوامر و نواهی، احکام و قوانین، تاریخ و موعظه، و مجموعه ای از استراتژی و تاکتیکهای مختلف در برخورد با حوادثی که در مسیر امت اسلامی به سوی جلو پیش می آمده است.

چنین کتابی که همه برنامه حتی قوانین کلی را از طریق حضور در صحنه های زندگی مردم تبیین و اجرا می کند امکان ندارد قبلاً- یکجا تدوین و تنظیم شود، این بدان می ماند که رهبر بزرگی برای پیاده کردن انقلاب تمام اعلامیه ها و بیانیه ها و امر و نهی هایش را که به مناسبت های مختلف ایراد می شود یکجا بنویسد و نشر دهد، آیا هیچ کس می تواند چنین سخنی را عاقلانه بداند؟!!

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۳ ..... ص: ۳۳۵

(آیه ۳۳) - سپس برای تأکید بیشتر روی پاسخ فوق می فرماید: «آنها هیچ مثلی برای تو نمی آورند (و هیچ بحث و سخنی را برای تضعیف دعوت تو طرح نمی کنند) مگر این که ما حق را برای تو می آوریم، و تفسیری بهتر» و پاسخی دندان شکن که در برابر آن ناتوان شوند! (وَ لَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَ أَحْسَنَ تَفْسِيرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۴ ..... ص: ۳۳۵

(آیه ۳۴) - و از آنجا که این دشمنان کینه توز و مشرکان متعصب و لجوج بعد از مجموعه ایرادات خود چنین استنتاج کرده بودند که محمد و یارانش با این صفات و این کتاب و این برنامه هایی که دارند بدترین خلق خدایند- العیاذ باللّٰه- و چون ذکر این سخن با کلام فصیح و بلیغی همچون قرآن تناسب نداشت در این آیه خداوند به پاسخ این سخن می پردازد بی آنکه اصل گفتار آنها را نقل کند، می گوید:

تو گمراه نیستی «آنان که بر صورت هایشان به سوی جهنم محشور می شوند بدترین محل را دارند و گمراه ترین افرادند» (الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَ أَضَلُّ سَبِيلًا).

این از یک سو نشانه خواری و ذلت آنهاست، چرا که آنها در دنیا نهایت کبر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۳۶

و غرور و خود برتر بینی نسبت به خلق خدا داشتند، و از سوی دیگر تجسمی است از گمراهیشان در این جهان.

در مقابل گروهی قامت هایی همچون سرو دارند و صورتهای درخشانی همچون ماه، با گامهای بلند بسرعت به سوی بهشت

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۵ ..... ص: ۳۳۶

(آیه ۳۵) - این همه درس عبرت و این همه بی‌خبری! در اینجا قرآن مجید برای دل‌داری پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان از یک سو و تهدید مشرکان بهانه‌جو از سوی دیگر به تاریخ اقوام گذشته و سرگذشت شوم آنها اشاره کرده، نخست می‌فرماید: «و ما به موسی، کتاب (آسمانی) دادیم، و برادرش هارون را یاور او قرار دادیم» (وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَ جَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۶ ..... ص: ۳۳۶

(آیه ۳۶) - ما به آن دو خطاب کردیم «و گفتیم: به سوی این قوم بروید که آیات ما را تکذیب کردند» (فَقُلْنَا أَهْبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا).

آنها از یک سو آیات و نشانه‌های خدا را که در آفاق و انفس و در تمام عالم هستی وجود دارد عملاً تکذیب نمودند و از سوی دیگر تعلیمات انبیای پیشین را نیز نادیده گرفته، و آنها را تکذیب نمودند. ولی با تمام تلاش و کوششی که موسی و برادرش انجام دادند، و با دیدن آن همه معجزات عظیم و متنوع و روشن، باز راه کفر و انکار را پیش گرفتند، لذا «ما آنها را شدیداً در هم کوبیدیم و نابود کردیم» (فَدَمَّرْنَا هُمْ تَدْمِيرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۷ ..... ص: ۳۳۶

(آیه ۳۷) - همچنین «قوم نوح را هنگامی که رسولان الهی را تکذیب کردند، غرق نمودیم و (سر نوشت) آنها را نشانه روشنی برای عموم مردم قرار دادیم، و برای همه ستمگران عذاب دردناکی فراهم ساختیم» (وَقَوْمِ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَ جَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَ أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۸ ..... ص: ۳۳۶

(آیه ۳۸) - همچنین «قوم عاد و ثمود و اصحاب الرس و اقوام بسیار دیگری را که در این میان بودند» هلاک کردیم (وَ عَادًا وَ ثَمُودَ وَ أَصْحَابَ الرَّسِّ وَ قُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا).

قوم عاد همان قوم «هود» پیامبر بزرگ خدا هستند، که از سر زمین احقاف (یا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۳۷ یمن) مبعوث شد، و قوم ثمود، قوم پیامبر خدا «صالح» هستند که از سر زمین وادی القری (میان مدینه و شام) مبعوث گردید، و «اصحاب رس» قومی بودند که درخت صنوبری را - که «یافت» فرزند «نوح» غرس کرده بود - می‌پرستیدند، آنها دوازده شهر آباد داشتند که بر کنار نهری به نام «رس» بود.

هنگامی که آنها در کفر و بت پرستی فرو رفتند، خداوند پیامبری از بنی اسرائیل به سوی آنها فرستاد اما آنها ایمان نیاوردند، پیامبر برای قلع ماده فساد از خدا تقاضا کرد آن درخت بخشکد آن درخت خشکید.

آنها هنگامی که چنین دیدند سخت ناراحت شدند، و تصمیم بر کشتن آن پیامبر گرفتند، چاهی عمیق کردند و او را در آن افکندند.

خداوند به خاطر این اعمال زشت، و این ظلم و ستمها آنها را به عذاب شدیدی گرفتار کرد و نابود ساخت.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۹ ..... ص: ۳۳۷

(آیه ۳۹) - ولی ما هرگز آنها را غافلگیرانه مجازات نکردیم، بلکه «برای هر یک از آنها مثلها زدیم» (وَ كَلَّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ). به ایرادهای آنها پاسخ گفتیم، همچون پاسخ ایرادهایی که به تو می‌کنند، اخطار کردیم، انذار نمودیم، و سر نوشت و داستانهای گذشتگان را برای آنها باز گو کردیم.

اما هنگامی که هیچ یک از اینها سودی نداد «هر یک از آنها را در هم شکستیم و هلاک کردیم» (وَ كَلَّا تَبَرُّنَا تَبِيرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۰ ..... ص: ۳۳۷

(آیه ۴۰) - و سر انجام در این آیه اشاره به ویرانه‌های شهرهای قوم لوط می‌کند که در سر راه مردم حجاز به شام قرار گرفته، و تابلو زنده و گویایی از سر نوشت دردناک این آلودگان و مشرکان است، می‌فرماید: «آنها [مشرکان مکه] از کنار شهری که باران شرّ و بد بختی [بارانی از سنگهای نابود کننده] بر سرشان ریخته شد گذشتند آیا آنها (در سفرهایشان به شام) این صحنه را ندیدند» و در زندگی آنها نیندیشیدند؟! (وَ لَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرْنَا مَطَرًا سَوِيًّا أَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۳۸

آری! این صحنه را دیده بودند، ولی هرگز درس عبرت نگرفتند چرا که «آنها به رستاخیز ایمان و امید ندارند!» (بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا).

مرگ را پایان این زندگی می‌شمردند، و اگر به زندگی پس از مرگ هم معتقد باشند اعتقادی بسیار سست و بی پایه دارند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۱ ..... ص: ۳۳۸

(آیه ۴۱) - این آیه نمونه دیگری از منطق مشرکان و کیفیت بر خورد آنها با پیامبر اسلام و دعوت راستین او را باز گو می‌کند. نخست می‌گوید: «آنها هنگامی که تو را می‌بینند (تنها کاری که انجام می‌دهند این است که) به باد مسخرهات می‌گیرند (و می‌گویند): آیا این همان کسی است که خدا او را به عنوان پیامبر برانگیخته است» (وَ إِذَا رَأَوْكَ إِِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَ هَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۲ ..... ص: ۳۳۸

(آیه ۴۲) - سپس قرآن در ادامه گفتار مشرکان و از زبان آنها چنین نقل می‌کند:

«اگر ما بر پرستش خدایانمان استقامت نمی‌کردیم بیم آن می‌رفت که ما را گمراه سازد» و ارتباطمان را با آنها قطع کند (إِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا).

ولی قرآن از چند راه به آنها پاسخ می‌گوید نخست با یک جمله کوبنده به این گروه که اهل منطق نبودند چنین پاسخ می‌دهد: «هنگامی که عذاب الهی را ببینند بزودی می‌فهمند چه کسی گمراهرتر بوده است؟! (وَ سَيُوفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۳ ..... ص: ۳۳۸

(آیه ۴۳) - دومین پاسخی که قرآن به سخنان آنها می‌دهد در این آیه آمده است، روی سخن را به پیامبر کرده، به عنوان دلداری و تسلی خاطر و هم به عنوان بیان دلیل اصلی عدم پذیرش دعوت پیامبر از سوی آنان می‌فرماید: «آیا دیدی کسی که معبود خود را هوای نفس خویش برگزیده؟! (أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ). «آیا با این حالت تو قادر به هدایت او و دفاع از او هستی؟! (أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا).

یعنی، اگر آنها در برابر دعوت تو دست به استهزاء و انکار و انواع مخالفتها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۳۹ زدند نه خاطر آن بوده که منطق تو ضعیف و دلائل تو غیر قانع کننده و در آئینت جای شک و تردید است بلکه به خاطر این است که آنها پیرو فرمان عقل و منطق نیستند، معبود آنها هوای نفسشان است، و هوی پرستی سر چشمه غفلت و بی‌خبری و کفر و بی‌ایمانی است.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۴ ..... ص: ۳۳۹

(آیه ۴۴) - بالاخره سومین پاسخی که قرآن به این گروه گمراه می‌دهد این است که می‌گوید: «آیا تو گمان می‌کنی که بیشتر آنها می‌شنوند یا می‌فهمند؟! (أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ). «آنها تنها مانند چهار پایبند، بلکه آنان گمراه‌ترند!» (إِنَّ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا).

یعنی سخریه‌ها و سخنان زنده و غیر منطقی آنها هرگز تو را ناراحت نکند چون آدمی یا باید خود دارای عقل باشد و آن را به کار گیرد و مصداق «يَعْقِلُونَ» گردد و یا اگر از علم و دانش بر خوردار نیست از دانایان سخن بشنود و مصداق «يَسْمَعُونَ» باشد اما این گروه نه آنند و نه این، و به همین دلیل با چهار پایان تفاوتی ندارند، و روشن است که از چهار پا نمی‌توان توقعی داشت، جز نعره کشیدن و لگد زدن، و کارهای غیر منطقی انجام دادن.

بلکه اینها از چهار پایان نیز بد بخت‌تر و بی‌نوترند که آنها امکان تعقل و اندیشه ندارند، و اینها دارند و به چنان روزی افتاده‌اند!

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۵ ..... ص: ۳۳۹

(آیه ۴۵) - حرکت سایه‌ها! در اینجا سخن از قسمتهای مهمی از نعمتهای الهی به عنوان بیان اسرار توحید و خدا شناسی است. سخن از نعمت «سایه‌ها» و سپس اثرات و برکات «شب» و «خواب و استراحت» و «روشنایی» روز و «وزش بادها» و «نزول باران» و «زنده شدن زمینهای مرده» و «سیراب شدن» چهار پایان و انسانهاست.

نخست می‌گوید: «آیا ندیدی چگونه پروردگارت سایه را گسترده ساخت؟! (أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ).

و اگر می‌خواست آن را ساکن قرار می‌داد» سایه‌ای همیشگی و جاودانی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۴۰

وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا).

این سایه کشیده و گسترده همان سایه‌ای است که بعد از طلوع فجر و قبل از طلوع آفتاب بر زمین حکمفرماست و لذتبخش‌ترین سایه‌ها و ساعات همان است.

زیرا به دنبال آن می‌فرماید: «سپس خورشید را بر وجود این سایه گسترده دلیل قرار دادیم» (ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا). اشاره به این که اگر آفتاب نبود مفهوم سایه روشن نمی‌شد، اصولاً سایه از پرتو آفتاب به وجود می‌آید.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۶ ..... ص: ۳۴۰

(آیه ۴۶) - در این آیه می‌فرماید: «سپس آن را آهسته جمع می‌کنیم» و نظام سایه و آفتاب را حاکم می‌سازیم (ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا).

می‌دانیم هنگامی که خورشید طلوع می‌کند تدریجاً سایه‌ها بر چیده می‌شود تا به هنگام ظهر که در بعضی از مناطق سایه بکلی معدوم می‌شود، و در دیگر مناطق به حد اقل خود می‌رسد و به این ترتیب سایه‌ها نه یک دفعه ظاهر می‌گردند، و نه یک دفعه بر چیده می‌شوند، و این خود یکی از حکمت‌های پروردگار است، چرا که اگر انتقال از نور به ظلمت و بالعکس، ناگهانی صورت می‌گرفت برای همه موجودات زیان‌آور بود.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۷ ..... ص: ۳۴۰

(آیه ۴۷) - بعد از ذکر نعمت سایه‌ها، به شرح دو نعمت دیگر که کاملاً متناسب با آن است پرداخته و گوشه دیگری از اسرار نظام هستی را که بیانگر وجود خداست روشن می‌سازد، می‌فرماید: «او کسی است که شب را برای شما لباس قرار داد» (وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِبَاسًا).

این پرده ظلمانی نه تنها انسانها که تمام موجودات روی زمین را در خود مستور می‌سازد و آنها را همچون لباس، محفوظ می‌دارد و همچون پوششی که انسان به هنگام خواب برای ایجاد تاریکی و استراحت از آن استفاده می‌کند، او را در بر می‌گیرد.

بعد اشاره به نعمت خواب کرده، می‌فرماید: «و خواب را استراحت» قرار داد (و النَّوْمَ سُباتًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص:

۳۴۱

خواب به موقع و به اندازه، تجدید کننده تمام نیروهای بدن است و نشاط آفرین و مایه قدرت، و بهترین وسیله برای آرامش اعصاب است.

در پایان آیه به نعمت «روز» اشاره کرده، می‌فرماید: «و روز را وسیله حرکت و حیات» قرار داد (وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا). و به راستی روشنایی روز از نظر روح و جسم انسان، حرکت آفرین است همان گونه که تاریکی، خواب‌آور و آرامبخش است.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۸ ..... ص: ۳۴۱

(آیه ۴۸) - بعد از بیان این مواهب عظیم که از اساسی‌ترین پایه‌های زندگی انسانها است به موهبت بسیار مهم دیگری پرداخته،

می‌فرماید: «او کسی است که بادهای را بشارتگرانی پیش از رحمتش فرستاد، و از آسمان آبی پاک کننده نازل کردیم» (وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا).

نقش بادهای به عنوان پیش قراولان نزول رحمت الهی بر کسی پوشیده نیست چرا که اگر آنها نبودند هرگز قطره بارانی بر سر زمین خشکی نمی‌بارید زیرا اگر بادهای ابرهای پر بار را از بالای اقیانوسها به سوی زمینهای خشک نراندند، بار دیگر ابرها تبدیل به باران می‌گردد و در همان دریا فرو می‌ریزد.

همیشه قسمتی از این بادهای که در پیشاپیش توده‌های ابر در حرکتند و آمیخته با رطوبت ملایمی هستند، نسیم دل‌انگیزی ایجاد می‌کنند که از درون آن بوی باران به مشام می‌رسد، اینان همچون بشارت دهنده‌ای هستند که از قدم مسافر عزیز خبر می‌دهند.

آب علاوه بر خاصیت حیات بخشی، خاصیت فوق‌العاده مهم پاک کننده را دارد، اگر نبود در یک روز سر تا سر جسم و جان و زندگی ما کثیف و آلوده می‌شد.

به علاوه می‌دانیم پاکیزه کردن روح از آلودگیها به وسیله غسل و وضو نیز با آب انجام می‌گیرد پس این مایع حیاتبخش هم پاک کننده روح است و هم جسم.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۹ ..... ص: ۳۴۱

(آیه ۴۹) - اما این خاصیت پاک کننده بودن با تمام اهمیتی که دارد در درجه دوم قرار داده شده، لذا در این آیه اضافه می‌کند: «تا به وسیله آن، سر زمین مرده‌ای را زنده کنیم» (لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۴۲ «و آن (آب حیاتبخش) را به مخلوقاتی که آفریده‌ایم - چهار پایان و انسانهای بسیار - می‌نوشانیم» (وَنُشْرِقِيهِ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۰ ..... ص: ۳۴۲

(آیه ۵۰) - در این آیه اشاره به «قرآن» کرده، می‌گوید: «ما این آیات را به صورتهای گوناگون و مؤثر در میان آنها قرار دادیم تا متذکر شوند (و از آن به قدرت پروردگار پی برند) اما بسیاری از مردم جز انکار و کفر کاری در برابر آن نشان ندادند» (وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۱ ..... ص: ۳۴۲

(آیه ۵۱) - این آیه اشاره به عظمت مقام پیامبر صلی الله علیه و آله است، می‌فرماید: «و اگر می‌خواستیم در هر شهر و دیاری، بیم دهنده‌ای بر می‌انگیزیم» ولی این کار لزومی نداشت (وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا).

زیرا تمرکز نبوت در وجود یک فرد باعث وحدت و انسجام انسانها و جلوگیری از هر گونه تفرقه و پراکندگی می‌شود.

این آیه هم دلیلی است بر عظمت مقام پیامبر، و هم لزوم وحدت رهبری و هم سنگین بودن بار مسئولیت او.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۲ ..... ص: ۳۴۲

(آیه ۵۲) - به همین دلیل در این آیه دو دستور مهم را که دو برنامه اساسی پیامبران را تشکیل می‌دهد بیان می‌کند، نخست روی سخن را به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله کرده، می‌فرماید: «بنا بر این از کافران اطاعت مکن» (فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ). در هیچ قدم راه سازش با انحرافات آنها را پیش مگیر که سازشکاری با منحرفان، آفت دعوت به سوی خداست. و اما دستور دوم این که: «به وسیله قرآن با آنها جهاد بزرگی کن» (وَ جَاهِدْهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيرًا). جهادی بزرگ به عظمت رسالت، و به عظمت جهاد تمام پیامبران پیشین، جهادی که تمام ابعاد روح و فکر مردم را در برگیرد و جنبه‌های مادی و معنوی را شامل شود.

این تعبیر عظمت مقام قرآن را نیز باز گو می‌کند، چرا که سلاحی است برنده، که قدرت بیان و استدلال و تأثیر عمیق و جاذبیتش ما فوق تصور و قدرت انسانهاست.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۴۳

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۳ ..... ص: ۳۴۳

(آیه ۵۳) - دو دریای آب شیرین و شور در کنار هم! در این آیه باز به استدلال بر عظمت خداوند از طریق بیان نعمتهای او در نظام آفرینش می‌پردازد، و به تناسب بیان نزول قطرات حیاتبخش باران که در آیات قبل گذشت اشاره به مخلوط نشدن آبهای شیرین و شور کرده، می‌فرماید: «او کسی است که دو دریا را در کنار هم قرار داد، یکی گوارا و شیرین و دیگر شور و تلخ، و در میان آنها برزخی قرار داد (گویی هر یک به دیگری می‌گوید): دور باش و نزدیک نیا» (وَ هُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبُحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَ هَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَ جَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَ حِجْرًا مَّحْجُورًا).

این آیه یکی دیگر از مظاهر شگفت‌انگیز قدرت پروردگار را در جهان آفرینش ترسیم می‌کند که چگونه یک حجاب نامرئی، و حائل ناپیدا در میان دریای شور و شیرین قرار می‌گیرد و اجازه نمی‌دهد آنها با هم آمیخته شوند.

البته امروز ما این را می‌دانیم که این حجاب نامرئی همان «تفاوت درجه غلظت آب شور و شیرین» و به اصطلاح تفاوت «وزن مخصوص» آنها است که سبب می‌شود تا مدت مدیدی به هم نیامیزند.

ضمناً قرار گرفتن این آیه در میان آیات مربوط به «کفر» و «ایمان» ممکن است اشاره و تشبیهی در این امر نیز باشد که گاهی در یک جامعه، در یک شهر، و گاه حتی در یک خانه افرادی با ایمان که همچون آب عذب و فراتند در کنار افراد بی‌ایمان که همچون آب ملح و اجاجند، با دو طرز تفکر، دو نوع عقیده، و دو نوع عمل پاک و ناپاک، قرار می‌گیرند، بی‌آنکه به هم آمیخته شوند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۴ ..... ص: ۳۴۳

(آیه ۵۴) - در این آیه به مناسبت بحث نزول باران و همچنین دریاهاى آب شور و شیرین که در کنار هم قرار می‌گیرند سخن از آفرینش انسان از آب به میان آورده، می‌گوید: «او کسی است که از آب انسانی را آفرید» (وَ هُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا). احتمال دارد که چند معنی در مفهوم آیه جمع باشد یعنی هم بشر نخستین از آب آفریده شده، و هم پیدایش تمام افراد انسان از آب «نطفه» است، و هم آب مهمترین ماده ساختمان بدن انسان را تشکیل می‌دهد، آبی که از ساده‌ترین برگزیده تفسیر

نمونه، ج ۳، ص: ۳۴۴

موجودات این جهان محسوب می‌شود چگونه مبدء پیدایش چنین خلقت شگرفی شده است؟! این دلیل روشن قدرت اوست. به دنبال آفرینش انسان، سخن از گسترش نسلها به میان آورده، می‌گوید:

«سپس او را نسب و سبب قرار داد» و نسل او را از این دو طریق گسترش داد (فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَ صِهْرًا).

منظور از «نسب» پیوندی است که در میان انسانها از طریق زاد و ولد به وجود می‌آید، مانند ارتباط پدر و فرزند یا برادران به یکدیگر، اما منظور از «صهر» که در اصل به معنی «داماد» است، پیوندهایی است که از این طریق میان دو طایفه برقرار می‌شود، مانند پیوند انسان با نزدیکان همسرش.

در پایان آیه به عنوان تأکید بر مسائل گذشته، می‌فرماید: «و پروردگار تو همواره توانا بوده و هست» (وَ كَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۵ ..... ص: ۳۴۴

(آیه ۵۵) - سرانجام در این آیه انحراف مشرکان را از اصل توحید، از طریق مقایسه قدرت بتها با قدرت پروردگار که نمونه‌های آن در آیات قبل گذشت روشن می‌سازد، می‌گوید: «و آنها معبودهایی جز خدا می‌پرستند که نه سودی به آنها می‌رساند و نه زیانی» (وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ).

مسلم است تنها وجود سود و زیان نمی‌تواند معیار پرستش باشد، ولی قرآن با این تعبیر بیانگر این نکته است که آنها هیچ بهانه‌ای برای این پرستش ندارند چرا که بتها موجوداتی هستند کاملاً بی‌خاصیت و فاقد هر گونه ارزش و تأثیر مثبت یا منفی.

در پایان آیه اضافه می‌کند: «و کافران همیشه در برابر پروردگارشان (در طریق کفر) پشتیبان یکدیگرند» (وَ كَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَهِيرًا).

و نیروهایی را که می‌بایست در مسیر «الله» بسیج کنند، بر ضد آیین خدا و پیامبرش و مؤمنان راستین بسیج می‌نمایند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۶ ..... ص: ۳۴۴

(آیه ۵۶) - پاداش من هدایت شماست! از آنجا که در آیات گذشته سخن از اصرار بت پرستان بر پرستش بتهایی بود که مطلقاً سود و زیانی ندارند، در این آیه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۴۵

اشاره به وظیفه پیامبر صلی الله علیه و آله در برابر این متعصبان لجوج کرده، می‌گوید: «ما تو را جز به عنوان بشارت دهنده و انذار کننده نفرستادیم» (وَ مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا).

اگر آنها دعوت تو را نپذیرفتند ایرادی بر تو نیست، تو وظیفه خود را که بشارت و انذار است انجام دادی.

این سخن هم وظیفه پیامبر را مشخص می‌کند و هم تسلی خاطر برای او است، و هم نوعی تهدید و بی‌اعتنایی به این گروه گمراه می‌باشد.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۷ ..... ص: ۳۴۵

(آیه ۵۷) - سپس به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که به آنها «بگو: من در برابر آن (ابلاغ آیین خدا) هیچ گونه پاداشی از شما نمی‌طلبم» (قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ).

بعد اضافه می‌کند: «مگر کسی که بخواهد راهی به سوی پروردگارش برگزیند» این پاداش من است (إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلِيَّ

رَبِّهِ سَبِيلًا).

یعنی تنها اجر و پاداش من هدایت شماست، آن هم از روی اراده و اختیار نه اکراه و اجبار، و این تعبیر نهایت لطف و محبت پیامبر صلی الله علیه و آله را نسبت به پیروانش روشن می‌سازد، چرا که مزد خود را سعادت و خوشبختی آنان می‌شمرد.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۸ ..... ص: ۳۴۵

(آیه ۵۸) - این آیه تکیه‌گاه اصلی پیامبر را روشن می‌سازد، می‌فرماید:

«و توکل بر خداوندی کن که زنده است و هرگز نمی‌میرد» (وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ).

با داشتن این تکیه‌گاه و پناهگاه نه نیازی به اجر و پاداش آنها داری، و نه وحشتی از ضرر و زیان و توطئه آنان.

و اکنون که چنین است «تسبیح و حمد او به جا آور» از نقصها منزله بشمر، و در برابر همه کمالات او را ستایش کن (وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ).

سپس اضافه می‌کند: از کار شکنی و توطئه‌های دشمنان نگران مباش «همین بس که خداوند از گناهان بندگانش آگاه است» و به موقع حساب آنها را می‌رسد (وَكَفَىٰ بِهِ بَدُنُوبٍ عِبَادِهِ خَيْرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۹ ..... ص: ۳۴۵

(آیه ۵۹) - این آیه بیان قدرت پروردگار در پهنه جهان هستی است و توصیف دیگری است از این تکیه‌گاه مطمئن، می‌فرماید:

«او کسی است که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۴۶

آسمانها و زمین و آنچه را در میان آن دو است در شش روز [شش دوران] آفرید» (الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ).

«سپس بر عرش قدرت قرار گرفت» و به تدبیر عالم پرداخت (ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ).

کسی که دارای این قدرت وسیع است می‌تواند متوکلان بر خود را در برابر هر خطر و حادثه‌ای حفظ کند.

و در پایان آیه اضافه می‌کند: «او خداوند رحمان است» (الرَّحْمَنُ).

کسی که رحمت عامش همه موجودات را در بر گرفته، و مطیع و عاصی و مؤمن و کافر از خوان نعمت بی‌دریغش بهره می‌گیرند.

اکنون که خدایی داری بخشنده و قادر و توانا، اگر چیزی می‌خواهی «از او بخواه که از همه چیز آگاه است» (فَسْئَلْ بِهِ خَيْرًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۰ ..... ص: ۳۴۶

(آیه ۶۰) - از آنجا که در آیات پیشین سخن از عظمت و قدرت خدا بود و هم وسعت رحمت او در این آیه می‌افزاید: «و

هنگامی که به آنها گفته شود برای خداوند رحمان (که سراسر وجود شما غرق رحمت اوست) سجده کنید آنها (از روی کبر

و غرور، و یا از سر استهزاء) می‌گویند: رحمان چیست؟» (وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ). ما اصلا «رحمان»

را نمی‌شناسیم.

«آیا ما برای چیزی سجده کنیم که تو به ما دستور می‌دهی؟! (أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا).

ما زیر بار هیچ کس نمی‌رویم و تابع فرمان این و آن نخواهیم شد!
«این سخن را می‌گویند «و بر نفرت و دوریشان از خدا افزوده می‌شود» (وَ زَادَهُمْ نُفُورًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۱..... ص: ۳۴۶

(آیه ۶۱) - این آیه در حقیقت پاسخی است به سؤال آنها که می‌گفتند:

رحمان چیست؟ هر چند آنها این سخن را از روی سخریه می‌گفتند اما قرآن پاسخ جدی به آنها داده، می‌فرماید: «پر برکت و با عظمت است آن خدایی که در آسمان منزلگاههایی قرار داد» (تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۴۷

برجهای آسمانی اشاره به صورتهای مخصوص فلکی است که خورشید و ماه در هر فصل و هر موقعی از سال در برابر یکی از آنان قرار می‌گیرند مثلاً می‌گویند خورشید در برج «حمل» قرار گرفته، یعنی محاذی «صورت فلکی حمل» می‌باشد، و یا «قمر» در «عقرب» است، یعنی کره ماه برابر صورت فلکی «عقرب» واقع شده.

به این ترتیب آیه اشاره به منزلگاههای آسمانی خورشید و ماه کرده، و به دنبال آن اضافه می‌کند: «و در میان آن چراغ روشن و ماه تابانی آفرید» (وَ جَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا).

آیا با این همه نشانه‌های روشن، با این منازل بدیع و دقیق خورشید و ماه باز او را نمی‌شناسید و می‌گویید: «مَا الرَّحْمَنُ»!؟

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۲..... ص: ۳۴۷

(آیه ۶۲) - در این آیه باز به معرفی پروردگار عالم ادامه داده و بخش دیگری از نظام هستی را باز گو کرده، می‌گوید: «و او همان کسی است که شب و روز را جانشین یکدیگر قرار داد، برای آنها که بخواهند متذکر شوند و یا بخواهند شکر گذاری کنند» (وَ هُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا).

نظام بدیعی که اگر نبود، زندگی انسان بر اثر شدت نور و حرارت یا تاریکی و ظلمت به تباهی می‌کشید، برای آنها که می‌خواهند خدا را بشناسند دلیل جالبی است.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۳..... ص: ۳۴۷

(آیه ۶۳) - صفات ویژه بندگان خاص خدا: از این به بعد بحث جامع و جالبی پیرامون صفات ویژه بندگان خاص پروردگار که تحت عنوان «عِبَادُ الرَّحْمَنِ» آمده، مطرح می‌شود، و دوازده صفت از صفات ویژه آنان را بیان می‌کند و در حقیقت تکمیلی است برای آیات گذشته که مشرکان لجوج هنگامی که نام خداوند رحمان برده می‌شد از سر استهزاء و غرور می‌گفتند: رحمان چیست؟

جایی که بندگان او این قدر عالی مقام و با شخصیتند عظمت خدای رحمان را بهتر می‌توان درک کرد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۴۸

نخست می‌گوید: «و بندگان خاص خداوند رحمان کسانی هستند که با آرامش و بی‌تکبر بر روی زمین راه می‌روند» (وَ عِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا).

نخستین توصیف نفی کبر و غرور و خود خواهی است که در تمام اعمال انسان و حتی در کیفیت راه رفتن او آشکار می شود زیرا ملکات اخلاقی همیشه خود را در لا- بلای اعمال و گفتار و حرکات انسان نشان می دهند، تا آنجا که از چگونگی راه رفتن یک انسان می توان با دقت و مو شکافی به قسمت قابل توجهی از اخلاق او پی برد. آری! آنها متواضعند، و تواضع کلید ایمان است.

دومین وصف آنها حلم و بردباری است چنانکه قرآن در ادامه همین آیه می گوید: «و هنگامی که جاهلان آنها را مورد خطاب قرار می دهند (و به جهل و جدال و سخنان زشت می پردازند) در پاسخ آنها سلام می گویند» (وَ إِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا). سلامی که نشانه بی اعتنایی توأم با بزرگواری است، نه ناشی از ضعف، نه سلام تحیت که نشانه محبت و پیوند دوستی است.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۴..... ص: ۳۴۸

(آیه ۶۴) - در این آیه به سومین ویژگی آنها که عبادت خالصانه پروردگار است پرداخته، می گوید: «و آنها کسانی هستند که شبانگاه برای پروردگارشان سجده و قیام می کنند» (وَ الَّذِينَ يَبْتَئُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا). در ظلمت شب که چشم غافلان در خواب است و جایی برای تظاهر و ریا وجود ندارد خواب خوش را بر خود حرام کرده و به خوشتر از آن ذکر خدا و قیام و سجود در پیشگاه با عظمت اوست می پردازد، پاسی از شب را به مناجات با محبوب می گذرانند، و قلب و جان خود را با یاد و نام او روشن می کنند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۵..... ص: ۳۴۸

(آیه ۶۵) - چهارمین صفت ویژه آنان خوف و ترس از مجازات و کیفر الهی است «و آنها کسانی هستند که پیوسته می گویند: پروردگارا! عذاب جهنم را از ما بر طرف گردان که عذابش سخت و شدید و پر دوام است» (وَ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا). زیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۴۹

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۶..... ص: ۳۴۹

(آیه ۶۶) - «چرا که جهنم بد جایگاه و بد محل اقامتی است» (إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا). با این که آنها شبها به یاد خدا هستند و به عبادتش مشغول، و روزها در مسیر انجام وظیفه گام بر می دارند باز هم قلوبشان مملو از ترس مسؤولیتهاست، همان ترسی که عامل نیرومندی برای حرکت به سوی انجام وظیفه بیشتر و بهتر است.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۷..... ص: ۳۴۹

(آیه ۶۷) - سپس به پنجمین صفت ممتاز «عباد الرحمن» که اعتدال و دوری از هر گونه افراط و تفریط در کارها مخصوصا در مسأله انفاق است اشاره کرده، می فرماید: «و آنها کسانی هستند که به هنگام انفاق، نه اسراف می کنند و نه سخت گیری، بلکه

در میان این دو حد اعتدال را رعایت می کنند» (وَ الَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَ لَمْ يَقْتُرُوا وَ كَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا).
جالب توجه این که سخن را روی کیفیت انفاق آنان می برد- اصل انفاق کردن را مسلم می گیرد- و می گوید: انفاقی عادلانه و دور از هر گونه اسراف و سخت گیری دارند، نه آن چنان بذل و بخششی کنند که زن و فرزندشان گرسنه بمانند، و نه آن چنان سختگیر باشند که دیگران از مواهب آنها بهره نگیرند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۸ ..... ص: ۳۴۹

(آیه ۶۸) - ششمین ویژگی «عباد الرحمن» توحید خالص است که آنها را از هر گونه شرک و دو گانه و یا چند گانه پرستی دور می سازد.

می فرماید: «و آنها کسانی هستند که معبود دیگری را با خداوند نمی خوانند» (وَ الَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ).
نور توحید سراسر قلب آنها و زندگی فردی و اجتماعیشان را روشن ساخته و تیرگی و ظلمت شرک از آسمان فکر و روح آنها بکلی رخت بر بسته است.

هفتمین صفت، پاکی آنها از آلودگی به خون بی گناهان است: «و آنها هرگز انسانی را که خداوند (خونش را) حرام شمرده- جز به حق- به قتل نمی رسانند» (وَ لَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ).

از آیه فوق به خوبی استفاده می شود که تمام نفوس انسانی در اصل محترمند و ریختن خون آنها ممنوع است، مگر عواملی پیش آید که این احترام ذاتی را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۵۰
تحت الشعاع قرار دهد و مجوز ریختن خون گردد.

هشتمین وصف آنها این است که: دامان عفتشان هرگز آلوده نمی شود «و زنا نمی کنند» (وَ لَا يَزْنُونَ).

آنها بر سر دو راهی کفر و ایمان، ایمان را انتخاب می کنند، و بر سر دو راهی امنیت و ناامنی جانها، امنیت را، و بر سر دو راهی پاکی و آلودگی، پاکی را، آنها محیطی خالی از هر گونه شرک و ناامنی و بی عفتی و ناپاکی با تلاش و کوشش خود فراهم می سازند.

و در پایان آیه برای تأکید هر چه بیشتر اضافه می کند: «و هر کس یکی از این امور را انجام دهد عقوبت و مجازاتش را خواهد دید» (وَ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۹ ..... ص: ۳۵۰

(آیه ۶۹) - از آنجا که این سه گناه نهایت اهمیت را دارد باز در این آیه روی آن تکیه کرده، می گوید: کسانی که مرتکب این امور شوند «عذاب آنها در قیامت مضاعف می گردد، و با خواری، جاودانه در عذاب خواهند ماند» (يُضَاعَفُ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ يُخْلَدُ فِيهِ مُهَانًا).

منظور از مضاعف شدن عذاب این است که بر هر یک از گناهان سه گانه که در آیه قبل مذکور است مجازات جدا گانه ای خواهد شد که مجموعاً عذاب مضاعف است.

از این گذشته گاه یک گناه سر چشمه گناهان دیگر می شود، مانند کفر که سبب ترک واجبات و انجام محرمات می گردد، و این خود موجب مضاعف شدن مجازات الهی است.

اشاره

(آیه ۷۰) - ولی از آنجا که قرآن مجید هیچ گاه راه بازگشت را به روی مجرمان نمی‌بندد و گنهکاران را تشویق و دعوت به توبه می‌کند، در این آیه چنین می‌گوید:

«مگر کسانی که توبه کنند و ایمان آورند و عمل صالح انجام دهند که خداوند (گناهان آنان را) به حسنات مبدل می‌کند، و خداوند همواره آمرزنده و مهربان بوده است» (إِلَّا مَنْ تَابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَ كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۵۱

تبدیل سیئات به حسنات: ..... ص: ۳۵۱

در اینجا چند تفسیر است که همه می‌تواند قابل قبول باشد:

- ۱- هنگامی که انسان توبه می‌کند و ایمان به خدا می‌آورد، سیئات اعمالش در آینده تبدیل به حسنات می‌شود، اگر در گذشته مرتکب قتل نفس می‌شد در آینده دفاع از مظلومان و مبارزه با ظالمان را جای آن می‌گذارد.
- ۲- دیگر این که خداوند به لطف و کرم و فضل و انعامش بعد از توبه کردن سیئات اعمال او را محو می‌کند، و به جای آن حسنات می‌نشانند.
- ۳- سومین تفسیر این که منظور از سیئات آثار سوئی است که از آن بر روح و جان انسان نشسته، هنگامی که توبه کند و ایمان آورد آن آثار سوء از روح و جانش بر چیده می‌شود، و تبدیل به آثار خیر می‌گردد.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۱..... ص: ۳۵۱

(آیه ۷۱) - این آیه در حقیقت چگونگی توبه صحیح را تشریح کرده، می‌گوید: «و کسی که توبه کند و عمل صالح انجام دهد، بسوی خدا بازگشت می‌کند» و پاداش خود را از او می‌گیرد (وَ مَنْ تَابَ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا). یعنی، توبه و ترک گناه باید تنها به خاطر زشتی گناه نباشد بلکه علاوه بر آن انگیزه‌اش خلوص نیت و بازگشت به سوی پروردگار باشد.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۲..... ص: ۳۵۱

(آیه ۷۲) - نهمین صفت برجسته عباد الرحمن احترام و حفظ حقوق دیگران است «آنها کسانی هستند که هرگز شهادت به باطل نمی‌دهند» (وَ الَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ). و در مجالس باطل نیز حضور پیدا نمی‌کنند. به این ترتیب عباد الرحمن و بندگان خاص خدا نه شهادت به دروغ می‌دهند، و نه در مجالس لهو و باطل و گناه حضور می‌یابند، چرا که حضور در این مجالس علاوه بر امضای گناه، مقدمه آلودگی قلب و روح است.

سپس در ذیل آیه به دهمین صفت برجسته آنان که داشتن هدف مثبت در زندگی است اشاره کرده، می‌گوید: «و آنها هنگامی که با لغو و بیهودگی بر خورد کنند، بزرگوارانه از کنار آن می‌گذرند» (وَ إِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۵۲

در حقیقت آنها نه در مجلس باطل حضور پیدا می‌کنند و نه آلوده لغو و بیهودگی می‌شوند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۳ ..... ص: ۳۵۲

(آیه ۷۳) - یازدهمین صفت این گروه از بندگان خاص خدا، داشتن چشم بینا، و گوش شنوا به هنگام بر خورد با آیات پروردگار است، می‌فرماید: «و آنها کسانی هستند که هر گاه آیات پروردگارشان به آنها یاد آوری شود کر و کور روی آن نمی‌افتند!» (وَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا). مسلماً منظور اشاره به عمل کفار نیست، چرا که آنها به آیات الهی اصلاً اعتنایی ندارند، بلکه منظور گروه منافقان یا به ظاهر مسلمانان قشری است که چشم و گوش بسته بر آیات خدا می‌افتند بی‌آنکه حقیقت آن را درک کنند، و در عمل از آن الهام گیرند.

اصولاً درک آگاهانه از مذهب سر چشمه اصلی مقاومت و پایداری و ایستادگی است، چرا که چشم و گوش بستگان را به آسانی می‌توان فریب داد، و با تحریف مذهب از مسیر اصلی منحرف ساخت، و آنها را به وادی کفر و بی‌ایمانی و ضلالت کشاند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۴ ..... ص: ۳۵۲

(آیه ۷۴) - یازدهمین ویژگی این مؤمنان راستین آن است که توجه خاصی به تربیت فرزند و خانواده خویش دارند و برای خود در برابر آنها مسؤولیت فوق‌العاده‌ای قائلند «و آنها پیوسته (از درگاه خدا می‌خواهند و) می‌گویند: پروردگارا! از همسران و فرزندان ما کسانی قرار ده که مایه روشنی چشم ما گردند!» (وَ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَ ذُرِّيَّتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ).

بدیهی است منظور این نیست که تنها در گوشه‌ای بنشینند و دعا کنند، بلکه دعا دلیل شوق و عشق درونیشان بر این امر است، و رمز تلاش و کوشش.

و بالاخره دوازدهمین وصف برجسته این بندگان خالص خدا که از یک نظر مهم‌ترین این اوصاف است این که آنها هرگز به این قانع نیستند که خود راه حق را بسپرنند بلکه هم‌تشان آن چنان والاست که می‌خواهند امام و پیشوای جمعیت مؤمنان باشند و دیگران را نیز به این راه دعوت کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۵۳

آنها چون زاهدان گوشه گیر و منزوی، تنها گلیم خویش را از آب بیرون نمی‌کشند، بلکه سعیشان این است که بگیرند غریق را! لذا در پایان آیه می‌فرماید: آنها کسانی هستند که می‌گویند: «پروردگارا! ما را امام و پیشوای پرهیزکاران قرار ده» (وَ اجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا).

آری! آنها بندگان خاص رحمانند، و همان گونه که رحمت عام خدا همگان را فرا می‌گیرد، رحمت این بندگان خدا نیز از جهاتی عام است، علم و فکر و بیان و قلم و مال و قدرتشان پیوسته در مسیر هدایت خلق خدا کار می‌کند. آنها سر مشق‌هایی

برای پرهیز کاران محسوب می شوند.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۵ ..... ص: ۳۵۳

(آیه ۷۵) - بعد از تکمیل این اوصاف دوازده گانه اشاره به این بندگان خاص خدا با تمام این ویژگیها کرده، و در یک جمع بندی کوتاه پاداش الهی آنان را چنین بیان می کند: «آنها کسانی هستند که درجات عالی بهشت در برابر صبر و استقامتشان به آنها پاداش داده می شود» (أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْعُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا).

«صبر» وصف تازه ای نیست بلکه ضامن اجرای تمام اوصاف گذشته است و در اینجا مفهوم وسیعی دارد که شکیبایی و استقامت در برابر مشکلات راه اطاعت پروردگار و جهاد و مبارزه با هوسهای سرکش و ایستادگی در مقابل عوامل گناه همه در آن جمع است.

سپس اضافه می کند: «در آن غرفه های بهشتی با تحیت و سلام رو برو می شوند» (وَيَلْقَوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا). بهشتیان به یکدیگر تحیت و سلام می گویند و فرشتگان به آنها، و از همه بالاتر خداوند به آنها سلام و تحیت می گوید.

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۶ ..... ص: ۳۵۳

(آیه ۷۶) - سپس برای تأکید بیشتر می فرماید: «جاودانه در آن خواهند ماند، چه قرارگاه خوب و چه محل اقامت زیبایی»؟ (خَالِدِينَ فِيهَا حَسَنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا).

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۷ ..... ص: ۳۵۳

(آیه ۷۷) - اگر دعای شما نبود ارزشی نداشتید! این آیه که آخرین آیه سوره فرقان است در حقیقت نتیجه ای است برای تمام سوره، و هم برای بحثهایی که در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۵۴ زمینه اوصاف «عباد الرحمن» در آیات گذشته آمده است.

روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می گوید: «بگو: پروردگار من برای شما ارج و وزنی قائل نیست اگر دعای شما نباشد» (قُلْ مَا يَعْجُبُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ).

بنا بر این آنچه به شما وزن و ارزش و قیمت در پیشگاه خدا می دهد همان ایمان و دعا و توجه به پروردگار و بندگی اوست. سپس می افزاید: «شما تکذیب (آیات پروردگار و پیامبران خدا) کردید، و این تکذیب دامان شما را خواهد گرفت، و از شما جدا نخواهد شد» (فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا).

یعنی شما در گذشته آیات خدا و پیامبران او را تکذیب کردید اگر به سوی خدا نیاید و راه ایمان و بندگی او را پیش نگیرید هیچ ارزش و مقامی نزد او نخواهد داشت، و کیفرهای تکذیبتان قطعاً دامانتان را خواهد گرفت.

(پایان سوره فرقان)

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۵۵

تمامی آیات این سوره- جز چهار آیه آخر- در مکه نازل شده و ۲۲۷ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۳۵۵

می دانیم در سوره های مکی که در آغاز دعوت اسلام نازل گردید بیشتر روی اصول اعتقادی، توحید، معاد و دعوت پیامبران خدا و اهمیت قرآن تکیه می شد، و تقریباً تمام بحثهای سوره شعراء پیرامون همین مسائل دور می زند.

در حقیقت می توان محتوای این سوره را در چند بخش خلاصه کرد:

بخش اول طلیعه سوره است که از حروف مقطعه، و سپس عظمت مقام قرآن و تسلی خاطر پیامبر صلی الله علیه و آله در برابر پافشاری و خیره سری مشرکان و اشاره ای به بعضی از نشانه های توحید و صفات خدا سخن می گوید.

بخش دوم فرازهایی از سرگذشت هفت پیامبر بزرگ و مبارزات آنها را با قومشان، و لجاجتها و خیره سریهای آنان را باز گو می کند که شباهت زیادی با منطق مشرکان عصر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله داشته و نیز مخصوصاً روی عذاب دردناک این اقوام و بلاهای وحشتناکی که بر آنها فرود آمد تکیه شده است که خود تهدید مؤثری برای مخالفان پیامبر اسلام در آن شرایط است.

بخش سوم- که در حقیقت جنبه نتیجه گیری از بخشهای گذشته دارد- پیرامون پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و عظمت قرآن و تکذیب مشرکان و دستوراتی به آن حضرت در زمینه روش دعوت، و چگونگی برخورد با مؤمنان سخن می گوید،

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۵۶

و سوره را با بشارت به مؤمنان صالح و تهدید شدید ستمگران پایان می دهد.

ضمناً نام این سوره از چند آیه آخر که پیرامون شعرای بی هدف سخن می گوید گرفته شده است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۳۵۶

در حدیثی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله چنین می خوانیم:

«کسی که سوره شعراء را بخواند به عدد کسی که نوح را تصدیق و یا تکذیب کرده است ده حسنه برای او خواهد بود، و همچنین هود، شعیب، صالح و ابراهیم و به عدد تمام کسانی که تکذیب عیسی و تصدیق محمد صلی الله علیه و آله کرده اند».

البته منظور تلاوتی است که مقدمه تفکر و سپس اراده و عمل باشد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱ ..... ص : ۳۵۶

(آیه ۱)- باز در آغاز این سوره با نمونه دیگری از حروف مقطعه قرآن رو برو می شویم «طا، سین، میم» (طسم).

روایات متعددی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله یا بعضی از صحابه در تفسیر «طسم» نقل شده که همه نشان می دهد این حروف علامتهای اختصاری از نامهای خدا، یا نامهای قرآن، و یا مکانهای مقدس و یا بعضی از درختان بهشتی و مانند آن

است.

این روایات، تفسیری را که در آغاز سوره اعراف در این زمینه نقل کردیم تأیید می‌کند، و در عین حال با آنچه در آغاز سوره بقره آوردیم که منظور بیان اعجاز و عظمت قرآن است که این کلام بزرگ از حروف ساده و کوچک ترکیب شده است منافاتی ندارد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲ ..... ص: ۳۵۶

(آیه ۲) - این آیه عظمت قرآن را این چنین بیان می‌کند: «اینها آیات کتاب مبین است» (تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ). توصیف «قرآن» به «مبین» که در اصل از ماده «بیان» است اشاره به آشکار بودن عظمت و اعجاز آن می‌باشد که هر چه انسان در محتوای آن بیشتر دقت کند به معجزه بودنش آشناتر می‌شود. از این گذشته قرآن بیان کننده «حق» از «باطل» و آشکار کننده راه سعادت بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۵۷ و پیروزی و نجات از گمراهی است.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۳ ..... ص: ۳۵۷

(آیه ۳) - سپس به دلداری پیامبر صلی الله علیه و آله پرداخته، می‌گوید: «گویی می‌خواهی جان خود را به خاطر این که آنها ایمان نمی‌آورند از شدت اندوه بر باد دهی» (لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ). آری! همه پیامبران الهی این چنین دلسوز بودند مخصوصاً پیامبر اسلام که این تعبیر کرارا در قرآن در مورد او آمده است. بعضی از مفسران چنین می‌گویند که سبب نزول آیه فوق این بود که پیامبر صلی الله علیه و آله مرتباً اهل مکه را به توحید دعوت می‌کرد، اما آنها ایمان نمی‌آوردند، پیامبر صلی الله علیه و آله آنقدر ناراحت شده بود که آثار آن در چهره‌اش آشکار بود، آیه فوق نازل شد و پیامبر صلی الله علیه و آله را دلداری داد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۴ ..... ص: ۳۵۷

(آیه ۴) - این آیه برای اثبات این حقیقت که خداوند بر هر چیز قادر است حتی می‌تواند همه آنها را به اجبار وادار به ایمان کند چنین می‌گوید: «اگر ما بخواهیم از آسمان آیه‌ای بر آنها نازل می‌کنیم که گردنهایشان در برابر آن خاضع گردد» (إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ). اشاره به این که ما این قدرت را داریم که معجزه خیره کننده، یا عذاب شدید و وحشتناکی بر آنها فرو بفرستیم که همگی بی‌اختیار سر تعظیم در برابر آن فرود آورند و تسلیم شوند، ولی این ایمان اجباری ارزشی ندارد، مهم آن است که آنها از روی اراده و تصمیم و درک و اندیشه در برابر حق خاضع گردند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۵ ..... ص: ۳۵۷

(آیه ۵) - سپس به موضع گیری مشرکان و کافران در برابر قرآن اشاره کرده، می‌فرماید: «و هیچ ذکر تازه‌ای از سوی خداوند

مهربان برای آنها نمی‌آید مگر این که از آن روی گردان می‌شوند» (وَ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمَنِ مُخْبَرًا إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ).

تعبیر به «الرَّحْمَنِ» اشاره به این است که نزول این آیات از «رحمت عامه» پروردگار سر چشمه می‌گیرد که همه انسانها را بدون استثناء به سعادت و کمال دعوت می‌کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۵۸
و تعبیر به «مُخْبَرًا» (تازه و جدید) اشاره به این است که آیات قرآن یکی پس از دیگری نازل می‌گردد، و هر کدام محتوای تازه‌ای دارد.

سورة الشعراء(۲۶): آية ۶ ..... ص : ۳۵۸

(آیه ۶) - سپس اضافه می‌کند: اینها تنها به «اعراض» قناعت نمی‌کنند، بلکه به مرحله «تکذیب» و از آن بدتر «استهزاء» می‌رسند، می‌فرماید: «آنها تکذیب کردند اما به زودی اخبار آنچه را به استهزاء می‌گرفتند به آنان می‌رسد» و از مجازات دردناک کار خود با خبر می‌شوند (فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ).

منظور از «أَنْبَاءُ» در اینجا کیفرهای سختی است که در این جهان و جهان دیگر دامنگیر آنها می‌شود. بررسی این آیه و آیه قبل نشان می‌دهد که انسان به هنگام قرار گرفتن در جاده‌های انحرافی بطور تصاعدی فاصله خود را از حق بیشتر می‌کند.

نخست مرحله اعراض و روی گرداندن و بی‌اعتنایی نسبت به حق است، اما تدریجا به مرحله تکذیب و انکار می‌رسد، باز از این مرحله فراتر می‌رود و حق را به باد سخریه می‌گیرد، و به دنبال آن مجازات الهی فرا می‌رسد.

سورة الشعراء(۲۶): آية ۷ ..... ص : ۳۵۸

(آیه ۷) - زوجیت در گیاهان: در آیات گذشته سخن از اعراض کافران، از آیات تشریحی یعنی قرآن مجید بود و در اینجا سخن از اعراض آنها از آیات تکوینی و نشانه‌های خدا در پهنه آفرینش است، آنها نه تنها، گوش جان خود را بر سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله می‌بستند، بلکه چشمهای خود را نیز از دیدن نشانه‌های حق در اطراف خود محروم می‌ساختند.

نخست می‌گوید: «آیا آنها به زمین نگاه نکردند چه بسیار گیاهان از انواع مختلف، نر و ماده، زیبا و جالب و پرفایده در آن آفریدیم» (أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمَا أَنْبَأْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زوجٍ كَرِيمٍ).

سورة الشعراء(۲۶): آية ۸ ..... ص : ۳۵۸

(آیه ۸) - در این آیه به عنوان تأکید و تصریح بیشتر می‌فرماید: «در این (خلقت گیاهان ارزشمند) نشانه روشنی (بر وجود خدا) است» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً).

اما این کور دلاان آن چنان غافل و بی‌خبرند که این گونه آیات الهی را می‌بینند، باز هم در غفلتند، چرا که کفر و لجاج در قلب آنها رسوخ کرده. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۵۹

لذا در پایان آیه می‌فرماید: «اکثر آنها هرگز مؤمن نبوده‌اند» (وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ).

سورة الشعراء (۲۶): آیه ۹ ..... ص: ۳۵۹

(آیه ۹) - در این آیه با تعبیری که هم نشانه تهدید است و هم تشویق، هم بیم است و هم امید، می‌فرماید: «و پروردگار تو قدرتمند و مهربان است» (وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ). «عزیز» به معنی قدرتمندی است که شکست‌ناپذیر است، هم توانایی بر ارائه آیات بزرگ دارد، و هم در هم کوبنده تکذیب‌کنندگان است، ولی با این حال «رحیم» است و رحمت و واسع‌اش همه جا را فرا گرفته، و باز گشت جلدی به سوی او در یک لحظه کوتاه کافی است که تمام نظر لطف او را متوجه انسان سازد و بر گناهان گذشته‌اش قلم عفو کشد.

سورة الشعراء (۲۶): آیه ۱۰ ..... ص: ۳۵۹

(آیه ۱۰) - آغاز رسالت موسی علیه السلام: گفتیم در این سوره سرگذشت هفت تن از پیامبران بزرگ به عنوان درس آموزنده‌ای برای عموم مسلمانان مخصوصاً مسلمانان نخستین بیان شده است. نخست از موسی (ع) شروع می‌کند و بخشهای مختلفی از زندگی او و درگیری او با فرعونیان تا هنگام غرق این قوم ظالم و ستمگر شرح می‌دهد.

این بحثها گرچه به ظاهر مکرر است، اما دقت در آنها نشان می‌دهد که در هر مورد روی بخش خاصی از این سرگذشت پر ماجرا تکیه شده است.

فی المثل آیات مورد بحث هنگامی نازل شد که مسلمانان سخت در اقلیت قرار داشتند و دشمنان آنها بسیار قوی و نیرومند، در اینجا لازم است خداوند سرگذشتهای مشابهی را از اقوام پیشین بیان کنند تا بدانند این قدرت عظیم دشمن و ضعف ظاهری آنها هرگز سبب شکست نخواهد شد، تا روحیه آنها قوی گردد و بر استقامت و پافشاری خود بیفزایند، و جالب این که: بعد از سرگذشت هر یک از این پیامبران هفتگانه جمله «وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ» اکثر آنها ایمان نیاوردند و پروردگار تو توانا و رحیم است» تکرار شده، درست همان عبارتی که در آغاز همین سوره در مورد پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ خَوَانِدِيم. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۶۰

این هماهنگی شاهد زنده‌ای بر این حقیقت است که ذکر این بخش از داستانهای انبیا، به خاطر شرایط خاص روانی و اجتماعی مسلمانان در آن مقطع خاص زمانی و مشابه آن بوده است.

نخست می‌گوید: «و (به خاطر بیاور) هنگامی که پروردگارت موسی را ندا کرد که به سراغ آن قوم ستمگر برو» (وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنْ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ).

سورة الشعراء (۲۶): آیه ۱۱ ..... ص: ۳۶۰

(آیه ۱۱) - «قوم فرعون، آیا آنها (از مخالفت فرمان پروردگار) پرهیز نمی‌کنند» (قَوْمٍ فِرْعَوْنًا أَلَا يَتَّقُونَ).

این نکته قابل توجه است که تنها صفتی را از فرعونیان که بر آن تکیه کرده ظلم است و می‌دانیم ظلم معنی جامع و گسترده‌ای دارد که شرک یکی از مصادیق بارز آن است، و استثمار و استعباد بنی اسرائیل با آن همه زجر و شکنجه نیز مصداق دیگری از آن می‌باشد، از این گذشته آنها با اعمال خلافشان قبل از هر کس بر خودشان ستم می‌کردند، و به این ترتیب می‌توان هدف

دعوت انبیاء را در مبارزه با ظلم و ستم در تمام ابعاد خلاصه کرد!

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۲ ..... ص : ۳۶۰

(آیه ۱۲) - در این هنگام موسی مشکلات عظیم خود را به پیشگاه پروردگار عرض می کند و از او تقاضای قوت و قدرت بیشتر برای تحمل این رسالت عظیم می نماید: «عرض کرد پروردگارا! من از آن بیم دارم که مرا تکذیب کنند» (قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُون).

و با جار و جنجال خود مرا از صحنه بیرون کنند.

موسی (ع) در ذکر این سخن کاملاً حق داشت چرا که فرعون و دار و دسته اش آنقدر مسلط بر اوضاع کشور مصر بودند که احدی یارای مخالفت با آنها را نداشت و هر گونه نغمه مخالفی را با شدت و بی رحمی سرکوب می کردند.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۳ ..... ص : ۳۶۰

(آیه ۱۳) - به علاوه «سینه من برای انجام این رسالت وسعت کافی ندارد» (وَ يَضِيقُ صَدْرِي).

از این گذشته «زبان من به قدر کافی گویا نیست» (وَ لَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي).

به همین جهت تقاضای من این است: «به (برادرم) هارون نیز رسالت بدهی» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۶۱

تا به همراه من مأمور ادای این رسالت گردد (فَأَرْسِلْ إِلَى هَارُونَ).

تا با معاضدت یکدیگر بتوانیم این فرمان بزرگ را در برابر آن ستمگران خیره سر به اجرا در آوریم.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۴ ..... ص : ۳۶۱

(آیه ۱۴) - از همه اینها گذشته «آنها بر من (به اعتقاد خودشان) گناهی دارند» (وَ لَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ). من یکی از این فرعونیان

ستمگر را به هنگامی که با یک مرد بنی اسرائیلی مظلوم درگیر بود با ضربه قاطع خود کشته ام.

از این نظر «می ترسم (به عنوان قصاص) مرا به قتل برسانند» و این رسالت عظیم به پایان نرسد (فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُون).

موسی ترسی برای شخص خود نداشت بلکه از این بیم داشت که قبل از رسیدن به مقصد از پای در آید، لذا از خداوند

تقاضای نیروی بیشتر برای این مبارزه می کند.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۵ ..... ص : ۳۶۱

(آیه ۱۵) - خداوند این تقاضای صادقانه موسی را اجابت کرد «فرمود: این چنین نیست» (قَالَ كَلَّا). که بتوانند تو را به قتل

برسانند و یا سینهات تنگی کند و زبانت گره داشته باشد و گویا نگردد.

دعای تو را در مورد برادرت نیز اجابت کردم و به او هم مأموریت دادم «پس شما هر دو با آیات ما بروید» و فرعون و قوم

گمراهش را به سوی من دعوت کنید (فَادْهَبَا بِآيَاتِنَا).

و فکر نکنید من از شما دورم و جریان امر شما بر ما مخفی است، بلکه «ما با شما هستیم و به خوبی مطالب را می شنویم» (إِنَّا

مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ).

هرگز شما را تنها نخواهم گذارد و در حوادث سخت یاریتان خواهم کرد با اطمینان خاطر پیش بروید و محکم در این راه گام بردارید.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۶۱

(آیه ۱۶) - برخورد منطقی و قاطع با فرعون: در آیات گذشته نخستین مرحله مأموریت موسی (ع) یعنی دریافت وحی و رسالت و تقاضای وسائل نیل به این هدف بزرگ، پایان یافت.

از اینجا به بعد «مرحله دوم» یعنی رو برو شدن با فرعون و گفتگوی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۶۲ سرنوشت ساز که در آن میان انجام گرفت مطرح شده.

نخست به عنوان مقدمه می فرماید: «اکنون (که همه چیز رو براه است) به سراغ فرعون بروید، و به او بگویید: ما رسول پروردگار جهانیان هستیم» أَتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۶۲

(آیه ۱۷) - و به دنبال بیان رسالت خود، آزادی بنی اسرائیل را مطالبه کنید و بگویید: «بنی اسرائیل را با ما بفرست» (أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ).

بدیهی است منظور این بوده که زنجیر اسارت و بردگی از آنها بردارد تا آزاد شوند، و بتوانند با آنها بیایند، نه این که تقاضای فرستادن آنها به وسیله فرعون شده باشد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۶۲

(آیه ۱۸) - در اینجا فرعون زبان به سخن گشود و با جمله‌هایی حساب شده، و در عین حال شیطنت‌آمیز برای نفی رسالت آنها کوشید. نخست رو به موسی کرد و چنین «گفت: آیا ما تو را در کودکی در میان (دامان مهر) خود پرورش ندادیم؟» (قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا).

تو را از آن امواج خروشان و خشمگین «نیل» که وجودت را به نابودی تهدید می کرد گرفتیم، دایه‌ها برایت دعوت کردیم، و از قانون مجازات مرگ فرزندان بنی اسرائیل معاف نمودیم، در محیطی امن و امان در ناز و نعمت پرورش یافتی! و بعد از آن نیز «سالهای متمادی از عمرت در میان ما بودی!» (وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۶۲

(آیه ۱۹) - سپس به ایراد دیگری نسبت به موسی پرداخته، می گوید: «تو آن کار مهم (کشتن یکی از قبطیان و طرفداران ما را انجام دادی)» (وَفَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ).

اشاره به این که تو چگونه می توانی پیامبر باشی که دارای چنین سابقه‌ای هستی.

و از همه اینها گذشته «تو کفران نعمتهای ما می کنی» (وَ أَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ).

سالها بر سر سفره ما بودی، نمک خوردی و نمکدان را شکستی!، با چنین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۶۳

کفران نعمت چگونه می توانی پیامبر باشی؟

در حقیقت می خواست با این منطق و این گونه پرونده سازی موسی را به پندار خود محکوم کند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۰ ..... ص: ۳۶۳

(آیه ۲۰) - موسی بعد از شنیدن سخنان شیطنت آمیز فرعون به پاسخ از هر سه ایراد پرداخت، ولی از نظر اهمیت پاسخ ایراد دوم فرعون را مقدم شمرد و یا اصولاً ایراد اول را در خور پاسخ نمی دانست، چرا که پرورش دادن کسی هرگز دلیل آن نمی شود که اگر شخص پرورش دهنده گمراه بود او را به راه راست هدایت نکنند.

به هر حال چنین «گفت: من آن کار را انجام دادم در حالی که از بی خبران بودم» (قَالَ فَعَلْتُهَا إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ).

موسی (ع) در اینجا یک نوع «توریه» به کار برده و سخنی گفت که ظاهرش این بوده که من در آن زمان راه حق را پیدا نکرده بودم بعداً خداوند راه حق را به من نشان داد و مقام رسالت بخشید، ولی در باطن مقصود دیگری داشت و آن این که من نمی دانستم که این کار مایه این همه درد سر می شود و گر نه اصل کار حق بود و مطابق قانون عدالت!

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۶۳

(آیه ۲۱) - سپس موسی اضافه می کند: «من به دنبال این حادثه هنگامی که از شما ترسیدم فرار کردم، و خداوند به من علم و دانش بخشید، و مرا از رسولان قرار داد» (فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَ جَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۲ ..... ص: ۳۶۳

(آیه ۲۲) - سپس «موسی» به پاسخ منتهی که فرعون در مورد پرورشش در دوران طفولیت و نوجوانی بر او گذارد پرداخته، و با لحن قاطع و اعتراض آمیزی می گوید: «آیا این منتهی است که تو بر من می گذاری که بنی اسرائیل را بنده و برده خود ساختی؟! (وَ تِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ).

تا آنجا که به خود اجازه دادی نوزادان پسر را به قتل برسانی، و دختران را برای کنیزی و خدمت زنده بگذاری؟

این ظلم بی حساب تو سبب شد که مادرم برای حفظ جان نوزادش مرا در صندوق بگذارد، و به امواج نیل بسپارد، و خواست الهی این بود که آن کشتی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۶۴

کوچک در کنار کاخ تو لنگر بیندازد، آری ظلم بی اندازه تو بود که مرا رهین این منت ساخت، و مرا از خانه پاک پدرم محروم ساخت و در کاخ آلوده تو قرار داد!

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۳ ..... ص: ۳۶۴

(آیه ۲۳) - هنگامی که موسی با لحن قاطع و کوبنده ای سخنان فرعون را پاسخ گفت و او از این نظر درمانده شد، مسیر کلام

را تغییر داد و موسی را که گفته بود من رسول و فرستاده ربّ العالمینم مورد سؤال قرار داد و «فرعون گفت: پروردگار عالمیان چیست؟» (قَالَ فِرْعَوْنُ وَ مَا رَبُّ الْعَالَمِينَ). فرعون این سخن را برای تجاهل و تحقیر، مطرح کرد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۶۴

(آیه ۲۴) - ولی موسی همانند همه بحث کنندگان بیدار و آگاه راهی جز این نداشت که مطلب را جدی بگیرد و به پاسخ جدی پردازد، و از آنجا که ذات خدا از دسترس افکار انسانها بیرون است، دست به دامان آثار او در پهنه آفرینش زند، و از آیات آفاقی سخن به میان آورد «گفت: او پروردگار آسمانها و زمین و آنچه در میان این دو قرار گرفته است می‌باشد، اگر شما راه یقین می‌پوید» (قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنتُمْ مُوقِنِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۵ ..... ص: ۳۶۴

(آیه ۲۵) - اما فرعون با این بیان محکم معلم بزرگ آسمانی، از خواب غفلت بیدار نشد، باز به استهزاء و سخریه ادامه داد، و از روش دیرینه مستکبران مغرور پیروی کرد «رو به اطرافیان خود کرده گفت: آیا نمی‌شنوید» این مرد چه می‌گوید؟! (قَالَ لِمَنْ حَوَّلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ).

پیدا است اطراف فرعون را چه افرادی گرفته‌اند، اشخاصی از قماش خود او، گروهی از صاحبان زر و زور و همکاران ظلم و ستم.

هدفش این بود که این سخن منطقی و دلنشین موسی در قلب تاریک این گروه کمترین اثری نگذارد، و آن را یک سخن بی‌محتوا که مفهوش قابل درک نیست معرفی کند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۶ ..... ص: ۳۶۴

(آیه ۲۶) - ولی باز موسی (ع) به سخنان منطقی و حساب شده خود بدون هیچ گونه ترس و وا همه ادامه داد و «گفت: او پروردگار شما و پروردگار پدران نخستین شماست» (قَالَ رَبُّكُمْ وَ رَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۶۵ در حقیقت موسی که در مرحله نخست از «آیات آفاقی» شروع کرده بود در مرحله دوم به «آیات انفسی» اشاره کرد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۷ ..... ص: ۳۶۵

(آیه ۲۷) - ولی فرعون به خیره سری همچنان ادامه داد، و از مرحله استهزاء و سخریه پا را فراتر نهاده نسبت جنون و دیوانگی به موسی داد و «گفت: پیامبری که به سوی شما آمده قطعاً مجنون است!» (قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ). همان نسبتی که همه جباران تاریخ به مصلحان الهی می‌دادند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۸ ..... ص: ۳۶۵

(آیه ۲۸) - اما این نسبت ناروا در روح بلند موسی (ع)، اثری نگذاشت و همچنان خط اصلی توحید را از طریق آثار خدا در پهنه آفرینش، در آفاق و انفس، ادامه داد و «گفت: او پروردگار مشرق و مغرب و آنچه در میان این دو است می‌باشد اگر شما عقل و اندیشه خود را به کار می‌گرفتید» (قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَ مَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ). اگر تو در محدوده کوچکی به نام «مصر» یک حکومت ظاهری داری، حکومت واقعی پروردگار من تمام شرق و غرب جهان و هر چه را میان آنهاست در بر گرفته، و آثارش در همه جا در جبین موجودات می‌درخشد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۹ ..... ص: ۳۶۵

(آیه ۲۹) - این منطق نیرومند و شکست‌ناپذیر، فرعون را سخت خشمگین ساخت و سر انجام به حربه‌ای متوسل شد که همه زورمندان بی‌منطق به هنگام شکست و ناکامی به آن متوسل می‌شوند و چنین «گفت: اگر معبودی غیر من انتخاب کنی تو را از زندانیان قرار خواهم داد» (قَالَ لَنْ اتَّخَذْتَ إِلَهًا غَيْرِي لِأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ). من این سخنان تو را نمی‌فهمم، همین می‌دانم که یک اله و معبود بزرگ وجود دارد و آن منم! و هر کس غیر از این بگوید محکوم به مرگ، یا زندان مرگ آفرین است!

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۳۰ ..... ص: ۳۶۵

(آیه ۳۰) - در آیه قبل دیدیم که فرعون سر انجام تکیه بر قدرت و تهدید به زندان و مرگ نمود. اینجاست که صحنه بر می‌گردد و موسی (ع) نیز باید روش تازه‌ای در پیش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۶۶ گیرد که فرعون در این صحنه نیز ناتوان و درمانده شود. موسی نیز باید تکیه بر قدرت کند قدرتی الهی که از معجزه‌ای چشمگیر سر چشمه می‌گیرد، رو به سوی فرعون کرد و «گفت: آیا اگر من نشانه آشکاری برای رسالتم ارائه دهم» باز مرا زندان خواهی کرد؟! (قَالَ أَوْ لَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۳۱ ..... ص: ۳۶۶

(آیه ۳۱) - فرعون در اینجا سخت در بن بست واقع شد چرا که موسی (ع) اشاره س... بسته‌ای به یک برنامه فوق‌العاده کرده و فکر حاضران را متوجه خود ساخته است، اگر فرعون بخواهد سخن او را نادیده بگیرد همه بر او اعتراض می‌کنند، و می‌گویند باید بگذاری موسی (ع) کار مهمش را ارائه دهد، اگر توانایی داشته باشد که معلوم می‌شود، نمی‌توان با او طرف شد، و الا گزافه‌گویی آشکار می‌گردد، در هر حال نمی‌توان از این سخن موسی (ع) به سادگی گذشت. ناچار «گفت: اگر راست می‌گویی آن را بیاور!» (قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۳۲ ..... ص: ۳۶۶

(آیه ۳۲) - «پس (در این هنگام) موسی عصایی را که به دست داشت افکند، و (به فرمان پروردگار) مار عظیم و آشکاری شد» (فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۳۳ ..... ص: ۳۶۶

(آیه ۳۳) - «و سپس دست خود را (در گریبان فرو برد و) بیرون آورد، ناگهان در برابر بینندگان سفید و روشن بود!» (و نَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ).

در حقیقت این دو معجزه بزرگ، یکی مظهر بیم بود و دیگری مظهر امید اولی مناسب مقام انذار است، و دومی بشارت.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۳۴ ..... ص: ۳۶۶

(آیه ۳۴) - فرعون از مشاهده این صحنه، سخت جا خورد و در وحشت عمیقی فرو رفت اما برای حفظ قدرت شیطانی خویش که با ظهور موسی (ع)، سخت به خطر افتاده بود و همچنین برای حفظ اعتقاد اطرافیان و روحیه دادن به آنها در صدد توجیه معجزات موسی بر آمد، نخست «به اطرافیان خود چنین گفت:

این مرد، ساحر آگاه و ماهری است!» (قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ).

جالب است، همان کسی را که تا چند لحظه قبل مجنونش می خواند، اکنون به عنوان علیم و دانشمند از او نام می برد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۶۷

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۳۵ ..... ص: ۳۶۷

(آیه ۳۵) - سپس برای این که جمعیت را بر ضد او بسیج کند چنین ادامه داد: «او می خواهد شما را از سر زمینتان با سحرش بیرون کند!» (يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ).

«شما چه (می اندیشید و چه) دستور می دهید؟! (فَمَاذَا تَأْمُرُونَ).

این همان فرعون است که قبلا- تمام مصر را ملک مسلم خود می دانست، اکنون آن را ملک مردم می شمرد و به اطرافیان می گوید: شما چه امر می کنید؟

مشورتی بسیار عاجزانه و از موضع ضعف!

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۳۶ ..... ص: ۳۶۷

(آیه ۳۶) - بعد از مشورتها سر انجام اطرافیان به فرعون «گفتند: او و برادرش را مهلت ده و مأموران را برای بسیج (بسیج ساحران) به تمام شهرها اعزام کن» (قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۳۷ ..... ص: ۳۶۷

(آیه ۳۷) - «تا هر ساحر ماهر و کهنه کاری را نزد تو آورند» (يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ).

و گفتند: خوشبختانه در کشور پهناور مصر، اساتید فن سحر بسیارند، اگر موسی ساحر است ما «سحار» یعنی ساحران ماهرتر در برابر او قرار می دهیم، و آن قدر ساحران وارد به فوت و فن سحر را جمع می کنیم تا راز موسی را افشا کنند!

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۳۸ ..... ص: ۳۶۷

(آیه ۳۸) - ساحران از همه جا گرد آمدند! به دنبال پیشنهاد اطرافیان فرعون جمعی از مأموران زبده به شهرهای مختلف مصر روان شدند و در هر جا ساحران ماهر را جستجو کردند، «سر انجام جمعیت ساحران برای وعده گاه روز معین جمع آوری شدند» (فَجَمَعَ السَّحَرَةَ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ). و آنها را برای مبارزه در چنان روزی آماده کردند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۳۹ ..... ص: ۳۶۷

(آیه ۳۹) - از مردم نیز برای حضور در این میدان مبارزه دعوت شد: «و به مردم گفته شد: آیا شما در این صحنه اجتماع می کنید؟ (وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۴۰ ..... ص: ۳۶۷

(آیه ۴۰) - و به مردم گفته شد: «هدف این است که اگر ساحران پیروز شوند (که پیروزی آنها پیروزی خدایان ماست) ما از آنان پیروی کنیم» (لَعَلَّنَا نَتَّبِعَ السَّحَرَةَ بَرَكَزِيدَه تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۶۸
إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ). و آن چنان صحنه را گرم و داغ نماییم که دشمن خدایان ما برای همیشه از میدان بیرون رود.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۴۱ ..... ص: ۳۶۸

(آیه ۴۱) - اینها همه از یکسو، از سوی دیگر «هنگامی که ساحران (نزد فرعون) آمدند (و او را سخت در تنگنا دیدند به این فکر افتادند که برترین بهره گیری را کرده و امتیازهای مهمی از او بگیرند) به فرعون گفتند: آیا برای ما پاداش قابل ملاحظه‌ای خواهد بود اگر پیروز شویم» (فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَإِنَّا لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَخْضِعُ الْغَالِبِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۴۲ ..... ص: ۳۶۸

(آیه ۴۲) - فرعون که سخت در این بن بست گرفتار و درمانده بود حاضر شد برترین امتیازها را به آنها بدهد، بلا فاصله «گفت: آری (هر چه بخواهید می‌دهم) به علاوه شما در این صورت از مقربان درگاه من خواهید بود!» (قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۴۳ ..... ص: ۳۶۸

(آیه ۴۳) - هنگامی که ساحران قول و قرارهای خود را با فرعون گذاردند به دنبال تهیه مقدمات کار رفتند، و در خلال مدتی که فرصت داشتند، طنابها و عصاهای بسیار فراهم ساختند که ظاهراً درون آنها را خالی کرده و ماده شیمیایی مخصوصی (همچون جیوه) که در برابر تابش آفتاب سبک و فرار می‌شود در آن ریختند.
سر انجام روز موعود فرا رسید، و انبوه عظیمی از مردم در آن صحنه جمع شدند.

«موسی رو به سوی ساحران کرد و گفت: آنچه را می‌خواهید بیفکنید» و هر چه دارید به میدان آورید (قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ).

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۴۴ ..... ص : ۳۶۸

(آیه ۴۴) - ساحران که غرق غرور و نخوت بودند و حد اکثر توان خود را به کار گرفته و به پیروزی خود امیدوار بودند «طنابها و عصاهای خود را افکندند و گفتند: به عزت فرعون ما قطعاً پیروزیم!» (فَالْقَوْمَ جِبَالَهُمْ وَعِصَیَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْعَالِبُونَ).

در این هنگام عصاها و طنابهای مخصوص به صورت مارهای کوچک برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۶۹ و بزرگ به حرکت در آمدند (طه / ۶۶)، در این هنگام غریو شادی از مردم برخاست و برق امید در چشمان فرعون و اطرافیانش درخشیدن گرفت.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۴۵ ..... ص : ۳۶۹

(آیه ۴۵) - اما موسی چندان مهلت نداد که این وضع ادامه یابد همانطور که قرآن می‌گوید: «سپس موسی عصایش را افکند، ناگهان تمام وسایل دروغین آنها را بلعید» (فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ). در اینجا گروهی پا به فرار گذاشتند، گروهی منتظر بودند پایان کار به کجا می‌رسد، و جمعی بی‌هدف فریاد می‌کشیدند و دهان ساحران از تعجب باز مانده بود.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۴۶ ..... ص : ۳۶۹

(آیه ۴۶) - در اینجا همه چیز عوض شد، ساحران که تا آن لحظه در خط شیطنت و همکاری با فرعون و مبارزه با موسی (ع) قرار داشتند یک مرتبه به خود آمدند و چون از تمام فنون سحر با خبر بودند، یقین پیدا کردند که این مسأله قطعاً سحر نیست، این یک معجزه بزرگ الهی است «پس ناگهان همه آنها به سجده افتادند» (فَأَلْقَى السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ).

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۴۷ ..... ص : ۳۶۹

(آیه ۴۷) - و همراه با این عمل که دلیل روشن ایمان آنها بود با زبان نیز «گفتند: ما به پروردگار عالمیان ایمان آوردیم!» (قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ).

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۴۸ ..... ص : ۳۶۹

(آیه ۴۸) - و برای این که جای هیچ ابهام و تردید باقی نماند و فرعون نتواند این سخن را تفسیر دیگری کند، اضافه کردند: «به پروردگار موسی و هارون» (رَبِّ مُوسَى وَ هَارُونَ). آری! در یک لحظه کوتاه از ظلمت مطلق به روشنایی ایمان گام نهادند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۴۹ ..... ص: ۳۶۹

(آیه ۴۹) - در این هنگام فرعون از یک سو روحیه خود را پاک باخته بود، و از سوی دیگر تمام قدرت و موجودیت خویش را در خطر می‌دید، و مخصوصاً می‌دانست ایمان آوردن ساحران چه تأثیر عمیقی در روحیه مردم خواهد گذارد و ممکن است گروه عظیمی به پیروی از ساحران به سجده بیفتند، به گمان خود دست به ابتکار تازه‌ای زد رو به ساحران کرد و «گفت: آیا به او ایمان آوردید پیش از آنکه من به شما اجازه دهم» (قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنَ لَكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۷۰. انتظارش این بود که قلب و عقل و فکر مردم نیز به اختیار و اجازه او باشد ولی فرعون به این هم قناعت نکرد، و دو جمله دیگر گفت.

نخست ساحران را متهم ساخت که این یک تباری و توطئه قبلی است که میان شما و موسی صورت گرفته، توطئه‌ای است بر ضد تمام مردم مصر! گفت: «او بزرگ و استاد شماست که به شما سحر آموخته» و شما همگی سحر را از مکتب او فرا گرفته‌اید! (إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ).

سپس آنها را تهدید کرده، گفت: اما من به شما اجازه نخواهم داد که در این توطئه پیروز شوید، من این توطئه را در نطفه خفه می‌کنم! «به زودی خواهید دانست (شما را چنان مجازاتی می‌کنم که درس عبرتی برای همگان گردد) دستها و پاهای شما را بطور مخالف قطع می‌کنم (دست راست و پای چپ یا دست چپ و پای راست) و همگی را بدون استثناء به دار می‌آویزم!» (فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۵۰ ..... ص: ۳۷۰

(آیه ۵۰) - اما فرعون در اینجا کور خوانده بود، زیرا ساحران یک لحظه پیش، و مؤمنان این لحظه، آن چنان قلبشان به نور ایمان روشن شده بود که این تهدید فرعون را در حضور جمعیت به طرز بسیار قاطعی پاسخ گفتند و نقشه شیطانی او را نقش بر آب کردند.

«گفتند: هیچ مانعی ندارد (و هیچ گونه زیانی از این کار به ما نخواهد رسید هر کار می‌خواهی بکن) ما به سوی پروردگاران باز می‌گریم» (قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۵۱ ..... ص: ۳۷۰

(آیه ۵۱) - سپس افزودند: ما در گذشته گناهی مرتکب شده‌ایم و در این صحنه سردمدار مبارزه با پیامبر راستین خدا موسی (ع) شدیم، و در ستیز با حق پیشقدم بودیم، اما «ما امیدواریم که پروردگاران خطاهای ما را ببخشد چرا که ما نخستین ایمان آوردگان بودیم» (إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ).

ما امروز از هیچ چیز وحشت نداریم، نه از تهدیدهای تو، و نه از دست و پا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۷۱
زدن در خون بر فراز شاخه‌های بلند نخل!

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۵۲ ..... ص: ۳۷۱

(آیه ۵۲) - سرانجام موسی در آن صحنه سرنوشت ساز پیروز از میدان بیرون آمد. و این زمینه مساعدی را برای این که موسی بتواند در میان آن مردم بماند و به دعوت و تبلیغ بپردازد و اتمام حجت کند فراهم ساخت.
سالیان دراز به این منوال گذشت، و موسی معجزات دیگری به آنها نشان داد.
هنگامی که موسی (ع) حجت را بر آنها تمام کرد، و صفوف مؤمنان و منکران مشخص شد، دستور کوچ دادن بنی اسرائیل به موسی داده شد.

آیه می گوید: «و به موسی وحی کردیم که شبانه بندگانم را (از مصر) کوچ ده، زیرا شما مورد تعقیب هستید» (وَ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِلَيْكُمْ مُتَّبِعُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۵۳ ..... ص: ۳۷۱

(آیه ۵۳) - موسی (ع) این فرمان را اجرا کرد، و دور از چشم دشمنان شبانه بنی اسرائیل را بسیج کرده فرمان حرکت داد. اما بدیهی است حرکت یک گروه با این عظمت، چیزی نیست که بتوان آن را برای مدت زیادی پنهان نگه داشت، به زودی جاسوسان فرعون، مطلب را به او گزارش دادند، و چنانکه قرآن می گوید: «فرعون (مأمورانی) به شهرها فرستاد تا نیرو جمع کنند» (فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۵۴ ..... ص: ۳۷۱

(آیه ۵۴) - ضمناً برای این که زمینه روانی مردم برای این بسیج عمومی آماده شود دستور داد اعلان کنند «اینها گروه اندکی هستند» اندک از نظر تعداد در مقابل فرعونیان و اندک از نظر قدرت (إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ). بنا بر این در مبارزه با این گروه جای هیچ گونه نگرانی نیست که برنده ماییم.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۵۵ ..... ص: ۳۷۱

(آیه ۵۵) - سپس افزود: ما چقدر حوصله کنیم؟ و تا چه اندازه با این بردگان سرکش مدارا نماییم؟! «اینها ما را به خشم و غضب آورده اند» (وَ إِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ).
فردا مزارع مصر را چه کسی آبیاری می کند؟ بارهای سنگین را در این کشور پهناور چه کسی از زمین بر می دارد؟

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۵۶ ..... ص: ۳۷۱

(آیه ۵۶) - به علاوه ما از توطئه این گروه - چه در اینجا باشند و چه بروند - بیمناکیم «و ما همگی آماده پیکاریم» (وَ إِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۷۲

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۵۷ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۵۷) - سپس قرآن به ذکر عاقبت کار فرعونیان می‌پردازد، و بطور اجمال زوال حکومت آنها و زمامداری بنی اسرائیل را بیان می‌کند، می‌گوید:

«پس ما آنها را از باغهای سرسبز و چشمه‌های پر آب بیرون راندیم» (فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۵۸ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۵۸) - «و از گنجها و قصرهای زیبا و مساکن مرفه» خارج ساختیم (و کُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۵۹ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۵۹) - آری «این چنین کردیم و بنی اسرائیل را وارث آنها (فرعونیان) ساختیم» (كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۶۰ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۶۰) - عاقبت دردناک فرعونیان! در این آیات آخرین صحنه از این بخش از داستان موسی و فرعون مطرح است، و آن چگونگی نابودی فرعونیان و پیروزی و نجات بنی اسرائیل است.

چنانکه در آیات گذشته خواندیم، فرعون مأموران خود را به شهرهای مصر گسیل داشت، و به اندازه کافی لشکر و نیرو آماده ساخت. و به دنبال آنها حرکت کردند.

چنانکه آیه می‌گوید: «پس فرعونیان آنها را تعقیب کردند و به هنگام طلوع آفتاب به آنها رسیدند» (فَأَتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۶۱ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۶۱) - «هنگامی که دو گروه یکدیگر را دیدند، یاران موسی گفتند: بطور قطع ما در چنگال فرعونیان گرفتار شدیم» و راه نجاتی وجود ندارد! (فَلَمَّا تَرَاءَا الْجُمُعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرَكُونَ).

در پیش روی ما دریا و امواج خروشان آب، و در پشت سر ما دریایی از لشکر خونخوار با تجهیزات کامل، جمعیتی که سخت از ما خشمگینند.

در اینجا لحظات دردناکی بر بنی اسرائیل گذشت، لحظاتی که تلخی آن غیر قابل توصیف است، شاید جمع زیادی در ایمان خود متزلزل شدند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۶۲ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۶۲) - اما موسی (ع) همچنان آرام و مطمئن بود، و می‌دانست وعده‌های خدا در باره نجات بنی اسرائیل و نابودی قوم سرکش تخلف ناپذیر است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۷۳

لذا با یک دنیا اطمینان و اعتماد رو به جمعیت وحشتزده بنی اسرائیل کرد و «گفت: چنین نیست (آنها هرگز بر ما مسلط نخواهند شد) چرا که پروردگار من با من است و به زودی مرا هدایت خواهد کرد» (قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۶۳ ..... ص: ۳۷۳

(آیه ۶۳) - در این هنگام که شاید بعضی با ناباوری سخن موسی را شنیدند و همچنان در انتظار فرا رسیدن آخرین لحظات زندگی بودند فرمان نهایی صادر شد.

چنانکه قرآن می گوید: «پس ما به موسی وحی کردیم که عصایت را به دریا بزن!» (فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ).

موسی (ع) چنین کرد و عصا را به دریا زد، در اینجا صحنه عجیبی نمایان گشت که برق شادی در چشمها و دل‌های بنی اسرائیل نمایان گردید: «پس ناگهان دریا شکافته شد (آبها قطعه قطعه شدند) و هر بخشی همچون کوهی عظیم روی هم انباشته گشت!» و در میان آنها جاده‌ها نمایان شد (فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فُوٍّ كَالطُّودِ الْعَظِيمِ). منظور از «دریا» در اینجا همان رود عظیم «نیل» است.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۶۴ ..... ص: ۳۷۳

(آیه ۶۴) - فرعون و فرعونیان که از دیدن این صحنه، مات و مبهوت شده بودند و چنین معجزه روشن و آشکاری را می دیدند باز هم از مرکب غرور پیاده نشدند، و به تعقیب موسی و بنی اسرائیل پرداختند و به سوی سر نوشت نهایی خود پیش رفتند، چنانکه قرآن می گوید: «و در آنجا دیگران [لشکر فرعون] را نیز (به دریا) نزدیک ساختیم» (وَ أَرْزَقْنَا تَمَّ الْآخِرِينَ). به این ترتیب فرعونیان نیز وارد جاده‌های دریایی شدند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۶۵ ..... ص: ۳۷۳

(آیه ۶۵) - این آیه می گوید: «ما موسی و تمام کسانی را که با او بودند نجات دادیم» (وَ أَنْجَيْنَا مُوسَىٰ وَ مَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۶۶ ..... ص: ۳۷۳

(آیه ۶۶) - درست هنگامی که آخرین نفر از بنی اسرائیل از دریا بیرون آمد و آخرین نفر از فرعونیان داخل دریا شد فرمان دادیم آبها به حال اول باز گردند، امواج خروشان یک مرتبه فرو ریختند و سر بر هم نهادند، فرعون و لشکرش را همچون پره‌های کاه با خود به هر جا بردند، در هم کوبیده و نابود کردند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۷۴
قرآن در یک عبارت کوتاه این ماجرا را بیان کرده، می گوید: «سپس دیگران را غرق کردیم» (ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ). و به این ترتیب بردگان اسیر آزاد شدند و جباران مغرور گرفتار و نابود گشتند، تاریخ ورق خورد دوران آن مستکبران پایان گرفت و مستضعفان وارث ملک و حکومت آنها شدند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۶۷ ..... ص: ۳۷۴

(آیه ۶۷) - آری «در این ماجرا نشانه روشن (و درس عبرت بزرگی) است، اما اکثر آنها ایمان نیاوردند» گویی چشمها بسته و گوشها کر و قلبها در خواب فرو بسته است (إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ).

جایی که فرعونیان با دیدن آن صحنه‌های عجیب ایمان نیاوردند از این قوم مشرک تعجب مکن، و از عدم ایمانشان نگران مباش! تعبیر به «اکثر» (بیشتر) اشاره به این است که گروهی از فرعونیان دست به دامن آیین موسی زدند و به جمع یاران او پیوستند.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۶۸ ..... ص: ۳۷۴

(آیه ۶۸) - این آیه در یک جمله کوتاه و پر معنی به قدرت و رحمت بی‌پایان خدا اشاره کرده، می‌گوید: «پروردگار تو هم تواناست و هم مهربان» (وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ).

از «عزت» اوست که هر زمان اراده کند فرمان نابودی اقوام یاغی را صادر می‌کند، به همان آبی که مایه حیات آنهاست فرمان مرگ آنها را می‌دهد، و همان دریای نیل که مایه ثروت و قدرت فرعونیان بود قبرستان آنها می‌شود! و از «رحمت» اوست که در این کار هرگز عجله نمی‌کند، بلکه سالها مهلت می‌دهد، معجزه می‌فرستد، اتمام حجت می‌کند، و نیز از رحمت اوست که این بردگان ستمدیده را از چنگال آن اربابان قلدر و زور گورهایی می‌بخشد.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۶۹ ..... ص: ۳۷۴

(آیه ۶۹) - به دنبال داستان عبرت‌انگیز موسی و فرعون به سرگذشت الهام بخش ابراهیم (ع) و مبارزاتش با مشرکان می‌پردازد، و این مطلب را از گفتگوی ابراهیم با عمویش آزر و قوم گمراه آغاز می‌کند. نخست می‌گوید: «و خبر ابراهیم را بر آنها بخوان» (وَآتِلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۷۵

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۷۰ ..... ص: ۳۷۵

(آیه ۷۰) - و از میان تمام اخبار مربوط به این پیامبر بزرگ روی این قسمت تکیه می‌کند: «هنگامی که به پدر و قومش گفت: شما چه چیز را می‌پرستید؟! (إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ).

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۷۱ ..... ص: ۳۷۵

(آیه ۷۱) - آنها بلافاصله در پاسخ «گفتند: ما بتهایی را می‌پرستیم و همه روز ملازم عبادت آنهایم» (قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَنْظِلُّ لَهَا عَاكِفِينَ).
این تعبیر نشان می‌دهد که آنها نه تنها احساس شرمندگی از کار خود نداشتند بلکه بسیار به کار خود افتخار می‌کردند.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۷۲ ..... ص: ۳۷۵

(آیه ۷۲) - به هر حال ابراهیم (ع) با شنیدن این سخن آنها را زیر رگبار اعتراضات شدید خود قرار داد و با دو جمله کوبنده آنها را با یک بن بست منطقی رو به رو ساخت. «گفت: آیا آنها سخن شما را می‌شنوند هنگامی که آنها را می‌خوانید؟! (قَالَ

هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ).

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۷۳ ..... ص : ۳۷۵

(آیه ۷۳) - «یا این که آنها سودی به شما می‌رسانند یا زبانی می‌بخشند؟! (أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ). حد اقل چیزی که در معبود لازم است این است که ندای عابد خویش را بشنود، و در گرفتاریها به یاریش بشتابد. اما در این بتها چیزی که نشان دهد آنها کمترین درک و شعوری دارند، و یا کمترین تأثیری در سر نوشت انسانها، به چشم نمی‌خورد.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۷۴ ..... ص : ۳۷۵

(آیه ۷۴) - ولی بت پرستان متعصب در برابر این سؤال منطقی به همان پاسخ قدیمی و تکراری خود پرداختند و «گفتند: (این مسائل مطرح نیست) مهم آن است که ما نیاکان خود را یافتیم که چنین می‌کنند!» (قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ). این پاسخ که بیانگر تقلید کور کورانه آنها از نیاکان جاهل و نادانشان بود تنها پاسخی بود که می‌توانستند به گفته ابراهیم (ع) بدهند، پاسخی که دلیل بطلانش در آن نهفته است.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۷۵ ..... ص : ۳۷۵

(آیه ۷۵) - در این هنگام ابراهیم لبه تیز حمله خود را متوجه بتها کرد و «گفت: آیا این چیزی را که شما پیوسته عبادت می‌کردید مشاهده نمودید؟! (قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۷۶

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۷۶ ..... ص : ۳۷۶

(آیه ۷۶) - «هم شما و هم پدران پیشین شما» (أَنْتُمْ وَ آبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ).

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۷۷ ..... ص : ۳۷۶

(آیه ۷۷) - «همه آنها دشمن منند مگر پروردگار عالمیان» (فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ). آری همه آنها با من دشمنند و من با آنها دشمن آشتی ناپذیر.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۷۸ ..... ص : ۳۷۶

(آیه ۷۸) - سپس ابراهیم (ع) به توصیف پروردگار جهانیان و ذکر نعمتهای معنوی و مادی او می‌پردازد تا با مقایسه با بتها که نه دعای عابدان را می‌شنوند، و نه سود و زبانی دارند مطلب کاملاً روشن شود. نخست از نعمت آفرینش و هدایت، شروع کرده، می‌گوید: «او کسی است که مرا آفرید، سپس هم او مرا هدایت می‌کند»

(الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ).

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۷۹ ..... ص : ۳۷۶

(آیه ۷۹) - پس از بیان نخستین مرحله ربوبیت، یعنی هدایت بعد از آفرینش، به نعمتهای مادی پرداخته، می گوید: «و او کسی است که مرا غذا می دهد و سیراب می کند» (وَ الَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ). آری! من همه نعمتها را از او می بینم، پوست و گوشت من، آب و غذای من، همه از برکات اوست.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۸۰ ..... ص : ۳۷۶

(آیه ۸۰) - نه تنها در حال صحتم مشمول نعمتهای اویم، بلکه «هنگامی که بیمار شوم اوست که مرا شفا می دهد» (وَ إِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ).

با این که بیماری نیز گاهی از ناحیه اوست، اما برای رعایت ادب در سخن، آن را به خود نسبت می دهد.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۸۱ ..... ص : ۳۷۶

(آیه ۸۱) - سپس از مرحله زندگی دنیا پا را فراتر گذارده، به زندگی جاویدان در سرای آخرت می پردازد تا روشن سازد که من همه جا بر سر خوان نعمت او نشسته ام نه فقط در دنیا که در آخرت نیز هم. می گوید: «و او کسی است که مرا می میراند و بار دیگر زنده می کند» (وَ الَّذِي يُمَيِّتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ). آری! هم مرگ من از اوست و هم بازگشت مجدد به زندگی از ناحیه اوست.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۸۲ ..... ص : ۳۷۶

(آیه ۸۲) - و هنگامی که وارد عرصه محشر شوم، چشم امیدم به او دوخته شده چرا که: «او کسی است که طمع دارم گناهم را در روز جزا بیامرزد» (وَ الَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يُغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۷۷ بدون شک پیامبران معصومند و گناهی ندارند که بخشوده شود، ولی چنانکه در گذشته هم گفته ایم گاهی حسنات نیکان، گناهان مقربان محسوب می شود، و در مقام والای آنان گناه انجام یک کار خوب نیز قابل بازخواست، چرا که از کار نیکوتری جلوگیری کرده، و لذا ترک اولایش می نامند.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۸۳ ..... ص : ۳۷۷

(آیه ۸۳) - دعاها را بار بار ابراهیم (ع): در اینجا دعاها را ابراهیم و تقاضاهای او از پیشگاه خدا شروع می شود، گویی پس از دعوت آن قوم گمراه به سوی پروردگار، یک باره از آنها بریده و به درگاه خدا روی می آورد. نخستین تقاضایی که از پیشگاهش می کند این است: «پروردگارا! به من علم و دانش و حق بینی مرحمت فرما و مرا به صالحان ملحق کن» (رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَ الْخَيْرَ بِالصَّالِحِينَ).

آری! ابراهیم (ع) قبل از هر چیز از خدا «شناخت عمیق و صحیح» توأم با حاکمیت تقاضا می‌کند، چرا که هیچ برنامه عملی بدون چنین زیر بنایی امکان‌پذیر نیست. و به دنبال آن ملحق شدن به صالحین را از خدا تقاضا می‌کند که اشاره به جنبه‌های عملی و به اصطلاح «حکمت عملی» است، در مقابل تقاضای قبل که ناظر به «حکمت نظری» بود. از آنجا که نه حکمت دارای حد معینی است و نه صالح بودن، او تقاضا می‌کند روز به روز به مراتب بالاتر و والاتر از علم و عمل برسد و پیوسته در این راه گام بر دارد و به پیش برود.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۸۴ ..... ص: ۳۷۷

(آیه ۸۴) - بعد از این دو تقاضا، درخواست مهم دیگری با این عبارت می‌کند: «خداوندا! برای من در میان امتهای آینده لسان صدق و ذکر خیر قرار ده» (وَ اجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ). آن چنان کن که یاد من در خاطره‌ها بماند و خط و برنامه من در میان آیندگان ادامه یابد، «اسوه» و الگویی باشم که به من اقتدا کنند، و پایه گذار مکتبی باشم که به وسیله آن راه تو را بیاموزند، و در خط تو حرکت کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۷۸

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۸۵ ..... ص: ۳۷۸

(آیه ۸۵) - سپس افق دید خود را از این دنیا بر گرفته و متوجه سرای جاودانه آخرت می‌کند و به دعای چهارمی پرداخته، می‌گوید: «خداوندا! مرا از وارثان بهشت پر نعمت قرار ده» (وَ اجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ). بهشتی که نعمتهای معنوی و مادی در آن موج می‌زند، نعمتهایی که نه زوالی دارد، و نه ملالی، نعمتهایی که برای ما حتی قابل درک نیست!

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۸۶ ..... ص: ۳۷۸

(آیه ۸۶) - در پنجمین دعا نظرش را متوجه عموی گمراهش کرده و طبق وعده‌ای که قبلاً به او داده بود که من برای تو استغفار می‌کنم چنین می‌گوید: خداوندا! «پدرم [عمویم] را بیامرزد که او از گمراهان بود» (وَ اغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۸۷ ..... ص: ۳۷۸

(آیه ۸۷) - سرانجام ششمین و آخرین دعای خود را که آن هم پیرامون روز باز پسین است این چنین به پیشگاه خدا عرضه می‌دارد: خداوندا! «مرا در روزی که (مردم) بر انگیزخته می‌شوند رسوا مکن» (وَ لَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ). این تعبیر از ناحیه ابراهیم (ع)، علاوه بر این که درس و سر مشقی است برای دیگران، نشانه نهایت احساس مسؤولیت و اعتماد بر لطف پروردگار است.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۸۸ ..... ص : ۳۷۸

(آیه ۸۸) - در آیه قبل اشاره کوتاهی به روز قیامت و مسأله معاد بود در اینجا ترسیم جامعی از چگونگی روز رستاخیز ضمن چندین آیه بیان شده، و مهمترین متاعی که در آن بازار خریدار دارد و همچنین سر نوشت مؤمنان و کافران و گمراهان و لشکر شیطان باز گو شده است.

نخست می گوید: روز رستاخیز «روزی است که هیچ مال و فرزندی سودی نمی دهد» (يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بُنُونَ). در حقیقت این دو سرمایه مهم زندگی دنیا، اموال و نیروهای انسانی در آنجا کمترین نتیجه ای برای صاحبانش نخواهد داشت. بدیهی است منظور مال و فرزندی نیست که در طریق جلب رضای خدا به کار گرفته شده باشند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۸۹ ..... ص : ۳۷۸

(آیه ۸۹) - سپس به عنوان استثناء بر این سخن می افزاید: «مگر کسی که به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۷۹ حضور خدا بیاید در حالی که قلب سلیم (سالم از هر گونه شرک و کفر و آلودگی به گناه) داشته باشد» (إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ).

چه تعبیر جامع و جالبی؟ تعبیری که هم ایمان خالص و نیت پاک در آن وجود دارد، و هم هر گونه عمل صالح، چرا که چنین قلب پاکی، ثمره ای جز عمل پاک نخواهد داشت.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۹۰ ..... ص : ۳۷۹

(آیه ۹۰) - سپس به شرح بهشت و دوزخ پرداخته چنین می گوید: در آن هنگام «بهشت به پرهیز کاران نزدیک می گردد» (وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۹۱ ..... ص : ۳۷۹

(آیه ۹۱) - «و دوزخ برای گمراهان آشکار می شود» (وَبُورَّتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ). این در حقیقت قبل از ورود آنها به بهشت و دوزخ است که هر یک از این دو گروه منظره جایگاه خود را از نزدیک می بینند: مؤمنان مسرور و گمراهان وحشت زده می شوند، و این نخستین برنامه های پاداش و کیفر آنهاست.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۹۲ ..... ص : ۳۷۹

(آیه ۹۲) - سپس به گفتگوهای سرزنش بار و عتاب آمیزی که در این هنگام با این گروه همراه می شود پرداخته چنین می گوید: «و به آنها گفته می شود: کجا هستند معبودهایی را که پیوسته عبادت می کردید؟» (وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۹۳ ..... ص : ۳۷۹

(آیه ۹۳) - «معبودهایی غیر از خدا» (مِنْ دُونِ اللَّهِ).

«آیا آنها (در برابر این شداید و سختیها که اکنون با آن رو برو هستید) شما را یاری می کنند؟! (هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ).

یا می توانند کسی را به یاری شما دعوت کنند، و «یا کسی به یاری خود آنها می آید»؟ (أَوْ يَتَّصِرُونَ).

ولی آنها جوابی در برابر این سؤال ندارند و کسی هم چنین انتظاری از آنها ندارد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۹۴ ..... ص: ۳۷۹

(آیه ۹۴) - «در آن هنگام همه آن معبودان با عابدان گمراه به دوزخ افکنده می شوند» (فَكَبَّكُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۹۵ ..... ص: ۳۷۹

(آیه ۹۵) - «و همچنین لشکریان ابلیس عموماً» (وَ جُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۸۰

در حقیقت این سه گروه، بتها، و پرستش کنندگان بتها، و لشکریان شیطان که دلالت این گناه و انحراف بودند، همگی در

دوزخ جمع می شوند، اما با این صورت که آنها را یکی پس از دیگری آن می افکنند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۹۶ ..... ص: ۳۸۰

(آیه ۹۶) - ولی سخن به اینجا پایان نمی گیرد بلکه به دنبال آن صحنه ای از نزاع و جدال این سه گروه دوزخی را مجسم

می سازد:

«آنها در جهنم به مخاصمه و جدال پرداخته، می گویند» (قَالُوا وَ هُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۹۷ ..... ص: ۳۸۰

(آیه ۹۷) - آری! عابدان گمراه می گویند: «به خدا سوگند ما در گمراهی آشکاری بودیم» (تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۹۸ ..... ص: ۳۸۰

(آیه ۹۸) - «زیرا شما معبودان دروغین را با پروردگار عالمیان برابر می پنداشتیم!» (إِذْ نُسُوِّكُمْ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۹۹ ..... ص: ۳۸۰

(آیه ۹۹) - «اما هیچ کس ما را گمراه نکرد مگر مجرمان» (وَ مَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ).

همان مجرمانی که رؤسای جامعه ما بودند و برای حفظ منافع خویش ما را به این راه کشاندند و بد بخت کردند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۰۰ ..... ص: ۳۸۰

(آیه ۱۰۰) - ولی افسوس که امروز «شفاعت کنندگانی برای ما وجود ندارد» (فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۰۱ ..... ص: ۳۸۰

(آیه ۱۰۱) - «و نه دوست گرم و پر محبتی» که بتواند ما را یاری کند (وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ). خلاصه نه معبودان به شفاعت ما می پردازند، آن چنانکه ما در دنیا می پنداشتیم، و نه دوستان قدرت یاری ما را دارند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۰۲ ..... ص: ۳۸۰

(آیه ۱۰۲) - اما به زودی متوجه این واقعیت می شوند که نه تأسف در آنجا سودی دارد و نه آنجا دار عمل و جبران است، از این رو، آرزوی بازگشت به دنیا می کنند و می گویند: «ای کاش بار دیگر (به دنیا) باز گردیم و از مؤمنان باشیم» (فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَنَّ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۸۱

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۰۳ ..... ص: ۳۸۱

(آیه ۱۰۳) - سر انجام در پایان این بخش از سر گذشت ابراهیم همان دو آیه تکان دهنده را که در پایان داستان موسی و فرعون آمده بود و در پایان داستان انبیاء دیگر نیز در همین سوره خواهد آمد، تکرار می فرماید: «در این ماجرا نشانه بزرگی است (بر عظمت و قدرت خدا و سر انجام دردناک گمراهان و پیروزی مؤمنان) اما بیشترشان مؤمن نبودند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۰۴ ..... ص: ۳۸۱

(آیه ۱۰۴) - «و پروردگار تو پیروز و شکست ناپذیر و رحیم و مهربان است» (وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ). تکرار این جمله‌ها دل‌داری مؤثری است برای پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان اندک در آن روز، و همچنین اقلیت‌های مؤمن در هر عصر و زمان تا از اکثریت گمراه وحشت نکنند و به عزت و رحمت الهی دلگرم باشند و هم تهدیدی است برای گمراهان و اشاره‌ای است به این که اگر مهلتی به آنها داده می شود، نه از جهت ضعف است بلکه به خاطر رحمت است.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۰۵ ..... ص: ۳۸۱

(آیه ۱۰۵) - قرآن بعد از پایان ماجرای ابراهیم سخن از قوم نوح به عنوان یک ماجرای آموزنده دیگر به میان می آورد. نخست می گوید: «قوم نوح، رسولان را تکذیب کردند» (كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ). چرا که همه پیامبران از نظر اصول یکی بودند و تکذیب نوح تکذیب همه رسولان محسوب می شد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۰۶ ..... ص: ۳۸۱

(آیه ۱۰۶) - سپس به این فراز از زندگی او که شبیه فرازهایی است که در گذشته از ابراهیم و موسی نقل شد اشاره کرده، می‌گوید: به خاطر بیاور «هنگامی را که برادرشان نوح به آنها گفت: آیا پرهیز کاری پیشه نمی‌کنید» (إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ).

تعبیر به «برادر» تعبیری است که نهایت پیوند محبت‌آمیز را بر اساس مساوات و برابری مشخص می‌کند و به همه رهبران راه حق الهام می‌بخشد که باید در دعوت خود نهایت محبت و صمیمیت توأم با دوری از هر گونه تفوق طلبی را رعایت کنند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۸۲ تا دل‌های رمیده جذب آیین حق گردد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۰۷ ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۰۷) - پس از دعوت به تقوا که خمیر مایه هر گونه هدایت و نجات است اضافه می‌کند: «من برای شما فرستاده‌امینی هستم» (إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۰۸ ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۰۸) - «تقوای الهی پیشه کنید و مرا اطاعت نمایید» که اطاعت من اطاعت خداست (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُونِ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۰۹ ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۰۹) - دگر بار نوح به دلیل دیگری بر حقانیت خود، تمسک می‌جوید، دلیلی که زبان بهانه‌جویان را کوتاه می‌سازد، می‌گوید: «و من از شما در برابر این دعوت‌مزدی نمی‌طلبم» (وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ). «اجر و پاداش من تنها بر پروردگار عالمیان است» (إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۱۰ ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۱۰) - باز به دنبال این جمله همان جمله‌ای را می‌گوید که بعد از تأکید بر رسالت و امانت خویش بیان کرده بود، می‌گوید: «پس تقوای الهی پیشه کنید و مرا اطاعت نمایید» (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُونِ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۱۱ ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۱۱) - اما مشرکان لجوج و مستکبران خیره سر هنگامی که راههای بهانه‌جویی را به روی خود مسدود دیدند، به این مسأله چسبیدند و «گفتند: آیا ما به تو ایمان بیاوریم در حالی که افراد پست و بی‌ارزش از تو پیروی کرده‌اند؟! (قَالُوا أَلَمْ نُؤْمِنْ لَكَ وَ اتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ).

درست است آنها در این تشخیص صائب بودند که پیشوا را باید از طریق پیروان شناخت، ولی اشتباه بزرگشان این بود که آنها مفهوم و معیار شخصیت را گم کرده بودند، آنها معیار سنجش ارزشها را مال و ثروت، لباس و خانه و مرکب زیبا و گران

قیمت قرار داده بودند، و از پاکی و تقوا و حق جویی و صفات عالی انسانیت که در طبقات کم درآمد بسیار بود و در اشراف بسیار کم، غافل بودند.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۱۲ ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۱۲) - ولی نوح آنها را در اینجا فوراً خلع سلاح کرد و «گفت: (وظیفه من دعوت همگان به سوی حق و اصلاح جامعه است) من چه می‌دانم آنها چه کاری داشته‌اند؟! (قَالَ وَ مَا عَلِمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۸۳ گذشته آنها هر چه بوده گذشته، مهم امروز است که دعوت رهبر الهی را «لیک» گفته‌اند و در مقام خود سازی بر آمده‌اند.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۱۳ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۱۱۳) - اگر آنها در گذشته کار خوب یا بدی کرده‌اند «حساب آنها تنها با پروردگار من است اگر شما می‌فهمیدید» و درک و تشخیص می‌داشتید (إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۱۴ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۱۱۴) - آنچه وظیفه من است این است که من پر و بال خود را برای همه حق جویان بگشایم «و من هرگز ایمان آورندگان را طرد نخواهم کرد» (وَ مَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۱۵ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۱۱۵) - تنها وظیفه من این است که مردم را انداز کنم «من تنها انداز کننده‌ای آشکارم» (إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ). هر کس این هشدار مرا بشنود و از راه انحراف به صراط مستقیم، باز گردد پیرو من است، هر که باشد و در هر وضع مادی و شرایط اجتماعی.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۱۶ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۱۱۶) - نجات نوح و غرق مشرکان خود خواه: عکس العمل این قوم گمراه و لجوج در برابر نوح همان بود که همه زور گویان در طول تاریخ داشتند، و آن تکیه بر قدرت و زور و تهدید به نابودی بود «گفتند: ای نوح (بس است) اگر از این سخنان خودداری نکنی (و فضای جامعه ما را با گفتگوهای تلخ و تاریک سازی) بطور قطع سنگباران خواهی شد!» (قَالُوا لَنْ نَلْمَ تَنَّهُ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۱۷ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۱۱۷) - «نوح» که می‌بیند این دعوت مستمر و طولانی با این منطق روشن و با آن همه صبر و شکیبایی جز در عده خیلی

تأثیر نگذارده، سر انجام شکایت به درگاه خدا می‌برد و ضمن شرح حال خود تقاضای جدایی و نجات از چنگال این ستمگران بی‌منطق می‌کند.
«عرض کرد: پروردگارا! قوم من مرا تکذیب کردند» (قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۱۸ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۱۱۸) - سپس عرض می‌کند: اکنون که هیچ راهی برای هدایت این گروه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۸۴ باقی نمانده «پس میان من و آنها جدایی بیفکن» و میان ما خودت داوری کن (فَأَفْتَحْ بَيْنِي وَ بَيْنَهُمْ فَتْحًا). سپس اضافه می‌کند: «و من و مؤمنانی را که با من هستند نجات ده» (وَ نَجِّنِي وَ مَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۱۹ ..... ص: ۳۸۴

(آیه ۱۱۹) - در اینجا رحمت خداوند به یاری نوح و مجازات دردناکش به سراغ تکذیب کنندگان آمد چنانکه می‌فرماید: «ما او و تمام کسانی را که با او بودند در آن کشتی که پر (از انسان و انواع حیوانات) بود رهایی بخشیدیم» (فَأَنجَيْنَاهُ وَ مَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّكَ الْمَشْحُونِ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۲۰ ..... ص: ۳۸۴

(آیه ۱۲۰) - «سپس بقیه را غرق و نابود کردیم» (ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۲۱ ..... ص: ۳۸۴

(آیه ۱۲۱) - و در پایان این سخن، همان می‌گوید که در پایان ماجرای موسی (ع) و ابراهیم (ع) بیان کرد. می‌فرماید: «در ماجرای نوح (و دعوت پیگیر و مستمر او، صبر و شکیباییش، و سر انجام غرق و نابودی مخالفانش) آیت و نشانه‌ای است» برای همگان (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً).
«هر چند اکثر آنها ایمان نیاوردند» (وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ).
بنا بر این تو ای پیامبر! از اعراض و سر سختی مشرکان قومت نگران مباش، ایستادگی به خرج ده! که سر نوشت تو و یارانت سر نوشت نوح و یاران اوست، و سر انجام گمراهان همان سر انجام شوم غرق شدگان است.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۲۲ ..... ص: ۳۸۴

(آیه ۱۲۲) - و بدان «پروردگار تو شکست‌ناپذیر و رحیم است» (وَ إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ).
رحمتش ایجاب می‌کند که به آنها فرصت کافی و مهلت دهد و اتمام حجت کند، و عزتش سبب می‌شود که سر انجام تو را پیروز و آنها را مواجه با شکست نماید.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۲۳ ..... ص: ۳۸۴

(آیه ۱۲۳) - جنایات و اعمال بی‌رویه قوم عاد: اکنون نوبت به قوم «عاد» و پیامبرشان «هود» می‌رسد که گوشه‌ای از زندگی و سر نوشت آنها و درسهای عبرتی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۸۵ را که در آن نهفته است ضمن هیجده آیه بیان می‌کند.

نخست می‌فرماید: «قوم (سرکش) عاد فرستادگان خدا را تکذیب کردند» (كَذَّبَتْ عَادُ الْمُرْسَلِينَ).
گرچه آنها تنها هود را تکذیب کردند اما چون دعوت هود دعوت همه پیامبران بود در واقع همه انبیا را تکذیب کرده بودند.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۲۴ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۱۲۴) - بعد از ذکر این اجمال به تفصیل پرداخته، می‌گوید: «در آن هنگام که برادرشان هود گفت، آیا تقوا پیشه نمی‌کنید؟» (إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُوْدٌ أَلَا تَتَّقُونَ).
او در نهایت دلسوزی و مهربانی همچون یک «برادر» آنها را به توحید و تقوا دعوت کرد و به همین دلیل کلمه «اخ» (برادر) بر او اطلاق شده است.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۲۵ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۱۲۵) - سپس افزود: «من برای شما فرستاده امینی هستم» (إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ).
سابقه زندگی من در میان شما گواه این حقیقت است که هرگز راه خیانت نپوییدم و جز حق و صداقت در بساط نداشتم.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۲۶ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۱۲۶) - باز تأکید می‌کند اکنون که چنین است و شما هم به خوبی آگاهید «پس تقوای الهی پیشه کنید و از من اطاعت نمایید» که اطاعت اطاعت خداست (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُونِ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۲۷ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۱۲۷) - و اگر فکر می‌کنید من سودای مال در سر می‌پرورانم و اینها مقدمه رسیدن به مال و مقامی است بدانید «من (کوچکترین) اجری در برابر این دعوت از شما نمی‌خواهم» (وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ).
«اجر و پاداش من تنها بر پروردگار عالمیان است» (إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ).
همه برکات و نعمتها از اوست و من اگر چیزی می‌خواهم از او می‌خواهم، که پروردگار همه ما اوست.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۲۸ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۱۲۸) - قرآن در این بخش از سر گذشت هود و قوم عاد بر چهار قسمت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۸۶

تکیه کرده است: نخست محتوای دعوت هود که در ضمن آیات گذشته خواندیم.

سپس به انتقاد از کژیها و اعمال نادرست آنها پرداخته و سه موضوع را به آنها یاد آوری می‌کند، می‌گوید: «آیا شما بر هر مکان مرتفعی نشانه‌ای از روی هوی و هوس می‌سازید؟! (أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ).

این قوم متمکن و ثروتمند برای خود نمایی و تفاخر بر دیگران بناهایی بر نقاط مرتفع کوهها و تپه‌ها، (همچون برج و مانند آن) می‌ساختند که هیچ هدف صحیحی برای آن نبود جز این که توجه دیگران را به آن جلب کنند و قدرت و نیروی خود را به رخ سایرین بکشند.

سورة الشعراء(۲۶): آية ۱۲۹ ..... ص : ۳۸۶

(آیه ۱۲۹) - بار دیگر به انتقاد دیگری از آنها پرداخته، می‌گوید: «شما قصرها و قلعه‌های زیبا و محکم می‌سازید، آن چنان که گویی در دنیا جاودانه خواهید ماند» (وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ). آری! چنین ساختمانهای غفلت‌زا و غرور آفرین مسلماً مذموم است.

در حدیثی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می‌خوانیم که فرمود: «هر بنایی در روز قیامت وبال صاحب آن است، مگر آن مقدار که انسان از آن ناگزیر است!»

سورة الشعراء(۲۶): آية ۱۳۰ ..... ص : ۳۸۶

(آیه ۱۳۰) - سپس به انتقاد دیگر در رابطه با بی‌رحمی قوم عاد به هنگام نزاع و جدال پرداخته، می‌گوید: «شما به هنگامی که کسی را مجازات می‌کنید از حد تجاوز کرده و همچون جباران کیفر می‌دهید» (وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ). ممکن است کسی کاری کند که مستوجب عقوبت باشد، اما هرگز نباید قدم از جاده حق و عدالت فراتر نهد. این سه آیه نشان می‌دهد که آن چنان عشق دنیا بر آنها مسلط شده بود که از راه و رسم بندگی خارج شده و در دنیا پرستی غرق بودند.

سورة الشعراء(۲۶): آية ۱۳۱ ..... ص : ۳۸۶

(آیه ۱۳۱) - بعد از بیان این انتقادهای سه‌گانه بار دیگر آنها را به تقوا دعوت کرده، می‌گوید: «اکنون که چنین است تقوا پیشه کنید و از خدا بترسید و دستور مرا اطاعت نمایید» (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُونِ).

سورة الشعراء(۲۶): آية ۱۳۲ ..... ص : ۳۸۶

(آیه ۱۳۲) - سپس به بخش سوم از بیان هود می‌رسیم که تشریح نعمتهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۸۷ الهی بر بندگان است، تا از این راه، حس شکر‌گزاری آنها را تحریک کند، شاید به سوی خدا آیند. و در این زمینه از روش اجمال و تفصیل که برای دلنشین کردن بحثها بسیار مفید است استفاده می‌کند، نخست روی سخن را به آنها کرده، می‌گوید: «و از خدایی بپرهیزید که شما را به نعمتهایی که می‌دانید امداد کرد» و بطور مداوم و منظم آنها را در

اختیار شما نهاد (وَ اتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۳۳ ..... ص: ۳۸۷

(آیه ۱۳۳) - سپس بعد از این بیان کوتاه به شرح و تفصیل آن پرداخته، می گوید: «شما را به چهار پایان و پسران (لایق و برومند) امداد کرد» (أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَ بَنِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۳۴ ..... ص: ۳۸۷

(آیه ۱۳۴) - بعد می افزاید: «و باغهای خرم و سر سبز و چشمه های آب جاری» در اختیارتان قرار دادیم (وَ جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ). و به این ترتیب زندگی شما را هم از نظر نیروی انسانی، هم کشاورزی و باغداری، و هم دامداری و وسائل حمل و نقل پر بار ساختیم، ولی چه شد که بخشنده این همه نعمتها را فراموش کردید، شب و روز بر سر سفره او نشستید و او را نشناختید.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۳۵ ..... ص: ۳۸۷

(آیه ۱۳۵) - سپس به آخرین مرحله از سخنانش پرداخته و آنها را به کیفر الهی تهدید و انذار کرده، می گوید: اگر کفران کنید «من بر شما از عذاب روز بزرگ می ترسم» (إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ). روزی که نتیجه آن همه ظلم و ستم و غرور و استکبار و هوی پرستی و بیگانگی از پروردگار را با چشم خود خواهید دید.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۳۶ ..... ص: ۳۸۷

(آیه ۱۳۶) - ما را اندرز مده که در ما اثر نمی کند! در آیات پیشین گفتگوهای پر مغز پیامبر دلسوز، «هود» را با قوم سرکش «عاد» دیدیم، اکنون پاسخهای نامعقول و موذیانه آن قوم را بررسی کنیم. قرآن می گوید: «آنها [قوم عاد] گفتند: (بیهوده خود را خسته مکن) برای ما تفاوت نمی کند چه ما را انذار کنی یا نکنی» در دل ما کمترین اثری نخواهد گذارد! (قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۸۸

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۳۷ ..... ص: ۳۸۸

(آیه ۱۳۷) - اما آنچه را تو به ما ایراد می کنی جای ایراد نیست «این همان روش (و افسانه های) پیشینیان است» (إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۳۸ ..... ص: ۳۸۸

(آیه ۱۳۸) - و بر خلاف گفته تو «و ما هرگز مجازات نخواهیم شد» نه در این جهان و نه در جهان دیگر! (وَ مَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۳۹ ..... ص : ۳۸۸

(آیه ۱۳۹) - و به دنبال این سخن، قرآن سر نوشت دردناک این قوم را چنین بیان می کند: «آنها هود را تکذیب کردند، پس ما هم نابودشان کردیم» (فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ).
و در پایان این ماجرا همان دو جمله پر محتوای عبرت انگیزی را می گوید که در پایان داستان نوح و ابراهیم و موسی بیان شد.
می فرماید: «در این سر گذشت، آیه و نشانه روشنی است (از قدرت خدا، از استقامت پیامبران، و از سر انجام شومی که دامنگیر سر کشان و جباران گردید) ولی با این همه باز بیشتر آنها ایمان نیاوردند» (إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۴۰ ..... ص : ۳۸۸

(آیه ۱۴۰) - «و پروردگار تو قدرتمند و شکست ناپذیر، و رحیم و مهربان است» (وَ إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ).
به اندازه کافی مدارا می کند، فرصت می دهد، دلائل روشن برای هدایت گمراهان ارائه می کند، اما به هنگام مجازات چنان محکم می گیرد که مجال فرار برای احدی باقی نمی ماند!

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۴۱ ..... ص : ۳۸۸

(آیه ۱۴۱) - پنجمین بخش از داستان انبیا که در این سوره آمده، سر گذشت فشرده و کوتاهی از قوم «ثمود» و پیامبرشان «صالح» است که در سر زمینی به نام «وادی القری» میان «مدینه» و «شام» زندگی مرفهی داشتند.
سر آغاز این داستان کاملاً شبیه داستان «قوم عاد» و «نوح» است، و نشان می دهد چگونه تاریخ تکرار می گردد، می فرماید: «قوم ثمود رسولان خدا را تکذیب کردند» (كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۴۲ ..... ص : ۳۸۸

(آیه ۱۴۲) - و بعد از ذکر این اجمال به تفصیل پرداخته، می گوید: «در آن هنگام که برادر دلسوزشان صالح به آنها گفت: آیا پرهیز کاری پیشه نمی کنید؟! (إِذْ بَرَكَزِيده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۸۹)
قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ».

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۴۳ ..... ص : ۳۸۹

(آیه ۱۴۳) - سپس برای معرفی خویش می گوید: «من برای شما فرستاده ای امینم، (إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ) و سوابق من در میان شما شاهد گویای این مدعاست.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۴۴ ..... ص : ۳۸۹

(آیه ۱۴۴) - «بنا بر این تقوا پیشه کنید و از خدا بترسید و مرا اطاعت کنید» که جز رضای خدا و خیر و سعادت شما چیزی برای من مطرح نیست (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُونِ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۴۵ ..... ص : ۳۸۹

(آیه ۱۴۵) - و به همین دلیل «من مزد و پاداشی در برابر این دعوت از شما نمی‌طلبم» و چشم داشتی از شما ندارم (وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ).
من برای دیگری کاری می‌کنم و پاداشم بر اوست، آری «اجر و پاداش من تنها بر پروردگار عالمیان است» (إِنْ أُجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۴۶ ..... ص : ۳۸۹

(آیه ۱۴۶) - سپس در بخش دیگری انگشت روی نقطه‌های حساس و قابل انتقاد زندگی آنها گذارده، و آنان را در یک محاکمه وجدانی محکوم می‌کند.
می‌گوید: «آیا شما تصور می‌کنید همیشه در نهایت امنیت در نعمتهایی که اینجاست می‌مانید» (أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ).
آیا چنین می‌پندارید که این زندگی مادی و غفلت‌زا جاودانی است، و دست مرگ و انتقام و کیفر گریبانتان را نخواهد گرفت!؟

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۴۷ ..... ص : ۳۸۹

(آیه ۱۴۷) - سپس با استفاده از روش اجمال و تفصیل جمله سر بسته گذشته خود را چنین تشریح می‌کند، می‌گوید: شما گمان می‌کنید «در این باغها و چشمه‌ها» ... (فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۴۸ ..... ص : ۳۸۹

(آیه ۱۴۸) - «و در این زراعتها و نخلها که میوه‌های شیرین و شاداب و رسیده دارند» برای همیشه خواهید ماند؟ (وَزُرُوعٍ وَ نَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۴۹ ..... ص : ۳۸۹

(آیه ۱۴۹) - سپس به خانه‌های محکم و مرفه آنها پرداخته، می‌گوید: «و شما از کوهها خانه‌هایی می‌تراشید و در آن به عیش و نوش می‌پردازید» (وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۵۰ ..... ص : ۳۸۹

(آیه ۱۵۰) - حضرت صالح بعد از ذکر این انتقادات به بخش سوم از سخنانش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۹۰ پرداخته، و به آنها هشدار می‌دهد: «پس از مخالفت فرمان خدا پرهیزید و مرا اطاعت کنید» (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا) (آیه ۱۵۱) - «و فرمان مسرفان را اطاعت نکنید» (وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۵۱ ..... ص : ۳۹۰

(آیه ۱۵۱) - «و فرمان مسرفان را اطاعت نکنید» (وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۵۲ ..... ص : ۳۹۰

(آیه ۱۵۲) - «همانها که در زمین فساد می‌کنند و هرگز اصلاح نمی‌کنند» (الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَ لَا يُصْلِحُونَ). «اسراف» همان تجاوز از حد قانون آفرینش و قانون تشریح است و در یک نظام صحیح هر گونه تجاوز از حد موجب فساد و از هم گسیختگی می‌شود، و به تعبیر دیگر سر چشمه فساد، اسراف است و نتیجه اسراف فساد.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۵۳ ..... ص : ۳۹۰

(آیه ۱۵۳) - لجاجت و سر سختی قوم صالح: در آیات گذشته منطق مستدل و خیر خواهانه صالح را در برابر قوم گمراه شنیدید، اکنون در اینجا، منطق قوم را در برابر او بشنوید. آنها «گفتند: ای صالح! تو مسحور شده‌ای و عقل خود را از دست داده‌ای» لذا سخنان ناموزونی می‌گویی! (قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۵۴ ..... ص : ۳۹۰

(آیه ۱۵۴) - از این گذشته «تو فقط بشری همچون مایی» (مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا). و هیچ عقلی اجازه نمی‌دهد از انسانی همچون خودمان اطاعت کنیم! «اگر راست می‌گویی آیت و نشانه‌ای بیاور» تا ما به تو ایمان بیاوریم (فَأْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۵۵ ..... ص : ۳۹۰

(آیه ۱۵۵) - به هر حال این گروه سرکش، نه به خاطر حق طلبی که به خاطر بهانه جویی تقاضای معجزه کردند، و باید به آنها اتمام حجت می‌شد، لذا صالح به دستور خداوند «گفت: این ناقه‌ای است که برای او سهمی از آب قریه است، و برای شما سهم روز معینی» (قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَ لَكُمْ شِرْبٌ يَوْمَ مَعْلُومٍ). این «ناقه» یک شتر عادی و معمولی نبوده است و بطرز معجز آسایی از دل کوه بر آمد، و از ویژگیهای آن این بود که یک روز آب آبادی را به خود تخصیص می‌داد و می‌نوشید.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۵۶ ..... ص : ۳۹۰

(آیه ۱۵۶) - به هر حال صالح مأمور بود که به آنها اعلام کند این شتر عجیب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۹۱ و خارق العاده را که نشانه‌ای از قدرت بی‌پایان خداست به حال خود رها کنند، و دستور داد: «کمترین آزاری به آن نرسانید که (اگر چنین کنید) عذاب روز عظیم شما را فرو خواهد گرفت» (وَلَا تَمْسُوها بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ يَوْمَ عَظِيمٍ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۵۷ ..... ص: ۳۹۱

(آیه ۱۵۷) - البته قوم سرکشی که حاضر به بیداری فریب خوردگان نبودند و آگاهی مردم را مزاحم منافع خود می‌دانستند، توطئه از میان بردن ناقه را طرح کردند و «سرانجام بر آن (ناقه) حمله نموده (و با یک یا چند ضربه) آن را از پا در آوردند، و سپس از کرده خود پشیمان شدند» چرا که عذاب الهی را در چند قدمی خود احساس می‌کردند (فَعَقَرُوها فَأَصْبَحُوا نادِمِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۵۸ ..... ص: ۳۹۱

(آیه ۱۵۸) - چون طغیانگری آنها از حد گذشت و عملاً نشان دادند که آماده پذیرش حق نیستند اراده خدا بر این قرار گرفت که زمین را از لوث وجودشان پاک کند «در این هنگام عذاب الهی آنها را فرو گرفت» (فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ). قرآن در پایان این ماجرا همان می‌گوید که در پایان ماجرای قوم هود و نوح و ابراهیم بیان کرد، می‌فرماید: «در این سرگذشت (قوم صالح و آن همه پایمردی و تحمل این پیامبر بزرگ و آن منطلق شیوا، و نیز سرسختی و لجابت و مخالفت آن سیه رویان با معجزه بیدارگر و سرنوشت شومی که به آن گرفتار شدند) آیت و درس عبرتی است، اما اکثر آنها ایمان نیاوردند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً وَ ما كانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۵۹ ..... ص: ۳۹۱

(آیه ۱۵۹) - آری هیچ کس نمی‌تواند بر قدرت خدا چیره شود همان گونه که این قدرت عظیم مانع رحمت او نسبت به دوستان و حتی نسبت به دشمنان نیست «و پروردگار تو عزیز و رحیم است» (وَ إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۶۰ ..... ص: ۳۹۱

(آیه ۱۶۰) - قوم ننگین و متجاوز! ششمین پیامبری که گوشه‌ای از زندگی او و قوم گمراهش در این سوره آمده حضرت لوط (ع) است.

نخست می‌گوید: «قوم لوط فرستادگان خدا را تکذیب کردند» (كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۶۱ ..... ص: ۳۹۱

(آیه ۱۶۱) - سپس اشاره‌ای به دعوت حضرت لوط می‌کند که هماهنگ با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۹۲ کیفیت دعوت دیگر پیامبران گذشته است می‌گوید: «در آن هنگام که برادرشان لوط به آنها گفت: آیا تقوا پیشه نمی‌کنید؟! (إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۶۲..... ص: ۳۹۲

(آیه ۱۶۲) - لحن گفتار او و دلسوزی عمیق و فوق العاده اش نشان می داد که همچون یک برادر سخن می گوید. سپس افزود: «من برای شما رسول امینی هستم» (إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ). آیا تاکنون خيانتی از من دیده اید؟ و از این به بعد نیز نسبت به وحی الهی و رساندن پیام پروردگار شما قطعاً رعایت امانت را خواهم کرد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۶۳..... ص: ۳۹۲

(آیه ۱۶۳) - «اکنون (که چنین است) پرهیز کاری پیشه کنید، و از خدا بترسید و مرا اطاعت نمایید» که رهبر راه سعادت شما هستم (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُونِ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۶۴..... ص: ۳۹۲

(آیه ۱۶۴) - فکر نکنید این دعوت، وسیله ای برای آب و نان است و یک هدف مادی را تعقیب می کند، نه، «من کمترین پاداشی در برابر این دعوت از شما نمی خواهم، اجر و پاداشم تنها بر پروردگار عالمیان است» (وَمَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۶۵..... ص: ۳۹۲

(آیه ۱۶۵) - سپس به انتقاد از اعمال ناشایست و بخشی از انحرافات اخلاقی آنها می پردازد و از آنجا که مهمترین نقطه انحراف آنها، انحراف جنسی و هم جنس گرایی بود روی همین مسأله تکیه کرد و چنین گفت: «آیا شما در میان جهانیان به سراغ جنس ذکور می روید؟! (أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ). یعنی با این که خداوند این همه افراد از جنس مخالف برای شما آفریده و می توانید با ازدواج صحیح و سالم با آنان زندگی پاک و آرام بخشی داشته باشید، این نعمت پاک و طبیعی خدا را رها کرده، و خود را به چنین کار پست و ننگینی آلوده ساخته اید!

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۶۶..... ص: ۳۹۲

(آیه ۱۶۶) - سپس افزود: «و همسرانی را که پروردگار برای شما آفریده است رها می کنید؟! (وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ). بلکه شما قوم تجاوزگری هستید!» (بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ).

هرگز نیاز طبیعی، اعم از روحی و جسمی شما را به این کار انحرافی نکشانده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۹۳ است، بلکه تجاوز و طغیان است که دامانتان را به چنین ننگی آلوده کرده.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۶۷ ..... ص: ۳۹۳

(آیه ۱۶۷) - سر انجام قوم لوط: قوم لوط که سر گرم باده شهوت و غرور بودند به جای این که اندرزه‌های این رهبر الهی را با جان و دل پذیرا شوند، و خود را از منجلا بی که در آن غوطه‌ور بودند رهایی بخشند به مبارزه با او برخاستند، و «گفتند: ای لوط! (بس است، خاموش باش) اگر از این سخنان خودداری نکنی از اخراج شوندگان (این شهر و دیار) خواهی بود» (قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهَ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ).

کار مردم گمراه و آلوده به جایی می‌رسد که پاکی و تقوا در میان آنها بزرگترین عیب است، و ناپاکی و آلودگی افتخار! از این آیه استفاده می‌شود که این جمعیت فاسد، گروهی از افراد پاک را که مزاحم اعمال زشت خود می‌دیدند، قبلاً از شهر و آبادی خود بیرون رانده بودند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۶۸ ..... ص: ۳۹۳

(آیه ۱۶۸) - اما لوط بی‌آنکه به تهدیدهای آنها اعتنا کند به سخنان خود ادامه داد و گفت: من دشمن اعمال شما هستم» (قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ).

یعنی من به اعتراضهای خودم همچنان ادامه خواهم داد، هر کاری از دست شما ساخته است انجام دهید، من در راه خدا و مبارزه با زشتیها از این تهدیدها پروا ندارم!

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۶۹ ..... ص: ۳۹۳

(آیه ۱۶۹) - سر انجام آن همه اندرزه‌ها و نصیحتها اثر نگذارد، فساد سراسر جامعه آنها را به لجتزار متعفن مبدل ساخت، اتمام حجت به اندازه کافی شد.

رسالت لوط (ع) به آخر رسیده است.

در مقام نیایش و تقاضا به پیشگاه خداوند بر آمده چنین عرض کرد:

«پروردگارا! من و خاندانم را از آنچه اینها انجام می‌دهند رهایی بخش» (رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۷۰ ..... ص: ۳۹۳

(آیه ۱۷۰) - خداوند این دعا را اجابت کرد، چنانکه می‌فرماید: «ما لوط و خاندانش را همگی نجات دادیم» (فَنَجِّينَاهُ وَ أَهْلَهُ أَجْمَعِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۷۱ ..... ص: ۳۹۳

(آیه ۱۷۱) - «جز پیر زنی که در میان آن گروه گمراه باقی ماند» (إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۹۴ این پیر زن کسی جز همسر لوط نبود که هرگز به لوط ایمان نیاورد.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۷۲ ..... ص : ۳۹۴

(آیه ۱۷۲) - آری خداوند، لوط و مؤمنان اندک را با او نجات داد، آنها شبانه به فرمان خدا از دیار آلودگان رخت سفر بر بستند، و آنها را که غرق فساد و ننگ بودند به حال خود رها ساختند، در آغاز صبح، فرمان عذاب الهی فرا رسید، زلزله وحشتناکی سر زمین آنها را بکلی زیر و رو کرد.
چنانکه قرآن در اینجا در یک جمله کوتاه می‌فرماید: «سپس ما آن جمعیت را هلاک و نابود کردیم» (ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۷۳ ..... ص : ۳۹۴

(آیه ۱۷۳) - «و بارانی بر آنها فرستادیم» (وَ أَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا).
اما چه بارانی، بارانی از سنگ که حتی ویرانه‌های آنها را از نظرها محو کرد! «چه باران بدی بود باران انذار شدگان» (فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ).
بارانهای معمولی حیاتبخش است و زنده کننده، اما این باران، وحشتناک و نابود کننده بود و ویرانگر.
از آیه ۸۲ سوره هود استفاده می‌شود که نخست شهرهای قوم لوط زیر و رو شدند، سپس بارانی از سنگریزه متراکم بر آنها فرود آمد.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۷۴ ..... ص : ۳۹۴

(آیه ۱۷۴) - باز در پایان این ماجرا به همان دو جمله‌ای می‌رسیم که در پایان ماجراهای مشابهش در این سوره در باره پنج پیامبر بزرگ دیگر آمده است، می‌فرماید: «در این (ماجرای قوم لوط سر نوشت شوم آنها) آیتی است (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً).
«اما بیشترشان مؤمن نبودند» (وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۷۵ ..... ص : ۳۹۴

(آیه ۱۷۵) - «و پروردگار تو عزیز و رحیم است» (وَ إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ).
چه رحمتی از این برتر که اقوامی چنین آلوده را فوراً مجازات نمی‌کند و به آنها مهلت کافی برای هدایت و تجدید نظر می‌دهد.
و نیز چه رحمتی از این برتر که مجازاتش خشک و تر را با هم نمی‌سوزاند حتی اگر یک خانواده با ایمان در میان هزاران هزار خانواده آلوده باشد آنها را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۹۵
نجات می‌بخشد.
و چه عزت و قدرتی از این بالاتر که در یک چشم بر هم زدن چنان دیار آلودگان را زیر و رو می‌کند که اثری از آن باقی نمی‌ماند.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۷۶ ..... ص : ۳۹۵

(آیه ۱۷۶)) - «شعیب» و اصحاب «ایکه»! این هفتمین و آخرین حلقه از داستانهای پیامبران است که در این سوره آمده، و آن داستان پیامبر بزرگ خدا «شعیب» و قوم سرکش اوست.

این پیامبر در سرزمین «مدین» (شهری در جنوب شامات) و «ایکه» (آبادی معروفی نزدیک مدین) زندگی داشت. نخست می گوید: «اصحاب ایکه رسولان (خدا) را تکذیب کردند» (كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۷۷ ..... ص: ۳۹۵

(آیه ۱۷۷)) - سپس به شرح این اجمال پرداخته، می گوید: «هنگامی که شعیب به آنها گفت: آیا تقوا را پیشه نمی کنید؟ (إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ).

در حقیقت دعوت شعیب از همان نقطه شروع شد که سایر پیامبران شروع می کردند دعوت به تقوا و پرهیزگاری که ریشه و خمیر مایه همه برنامه های اصلاحی و دگرگونیهای اخلاقی و اجتماعی است.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۷۸ ..... ص: ۳۹۵

(آیه ۱۷۸)) - سپس افزود: «من برای شما رسول امینی هستم» (إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۷۹ ..... ص: ۳۹۵

(آیه ۱۷۹)) - «پس تقوا را پیشه کنید و از خدا پرهیزید و مرا اطاعت نمایید» که اطاعت اوست (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُونِ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۸۰ ..... ص: ۳۹۵

(آیه ۱۸۰)) - این را نیز بدانید که «من در برابر این دعوت از شما اجر و پاداشی نمی طلبم تنها اجر و مزد من بر پروردگار عالمیان است» (وَ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۸۱ ..... ص: ۳۹۵

(آیه ۱۸۱)) - «شعیب» نیز مانند سایر پیامبرانی که گوشه ای از تاریخشان در این سوره قبلا آمده است بعد از دعوت کلی خود به تقوا و اطاعت فرمان خدا، در بخش دوم از تعلیماتش روی انحرافات اخلاقی و اجتماعی آن محیط انگشت گذارد، و آن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۹۶

را زیر نقد کشید و از آنجا که مهمترین انحراف این قوم مرفه نابسامانیهای اقتصادی، و ظلم فاحش و حق کشی و استثمار بود، بیش از همه روی این مسائل تکیه کرد.

نخست می گوید: «حق پیمان را ادا کنید» و کم فروشی نکنید (أَوْفُوا الْكَيْلَ).
«و دیگران را به خسارت نیفکنید» (وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۸۲ ..... ص: ۳۹۶

(آیه ۱۸۲)) - «و با ترازوی صحیح، وزن کنید» (وَزِنُوا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۸۳ ..... ص: ۳۹۶

(آیه ۱۸۳)) - «و حق مردم را کم نگذارید» و بر اشیاء و اجناس مردم، عیب ننهید (وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ).
«و در زمین تلاش برای فساد نکنید» (وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۸۴ ..... ص: ۳۹۶

(آیه ۱۸۴)) - سپس شعیب در آخرین دستورش در این بخش از سخن، بار دیگر آنها را به تقوا دعوت می کند، و می گوید: «و از خدایی پرهیزید که شما و اقوام پیشین را آفرید» (وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأُولِينَ).
شما تنها قوم و جمعیتی نیستید که روی این زمین گام نهاده‌اید، قبل از شما پدرانتان و اقوام دیگر آمدند و رفتند، گذشته آنها، و آینده خویش را فراموش نکنید.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۸۵ ..... ص: ۳۹۶

(آیه ۱۸۵)) - سر نوشت این قوم خیره سر! جمعیت ظالم و ستمگر که خود را در برابر حرفهای منطقی شعیب بی دلیل دیدند برای این که به خود کامگی خود ادامه دهند، سیل تهمت و دروغ را متوجه او ساختند.
نخست همان بر چسب همیشگی را که مجرمان و جباران به پیامبران می زدند به او زدند و «گفتند: تو فقط از افسون شد گانی!» (قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۸۶ ..... ص: ۳۹۶

(آیه ۱۸۶)) - به علاوه «تو فقط بشری هستی همچون ما» چه انتظاری داری که ما پیرو تو شویم، اصلاً چه فضیلت و برتری بر ما داری؟ (وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا).
«تنها گمانی که در باره تو داریم این است که از دروغگویانی!» (وَإِنْ نَطُنُّكَ لِمَنْ الْكَاذِبِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۸۷ ..... ص: ۳۹۶

(آیه ۱۸۷)) - بعد از گفتن این سخنان ضد و نقیض که گاهی او را دروغگو و انسانی فرصت طلب که می خواهد با این وسیله بر آنها برتری جوید، و گاه او را مجنون خواندند، آخرین سخنان این بود که بسیار خوب «پس اگر راست می گویی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۹۷

سنگهای آسمانی را بر سر ما فرو ریز» و ما را به همان بلایی که به آن تهدیدمان می کنی مبتلا ساز تا بدانی ما از این تهدیدها

نمی ترسیم! فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِن كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ).

سورة الشعراء (۲۶): آیه ۱۸۸ ..... ص: ۳۹۷

(آیه ۱۸۸)) - «شعیب» در برابر این سخنان ناموزون، و تعبیرات زشت و زننده، و تقاضای عذاب الهی، تنها پاسخی که داد این بود «گفت: پروردگار من به اعمالی که شما انجام می دهید آگاهتر است» (قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ). و از میزان استحقاقتان با خبر است هر زمان شما را مستحق مجازات دید عذاب را نازل می کند.

سورة الشعراء (۲۶): آیه ۱۸۹ ..... ص: ۳۹۷

(آیه ۱۸۹)) - ولی به هر حال زمان پاکسازی صفحه زمین از این آلودگان فرا رسید، چنانکه قرآن می گوید: «پس آنها شعیب را تکذیب کردند و به دنبال آن عذاب روز ابر سایه افکن آنها را فرو گرفت!» (فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابٌ يَوْمَ الظُّلَّةِ). و «این عذاب، عذاب روز بزرگی بود» (إِنَّهُ كَانَ عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ). هفت روز، گرمای سوزانی سرزمین آنها را فرا گرفت، و مطلقاً نسیمی نمی وزید، ناگاه قطعه ابری در آسمان ظاهر شد و نسیمی وزیدن گرفت، آنها از خانه های خود بیرون ریختند و از شدت ناراحتی به سایه ابر پناه بردند. در این هنگام صاعقه ای مرگبار از ابر برخاست، صاعقه ای با صدای گوش خراش، و به دنبال آن آتش بر سر آنها فرو ریخت، و لرزه ای بر زمین افتاد، و همگی هلاک و نابود شدند.

سورة الشعراء (۲۶): آیه ۱۹۰ ..... ص: ۳۹۷

(آیه ۱۹۰)) - در پایان این داستان همان را می گوید که در پایان شش داستان گذشته از انبیاء بزرگ آمده بود. می فرماید: «در این سرگذشت (مردم سرزمین «ایکه» و دعوت پر مهر پیامبرشان شعیب، و لجاجتها و سرسختیها و تکذیبهای آنان، و سرانجام نابودی این قوم ستمگر با صاعقه مرگبار) نشانه و درس عبرتی است» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً). «اما اکثر آنها ایمان نیاوردند» (وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ).

سورة الشعراء (۲۶): آیه ۱۹۱ ..... ص: ۳۹۷

(آیه ۱۹۱)) - با این حال خداوند رحیم و مهربان به آنها مهلت کافی داد تا به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۹۸ خود آیند و خویشتن را اصلاح کنند، و هنگامی که مستوجب عذاب شدند با قدرت قهارش آنها را گرفت، آری «پروردگار تو شکست ناپذیر و رحیم است» (وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ). نکته: در پایان سرگذشت این هفت پیامبر بزرگ توجه به این نکته لازم است که سرگذشت این پیامبران در سوره های دیگری از قرآن نیز آمده است، ولی در هیچ موردی چنین نیست که آغاز دعوت همه آنها هماهنگ، و پایان همه آنها نیز هماهنگ بیان شده باشد. این هماهنگی قبل از هر چیز انعکاس «توحید» را در دعوت انبیا نشان می دهد، که دارای برنامه واحدی بودند که آغاز و

پایانش یکی بود.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۹۲ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۱۹۲)- عظمت قرآن در کتب پیشین: بعد از بیان هفت داستان از ماجرای انبیای پیشین و درسهای عبرت انگیزی که در تاریخ آنها نهفته بود بار دیگر قرآن به همان بحثی باز می‌گردد که سوره با آن آغاز شده بود، بحث عظمت قرآن و حقانیت این کلام مبین الهی، می‌گوید: «این از سوی پروردگار عالمیان نازل شده است» (وَ إِنَّهُ لَكُنزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۹۳ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۱۹۳)- لذا اضافه می‌کند: «آن را روح الامین (از سوی خداوند) نازل کرده است» (نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ). اگر آن فرشته وحی آن را از سوی خداوند نیاورده بود، این چنین درخشان و پاک و خالی از آلودگی به خرافات و اباطیل نبود.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۹۴ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۱۹۴)- آری این روح الامین قرآن را «بر قلب تو (از سوی پروردگار نازل کرد) تا از انذار کنندگان باشی» (عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ). هدف بیان تاریخ گذشتگان به عنوان سرگرمی و داستانسرایی نبوده هدف ایجاد احساس مسؤولیت و بیداری است، هدف تربیت و انسانسازی است.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۹۵ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۱۹۵)- و برای این که جای هیچ گونه عذر و بهانه‌ای برای کسی باقی نماند آن را «به زبان عربی آشکار» نازل کرد (بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ). البته هدف تکیه روی زبان عرب نیست، بلکه روی صراحت قرآن و روشنایی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۳۹۹ مفاهیم آن است.

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۹۶ ..... ص : ۳۹۹

(آیه ۱۹۶)- سپس به یکی دیگر از دلائل حقانیت قرآن اشاره کرده، می‌گوید: «وصف این کتاب در کتب پیشین نیز آمده است» و از ظهور آن در آینده بشارت داده‌اند (وَ إِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأُولِينَ).

سوره الشعراء(۲۶): آیه ۱۹۷ ..... ص : ۳۹۹

(آیه ۱۹۷) - لذا قرآن در اینجا اضافه می‌کند: «آیا همین نشانه برای آنها کافی نیست که علمای بنی اسرائیل به خوبی از آن آگاهند؟! (أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ).

روشن است در محیطی که آن همه دانشمندان بنی اسرائیل وجود داشتند و با مشرکان کاملاً محشور بودند ممکن نبود چنین سخنی را قرآن به گراف در باره خودش بگوید، چرا که فوراً از هر سو بانگ انکار برمی‌خاست، این خود نشان می‌دهد که در محیط نزول آیات به قدری این مسأله روشن بوده که جای انکار نداشته است.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۹۸ ..... ص: ۳۹۹

(آیه ۱۹۸) - اگر قرآن بر عجم نازل شده بود ...! در اینجا نخست به یکی دیگر از بهانه‌های احتمالی کفار و پیشگیری از آن پرداخته و بحثی را که در آیات گذشته در باره نزول قرآن به زبان عربی مبین آمده است تکمیل می‌کند. می‌فرماید: «و اگر ما این قرآن را بر بعضی از مردم عجم (غیر عرب و غیر فصیح) نازل می‌کردیم» ... (وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۱۹۹ ..... ص: ۳۹۹

(آیه ۱۹۹) - «و او این آیات را بر آنها می‌خواند هرگز به وی ایمان نمی‌آوردند» (فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ). یعنی نژادپرستی و تعصبهای قومی آنها به قدری شدید است که اگر قرآن بر فردی غیر عرب نازل می‌شد، امواج تعصبها مانع از پذیرش آن می‌گردید، تازه حالا که بر مردی شریف از خانواده اصیل عربی، و با بیانی رسا و گویا، نازل شده، و در کتب آسمانی پیشین نیز بشارت آن آمده، و علمای بنی اسرائیل نیز به آن گواهی داده‌اند، بسیاری از آنها ایمان نمی‌آورند، چه رسد اگر پیامبرشان اصلاً چنین شرایطی را نداشت.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۰۰

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۰۰ ..... ص: ۴۰۰

(آیه ۲۰۰) - سپس برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «این گونه ما قرآن را در دل‌های مجرمان وارد می‌کنیم» (كَذَلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ).

با بیانی رسا، و با زبان مردی که از میان خودشان برخاسته است و با تمام شرایطی که پذیرش آن را سهل و آسان و مطبوع سازد ولی این دل‌های بیمار از پذیرش آن، امتناع می‌کنند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۰۱ ..... ص: ۴۰۰

(آیه ۲۰۱) - لذا می‌فرماید: با این حال این قوم لجوج «به آن ایمان نمی‌آورند، تا عذاب دردناک را با چشم خود ببینند» (لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۰۲ ..... ص: ۴۰۰

(آیه ۲۰۲) - آری آنها ایمان نمی‌آورند «تا عذاب الهی ناگهانی و بطور غافلگیرانه و در حالی که آنها توجه ندارند دامانشان را فرو گیرد» (فَيَأْتِيهِمْ بَغْتَةً وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ).

بدون شک منظور از این عذاب الهی که آنها را ناگهانی فرو می‌گیرد، عذابهای دنیا و بلاهای نابود کننده و مجازات «استیصال» است.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۰۳ ..... ص: ۴۰۰

(آیه ۲۰۳) - لذا به دنبال آن می‌فرماید: در این حال آنها به خود می‌آیند و از گذشته ننگین خود پشیمان، و از آینده وحشتناک خویش سخت نگران می‌شوند و «می‌گویند: آیا به ما مهلت داده می‌شود» تا ایمان بیاوریم و گذشته خراب خود را آباد سازیم؟! (فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ). اما این تقاضا هرگز پذیرفته نخواهد شد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۰۴ ..... ص: ۴۰۰

(آیه ۲۰۴) - تهمتی دیگر بر قرآن! از آنجا که آیات گذشته با این جمله ختم شد که مجرمان و گنهکاران، بعد از مشاهده عذاب الهی و هنگامی که در آستانه مرگ قرار می‌گیرند، تقاضای مهلت و بازگشت برای جبران می‌کنند، در اینجا از دو راه به آنها پاسخ می‌گوید.

نخست این که: «آیا برای عذاب ما عجله می‌کنند» (أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۰۵ ..... ص: ۴۰۰

(آیه ۲۰۵) - دیگر این که: «به ما خبر ده، اگر (باز هم) سالیانی آنها را از این زندگی بهره‌مند سازیم» ... (أَفَرَأَيْتَ إِن مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۰۶ ..... ص: ۴۰۰

(آیه ۲۰۶) - «سپس عذابی که به آنها وعده داده شده به سراغشان بیاید» ... (ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۰۱

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۰۷ ..... ص: ۴۰۱

(آیه ۲۰۷) - «این تمتع و بهره‌گیری از دنیا برای آنها سودی نخواهد داشت» (مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَ).

به فرض که به آنها مهلت جدیدی داده شود- که بعد از اتمام حجت داده نخواهد شد- آیا کاری جز تمتع و بهره‌گیری بیشتر از مواهب مادی خواهند داشت؟

آیا آنها به جبران گذشته خواهند پرداخت؟ مسلماً نه.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۰۸ ..... ص: ۴۰۱

(آیه ۲۰۸) - در اینجا سؤال یا سؤالهایی پیش می‌آید و آن این که: اصولاً با توجه به علم خداوند به آینده هر قوم و گروه چه نیازی به مهلت است؟

به علاوه با این که امتهای گذشته پی در پی به تکذیب انبیا برخاستند، چرا باز پیامبران پشت سر هم می‌آیند و انذار و تبلیغ می‌کنند؟

قرآن در پاسخ می‌گوید: این سنت ما است که «ما هیچ شهر و دیاری را هلاک نکردیم مگر این که انذار کنندگانی برای آنها بود» و پیامبرانی به اتمام حجت و موعظه و اندرز کافی برخاستند (وَ مَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَوْمٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۰۹ ..... ص: ۴۰۱

(آیه ۲۰۹) - «تا متذکر شوند» و بیدار گردند، و امکان برای بازگشت داشته باشند (ذِکْرَى). و اگر بدون اتمام حجت، بوسیله بیم دهندگان الهی و بیدار باش رسولان پروردگار، آنها را مجازات می‌کردیم، ظلم بود، در حالی که «ما هرگز ستمکار نبودیم» و اصلاً ظلم و ستم شایسته ما نیست (وَ مَا كُنَّا ظَالِمِينَ). این ظلم است که گروهی غیر ظالم را هلاک کنیم، و یا ظالمان را بدون اتمام حجت کافی.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۱۰ ..... ص: ۴۰۱

(آیه ۲۱۰) - سپس به پاسخ یکی دیگر از بهانه‌ها، یا تهمت‌های ناروای دشمنان قرآن می‌پردازد که می‌گفتند: محمد صلی الله علیه و آله با فردی از جن! مربوط است، و او این آیات را تعلیمش می‌دهد! در حالی که قرآن تأکید می‌کند این آیات از سوی پروردگار جهانیان نازل شده است.

در اینجا اضافه می‌کند: «شیاطین و جنیان این آیات را نازل نکردند» (وَ مَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۰۲

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۱۱ ..... ص: ۴۰۲

(آیه ۲۱۱) - سپس به بیان پاسخ این تهمت واهی دشمنان پرداخته، می‌گوید:

«و برای جنیان و شیاطین، هرگز سزاوار نیست» که چنین کتابی را نازل کنند (وَ مَا يَتَّبِعِي لَهُمْ).

یعنی محتوای این کتاب بزرگ که در مسیر حق و دعوت به پاکی و عدالت و تقوا و نفی هر گونه شرک است به خوبی نشان می‌دهد که با افکار شیطانی و القائات شیاطین هیچ گونه شباهت ندارد.

به علاوه «آنها توانایی (بر چنین کاری) ندارند» (وَ مَا يَشْتَطِعُونَ).

اگر آنها چنین قدرتی می‌داشتند باید سایر کسانی که در محیط نزول قرآن - همانند کاهنان به اعتقاد مشرکان - با شیاطین مربوط بودند بتوانند همانند آن را بیاورند، با این که همگی عاجز ماندند.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۱۲ ..... ص: ۴۰۲

(آیه ۲۱۲) - به علاوه «کاهنان» خود معترف بودند که بعد از تولد پیامبر صلی الله علیه و آله، رابطه شیاطینی که با آنها در ارتباط بودند از اخبار آسمانها قطع شد «و آنها از شنیدن (اخبار آسمان) معزول و بر کنارند» (إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعزُولُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۱۳ ..... ص: ۴۰۲

(آیه ۲۱۳) - اقوام نزدیک را به اسلام دعوت کن: در تعقیب بحثهایی که در آیات گذشته در زمینه موضع گیریهای مشرکان در برابر اسلام و قرآن آمد، خداوند در اینجا برنامه و خط مشی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را در ضمن بیان پنج دستور، در مقابل آنان مشخص می کند.

قبل از هر چیز، شخص پیامبر را دعوت به اعتقاد هر چه راسختر به توحید می کند توحیدی که ریشه و اساس دعوت همه پیامبران را تشکیل می دهد، می گوید: «هیچ معبودی را با خداوند مخوان که از معذبین خواهی بود!» (فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۱۴ ..... ص: ۴۰۲

(آیه ۲۱۴) - سپس به مرحله ای فراتر از آن پرداخته، چنین دستور می دهد:
«و خویشاوندان نزدیک را انداز کن» و از شرک و مخالفت فرمان پروردگار بترسان (وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ).
بدون شک برای دست زدن به یک برنامه انقلابی گسترده باید از حلقه های برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۰۳ کوچکتر و فشرده تر شروع کرد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۱۵ ..... ص: ۴۰۳

(آیه ۲۱۵) - در مرحله سوم دایره وسیعتری مورد توجه قرار گرفته، می فرماید:
«و بال و پر خود را برای مؤمنانی که از تو پیروی می کنند بگستر» (وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۱۶ ..... ص: ۴۰۳

(آیه ۲۱۶) - سپس به چهارمین دستور پرداخته، می گوید: «اگر تو را نافرمانی کنند بگو: من از آنچه شما انجام می دهید بیزارم» (فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ).

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۱۷ ..... ص: ۴۰۳

(آیه ۲۱۷) - سر انجام در پنجمین دستور برای تکمیل برنامه های گذشته به پیامبر صلی الله علیه و آله چنین می گوید: «و بر خداوند عزیز و رحیم توکل نما» (وَ تَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ).

این مخالفتها هرگز تو را دلسرد نکند و کمی دوستان و پیروان در عزم آهنین تو اثر نگذارد، تو تنها نیستی، تکیه گاهت خداوندی است شکست ناپذیر و بسیار رحیم و مهربان.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۲۱۸ ..... ص: ۴۰۳

(آیه ۲۱۸) - «همان خدایی که تو را به هنگامی که بر می خیزی می بیند» (اللَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ).

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۲۱۹ ..... ص: ۴۰۳

(آیه ۲۱۹) - «و حرکت تو را در میان سجده کنندگان» مشاهده می کند (و تَقَلُّبِكَ فِي السَّاجِدِينَ).

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۲۲۰ ..... ص: ۴۰۳

اشاره

(آیه ۲۲۰) - آری «اوست خدای شنوا و دانا» (إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ).

و به این ترتیب بعد از توصیف خداوند به عزیز و رحیم، سه وصف دیگر که امید بخش تر است در این آیات آمده است: خدایی که زحمات پیامبر صلی الله علیه و آله را می بیند، و از قیام و سجده و حرکت و سکون او با خبر است. خدایی که صدای او را می شنود. و خدایی که از خواسته ها و نیازهای او آگاه است.

انذار بستگان نزدیک (حدیث یوم الدار): ..... ص: ۴۰۳

بر اساس آنچه در تواریخ اسلامی آمده، پیامبر صلی الله علیه و آله در سال سوم بعثت مأمور ابلاغ این دعوت شد بستگان نزدیکش را به خانه ابو طالب دعوت کرد، آنها در آن روز حدود چهل نفر بودند، بعد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۰۴ از صرف غذا چنین فرمود: «... من خیر دنیا و آخرت را برای شما آورده ام، و خداوند به من دستور داده است که شما را دعوت به این آیین کنم، کدامیک از شما مرا در این کار یاری خواهد کرد، تا برادر من و وصی و جانشین من باشد؟ جمعیت همگی سر باز زدند جز علی علیه السلام که از همه کوچکتر بود برخاست و عرض کرد: ای پیامبر خدا! من در این راه یار و یاور توام.

پیامبر صلی الله علیه و آله دست بر گردن علی علیه السلام نهاد و فرمود: «این برادر و وصی و جانشین من در میان شماست، سخن او را بشنوید و فرمانش را اطاعت کنید».

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۲۲۱ ..... ص: ۴۰۴

(آیه ۲۲۱) - در اینجا بار دیگر به بحث آیات قبل پیرامون تهمت دشمنان به پیامبر صلی الله علیه و آله در باره این که قرآن

القائات شیاطین است باز می گردد و با بیانی رسا و کوبنده مجدداً به آنها پاسخ می دهد.
می گوید: «آیا به شما خبر بدهم شیاطین بر چه کسی نازل می شوند؟! (هَلْ أُبْتُكُمْ عَلَى مَنْ تَنْزَلُ الشَّيَاطِينُ).

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۲۲۲..... ص: ۴۰۴

(آیه ۲۲۲) - «آنها بر هر دروغگوی گنهکار نازل می گردند؟ (تَنْزَلُ عَلَى كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيم).

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۲۲۳..... ص: ۴۰۴

(آیه ۲۲۳) - «شیاطین آنچه را می شنوند (توأم با دروغهای بسیار به دوستان خود) القاء می کنند و اکثرشان دروغگو هستند»
(يُلْقُونَ السَّمْعَ وَ أَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ).

کوتاه سخن این که القائات شیطانی، نشانه های روشنی دارد که با آن نشانه ها می توان آن را باز شناخت، شیطان وجودی است
ویرانگر و مودی و مخرب و القائات او در مسیر فساد و تخریب است و مشتریان او دروغگویان گنهکارند، هیچ یک از این
امور بر قرآن و آورنده آن تطبیق نمی کند، و کمترین شباهتی با آن ندارد.

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۲۲۴..... ص: ۴۰۴

(آیه ۲۲۴) - در این آیه به پاسخ یکی دیگر از تهمتهای کفار به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله که او را شاعر می خواندند
می پردازد.

می گوید: خط مشی پیامبر از خط شعرا جداست، شعرا در عالم خیال و پندار حرکت می کنند و او در عالمی مملو از واقع بینی
برای نظام بخشیدن به جهان انسانی. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۰۵
شعرا غالباً طالب عیش و نوشند، و در بند زلف و خال یار- مخصوصاً شاعرانی که در آن عصر و در محیط حجاز می زیستند
چنانکه از نمونه اشعارشان پیداست.

و به همین دلیل «شعرا (کسانی هستند که) گمراهان از آنها پیروی می کنند» (وَ الشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ).

سورة الشعراء(۲۶): آیه ۲۲۵..... ص: ۴۰۵

(آیه ۲۲۵) - سپس به دنبال آن این جمله را اضافه می کند: «آیا ندیدی که آنها در هر وادی سر گردانند؟! (أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي
كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ).

آنها غرق پندارها و تشبیهات شاعرانه خویشند، حتی هنگامی که قافیه ها آنها را به این سمت و آن سمت بکشاند، در هر وادی
سر گردان می شوند.

هنگامی که از کسی راضی و خشنود شوند او را با مدایح خود به اوج آسمانها می برند، هر چند شیطان لعینی باشد! و هنگامی
که از کسی برنجند چنان به هجو او می پردازند که گویی می خواهند او را به اسفل السافلین بکشاند، هر چند موجودی
آسمانی و پاک باشد.

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۲۶ ..... ص: ۴۰۵

(آیه ۲۲۶) - به علاوه شاعران معمولاً مردان بزمند نه جنگاوران رزم، اهل سخند نه عمل، لذا در این آیه اضافه می‌کند: «و (آیا نمی‌بینی که) آنها سخنانی می‌گویند که عمل نمی‌کنند» (وَ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ).
اما پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله سر تا پا عمل است، و حتی دشمنان او وی را به عزم راسخ و استقامت عجیبش و اهمیت دادن به جنبه‌های عملی مسائل می‌ستایند شاعر کجا و پیامبر اسلام کجا؟

سوره الشعراء (۲۶): آیه ۲۲۷ ..... ص: ۴۰۵

(آیه ۲۲۷) - ولی از آنجا که در میان شاعران افراد پاک و هدفداری پیدا می‌شوند که اهل عمل و حقیقتند، و دعوت کننده به راستی و پاکی - هر چند از این قماش شاعران در آن محیط کمتر یافت می‌شد - قرآن برای این که حق این هنرمندان با ایمان و تلاشگران صادق، ضایع نگردد، با یک استثنا صف آنها را از دیگران جدا کرده، می‌گوید: «مگر کسانی که ایمان آورده و عمل صالح انجام داده‌اند» (إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۰۶
شاعرانی که هدف آنها تنها شعر نیست، بلکه در شعر، هدفهای الهی انسانی می‌جویند، شاعرانی که غرق در اشعار نمی‌شوند و غافل از خدا، بلکه «خدا را بسیار یاد می‌کنند» و اشعارشان مردم را به یاد خدا و می‌دارد (وَ ذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا).
«و به هنگامی که مورد ستم قرار می‌گیرند (از این ذوق خویش) برای دفاع از خویشتن (و مؤمنان) به پا می‌خیزند» (وَ انْتَصِرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا).

و به این ترتیب چهار صفت برای این شاعران با هدف بیان کرده: «ایمان»، «عمل صالح» «بسیار به یاد خدا بودن» و «در برابر ستمها به پا خواستن و از نیروی شعر برای دفع آن کمک گرفتن».
و از آنجا که بیشتر آیات این سوره دلداری به پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان اندک آن روز در برابر انبوه دشمنان است، و نیز از آنجا که بسیاری از آیات این سوره در مقام دفاع از پیامبر صلی الله علیه و آله در برابر تهمت‌های ناروا نازل شده، سوره را با یک جمله پر معنی و تهدیدآمیز به این دشمنان لجوج پایان داده، می‌گوید: «آنها که ستم کردند به زودی می‌دانند که بازگشتشان به کجاست» و سر نوشتشان چگونه است! (وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ).
«پایان سوره شعراء»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۰۷

سوره نمل [۲۷] ..... ص: ۴۰۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده، و ۹۳ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۴۰۷

محتوای این سوره از نظر کلی همان محتوای سوره‌های مکی است، از نظر اعتقادی بیشتر روی مبدا و معاد تکیه می‌کند. و از نظر مسائل عملی و اخلاقی، بخش قابل ملاحظه‌ای از سرگذشت پنج پیامبر بزرگ الهی، و مبارزات آنها با اقوام منحرف بحث می‌کند، تا هم دلداری و تسلی خاطر برای مؤمنانی باشد که مخصوصاً در آن روز در مکه در اقلیت شدید قرار داشتند، و هم هشدار باشد برای مشرکان لجوج و بیدادگر.

یکی از امتیازات این سوره بیان بخش مهمی از داستان «سلیمان» و «ملکه سبا» و چگونگی ایمان آوردن او به توحید، و سخن گفتن پرندگان، همچون هدهد، و حشراتی همچون مورچه، با سلیمان است. این سوره به خاطر همین معنی، سوره «نمل» (مورچه) نامیده شده، و عجب این که در بعضی از روایات به نام سوره سلیمان آمده است.

ضمناً این سوره از علم بی‌پایان پروردگار، و نظارت او بر همه چیز در عالم هستی، و حاکمیت او در میان بندگان سخن می‌گوید.

این سوره با «بشارت» شروع می‌شود، و با «تهدید» پایان می‌یابد، بشارتی که قرآن برای مؤمنان آورده، و تهدید به این که خداوند از اعمال شما بندگان غافل نیست.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۰۸

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۴۰۸

در حدیثی از پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ چنین آمده است: «هر کس سوره طس سلیمان (سوره نمل) را بخواند خداوند به تعداد کسانی که سلیمان را تصدیق و یا تکذیب کردند، و همچنین هود و شعیب و صالح و ابراهیم را، ده حسنه به او می‌دهد، و به هنگام رستاخیز که از قبرش بیرون می‌آید، ندای لا اله الا الله سر می‌دهد».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره النمل (۲۷): آیه ۱ ..... ص: ۴۰۸

(آیه ۱) - قرآن از سوی حکیم دانایی است: باز در آغاز این سوره به «حروف مقطعه» قرآن بر خورد می‌کنیم «طا، سین» (طس).

با توجه به این که بلافاصله بعد از آن از عظمت قرآن سخن می‌گوید به نظر می‌رسد که یکی از اسرار آن این باشد که این کتاب بزرگ و آیات مبین از حروف ساده الفبا تشکیل یافته، و زبینه ستایش، آن آفریدگاری است که چنین اثر بدیعی را از چنان مواد ساده‌ای به وجود آورده.

سپس می‌افزاید: «این آیات قرآن و کتاب مبین است» (تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۲ ..... ص: ۴۰۸

(آیه ۲) - در این آیه دو توصیف دیگر برای قرآن بیان شده: قرآنی که «مایه هدایت، و وسیله بشارت برای مؤمنان است» (هُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ).

چرا که تا مرحله‌ای از تقوا و تسلیم و ایمان به واقعیتها در دل انسان نباشد به دنبال حق نمی‌رود.

سوره النمل (۲۷): آیه ۳ ..... ص : ۴۰۸

(آیه ۳) - «همان کسانی که نماز را بر پامی دارند و زکات را ادا می‌کنند و به آخرت یقین دارند» (الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ).
و به این ترتیب هم اعتقاد آنها به مبدأ و معاد محکم است، و هم پیوندشان با خدا و خلق. بنا بر این اوصاف فوق اشاره‌ای به اعتقاد کامل و برنامه عملی جامع آنهاست.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۰۹

سوره النمل (۲۷): آیه ۴ ..... ص : ۴۰۹

(آیه ۴) - سپس به بیان حال گروهی که در نقطه مقابل مؤمنان قرار دارند پرداخته و یکی از خطرناکترین حالاتشان را چنین باز گو می‌کند: «کسانی که ایمان به آخرت ندارند اعمال سوئشان را برای آنها زینت می‌دهیم پس در طریق زندگی حیران و سرگردان می‌شوند» (إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ).
آلودگی در نظر آنها پاکی، زشتیها نزد آنها زیبا، پستیها افتخار، و بد بختیها و سیه روزیها سعادت و پیروزی محسوب می‌شود. این دگرگونی ارزشها، و به هم ریختن معیارها در نظر انسان، که نتیجه‌اش سرگردان شدن در بیراهه‌های زندگی است از بدترین حالاتی می‌باشد که به یک انسان دست می‌دهد.

سوره النمل (۲۷): آیه ۵ ..... ص : ۴۰۹

(آیه ۵) - سپس به نتیجه «تزیین اعمال» پرداخته و سر انجام کار چنین کسانی را این گونه بیان می‌کند: «آنها کسانی هستند که عذابی بد (و شدید و دردناک) دارند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ).
در دنیا سرگردان و مأیوس و پریشان خواهند بود، و در آخرت گرفتار مجازاتی هولناک.
«و آنها در آخرت زیانکارترین مردمند» (وَ هُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ).
چه زبانی از این بالاتر که انسان اعمال زشتش را زیبا ببیند و تمام نیروی خود را برای آن به کار گیرد، اما سر انجام ببیند جز بد بختی و سیه روزی به بار نیاورده است.

سوره النمل (۲۷): آیه ۶ ..... ص : ۴۰۹

(آیه ۶) - و در این آیه به عنوان تکمیلی بر اشارات گذشته در زمینه عظمت محتوای قرآن، و مقدمه‌ای برای داستانهای انبیا که بلافاصله بعد از آن شروع می‌شود می‌فرماید: «بطور مسلم این قرآن از سوی حکیم دانایی بر تو القا می‌شود» (وَ إِنَّكَ لَتَلَقِّي الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ).
گرچه «حکیم» و «علیم» هر دو اشاره به دانایی پروردگار است، ولی «علیم» از آگاهی بی‌پایان خدا خبر می‌دهد، و «حکیم» از

حساب و هدفی که در ایجاد این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۱۰
عالم و نازل کردن قرآن به کار رفته است.

سورة النمل (۲۷): آیه ۷ ..... ص: ۴۱۰

(آیه ۷) - موسی اینجا به امید قبسی می آید! چنانکه گفتیم در این سوره، بعد از بیان اهمیت قرآن، گوشه‌ای از سرگذشت پنج تن از پیامبران بزرگ و قوم آنها به میان آمده است، و وعده پیروزی مؤمنان و مجازات کافران در آنها به روشنی بازگو شده. نخست از پیامبر اولوالعزم موسی (ع) شروع می‌کند و مستقیماً به سراغ لحظه‌ای که نخستین جرقه وحی در دل او درخشید، و با پیام و سخن الهی آشنا شد، می‌رود، و می‌گوید: به خاطر بیاور «هنگامی را که موسی به خانواده خود گفت: من آتشی از دور دیدم!» (إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا).

همین جا توقف کنید «من به زودی خبر از آن برای شما می‌آورم و یا شعله‌ای از آتش، تا گرم شوید» (سَاتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبْرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِسَهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ).

و این در همان شبی بود که با همسرش دختر شعیب در طریق مصر در بیابانی تاریک و ظلمانی گرفتار آمد، راه را گم کرد، و در همین حال درد وضع حمل به همسرش دست داد، موسی احساس نیاز شدیدی به افروختن آتش و استفاده از گرمای آن می‌کرد، همین که شعله آتش را از دور دید خوشحال شد، و آن را دلیل بر وجود انسان یا انسانهایی گرفت، و گفت می‌روم، یا برای شما خبری می‌آورم و یا شعله آتشی که با آن گرم شوید.

سورة النمل (۲۷): آیه ۸ ..... ص: ۴۱۰

(آیه ۸) - موسی خانواده‌اش را در همانجا گذاشت و به آن سو که آتش دیده بوده حرکت کرد «پس هنگامی که نزد آتش رسید، ندایی برخاست که: مبارک باد آن کس که در آتش است، و کسی که در اطراف آن است، و منزّه است خداوندی که پروردگار عالمیان است» (فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

منظور از کسی که در آتش است موسی (ع) بوده که به آن شعله آتش که از میان درخت سبز نمایان شده بوده، آنقدر نزدیک گردیده که گویی در درون آن قرار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۱۱ داشت، و منظور از کسی که اطراف آن قرار دارد فرشتگان مقرب پروردگار است که در آن لحظه خاص، آن سرزمین مقدس را احاطه کرده بودند.

و یا این که به عکس منظور از کسانی که در آتشند فرشتگان الهی می‌باشند و کسی که در گرد آن قرار دارد موسی (ع).

سورة النمل (۲۷): آیه ۹ ..... ص: ۴۱۱

(آیه ۹) - بار دیگر ندایی برخاست و موسی را مخاطب ساخته، گفت:

«ای موسی! من خداوند عزیز و حکیم» (یا مُوسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

این جمله برای این بود که هر گونه شک و تردید از موسی، بر طرف شود، و بدانند که این خداوند عالمیان است که با او سخن می‌گوید نه شعله آتش یا درخت خداوندی که «شکست‌ناپذیر» و «صاحب حکمت و تدبیر» است.

سوره النمل (۲۷): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۱۱

(آیه ۱۰) - از آنجا که مأموریت رسالت آن هم در برابر ظالم و جباری همچون فرعون نیاز به قدرت و قوت ظاهری و باطنی و سند حقانیت محکم دارد، در اینجا به موسی (ع) دستور داده شد «و عصایت را بیفکن» (وَ أَلْقِ عَصَاكَ).

موسی عصای خود را افکند، ناگاه تبدیل به مار عظیمی شد «هنگامی که موسی نظر به آن افکند، دید با سرعت همچون مارهای کوچک به هر سو می‌دود و حرکت می‌کند (ترسید و) به عقب برگشت و حتی پشت سر خود را نگاه نکرد» (فَلَمَّا رَأَاهَا تَهَتَّتْ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ).

در اینجا بار دیگر به موسی خطاب شد: «ای موسی! نترس که رسولان در نزد من ترس و وحشتی ندارند» (یا موسی لا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ).

یعنی ای موسی! تو در حضور پروردگار بزرگ هستی، و حضور او ملازم با امنیت مطلق است!

سوره النمل (۲۷): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۱۱

(آیه ۱۱) - اما در این آیه استثنایی برای جمله «إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ» بیان کرده، می‌گوید: «مگر کسی که ستم کند سپس (در مقام توبه و جبران بر آید و) بدی را تبدیل به نیکی کند که من غفور و رحیمم»، توبه او را می‌پذیرم و به او نیز امنیت می‌بخشم (إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۱۲

سوره النمل (۲۷): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۱۲

(آیه ۱۲) - سپس دومین معجزه موسی (ع) را به او ارائه کرد، فرمود:

«و دستت را در گریبان داخل کن هنگامی که خارج می‌شود، سفید و درخشنده است بی آنکه عیبی در آن، باشد» (وَ أَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجَ بَيْضًا مِنْ غَيْرِ سُوءٍ).

یعنی این سفیدی ناشی از بیماری «برص» نیست، بلکه نورانیت و درخشندگی و سفیدی جالبی است که خود بیانگر وجود یک معجزه و امر خارق عادت است.

باز برای این که به موسی (ع) لطف بیشتری کند و به منحرفان امکان بیشتری برای هدایت دهد، می‌گوید: معجزات تو منحصر به این دو نیست، بلکه این دو معجزه «در زمره معجزات نه گانه‌ای است که تو با آنها بسوی فرعون و قومش فرستاده می‌شوی آنان قومی فاسد و طغیانگرند» و نیاز به راهنمایی دارند، مجهز به معجزات بزرگ فراوان (فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ).

از ظاهر این آیه چنین استفاده می‌شود که این دو معجزه جزء نه معجزه معروف موسی بوده است نه اضافه بر آن.

سوره النمل (۲۷): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۱۲

(آیه ۱۳) - بالاخره موسی (ع) با قویترین سلاح معجزه، مسلح شد، و به سراغ فرعون و فرعونیان آمد و آنها را به سوی آیین

حق دعوت کرد قرآن در این آیه می گوید: «هنگامی که آیات روشنی بخش ما به سراغ آنان آمد گفتند: این سحر آشکاری است» (فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ).

و می دانیم این تهمت تنها در مورد موسی (ع) نبود، بلکه متعصبان لجوج برای توجیه مخالفت‌های خود با انبیا تهمت سحر را مطرح می نمودند.

سوره النمل (۲۷): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۱۲

(آیه ۱۴) - جالب این که در این آیه قرآن اضافه می کند: این اتهامات به خاطر آن نبود که راستی در شک و تردید باشند، بلکه آنها «معجزات را از روی ظلم و برتری جویی انکار کردند، در حالی که در دل به آن یقین و اطمینان داشتند» (وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۱۳

از این تعبیر به خوبی استفاده می شود که ایمان واقعی غیر از علم و یقین دارد، و ممکن است کفر از روی جحود و انکار در عین علم و آگاهی سرزند.

در پایان آیه به عنوان یک درس عبرت با یک جمله کوتاه و بسیار پر معنی به سرانجام شوم فرعونیان و غرق و نابودی آنها اشاره کرده، می گوید:

«پس بنگر سرانجام تبهکاران و مفسدان چگونه بود؟» (فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۱۳

(آیه ۱۵) - حکومت داود و سلیمان: به دنبال نقل گوشه‌ای از داستان موسی (ع) به بحث پیرامون دو تن دیگر از پیامبران بزرگ الهی، «داود» و «سلیمان» می پردازد، که اینها نیز از پیامبران بنی اسرائیل بودند، و تفاوتی که تاریخ آنها با تواریخ پیامبران دیگر دارد این است که اینها بر اثر آمادگی محیط فکری و اجتماعی بنی اسرائیل توفیق یافتند دست به تأسیس حکومت عظیمی بزنند، و آیین الهی را با استفاده از نیروی حکومت، گسترش دهند، لذا از لحن سرگذشت پیامبران دیگر که با مخالفت شدید قوم خود رو برو می شدند در اینجا خبری نیست.

جالب این که قرآن سخن را از مسأله «موهبت علم» که زیر بنای یک حکومت صالح و نیرومند است شروع کرده، می گوید: «و ما به داود و سلیمان علم قابل ملاحظه‌ای بخشیدیم» (وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا).

روشن است که «علم» در اینجا معنی گسترده و وسیعی دارد که علم توحید و اعتقادات مذهبی و قوانین دینی، و همچنین علم قضاوت، و تمام علوم را که برای تشکیل چنان حکومت وسیع و نیرومندی لازم بوده است در بر می گیرد.

و به دنبال این جمله از زبان داود و سلیمان چنین نقل می کند: «و آنها گفتند:

حمد و ستایش از آن خداوندی است که ما را بر بسیاری از بندگان مؤمنش برتری بخشید» (وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ).

جالب این که بلافاصله بعد از بیان موهبت بزرگ «علم»، سخن از «شکر» به میان آمده، تا روشن شود هر نعمتی را شکر لازم است، و حقیقت شکر آن است که از آن نعمت در همان راهی که برای آن آفریده شده است استفاده شود و این دو

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۱۴

پیامبر بزرگ از نعمت علمشان در نظام بخشیدن به یک حکومت الهی حد اکثر بهره را گرفتند.

سوره النمل (۲۷): آیه ۱۶ ..... ص: ۴۱۴

(آیه ۱۶) - در این آیه نخست اشاره به ارث بردن سلیمان از پدرش داود کرده، می گوید: «سلیمان وارث داود شد» (و وَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ). و همه مواهب او را به ارث برد.
سپس قرآن می افزاید: «سلیمان گفت: ای مردم! به ما سخن گفتن پرندگان تعلیم شده» (وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ).
«و از همه چیز به ما داده شده است، و این فضیلت آشکاری است» (وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ).
یعنی تمام وسائلی را که از نظر معنوی و مادی برای تشکیل این حکومت الهی لازم است به ما داده شده است.

سوره النمل (۲۷): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۱۴

(آیه ۱۷) - سلیمان در وادی مورچگان! از آیات این سوره، و همچنین از آیات سوره سبأ به خوبی استفاده می شود که داستان حکومت حضرت سلیمان جنبه عادی نداشت، بلکه توأم با خارق عادات و معجزات مختلفی بود.
در حقیقت خداوند قدرت خود را در ظاهر ساختن این حکومت عظیم و قوایی که مسخر آن بود نشان داد.
نخست می گوید: «لشکریان سلیمان از جن و انس و پرندگان نزد او جمع شدند» (وَحِشْرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودَهُ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ).
آنقدر زیاد بودند که «باید توقف می کردند تا به هم ملحق شوند» (فَهُمْ يُوزَعُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۱۸ ..... ص: ۴۱۴

(آیه ۱۸) - به هر حال، سلیمان با این لشکر عظیم حرکت کرد «تا به سر زمین مورچگان رسیدند» (حَيْتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ النَّمْلِ).
در اینجا «مورچه ای (از مورچگان، هموعان خود را مخاطب ساخت و) گفت: ای مورچگان! داخل لانه های خود شوید تا سلیمان و لشکریانش شما را پایمال نکنند در حالی که نمی فهمند!» (قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۱۵
لَا يَحِطُّمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۱۹ ..... ص: ۴۱۵

(آیه ۱۹) - «سلیمان از شنیدن این سخن مورچه تبسم کرد و خندید» (فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا).
در اینجا سلیمان رو به درگاه خدا کرد و چند تقاضا نمود.
نخست این که: «عرضه داشت: پروردگارا! راه و رسم شکر نعمتهایی را که بر من و پدر و مادرم ارزانی داشته ای به من الهام فرما» (وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ).

تا بتوانم با بسیج همه نیروهایم این همه نعمتهای عظیم را در راهی که تو فرمان داده‌ای و مایه خشنودی توست به کار گیرم و از مسیر حق منحرف نگردم.

دیگر این که مرا موفق دار «تا عمل صالحی به جای آورم که تو از آن خشنود می‌شوی» (وَ أَنْ أَعْمَلَ صَالِحاً تَرْضَاهُ). و بالاخره سومین تقاضایش این بود که عرضه داشت: پروردگارا! «مرا به رحمت در زمره بندگان صالحت داخل گردان» (وَ أَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ).

یعنی هدف نهایی به دست آوردن قدرت، انجام عمل صالح است و عمل صالح نیز مقدمه‌ای است برای جلب خشنودی و رضای خدا که هدف نهایی است.

سوره النمل (۲۷): آیه ۲۰..... ص: ۴۱۵

(آیه ۲۰) - داستان هدهد و ملکه سبا: در اینجا به فراز دیگری از زندگی شگفت‌انگیز سلیمان اشاره کرده، و ماجرای هدهد و ملکه سبا را باز گو می‌کند.

نخست می‌گوید: «سلیمان در جستجوی آن پرنده [هدهد] بر آمد» (وَ تَفَقَّدَ الطَّيْرَ).

این تعبیر به وضوح بیانگر این حقیقت است که او به دقت مراقب وضع کشور و اوضاع حکومت خود بود و حتی غیبت یک مرغ از چشم او پنهان نمی‌ماند! بدون شک منظور از پرنده در اینجا همان هدهد است، چنانکه در ادامه سخن، قرآن می‌افزاید، سلیمان «گفت: مرا چه شده است که هدهد را نمی‌بینم» (فَقَالَ مَا لِي لَأَرَى الْهُدْهُدَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۱۶ «یا این که او از غائبان است» (أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ).

یعنی آیا او بدون عذر موجهی حضور ندارد و یا با عذر موجهی غیبت کرده است؟

سوره النمل (۲۷): آیه ۲۱..... ص: ۴۱۶

(آیه ۲۱) - «سلیمان» برای این که حکم غیابی نکرده باشد، و در ضمن غیبت هدهد روی بقیه پرنده‌گان - تا چه رسد به انسانهایی که پستهای حساسی بر عهده داشتند - اثر نگذارد افزود: «من او را قطعاً کیفر شدیدی خواهم داد!» (لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَاباً شَدِيداً).

«یا او را ذبح می‌کنم!» (أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ).

«یا (برای غیبتش) باید دلیل روشنی به من ارائه دهد» (أَوْ لِيَأْتِنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ).

در حقیقت سلیمان (ع) تهدید لازم را در صورت ثبوت تخلف نمود، ضمناً نشان داد که او حتی در برابر پرنده ضعیفی تسلیم دلیل و منطق است و هرگز تکیه بر قدرت و توانایش نمی‌کند.

سوره النمل (۲۷): آیه ۲۲..... ص: ۴۱۶

(آیه ۲۲) - «چندان درنگ نکرد» که هدهد آمد (فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ).

بازگشت و با صراحت به سلیمان چنین «گفت: من بر چیزی آگاهی یافتم که تو بر آن آگاهی نداری، من از سر زمین سبا یک خبر قطعی (و دست اول) برای تو آورده‌ام»؟ (فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَ جِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۲۳ ..... ص : ۴۱۶

(آیه ۲۳) - هدهد در شرح ماجرا چنین گفت: «من (به سر زمین سبا رفته بودم) زنی را در آنجا یافتم که بر آنها حکومت می کند، و همه چیز را در اختیار دارد مخصوصاً تخت عظیمی داشت!» (إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ).

«هدهد» با این سه جمله تقریباً تمام مشخصات کشور سبا و طرز حکومت آن را برای سلیمان باز گو کرد.

سوره النمل (۲۷): آیه ۲۴ ..... ص : ۴۱۶

(آیه ۲۴) - سلیمان از شنیدن این سخن در فکر فرو رفت ولی هدهد به او مجال نداد و مطلب دیگری بر آن افزود گفت: مسأله عجیب و ناراحت کننده ای که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۱۷
من در آنجا دیدم این بود که: «مشاهده کردم آن زن و قوم و ملتش در برابر خورشید - نه در برابر الله - سجده می کنند!» (وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ).

«و شیطان (بر آنها تسلط یافته و) اعمالشان را در نظرشان زینت داده» و افتخار می کنند که در برابر آفتاب سجده می نمایند! (و زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ).

و به این ترتیب «شیطان آنها را از راه حق باز داشته» (فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ).

آنها چنان در بت پرستی فرو رفته اند که من باور نمی کنم به آسانی از این راه برگردند «آنها هدایت نخواهند شد» (فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۲۵ ..... ص : ۴۱۷

(آیه ۲۵) - سپس افزود: «آنها چرا برای خداوندی سجده نمی کنند که آنچه در آسمانها و زمین پنهان است خارج می کند، و آنچه را مخفی می دارید و آنچه را آشکار می سازید می داند» (أَلَا يَسْتَجِدُّوْا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ).

یعنی چرا برای خداوندی سجده نمی کنند که غیب آسمان و زمین و اسرار نهفته آن را می داند.

سوره النمل (۲۷): آیه ۲۶ ..... ص : ۴۱۷

(آیه ۲۶) - و سرانجام سخن خود را چنین پایان می دهد: «همان خداوندی که معبودی جز او نیست و پروردگار و صاحب عرش عظیم است» (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ).

و به این ترتیب روی «توحید عبادت» و «توحید ربوبیت» پروردگار، و نفی هر گونه شرک تأکید کرده و سخن خود را به پایان می برد.

سوره النمل (۲۷): آیه ۲۷ ..... ص : ۴۱۷

(آیه ۲۷) - سلیمان با دقت به سخنان هدهد گوش فرا داد، و در فکر فرو رفت، سپس چنین گفت: «ما تحقیق به عمل می آوریم بینیم تو راست گفتی یا از دروغگویان هستی؟! (قَالَ سَنَنْظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ).

سلیمان نه هدهد را متهم ساخت و محکوم کرد، و نه سخن او را بی دلیل تصدیق نمود، بلکه آن را پایه تحقیق قرار داد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۱۸

سوره النمل (۲۷): آیه ۲۸ ..... ص: ۴۱۸

(آیه ۲۸) - به هر حال سلیمان نامه‌ای بسیار کوتاه و پر محتوا نوشت و به هدهد داد و گفت: «این نامه مرا ببر و بر آنان بیفکن، سپس بر گرد (و در گوشه‌ای توقف کن) بین آنها چه عکس العملی نشان می دهند؟ (أَذْهَبَ بِكِتَابِي هَذَا فَأَلْقَاهُ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّى عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۲۹ ..... ص: ۴۱۸

(آیه ۲۹) - ملکه سبا نامه را گشود و از مضمون آن آگاهی یافت و چون قبلا اسم و آوازه سلیمان را شنیده بود و محتوای نامه نشان می داد که سلیمان تصمیم شدیدی در باره سرزمین سبا گرفته، سخت در فکر فرو رفت، و چون در مسائل مهم مملکتی با اطرافیانش به شور می نشست از آنها دعوت کرد، رو به سوی آنها نموده گفت: ای اشراف و بزرگان! نامه ارزشمندی به سوی من افکنده شده است! (قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۳۰ ..... ص: ۴۱۸

(آیه ۳۰) - سپس ملکه سبا به ذکر مضمون نامه پرداخت و گفت: «این نامه از سوی سلیمان است و محتوایش چنین است: به نام خداوند بخشنده مهربان» (إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۳۱ ..... ص: ۴۱۸

(آیه ۳۱) - توصیه‌ام به شما «این است برتری جویی در برابر من نکنید، و به سوی من آید و تسلیم حق شوید» (أَلَّا تَعْلَمُوا عَلَيَّ وَ أَتُونِي مُسْلِمِينَ).

آنچه در دو آیه فوق آمده، الگویی است برای طرز نامه نگاری که با نام خداوند رحمان و رحیم شروع شود و با دو جمله حساب شده جان سخن بیان گردد.

سوره النمل (۲۷): آیه ۳۲ ..... ص: ۴۱۸

(آیه ۳۲) - بعد از ذکر محتوای نامه سلیمان، برای سران ملت خود رو به سوی آنها کرده، چنین گفت: ای اشراف و صاحب نظران! رأی خود را در این کار مهم برای من ابراز دارید که من هیچ کار مهمی را بی حضور شما و بدون نظر شما انجام نداده‌ام! (قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۳۳ ..... ص: ۴۱۸

(آیه ۳۳) - «اشراف قوم» در پاسخ او چنین «گفتند: ما دارای نیروی کافی و قدرت جنگی فراوان هستیم، ولی تصمیم نهایی با توست، بین چه دستور برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۱۹ می‌دهی» (قَالُوا نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّةً وَ أَوْلُوا بِأَسِّ شَدِيدٍ وَ الْأَمْرُ إِلَيْكَ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ).
به این ترتیب هم تسلیم خود را در برابر دستورات او نشان دادند، و هم تمایل خود را به تکیه بر قدرت و حضور در میدان جنگ!

سوره النمل (۲۷): آیه ۳۴ ..... ص: ۴۱۹

(آیه ۳۴) - ملکه هنگامی که تمایل آنها را به جنگ مشاهده کرد، در حالی که خود باطنا تمایل به این کار نداشت برای فرو نشاندن این عطش، و هم برای این که حساب شده با این جریان برخورد کند، چنین «گفت: پادشاهان هنگامی که وارد منطقه آبادی شوند آن را به فساد و ویرانی می‌کشاند!» (قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا).
«و عزیزان اهل آن را به ذلت می‌نشانند» (وَ جَعَلُوا أَهْلَهَا أَذِلَّةً).
سپس برای تأکید بیشتر گفت: «آری این چنین می‌کنند» (وَ كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ).
در حقیقت ملکه سبا که خود پادشاهی بود، شاهان را خوب شناخته بود که برنامه آنها در دو چیز خلاصه می‌شود: «فساد و ویرانگری» و «ذلیل ساختن عزیزان»، چرا که آنها به منافع خود می‌اندیشند، نه به منافع ملتها و آبادی و سر بلندی آنها و همیشه این دو بر ضد یکدیگرند.

سوره النمل (۲۷): آیه ۳۵ ..... ص: ۴۱۹

(آیه ۳۵) - سپس ملکه افزود: ما باید قبل از هر کار سلیمان و اطرافیان او را بیازماییم و ببینیم به راستی چه کاره‌اند؟ سلیمان پادشاه است یا پیامبر؟ ویرانگر است یا مصلح؟ ملتها را به ذلت می‌کشاند یا عزت؟ و برای این کار باید از هدیه استفاده کرد، لذا «من هدیه قابل ملاحظه‌ای برای آنها می‌فرستم تا ببینم فرستادگان من چه واکنشی را از ناحیه آنها برای ما می‌آورند» (وَ إِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ).
پادشاهان علاقه شدید به «هدایا» دارند، و نقطه ضعف و زبونی آنها نیز همین جاست، آنها را می‌توان با هدایای گرانبها تسلیم کرد، اگر دیدیم سلیمان با این هدایا تسلیم شد، معلوم می‌شود «شاه» است! در برابر او می‌ایستیم، و گر نه پیامبر خداست در این صورت باید عاقلانه برخورد کرد.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۲۰

سوره النمل (۲۷): آیه ۳۶ ..... ص: ۴۲۰

(آیه ۳۶) - مرا با مال نفریبید! فرستادگان ملکه سبا با کاروان هدایا، سر زمین یمن را پشت سر گذاشتند و به سوی شام و مقر سلیمان حرکت کردند، به گمان این که سلیمان از مشاهده منظره این هدایا خوشحال می‌شود، و به آنها شاد باش می‌گوید، اما

«هنگامی که (فرستاده ملکه سبا) نزد سلیمان آمد (سلیمان نه تنها از آنها استقبال نکرد بلکه) گفت: می‌خواهید مرا با مال کمک کنید (و فریب دهید) آنچه خدا به من داده بهتر است از آنچه به شما داده است» (فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَ بِمَالٍ فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ).

مال چه ارزشی در برابر مقام نبوت و علم و دانش و هدایت و تقوا دارد؟
«بلکه شما هستید که به هدایای خود خوشحال می‌شوید» (بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ).
و به این ترتیب سلیمان، معیارهای ارزش را در نظر آنها تحقیر کرد و روشن ساخت که معیارهای دیگری برای ارزش در کار است.

سوره النمل (۲۷): آیه ۳۷ ..... ص: ۴۲۰

(آیه ۳۷) - سپس برای این که قاطعیت خود را در مسأله «حق و باطل» نشان دهد به فرستاده مخصوص ملکه سبا چنین گفت:
«به سوی آنان باز گرد (و این هدایا را نیز با خود ببر اما بدان) ما به زودی با لشکریایی به سراغ آنها خواهیم آمد که توانایی مقابله با آن را نداشته باشند» (ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا).
«و ما آنها را از آن سر زمین آباد با ذلت خارج می‌کنیم در حالی که کوچک و حقیر خواهند بود» (وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ).
چرا که در برابر آیین حق، تسلیم نشدند و از در مکر و فریب وارد گشتند.

سوره النمل (۲۷): آیه ۳۸ ..... ص: ۴۲۰

(آیه ۳۸) - در یک چشم بر هم زدن تخت او حاضر است! سرانجام فرستادگان ملکه سبا هدایا و بساط خود را بر چیدند و به سوی کشورشان باز گشتند.
و ماجرا را برای ملکه و اطرافیان شرح دادند، و بیان داشتند که او به راستی فرستاده خداست و حکومتش نیز یک حکومت الهی است.
لذا ملکه سبا با عده‌ای از اشراف قومش تصمیم گرفتند به سوی سلیمان بیایند و شخصا این مسأله مهم را بررسی کنند تا معلوم شود سلیمان چه آیینی دارد؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۲۱
این خبر از هر طریقی که بود به سلیمان رسید، و تصمیم گرفت قدرت نمایی شگرفی کند تا آنها را بیش از پیش به واقعیت اعجاز خود آشنا، و در مقابل دعوتش تسلیم سازد.
لذا سلیمان رو به اطرافیان خود کرد و «گفت: ای گروه بزرگان! کدامیک از شما توانایی دارد تخت او را پیش از آن که خودشان نزد من بیایند و تسلیم شوند برای من بیاورد» (قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوا أَئْيُكُم يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۳۹ ..... ص: ۴۲۱

(آیه ۳۹) - در اینجا دو نفر اعلام آمادگی کردند که یکی از آنها عجیب و دیگری عجیتر بود.
نخست «عفریتی از جن رو به سوی سلیمان کرد و گفت: من تخت او را پیش از آن که (مجلس تو پایان گیرد و) از جای بر

سوره النمل (۲۷): آیه ۴۱ ..... ص: ۴۲۲

(آیه ۴۱) - نور ایمان در دل ملکه سبا: سلیمان برای این که میزان عقل و درایت ملکه سبا را بیازماید، و نیز زمینه‌ای برای ایمان او به خداوند فراهم سازد، دستور داد تخت او را که حاضر ساخته بودند دگرگون و ناشناس سازند «گفت: تخت او را برایش ناشناس سازید ببینیم آیا هدایت می‌شود یا از کسانی خواهد بود که هدایت نمی‌یابند» و آیا تخت خود را می‌شناسد یا نمی‌شناسد؟ (قَالَ نَكُرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ أَ تَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۴۲ ..... ص: ۴۲۲

(آیه ۴۲) - به هر حال «هنگامی که ملکه سبا وارد شد، (به او) گفته شد: آیا تخت تو این گونه است؟ (فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَ هَكَذَا عَرْشُكِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۲۳

«ملکه سبا» زیرکانه‌ترین و حساب شده‌ترین جوابها را داد و «گفت: گویا خود آن تخت است!» (قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ). و بلا فاصله افزود: «و ما پیش از این هم آگاه بودیم و اسلام آورده بودیم!» (وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَ كُنَّا مُسْلِمِينَ). یعنی، اگر منظور سلیمان از این مقدمه چینی‌ها این است که ما به اعجاز او پی ببریم ما پیش از این با نشانه‌های دیگر از حقانیت او آگاه شده بودیم و حتی قبل از دیدن این خارق عادت عجیب ایمان آورده بودیم.

سوره النمل (۲۷): آیه ۴۳ ..... ص: ۴۲۳

(آیه ۴۳) - و به این ترتیب سلیمان «او را از آنچه غیر از خدا می‌پرستید باز داشت» (وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ). هر چند «او قبل از آن از قوم کافر بود» (إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۴۴ ..... ص: ۴۲۳

(آیه ۴۴) - در این آیه صحنه دیگری از این ماجرا باز گو می‌شود، و آن ماجرای داخل شدن ملکه سبا در قصر مخصوص سلیمان است.

سلیمان دستور داده بود، صحن یکی از قصرها را از بلور بسازند و در زیر آن، آب جاری قرار دهند. هنگامی که ملکه سبا به آنجا رسید «به او گفته شد: داخل حیاط قصر شو» (يَلْ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ). «پس هنگامی که ملکه آن صحنه را دید، گمان کرد نهر آبی است و ساق پاهای خود را برهنه کرد» تا از آن آب بگذرد در حالی که سخت در تعجب فرو رفته بود که نهر آب در اینجا چه می‌کند؟ لَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَ كَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا). اما سلیمان به او «گفت: که حیاط قصر از بلور صاف ساخته شده» این آب نیست که بخواهد پا را برهنه کند و از آن بگذرد (إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ).

در اینجا سؤال مهمی پیش می‌آید و آن این که: سلیمان که یک پیامبر بزرگ الهی بود چرا چنین دم و دستگاه تجملاتی فوق العاده‌ای داشته باشد؟ درست است که او سلطان بود و حکمروا، ولی مگر نمی‌شد بساطی ساده همچون سایر پیامبران داشته

باشد؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۲۴

اما چه مانعی دارد که سلیمان برای تسلیم کردن ملکه سبا که تمام قدرت و عظمت خود را در تخت و تاج زیبا و کاخ با شکوه و تشکیلات پر زرق و برق می‌دانست صحنه‌ای به او نشان دهد که تمام دستگاه تجملاتیش در نظر او حقیر و کوچک شود، و این نقطه عطفی در زندگی او برای تجدید نظر در میزان ارزشها و معیار شخصیت گردد؟! به تعبیر دیگر این هزینه در برابر امنیت و آرامش یک منطقه وسیع و پذیرش دین حق، و جلوگیری از هزینه فوق العاده جنگ، مطلب مهمی نبود.

و لذا هنگامی که ملکه سبا، این صحنه را دید چنین «گفت: پروردگارا! من بر خویشتم ستم کردم»! **الَّتِ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي** (و با سلیمان در پیشگاه الله، پروردگار عالیمان، اسلام آوردم) **أَسَلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** خداوندا! من همراه رهبرم سلیمان به درگاه تو آمدم، از گذشته پشیمانم و سر تسلیم به آستانت می‌سایم.

سوره النمل (۲۷): آیه ۴۵ ..... ص: ۴۲۴

(آیه ۴۵) - صالح در برابر قوم ثمود: بعد از ذکر قسمتی از سرگذشت «موسی» و «داود» و «سلیمان» - در آیاتی که گذشت - چهارمین پیامبری که بخشی از زندگی او و قومش در این سوره مطرح می‌گردد حضرت «صالح» و قوم ثمود است. نخست می‌فرماید: «و ما به سوی ثمود، برادرشان صالح را فرستادیم که خدای یگانه را بپرستید» **(وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ)**.

تعبیر به «أَخَاهُمْ» (برادرشان) که در داستان بسیاری از انبیا آمده اشاره به نهایت محبت و دلسوزی آنان نسبت به اقوامشان می‌باشد.

به هر حال تمام رسالت و دعوت این پیامبر بزرگ در جمله **«أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ»** خلاصه شده است، آری بندگی خدا، که عصاره همه تعلیمات فرستادگان پروردگار است.

سپس می‌افزاید «آنها در برابر دعوت صالح به دو گروه مختلف تقسیم شدند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۲۵ و به مخاصمه برخاستند» مؤمنان از یک سو و منکران لجوج از سوی دیگر **(فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ)**.

سوره النمل (۲۷): آیه ۴۶ ..... ص: ۴۲۵

(آیه ۴۶) - صالح برای بیدار ساختن آنها به اندازشان پرداخت و از عذابهای دردناک الهی آنها را بر حذر داشت، اما آنها نه تنها پند نگرفتند و بیدار نشدند، بلکه همین مطلب را مستمسکی برای لجاجت خویش ساخته و با اصرار از او خواستند که اگر راست می‌گویی چرا مجازات الهی دامان ما را فرو نمی‌گیرد - این مطلب در آیه ۷۷ سوره اعراف صریحا آمده است.

ولی صالح به آنها «گفت: ای قوم من! چرا پیش از تلاش و کوشش برای جلب نیکیها، برای عذاب و بدیها عجله دارید»؟ **(قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ)**.

چرا تمام فکر خود را روی فرا رسیدن عذاب الهی متمرکز می‌کنید، اگر عذاب الهی شما را فرو گیرد، به حیاتان خاتمه می‌دهد و مجالی برای ایمان باقی نخواهد ماند، بیایید صدق گفتار مرا در برکات و رحمت الهی که در سایه ایمان به شما نوید می‌دهد بیازمایید «چرا از پیشگاه خدا تقاضای آمرزش گناهان خویش نمی‌کنید تا مشمول رحمت او واقع شوید» **(لَوْلَا تَسْتَعْجِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ)**.

سوره النمل (۲۷): آیه ۴۷ ..... ص: ۴۲۵

(آیه ۴۷) - به هر حال این قوم سرکش به جای این که اندرز دلسوزانه این پیامبر بزرگ را به گوش جان بشنوند و به کار بندند با یک سلسله سخنان واهی و نتیجه گیریهای بی پایه به مبارزه با او برخاستند، از جمله این که «گفتند: ما هم خودت و هم کسانی را که با تو هستند به فال بد گرفته ایم» (قَالُوا أَطِئْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ).
گویا آن سال خشکسالی و کمبود محصول و مواد غذایی بود، آنها گفتند: این گرفتاریها و مشکلات ما همه از قدوم نامیمون تو و یاران توست.

اما او در پاسخ «گفت: فال بد (و بخت و طالع شما) در نزد خداست» (قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۲۶

اوست که شما را به خاطر اعمالتان گرفتار این مصائب ساخته و اعمال شماست که در پیشگاه او چنین مجازاتی را سبب شده. این در حقیقت یک آزمایش بزرگ الهی برای شماست «آری شما گروهی هستید که آزمایش می شوید» (بَلِّئْ أُمَّتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ).

اینها آزمایشهای الهی است، تا کسانی که شایستگی و قابلیت دارند، از خواب غفلت بیدار شوند، و خود را اصلاح کنند.

سوره النمل (۲۷): آیه ۴۸ ..... ص: ۴۲۶

(آیه ۴۸) - توطئه نه گروهک مفسد در وادی القری در اینجا بخش دیگری از داستان صالح و قومش را می خوانیم که بخش گذشته را تکمیل کرده و پایان می دهد، و آن مربوط به توطئه قتل صالح از ناحیه نه گروهک کافر و منافق و خنثی شدن توطئه آنهاست.

می گوید: «در آن شهر (وادی القری) نه گروهک بودند که (همیشه) فساد در زمین می کردند و اصلاح نمی کردند» (وَ كَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَ لَا يُصْلِحُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۴۹ ..... ص: ۴۲۶

(آیه ۴۹) - مسلماً با ظهور صالح و آیین پاک و مصلح او، عرصه بر این گروهکها تنگ شد، اینجا بود که طبق این آیه «گفتند: بیایید قسم یاد کنید به خدا که بر او [صالح] و خانواده اش شیخون می زنیم (و آنها را به قتل می رسانیم) سپس به ولی دم او می گوئیم: ما هرگز از هلاکت خانواده او خبر نداشتیم و در این گفتار خود صادق هستیم!» (قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَكُبَيْتَنَّهُ وَ أَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَ إِنَّا لَصَادِقُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۵۰ ..... ص: ۴۲۶

(آیه ۵۰) - هنگامی که آنها در گوشه ای از کوه بر سر راه صالح به معبدش کمین کرده بودند کوه ریزش کرد و صخره عظیمی از بالای کوه سرازیر شد و آنها را در لحظه ای کوتاه در هم کوبید و نابود کرد! لذا قرآن می گوید: «آنها نقشه مهمی کشیدند و ما هم نقشه مهمی کشیدیم، در حالی که آنها خبر نداشتند!» (وَ مَكْرُوا مَكْرًا وَ مَكْرُنَا مَكْرًا وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۵۱ ..... ص: ۴۲۷

(آیه ۵۱) - سپس می‌افزاید: «پس بنگر که عاقبت توطئه و مکر آنها چگونه بود که ما همه آنها و تمام قوم و طرفداران آنها را نابود کردیم؟! (فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَا دَمَرْنَاهُمْ وَ قَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۵۲ ..... ص: ۴۲۷

(آیه ۵۲) - سپس قرآن در مورد چگونگی هلاکت و سرانجام آنها چنین می‌گوید: «پس بین این خانه‌های آنهاست که به خاطر ظلم و ستمشان (ساقط شده و) خالی مانده!» (فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا). آری! آتش ظلم و ستم در آنها افتاد و همه را سوزاند و ویران کرد. «در این ماجرا درس عبرت و نشانه روشنی است (از پایان کار ظالمان و قدرت پروردگار) برای کسانی که می‌دانند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۵۳ ..... ص: ۴۲۷

(آیه ۵۳) - اما در این میان خشک و تر با هم نسوختند و بی‌گناه به آتش گنهکار نسوخت «ما کسانی را که ایمان آورده، و تقوا پیشه کرده بودند نجات دادیم» و آنها هرگز به سر نوشت شوم بد کاران گرفتار نشدند» (وَ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۵۴ ..... ص: ۴۲۷

(آیه ۵۴) - انحراف قوم لوط: پنجمین پیامبری که در این سوره به زندگی او اشاره شده است، پیامبر بزرگ خدا حضرت لوط است. نخست می‌گوید: «و لوط را به یاد آور هنگامی که به قومش گفت: آیا شما به سراغ کار بسیار زشت و قبیح می‌روید در حالی که (زشتی و نتایج شوم آن را) می‌بینید» (وَ لُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَ تَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَ أَنْتُمْ تُبْصِرُونَ). منظور از «فاحشه» در اینجا همجنس‌گرایی و عمل ننگین «لواط» است.

سوره النمل (۲۷): آیه ۵۵ ..... ص: ۴۲۷

(آیه ۵۵) - سپس می‌افزاید: «آیا شما به جای زنان به سراغ مردان از روی شهوت می‌روید» (أَ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ).

و برای این که روشن سازد انگیزه این عمل جهالت و نادانی است می‌افزاید: «بلکه شما قومی جاهل و نادان هستید» (بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ).

جهل به خداوند، جهل به هدف آفرینش و نوامیس خلقت و جهل به آثار شوم این گناه ننگین!
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۲۸

آغاز جزء بیستم قرآن مجید ..... ص: ۴۲۸

ادامه سوره نمل ..... ص: ۴۲۸

سوره النمل (۲۷): آیه ۵۶ ..... ص: ۴۲۸

(آیه ۵۶) - آنجا که پاکدامنی عیب بزرگی است! اکنون ببینیم این قوم کثیف و آلوده در پاسخ این گفتار منطقی لوط چه گفتند؟

قرآن می گوید: «آنها پاسخی جز این نداشتند که به یکدیگر گفتند: خاندان لوط را از شهر و دیار خود بیرون کنید، چرا که اینها افرادی پاکند» و حاضر نیستند خود را با ما هماهنگ کنند! (فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ).

جوابی که بیانگر انحطاط فکر و سقوط فوق العاده اخلاقی آنها بود.

آری! در محیط آلودگان، پاکی جرم است و عیب! یوسفهای پاکدامن را به جرم عفت و پارسایی به زندان می افکنند، و خاندان پیامبر بزرگ خدا «لوط» را به خاطر پرهیزشان از آلودگی و ننگ به تبعید تهدید می کنند، اما زلیخاها آزادند و صاحب مقام! و قوم لوط باید در شهر و دیار خود آسوده بمانند!

سوره النمل (۲۷): آیه ۵۷ ..... ص: ۴۲۸

(آیه ۵۷) - در روایات آمده است که لوط حدود سی سال آنها را تبلیغ کرد ولی جز خانواده اش - آن هم به استثنای همسرش که با مشرکان هم عقیده شد - به او ایمان نیاوردند.

بدیهی است چنین گروهی که امید اصلاحشان نیست جایی در عالم حیات ندارند و باید طومار زندگانشان در هم پیچیده شود.

لذا در این آیه می گوید: «پس ما لوط و خاندانش را رهایی بخشیدیم به جز همسرش که مقدر کردیم او جزء باقیمانده گان باشد» (فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا مِنَ الْغَابِرِينَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۵۸ ..... ص: ۴۲۸

(آیه ۵۸) - و پس از بیرون آمدن آنها در موعد معین - در سحرگاه شبی که شهر غرق فساد و ننگ بود - پس از آن که صبحگاهان فرا رسید «بارانی (از سنگ) بر آنها فرستادیم (وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا). که همگی زیر آن مدفون شدند، و این بعد از

آن بود که زلزله وحشتناکی سر زمین آنها را بکلی زیر و رو کرد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۲۹

«و چه سخت و ناگوار و بد است باران انذار شدگان» (فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ).

(آیه ۵۹) - در این آیه بعد از پایان شرح حال پنج پیامبر بزرگ الهی و سر نوشت قوم آنها، روی سخن را به پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله کرده و به عنوان یک نتیجه گیری از گذشته، و مقدمه ای برای طرح گفتگو با مشرکان، چنین می فرماید:

«بگو: حمد و ستایش مخصوص خداست» (قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ).

ستایش مخصوص خداوندی است که اقوام ننگینی همچون قوم لوط را نابود کرد، مبادا دامنه آلودگیهای آنها سراسر زمین را فرا گیرد.

سپس می افزاید: «و سلام و درود بر بندگان بر گزیده اش» (وَ سَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى).

سلام بر موسی، صالح، لوط، سلیمان و داود علیهم السلام و سلام بر همه انبیا و پیروان راستینشان.

بعد می گوید: «آیا خداوند (که این همه توانایی و قدرت و موهبت و نعمت دارد) بهتر است یا بتهایی را که آنها شریک خدا قرار می دهند» و مطلقاً مبدأ اثر نیستند؟! (أَلَلَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ).

(آیه ۶۰) - با این همه باز مشرک می شوید! در آیه قبل - بعد از ذکر بخشهای تکان دهنده ای از زندگی پنج پیامبر بزرگ - سؤال کوتاه و پر معنایی مطرح شد که «آیا خداوند با این همه قدرت و توانایی بهتر است یا بتهایی بی ارزشی که آنها ساخته اند».

از اینجا به بعد به شرح آن سؤال پرداخته و ضمن پنج آیه که با پنج سؤال حساب شده شروع می شود مشرکان را تحت باز پرس و محاکمه قرار می دهد، و روشنترین دلایل توحید را ضمن اشاره به دوازده نمونه از مواهب بزرگ خداوند بیان می کند. نخست به خلقت آسمانها و زمین و نزول باران و برکات ناشی از آن پرداخته چنین می گوید: آیا بتهایی که معبود شما هستند بهترند «یا کسی که آسمانها و زمین را آفریده و برای شما از آسمان آبی فرستاد پس با آن باغهای زیبا و سرور انگیز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۳۰»

رویانیدیم» (أَمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَ أَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ).

در دنباله آیه روی سخن را به بندگان کرده، می گوید: «شما قدرت نداشتید که درختان این باغهای زیبا را برویانید» (مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنبِتُوا شَجَرَهَا).

کار شما تنها بذرافشانی و آبیاری است، اما کسی که حیات را در دل این بذر آفریده، و به نور آفتاب و قطرات حیاتبخش باران و ذرات خاک فرمان می دهد که این دانهها را برویانید، تنها خداست.

به تعبیر دیگر: توحید در خلقت (توحید خالق) و توحید در ربوبیت (توحید تدبیر کننده این جهان) پایه ای برای «توحید معبود» شمرده شده است.

و لذا در پایان آیه می گوید: «آیا معبود دیگری با خداست» (أَلِلَّهُ مَعَ اللَّهِ).

«بلکه آنها گروهی هستند که (از روی نادانی، مخلوقات را) هم طراز (پروردگارش) قرار می دهند» (بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعِدُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۶۱ ..... ص: ۴۳۰

(آیه ۶۱) - در دومین سؤال به بحث از موهبت آرامش و ثبات زمین و قرارگاه انسان در این جهان پرداخته، می‌گوید: آیا معبودهای ساختگی آنها بهتر است «یا کسی که زمین را مستقر و آرام قرار داد، و در میان آن، نهرهای آب جاری، روان ساخت، و برای زمین، کوههای ثابت و پا بر جا ایجاد کرد»؟! تا همچون زرهی قشر زمین را از لرزش نگاه دارند (أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَ جَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَ جَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ).

و نیز «میان دو دریا (از آب شیرین و شور) مانعی قرار داد» تا با هم مخلوط نشوند (وَ جَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا).

آیا بتها نقشی در این نظام بدیع و شگفت‌انگیز دارند؟! حتی بت پرستان چنین ادعایی نمی‌کنند.

لذا در پایان آیه بار دیگر این سؤال را تکرار می‌کند که «آیا معبودی با الله هست»؟ (أَلِلَّهِ مَعَ اللَّهِ).

نه «بلکه بیشترشان نادانند و بی‌خبر» (بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۳۱

سوره النمل (۲۷): آیه ۶۲ ..... ص: ۴۳۱

(آیه ۶۲) - در سومین سؤال، از این سؤالات پنجگانه که مجموعه‌ای از یک باز پرس و محاکمه معنوی را تشکیل می‌دهد، سخن از حل مشکلات، و شکستن بن بستها و اجابت دعاهاست.

می‌گوید: آیا معبودهای بی‌ارزش شما بهترند «یا کسی که دعای مضطر و درمانده را هنگامی که او را بخواند به اجابت می‌رساند و گرفتاری و بلا را بر طرف می‌کند»؟! (أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَا وَ يَكْشِفُ السُّوءَ).

آری! در آن هنگام که تمام درهای عالم اسباب به روی انسان بسته می‌شود و از هر نظر درمانده و مضطر می‌گردد، تنها کسی که می‌تواند قفل مشکلات را بگشاید نور امید در دلها بپاشد ذات پاک اوست و نه غیر او.

از آنجا که این واقعیت به عنوان یک احساس فطری در درون جان همه انسانهاست، بت پرستان نیز به هنگامی که در میان امواج خروشان دریا گرفتار می‌شوند تمام معبودهای خود را فراموش کرده، دست به دامن لطف «الله» می‌زنند همان گونه که

قرآن می‌گوید: «هنگامی که سوار کشتی می‌شوند خدا را می‌خوانند در حالی که پرستش را مخصوص او می‌دانند».

(عنکبوت / ۶۵) سپس می‌افزاید: نه تنها مشکلات و ناراحتیها را بر طرف می‌سازد بلکه «شما را خلفای زمین قرار می‌دهد» (وَ يَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ).

«آیا (با این همه) معبودی با خداست»؟ (أَلِلَّهِ مَعَ اللَّهِ).

«ولی شما کمتر متذکر می‌شوید» (فَلَيْلًا مَا تَذَكَّرُونَ). و از این دلایل روشن‌پند و اندرز نمی‌گیرید.

سوره النمل (۲۷): آیه ۶۳ ..... ص: ۴۳۱

(آیه ۶۳) - در چهارمین سؤال مسأله هدایت را مطرح کرده، می‌گوید: آیا این بتها بهترند «یا کسی که شما را در تاریکیهای صحرا و دریا (به وسیله ستارگان) هدایت می‌کند»؟ (أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ).

«و کسی که بادها را به عنوان بشارت دهندگان پیش از نزول رحمتش می‌فرستد» (وَ مَنْ يُوسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ).

بادهایی که بیانگر نزول بارانند و همانند پیک مخصوص بشارت، پیشاپیش آن حرکت می کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۳۲

و در پایان آیه، بار دیگر، مشرکان را مخاطب ساخته، می گوید: «آیا معبود دیگری با خداست؟! (أَإِلَهٌ مَعَ اللَّهِ). سپس بی آنکه منتظر جواب آنها باشد اضافه می کند: «خداوند برتر و بالاتر است از آنچه برای او شریک قرار می دهند» (تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۶۴ ..... ص: ۴۳۲

(آیه ۶۴) - در این آیه پنجمین سؤال را که در مورد مبدأ و معاد است به این صورت مطرح می کند: آیا معبودان شما بهترند یا کسی که آفرینش را آغاز کرد و سپس آن را اعاده می کند؟! (أَمَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ). «و کسی که (در میان این آغاز و انجام) شما را از آسمان و زمین روزی می دهد» (وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ). «آیا (با این حال باز هم معتقدید که) معبودی با خداست» (أَإِلَهٌ مَعَ اللَّهِ). «به آنها بگو: (اگر چنین اعتقادی دارید) دلیلتان را بیاورید اگر راست می گوید» (قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ). منظور از «رزق آسمان» باران و نور آفتاب و مانند آن است، و منظور از «رزق زمین» گیاهان و مواد غذایی مختلفی است که مستقیماً از زمین می روید یا بطور غیر مستقیم از زمین نشأت می گیرد همچون دامها، همچنین معادن و مواد گوناگونی که انسان در زندگی خود از آن بهره می گیرد.

سوره النمل (۲۷): آیه ۶۵ ..... ص: ۴۳۲

(آیه ۶۵) - از آن جا که در آیه قبل سخن از قیامت و رستاخیز به میان آمد در اینجا این مسأله را از جوانب مختلف مورد بررسی قرار می دهد.

نخست به پاسخ سؤالی می پردازد که مشرکان بارها آن را مطرح کرده بودند و می گفتند قیامت کی بر پا می شود؟ می فرماید: «بگو: هیچ کس از کسانی که در آسمان و زمین هستند - جز خدا - از غیب آگاه نیستند، و نمی دانند کی برانگیخته می شوند» (قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ). ولی این منافات با آن ندارد که خداوند بخشی از علم غیب را در اختیار هر کس بخواهد بگذارد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۳۳

سوره النمل (۲۷): آیه ۶۶ ..... ص: ۴۳۳

(آیه ۶۶) - سپس در باره عدم آگاهی مشرکان از قیامت و شک و تردید و بی خبریشان می فرماید: «آنها اطلاع صحیحی در باره آخرت ندارند بلکه در اصل آن شک دارند بلکه نسبت به آن نابینايند!» (بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ).

چرا که نشانه های آخرت در زندگی همین دنیا نمایان است: باز گشت زمین مرده به حیات در فصل بهار، بارور شدن درختانی که در فصل زمستان از کار افتاده بود و مشاهده عظمت قدرت خدا در مجموعه آفرینش، همگی دلیل بر امکان زندگی پس از

مرگ است، اما آنها همچون نابینایان از کنار این صحنه‌ها می‌گذرند.

سوره النمل (۲۷): آیه ۶۷ ..... ص: ۴۳۳

(آیه ۶۷) - این آیه منطق منکران رستاخیز را در یک جمله بیان می‌کند «کافران گفتند: آیا هنگامی که ما و پدرانمان خاک شدیم باز هم (از دل خاک) بیرون فرستاده خواهیم شد؟» (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِذَا كُنَّا تُرَابًا وَآبَاؤُنَا أَإِنَّا لَمُخْرَجُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۶۸ ..... ص: ۴۳۳

(آیه ۶۸) - سپس آنها می‌افزایند: «این وعده بی‌پایه‌ای است که به ما و پدرانمان از پیش داده شده» و هرگز اثری از آن نمایان نبوده و نیست (لَقَدْ وُعِدْنَا هَذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ).

«اینها جز همان افسانه‌های پیشینیان نیست»، اینها اوهام و خرافات است (إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ).

بنا بر این نخست از استبعاد شروع می‌کردند و بعد آن را پایه انکار مطلق قرار می‌دادند.

ضمناً آنها با این تعبیر می‌خواستند سخن پیامبر را در مورد قیامت تحقیر کنند و بگویند: این از وعده‌های کهنه و بی‌اساس است که دیگران هم به نیاکان ما داده‌اند و مطلب تازه‌ای به نظر نمی‌رسد که قابل بررسی و مطالعه باشد.

سوره النمل (۲۷): آیه ۶۹ ..... ص: ۴۳۳

(آیه ۶۹) - در آیات گذشته سخن از انکار معاد از سوی کفار متعصب بود.

در اینجا به جای این که دلیلی برای آنها ذکر کند آنها را به مجازاتهای الهی که در پیش دارند تهدید و انذار می‌کند.

روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می‌گوید: «بگو: در روی زمین سیر کنید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص:

۴۳۴

(و آثار گذشتگان را ببینید) پس بنگرید عاقبت کار مجرمان و گنهکاران به کجا رسید؟ (قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ).

چگونه می‌گویید این وعده‌ها به نیاکان ما نیز داده شد و آنها نیز به آن اعتنا نکردند و ضرری هم ندیدند؟

سوره النمل (۲۷): آیه ۷۰ ..... ص: ۴۳۴

(آیه ۷۰) - از توطئه‌های آنها نگران مباش! از آنجا که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله از انکار و مخالفت آنها رنج می‌برد و به راستی دلش برای آنها می‌سوخت و عاشق هدایت و بیداری آنها بود و از سوی دیگر، همواره با توطئه‌های آنها مواجه بود این آیه، پیامبر صلی الله علیه و آله را دل‌داری داده، می‌گوید: «و (از تکذیب و انکار) آنها غمگین مباش» و زیاد غصه آنها را مخور (وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ).

«و سینه‌ات از توطئه آنان تنگ نشود» که ما پشتیبان و یار و یاور توایم (وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۷۱ ..... ص: ۴۳۴

(آیه ۷۱) - ولی این منکران لجوج به جای این که از این هشدار پیامبر دلسوز و مهربان و ملاحظه عاقبت کار مجرمان، پند و اندرز گیرند، باز در مقام سخریه و استهزاء بر آمده «و می گویند: اگر راست می گویند این وعده عذاب الهی، کی واقع خواهد شد؟! (وَ يَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۷۲ ..... ص: ۴۳۴

(آیه ۷۲) - در اینجا قرآن به پاسخ این گفتار سخریه آمیز آنها با لحنی کاملاً واقع بینانه پرداخته، می گوید: «به آنها بگو: شاید بعضی از آنچه را عجله می کنید نزدیک و در کنار شما باشد!» (قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ رَدْفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ). چرا عجله می کنید؟ چرا مجازات الهی را کوچک می شمیرید؟ چرا به خود رحم نمی کنید؟ آخر عذاب خدا شوخی نیست! احتمال بدهید به خاطر همین سخنانتان قهر و غضب خدا بر سر شما سایه افکنده باشد و به همین زودی بر شما فرود آید و نابودتان کند، این همه سر سختی برای چیست؟

سوره النمل (۲۷): آیه ۷۳ ..... ص: ۴۳۴

(آیه ۷۳) - سپس به بیان این واقعیت می پردازد که اگر خداوند در مجازات شما عجله نمی کند، به خاطر فضل و رحمتش بر شماست، تا برای اصلاح خویش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۳۵ و جبران گذشته به قدر کافی مهلت داشته باشید. می گوید: «و پروردگار تو نسبت به همه مردم فضل و رحمت دارد، ولی اکثر آنها شکر گزار نیستند» (وَ إِنَّ رَبَّكَ لَمَذُوقٌ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۷۴ ..... ص: ۴۳۵

(آیه ۷۴) - و اگر تصور می کنند تأخیر مجازات آنها به خاطر آن است که خداوند از نیات سوء و اندیشه های زشتی که در سر می پروراند بی خبر است، اشتباه بزرگی است چرا که: «پروردگار تو آنچه را سینه هاشان در خود پنهان می دارد و آنچه را آشکار می کنند به خوبی می داند» (وَ إِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَ مَا يُعْلِنُونَ). او به همان اندازه از خفایای درونشان آگاه است که از اعمال برون، و اصولاً پنهان و آشکار و غیب و شهود برای او یکسان است.

سوره النمل (۲۷): آیه ۷۵ ..... ص: ۴۳۵

(آیه ۷۵) - سپس می افزاید: نه تنها خداوند، اسرار درون و برون آنها را می داند، بلکه علم او به قدری وسیع و گسترده است که «هیچ موجودی در آسمان و زمین، پنهان و مکتوم نیست مگر آن که در کتاب آشکار (علم پروردگار) ثبت است» (وَ مَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۷۶ ..... ص: ۴۳۵

(آیه ۷۶) - در آیات گذشته سخن از «مبدء» و «معاد» در میان بود در اینجا با طرح مسأله «نبوت» و حقانیت قرآن، این بحث را تکمیل می کند.

به علاوه در گذشته روی سخن با مشرکان بود، و در اینجا از کفار دیگر همچون یهود و اختلافات آنها سخن می گوید. نخست می فرماید «این قرآن، اکثر چیزهایی را که بنی اسرائیل در آن اختلاف دارند برای آنها بیان می کند» (إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ).

بنی اسرائیل در مسائل زیادی با هم اختلاف داشتند، در مورد «مریم» و «عیسی» و در مورد پیامبری که بشارتش در تورات داده شده، و همچنین در بسیاری از احکام دینی و مذهبی با یکدیگر اختلافاتی داشتند قرآن آمد و در این زمینه حق مطلب را ادا کرد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۳۶

سوره النمل (۲۷): آیه ۷۷ ..... ص: ۴۳۶

(آیه ۷۷) - و از آنجا که مبارزه با هر گونه اختلاف، مایه هدایت و رحمت است در این آیه به صورت یک اصل کلی می فرماید: «قرآن، هدایت و رحمت است برای مؤمنان» (وَإِنَّهُ لَهْدِيٍّ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ). آری! هدایت و رحمت است از نظر اختلاف زدایی، و مبارزه با خرافات.

سوره النمل (۲۷): آیه ۷۸ ..... ص: ۴۳۶

(آیه ۷۸) - و از آنجا که گروهی از بنی اسرائیل در برابر حقایقی که قرآن باز گو کرده بود باز مقاومت به خرج دادند و تسلیم نشدند، در این آیه می افزاید: «پروردگار تو میان آنها (در روز قیامت) به حکم خود داوری می کند، و او توانا و داناست» (إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۷۹ ..... ص: ۴۳۶

(آیه ۷۹) - و از آنجا که این سخنان علاوه بر بیان عظمت قرآن و تهدید بنی اسرائیل، وسیله ای برای آرامش و آسودگی خاطر پیامبر صلی الله علیه و آله است در این آیه می افزاید: «بنا بر این بر خداوند توکل و تکیه کن» (فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ). توکل بر خدایی که عزیز است و شکست ناپذیر، و به هر چیز عالم و آگاه. بر او توکل کن و از مخالفت های آنها نترس «چرا که تو بر حق آشکار هستی» (إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۸۰ ..... ص: ۴۳۶

(آیه ۸۰) - در اینجا این سؤال مطرح می شود اگر قرآن حق آشکار است، پس چرا این همه با آن مخالفت می کنند، آیات بعد در واقع جوابگوی این سؤال است.

می گوید: اگر آنها این حق مبین را پذیرا نمی شوند، و سخنان گرم تو در قلب سرد آنها اثر نمی کند جای تعجب نیست «چرا

که تو نمی توانی سختت را به گوش مردگان برسانی!» (إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْمَوْتَى).

مخاطب تو زندگانند، آنها که روحی زنده و بیدار و حق طلب دارند، نه مردگان زنده نما که تعصب و لجاجت و استمرار بر گناه، فکر و اندیشه آنها را تعطیل کرده است.

«حتی کسانی که (زنده اند اما) گوشهای آنها کر است نمی توانی سخن خود را به آنها برسانی، (مخصوصاً) هنگامی که پشت کنند و از تو دور شوند» (وَلَا تَسْمَعُ الضَّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۳۷

سوره النمل (۲۷): آیه ۸۱ ..... ص: ۴۳۷

(آیه ۸۱) - باز اگر آنها به جای گوش شنوا چشم بینایی داشتند، در این صورت گر چه صدا به گوش آنها نمی رسید، اما ممکن بود با علامت و اشاره صراط مستقیم را پیدا کنند، اما افسوس که آنها نابینا هم هستند «و تو نمی توانی نابینایان را از گمراهیشان باز گردانی» و هدایت کنی (وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمَىٰ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ).

و به این ترتیب تمام راههای درک حقیقت به روی آنها بسته است، قلبهایشان مرده، گوشهایشان کر و چشمهایشان نابیناست. «تو فقط می توانی سخن خود را به گوش کسانی برسانی که آماده پذیرش ایمان به آیات ما هستند و در برابر حق تسلیمند» (إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۸۲ ..... ص: ۴۳۷

(آیه ۸۲) - از آنجا که در آیات گذشته سخن از استعجال کفار در مورد عذاب و یا تحقق رستخیز بود. در اینجا اشاره به قسمتی از حوادثی که در آستانه رستخیز صورت می گیرد کرده، و سر نوشت دردناک این منکران لجوج را مجسم می سازد.

می گوید: «و هنگامی که فرمان عذاب فرا می رسد (و آنها در آستانه رستخیز قرار می گیرند) جنبیده ای را از زمین، برای آنان خارج می کنیم که با آنها سخن می گوید، و سخنش این است که مردم به آیات ما (خدا) ایمان نمی آوردند» (وَ إِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ).

«دَابَّةُ الْأَرْضِ» در روایات متعددی بر شخص امیر مؤمنان علی علیه السلام تطبیق شده است و با در نظر گرفتن احادیث فراوان می توان از آن مفهوم کلی تری را استفاده کرد که بر هر یک از پیشوایان بزرگ که در آخر زمان قیام و حرکت فوق العاده می کنند و حق و باطل و مؤمن و کافر را از هم مشخص می سازند منطبق می شود.

سوره النمل (۲۷): آیه ۸۳ ..... ص: ۴۳۷

(آیه ۸۳) - سپس به یکی دیگر از نشانه های رستخیز اشاره کرده، می گوید:

به خاطر بیاور «روزی را که ما از هر امتی گروهی را از کسانی که آیات ما را تکذیب می کردند محشور می کنیم، و آنها را

نگه می داریم تا به یکدیگر ملحق شوند» (وَ يَوْمَ نَبْرِزُهُمْ مِّن سَمَانٍ مُّطَوَّيَاتٍ لَّيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ سَأَلْنَاهُمْ نَارَ اللَّهِمْ فَقَرَّبَهُمْ إِلَيْهَا فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ كَافِرِينَ) ج ۳، ص: ۴۳۸

نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ).

بسیاری از بزرگان این آیه را اشاره به مسأله رجعت و بازگشت گروهی از بد کاران و نیکو کاران به همین دنیا در آستانه رستاخیز می دانند.

سوره النمل (۲۷): آیه ۸۴ ..... ص: ۴۳۸

(آیه ۸۴) - «تا زمانی که (به پای حساب) می آیند، (به آنان) می گوید: آیا آیات مرا تکذیب کردید و در صدد تحقیق بر نیامدید؟ (حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوا قَالَ أَ كَذَّبْتُمْ بِآيَاتِي وَ لَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا).
«شما چه اعمالی انجام می دادید؟ (أَمَّا ذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ).
گویند این سخن خداوند است و منظور از آیات، معجزات پیامبران و یا فرمانهای الهی و یا همه اینهاست.

سوره النمل (۲۷): آیه ۸۵ ..... ص: ۴۳۸

(آیه ۸۵) - بدیهی است این مجرم در مقابل هیچ یک از این دو سؤال پاسخی ندارند که بدهند لذا در این آیه اضافه می کند:
«و فرمان عذاب الهی به خاطر ظلم و ستمشان در مورد آنها صادر می شود و آنها سخنی ندارند که بگویند!» (و وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ).
این عذاب به معنی عذاب دنیا است هر گاه آیه را به معنی رجعت «۱» بدانیم، و به معنی عذاب آخرت است اگر آیه را به معنی قیامت بدانیم.

سوره النمل (۲۷): آیه ۸۶ ..... ص: ۴۳۸

(آیه ۸۶) - حرکت زمین، یک معجزه علمی قرآن! بار دیگر در اینجا به مسأله مبدأ و معاد و نشانه های قدرت و عظمت خداوند در عالم هستی، و همچنین حوادث رستاخیز پرداخته چنین می گوید: «آیا ندیدند که ما شب را برای آرامش آنها قرار دادیم» (أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لَيْسَكُنَا فِيهِ).
«و روز را روشنی بخش» (وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا).
«در این امور نشانه ها و دلایل روشنی است (از قدرت و حکمت پروردگار) برای کسانی که آماده پذیرش ایمانند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ).

---

(۱) «رجعت» از عقاید معروف شیعه است و تفسیرش در یک عبارت کوتاه چنین است: بعد از ظهور حضرت مهدی (عج) و در آستانه رستاخیز گروهی از «مؤمنان خالص» و «کفار و طاغیان بسیار شرور» به این جهان باز می گردند، گروه اول مدارجی از کمال را طی می کنند، و گروه دوم کیفرهای شدیدی می بینند.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۳۹

سوره النمل (۲۷): آیه ۸۷ ..... ص: ۴۳۹

(آیه ۸۷) - این آیه به رستاخیز و مقدمات آن می‌پردازد و می‌گوید: «و (به خاطر بیاورید) روزی را که در صور دمیده می‌شود و تمام کسانی که در آسمانها و در زمین هستند در وحشت فرو می‌روند، جز کسانی که خدا بخواهد، و همگی با خضوع در پیشگاه او حاضر می‌شوند» (وَ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَ كُلُّ أَتَوُّهُ دَاخِرِينَ). از مجموعه آیات قرآن استفاده می‌شود که دو یا سه بار «نفخ صور» می‌شود:

یک بار در پایان دنیا و آستانه رستاخیز، که وحشت همه را فرا می‌گیرد.

بار دوم همگی با شنیدن آن قالب تهی می‌کنند و می‌میرند.

بار سوم به هنگام بعث و نشور و قیام قیامت است که با نفخ صور همه مردگان به حیات باز می‌گردند و زندگی نوینی را آغاز می‌کنند.

ولی ظاهر آیه نشان می‌دهد که در اینجا اشاره به نفخه اولی است که در پایان جهان صورت می‌گیرد.

سوره النمل (۲۷): آیه ۸۸ ..... ص: ۴۳۹

(آیه ۸۸) - این آیه اشاره به یکی دیگر از آیات عظمت خداوند در پهنه عالم هستی کرده، می‌گوید: «و کوهها را می‌بینی و آنها را ساکن و جامد می‌پنداری در حالی که مانند ابر در حرکتند» (وَ تَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَ هِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ). «این صنع و آفرینش خداوندی است که همه چیز را متفن آفریده» (صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ).

کسی که این همه حساب و نظم در برنامه آفرینش اوست «مسلم از کارهایی که شما انجام می‌دهید آگاه است» (إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ).

آیه فوق از قبیل آیات توحید و نشانه‌های عظمت خداوند در همین دنیا است و به «حرکت کره زمین» که برای ما محسوس نیست اشاره می‌کند.

سوره النمل (۲۷): آیه ۸۹ ..... ص: ۴۳۹

(آیه ۸۹) - در آیات گذشته سخنی از اعمال بندگان و آگاهی خداوند نسبت به آن در میان بود و در این آیه سخن از پاداش عمل و ایمنی آنها از فزع روز قیامت است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۴۰

می‌فرماید: «کسانی که حسنه و کار نیکی انجام دهند پاداشی بهتر از آن خواهند داشت و آنها از وحشت در آن روز در امان خواهند بود» (مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَ هُمْ مِنْ فَزَعِ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ).

«حسنة» در اینجا مفهوم وسیعی دارد که همه اعمال نیک را در بر می‌گیرد، از جمله ایمان به خدا و پیامبر اسلام و ولایت ائمه علیهم السلام که در رأس هر کار نیک قرار دارد و مانع از آن نیست که اعمال صالح دیگر نیز در آیه جمع باشد.

سوره النمل (۲۷): آیه ۹۰ ..... ص: ۴۴۰

(آیه ۹۰) - سپس به نقطه مقابل این گروه پرداخته، می‌گوید: «و کسانی که «سیئه» و کار بدی انجام دهند به رو در آتش افکنده می‌شوند!» (وَ مَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ).

و جز این توقعی نمی‌توانند داشته باشند «آیا جزایی جز آنچه عمل می‌کردید خواهید داشت؟! (هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ

تَعْمَلُونَ).

آنها هنگامی که مواجه با حق می شدند، صورت خود را بر می گرداندند و با همان صورت از گناه استقبال می کردند اکنون باید گرفتار چنین مجازاتی شوند.

سوره النمل (۲۷): آیه ۹۱ ..... ص: ۴۴۰

(آیه ۹۱) - آخرین مأموریت پیامبر صلی الله علیه و آله در سه آیه آخر این سوره، روی سخن را به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله کرده و حقایق را باز گو می کند که در واقع بیانگر این واقعیت است که به آنها بگو: من وظایف خودم را انجام می دهم، چه شما مشرکان لجوج ایمان بیاورید و چه نیاورید.

نخست می فرماید: «من مأمورم پروردگار این شهر (مقدس مکه) را عبادت کنم!» (إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدِ). این شهر مقدسی که تمام افتخار شما و موجودیتتان در آن خلاصه می شود، شهر مقدسی که خدا آن را با برکاتش به شما ارزانی داشته ولی شما به جای شکر نعمتش، کفران می کنید.

آری! من مأمورم «پروردگاری را (عبادت کنم) که این شهر را حرمت نهاده» (الَّذِي حَرَّمَهَا).

اما تصور نکنید که فقط این سر زمین ملک خداست بلکه «همه چیز (در عالم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۴۱ هستی) به او تعلق دارد» (وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ).

و دومین دستور که به من داده شده این است: «و من مأمورم که از مسلمین باشم» تسلیم مطلق در برابر فرمان پروردگار و نه غیر او (وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ).

و به این ترتیب دو مأموریت اصلی خود را که «پرستش خداوند یگانه» و «تسلیم مطلق در برابر فرمان» اوست بیان می دارد.

سوره النمل (۲۷): آیه ۹۲ ..... ص: ۴۴۱

(آیه ۹۲) - سپس ابزار وصول به این دو هدف را چنین بیان می کند: «و (من مأمورم) قرآن را تلاوت کنم» (وَأَنْ أَتْلُوا الْقُرْآنَ). از فروغ آن شعله گیرم، و از چشمه آب حیاتبخش جرعه ها بنوشم، و در همه برنامه ها بر راهنمایی آن تکیه کنم، آری این وسیله من است! و به دنبال آن اضافه می کند: تصور نکنید ایمان آوردن شما سودی به حال من و یا از آن بالاتر سودی برای خداوند بزرگ دارد، نه «پس هر کس هدایت شود برای خود هدایت می یابد» (فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ). و تمام منافع هدایت چه در این جهان و چه در جهان دیگر عائد خود او می شود.

«و هر کس گمراه شود» (وزر و وبالش به گردن خود اوست) بگو: من فقط از انذار کنندگان و بیم دهندگانم و عواقب شوم آن دامن مرا نمی گیرد» (وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ).

سوره النمل (۲۷): آیه ۹۳ ..... ص: ۴۴۱

(آیه ۹۳) - و سر انجام در آخرین آیه به پیامبر دستور می دهد که خدا را در برابر این همه نعمتهای بزرگ مخصوصا نعمت هدایت، حمد و ستایش کن می فرماید: «بگو: حمد و ستایش مخصوص ذات خداست» (وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ).

این حمد و ستایش هم به نعمت قرآن باز می گردد، هم هدایت الهی و هم می تواند مقدمه ای برای جمله بعد باشد که

می گوید: «به زودی آیاتش را به شما نشان می دهد تا آن را بشناسید» (سَبِّحْكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا).

این تعبیر اشاره به آن است که با گذشت زمان و پیشرفت علم و دانش و خرد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۴۲ آدمی، هر روز پرده از آیات جدید و اسرار تازه‌ای از عالم هستی برداشته می شود، و روز به روز به عظمت قدرت و عمق حکمت پروردگار آشنا تر می شوید، و این ارائه آیات هرگز قطع نمی شود و در طول عمر بشر همچنان ادامه دارد. اما اگر با این همه، باز راه خلاف و انحراف بپیمایید، بدانید: «پروردگار شما هرگز از کارهایی که انجام می دهید غافل نیست» (وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ).

و اگر کیفر شما را تأخیر می اندازد به خاطر لطفش به بندگان است.

«پایان سوره نمل»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۴۳

سوره قصص [۲۸] ..... ص: ۴۴۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۸۸ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۴۴۳

این سوره در شرایطی که مؤمنین در چنگال دشمنان نیرومندی گرفتار بودند، دشمنانی که هم از نظر جمعیت و تعداد، و هم قدرت و قوت بر آنها برتری داشتند، نازل شده است. این اقلیت مسلمان، چنان تحت فشار آن اکثریت بودند، که جمعی از آینده اسلام بیمناک و نگران به نظر می رسیدند.

از آنجا که این حالت شباهت زیادی به وضع بنی اسرائیل در چنگال فرعونیان داشت، بخشی از محتوای این سوره را داستان «موسی» و «بنی اسرائیل» و «فرعونیان» تشکیل می دهد، بخشی که در حدود نیمی از آیات این سوره را در بر می گیرد. و مخصوصاً در آغازش نوید حکومت حق و عدالت را برای مستضعفین و بشارت در هم شکستن شوکت ظالمان را باز گو می کند، بشارتی آرام بخش و قدرت آفرین.

بخش دیگری از این سوره داستان «قارون» آن مرد ثروتمند مستکبر را که تکیه بر علم و ثروت خود داشت باز گو می کند که بر اثر غرور، سر نوشتی همچون سر نوشت فرعون پیدا کرد او در آب فرو رفت و این در خاک.

و میان این دو بخش درسهای زنده و ارزنده‌ای از توحید و معاد، و اهمیت قرآن، و وضع حال مشرکان در قیامت، و مسأله هدایت و ضلالت، و پاسخ به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۴۴

بهانه جویبهای افراد ضعیف، آمده است که در حقیقت نتیجه‌ای است از بخش اول و مقدمه‌ای است برای بخش دوم.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۴۴۴

در حدیثی از پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ می خوانیم: «کسی که سوره قصص را بخواند به تعداد هر یک از کسانی که

موسی را تصدیق یا تکذیب کردند ده حسنه به او داده خواهد شد، و فرشته‌ای در آسمانها و زمین نیست مگر این که روز قیامت گواهی بر صدق او می‌دهد».

بدیهی است این همه اجر و پاداش از آن کسانی است که این سوره را می‌خوانند و می‌اندیشند و برنامه عمل خویش قرار می‌دهند.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره القصص (۲۸): آیه ۱ ..... ص: ۴۴۴

(آیه ۱) - «ط، سین، میم» (طسم). این چهاردهمین بار است که با «حروف مقطعه» در آغاز سوره‌های قرآن رو به رو می‌شویم، مخصوصاً «طسم» سومین و آخرین بار است.

در مورد «طسم» از روایات متعددی بر می‌آید که این حروف علامتهای اختصاری از صفات خدا، و یا مکانهای مقدسی می‌باشد، اما در عین حال مانع از آن تفسیر معروف که بارها بر روی آن تأکید کرده‌ایم نخواهد بود که خداوند می‌خواهد این حقیقت را بر همه روشن سازد که این کتاب بزرگ آسمانی که سرچشمه انقلابی بزرگ در تاریخ بشر گردید و برنامه کامل زندگی سعادتبخش انسانها را در بر دارد از وسیله ساده‌ای همچون حروف «الفباء» تشکیل یافته که هر کودکی می‌تواند به آن تلفظ کند، این نهایت عظمت است که آن چنان محصول فوق‌العاده با اهمیتی را از چنین مواد ساده‌ای ایجاد کند که همگان آن را در اختیار دارند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۲ ..... ص: ۴۴۴

(آیه ۲) - و شاید به همین دلیل بلافاصله بعد از این حروف مقطعه سخن از عظمت قرآن به میان آورده، می‌گوید: «این آیات با عظمت» آیات کتاب مبین (قرآن) است» (تَلَمَّكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ). کتابی که هم خود روشن است و هم روشنگر راه سعادت انسانها.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۴۵

سوره القصص (۲۸): آیه ۳ ..... ص: ۴۴۵

(آیه ۳) - قرآن بعد از ذکر این مقدمه کوتاه وارد بیان سرگذشت «موسی» و فرعون شده، می‌گوید: «ما به حق بر تو (بخشی) از داستان موسی و فرعون را می‌خوانیم برای گروهی که ایمان می‌آورند» (نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَأِ مُوسَى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ).

آری! هدف اصلی از این آیات مؤمنانند و این تلاوت به خاطر آنها و برای آنها صورت گرفته، مؤمنانی که می‌توانند از آن الهام گیرند و راه خود را به سوی هدف در میان انبوه مشکلات بگشایند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۴ ..... ص: ۴۴۵

(آیه ۴) - سپس به تفصیل آن پرداخته، می‌گوید: «فرعون (استکبار و سلطه‌گری و) برتری جویی در زمین کرد» (إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ).

او بنده ضعیفی بود که بر اثر جهل و نادانی شخصیت خود را گم کرد و تا آنجا پیشرفت که دعوی خدایی نمود. به هر حال او برای تقویت پایه‌های استکبار خود به چند جنایت بزرگ دست زد. نخست: «اهل آن [سر زمین] را به گروه‌های مختلفی تقسیم نمود» (وَ جَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا). چرا که حکومت یک اقلیت ناچیز بر یک اکثریت بزرگ جز با برنامه «تفرقه بینداز و حکومت کن» امکان‌پذیر نیست! آنها همیشه از «توحید کلمه» و «کلمه توحید» وحشت داشته و دارند، آنها از پیوستگی صفوف مردم به شدت می‌ترسند. آری! فرعون مخصوصاً مردم مصر را به دو گروه مشخص تقسیم کرد:

«قبطیان» که بومیان آن سر زمین بودند، و تمام وسائل رفاهی و کاخها و ثروتها و پستهای حکومت در اختیار آنان بود. و «سبیطیان» یعنی مهاجران بنی اسرائیل که به صورت بردگان و غلامان و کنیزان در چنگال آنها گرفتار بودند. دومین جنایت او استضعاف گروهی از مردم آن سر زمین بود قرآن می‌گوید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۴۶ «آن چنان این گروه را به ضعف و ناتوانی کشانید که پسران آنها را سر می‌برید و زنان آنها را (برای خدمت) زنده نگه می‌داشت» (يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ).

فرعونیان برای تضعیف بنی اسرائیل این نقشه را طرح کرده بودند که نسل ذکور آنها را که می‌توانست قیام کند و با فرعونیان بجنگد بر اندازند، و تنها دختران و زنان را که به تنهایی قدرت بر قیام و مبارزه نداشتند برای خدمتکاری زنده بگذارند. و در آخرین جمله این آیه به صورت یک جمع بندی و نیز بیان علت می‌فرماید: «او بطور مسلم از مفسدان بود» (إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ).

طبیعی است افراد برتری جو و خود پرست تنها حافظ منافع خویشند، و هرگز حفظ منافع شخصی، با حفظ منافع جامعه که نیاز به عدالت و فداکاری و ایثار دارد هماهنگ نخواهد بود، و بنا بر این هر چه باشد نتیجه‌اش فساد است در همه ابعاد زندگی.

سوره القصص (۲۸): آیه ۵ ..... ص: ۴۴۶

(آیه ۵) - در این آیه و آیه بعد خداوند پرده از روی اراده و مشیت خود در مورد مستضعفان برداشته و پنج امر را در این زمینه بیان می‌کند که با هم پیوند و ارتباط نزدیک دارند.

۱- «ما می‌خواهیم بر مستضعفان زمین منت نهمیم» و آنها را مشمول مواهب خود نماییم (و نُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا فِي الْأَرْضِ).

۲- «و (ما می‌خواهیم) آنها را پیشوایان قرار دهیم» (وَ نَجْعَلُهُمْ أُتْمَةً).

۳- «و آنها را وارثان (حکومت جباران) قرار دهیم» (وَ نَجْعَلُهُمُ الْوَارِثِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۶ ..... ص: ۴۴۶

(آیه ۶) - چهارم: آنها را نیرومند، قوی و صاحب قدرت «و حکومتشان را در زمین پا بر جا سازیم» (وَ نُمْكِّنْ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ).

۵- «و به فرعون و هامان و لشکریانشان آنچه را از آنها [بنی اسرائیل] بیم داشتند نشان دهیم» (وَ نُرِيَ فِرْعَوْنَ وَ هَامَانَ وَ جُنُودَهُمَا

مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ).

این بشارتی است در زمینه پیروزی حق بر باطل و ایمان بر کفر. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۴۷
این بشارتی است برای همه انسانهای آزاده و خواهان حکومت عدل و داد و بر چیده شدن بساط ظلم و جور.
نمونه‌ای از تحقق این مشیت الهی، حکومت بنی اسرائیل و زوال حکومت فرعونیان بود.
و نمونه کاملترش حکومت پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله و یارانش بعد از ظهور اسلام بود.
و نمونه گسترده‌تر آن ظهور حکومت حق و عدالت در تمام کره زمین به وسیله حضرت مهدی- عج- است.
البته حکومت جهانی حضرت مهدی (عج) در آخر کار هرگز مانع از حکومت‌های اسلامی در مقیاسهای محدودتر پیش از آن
از طرف مستضعفان بر ضد مستکبران نخواهد بود، و هر زمان شرایط آن را فراهم سازند وعده حتمی و مشیت الهی در باره
آنها تحقق خواهد یافت و این پیروزی نصیبشان می‌شود.

سوره القصص (۲۸): آیه ۷ ..... ص: ۴۴۷

(آیه ۷)- در آغوش فرعون! از اینجا قرآن مجید، برای ترسیم نمونه زنده‌ای از پیروزی مستضعفان بر مستکبران وارد شرح
داستان موسی و فرعون می‌شود.

نخست می‌گوید: «ما به مادر موسی وحی فرستادیم (و الهام کردیم) که موسی را شیر ده و هنگامی که بر او ترسیدی او را در
دریا بیفکن!» (وَ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ).
«و ترس و اندوهی به خود راه مده» (وَ لَا تَخَافِي وَ لَا تَحْزَنِي).

«چرا که ما قطعا او را به تو باز می‌گردانیم، و او را از رسولان قرار خواهیم داد» (إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكِ وَ جَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ).
این آیه کوتاه مشتمل بر دو امر، و دو نهی، و دو بشارت است که مجموعاً خلاصه‌ای است از یک داستان بزرگ و پر ماجرا
که فشرده‌اش چنین است:

دستگاه فرعون برنامه وسیعی برای کشتن «نوزادان پسر» از بنی اسرائیل ترتیب داده بود، و حتی قابله‌های فرعونی مراقب زنان
بار دار بنی اسرائیل بودند.

در این میان یکی از این قابله‌ها با مادر موسی رابطه دوستی داشت- حمل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۴۸
موسی مخفیانه صورت گرفت و چندان آثاری از حمل در مادر نمایان نبود- هنگامی که احساس کرد تولد نوزاد نزدیک شده
به سراغ دوست قابله‌اش فرستاد و گفت: ماجرای من چنین است فرزندی در رحم دارم و امروز به محبت و دوستی تو نیازمندم.
هنگامی که موسی تولد یافت از چشمان او نور مرموزی درخشید، و برقی از محبت در اعماق قلب قابله فرو نشست.

زن قابله گفت: حتی راضی نیستم مویی از سر او کم شود، با دقت از او حفاظت کن، من فکر می‌کنم دشمن نهایی ما سرانجام
او باشد! قابله از خانه مادر موسی بیرون آمد، بعضی از جاسوسان حکومت او را دیدند و تصمیم گرفتند وارد خانه شوند،
خواهر موسی ماجرا را به مادر خبر داد، مادر در میان این وحشت شدید نوزاد را در پارچه‌ای پیچید و در تنور انداخت،
مأموران وارد شدند در آنجا چیزی جز تنور آتش ندیدند! خداوند آتش را برای او برد و سلام کرده است- همان خدایی که
آتش نمرودی را برای ابراهیم سرد و سالم ساخت- دست کرد و نوزادش را سالم بیرون آورد.
اما باز مادر در امان نبود، چرا که مأموران در حرکت و جستجو بودند.

در اینجا یک الهام الهی قلب مادر را روشن ساخت به سراغ یک نجار مصری آمد، نجاری که او نیز از قبطیان و فرعونیان بود! از او درخواست کرد صندوق کوچکی برای او بسازد.

شاید صبحگاهانی بود که هنوز مردم مصر در خواب بودند و هوا کمی روشن شده بود، مادر نوزاد خود را همراه صندوق به کنار رود نیل آورد، پستان در دهان نوزاد گذاشت، و آخرین شیر را به او داد، سپس او را در آن صندوق مخصوص که همچون یک کشتی کوچک قادر بود بر روی آب حرکت کند گذاشت و آن را روی امواج نهاد.

در اخبار آمده: فرعون دختری داشت که از بیماری شدیدی رنج می برد، دست به دامن اطبا زد نتیجه ای نگرفت، به کاهنان متوسل شد آنها گفتند: که ای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۴۹

فرعون! ما پیش بینی می کنیم که از درون این دریا انسانی به این کاخ گام می نهد که اگر از آب دهانش به بدن این بیمار بمالند بهبودی می یابد! فرعون و همسرش آسیه در انتظار چنین ماجرای بودند که ناگهان روزی صندوقچه ای را که بر امواج در حرکت بود، نظر آنها را جلب کرد، دستور داد مأموران فوراً به سراغ صندوق بروند.

صندوق مرموز در برابر فرعون قرار گرفت، هنگامی که چشم همسر فرعون به چشم کودک افتاد، برقی از آن جستن کرد، و همگی مهر او را در دل گرفتند، و هنگامی که آب دهان این نوزاد مایه شفای بیمار شد این محبت فزونی گرفت.

سوره القصص (۲۸): آیه ۸ ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۸) - قرآن می گوید: «سپس خاندان فرعون، موسی را (از روی امواج نیل) بر گرفتند تا (سرانجام) دشمن آنان و مایه اندوهشان گردد!» (فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا).

و در پایان آیه اضافه می کند: «مسلم فرعون و هامان و لشکریان آن دو خطا کار بودند» (إِنَّ فِرْعَوْنَ وَ هَامَانَ وَ جُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ).

چه خطایی از این برتر که راه حق و عدالت را گذارده پایه های حکومت خود را بر ظلم و جور و شرک بنا نموده بودند؟ و چه خطایی از این روشتر که آنها هزاران طفل را سر بریدند تا «کلیم الله» را نابود کنند، ولی خداوند او را به دست خودشان سپرد و گفت: بگیری و این دشمنان را پرورش دهید و بزرگ کنید!

سوره القصص (۲۸): آیه ۹ ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۹) - از این آیه استفاده می شود که مشاجره و درگیری میان فرعون و همسرش و احتمالاً بعضی از اطرافیان آنها بر سر این نوزاد در گرفته بود، چرا که قرآن می گوید: «همسر فرعون گفت: این نور چشم من و تو است، او را نکشید، شاید برای ما مفید باشد، یا او را به عنوان پسر انتخاب کنیم!» (وَ قَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتْ عَيْنٌ لِي وَ لَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا).

فرعون دریافته بود که این نوزاد از بنی اسرائیل است و خواهان اجرای قانون جنایت بارش در باره نوزادان بنی اسرائیل در این مورد شد! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۵۰

اما «آسیه» همسر فرعون که نوزاد پسری نداشت و قلب پاکش کانون مهر این نوزاد شده بود در مقابل همه آنها ایستاد و از آنجا که در این گونه کشمکشهای خانوادگی غالباً پیروزی با زنان است او در کار خود پیروز شد.

و اگر داستان شفای دختر فرعون نیز به آن افزوده شود دلیل پیروزی «آسیه» در این درگیری روشتر خواهد شد.

ولی قرآن با یک جمله کوتاه و پر معنی در پایان آیه می گوید: «آنها نمی دانستند» چه می کنند (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ). آری! آنها نمی دانستند که فرمان نافذ الهی و مشیت شکست ناپذیر خداوند بر این قرار گرفته است که این نوزاد را در مهمترین کانون خطر پرورش دهد، و هیچ کس را یارای مخالفت با این اراده و مشیت نیست!

سوره القصص (۲۸): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۵۰

(آیه ۱۰) - بازگشت موسی به آغوش مادر: گفتیم مادر موسی (ع) فرزندش را به امواج نیل سپرد، اما بعد از این ماجرا توفانی شدید در قلب او وزیدن گرفت، نزدیک بود فریاد کشد و از جدایی فرزند ناله سر دهد اما لطف الهی به سراغ او آمد. چنانکه قرآن می گوید: «قلب مادر موسی از همه چیز (جز یاد فرزندش) تهی گشت، و اگر دل او را (به وسیله ایمان و امید) محکم نکرده بودیم، نزدیک بود این مطلب را افشا کند» (وَ أَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِيَ بِهِ لَوْ لَا أَنْ رَبَّنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۵۰

(آیه ۱۱) - مادر بر اثر این لطف پروردگار آرامش خود را باز یافت، ولی می خواهد از سر نوشت فرزندش با خبر شود، لذا مادر موسی «به خواهر او گفت: حال او را پی گیری کن» (وَ قَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ). خواهر موسی دستور مادر را انجام داد «و از دور ماجرا را مشاهده کرد» (فَبَصَّرْتَهُ بِهٖ عَن جُنُبٍ). او دید که صندوق نجات موسی را فرعونیان از آب می گیرند، از صندوق بیرون آورده در آغوش دارند. «در حالی که آنها (از وضع این خواهر) بی خبر بودند» (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۵۰

(آیه ۱۲) - به هر حال اراده خداوند به این تعلق گرفته بود که این نوزاد به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۵۱ زودی به مادرش بر گردد و قلب او را آرام بخشد، لذا می فرماید: «ما همه زنان شیرده را از قبل بر او تحریم کردیم» (وَ حَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلٍ). طبیعی است نوزاد شیر خوار چند ساعت که می گذرد، گرسنه می شود، مأموران حرکت کردند و دربدر دنبال دایه می گردند، اما عجیب این که پستان هیچ دایه‌ای را نمی گیرد. این همان تحریم تکوینی الهی بود که همه دایه‌ها را بر او حرام کرده بود. کودک پی در پی گریه می کند و سر و صدای او درون قصر فرعون می پیچد و قلب ملکه را به لرزه در می آورد. مأموران بر تلاش خود می افزایند ناگهان در فاصله نه چندان دور به دختری بر خورد می کنند که «می گوید: من خانواده‌ای را می شناسم که می توانند این نوزاد را کفالت کنند و خیر خواه او هستند آیا می خواهید شما را راهنمایی کنم؟» (فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ). من زنی از بنی اسرائیل را می شناسم که پستانی پر شیر و قلبی پر محبت دارد مأموران خوشحال شدند و مادر موسی را به قصر

فرعون بردند، نوزاد هنگامی که بوی مادر را شنید سخت پستانش را در دهان فشرد، برق خوشحالی از چشمها جستن کرد. وقتی موسی پستان مادر را قبول کرد همامان، وزیر فرعون گفت من فکر می‌کنم تو مادر واقعی او هستی، چرا در میان این همه زن تنها پستان تو را پذیرفت! مادر گفت: ای پادشاه! به خاطر این است که من زنی خوشبو هستم، و شیرم بسیار شیرین است. حاضران این سخن را تصدیق کردند و هر کدام هدیه و تحفه گران قیمتی به او دادند. آری! او باید از شیر پاکی همچون شیر مادرش تغذیه کند تا بتواند بر ضد ناپاکیها قیام کند و با ناپاکان بستیزد.

سوره القصص (۲۸): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۵۱

(آیه ۱۳) - و به این ترتیب «ما موسی را به مادرش باز گرداندیم تا چشمش بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۵۲ روشن شود و غم و اندوهی در دل او باقی نماند، و بداند وعده الهی حق است اگر چه اکثر مردم نمی‌دانند» (فَرَدَدْنَا إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَ لَتَعْلَمَنَّ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۵۲

(آیه ۱۴) - موسی در طریق حمایت از مظلومان: در اینجا با سومین بخش از سرگذشت پر ماجرای موسی (ع) رو به رو می‌شویم که در آن مسائلی مربوط به دوران بلوغ او و پیش از آن که از «مصر» به «مدین» برود، و انگیزه هجرت او مطرح شده است.

نخست می‌گوید: «و هن... آ... که (موسی) نیرومند و کامل شد، حکمت و دانش به او دادیم و این گونه نیکو کاران را جزا می‌دهیم» (وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَ اسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَ عِلْمًا وَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ). منظور از این علم و حکمت، وحی و نبوت نیست، بلکه همان آگاهی و روشن بینی و قدرت بر قضاوت صحیح، و مانند آن است که خدا به عنوان پاکدامنی و درستی و نیکو کاری به موسی داد.

سوره القصص (۲۸): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۵۲

(آیه ۱۵) - به هر حال موسی «در موقعی که اهل شهر در غفلت بودند وارد شهر شد» (وَ دَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينٍ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا).

این شهر به احتمال قوی پایتخت مصر بوده است.

به هر حال موسی وارد شهر شد و در آنجا با صحنه‌ای رو برو گردید «دو نفر مرد را دید که سخت با هم گلاویز شده‌اند و مشغول زد و خورد هستند که یکی از آنها از شیعیان و پیروان موسی بود و دیگری از دشمنانش» (فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَذَا مِنْ شِيعَةِ وَ هَذَا مِنْ عَدُوِّهِ).

هنگامی که مرد بنی اسرائیلی چشمش به موسی افتاد «از موسی (که جوانی نیرومند و قوی پنجه بود) علیه دشمنش تقاضای کمک کرد» (فَاسْتَعَاثَهُ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ).

موسی (ع) به یاری او شتافت تا او را از چنگال این دشمن ظالم ستمگر که بعضی گفته‌اند یکی از طباحان فرعون بود و می‌خواست مرد بنی اسرائیلی را برای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۵۳

حمل هیزم به بیگاری کشد نجات دهد «در اینجا موسی مثنی محکم بر سینه مرد فرعونى زد اما همین یک مشت کار او را ساخت و بر زمین افتاد و مرد» (فَوَكَزَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ).

بدون شك موسی قصد کشتن مرد فرعونى را نداشت لذا بلا فاصله موسی «گفت: این از عمل شیطان بود، چرا که او دشمن گمراه کننده آشکاری است» (قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ).

او می خواست دست مرد فرعونى را از گریبان بنی اسرائیلی جدا کند، هر چند گروه فرعونیان مستحق بیش از این بودند، اما در آن شرایط اقدام به چنین کاری مصلحت نبود.

سوره القصص (۲۸): آیه ۱۶ ..... ص: ۴۵۳

(آیه ۱۶) - سپس قرآن از قول موسی چنین می گوید: «او گفت: پرورد گارا! من به خویشتن ستم کردم، مرا ببخش، پس خداوند او را بخشید، که او غفور رحیم است» (قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ).
مسلم موسی در اینجا گناهی مرتکب نشد، بلکه در واقع ترک اولائی از او سر زد که نمی بایست چنین بی احتیاطی کند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۵۳

(آیه ۱۷) - موسی «عرض کرد: پرورد گارا! به شکرانه نعمتی که به من دادی (و مرا در چنگال دشمنان گرفتار نساختی) هرگز پشتیان مجرمان نخواهم بود» (قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيراً لِلْمُجْرِمِينَ).
منظورش از این جمله این بود که من هرگز با فرعونیان مجرم و گنهکار همکاری نخواهم کرد بلکه در کنار ستمدیدگان بنی اسرائیل خواهم بود.

سوره القصص (۲۸): آیه ۱۸ ..... ص: ۴۵۳

(آیه ۱۸) - موسی مخفیانه به سوی مدین حرکت می کند! در اینجا با چهارمین صحنه این سر گذشت پر ماجرا رو برو می شویم.
مسأله کشتن یکی از فرعونیان بسرعت در مصر منعکس شد و شاید نام موسی هم در این میان بر سر زبانها بود.

در این آیه می خوانیم: «به دنبال این ماجرا، موسی در شهر، ترسان بود و هر لحظه در انتظار حادثه ای، و در جستجوی اخبار» (فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفاً يَتَرَقَّبُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۵۴

«ناگهان (با صحنه تازه ای رو برو شد و دید) همان بنی اسرائیلی که دیروز از او یاری طلبیده بود فریاد می کشد و از او کمک می خواهد» و با قبطنی دیگری گلاویز شده است (فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ).

اما «موسی به او گفت: تو به وضوح، انسان جاهل و گمراهی هستی!» (قَالَ لَهُ مُوسَى إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ). هر روز با کسی گلاویز می شوی و درد سر می آفرینی؟

سوره القصص (۲۸): آیه ۱۹ ..... ص: ۴۵۴

(آیه ۱۹) - ولی به هر حال مظلومی بود که در چنگال ستمگری گرفتار شده بود - خواه در مقدمات تقصیر کرده باشد یا نه -

می‌بایست موسی به یاری او بشتابد و تنه‌ایش نگذارد «اما هنگامی که خواست با کسی که دشمن هر دوی آنها بود درگیر شود و با قدرت مانع او گردد (فریادش بلند شد) گفت: ای موسی! می‌خواهی مرا بکشی همان گونه که دیروز انسانی را کشتی؟! (فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَبِطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَا مُوسَى أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ).

از قرار معلوم «تو فقط می‌خواهی جباری در روی زمین باشی، و نمی‌خواهی از مصلحان باشی!» (إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ).

این جمله نشان می‌دهد که موسی قبلاً نیت اصلاح طلبی خود را چه در کاخ فرعون و چه در بیرون آن، اظهار کرده بود.

سوره القصص (۲۸): آیه ۲۰ ..... ص: ۴۵۴

(آیه ۲۰) - ماجرا به فرعون و اطرافیان او رسید و تکرار این عمل را تهدیدی بر وضع خود گرفتند، جلسه مشورتی تشکیل دادند و حکم قتل موسی صادر شد.

در این هنگام یک حادثه غیر منتظره موسی را از مرگ حتمی رهایی بخشید و آن این که: «مردی از نقطه دور دست شهر (از مرکز فرعونیان و کاخ فرعون) بسرعت خود را به موسی رساند و گفت: ای موسی! این جمعیت برای کشتن تو به مشورت نشست‌اند، فوراً از شهر خارج شو که من از خیر خواهان توام» (وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَى قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ).

این مرد ظاهراً همان کسی بود که بعداً به عنوان «مؤمن آل فرعون» معروف برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۵۵ شد، می‌گویند: نامش «حزقیل» و از خویشاوندان نزدیک فرعون بود.

سوره القصص (۲۸): آیه ۲۱ ..... ص: ۴۵۵

(آیه ۲۱) - موسی این خبر را کاملاً جدی گرفت، به خیر خواهی این مرد با ایمان ارج نهاد، و به توصیه او «از شهر خارج شد در حالی که ترسان بود و هر لحظه در انتظار حادثه‌ای!» (فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ).

تمام قلب خود را متوجه پروردگار کرد و برای حل این مشکل بزرگ دست به دامن لطف او زد و «گفت: پروردگار من! مرا از این قوم ظالم رهایی بخش» (قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۲۲ ..... ص: ۴۵۵

(آیه ۲۲) - موسی تصمیم گرفت که به سوی سرزمین «مدین» که شهری در جنوب شام و شمال حجاز بود و از قلمرو مصر و حکومت فرعونیان جدا محسوب می‌شد برود، او در این سفر سخت، تنها یک سرمایه بزرگ همراه داشت، سرمایه ایمان و توکل بر خدا! لذا «هنگامی که متوجه جانب مدین شد گفت: امیدوارم که پروردگارم مرا به راه راست هدایت کند!» (وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۲۳ ..... ص: ۴۵۵

(آیه ۲۳) - یک کار نیک درهای خیرات را به روی موسی گشود! در اینجا در برابر «پنجمین صحنه» از این داستان قرار می‌گیریم، و آن صحنه ورود موسی به شهر مدین است.

گفته‌اند: این جوان پاکباز هشت روز در راه بود، آنقدر راه رفت که پاهایش آبله کرد. و برای رفع گرسنگی از گیاهان و برگ درختان استفاده می‌نمود.

کم کم دور نمای «مدین» در افق نمایان شد، و موجی از آرامش بر قلب او نشست، نزدیک شهر رسید، اجتماع گروهی نظر او را به خود جلب کرد، به زودی فهمید اینها شبانهایی هستند که برای آب دادن به گوسفندان اطراف چاه آب اجتماع کرده‌اند. «هنگامی که موسی در کنار چاه آب مدین قرار گرفت گروهی از مردم را در آنجا دید که (چار پایان خود را از آب چاه) سیراب می‌کنند» (وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۵۶

«و در کنار آنها دو زن را دید که گوسفندان خود را مراقبت می‌کنند» اما به چاه نزدیک نمی‌شوند (وَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ).

وضع این دختران با عفت که در گوشه‌ای ایستاده‌اند و کسی به داد آنها نمی‌رسد و یک مشت شبان گردن کلفت تنها در فکر گوسفندان خویشند، و نوبت به دیگری نمی‌دهند، نظر موسی را جلب کرد، نزدیک آن دو آمد و «گفت: کار شما چیست؟! (قَالَ مَا خَطْبُكُمَا).

چرا پیش نمی‌روید و گوسفندان را سیراب نمی‌کنید؟ برای موسی این تبعیض و ظلم و ستم قابل تحمل نبود، او مدافع مظلومان بود و به خاطر همین کار از وطن آواره گشته بود.

دختران در پاسخ او «گفتند: ما گوسفندان خود را سیراب نمی‌کنیم تا چوپانان همگی حیوانات خود را آب دهند و خارج شوند» و ما از باقیمانده آب استفاده می‌کنیم (قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ).

و برای این که این سؤال برای موسی بی‌جواب نماند که چرا پدر این دختران عقیف آنها را به دنبال این کار می‌فرستد؟ افزودند: «پدر ما پیر مرد مسنی است» پیرمردی شکسته و سالخورده (وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۲۴ ..... ص: ۴۵۶

(آیه ۲۴) - موسی از شنیدن این سخن سخت ناراحت شد، جلو آمد دلو سنگین را گرفت و در چاه افکند، دلوی که می‌گویند چندین نفر می‌بایست آن را از چاه بیرون بکشند، با قدرت بازوان نیرومندش یک تنه آن را از چاه بیرون آورد، و «گوسفندان آن دو را سیراب کرد» (فَسَقَى لَهُمَا).

«سپس به سایه روی آورد و به درگاه خدا عرض کرد: خدایا! هر خیر و نیکی بر من فرستی به آن نیازمندم» (ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ). آری! او خسته و گرسنه و در آن شهر غریب و تنها بود.

سوره القصص (۲۸): آیه ۲۵ ..... ص: ۴۵۶

(آیه ۲۵) - اما کار خیر را بنگر که چه قدرت نمایی می‌کند؟ یک قدم برای خدا برداشتن فصل تازه‌ای در زندگانی موسی می‌گشاید، و یک دنیا برکات مادی و معنوی برای او به ارمغان می‌آورد، گمشده‌ای را که می‌بایست سالیان دراز به دنبال برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۵۷

آن بگردد در اختیارش می‌گذارد.

و آغاز این برنامه زمانی بود که ملاحظه کرد «یکی از آن دو دختر که با نهایت حیا گام بر می‌داشت (و پیدا بود از سخن گفتن با یک جوان بیگانه شرم دارد به سراغ او آمد، و تنها این جمله را) گفت: پدرم از تو دعوت می‌کند تا پاداش و مزد آبی را که از چاه برای گوسفندان ما کشیدی به تو بدهد!» (فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا).

برق امیدی در دل او جستن کرد گویا احساس کرد با مرد بزرگی رو برو خواهد شد، مرد حق شناسی که حتی حاضر نیست زحمت انسانی، حتی به اندازه کشیدن یک دلو آب بدون پاداش بماند. آری! آن پیر مرد کسی جز شعیب پیامبر خدا نبود.

موسی حرکت کرد و به سوی خانه شعیب آمد، طبق بعضی از روایات دختر برای راهنمایی از پیش رو حرکت می‌کرد و موسی از پشت سرش، باد بر لباس دختر می‌وزید و ممکن بود لباس را از اندام او کنار زند، حیا و عفت موسی (ع) اجازه نمی‌داد چنین شود، به دختر گفت: من از جلو می‌روم بر سر دو راهیها و چند راهیها مرا راهنمایی کن. موسی وارد خانه شعیب شد و ماجرای خود را برای او باز گو کرد.

قرآن می‌گوید: «هنگامی که موسی نزد او آمد [شعیب] آمد و سر گذشت خود را شرح داد گفت: نترس، از قوم ظالم نجات یافتی» (فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ). موسی به زودی متوجه شد استاد بزرگی پیدا کرده است. شعیب نیز احساس کرد شاگرد لایق و مستعدی یافته.

سوره القصص (۲۸): آیه ۲۶ ..... ص: ۴۵۷

(آیه ۲۶) - موسی در خانه شعیب: این ششمین صحنه از زندگی موسی در این ماجرای بزرگ است. موسی بعد از آن که سر گذشت خود را برای شعیب باز گو کرد، یکی از دخترانش زبان به سخن گشود و با این عبارت کوتاه و پر معنی به پدر پیشنهاد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۵۸ استفاده موسی برای نگهداری گوسفندان کرد «گفت: ای پدر! این جوان را استخدام کن، چرا که بهترین کسی که می‌توانی استخدام کنی آن فرد است که قوی و امین باشد» او هم امتحان نیرومندی خود را داده هم پاکی و درستکاری را (قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ). مهمترین شرایط مدیریت به صورت کلی در این جمله کوتاه خلاصه شده است - قدرت و امانت.

سوره القصص (۲۸): آیه ۲۷ ..... ص: ۴۵۸

(آیه ۲۷) - در اینجا شعیب از پیشنهاد دخترش استقبال کرد، رو به موسی نموده چنین «گفت: من می‌خواهم یکی از این دو دخترم را به همسری تو در آورم به این شرط که هشت سال برای من کار کنی!» (قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُكْحِكَ إِحْدَى ابْنَتِي هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَّجٍ). سپس افزود: «و اگر هشت سال را به ده سال تکمیل کنی محبتی کرده‌ای» اما بر تو واجب نیست! (فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ).

و به هر حال «من نمی‌خواهم کار را بر تو مشکل بگیرم، و ان شاء الله به زودی خواهی دید که من از صالحانم» (وَ مَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۲۸ ..... ص: ۴۵۸

(آیه ۲۸) - موسی به عنوان موافقت و قبول این عقد «گفت: این قرار دادی میان من و تو باشد» (قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ). البته «هر کدام از این دو مدت (هشت سال یا ده سال) را انجام دهم ظلمی بر من نخواهد بود و در انتخاب آن آزادم» (أَيُّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ).

و برای محکم کاری و استمداد از نام پروردگار افزود: «و خدا بر آنچه ما می‌گوییم شاهد و گواه است» (وَ اللَّهُ عَلَيَّ مَا تَقُولُ وَ كَيْلٌ).

و به همین سادگی موسی داماد شعیب شد!

سوره القصص (۲۸): آیه ۲۹ ..... ص: ۴۵۸

(آیه ۲۹) - نخستین جرقه وحی! در اینجا به هفتمین صحنه از این داستان می‌رسیم: هیچ کس دقیقاً نمی‌داند در این ده سال بر موسی چه گذشت اما بدون شک این ده سال از بهترین سالهای عمر موسی بود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۵۹ بدیهی است موسی به این قانع نیست که تا پایان عمر شبانی کند - هر چند محضر شعیب برای او بسیار مغتنم بود - او باید به یاری قوم خود بشتابد که در زنجیر اسارت گرفتارند و در جهل و نادانی و بی‌خبری غوطه‌ورند.

به هر حال قرآن می‌گوید: «هنگامی که موسی مدت خود را به پایان رسانید و همراه خانواده‌اش (از مدین به سوی مصر) حرکت کرد، از جانب طور آتشی دید!» (فَلَمَّا قَضَى مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا).

«به خانواده‌اش گفت: درنگ کنید که من آتشی دیدم (می‌روم) شاید خبری از آن برای شما بیآورم، یا شعله‌ای از آتش، تا با آن گرم شوید» (قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ). از ذیل آیه استفاده می‌شود که او راه را گم کرده بود، و شبی بود سرد و ناراحت کننده.

سوره القصص (۲۸): آیه ۳۰ ..... ص: ۴۵۹

(آیه ۳۰) - «هنگامی که به سراغ آتش آمد (دید آتشی است نه همچون آتشیهای دیگر خالی از حرارت و سوزندگی، یک پارچه نور و صفا، در همین حال که موسی سخت در تعجب فرو رفته بود) ناگهان از ساحل راست وادی در آن سر زمین بلند و پر برکت از میان یک درخت ندا داده شده که: ای موسی! منم خداوند پروردگار عالمیان» (فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۳۱ ..... ص: ۴۵۹

(آیه ۳۱) - اما با توجه به مأموریت بزرگ و سنگینی که موسی بر عهده دارد باید معجزاتی بزرگ به تناسب آن از سوی خدا

در اختیارش قرار داده شود که به دو قسمت مهم آن در این آیات اشاره شده است.

نخست این که: به موسی ندا داده شد که «عصایت را بیفکن (و موسی عصا را افکند) هنگامی که به آن نگاه کرد دید همچون ماری است که با سرعت و شدت حرکت می کند، موسی (ترسید و) به عقب برگشت و حتی پشت سر خود را نگاه نکرد!» (وَ أَنْ أَلْقِي عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلِي مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ).

در این هنگام بار دیگر موسی ندا را شنید که به او می گوید: «ای موسی! برگرد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۶۰ و نترس تو در امان هستی!» (يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۳۲ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۳۲) - معجزه نخستین، آیتی از وحشت بود، سپس به او دستور داده می شود که به سراغ معجزه دیگرش برود که آیتی از نور و امید است و مجموع آن دو ترکیبی از «انذار» و «بشارت» خواهد بود، به او فرمان داده شد:

«دست خود را در گریبان کن (و بیرون آور) هنگامی که خارج می شود سفید و درخشنده است، بدون عیب و نقص» (اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجَ بَيْضًا مِنْ غَيْرِ سُوءٍ).

مشاهده این خارق عادات عجیب، در آن شب تاریک و در آن بیابان خالی، موسی را سخت تکان داد، و برای این که آرامش خویش را باز یابد دستور دیگری به او داده شد.

دستور این بود: «و دستهایت را بر سینهات بگذار تا ترس و وحشت از تو دور شود» (وَ اضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ). سپس همان ندا به موسی گفت: «این دو [معجزه عصا و ید بیضا] برهان روشن از پروردگارت بسوی فرعون و اطرافیان اوست که آنها قوم فاسقی هستند» (فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۳۳ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۳۳) - در اینجا موسی (ع) به یاد حادثه مهم زندگیش در مصر افتاد، حادثه کشتن مرد ظالم قبطی و بسیج نیروهای فرعونی برای تلافی خون او.

لذا در اینجا «عرض می کند: پروردگارا! من از آنها یک نفر را کشته ام، می ترسم (به تلافی خون او) مرا به قتل برسانند» و این مأموریت ناتمام بماند (قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۳۴ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۳۴) - از این گذشته من تنها هستم و زبانم آنقدر فصیح نیست، «و برادرم هارون را نیز با من بفرست که زبانش از من گویاتر است، تا مرا یاری و تصدیق کند، من از این بیم دارم که تنها بمانم و تکذیب کنند» و این کار بزرگ به انجام نرسد (وَ أَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذَّبُونِ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۶۱

سوره القصص (۲۸): آیه ۳۵ ..... ص: ۴۶۱

(آیه ۳۵) - خداوند نیز دعوت او را اجابت کرد، و به او اطمینان کافی داد و فرمود: «ما بازوان تو را به وسیله برادرت (هارون) محکم می‌کنیم» (قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ).

«و برای شما (در تمام مراحل) سلطه و برتری قرار می‌دهیم» (و نَجْعَلُ لَكُمْ سُلْطَانًا).
کاملاً مطمئن باشید «آنها به برکت آیات ما هرگز به شما دست نمی‌یابند» (فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا).
بلکه «شما و پیروانتان غالب و پیروزید» (أَنْتُمْ وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۳۶ ..... ص: ۴۶۱

(آیه ۳۶) - موسی در برابر فرعون: در اینجا با هشتمین صحنه از این ماجرای بزرگ رو به رو می‌شویم.
موسی (ع) فرمان نبوت و رسالت را در آن شب تاریک و در آن سرزمین مقدس از خداوند دریافت نمود، به مصر آمد و برادرش هارون را با خبر ساخت، هر دو به سراغ فرعون رفتند.
چنانکه قرآن می‌گوید: «هنگامی که موسی با معجزات روشن ما به سراغ آنها آمد، آنها گفتند: این چیزی جز سحر نیست که به دروغ (به خدا) بسته شده است!» (فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرٍ).
«ما هرگز چنین چیزی را در نیاکان خود نشنیده‌ایم!» (وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأُولِينَ).
آنها به حربه سحر متوسل شدند همان حربه‌ای که همه جباران و گمراهان در طول تاریخ در برابر معجزات انبیا به آن متوسل می‌شدند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۳۷ ..... ص: ۴۶۱

(آیه ۳۷) - اما «موسی (در پاسخ آنها بالحن تهدیدآمیزی چنین) گفت:
پروردگار من از حال کسانی که هدایت را از نزد او برای مردم می‌آورند آگاه‌تر است، و همچنین از کسانی که سرانجام دنیا و آخرت از آنهاست» (وَقَالَ مُوسَى رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ).
اشاره به این که خدا به خوبی از حال من و حقانیت دعوت من آگاه است، هر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۶۲
چند شما مرا متهم به دروغ کنید.

از این گذشته مطمئن باشید اگر من دروغگو باشم ظالم هستم «و ظالمان هرگز رستگار نخواهند شد» (إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۳۸ ..... ص: ۴۶۲

(آیه ۳۸) - در اینجا با نهمین صحنه از این تاریخ پر ماجرا و آموزنده مواجه می‌شویم.
آوازه پیروزی موسی (ع) بر ساحران و ایمان ساحران در سراسر مصر پیچید و موقعیت حکومت فرعونیان سخت به خطر افتاد باید افکار عمومی را به هر قیمتی که هست از این مسأله منحرف ساخت و یک سلسله مشغولیات ذهنی که بتواند مردم را اغفال و تحمیق کند فراهم ساخت.

فرعون در این زمینه به مشورت نشست، و در نتیجه فکرش به چیزی رسید که در این آیه آمده است: «فرعون گفت: ای جمعیت اشراف! من خدایی جز خودم برای شما سراغ ندارم!» (وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي).

خدای زمینی مسلما منم! و اما خدای آسمان دلیلی بر وجود او در دست نیست، ولی من احتیاط را از دست نمی‌دهم و به تحقیق می‌پردازم! سپس رو به وزیرش هامان کرد گفت: «ای هامان! برایم آتشی بر گل بیفروز» و آجرهای محکمی بساز (فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ).

«و برای من برج بلندی ترتیب ده تا از خدای موسی خیر گیرم هر چند من گمان می‌کنم او از دروغگویان است!» (فَأَجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَى إِلِهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ).

هنگامی که ساختمان به اتمام رسید، روزی فرعون با تشریفات به آنجا آمد، و شخصا از برج عظیم بالا رفت. معروف است تیری به کمان گذاشت به آسمان پرتاب کرد تیر بر اثر اصابت به پرنده‌ای، و یا طبق توطئه قبلی خودش خون آلود بازگشت فرعون از آنجا پایین آمد و به مردم گفت: بروید و فکرتان راحت باشد خدای موسی را کشتم! حتما گروهی از ساده لوحان و مقلدان چشم و گوش بسته حکومت وقت این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۶۳ خبر را باور کردند و در همه جا پخش نمودند، و از آن سر گرمی تازه‌ای برای اغفال مردم مصر ساختند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۳۹ ..... ص: ۴۶۳

(آیه ۳۹) - قرآن سپس به استکبار فرعون و فرعونیان و عدم تسلیم آنها در برابر «مبدأ» و «معاد» - که ریشه جنایات آنها نیز از انکار همین دو اصل سر چشمه می‌گرفت - پرداخته چنین می‌گوید: «فرعون و لشکریانش به ناحق در زمین استکبار کردند (و خدا را که آفریننده بزرگ زمین و آسمان است انکار نمودند) و گمان کردند که (قیامتی در کار نیست، و) به سوی ما باز گردانده نمی‌شوند» (وَ اسْتَكْبَرَ هُوَ وَ جُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ ظَنُّوا أَنَّهُمِ الْإِنَّا لَا يُرْجَعُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۴۰ ..... ص: ۴۶۳

(آیه ۴۰) - اما ببینیم سر انجام این کبر و غرور به کجا رسید، قرآن می‌گوید: «ما او و لشکریانش را گرفتیم و آنها را در دریا پرتاب کردیم!» (فَأَخَذْنَاهُ وَ جُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ). آری! مرگ آنها را به دست عامل حیاتشان سپردیم، و نیل را که رمز عظمت و قدرت آنها بود به گورستانشان مبدل ساختیم! و در پایان آیه روی سخن را به پیامبر اسلام کرده، می‌فرماید: «پس بین عاقبت کار ظالمان چگونه بود؟» (فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۴۱ ..... ص: ۴۶۳

(آیه ۴۱) - بعد می‌افزاید: «و آنان [فرعونیان] را پیشوایانی قرار دادیم که به آتش (دوزخ) دعوت می‌کنند و روز رستاخیز یاری نخواهند شد» (وَ جَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ). همان گونه که در این جهان ائمه ضلال بودند، در آنجا نیز پیشوایان دوزخند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۴۲ ..... ص: ۴۶۳

(آیه ۴۲) - باز برای تأکید بیشتر، قرآن چهره آنها را در دنیا و آخرت، چنین ترسیم می‌کند: «و در این دنیا نیز لعنتی بدنبال آنان قرار دادیم و روز قیامت از زشت رویانند» (وَ أَتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ). لعنت خدا که همان طرد از رحمت است، و لعنت فرشتگان و مؤمنان که نفرین است، هر صبح و شام و هر وقت و بی‌وقت نثار آنها می‌شود.

سوره القصص (۲۸): آیه ۴۳ ..... ص: ۴۶۳

(آیه ۴۳) - در اینجا به دهمین صحنه یعنی آخرین بخش از آیات مربوط برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۶۴ به داستان پر ماجرای موسی (ع) می‌رسیم، که سخن از نزول احکام، و تورات می‌گوید: یعنی زمانی که دوران «نفی طاغوت» پایان گرفته، و دوران سازندگی و اثبات آغاز می‌شود.

نخست می‌فرماید: «و ما به موسی کتاب آسمانی دادیم بعد از آن که اقوام قرون نخستین را هلاک کردیم (کتابی که) برای مردم بصیرت آفرین بود، و مایه هدایت و رحمت تا متذکر شوند» (وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَ هُدًى وَ رَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۴۴ ..... ص: ۴۶۴

(آیه ۴۴) - سپس به بیان این حقیقت می‌پردازد که آنچه را در باره موسی و فرعون با تمام ریزه کاریهای دقیق آن بیان کردیم، خود دلیلی است بر حقانیت قرآن تو، چرا که تو در این صحنه‌ها هرگز حاضر نبودی و این ماجرا را با چشم ندیدی بلکه این لطف خدا بود که این آیات را برای هدایت مردم بر تو نازل کرد.

می‌گوید: «و تو در جانب غربی نبودی هنگامی که ما فرمان نبوت را به موسی دادیم، و تو از شاهدان (این ماجراها) محسوب نمی‌شدی» (وَ مَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَ مَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۴۵ ..... ص: ۴۶۴

(آیه ۴۵) - سپس می‌افزاید: «ولی ما اقوامی را در اعصار مختلف خلق کردیم، و زمانهای طولانی بر آنها گذشت» که آثار انبیا از دل‌هایشان محو شد پس تو را با کتاب آسمانیت فرستادیم (وَ لَكِنَّا أَنْشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ).

«تو هرگز در میان مردم مدین اقامت نداشتی تا (از وضع آنان آگاه باشی) و آیات ما را برای آنها [مشرکان مکه] بخوانی» (وَ مَا كُنْتَ نَاوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا).

«ولی ما بودیم که تو را فرستادیم» و این آیات را در اختیارت قرار دادیم (وَ لَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۴۶ ..... ص: ۴۶۴

(آیه ۴۶) - باز برای تأکید همین معنی می‌افزاید: «تو در کنار طور نبودی زمانی که ما ندا دادیم» و فرمان نبوت را به نام موسی صادر کردیم (وَ مَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۶۵

«ولی این رحمتی از سوی پروردگارت بود (که این اخبار را در اختیار تو نهاد) تا به وسیله آن قومی را انذار کنی که پیش از تو هیچ انذار کننده‌ای برای آنها نیامده است شاید متذکر شوند» (وَ لَکِنْ رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّکَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِکَ لَعَلَّهُمْ یَتَذَكَّرُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۴۷ ..... ص: ۴۶۵

(آیه ۴۷) - هر روز به بهانه‌ای از حق می‌گریزند! از آنجا که در آیات گذشته سخن از ارسال پیامبر صلی الله علیه و آله به عنوان انذار کننده و بیم دهنده بود در این آیه به لطفی که بر وجود پیامبر صلی الله علیه و آله مترتب است اشاره کرده، می‌گوید: «هر گاه ما (پیش از فرستادن پیامبری) آنها را به خاطر اعمالشان مجازات می‌کردیم، می‌گفتند: پروردگارا! چرا رسولی برای ما نفرستادی تا آیات تو را پیروی کنیم و از مؤمنان باشیم» اگر به خاطر این نبود مجازات آنها به جهت اعمال و کفرشان حتی نیاز به ارسال پیامبر نداشت (وَ لَوْ لَا أَنْ تُصِیْبَهُمْ مُصِیْبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْ لَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَتَتَّبِعَ آيَاتِكَ وَ نَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ).

در حقیقت آیه اشاره به این نکته است که راه حق روشن است، و هر عقلی حاکم به بطلان شرک و بت پرستی است، و زشتی بسیاری از اعمال آنها همچون مظالم و ستمها از مستقلات حکم عقل می‌باشد.

سوره القصص (۲۸): آیه ۴۸ ..... ص: ۴۶۵

(آیه ۴۸) - سپس به بهانه جوئیهای آنها اشاره می‌کند که آنها بعد از ارسال رسل نیز دست از بهانه‌گیری بر نداشتند، و باز به راههای انحرافی خود ادامه دادند.

می‌گوید: «پس هنگامی که حق از نزد ما برای آنها آمد گفتند: چرا به این پیامبر مثل همان چیزی که به موسی داده شد اعطا نگردیده است؟! (فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْ لَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَى).

چرا عصای موسی در دست او نیست؟ چرا ید بیضا ندارد؟ چرا دریا برای او شکافته نمی‌شود؟ چرا دشمنانش غرق نمی‌شوند؟ چرا و چرا؟! ...

قرآن به پاسخ این بهانه جویی‌ها پرداخته، می‌گوید: «مگر (بهانه جویانی همانند اینها) معجزاتی را که در گذشته به موسی داده شده انکار نکردند؟! (أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۶۶

«گفتند: این دو (موسی و هارون) دو نفر ساحرند که دست به دست هم داده‌اند (تا ما را گمراه کنند) و گفتند: ما به هر کدام از آنها کافریم!» قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَ قَالُوا إِنَّا بِکُلِّ کَافِرُونَ.

سوره القصص (۲۸): آیه ۴۹ ..... ص: ۴۶۶

(آیه ۴۹) - به هر حال مشرکان لجوج اصرار داشتند که چرا پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم معجزاتی همچون موسی نداشته است؟ و از سوی دیگر نه به گفته‌ها و گواهی تورات در باره علائم پیامبر صلی الله علیه و سلم اعتماد می‌کردند، و نه به قرآن مجید و آیات پر عظمتش.

لذا قرآن، روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و سلم کرده، و می گوید: «بگو: اگر شما راست می گوید (که این دو کتاب از سوی خدا نیست) کتابی روشنتر و هدایت بخشتر از آنها از سوی خدا بیاورید تا من از آن پیروی کنم قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَى مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ.

اگر چیزی در دست پیامبر اسلام جز این قرآن نبود برای اثبات حقانیت دعوتش کفایت می کرد، ولی آنها حق طلب نیستند بلکه مشتی بهانه جویانند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۵۰..... ص: ۴۶۶

(آیه ۵۰) - سپس اضافه می کند: «اگر این پیشنهاد تو را نپذیرند بدان که آنان از هوسهای خود پیروی می کنند!» فَبِأَن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ.

«و آیا گمراهتر از آن کسی که پیروی هوای نفس خویش کرده و هیچ هدایت الهی را نپذیرفته کسی پیدا می شود؟ و مَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ.

«مسلمانان خداوند قوم ستمگر را هدایت نمی کند!» إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ.

در روایات متعددی آیه فوق به کسانی تفسیر شده است که امام و رهبر الهی را نپذیرفته اند و تنها به آرای خویش تکیه می کنند.

این روایات در حقیقت از قبیل مصداق روشن است و به تعبیر دیگر انسان نیازمند به هدایت الهی است، این هدایت گاهی در کتاب آسمانی منعکس می شود، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۶۷

و گاه در وجود پیامبر و سنت او، و گاه در اوصیای معصومش، و گاه در منطق عقل و خرد.

مهم آن است که انسان در خط هدایت الهی باشد و نه هوای نفس، تا بتواند از این انوار هدایت بهره مند گردد.

سوره القصص (۲۸): آیه ۵۱..... ص: ۴۶۷

اشاره

آیه ۵۱

شأن نزول..... ص: ۴۶۷

: در مورد نزول این آیه و چهار آیه بعد از آن روایات گوناگونی نقل شده که قدر مشترک همه آنها ایمان آوردن گروهی از علمای یهود و نصاری و افراد پاکدل به آیات قرآن و پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم است.

از جمله: از «سعید بن جبیر» نقل شده که: این آیات در باره هفتاد نفر از کشیشهای مسیحی نازل شده که «نجاشی» آنها را برای تحقیق از «حبشه» به «مکه» فرستاد، هنگامی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم سوره یس را برای آنها تلاوت کرد اشک شوق ریختند و اسلام آوردند.

حق طلبان اهل کتاب به قرآن تو ایمان می آورند! از آنجا که در آیات گذشته سخن از بهانه‌هایی بود که مشرکان برای عدم تسلیم در مقابل حقایق قرآن مطرح می کردند، در اینجا از دلهای آماده‌ای سخن می گوید که با شنیدن این آیات، حق را پیدا کرده و به آن سخت وفادار ماندند، و جان و دل تسلیم آن شدند، در حالی که قلبهای تاریک جاهلان متعصب کمترین اثری از خود نشان نداد! می فرماید: «و ما آیات قرآن را یکی بعد از دیگری برای آنها آوردیم شاید متذکر شوند» وَ لَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ.

سوره القصص (۲۸): آیه ۵۲ ..... ص : ۴۶۷

(آیه ۵۲) - ولی «کسانی که قبلاً کتاب آسمانی به آنها داده‌ایم (از یهود و نصاری) به آن [قرآن] ایمان می آورند» الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ. چرا که آن را هماهنگ با نشانه‌هایی می بینند که در کتب آسمانی خود یافته‌اند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۵۳ ..... ص : ۴۶۷

(آیه ۵۳) - سپس می افزاید: «و هنگامی که (این آیات) بر آنها خوانده می شود می گویند: به آن ایمان آوردیم، اینها مسلماً حق است، و از سوی پروردگار ما است، وَإِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۶۸ سپس اضافه می کند: نه تنها امروز تسلیم سخنان پروردگاریم که «ما پیش از این هم مسلمان بودیم» (إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۵۴ ..... ص : ۴۶۸

(آیه ۵۴) - سپس قرآن به پاداش عظیم این گروه تقلید شکن و حق طلب پرداخته چنین می گوید: «آنها کسانی هستند که اجر و پاداششان را به خاطر صبر و شکیباییشان دو بار دریافت می دارند!» (أُولَئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا). یک بار به خاطر ایمان به کتاب آسمانی خودشان که به راستی نسبت به آن وفادار و پایبند بودند، و یک بار هم به خاطر ایمان آوردن به پیامبر اسلام، پیامبر موعودی که کتب پیشین از او خبر داده بود. آوردن به یک رشته از اعمال صالح آنها که هر یک از دیگری ارزنده تر است اشاره می کند این اعمال عبارتند از «دفع سیئات به وسیله حسنات» «انفاق از نعمتهای الهی» و «بر خورد بزرگوارانه با جاهلان» که به انضمام «صبر و شکیبایی» که در جمله قبل آمد، چهار صفت ممتاز می شود.

نخست می گوید: «آنها به وسیله نیکیها، بدیها را دفع می کنند» (وَ يَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ).

دیگر این که: «از آنچه به آنان روزی داده‌ایم انفاق می کنند» (وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ).

نه تنها از اموال و ثروتشان که از علم و دانش و نیروی فکری و جسمی و وجاهت اجتماعیشان که همه مواهب و روزیهای الهی است در راه نیازمندان می بخشد.

سوره القصص (۲۸): آیه ۵۵ ..... ص : ۴۶۸

(آیه ۵۵) - و بالاخره آخرین امتیاز عملی آنان این است که: «هر گاه سخن لغو و بیهوده‌ای را بشنوند از آن روی می‌گردانند» (وَ إِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ).

هرگز «لغو» را با «لغو» پاسخ نمی‌گویند، و جهل را با جهل جواب نمی‌دهند، بلکه به بیهوده گویان «می‌گویند: اعمال ما از آن ماست و اعمال شما از آن خودتان!» (وَ قَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَ لَكُمْ أَعْمَالُكُمْ).

سپس می‌افزاید: آنها با جاهلان بیهوده گو و کسانی که با سخنان موزیانه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۶۹ سعی می‌کنند اعصاب افراد با ایمان و نیکو کار را در هم بریزند، وداع می‌گویند و گفتارشان این است: «سلام بر شما ما طالب جاهلان نیستیم!» (سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ).

ما نه اهل زشت‌گویی و جهل و فسادیم، و نه خواهان آن، ما خواهان دانشمندان روشن ضمیر و علمای عامل و مؤمنان راستین هستیم.

آری! این بزرگوارانند که می‌توانند رسالت ایمان را در خود پذیرا شوند و در برابر انواع ناملایمات برای رسیدن به سر منزل ایمان مقاومت به خرج دهند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۵۶ ..... ص: ۴۶۹

(آیه ۵۶) - هدایت تنها به دست خداست! این آیه پرده از روی این حقیقت بر می‌دارد که: «تو نمی‌توانی کسی را که دوست داری هدایت کنی، ولی خداوند هر کس را بخواهد هدایت می‌کند، و او از هدایت یافتگان آگاهتر است» (إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ).

منظور از هدایت در اینجا «ارائه طریق» نیست، چرا که ارائه طریق کار اصلی پیامبر صلی الله علیه و آله است و بدون استثناء راه را به همه نشان می‌دهد، بلکه منظور از هدایت در اینجا «ایصال به مطلوب» و رسانیدن به سر منزل مقصود است.

به هر حال این آیه یک نوع دلداری برای پیامبر صلی الله علیه و آله است که به این واقعیت توجه کند نه اصرار بر شرک از ناحیه گروهی از بت پرستان مکه بی‌دلیل است، و نه ایمان مخلصانه مردم حبشه یا نجران و امثال سلمانها و بحیراها. و هرگز از عدم ایمان گروه اول نگرانی به خود راه ندهد.

سوره القصص (۲۸): آیه ۵۷ ..... ص: ۴۶۹

(آیه ۵۷) - در این آیه سخن از کسانی می‌گوید که در دل به حقانیت اسلام معترف بودند ولی روی ملاحظات منافع شخصی، حاضر به قبول ایمان نبودند می‌فرماید: «آنها گفتند: ما اگر هدایت را همراه تو پذیرا شویم (و از آن پیروی کنیم) ما را از سر زمینمان می‌ریزند!» (وَ قَالُوا إِنْ تَتَّبِعِ الْهُدَى مَعَكَ تَتَخَطَّفُ مِنْ أَرْضِنَا).

این سخن را کسانی می‌گویند که قدرت پروردگار را ناچیز می‌شمردند و نمی‌دانند چگونه او یارانش را یاری و دشمنانش را در هم می‌شکند.

لذا قرآن در پاسخ آنها چنین می‌گوید: «آیا ما حرم امنی در اختیار آنها قرار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۷۰ ندادیم که ثمرات هر چیزی (از هر شهر و دیاری) به سوی آن آورده می‌شود رزقی است از جانب ما؟! أَوْ لَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجِبِي إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا.

«ولی بیشترشان نمی‌دانند» وَ لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ.

خداوندی کم‌هسرزمین شوره‌زار و سنگلاخ بی‌آب و درختی را حرم امن قرار داد، و آن‌چنان دلها را متوجه آن ساخت که بهترین محصولات از نقاط مختلف جهان را به سوی آن می‌آورند، قدت خود را به‌خوبی نشان داده است. بنابراین چگونه ممکن است خداوند بعد از اسلام شما را از آن محروم سازد، دل قوی دارید و ایمان بیاورید.

سوره القصص (۲۸): آیه ۵۸ ..... ص: ۴۷۰

(آیه ۵۸) - دل‌بستگی‌های دنیا شما را نفریبد! در آیات گذشته سخن از این بود که بعضی از کفار متوسل به این عذر می‌شدند که اگر ما ایمان بیاوریم، عرب به ما حمله می‌کند و ما را از سرزمینمان بیرون می‌راند. در اینجا دو پاسخ دیگر به آن داده شده است.

نخست می‌فرماید: به فرض که شما ایمان را نپذیرفتید و در سایه کفر و شرک زندگی مرفه و مادی پیدا کردید، اما فراموش نکنید: «ما بسیاری از شهرهایی را که مست و مغرور نعمت و زندگی مرفه بودند نابودشان کردیم» وَ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَوْمِهِ بَطَرْتْ مَعِيشَتَهَا.

آری! غرور نعمت آنها را به طغیان دعوت کرد، و طغیان سرچشمه ظلم و بیدادگری شد، و ظلم ریشه زندگانی آنها را به آتش کشید.

«پس این خانه‌ها و دیار آنهاست که بعد از آنان جز مدت قلیلی کسی در آن سکونت نکرد، فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُشِكَرْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا.

آری! شهرها و خانه‌های ویران آنها همچنان خالی و خاموش و بدون صاحب مانده است و اگر کسانی به سراغ آن آمدند افراد کم و در مدت کوتاهی بود.

«و ما وارث آنها بودیم!»! وَ كُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ.

جمله فوق اشاره‌ای است به مالکیت حقیقی خداوند نسبت به همه‌چیز، که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۷۱

اگر مالکیت اعتباری بعضی اشیا را موقتاً به بعضی انسانها واگذار کند، چیزی نمی‌گذرد که همه زائل می‌گردد و او وارث همگان خواهد بود.

سوره القصص (۲۸): آیه ۵۹ ..... ص: ۴۷۱

(آیه ۵۹) - این آیه در حقیقت جواب سؤال مقدری است و آن این که: اگر چنین است که خداوند طغیانگران را نابود می‌کند، پس چرا مشرکان مکه و حجاز که طغیانگری را به حد اعلا رسانیده بودند و جاهل و جنایتی نبود که مرتکب نشوند با عذابش نابود نکرد.

قرآن می‌گوید: «و پروردگار تو هرگز شهرها و آبادیها را هلاک نمی‌کرد تا این که در کانون و مرکز آنها پیامبری بفرستد که آیات ما را بر آنان بخواند» وَ مَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى حَتَّى يَبْعَثَ فِي أُمَّهَاتِهَا رُسُلًا يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا.

آری، تا اتمام حجت نکنیم و پیامبران را با دستورات صریح نفرستیم مجازات نخواهیم کرد.

تازه بعد از اتمام حجت مراقب اعمال آنها هستیم، اگر ظلم و ستمی از آنها سرزد و مستوجب عذاب شدند مجازاتشان می‌کنیم

«و ما هرگز شهرهای را هلاک نمی کردیم مگر آن که اهلش ظالم و ستمگر باشند» و ما کُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَ أَهْلَهَا ظَالِمُونَ.

سوره القصص (۲۸): آیه ۶۰ ..... ص : ۴۷۱

(آیه ۶۰) - این آیه پاسخ سومی است برای گفتار بهانه جویانی که می گفتند:

اگر ایمان بیاوریم عرب بر ما هجوم می کند و زندگانی ما را به هم می ریزد.

قرآن می گوید: آنچه به شما داده شده، متاع زندگی دنیا و زینت آن است» و ما أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَّاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ زِينَتُهَا. «ولی آنچه نزد خداست (از نعمتهای بی پایان جهان دیگر، و مواهب معنویش در این دنیا) بهتر و پایدارتر است» و ما عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَ أَبْقَى.

چرا که تمام نعمتهای مادی دنیا دارای عوارض ناگوار و مشکلات گوناگونی است و هیچ نعمت مادی خالص از ضرر و خطر یافت نمی شود.

به علاوه نعمتهایی که در نزد خود است به خاطر جاودانگی آنها و زود گذر بودن مواهب این دنیا قابل مقایسه با متاع دنیا نیست، بنابراین هم بهتر و هم پایدارتر است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۷۲

به این ترتیب در یک مقایسه ساده هر انسان عاقلی می فهمد که نباید آن را فدای این کرد، لذا در پایان آیه می فرماید: «آیا اندیشه نمی کنید؟! (أَفَلَا تَعْقِلُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۶۱ ..... ص : ۴۷۲

(آیه ۶۱) - در آیات گذشته سخن از کسانی بود که به خاطر تمتع و بهره گیری از نعمتهای دنیا کفر را بر ایمان و شرک را بر توحید ترجیح داده اند، در اینجا وضع این گروه را در قیامت در برابر مؤمنان راستین مشخص می کند.

نخست با یک مقایسه که به صورت استفهام مطرح شده، وجدان همگان را به داوری می طلبد و می گوید: «آیا کسی که به او وعده نیک داده ایم، و به آن خواهد رسید همانند کسی است که متاع زندگی دنیا به او داده ایم سپس روز قیامت (برای حساب و جزا) از احضار شدگان خواهد بود؟ (أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعَدًّا حَسِينًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِّينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۶۲ ..... ص : ۴۷۲

(آیه ۶۲) - و به دنبال این سخن، صحنه های رستاخیز را در برابر کفار مجسم می کند صحنه هایی که از تصورش مو بر بدن راست می شود و اندام را به لرزه در می آورد.

می گوید: «روزی را (به خاطر بیاورید) که خداوند آنها را ندا می دهد و می گوید: کجا هستید همتایانی که برای من می پنداشتید؟! (وَ يَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ).

این سؤال یک نوع سرزنش و مجازات است.

سوره القصص (۲۸): آیه ۶۳ ..... ص : ۴۷۲

(آیه ۶۳) - اما به جای این که آنها به پاسخ پردازند معبودهایشان به سخن در می آیند و از آنها اظهار تنفر و بیزاری می کنند، زیرا می دانیم معبودان گاه بتهای سنگ و چوبی بودند، و گاه مقدسینی همچون فرشتگان و مسیح، و گاه جن و شیاطین، در اینجا گروه سوم به سخن می آیند که سخن آنها را در این آیه می خوانیم:

«گروهی (از معبودان) که فرمان عذاب در باره آنها مسلم شده، می گویند:

پروردگارا! ما اینها [عابدان] را گمراه کردیم (آری) ما آنها را گمراه کردیم همان گونه که خودمان گمراه شدیم (ولی آنها به میل خویش به دنبال ما آمدند) ما (از آنها) به سوی تو بیزاری می جوئیم، آنان در حقیقت ما را نمی پرستیدند بلکه هوای نفس برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۷۳

خود را پرستش می کردند! (قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۶۴ ..... ص: ۴۷۳

(آیه ۶۴) - به دنبال سؤالی که از آنها در باره معبودهایشان می شود و آنها در پاسخ عاجز می مانند، به آنان «گفته می شود: شما معبودهایتان را (که شریک خدا می پنداشتید) بخوانید» تا به یاری شما بر خیزند! (وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ).

آنها با این که می دانند در آنجا کاری از دست معبودان ساخته نیست، بر اثر شدت وحشت و یا به خاطر اطاعت فرمان خدا دست تقاضا به سوی معبودانشان دراز می کنند و «آنها را به کمک می خوانند» (فَدَعَوْهُمْ).

ولی پیداست «جوابی به آنها نمی دهند» و دعوت آنها را لیک نمی گویند (فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ).

در این هنگام است که «عذاب الهی را در برابر چشم خود می بینند» (وَرَأَوْا الْعَذَابَ).

«و آرزو می کنند که ای کاش هدایت یافته بودند» (لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ).

چرا که هر دست و پایی در آنجا کنند جز ناکامی و رسوایی نتیجه ای نخواهد داشت، چون تنها راه نجات ایمان و عمل صالح بوده که آنها فاقد آنند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۶۵ ..... ص: ۴۷۳

(آیه ۶۵) - به دنبال سؤال از معبودهای آنها، سؤال دیگری از عکس العمل آنان در برابر پیامبران می شود، می فرماید: «و روزی را (به خاطر بیاورید) که خداوند آنها را ندا می دهد و می گوید: چه پاسخی به پیامبران (من) گفتید؟! (وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ).

و مسلما آنها پاسخی ندارند، آیا بگویند دعوت آنها را اجابت کردیم که این دروغ است و دروغ در آن صحنه خریدار ندارد؟ یا بگویند تکذیبشان کردیم، به آنها تهمت زدیم، ساحرشان نامیدیم مجنونشان خواندیم؟! بر ضد آنها دست به پیکار مسلحانه زدیم. هر چه بگویند مایه بد بختی و رسوایی است!

سوره القصص (۲۸): آیه ۶۶ ..... ص: ۴۷۳

(آیه ۶۶) - لذا در این آیه می فرماید: «در آن روز همه اخبار بر آنها پوشیده می ماند» و هیچ پاسخی برای گفتن در اختیار

ندارند (فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۷۴
«حتی نمی‌توانند از یکدیگر سؤالی کنند» و پاسخی از هم بشنوند فَهَمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ.

و به این ترتیب همه خبرها بر آنها پوشیده می‌شود، هیچ پاسخی در برابر این سؤال کمه جواب پیامبران را چه دادید پیدا نمی‌کنند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۶۷ ..... ص: ۴۷۴

(آیه ۶۷) - و از آنجا که روش قرآن این است که همیشه درها را به روی کافران و گنهکاران باز می‌گذارد تا در هر مرحله‌ای از فساد و آلودگی باشند بتوانند به راه حق برگردند، در این آیه می‌افزاید: «اما کسی که توبه کند و ایمان آورد و عمل صالح انجام دهد امید است از رستگاران باشد» فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ.

سوره القصص (۲۸): آیه ۶۸ ..... ص: ۴۷۴

(آیه ۶۸) - این آیه در حقیقت دلیلی است بر نفی شرک و بطلان عقیده مشرکان، می‌فرماید: «و پروردگار تو هر چه را بخواهد خلق می‌کند، و (هر چه را بخواهد) برمی‌گزیند» وَ رَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَ يَخْتَارُ.
آفرینش به دست اوست و تدبیر و اختیار و گزینش نیز به اراده و فرمان اوست.
«آنها در برابر او اختیاری ندارند» مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ.

اختیار آفرینش با اوست، اختیار شفاعت به دست او، و اختیار ارسال پیامبران نیز به اراده اوست، خلاصه اختیار همه چیز بستگی به مشیت ذات پاک او دارد. با این حال چگونه آنه راه شرک می‌پویند و چگونه به سوی غیر خدا می‌روند؟! لذا در پایان آیه می‌فرماید: «منزه است خداوند و برتر و بالاتر است از همتایانی که برای او قائل می‌شوند» سُبْحَانَ اللَّهِ وَ تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ.

سوره القصص (۲۸): آیه ۶۹ ..... ص: ۴۷۴

(آیه ۶۹) - این آیه که سخن از علم گسترده خداوند می‌گوید در حقیقت تأکیدی است و یا دلیلی است برای آنچه در آیه قبل از اختیار و مشیت گسترده خداوند بیان شد.

می‌فرماید: «و پروردگار تو می‌داند آنچه را سینه‌هاشان پنهان می‌دارد، و آنچه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۷۵
را که آشکار می‌کنند، وَ رَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَ مَا يُعْلِنُونَ.

این احاطه او بر همه چیز دلیلی است بر اختیار او نسبت به همه چیز و ضمناً تهدیدی است برای مشکان که گمان نکنند خدا از نیات و توطئه‌های آنها آگاه نیست.

سوره القصص (۲۸): آیه ۷۰ ..... ص: ۴۷۵

(آیه ۷۰) - این که در حقیقت، حکم نتیجه‌گیری و توضیح برای آیات گذشته در زمینه نفی شرک دارد، چهار وصف از اوصاف الهی را منعکس می‌کند که همه فرع بر خالقیت و مختار بودن اوست.

نخست می گوید: «و او خدایی است که معبودی جز وی نیست، وَ هُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ.

بنابراین آنها که به بهانه شفاعت و مانند آن دست به دامن بتها می زنند، سخت در اشتباهند.

دیگر این که تمام نعمتها چه در این جهان و چه در آن جهان همه از ناحیه اوست، و این لازمه خالقیت مطلقه او می باشد، لذا می افزاید: «هر حمد و ستایشی برای اوست در این جهان و جهان دیگر» لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ. سوم این که: «حاکمیت (نیز) از آن اوست، وَ لَهُ الْحُكْمُ.

بدیهی است وقتی خالق و مختار او باشد، حاکمیت تکوین و تشریح نیز در اختیار او خواهد بود.

چهارم این که: «و همه شما (برای حساب و پاداش و کیفر) به سوی او بازگردانده می شوید» وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ.

اوست که شما را آفریده، و اوست که از اعمال شما آگاه است و اوست که حاکم یوم الجزاء می باشد، بنابراین حساب و جزای شما نیز به دست او خواهد بود.

سوره القصص (۲۸): آیه ۷۱ ..... ص: ۴۷۵

(آیه ۷۱) - نعمت بزرگ روز و شب: در اینجا سخن از بخش عظیمی از مواهب الهی می گوید که هم دلیلی است بر مسأله توحید و نفی شرک - و از این نظر بحث گذشته را تکمیل می کند - و هم نمونه ای است از نعمتهای خداوند که به خاطر آن شایسته حمد و ستایش است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۷۶

نخست به نعمت بزرگ نور و روشنایی روز که مایه هر جنبش و حرکت است اشاره کرده، می فرماید: «بگو: به من خبر دهید اگر خداوند شب را تا قیامت بر شما جاودان سازد آیا معبودی جز خدا می تواند روشنایی برای شما بیاورد؟ آیا نمی شنوید؟! (قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِنُورٍ أَمْ لَا تَسْمَعُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۷۲ ..... ص: ۴۷۶

(آیه ۷۲) - این آیه سخن از نعمت «ظلمت و تاریکی» به میان می آورد، می فرماید: «بگو: به من خبر دهید اگر خداوند روز را تا قیامت بر شما جاودان کند چه معبودی غیر از الله است که شبی برای شما بیاورد تا در آن آرامش یابید؟ آیا نمی بینید؟! (قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بَلِيلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ أَمْ لَا تُبْصِرُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۷۳ ..... ص: ۴۷۶

(آیه ۷۳) - و در این آیه که در حقیقت نتیجه گیری از دو آیه قبل است می فرماید: «و از رحمت الهی است که برای شما شب و روز قرار داد، تا از یک سو در آن آرامش پیدا کنید، و از سوی دیگر برای تأمین زندگی و بهره گیری از فضل خداوند تلاش کنید، و شاید شکر نعمت او را به جا آورید» (وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

آری! گستردگی دامنه رحمت خدا ایجاب می کند که تمام وسائل حیات شما را تأمین کند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۷۴ ..... ص: ۴۷۶

(آیه ۷۴) - بار دیگر پس از ذکر گوشه‌ای از دلایل توحید و ابطال شرک به سراغ همان سؤالی می‌رود که در آیات گذشته نیز مطرح شده بود.

می‌فرماید: «روزی را (به خاطر بیاورید) که خداوند آنها را ندا می‌دهد و می‌گوید کجایند شریکانی که برای من می‌پنداشتید؟! (وَ يَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۷۵ ..... ص: ۴۷۶

(آیه ۷۵) - در این آیه می‌فرماید: در آن روز «از هر امتی گواهی بر می‌گزینیم» (وَ نَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا). سپس به مشرکان بی‌خبر و گمراه «می‌گوییم: دلیل خود را (بر شرکتان) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۷۷ بیاورید»؟! (فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ).

اینجاست که همه مسائل آفتابی می‌شود «و آنها می‌دانند که حق برای خداست» (فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ). «و تمام آنچه را افترا می‌بستند از (نظر) آنها گم خواهد شد»! (وَ ضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ). این گواهان به قرینه آیات دیگر قرآن، همان پیامبرانند که هر پیامبری گواه امت خویش است، و پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله که خاتم انبیاست گواه بر همه انبیا و امتها.

سوره القصص (۲۸): آیه ۷۶ ..... ص: ۴۷۷

(آیه ۷۶) - ثروتمند خود خواه بنی اسرائیل: سرگذشت عجیب موسی و مبارزه او با فرعون در بخشی از آیات این سوره مشروحا گذشت.

در این بخش از آیات این سوره سخن از درگیری دیگر بنی اسرائیل با مردی ثروتمند و سرکش از خودشان به نام قارون به میان می‌آورد.

معروف است که او از بستگان نزدیک موسی (ع) بود، و از نظر اطلاعات و آگاهی از تورات معلومات قابل ملاحظه‌ای داشت، نخست در صف مؤمنان بود، ولی غرور ثروت او را به آغوش کفر کشید و به قعر زمین فرستاد، او را به مبارزه با پیامبر خدا وادار نمود و مرگ عبرت‌انگیزش درسی برای همگان شد.

نخست می‌گوید: «قارون از قوم موسی بود اما بر آنها ستم و ظلم کرد» (إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ). علت این بغی و ظلم آن بود که ثروت سرشاری به دست آورده بود.

قرآن می‌گوید: «ما آنقدر اموال و ذخائر و گنج به او دادیم که حمل خزائن او برای یک گروه زورمند، مشکل بود» (وَ آتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ).

بینیم بنی اسرائیل به قارون چه گفتند؟

قرآن می‌گوید: «به خاطر بیاور زمانی را که قومش به او گفتند: این همه خوشحالی (آمیخته با غرور و غفلت و تکبر) نداشته باش که خدا شادی کنندگان مغرور را دوست نمی‌دارد» (إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۷۸

(آیه ۷۷) - بعد از این نصیحت، چهار اندرز پرمایه و سرنوشت ساز دیگر به او می دهند که مجموعاً یک حلقه پنج گانه کامل را تشکیل می دهد.

نخست می گویند: «در آنچه خدا به تو داده است سرای آخرت را جستجو کن، وَ ابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ. اشاره به این که مال و ثروت بر خلاف پندار بعضی از کج اندیشان، چیز بدی نیست، مهم آن است که بینیم در چه مسیری به کار می افتد. و قارون کسی بود که با داشتن آن اموال عظیم، قدرت کارهای خیر اجتماعی فراوان داشت ولی چه سود که غرورش اجازه دیدن حقایق را به او نداد.

در نصیحت دوم افزودند: «و سهم و بهره‌ات را از دنیا فراموش مکن» وَ لَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا. این یک واقعیت است که هر انسان سهم و نصیب محدودی از دنیا دارد، یعنی اموالی که جذب بدن او، یا صرف لباس و مسکن او می شود مقدار معینی است، و مازاد بر آن به هیچ وجه قابل جذب نیست.

مگر یک نفر چقدر می تواند غذا بخورد؟ چه اندازه لباس بپوشد؟ چند مسکن و چند مرکب می تواند داشته باشد؟ و به هنگام مردن چند کفن با خود می تواند ببرد؟ پس بقیه خواه و ناخواه سهم دیگران است و انسان امانت دار آنها! و چه زیبا فرمود: امیر مؤمنان علی علیه السلام: «ای فرزند آدم! هر چه بیش از مقدار خوراکت به دست می آوری خزانه دار دیگران در مورد آن خواهی بود!» سومین اندرز این که: «همان گونه که خدا به تو نیکی کرده است تو هم نیکی کن» وَ أَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ.

و به تعبیر دیگر همان گونه که خدا به تو بخشیده است به دیگران ببخش.

بالاخره چهارمین اندرز این کمه: نکند که این امکانات مادی تو را بفریسد و آن را در راه فساد و افساد به کار گیری! «هرگز فساد در زمین مکن که خدا مفسدان را دوست ندارد» وَ لَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ.

این نیز یک واقعیت است که بسیاری از ثروتمندان ب ایمان گاه بر اثر جنون برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۷۹ افزون طلبی و گاه برای برتری جویی دست به فساد می زنند جامعه را به محرومیت و فقر می کشانند همه چیز را در انحصار خود می گیرند.

(آیه ۷۸) - اکنون نوبت آن رسیده است که بینیم مرد یاغی و ستمگر بنی اسرائیل به این واعظان دلسوز چه پاسخ گفت؟ قارون با همان حالت غرور و تکبری که از ثروت بی حسابش ناشی می شد چنین «گفت: من این ثروت را به وسیله دانشی که نزد من است به دست آورده‌ام!» قَالَ إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي.

این مربوط به شما نیست که من با ثروتم چگونه معامله کنم! در اینجا قرآن پاسخ کوبنده‌ای به قارون - و قارونها - می دهد که «آیا او نمی دانست خداوند اقوامی را قبل از او هلاک کرد که از او نیرومندتر (و آگاهتر) و ثروتمندتر بودند؟. أَوَلَمْ يَعْلَم أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَ أَكْثَرُ جَمْعًا.

تو می گویی آنچه داری از طریق علم و دانشت داری، اما فراموش کردی که از تو عالمتر و نیرومندتر و ثروتمندتر فراوان بودند، آیا توانستند از چنگال مجازات الهی رهایی یابند؟

و در پایان آیه با یک جمله کوتاه و پرمعنی هشدار دیگری به او می‌دهد و می‌فرماید: به هنگام نزول عذاب الهی «مجرمان از گناهانشان سؤال نمی‌شوند» وَ لَا يُسْئَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ اصلاً مجالی برای پرسش و پاسخ نیست، عذابی است قاطع و دردناک و کوبنده و ناگهانی.

یعنی امروز آگاهان بنی اسرائیل به قارون نصیحت می‌کنند و مجال اندیشه و پاسخ به او می‌دهند اما هنگامی که اتمام حجت شد و عذاب الهی فرا رسید، دیگر مجالی برای اندیشه یا سخنان ناموزون و کبرآلود نیست، عذاب الهی همان و نابودی همان!

سوره القصص (۲۸): آیه ۷۹ ..... ص: ۴۷۹

(آیه ۷۹) - جنون نمایش ثروت! معمولاً- ثروتمندان مغرور گرفتار انواعی از جنون می‌شوند، یک شاخه آن «جنون نمایش ثروت» است، آنها از این که ثروت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۸۰ خود را به رخ دیگران بکشند لذت می‌برند، از این که سوار مرکب راهوار گران قیمت خود شوند و از میان پا برهنه‌ها بگذرند و گرد و غبار بر صورت آنها بیفشانند و تحقیرشان کنند احساس آرامش خاطر می‌کنند! به هر حال قارون از این قانون مستثنی نبود، بلکه نمونه بارز آن محسوب می‌شد، قرآن در یک جمله آن را بیان کرده، می‌فرماید: «پس قارون با تمام زینت خود در برابر قومش (بنی اسرائیل) ظاهر شد» (فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ).

در اینجا- طبق معمول- مردم دو گروه شدند: اکثریت دنیا پرست که این صحنه خیر کننده قلبشان را از جا تکان داد و آه سوزانی از دل کشیدند و آرزو که ای کاش به جای قارون بودند، حتی یک روز، و یک ساعت، و یک لحظه! چه زندگی شیرین و جذابی چه عالم نشاطانگیز و لذت بخشی؟

چنانکه قرآن می‌گوید: «کسانی که طالب زندگی دنیا بودند گفتند: ای کاش ما هم مثل آنچه به قارون داده شده است داشتیم!» (قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ).

«به راستی که او بهره عظیمی (از نعمتها) دارد!» (إِنَّهُ لَعَدُوٌّ حَظٌّ عَظِيمٍ). آفرین بر قارون و بر این ثروت سرشارش! چه جاه و جلالی؟

در حقیقت در اینجا کوره عظیم امتحان الهی داغ شد، از یک سو قارون در وسط کوره قرار گرفته، و باید امتحان خیره‌سری خود را بدهد، و از سوی دیگر دنیا پرستان بنی اسرائیل در گرداگرد این کوره قرار گرفته‌اند.

سوره القصص (۲۸): آیه ۸۰ ..... ص: ۴۸۰

(آیه ۸۰) - ولی در مقابل این گروه عظیم گروه اندکی عالم و اندیشمند، پرهیزگار و با ایمان که افق فکشان از این مسائل برتر و بالاتر بود در آنجا حاضر بودند، کسانی که شخصیت را با معیار زر و زور نمی‌سنجیدند، کسانی که این مغزهای پوک را تحقیر می‌کردند آری گروهی از آنها در آنجا بودند.

چنانکه قرآن می‌گوید: «و کسانی که علم و آگاهی به آنها داده شده بود صدا زدند: وای بر شما! (چه می‌گویید؟) ثواب و پاداش الهی برای کسانی که ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام می‌دهند بهتر است» (وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ بَرَكَاتٌ

تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۸۱

ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا).

و سپس افزودند: «اما جز صابران آن را دریافت نمی کنند» (وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۸۱ ..... ص: ۴۸۱

(آیه ۸۱) - قارون با این عمل، طغیان و سرکشی خود را به اوج رسانید، ولی در تواریخ و روایات در اینجا ماجرای دیگری نقل شده است که نشانه نهایت بی شرمی قارون است و آن این که: روزی موسی (ع) به قارون گفت: خداوند به من فرمان داده که زکات مال را بگیرم، قارون سر باز زد، و برای تبرئه خویش به مبارزه با موسی (ع) برخاست و جمعی از ثروتمندان بنی اسرائیل را نیز با خود همراه ساخت.

یک فکر شیطانی به نظرش رسید، گفت: باید به سراغ زن بد کاره‌ای از فواحش بنی اسرائیل بفرستیم تا به سراغ موسی برود و او را متهم کند که با او سر و سرّی داشته! به سراغ آن زن فرستادند او نیز این پیشنهاد را پذیرفت، این از یکسو. از سوی دیگر قارون به سراغ موسی آمد و گفت: خوب است بنی اسرائیل را جمع کنی و دستورات خداوند را بر آنها بخوانی، موسی پذیرفت و آنها را جمع کرد.

گفت: خداوند به من دستور داده که جز او را پرستش نکنید، صله رحم به جا آورید و چنین و چنان کنید، و در مورد مرد زنا کار دستور داده است اگر زنای محصنه باشد، سنگسار شود! در اینجا گفتند: حتی اگر خود تو باشی! گفت: آری! حتی اگر خود من باشم! در اینجا وقاحت را به آخرین درجه رساندند و گفتند: ما می دانیم که تو خود مرتکب این عمل شده‌ای و فوراً به دنبال آن زن بد کاره فرستادند.

موسی (ع) رو به او کرد و گفت: به خدا سوگندت می دهم حقیقت را فاش بگو! زن بد کاره با شنیدن این سخن تکان سختی خورد، لرزید و منقلب شد و گفت: اکنون که چنین می گویی من حقیقت را فاش می گویم، اینها از من دعوت کردند تو را متهم کنم، ولی گواهی می دهم که تو پاکی و رسول خدایی! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۸۲

سپس دو کیسه پولی را که به او داده بودند نشان داد و گفتنیها را گفت.

موسی (ع) به سجده افتاد و گریست، در اینجا بود که فرمان مجازات قارون زشت سیرت توطئه گر صادر شد.

چنانکه قرآن مجید می گوید: «ما او و خانه اش را در زمین فرو بردیم» (فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ).

عجبا! فرعون در امواج نیل فرو می رود، و قارون در اعمال زمین، آبی که مایه حیات است مأمور نابودی فرعونیان می شود، و زمینی که مهد آرامش است گورستان قارون و قارونیان.

مسلم است که در آن خانه، قارون تنها نبود، او و اطرافیانش، او و هم سنگرانس.

«و گروهی نداشت که او را در برابر عذاب الهی یاری کنند، و خود نیز نمی توانست خویشتن را یاری دهد!» (فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ مَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۸۲ ..... ص: ۴۸۲

(آیه ۸۲) - این آیه دگرگونی عجیب تماشاچیان دیروز را که از مشاهده جاه و جلال قارون به سرور آمده بودند منعکس می کند که به راستی عجیب و آموزنده است، می گوید: «و آنها که دیروز آرزو داشتند که به جای او باشند (آنگاه که صحنه فرو رفتن او و ثروتش را به قعر زمین دیدند) می گفتند: وای بر ما! گویی خدا روزی را بر هر کس از بندگانش

بخواهد گسترش می‌دهد و بر هر کس بخواهد تنگ می‌گیرد» و کلید آن تنها در دست اوست (وَ أَصْبِحَ الَّذِينَ تَمَنُّوا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَأَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ).

لذا در مقام شکر این نعمت بر آمدند و گفتند: «اگر خداوند بر ما منت نگذارد بود، ما را هم به قعر زمین فرو می‌برد!» (لَوْ لَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا).

«ای وای! مثل این که کافران هرگز رستگار نمی‌شوند» (وَيَكَاأَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ). الان حقیقت را با چشم خود می‌بینیم، و نتیجه غرور و غفلت و سرانجام کفر و شهوت را.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۸۳

سوره القصص (۲۸): آیه ۸۳ ..... ص: ۴۸۳

(آیه ۸۳) - نتیجه سلطه جویی و فساد در ارض: بعد از ذکر ماجرای تکان دهنده ثروتمند جنایتکار یعنی قارون، در این آیه بیانی آمده است که در حقیقت یک نتیجه گیری کلی از این ماجراست، می‌فرماید: آری «این سرای آخرت را (تنها) برای کسانی قرار می‌دهیم که اراده برتری جویی در زمین و فساد را ندارند» (تَلَحَّكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فُسَادًا).

آنچه سبب محرومیت انسان از مواهب سرای آخرت می‌شود در حقیقت همین دو است «برتری جویی» (استکبار) و «فساد در زمین» که همه گناهان در آن جمع است.

لذا قرآن در پایان آیه می‌فرماید: «و عاقبت نیک برای پرهیز کاران است» (وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ).

«عاقبت» به مفهوم وسیع کلمه، سرانجام نیک، پیروزی در این جهان، بهشت و نعمتهایش در جهان دیگر است.

سوره القصص (۲۸): آیه ۸۴ ..... ص: ۴۸۳

(آیه ۸۴) - بعد از ذکر این واقعیت که سرای آخرت و نعمتهایش از آن سلطه جویان و مستکبران نیست بلکه مخصوص پرهیز کاران متواضع و حق طلب است، در این آیه به بیان یک قانون کلی - که آمیزه‌ای است از «عدالت» و «تفضل» در مورد پاداش و کیفر - پرداخته، می‌گوید: «کسی که کار نیکی انجام دهد برای او پاداشی بهتر از آن است» (مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا). این همان مرحله «تفضل» الهی در باره نیکو کاران است یعنی خداوند همچون مردم تنگ چشم نیست که به هنگام رعایت عدالت، سعی می‌کنند مزد و پاداش درست به اندازه عمل باشد او گاهی چندین برابر از لطف بی‌کرانش پاداش عمل را می‌دهد و حد اقل آن ده برابر است.

سپس به ذکر مجازات بد کاران پرداخته، می‌گوید: «و به کسانی که کارهای بد انجام دهند، مجازات بد کاران جز (به مقدار) اعمالشان نخواهد بود» (وَ مَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

و این مرحله «عدل» پروردگار است، چرا که ذره‌ای بیش از آنچه انجام داده‌اند کیفر نمی‌شوند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۸۴

سوره القصص (۲۸): آیه ۸۵ ..... ص: ۴۸۴

(آیه ۸۵) - شأن نزول: هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله به قصد هجرت از «مکه» به سوی مدینه می آمد به سر زمین «جحفه» که رسید، به یاد موطنش «مکه» افتاد، آثار این شوق که با تأثر و اندوه آمیخته بود در چهره مبارکش نمایان گشت.

در اینجا پیک وحی خدا جبرئیل نازل شد و پرسید آیا به راستی به شهر و زادگاهت اشتیاق داری؟ پیامبر فرمود: آری! جبرئیل عرض کرد: خداوند این پیام را برای تو فرستاده: «إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ» آن کس که این قرآن را بر تو فرض کرده است تو را به سر زمین اصلیت باز می گرداند.» و می دانیم این وعده بزرگ سر انجام تحقق یافت.

بنا بر این آیه فوق یکی از پیشگوئیهای اعجاز آمیز قرآن است که چنین خبری را بطور قطع و بدون هیچ قید و شرط بیان کرده و بعد از مدت کوتاهی تحقق یافت.

تفسیر: وعده بازگشت به حرم امن خدا- در شأن نزول آمد که این آیه طبق مشهور در سر زمین «جحفه» در مسیر پیامبر صلی الله علیه و آله به سوی مدینه نازل شد، او می خواهد به «یثرب» برود و آن را «مدینه الرسول» کند، اما با این حال عشق و دل بستگی او به مکه سخت او را آزار می دهد.

اینجاست که نور وحی به قلب پاکش می تابد و بشارت بازگشت به سر زمین مألوف را به او می دهد، و می گوید: «همان کسی که قرآن را بر تو فرض کرد تو را به جایگاه و زادگاهت باز می گرداند» (إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ). غم مخور همان خدایی که موسی را در طفولیت به مادرش باز گرداند، همان خدایی که او را بعد از یک غیبت ده ساله از مصر به زادگاه اصلیش باز گردانید، همان خدا تو را با قدرت و قوت تمام به مکه باز می گرداند، و چراغ توحید را با دست تو در این سرزمین مقدس بر می افروزد.

سپس می افزاید در برابر خیره سری مخالفان سر سخت «بگو: پروردگار من از همه بهتر می داند چه کسی هدایت را (از سوی او) آورده، و چه کسی در ضلال مبین است» (قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ). راه هدایت روشن است و گمراهی آنها آشکار، آنها بیهوده خود را خسته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۸۵ می کنند، خدا به خوبی می داند و دلهای حق طلب نیز از این واقعیت آگاه است.

سوره القصص (۲۸): آیه ۸۶ ..... ص: ۴۸۵

(آیه ۸۶) - این آیه به یکی دیگر از بزرگترین نعمتهای پروردگار به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پرداخته، و می گوید: «تو هرگز این امید را نداشتی که این کتاب (بزرگ آسمانی) به تو القاء گردد، لکن رحمت پروردگار تو چنین ایجاب کرد» (وَمَا كُنْتَ تَرْجُوا أَنْ يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ).

سپس می افزاید: اکنون به شکرانه این نعمت بزرگ «هرگز از کافران پشتیبانی مکن» (فَلَا تُكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ).

سوره القصص (۲۸): آیه ۸۷ ..... ص: ۴۸۵

(آیه ۸۷) - دو آیه پایان این سوره تأکیدی است بر مسأله توحید با تعبیرها و استدلالات گوناگون، توحیدی که خمیر مایه تمام مسائل دینی است.

در این دو آیه چهار دستور به پیامبر صلی الله علیه و آله داده شده و چهار توصیف از پروردگار به عمل آمده است، و مجموع

بحثهایی را که در آیات این سوره آمده تکمیل می‌کند.

نخست می‌گوید: «نباید (کفار) تو را از آیات خداوند بعد از آن که بر تو نازل شد باز دارند» (وَ لَا يَصُدُّنَكَ عَنْ آيَاتِ اللَّهِ بَعْدَ إِذْ أَنْزَلَتْ إِلَيْكَ).

گرچه نهی متوجه کفار است، اما مفهومش عدم تسلیم پیامبر صلی الله علیه و آله در برابر کار شکنیها و توطئه‌های آنهاست. و به این ترتیب به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد هنگامی که آیات الهی نازل شد باید با قاطعیت روی آن بایستی و به سوی مقصد با قدمهای محکم پیش بروی که خدا همراه تو و پشتیبان تو است. به دنبال این دستور که جنبه نفی داشت، دستور دوم را که جنبه اثبات دارد صادر کرده، و می‌گوید «و به سوی پروردگارت دعوت کن» (وَ اذْعُ إِلَى رَبِّكَ).

خداوندی که مالک تو و صاحب اختیار توست، و مربی و پرورش دهنده تو می‌باشد. سومین دستور بعد از دعوت به سوی الله، نفی هر گونه شرک و بت پرستی است، می‌گوید: «و قطعاً از مشرکان مباش» (وَ لَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ).

که راه توحید آشکار است و نورانی، و رهروان آن بر صراط مستقیمند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۸۶

سوره القصص (۲۸): آیه ۸۸ ..... ص: ۴۸۶

(آیه ۸۸) - بالاخره چهارمین دستور، تأکید مجددی است بر نفی هر گونه شرک، می‌فرماید: «و هیچ معبود دیگری را با خدا مخوان» (وَ لَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ).

این دستورهایی در پی که هر کدام دیگری را تأکید می‌کند، اهمیت مسأله توحید را در برنامه‌های اسلامی روشن می‌سازد. به دنبال این دستورات چهارگانه، توصیفهای چهارگانه‌ای از خدا می‌کند، که آنها نیز تأکید پی در پی در مسأله توحید است. نخست می‌گوید: «هیچ معبودی جز او نیست» (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).

«همه چیز جز ذات پاک او فانی و نابود می‌شود» (كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ).

و هنگامی که دانستیم تنها چیزی که در این عالم باقی می‌ماند ذات پاک خداست روشن می‌شود هر چیز به نحوی با ذات پاک او پیوند و ارتباط داشته باشد از آن نظر فنا و هلاک برای او نیست.

«حکم و حاکمیت (در جهان تکوین و تشریح) مخصوص ذات پاک اوست» (لَهُ الْحُكْمُ).

«و همه به سوی او باز گردانده می‌شوید» (وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ).

توصیفهای سه‌گانه اخیر می‌تواند دلیلی بر اثبات توحید و ترک هر گونه بت پرستی باشد که در توصیف اول آمده است.

«پایان سوره قصص»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۸۷

سوره عنکبوت [۲۹] ..... ص: ۴۸۷

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۶۹ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۴۸۷

بطور کلی می توان گفت بحثهای این سوره در چهار بخش خلاصه می شود:

- ۱- بخش آغاز این سوره که پیرامون مسأله «امتحان» و «وضع منافقان» است و این دو پیوند ناگسستنی با هم دارند.
- ۲- بخش دیگری که در حقیقت برای دلداداری پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان اندک نخستین از طریق بیان گوشه‌هایی از سر نوشت پیامبران بزرگی همچون نوح و ابراهیم و لوط و شعیب است.
- ۳- بخش دیگری از توحید، نشانه‌های خدا در عالم آفرینش، و مبارزه با شرک، سخن می گوید.
- ۴- قسمت دیگری از این سوره بر محور ضعف و ناتوانی معبودهای ساختگی، و عابدان «عنکبوت صفت» آنها و همچنین عظمت قرآن و دلایل حقانیت پیامبر اسلام و لجاجت مخالفان و نیز یک سلسله مسائل تربیتی همچون نماز، نیکی به پدر و مادر، و اعمال صالح دور می زند.

نامگذاری این سوره به «سوره عنکبوت» از آیه ۴۱ آن گرفته شده که بت پرستان را که تکیه بر غیر خدا می کنند تشبیه به عنکبوت می کند که تکیه گاهش، تارهای سست و بی بنیاد است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۸۸

فضیلت تلاوت سوره: از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله چنین آمده است: «هر کس سوره عنکبوت را بخواند به تعداد تمام مؤمنان و منافقان، ده حسنه برای او نوشته می شود».

مخصوصاً درباره تلاوت سوره عنکبوت و روم در ماه رمضان در شب بیست و سوم، فضیلت فوق العاده‌ای وارد شده است تا آنجا که در حدیثی از امام صادق علیه السلام می خوانیم: «هر کس سوره عنکبوت و روم را در ماه رمضان شب بیست و سوم تلاوت کند به خدا سوگند اهل بهشت است، و من هیچ کس را از این مسأله استثنا نمی کنم، و نمی ترسم که خداوند در این سوگند قاطع من گناهی بر من بنویسد، و مسلماً این دو سوره در پیشگاه خدا بسیار ارج دارد».

بدون شک محتوای پر بار این دو سوره و درسهای مهم توحیدی آن، و برنامه‌های سازنده عملی که در این سوره ارائه شده است کافی است که هر انسانی را که اهل اندیشه و الهام و عمل باشد به بهشت جاویدان سوق دهد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۱ ..... ص : ۴۸۸

(آیه ۱) - باز در آغاز این سوره به حروف مقطعه «الف- لام- میم» (الم).
بر خورد می کنیم که تاکنون بارها تفسیر آن را بیان کرده ایم.

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۲ ..... ص : ۴۸۸

(آیه ۲) - آزمایش الهی یک سنت جاویدان: بعد از ذکر حروف مقطعه به یکی از مهمترین مسائل زندگی بشر که مسأله شداید و فشارها و آزمونهای الهی است اشاره کرده، می گوید: «آیا مردم گمان کردند همین اندازه که اظهار ایمان کنند (و شهادت به توحید و رسالت پیامبر دهند) به حال خود واگذارده خواهند شد و آنها امتحان نمی شوند؟! (أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ

يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ).

سورة العنكبوت (۲۹): آیه ۳ ..... ص: ۴۸۸

(آیه ۳) - بعد بلا فاصله به ذکر این حقیقت می پردازد که امتحان یک سنت همیشگی و جاودانی الهی است، امتحان مخصوص شما جمعیت مسلمانان نیست، سنتی است که در تمام امتهای پیشین جاری بوده است، می فرماید: «ما کسانی را که قبل از آنها بودند آزمایش کردیم» (وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۸۹

آنها را نیز در کوره های سخت امتحان افکندیم، آنها نیز همچون شما در فشار دشمنان بی رحم و جاهل و بی خبر و متعصب و لجوج قرار داشتند.

باید هم چنین باشد چرا که در مقام ادعا هر کس می تواند خود را برترین مؤمن، بالاترین مجاهد، و فداکارترین انسان معرفی کند، باید وزن و قیمت و ارزش این ادعاها از طریق آزمون روشن شود.

آری «باید خدا بداند چه کسانی راست می گویند، و چه کسانی دروغگو هستند» (فَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ لِيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ).

بدیهی است خدا همه اینها را می داند، منظور از «علم» در اینجا ظهور آثار و شواهد عملی است، یعنی باید علم خدا درباره مردم عملا- در خارج پیاده شود، و تحقق عینی یابد، و هر کس آنچه را در درون دارد بیرون ریزد، تا ثواب و جزا و کیفر مفهوم داشته باشد.

سورة العنكبوت (۲۹): آیه ۴ ..... ص: ۴۸۹

(آیه ۴) - فرار از حوزه قدرت خدا ممکن نیست! در آیات گذشته سخن از آزمایش عمومی مؤمنان بود، و این آیه تهدید شدیدی برای کفار و گنهکاران است، تا گمان نکنند اگر مؤمنان را تحت فشار قرار دادند و مجازاتهای الهی فوراً دامن آنها را فرو نگرفت خدا از آنها غافل است.

می فرماید: «آیا کسانی که سیئات را انجام می دهند گمان کردند بر ما پیشی خواهند گرفت (و از چنگال کیفر ما رهایی خواهند یافت؟) چه بد قضاوتی کردند!» (أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ).

مهلت الهی آنها را مغرور نکند که این نیز برای آنها آزمونی است و فرصتی برای توبه و بازگشت.

سورة العنكبوت (۲۹): آیه ۵ ..... ص: ۴۸۹

(آیه ۵) - سپس بار دیگر به سراغ برنامه های مؤمنان و اندرز به آنها می رود می گوید: «هر کس امید لقاء پروردگار دارد (باید آنچه در توان دارد از اطاعت فرمان او مضایقه نکند) زیرا زمانی را که خداوند تعیین کرده (سر انجام) فرا می رسد» (مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنْ أَجَلَ اللَّهُ لَاتٍ).

آری! این وعده الهی تخلف ناپذیر است.

و از این گذشته خداوند سخنان شما را می شنود و از اعمال و نیت شما آگاه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۹۰

است که «او شنوا و داناست» (وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ).

لقای پروردگار در قیامت، نه یک ملاقات حسی است که یک لقای روحانی و یک نوع شهود باطنی است، چرا که در آنجا

پرده‌های ضخیم عالم ماده از مقابل چشم جان انسان کنار می‌رود، و حالت شهود به انسان دست می‌دهد.

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۶ ..... ص : ۴۹۰

(آیه ۶) - این آیه در حقیقت تعلیلی است برای آنچه در آیه قبل گذشت، می‌گوید: این که دستور داده شده مؤمنان به «لقاء الله» آنچه در توان دارند فرو گذار نکنند به خاطر این است که «هر کسی جهاد و تلاش و کوششی کند (و تحمل مصائب و مشکلاتی نماید) در حقیقت برای خود جهاد کرده است، چرا که خدا از همه جهانیان بی‌نیاز است» (وَ مَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ).

برنامه آزمون الهی، جهاد با هوای نفس، و مبارزه با دشمنان سر سخت برای حفظ ایمان و پاکی و تقوا، به سود خود انسان است.

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۷ ..... ص : ۴۹۰

(آیه ۷) - این آیه توضیح و تکمیلی است برای آنچه بطور سر بسته در آیه قبل تحت عنوان «جهاد» آمده بود، در اینجا حقیقت جهاد را شکافته و چنین باز گو می‌کند: «کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند گناهان آنها را می‌پوشانیم» (وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ).

بنا بر این نخستین فایده این جهاد بزرگ (ایمان و عمل صالح) تکفیر و پوشاندن گناهان است که عائد خود انسان می‌شود، همان‌گونه که ثواب آن هم از آن خودشان می‌باشد.

چنانکه قرآن در پایان آیه می‌گوید: «و ما بطور قطع آنها را به بهترین اعمالی که انجام دادند پاداش می‌دهیم» (وَلَنُجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ).

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۸ ..... ص : ۴۹۰

اشاره

(آیه ۸)

شأن نزول: ..... ص : ۴۹۰

«بعضی از مردانی که در مکه بودند ایمان و اسلام را پذیرفتند هنگامی که مادران آنها از این مسأله آگاه شدند تصمیم گرفتند که غذا نخورند، آب ننوشند، تا فرزندانشان از اسلام باز گردند! گر چه هیچ کدام از این مادران به گفته خود وفا نکردند و اعتصاب غذا را شکستند، ولی آیه نازل شد و خط مشی روشنی در برخورد با پدر و مادر در زمینه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳،

ص: ۴۹۱

تفسیر: ..... ص : ۴۹۱

برترین توصیه نسبت به پدر و مادر: یکی از مهمترین آزمایشهای الهی مسأله «تضاد» خط ایمان و تقوا، با پیوندهای عاطفی و خویشاوندی است، قرآن در این زمینه تکلیف مسلمانان را به روشنی بیان کرده است.

نخست به عنوان یک قانون کلی - که از ریشه‌های عواطف و حق شناسی سرچشمه می‌گیرد - می‌فرماید: «و ما به انسان توصیه کردیم نسبت به پدر و مادرش نیکی کند» (وَ وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا).

بنا بر این هر کس شایسته نام انسان است باید در برابر پدر و مادر حق شناس باشد، و احترام و تکریم و نیکی به آنها را در تمام عمر فراموش نکند، هر چند با این اعمال هرگز نمی‌تواند دین خود را به آنها ادا کند.

سپس برای این که کسی تصور نکند که پیوند عاطفی با پدر و مادر می‌تواند بر پیوند انسان با خدا و مسأله ایمان حاکم گردد، با یک استثنا صریح مطلب را در این زمینه روشن کرده، می‌فرماید: «و اگر آن دو (پدر و مادر) تلاش و کوشش کنند و به تو اصرار ورزند که برای من شریکی قائل شوی، که به آن علم نداری، از آنها اطاعت مکن» (وَ إِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا).

و در پایان آیه می‌افزاید: «باز گشت همه شما به سوی من است پس من شما را از اعمالی که انجام می‌دادید آگاه می‌سازم» (إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ). و پاداش و کیفر آن را بی‌کم‌وکاست در اختیاران خواهم گذاشت.

این جمله در حقیقت تهدیدی است برای کسانی که راه شرک را می‌پویند، و کسانی که دیگران را به این راه دعوت می‌کنند.

سورة العنكبوت (۲۹): آیه ۹ ..... ص : ۴۹۱

(آیه ۹) - این آیه بار دیگر حقیقتی را که قبلاً در مورد کسانی که ایمان و عمل صالح دارند بیان شد، تکرار و تأکید کرده، می‌فرماید: «کسانی که ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام می‌دهند آنها را در زمره صالحان داخل خواهیم کرد» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ).

اصولاً عمل انسان به انسان رنگ می‌دهد، عمل صالح انسان را از نظر روحی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۹۲ به رنگ خود در می‌آورد و در زمره «صالحان» وارد می‌کند، و عمل سوء در زمره بدان و «ناصالحان».

سورة العنكبوت (۲۹): آیه ۱۰ ..... ص : ۴۹۲

(آیه ۱۰) - در پیروزیها شریکند اما در مشکلات نه! از آنجا که در آیات گذشته بحثهای صریحی از «مؤمنان صالح» و «مشرکان» آمده بود در این آیه به گفتگو پیرامون گروه سوم یعنی «منافقان» می‌پردازد، می‌گوید: «و از مردم کسانی هستند که می‌گویند: به خدا ایمان آورده‌ایم! اما هنگامی که در راه خدا شکنجه و آزار می‌بینند، آزار مردم را همچون عذاب الهی می‌شمارند» و از آن سخت وحشت می‌کنند (وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ). «ولی هنگامی که پیروزی از سوی پروردگارت (برای شما) بیاید، می‌گویند:

ما هم با شما بودیم» و در این پیروزی شریکیم (وَلَيْسَ جَاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ). آیا اینها گمان می کنند خدا از اعماق قلبشان با خبر نیست؟ «آیا خداوند به آنچه در سینه های جهانیان است آگاهتر نیست؟» (أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ).

سورة العنكبوت(۲۹): آية ۱۱ ..... ص : ۴۹۲

(آیه ۱۱) - در این آیه باز برای تأکید بیشتر می افزاید: «بطور قطع خداوند مؤمنان را می شناسد، و نیز بطور یقین خداوند منافقان را نیز می شناسد» (وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ). اگر ساده لوحانی فکر می کنند می توانند با اخفای حقایق از قلمرو علم خدا دور بمانند سخت در اشتباهند. «منافقین» معنی وسیعی دارد و افراد ضعیف الایمانی را که با مختصر فشاری تغییر عقیده می دهند نیز شامل می شود.

سورة العنكبوت(۲۹): آية ۱۲ ..... ص : ۴۹۲

(آیه ۱۲) - این آیه به یک نمونه از منطقهای سست و پوچ مشرکان اشاره کرده، می گوید: «کافران به مؤمنان گفتند: شما بیاید از راه و آیین ما پیروی کنید و (اگر گناهی داشته باشید) ما گناه شما را به دوش می گیریم» (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۹۳ امروز نیز بسیاری از وسوسه گران را می بینیم که هنگام دعوت به یک عمل خلاف می گویند اگر گناهی دارد به گردن ما! در حالی که می دانیم هیچ کس نمی تواند گناه دیگری را به گردن بگیرد، چرا که خداوند عادل است و کسی را به جرم دیگری مجازات نمی کند.

لذا در جمله بعد با صراحت می گوید: «آنها هرگز چیزی از خطاها و گناهان اینها را بر دوش نخواهند گرفت، آنها دروغ می گویند» (وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ).

سورة العنكبوت(۲۹): آية ۱۳ ..... ص : ۴۹۳

(آیه ۱۳) - سپس برای این که تصور نشود این دعوت کنندگان به کفر و شرک و بت پرستی و ظلم، در برابر این عملشان مجازاتی ندارند در این آیه می افزاید، «آنها بارهای سنگین گناهانشان را بر دوش می کشند، و بارهای دیگری را اضافه بر بارهای سنگین خودشان!» (وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ).

این بار گناه اضافی همان بار گناه اضلال و اغوا کردن و تشویق دیگران به گناه است، همان بار سنت بد گذاردن. و در پایان آیه می افزاید: «آنها بطور قطع در روز قیامت از افتراها و دروغهایی که می بستند سؤال می شوند» و باید خود جوابگوی آن باشند (وَلَيَسْئَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ).

سورة العنكبوت(۲۹): آية ۱۴ ..... ص : ۴۹۳

(آیه ۱۴) - اشاره ای به سرگذشت نوح و ابراهیم: از آنجا که بحثهای گذشته سخن از آزمایش عمومی انسانها بود از اینجا به

بعد بخشهایی از آزمایشهای سخت انبیا و اقوام پیشین را منعکس می‌کند.

نخست از اولین پیامبر اولوا العزم یعنی نوح (ع) شروع می‌کند و در عبارتی کوتاه آن بخش از زندگانش را که بیشتر متناسب وضع مسلمانان آن روز بود بازگو می‌کند.

می‌گوید: «و ما نوح را به سوی قومش فرستادیم و او در میان آنها هزار سال - مگر پنجاه سال - درنگ کرد» (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۹۴

شب و روز مشغول تبلیغ و دعوت به سوی توحید بود، یعنی ۹۵۰ سال! به سوی خدا فرا خواند، و از این تلاش پی‌گیر خسته نشد اما با این همه جز گروه اندکی ایمان نیاوردند - حدود هشتاد نفر طبق نقل تواریخ یعنی بطور متوسط هر دوازده سال یک نفر!

بنا بر این شما در راه دعوت به سوی حق و مبارزه با انحرافات خسته نشوید که برنامه شما در مقابل برنامه نوح (ع) سهل و آسان است.

ولی ببینید پایان این قوم ستمگر و لجوج به کجا رسید: «سر انجام طوفان عظیم آنها را فرو گرفت، در حالی که ظالم و ستمگر بودند» (فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَ هُمْ ظَالِمُونَ).

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۹۴

(آیه ۱۵) - در این آیه می‌افزاید: «ما او و سر نشینان کشتی را رهایی بخشیدیم، و آن را آیتی برای جهانیان قرار دادیم» (فَأَنْجَيْنَاهُ وَ أَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَ جَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ).

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۱۶ ..... ص: ۴۹۴

(آیه ۱۶) - سپس به دنبال ماجرای فشرده نوح (ع) و قومش به سراغ داستان ابراهیم (ع) دومین پیامبر بزرگ اولوا العزم می‌رود و می‌فرماید: «ما ابراهیم را (نیز فرستادیم) هنگامی که به قومش گفت: خدای یگانه را پرستش کنید و از او بپرهیزید که این برای شما بهتر است اگر بدانید» (وَ إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ اتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ). چرا که دنیایان را از آلودگیهای شرک و گناه و بد بختی نجات می‌دهد، و آخرت شما نیز سعادت جاویدان است.

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۹۴

(آیه ۱۷) - سپس ابراهیم (ع) به دلایل بطلان بت پرستی می‌پردازد و با چند تعبیر مختلف که هر کدام متضمن دلیلی است، آیین آنها را شدیداً محکوم می‌کند.

نخست می‌گوید: «شما غیر از خدا فقط بت‌هایی (از سنگ و چوب) را می‌پرستید» (إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا). مجسمه‌هایی بی‌اراده، بی‌عقل و شعور و فاقد همه چیز که چگونگی منظره آنها خود دلیل گویایی بر بطلان عقیده بت پرستی است.

بعد از این فراتر می‌رود و می‌گوید: نه تنها وضع این بتها نشان می‌دهد که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۹۵

معبود نیستند، بلکه شما نیز می‌دانید که «دروغی به هم می‌بافید» و نام معبود را بر این بتها می‌گذارید (وَ تَخْلُقُونَ إِفْكَاءً).

سپس به دلیل سومی می‌پردازد که پرستش شما نسبت به این بتها یا به خاطر منافع مادی است و یا سر نوشتتان در جهان دیگر، و هر کدام باشد باطل است، چرا که «آنهايي را که غير از خدا پرستش می‌کنید، مالک هیچ رزقی برای شما نیستند» (إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا).

شما خود قبول دارید که بتها خالق نیستند، بلکه خالق، خداست بنا بر این روزی دهنده نیز اوست «پس روزی را تنها نزد خدا بطلبید» (فَاتَّبِعُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ).

و چون روزی دهنده اوست «او را پرستش کنید و شکر او را به جا آورید» (وَ اعْبُدُوهُ وَ اشْكُرُوا لَهُ).
و اگر زندگی سرای دیگر را می‌طلبید بدانید «که بسوی او بازگشت داده می‌شوید» و نه به سوی بتها! (إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ).
بتها نه در اینجا منشأ اثری هستند و نه آنجا.

سورة العنكبوت (۲۹): آية ۱۸ ..... ص : ۴۹۵

(آیه ۱۸) - سپس ابراهیم (ع) به عنوان تهدید، و همچنین بی‌اعتنایی نسبت به آنها، می‌گوید: «اگر شما (مرا) تکذیب کنید (جای تعجب نیست) امتهایی پیش از شما نیز (پیامبرانشان را) تکذیب کردند» و به سر نوشت دردناکی گرفتار شدند (وَ إِنْ تُكذَّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ).

«وظیفه رسول و فرستاده خدا جز ابلاغ آشکار نیست» خواه پذیرا شوند یا نشوند (وَ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبُلَاغُ الْمُبِينُ).
منظور از امتهای پیشین، قوم نوح و اقوامی بودند که بعد از آنها روی کار آمدند.

سورة العنكبوت (۲۹): آية ۱۹ ..... ص : ۴۹۵

(آیه ۱۹) - در اینجا قرآن داستان ابراهیم را موقتاً رها کرده و بحثی را که ابراهیم در زمینه توحید و بیان رسالت خویش داشت به وسیله ذکر دلیل بر معاد تکمیل می‌کند.

می‌گوید: «آیا این منکران معاد، ندیدند چگونه خداوند آفرینش را آغاز می‌کند سپس آن را باز می‌گرداند؟» (أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۹۶

در پایان آیه به عنوان تأکید می‌افزاید: «این کار برای خدا سهل و آسان است» (إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ).
چرا که تجدید حیات در برابر ایجاد روز نخست مسأله ساده‌تری محسوب می‌شود، گر چه ساده و مشکل در برابر کسی که قدرتش بی‌انتهاست مفهومی ندارد.

سورة العنكبوت (۲۹): آية ۲۰ ..... ص : ۴۹۶

(آیه ۲۰) - قرآن همچنان بحث معاد را تعقیب می‌کند و در این آیه مردم را به «سیر آفاقی» در مسأله معاد دعوت می‌کند در حالی که آیه قبل، بیشتر جنبه «سیر انفسی» داشت.

می‌فرماید: «بگو: در زمین بگردید و بنگرید خداوند چگونه آفرینش را آغاز کرده است؟ سپس خداوند (به همین گونه) جهان آخرت را ایجاد می‌کند» (قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ).

چرا که او با خلقت نخستین، قدرتش را بر همگان ثابت کرده است، آری «خداوند بر هر چیز تواناست» (إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ

قَدِيرٌ).

هم این آیه و هم آیه قبل از آن، امکان معاد را از طریق وسعت قدرت خداوند اثبات می‌کند.

سورة العنكبوت(۲۹): آية ۲۱ ..... ص : ۴۹۶

(آیه ۲۱) - سپس به ذکر یکی از مسائل مربوط به معاد می‌پردازد، و آن مسأله رحمت و عذاب است می‌گوید: «او در قیامت هر کس را بخواهد (و مستحق بداند) مجازات می‌کند، و هر کس را بخواهد (و لایق ببیند) مورد رحمت قرار می‌دهد، و به سوی او بازگشت می‌کنید» (يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ).
با این که رحمت الهی بر غضبش پیشی گرفته اما در اینجا نخست سخن از عذاب می‌گوید بعد رحمت، چرا که در مقام تهدید است.

سورة العنكبوت(۲۹): آية ۲۲ ..... ص : ۴۹۶

(آیه ۲۲) - در تکمیل این بحث که عذاب و رحمت به دست خداست، و باز گشت همه به سوی اوست، می‌افزاید: اگر تصور کنید می‌توانید از قلمرو حکومت خداوند بیرون روید و چنگال مجازات گریبان شما را نگیرد، سخت در اشتباهید چرا که «شما نمی‌توانید بر اراده خداوند چیره شوید و از دست قدرت او در زمین یا آسمان فرار کنید» (وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۹۷
و اگر تصور کنید سر پرست و یاوری از شما دفاع می‌کند، آن هم اشتباه محض است زیرا «برای شما جز خدا، ولی و یاوری نیست» (وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ).
و به این ترتیب قرآن تمام درهای فرار از چنگال مجازات الهی را به روی این مجرمان می‌بندد.

سورة العنكبوت(۲۹): آية ۲۳ ..... ص : ۴۹۷

(آیه ۲۳) - لذا در این آیه بطور قاطع می‌فرماید: «و کسانی که به آیات خدا و لقای او کافر شدند از رحمت من مأیوسند» (وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي).
سپس برای تأکید می‌افزاید: «و برای آنها عذاب دردناکی است» (وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).
این «عذاب الیم» لازمه مأیوس شدن از رحمت خداست.

سورة العنكبوت(۲۹): آية ۲۴ ..... ص : ۴۹۷

(آیه ۲۴) - طرز پاسخ مستکبران به ابراهیم (ع) حال نوبت آن است که ببینیم این قوم گمراه در برابر دلائل سه گانه ابراهیم (ع) در زمینه توحید و نبوت و معاد چه گفتند؟ آنها قطعاً پاسخ منطقی نداشتند و لذا مانند همه زورمندان قلدر بی‌منطق تکیه بر قدرت شیطانیشان کردند، و فرمان قتل او را صادر نمودند.
چنانکه قرآن می‌گوید: «اما جواب قوم او [ابراهیم] جز این نبود که گفتند: او را بکشید یا بسوزانید!» (فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا

أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ.

سر انجام پیشنهاد اول پذیرفته شد چون معتقد بودند بدترین نوع اعدام همان سوزاندن به آتش است.

در اینجا سخنی در مورد چگونگی آتش سوزی ابراهیم به میان نیامده است، همین اندازه در دنباله آیه می‌خوانیم: «ولی خداوند او را از آتش رهایی بخشید» (فَأَنْجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ).

شرح ماجرای آتش سوزی در سوره انبیا آیه ۶۸-۷۰ آمده است.

در پایان می‌افزاید: «در این ماجرا نشانه‌هایی است برای کسانی که ایمان می‌آورند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۹۸

سورة العنكبوت (۲۹): آية ۲۵..... ص: ۴۹۸

(آیه ۲۵)- به هر حال ابراهیم (ع) از آن آتش عظیم به صورت خارق العاده‌ای به لطف پروردگار رهایی یافت، ولی نه تنها دست از بیان هدفهای خود برداشت بلکه شتاب و سرعت و حرارت بیشتری به آن داد.

ابراهیم گفت: شما غیر از خدا بت‌هایی برای خود انتخاب کرده‌ای که مایه دوستی و محبت میان شما در زندگی دنیا باشد سپس روز قیامت از یکدیگر بیزاری می‌جوید و یکدیگر را لعن می‌کنید و جایگاه شما آتش است و هیچ یار و یاور برای شما نخواهد بود» (وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَبِعَظْمِنَ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ).

پرستش برای هر قوم و قبیله‌ای به اصطلاح رمز وحدت بود و نیز پیوندی میان آنها و نیاکانشان ایجاد می‌کرد. از این گذشته سران کفار پیروان خود را دعوت به پرستش بت‌ها می‌کردند و این حلقه اتصالی بین «سران» و «پیروان» بود.

ولی در قیامت همه این پیوندهای پوچ و پوسیده و پوشالی از هم گسسته می‌شود و هر یک گناه را به گردن دیگری می‌اندازد.

سورة العنكبوت (۲۹): آية ۲۶..... ص: ۴۹۸

(آیه ۲۶)- در این آیه اشاره به ایمان لوط و هجرت ابراهیم می‌کند، می‌گوید:

«و لوط به او [ابراهیم] ایمان آورد» (فَأَمَّنَ لَهُ لُوطٌ).

«لوط» خود از پیامبران بزرگ خدا بود- می‌گویند: پسر خواهر ابراهیم بود- و از آنجا که پیروی یک فرد بزرگ به منزله پیروی یک امت و ملت است، خداوند در اینجا مخصوصاً از ایمان لوط آن شخصیت والای معاصر ابراهیم سخن می‌گوید: تا روشن شود اگر دیگران ایمان نیاوردند مهم نبود.

سپس می‌افزاید: «و (ابراهیم) گفت: من بسوی پروردگارم هجرت می‌کنم که او صاحب قدرت و حکیم است» (وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

ابراهیم (ع) از سر زمین بابل- به اتفاق لوط و همسرش ساره- به سوی سر زمین شام، مهد انبیا و توحید، حرکت کرد، تا بتواند در آنجا دعوت توحید را وسعت بخشد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۴۹۹

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۲۷ ..... ص: ۴۹۹

(آیه ۲۷) - در این آیه سخن از مواهب چهار گانه‌ای است که خداوند بعد از این هجرت بزرگ به ابراهیم داد. نخست فرزندان لایق و شایسته بود، فرزندان که بتوانند چراغ ایمان و نبوت را در دودمان او روشن نگهدارند، می‌گوید: «و (در اواخر عمر) اسحاق و یعقوب را به او بخشیدیم» (وَ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ). دیگر این که: «نبوت و کتاب آسمانی را در دودمانش قرار دادیم» (وَ جَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَ الْكِتَابَ). سوم این که: «و پاداش او را در دنیا دادیم» (وَ آتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا). این پاداش ممکن است اشاره به امور مختلفی باشد: مانند نام نیک و لسان صدق در میان همه امتها، چرا که همه به ابراهیم (ع) به عنوان یک پیامبر عظیم الشأن احترام می‌گذارند، به وجود او افتخار می‌کنند و شیخ الانبیاش می‌نامند. آبادی سر زمین مکه به دعای او یکی دیگر از این پاداشها است. چهارم این که: «او در آخرت از صالحان است» (وَ إِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لِمِنَ الصَّالِحِينَ). و این یک مجموعه کامل از افتخارات را تشکیل می‌دهد.

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۲۸ ..... ص: ۴۹۹

(آیه ۲۸) - آلوده دامنان خیره سر! بعد از بیان گوشه‌ای از ماجرای ابراهیم (ع) به سراغ ذکر بخشی از سرگذشت پیامبر هم عصرش لوط (ع) پرداخته، می‌فرماید: «و لوط را فرستادیم (به خاطر بیاور) هنگامی که به قومش گفت: شما عمل بسیار زشتی انجام می‌دهید که هیچ یک از مردم جهان پیش از شما آن را انجام نداده است» (وَ لُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ). «الفاحشه» در اینجا کنایه از «همجنس گرایی» است.

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۲۹ ..... ص: ۴۹۹

(آیه ۲۹) - «لوط» (ع) این پیامبر بزرگ سپس مقصد خود را فاش تر بیان ساخت و گفت: «آیا شما به سراغ مردان می‌روید؟! (أَأِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ). «و آیا راه (تداوم نسل انسان) را قطع می‌کنید؟! (وَ تَقَطُّعُونَ السَّبِيلَ). «و در مجلسان اعمال ناپسند انجام می‌دهید» (وَ تَأْتُونَ فِي نَادِيكُمْ الْمُنْكَرَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۰۰ اکنون بینیم پاسخ این قوم گمراه و ننگین در برابر سخنان منطقی حضرت لوط (ع) چه بود. قرآن می‌گوید: «اما پاسخ قومش جز این نبود که گفتند: اگر راست می‌گویی عذاب الهی را برای ما بیاور» (فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ مِنَ الصَّادِقِينَ).

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۳۰ ..... ص: ۵۰۰

(آیه ۳۰) - در اینجا بود که لوط (ع) دستش از همه جا کوتاه شد، رو به درگاه خدا آورد و با قلبی آکنده از غم و اندوه

«عرض کرد: پروردگارا! مرا در برابر این قوم تبهکار یاری فرما» (قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ). قومی که روی زمین را به فساد و تباهی کشیده‌اند، اخلاق و تقوا را بر باد داده‌اند، عفت پاکدامنی را پشت سر انداخته‌اند، شرک و بت پرستی را با فساد اخلاق و ظلم و ستم آمیخته‌اند و نسل انسان را به فنا و نیستی تهدید کرده‌اند.

سورة العنكبوت (۲۹): آية ۳۱ ..... ص : ۵۰۰

(آیه ۳۱) - و این هم سر نوشت آلودگان! سر انجام دعای لوط مستجاب شد، فرشتگانی که مأمور عذاب بودند قبل از آن که به سر زمین لوط (ع) برای انجام مأموریت خود بیایند به سر زمینی که ابراهیم (ع) در آن بود برای ادای رسالتی دیگر، یعنی بشارت ابراهیم (ع) به تولد فرزندان رفتند.

آیه می گوید: «و هنگامی که فرستادگان ما (از فرشتگان) بشارت (تولد فرزند) برای ابراهیم آوردند، گفتند: ما اهل این شهر و آبادی را [و به شهرهای قوم لوط اشاره کردند] هلاک خواهیم کرد، چرا که اهل آن ستمگرند» (وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ).

سورة العنكبوت (۲۹): آية ۳۲ ..... ص : ۵۰۰

(آیه ۳۲) - هنگامی که ابراهیم این سخن را شنید نگران لوط پیامبر بزرگ خدا شد و «گفت: در این آبادی لوط است!» (قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا).

سرنوشت او چه خواهد شد؟! اما فوراً در پاسخ او «گفتند: (نگران مباش) ما به کسانی که در آن هستند آگاه‌تریم» (قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا). ما هرگز تر و خشک را با هم نمی‌سوزانیم و برنامه ما کاملاً دقیق و حساب شده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۰۱

و افزودند: «او و خانواده‌اش را نجات می‌دهیم جز همسرش که در میان قوم (گنهکار) باقی خواهد ماند!» (لَنَنْجِيَنَّهٗ وَ أَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ).

سورة العنكبوت (۲۹): آية ۳۳ ..... ص : ۵۰۱

(آیه ۳۳) - گفتگوی فرشتگان با ابراهیم در اینجا پایان گرفت و آنها روانه دیار لوط (ع) شدند.

قرآن می گوید: «هنگامی که فرستادگان ما نزد لوط آمدند از دیدن آنها بد حال و دلتنگ شد» (وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَ ضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا).

آنها به صورت جوانانی خوش قیافه بودند، و آمدن چنین میهمانانی در چنان محیط آلوده‌ای، ممکن بود برای لوط موجب درد سر و احتمالاً آبرو ریزی نزد میهمانان شود.

ولی میهمانان که ناراحتی او را درک کردند به زودی خود را معرفی نموده و او را از نگرانی بیرون آوردند: «گفتند: نترس، و غمگین مباش (کاری از این بی‌شرمان ساخته نیست و به زودی همگی نابود خواهند شد) ما تو و خانواده‌ات را نجات خواهیم داد، جز همسرت که در میان قوم باقی می‌ماند» و هلاک می‌شود (وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجُوكَ وَ أَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ).

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۳۴ ..... ص: ۵۰۱

(آیه ۳۴) - بعد برای این که سر نوشت این گروه آلوده به ننگ را در برنامه مأموریت خود روشتر سازند افزودند: «ما بر اهل این شهر و آبادی عذابی از آسمان به خاطر فسق و گناهشان فرو خواهیم ریخت!» (إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ).

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۳۵ ..... ص: ۵۰۱

(آیه ۳۵) - در اینجا چگونگی عذاب دردناک آنها توضیح داده نشده، همین اندازه می‌فرماید: «ما از آن آبادیها (از ویرانه‌های در هم ریخته و شهرهای بلا- دیده و نابود شده) آنها درس عبرت و نشانه روشنی برای کسانی که اندیشه می‌کنند باقی گذارديم» (وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ).

ولی در آیه ۸۴ سوره اعراف و همچنین آیه ۸۲ سوره هود آمده است که نخست زلزله شدیدی شهرهای آنها را بکلی زیر و رو کرد و سپس بارانی از سنگهای آسمانی بر آنها فرو ریخت.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۰۲

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۳۶ ..... ص: ۵۰۲

(آیه ۳۶) - هر گروه ستمگر به نوعی مجازات شدند: بعد از داستان لوط و قومش نوبت به اقوام دیگری همچون «قوم شعیب» و «عاد» و «ثمود» و «فرعون» می‌رسد.

نخست می‌گوید: «ما به سوی مدین برادرشان شعیب را فرستادیم» (وَ إِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا).

تعبیر به برادر، اشاره به نهایت محبت این پیامبران نسبت به امتهایشان و عدم سلطه‌جویی آنها است.

«مدین» شهری است در جنوب غربی «اردن» که امروز به نام «معان» خوانده می‌شود، در شرق «خلیج عقبه» قرار گرفته، و حضرت شعیب و قومش در آنجا می‌زیستند.

«شعیب» مانند سایر پیامبران بزرگ خدا دعوت خود را از اعتقاد به مبدأ و معاد که پایه و اساس هر دین و آیین است آغاز کرد، «گفت: ای قوم من! خدا را پرستید و به روز قیامت امیدوار باشید» (فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ ارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ).

اعتقاد به این دو اصل مسلماً در تربیت و اصلاح انسان تأثیر فوق العاده‌ای خواهد داشت.

دستور سوم «شعیب» یک دستور جامع عملی بود که تمام برنامه‌های اجتماعی را در بر می‌گیرد گفت: «سعی در فساد در زمین مکنید» (وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ).

«فساد» مفهوم وسیعی دارد که هر گونه نابسامانی و ویرانگری و انحراف و ظلم را در بر می‌گیرد و نقطه مقابل آن صلاح و اصلاح است.

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۳۷ ..... ص: ۵۰۲

(آیه ۳۷) - اما آن گروه به جای این که اندرزهای این مصلح بزرگ را به گوش جان بشنوند در مقام مخالفت بر آمده «او را

تکذیب کردند» (فَكَذَّبُوهُ).

«و به این سبب زلزله آنها را فرا گرفت!» (فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ).

«و بامدادان در خانه‌های خود به رو افتاده و مرده بودند!» (فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَائِعِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۰۳

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۳۸ ..... ص: ۵۰۳

(آیه ۳۸) - این آیه سخن از قوم «عاد» و «ثمود» می‌گوید، بی‌آنکه از پیامبر آنها (هود و صالح)، و گفتگوهایشان با این دو قوم سرکش سخنی به میان آورد، چرا که اقوامی بودند شناخته شده و داستان پیامبرشان در آیات دیگر قرآن کرار آمده است. می‌فرماید: «ما طایفه عاد و ثمود» را هلاک کردیم (وَ عَاداً وَ ثَمُودَ).

سپس می‌افزاید: «و مساکن (ویران شده) آنان برای شما آشکار است» و ویرانه‌های شهرهایشان در سر زمین حجر و یمن بر سر راهتان (وَ قَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ).

سپس به علت اصلی بد بختی آنها اشاره کرده، می‌گوید: «شیطان اعمالشان را برای آنها آراسته بود، از این رو آنان را از راه (خدا) باز داشت» (وَ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ).

«در حالی که بینا بودند» (وَ كَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ).

فطرت آنها بر توحید و تقوا بود، و پیامبران الهی نیز بقدر کافی راه را به آنها نشان داده بودند.

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۳۹ ..... ص: ۵۰۳

(آیه ۳۹) - این آیه از سه نفر از گردنکشان که هر کدام نمونه بارزی از یک قدرت شیطانی بودند نام برده، می‌گوید: «و قارون و فرعون و هامان را نیز» هلاک کردیم (وَ قَارُونَ وَ فِرْعَوْنَ وَ هَامَانَ).

قارون مظهر ثروت توأم با غرور و خود خواهی و غفلت، فرعون مظهر قدرت استکباری توأم با شیطنت، و هامان الگویی برای معاونت از ظالمان مستکبر بود.

سپس می‌افزاید: «موسی با دلائل روشن به سراغ این سه آمد» و حجت را بر آنها تمام کرد (وَ لَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ).

«اما آنها راه استکبار و غرور و سرکشی را در زمین پیش گرفتند» (فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ).

ولی «آنها (با این همه) نتوانستند بر خدا پیشی گیرند» و از چنگال قدرت او فرار کنند (وَ مَا كَانُوا سَابِقِينَ). برگزیده تفسیر

نمونه، ج ۳، ص: ۵۰۴

زیرا آنها نتوانستند از قلمرو قدرت خدا با امکاناتی که در اختیار داشتند بگریزند، و از عذاب الهی رهایی یابند، بلکه در همان لحظه‌ای که خداوند اراده کرد آنها را با ذلت و زبونی به دیار عدم فرستاد.

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۴۰ ..... ص: ۵۰۴

(آیه ۴۰) - در این آیه می‌فرماید: «پس ما هر یک از آنها را به گناهِش گرفتیم» (فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ).

«بر بعضی از آنها توفانی شدید و کوبنده توأم با سنگریزه فرستادیم» (فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا). منظور از این گروه، قوم

عاد است.

«و بعضی دیگر را صیحه آسمانی فرو گرفت» (وَ مِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ).

و این عذابی بود که بر قوم ثمود، و بعضی اقوام دیگر نازل گردید.

«و بعضی دیگر از آنها را در زمین فرو بردیم» (وَ مِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ).

این مجازاتی بود که در مورد قارون تحقق یافت و بالاخره «بعضی دیگر را غرق کردیم» (وَ مِنْهُمْ مَنْ أَعْرَقْنَا).

این اشاره به فرعون و هامان و اتباع آنهاست.

در پایان آیه برای تأکید این واقعیت که اینها همه گرفتار عکس العمل کارهای خویش شدند و محصولی را درو می کردند که

بذر آن را خودشان پاشیده بودند، می فرماید: «خداوند هرگز به آنها ظلم و ستم نکرد، آنها بودند که بر خویشان ستم

می کردند» (وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَ لَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ).

آری! مجازاتهای این جهان و جهان دیگر باز تاب و تجسمی است از اعمال انسانها، در آنجا که تمام راههای اصلاح و باز

گشت را به روی خود ببندند.

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۴۱ ..... ص: ۵۰۴

(آیه ۴۱) - تکیه گاههای سست همچون لانه عنکبوت! در آیات گذشته سر نوشت دردناک و غم انگیز مشرکان مفسد و

مستکبران لجوج و ظالمان بیدادگر و خود خواه بیان شد، به همین تناسب در اینجا مثال جالب و گویایی برای کسانی که غیر

خدا را معبود و ولی خود قرار می دهند بیان کرده، می فرماید: «مثل کسانی که غیر از خدا را اولیای خود بر گزیدند، مثل

عنکبوت است که خانه ای برای خود انتخاب کرده، در حالی که سست ترین خانه ها، خانه عنکبوت است، اگر برگزیده تفسیر

نمونه، ج ۳، ص: ۵۰۵

می دانستند!» (مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ).

ولی آنها که بر ایمان و توکل بر خدا تکیه می کنند تکیه بر سدّ پولادین دارند.

ذکر این نکته نیز در اینجا ضروری است: خانه عنکبوت و تارهای او با این که ضرب المثل در سستی می باشد خود از عجایب

آفرینش است که دقت در آن انسان را به عظمت آفریدگار آشنا تر می کند.

اگر به خانه های سالم عنکبوت دقت کنیم منظره جالبی همچون یک خورشید با شعاعهایش بر روی پایه های خصوصی از

تارها مشاهده می کنیم البته این خانه برای عنکبوت خانه مناسب و ایده آلی است ولی در مجموع سست تر از آن تصور

نمی شود، و این چنین است معبودهایی که غیر از خدا می پرستند.

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۴۲ ..... ص: ۵۰۵

(آیه ۴۲) - در این آیه هشدار تهدید آمیزی به این مشرکان غافل و بی خبر می دهد، می گوید: «خداوند آنچه را آنها غیر از او

می خوانند می داند» (إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ).

شرك آشکار آنها، و شرك مخفی و پنهانشان، هیچ یک بر خدا پوشیده نیست.

«او اوست قادر شکست‌ناپذیر و حکیم علی‌الاطلاق» (وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

اگر مهلت به آنها می‌دهد، نه به خاطر آن است که نمی‌داند یا قدرتش محدود است، بلکه حکمت او ایجاب می‌کند که فرصت کافی دهد تا بر همه اتمام حجت شود، و آنها که شایسته هدایتند، هدایت گردند.

سورة العنكبوت (۲۹): آیه ۴۳ ..... ص : ۵۰۵

(آیه ۴۳) - این آیه گویا اشاره به ایرادی است که دشمنان پیامبر صلی الله علیه و آله در برابر این مثالها به او می‌کردند و می‌گفتند: چگونه ممکن است خدایی که آفریننده زمین و آسمان است به عنکبوت و مگس و حشرات و مانند اینها مثال بزند. قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: «و اینها مثالهایی است که ما برای مردم می‌زنیم و جز عالمان آن را درک نمی‌کنند» (و تِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ).

سورة العنكبوت (۲۹): آیه ۴۴ ..... ص : ۵۰۵

(آیه ۴۴) - در این آیه اضافه می‌کند: «خداوند آسمانها و زمین را به حق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۰۶ آفریده و در این نشانه عظیمی است برای افراد با ایمان» (خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ). باطل و بیهوده در کار او راه ندارد، اگر مثال به عنکبوت و خانه سست و بی‌بنیادش می‌زند، روی حساب است، و اگر موجود کوچکی را برای تمثیل برگزیده برای بیان حق است، و گر نه او آفریننده بزرگترین کهکشانش و منظومه‌های آسمانی است.

سورة العنكبوت (۲۹): آیه ۴۵ ..... ص : ۵۰۶

(آیه ۴۵) - نماز باز دارنده از زشتیها و بدیها: بعد از پایان بخشهای مختلفی از سر گذشت اقوام پیشین و پیامبران بزرگ و بر خورد نا مطلوب آنها با این رهبران الهی، و پایان غم‌انگیز زندگی آنها، روی سخن را - برای دلداری و تسلی خاطر و تقویت روحیه و ارائه خط مشی کلی و جامع - به پیامبر کرده دو دستور به او می‌دهد.

نخست می‌گوید: «آنچه را از کتاب آسمانی (قرآن) به تو وحی شده تلاوت کن» (اثُلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ). بخوان و در زندگیت به کار بند.

بعد از بیان این دستور که در حقیقت جنبه آموزش دارد، به دستور دوم می‌پردازد که شاخه اصلی پرورش است، می‌گوید: «و نماز را بر پا دار» (وَأَقِمِ الصَّلَاةَ).

سپس به فلسفه بزرگ نماز پرداخته، می‌گوید: «زیرا نماز (انسان را) از زشتیها و منکرات باز می‌دارد» (إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ).

طبیعت نماز از آنجا که انسان را به یاد نیرومندترین عامل باز دارنده یعنی اعتقاد به مبدأ و معاد می‌اندازد دارای اثر باز دارندگی از فحشاء و منکر است.

البته نهی از فحشا و منکر سلسله مراتب و درجات زیادی دارد و هر نمازی به نسبت رعایت شرایط دارای بعضی از این درجات است.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «کسی که دوست دارد ببیند آیا نمازش مقبول درگاه الهی شده یا نه؟ باید ببیند آیا این

نماز، او را از زشتیها و منکرات باز داشته یا نه؟ به همان مقدار که بازداشته نمازش قبول است!» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۰۷

در دنباله آیه اضافه می‌فرماید: «ذکر خدا از آن هم برتر و بالاتر است» (وَ لَذِكْرِ اللَّهِ أَكْبَرُ).

ظاهر جمله فوق این است که بیان فلسفه مهمتری برای نماز می‌باشد، یعنی یکی دیگر از آثار و برکات مهم نماز که حتی از نهی از فحشا و منکر نیز مهمتر است آن است که انسان را به یاد خدا می‌اندازد که ریشه و مایه اصلی هر خیر و سعادت است، و حتی عامل اصلی نهی از فحشا و منکر نیز همین «ذکر الله» می‌باشد، در واقع برتری آن به خاطر آن است که علت و ریشه محسوب می‌شود.

و از آنجا که نیت انسانها و میزان حضور قلب آنها در نماز و سایر عبادات بسیار متفاوت است در پایان آیه می‌فرماید: «و خدا می‌داند چه کارهایی را انجام می‌دهید» (وَ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ).

چه اعمالی را که در پنهان انجام می‌دهید یا آشکار، چه نیاتی را که در دل دارید، و چه سخنانی که بر زبان جاری می‌کنید.

آغاز جزء ۲۱ قرآن مجید ..... ص: ۵۰۷

ادامه سوره عنکبوت ..... ص: ۵۰۷

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۴۶ ..... ص: ۵۰۷

(آیه ۴۶) - برای بحث بهترین روش را برگزینید: در آیات گذشته بیشتر سخن از نحوه برخورد با «بت پرستان» لجوج و جاهل بود که به مقتضای حال با منطقی تند، با آنها سخن می‌گفت، و در اینجا سخن از مجادله با «اهل کتاب» است که باید به صورت ملایمتر باشد.

نخست می‌فرماید: «با اهل کتاب جز به روشی که از همه بهتر است مجادله نکنید» (وَ لَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ).

منظور در اینجا بحث و گفتگوهای منطقی است، یعنی الفاظ شما مؤذبانانه، لحن سخن دوستانه، محتوای آن مستدل، آهنگ صدا خالی از فریاد و جنجال و هر گونه خشونت و هتک احترام، همه باید در همین شیوه و روش انجام گیرد.

البته همین اصل کلی در بحث و مجادله اسلامی در مواردی ممکن است حمل بر ضعف و زبونی شود، و یا طرف مقابل آنچنان مست و مغرور باشد که این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۰۸

طرز برخورد انسانی، بر جرأت و جسارتش بیفزاید لذا در دنباله آیه به صورت یک استثنا می‌فرماید: «مگر کسانی از آنها که مرتکب ظلم و ستم شدند» (إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ).

همانها که بر خود و دیگران ظلم کردند و بسیاری از آیات الهی را کتمان نمودند تا مردم به اوصاف پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله آشنا نشوند.

و در آخر آیه یکی از مصداقهای روشن «مجادله به احسن» را که می‌تواند الگوی زنده‌ای برای این بحث باشد به میان آورده، می‌فرماید: «بگوئید ما به تمام آنچه از سوی خدا بر ما و شما نازل شده ایمان داریم، معبود ما و شما یکی است، و در برابر او تسلیم هستیم» (وَ قُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَ أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَ إِلَهُنَا وَ إِلَهُكُمْ وَاحِدٌ وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ).

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۴۷ ..... ص: ۵۰۸

(آیه ۴۷) - این آیه به عنوان تأکید بر اصول چهارگانه‌ای که در آیه قبل آمد، می‌فرماید: «و این گونه کتاب [قرآن] را بر تو نازل کردیم» (وَ كَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ).

آری! این قرآن بر اساس وحدت معبود، وحدت دعوت همه پیامبران راستین تسلیم بی‌قید و شرط در برابر فرمان حق، و مجادله با بهترین شیوه‌ها نازل شده.

سپس می‌افزاید: «کسانی که کتاب (آسمانی) به آنها داده‌ایم (و به راستی به آن پایبند و معتقدند) به این کتاب ایمان می‌آورند» (فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ).

چرا که هم نشانه‌های آن را در کتب خود یافته‌اند، و هم محتوایش را از نظر اصول کلی هماهنگ با محتوای کتب خود می‌بینند.

بعد می‌افزاید: «و گروهی از اینها (از اهل مکه و مشرکان عرب) نیز به آن ایمان می‌آورند» (وَ مِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ).

و در پایان در مورد کافران هر دو گروه می‌گوید: «آیات ما را جز کافران انکار نمی‌کنند» (وَ مَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ).

آنها به خاطر لجاجت و تعصب و تقلید کورکورانه از نیاکان، و یا برای حفظ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۰۹ منافع نامشروع زود گذر به انکار بر می‌خیزند.

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۴۸ ..... ص: ۵۰۹

(آیه ۴۸) - سپس به یکی دیگر از نشانه‌های روشن حقانیت دعوت پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله که تأکیدی است بر محتوای آیه گذشته اشاره کرده، می‌گوید: «تو هرگز پیش از این کتابی را نمی‌خواندی، و با دست خود چیزی نمی‌نوشتی مبادا دشمنانی که در صدد (تکذیب و) ابطال سخنان تو هستند شک و تردید کنند» و بگویند آنچه را او آورده نتیجه مطالعه کتب پیشین و نسخه برداری از آنهاست (وَ مَا كُنْتُمْ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَ لَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَأَرْتَابَ الْمُضِلُّونَ).
تو هرگز به مکتب نرفتی و خط نوشتی، اما با اشاره وحی الهی، مسأله آموز صد مدرس شدی!

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۴۹ ..... ص: ۵۰۹

(آیه ۴۹) - در این آیه نشانه‌های دیگری برای حقانیت قرآن بیان کرده، می‌گوید: «این کتاب آسمانی مجموعه‌ای است از آیات بینات که در سینه‌های صاحبان علم قرار می‌گیرد» (بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ).
تعبیر به «آیات بینات» بیانگر این واقعیت است که نشانه‌های حقانیت قرآن در خود آن به چشم می‌خورد و در پیشانی آیات می‌درخشد.

از این گذشته، طرفداران این آیات و طالبان و دلدادگان آن، کسانی هستند که بهره‌ای از علم و آگاهی دارند، هر چند دستشان تهی و پایشان برهنه است.

در پایان آیه اضافه می‌کند: «و آیات ما را جز ستمگران (از روی عناد) انکار نمی‌کنند» (وَ مَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ).
چرا که نشانه‌های آن روشن است و در کتب پیشین نیز آمده است.

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۵۰ ..... ص: ۵۰۹

(آیه ۵۰) - آیا معجزه قرآن کافی نیست؟! کسانی که بر اثر لجاجت و اصرار در باطل، حاضر نبودند به هیچ قیمتی در برابر بیان مستدل و منطقی قرآن تسلیم شوند. دست به بهانه جویی تازه‌ای زدند. چنانکه قرآن در این آیه می‌گوید: آنها از روی سخریه و استهزا «گفتند: چرا معجزاتی (همچون معجزات موسی و عیسی) از سوی پروردگارش بر او نازل نشده است؟» (وَقَالُوا لَوْ لَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ).

چرا او عصای موسی و ید بیضا و دم مسیحا ندارد؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۱۰
قرآن برای پاسخگویی به این بهانه جویان لجوج، از دو راه وارد می‌شود.

نخست می‌گوید: به آنها «بگو: (معجزه کار من نیست که با تمایلات شما انجام گیرد) معجزات همه نزد خداست» (قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ).

او می‌داند چه معجزه‌ای در چه زمانی و برای چه اقوامی متناسب است.
و بگو: «من فقط انذار کننده و بیم دهنده آشکارم» (وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ).

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۵۱ ..... ص: ۵۱۰

(آیه ۵۱) - پاسخ دیگر این که: «آیا همین اندازه برای آنها کافی نیست که ما این کتاب آسمانی را بر تو نازل کردیم که پیوسته بر آنها تلاوت می‌شود» (أَوْ لَمْ يَكْفِهِمْ أَنَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ).

آنها تقاضای معجزات جسمانی می‌کنند، در حالی که قرآن برترین معجزه معنوی است. معجزه‌ای جاویدان، که شب و روز آیاتش بر آنها خوانده می‌شود.

و در پایان آیه برای تأکید و توضیح بیشتر می‌گوید: «در این کتاب آسمانی هم رحمت بزرگی نهفته است و هم تذکر گویایی، برای کسانی که ایمان می‌آورند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرًا لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ).

آری! قرآن هم رحمت است و هم وسیله یادآوری، اما برای گروه با ایمان برای آنها که درهای قلب خود را به روی حقیقت گشوده‌اند.

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۵۲ ..... ص: ۵۱۰

(آیه ۵۲) - و از آنجا که هر مدعی نیاز به شاهد و گواه دارد در این آیه می‌فرماید: «بگو: همین بس که خدا میان من و شما گواه است» (قُلْ كَفَى بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا).

بدیهی است هر قدر آگاهی شاهد و گواه بیشتر باشد ارزش شهادت او بیشتر است، لذا در جمله بعد اضافه می‌کند: خدایی گواه من است که تمام «آنچه را در آسمانها و زمین است می‌داند» (يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

ممکن است این گواهی، گواهی عملی باشد زیرا وقتی خداوند معجزه بزرگی همچون قرآن را در اختیار پیامبرش قرار می‌دهد سند حقانیت او را امضا کرده است.

علاوه بر گواهی عملی فوق، در آیات متعددی از قرآن مجید گواهی قولی نیز داده شده. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۱۱

و نیز ممکن است منظور گواهی و شهادت خداوند باشد در کتب آسمانی پیشین که علمای اهل کتاب به خوبی از آن آگاهی داشتند.

در پایان آیه به عنوان یک هشدار و تهدید می‌فرماید: «و کسانی که به باطل ایمان آوردند و به الله کافر شدند زیانکاران واقعی هستند» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَ كَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ).

چه خسروانی از این بالاتر که انسان تمام سرمایه‌های وجود خود را در برابر هیچ از دست بدهد آنگونه که مشرکان دادند!

سورة العنكبوت(۲۹): آية ۵۳ ..... ص : ۵۱۱

(آیه ۵۳) - در این آیه به سومین بهانه جوییه‌های آنها اشاره کرده، می‌گوید:

«آنها در مورد عذاب عجله می‌کنند و با سرعت آن را از تو می‌طلبند» (وَ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ). آنها می‌گویند اگر عذاب الهی حق است و دامن کفار را می‌گیرد پس چرا به سراغ ما نمی‌آید؟! قرآن در پاسخ این سخن سه جواب می‌دهد. نخست می‌گوید: «اگر موعد مقرری تعیین نشده بود عذاب الهی فوراً به سراغشان می‌آمد» (وَ لَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ).

این زمان معین برای آن است که هدف اصلی یعنی بیداری یا اتمام حجت بر آنها حاصل گردد.

دیگر این که آنها که این سخن را می‌گویند چه اطمینانی دارند که هر لحظه عذاب الهی دامنشان را نگیرد؟ چرا که «این عذاب ناگهانی و بدون مقدمه، و در حالی که آنها نمی‌دانند و توجه ندارند به سراغشان می‌آید» (وَ لِيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ).

گرچه موعد عذاب در واقع معین و مقرر است ولی مصلحت این است که آنها از این آگاه نباشند و بدون مقدمه فرا رسد.

سورة العنكبوت(۲۹): آية ۵۴ ..... ص : ۵۱۱

(آیه ۵۴) - بالاخره سومین پاسخ را قرآن در این بیان آیه کرده، می‌گوید: «آنها در برابر تو در مورد عذاب عجله می‌کنند در حالی که جهنم هم اکنون کافران را احاطه کرده است»! (يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۱۲

اگر عذاب دنیا تأخیر بیفتد عذاب آخرت صد در صد قطعی است آنچنان مسلم است که قرآن به صورت یک امر فعلی از آن یاد می‌کند و می‌گوید: «جهنم گویی هم اکنون آنها را احاطه کرده است»!

سورة العنكبوت(۲۹): آية ۵۵ ..... ص : ۵۱۲

(آیه ۵۵) - سپس می‌افزاید: «آن روز که عذاب الهی از بالای سر و از پایین پا، آنها را فرا می‌گیرد، و به آنها می‌گوید: بچشید آنچه را که عمل می‌کردید» روز سخت و دردناکی است (يَوْمَ يَغْشَاهُمْ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَ يَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ).

سورة العنكبوت(۲۹): آية ۵۶ ..... ص : ۵۱۲

شان نزول: ..... ص: ۵۱۲

این آیه در باره مؤمنانی نازل شده که در مکه تحت فشار شدید کفار بودند، بطوری که توانایی بر ادای وظایف اسلامی خود نداشتند. به آنها دستور داده شد از آن سرزمین هجرت کنند.

تفسیر: ..... ص: ۵۱۲

هجرتی باید کرد! از آنجا که در آیات گذشته سخن از موضعگیریهای مختلف مشرکان در برابر اسلام و مسلمانان بود در اینجا به وضع خود مسلمانان پرداخته و مسؤولیت و وظیفه آنها را در برابر یکی از مشکلاتی که در ارتباط با کفار دارند یعنی مشکل اذیت و آزار و محدودیت و فشار آنها را بیان می کند.

می فرماید: «ای بندگان من که ایمان آورده اید (و هم اکنون برای انجام وظایف دینی خود تحت فشار دشمن هستید) سرزمین من وسیع است (به جای دیگر هجرت کنید و) مرا بپرستید» (یا عِبَادِی الَّذِینَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِیْ وَاسِعَةٌ فَإِیَّایَ فَاعْبُدُونِ) . چرا که هدف آفرینش انسان بندگی خداست. هر گاه این هدف اساسی و نهایی زیر پا بماند راهی جز هجرت نیست.

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۵۷ ..... ص: ۵۱۲

(آیه ۵۷) - از آنجا که یکی از عذرهای کسانی که در بلاد شرک می ماندند و حاضر به هجرت نبودند این بود که ما می ترسیم از دیار خود بیرون برویم و خطر مرگ به وسیله دشمنان، یا گرسنگی، یا عوامل دیگر ما را تهدید کند به علاوه به فراق بستگان و خویشاوندان و فرزندان و شهر و دیار خود مبتلا شویم، قرآن در این آیه به عنوان یک پاسخ جامع به آنها می گوید: سر انجام همه انسانها می میرند، و «هر کسی مرگ را می چشد، سپس به سوی ما باز گردانده می شوید» (كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۱۳)
إِلَیْنَا تُرْجَعُونَ).

گمان نکنید مرگ پایان همه چیز است، چرا که «همه شما به سوی ما باز می گردید» به سوی پروردگار بزرگ، و به سوی نعمتهای بی پایانش.

سوره العنکبوت (۲۹): آیه ۵۸ ..... ص: ۵۱۳

(آیه ۵۸) - این آیه به گوشه‌ای از پادشاهی مؤمنان اشاره کرده، می فرماید: «و کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند آنها را در غرفه‌هایی از بهشت جای می دهیم که نهرها از زیر آن جاری

است» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُم مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

امتیاز دیگر غرفه‌های بهشتی این است که همچون منازل و قصرهای این جهان نیست که هنوز انسان دمی در آن نیاسوده است بانگ «الرحیل» زده می‌شود بلکه «آنها جاودانه در آن خواهند ماند» (خالدین فیها).
و در پایان آیه اضافه می‌کند: «چه خوب است پاداش آنها که برای خدا عمل می‌کنند» (نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ).

سورة العنكبوت (۲۹): آیه ۵۹ ..... ص : ۵۱۳

(آیه ۵۹) - این آیه مهمترین اوصاف مؤمنان عامل را به این صورت بیان می‌کند: «آنها کسانی هستند که در برابر مشکلات صبر و استقامت به خرج می‌دهند، و بر پروردگارشان توکل می‌کنند» (الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ).
از زن و فرزند و دوستان و بستگان و خانه و کاشانه خود جدا می‌شوند و صبر می‌کنند.
مراتهای غربت و سختیهای آوارگی از وطن را می‌چشند و شکیا هستند.
و اگر درست بیندیشیم ریشه همه فضائل انسانی همین «صبر» و «توکل» است: صبر عامل استقامت در برابر موانع و مشکلات است، و توکل انگیزه حرکت در این راه پرنشیب و فراز.

سورة العنكبوت (۲۹): آیه ۶۰ ..... ص : ۵۱۳

(آیه ۶۰) - در این آیه در پاسخ کسانی که به زبان حال یا زبان قال می‌گفتند:
اگر ما از شهر و دیار خود هجرت کنیم چه کسی به ما روزی می‌دهد؟
می‌گوید: غم روزی را نخورید و ننگ ذلت و اسارت را نپذیرید، روزی رسان خداست، نه تنها شما که «بسیارند جنبندگان» که حتی نمی‌توانند روزی خود را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۱۴
حمل کنند (و هرگز ذخیره غذایی در لانه خود ندارند، و هر روز نوروزی نو می‌خواهند) اما خدا آنها را (گرسنه نمی‌گذارد و) روزی می‌دهد، و همو شما را نیز روزی می‌بخشد» (وَ كَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ).
در پایان آیه تأکید می‌کند: «و او شنوا و داناست» (وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ).
سخن همه شما را می‌شنود، و حتی زبان حال شما و همه جنبندگان را می‌داند از نیازهای همه به خوبی باخبر است و چیزی از دایره علم بی‌پایان او پنهان نیست.

سورة العنكبوت (۲۹): آیه ۶۱ ..... ص : ۵۱۴

(آیه ۶۱) - در دل خدا می‌گویند و با زبان بت! در آیات گذشته روی سخن با مشرکانی بود که حقانیت اسلام را درک کرده بودند اما به خاطر ترس از قطع روزی خود حاضر به قبول ایمان و هجرت نبودند در اینجا روی سخن را به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله - و در واقع به همه مؤمنان - کرده دلائل توحید را از طریق «خلقت» و «ربوبیت» و «فطرت» بیان می‌کند، و به آنها خاطر نشان می‌سازد که سر نوشت آنها به دست خدایی است که در «آفاق» و «انفس» آثار او را می‌یابند، نه به دست بتها که بتها هیچ نقشی در این میان ندارند.

نخست به مسأله خلقت آسمان و زمین اشاره کرده و از اعتقادات باطنی آنها کمک گرفته، می‌گوید: «اگر از آنها سؤال کنی

چه کسی آسمانها و زمین را آفریده؟

و (چه کسی) خورشید و ماه را مسخر (فرمان خویش در طریق منافع بندگان کرده؟) همه یک زبان پاسخ می گویند: «اللَّهُ» (وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ).

زیرا مسلم است نه بت پرستان و نه غیر آنها هیچ کس نمی گوید خالق زمین و آسمان و تسخیر کننده خورشید و ماه یک مشت سنگ و چوبی است که به دست انسان ساخته و پرداخته شده است.

در پایان آیه، بعد از ذکر این دلیل روشن می گوید: «با این حال چگونه آنها (از عبادت خداوند خالق متعال به عبادت یک مشت بت‌های سنگی و چوبی) باز گردانده می شوند؟» (فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۱۵
گویی قدرت بر تصمیم گیری ندارند و بی اراده به سوی بت پرستی کشیده می شوند!

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۶۲ ..... ص: ۵۱۵

(آیه ۶۲) - سپس برای تأکید همین معنی که هم خالق اوست و هم رازق اوست، اضافه می کند: «خداوند روزی را برای هر کس از بندگانش بخواهد گسترده می کند و (برای هر کس بخواهد) محدود و تنگ می سازد» (اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ يَقْدِرُ لَهُ).

و اگر چنین تصور کنند که خدا قدرت دارد، ولی از حال آنها آگاه نیست این اشتباه بزرگی است، چرا که «خداوند به همه چیز داناست» (إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).

مگر ممکن است کسی خالق و مدبر باشد و لحظه به لحظه فیض او به موجودات برسد و در عین حال از وضع آنها آگاه نباشد؟ این قابل تصور نیست.

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۶۳ ..... ص: ۵۱۵

(آیه ۶۳) - در مرحله دوم سخن از «توحید ربوبی» و نزول سر چشمه اصلی ارزاق از ناحیه خداست، می فرماید: «اگر از آنها سؤال کنی چه کسی از آسمان آبی نازل کرد پس زمین را بعد از مردن به وسیله آن زنده کرد همه یک زبان می گویند: «اللَّهُ»! (وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ).

این اعتقاد باطنی بت پرستان است که حتی از اظهار آن با زبان ابا نداشتند، زیرا آنها هم «خالق» را خدا می دانستند و هم «رب» و مدبر جهان را.

بعد می افزاید: «بگو: حمد و ستایش مخصوص خداست» (قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ).

حمد و سپاس برای کسی است که همه نعمتها از ناحیه اوست.

و از آنجا که گفتگوهای مشرکان از یکسو، و گفتارها و اعمالشان از سوی دیگر با هم تناقض داشت، در پایان آیه می افزاید: «بلکه بیشترشان درک نمی کنند» (بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ).

و گر نه انسان عاقل فهمیده چگونه ممکن است خالق و رازق و مدبر جهان را خدا بداند، و در برابر بتها که هیچ تأثیری در سرنوشت آنان ندارند سجده کند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۱۶

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۶۴ ..... ص: ۵۱۶

(آیه ۶۴) - و برای این که اندیشه آنها را از افق زندگی محدود فراتر برد و جهان وسیعتری در برابر دید عقل آنها بگشاید در این آیه چگونگی زندگی دنیا را در مقایسه با زندگی جاویدان سرای دیگر در یک عبارت کوتاه و بسیار پر معنی چنین بیان می‌کند: «این زندگی دنیا جز لهو و لعب چیزی نیست» جز سرگرمی و بازی مطلبی در آن یافت نمی‌شود (وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَ لَعِبٌ).

«و سرای آخرت زندگی واقعی است اگر آنها می‌دانستند» (وَ إِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ). بدیهی است قرآن هرگز نمی‌خواهد با این تعبیر ارزش مواهب الهی را در این جهان نفی کند، بلکه می‌خواهد با یک مقایسه صریح و روشن ارزش این زندگی را در برابر آن زندگی مجسم سازد، علاوه بر این به انسان هشدار دهد که «اسیر» این مواهب نباشد، بلکه «امیر» بر آنها گردد، و هرگز ارزشهای اصیل وجود خود را با آنها معاوضه نکند.

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۶۵ ..... ص: ۵۱۶

(آیه ۶۵) - در مرحله سوم به سراغ فطرت و سرشت انسانی و تجلی نور توحید در بحرانی‌ترین حالات، در درون جان انسانها می‌رود و ضمن مثال بسیار گویایی می‌فرماید: «هنگامی که بر کشتی سوار می‌شوند خدا را با اخلاص کامل می‌خوانند (و غیر او از نظرشان محو می‌شود) اما هنگامی که آنها را از طوفان و گرداب رهایی می‌بخشد و به خشکی می‌رساند باز مشرک می‌شوند!» (فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ). آری! شداید و طوفانها زمینه‌ساز شکوفایی فطرت آدمی است، چرا که نور توحید در درون جان همه انسانها نهفته است. تعلیمات غلط و غفلت و غرور، مخصوصا به هنگام سلامت و وفور نعمت، پرده‌هایی بر آن می‌افکند، اما طوفانهای حوادث این پرده‌ها را می‌درد و آن نقطه نورانی آشکار می‌شود.

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۶۶ ..... ص: ۵۱۶

(آیه ۶۶) - در این آیه بعد از ذکر این همه استدلالات بر توحید و خدا پرستی مخالفان را با تهدیدی شدید و کوبنده مواجه ساخته، می‌گوید: «آنها آیات ما را انکار کنند (و نعمتهای ما را نادیده بگیرند) و چند روزی از لذات زود گذر بهره ببرند، اما به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۱۷

زودی خواهند فهمید» که عاقبت کفر و شرک آنها به کجا خواهد رسید؟ و آنها را به چه سرنوشت شومی گرفتار خواهد ساخت؟ (لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَ لِيَسْتَمْتَعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ).

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۶۷ ..... ص: ۵۱۷

اشاره

«گروهی از مشرکان گفتند: ای محمد! اگر ما داخل در دین تو نمی شویم تنها به خاطر این است که می ترسیم مردم ما را برابند (و بسرعت نابود کنند) چون جمعیت ما کم است و جمعیت مشرکان عرب بسیارند، به محض این که به آنها خبر رسد که ما وارد دین تو شده ایم بسرعت ما را می ربایند، و خوراک یک نفر از آنها هستیم! در اینجا آیه **أَوْ لَمْ يَرَوْا ...** نازل شد و به آنها پاسخ گفت.»

تفسیر: ..... ص : ۵۱۷

در آیات گذشته نیز به این بهانه مشرکان به صورت دیگری اشاره شده بود که ما می ترسیم اگر اظهار ایمان کنیم و به دنبال آن هجرت نماییم زندگی ما مختل گردد که قرآن از طرق مختلف به آنها پاسخ گفت. در این آیه قرآن از طریق دیگری به آنها پاسخ داده، می فرماید: «آیا ندیدند که ما (برای آنها حرم امنی) قرار دادیم» سر زمین پاک و مقدس مکه (**أَوْ لَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا**).

«در حالی که مردم را در اطراف آنان (در بیرون این حرم) می ربایند؟»

(وَيَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ). همه جا غارت است و کشتار، اما این سر زمین همچنان امن و امان باقی مانده است.

«آیا (با این حال) به باطل ایمان می آورند و نعمت خدا را کفران می کنند؟! (**أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ**).

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۶۸ ..... ص : ۵۱۷

(آیه ۶۸) - پس از ذکر این دلیل روشن در این آیه چنین نتیجه گیری و جمع بندی می کند: «چه کسی ستمکارتر از آن کس است که بر خدا دروغ بسته یا حق را پس از آن که به سراغش آمده تکذیب نماید؟» (**وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ**).

ما دلایل آشکاری برای شما اقامه کردیم که جز «الله» شایسته پرستش نیست برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۱۸

اما شما بر خدا دروغ می بندید و شریکانی برای او می تراشید.

شرک خمیر مایه همه مفاسد اجتماعی است و ستمهای دیگر در واقع از آن سر چشمه می گیرد، هوی پرستی، مقام پرستی، و دنیا پرستی هر کدام نوعی از شرک است.

ولی بدانید عاقبت شومی در انتظار مشرکان است «آیا جایگاه کافران در دوزخ نیست؟» (**أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ**).

سوره العنكبوت (۲۹): آیه ۶۹ ..... ص : ۵۱۸

(آیه ۶۹) - این آیه که در عین حال آخرین آیه سوره عنكبوت است واقعیت مهمی را بیان می کند که عصاره ای از تمام این سوره و هماهنگی با آغاز آن است.

می فرماید: راه خدا گرچه مشکلات فراوان دارد، مشکل از نظر شناخت حق، مشکل از نظر وسوسه های شیاطین جن و انس،

مشکل از نظر مخالفت دشمنان سر سخت و بی رحم، و مشکل از نظر لغزشهای احتمالی اما در اینجا یک حقیقت است که به شما در برابر این مشکلات نیرو و اطمینان می دهد و حمایت می کند و آن این که: «آنها که در راه ما (با خلوص نیت) جهاد کنند قطعاً به راههای خود هدایتشان خواهیم کرد، و خداوند با نیکوکاران است» (وَ الَّذِينَ جَاهَدُوا فِيْنَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ).

تعبیر به «جهاد» تعبیر وسیع و مطلق است و هر گونه جهاد و تلاشی را که در راه خدا و برای او و به منظور وصول به اهداف الهی صورت گیرد شامل می شود، خواه در طریق کسب معرفت باشد، یا جهاد با نفس، یا مبارزه با دشمن یا صبر بر طاعت، یا شکیبایی در برابر وسوسه معصیت، یا در مسیر کمک به افراد مستضعف، و یا انجام هر کار نیک دیگر.

کسانی که در این راهها به هر شکل و هر صورت برای خدا مجاهده کنند مشمول حمایت و هدایت الهی هستند. بنا بر این هر گونه شکست و ناکامی نصیب ما شود معلول یکی از دو چیز است: یا در جهاد کوتاهی کرده ایم، و یا اخلاص در کار ما نبوده است.

«پایان سوره عنکبوت»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۱۹

سوره روم [۳۰] ..... ص: ۵۱۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۶۰ آیه است

مختوای سوره: ..... ص: ۵۱۹

- مطالب این سوره را در هفت بخش می توان خلاصه کرد.
- ۱- پیشگویی از پیروزی رومیان بر ایرانیان در جنگی که در آینده در گیر می شد.
  - ۲- گوشه ای از طرز فکر و چگونگی حالات افراد بی ایمان.
  - ۳- بخش مهمی از آیات عظمت خداوند در آسمان و زمین و در وجود انسانها.
  - ۴- سخن از توحید فطری بعد از بیان دلایل آفاقی و انفسی.
  - ۵- بازگشت به شرح و تبیین حالات افراد بی ایمان و گنهکار، و ظهور فساد در زمین بر اثر گناهان آنها.
  - ۶- اشاره ای به مسأله مالکیت و حق ذی القربی و نکوهش از رباخواری.
  - ۷- بازگشت مجددی به دلایل توحید و نشانه های حق و مسائل مربوط به معاد.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۵۱۹

علاوه بر حدیثی که از امام صادق علیه السلام در فضیلت سوره عنکبوت نقل شد، در حدیث دیگری از پیامبر صلی الله علیه و آله چنین آمده: «هر کس سوره روم را بخواند پاداشی معادل ده حسنه به تعداد هر فرشته ای که در میان آسمان و زمین تسبیح

خدا می گوید خواهد داشت و آنچه را در روز و شب از دست داده جبران خواهد کرد». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۲۰
بدیهی است کسی که محتوای این سوره را در روح و جان خود جای دهد و مراقبت پروردگار را در هر لحظه در خود ببیند،
تقوای الهی چنان قلبش را پر می کند که شایسته چنین پاداش بزرگی است.
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الروم (۳۰): آیه ۱ ..... ص: ۵۲۰

اشاره

(آیه ۱)

شأن نزول: ..... ص: ۵۲۰

آیات نخستین این سوره بدین سبب نازل شد که در آن هنگام که پیامبر صلی الله علیه و آله در «مکه» بود، و مؤمنان در اقلیت
قرار داشتند، جنگی میان ایرانیان و رومیان در گرفت، و در این نبرد ایرانیان پیروز شدند.
مشرکان «مکه» این را به فال نیک گرفتند و دلیل بر حقانیت شرک خود دانستند! آیات نخستین این سوره نازل شد و قاطعانه
گفت: گرچه ایرانیان در این نبرد پیروز شدند اما چیزی نمی گذرد که از رومیان شکست خواهند خورد و حتی حدود زمان
این پیشگویی را نیز بیان داشت.
این پیشگویی قاطع قرآن که از یک سو نشانه اعجاز این کتاب آسمانی و اتکا آورنده آن به علم بی پایان پروردگار به عالم
غیب است، و از سوی دیگر نقطه مقابل تفأل مشرکان بود، مسلمانان را طوری دلگرم ساخت که حتی می گویند: بعضی از
آنان با مشرکان روی این مسأله شرط بندی مهمی کردند!- آن روز هنوز حکم تحریم این گونه شرط بندیها نازل نشده بود.

تفسیر: ..... ص: ۵۲۰

یک پیشگویی عجیب! این سوره جزء ۲۹ سوره ای است که با حروف مقطعه آغاز می شود «الف، لام، میم» (الم).
تنها چیزی که در اینجا جلب توجه می کند این است که بر خلاف بسیاری از سوره هایی که با حروف مقطعه آغاز می شود و
پشت سر آن سخن از عظمت قرآن است در اینجا بحثی از عظمت قرآن نمی یابیم، بلکه سخن از شکست رومیان و پیروزی
مجدد آنها در آینده است، ولی با دقت روشن می شود که این بحث نیز بیان عظمت قرآن است، چرا که این خبر غیبی مربوط
به آینده از نشانه های اعجاز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۲۱
و عظمت این کتاب آسمانی محسوب می شود.

سوره الروم (۳۰): آیه ۲ ..... ص: ۵۲۱

(آیه ۲) - بعد از ذکر حروف مقطعه می‌فرماید: «رومیان مغلوب شدند» (غَلِبَتِ الرُّومُ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۳ ..... ص: ۵۲۱

(آیه ۳) - «و این شکست در سرزمین نزدیکی واقع شد» (فِي أَدْنَى الْأَرْضِ).

منظور از «ادنی الارض» (سرزمین نزدیک) سرزمین ایرانیان بوده است یعنی در محلی واقع شد که نزدیکترین نقطه میان ایران و روم بود.

سپس اضافه می‌کند: «و آنها (رومیان) بعد از مغلوبیت به زودی غلبه خواهند کرد» (وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۴ ..... ص: ۵۲۱

(آیه ۴) - سپس حدود سالهای آن را با این عبارت بیان می‌کند: «در چند سال»! (فِي بَضْعِ سِنِينَ).

و اگر می‌بینید خداوند از آینده خبر می‌دهد، به خاطر آن است که «همه کارها از آن خداست چه قبل و چه بعد» از این شکست و پیروزی (لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ).

عبارت فوق می‌خواهد این نکته را روشن سازد که قادر بالذات و مالک علی الاطلاق اوست و هر کس هر چیزی دارد از او دارد.

سپس می‌افزاید: اگر امروز که رومیان شکست خوردند مشرکان خوشحال شدند «در آن روز مؤمنان (به خاطر پیروزی دیگری) خوشحال خواهند شد»! (وَ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۵ ..... ص: ۵۲۱

(آیه ۵) - آری! خوشحال می‌شوند «به سبب یاری خداوند» (بِنَصْرِ اللَّهِ).

خداوند «هر که را بخواهد یاری می‌کند، و او صاحب قدرت و رحیم است»! (يُنْصِرُ مَنْ يُشَاءُ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ).
مسلمانان در آن روز از جهات مختلفی خوشحال شدند:

از پیروزی اهل کتاب بر مجوسیان که صحنه‌ای از غلبه خدا پرستی بر شرک بود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۲۲
از پیروزی معنوی به خاطر ظهور اعجاز قرآن. و از پیروزی مقارن آن که احتمالاً «صلح حدیبیه» یا یکی دیگر از فتوحات مسلمین بود.

سوره الروم (۳۰): آیه ۶ ..... ص: ۵۲۲

(آیه ۶) - باز هم برای تأکید بیشتر می‌فرماید: «این وعده‌ای است که خدا داده است» (وَ وَعَدَ اللَّهُ).

«و خداوند هرگز از وعده‌اش تخلف نخواهد کرد، هر چند بیشتر مردم نمی‌دانند» (لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ).

و علت عدم آگاهی مردم عدم معرفتشان نسبت به خدا و علم و قدرت اوست آنها خدا را به درستی نشناختند، و لذا از این

حقیقت که او محال است از وعده‌اش تخلف کند درست آگاه نیستند، چرا که تخلف از وعده یا به خاطر جهل است و یا به خاطر ضعف و ناتوانی است و هیچ یک در خدا راه ندارد.

سوره الروم (۳۰): آیه ۷ ..... ص: ۵۲۲

اشاره

(آیه ۷) - سپس می‌افزاید: این مردم کوتاه بین «تنها ظاهری از زندگی دنیا را می‌بینند و از آخرت و پایان کارها بی‌خبرند!»
(يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ).

انسان «ظاهر بین» انفاق را سبب خسران و زیان می‌شمرد، در حالی که این «موحد» تجارتی پرسود می‌داند.

آن یکی ربا خواری را مایه افزایش در آمد، و این یکی مایه وبال و بدبختی و زیان.

آن یکی جهاد را مایه افزایش در آمد، و این یکی مایه وبال و بدبختی و زیان.

آن یکی جهاد را مایه دردسر و شهادت را به معنی نابودی و این یکی جهاد را رمز سر بلندی و شهادت را حیات جاویدان می‌شمرد.

اگر آنها باطن و درون این زندگی دنیا را نیز می‌دانستند برای شناخت آخرت کافی بود، چرا که دقت کافی در این زندگی زود گذر نشان می‌دهد که حلقه‌ای است از یک سلسله طولانی، و مرحله‌ای است از یک مسیر بزرگ، همان گونه که دقت در زندگی دوران جنینی نشان می‌دهد که هدف نهایی خود این زندگی نیست، بلکه این یک مرحله مقدماتی برای زندگی گسترده‌ای است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۲۳

اعجاز قرآن از دریچه علم غیب! ..... ص: ۵۲۳

یکی از طرق اثبات اعجاز قرآن خبرهای غیبی قرآن است که یک نمونه روشن آن در همین آیات مورد بحث آمده، در طی چند آیه با انواع تأکیدات از پیروزی بزرگ یک ارتش شکست خورده در چند سال بعد خبر می‌دهد، و آن را به عنوان یک وعده تخلف‌ناپذیر الهی معرفی می‌کند.

تاریخ به ما می‌گوید که هنوز نه سال نگذشته بود که: رومیان در نبرد جدیدی بر ایرانیان پیروز شدند، و مقارن همان زمان مسلمانان با صلح حدیبیه (و طبق روایتی در جنگ بدر) پیروزی چشمگیری بر دشمنان پیدا کردند.

سوره الروم (۳۰): آیه ۸ ..... ص: ۵۲۳

(آیه ۸) - آیه قبل سخن از ظاهر بینانی بود که تنها افق فکرشان به محدوده دنیا و جهان ماده تعلق دارد، و از قیامت و عالم ماوراء طبیعت بی‌خبرند.

در این آیه و آیات آینده به ذکر مطالب متنوعی پیرامون مبدأ و معاد می‌پردازد نخست به صورت یک استفهام اعتراض آمیز می‌گوید: «آیا آنها در درون جان خویش تفکر نکردند که خداوند آسمان و زمین و آنچه را در میان این دو است جز به حق

نیافریده؟ و برای آن اجل و پایان معینی قرار داده است» (أَوْ لَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى).

یعنی اگر آنها درست بیندیشند و به وجدان خود و داوری عقلشان مراجعه کنند به خوبی از این دو امر آگاه می‌شوند که: جهان بر اساس حق آفریده شده، و نظاماتی بر آن حاکم است که دلیل بر وجود عقل و قدرت کامل در خالق این جهان است. و دیگر این که: این جهان رو به زوال و فنا می‌رود و از آنجا که خالق حکیم ممکن نیست بیهوده آن را آفریده باشد دلیل بر این است که جهان دیگری که سرای بقا است بعد از این جهان می‌باشد، و گر نه آفرینش این جهان مفهوم نداشت. لذا در پایان آیه اضافه می‌کند: «بسیاری از مردم به لقای پروردگارشان کافرند» (وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ). و یا این که با زبان، منکر نیستند اما عملشان آن چنان آلوده و ننگین است که نشان می‌دهد آنها اعتقادی به معاد ندارند، چرا که اگر معتقد بودند نباید این چنین فاسد و مفسد باشند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۲۴

سوره الروم (۳۰): آیه ۹ ..... ص: ۵۲۴

(آیه ۹) - عاقبت بدکاران! از آنجا که تعبیر به «اجل مسمی» بیانگر این حقیقت است که به هر حال زندگی این جهان دوام و بقایی ندارد و این هشدار است به همه دنیا پرستان، در این آیه می‌فرماید: «آیا در زمین گردش نکردند تا بنگرند عاقبت کسانی که قبل از آنها بودند» به کجا کشیده شد (أَوْ لَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ). «آنها نیرومندتر از اینان بودند و زمین را (برای زراعت و آبادی) بیش از اینان دگرگون ساختند و آباد کردند» (كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَ آثَرُوا الْأَرْضَ وَ عَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا). «و پیامبرانشان با دلایل آشکار به سراغشان آمدند» (وَ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ). اما آنها خیره‌سری کردند، و در برابر حق تسلیم نشدند و کیفر خود را دیدند.

«خداوند هرگز به آنان ستم نکرد، آنها به خودشان ستم می‌کردند!» (فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَ لَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۱۰ ..... ص: ۵۲۴

(آیه ۱۰) - این آیه آخرین مرحله کفر آنها را بیان کرده، می‌گوید: «سپس سرانجام کسانی که اعمال بد انجام دادند به جایی رسید که آیات خدا را تکذیب کردند، و (از آن بدتر) به استهزا و مسخره کردن آن برخاستند» (ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ أَصَاؤُا السُّوَاىِٕ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَ كَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤْنَ).

آری! گناه و آلودگی همچون بیماری خوره به جان انسان می‌افتد، و روح ایمان را می‌خورد و از بین می‌برد، و کار به جایی می‌رسد که سر از تکذیب آیات الهی در می‌آورد و به مرحله‌ای می‌رسد که دیگر هیچ وعظ و اندرز و اندازی مؤثر نیست و جز تازیانه عذاب دردناک الهی راهی باقی نمی‌ماند!

سوره الروم (۳۰): آیه ۱۱ ..... ص: ۵۲۴

(آیه ۱۱) - سر نوشت مجرمان در قیامت: در آیات گذشته سخن از تکذیب کنندگانی به میان آمد که آیات خدا را به باد

مسخره می گرفتند، و در اینجا با بیان گوشه‌ای از مباحث معاد و سر نوشت مجرمان در قیامت بحثهایی را که پیش از این در باره معاد در آیات قبل گفته شد تکمیل می کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۲۵

نخست می فرماید: «خداوند آفرینش را آغاز نموده سپس اعاده می کند، و بعد به سوی او باز گردانده می شوید» (اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ).

در آیه یک استدلال کوتاه و پر معنی برای مسأله معاد بیان شده که در آیات دیگر قرآن نیز به عبارات دیگری آمده است، و آن این که: «همان کسی که قدرت بر آفرینش نخستین داشت قدرت بر معاد هم دارد، و قانون عدالت و همچنین حکمت خداوند ایجاب می کند که این آفرینش مجدد تحقق یابد».

سوره الروم (۳۰): آیه ۱۲ ..... ص: ۵۲۵

(آیه ۱۲) - این آیه وضع مجرمان را چنین مجسم می کند: «آن روز که قیامت بر پا می شود مجرمان در نومیدی و غم و اندوه فرو می روند» (وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ).

چرا که نه ایمان و عمل صالحی با خود به عرصه محشر آورده اند، نه یار و یابری دارند و نه امکان بازگشت به دنیا و جبران گذشته وجود دارد.

سوره الروم (۳۰): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۲۵

(آیه ۱۳) - لذا در این آیه می افزاید: «آنها شفیعیانی از معبودانشان ندارند» (وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاءٌ). به همین جهت «نسبت به معبودهایی که آنها را شریک خدا قرار داده بودند کافر می شوند» و از آنها تنفر و بیزاری می جویند (وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۲۵

(آیه ۱۴) - سپس به گروههای مختلف مردم در آن روز اشاره کرده، می گوید: «روزی که قیامت بر پا می شود مردم از هم جدا می گردند» (وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُنْفِرُونَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۲۵

(آیه ۱۵) - «پس گروهی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند آنها در باغی از بهشت متنعم و شاد و مسرور خواهند بود، آن چنان که آثار شادی در چهره هایشان هویدا می گردد» (فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۱۶ ..... ص: ۵۲۵

(آیه ۱۶) - «و اما آنان که به آیات ما و لقای آخرت کافر شدند، در عذاب الهی احضار می شوند» (وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَ لِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۱۷ ..... ص: ۵۲۶

(آیه ۱۷) - تسبیح و حمد در همه حال برای خداست: بعد از بحثهای فراوانی که در آیات گذشته در مورد مبدأ و معاد و بخشی از پاداش مؤمنان و کیفر مشرکان آمد در این آیه به تسبیح و حمد پروردگار و تنزیه و تقدیس او از هر گونه شرک و نقص و عیب پرداخته، می‌فرماید: «منزه است خداوند به هنگامی که شام می‌کنید و هنگامی که صبح می‌کنید» (فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَ حِينَ تُصْبِحُونَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۱۸ ..... ص: ۵۲۶

(آیه ۱۸) - «و حمد و ستایش مخصوص ذات پاک اوست در آسمان و زمین (منزه است) به هنگام عصر، و هنگامی که وارد ظهر می‌شوید» (وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَ حِينَ تُظْهِرُونَ).
به این ترتیب در دو آیه فوق چهار وقت برای «تسبیح» پروردگار بیان شده: آغاز شب طلوع صبح عصر گاهان و به هنگام زوال ظهر.

سوره الروم (۳۰): آیه ۱۹ ..... ص: ۵۲۶

(آیه ۱۹) - در این آیه باز به مسأله معاد باز می‌گردد، و از طریق دیگری به استبعاد منکران چنین پاسخ می‌گوید: «زنده را از مرده، و مرده را از زنده، خارج می‌کند و زمین را پس از مردنش حیات می‌بخشد، و به همین گونه روز قیامت (از گورها) بیرون آورده می‌شوید» (يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَ كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ).
یعنی «صحنه معاد» و «صحنه پایان دنیا» که یکی خروج «زنده از مرده» است و دیگری «مرده از زنده» مرتبا در برابر چشم شما تکرار می‌شود، بنا بر این چه جای تعجب که در پایان جهان همه موجودات زنده بمیرند و در رستاخیز همه انسانها به زندگی جدیدی باز گردند؟! اما «خروج حی از میت» در مورد زمینهای مرده برای همه روشن است که در فصل زمستان زمین به صورت مرده در می‌آید، اما در فصل بهار با تعادل هوا و فرو ریختن قطرات حیاتبخش باران جنبشی در زمین پیدا می‌شود، و این صحنه معاد است که در این جهان می‌بینیم.

و اما در مورد خارج ساختن «مرده از زنده» آن هم چیز پوشیده و پنهانی نیست و اما در مورد بیرون آمدن موجود «زنده از مرده» گرچه طبق مسلمات علم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۲۷

امروز در حال حاضر حد اقل در آزمایشهای بشری و مشاهدات روزمره موردی دیده نشده است. ولی مسلما در آغاز که این کره خاکی یک پارچه آتش بود، موجود زنده‌ای وجود نداشت، بعدا در شرایط خاصی که علم هنوز آن را به درستی کشف نکرده است موجودات زنده از مواد بی‌جان با یک جهش بزرگ متولد شدند، اما این موضوع در شرایط فعلی کره زمین در آنجا که در دسترس علم و دانش بشر است دیده نمی‌شود.

اما آنچه برای ما محسوس و کاملاً قابل لمس و درک است این است که موجودات مرده دائماً جزء اندام موجودات زنده می‌شوند و لباس حیات در تن می‌پوشانند، آب و غذایی که ما می‌خوریم موجود زنده‌ای نیست، اما جزء بدن ما که شد تبدیل

به یک موجود زنده می‌شود، و سلولهای تازه‌ای بر سلولهای بدن ما افزوده می‌گردد. بنا بر این می‌توان گفت: دائما در نظام عالم طبیعت زندگی از دل مرگ و مرگ از دل زندگی بیرون می‌آید به همین دلیل خدایی که آفریننده طبیعت است قادر به احیای مردگان در جهان دیگر می‌باشد.

سوره الروم (۳۰): آیه ۲۰..... ص: ۵۲۷

(آیه ۲۰) - آیات خدا در آفاق و انفس! در اینجا نکات جالبی از دلایل توحید و نشانه‌های پروردگار را در نظام عالم هستی بازگو کرده، و بحثهای گذشته را تکمیل می‌نماید.

نخست به سراغ آفرینش انسان که اولین و مهمترین موهبت الهی بر اوست می‌رود و می‌گوید: «یکی از نشانه‌های او این است که شما را از خاک آفرید، سپس شما انسانهایی شدید که در روی زمین منتشر گشتید» (وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ).

در این آیه به دو نشانه عظمت الهی اشاره شده: یکی آفرینش انسان از خاک که ممکن است اشاره به آفرینش نخستین انسان یعنی آدم بوده باشد، یا آفرینش همه انسانها از خاک چرا که مواد غذایی تشکیل دهنده وجود انسان، همه مستقیما یا بطور غیر مستقیم از خاک گرفته می‌شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۲۸
دوم: تکثیر نسل انسان و انتشار فرزندان آدم در سراسر روی زمین است.

سوره الروم (۳۰): آیه ۲۱..... ص: ۵۲۸

(آیه ۲۱) - این آیه نیز بخش دیگری از آیات انفسی را که در مرحله بعد از آفرینش انسان قرار دارد مطرح کرده، می‌فرماید: «و از نشانه‌های او این که همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنها آرامش یابید» (وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا).

و از آنجا که ادامه این پیوند در میان همسران، نیاز به یک جاذبه و کشش قلبی و روحانی دارد به دنبال آن اضافه می‌کند: «و در میان شما مودت و رحمت قرار داد» (وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً).

و در پایان آیه برای تأکید بیشتر می‌فرماید: «در این نشانه‌هایی است برای گروهی که تفکر می‌کنند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ).

و از اینجا می‌توان نتیجه گرفت آنها که پشت پا به این سنت الهی می‌زنند وجود ناقصی دارند، چرا که یک مرحله تکاملی آنها متوقف شده مگر آن که به راستی شرایط خاص و ضرورتی ایجاب تجرد کند.

سوره الروم (۳۰): آیه ۲۲..... ص: ۵۲۸

(آیه ۲۲) - این آیه معجونی از آیات آفاقی و انفسی است: نخست به مسأله خلقت آسمانها و زمین اشاره کرده، می‌گوید: «از نشانه‌های بزرگ خدا آفرینش آسمانها و زمین است» (وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

آسمانها با آن همه کرات، با آن همه منظومه‌ها و کهکشانها، آسمانهایی که اندیشه بلند پرواز انسان از درک عظمت آن عاجز و فکر از مطالعه آن خسته می‌شود و هر قدر علم و دانش انسان پیش می‌رود نکته‌های تازه‌ای از عظمتش آشکار می‌گردد.

سپس سخن را به یکی از آیات بزرگ انفسی منتقل ساخته، می گوید:

«و اختلاف زبانها و رنگهای شما» نیز از آیات عظمت اوست! (وَ اَخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَ اَلْوَانِكُمْ).

که برای سازمان یافتن اجتماع بشر خداوند صداها و رنگها را مختلف قرار داده است و همچنین زبانها و نژادها را. برگزیده

تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۲۹

قرآن در پایان آیه می گوید: «در این امور نشانه‌هایی است برای عالمان و اندیشمندان» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ).

چرا که آنها بیش از هر کس از این اسرار آگاه می شوند.

سوره الروم (۳۰): آیه ۲۳ ..... ص: ۵۲۹

(آیه ۲۳) - باز هم نشانه‌های عظمت او در برون و درون: به دنبال بحثهای گذشته پیرامون آیات پروردگار در آفاق و انفس در

اینجا به گفتگو پیرامون بخش دیگری از این آیات بزرگ می پردازد.

نخست پدیده «خواب» را به عنوان یک پدیده مهم آفرینش و نموداری از نظام حکیمانه آفریننده آن مورد توجه قرار داده،

می گوید: «و از نشانه‌های او خواب شما در شب و روز است، و تلاش و کوشش شما برای بهره گیری از فضل پروردگار» و

تأمین معاش (وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ وَ ابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ).

و در پایان می افزاید: «در این امور نشانه‌هایی است برای آنها که گوش شنوا دارند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ).

این موهبت بزرگ الهی سبب می شود که جسم و روح انسان به اصطلاح سرویس شود، و با بروز حالت خواب که یک نوع

وقفه و تعطیل کار بدن است آرامش و رفع خستگی حاصل گردد، و انسان حیات و نشاط و نیروی تازه‌ای پیدا کند.

مسئله اگر خواب نبود روح و جسم انسان بسیار زود پژمرده و فرسوده می شد، و بسیار زود پیری و شکستگی به سراغ او

می آمد.

سوره الروم (۳۰): آیه ۲۴ ..... ص: ۵۲۹

(آیه ۲۴) - این آیه که پنجمین قسمت از آیات عظمت خدا را بیان می کند باز به سراغ آیات آفاقی می رود، و مسأله باران و

رعد و برق و حیات زمین را پس از مرگ مورد توجه قرار داده، می گوید: «و از نشانه‌های خدا این است که برق را که هم مایه

ترس است هم مایه امید، به شما نشان می دهد» (وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَ طَمَعًا).

«ترس» از خطرات ناشی از برق که گاه به صورت «صاعقه» در می آید و «امید» از نظر نزول باران که غالباً بعد از رعد و برق به

صورت رگبار فرو می ریزد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۳۰

سپس می افزاید: «و از آسمان آبی نازل می کند که زمین را بعد از مرگش حیات می بخشد» (وَ يُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ

الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا).

در پایان آیه به عنوان تأکید می افزاید: «در این امور آیات و نشانه‌هایی است برای جمعیتی که تعقل و اندیشه می کنند» (إِنَّ فِي

ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ).

آنها هستند که می فهمند در این برنامه حساب شده دست قدرتی در کار است و هرگز نمی تواند معلول تصادفها و ضرورتهای

کور و کر باشد.

سوره الروم (۳۰): آیه ۲۵ ..... ص: ۵۳۰

(آیه ۲۵) - در این آیه بحث از آیات آفاقی را در زمینه تدبیر نظام آسمان و زمین و ثبات و بقای آنها ادامه داده، می‌فرماید: «و از آیات او این است که آسمان و زمین به فرمان او بر پاست» (وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ). یعنی نه تنها آفرینش آسمانها که در آیات قبل به آن اشاره شد آیتی است که بر پایی و ادامه نظام آنها نیز آیتی دیگر می‌باشد، چه این که این اجرام عظیم در گردش منظم خود احتیاج به امور زیادی دارد که مهمترین آنها محاسبه پیچیده تعادل نیروی جاذبه و دافعه است.

و در پایان این آیه با استفاده از زمینه بودن «توحید» برای «معاد» بحث را به این مسأله منتقل ساخته، می‌فرماید: «سپس هنگامی که شما را (در قیامت) از زمین فرا خواند ناگهان همه خارج می‌شوید» و در صحنه محشر حضور می‌یابید (ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۲۶ ..... ص: ۵۳۰

(آیه ۲۶) - توحید مالکیت خداوند: در آیات گذشته بحثهایی پیرامون «توحید خالقیت» و «توحید ربوبیت» آمده بود، و این آیه، از یکی از شاخه‌های توحید که «توحید مالکیت» است سخن می‌گوید، می‌فرماید: «تمام کسانی که در آسمانها و زمین هستند از آن او می‌باشند» (وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ). و چون همه از آن اویند «همگی در برابر او خاضع و مطیعند» (كُلُّ لَهُ قَانِتُونَ). یعنی از نظر قوانین آفرینش زمام امر همه در دست اوست و همه خواه ناخواه تسلیم قوانین او در جهان تکوینند. دلیل این «مالکیت» همان خالقیت و ربوبیت اوست: کسی که در آغاز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۳۱ موجودات را آفریده و تدبیر آنها را بر عهده دارد، مسلماً مالک اصلی نیز باید او باشد، نه غیر او.

سوره الروم (۳۰): آیه ۲۷ ..... ص: ۵۳۱

(آیه ۲۷) - و از آنجا که در سلسله آیاتی که گذشت و نیز بعداً خواهد آمد مسائل مربوط به مبدأ و معاد همچون تار و پود یک پارچه در هم انسجام یافته، در این آیه باز به مسأله معاد بر می‌گردد و می‌گوید: «او کسی است که آفرینش را آغاز می‌کند سپس آن را باز می‌گرداند، و این کار برای او آسانتر می‌باشد!» (وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ). قرآن در این آیه با کوتاهترین استدلال، مسأله امکان معاد را اثبات کرده است، می‌گوید: شما معتقدید آغاز آفرینش از اوست، باز گشت مجدد که از آن آسانتر است چرا از او نباشد؟ توجه به یک نکته در اینجا ضروری است که تعبیر به آسان بودن و سخت بودن از دریچه فکر ماست، و الا برای وجودی که بی نهایت است «سخت» و «آسان» هیچ تفاوتی ندارد. و شاید به همین دلیل بلافاصله در ذیل آیه می‌فرماید: «و برای اوست توصیف برتر در آسمانها و زمین» (وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

چرا که هر وصف کمالی در آسمان و زمین در باره هر موجودی تصور کنید از علم، قدرت، مالکیت، عظمت، وجود و کرم،

مصدق اتم و اکمل آن نزد خدا است، چرا که همه محدودش را دارند، و او نامحدودش را، اوصاف همه عارضی است و اوصاف او ذاتی و او منبع اصلی همه کمالات است.

سر انجام در پایان آیه به عنوان تأکید یا به عنوان یک دلیل، می گوید:

«و اوست توانمند و حکیم» (وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

عزیز است و شکست ناپذیر اما در عین قدرت نامحدودش کاری بی حساب انجام نمی دهد، و همه افعالش بر طبق حکمت است.

سورة الروم (۳۰): آیه ۲۸ ..... ص : ۵۳۱

(آیه ۲۸) - بعد از بیان قسمتی دیگر از دلایل توحید و معاد در آیات گذشته به ذکر دلیلی بر نفی شرک به صورت بیان یک

مثال پرداخته، می گوید: «خداوند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۳۲

مثالی از خودتان برای شما زده است» (ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِّنْ أَنْفُسِكُمْ).

و آن مثال این است که اگر بردگان و مملوکهایی در اختیار شما باشد «آیا این برده های شما در روزیهایی که به شما داده ایم

شریک شما می باشند؟! (هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ).

«آن چنان که هر دو با هم کاملاً مساوی باشید» (فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ).

و از تصرف مستقل و بدون اجازه آنان بیم داشته باشید آن گونه که در مورد شرکای آزاد، خود بیم دارید» (تَخَافُونَهُمْ

كَخِيفَتَكُمْ أَنْفُسَكُمْ).

یا آن چنان که شما حاضر نیستید بدون اجازه آنها دخل و تصرفی در اموالتان کنید.

وقتی در مورد بردگانتان که «ملک مجازی» شما هستند این چنین امری را نادرست و غلط می دانید، چگونه مخلوقات را که

ملک حقیقی خدا هستند شریک او می پندارید؟ یا پیامبرانی همچون مسیح، یا فرشتگان خدا، یا مخلوقاتی همچون جن، و یا

بتهای سنگی و چوبی را همتایان خدا می شمیرید؟ این چه قضاوت زشت و دور از منطقی است؟! و در دنباله آیه برای تأکید

می فرماید: «این چنین آیات خود را برای کسانی که تعقل می کنند شرح می دهیم» (كَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ).

آری! با ذکر مثالهای روشن از متن زندگی خود شما حقایق را بازگو می کنیم تا اندیشه خود را به کار اندازید.

سورة الروم (۳۰): آیه ۲۹ ..... ص : ۵۳۲

(آیه ۲۹) - ولی این آیات بینات و این گونه مثالهای واضح و روشن برای صاحبان اندیشه است، نه ظالمان هوی پرست

بی دانشی که پرده های جهل و نادانی بر قلب آنها فرو افتاده، و خرافات و تعصبات جاهلی فضای فکر آنها را تیره و تار کرده.

لذا در این آیه می افزاید: «ظالمان از هوی و هوسهای خویش بدون علم و آگاهی پیروی می کنند» و تابع هیچ منطقی نیستند

(بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۳۳

اینها را خداوند به خاطر اعمالشان در وادی ضلالت افکنده است «و چه کسی می تواند آنها را که خدا گمراه کرده هدایت

کند؟! (فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ).

و مسلم است کسانی را که خدا رهایشان سازد و به خویشتن واگذار کند «برای آنها هیچ یار و یآوری نخواهد بود» (وَ مَا لَهُمْ

سورة الروم (۳۰): آیه ۳۰ ..... ص: ۵۳۳

(آیه ۳۰) - تا اینجا بحثهای فراوانی پیرامون توحید و خدا شناسی از طریق مشاهده نظام آفرینش داشته‌ایم. و به دنبال آن در این آیه سخن از توحید فطری است یعنی همان مسأله را از طریق درون و مشاهده باطنی و درک ضروری وجدانی تعقیب کرده، می‌فرماید:

«پس روی (دل) خود را متوجه آیین پاک و خالص پروردگار کن!» (فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا).

چرا که «این فطرتی است که خداوند انسانها را بر آن آفریده، دگرگونی در آفرینش خدا نیست» (فَطَرَتِ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ). و از نخستین روزی که انسان قدم به عالم هستی می‌گذارد این نور الهی در درون جان او شعله‌ور است.

«این است دین و آیین محکم و استوار» (ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ).

«ولی اکثر مردم نمی‌دانند» (وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ).

«دین حنیف» یعنی دینی که از تمام کجیها و از انحراف و خرافات و گمراهیها به سوی راستی و درستی متمایل شده است.

سورة الروم (۳۰): آیه ۳۱ ..... ص: ۵۳۳

(آیه ۳۱) - در این آیه چنین می‌افزاید: این توجیه شما به دین حنیف خالص و فطری «در حالی است که شما باز گشت به سوی پروردگار می‌کنید» (مُنِيبِينَ إِلَيْهِ).

اصل و اساس وجود شما بر توحید است و سرانجام باید به سوی همین اصل باز گردید.

و به دنبال دستور «انابه» و باز گشت، دستور به «تقوا» می‌دهد که جامع همه اوامر و نواهی الهی است، می‌فرماید: «و از (مخالفت فرمان) خداوند بپرهیزید» (وَ اتَّقُوا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۳۴

سپس از میان تمام اوامر تکیه و تأکید بر موضوع نماز کرده، می‌گوید: «و نماز را بر پا دارید» (وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ). چرا که نماز در تمام ابعادش مهمترین برنامه مبارزه با شرک و مؤثرترین وسیله تقویت پایه‌های توحید و ایمان به خداست.

لذا از میان تمام نواهی نیز روی «شرک» تکیه می‌کند، می‌گوید: «و از مشرکان نباشید» (وَ لَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ). چرا که شرک بزرگترین گناه و اکبر کبائر است.

سورة الروم (۳۰): آیه ۳۲ ..... ص: ۵۳۴

اشاره

(آیه ۳۲) - در این آیه یکی از نشانه‌ها و پیامدهای شرک را در عبارتی کوتاه و پر معنی بیان کرده، می‌گوید: از مشرکان نباشید «از کسانی که دین خود را پراکنده ساختند، و به دسته‌ها و گروهها تقسیم شدند» (مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَ كَانُوا شِيْعًا).

و عجب این که با تمام تضاد و اختلافی که داشتند «هر گروهی به آنچه نزد آنهاست (دل بسته و) خوشحالند!» (كُلَّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ).

آری! یکی از نشانه‌های شرک پراکندگی و تفرقه است، چرا که معبودهای مختلف منشأ روشهای متفاوت، و سر چشمه جداییها و پراکندگیهاست.

توحید یک جاذبه نیرومند درونی! ..... ص: ۵۳۴

بدون شک همان گونه که دلایل عقلی و منطقی به انسان جهت می‌دهد در درون جان او نیز کششها و جاذبه‌هایی وجود دارد که برای او تعیین جهت می‌کند.

فلسفه وجودی آنها همین است که در مسائل حیاتی انسان همیشه نمی‌تواند به انتظار عقل و منطق بنشیند، چرا که این کار گاهی سبب تعطیل هدفهای حیاتی می‌شود، مثلاً اگر انسان برای خوردن غذا، یا آمیزش جنسی، بخواهد از منطق «لزوم بدل ما یتحلل» و «لزوم تداوم نسل از طریق توالد و تناسل» الهام بگیرد و طبق آن حرکت کند، باید مدتها پیش از این نوع او منقرض شده باشد، ولی غریزه و جاذبه جنسی از یکسو و اشتها به تغذیه از سوی دیگر او را به سوی این هدف می‌کشاند، و هر قدر هدفهای حیاتی‌تر و عمومی‌تر باشد این جاذبه‌ها نیرومندتر است! ولی باید توجه داشت که این کششها و جاذبه‌ها بر دو گونه است: بعضی ناآگاه است یعنی نیاز به وساطت عقل و شعور ندارد، همان گونه که حیوان بدون نیاز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۳۵

به تفکر به سوی غذا و جنس مخالف جذب می‌شود.

اما گاهی تأثیر آن به صورت آگاهانه است یعنی این جاذبه درونی در عقل و اندیشه اثر می‌گذارد و او را وادار به انتخاب طریق می‌کند.

قسم اول را «غریزه» و قسم دوم را «فطرت» می‌نامند- دقت کنید.

خدا گرایی و خدا پرستی به صورت یک فطرت در درون جان همه انسانها قرار دارد.

شواهد گوناگونی در دست داریم که فطری بودن «خدا گرایی» بلکه مذهب را در تمام اصولش روشن می‌کند:

۱- دوام اعتقاد مذهبی و ایمان به خدا در طول تاریخ پر ماجرای بشر خود نشانه‌ای بر فطری بودن آن است، چرا که اگر عادت بود نه جنبه عمومی و همگانی داشت، و نه دائمی و همیشگی بود.

۲- مشاهدات عینی در دنیای امروز نشان می‌دهد با تمام تلاش و کوششی که بعضی از رژیمهای استبدادی جهان برای محو مذهب و آثار مذهبی از طرق مختلف به خرج داده‌اند نتوانسته‌اند مذهب را از اعماق این جوامع ریشه کن سازند.

۳- کشفیات اخیر روانکاوان و روانشناسان در زمینه ابعاد روح انسانی شاهد دیگری بر این مدعا است، آنها می‌گویند: بررسی در باره ابعاد روح انسان نشان می‌دهد که یک بعد اصیل آن «بعد مذهبی» یا به تعبیر آنها «قدسی» و «یزدانی» است، و گاه این بعد مذهبی را سر چشمه ابعاد سه گانه دیگر یعنی بعد «راستی» (علم) و «نیکویی» و «زیبایی» دانسته‌اند.

«حس راستی» سر چشمه انواع علوم و دانشها و انگیزه کنجکاوی مستمر و پیگیر در شناخت جهان هستی است.

«حس نیکی» انسان را به سوی مفاهیم اخلاقی همچون عدالت و شهامت و فداکاری و مانند آن جذب می‌کند.

«حس زیبایی» انسان را به سوی هنرهای اصیل، زیباییها، ادبیات و مسائل ذوقی جذب می‌کند، و گاه سر چشمه تحولهایی در

زندگی فرد و جامعه می‌شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۳۶

«حس مذهبی» یعنی ایمان به یک مبدأ متعالی و پرستش و نیایش او.

۴- پناه بردن انسان در شداید و سختیها به یک نیروی مرموز ماورای طبیعی و تقاضای حل مشکلات و فرو نشستن طوفانهای سخت زندگی از درگاه او، نیز گواه دیگری بر اصالت این جاذبه درونی و الهام فطری است که- به انضمام سایر شواهدی که گفتیم- می‌تواند ما را به وجود چنین کشش نیرومندی در درون وجودمان به سوی خدا واقف سازد.

سوره الروم(۳۰): آیه ۳۳ ..... ص: ۵۳۶

(آیه ۳۳)- این آیه در حقیقت استدلال و تأکیدی است بر بحث گذشته در زمینه فطری بودن توحید و شکوفا شدن این نور الهی در شداید و سختیها.

می‌فرماید: «هنگامی که مختصر ضرری به انسانها برسد پروردگارشان را می‌خوانند، و به سوی او انابه می‌کنند» (وَ إِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ).

ولی آن چنان کم ظرفیت و کوتاه فکر و اسیر تعصب و تقلید کورکورانه از نیاکان مشرک خود هستند که به مجرد این که حوادث سخت بر طرف می‌شود و نسیم آرامش می‌وزد و «خداوند رحمتی از سوی خودش به آنها می‌چشاند گروهی از آنان نسبت به پروردگارشان مشرک می‌شوند» (ثُمَّ إِذَا أَذَقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ).

تکیه روی «مُنِيبِينَ إِلَيْهِ» اشاره لطیفی به این معنی می‌باشد که پایه و اساس در فطرت انسان توحید و خدا پرستی است و شرک امر عارضی است که وقتی از آن قطع امید می‌کند خواه ناخواه به سوی ایمان و توحید باز می‌گردد.

سوره الروم(۳۰): آیه ۳۴ ..... ص: ۵۳۶

(آیه ۳۴)- در این آیه به عنوان تهدید به این افراد کم ظرفیت مشرک که به هنگام نیل به نعمتها خدا را به دست فراموشی می‌سپارند می‌گوید: بگذار «نعمتهایی را که ما به آنها داده‌ایم کفران کنند» و هر کار از دستشان ساخته است انجام دهند (لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ).

«پس (تا می‌توانید از این نعمتهای زود گذر دنیا) بهره گیرید» (فَتَمَتَّعُوا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۳۷
«اما به زودی (نتیجه شوم اعمال خویش را) خواهید دانست» (فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ).

سوره الروم(۳۰): آیه ۳۵ ..... ص: ۵۳۷

(آیه ۳۵)- در این آیه برای محکوم ساختن این گروه مشرک، سخن را در قالب استفهام آمیخته با توبیخ درآورده، می‌گوید: «آیا ما دلیل محکمی بر آنان فرستادیم که از شرکشان سخن می‌گوید» و آن را موجه می‌شمارد؟ (أَمْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهَوْا يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ).

سوره الروم(۳۰): آیه ۳۶ ..... ص: ۵۳۷

(آیه ۳۶) - این آیه که ترسیم دیگری از طرز فکر و روحیه این جاهلان کم ظرفیت است چنین می گوید: «و هنگامی که رحمتی به مردم بچشانیم خوشحال و مغرور می شوند، و هر گاه بلا و رنج و دردی به خاطر اعمالی که انجام داده اند به آنها برسد ناگهان مایوس و نومید می گردند» (وَ إِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيَهُمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ).

در حالی که مؤمنان راستین کسانی هستند که نه به هنگام نعمت گرفتار غرور و غفلت می شوند و نه به هنگام مصیبت، گرفتار یأس و نومیدی، نعمت را از خدا می دانند و شکر به درگاه او می برند، و مصیبت را آزمون و امتحان، و یا نتیجه اعمال خویش محسوب می دارند و صبر می کنند و رو به درگاه او می آورند.

سوره الروم (۳۰): آیه ۳۷ ..... ص: ۵۳۷

(آیه ۳۷) - این آیه همچنان از «توحید ربوبیت» سخن می گوید، و به تناسب بحثی که در آیات گذشته آمده بود که بعضی از کم ظرفیتان با روی آوردن نعمت، مغرور و با مواجه شدن بلا، مایوس می شوند، چنین می فرماید: «آیا ندیدند که خداوند روزی را برای هر کس بخواهد گسترده (و برای هر کس بخواهد) تنگ می سازد» (أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَ يَقْدِرُ).

درست است که عالم، عالم اسباب است ولی در عین حال این یک قاعده کلی و همیشگی نیست، چرا که گاه افراد بسیار جدی و لایقی را می بینیم که هر چه می دوند به جایی نمی رسند، و به عکس گاه افراد کم دست و پا را مشاهده می کنیم که درهای روزی از هر سو به روی آنها گشوده است! این استثناها گویا برای این است که خداوند نشان دهد با تمام تأثیری که در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۳۸

عالم اسباب آفریده، نباید در عالم اسباب گم شوند، و نباید فراموش کنند که در پشت این دستگاه، دست نیرومند دیگری است که آن را می گرداند.

لذا در پایان آیه می گوید: «در این نشانه‌هایی است از قدرت و عظمت خدا برای قومی که ایمان می آورند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۳۸ ..... ص: ۵۳۸

(آیه ۳۸) - و از آنجا که هر نعمت و موهبتی، وظایف و مسؤولیتهایی را همراه می آورد، در این آیه روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می گوید: چون چنین است «پس حق بستگان و نزدیکان را ادا کن، و همچنین (حق) مسکینان و در راه ماندگان را» (فَاتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَ الْمَسْكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ).

تعبیر به «حَقَّهُ» بیانگر این واقعیت است که آنها در اموال انسان شریکند و اگر چیزی انسان می پردازد حق خود آنها را ادا می کند.

و در پایان آیه برای تشویق نیکوکاران، و ضمن بیان شرط قبولی انفاق می فرماید: «این کار برای کسانی که تنها رضای خدا را می طلبند بهتر است» (ذَلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ).

«و کسانی که چنین کار نیکی را انجام می دهند رستگارانند» (وَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ).

با توجه به این که «وجه الله» به معنی ذات پاک پروردگار است، این آیه نشان می‌دهد که تنها مسأله انفاق و پرداختن حق خویشاوندان و دیگر صاحبان حقوق کافی نیست، مهم آن است که با اخلاص و نیت پاک توأم بوده و از هر گونه ریا و خودنمایی و منت و تحقیر و انتظار پاداش خالی باشد.

سوره الروم (۳۰): آیه ۳۹ ..... ص: ۵۳۸

(آیه ۳۹) - در این آیه به تناسب بحثی که از انفاق خالص در میان بود به دو نمونه از انفاقها که یکی برای خداست، و دیگری به منظور رسیدن به مال دنیا اشاره کرده، می‌فرماید: «آنچه به عنوان ربا می‌پردازید تا در اموال مردم فزونی یابد، نزد خدا فزونی نخواهد یافت، و آنچه را به عنوان زکات می‌پردازید و تنها رضای خدا را می‌طلبید (مایه برکت است و) کسانی که چنین می‌کنند دارای پاداش مضاعفند» (وَ مَا آتَيْتُمْ مِنْ رِبَاً لِيَرْبُوهَا فِيْ اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوْا عِنْدَ اللّٰهِ وَ مَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ بَرَكِيْدَةً تَفْسِيْر نمونه، ج ۳، ص: ۵۳۹

تُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُوْنَ).

«ربا» در اصل به معنی افزایش است و در اینجا منظور هدایایی است که بعضی از افراد برای دیگران - مخصوصاً صاحبان مال و ثروت - می‌برند، به این منظور که پاداشی بیشتر و بهتر از آنها دریافت دارند.

بدیهی است در این گونه هدایا نه استحقاق طرف در نظر گرفته می‌شود، و نه شایستگیها و اولویتها، بلکه تمام توجه به این است که این هدیه به جایی داده شود که بتواند مبلغ بیشتری را صید کند! و طبیعی است این چنین هدایا که جنبه اخلاص در آن نیست از نظر اخلاقی و معنوی فاقد ارزش می‌باشد.

سوره الروم (۳۰): آیه ۴۰ ..... ص: ۵۳۹

(آیه ۴۰) - در این آیه بار دیگر به مسأله مبدأ و معاد که موضوع اساسی در بسیاری از آیات این سوره بود باز می‌گردد، و خدا را با چهار وصف، توصیف می‌کند تا هم اشاره‌ای به توحید و مبارزه با شرک باشد، و هم دلیلی بر معاد، می‌فرماید: «خداوند همان کسی است که شما را آفرید، سپس روزی داد، بعد می‌میراند و بعد زنده می‌کند» (اللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ).

«آیا هیچ یک از شریکانی که شما برای خدا ساخته‌اید توانایی بر چیزی از این کارها دارد؟» (هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ).

«منزه است خدا، و برتر است از آنچه آنها شریک برای او قرار می‌دهند» (سُبْحٰنَهُ وَ تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ).

مسلم است هیچ یک از مشرکان، معتقد نبودند که آفرینش به وسیله بتها صورت گرفته، یا این که روزی آنها به دست بتهاست، و یا پایان عمرشان.

بنا بر این پاسخ این سؤالات منفی است و استفهام، استفهام انکاری می‌باشد.

جمله «سُبْحٰنَهُ وَ تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ» این حقیقت را باز گو می‌کند که آنها مقام پروردگار را فوق العاده پایین آوردند که در کنار بتها و معبودان ساختگی قرار می‌دهند.

سوره الروم (۳۰): آیه ۴۱ ..... ص: ۵۳۹

(آیه ۴۱) - سر چشمه فساد، اعمال خود مردم است! در آیات گذشته، سخن از شرک در میان بود و می‌دانیم ریشه اصلی تمام برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۴۰

مفاسد فراموش کردن اصلی توحید و روی آوردن به شرک است، لذا در اینجا سخن از ظهور فساد در زمین به خاطر اعمال مردم به میان آورده، می‌گوید: «فساد در خشکی و دریا به خاطر کارهایی که مردم انجام داده‌اند آشکار شده است» (ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ). هر جا فسادی ظاهر شود بازتاب اعمال مردم است چرا که هر کار نادرست عکس العمل نامطلوبی دارد.

سپس می‌فرماید: «خدا می‌خواهد نتیجه بعضی از اعمالشان را به آنان بچشانند، شاید به سوی حق باز گردند!» (لِيَذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۴۲ ..... ص: ۵۴۰

(آیه ۴۲) - در این آیه برای این که مردم شواهد زنده‌ای را در مسأله ظهور فساد در زمین به خاطر گناه انسانها با چشم خود ببینند، دستور «سیر در ارض» را می‌دهد و به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «بگو: شما در روی زمین به گردش پردازید (حال امتهای پیشین را جستجو کنید، و اعمال و سر نوشت آنها را مورد بررسی قرار دهید) ببینید عاقبت کسانی که قبل از شما بودند به کجا رسید»؟! (قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ).

قصرها و کاخهای ویران شده آنها را بنگرید، خزائن به تاراج رفته آنها را تماشا کنید، جمعیت نیرومند پراکنده شده آنها را مشاهده نمایید، و سر انجام قبرهای در هم شکسته و استخوانهای پوسیده آنها را بنگرید. آری «بیشترشان مشرک بودند» (كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ). و شرک ام الفساد و مایه تباهی آنها شد.

سوره الروم (۳۰): آیه ۴۳ ..... ص: ۵۴۰

(آیه ۴۳) - و از آنجا که پند گرفتن و بیدار شدن، و سپس بازگشتن به سوی خدا، همیشه مفید و مؤثر نیست، در این آیه روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده چنین می‌گوید: «صورت خود را به سوی دین و آیین مستقیم و پا بر جا (آیین توحید خالص) قرار ده، پیش از آن که روزی فرار رسد که هیچ کس قدرت ندارد آن روز را از خدا باز گرداند (و برنامه الهی را تعطیل کند) و در آن روز مردم گروه گروه می‌شوند و صفوف از هم جدا می‌گردد» گروهی در بهشت و گروهی در دوزخ (فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يُصَدِّعُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۴۱ این که خطاب را متوجه پیامبر صلی الله علیه و آله می‌کند، برای این است که دیگران حساب کار خویش را برسند.

سوره الروم (۳۰): آیه ۴۴ ..... ص: ۵۴۱

(آیه ۴۴) - این آیه در حقیقت شرحی است برای این جدایی صفوف در قیامت، می‌فرماید: «هر کسی کافر شد کفرش بر زیان خود اوست» و وبالش دامنگیر او (مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ).

«و اما آنها که عمل صالحی انجام دادند (پاداش الهی را) به سود خودشان آماده و مهیا می سازند» (وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ).

سوره الروم(۳۰): آیه ۴۵ ..... ص: ۵۴۱

(آیه ۴۵) - در این آیه در مورد مؤمنان توضیح می دهد که نه تنها اعمال خود را در آنجا می بینند، بلکه خدا مواهب بیشتری که شایسته فضل و کرم اوست به آنها می بخشد، می گوید: «هدف این است که (خداوند) کسانی را که ایمان آورده اند، و عمل صالح انجام داده اند از فضلش پاداش دهد» (لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ).
مسلمان این فضل الهی شامل حال کافران نمی شود، «چرا که خدا کافران را دوست ندارد» (إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ).

سوره الروم(۳۰): آیه ۴۶ ..... ص: ۵۴۱

(آیه ۴۶) - در این سوره، بخش قابل ملاحظه ای از دلائل توحید و نشانه های پروردگار در هفت آیه بیان شده که هر کدام با جمله «وَمِنْ آيَاتِهِ» آغاز می شود. شش قسمت آن را قبلا به صورت پی در پی خواندیم، و این آیه آخرین آنها می باشد.
و از آن جا که در آیه قبل سخن از ایمان و عمل صالح بود، بیان دلائل توحیدی تأکیدی نیز بر آن می باشد.
می فرماید: «و از آیات (عظمت و قدرت) خدا این است که بادها را به عنوان بشارتگرانی می فرستد» (وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيحَ مُبَشِّرَاتٍ).

آنها در پیشاپیش باران حرکت می کنند، قطعات پراکنده ابر را با خود برداشته به هم می پیوندند، و به سوی سرزمینهای خشک و تشنه می برند، صفحه آسمان را می پوشانند و با دگرگون ساختن درجه حرارت جو، ابرها را آماده ریزش باران می کنند.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۴۲

در دنباله آیه می خوانیم: «خدا می خواهد بدین سبب شما را از رحمت خود بچشانند، تا کشتیها به فرمانش حرکت کنند، و شما از فضل و رحمت او بهره گیرید و شاید شکر گزاری کنید» (وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَ لِيَجْزِيَ الْفُلُكَ بِأَمْرِهِ وَ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

آری! بادها هم وسیله تولید نعمتهای فراوان در زمینه کشاورزی و دامداری هستند، و هم وسیله حمل و نقل، و سر انجام سبب رونق امر تجارت است.
آری! آنها بشارت دهندگانی هستند در جهات مختلف.

سوره الروم(۳۰): آیه ۴۷ ..... ص: ۵۴۲

(آیه ۴۷) - در این آیه سخن از فرستادن پیامبران الهی است، در حالی که آیه بعد از آن بار دیگر به نعمت وزش بادها بر می گردد، ممکن است قرار گرفتن این آیه در میان دو آیه که در باره نعمت وجود بادها سخن می گوید جنبه معترضه داشته باشد. و ممکن است ذکر مسأله نبوت در کنار این بحثها برای تکمیل مسائل مربوط به مبدأ و معاد باشد.
به هر حال آیه چنین می گوید: «ما قبل از تو پیامبرانی را به سوی قومشان فرستادیم» لَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ «آنها دلائل روشن و آشکار (از معجزات و منطق عقل) برای این اقوام آوردند» جَاؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ

گروهی ایمان آوردند، و گروهی به مخالفت برخاستند اما هنگامی که اندرزها و هشدارها سودی نداد «ما از مجرمان انتقام گرفتیم»! اَتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا

و مؤمنان را یاری کردیم «و همواره این حق بر ما بوده است که مؤمنان را یاری کنیم» كَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ

سوره الروم (۳۰): آیه ۴۸ ..... ص: ۵۴۲

(آیه ۴۸) - این آیه بار دیگر به توضیح نعمت وزش بادهای پرداخته، چنین می گوید: «خداوند همان کسی است که بادهای را می فرستد تا ابرهایی را به حرکت در آورد» (اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا).

«سپس ابرها را در پهنه آسمان آن گونه که بخواهد می گستراند» (فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۴۳

آنها را به صورت قطعاتی در آورده «و متراکم می سازد» (وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا).

«اینجاست که دانه های باران را می بینی که از لابلای آنها خارج می شوند» (فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ).

آری! یکی از نقشهای مهم، هنگام نزول باران بر عهده بادهای گذشته شده است.

و در پایان آیه می افزاید: «پس هنگامی که این باران حیات بخش را به هر کس از بنسنگانش بخواهد برساند، ناگهان آنها خوشحال و مسرور می شوند» (فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۴۹ ..... ص: ۵۴۳

(آیه ۴۹) - «و قطعاً پیش از آن که بر آنان نازل شود، مأیوس بودند» (وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمُتَسِينَ).

این یأس و آن بشارت را کسانی به خوبی درک می کنند که همچون عربهای بیابانگرد حیات و زندگیشان پیوند بسیار نزدیکی با همین قطره های باران دارد.

سوره الروم (۳۰): آیه ۵۰ ..... ص: ۵۴۳

(آیه ۵۰) - در این آیه روی سخن را به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله کرده، می گوید: «به آثار رحمت الهی بنگر که چگونه زمین را بعد از مردنش زنده می کند» (فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا).

تعبیر به «رحمت الهی» در مورد باران، اشاره به آثار پر برکت آن از جهات مختلف است.

سپس با توجه به پیوندی که مبدأ و معاد در مسائل مختلف دارند در پایان آیه می افزاید: «چنین کسی (که زمین مرده را با نزول باران زنده کرد) زنده کننده مردگانی (در قیامت) است، و او بر همه چیز تواناست» (إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۵۱ ..... ص: ۵۴۳

(آیه ۵۱) - از آنجا که در آیات گذشته، سخن از بادهای پربرکتی در میان بود که پیشقراولان بارانهای رحمت زاهدانند، در

این آیه اشاره به بادهای زیانبار کرده، می‌گوید: «و اگر ما بادی بفرستیم (داغ و سوزان یا سرد و خشک و یا توأم با سموم) و بر اثر آن، زراعت و باغ خود را زرد و پژمرده ببینند (مأیوس شده و) پس از آن راه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۴۴ کفران پیش می‌گیرند» و به این راه همچنان ادامه می‌دهند (وَ لَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ). آنها افراد ضعیف و کم ظرفیتی هستند و آن چنانند که قبل از آمدن باران مأیوس و بعد از نزول آن، بسیار شادند، و اگر روزی باد سمومی بوزد و زندگی آنان موقتا گرفتار مشکلاتی گردد، فریادشان بلند می‌شود و زبان به کفر می‌کشایند. به عکس مؤمنان راستین که از نعمت خدا شادند و شکرگزار و در مصائب و مشکلات صبورند و شکیبا، دگرگونیهای زندگی مادی هرگز در ایمان آنها، کمترین خللی وارد نمی‌کند، و همچون کوردلان ضعیف الایمان با وزش یک باد مؤمن و با وزش باد دیگر کافر نمی‌شوند.

سوره الروم (۳۰): آیه ۵۲ ..... ص: ۵۴۴

(آیه ۵۲) - در این آیه و آیه بعد به تناسب بحثی که در آیه قبل آمد، مردم را به چهار گروه تقسیم می‌کند: گروه مردگان، یعنی آنها که هیچ حقیقتی را درک نمی‌کنند هر چند ظاهرا زنده‌اند. و گروه ناشنویان که آمادگی برای شنیدن سخن حق ندارند. و گروهی که از دیدن چهره حق محرومند. و سرانجام گروه مؤمنان راستین که دل‌هایی دانا، و گوش‌هایی شنوا، و چشم‌هایی بینا دارند. نخست می‌گوید: «تو نمی‌توانی سخنان حق خود را به گوش مردگان برسانی» و اندرزهای تو در دل آنان که دلمرده‌اند اثر ندارد (فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى). و نیز «تو نمی‌توانی سخنت را به گوش کران برسانی مخصوصا هنگامی که روی می‌گردانند و پشت می‌کنند» (وَ لَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ).

سوره الروم (۳۰): آیه ۵۳ ..... ص: ۵۴۴

(آیه ۵۳) - و همچنین «تو نمی‌توانی نابینایان را از گمراهیشان هدایت کنی» (وَ مَا أَنْتَ بِهَادٍ الْعُمَىٰ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ). «تنها سخنان حقت را می‌توانی به گوش کسانی برسانی که به آیات ما ایمان می‌آورند و در برابر حق تسلیمند» (إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۴۵ قرآن غیر از «حیات» و «مرگ» مادی و جسمانی و همچنین «شنوایی» و «بینایی» ظاهری، نوع برتری از حیات و مرگ و دید و شنود، قائل است که ریشه اصلی سعادت یا بدبختی انسان در آن است. و این آیات از آن سخن می‌گوید.

سوره الروم (۳۰): آیه ۵۴ ..... ص: ۵۴۵

(آیه ۵۴) - در این آیه به یکی دیگر از دلایل توحید که دلیل فقر و غنا است اشاره می‌کند و بحثهایی را که در سر تا سر این سوره، پیرامون توحید آمده تکمیل می‌نماید، می‌گوید: «خداوند همان کسی است که شما را (در حالی که ضعیف و ناتوان بودید) آفرید، سپس بعد از ناتوانی، سپس بعد از ناتوانی، قوت بخشید (و دوران جوانی و شکوفایی نیروها آمد) و باز بعد از

قدرت ضعف و پیری قرار داد» (اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَ شَيْبَةً).
آری «او هر چه بخواهد می آفریند و دانا و تواناست» (يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَ هُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ).

در آغاز آن چنان ضعیف و ناتوان بودید که حتی قدرت نداشتید مگسی را از خود دور کنید یا آب دهان خویش را نگه دارید، این از نظر جسمانی، و از نظر فکری به مصداق «لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا هِيَ حَيْزٌ نَمِي دَانَسْتِيْد» حتی پدر و مادر مهربانی را که دائما مراقب شما بودند نمی شناختید.

ولی کم کم دارای رشد و قدرت شدید، اندامی نیرومند و فکری قوی و عقلی توانا و درکی وسیع پیدا کردید. و با این حال نمی توانستید این قدرت را نگه دارید و درست همانند انسانی که از دامنه کوه بلندی به فراز قلّه رسیده از طرف دیگر سراسیمی را شروع کردید، و باز به قعر درّه ضعف و ناتوانی جسمی و روحی رسیدید. این دگرگونیها و فراز و نشیبها، بهترین دلیل بر این حقیقت است که نه آن قوت از شما بود، و نه آن ضعف، بلکه هر دو از ناحیه دیگری بود.

آخرین جمله آیه که اشاره به علم و قدرت خداست، هم بشارت است و هم انداز که خدا از همه اعمال و نیات شما آگاه است و نیز توانایی بر پاداش و کیفر شما دارد.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۴۶

سورة الروم(۳۰): آیه ۵۵ ..... ص: ۵۴۶

(آیه ۵۵) - در اینجا بار دیگر به مسأله رستاخیز باز می گردد و صحنه دردناک دیگری از حال مجرمان را در آن روز مجسیم می سازد.

می گوید: «و روزی که قیامت بر پا شود، مجرمان سوگند یاد می کنند که جز ساعتی (در عالم برزخ) درنگ نکردند!» (وَ يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ).
آری «این چنین از درک حقیقت باز گردانده می شوند» (كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ).

سورة الروم(۳۰): آیه ۵۶ ..... ص: ۵۴۶

(آیه ۵۶) - این آیه پاسخ مؤمنان آگاه را به سخنان مجرمان ناآگاهی که از وضع برزخ و قیامت اطلاع درستی ندارند بازگو می کند.

می فرماید: «ولی کسانی که علم و ایمان به آنها داده شده، می گویند: شما به فرمان خدا تا روز قیامت (در عالم برزخ) درنگ کردید، و اکنون روز رستاخیز است، اما شما نمی دانستید» (وَ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَ الْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَ لَكِنَّا كُنَّا لَا تَعْلَمُونَ).
مقدم داشتن «علم» بر «ایمان» به خاطر آن است که علم پایه ایمان است.

سورة الروم(۳۰): آیه ۵۷ ..... ص: ۵۴۶

(آیه ۵۷) - به هر حال هنگامی که مجرمان خود را با واقعیات دردناک روز قیامت رو برو می بینند در مقام عذر خواهی و توبه

بر می آیند، ولی قرآن می گوید:

«در آن روز عذر خواهی ظالمان سودی به حالشان ندارد و توبه آنان نیز پذیرفته نیست» (فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ).

یکی از عذرهای آنها این است که گناهان خود را به گردن سردمداران کفر و نفاق بیندازند.

و گاه در مقام عذر خواهی سعی می کنند انحراف خود را به گردن شیطان بیندازند و او را بر وسوسه هایش ملامت کنند.

سوره الروم (۳۰): آیه ۵۸ ..... ص: ۵۴۶

(آیه ۵۸) - این آیه در حقیقت اشاره ای است به کل مطالبی که در این سوره بیان شد می فرماید: «ما برای مردم در این قرآن از هر گونه مثال و مطلبی بیان کردیم» (وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ).

وعد و وعید، امر و نهی، بشارت و انداز، آیات آفاقی و انفسی، دلایل مبدأ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۴۷

و معاد و اخبار غیبی، و خلاصه از هر چیز که در نفوس انسانها ممکن است اثر مثبت بگذارد بیانی داشتیم.

در حقیقت، قرآن بطور کلی، و سوره روم که اکنون در مراحل پایان آن هستیم بالخصوص مجموعه ای است از مسائل بیدار کننده برای هر قشر و گروه و برای هر طرز فکر و عقیده.

ولی با این حال گروهی هستند که هیچ یک از این امور در قلوب تاریک و سیاهشان اثری نمی گذارد، «و اگر آیه ای برای آنها بیاوری کافران می گویند: شما اهل باطل هستید» و اینها سحر و جادوست! (وَلَيْسَ جِثَّتُهُمْ بِأَيِّهِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ).

تعبیر به «مبطلون» تعبیر جامعی است که همه برچسبها و نسبتهای ناروای مشرکان به انبیا و طرفداران حق را در بر می گیرد.

سوره الروم (۳۰): آیه ۵۹ ..... ص: ۵۴۷

(آیه ۵۹) - این آیه دلیل مخالفت این گروه را به روشنی بیان می کند، می گوید: این نفوذناپذیری و لجاجت بی حد و حساب و دشمنی با هر حقیقت، به خاطر آن است که آنها حس تشخیص و درک خود را بر اثر کثرت گناه و لجاجت از دست داده اند، و ابدا چیزی درک نمی کنند، آری «این چنین خداوند بر دلهای کسانی که علم و آگاهی ندارند مهر می نهد» (كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ).

قابل توجه این که در آیات گذشته، علم پایه ایمان شناخته شده، و در این آیه جهل پایه کفر و عدم تسلیم در برابر حق.

سوره الروم (۳۰): آیه ۶۰ ..... ص: ۵۴۷

(آیه ۶۰) - این آیه که آخرین آیه سوره روم است، دو دستور مهم و یک بشارت بزرگ به پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ می دهد، تا او را در این مبارزه پی گیر و مستمر در برابر این لجوجان جاهل، و بی خردان سر سخت، به استقامت دعوت کند.

نخست می گوید: «اکنون که چنین است (در برابر همه حوادث، همه آزارها و کارشکنیها و نسبتهای ناروا) شکیبایی و صبر

پیشه کن» (فَاصْبِرْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۴۸

که شکیبایی و صبر و استقامت کلید اصلی پیروزی است.

و برای این که پیامبر را در این راه دلگرمتر کند می‌افزاید: «وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا» (إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ).

دومین دستور، دستور به تسلط بر اعصاب و حفظ متانت و آرامش، و به اصطلاح از جا در نرفتن در این مبارزه سخت و پی‌گیر است، می‌فرماید: «و هرگز نباید کسانی که ایمان و یقین ندارند تو را خشمگین و عصبانی کنند» (وَلَا يَسْتَخَفِّنَكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ).

وظیفه تو بردباری و تحمل و حوصله هر چه بیشتر و حفظ متانتی که شایسته یک رهبر در برابر این گونه افراد است، می‌باشد. این سوره با وعده پیروزی مؤمنان بر دشمنان آغاز شد، و با وعده پیروزی نیز پایان می‌گیرد، ولی شرط اصلی آن را صبر و استقامت شمرده است.

«پایان سوره روم»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۴۹

سوره لقمان [۳۱] ..... ص: ۵۴۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۳۴ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۵۴۹

بطور کلی محتوای این سوره در پنج بخش خلاصه می‌شود:

بخش اول بعد از ذکر حروف مقطعه اشاره به عظمت قرآن و هدایت و رحمت بودن آن برای مؤمنانی که واجد صفات ویژه هستند می‌کند.

بخش دوم از نشانه‌های خدا در آفرینش آسمان و برپا داشتن آن بدون هیچ گونه ستون، و آفرینش کوهها در زمین، و جنبندگان مختلف، و نزول باران و پرورش گیاهان سخن می‌گوید.

بخش سوم قسمتی از سخنان حکمت‌آمیز لقمان آن مرد الهی را به هنگام اندرز فرزندش نقل می‌کند.

در بخش چهارم بار دیگر به دلائل توحید باز می‌گردد، و سخن از تسخیر آسمان و زمین و نعمتهای وافر پروردگار و نکوهش از منطبق بت پرستانی که تنها بر اساس تقلید از نیاکان در این وادی گمراهی افتادند، سخن می‌گوید.

و نیز از علم گسترده و بی‌پایان خدا با ذکر مثال روشنی پرده بر می‌دارد.

بخش پنجم اشاره کوتاه و تکان دهنده‌ای به مسأله معاد و زندگی پس از مرگ دارد، به انسان هشدار می‌دهد که مغرور به زندگی این دنیا نشود.

این مطلب را با ذکر گوشه‌ای از علم غیب پروردگار که از همه چیز در ارتباط با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۵۰

انسان از جمله لحظه مرگ او و حتی جنینی که در شکم مادر است آگاه است تکمیل کرده و سوره را پایان می‌دهد.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۵۵۰

در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «کسی که سوره لقمان را بخواند لقمان در قیامت رفیق و دوست اوست، و به عدد کسانی که کار نیک یا بد انجام داده‌اند (به حکم امر به معروف و نهی از منکر در برابر آنها) ده حسنه به او داده می‌شود».

و در حدیث دیگری از امام باقر علیه السلام می‌خوانیم: «کسی که سوره لقمان را در شب بخواند، خداوند سی فرشته را مأمور حفظ او تا به صبح در برابر شیطان و لشکر شیطان می‌کند، و اگر در روز بخواند این سی فرشته او را تا به غروب از ابلیس و لشکرش محافظت می‌نمایند».

این همه فضیلت و ثواب و افتخار برای خواندن یک سوره قرآن به خاطر آن است که تلاوت مقدمه‌ای است برای اندیشه و فکر و آن نیز مقدمه‌ای است برای عمل و تنها با لقلقه لسان نباید این همه فضیلت را انتظار داشت.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره لقمان (۳۱): آیه ۱ ..... ص : ۵۵۰

(آیه ۱) - این سوره، با ذکر عظمت و اهمیت قرآن آغاز می‌شود، و بیان حروف مقطعه در ابتدای آن نیز اشاره لطیفی به همین حقیقت است، که این آیات که از حروف ساده الفبا ترکیب یافته، چنان محتوایی بزرگ و عالی دارد که سر نوشت انسانها را بکلی دگرگون می‌سازد «الف، لام، میم» (الم).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۲ ..... ص : ۵۵۰

(آیه ۲) - لذا بعد از ذکر «حروف مقطعه» می‌گوید: «این آیات کتاب حکیم است» کتابی پر محتوا و استوار (تَلْمَكْ آیاتِ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ).

توصیف «الْكِتَابِ» به «الْحَكِيمِ» یا بخاطر استحکام محتوای آن است، چرا که هرگز باطل به آن راه نمی‌یابد، و هر گونه خرافه را از خود دور می‌سازد.

و یا به معنی آن است که این قرآن همچون دانشمند حکیمی است که در عین خاموشی با هزار زبان سخن می‌گوید، تعلیم می‌دهد، اندرز می‌گوید، تشویق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۵۱

می‌کند، انذار می‌نماید، داستانهای عبرت‌انگیز بیان می‌کند، و خلاصه به تمام معنی دارای حکمت است، و این سر آغاز، تناسب مستقیمی دارد با سخنان «لقمان حکیم» که در این سوره از آن بحث به میان آمده.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۳ ..... ص : ۵۵۱

(آیه ۳) - این آیه هدف نهائی نزول قرآن را با این عبارت بازگو می‌کند: این کتاب حکیم «مایه هدایت و رحمت برای نیکو کاران است» (هُدًى وَ رَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ).

«هدایت» در حقیقت مقدمه‌ای است برای «رحمت پروردگار»، چرا که انسان نخست در پرتو نور قرآن حقیقت را پیدا می‌کند و به آن معتقد می‌شود، و در عمل خود آن را به کار می‌بندد، و به دنبال آن مشمول رحمت واسعه و نعمتهای بی‌پایان پروردگار می‌گردد.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۴ ..... ص: ۵۵۱

(آیه ۴) - این آیه محسنین را با سه وصف، توصیف کرده، می گوید: همانان که نماز را بر پا می دارند، و زکات را می پردازند و آنها به آخرت یقین دارند» (الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ). پیوند آنها با خالق از طریق نماز، و با خلق خدا از طریق زکات، قطعی است و یقین آنها به دادگاه قیامت انگیزه نیرومندی است برای پرهیز از گناه و برای انجام وظایف.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۵ ..... ص: ۵۵۱

(آیه ۵) - و این آیه عاقبت و سرانجام کار «محسنین» را چنین بیان می کند: «آنها بر طریق هدایت از پروردگارشانند، و آنانند رستگاران» (أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۶ ..... ص: ۵۵۱

اشاره

(آیه ۶-)

شأن نزول: ..... ص: ۵۵۱

این آیه در باره «نضر بن حارث» نازل شده است.

او مرد تاجری بود و به ایران سفر می کرد، و در ضمن، داستانهای ایرانیان را برای قریش بازگو می نمود، و می گفت: اگر محمد برای شما سرگذشت عاد و ثمود را نقل می کند، من داستانهای رستم و اسفندیار، و اخبار کسری و سلاطین عجم را باز می گویم! آنها دور او را گرفته، استماع قرآن را ترک می گفتند.

بعضی دیگر گفته اند که این قسمت از آیات در باره مردی نازل شده که کنیز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۵۲ خواننده ای را خریداری کرده بود و شب و روز برای او خوانندگی می کرد و او را از یاد خدا غافل می ساخت.

تفسیر: ..... ص: ۵۵۲

اشاره

غنا یکی از دامهای بزرگ شیاطین! در اینجا سخن از گروهی است که درست در مقابل گروه «محسنین» و «مؤمنین» قرار دارند که در آیات گذشته مطرح بودند.

سخن از جمعیتی است که سرمایه های خود را برای بیهودگی و گمراه ساختن مردم به کار می گیرد، و بدبختی دنیا و آخرت را

برای خود می خرد! نخست می فرماید: «و بعضی از مردم، سخنان باطل و بیهوده را خریداری می کنند تا (خلق خدا را) از روی جهل و نادانی، از راه خدا گمراه سازند» (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ). «و آیات خدا را به استهزاء و سخریه گیرند» (وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا).

و در پایان آیه اضافه می کند: «عذاب خوار کننده از آن این گروه است» (أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ). «لهو الحدیث» مفهوم وسیع و گسترده ای دارد که هر گونه سخنان یا آهنگهای سر گرم کننده و غفلت زا که انسان را به بیهودگی یا گمراهی می کشاند در بر می گیرد، خواه از قبیل «غنا» و الحان و آهنگهای شهوت انگیز و هوس آلود باشد، و خواه سخنانی که نه از طریق آهنگ، بلکه از طریق محتوا انسان را به بیهودگی و فساد، سوق می دهد.

تحریم غنا: ..... ص : ۵۵۲

بدون شک غنا بطور اجمال از نظر مشهور علما حرام است و شهرتی در حد اجماع و اتفاق دارد. از مجموع کلمات فقهای اسلام استفاده می شود که: «غنا» آهنگهایی است که متناسب مجالس فسق و فجور و اهل گناه و فساد می باشد، و قوای شهوانی را در انسان تحریک می نماید. این نکته نیز قابل توجه است که گاه یک «آهنگ» هم خودش غنا و لهو و باطل است و هم محتوای آن، به این ترتیب که اشعار عشقی و فساد انگیز را با آهنگهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۵۳ مطرب بخوانند، و گاه تنها آهنگ، غناست به این ترتیب که اشعار پر محتوا یا آیات قرآن و دعا و مناجات را به آهنگی بخوانند که مناسب مجالس عیاشان و فاسدان است، و در هر دو صورت حرام می باشد. نکته دیگر اینکه آنچه در بالا- گفتیم مربوط به خوانندگی است، و اما استفاده از آلات موسیقی و حرمت آن بحث دیگری دارد که از موضوع این سخن خارج است.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۷ ..... ص : ۵۵۳

(آیه ۷) - این آیه به عکس العمل این گروه در برابر آیات الهی اشاره کرده، و در واقع آن را با عکس العملشان در برابر لهو الحدیث مقایسه می کند و می گوید: «و هنگامی که آیات ما بر او خوانده می شود مستکبرانه روی بر می گرداند، گویی آن را نشنیده، گویی اصلاً گوشه‌هایش سنگین است» و هیچ سخنی را نمی شنود (وَ إِذَا تُلِيٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلِيٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَن فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا). و در پایان، کيفر دردناك چنین کسی را این گونه بازگو می کند: «او را به عذابی دردناك بشارت ده!» (فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۸ ..... ص : ۵۵۳

(آیه ۸) - در این آیه به شرح حال مؤمنان راستین باز می گردد که در آغاز این مقایسه از آنان شروع شد، در پایان نیز به آنان ختم می گردد، می فرماید: «کسانی که ایمان آورده اند و عمل صالح انجام داده اند، باغهای پر نعمت بهشت از آن آنها است» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۹ ..... ص: ۵۵۳

(آیه ۹) - مهمتر اینکه این باغهای پر نعمت بهشتی، برای آنها جاودانه است «همیشه در آن خواهند ماند» (خَالِدِينَ فِيهَا). «این وعده حتمی الهی است» و وعده‌ای تخلف‌ناپذیر (وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا). و خداوند نه وعده دروغین می‌دهد، و نه از وفای به وعده‌های خود عاجز است، چرا که «اوست عزیز و حکیم» شکست‌ناپذیر و دانا (وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۱۰ ..... ص: ۵۵۳

(آیه ۱۰) - این آفرینش خداست، دیگران چه آفریده‌اند؟ این آیه از دلایل توحید که یکی دیگر از اساسی‌ترین اصول اعتقادی است سخن می‌گوید.

نخست به پنج قسمت از آفرینش پروردگار که پیوند ناگسستنی با هم دارند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۵۴ اشاره می‌کند، این موارد عبارتند از: آفرینش آسمان، و معلق بودن کرات در فضا و نیز آفرینش کوهها برای حفظ ثبات زمین، و سپس آفرینش جنبندگان، و بعد از آن آب و گیاهان که وسیله تغذیه آنهاست.

می‌فرماید: «خداوند آسمانها را بدون ستونی که قابل رؤیت باشد آفرید» (خَلَقَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا). این تعبیر اشاره لطیفی است به قانون جاذبه و دافعه که همچون ستونی بسیار نیرومند اما نامرئی کرات آسمانی را در جای خود نگه داشته بنا بر این، جمله فوق یکی از معجزات علمی قرآن مجید است که شرح بیشتر آن را در ذیل آیه ۲ سوره رعد (در جلد دوم) آوردیم.

سپس در باره فلسفه آفرینش کوهها می‌گوید: «خداوند در زمین کوههایی افکند تا شما را مضطرب و متزلزل نکند» (وَ أَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ).

حال که نعمت آرامش آسمان به وسیله ستون نامرئیش، و آرامش زمین به وسیله کوهها تأمین شد نوبت به آفرینش انواع موجودات زنده و آرامش آنها می‌رسد که در محیطی آرام بتوانند قدم به عرصه حیات بگذارند، می‌گوید: «و در روی زمین از هر جنبنده‌ای منتشر ساخت» (وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ).

اما پیداست که این جنبندگان نیاز به آب و غذا دارند، لذا در جمله‌های بعد به این دو موضوع اشاره کرده، می‌گوید: «و از آسمان آبی فرستادیم و به وسیله آن (در روی زمین) انواع گوناگونی از جفتهای گیاهان پرارزش رویانیدیم» (وَ أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ).

سفره‌ای است گسترده با غذاهای متنوع در سر تا سر روی زمین که هر یک از آنها از نظر آفرینش، دلیلی است بر عظمت و قدرت پروردگار.

این آیه بار دیگر به «زوجیت در جهان گیاهان» اشاره می‌کند که آن نیز از معجزات علمی قرآن است، چرا که در آن زمان، زوجیت (وجود جنس نر و ماده) در جهان گیاهان بطور گسترده ثابت نشده بود، و قرآن از آن پرده برداشت.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۱۱ ..... ص: ۵۵۴

(آیه ۱۱) - بعد از ذکر عظمت خداوند در جهان آفرینش، و چهره‌های برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۵۵
مختلفی از خلقت روی سخن را به مشرکان کرده و آنها را مورد بازخواست قرار می‌دهد، می‌گوید: «این آفرینش خداست، اما به من نشان دهید معبودان غیر او چه چیز را آفریده‌اند؟! (هَذَا خَلَقَ اللَّهُ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ).
مسلمانها نمی‌توانستند ادعا کنند هیچ یک از مخلوقات این جهان مخلوق بتها هستند، بنا بر این آنها به توحید خالقیت معترف بودند، با این حال چگونه می‌توانستند شرک در عبادت را توجیه کنند، چرا که توحید خالقیت دلیل بر توحید ربوبیت و یگانگی مدبر عالم، و آن هم دلیل بر توحید عبودیت است.
لذا در پایان آیه، عمل آنها را منطبق بر ظلم و ضلال شمرده، می‌گوید: «ولی ظالمان در گمراهی آشکارند» (بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ).

می‌دانیم «ظلم» معنی گسترده‌ای دارد که شامل قرار دادن هر چیز در غیر محل خودش می‌شود، و از آنجا که مشرکان عبادت و گناه تدبیر جهان را در اختیار بتها می‌گذاشتند مرتکب بزرگترین ظلم و ضلالت بودند.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۱۲ ..... ص: ۵۵۵

(آیه ۱۲) - به تناسب بحثهای گذشته پیرامون توحید و شرک و اهمیت و عظمت قرآن و حکمتی که در این کتاب آسمانی به کار رفته، در این آیه و چند آیه بعد از آن، سخن از «لقمان حکیم» و بخشی از اندرزهای مهم این مرد الهی در زمینه توحید و مبارزه با شرک به میان آمده، این اندرزهای دهگانه که در طی شش آیه بیان شده هم مسائل اعتقادی را به طرز جالبی بیان می‌کند، و هم اصول و وظایف دینی، و هم مباحث اخلاقی را.

در این که «لقمان» که بود؟ در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله چنین می‌خوانیم: «به حق می‌گویم که لقمان پیامبر نبود، ولی بنده‌ای بود که بسیار فکر می‌کرد، ایمان و یقینش عالی بود، خدا را دوست می‌داشت، و خدا نیز او را دوست داشت، و نعمت حکمت بر او ارزانی فرمود...».

آیه می‌فرماید: «ما به لقمان حکمت دادیم (و به او گفتیم): شکر خدا را بجای آور، هر کس شکر گزاری کند، تنها به سود خویش شکر کرده، و هر کس کفران کند (زیانی به خدا نمی‌رساند) چرا که خداوند، بی‌نیاز و ستوده است» (وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ بَرَكَةً مِّنْ دُونِهَا فَذَكَرَ إِذْ قَالَ لِلَّهِ الْحَمْدُ حَمِيدًا).
لقمان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۵۶

حکمتی که قرآن از آن سخن می‌گوید و خداوند به لقمان عطا فرموده بود «مجموعه‌ای از معرفت و علم، و اخلاق پاک و تقوا و نور هدایت» بوده است.

«لقمان» به خاطر داشتن این حکمت به شکر پروردگارش پرداخت او هدف نعمتهای الهی و کاربرد آن را می‌دانست، و درست آنها را در همان هدفی که برای آن آفریده شده بودند به کار می‌بست، و اصلاً حکمت همین است: «به کار بستن هر چیز در جای خود» بنا بر این «شکر» و «حکمت» به یک نقطه باز می‌گردند.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۵۶

(آیه ۱۳) - بعد از معرفی لقمان و مقام علم و حکمت او به نخستین اندرز وی که در عین حال مهمترین توصیه به فرزندش

می باشد اشاره کرده، می فرماید:

به خاطر بیاور «هنگامی را که لقمان به فرزندش - در حالی که او را موعظه می کرد - گفت: پسرم! چیزی را همتای خدا قرار مده که شرک ظلم بزرگی است» (وَ إِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَ هُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ). چه ظلمی از این بالاتر که هم در مورد خدا انجام گرفته که موجود بی ارزشی را همتای او قرار دهند، و هم در باره خویشتن که از اوج عزت عبودیت پروردگار به قعر درّه ذلت پرستش غیر او سقوط کنند!

سوره لقمان (۳۱): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۵۶

(آیه ۱۴) - احترام پدر و مادر: این آیه و آیه بعد در حقیقت جمله‌های معترضه‌ای است که در لابلای اندرزهای لقمان از سوی خداوند بیان شده است، که ارتباط روشنی با سخنان لقمان دارد، زیرا در این دو آیه، بحث از نعمت وجود پدر و مادر و زحمات و خدمات و حقوق آنهاست و قرار دادن شکر پدر و مادر در کنار شکر «الله». به علاوه تأکیدی بر خالص بودن اندرزهای لقمان به فرزندش نیز محسوب می شود چرا که پدر و مادر با این علاقه وافر و خلوص نیت ممکن نیست جز خیر و صلاح فرزند را در اندرزهایشان بازگو کنند. نخست می فرماید: «و ما به انسان در باره پدر و مادرش سفارش کردیم» (وَ وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۵۷

آنگاه به زحمات فوق العاده مادر اشاره کرده، می گوید: «مادرش او را با ناتوانی روی ناتوانی حمل کرد» و به هنگام بارداری هر روز رنج و ناراحتی تازه‌ای را متحمل می شد. (حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ). مادران در دوران بارداری گرفتار و هن و سستی می شوند، چرا که شیره جان و مغز استخوانشان را به پرورش جنین خود اختصاص می دهند، و از تمام مواد حیاتی وجود خود بهترینش را تقدیم او می دارند. حتی این مطلب در دوران رضاع و شیر دادن نیز ادامه می یابد، چرا که «شیر، شیره جان مادر است». لذا به دنبال آن می افزاید: «و دوران شیر خوارگی او در دو سال پایان می یابد» (وَ فِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ). همان گونه که در جای دیگر قرآن نیز اشاره شده است: «مادران فرزندانشان را دو سال تمام شیر می دهند» (بقره / ۲۳۳) البته منظور دوران کامل شیر خوارگی است هر چند ممکن است گاهی کمتر از آن انجام شود. سپس می گوید: توصیه کردم که: «برای من و برای پدر و مادرت شکر به جا آور» (أَنْ اشْكُرْ لِي وَ لِوَالِدَيْكَ). شکر مرا به جا آور که خالق و منعم اصلی تو هستم و چنین پدر و مادر مهربانی به تو داده‌ام و هم شکر پدر و مادرت را که واسطه این فیض و عهده دار انتقال نعمتهای من به تو می باشند.

و در پایان آیه بالحنی که خالی از تهدید و عتاب نیست می فرماید: «بازگشت (همه شما) به سوی من است» (إِلَيَّ الْمَصِيرُ). آری! اگر در اینجا کوتاهی کنید در آنجا تمام این حقوق و زحمات و خدمات مورد بررسی قرار می گیرد و مو به مو حساب می شود.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۵۷

(آیه ۱۵) - و از آنجا که توصیه به نیکی در مورد پدر و مادر، ممکن است این توهم را برای بعضی ایجاد کند که حتی در

مسأله عقائد و کفر و ایمان، باید با آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۵۸

مماشات کرد، در این آیه می‌افزاید: «و هرگاه آن دو، تلاش کنند که تو چیزی را همتای من قرار دهی که از آن (حد اقل) آگاهی نداری (بلکه می‌دانی باطل است) از ایشان اطاعت مکن» (وَإِنْ جَاهِدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا).

هرگز نباید رابطه انسان با پدر و مادرش، مقدم بر رابطه او با خدا باشد، و هرگز نباید عواطف خویشاوندی حاکم بر اعتقاد مکتبی او گردد.

باز از آنجا که ممکن است، این فرمان، این توهم را به وجود آورد که در برابر پدر و مادر مشرک، باید شدت عمل و بی‌حرمتی به خرج داد، بلافاصله اضافه می‌کند که عدم اطاعت آنها در مسأله کفر و شرک، دلیل بر قطع رابطه مطلق با آنها نیست بلکه در عین حال «با آن دو، در دنیا به طرز شایسته‌ای رفتار کن» (وَ صَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا).

از نظر دنیا و زندگی مادی با آنها مهر و محبت و ملاطفت کن، و از نظر اعتقاد و برنامه‌های مذهبی، تسلیم افکار و پیشنهادهای آنها مباش، این درست نقطه اصلی اعتدال است که حقوق خدا و پدر و مادر، در آن جمع است.

لذا بعداً می‌افزاید: «و از راه کسانی پیروی کن که توبه‌کنان به سوی من آمده‌اند» راه پیامبر و مؤمنان راستین (وَ اتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ).

«سپس بازگشت همه شما به سوی من است و من شما را از آنچه (در دنیا) عمل می‌کردید آگاه می‌کنم» و بر طبق آن پاداش و کیفر می‌دهم (ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۱۶ ..... ص: ۵۵۸

(آیه ۱۶) - دومین اندرز لقمان در باره حساب اعمال و معاد است که حلقه «مبدأ» و «معاد» را تکمیل می‌کند. می‌گوید: «پسرم! اگر به اندازه سنگینی دانه خردلی (کار نیک یابد) باشد، و در دل سنگی یا در (گوشه‌ای از) آسمانها و زمین قرار گیرد، خداوند آن را (در دادگاه قیامت) می‌آورد (و حساب آن را می‌رسد چرا که) خداوند دقیق و آگاه است» (يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ بِرِجْزٍ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ).

«خردل» گیاهی است که دارای دانه‌های سیاه بسیار کوچکی است که در کوچکی و حقارت ضرب المثل می‌باشد. اشاره به این که اعمال نیک و بد هر قدر کوچک و کم ارزش، و هر قدر مخفی و پنهان باشد، همانند خردلی که در درون سنگی در اعماق زمین، یا در گوشه‌ای از آسمانها مخفی باشد، خداوند لطیف و خبیر که از تمام موجودات کوچک و بزرگ و صغیر و کبیر در سراسر عالم هستی آگاه است آن را برای حساب، و پاداش و کیفر حاضر می‌کند، و چیزی در این دستگاه گم نمی‌شود! توجه به این آگاهی پروردگار از اعمال انسان، خمیر مایه همه اصلاحات فردی و اجتماعی است و نیروی محرک قوی به سوی خیرات و باز دارنده مؤثر از شرور و بدیهاست.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۱۷ ..... ص: ۵۵۹

(آیه ۱۷) - بعد از تحکیم پایه‌های مبدأ و معاد که اساس همه اعتقادات مکتبی است به مهمترین اعمال یعنی مسأله نماز

پرداخته، می گوید: «پسرم! نماز را برپا دار» (يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ).

چرا که نماز مهمترین پیوند تو با خالق است، نماز قلب تو را بیدار و روح تو را مصفاً، و زندگی تو را روشن می سازد. آثار گناه را از جانت می شوید، نور ایمان را در سرای قلبت پرتو افکن می دارد، و تو را از فحشا و منکرات باز می دارد. بعد از برنامه نماز به مهمترین دستور اجتماعی یعنی امر به معروف و نهی از منکر پرداخته، می گوید: «و (مردم را) به نیکیها و معروف دعوت کن و از منکرات و زشتیها بازدار» (وَ أْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ).

و بعد از این سه دستور مهم عملی به مسأله صبر و استقامت که در برابر ایمان همچون سر نسبت به تن است، پرداخته، می گوید: «و در برابر مصائبی که به تو می رسد شکبیا باش که این از کارهای مهم (هر انسانی) است» (وَ اصْبِرْ عَلَي مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۶۰

سوره لقمان (۳۱): آیه ۱۸ ..... ص: ۵۶۰

(آیه ۱۸) - سپس لقمان به مسائل اخلاقی در ارتباط با مردم و خویشتن پرداخته، نخست تواضع و فروتنی و خوشروئی را توصیه کرده، می گوید: «با بی اعتنائی از مردم روی مگردان» (وَ لَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ).

«و مغرورانه بر زمین راه مرو» (وَ لَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا).

«چرا که خداوند هیچ متکبر مغروری را دوست ندارد» (إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ).

و به این ترتیب لقمان حکیم در اینجا از دو صفت بسیار زشت و ناپسند که مایه از هم پاشیدن روابط صمیمانه اجتماعی است اشاره می کند: یکی تکبر و بی اعتنائی، و دیگر غرور و خود پسندی که هر دو در این جهت مشترکند که انسان را در عالمی از توهم و پندار و خود برتری فرو می برند، و رابطه او را از دیگران قطع می کنند.

در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می خوانیم: «کسی که از روی غرور و تکبر، روی زمین راه رود زمین، و کسانی که در زیر زمین خفته اند، و آنها که روی زمین هستند، همه او را لعنت می کنند!»

سوره لقمان (۳۱): آیه ۱۹ ..... ص: ۵۶۰

(آیه ۱۹) - در این آیه دو برنامه دیگر اخلاقی را که جنبه اثباتی دارد - در برابر دو برنامه گذشته که جنبه نفی داشت - بیان کرده، می گوید: پسرم! «در راه رفتن اعتدال را رعایت کند» (وَ اقْصِدْ فِي مَشْيِكَ).

«از صدای خود بکاه» و هرگز فریاد مزین (وَ اغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ).

«چرا که زشت ترین صداها صدای خران است!» (إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ).

در واقع در این دو آیه از دو صفت، نهی و به دو صفت، امر شده: «نهی» از «خود برتر بینی»، و «خود پسندی»، که یکی سبب می شود انسان نسبت به بندگان خدا تکبر کند، و دیگری سبب می شود که انسان خود را در حد کمال پندارد، و در نتیجه درهای تکامل را به روی خود ببندد هر چند خود را با دیگری مقایسه نکند.

و «امر» به رعایت اعتدال در «عمل» و «سخن»، زیرا تکیه روی اعتدال در راه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۶۱

رفتن یا آهنگ صدا در حقیقت به عنوان مثال است.

و به راستی کسی که این صفات چهار گانه را دارد انسان موفق و خوشبخت و پیروزی است، در میان مردم محبوب، و در پیشگاه خدا عزیز است.

از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله نقل شده: «بیشترین چیزی که سبب می شود امت من به خاطر آن وارد بهشت شوند تقوای الهی و حسن خلق است».

سوره لقمان (۳۱): آیه ۲۰..... ص: ۵۶۱

(آیه ۲۰) - تکیه گاه مطمئن! بعد از پایان اندرزهای دهگانه لقمان در زمینه مبدأ و معاد و رسم زندگی، قرآن برای تکمیل آن به سراغ بیان نعمتهای الهی می رود تا حس شکر گزاری مردم را برانگیزد، شکری که سر چشمه «معرفة الله» و انگیزه اطاعت فرمان او می شود.

روی سخن را به همه انسانها کرده، می گوید: «آیا ندیدید خداوند آنچه را در آسمانها و زمین است مسخر فرمان شما کرد» که در مسیر منافع و سود شما حرکت کند؟ (أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ). سپس می افزاید: «خداوند نعمتهای خود را - اعم از نعمتهای ظاهر و باطن - بر شما گسترده و افزون ساخت» (وَ أَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَ بَاطِنَةً).

و در پایان آیه از کسانی سخن می گوید که نعمتهای بزرگ الهی را که از درون و برون، انسان را احاطه کرده، کفران می کنند، و به جدال و ستیز در برابر حق برمی خیزند، می فرماید: «بعضی از مردم هستند که در باره خداوند بدون هیچ دانش و هدایت و کتاب روشنی، مجادله می کنند» (وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ لَا هُدًى وَ لَا كِتَابٍ مُنِيرٍ). و به جای این که بخشنده آن همه نعمتهای آشکار و نهان را بشناسند، رو به سوی شرک و انکار، از سر جهل و لجاجت می آورند.

در حقیقت این گروه لجوج نه خود دانشی دارند، و نه به دنبال راهنما و رهبری هستند، و نه از وحی الهی استمداد می جویند، و چون راه هدایت در این سه امر منحصر است لذا با ترک آن به وادی گمراهی و وادی شیاطین کشیده شده اند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۶۲

سوره لقمان (۳۱): آیه ۲۱..... ص: ۵۶۲

(آیه ۲۱) - این آیه به منطق ضعیف و سست این گروه گمراه اشاره کرده، می گوید: «هنگامی که به آنها گفته شود، از آنچه خداوند نازل کرده پیروی کنید، می گویند: نه، ما از چیزی پیروی می کنیم که پدران خود را بر آن یافته ایم!» (وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا).

و از آنجا که پیروی از نیاکان جاهل و منحرف، جزء هیچ یک از طرق سه گانه هدایت آفرین فوق نیست، قرآن از آن به عنوان راه شیطانی یاد کرده، می فرماید: «آیا اگر حتی شیطان آنها را دعوت به عذاب آتش فروزان کند» باز هم تبعیت می کنند؟! (أَوْ لَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۲۲..... ص: ۵۶۲

(آیه ۲۲) - سپس به بیان حال دو گروه مؤمن خالص و کفار آلوده پرداخته، آنها را در مقایسه با یکدیگر و مقایسه با آنچه در مورد پیروان شیطان و مقلدان کور و کریانگان بیان کرده، مورد توجه قرار داده، می‌گوید: «کسی که روی خود را تسلیم خدا کند در حالی که نیکو کار باشد، به دستگیره محکمی چنگ زده» و به تکیه‌گاه مطمئنی تکیه کرده است (وَ مَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَ هُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى).

چنگ زدن به دستگیره محکم، تشبیه لطیفی از این حقیقت است که انسان برای نجات از قعر درّه مادیگری و ارتقا به بلندترین قله‌های معرفت و معنویت و روحانیت نیاز به یک وسیله محکم و مطمئن دارد این وسیله چیزی جز ایمان و عمل صالح نیست، غیر آن، همه پوسیده و پاره شدنی و مایه سقوط و مرگ است، علاوه بر این آنچه باقی می‌ماند این وسیله است، و بقیه همه فانی و نابود شدنی! لذا در پایان آیه می‌فرماید: «و عاقبت همه کارها به سوی خداست» (وَ إِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ).

در حدیثی از امام علی بن موسی الرضا علیه السلام از پیامبر گرامی اسلام چنین آمده:

«بعد از من فتنه‌ای تاریک و ظلمانی خواهد بود تنها کسانی از آن رهایی می‌یابند که به عروه الوثقی چنگ زنند، عرض کردند: ای رسول خدا! عروه الوثقی چیست؟

فرمود: ولایت سید اوصیا است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۶۳

عرض کردند: یا رسول الله سید اوصیا کیست؟

فرمود: امیر مؤمنان.

عرض کردند: امیر مؤمنان کیست؟

فرمود: مولای مسلمانان و پیشوای آنان بعد از من.

باز برای این که پاسخ صریحتری بگیرند، عرض کردند: او کیست؟

فرمود: برادرم علی بن ابی طالب علیه السلام.

روایات دیگری نیز در همین زمینه که منظور از «عروه الوثقی» دوستی اهل بیت علیهم السلام یا دوستی آل محمد صلی الله علیه و آله یا امامان از فرزندان حسین علیه السلام است نقل شده.

بارها گفته‌ایم که این تفسیرها بیان مصداقهای روشن است، و منافات با مصادیق دیگری همچون توحید و تقوا و مانند آن ندارد.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۲۳ ..... ص: ۵۶۳

(آیه ۲۳) - سپس به بیان حال گروه دوم پرداخته، می‌گوید: «و کسی که کافر شود (و این حقایق روشن را انکار کند) کفر او تو را غمگین نسازد» (وَ مَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ). چرا که تو وظایف را به خوبی انجام داده‌ای، اوست که بر خویشتن ظلم و ستم می‌کند.

و نیز نگران مباش که گروهی در دنیا با این که کفر می‌ورزند و ظلم و ستم می‌کنند، از نعمتهای الهی متنعمند، و گرفتار مجازات نیستند، زیرا دیر نشده است «باز گشت همه آنها به سوی ماست و ما آنها را از اعمالشان (و نتایج شوم آن) آگاه می‌سازیم» (إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا).

نه تنها از اعمالشان آگاهیم که از نیات و اسرار درون دل‌هایشان نیز با خبریم «زیرا خداوند به آنچه درون سینه‌هاست آگاه

است» (إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۲۴ ..... ص : ۵۶۳

(آیه ۲۴) - سپس می‌افزاید: بهره آنها از زندگی دنیا تو را شگفت‌زده نکند، «ما اندکی از متاع دنیا در اختیار آنان می‌گذاریم (و متاع هر چه باشد، کم و ناچیز است) سپس آنها را به تحمل عذاب شدیدی وادار می‌سازیم» عذابی مستمر و دردناک (نُمَتَّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضَّطَّرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۶۴

این تعبیر ممکن است اشاره به آن باشد که آنها تصور نکنند، در این جهان از قبضه قدرت خداوند خارجند، خود او می‌خواهد آنها را برای آزمایش و اتمام حجت و مقاصدی دیگر آزاد بگذارد.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۲۵ ..... ص : ۵۶۴

(آیه ۲۵) - ده وصف از اوصاف پروردگار: در این آیه و پنج آیه بعد از آن مجموعه‌ای از صفات خداوند بیان شده است که در حقیقت ده صفت عمده یا ده اسم از اسماء الحسنی را بیان می‌کند:

غنی، حمید، عزیز، حکیم، سمیع، بصیر، خبیر، حق، علی و کبیر.

این از یک نظر، و از سوی دیگر در این آیه از «خالقیت» خداوند سخن می‌گوید و در آیه دوم از «مالکیت مطلقه» در آیه سوم از «علم بی‌انتهایش» بحث می‌کند و در آیه چهارم و پنجم از «قدرت نامتناهیش».

و در آخرین آیه نتیجه می‌گیرد کسی که دارای این صفات است «حق» است و غیر از او همه باطل و هیچ و پوچند.

نخست می‌فرماید: «و هرگاه از آنان سؤال کنی چه کسی آسمانها و زمین را آفریده است مسلما می‌گویند: الله» (وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ).

این تعبیر از یک سو دلیل بر این است که مشرکان هرگز منکر توحید خالق نبودند، و از سوی دیگر دلیل بر فطری بودن توحید و تجلی این نور الهی در سرشت همه انسانهاست.

سپس می‌گوید: حال که آنها به توحید خالق معترفند «بگو: الحمد لله (که خود شما معترفید) ولی بیشتر آنان نمی‌دانند» که عبادت باید منحصر به خالق جهان باشد (قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۲۶ ..... ص : ۵۶۴

(آیه ۲۶) - سپس به مسأله «مالکیت» حق می‌پردازد چرا که بعد از ثبوت خالقیت نیاز به دلیل دیگری بر مالکیت او نیست، می‌فرماید: «آنچه در آسمانها و زمین است از آن خداست» (لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

بدیهی است آن کس که «خالق» و «مالک» است مدبر امور جهان نیز می‌باشد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۶۵

و کسی که چنین است از همه چیز بی‌نیاز و شایسته هر گونه ستایش است به همین دلیل در پایان آیه می‌افزاید: «خداوند غنی و حمید است» (إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ).

او غنی علی‌الاطلاق، و حمید از هر نظر است، چرا که هر موهبتی در جهان است به او باز می‌گردد، و هر کس هر چه دارد از او دارد.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۲۷ ..... ص : ۵۶۵

(آیه ۲۷) - این آیه ترسیمی از علم بی‌پایان خداست، که با ذکر مثالی بسیار گویا و رسا مجسم شده است، می‌گوید: «و اگر همه درختان روی زمین قلم شود، و دریا برای آن مرکب گردد، و هفت دریاچه به آن افزوده شود اینها همه تمام می‌شود ولی کلمات خدا پایان نمی‌گیرد، خداوند عزیز و حکیم است» (وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

از آنجا که مخلوقات گوناگون این جهان هر کدام بیانگر ذات پاک خدا و علم و قدرت اویند، به هر موجودی «کلمه الله» اطلاق شده، و به همین مناسبت «کلمات الله» به معنی علم و دانش پروردگار به کار رفته است.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۲۸ ..... ص : ۵۶۵

(آیه ۲۸) - بعد از ذکر علم بی‌پایان پروردگار، سخن از قدرت بی‌انتهای او به میان آورده، می‌فرماید: «آفرینش و برانگیختن (و زندگی دوباره) همه شما (در قیامت) همانند یک فرد بیش نیست، خداوند شنوا و بیناست» (مَا خَلَقُكُمْ وَلَا بَعَثُكُمْ إِلَّا كُنُفٍسٍ وَاحِدَةٍ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۲۹ ..... ص : ۵۶۵

(آیه ۲۹) - این آیه تأکید و بیان دیگری است برای قدرت و وسعه خداوند، روی سخن را به پیامبر کرده، می‌گوید: «آیا ندیدی که خداوند شب را در روز، و روز را در شب داخل می‌کند؟» (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَ يُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ). و نیز آیا ندیدی که خداوند «خورشید و ماه را (در مسیر منافع انسانها) مسخر ساخته؟» (وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ).

«و هر کدام تا سر آمد معینی به حرکت خود ادامه می‌دهند» (كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۶۶

و این که «خداوند به آنچه انجام می‌دهد آگاه است؟» (وَ أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۳۰ ..... ص : ۵۶۶

(آیه ۳۰) - و در این آیه به صورت یک نتیجه‌گیری جامع و کلی می‌فرماید:

«اینها همه دلیل بر آن است که خداوند حق است، و آنچه غیر از او می‌خوانند باطل است، و خداوند بلند مقام و بزرگ مرتبه است» (ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَ أَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ).

مجموع بحثهایی که در آیات قبل پیرامون خالقیت و مالکیت و علم و قدرت بی‌انتهای پروردگار آمده بود، این امور را اثبات کرد که «حق» تنها اوست و غیر او زائل و باطل و محدود و نیازمند است، و «علی و کبیر» که از هر چیز برتر و از توصیف بالاتر است ذات پاک او می‌باشد.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۳۱ ..... ص : ۵۶۶

(آیه ۳۱) - در این آیه سخن از دلیل نظم به میان می‌آید، و در آیه بعد سخن از توحید فطری است و مجموعاً بحثهایی را که در آیات قبل آمد تکمیل می‌کند.

می‌گوید: «آیا ندیدی کشتیها بر (صفحه) دریاها به فرمان خدا، و به (برکت) نعمت او حرکت می‌کنند؟! (أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلُكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ).

هدف این است: «تا بخشی از آیاتش را به شما نشان دهد» (لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ).

آری «در اینها نشانه‌هایی است برای کسانی که بسیار شکینا و شکر گزارند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ). بدون شک حرکت کشتیها بر صفحه اقیانوسها نتیجه مجموعه‌ای از قوانین آفرینش است.

سوره لقمان (۳۱): آیه ۳۲ ..... ص: ۵۶۶

(آیه ۳۲) - در گرداب بلا! بعد از بیان نعمت حرکت کشتیها در دریاها که هم در گذشته و هم امروز، بزرگترین و مفیدترین وسیله حمل و نقل انسانها و کالاها بوده است، اشاره به یکی از چهره‌های دیگر همین مسأله کرده، می‌گوید: «و هنگامی که (در سفر دریا) موجی همچون ابرها آنان را بپوشاند (و بالا رود و بالای سرشان قرار گیرد) خدا را با اخلاص می‌خوانند» (وَ إِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُمْ مِنْهُمُ إِذْ حَسِبُوا أَنَّ الْفُلَ يَمُوتُ بِهِمْ فَتَسَبَّحُوا لَهُ كَانَكُمْ هُمْ يَمُوتُونَ).

یعنی امواج عظیم دریا آن چنان بر می‌خیزد، و اطراف آنها را احاطه می‌کند که گویی ابری بر سر آنان سایه افکنده است، سایه‌ای وحشتناک و هول‌انگیز.

اینجاست که انسان با تمام قدرتهای ظاهری که برای خویش جلب و جذب کرده، خود را ضعیف و ناچیز و ناتوان می‌بیند.

و اینجاست که توحید خالص همه قلب او را احاطه می‌کند، و دین و آئین و پرستش را مخصوص او می‌داند.

سپس اضافه می‌کند: «اما وقتی آنها را به خشکی رساند و نجات داد، بعضی راه اعتدال را پیش می‌گیرند» و به ایمان خود وفادار می‌مانند، در حالی که بعضی دیگر فراموش کرده راه کفر را پیش می‌گیرند (فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ).

و در پایان آیه به گروه دوم اشاره کرده، می‌فرماید: «ولی آیات ما را هیچ کس جز پیمان شکنان ناسپاس انکار نمی‌کنند» (وَ مَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۳۳ ..... ص: ۵۶۷

(آیه ۳۳) - در این آیه به صورت یک جمع بندی از مواعظ و اندرزهای گذشته، و دلائل توحید و معاد، همه انسانها را به خدا و روز قیامت توجه می‌دهد، سپس از غرور ناشی از دنیا و شیطان بر حذر می‌دارد، بعد به وسعت دامنه علم خداوند و شمول آن نسبت به همه چیز می‌پردازد.

می‌فرماید: «ای مردم! تقوای الهی پیشه کنید و بترسید از روزی که نه پدر کیفر (اعمال) فرزندش را تحمل می‌کند و نه فرزند چیزی از کیفر (اعمال) پدرش را» (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ وَ أَحْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَ لَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا).

در حقیقت دستور اول، توجه به مبدأ است، و دستور دوم توجه به معاد.

دستور اول، نیروی مراقبت را در انسان زنده می‌کند، و دستور دوم احساس پاداش و کیفر را، و بدون شک کسی که این دو دستور را به کار بندد کمتر آلوده گناه و فساد می‌شود.

به هر حال در آن روز هر کس چنان به خود مشغول است و در پیچ و خم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۶۸ اعمال خویش گرفتار که به دیگری نمی‌پردازد، حتی پدر و فرزند که نزدیکترین رابطه‌ها را با هم دارند هیچ کدام به فکر دیگری نیستند.

در پایان آیه انسانها را از دو چیز برحذر می‌دارد، می‌فرماید: «به یقین وعده الهی حق است. پس مبادا زندگی دنیا شما را بفریبد، و مبادا (شیطان) فریبکار شما را به (کرم) خدا مغرور سازد!» (إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغُرُورُ).

سوره لقمان (۳۱): آیه ۳۴ ..... ص: ۵۶۸

(آیه ۳۴) - وسعت علم خداوند! در آخرین آیه این سوره به تناسب بحثی که پیرامون روز رستاخیز در آیه قبل به میان آمده، سخن از علومی به میان می‌آورد که مخصوص پروردگار است می‌گوید: «آگاهی از زمان قیام قیامت مخصوص خداست» (إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ).

«و اوست که باران را نازل می‌کند» و از تمام جزئیات نزول آن آگاه است (و يُنَزِّلُ الْغَيْثَ).

و نیز «آنچه را که در رحمها (ی مادران) است می‌داند» (و يَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ).

«و هیچ کس نمی‌داند فردا چه به دست می‌آورد» (وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا).

«و هیچ کس نمی‌داند در چه سرزمینی می‌میرد؟» (وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ).

«خداوند عالم و آگاه است» (إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ).

گویی مجموع این آیه پاسخ به سؤالی است که در زمینه قیامت مطرح می‌شود همان سؤالی که بارها مشرکان قریش از پیامبر صلی الله علیه و آله کردند و گفتند: «متی هوَ روز قیامت کی خواهد بود». (اسراء / ۵۱) «پایان سوره لقمان»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۶۹

سوره سجده [۳۲] ..... ص: ۵۶۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۳۰ آیه است

نامهای این سوره: ..... ص: ۵۶۹

نام این سوره در بعضی از روایات و در لسان مشهور مفسران «سوره سجده» یا «الم سجده» است، و گاه برای مشخص ساختن آن از سوره حم سجده آن را به نام «سجده لقمان» می‌خوانند، چرا که بعد از سوره لقمان قرار گرفته است. در بعضی از روایات نیز از آن به «الم تنزیل» یاد شده است.

محتوای سوره: ..... ص : ۵۶۹

این سوره به حکم آنکه از سوره‌های «مکی» است خطوط اصلی سوره‌های مکی یعنی بحث از «مبدأ» و «معاد» و «بشارت» و «انذار» را قویا تعقیب می‌کند و روی هم رفته در آن چند بخش جلب توجه می‌کند.

۱- قبل از هر چیز سخن از عظمت قرآن است.

۲- سپس بحثی پیرامون نشانه‌های خداوند در آسمان و زمین دارد.

۳- بحث دیگری پیرامون آفرینش انسان از «خاک» و «آب نطفه» و «روح الهی» و اعطای وسائل فراگیری علم و دانش می‌باشد.

۴- بعد از آن از رستاخیز و حوادث قبل از آن یعنی مرگ سخن می‌گوید.

۵ و ۶- بحثهای مؤثر و تکان دهنده‌ای از بشارت و انذار دارد.

به این ترتیب هدف اصلی سوره تقویت مبانی ایمان به مبدأ و معاد و ایجاد موج نیرومندی از حرکت به سوی تقوا، و بازداری از سرکشی و طغیان است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۷۰

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۵۷۰

در حدیثی از پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ چنین آمده است: «کسی که سوره الم تنزیل و تبارک را بخواند مانند آن است که شب قدر را احیا گرفته باشد».

در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام چنین نقل شده: «هر کس سوره سجده را در هر شب جمعه بخواند خداوند نامه اعمال او را به دست راست او می‌دهد، و گذشته او را می‌بخشد، و از دوستان محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و اهل بیت او خواهد بود».

بدون شک تلاوتی که سر چشمه اندیشه، و اندیشه‌ای که مبدأ تصمیم‌گیری و حرکت بوده باشد، می‌تواند آن چنان انسان را بسازد که مشمول این همه فضیلت و افتخار گردد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره السجده (۳۲): آیه ۱ ..... ص : ۵۷۰

(آیه ۱) - عظمت قرآن، و مبدأ و معاد: باز در این سوره با حروف مقطعه «الف، لام، میم» (الم). رو به رو می‌شویم و این پانزدهمین بار است که در آغاز سوره‌های قرآنی این گونه حروف را می‌یابیم.

بحثی که در باره اهمیت قرآن بلافاصله بعد از این حروف آمده است بار دیگر بیانگر این حقیقت است که «الم» اشاره به عظمت قرآن و قدرت نمایی عظیم پروردگار است که چنین کتاب بزرگ و پر محتوا که معجزه جاویدان محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و آله است از حروف ساده «الفبا» به وجود آورده است.

سوره السجده (۳۲): آیه ۲ ..... ص : ۵۷۰

(آیه ۲) - می‌فرماید: «این کتابی است که از سوی پروردگار جهانیان نازل شده و شک و تردیدی در آن نیست» (تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

این آیه در واقع پاسخ به دو سؤال است، گویی نخست از محتوای این کتاب آسمانی سؤال می‌شود، در پاسخ می‌گوید: محتوای آن حق است و جای کمترین شک و تردید نیست، سپس سؤال در باره ابداع کننده آن به میان می‌آید، در پاسخ می‌گوید: این کتاب از سوی «رَبِّ الْعَالَمِينَ» است.

سورة السجده (۳۲): آیه ۳ ..... ص: ۵۷۰

(آیه ۳) - سپس به تهمتی که بارها مشرکان و منافقان بی‌ایمان به این کتاب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۷۱ بزرگ آسمانی بسته بودند اشاره کرده، می‌فرماید: «آنها می‌گویند: (محمد) اینها را به دروغ به خداست بسته است» و از ناحیه پروردگار جهانیان نیست (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ).

در پاسخ ادعای بی‌دلیل آنها می‌گوید: این افترا نیست، «بلکه سخن حقی است از سوی پروردگارت» (بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ). و دلیل حقانیت آن در خود آن آشکار و نمایان است.

سپس به هدف نزول آن پرداخته، می‌گوید: «هدف این بوده که گروهی را انداز کنی که پیش از تو هیچ انداز کننده‌ای برای آنها نیامده است، شاید (پند گیرند و) هدایت شوند» (لِنُنذِرَ قَوْمًا مَا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ).

منظور از «نذیر» در اینجا پیامبر بزرگی است که دعوت خود را آشکارا و توأم با معجزات و در محیطی وسیع و گسترده آشکار سازد، و می‌دانیم چنین انداز کننده‌ای در جزیره عربستان و در میان قبائل «مکه» قیام نکرده بود.

سورة السجده (۳۲): آیه ۴ ..... ص: ۵۷۱

(آیه ۴) - بعد از بیان عظمت قرآن و رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله به یکی دیگر از مهمترین پایه‌های عقائد اسلامی یعنی توحید و نفی شرک پرداخته چنین می‌گوید: «خداوند کسی که آسمانها و زمین و آنچه را در میان این دو است در شش روز [شش دوران] آفرید» (اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ).

بعد از مسأله آفرینش به مسأله «حاکمیت خداوند» بر عالم هستی پرداخته، می‌گوید: «سپس خداوند بر عرش قدرت قرار گرفت» و بر کل عالم هستی حکومت کرد (ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ).

قرار گرفتن خداوند بر عرش به این معنی است که او هم خالق جهان هستی است، و هم حاکم بر کل عالم.

و در پایان آیه با اشاره به مسأله توحید «ولایت» و «شفاعت» مراحل توحید را کامل کرده، می‌فرماید: «جز او ولی و شفیع برای شما نیست» (مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۷۲

با این دلیل روشن چرا بیراهه می‌روید و دست به دامن بتها می‌زنید؟ «آیا متذکر نمی‌شوید؟! (أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ).

در حقیقت مراحل سه گانه توحید که در آیه فوق منعکس است هر کدام دلیلی بر دیگری محسوب می‌شود، توحید خالقیت دلیل بر توحید حاکمیت است و توحید حاکمیت دلیل بر توحید ولی و شفیع و معبود.

سورة السجده (۳۲): آیه ۵ ..... ص: ۵۷۲

(آیه ۵) - در این آیه نخست به توحید پروردگار و سپس به مسأله «معاد» اشاره می‌کند، و به این ترتیب سه شاخه توحید که در آیات گذشته بیان شده (توحید خالقیت و حاکمیت و عبودیت) در اینجا با ذکر توحید ربوبیت - یعنی تدبیر جهان هستی تنها به وسیله خداوند - تکمیل می‌گردد.

می‌فرماید: «خداوند امور این جهان را از مقام قرب خود به سوی زمین تدبیر می‌کند» (يُدَبِّرُ الْأُمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ). و می‌افزاید: «سپس تدبیر امور در روزی که مقدار آن هزار سال از سالهایی است که شما می‌شمارید به سوی او باز می‌گردد» (ثُمَّ يَعْرِجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ). منظور از این روز، روز قیامت است یعنی خداوند این جهان را با تدبیر خاصی نظم بخشیده، ولی در پایان جهان این تدبیر را بر می‌چیند و به دنبال آن طرحی نوین و جهانی وسیعتر ابداع می‌گردد، یعنی پس از پایان این دنیا جهان دیگر آغاز می‌شود.

سورة السجده (۳۲): آیه ۶ ..... ص: ۵۷۲

(آیه ۶) - مراحل شگفت‌انگیز آفرینش انسان: این آیه تأکیدی است بر بحثهای توحیدی که در آیات قبل گذشت و در چهار مرحله خلاصه می‌شد (توحید خالقیت، حاکمیت ولایت و ربوبیت) می‌فرماید: کسی که با این صفات گفته شد «او خداوندی است که از پنهان و آشکار با خبر است و شکست‌ناپذیر و مهربان است» (ذَلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ).

سورة السجده (۳۲): آیه ۷ ..... ص: ۵۷۲

(آیه ۷) - این آیه اشاره‌ای به نظام احسن آفرینش بطور عموم، و سرآغازی برای بیان خلقت انسان و مراحل تکامل او بطور خصوص است، می‌فرماید: «او برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۷۳ همان کسی است که هر چه را آفرید نیکو آفرید» (الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ). و به هر چیز آنچه نیاز داشت داد و بنای کاخ عظیم خلقت را بر «نظام احسن» یعنی بر چنان نظمی استوار کرد که از آن کاملتر تصور نمی‌شد.

دهنده‌ای که به گل نکهد و به گل جان داد به هر که آنچه سزا دید حکمتش آن داد! قرآن سپس با ذکر این مقدمه «آفاقی» وارد بحث «انفسی» می‌شود و همان گونه که در بحث آیات آفاقی از چند شاخه توحید سخن گفت در اینجا نیز از چند موهبت بزرگ در مورد انسانها سخن می‌گوید. نخست می‌فرماید: خداوند «آغاز آفرینش انسان را از گل قرار داد» (وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ). تا هم عظمت و قدرت خود را نشان دهد و هم به این انسان هشدار دهد که تو از کجا آمده‌ای و به کجا خواهی رفت. پیداست این آیه سخن از آفرینش «آدم» می‌گوید، نه همه انسانها، چرا که ادامه نسل او در آیه بعد مطرح است، و ظاهر این آیه دلیل روشنی است بر خلقت مستقل انسان که بدون واسطه از گل صورت گرفته است.

سورة السجده (۳۲): آیه ۸ ..... ص: ۵۷۳

(آیه ۸) - این آیه به آفرینش نسل انسان و چگونگی تولد فرزندان آدم در مراحل بعد اشاره کرده، می‌گوید: «سپس نسل او را از عصاره‌ای از آب ناچیز و بی‌قدر آفرید» (ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ).

سوره السجده (۳۲): آیه ۹..... ص: ۵۷۳

(آیه ۹) - این آیه اشاره‌ای است به مراحل پیچیده تکامل انسان در عالم رحم، و همچنین مراحلی که آدم به هنگام آفرینش از خاک طی نمود، می‌فرماید:

«سپس (اندام) او را موزون ساخته» (ثُمَّ سَوَّاهُ).

«و از روح خویش در وی دمید!» (و نَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ).

«و برای شما گوش و چشمها و دلها قرار داد» (وَ جَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصَارَ وَ الْأَفْئِدَةَ).

«اما کمتر شکر (نعمتهای) او را به جا می‌آورید» (قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ).

در آغاز که نطفه منعقد می‌شود تنها دارای یک نوع «حیات نباتی» است، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۷۴
یعنی فقط تغذیه و رشد و نمو دارد، ولی از حس و حرکت که نشانه «حیات حیوانی» است و همچنین قوه ادراکات که نشانه «حیات انسانی» است در آن خبری نیست.

اما تکامل نطفه در رحم به مرحله‌ای می‌رسد که شروع به حرکت می‌کند و تدریجا قوای دیگر انسانی در آن زنده می‌شود، و این همان مرحله‌ای است که قرآن از آن تعبیر به نفخ روح می‌کند.

اضافه «روح» به «خدا» به اصطلاح «اضافه تشریفی» است، یعنی یک روح گرانبقدر و پر شرافت که سزاوار است روح خدا نامیده شود در انسان دمیده شد.

سوره السجده (۳۲): آیه ۱۰..... ص: ۵۷۴

(آیه ۱۰) - ندامت و تقاضای بازگشت! قرآن در اینجا بحث گویائی را در باره «معاد» آغاز می‌کند، سپس حال «مجرمان» را در جهان دیگر بازگو می‌کند، و مجموعاً تکمیلی است برای بحثهای گذشته که پیرامون «مبدأ» سخن می‌گفت، زیرا می‌دانیم بحث از «مبدأ» و «معاد» در قرآن مجید غالباً توأم با یکدیگر است.

نخست می‌گوید: «آنها گفتند: آیا هنگامی که ما (مردیم و خاک شدیم و) در زمین گم شدیم، آفرینش تازه‌ای خواهیم یافت؟! (وَ قَالُوا أَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ).

تعبیر به «گم شدن در زمین» اشاره به این است که انسان پس از مردن خاک می‌شود، همانند سایر خاکها، و هر ذره‌ای از آن بر اثر عوامل طبیعی و غیر طبیعی به گوشه‌ای پرتاب می‌شود، و دیگر چیزی از او باقی به نظر نمی‌رسد تا آن را در قیامت دوباره بازگردانند.

ولی آنها در حقیقت منکر قدرت خداوند بر این کار نیستند «بلکه آنان لقای پروردگارشان را انکار می‌کنند» و می‌خواهند با انکار معاد، آزادانه به هوسرانی خویش ادامه دهند (بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ).

در واقع این آیه شباهت زیادی با آیات نخستین سوره قیامت دارد آنجا که می‌گوید: «آیا انسان گمان می‌کند ما استخوانهای پراکنده او را جمع نخواهیم کرد! ما حتی قادریم (خطوط) سر انگشتان او را به نظام نخستین بازگردانیم! ولی هدف انسان این

است که ایامی را که در این دنیا در پیش دارد (با انکار قیامت) به گناه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۷۵

و فجور بگذرانند لذا سؤال می‌کند روز قیامت کی خواهد بود؟! (قیامت/ ۳-۶) بنا بر این آنها از نظر استدلال لنگ نیستند، بلکه شهوات آنها حجابی بر قلبشان افکنده، و نیت سوئشان مانع قبول مسأله معاد است.

سوره السجده (۳۲): آیه ۱۱ ..... ص: ۵۷۵

(آیه ۱۱) - این آیه پاسخ آنها را از طریق دیگری بیان می کند، می گوید: تصور نکنید شخصیت شما به همین بدن جسمانی شماست، بلکه اساس شخصیتتان را روح شما تشکیل می دهد، و او محفوظ است «بگو: فرشته مرگ که بر شما مأمور شده (روح) شما را می گیرد، سپس به سوی پروردگارتان باز گردانده می شوید» (قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ).

در یک جمع بندی می توان چنین گفت که دو آیه فوق به منکران معاد چنین پاسخ می دهد که: اگر مشکل شما پراکندگی اجزای جسمانی است که خودتان قدرت خدا را قبول دارید و منکر آن نیستید، و اگر مشکل اضمحلال و نابودی شخصیت انسان بر اثر این پراکندگی است آن نیز درست نیست چرا که پایه شخصیت انسان بر روح قرار گرفته.

سوره السجده (۳۲): آیه ۱۲ ..... ص: ۵۷۵

(آیه ۱۲) - سپس وضع همین مجرمان کافر و منکران معاد را که در قیامت با مشاهده صحنه های مختلف آن از گذشته خود سخت نادم و پشیمان می شوند چنین مجسم کرده، می گوید: «و اگر بینی مجرمان را هنگامی که در پیشگاه پروردگارشان سر به زیر افکنده می گویند: پروردگارا! آنچه وعده کرده بودی دیدیم و شنیدیم (ما پشیمانیم) ما را بازگردان تا کار شایسته ای انجام دهیم، ما به (قیامت) یقین داریم» در تعجب فرو خواهی رفت (وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ).

به راستی تعجب می کنی که آیا این افراد سر به زیر و نادم همان مغروران سرکش و چموش هستند که در دنیا در برابر هیچ حقیقتی سر فرود نمی آوردند. منظور از «مجرمان» در اینجا، کافران و بخصوص منکران قیامتند.

سوره السجده (۳۲): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۷۵

(آیه ۱۳) - و از آنجا که این همه اصرار و تأکید برای پذیرش ایمان، ممکن است این توهم را ایجاد کند که خداوند توانایی ندارد نور ایمان را در قلب آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۷۶

پرتو افکن کند، در این آیه می افزاید: «و اگر می خواستیم به هر انسانی هدایت لازم را (از روی اجبار بدهیم) می دادیم» (وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا).

مسلم ما چنین قدرتی داریم، ولی ایمانی که از طریق اجبار و الزام ما تحقق یابد ارزش چندانی ندارد، اراده ما بر این تعلق گرفته که نوع انسان «مختار» باشد.

لذا در پایان آیه می فرماید: «ولی (من آنها را آزاد گذارده ام و) سخن و وعده ام حق است که دوزخ را (از افراد بی ایمان و گنهکار) از جن و انس همگی پر کنم!» (وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ).

آری! آنها با سوء اختیار خود این راه را طی کرده اند و مستحق مجازاتند، و ما هم اراده قاطع داریم بر این که دوزخ را از آنان پر کنیم.

سوره السجده (۳۲): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۷۶

(آیه ۱۴) - لذا در این آیه می‌گویید: ما به این دوزخیان خواهیم گفت: «بچشید عذاب جهنم را) به خاطر این که دیدار امروزتان را فراموش کردید، ما نیز شما را فراموش کردیم!» (فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ). «و بچشید عذاب جاودان را به خاطر اعمالی که انجام می‌دادید» (و ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ). بار دیگر از این آیه استفاده می‌شود که فراموش کردن دادگاه عدل قیامت سرچشمه اصلی بد بختیهای آدمی است، و در این صورت است که خود را در برابر قانون شکنیها و مظالم آزاد می‌بیند، و نیز از این آیه به خوبی روشن می‌شود که مجازات ابدی در برابر اعمالی است که انسان انجام می‌دهد و نه چیز دیگر.

سوره السجده (۳۲): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۷۶

(آیه ۱۵) - پادشاهای عظیمی که هیچ کس از آن آگاه نیست! می‌دانیم روش قرآن این است که بسیاری از حقایق را در مقایسه با یکدیگر بیان می‌کند، تا کاملاً مفهوم و دلنشین گردد. در اینجا نیز بعد از شرحی که در باره مجرمان و کافران در آیات پیشین بیان شد به صفات برجسته مؤمنان راستین می‌پردازد، و اصول عقیدتی و برنامه‌های عملی آنها را بطور فشرده ضمن دو آیه با ذکر هشت صفت، بیان می‌دارد. نخست می‌فرماید: «تنها کسانی به آیات ما ایمان می‌آورند که هر وقت این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۷۷ آیات به آنان یادآوری شود به سجده می‌افتند، و تسبیح و حمد پروردگارش را به جا می‌آورند و تکبر نمی‌کنند» (إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ) «۱». در این آیه چهار قسمت از صفات آنها بیان شده: ۱- به محض شنیدن آیات الهی به سجده می‌افتند. همین ویژگی در بعضی دیگر از آیات قرآن به عنوان یکی از برجسته‌ترین صفات انبیا ذکر شده است، چنانکه خداوند در باره گروهی از پیامبران بزرگ می‌گوید: «هنگامی که آیات خداوند رحمان بر آنان خوانده می‌شد به خاک می‌افتادند و سجده می‌کردند و گریه شوق سر می‌دادند» (مریم / ۵۸) ۲ و ۳- نشانه دوم و سوم آنها «تسبیح» و «حمد» پروردگار است، از یک سو خدا را از نقائص پاک و منزّه می‌شمردند، و از سوی دیگر او را به خاطر صفات کمال و جمالش، حمد و ستایش می‌نمایند. ۴- وصف دیگر آنها تواضع و فروتنی و ترک هر گونه استکبار است.

سوره السجده (۳۲): آیه ۱۶ ..... ص: ۵۷۷

(آیه ۱۶) - سپس به وصف پنجم آنها اشاره کرده، می‌گوید: «پهلوهایشان از بسترها در دل شب دور می‌شود» «۲» و به پا می‌خیزند و رو به درگاه خدا می‌آورند (تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ). آری! آنها به هنگامی که چشم غافلان در خواب است و آرامش و خاموشی همه جا را فرا گرفته و خطر آلودگی عبادت و ریا کمتر وجود دارد و بهترین شرایط حضور قلب فراهم است، با تمام وجودشان رو به درگاه معبود می‌آورند و آنچه در دل دارند با او در میان می‌گذارند.

و در وصف ششم و هفتم می‌افزاید: «آنها پروردگار خود را با بیم و امید می‌خوانند» (يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَ طَمَعًا).
نه از غضب و عذاب او ایمن می‌شوند، و نه از رحمتش مأیوس می‌گردند،

(۱) این آیه سجده واجب دارد.

(۲) این تعبیر کنایه از برخاستن از خواب و پرداختن به نماز شب و عبادت پروردگار در دل شب است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۷۸

چرا که غلبه خوف بر امید، انسان را به یأس و سستی می‌کشاند. و غلبه رجا و طمع انسان را به غرور و غفلت وا می‌دارد، و این هر دو دشمن حرکت تکاملی انسان در سیر او به سوی خداست.

آخرین و هشتمین ویژگی آنها این است که: «و از آنچه به آنها روزی داده‌ایم انفاق می‌کنند» (وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ).
نه تنها از اموال خویش به نیازمندان می‌بخشند که از علم و دانش، نیرو و قدرت، رأی صائب و تجربه و اندوخته‌های فکری خود، از نیازمندان مضایقه ندارند.

سورة السجده (۳۲): آیه ۱۷ ..... ص: ۵۷۸

(آیه ۱۷) - در این آیه به پاداش عظیم و مهم مؤمنان راستین که دارای نشانه‌های مذکور در دو آیه قبل هستند پرداخته، با تعبیر جالبی که حکایت از اهمیت فوق‌العاده پاداش آنان می‌کند، می‌فرماید: «هیچ کس نمی‌داند چه پاداش‌های مهمی که مایه روشنی چشمهاست برای آنها نهفته شده!» (فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ).

«این پاداش کارهایی است که انجام می‌دادند» (جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

در حدیثی می‌خوانیم که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌گوید: «خدا می‌فرماید: من برای بندگان صالحم نعمتهایی فراهم کرده‌ام که هیچ چشمی ندیده، و هیچ گوشی نشنیده، و بر فکر کسی نگذشته است!»

سورة السجده (۳۲): آیه ۱۸ ..... ص: ۵۷۸

(آیه ۱۸) - این آیه مقایسه‌ای را که در آیات گذشته بود بطور صریحتر روشن می‌سازد می‌گوید: «آیا کسی که با ایمان باشد همانند کسی است که فاسق است؟! نه هرگز این دو برابر نیستند» (أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ).

در این آیه، «فاسق» در مقابل «مؤمن» قرار گرفته، و این دلیل بر آن است که فسق، مفهوم گسترده‌ای دارد که هم کفر را شامل می‌شود، و هم گناهان دیگر را.

سورة السجده (۳۲): آیه ۱۹ ..... ص: ۵۷۸

(آیه ۱۹) - این آیه، این عدم مساوات را به صورت گسترده‌تری بیان کرده، می‌فرماید: «اما آنها که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام دادند باغهای بهشت جاویدان از آن آنها خواهد بود» (أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ

نمونه، ج ۳، ص: ۵۷۹

جَنَّاتُ الْمَأْوَى

سپس می‌افزاید «این (جنات مأوی) وسیله پذیرایی (خداوند) از آنهاست به پاداش آنچه انجام می‌دادند» (نَزَّلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

سورة السجده (۳۲): آیه ۲۰ ..... ص: ۵۷۹

(آیه ۲۰) - و در این آیه به نقطه مقابل آنها پرداخته، می‌گوید: «اما کسانی که فاسق شدند (و از اطاعت خدا سر باز زدند) جایگاه همیشگی آنها آتش (دوزخ) است» (وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ). آنها برای همیشه در این جایگاه وحشتناک زندانی و محبوسند به گونه‌ای که: «هر زمان بخواهند از آن خارج شوند به آن بازگردانده می‌شوند» (كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا). «و به آنان گفته می‌شود: بچشید عذاب آتشی را که پیوسته انکار می‌کردید» (وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنتُمْ بِهَا تُكذَّبُونَ).

بار دیگر در اینجا می‌بینیم که عذاب الهی در برابر «کفر و تکذیب» قرار گرفته و ثواب و پاداش او در برابر «عمل». اشاره به اینکه «ایمان» به تنهایی کافی نیست، بلکه باید انگیزه بر عمل باشد ولی «کفر» به تنهایی برای عذاب کافی است هر چند عملی همراه آن نباشد.

سورة السجده (۳۲): آیه ۲۱ ..... ص: ۵۷۹

(آیه ۲۱) - مجازاتهای تربیتی: به دنبال بحثی که پیرامون گنهکاران و مجازات دردناک آنها در آیات قبل گذشت، در اینجا به یکی از الطاف خفی الهی در مورد آنان که همان مجازاتهای خفیف دنیوی و بیدار کننده است اشاره می‌کند، تا معلوم شود خدا هرگز نمی‌خواهد بنده‌ای گرفتار عذاب جاویدان شود، به همین دلیل از تمام وسائل بیدار کننده برای نجات آنها استفاده می‌کند.

می‌فرماید: «به آنان از عذاب نزدیک (عذاب این دنیا) پیش از عذاب بزرگ (آخرت) می‌چشانیم، شاید باز گردند» (وَلِنَذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ).

مسلم «عذاب ادنی» معنی گسترده‌ای دارد که احتمالاتی را در بر می‌گیرد.

از جمله این که منظور مصائب و درد و رنجهاست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۸۰

یا قحطی و خشکسالی شدید هفت ساله‌ای که مشرکان در مکه به آن گرفتار شدند، تا آنجا که مجبور گشتند از لاشه مردارها تغذیه کنند! یا ضربه شدیدی است که بر پیکر آنها در جنگ «بدر» وارد شد.

و اما «عذاب اکبر» به معنی عذاب روز قیامت است که از هر مجازاتی بزرگتر و دردناکتر است.

سورة السجده (۳۲): آیه ۲۲ ..... ص: ۵۸۰

(آیه ۲۲) - و از آنجا که هر گاه هیچ یک از وسائل بیدار کننده، حتی مجازات الهی سود ندهد راهی جز انتقام پروردگار از این گروه که ظالمترین افرادند وجود ندارد. در این آیه می‌فرماید: «چه کسی ستمکارتر است از آن کس که آیات پروردگارش به او یاد آوری شده و او از آن روی گردانده است» (وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا).

«مسلم ما از این مجرمان بی‌ایمان انتقام خواهیم گرفت» (إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ).

اینها در حقیقت کسانی هستند که نه مواهب و نعمتهای الهی در آنها مؤثر افتاده، و نه عذاب و بلائی هشدار دهنده او، بنا بر این ظالمتر از اینها کسی نیست، و اگر از آنها انتقام گرفته نشود از چه کسی انتقام گرفته شود؟!

سوره السجده (۳۲): آیه ۲۳ ..... ص: ۵۸۰

(آیه ۲۳) - در اینجا اشاره کوتاه و زود گذری به داستان «موسی» و «بنی اسرائیل» می‌کند تا پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و مؤمنان نخستین را تسلی و دل‌داری دهد.

نخست می‌گوید: «ما به موسی، کتاب آسمانی دادیم» (وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ).

«و شك نداشته باش که او، آیات الهی را دریافت داشت» (فَلَا تُكْفِرْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ).

«و ما آن (کتاب آسمانی موسی، تورات) را وسیله هدایت بنی اسرائیل قرار دادیم» (وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ).

سوره السجده (۳۲): آیه ۲۴ ..... ص: ۵۸۰

(آیه ۲۴) - در این آیه به افتخاراتی که نصیب بنی اسرائیل در سایه استقامت و ایمان شد اشاره می‌کند، تا درسی برای دیگران باشد، می‌فرماید: «و از آنها امامان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۸۱

و پیشوایانی قرار دادیم، که به فرمان ما امر هدایت خلق خدا را بر عهده گرفتند زیرا آنها شکیبائی کردند و به آیات ما یقین داشتند» (وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أُمَّةً يَهْتَدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَ كَانُوا بآيَاتِنَا يُوقِنُونَ).

در اینجا رمز پیروزی و شرط پیشوایی و امامت را دو چیز شمرده: یکی ایمان و یقین به آیات الهی، دیگر صبر و استقامت و شکیبائی.

سوره السجده (۳۲): آیه ۲۵ ..... ص: ۵۸۱

(آیه ۲۵) - و از آنجا که بنی اسرائیل - همچون سایر امم - بعد از این پیشوایان راستین باز دست به اختلاف زدند راههای مختلفی را پیمودند و منشأ تفرقه در میان مردم شدند، در این آیه با لحن تهدید آمیزی می‌گوید: «پروردگار تو میان آنها در روز قیامت در مورد اختلافاتی که داشتند داوری می‌کند»، و هر کس را به سزای اعمالش می‌رساند (إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ).

آری! سر چشمه اختلاف همیشه آمیختن «حق» با «هوی و هوسها» است، و از آنجا که قیامت روزی است که هوی و هوسها در آن بی‌رنگ و محو می‌شود.

اینجاست که خداوند با فرمان خود به اختلافات پایان می‌دهد، و این یکی دیگر از فلسفه‌های معاد است.

سوره السجده (۳۲): آیه ۲۶ ..... ص: ۵۸۱

(آیه ۲۶) - آیات گذشته با تهدید مجرمان بی‌ایمان آمیخته بود، و این آیه توضیح و تکمیلی بر این تهدید است، می‌فرماید:

«آیا همین برای هدایت آنها کافی نیست که افراد زیادی از مردمی که در قرون پیش از آنها زندگی داشتند هلاک کردیم و آنها را به کیفر اعمالشان رساندیم؟» (أَو لَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ).

«اینها در مساکن ویران شده آنان راه می‌روند» و آثار آن اقوام نفرین شده را با چشم خود می‌بینند (يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ). لذا در پایان آیه می‌افزاید: «در این نشانه‌هایی است (از قدرت خداوند و مجازات دردناک مجرمان) آیا نمی‌شنوند؟» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ).

سوره السجده (۳۲): آیه ۲۷ ..... ص: ۵۸۱

(آیه ۲۷) - در این آیه به یکی از مهمترین نعمتهای الهی که مایه آبادی همه سرزمینها و وسیله حیات همه موجودات زنده است اشاره می‌کند تا روشن شود همان گونه که خداوند قدرت بر ویران ساختن سر زمین تبهکاران دارد، قدرت بر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۸۲

آباد کردن زمینهای ویران و مرده، و اعطای همه گونه موهبت را به بندگانش دارد.

می‌فرماید: «آیا ندیدند که ما آب را به سوی زمینهای خشک می‌رانیم، و به وسیله آن زراعتی می‌رویانیم که هم چارپایانشان از آن می‌خورند، و هم خودشان تغذیه می‌کنند؟ آیا نمی‌بینند؟» (أَو لَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ).

سوره السجده (۳۲): آیه ۲۸ ..... ص: ۵۸۲

(آیه ۲۸) - و از آنجا که آیات گذشته مجرمان را تهدید به انتقام، و مؤمنان را بشارت به امامت و پیشوایی و پیروزی می‌داد، در اینجا کفار از روی غرور و نخوت این سؤال را مطرح می‌کنند که این وعده‌ها و وعیدها کی عملی خواهد شد؟ چنانکه قرآن می‌فرماید: «آنان می‌گویند: اگر راست می‌گویید این پیروزی شما کی خواهد بود؟!» (وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

سوره السجده (۳۲): آیه ۲۹ ..... ص: ۵۸۲

(آیه ۲۹) - قرآن بلافاصله به آنها پاسخ می‌گوید و به پیامبر دستور می‌دهد:

«بگو: روز پیروزی (فرا می‌رسد، اما در آن روز) ایمان آوردن سودی به حال کافران نخواهد داشت، و به آنها هیچ مهلت داده نمی‌شود!» (قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ).

یعنی اگر منظورتان این است که صدق وعده‌های الهی را که از زبان پیامبر شنیده‌اید ببینید و ایمان بیاورید، آن روز دیگر دیر شده است، و ایمان برای شما هیچ فایده‌ای ندارد.

سوره السجده (۳۲): آیه ۳۰ ..... ص: ۵۸۲

(آیه ۳۰) - سرانجام در آخرین آیه با یک تهدید گویا و پر معنی سخن را پایان داده، می‌گوید: ای پیامبر! «اکنون که چنین

است از آنها روی بگردان و منتظر باش، آنها نیز منتظرند» (فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَضِرُونَ).

حالا که نه بشارت در آنها اثر می کند و نه انداز، نه اهل منطقند تا با مشاهده آثار الهی در پهنه آفرینش، او را بشناسند و غیر او را پرستش نکنند و نه وجدانی بیدار دارند که از درون جان به نغمه توحید گوش فرا دهند، از آنها روی بگردان. تو منتظر رحمت خدا باش و آنها منتظر عذاب او، که آنها فقط لایق عذابند! «پایان سوره سجده»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۸۳

سوره احزاب [۳۳] ..... ص: ۵۸۳

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۷۳ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۵۸۳

این سوره یکی از پربارترین سوره های قرآن مجید است، و مسائل متنوع و بسیار مهمی را در زمینه اصول و فروع اسلام تعقیب می کند.

بحثهایی را که در این سوره آمده است می توان به هفت بخش تقسیم کرد:

بخش اول سر آغاز سوره است که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را به اطاعت خداوند و ترک تبعیت از کافران و پیشنهادهای منافقان دعوت می کند.

بخش دوم به پاره ای از خرافات زمان جاهلیت مانند مسأله «ظهار» که آن را وسیله طلاق و جدائی زن و مرد از هم می دانستند، و همچنین مسأله پسر خواندگی (تَبْنَى) اشاره کرده و قلم بطلان بر آنها می کشد.

بخش سوم که مهمترین بخش این سوره است مربوط به جنگ احزاب و حوادث تکان دهنده آن، و پیروزی اعجاز آمیز مسلمین بر کفار است.

بخش چهارم مربوط به همسران پیامبر است که باید در همه چیز الگو و اسوه برای زنان مسلمان باشند.

بخش پنجم به داستان «زینب» دختر «جحش» که روزی همسر پسر خوانده پیغمبر صلی الله علیه و آله «زید» بود و از او جدا شد اشاره می کند.

بخش ششم از مسأله حجاب سخن می گوید و همه زنان با ایمان را به رعایت این دستور اسلامی توصیه می کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۸۴

بخش هفتم که آخرین بخش را تشکیل می دهد، اشاره ای به مسأله مهم «معاد» دارد، و راه نجات در آن عرصه عظیم و همچنین مسأله امانت داری بزرگ انسان یعنی مسأله تعهد و تکلیف و مسؤولیت او را شرح می دهد.

از آنجا که بخش مهمی از این سوره به ماجرای «جنگ احزاب» (خندق) می پردازد این نام برای آن انتخاب شده است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۵۸۴

در حدیثی از پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مِی خوانیم: «کسی که سوره احزاب را تلاوت کند و به خانواده خود تعلیم دهد از عذاب قبر در امان خواهد بود».

و از امام صادق علیه السّلام نقل شده: «کسی که سوره احزاب را بسیار تلاوت کند در قیامت در جوار پیامبر و خاندان او خواهد بود».

البته این گونه فضائل و افتخارات برای تلاوتی است که مبدأ اندیشه گردد و اندیشه‌ای که افق فکر انسان را چنان روشن سازد که پرتوش در اعمال او ظاهر گردد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الاحزاب (۳۳): آیه ۱ ..... ص: ۵۸۴

اشاره

(آیه ۱)

شأن نزول: ..... ص: ۵۸۴

در مورد نزول این آیه و دو آیه بعد، گفته‌اند: این آیات در مورد «ابو سفیان» و بعضی دیگر از سران کفر و شرک نازل شده که بعد از جنگ «احد» از «پیامبر اسلام» صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ امان گرفتند و وارد مدینه شدند و خدمت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ آمدند و عرضه کردند: «ای محمّد! بیا و از بدگویی به خدایان ما صرف نظر کن، و بگو آنها برای پرستش کنندگانشان شفاعت می‌کنند.»

این پیشنهاد پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و آله را ناراحت کرد، عمر بر خاست و گفت: اجازه ده تا آنها را از دم شمشیر بگذرانم! پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمود: «من به آنها امان دادم چنین چیزی ممکن نیست» اما دستور داد آنها را از مدینه بیرون کنند.

این آیات نازل شد و به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و آله دستور داد که به این گونه پیشنهادها اعتنا نکند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۸۵

تفسیر: ..... ص: ۵۸۵

تنها از وحی الهی پیروی کن! از خطرناکترین پرتگاههایی که بر سر راه رهبران بزرگ قرار دارد مسأله پیشنهادهای سازشکارانه‌ای است که از ناحیه مخالفان مطرح می‌گردد.

مشرکان «مکه» و منافقان «مدینه» بارها کوشیدند که با طرح پیشنهادهای سازشکارانه پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و آله را از خط «توحید» منحرف سازند.

اما نخستین آیات سوره احزاب نازل شد و به توطئه آنها پایان داد و پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و آله را به ادامه روش قاطعانه‌اش در

خط توحید بدون کمترین سازش دعوت نمود.

این آیات مجموعاً چهار دستور مهم به پیامبر صلی الله علیه و آله می دهد:

دستور اول: در زمینه تقوا و پرهیزکاری است که زمینه ساز هر برنامه دیگری می باشد، می فرماید: «ای پیامبر! تقوای الهی پیشه کن» (یا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ).

حقیقت «تقوا» همان احساس مسئولیت درونی است و تا این احساس مسئولیت نباشد انسان به دنبال هیچ برنامه سازنده ای حرکت نمی کند.

دستور دوم: نفی اطاعت کافران و منافقان است، می فرماید: «و از کافران و منافقان اطاعت مکن!» (وَلَا تُطِيعِ الْكٰفِرِيْنَ وَ الْمُنٰفِقِيْنَ).

و در پایان این آیه برای تأکید این موضوع می گوید: «خداوند عالم و حکیم است» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا). اگر فرمان ترک پیروی آنها را به تو می دهد روی علم و حکمت بی پایان اوست.

به هر حال، بعد از تقوا و احساس مسئولیت، نخستین وظیفه، شستشوی صفحه دل از اغیار و ریشه کن نمودن خارهای مزاحم از این سر زمین است.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۲..... ص: ۵۸۵

(آیه ۲) - در سومین دستور مسأله بذر افشانی توحید و تبعیت از وحی الهی را مطرح کرده، می گوید: «و از آنچه از سوی پروردگارت به تو وحی می شود پیروی کن» (وَ اتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ).

و مراقب باش و بدان «که خداوند به آنچه انجام می دهید آگاه است» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيْرًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۸۶

بنا بر این نخست باید دیو را از درون جان بیرون راند تا فرشته در آید.
باید طاغوت زدایی کرد تا حکومت الله و نظام الهی جانشین آن گردد.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۳..... ص: ۵۸۶

(آیه ۳) - و از آنجا که در ادامه این راه مشکلات فراوان است و تهدید و توطئه و کارشکنی بسیار زیاد، چهارمین دستور را به این صورت صادر می کند:

«و بر خدا توکل کن» و از توطئه هایشان نترس! (وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ).

«و همین بس که خداوند ولی و حافظ و مدافع (انسان) باشد» (وَ كَفَى بِاللَّهِ وَكِيْلًا). اگر هزار دشمن قصد هلاکت تو را دارند، چون من دوست و یاور توام از دشمنان باکی نداشته باش.

گر چه مخاطب در این آیات شخص پیامبر است، ولی پیداست که دستوری است برای همه مؤمنان، و همه مسلمانان جهان در هر عصر و هر زمان.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۴..... ص: ۵۸۶

(آیه ۴) - ادعاهای بیهوده! در تعقیب آیات گذشته که به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می داد تنها از وحی الهی تبعیت کند نه از کافران و منافقان، در اینجا نتیجه تبعیت از آنها را منعکس می کند که پیروی از آنان انسان را به یک مشت خرافات و اباطیل و انحرافات دعوت می نماید که سه مورد آن در این آیه بیان شده است.

نخست می فرماید: «خداوند برای هیچ کس دو دل در درونش نیافریده!» (مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ).

جمله فوق معنی عمیقی دارد و آن این که انسان یک قلب بیشتر ندارد و در این قلب جز عشق یک معبود نمی گنجد، آنها که دعوت به شرک و معبودهای متعدد می کنند، باید قلبهای متعددی داشته باشند تا هر یک را کانون عشق معبودی سازند! لذا در حدیثی از امیر مؤمنان علی علیه السلام در تفسیر این آیه می خوانیم که فرمود:

«دوستی ما و دوستی دشمن ما در یک قلب نمی گنجد چرا که خدا برای یک انسان دو قلب قرار نداده است که با یکی دوست بدارد و با دیگری برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۸۷

دشمن، دوستان ما در دوستی ما خالصند همان گونه که طلا در کوره خالص می شود هر کس می خواهد این حقیقت را بداند، قلب خود را آزمایش کند اگر چیزی از محبت دشمنان ما در قلبش با محبت ما آمیخته است از ما نیست و ما هم از او نیستیم». بنا بر این قلب واحد، کانون اعتقاد واحدی است و آن هم برنامه عملی واحدی را اجرا می کند چرا که انسان نمی تواند حقیقتا معتقد به چیزی باشد اما در عمل از آن جدا شود.

قرآن سپس به خرافه دیگری از عصر جاهلیت می پردازد و آن خرافه «ظهار» است، آنها هنگامی که از همسر خود ناراحت می شدند و می خواستند نسبت به او اظهار تنفر کنند به او می گفتند: «انت علی کظهر امی تو نسبت به من مانند پشت مادر منی!» و با این گفته او را به منزله مادر خود می پنداشتند و این سخن را به منزله طلاق! قرآن در دنباله این آیه می گوید: «خداوند هرگز همسرانتان را که مورد ظهار قرار می دهید مادران شما قرار نداده» و احکام مادر را، در مورد آنان مقرر نکرده است (وَ مَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ اللَّائِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ).

اسلام این برنامه جاهلی را امضا نکرد، بلکه برای آن مجازاتی قرار داد و آن این که: شخصی که این سخن را می گوید حق ندارد با همسرش نزدیکی کند تا این که کفاره لازم را بپردازد، و اگر کفاره نداد و به سراغ همسر خود نیز نیامد همسر می تواند با توسل به «حاکم شرع» او را وادار به یکی از دو کار کند یا رسماً و طبق قانون اسلام او را طلاق دهد و از او جدا شود، و یا کفاره دهد و به زندگی زناشویی همچون سابق ادامه دهد.

سپس به سومین خرافه جاهلی پرداخته، می گوید: «و (نیز، خداوند) فرزند خوانده های شما را، فرزند حقیقی شما قرار نداده است» (وَ مَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ).

توضیح اینکه: در عصر جاهلیت معمول بوده که بعضی از کودکان را به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۸۸

عنوان فرزند خود انتخاب می کردند، و آن را پسر خود می خواندند و به دنبال این نامگذاری تمام حقوقی را که یک پسر از پدر داشت برای او قائل می شدند از پدر خوانده اش ارث می برد و پدر خوانده نیز وارث او می شد، و تحریم زن پدر یا همسر فرزند در مورد آنها حاکم بود.

اسلام، این مقررات غیر منطقی و خرافی را به شدت نفی کرد.

لذا قرآن بعد از این جمله می افزاید: «این سخن شماست که به دهان خود می گوئید» سخنی باطل و بی پایه (ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ).

می گوئید فلان کس پسر من است، در حالی که در دل می دانید قطعاً چنین نیست، این امواج صوتی فقط در فضای دهان شما

می‌پیچد و خارج می‌شود، و هرگز از اعتقاد قلبی سر چشمه نمی‌گیرد.

اینها سخنان باطلی بیش نیست «اما خداوند حق را می‌گوید و او به راه راست هدایت می‌کند» (وَ اللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَ هُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ).

سخن حق به سخنی گفته می‌شود که با واقعیت عینی تطبیق کند، یا اگر یک مطلب قراردادی است هماهنگ با مصالح همه اطراف قضیه باشد، و می‌دانیم مسأله ناپسند «ظهار» در عصر جاهلیت، و یا «پسر خواندگی» که حقوق فرزندان دیگر را تا حد زیادی پایمال می‌کرد نه واقعیت عینی داشت و نه قراردادی حافظ مصلحت عموم بود.

سورة الأحزاب (۳۳): آیه ۵ ..... ص: ۵۸۸

(آیه ۵) - سپس قرآن برای تأکید بیشتر و روشن ساختن خط صحیح و منطقی اسلام چنین می‌افزاید: «آنها را به نام پدرانشان بخوانید که این کار نزد خدا عادلانه‌تر است» (ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ).

و برای رفع بهانه‌ها اضافه می‌کند: «و اگر پدرانشان را نمی‌شناسید آنها برادران دینی و موالی شما هستند» (فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَ مَوَالِيكُمْ).

یعنی عدم شناخت پدران آنها دلیل بر این نمی‌شود که نام شخص دیگری را به عنوان «پدر» بر آنها بگذارید، بلکه می‌توانید آنها را به عنوان برادر دینی یا دوست برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۸۹ و هم پیمان خطاب کنید.

ولی از آنجا که گاه انسان بر اثر عادت گذشته، یا سبق لسان، و یا اشتباه در تشخیص نسب افراد، ممکن است کسی را به غیر پدرش نسبت دهد و این از حوزه اختیار انسان بیرون است، خداوند عادل و حکیم، چنین کسی را مجازات نخواهد کرد.

لذا در ذیل آیه می‌افزاید: «اما گناهی بر شما نیست در خطاهایی که از شما سر می‌زند» و بی‌توجه آنها را به نام دیگران صدا می‌زنید (وَ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ).

«ولی آنچه را از روی عمد و اختیار می‌گویید» مورد حساب قرار خواهد داد (وَ لَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ).

«و خداوند، آمرزنده و رحیم است» (وَ كَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً). گذشته‌ها را بر شما می‌بخشد، سهو و نسیان و اشتباه و خطا را مورد عفو قرار می‌دهد.

سورة الأحزاب (۳۳): آیه ۶ ..... ص: ۵۸۸

(آیه ۶) - این آیه به مسأله مهم دیگری یعنی ابطال نظام «مؤاخات» می‌پردازد.

توضیح اینکه: هنگامی که مسلمانان از مکه به مدینه هجرت کردند و اسلام پیوند و رابطه آنها را با بستگان مشرکشان که در مکه بودند بکلی برید پیامبر صلی الله علیه و آله به فرمان الهی، مسأله عقد اخوت و پیمان برادری را در میان آنها بر قرار ساخت. به این ترتیب که میان «مهاجران» و «انصار» (دو به دو) پیمان اخوت و برادری منعقد شد، و آنها همچون دو برادر حقیقی از یکدیگر ارث می‌بردند، ولی این یک حکم موقت و مخصوص به این حالت فوق‌العاده بود.

آیه نازل شد و «نظام مؤاخات» را بطوریکه جانشین نسب شود ابطال کرد و حکم ارث و مانند آن را مخصوص خویشاوندان حقیقی قرار داد.

منتهی در این آیه قبل از ذکر این نکته، به دو حکم دیگر، یعنی «اولویت پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت به مؤمنین»، و «بودن زنان پیامبر صلی الله علیه و آله به منزله مادر» به عنوان مقدمه، ذکر شده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۹۰ می‌فرماید: «پیامبر نسبت به مؤمنان از خودشان سزاوارتر است» (النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ). یعنی، پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در مسائل اجتماعی و هم فردی و خصوصی، هم در مسائل مربوط به حکومت، و هم قضاوت و دعوت، از هر انسانی نسبت به خودش سزاوارتر است، و اراده و خواست او، مقدم بر اراده و خواست وی می‌باشد.

البته پیامبر صلی الله علیه و آله معصوم است و نماینده خدا جز خیر و صلاح جامعه و فرد را در نظر نمی‌گیرد. «و همسران او مادران آنها [مؤمنان] محسوب می‌شوند» (وَ أَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ).

البته مادر معنوی و روحانی، همان‌گونه که پیامبر صلی الله علیه و آله پدر روحانی و معنوی امت است.

این ارتباط و پیوند معنوی، تنها تأثیرش مسأله «حفظ احترام» و «حرمت ازدواج» با زنان پیامبر بود، یعنی مسلمانان حق داشتند، با دختران پیامبر ازدواج کنند، در حالی که هیچ کس با دختر مادر خود نمی‌تواند ازدواج کند، و نیز مسأله محرمیت و نگاه کردن به همسران پیامبر برای هیچ کس جز محارم آنها مجاز نبود.

با این که پیامبر صلی الله علیه و آله به منزله پدر، و همسران او به منزله مادران مؤمنین هستند، هیچ‌گاه از آنها ارث نمی‌برند، چگونه می‌توان انتظار داشت که پسر خوانده‌ها وارث گردند.

سپس می‌افزاید: «و خویشاوندان نسبت به یکدیگر، از مؤمنان و مهاجران، در آنچه خدا مقرر داشته است اولی هستند» (وَ أَوْلُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُهَاجِرِينَ).

ولی با این حال برای این که راه را بکلی به روی مسلمانان نبندد و بتواند برای دوستان و کسانی که مورد علاقه آنها هستند چیزی به ارث بگذارند- هر چند از طریق وصیت نسبت به ثلث مال باشد- در پایان آیه اضافه می‌کند: «مگر این که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۹۱

بخواهید نسبت به دوستانان نیکی کنید» و سهمی از اموال خود را به آنها بدهید (إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا).

و در آخرین جمله برای تأکید همه احکام گذشته، یا حکم اخیر، می‌فرماید:

«این حکم در کتاب (الهی) نوشته شده است» (كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا).

سورة الأحزاب(۳۳): آیه ۷ ..... ص: ۵۹۱

(آیه ۷)- پیمان محکم الهی: از آنجا که در آیه قبل اختیارات وسیع و گسترده پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله بیان شد، در اینجا وظائف سنگین پیامبر صلی الله علیه و آله و سایر پیامبران بزرگ را بیان می‌کند، زیرا می‌دانیم همواره اختیارات توأم با مسؤولیتهاست.

نخست می‌فرماید: به خاطر بیاور «هنگامی را که از پیامبران پیمان گرفتیم و (همچنین) از تو و از نوح و ابراهیم و موسی و عیسی بن مریم، و ما از همه آنان پیمان محکمی گرفتیم» که در ادای مسؤولیت تبلیغ و رسالت کوتاهی نکنند! (وَ إِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَ مِنْكَ وَ مِنْ نُوحٍ وَ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَىٰ وَ عِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ وَ أَخَذْنَا مِنْهُمُ مِيثَاقًا غَلِيظًا).

به این ترتیب نخست تمام پیامبران را در مسأله میثاق مطرح می‌کند، سپس از پنج پیامبر اولوا العزم نام می‌برد که در آغاز آنها شخص پیامبر اسلام به خاطر شرافت و عظمتی که دارد آمده است.

این پیمان مؤکد همان ادا کردن مسؤولیت تبلیغ و رسالت و رهبری و هدایت مردم در تمام زمینه‌ها و ابعاد است. و نیز موظف بودند یکدیگر را تأیید نمایند، و پیامبران پیشین، امتهای خود را برای پذیرش پیامبران بعد آماده سازند، همان‌گونه که پیامبران بعد باید دعوت پیامبران پیشین را تصدیق و تأکید نمایند.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۸ ..... ص: ۵۹۱

(آیه ۸) - در این آیه هدف از بعثت انبیاء و پیمان مؤکدی را که از آنها گرفته شده است چنین بیان می‌کند: «هدف این است که خداوند از صدق راستگویان پرسش کند و برای کافران عذاب دردناک آماده ساخته است» (لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا يَخْتَارُ لِذُنُوبِهِمْ وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا عَذَابٌ مُّهِينٌ) (برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۹۲) منظور از «الصّادِقین» مؤمنانی می‌باشند که در میدان حمایت از آیین خدا، و جهاد و ایستادگی در برابر مشکلات، و بذل جان و مال، صداقت و راستگویی خود را به ثبوت رسانده‌اند.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۹ ..... ص: ۵۹۲

(آیه ۹) - آزمایش بزرگ الهی در میدان احزاب: این آیه و چندین آیه بعد از آن که مجموعاً هفده آیه را تشکیل می‌دهد پیرامون یکی از بزرگترین آزمونهای الهی در مورد «مؤمنان» و «منافقان» و امتحان صدق گفتار آنها در عمل سخن می‌گوید. این آیات از یکی از مهمترین حوادث تاریخ اسلام، یعنی جنگ احزاب، که در سال پنجم هجری واقع شد بحث می‌کند. جنگ «احزاب» چنانکه از نامش پیداست مبارزه همه جانبه‌ای از ناحیه عموم دشمنان اسلام و گروههای مختلفی بود که با پیشرفت این آیین منافع نامشروعشان به خطر می‌افتاد. نخستین جرقه جنگ از ناحیه گروهی از یهود «بنی نضیر» روشن شد که به مکه آمدند و طایفه «قریش» را به جنگ با پیامبر صلی الله علیه و آله تشویق کردند و به آنها قول دادند تا آخرین نفس در کنارشان بایستند، سپس به سراغ قبیله «غطفان» رفتند، و آنها را نیز آماده کارزار کردند.

این قبائل از هم پیمانان خود مانند قبیله «بنی اسد» و «بنی سلیم» نیز دعوت کردند، و چون همگی خطر را احساس کرده بودند، دست به دست هم دادند تا کار اسلام را برای همیشه یکسره کنند.

مسلمانان به فرمان پیامبر صلی الله علیه و آله به شور نشستند و قبل از هر چیز با پیشنهاد سلمان فارسی، اطراف مدینه را خندق کردند - و به همین جهت یکی از نامهای این جنگ، جنگ خندق است.

لحظات بسیار سخت و خطرناکی بر مسلمانان گذشت منافقین در میان لشکر اسلام سخت به تکاپو افتاده بودند، جمعیت انبوه دشمن و کمی لشکریان اسلام در مقابل آنها - تعداد لشکر کفر را ده هزار، و لشکر اسلام را سه هزار نفر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۹۳

نوشته‌اند - و آمادگی آنها از نظر تجهیزات جنگی آینده سخت و دردناکی را در برابر چشم مسلمانان مجسم می‌ساخت. ولی خدا می‌خواست در اینجا آخرین ضربه بر پیکر کفر فرود آید وصف منافقین را نیز از صفوف مسلمین مشخص سازد. سرانجام این غزوه به پیروزی مسلمانان تمام شد، طوفانی سخت به فرمان خدا وزیدن گرفت، خیمه و خرگاه و زندگی کفار را در هم ریخت، رعب و وحشت شدیدی در قلب آنها افکند، و نیروهای غیبی فرشتگان را به یاری مسلمانان فرستاد.

قدرت نمایه‌های شگرفی همچون قدرت‌نمایی امیر مؤمنان علی علیه السلام در برابر «عمرو بن عبدود» بر آن افزوده شد، و مشرکان بی آنکه بتوانند کاری انجام دهند پا به فرار گذاردند.

آیات هفده‌گانه نازل شد و با تحلیلهای کوبنده و افشاگرانه خود به عالیت‌ترین وجه از این حادثه مهم برای پیروزی نهایی اسلام و کوبیدن منافقان بهره‌گیری کرد.

قرآن این ماجرا را نخست در یک آیه خلاصه می‌کند سپس در شانزده آیه دیگر به بیان خصوصیات آن می‌پردازد.

می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! نعمت بزرگ خدا را بر خود به یاد آورید در آن هنگام که لشکرهایی (عظیم) به سراغ شما آمدند» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ).

«ولی ما باد و طوفان سختی بر آنها فرستادیم و لشکریانی که آنها را نمی‌دیدید» و به این وسیله آنها را در هم شکستیم (فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا).

«و خداوند همیشه به آنچه انجام می‌دهید (و کارهایی که هر گروه در این میدان بزرگ انجام دادند) بینا بوده است» (وَ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا).

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۱۰ ..... ص: ۵۹۳

(آیه ۱۰) - این آیه که ترسیمی از وضع بحرانی جنگ احزاب، و قدرت عظیم جنگی دشمنان، و نگرانی شدید بسیاری از مسلمان است چنین می‌گوید: به خاطر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۹۴

بیاورید «زمانی را که آنها از طرف بالا و پایین (شهر) بر شما وارد شدند (و مدینه را محاصره کردند) و هنگامی را که چشمها از شدت وحشت خیره شده و جانها به لب رسیده بود، و گمانهای گوناگون بدی به خدا می‌بردید» (إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَ بَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَ تَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونًا)

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۱۱ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۱۱) - اینجا بود که کوره امتحان الهی سخت داغ شد، چنانکه در این آیه می‌گوید: «آنجا بود که مؤمنان آزمایش شدند و تکان سختی خوردند» (هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَ زُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا).

طبیعی است هنگامی که انسان گرفتار طوفانهای فکری می‌شود، جسم او نیز از این طوفان بر کنار نمی‌ماند، و در اضطراب و تزلزل فرو می‌رود.

آری! فولاد را در کوره داغ می‌برند تا آبدیده شود، مسلمانان نخستین نیز باید در کوره حوادث سخت قرار گیرند تا آبدیده و مقاوم شوند.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۱۲ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۱۲) - منافقان و ضعیف‌الایمانها در صحنه احزاب گفتیم کوره امتحان جنگ احزاب داغ شد، و همگی در این امتحان بزرگ درگیر شدند.

در اینجا مسلمانان به گروههای مختلفی تقسیم شدند: جمعی مؤمنان راستین بودند، گروهی خواص مؤمنان، جمعی افراد

ضعیف الایمان، جمعی منافق، جمعی منافق لجوج و سر سخت، گروهی در فکر خانه و زندگی خویشتن و در فکر فرار بودند، جمعی سعی داشتند دیگران را از جهاد باز دارند و گروهی تلاش می کردند رشته اتحاد خود را با منافقین محکم کنند. در این آیه گفتگوی منافقان و بیماردلان منعکس شده است.

می فرماید: «و (نیز) به خاطر بیاورید هنگامی را که منافقان و بیماردلان می گفتند: خدا و پیامبرش چیزی جز وعده های دروغین به ما نداده اند!» (وَ إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا).

در تاریخ جنگ احزاب چنین آمده است که، در اثنای حفر خندق که بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۹۵ مسلمانان هر یک مشغول کندن بخشی از خندق بودند روزی به قطعه سنگ سخت و بزرگی بر خورد کردند که هیچ کلنگی در آن اثر نمی کرد، خبر به پیامبر صلی الله علیه و آله دادند، پیامبر صلی الله علیه و آله شخصا وارد خندق شد، و در کنار سنگ قرار گرفت و کلنگی را به دست گرفت و نخستین ضربه محکم را به مغز سنگ فرود آورد، قسمتی از آن متلاشی شد و برقی از آن جستن کرد، پیامبر صلی الله علیه و آله تکبیر پیروزی گفت، مسلمانان نیز همگی تکبیر گفتند. بار دوم ضربه شدید دیگری بر سنگ فرو کوفت قسمت دیگری در هم شکست و برقی از آن جستن نمود پیامبر تکبیر گفت و مسلمانان نیز تکبیر گفتند.

سر انجام پیامبر سومین ضربه را بر سنگ فرود آورد و برق جستن کرد، و باقیمانده سنگ متلاشی شد، حضرت صلی الله علیه و آله باز تکبیر گفت و مسلمانان نیز صدا به تکبیر بلند کردند، سلمان از این ماجرا سؤال کرد.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «در میان برق اول سر زمین حیره و قصرهای پادشاهان ایران را دیدم، و جبرئیل به من بشارت داد که امت من بر آنها پیروز می شوند! و در برق دوم قصرهای سرخ فام شام و روم نمایان گشت، و جبرئیل به من بشارت داد که امت من بر آنها نیز پیروز خواهند شد! در برق سوم قصرهای صنعا و یمن را دیدم و جبرئیل باز به من خبر داد که امت من بر آنها نیز پیروز خواهند شد، بشارت باد بر شما ای مسلمانان!» منافقان نگاهی به یکدیگر کردند و گفتند: چه سخنان عجیبی؟ و چه حرفهای باطل و بی اساسی؟ او از مدینه دارد سر زمین حیره و مدائن کسری را می بیند، و خبر فتح آن را به شما می دهد، در حالی که هم اکنون شما در چنگال یک مشت عرب گرفتارید (و حالت دفاعی به خود گرفته اید) و حتی نمی توانید به بیت الحذر بروید (چه خیال باطل و پندار خامی؟!).

آیه فوق نازل شد و گفت که این منافقان و بیمار دلان می گویند خدا و پیغمبرش جز فریب و دروغ وعده ای به ما نداده است، (آنها از قدرت بی پایان پروردگار بی خبرند).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۹۶

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۹۶

(آیه ۱۳) - در این آیه به شرح حال گروه خطرناکی از همین منافقان بیمار دل که نسبت به دیگران خباثت و آلودگی بیشتری داشتند پرداخته، می گوید: «و (نیز) به خاطر بیاورید هنگامی را که گروهی از آنها گفتند: ای اهل یثرب! (ای مردم مدینه)! اینجا جای توقف شما نیست، به خانه های خود باز گردید» (وَ إِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا).

و به این ترتیب می خواستند جمعیت انصار را از لشکر اسلام جدا کنند این از یکسو، از سوی دیگر «و گروهی از آنان از پیامبر اجازه باز گشت می خواستند و می گفتند: خانه های ما بی حفاظ است، در حالی که بی حفاظ نبود آنها فقط می خواستند (از

جنگ) فرار کنند» (وَ يَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا).
«یثرب» نام قدیمی مدینه است، پیش از آنکه پیامبر صلی الله علیه و آله به آنجا هجرت کند، بعد از آن کم کم نام مدینه الرسول (شهر پیغمبر) بر آن گذارده شد که مخفف آن همان «مدینه» بود.

سورة الأحزاب(۳۳): آیه ۱۴ ..... ص : ۵۹۶

(آیه ۱۴) - این آیه به سستی ایمان این گروه اشاره کرده، می گوید: «آنها چنان بودند که اگر دشمنان از اطراف مدینه بر آنان وارد می شدند و پیشنهاد باز گشت به سوی شرک به آنان می کردند می پذیرفتند، و جز مدت کمی (برای انتخاب این راه) درنگ نمی کردند» (وَلَوْ دَخَلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سَأَلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّتْ بِهَا إِلَّا يُسِيرًا).
پیدا است مردمی که این چنین ضعیف و بی پاشنه اند نه آماده پیکار با دشمنند و نه پذیرای شهادت در راه خدا.

سورة الأحزاب(۳۳): آیه ۱۵ ..... ص : ۵۹۶

(آیه ۱۵) - سپس قرآن، این گروه منافق را به محاکمه می کشد و می گوید:
«آنها قبلاً با خدا عهد و پیمان بسته بودند که پشت به دشمن نکنند، و (بر سر عهد خود در دفاع از توحید و اسلام و پیامبر بایستند، مگر آنها نمی دانند که) عهد الهی مورد سؤال قرار خواهد گرفت» و در برابر آن مسؤولند (وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُؤْلَوْنَ الْاَذْبَارَ وَ كَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۹۷
اصولاً هر کسی ایمان می آورد و با پیامبر صلی الله علیه و آله بیعت می کند این عهد را با او بسته که از اسلام و قرآن تا سر حد جان دفاع کند.

سورة الأحزاب(۳۳): آیه ۱۶ ..... ص : ۵۹۷

(آیه ۱۶) - بعد از آنکه خداوند نیت منافقان را افشا کرد که منظورشان حفظ خانه هایشان نیست، بلکه فرار از صحنه جنگ است، با دو دلیل به آنها پاسخ می گوید.
نخست به پیامبر می فرماید: «بگو: اگر از مرگ یا کشته شدن فرار کنید این فرار سودی به حال شما نخواهد داشت و در آن هنگام جز بهره کمی از زندگانی نخواهید گرفت» (قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمْ الْفِرَارُ إِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذَا لَا تُمْتَعُونَ إِلَّا قَلِيلًا).

سورة الأحزاب(۳۳): آیه ۱۷ ..... ص : ۵۹۷

(آیه ۱۷) - دیگر اینکه مگر نمی دانید تمام سر نوشت شما به دست خداست، و هرگز نمی توانید از حوزه قدرت و مشیت او فرار کنید.
می فرماید: ای پیامبر! به آنها «بگو: چه کسی می تواند شما را در برابر اراده خدا حفظ کند اگر او بدی یا رحمتی را برای شما اراده کند!» (قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً).
«و آنها جز خدا هیچ سر پرست و یآوری برای خود نخواهند یافت» (وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا).

بنا بر این اکنون که همه مقدرات شما به دست اوست فرمان او را در زمینه جهاد که مایه عزت و سر بلندی در دنیا و در پیشگاه خداست به جان بپذیرید، و حتی اگر شهادت در این راه به سراغ شما آید با آغوش باز از آن استقبال کنید.

سوره الأحزاب(۳۳): آیه ۱۸ ..... ص : ۵۹۷

(آیه ۱۸) - سپس به وضع گروهی دیگر از منافقین که از میدان جنگ احزاب کناره گیری کردند و دیگران را نیز دعوت به کناره گیری می نمودند اشاره کرده، می گوید: «خداوند آن گروهی از شما را که کوشش داشتند مردم را از جنگ منصرف سازند می داند» (قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ).

«و همچنین کسانی را که به برادرانشان می گفتند به سوی ما بیایید» و دست از این پیکار خطرناک بردارید! (وَ الْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۵۹۸

همان کسانی که اهل جنگ و پیکار نیستند «و جز مقدار کمی (آن هم از روی اکراه و یا ریا) به سراغ جنگ نمی روند» (وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا).

سوره الأحزاب(۳۳): آیه ۱۹ ..... ص : ۵۹۸

(آیه ۱۹) - در این آیه می افزاید: انگیزه تمام این کارشکنیها این است که:

«آنها در همه چیز نسبت به شما بخیلند» (أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ).

نه تنها در بذل جان در میدان نبرد که در کمکهای مالی برای تهیه وسائل جنگ، و در کمکهای بدنی برای حفر خندق، و حتی در کمکهای فکری نیز بخل می ورزند، بخلی توأم با حرص و حرصی روز افزون! بعد از بیان بخل آنها و مضایقه از هر گونه ایثارگری، به بیان اوصاف دیگری از آنها که تقریباً جنبه عمومی در همه منافقان در تمام اعصار و قرون دارد پرداخته چنین می گوید: «پس هنگامی که (لحظات) ترس (و بحرانی) پیش می آید، می بینی آن چنان به تو نگاه می کنند و چشمهایشان در حدقه می چرخد که گویی می خواهند قالب تهی کنند!» (فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ).

آنها چون از ایمان درستی برخوردار نیستند و تکیه گاه محکمی در زندگی ندارند، هنگامی که در برابر حادثه سختی قرار گیرند کنترل خود را بکلی از دست می دهند، گویی می خواهند قبض روحشان کنند.

سپس می افزاید: «اما همین ها هنگامی که حالت خوف و ترس فرو نشست، زبانهای تند و خشن خود را با انبوهی از خشم و عصبانیت بر شما می گشایند (و سهم خود را از غنائم مطالبه می کنند) در حالی که در آن نیز حریص و بخیلند» (فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُواكُمْ بِالْسِّنَةِ جِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ).

در پایان آیه به آخرین توصیف آنها که در واقع ریشه همه بدبختیهایشان می باشد اشاره کرده، می فرماید: «آنها (هرگز) ایمان نیاورده اند» (أُولَئِكَ لَمْ يُولُوا).

«و به همین دلیل خداوند اعمالشان را حبط و نابود کرد» (فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ). چرا که اعمالشان هرگز توأم با انگیزه الهی و اخلاص نبوده است.

«و این کار بر خدا آسان است» (وَ كَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا).

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۲۰ ..... ص: ۵۹۹

(آیه ۲۰) - این آیه ترسیم گویاتری از حالت جن و ترس این گروه است، می گوید: «آنها (به قدری وحشت زده شده‌اند که) گمان می کنند هنوز لشکر احزاب نرفته‌اند» (يَحْسِبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا). کابوس وحشتناکی بر فکر آنها سایه افکنده، گویی سربازان کفر مرتبا از مقابل چشمانشان رژه می‌روند، شمشیرها را برهنه کرده و نیزه‌ها را به آنها حواله می‌کنند! سپس اضافه می‌کند: «و اگر برگردند (از ترس آنان) دوست می‌دارند در میان اعراب بادیه نشین پراکنده (و پنهان) شوند» (وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ). آری! بروند و در آنجا بمانند «و (مرتبا) از اخبار شما جويا گردند» (يَسْتَمْلُونَ عَنْ آبَائِكُمْ). لحظه به لحظه از هر مسافری جوياي آخرين خبر شوند، مبادا احزاب به منطقه آنها نزديك شده باشند، و سایه آنها به ديوار خانه آنها بيفتد! و اين منت را بر سر شما بگذارند که همواره جوياي حال و وضع شما بوديم! و در آخرين جمله مي‌افزايد: «و اگر در ميان شما باشند جز اندکي پيکار نمی‌کنند» (وَ لَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا).
نه از رفتن آنها نگران باشيد، نه از وجودشان خوشحال، که افرادی بی‌ارزش و بی‌خاصیتند و نبودنشان از بودنشان بهتر!

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۲۱ ..... ص: ۵۹۹

(آیه ۲۱) - نقش مؤمنان راستین در جنگ احزاب: تاکنون از گروههای مختلف و برنامه‌های آنها در غزوه «احزاب» سخن به میان آمد.
قرآن مجید در پایان این سخن از «مؤمنان راستین» و روحیه عالی و پایمردی و استقامت و سایر ویژگیهای آنان در این جهاد بزرگ، سخن می‌گوید.
و مقدمه این بحث را از شخص پیامبر اسلام که پیشوا و بزرگ و اسوه آنان بود شروع می‌کند، می‌گوید: «برای شما در (زندگی) رسول خدا (و عملکرد او در میدان احزاب) سرمشق نیکویی بود برای آنها که امید به (رحمت) خدا و روز رستاخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند» (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۰۰
بهترین الگو برای شما نه تنها در این میدان که در تمام زندگی، شخص پیامبر صلی الله علیه و آله است.
این ناخدای بزرگ به هنگامی که سفینه‌اش گرفتار سخت‌ترین طوفانها، می‌شود کمترین ضعف و سستی و دستپاچگی به خود راه نمی‌دهد، او هم ناخداست هم لنگر مطمئن این کشتی، هم چراغ هدایت است، و هم مایه آرامش و راحت روح و جان سرنشینان.
جمله «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ» مفهومش این است که برای شما در پیامبر صلی الله علیه و آله تاسی و پیروی خوبی است، می‌توانید با اقتدا کردن به او خطوط خود را اصلاح و در مسیر «صراط مستقیم» قرار گیرید.
این نکته نیز قابل توجه است که علی علیه السلام می‌فرماید: «هر گاه آتش جنگ، سخت شعله‌ور می‌شد ما به رسول الله پناه می‌بردیم و هیچ یک از ما به دشمن نزدیکتر از او نبود».

سوره الاحزاب(۳۳): آیه ۲۲..... ص : ۶۰۰

(آیه ۲۲) - بعد از ذکر این مقدمه به بیان حال مؤمنان راستین پرداخته، می گوید: «هنگامی که مؤمنان، لشکریان احزاب را دیدند (نه تنها ترلزلی به دل راه ندادند بلکه) گفتند: این همان است که خدا و رسولش به ما وعده فرموده (و طلایه آن آشکار گشته) و خدا و رسولش راست گفته اند، و این ماجرا جز بر ایمان و تسلیم آنها نیفزود» (وَ لَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ صَدَقَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ مَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَ تَسْلِيمًا).

این وعده اشاره به سخنی است که قبلاً پیامبر صلی الله علیه و اله گفته بود که به زودی قبائل عرب و دشمنان مختلف شما دست به دست هم می دهند و به سراغ شما می آیند، اما بدانید سر انجام پیروزی با شماست.

به آنها گفته شده بود که شما در بوته های آزمایش سختی آزموده خواهید شد، و آنها با مشاهده احزاب متوجه صدق گفتار خدا و پیامبر صلی الله علیه و اله شدند و بر ایمانشان افزود.

سوره الاحزاب(۳۳): آیه ۲۳..... ص : ۶۰۰

(آیه ۲۳) - این آیه اشاره به گروه خاصی از مؤمنان است که در تأسی به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۰۱ پیامبر صلی الله علیه و اله از همه پیشگامتر بودند، و بر سر عهد و پیمانشان با خدا یعنی فداکاری تا آخرین نفس و آخرین قطره خون ایستادند.

می فرماید: «در میان مؤمنان مردانی هستند که بر سر عهدی که با خدا بستند صادقانه ایستاده اند، بعضی پیمان خود را به آخر بردند (و در راه او شربت شهادت نوشیدند) و بعضی دیگر در انتظارند» (مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَ مِنْهُمْ مَن يَنْتَظِرُ).

«و هرگز تغییر و تبدیلی در عهد و پیمان خود ندادند» (وَ مَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا).

به عکس منافقان و یا مؤمنان ضعیف الایمان که طوفان حوادث آنها را به این طرف و آن طرف می افکند، و هر روز فکر شوم و تازه ای در مغز ناتوان خود می پروراندند.

آیه چنان مفهوم وسیعی دارد که تمام مؤمنان راستین را در هر عصر و هر زمان شامل می شود، چه آنها که جامه شهادت در راه خدا بر تن پوشیدند و چه آنها که بدون هیچ گونه ترلزول بر سر عهد و پیمان با خدای خویش ایستاده اند و آماده جهاد و شهادتند.

سوره الاحزاب(۳۳): آیه ۲۴..... ص : ۶۰۱

(آیه ۲۴) - این آیه نتیجه و هدف نهایی عملکردهای مؤمنان و منافقان را در یک جمله کوتاه چنین بازگو می کند: «هدف این است که خداوند صادقان را به خاطر صدقشان پاداش دهد، و منافقان را هر گاه بخواهد عذاب کند و یا (اگر توبه کنند) ببخشد و توبه آنها را بپذیرد، چرا که خداوند آمرزنده و مهربان است» (لِيُجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَ يُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنْ اللَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا).

نه صدق و راستی و وفاداری مؤمنان مخلص بدون پاداش می ماند، و نه سستی ها و کارشکنی های منافقان بدون کیفر.

(آیه ۲۵) - این آیه که آخرین سخن را در باره جنگ احزاب می گوید و به این بحث خاتمه می دهد در عبارتی کوتاه جمع بندی روشنی از این ماجرا کرده در جمله اول می فرماید: «خدا کافران را با دلی پر از خشم باز گرداند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۰۲»

بی آنکه نتیجه ای از کار خود گرفته باشند» (وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا).

در جمله بعد می افزاید: «و خداوند (در این میدان) مؤمنان را از جنگ بی نیاز ساخت» و پیروزی را نصیبشان کرد (وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ).

آن چنان عواملی فراهم کرد که بی آنکه احتیاج به درگیری وسیع و گسترده ای باشد و مؤمنان متحمل خسارات و ضایعات زیادی شوند جنگ پایان گرفت، زیرا از یکسو طوفان شدید و سردی اوضاع مشرکان را به هم ریخت، و از سوی دیگر رعب و ترس و وحشت را که آن هم از لشکرهای نامرئی خدا است بر قلب آنها افکند، و از سوی سوم ضربه ای که «علی بن ابی طالب علیه السلام» بر پیکر بزرگترین قهرمان دشمن «عمرو بن عبد ود» وارد ساخت و او را به دیار عدم فرستاد، سبب فرو ریختن پایه های امید آنها شد، دست و پای خود را جمع کردند و محاصره مدینه را شکستند و ناکام به قبائل خود باز گشتند.

و در آخرین جمله می فرماید: «خداوند قوی و شکست ناپذیر است» (وَ كَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا).

ممکن است کسانی «قوی» باشند اما «عزیز» و شکست ناپذیر نباشند یعنی شخص قویتری بر آنان پیروز شود، ولی تنها «قوی و شکست ناپذیر» در عالم خداست که قوت و قدرتش بی انتهاست.

پیامدهای جنگ احزاب: جنگ احزاب نقطه عطفی در تاریخ اسلام بود و توازن نظامی و سیاسی را برای همیشه به نفع مسلمانان بهم زد، بطور خلاصه می توان پیامدهای پر بار این جنگ را در چند جمله بیان کرد:

الف) ناکام ماندن آخرین تلاش دشمن و در هم شکسته شدن برترین قدرت نهایی آنها.

ب) رو شدن دست منافقین و افشا شدن کامل این دشمنان خطرناک داخلی.

ج) جبران خاطره دردناک شکست احد.

د) ورزیدگی مسلمانان، و افزایش هیبت آنان در قلوب دشمنان. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۰۳

ه) بالا رفتن سطح روحیه و معنویت مسلمین به خاطر معجزات بزرگی که در آن میدان مشاهده کردند.

و) تثبیت موقعیت پیامبر صلی الله علیه و آله در داخل و خارج مدینه.

ز) فراهم شدن زمینه برای تصفیه مدینه از شرّ یهود بنی قریظه.

(آیه ۲۶) - غزوه بنی قریظه یک پیروزی بزرگ دیگر! در مدینه سه طایفه معروف از یهود زندگی می کردند: «بنی قریظه»، «بنی النضیر» و «بنی قینقاع».

هر سه گروه با پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله پیمان بسته بودند که با دشمنان او همکاری و به نفع آنها جاسوسی نکنند.

ولی طایفه «بنی قینقاع» در سال دوم هجرت و طایفه «بنی نضیر» در سال چهارم هجرت، هر کدام به بهانه ای پیمان خود را شکستند و به مبارزه رویاروی با پیامبر صلی الله علیه و آله دست زدند، سر انجام مقاومت آنها در هم شکست و از مدینه بیرون

رانده شدند.

بنا بر این در سال پنجم هجرت که غزوه «احزاب» رخ داد، تنها طایفه «بنی قریظه» در مدینه باقی مانده بودند، که به مشرکان عرب پیوستند و به روی مسلمانان شمشیر کشیدند.

پس از پایان غزوه احزاب، جبرئیل به فرمان خدا بر پیغمبر وارد شد، و گفت:

چرا سلاح بر زمین گذاردی؟ فرشتگان آماده پیکارند، هم اکنون باید به سوی «بنی قریظه» حرکت کنی، و کار آنها یکسره شود.

منادی از طرف پیامبر صلی الله علیه و آله صدا زد که پیش از خواندن نماز عصر به سوی بنی قریظه حرکت کنید، مسلمانان سرعت آماده جنگ شدند و تازه آفتاب غروب کرده بود که قلعه‌های محکم بنی قریظه را در حلقه محاصره خود در آوردند. بیست و پنج روز این محاصره به طول انجامید و بعداً همگی تسلیم شدند، گروهی به قتل رسیدند و پیروزی بزرگ دیگری بر پیروزی مسلمانان افزوده شده این آیه و آیه بعد، پس از حصول این پیروزی نازل شد، و خاطره این ماجرا را به صورت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۰۴

یک نعمت و موهبت بزرگ الهی شرح داد.

نخست می‌فرماید: «و خداوند گروهی از اهل کتاب [یهود] را که از آنان [مشرکان عرب] حمایت کردند از قلعه‌های محکمشان پایین کشید» (وَ أَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ).

از اینجا روشن می‌شود که یهود قلعه‌های خود را در کنار مدینه در نقطه مرتفعی ساخته بودند و بر فراز برجهای آنها به دفاع از خویشان مشغول می‌شدند.

سپس می‌افزاید: «و خداوند در دل‌های آنها ترس و رعب افکند» (وَ قَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ).

و سرانجام کارشان به جایی رسید که «گروهی را به قتل می‌رساندید و گروهی را اسیر می‌کردید» (فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَ تَأْسِرُونَ فَرِيقًا).

سوره الاحزاب (۳۳): آیه ۲۷ ..... ص: ۶۰۴

(آیه ۲۷) - «و زمینها و خانه‌ها و اموال آنها را در اختیار شما گذارد» (وَ أَوْزَعْنَاكُمْ أَرْضَهُمْ وَ دِيَارَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ).

و در پایان آیه می‌فرماید: «همچنین زمینی (در اختیار شما قرار داد) که هرگز در آن گام نهاده بودید» (وَ أَرْضًا لَمْ تَطُوهَا).

ظاهراً این جمله اشاره به باغات و اراضی مخصوصی است که در اختیار «بنی قریظه» بود و احدی حق ورود به آن را نداشت، چرا که یهود در حفظ و انحصار اموال خود سخت می‌کوشیدند.

«و خداوند بر هر چیزی قادر و تواناست» (وَ كَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا).

پیامدهای غزوه بنی قریظه: پیروزی بر این گروه ستمگر و لجوج نتایج پر باری برای مسلمانان داشت از جمله:

الف) پاک شدن جبهه داخلی مدینه و آسوده شدن خاطر مسلمانان از جاسوسهای یهود.

ب) فرو ریختن پایگاه مشرکان عرب در مدینه و قطع امید آنان از شورش از درون.

ج) تقویت بنیه مالی مسلمین به وسیله غنایم این جنگ. زیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۰۵

د) هموار شدن راه پیروزیهای آینده، مخصوصاً فتح خیبر! (ه) تثبیت موقعیت حکومت اسلامی در نظر دوست و دشمن در داخل

سورة الأحزاب(۳۳): آية ۲۸ ..... ص : ۶۰۵

اشاره

(آیه ۲۸)

شأن نزول: ..... ص : ۶۰۵

همسران پیامبر صلی الله علیه و آله بعد از پاره‌ای از غزوات که غنائم سرشاری در اختیار مسلمین قرار گرفت تقاضاهای مختلفی از پیامبر صلی الله علیه و آله در مورد افزایش نفقه یا لوازم گوناگون زندگی داشتند. طبق نقل بعضی از تفاسیر، «ام سلمه» از «پیامبر» صلی الله علیه و آله کنیز خدمتگزاری تقاضا کرد و «میمونه» حله‌ای خواست، و «زینب» بنت جحش پارچه مخصوص یمنی و «حفصه» جامه مصری، «جویریة» لباس مخصوص خواست، و «سوده» گلیم خیری! خلاصه هر کدام در خواستی نمودند.

پیامبر صلی الله علیه و آله که می‌دانست تسلیم شدن در برابر این گونه درخواستها که معمولاً پایانی ندارد چه عواقبی برای «بیت نبوت» در بر خواهد داشت، از انجام این خواسته‌ها سر باز زد و یک ماه تمام از آنها کناره‌گیری نمود، تا این که این آیه و سه آیه بعد از آن نازل شد و با لحن قاطع و در عین حال توأم با رأفت و رحمت به آنها هشدار داد که اگر زندگی پر زرق و برق دنیا می‌خواهید می‌توانید از پیامبر صلی الله علیه و آله جدا شوید و به هر کجا می‌خواهید بروید، و اگر به خدا و رسول خدا و روز جزا دل بسته‌اید و به زندگی ساده و افتخارآمیز خانه پیامبر صلی الله علیه و آله قانع هستید بمانید و از پادشاهای بزرگ پروردگار بر خوردار شوید.

تفسیر: ..... ص : ۶۰۵

یا سعادت جاودان یا زرق و برق دنیا! فراموش نکرده‌اید که در آیات نخست این سوره خداوند تاج افتخاری بر سر زنان پیامبر صلی الله علیه و آله زده و آنها را به عنوان «ام المؤمنین» (مادر مؤمنان) معرفی نموده، بدیهی است همیشه مقامات حساس و افتخار آفرین، وظائف سنگینی نیز همراه دارد، چگونه زنان پیامبر صلی الله علیه و آله می‌توانند ام المؤمنین باشند ولی فکر و قلبشان در گرو زرق و برق دنیا باشد؟

پیامبر صلی الله علیه و آله پادشاه نیست که حرمسرائی داشته باشد پر زرق و برق، و زنانش غرق جواهرات گرانبیایم و وسائل تجملاتی باشند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۰۶

در این آیه پیامبر صلی الله علیه و آله را مخاطب ساخته، می‌گوید: «ای پیامبر! به همسرانت بگو: اگر شما زندگی دنیا را می‌خواهید، و طالب زینت آن هستید، بیایید هدیه‌ای به شما دهم، و شما را به طرز نیکویی رها سازم» بی‌آنکه خصومت و

مشاجره‌ای در کار باشد (یا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتَّعَنَّ وَأَسْرَحَنَّ سِرَاحًا جَمِيلًا).

سوره‌ الاحزاب(۳۳): آیه ۲۹ ..... ص : ۶۰۶

(آیه ۲۹) - در این آیه می‌افزاید: «اما اگر شما خدا و پیامبرش و سرای آخرت را می‌خواهید (و به زندگی ساده از نظر مادی و احیانا محرومیتها قانع هستید) پس خداوند برای نیکو کاران شما پاداش عظیمی آماده ساخته است» (وَإِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا).

بنا بر این تنها اظهار عشق و علاقه به خدا و سرای دیگر و پیامبر صلی الله علیه و آله کافی نیست، برنامه‌های عملی نیز باید هماهنگ با آن باشد.

و به این ترتیب خداوند تکلیف همسران پیامبر صلی الله علیه و آله را که باید الگو و اسوه زنان با ایمان باشند برای همیشه روشن ساخت.

گرچه مخاطب در این سخنان، همسران پیامبرند، ولی محتوای آیات و نتیجه آن، همگان را شامل می‌شود، مخصوصا کسانی که در مقام رهبری خلق و پیشوایی و تأسی مردم قرار گرفته‌اند.

سوره‌ الاحزاب(۳۳): آیه ۳۰ ..... ص : ۶۰۶

(آیه ۳۰) - سپس در این آیه به بیان موقعیت زنان پیامبر صلی الله علیه و آله در برابر کارهای نیک و بد، و همچنین مقام ممتاز و مسؤولیت سنگین آنها، با عباراتی روشن پرداخته، می‌گوید: «ای همسران پیامبر! هر کدام از شما گناه آشکار و فاحشی مرتکب شود عذاب او دو چندان خواهد بود، و این برای خدا آسان است» (يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا).

شما در خانه وحی و مرکز نبوت زندگی می‌کنید، دیگران به شما نگاه می‌کنند و اعمالتان سر مشقی است برای آنها، بنا بر این گناهتان در پیشگاه خدا عظیمتر است بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۰۷

چرا که هم ثواب و هم عذاب بر طبق معرفت و میزان آگاهی، و همچنین تأثیر آن در محیط داده می‌شود.

آغاز جزء ۲۲ قرآن مجید ..... ص : ۶۰۷

ادامه سوره احزاب ..... ص : ۶۰۷

سوره‌ الاحزاب(۳۳): آیه ۳۱ ..... ص : ۶۰۷

(آیه ۳۱) - اما در نقطه مقابل نیز «و هر کس از شما در برابر خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله خضوع و اطاعت کند و عمل صالحی به جا آورد پاداش او را دو چندان خواهیم داد، و روزی پرارزشی را برای او فراهم ساخته‌ایم» (وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعَمَلْ صَالِحًا نُؤْتِيهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَ أَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا).

سوره الاحزاب(۳۳): آیه ۳۲ ..... ص: ۶۰۷

(آیه ۳۲) - همسران پیامبر باید چنین باشند! در آیات گذشته سخن از موقعیت و مسؤولیت سنگین همسران پیامبر صلی الله علیه و آله بود، این موضوع همچنان ادامه می‌یابد و طی آیاتی هفت دستور مهم به همسران پیامبر صلی الله علیه و آله می‌دهد. نخست در مقدمه کوتاهی می‌فرماید: «ای همسران پیامبر! شما همچون یکی از زنان معمولی نیستید اگر تقوا پیشه کنید» (یا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ). شما به خاطر انتسابتان به پیامبر صلی الله علیه و آله دارای موقعیت خاصی هستید که می‌توانید سر مشقی برای همه زنان باشید، چه در مسیر تقوا و چه در مسیر گناه.

و به دنبال این مقدمه - که آنان را برای پذیرش مسؤولیتها آماده می‌سازد و به آنها شخصیت می‌دهد - نخستین دستور را در زمینه عفت صادر می‌کند و مخصوصا به سراغ یک نکته باریک می‌رود تا مسائل دیگر در این رابطه خود به خود روشن گردد، می‌فرماید: «پس بگونه‌ای هوس‌انگیز سخن نگویند که بیماردلان در شما طمع کنند» (فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ). بلکه به هنگام سخن گفتن، جدی و خشک و بطور معمولی سخن بگویید، نه همچون زنان کم شخصیت که سعی دارند با تعبیرات تحریک کننده که گاه توأم با ادا و اطوار مخصوصی است که افراد شهوت‌ران را به فکر گناه می‌افکند سخن بگویید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۰۸

در پایان آیه دومین دستور را این گونه شرح می‌دهد: «شما باید به صورت شایسته‌ای (که مورد رضای خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و توأم با حق و عدالت باشد) سخن بگویید» (وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا).

سوره الاحزاب(۳۳): آیه ۳۳ ..... ص: ۶۰۸

(آیه ۳۳) - سپس سومین دستور را که آن نیز در زمینه رعایت عفت است چنین بیان می‌کند: «و شما در خانه‌های خود بمانید و همچون جاهلیت نخستین (در میان مردم) ظاهر نشوید» و اندام و وسائل زینت خود را در معرض تماشای دیگران قرار ندهید (و قَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى).

منظور از «جاهلیت اولی» همان جاهلیتی است که مقارن عصر پیامبر صلی الله علیه و آله بوده، و بطوری که در تواریخ آمده در آن موقع زنان حجاب درستی نداشتند، و دنباله روسری‌های خود را به پشت سر می‌انداختند بطوری که گلو و قسمتی از سینه و گردن‌بند و گوشواره‌های آنها نمایان بود، و به این ترتیب قرآن همسران پیامبر صلی الله علیه و آله را از این گونه اعمال باز می‌دارد.

بدون شک این یک حکم عام است، و تکیه آیات بر زنان پیامبر صلی الله علیه و آله به عنوان تأکید بیشتر است. بالاخره دستور چهارم و پنجم و ششم را به این صورت بیان می‌فرماید: شما زنان پیامبر صلی الله علیه و آله «نماز را بر پا دارید، و زکات را پردازید و خدا و رسولش را اطاعت کنید» (وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ). این دستورات سه گانه نیز نشان می‌دهد که احکام فوق مخصوص به زنان پیامبر صلی الله علیه و آله نیست، بلکه برای همگان است هر چند در مورد آنان تأکید بیشتری دارد.

در پایان آیه می‌افزاید: «خداوند فقط می‌خواهد پلیدی و گناه را از شما اهل بیت دور کند و کاملا شما را پاک سازد» (إِنَّمَا

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً).

تعبیر به «انما» که معمولاً برای حصر است، دلیل بر این است که این موهبت ویژه خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله است.

جمله «یرید» اشاره به اراده تکوینی پروردگار است یعنی معصومان به خاطر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۰۹

تأییدات الهی و اعمال پاک خویش، چنان هستند که در عین داشتن قدرت و اختیار برای گناه کردن به سراغ گناه نمی‌روند. روایات بسیار زیادی که در منابع اهل سنت و شیعه وارد شده شمول همه خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله را نفی می‌کند و می‌گوید: مخاطب در آیه فوق و منظور از «اهل بیت» منحصرأ پنج نفرند: پیامبر صلی الله علیه و آله، علی علیه السلام، و فاطمه علیها السلام و حسن و حسین علیهما السلام.

سورة الأحزاب(۳۳): آیه ۳۴ ..... ص : ۶۰۹

اشاره

(آیه ۳۴) - در این آیه «هفتمین» و آخرین وظیفه همسران پیامبر بیان شده و هشدار است به همه آنان برای استفاده کردن از بهترین فرصتی که در اختیار آنان برای آگاهی بر حقایق اسلام قرار گرفته، می‌فرماید: «و آنچه را در خانه‌های شما از آیات خداوند و حکمت و دانش خوانده می‌شود، یاد کنید» و خود را در پرتو آن بسازید که بهترین فرصت را در اختیار دارید (وَ اذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ).

سر انجام در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند لطیف و خبیر است» (إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا).

اشاره به این که او از دقیقترین و باریکترین مسائل باخبر و آگاه است، و نئیات شما را به خوبی می‌داند، و از اسرار درون سینه‌های شما باخبر است.

جاهلیت قرن بیستم! ..... ص : ۶۰۹

جمعی از مفسران در تفسیر «الجاهلیة الاولى» در آیات مورد بحث گرفتار شک و تردید شدند گویی نتوانستند باور کنند که بعد از ظهور اسلام، نوعی دیگر جاهلیت در جهان پا به عرصه وجود خواهد گذاشت که جاهلیت عرب قبل از اسلام در مقابل آن موضوع کم اهمیتی خواهد بود.

ولی امروز این امر برای ما که شاهد مظاهر جاهلیت وحشتناک قرن بیستم هستیم کاملاً حل شده است، و باید آن را به حساب یکی از پیشگوئیهای اعجاز آمیز قرآن مجید گذارد.

اگر عرب در عصر جاهلیت اولی، جنگ و غارتگری داشت، و فی المثل چندین بار بازار عکاظ صحنه خونریزیهای احمقانه گردید که چند تن کشته شدند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۱۰

در جاهلیت عصر ما جنگهای جهانی رخ می‌دهد که گاه بیست میلیون نفر در آن قربانی و بیش از آن مجروح و ناقص الخلقه می‌شوند! اگر در جاهلیت عرب زنان، «تبرج به زینت» می‌کردند، و روسریهای خود را کنار می‌زدند به گونه‌ای که مقداری از سینه و گلو و گردن‌بند و گوشواره آنها نمایان می‌گشت، در عصر ما کلوپهایی تشکیل می‌شود به نام کلوپ برهنگان - که

نمونه آن در انگلستان معروف است - که با نهایت معذرت افراد در آن برهنه مادرزاد می‌شوند، رسوائیهای پلاژهای کنار دریا و استخرها و حتی معابر عمومی نگفتنی است.

اگر در جاهلیت عرب، «زنان آلوده ذوات الاعلام» بودند که پرچم بر در خانه خود می‌زدند تا افراد را به سوی خود دعوت کنند!، در جاهلیت قرن ما افرادی هستند که در روزنامه‌های مخصوص مطالبی را در این زمینه مطرح می‌کنند که قلم از ذکر آن جدا شرم دارد، و جاهلیت عرب بر آن صد شرف دارد.

خلاصه چه گوئیم از وضع مفاسدی که در تمدن مادی ماشینی منهای ایمان عصر ما وجود دارد که ناگفتنش بهتر است، و نباید این تفسیر را با آن آلوده کرد.

آنچه گفتیم فقط مشتی از خروار برای نشان دادن زندگی کسانی بود که از خدا فاصله می‌گیرند، و با داشتن هزاران دانشگاه و مراکز علمی و دانشمندان معروف، در منجلا ب فساد غوطه‌ورند، و حتی گاهی همین مراکز علمی و دانشمندانشان در اختیار همان فجایع و مفاسد قرار می‌گیرند.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۳۵ ..... ص: ۶۱۰

اشاره

(آیه ۳۵)

شأن نزول: ..... ص: ۶۱۰

هنگامی که «اسماء بنت عمیس» همسر «جعفر بن ابی طالب» با شوهرش از «حبشه» بازگشت به دیدن همسران پیامبر صلی الله علیه و آله آمد، یکی از نخستین سؤالاتی که مطرح کرد این بود: آیا چیزی از آیات قرآن در باره زنان نازل شده است؟ آنها در پاسخ گفتند: نه! «اسماء» به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمد، عرض کرد: «ای رسول خدا جنس زن گرفتار خسران و زیان است! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: چرا؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۱۱

عرض کرد: به خاطر این که در اسلام و قرآن فضیلتی در باره آنها همانند مردان نیامده است.

اینجا بود که آیه نازل شد و به آنها اطمینان داد که زن و مرد در پیشگاه خدا از نظر قرب و منزلت یکسانند.

تفسیر: ..... ص: ۶۱۱

شخصیت و ارزش مقام زن در اسلام - به دنبال بحثهایی که در باره وظائف همسران پیامبر صلی الله علیه و آله در آیات گذشته ذکر شده در این آیه سخنی جامع و پرمحتوا در باره همه زنان و مردان و صفات بر جسته آنها بیان شده است، و ضمن بر شمردن ده وصف از اوصاف اعتقادی و اخلاقی و عملی آنان، پاداش عظیم آنها را در پایان آیه بر شمرده است.

می‌گوید: «مردان مسلمان و زنان مسلمان» (إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ).

«و مردان مؤمن و زنان مؤمنه» (وَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ).

اشاره به این که اسلام همان اقرار به زبان است که انسان را در صف مسلمین قرار می دهد، و مشمول احکام آنها می کند، ولی ایمان تصدیق به قلب و دل است و اعمالی که به دنبال آن می آید.

«و مردانی که مطیع فرمان خدا هستند و زنانی که از فرمان حق اطاعت می کنند» (وَ الْقَائِمِينَ وَ الْقَائِمَاتِ).

سپس به یکی دیگر از مهمترین صفات مؤمنان راستین، یعنی حفظ زبان پرداخته، می گوید: «و مردان راستگو و زنان راستگو» (وَ الصَّادِقِينَ وَ الصَّادِقَاتِ).

و از آنجا که ریشه ایمان، صبر و شکیبایی در مقابل مشکلات است، و نقش آن در معنویات انسان همچون نقش «سر» است در برابر «تن» پنجمین وصف آنها را این گونه بازگو می کند: «و مردان صابر و شکیبا و زنان صابر و شکیبا» (وَ الصَّابِرِينَ وَ الصَّابِرَاتِ).

از طرفی می دانیم یکی از بدترین آفات اخلاقی، کبر و غرور و حب جاه است، و نقطه مقابل آن «خشوع»، لذا در ششمین توصیف می فرماید: «و مردان با خشوع و زنان با خشوع» (وَ الْخَاشِعِينَ وَ الْخَاشِعَاتِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۱۲
گذشته از حب جاه، حب مال، نیز آفت بزرگی است، و اسارت در چنگال آن، اسارتی است دردناک، و نقطه مقابل آن انفاق و کمک کردن به نیازمندان است، لذا در هفتمین توصیف می گوید: «و مردان انفاق گر و زنان انفاق کننده» (وَ الْمُتَصَدِّقِينَ وَ الْمُتَصَدِّقَاتِ).

سه چیز است که اگر انسان از شر آن در امان بماند از بسیاری از شرور و آفات اخلاقی در امان است، زبان و شکم و شهوت جنسی، به قسمت اول در چهارمین توصیف اشاره شد، اما به قسمت دوم و سوم در هشتمین و نهمین وصف مؤمنان راستین اشاره کرده، می گوید: «و مردانی که روزه می دارند و زنانی که روزه می دارند» (وَ الصَّائِمِينَ وَ الصَّائِمَاتِ).
«و مردانی که دامان خود را از آلودگی به بی عفتی حفظ می کنند، و زنانی که عقیف و پاکند» (وَ الْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَ الْحَافِظَاتِ).

سر انجام به دهمین و آخرین صفت که تداوم تمام اوصاف پیشین بستگی به آن دارد پرداخته، می گوید: «و مردانی که بسیار به یاد خدا هستند، و زنانی که بسیار یاد خدا می کنند» (وَ الذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَ الذَّاكِرَاتِ).

آری! آنها با یاد خدا در هر حال و در هر شرایط، پرده های غفلت و بی خبری را از قلب خود کنار می زنند، و سوسه ها و همزات شیاطین را دور می سازند و اگر لغزشی از آنان سرزند، فوراً در مقام جبران بر می آیند.

در پایان آیه، پاداش بزرگ این گروه از مردان و زنانی را که دارای ویژگی های ده گانه فوق هستند چنین بیان می کند: «خداوند برای آنها مغفرت و پاداش عظیمی فراهم ساخته است» (أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَ أَجْرًا عَظِيمًا).

نخست با آب مغفرت گناهان آنها را- که موجب آلودگی روح و جان آنها است- می شوید، سپس پاداش عظیمی که عظمتش را جز او کسی نمی داند در اختیارشان می نهد.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۳۶ ..... ص: ۶۱۲

اشاره

شأن نزول: ..... ص: ۶۱۲

این آیه در مورد داستان ازدواج زینب بنت جحش (دختر عمه پیامبر گرامی اسلام) با زید بن حارثه برده آزاد شده پیامبر صلی الله علیه و آله نازل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۱۳ شده است.

قبل از زمان بعثت و بعد از آن که خدیجه با پیامبر صلی الله علیه و آله ازدواج کرد خدیجه برده‌ای به نام «زید» خریداری نمود که بعداً آن را به پیامبر صلی الله علیه و آله بخشید و حضرت او را آزاد فرمود، و چون طائفه‌اش او را از خود راندند پیامبر صلی الله علیه و آله نام «فرزند خود» بر او نهاد.

هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله تصمیم گرفت برای «زید» همسری برگزیند از «زینب بنت جحش» که دختر «امیه» دختر «عبدالمطلب» (دختر عمه‌اش) بود برای او خواستگاری نمود «زینب» نخست چنین تصور می‌کرد که پیامبر صلی الله علیه و آله می‌خواهد او را برای خود انتخاب کند، خوشحال شد و رضایت داد، ولی بعداً که فهمید خواستگاری از او برای «زید» است، سخت ناراحت شد و سر باز زد، برادرش «عبدالله» نیز با این امر به سختی مخالفت نمود.

در اینجا بود که آیه نازل شد و به امثال زینب و عبد الله هشدار داد که آنها نمی‌توانند هنگامی که خدا و پیامبرش کاری را لازم می‌دانند مخالفت کنند، آنها که این مسأله را شنیدند در برابر فرمان خدا تسلیم شدند.

اما این ازدواج دیری نپایید و بر اثر ناسازگاریهای اخلاقی میان طرفین، منجر به طلاق شد.

سپس پیامبر صلی الله علیه و آله برای جبران این شکست زینب در ازدواج، او را به فرمان خدا به همسری خود برگزید.

تفسیر: ..... ص: ۶۱۳

می‌دانیم روح اسلام «تسلیم» است، آن هم «تسلیم بی‌قید و شرط در برابر فرمان خدا» این معنی در آیات مختلفی از قرآن با عبارات گوناگون منعکس شده است، از جمله در این آیه می‌فرماید: «هیچ مرد و زن با ایمانی حق ندارد هنگامی که خدا و پیامبرش مطلبی را لازم بدانند اختیاری از خود در برابر فرمان خدا داشته باشند» (وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ). آنها باید اراده خود را تابع اراده حق کنند، همان گونه که سر تا پای وجودشان وابسته به اوست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۱۴

این درست به آن می‌ماند که یک طبیب ماهر به بیمار بگوید در صورتی به درمان تو می‌پردازم که در برابر دستوراتم تسلیم محض شوی، و از خود اراده‌ای نداشته باشی، این نهایت دلسوزی طبیب را نسبت به بیمار نشان می‌دهد و خدا از چنین طبیبی برتر و بالاترست.

لذا در پایان آیه به همین نکته اشاره کرده، می‌فرماید: «کسی که نافرمانی خدا و پیامبرش را کند گرفتار گمراهی آشکاری شده است» (وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا).

راه سعادت گم می‌کند و به بیراهه و بدبختی کشیده می‌شود.

(آیه ۳۷) - سپس به داستان معروف «زید» و همسرش «زینب» که یکی از مسائل حساس زندگانی پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَارْتِبَاطُهَا بِمَسْأَلَةِ هَمْسَرَانِ پيامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ - که در آیات پیشین گذشت دارد - پرداخته، می‌گوید: «به خاطر بیاور زمانی را که به کسی که خداوند به او نعمت داده بود، و تو نیز به او نعمت بخشیده بودی می‌گفتی همسرت را نگاهدار و از خدا بپرهیز» و پیوسته این امر را تکرار می‌کردی! (وَ إِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَ اتَّقِ اللَّهَ).

منظور از «نعمت خداوند» همان نعمت هدایت و ایمان است که نصیب «زید بن حارثه» کرده بود، و نعمت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَارْتِبَاطُهَا بِمَسْأَلَةِ هَمْسَرَانِ بود که وی را آزاد کرد و همچون فرزند خویش گرامیش داشت.

از این آیه استفاده می‌شود که میان زید و زینب، مشاجره‌ای در گرفته بود و این مشاجره ادامه یافت و در آستانه جدایی و طلاق قرار گرفت، و پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَارْتِبَاطُهَا بِمَسْأَلَةِ هَمْسَرَانِ و مستمر او را نصیحت می‌کرد و از جدایی و طلاق باز می‌داشت.

بعد می‌افزاید: «تو در دل چیزی را پنهان می‌داشتی که خداوند آن را آشکار می‌کند، و از مردم می‌ترسیدی در حالی که خداوند سزاوارتر است که از او بترسی!» (وَ تُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَ تَخْشَى النَّاسَ وَ اللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۱۵

مسئله ترس از خدا نشان می‌دهد که این ازدواج به عنوان یک وظیفه انجام شده که باید به خاطر پروردگار ملاحظات شخصی را کنار بگذارد تا یک هدف مقدس الهی تأمین شود، هر چند به قیمت زخم زبان کوردلان تمام گردد.

لذا در دنباله آیه می‌فرماید: «هنگامی که زید نیازش را از آن زن به سر آورد (و از او جدا شد) ما او را به همسری تو در آوردیم، تا مشکلی برای مؤمنان در ازدواج با همسران پسر خوانده‌هایشان - هنگامی که از آنها طلاق بگیرند - نباشد» (فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا).

و این کاری بود که می‌بایست انجام بشود «و فرمان خدا انجام شدنی است» (وَ كَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا).

بنا بر این، ازدواج الهی، یک مسئله اخلاقی و انسانی بود و نیز وسیله مؤثری برای شکستن دو سنت غلط جاهلی حرمت ازدواج با همسر مطلقه پسر خوانده، و قبح ازدواج با همسر مطلقه یک غلام و برده آزاد شده.

(آیه ۳۸) - این آیه در تکمیل بحثهای گذشته چنین می‌گوید: «هیچ گونه سختی و حرجی بر پیامبر در آنچه خدا برای او واجب کرده است نیست» (مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ).

آنجا که خداوند فرمانی به او می‌دهد، ملاحظه هیچ امری در برابر آن جایز نیست و بدون هیچ چون و چرا باید به مرحله اجرا درآید.

اصولاً سنت شکنی و برچیدن آداب و رسوم خرافی و غیر انسانی همواره با سر و صدا توأم است، و پیامبران هرگز نباید به این سر و صداها اعتنا کنند.

لذا در جمله بعد می‌فرماید: «این سنت الهی در مورد پیامبران در امم پیشین نیز جاری بوده است» (سَيِّئَةُ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ).

تنها تو نیستی که گرفتار این مشکلی، بلکه همه انبیا به هنگام شکستن سنتهای غلط گرفتار این ناراحتیها بوده‌اند. و در پایان آیه برای تثبیت، قاطعیت در این گونه مسائل بنیادی می‌فرماید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۱۶ «فرمان خدا همواره روی حساب و برنامه دقیقی است و باید به مرحله اجرا در آید» (وَ كَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا).

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۳۹ ..... ص: ۶۱۶

(آیه ۳۹) - مبلغان راستین کیانند؟ به تناسب بحثی که در آیه قبل در باره پیامبران گذشت این آیه به یکی از مهمترین برنامه‌های عمومی انبیا اشاره کرده، می‌فرماید: پیامبران پیشین «کسانی بودند که تبلیغ رسالت‌های الهی می‌کردند و از او می‌ترسیدند و از هیچ کس جز خدا واهمه نداشتند» (الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ). تو نیز در تبلیغ رسالت‌های پروردگار نباید کمترین وحشتی از کسی داشته باشی! اصولاً- کار پیامبران در بسیاری از مراحل شکستن سنتهای غلط است و اگر بخواهند کمترین ترس و وحشتی به خود راه بدهند در انجام رسالت خود پیروز نخواهند شد قاطعانه باید پیش روند، حرفهای ناموزون بدگویان را به جان خریدار شوند و بی‌اعتنا به جوسازیها به برنامه‌های خود ادامه دهند چرا که همه حسابها به دست خداست.

لذا در پایان آیه می‌فرماید: «همین بس که خداوند (حافظ اعمال بندگان و) حسابگر (و جزا دهنده آنها) است» (وَ كَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا).

هم حساب ایثار و فداکاری پیامبران را در این راه نگه می‌دارد و پاداش می‌دهد و هم سخنان ناموزون و یاوه سرایی دشمنان را محاسبه و کیفر می‌دهد.

این آیه دلیل روشنی است بر اینکه شرط اساسی برای پیشرفت در مسائل تبلیغاتی قاطعیت و اخلاص و عدم وحشت از هیچ کس جز از خداست.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۴۰ ..... ص: ۶۱۶

(آیه ۴۰) - مسأله خاتمیت: این آیه آخرین سخنی است که خداوند در ارتباط با مسأله ازدواج پیامبر صلی الله علیه و آله با «همسر مطلقه زید» برای شکستن یک سنت غلط جاهلی، بیان می‌دارد، و ضمناً حقیقت مهم دیگری را- که مسأله خاتمیت است- در ذیل آن بیان می‌کند، می‌فرماید: «محمد پدر هیچ یک از مردان شما نبوده و نیست» (مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ).

نه «زید» و نه دیگری، و اگر یک روز نام پسر محمد بر او گذاردند این تنها یک برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۱۷ عادت و سنت بود که با ورود اسلام و نزول قرآن بر چیده شد نه یک رابطه طبیعی و خویشاوندی.

سپس می‌افزاید: «ولی (او) رسول خدا و ختم کننده و آخرین پیامبران است» (وَ لَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ).

بنا بر این صدر آیه ارتباط نسبی را بطور کلی قطع می‌کند، و ذیل آیه ارتباط معنوی ناشی از رسالت و خاتمیت را اثبات می‌نماید، و از اینجا پیوند صدر و ذیل روشن می‌شود.

و البته خداوند عالم و آگاه همه آنچه را در این زمینه لازم بوده در اختیار او گذارده، از اصول و فروع و کلیات و جزئیات در تمام زمینه‌ها، و لذا در پایان آیه می‌فرماید: «و خداوند به همه چیز آگاه است» (وَ كَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا).

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۴۱ ..... ص: ۶۱۷

(آیه ۴۱) - رحمت و درود خدا و فرشتگان راهگشای مؤمنان: از آنجا که در آیات گذشته سخن از وظائف سنگین پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ در مقام تبلیغ رسالت بود، در اینجا برای فراهم آوردن زمینه این تبلیغ و گسترش دامنه آن در تمام محیط بخشی از وظائف مؤمنان را بیان می‌کند، روی سخن را به همه آنها کرده چنین می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خدا را فراوان یاد کنید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا).

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۴۲ ..... ص: ۶۱۷

(آیه ۴۲) - «و صبح شام او را تسبیح و تنزیه نمایند» (وَ سَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا).
آری! چون عوامل غفلت در زندگی مادی بسیار فراوان و تیرهای وسوسه شیاطین از هر سو به طرف انسان پرتاب می‌گردد برای مبارزه با آن راهی جز «ذکر کثیر» در همه حال نیست.
«ذکر کثیر» به معنی واقعی کلمه یعنی «توجه با تمام وجود به خداوند» نه تنها با زبان و لقلقه لسان. امام صادق علیه السلام فرمود: «هر کس بسیار یاد خدا کند خداوند او را در سایه لطف خود در بهشت برین جای خواهد داد». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۱۸

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۴۳ ..... ص: ۶۱۸

(آیه ۴۳) - این آیه در حقیقت نتیجه و علت غایی ذکر و تسبیح مداوم است، می‌فرماید: «او کسی است که بر شما درود و رحمت می‌فرستد، و فرشتگان او نیز (برای شما تقاضای رحمت می‌کنند) تا شما را از ظلمات (جهل و شرک و کفر) بیرون آورد و به سوی نور (ایمان و علم و تقوا) رهنمون شود» (هُوَ الَّذِي يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَ مَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ).
«چرا که او نسبت به مؤمنان رحیم و مهربان است» (وَ كَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا).
و به همین دلیل هدایت و رهبری آنها را بر عهده گرفته و فرشتگانش را نیز مأمور امداد آنها نموده است.
آری! این آیه بشارتی است بزرگ برای همه سالکان راه حق و به آنها نوید می‌دهد که از جانب معشوق کششی نیرومند است، تا کوشش عاشق بیچاره به جایی برسد! آری! این رحمت خاص خداست که مؤمنان را از ظلمات اوهام و شهوات و وساوس شیطانی بیرون می‌آورد و به نور یقین و اطمینان و تسلط بر نفس رهنمون می‌گردد که اگر رحمت او نبود این راه پرپیچ و خم هرگز پیموده نمی‌شد.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۴۴ ..... ص: ۶۱۸

(آیه ۴۴) - در این آیه مقام مؤمنان و پاداش آنها را به عالیترین وجه و در کوتاهترین عبارت ترسیم کرده، می‌گوید: «تحت فرشتگان الهی به آنها در (روز قیامت) روزی که او را دیدار می‌کنند سلام است» (تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامًا).
این سلامی است که نشانه سلامت از عذاب و از هر گونه درد و رنج و ناراحتی است، سلامی است توأم با آرامش و اطمینان. بعد از این تحیت که در حقیقت مربوط به آغاز کار است اشاره به پایان کار آنها کرده، می‌فرماید: «خداوند برای آنها پاداش

پرازشی فراهم ساخته است» (وَ أَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا).

سوره الاحزاب(۳۳): آیه ۴۵ ..... ص: ۶۱۸

(آیه ۴۵) - تو چراغ فروزانی! در اینجا روی سخن به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله است ولی نتیجه آن برای مؤمنان و به این ترتیب آیات گذشته را که پیرامون بخشی از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۱۹ وظایف مؤمنان بحث می کرد تکمیل می کند.

در این آیه و آیه بعد پنج توصیف برای پیامبر صلی الله علیه و آله آمده، و در دو آیه بعد از آن بیان پنج وظیفه است که همه به یکدیگر مربوط و مکمل یکدیگر می باشند.

نخست می فرماید: «ای پیامبر! ما تو را به عنوان شاهد و گواه فرستادیم» (يا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا).

او از یکسو گواه اعمال امت است، چرا که اعمال آنها را می بیند و از سوی دیگر شاهد و گواه بر انبیای پیشین است که آنها خود گواه امت خویش بودند و از سوی سوم وجود تو با اوصاف و اخلاقت، با برنامه های سازنده ات، با سوابق درخشان و با عملکرد شاهد و گواه بر حقانیت مکتبت، و شاهد و گواه بر عظمت و قدرت پروردگار است.

سپس به توصیف دوم و سوم پرداخته، می فرماید: «ما تو را بشارت دهنده و انذار کننده» قرار دادیم (وَ مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا).

بشارت دهنده نیکوکاران به پاداش بی پایان پروردگار، به سلامت و سعادت جاودان، به پیروزی و موفقیت پر افتخار.

و انذار کننده کافران و منافقان از عذاب دردناک الهی، از خسارت تمام سرمایه های وجودی، و از سقوط در دامان بدبختی در دنیا و آخرت.

سوره الاحزاب(۳۳): آیه ۴۶ ..... ص: ۶۱۹

(آیه ۴۶) - این آیه به چهارمین و پنجمین وصف پیامبر اشاره کرده، می گوید:

«ما تو را دعوت کننده به سوی الله به فرمان او (قرار دادیم) و هم چراغ روشنی بخش» (وَ دَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِرَاجًا مُنِيرًا).

او چراغ روشنی است که خودش گواه خویش است، تاریکیها و ظلمات را می زداید، و چشمها و دلها را به سوی خود متوجه می کند، و همان گونه که «آفتاب آمد دلیل آفتاب» وجود او نیز دلیل حقانیت اوست.

وجود پیامبر صلی الله علیه و آله مایه آرامش، و فرار دزدان دین و ایمان و پرورش و نمو روح ایمان و اخلاق، و خلاصه مایه حیات و جنبش و حرکت است، و تاریخ زندگی او شاهد و گواه زنده این موضوع است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۲۰

سوره الاحزاب(۳۳): آیه ۴۷ ..... ص: ۶۲۰

(آیه ۴۷) - همان طور که گفتیم در این آیه و آیه بعد بیان پنج وظیفه از وظائف مهم پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به دنبال بیان اوصاف پنج گانه است.

نخست می فرماید: «به مؤمنان بشارت ده که برای آنها از سوی خدا فضل و پاداش بزرگی است» (وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا).

اشاره به اینکه مسأله «تبشیر» پیامبر صلی الله علیه و آله تنها محدود به پاداش اعمال نیک مؤمنان نمی‌شود، بلکه خداوند آن قدر از فضل خود به آنها می‌بخشد که موازنه میان عمل و پاداش را بکلی بر هم می‌زند.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۴۸ ..... ص: ۶۲۰

(آیه ۴۸) - بعد از آن به دستور دوم و سوم پرداخته، می‌گوید: «و از کافران و منافقان اطاعت مکن» (و لا تطع الکافرین و المنافقین).

بدون شک رسول خدا صلی الله علیه و آله هرگز اطاعتی از کافران و منافقان نداشت، اما اهمیت موضوع به قدری است که به عنوان تأکید برای شخص پیامبر صلی الله علیه و آله و هشدار و سر مشقی برای دیگران، روی این موضوع مخصوصاً تکیه می‌کند، چه این که از خطرات مهمی که بر سر راه رهبران راستین قرار دارد به سازش و تسلیم کشیده شدن در اثناء مسیر است.

سپس در چهارمین و پنجمین دستور چنین می‌گوید: «اعتنایی به آزارهای آنها مکن، بر خدا توکل نما و همین بس که خدا حامی و مدافع توست» (و دَعَا أَذَاهُمْ وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَ كَفَى بِاللَّهِ وَ كَيْلًا). این قسمت از آیه نشان می‌دهد که آنها برای تسلیم ساختن پیامبر صلی الله علیه و آله او را سخت در فشار قرار داده بودند، و انواع آزارها چه از طریق زخم زبان و بدگویی و جسارت، و چه از طریق آزار بدنی، و چه محاصره اقتصادی نسبت به او و یارانش روا می‌داشتند.

تاریخ می‌گوید پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان نخستین همچون کوه در مقابل انواع آزارها ایستادگی به خرج دادند و هرگز ننگ تسلیم و شکست را نپذیرفتند، و سر انجام در اهداف خود پیروز شدند.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۴۹ ..... ص: ۶۲۰

(آیه ۴۹) - گوشه‌ای از احکام طلاق و جدایی شایسته: قسمت‌های مختلف برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۲۱
آیات این سوره (احزاب) به صورت مجموعه‌های گوناگونی است که بعضی خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله و بعضی خطاب به همه مؤمنان می‌باشد.

در این آیه روی سخن به همه اهل ایمان است، می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هنگامی که با زنان با ایمان ازدواج کردید، و قبل از همبستر شدن طلاق دادید عده‌ای برای شما بر آنها نیست که بخواهید حساب آن را نگاه دارید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا).

در اینجا خداوند استثنائی برای حکم عده زنان مطلقه بیان فرموده که اگر طلاق قبل از دخول واقع شود نگاه داشتن عده لازم نیست، و از این تعبیر به دست می‌آید که قبل از این آیه، حکم عده بیان شده بوده است.

سپس به حکم دیگری از احکام زنانی که قبل از آمیزش جنسی طلاق گرفته‌اند می‌پردازد - که در سوره بقره نیز به آن اشاره شده است - می‌فرماید: «آنها را (با هدیه مناسبی) بهره‌مند سازید» (فَمَتَّعُوهُنَّ).

بدون شک پرداختن هدیه مناسب به زن در جایی واجب است که مهری برای او تعیین نشده باشد.

در این که مقدار این «هدیه» چه اندازه باید باشد؟ قرآن مجید در آیه ۲۳۶ سوره بقره آن را اجمالاً بیان کرده و فرموده است:

«هدیه‌ای مناسب و متعارف آن کس که توانایی دارد به اندازه توانایش و آن کس که تنگدست است به اندازه خودش».

آخرین حکم آیه مورد بحث این است که زنان مطلقه را «بطرز شایسته‌ای رهاشان کنید» و به صورت صحیحی از آنها جدا شوید (و سَرَّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا).

سوره‌الاحزاب(۳۳): آیه ۵۰..... ص: ۶۲۱

(آیه ۵۰) - با این زنان می‌توانی ازدواج کنی! بعد از ذکر پاره‌ای از احکام مربوط به طلاق دادن زنان در آیه قبل، در اینجا روی سخن را به شخص پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، و موارد هفتگانه‌ای را که ازدواج با آنها برای پیامبر مجاز بوده شرح می‌دهد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۲۲

۱- نخست می‌گوید: «ای پیامبر! ما همسران تو را که مهر آنها را پرداخته‌ای برای تو حلال کردیم» (يا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحَلَّلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ).

منظور از این زنان به قرینه جمله‌های بعد زانی هستند که با پیامبر صلی الله علیه و آله رابطه خویشاوندی نداشتند و با او ازدواج کردند، زیرا مرسوم بوده است که به هنگام ازدواج با غیر خویشاوندان مهریه را نقدا پرداخت می‌کردند، به علاوه تعجیل در پرداختن مهر، مخصوصاً در موردی که همسر نیاز به آن داشته باشد، بهتر است، ولی به هر حال این کار جزء واجبات نیست، و با توافق طرفین ممکن است مهر به صورت ذمه در عهده زوج کلا یا بعضاً بماند.

۲- «و کنیزانی را که از طریق غنائم و انفال، خدا به تو بخشیده است» (وَ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا آفَاءَ اللَّهِ عَلَيْكَ).

۳- «و دختران عموی تو و دختران عمه‌ها و دختران دائی تو و دختران خاله‌هایی که با تو مهاجرت کرده‌اند» اینها نیز بر تو حلالند (وَ بَنَاتِ عَمَّتِكَ وَ بَنَاتِ خَالِكَ وَ بَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ).

انحصار در این چهار گروه روشن است، ولی قید مهاجرت به خاطر آنست که در آن روز هجرت دلیل بر ایمان بوده، و عدم مهاجرت دلیل بر کفر و یا به خاطر این است که هجرت امتیاز بیشتری به آنها می‌دهد و هدف در آیه بیان زنان با شخصیت و با فضیلت است که مناسب همسری پیامبر صلی الله علیه و آله می‌باشند.

۴- «و هرگاه زن با ایمانی خود را به پیامبر ببخشد (و هیچ‌گونه مهری برای خود قائل نشود) اگر پیامبر بخواهد می‌تواند با او ازدواج کند» (وَ امْرَأَةٌ مُؤْمِنَةٌ إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا).

«اما چنین ازدواجی تنها برای تو مجاز است نه برای سایر مؤمنان» (خَالِصَةٌ لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ).

«ما می‌دانیم برای آنها در مورد همسران و کنیزانشان چه حکمی مقرر داریم» و مصالح آنها چه ایجاب می‌کرده است؟ (قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۲۳

بنا بر این اگر در مسائل مربوط به ازدواج برای آنها در بعضی موارد محدودیتی قائل شده‌ایم روی مصالحی بوده است که در زندگی آنها و تو حاکم بوده، و هیچ‌یک از این احکام و مقررات بی‌حساب نیست.

سپس می‌افزاید: «این به خاطر آن است که مشکل و حرجی (در ادای رسالت) بر تو نبوده باشد» (لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ). و توانی در انجام این وظیفه مسؤلیتهای خود را ادا کنی.

«و خداوند آمرزنده و رحیم است» (وَ كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا).

جمله اخیر اشاره به فلسفه این احکام مخصوص پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله است، این جمله می‌گوید: پیامبر صلی

الله علیه و آله شرائطی دارد که دیگران ندارند و همین تفاوت سبب تفاوت در احکام شده است. یعنی، هدف این بوده که قسمتی از محدودیتها و مشکلات از دوش پیامبر صلی الله علیه و آله از طریق این احکام برداشته شود.

سوره الأحزاب(۳۳): آیه ۵۱..... ص: ۶۲۳

اشاره

(آیه ۵۱)

شأن نزول:..... ص: ۶۲۳

در تفسیر آیه ۲۸ و ۲۹ همین سوره و بیان شأن نزول آنها گفتیم که جمعی از همسران پیامبر - بنا بر آنچه مفسران نقل کرده‌اند - به پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کردند که بر نفقه و هزینه زندگی ما بیفزای این گذشته در چگونگی تقسیم اوقات زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله در میان آنها نیز با هم رقابتهایی داشتند که پیغمبر صلی الله علیه و آله را با آن همه گرفتاری و اشتغالات مهم در مضیقه قرار می‌داد، هر چند آن حضرت کوشش لازم را در زمینه عدالت در میان آنها رعایت می‌کرد.

آیه نازل شد و پیامبر را در تقسیم اوقاتش در میان آنها کاملاً آزاد گذاشت.

تفسیر:..... ص: ۶۲۳

رفع یک مشکل دیگر از زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله یک رهبر بزرگ الهی همچون پیامبر صلی الله علیه و آله آن هم در زمانی که در کوره حوادث سخت گرفتار است، و توطئه‌های خطرناکی از داخل و خارج برای او می‌چینند، نمی‌تواند فکر خود را زیاد مشغول زندگی شخصی و خصوصیش کند، باید در زندگی داخلی خود دارای آرامش نسبی باشد تا بتواند به حل انبوه مشکلاتی که از هر سو او را احاطه کرده است با فراغت خاطر پردازد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۲۴

در عین حال گاه اختلاف میان همسران و رقابتهای زنانه متداول آنها، طوفانی در درون خانه پیامبر صلی الله علیه و آله بر می‌انگیخته، و فکر او را به خود مشغول می‌داشته است.

اینجاست که خداوند یکی دیگر از ویژگیها را برای پیامبرش قائل شده، و برای همیشه به این ماجراها و کشمکشها پایان داد، و پیامبر صلی الله علیه و آله را از این نظر آسوده خاطر و فارغ البال کرد.

و چنانکه در آیه می‌خوانیم فرمود: (موعد) هر یک از این زنان را بخواهی می‌توانی به تأخیر اندازی و هر کدام را بخواهی نزد خود جای دهی» (تُرْجَى مَنْ تَشَاءُ مِنْهُمْ وَ تُؤْوَى إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ).

می‌دانیم یکی از احکام اسلام در مورد همسران متعدد آن است که شوهر اوقات خود را در میان آنها بطور عادلانه تقسیم کند، و از این موضوع در کتب فقه اسلامی به عنوان «حق قسم» تعبیر می‌کنند.

یکی از خصایص پیامبر صلی الله علیه و آله این بود که به خاطر شرایط خاص زندگی، رعایت حق قسم به حکم این آیه از او ساقط بود هر چند او با این حال حتی الامکان مساوات و عدالت را رعایت می کرد.

سپس می افزاید: «و هر گاه بعضی از آنها را که بر کنار ساخته ای بخواهی نزد خود جای دهی گناهی بر تو نیست» (وَ مِنْ ابْتِغَايَتِ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ).

و به این ترتیب نه تنها در آغاز، اختیار با توست، در ادامه کار نیز این تخییر بر قرار است.

«این حکم الهی برای روشنی چشم آنها و این که غمگین نشوند و همه آنها راضی به آنچه در اختیارشان می گذاری گردند نزدیکتر است» (ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ تَقْرَأُ عَيْنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلَّهُنَّ).

چرا که این یک حکم عمومی در باره همه آنهاست که از ناحیه خدا برای مصالح مهمی تشریح شده، بنا بر این آنها باید با رضا و رغبت به آن تن دهند.

در پایان آیه مطلب را با این جمله ختم می کند: «خدا آنچه را در قلوب شماست می داند، و خداوند (از همه اعمال و مصالح

بندگان باخبر) است، و در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۲۵

عین حال حلیم است» و در کیفر آنها عجله نمی کند (وَ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا).

آری! خدا می داند شما در برابر کدامین حکم قلبا رضا و تسلیم دارید، و در برابر کدامین ناخشنود هستید.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۵۲ ..... ص: ۶۲۵

(آیه ۵۲) - یک حکم مهم دیگر در ارتباط با همسران پیامبر در این آیه حکم دیگری از احکام مربوط به همسران پیامبر صلی الله علیه و آله بیان شده، می فرماید:

«بعد از این دیگر زنی بر تو حلال نیست، و نمی توانی همسرانت را به همسران دیگری مبدل کنی [بعضی را طلاق دهی و همسر دیگری به جای او برگزینی] هر چند جمال آنها مورد توجه تو واقع شود، مگر آنچه که به صورت کنیز در ملک تو در آید، و خداوند ناظر و مراقب بر هر چیز است» و با این حکم فشار قبایل عرب را در اختیار همسران آنان از تو برداشتیم (لَا يَجِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدِ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَ كَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا).

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۵۳ ..... ص: ۶۲۵

اشاره

(آیه ۵۳)

شان نزول: ..... ص: ۶۲۵

هنگامی که رسول خدا با «زینب بنت جحش» ازدواج کرد، ولیمه نسبتاً مفصلی به مردم داد.

انس که خادم مخصوص پیامبر صلی الله علیه و آله بود می گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله به من دستور داد که اصحابش را به غذا دعوت کنم، من همه را دعوت کردم، دسته دسته می آمدند و غذا می خوردند و از اتاق خارج می شدند، تا این که عرض کردم: ای پیامبر خدا! کسی باقی نمانده که من او را دعوت نکرده باشم، فرمود: اکنون که چنین است سفره را جمع کنید، سفره را برداشتند و جمعیت پراکنده شدند، اما سه نفر همچنان در اتاق پیامبر صلی الله علیه و آله ماندند و مشغول بحث و گفتگو بودند.

آیه نازل شد و دستورات لازم را بیان کرد و نیز از بعضی قرائن استفاده می شود که گاهی همسایگان و سایر مردم طبق معمول برای عاریت گرفتن اشیائی نزد بعضی از زنان پیامبر صلی الله علیه و آله می آمدند برای حفظ حیثیت همسران پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد و به مؤمنان دستور داد که هرگاه می خواهند چیزی از آنها بگیرند از پشت پرده بگیرند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۲۶

در روایت دیگری آمده است که بعضی از مخالفان پیامبر صلی الله علیه و آله گفتند: به خدا سوگند هرگاه او چشم از جهان بپوشد ما با همسران او ازدواج خواهیم کرد! آیه نازل شد و ازدواج با زنان پیامبر صلی الله علیه و آله را بعد از او بکلی ممنوع ساخت، و به این توطئه نیز پایان داد.

تفسیر: ..... ص: ۶۲۶

باز روی سخن در این آیه به مؤمنان است و بخشی دیگر از احکام اسلام مخصوصا آنچه مربوط به آداب معاشرت با پیامبر صلی الله علیه و آله و خانواده نبوت بوده است ضمن جمله های کوتاه و گویا و صریح بیان می کند.

نخست می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! هرگز در اتاقهای پیامبر سر زده داخل نشوید، مگر این که برای صرف غذا به شما اجازه داده شود، (آن هم مشروط به این که به موقع وارد شوید) نه این که از مدتی قبل بیایید و در انتظار وقت غذا بنشینید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَاطِرِينَ إِنَاءً).

مسئله این حکم اختصاص به پیامبر ندارد، در هیچ مورد بدون اجازه نباید وارد خانه کسی شد. به علاوه به هنگامی که دعوت به طعام می شوند باید وقت شناس باشند و مزاحمت بی موقع برای صاحب خانه فراهم نکنند.

سپس به دومین حکم پرداخته، می گوید: «ولی هنگامی که دعوت شدید وارد شوید، و هنگامی که غذا خوردید پراکنده شوید» (وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا).

در سومین حکم می فرماید: پس از صرف غذا «مجلس انس و گفتگو (در خانه پیامبر و هیچ میزبان دیگری) تشکیل ندهید» (وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ).

البته ممکن است میزبان خواهان چنین مجلس انسی باشد در این صورت مستثناست.

سپس علت این حکم را چنین بیان می کند: «این کار پیامبر را آزار می داد، اما او از شما شرم می کرد، ولی خداوند از بیان حق شرم نمی کند و ابا ندارد» (إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۲۷

البته پیامبر خدا نیز از بیان حق در مواردی که جنبه شخصی و خصوصی نداشت هیچ ابا نمی کرد ولی بیان حق اشخاص از ناحیه خودشان زیبا نیست اما از ناحیه کسان دیگر جالب و زیباست.

سپس چهارمین حکم را در زمینه «حجاب» چنین بیان می‌دارد: «و هنگامی که چیزی از متاع و وسائل زندگی از همسران پیامبر صلی الله علیه و آله بخواهید از پشت حجاب (پرده) بخواهید» (وَ إِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسَأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ). روشن است قرار گرفتن همسران پیامبر در معرض دید مردم (هر چند با حجاب اسلامی باشد) کار خوبی نبود لذا دستور داده شده که از پشت پرده یا پشت در بگیرند.

قرآن بعد از این دستور فلسفه آن را چنین بیان می‌فرماید: «این برای پاکی دلهای شما و آنان بهتر است» (ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَ قُلُوبِهِنَّ).

پنجمین حکم را به این صورت بیان می‌فرماید: «شما حق ندارید رسول خدا را آزار دهید» (وَ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ). گرچه عمل ایذائی در خود این آیه منعکس است ولی مفهوم آیه عام است و هر گونه اذیت و آزار را شامل می‌شود. سرانجام ششمین و آخرین حکم را در زمینه حرمت ازدواج با همسران پیامبر بعد از او چنین بیان می‌کند: «شما هرگز حق ندارید که همسران او را بعد از او به همسری خویش در آورید که این کار در نزد خدا عظیم است» (وَ لَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا).

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۵۴ ..... ص: ۶۲۷

(آیه ۵۴) - این آیه به مردم شدیداً هشدار داده، می‌گوید: «اگر چیزی را آشکار کنید یا پنهان دارید خداوند از همه امور آگاه است» (إِنْ تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا). گمان نکنید خدا از برنامه‌های ایذائی شما نسبت به پیامبرش با خبر نیست، چه آنها که بر زبان جاری کردند و چه آنها که در دل تصمیم داشتند همه را به خوبی می‌داند، و با هر کس متناسب کار و نیتش رفتار می‌کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۲۸

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۵۵ ..... ص: ۶۲۸

اشاره

(آیه ۵۵)

شان نزول: ..... ص: ۶۲۸

بعد از نزول آیه حجاب (آیه گذشته) پدران و فرزندان و بستگان همسران پیامبر صلی الله علیه و آله خدمتش عرض کردند: ای رسول خدا! ما نیز با آنها از پشت پرده سخن گوئیم؟ آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت که این حکم شامل شما نمی‌شود.

تفسیر: ..... ص: ۶۲۸

مواردی که از قانون حجاب مستثنا است از آنجا که در آیه گذشته حکم مطلقاً در باره حجاب در مورد همسران پیامبر صلی الله علیه و آله آمده بود و اطلاق این حکم این توهم را به وجود می آورد که محارم آنها نیز موظف به اجرای آن هستند و تنها از پشت پرده باید با آنها تماس بگیرند، آیه نازل شد و حکم این مسأله را شرح داد.

می فرماید: «بر آنان [همسران پیامبر] گناهی نیست که با پدران، فرزندان، برادران، فرزندان برادران، فرزندان خواهران خود، و زنان مسلمان، و بردگان خود» بدون حجاب تماس داشته باشد (لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءَ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءَ أَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ).

و به تعبیر دیگر محارم آنها که منحصر در این شش گروهند مستثنا می باشند.

و در پایان آیه همسران پیامبر صلی الله علیه و آله را مخاطب ساخته، می گوید: «تقوا را پیشه کنید که خداوند بر هر چیزی آگاه است» و هیچ چیز بر او مخفی و پنهان نیست (وَ اتَّقِينَ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا).

چه این که حجاب و پرده، و مانند اینها همه وسائلی برای حفظ از گناه بیش نیست، ریشه اصلی همان تقواست که اگر نباشد حتی این وسائلی نیز سودی نخواهد بخشید.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۵۶..... ص: ۶۲۸

(آیه ۵۶) - سلام و درود بر پیامبر صلی الله علیه و آله: به دنبال بحثهایی که در آیات گذشته پیرامون حفظ حرمت پیامبر صلی الله علیه و آله و عدم ایذاء او آمده در اینجا نخست سخن از علاقه خاص خداوند و فرشتگان نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله می گوید، و بعد در این زمینه دستور به مؤمنان می دهد، و سپس عواقب دردناک و شوم آزار دهندگان پیامبر صلی الله علیه و آله را مطرح می سازد و در آخرین مرحله گناه بزرگ کسانی را که از طریق تهمت مؤمنان را ایذاء بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۲۹

کنند بازگو می کند.

نخست می فرماید: «خداوند و فرشتگان بر پیامبر رحمت و درود می فرستند» (إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ).

مقام پیامبر صلی الله علیه و آله آن قدر والاست که آفریدگار عالم هستی و تمام فرشتگانی که تدبیر این جهان به فرمان حق بر عهده آنها گذارده شده است بر او درود می فرستند، اکنون که چنین است شما نیز با این پیام جهان هستی هماهنگ شوید، «ای کسانی که ایمان آورده اید! بر او درود بفرستید و سلام بگویید و در برابر فرمان او تسلیم باشید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا).

او یک گوهر گرانبهادر عالم آفرینش است، و اگر به لطف الهی در دسترس شما قرار گرفته مبادا ارزانش بشمرید، مبادا ارج و مقام او را در پیشگاه پروردگار و در نزد فرشتگان همه آسمانها فراموش کنید.

قابل توجه این که در باره کیفیت صلوات بر پیامبر صلی الله علیه و آله در روایات بی شماری که از طرق اهل سنت و اهل بیت رسیده صریحاً آمده است که «آل محمد» را به هنگام صلوات بر «محمد» بیفزایید.

به این صورت: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ».

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۵۷..... ص: ۶۲۹

(آیه ۵۷) - این آیه در حقیقت نقطه مقابل آیه گذشته را بیان می‌کند، می‌گوید: «کسانی که خدا و پیامبرش را ایذاء می‌کنند خداوند آنها را در دنیا و آخرت از رحمت خود دور می‌سازد و برای آنان عذاب خوار کننده‌ای آماده کرده است» (إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا).

منظور از «ایذاء پروردگار» همان کفر و الحاد است که خدا را به خشم می‌آورد و اما ایذاء پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مفهوم وسیعی دارد، و هر گونه کاری که او را آزار دهد شامل می‌شود.

حتی از روایاتی که در ذیل آیه وارد شده چنین استفاده می‌شود که آزار خاندان پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مخصوصاً علی علیه السلام و دخترش فاطمه زهرا علیها السلام نیز مشمول همین آیه بوده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۳۰ رسول خدا فرمود: «فاطمه پاره‌ای از تن من است هر چه او را آزار دهد مرا می‌آزارد».

شبهه همین معنی در باره علی علیه السلام نیز از پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ نقل شده است.

سورة الأحزاب(۳۳): آیه ۵۸ ..... ص : ۶۳۰

(آیه ۵۸) - این آیه از ایذاء مؤمنان سخن می‌گوید و برای آن بعد از ایذاء خدا و پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ اهمیت فوق العاده‌ای قائل می‌شود، می‌فرماید: «و کسانی که مردان و زنان با ایمان را به خاطر کاری که انجام نداده‌اند آزار می‌دهند، متحمل بهتان و گناه آشکاری شده‌اند» (وَ الَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ بَعَثْنَا مَا لَحَشُوا فَوَّجًا وَ انْتَصَرْنَا لَهُمْ وَ انَّا كَالْقَائِلِينَ). چرا که مؤمن از طریق ایمان پیوندی با خدا و پیامبرش دارد، و به همین دلیل در اینجا در ردیف خدا و پیامبرش قرار گرفته است.

در حدیثی که «امام علی بن موسی الرضا» از جدش پیامبر نقل کرده چنین آمده است: «کسی که مرد یا زن مسلمانی را بهتان زند یا در باره او سخنی بگوید که در او نیست خداوند او را در قیامت روی تلی از آتش قرار می‌دهد تا از عهده آنچه گفته بر آید!»

سورة الأحزاب(۳۳): آیه ۵۹ ..... ص : ۶۳۰

اشاره

(آیه ۵۹)

شأن نزول: ..... ص : ۶۳۰

آن ایام زنان مسلمان به مسجد می‌رفتند و پشت سر پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ نماز می‌گذاشتند، هنگام شب موقعی که برای نماز مغرب و عشاء می‌رفتند بعضی از جوانان هرزه و اوباش بر سر راه آنها می‌نشستند و با مزاح و سخنان ناروا آنها را آزار می‌دادند و مزاحم آنان می‌شدند.

آیه نازل شد و به آنها دستور داد حجاب خود را بطور کامل رعایت کنند تا به خوبی شناخته شوند و کسی بهانه مزاحمت پیدا

نکند.

تفسیر: ..... ص: ۶۳۰

اخطار شدید به مزاحمان و شایعه پراکنان! به دنبال نهی از ایذاء رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَتُحْبِبُّهُمُ الْمُؤْمِنِينَ و مؤمنان در آیات گذشته، در اینجا روی یکی از موارد ایذاء تکیه کرده و برای پیشگیری از آن از دو طریق اقدام می‌کند.

در قسمت اول می‌گوید: «ای پیامبر! به همسران و دختران و زنان مؤمنین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۳۱ بگو: جلابها [روسری‌های بلند] خود را بر خویش فرو افکنند این کار برای این که شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند بهتر است» و اگر تاکنون خطا و کوتاهی از آنها سر زده توبه کنند (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزُوجِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ).

هدف این است که زنان مسلمان در پوشیدن حجاب سهل‌انگار و بی‌اعتنا نباشند مثل بعضی از زنان بی‌بندوبار که در عین داشتن حجاب آن چنان بی‌پروا و لاابالی هستند که غالباً قسمتهایی از بدنهای آنان نمایان است و همین معنی توجه افراد هرزه را به آنها جلب می‌کند.

و از آنجا که نزول این حکم، جمعی از زنان با ایمان را نسبت به گذشته پریشان می‌ساخت، در پایان آیه می‌افزاید: «خداوند همواره آمرزنده و مهربان است» (وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا).

هر گاه از شما تاکنون در این امر کوتاهی شده چون بر اثر جهل و نادانی بوده است خداوند شما را خواهد بخشید، توبه کنید و به سوی او باز گردید، و وظیفه عفت و پوشش را به خوبی انجام دهید.

سورة الأحزاب(۳۳): آية ۶۰ ..... ص: ۶۳۱

اشاره

(آیه ۶۰)

شأن نزول: ..... ص: ۶۳۱

گروهی از منافقین در مدینه بودند و انواع شایعات را پیرامون پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَتُحْبِبُّهُمُ الْمُؤْمِنِينَ که به هنگامی که به بعضی از غزوات می‌رفت در میان مردم منتشر می‌ساختند، گاه می‌گفتند: پیامبر کشته شده، و گاه می‌گفتند: اسیر شده، مسلمانانی که توانایی جنگ را نداشتند و در مدینه مانده بودند سخت ناراحت می‌شدند، شکایت نزد پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَتُحْبِبُّهُمُ الْمُؤْمِنِينَ آوردند. آیه نازل شد و سخت این شایعه پراکنان را تهدید کرد.

تفسیر: ..... ص: ۶۳۱

به دنبال دستوری که در آیه پیش به زنان با ایمان داده شد به بعد دیگر این مسأله یعنی فعالیت‌های مودیانه اراذل و اوباش پرداخته، می‌گوید: «اگر منافقان و کسانی که در قلبشان بیماری است و نیز کسانی که اخبار دروغ در مدینه پخش می‌کنند دست از کارشان بر ندارند ما تو را بر ضد آنان می‌شورانیم (و با یک حمله عمومی تو را بر آنها مسلط خواهیم ساخت) سپس جز مدت کوتاهی نمی‌تواند در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۳۲

کنار تو در این شهر بمانند!» (لَيْسَ لَكَ يَنْتَهِي الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا).

سوره الأحزاب(۳۳): آیه ۶۱ ..... ص: ۶۳۲

(آیه ۶۱) - و هنگامی که از این شهر رانده شدند و از تحت حمایت حکومت اسلامی طرد گشتند «از همه جا طرد می‌شوند، و هر جا یافته شوند گرفته خواهند شد و به سختی به قتل خواهند رسید!» (مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثُقُفُوا أُحْذُوا وَقُتِلُوا تَقْتِيلًا).
اشاره به این که بعد از این حمله عمومی در هیچ جا در امان نخواهند بود، و آنها را با دقت جستجو و پیدا می‌کنند و به دیار عدم فرستاده می‌شوند.

سوره الأحزاب(۳۳): آیه ۶۲ ..... ص: ۶۳۲

(آیه ۶۲) - سپس در این آیه می‌افزاید: این دستور تازه‌ای نیست، «این سنتی است الهی و همیشگی که در اقوام پیشین بوده است» که هر گاه گروه‌های خرابکار بی‌شرمی و توطئه را از حد بگذرانند فرمان حمله عمومی به آنها صادر می‌شود (سَيُنْزِلُ اللَّهُ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ).

و چون این حکم یک سنت الهی است هرگز دگرگون نخواهد شد چرا که «برای سنت خداوند تبدیل و تغییری نمی‌یابی» (وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا).

این تعبیر در حقیقت جدی بودن این تهدید را مشخص می‌کند که بدانند مطلب کاملاً قطعی و ریشه‌دار است و تغییر و تبدیل در آن راه ندارد، یا باید به اعمال ننگین خود پایان دهند و یا در انتظار چنین سر نوشت دردناکی باشند.

این حکم مانند سایر احکام اسلامی اختصاص به زمان و مکان و اشخاصی ندارد.

اگر به راستی سمپاشی و توطئه از حد بگذرد و به صورت یک جریان در آید، و جامعه اسلامی را با خطرات جدی رو برو سازد حکومت اسلامی می‌تواند دستور آیات فوق را که به پیامبر صلی الله علیه و آله داده شده است به اجرا در آورد، و مردم را برای در هم کوبیدن ریشه‌های فساد بسیج کند؟!

سوره الأحزاب(۳۳): آیه ۶۳ ..... ص: ۶۳۲

(آیه ۶۳) - می‌پرسند: قیامت کی بر پا می‌شود؟ آیات گذشته سخن از توطئه‌های منافقان و اشرار می‌گفت، در اینجا به یکی دیگر از برنامه‌های مخرب آنها اشاره شده است که گاه به عنوان استهزاء و یا به منظور ایجاد شک و تردید در قلوب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۳۳

ساده دلان این سؤال را مطرح می‌کردند که قیامت با آن همه اوصافی که محمد از آن خبر می‌دهد کی بر پا می‌شود؟

می‌فرماید: «مردم از تو پیرامون زمان قیام قیامت سؤال می‌کنند» (يَسْئَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ).

سپس به آنها چنین پاسخ می‌گوید: «بگو: (ای پیامبر!) آگاهی بر این موضوع تنها نزد خداست» و هیچ کس جز او از این موضوع آگاه نیست (قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ). حتی پیامبران مرسل و فرشتگان مقرب نیز از آن بی‌خبرند. و به دنبال آن می‌افزاید: «چه می‌دانی؟ شاید قیام قیامت نزدیک باشد» (وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا).

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۶۴ ..... ص: ۶۳۳

(آیه ۶۴) - سپس به تهدید کافران و گوشه‌ای از مجازات دردناک آنها پرداخته، می‌فرماید: «خداوند کافران را از رحمت خود دور ساخته و برای آنان آتش سوزاننده‌ای فراهم کرده است» (إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَ أَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا).

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۶۵ ..... ص: ۶۳۳

(آیه ۶۵) - «آنها جاودانه در این آتش سوزان خواهند ماند و سر پرست و یاوری نخواهند یافت» (خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَا يَجِدُونَ وِلِيًّا وَلَا نَصِيرًا).

تفاوت میان «ولی» و «نصیر» در اینجاست که «ولی» انجام تمام کار را بر عهده می‌گیرد ولی «نصیر» کسی است که انسان را کمک می‌دهد تا به مقصود خود برسد، اما این کافران در قیامت نه ولی دارند و نه نصیری.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۶۶ ..... ص: ۶۳۳

(آیه ۶۶) - سپس قسمت دیگری از عذاب دردناک آنها را در قیامت بیان کرده، می‌فرماید: «روزی را به خاطر بیاور که صورتهای آنها در آتش دوزخ دگرگون می‌شود» (يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ).

این دگرگونی یا از نظر رنگ چهره‌هاست که گاه سرخ و کبود می‌شود و گاه زرد و پژمرده، و یا از نظر قرار گرفتن بر شعله‌های آتش است که گاه این سمت صورت آنها بر آتش قرار می‌گیرد، و گاه سمت دیگر (نعوذ بالله).

اینجاست که فریادهای حسرت بارشان بلند می‌شود و «می‌گویند: ای کاش ما خدا و پیامبرش را اطاعت کرده بودیم» (يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَ أَطَعْنَا الرَّسُولًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۳۴ که اگر اطاعت می‌کردیم چنین سر نوشت دردناکی در انتظار ما نبود.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۶۷ ..... ص: ۶۳۴

(آیه ۶۷) - «و می‌گویند: پروردگارا! ما از رؤسا و بزرگترهای خود اطاعت کردیم پس آنها ما را گمراه ساختند» (وَ قَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَ كُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلًا).

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۶۸ ..... ص: ۶۳۴

(آیه ۶۸) - در اینجا این دوزخیان گمراه به هیجان می‌آیند و مجازات شدید گمراه کنندگان خود را از خدا می‌خواهند و

می گویند: «پروردگارا! آنها را دو چندان عذاب کن» عذابی بر گمراهیشان و عذابی بر گمراه کردن ما! (رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ).

«و آنها را لعن کن لعن بزرگی!» (وَ الْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا).

مسلمانها مستحق عذاب و لعن هستند ولی «عذاب مضاعف» و «لعن کبیر» به خاطر تلاش و کوششی است که برای گمراه کردن دیگران داشته اند.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۶۹..... ص: ۶۳۴

(آیه ۶۹) - چه نسبت‌های ناروا به موسی (ع) دادند؟ به دنبال بحثهایی که پیرامون احترام مقام پیامبر صلی الله علیه و آله و ترک هر گونه ایذاء نسبت به آن حضرت در آیات گذشته آمد، در اینجا روی سخن را به مؤمنان کرده، می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! مانند کسانی نباشید که موسی را اذیت و آزار کردند، اما خدا او را از همه نسبت‌های ناروا مبرا و پاک نمود، و او در پیشگاه خدا آبرومند و بزرگ منزلت بود» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى فَبَرَّاهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا).

انتخاب موسی از میان تمام پیامبرانی که مورد ایذاء قرار گرفتند به خاطر آن است که موزیان بنی اسرائیل بیش از هر پیامبری او را آزار دادند.

منظور از ایذاء موسی (ع) در اینجا یک حکم کلی و جامع است زیرا بنی اسرائیل از جنبه‌های مختلف موسی (ع) را ایذاء کردند، ایذاء‌هایی که بی‌شبهت به آزار بعضی از مردم مدینه نسبت به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نبود مانند پخش شایعات و نقل اکاذیب و نسبت ناروایی که به همسر پیامبر صلی الله علیه و آله دادند که شرح آن در تفسیر سوره نور ذیل آیات ۱۱ تا ۲۰ گذشت. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۳۵

از این آیه می‌توان استفاده کرد که هر گاه کسی در پیشگاه خدا وجیه و صاحب قدر و منزلت باشد خدا به دفاع از او در برابر افراد موزی که نسبت‌های ناروا به او می‌دهند می‌پردازد.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۷۰..... ص: ۶۳۵

(آیه ۷۰) - سخن حق بگوئید تا اعمالتان اصلاح شود: این آیه به دنبال بحثهایی که در باره شایعه پراکنان و موزیان بدزبان گذشت دستوری صادر می‌کند که در حقیقت درمان این درد بزرگ اجتماعی است، می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! تقوای الهی پیشه کنید، و سخن حق بگوئید...» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ قُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا). «قول سدید» سخنی است که همچون یک سد محکم جلو امواج فساد و باطل را می‌گیرد.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۷۱..... ص: ۶۳۵

(آیه ۷۱) - این آیه نتیجه «قول سدید» و سخن حق را چنین بیان می‌فرماید:

«تا کارهای شما را اصلاح کند و گناهانتان را بیامرزد» (يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَ يُغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ).

در حقیقت تقوا پایه اصلاح زبان و سر چشمه گفتار حق است، و گفتار حق یکی از عوامل مؤثر اصلاح اعمال، و اصلاح

اعمال سبب آموزش گناهان است، چرا که «إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ» اعمال نیک گناهان را از بین می‌برند». (هود/ ۱۱۴).
در پایان آیه می‌افزاید: «و هر کس اطاعت خدا و رسولش کند به رستگاری (و پیروزی) عظیمی دست یافته است» (وَ مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَازًا عَظِيمًا).

چه رستگاری و پیروزی از این برتر و بالاتر که اعمال انسان پاک گردد، و گناهانش بخشوده شود و در پیشگاه خدا رو سفید گردد؟!

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۷۲ ..... ص: ۶۳۵

(آیه ۷۲) - حمل امانت الهی بزرگترین افتخار بشر: این آیه و آیه بعد که آخرین آیات سوره احزاب است مسائل مهمی را که در این سوره در زمینه ایمان، عمل صالح، جهاد، ایثار، عفت، ادب، و اخلاق آمده است تکمیل می‌کند، و نشان بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۳۶

می‌دهد که انسان چگونه دارای موقعیت بسیار ممتازی است که می‌تواند حامل رسالت عظیم الهی باشد.
نخست بزرگترین و مهمترین امتیاز انسان را بر تمام جهان خلقت بیان فرموده، می‌گوید: «ما امانت (تعهد، تکلیف، و ولایت الهیه) را بر آسمانها و زمین و کوهها عرضه داشتیم» (إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْجِبَالِ).
«اما آنها (موجودات عظیم و بزرگ عالم خلقت) از حمل آن سر بر تافتند و از آن هراسیدند» (فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ أشفَقْنَ مِنْهَا).
بدیهی است ابا کردن آنان از سر استکبار نبود بلکه ابا کردن آنها توأم با اشفاق یعنی ترس و هراس آمیخته با توجه و خضوع بود.

«اما انسان (این اعجوبه عالم آفرینش جلو آمد و) آن را بر دوش کشید!» (وَ حَمَلَهَا الْإِنْسَانُ).
ولی افسوس که «او بسیار ظالم و جاهل بود» چون قدر این مقام عظیم را نشناخت و به خود ستم کرد! (إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا).
«امانت الهی» همان قابلیت تکامل به صورت نامحدود، آمیخته با اراده و اختیار، و رسیدن به مقام انسان کامل و بنده خاص خدا و پذیرش ولایت الهیه است.

اما منظور از «عرضه داشتن» این امانت به آسمانها و زمین و کوهها همان مقایسه نمودن است یعنی هنگامی که این امانت، با استعداد آنها مقایسه شد آنها به زبان حال و استعداد عدم شایستگی خویش را برای پذیرش این امانت بزرگ اعلام کردند.
به این ترتیب آسمانها و زمین و کوهها همه با زبان حال فریاد کشیدند که حمل این امانت از عهده ما خارج است.
ولی انسان آن چنان آفریده شده بود که می‌توانست تعهد و مسؤولیت را بر دوش کشد، و ولایت الهیه را پذیرا گردد، و در جاده عبودیت و کمال به سوی معبود لایزال سیر کند، و این راه را با پای خود و با استمداد از پروردگارش بسپرد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۶۳۷

البته این پذیرش یک پذیرش قراردادی و تشریفاتی نبوده، بلکه پذیرشی است تکوینی بر حسب عالم استعداد.
اما توصیف انسان به «ظلوم» و «جهول» به خاطر فراموش کاری غالب انسانها و ظلم کردن بر خودشان و عدم آگاهی از قدر و منزلت آدمی است، همان کاری که از آغاز در نسل آدم به وسیله «قابیل» و خط قابلیان شروع شد و هم اکنون نیز ادامه دارد.

سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۷۳ ..... ص: ۶۳۷

(آیه ۷۳) - این آیه در حقیقت بیان علت عرضه این امانت به انسان است، بیان این واقعیت است که افراد انسان بعد از حمل این امانت بزرگ الهی به سه گروه تقسیم شدند: منافقان، مشرکان و مؤمنان، می‌فرماید: «هدف این بوده که خداوند، مردان منافق و زنان منافق، و مردان مشرک و زنان مشرک را عذاب کند و کیفر دهد، و نیز خداوند بر مردان با ایمان و زنان با ایمان رحمت فرستد و خداوند آمرزنده و مهربان است» (لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا).

(پایان سوره احزاب)

جلد چهارم

پیشگفتار ..... ص: ۱۹

گزیده تفسیر نمونه! بزرگترین سرمایه ما مسلمانان قرآن مجید است. معارف، احکام، برنامه زندگی، سیاست اسلامی، راه به سوی قرب خدا، همه و همه را در این کتاب بزرگ آسمانی می‌یابیم.

بنابر این، وظیفه هر مسلمان این است که با این کتاب بزرگ دینی خود روز به روز آشنا تر شود این از یکسو.

از سوی دیگر آوازه اسلام که بر اثر بیداری مسلمین در عصر ما، و بخصوص بعد از انقلاب اسلامی در سراسر جهان پیچیده است، حس کنجکاو مردم غیر مسلمان جهان را برای آشنایی بیشتر به این کتاب آسمانی برانگیخته است، به همین دلیل در حال حاضر از همه جا تقاضای ترجمه و تفسیر قرآن به زبانهای زنده دنیا می‌رسد، هر چند متأسفانه جوابگویی کافی برای این تقاضاها نیست، ولی به هر حال باید تلاش کرد و خود را آماده برای پاسخگویی به این تقاضاهای مطلوب کنیم.

خوشبختانه حضور قرآن در زندگی مسلمانان جهان و بخصوص در محیط کشور ما روز به روز افزایش پیدا می‌کند، قاریان بزرگ، حافظان ارجمند، مفسران آگاه بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۰

در جامعه امروز ما بحمد الله کم نیستند، رشته تخصصی تفسیر در حوزه علمیه قم به صورت یکی از رشته‌های تخصصی مهم در آمده و متقاضیان بسیاری دارد، درس تفسیر نیز از دروس رسمی حوزه‌ها و از مواد امتحانی است، و در همین راستا «تفسیر نمونه» نوشته شد، که تفسیری است سلیس و روان و در عین حال پر محتوا و ناظر به مسائل روز و نیازهای زمان، و شاید یکی از دلایل گسترش سریع آن همین اقبال عمومی مردم به قرآن مجید است.

گر چه برای تهیه این تفسیر به اتفاق گروهی از فضیلات گرامی حوزه علمیه قم (دانشمندان و حجج اسلام آقایان: محمد رضا آشتیانی - محمد جعفر امامی - داود الهامی - اسد الله ایمانی - عبد الرسول حسنی - سید حسن شجاعی - سید نور الله طباطبائی - محمود عبد اللهی - محسن قرائتی و محمد محمدی اشتیاردی) در مدت پانزده سال زحمات زیادی کشیده شد، ولی با توجه به استقبال فوق العاده‌ای که از سوی تمام قشرها و حتی برادران اهل تسنن از آن به عمل آمد، تمام خستگی تهیه آن بر طرف گشت و این امید در دل دوستان بوجود آمد که ان شاء الله اثری است مقبول در پیشگاه خدا.

متن فارسی این تفسیر دهها بار چاپ و منتشر شده، و ترجمه کامل آن به زبان «اردو» در (۲۷) جلد نیز بارها به چاپ رسیده است، و ترجمه کامل آن به زبان «عربی» نیز به نام تفسیر «الأمثل» اخیراً در بیروت به چاپ رسید و در نقاط مختلف کشورهای اسلامی انتشار یافت.

ترجمه آن به زبان «انگلیسی» هم اکنون در دست تهیه است که امیدواریم آن هم به زودی در افق مطبوعات اسلامی ظاهر

گردد.

بعد از انتشار تفسیر نمونه گروه کثیری خواهان نشر «خلاصه» آن شدند.

چرا که مایل بودند بتوانند در وقت کوتاه‌تر و با هزینه کمتر به محتوای اجمالی آیات، و شرح فشرده‌ای آشنا شوند، و در بعضی از کلاسهای درسی که تفسیر قرآن مورد توجه است به عنوان متن درسی از آن بهره‌گیری شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۱

این درخواست مکرر، ما را بر آن داشت که به فکر تلخیص تمام دوره (۲۷) جلدی تفسیر نمونه، در پنج جلد بیفتیم ولی این کار آسانی نبود، مدتی در باره آن مطالعه و برنامه‌ریزی شد و بررسیهای لازم به عمل آمد تا این که فاضل محترم جناب مستطاب آقای احمد- علی بابائی که سابقه فعالیت و پشتکار و حسن سلیقه ایشان در تهیه «فهرست موضوعی تفسیر نمونه» بر ما روشن و مسلم بود عهده‌دار انجام این مهم گردید و در مدت سه سال کار مستمر شبانه روزی این مهم به وسیله ایشان انجام گردید.

اینجانب نیز با فکر قاصر خود کرارا بر نوشته‌های ایشان نظارت کردم و در مواردی که نیاز به راهنمایی بود به اندازه توانایی مسائل لازم را تذکر دادم، و در مجموع فکر می‌کنم بحمد الله اثری ارزنده و پربار به وجود آمده که هم قرآن با ترجمه سلیس را در بردارد و هم تفسیر فشرده و گویایی، برای کسانی که می‌خواهند با یک مراجعه سریع از تفسیر آیات آگاه شوند، می‌باشد.

و نام آن برگزیده تفسیر نمونه نهاده شد.

و من به نوبه خود از زحمات بی‌دریغ ایشان تشکر و قدردانی می‌کنم، امیدوارم این خلاصه و فشرده که گزیده‌ای است از قسمتهای حساس، و حدیث مجملی از آن مفصل، نیز مورد قبول اهل نظر و عموم قشرهای علاقه‌مند به قرآن گردد و ذخیره‌ای برای همه ما در «یوم الجزاء» باشد.

قم- حوزه علمیه ناصر مکارم شیرازی ۱۳ رجب ۱۴۱۴ روز میلاد مسعود امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام مطابق با ۱۰/۶/۱۳۷۲

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۳

ادامه جزء ۲۲ ..... ص: ۲۳

سوره سبأ [۳۴] ..... ص: ۲۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۵۴ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۲۳

بحثهای این سوره- که به مناسبت شرح سرگذشت قوم «سبأ» به نام «سبأ» نامیده شده- ناظر به پنج مطلب است:

۱- «مسأله توحید» و قسمتی از نشانه‌های خداوند در عالم هستی، و صفات پاک او از جمله «توحید» «ربوبیت» و «الوهیت».

۲- «مسأله معاد» که از همه مسائل در این سوره بیشتر مطرح شده.

۳- «مسأله نبوت انبیای پیشین و مخصوصاً پیامبر اسلام» و پاسخ به بهانه جوئیهای دشمنان در باره او، و بیان پاره‌ای از معجزات انبیای سلف.

۴- بیان بخشی از نعمتهای بزرگ خداوند و سرنوشت شکرگزاران و کفران‌کنندگان، ضمن بیان گوشه‌ای از زندگی سلیمان و قوم سبا.

۵- دعوت به تفکر و اندیشه و ایمان و عمل صالح.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۲۳

در حدیثی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله چنین می‌خوانیم:

«کسی که سوره سبأ را بخواند در قیامت تمام انبیا و رسولان رفیق و همنشین او خواهند بود، و همگی با او مصافحه می‌کنند».

در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام چنین نقل شده است: «کسی که دو سوره‌ای را که با حمد آغاز می‌شود (سوره

سبأ و فاطر) در یک شب بخواند، تمام آن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۴

شب را در حفظ و حراست الهی خواهد بود، و اگر آن دو را در روز بخواند هیچ مکروهی به او نمی‌رسد، و آن قدر از خیر

دنیا و آخرت به او داده می‌شود که هرگز به قلبش خطور نکرده، و فکر و آرزویش به آن نرسیده است! مسلماً این پادشاهای

عظیم نصیب کسانی نمی‌شود که تنها به خواندن و لقلقه زبان قناعت کنند، بلکه خواندن باید مقدمه‌ای باشد برای اندیشیدن

که آن نیز انگیزه عمل است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره سبأ (۳۴): آیه ۱ ..... ص: ۲۴

(آیه ۱)- او مالک همه چیز و عالم به همه چیز است: پنج سوره از سوره‌های قرآن مجید با حمد پروردگار شروع می‌شود که

در سه سوره، حمد و ستایش خداوند به خاطر آفرینش آسمان و زمین و موجودات دیگر است (سوره سبأ، فاطر، و انعام).

و در یک سوره (سوره کهف) این حمد و ستایش به خاطر نزول قرآن بر قلب پاک پیامبر صلی الله علیه و اله می‌باشد.

در حالی که در سوره حمد تعبیر جامعی شده که همه این امور را در بر می‌گیرد «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ».

به هر حال سخن در آغاز سوره «سبأ» از حمد و سپاس خداست به خاطر مالکیت و حاکمیت او در دنیا و آخرت.

می‌فرماید: «حمد مخصوص خداوندی است که تمام آنچه در آسمانها و زمین است از آن اوست» (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي

السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ).

«و نیز حمد و سپاس برای او در سرای آخرت است» (وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ).

چرا که هر نعمتی، و هر فایده و برکتی، و هر خلقت موزون و شگرف و عجیبی، همه تعلق به ذات پاک او دارد.

بنابر این هر کس در این عالم مدح و ستایشی از چیزی کند این حمد و ستایش سرانجام به ذات پاک او بر می‌گردد، و به

گفته شاعر: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۵

به جهان خرم از آنم که جهان خرم از اوست عاشقم بر همه عالم، که همه عالم از اوست و در پایان آیه می‌افزاید: «و او حکیم

و خبیر است» (وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ).

بر اساس حکمت بالغه اوست که این نظام عجیب بر جهان حکومت می‌کند، و بر اساس علم و آگاهی اوست که هر چیز به جای خود قرار گرفته، و هر موجودی آنچه را که نیاز دارد در اختیار دارد. این حمد نه تنها از زبان انسانها و فرشتگان است که از تمام ذرات جهان هستی نیز زمزمه حمد و تسبیح او به گوش هوش می‌رسد، هیچ موجودی نیست جز این که حمد و تسبیح او می‌گوید.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۲ ..... ص: ۲۵

(آیه ۲) - این آیه به شرح گوشه‌ای از علم بی‌پایان پروردگار به تناسب توصیف خداوند به «حکیم» و «خبیر» در آیه قبل پرداخته، چنین می‌گوید: «آنچه را در زمین فرو می‌رود و آنچه را از آن خارج می‌شود می‌داند» (يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ وَ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا).

آری! او از تمام قطرات باران و امواج سیلاب که در اعماق زمین فرو می‌روند و به طبقه نفوذ ناپذیر می‌رسند و در آنجا متمرکز و برای انسانها ذخیره می‌شوند آگاه است.

او از دانه‌های گیاهان که در زمین فرو می‌روند و روزی به درخت سرسبز یا گیاه پر طراوتی تبدیل می‌گردند با خبر است.

از ریشه‌های درختان به هنگامی که در جستجوی آب و غذا به اعماق زمین پیشروی می‌کنند.

از امواج الکتریسته، از گازهای مختلف و ذرات هوا که به داخل زمین نفوذ می‌کنند، و نیز از گنجها و دینه‌ها و اجساد مردگان اعم از انسانها و غیر انسانها که در این زمین گسترده دفن می‌شوند، آری از همه اینها با خبر است.

همچنین از گیاهانی که از زمین خارج می‌شوند، از انسانها که از آن برخاسته‌اند، از چشمه‌هایی که از آن می‌جوشد، از گازهایی که از آن بر می‌خیزد، از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۶

آتشفشانهایی که از آن زبانه می‌کشد، و خلاصه از تمام موجوداتی که از اعماق زمین بیرون می‌ریزند، اعم از آنچه ما می‌دانیم و نمی‌دانیم، او از همه آنها مطلع و آگاه است.

سپس می‌افزاید: «او از آنچه از آسمان نازل می‌شود و یا به آسمان بالا- می‌رود باخبر است» (وَ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَ مَا يَعْرُجُ فِيهَا).

از دانه‌های باران، از اشعه حیات‌بخش خورشید، از امواج نیرومند وحی و شرایع آسمانی، از فرشتگانی که برای ابلاغ رسالت یا انجام مأموریت‌های دیگر به زمین نزول می‌کنند، از اشعه کیهانی که از ماوراء جو به زمین نازل می‌شود، از شهابها و سنگریزه‌های سرگردان فضا که به سوی زمین جذب می‌شوند، او از همه اینها مطلع است.

و نیز از اعمال بندگان که به آسمان عروج می‌کنند، از فرشتگانی که پس از ادای رسالت خود به آسمان باز می‌گردند، از شیاطینی که برای استراق سمع به آسمانها می‌روند، از بخارهایی که از دریا بر می‌خیزد و بر فراز آسمان ابرها را تشکیل می‌دهد، از آهی که از دل مظلومی بر می‌خیزد و به آسمان صعود می‌کند، آری از همه اینها آگاه است.

و در پایان می‌افزاید: «اوست مهربان و آمرزنده» (وَ هُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ).

سوره سبأ (۳۴): آیه ۳ ..... ص: ۲۶

(آیه ۳) - به پروردگار سوگند قیامت خواهد آمد! آیات گذشته در عین این که از توحید و صفات خدا سخن می گفت زمینه ساز مسأله معاد بود، زیرا بحث معاد جز از طریق علم بی پایان حق حل نمی شود.

لذا آیه می گوید: «و کافران گفتند: (این دروغ است که قیامتی در پیش داریم) هرگز قیامت به سراغ ما نمی آید!» (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ).

آنها می خواستند از این طریق آزادی عمل پیدا کنند و هر کاری از دستشان ساخته است - به این امید که حساب و کتاب و عدل و دادی در کار نیست - انجام دهند.

اما از آنجا که دلائل قیامت روشن است قرآن با یک جمله قاطع و به صورت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۷ بیان نتیجه به پیامبر صلی الله علیه و اله می گوید: «بگو: آری، به پروردگارم سوگند که قیامت به سراغ همه شما خواهد آمد» (قُلْ بَلَىٰ وَ رَبِّي لَأَتِيَنَّكُمْ).

تکیه روی کلمه «رب» به خاطر این است که قیامت از شؤون ربوبیت است، چگونه ممکن است خداوند مالک و مربی انسانها باشد و آنها را در مسیر تکامل پیش برد اما نیمه کاره رها کند و با مرگ همه چیز پایان گیرد! و از آنجا که یکی از اشکالات مخالفان معاد این بوده که به هنگام خاک شدن بدن انسان، و پراکنده شدن اجزای آن در اطراف زمین، چه کسی می تواند آنها را بشناسد و جمع کند و به زندگی نوین بازگرداند؟ از سوی دیگر چه کسی می تواند آنها را بشناسد و جمع کند و به زندگی نوین بازگرداند؟ از سوی دیگر چه کسی می تواند حساب این همه اعمال بندگان را در نهان و آشکار و درون و برون نگاه دارد و به موقع به این حسابها برسد؟ لذا در دنباله آیه اضافه می کند: «او از تمام امور پنهانی باخبر است و به اندازه سنگینی ذره ای در تمام آسمانها و نه در زمین از حوزه علم بی پایان او بیرون نخواهد بود» (عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ).

«و نه کوچکتر از ذره، و نه بزرگتر از آن، مگر این که همه اینها در کتاب مبین ثبت و ضبط است» (وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ).

سوره سبأ (۳۴): آیه ۴ ..... ص: ۲۷

(آیه ۴) - سپس ضمن دو آیه هدف قیام قیامت را بیان می کند، و یا به تعبیر دیگر دلیل بر لزوم چنین عالمی را بعد از جهان کنونی در برابر منکران شرح داده، می فرماید: «هدف این است آنها را که ایمان آورده اند و عمل صالح انجام داده اند پاداش دهد» (لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ).

آری «برای آنها مغفرت و روزی پرارزشی است» (أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ رِزْقٌ كَرِيمٌ).

آیا اگر مؤمنان صالح العمل به پاداش خود نرسند اصل عدالت که از اساسی ترین اصول خلقت است تعطیل نمی گردد؟

سوره سبأ (۳۴): آیه ۵ ..... ص: ۲۷

(آیه ۵) - و از آنجا که بخش دیگر عدالت در مورد مجازات گنهکاران و مجرمان است در این آیه می افزاید: «و کسانی که سعی در (تکذیب) آیات ما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۸

داشتند، و گمان کردند از حوزه قدرت ما می توانند بگریزند، عذابی بد و دردناک خواهند داشت» (وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا

مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزِ أَلِيمٍ).

سوره سبأ (۳۴): آیه ۶ ..... ص: ۲۸

(آیه ۶) - عالمان، دعوت تو را حق می‌دانند: در آیات گذشته سخن از بی‌خبران کوردلی بود که قاطعانه معاد را با آن همه دلایل، انکار می‌کردند.

به همین مناسبت در این آیه سخن از عالمان و اندیشمندانی می‌گوید که به تصدیق آیات الهی و تشویق دیگران به پذیرش آن می‌پردازند، می‌فرماید: «کسانی که به ایشان علم داده شده، آنچه را از سوی پروردگارت بر تو نازل شده حق می‌دانند که به راه خداوند عزیز و حمید هدایت می‌کند» (وَ يَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَ يَهْدِي إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ).

(الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ) همه دانشمندان و اندیشمندان را در هر عصر و هر زمان و مکان در بر می‌گیرد.

امروز کتابهای مختلفی از سوی دانشمندان غربی و شرقی در باره اسلام و قرآن تألیف یافته که در آنها اعترافات بسیار گویا و روشنی بر عظمت اسلام و صدق آیه فوق دیده می‌شود.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۷ ..... ص: ۲۸

(آیه ۷) - در این آیه بار دیگر به مسأله قیامت و رستاخیز باز می‌گردد و بحثهای گذشته را به صورت دیگری تکمیل می‌کند، می‌فرماید: «و کافران گفتند:

آیا مردی را به شما نشان دهیم که خبر می‌دهد هنگامی که همگی خاک شدید و ذرات بدن شما از یکدیگر جدا شد و هر یک در گوشه‌ای قرار گرفت (و یا شاید جزء بدن حیوان یا انسان دیگری شد) بار دیگر به آفرینش تازه‌ای باز می‌گردید؟! (وَ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُبَيِّنُكُمْ إِذَا مَزَقْتُمْ كُلَّ مُمَزَقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ).

به نظر می‌رسد اصرار آنها بر مسأله انکار معاد از دو امر سرچشمه گرفته، نخست این که: چنین می‌پنداشتند معادی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله مطرح می‌کرد (معاد جسمانی) مطلبی است آسیب‌پذیر! دیگر این که اعتقاد به معاد و یا حتی قبول احتمالی آن به هر حال در انسان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۹

ایجاد مسؤولیت و تعهد می‌کند، و این مطلبی بود که برای سردمداران کفر سخت خطرناک محسوب می‌شد.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۸ ..... ص: ۲۹

(آیه ۸) - و عجب این که آنها این سخن را دلیل بر دروغگویی و یا جنون گوینده‌اش می‌گرفتند، و می‌گفتند: «آیا او بر خدا دروغ بسته؟ یا نوعی جنون دارد؟»

(أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ). و گر نه آدم راستگو و عاقل چگونه ممکن است لب به چنین سخنی بگشاید؟! ولی قرآن به طرز قاطعی به آنها چنین پاسخ می‌گوید: چنین نیست نه او دیوانه است و نه دروغگو «بلکه آنها که ایمان به آخرت ندارند (هم اکنون) در عذاب و گمراهی دوری هستند» (بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ). چه گمراهی از این آشکارتر که انسان منکر معاد شود.

به راستی اگر زندگی محدود به همین چند روز عمر دنیا بود تصور مرگ برای هر انسانی کابوس وحشتناکی می شد به همین دلیل منکران معاد همیشه در یک نوع نگرانی جانکاه و عذاب الیم به سر می برند در حالی که مؤمنان به معاد مرگ را دریچه‌ای به سوی جهان بقا، و وسیله‌ای برای شکسته شدن قفس و آزادی از این زندان می‌شمرند.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۹..... ص: ۲۹

(آیه ۹) - سپس به دلیل دیگری پیرامون معاد، دلیلی توأم با تهدید غافلان لجوج، پرداخته چنین می‌گوید: «آیا به آنچه پیش رو و پشت سر آنان از آسمان و زمین قرار گرفته نگاه نکردند؟ (أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ مَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ). این آسمان با این همه اختران ثابت و سیار و همچنین این زمین با تمام موجودات زنده و برکات و مواهبش، گویاترین دلیل بر قدرت آفریدگار است.

این همان «برهان قدرت» است که در آیات دیگر قرآن در برابر منکران معاد به آن استدلال شده از جمله در آیه ۸۲ سوره یس و آیه ۹۹ سوره اسراء.

در ضمن، این جمله مقدمه‌ای است برای تهدید این گروه متعصب تیره دل که اصرار دارند چشم به روی همه حقایق ببندند، لذا به دنبال آن می‌فرماید: «اگر ما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۰

بخواهیم به زمین دستور می‌دهیم پیکر آنها را در خود فرو برد» زلزله‌ای ایجاد شود، زمین شکاف بردارد و در میان آن دفن کردند! (إِنْ نَشَأْ نُخَسِفُ بِهِمُ الْأَرْضَ).

«و یا (اگر بخواهیم) فرمان می‌دهیم قطعات سنگهای آسمانی بر آنها فرو بارد» و خودشان و خانه و زندگیشان را در هم بکوبد (أَوْ نُسْقِطُ عَلَيْهِمْ كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ).

آری «در این موضوع، نشانه روشنی است (بر قدرت خداوند و توانایی او بر همه چیز، اما برای هر بنده‌ای که به سوی خدا بازگردد» و فکر و اندیشه خود را به کار گیرد (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ).

ما که از هر سو در قبضه قدرت او قرار داریم چگونه می‌توانیم توانائیش را بر معاد انکار کنیم! و یا چگونه می‌توانیم از حوزه حکومت او فرار نمائیم.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۱۰..... ص: ۳۰

(آیه ۱۰) - مواهب بزرگ خدا بر داود! از آنجا که در آیه قبل سخن از «عبد منیب» و بنده توبه‌کار بود و می‌دانیم این توصیف در بعضی از آیات قرآن (ص/ ۲۴) برای داود پیامبر ذکر شده است چه بهتر که گوشه‌ای از حال این پیامبر بزرگ و فرزندش سلیمان به عنوان یک الگو بازگو شود و بحث گذشته تکمیل گردد.

ضمناً هشدار می‌باشد برای همه کسانی که نعمتهای خدا را به دست فراموشی می‌سپرند و به هنگامی که بر اریکه قدرت می‌نشینند خدا را بنده نیستند.

آیه می‌گوید: «ما به داود از فضل خود نعمتی بزرگ بخشیدیم» (وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا).

بعد از این اشاره سر بسته به شرح آن می‌پردازد و قسمتی از فضائل معنوی و بخشی از فضیلت‌های مادی داود را بدین گونه شرح می‌دهد: ما گفتیم «ای کوهها! با داود هم صدا شوید و همچنین شما ای پرندگان با او هم آواز گردید» و هر گاه او ذکر و

تسبیح خدا می گوید زمزمه را سر دهید (یا جِبَالُ أُوبَى مَعَهُ وَ الطَّيْرُ).

در روایتی از امام صادق علیه السّلام می خوانیم: «داود به سوی دشت و بیابان خارج شد، و هنگامی که زبور را تلاوت می کرد هیچ کوه و سنگ و پرندۀ ای نبود مگر این که با او هم صدا می شد». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۱
بعد از ذکر این فضیلت معنوی به ذکر یک فضیلت مادی پرداخته، می گوید:
«و ما آهن را برای او نرم کردیم» (وَ أَلَّنَّا لَهُ الْحَدِيدَ).

ظاهر آیه این است که، نرم شدن آهن در دست داود به فرمان الهی و به صورت اعجاز انجام می گرفت.
در حدیثی آمده است که خداوند به داود وحی فرستاد «تو بنده خوبی هستی جز این که از بیت المال ارتزاق می کنی، داود چهل روز گریه کرد (و از خدا راه حلی خواست) خداوند آهن را برای او نرم کرد، و هر روز زرهی می ساخت ...
و به این وسیله از بیت المال بی نیاز شد».

سوره سبأ (۳۴): آیه ۱۱ ..... ص: ۳۱

(آیه ۱۱) - این آیه شرحی برای زره ساختن داود و فرمان بسیار پر معنی پروردگار در این زمینه است، می گوید: ما به او گفتیم «زره های کامل بساز، و حلقه های آنها را به اندازه و متناسب کن» (أَنْ اَعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدَّرْ فِي السَّرْدِ).
در واقع خداوند به داود دستوری می دهد که باید سرمشقی برای همه صنعتگران و کارگران با ایمان جهان باشد، دستور محکم کاری و رعایت دقت در کیفیت و کمیت در مصنوعات، آن چنان که مصرف کنندگان به خوبی و راحتی بتوانند از آن استفاده کنند، و از استحکام کامل برخوردار باشد.
و در پایان آیه داود و خاندانش را مخاطب ساخته، می گوید: «عمل صالح به جا آورید که من نسبت به آنچه انجام می دهید بصیر و بینا هستم» (وَ اَعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ).
هدف ساختن زره و کسب درآمد نیست، هدف عمل صالح است، و اینها وسیله ای است در آن مسیر که هم داود از آن بهره می گرفت و هم خاندان و قومش.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۱

(آیه ۱۲) - حشمت سلیمان و مرگ عبرت انگیز او! به دنبال بحث از مواهبی که خدا به داود داده بود سخن را به فرزندش سلیمان می کشاند، و از سه موهبت بزرگ - که از عوامل مهم اداره یک کشور پهناور است - بحث می کند، می فرماید:
«و برای سلیمان باد را مسخر ساختیم که صبحگاهان مسیر یک ماه را می پیمود و عصر گاهان مسیر یک ماه را!» (وَ لِسُلَيْمَانَ الرِّيحُ غَدُوُّهَا شَهْرٌ وَ رَوْحُهَا شَهْرٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۲
جالب این که برای پدر جسم خشن و فوق العاده محکمی یعنی آهن را مسخر می کند و برای فرزند موجود بسیار لطیف! ولی هر دو کار سازنده و اعجاز آمیزند.
در این که باد چگونه دستگاه سلیمان (کرسی یا فرش او را) به حرکت در می آورد، بر ما روشن نیست، همین قدر می دانیم هیچ چیز در برابر قدرت خدا مشکل و پیچیده نمی باشد.
سپس به دومین موهبت الهی نسبت به سلیمان اشاره کرده، می گوید: «و برای او چشمه مس (مذاب) را روان ساختیم!» (وَ أَسْلَمْنَا

لَهُ عَيْنَ الْقَطْرِ).

چگونگی این امر نیز دقیقاً بر ما روشن نیست، همین اندازه می‌دانیم که از الطاف الهی در باره این پیامبر بزرگ بود. و بالأخره به بیان سومین موهبت پروردگار نسبت به سلیمان یعنی تسخیر گروه عظیمی از جن پرداخته، چنین می‌گوید: «و گروهی از جن پیش روی او به اذن پروردگار برایش کار می‌کردند» (وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ). «و هرگاه کسی از آنها از فرمان ما سرپیچی می‌کرد او را با آتش سوزان مجازات می‌کردیم» (وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ).

سوره سبأ (۳۴): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۲

(آیه ۱۳) - در این آیه به بخشی از کارهای مهم تولیدی گروه جن که به فرمان سلیمان انجام می‌دادند اشاره کرده، چنین می‌گوید: «سلیمان هر چه می‌خواست از معبدها، و تمثالها، و ظرفهای بزرگ غذا که همچون حوض‌های بزرگ بود، و دیگرهای عظیم ثابت برای او تهیه می‌کردند» (يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبٍ وَ تَمَاثِيلَ وَ جِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَ قُدُورٍ رَاسِيَاتٍ). که بخشی از آنها مربوط به مسائل معنوی و عبادی بود، و بخشی با نیازهای جسمانی انسانها و جمعیت عظیم لشکریان و کارگزارانش تناسب داشت.

در پایان آیه، بعد از ذکر این مواهب خداوند خطاب به دودمان حضرت داود کرده، می‌فرماید: «ای آل داود! شکرگزاری کنید» (اعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا).

«اما عده کمی از بندگان من شکر گزارند!» (وَ قَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرِينَ).

منظور از شکرگزاری در اینجا «شکر در عمل» است یعنی استفاده از مواهب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۳ در مسیر همان اهدافی که به خاطر آن آفریده و اعطا شده‌اند، و مسلم است کسانی که مواهب الهی را عموماً در جای خود به کار گیرند اندکی بیش نیستند.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۳

(آیه ۱۴) - این آیه که در عین حال آخرین سخن پیرامون «سلیمان» در اینجا است، از مرگ عجیب و عبرت انگیز این پیامبر بزرگ خدا سخن می‌گوید، و این واقعیت را روشن می‌سازد که پیامبر با آن عظمت، و حکمرانی با آن قدرت و ابهت، چگونه به آسانی جان به جان آفرین سپرد.

می‌فرماید: «هنگامی که مرگ را برای سلیمان مقرر کردیم کسی مردم را از مرگ او آگاه نساخت، مگر جنبنده‌ای از زمین که عصای او را می‌خورد» تا عصا شکست و پیکر سلیمان فرو افتاد (فَلَمَّا فَصَّيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ).

لذا بعد از آن می‌افزاید: «هنگامی که سلیمان فرو افتاد جنیان فهمیدند که اگر از غیب آگاه بودند در عذاب خوارکننده باقی نمی‌ماندند» (فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ).

یعنی تا آن زمان گروه جن از مرگ سلیمان آگاه نبودند و فهمیدند که اگر از اسرار غیب آگاه بودند در این مدت در زحمت و رنج کارهای سنگین باقی نمی‌ماندند.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۳

(آیه ۱۵) - تمدن درخشانی که بر اثر کفران بر باد رفت! بعد از بیان نعمتهای مهمی که خداوند به داود و سلیمان ارزانی داشت، و قیام این دو پیامبر به وظیفه شکرگزاری، سخن از قوم دیگری به میان می‌آورد که در نقطه مقابل آنها قرار داشتند، قومی بودند که خدا انواع نعمتها را به آنها بخشید، ولی راه کفران را در پیش گرفتند، و آنها «قوم سبا» بودند. قرآن مجید سرگذشت عبرت انگیز آنها را ضمن پنج آیه بیان کرده، نخست می‌گوید: «برای قوم سبا در محل سکونتشان نشانه‌ای (از قدرت الهی) بود» (لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ).

معروف این است که «سبا» نام پدر اعراب «یمن» است، ولی ممکن است سبا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۴ در ابتدا نام کسی بوده، سپس تمام فرزندان و قوم او به آن نام نامیده شده‌اند، و بعد این اسم به سرزمین آنها نیز منتقل گردیده. سپس قرآن به شرح این آیت الهی که در اختیار قوم سبا قرار داشت پرداخته چنین می‌گوید: «دو باغ (بزرگ) بود از طرف راست و چپ» (جَنَّاتٍ عَنْ يَمِينٍ وَ شِمَالٍ).

ماجرا چنین بود که قوم سبا توانستند با سدّ عظیمی که در میان کوههای مهم آن ناحیه بر پا ساختند سیلابهای فراوانی را در پشت آن سد عظیم ذخیره کنند، و به این ترتیب سرزمینهای وسیع و گسترده‌ای را زیر کشت درآورند. سپس می‌افزاید: ما به آنها گفتیم «از روزی پروردگارتان بخورید و شکر او را به جا آورید» (كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَ اشْكُرُوا لَهُ).

«شهری است پاکیزه و پروردگاری آمرزنده و مهربان» (بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَ رَبٌّ غَفُورٌ).

از نظر نعمتهای مادی هوایی پاک و نسیمی فرح افزا داشت، و سرزمینی حاصلخیز و درختانی پر بار و اما از نظر نعمت معنوی غفران خداوند شامل حال آنها بود، از تقصیر و کوتاهی آنها صرف نظر می‌کرد، و آنها را مشمول عذاب و سرزمینشان را گرفتار بلا نمی‌ساخت.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۴

(آیه ۱۶) - اما این ناسپاس مردم از بوته آزمایش سالم بیرون نیامدند لذا می‌فرماید: «آنها از خدا روی گردان شدند» (فَأَعْرَضُوا).

نعمتهای خدا را ناچیز شمردند، عمران و آبادی و امنیت را ساده انگاشتند، از یاد حق غافل شدند، و مست نعمت گشتند. اینجا بود که شلاق مجازات بر پیکر آنها نواخته شد، چنانکه قرآن می‌گوید:

«پس ما سیل وحشتناک و بنیان‌کن را بر آنها فرستادیم» و سرزمین آباد آنها به ویرانه‌ای مبدل شد (فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ). سپس قرآن وضع بازپسین این سرزمین را چنین توصیف می‌کند: «ما دو باغ وسیع و پر نعمت آنها را به دو باغ بی‌ارزش با میوه‌های تلخ و درختان بی‌مصرف برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۵

شوره‌گر و اندکی از درخت سدر مبدل ساختیم» (وَ بَدَلْنَا هُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِي أُكُلٍ خَمْطٍ وَ أثلٍ وَ شَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ).

تو خود حدیث مفصل بخوان از این مجمل، که چه بر سر آنها و سرزمین آبادشان آمد!

سوره سبأ (۳۴): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۵

(آیه ۱۷) - در این آیه به عنوان یک نتیجه گیری با صراحت می گوید: «این کیفر را به خاطر کفرانشان به آنها دادیم» (ذَلِكَ جَزَائِهِمْ بِمَا كَفَرُوا).

اما برای این که تصور نشود این سرنوشت مخصوص به این گروه بود، بلکه عمومیت آن نسبت به همه کسانی که دارای اعمال مشابهی هستند مسلم است چنین می افزاید: «و آیا جز کفران کننده را کیفر می دهیم؟» (وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكُفُورَ).

سوره سبأ (۳۴): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۵

(آیه ۱۸) - چنان آنها را متلاشی کردیم که ضرب المثل شدند! در این آیه شرح و تفصیل بیشتری پیرامون قوم سبأ می دهد، به گونه ای که برای هر شنونده درسی است بسیار مهم و آموزنده.

می فرماید: سرزمین آنها را تا آن حد آباد کردیم که نه تنها شهرهایشان را غرق نعمت ساختیم بلکه «میان آنها و سرزمینهایی را که برکت به آن داده بودیم شهرها و آبادیهای آشکار قرار دادیم» (وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرى ظَاهِرَةً). در حقیقت در میان آنها و سرزمین مبارک آبادیهای متصل و زنجیره ای وجود داشت، و فاصله این آبادیها به اندازه ای کم بود که از هر یک دیگری را می دیدند.

- و این است معنی «قری ظاهره» آبادیهای آشکار.

منظور از «سرزمینهای مبارک» «صنعاء» یا «مأرب» می باشد که هر دو در منطقه یمن واقع شده است.

ولی از آنجا که تنها عمران کافی نیست، و شرط مهم و اساسی آن «امنیت» است اضافه می کند: «ما در میان این آبادیها فاصله های مناسب و نزدیک مقرر کردیم» (وَقَدَرْنَا فِيهَا السَّيْرَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۶ و به آنها گفتیم: «در میان این قریه ها شبها و روزها در امنیت کامل مسافرت کنید» (سَيْرُوا فِيهَا لِيَالِي وَ أَيَّامًا آمِنِينَ).

سوره سبأ (۳۴): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۶

(آیه ۱۹) - اما این مردم ناسپاس گرفتار غرور و غفلت شدند، از مسیر حق منحرف شده و به دستورات الهی بی اعتنا گردیدند. از جمله تقاضاهای جنون آمیز آنها این بود که از خداوند تقاضا کردند در میان سفرهای آنها فاصله افکند، «پس گفتند: پروردگارا! میان سفرهای ما دوری بیفکن» تا بینوایان نتوانند دوش به دوش اغنیا سفر کنند! (فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا). منظورشان این بود که در میان این قریه های آباد فاصله ای بیفتد و بیابانهای خشکی پیدا شود، به این جهت که اغنیا و ثروتمندان مایل نبودند افراد کم درآمد همانند آنها سفر کنند، و به هر جا می خواهند بی زاد و توشه و مرکب بروند! گویی سفر از افتخارات آنها و نشانه قدرت و ثروت بود.

به هر حال «آنها (با این عملشان) به خودشان ستم کردند» (وَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ).

آری! اگر فکر می کردند به دیگران ستم می کردند در اشتباه بودند، خنجری برداشته بودند و سینه خود را می شکافتند.

چه تعبیر جالبی! قرآن به دنبال این جمله که در باره سرنوشت دردناک آنها بیان می کند، می گوید: چنان آنها را مجازات کردیم، و زندگیشان را در هم پیچیدیم که «آنها را سرگذشت و داستان و اخباری برای دیگران قرار دادیم!» (فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ).

آری! از آن همه زندگانی با رونق و تمدن درخشان و گسترده چیزی جز اخباری بر سر زبانها، و یادی در خاطره ها، و سطوری

بر صفحات تاریخها باقی نماند، «و آنها را سخت متلاشی و پراکنده ساختیم» (و مَزَقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَقٍ).

چنان سرزمین آنها ویران گشت که برای ادامه زندگی مجبور شدند هر گروهی به سویی روی آورند آن چنان که پراکندگی آنها به صورت «ضرب المثل» در آمد که هرگاه می خواستند بگویند فلان جمعیت سخت متلاشی شدند، می گفتند: «تَفَرَّقُوا

ایادی سبا» همانند قوم سبا و نعمتهای آنها پراکنده شده اند! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۷

و در پایان آیه می فرماید: «در این ماجرا نشانه های عبرتی است برای هر صبر کننده شکر گزار» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ).

این به خاطر آن است که آنها به واسطه صبر و استقامتشان مرکب سرکش هوی و هوس را مهار می کنند و در برابر معاصی پر قدرتند، و به خاطر شکر گزاریشان در طریق اطاعت خدا آماده و بیدارند به همین دلیل به خوبی عبرت می گیرند.

سوره سبا (۳۴): آیه ۲۰ ..... ص: ۳۷

(آیه ۲۰) - هیچ کس مجبور به پیروی و سوسه های شیطان نیست! در اینجا یک نوع نتیجه گیری کلی از داستان «قوم سبا» کرده، می فرماید: «به یقین ابلیس گمان خود را در باره آنها (و هر جمعیتی که از ابلیس پیروی کنند) محقق یافت!» (وَلَقَدْ صَدَقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ).

«پس آنان همگی از او پیروی کردند جز گروه اندکی از مؤمنان» (فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ).

یا به تعبیر دیگر پیش بینی ابلیس که بعد از سرپیچی از سجده برای آدم و طرد شدن از درگاه کبریایی خداوند گفت: «به عزت سوگند که همه آنها را جز بندگان مخلصت گمراه خواهم کرد» در باره این گروه درست از آب درآمد. (نمل / ۱۹)

سوره سبا (۳۴): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۷

(آیه ۲۱) - در این آیه در رابطه با سوسه های ابلیس و کسانی که در حوزه نفوذ او قرار می گیرند، و آنها که بیرون از این حوزه اند، به دو مطلب اشاره می کند، نخست می گوید: «شیطان سلطه ای بر آنها نداشت» و کسی را به پیروی خود نمی تواند مجبور کند (وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ).

قرآن در جای دیگر از گفتار خود شیطان نقل می کند: «من سلطه ای بر شما نداشتم جز این که شما را دعوت کردم و شما هم دعوت مرا اجابت نمودید. (ابراهیم / ۲۲).

ولی پیداست بعد از اجابت دعوت او از ناحیه افراد بی ایمان و هوی پرست او آرام نمی نشیند و پایه های سلطه خود را بر وجود آنان مستحکم می کند.

لذا در دنباله آیه می افزاید: «هدف (از آزادی ابلیس در سوسه هایش) این بود، که مؤمنان به آخرت از افراد بی ایمان و کسانی

که در شکند شناخته شوند» (إِلَّا بَرَّغَزِيدَةً تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۴، ص: ۳۸

لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ)

و در پایان آیه به عنوان یک هشدار به همه بندگان می گوید: «و پروردگار تو حافظ همه چیز و نگاهبان آن است» (وَرَبُّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ).

تا پیروان شیطان تصور نکنند چیزی از اعمال و گفتار آنها در این جهان از بین می رود یا خداوند آن را فراموش می کند.

(آیه ۲۲) - بخش قابل ملاحظه‌ای از آیات این سوره پیرامون مبدأ و معاد و اعتقادات حق سخن می‌گوید، و از پیوند آنها مجموعه‌ای از معارف راستین حاصل می‌شود.

در اینجا مشرکان را به محاکمه می‌کشد، با ضربات کوبنده سؤالات منطقی آنها را به زانو در می‌آورد، و بی‌پایه بودن منطق پوسیده آنها را در زمینه شفاعت بتها آشکار می‌سازد.

می‌فرماید: «به آنها بگو: کسانی را که غیر از خدا (معبود خود) می‌پندارند بخوانید» (قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ). اما بدانید آنها هرگز دعای شما را اجابت نمی‌کنند و گرهی از کارتان نمی‌گشایند.

سپس به دلیل این سخن پرداخته، می‌گوید: این به خاطر آن است که «این معبودهای ساختگی نه مالک ذره‌ای در آسمان و زمینند، و نه شرکت و نصیبی در خلقت و مالکیت آنها دارند، و نه هیچ یک از آنها یاور خداوند در آفرینش بوده‌اند!» (لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍَ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ).

واجب الوجود یکی است، و بقیه همه ممکن الوجود و وابسته به اویند، که اگر لحظه‌ای نظر لطفش از آنها برداشته شود راهی دیار عدم می‌شوند «اگر نازی کند یک دم، فرو ریزند قالبها!»

(آیه ۲۳) - در اینجا فوراً این سؤال به ذهن می‌آید که اگر چنین است پس مسأله «شفاعت» شفیعان چه می‌شود؟

در این آیه به پاسخ این سؤال پرداخته، چنین می‌گوید: اگر شفیعانی در درگاه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۹ خدا وجود دارند آن هم به اذن و فرمان اوست، زیرا: «هیچ شفاعتی نزد او جز برای کسانی که اذن داده فایده ندارد» (وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ).

بنابر این، بهانه بت پرستان برای پرستش بتها که می‌گفتند: «اینها شفیعان ما نزد خدایند!» (یونس / ۱۸) به این وسیله قطع می‌شود، چرا که خدا هرگز اجازه شفاعتی به آنها نداده است.

بعد از این جمله چنین می‌گوید: در آن روز اضطراب و وحشتی بر دلها چیره می‌شود هم شفاعت کنندگان و هم شفاعت شوندگان غرق در اضطراب می‌شوند، و در انتظار این هستند که ببینند خداوند به چه کسانی اجازه شفاعت می‌دهد؟ و در باره چه کسانی؟ و این حالت اضطراب و نگرانی همچنان ادامه می‌یابد «تا زمانی که فزع و اضطراب از دلهای آنها زایل گردد» و فرمان از ناحیه خدا صادر شود (حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ).

اینجاست که هر دو گروه رو به یکدیگر می‌کنند و از هم «می‌پرسند (یا مجرمان از شافعان می‌پرسند) پروردگار شما چه دستوری داد؟» (قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ).

در پاسخ «می‌گویند: خداوند حق را بیان کرد» (قَالُوا الْحَقَّ).

و «حق» چیزی جز اجازه شفاعت در باره آنها که رابطه خود را بکلی از درگاه خدا قطع نکرده‌اند نمی‌باشد.

و در پایان آیه اضافه می‌کند: «و اوست خداوند بلند مقام و بزرگ مرتبه» (وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ).

در حقیقت آنها می‌گویند: چون خداوند علی و کبیر است هر دستوری می‌دهد عین واقعیت و هر واقعیتی منطبق بر دستور اوست.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۹

(آیه ۲۴) - در این آیه از طریق دیگری برای ابطال عقائد مشرکان وارد می‌شود و مسأله «رازقیت» را بعد از مسأله «خالقیت» عنوان می‌کند، می‌گوید: «بگو:

چه کسی شما را از آسمانها و زمین روزی می‌دهد» و برکات آن را در اختیارتان می‌گذارد؟! (قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۰

بدیهی است هیچ کس از آنها نمی‌توانست بگوید این بتهای سنگی و چوبی باران را از آسمان نازل می‌کنند، گیاهان را از زمین می‌رویند.

جالب این که بدون آن که در انتظار پاسخ آنها باشد بلا فاصله می‌فرماید: «بگو: الله» (قُلِ اللهُ).

در پایان آیه اشاره به مطلبی می‌کند که خود می‌تواند پایه دلیلی را تشکیل دهد، دلیلی واقع بینانه و توأم با نهایت انصاف و ادب، به گونه‌ای که طرف از مرکب لجاج و غرور پایین آید، و به اندیشه و فکر پردازد، می‌گوید: «مسلم ما یا شما بر هدایت یا ضلالت آشکاری هستیم!» (وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًىٰ أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ).

اشاره به این که عقیده ما و شما با هم تضاد روشنی دارد، بنابر این ممکن نیست هر دو حق باشد، چرا که جمع بین نقیضین و ضدین امکان ندارد.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۲۵ ..... ص: ۴۰

(آیه ۲۵) - این آیه باز همان استدلال را به شکل دیگری - و با همان لحن منصفانه‌ای که خصم را از مرکب لجاجت و غرور فرود آورد - ادامه می‌دهد، می‌گوید: «بگو: شما مسؤول گناهان ما نیستید، و ما نیز در برابر اعمال شما مسؤول نخواهیم بود» (قُلْ لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ).

عجیب این که در اینجا پیامبر صلی الله علیه و اله مأمور است در مورد خودش تعبیر به «جرم» کند، و در مورد مخالفان تعبیر به کارهایی که انجام می‌دهند! و به این ترتیب این حقیقت را روشن سازد که هر کس باید پاسخگوی اعمال و کردار خویش باشد، چرا که نتایج اعمال هر انسانی چه زشت و چه زیبا به خود او می‌رسد.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۲۶ ..... ص: ۴۰

(آیه ۲۶) - این آیه در حقیقت بیان نتیجه دو آیه قبل است، زیرا هنگامی که به آنها اخطار کرد که یکی از ما دو گروه بر حق و دیگری بر باطلیم، و نیز اخطار کرد که هر کدام از ما مسؤول اعمال خویشتن هستیم، به بیان این حقیقت می‌پردازد که چگونه به وضع همگی رسیدگی می‌شود.

می‌فرماید: «به آنها بگو: پروردگار ما همه ما را در روز رستاخیز جمع می‌کند، سپس در میان ما به حق داوری می‌کند» و ما را از یکدیگر جدا می‌سازد، تا هدایت شدگان از گمراهان بازشناخته شوند، و هر کدام به نتیجه اعمالشان برسند برگزیده تفسیر

نمونه، ج ۴، ص: ۴۱

قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ).

اگر می بینید امروز همه با هم آمیخته اند و هر کسی ادعا می کند من بر حقم و اهل نجاتم، این وضع برای همیشه ادامه پیدا نخواهد کرد، و روز جدایی صفوف سر انجام فراخواهد رسید، چرا که «ربوبیت» پروردگار چنین اقتضا می کند که «سره» از «ناسره» و «خالص» از «ناخالص» و «حق» از «باطل» سر انجام جدا شوند، و هر کدام در بستر خویش قرار گیرند.

اکنون بیندیشید در آن روز چه خواهید کرد؟ و در کدامین صف قرار خواهید گرفت؟ و آیا پاسخی برای سؤالات پروردگار در آن روز آماده کرده اید؟

در پایان آیه برای این که روشن سازد این کار قطعاً شدنی است می افزاید:

«اوست داور و جدا کننده آگاه» (وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ).

این دو نام که از اسماء الحسنی الهی است، یکی اشاره به قدرت او بر مسأله جداسازی صفوف می کند، و دیگری به علم بی پایان او، چرا که جدا ساختن صفوف حق و باطل از یکدیگر بدون این دو ممکن نیست.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۲۷ ..... ص: ۴۱

(آیه ۲۷) - در این آیه که پنجمین فرمان به پیامبر صلی الله علیه و اله می باشد بار دیگر به مسأله توحید که سخن را از آن آغاز کرده بود باز می گردد و با این مسأله بحث را خاتمه می دهد.

می فرماید: «بگو: کسانی را که به عنوان شریک به خداوند ملحق ساخته اید به من ارائه دهید» (قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ).

لذا به دنبال این جمله با یک کلمه خط بطلان بر همه این اوهام کشیده می گوید: «نه هرگز چنین نیست!» (كَلَّا).

اینها هرگز ارزش معبود بودن را ندارند، و در این پندارهای شما چیزی از واقعیت نیست، بس است بیدار شوید.

و سر انجام برای تأکید و تحکیم این سخن می گوید: «بلکه تنها اوست خداوند عزیز و حکیم» (بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

عزت و شکست ناپذیریش ایجاب می کند که در حریم ربوبیتش کسی راه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۲

نیابد، و حکمتش اقتضا می کند که این قدرت را به جا صرف کند.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۲۸ ..... ص: ۴۲

(آیه ۲۸) - تو مبعوث برای همه جهانیان هستی! این آیه سخن از نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله می گوید، و آیات بعد از آن پیرامون معاد بحث می کند.

نخست به وسعت دعوت پیامبر صلی الله علیه و اله و عمومیت نبوت او به همه انسانها اشاره کرده، می گوید: «و ما تو را نفرستادیم مگر برای همه مردم جهان در حالی که همگان را به پادشاهای بزرگ الهی بشارت می دهی، و از عذاب الهی انذار می کنی، ولی بیشتر مردم از این معنی بی خبرند» (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَ نَذِيرًا وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره سبأ (۳۴): آیه ۲۹ ..... ص: ۴۲

(آیه ۲۹) - از آنجا که در آیات قبل به این معنی اشاره شده بود که خداوند همه مردم را در روز رستاخیز جمع کرده و میان

آنها داوری می‌کند، در این آیه سؤالی از ناحیه منکران معاد به این صورت نقل می‌کند: «آنها می‌گویند: اگر راست می‌گویید این وعده رستاخیز در چه زمانی است؟! (وَ يَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

سوره سبأ (۳۴): آیه ۳۰ ..... ص: ۴۲

(آیه ۳۰) - ولی قرآن همواره از پاسخ صریح به این مطلب و تعیین زمان وقوع رستاخیز خودداری می‌کند و تأکید می‌کند این از اموری است که علم آن مخصوص خداست، و احدی جز او از آن آگاه نیست.

این آیه همین معنی را با عبارت دیگری بازگو کرده، می‌فرماید: «بگو: وعده شما روزی خواهد بود که نه ساعتی از آن تأخیر خواهید کرد، و نه ساعتی بر آن پیشی خواهید گرفت» (قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَ لَا تَسْتَقْدِمُونَ).

این مخفی ماندن تاریخ قیام قیامت - حتی بر شخص پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله - به خاطر آن است که خداوند می‌خواهد مردم یک نوع آزادی عمل توأم با حالت آماده باش دائمی داشته باشند، چرا که اگر تاریخ قیامت تعیین می‌شد هرگاه زمانش دور بود همه در غفلت و غرور و بی‌خبری فرو می‌رفتند، و هرگاه زمانش نزدیک بود ممکن بود آزادی عمل را از دست بدهند و اعمالشان جنبه اضطراری پیدا کند، و در هر دو صورت هدفهای تربیتی انسان عقیم می‌ماند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۳

سوره سبأ (۳۴): آیه ۳۱ ..... ص: ۴۳

(آیه ۳۱) - به تناسب بحثی که در آیات گذشته پیرامون موضعگیری مشرکان در برابر مسأله معاد بود در اینجا بعضی از صحنه‌های دردناک معاد را برای آنها مجسم می‌سازد تا به سرانجام کار خویش واقف گردند.

نخست می‌گوید: «کافران گفتند: ما هرگز به این قرآن و کتابهای آسمانی دیگری که قبل از آن بوده ایمان نخواهیم آورد» (وَ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْآنِ وَ لَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ).

انکار ایمان نسبت به کتب انبیای پیشین شاید به این منظور بوده که قرآن روی این مطلب تکیه می‌کند که نشانه‌های پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله در تورات و انجیل به وضوح آمده است، آنها برای نفی نبوت پیامبر اسلام کتب آسمانی دیگر را نیز نفی می‌کنند.

سپس به وضع آنها در قیامت پرداخته روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و اله کرده، می‌گوید: «اگر بینی هنگامی که این ستمگران در پیشگاه پروردگارشان (برای حساب و دادرسی) نگه داشته شده‌اند در حالی که هر کدام گناه خود را به گردن دیگری می‌اندازد» از وضع آنها تعجب می‌کنی (وَ لَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ الْقَوْلِ).

در این حال «مستضعفان به مستکبران می‌گویند: اگر شما نبودید ما مؤمن بودیم» (يَقُولُ الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْ لَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ).

آنها می‌خواهند به این وسیله تمام گناهان خویش را بر گردن این «مستکبران» بی‌رحم بیندازند، هر چند در دنیا حاضر نبودند چنین برخورد قاطعی با آنها داشته باشند.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۳۲ ..... ص: ۴۳

(آیه ۳۲) - ولی مستکبران خاموش نمی ماند و «در پاسخ به مستضعفین می گویند: آیا ما شما را از طریق هدایت باز داشتیم بعد از آن که هدایت به سراغ شما آمد» و به قدر کافی اتمام حجت شد و پیامبران گفتنی ها را گفتند (قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوْا اَنْ نَّحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدٰى بَعْدَ اِذْ جَاءَكُمْ).

نه ما مسؤول نیستیم، «بلکه خود شما گنهکار بودید» (بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِيْنَ).

که با داشتن آزادی اراده تسلیم سخنان بی اساس ما شدید، به کفر و الحاد روی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۴ آوردید و سخنان منطقی انبیا را به دست فراموشی سپردید.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۳۳ ..... ص: ۴۴

(آیه ۳۳) - «و مستضعفان به مستکبران می گویند: وسوسه های فریبکارانه شما در شب و روز (مایه گمراهی ما شد) هنگامی که به ما دستور می دادید که به خداوند کافر شویم و همتیانی برای او قرار دهیم!» (وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَضَعُّوْا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوْا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ اِذْ تَأْمُرُوْنَا اَنْ نَّكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهُ اَنْدَادًا).

درست است که ما در پذیرش آزاد بودیم و مقصر و گنهکار، ولی شما هم به عنوان عامل فساد مسؤولید و گنهکار، بلکه سنگ اول به دست ناپاک شما گذاشته شد، بخصوص این که همواره از موضع قدرت با ما سخن می گفتید.

لذا هر دو گروه از کرده خود پشیمان می شوند، مستکبران از گمراه ساختن دیگران و مستضعفان از پذیرش بی قید و شرط این وسوسه های شوم، «اما هنگامی که عذاب الهی را می بینند ندامت خود را کتمان می کنند (مبادا بیشتر رسوا شوند) و ما غل و زنجیر بر گردن کافران می نهیم» (وَ اَسْرُوْا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوْا الْعَذَابَ وَ جَعَلْنَا الْاَغْلَالَ فِيْ اَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوْا).

آری! آنها هر وقت در دنیا به اشتباه خود پی می بردند و نادم می شدند شجاعت اظهار ندامت را نداشتند، و همین خصیصه اخلاقی خود را در قیامت نیز به کار می گیرند اما چه سود؟

به هر حال اینها نتیجه اعمال خودشان است که از پیش فراهم ساخته اند «آیا آنها جزایی جز اعمالی که انجام می دادند دارند؟! (هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ).

آری! این اعمال و کردار کفار و مجرمین است که به صورت زنجیرهای اسارت بر گردن و دست و پای آنها گذارده می شود.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۳۴ ..... ص: ۴۴

(آیه ۳۴) - از آنجا که در آیات گذشته سخن از اغواگری مستکبران بود در اینجا گوشه ای از این اغواگری را منعکس می سازد، می گوید: «و ما هرگز در هیچ شهر و دیاری پیامبر انداز کننده ای نفرستادیم مگر این که مترفین (همان متنعمان مغرور و مست نعمت) می گفتند: ما به آنچه شما به آن فرستاده شده اید کافریم» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۵

و آنچه را نامش پیام الهی می نهید قبول نداریم (وَ مَا اَرْسَلْنَا فِيْ قَرْيَةٍ مِنْ نَّذِيْرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوْهَا اِنَّا بِمَا اُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُوْنَ).
نه تنها در برابر انبیا که در برابر هر قدم اصلاحی از ناحیه هر دانشمند مصلح و عالم مجاهدی برداشته شود این گروه سر به مخالفت بر می دارند.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۳۵ ..... ص: ۴۵

(آیه ۳۵) - مال و فرزند دلیل قرب به خدا نیست! این آیه به منطق پوشالی آنها که در هر زمانی برای اثبات برتری خود به آن متوسل می شدند و به اغفال عوام می پرداختند اشاره کرده، می گوید: «و آنها گفتند: ما از همه ثروتمندتر و پر اولادتریم» (وَ قَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَ أَوْلَادًا).

خداوند به ما محبت دارد هم اموال فراوان در اختیار ما نهاده، و هم نیروی انسانی بسیار، و این دلیل بر لطف او در حق ما و نشانه مقام و موقعیت ما در نزد اوست «و ما (نور چشمی ها) هرگز مجازات نخواهیم شد!» (وَ مَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ). اگر ما مطرود در گاه او بودیم این همه نعمت چرا به ما می داد؟ خلاصه آبادی دنیای ما دلیل روشنی بر آبادی آخرت ماست!

سوره سبأ (۳۴): آیه ۳۶ ..... ص: ۴۵

(آیه ۳۶) - این آیه این منطق پوشالی و عوام فریبانه را به عالیتین وجهی پاسخ می دهد و درهم می کوبد، روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و اله کرده، می فرماید: «به آنها بگو: پروردگار من روزی را برای هر کس بخواهد گسترش می دهد، و (برای هر کس بخواهد) سخت می گیرد» (قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَ يَقْدِرُ). و اینها همه طبق مصالحی است که برای آزمون خلق و نظام زندگی انسان لازم می داند و ربطی به قدر و مقام در درگاه خدا ندارد.

بنابر این هرگز نباید وسعت روزی را دلیل بر سعادت، و تنگی روزی را دلیل بر شقاوت شمرد «اما اکثر مردم از این واقعیت بی خبرند» (وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ). البته اکثریت ناآگاه و بی خبر چنین هستند.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۳۷ ..... ص: ۴۵

(آیه ۳۷) - سپس با صراحت بیشتری همین معنی را تعقیب کرده، می گوید: «هرگز چنان نیست که اموال و اولادتان شما را نزد ما مقرب سازد» (وَ مَا أَمْوَالُكُمْ وَ لَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۶

این سخن بدان معنی نیست که انسان دست از تلاش و کوشش لازم برای زندگی بردارد، بلکه هدف این است که داشتن امکانات اقتصادی و نیروی انسانی فراوان هرگز معیار ارزش معنوی انسانها در پیشگاه خدا نمی شود.

سپس به معیار اصلی ارزشهای انسانها و آنچه مایه تقرب به درگاه خدا می شود پرداخته و به صورت یک استثنا می گوید: «مگر کسانی که ایمان آورند و عمل صالح انجام دهند که برای آنها در برابر اعمالشان پاداش مضاعف است، و در غرفه های بهشتی در نهایت امنیت به سر می برند» (إِلَّا مَنْ آمَنَ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضَّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَ هُمْ فِي الْغُرَفَاتِ آمِنُونَ).

بنابر این تمام معیارها به این دو امر باز می گردد «ایمان» و عمل «صالح».

اینجاست که قرآن با صراحت بی نظیرش قلم بطلان بر تمام پندارهای انحرافی و خرافی در زمینه عوامل قرب به پروردگار کشیده.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۳۸ ..... ص: ۴۶

(آیه ۳۸) - در این آیه گروه مقابل آنها را توصیف کرده، می گوید: «اما آنها که برای انکار و ابطال آیات ما تلاش و کوشش

می‌کنند (نه خود ایمان دارند و نه اجازه می‌دهند دیگران در راه حق گام نهند) در حالی که چنین می‌پندارند که می‌توانند از چنگال قدرت ما فرار کنند، آنها در عذاب دردناک روز قیامت احضار می‌شوند» (وَ الَّذِينَ يَسْتَعْمُونَ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ مُخَضَّرُونَ).

آنها همان کسانی هستند که با استفاده از اموال و اولاد و نفرات خود به تکذیب انبیا پرداخته و به وسوسه خلق خدا مشغول شدند.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۳۹ ..... ص: ۴۶

(آیه ۳۹) - بیزاری معبودان از عابدان: بار دیگر در اینجا به پاسخ گفتار آنها که اموال و اولاد خود را دلیل بر قرب خویش در درگاه خداوند می‌پنداشتند باز می‌گردد، و به عنوان تأکید می‌گوید: «بگو: پروردگار من روزی را برای هر کس از بندگانش بخواهد گسترده یا محدود می‌کند» (قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ يَقْدِرُ لَهُ).

سپس می‌افزاید: «آنچه را در راه خدا انفاق کنید خداوند جای آن را پر می‌کند و او بهترین روزی دهندگان است» (وَ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ بِرِزْقِهِ تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۴، ص: ۴۷ وَ هُوَ خَيْرُ الرَّاغِبِينَ)

در روایتی از پیغمبر صلی الله علیه و اله می‌خوانیم: «کسی که یقین به عوض و جانشین داشته باشد در انفاق کردن سخاوتمند خواهد بود».

اما مسأله مهم این است که انفاق از اموال حلال و مشروع باشد که خدا غیر آن را قبول نمی‌کند و برکت نمی‌دهد.

گر چه محتوای این آیه تأکید بر مطلب گذشته است ولی از دو جهت تازگی دارد:

نخست این که آیه ۳۷ که مفهومش همین مفهوم بود بیشتر ناظر به اموال و اولاد کفار بود در حالی که این آیه ناظر به مؤمنان است.

دیگر این که آیه قبل وسعت و تنگی معیشت را در باره دو گروه مختلف بیان می‌کرد در حالی که این آیه ممکن است اشاره به دو حالت مختلف از یک انسان باشد که گاه روزیش گسترده و گاه تنگ و محدود است.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۴۰ ..... ص: ۴۷

(آیه ۴۰) - و از آنجا که این گروه از ثروتمندان ظالم و طاغی در زمره مشرکان بودند و ادعا می‌کردند که ما فرشتگان را می‌پرستیم و آنها شفیعان ما در قیامت هستند، قرآن به پاسخ این ادعای بی‌اساس نیز پرداخته چنین می‌گوید: «و به خاطر بیاور روزی را که خداوند همه آنها (چه عبادت کنندگان و چه عبادت شوندگان) را محشور می‌کند، سپس فرشتگان را مخاطب ساخته می‌گوید: آیا اینها شما را عبادت می‌کردند؟! (وَ يَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَ هَؤُلَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ). هدف از سؤال فوق این است که از بیان فرشتگان حقایق گفته شود، تا این گروه عبادت کننده سرافکنده و شرمنده شوند، و بدانند آنها از عمل اینها کاملاً بیزارند.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۴۱ ..... ص: ۴۷

(آیه ۴۱) - اکنون ببینیم «فرشتگان» در پاسخ سؤال پروردگار چه می گویند؟

آنها جامعترین و مؤدبانه‌ترین پاسخ را انتخاب کرده چنین «عرض می‌کنند: منزهی تو ای پروردگار!» از این نسبت‌های ناروا که به ساحت مقدس داده‌اند (قَالُوا سُبْحَانَكَ).

ما به هیچ وجه با این گروه ارتباط نداشته‌ایم «تنها تو ولی ما هستی نه آنها» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۸
(أَنْتَ وَآلِنَا مِنْ دُونِهِمْ).

آنها ما را پرستش نمی‌کردند «بلکه جن را می‌پرستیدند و اکثرشان به جنیان ایمان داشتند» (بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرَهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ).

منظور از «جن» شیطان و سایر موجودات خبیثی است که بت پرستان را به این عمل تشویق می‌کردند، بنابر این مراد از عبادت جن همان اطاعت و پیروی از فرمان و پذیرش وسوسه‌های آنهاست.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۴۲ ..... ص: ۴۸

(آیه ۴۲) - به این ترتیب امید مشرکان در آن روز به نومییدی کامل تبدیل می‌شود و به وضوح این حقیقت برای آنها روشن می‌گردد که معبودان آنها کوچکترین گرهی از کارشان نخواهند گشود، بلکه از آنان متنفر و بیزارند.

لذا در این آیه به عنوان یک نتیجه‌گیری پر معنی می‌گوید: «پس امروز هیچ یک از شما نسبت به دیگری مالک سود و زیانی نیست» (فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا).

بنابر این نه فرشتگان که ظاهراً معبود آنها بودند می‌توانند شفاعتی کنند، و نه آنها نسبت به یکدیگر می‌توانند کمکی انجام دهند.

اینجاست که «به این ظالمان می‌گوییم: بپشید عذاب آتشی را که آن را تکذیب می‌کردید» (وَ نَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ).

سوره سبأ (۳۴): آیه ۴۳ ..... ص: ۴۸

(آیه ۴۳) - با کدام منطق آیات ما را انکار می‌کنند؟

آیات گذشته از وضع مشرکان و افراد بی‌ایمان در قیامت سخن می‌گفت، در اینجا بار دیگر به وضع آنها در این دنیا پرداخته عکس‌العمل آنان را در برابر شنیدن قرآن بازگو می‌کند، تا روشن شود آن سرنوشت شوم در قیامت معلول این موضعگیری غلط در مقابل آیات الهی در دنیا است.

نخست می‌گوید: «هنگامی که آیات روشنگر ما بر آنها خوانده می‌شود می‌گویند: این مرد فقط می‌خواهد شما را از آنچه نیاکانتان پرستش می‌کردند باز دارد» (وَ إِذَا تَتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَصِيَدَكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤَكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۹

این نخستین عکس‌العمل آنها در برابر این «آیات بینات» است که به منظور تحریک حس عصبیت در این قوم متعصب مطرح می‌کردند.

سپس دومین گفتاری را که برای ابطال دعوت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌و‌آله‌وسلم مطرح می‌ساختند بیان می‌کند، می‌فرماید: «و آنها

می گویند: این (قرآن) جز دروغ بزرگی که به خدا بسته شده چیز دیگری نیست! (قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا إِنْكَارٌ لِّمَا نُنَادِيكَ بِمُفْتَرِيٍّ).

و بالأخره سومین اتهامی را که به پیامبر صلی الله علیه و اله بستند تهمت «سحر» بود، چنانکه در پایان آیه می خوانیم: «كسانی که کافر شدند هنگامی که حق به سراغشان آمد گفتند: این چیزی جز سحر آشکار نیست!» (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ).

سوره سبأ (۳۴): آیه ۴۴ ..... ص: ۴۹

(آیه ۴۴) - قرآن در این آیه بر تمام ادعاهای آنها خط بطلان می کشد، هر چند ناگفته بطلانش روشن است، تمام ادعاهای واهی آنها را با یک جمله پاسخ می دهد، می گوید: «ما قبلا چیزی از کتابهای آسمانی را به آنها نداده ایم که آن را بخوانند (و بر اساس آن به انکار دعوت تو پردازند) و قبل از تو هیچ پیامبری برای آنها نیز نفرستادیم» (وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَ مَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ).

اشاره به این که این ادعاها از کسی قابل طرح است که قبلا پیامبری به سراغ او آمده و کتاب آسمانی برای او آورده و محتوای دعوت تازه را با آن مخالف می بیند و به تکذیب بر می خیزد.

اما کسی که تنها به اتکاف فکر خود - بدون هیچ گونه وحی آسمانی - و با نداشتن بهره ای از علم، خرافاتی به هم بافته حق ندارد چنین قضاوت کند.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۴۵ ..... ص: ۴۹

(آیه ۴۵) - در این آیه این گروه سرکش را با بیانی مؤثر و گویا مورد تهدید قرار داده، چنین می گوید: «كسانی که قبل از اینها بودند نیز آیات الهی را تکذیب کردند» (وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ).

«در حالی که اینها (از نظر قوت و قدرت حتی) به یک دهم آنچه به اقوام پیشین دادیم نمی رسند» (وَ مَا بَلَّغُوا مِعْشَارًا مَّا آتَيْنَاهُمْ).

اما ببینید سرنوشت آنها به کجا رسید؟ آری «آنها رسولان مرا تکذیب کردند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۰

پس بنگرید مجازات من نسبت به آنها چگونه بود؟! (فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ).

شهرهای ویران شده آنها در زیر ضربات کوبنده مجازات الهی در نزدیکی شما و در مسیرتان به سوی شام قرار دارد، آنها را آینه عبرت بگیرید، که نه سنت الهی تغییر پذیر است و نه شما از آنها برترید!

سوره سبأ (۳۴): آیه ۴۶ ..... ص: ۵۰

(آیه ۴۶) - انقلاب فکری ریشه هر انقلاب اصیل: در این آیه و آیات آینده که بحثهای اواخر این سوره را تشکیل می دهد بار دیگر به پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله دستور می دهد که آنها را با دلائل مختلف به سوی حق دعوت کند، و از گمراهی باز دارد.

نخست به خمیر مایه همه تحولات و دگرگونیهای اجتماعی و اخلاقی و سیاسی و اقتصادی و فرهنگی اشاره کرده، و در جمله هایی بسیار کوتاه و پرمحتوا می گوید: «به آنها بگو: من تنها شما را به یک چیز اندرز می دهم، و آن این که برای خدا

قیام کنید دو نفر، دو نفر، با یک نفر، یک نفر، سپس اندیشه کنید» (قُلْ إِنَّمَا أَعْظَمَكُمْ بِوَأَحَدِهِ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَ وَفَرَادَى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا).

یعنی در همه چیز، در زندگی معنوی، در زندگی مادی، در مسائل مهم، در مسائل کوچک، و خلاصه در هر کار باید نخست اندیشه کرد، ولی از همه مهمتر، اندیشه برای پیدا کردن پاسخ این چهار سؤال است:

از کجا آمده ام؟ آمدنم بهر چه بود؟ به کجا می‌روم؟ و اکنون در کجا هستم؟

«این دوست و همنشین شما (محمد) هیچ گونه انحراف فکری و جنون ندارد» (مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ).
بلکه «او فقط بیم دهنده شماست در برابر عذاب شدید الهی» (إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ).
آیه فوق عصاره دین و خمیر مایه تکامل و پیشرفت انسان را همین اندیشه و تفکر می‌داند.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۴۷ ..... ص: ۵۰

(آیه ۴۷) - در آیه قبل سخن از دعوت به تفکر، و نفی هر گونه عدم تعادل روحی از پیامبر صلی الله علیه و آله بود. در این آیه سخن از عدم مطالبه اجر و مزد در برابر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۱ رسالت است.

می‌گوید: «بگو: هر اجر و پاداشی از شما خواستم برای شماست» (قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ).
«اجر و پاداش من تنها بر خداوند است» (إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ).

من شما را دعوت به تفکر کردم، اکنون بیندیشید، چه چیز سبب شده که من شما را از عذاب شدید الهی انذار کنم؟ چه سود مادی از این کار عائد من می‌شود؟

من اصولاً از شما اجر و پاداشی نخواستهم، و اگر می‌بینید من در بعضی از سخنانم که از سوی پروردگار آورده‌ام به شما گفته‌ام: «من از شما پاداشی نمی‌طلبم جز دوستی خویشاوندانم» (شوری/۲۳). این نیز سودش به خود شما بازگشت می‌کند چرا که مودت ذی القربی بازگشت به مسأله «امامت و ولایت» و «تداوم خط نبوت» است که آن نیز برای ادامه هدایت شما ضروری است.

و در پایان آیه می‌فرماید: «و او بر هر چیز شاهد و گواه است» (وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ).
اگر من پاداشم را از او می‌خواهم به خاطر آن است که او از همه اعمال و نیات من آگاه است.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۴۸ ..... ص: ۵۱

(آیه ۴۸) - با توجه به آنچه پیرامون حقانیت دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله گفته شد، در این آیه می‌گوید: قرآن واقعیتی است انکار ناپذیر که از ناحیه خدا بر قلب پیامبر القا شده است «بگو: پروردگار من حق را می‌افکند که او علّام الغیوب است و از تمام اسرار نهان آگاه است» (قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْدِرُ بِالْحَقِّ عِلْمَ الْغُيُوبِ).

منظور افکندن «حق» یعنی کتب آسمانی و وحی الهی بر قلوب انبیا و فرستادگان پروردگار است. و این بی‌شبهت به حدیث معروف (العلم نور یقذفه الله فی قلب من یشاء) علم نوری است که خداوند به دل‌های کسانی که بخواهد و شایسته ببیند می‌افکند» نیست.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۴۹ ..... ص: ۵۱

(آیه ۴۹) - سپس برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «بگو: حق آمد و باطل (کاری از آن ساخته نیست و) نمی‌تواند آغازگر چیزی باشد و نه تجدید کننده آن» (قُلْ جَاءَ بَرَكزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۲)
الْحَقُّ وَ مَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَ مَا يُعِيدُ

و به این ترتیب در برابر حق هیچ گونه نقشی نخواهد داشت، نه یک نقش جدید و آغازگر و نه یک نقش تکراری چرا که نقشه‌هایش نقش بر آب است و درست به همین دلیل نمی‌تواند نور حق را بپوشاند و اثر آن را از خاطره‌ها بزدايد.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۵۰ ..... ص: ۵۲

(آیه ۵۰) - سپس برای این که روشن سازد که آنچه می‌گوید از سوی خداست، و هر هدایتی از ناحیه اوست، و در وحی الهی هرگز خطایی رخ نمی‌دهد، می‌افزاید: «بگو: اگر من گمراه شوم از ناحیه خویشتن گمراه می‌شوم، و اگر هدایت یابم به وسیله آنچه پروردگارم به من وحی می‌کند هدایت می‌یابم» (قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَى نَفْسِي وَإِنْ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي). یعنی من نیز اگر به حال خود بمانم گمراه می‌شوم، چرا که پیدا کردن راه حق از میان انبوه باطلها جز به مدد پروردگار ممکن نیست، و نور هدایتی که هیچ گمراهی در آن راه ندارد نور وحی اوست.

به هر حال جایی که پیامبر با تمام علم و آگاهی بدون هدایت الهی به جایی نرسد تکلیف دیگران روشن است. و در پایان آیه می‌افزاید: «او شنوا و نزدیک است» (إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ).

مبادا فکر کنید سخنان ما و شما را نمی‌شنود!

سوره سبأ (۳۴): آیه ۵۱ ..... ص: ۵۲

(آیه ۵۱) - آنها راه فرار ندارند: در اینجا با توجه به بحثهایی که پیرامون مشرکان لجوج در آیات پیشین گذشت، روی سخن را بار دیگر به پیامبر صلی الله علیه و اله کرده، حال این گروه را به هنگام گرفتاری در چنگال عذاب الهی مجسم می‌سازد که چگونه آنها پس از گرفتاری به فکر ایمان می‌افتند اما ایمانشان سودی نخواهد داشت.

می‌فرماید: «اگر بینی هنگامی که فریادشان بلند می‌شود اما نمی‌توانند فرار کنند، و از چنگال عذاب الهی بگریزند، و آنها را از مکان نزدیکی می‌گیرند» و گرفتار می‌سازند از بیچارگی آنها تعجب خواهی کرد (وَلَوْ تَرَى إِذْ فَرَغُوا فَلَا فُوتَ وَ أُخِذُوا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۳

این فریاد و فرغ و بیتابی مربوط به دنیا و عذاب استیصال، و یا لحظه جان دادن است، چرا که در آخرین آیه همین سوره می‌گوید: «میان آنها و آنچه مورد علاقه آنها بود جدایی افکنده می‌شود، همان گونه که قبل از آن در باره گروههای دیگری از کفار این عمل انجام گرفت».

منظور از جمله «أُخِذُوا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ» این است که این افراد بی‌ایمان و ستمگر نه تنها نمی‌توانند از حوزه قدرت خدا فرار کنند بلکه خدا آنها را از جایی گرفتار می‌کند که بسیار به آنها نزدیک است!

سوره سبأ (۳۴): آیه ۵۳ ..... ص: ۵۳

(آیه ۵۲) - در این آیه حال آنها را به هنگام گرفتار شدن در چنگال مجازات الهی بیان کرده، می‌فرماید: «آنها می‌گویند: ما به آن (قرآن و آورنده‌اش و مبدأ و معاد) ایمان آوردیم» (وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ).
 «ولی چگونه آنها می‌توانند از آن فاصله دور دسترسی به آن پیدا کنند؟! (وَ أَنْتَى لَهُمُ التَّنَاوُسُ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ).
 آری! با فرارسیدن مرگ و عذاب استیصال درهای بازگشت بکلی بسته می‌شود، و میان انسان و جبران خلاف کاریهای گذشته گویی سدّ محکمی ایجاد می‌گردد، به همین دلیل اظهار ایمان در آن هنگام گویی از نقطه دور دستی انجام می‌گیرد.
 اصولاً چنین ایمانی که جنبه اضطراری دارد، ارزشی ندارد.

سوره سبأ (۳۴): آیه ۵۴ ..... ص: ۵۳

(آیه ۵۳) - آنها چگونه می‌توانند در این لحظه‌ای که همه چیز پایان گرفته در مقام جبران خطاهای خویش برآیند و ایمان بیاورند «در حالی که پیش از آن (در همان حالتی که در نهایت اختیار و آزادی اراده بودند) به آن کافر شدند؟! (وَ قَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلٍ).
 نه تنها کافر شدند بلکه انواع اتهامات را به پیامبر اسلام و تعلیمات او بستند و «در باره جهان غیب (عالم ماوراء طبیعت، و قیامت و نبوت پیامبر) داوریه‌های نادرستی می‌کردند و از نقطه دور دستی نسبتهایی به آن می‌دادند» (وَ يَقْدِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۴

سوره سبأ (۳۴): آیه ۵۵ ..... ص: ۵۴

(آیه ۵۴) - سپس می‌افزاید: «سرانجام میان آنها و آنچه مورد علاقه آنان بود (بوسیله مرگ) جدایی افکنده می‌شود، همان گونه که با گروههای مشابه آنها از قبل چنین عمل شد» (وَ حِيلَ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلٍ).
 در یک لحظه دردناک تمام اموال و ثروتها، تمام کاخها و مقامها، و تمام آرزوهای خود را می‌بینند که از آنها جدا می‌شود، آنهایی که سخت به یک درهم و دینار چسبیده بودند و دل از کمترین امکانات مادی بر نمی‌کنند چه حالی خواهند داشت در آن لحظه که باید با همه آن یکباره وداع گویند، و چشم ببوشند، و به سوی آینده‌ای تاریک و وحشتناک گام بردارند؟
 بالأخره در آخرین جمله می‌گوید: علت همه این مسائل آن است که «آنها پیوسته در حال شك و تردید به سر می‌بردند» و طبعاً چنین سرنوشتی در انتظار آنها بود (إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُرِيبٍ).
 «پایان سوره سبأ»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۵

سوره فاطر [۳۵] ..... ص: ۵۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۴۵ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۵۵

این سوره- به خاطر سر آغاز آن که با عنوان «فاطر» و «ملائکه» شروع می‌شود- گاه سوره «فاطر» و گاه سوره «ملائکه» نامیده شده و آیات آن را در پنج بخش می‌توان خلاصه کرد.

۱- بخش مهمی پیرامون نشانه‌های عظمت خداوند در عالم هستی و دلایل توحید سخن می‌گوید.

۲- بخش دیگری از آن از ربوبیت پروردگار و خالقیت و رازقیت او و آفرینش انسان از خاک و مراحل تکامل او بحث می‌کند.

۳- بخش دیگر پیرامون معاد و نتایج اعمال در آخرت، و رحمت گسترده الهی در این جهان، و سنت تخلف ناپذیر او در باره مستکبران است.

۴- قسمتی به مسأله رهبری انبیا و مبارزه پی‌گیر و مستمرشان با دشمنان لجوج و سرسخت و دلداری پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله در این زمینه می‌باشد.

۵- سر انجام بخشی از آن بیان مواعظ و اندرزهای الهی در زمینه‌های مختلف است.

بعضی از مفسران تمام این سوره را در یک حلقه خلاصه کرده‌اند و آن مسأله قاهریت خداوند در تمام زمینه‌هاست.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۶

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۵۶

علاوه بر روایتی که در آغاز سوره سبأ خواندیم در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و اله آمده است: «هر کس سوره فاطر را بخواند در روز قیامت سه در از درهای بهشت، او را به سوی خود دعوت می‌کند که از هر کدام می‌خواهی وارد شو!» با توجه به این که می‌دانیم درهای بهشت همان عقائد و اعمال صالحی است که سبب وصول به بهشت می‌شود، ممکن است این روایت اشاره به ابواب سه گانه اعتقاد به توحید، معاد و رسالت پیامبر صلی الله علیه و اله باشد.

چنانکه قبلاً هم گفته‌ایم قرآن برنامه عمل است، و تلاوت آن سر آغازی است برای تفکر و ایمان، و آن نیز وسیله‌ای است برای عمل به محتوای آن و این همه پادشاهای عظیم نیز از همین جا و با همین شرائط تحقق می‌یابد- دقت کنید.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره فاطر (۳۵): آیه ۱ ..... ص : ۵۶

(آیه ۱)- گشاینده درهای بسته اوست! آغاز این سوره با حمد پروردگار شروع می‌شود، حمد و ستایش او به خاطر آفرینش جهان پهناور هستی.

می‌فرماید: «حمد مخصوص خداوندی است که خالق آسمانها و زمین است» و همه نعمتها و مواهب هستی از وجود ذی جود او سر چشمه می‌گیرد (الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

«فاطر» از ماده «فطور» به معنی شکافتن است، و از آنجا که آفرینش موجودات همانند شکافته شدن ظلمت عدم، و بیرون آمدن نور هستی است، این تعبیر در مورد خلقت و آفرینش به کار می‌رود.

و از آنجا که تدبیر این عالم از سوی پروردگار- به حکم این که عالم، عالم اسباب است- بر عهده فرشتگان گذارده شده، بلا فاصله از آفرینش آنها و قدرتهای عظیمی که پروردگار در اختیارشان گذارده سخن می گوید.

خداوندی که «فرشتگان را رسولانی قرار داد که دارای بالهای دو گانه و سه گانه و چهار گانه اند» (جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَ ثَلَاثَ وَ رُبَاعٍ).

رسالت در اینجا در معنی وسیع و گسترده ای به کار رفته که هم «رسالت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۷ تشریحی» یعنی همان پیام آوردن از سوی خدا برای انبیا را شامل می شود و هم «رسالت تکوینی» را یعنی به عهده گرفتن مأموریتهاى مختلف در جهان آفرینش.

سپس می افزاید: «خداوند هر چه بخواهد در آفرینش می افزاید چرا که او بر هر چیزی قادر و تواناست» (يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

سوره فاطر (۳۵): آیه ۲ ..... ص: ۵۷

(آیه ۲)- بعد از بیان خالقیت پروردگار و رسالت فرشتگان که واسطه فیض اند سخن از رحمت او به میان می آورد که زیر بنای تمام عالم هستی است.

می فرماید: «آنچه را خداوند از رحمت برای مردم بگشاید کسی نمی تواند جلو آن را بگیرد» (مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا).

«و آنچه را باز دارد و امساک کند کسی بعد از او قادر به فرستادن آن نیست» (وَ مَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ).

«چرا که او قدرتمندی است شکست ناپذیر و در عین حال حکیم و آگاه» (وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

خلاصه این که تمام خزائن رحمت نزد اوست و هر کس را لایق ببیند مشمول آن می سازد.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۳ ..... ص: ۵۷

(آیه ۳)- در این آیه به مسأله «توحید عبادت» بر اساس «توحید خالقیت و رازقیت» اشاره کرده، می فرماید: «ای مردم! نعمت خداوند را بر خودتان به یاد آورید» (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ).

درست فکر کنید: این همه مواهب و برکات، و این همه امکانات حیاتی که در اختیار شما قرار گرفته و در آن غوطه ورید منشأ اصلی و سر چشمه آنها کیست؟! «آیا خالق غیر از خدا، از آسمان و زمین به شما روزی می دهد؟» (هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ).

اکنون که می دانید سر چشمه همه این برکات اوست، پس بدانید «معبودی جز او وجود ندارد» و عبادت و پرستش تنها شایسته ذات پاک اوست (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).

«با این حال چگونه (از طریق حق) به سوی باطل منحرف می شوید» و به جای الله در برابر بتها سجده می کنید! (فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۸

سوره فاطر (۳۵): آیه ۴ ..... ص: ۵۸

(آیه ۴) - در بخش دوم از آیات این سوره به دنبال سخنی که پیرامون توحید خالقیت و رازقیت بود، روی سخن را نخست به پیامبر صلی الله علیه و اله و بعد به عموم مردم کرده برنامه‌های عملی آنها را به دنبال برنامه‌های عقیدتی گذشته تشریح می‌کند.

نخست به پیغمبر درس استقامت در مسیر راهش می‌دهد که مهمترین درس برای او همین است، می‌فرماید: «اگر تو را تکذیب کنند (غم مخور، این چیز تازه‌ای نیست) پیامبران قبل از تو نیز مورد تکذیب قرار گرفتند» (وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ). آنها نیز در این راه مقاومت کردند.

مهم این است که «همه کارها به سوی خدا باز می‌گردد» و او ناظر بر همه چیز و حساب کننده همه کارهاست (وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ).

او هرگز زحمات تو را در این راه نادیده نمی‌گیرد، همان گونه که تکذیبهای این مخالفان لجوج را بی‌کیفر نمی‌گذارد.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۵ ..... ص: ۵۸

(آیه ۵) - سپس به بیان مهمترین برنامه انسانها پرداخته، می‌گوید: «ای مردم! وعده خداوند حق است» (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ).

قیامت و حساب کتاب و میزان و مجازات و کیفر و جنت و نار وعده‌هایی است تخلف ناپذیر از سوی خداوند قادر حکیم. با توجه به این وعده حق «مبادا زندگی دنیا شما را بفریبد، و مبادا شیطان مغرور کننده شما را فریب دهد» و به عفو و کرم خدا مغرور سازد (فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْعُرُورُ). آری! عوامل سرگرم کننده، و زرق و برقهای دل فریب این جهان می‌خواهد تمام قلب شما را پر کنند، و از آن وعده بزرگ الهی غافل سازد مراقب آنها باشید.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۶ ..... ص: ۵۸

(آیه ۶) - این آیه هشدار است به همه مؤمنان در ارتباط با مسأله وسوسه‌های شیطان که در آیه قبل مطرح شده بود، می‌گوید: «شیطان بطور مسلم دشمن شماست، شما نیز او را دشمن خود بدانید» (إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا). عداوت او از نخستین روز آفرینش آدم شروع شد.

در دنباله آیه برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «او فقط حزبش را برای این دعوت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۹ می‌کند که اهل آتش سوزان جهنم باشند» (إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ). شیطان حزب خود را به آلودگی و گناه، به پلیدیهای شهوات، به شرک و طغیان و ستم و سرانجام به آتش جهنم دعوت می‌کند.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۷ ..... ص: ۵۹

(آیه ۷) - در این آیه سرانجام کار «حزب الله» و عاقبت دردناک «حزب شیطان» را این چنین بیان می‌کند: «کسانی که کافر شدند عذاب دردناک از آن آنهاست، و کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند مغفرت و پاداش بزرگ دارند»

(الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ).
طبق این آیه کفر به تنهایی موجب عذاب است ولی ایمان بدون عمل مایه نجات نخواهد بود.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۸ ..... ص: ۵۹

(آیه ۸) - از آنجا که در آیات گذشته مردم به دو گروه تقسیم شدند در این آیه یکی از ویژگیهای مهم این دو گروه را که در واقع سرچشمه سایر برنامه‌های آنهاست بیان کرده، می‌گوید: «آیا کسی که زشتی عملش در نظر او زینت داده شده، و آن را زیبا می‌بیند» همانند کسی است که واقعیات را آن گونه که هست زشت و زیبا درک می‌کند؟ (أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا).

در حقیقت این مسأله کلید همه بدبختیهای اقوام گمراه و لجوج است که اعمال زشتشان به خاطر هماهنگ بودن با شهوات و قلبهای سیاهشان در نظرشان زیباست.

اما چه کسی اعمال سوء بدکاران را در نظرشان جلوه می‌دهد؟

بدون شک عامل اصلی، هوای نفس و شیطان است، اما چون خدا این اثر را در اعمال آنها آفریده می‌توان آن را به خدا نیز نسبت داد، زیرا انسانها هنگامی که گناهی را مرتکب می‌شوند در آغاز از عمل خود ناراحت می‌شوند، اما هر قدر آن را تکرار می‌کنند از ناراحتی آنها کاسته می‌شود. تدریجا به مرحله بی تفاوتی می‌رسند، و اگر باز هم تکرار کنند زشتیها در نظرشان زیبا می‌شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۶۰

سپس قرآن به بیان علت تفاوت این دو گروه پرداخته، می‌افزاید: «خداوند هر کس را بخواهد گمراه می‌کند و هر کس را بخواهد هدایت می‌نماید» (فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ).

روشن است این مشیت الهی توأم با حکمت اوست و به هر کس آنچه لایق است می‌دهد.

لذا در پایان آیه می‌فرماید: «مبادا بر اثر شدت تأسف و حسرت بر وضع آنها جان خود را از دست دهی» (فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ).

اما چرا حسرت نخوری؟ «برای این که خداوند از اعمال آنها آگاه است» و آنچه را شایسته آند به آنها می‌دهد (إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ).

سوره فاطر (۳۵): آیه ۹ ..... ص: ۶۰

(آیه ۹) - در این آیه با توجه به بحثهایی که قبلاً پیرامون هدایت و ضلالت و ایمان و کفر گذشت به بیان کوتاه و روشنی پیرامون مبدأ و معاد می‌پردازد و اثبات «مبدأ» را با اثبات «معاد» در یک دلیل جالب قرین کرده، می‌فرماید: «خداوند همان کسی است که بادهای فرستاد تا ابرهایی را به حرکت در آورند» (وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا).

«پس ما این ابرها را به سوی سرزمین مرده و خشکی می‌رانیم» (فَسُقْنَاَهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ).

«سپس به وسیله آن زمین را بعد از مردنش زنده می‌کنیم» (فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا).

«آری! زنده شدن مردگان بعد از مرگ نیز همین گونه است!» (كَذَلِكَ النُّشُورُ).

نظام حساب شده‌ای که بر حرکت بادهای، و سپس حرکت ابرها، و بعد از آن نزول قطره‌های حیات بخش باران، و به دنبال آن

زنده شدن زمینهای مرده حاکم است، خود بهترین دلیل و گواه بر این حقیقت است که دست قدرت حکیمی در پشت این دستگاه قرار دارد و آن را تدبیر می کند.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۱۰ ..... ص: ۶۰

(آیه ۱۰) - به دنبال این بحث توحیدی، به اشتباه بزرگ مشرکان که عزت خویش را از بتها می خواستند، اشاره کرده، می فرماید: «کسانی که عزت می خواهند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۶۱
(از خدا بطلبند چرا که) تمام عزت از آن خداست» (مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا).
از آنجا که تنها ذات پاک اوست که شکست ناپذیر است، لذا تمام عزت از آن اوست، و هر کس عزتی کسب می کند از برکت دریای بی انتهای اوست.

در حالات امام حسن مجتبی علیه السلام می خوانیم که در ساعات آخر عمرش هنگامی که یکی از یاران به نام «جناده بن ابی سفیان» از او اندرز خواست نصایح ارزنده و مؤثری برای او بیان فرمود که از جمله این بود: «هر گاه بخواهی بدون داشتن قبیله «عزیز» باشی و بدون قدرت حکومت و هیبت داشته باشی، از سایه ذلت معصیت خدا به در آیی و در پناه عزت اطاعت او قرار گیر!» سپس راه وصول به «عزت» را چنین تشریح می کند: «سخنان پاکیزه و عقاید پاک به سوی او صعود می کند» (إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ).

«و عمل صالح را او بالا می برد» (وَ الْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ).

«الکلم الطیب» به اعتقادات صحیح نسبت به مبدأ و معاد و آیین خداوند تفسیر شده است.

سپس به نقطه مقابل آن پرداخته، می گوید: «و کسانی که نقشه سوء می کشند عذاب شدیدی برای آنهاست» (وَ الَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ).

«و تلاش و کوشش آلوده و ناپاک و فاسد آنها نابود می گردد» و به جایی نمی رسد (وَ مَكْرُهُمْ هُوَ يَبُورُ).

سوره فاطر (۳۵): آیه ۱۱ ..... ص: ۶۱

(آیه ۱۱) - با توجه به این که در آیات گذشته سخن از مسأله توحید و معاد و صفات خدا در میان بود، در این آیه نخست به آفرینش انسان در مراحل مختلف اشاره کرده، می گوید: «خداوند شما را از خاک آفرید» (وَ اللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ).
«سپس از نطفه» (ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ).

«بعد از آن شما را به صورت همسران یکدیگر درآورد» (ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا).

مسلم است که انسان از خاک است هم از این نظر که جد انسانها، آدم از خاک آفریده شده، و هم از این نظر که تمام موادی که جسم انسان را تشکیل می دهد و یا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۶۲

انسان از آن تغذیه می کند، و یا نطفه او از آن منعقد می شود همه سر انجام به موادی که در خاکها نهفته است منتهی می شود.

سپس وارد چهارمین و پنجمین مرحله حیات انسان شده، موضوع «بارداری مادران» و «وضع حمل» آنها را پیش کشیده، می گوید: «هیچ جنس ماده‌ای باردار نمی شود و وضع حمل نمی کند مگر به علم پروردگار» (وَ مَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ).

خاک بی جان و مرده کجا و انسان زنده عاقل و هوشیار و پرابتکار کجا؟! نطفه بی ارزش که از چند قطره آب متعفن تشکیل شده کجا و انسانی رشید و زیبا و مجهز به حواس مختلف و دستگاههای گوناگون کجا؟! بعد به مرحله «ششم» و «هفتم» این برنامه شگرف در حلقه دیگر پرداخته و به مراحل مختلف عمر و فزونی و کاستی آن بر اثر عوامل مختلف اشاره کرده، می گوید:

«و هیچ انسانی عمر طولانی نمی کند، یا از عمرش کاسته نمی شود مگر این که در کتاب (علم خداوند) ثبت است» و از قوانین و برنامه‌هایی تبعیت می کند که حاکم بر آنها علم و قدرت اوست (وَ مَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ). و سر انجام آیه را با این جمله پایان می دهد: «همه اینها بر خداوند آسان است» (إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ).

آفرینش این موجود عجیب و همچنین مسائل مربوط به جنسیت، و زوجیت، و بارداری، و وضع حمل، و افزایش و کاستی عمر، چه از نظر قدرت، و چه از نظر علم و محاسبه همه برای او سهل و ساده است، و اینها گوشه‌ای از آیات انفسی هستند که از یک سو ما را به مبدأ عالم هستی مربوط و آشنا می کنند و از سوی دیگر دلایل زنده‌ای بر مسأله امکان معاد محسوب می شوند. یک سلسله عوامل طبیعی در افزایش یا کوتاهی عمر دخالت دارند که بسیاری از آنها برای بشر تا کنون شناخته شده است، همانند تغذیه صحیح، کار و حرکت مداوم، دوری از هیجان‌ات مداوم، و داشتن ایمان قوی که بتواند انسان را در ناملایمات زندگی آرامش و قدرت بخشد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۶۳

ولی علاوه بر اینها عواملی وجود دارد که در روایات اسلامی روی آن تأکید شده است، به عنوان نمونه به دو روایت زیر توجه فرمایید:

الف) پیغمبر گرامی صلی الله علیه و اله می فرماید: «انفاق در راه خدا و صلّه رحم خانه‌ها را آباد و عمرها را طولانی می کند».

ب) امام باقر علیه السلام می فرماید: «نیکوکاری و انفاق پنهانی فقر را بر طرف ساخته، و عمر را افزون می کند».

سوره فاطر (۳۵): آیه ۱۲ ..... ص: ۶۳

(آیه ۱۲) - دریای آب شیرین و شور یکسان نیستند! در این آیه به بخش دیگری از آیات آفاقی که نشانه‌های عظمت و قدرت اویند در مورد آفرینش دریاها و برخی برکات و فوائد آنها اشاره کرده، می فرماید: «دو دریا یکسان نیستند، این یکی گوارا و شیرین و برای نوشیدن خوشگوار است، و آن دیگر شور و تلخ» (وَ مَا يَسِيْرَتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شْرَابُهُ وَ هَذَا مَلْحٌ أْجَاجٌ).

با آن که هر دو، روز نخست به صورت قطرات باران شیرین و گوارا از آسمان بر زمین نازل شده‌اند، و هر دو از یک ریشه مشتقند، اما در دو چهره کاملاً مختلف با فوائد متفاوت ظاهر گشته‌اند.

و عجیب این که: «از هر دو گوشت تازه می خورید» (وَ مِنْ كُلِّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا).

«و از هر دو وسائل زینتی برای پوشیدن استخراج می کنید» (وَ تَسْتَخْرِجُونَ حِلِيَّةً تَلْبَسُونَهَا).

به علاوه از هر دو می توانید برای نقل و انتقالات خود و متاعها بهره بگیرید لذا «کشتیها را می بینی که از هر طرف دریاها را می شکافند و پیش می روند، تا از فضل خداوند بهره گیرید و شاید حق شکر او را ادا کنید» (وَ تَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاحِرَ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

سوره فاطر (۳۵): آیه ۱۳ ..... ص: ۶۳

(آیه ۱۳) - باز در اینجا به قسمت دیگری از آیات توحید و نعمتهای بی‌پایان پروردگار اشاره می‌کند تا ضمن آگاهی دادن به انسان حس شکرگزاری آنان را در مسیر شناخت معبود حقیقی برانگیزد، می‌فرماید: «او شب را در روز داخل می‌کند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۶۴»

و روز را در شب» (يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ).

بعد به مسأله تسخیر خورشید و ماه اشاره کرده، می‌گوید: «و خورشید و ماه را مسخر (شما) کرده» (وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ). چه تسخیری از این برتر و بالاتر که همه آنها در مسیر منافع انسان حرکت می‌کنند، و سر چشمه انواع برکات در زندگی بشوند.

اما این خورشید و ماه در عین این که بطور کاملاً منظم در مسیر خود می‌گردند و خدمتگزار لایق و خوبی برای انسانند نظامی که حاکم بر آنهاست جاودانی نیست.

لذا به دنبال بحث تسخیر می‌افزاید: «هر یک تا سر آمد معینی به حرکت خود ادامه می‌دهد» (كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى). سپس به عنوان نتیجه‌گیری از این بحث توحیدی می‌فرماید: «این است خداوند، پروردگار شما» (ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ). خداوندی که نظام نور و ظلمت و حرکات حساب شده خورشید و ماه را با تمام برکاتشان مقرر فرموده است. «حاکمیت در عالم مخصوص اوست» (لَهُ الْمُلْكُ).

«و معبودهایی را که شما جز او می‌خوانید حتی حاکمیت و مالکیت (به اندازه) پوست نازکی که روی هسته خرما کشیده شده (در سرتاسر عالم هستی) ندارند» (وَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ).

سوره فاطر (۳۵): آیه ۱۴ ..... ص: ۶۴

(آیه ۱۴) - سپس می‌افزاید: «اگر آنها را (برای حل مشکلات خود) بخوانید هرگز صدای شما را نمی‌شنوند» (إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ).

چرا که قطعاتی از سنگ و چوب بیش نیستند جمادند و بی‌شعور! «و به فرض که (نال و اصرار و الحاح شما را) بشنوند هرگز توانایی پاسخگویی به نیازهای شما ندارند» (وَ لَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ).

چرا که روشن شد حتی به اندازه پوست نازک هسته خرمایی مالک سود و زینانی در جهان هستی نیستند. و از این بالاتر «روز قیامت که می‌شود آنها پرستش و شرک شما را منکر می‌شوند» (وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۶۵

و می‌گویند: خداوند! اینها پرستش ما نمی‌کردند بلکه هوای نفس خویش را در حقیقت می‌پرستیدند.

در پایان آیه برای تأکید بیشتر می‌فرماید: «هیچ کس مانند خداوندی که از همه چیز آگاه است تو را با خبر نمی‌سازد» (وَ لَا يُبَيِّنُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ).

اگر می‌گوید: بتها در قیامت پرستش شما را انکار می‌کنند، و از شما بیزار می‌جویند، تعجب نکنید، زیرا کسی از این موضوع خبر می‌دهد که از تمام عالم هستی و ذره ذره آن آگاه است.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۱۵ ..... ص: ۶۵

(آیه ۱۵) - در تعقیب دعوت مؤکدی که در آیات گذشته به سوی توحید و مبارزه با هر گونه شرک و بت پرستی آمده بود ممکن است این توهم برای بعضی پیش آید که خداوند چه نیازی به پرستش ما دارد؟

در این آیه می‌فرماید: «ای مردم! شما نیازمند به خدا هستید و خداوند از هر نظر بی‌نیاز و شایسته حمد و ستایش است» (یا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ).

آری! بی‌نیاز حقیقی و قائم بالذات در تمام عالم هستی یکی است و او خدا است، همه انسانها بلکه همه موجودات سر تا پا نیازمند و فقر و وابسته به آن وجود مستقل که اگر لحظه‌ای ارتباطشان قطع شود هیچند و پوچ. این ما هستیم که از طریق عبادت و اطاعت او، راه تکامل را می‌پیماییم و به آن مبدأ بی‌پایان فیض در پرتو عبودیتش لحظه به لحظه نزدیکتر می‌شویم.

بنابر این او هم «غنی» است و هم «حمید» یعنی در عین بی‌نیازی آنقدر بخشنده و مهربان است که شایسته هر گونه حمد و سپاسگزاری است.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۱۶ ..... ص: ۶۵

(آیه ۱۶) - در این آیه برای تأکید همین فقر و نیاز انسانها به او می‌فرماید: «اگر بخواهد شما را می‌برد و خلق جدیدی را می‌آورد» (إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ). او نه نیازی به طاعت شما دارد و نه بیمی از گناهانتان.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۱۷ ..... ص: ۶۵

(آیه ۱۷) - و در این آیه باز به عنوان تأکید مجدد می‌فرماید: «و این کار برای خدا ناممکن نیست» (وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۶۶

آری! او هر چه را اراده کند به آن فرمان می‌دهد موجود باش آن نیز بلافاصله موجود می‌شود.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۱۸ ..... ص: ۶۶

(آیه ۱۸) - این آیه به پنج «نکته» در ارتباط با آیات قبل اشاره می‌کند:

نخست این که در آیات گذشته آمده بود که «اگر خدا بخواهد شما را می‌برد و قوم دیگری را به جای شما می‌آورد» این سخن ممکن است برای بعضی این سؤال را به وجود آورد که مخاطبین این آیه همه از افراد گنهکار نیستند، آیا ممکن است مؤمنان صالح نیز گرفتار عواقب گناهان دیگران شوند و محکوم به فنا گردند؟

اینجاست که می‌فرماید: «و هیچ گنهکاری بار گناه دیگری را بر دوش نمی‌کشد» (وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى).

این جمله از یک سو ارتباط به عدل خداوند دارد که هر کس را در گرو کار خود می‌شمرد، و از سوی دیگر به شدت مجازات روز رستاخیز اشاره دارد.

در جمله دوم همین مسأله را به صورت دیگری مطرح می‌کند، می‌گوید:

«و اگر شخص سنگین باری، دیگری را برای حمل گناهان خود بخواند (پاسخ منفی به دعوت او می‌دهد و) چیزی از آن را بر دوش نخواهد گرفت هر چند از نزدیکان او باشد» (وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى).

بالآخره در سومین جمله پرده از این حقیقت بر می‌دارد که انذارهای پیامبر صلی الله علیه و اله تنها در دل‌های آماده اثر می‌گذارد، می‌فرماید: «تو فقط کسانی را بیم می‌دهی که از پروردگار خود در پنهانی می‌ترسند و نماز را بر پا می‌دارند» (إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ).

تا در دلی خوف خدا نباشد، و در نهان و آشکار احساس مراقبت یک نیروی معنوی بر خود نکند، و با انجام نماز که قلب را زنده می‌کند و به یاد خدا و می‌دارد به این احساس درونی مدد نرساند، انذارهای انبیا و اولیا بی‌اثر خواهد بود. در جمله چهارم باز به این حقیقت بر می‌گردد که خدا از همگان بی‌نیاز است، می‌افزاید: «و هر کس پاکی (و تقوا) پیشه کند نتیجه آن به خودش باز می‌گردد» (وَمَنْ تَزَكَّى فَإِنَّمَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۶۷ و سرانجام در پنجمین و آخرین جمله هشدار می‌دهد که اگر نیکان و بدان به نتایج اعمال خود در این جهان نرسند مهم نیست چرا که «بازگشت (همگان) به سوی خداست» و سرانجام حساب همه را خواهد رسید! (وَأِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ).

سوره فاطر (۳۵): آیه ۱۹ ..... ص: ۶۷

(آیه ۱۹) - نور و ظلمت یکسان نیست! به تناسب بحثهایی که پیرامون ایمان و کفر در آیات گذشته بود، در اینجا چهار مثال جالب برای مؤمن و کافر ذکر می‌کند که آثار «ایمان» و «کفر» به روشنترین وجه در آن مجسم شده است. در نخستین مثال «کافر» و «مؤمن» را به «نابینا» و «بینا» تشبیه کرده، می‌گوید: «هرگز کور و بینا مساوی نیستند» (وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ). ایمان به انسان در جهان بینی، و اعتقاد، و عمل، و تمام زندگی روشنایی و آگاهی می‌دهد، اما کفر ظلمت است و تاریکی، و در آن نه بینش صحیحی از کل عالم هستی است، و نه از اعتقاد درست و عمل صالح خبری.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۲۰ ..... ص: ۶۷

(آیه ۲۰) - و از آن جا که چشم بینا به تنهایی کافی نیست باید روشنایی و نوری نیز باشد، تا انسان با کمک این دو عامل موجودات را مشاهده کند، در این آیه می‌افزاید: «و نه تاریکیها با نور برابرند» (وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ). چرا که تاریکی منشأ گمراهی و عامل سکون و رکود است، اما نور و روشنایی منشأ حیات و زندگی و حرکت و جنبش و رشد و نمو و تکامل است.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۲۱ ..... ص: ۶۷

(آیه ۲۱) - سپس می‌افزاید: «و هرگز سایه (آرام بخش) با باد داغ و سوزان یکسان نیستند» (وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ). مؤمن در سایه ایمانش در آرامش و امن و امان به سر می‌برد، اما کافر به خاطر کفرش در ناراحتی و رنج می‌سوزد.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۲۲ ..... ص: ۶۷

(آیه ۲۲) - و سرانجام در آخرین تشبیه می‌گوید: «و هرگز زندگان و مردگان یکسان نیستند!» (وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا

الأموات).

مؤمنان زندگانند، و دارای تلاش و کوشش و حرکت و جنبش، اما کافر همچون چوب خشکیده‌ای است که نه طراوتی، نه برگی، نه گلی و نه سایه دارد و جز برای سوزاندن مفید نیست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۶۸

و در پایان آیه می‌فرزاید: «خداوند پیام خود را به گوش هر کس بخواهد می‌رساند» (إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاءُ). تا دعوت حق را به گوش جان بشنود، و به ندای منادیان توحید لبیک گوید.

«و تو نمی‌توانی سخن خود را به گوش آنان که در گور خفته‌اند برسانی!» (وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ).

فریاد تو هر قدر رسا، و سخنان هر اندازه دلنشین، و گویا باشد، مردگان و کسانی که بر اثر اصرار در گناه و غوطه‌ور شدن در تعصب و عناد و ظلم و فساد روح انسانی خود را از دست داده‌اند مسلماً آمادگی برای پذیرش دعوت تو ندارند.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۲۳ ..... ص: ۶۸

(آیه ۲۳) - بنابر این از عدم ایمان آنها نگران مباش، و بیتابی مکن، وظیفه تو ابلاغ و انذار است «تو تنها بیم دهنده‌ای» (إِنَّ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ).

سوره فاطر (۳۵): آیه ۲۴ ..... ص: ۶۸

(آیه ۲۴) - اگر کوردلان ایمان نیاورند عجیب نیست در آیات گذشته به اینجا رسیدیم که افرادی هستند همچون مردگان و نابینایان که سخنان انبیا در دل آنان کمترین اثری ندارد، به دنبال آن در اینجا برای این که پیامبر صلی الله علیه و اله را در این زمینه دل‌داری دهد، می‌فرماید: «ما تو را به حق برای بشارت و انذار فرستادیم، و هیچ امتی در گذشته نبود مگر این که انذار کننده‌ای داشت» (إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ).

تو ندای خود را به گوش آنان برسان، به پادشاهای الهی بشارت ده، و از کیفرهای پروردگار آنها را بترسان، خواه پذیرا شوند یا بر سر عناد و لجاج بایستند.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۲۵ ..... ص: ۶۸

(آیه ۲۵) - در این آیه می‌افزاید: «اگر تو را تکذیب کنند (عجیب نیست و غمگین مباش) زیرا کسانی که قبل از آنها بودند نیز (پیامبرانشان را) تکذیب کردند، در حالی که فرستادگان آنها با معجزات و دلایل روشن، و کتابهای محتوی پند و اندرز، و کتابهای آسمانی مشتمل بر احکام و قوانین روشنی بخش، به سراغشان آمدند» (وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ).

سوره فاطر (۳۵): آیه ۲۶ ..... ص: ۶۸

(آیه ۲۶) - در این آیه به کیفر دردناک این گروه اشاره کرده، می‌فرماید: چنان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۶۹
نمود که آنها از کیفر الهی مصون بمانند، و دائماً به تکذیبهای خود ادامه دهند، «سپس، کافران را گرفتیم» و سخت مجازات

کردم (ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا).

جمعی را گرفتار طوفان ساختم، گروهی را گرفتار تندباد ویرانگر، و جمعی را بوسیله صیحه آسمانی و صاعقه و زلزله درهم کوبیدیم! سپس در پایان برای تأکید و بیان عظمت و شدت مجازات آنها می‌گوید:
«مجازات من نسبت به آنها چگونه بود؟! (فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ).

این درست به آن می‌ماند که شخصی عمل مهمی را انجام می‌دهد و بعد از حاضران سؤال می‌کند کار من چگونه بود؟

سوره فاطر (۳۵): آیه ۲۷ ..... ص: ۶۹

(آیه ۲۷) - این همه نقش عجب بر در و دیوار وجود! در اینجا بار دیگر به مسأله توحید باز می‌گردد، و صفحه تازه‌ای از کتاب تکوین را در برابر دیدگان انسانها می‌گشاید، تا پاسخی دندان شکن به مشرکان لجوج و منکران سرسخت توحید باشد.
نخست می‌گوید: «آیا ندیدی خداوند از آسمان آبی نازل کرد و بوسیله آن میوه‌هایی به وجود آوردیم با الوان مختلف» (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا).

آری! می‌بینید که از آب و زمین واحد یکی بی‌رنگ و دیگری تنها دارای یک رنگ این همه رنگهای مختلفی از میوه‌های گوناگون، گل‌های زیبا، برگ‌ها و شکوفه‌ها، در چهره‌های مختلف به وجود آمده است.
«الوان» ممکن است به معنی رنگهای ظاهری میوه‌ها باشد و ممکن است کنایه از تفاوت در طعم و ساختمان و خواص گوناگون آنها بوده باشد.

در دنباله آیه به تنوع طوقی که در کوهها وجود دارد، و سبب شناخت جاده‌ها از یکدیگر می‌شود اشاره کرده، می‌گوید: «و از کوهها نیز جاده‌هایی آفریده شده به رنگ سفید و سرخ، با رنگهایی متفاوت و (گاه) به رنگ کاملاً سیاه» (وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيْضٌ وَ حُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَ غَرَابِيبُ سُودٌ).

سوره فاطر (۳۵): آیه ۲۸ ..... ص: ۶۹

(آیه ۲۸) - در این آیه مسأله تنوع الوان را در انسانها و جانداران دیگر مطرح کرده، می‌گوید: «از انسانها و جنبندها و چهار پایان نیز (افرادی آفریده شده که) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۷۰
رنگهای متفاوتی دارند» (وَمِنَ النَّاسِ وَ الدَّوَابِّ وَ الْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ).

آری! انسانها با این که همه از یک پدر و مادرند دارای نژادها و رنگهای کاملاً متفاوتند، بعضی سفید همچون برف، بعضی سیاه همچون مرکب، حتی در یک نژاد نیز تفاوت در میان رنگها بسیار است.

گذشته از چهره ظاهری، رنگهای باطنی آنها، و خلق و خوی آنها، و استعداد و ذوقهایشان، کاملاً متنوع و مختلف است.

پس از بیان این نشانه‌های توحیدی در پایان به صورت یک جمع بندی می‌گوید: «آری مطلب چنین است» (كَذَلِكَ).

و از آنجا که بهره‌گیری از این آیات بزرگ آفرینش بیش از همه برای بندگان خردمند و دانشمند است در دنباله آیه می‌فرماید: «تنها بندگان عالم و دانشمندانند که از خدا می‌ترسند» (إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ).

آری! از میان تمام بندگان، دانشمندانند که به مقام عالی خشیت یعنی «ترس از مسؤولیت توأم با درک عظمت مقام پروردگار» نائل می‌گردند، این حالت «خشیت» مولود سیر در آیات آفاقی و انفسی و آگاهی از علم و قدرت پروردگار، و هدف آفرینش

است.

در حدیثی از امام صادق علیه السلام در تفسیر همین آیه می‌خوانیم: «منظور از علما کسانی هستند که اعمالشان آنها هماهنگ با سخنانشان باشد کسی که گفتارش با کردارش هماهنگ نباشد عالم نیست».

و در پایان آیه به عنوان یک دلیل کوتاه بر آنچه گذشت می‌فرماید: «خداوند توانای شکست‌ناپذیر و آمرزنده است» (إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ).

«عزت» و قدرت بی‌پایانش سرچشمه خوف و خشیت اندیشمندان است، و «غفوریتش» که نشانه رحمت بی‌انتهای اوست سبب رجاء و امید آنان است، و به این ترتیب این دو نام مقدس، بندگان خدا را در میان خوف و رجاء نگه می‌دارد، و می‌دانیم حرکت مداوم به سوی تکامل بدون اتصاف به این دو وصف ممکن نیست.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۲۹..... ص: ۷۰

(آیه ۲۹) - معامله پرسود با پروردگار! از آنجا که در آیه قبل به مقام خوف برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۷۱ و خشیت عالمان اشاره شده بود در این آیه به مقام «امید و رجاء» آنها اشاره کرده، می‌فرماید: «کسانی که کتاب الهی را تلاوت می‌کنند، و نماز را بر پا می‌دارند، و از آنچه به آنها روزی داده‌ایم در پنهان و آشکار انفاق می‌کنند، آنها امید تجارته دارند که نابودی و فساد و کساد در آن نیست» (إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُورَ).

بدیهی است که «تلاوت» در اینجا به معنی قرائت سرسری و خالی از تفکر و اندیشه نیست، خواندنی است که سرچشمه فکر باشد، فکری که سرچشمه عمل صالح گردد، عملی که از یک سو انسان را به خدا پیوند دهد که مظهر آن نماز است، و از سوی دیگر به خلق خدا ارتباط دهد که مظهر آن انفاق است.

این انفاق گاهی مخفیانه صورت می‌گیرد تا نشانه اخلاص کامل باشد «سراً»، و گاه آشکارا تا مشوق دیگران گردد و تعظیم شعائر شود «علانیه». آری! علمی که چنین اثری دارد مایه رجاء و امیدواری است.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۳۰..... ص: ۷۱

(آیه ۳۰) - این آیه هدف این مؤمنان راستین را چنین بیان می‌کند: «آنها (این اعمال صالح را انجام می‌دهند) تا خداوند اجر و پاداششان را بطور کامل بپردازد، و از فضلش بر آنها بیفزاید که او آمرزنده و شکور است» (لِيُؤْتِيَهُمْ أَجْرَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ).

این جمله در حقیقت اشاره به نهایت اخلاص آنهاست که در اعمال نیک خود جز به پاداش الهی نظر ندارند، و خداوند علاوه بر پاداش معمولی که آن خود گاهی صدها یا هزاران برابر عمل است از فضل خود بر آنان می‌افزاید، و مواهبی، از فضل گسترده‌اش به آنها می‌بخشد.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۳۱..... ص: ۷۱

(آیه ۳۱) - از آنجا که در آیات گذشته سخن از مؤمنان پاکدلی در میان بود که آیات کتاب الهی را تلاوت می‌کنند و به کار می‌بندند، در این آیه از این کتاب آسمانی و دلائل صدق آن و همچنین حاملان واقعی کتاب سخن می‌گوید، و بحثی را که در آیات پیشین پیرامون توحید بود با این بحث که پیرامون نبوت است تکمیل کرده، می‌فرماید: «و آنچه از کتاب بر تو وحی فرستادیم حق است، و آنچه را در کتب برگزیده تفسیر نموده، ج ۴، ص: ۷۲

پیشین آمده تصدیق می‌کند، خداوند نسبت به بندگانش آگاه و بیناست» (وَ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ).

جمله (إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ) بیانگر علت حقانیت قرآن و هماهنگی آن با واقعیتها و نیازهاست، چرا که از سوی خداوندی نازل شده که بندگان خود را به خوبی می‌شناسد و نسبت به نیازهایشان بصیر و بیناست.

«خبیر» به معنی آگاهی از بواطن و عقائد و نیت و ساختمان روحی انسان، و «بصیر» به معنی بینایی نسبت به ظواهر و پدیده‌های جسمانی اوست.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۳۲ ..... ص: ۷۲

(آیه ۳۲) - وارثان حقیقی میراث انبیا: این آیه به موضوع مهمی در این رابطه - یعنی حاملان این کتاب بزرگ آسمانی، همان کسانی که بعد از نزول قرآن بر قلب پاک پیامبر صلی الله علیه و اله این مشعل فروزان را در آن زمان و قرون و اعصار دیگر حفظ و پاسداری نمودند - اشاره کرده، می‌فرماید: «سپس این کتاب آسمانی را به گروهی از بندگان برگزیده خود به ارث دادیم» (ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا).

منظور از «کتاب» در اینجا قرآن مجید است.

«ارث» به چیزی گفته می‌شود که بدون داد و ستد و زحمت به دست می‌آید، و خداوند این کتاب بسیار بزرگ را این گونه در اختیار مسلمانان قرار دارد.

سپس به یک تقسیم‌بندی مهم در این زمینه پرداخته، می‌گوید: «از میان آنها عده‌ای به خویشان ستم کردند، و گروهی راه میانه را در پیش گرفتند، و گروهی به فرمان خدا در نیکیها بر دیگران پیشی گرفتند، و این فضیلت بزرگی است» (فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ).

خداوند پاسداری این کتاب آسمانی را بعد از پیامبرش بر عهده این امت گذاشته، امتی که برگزیده خداست، ولی در میان این امت گروه‌های مختلفی یافت می‌شوند: بعضی به وظیفه بزرگ خود در پاسداری از این کتاب و عمل به احکامش کوتاهی کرده، و در حقیقت بر خویشان ستم نمودند.

گروهی دیگر تا حد زیادی به این وظیفه پاسداری و عمل به کتاب قیام نموده‌اند، هر چند لغزشها و نارسائیهای در کار خود نیز داشته‌اند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۷۳

و بالأخره گروه ممتازی و وظائف سنگین خود را به نحو احسن انجام داده، و در این میدان مسابقه بزرگ بر همگان پیشی گرفته‌اند که در رأس این گروه امامان معصوم علیهم السلام قرار دارند.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۳۳ ..... ص: ۷۳

(آیه ۳۳) - آنجا که نه غمی است، نه رنجی، و نه درماندگی! این آیات در حقیقت نتیجه‌ای است برای آنچه در آیات گذشته آمده بود، می‌فرماید: پاداش پیشگامان در خیرات و نیکیها «باغهای جاویدان بهشت است که همگی در آن وارد می‌شوند» (جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا).

سپس به سه بخش از نعمتهای بهشتی که بعضی جنبه مادی دارد و ظاهری، و بعضی جنبه معنوی و باطنی، و قسمتی نیز ناظر به نفی و طرد هر گونه مانع و مزاحم است اشاره کرده، می‌گوید: «این پیشگامان در خیرات در آن بهشت جاویدان به دستبندهایی از طلا و مروارید آراسته‌اند و لباسشان در آنجا حریر است!» (يُحَلَّونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤًا وَ لِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ).

آنها در این دنیا به زرق و برقها بی‌اعتنایی کردند، در بند لباسهای فاخر نبودند، خداوند به جبران اینها در جهان دیگر بهترین لباسها و زیورها را بر آنها می‌پوشاند.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۳۴ ..... ص: ۷۳

(آیه ۳۴) - بعد از ذکر این نعمت مادی به نعمت معنوی خاصی اشاره کرده، می‌فرماید: «آنها می‌گویند: حمد (و ستایش) برای خداوندی است که اندوه را از ما بر طرف ساخته» (وَ قَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ). سپس این مؤمنان بهشتی می‌افزایند: «پروردگار ما آمرزنده و سپاسگزار است» (إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ). با وصف غفوریتش اندوه سنگین لغزشها و گناهان را بر طرف ساخته، و با وصف شکوریتش مواهب جاودانی که هرگز سایه شوم غم بر آنها نمی‌افتد به ما ارزانی داشته.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۳۵ ..... ص: ۷۳

(آیه ۳۵) - سرانجام به سراغ آخرین نعمت که نبودن عوارض ناراحتی و عوامل مشقت و خستگی و رنج و تعب است رفته، از قول آنها می‌گوید: ستایش برای «آن کسی است که با فضل خود ما را در این سرای اقامت (جاویدان) جای داد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۷۴

که نه در آنجا رنجی به ما می‌رسد و نه سستی و واماندگی!» (الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نُصَبٌ وَ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ).

و به این ترتیب در آنجا نه عوامل مشقت بار جسمانی وجود دارد، نه از اسباب رنج روحی خبری است.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۳۶ ..... ص: ۷۴

(آیه ۳۶) - معمولاً- قرآن در کنار «بشارتها» به «انذارها» می‌پردازد تا دو عامل خوف و رجا را که انگیزه حرکت تکاملی است تقویت کند. لذا در اینجا سخن از مجازاتهای مادی و معنوی است.

نخست می‌فرماید: «آنها که راه کفر را پیش گرفتند آتش دوزخ برای آنهاست» (وَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارٌ جَهَنَّمَ).

همان گونه که بهشت دار مقام و سرای جاویدان است، دوزخ نیز برای این گروه جایگاه ابدی است.

سپس می‌افزاید: «هرگز فرمان مرگ آنها صادر نمی‌شود تا بمیرند» و از این رنج و الم رهایی یابند (لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا).

مرگ برای این گونه اشخاص یک دریچه نجات است، اما با جمله گذشته این دریچه بسته شده، باقی می ماند دریچه دیگر و آن این که زنده بمانند و مجازاتشان تدریجا تخفیف یابد، و یا تحمل آنها را بیفزاید تا نتیجه آن تخفیف درد و رنج باشد، این دریچه را نیز با جمله دیگری می بندد، می گوید: «چیزی از عذاب دوزخ از آنها تخفیف داده نخواهد شد» (وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا).

و در پایان آیه به عنوان تأکید بر قاطعیت این وعید الهی می فرماید: «این گونه هر کفران کننده ای را جزا می دهیم!» (كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ).

آری! جزای کفران کننده سوختن در عذاب دردناک آتش است، آتشی که با دست خود افروخته و هیزمش را افکار و اعمال و وجود او تشکیل می دهد.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۳۷ ..... ص: ۷۴

(آیه ۳۷) - ما را بازگردانید تا عمل صالح انجام دهیم! این آیه به قسمت دیگری از عذاب دردناک آنها پرداخته، و انگشت روی بعضی از نکات حساس در این زمینه گذارده، می گوید: «آنها در دوزخ فریاد می زنند: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۷۵

پروردگارا! ما را خارج کن تا عمل صالحی به جا بیاوریم غیر از آنچه انجام می دادیم» (وَهُمْ يَصْطَرِحُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ).

آری! آنها با مشاهده نتایج اعمال سوء خود در ندامت عمیقی فرو می روند، و تقاضای بازگشت به دنیا می کنند برای انجام اعمال صالح.

به هر حال در برابر این تقاضای یک پاسخ قاطع از سوی خداوند به آنها داده می شود، می فرماید: «آیا شما را به اندازه ای که هر کس اهل تذکر است در آن متذکر می شود عمر ندادیم؟! (أَوَلَمْ نَعْمُرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ).
و (آیا) بیم دهنده الهی به سراغ شما نیامد؟! (وَجَاءَكُمْ النَّذِيرُ).

اکنون که چنین است و تمام وسائل نجات در اختیاران بوده و از آن بهره نگرفتید باید در همین جا گرفتار باشید «اکنون بچشید که برای ستمگران یآوری نیست!» (فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ).

سوره فاطر (۳۵): آیه ۳۸ ..... ص: ۷۵

(آیه ۳۸) - در این آیه به تقاضایی که کفار در دوزخ برای بازگشت به دنیا دارند پاسخ داده، می گوید: «خداوند غیب آسمانها و زمین را می داند، چنین خدایی مسلما از آنچه در درون دلهاست آگاه است» (إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ)

آری! او می داند اگر به درخواست دوزخیان پاسخ مثبت گفته شود و باز به دنیا برگردند همان اعمال گذشته را ادامه خواهند داد.

علاوه بر این، آیه هشدار است به همه مؤمنان که در اخلاص نیات خویش بکوشند و جز خدا کسی را در نظر نداشته باشند.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۳۹ ..... ص: ۷۵

(آیه ۳۹) - به دنبال بحثهایی که در آیات گذشته پیرامون سرنوشت کفار و مشرکان آمده بود، در اینجا از طریق دیگری آنها را مورد بازخواست قرار داده، بطلان طریقه آنها را با دلائل آشکاری روشن می‌سازد. نخست می‌گوید: «او کسی است که شما را جانشینان در زمین قرار داد» (هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ). او عقل و شعور و فکر و هوش داده، و طریقه استفاده کردن از این امکانات را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۷۶ به شما انسانها آموخته است، با این حال چگونه ولی نعمت اصلی خود را فراموش کردید. این جمله، هشدار است به همه انسانها که بدانند دوران آنها ابدی و جاودانی نیست، همان گونه که آنها جانشین اقوام دیگر شدند پس از چند روزی آنها نیز می‌روند و اقوام دیگری جانشین آنها خواهند شد. به همین دلیل بلافاصله می‌گوید: «پس هر کس کافر شود کفر او به زیان خودش خواهد بود» (فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ). «و کفر کافران در نزد پروردگارشان چیزی جز خشم و غضب نمی‌افزاید» (وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرَهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا). خشم الهی به معنی برچیدن دامنه رحمت و دریغ داشتن لطف از کسانی است که مرتکب اعمال زشتی شده‌اند. و به هر حال «کفرشان چیزی جز زیان و خسران به آنان نمی‌افزاید» (وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرَهُمْ إِلَّا خَسَارًا).

سوره فاطر (۳۵): آیه ۴۰ ..... ص: ۷۶

(آیه ۴۰) - این آیه پاسخ قاطع دیگری به مشرکان می‌دهد و به آنها خاطر نشان می‌سازد که اگر انسان از چیزی تبعیت می‌کند یا به آن دل می‌بندد باید دلیلی از عقل بر آن داشته باشد، یا دلیلی از نقل قطعی، شما که هیچ یک از این دو را در اختیار ندارید تکیه گاهی جز فریب و غرور نخواهید داشت. می‌فرماید: «بگو: این معبودانی را که جز خدا می‌خوانید به من نشان دهید چه چیزی از زمین را آفریده‌اند!» (قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَ كُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ). «یا این که در آفرینش آسمان شریکند»؟! (أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ). با این حال پرستش آنها چه دلیلی دارد؟! معبود بودن فرع بر خالق بودن است، حال که ثابت شد هیچ دلیل عقلی برای مدعای شما نیست، آیا دلیلی از نقل در اختیار دارید؟ «آیا کتابی (آسمانی) در اختیار آنها گذارده‌ایم و آنها دلیل روشنی از آن بر کار خود دارند»؟! (أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْهُ). نه آنها هیچ دلیل و بینه و برهان روشنی از کتب الهی در اختیار ندارند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۷۷ پس سرمایه آنها چیزی جز مکر و فریب نیست «بلکه این ستمگران به یکدیگر جز وعده‌های دروغین نمی‌دهند» (بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا).

سوره فاطر (۳۵): آیه ۴۱ ..... ص: ۷۷

(آیه ۴۱) - آسمانها و زمین با دست قدرت او برپاست! در این آیه سخن از حاکمیت خدا بر مجموعه آسمانها و زمین است، و در حقیقت بعد از نفی دخالت معبودهای ساختگی در جهان هستی به اثبات توحید خالقیت و ربوبیت پرداخته، می‌فرماید:

«خداوند آسمانها و زمین را نگاه می‌دارد تا از نظام خود منحرف نشوند» (إِنَّ اللَّهَ يُمَسِّكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا).
نه تنها آفرینش در آغاز با خداست که نگهداری و تدبیر و حفظ آنها نیز به دست قدرت اوست، بلکه آنها هر لحظه آفرینش جدیدی دارند و فیض هستی لحظه به لحظه به آنها می‌رسد، که اگر لحظه‌ای رابطه آنها با آن مبدأ بزرگ قطع شود راه فنا و نیستی را پیش می‌گیرند.

اگر نازی کند یکدم فرو ریزند قالبها!

سپس به عنوان تأکید می‌افزاید: «و هرگاه منحرف گردند، کسی جز او نمی‌تواند آنها را نگاه دارد» (وَلَيْتُنَّ زَالَتَا إِنْ أُمْسِيَّ كَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ).

نه بتهای ساختگی شما، نه فرشتگان، و نه غیر آنها، هیچ کس قادر بر این کار نیست.

در پایان آیه برای این که راه توبه را به روی مشرکان گمراه نبندد و اجازه بازگشت در هر مرحله به آنها دهد می‌فرماید: «او بردبار و غفور است» (إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا).

به مقتضای حلمش در مجازات آنها تعجیل نمی‌کند و به مقتضای غفوریتش توبه آنها را با شرائطش در هر مرحله که باشد پذیرا می‌شود.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۴۲ ..... ص: ۷۷

اشاره

(آیه ۴۲)

شأن نزول: ..... ص: ۷۷

«مشرکان عرب هنگامی که می‌شنیدند بعضی از امتهای پیشین همچون یهود، پیامبران الهی را تکذیب کردند، و آنها را به شهادت رساندند، می‌گفتند: ولی ما چنین نیستیم! اگر فرستاده الهی به سراغ ما بیاید ما هدایت پذیرترین امتها خواهیم بود! ولی همانها هنگامی که آفتاب عالمتاب اسلام از افق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۷۸

سرزمینشان طلوع کرد و پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله همراه بزرگترین کتاب آسمانی به سراغشان آمد نه تنها نپذیرفتند بلکه در مقام تکذیب و مبارزه و انواع مکر و فریب برآمدند.

این آیه و دو آیه بعد نازل شد و آنها را بر این ادعاهای تو خالی و بی‌اساس مورد ملامت و سرزنش قرار داد.

تفسیر: ..... ص: ۷۸

استکبار و حيله گری، سر چشمه بدبختیهای آنها بود در آیات پیشین سخن از مشرکان و سرنوشت آنها در دنیا و آخرت در میان بود.

در این آیه می‌فرماید: «آنها با نهایت تأکید سوگند یاد کردند اگر انذار کننده‌ای به سراغشان بیاید بطور مسلم از همه امتها هدایت یافته‌تر خواهند بود» (وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِيحْدَى الْأُمَّمِ). آری! آنها هنگامی که تماشاگر صفحات تاریخ گذشته بودند، بسیار تعجب می‌کردند و همه گونه ادعا در باره خود داشتند و لافها می‌زدند.

اما هنگامی که «محک تجربه آمد به میان» و کوره امتحان سخت داغ شد و خواسته آنها عملی شد نشان دادند که آنها نیز از همان قماشند، بطوریکه قرآن در دنباله همین آیه فرموده: «پس هنگامی که انذار کننده الهی آمد جز فرار و فاصله گرفتن از حق چیزی بر آنها نیفزود!» (فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا).

این تعبیر نشان می‌دهد که آنها قبلاً نیز بر خلاف ادعاهایشان طرفدار حق نبودند، قسمتی از آیین ابراهیم را که در میان آنها وجود داشت محترم نمی‌شمردند.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۴۳ ..... ص: ۷۸

(آیه ۴۳) - این آیه توضیحی است بر آنچه در آیه قبل گذشت، می‌گوید:

دوری آنها از حق «به خاطر این بود که طریق استکبار در زمین را پیش گرفتند» و هرگز حاضر نشدند در برابر حق تسلیم شوند (اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ).

و نیز به خاطر آن بود که «حیله‌گریهای زشت و بد را» پیشه کردند (وَ مَكْرَ السَّيِّئِ).

«ولی این حیله‌گریهای سوء تنها دامان صاحبانش را می‌گیرد» (وَ لَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ).

او را در برابر خلق خدا رسوا و بینوا، و در پیشگاه الهی شرمسار می‌کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۷۹

در حقیقت این آیه می‌گوید: آنها تنها به دوری کردن از این پیامبر بزرگ الهی قناعت نکردند، بلکه برای ضربه زدن به او از تمام توان و قدرت خود کمک گرفتند، و انگیزه اصلی آن کبر و غرور و عدم خضوع در مقابل حق بود.

در دنباله آیه این گروه مستکبر مکار و خیانتکار را با جمله پر معنی و تکان دهنده‌ای تهدید کرده، می‌گوید: «آیا آنها انتظاری جز این دارند که گرفتار همان سرنوشت پیشینیان شوند؟! (فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ).

این جمله کوتاه اشاره‌ای دارد به تمام سرنوشت‌های شوم اقوام گردنکش و طغیانگری همچون قوم نوح، و عاد، و ثمود، و قوم فرعون که هر کدام به بلای عظیمی گرفتار شدند.

سپس برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «هرگز برای سنت الهی تغییر و تبدیلی نمی‌یابی، و هرگز برای سنت الهی دگرگونی نخواهی یافت» (فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا).

نوسان و دگرگونی سنتها در باره کسی تصور می‌شود که آگاهی محدودی دارد، ولی پروردگاری که عالم و حکیم و عادل است سنتش در باره آیندگان همان است که در باره پیشینیان بوده است، سنتهایش ثابت و تغییر ناپذیر است.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۴۴ ..... ص: ۷۹

(آیه ۴۴) - در این آیه این گروه مشرک و مجرم را به پیگیری آثار گذشتگان و سرنوشتی که به آن گرفتار شدند دعوت می‌کند، تا آنچه را از تاریخ در باره آنها شنیده‌اند با چشم در سرزمینهای متعلق به آنها، و در لابلای آثارشان ببینند، می‌فرماید:

«آیا سیر در زمین نکردند تا بنگرند عاقبت کار کسانی که پیش از آنها بودند چه شد؟! (أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ).

اگر اینها چنین تصور می کنند که از آنان نیرومندترند سخت در اشتباهند، چرا که «آنها از اینها قویتر و پر قدرت تر بودند» (وَ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً).

به علاوه انسانها هر قدر نیرومند و قوی باشند قدرت آنها در برابر قدرت خداوند صفر است، چرا که «نه چیزی در آسمان، نه در زمین، از حوزه قدرت او فرار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۸۰

نخواهد کرد، و او را عاجز و ناتوان نخواهد ساخت» (وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ).
زیرا «او دانا و تواناست» (إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا).

نه چیزی از نظرش مخفی و پنهان می ماند، و نه کاری در برابر قدرتش مشکل است، و نه کسی بر او چیره می شود.

سوره فاطر (۳۵): آیه ۴۵ ..... ص: ۸۰

(آیه ۴۵) - اگر لطف او نبود جنبنده ای بر پشت زمین نبود! این آیه که آخرین آیه سوره «فاطر» است بحثهای تند و تهدیدهای شدید گذشته این سوره را با بیان لطف و رحمت پروردگار بر مردم روی زمین پایان می دهد، همان گونه که این سوره را با گشایش رحمت خدا بر مردم آغاز کرد.

آیه قبل که مجرمان بی ایمان را تهدید به سرنوشت پیشینیان می کرد این سؤال را برای بسیاری از آنها و دیگران مطرح می سازد که اگر سنت الهی در باره همه گردنکشان چنین است پس چرا این قوم مشرک و سرکش مکه را مجازات نمی کند؟! در پاسخ این سؤال می فرماید: «اگر خداوند همه مردم را به خاطر اعمالی که انجام داده اند مجازات کند (و هیچ مهلتی برای اصلاح و تجدید نظر و خودسازی به آنان ندهد) جنبنده ای را بر پشت زمین باقی نخواهد گذاشت» (وَ لَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ).

آن چنان مجازاتهای پی در پی نازل می شد و صاعقه ها و زلزله ها و طوفانها گنهکاران ظالم را در هم می کوبید که زمین جای زندگی برای کسی نبود.

«ولی خداوند (به لطف و کرمش) آنها را تا زمان معینی به تأخیر می اندازد» و به آنها فرصت برای توبه و اصلاح می دهد (وَ لَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى).

اما این حلم و فرصت الهی حسابی دارد، تا زمانی است که اجل آنها فرا نرسیده باشد، «اما هنگامی که اجل آنها فرارسد (هر کس را به مقتضای عملش جزا می دهد چرا که) خداوند نسبت به بندگانش بصیر و بیناست» هم اعمال آنها را می بیند و هم از نیات آنها با خبر است (فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا).

«پایان سوره فاطر»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۸۱

سوره یس [۳۶] ..... ص: ۸۱

این سوره در «مکه» نازل شده و ۸۳ آیه دارد

محتوای سوره: ..... ص : ۸۱

در این سوره چهار بخش عمده مخصوصا دیده می شود:

- ۱- نخست سخن از رسالت پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله و قرآن مجید و هدف از نزول این کتاب بزرگ آسمانی است.
- ۲- بخش دیگر از رسالت سه نفر از پیامبران الهی، و چگونگی دعوت آنها به سوی توحید و مبارزه پی گیر و طاقتفرسای آنها با شرک سخن می گوید.
- ۳- بخشی از این سوره که از آیه ۳۳ شروع می شود و تا آیه ۴۴ ادامه دارد مملو از نکات جالب توحیدی، و بیان گویا از آیات و نشانه های عظمت پروردگار در عالم هستی است.
- ۴- بخش مهم دیگری از این سوره در مسائل مربوط به «معاد» و دلایل گوناگون آن و چگونگی حشر و نشر، و سؤال و جواب در روز قیامت، و پایان جهان، و بهشت و دوزخ سخن می گوید، و در لابلاهی این بحثها آیاتی تکان دهنده برای بیداری و هشیاری غافلان و بی خبران آمده است که اثری نیرومند در دلها و جانها دارد.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۸۱

سوره «یس» در احادیث به عنوان «قلب قرآن» نامیده شده است.

در حدیثی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می خوانیم: «هر چیز قلبی دارد، و قلب قرآن یس است». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۸۲

در حدیثی از امام صادق علیه السلام نیز همین معنی آمده است و در ذیل آن می افزاید: «هر کس آن را در روز پیش از آن که غروب شود بخواند در تمام طول روز محفوظ و پر روزی خواهد بود، و هر کس آن را در شب پیش از خفتن بخواند خداوند هزار فرشته را بر او مأمور می کند که او را از هر شیطان رجیم و هر آفتی حفظ کنند...» و به دنبال آن فضائل مهم دیگری نیز بیان می فرماید.

این عظمت به خاطر محتوای عظیم این سوره است.

محتوایی بیدارگر ایمان بخش و مسؤولیت آفرین و تقوازا که وقتی انسان در آن اندیشه کند و این اندیشه در اعمال او پرتوافکن گردد خیر دنیا و آخرت را برای او به ارمغان می آورد.

بسم الله الرحمن الرحیم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره یس (۳۶): آیه ۱ ..... ص : ۸۲

(آیه ۱) - سر آغاز «قلب قرآن» این سوره همانند ۲۸ سوره دیگر قرآن مجید با حروف مقطعه آغاز می شود، و این بار دو حرف «یا- سین» (یس). آیه اول سوره را تشکیل می دهد.

در خصوص سوره «یس» در روایتی از امام صادق علیه السلام می خوانیم که فرمود:

«یس نام رسول خداست و دلیل بر آن این است که بعد از آن می فرماید تو از مرسلین و بر صراط مستقیم هستی».

سوره یس (۳۶): آیه ۲ ..... ص: ۸۲

(آیه ۲) - به دنبال این حروف مقطعه - همانند بسیاری از سوره‌هایی که با حروف مقطعه آغاز شده - سخن از قرآن مجید به میان می‌آورد، منتها در اینجا به آن سوگند یاد کرده، می‌گوید: «سوگند به قرآن حکیم» (وَ الْقُرْآنِ الْحَكِيمِ). گویی قرآن را موجودی زنده و عاقل و رهبر و پیشوا معرفی می‌کند که می‌تواند درهای حکمت را به روی انسانها بگشاید. البته خداوند نیازی به سوگند ندارد، ولی سوگندهای قرآن همواره دارای دو فایده مهم است: نخست تأکید روی مطلب، و دیگر بیان عظمت چیزی که به آن سوگند یاد می‌شود.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۸۳

سوره یس (۳۶): آیه ۳ ..... ص: ۸۳

(آیه ۳) - این آیه چیزی را که سوگند آیه قبل به خاطر آن بوده است باز گو می‌کند، می‌فرماید: «مسلماً تو از رسولان خداوند هستی» (إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ).

سوره یس (۳۶): آیه ۴ ..... ص: ۸۳

(آیه ۴) - رسالتی که توأم با حقیقت است و «بودن تو بر صراط مستقیم» (عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).

سوره یس (۳۶): آیه ۵ ..... ص: ۸۳

(آیه ۵) - سپس می‌افزاید: این قرآنی است که «از ناحیه خداوند عزیز و رحیم نازل شده» (تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ). عزت و رحمتش که یکی مظهر «انذار» و دیگری مظهر «بشارت» است با هم آمیخته و این کتاب بزرگ آسمانی را در اختیار انسانها گذارده است.

سوره یس (۳۶): آیه ۶ ..... ص: ۸۳

(آیه ۶) - این آیه هدف اصلی نزول قرآن را این گونه شرح می‌دهد:
قرآن را بر تو نازل کردیم «تا قومی را انذار کنی که پدران آنها انذار نشدند و به همین دلیل آنها در غفلت فرو رفته‌اند» (لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ).
قرآن نازل شد تا مردم غافل را هوشیار، و خواب زدگان را بیدار سازد.

سوره یس (۳۶): آیه ۷ ..... ص: ۸۳

(آیه ۷) - سپس قرآن به عنوان یک پیشگویی در باره سران کفر و سردمداران شرک می‌گوید: «فرمان و وعده الهی بر اکثر آنها تحقق یافته و به همین دلیل ایمان نمی‌آورند» (لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ).

حقیقت این است که انسان در صورتی اصلاح پذیر و قابل هدایت است که فطرت توحیدی خود را با اعمال زشت و اخلاق آلوده اش بکلی پایمال نکرده باشد و گر نه تاریکی مطلق بر قلب او چیره خواهد شد و تمام روزنه‌های امید برای او بسته می‌شود.

سوره یس (۳۶): آیه ۸ ..... ص: ۸۳

(آیه ۸) - این آیه ادامه توصیف این گروه نفوذ ناپذیر است، در نخستین توصیف آنها می‌گوید: «ما در گردنهای آنها غلهایی قرار دادیم که تا چانه‌های آنها ادامه دارد، و سرهای آنها را به بالا نگاه داشته است» (إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ).

چه جالب است تشبیهی که از حال بت پرستان لجوج خصوصا سران آنها به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۸۴ چنین انسانهایی شده، آنها طوق «تقلید» و زنجیر «عادات و رسوم خرافی» را بر گردن و دست و پای خود بسته‌اند و غلهای آنها آنقدر پهن و گسترده است که سر آنها را بالا نگاهداشته و از دیدن حقایق محروم ساخته، آنها اسیرانی هستند که نه قدرت فعالیت و حرکت دارند و نه قدرت دید! آیه فوق هم می‌تواند ترسیمی از حال این گروه بی‌ایمان در دنیا باشد، و هم بیان حال آنها در آخرت که تجسمی است از مسائل این جهان.

سوره یس (۳۶): آیه ۹ ..... ص: ۸۴

(آیه ۹) - این آیه توصیف دیگری از همین افراد است، و ترسیم گویایی از عوامل نفوذ ناپذیری آنها، می‌فرماید: «و ما در پیش روی آنها سدی قرار دادیم و در پشت سرشان سدی» (وَ جَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَ مِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا). آنها در میان این دو سد چنان محاصره شده‌اند که نه راه پیش دارند و نه راه بازگشت! و در همین حال «چشمانشان را پوشانده‌ایم لذا نمی‌بینند» (فَأَعْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ).

و چنین است حال مستکبران خودخواه و خودبین، و مقلدان کور و کر، و متعصبان لجوج در برابر چهره حقایق!

سوره یس (۳۶): آیه ۱۰ ..... ص: ۸۴

(آیه ۱۰) - به همین دلیل در این آیه صریحا می‌گوید: «برای آنها یکسان است، چه آنها را انذار کنی، یا نکنی، ایمان نمی‌آورند!» (وَ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ).

گفتار تو هر قدر نافذ، و وحی آسمانی هر قدر مؤثر باشد، تا در زمینه آماده وارد نشود تأثیر نخواهد گذاشت.

سوره یس (۳۶): آیه ۱۱ ..... ص: ۸۴

(آیه ۱۱) - چه کسانی انذار تو را می‌پذیرند؟ در آیات گذشته سخن از گروهی در میان بود که به هیچ وجه آمادگی پذیرش انذارهای الهی را ندارند، اما در اینجا از گروه دیگری که درست در نقطه مقابل آنها قرار گرفته‌اند سخن می‌گوید، تا با مقایسه با یکدیگر - همان گونه که روش قرآن در بحث است - مسأله روشنتر شود.

می‌فرماید: «تو تنها کسی را انذار می‌کنی که از ذکر پیروی کند، و از خداوند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۸۵ رحمان در پنهان بترسد» و از طریق برهان و استدلال او را بشناسد (إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ). کسی که گوش شنوا و قلب آماده دارد.

«و کسی که چنین است او را بشارت به مغفرت و پاداش پر ارزش ده» (فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ).

سوره یس (۳۶): آیه ۱۲ ..... ص: ۸۵

(آیه ۱۲) - سپس به تناسب بحثی که در آیات گذشته پیرامون اجر و پاداش پر ارزش مؤمنان و پذیرندگان انذارهای انبیا آمده بود در این آیه به مسأله «معاد و رستخیز و ثبت و ضبط اعمال برای حساب و جزا» اشاره کرده، می‌فرماید: «ما مردگان را زنده می‌کنیم» (إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى).
«و تمام آثار آنها را می‌نویسیم» (وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَ آثَارَهُمْ).
بنابر این چیزی فروگذار نخواهد شد مگر این که در نامه اعمال برای روز حساب محفوظ خواهد بود.
و در پایان آیه برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «و ما همه چیز را در کتاب آشکار احصا کرده‌ایم» (وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ).

سوره یس (۳۶): آیه ۱۳ ..... ص: ۸۵

(آیه ۱۳) - سرگذشت «اصحاب القریه» برای آنها عبرتی است در تعقیب بحثهایی که در زمینه قرآن و نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و مؤمنان راستین و منکران لجوج گذشت در اینجا نمونه‌ای از وضع اتمهای پیشین در همین زمینه مطرح شده، و در ضمن این آیه و چندین آیه بعد که مجموعاً هجده آیه را تشکیل می‌دهد سرگذشتی از چند تن از پیامبران پیشین را بیان می‌کند، تا هم هشدار باشد برای مشرکان مکه، و هم تسلی و دلداری باشد برای پیامبر و مؤمنان اندک آن روز، به هر حال تکیه بر این سرگذشت در قلب این سوره که خود قلب قرآن است به خاطر شباهت تمامی است که با موقعیت مسلمانان آن روز دارد.

نخست می‌فرماید: «و برای آنها اصحاب قریه را مثال بزن هنگامی که فرستادگان خدا به سوی آنها آمدند» (وَ اضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۸۶
«قریه» مفهوم گسترده‌ای دارد که هم شهرها را شامل می‌گردد و هم روستاها را، هر چند در زبان فارسی معمولی تنها به روستا اطلاق می‌شود.

مشهور در میان مفسران این است که منظور از «قریه» در اینجا «انطاکیه» یکی از شهرهای شامات بوده است.
از آیات این سوره بر می‌آید که اهل این شهر بت پرست بودند و این رسولان برای دعوت آنها به سوی توحید و مبارزه با شرک آمده بودند.

سوره یس (۳۶): آیه ۱۴ ..... ص: ۸۶

(آیه ۱۴) - سپس قرآن بعد از این بیان اجمالی و سر بسته، به شرح ماجرا پرداخته، چنین می‌گوید: «در آن زمان که دو نفر از

رسولان را به سوی آنها فرستادیم، اما آنها رسولان ما را تکذیب کردند، لذا برای تقویت آن دو، شخص سومی ارسال نمودیم، آنها همگی گفتند: ما فرستادگان به سوی شما از طرف پروردگاریم» (إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ).

سوره یس (۳۶): آیه ۱۵ ..... ص: ۸۶

(آیه ۱۵) - اکنون ببینیم آن قوم گمراه در مقابل دعوت رسولان چه واکنشی نشان دادند، قرآن می گوید: همان بهانه‌ای را که بسیاری از کافران سرکش در برابر پیامبران الهی پیش کشیدند مطرح نمودند «آنان (در جواب) گفتند: شما بشری همانند ما نیستید و خداوند رحمان چیزی نازل نکرده، شما فقط دروغ می گوید!» (قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ).

اگر بنا بود فرستاده‌ای از طرف خدا بیاید باید فرشته مقربی باشد نه انسانی همچون ما، و همین را دلیل برای تکذیب رسولان و انکار نزول فرمان الهی پنداشتند.

سوره یس (۳۶): آیه ۱۶ ..... ص: ۸۶

(آیه ۱۶) - به هر حال این پیامبران از مخالفت سرسختانه آن قوم گمراه مأیوس نشدند و ضعف و سستی به خود راه ندادند، و در پاسخ آنها چنین گفتند: پروردگار ما می داند که ما قطعاً فرستادگان او به سوی شما هستیم» (قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُم لَمُرْسَلُونَ).

سوره یس (۳۶): آیه ۱۷ ..... ص: ۸۶

(آیه ۱۷) - «و بر عهده ما چیزی جز ابلاغ رسالت بطور آشکار و روشن نیست» (وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۸۷

سوره یس (۳۶): آیه ۱۸ ..... ص: ۸۷

(آیه ۱۸) - ولی این کوردلان در برابر آن منطق روشن و معجزات تسلیم نشدند، بلکه بر خشونت خود افزودند، و از مرحله تکذیب پا فراتر نهاده به مرحله تهدید و شدت عمل گام نهادند «گفتند: ما شما را به فال بد گرفته‌ایم» وجود شما شوم است و مایه بدبختی شهر و دیار ما! (قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ).

ممکن است مقارن آمدن این پیامبران الهی بعضی مشکلات در زندگی مردم آن دیار بر اثر گناهانشان و یا به عنوان هشدار الهی حاصل شده باشد، باز به این هم قناعت نکردند، بلکه با تهدیدی صریح و آشکار نیات شوم و زشت خود را ظاهر ساختند، و گفتند: «اگر از این سخنان دست برندارید مسلماً شما را سنگسار خواهیم کرد، و مجازات دردناکی از ما به شما خواهد رسید!» (لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَ لَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ).

ممکن است ذکر «عذاب الیم» اشاره به این باشد که سنگسار نمودن شما را آنقدر ادامه می دهیم تا مایه مرگ شما شود.

سوره یس (۳۶): آیه ۱۹ ..... ص: ۸۷

(آیه ۱۹) - اینجا بود که رسولان الهی با منطق گویای خود به پاسخ هذیانهای آنها پرداختند، و «گفتند: شومی شما از خودتان است اگر درست بیندیشید به این حقیقت واقف خواهید شد» (قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَلْأَنْ ذُكِّرْتُمْ). اگر بدبختی و تیره روزی و حوادث شوم محیط جامعه شما را فرا گرفته، و برکات الهی از میان شما رخت بر بسته، عامل آن را در درون جان خود، در افکار منحط و اعمال زشت و شومتان جستجو کنید، نه در دعوت ما. و سرانجام آخرین سخن این فرستادگان پروردگار به آنان این بود که: «شما گروهی اسرافکارید» (بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ). اگر توحید را انکار کرده، به شرک روی می آورید، دلیل آن اسراف و تجاوز از حق است، و اگر جامعه شما گرفتار سرنوشت شوم شده است سبب آن نیز اسراف در گناه و آلودگی به شهوات است.

سوره یس (۳۶): آیه ۲۰ ..... ص: ۸۷

(آیه ۲۰) - مجاهدی جان بر کف! در اینجا بخش دیگری از مبارزات رسولانی که در این داستان به آنها اشاره شده، آمده است، و آن مربوط به حمایت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۸۸ حساب شده و شجاعانه مؤمنان اندک از آنهاست که در برابر اکثریت کافر و مشرک و لجوج ایستادند و تا سر حد جان از پیامبران الهی دفاع کردند.

نخست می فرماید: «و مردی (با ایمان) از نقطه دور دست شهر با سرعت و شتاب (به سراغ گروه کافران) آمد و گفت: ای قوم من! از فرستادگان خدا پیروی کنید» (وَ جَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ). این مرد که نامش را «حسیب نجار» ذکر کرده اند هنگامی که به او خبر رسید، در قلب شهر مردم بر این پیامبران الهی شوریده اند، و شاید قصد شهید کردن آنها را دارند، سکوت را مجاز ندانست، با سرعت و شتاب خود را به مرکز شهر رسانید و آنچه در توان داشت در دفاع از حق فروگذار نکرد.

تعبیر به «رجل» به صورت ناشناخته، شاید اشاره به این نکته است که او یک فرد عادی بود، قدرت و شوکتی نداشت، و در مسیر خود تک و تنها بود، تا مؤمنان عصر پیامبر صلی الله علیه و آله در آغاز اسلام که عده قلیلی بیش نبودند سرمشق بگیرند و بدانند حتی یک نفر مؤمن تنها نیز دارای مسؤولیت است و سکوت برای او جایز نیست.

سوره یس (۳۶): آیه ۲۱ ..... ص: ۸۸

(آیه ۲۱) - اکنون ببینیم این مؤمن مجاهد به چه منطق و دلیلی برای جلب توجه همشهریانش متوسل گشت؟ نخست از این در وارد شد: «از کسانی پیروی کنید که از شما اجر و مزدی (در برابر دعوت خود) نمی خواهند» (اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا).

این خود نخستین نشانه صدق آنهاست که هیچ منفعت مادی در دعوتشان ندارند، نه از شما مالی می خواهند، و نه جاه و مقام، و نه حتی تشکر و سپاسگزاری، و این همان چیزی است که بارها در آیات قرآن در مورد انبیای بزرگ به عنوان نشانه‌ای از اخلاص روی آن تکیه شده، تنها در سوره «شعرا» پنج بار جمله «و ما اسئلكم علیه من اجر» تکرار گردیده است.

سپس می‌افزاید: به علاوه «این رسولان (چنانکه از محتوای دعوت و سخنانشان بر می‌آید) افرادی هدایت یافته‌اند» (وَهُمْ مُهْتَدُونَ).

سوره یس (۳۶): آیه ۲۲ ..... ص: ۸۸

(آیه ۲۲) - سپس به دلیل دیگری می‌پردازد و به سراغ اصل توحید که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۸۹ عمده‌ترین نکته دعوت این رسولان بوده است می‌رود و می‌گوید: «من چرا کسی را پرستش نکنم که مرا آفریده است؟ (وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي).

فطرت سلیم می‌گوید: کسی شایسته پرستش است که خالق و مالک و بخشنده مواهب باشد نه این بتها که هیچ کاری از آنان ساخته نیست.

و به دنبال آن هشدار می‌دهد که مراقب باشید «همه شما سرانجام تنها به سوی او باز می‌گردید» (وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ). یعنی نه تنها سر و کار شما در زندگی این جهان با اوست که در جهان دیگر نیز تمام سرنوشت شما در دست قدرت او می‌باشد، آری به سراغ کسی بروید که در هر دو جهان سرنوشت شما را به دست گرفته.

سوره یس (۳۶): آیه ۲۳ ..... ص: ۸۹

(آیه ۲۳) - و در سومین استدلال خود به وضع بتها پرداخته، و اثبات عبودیت را برای خداوند با نفی عبودیت از بتها تکمیل می‌کند، می‌گوید: «آیا غیر از خداوند معبودانی را انتخاب کنم که اگر خداوند رحمن بخواهد زبانی به من برساند شفاعت آنها کمترین فایده‌ای برای من نخواهد داشت، و مرا از مجازات او هرگز نجات نخواهند داد» (أَتَجِدُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِنْ يُرَدِّنِ الرَّحْمَنُ بَصُرًا لَا تَغْنِي عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقَدُونَ).

باز در اینجا از خودش سخن می‌گوید تا جنبه تحکم و آمریت نداشته باشد، و دیگران حساب کار خود را برسند.

سوره یس (۳۶): آیه ۲۴ ..... ص: ۸۹

(آیه ۲۴) - سپس این مؤمن مجاهد برای تأکید و توضیح بیشتر افزود: «هر گاه من چنین بتهایی را پرستش کنم و آنها را شریک پروردگار قرار دهم در گمراهی آشکار خواهم بود» (إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ).

کدام گمراهی از این آشکارتر که انسان عاقل و با شعور در برابر این موجودات بی‌شعور زانو زند و آنها را در کنار خالق زمین و آسمان قرار دهد.

سوره یس (۳۶): آیه ۲۵ ..... ص: ۸۹

(آیه ۲۵) - این مؤمن تلاشگر و مبارز پس از این استدلالات و تبلیغات مؤثر و گیرا با صدای رسا در حضور جمع اعلام کرد: همه بدانید «من به پروردگار شما ایمان آورده‌ام» و دعوت این رسولان را پذیرا شده‌ام (إِنِّي آمَنْتُ بِرَبِّكُمْ). برگزیده تفسیر

نمونه، ج ۴، ص: ۹۰

«بنابر این سخنان مرا بشنوید» (فَاسْمِعُونِ). و بدانید من به دعوت این رسولان مؤمنم و گفتار مرا به کار بندید که به سود شماست.

سوره یس (۳۶): آیه ۲۶ ..... ص : ۹۰

(آیه ۲۶) - اما بینیم عکس العمل این قوم لجوج در برابر این مؤمن پاکباز چه بود؟ قرآن سخنی از آن به میان نمی آورد، ولی از لحن آیات بعد استفاده می شود که آنها بر او شوریدند و شهیدش کردند. قرآن این حقیقت را با جمله جالب و سر بسته ای بیان کرده، می گوید: «به او گفته شد وارد بهشت شو!» (قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ). این تعبیر نشان می دهد که شهادت این مرد مؤمن همان، و داخل شدن او در بهشت همان. البته روشن است منظور از بهشت در اینجا بهشت برزخی است، چرا که هم از آیات و هم از روایات استفاده می شود که بهشت جاویدان در قیامت نصیب مؤمنان خواهد شد همان گونه که دوزخ نیز در مورد بدکاران چنین است. به هر حال روح پاک این مرد به آسمانها، در جوار قرب رحمت الهی و در نعیم بهشتی، شتافت، و در آنجا تنها آرزویش این بود که «گفت: ای کاش قوم من می دانستند» (قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ). و این چنین مؤمن، عاشق هدایت مردم است و از گمراهی آنان رنج می برد.

سوره یس (۳۶): آیه ۲۷ ..... ص : ۹۰

(آیه ۲۷) - ای کاش می دانستند که: «پروردگaram مرا مشمول آمرزش و عفو خویش قرار داد و در صف گرامیان جای داد» (بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَ جَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ). ای کاش چشم حق بینی داشتند و آنچه را در پشت این پرده است ببینند یعنی تا این همه نعمت و اکرام و احترام خدا را بنگرند و بدانند در مقابل اهانت های آنها خداوند چه لطفی در حق من فرموده است، ای کاش می دیدند و ایمان می آوردند اما افسوس! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۹۱

آغاز جزء ۲۳ قرآن مجید ..... ص : ۹۱

ادامه سوره یس ..... ص : ۹۱

سوره یس (۳۶): آیه ۲۸ ..... ص : ۹۱

(آیه ۲۸) - دیدیم که مردم شهر «انطاکیه» چگونه به مخالفت با پیامبران الهی قیام کردند اکنون بینیم سرانجام کارشان چه شد؟

قرآن در این زمینه می گوید: «ما بر قوم او بعد از (شهادت) وی هیچ لشکری از آسمان نفرستادیم، و اصولاً سنت ما چنین نیست که برای نابود ساختن این اقوام سرکش متوسل به این امور شویم» (وَ مَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُندٍ مِنَ السَّمَاءِ وَ مَا كُنَّا مُنْزِلِينَ).

ما نیاز به این امور نداریم، تنها یک اشاره کافی است که همه آنها را خاموش سازیم و به دیار عدم بفرستیم و تمام زندگی

آنها را در هم بکوبیم.

سوره یس (۳۶): آیه ۲۹..... ص: ۹۱

(آیه ۲۹) - سپس می‌افزاید: «تنها یک صیحه آسمانی تحقق یافت، صیحه‌ای تکان دهنده و مرگبار، ناگهان همگی خاموش شدند!» (إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ).
یک صیحه، آن هم در یک لحظه زود گذر، بیش نبود، فریادی بود که همه فریادها را خاموش کرد، و تکانی بود که همه را بی حرکت ساخت!
بسوزند چوب درختان بی بر سزا خود همین است مر بی بری را!

سوره یس (۳۶): آیه ۳۰..... ص: ۹۱

(آیه ۳۰) - در این آیه با لحنی بسیار گیرا و مؤثر برخورد تمام سرکشان تاریخ را با دعوت پیامبران خدا یک جا مورد بحث قرار داده، می‌گوید: «وا حسرتا بر این بندگان که هیچ پیامبری برای هدایت آنها نیامد مگر این که او را به باد استهزا گرفتند» (يا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ).
بیچاره و محروم از سعادت آنها گروهی که نه تنها گوش هوش به ندای رهبران ندهند، بلکه به استهزا و سخریه آنها برخیزند.

سوره یس (۳۶): آیه ۳۱..... ص: ۹۱

(آیه ۳۱) - غفلت دائم: در این آیه با توجه به بحثی که در آیه قبل در باره غفلت مستمر گروه عظیمی از مردم جهان در طول اعصار و قرون پیشین گذشت، می‌فرماید: «آیا آنها ندیدند که ما افراد زیادی از قرون و اقوام پیشین از آنها را (بر اثر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۹۲
طغیان و ظلمشان) به هلاکت رساندیم؟! (أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ).

اینها نخستین گروه نیستند، اقوام سرکش دیگری در این جهان زندگی می‌کردند، و سرنوشت دردناک آنها که بر صفحات تاریخ ثبت است و آثار غم انگیزشان که در ویرانه‌های شهرهای آباد آنها بر جای مانده در برابر چشم آنها قرار دارد، آیا این مقدار برای درس عبرت کافی نیست؟! در پایان آیه می‌افزاید: «آنها هرگز به سوی ایشان بازگشت نمی‌کنند» (أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ). یعنی مصیبت بزرگ اینجاست که امکان بازگشت به دنیا و جبران گناهان و بدبختیهای گذشته را ندارند، چنان پلها در پشت سر آنان ویران گشته که بازگشتشان هرگز ممکن نیست!

سوره یس (۳۶): آیه ۳۲..... ص: ۹۲

(آیه ۳۲) - در این آیه می‌افزاید: «همه آنها بدون استثنا در روز قیامت نزد ما حاضر می‌شوند» (وَإِنْ كُفِلْ لَمَّا جَمِيعٌ لَعْدِنَا مُخَضَّرُونَ).
یعنی اینطور نیست که اگر هلاک شدند و نتوانستند به این جهان بازگردند مسأله تمام است، نه مرگ در حقیقت آغاز کار

است نه پایان، به زودی همگی در عرصه محشر برای حساب گردآوری می‌شوند، و بعد از آن مجازات دردناک الهی، مجازاتی مستمر و پی‌گیر در انتظار آنهاست.

سوره یس (۳۶): آیه ۳۳ ..... ص: ۹۲

(آیه ۳۳) - این هم نشانه‌های دیگر: از آنجا که بحث در آیات گذشته پیرامون مبارزه فرستادگان پروردگار با شرک و بت پرستی بود، همچنین در آیه قبل اشاره‌ای به مسأله معاد شده بود در اینجا نشانه‌هایی از توحید و معاد را توأماً بیان می‌کند تا وسیله‌ای باشد برای بیداری منکران و ایمان به مبدأ و معاد.

نخست از احیای زمینهای مرده و برکاتی که از آن عائد انسانها می‌شود بحث کرده، می‌فرماید: «زمینهای مرده برای آنها نشانه آشکاری است (از مبدأ و معاد) ما آن را زنده کردیم، و دانه‌هایی از آن خارج ساختیم و آنها از آن تغذیه می‌کنند» (وَ آيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ).

مسأله حیات و زندگی از مهمترین دلایل توحید است و با تمام پیشرفتهای علمی هنوز کسی به درستی نمی‌داند تحت تأثیر چه عواملی در روز نخست زنده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۹۳
موجودات بی‌جان تبدیل به سلولهای زنده شده است؟

سوره یس (۳۶): آیه ۳۴ ..... ص: ۹۳

(آیه ۳۴) - این آیه توضیح و تشریحی بر آیه قبل است و چگونگی حیات زمینهای مرده را بیان می‌کند، می‌فرماید: «و ما در آن باغهایی از نخلها و انگورها قرار دادیم و چشمه‌هایی از آن جاری ساختیم» (وَ جَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَ فَجْرْنَا فِيهَا مِنْ الْعُيُونِ).

در آیه قبل سخن از دانه‌های غذایی در میان بود، اما در اینجا از میوه‌های نیرو بخش و مغذی سخن می‌گوید که دو نمونه بارز و کامل آنها «خرما» و «انگور» است که هر یک غذایی کامل محسوب می‌شود.

سوره یس (۳۶): آیه ۳۵ ..... ص: ۹۳

(آیه ۳۵) - این آیه هدف آفرینش این درختان پر بار را چنین بیان می‌کند:

«غرض این است که از میوه آن بخورند، در حالی که دست آنها در ساختمان آن کمترین دخالتی نداشته، آیا شکر خدا را به جا نمی‌آورند!» (لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ).

آری! میوه‌هایی که به صورت غذای کامل بر شاخسار درختان ظاهر می‌شود بی‌آنکه کمترین نیازی به پختن و یا تغییرات دیگر داشته باشد به مجرد چیدن از درخت قابل استفاده است، و این نهایت لطف و عظمت پروردگار را در باره انسانها نشان می‌دهد.

هدف آن است که حس حق شناسی و شکر گزاری انسانها را تحریک کند تا از طریق شکر گزاری قدم در مرحله معرفت پروردگار بگذارند، که شکر منعم نخستین گام معرفت کردگار است.

سوره یس (۳۶): آیه ۳۶ ..... ص: ۹۳

(آیه ۳۶) - این آیه سخن از تسبیح و تنزیه پروردگار می گوید، خط بطلان بر شرک مشرکان که در آیات گذشته از آن سخن بود می کشد، و راه توحید و یکتا پرستی را به همگان نشان می دهد، می فرماید: «منزه است کسی که تمام زوجها را آفرید، از آنچه زمین می رویاند، و از خود آنان، و از آنچه نمی دانند!» (سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ).

بدیهی است خداوند نیاز به این ندارد که خویشان را تسبیح و تنزیه کند، این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۹۴ تعلیمی است برای بندگان و دستور العملی است برای پیمودن خط تکامل. این آیه یکی دیگر از آیاتی است که محدود بودن علم انسان را بیان می کند و نشان می دهد که در این جهان حقایق بسیاری است - از جمله «زوجیت» در موجودات جهان - که از علم و دانش ما پوشیده است.

سوره یس (۳۶): آیه ۳۷ ..... ص: ۹۴

(آیه ۳۷) - هر یک از خورشید و ماه آیتی هستند: در اینجا بخش دیگری از نشانه های عظمت خدا را در جهان هستی بیان می کند.

نخست می فرماید: «شب برای آنها آیه و نشانه ای است» از عظمت خدا (وَ آيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ). در حالی که نور آفتاب همه جا را فرا گرفته و سپاه ظلمت به عقب رانده شده «ما نور آفتاب و روز را از آن بر می داریم، ناگهان تاریکی همه آنها را فرا می گیرد» (نَسَلَخْنَا مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ). دقت در این تعبیر این نکته را بازگو می کند که طبیعت اصلی کره زمین تاریکی است، نور و روشنایی صفتی است عارضی که از منبع دیگری به او داده می شود، همچون لباس که بر تن کسی بپوشانند که هرگاه آن لباس را بیرون آورد رنگ طبیعی تن آشکار می شود!

سوره یس (۳۶): آیه ۳۸ ..... ص: ۹۴

(آیه ۳۸) - سومین نشانه ای که بعد از آیت شب به آن اشاره شده آیت نور و روشنایی و آفتاب است، می گوید: «و خورشید نیز (برای آنها آیتی است) که پیوسته به سوی قرارگاهش در حرکت است!» (وَ الشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا).

این آیه به وضوح حرکت خورشید را بطور مستمر بیان می کند، اما در این که منظور از این حرکت چیست. جدیدترین تفسیر همان است که اخیراً دانشمندان کشف کرده اند و آن حرکت خورشید با مجموعه منظومه شمسی در وسط کهکشان ما به سوی یک سمت معین و ستاره دور دستی که آن را ستاره «وگا» نامیده اند می باشد.

به هر حال حرکت دادن خورشید این کره بسیار عظیمی که یک میلیون و دویست هزار مرتبه از کره زمین بزرگتر است آن هم با حرکت حساب شده در این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۹۵

فضای بیکران از هیچ کس میسر نیست جز از خداوندی که قدرتش فوق همه قدرتها و علم و دانشش بی انتهاست. و به همین جهت در پایان آیه می فرماید: «این تقدیر خداوند قادر و داناست» (ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ).

در تعبیرات این آیه اشاره‌ای است بر معنی به نظام سال شمسی که از حرکت خورشید در برجها حاصل می‌گردد و به زندگی بشر نظم و برنامه می‌دهد.

سوره یس (۳۶): آیه ۳۹ ..... ص: ۹۵

(آیه ۳۹) - لذا در این آیه برای تکمیل این بحث از حرکت ماه و منازل آن که نظام بخش ایام ماه است، سخن می‌گویید، و می‌فرماید: «و ما برای ماه منزلهایی قرار دادیم، و به هنگامی که این منزلها را طی کرد سر انجام به صورت شاخه کهنه قوسی شکل و زرد رنگ خرما در می‌آید!» (وَ الْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ). منظور از «منازل» همان منزلگاههای دویست و هشتگانه‌ای است که ماه قبل از «محاق» و تاریکی مطلق طی می‌کند. این نظام عجیب به زندگی انسانها نظم می‌بخشد، و یک تقویم طبیعی آسمانی است که با سواد و بی‌سواد توانایی خواندن آن را دارد.

سوره یس (۳۶): آیه ۴۰ ..... ص: ۹۵

(آیه ۴۰) - در این آیه سخن از ثبات و دوام این نظم سال و ماه، و شب و روز، است، پروردگار آن چنان برنامه‌ای برای آنها تنظیم کرده که کمترین دگرگونی در وضع آنها پیدا نمی‌شود و تاریخ بشر به خاطر همین ثبات کاملاً تنظیم می‌گردد. می‌فرماید: «نه برای خورشید سزاوار است که به ماه رسد، و نه شب بر روز پیشی می‌گیرد، و هر کدام از آنها در مسیر خود شناورند!» (لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَ لَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ). می‌دانیم خورشید دوران خود را در برجهای دوازده گانه در یک سال طی می‌کند، در حالی که کره ماه منزلگاههای خویش را در یک ماه طی می‌کند.

بنابر این حرکت دورانی ماه در مسیرش دوازده بار از حرکت خورشید در مدارش سریعتر است، لذا می‌فرماید: خورشید هرگز در حرکت خود به پای ماه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۹۶ نمی‌رسد تا حرکت یک ساله خود را در یک ماه انجام دهد و نظام سالیانه بر هم خورد. از آنچه گفتیم روشن می‌شود که منظور از حرکت خورشید در این بحث حرکت آن بحسب حس ما است.

سوره یس (۳۶): آیه ۴۱ ..... ص: ۹۶

(آیه ۴۱) - حرکت کشتیها در دریاها نیز آیتی است! در آیات پیشین سخن از نشانه‌های پروردگار در آفرینش آفتاب و ماه و شب و روز و همچنین زمین و برکات زمین بود، و در این آیه سخن از دریاها و بخشی از نعمتها و مواهب دریا یعنی حرکت کشتیهای تجاری و مسافربری بر صحنه آنها می‌باشد.

لذا نخست می‌فرماید: «این نیز برای آنها آیت و نشانه‌ای است از عظمت پروردگار که ما فرزندانمان را در کشتیهایی که مملو (از وسائل زندگی) است حمل کردیم» (وَ آيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفَلَكِ الْمَشْحُونِ).

حرکت کشتیها که بزرگترین و مهمترین وسیله حمل و نقل بشر می‌باشد، و کاری که از آنها ساخته است هزاران برابر مرکبهای دیگر است، نتیجه خواص ویژه آب و وزن مخصوص اجسامی که کشتی از آن ساخته شده، و خاصیت بادها (در

کشتیهای بادبانی) و انرژی اتمی (در کشتیهایی که با نیروی اتم کار می‌کند) می‌باشد.
و همه اینها قوا و نیروهایی است که خدا مسخر انسان ساخته و هر یک از آنها و نیز مجموعه آنها آیتی از آیات الهی است.

سوره یس (۳۶): آیه ۴۲ ..... ص: ۹۶

(آیه ۴۲) - و برای این که توهم نشود که تنها مرکب خداداد کشتیهاست در این آیه می‌افزاید: «و ما برای آنها مرکبهای دیگری مانند آن آفریدیم» (وَ خَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ).
مرکبهایی که در خشکی یا در هوا و فضا راه می‌رود، و انسانها و وسائل آنها را بر دوش خود حمل می‌کند.

سوره یس (۳۶): آیه ۴۳ ..... ص: ۹۶

(آیه ۴۳) - این آیه برای روشنتر ساختن این نعمت بزرگ حالتی را که از دگرگون شدن این نعمت به وجود می‌آید بیان می‌کند، می‌گوید: «و اگر بخواهیم آنها را غرق می‌کنیم، آن چنان که نه فریادرسی داشته باشند، و نه نجات داده شوند»
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۹۷
(وَ اِنْ نَشَاءُ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيحَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَدُونَ).

به یک موج عظیم فرمان می‌دهیم کشتی آنها را واژگون کند! یا به یک گرداب مأموریت می‌دهیم آنها را در کام خود فرو بلعد! یا به یک طوفان دستور می‌دهیم آنها را مانند یک پر کاه بردارد و در وسط امواج پرتاب کند! این ماییم که این نظام را تداوم می‌بخشیم، تا آنها بهره گیرند، و اگر گهگاه حوادثی از این قبیل می‌فرستیم برای این است که اهمیت نعمتی را که در آن غرقند بدانند.

سوره یس (۳۶): آیه ۴۴ ..... ص: ۹۷

(آیه ۴۴) - و سر انجام در این آیه برای تکمیل سخن فوق می‌افزاید: «مگر باز هم رحمت ما شامل حال آنها شود، و تا زمان معینی (که پایان زندگی آنهاست) از این زندگی بهره گیرند» (إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَ مَتَاعاً إِلَىٰ حِينٍ).
آری! با هیچ وسیله‌ای آنها نمی‌توانند نجات یابند جز این که نسیم رحمت ما بوزد و لطف ما به یاری آنها بشتابد.

سوره یس (۳۶): آیه ۴۵ ..... ص: ۹۷

(آیه ۴۵) - از آنجا که در آیات گذشته سخن از بحثهای مهمی از آیات پروردگار در پهنه جهان هستی بود، در اینجا عکس العمل کفار لجوج را در برابر آیات الهی، و همچنین دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله و انذار به عذاب پروردگار بیان می‌کند.
نخست می‌فرماید: «و هنگامی که به آنها گفته می‌شود از آنچه پیش رو و پشت سر شماست از عذابهای الهی بپرهیزید، تا مشمول رحمت الهی شوید» اعراض می‌کنند و روی گردان می‌شوند (وَ اِذَا قِيلَ لَهُمْ اتَّقُوا مَا بَيْنَ اَيْدِيكُمْ وَ مَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ).

منظور از «ما بین ایدیکم» مجازاتهای دنیاست که نمونه‌ای از آن در آیات قبل ذکر شده، و منظور از «ما خلفکم» مجازاتهای

آخرت است که در پشت سر دارند، و تعبیر به «پشت سر» به خاطر آن است که هنوز نیامده، گویی پشت سر انسان در حرکت است، و سر انجام روزی به او می‌رسد و دامانش را می‌گیرد، و منظور از پرهیز کردن از این مجازات‌ها این است که عوامل آن را ایجاد نکنند و به تعبیر دیگر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۹۸ کاری نکنند که مستوجب این عقوبات گردد.

سوره یس (۳۶): آیه ۴۶ ..... ص: ۹۸

(آیه ۴۶) - در این آیه بار دیگر روی همین معنی تأکید می‌کند و لجاجت و پافشاری این کوردلان را در نادیده گرفتن آیات الهی و تعلیمات پیامبران مشخص ساخته، می‌فرماید: «هیچ آیه‌ای از آیات پروردگارشان برای آنها نمی‌آید مگر این که از آن روی گردان می‌شوند» (وَ مَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ).
نه بیان آیات انفسی در آنها مؤثر است، و نه شرح آیات آفاقی، نه تهدید و انداز، و نه بشارت و نوید به رحمت الهی، آنها به کورانی می‌مانند که نزدیکترین اشیاء اطراف خود را مشاهده نمی‌کنند و حتی نور آفتاب را از ظلمت و تاریکی شب فرق نمی‌نهند!

سوره یس (۳۶): آیه ۴۷ ..... ص: ۹۸

(آیه ۴۷) - سپس قرآن انگشت روی یکی از موارد مهم لجاجت و اعراض آنها گذارده، می‌گوید: «و هنگامی که به آنها گفته شود از آنچه خدا به شما روزی کرده است (در راه او) انفاق کنید کافران به مؤمنان می‌گویند: آیا ما کسی را اطعام کنیم که اگر خدا می‌خواست او را سیر می‌کرد، شما تنها در گمراهی آشکارید!» (وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ نَطْعَمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ).

این همان منطق بسیار عوامانه‌ای است که در هر عصر و زمان از ناحیه افراد خودخواه و بخیل مطرح می‌شود که می‌گویند: اگر فلاخی فقیر است لابد کاری کرده که خدا می‌خواهد فقیر بماند، و اگر ما غنی هستیم لا بد عملی انجام داده‌ایم که مشمول لطف خدا شده‌ایم، بنابراین این نه فقر آنها و نه غنای ما هیچ کدام بی‌حکمت نیست! غافل از این که جهان میدان آزمایش و امتحان است، خداوند یکی را با تنگ دستی آزمایش می‌کند، و دیگری را با غنا و ثروت، و گاه یک انسان را در دو زمان با این دو، در بوته امتحان قرار می‌دهد که آیا به هنگام فقر، امانت و مناعت طبع و مراتب شکرگزاری را به جا می‌آورد؟ یا همه را زیر پا می‌گذارد، و به هنگام غنا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۹۹ از آنچه در اختیار دارد در راه او انفاق می‌کند یا نه!

سوره یس (۳۶): آیه ۴۸ ..... ص: ۹۹

(آیه ۴۸) - صیحه‌های رستاخیز! به دنبال ذکر منطق سست و بهانه جویانه کفار در مورد انفاقها که در آیات قبل گذشت، در اینجا سخن را از استهزای آنها نسبت به قیام قیامت شروع می‌کند، و منطق پوسیده آنها را در مورد انکار معاد با جواب قاطع درهم می‌کوبد.

به علاوه بحثهایی را که در طی آیات پیشین در زمینه توحید بیان شد با بحثهای معاد تکمیل کرده، می‌فرماید: «آنها می‌گویند:

اگر راست می‌گویید این وعده‌ای را که شما می‌دهید کی خواهد آمد؟! (وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).
این که شما نمی‌توانید تاریخی برای قیام قیامت تعیین کنید دلیل بر این است که در گفتار خود صادق نیستید!

سوره یس (۳۶): آیه ۴۹ ..... ص: ۹۹

(آیه ۴۹) - این آیه به این سؤال توأم با سخریه یک پاسخ محکم و جدی داده، می‌گوید: قیام قیامت و پایان این جهان برای خدا مسأله پیچیده، و کار مشکلی نیست: «آنها جز این انتظار نمی‌کشند که یک صیحه عظیم آسمانی فرارسد و آنان را ناگهان فروگیرد در حالی که مشغول جنگ و جدال (در مورد دنیای خویش) هستند!» (مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ).

همین یک فریاد عظیم آسمانی کافی است که همه را در یک لحظه کوتاه، هر کدام در همان مکان و همان حالتی که هستند قبض روح کند، و زندگی پر غوغای مادی آنها که معرکه دعواها و میدان جنگ دائمی آنان است جای خود را به دنیایی خاموش و خالی از هر سر و صدا بدهد.

در روایات اسلامی از پیغمبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ آمده است که: «این صیحه آسمانی آن چنان غافلگیرانه است که دو نفر در حالی که پارچه‌ای را گشوده‌اند و مشغول معامله‌اند پیش از آن که آن را برچینند و بیچند جهان پایان می‌یابد! و کسانی هستند که در آن لحظه لقمه غذا از ظرف برداشته اما پیش از آن که به دهان آنها برسد صیحه آسمانی فرا می‌رسد و جهان پایان می‌یابد! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۰۰

کسانی هستند که مشغول تعمیر و گل مالی حوضند تا چهار پایان را سیراب کنند پیش از آنکه چهار پایان سیراب شوند قیامت بر پا می‌شود! به هر حال قرآن با این تعبیر کوتاه و قاطع به آنها هشدار می‌دهد که قیامت بطور ناگهانی و غافلگیرانه بر پا می‌شود، و ثانیاً موضوع پیچیده‌ای نیست که آنها در امکانش به بحث و مخاصمه برخیزند، با یک صیحه همه چیز پایان می‌گیرد و دنیا به آخر می‌رسد.

سوره یس (۳۶): آیه ۵۰ ..... ص: ۱۰۰

(آیه ۵۰) - لذا در این آیه می‌گوید: این مسأله به قدری سریع و برق آسا و غافلگیرانه است که «حتی توانایی بر وصیت و سفارش نخواهند داشت، و حتی فرصت مراجعت به سوی خانواده و منزلهای خود را پیدا نمی‌کنند!» (فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ).

معمولاً هنگامی که حادثه‌ای به انسان دست می‌دهد و انسان احساس می‌کند پایان عمرش نزدیک شده، سعی می‌کند هر جا هست خود را به منزل و مأوای خویش برساند، و در میان همسر و فرزندان قرار گیرد، سپس کارهای نیمه تمام و سرنوشت بازماندگان خود را از طریق وصیت بر عهده این و آن بگذارد و سفارش آنها را به دیگران بکند.

اما مگر صیحه پایان دنیا به کسی مجال می‌دهد؟ و یا به فرض این که مجال باشد مگر کسی زنده می‌ماند که توصیه‌های انسان را بشنود؟

سوره یس (۳۶): آیه ۵۱ ..... ص: ۱۰۰

(آیه ۵۱) - سپس به مرحله دیگر که مرحله حیات بعد از مرگ است اشاره کرده، می گوید: «و بار دیگر در صور دمیده می شود، پس ناگهان همه آنها از قبرها بیرون آمده، شتابان به سوی (دادگاه) پروردگارشان رهسپار می شوند» (و نُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ).

خاکها و استخوانهای پوسیده به فرمان پروردگار لباس حیات در تن می پوشند، و از قبر سر بر می آورند، و برای محاکمه و حساب در آن دادگاه عجیب حاضر می گردند، همان گونه که با یک «صیحه» همگی مردند با یک «نفخه» (دمیدن در صور) جان می گیرند و زنده می شوند، نه مرگ آنها برای خدا مشکلی دارد، و نه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۰۱ احیای آنها.

سوره یس (۳۶): آیه ۵۲ ..... ص: ۱۰۱

(آیه ۵۲) - سپس می افزاید: در این هنگام منکران رستاخیز و معاد «می گویند: ای وای بر ما! چه کسی ما را از خوابگاهمان برانگیخت؟! (قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا).

این همان چیزی است که خداوند رحمن وعده داده است، و فرستادگان او راست گفتند!» (هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَ صَدَقَ الْمُرْسَلُونَ).

آری! صحنه آن چنان گویا و وحشت انگیز است که انسان همه مسائل باطل و خرافی را به دست فراموشی می سپرد، و جز اعتراف صریح به واقعیتها راهی نمی یابد، قبرها را به خوابگاهی تشبیه می کند، و رستاخیز را به بیدار شدن از خواب، چنانکه که در حدیث معروف نیز وارد شده است: «همان گونه که می خوابید، می میرید و همان گونه که از خواب بر می خیزید، زنده می شوید».

سوره یس (۳۶): آیه ۵۳ ..... ص: ۱۰۱

(آیه ۵۳) - سپس برای توضیح چگونگی سرعت وقوع این نفخ صور، می فرماید: «آن صیحه واحدی بیش نیست، فریادی عظیم بر می خیزد، ناگهان همگی نزد ما حاضر می شوند» (إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ).

بنابر این برای احیای مردگان و برخاستن آنها از قبرها و حضورشان در دادگاه عدل پروردگار زمان زیادی لازم نیست، همان گونه که برای مرگ انسانها زمان طولانی لازم نبود، صیحه اول فریاد مرگ است، و صیحه دوم فریاد زندگی و حیات و حضور در دادگاه عدل پروردگار!

سوره یس (۳۶): آیه ۵۴ ..... ص: ۱۰۱

(آیه ۵۴) - در اینجا بحث پیرامون چگونگی حساب در محشر را سر بسته گذارده و از آن می گذرد، و به تشریح سر انجام کار مؤمنان صالح و کافران طالح پرداخته، چنین می گوید: «امروز به هیچ کس ذرّه ای ستم نمی شود» (فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا).

نه از پاداش کسی کاسته می شود، و نه کیفر کسی افزون می گردد، و حتی به قدر یک سر سوزن کم و زیاد و بیدادگری و ظلم و ستم وجود ندارد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۰۲

سپس به بیانی می پردازد که در حقیقت دلیل روشن و زنده ای برای عدم وجود ظلم در آن دادگاه بزرگ است می فرماید:

«شما جز آنچه را عمل می کردید جزا داده نمی شوید» (وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ).

سوره یس (۳۶): آیه ۵۵ ..... ص: ۱۰۲

(آیه ۵۵) - بهشتیان غرق در مواهب مادی و معنوی! در اینجا به گوشه‌ای از پاداشهای مؤمنان پرداخته، و قبل از هر چیز روی مسأله آرامش خاطر انگشت گذارده، می گوید: «بهشتیان امروز به نعمتهای خدا مشغولند» که از هر اندیشه ناراحت کننده بر کنار می باشند (إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمِ فِي شُغْلٍ).
«و در نهایت سرور و شادی به سر می برند» (فَاكِهِونَ).

سوره یس (۳۶): آیه ۵۶ ..... ص: ۱۰۲

(آیه ۵۶) - بعد از نعمت آرامش خاطر که خمیر مایه همه نعمتها، و شرط استفاده از همه مواهب است، به شرح نعمتهای دیگر پرداخته، چنین می گوید: «آنها و همسرانشان در سایه‌های لذت بخش، بر تختها، در خلوتگاهها تکیه کرده‌اند» (هُم وَ أَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِونَ).
«ازواج» به معنی همسران بهشتی، و یا همسران با ایمانی است که در این دنیا داشتند.
تعبیر به «ظلال» (سایه‌ها) نشان می دهد که در آنجا نیز آفتابی وجود دارد ولی نه آفتابی آزار دهنده آری! آنها در سایه مطبوع درختان بهشتی نشاط و سرور دیگری دارند.

سوره یس (۳۶): آیه ۵۷ ..... ص: ۱۰۲

(آیه ۵۷) - علاوه بر این «برای آنها میوه بسیار لذت بخشی است، و هر چه بخواهند در اختیار آنها خواهد بود» (لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَ لَهُمْ مَا يَدْعُونَ).
و به این ترتیب آنچه امروز در فکر انسان بگنجد و آنچه از فکر او خطوط نکند از انواع مواهب و نعمتها در آنجا آماده و مهیاست، و پذیرایی خداوند از میهمانان خود در بالاترین سطح ممکن انجام می شود.

سوره یس (۳۶): آیه ۵۸ ..... ص: ۱۰۲

(آیه ۵۸) - اما مهمتر از همه همان مواهب معنوی است که در این آیه به آن اشاره کرده، می فرماید: «برای آنها سلام و تهنیت الهی است، این سخنی است از ناحیه پروردگار رحیم و مهربان آنها» (سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۰۳

این ندای روح افزا و نشاط بخش و مملو از مهر و محبت او چنان روح انسان را در خود غرق می کند، و به او لذت و شادی و معنویت می بخشد، که با هیچ نعمتی برابر نیست، آری شنیدن ندای محبوب، ندایی آمیخته با محبت، و آکنده از لطف، سر تا پای بهشتیان را غرق سرور می کند، که یک لحظه آن بر تمام دنیا و آنچه در آن است برتری دارد. و چنان آنها را مجذوب می کند که از همه چیز جز او غافل می شوند، و همه نعمتهای بهشتی را در آن حال به دست فراموشی می سپارند.

سوره یس (۳۶): آیه ۵۹ ..... ص: ۱۰۳

(آیه ۵۹) - چرا پرستش شیطان می کنید؟! بخشی از سرگذشت شوق انگیز و پرافتخار بهشتیان در آیات قبل گذشت، و در اینجا به قسمتی از سرنوشت دوزخیان و بندگان شیطان اشاره می کند.

نخست این که در آن روز با خطابی تحقیر آمیز مخاطب می شوند و به آنها گفته می شود: «جدا شوید امروز ای گنهکاران!» (وَ امْتَارُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ).

شما بودید که در دنیا خود را در صفوف مؤمنان جا زده بودید و گاه به رنگ آنها در می آمدید، و از حیثیت و اعتبارشان استفاده می کردید، امروز صفوف خود را از آنها جدا سازید، و در چهره اصلی خود ظاهر شوید!

سوره یس (۳۶): آیه ۶۰ ..... ص: ۱۰۳

(آیه ۶۰) - این آیه به ملامتها و سرزنشهای پر معنی خداوند نسبت به مجرمان در روز قیامت اشاره کرده، چنین می گوید: «آیا با شما عهد نکردم ای فرزندان آدم که شیطان را پرستش و اطاعت مکنید که او دشمن آشکار شماست»؟
(أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ).

این اخطار بطور مکرر بر زبان رسولان الهی جاری شد، از سوی دیگر این پیمان در عالم «تکوین» به زبان اعطای عقل به انسان نیز گرفته شده است، چرا که دلائل عقلی به روشنی گواهی می دهد انسان نباید فرمان کسی را اطاعت کند که از روز نخست کمر به دشمنی او بسته او را از بهشت بیرون کرده و سوگند به اغوای فرزندانش خورده است.

از سوی سوم با سرشت و فطرت الهی همه انسانها بر توحید، و انحصار اطاعت برای ذات پاک پروردگار نیز این پیمان از انسان گرفته شده است، و به این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۰۴

ترتیب نه با یک زبان که با چندین زبان این توصیه الهی تحقق یافته و این عهد و پیمان سرنوشت ساز امضا شده است.

سوره یس (۳۶): آیه ۶۱ ..... ص: ۱۰۴

(آیه ۶۱) - در این آیه تأکید بیشتر و بیان آنچه وظیفه فرزندان آدم است می فرماید: آیا من به شما عهد نکردم که: «مرا پرستید و از من اطاعت کنید که راه مستقیم همین است» (وَ أَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ).

از یک سو پیمان گرفته که اطاعت شیطان نکنند، چرا که او دشمنی و عداوت خود را از روز نخست آشکار ساخته. و در مقابل پیمان گرفته که از او اطاعت کنند، و دلیلش را این قرار می دهد که «صراط مستقیم همین است» و این در حقیقت بهترین محرک انسانهاست.

ضمناً از این تعبیر استفاده می شود که این جهان سرای اقامت نیست، چرا که راه را به کسی ارائه می دهند که از گذرگاهی عبور می کند و مقصدی در پیش دارد.

سوره یس (۳۶): آیه ۶۲ ..... ص: ۱۰۴

(آیه ۶۲) - باز برای شناسایی هر چه بیشتر این دشمن قدیمی خطرناک می افزاید: «او گروه زیادی از شما را گمراه کرد، آیا

اندیشه نکردید؟! (وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ).

آیا نمی بینید چه بدبختیهای شیطان بر سر پیروان خود آورده؟ آیا تاریخ پیشینیان را مطالعه نکردید تا ببینید بندگان او به چه سرنوشت شوم و دردناکی گرفتار شدند؟

پس چرا دشمنی را که امتحان عداوت خود را بارها و بارها داده است جدی نمی گیرید؟ باز با او طرح دوستی می ریزید، و حتی او را رهبر و ولی و راهنمای خویش انتخاب می کنید.

و به گفته شاعر:

کجا بر سر آیم از این عار و ننگ که با او به صلحیم و با حق به جنگ؟

سوره یس (۳۶): آیه ۶۳ ..... ص: ۱۰۴

(آیه ۶۳) - آیات گذشته بخشی از سرزنشهای خداوند و گفتگوهای او را به مجرمان در قیامت باز گو کرد، در اینجا همین

معنی را در بخش دیگری ادامه می دهد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۰۵

آری! در آن روز در حالی که آتش سوزان و شعله ور جهنم در برابر دیدگان مجرمان قرار گرفته به آن اشاره کرده خطاب به مجرمان می گوید: «این همان دوزخی است که به شما وعده داده می شد!» (هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ).

سوره یس (۳۶): آیه ۶۴ ..... ص: ۱۰۵

(آیه ۶۴) - پیامبران الهی یکی بعد از دیگری آمدند و شما را از چنین روز و چنین آتشی بر حذر داشتند، ولی شما همه را به

شوخی و مسخره گرفتید.

«امروز در آن وارد شوید، و با آتش سوزان آن بسوزید که این جزای کفری است که داشتید» (اَضِلُّوا لَوْلَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ).

سوره یس (۳۶): آیه ۶۵ ..... ص: ۱۰۵

(آیه ۶۵) - سپس به گواهان روز قیامت اشاره می کند، گواهانی که جزء پیکر خود انسانند و جایی برای انکار سخنان آنها

نیست، می فرماید: «امروز بر دهان آنها مهر می نهیم، و دستهای آنها با ما سخن می گوید و پاهای آنها کارهایی را که انجام می دادند برای ما شهادت می دهند» (الْيَوْمَ نَخِمْ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ).

آری! در آن روز، دیگر اعضای انسان تسلیم تمایلات او نیستند، آنها حساب خود را از کل وجود انسان جدا کرده تسلیم پروردگار می شوند، و بر آستان مقدس او سر فرود می آورند، و حقایق را با شهادت خود آشکار می سازند، و چه دادگاه

عجیبی است که گواه آن اعضای پیکر خود انسان است، همان ابزاری است که گناه را با آن انجام داده! البته گواهی اعضا

مربوط به کفّار و مجرمان است لذا در حدیثی از امام باقر علیه السّلام می خوانیم: «اعضای پیکر انسان بر ضدّ مؤمن گواهی

نمی دهد، بلکه گواهی بر ضدّ کسی می دهد که فرمان عذاب بر او مسلّم شده، و اما مؤمن نامه اعمالش را به دست راست او

می دهند (و خودش آن را می خواند) همان گونه که خداوند متعال فرموده: «آنها که نامه اعمالشان به دست راستشان داده شده

(با سرفرازی و افتخار) نامه اعمال خود را می خوانند و کمترین ستمی به آنها نخواهد شد».

سوره یس (۳۶): آیه ۶۶..... ص: ۱۰۵

(آیه ۶۶) - در این آیه اشاره به یکی از عذاب‌هایی می‌کند که ممکن است خداوند در همین دنیا این گروه مجرم را به آن مبتلا سازد، عذابی دردناک و وحشتناک، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۰۶
می‌فرماید: «و اگر بخواهیم چشمانشان را محو می‌کنیم!» (وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ).
و در این حال وحشتی فوق العاده آنها را فرا می‌گیرد، «سپس برای عبور از راه، می‌خواهند بر یکدیگر پیشی بگیرند، اما چگونه می‌توانند ببینند؟» (فَاسْتَبِقُوا الصِّرَاطَ فَإِنِّي يُبْصِرُونَ).
آنها حتی از پیدا کردن راه خانه خود عاجز خواهند ماند، تا چه رسد به این که راه حق را پیدا کنند و در صراط مستقیم قدم بگذارند!

سوره یس (۳۶): آیه ۶۷..... ص: ۱۰۶

(آیه ۶۷) - مجازات دردناک دیگر این که: «اگر بخواهیم آنها را در جای خود مسخ می‌کنیم (به مجسمه‌هایی بی‌روح و فاقد حرکت یا اشکال حیوانی افلیج تبدیل می‌نماییم) به گونه‌ای که نتوانند راه خود را ادامه دهند و یا به عقب بازگردند» (وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ).
روشن است که دو آیه فوق مربوط به عذاب‌های دنیاست.

سوره یس (۳۶): آیه ۶۸..... ص: ۱۰۶

(آیه ۶۸) - در این آیه به وضع انسان در پایان عمر از نظر ضعف و ناتوانی عقل و جسم اشاره می‌کند تا هم هشدار باشد به آنها که برای انتخاب راه هدایت امروز و فردا می‌کنند، و هم پاسخی باشد به کسانی که تقصیرات خود را به گردن کمی عمر می‌افکنند، و هم دلیلی باشد بر قدرت خداوند که او همان گونه که می‌تواند یک انسان نیرومند را به ضعف و ناتوانی یک نوزاد بازگرداند، قادر است بر مسأله معاد، و همچنین نابینا ساختن مجرمان و از حرکت بازداشتن آنها.
می‌فرماید: «هر کس را که طول عمر دهیم در آفرینش واژگونه می‌کنیم، آیا اندیشه نمی‌کنند؟» (وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَ فَلَا يَعْقِلُونَ).
به راستی روزهایی فرا می‌رسد بسیار دردناک که عمق ناراحتی آن را به زحمت می‌توان تصور کرد.

سوره یس (۳۶): آیه ۶۹..... ص: ۱۰۶

(آیه ۶۹) - او شاعر نیست، او انداز کننده زندگان است! گفتیم در این سوره بحث‌های زنده و جامعی پیرامون اصول اعتقادی توحید، معاد، نبوت مطرح شده، و در مقطعاتی متفاوتی سخن را از یکی به دیگری منتقل می‌سازد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۰۷

در آیات گذشته بحث‌های مختلفی پیرامون توحید و معاد مطرح بود، در این آیه و آیه بعد به بحث نبوت باز می‌گردد، و یکی از رائجترین اتهاماتی را که برای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله مطرح می‌کردند عنوان کرده پاسخ دندان شکنی و

آموزنده‌ای به آن می‌دهد، و آن اتهام شعر و شاعری است، می‌گوید: «ما هرگز شعر به او [پیامبر] نیاموختیم و شایسته او نیست» که شایسته باشد (وَ مَا عَلَّمْنَاهُ الشُّعْرَ وَ مَا يَتَّبِعِي لَهٗ).

جاذبه و نفوذ قرآن در دلها برای همه کس محسوس بود، و زیباییهای لفظ و معنی و فصاحت و بلاغت آن قابل انکار نبود، حتی خود مشرکان چنان مجذوب آهنگ و بیان قرآن می‌شدند که گاه شبانه بطور مخفیانه به نزدیکی منزلگاه پیامبر صلی الله علیه و اله می‌آمدند تا زمزمه تلاوت او را در دل شب بشنوند.

اینجا بود که برای توجیه این پدیده بزرگ، و اغفال مردم از این وحی آسمانی، زمزمه شعر و شاعری پیامبر صلی الله علیه و اله را در همه جا سر دادند، که این خود اعترافی بود ضمنی به نفوذ فوق العاده قرآن! اما چرا شایسته پیامبر صلی الله علیه و اله نیست که شاعر باشد بخاطر این که خط «وحی» از خط «شعر» کاملاً جداست، زیرا:

۱- معمولاً سر چشمه شعر تخیل و پندار است، در حالی که وحی از مبدأ هستی سر چشمه می‌گیرد و بر محور واقعیتها می‌گردد.

۲- شعر از عواطف متغیر انسانی می‌جوشد، و دائماً در حال دگرگونی است، در حالی که وحی بیانگر حقایق ثابت آسمانی می‌باشد.

۳- لطف شعر در بسیاری از موارد در اغراق گوئیها و مبالغه‌های آن است، تا آنجا که گفته‌اند: «احسن الشعر اکذبه بهترین شعر دروغ‌آمیزترین آن است!» در حالی که در وحی جز صداقت چیزی نیست.

۴- سرانجام به تعبیر زیبای یکی از مفسران: «شعر» مجموعه شوقهایی است که از زمین به آسمان پرواز می‌کند، اما «وحی» مجموعه حقایقی است که از آسمان به زمین نازل می‌گردد، و این دو خط کاملاً متفاوت است! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۰۸

البته شاعرانی که در خط اهداف مقدسی گام بر می‌دارند و از عوارض نامطلوب شعر، خود را بر کنار می‌سازند حساب جداگانه‌ای دارند.

قرآن در برابر نفی شعر از پیامبر صلی الله علیه و اله اضافه می‌کند: «این آیات چیزی جز وسیله بیداری و قرآن آشکار نیست» (إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَ قُرْآنٌ مُّبِينٌ).

سوره یس (۳۶): آیه ۷۰ ..... ص: ۱۰۸

(آیه ۷۰) - «هدف از آن این است که افرادی را که زنده‌اند انداز کند، و (بر کافران اتمام حجت شود) تا فرمان عذاب بر آنها مسلّم گردد» (لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَ يَحَقِّقَ الْقَوْلَ عَلَى الْكَافِرِينَ).

آری! این آیات «ذکر» است و مایه یادآوری و وسیله بیداری، این آیات «قرآن مبین» است که حق را بدون هیچ گونه پرده پوشی با قاطعیت و صراحت بیان می‌کند، و به همین دلیل عامل بیداری و حیات و زندگی است.

سوره یس (۳۶): آیه ۷۱ ..... ص: ۱۰۸

(آیه ۷۱) - «منافع سرشار چهار پایان برای شما: بار دیگر قرآن مجید به مسأله توحید و شرک باز می‌گردد، و ضمن برشمردن قسمتی از نشانه‌های عظمت خدا در زندگی انسانها، و رفع نیازمندیهای آنها از سوی خدا، به ضعف و ناتوانی و بینوایی بتها

اشاره کرده، در یک مقایسه روشن، حقانیت خط توحید، و بطلان خط شرک را آشکار می‌سازد. نخست می‌گوید: «آیا آنها ندیدند که از آنچه با قدرت خود به عمل آورده‌ایم چهار پایانی برای آنها آفریدیم که آنان مالک آن هستند» (أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ).

سوره یس (۳۶): آیه ۷۲ ..... ص: ۱۰۸

(آیه ۷۲) - و برای این که به خوبی بتوانند از این چهار پایان بهره گیرند «آنها را رام ایشان ساختیم» (وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ). این حیوانات زورمند پر قدرت که گاه بطور نادر، به فرمان خدا سر به عصیان و طغیان بر می‌دارند، چنان خطرناک می‌شوند که دهها نفر در مقابل آنان عاجز می‌شود، ولی در حالت عادی گاهی یک قطار شتر را به ریسمانی بسته و به دست کودکی چند ساله می‌سپارند.

«پس هم از آنها مرکب راهوار برای خود فراهم می‌سازند، و هم از آنها تغذیه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۰۹ می‌کنند» (فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ).

سوره یس (۳۶): آیه ۷۳ ..... ص: ۱۰۹

(آیه ۷۳) - منافع آنها به همین جا ختم نمی‌شود، بلکه «برای آنان منافع دیگر در این حیوانات و نوشیدنیهای گوارایی است» (وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعٌ وَمَشَارِبٌ). تعبیر به «مشارب» اشاره به شیرهایی است که از چهار پایان مختلف گرفته می‌شود، و قسمت مهمی از مواد غذایی انسان از آن و فراورده‌های آن تأمین می‌گردد. «آیا با این حال شکر این نعمتها را به جا نمی‌آورند؟! شکری که وسیله معرفت الله و شناخت ولی نعمت است (أَفَلَا يَشْكُرُونَ).

سوره یس (۳۶): آیه ۷۴ ..... ص: ۱۰۹

(آیه ۷۴) - لذا در این آیه به تشریح حال مشرکان پرداخته چنین می‌گوید: «آنها غیر از خدا معبودانی برای خویش برگزیدند به این امید که از سوی آنها یاری شوند» و مورد حمایت بتان قرار گیرند (وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ). چه خیال خام و فکر باطلی؟ که این موجودات ضعیف را که هیچ قدرتی بر دفاع از خویشان ندارند تا چه رسد به دیگران، در کنار خالق زمین و آسمان و بخشنده آن همه مواهب قرار دهند، و در حوادث مشکل زندگی از آنان یاری طلبند؟

سوره یس (۳۶): آیه ۷۵ ..... ص: ۱۰۹

(آیه ۷۵) - لذا در این آیه می‌افزاید: «آنها قادر به نصرت و یاری عبادت کنندگان خویش نیستند، و این عابدان در قیامت لشکر آنها خواهند بود و همگی در آتش دوزخ حضور می‌یابند» (لَا يَسْتَطِيعُونَ نصرَهُمْ وَ هُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُونَ).

چه دردناک است که این پیروان در آن روز به صورت لشکریانی پشت سر بتها قرار گیرند، و همگی در دادگاه عدل خدا حضور یابند- حاضر ساختن افراد بی آنکه خودشان تمایل داشته باشند نشانه حقارت آنها است- و بعد از آن همگی به دوزخ فرستاده شوند، بی آنکه بتوانند گرهی را از کار لشکر خود بگشایند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۱۰

سوره یس (۳۶): آیه ۷۶..... ص: ۱۱۰

(آیه ۷۶)- سر انجام در این آیه به عنوان دلداری پیامبر صلی الله علیه و اله و تقویت روحیه او در برابر این همه کار شکنیها و فتنه انگیزیها و افکار و اعمال خرافی، می فرماید:

«اکنون که چنین است سخنان آنها تو را غمگین نکند (که گاهی تو را شاعر می خوانند و گاهی ساحر و گاه تهمت های دیگری می بندند) چرا که آنچه را آنها در دل مخفی می دارند و یا با زبان آشکار می سازند همه را ما می دانیم» (فَلَا يَخْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَ مَا يُعْلِنُونَ).

نه نیات آنها بر ما پوشیده است، و نه توطئه های مخفیانه آنها، و نه تکذیبها و شیطنتهای آشکارشان، همه را می دانیم و حساب آنها را برای روز حساب نگه می داریم و تو را از شر آنها در این جهان نیز در امان خواهیم داشت.

سوره یس (۳۶): آیه ۷۷..... ص: ۱۱۰

اشاره

(آیه ۷۷)

شأن نزول: ..... ص: ۱۱۰

مردی از مشرکان به نام «ابی بن خلف» یا «امیه بن خلف» و یا «عاص بن وائل» قطعه استخوان پوسیده ای را پیدا کرد و گفت: با این دلیل محکم به مخاصمه با محمد بر می خیزم، و سخن او را در باره معاد ابطال می کنم آن را برداشت و نزد پیامبر اسلام آمد (و شاید مقداری از آن را در حضور پیامبر نرم کرد و به روی زمین ریخت) و گفت چه کسی می تواند این استخوانهای پوسیده را از نو زنده کند (و کدام عقل آن را باور می کند).

این آیه و شش آیه بعد از آن که مجموعاً هفت آیه را تشکیل می دهد نازل شد، و پاسخ منطقی و دندان شکنی به او و هم فکران او داد.

تفسیر: ..... ص: ۱۱۰

آفرینش نخستین دلیل قاطعی است بر معاد این سوره از قرآن مجید با مسأله نبوت آغاز شد، و با هفت آیه منسجم که قویترین

بیانات را در باره معاد در بردارد پایان می‌یابد.

نخست دست انسان را می‌گیرد و به آغاز حیات خودش در آن روز که نطفه بی‌ارزشی بیش نبود می‌برد، و او را به اندیشه و نطق می‌دارد، می‌گوید: «آیا انسان ندید که ما او را از نطفه آفریدیم و او (آن چنان قوی و نیرومند و صاحب قدرت و شعور و نطق شد که حتی به مجادله در برابر پروردگارش برخاست و) مخاصمه کننده آشکاری شد؟! (أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانَ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۱۱

آری! این موجود ضعیف و ناتوان آن چنان قوی و نیرومند شد که به خود اجازه داد به پرخاشگری در برابر دعوت «الله» برخیزد، و گذشته و آینده خویش را به دست فراموشی بسپارد، و مصداق روشن «خصیم مبین» شود.

سوره یس (۳۶): آیه ۷۸ ..... ص: ۱۱۱

(آیه ۷۸) - برای بی‌خبری او همین بس که «او مثلی برای ما زد (و به پندار خودش دلیل دندان شکنی پیدا کرد) و در حالی که آفرینش نخستین خود را به دست فراموشی سپرده گفت: چه کسی می‌تواند این استخوانها را زنده کند در حالی که پوسیده است؟! (وَ ضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَ نَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ).

منظور از ضرب المثل در اینجا بیان استدلال و ذکر مصداق به منظور اثبات یک مطلب کلی است.

جالب این که قرآن مجید با جمله کوتاه «و نسی خلقه» تمام پاسخ او را داده است هر چند پشت سر آن توضیح بیشتر و دلائل افزونتر نیز ذکر کرده.

می‌گوید: اگر آفرینش خویش را فراموش نکرده بودی هرگز به چنین استدلال واهی و سستی دست نمی‌زدی، ای انسان فراموشکار! به عقب بازگرد، و آفرینش خود را بنگر، چگونه نطفه ناچیزی بودی، و هر روز لباس تازه‌ای از حیات بر تن تو پوشانید، تو دائما در حال مرگ و معاد هستی، از جمادی مردی نامی شدی، و از جهان نباتات نیز مردی، از حیوان سرزدی، از عالم حیوان نیز مردی، انسان شدی. اما توی فراموشکار همه اینها را به طاق نسیان زدی حال می‌پرسی چه کسی این استخوان پوسیده را زنده می‌کند؟! این استخوان هر گاه کاملاً پوسد تازه خاک می‌شود، مگر روز اول خاک نبود؟

سوره یس (۳۶): آیه ۷۹ ..... ص: ۱۱۱

(آیه ۷۹) - لذا بلافاصله به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله دستور می‌دهد که به این خیره‌سر مغرور و فراموشکار «بگو: کسی او را زنده می‌کند که در روز نخست او را ایجاد کرد» (قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ).

و اگر فکر می‌کنید این استخوان پوسیده وقتی که خاک شد و در همه جا پراکنده گشت چه کسی می‌تواند آن اجزا را بشناسد و از نقاط مختلف گردآوری برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۱۲

کند؟ پاسخ آن نیز روشن است «او از هر مخلوقی آگاه است» و تمام ویژگیهای آنها را می‌داند (وَ هُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ). کسی که دارای چنین «علم» و چنان «قدرتی» است مسأله معاد و احیای مردگان مشکلی برایش ایجاد نخواهد کرد.

سوره یس (۳۶): آیه ۸۰ ..... ص: ۱۱۲

(آیه ۸۰) - رستاخیز انرژیه‌ها! در ادامه بحث پیرامون مسأله امکان معاد می‌فرماید: «همان کسی که برای شما از درخت سبز آتش

آفرید و شما به وسیله آن آتش می‌افروزید» قادر است که بر این استخوانهای پوسیده بار دیگر لباس حیات بپوشاند (الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ).

در این جا تفسیر دقیقی وجود دارد که به کمک دانشهای امروز بر آن دست یافته‌ایم که ما نام آن را رستاخیز انرژیها گذارده‌ایم. - البته تفسیرهای دیگر را نیز رد نمی‌کنیم.

توضیح این که: یکی از کارهای مهم گیاهان مسأله «کربن گیری» از هوا، و ساختن «سلولز نباتی» است. این سلولز یاخته‌های درختان و گیاهان- گاز کربن- را از هوا گرفته و آن را تجزیه می‌کنند، اکسیژن آن را آزاد ساخته، و کربن را در وجود خود نگاه می‌دارد، و سپس آن را با آب ترکیب کرده و چوب درختان را از آن می‌سازد.

ولی مسأله مهم این است که طبق گواهی علوم طبیعی هر ترکیب شیمیایی که انجام می‌یابد یا باید توأم با جذب انرژی اصلی باشد و یا آزاد کردن آن- دقت کنید.

بنابر این هنگامی که درختان به عمل کربن گیری مشغولند، طبق این قانون احتیاج به وجود یک انرژی دارند، و در اینجا از گرما و نور آفتاب به عنوان یک انرژی فعال استفاده می‌کنند.

به این ترتیب به هنگام تشکیل چوبهای درختان مقداری از انرژی آفتاب نیز در دل آنها ذخیره می‌شود و به هنگامی که چوبها را به اصطلاح می‌سوزانیم همان انرژی ذخیره شده آفتاب آزاد می‌گردد، زیرا بار دیگر «کربن» با «اکسیژن» هوا ترکیب شده و گاز کربن را تشکیل می‌دهد، و اکسیژن و نیدروژن (مقداری آب) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۱۳ آزاد می‌گردد.

و این که می‌گویند همه انرژیها در کره زمین به انرژی آفتاب باز می‌گردد یکی از چهره‌هایش همین است. اینجاست که به «رستاخیز انرژیها» می‌رسیم، و می‌بینیم نور و حرارتی که در این فضا پراکنده می‌شود و برگ درختان و چوبهای آنها را نوازش و پرورش می‌دهد هرگز نابود نشده است، بلکه تغییر چهره داده، و دور از چشم ما انسانها در درون ذرات چوب و شاخه و برگ درختان پنهان شده است، و هنگامی که یک شعله آتش به چوب خشکیده می‌رسد، رستاخیز آنها شروع می‌شود، و تمام آنچه از انرژی آفتاب در درخت پنهان بود در آن لحظه «حشر و نشورش» ظاهر می‌گردد، بی آنکه حتی به اندازه روشنایی یک شمع در یک زمان کوتاه از آن کم شده باشد!- باز هم دقت کنید.

سوره یس(۳۶): آیه ۸۱ ..... ص: ۱۱۳

(آیه ۸۱)- او مالک و حاکم بر همه چیز است! بعد از ذکر دلائل معاد از طریق توجه دادن به آفرینش نخستین، و آفرینش آتش از درخت سبز این آیه مسأله را از طریق سومی تعقیب می‌کند و آن از طریق قدرت بی‌پایان خداست. می‌فرماید: «آیا کسی که آسمانها و زمین را (با آن همه عظمت و عجایب و نظامات شگفت‌انگیز آفریده) توانایی ندارد که همانند این انسانهای خاک شده را بیافریند؟ (و آنها را به حیات و زندگی جدیدی بازگرداند) آری می‌تواند، و او آفریننده آگاه و داناست» (أَ وَ لَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ).

سوره یس(۳۶): آیه ۸۲ ..... ص: ۱۱۳

(آیه ۸۲)- این آیه تأکیدی است بر آنچه در آیات قبل گذشت، تأکیدی است بر این حقیقت که هر گونه ایجاد در برابر

اراده و قدرت او سهل و آسان است، ایجاد آسمانهای عظیم، و کره خاکی، با ایجاد یک حشره کوچک برای او یکسان است. می‌فرماید: «فرمان او این است که هر گاه چیزی را اراده کند به آن می‌گوید:

موجود باش! آن هم موجود می‌شود» همان گونه که خدا خواسته (إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ بَرَكزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۱۴
شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ)

همه چیز به یک اشاره و فرمان او بسته است و کسی که دارای چنین قدرتی است آیا جای این دارد که در احیاء مردگان به وسیله او تردید شود؟

آری! تعلق اراده او به چیزی همان، و موجود شدن آن همان است! و تعبیر به «امر» و «قول» و جمله «کن» همه توضیحی است برای مسأله خلق و ایجاد، و بیانگر تحقق سریع اشیا بعد از تعلق اراده الهی.

سوره یس (۳۶): آیه ۸۳..... ص: ۱۱۴

اشاره

(آیه ۸۳) - این آیه که آخرین آیه سوره «یس» است به صورت یک نتیجه‌گیری کلی در مسأله مبدأ و معاد این بحث را به طرز زیبایی پایان می‌دهد.

می‌گوید: «پس منزّه است خداوندی که ملکوت همه چیز در دست قدرت اوست و همه شما به سوی او باز می‌گردید» (فَسُبْحَانَ الَّذِي يَبْدِئُ مَلَكُوتَ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ).

نکته‌ها: ..... ص: ۱۱۴

اشاره

در اینجا نظر خوانندگان عزیز را به مباحث ششگانه زیر که بحث فشرده‌ای پیرامون مسائل معاد است، جلب می‌کنیم:

۱- اعتقاد به معاد یک امر فطری است ..... ص: ۱۱۴

اگر انسان برای فنا آفریده شده بود باید عاشق «فنا» باشد، و از مرگ - هر چند مرگ به موقع - و در پایان عمر لذت برد، در حالی که می‌بینیم قیافه مرگ به معنی نیستی برای انسان در هیچ زمانی خوشایند نبوده، سهل است، با تمام وجودش از آن می‌گریزد! کوشش برای باقی نگه داشتن جسم مردگان از طریق مومیایی کردن و ساختن مقابر جاویدانی همچون اهرام مصر، و دویدن دنبال آب حیات، و اکسیر جوانی، و آنچه مایه طول عمر است، دلیل روشنی از عشق سوزان انسان به مسأله بقا است.

اگر ما برای فنا آفریده شدیم این علاقه به بقا چه مفهومی می‌تواند داشته باشد؟ جز یک علاقه مزاحم و حد اقل بیهوده و بی‌مصرف! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۱۵

فراموش نکنید ما بحث معاد را بعد از پذیرش وجود خداوند حکیم و دانا دنبال می‌کنیم، ما معتقدیم هر چه او در وجود ما آفریده روی حساب است، بنابر این عشق به بقا نیز باید حسابی داشته باشد، و آن هماهنگی با آفرینش و جهان بعد از این عالم

است.

به تعبیر دیگر اگر دستگاه آفرینش در وجود ما عطش را آفرید، دلیل بر این است که آبی در خارج وجود دارد، همچنین اگر غریزه جنسی و علاقه به جنس مخالف در انسان وجود دارد نشانه این است که جنس مخالفی در خارج هست، و گر نه جاذبه و کشش بدون چیزی که به آن مجذوب گردد با حکمت آفرینش سازگار نیست.

از سوی دیگر هنگامی که تاریخ بشر را از زمانهای دوردست و قدیمترین ایام بررسی می‌کنیم نشانه‌های فراوانی بر اعتقاد راسخ انسان به زندگی پس از مرگ می‌یابیم.

آثاری که امروز از انسانهای پیشین - حتی انسانهای قبل از تاریخ - در دست ما است، مخصوصاً طرز دفن مردگان، کیفیت ساختن قبور، و حتی دفن اشیائی همراه مردگان، گواه بر این است که در درون وجدان ناآگاه آنها اعتقاد به زندگی بعد از مرگ نهفته بوده است.

یکی از روانشناسان معروف می‌گوید: «تحقیقات دقیق نشان می‌دهد که طوائف نخستین بشر دارای نوعی مذهب بوده‌اند، زیرا مردگان خود را به طرز مخصوص به خاک می‌سپردند و ابزار کارشان را در کنارشان می‌نهادند، و به این طریق عقیده خود را به وجود دنیای دیگر به ثبوت می‌رساندند.

اینها نشان می‌دهد که این اقوام زندگی پس از مرگ را پذیرفته بودند، هر چند در تفسیر آن راه خطا می‌پیمودند، و چنین می‌پنداشتند که آن زندگی درست شبیه همین زندگی است.

به هر حال این اعتقاد قدیمی ریشه‌دار را نمی‌توان ساده پنداشت و یا صرفاً نتیجه یک تلقین و عادت دانست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۱۶

از سوی سوم وجود محکمه درونی به نام «وجدان» گواه دیگری بر فطری بودن معاد است.

هر انسانی در برابر انجام کار نیک در درون وجدانش احساس آرامش می‌کند، آرامشی که گاه با هیچ بیان و قلمی قابل توصیف نیست.

و به عکس در برابر گناهان، مخصوصاً جنایات بزرگ، احساس ناراحتی می‌کند، تا آنجا که بسیار دیده شده دست به خودکشی می‌زند و یا خود را تسلیم مجازات و چوبه دار می‌کند، و دلیل آن را رهائی از شکنجه وجدان می‌داند.

با این حال انسان از خود می‌پرسد: چگونه ممکن است عالم کوچکی همچون وجود من دارای چنین دادگاه و محکمه‌ای باشد، اما عالم بزرگ از چنین وجدان و دادگاهی تهی باشد؟

و به این ترتیب فطری بودن مسأله معاد و زندگی پس از مرگ از طرق مختلف بر ما روشن می‌شود. از راه عشق عمومی انسانها به بقاء.

از طریق وجود این ایمان در طول تاریخ بشر.

و از راه وجود نمونه کوچک آن در درون جان انسان.

۲- بازتاب معاد در زندگی انسانها .... ص : ۱۱۶

اعتقاد به عالم پس از مرگ و بقای آثار اعمال آدمی، و جاودانگی کارهای او اعم از خیر و شر، اثر بسیار نیرومندی بر فکر و اعصاب و عضلات انسانها می‌گذارد و به عنوان یک عامل مؤثری در تشویق به نیکیها و مبارزه با زشتیها می‌تواند مؤثر شود.

اثراتی که ایمان به زندگی پس از مرگ می‌تواند در اصلاح افراد فاسد و منحرف و تشویق افراد فداکار و مجاهد و ایثارگر

بگذارد به مراتب بیش از اثرات دادگاهها و کیفرهای معمولی است چرا که مشخصات دادگاه رستاخیز با دادگاههای معمولی بسیار متفاوت است، در آن دادگاه نه تجدید نظر وجود دارد، و نه زر و زور برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۱۷ روی فکر ناظرانش اثر می گذارد، نه ارائه مدارک دروغین در آن فایده ای دارد، و نه تشریفات آن نیازمند به طول زمان است. قرآن مجید می گوید: «از روزی بپرهیزید که هیچ کس بجای دیگری جزا داده نمی شود و نه شفاعتی از او پذیرفته خواهد شد و نه غرامت و بدل، و نه کسی به یاری او می آید». (بقره/ ۴۸) و نیز می گوید: «هر کس از آنها که ظلم و ستم کرده، اگر تمامی روی زمین را در اختیار داشته باشد، در آن روز همه را برای نجات خویش می دهد، و هنگامی که عذاب الهی را می بیند پشیمانی خود را مکتوم می دارند (مبادا رسواتر شوند) و در میان آنها به عدالت داوری می شود و ستمی بر آنها نخواهد رفت». (یونس/ ۵۴) و نیز می خوانیم: «هدف این است که خداوند هر کس را به آنچه انجام داده جزا دهد چرا که خداوند سریع الحساب است». (ابراهیم/ ۵۱) به قدری حساب او سریع و قاطع است که طبق بعضی از روایات: «خداوند در یک چشم به هم زدن حساب همه را می رسد!» به همین دلیل در قرآن مجید سرچشمه بسیاری از گناهان فراموش کردن روز جزا ذکر شده، آنجا که می فرماید: «پچشید آتش دوزخ را به خاطر اینکه ملاقات امروز را فراموش کردید». (الم سجده/ ۱۴) حتی از پاره ای از تعبیرات استفاده می شود که انسان اگر گمانی در باره قیامت داشته باشد نیز از انجام بسیاری از اعمال خلاف خودداری می کند.

چنانکه در باره کم فروشان می فرماید: «آیا آنها گمان نمی کنند که برای روز بزرگی مبعوث می شوند». (مطففین/ ۴) حماسه های جاویدانی که مجاهدان اسلام در گذشته و امروز در میدانهای جهاد می آفرینند، و گذشت و ایثار و فداکاری عظیمی که بسیاری از مردم در زمینه دفاع از کشورهای اسلامی و حمایت از محرومان و مستضعفان نشان می دهند، همه بازتاب اعتقاد به زندگی جاویدان سرای دیگر است، مطالعات دانشمندان و تجربیات مختلف نشان داده که این گونه پدیده ها در مقیاس وسیع و گسترده جز از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۱۸ طریق عقیده ای که زندگی پس از مرگ در آن جای ویژه ای دارد امکان پذیر نیست.

سربازی که منطقی این است: «قُلْ هَلْ تَرَبُّوْنَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنِ» بگو:

شما دشمنان در باره ما چه می اندیشید؟ جز رسیدن به یکی از دو خیر و سعادت و افتخار» (یا پیروزی بر شما و یا رسیدن به افتخار شهادت) (توبه/ ۵۲) قطعاً سربازی است شکست ناپذیر.

چهره مرگ که برای بسیاری از مردم جهان وحشت انگیز است، و حتی از نام آن و هر چیز که آن را تداعی کند می گریزند، برای عقیده مندان به زندگی پس از مرگ نه تنها نازیبا نیست، بلکه دریچه ای به جهانی بزرگ، شکستن قفس و آزاد شدن روح انسان، گشوده شدن درهای زندان تن، و رسیدن به آزادی مطلق است.

اصولاً مسأله معاد بعد از مبدأ، خط فاصل فرهنگ خداپرستان و مادیین است، چرا که دو دیدگاه مختلف در اینجا وجود دارد: دیدگاهی که مرگ را فنا و نابودی مطلق می بیند، و با تمام وجودش از آن می گریزد، چرا که همه چیز با آن پایان می گیرد. و دیدگاهی که مرگ را یک تولد جدید و گام نهادن به عالمی وسیع و پهناور و روشن، و پر گشودن در آسمان بیکران می شمرد.

طبیعی است که طرفداران این مکتب نه تنها از مرگ و شهادت در راه هدف ترس و وحشتی به خود راه نمی دهند، بلکه با الهام گرفتن از مکتب امیر مؤمنان علی علیه السلام که می فرماید: «به خدا سوگند فرزندان ابی طالب علاقه اش به مرگ بیشتر است از کودک شیرخوار به پستان مادر» از مرگ در راه هدف استقبال می کنند.

و به همین دلیل هنگامی که ضربه شمشیر جنایتکار روزگار «عبد الرحمن بن ملجم» بر مغز مبارکش فرو نشست فرمود: «فزت و ربّ الكعبه» به خدای کعبه، پیروز و رستگار و راحت شدم! کوتاه سخن اینکه ایمان به معاد از انسان ترسو و بی هدف، آدم شجاع و با شهامت و هدفداری می آفریند که زندگیش مملو از حماسه‌ها و ایثارها و پاکی و تقواست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۱۹

۳- دلائل عقلی معاد ..... ص: ۱۱۹

اشاره

گذشته از دلائل نقلی فراوانی که برای معاد در قرآن مجید آمده است و شامل صدها آیه در این زمینه می شود دلائل عقلی روشنی نیز بر این امر وجود دارد که بطور فشرده در اینجا قسمتی از آن یادآوری می شود:

الف- برهان حکمت: ..... ص: ۱۱۹

اگر زندگی این جهان را بدون جهان دیگر در نظر بگیریم پوچ و بی معنی خواهد بود، درست به این می ماند که زندگی دوران جنینی را بدون زندگی این دنیا فرض کنیم.

اگر قانون خلقت این بود که تمام جنینها در لحظه تولد خفه می شدند و می مردند چقدر دوران جنینی بی مفهوم جلوه می کرد؟ همچنین اگر زندگی این جهان بریده از جهان دیگر تصور شود این سر در گمی وجود خواهد داشت.

زیرا چه لزومی دارد که ما هفتاد سال یا کمتر و بیشتر در این دنیا در میان مشکلات دست و پا زنیم؟ مدتی خام و بی تجربه باشیم «و تا پخته شود خامی، عمر تمام است!» مدتی به دنبال تحصیل علم و دانش باشیم هنگامی که از نظر معلومات به جایی رسیدیم برف پیری بر سر ما نشسته! تازه برای چه زندگی می کنیم؟ خوردن مقداری غذا و پوشیدن چند دست لباس و خوابیدن و بیدار شدنهای مکرر و ادامه دادن این برنامه خسته کننده تکراری را دهها سال؟! آیا به راستی این آسمان گسترده، این زمین پهناور و این همه مقدمات و مؤخرات و این همه استادان و مربیان و این همه کتابخانه‌های بزرگ و این ریزه کاریهایی که در آفرینش ما و سایر موجودات به کار رفته، همه برای همان خوردن و نوشیدن و پوشیدن و زندگی مادی است؟

اینجاست که آنها که معاد را قبول ندارند، اعتراف به پوچی این زندگی می کنند و گروهی از آنها اقدام به خودکشی و نجات از این زندگی پوچ و بی معنی را مجاز و یا مایه افتخار می شمرند! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۲۰

چگونه ممکن است کسی به خداوند و حکمت بی پایان او ایمان داشته باشد و زندگی این جهان را بی آنکه مقدمه‌ای برای زندگی جاویدان جهان دیگر باشد قابل توجه بشمرد؟

قرآن مجید می گوید: «آیا گمان کردید بیهوده آفریده شده‌اید و به سوی ما باز نمی گردید؟» (مؤمنون/ ۱۱۵) یعنی اگر بازگشت به سوی خدا نبود زندگی این جهان عبث و بیهوده بود.

آری در صورتی زندگی این دنیا مفهوم و معنی پیدا می کند و با حکمت خداوندی سازگار می شود که این جهان را مزرعه‌ای برای جهان دیگر و گذرگاهی برای آن عالم وسیع و کلاس تهیه و دانشگاهی برای جهان دیگر و تجارتخانه‌ای برای آن سرا بدانیم، همانگونه که امیر مؤمنان علی علیه السلام در کلمات پرمحتوایش در نهج البلاغه فرمود: «این دنیا جایگاه صدق و

راستی است برای آن کس که با آن به راستی رفتار کند و خانه تندرستی است برای آن کس که از آن چیزی بفهمد، و سرای بی‌نیازی است برای آن کس که از آن توشه بگیرد، و محل اندرز است، برای آنکه از آن اندرز گیرد، مسجد دوستان خداست، نمازگاه فرشتگان پروردگار و محل نزول وحی الهی و تجارتخانه اولیاء حق است.»
کوتاه سخن اینکه مطالعه و بررسی وضع این جهان به خوبی گواهی می‌دهد بر اینکه عالم دیگری پشت سر آن است: «شما نشئه اولی و آفرینش خود را در این دنیا دیدید چرا متذکر نمی‌شوید که از پی آن جهان دیگری است؟» (واقعه / ۶۲)

ب- برهان عدالت: ..... ص: ۱۲۰

دقت در نظام هستی و قوانین آفرینش نشان می‌دهد که همه چیز آن حساب شده است.
در سازمان تن ما آنچه‌ان نظام عادلانه‌ای حکمفرماست که هرگاه کمترین تغییر و ناموزونی رخ می‌دهد سبب بیماری یا مرگ می‌شود، حرکات قلب ما، گردش خون ما، پرده‌های چشم ما و جزء جزء سلولهای تن ما مشمول همان نظام دقیق است که در کل عالم حکومت می‌کند. آیا انسان می‌تواند یک وصله ناجور در این عالم پهناور باشد؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۲۱

درست است که خداوند به انسان آزادی اراده و اختیار داده تا او را بیازماید و در سایه آن مسیر تکامل را طی کند، ولی اگر انسان از آزادی سوء استفاده کرد، چه می‌شود؟ اگر ظالمان و ستمگران، گمراهان و گمراه کنندگان با سوء استفاده از این موهبت الهی به راه خود ادامه دادند عدل خداوند چه اقتضا می‌کند؟

درست است که گروهی از بدکاران در این دنیا مجازات می‌شوند و به کیفر اعمال خود- یا لااقل قسمتی از آن- می‌رسند، اما مسلماً چنان نیست که همه مجرمان، همه کیفر خود را ببینند، و همه پاکان و نیکان به پاداش اعمال خود در این جهان برسند، آیا ممکن است این دو گروه در کفه عدالت پروردگار یکسان باشند؟

به گفته قرآن مجید: «آیا کسانی را که در برابر قانون خدا به حق و عدالت تسلیمند همچون مجرمان قرار دهیم، چگونه حکم می‌کنید؟» (قلم / ۳۵ و ۳۶) و در جای دیگر می‌فرماید: «آیا ممکن است پرهیزگاران را همچون فاجران قرار دهیم؟» (ص / ۲۸) به هر حال تفاوت انسانها در اطاعت فرمان حق جای تردید نیست همان گونه که عدم کفایت دادگاه «مکافات این جهان» و «محکمه وجدان» و «عکس‌العملهای گناهان» برای برقراری عدالت نیز به تنهایی کافی به نظر نمی‌رسد، بنابر این باید قبول کرد که برای اجرای عدالت الهی لازم است محکمه و دادگاه عدل عامی باشد که سر سوزن کار نیک و بد در آنجا حساب شود و گر نه اصل عدالت تأمین نخواهد شد.

بنابر این باید پذیرفت که قبول عدل خدا مساوی است با قبول وجود معاد و رستاخیز، قرآن مجید می‌گوید: «ما ترازوهای عدالت را در روز قیامت بر پا می‌کنیم». (انبیاء / ۴۷) و نیز می‌فرماید: «در روز قیامت در میان آنها به عدالت حکم می‌شود و ظلم و ستمی بر آنها نخواهد شد». (یونس / ۵۴)

ج- برهان هدف: ..... ص: ۱۲۱

بر خلاف پندار مادیین، در جهان بینی الهی، برای آفرینش انسان هدفی بوده است که در تعبیرات فلسفی از آن به «تکامل» و در لسان قرآن و حدیث گاهی از آن به قرب به خدا و یا عبادت و بندگی تعبیر شده است: «من جنّ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۲۲»

و انس را نیافریدم مگر به این منظور که مرا پرستش کنند» و در سایه عبادت و بندگی کامل شوند و به حریم قرب من راه یابند. (ذاریات/ ۵۶) آیا اگر مرگ پایان همه چیز باشد این هدف بزرگ تأمین می‌گردد؟ بدون شک پاسخ این سؤال منفی است.

باید جهانی بعد از این جهان باشد و خط تکامل انسان در آن ادامه یابد، و محصول این مزرعه را در آنجا درو کند، و حتی در جهان دیگر نیز این سیر ادامه یابد تا هدف نهایی تأمین شده باشد. خلاصه اینکه تأمین هدف آفرینش بدون پذیرش معاد ممکن نیست و اگر ارتباط این زندگی را از جهان پس از مرگ قطع کنیم همه چیز شکل معما به خود می‌گیرد و پاسخی برای چراها نخواهیم داشت.

د- برهان فنی اختلاف: ..... ص: ۱۲۲

بی‌شک همه ما از اختلافاتی که در میان مکتبها و مذهبها در این جهان وجود دارد رنج می‌بریم، و همه آرزو می‌کنیم روزی این اختلافات برچیده شود در حالی که همه قرائن نشان می‌دهد که این اختلافات در طبیعت زندگی این دنیا حلول کرده، و حتی از دلائلی استفاده می‌شود که بعد از قیام حضرت مهدی- عج- آن بر پا کننده حکومت واحد جهانی هر چند بسیاری از اختلافات حل خواهد شد ولی باز اختلاف مکتبها به کلی برچیده نمی‌شود، و به گفته قرآن مجید: «یهود و نصارا تا دامنه قیامت به اختلافاتشان باقی خواهند ماند.» (مائده/ ۱۴) ولی خداوندی که همه چیز را به سوی وحدت می‌برد سرانجام به اختلافات پایان خواهد داد، و چون با وجود پرده‌های ضخیم عالم ماده این امر بطور کامل در این دنیا امکان پذیر نیست، می‌دانیم در جهان دیگری که عالم بروز و ظهور است سرانجام این مسأله عملی خواهد شد، و حقایق آنچنان آفتابی می‌گردد که اختلاف مکتب و عقیده به کلی برچیده می‌شود.

جالب اینکه در آیات متعددی از قرآن مجید روی این مسأله تکیه شده است، در یک جا می‌فرماید: «خداوند در روز قیامت در میان آنها داوری می‌کند در آنچه با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۲۳ هم اختلاف داشتند.» (بقره/ ۱۱۳) و در جای دیگر می‌فرماید: «آنها سوگند مؤکد یاد کردند که خداوند کسانی را که می‌میرند هرگز زنده نمی‌کند، ولی چنین نیست. این وعده قطعی خداست (که همه آنها را زنده کند) ولی اکثر مردم نمی‌دانند هدف این است که آنچه را در آن اختلاف داشتند برای آنها روشن سازد تا کسانی که منکر شدند بدانند دروغ می‌گفتند.» (نحل/ ۳۸ و ۳۹)

۴- قرآن و مسأله معاد ..... ص: ۱۲۳

بعد از مسأله توحید که اساسی‌ترین مسأله در تعلیمات انبیاء است مسأله معاد با ویژگیها و آثار تربیتی و فرهنگیش در درجه اول قرار دارد، لذا در بحثهای قرآنی بیشترین آیات را بعد از توحید و خداشناسی به خود اختصاص داده است. مباحث قرآنی معاد گاه به صورت استدلالهای منطقی است و گاه به صورت بحثهای خطابی و تلقینات مؤثر و کوبنده که گاه از شنیدن آن مو بر بدن انسان راست می‌شود، و لحن صادقانه کلام چنان است که همچون استدلال در اعماق جان و روح انسان نفوذ می‌کند.

در بخش اول، یعنی استدلال منطقی، قرآن بیشتر روی موضوع امکان معاد تکیه می‌کند، چرا که منکران غالباً آن را محال می‌پنداشتند، و معتقد بودند معاد آن هم به صورت «معاد جسمانی» که مستلزم بازگشت اجسام پوسیده و خاک شده به حیات

و زندگی نوین است، امکان پذیر نیست.

در این بخش، قرآن از طرق کاملاً گوناگون و متنوع وارد می‌شود، و طرقي که همه به یک جا ختم می‌گردد و آن مسأله «امکان عقلي معاد» است.

گاه زندگی نخستین را در نظر انسان مجسم می‌کند، و در یک عبارت کوتاه و گویا و روشن می‌گوید:

«همان گونه که شما را از آغاز آفرید باز می‌گردید». (اعراف / ۲۹) گاه زندگی و مرگ گیاهان، و رستاخیز آنها را که همه سال با چشم می‌بینیم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۲۴ مجسم کرده و در پایان آن می‌گوید: رستاخیز شما نیز همین گونه است.

«ما از آسمان آب پر برکتی فرستادیم و به وسیله آن باغهای سرسبز رویانیدیم و دانه‌های درو شده ... و به وسیله آن سرزمین مرده‌ای را زنده کردیم، رستاخیز (شما) نیز همین گونه است؟» (ق / ۹ تا ۱۱) در جای دیگر می‌گوید: «خداوند همان کسی است که بادها را فرستاد تا ابرها را به حرکت درآورند و آن را به سوی سرزمین مرده رانندیم و به وسیله آن زمین را بعد از مرگش حیات بخشیدیم، رستاخیز نیز چنین است!» (فاطر / ۹) گاه مسأله قدرت خداوند را در آفرینش آسمانها و زمین مطرح کرده، می‌گوید:

«آیا نمی‌دانند خداوندی که آسمانها و زمین را آفرید و از آفرینش آنها خسته نشد قادر است که مردگان را زنده کند؟ آری او بر هر چیز تواناست». (احقاف / ۳۳) و گاه رستاخیز انرژیها و بیرون پریدن آتش از درون درخت سبز را به عنوان نمونه‌ای از قدرت او، و قرار گرفتن آتش در دل آب، مطرح کرده، می‌گوید:

«آن خدایی مردگان را لباس حیات می‌پوشاند که از درخت سبز برای شما آتش آفرید!» (یس / ۸۰) گاه زندگی جنینی را در نظر انسان مجسم می‌سازد و می‌گوید: «ای مردم! اگر در رستاخیز شک دارید فراموش نکنید که ما شما را از خاک آفریدیم، سپس از نطفه، و بعد از علقه (خون بسته شده) سپس از مضغه (پاره گوشتی همچون گوشت جویده شده) که بعضی دارای شکل و خلقت است و بعضی بی‌شکل. هدف این است که ما برای شما روشن سازیم (که بر هر چیز قادریم) و جنینهایی را که بخواهیم تا مدت معینی در رحم مادران نگاه می‌داریم، سپس شما را به صورت طفلی به عالم دنیا می‌فرستیم». (حج / ۵) و بالاخره گاه شبخ رستاخیز را در خوابهای طولانی - خوابهایی که برادر مرگ است بلکه از جهاتی خود مرگ باشد - مانند خواب سیصد و نه ساله اصحاب کهف نشان می‌دهد، و بعد از شرح جالب و زیبایی پیرامون خواب و بیداری آنها می‌فرماید:

«این چنین مردم را متوجه حال آنها کردیم تا بدانند وعده رستاخیز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۲۵

خداوند حق است و در قیام قیامت تردیدی نیست». (کهف / ۲۱) این شش راه مختلف است که در لا به لای آیات قرآن برای بیان امکان معاد مطرح شده است.

علاوه بر این داستان مرغان چهار گانه ابراهیم (بقره / ۲۶۰) و سرگذشت عزیز (بقره / ۲۵۹) و داستان کشته‌ای از بنی اسرائیل (بقره / ۷۳) که هر کدام یک نمونه تاریخی برای این مسأله است شواهد و دلائل دیگری است که قرآن در این زمینه ذکر می‌کند.

کوتاه سخن اینکه ترسیمی که قرآن مجید از معاد و چهره‌های آن و مقدمات و نتایج آن دارد، و دلائل گویایی که در این زمینه مطرح کرده است به قدری زنده و قانع کننده است که هر کس کمترین بهره‌ای از وجدان بیدار داشته باشد تحت تأثیر عمیق آن قرار می‌گیرد.

منظور از معاد جسمانی این نیست که تنها جسم در جهان دیگر بازگشت می‌کند، بلکه هدف این است که روح و جسم تواما مبعوث می‌شود، و به تعبیر دیگر بازگشت روح مسلم است، گفتگو از بازگشت جسم است.

جمعی از فلاسفه پیشین تنها به معاد روحانی معتقد بودند، و جسم را مرکبی می‌دانستند که تنها در این جهان با انسان است، و بعد از مرگ از آن بی‌نیاز می‌شود، آن را رها می‌سازد و به عالم ارواح می‌شتابد.

ولی عقیده علمای بزرگ اسلام این است که معاد در هر دو جنبه روحانی و جسمانی صورت می‌گیرد. در اینجا بعضی مقید به خصوص جسم سابق نیستند، و می‌گویند: خداوند جسمی را در اختیار روح می‌گذارد، و چون شخصیت انسان به روح اوست این جسم جسم او محسوب می‌شود! در حالی که محققین معتقدند همان جسمی که خاک و متلاشی گشته، به فرمان خدا جمع‌آوری می‌شود، و لباس حیات نوینی بر آن می‌پوشاند، و این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۲۶ عقیده‌ای است که از متون آیات قرآن مجید گرفته شده است.

شواهد معاد جسمانی در قرآن مجید آن قدر زیاد است که بطور یقین می‌توان گفت: آنها که معاد را منحصر در روحانی می‌دانند کمترین مطالعه‌ای در آیات فراوان معاد نکرده‌اند و گر نه جسمانی بودن معاد در آیات قرآن به قدری روشن است که جای هیچ گونه تردید نیست.

همین آیاتی که در آخر سوره یس خواندیم به وضوح بیانگر این حقیقت است چرا که مرد عرب بیابانی تعجبش از این بود که این استخوان پوسیده را که در دست دارد چه کسی می‌تواند زنده کند؟

و قرآن با صراحت در پاسخ او می‌گوید: «بگو: همین استخوان پوسیده را خدایی که روز نخست آن را ابداع و ایجاد کرد زنده می‌کند».

تمام تعجب مشرکان و مخالفت آنها در مسأله معاد بر سر همین مطلب بود که: «چگونه وقتی ما خاک شدیم و خاکهای ما در زمین گم شد، دوباره لباس حیات در تن می‌کنیم؟» (الم سجده / ۱۰) آنها می‌گفتند: «چگونه این مرد به شما وعده می‌دهد وقتی که مرید و خاک شدید بار دیگر به زندگی باز می‌گردید». (مؤمنون / ۳۵) آنها به قدری از این مسأله تعجب می‌کردند که اظهار آن را نشانه جنون و یا دروغ بر خدا می‌پنداشتند.

کافران گفتند: «مردی را به شما نشان دهیم که به شما خبر می‌دهد هنگامی که کاملاً خاک و پراکنده شدید بار آفرینش جدیدی می‌یابید». (سبأ / ۷ و ۸) به همین دلیل عموماً استدلالات قرآن در باره امکان معاد بر محور همین معاد جسمانی دور می‌زند، و بیانات ششگانه‌ای که در فصل قبل گذشت همه شاهد و گواه این مدعاست.

بعلاوه قرآن کراراً خاطر نشان می‌کند که شما در قیامت از قبرها خارج می‌شوید (یس / ۵۱ - قمر / ۷) قبرها مربوط به معاد جسمانی است.

داستان مرغهای چهار گانه ابراهیم، و همچنین داستان عزیز و زنده شدن او برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۲۷ بعد از مرگ، و ماجرای مقتول بنی اسرائیل، همه با صراحت از معاد جسمانی سخن می‌گویند.

توصیفهای زیادی که قرآن مجید از مواهب مادی و معنوی بهشت کرده، همه نشان می‌دهد که معاد هم در مرحله جسم و هم در مرحله روح تحقق می‌پذیرد، و گر نه حور و قصور و انواع غذاهای بهشتی و لذائذ مادی در کنار مواهب معنوی معنی ندارد.

به هر حال ممکن نیست کسی کمترین آگاهی از منطق و فرهنگ قرآن داشته باشد و معاد جسمانی را انکار کند، و به تعبیر دیگر انکار معاد جسمانی از نظر قرآن مساوی است با انکار اصل معاد! علاوه بر این دلائل نقلی، شواهد عقلی نیز در این زمینه وجود دارد که اگر بخواهیم وارد آن شویم سخن به درازا می‌کشد.

۶- بهشت و دوزخ ..... ص: ۱۲۷

بسیاری چنین می‌پندارند که عالم پس از مرگ کاملاً شبیه این جهان است، منتهی در شکلی کاملتر و جالبتر. ولی قرائن زیادی در دست داریم که نشان می‌دهد فاصله زیادی از نظر کیفیت و کمیت میان این جهان و آن جهان است، حتی اینکه اگر این فاصله را به تفاوت میان عالم کوچک جنین با این دنیای وسیع تشبیه می‌کنیم باز مقایسه کاملی به نظر نمی‌رسد.

طبق صریح بعضی از روایات در آنجا چیزهایی است که چشمی ندیده و گوشی نشنیده، و حتی از فکر انسانی خطور نکرده است.

قرآن مجید می‌گوید: «هیچ انسانی نمی‌داند چه چیزهایی که مایه روشنی چشم است برای او پنهان نگهداشته شده». (سجده/ ۱۷) نظامات حاکم بر آن جهان نیز با آنچه در این عالم حاکم است کاملاً تفاوت دارد. در اینجا افراد به عنوان شهود در دادگاه حاضر می‌شوند ولی در آنجا دست برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۲۸

و پا و حتی پوست تن شهادت می‌دهد. (یس / ۶۵- فصلت / ۲۱) به هر حال آنچه در باره جهان دیگر گفته شود تنها شبیحی از دور در نظر ما مجسم می‌کند، و اصولاً الفبای ما و فرهنگ فکری ما در این جهان قادر به توصیف حقیقی آن نیست و از اینجا به بسیاری از سؤالات در زمینه بهشت و دوزخ و چگونگی نعمتها و عذابهایش پاسخ داده خواهد شد. همین قدر می‌دانیم بهشت کانون انواع مواهب الهی اعم از مادی و معنوی است، و دوزخ کانونی است از شدیدترین عذابها در هر دو جهت.

اما در مورد جزئیات این دو، قرآن اشاراتی دارد که ما به آن مؤمن هستیم اما تفصیل آن را تا کسی نبیند نمی‌داند! «پایان سوره یس»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۲۹

سوره صافات [۳۷] ..... ص: ۱۲۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده، و ۱۸۲ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۱۲۹

بطور کلی محتوای این سوره در پنج بخش خلاصه می‌شود.

بخش اول: بحثی پیرامون گروههایی از ملائکه و فرشتگان خداوند، و در مقابل آنها گروهی از شیاطین سرکش و سرنوشت

آنها را مطرح می‌سازد.

بخش دوم: از کفار، و انکارشان نسبت به نبوت و معاد، و عاقبت کار آنها در قیامت سخن می‌گوید، و گرفتاری تمام آنها در چنگال عذاب الهی، و نیز بخشی از نعمتهای مهم بهشتی و لذات و زیباییها و شادکامیهای بهشتیان را شرح می‌دهد.

بخش سوم: قسمتی از تاریخ انبیای بزرگی، مانند «نوح» و «ابراهیم» و «اسحاق» و «موسی» و «هارون» و «الیاس» و «لوط» و «یونس» را به صورت فشرده و در عین حال بسیار مؤثر و نافذ بازگو می‌کند، ولی بحث در باره «ابراهیم» قهرمان بت شکن، مشروحتر آمده است.

بخش چهارم: از یکی از انواع شرک که می‌توان آن را «بدترین نوع شرک» دانست. یعنی اعتقاد به رابطه خویشاوندی میان خداوند و جن و خداوند و فرشتگان بحث می‌کند.

و سرانجام بخش پنجم که آخرین بخش این سوره است، و در چند آیه کوتاه مطرح شده، پیروزی لشکر حق را بر لشکر کفر و شرک و نفاق، و گرفتار شدن آنها را در چنگال عذاب الهی، ضمن تنزیه و تقدیس پروردگار بیان می‌دارد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۳۰

فضیلت تلاوت سوره ..... ص: ۱۳۰

: در حدیثی از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و اله آمده است:

«کسی که سوره صافات را بخواند به عدد هر جن و شیطانی ده حسنه به او داده می‌شود، و شیاطین متمرّد از او فاصله می‌گیرند، و از شرک پاک می‌شود و دو فرشته‌ای که مأمور حفظ او هستند در قیامت در باره او شهادت می‌دهند که به رسولان خداوند ایمان داشته است».

و در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام چنین می‌خوانیم: «کسی که سوره صافات را در هر روز جمعه بخواند از هر آفتی محفوظ می‌ماند، و هر بلائی در زندگی دنیا از او دفع می‌گردد، خداوند وسیعترین روزی را در اختیارش می‌گذارد، و او را در مال و فرزندان و بدن، گرفتار زیانهای شیطان رجیم و گردنکشان عنود نمی‌سازد، و اگر در آن روز و شب از دنیا برود خداوند او را شهید مبعوث می‌کند، و شهید می‌میراند، و او را در بهشت با شهدا هم درجه می‌سازد».

هدف از تلاوت، اندیشه و سپس اعتقاد و بعد از آن عمل است، و بدون شک کسی که تلاوت این سوره را با این کیفیت انجام دهد هم از شر شیاطین محفوظ خواهد ماند، هم از شرک پاک می‌گردد، و با داشتن اعتقاد صحیح و اعمال صالح در زمره شهیدان قرار خواهد گرفت.

ضمناً نامگذاری این سوره به نام «صافات» به مناسبت آیه اول آن است.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱ ..... ص: ۱۳۰

(آیه ۱) - فرشتگانی که آماده انجام مأموریتند: این سوره نخستین سوره از قرآن مجید است که اولین آیات آن با سوگندها شروع می‌شود، سوگندهائی اندیشه انگیز، که فکر انسان را همراه خود به جوانب مختلف این جهان می‌کشاند.

درست است که خداوند از همه راستگویان راستگوتر است، و نیازی به سوگند ندارد، ولی توجه به دو نکته مشکل سوگند را

در تمام آیات قرآن که از این به بعد گهگاه با آن سر و کار داریم حل خواهد کرد. نخست این که: همیشه سوگند به امور پر ارزش و مهم یاد می کنند، بنابر این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۳۱ سوگندهای قرآن دلیل بر عظمت و اهمیت اموری است که به آنها سوگند یاد شده. دیگر این که سوگند همیشه برای تأکید است، و دلیل بر این است که اموری که برای آن سوگند یاد شده از امور کاملاً جدی و مؤکد است.

به هر حال در آغاز این سوره به نام سه گروه برخورد می کنیم که به آنها سوگند یاد شده است. نخست می فرماید: «قسم به آنها که صف کشیده اند و صفوف خود را منظم ساخته اند!» (وَ الصَّافَّاتِ صَفًّا).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۲ ..... ص: ۱۳۱

(آیه ۲) - «همانها که قویا نهی می کنند و باز می دارند» (فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۳ ..... ص: ۱۳۱

(آیه ۳) - «و آنها که پی در پی تلاوت ذکر می کنند» (فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا). معروف و مشهور آن است که توصیفات فوق اوصافی است برای گروههایی از فرشتگان. گروههایی که برای انجام فرمان الهی در عالم هستی به صف ایستاده و آماده فرمانند. گروههایی از فرشتگان که انسانها را از معاصی و گناه باز می دارند، و وسوسه های شیاطین را در قلوب آنها خنثی می کنند، و یا مأمور ابرهای آسمانند و آنها را به هر سو می رانند و آماده آبیاری سرزمینهای خشک می کنند. و بالاخره گروههایی از فرشتگان که آیات کتب آسمانی را به هنگام نزول وحی بر پیامبران می خوانند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۴ ..... ص: ۱۳۱

(آیه ۴) - اکنون بینیم این سوگندهای پر محتوا سوگند به صفوف فرشتگان و انسانها برای چه منظوری بوده است؟ آیه شریفه این مطلب را روشن ساخته، می گوید: «معبود شما مسلماً یکتاست» (إِنَّ إِلَهَكُمْ لَوَاحِدٌ). سوگند به آن مقدساتی که گفته شد تنها همه بر بادند، و هیچ گونه شریک و شبیه و نظیری برای پروردگار نیست.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۵ ..... ص: ۱۳۱

(آیه ۵) - سپس می افزاید: «همان پروردگار آسمانها و زمین و آنچه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۳۲ در میان آن دو قرار دارد، و پروردگار مشرقها!» (رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَ رَبُّ الْمَشَارِقِ). خورشید آسمان در هر روز از سال از نقطه ای غیر از نقطه روز قبل و بعد طلوع می کند، و فاصله این نقاط با یکدیگر آنقدر منظم و دقیق است که حتی یک هزارم ثانیه کم و زیاد نمی شود، و هزاران هزار سال است که نظم «مشارق شمس» بر قرار می باشد. در طلوع و غروب ستارگان دیگر نیز همین نظام حکمفرماست.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۶ ..... ص : ۱۳۲

(آیه ۶) - پاسداری آسمان از نفوذ شیاطین! در آیات گذشته سخن از صفوف مختلف فرشتگان الهی بود و در اینجا از نقطه مقابل آنها، یعنی گروههای شیاطین و سرنوشت آنها، سخن می گوید، و می تواند مقدمه‌ای باشد برای ابطال اعتقاد جمعی از مشرکان که شیاطین و جن را معبود خود قرار می دادند.

نخست می گوید: «ما آسمان نزدیک [پائین] را با ستارگان آراستیم» (إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ). به راستی منظره ستارگان آسمان آنقدر زیباست که هرگز چشم از دیدن آن خسته نمی شود، بلکه خستگی را از تمام وجود انسان بیرون می کند هر چند این مسائل در عصر و زمان ما برای شهر نشینانی که در دود کارخانه‌ها غوطه ورنند، و طبعاً آسمانی تاریک و سیاه دارند چندان مفهوم نیست، ولی روستائینان هنوز می توانند ناظر این گفته قرآنی یعنی تزئین آسمان با ستارگان درخشان باشند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۷ ..... ص : ۱۳۲

(آیه ۷) - در این آیه به محفوظ بودن صحنه آسمان از نفوذ شیاطین اشاره کرده، می گوید: «ما آن را از هر شیطان خبیث و عاری از خیر و نیکی حفظ کردیم» (وَ حِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۸ ..... ص : ۱۳۲

(آیه ۸) - سپس می افزاید: «آنها نمی توانند به (سخنان) فرشتگان عالم بالا گوش فرا دهند (و هرگاه چنین کنند) از هر سو هدف (تیرهای شهاب) قرار می گیرند!» (لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى وَ يُقَذَّفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۹ ..... ص : ۱۳۲

(آیه ۹) - آری «آنها به شدت به عقب رانده می شوند (و از صحنه آسمان طرد می گردند) و برای آنان مجازاتی دائم است» (دُحُورًا وَ لَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۳۳ اشاره به این که نه تنها شیاطین از نزدیک شدن به عرصه آسمان منع و طرد می شوند بلکه سرانجام گرفتار عذاب دائم نیز می گردند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۰ ..... ص : ۱۳۳

(آیه ۱۰) - در این آیه به گروهی از شیاطین سرکش و جسور اشاره می کند که قصد صعود به عرصه بلند آسمان می کنند، می فرماید: «مگر آنها که در لحظه‌ای کوتاه برای استراق سمع به آسمان نزدیک شوند که شهاب ثاقب آنها را تعقیب می کند» و می سوزاند (إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ).

«شهاب» در اصل به معنی شعله‌ای است که از آتش افروخته زبانه می کشد، و به شعله‌های آتشی که در آسمان به صورت خط ممتد دیده می شود نیز می گویند.

می‌دانیم اینها ستاره نیستند، بلکه شبیه ستارگانند، قطعات سنگهای کوچکی هستند که در فضا پراکنده‌اند، و هنگامی که در حوزه جاذبه زمین قرار گیرند به سوی زمین جذب می‌شوند، و بر اثر سرعت و شدت برخورد آنها با هوای اطراف زمین مشتعل و برافروخته می‌شوند.

«ثاقب» به معنی نافذ و سوراخ کننده است، و در اینجا اشاره به این است که به هر موجودی اصابت کند آن را سوراخ کرده و آتش می‌زند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۱ ..... ص: ۱۳۳

(آیه ۱۱) - آنها که هرگز حق را پذیرا نمی‌شوند! قرآن همچنان مسأله رستاخیز و مخالفت منکران لجوج را تعقیب می‌کند و به دنبال بحث گذشته از قدرت خداوند و خالق آسمان و زمین بر همه چیز می‌فرماید: «از آنها پرس آیا آفرینش (و معاد) آنان سخت‌تر است یا آفرینش فرشتگان» و آسمانها و زمین (فَأَسْفَفْتِهِمْ أَمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا). آری «ما آنها را از گل چسبنده‌ای آفریدیم!» (إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ). گویا مشرکان که منکر معاد بودند بعد از شنیدن آیات گذشته در مورد آفرینش آسمان و زمین و فرشتگان اظهار داشتند، آفرینش ما از آن مهمتر است.

قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: آفرینش انسانها در مقابل آفرینش زمین و آسمان پهناور و فرشتگانی که در این عوالم هستند چیز مهمی نیست، چرا که مبدأ آفرینش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۳۴ انسان یک مشت خاک چسبنده بیش نبوده است.

زیرا مبدأ آفرینش انسان نخست «خاک» بود سپس با «آب» آمیخته شد، کم کم به «صورت لجن بدبوئی» درآمد و بعد به صورت «گل چسبنده‌ای» شد و با این بیان میان تعبیرات گوناگون در آیات قرآن مجید جمع می‌شود.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۲ ..... ص: ۱۳۴

(آیه ۱۲) - سپس می‌افزاید: «تو از (انکار آنها نسبت به معاد) تعجب می‌کنی ولی آنها (معاد را) مسخره می‌کنند» (بَلْ عَجِبْتَ وَ يَسْخَرُونَ).

تو آنقدر با قلب پاکت مسأله را واضح می‌بینی که از انکار آن در شگفتی فرو می‌روی، و اما این ناپاک دلان آنقدر آن را محال می‌شمزند که به استهزا بر می‌خیزند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۳ ..... ص: ۱۳۴

(آیه ۱۳) - عامل این زشتکاریها تنها نادانی و جهل نیست، بلکه لجاجت و عناد است، لذا «هنگامی که به آنها یادآوری شود (یادآوری دلائل معاد و مجازات الهی) هرگز متذکر نمی‌گردند» و همچنان به راه خویش ادامه می‌دهند (وَ إِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۴ ..... ص: ۱۳۴

(آیه ۱۴) - حتی از این بالاتر «هرگاه معجزه‌ای (از معجزات تو) را ببیند (نه تنها به سخریه و استهزا می‌پردازند بلکه) دیگران را نیز به مسخره کردن وا می‌دارند!» (وَ إِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۵ ..... ص: ۱۳۴

(آیه ۱۵) - «و می‌گویند: این فقط سحر آشکاری است» و نه چیز دیگر! (وَ قَالُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۶ ..... ص: ۱۳۴

(آیه ۱۶) - آیا ما و پدرانمان زنده می‌شویم؟ قرآن همچنان گفتگوهای منکران معاد و پاسخ به آنها را ادامه می‌دهد. نخست استبعاد منکران رستاخیز را به این صورت منعکس می‌کند: آنها می‌گفتند: «آیا هنگامی که ما مردیم و خاک و استخوان شدیم بار دیگر برانگیخته خواهیم شد؟! (أَ إِذَا مِتْنَا وَ كُنَّا تُرَابًا وَ عِظَامًا أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۷ ..... ص: ۱۳۴

(آیه ۱۷) - و از این بالاتر این که «و آیا پدران نخستین ما نیز برانگیخته می‌شوند؟! (أَ وَ آبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ).

همانها که جز مثنی استخوان پوسیده، یا خاکهای پراکنده وجودشان باقی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۳۵ نمانده است، چه کسی می‌تواند این اجزای متفرق را جمع کند؟ و چه کسی می‌تواند لباس حیات بر آنان بپوشاند؟ اما این کوردلان فراموش کرده بودند که روز نخست همه خاک بودند، و از خاک آفریده شدند، اگر در قدرت خدا شک داشتند باید بدانند خداوند یک بار قدرت خود را به اینها نشان داده بود، و اگر در قابلیت خاک مردد بودند، آن هم یک بار به ثبوت رسیده بود.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۸ ..... ص: ۱۳۵

(آیه ۱۸) - سپس قرآن به کوبنده‌ترین پاسخها در برابر آنها پرداخته، به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و اله می‌فرماید: «به آنها بگو: آری (همه شما، و نیاکانتان مبعوث می‌شوید) در حالی که ذلیل و خوار و کوچک خواهید بود!» (قُلْ نَعَمْ وَ أَنْتُمْ دَاخِرُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۹ ..... ص: ۱۳۵

(آیه ۱۹) - گمان می‌کنید زنده کردن شما و همه پیشینیان برای خداوند قادر و توانا کار مشکلی است، و عمل مهم سنگینی می‌باشد؟ نه «تنها یک صبحه عظیم (از ناحیه مأمور پروردگار زده می‌شود) ناگهان همه (از قبرها برمی‌خیزند، و جان می‌گیرند و با چشم خود صحنه محشر را که تا آن روز تکذیب می‌کردند) نگاه می‌کنند!» (فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۲۰ ..... ص: ۱۳۵

(آیه ۲۰) - اینجاست که ناله این مشرکان مغرور و خیره‌سر که نشانه ضعف و زبونی و بیچارگی آنهاست بر می‌خیزد، «و می‌گویند: ای وای بر ما این روز جزاست!» (وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هَذَا يَوْمُ الدِّينِ). آری! هنگامی که چشمشان به دادگاه عدل الهی، و شهود و قضات این دادگاه، و علائم و نشانه‌های مجازات می‌افتد بی‌اختیار ناله و فریاد سر می‌دهند و با تمام وجود اعتراف به حقانیت رستاخیز می‌کنند، اعترافی که نمی‌تواند هیچ مشکلی را برای آنها حل کند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۲۱ ..... ص: ۱۳۵

(آیه ۲۱) - اینجاست که از ناحیه خداوند یا فرشتگان او به آنها خطاب می‌شود آری «امروز همان روز جدائی است که شما آن را تکذیب می‌کردید» (هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ). جدائی حق از باطل، جدائی صفوف بدکاران از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۳۶

نیکوکاران، و روز داوری پروردگار بزرگ.

طبیعت این دنیا آمیزش و اختلاط حق و باطل است، در حالی که طبیعت رستاخیز جدائی این دو از یکدیگر می‌باشد.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۲۲ ..... ص: ۱۳۶

(آیه ۲۲) - سپس خداوند به فرشتگانی که مأمور کوچ دادن مجرمان به دوزخند فرمان می‌دهد: «ظالمان و هم ردیفان آنها و آنچه را می‌پرستیدند جمع آوری کنید» (احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۲۳ ..... ص: ۱۳۶

(آیه ۲۳) - آری آنچه را «جز خدا (می‌پرستیدند) حرکت دهید و به سوی دوزخ هدایتشان کنید!» (مِنْ دُونِ اللَّهِ فَأَهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ).

آری! یک روز به سوی «صراط مستقیم» هدایت شدند ولی پذیرا نگشتند، اما امروز باید به «صراط جحیم» هدایت شوند و مجبورند بپذیرند! این سرزنشی است گرانبار که اعماق روح آنها را می‌سوزاند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۲۴ ..... ص: ۱۳۶

(آیه ۲۴) - دانستیم که فرشتگان مجازات، ظالمان و همفکران آنها را به ضمیمه بتها و معبودان دروغین یک جا کوچ می‌دهند و به سوی جاده جهنم هدایت می‌کنند.

در ادامه این سخن قرآن می‌گوید: در این هنگام خطاب صادر می‌شود «آنها را متوقف سازید چون باید مورد بازپرسی قرار گیرند» (وَقَفُّوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ).

آری! در این که پیرامون چه چیز سؤال می‌شود؟ در روایت معروفی که از طرق اهل سنت و شیعه نقل شده آمده است که از «ولایت علی علیه السلام سؤال می‌شود».

ولی این یک مصداق روشن است، چرا که در آن روز از همه چیز سؤال می‌شود، از عقائد، از توحید، و ولایت، از گفتار و کردار، و از نعمتها و مواهبی که خدا در اختیار انسان گذارده است.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۲۵ ..... ص: ۱۳۶

(آیه ۲۵) - به هر حال این دوزخیان بینوا که به مسیر جهنم هدایت می‌شوند دستشان از همه جا بریده و کوتاه می‌گردد، در این هنگام به آنها گفته می‌شود شما که در دنیا در مشکلات به هم پناه می‌بردید، و از یکدیگر کمک می‌گرفتید «چرا در اینجا از هم یاری نمی‌طلبید؟! (ما لَكُمْ لَا تَنصُرُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۳۷

آری! تمام تکیه گاههایی که در دنیا برای خود می‌پنداشتید همه در اینجا ویران گشته است، نه از یکدیگر می‌توانید کمک بگیرید، و نه معبودهایتان به یاری شما می‌شتابند، که آنها خود نیز بیچاره و گرفتارند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۲۶ ..... ص: ۱۳۷

(آیه ۲۶) - در این آیه می‌افزاید: «بلکه آنها در آن روز در برابر فرمان خدا تسلیم و خاضعند» و قدرت هیچ گونه اظهار وجود تا چه رسد به مخالفت ندارند (بَلْ هُمْ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۲۷ ..... ص: ۱۳۷

(آیه ۲۷) - اینجاست که آنها به سرزنش یکدیگر بر می‌خیزند و هر یک اصرار دارد گناه خویش را به گردن دیگری بیندازد، دنباله روان، رؤسا و پیشوایان خود را مقصر می‌شمرند، و پیشوایان پیروان خود را، و در این حال «رو به یکدیگر کرده و از هم می‌پرسند...» (وَ أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۲۸ ..... ص: ۱۳۷

(آیه ۲۸) - پیروان گمراه به پیشوایان گمراه کننده خود «می‌گویند: (شما رهبران گمراهی بودید که به ظاهر) از طریق خیرخواهی و نیکی وارد شدید» اما جز فریب چیزی در کارتان نبود! (قَالُوا إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ).

ما که به حکم فطرت طالب نیکیها و پاکیها و سعادتها بودیم دعوت شما را لیبیک گفتیم، آری تمام گناهان ما به گردن شما است، ما جز حسن نیت و پاکدلی سرمایه‌ای نداشتیم و شما دیو سیرتان دروغگو نیز جز فریب و نیرنگ چیزی در بساط نداشتید!

سوره الصافات (۳۷): آیه ۲۹ ..... ص: ۱۳۷

(آیه ۲۹) - به هر حال پیشوایان آنها نیز سکوت نخواهند کرد و در پاسخ «می‌گویند: شما خودتان اهل ایمان نبودید» تقصیر ما چیست! (قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ).

اگر مزاج شما آماده انحراف نبود، اگر شما خود طالب شر و شیطنت نبودید، کجا به سراغ ما می‌آمدید؟ چرا به دعوت انبیا و

نیکان و پاکان پاسخ نگفتید؟

و همین که ما یک اشارت کردیم با سر دویدید؟ پس معلوم می‌شود عیب در خود شماست، بروید و خودتان را ملامت کنید!

سوره الصافات (۳۷): آیه ۳۰ ..... ص: ۱۳۷

(آیه ۳۰) - دلیل ما روشن است «ما هیچ گونه سلطه‌ای بر شما نداشتیم» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۳۸ و زور و اجباری در کار نبود! (وَ مَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ).

«بلکه خود شما قومی طغیانگر و متجاوز بودید» و خلق و خوی ستمگری شما باعث بدبختیتان شد (بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ). و چه دردناک است که انسان ببیند رهبر و پیشوای او که یک عمر دل به او بسته بود موجبات بدبختی او را فراهم کرده است، سپس از او بیزاری می‌جوید. حقیقت این است که هر کدام از این دو گروه از جهتی راست می‌گویند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۳۱ ..... ص: ۱۳۸

(آیه ۳۱) - لذا این گفتگوها به جایی نمی‌رسد، و سرانجام این پیشوایان گمراه به این واقعیت اعتراف می‌کنند، می‌گویند: «اکنون فرمان پروردگاران بر همه ما مسلّم شده (و حکم عذاب در باره همه صادر گردیده) و همگی از عذاب او می‌چشمیم» (فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا إِنَّا لَذَائِقُونَ). شما طاغی بودید و سرنوشت طغیانگران همین است، و ما هم گمراه و گمراه کننده.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۳۲ ..... ص: ۱۳۸

(آیه ۳۲) - «ما شما را گمراه کردیم همان گونه که خود گمراه بودیم» (فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ). بنابر این چه جای تعجب که همگی در این مصائب و عذابها شریک باشیم؟

سوره الصافات (۳۷): آیه ۳۳ ..... ص: ۱۳۸

(آیه ۳۳) - سرنوشت این پیشوایان و آن پیروان: به دنبال بیان مخاصمه پیروان و پیشوایان گمراه در قیامت در کنار دوزخ که در آیات گذشته آمد، در این آیه سرنوشت هر دو گروه را یک جا بیان کرده، و عوامل بدبختی آنها را شرح می‌دهد که هم بیان درد است و هم ذکر درمان. نخست می‌فرماید: «همه آنها [پیشوایان و پیروان گمراه] در آن روز در عذاب الهی مشترکند» (فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ).

البته اشتراک آنها در اصل عذاب مانع تفاوتها و اختلاف درکات آنها در دوزخ و عذاب الهی نیست، چرا که مسلماً کسی که مایه انحراف هزاران انسان شده است هرگز در مجازات، همسان یک فرد عادی گمراه نخواهد بود.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۳۴ ..... ص: ۱۳۸

(آیه ۳۴) - سپس برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «ما این گونه با مجرمان رفتار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۳۹ می‌کنیم» (إِنَّا كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ).
این سنت همیشگی ماست، سنتی که از قانون عدالت نشأت گرفته است.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۳۵ ..... ص: ۱۳۹

(آیه ۳۵) - در این آیه به بیان ریشه اصلی بدبختی آنها پرداخته، می‌گوید:
«آنها چنان بودند که وقتی کلمه توحید و لا اله الا الله به آنان گفته می‌شد استکبار می‌کردند» (إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ).
آری! ریشه تمام انحرافات آنها تکبر و خود بر تر بینی، و زیر بار حق نرفتن و بر سر سنتهای غلط و تقالید باطل اصرار و لجاجت ورزیدن، و به همه چیز غیر از آن با دیده تحقیر نگریستن بود.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۳۶ ..... ص: ۱۳۹

(آیه ۳۶) - ولی آنها برای این گناه بزرگ خود عذری بدتر از گناه می‌آوردند «و پیوسته می‌گفتند: آیا ما خدایان و بت‌های خود را به خاطر شاعر دیوانه‌ای رها کنیم؟! (و يَقُولُونَ أَإِنَّا لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ).
شاعرش می‌نامیدند چون سخنان آن چنان در دلها نفوذ داشت و عواطف انسانها را همراه خود می‌برد که گوئی موزونترین اشعار را می‌سراید، در حالی که گفتارش ابداء شعر نبود، و مجنونش می‌خواندند به خاطر این که رنگ محیط به خود نمی‌گرفت، و در برابر عقائد خرافی انبوه متعصبان لجوج ایستاده بود، کاری که از نظر توده‌های گمراه یک نوع انتحار و خودکشی جنون‌آمیز است، در حالی که بزرگترین افتخار پیغمبر صلی الله علیه و اله همین بود که تسلیم این شرایط نشد!

سوره الصافات (۳۷): آیه ۳۷ ..... ص: ۱۳۹

(آیه ۳۷) - سپس قرآن برای نفی این سخنان بی‌اساس و دفاع از مقام وحی و رسالت پیامبر صلی الله علیه و اله می‌افزاید: «چنین نیست، او حق آورده و پیامبران پیشین را تصدیق کرده است» (بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَ صَدَقَ الْمُرْسَلِينَ).
محتوای سخنان او از یک سو، و هماهنگی آن با دعوت انبیا از سوی دیگر دلیل صدق گفتار اوست.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۳۸ ..... ص: ۱۳۹

(آیه ۳۸) - «اما شما (ای مستکبران کوردل و گمراهان بدزبان) بطور مسلم عذاب دردناک الهی را خواهید چشید» (إِنَّكُمْ لَذَائِقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۳۹ ..... ص: ۱۳۹

(آیه ۳۹) - ولی گمان نکنید که خداوند انتقامجو است و می‌خواهد انتقام برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۴۰

پیامبرش را از شما بگیرد چنین نیست شما «جز به آنچه انجام می‌دادید کیفر داده نمی‌شوید» (وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ). در حقیقت همان اعمال شماست که در برابر شما مجسم می‌شود و با شما می‌ماند و شما را شکنجه و آزار می‌دهد.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۴۰ ..... ص : ۱۴۰

(آیه ۴۰) - این آیه که در حقیقت مقدمه‌ای است برای بحثهای آینده یک گروه را استثنا کرده، می‌گوید: «جز بندگان مخلص پروردگار (کسانی که خدا آنها را خالص کرده است) که از همه این کیفرها به دور و برکنارند» (إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ). آری! تنها این گروهند که به اعمالشان جزا داده نمی‌شوند، بلکه خدا با فضل و کرم با آنها رفتار می‌کند و بی حساب پاداش می‌گیرند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۴۱ ..... ص : ۱۴۰

(آیه ۴۱) - گوشه‌ای از نعمتهای بهشتی: در آیه قبل سخن از (عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ) به میان آمد، در اینجا مواهب و نعمتهای بی‌شماری را که خداوند به آنها ارزانی می‌دارد، بیان می‌کند که می‌توان آن را در هفت بخش خلاصه کرد. نخست می‌گوید: «برای آنان [بندگان مخلص] روزی معین و ویژه‌ای است» (أُولَئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ). این جمله اشاره به مواهب معنوی و لذات روحانی و درک جلوه‌های ذات پاک حق، و سرمست شدن از باده طهور عشق اوست، همان لذتی که تا کسی نبیند نمی‌داند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۴۲ ..... ص : ۱۴۰

(آیه ۴۲) - سپس به بیان نعمتهای دیگر بهشتی پرداخته، آن هم نعمتهایی که با نهایت احترام به بهشتیان داده می‌شود، می‌گوید: «میوه‌ها (ی گوناگون پر ارزش) و آنها گرامی داشته می‌شوند...» (فَوَاكِهُ وَهُمْ مُكْرَمُونَ). و به صورت میهمانهای عزیزی با نهایت احترام از آنها پذیرائی می‌شود.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۴۳ ..... ص : ۱۴۰

(آیه ۴۳) - از نعمت میوه‌های رنگارنگ و احترام و گرامی داشت که بگذریم سخن از جایگاه آنها به میان می‌آید، می‌فرماید: جایگاه آنها «در باغهای (سرسبز) و پر نعمت بهشت است» (فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ). هر نعمتی بخواهند در آنجا هست و هر چه اراده کنند در برابر آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۴۱ حاضر است.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۴۴ ..... ص : ۱۴۱

(آیه ۴۴) - و از آنجا که یکی از بزرگترین لذات انسان بهره گرفتن از مجلس انس با دوستان یکرنگ و با صفاست، در چهارمین مرحله به این نعمت اشاره کرده، می‌گوید: «بهشتیان در حالی که بر تختها رو به روی یکدیگر تکیه زده‌اند» (عَلَى

سورة الصافات (۳۷): آیه ۴۵ ..... ص : ۱۴۱

(آیه ۴۵) - در پنجمین مرحله از بیان مواهب بهشتیان، سخن از نوشابه و شراب طهور آنهاست، می‌فرماید: «و گرداگردشان قدحهای لبریز از شراب طهور را می‌گردانند» (يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ). این ظرفها در گوشه‌ای قرار نگرفته که آنها تقاضای جامی از آن کنند، بلکه به مقتضای تعبیر (يُطَافُ عَلَيْهِمْ) گرد آنها می‌گردانند!

سورة الصافات (۳۷): آیه ۴۶ ..... ص : ۱۴۱

(آیه ۴۶) - سپس به توصیفی از آن شراب طهور پرداخته، می‌گوید: «شرابی سفید و درخشان و لذت بخش برای نوشندگان» (بَيْضَاءُ لَذَّةٌ لِلشَّارِبِينَ). شرابی پاک، خالی از رنگهای شیطانی، سفید و شفاف.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۴۷ ..... ص : ۱۴۱

(آیه ۴۷) - از آنجا که نام شراب و پیمان و مانند اینها ممکن است مفاهیم دیگری در اذهان تداعی کند بلافاصله در این آیه با ذکر جمله کوتاه و گویائی همه این مفاهیم را از ذهن شنوندگان می‌شوید و می‌گوید: «شرابی که نه در آن مایه تباهی عقل است، و نه از آن مست می‌شوند» (لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ). و جز هوشیاری و نشاط و لذت روحانی چیزی در آن نیست.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۴۸ ..... ص : ۱۴۱

(آیه ۴۸) - و سرانجام در ششمین مرحله به همسران پاک بهشتی اشاره کرده، می‌گوید: «نزد آنها همسرانی است که جز به شوهران خود عشق نمی‌ورزند، به غیر آنان نگاه نمی‌کنند و چشمان درشت و زیبا دارند» (وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۴۹ ..... ص : ۱۴۱

(آیه ۴۹) - در این آیه توصیف دیگری برای همین همسران بهشتی بیان کرده و پاکی و قداست آنها را با این عبارت بیان می‌کند: «گویی (از لطافت و سفیدی) همچون تخم مرغهایی هستند که (در زیر بال و پر مرغ) پنهان مانده» و دست انسانی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۴۲

هرگز آن را لمس نکرده است! (كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ).

مواهب گوناگونی که در باره بهشتیان در آیات گذشته ذکر شد مجموعه‌ای از مواهب مادی و معنوی است، گرچه حقیقت نعمتهای بهشتی آن گونه که هست از اهل دنیا مکتوم خواهد بود، جز این که بروند و ببینند و دریابند!

سوره الصافات (۳۷): آیه ۵۰ ..... ص: ۱۴۲

(آیه ۵۰) - جستجو از دوست جهنمی! بندگان مخلص پروردگار که طبق آیات گذشته غرق انواع نعمتهای معنوی و مادی بهشتند، ناگهان بعضی از آنها به فکر گذشته خود و دوستان دنیا می‌افتند، همان دوستانی که راه خود را جدا کردند و جای آنها در جمع بهشتیان خالی است، می‌خواهند بدانند سرنوشت آنها به کجا رسید.
آری! در حالی که آنها غرق گفتگو هستند و از هر دری سخنی می‌گویند «بعضی رو به بعضی دیگر کرده می‌پرسند...» (فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۵۱ ..... ص: ۱۴۲

(آیه ۵۱) - ناگهان «یکی از آنها (خاطراتی در نظرش مجسم می‌شود رو به سوی دیگران کرده و) می‌گوید: من همنشینی (در دنیا) داشتم...»! (قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۵۲ ..... ص: ۱۴۲

(آیه ۵۲) - متأسفانه او به انحراف کشیده شده و در خط منکران رستاخیز قرار گرفت، «او پیوسته می‌گفت: آیا (به راستی) تو این سخن را باور کرده‌ای...»
(يَقُولُ أَأِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۵۳ ..... ص: ۱۴۲

(آیه ۵۳) - «که وقتی ما مردیم و به خاک و استخوان مبدل شدیم (بار دیگر) زنده می‌شویم و جزا داده خواهیم شد» من که این سخنان را باور ندارم! (أِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ).
ای دوستان! کاش می‌دانستم الآن او کجاست؟ و در چه شرائطی است؟
آه جای او در میان ما خالی است!

سوره الصافات (۳۷): آیه ۵۴ ..... ص: ۱۴۲

(آیه ۵۴) - سپس «می‌افزاید: (ای دوستان!) آیا شما می‌توانید از او خبری بگیرید!» (قَالَ هَلْ أَتْتُمْ مَطْلُوعُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۵۵ ..... ص: ۱۴۲

(آیه ۵۵) - «اینجاست که نگاهی (به سوی دوزخ) می‌کند ناگهان او را در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۴۳ میان دوزخ می‌بیند!» (فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۵۶ ..... ص: ۱۴۳

(آیه ۵۶) - او را مخاطب ساخته «می گوید: به خدا سوگند نزدیک بود مرا (نیز) به هلاکت بکشانی!» (قَالَ تَاللَّهِ إِنْ كِدْتُ لَتُرْدِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۵۷ ..... ص: ۱۴۳

(آیه ۵۷) - چیزی نمانده بود که وسوسه های تو در قلب صاف من اثر بگذارد، و مرا به همان خط انحرافی که در آن بودی وارد کنی «و اگر (لطف الهی یار من نشده بود و) نعمت پروردگارم نبود من نیز از احضار شدگان (در دوزخ) بودم!» (وَلَوْ لَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُخْضَرِينَ).

این توفیق الهی بود که رفیق راه من شد، و این دست لطف هدایتش بود که مرا نوازش داد و رهبری کرد.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۵۸ ..... ص: ۱۴۳

(آیه ۵۸) - سپس به یاران خود می گوید: ای دوستان! «آیا ما هرگز نمی میریم» و در بهشت جاودانه خواهیم بود؟ (أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۵۹ ..... ص: ۱۴۳

(آیه ۵۹) - «و جز همان مرگ اول مرگی به سراغ ما نخواهد آمد، و ما هرگز عذاب نخواهیم شد» (إِلَّا مَوْتَنَا الْأُولَىٰ وَ مَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۶۰ ..... ص: ۱۴۳

(آیه ۶۰) - به هر حال این گفتگو را با یک جمله پر معنی و بسیار احساس انگیز و مؤکد به انواع تأکیدات پایان داده، می گوید: «راستی این همان پیروزی بزرگ است» (إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ).

چه پیروزی و رستگاری از این برتر که انسان غرق نعمت جاودانی و حیات ابدی و مشمول انواع الطاف الهی باشد؟

سوره الصافات (۳۷): آیه ۶۱ ..... ص: ۱۴۳

(آیه ۶۱) - و سر انجام خداوند بزرگ با یک جمله کوتاه و بیدار کننده و پر معنی به این بحث خاتمه داده، می فرماید: «برای مثل این باید، عمل کنندگان عمل کنند» و به خاطر این مواهب تلاشگران بکوشند (لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ).

چه تعبیر زیبایی! می گوید: تلاشگران برای این چنین هدفی باید تلاش کنند، برای بهشتی مملو از لذات روحانی، و پر از نعمتهای جسمانی که شراب طهورش انسان را در نشئه ای ملکوتی فرو می برد، و همنشینی دوستان باصفایش غمی بر دل نمی گذارد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۴۴

سوره الصافات (۳۷): آیه ۶۲..... ص: ۱۴۴

(آیه ۶۲) - گوشه‌ای از عذابهای جانکاه دوزخیان: بعد از بیان نعمتهای روح بخش و پر ارزش بهشتی، به بیان عذابهای دردناک و غم انگیز دوزخی می‌پردازد، و آن چنان ترسیمی از آن می‌کند که در مقایسه با نعمتهای پیشین در نفوس مستعد عمیقاً اثر می‌گذارد و آنها را از هر گونه زشتی و ناپاکی باز می‌دارد.

نخست می‌فرماید: «آیا این (نعمتهای جاویدان بهشتی بهتر است یا درخت (نفرت انگیز) زقوم؟! (أَذَلِكْ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةٌ الرَّزْقِومِ)».

واژه «شجره» همیشه به معنی «درخت» نیست گاه به معنی گیاه نیز می‌آید، و قرائن نشان می‌دهد که منظور از آن در اینجا «گیاه» است.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۶۳..... ص: ۱۴۴

(آیه ۶۳) - سپس قرآن به بعضی از ویژگیهای این گیاه پرداخته، می‌گوید: «ما آن را مایه درد و رنج ظالمان قرار دادیم» (إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ).

اشاره به این که آنها هنگامی که نام «زقوم» را شنیدند به سخریه و استهزا پرداختند و از این رو وسیله‌ای برای آزمایش این ستمگران شد.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۶۴..... ص: ۱۴۴

(آیه ۶۴) - سپس می‌افزاید: «آن درختی است که در قعر جهنم می‌روید» (إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ). ولی این ظالمان مغرور به سخریه ادامه دادند و گفتند: مگر ممکن است گیاه یا درختی از قعر جهنم بروید؟ آتش کجا و درخت و گیاه کجا؟

گویا آنها از این نکته غافل بودند که اصولی که بر زندگی آن جهان (آخرت) حاکم است با این جهان بسیار تفاوت دارد.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۶۵..... ص: ۱۴۴

(آیه ۶۵) - سپس می‌افزاید: «شکوفه آن مانند سرهای شیاطین است»! (طَلَعَهَا كَأَنَّه رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ). این تشبیه برای بیان نهایت زشتی و چهره تنفر آمیز آن است.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۶۶..... ص: ۱۴۴

(آیه ۶۶) - سر انجام قرآن می‌گوید: آنها [مجرمان] از آن می‌خورند و شکمها را از آن پر می‌کنند! (فَإِنَّهُمْ لَأَكِلُونَ مِنْهَا فَمَالُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ).

این همان فتنه و عذابی است که در آیات قبل به آن اشاره شد، خوردن از این گیاه دوزخی با آن بوی بد و طعم تلخ با آن

شیره‌ای که تماسش با بدن مایه سوزندگی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۴۵

و تورم است، آن هم خوردن به مقدار زیاد، عذابی است دردناک.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۶۷ ..... ص: ۱۴۵

(آیه ۶۷) - بدیهی است خوردن از این غذای ناگوار و تلخ تشنگی آور است، «سپس روی آن آب داغ متعفنی می نوشند» (ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۶۸ ..... ص: ۱۴۵

(آیه ۶۸) - آن غذای دوزخیان، و این هم نوشابه آنان، اما بعد از این پذیرائی به کجا می روند، قرآن می گوید: «سپس بازگشت آنها به سوی جهنم است!» (ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۶۹ ..... ص: ۱۴۵

(آیه ۶۹) - در این آیه قرآن دلیل اصلی گرفتاری دوزخیان را در چنگال این مجازاتهای دردناک در دو جمله کوتاه و پر معنی بیان می کند، می گوید: «چرا که آنها پدران خود را گمراه یافتند» (إِنَّهُمْ أَلَفُوا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۷۰ ..... ص: ۱۴۵

(آیه ۷۰) - اما «با این حال سرعت به دنبال آنان کشانده می شوند» (فَهُمْ عَلَى آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ). اشاره به این که چنان دل و دین بر تقلید نیاکان باخته اند که گوئی آنها را سرعت و بی اختیار به دنبالشان می دوانند و این اشاره به نهایت تعصب و شیفتگی آنها به خرافات نیاکان است.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۷۱ ..... ص: ۱۴۵

(آیه ۷۱) - اقوام گمراه پیشین: از آنجا که مسائل گذشته در رابطه با مجرمان و ظالمان اختصاص به مقطع خاصی از زمان و مکان ندارد قرآن به تعمیم و گسترش آن می پردازد، و ضمن چند آیه کوتاه و فشرده زمینه را برای شرح احوال بسیاری از امتهای پیشین - که اطلاع بر احوالشان سند گویائی برای مباحث گذشته است - فراهم می سازد. نخست می فرماید: «قبل از آنها بیشتر پیشینیان گمراه شدند» (وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأُولِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۷۲ ..... ص: ۱۴۵

(آیه ۷۲) - سپس اضافه می کند: گمراهی آنها به خاطر نداشتن رهبر و راهنما نبود، «ما در میان آنها انداز کنندگانی فرستادیم» (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُّنْذِرِينَ).

پیامبرانی که آنها را از شرک و کفر و ظلم و بیدادگری و تقلید کورکورانه از دیگران بیم می دادند، و آنها را به

مسئولیت‌هایشان آشنا می‌ساختند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۴۶

سوره الصافات (۳۷): آیه ۷۳ ..... ص: ۱۴۶

(آیه ۷۳) - سپس در یک جمله کوتاه و پر معنی می‌گوید: «اکنون بنگر عاقبت انداز شوندگان و این اقوام لجوج گمراه به کجا رسید؟» (فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُؤَدِّرِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۷۴ ..... ص: ۱۴۶

(آیه ۷۴) - و در این آیه به عنوان یک استثنا می‌فرماید: «مگر بندگان مخلص خدا» (إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ). در واقع این جمله اشاره به آن است که عاقبت این اقوام را بنگر که چگونه آنها را به عذاب دردناکی گرفتار کردیم، و هلاک نمودیم، جز بندگان با ایمان و مخلص که از این مهلکه جان سالم به در بردند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۷۵ ..... ص: ۱۴۶

(آیه ۷۵) - گوشه‌ای از داستان نوح: از اینجا شرح داستان نه نفر از پیامبران بزرگ خدا آغاز می‌شود که در آیات پیشین بطور سر بسته به آن اشاره شده بود، نخست از «نوح» شیخ الانبیا و نخستین پیامبر اولوالعزم شروع می‌کند، و قبل از هر چیز به دعای پر سوز او هنگامی که از هدایت قومش مأیوس شد اشاره کرده، می‌فرماید: «و نوح ما را خواند (و ما دعای او را اجابت کردیم) و چه خوب اجابت کننده‌ای هستیم» (وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ). این دعا ممکن است اشاره به همان دعایی باشد که در سوره نوح آیه ۲۶ و ۲۷ آمده است «نوح گفت: پروردگارا! احدی از کافران را بر روی زمین مگذار، چرا که اگر آنها را به حال خود واگذاری بندگانت را گمراه می‌کنند...»

سوره الصافات (۳۷): آیه ۷۶ ..... ص: ۱۴۶

(آیه ۷۶) - و لذا در این آیه بلا فاصله می‌فرماید: «و او و خاندانش را از اندوه بزرگ رهایی بخشیدیم» (و نَجَّيْنَاهُ وَ أَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ). این اندوه بزرگ ممکن است اشاره به سخریه‌های قوم کافر و مغرور، و آزارهای زبانی آنها و هتاک و توهین نسبت به او و پیروانش باشد، و یا اشاره به تکذیبهای پی در پی این قوم لجوج.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۷۷ ..... ص: ۱۴۶

(آیه ۷۷) - سپس می‌افزاید: «و فرزندانش را همان بازماندگان (روی زمین) قرار دادیم» (و جَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۷۸ ..... ص: ۱۴۶

(آیه ۷۸) - به علاوه ذکر خیر و ثناء جمیل «و نام نیک او را در میان امتهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۴۷ بعد باقی نهادیم» (و تَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ).

از او به عنوان یک پیامبر مقاوم و شجاع و دلسوز و مهربان یاد می کنند، و او را «شیخ الانبیاء» می نامند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۷۹ ..... ص: ۱۴۷

(آیه ۷۹) - «سلام و درود باد بر نوح در میان جهانیان» (سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۸۰ ..... ص: ۱۴۷

(آیه ۸۰) - و برای آن که این برنامه برای دیگران الهام بخش گردد، می افزاید: «ما این گونه نیکوکاران را پاداش می دهیم!» (إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۸۱ ..... ص: ۱۴۷

(آیه ۸۱) - «چرا که او از بندگان با ایمان ما بود» (إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ).

در حقیقت مقام عبودیت و بندگی و همچنین ایمان توأم با احسان و نیکوکاری که در دو آیه اخیر آمده، دلیل اصلی لطف خداوند نسبت به نوح و نجاتش از اندوه بزرگ و سلام و درود الهی بر او بود که اگر این برنامه از ناحیه دیگران نیز تعقیب شود مشمول همان رحمت و لطفند چرا که الطاف پروردگار جنبه شخصی و خصوصی ندارد.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۸۲ ..... ص: ۱۴۷

(آیه ۸۲) - در این آیه با جمله ای کوتاه و کوبنده سرنوشت آن قوم ظالم و شرور و کینه توز را بیان کرده، می گوید: «سپس دیگران [دشمنان او] را غرق کردیم» (ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ).

از آسمان سیلاب آمد، و از زمین آب جوشید، و سر تا سر کره زمین به اقیانوس پر تلاطمی مبدل شد! کاخهای بیدادگران را درهم کوبید، و جسدهای بی جانیشان بر صفحه آب باقی ماند!

سوره الصافات (۳۷): آیه ۸۳ ..... ص: ۱۴۷

(آیه ۸۳) - طرح جالب بت شکنی ابراهیم! به دنبال گوشه هایی از تاریخ پر ماجرای نوح در اینجا بخش قابل ملاحظه ای از زندگی ابراهیم را ذکر می کند.

نخست ماجرای ابراهیم را به این صورت با ماجرای نوح پیوند داده، می فرماید: «و از پیروان نوح ابراهیم بود» (وَإِنَّ مِنْ شَائِعَتِهِ لِابْرَاهِيمَ).

او در همان خط توحید و عدل، در همان مسیر تقوا و اخلاص که سنت نوح بود گام بر می داشت، که انبیا همه مبلغان یک مکتب و استادان یک دانشگاهند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۸۴ ..... ص: ۱۴۸

(آیه ۸۴) - بعد از بیان این اجمال به تفصیل آن پرداخته، می‌فرماید:

به خاطر بیاور «هنگامی را که با قلب سلیم به پیشگاه پروردگارش آمد» (إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ).

جالبترین تفسیر را برای «قلب سلیم» امام صادق علیه السلام بیان فرموده در آنجا که می‌خوانیم: «قلب سلیم قلبی است که خدا را ملاقات کند در حالی که هیچ کس جز او در آن نباشد».

در باره اهمیت قلب سلیم همین بس که قرآن مجید آن را تنها سرمایه نجات روز قیامت شمرده، چنانکه در سوره شعراء آیه ۸۸ و ۸۹ از زبان همین پیامبر بزرگ ابراهیم (ع) می‌خوانیم: «روزی که اموال و فرزندان سودی به حال انسان نمی‌بخشند، جز کسی که با قلب سلیم در پیشگاه خداوند حضور یابد».

سوره الصافات (۳۷): آیه ۸۵ ..... ص: ۱۴۸

(آیه ۸۵) - آری! ابراهیم با قلب سلیم و روح پاک و اراده‌ای نیرومند و عزمی راسخ مأمور مبارزه با بت پرستان شد، و از پدر (عمو) و قوم خودش آغاز کرد، چنانکه قرآن می‌گوید: به خاطر بیاور «هنگامی را که به پدر و قومش گفت: اینها چیست که می‌پرستید؟! (إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ).

حیف نیست انسان با آن شرافت ذاتی و عقل و خرد در مقابل مشتی سنگ و چوب بی‌ارزش تعظیم کند؟ عقلتان کجاست!؟

سوره الصافات (۳۷): آیه ۸۶ ..... ص: ۱۴۸

(آیه ۸۶) - سپس این تعبیر را که توأم با تحقیر آشکار بتها بود با جمله دیگری تکمیل کرد و گفت: «آیا غیر از خدا (که بر حق است) به سراغ این معبودان دروغین می‌روید؟ (أَفِإِنكَا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۸۷ ..... ص: ۱۴۸

(آیه ۸۷) - سر انجام سخنش را با جمله کوبنده دیگری در این مقطع پایان داد و گفت: «شما در باره پروردگار عالمیان چه گمان می‌برید؟! (فَمَا ظَنكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ).

روزی او را می‌خورید، مواهب او سراسر وجود شما را احاطه کرده، با این حال موجودات بی‌ارزشی را هم‌ردیف او قرار داده‌اید.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۸۸ ..... ص: ۱۴۸

(آیه ۸۸) - در تواریخ و تفاسیر آمده است که بت پرستان بابل هر سال مراسم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۴۹ عید مخصوصی داشتند غذاهائی در بتخانه آماده می‌کردند و در آنجا می‌چیدند به این پندار که غذاها متبرک شود، سپس

دسته جمعی به بیرون شهر می‌رفتند و در پایان روز باز می‌گشتند و برای نیایش و صرف غذا به بتخانه می‌آمدند. لذا هنگامی که در شب از او دعوت به شرکت در این مراسم کردند «او نگاهی به ستارگان افکند...» (فَنظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۸۹ ..... ص : ۱۴۹

(آیه ۸۹) - «پس گفت: من بیمارم» و با شما به مراسم جشن نمی‌آیم! (فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ). و به این ترتیب عذر خود را خواست!

سورة الصافات (۳۷): آیه ۹۰ ..... ص : ۱۴۹

(آیه ۹۰) - «آنها از او روی برتافته و به او پشت کردند» و بسرعت دور شدند (فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۹۱ ..... ص : ۱۴۹

(آیه ۹۱) - به این ترتیب ابراهیم (ع) تنها در شهر ماند و بت پرستان شهر را خالی کرده و بیرون رفتند، ابراهیم نگاهی به اطراف خود کرد، برق شوق در چشمانش نمایان گشت، لحظاتی را که از مدتها قبل انتظارش را می‌کشید فرا رسید، باید یک تنه برخیزد و به جنگ بتها برود، و ضربه سختی بر پیکر آنان وارد سازد، ضربه‌ای که مغزهای خفته بت پرستان را تکان دهد و بیدار کند.

قرآن می‌گوید: او وارد بتخانه شد «مخفیانه نگاهی به معبودانشان کرد و از روی تمسخر گفت: چرا (از این غذاها) نمی‌خورید!» (فَرَاغَ إِلَى آلِهِتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۹۲ ..... ص : ۱۴۹

(آیه ۹۲) - سپس افزود: اصلاً «چرا سخن نمی‌گوئید»؟ چرا لال و دهن بسته هستید! (مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۹۳ ..... ص : ۱۴۹

(آیه ۹۳) - «سپس به سوی آنها رفت (آستین را بالا- زد تبر را به دست گرفت) و ضربه‌ای محکم با دست راست بر پیکر آنها فرود آورد» و جز بت بزرگ، همه را درهم شکست (فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ). و چیزی نگذشت که از آن بتخانه آباد و زیبا ویرانه‌ای وحشتناک ساخت.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۹۴ ..... ص : ۱۴۹

(آیه ۹۴) - بت پرستان به شهر بازگشتند و به سراغ بتخانه آمدند، چه منظره وحشتناک و بهت‌آوری! لحظاتی چند مات و مبهوت، خیره خیره به آن ویرانه نگاه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۵۰ کردند. سپس سکوت جای خود را به خروش و نعره و فریاد داد ... چه کسی این کار را کرده؟ کدام ستمگر؟! و چیزی

نگذشت که به خاطرشان آمد جوان خداپرستی در این شهر وجود دارد، به نام ابراهیم «آنها با سرعت به او روی آوردند» (فَأَقْبِلُوا إِلَيْهِ يَرْفُونَ).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۹۵ ..... ص : ۱۵۰

(آیه ۹۵) - نقشه‌های مشرکان شکست می‌خورد: سرانجام ابراهیم را به همین اتهام به دادگاه کشاندند. او را مورد سؤال قرار داده و از او خواستند توضیح دهد.

قرآن شرح این ماجرا را در سوره انبیا بیان کرده و در اینجا تنها به یک فراز حساس آن قناعت می‌کند و آن آخرین سخن ابراهیم با آنان در زمینه باطل بودن بت پرستی است می‌گوید: ابراهیم «گفت: آیا چیزی را می‌پرستید که با دست خود می‌تراشید؟! (قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ). آیا هیچ آدم عاقلی مصنوع خود را پرستش می‌کند؟

سورة الصافات (۳۷): آیه ۹۶ ..... ص : ۱۵۰

(آیه ۹۶) - معبود باید خالق انسان باشد نه مخلوق او، اکنون درست بنگرید و معبود حقیقی را پیدا کنید: «خداوند هم شما را آفریده، و هم بت‌هایی را که می‌سازید» (وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ).

آسمان و زمین همه مخلوق اویند و زمان و مکان همه از اوست، باید سر بر آستان چنین خالق‌ی نهاد و او را پرستش و نیایش کرد.

این دلیلی است بسیار قوی و دندان شکن که هیچ پاسخی در مقابل آن نداشتند.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۹۷ ..... ص : ۱۵۰

(آیه ۹۷) - ولی می‌دانیم زورگویان و قلدران هرگز با منطق و استدلال آشنا نبوده‌اند، و چون پیشرفت این منطق توحیدی را مزاحم منافع خویش می‌دیدند با منطق زور و سرنیزه و آتش به میدان آمدند، تکیه بر قدرت خویش کردند «گفتند:

بنای مرتفعی برای او بسازید (و در میان آن آتش بیفروزید) و او را در جهنمی از آتش بیفکنید!» (قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُيُوتًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۹۸ ..... ص : ۱۵۰

(آیه ۹۸) - در اینجا قرآن به ریزه کاریها و جزئیات این مسأله که در سوره انبیا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۵۱ آمده است اشاره نمی‌کند، تنها در یک جمع بندی فشرده و جالب پایان این ماجرا را چنین بیان می‌کند: «آنها طرحی برای نابودی ابراهیم ریخته بودند، ولی ما آنان را پست و مغلوب ساختیم» (فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۹۹ ..... ص : ۱۵۱

(آیه ۹۹) - ابراهیم (ع) از این مهلکه به سلامت بیرون آمد، و چون رسالت خود را در بابل پایان یافته می‌دید تصمیم بر

مهاجرت به اراضی مقدس شام گرفت «و گفت: من به سوی پروردگارم می‌روم، او مرا هدایت خواهد کرد» (وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَّهْدِينِ).

بدیهی است خداوند مکانی ندارد اما مهاجرت از محیط آلوده به محیط پاک و سرزمین انبیا مهاجرت به سوی خداست.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۰۰ ..... ص : ۱۵۱

(آیه ۱۰۰) - و در اینجا نخستین تقاضایش از خدا که در آیات فوق منعکس است تقاضای فرزند صالح بود، فرزندی که بتواند خط رسالت او را تداوم بخشد، و برنامه‌های نیمه تمامش را به پایان برساند، اینجا بود که عرض کرد: «پروردگارا! به من از صالحان [فرزندان صالح] ببخش» (رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ).

خداوند نیز این دعا را مستجاب کرد، و فرزندان صالحی همچون «اسماعیل» و «اسحاق» به او مرحمت فرمود.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۰۱ ..... ص : ۱۵۱

(آیه ۱۰۱) - ابراهیم در قربانگاه! در اینجا سخن از اجابت این دعای ابراهیم به میان آورده، می‌گوید: «پس ما او [ابراهیم] را به نوجوانی بردبار و صبور بشارت دادیم» (فَبَشِّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ).

در واقع سه بشارت در این جمله جمع شده است بشارت تولد فرزندی پسر، و بشارت رسیدن او به سنین نوجوانی، و بشارت به صفت والای حلم.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۰۲ ..... ص : ۱۵۱

(آیه ۱۰۲) - سر انجام فرزند موعود ابراهیم طبق بشارت الهی متولد شد، و قلب پدر را روشن ساخت، دوران طفولیت را پشت سر گذاشت و به سن نوجوانی رسید.

در اینجا قرآن می‌گوید: «پس هنگامی که با او به مقام سعی و کوشش رسید» (فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۵۲

یعنی به مرحله‌ای رسید که می‌توانست در مسائل مختلف زندگی همراه پدر تلاش و کوشش کند و او را یاری دهد.

به هر حال به گفته جمعی از مفسران، فرزندش در آن وقت سیزده ساله بود که ابراهیم خواب عجیب شگفت‌انگیزی می‌بیند که بیانگر شروع یک آزمایش بزرگ دیگر در مورد این پیامبر عظیم‌الشأن است، در خواب می‌بیند که از سوی خداوند به او دستور داده شد تا فرزند یگانه‌اش را با دست خود قربانی کند و سر ببرد.

ابراهیم که بارها از کوره داغ امتحان الهی سرفراز بیرون آمده بود، این بار نیز باید دل به دریا بزند و سر بر فرمان حق بگذارد.

ولی باید قبل از هر چیز فرزند را آماده این کار کند، رو به سوی او کرد و «گفت:

پسر! من در خواب دیدم که تو را ذبح می‌کنم، نظر تو چیست؟! (قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ).

فرزندش که نسخه‌ای از وجود پدر ایثارگر بود و درس صبر و استقامت و ایمان را در همین عمر کوتاهش در مکتب او خوانده بود، با آغوش باز و از روی طیب خاطر از این فرمان الهی استقبال کرد، و با صراحت و قاطعیت «گفت: پدرم هر دستور داری

اجرا کن» (قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ).

و از ناحیه من فکر تو راحت باشد که «به خواست خدا مرا از صابران خواهی یافت» (سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ). این تعبیّرات پدر و پسر چقدر پر معنی است از یک سو پدر با صراحت مسأله ذبح را با فرزند سیزده ساله مطرح می کند و برای او شخصیت مستقل و آزادی اراده قائل می شود، از سوی دیگر فرزند هم می خواهد پدر در عزم و تصمیمش راسخ باشد. و به این ترتیب هم پدر و هم پسر نخستین مرحله این آزمایش بزرگ را با پیروزی کامل می گذرانند.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۰۳ ..... ص: ۱۵۲

(آیه ۱۰۳) - در این میان چه ها گذشت؟ قرآن از شرح آن خودداری کرده، و تنها روی نقاط حساس این ماجرای عجیب انگشت می گذارد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۵۳

بعضی نوشته اند: فرزند فداکار برای این که پدر را در انجام این مأموریت کمک کند، گفت: پدرم ریسمان را محکم ببند تا هنگام اجرای فرمان الهی دست و پا نزنم، می ترسم از پاداشم کاسته شود! پدر جان! کارد را تیز کن و با سرعت بر گلویم بگذران تا تحملش بر من (و بر تو) آسانتر باشد! پدرم! قبلا- پیراهنم را از تن بیرون کن که به خون آلوده نشود، چرا که بیم دارم چون مادرم آن را ببیند عنان صبر از کفش بیرون رود.

آنگاه افزود: سلامم را به مادرم برسان و اگر مانعی ندیدی پیراهنم را برایش ببر که باعث تسلی خاطر و تسکین دردهای اوست، چرا که بوی فرزندش را از آن خواهد یافت، و هرگاه دلتنگ شود آن را در آغوش می فشارد و سوز درونش را تخفیف خواهد داد.

لحظه های حساسی فرارسید ابراهیم که مقام تسلیم فرزند را دید او را در آغوش کشید، و هر دو در این لحظه به گریه افتادند. قرآن همین اندازه در عبارتی کوتاه و پر معنی می گوید: «هنگامی که هر دو تسلیم شدند و ابراهیم جبین او را بر خاک نهاد ...» (فَلَمَّا أَسْلَمَا وَ تَلَّهُ لِلْجَبِينِ).

ابراهیم صورت فرزند را بر خاک نهاد و با سرعت و قدرت کارد را بر گلوی فرزند گذارد در حالی که روحش در هیجان فرو رفته بود، اما کارد برنده در گلوی لطیف فرزند کمترین اثری نگذارد! ...

ابراهیم در حیرت فرو رفت بار دیگر کارد را به حرکت درآورد ولی باز کارگر نیفتاد.

آری! ابراهیم «خلیل» می گوید: ببر! اما خداوند «جلیل» فرمان می دهد نبر! و کارد تنها گوش بر فرمان او دارد.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۰۴ ..... ص: ۱۵۳

(آیه ۱۰۴) - اینجاست که قرآن با یک جمله کوتاه و پر معنی به همه انتظاراتها پایان داده، می گوید: در این هنگام «او را ندا دادیم که: ای ابراهیم!» (وَ نَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۵۴

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۰۵ ..... ص: ۱۵۴

(آیه ۱۰۵) - «آن رؤیا را تحقق بخشیدی» و به مأموریت خود عمل کردی (قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا).

«ما این گونه نیکوکاران را جزا می دهیم» (إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ).
هم به آنها توفیق پیروزی در امتحان می دهیم، و هم نمی گذاریم فرزند دلبندهشان از دست برود.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۰۶ ..... ص: ۱۵۴

(آیه ۱۰۶) - سپس می افزاید: «این مسلمان همان امتحان آشکار است» (إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ).
ذبح کردن فرزند با دست خود، آن هم فرزندی برومند و لایق، برای پدری که یک عمر در انتظار چنین فرزندی بوده، کار ساده و آسانی نیست.
و از آن عجیب تر تسلیم مطلق این نوجوان در برابر این فرمان بود، که با آغوش باز و با اطمینان خاطر به لطف پروردگار به استقبال ذبح شتافت.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۰۷ ..... ص: ۱۵۴

(آیه ۱۰۷) - اما برای این که برنامه ابراهیم ناتمام نماند، و در پیشگاه خدا قربانی کرده باشد و آرزوی ابراهیم برآورده شود، خداوند قوچی بزرگ فرستاد تا به جای فرزند قربانی کند و سنتی برای آیندگان در مراسم «حج» و سرزمین «منی» از خود بگذارد، چنانکه قرآن می گوید: «ما ذبح عظیمی را فدای او کردیم» (وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ).
یکی از نشانه های عظمت این ذبح آن است که با گذشت زمان سال به سال وسعت بیشتری یافته، و الآن در هر سال بیش از یک میلیون به یاد آن ذبح عظیم ذبح می کنند و خاطره اش را زنده نگه می دارند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۰۸ ..... ص: ۱۵۴

(آیه ۱۰۸) - نه تنها خداوند پیروزی ابراهیم را در این امتحان بزرگ در آن روز ستود، بلکه خاطره آن را جاویدان ساخت، چنانکه در این آیه می گوید: «و نام نیک او را در امتهای بعد باقی نهادیم» (وَوَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۰۹ ..... ص: ۱۵۴

(آیه ۱۰۹) - «سلام بر ابراهیم» آن بنده مخلص و پاکباز (سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۱۰ ..... ص: ۱۵۴

اشاره

(آیه ۱۱۰) - آری «این گونه نیکوکاران را پاداش می دهیم» (كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ). پاداشی به عظمت دنیا، پاداشی جاودان در سراسر زمان، پاداشی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۵۵
در خور سلام و درود خداوند بزرگ!

آنچه با ظواهر آیات مختلف قرآن هماهنگ است این است که ذبیح «اسماعیل» بوده است. روایات بسیاری نیز در منابع اسلامی آمده است که نشان می‌دهد ذبیح «اسماعیل» بوده است نه اسحاق.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۱۱ ..... ص : ۱۵۵

(آیه ۱۱۱) - ابراهیم بنده مؤمن خدا: این آیه و دو آیه بعد آخرین آیاتی است که ماجرای ابراهیم و فرزندانش را در اینجا تعقیب و تکمیل می‌کند.

نخست می‌گوید: «او از بندگان با ایمان ماست» (إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ). در حقیقت این جمله دلیلی است بر آنچه گذشت و این واقعیت را بیان می‌کند که اگر ابراهیم همه هستی و وجود خویش و حتی فرزند عزیزش را یک جا در طبق اخلاص گذارد و فدای راه معبود خویش کرد به خاطر ایمان عمیق و قویش بود.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۱۲ ..... ص : ۱۵۵

(آیه ۱۱۲) - سپس به یکی دیگر از مواهب خدا به ابراهیم سخن می‌گوید: می‌فرماید: «ما او را به اسحاق - پیامبری از شایستگان - بشارت دادیم» (وَبَشِّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۱۳ ..... ص : ۱۵۵

(آیه ۱۱۳) - و در این آیه، سخن از برکتی در میان است که خدا به ابراهیم و فرزندش اسحاق ارزانی داشت، می‌فرماید: «ما به او و اسحاق برکت دادیم» (وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ).

برکت در همه چیز، در عمر و زندگی، در نسلهای آینده، در تاریخ و مکتب و در همه چیز. اما برای این که توهم نشود که این برکت در خاندان ابراهیم جنبه نسب و قبیله‌ای دارد بلکه در ارتباط با مذهب و مکتب و ایمان است، در آخر آیه می‌افزاید: «و از دودمان آن دو، افرادی بودند نیکوکار و افرادی (که به خاطر عدم ایمان) آشکارا به خود ستم کردند» (وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ).

و به این ترتیب آیه فوق به گروهی از یهود و نصاری که افتخار می‌کردند ما از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۵۶ فرزندانش انبیا هستیم پاسخ می‌گوید که پیوند خویشاوندی به تنهایی افتخار نیست، مگر این که در سایه پیوند فکری و مکتبی قرار گیرد.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۱۴ ..... ص : ۱۵۶

(آیه ۱۱۴) - مواهب الهی بر موسی و هارون: در اینجا به گوشه‌ای از الطاف الهی نسبت به «موسی» و برادرش «هارون» اشاره شده، نخست می‌گوید: «ما به موسی و هارون منت بخشیدیم» و آنها را مرهون نعمتهای خود ساختیم (وَلَقَدْ مَنَّنَا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَ

هارون).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۱۵ ..... ص : ۱۵۶

(آیه ۱۱۵) - در نخستین مرحله می فرماید: و آن دو و قومشان را از اندوه بزرگ نجات دادیم» (وَ نَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكُذْبِ الْعَظِيمِ).
چه اندوهی از این بزرگتر که بنی اسرائیل در چنگال فرعونیان جبار و خونخوار گرفتار بودند؟ پسرانشان را سر می بریدند، و زنانشان را به خدمتکاری و مردان را به بردگی و بیگاری وا می داشتند.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۱۶ ..... ص : ۱۵۶

(آیه ۱۱۶) - در مرحله دوم می فرماید: «و آنها (موسی و هارون و بنی اسرائیل) را یاری کردیم تا (بر دشمنان خود) پیروز شدند» (وَ نَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ).
در آن روز که لشکر خونخوار فرعون با قدرت و نیروی عظیم و در پیشاپیش آنها شخص فرعون به حرکت درآمد، بنی اسرائیل قومی ضعیف و ناتوان و فاقد مردان جنگی و سلاح کافی بودند، اما دست لطف خدا به یاری آنها آمد، فرعونیان را در میان امواج دفن کرد، و آنها را از غرقاب رهایی بخشید و کاخها و ثروت و باغها و گنجهای فرعونیان را به آنها سپرد.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۱۷ ..... ص : ۱۵۶

(آیه ۱۱۷) - در سومین مرحله به مواهب معنوی که خدا به این قوم از بند رسته عنایت فرمود اشاره کرده، می گوید: «ما به آن دو کتاب روشنگر دادیم» (وَ آتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ).
آری «تورات» کتاب مستبین یعنی کتاب روشنگر بود، و به تمام نیازمندیهای دین و دنیای بنی اسرائیل در آن روز پاسخ می گفت، همان گونه که در آیه ۴۴ سوره مائده نیز می خوانیم: «ما تورات را نازل کردیم که هم در آن هدایت بود و هم نور و روشنائی».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۵۷

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۱۸ ..... ص : ۱۵۷

(آیه ۱۱۸) - در مرحله چهارم باز به یکی دیگر از مواهب معنوی - موهبت هدایت به صراط مستقیم - اشاره کرده، می گوید: «و آن دو را به راه راست هدایت نمودیم» (وَ هَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ).
همان راه راست و خالی از هر گونه کجی و اعوجاج که راه انبیا و اولیا است، و خطر انحراف و گمراهی و سقوط در آن وجود ندارد.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۱۹ ..... ص : ۱۵۷

(آیه ۱۱۹) - در پنجمین مرحله به سراغ تداوم مکتب و بقای نام نیک آنها رفته، می‌گوید: «و نام نیکشان را در اقوام بعد باقی گذاردیم» تا به عنوان دو اسوه شناخته شوند، و مردم جهان از روش و تاریخ آنان الهام گیرند (وَ تَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۲۰ ..... ص: ۱۵۷

(آیه ۱۲۰) - در ششمین مرحله سخن از سلام و درود خداوند بر موسی و هارون است می‌فرماید: «سلام بر موسی و هارون» (سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَ هَارُونَ).

سلامی که رمز سلامت در دین و ایمان، در اعتقاد و مکتب، و در خط و مذهب است. سلامی که بیانگر نجات و امنیت از مجازات و عذاب این جهان و آن جهان است.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۲۱ ..... ص: ۱۵۷

(آیه ۱۲۱) - و در هفتمین و آخرین مرحله به جزا و پاداش بزرگ خود به آنها پرداخته، می‌گوید: آری! «ما این چنین نیکوکاران را پاداش می‌دهیم» (إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ). اگر آنها به این افتخارات نائل شدند بی‌دلیل نبود، آنها محسن بودند، مؤمن و مخلص و فداکار و نیکوکار، و چنین کسانی باید مشمول این همه پاداش شوند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۲۲ ..... ص: ۱۵۷

(آیه ۱۲۲) - سرانجام در این آیه به همان دلیلی اشاره می‌کند که در داستان ابراهیم و نوح قبل از آن آمد، می‌گوید: «آن دو (موسی و هارون) از بندگان مؤمن ما بودند» (إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ). ایمان است که روح انسان را چنان روشن و نیرومند می‌سازد که به سراغ احسان و نیکوکاری و پاکی و تقوا می‌رود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۵۸

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۲۳ ..... ص: ۱۵۸

(آیه ۱۲۳) - پیامبر خدا الیاس در برابر مشرکان: چهارمین سرگذشتی که از انبیاء پیشین در این سوره آمده است سرگذشت فشرده‌ای از «الیاس» است، می‌فرماید: «و الیاس از رسولان (ما) بود» (وَ إِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۲۴ ..... ص: ۱۵۸

(آیه ۱۲۴) - سپس برای شرح این اجمال به تفصیل پرداخته، می‌گوید: به خاطر بیاور «هنگامی را که به قومش گفت: آیا تقوا پیشه نمی‌کنید؟» (إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۲۵ ..... ص: ۱۵۸

(آیه ۱۲۵) - در این آیه با صراحت بیشتری از این مسأله سخن می‌گوید: «آیا بت بعل را می‌خوانید و بهترین آفریدگارها را رها می‌سازید؟! (أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَ تَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ).

گفته‌اند این بت طلائی به قدری بزرگ بود که طولش به بیست زراع می‌رسید! و چهار صورت داشت، و خدمه او بالغ بر چهار صد نفر بود!

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۲۶ ..... ص : ۱۵۸

(آیه ۱۲۶) - به هر حال «الیاس» این قوم بت پرست را سخت نکوهش کرد، و ادامه داد: «خدائی (را رها می‌کنید) که پروردگار شما و پروردگار نیاکان شماست» (اللَّهُ رَبُّكُمْ وَ رَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ).

مالک و مربی همه شما او بوده و هست، هر نعمتی دارید از اوست، و حل هر مشکلی با دست قدرت او میسر است، غیر از او نه سر چشمه خیر و برکتی وجود دارد و نه دفع کننده شر و آفتی.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۲۷ ..... ص : ۱۵۸

(آیه ۱۲۷) - اما این قوم خیره‌سر و خودخواه گوش به اندرزهای مستدل، و هدایت‌های روشن این پیامبر بزرگ الهی فرادادند، «و به تکذیب او برخاستند» (فَكَذَّبُوهُ).

خداوند هم مجازات آنها را در یک جمله کوتاه بیان کرده، می‌فرماید: «ولی به یقین همگی (در دادگاه عدل الهی) احضار می‌شوند» (فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ).

و به کیفر اعمال زشت و شوم خود خواهند رسید.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۲۸ ..... ص : ۱۵۸

(آیه ۱۲۸) - ولی ظاهراً گروه اندکی از پاکان و نیکان و خالصان به الیاس ایمان آوردند، برای آنکه حق آنها فراموش نگردد،

بلافاصله می‌فرماید: «مگر بندگان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۵۹

مخلص خدا» (إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۲۹ ..... ص : ۱۵۹

(آیه ۱۲۹) - در قسمت اخیر این داستان همان مسائل چهار گانه‌ای را که در سرگذشت‌های پیامبران دیگر - موسی و هارون و ابراهیم و نوح - آمده بود به خاطر اهمیتی که دارد تکرار شده است.

نخست می‌فرماید: «ما نام نیک او را در میان امت‌های بعد باقی گذاردیم» (وَ تَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ).

امتهای دیگر زحمات این انبیاء بزرگ را که در پاسداری خط توحید، و آبیاری بذر ایمان منتهای تلاش و کوشش را به عمل آوردند، هرگز فراموش نخواهند کرد، و تا دنیا برقرار است یاد و مکتب آنها نیز جاویدان است.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۳۰ ..... ص : ۱۵۹

(آیه ۱۳۰) - در مرحله دوم می‌افزاید: «سلام بر الیاسین» (سَلَامٌ عَلٰی اِلْیَاسِیْنَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۳۱ ..... ص: ۱۵۹

(آیه ۱۳۱) - در مرحله سوم می‌فرماید: «ما این گونه نیکوکاران را پاداش می‌دهیم» (اِنَّا کَذٰلِکَ نَجْزِی الْمُحْسِنِیْنَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۳۲ ..... ص: ۱۵۹

(آیه ۱۳۲) - و در مرحله چهارم ریشه اصلی همه اینها را که «ایمان» است طرح کرده، می‌گوید: «مسلم او (الیاس) از بندگان مؤمن ماست» (اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِیْنَ).

«ایمان» و «عبودیت» سرچشمه احسان و احسان عامل قرار گرفتن در صف مخلصین و مشمول سلام خدا شدن است.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۳۳ ..... ص: ۱۵۹

(آیه ۱۳۳) - سرزمین بلزده این قوم در برابر شماست! پنجمین پیامبری که در این سوره، نامش به میان آمده «لوط» است، که طبق صریح قرآن همزمان و معاصر با ابراهیم (ع) بوده است.

نخست می‌گوید: «و لوط از رسولان (ما) است» (وَ اِنَّ لُوْطًا لَّمِنَ الْمُرْسَلِیْنَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۳۴ ..... ص: ۱۵۹

(آیه ۱۳۴) - و بعد از بیان این اجمال طبق روش اجمال و تفصیل که قرآن دارد به شرح قسمتی از ماجرای او پرداخته، می‌گوید: به خاطر بیاور «زمانی را که او و خاندانش را همگی نجات دادیم» (اِذْ نَجَّیْنَاهُ وَ اَهْلَهُ اَجْمَعِیْنَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۶۰

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۳۵ ..... ص: ۱۶۰

(آیه ۱۳۵) - «مگر (همسرش) پیر زنی که از بازماندگان بود» و به سرنوشت آنان گرفتار شد» (اِلَّا عَجُوْزًا فِی الْغَابِرِیْنَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۳۶ ..... ص: ۱۶۰

(آیه ۱۳۶) - «سپس بقیه را نابود کردیم» (ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرِیْنَ)

.جمله‌های کوتاه فوق اشاراتی به تاریخ پر ماجرای این قوم است که شرح آن در سوره‌های «هود» و «شعرا» و «عنکبوت» گذشت.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۳۷ ..... ص: ۱۶۰

(آیه ۱۳۷) - و از آنجا که همه اینها مقدمه‌ای است برای بیدار کردن غافلان مغرور در پایان این سخن اضافه می‌کند: «و شما پیوسته صبحگاهان از کنار (ویرانه‌های شهرهای) آنها می‌گذرید...» (وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ)

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۳۸ ..... ص: ۱۶۰

(آیه ۱۳۸) - «و (همچنین) شبانگاه (نیز از آنجا عبور می‌کنید) آیا نمی‌اندیشید؟» (وَ بِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ)
این تعبیر به خاطر آن است که شهرهای قوم لوط در مسیر کاروانهای مردم حجاز به سوی شام قرار داشت، و اینها در سفرهای روزانه و شبانه خود از کنار آن عبور می‌کردند اگر گوش شنوا داشتند فریاد دلخراش و جانکاه این قوم گنهکار بلا دیده را می‌شنیدند.

آری! درس عبرت بسیار است اما عبرت گیرندگان کمند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۳۹ ..... ص: ۱۶۰

(آیه ۱۳۹) - یونس در بوته امتحان: این ششمین و آخرین سرگذشت انبیا و اقوام پیشین است که در این سوره آمده سرگذشت «یونس» و قوم توبه کارش.

نخست همچون داستانهای گذشته سخن از مقام رسالت او به میان آورده، می‌گوید: «و یونس از رسولان (ما) است» (وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ)

یونس (ع) همانند سایر انبیا دعوت خود را از توحید و مبارزه با بت پرستی شروع کرد، و سپس با مفاسدی که در محیط رائج بود به مبارزه پرداخت، اما آن قوم در برابر دعوت او تسلیم نشدند.

تنها گروه اندکی که شاید از دو نفر تجاوز نکردند عابد و عالمی به او ایمان آوردند.

یونس آنقدر تبلیغ کرد که تقریباً از آنها مأیوس شد و به آنها نفرین کرد، به او برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۶۱

وحی آمد که در فلان زمان عذاب الهی نازل می‌شود، هنگامی که موعد عذاب نزدیک شد یونس همراه مرد عابد از میان آنها بیرون رفت در حالی که خشمگین بود، تا به ساحل دریا رسید در آنجا یک کشتی پر از جمعیت و بار را مشاهده کرد، و از آنها خواهش نمود که او را نیز همراه خود ببرند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۴۰ ..... ص: ۱۶۱

(آیه ۱۴۰) - این همان است که قرآن در این آیه به آن اشاره کرده، می‌گوید:

به خاطر بیاور «هنگامی را که به سوی کشتی پر (از جمعیت و بار) فرار کرد» (إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ)

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۴۱ ..... ص: ۱۶۱

(آیه ۱۴۱) - به هر حال یونس سوار بر کشتی شد، طبق روایات ماهی عظیمی سر راه را بر کشتی گرفت، دهان باز کرد گوئی غذائی می‌طلبد، سرنشینان کشتی گفتند: به نظر می‌رسد گناهکاری در میان ماست! - که باید طعمه این ماهی شود، و چاره‌ای

جز استفاده از قرعه نیست- در اینجا قرعه افکندند قرعه به نام یونس درآمد! قرآن در اینجا با یک جمله کوتاه به این ماجرا اشاره کرده، می گوید: «و با آنها قرعه افکند (و قرعه به نام او افتاد) پس مغلوب شد!» (فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ)

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۴۲ ..... ص : ۱۶۱

(آیه ۱۴۲)- به هر حال قرآن می گوید: او را به دریا افکندند «و ماهی عظیمی او را بلعید، در حالی که مستحق سرزنش بود!» (فَالْتَمَمَهُ الْحُوتُ وَ هُوَ مُلِيمٌ).

مسلم است این ملامت و سرزنش به خاطر ارتکاب گناه کبیره یا صغیره‌ای نبود، بلکه علت آن تنها ترک اولائی بود که از او سر زد، و آن عجله در ترک قوم خویش و هجرت از آنان بود.

در روایتی آمده است که: «خداوند به آن ماهی وحی فرستاد که هیچ استخوانی را از او مشکن، و هیچ پیوندی را از او قطع مکن!»

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۴۳ ..... ص : ۱۶۱

(آیه ۱۴۳)- یونس خیلی زود متوجه ماجرا شد، و با تمام وجودش رو به درگاه خدا آورد، و از ترک اولای خویش استغفار کرد.

در اینجا ذکر معروف و پر محتوایی از قول یونس نقل شده که در آیه ۸۷ سوره انبیا آمده، و در میان اهل عرفان به ذکر «یونسیه» معروف است: «فنادی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۶۲

فی الظلمات ان لا اله الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین او در میان ظلمتهای متراکم فریاد زد که معبودی جز تو نیست، منزهی تو، من از ظالمان و ستمکاران بودم!» اکنون بینم آیه در این زمینه چه می گوید؟ در یک جمله کوتاه می گوید: «و اگر او از تسیح کنندگان نبود ...» (فَلَوْ لَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۴۴ ..... ص : ۱۶۲

(آیه ۱۴۴)- «تا روز قیامت در شکم ماهی باقی می ماند!» (لَلْبَيْتِ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ). و این زندان موقت تبدیل به یک زندان دائم می شد، و آن زندان دائم مبدل به گورستان او می گشت!

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۴۵ ..... ص : ۱۶۲

(آیه ۱۴۵)- سپس خداوند می فرماید: «ما او را در یک سرزمین خشک و خالی از درخت و گیاه افکندیم، در حالی که بیمار بود» (فَتَبَدَّنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَ هُوَ سَقِيمٌ).

ماهی عظیم در کنار ساحل خشک و بی گیاهی آمد، و به فرمان خدا لقمه‌ای را که از او زیاد بود بیرون افکند، اما پیداست این زندان عجیب سلامت جسم یونس را بر هم زده بود، بیمار و ناتوان از این زندان آزاد شد.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۴۶ ..... ص : ۱۶۲

(آیه ۱۴۶) - باز در اینجا لطف الهی به سراغ او آمد، چرا که بدنش بیمار و آزرده، و اندامش خسته و ناتوان بود، آفتاب ساحل او را آزار می داد، پوششی لطیف لازم بود تا بدنش در زیر آن بیارامد. قرآن در اینجا می گوید: «ما بوته کدوئی بر او رویاندم» تا در سایه برگهای پهن و مرطوبش آرامش بیابد (وَ أَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۴۷ ..... ص: ۱۶۲

(آیه ۱۴۷) - «یونس» را در اینجا رها می کنیم و به سراغ قومش می رویم. هنگامی که یونس با حالت خشم و غضب قوم را رها کرد، و مقدمات خشم الهی نیز بر آنها ظاهر شد، تکان سختی خوردند و به خود آمدند، اطراف عالم و دانشمندی را که در میان آنها بود گرفتند، و با رهبری او در مقام توبه برآمدند، گریه سر دادند و مخلصانه از گناهان خویش و تقصیراتی که در باره پیامبر خدا یونس داشتند توبه کردند. در اینجا پرده های عذاب کنار رفت و حادثه بر کوهها ریخت، و جمعیت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۶۳ مؤمن توبه کار به لطف الهی نجات یافتند.

هنگامی که یونس بعد از این ماجرا به سراغ قومش آمد. در تعجب فرو رفت که چگونه آنها در روز هجرتش همه بت پرست بودند ولی اکنون همه موحد خدا پرست شده اند؟ قرآن در اینجا می گوید: «و او را به سوی جمعیت یکصد هزار نفری - یا بیشتر - فرستادیم!» (وَ أَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۴۸ ..... ص: ۱۶۳

اشاره

(آیه ۱۴۸) - «آنها ایمان آوردند، از این رو تا مدت معلومی آنان را از مواهب زندگی بهره مند ساختیم» (فَأَمَّنُوا فَمَرَّغْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ). البته ایمان اجمالی و توبه آنها قبلا بود، ولی ایمان آنها بطور تفصیل به خدا و پیامبرش یونس و تعلیمات و دستورات او هنگامی صورت گرفت که «یونس» به میان آنها بازگشت.

درسهای بزرگ: ..... ص: ۱۶۳

می دانیم طرح این سرگذشتها در قرآن مجید همه برای هدفهای تربیتی است چرا که قرآن کتاب داستان نیست کتاب انسانسازی و تربیت است. از این سرگذشت عجیب پنندهای بزرگی می توان گرفت: الف) این ماجرا نشان می دهد که چگونه یک قوم گنهکار و مستحق عذاب می توانند در آخرین لحظات مسیر تاریخ خود را

عوض کنند، و به آغوش پر مهر و رحمت الهی بازگردند و نجات یابند.

ب) این ماجرا نشان می‌دهد که ایمان به خدا و توبه از گناه علاوه بر آثار و برکات معنوی مواهب ظاهری دنیا را نیز متوجه انسان می‌سازد، عمران و آبادی می‌آفریند، و مایه طول عمر و بهره‌گیری از مواهب حیات می‌شود.

ج) قدرت خداوند آنقدر وسیع و گسترده است که چیزی در برابر آن مشکل نیست، تا آن حد که می‌تواند انسانی را در دهان و شکم جانور عظیم و وحشتناکی سالم نگهدارد، و سالم بیرون فرستد.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۴۹ ..... ص: ۱۶۳

(آیه ۱۴۹) - تهمت‌های زشت و رسوا: بعد از ذکر شش داستان از سرگذشت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۶۴ انبیاء پیشین و درسهای آموزنده‌ای که در هر یک نهفته بود موضوع سخن را تغییر داده، به مطلب دیگری که به مشرکان عرب سخت ارتباط داشته می‌پردازد.

مسئله این است که جمعی از مشرکان عرب به خاطر انحطاط فکری و نداشتن هیچ گونه علم و دانش خدا را با خود قیاس می‌کردند و برای او فرزند و گاهی همسر قائل بودند.

نخست می‌فرماید: «از آنان پرس: آیا پروردگارت دخترانی دارد و پسران از آن آنهاست؟! (فَأَسِئْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَ لَهُمُ الْبُتُونَ).»

چگونه آنچه را برای خود نمی‌پسندید برای خدا قائل هستید! این سخن طبق عقیده باطل آنهاست که از دختر سخت متنفر بودند و به پسر سخت علاقمند، و گر نه پسر و دختر از نظر انسانی و در پیشگاه خدا از نظر ارزش یکسانند و معیار شخصیت هر دو پاکی و تقواست.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۵۰ ..... ص: ۱۶۴

(آیه ۱۵۰) - سپس به دلیل حسی مسئله پرداخته، باز به طریق استفهام انکاری می‌گوید: «آیا ما فرشتگان را مؤنث آفریدیم و آنها ناظر بودند؟! (أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَ هُمْ شَاهِدُونَ).»

بدون شک جواب آنها در این زمینه منفی بود، چه این که هیچ کدام نمی‌توانستند حضور خود را به هنگام خلقت فرشتگان ادعا کنند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۵۱ ..... ص: ۱۶۴

(آیه ۱۵۱) - بار دیگر به دلیل عقلی که از مسلمات ذهنی آنها گرفته شده باز می‌گردد و می‌گوید: «بدانید آنها با این تهمت بزرگشان می‌گویند:» (أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إَفْكِهَمْ يُقُولُونَ).»

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۵۲ ..... ص: ۱۶۴

(آیه ۱۵۲) - «خداوند فرزند آورده، ولی آنها به یقین دروغ می‌گویند!» (وَلَدَ اللَّهُ وَ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۵۳ ..... ص : ۱۶۴

(آیه ۱۵۳) - در اینجا بار دیگر خداوند آنها را مورد عتاب و سرزنش قرار داده، می‌فرماید: «آیا دختران را بر پسران ترجیح داده است؟! (أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۵۴ ..... ص : ۱۶۴

(آیه ۱۵۴) - «شما را چه شده است؟ چگونه حکم می‌کنید؟! هیچ می‌فهمید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۶۵ چه می‌گوئید؟ (مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۵۵ ..... ص : ۱۶۵

(آیه ۱۵۵) - آیا وقت آن نرسیده است که از این لا طائلات و خرافات زشت و رسوا دست بردارید؟ «آیات متذکر نمی‌شوید؟ (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ).

این سخنان به قدری باطل و بی‌پایه است که اگر آدمی یک ذره عقل و درایت داشته باشد و اندیشه کند باطل بودن آن را درک می‌نماید.

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۵۶ ..... ص : ۱۶۵

(آیه ۱۵۶) - بعد از ابطال ادعای خرافی آنها با یک دلیل حسی و یک دلیل عقلی، به سومین دلیل می‌پردازد که دلیل نقلی است، می‌گوید: اگر چنین چیزی که شما می‌گوئید صحت داشت باید اثری از آن در کتب پیشین باشد «یا شما دلیل روشنی در این باره دارید؟! (أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ).

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۵۷ ..... ص : ۱۶۵

(آیه ۱۵۷) - اگر دارید «پس کتابتان را بیاورید اگر راست می‌گوئید!» (فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ) در کدام کتاب؟ در کدام نوشته؟ و در کدام وحی آسمانی چنین چیزی آمده، و بر کدام پیامبر نازل شده است؟!

سورة الصافات (۳۷): آیه ۱۵۸ ..... ص : ۱۶۵

(آیه ۱۵۸) - در این آیه به یکی دیگر از خرافات مشرکان عرب می‌پردازد، و آن نسبتی است که میان «خدا» و «جن» قائل بودند! سخن را از صورت «خطاب» در آورده و به صورت «غائب» مطرح می‌کند، گوئی آنها چنان بی‌ارزشند که بیش از این شایستگی و لیاقت رویارویی در سخن را ندارند، می‌فرماید: «آنها [مشرکان] میان او [خداوند] و جن (خویشاوندی و) نسبتی قائل شدند!» (وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّهٖ نَسَبًا).

منظور از «نسب» هر گونه نسبت و رابطه است، هر چند جنبه خویشاوندی نداشته باشد، و می‌دانیم که جمعی از مشرکان عرب

جن را می پرستیدند و آنها را شریک خدا می پنداشتند، و به این ترتیب رابطه‌ای میان آنها و خداوند قائل بودند. به هر حال قرآن مجید این عقیده خرافی را سخت انکار کرده، می گوید: «در حالی که جنیان به خوبی می دانند که این بت پرستان در دادگاه الهی احضار می شوند» (وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۶۶

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۵۹ ..... ص: ۱۶۶

(آیه ۱۵۹) - بعد می افزاید: «منزه است خداوند از آنچه توصیف می کنند» (سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۶۰ ..... ص: ۱۶۶

(آیه ۱۶۰) - هیچ توصیفی شایسته ذات مقدس پروردگار نیست «مگر (آنچه) بندگان مخلص خدا» از روی آگاهی در مورد او دارند (إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ). بندگان آنی که از هر گونه شرک و هوای نفس و جهل و گمراهی مبرا هستند، و خدا را جز به آنچه خودش اجازه داده توصیف نمی کنند. آری! باید به سراغ سخنان پیامبر صلی الله علیه و اله و خطبه‌های نهج البلاغه علی علیه السلام و دعاهای پر مغز امام سجاد در صحیفه سجادیه رفت، و در پرتو توصیفهای این بندگان مخلص خدا، خدا را شناخت.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۶۱ ..... ص: ۱۶۶

(آیه ۱۶۱) - ادعاهای دروغین! در آیات پیشین سخن از معبودهای مختلف مشرکین به میان آمد، قرآن همین مسأله را تعقیب کرده، نخست این بحث را به میان می آورد که وسوسه‌های شما بت پرستان در دل‌های پاکان و نیکان اثری ندارد، و تنها قلوب آلوده و ارواح دوزخی و متمایل به فساد شماست که خود را تسلیم این وسوسه‌ها می سازد، می فرماید: «شما و آنچه را پرستش می کنید ...» (فَأَنكُم مَّا تَعْبُدُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۶۲ ..... ص: ۱۶۶

(آیه ۱۶۲) - «هرگز نمی توانید کسی را (با آن) فریب دهید» و با فتنه و فساد از خداوند منحرف سازید (مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۶۳ ..... ص: ۱۶۶

(آیه ۱۶۳) - «مگر آنها که در آتش دوزخ وارد می شوند!» (إِلَّا مَنْ هُوَ صَالٍ الْجَحِيمِ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۶۴ ..... ص: ۱۶۶

(آیه ۱۶۴) - بعد از این سه آیه که مسأله اختیار انسانها را در برابر فتنه جوئی و اغواگری بت پرستان روشن می‌سازد، ضمن سه آیه دیگر از مقام والای فرشتگان خدا سخن می‌گوید، همان فرشتگانی که بت پرستان آنها را دختران خدا می‌پنداشتند، و جالب این که سخن را از زبان خود آنها بیان کرده، می‌گوید:
«و هیچ یک از ما نیست جز آنکه مقام معلومی دارد» (وَ مَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۶۵ ..... ص: ۱۶۶

(آیه ۱۶۵) - «و ما همگی (برای اطاعت فرمان خداوند به صف ایستاده‌ایم» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۶۷ و چشم بر امر او داریم (وَ إِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۶۶ ..... ص: ۱۶۷

(آیه ۱۶۶) - «و ما همه تسبیح گوی او هستیم»، و او را از آنچه لایق ذات پاکش نیست منزّه می‌شمیریم (وَ إِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ). آری! ما بندگانیم که جان و دل بر کف داریم، همواره چشم بر امر، و گوش بر فرمانش سپرده‌ایم، ما کجا و فرزندى خدا کجا؟

در حقیقت آیات سه گانه فوق به سه قسمت از صفات فرشتگان اشاره می‌کند: نخست این که هر کدام رتبه و منزلتی دارند که از آن تجاوز نمی‌کنند.

دیگر این که آنها دائماً آماده اطاعت فرمان خدا در عرصه آفرینش و اجرای اوامر او در پهنه عالم هستی هستند. سوم این که آنها پیوسته تسبیح خدا می‌گویند و او را از آنچه لایق مقامش نیست منزّه می‌شمیرند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۶۷ ..... ص: ۱۶۷

(آیه ۱۶۷) - سپس در چهار آیه دیگر به یکی از عذرهای ناموجه این مشرکان در ارتباط با همین مسأله بت پرستی و مطالب دیگر اشاره کرده و پاسخ می‌دهد، می‌فرماید: «آنها پیوسته می‌گفتند:» (وَ إِن كَانُوا لَيَقُولُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۶۸ ..... ص: ۱۶۷

(آیه ۱۶۸) - «اگر یکی از کتابهای پیشینیان نزد ما بود» (لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْأَوَّلِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۶۹ ..... ص: ۱۶۷

(آیه ۱۶۹) - «به یقین ما بندگان مخلص خدا بودیم» (لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ). این همه از بندگان مخلص و آنان که خدایشان خالص کرده است سخن مگوی، و پیامبران بزرگی همچون نوح و ابراهیم و موسی و غیر آنها را به رخ ما مکش، ما هم اگر مشمول لطف خدا شده بودیم و یکی از کتب آسمانی بر ما نازل می‌شد، در زمره این بندگان مخلص بودیم!

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۷۰ ..... ص : ۱۶۷

(آیه ۱۷۰) - این آیه می گوید این آرزوی آنها هم اکنون جامه عمل به خود پوشیده و بزرگترین کتاب آسمانی خدا «قرآن مجید» بر آنان نازل شده، اما این دروغ پردازان پر ادعا «به آن کافر شدند (و از در مخالفت و انکار و دشمنی درآمدند) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۶۸

ولی به زودی (نتیجه کار خود را) خواهند دانست» (فَكْفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۷۱ ..... ص : ۱۶۸

(آیه ۱۷۱) - حزب الله پیروز است! به دنبال بحثهای گوناگونی که پیرامون مبارزات انبیای بزرگ و کارشکنیهای مشرکان بی ایمان طی آیات این سوره آمده است، اکنون که به آخرین آیات سوره نزدیک می شویم مهمترین مسأله را در این رابطه بیان می کند، و آن خبر از پیروزی نهائی لشکر خدا بر لشکر شیطان و دشمنان حق است، تا مؤمنان در هر عصر و زمان به این وعده بزرگ الهی دلگرم شوند و برای ادامه مبارزه با لشکر باطل آماده و مقاوم گردند.

می فرماید: «وعده قطعی ما برای بندگان فرستاده ما از پیش مسلم شده ...»

(وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۷۲ ..... ص : ۱۶۸

(آیه ۱۷۲) - «که آنان یاری شد گانند» (إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۷۳ ..... ص : ۱۶۸

(آیه ۱۷۳) - «و لشکر ما (در تمام صحنه ها) پیروزند» (إِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ)

.چون عبارت صریح و گویا، و چه وعده روح پرور و امید بخشی!؟

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۷۴ ..... ص : ۱۶۸

(آیه ۱۷۴) - سپس در ادامه این آیات، هم برای دلداری پیامبر صلی الله علیه و اله و مؤمنان و تأکید بر پیروزی، و هم تهدید مشرکان بی خبر می گوید: «از آنها [کافران] روی بگردان تا زمان معینی» که فرمان جهاد فرارسد (فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۷۵ ..... ص : ۱۶۸

(آیه ۱۷۵) - سپس این جمله را با تهدید دیگری تأکید کرده، می فرماید: «وضع آنها را بنگر (چه بی محتواس) اما به زودی (نتیجه اعمال خود را) می بینند» (وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ). به زودی پیروزی تو و مؤمنان، و شکست ذلت بار خود را در این دنیا، و مجازات الهی را در جهان دیگر خواهند دید.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۷۶ ..... ص: ۱۶۸

(آیه ۱۷۶)-- و از آنجا که این خیره‌سراں بی‌شرم پیوسته این سخن را تکرار می‌کردند که وعده عذاب الهی چه شد؟ و اگر راست می‌گوئی چرا معطلی؟ قرآن با لحنی تهدید آمیز در پاسخ آنها می‌گوید: «آیا اینها برای عذاب ما عجله می‌کنند؟ (أَفِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ).

گاه می‌گویند: این وعده الهی چه شد؟ و گاه می‌گویند این پیروزی کی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۶۹ خواهد آمد؟

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۷۷ ..... ص: ۱۶۹

(آیه ۱۷۷)-- «اما هنگامی که عذاب ما در آستانه خانه‌هایشان فرود آید انذار شدگان صبحگاه بدی خواهند داشت» (فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ).

این تعبیر نزول عذاب را در متن زندگی آنها و مبدل شدن کانون آرامش آنها را به کانونی از وحشت و اضطراب نشان می‌دهد.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۷۸ ..... ص: ۱۶۹

(آیه ۱۷۸)-- به آنها اعتنا مکن! گفتیم آیات آخر این سوره در حقیقت وسیله‌ای است برای دل‌داری پیامبر و مؤمنان راستین و تهدیدی است برای کفار لجوج.

این آیه بار دیگر با لحنی تهدید آمیز می‌فرماید: «از آنها روی بگردان (و آنان را به حال خود واگذار) تا زمان معینی» (وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ).

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۷۹ ..... ص: ۱۶۹

(آیه ۱۷۹)-- «و وضع کارشان را ببین، آنها نیز به زودی (نتیجه اعمال خود را) می‌بینند!» (وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ). این تکرار به خاطر تأکید است که آنها بدانند این یک مسأله قطعی است که به زودی مجازات و شکست و ناکامی خود را خواهند دید، و به نتایج مرارت بار اعمالشان گرفتار می‌شوند و پیروزی مؤمنان نیز قطعی و مسلم است.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۸۰ ..... ص: ۱۶۹

(آیه ۱۸۰)-- سپس سوره با سه جمله پر معنی در باره «خداوند» و «پیامبران» و «جهانیان» پایان می‌یابد. می‌فرماید: «منزه است پروردگار تو، پروردگار عزت (و قدرت) از آنچه آنان [مشرکان و جاهلان] توصیف می‌کنند» (سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ).

گاه فرشتگان را دختران او می‌نامند، گاه در میان او و جن نسبتی قائل می‌شوند، و گاه موجودات بی‌ارزشی همچون قطعات سنگ و چوب را همردیف او قرار می‌دهند.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۸۱ ..... ص: ۱۶۹

(آیه ۱۸۱) - و در جمله دوم همه پیامبران را مورد لطف بی پایان خویش قرار داده، می گوید: «و سلام بر رسولان» (وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ).

سلامی که نشانه سلامت و عافیت از هرگونه عذاب و کیفر روز قیامت، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۷۰
سلامی که امان در برابر شکستها و دلیل بر پیروزی بر دشمنان است.

سوره الصافات (۳۷): آیه ۱۸۲ ..... ص: ۱۷۰

(آیه ۱۸۲) - و سرانجام سخن را با حمد الهی پایان داده، می گوید: «و حمد و ستایش مخصوص خداوندی است که پروردگار جهانیان است» (وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

سه آیه اخیر می تواند اشاره و مروری اجمالی بر تمام مسائل این سوره باشد، چرا که بخش مهمی از این سوره پیرامون توحید و مبارزه با انواع شرک بود، و آیه اول با تسبیح و تنزیه خداوند از توصیفهای مشرکان، همه را بازگو می کند.
بخش دیگری از این سوره بیان گوشه‌هایی از حالات هفت پیامبر بزرگ بود، آیه دوم اشاره‌ای به آنهاست.
و بالاخره بخش دیگری از نعمتهای الهی، مخصوصا انواع نعمتهای بهشتی، و پیروزی جنود الهی بر لشکر کفر سخن می گفت، و حمد و ستایش خدا در پایان کار اشاره‌ای به همه اینهاست.

در روایات متعددی می خوانیم: «کسی که می خواهد در روز قیامت اجر و پاداش او با پیمان بزرگ و کامل داده شود باید آخرین سخنش در هر مجلسی که می نشیند این بوده باشد: سبحان ربّ العزّة عمّا یصفون و سلام علی المرسلین و الحمد لله ربّ العالمین».

«پایان سوره صافات»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۷۱

سوره ص [۳۸] ..... ص: ۱۷۱

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۸۸ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۱۷۱

این سوره در حقیقت مکملی برای سوره «صافات» است، و استخوان بندی مطالبش شباهت زیادی با استخوان بندی سوره «صافات» دارد.

محتوای این سوره را در پنج بخش می توان خلاصه کرد:

بخش اول: از مسأله توحید و مبارزه با شرک و مسأله نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله و سرسختی و لجاجت دشمنان

مشرك در برابر اين دو امر سخن مي گويد.

بخش دوم: گوشه‌هائي از تاريخ نه نفر از پيامبران خدا را منعكس ساخته، و بالخصوص از «داود» و «سليمان» و «ايوب» بحث بيشتري دارد.

بخش سوم: از سرنوشت كفار طاغي و ياغي در قيامت و تخاصم و جنگ و جدال آنها در دوزخ سخن مي گويد، و به مشركان و افراد بي ايمان نشان مي دهد كه پايان كار آنها به كجا خواهد رسيد.

چهارمين بخش: از آفرينش انسان و مقام والاي او و سجده كردن فرشتگان براي آدم سخن مي گويد.

پنجمين بخش تهديدي است براي همه دشمنان لجوج، و تسلي خاطري است براي پيامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَبِأَنْبِيَاءِهِ وَسَلَّمَ واقعيت كه او در دعوت خود هيچ گونه اجر و مزدی از كسي نمي طلبد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۷۲

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۱۷۲

در فضیلت این سوره- که به خاطر آغازش به نام سوره «ص» نامیده شده- در روایتی از پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَبِأَنْبِيَاءِهِ وَسَلَّمَ می خوانیم: «کسی که سوره «ص» را بخواند به اندازه هر کوهی که خدا مسخر داود فرموده بود حسنه به او می دهد، و از آلوده شدن و اصرار بر گناه صغیر و کبیر حفظ می کند».

و در حدیث دیگری از امام باقر علیه السلام چنین آمده: «کسی که سوره «ص» را در شب جمعه بخواند از خیر دنیا و آخرت آنقدر (از سوی خداوند) به او بخشیده می شود که به هیچ کس داده نشده، جز پيامبران مرسل، و فرشتگان مقرب، و خدا او و تمام کسانی را که از خانواده اش مورد علاقه او هستند وارد بهشت می کند، حتی خدمتگذاری که به او خدمت می کرده». البته منظور تلاوتی است اندیشه برانگیز، و تصمیم آفرین، اندیشه و تصمیمی که انگیزه عمل گردد، و محتوای سوره را در زندگی انسان پیاده کند.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره ص(۳۸): آیه ۱ ..... ص: ۱۷۱

اشاره

(آیه ۱)-

شأن نزول: ..... ص: ۱۷۱

از امام باقر علیه السلام نقل شده که: «ابو جهل» و جماعتی از قریش نزد ابو طالب عموی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَبِأَنْبِيَاءِهِ وَسَلَّمَ آمدند و گفتند: فرزند برادرت ما را آزار داده، و خدایان ما را نیز ناراحت ساخته است! او را بخوان و به او دستور ده دست از خدایان ما بردارد تا ما هم ناسزا به خدای او نگوئیم! ابو طالب کسی را خدمت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَبِأَنْبِيَاءِهِ وَسَلَّمَ فرستاد، هنگامی که پیامبر

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَارَدَ خَانَهُ شَدَّ أَبُو طَالِبٍ سَخَانَ أَنَّهُمَا رَا بَرَايَ پِيَامِبِرِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ شَرَحَ دَادَ.
 پيامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ دَرِ جَوَابِ فَرَمُود: «آيَا أَنَّهُمَا حَاضِرُنْدَ جَمَلَه‌اِي رَا بَا مَن مَوَافَقَتِ كُنُنْدَ وَ دَرِ سَايَه‌ اَنِّ بَرِ تَمَامِ عَرَبِ پِيَشِي
 گيرند و حکومت کنند؟! ابو جهل گفت: بله موافقیم، منظورت کدام جمله است؟
 پيغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَرَمُود: «تَقُولُونَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ بِكُوَيْدِ مَعْبُودِي جِزِ اللَّهِ نَيْسَتْ!» وَايْنِ بَتَهَا رَا كِه مَائِه بَدْبَخْتِي وَ نَنگِ وَ
 عَقِبِ اِفْتَادِگِي شِمَاسْتِ دُورِ بَرِيزِيدَ.

هنگامی که حضار این جمله را شنیدند آن چنان وحشت کردند که انگشتها در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۷۳
 گوش گذاردند و با سرعت خارج شدند، و می گفتند: چنین چیزی را تا کنون نشنیده‌ایم، این یک دروغ است.
 اینجا بود که آیات آغاز سوره «ص» نازل شد.

تفسیر: ..... ص: ۱۷۳

باز در نخستین آیه این سوره به یکی از حروف مقطعه برخورد می‌کنیم «ص» (ص). و همان گفتگوهای پیشین در تفسیر این
 حروف مقطعه مطرح می‌شود.

اما جمعی از مفسران در اینجا مخصوصاً روی علامت اختصاری بودن «ص» نسبت به «اسماء الله» یا غیر آن تکیه کرده‌اند، چرا
 که بسیاری از اسماء الله با «ص» شروع می‌شود مانند «صادق» و «صمد» و «صانع» و یا اشاره به جمله «صدق الله» است که در
 یک حرف خلاصه شده است.

سپس می‌فرماید: «سوگند به قرآنی که دارای ذکر است» که تو بر حقی و این کتاب، معجزه الهی است (وَ الْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ).
 قرآن هم خودش ذکر است و هم دارای ذکر.

«ذکر» به معنی یادآوری و زدودن زنگار غفلت از صفحه دل، یاد خدا، یاد نعمتهای او، یاد دادگاه بزرگ رستاخیز، و یاد
 هدف خلقت انسان است.

سوره ص (۳۸): آیه ۲ ..... ص: ۱۷۳

(آیه ۲) - در این آیه می‌گوید: اگر می‌بینی آنها در برابر این آیات روشنگر و قرآن بیدار کننده تسلیم نمی‌شوند نه به خاطر این
 است که پرده‌ای بر این کلام حق افتاده «بلکه کافران گرفتار غرور و اختلافند» (بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَ شِقَاقٍ).

سوره ص (۳۸): آیه ۳ ..... ص: ۱۷۳

(آیه ۳) - سپس برای بیدار ساختن این مغروران غافل دست آنها را گرفته، به گذشته تاریخ بشر می‌برد، و سرنوشت اقوام مغرور
 و متکبر و لجوج را به آنها نشان می‌دهد، شاید عبرت گیرند، می‌گوید: «چه بسیار اقوامی که قبل از آنها بودند و ما آنها را (به)
 خاطر تکذیب پیامبران و انکار آیات الهی و ظلم و گناه» هلاک کردیم» (كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ).

«و به هنگام نزول عذاب فریاد می‌زدند (و کمک می‌خواستند) ولی وقت نجات گذشته بود!» (فَنَادَوْا وَ لَاتَ حِيْنَ مَنَاصٍ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۷۴

آن روز که پیامبران الهی و اولیای حق آنها را اندرز دادند و از عاقبت شوم اعمالشان بر حذر داشتند نه تنها گوش شنوا نداشتند بلکه به استهزا و سخریه و آزار مؤمنان و حتی قتل آنها پرداختند، و فرصتها از دست رفت و پلهای پشت سر ویران گشت، و در حالی عذاب استیصال برای نابودی آنها نازل شد که درهای توبه و بازگشت همه بسته شده بود و فریادهای استغاثه آنها به جایی نرسید!

سوره ص (۳۸): آیه ۴ ..... ص: ۱۷۴

اشاره

(آیه ۴) -

شأن نزول: ..... ص: ۱۷۴

در باره این آیه و سه آیه بعد نقل شده: هنگامی که رسول خدا دعوتش را آشکار کرد سران قریش نزد ابو طالب آمدند و گفتند: ای ابو طالب! فرزند برادرت ما را سبک مغز می خواند، و به خدایان ما ناسزا می گوید، جوانان ما را فاسد نموده، و در جمعیت ما تفرقه افکنده است، اگر این کارها به خاطر کمبود مالی است ما آنقدر مال برای او جمع آوری می کنیم که ثروتمندترین مرد قریش شود، و حتی حاضریم او را به ریاست برگزینیم.

ابو طالب این پیام را به رسول الله صلی الله علیه و اله عرض کرد.

پیامبر صلی الله علیه و اله فرمود: «اگر آنها خورشید را در دست راست من و ماه را در دست چپ من بگذارند من به آن تمایل ندارم، ولی (به جای این همه وعده‌ها) یک جمله، با من موافقت نمایند تا در سایه آن بر عرب حکومت کنند، و غیر عرب نیز به آئین آنها در آیند و آنها سلاطین بهشت خواهند بود!» ابو طالب این پیام را به آنها رسانید، آنها گفتند: حاضریم به جای یک جمله ده جمله را بپذیریم (کدام جمله منظور تو است؟).

پیامبر صلی الله علیه و اله به آنها فرمود: «گواهی دهید که معبودی جز الله نیست و من رسول خدا هستم».

آنها (از این سخن سخت وحشت کردند و) گفتند: ما ۳۶۰ خدا را رها کنیم تنها به سراغ یک خدا برویم؟ چه چیز عجیبی؟! (آن هم خدایی که هرگز دیده نمی شود!).

در اینجا آیات مزبور نازل شد!

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۷۵

تفسیر: ..... ص: ۱۷۵

آیا به جای این همه خدا، یک خدا را بپذیریم؟! افراد مغرور و خودخواه هم نفوذ ناپذیرند و هم «مطلق گرا» چیزی را جز آنچه با افکار محدود و ناقصشان درک کرده‌اند به رسمیت نمی شناسند.

لذا هنگامی که پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ پرچم توحید را در مکه برافراشت و بر ضد بت‌های کوچک و بزرگ که عدد آنها بالغ بر ۳۶۰ بت می‌شد قیام کرد «تعجب می‌کردند که چرا پیامبر انذار کننده‌ای از میان آنها برخاسته است»؟ (وَ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ).

تعجب آنها از این بود که محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ یک نفر از خود آنهاست.

آنها این امتیاز بزرگ را به عنوان یک نقطه تاریک در دعوت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ تلقی می‌کردند و از آن تعجب داشتند.

گاه از این مرحله نیز فراتر رفتند «و کافران گفتند: این ساحر دروغگویی است»! (وَ قَالَ الْكٰفِرُونَ هٰذَا سٰحِرٌ كٰذِبٌ).

نسبت دادن سحر به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ به خاطر مشاهده معجزات غیر قابل انکار و نفوذ خارق العاده او در افکار بود و نسبت دادن کذب به او به خاطر این بود که بر خلاف سنت‌های خرافی و افکار منحطی که جزء مسلمات آن محیط محسوب می‌شد قیام کرد و دعوی رسالت از سوی خدا داشت.

سوره ص (۳۸): آیه ۵ ..... ص : ۱۷۵

(آیه ۵) - هنگامی که پیامبر دعوت توحیدی خود را آشکار نمود نگاه به یکدیگر می‌کردند و می‌گفتند: بیائید چیزهای ناشنیده بشنوید «آیا او به جای این همه خدایان یک خدا قرار داده؟ این راستی چیز عجیبی است»؟! (أَجْعَلِ الْاِلٰهَةَ اِلٰهًا وَّاحِدًا اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ).

آری گاه غرور و خودخواهی و مطلق نگری و فساد محیط آن چنان بینش و قضاوت انسان را تغییر می‌دهد که از واقعیت‌های روشن تعجب می‌کند در حالی که به خرافات و پندارهای واهی سخت پای‌بند است.

سوره ص (۳۸): آیه ۶ ..... ص : ۱۷۵

(آیه ۶) - «سرکردگان آنها (هنگامی که از مراجعه به ابو طالب و میانجیگری او مأیوس و ناامید شدند از نزد او بیرون آمدند، و گفتند): بروید و خدایان‌تان را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۷۶

محکم بچسبید، این چیزی است که خواسته‌اند» شما را با آن گمراه کنند (وَ اَنْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ اَنْ اَمْشُوا وَ اصْبِرُوا عَلٰى اٰلِهَتِكُمْ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ).

سران بت پرستان می‌خواستند با این سخن، روحیه متزلزل پیروان خود را تقویت کنند، و از سقوط هر چه بیشتر اعتقاداتشان جلوگیری به عمل آورند اما چه تلاش بیهوده‌ای؟!

سوره ص (۳۸): آیه ۷ ..... ص : ۱۷۶

(آیه ۷) - سپس برای اغفال مردم و یا قانع ساختن خویش گفتند: «ما هرگز چنین چیزی در آخرین آیین نشنیده‌ایم، این تنها یک آیین ساختگی است»! (مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِى الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِ اِنَّ هٰذَا اِلَّا اِخْتِلَافٌ).

اگر ادعای توحید و نفی بت‌ها واقعیتی داشت باید پدران ما با آن عظمت و شخصیت! آن را درک کرده باشند، و ما از آنها شنیده باشیم، اما این یک گفتار دروغین و بی‌سابقه است!

سوره ص(۳۸): آیه ۸ ..... ص: ۱۷۶

(آیه ۸) - در آیات گذشته سخن از موضع گیری منفی مخالفان در برابر خط توحید و رسالت پیامبر اسلام بود، در اینجا نیز این سخن ادامه دارد.

مشرکان مکه هنگامی که منافع نامشروع خود را در خطر دیدند، و آتش کینه و حسد در دل آنها شعله ور شد، برای اغفال مردم و قانع کردن خویش در مورد مخالفت با پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ به منطق های سست گوناگونی دست می زدند، از جمله از روی تعجب و انکار می گفتند: «آیا از میان همه ما قرآن تنها بر او [محمد] نازل شده؟! (أَأُنزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا). از میان این همه پیرمردان پارسن و سال، این همه پولداران ثروتمند و سرشناس آیا کسی پیدا نشد که خدا قرآنش را بر او نازل کند، جز محمد یتیم تهیدست؟! قرآن در دنباله آیه می فرماید درد آنها چیز دیگری است، «آنها در حقیقت در اصل وحی من تردید دارند» (بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي).

ایراد به شخص محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ و اله بهانه ای بیش نیست، بلکه سر چشمه آن هوی و هوسها و حب دنیا و حسادتهاست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۷۷

و سر انجام آنها را با این جمله تهدید می کند: «آنها هنوز عذاب مرا نچشیده اند» (بَلْ لَمَّا يَدُوقُوا عَذَابِ). که این گونه جسورانه در برابر فرستاده خدا ایستاده اند، و با این سخنان واهی به جنگ در برابر وحی الهی برخاسته اند.

سوره ص(۳۸): آیه ۹ ..... ص: ۱۷۷

(آیه ۹) - سپس در پاسخ آنها می افزاید: «مگر خزائن رحمت پروردگار توانا و بخشنده ات نزد آنهاست» تا به هر کس میل دارند بدهند؟ (أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ).

سوره ص(۳۸): آیه ۱۰ ..... ص: ۱۷۷

(آیه ۱۰) - باز در این آیه همین معنی را از طریق دیگری تعقیب کرده، می گوید: «یا این که مالکیت و حاکمیت آسمانها و زمین و آنچه میان این دو است از آن آنهاست؟ (اگر چنین است) با هر وسیله ممکن به آسمانها بروند» و جلو نزول وحی را بر قلب پاک محمد بگیرند! (أَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ). این سخن در حقیقت تکمیلی است بر بحث گذشته، در آنجا می گفت:

«خزائن رحمت پروردگار در دست شما نیست که به هر کس که با تمایلات هوس آلودتان هماهنگ است ببخشید» حال می گوید: اکنون که این خزائن به دست شما نیست و فقط در اختیار خداست، تنها راهی که در پیش دارید این است که به آسمانها بروید و مانع نزول او شوید، و خود می دانید که از این کار نیز سخت عاجز و ناتوانید!

سوره ص(۳۸): آیه ۱۱ ..... ص: ۱۷۷

(آیه ۱۱) - در این آیه در مقام تحقیر این مغروران سبک مغز و فخر فروش می گوید: «اینها لشکر کوچک شکست خورده ای از احزابند!» (جُنُدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ).

آن روز پیروزیهای بدر و احزاب و حنین پیش نیامده بود، ولی قرآن با قاطعیت گفت: «این دشمنان سرسخت لشکر کوچکی هستند که دچار شکست خواهند شد».

امروز هم قرآن همین بشارت را به مسلمانان جهان که از هر سو در محاصره قدرتهای متجاوز و ستمگر قرار گرفته‌اند می‌دهد که اگر همچون مسلمانان نخستین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۷۸ بر سر عهد و پیمان خدا بایستند او نیز وعده خودش را در زمینه شکست جنود احزاب تحقق خواهد بخشید.

سوره ص(۳۸): آیه ۱۲ ..... ص: ۱۷۸

(آیه ۱۲) - تنها یک صیحه آسمانی کارشان را یکسره می‌کند! در تعقیب آیه قبل که از شکست مشرکان در آینده خبر می‌داد، و آنها را لشکر کوچکی از احزاب مغلوب معرفی می‌کرد، در اینجا گروهی از این احزاب را که تکذیب پیامبران کردند و به سرنوشت شومی گرفتار شدند معرفی می‌کند.

می‌گوید: «قبل از آنها قوم نوح و عاد [قوم هود] و فرعون صاحب قدرت (پیامبران ما را) تکذیب کردند» (كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ وَ عَادٌ وَ فِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ).

سوره ص(۳۸): آیه ۱۳ ..... ص: ۱۷۸

(آیه ۱۳) - «و (نیز) قوم ثمود و قوم لوط و اصحاب الایکه [قوم شعیب] اینها احزابی بودند» که به تکذیب پیامبران برخاستند (وَ ثُمُودٌ وَ قَوْمٌ لُوطٍ وَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ).

آری! اینها شش گروه از احزاب جاهلی و بت پرست بودند که بر ضد پیامبران بزرگی قیام کردند. اما سرانجام عذاب الهی دامانشان را گرفت.

سوره ص(۳۸): آیه ۱۴ ..... ص: ۱۷۸

(آیه ۱۴) - «هر یک (از این گروهها) رسولان را تکذیب کردند و عذاب الهی در باره آنها تحقق یافت» (إِنَّ كُلَّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابٌ).

و تاریخ نشان می‌دهد که چگونه هر گروهی از آنها به بلایی جان سپردند و در مدت کوتاهی شهر و دیارشان به ویرانه‌ای تبدیل شد، و نفراتشان به جسدهائی بی‌روح!

سوره ص(۳۸): آیه ۱۵ ..... ص: ۱۷۸

(آیه ۱۵) - آیا این مشرکان مکه با این کارهای خود سرنوشتی بهتر از آنها می‌توانند داشته باشند؟ در حالی که اعمال آنها همان اعمال است و سنت خداوند همان سنت؟! لذا در این آیه به عنوان یک تهدید قاطع و کوبنده می‌گوید: «اینها (با این اعمالشان) جز یک صیحه آسمانی را انتظار نمی‌کشند که هیچ مهلت و بازگشتی برای آن وجود ندارد» و همگی را نابود می‌سازد (وَ مَا يَنْظُرُ هُوَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۷۹

این صیحه ممکن است همانند صیحه‌هایی باشد که بر اقوام پیشین فرود آمد، صاعقه‌ای وحشتناک، یا زمین لرزه‌ای پر صدا، که زندگی آنها را درهم کوبید.

و نیز ممکن است اشاره به «صیحه عظیم پایان جهان» باشد که از آن تعبیر به «نفخه صور اول» می‌شود.

سوره ص(۳۸): آیه ۱۶ ..... ص : ۱۷۹

(آیه ۱۶) - این آیه به یکی دیگر از سخنان کفار و منکران - که از روی سخریه و استهزا می‌گفتند - اشاره کرده، می‌گوید: «آنها (از روی خیره‌سری) گفتند:

پروردگارا! بهره ما را (از عذاب هرچه زودتر) قبل از روز حساب به ما بده!» (وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطْنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ). این کوردلان مغرور آن چنان مست باده غرور بودند که حتی عذاب الهی و دادگاه عدلش را به باد مسخره می‌گرفتند.

سوره ص(۳۸): آیه ۱۷ ..... ص : ۱۷۹

(آیه ۱۷) - از زندگی داود درس بیاموز! به دنبال بحثهایی که در آیات گذشته پیرامون کارشکنیهای مشرکان و بت پرستان، و نسبتهای ناروای آنان به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ آمده بود، قرآن در اینجا برای دل‌داری پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ و اله و مؤمنان اندک آن روز داستان داود را مطرح می‌کند.

نخست می‌گوید: «در برابر آنچه می‌گویند شکبیا باش، و به خاطر بیاور بنده ما داود صاحب قدرت را که او بسیار توبه کننده بود!» (اضْبِرْ عَلَيَّ مَا يَقُولُونَ وَ اذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَيْدِ اِنَّهُ اَوْابٌ).

نیروی جسمانی در حدی بود که در میدان جنگ بنی اسرائیل با «جالوت» جبار ستمگر با یک ضربه نیرومند به وسیله سنگی که از فلاخن رها کرد جالوت را از بالای مرکب به روی خاک افکند، و در خون خود غلطانند.

و از نظر قدرت سیاسی، حکومتی نیرومند داشت که با قدرت تمام در برابر دشمنان می‌ایستاد، حتی گفته‌اند در اطراف محراب عبادت او هزاران نفر شب تا به صبح به حال آماده باش بودند! از نظر نعمتها خداوند انواع نعم ظاهری و باطنی را به او ارزانی داشته بود، خلاصه این که داود مردی بود نیرومند در جنگها، در عبادت، در علم و دانش و در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص:

۱۸۰

حکومت، و هم صاحب نعمت فراوان.

سوره ص(۳۸): آیه ۱۸ ..... ص : ۱۸۰

(آیه ۱۸) - سپس طبق روش اجمال و تفصیل که در قرآن مجید به هنگام ذکر مسائل مختلف معمول است، بعد از بیان اجمالی نعمتهای خداوند بر داود، به شرح قسمتی از آن پرداخته، چنین می‌گوید: «ما کوهها را مسخر او ساختیم که هر شامگاه و صبحگاه با او (خدا را) تسبیح می‌گفتند!» (اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ).

سوره ص(۳۸): آیه ۱۹ ..... ص : ۱۸۰

(آیه ۱۹) - نه تنها کوهها که «پرندگان را نیز دسته جمعی مسخر او کردیم» تا همراه او تسیح خدا گویند (وَ الطَّيْرَ مَحْشُورَةً).

همه این پرندگان و کوهها مطیع فرمان داود و همصدا با او و «بازگشت کننده به سوی او بودند» (كُلُّ لَهُ أَوَّابٌ).

این تسیح توأم با صدای ظاهری و همراه با نوعی درک و شعور بوده که در باطن ذرات عالم است و تمامی موجودات جهان از یک نوع عقل و شعور بر خوردارند، و هنگامی که صدای دل انگیز این پیامبر بزرگ را به وقت مناجات می شنیدند با او همصدا می شدند، و غلغله تسیح آنها در هم می آمیخت.

سوره ص (۳۸): آیه ۲۰ ..... ص : ۱۸۰

(آیه ۲۰) - این آیه همچنان به ذکر نعمتهای خداوند بر داود ادامه داده، می فرماید: «و حکومت او را استحکام بخشیدیم» (وَ شَدَدْنَا مُلْكَهُ).

آن چنان که همه سرکشان و طاغیان و دشمنان از او حساب می بردند.

علاوه بر این «دانش به او دادیم» (وَ آتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ).

آخرین نعمت بزرگ خدا بر داود این بود که می فرماید: ما به او «علم قضاوت و داوری عادلانه» دادیم (وَ فَضَّلَ الْخِطَابَ). این احتمال در تفسیر این جمله وجود دارد که خداوند منطق نیرومندی که از فکر بلند، و عمق اندیشه، حکایت می کرد در اختیار داود گذارد، نه تنها در مقام داوری که در همه جا سخن آخر و آخرین سخن را بیان می کرد.

سوره ص (۳۸): آیه ۲۱ ..... ص : ۱۸۰

(آیه ۲۱) - آزمون بزرگ داود! به دنبال آیات گذشته که صفات ویژه «داود» و مواهب بزرگ خدا را بر او بیان می کرد قرآن

ماجرائی را که در یک برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۸۱

دادرسی برای داود پیش آمد شرح می دهد.

نخست خطاب به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله كَرَدَه، می گوید: «آیا داستان شاکیان هنگامی که از محراب (داود) بالا رفتند به تو رسیده است؟! (وَ هَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَضْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ).

سوره ص (۳۸): آیه ۲۲ ..... ص : ۱۸۱

(آیه ۲۲) - با این که «داود» محافظین و مراقبین فراوانی در اطراف خود داشت، طرفین نزاع از غیر راه معمولی از دیوار محراب

و قصر او بالا رفتند، و ناگهان در برابر او ظاهر گشتند، چنانکه قرآن در ادامه این بحث می گوید: «در آن هنگام که (بی مقدمه)

بر داود وارد شدند و او از دیدن آنها وحشت کرد» زیرا فکر می کرد قصد سوئی در باره او دارند (إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ).

اما آنها به زودی وحشت او را از بین بردند و «گفتند: نترس، دو نفر شاکی هستیم که یکی از ما بر دیگری ستم کرده» و برای

دادرسی نزد تو آمدیم (قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ).

«اکنون در میان ما به حق داوری کن، و ستم روا مدار، و ما را به راه راست هدایت کن» (فَاَحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَ لَا تُشْطِطْ وَ اِهْدِنَا

إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ).

سوره ص(۳۸): آیه ۲۳..... ص: ۱۸۱

(آیه ۲۳) - مسلماً نگرانی و وحشت داود در اینجا کم شد، ولی شاید این سؤال هنوز برای او باقی بود که بسیار خوب، شما قصد سوئی ندارید، و هدفتان شکایت نزد قاضی است، ولی آمدن از این راه غیر معمول برای چه منظوری بود؟ اما آنها مجال زیادی به داود ندادند و یکی برای طرح شکایت پیشقدم شد گفت: «این برادر من است، او نود و نه میش دارد، و من یکی بیش ندارم اما او اصرار می کند که این یکی را هم به من واگذار! و در سخن بر من غلبه کرده است» (إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَ تِسْعُونَ نَعَجَةً وَ لِي نَعَجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَ عَزَّنِي فِي الْخِطَابِ).

سوره ص(۳۸): آیه ۲۴..... ص: ۱۸۱

(آیه ۲۴) - در اینجا داود پیش از آن که گفتار طرف مقابل را بشنود - چنانکه ظاهر آیات قرآن است - رو به شاکی کرد و گفت: مسلماً او با درخواست یک میش تو برای افزودن آن به میشهایش بر تو ستم نموده! (قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۸۲ اما این تازگی ندارد «و بسیاری از شریکان (و دوستان) به یکدیگر ستم می کنند» (وَ إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ).

«مگر کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده اند» (إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ).
«اما عده آنها کم است» (وَ قَلِيلٌ مَا هُمْ).

آری! آنها که در معاشرت و دوستی حق دیگران را بطور کامل رعایت کنند و کمترین تعدی بر دوستان خود روا ندارند کمند، تنها کسانی می توانند حق دوستان و آشنایان را بطور کاملاً عادلانه ادا کنند که از سرمایه ایمان و عمل صالح بهره کافی داشته باشند.

به هر حال چنین به نظر می رسد که طرفین نزاع با شنیدن این سخن قانع شدند، و مجلس داود را ترک گفتند.

ولی داود در اینجا در فکر فرو رفت و با این که می دانست قضاوت عادلانه ای کرده چه این که اگر طرف ادعای شاکی را قبول نداشت حتماً اعتراض می کرد، سکوت او بهترین دلیل بر این بوده که مسأله همان است که شاکی مطرح کرده، ولی با این حال آداب مجلس قضا ایجاب می کند که داود در گفتار خود عجله نمی کرد، بلکه از طرف مقابل شخصاً سؤال می نمود سپس داوری می کرد، لذا از این کار خود سخت پشیمان شد.

همان طور که قرآن می گوید: «و داود دانست که ما او را (با این ماجرا) آزموده ایم» (وَ ظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ).

در مقام استغفار برآمد «و از پروردگارش طلب آمرزش نمود و به سجده افتاد و توبه کرد» (فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَ خَرَّ رَاكِعًا وَ أَنَابَ).
تعبیر به «راکعاً» در آیه مورد بحث یا به خاطر آن است که رکوع به معنی سجده نیز در لغت آمده، و یا رکوع مقدمه ای است برای سجده.

سوره ص(۳۸): آیه ۲۵..... ص: ۱۸۲

(آیه ۲۵) - به هر حال خداوند او را مشمول لطف خود قرار داد و لغزش او را در این ترک اولی بخشید چنانکه قرآن در این

آیه می گوید: «ما این عمل را بر او برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۸۳
بخشیدیم» (فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ).

«و او نزد ما دارای مقام والا و سرانجامی نیکوست» (وَ إِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَ حُسْنَ مَّآبٍ).

سوره ص (۳۸): آیه ۲۶ ..... ص: ۱۸۳

(آیه ۲۶) - حکم به عدالت کن و از هوای نفس پیروی منما! به دنبال داستان داود، و به عنوان آخرین سخن، وی را مخاطب ساخته و ضمن بیان مقام والای او، وظائف و مسؤولیتهای سنگین وی را با لحنی قاطع و تعبیراتی پر معنا شرح داده، می فرماید: «ای داود! ما تو را خلیفه (و نماینده خود) در زمین قرار دادیم پس در میان مردم بحق داوری کن، و از هوای نفس پیروی مکن که تو را از راه خدا منحرف سازد، کسانی که از راه خداوند گمراه شوند عذاب شدیدی به خاطر فراموش کردن روز حساب دارند» (یا داوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ).

محتوای این آیه که از مقام والای داود و وظیفه مهم او سخن می گوید نشان می دهد که افسانه های دروغینی که در باره ازدواج او با همسر «اوریا» به هم بافته اند تا چه اندازه بی پایه است «۱».

این آیه نشان می دهد که حکومت در زمین باید از حکومت الهی نشأت گیرد و هر حکومتی از غیر این طریق باشد حکومتی است ظالمانه و غاصبانه.

سوره ص (۳۸): آیه ۲۷ ..... ص: ۱۸۳

(آیه ۲۷) - سپس به دنبال بحث از سرگذشت داود و خلافت الهی او در زمین، سخن از هدفدار بودن جهان هستی به میان می آورد تا جهت حکومت بر زمین که جزئی از آن است مشخص گردد، می فرماید: «و ما آسمان و زمین و آنچه را در میان این دو است بیهوده نیافریدیم، این گمان کافران است، وای بر کافران از آتش» دوزخ! (وَ مَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَ الْأَرْضَ وَ مَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَلِكَ ظُنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ).

مسأله مهمی که تمام حقوق از آن سر چشمه می گیرد هدفدار بودن خلقت

---

(۱) شرح بیشتر این ماجرا را در «تفسیر نمونه» ذیل آیه ۲۱ سوره ص مطالعه فرمایید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۸۴

است، هنگامی که در جهان بینی خود این مطلب را پذیرفتیم که این عالم وسیع از ناحیه خداوند بزرگ بیهوده آفریده نشده، بلافاصله به دنبال هدف آن می رویم، هدفی که در کلمه های کوتاه و پر محتوای «تکامل» و «تعلیم» و «تربیت» خلاصه می شود، و از آنجا نتیجه می گیریم که حکومتها نیز باید در همین خط گام بردارند، پایه های تعلیم و تربیت را محکم کنند و مایه تکامل معنوی انسانها شوند.

سوره ص (۳۸): آیه ۲۸ ..... ص: ۱۸۴

(آیه ۲۸) - در این آیه اضافه می‌کند: «آیا (ممکن است) کسانی را که ایمان آورده‌اند و کارهای شایسته انجام داده‌اند همچون مفسدان در زمین قرار دهیم؟! (أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ).
«یا پرهیزکاران را همچون فاجران قرار دهیم»؟ (أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفَجَّارِ).
نه بی‌هدفی در خلقت ممکن است، و نه مساوات صالحان و طالحان، چرا که گروه اول در مسیر اهداف آفرینش گام بر می‌دارند و به سوی مقصد پیش می‌روند، اما گروه دوم در جهت مخالف قرار گرفته‌اند.

سوره ص(۳۸): آیه ۲۹ ..... ص: ۱۸۴

(آیه ۲۹) - در این آیه به مطلبی اشاره می‌کند که در حقیقت تأمین کننده هدف آفرینش است، می‌فرماید: «این کتابی پر برکت است که بر تو نازل کرده‌ایم، تا در آیات آن تدبر کنید، و خردمندان متذکر شوند» (كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَ لِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ).
تعلیماتش جاویدان، و دستوراتش عمیق و ریشه‌دار، و برنامه‌هایش حیاتبخش و راهبر انسان در طریق هدف آفرینش است.
هدف از نزول این کتاب بزرگ این نبوده که تنها به تلاوت و لقلقه زبان قناعت کنند بلکه هدف این بوده که آیاتش سر چشمه فکر و اندیشه، و مایه بیداری وجدانها گردد و آن نیز به نوبه خود حرکتی در مسیر عمل بیافریند.

سوره ص(۳۸): آیه ۳۰ ..... ص: ۱۸۴

(آیه ۳۰) - سلیمان از نیروی رزمی خود سان می‌بیند قرآن همچنان بحث گذشته را پیرامون داود ادامه می‌دهد و در این آیه، خبر از بخشیدن فرزند برومندی همچون «سلیمان» به او می‌دهد که ادامه دهنده حکومت و رسالت او بود، می‌گوید: «ما سلیمان را به داود بخشیدیم، چه بنده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۸۵
خوبی! زیرا همواره به سوی خدا بازگشت می‌کرد» و به یاد او بود (وَوَهَبْنَا لِداوُدَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ).
این تعبیر که نشان دهنده عظمت مقام سلیمان است شاید برای ردّ اتهامات بی‌اساس و زشتی است که در مورد تولد سلیمان از همسر «اوریا» در تورات تحریف یافته آمده است و در عصر نزول قرآن در آن محیط شایع بوده.

سوره ص(۳۸): آیه ۳۱ ..... ص: ۱۸۵

(آیه ۳۱) - از این آیه داستان اسبهای سلیمان شروع می‌شود که تفسیرهای گوناگونی برای آن شده که بعضا از سوی ناآگاهان بوده.
قرآن می‌گوید: «به خاطر بیاور هنگامی را که عصر گاهان اسبان چابک تندرو را بر او عرضه داشتند» (إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ).

سوره ص(۳۸): آیه ۳۲ ..... ص: ۱۸۵

(آیه ۳۲) - سلیمان در اینجا برای این که تصور نشود که علاقه او به این اسبهای پر قدرت جنبه دنیا پرستی دارد، «گفت: من

این اسبان را به خاطر یاد پروردگرم دوست دارم» و می‌خواهم از آنها در جهاد استفاده کنم (فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي).

سلیمان که از مشاهده این اسبهای چابک و آماده برای جهاد و پیکار با دشمن خرسند شده بود همچنان آنها را نگاه می‌کرد و چشم به آنها دوخته بود «تا از دیدگانش پنهان شدند» (حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ).

سوره ص (۳۸): آیه ۳۳ ..... ص: ۱۸۵

(آیه ۳۳) - صحنه آنقدر جالب و زیبا و برای یک فرمانده بزرگ همچون سلیمان نشاط آور بود که او دستور داد: «بار دیگر آنها را نزد من باز گردانید» (رُدُّوْهَا عَلَيَّ).

به هنگامی که مأمورانش این فرمان را اطاعت کردند و اسبها را باز گرداندند سلیمان شخصا آنها را مورد نوازش قرار داد «و دست به ساقها و گردنهای آنها کشید» (فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ).

و به این وسیله هم مریبان آنها را تشویق کرد، و هم از آنها قدردانی نمود، زیرا معمول است هنگامی که می‌خواهند از مرکبی قدردانی کنند دست بر سر و صورت و یال و گردن، یا بر پایش می‌کشند، و چنین ابراز علاقه‌ای در برابر وسیله مؤثری که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۸۶

انسان را در هدفهای والایش کمک می‌کند از پیغمبر بزرگی همچون سلیمان تعجب آور نیست.

سوره ص (۳۸): آیه ۳۴ ..... ص: ۱۸۶

(آیه ۳۴) - آزمایش سخت سلیمان و حکومت گسترده او قرآن همچنان قسمت دیگری از سرگذشت سلیمان را بازگو می‌کند، و نشان می‌دهد که انسان به هر پایه‌ای از قدرت برسد باز از خود چیزی ندارد، و هر چه هست از ناحیه خداست، مطلبی که توجه به آن پرده‌های غرور و غفلت را از مقابل چشم انسان کنار می‌زند.

نخست در باره یکی از آزمایشهایی سخن می‌گویند که خدا در باره سلیمان کرد، آزمایشی که با «ترک اولی» همراه بود، و به دنبال آن سلیمان به درگاه خدا روی آورد و از این «ترک اولی» توبه کرد.

قرآن می‌گوید: «ما سلیمان را آزمودیم و بر کرسی او جسدی افکندیم، سپس به درگاه خداوند توبه کرد، و به سوی او بازگشت» (وَ لَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَ أَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَداً ثُمَّ أَنَابَ).

توضیح این که: «سلیمان» آرزو داشت فرزندان برومند شجاعی نصیبش شود که در اداره کشور و مخصوصاً جهاد با دشمنان به او کمک کنند، او دارای همسران متعدد بود با خود گفت: من با آنها همبستر می‌شوم تا فرزندان متعددی نصیبم گردد، و به هدفهای من کمک کنند، ولی چون در اینجا غفلت کرد و «انشاء الله» - همان جمله‌ای که بیانگر اتکای انسان به خدا در همه حال است - نگفت در آن زمان هیچ فرزندی از همسرانش تولد نیافت، جز فرزندی ناقص الخلقه، همچون جسدی بی‌روح که آن را آوردند و بر کرسی او افکندند! سلیمان سخت در فکر فرو رفت، و ناراحت شد که چرا یک لحظه از خدا غفلت کرده، و بر نیروی خودش تکیه کرده است، توبه کرد و به درگاه خدا بازگشت.

سوره ص (۳۸): آیه ۳۵ ..... ص: ۱۸۶

(آیه ۳۵) - قرآن در این آیه مسأله توبه سلیمان را که در آخرین جمله آیه قبل آمده بود به صورت مشروحتری بازگو کرده، می‌فرماید: «گفت: پروردگارا! مرا ببخش» (قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۸۷

«و ملک و حکومتی به من عطا کن که بعد از من سزاوار هیچ کس نباشد که تو بسیار بخشنده‌ای» (وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ).

او از خداوند یک نوع حکومت می‌خواست که توأم با معجزات ویژه‌ای بوده باشد. زیرا می‌دانیم هر پیامبری معجزه مخصوص به خود داشته و این برای پیامبران عیب و نقصی محسوب نمی‌شود که برای خود تقاضای معجزه ویژه‌ای کنند.

سوره ص(۳۸): آیه ۳۶ ..... ص: ۱۸۷

(آیه ۳۶) - سپس قرآن همان گونه که گفتیم این مطلب را بیان می‌کند که خدا تقاضای سلیمان را پذیرفت و حکومتی با امتیازات ویژه و مواهبی بزرگ در اختیار او گذارد که آنها را می‌توان در پنج موضوع خلاصه کرد.

۱- تسخیر بادها به عنوان یک مرکب راهوار، چنانکه می‌فرماید: «پس ما باد را مسخر او ساختیم تا مطابق فرمانش به نرمی حرکت کند، و به هر جا او اراده نماید برود» (فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ).

جزئیات این وسیله مرموز بر ما روشن نیست، ما همین قدر می‌دانیم که این از جمله خوارق عاداتی بود که در اختیار پیامبران قرار می‌گرفت.

سوره ص(۳۸): آیه ۳۷ ..... ص: ۱۸۷

(آیه ۳۷) - دومین موهبت خداوند به سلیمان (ع) مسأله تسخیر موجودات سرکش و قرار دادن آن در اختیار او برای انجام کارهای مثبت بود.

چنانکه می‌گوید: «و شیاطین را (مسخر او ساختیم) و هر بنا و غواصی از آنها را» سر بر فرمان او نهادیم (و الشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَ غَوَّاصٍ). تا گروهی در خشکی هر بنایی می‌خواهد برای او بسازند و گروهی در دریا به غواصی مشغول باشند.

و به این ترتیب شیاطین که طبیعتشان تمرد و سرکشی است آن چنان مسخر او شدند که در مسیر سازندگی و استخراج منابع گرانبها قرار گرفتند.

سوره ص(۳۸): آیه ۳۸ ..... ص: ۱۸۷

(آیه ۳۸) - سومین موهبت خداوند به سلیمان مهار کردن گروهی از نیروهای مخرب بود، زیرا به هر حال در میان شیاطین افرادی بودند که به عنوان یک نیروی مفید و سازنده قابل استفاده به حساب نمی‌آمدند، و چاره‌ای جز این نبود که آنها در بند باشند، تا جامعه از شر مزاحمت آنها در امان بماند، چنانکه قرآن می‌گوید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۸۸

«و گروه دیگری (از شیاطین) را در غل و زنجیر (تحت سلطه او) قرار دادیم» (وَ آخِرِينَ مَّقْرَنِينَ فِي الْأَصْفَادِ).

سوره ص(۳۸): آیه ۳۹ ..... ص: ۱۸۸

(آیه ۳۹) - چهارمین موهبت خداوند به سلیمان اختیارات فراوانی بود که دست او را در اعطا و منع باز می‌گذارد. چنانکه آیه می‌گوید: به او گفتیم: «این عطای ماست به هر کس می‌خواهی (و صلاح می‌بینی) ببخش و از هر کس می‌خواهی امساک کن و حسابی بر تو نیست» تو امین هستی (هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ).

سوره ص (۳۸): آیه ۴۰ ..... ص: ۱۸۸

(آیه ۴۰) - پنجمین و آخرین موهبت خداوند بر سلیمان مقامات معنوی او بود که خدا در سایه شایستگی‌هایش به او مرحمت کرده بود.

چنانکه آیه می‌فرماید: «و برای او [سلیمان] نزد ما مقامی ارجمند و سرانجامی نیکوست» (وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ). تعبیر به «حسن مآب» که خبر از عاقبت نیک او می‌دهد ممکن است اشاره به نسبت ناروائی باشد که در تورات آمده که سلیمان به خاطر ازدواج با بت پرستان سرانجام به آئین بت پرستی تمایل پیدا کرد! و حتی دست به ساختن بتخانه‌ای زد! قرآن با این تعبیر خط بطلان بر تمام این اوهام و خرافات می‌کشد.

نکته: از جمله مسائلی که در لابلای داستان سلیمان عینیت یافته این است که: داشتن یک حکومت نیرومند با امکانات مادی فراوان و اقتصاد گسترده و تمدن درخشان هرگز منافاتی با مقامات معنوی و ارزشهای الهی و انسانی ندارد.

سوره ص (۳۸): آیه ۴۱ ..... ص: ۱۸۸

(آیه ۴۱) - زندگی پر ماجرای ایوب و مقام صبرش: ایوب سومین پیامبر است که در این سوره گوشه‌ای از زندگی او مطرح شده، و پیامبر بزرگ ما موظف گردید سرگذشت او را به یاد آورد، و برای مسلمانان بازگو کند تا از مشکلات طاقت فرسا نهراسند و از لطف و رحمت خدا هرگز مأیوس نشوند.

نام یا سرگذشت ایوب در چندین سوره از قرآن در ردیف پیامبران دیگر آمده که مقام نبوت او را تثبیت و تبیین می‌کند، بر خلاف تورات کنونی که او را در زمره پیامبران نشمرده بلکه بنده‌ای متمکن و نیکوکار دارای اموال و فرزندان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۸۹

بسیار می‌داند.

نخست می‌گوید: «و به خاطر بیاور بنده ما ایوب را هنگامی که پروردگارش را خواند (و گفت: پروردگارا!) شیطان مرا به رنج و عذاب افکنده است» (وَإِذْ كَرَّ عِبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ).

از این آیه مقام والای ایوب در پیشگاه خدا به عنوان «عبدنا» (بنده ما) به خوبی استفاده می‌شود، و دیگر این که اشاره سر بسته‌ای است به گرفتاریهای شدید و طاقت فرسا و درد و رنج فراوان ایوب.

شخصی از امام صادق علیه السلام سؤال کرد: بلائی که دامنگیر ایوب شد برای چه بود؟

امام علیه السلام در پاسخ او فرمود: خداوند برای این که اخلاص ایوب را بر همگان روشن سازد، و او را الگوئی برای جهانیان قرار دهد که به هنگام «نعمت» و «رنج» هر دو شاکر و صابر باشند به شیطان اجازه داد که بر دنیای او مسلط گردد.

شیطان از خدا خواست اموال سرشار ایوب، زراعت و گوسفندانش و همچنین فرزندان او از میان بروند، آفات و بلاها در مدت کوتاهی آنها را از میان برد، ولی نه تنها از مقام شکر ایوب کاسته نشد بلکه افزوده گشت! او از خدا خواست که این بار بر

بدن ایوب مسلط گردد، و آن چنان بیمار شود که از شدت درد و رنجوری به خود پیچد و اسیر و زندانی بستر گردد. این نیز از مقام شکر او چیزی نکاست.

ولی جریان پیش آمد که قلب ایوب را شکست و روح او را سخت جریحه دار ساخت، و آن این که جمعی از راهبان بنی اسرائیل به دیدنش آمدند و گفتند: تو چه گناهی کرده‌ای که به این عذاب الیم گرفتار شده‌ای؟! ایوب باز رشته صبر را از کف نداد، تنها رو به درگاه خدا آورد و جمله‌های بالا- (آیه شریفه) را بیان نمود و چون از عهده امتحانات الهی به خوبی برآمده بود خداوند درهای رحمتش را بار دیگر به روی این بنده صابر و شککیا گشود، و نعمتهای از دست رفته را یکی پس از دیگری و حتی بیش از آن را به او ارزانی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۹۰ داشت، تا همگان سر انجام نیک صبر و شکیائی و شکر را دریابند».

سوره ص(۳۸): آیه ۴۲ ..... ص: ۱۹۰

(آیه ۴۲)- در میان تمام ناراحتیها و رنجها آنچه بیشتر روح ایوب را آزار می داد مسأله شماتت دشمنان بود. اما سر انجام ایوب از بوته داغ این آزمایش الهی سالم به درآمد، و فرمان رحمت خدا از اینجا آغاز شد که به او دستور داد: «پای خود را بر زمین بکوب! این چشمه آبی برای شستشو و نوشیدن است» (ازْكَضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَ شَرَابٌ). چشمه‌ای خنک و گوارا و شفابخش از بیماریهای «برون» و «درون». توصیف آب به خنک بودن شاید اشاره‌ای باشد به تأثیر مخصوص شستشو با آب سرد برای بهبود و سلامت تن، همان گونه که در طب امروز نیز ثابت شده است.

سوره ص(۳۸): آیه ۴۳ ..... ص: ۱۹۰

(آیه ۴۳)- نخستین و مهمترین نعمت الهی که عافیت و بهبودی و سلامت بود به ایوب بازگشت، نوبت بازگشت مواهب و نعمتهای دیگر رسید، و در این زمینه قرآن می گوید: «و خانواده اش را به او بخشیدیم» (و وَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ). «و همانند آنها را بر آنان افزودیم» (و مِثْلَهُمْ مَعَهُمْ). «تا رحمتی از سوی ما باشد، و تذکری برای اندیشمندان» (رَحْمَةً مِنَّا وَ ذِكْرًا لِأُولَى الْأَلْبَابِ).

سوره ص(۳۸): آیه ۴۴ ..... ص: ۱۹۰

(آیه ۴۴)- تنها مشکلی که برای ایوب مانده بود سوگندی بود که در مورد همسرش خورده بود و آن این که تخلفی از او دید و در آن حال بیماری سوگند یاد کرد که هرگاه قدرت پیدا کند یک صد ضربه یا کمتر بر او بزند، اما بعد از بهبودی می خواست به پاس وفاداریها و خدماتش او را ببخشد، ولی مسأله سوگند و نام خدا در میان بود. خداوند این مشکل را نیز برای او حل کرد می فرماید: به او گفتیم «بسته‌ای از ساقه‌های گندم (یا مانند آن) را بگیر، و با آن (همسرت را) بزن و سوگند خود را مشکن!» (وَ خُذْ بِيَدِكَ ضِغْتًا فَاضْرِبْ بِهِ وَ لَا تَحْنُتْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۹۱ و بالاخره در پایان این داستان می فرماید: «ما او را شککیا یافتیم، چه بنده خوبی که بسیار بازگشت کننده (به سوی خدا) بود» (إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ).

«فرج بعد از شدت» نکته مهمی است که در این ماجرا نهفته است هنگامی که امواج حوادث و بلا از هر سو انسان را در فشار قرار می‌دهد، نه تنها نباید مأیوس و نومید گشت، بلکه باید آن را نشانه و مقدمه‌ای برگشوده شدن درهای رحمت الهی دانست، چنانکه امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: «به هنگامی که سختیها به اوج خود می‌رسد فرج نزدیک است، و هنگامی که حلقه‌های بلا تنگتر می‌شود راحتی و آسودگی فرا می‌رسد».

سوره ص(۳۸): آیه ۴۵ ..... ص: ۱۹۱

(آیه ۴۵) - شش پیامبر بزرگ دیگر: در تعقیب آیات گذشته در اینجا نام شش تن دیگر از بزرگترین پیامبران الهی را برده، و اوصاف برجسته آنها را که می‌تواند الگو و اسوه برای همه انسانها باشد بطور فشرده بیان می‌دارد. نخست روی سخن را به پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ کرده، می‌گوید: «به خاطر بیاور بندگان ما ابراهیم و اسحاق و یعقوب را» (وَ اذْكُرْ عِبَادَنَا اِبْرَاهِيمَ وَ اسْحٰقَ وَ يَعْقُوبَ). بندگی خدا یعنی وابستگی مطلق به او، یعنی در برابر اراده او از خود اراده‌ای نداشتن، و در همه حال سر بر فرمان او نهادن. بندگی خدا یعنی بی‌نیازی از غیر او و تنها چشم بر لطف او دوختن، این همان اوج تکامل انسان و برترین شرف و افتخار اوست.

سپس اضافه می‌کند: «صاحبان دستها (ی نیرومند) و چشمها» ی بینا (أُولَى الْأَيْدِي وَ الْأَبْصَارِ). خداوند این پیامبران را به داشتن «درک و تشخیص و بینش قوی» و «قوت و قدرت کافی» برای انجام کار توصیف کرده است. این الگویی است برای همه رهروان راه حق که بعد از مقام عبودیت و بندگی خدا با این دو سلاح برنده مسلح گردند. بنابر این دست و چشم در اینجا به معنی دو عضو مخصوص نیست، بلکه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۹۲ کنایه از دو صفت «علم و قدرت» است.

سوره ص(۳۸): آیه ۴۶ ..... ص: ۱۹۲

(آیه ۴۶) - در چهارمین توصیف از آنان می‌گوید: «ما آنها را با خلوص ویژه‌ای خالص کردیم» (إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ). «و آن یادآوری سرای آخرت بود» (ذِكْرَى الدَّارِ). افق دید آنها در زندگی چند روزه این دنیا و لذات آن محدود نمی‌شد، آنها در ماورای این زندگی زود گذر سرای جاویدان با نعمتهای بی‌پایانش را می‌دیدند، و همواره برای آن تلاش و کوشش داشتند.

سوره ص(۳۸): آیه ۴۷ ..... ص: ۱۹۲

(آیه ۴۷) - در توصیف پنجم و ششم آنها می‌فرماید: «و آنها نزد ما از برگزیدگان و نیکانند» (وَ إِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنِ الْأَخْيَارِ).

ایمان و عمل صالح آنها سبب شده که خدا آنان را از میان بندگان برگزیند و به منصب نبوت و رسالت مفتخر سازد.

سوره ص(۳۸): آیه ۴۸ ..... ص: ۱۹۲

(آیه ۴۸) - بعد از اشاره به مقامات برجسته سه پیامبر فوق، نوبت به سه پیامبر بزرگ دیگر می‌رسد، می‌فرماید: «و به یاد آور اسماعیل و الیسع و ذا الکفل را که همه از نیکان بودند» (وَ اذْکُرْ اِسْمَاعِیْلَ وَ الِیْسَعَ وَ ذَا الْکِفْلِ وَ کُلٌّ مِنَ الْاٰخِیَارِ).

هر یک از آنها الگو و اسوه‌ای در صبر و استقامت و اطاعت فرمان خدا بودند، مخصوصاً اسماعیل که آماده شد جان خود را فدای راه او کند و به همین دلیل «ذبیح الله» نامیده شد.

توجه به زندگی آنان برای پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ اٰلِهِ وَ هَمِّهِ مَسْلَمِیْنَ الهام بخش است، و روح تقوا و فداکاری و ایثار را در آنها زنده می‌کند، و در برابر مشکلات و حوادث سخت مقاوم می‌سازد.

در میان این سه پیامبر «اسماعیل» از همه معروفتر و شناخته‌تر است اما در باره «الیسع» آیه ۸۶ سوره انعام نشان می‌دهد که او از دودمان ابراهیم، و از پیامبران بزرگ الهی بوده است.

و اما «ذا الکفل» مشهور این است که از پیامبران بوده، و ذکر نام او در ردیف نام پیامبران در سوره انبیاء آیه ۸۵ گواه بر این معنی است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۹۳

سوره ص (۳۸): آیه ۴۹ ..... ص: ۱۹۳

(آیه ۴۹) - این وعده برای پرهیزکاران است: از اینجا فصل دیگری از آیات این سوره آغاز می‌شود که پرهیزکاران و متقین را با گردنکشان طاغی مقایسه کرده، و سرنوشت هر دو گروه را در قیامت شرح می‌دهد.

نخست به عنوان یک جمع بندی از سرگذشت انبیای پیشین و نکات آموزنده زندگی آنها می‌فرماید: «این یک یادآوری است» (هَذَا ذِکْرٌ).

آری! هدف از بیان فرازهایی از تاریخ پرشکوه آنان داستانسرای نبود، هدف ذکر و تذکر بود.

هدف بیدار ساختن اندیشه‌ها، بالا بردن سطح معرفت و آگاهی، و افزودن نیروی مقاومت و پایداری در مسلمانانی است که این آیات برای آنها نازل شده است.

سپس مسأله را از صورت خصوصی و بیان زندگی انبیا درآورده، شکل کلی به آن می‌دهد، سرنوشت متقین را بطور عموم مورد بحث قرار داده، می‌فرماید:

«و برای پرهیزکاران فرجام نیکویی است» (وَ اِنَّ لِلْمُتَّقِیْنَ لِحُسْنِ مَّآبٍ).

سوره ص (۳۸): آیه ۵۰ ..... ص: ۱۹۳

(آیه ۵۰) - بعد از این جمله کوتاه و سر بسته که خوبی حال آنها را اجمالاً ترسیم می‌کند، با استفاده از روش اجمال و تفصیل - که روش قرآن است - به شرح آن پرداخته، می‌گوید: بازگشت آنها به «باغهای جاویدان بهشت که دره‌ایش به روی آنان گشوده است» (جَنَّاتٍ عَدْنٍ مَّفْتَحَةٌ لَهُمْ الْاَبْوَابُ).

تعبیر به «مفتحة لهم الابواب» اشاره به آن است حتی زحمت گشودن درها برای بهشتیان وجود ندارد، گوئی بهشت در انتظار آنهاست، و هنگامی که چشمشان به آنان می‌افتد آغوش باز می‌کند و آنها را به درون دعوت می‌کند!

سوره ص(۳۸): آیه ۵۱..... ص: ۱۹۳

(آیه ۵۱) - سپس آرامش و احترام خاص بهشتیان را به این صورت بیان می‌کند: «در حالی که در آن بر تختها تکیه کرده‌اند، و میوه‌های بسیار و نوشیدنیها در اختیار آنان است» هر زمان آن را می‌طلبند، فوراً نزدشان حاضر می‌شود (مُتَّكِنِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَ شَرَابٍ).

سوره ص(۳۸): آیه ۵۲..... ص: ۱۹۳

(آیه ۵۲) - بعد از آن سخن از همسران پاک بهشتی به میان آورده، می‌گوید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۹۴ «و نزد آنان همسرانی است که تنها چشم به شوهرانشان دوخته‌اند، و هم سن و سالند» (وَ عِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ).

سوره ص(۳۸): آیه ۵۳..... ص: ۱۹۴

(آیه ۵۳) - سپس به تمام هفت نعمت بزرگ بهشتیان که در آیات قبل آمده بود اشاره کرده، می‌گوید: «این چیزی است که برای روز حساب به شما وعده داده می‌شود» (هَذَا مَا تُوَعَّدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ). وعده‌ای تخلف ناپذیر و نشاط انگیز، وعده‌ای از سوی خداوند بزرگ.

سوره ص(۳۸): آیه ۵۴..... ص: ۱۹۴

(آیه ۵۴) - و برای تأکید بر جاودانگی این مواهب می‌افزاید: «این رزق و روزی ماست، (عطائی است) که هرگز پایان نمی‌گیرد و فنائی برای آن متصور نیست» (إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ). بنا بر این غم زوال و نابودی که همچون سایه شومی بر نعمتهای این جهان افتاده در آنجا وجود ندارد، و حتی کاستی در آن ظاهر نمی‌شود.

سوره ص(۳۸): آیه ۵۵..... ص: ۱۹۴

(آیه ۵۵) - و این هم کیفر طاغیان! بعد از بیان نعمتهای هفتگانه و مواهب بی‌دریغ پروردگار برای پرهیزکاران در اینجا با استفاده از روش مقابله و مقایسه که قرآن زیاد آن را به کار می‌گیرد سرنوشت شوم و کیفرهای گوناگون طاغیان و سرکشان را در برابر خداوند بر می‌شمرد. نخست می‌گوید: «این (پاداش پرهیزکاران است) و برای طغیانگران بدترین محل بازگشت است!» (هَذَا وَ إِنَّ لِلطَّٰغِيْنَ لَشَرًّا مَّآبٍ).

سوره ص(۳۸): آیه ۵۶..... ص: ۱۹۴

(آیه ۵۶) - سپس با استفاده از روش اجمال و تفصیل به شرح این جمله سر بسته پرداخته، می‌گوید: این بازگشت شوم و مرجع

سوء «همان دوزخ که در آن وارد می‌شوند (و به آتش آن می‌سوزند) و چه بستر بدی است» (جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ).
بستر جایگاه استراحت است، و باید از هر نظر مناسب حال و موافق طبع باشد، اما چگونه خواهد بود وضع کسانی که بسترشان آتش جهنم می‌باشد؟!

سوره ص(۳۸): آیه ۵۷..... ص: ۱۹۴

(آیه ۵۷) - سپس به انواع دیگری از عذابهای آنها پرداخته، می‌گوید: «این نوشابه حمیم و غساق [دو مایع سوزان و تیره] است که باید از آن بچشند» (هذا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۹۵)
فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ

«حمیم» به معنی آب داغ و سوزان که یکی از نوشابه‌های دوزخیان است می‌باشد، و «غساق» به قطراتی که از پوست تن دوزخیان (و جراحات بدن آنها) بیرون می‌آید تفسیر شده است.

سوره ص(۳۸): آیه ۵۸..... ص: ۱۹۵

(آیه ۵۸) - باز به انواع دیگری از عذابهای دردناک آنها اشاره کرده، می‌گوید:
«و جز اینها، کیف‌های دیگری همانند آن دارند» (وَ آخِرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ).

سوره ص(۳۸): آیه ۵۹..... ص: ۱۹۵

(آیه ۵۹) - سپس آخرین مجازات آنها را که همنشینان بد با زبانی مملو از سرزنش است مطرح ساخته، می‌گوید: هنگامی که رؤسای ضلال وارد دوزخ می‌شوند و با چشم خود می‌بینند که پیروان را نیز به سمت دوزخ می‌آورند به یکدیگر می‌گویند:
«این گروهی است که همراه شما وارد دوزخ می‌شوند» اینها همان سران گمراهینند (هذا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَعَكُمْ).
«خوشامد بر آنها مباد!» (لا مَرْحَبًا بِهِمْ).
«همگی در آتش خواهند سوخت» (إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ).

سوره ص(۳۸): آیه ۶۰..... ص: ۱۹۵

(آیه ۶۰) - به هر حال این صدا به گوش پیروان می‌رسد و از ناخوشامد گفتن رؤسای ضلالت سخت خشمگین می‌گردند، رو به سوی آنها کرده، «می‌گویند: بلکه خوشامد بر شما مباد که این عذاب را شما برای ما فراهم ساختید، چه بد قرارگاهی است اینجا؟! (قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنْتُمْ قَدْ مُتَّمَوُوهُ لَنَا فَبِئْسَ الْقَرَارُ).
هدف پیروان از این تعبیر این است که آنها می‌خواهند بگویند هر چه هست این حسن را دارد که شما رؤسای ضلالت نیز در این امر با ما مشترکید، و این مایه تشفی قلب ماست.

سوره ص(۳۸): آیه ۶۱..... ص: ۱۹۵

(آیه ۶۱) - ولی با این حال پیروان به این سخن راضی نمی‌شوند، چرا که رؤسای ضلالت را که عامل اصلی جرم بودند از خود مستحقرتر می‌دانند لذا رو به درگاه خدا کرده «می‌گویند: پروردگارا! هر کس این عذاب را برای ما فراهم ساخته عذاب‌ی مضاعف در آتش دوزخ بر او بیفزاید» (قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَرِذَّةً عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۹۶ عذاب‌ی به خاطر گمراهی خودشان و عذاب‌ی به خاطر گمراه کردن ما.

آری! این است سرانجام کسانی که با هم پیمان دوستی بستند و در راه انحراف و ضلالت بیعت کردند که وقتی نتایج شوم اعمال خود را می‌بینند به مخاصمت و دشمنی و نفرین بر یکدیگر بر می‌خیزند.

قابل توجه این که در این آیات ذکر نعمتهای پرهیزکاران تنوع بیشتری از ذکر مجازاتها و عذابهای طغیانگران دارد (در قسمت اول به هفت موهبت و در قسمت دوم به پنج عذاب اشاره شده) این شاید به خاطر پیشی گرفتن رحمت خدا بر غضب اوست «یا من سبقت رحمته غضبه»!

سوره ص(۳۸): آیه ۶۲..... ص: ۱۹۶

(آیه ۶۲) - مخاصمه اصحاب دوزخ! در اینجا گفتگوهای دوزخیان را چنین ادامه داده، می‌فرماید: سردمداران ضلالت هنگامی که به اطراف خود در دوزخ می‌نگرند «می‌گویند: چرا مردانی را که ما از اشرار می‌شمردیم (در اینجا) نمی‌بینیم؟! (وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ).

آری! افرادی همچون «بوجهلها» و «بولهبها» هنگامی که می‌بینند اثری از «عمار یاسرها» «خابها» و «صهیبها» و «بلالها» در دوزخ نیست، به خود می‌آیند و از یکدیگر این سؤال را می‌کنند: پس این افراد چه شدند؟

سوره ص(۳۸): آیه ۶۳..... ص: ۱۹۶

(آیه ۶۳) - «آیا ما آنان را به مسخره گرفتیم یا (به اندازه‌ای حقیرند که) چشمها آنها را نمی‌بیند» (أَتَخَذْنَاَهُمْ سَخِرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ).

آری! ما این مردان بزرگ و با شخصیت را به باد مسخره می‌گرفتیم، و گاه حتی از این مرحله نیز پائین تر می‌شمردیم و آنها را افراد حقیری می‌دانستیم که اصلاً به چشم نمی‌آمدند، اما آنها مقربان درگاه خدا بودند و الآن بهشت جایگاهشان است. قابل توجه این که یکی از عوامل عدم درک واقعیتها جدی نگرفتن مسائل و استهزا و شوخی با حقایق است، همیشه باید با تصمیم جدی به بررسی واقعیتها پرداخت تا حقیقت روشن گردد.

سوره ص(۳۸): آیه ۶۴..... ص: ۱۹۶

(آیه ۶۴) - سپس به عنوان یک خلاصه‌گیری از گفتگوهای میان دوزخیان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۹۷ واقع می‌شود و تأکید بر آنچه گذشت می‌فرماید: «این یک واقعیت است گفتگوهای خصمانه دوزخیان» (إِنَّ ذَلِكْ لَحَقٌّ تَخَاصُّمُ أَهْلِ النَّارِ).

دوزخیان در این جهان نیز گرفتار تخاصم و نزاعند و روح پرخاشگری و نزاع و جدال بر آنها حاکم است، و هر روز با کسی درگیر و گلاویز می‌شوند، و در قیامت آنچه در درون داشتند ظاهر می‌گردد، و در جهنم به جان هم می‌افتند.

جالب این که بهشتیان بر سریرها و تختها تکیه زده، به گفتگوهای دوستانه مشغولند در حالی که دوزخیان در حال جنگ و جدالند که آن خود موهبتی است بزرگ، و این عذابی است دردناک!

سوره ص(۳۸): آیه ۶۵..... ص: ۱۹۷

(آیه ۶۵)- من یک بیم دهنده‌ام! از آنجا که تمام بحثهای گذشته همه جنبه انذار و تهدید برای مشرکان و سرکشان و ظالمان دارد، در اینجا همین مسأله را تعقیب کرده، می‌گوید: «بگو: من تنها یک بیم دهنده‌ام!» (قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ). درست است که پیامبر صلی الله علیه و اله بشارت دهنده نیز می‌باشد، ولی چون بشارت برای مؤمنان است، و انذار برای مشرکان و مفسدان، و در اینجا روی سخن با گروه اخیر است، تنها تکیه بر انذار شده است. سپس می‌افزاید: «و هیچ معبودی جز خداوند یگانه قهار نیست» (وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ). تکیه بر قهر او نیز به همین منظور است، تا کسی به لطف او مغرور نگردد، و از قهر او خود را ایمن نشمرد، و در گرداب کفر و گناه غوطه‌ور نشود.

سوره ص(۳۸): آیه ۶۶..... ص: ۱۹۷

(آیه ۶۶)- و بلا- فاصله به عنوان ذکر دلیل برای توحید الوهیت و عبادت پروردگار می‌افزاید: «پروردگار آسمانها و زمین و آنچه میان آن دو است، پروردگار عزیز و غفار» (رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ). در این آیه سه وصف از اوصاف خداوند بیان شده نخست مسأله «ربوبیت» او نسبت به تمام عالم هستی است، دوم و سوم توصیف او به «عزیز» و «غفار» می‌باشد که دلیل دیگری بر «الوهیت» اوست، چرا که تنها کسی شایسته پرستش است که علاوه بر «ربوبیت» قدرت بر مجازات نیز دارد، و علاوه بر قدرت بر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۹۸ مجازات، درهای رحمت و مغفرت او نیز گشوده است.

سوره ص(۳۸): آیه ۶۷..... ص: ۱۹۸

(آیه ۶۷)- سپس در جمله‌ای کوتاه و تکان دهنده خطاب به پیامبر صلی الله علیه و اله کرده، می‌فرماید: «بگو: این (قرآن) خبری بزرگ است» (قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ).

سوره ص(۳۸): آیه ۶۸..... ص: ۱۹۸

(آیه ۶۸)- «که شما از آن روی گردانید» (أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ).

سوره ص(۳۸): آیه ۶۹..... ص: ۱۹۸

(آیه ۶۹)- سپس به عنوان مقدمه‌ای برای ذکر ماجرای آفرینش آدم، و ارزش والای وجود انسان تا آن حد که فرشتگان همگی در برابر او سجده کردند، می‌فرماید: «من از ملائع‌اعلی (و فرشتگان عالم بالا) به هنگامی که (در باره آفرینش آدم)

مخاصمه می کردند خیر ندارم» (ما كَانَ لِي مِنْ عِلْمِ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ).

سوره ص(۳۸): آیه ۷۰..... ص : ۱۹۸

(آیه ۷۰) - آگاهی من تنها از طریق وحی است، و «تنها چیزی که به من وحی می شود این است که من انذار کننده آشکاری هستم» (إِنْ يُوحَى إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ).
گرچه فرشتگان، جدال و مخاصمه‌ای با پروردگار نداشتند، ولی همین اندازه که به خداوند عرض کردند: «آیا می خواهی کسی را بیافرینی که فساد و خونریزی کند»؟ به این گفتگوها «مخاصمه» اطلاق شده است. که یک اطلاق مجازی است.

سوره ص(۳۸): آیه ۷۱..... ص : ۱۹۸

(آیه ۷۱) - تکبر کرد و رانده درگاه خدا شد! از این آیه به بعد توضیحی است بر «مخاصمه ملاً اعلی» و «ابلیس» و گفتگو در باره آفرینش «آدم».
نخست می فرماید: «به خاطر بیاور هنگامی را که پروردگارت به فرشتگان گفت: من بشری را از گل می آفرینم» (إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ).

سوره ص(۳۸): آیه ۷۲..... ص : ۱۹۸

(آیه ۷۲) - اما برای این که تصور نشود که بعد وجود انسانی همان بعد خاکی است در این آیه می افزاید: «هنگامی که آن را نظام بخشیدم، و از روح خود در آن دمیدم برای او به سجده افتید» (فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ).

سوره ص(۳۸): آیه ۷۳..... ص : ۱۹۸

(آیه ۷۳) - به این ترتیب آفرینش انسان پایان پذیرفت، «روح خدا» و «گل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۱۹۹ تیره» به هم آمیختند، و موجودی عجیب و بی سابقه که قوس صعودی و نزولیش هر دو بی انتها بود آفرینش یافت، و موجودی با استعداد فوق العاده که می توانست شایسته مقام «خلیفه الهی» باشد، قدم به عرصه هستی گذاشت «در آن هنگام همه فرشتگان سجده کردند» (فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ).

سوره ص(۳۸): آیه ۷۴..... ص : ۱۹۹

(آیه ۷۴) - «جز ابلیس که تکبر کرد و از کافران بود» (إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَ كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ).
آری! بدترین بلائی جان انسان نیز همین کبر و غرور است که او را از درک حقایق محروم می سازد، و به تمرد و سرکشی وا می دارد، و از صف مؤمنان که صف بندگان مطیع خداست بیرون می افکنند، و در صف کافران که صف یاغیان و طاغیان است قرار می دهد.

سوره ص(۳۸): آیه ۷۵ ..... ص : ۱۹۹

(آیه ۷۵) - اینجا بود که ابلیس از سوی خداوند مورد مؤاخذه و بازپرسی قرار گرفت.
«فرمود: ای ابلیس! چه چیز مانع تو از سجده کردن بر مخلوقی که با قدرت خود آفریدم گردید؟» (قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي).
تعبیر به «یدی» (دو دست) در اینجا کنایه از قدرت است.
سپس می‌افزاید: «آیا تکبر کردی یا از برترینها بودی؟» برتر از این که فرمان سجود به تو داده شود (أَسَيْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ).
بدون شک احدی نمی‌تواند ادعا کند که قدر و منزلتش ما فوق این است که برای خدا سجده کند.

سوره ص(۳۸): آیه ۷۶ ..... ص : ۱۹۹

(آیه ۷۶) - اما ابلیس با نهایت تعجب شق دوم را انتخاب کرد، و معتقد بود برتر از آن است که چنین دستوری به او داده شود، لذا با کمال جسارت به مقام استدلال در مخالفتش با فرمان خدا برآمد و «گفت: من از او (آدم) بهترم، مرا از آتش آفریده‌ای و او را از گل!» (قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ).
در حقیقت او با این سخن می‌خواست هم حکمت خدا را نفی کند و هم امر او را - نعوذ بالله - بی‌مأخذ بشمرد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۰۰
تمام اشتباه ابلیس در این بود که پنداشت، آتش اشرف از خاک است و هرگز نباید به موجود اشرف دستور داد که در برابر غیر اشرف سجده کند! و تمام اشتباه ابلیس در این دو مقدمه اخیر بود.
زیرا آدم تنها از خاک نبود، بلکه عظمتش از آن روح الهی بود که در آن دمیده شد، و گر نه خاک کجا و این همه افتخار و استعداد و تکامل کجا؟! دوم این که: خاک نه تنها کمتر از آتش نیست، بلکه به مراتب برتر از آن است، تمام زندگی و حیات و منابع حیاتی از خاک بر می‌خیزد، گیاهان و گلها و تمام موجودات زنده از خاک مدد می‌گیرند.
در حالی که آتش با تمام اهمیتی که در زندگی دارد هرگز به پای آن نمی‌رسد، و تنها ابزاری است برای استفاده کردن از منابع خاکی، آن هم ابزاری خطرناک و ویرانگر.

سوره ص(۳۸): آیه ۷۷ ..... ص : ۲۰۰

(آیه ۷۷) - اینجا بود که می‌بایست این موجود پلید از صفوف ملائکه و فرشتگان عالم بالا اخراج گردد، لذا خداوند به او خطاب کرد و «فرمود:
از آسمانها (و صفوف ملائکه) خارج شو که تو رانده در گاه منی!» (قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ).
اینجا جای پاکان و مقربان است، نه جای آلودگان و سرکشان و تاریک دلان.

سوره ص(۳۸): آیه ۷۸ ..... ص : ۲۰۰

(آیه ۷۸) - و سپس افزود: «و مسلماً لعنت من بر تو تا روز قیامت خواهد بود» و همیشه مطرود از رحمت من خواهی بود (وَ إِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ).

سوره ص (۳۸): آیه ۷۹ ..... ص : ۲۰۰

(آیه ۷۹) - مهم این است که انسان هنگامی که از اعمال زشت خود نتیجه شومی می‌گیرد بیدار شود، و به فکر جبران بیفتد، اما چیزی خطرناکتر از آن نیست که همچنان بر مرکب غرور و لجاج سوار گردد، و به مسیر خود به سوی پرتگاه ادامه دهد و این همان سرنوشت شومی بود که دامن «ابلیس» را گرفت.

اینجا بود که «حسد» تبدیل به «کینه» شد، کینه‌ای سخت و ریشه‌دار.

چنانکه قرآن می‌گوید: «عرض کرد: پروردگارا! مرا تا روزی که انسانها برانگیخته می‌شوند مهلت ده» (قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ). مهلتی که از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۰۱ فرزندان آدم انتقام گیرم، و همه را به گمراهی بکشانم.

در حقیقت او می‌خواست تا آخرین فرصت ممکن به اغوای فرزندان آدم پردازد، چرا که روز رستاخیز پایان دوران تکلیف است، و دیگر وسوسه و اغوا مفهومی ندارد، علاوه بر این با این درخواست مرگ را از خود دور کند، و تا قیامت زنده بماند، هر چند همه جهانیان از دنیا بروند.

سوره ص (۳۸): آیه ۸۰ ..... ص : ۲۰۱

(آیه ۸۰) - در اینجا مشیت الهی - به دلائلی که به زودی اشاره خواهیم کرد - اقتضا نمود که این خواسته ابلیس برآورده شود، اما نه بطور مطلق، که به صورت مشروط، چنانکه آیه شریفه می‌فرماید: «گفت: تو از مهلت داده شدگان» (قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ).

سوره ص (۳۸): آیه ۸۱ ..... ص : ۲۰۰

(آیه ۸۱) - ولی نه تا روز رستاخیز و مبعوث شدن خلایق بلکه «تا روز و زمان معینی» (إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ). این تعبیر اشاره به پایان این جهان است چرا که در آن روز همه موجودات زنده می‌میرند، و تنها ذات پاک خداوند می‌ماند. (قصص / ۸۸)

سوره ص (۳۸): آیه ۸۲ ..... ص : ۲۰۰

(آیه ۸۲) - اینجا بود که ابلیس مکتون خاطر خود را آشکار ساخت، و هدف نهائیش را از تقاضای عمر جاویدان نشان داد، و گفت: به عزت سوگند که همه آنان را گمراه خواهم کرد! (قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ). سوگند به «عزت» نشان می‌دهد که او نهایت پافشاری را در تصمیم خویش داشته و دارد، و تا آخرین نفس بر سر گفتار خود ایستاده است.

سوره ص(۳۸): آیه ۸۳ ..... ص : ۲۰۰

(آیه ۸۳) - ولی متوجه این واقعیت بود که گروهی از بندگان خاص خدا به هیچ قیمتی در منطقه نفوذ و حوزه وسوسه او قرار نمی گیرند، لذا ناچار آنها را از گفتار بالا- استثنا کرد و گفت: «مگر بندگان مخلص تو از میان آنها!» (إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ).

همانها که در راه معرفت و بندگی تو از روی اخلاص و صدق و صفا گام بر می دارند، تو نیز آنها را پذیرا شده‌ای، خالصشان کرده‌ای، و در حوزه حفاظت خود قرار داده‌ای. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۰۲

سؤال: چرا خداوند درخواست شیطان را در باره ادامه حیاتش پذیرفت، و چرا فوراً نابودش نکرد؟! پاسخ این است که عالم دنیا میدان آزمایش و امتحان است- آزمایشی که وسیله پرورش و تکامل انسانهاست- و می دانیم آزمایش جز در برابر دشمنان سرسخت و طوفانها و بحرانها امکان پذیر نیست.

البته اگر شیطان هم نبود هوای نفس و وسوسه‌های نفسانی انسان را در بوته آزمایش قرار می داد، اما با وجود شیطان این تنور آزمایش داغتر شد، چرا که شیطان عاملی است از برون و هوای نفس عاملی است از درون!

سوره ص(۳۸): آیه ۸۴ ..... ص : ۲۰۲

(آیه ۸۴) - آخرین سخن در باره ابلیس! چند آیه آخر سوره ص در حقیقت خلاصه‌ای است از تمام محتوای این سوره و نتیجه‌ای است برای بحثهای مختلفی که در این سوره آمده است.

نخست در پاسخ ابلیس - که تهدید کرد تمام انسانها را به جز «مخلصین» اغوا می کند- خداوند «فرمود: به حق سوگند، و حق می گویم» (قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ).

سوره ص(۳۸): آیه ۸۵ ..... ص : ۲۰۲

(آیه ۸۵) - «که جهنم را از تو و هر کدام از آنان که از تو پیروی کنند، پر خواهم کرد» (لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ).

این تأکیدات برای این است که کسی کمترین تردید و شکی در این باره به خود راه ندهد که برای شیطان و پیروانش راه نجاتی نیست و ادامه خط آنها «دار و البوار» منتهی می گردد.

سوره ص(۳۸): آیه ۸۶ ..... ص : ۲۰۲

(آیه ۸۶) - سپس در پایان روی سخن را به پیامبر کرده و چهار مطلب مهم را در عباراتی کوتاه بیان می کند، در مرحله اول می فرماید: «بگو: من از شما هیچ اجر و پاداشی نمی طلبم» (قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ).

و به این ترتیب به بهانه‌های بهانه جویان پایان می دهد، و روشن می سازد که من تنها طالب نجات و سعادت شما هستم، پاداش من تنها بر خداست، همان گونه که در آیات دیگری از قرآن مجید از قبیل آیه ۴۷ سوره سبأ به آن تصریح شده است برگزیده

تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۰۳

«إِنَّ أُجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ».

این خود یکی از دلائل صدق پیامبر صلی الله علیه و اله است.

در مرحله دوم می گوید: «و من از متکلفین نیستم» (وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ).

سخننام مقرون به دلیل و منطق است، و هیچ گونه تکلفی در آن وجود ندارد، عباراتم روشن و سخننام خالی از هرگونه ابهام و پیچیدگی است.

سوره ص (۳۸): آیه ۸۷ ..... ص : ۲۰۳

(آیه ۸۷) - در مرحله سوم هدف اصلی این دعوت بزرگ و نزول این کتاب آسمانی را بیان کرده، می فرماید: «این (قرآن) تذکری برای همه جهانیان است» (إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ).
آری! مهم آن است که مردم از غفلت به در آیند و به تفکر و اندیشه پردازند.

سوره ص (۳۸): آیه ۸۸ ..... ص : ۲۰۳

(آیه ۸۸) - و در چهارمین و آخرین مرحله مخالفان را با عباراتی کوتاه و پر معنی تهدید کرده، می گوید: «و خیر آن را بعد از مدتی می شنوید!» (وَ لَتَعْلَمَنَّ نَبَأُ بَعْدَ جِينٍ).
ممکن است شما این سخنان را جدی نگیرید، اما به زودی صدق گفتار من آشکار خواهد شد، هم در این جهان در میدانهای نبرد اسلام و کفر، در منطقه نفوذ اجتماعی و فکری، در مجازاتهای الهی، و هم در عالم دیگر و مجازاتهای دردناک خدا خواهید دید، خلاصه تازیانه الهی آماده است و به زودی بر گرده مستکبران و ظالمان فرود خواهد آمد.
(پایان سوره ص)

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۰۵

سوره زمر [۳۹] ..... ص : ۲۰۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۷۵ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۲۰۵

این سوره از چند بخش مهم تشکیل یافته است:

- ۱- چیزی که بیش از همه در سراسر این سوره منعکس است مسأله دعوت به توحید خالص می باشد، توصیه در تمام ابعاد و شاخه هایش و تعبیراتش در این زمینه آن چنان مؤثر است که قلب انسان را به سوی اخلاص می کشاند و جذب می کند.
- ۲- مسأله دیگر مسأله «معاد» و دادگاه بزرگ عدالت خداست، مسأله ثواب و جزا، غرفه های بهشتی، و سایبانهای آتشین دوزخی، مسأله ترس و وحشت روز قیامت، و آشکار شدن نتایج اعمال، و ظاهر شدن خود آنها در آن صحنه بزرگ.

این مسائل که بر محور معاد دور می‌زند آن چنان با مسائل توحیدی آمیخته است که گوئی تار و پود یک پارچه را تشکیل می‌دهد.

۳- بخش دیگری از این سوره که تنها قسمت کوتاهی از آن را اشغال می‌کند اهمیت قرآن مجید است.

۴- بخش دیگری که آن هم نسبتاً کوتاه است بیان سرنوشت اقوام پیشین و مجازات دردناک الهی نسبت به تکذیب کنندگان آیات حق می‌باشد.

۵- بالاخره بخشی از این سوره نیز پیرامون مسأله توبه و باز بودن درهای بازگشت به سوی خداست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۰۶

این سوره به نام سوره «زمر» معروف است که از آیه ۷۱ و ۷۳ این سوره گرفته شده.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۲۰۶

در حدیثی از پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ می‌خوانیم: «کسی که سوره زمر را قرائت کند خداوند امیدش را (از رحمت خود) قطع نخواهد کرد، و پاداش کسانی را که از خدا می‌ترسند به او عطا می‌کند».

و در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام چنین نقل شده: «کسی که سوره زمر را تلاوت کند خداوند شرف دنیا و آخرت به او می‌دهد، و بدون داشتن مال و قبیله قدرت و عزت به او می‌بخشد، آن چنان که هر کس او را ببیند از او حساب می‌برد، و بدن او را بر آتش دوزخ حرام می‌کند».

مقایسه فضیلت‌های فوق با محتوای این سوره به خوبی نشان می‌دهد که این پاداشها از آن کسانی است که «تلاوت» را مقدمه‌ای برای «اندیشه» و «اندیشه» را وسیله‌ای برای «ایمان و عمل» قرار می‌دهند.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الزمر (۳۹): آیه ۱ ..... ص: ۲۰۶

(آیه ۱)- این سوره با دو آیه در باره نزول قرآن مجید آغاز شده که در یک آیه مبدأ نزول قرآن یعنی ذات پاک خدا مطرح است، و در آیه دیگر محتوا و هدف قرآن.

نخست می‌گوید: «این کتابی است که از سوی خداوند عزیز و حکیم نازل شده است» (تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۲ ..... ص: ۲۰۶

(آیه ۲)- سپس به محتوای این کتاب آسمانی و هدف آن پرداخته، می‌گوید: «ما این کتاب را به حق بر تو نازل کردیم» (إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ).

چیزی جز «حق» در آن نیست، و مطلبی جز «حق» در آن مشاهده نمی‌کنی از همین رو حق طلبان به دنبال آن می‌روند و تشنه کامان وادی حقیقت در جستجوی محتوای آنند.

و از آنجا که هدف از نزول آن دادن دین خالص به انسانهاست در پایان آیه می‌افزاید: «پس خدا را پرستش کن و دین خود را

برای او خالص گردان» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۰۷

(فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ).

«دین» مجموعه حیات معنوی و مادی انسان را در بر می‌گیرد، و بندگان خالص خدا باید تمام شئون زندگی خود را برای او خالص گردانند.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۳ ..... ص: ۲۰۷

(آیه ۳) - در این آیه بار دیگر روی مسأله «اخلاص» تأکید کرده، می‌گوید:

«آگاه باشید که دین خالص از آن خداست!» (أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ).

این عبارت تاب دو معنی دارد:

نخست این که: آنچه را خدا می‌پذیرد تنها دین خالص و تسلیم بی‌قید و شرط در برابر فرمان اوست.

دیگر این که: دین و آئین خالص را تنها از خدا باید گرفت، چرا که هر چه ساخته و پرداخته افکار انسانهاست نارساست، و آمیخته با خطا و اشتباه است.

این آیه در حقیقت بیان دلیل برای آیه قبل است، در آنجا می‌گوید: خدا را روی اخلاص عبادت کن، و در اینجا می‌افزاید: بدانید خدا تنها عمل خالص را می‌پذیرد.

سپس به ابطال منطق سست و واهی مشرکان که راه اخلاص را رها کرده و در بیراهه شرک سرگردان شده‌اند پرداخته، چنین می‌گوید: «و آنها که غیر خدا را اولیای خود قرار دادند و دلیلشان این بود که: اینها را نمی‌پرستیم مگر به خاطر این که ما را به خداوند نزدیک کنند، خداوند روز قیامت میان آنان در آنچه اختلاف داشتند داوری می‌کند» و آنجاست که فساد و تباهی اعمال و افکارشان بر همگان آشکار می‌شود (وَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ).

این آیه در حقیقت تهدیدی است قاطع برای مشرکان که در روز قیامت که روز بر طرف شدن اختلافات و آشکار شدن حقائق است در میان آنها داوری می‌کند، و آنان را به کیفر اعمالشان می‌رساند، علاوه بر این که در صحنه محشر در برابر همگان رسوا می‌شوند.

قرآن مجید مخصوصاً روی این نکته تأکید می‌کند که انسان بدون هیچ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۰۸

واسطه‌ای می‌تواند با خدای خود تماس گیرد.

نه او از ما دور است، و نه ما از او دوریم، تا نیازی به واسطه باشد، او از هر کس دیگر به ما نزدیکتر است، در همه جا حضور دارد، و در درون قلب ما جای اوست.

بنابر این پرستش واسطه‌ها - خواه فرشتگان و جن و مانند آنها باشند، و خواه پرستش بت‌های سنگی و چوبی - یک عمل بی‌اساس و دروغین است، به علاوه کفران نعمتهای پروردگار محسوب می‌شود، چرا که بخشنده نعمت سزاوار پرستش است نه این موجودات بی‌جان یا سراپا نیاز.

لذا در پایان آیه می‌گوید: «خداوند آن کس را که دروغگو و کفران کننده است هرگز هدایت نمی‌کند» (إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ).

چرا که خود مقدمات بسته شدن درهای هدایت را فراهم ساخته است.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۴ ..... ص: ۲۰۸

(آیه ۴) - او حاکم بر همه چیز است، چه نیازی به فرزند دارد؟

مشرکان علاوه بر این که بتها را واسطه و شفیعان نزد خدا می دانستند عقیده دیگری در باره بعضی از معبودان خود مانند فرشتگان داشتند که آنها را دختران خدا می پنداشتند.

آیه شریفه به پاسخ این پندار زشت پرداخته، می گوید: «اگر (به فرض محال) خدا می خواست فرزندی انتخاب کند از میان مخلوقاتش آنچه را می خواست بر می گزید» (لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَأُصْطَفَى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ).

«منزه است (از این که فرزندی داشته باشد) او خداوند یکتای پیروز است» (سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ).

آیه در صدد بیان این مطلب است که فرزند لابد برای «کمک» یا «انس روحی» است، به فرض محال که خداوند نیاز به چنین چیزی داشت فرزند لزومی نداشت، بلکه از میان مخلوقات شریف خود کسانی را بر می گزید که این هدف را تأمین کنند چرا فرزند انتخاب کند؟

ولی از آنجا که او واحد و یگانه و قاهر و غالب بر همه چیز و ازلی و ابدی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۰۹ است نه نیازی به کمک کسی دارد، و نه وحشتی در او تصور می شود که از طریق انس گرفتن با چیزی بر طرف گردد و نه احتیاج به ادامه نسل دارد، بنابر این او منزه و پاک است از داشتن فرزند خواه فرزند حقیقی باشد و یا فرزند انتخابی.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۵ ..... ص: ۲۰۹

(آیه ۵) - سپس برای تثبیت این واقعیت که خدا هیچ نیازی به مخلوقات ندارد، و نیز برای بیان نشانه‌هایی از توحید و عظمتش می فرماید: «آسمانها و زمین را به حق آفرید» (خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ).

حق بودن آنها دلیل بر این است که هدفی بزرگ در کار بوده که آن چیزی جز تکامل موجودات، و در پیشاپیش آنها انسان، و سپس منتهی شدن به رستاخیز نیست.

بعد از بیان این آفرینش بزرگ به گوشه‌ای از تدبیر عجیب و تغییرات حساب شده و نظامات شگرف حاکم بر آنها اشاره کرده، می گوید: «شب را بر روز می پیچد و روز را بر شب» (يَكْوُرُ اللَّيْلُ عَلَى النَّهَارِ وَ يُكْوَرُ النَّهَارُ عَلَى اللَّيْلِ).

نکته لطیفی که در این تعبیر قرآنی، نهفته این است که زمین کروی است و به دور خود گردش می کند و بر اثر این گردش، نوار سیاه شب و نوار سفید روز دائماً گرد آن می گردند، گوئی از یکسو نوار سفید بر سیاه و از سوی دیگر نوار سیاه بر سفید پیچیده می شود.

به هر حال قرآن مجید در مورد نظام «نور» و «ظلمت» پیدایش شب و روز تعبیرات گوناگونی دارد که هر کدام به نکته‌ای اشاره می کند و از زاویه خاصی به آن می نگرد.

سپس به گوشه دیگری از تدبیر و نظم این جهان پرداخته، می گوید:

«و خورشید و ماه را مسخر فرمان خویش قرار داد که هر کدام تا سر آمد معینی به حرکت خود ادامه می دهند» (وَ سَيَخْرُ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى).

نه خورشید در حرکتی که به گرد خود دارد، یا حرکتی که با مجموع منظومه شمسی به سوی نقطه خاصی از کهکشان پیش می رود کمترین بی نظمی از خود نشان می دهد، و نه ماه در حرکت خود به دور زمین و به دور خودش، و در همه حال

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۱۰

سر بر فرمان او دارند، «مسخر قوانین آفرینش» اویند، تا سر آمد عمرشان به وضع خود ادامه می دهند. در پایان آیه به عنوان تهدید مشرکان در عین گشودن راه بازگشت و لطف و عنایت می فرماید: «آگاه باشید که او قادر و آمرزنده است!» (أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ).

به مقتضای عزت و قدرت بی انتهایش هیچ گنهکار و مشرکی نمی تواند از چنگال عذابش بگریزد، و به مقتضای غفاریتش پرده بر روی عیوب و گناهان توبه کاران می افکند و آنها را در سایه رحمتش قرار می دهد.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۶ ..... ص: ۲۱۰

(آیه ۶) - همه شما را از نفس واحدی آفرید: باز در اینجا سخن از آیات عظمت آفرینش خداوند و بیان قسمت دیگری از نعمتهای گوناگون او در مورد انسانهاست.

نخست از آفرینش انسان سخن می گوید، می فرماید: «او شما را از یک نفس آفرید، و همسرش را از باقیمانده گل) او خلق کرد» (خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا).

آفرینش همه انسانها از «نفس واحد» اشاره به مسأله آفرینش آدم جد نخستین ماست، که این همه افراد بشر با تنوع خلقت، و خلق و خوی متفاوت، و استعدادها و ذوقهای مختلف، همه به یک ریشه باز می گردد که آن «آدم» است.

تعبیر به «ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا» در واقع اشاره به این است که خدا آدم را آفرید سپس همسرش را از باقیمانده گل او خلق کرد. لازم به یادآوری است که آفرینش همسر آدم از اجزای وجود خود آدم نبوده بلکه از باقیمانده گل او صورت گرفته است، چنانکه در روایات اسلامی به آن تصریح شده.

بعد از آن به مسأله آفرینش چهار پایان که از وسائل مهم زندگی انسانهاست - از یک سو برای تغذیه خود از شیر و گوشت آنها استفاده می کنند، و از سوی دیگر از پوست و پشم آنها لباس و انواع وسائل زندگی می سازند، و از سوی سوم به عنوان

مرکب و وسیله حمل و نقل از آنها بهره می گیرند - اشاره کرده، می فرماید: «و برای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۱۱

شما هشت زوج از چهار پایان ایجاد کرد» (وَ أَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ).

منظور از «هشت زوج» گوسفند و بز نر و ماده، شتر و گاو نر و ماده است.

سپس به حلقه دیگری از حلقه های آفرینش پروردگار که تطورات خلقت جنین بوده باشد پرداخته، می گوید: «او شما را در شکم مادرانتان آفرینشی بعد از آفرینش دیگر در میان تاریکیهای سه گانه می بخشد» (يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ).

ظلمتهای سه گانه اشاره به ظلمت شکم مادر، و ظلمت رحم، و مشیمه (کیسه مخصوصی که جنین در آن قرار گرفته است) می باشد که در حقیقت سه پرده ضخیم است که بر روی جنین کشیده شده.

سید الشهداء، امام حسین علیه السلام در دعای معروف «عرفه» به هنگام برشمردن نعمت و قدرت خداوند به پیشگاه او چنین عرض می کند: «آغاز آفرینش مرا از قطرات ناچیز منی قرار دادی، سپس مرا در ظلمتهای سه گانه، در میان گوشت و پوست و خون ساکن نمودی، آفرینش مرا آشکار نساختی، و در آن مخفیگاه به تطورات خلقتم ادامه دادی، و هیچیک از امور حیاتی مرا به من واگذار نکردی، سپس مرا به دنیا کامل و سالم منتقل ساختی».

در پایان آیه و بعد از ذکر حلقه‌های سه گانه توحیدی پیرامون خلقت انسان، و چهارپایان، و تطورات جنین، می‌گوید: «این است خداوند، پروردگار شما که حکومت (عالم هستی) از آن اوست، هیچ معبودی جز او نیست پس چگونه از راه حق منحرف می‌شوید؟! (ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ).

گوئی انسان را بعد از مشاهده این آثار بزرگ توحیدی به مقام شهود ذات پروردگار رسانده، سپس به ذات مقدسش اشاره کرده، می‌گوید: «این است خداوند و معبود و پروردگار شما»

با صد هزار جلوه برون آمدی که من با صد هزار دیده تماشا کنم تو را

سوره الزمر (۳۹): آیه ۷ ..... ص: ۲۱۱

(آیه ۷) - بعد از ذکر این نعمتهای بزرگ پروردگار، در این آیه به مسأله «شکر و کفران» پرداخته و جوانب آن را مورد بررسی قرار می‌دهد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۱۲

نخست می‌گوید: نتیجه کفران و شکر شما به خودتان باز می‌گردد «اگر کفران کنید، خداوند از شما بی‌نیاز است» و همچنین اگر شکر نعمت او را به جا آورید نیازی به آن ندارد (إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ).

سپس می‌افزاید: این غنا و بی‌نیازی پروردگار مانع از آن نیست که شما را مکلف به شکر و ممنوع از کفران سازد، چرا که «تکلیف» خود لطف و نعمت دیگری است، آری «او هرگز کفران را برای بندگانش نمی‌پسندد، و اگر شکر او را به جا آورید آن را برای شما می‌پسندد» (وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ).

بعد از بیان این دو مطلب به مسأله سومی در این رابطه می‌پردازد، و آن «مسئولیت هر کس در برابر عمل خویش است» چرا که مسأله «تکلیف» بدون این معنی کامل نمی‌شود، می‌فرماید: «و هیچ گنهکاری گناه دیگری را بر دوش نمی‌کشد!» (وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى).

و از آنجا که تکلیف بدون کیفر و پاداش معنی ندارد، در مرحله چهارم به مسأله معاد اشاره کرده، می‌گوید: «سپس بازگشت همه شما به سوی پروردگارتان است، و او شما را از آنچه انجام می‌دادید آگاه می‌سازد» (ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ).

و چون مسأله محاسبه و جزا بدون علم و آگاهی از اسرار نهان امکان پذیر نیست، آیه را با این جمله پایان می‌دهد: «چرا که او به آنچه در سینه‌هاست آگاه است» (إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ).

و به این ترتیب مجموعه‌ای از فلسفه تکلیف و خصوصیات آن، و همچنین مسئولیت انسانها و مسأله جزا و پاداش و کیفر را در جمله‌هایی کوتاه و منسجم بیان می‌دارد.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۸ ..... ص: ۲۱۲

(آیه ۸) - در آیات گذشته سخن از توحید استدلالی و معرفت پروردگار از طریق مطالعه آیات عظمت او در آفاق و انفس بود. در اینجا از توحید فطری سخن به میان می‌آورد و روشن می‌سازد آنچه را که انسان از طریق عقل و خرد و مطالعه نظام آفرینش درک می‌کند به صورت فطری در اعماق جاننش وجود دارد که در طوفانهای حوادث، خود را نشان می‌دهد. برگزیده

تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۱۳

می‌فرماید: «و هنگامی که انسان را زبانی رسد (نور توحید در قلبش درخشیدن می‌گیرد) پروردگار خود را می‌خواند در حالی که به سوی او باز می‌گردد» و از گناه و غفلت خود پشیمان است (وَ إِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ).
«اما هنگامی که نعمتی از خود به او عطا کند، آنچه را به خاطر آن قبلاً خدا را می‌خواند از یاد می‌برد» (ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوا إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ).

«و برای خداوند همتایانی قرار می‌دهد تا (علاوه بر گمراهی خویش) مردم را از راه او منحرف سازد» (وَ جَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ).

منظور از «انسان» در اینجا انسانهای عادی و تربیت نیافته در پرتو تعلیمات انبیاء است، و گر نه دست پروردگان مردان حق همچون خود آنان در «سراء» و «ضراء» در ناراحتیها و راحتیها، در ناکامیها و کامیابیها همواره به یاد او هستند، و دست به دامن لطف او دارند.

در پایان آیه این گونه افراد را با تهدیدی صریح و قاطع مخاطب ساخته، می‌گوید: «به او بگو: از کفرت بهره گیر (و چند روزی را به غفلت و غرور طی کن اما بدان) که از دوزخیانی» (قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ).
مگر چنین انسان کوتاه فکر گمراه و گمراه کننده سرنوشتی غیر از این می‌تواند داشته باشد.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۹..... ص: ۲۱۳

(آیه ۹) - آیا عالمان و جاهلان یکسانند؟ در این آیه از روش مقایسه - که روش شناخته شده قرآن برای تفهیم مسائل مختلف است - استفاده کرده، می‌گوید:

آیا چنین کسی با ارزش است «یا کسی که در ساعات شب به عبادت مشغول است، و در حال سجده و قیام، از عذاب آخرت می‌ترسد و به رحمت پروردگارش امیدوار است» (أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ).

آن انسان مشرک و فراموشکار و متلون و گمراه و گمراه کننده کجا و این انسان بیدار دل و نورانی که با خوف و رجاء خدا را می‌خواند، کجا؟! تکیه روی ساعات شب به خاطر آن است که در آن ساعات حضور قلب بیشتر و آلودگی به ریا از هر زمان کمتر است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۱۴

در دنباله آیه پیامبر را مخاطب ساخته، می‌فرماید: «بگو: آیا کسانی که می‌دانند با کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟! (قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ).

نه، یکسان نیستند «تنها خردمندان متذکر می‌شوند» (إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ).

گر چه سؤال فوق سؤالی است وسیع و گسترده ولی اشاره‌ای است به سؤال قبل یعنی آیا کسانی که می‌دانند آن مشرکان لجوج و کوردل با این مؤمنان پاک و روشن ضمیر و مخلص نابرابرند با کسانی که از این واقعیت روشن آگاه نیستند مساویند؟ این جمله جزء شعارهای اساسی اسلام است که عظمت مقام علم و عالمان را در برابر جاهلان روشن می‌سازد، و معلوم می‌شود این دو گروه نه در پیشگاه خدا یکسانند، و نه در نظر خلق آگاه، نه در دنیا در یک صف قرار دارند، و نه در آخرت، نه در ظاهر یکسانند و نه در باطن.

علم در این آیه و آیات دیگر قرآن به معنی دانستن یک مشت اصطلاحات یا روابط مادی در میان اشیاء، و به اصطلاح «علوم رسمی» نیست، بلکه منظور از آن معرفت و آگاهی خاصی است که انسان را به «قنوت» یعنی اطاعت پروردگار، و ترس از

دادگاه او و امید به رحمت خدا دعوت می‌کند، این است حقیقت علم، و علوم رسمی نیز اگر در خدمت چنین معرفتی باشد علم است، و اگر مایه غرور و غفلت و ظلم و فساد در ارض شود «قیل و قالی» بیش نیست.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۱۰ ..... ص: ۲۱۴

(آیه ۱۰) - خطوط اصلی برنامه بندگان مخلص: در حقیقت آیات گذشته که مقایسه‌ای میان مشرکان مغرور و مؤمنان مطیع فرمان خدا و نیز میان عالمان و جاهلان شده بود، در اینجا خطوط اصلی برنامه‌های بندگان راستین و مخلص را ضمن «هفت دستور» که در طی چند آیه آمده و هر آیه با خطاب «قل» شروع می‌شود بیان شده است.

نخست از تقوا شروع می‌کند و به پیامبر صلی الله علیه و اله دستور می‌دهد: «بگو: ای بندگان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص:

۲۱۵

من که ایمان آورده‌اید! از (مخالفت پروردگارتان پرهیزید) (قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ).

آری! تقوا که همان خویشتن داری در برابر گناه، و احساس مسئولیت و تعهد در پیشگاه حق است نخستین برنامه بندگان مؤمن خدا و معیار شخصیت و کرامت انسان در پیشگاه پروردگار است.

در دومین دستور به مسأله «احسان و نیکوکاری» در این دنیا که دار عمل است پرداخته، و از طریق بیان نتیجه احسان، مردم را به آن تشویق و تحریص می‌کند، می‌فرماید: «برای کسانی که در این دنیا نیکی کرده‌اند پاداش نیکی است» (لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ).

آری! نیکوکاری بطور مطلق در این دنیا در گفتار، در عمل، در طرز اندیشه و تفکر نسبت به دوستان، و نسبت به بیگانگان، نتیجه‌اش برخورداری از پاداش عظیم در هر دو جهان است که نیکی جز نتیجه نیک نخواهد داشت.

در حقیقت تقوا یک عامل بازدارنده است، و احسان یک عامل حرکت آفرین که مجموعاً «ترک گناه» و «انجام فرائض و مستحبات» را شامل می‌شود.

سومین دستور تشویق به «هجرت» از مراکز شرک و کفر و آلوده به گناه است می‌گوید: «و زمین خداوند وسیع است» اگر تحت فشار سران کفر بودید مهاجرت کنید (وَ أَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةٌ).

که در حقیقت پاسخی است به بهانه جویان سست اراده‌ای که می‌گفتند: ما در سرزمین مکه به خاطر سیطره حکومت مشرکان قادر به انجام وظایف الهی خود نیستیم، قرآن می‌گوید: سرزمین خدا محدود به مکه نیست، مکه نشد مدینه، دنیا پهناور است، به جای دیگر نقل مکان کنید.

این به خوبی نشان می‌دهد که فشار و خفقان محیط در آنجا که امکان هجرت وجود دارد به هیچ وجه در پیشگاه خدا عذر نیست.

و از آنجا که هجرت معمولاً همراه با مشکلات فراوانی در جنبه‌های مختلف زندگی است چهارمین دستور را در باره صبر و استقامت به این صورت بیان می‌کند: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۱۶

«صابران اجر و پاداش خود را بی حساب دریافت می‌دارند» (إِنَّمَا يُوفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ).

تعبیر «بغیر حساب» نشان می‌دهد که صابران با استقامت برترین اجر و پاداش را در پیشگاه خدا دارند، و اهمیت هیچ عملی به پایه صبر و استقامت نمی‌رسد.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۱۱ ..... ص: ۲۱۶

(آیه ۱۱) - در پنجمین دستور سخن از مسأله اخلاص، و توحید خالص از هر گونه شائبه شرک، به میان آمده، اما در اینجا لحن کلام عوض می‌شود و پیامبر صلی الله علیه و اله از وظائف و مسؤولیتهای خودش سخن می‌گوید، می‌فرماید: «بگو: من مأمورم که خدا را پرستش کنم در حالی که دینم را برای او خالص کرده باشم» (قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۱۲ ..... ص: ۲۱۶

(آیه ۱۲) - سپس به ششمین دستور اشاره کرده، می‌افزاید: «و مأمورم که نخستین مسلمان باشم!» (وَ أُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۱۳ ..... ص: ۲۱۶

(آیه ۱۳) - هفتمین و آخرین دستور که مسأله خوف از مجازات پروردگار در روز قیامت است نیز با همین لحن عنوان شده، می‌فرماید: «بگو: من اگر نافرمانی پروردگارم کنم از عذاب روز بزرگ (قیامت) می‌ترسم» (قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ).

تا این حقیقت روشن شود که پیامبر صلی الله علیه و اله نیز بنده‌ای از بندگان خدا است، او نیز مأمور به پرستش خالصانه است و از کیفر الهی خائف می‌باشد، و این خود نشانه روشنی بر عظمت و حقانیت اوست.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۱۴ ..... ص: ۲۱۶

(آیه ۱۴) - بعد از ذکر برنامه هفت ماده‌ای آیات فوق (تقوا، احسان، هجرت، صبر، اخلاص، تسلیم، و خوف) از آنجا که مسأله اخلاص مخصوصا در برابر انگیزه‌های مختلف شرک و ویژگی خاصی دارد بار دیگر برای تأکید به سراغ آن رفته، و با همان لحن می‌فرماید: «بگو: تنها خدا را می‌پرستم در حالی که دینم را برای او خالص می‌کنم» (قُلِ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۱۵ ..... ص: ۲۱۶

(آیه ۱۵) - «شما هر کس را جز او می‌خواهید پرستید» (فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۱۷
مِنْ دُونِهِ)

سپس می‌افزاید: «بگو: این راه، راه زیانکاران است چرا که زیانکاران واقعی آناند که سرمایه وجود خویش و بستگان‌شان را در روز قیامت از دست داده‌اند!» (قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

نه از وجود خویش بهره‌ای گرفتند، و نه از سرمایه عمر نتیجه‌ای، نه خانواده و فرزندان‌شان وسیله نجات آنها هستند و نه مایه آبرو و شفاعت در پیشگاه حق، تازه در برابر از دست دادن این سرمایه‌های عظیم، سخت‌ترین و دردناکترین عذاب را برای خود فراهم ساخته‌اند.

«آگاه باشید زیان آشکار همین است!» (أَلَا ذَلِكُمْ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۱۶ ..... ص: ۲۱۷

(آیه ۱۶) - در این آیه یکی از چهره‌های زیان آشکار آنها را این گونه توصیف می‌کند: «برای آنها از بالای سرشان سایبانهایی از آتش، و در زیر پایشان نیز سایبانهایی» از آتش است! (لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَ مِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ). و به این ترتیب آنها از هر طرف با شعله‌های آتش محاصره شده‌اند، چه خسروانی از این بالاتر؟ و چه عذابی از این دردناکتر؟! این در حقیقت تجسمی از حالات دنیای آنهاست که جهل و کفر و ظلم به تمام وجودشان احاطه کرده بود، و از هر سو آنها را می‌پوشاند.

سپس برای تأکید و عبرت می‌افزاید: «این چیزی است که خداوند با آن بندگان را می‌ترساند، ای بندگان من! از نافرمانی من بپرهیزید!» (ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ). تعبیر به «عباد» (بنندگان) اشاره به این است که اگر خداوند تهدیدی به عذاب می‌کند آن هم به خاطر لطف و رحمت اوست، تا بندگان حق گرفتار چنین سرنوشت شومی نشوند.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۱۷ ..... ص: ۲۱۷

(آیه ۱۷) - بندگان حقیقی خدا: باز در اینجا، قرآن از روش مقایسه بهره‌گیری کرده، و در مقابل مشرکان متعصب و لجوجی که سرنوشتی جز آتش دوزخ ندارند سخن از بندگان خاص و حقیقت جوی پروردگار به میان آورده، می‌گوید: و کسانی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۱۸

که از عبادت طاغوت پرهیز کردند و به سوی خدا بازگشتند بشارت از آن آنهاست» (وَ الَّذِينَ اجْتَنَّبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَ أَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى).

«اجتناب از طاغوت» دوری از هر گونه شرک و بت پرستی و هوی پرستی و شیطان پرستی و تسلیم در برابر حاکمان جناب و سلطه‌گران ستمکار را فرا می‌گیرد و «أَنَابُوا إِلَى اللَّهِ» جامع روح تقوا و پرهیزکاری و ایمان است، و البته چنین کسانی در خور بشارتند.

سپس برای معرفی این بندگان ویژه می‌گوید: «پس بندگان مرا بشارت ده» (فَبَشِّرْ عِبَادِ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۱۸ ..... ص: ۲۱۸

(آیه ۱۸) - «همان کسانی که سخنان را می‌شنوند، و از نیکوترین آنها پیروی می‌کنند» (الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ). «آنها کسانی هستند که خدا هدایتشان کرده و آنها خردمنداند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَ أُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ). این دو آیه که به صورت یک شعار اسلامی درآمده، آزاد اندیشی مسلمانان، و انتخابگری آنها را در مسائل مختلف به خوبی نشان می‌دهد.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۱۹ ..... ص: ۲۱۸

(آیه ۱۹) - و از آنجا که پیامبر صلی الله علیه و اله به هدایت گمراهان و مشرکان سخت علاقه داشت، و از انحراف آنها که

گوش شنوا در برابر حقایق نداشتند رنج می برد این آیه به او از طریق بیان این حقیقت که این عالم، عالم آزادی و امتحان است، و گروهی سرانجام مستوجب آتشند دلداری داده، می گوید: «آیا تو می توانی کسی را که فرمان عذاب الهی در باره او قطعی شده رهایی بخشی، آیا تو می توانی کسی را که در درون آتش است برگیری و نجات دهی؟ (أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنقِذُ مَنْ فِي النَّارِ).

بدیهی است قطعی شدن فرمان عذاب در باره این گروه جنبه اجباری نداشته، بلکه به خاطر اعمالی است که مرتکب شده اند.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۲۰..... ص: ۲۱۸

(آیه ۲۰) - اما برای شادی قلب پیامبر صلی الله علیه و اله و امیدواری مؤمنان، در این آیه چنین می گوید: «ولی آنها که تقوای الهی پیشه کردند غرفه هایی در بهشت دارند که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۱۹ بر فراز آنها غرفه های دیگری بنا شده» (لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَةٌ). اگر دوزخیان در میان پرده های آتش قرار دارند، بهشتیان غرفه هایی دارند بر فراز غرفه ها، و قصرهایی بر فراز قصرها، چرا که دیدن منظره گلها و آبها و نهرا و باغها از فراز غرفه ها لذت بخش و دلپذیرتر است. این غرفه های زیبای بهشتی با نهرائی که از زیر آن جاری می شود تزیین شده لذا در دنباله آیه می فرماید: «و از زیر آنها نهرا جاری است» (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ). آری «این وعده الهی است، و خداوند در وعده خود تخلف نمی کند» (وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِعَادَ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۲۱..... ص: ۲۱۹

(آیه ۲۱) - در این آیه بار دیگر قرآن به دلایل توحید و معاد باز می گردد، و بحثهایی را که در آیات گذشته پیرامون کفر و ایمان بود تکمیل می کند.

روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و اله کرده، به عنوان سرمشقی برای همه مؤمنان، می فرماید: «آیا ندیدی که خداوند از آسمان آبی فرستاد و آن را بصورت چشمه هایی در زمین وارد نمود؟! (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَيَلَكَهُ يَنَابِيعٌ فِي الْأَرْضِ).

قطره های حیاتبخش باران از آسمان نازل می شود، قشر «نفوذ پذیر» زمین آنها را به درون می پذیرد و تا به قشر «نفوذ ناپذیر» می رسد آنها را متوقف می سازد و ذخیره می کند، سپس بصورت چشمه ها و قناتها و چاهها بیرون می فرستد.

بعد می افزاید: «سپس با آن زراعتی را خارج می سازد که رنگهای مختلف دارد» (ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ).

هم انواع آن مختلف است، همچون گندم و جو و برنج و ذرت، و هم کیفیتهای آن متفاوت است، و هم رنگ ظاهری آن، بعضی سبز تیره، بعضی سبز کم رنگ، بعضی دارای برگهای پهن و گسترده، و بعضی برگهای باریک و لطیف و همچنین...!

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۲۰

بعد به مراحل دیگر حیات این گیاه پرداخته، می گوید: «بعد آن گیاه خشک می شود به گونه ای که آن را زرد و بی روح می بینی!» (ثُمَّ يَهْبِجُ فَتَرَاهُ مُضْفَرًا).

تند باد از هر سو می وزد، و آن را که سست شده است از جا می کند «سپس آن را درهم شکسته و خرد می کند» (ثُمَّ يَجْعَلُهُ

حُطاماً).

«در این مثال تذکری است برای خردمندان» از ناپایداری دنیا (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ).

تذکری است از نظام حسابشده و با عظمت عالم هستی و ربوبیت پروردگار در این صحنه عظیم، و نیز تذکری است از پایان زندگی و خاموش شدن شعله‌های حیات، و سپس مسأله رستاخیز، و تجدید حیات مردگان.

سورة الزمر (۳۹): آیه ۲۲ ..... ص: ۲۲۰

(آیه ۲۲) - به دنبال این درس بزرگ توحید و معاد به مقایسه‌ای در میان مؤمن و کافر پرداخته تا این حقیقت را روشن سازد که قرآن و وحی آسمانی نیز همچون دانه‌های باران است که بر سرزمین دلها نازل می‌شود، همان گونه که تنها زمینهای آماده از قطرات حیاتبخش باران منتفع می‌شود تنها دلهایی از آیات الهی بهره می‌گیرد که در سایه لطف او و خودسازی آمادگی و گسترش پیدا کرده است.

می‌فرماید: «آیا کسی که خدا سینه‌اش را برای اسلام گشاده است و بر فراز مرکبی از نور الهی قرار گرفته» همچون کوردلان گمراه است؟! (أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ).

سپس می‌افزاید: «وای بر آنها که قلبهایی سخت در برابر ذکر خدا دارند» (فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ).

نه مواعظ سودمند در آن مؤثر است، نه انذار و بشارت، نه آیات تکانه‌دهنده قرآن آن را به حرکت در می‌آورد.

آری «آنها در گمراهی آشکاری هستند» (أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ).

به دلهایی که در برابر نور حق و هدایت انعطافی از خود نشان نمی‌دهد، و نرم و تسلیم نمی‌گردد، و نور هدایت در آن نفوذ نمی‌کند «قلبهای قاسیه» یا قساوت‌مند گفته می‌شود، و در فارسی از قساوت به سنگدلی تعبیر می‌کنیم. برگزیده تفسیر نمونه،

ج ۴، ص: ۲۲۱

در روایتی می‌خوانیم که پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمود: «نشانه شرح صدر توجه به سرای جاوید، و جدا شدن از سرای غرور، و آماده گشتن برای استقبال از مرگ پیش از نزول آن است».

سورة الزمر (۳۹): آیه ۲۳ ..... ص: ۲۲۱

اشاره

(آیه ۲۳)

شأن نزول: ..... ص: ۲۲۱

نقل کرده‌اند که: روزی جمعی از صحابه پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ که ملالت خاطری پیدا کرده بودند عرض کردند: ای رسول خدا! چه می‌شد حدیثی برای ما بیان می‌کردی تا زنگار ملالت از دلهای ما برداید؟ در اینجا آیه نازل شد و قرآن را به عنوان «أَحْسَنَ الْحَدِيثِ» معرفی کرد.

در آیات گذشته سخن از بندگانی در میان بود که مطالب را می‌شنوند و بهترین آنها را برمی‌گزینند، در اینجا به همین مناسبت سخن از قرآن به میان می‌آید تا ضمن تکمیل بحثهای گذشته حلقه‌های توحید و معاد را با ذکر دلائل «نبوت» تکامل بخشد. نخست می‌گوید: «خداوند بهترین سخن را نازل کرده است» (اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ).

سپس به شرح مزایای قرآن پرداخته و ضمن بیان سه توصیف امتیازات بزرگ این کتاب آسمانی را شرح داده، می‌فرماید: «کتابی است که آیاتش (در لطف و زیبایی و عمق و محتوا) همانند یکدیگر است» (كِتَابًا مُتَشَابِهًا).

منظور از «متشابه» در اینجا کلامی است که قسمتهای مختلف آن با یکدیگر هم‌رنگ و هماهنگ می‌باشد، هیچ‌گونه تضاد و اختلافی در میان آن نیست، خوب و بد ندارد.

این درست بر خلاف کلمات انسانهاست که هر قدر در آن دقت شود هنگامی که گسترده و وسیع گردد خواه ناخواه اختلافات و تناقضها و تضادهایی در آن پیدا می‌شود، بررسی آثار نویسندگان معروف و بزرگ اعم از نثر و نظم نیز گواه زنده این مطلب است.

سپس می‌افزاید: ویژگی دیگر این کتاب این است که: «آیاتی مکرر دارد» با تکراری شوق‌انگیز (مثنائی). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۲۲

این تعبیر ممکن است اشاره به تکرار مباحث مختلف داستانها، سرگذشتها، مواعظ و اندرزها بوده باشد، اما تکراری که هرگز ملالت‌آور نیست، بلکه شوق‌انگیز است و نشاط‌آفرین، و این یکی از اصول مهم فصاحت است.

بعد از این توصیف به آخرین ویژگی قرآن در این بحث یعنی مسأله نفوذ عمیق و فوق‌العاده آن پرداخته، می‌گوید: «از شنیدن آیاتش لرزه بر اندام کسانی که از پروردگارشان می‌ترسند می‌افتد برون و درونشان نرم و متوجه ذکر خدا می‌شود» (تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ).

چه ترسیم جالب و زیبایی از نفوذ عجیب آیات قرآن در دل‌های آماده، نخست در آن خوف و ترسی ایجاد می‌کند، خوفی که مایه بیداری و آغاز حرکت است، و ترسی که انسان را متوجه مسؤولیتهای مختلفش می‌سازد.

در مرحله بعد حالت نرمش و پذیرش سخن حق به او می‌بخشد و به دنبال آن آرامش می‌یابد.

در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و اله نقل شده که فرمود: «هنگامی که بدن بنده‌ای از خوف خدا لرزان شود گنااهش فرو می‌ریزد همان‌گونه که برگ خشک از درختان».

در پایان آیه، بعد از بیان این اوصاف می‌گوید: «این هدایت الهی است که هر کس را بخواهد با آن راهنمایی می‌کند» (ذَلِكَ هُدَىٰ اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ).

درست است که قرآن برای هدایت همگان نازل شده اما تنها حق طلبان و حقیقت‌جویان و پرهیزگاران از نور هدایتش بهره می‌گیرند، و آنها که تاریکی تعصب و لجاجت بر روح آنها حکم فرماست نه تنها بهره‌ای از آن نمی‌گیرند، بلکه بر اثر عناد و دشمنی بر ضلالتشان افزوده می‌شود.

لذا در دنبال این سخن می‌فرماید: «و هر کس را خداوند گمراه سازد راهنمایی برای او نخواهد بود» (وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ).

ضلالتی که پایه‌های آن به دست خود او گذارده شده، و زیر بنایش بوسیله اعمال نادرستشان استحکام یافته، و به همین دلیل

کمترین منافاتی با اصل اختیار و آزادی اراده انسانها ندارد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۲۳

سوره الزمر (۳۹): آیه ۲۴ ..... ص: ۲۲۳

(آیه ۲۴) - در این آیه گروه ظالمان و مجرمان را با گروه مؤمنانی که وضع حالشان قبلا بیان شد مقایسه می کند، تا در این مقایسه واقعیتها بهتر روشن گردد، می فرماید: «آیا کسی که با صورت خود عذاب دردناک (الهی) را در روز قیامت دور می سازد» همانند کسی است که هرگز آتش دوزخ به او نمی رسد (أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ). حال ظالمان دوزخی در آن روز به گونه ای است که باید با صورت از خود دفاع کنند، چرا که دست و پای آنها در غل و زنجیر است.

سپس در پایان آیه می افزاید: در آن روز «به ظالمان گفته می شود: بچشید آنچه را به دست می آوردید» و انجام می دادید! (وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ). آری! فرشتگان عذاب این واقعیت دردناک را برای آنها بیان می کنند که اینها همان اعمال شماست که در کنار شما قرار گرفته، و آزارتان می دهد.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۲۵ ..... ص: ۲۲۳

(آیه ۲۵) - آنچه تاکنون گفته شد اشاره کوتاهی بود به عذابهای دردناک آنان در قیامت و در این آیه سخن از عذاب دنیای آنها می گوید، مبدا تصور کنند که در این زندگی دنیا در امان خواهند بود، می فرماید: «کسانی که قبل از آنها بودند نیز. (آیات ما را) تکذیب نمودند، و عذاب (الهی) از جایی که فکر نمی کردند به سراغشان آمد» (كَذَّبَ الَّذِينَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۲۶ ..... ص: ۲۲۳

(آیه ۲۶) - در این آیه نشان می دهد که عذاب دنیوی آنها تنها جنبه جسمانی نداشته، بلکه کيفر روانی نیز بوده است، می فرماید: «خداوند خواری را در زندگی این دنیا به آنها چشانید» (فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا). آری! اگر انسان گرفتار مصیبتی شود اما آبرومند و سر بلند جان بسپارد مهم نیست، مهم آن است که با خواری و ذلت جان دهد، و با بی آبرویی و رسوائی گرفتار چنگال عذاب شود. ولی با این همه «عذاب آخرت شدیدتر است اگر می دانستند» (وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۲۴

تعبیر به «اکبر» (بزرگتر) کنایه از شدت و سختی عذاب است.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۲۷ ..... ص: ۲۲۴

(آیه ۲۷) - قرآنی که هیچ کثری در آن نیست: در اینجا همچنان بحث از قرآن مجید و ویژگیهای آن است و بحثهای گذشته را در این زمینه تکمیل می کند.

نخست از مسأله جامعیت قرآن چنین سخن می گوید: «ما برای مردم در این قرآن از هر نوع مثلی زدیم» (وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ).

از سرگذشت دردناک ستمگران و سرکشان پیشین، از عواقب هولناک گناه، از انواع پندها و اندرزاها، از اسرار خلقت و نظام آفرینش، از احکام و قوانین متقن، خلاصه هر چه برای هدایت انسانها لازم بود در لباس امثال برای آنها شرح دادیم. «شاید متذکر شوند» و از راه خطا به راه راست بازگردند (لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۲۸ ..... ص: ۲۲۴

(آیه ۲۸) - سپس به توصیف دیگری از قرآن پرداخته، می گوید: «قرآنی است فصیح و خالی از هر گونه کجی و نادرستی» (قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرِ ذِي عِوَجٍ).

در پایان آیه می گوید: هدف از نزول قرآن با این همه اوصاف این بوده است که «شاید آنها (مردم) پرهیزکاری پیشه کنند» (لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۲۹ ..... ص: ۲۲۴

(آیه ۲۹) - سپس قرآن به ذکر مثالی از این امثال پرداخته و سرنوشت موحد و مشرک را در قالب مثلی گویا و زیبا چنین ترسیم می کند: «خداوند مثالی زده است:

مردی را که مملوک شریکانی است که در باره او پیوسته با هم به مشاجره مشغولند» (ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءٌ مُتَشَاكِسُونَ). و هر کدام او را به کاری دستور می دهد.

و از آن بدتر این که برای تأمین نیازهای زندگی این یکی او را به دیگری حواله می دهد، و آن دیگر به این، و از این نظر نیز محروم و بیچاره و بی نوا و سرگردان است «و مردی که تنها تسلیم یک نفر است» (وَ رَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ).

خط و برنامه او مشخص، صاحب اختیار او معلوم است، نه گرفتار تردید است و نه سرگردانی، نه تضاد و نه تناقض، با روحی آرام گام برمی دارد.

«آیا این دو یکسانند؟! (هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا).

و این گونه است حال «مشرک» و «موحد»: مشرکان در میان انواع تضادها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۲۵ و تناقضها غوطه وورند، هر روز دل به معبودی می بندند، اما موحدان دل در گرو عشق خدا دارند، از تمام عالم او را برگزیده اند. و در پایان آیه می افزاید: «حمد مخصوص خداست» (الْحَمْدُ لِلَّهِ).

«ولی بیشتر آنان نمی دانند» (بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ). و با وجود این دلایل روشن به خاطر حب دنیا و شهوات سرکش به حقیقت راه نمی برند.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۳۰ ..... ص: ۲۲۵

(آیه ۳۰) - به دنبال بحثی که در آیات گذشته پیرامون توحید و شرک بود در این آیه سخن از نتایج توحید و شرک در صحنه قیامت می گوید.

نخست از مسأله «مرگ» که دروازه قیامت است شروع می کند، و عمومیت قانون مرگ را نسبت به همه انسانها روشن ساخته، می گوید: «تو می میری، و آنها نیز خواهند مرد!» (إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ).

آری «مرگ» از مسائلی است که همه انسانها در آن یکسانند.

بعضی از مفسران گفته اند: دشمنان پیامبر صلی الله علیه و اله انتظار مرگ او را می کشیدند و خوشحال بودند که سر انجام او خواهد مرد! قرآن در این آیه به آنها پاسخ می گوید که اگر پیامبر بمیرد آیا شما زنده می مانید؟

سوره الزمر (۳۹): آیه ۳۱ ..... ص: ۲۲۵

(آیه ۳۱) - سپس بحث را به دادگاه قیامت برده، مخاصمه بندگان را در صحنه محشر مجسم می کند، و می فرماید: «سپس شما روز قیامت نزد پروردگارتان مخاصمه می کنید» (ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ). آیات بعد نشان می دهد که این مخاصمه در میان پیامبران و مؤمنان از یک سو، و مشرکان و مکذبان از سوی دیگر خواهد بود.

آغاز جزء ۲۴ قرآن مجید ..... ص: ۲۲۵

ادامه سوره زمر ..... ص: ۲۲۵

سوره الزمر (۳۹): آیه ۳۲ ..... ص: ۲۲۵

(آیه ۳۲) - سخن از حضور مردم در صحنه قیامت و مخاصمه در آن دادگاه بزرگ بود، در اینجا نیز همان بحث را ادامه می دهد، و مردم را به دو گروه «مکذبان» و «مصدقان» تقسیم می کند.

گروه اول دارای دو وصفند، چنانکه می فرماید: «پس چه کسی ستمکارتر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۲۶ است از آن کسی که بر خدا دروغ ببندد و سخن راست را هنگامی که به سراغ او آمده تکذیب کند» (فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ).

افراد بی ایمان و مشرک بسیار دروغ بر خدا می بستند، گاه فرشتگان را دختران او می خواندند، گاه عیسی را پسر او می گفتند، گاه بتها را شفیعان درگاه او می دانستند، و گاه احکام دروغینی در زمینه حلال و حرام جعل می کردند و به او نسبت می دادند، و مانند اینها.

و اما سخن صدقی که به سراغ آنها آمد و تکذیب کردند همان وحی آسمانی قرآن مجید بود.

و در پایان آیه در یک جمله کوتاه کیفر این گونه افراد را چنین بیان می کند: «آیا در جهنم جایگاهی برای کافران نیست؟! (أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ).

هنگامی که نام «جهنم» برده می شود بقیه عذابهای دردناک نیز در آن خلاصه شده است.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۳۳ ..... ص: ۲۲۶

(آیه ۳۳) - در باره گروه دوم نیز دو توصیف ذکر کرده، می‌فرماید: «اما کسی که سخن راست بیاورد، و کسی که آن را تصدیق کند آنان پرهیزکارانند» (وَ الَّذِي جَاءَ بِالصَّدْقِ وَ صدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ).
به این ترتیب سخن از کسانی است که هم آورنده صدقند و هم عمل کننده به آن، سخن از آنهاست که مکتب وحی و سخن حق پروردگار را در عالم نشر داده، و خود به آن مؤمن هستند و عمل می‌کنند، اعم از پیامبران و امامان معصوم و تبیین کنندگان مکتب آنها.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۳۴ ..... ص: ۲۲۶

(آیه ۳۴) - در این آیه سه پاداش بزرگ برای این گروه بیان می‌دارد: نخست می‌فرماید: «آنچه بخواهند نزد پروردگارشان برای آنان موجود است و این است جزای نیکوکاران» (لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ جِزَاءُ الْمُحْسِنِينَ).
گسترده‌گی مفهوم این آیه به قدری است که تمام مواهب معنوی و نعمتهای مادی را شامل می‌شود، آنچه در تصور و وهم ما بگنجد یا نگنجد؟

سوره الزمر (۳۹): آیه ۳۵ ..... ص: ۲۲۶

(آیه ۳۵) - دومین و سومین پاداش آنان را به این صورت بیان می‌کند: «تا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۲۷
خداوند بدترین اعمالی را که انجام داده‌اند (در سایه ایمان و صداقت آنها) بیامزد و آنها را به بهترین اعمال که انجام می‌دادند پاداش دهد» (لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَ يَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ).
چه تعبیر جالبی! از یکسو این تقاضا را دارند که بدترین اعمالشان در سایه لطف الهی پوشانده شود، و با آب توبه این لکه‌ها از دامانشان پاک گردد، و از سوی دیگر تقاضایشان این است که خداوند بهترین اعمالشان را معیار پاداش قرار دهد و همه اعمال آنها را به حساب آن بپذیرد! و خداوند نیز با تعبیری که در این آیات بیان فرموده درخواست آنان را پذیرفته است، بدترین را می‌بخشد، و بهترین را معیار پاداش قرار می‌دهد.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۳۶ ..... ص: ۲۲۷

اشاره

(آیه ۳۶) -

شأن نزول: ..... ص: ۲۲۷

نقل کرده‌اند که: بت پرستان مکه پیامبر صلی الله علیه و اله را از خشم و غضب بتها بر حذر می‌داشتند، و می‌گفتند: از آنها

بدگوئی مکن، و بر خلاف آنها اقدام منما که تو را دیوانه می کنند و آزار می رسانند! (آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت).

تفسیر: ..... ص: ۲۲۷

«خدا» کافی است! به دنبال تهدیدهای که خداوند در آیات گذشته نسبت به مشرکان بیان فرمود، و وعده‌هایی که به پیامبرش داده است در این آیه سخن از تهدیدهای کفار به میان می آورد و می گوید: «آیا خداوند برای (نجات و دفاع از) بنده‌اش (در برابر دشمنان) کافی نیست؟ اما آنها تو را از غیر او می ترسانند» (أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ). خداوندی که قدرتش برتر از همه قدرتهاست و از نیازها و مشکلات بندگان به خوبی آگاه است و نسبت به آنها نهایت لطف و مرحمت را دارد چگونه ممکن است بندگان با ایمانش را در برابر طوفان حوادث و موج عداوت دشمنان تنها بگذارد؟ هنگامی که او پشتیبان بنده‌اش باشد،

اگر تیغ عالم بجنبد ز جای نبرد رگی چون نخواهد خدای!

و هنگامی که بخواد کسی را یاری کند،

هزار دشمنم ار می کنند قصد هلاک گرم تو دوستی از دشمنان ندارم باک

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۲۸

چه رسد به بتها که موجوداتی بی ارزش و بی خاصیتند.

این آیه نویدی است برای همه پویندگان راه حق و مؤمنان راستین مخصوصا در محیط‌هایی که در اقلیت قرار دارند و از هر سو مورد تهدیدند.

در دنباله این آیه و آیه بعد اشاره به مسأله «هدایت» و «ضلالت» و تقسیم مردم به دو گروه «گمراه» و «هدایت یافته» و این که همه اینها از ناحیه خدا است می کند، تا روشن شود تمامی بندگان نیازمند درگاه اویند، و بی خواست او چیزی در عالم رخ نمی دهد، می فرماید: «و هر کس را خداوند گمراه کند هیچ هدایت کننده‌ای ندارد» (وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۳۷ ..... ص: ۲۲۸

اشاره

(آیه ۳۷) - «و هر کس را خدا هدایت کند هیچ گمراه کننده‌ای نخواهد داشت» (وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ).

بدیهی است نه آن ضلالت بی دلیل است، و نه این هدایت بی حساب، بلکه هر یک تداومی است بر خواست خود انسان و تلاش او.

و چه بیخبرند کسانی که رابطه این گونه آیات را از آیات دیگر قرآن بریده و آن را گواه بر مکتب جبر گرفته‌اند، گوئی نمی دانند که آیات قرآن یکدیگر را تفسیر می کنند.

بلکه در ذیل همین آیه شاهد گویائی بر این معنی است، چرا که می فرماید:

«آیا خداوند توانا و دارای مجازات نیست؟» (أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ).

می‌دانیم انتقام از ناحیه خداوند به معنی مجازات در برابر اعمال خلافی است که انجام شده، این نشان می‌دهد که اضلال او جنبه مجازات دارد، و عکس العمل اعمال خود انسانهاست، و طبعاً هدایت او نیز جنبه پاداش و عکس العمل اعمال خالص و پاک و مجاهده در طریق «الله» دارد.

هدایت و ضلالت از سوی خداست! ..... ص : ۲۲۸

هدایت در لغت به معنی دلالت و راهنمایی توأم با لطف و دقت است و آن را به دو شعبه تقسیم کرده‌اند: «ارائه طریق» و «ایصال به مطلوب» و به تعبیر دیگر «هدایت تشریحی» و «هدایت تکوینی». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۲۹ توضیح این که: گاه انسان راه را به کسی که طالب آن است با دقت تمام و لطف و عنایت نشان می‌دهد، اما پیمودن راه و رسیدن به مقصود بر عهده خود اوست.

ولی گاه دست طالب راه را می‌گیرد و علاوه بر ارائه طریق او را به مقصد می‌رساند.

البته نقطه مقابل آن «اضلال» است.

یک نگاه اجمالی به آیات قرآن به خوبی روشن می‌سازد که قرآن هدایت و ضلالت را فعل خدا می‌شمرد، و هر دو را به او نسبت می‌دهد.

مطالعه سطحی این آیات و عدم درک معنی عمیق آنها سبب شده است که گروهی در تفسیر آنها به «ضلالت» بیفتند و زیر آوارهای مکتب «جبر» مدفون گردند.

اما دقیقترین تفسیری که با همه آیات هدایت و ضلالت سازگار است و همه آنها را به خوبی تفسیر می‌کند این است که بگوئیم:

هدایت تشریحی به معنی ارائه طریق، جنبه عمومی و همگانی دارد و هیچ قید و شرطی در آن نیست، چنانکه در آیه ۳ سوره دهر آمده: «ما راه را به انسان نشان دادیم خواه شکرگزاری کند یا کفران» و در آیه ۵۱ سوره آل عمران می‌خوانیم: «تو همه انسانها را به صراط مستقیم دعوت می‌کنی» بدیهی است دعوت پیامبر مظهر دعوت خداست چرا که هر چه او دارد از خدا دارد.

و در باره جمعی از منحرفان و مشرکان در آیه ۲۳ سوره نجم آمده است:

«هدایت الهی از سوی پروردگار به سراغ آنها آمد».

اما هدایت تکوینی به معنی ایصال به مطلوب و گرفتن دست بندگان و گذراندن آنها از تمام پیچ و خمهای راه، و حفظ و حمایت از آنها تا رساندن به ساحل نجات که موضوع بحث بسیاری دیگر از آیات قرآن است هرگز بی‌قید و شرط نمی‌باشد، این هدایت مخصوص گروهی است که اوصاف آنها در قرآن بیان شده و اضلال که نقطه مقابل آن است نیز مخصوص گروهی است که اوصاف آنان نیز بیان گشته. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۳۰

قرآن مجید در یک جا سرچشمه ضلالت را فسق و خروج از اطاعت و فرمان الهی شمرده شده. (بقره/ ۲۶) در جای دیگر تکیه روی مسأله ظلم شده و آن را زمینه ساز ضلالت معرفی کرده. (بقره/ ۲۵۸) و در جای دیگر کفر به عنوان زمینه ساز گمراهی ذکر شده. (بقره/ ۲۶۴) باز در آیه دیگر اسراف و دروغگوئی را عامل گمراهی شمرده است. (غافر/ ۲۸) نتیجه این که قرآن ضلالت الهی را مخصوص کسانی می‌شمرد که دارای این اوصافند: «کفر»، «ظلم»، «فسق»، «دروغ»، «اسراف» و «کفران».

آیا کسانی که دارای این اوصافند شایسته ضلالت و گمراهی نیستند؟! این در زمینه مسأله ضلالت، و اما در مورد «هدایت» نیز شرایط و اوصافی در قرآن بیان شده که نشان می‌دهد آن هم بدون علت، و بر خلاف حکمت الهی نیست.

در یک جا پیروی فرمان خدا، و جلب خشنودی او، زمینه ساز هدایت الهی شمرده شده است. (مائده/ ۱۶) در جای دیگر توبه و انابه عامل استحقاق هدایت شمرده شده است. (رعد/ ۲۷) و در آیه دیگر جهاد آن هم جهاد مخلصانه و در راه خدا به عنوان شرط اصلی هدایت ذکر شده است. (عنکبوت/ ۶۹) و بالاخره در آیه دیگر پیمودن مقداری از راه هدایت به عنوان شرطی برای ادامه این راه به لطف خداوند ذکر شده است. (محمد/ ۱۷) نتیجه این که تا از سوی بندگان توبه و انابه‌ای نباشد، تا پیرو فرمان او نباشند تا جهاد و تلاش و کوششی صورت نگیرد، و تا گامهای نخستین را در مسیر حق برندارند، لطف الهی شامل حال آنان نمی‌شود، دست آنان را نمی‌گیرد و ایصال به مطلوب نمی‌کند.

آیا شمول هدایت نسبت به کسانی که دارای این اوصافند بی حساب است و یا دلیل بر جبری بودن هدایت محسوب می‌شود! ملاحظه می‌کنید آیات قرآن در این زمینه بسیار روشن و گویاست، منتهی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۳۱

کسانی که نتوانسته یا نخواسته‌اند جمع بندی صحیحی از آیات هدایت و ضلالت کنند گرفتار چنان اشتباه خطرناکی شده‌اند، و «چون ندیدند حقیقت، ره افسانه زدند» باید گفت زمینه این «ضلالت» را نیز خودشان فراهم ساخته‌اند! به هر حال مشیت الهی که در آیات هدایت و ضلالت روی آن تکیه شده، هرگز به معنی مشیت بی دلیل و خالی از حکمت نیست، بلکه در هر مورد شرایط خاصی دارد که آن را هماهنگ با حکیم بودن او می‌کند.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۳۸ ..... ص: ۲۳۱

(آیه ۳۸) - آیا معبودان شما توانائی بر حل مشکلی دارند؟ از آنجا که در آیات پیشین سخن از عقیده انحرافی مشرکان و عواقب شوم آن بود، در اینجا از دلائل توحید سخن می‌گوید تا بحث گذشته را با ذکر دلیل تکمیل کند.

نخست می‌فرماید: «و اگر از آنها پرسى چه كسى آسمانها و زمين را آفریده؟
حتما می‌گویند: خدا!» (وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ).

چرا که هیچ وجدان و خردی نمی‌پذیرد که این عالم وسیع و پهناور با آن همه عظمت، مخلوق موجودی زمینی باشد تا چه رسد به بت‌های بی روح و فاقد عقل و شعور، و به این ترتیب قرآن آنها را به داوری عقل و حکم وجدان و فطرت می‌برد، تا نخستین پایه توحید را که مسأله خالقیت آسمان و زمین است در قلوب آنها محکم کند.

در مرحله بعد سخن از مسأله سود و زیان و تأثیر در منافع و مضار انسان به میان می‌آورد، تا ثابت کند بتها هیچ نقشی در این زمینه ندارند، می‌افزاید: «بگو: آیا هیچ در باره معبودانی که غیر از خدا می‌خوانید اندیشه می‌کنید که اگر خدا زیانی برای من بخواهد آیا آنها می‌توانند گزند او را بر طرف سازند؟ و یا اگر رحمتی برای من بخواهد آیا آنها می‌توانند جلو رحمت او را بگیرند؟! (قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ).

اکنون که نه «خالقیت» از آن آنهاست و نه «قدرت بر سود و زیانی» دارند پرستش آنها چه معنی دارد؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۳۲

اینجاست که به عنوان یک نتیجه گیری کلی و نهائی می‌فرماید: «بگو: خدا مرا کافی است، و همه متوکلان تنها بر او توکل

می‌کنند» (قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ).

این سخن که مشرکان خالقیت آسمان و زمین را مخصوص خداوند می‌دانستند کرارا در آیات قرآن آمده است. این امر نشان می‌دهد که مطلب نزد آنها کاملاً مسلم بوده است، و این خود بهترین سندی است بر ابطال شرک چرا که «توحید خالقیت و مالکیت و ربوبیت» عالم هستی خود بهترین دلیل بر «توحید عبودیت» است، و نتیجه آن توکل بر ذات پاک خدا و چشم بر گرفتن از غیر اوست.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۳۹ ..... ص: ۲۳۲

(آیه ۳۹) - در این آیه آنهایی را که در برابر منطق عقل و وجدان تسلیم نیستند با یک تهدید الهی و مؤثر مخاطب ساخته، می‌فرماید: به آنها «بگو:

ای قوم من! شما هر چه در توان دارید انجام دهید، من نیز به وظیفه خود عمل می‌کنم، اما به زودی خواهید دانست» (قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۴۰ ..... ص: ۲۳۲

(آیه ۴۰) - خواهید دانست «چه کسی عذاب خوار کننده‌ای (در دنیا) به سراغش می‌آید و (سپس) عذابی جاویدان (در آخرت) بر او وارد می‌گردد» (مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ). و به این ترتیب آخرین سخن را به آنها می‌گوید که یا تسلیم منطق عقل و خرد شوید و به ندای وجدان گوش فرا دهید و یا در انتظار دو عذاب دردناک باشید:

عذابی در دنیا که باعث خواری و رسوائی است، و عذابی در آخرت که جاودانی و همیشگی است، و اینها همان عذابهای است که با دست خود فراهم کرده‌اید، و آتشی است که هیزم آن را خودتان جمع کرده و افروخته‌اید.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۴۱ ..... ص: ۲۳۲

(آیه ۴۱) - بعد از ذکر دلایل توحید، و بیان سرگذشت مشرکان و موحدان، در این آیه این حقیقت را توضیح می‌دهد که پذیرش و عدم پذیرش شما سود و زیانش متوجه خودتان است، و اگر پیامبر صلی الله علیه و اله در این زمینه اصرار می‌ورزد نه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۳۳

به خاطر نفعی است که عائد او شود، بلکه صرفاً انجام وظیفه الهی است، می‌فرماید:

«ما این کتاب (آسمانی) را برای مردم به حق نازل کردیم» (إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ).

«هر کس هدایت را پذیرد به نفع خود اوست، و هر کس گمراهی را برگزیند تنها به زیان خود گمراه می‌گردد» (فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهِ).

«و تو مأمور اجبار آنها به هدایت نیستی» وظیفه تو تنها ابلاغ و انداز است (وَ مَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۴۲ ..... ص: ۲۳۳

(آیه ۴۲) - سپس برای این که روشن سازد همه چیز انسانها و از جمله حیات و مرگشان به دست خداست می گوید: «خداوند ارواح را به هنگام مرگ قبض می کند» (اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا).

«و ارواحی را که نمرده اند نیز به هنگام خواب» می گیرد (وَ الَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا).

و به این ترتیب «خواب» برادر «مرگ» است و شکل ضعیفی از آن.

بعد می افزاید: «سپس ارواح کسانی را که فرمان مرگ آنها را صادر کرده نگه می دارد (به گونه ای که هرگز از خواب بیدار نمی شوند) و ارواح دیگری را (که باید زنده بمانند) باز می گرداند تا سر آمدی معین» (فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَ يُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى).

آری «در این امر نشانه های روشنی است برای کسانی که اندیشه می کنند» (إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۴۳ ..... ص: ۲۳۳

(آیه ۴۳) - از آنجا که در آیه قبل حاکمیت «الله» بر وجود انسان و تدبیر او از طریق نظام مرگ و حیات و خواب و بیداری مسلم شد در این آیه سخن از انحراف مشرکان در مسأله شفاعت به میان می آورد تا به آنها ثابت کند مالک شفاعت همان مالک مرگ و حیات آدمی است، نه بت های فاقد شعور، می فرماید:

«آیا آنها غیر از خدا شفیعانی گرفته اند» (أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ).

می دانیم که یکی از بهانه های معروف بت پرستان در مورد پرستش بتها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۳۴

این بود که می گفتند: «ما آنها را به خاطر این می پرستیم که شفیعان ما نزد الله بوده باشند».

ولی از آنجا که شفاعت اولاً فرع بر درک و شعور است و ثانياً فرع بر قدرت و مالکیت و حاکمیت، در دنباله آیه در پاسخ آنها چنین می فرماید: به آنها «بگو: آیا (از آنها شفاعت می طلبید) هر چند مالک چیزی نباشند، و درک و شعوری برای آنها نباشد؟» (قُلْ أَوْ لَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ).

اگر شفیعان خود را فرشتگان و ارواح مقدسه می دانید آنها از خود چیزی ندارند، هر چه دارند از ناحیه خداست، و اگر از بت های سنگی و چوبی شفاعت می طلبید آنها علاوه بر عدم مالکیت کمترین عقل و شعوری ندارند.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۴۴ ..... ص: ۲۳۴

(آیه ۴۴) - لذا در این آیه اضافه می کند: «بگو: تمام شفاعت از آن خداست» (قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا).

زیرا «حاکمیت آسمانها و زمین از آن اوست، و سپس همه شما به سوی او باز گردانده می شوید» (لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ).

و به این ترتیب آنها را بکلی خلع سلاح می کند، چرا که توحیدی که بر کل عالم حاکم است می گوید: شفاعت نیز جز به اذن پروردگار ممکن نیست.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۴۵ ..... ص: ۲۳۴

(آیه ۴۵) - آنها که از نام خدا وحشت دارند! باز هم در اینجا سخن از توحید و شرک است و یکی از چهره های بسیار زشت و

زننده مشرکان و منکران معاد را در برخورد با توحید منعکس ساخته، می‌فرماید: «و هنگامی که خداوند به یگانگی یاد می‌شود دل‌های کسانی که به آخرت ایمان ندارند مشمئز (و متنفر) می‌گردد، اما هنگامی که از معبودهای دیگر یاد می‌شود، آنان خوشحال می‌شوند» (وَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَ إِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ). گاه انسان چنان به زشتیها خو می‌گیرد و از پاکیها و نیکیها بیگانه می‌شود که از شنیدن نام حق ناراحت و از شنیدن باطل مسرور و شاد می‌گردد.

نقطه مقابل آنها مؤمنانی هستند که از شنیدن نام خداوند یگانه چنان مجذوب نام مقدسش می‌شوند که حاضرند هر چه دارند نثار راه او کنند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۳۵

سوره الزمر (۳۹): آیه ۴۶ ..... ص: ۲۳۵

(آیه ۴۶) - هنگامی که سخن به اینجا می‌رسد که این گروه لجوج و این جاهلان مغرور حتی از شنیدن نام خداوند یگانه متنفر و بیزارند به پیامبرش دستور می‌دهد که از آنها روی بگرداند، و رو به سوی درگاه خدا آورد، با لحنی که حاکی از ایمان عمیق و سرشار از عشق اوست با او سخن گوید، و شکایت این گروه را به درگاه او برد، تا هم قلب خود را که آکنده از اندوه است آرامش بخشد، و هم از این راه تکانی به آن ارواح خفته غافل دهد.

می‌فرماید: «بگو: خداوند! ای آفریننده آسمانها و زمین، و آگاه از اسرار نهان و آشکار، تو در میان بندگانت در آنچه اختلاف داشتند داوری خواهی کرد» (قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ).

آری! روز قیامت این گمراهان لجوج به اشتباه خود پی می‌برند و آنجاست که به فکر جبران می‌افتند، اما چه سود؟!

سوره الزمر (۳۹): آیه ۴۷ ..... ص: ۲۳۵

(آیه ۴۷) - در این آیه می‌گوید: «اگر ستمکاران تمام آنچه را روی زمین است مالک باشند و همانند آن نیز بر آن افزوده شود، حاضرند همه را فدا کنند تا از عذاب شدید روز قیامت رهائی یابند» اما چنین چیزی ممکن نیست (وَ لَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

سپس می‌افزاید: «و از سوی خدا برای آنها اموری ظاهر می‌شود که هرگز گمان نمی‌کردند» (وَ يَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ).

و عذابهایی را با چشم خود می‌بینند که هرگز به فکر آنها خطور نمی‌کرد!

سوره الزمر (۳۹): آیه ۴۸ ..... ص: ۲۳۵

(آیه ۴۸) - این آیه توضیح یا تکمیل برای مطلبی است که در آیه قبل گذشت می‌فرماید: در آن روز «اعمال بدی را که انجام داده‌اند برای آنها آشکار می‌شود» (وَ بَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا).

«و آنچه را استهزا کردند بر آنها واقع می‌گردد» (وَ حَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۴۹ ..... ص: ۲۳۵

(آیه ۴۹) - در سختیها به یاد خدا هستند، اما...! باز در اینجا موضوع سخن، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۳۶ افراد بی ایمان و ظالمانند، و چهره دیگری از چهره های زشت آنها را منعکس می کند. نخست می فرماید: «هنگامی که انسان را زبانی (و درد و رنج و فقری) رسد، ما را (برای حل مشکلش) می خواند» (فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا).

اما آن هم موقتی است «سپس هنگامی که از جانب خود به او نعمتی دهیم (و درد و رنجش را بر طرف سازیم لطف و عطای ما را به دست فراموشی می سپارد، و) می گوید: این نعمت را به خاطر کاردانی خودم به من داده اند» (ثُمَّ إِذَا حَوَّلْنَا نِعْمَةً مِنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ).

این غافلان بی خبر هیچ فکر نمی کنند که آن علم و دانش نیز موهبتی از سوی خداست. سپس قرآن در پاسخ این افراد خودبین و کم ظرفیت که چون به نعمتی رسند به زودی خود را گم می کنند چنین می گوید: «ولی این (نعمت) وسیله آزمایش (آنها) است ولی بیشترشان نمی دانند» (بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ). هدف این است که با بروز حوادث سخت، و به دنبال آن رسیدن به نعمتهای بزرگ، آنچه را در درون دارند آشکار کنند.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۵۰ ..... ص: ۲۳۶

(آیه ۵۰) - در این آیه می افزاید: «این سخن را کسانی که قبل از آنها بودند گفتند (آنها نیز ادعا می کردند که نعمتهای ما زائیده علم و لیاقت ماست) ولی آنچه را به دست می آوردند برای آنها سودی نداشت» (قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ).

آری! قارونهای مغرور اموالشان را مولود لیاقت خودشان می پنداشتند و مواهب الهی را بر خویش فراموش کرده، و تنها چشم به اسباب ظاهری دوخته بودند.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۵۱ ..... ص: ۲۳۶

(آیه ۵۱) - «سپس بدیهای اعمالشان به آنها رسید» (فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا). و هر کدام به نوعی از عذابهای الهی، طوفان، سیلاب، زمین لرزه، و صیحه های آسمانی، گرفتار شدند، و از میان رفتند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۳۷ بعد می افزاید: این سرنوشت منحصر به آنها نبود «و ظالمان این گروه [اهل مکّه] نیز به زودی گرفتار بدیهای اعمالی که انجام داده اند خواهند شد، و هرگز نمی توانند از چنگال عذاب الهی بگریزند» (وَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ سَيَّئَةٌ يَبْغِضُونَهَا وَ مَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ).

بلکه از آنها نیز فراتر می رود و همه ستمگران مغرور و بی خبر از خدا را در تمام اعصار و قرون شامل می شود.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۵۲ ..... ص: ۲۳۷

(آیه ۵۲) - قرآن در پاسخ این سخن که می گفتند: نعمتهای ما مولود آگاهی و توانائی خود ماست به آنها گوشزد کرد که

سری به تاریخ گذشتگان بزنید و ببینید همین سخن را دیگران گفتند و به چه مصائب و عذابهایی گرفتار شدند- این یک جواب تاریخی است.

سپس در این آیه به یک جواب عقلی پرداخته، می‌گوید: «آیا آنها ندانستند که خداوند روزی را برای هر کس بخواد گسترده یا تنگ می‌سازد؟! (أَوْ لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ).

چه بسیارند افراد شایسته‌ای که در زندگی محروم و منزوی هستند، و چه بسیار افراد ضعیف و ناتوانی که از هر نظر متعتمد، اگر پیروزیهای مادی همگی در سایه تلاش و کوشش خود افراد و لیاقتهای آنها به دست می‌آمد نباشید شاهد چنین صحنه‌هایی باشیم.

لذا در پایان آیه می‌افزاید: «در این، آیات و نشانه‌هایی است برای گروهی که ایمان می‌آورند» (إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ).

نشانه‌هایی برای ذات پاک خدا همان گونه که امیر مؤمنان علی علیه السلام فرمود:

«عرفت الله بنسخ العزائم و حلّ العقود و نقض الهمم من خدا را بوسیله بر هم خوردن تصمیمها، گشوده شدن گره‌ها و درهم شکستن اراده‌ها شناختم».

اینها نشانه‌هایی است از ضعف و ناتوانی انسان تا خود را گم نکند و گرفتار غرور و خودبینی نگردد.

سورة الزمر (۳۹): آیه ۵۳ ..... ص: ۲۳۷

(آیه ۵۳) - خداوند همه گناهان را می‌آمرزد: به دنبال تهدیدهای مکرری که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۳۸ در آیات گذشته در مورد مشرکان و ظالمان آمده بود در اینجا راه بازگشت را توأم با امیدواری به روی همه گنهکاران می‌گشاید زیرا هدف اصلی از همه این امور تربیت و هدایت است نه انتقامجویی و خشونت، با لحنی آکنده از نهایت لطف و محبت آغوش رحمتش را به روی همگان باز کرده و فرمان عفو آنها را صادر نموده، می‌فرماید: «به آنها بگو: ای بندگان من که بر خود اسراف و ستم کرده‌اید از رحمت خداوند نومید نشوید که خدا همه گناهان را می‌آمرزد زیرا که او آمرزنده و مهربان است» (قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا).

دقت در تعبیرات این آیه نشان می‌دهد که از امید بخش‌ترین آیات قرآن مجید نسبت به همه گنهکاران است، و گستردگی آن به حدی است که طبق روایتی امیر مؤمنان علی علیه السلام فرمود: «در تمام قرآن آیه‌ای وسیعتر از این آیه نیست». این وعده غفران مشروط بر این است که: بعد از ارتکاب گناه به خود آیند، و تغییر مسیر دهند، رو به سوی درگاه خدا آورند، در برابر فرمانش تسلیم باشند و با عمل، صداقت خود را در این توبه و انابه نشان دهند.

سورة الزمر (۳۹): آیه ۵۴ ..... ص: ۲۳۸

(آیه ۵۴) - در این آیه راه ورود در این دریای بی‌کران رحمت الهی را به همه مجرمان و گنهکاران نشان می‌دهد، می‌فرماید: «و به درگاه پروردگارتان باز گردید» و مسیر زندگی خود را اصلاح کنید (وَ اٰنِيْبُوا اِلٰى رَبِّكُمْ).

«و در برابر او تسلیم شوید (و فرمانش را به گوش جان بشنوید و پذیرا گردید) پیش از آن که عذاب (الهی) به سراغ شما آید، سپس از سوی هیچ کس یاری نشوید!» (وَ اَسْلِمُوْا لَهٗ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاتِيَكُمْ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُوْنَ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۵۵ ..... ص: ۲۳۸

(آیه ۵۵) - بعد از پیمودن مرحله انابه و اسلام سخن از مرحله سوم که مرحله «عمل» است به میان آورده، می‌افزاید: «و از بهترین دستوراتی که از سوی پروردگارتان بر شما نازل شده پیروی کنید، پیش از آن که عذاب (الهی) ناگهان به سراغ شما آید در حالی که از آن خبر ندارید» (وَ اتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَ أَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۳۹

و به این ترتیب مسیر وصول به رحمت خدا سه گام بیشتر نیست:
گام اول توبه و پشیمانی از گناه و روی آوردن به سوی خداست.
گام دوم ایمان و تسلیم در برابر فرمان او، و گام سوم عمل صالح است.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۵۶ ..... ص: ۲۳۹

(آیه ۵۶) - آن روز پشیمانی بیهوده است: در آیات گذشته دستور مؤکدی برای توبه و اصلاح و جبران اعمال گذشته آمده بود، در اینجا در تعقیب آن می‌گوید: این دستورها برای آن است «مبادا کسی (روز قیامت) بگوید: افسوس بر من از کوتاهیائی که در اطاعت فرمان خدا کردم! و از مسخره کنندگان (آیات او) بودم!» (أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْبَ رَبِّي عَلَى مَا فَرَطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لِمِنَ السَّٰخِرِينَ).

آری! هنگامی که انسان وارد عرصه محشر می‌شود و نتیجه تفریطها، و مسامحه کاریها و خلافکاریها، و شوخی گرفتن جدیها را در برابر چشم خود می‌بیند، اندوهی سنگین توأم با ندامتی عمیق بر قلب او سایه می‌افکند، و این حالت درونی خود را بر زبان آورده و به صورت جمله‌های فوق بیان می‌دارد.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۵۷ ..... ص: ۲۳۹

(آیه ۵۷) - سپس می‌افزاید: «یا بگوید: اگر خداوند مرا هدایت می‌کرد از پرهیزکاران بودم» (أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ).

این سخن را گویا زمانی می‌گوید که او را به پای میزان حساب می‌آورند، گروهی را می‌بیند که با دست پر از حسنات به سوی بهشت روانه می‌شوند، او نیز آرزو می‌کند در صف آنان باشد و همراه آنان به سوی نعمتهای الهی برود.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۵۸ ..... ص: ۲۳۹

(آیه ۵۸) - باز می‌افزاید: «یا هنگامی که عذاب الهی را می‌بیند بگوید: ای کاش بار دیگر (به دنیا) باز می‌گشتم و از نیکوکاران بودم!» (أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ).

و این هنگامی است که او را به سوی دوزخ می‌برند و چشمش به آتش سوزان و منظره عذاب دردناک آن می‌افتد، آهی از دل بر می‌کشد و آرزو می‌کند ای کاش به او اجازه داده می‌شد تا به دنیا باز گردد.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۵۹ ..... ص: ۲۳۹

(آیه ۵۹) - قرآن در برابر این سه گفتار دوم چنین پاسخ می گوید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۴۰
«آری آیات من به سراغ تو آمد اما آن را تکذیب کردی، و تکبر نمودی، و از کافران بودی» (بلی قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَ كُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ).

یعنی این که می گوئی «اگر هدایت الهی به سراغ من آمده بود از پرهیزکاران بودم» هدایت الهی چیست؟ جز این همه کتب آسمانی و فرستادگان خدا و آیات و نشانه های حق در آفاق و انفس؟
همه این آیات را دیدی و شنیدی عکس العمل تو در مقابل آن چه بود؟
تکذیب و استکبار و کفر! از میان این سه عمل «استکبار» ریشه اصلی است و به دنبال آن «تکذیب آیات الهی» و نتیجه آن «کفر و بی ایمان» است.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۶۰ ..... ص: ۲۴۰

(آیه ۶۰) - از آنجا که در آیات گذشته سخن از مشرکان دروغ پرداز و مستکبری بود که در روز قیامت از کرده خود پشیمان می شوند و تقاضای بازگشت به این جهان می کنند - تقاضائی بی حاصل و غیر قابل قبول - در اینجا در ادامه همین سخن می گوید: «و روز قیامت کسانی را که بر خدا دروغ بستند می بینی که صورتهایشان سیاه است!» (وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ).
سپس می افزاید: «آیا در جهنم جایگاهی برای مستکبران نیست»؟! (أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ).

سوره الزمر (۳۹): آیه ۶۱ ..... ص: ۲۴۰

(آیه ۶۱) - در این آیه سخن از نقطه مقابل این گروه یعنی گروه پرهیزکاران و سعادت آنها در قیامت در میان است، می فرماید:
«و خداوند کسانی را که تقوا پیشه کردند با رستگاری رهایی می بخشد» (وَ يُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ).
سپس این فلاح و پیروزی را با این دو جمله کوتاه و پر معنی توضیح می دهد:
«هیچ بدی به آنها نمی رسد و هرگز غمگین نخواهند شد» (لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ).
در جهانی زندگی می کنند که جز نیکی و پاکی و وجد و سرور چیزی وجود ندارد، این تعبیر کوتاه در حقیقت تمام مواهب الهی را در خود جمع کرده است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۴۱

سوره الزمر (۳۹): آیه ۶۲ ..... ص: ۲۴۱

(آیه ۶۲) - این آیه بار دیگر به مسأله توحید و مبارزه با شرک باز می گردد و گفتگوهائی را که با مشرکان داشت ادامه داده، می فرماید: «خداوند آفریدگار همه چیز است و حافظ و ناظر بر همه اشیا است» (اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ).

جمله اول اشاره به «توحید خالقیت» است و جمله دوم اشاره به «توحید ربوبیت». مسأله توحید خالقیت چیزی است که حتی مشرکان غالباً به آن معترف بوده‌اند. ولی آنها در توحید ربوبیت گرفتار انحراف شده بودند گاه حافظ و نگهبان و مدبر کارهای خود را بتها می‌دانستند و در مشکلات به آنها پناه می‌بردند.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۶۳ ..... ص: ۲۴۱

(آیه ۶۳) - این آیه با ذکر توحید مالکیت خداوند بحث توحیدی آیه قبل را تکمیل کرده، می‌گوید: «کلیدهای آسمانها و زمین از آن اوست» (لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

این تعبیر معمولاً کنایه از مالکیت و یا سلطه بر چیزی است، چنانکه می‌گوئیم: کلید این کار به دست فلانی است. قرآن بعد از این جمله چنین نتیجه‌گیری می‌کند: «و کسانی که به آیات خداوند کافر شدند زیانکارانند» (وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ).

چرا که منبع اصلی و سرچشمه واقعی همه خیرات و برکات را رها کرده و در بیراهه‌ها سرگردان شده‌اند، از کسی که تمام کلیدهای آسمانها و زمین به دست اوست روی بر تافته و به سراغ موجودات ناتوانی رفته‌اند که مطلقاً کاری از آنها ساخته نیست.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۶۴ ..... ص: ۲۴۱

(آیه ۶۴) - از مجموع آنچه در باره شاخه‌های توحید در آیات گذشته ذکر شد به خوبی می‌توان نتیجه گرفت که توحید در عبادت یک حقیقت غیر قابل انکار است، تا آنجا که هیچ انسان فهمیده و عاقلی نباید به خود اجازه دهد که در برابر بتها سجده کند، لذا به دنبال آن با لحنی قاطع و تشدد آمیز می‌گوید: «بگو: آیا به من برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۴۲ دستور می‌دهید که غیر خدا را پرستم ای جاهلان؟! (قُلْ أَفَعَبَّرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ).

این سخن مخصوصاً با توجه به این که کفار و مشرکان گاهی پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ را دعوت می‌کردند که خدایان آنها را احترام و پرستش کند، و یا حد اقل از عیبجویی و انتقاد نسبت به بتها بپرهیزد مفهوم عمیقتری پیدا می‌کند، و با صراحت اعلام می‌دارد که مسأله توحید و نفی شرک مطلبی نیست که بتوان بر سر آن معامله و سازش کرد، شرک باید در تمام چهره‌هایش درهم کوبیده شود و از صفحه جهان محو گردد!

سوره الزمر (۳۹): آیه ۶۵ ..... ص: ۲۴۲

(آیه ۶۵) - اگر مشرک شوی اعمالت بر باد می‌رود! قرآن همچنان مسائل مربوط به شرک و توحید را که در آیات قبل از آن سخن بود تعقیب می‌کند.

نخست با لحن قاطع خطر شرک را بازگو کرده، می‌فرماید: «به تو و همه پیامبران پیشین وحی شده که اگر مشرک شوی تمام اعمالت تباه می‌شود و از زیانکاران خواهی بود» (وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكَتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ).

به این ترتیب شرک دو پیامد خطرناک دارد حتی در مورد پیامبران الهی اگر به فرض محال مشرک شوند.

نخست مسأله حبط اعمال است، و دوم گرفتار خسران و زیان زندگی شدن.

اما «حبط اعمال» به معنی محو آثار و پاداش عمل به خاطر شرک است چرا که شرط قبولی اعمال اعتقاد به اصل توحید است و بدون آن هیچ عملی پذیرفته نیست.

و اما زیانکار شدن آنها به خاطر این است که بزرگترین سرمایه‌های خود را که عقل و خرد و عمر گرانبهاست در این بازار بزرگ تجارت دنیا از دست داده و «جز حسرت و اندوه متاعی نخریدند»!

سوره الزمر (۳۹): آیه ۶۶ ..... ص: ۲۴۲

(آیه ۶۶) - در این آیه باز برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «بلکه تنها خداوند را عبادت کن و از شکر گزاران باش» (بَلِ اللّٰهِ فَاَعْبُدْ وَ كُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۴۳
یعنی معبود تو باید منحصرآ ذات پاک «الله» باشد.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۶۷ ..... ص: ۲۴۳

(آیه ۶۷) - در این آیه به بیان دیگری برای نفی شرک پرداخته، ریشه اصلی انحراف آنها را ذکر کرده، می‌گوید: «آنها خدا را آن گونه که شایسته است نشناختند» (وَ مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ). و به همین دلیل نام مقدس او را تا آنجا تنزل دادند که هم ردیف بتها قرار دادند.

آری! سر چشمه شرک عدم معرفت صحیح در باره خداوند است، کسی که بداند او وجودی است بی‌پایان و نامحدود از هر نظر و از سوی دیگر آفرینش همه موجودات از ناحیه اوست و حتی در بقای خود هر لحظه به فیض وجود او نیازمندند و از سوی سوم تدبیر عالم هستی و گشودن گره تمام مشکلات و همه ارزاق به دست با قدرت اوست، و حتی اگر شفاعتی هم انجام گیرد به اذن و فرمان او خواهد بود، معنی ندارد رو به سوی دیگری آرد.

اصلاً چنین وجودی با این صفات، دوگانگی برای او محال است زیرا دو وجود نامحدود از جمیع جهات عقلاً غیر ممکن است - دقت کنید.

سپس برای بیان عظمت و قدرت او از دو تعبیر کنائی زیبا استفاده کرده، می‌گوید: «در حالی که تمام زمین در روز قیامت در قبضه اوست و آسمانها پیچیده در دست او» (وَ الْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ السَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ).

کسی که طوماری را درهم پیچیده و در دست راست گرفته کاملترین تسلط را بر آن دارد، مخصوصاً انتخاب «یمن» (دست راست) به خاطر آن است که غالب اشخاص کارهای مهم را با دست راست انجام می‌دهند و قوت و قدرت بیشتری در آن احساس می‌کنند.

کوتاه سخن این که: همه این تشبیهات و تعبیرات کنایه از سلطه مطلقه پروردگار بر عالم هستی در جهان دیگر است، تا همگان بدانند در عالم قیامت نیز کلید نجات و حل مشکلات در کف قدرت خداوند است، تا به بهانه شفاعت و مانند آن به سراغ بتها و معبودهای دیگر نروند.

البته در این دنیا نیز زمین و آسمان به همین صورت در قبضه قدرت او است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۴۴

ولی در آن روز قدرت خداوند از هر زمان آشکارتر است و همگی به روشنی در می‌یابند که همه چیز از آن او و در اختیار اوست.

به هر حال بعد از بیانات فوق در آخر آیه در یک نتیجه‌گیری فشرده و گویا می‌فرماید: «خداوند منزّه و بلند مقام است از شریک‌هایی که برای او می‌پندارند» (سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ).

اگر انسانها با مقیاسهای کوچک اندیشه‌های خود در باره ذات پاک او قضاوت نمی‌کردند هرگز به بیراهه‌های شرک و بت پرستی نمی‌افتادند.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۶۸ ..... ص: ۲۴۴

(آیه ۶۸) - «نفخه صور» و مرگ و حیات عمومی بندگان: در آیه قبل سخن از قیامت در میان آمد، در این آیه همین مسأله را با ذکر بسیاری از خصوصیات تعقیب می‌کند، نخست از پایان دنیا شروع کرده، می‌فرماید: «و در صور دمیده می‌شود پس همه کسانی که در آسمانها و زمین هستند می‌میرند، مگر کسانی که خدا بخواهد» (وَ نُفِّخُ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ).

البته از روایات به خوبی استفاده می‌شود که این گروه باقیمانده نیز سرانجام می‌میرند به گونه‌ای که در سرتاسر عالم هستی موجودی زنده نخواهد بود، جز خداوند «حی لا یموت».

سپس بار دیگر در صور دمیده می‌شود، ناگهان همگی به پا می‌خیزند و در انتظار (حساب و جزا) هستند! (ثُمَّ نُفِّخُ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ).

از این آیه به خوبی استفاده می‌شود که در پایان جهان و آغاز رستاخیز دو حادثه ناگهانی رخ می‌دهد: در حادثه اول همه موجودات زنده فوراً می‌میرند، و در حادثه دوم که با فاصله‌ای صورت می‌گیرد همه انسانها ناگهان زنده می‌شوند، و به پا می‌خیزند و در انتظار حسابند.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۶۹ ..... ص: ۲۴۴

(آیه ۶۹) - آن روز که زمین به نور خدا روشن می‌شود! در این آیه بحثهای مربوط به قیامت همچنان ادامه می‌یابد.

نخست می‌فرماید: «و زمین در (آن روز) به نور پروردگارش روشن می‌شود» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۴۵ (وَ أَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا).

در این که منظور از این «اشراق» و روشنائی به نور الهی چیست؟ تفسیرهای مختلفی گفته شده است که مهمتر از همه دو تفسیر زیر است:

۱- جمعی گفته‌اند: منظور از نور رب، حق و عدالت است که خداوند صفحه زمین را در آن روز با آن نورانی می‌کند.

۲- مفسر عالیقدر نویسنده «المیزان» می‌گوید: مراد از روشن شدن زمین به نور پروردگار که از خصوصیات روز قیامت است همان انکشاف غطاء و کنار رفتن پرده‌ها و حجابها و ظاهر شدن حقایق اشیاء و اعمال انسانها از خیر و شر و اطاعت و عصیان و حق و باطل می‌باشد، سپس به آیه ۲۲ سوره ق بر این معنی استدلال کرده است: (لَقَدْ كُنْتُمْ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكُمْ غِطَاءَ كَفَبِصِيرِكُمُ الْيَوْمَ حَدِيدًا) «تو در غفلت از این موضوع بودی، ما پرده را از برابر چشمت کنار زدیم و امروز چشمت به

خوبی می بیند! درست است که این اشراق الهی در آن روز همه چیز را شامل می شود ولی ذکر خصوص زمین در این میان به خاطر آن است که هدف اصلی بیان حال مردم روی زمین در آن روز است.

بدون شک این آیه مربوط به قیامت است و اگر می بینیم در بعضی از روایات اهل بیت علیهم السّلام به قیام حضرت مهدی - عج - تفسیر شده در حقیقت نوعی تطبیق و تشبیه است، و تأکیدی بر این معنی است که به هنگام قیام حضرت مهدی - عج - دنیا نمونه ای از صحنه قیامت خواهد شد، و عدل و داد به وسیله آن امام به حق، در روی زمین تا آن جا که طبیعت دنیا می پذیرد حکمفرما خواهد شد.

در جمله دوم این آیه سخن از نامه اعمال است می گوید: «و نامه های اعمال را پیش می نهند» و به آن رسیدگی می کنند (و وَضِعَ الْكِتَابُ).

نامه هایی که تمامی اعمال انسان کوچک و بزرگ در آن جمع است.

در جمله بعد که سخن از گواهان است می افزاید: «و پیامبران و گواهان را حاضر می سازند» (و جِيَءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۴۶

پیامبران احضار می شوند تا از ادای رسالت خود به مجرمین سخن گویند، همان گونه که در آیه ۶ سوره اعراف می خوانیم: «و لَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ» ما از رسولان بطور قطع سؤال خواهیم کرد.

و «گواهان» برای این که در آن محکمه عدل گواهی دهند، درست است که خداوند از همه چیز آگاه است، ولی برای تأکید مراتب عدالت حضور شهود لازم است.

چهارمین جمله می گوید: «و میان آنها به حق داوری می شود» (و قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ).

و در پنجمین جمله می افزاید: «و به آنان ستم نخواهد شد» (وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ).

بدیهی است هنگامی که حاکم، خدا باشد، در چنین دادگاهی ظلم و بیدادگری مفهومی ندارد.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۷۰ ..... ص: ۲۴۶

(آیه ۷۰) - و ششمین جمله در این آیه این سخن را تکمیل کرده، می گوید:

«و به هر کس آنچه انجام داده است بی کم و کاست داده می شود» (و وُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمَلَتْ).

نه جزا و پاداش و کیفر اعمالشان که خود اعمالشان به آنها داده می شود! و چه پاداش و کیفری از این برتر که عمل انسان بطور کامل به او تحویل داده شود.

چه کسی می تواند این برنامه های عدالت را دقیقاً اجرا کند کسی که علم او به همه چیز احاطه دارد لذا در هفتمین و آخرین جمله می فرماید: «و او نسبت به آنچه انجام می دادند از همه آگاهتر است» (وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ).

حتی نیازی به شهود نیست که او از همه شهود اعلم است، اما لطف و عدالتش ایجاب می کند که گواهان را احضار کند.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۷۱ ..... ص: ۲۴۶

(آیه ۷۱) - آنها که گروه گروه، وارد دوزخ می شوند: قرآن همچنان بحثهای معاد را ادامه می دهد، و آنچه را به صورت اجمال

در آیات گذشته در مورد پاداش و کیفر مؤمنان و کافران آمده بطور تفصیل بیان می کند.

نخست از دوزخیان شروع می‌کند و می‌گوید: «و کسانی که کافر شدند گروه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۴۷ گروه به سوی جهنم رانده می‌شوند!» (وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا).

سپس می‌افزاید: این امر ادامه پیدا می‌کند تا «وقتی به دوزخ می‌رسند درهای آن گشوده می‌شود و نگهبانان دوزخ (از روی ملامت) به آنها می‌گویند: آیا رسولانی از میان شما به سویتان نیامدند که آیات پروردگارتان را برای شما بخوانند و از ملاقات این روز شما را بر حذر دارند؟! (حَتَّىٰ إِذَا جَاؤَهَا فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا).

از این تعبیر به خوبی استفاده می‌شود که درهای جهنم قبل از ورود آنها بسته است درست همانند درهای زندانها هنگامی که نزدیک آن می‌رسند ناگهان به روی آنان گشوده می‌شود و این مشاهده ناگهانی وحشت بیشتری در آنها ایجاد می‌کند، اما قبل از هر چیز در زیر رگبار ملامت خازنان دوزخ قرار می‌گیرند که به آنها می‌گویند تمام اسباب هدایت برای شما فراهم بود. با این حال چگونه این تیره روزی دامان شما را گرفت.

به هر حال آنها با یک جمله کوتاه و درد آلود به آنها پاسخ داده «می‌گویند: آری (پیامبران آمدند و آیات الهی را بر ما خواندند، و ما مخالفت کردیم) ولی فرمان عذاب الهی بر کافران مسلم شده است» (قَالُوا بَلَىٰ وَ لَكِنَّ حَقَّ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَىٰ الْكَافِرِينَ).

به این ترتیب آنها اعتراف می‌کنند که راه تکذیب انبیا و انکار آیات الهی را پیش گرفتند و طبعاً سرنوشتی بهتر از این نخواهند داشت.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۷۲ ..... ص: ۲۴۷

(آیه ۷۲) - پس از این گفتگوی کوتاه در آستانه جهنم «به آنان گفته می‌شود: از درهای جهنم وارد شوید، جاودانه در آن بمانید، چه بد جایگاهی است جایگاه متکبران؟! (قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ).

درهای جهنم - چنانکه قبلاً هم اشاره کرده‌ایم - ممکن است به معنی درهائی باشد که بر حسب اعمال انسانها تنظیم شده است و هر گروهی را به تناسب عمل خود به دوزخ می‌برند، همان گونه که درهای بهشت نیز چنین است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۴۸

جالب این که فرشتگان عذاب از میان تمام اوصاف رذیله انسان که او را به دوزخ می‌برد روی مسأله «تکبر» تکیه می‌کنند، اشاره به این که سر چشمه اصلی کفر و انحراف و گناه بیش از همه کبر و غرور و عدم تسلیم در برابر حق است. و به همین دلیل در روایتی از امام صادق و امام باقر علیهما السلام می‌خوانیم: «کسی که به مقدار ذره‌ای کبر، در قلبش وجود داشته باشد داخل بهشت نمی‌شود!»

سوره الزمر (۳۹): آیه ۷۳ ..... ص: ۲۴۸

(آیه ۷۳) - و این جمعیت گروه گروه وارد بهشت می‌شوند! قرآن در آخرین آیات این سوره همچنان بحثهای مربوط به معاد را ادامه می‌دهد، و چون در آیات پیشین سخن از چگونگی ورود کافران به جهنم بود در اینجا سخن از چگونگی ورود مؤمنان پرهیزکار در بهشت است، تا به قرینه مقابله مسائل روشنتر و آشکارتر گردد.

نخست می گوید: «و کسانی که تقوای الهی پیشه کردند گروه گروه به سوی بهشت برده می شوند» (وَ سَيَقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا).

کلمه «زمر» که به معنی گروههای کوچک است نشان می دهد که بهشتیان در گروههای مختلف که نشانگر سلسله مراتب مقامات معنوی آنهاست به سوی بهشت می روند.

«تا این که آنها به بهشت می رسند در حالی که درهای آن از قبل برای آنها گشوده شده است، و (در این هنگام) نگهبانان آن [فرشتگان رحمت] به آنها می گویند: سلام بر شما! گوارایتان باد این نعمتها داخل بهشت شوید و جاودانه بمانید!» (حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا وَ فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ).

جالب این که در مورد دوزخیان می گوید هنگامی که به دوزخ می رسند درهایش گشوده می شود، ولی در مورد بهشتیان می گوید درهایش از قبل گشوده شده، و این اشاره به احترام و اکرام خاصی است که برای آنها قائلند.

در مورد دوزخیان خواندیم که نخستین سخن فرشتگان عذاب ملامت و سرزنش سخت به آنهاست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۴۹

ولی در مورد بهشتیان نخستین سخن «سلام و درود و احترام و اکرام» است.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۷۴..... ص: ۲۴۹

(آیه ۷۴) - در این آیه چهار جمله کوتاه و پر معنی که حاکی از نهایت خشنودی و رضایت خاطر بهشتیان است از آنها نقل می کند: «آنها می گویند: حمد و ستایش مخصوص خداوندی است که به وعده خویش در باره ما وفا کرد» (وَ قَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَّهُ).

در جمله های بعد می افزاید: «و زمین (بهشت) را میراث ما قرار داد و به ما بخشید» (وَ أَوْزَنَّا الْأَرْضَ).

منظور از زمین در اینجا زمین بهشت است، و تعبیر به «ارث» به خاطر آن است که این همه نعمت در برابر زحمت کمی به آنها داده شده، و می دانیم میراث چیزی است که انسان برای آن معمولاً زحمتی نکشیده است، و یا از این نظر است که هر انسانی مکانی در بهشت دارد و محلی در دوزخ هر گاه به خاطر اعمالش دوزخی شود مکان بهشتی او را به دیگران می سپارند و هر گاه بهشتی شود مکان دوزخیش برای دیگران باقی می ماند.

در جمله سوم آزادی کامل خود را در استفاده از بهشت وسیع پروردگار چنین بیان می کنند: «ما هر جا از بهشت را بخواهیم منزلگاه خود قرار می دهیم» (نَتَّبِعُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ).

بالاخره در آخرین جمله می گویند: «چه نیکوست پاداش عمل کنندگان» به دستورات پروردگار (فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ).

اشاره به این که این مواهب وسیع را به «بها» می دهند، به «بهانه» نمی دهند، ایمان و عمل صالح لازم است تا در پرتو آن چنین شایستگی حاصل شود.

سوره الزمر (۳۹): آیه ۷۵..... ص: ۲۴۹

(آیه ۷۵) - سر انجام در آخرین آیه سوره زمر، پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله را مخاطب ساخته، می گوید: در آن روز «فرشتگان را می بینی که بر گرد عرش خدا حلقه زده اند (و طواف می کنند) و با ستایش پروردگارشان تسبیح می گویند» (وَ

تَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ).

اشاره به وضع فرشتگان در اطراف عرش خداوند به خاطر این است که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۵۰
آمادگی آنها را برای اجرای اوامر الهی بیان کند.

لذا به دنبال آن می گوید: «و در میان بندگان به حق داوری می شود» (وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ).

و از آنجا که این امور نشانه‌های ربوبیت پروردگار، و دلایل شایستگی ذات پاکش برای هر گونه حمد و سپاس است در آخرین جمله می افزاید: در آن روز «گفته خواهد شد حمد مخصوص خدا پروردگار جهانیان است» (وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

گوینده این سخن فرشتگان و بهشتیان و پرهیزکارانند چرا که حمد و سپاس الهی برنامه همه صاحبان عقل و فکر و همه خاصان و مقربان است.

«پایان سوره زمر»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۵۱

سوره مؤمن «غافر» [۴۰] ..... ص: ۲۵۱

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۸۵ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۲۵۱

سوره مؤمن نخستین سوره از «حوامیم» (۱) است. و محتوای آن را می توان در شش بخش خلاصه کرد:

بخش اول: توجهی است به خداوند و قسمتی از اسماء حسناى او، مخصوصا آنچه خوف و رجاء را در دلها بر می انگیزد.

بخش دوم: تهدیدهایی است نسبت به کافران جبار پیرامون عذابهای این جهان، و عذابهای قیامت با ذکر خصوصیات و جزئیات آن.

بخش سوم: پس از مطرح کردن داستان موسی (ع) و فرعون سخن را به مؤمن آل فرعون سوق می دهد و بخش وسیعی از سوره را به شرح گفتگوهای این مرد هوشمند شجاع با فرعونیان اختصاص می دهد.

بخش چهارم: مسأله توحید و شرک را که مهمترین مسأله زندگی انسان است به میان آورده، و قسمتی از نشانه‌های توحید و دلایل بطلان شرک را مطرح می کند.

بخش پنجم: ضمن دعوت پیامبر به صبر و شکیبایی خلاصه‌ای از آنچه در بخشهای دیگر این سوره گذشت و ذکر گوشه‌ای از نعمتهای الهی، سوره را پایان می دهد.

---

(۱) حوامیم هفت سوره از قرآن است که با «حم» شروع می شود و پشت سر هم قرار گرفته و همه از سوره‌های مکی است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۵۲

نامگذاری سوره به «مؤمن» به خاطر بخشی است که در باره مؤمن آل فرعون بیان می‌کند، همان طور که نامگذاری آن به «غافر» به خاطر آغاز سومین آیه آن است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۲۵۲

از پیامبر صلی الله علیه و اله نقل شده که فرمود: «الحوامیم تاج القرآن سوره‌های (هفتگانه) حم تاج قرآن است!» و در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «سوره‌های حامیم گلهای قرآن است، خدا را سپاس گوئید و با حفظ و تلاوت این سوره‌ها او را شکر گذارید، هر بنده‌ای که از خواب برخیزد و سوره‌های حامیم بخواند از دهانش (در قیامت) بوی عطر دل انگیزی بهتر از مشک و عنبر خارج می‌شود، و خداوند خواننده این سوره‌ها را رحمت می‌کند و نیز همسایگان و دوستان و آشنایان و تمام یاران نزدیک و دور او را مشمول رحمت خویش قرار می‌دهد، و در قیامت عرش و کرسی و فرشتگان مقرب خدا برای او استغفار می‌کنند».

روشن است این فضائل بزرگ پیوندی با آن محتوای برجسته دارد، محتوایی که هر گاه در زندگی انسان در بعد «اعتقادی» و «عملی» او پیاده شود بدون شک مستحق این فضائل عظیم است، و اگر در این روایات سخن از تلاوت به میان آمده، منظور تلاوتی است که مقدمه‌ای برای ایمان و عمل باشد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره غافر (۴۰): آیه ۱ ..... ص: ۲۵۲

(آیه ۱) - در آغاز این سوره نیز به «حروف مقطعه» برخورد می‌کنیم که در اینجا از نوع تازه‌ای از آن است: «ح-ا-میم» (حم). در بعضی از روایات دو حرف آغاز این سوره به نامهای خدا که با این دو حرف آغاز می‌شود تفسیر شده است، چنانکه در حدیثی از امام صادق علیه السلام به «حمید» و «مجید» تفسیر گردیده است. بعضی نیز «ح» را به نامهایی مانند «حمید» و «حلمیم» و «حنان» و «م» را به نامهایی مانند «ملک» و «مالک» و «مجید» تفسیر کرده‌اند.

این احتمال نیز وجود دارد که «ح» اشاره به «حاکمیت» و «م» اشاره به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۵۳ «مالکیت خداوند» بوده باشد.

روشن است که این تفسیرها با هم منافاتی ندارد و ممکن است همه در معنی آیه جمع باشد.

سوره غافر (۴۰): آیه ۲ ..... ص: ۲۵۳

(آیه ۲) - اوصافی امید بخش! در این آیه - همان گونه که روش قرآن است - بعد از ذکر «حروف مقطعه» سخن از عظمت مقام «قرآن» به میان می‌آورد، اشاره به این که این کتاب با این همه عظمت از حروف ساده الفبا ترکیب یافته، بنائی چنان عظیم از مصالحی چنین کوچک، و این خود دلیل بر اعجاز آن است.

می‌فرماید: «این کتابی است که از سوی خداوند قادر و دانا نازل شده است» (تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ).

عزت و قدرتش موجب شده که احدی نتواند با آن برابری کند، و علمش سبب گردیده که محتوای آن در اعلی درجه کمال،

و فراگیر همه نیازهای انسانها در طریق تکامل باشد.

سوره غافر (۴۰): آیه ۳ ..... ص: ۲۵۳

(آیه ۳) - این آیه خدا را به پنج وصف دیگر از صفات بزرگش که بعضی امید آفرین و بعضی خوف آفرین است توصیف کرده، می گوید: «خداوندی که آمرزنده گناه» است (غَافِرِ الذَّنْبِ).
«و پذیرنده توبه» (وَ قَابِلِ التَّوْبِ).
«دارای مجازات سخت» (شَدِيدِ الْعِقَابِ).
«و صاحب نعمت فراوان» است (ذِي الطُّوْلِ).
«هیچ معبودی جز او نیست» (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).
«و بازگشت (همه شما) به سوی اوست» (إِلَيْهِ الْمَصِيرُ).
آری! کسی که واجد این اوصاف است فقط او شایسته عبودیت و مالک پاداش و کیفر است.

سوره غافر (۴۰): آیه ۴ ..... ص: ۲۵۳

(آیه ۴) - بعد از ذکر نزول قرآن از سوی خداوند و توصیف او به صفاتی که انگیزه خوف و رجا است سخن از گروهی به میان می آورد که در برابر این آیات الهی به مجادله و پرخاشگری بر می خیزند، و سرنوشت این گروه را ضمن جمله هایی برگزیده تفسیر نموده، ج ۴، ص: ۲۵۴
کوتاه و کوبنده روشن ساخته، می فرماید: «تنها کسانی در آیات الهی مجادله می کنند که (از روی عناد) کافر شده اند» (ما يُجَادِلُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا).
درست است که این گروه احیانا نیرو و جمعیت و قدرتی دارند، ولی «مبادا رفت و آمدهای آنان در شهرها (و قدرت نمائیهایشان) تو را بفریبد!» (فَلَا يَغُرُّكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ).
هدف آیه فوق این است که به پیامبر صلی الله علیه و اله و مؤمنان آغاز اسلام که غالبا از قشر محروم بودند گوشزد کند مبادا امکانات مالی، و قدرت سیاسی و اجتماعی کافران جبار را دلیلی بر حقانیت، و یا قدرت واقعی آنها بدانند، دنیا این گونه اشخاص را زیاد به خاطر دارد، و تاریخ نشان می دهد که تا چه اندازه در برابر مجازاتهای الهی ضعیف و ناتوان بودند، همانند برگهای پژمرده پائیزی در برابر تندباد خزان.

سوره غافر (۴۰): آیه ۵ ..... ص: ۲۵۴

(آیه ۵) - لذا در این آیه سرنوشت بعضی از اقوام گمراه و سرکش پیشین را در عباراتی کوتاه و کوبنده به این گونه بیان می کند: «پیش از آنها قوم نوح و اقوامی که بعد از ایشان بودند (پیامبران را) تکذیب کردند» (كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ).
آری! آنها احزابی بودند که دست به دست هم دادند و به تکذیب پیامبران الهی که دعوتشان با منافع نامشروع و هوی و هوسهای آنها هماهنگ نبود برخاستند.

سپس می‌افزاید: به این مقدار نیز قناعت نکردند «و هر امتی در پی آن بود که توطئه کند و پیامبرش را بگیرد» و آزار دهد (وَ هَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ).

باز به این هم اکتفا نکردند «و برای محو حق به مجادله باطل دست زدند» و برای گمراه ساختن مردم اصرار ورزیدند (وَ جَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ).

اما این امور برای همیشه ادامه نیافت و به موقع «من آنها را گرفتم (و سخت مجازات کردم) بین که مجازات من چگونه بود؟! (فَأَخَذْتَهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ).

ویرانه‌های شهرهای آنها در مسیر مسافرت‌های شما به چشم می‌خورد، و سرنوشت شوم و عاقبت سیاه و تاریکشان بر صفحات تاریخ و سینه‌های برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۵۵ صاحب دلان ثبت است، بنگرید و عبرت بگیرید.

سوره غافر (۴۰): آیه ۶ ..... ص: ۲۵۵

(آیه ۶) - این آیه علاوه بر مجازات دنیوی، به مجازات آنها در سرای دیگر اشاره کرده، می‌گوید: «و این گونه فرمان پروردگارت در باره کسانی که کافر شدند مسلم شده که آنها همه اهل آتشند» (وَ كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ).

ظاهر معنی آیه وسیع و گسترده است و کافران لجوج را از همه اقوام شامل می‌شود، و بدیهی است مسلم شدن فرمان پروردگار در باره این قوم به دنبال گناهان مستمر و اعمال خلافی است که با اراده خود انجام دادند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۷ ..... ص: ۲۵۵

(آیه ۷) - حاملان عرش الهی پیوسته به اهل ایمان دعا می‌کنند لحن آیات پیشین نشان می‌داد که این آیات هنگامی نازل شده که مسلمانان در اقلیت و محرومیت بودند، و دشمنان در اوج قدرت.

و به دنبال آن آیات بعد در حقیقت برای این نازل شده که به مؤمنان راستین بشارت دهد که شما هرگز تنها نیستید. می‌فرماید: «فرشتگانی که حاملان عرشند و آنها که در گرداگرد آن (طواف می‌کنند) تسبیح و حمد پروردگارشان را می‌گویند و به او ایمان دارند و برای مؤمنان استغفار می‌کنند» (الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا).

گفتار آنها این است که می‌گویند: «پروردگارا! رحمت و علم تو همه چیز را فراگرفته (تو از گناهان بندگانت با خبری و نسبت به آنها رحیمی خداوند!) آنها را که توبه کرده‌اند و راه تو را پیروی می‌کنند بیامرزد و آنها را از عذاب دوزخ نگاه دار» (رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ).

این آیه از یک سو به مؤمنان می‌گوید تنها شما نیستید که عبادت خداوند می‌کنید، و تسبیح و حمد او را می‌گویند، قبل از شما مقربترین فرشتگان خداوند و حاملان و طواف کنندگان عرش خدا حمد و تسبیحش می‌گویند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۵۶

از سوی دیگر به کفار هشدار می‌دهد که ایمان آوردن یا نیاوردن شما مهم نیست، خدا نیازی به ایمان کسی ندارد.

و از سوی سوم به مؤمنان آگاهی می‌دهد که شما در این جهان تنها نیستید- هر چند در محیط زندگی خود در اقلیت باشید- نیرومندترین قدرتهای غیبی عالم پشتیبان شما و دعاگوی شما هستند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۸ ..... ص: ۲۵۶

(آیه ۸)- در این آیه در ادامه دعاهای حاملان عرش در باره مؤمنان می‌افزاید: «پروردگارا! آنها را در باغهای جاویدان بهشت که به آنها وعده فرموده‌ای وارد کن» (رَبَّنَا وَ اَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ).
«و همچنین از پدران و همسران و فرزندانشان هر کدام که صالح بودند» (وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَ اَزْوَاجِهِمْ وَ ذُرِّيَّاتِهِمْ).
چرا «که تو توانا و حکیمی» (اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).
وعده الهی که در این آیات به آن اشاره شده همان وعده‌ای است که بارها خداوند به وسیله پیامبران به مردم داده است.
تقسیم مؤمنان به دو گروه بیانگر این واقعیت است که گروهی در ردیف اول قرار دارند، و در پیروی اوامر خداوند کاملاً کوشا هستند، اما گروه دیگری در این حد نیستند امام به خاطر پیروی نسبی از گروه اول و انتسابشان به آنها نیز مشمول دعای فرشتگانند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۹ ..... ص: ۲۵۶

(آیه ۹)- سپس آنها در چهارمین دعایشان در حق مؤمنان چنین می‌گویند:
«و آنها را از بدیها نگاهدار که هر کس را در آن روز از بدیها نگاهداری مشمول رحمت ساخته‌ای» (وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتُهُ).
و بالأخره دعای خود را با این جمله پر معنی پایان می‌دهند: «و این است همان رستگاری عظیم» (و ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ).
چه فوز و نجاتی از این برتر که گناهان انسان بخشوده شود، عذاب و بدیها از او دور گردد، مشمول رحمت الهی شود، و در بهشت جاویدانش قدم بگذارد و بستگان مورد علاقه‌اش نیز به او ملحق گردند.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۵۷

سوره غافر (۴۰): آیه ۱۰ ..... ص: ۲۵۷

(آیه ۱۰)- ما به گناه خود معترفیم آیا راه جبرانی هست؟
در آیات گذشته سخن از شمول «رحمت» الهی نسبت به مؤمنان بود، و در اینجا سخن از چگونگی «غضب» پروردگار بر افراد بی‌ایمان است، تا با قرینه مقابله هر دو بحث روشنتر گردد.
نخست می‌فرماید: «کسانی را که کافر شدند روز قیامت صدا می‌زنند که عداوت و خشم پروردگار نسبت به شما از عداوت و خشم شما به خودتان بیشتر است چرا که دعوت به سوی ایمان می‌شدید ولی راه کفر را پیش می‌گرفتید» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادُونَ لِلَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ).
چه کسی آنها را چنین ندا می‌کند؟ ظاهر این است که فرشتگان عذاب برای ملامت و سرزنش و رسوا کردن آنها چنین ندائی سر می‌دهند، در حالی که فرشتگان رحمت همواره آماده اکرام و احترام مردم با ایمان و صالح می‌باشند.

منظور از خشم و عداوت کفار نسبت به خودشان این است که آنها بزرگترین دشمنی را در حق خود در دنیا انجام داده‌اند، آیا دشمنی با خویشان از این شدیدتر می‌شود که انسان به خاطر پیروی هوای نفس و بهره‌گیری از متاع چند روزه دنیا راه سعادت جاویدان را به روی خویش ببندد و درهای عذاب ابدی را بگشاید.

سوره غافر (۴۰): آیه ۱۱ ..... ص: ۲۵۷

(آیه ۱۱) - به هر حال مجرمان با مشاهده اوضاع و احوال قیامت و آگاهی بر خشم خداوند نسبت به آنها از خواب غفلت طولانی خویش بیدار می‌شوند و در فکر چاره افتاده «می‌گویند: پروردگارا! ما را دو بار میراندی و دو بار زنده کردی (و ما در این مرگ و حیاتها همه چیز را فهمیدیم) اکنون به گناهان خود اعتراف می‌کنیم، پس آیا راهی برای خارج شدن (از دوزخ و بازگشت به دنیا و جبران ما فات) وجود دارد؟! (قَالُوا رَبَّنَا أَمَتْنَا اثْنَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ). آری! در آنجا پرده‌های غرور و غفلت کنار می‌رود، و چشم حقیقت بین انسان باز می‌شود، لذا چاره‌ای جز اعتراف به گناه ندارد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۵۸

منظور از دو بار میراندن، مرگ در پایان عمر و مرگ در پایان برزخ است، و منظور از دو مرتبه احیا، احیای برزخی و احیای در قیامت است.

به این ترتیب ما یک حیات جسمانی داریم و یک حیات برزخی، در پایان عمر از حیات جسمانی می‌میریم، و در پایان این جهان از حیات برزخی و نیز دارای دو حیات به دنبال این دو مرگ هستیم: حیات برزخی، و حیات روز قیامت.

سوره غافر (۴۰): آیه ۱۲ ..... ص: ۲۵۸

(آیه ۱۲) - اما ناگفته پیداست که پاسخ این تقاضای کافران که از دوزخ بیرون آیند و به دنیا برگردند تا به گمان خود گذشته تاریک را جبران نمایند منفی است و منفی بودن آن به قدری روشن است که حتی در آیات مورد بحث سخنی از آن به میان نیامده، تنها در این آیه مطلبی ذکر می‌کند که به منزله دلیل آن است، می‌فرماید:

«این به خاطر آن است که وقتی خداوند به یگانگی خوانده می‌شد انکار می‌کردید و اگر برای او همتایی می‌پنداشتند ایمان می‌آوردید» (ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا).

آری! هر جا سخن از توحید و پاکی و تقوا و فرمان حق بود چهره درهم می‌کشیدید، و هر جا از کفر و نفاق و شرک و آلودگی سخن به میان می‌آمد خوشحال و شادان می‌شدید، و به همین دلیل سرنوشتی غیر از این ندارید.

در پایان آیه برای آن که این تاریک‌دلان مشرک را برای همیشه مأیوس کند، می‌فرماید: «اکنون داوری مخصوص خداوند بلند مرتبه و بزرگ است» و شما را مطابق عدل خود کیفر می‌دهد (فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ).

جز او قاضی و دادخواه و دادرسی در این محکمه نیست، و چون او «علی» و «کبیر» است نه مغلوب کسی می‌گردد، نه توصیه‌ای در او مؤثر می‌شود، و هیچ راه فراری در برابر حکمش وجود ندارد.

سوره غافر (۴۰): آیه ۱۳ ..... ص: ۲۵۸

(آیه ۱۳) - تنها خدا را بخوانید هر چند کافران نپسندند این آیه و دو آیه بعد استدلالی است بر توحید و وحدانیت خداوند و

ربوبیت او، و نفی شرک و بت پرستی.

نخست می گوید: «او کسی است که آیاتش را به شما نشان می دهد» (هُوَ بَرِّكَزِيدَةٌ تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۴، ص: ۲۵۹)
الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ

همان آیات و نشانه‌های آفاقی و انفسی که تمام عالم هستی را پر کرده است.

سپس به بیان یکی از این آیات پرداخته، می افزاید: «او از آسمان برای شما روزی (پر ارزشی) می فرستد» (وَيُنزِلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا).

دانه‌های حیات بخش باران، نور آفتاب که زنده کننده تمام موجودات است، و هوایی که مایه حیات همه حیوانات و گیاهان می باشد همه از آسمان نازل می شود.

و در پایان آیه می افزاید: با وجود این همه آیات در پهنه جهان هستی چشمهای نابینا و قلبی که حجاب بر آنها افکنده شده چیزی نمی بینند «تنها کسانی متذکر می شوند که به سوی خدا باز گردند» و قلب و جان خود را از آلودگیها بشویند.
(وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ).

سورة غافر (۴۰): آية ۱۴ ..... ص: ۲۵۹

(آیه ۱۴) - در این آیه چنین نتیجه گیری می کند: «اکنون (که چنین است) خدا را بخوانید و دین خود را برای او خالص کنید»
(فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ).

برخیزید و با تیشه ایمان به جان بت‌های مشرکان بیفتید، و همه را از صفحه فکر و فرهنگ و اجتماع خود محو کنید.
البته این کار شما کافران لجوج و متعصب را سخت ناراحت می کند ولی ترس و هراسی به خود راه ندهید، آئین خود را خالص کنید «هر چند کافران ناخشنود باشند» (وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ).

سورة غافر (۴۰): آية ۱۵ ..... ص: ۲۵۹

(آیه ۱۵) - این آیه خدا را با چند وصف مهم از اوصافش توصیف کرده، می گوید: «او درجات (بندگان صالح) را بالا می برد»
(رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ).

او در علمش بلند مرتبه است، و در قدرتش نیز بلند مرتبه، تمام اوصاف کمال و جمالش آن قدر مرتفع و بالاست که همای بلند پرواز و دانش بشری هرگز به اوج آن نمی رسد.

سپس می افزاید: «او صاحب عرش است» (ذُو الْعَرْشِ).

سر تا سر عالم هستی تحت قدرت و حکومت اوست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۶۰

در سومین توصیف می گوید: «روح (مقدس) را به فرمانش بر هر کسی از بندگان که بخواهد القاء می کند» (يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ).

این روح همان قرآن و مقام نبوت و وحی است که مایه حیات دلها و همانند روح در پیکر انسانی است.

جالب این که در آیات پیشین سخن از نزول باران و ارزاق جسمانی در میان بود و در اینجا سخن از نزول وحی و رزق روحانی است.

اکنون بینیم هدف از القای «روح القدس» بر پیامبران چیست؟ و آنها این راه پر نشیب و فراز و طولانی و پر مشقت را برای چه هدفی تعقیب می‌کنند؟

در آخرین جمله آیه به این سؤال پاسخ داده شده، می‌گوید: «هدف این است «تا (مردم را) از روز ملاقات [روز رستاخیز] بیم دهد!» (لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ).

روزی که بندگان با پروردگارشان از طریق شهود باطنی ملاقات می‌کنند.

روزی که گذشتگان و آیندگان همه با هم تلافی دارند.

روز ملاقات پیشوایان حق و باطل با پیروانشان.

روز لقای مستضعفین و مستکبرین و ملاقات ظالم و مظلوم.

روز دیدار انسانها و فرشتگان.

و بالأخره روز تلافی انسان با اعمال و گفتار و کردارش و با دادگاه عدل خداوند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۱۶ ..... ص: ۲۶۰

(آیه ۱۶) - روز تلافی! این آیه و چند آیه بعد از آن توضیح و تفسیری است برای «یوم التلاق» که از نامهای قیامت است، و در آیه قبل به آن اشاره شد.

نخست می‌فرماید: روز تلافی «روزی که همه آنان آشکار می‌شوند» (يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ). و تمام پرده‌ها و حجابها کنار می‌رود و اسرار درون همگان آشکار می‌گردد.

در دومین توصیف از آن روز می‌افزاید: «چیزی از مردم بر خدا پنهان نخواهد ماند» (لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ).

در این جهان و امروز نیز چیزی بر خداوند عالم و قادر مخفی نیست، ولی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۶۱ ظهور اشیاء در آن روز از تأکید بیشتری برخوردار است، جایی که دیگران نیز از اسرار هم آگاه شوند در مورد خداوند مسأله نیاز به بحث و گفتگو ندارد.

سومین ویژگی آن روز حاکمیت مطلقه پروردگار است، چنانکه در دنباله آیه می‌فرماید: در آن روز گفته می‌شود: «حکومت امروز برای کیست»؟ (لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ).

و در پاسخ می‌گویند: «برای خداوند یکتای قهار است» (لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ).

این سؤال و جواب از سوی فرد خاصی عنوان نمی‌شود سؤالی است که از سوی خالق و مخلوق، فرشته و انسان، مؤمن و کافر و از تمام ذرات وجود و در دیوار عالم هستی بدون استثنا مطرح است، و همگی نیز با زبان حال به آن پاسخ می‌گویند، یعنی به هر جا بنگری آثار حاکمیت او نمایان است و بر هر چه نگاه کنی نشانه‌های قاهریت او در آن ظاهر است.

به زمزمه هر ذره‌ای گوش فرادهی «لمن الملك» می‌گوید، و در پاسخ «لله الواحد القهار» از آن می‌شنوی.

سوره غافر (۴۰): آیه ۱۷ ..... ص: ۲۶۱

(آیه ۱۷) - ویژگی چهارم آن روز این است که روز پاداش و کیفر است، چنانکه در آیه شریفه می‌فرماید: «امروز هر کسی در برابر کاری که انجام داده جزا داده می‌شود» (الْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ).

آری! آن ظهور و بروز و آن احاطه علمی خداوند و حاکمیت و مالکیت و قهاریت او همه دلیلی است روشن بر این حقیقت بزرگ و امید بخش و بیم آفرین.

ویژگی پنجم همان است که در جمله بعد می‌افزاید: «امروز هیچ ظلم و ستمی (بر هیچ کس) نخواهد بود» (لا ظُلْمَ الْيَوْمَ). چگونه ممکن است ظلم و ستمی تحقق یابد در حالی که ظلم یا به خاطر جهل است که او بر همه چیز احاطه علمی دارد. یا به خاطر عجز است که او قاهر و مالک و حاکم بر همه چیز است.

ششمین و آخرین ویژگی سرعت محاسبه اعمال بندگان است، چنانکه در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند سریع الحساب است» (إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۶۲

سرعت حسابش در آنجا به قدری است که در حدیث آمده است: «خداوند حساب همه بندگان را در یک چشم بر هم زدن می‌رسد»

سوره غافر (۴۰): آیه ۱۸ ..... ص: ۲۶۲

(آیه ۱۸) - روزی که جانها به لب می‌رسد! این آیه همچنان ادامه توصیف قیامت است.

نخست می‌گوید: «آنها را از روز نزدیک بترسان» (وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْأَزْفَةِ).

اگر درست بنگریم مجموعه عمر دنیا در برابر عمر قیامت لحظه زود گذری بیش نیست، و چون هیچ تاریخی از سوی خداوند برای آن به کسی حتی به پیامبران اعلام نشده است باید همیشه آماده استقبال از آن بود.

دومین توصیف این که: «در آن روز (از شدت هول و ترس) دلها به گلوگاه می‌رسد!» (إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ).

در توصیف سوم می‌گوید: «تمامی وجود آنها مملو از اندوه می‌گردد» اما توانایی اظهار آن را ندارند (كَاطْمِينَ).

اگر انسان گرفتار اندوه و غم جانکاهی شود اما بتواند فریاد کند ممکن است کمی آرام گیرد، اما افسوس که در آنجا حتی جای فریاد و نعره زدن نیست، آنجا پیشگاه داوری حق و محضر عدل پروردگار، و حضور جمیع خلائق است، فریاد چه سودی دارد؟! چهارمین توصیف این که: «برای ستمکاران دوستی وجود ندارد» (مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ).

آن گروه از دغل دوستان که همچون مگسان گرد شیرینی به هنگام قدرت اطراف آنها را گرفته بودند، همه گرفتار کار خویشند، و به دیگری نمی‌پردازند، آری در آن روز نه دوستی برای انسان وجود دارد و نه غمخواری برای درد دل کردن.

در پنجمین توصیف می‌فرماید: «و نه شفاعت کننده‌ای که شفاعتش پذیرفته شود» (وَلَا شَفِيعٌ يُطَاعُ).

چرا که شفاعت شافعان راستین مانند انبیا و اولیاء نیز به اذن پروردگار است، و به این ترتیب قلم بطلان بر پندار بت پرستان می‌کشد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۶۳

سوره غافر (۴۰): آیه ۱۹ ..... ص: ۲۶۳

(آیه ۱۹) - در ششمین مرحله یکی از اوصاف خدا را بیان می‌کند که در ضمن توصیفی برای چگونگی قیامت است، می‌گوید:

«خدا چشمهایی را که به خیانت گردش می‌کند می‌داند، و آنچه را در سینه‌ها پنهان می‌دارند» می‌داند (يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ).

آری! خدائی که از حرکات مخفیانه چشمها و اسرار درون سینه‌ها آگاه است در آن روز در باره خلائق دادرسی و قضاوت می‌کند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۲۰ ..... ص: ۲۶۳

(آیه ۲۰) - در هفتمین توصیف از قیامت که آن نیز به صورت توصیف خداوند مطرح شده، می‌فرماید: «خداوند به حق داوری می‌کند» (وَ اللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ).

«و معبودهایی را که غیر از او می‌خوانند هیچ گونه داوری ندارند» (وَ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ).

آری! آن روز مقام داوری مخصوص به خداست، و او هم جز به حق داوری نمی‌کند.

سر انجام به عنوان تأکید بر آنچه در این آیات گذشت سخن را با این جمله پایان می‌دهد: «خداوند شنوا و بیناست» (إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ).

بلکه بینائی و شنوائی به معنی واقعی کلمه، یعنی حضور همه مسموعات و مبصرات و تمام شنیدنیها و دیدنیها نزد او منحصر به ذات پاک خداست، و این تأکیدی است بر علم و آگاهی او بر همه چیز، و داوری او به حق چرا که تا کسی سمیع و بصیر مطلق نباشد داور حق نخواهد بود.

سوره غافر (۴۰): آیه ۲۱ ..... ص: ۲۶۳

(آیه ۲۱) - عاقبت دردناک پیشینیان ستمگر را بنگرید! از آنجا که روش قرآن در بسیاری از آیات این است که بعد از ذکر کلیات در مورد مسائل حساس و اصولی آن را با مسائل جزئی و محسوس می‌آمیزد، در اینجا نیز بعد از گفتگوهای گذشته پیرامون مبدأ و معاد مردم را به مطالعه حالات پیشینیان و از جمله وضع فرعون و فرعونیان دعوت می‌کند.

نخست می‌فرماید: «آیا آنها روی زمین سیر نکردند تا ببینند عاقبت کسانی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۶۴

پیش از آنان بودند چگونه بود؟!» (أَو لَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ).

این تاریخ مدون نیست که در اصالت و صحت آن تردید شود، این تاریخ زنده‌ای است که با زبان بی‌زبانی فریاد می‌کشد، و تاریخ واقعی را بی‌کم و کاست شرح می‌دهد.

سپس می‌افزاید: «آنها کسانی بودند که در قوت و قدرت و به وجود آوردن آثار مهمی در زمین از اینها نیرومندتر بودند» (كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَ آثَارًا فِي الْأَرْضِ).

آن چنان حکومت قوی و لشکریان عظیم و تمدن مادی درخشان داشتند که زندگی مشرکان مکه در برابر آنها بازیچه‌ای بیش نیست! و در پایان آیه سرنوشت این اقوام سرکش را در یک جمله کوتاه چنین بازگو می‌کند: «ولی خداوند آنها را به گناهانشان گرفت و در برابر عذاب او مدافعی نداشتند!» (فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَ مَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ).

نه کثرت نفرات آنها مانع از عذاب الهی شد، و نه قدرت و شوکت و مال و ثروت بی‌حسابشان.

سوره غافر (۴۰): آیه ۲۲ ..... ص: ۲۶۴

(آیه ۲۲) - در این آیه آنچه را بطور اجمال قبلاً گفته است شرح داده، می‌فرماید: «این (مجازات دردناک الهی) بخاطر این بود

که فرستادگان آنها پیوسته با دلائل روشن به سراغشان می آمدند و آنها همه را انکار می کردند» (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا).

چنان نبود که آنها غافل و بی خبر باشند، و یا کفر و گناهشان ناشی از عدم اتمام حجت گردد، نه رسولان آنها پی در پی می آمدند اما آنها هرگز در برابر اوامر الهی تسلیم نشدند.

«اینجا بود که خداوند آنها را گرفت و کیفر داد» (فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ).

«زیرا او قوی و مجازاتش شدید است» (إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ).

در جای رحمت «ارحم الراحمين» است، و در جای خشم و غضب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۶۵ «اشد المعاقبين»

سوره غافر (۴۰): آیه ۲۳ ..... ص: ۲۶۵

(آیه ۲۳) - به دنبال اشاره‌ای که در آیات قبل پیرامون سرنوشت دردناک اقوام پیشین آمده بود در اینجا به شرح یکی از این ماجراها پرداخته، و انگشت روی داستان موسی و فرعون و هامان و قارون می گذارد.

نخست می فرماید: «ما موسی را با آیات خود و دلیل روشن فرستادیم ...»

(وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا وَ سُلْطَانٍ مُّبِينٍ).

تعبیر به «آیات» اشاره به «معجزات موسی» و «سلطان مبین» به معنی منطق نیرومند و دلائل دندان شکنی است که موسی در برابر فرعونیان داشت.

به این ترتیب موسی (ع) مأمور بود به ظلم حاکمان بیدادگر، و شیطنت سیاستمداران خائن، و تعدی ثروتمندان مستکبر پایان دهد و جامعه‌ای بر اساس عدالت و داد از نظر سیاسی و فرهنگی و اقتصادی بسازد.

سوره غافر (۴۰): آیه ۲۴ ..... ص: ۲۶۵

(آیه ۲۴) - آری! ما موسی را فرستادیم «به سوی فرعون و هامان و قارون، اما آنها گفتند: او ساحری بسیار دروغگوست!» (إِلَى فِرْعَوْنَ وَ هَامَانَ وَ قَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۲۵ ..... ص: ۲۶۵

(آیه ۲۵) - این آیه بخشی از طرحهای شیطانی آنها را بازگو کرده، می گوید:

«پس هنگامی که حق از نزد ما به سراغ آنها آمد (به جای این که آن را مغتنم بشمرند به مقابله برخاستند، و) گفتند: پسران کسانی را که با موسی ایمان آورده‌اند به قتل برسانید، و زنانشان را (برای اسارت و خدمت) زنده بگذارید!» (فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَ اسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ).

این تعبیر نشان می دهد که مسأله قتل فرزندان پسر و زنده نگهداشتن دختران تنها در دوران قبل از تولد موسی (ع) نبوده، بلکه بعد از قیام و نبوت او نیز این کار تکرار شد.

و این یک نقشه شوم و مستمر حکومتهای شیطانی است که نیروهای فعال را به نابودی می کشانند و نیروهای غیر فعال را برای

بهره کشی زنده نگه می‌دارند.

قرآن در پایان آیه می‌افزاید: «اما نقشه کافران جز در گمراهی نیست» (وَ مَا كَيْدُ بَرِّكَانَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ) (الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ)

تیرهایی است که در تاریکی جهل و ضلال پرتاب می‌کنند و به سنگ می‌خورند. و از آنجایی که هرگز باور ندارند، فاجعه‌ها دامنگیرشان می‌شود، این مشیت الهی است که نیروهای حق سرانجام بر نیروی باطل غلبه کنند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۲۶ ..... ص: ۲۶۶

(آیه ۲۶) - درگیری و نزاع میان موسی (ع) و پیروانش از یک سو، و فرعون و طرفدارانش از سوی دیگر بالا گرفت. قرآن می‌گوید: «فرعون گفت: بگذارید موسی را بکشم و او پروردگارش را بخواند» تا نجاتش دهد! (وَ قَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ).

از این تعبیر استفاده می‌شود که اکثریت مشاوران که مانع قتل موسی بودند یا لا-اقل بعضی از آنان به این امر استدلال می‌کردند که با توجه به کارهای خارق العاده موسی ممکن است نفرینی کند و خدایش عذاب بر ما نازل کند، اما فرعون مغرور می‌گوید: من او را می‌کشم هر آنچه بادا باد! سپس فرعون برای توجیه تصمیم قتل موسی دو دلیل برای اطرافیانش؟ می‌کند: یکی جنبه به اصطلاح دینی و معنوی دارد، و دیگر جنبه دنیوی و مادی می‌گوید: «من از این می‌ترسم که آیین شما را عوض کند!» و دین نیاکانتان را بر هم زند! (إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ). «یا این که فساد بر روی زمین آشکار سازد» (أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ).

و اگر امروز سکوت کنم و بعد از مدتی اقدام به مبارزه با موسی نمایم هواخواهان بسیاری پیدا می‌کند و درگیری شدیدی به وجود می‌آید که مایه خونریزی و فساد و ناآرامی در سطح کشور خواهد بود، بنابراین مصلحت این است که هر چه زودتر او را به قتل برسانم.

سوره غافر (۴۰): آیه ۲۷ ..... ص: ۲۶۶

(آیه ۲۷) - اکنون ببینیم موسی (ع) که ظاهراً در آن مجلس حضور داشت چه عکس العملی نشان داد؟ آیه شریفه می‌گوید: «موسی گفت: من به پروردگارم و پروردگارش شما پناه می‌برم از هر متکبری که به روز حساب ایمان نمی‌آورد!» (وَ قَالَ مُوسَى إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَ رَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ)

این گفتار موسی (ع) به خوبی نشان می‌دهد افرادی که دارای دو ویژگی «تکبر» و «عدم ایمان به روز قیامت» باشند آدمهای خطرناکی محسوب می‌شوند.

و باید از چنین افرادی به خدا پناه برد!

سوره غافر (۴۰): آیه ۲۸ ..... ص: ۲۶۷

(آیه ۲۸) - آیا کسی را به خاطر دعوت به سوی خدا می‌کشند؟

از اینجا فراز دیگری از تاریخ موسی (ع) و فرعون شروع می‌شود که در قرآن مجید تنها در این سوره مطرح شده است و آن داستان «مؤمن آل فرعون» است، که از نزدیکان فرعون بود دعوت موسی (ع) را به توحید پذیرفت ولی ایمان خود را آشکار نمی‌کرد، هنگامی که مشاهده کرد با خشم شدید فرعون جان موسی (ع) به خطر افتاده مردانه قدم پیش نهاد و با بیانات مؤثر خود توطئه قتل او را بر هم زد.

چنانکه آیه می‌فرماید: «و مرد مؤمنی از آل فرعون که ایمان خود را کتمان می‌کرد گفت: آیا می‌خواهید مردی را بکشید به خاطر این که می‌گوید: پروردگار من الله است؟! (وَ قَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَ تَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ).»

«در حالی که معجزات و دلایل روشنی از سوی پروردگارتان با خود آورده است» (وَ قَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ).

آیا شما می‌توانید معجزات او را مانند معجزه «عصا» و «ید بیضا» انکار کنید؟

خوب فکر کنید، دست به کار عجولانه و شتاب زده‌ای نزنید، و در عاقبت کار خود درست بیندیشید و گرنه پشیمان خواهید شد.

از همه اینها گذشته از دو حال خارج نیست: «اگر او دروغگو باشد دروغش دامن خودش را خواهد گرفت، و اگر راستگو باشد لا اقل بعضی از عذابهایی را که وعده می‌دهد دامن شما را خواهد گرفت» (وَ إِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَ إِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ).

سپس افزود: «خداوند کسی را که اسرافکار و بسیار دروغگوست هدایت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۶۸

نمی‌کند» (إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ).

اگر موسی راه تجاوز و اسراف و دروغ را پیش گرفته باشد مسلماً مشمول هدایت الهی نخواهد شد، و اگر شما چنین باشید شما نیز از هدایتش محروم خواهید گشت.

سوره غافر (۴۰): آیه ۲۹ ..... ص: ۲۶۸

(آیه ۲۹) - مؤمن آل فرعون به این مقدار هم قناعت نکرد و باز ادامه داد، با لحنی دوستانه و خیرخواهانه آنها را مخاطب ساخته، چنین گفت: «ای قوم من! امروز حکومت (در این سرزمین پهناور مصر) از آن شماست، و از هر نظر غالب و پیروزید (این نعمتهای فراوان را کفران نکنید) اگر عذاب الهی به سراغ ما آید چه کسی ما را یاری خواهد کرد؟! (يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا).

این سخنان ظاهراً در «اطرافیان فرعون» بی‌اثر نبود، آنها را ملایم ساخت، و از خشمشان فرو کاست.

ولی «فرعون گفت: من جز آنچه را معتقدم به شما ارائه نمی‌دهم» (قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى).

«و (بدانید) شما را جز به راه صحیح راهنمایی نمی‌کنم» دستور همان قتل موسی است (وَ مَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ).

و چنین است حال همه جباران و طاغوتها در طول تاریخ، و در گذشته و امروز که همیشه رأی صواب را رأی خود می‌پندارند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۳۰ ..... ص: ۲۶۸

(آیه ۳۰) - من به شما اخطار می‌کنم! مردم مصر به حکم این که در آن زمان نیز نسبتاً متمدن و با سواد بودند گفتگوهای

مورخان را در باره اقوام پیشین، اقوامی همچون قوم نوح و عاد و ثمود که سرزمین آنها غالباً فاصله زیادی از آنها نداشت شنیده بودند، و از سرنوشت دردناک آنها کم و بیش خبر داشتند.

لذا مؤمن آل فرعون بعد از آن که با نقشه قتل موسی به مخالفت پرداخت و با مقاومت سر سخنانه فرعون رو برو شد که دستور قبل را مجدداً تأیید کرد به این فکر افتاد که این بار دست این قوم سرکش را گرفته و به اعماق تاریخ پیشینیان ببرد، شاید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۶۹

بیدار شوند و در تصمیم خود تجدید نظر کنند. آیه می گوید: «آن مرد با ایمان گفت:

ای قوم من! من بر شما از روزی همانند روز (عذاب) اقوام پیشین بیمناکم» (وَ قَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۳۱ ..... ص: ۲۶۹

(آیه ۳۱) - سپس به شرح این سخن پرداخت و گفت: «و از عادت‌های همچون عادت قوم نوح و عاد و ثمود و کسانی که بعد از آنها بودند» از شرک و کفر و طغیان بیمناکم (مِثْلَ ذَابِ قَوْمِ نُوحٍ وَ عَادٍ وَ ثَمُودَ وَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ). آیا دلیلی دارید که این گونه عذاب‌های الهی دامانتان را نخواهد گرفت؟ مگر آنها چه کرده بودند که آن چنان گرفتار شدند؟ جز این که در برابر دعوت پیامبران الهی ایستادند و گاهی پیامبران را کشتند، و یا تکذیب کردند؟ ولی بدانید هر چه بر سر شما آید از ناحیه خود شماست «چرا که خداوند ظلم و ستمی بر بندگانش نمی‌خواهد» (وَ مَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۳۲ ..... ص: ۲۶۹

(آیه ۳۲) - سپس افزود: «ای قوم! من بر شما از روزی می‌ترسم که مردم یکدیگر را صدا می‌زنند» از هم یاری می‌طلبند و صدایشان به جایی نمی‌رسد! (وَ يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ). «یوم التناد» مفهومش «روز ندا دادن یکدیگر» است، و این تعبیر نشانه نهایت عجز و بیچارگی است در زمانی که کارد به استخوان می‌رسد، و افرادی که دستشان از همه جا بریده یکدیگر را صدا می‌کنند و فریادشان به جایی نمی‌رسد. در این جهان نیز «یوم التناد» فراوان است، روزهایی که عذاب الهی نازل می‌شود، بحرانها و حوادث سخت همه را تحت فشار قرار می‌دهد، و پناهگاهی می‌جویند اما پناهگاهی وجود ندارد، و همه فریاد می‌کشند!

سوره غافر (۴۰): آیه ۳۳ ..... ص: ۲۶۹

(آیه ۳۳) - این آیه در تفسیر یوم التناد می‌گوید: «روزی که روی می‌گردانید و فرار می‌کنید، اما هیچ پناهگاه و نگهدارنده‌ای در برابر عذاب الهی برای شما نیست» (يَوْمَ تَوَلَّوْنَ مُدْبِرِينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ). «آری! کسی را که خدا (بر اثر اعمالش) گمراه ساخته هدایت کننده‌ای برای او نیست» (وَ مَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۷۰

آنها در این دنیا از طریق هدایت گمراه می‌شوند و در حجابی از جهل و ضلالت فرو می‌روند، و در آخرت از طریق بهشت و

نعمتهای الهی گمراه خواهند شد.

سوره غافر (۴۰): آیه ۳۴ ..... ص: ۲۷۰

(آیه ۳۴) - متکبران جبار از درک صحیح محرومند: در یک بررسی اجمالی در آیات گذشته و آینده چنین به نظر می‌رسد که «مؤمن آل فرعون» برای نفوذ در قلب تیره فرعون و فرعونیان و زدودن زنگار کبر و کفر از آنها سخنان خود را در پنج شکل و مقطع مطرح کرد:

«مقطع اول» سخنان دو جانبه و احتیاط آمیز و دعوت آن قوم کافر طغیانگر به پرهیز از ضرر محتمل بود.

در «مقطع دوم» آنها را به سیر و مطالعه در احوال اقوام پیشین دعوت می‌کند.

در «مقطع سوم» قسمتی از تاریخ خودشان را متذکر می‌شود، که چندان فاصله از آنها ندارد و آن مسأله نبوت «یوسف» است که از اجداد موسی بود، و طرز برخورد آنها با دعوت او را مطرح می‌کند.

می‌گوید: «و پیش از این، یوسف با دلائل روشن برای هدایت شما آمد» (وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلِ بِالْبَيِّنَاتِ).

«اما شما همچنان در دعوت او شک و تردید داشتید» (فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ).

نه از این جهت که دعوت او پیچیدگی داشت، و نشانه‌ها و دلائل او کافی نبود، بلکه به خاطر ادامه خود کامگیها، سرسختی نشان دادید.

سپس برای این که خود را از هرگونه تعهد و مسؤولیت خلاص کنید و به خود کامگی و هوسرانی خویش ادامه دهید «تا زمانی که (یوسف) از دنیا رفت گفتید: هرگز خداوند بعد از او رسولی مبعوث نخواهد کرد» (حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قَلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا).

و به خاطر این روش نادرستتان مشمول هدایت الهی نشدید، آری «این گونه خداوند هر اسرافکار تردید کننده و سوسه گر را گمراه می‌کند» (كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ بَرَّغَزِيده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۷۱
هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ)

شما از یک سو راه اسراف و تجاوز از حدود الهی را پیش گرفتید، و از سوی دیگر در همه چیز شک و تردید و سوسه نمودید، و این دو کار سبب شد که خداوند دامنه لطفش را از شما برگیرد، و شما را در وادی ضلالت رها سازد.

سوره غافر (۴۰): آیه ۳۵ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۳۵) - این آیه به معرفی «مصرفان مرتاب» پرداخته، می‌گوید: «همانها که در آیات خدا بی‌آنکه دلیلی برایشان آمده باشد به مجادله بر می‌خیزند» (الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ). بی‌آنکه هیچ دلیل روشنی از عقل و نقل برای سخنان خود داشته باشند.

سپس برای نشان دادن زشتی این عمل می‌افزاید: این گونه جدال بی‌اساس در مقابل حق «خشم عظیمی نزد خداوند و نزد آنان که ایمان آورده‌اند به بار می‌آورد» (كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا).

چرا که «جدال به باطل» و موضعگیری بی‌دلیل و بی‌منطق در برابر آیات الهی هم مایه گمراهی مجادله کنندگان، و هم اسباب ضلالت دیگران است.

و در پایان آیه به دلیل عدم تسلیم آنها در مقابل حق اشاره کرده، می‌فرماید:
«این گونه خداوند بر دل هر متکبر جباری مهر می‌نهد!» (كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ).
لجاجتها و عناد در برابر حق پرده‌ای ظلمانی بر فکر انسان می‌اندازد و حس تشخیص را از او می‌گیرد.

سوره غافر (۴۰): آیه ۳۶ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۳۶) - می‌خواهم به آسمان روم تا از خدای موسی خبر گیرم! گر چه سخنان «مؤمن آل فرعون» این اثر را گذاشت که فرعون را از تصمیم قتل موسی بازداشت، ولی نتوانست فرعون را از مرکب غرور پایین آورد.
«فرعون گفت: ای هامان! برای من بنای مرتفعی بساز شاید به وسائلی دست یابم» (وَ قَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَيْرِحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۳۷ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۳۷) - (وسائل صعود به) آسمانها تا از خدای موسی آگاه شوم، هر چند گمان می‌کنم او دروغگو باشد» (أَسْيَابِ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلِعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي بِرِغَزِيهِ تَفْسِيرٍ نَّمُونَهُ، ج ۴، ص: ۲۷۲
لَأُظَنَّهُ كَاذِبًا)
آری «این چنین اعمال بد فرعون در نظرش آراسته جلوه کرد و از راه حق بازداشته شد» (وَ كَذَلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءَ عَمَلِهِ وَ صُدَّ عَنِ السَّبِيلِ).

«اما توطئه و مکر فرعون جز به زیان و نابودی نمی‌انجامد» (وَ مَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ).

ظاهر این است فرعون به عنوان چند هدف دست به چنین کاری زد:

- ۱- او می‌خواست وسیله‌ای برای اشتغال فکری مردم و انصراف ذهن آنها از مسأله نبوت موسی و قیام بنی اسرائیل فراهم آورد.
- ۲- او می‌خواست از این طریق کمک مادی و اقتصادی به توده‌های زحمت کش کند، و کاری هرچند موقت برای بی‌کاران فراهم سازد تا کمی مظالم او را فراموش کنند و وابستگی مردم از نظر اقتصادی به خزینه او بیشتر گردد.
- ۳- برنامه این بود که بعد از پایان بنا بر فراز آن رود و نگاهی به آسمان کند و احتمالاً تیری در کمان گذارد و پرتاب کند و باز گردد، و برای تحمیق مردم بگوید:

خدای موسی هر چه بود تمام شد! به سراغ کار خود بروید، و فکرتان راحت باشد!

سوره غافر (۴۰): آیه ۳۸ ..... ص: ۲۷۲

(آیه ۳۸) - از من پیروی کنید تا راه راست را به شما نشان دهم گفتیم «مؤمن آل فرعون» سخنان خود را در چند مقطع بیان کرد، در اینجا چهارمین مقطع از سخنان او آمده که مقصود خود را از طریق دیگری دنبال می‌کند، و آن توجه دادن به «ناپایداری زندگی دنیا» و «مسأله معاد و حشر و نشر» است و توجه به آنها بدون شک تأثیر عمیقی در تربیت انسانها دارد.
نخست می‌گوید: «و کسی که ایمان آورده بود صدا زد: ای قوم من! از من پیروی کنید تا من شما را به راه حق ارشاد کنم» (وَ قَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۳۹ ..... ص: ۲۷۲

(آیه ۳۹) - سپس افزود: «ای قوم من! (به این دنیا دل نبندید که) این زندگی دنیا متاع زود گذری است، و آخرت سرای همیشگی و ابدی شماست» (یا قَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۷۳
گیرم که با هزار مکر و فسون، ما پیروز شویم و حق را پشت سر اندازیم، دست به انواع ظلم و ستم دراز کنیم، و دامان ما به خونهای بی گناهان آغشته شود، مگر عمر ما در این جهان چه اندازه خواهد بود؟

سوره غافر (۴۰): آیه ۴۰ ..... ص: ۲۷۳

(آیه ۴۰) - مسأله تنها فانی بودن این دنیا و باقی بودن سرای آخرت نیست، مهم مسأله حساب و جزاست: «هر کس عمل بدی انجام دهد فقط به اندازه آن به او کیفر داده می شود، اما کسی که عمل صالحی انجام دهد - خواه مرد یا زن - در حالی که مؤمن باشد آنان وارد بهشت می شوند و روزی بی حسابی به ایشان داده خواهد شد» (مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ).
او در این سخنان حساب شده اش از یکسو اشاره به عدالت خداوند در مورد مجرمان می کند.
و از دیگر سوم اشاره به فضل بی انتهای او که در مقابل یک عمل صالح پاداش بی حساب به مؤمنان داده می شود.
و از سوی سوم لزوم توأم بودن ایمان و عمل صالح را یادآور می شود.
و از سوی چهارم مساوات مرد و زن در پیشگاه خداوند و در ارزشهای انسانی را مطرح می کند.
به هر حال او با این سخن کوتاه خود این واقعیت را بیان می کند که متاع این جهان گرچه ناچیز است و ناپایدار، ولی می تواند وسیله رسیدن به پاداش بی حساب گردد، چه معامله ای از این پرسودتر؟!

سوره غافر (۴۰): آیه ۴۱ ..... ص: ۲۷۳

(آیه ۴۱) - آخرین سخن! در پنجمین و آخرین مرحله، «مؤمن آل فرعون» پرده ها را کنار زد، و بیش از آن نتوانست ایمان خود را مکتوم دارد، آنچه گفتنی بود گفت.
از قرائن بر می آید که آن قوم لجوج و مغرور متقابلاً از مزایای شرک سخن گفتند، و او را به بت پرستی دعوت نمودند.
لذا او فریاد زد و گفت: «ای قوم! چرا من شما را به سوی نجات دعوت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۷۴
می کنم اما شما مرا به سوی آتش می خوانید؟! (وَ يَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَ تَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ).
من سعادت شما را می طلبم، و شما بدبختی مرا، من شما را به شاهراه هدایت می خوانم و شما مرا به بیراهه می خوانید.

سوره غافر (۴۰): آیه ۴۲ ..... ص: ۲۷۴

(آیه ۴۲) - آری «شما مرا دعوت می کنید که به خدای یگانه کافر شوم و شریکهایی که به آن علم ندارم برای او قرار دهم، در حالی که من شما را به سوی خداوند عزیز غفار دعوت می کنم» (تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَ أَشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَ أَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْعَفَّارِ).

تعبیر به «عزیز» و «غفار» از یک سو اشاره به این مبدأ بزرگ بیم و امید است و از سوی دیگر اشاره‌ای به نفی الوهیت بتها و فراعنه که نه عزتی در آنان است و نه عفو و گذشتی!

سوره غافر (۴۰): آیه ۴۳ ..... ص: ۲۷۴

(آیه ۴۳) - سپس افزود: «قطعاً آنچه مرا به سوی آن می‌خوانید نه دعوتی در دنیا دارد و نه در آخرت» (لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ).

این بتها هرگز رسولانی به سوی مردم نفرستاده‌اند تا آنها را به سوی خود دعوت کنند و نه در آخرت می‌توانند حاکمیت بر چیزی داشته باشند و به همین دلیل، باید بدانید «تنها بازگشت ما در قیامت به سوی خداست» (وَأَنَّ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ). اوست که رسولان خود را برای هدایت انسانها فرستاده، و اوست که آنها را در برابر اعمالشان پاداش و کیفر می‌دهد. و نیز باید بدانید که «اسرافکاران و متجاوزان اهل دوزخند» (وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۴۴ ..... ص: ۲۷۴

(آیه ۴۴) - و در آخرین سخنش با تهدیدی پر معنی گفت: «به زودی آنچه را من امروز به شما می‌گویم به خاطر خواهید آورد» (فَسَتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ).

و هنگامی که آتش خشم و غضب الهی دامانتان را در این جهان و آن جهان بگیرد به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۷۵ صدق گفتار من پی می‌برید.

اما افسوس که آن زمان دیر است، اگر در آخرت باشد راه بازگشت وجود ندارد، و اگر در دنیا باشد به هنگام نزول عذاب تمام درهای توبه بسته می‌شود.

سپس افزود: «و من تمام کارهای خود را به خداوند یگانه یکتا واگذار می‌کنم که او نسبت به بندگانش بیناست» (وَأَفُوضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ).

و به همین دلیل نه از تهدیدهای شما می‌ترسم، و نه کثرت و قدرت شما و تنهایی من مرا به وحشت می‌افکند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۴۵ ..... ص: ۲۷۵

(آیه ۴۵) - خداوند هم این بنده مؤمن مجاهد را تنها نگذاشت، چنانکه در این آیه می‌خوانیم: «خداوند او را از نقشه‌های شوم و سوء آنها نگه داشت» (فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتٍ مَا مَكَرُوا).

ولی در مقابل «عذابهای شدیدی بر آل فرعون نازل گردید» (وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۴۶ ..... ص: ۲۷۵

(آیه ۴۶) - عذاب و مجازات الهی هم‌ه‌اش دردناک است، اما تعبیر به «سوء العذاب» در آیه قبل نشان می‌دهد که خداوند عذاب دردناکتری برای این گروه انتخاب فرمود این همان چیزی است که در این آیه به آن اشاره کرده، می‌فرماید:

مجازات دردناک آنها «همان آتش است که هر صبح و شام بر آن عرضه می‌شوند» (النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا).
«و روزی که قیامت بر پا می‌گردد (دستور می‌دهد) آل فرعون را در شدیدترین عذاب وارد کنید» (وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا
آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۴۷ ..... ص: ۲۷۵

(آیه ۴۷) - محاجه ضعفا و مستکبران در دوزخ! از آنجا که مؤمن آل فرعون در پایان سخنانش جمعیت فرعونیان را به مسأله
قیامت و عذاب دوزخ توجه داد، قرآن رشته سخن را در همین زمینه به دست گرفته و دنبال می‌کند، و صحنه‌هایی از گفتگوی
پرخاشگرانه دوزخیان را در دل آتش منعکس می‌سازد.

نخست می‌فرماید: «به خاطر بیاور هنگامی را که آنها در آتش دوزخ محاجه و گفتگو می‌کنند، پس ضعفا به مستکبران
می‌گویند: ما پیروان شما بودیم، آیا اکنون برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۷۶

سهمی از عذاب و نصیبی از آتش دوزخ را به جای ما پذیرا می‌شوید؟» (وَ إِذِ يَتَحَاوُونَ فِي النَّارِ يَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا
إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُعْتَنُونَ عَلْنَا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ).

منظور از «ضعفا» کسانی هستند که علم کافی و استقلال فکری نداشتند، چشم و گوش بسته به دنبال سردمداران کفر حرکت
می‌کردند که قرآن از آنها به عنوان مستکبران یاد کرده است.

سوره غافر (۴۰): آیه ۴۸ ..... ص: ۲۷۶

(آیه ۴۸) - به هر حال مستکبران در پاسخ این سخن سکوت نمی‌کنند اما جوابی می‌گویند که از نهایت ضعف و زبونی آنها
حکایت دارد، چنانکه در آیه شریفه به آن اشاره کرده، می‌فرماید: «مستکبران می‌گویند: ما همگی در آن (آتش) هستیم زیرا
خداوند در میان بندگانش به عدالت حکم کرده است!» (قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۴۹ ..... ص: ۲۷۶

(آیه ۴۹) - اینجا که دست آنها از هر وسیله‌ای کوتاه می‌شود رو به سوی خازنان دوزخ و مأموران عذاب می‌کنند «و این
دوزخیان به خازنان جهنم می‌گویند:

شما از پروردگارتان بخواهید یک روز عذاب را از ما بردارد» (وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَتِهِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَلْنَا يَوْمًا
مِنَ الْعَذَابِ).

آنها می‌دانند که مجازات الهی بر طرف شدنی نیست، تنها تقاضایشان این است که یک روز عذاب الهی از آنان برداشته شود
یک روز تخفیف بگیرند نفسی تازه کنند، و اندکی بیاسایند، و به همین قانع هستند!

سوره غافر (۴۰): آیه ۵۰ ..... ص: ۲۷۶

(آیه ۵۰) - ولی مراقبان دوزخ «می‌گویند: آیا پیامبران شما دلائل روشن برایتان نیاوردند؟ و آیا بقدر کافی برای شما اتمام

حجت نشد؟ (قَالُوا أَوْ لَمْ تَك تَأْتِيَكُمْ رُسُلَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ).

در پاسخ «می گویند: آری» (قَالُوا بَلَى).

خازنان دوزخ به «آنان می گویند: پس هر چه می خواهید (خدا را) بخوانید ولی دعای کافران (به جایی نمی رسد و) جز در ضلالت نیست» (قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۷۷
شما خود معترفید که پیامبران الهی با دلائل روشن آمدند، اما به آنها اعتنا نکردید و کافر شدید، بنابر این هر چه دعا کنید سودی ندارد.

سوره غافر (۴۰): آیه ۵۱ ..... ص: ۲۷۷

(آیه ۵۱) - ما مؤمنان را یاری می دهیم! از آنجا که در آیات پیشین سخن از «مؤمن آل فرعون» آن مرد مجاهد و مبارز کم نظیر و حمایت خداوند از او مطرح بود، در اینجا به عنوان یک قانون کلی حمایت خویش را از پیامبران و مؤمنان در دنیا و آخرت بیان می دارد.

می فرماید: «ما بطور مسلم رسولان خود و کسانی را که ایمان آورده اند در زندگی دنیا و روز قیامت که گواهان بر پا می خیزند یاری می دهیم» (إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ).
حمایتی که بی قید و شرط است و به همین جهت انواع پیروزیها را به دنبال دارد، اعم از پیروزی در منطق و بیان، یا پیروزی در جنگها، یا فرستادن عذاب الهی بر مخالفان و نابود کردن آنان و یا امدادهای غیبی که قلب را تقویت و روح را به لطف الهی نیرومند و قوی می سازد.
مقصود از «اشهاد» فرشتگان و پیامبران و مؤمنانند که گواهان اعمال انسانها می باشند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۵۲ ..... ص: ۲۷۷

(آیه ۵۲) - اما آن روز روز رسوایی و بدبختی کافران و ظالمان است، چنانکه در این آیه می افزاید: «همان روزی که عذر خواهی ظالمان سودی به حالشان نمی بخشد، و لعنت خدا مخصوص آنهاست، و خانه و جایگاه بد نیز به آنها تعلق دارد» (يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعذِرَتُهُمْ وَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدَّارِ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۵۳ ..... ص: ۲۷۷

(آیه ۵۳) - سپس قرآن یکی از موارد یاری رسولان و پیروزی آنها را در پرتو حمایت الهی بر دشمنان عنوان کرده، می گوید: «و ما به موسی هدایت بخشیدیم و بنی اسرائیل را وارثان کتاب آسمانی (تورات) قرار دادیم» (وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَى وَ أَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ).

هدایتی که خداوند به موسی ارزانی داشت معنی گسترده ای دارد که هم مقام نبوت و وحی را شامل می شود، و هم کتاب آسمانی یعنی تورات، و هم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۷۸
هدایتی که در مسیر انجام رسالتش به او داده شد، و معجزاتی که در اختیار او قرار گرفت.

سوره غافر (۴۰): آیه ۵۴..... ص: ۲۷۸

(آیه ۵۴) - در این آیه می‌افزاید: این کتاب آسمانی «مایه هدایت و تذکر برای صاحبان عقل بود» (هُدًى وَ ذِكْرٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ).

تفاوت «هدایت» و «ذکر» در این است که هدایت در آغاز کار است، اما «تذکر» به عنوان یادآوری در برابر مسائلی است که انسان قبلاً شنیده و به آن ایمان آورده اما از صفحه خاطرش محو شده است، و به تعبیر دیگر کتب آسمانی هم آغازگر هدایت است هم تداوم بخش آن.

ولی هم در آغاز، و هم در ادامه کار، بهره واقعی را «اولوا الالباب» و صاحبان مغز و اندیشه می‌برند، نه نابخردان لجوج و نه متعصبان چشم و گوش بسته.

سوره غافر (۴۰): آیه ۵۵..... ص: ۲۷۸

(آیه ۵۵) - در این آیه سه دستور مهم به پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ وَسَلَّمَ می‌دهد که در حقیقت دستوراتی است عمومی و همگانی هر چند مخاطب شخص پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ وَسَلَّمَ است. نخست می‌گوید: «پس صبر و شکیبایی پیشه کن که وعده خدا حق است» (فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ).

در برابر عناد و لجاجت دشمنان و کارشکنی آنان صبر کن.

در مقابل نادانی جمعی از دوستان و سستی و سهل انگاری و احیانا آزار آنان صبر کن.

و در برابر تمایلات نفس و هوسهای سرکش و خشم و غضب نیز شکیبایی نما.

تمام پیروزیهایی که نصیب پیامبر و مسلمانان نخستین شد در سایه همین صبر و استقامت بود، و امروز نیز بدون آن غلبه بر دشمنان فراوان و مشکلات زیاد ممکن نیست.

در دستور دوم می‌فرماید: «و برای گناهت استغفار کن» (وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ).

مسلم است پیامبر به خاطر مقام عصمت مرتکب گناهی نمی‌شد، ولی چنانکه گفته‌ایم این گونه تعبیرات در قرآن مجید در مورد پیغمبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ وَسَلَّمَ اشاره به گناهان نسبی است. چرا که یک لحظه غفلت و حتی

یک ترک برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۷۹

اولی در مورد آنها سزاوار نیست، و باید از همه این امور برکنار باشند و هرگاه از آنها سرزند، از آن استغفار می‌کنند.

در آخرین دستور می‌فرماید: «و هر صبح و شام تسبیح و حمد پروردگارت را به جا آور» (وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَ الْإِبْكَارِ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۵۶..... ص: ۲۷۹

(آیه ۵۶) - در آیات گذشته خداوند پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ وَسَلَّمَ را به صبر و شکیبایی در مقابل مخالفان و نغمه‌های ناموزون و توطئه‌های شوم آنها دعوت می‌کرد، در اینجا انگیزه مجادله و ستیزه جوئیهای آنان را در مقابل حق شرح می‌دهد.

می‌گوید: «کسانی که بدون منطق و دلیلی که از سوی خدا برای آنها آمده باشد در آیات الهی مجادله می‌کنند، در سینه‌هاشان

جز تکبر نیست» (إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ).

و به این ترتیب آیه گواه زنده‌ای بر این حقیقت است که سر چشمه اصلی این گونه مجادله‌ها، کبر و غرور و خود محوری است.

سپس می‌افزاید: «آنها هرگز به منظور خود نخواهند رسید» (ما هُمْ بِالْغَيْهِ).

هدف آنان این است که خود را بزرگ ببینند، فخر بفروشند و بر جامعه حکومت کنند، اما جز ذلت و زیر دست بودن بهره‌ای نخواهند گرفت.

در پایان آیه به پیامبر صلی الله علیه و اله دستور می‌دهد که از شرّ این گونه افراد مغرور و خودخواه و بی‌منطق به خدا پناه ببرد، می‌فرماید: «اکنون که چنین است به خدا پناه ببر که او شنوا و بیناست» (فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ).

هم سخنان بی‌اساس آنها را می‌شنود و هم توطئه‌ها و اعمال زشتشان را می‌بیند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۵۷..... ص: ۲۷۹

(آیه ۵۷) - و از آنجا که یکی از موارد مهم مجادله کفار در برابر پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله مسأله معاد و زنده شدن انسانها بعد از مرگ بود، در این آیه با یک بیان روشن مسأله معاد را متذکر شده، می‌فرماید: «آفرینش آسمانها و زمین از آفرینش انسانها مهمتر و بالاتر است، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند» (لَخَلَقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۸۰

کسی که توانایی دارد این کرات عظیم و کهکشانه‌های وسیع و گسترده را با آن همه عظمت بیافریند، و اداره و تدبیر کند چگونه از احیای مردگان عاجز و ناتوان خواهد بود؟

در این آیه یکی دیگر از عوامل «مجادله» باطل را ذکر کرده که آن «جهل» است، در حالی که در آیات قبل مسأله «کبر» مطرح شده بود، و این هر دو رابطه نزدیک با هم دارند، چرا که سر چشمه «کبر» «جهل و نادانی» و عدم شناخت قدر خود یا مقدار علم و دانایی خویش است.

سوره غافر (۴۰): آیه ۵۸..... ص: ۲۸۰

(آیه ۵۸) - در این آیه در یک مقایسه روشن وضع حال این متکبران جاهل را در مقابل مؤمنان آگاه، روشن ساخته، می‌گوید: «نابینا و بینا هرگز مساوی نیستند».

(وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ).

«همچنین کسانی که ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام داده‌اند، با بدکاران» یکسان نخواهند بود (وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ).

اما شما بر اثر خودخواهی و جهل «کمتر متذکر می‌شوید» (قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ).

نابینا همان آدم نادان و بی‌خبری است که پرده‌های کبر و غرور بر چشمانش افتاده، و اجازه درک حقایق را به او نمی‌دهد، و بینا کسی است که در پرتو نور علم و استدلال‌ات منطقی، حق را مشاهده می‌کند، آیا این دو با هم برابرند؟!

سوره غافر (۴۰): آیه ۵۹ ..... ص: ۲۸۰

(آیه ۵۹) - در این آیه با قاطعیت و صراحت خبر از وقوع قیامت داده، می گوید: «ساعت (روز قیامت) بطور مسلم خواهد آمد، و شک و تردیدی در آن نیست، ولی بیشتر مردم ایمان نمی آورند» (إِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۶۰ ..... ص: ۲۸۰

(آیه ۶۰) - مرا بخوانید تا اجابت کنم! از آنجا که در آیات گذشته تهدیداتی نسبت به افراد بی ایمان و متکبر و مغرور آمده بود، در اینجا آن را با لطف و مهربانی می آمیزد، و آغوش رحمتش را به روی توبه کنندگان می گشاید.

نخست می گوید: «پروردگار شما گفته است: مرا بخوانید تا (دعای) شما را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۸۱ پذیرم» (وَ قَالَ رَبُّكُمْ اذْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ).

«دعا» خود یک نوع عبادت است، چرا که در ذیل آیه واژه عبادت بر آن اطلاق شده و در ضمن تهدید شدیدی نسبت به کسانی که از دعا کردن ابا دارند، می گوید: «کسانی که از عبادت من تکبر می ورزند به زودی با ذلت وارد دوزخ می شوند» (إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَكِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ).

در روایتی از امام صادق علیه السلام آمده است که: «نزد خدا مقامی است که جز با دعا و تقاضا نمی توان به آن رسید، و اگر بنده ای دهان خود را از دعا فرو بندد و چیزی تقاضا نکند چیزی به او داده نخواهد شد، پس از خدا بخواه تا به تو عطا شود، چرا که هر دری را بکوبید و اصرار کنید سرانجام گشوده خواهد شد».

سوره غافر (۴۰): آیه ۶۱ ..... ص: ۲۸۱

(آیه ۶۱) - و از آنجا که دعا و تقاضای از خدا فرع بر معرفت خداوند است در این آیه از حقایقی سخن می گوید که سطح معرفت آدمی را بالا می برد، و یکی از شرائط دعا را که امید به اجابت است افزایش می دهد.

می فرماید: «خداوند کسی است که شب را برای شما آفرید تا در آن بیاساید» (اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ).

چرا که تاریکی شب از یک سو موجب تعطیل قهری برنامه های روزانه است، و از سوی دیگر خود تاریکی آرام بخش و مایه استراحت تن و اعصاب و روح است، و نور مایه جنبش و حرکت.

لذا به دنبال آن می افزاید: «و روز را بینا و روشنی بخش» قرار داد (وَ النَّهَارَ مُبْصِرًا).

تا محیط زندگی انسانها را روشن سازد و برای هر گونه فعالیت آماده کند.

سپس اضافه می کند: «خداوند نسبت به مردم صاحب فضل و کرم است، ولی بیشتر مردم شکر گزاری نمی کنند» (إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ).

اما اگر انسان چشمی بینا و قلبی دانا داشته باشد که خوان نعمت بی دریغ الهی را که همه جا گسترده است ببیند، و باران رحمت بی حسابش را که همه جا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۸۲

رسیده است مشاهده کند، بی اختیار زبان به شکر و ثنای او می گشاید و خود را در مقابل این همه عظمت و رحمت کوچک و مدیون می بیند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۶۲ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۶۲) - این آیه از توحید ربوبیت پروردگار شروع کرده و به توحید خالقیت و ربوبیت ختم می‌کند، می‌فرماید: آن کس که این همه نعمتها را بر شما ارزانی داشته «این است خداوند، پروردگار شما» (ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ). همان خداوندی که «آفریننده همه چیز است» (خالِقُ كُلِّ شَيْءٍ). «هیچ معبودی جز او نیست» (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).

در حقیقت وجود نعمتهای فراوان الهی دلیل بر ربوبیت و مدبریت اوست. و خالق همه چیز بودن دلیل دیگری بر یگانگی او در ربوبیت است، چرا که خالق موجودات مالک و مربی آنهاست، زیرا لحظه به لحظه فیض وجود از ناحیه او بر همه موجودات عالم هستی افاضه می‌شود. و در پایان آیه می‌افزاید: «با این حال چگونه از راه حق منحرف می‌شوید؟» (فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ). و چرا از پرستش خداوند یگانه یکتا به سوی بتها روی می‌آورید!؟

سوره غافر (۴۰): آیه ۶۳ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۶۳) - در این آیه به عنوان توضیح و تأکید مطالب گذشته می‌فرماید: «کسانی که آیات خدا را انکار می‌کردند این گونه از طریق حق باز گردانده می‌شوند» (كَذَلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۶۴ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۶۴) - این است پروردگار شما: قرآن همچنان بحث از مواهب بزرگ الهی و شمول آن نسبت به بندگان را ادامه می‌دهد، تا هم شناخت بیشتری به آنها عطا کند، و هم امید افزونتری تا در پرتو آن به مقام دعا برآیند و از اجابت برخوردار شوند. می‌فرماید: «خداوند همان کسی است که زمین را برای شما جایگاه مطمئن و آرامی قرار داد» (اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا).

همانگ با ساختمان روح و جسم انسان، دارای منابع گوناگون، مشتمل بر همه وسائل مورد نیاز انسان، بسیار گسترده و مباح و رایگان. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۸۳

سپس می‌افزاید: «و آسمان را همچون سقفی» بالای سرتان قرار داد (وَ السَّمَاءَ بِنَاءً). منظور از «آسمان» در اینجا بیشتر همان جو و هوای فشرده‌ای است که گرداگرد زمین را فرا گرفته، و همچون خیمه‌ای بر تمام کره زمین کشیده شده است.

این خیمه بزرگ الهی هم از شدت تابش نور آفتاب می‌کاهد که اگر نبود اشعه آفتاب، و همچنین اشعه مرگبار کیهانی، موجود زنده‌ای را بر زمین نمی‌گذاشت، و به همین دلیل مسافران فضایی مجبورند دائما در برابر این پرتوها از لباسهای مخصوص سنگین و گران قیمتی استفاده کنند.

به علاوه این خیمه جلو سقوط سنگهای آسمانی را که پیوسته به کره زمین جذب می‌شوند می‌گیرد، و آنها را در نخستین

برخورد به خاطر سرعت و فشاری که دارند آتش می‌زند تا خاکستر آنها آرام بر زمین بنشیند.

سپس از آیات آفاقی به آیات انفسی پرداخته، می‌گوید: «و او (کسی است که) شما را صورتگری کرد، و صورتتان را نیکو آفرید» (وَ صَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوْرَكُمْ).

قامتی موزون و راست، با صورتی زیبا و دلپذیر، در نهایت نظم استحکام و همین ساختمان ویژه به انسان امکان می‌دهد که به انواع کارها و صنایع ظریف یا سنگین دست زند، و با داشتن اعضای مختلف به راحتی زندگی کند و از مواهب حیات بهره گیرد.

و سر انجام در بیان چهارمین و آخرین نعمت از این سلسله، موضوع روزیهای پاکیزه را مطرح کرده، می‌فرماید: «و او شما را از طیبات روزی داد» (وَ زَوَّجَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ).

«طیبات» معنی بسیار گسترده‌ای دارد که هر چیز پاکیزه اعم از غذا، لباس، همسران، خانه‌ها، مرکبها، حتی سخنان پاکیزه را شامل می‌شود.

در پایان آیه بعد از بیان این چهار نعمت بزرگ - که نیمی از آن به آسمان و زمین بر می‌گردد، و نیمی از آن به انسانها - می‌فرماید: «این است خداوند پروردگار شما» (ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۸۴ و چون چنین است «جاوید و پر برکت است خداوندی که پروردگار عالمیان است» (فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۶۵..... ص: ۲۸۴

(آیه ۶۵) - این آیه مسأله توحید عبودیت را از طریق دیگر تعقیب می‌کند، و آن طریق انحصار حیات به معنی واقعی به خداوند است، می‌فرماید: «اوست زنده واقعی» (هُوَ الْحَيُّ).

چرا که حیاتش از ذات اوست و متکی به غیر نیست، حیاتی است که در آن مرگ راه ندارد و جاودانه است، تنها خداوند چنین است، و همه موجودات زنده غیر از او حیاتی آمیخته به مرگ دارند، و این حیات محدود و موقت را از ذات پاک خداوند می‌گیرند.

روشن است کسی را باید پرستش کرده که زنده است و دارای حیات مطلق، لذا به دنبال آن می‌افزاید: «هیچ معبودی جز او وجود ندارد» (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).

«و اکنون که چنین است تنها او را بخوانید، و دین خود را برای او خالص کنید» (فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ).

و هر چه غیر اوست کنار بگذارید که همه فانی می‌شوند.

و آیه را با این جمله پایان می‌دهد: «حمد و ستایش مخصوص خداوندی است که پروردگار جهانیان است» (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

این جمله در حقیقت تعلیمی است برای بندگان که خدا را به خاطر نعمتهایی که در آیات قبل اشاره شد، نعمتهایی که تمام وجود انسان را فرا گرفته، مخصوصاً نعمت حیات و زندگی، حمد و ستایش کنند، و شکر و سپاس گویند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۶۶..... ص: ۲۸۴

(آیه ۶۶) - در این آیه به عنوان یک نتیجه‌گیری از بحثهای توحیدی گذشته و برای مایوس ساختن مشرکان و بت پرستان

روی سخن را به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ کرده، می‌فرماید: «بگو: من نهی شده‌ام از این که معبودهایی که شما غیر از خدا می‌خوانید پرستش کنم، چرا که بینات و دلائل روشن از سوی پروردگارم برای من آمده است» (قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِي الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي).

نه تنها نهی شده‌ام که غیر او را نپرستم بلکه: «مأمورم تنها در برابر پروردگار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۸۵
عالمیان تسلیم باشم» (وَ أُمِرْتُ أَنْ أُسَلِّمَ لِزَبِّ الْعَالَمِينَ).

این که می‌گوید: «من چنین مأموریت یافته‌ام و من چنین نهی شده‌ام» یعنی شما خودتان حساب خویش را برسید، بی آنکه حس لجاجتشان را تحریک کند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۶۷..... ص: ۲۸۵

(آیه ۶۷) - مراحل هفت گانه خلقت انسان: بار دیگر در ادامه آیات توحیدی به بخشی از «آیات انفسی» پرداخته مراحل تطور خلقت انسان را از خاک، و دوران جنینی، و دوران حیات در دنیا تا هنگام مرگ، در هفت مرحله بیان می‌کند، تا هم عظمت قدرت و ربوبیت او روشن شود و هم مواهب و نعمتهایش بر بندگان.

می‌فرماید: «او کسی است که شما را از خاک آفرید، سپس از نطفه، سپس از علقه (خون بسته شده) سپس شما را بصورت طفلی (از شکم مادر) بیرون می‌فرستد، بعد به مرحله کمال قوت خود می‌رسید و بعد از آن پیر می‌شوید- و (در این میان) گروهی از شما پیش از رسیدن به این مرحله می‌میرند- و در نهایت به سر آمد عمر خود می‌رسید و شاید تعقل کنید» (هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لَتَكُونُوا سُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يَتُوفَى مِنْ قَبْلِ وَ لَتَبْلُغُوا أَجَلًا مُسَمًّى وَ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ).

به این ترتیب نخستین مرحله، مرحله تراب و خاک است که اشاره به آفرینش آدم جد نخستین ما از خاک می‌باشد، و یا خلقت همه انسانها از خاک، چرا که مواد غذایی که وجود انسان و حتی نطفه او را تشکیل می‌دهد اعم از مواد حیوانی و گیاهی همه از خاک مایه می‌گیرد.

مرحله دوم مرحله نطفه است که مربوط به همه انسانها جز آدم و همسرش حواست.

مرحله سوم مرحله ای است که نطفه تکامل یافته، و نمو قابل ملاحظه‌ای نموده، و به صورت یک قطعه خون بسته در آمده است.

بعد از این، مرحله «مضعه» (چیزی شبیه به گوشت جویده شده) و مرحله ظهور اعضاء، مرحله حس و حرکت است که قرآن در اینجا سخنی از این سه مرحله به میان نیاورده هر چند در آیات دیگر به آن اشاره کرده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص:

۲۸۶

در اینجا چهارمین مرحله را مرحله تولد جنین ذکر می‌کند، و مرحله پنجم را مرحله تکامل قدرت و قوت جسمی که بعضی آن را سن سی سالگی می‌دانند که در آن حد اکثر نمو قوای جسمانی حاصل می‌شود و بعضی آن را کمتر یا بیشتر گفته‌اند، البته ممکن است در افراد متفاوت باشد و قرآن از آن تعبیر به «بلوغ اشد» کرده است.

از آن به بعد مرحله عقب گرد و از دست دادن نیروها آغاز می‌شود و تدریجا دوران پیری که مرحله ششم است فرا می‌رسد.

سرانجام پایان عمر که آخرین مرحله است فرا رسیده و انتقال از این سرا، به سرای جاویدان تحقق می‌یابد.

آیا با این همه تغییرات و تطورات منظم، و حساب شده، باز هم جای تردید در قدرت و عظمت مبدأ عالم هستی و الطاف و مواهب او وجود دارد؟

سوره غافر (۴۰): آیه ۶۸ ..... ص: ۲۸۶

(آیه ۶۸) - در این آیه سخن از مهمترین مظاهر قدرت پروردگار یعنی مسأله حیات و مرگ به میان می‌آورد، همان دو پدیده‌ای که با تمام پیشرفت علوم بشری هنوز جزء معماهای ناگشوده است، می‌فرماید: «او کسی است که زنده می‌کند و می‌میراند» (هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَ يُمِيتُ).

جالب این که از موجودات زنده تک سلولی گرفته، تا حیوانات غول پیکر و از اعماق اقیانوسهای تاریک و ظلمانی گرفته، تا پرندگان که بر اوج آسمانها پرواز می‌کنند، از گیاه ذره‌بینی بسیار کوچکی که در لابلاهای امواج اقیانوس شناور است، تا درختانی که دهها متر طول قامت دارند، هر یک دارای نوعی حیات و شرائطی مخصوص به خود می‌باشند و به همین نسبت مرگهای آنها نیز متفاوت است، و بدون شک چهره‌های حیات متنوع‌ترین چهره‌های جهان خلقت و اعجاب انگیزترین آنهاست.

اما قابل توجه این که هیچ یک از این مسائل مهم و پیچیده در برابر قدرت او سختی و مشکلی ندارد، و به محض اراده و فرمانش صورت می‌گیرد.

لذا در پایان آیه می‌فرماید: «و هنگامی که کاری مقّر کند تنها به آن می‌گوید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۸۷ موجود باش! بی‌درنگ موجود می‌شود!» (فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۶۹ ..... ص: ۲۸۷

(آیه ۶۹) - سرنوشت ستیزه جویان مغرور: باز هم در اینجا سخن از کسانی است که در آیات الهی به مجادله بر می‌خیزند. نخست می‌گوید: «آیا ندیدی کسانی را که در آیات خدا مجادله می‌کنند چگونه از راه حق منحرف می‌شوند» (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنِّي يُضِرُّونَ).

این مجادله و گفتگوهای توأم با لجاجت و عناد، این تقلیدهای کورکورانه و تعصبهای بی‌پایه سبب می‌شود که آنها از صراط مستقیم به بیراهه کشیده شوند، چرا که حقایق تنها در پرتو روح حق جویی آشکار می‌گردد.

سوره غافر (۴۰): آیه ۷۰ ..... ص: ۲۸۷

(آیه ۷۰) - سپس به توضیح بیشتر در باره آنها پرداخته، می‌افزاید: «همان کسانی که کتاب (آسمانی) و آنچه رسولان خود را بدان فرستاده‌ایم تکذیب کردند» (الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَ بِمَا أُرْسِلْنَا بِهِ رُسُلَنَا).

و در پایان آیه آنها را با این سخن تهدید می‌کند: «آنان به زودی (نتیجه شوم کار خود را) می‌فهمند» (فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۷۱ ..... ص: ۲۸۷

(آیه ۷۱) - «آن هنگام که غلها و زنجیرها بر گردن آنها قرار گرفته و با این غل و زنجیر آنها را می‌کشند» (إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۷۲ ..... ص: ۲۸۷

(آیه ۷۲) - «به درون آب جوشان، و سپس در آتش دوزخ سوزانده می‌شوند!» (فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۷۳ ..... ص: ۲۸۷

(آیه ۷۳) - علاوه بر این عذابهای جسمانی آنها را با یک سلسله عذابهای دردناک روحی مجازات می‌کنند، از جمله همان است که در این آیه به آن اشاره کرده، می‌فرماید: «سپس به آنها گفته می‌شود: کجا ایند آنچه را همتای خدا قرار می‌دادید؟! (ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۷۴ ..... ص: ۲۸۷

(آیه ۷۴) - همان معبودهایی را که «جز خدا پرستش می‌کردید» (مِنْ دُونِ اللَّهِ). تا از شما شفاعت کنند و از میان این عذابهای دردناک و امواج متلاطم آتش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۸۸

دوزخ رهایی بخشند، مگر بارها نگفتید که ما اینها را به خاطر آن پرستش می‌کنیم که شفیعان ما باشند؟ پس کجا رفت شفاعتشان؟! ولی آنها با سر افکندگی و سرشکستگی در پاسخ «می‌گویند: همه از نظر ما پنهان و گم شدند» (قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا). سپس آنها می‌بینند که اصل اعتراف به عبودیت بتها داغ ننگی بر پیشانی‌شان است، لذا در مقام انکار بر می‌آیند و می‌گویند: «ما اصلاً قبل از این چیزی پرستش نمی‌کردیم!» (بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْئًا).

اینها اوهام و خیالاتی بیش نبودند که ما آنها را واقعیهایی می‌پنداشتیم، اما امروز برای ما روشن شده که آنها اسمهایی بی‌مسمی و الفاظی بی‌معنی و مفهومند که پرستش آنها جز ضلالت و گمراهی و بیهودگی هیچ نبود، بنابراین آنها یک واقعیت غیر قابل انکار را بازگو می‌کنند.

در پایان آیه می‌فرماید: «این گونه خداوند کافران را گمراه می‌سازد» (كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ).

کفر و لجاجت آنها پرده و حجابی بر قلب و فکر آنها می‌شود، لذا راه مستقیم حق را گذارده، در بیراهه گام می‌نهند و در قیامت نیز از راه بهشت محروم شده به بیراهه دوزخ کشیده می‌شوند، آری این چنین خداوند کافران را گمراه می‌سازد.

سوره غافر (۴۰): آیه ۷۵ ..... ص: ۲۸۸

(آیه ۷۵) - این آیه به علت گرفتاریهای این گروه در این همه بلا و مصیبت و عذاب اشاره کرده، می‌گوید: «این عذابها به خاطر آن است که به ناحق در زمین شادی می‌کردید و از روی غرور و مستی (شبهوات) به خوشحالی می‌پرداختید!» (ذَلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ).

از مخالفت با پیامبران و کشتن مؤمنان و در فشار گذاردن محرومان و مستضعفان لذت می‌بردید، اکنون باید کفاره آن همه

شادی بی جا و غرور و غفلت و مستی شهوت را در میان این غل و زنجیرها، و در لابلای شعله‌های آتش بدهید.

سوره غافر (۴۰): آیه ۷۶ ..... ص: ۲۸۸

(آیه ۷۶) - این جاست که به آنها خطاب می‌شود که: «وارد شوید از درهای جهنم، و جاودانه در آن بمانید» (ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۸۹
«و چه بد است جایگاه متکبران» (فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ).
این جمله تأکید مجددی است بر این که سرچشمه اصلی بدبختیهای آنها همان کبر و غرور بوده است.

سوره غافر (۴۰): آیه ۷۷ ..... ص: ۲۸۹

(آیه ۷۷) - باز هم صبر کن: به دنبال بحثهای گذشته در زمینه کارشکنیهای کفار و کبر و غرور و تکذیب آنها نسبت به آیات الهی در این آیه و آیه بعد، پیامبر صلی الله علیه و اله را دلداری داده، امر به صبر و استقامت در مقابل این مشکلات می‌کند. نخست می‌فرماید: «اکنون که چنین است صبر کن که وعده خدا حق است» (فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ).
هم وعده پیروزی که به تو داده شده، و هم وعده مجازات دردناک مستکبران مغرور و تکذیب کننده، هر دو حق است و بدون شک تحقق می‌یابد.

سپس برای اینکه دشمنان حق چنین تصور نکنند که اگر در مجازاتشان تأخیری رخ دهد می‌توانند از چنگال کیفر و عذاب الهی بگریزند اضافه می‌کند:

«و هر گاه قسمتی از مجازاتهایی را که به آنها وعده داده‌ایم در حال حیات به تو ارائه دهیم، و یا تو را (پیش از آن که آنان گرفتار عذاب شوند) از دنیا ببریم (مهم نیست) چرا که همه آنان را تنها بسوی ما باز می‌گردانند» و ما به وعده‌های خود در باره آنان عمل خواهیم کرد (فَأَمَّا نُزِيرُكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ).
وظیفه تو تنها ابلاغ آشکار و اتمام حجت بر همگان است، تا دل‌های بیدار در پرتو تبلیغ تو روشن گردد، و برای مخالفان نیز جای عذر و بهانه‌ای باقی نماند، تو به هیچ چیزی جز به انجام این وظیفه، دلبستگی نداشته باش!

سوره غافر (۴۰): آیه ۷۸ ..... ص: ۲۸۹

(آیه ۷۸) - باز برای مزید تسلی خاطر و دلداری پیامبر اشاره به وضع مشابه پیامبران پیشین می‌کند، که آنها نیز گرفتار چنین مشکلاتی بودند ولی همچنان به راه خود ادامه دادند، و پیروزی را در آغوش گرفتند، می‌فرماید: «ما پیش از تو رسولانی فرستادیم، سرگذشت گروهی از آنان را (در قرآن) برای تو بازگو کرده‌ایم، هر چند سرگذشت گروهی دیگر را برای تو بیان نمودیم» (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص:

۲۹۰

هر کدام با صحنه‌هایی از این قبیل و مشکلاتی طاققت فرسا دست به گریبان بودند، و در مقابل آنها اقوام لجوج و متکبر و مغرور فراوان قرار داشتند، ولی سرانجام آیین حق پیروز گشت و ظالمان و مجرمان مغلوب شدند.

اخبار متعددی در منابع مختلف اسلامی وارد شده که پیامبران الهی ۱۲۴ هزار نفر بودند.

و از آنجا که مشرکان و کافران بهانه‌جو و لجوج هر روز در برابر انبیای الهی تقاضای معجزه دلخواه خود را داشتند، و مشرکان زمان پیامبر صلی الله علیه و اله نیز همین شیوه را تکرار می‌کردند، قرآن در دنباله این سخن اضافه می‌کند: «هیچ پیامبری حق نداشت و نمی‌توانست معجزه‌ای جز به فرمان خدا بیاورد!» (وَ مَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ).

اصولاً همه معجزات در اختیار خداست، و بازیچه دست کفار نمی‌تواند باشد.

سپس با لحنی جدی و تهدیدآمیز به کسانی که می‌گفتند اگر راست می‌گویی چرا عذاب الهی به سراغ ما نمی‌آید هشدار می‌دهد که: «هنگامی که فرمان الهی (برای مجازات این منکران لجوج) صادر شود در میان آنها به حق داوری خواهد شد، و پیروان باطل در آن هنگام زیان خواهند کرد» (فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَ خَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ).

در آن روز درهای توبه بسته می‌شود و رهروان راه باطل به روشنی می‌بینند که تمام سرمایه‌های هستی خود را از کف داده و متاعی نخریدند.

سوره غافر (۴۰): آیه ۷۹ ..... ص: ۲۹۰

(آیه ۷۹) - منافع گوناگون چهار پایان: بار دیگر به نشانه‌های قدرت خداوند و مواهب گسترده‌اش نسبت به انسانها باز می‌گردد، و گوشه دیگری از آن را شرح می‌دهد، تا هم به عظمت او آشنا تر شوند، و هم حس شکر گزاری را که وسیله‌ای برای معرفت الله است در آنها برانگیزد.

می‌فرماید: «خداوند همان کسی است که چهار پایان را برای شما آفرید، تا بر آنها سوار شوید، و از آنها تغذیه کنید» (اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَ مِنْهَا تَأْكُلُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۹۱

بعضی از آنها تنها برای تغذیه مورد استفاده قرار می‌گیرند همچون گوسفند، و بعضی هم برای سواری و هم برای تغذیه مانند شتر که هم کشتی بیابانهای خشک و سوزان است و هم وسیله‌ای برای تغذیه آدمیان!

سوره غافر (۴۰): آیه ۸۰ ..... ص: ۲۹۱

(آیه ۸۰) - از این گذشته استفاده‌های فراوان دیگری نیز از آنها می‌شود، همان‌گونه که آیه شریفه به آن اشاره کرده، می‌فرماید: «و برای شما در آنها منافع بسیاری (جز اینها) است» (وَ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ).

از شیر و پشم و پوست و سایر اجزای آنها استفاده می‌کنید و حتی فضولات بدن آنها نیز در کشاورزی و غیره قابل استفاده است.

سپس می‌افزاید منظور دیگر از آفرینش آنها این بوده: «تا بوسیله آنها به مقصدی که در دل دارید برسید» (وَ لِيَتَّبِعُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ).

تعبیر فوق می‌تواند اشاره به استفاده‌های تفریحی، هجرت و سیاحت، مسابقه‌ها و گاه کسب ابهت و مانند آن باشد.

و از آنجا که اینها همه وسیله مسافرت در خشکی هستند، در پایان آیه می‌افزاید: «و بر آنها (چهار پایان) و بر کشتیها سوار می‌شوید» (وَ عَلَيْهَا وَ عَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ).

در کشتیها خاصیتی آفرید که با تمام ثقل و سنگینی بر روی آب باقی بماند، و جریان بادها را آن چنان منظم قرار داده که می‌توان از آنها در مسیرهای معینی پیوسته استفاده کرد و «با آن به دیدار آشنا رسید».

(آیه ۸۱) - در این آیه برای تأکید و گرفتن اقرار از همگان می‌فرماید: «و خدا آیاتش را همواره به شما نشان می‌دهد، پس (بگویند) کدامیک از آیات خدا را می‌توانید انکار کنید؟! يُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَأَيَّ آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ»
آیا آیات و نشانه‌های او را در «آفاق» می‌توانید انکار کنید یا آیات او را در انفس؟
به راستی با این که آیات و نشانه‌های او برای همگان روشن است چرا گروهی راه انکار را پیش می‌گیرند؟
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۹۲

(آیه ۸۲) - آخرین آیات سوره مؤمن در حقیقت یک نوع نتیجه‌گیری از بحث‌های گذشته است.
نخست می‌گوید: آیا آنها در زمین سیر نکردند تا ببینند عاقبت کسانی که قبل از آنها می‌زیستند چگونه شد؟! (أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ).
همان کسانی «که از نظر تعداد نفرات از آنها بیشتر، و از نظر قوت و آثارشان در زمین از آنها فروتر بود» (كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَ أَشَدَّ قُوَّةً وَ آثَارًا فِي الْأَرْضِ).
کثرت نفرات آنها را از قبورشان می‌توان شناخت، و قدرت و آثارشان را در زمین از آنچه از آنها به یادگار مانده! تعبیر به «آثارا فی الارض» ممکن است اشاره به پیشرفت گسترده کشاورزی آنها باشد- چنانکه در آیه ۹ سوره روم آمده- و یا اشاره به ساختمانهای عظیم و بناهای محکم اقوام پیشین در دل کوهها و بر صحنه دشتها- چنانکه در آیه ۱۲۸ و ۱۲۹ سوره شعرا بیان شده است.
ولی به هر حال «نیروهایی را که به دست می‌آورند هرگز (به هنگام وزش طوفان بلا و عذاب الهی) نتوانست آنها را بی‌نیاز سازد و نجات دهد» (فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ). بلکه تمام این قدرتها در لحظاتی کوتاه درهم کوبیده شدند.

(آیه ۸۳) - در این آیه به چگونگی برخورد آنها با پیامبران و معجزات و دلایل روشن انبیا اشاره کرده، می‌گوید: «هنگامی که رسولان آنها با معجزات و دلایل روشن به سراغ آنها آمدند (از آنان روی گرداندند، و) تنها به معلوماتی که خود داشتند دل بستند و خوشحال بودند» و غیر آن را هیچ شمردند (فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ).
و همین امر سبب شد تا «آنچه را از عذاب و تهدیدهای الهی به باد استهزا می‌گرفتند بر سر آنان فرود آید» (وَ حَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ).

یعنی با اتکای به علوم محدود بشری، خواه در معارف عقلی و اعتقادات یا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۹۳
در دنیا و یا شبهات واهی که آن را علم می‌پنداشتند، علمی را که از سر چشمه وحی صادر شده بود نفی می‌کردند و به باد استهزا می‌گرفتند، و به علوم اندک خوشحال بودند و خویشتن را بکلی از انبیا بی‌نیاز می‌دیدند.

(آیه ۸۴) - قرآن نتیجه این خودخواهی و غرور را در این آیه و آیه بعد چنین بیان کرده: «پس هنگامی که شدت عذاب ما را دیدند (عذابی که برای ریشه کن کردن آنها نازل شده بود و فرمان قطعی پروردگار را در زمینه نابودیشان به همراه داشت، از کرده خود پشیمان شدند، خود را موجودی ضعیف و ناتوان دیدند و رو به درگاه حق آوردند و فریادشان بلند شد و) گفتند: اکنون به خداوند یگانه ایمان آوردیم، و نسبت به معبودهایی که شریک او می‌شمردیم کافر شدیم!» (فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ).

سوره غافر (۴۰): آیه ۸۵ ..... ص: ۲۹۴

(آیه ۸۵) - «اما هنگامی که عذاب ما را مشاهده کردند ایمان آنها به حالشان سودی نداشت» (فَلَمَّ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا). چرا که به هنگام نزول «عذاب استیصال» درهای توبه بسته می‌شود. این حکم مخصوص افراد یا اقوام معینی نیست، بلکه چنانکه قرآن در دنبال همین سخن می‌گوید: «این سنت الهی است که در مورد بندگان گذشته نیز اجرا شده است» (سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ). سپس آیه را با این جمله پایان می‌دهد: «و در آن هنگام (که عذاب الهی دامانشان را فرو گرفت) خسران و زیان کافران آشکار شد» (وَ خَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ).

آن روز فهمیدند که سرمایه‌ای جز مشتی غرور و پندار نداشتند، و آنچه را آب حیات خیال می‌کردند سرابی بیش نبود. و به این ترتیب سوره مؤمن که با توصیف حال کافران مغرور آغاز شده بود، با پایان زندگی دردناک آنها خاتمه می‌یابد!

«پایان سوره مؤمن»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۹۵

سوره فصلت [۴۱] ..... ص: ۲۹۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۵۴ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۲۹۵

محتوای این سوره را می‌توان در چند بخش خلاصه کرد:

- ۱- توجه به قرآن و بحثهای فراوانی پیرامون آن.
- ۲- توجه به آفرینش آسمان و زمین، مخصوصا آغاز آفرینش جهان از ماده گازی شکل (دخان) و مراحل پیدایش کره زمین و کوهها و گیاهان و حیوانات.
- ۳- اشاراتی به سرگذشت اقوام مغرور و سرکش پیشین، از جمله قوم عاد و ثمود، و سرنوشت دردناک آنها و اشاره کوتاهی به داستان موسی (ع).
- ۴- انذار و تهدید مشرکان و کافران مخصوصا با ذکر آیات تکان دهنده‌ای در باره قیامت و گواهی اعضای بدن حتی پوست

تن انسان، و تویخ شدید پروردگار نسبت به آنها به هنگامی که در برابر عذاب الهی قرار می گیرند.

۵- پاره‌ای از دلائل رستاخیز و قیامت و خصوصیات و ویژگیهای آن.

۶- سرانجام سوره را با بحث جالب و کوتاهی پیرامون «آیات آفاقی و انفسی پروردگار» و بازگشتی بر مسأله معاد پایان می بخشد.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۲۹۵

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام می خوانیم: «هر کس که «حم سجده» را بخواند خداوند به تعداد هر حرفی از آن ده حسنه به او عطا می کند».

در حدیث دیگری نقل شده که: پیامبر صلی الله علیه و اله هیچ شب به خواب نمی رفت مگر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۹۶

این که سوره «تبارک» و «حم سجده» را می خواند.

نامگذاری این سوره به «فصیلت» از آیه سوم آن گرفته شده، و به «حم سجده» از این جهت است که با «حم» آغاز می شود و آیه ۳۷ آن آیه سجده است.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره فصلت (۴۱): آیه ۱ ..... ص : ۲۹۶

(آیه ۱) - باز هم عظمت قرآن: در روایات اسلامی آمده است که رسول خدا صلی الله علیه و اله پیوسته بتهای مشرکان را مذمت می کرد، و قرآن را بر آنها می خواند تا به راه توحید باز گردند، اما آنها می گفتند: این شعر محمد است، و بعضی می گفتند:

این «کهان» است (کهان غیب گویهایی بود که گروهی به ادعای خود ارتباط با جنیان داشتند) و بعضی می گفتند: اینها خطبه‌های زیبایی است که او می خواند (و نامش را «قرآن» گذاشته است).

روزی «ابو جهل» به «ولید بن مغیره» گفت: ای «ابا عبد شمس» اینهایی را که محمد می گوید: چیست؟

گفت: بگذارید سخنانش را بشنوم، گفت: ای محمد! چیزی از اشعارت را برای من بخوان! فرمود: شعر نیست، بلکه کلام خداست که پیامبران و رسولانش را با آن می فرستاده.

گفت: هر چه هست بخوان! رسول خدا صلی الله علیه و اله قرائت سوره حم سجده را آغاز کرد، هنگامی که به آیه «فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَ ثَمُودَ» (آیه ۱۳ همین سوره) رسید، «ولید» از شنیدن آن لرزید و مو بر تنش راست شد، از جا برخاست و به سوی خانه خود رفت و به سراغ قریش نیامد! این روایت به خوبی نشان می دهد که تا چه حد آیات این سوره پر جاذبه و تکان دهنده است، تا آنجا که در اندیشمند متعصب عرب چنین عکس العملی را برگزیده تفسیر

نمونه، ج ۴، ص: ۲۹۷

بجا می گذارد.

به تفسیر آیات باز گردیم.

باز در آغاز این سوره به «حروف مقطعه» برخورد می‌کنیم: «ح-م-یم» (حم).
که برای دومین بار در آغاز سوره‌های قرآن خودنمایی می‌کند، که بعضی «حم» را نام سوره و یا «ح» را اشاره به «حمید» و «م» را اشاره به «مجید» که دو نام از نامهای بزرگ خداوند است دانسته‌اند.

سوره فصلت(۴۱): آیه ۲ ..... ص : ۲۹۷

(آیه ۲) - سپس اشاره به عظمت قرآن کرده، می‌گوید: «این کتابی است که از سوی خداوند رحمن و رحیم نازل شده است» (تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ).
«رحمت عامه» خداوند و «رحمت خاصه» او دست به دست هم داده‌اند و نزول این آیات را سبب شده است.

سوره فصلت(۴۱): آیه ۳ ..... ص : ۲۹۷

(آیه ۳) - بعد از بیان اجمالی فوق در باره قرآن به بیان تفصیلی پرداخته، و اوصاف پنج گانه‌ای برای این کتاب آسمانی بیان می‌کند، اوصافی که ترسیم روشن و گویایی از چهره اصلی قرآن در بر دارد.
نخست می‌گوید: «کتابی که آیاتش هر مطلبی را در جای خود بازگو کرده» (كِتَابٌ فَصَّلَتْ آيَاتُهُ). و شرح و تفصیل تمام نیازمندیهای انسان را در تمام زمینه‌ها ذکر نموده است.
«در حالی که فصیح و گویاست» (قُرْآنًا عَرَبِيًّا).
«برای جمعیتی که آگاهند» (لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ).

سوره فصلت(۴۱): آیه ۴ ..... ص : ۲۹۷

(آیه ۴) - «قرآنی که بشارت دهنده و بیم دهنده است» (بَشِيرًا وَ نَذِيرًا).
نیکان را بشارت می‌دهد و مجرمان را تهدید می‌کند.
«ولی بیشتر آنها روی گردان شدند از این رو چیزی نمی‌شنوند» (فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ).
به این ترتیب نخستین امتیاز این کتاب بزرگ آسمانی این است که مسائل مختلف مورد نیاز بشر در آن تبیین و تشریح شده است، ولی افسوس که متعصبان لجوج گوش شنوا ندارند، گویی کردند و هیچ نمی‌شنوند.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۹۸

سوره فصلت(۴۱): آیه ۵ ..... ص : ۲۹۸

(آیه ۵) - اما عکس العمل منفی این کوردلان به همین جا ختم نمی‌شد، بلکه تلاش و کوشش داشتند که پیامبر صلی الله علیه و اله را از دعوت خود مأیوس سازند، و به او ثابت کنند که در مقابل دعوت تو گوش شنوایی در این دیار نیست، و بیهوده تلاش مکن! آیه شریفه می‌گوید: «آنها گفتند: قلبهای ما در برابر دعوت تو در پوششهایی قرار گرفته، و گوشهای ما سنگین است، و میان ما و تو حجابی وجود دارد!» (وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَ فِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَ مِنْ بَيْنِنَا وَ بَيْنَكَ حِجَابٌ).

حال که چنین است کار به کار ما نداشته باش «تو به دنبال عمل خود باش، ما هم برای خود عمل می‌کنیم» (فَاعْمَلْ إِنَّا عَامِلُونَ).

این نهایت وقاحت و بی‌شرمی و نادانی است که انسان با تمام وجودش این چنین از حق‌گریزان باشد.

سوره فصلت (۴۱): آیه ۶ ..... ص: ۲۹۸

(آیه ۶) - مشرکان چه کسانی هستند؟ این آیه همچنان سخن از مشرکان و کافران می‌گوید، و در حقیقت پاسخی است به گفتاری که از آنها در آیات قبل نقل شده، و دفع هر گونه توهم و اشتباه در زمینه دعوت پیامبر صلی الله علیه و اله.

می‌فرماید: «بگو: من تنها انسانی مثل شما هستم و این حقیقت پیوسته بر من وحی می‌شود که معبود شما فقط یکی است» (قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ).

نه مدعی فرشته بودنم، و نه انسانی از یک نژاد برتر و نه خداوند و نه فرزند خدا هستم بلکه انسانی همچون شما هستم با این تفاوت که پیوسته فرمان توحید به من وحی می‌شود.

سپس ادامه می‌دهد: «اکنون که چنین است تمام توجه خویش را به این معبود یکتا کنید و (از شرک و گناه) توبه و استغفار نمایید» (فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ).

سپس به عنوان هشدار و اعلام خطر می‌افزاید: «وای بر مشرکان» (وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۲۹۹

سوره فصلت (۴۱): آیه ۷ ..... ص: ۲۹۹

(آیه ۷) - این آیه به معرفی مشرکان پرداخته، و جمله‌ای را در این زمینه بازگو می‌کند که منحصر به این آیه است می‌فرماید:

«همان کسانی که زکات را ادا نمی‌کنند و نسبت به آخرت کافرند» (الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ).

منظور از ترک زکات، ترک انفاقی است که نشانه عدم ایمان آنها به خداست و به همین دلیل در ردیف عدم ایمان به معاد ذکر شده، و یا ترک زکات توأم با انکار وجوب آن است.

در حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده است: «خداوند بزرگ برای فقیران در اموال اغنیا فریضه‌ای قرار داده که جز با اداء آن شایسته ستایش نیستند، و آن زکات است که به وسیله آن خون خود را حفظ می‌کنند و نام مسلمان بر آنها گذارده می‌شود».

سوره فصلت (۴۱): آیه ۸ ..... ص: ۲۹۹

(آیه ۸) - در این آیه به معرفی گروهی که در نقطه مقابل این مشرکان بخیل و بی‌ایمان قرار دارند، و جزای آنها، پرداخته

می‌گوید: «کسانی که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند اجر و پاداشی جاودانی و قطع ناشدنی دارند» (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ).

سوره فصلت (۴۱): آیه ۹ ..... ص: ۲۹۹

(آیه ۹) - دورانهای آفرینش آسمانها و زمین: در اینجا نمونه‌ای از آیات آفاقی و نشانه‌های عظمت و علم و قدرت خدا در آفرینش زمین و آسمان و آغاز خلقت موجودات را ذکر می‌کند و به پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله دستور می‌دهد کافران و مشرکان را مخاطب ساخته و از آنها سؤال کند آیا خداوندی را که مبدأ این عوالم پهناور و گسترده است هرگز می‌توانند انکار کنند؟ تا از این طریق وجدان و عقل و هوش آنها را بیدار کند.

می‌فرماید: «بگو: آیا شما به آن کسی که زمین را در دو روز آفرید کافر هستید؟! (قُلْ أَيْنَ كُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ).

» (و برای او شبیه و نظیرهایی قائل می‌شوید) (وَ تَجْعَلُونَ لَهُ أُنْدَادًا).

» (او پروردگار جهانیان است) (ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۰۰

آیا کسی که این جهان را هم اکنون تدبیر می‌کند، او خالق این آسمان و زمین نیست؟

سوره فصلت (۴۱): آیه ۱۰ ..... ص: ۳۰۰

(آیه ۱۰) - در این آیه به آفرینش کوهها، و معادن و برکات زمین، و مواد غذایی پرداخته، می‌فرماید: «او در زمین کوههایی قرار داد و برکات و منفعی در آن آفرید، و مواد غذایی مختلف آن را مقدر فرمود، اینها همه در چهار روز بود» (وَ جَعَلَ فِيهَا رِوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَ بَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ).

» (این مواد غذایی درست به اندازه نیاز نیازمندان و تقاضا کنندگان است) (سَوَاءٌ لِّلْسَائِلِينَ).

به این ترتیب خداوند نیازمندیهای همه نیازمندان را پیش بینی کرده، و برای همه آنها آنچه لازم بوده است آفریده.

تعبیر «بارک فیها» اشاره به معادن و منابع زیر زمینی و روی زمینی و درختان و نهرها و منابع آب است که مایه برکت و استفاده همه موجودات زنده زمین می‌باشد.

سوره فصلت (۴۱): آیه ۱۱ ..... ص: ۳۰۰

(آیه ۱۱) - بعد از پایان سخنان مربوط به آفرینش زمین و مراحل تکاملی آن به بحث از آفرینش آسمانها پرداخته، می‌فرماید: «سپس اراده آفرینش آسمان نمود- در حالی که به صورت دود بود- در این هنگام به آسمان و زمین فرمود: به وجود آید و شکل بگیرید، چه از روی طاعت و چه اکراه» (ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَ هِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَ لِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا).

» آنها گفتند: ما از روی طاعت و امتثال فرمان می‌آییم» (قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ).

سوره فصلت (۴۱): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۰۰

(آیه ۱۲) - «در این هنگام خداوند آنها را به صورت هفت آسمان در دو روز آفرید و کامل کرد» (فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ).

» (و در هر آسمان آنچه را می‌خواست امر و فرمان داد) (وَ أَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا). و موجودات و مخلوقات مختلف را در آنها آفرید و به آنها نظام بخشید.

» (و آسمان پایین را با چراغهایی [ستارگان] زینت بخشیدیم، و (با شهابها از رخنه شیاطین) حفظ کردیم) (وَ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا

بِمَصَابِيحٍ وَحِفْظًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۰۱

آری «این است تقدیر خداوند توانا و دانا» (ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ).

۱- جمله «و هِيَ دُخَانٌ» (آسمانها در آغاز به صورت دود بود) نشان می‌دهد که آغاز آفرینش آسمانها از توده گازهای گسترده و عظیمی بوده است، و این با آخرین تحقیقات علمی در مورد آغاز آفرینش کاملاً هماهنگ است.

۲- جمله «خداوند به آسمان و زمین فرمود به شکل خود در آید» به این معنی نیست که واقعا سخنی با لفظ گفته شده باشد، بلکه گفته خداوند همان فرمان تکوینی، و اراده او بر امر آفرینش است، و تعبیر به «طوعا او کرها» (از روی اطاعت یا اکراه) اشاره به این است که اراده قطعی خداوند به شکل گرفتن آسمانها و زمین تعلق یافته بود و در هر صورت می‌بایست آن مواد به چنین صورت مطلوبی در آیند بخواهند یا نخواهند.

۳- جمله «فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَبْعَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ» (آنها را به صورت هفت آسمان در دو روز آفرید) اشاره به وجود دو دوران در آفرینش آسمانهاست که هر دورانی از آن میلیونها یا میلیاردها سال به طول انجامیده، و هر دوران به نوبه خود به ادوار دیگری تقسیم می‌شود، این دو دوران ممکن است دوران تبدیل گازهای فشرده به مایع و مواد مذاب، و دوران تبدیل مواد مذاب به جامد بوده باشد.

۴- عدد «سبع» (هفت) ممکن است در اینجا «عدد تکثیر» باشد یعنی آسمانهای فراوان و کرات بی‌شماری آفریدیم، و نیز ممکن است «عدد تعداد» باشد، یعنی عدد آسمانها درست هفت است، با این قید که تمام آنچه از کواکب و ستارگان ثوابت و سیارات را می‌بینیم طبق گواهی جمله بعد در این آیه جزء آسمان اول است، به این ترتیب عالم آفرینش از هفت مجموعه بزرگ تشکیل یافته که تنها یک مجموعه آن در برابر دیدگان انسانها قرار گرفته است.

۵- جمله «و زَيْنًا السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ» (آسمان پایین را به چراغهای روشن ستارگان زینت بخشیدیم) دلیل بر این است که همه ستارگان زینت بخش آسمان اول می‌باشند و نه تنها زینت، بلکه در شبهای تاریک برای گمشدگان بیابانها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۰۲

چراغهایی هستند که هم با روشنایی خود راهنمایی می‌کنند، و هم سمت و جهت حرکت را معین می‌سازند.

سورة فصلت(۴۱): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۰۲

(آیه ۱۳)- از صاعقه‌ای همچون صاعقه عاد و ثمود بترسید! به دنبال گفتار مؤثری که در زمینه توحید و شناسایی خداوند در آیات قبل آمد، در اینجا مخالفان لجوج را که این همه نشانه‌های روشن و آیات بینات را نادیده می‌گیرند شدیداً انذار کرده و به آنان هشدار داده، می‌گوید: «اگر با این همه دلایل روی گردان شوند به آنها بگو: من شما را به صاعقه‌ای همچون صاعقه قوم عاد و ثمود تهدید می‌کنم» (فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَ ثَمُودَ). از آن بترسید که همان صاعقه‌های مرگبار و آتش‌زا و درهم کوبنده به سراغ شما بیاید و به زندگی ننگین شما خاتمه دهد.

سورة فصلت(۴۱): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۰۲

(آیه ۱۴)- سپس در این آیه می‌افزاید: «در آن هنگام که رسولان از پیش رو و پشت سر (و از هر سو) به سراغشان آمدند (و آنان را دعوت کردند) که جز خداوند را نپرستید» (إِذْ جَاءَتْهُمْ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ).

یعنی پیامبران الهی از تمام وسائل هدایت و تبلیغ استفاده کردند، و از هر دری وارد شدند تا در دل این سیاه دلان نفوذ کنند. اما ببینیم آنها در برابر تلاش عظیم و گسترده این رسولان الهی چه پاسخی گفتند؟! می‌فرماید: «آنها گفتند: اگر پروردگار ما می‌خواست فرشتگانی نازل می‌کرد» تا دعوت او را به ما ابلاغ کنند نه انسانهایی همانند خود ما (قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً).

اکنون که چنین است «پس ما بطور مسلم به آنچه شما به آن فرستاده شده‌اید کافریم» و اصلاً اینها را از سوی خداوند نمی‌دانیم (فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ).

سوره فصلت (۴۱): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۰۲

(آیه ۱۵) - در اینجا - چنانکه روش قرآن است - بعد از ذکر اجمال به تفصیل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۰۳ در باره عاد و ثمود پرداخته، می‌گوید: «اما قوم عاد به ناحق در زمین تکبر ورزیدند (تا آنجا که) گفتند: چه کسی از ما نیرومندتر است؟! (فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً). اما قرآن در پاسخ این ادعا می‌گوید: «آیا آنها نمی‌دانستند خداوندی که آنان را آفریده از آنها قویتر است؟! (أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً). نه تنها خالق آنها که خالق تمام آسمانها و زمین است.

در پایان آیه می‌افزاید: «و آنها (بر اثر این پندار بی‌اساس) پیوسته آیات ما را انکار می‌کردند» (وَ كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ).

سوره فصلت (۴۱): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۰۳

(آیه ۱۶) - آری! انسان بی‌مایه و کم ظرفیت هنگامی که مختصر قدرتی در خود احساس کند سر به طغیان بر می‌دارد، و حتی گاه از بی‌خردی به مبارزه با قدرت خدا بر می‌خیزد، و خداوند بزرگ چقدر ساده و آسان با یک اشاره عوامل حیاتشان را به عامل مرگشان تبدیل می‌کند، چنانکه در همین ماجرای عاد در این آیه اضافه می‌کند: «سر انجام تند بادی شدید و پر صدا و هول‌انگیز و سرد و سخت، در روزهایی شوم و پر غبار، بر آنها فرستادیم، تا عذاب خوار کننده را در زندگی دنیا به آنها بچشانیم» (فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا). این تند باد عجیب چنانکه در آیات دیگر قرآن آمده چنان آنها را از زمین بلند می‌کرد و زمین می‌کوبید، همچون تنه‌های درخت خرما که از ریشه کنده شده باشد.

هفت شب و هشت روز می‌وزید، و تمام زندگی این قوم جبار خودخواه مغرور را درهم می‌کوبید، و جز ویرانه‌ای از آن قصرهای پر شکوه و زندگی مرفه و اموال سرشار باقی نماند.

در پایان آیه می‌گوید: تازه این عذاب دنیا است، «و عذاب آخرت از آن هم خوار کننده‌تر است» (وَ لَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى). و از همه سخت‌تر این که: هیچ کس به یاری آنها نمی‌شتابد «و از هیچ سو یاری نمی‌شوند» (وَ هُمْ لَا يُنصَرُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۰۴

سوره فصلت (۴۱): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۰۴

(آیه ۱۷) - سرنوشت قوم سرکش ثمود: بعد از توضیحی که در آیات گذشته پیرامون قوم عاد آمد در این آیه و آیه بعد از قوم ثمود سخن به میان آورده، می‌گوید:

«اما ثمود را هدایت کردیم (پیامبرمان صالح را با دلایل روشن به سوی آنها فرستادیم) ولی آنها ناینیایی و گمراهی را بر هدایت ترجیح دادند!» (وَ أَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ).
«لذا صاعقه عذاب خوار کننده به خاطر اعمالی که انجام می‌دادند دامان آنها را فرو گرفت» (فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ).

سوره فصلت (۴۱): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۰۴

(آیه ۱۸) - ولی از آنجا که گروهی هر چند اندک به صالح ایمان آورده بودند و ممکن است کسانی سؤال کنند: پس سرنوشت آنها در میان موج وحشتناک صاعقه چه شد؟ آیا آنها نیز به آتش دیگران سوختند؟ قرآن در این آیه می‌افزاید:
«و کسانی را که ایمان آوردند و پرهیزکار بودند نجات بخشیدیم» (وَ نَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ).
بعضی از مفسران گفته‌اند: تنها ۱۱۰ نفر به صالح ایمان آوردند.
این گروه را ایمان و تقوایشان نجات داد، و آن گروه طاغی را کفر و اعمال سویشان گرفتار عذاب الهی ساخت.

سوره فصلت (۴۱): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۰۴

(آیه ۱۹) - در آیات پیشین سخن از مجازات دنیوی کفار مغرور و ظالمان مجرم بود، اما در اینجا از عذاب آخرت آنها سخن می‌گوید.
نخست می‌فرماید: «به خاطر بیاورید روزی را که دشمنان خدا را جمع کرده به سوی دوزخ می‌برند» (وَ يَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ).
و برای این که صفوف آنها به هم پیوسته باشد «صفوف پیشین را نگه می‌دارند» تا صفهای بعد به آنها ملحق شوند (فَهُمْ يُوزَعُونَ).

سوره فصلت (۴۱): آیه ۲۰ ..... ص: ۳۰۴

(آیه ۲۰) - «وقتی به آن می‌رسند گوشها و چشمها و پوستهای نشان به آنچه می‌کردند گواهی می‌دهد!» (حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاؤُهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَ أَبْصَارُهُمْ وَ جُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).
از پاره‌ای روایات بر می‌آید که همه اعضای تن به نوبه خود اعمالی را که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۰۵ انجام داده‌اند گواهی می‌دهند.

چه شاهدان عجیبی! که عضو پیکر خود انسانند، و شهادتشان به هیچ وجه قابل انکار نیست، چرا که در همه صحنه‌ها حاضر و ناظر بوده، و به فرمان الهی به سخن آمده‌اند! جمله «حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاؤُهَا» نشان می‌دهد که دادگاه آنها در کنار جهنم بر پا می‌شود.

سوره فصلت(۴۱): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۰۵

(آیه ۲۱) - به هر حال آن روز، روز رسوایی بزرگ است، روزی است که تمام وجود انسان به سخن درآمده تمامی اسرار او را فاش می کنند، و تمام گنهکاران را در وحشت عمیقی فرو می برد، اینجاست که «آنها به پوستهای تنشان می گویند: چرا شما بر ضد ما گواهی دادید؟» (وَقَالُوا لَجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا).

ما که سالیان دراز شما را نوازش دادیم، از سرما و گرما حفظ کردیم، شستشو و نظافت و پذیرایی نمودیم، شما چرا این چنین؟! آنها در پاسخ «می گویند: همان خدایی که هر موجودی را به نطق در آورده، ما را به سخن در آورده است» (قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ).

خداوند مأموریت افشاگری را در این روز و این دادگاه بزرگ بر عهده ما گذارده، و ما چاره‌ای جز اطاعت فرمان او نداریم. سپس ادامه می دهند: «و او شما را نخستین بار آفرید، و بازگشتان به سوی اوست» (وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ).

سوره فصلت(۴۱): آیه ۲۲ ..... ص: ۳۰۵

(آیه ۲۲) - و باز می افزایند: «شما اگر گناهانتان را مخفی می کردید نه به خاطر این بود که از شهادت گوش و چشمها و پوستهای تنتان بیم داشتید» بلکه شما باور نمی کردید روزی اینها بر ضد شما گواهی دهند (وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ).

«بلکه (مخفی کاری شما به خاطر این بود که) گمان می کردید خداوند بسیاری از اعمالی را که انجام می دهید نمی داند» (وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۰۶

غافل از این که هم خداوند در همه جا شاهد و ناظر بر اعمال شماست، و از اسرار درون و برون شما آگاه است، و هم مأموران مراقبت او همه جا با شما هستند، آیا هرگز می توانید پنهان از چشم و گوش و حتی پوست تنتان عملی انجام دهید؟

سوره فصلت(۴۱): آیه ۲۳ ..... ص: ۳۰۶

(آیه ۲۳) - در این آیه که ادامه سخنان اعضای تن انسان است، می افزاید:

«این گمان بدی بود که در باره پروردگارتان داشتید، و همان موجب هلاکت شما گردید، و سر انجام از زیانکاران شدید» (وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ).

آیات فوق به خوبی گواهی می دهد که گمان بد در باره خداوند به قدری خطرناک است که گاه موجب هلاکت و عذاب ابدی انسان می گردد به عکس، حسن ظن در باره خداوند موجب نجات در دنیا و آخرت است.

سوره فصلت(۴۱): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۰۶

(آیه ۲۴) - همنشینان بد: در تعقیب بحثی که در آیات گذشته پیرامون سرنوشت دشمنان خدا (أَعْدَاءُ اللَّهِ) آمد در این آیه و آیه بعد به دو قسمت از مجازات دردناک آنها در آخرت و دنیا اشاره می کند.

نخست خداوند می فرماید: «اگر آنها صبر و شکیبایی کنند (یا نکنند) آتش دوزخ قرارگاهشان است» و رهایی از آن امکان

پذیر نیست (فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ).

سپس برای تأکید این مطلب می‌افزاید: «و اگر آنها تقاضای رضایت و عفو پروردگار کنند (به جایی نمی‌رسد و) مورد عفو قرار نمی‌گیرند» (وَ إِنْ يَسْتَعْجِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ).

سوره فصلت (۴۱): آیه ۲۵ ..... ص: ۳۰۶

(آیه ۲۵) - سپس به مجازات دردناک دنیوی آنها اشاره کرده، می‌فرماید: «ما برای آنها همنشینانی (زشت سیرت) قرار دادیم، که زشتیها را از پیش رو و پشت سر آنها در نظرشان جلوه دادند» (وَ قَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ مَا خَلْفَهُمْ). همین معنی به صورت گویاتری در آیات ۳۶ و ۳۷ سوره زخرف آمده آنجا که می‌فرماید: «بر آنها که از یاد خداوند رحمان روی گردان شوند شیاطین را مسلط برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۰۷ می‌سازیم که همواره با آنان قرین هستند، این شیاطین آنها را از راه حق باز می‌دارند در حالی که گمان می‌کنند هدایت یافته‌اند».

سپس می‌افزاید: به سبب این وضع اسفبار «فرمان عذاب الهی در باره آنها تحقق یافت، و به سرنوشت اقوام گمراهی از جن و انس که قبل از آنها بودند گرفتار شدند» (وَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ). سرانجام آیه را با این جمله پایان می‌دهد «آنها مسلماً زیانکار بودند» (إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ).

سوره فصلت (۴۱): آیه ۲۶ ..... ص: ۳۰۷

(آیه ۲۶) - جنجال کنید تا صدای دل نواز قرآن را نشنوند! به تناسب بحثهایی که در باره بعضی اقوام پیشین، در آیات گذشته آمد، و نیز به تناسب همنشینان بد سیرتی که حقایق را در نظر انسان وارونه جلوه می‌دهند در اینجا گوشه‌ای از انحراف و بد اندیشی مشرکان عصر پیامبر صلی الله علیه و اله را مجسم ساخته، می‌گوید: «و کافران گفتند: گوش به این قرآن فرا ندهید و به هنگام تلاوت آن جنجال کنید شاید غالب شوید!» (وَ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ). این یک روش قدیمی برای مبارزه در برابر نفوذ حق است که امروز نیز به صورت گسترده‌تر و خطرناکتری ادامه دارد که برای منحرف ساختن افکار مردم و خفه کردن صدای منادیان حق و عدالت، محیط را آن چنان پر از جنجال می‌کنند، که هیچ کس صدای آنها را نشنود.

گاه با جار و جنجال و سوت و صفیر.

گاه با داستانهای خرافی و دروغین.

گاه با افسانه‌های عشقی و هوس انگیز.

گاه از مرحله سخن نیز فراتر رفته، مراکز سرگرمی و فساد، و انواع فیلمهای مبتذل، و مطبوعات بی محتوای سرگرم کننده، و بازیهای دروغین سیاسی و هیجانهای کاذب، و خلاصه هر چیزی که افکار مردم را از محور حق منحرف سازد به وجود می‌آورند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۰۸

سوره فصلت(۴۱): آیه ۲۷..... ص: ۳۰۸

(آیه ۲۷) - این آیه به مجازات شدید این گونه افراد اشاره کرده، می فرماید:
«بطور مسلم به کافران (و در صف مقدم آنها، افرادی که مردم را از شنیدن آیات الهی باز می داشتند) عذاب شدیدی می چشانیم» (فَلَنذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا).
این عذاب ممکن است در دنیا به صورت اسارت و کشته شدن به دست لشکریان ظفرمند اسلام باشد، و یا در آخرت، و یا هر دو.

«و آنها را به بدترین اعمالی که انجام می دادند کیفر می دهیم» (وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ).
چه عملی بدتر از کفر و شرک، و انکار آیات الهی، و مانع شدن مردم از شنیدن سخنان حق است؟

سوره فصلت(۴۱): آیه ۲۸..... ص: ۳۰۸

(آیه ۲۸) - سپس برای تأکید بیشتر می افزاید: «این آتش کیفر دشمنان خداست» آتش سوزان جهنم! (ذَلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارِ).

اما نه آتشی موقتی و زود گذر بلکه «سرای جاویدشان در آن خواهد بود» (لَهُمْ فِيهَا دَارٌ مُّخَلَّدِينَ).
آری! این عذاب شدید و دردناک «کیفری است به خاطر این که آیات ما را انکار می کردند» (جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ).

سوره فصلت(۴۱): آیه ۲۹..... ص: ۳۰۸

(آیه ۲۹) - از آنجا که انسان وقتی به بلائی مبتلا می شود مخصوصا اگر بلای سخت و سنگینی باشد به فکر مسبب اصلی می افتد، تا او را پیدا کند و انتقام خود را از او بگیرد، گاه می خواهد اگر دستش برسد عامل اصلی را قطعه قطعه کند، لذا آیه شریفه به چنین حالتی که برای کفار در دوزخ پیدا می شود اشاره کرده، می فرماید:

«و کافران می گویند: پروردگارا! آنهايي را که از جن و انس ما را گمراه کردند به ما نشان ده تا آنها را زیر پای خود نهمیم (و لگدمالشان کنیم!) تا از پست ترین مردم باشند!» (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذِينَ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلُهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ). همان کسانی که به ما می گفتند: گوش به سخنان محمد ندهید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۰۹

سوره فصلت(۴۱): آیه ۳۰..... ص: ۳۰۹

(آیه ۳۰) - نزول فرشتگان بر مؤمنان با استقامت: می دانیم روش قرآن برای تبیین مطالب این است که امور متضاد را در برابر هم قرار می دهد تا با مقایسه با یکدیگر وضع آنها به خوبی روشن گردد، و از آنجا که در آیات گذشته سخن از منکران لجوجی در میان بود که بر کفر پافشاری داشتند، در اینجا سخن از مؤمنانی است که در ایمانشان راسخ و پا برجا هستند، و خداوند به هفت پاداش و موهبت که برای آنها قرار داده اشاره می کند.

نخست می گوید: «به یقین کسانی که گفتند: پروردگار ما خداوند یگانه است، سپس استقامت کردند فرشتگان الهی بر آنها نازل می شوند که نرسید و غمگین باشید» (إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا). نه از حوادث بیمناک آینده نگران باشید و نه از گناهان گذشته خود غمی به دل راه دهید.

بسیارند کسانی که دم از عشق «الله» می زنند، ولی در عمل استقامت ندارند، افرادی سست و ناتوانند که وقتی در برابر طوفان شهوات قرار می گیرند با ایمان وداع کرده، و در عمل مشرک می شوند، و هنگامی که منافعشان به خطر می افتد همان ایمان ضعیف و مختصر را نیز از دست می دهند.

البته نباید فراموش کرد که «استقامت» همچون «عمل صالح» میوه درخت «ایمان» است زیرا ایمان هنگامی که عمق و نفوذ کافی پیدا کند انسان را دعوت به استقامت خواهد کرد، همان گونه که استقامت در مسیر حق نیز بر عمق ایمان می افزاید، و این دو تأثیر متقابل دارند.

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ آمده که شخصی خدمتش عرض کرد:

«دستوری به من ده که به آن چنگ زنم و در دنیا و آخرت اهل نجات شوم».

پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمود: «قل رَبِّي اللهُ ثُمَّ اسْتَقِمْ بگو: پروردگار من الله است و بر این گفته خود بایست.»

پس از نخستین و دومین بشارت در مورد عدم «خوف» و «حزن» که به آن اشاره شد. در سومین مرحله می گویند: «و بشارت باد بر شما به آن بهشتی که به شما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۱۰ وعده داده شده است» (وَ أَبَشِّرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ).

سوره فصلت(۴۱): آیه ۳۱ ..... ص : ۳۱۰

(آیه ۳۱) - و در چهارمین بشارت می افزایند: «ما یاران و مددکاران شما در زندگی دنیا و آخرت هستیم» (نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ فِي الْآخِرَةِ)

هرگز شما را تنها نمی گذاریم در نیکیها به شما کمک می کنیم و از لغزشها شما را حفظ می نمایم تا وارد بهشت شوید.

در پنجمین بشارت می گویند: «و در بهشت برای شما هر چه دلتان بخواهد از مواهب و نعمتها فراهم است» و هیچ قید و شرطی در کار نیست (وَ لَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ)

ششمین بشارت این که نه تنها نعمتهای مادی و آنچه دلخواه شماست به شما می رسد، بلکه «آنچه (از مواهب معنوی) طلب کنید به شما داده می شود» (وَ لَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ)

سوره فصلت(۴۱): آیه ۳۲ ..... ص : ۳۱۰

(آیه ۳۲) - و بالأخره هفتمین و آخرین مزدهای که به آنها می دهند این است که شما میهمان خدا در بهشت جاویدان او هستید و همه این نعمتها «به عنوان پذیرایی یک میزبان از یک میهمان گرامی از سوی پروردگار غفور و رحیم به شما ارزانی داشته می شود» (نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ).

نکته: این که فرشتگان در چهارمین بشارت به مؤمنان با استقامت می گویند:

«ما دوستان شما در دنیا و آخرت هستیم» دلیل بر آن است که این مزدها را به هنگامی که آنها در دنیا زنده اند از فرشتگان

می شنوند، اما نه بشارتی با زبان و الفاظ، بلکه بشارتهایی که مؤمنان با گوش جان می شنوند، و در مشکلات و گرفتاریها در اعماق دل احساس می کنند و آرامش می یابند. و در پرتگاهها و لغزشگاهها به آنها ثبات قدم می دهد.

سوره فصلت(۴۱): آیه ۳۳ ..... ص : ۳۱۰

(آیه ۳۳) - بدی را با نیکی دفع کن! در آیات گذشته سخن از کسانی در میان بود که مردم را از شنیدن آیات قرآن نهی می کردند، ولی در اینجا از نقطه مقابل آنها که گفتارشان بهترین گفتار است سخن می گوید، می فرماید: «چه کسی خوش گفتارتر است از آن کس که دعوت به سوی خدا می کند و عمل صالح انجام می دهد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۱۱ و می گوید: من از مسلمانانم؟! و با تمام وجودم اسلام را پذیرفته ام (وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ). این آیه با صراحت، بهترین گویندگان را کسانی معرفی کرده که دارای این سه وصفند: دعوت به الله، عمل صالح، و تسلیم در برابر حق.

سوره فصلت(۴۱): آیه ۳۴ ..... ص : ۳۱۱

(آیه ۳۴) - بعد از بیان دعوت به سوی خداوند و اوصاف داعیان الی الله، روش دعوت را شرح داده، می گوید: «هرگز نیکی و بدی یکسان نیست» (لَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ). در حالی که مخالفان حق سلاحی جز بدگویی و افترا و سخریه و استهزاء و انواع فشارها و ستمها ندارند، باید سلاح شما پاکی و تقوا و سخن حق و نرمش و محبت باشد. گر چه «حسنه» و «سئیه» مفهوم وسیعی دارد، تمام نیکی ها و خوبیها و خیرات و برکات در مفهوم حسنه جمع است، همان گونه که هر گونه انحراف و زشتی و عذاب در مفهوم سئیه خلاصه شده است، ولی در آیه مورد بحث آن شاخه ای از «حسنه» و «سئیه» که مربوط به روشهای تبلیغی است منظور می باشد.

سپس برای تکمیل این سخن می افزاید: «بدی را با نیکی دفع کن» (ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ). به وسیله حق باطل را دفع کن، و با حلم و مدارا، جهل و خشونت را، و با عفو و گذشت به مقابله با خشونتها برخیز، هرگز بدی را با بدی، و زشتی را با زشتی پاسخ مگویی، که این روش انتقامجویان است و موجب لجابت و سرسختی منحرفان می گردد. در پایان آیه به فلسفه عمیق این برنامه در یک جمله کوتاه اشاره کرده، می فرماید: «ناگاه (خواهی دید) همان کس که میان تو و او دشمنی است گویی دوست گرم و صمیمی است!» (فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ).

سوره فصلت(۴۱): آیه ۳۵ ..... ص : ۳۱۱

(آیه ۳۵) - از آنجا که چنین برخوردی با مخالفان کار ساده و آسانی نیست، و رسیدن به چنین مقامی نیاز به خودسازی عمیق اخلاقی دارد، در این آیه مبانی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۱۲ اخلاقی این گونه برخورد با دشمنان را در عبارتی کوتاه و پر معنی بیان کرده، می فرماید: «اما جز کسانی که دارای صبر و استقامتند به این مقام نمی رسند» (وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا).

«و جز کسانی که بهره عظیمی (از ایمان و تقوا) دارند به آن نائل نمی گردند» (وَ مَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ). آری! انسان مدتها باید خودسازی کند تا بتواند بر خشم و غضب خویش چیره گردد باید در پرتو ایمان و تقوا آنقدر روح او وسیع و قوی شود که به آسانی از آزار دشمنان متأثر نگردد.

سوره فصلت (۴۱): آیه ۳۶ ..... ص: ۳۱۲

(آیه ۳۶) - و از آنجا که بر سر راه وصول به این هدف بزرگ موانعی وجود دارد و وسوسه های شیطانی در اشکال مختلف انسانها را مانع می شود، در این آیه شخص پیامبر صلی الله علیه و اله را به عنوان الگو مخاطب ساخته، می گوید: «و هر گاه وسوسه هایی از شیطان در این مسیر متوجه تو گردد، از خدا پناه بخواه که او شنونده و داناست» (وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ).

در این گونه مواقع معمولاً خطوراتی از ذهن می گذرد، و یا افراد به اصطلاح مصلحت اندیش توصیه هایی از این قبیل می کنند: «مردم را جز با زور نمی توان اصلاح کرد» «خون را با خون باید شست» و مانند اینها، و با این وسوسه ها می خواهند مقابله به مثل را در همه جا توصیه کنند، و بدی را به بدی پاسخ گویند.

قرآن می گوید: مبدا گرفتار این وسوسه ها شوید، و جز در موارد خاص و استثنایی تکیه بر خشونت کنید.

البته آیه فوق مفهوم وسیعی دارد و می گوید: «در برابر همه وسوسه های شیطانی باید به خدا پناه برد.»

سوره فصلت (۴۱): آیه ۳۷ ..... ص: ۳۱۲

(آیه ۳۷) - فقط برای خدا سجده کنید! از این آیه به بعد فصل تازه ای در این سوره، در زمینه توحید و معاد، و بیان نبوت و عظمت قرآن است، و در حقیقت مصداقی است روشن از «دعوت الی الله» در برابر مشرکان که دعوت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۱۳

به سوی بت می کردند.

نخست از مسأله توحید شروع کرده، از طریق آیات آفاقی مردم را به سوی خدا دعوت می نماید، می فرماید: «و از نشانه های او، شب و روز و خورشید و ماه است» (وَ مِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ).

شب مایه آرامش، و روشنایی روز وسیله جنبش و حرکت است، و این دو توأماً چرخهای زندگی انسانها را به گردش منظم و متناوبی در می آورند.

خورشید منبع همه برکات مادی در منظومه ماست، نور و گرما و حرکت و جنبش و نزول بارانها، و رویدن گیاهان، همه از پرتو وجود اوست.

ماه نیز روشنی بخش شبهای تار، و چراغ پر فروغ و زیبای رهروان بیابانها و گمشدگان صحراهاست، و با جزر و مد خود نیز برکات فراوانی می آفریند.

ولی به خاطر همین برکات، گروهی در مقابل این دو کوكب پر فروغ آسمان سجده می کردند و آنها را پرستش می نمودند، آنها در عالم اسباب، متوقف مانده، بی آنکه مسبب الاسباب را ببینند.

لذا قرآن بعد از این بیان بلا فاصله می گوید: «برای خورشید و ماه سجده نکنید، برای خدایی که آفریننده آنهاست سجده کنید

اگر می‌خواهید او را عبادت نمایید» (لا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَ لَا لِلْقَمَرِ وَ اسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ) (۱)». شما چرا به سراغ سر چشمه این برکات نمی‌روید؟ چرا سر بر آستان او نمی‌سایید؟ چرا موجوداتی را می‌پرستید که خود اسیر قوانین آفرینش‌اند.

سوره فصلت (۴۱): آیه ۳۸ ..... ص: ۳۱۳

(آیه ۳۸) - سپس می‌افزاید: اگر این دلیل منطقی در فکر آنها اثر نگذاشت و باز هم به سراغ بتها و معبودهای مجازی رفتند و معبود حقیقی را به دست فراموشی سپردند، هرگز نگران نباش «و اگر (از عبادت پروردگار) تکبر کنند، کسانی که نزد پروردگار تو هستند شب و روز برای او تسبیح می‌گویند و (هیچ گاه) خسته نمی‌شوند» (فَإِن اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ وَ هُمْ لَا يَسْأَمُونَ).

(۱) این آیه سجده واجب دارد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۱۴

اگر گروهی نادان و جاهل و بی‌خبر در برابر ذات پاکش سجده نکنند مسأله‌ای نیست این عالم وسیع پر است از فرشتگان مقرب که دائما در حال رکوع و سجود و حمد و تسبیحند، تازه نیازی به عبادت آنها نیز ندارد، آنها نیازمند عبادت اویند، چرا که هر افتخار و کمالی برای ممکنات است در سایه عبودیت اوست.

سوره فصلت (۴۱): آیه ۳۹ ..... ص: ۳۱۴

(آیه ۳۹) - بار دیگر به آیات توحید که زمینه ساز مسأله معاد است باز می‌گردد.

می‌فرماید: «و از آیات او این است که زمین را خشک (و بی‌جان) می‌بینی، اما هنگامی که آب (باران) را بر آن می‌فرستیم به جنبش در می‌آید، و نمو می‌کند» (وَ مِنْ آيَاتِهِ أَنْكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَ رَبَّتْ).

زمینی خشک و مرده و بی‌حرکت کجا، و این همه آثار حیات و جلوه‌های گوناگون آن کجا! سپس از این مسأله روشن توحیدی یعنی مسأله «حیات» - که هنوز اسرارش برای بزرگترین دانشمندان کشف نشده - با یک انتقال سریع و جالب به مسأله معاد پرداخته، می‌گوید: «همان کس که آن (زمین مرده) را زنده کرد مردگان را نیز (در قیامت) زنده می‌کند!» (إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لُمُحْيِي الْمَوْتِي).

آری «او بر همه چیز تواناست» (إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

دلایل قدرتش در همه جا نمایان است و همه سال نشانه‌های آن را با چشم خود می‌بینید، با این حال چگونه در مسأله معاد تردید می‌کنید؟

سوره فصلت (۴۱): آیه ۴۰ ..... ص: ۳۱۴

(آیه ۴۰) - تحریف گران آیات حق! بعد از بیان آیات الهی و نشانه‌های پروردگار در آیات پیشین، اکنون سخن از تهدید کسانی است که نشانه‌های توحید را تحریف می‌کنند، و به اغفال و گمراه ساختن مردم می‌پردازند، می‌گوید: «کسانی که

آیات ما را تحریف می کنند بر ما پوشیده نخواهند بود» (إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا).

ممکن است با مغالطه و سفسطه مردم را بفریبند، و ممکن است بر این عمل زشت و ننگین خود پرده بپوشانند و خود را از انظار مردم مستور دارند، اما هرگز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۱۵ نمی توانند کمترین عمل خود را از ما پنهان نمایند.

قرآن مجازات همه آنها را در ادامه این بحث با یک مقایسه روشن بیان کرده، می گوید: «آیا کسی که در آتش افکنده می شود بهتر است یا کسی که در سایه ایمان در نهایت امن و امان در قیامت قدم به عرصه محشر می گذارد؟! (أَفَمَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

آنها که با ایجاد شک و فساد عقائد و ایمان مردم را به آتش کشیدند، باید در آن روز طعمه آتش شوند و آنها که در سایه ایمان محیط امن و امانی برای جامعه بشری آفریدند باید در قیامت در نهایت امنیت به سر برند، مگر در آن روز همه اعمال ما تجسم نمی یابد؟

و از آنجا که وقتی از هدایت کسی مأیوس شوند او را به حال خود رها می کنند، می گویند: هر کاری می خواهی بکن، در ادامه این آیه آنها را مخاطب ساخته، می گوید: «هر چه می خواهید انجام دهید!» (اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ).

اما بدانید «که خدا به آنچه انجام می دهید بیناست» (إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ).

بدیهی است این امر به معنی آزادی عمل آنها، و یا الزام به انجام هر کار نیست، بلکه تهدیدی است نسبت به آنها که هیچ حرف حقی در گوششان فرو نمی رود.

سوره فصلت(۴۱): آیه ۴۱ ..... ص: ۳۱۵

(آیه ۴۱) - این آیه سخن را از توحید و معاد به قرآن و نبوت می کشاند، و باز به صورت هشدار به کافران لجوج و بی منطق می فرماید: «آنها که به این ذکر [قرآن] هنگامی که به سراغشان آمد کافر شدند» نیز بر ما مخفی نخواهند ماند (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ).

و بعد برای بیان عظمت قرآن می افزاید: «و این کتابی است قطعا شکست ناپذیر...» (وَ إِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ).

کتابی است که هیچ کس نمی تواند همانند آن را بیاورد و بر آن غلبه کند، کتابی است بی نظیر، منطقش محکم و گویا، استدلالش قوی و نیرومند، تعبیراتش منسجم و عمیق، تعلیماتش ریشه دار و پر مایه، و احکام و دستوراتش هماهنگ با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۱۶

نیازهای واقعی انسانها در تمام ابعاد زندگی.

سوره فصلت(۴۱): آیه ۴۲ ..... ص: ۳۱۶

(آیه ۴۲) - سپس به توصیف مهم و گویایی در باره عظمت این کتاب آسمانی پرداخته، می گوید: «هیچ گونه باطلی، نه از پیش رو، نه از پشت سر، به سراغ قرآن نمی آید!» (لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ).

یعنی نه تناقضی در مفاهیم آن است.

نه چیزی از کتب و علوم پیشین بر ضد آن می باشد، و نه اکتشافات علمی آینده با آن مخالفت خواهد داشت.

نه کسی می‌تواند حقایق آن را ابطال کند، و نه در آینده منسوخ می‌گردد.

نه در معارف و قوانین و اندرزها و خبرهایش خلافی وجود دارد و نه خلافی بعدا کشف می‌شود.

نه آیه و حتی کلمه‌ای از آن کم شده، و نه چیزی بر آن افزون می‌شود، و به تعبیر دیگر دست تحریف کنندگان از دامان بلندش کوتاه بوده و هست.

چرا که «از سوی خداوند حکیم و حمید نازل شده است» (تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ).

خداوندی که افعالش روی حکمت و در نهایت کمال و درستی است و لذا شایسته هر گونه حمد و ستایش می‌باشد.

سوره فصلت (۴۱): آیه ۴۳ ..... ص: ۳۱۶

(آیه ۴۳) - از آنجا که کفار مکه شدیدترین مبارزه را با آیین اسلام و شخص پیامبر صلی الله علیه و اله آغاز کرده بودند و آیات گذشته از الحاد آنها در دلائل توحید و کفر و تکذیبشان نسبت به آیات الهی خبر می‌داد، در این آیه به عنوان تسلی خاطر پیامبر صلی الله علیه و اله و آموختن درس استقامت و پایداری به همه مسلمین که در فشار دشمنان قرار می‌گیرند، می‌فرماید: «آنچه به ناروا در باره تو می‌گویند همان است که در باره پیامبران قبل از تو نیز گفته شده» (مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ).

اگر مجنون و ساحرت می‌خوانند، به پیامبران بزرگ پیشین همین نسبتها را دادند، و اگر دروغگویت می‌نامند آنها نیز از این نسبت در امان نبودند، خلاصه نه دعوت تو به سوی آیین توحید و حق مطلب تازه‌ای است، و نه تهمت و تکذیب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۱۷

آنها، محکم بایست و به این سخنان اعتنا مکن.

سپس در پایان آیه می‌افزاید: «پروردگار تو هم دارای مغفرت و آمرزش و هم دارای مجازات دردناک است» (إِنَّ رَبَّكَ لَمَدُو مَغْفِرَةٌ وَ ذُو عِقَابٍ أَلِيمٌ).

رحمت و آمرزش برای آنها که پذیرا شوند، و عذاب الیم برای آنها که تکذیب کنند و تهمت زنند و به مخالفت برخیزند.

سوره فصلت (۴۱): آیه ۴۴ ..... ص: ۳۱۷

(آیه ۴۴) - قرآن هدایت است و درمان: در این آیه سخن از بهانه جویی این افراد لجوج به میان آورده و پاسخ یکی از بهانه‌های عجیب را مطرح می‌کند و آن این که آنها می‌گفتند: چرا قرآن به زبان عجم نازل نشده است تا ما برای آن اهمیت بیشتری قائل باشیم و غیر عرب نیز از آن بهره گیرند.

اینجاست که قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: «هر گاه آن را قرآنی عجمی قرار می‌دادیم حتما می‌گفتند: چرا آیتش روشن نیست؟ چرا پیچیده است؟ و ما از آن سر در نمی‌آوریم! (وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ).

سپس اضافه می‌کردند: راستی عجیب است «قرآنی عجمی از پیغمبری عربی؟» (أَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ).

یا می‌گفتند: «کتابی است عجمی برای امتی عربی؟»

خلاصه آنها بیمار دلاخی هستند که هر طرحی ریخته شود و هر برنامه‌ای پیاده گردد به آن ایرادی می‌کنند، و بهانه‌ای می‌تراشند.

سپس قرآن خطاب به پیامبر صلی الله علیه و اله می‌افزاید: «بگو: این (کتاب آسمانی) برای کسانی که ایمان آورده‌اند (مایه) هدایت و درمان است» (قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَ شِفَاءً).

«اما کسانی که ایمان نمی‌آورند در گوشه‌هایشان سنگینی است» و آن را درک نمی‌کنند (وَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ).
«و گویی نابینا هستند و آن را نمی‌بینند» (وَ هُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى).

«آنها (همچون کسانی هستند که گویی) از راه دور صدا زده می‌شوند!» (أُولَئِكَ يُنَادُونَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۱۸

و معلوم است چنین کسانی نه می‌شنوند و نه می‌بینند!

سوره فصلت (۴۱): آیه ۴۵ ..... ص: ۳۱۸

(آیه ۴۵) - در این آیه برای تسلی خاطر پیامبر صلی الله علیه و اله و مؤمنان نخستین می‌فرماید: از انکار و لجاجت و بهانه جویی این قوم خیره‌سر نگران مباش، این سابقه طولانی دارد «ما به موسی کتاب آسمانی دادیم سپس در آن اختلاف شد» بعضی پذیرا گشتند و بعضی از در انکار در آمدند (وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ).

و اگر مشاهده می‌کنی ما در مجازات این دشمنان لجوج تعجیل نمی‌کنیم به خاطر این است که مصالح تربیتی ایجاب می‌کند آنها آزاد باشند، و تا آنجا که ممکن است اتمام حجت شود، «و اگر فرمانی از ناحیه پروردگارت در این زمینه صادر نشده بود (که باید به آنان مهلت داد تا اتمام حجت شود) در میان آنها داوری می‌شد» و به کیفر می‌رسیدند! (وَ لَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ).

این فرمان الهی بر اساس مصالح هدایت انسانها و اتمام حجت بوده، و این سنت در میان تمام اقوام گذشته جاری شده و در باره قوم تو نیز جاری است.

«ولی آنها هنوز در باره آن شکی تهمت انگیز دارند!» (وَ إِنِّي لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٌ).

سوره فصلت (۴۱): آیه ۴۶ ..... ص: ۳۱۸

(آیه ۴۶) - در این آیه یک قانون کلی که قرآن بارها روی آن تأکید کرده در ارتباط با اعمال انسانها بیان می‌کند، و تکمیلی است بر بحث گذشته در زمینه بهره‌گیری مؤمنان از قرآن، و محروم ماندن افراد بی‌ایمان از این سرچشمه فیض الهی.

می‌فرماید: «هر کس عمل صالحی انجام دهد سودش برای خود اوست، و هر کسی بدی کند به خویشتن بدی کرده، و پروردگارت هرگز به بندگان ستم نمی‌کند» (مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَ مَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ).

بنابر این اگر آنها به این کتاب و این آیین بزرگ ایمان نیاورند نه به خداوند زیانی می‌رسانند، و نه به تو، چرا که خوبیها و بدیها همه به صاحبانش باز می‌گردد.

تعبیر به «ظلام» (بسیار ظلم کننده) در اینجا و در بعضی دیگر از آیات قرآن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۱۹

ممکن است اشاره به این باشد که مجازات بی‌دلیل از سوی خداوند بزرگ همیشه مصداق ظلم بسیار خواهد بود، چرا که از او هرگز چنین انتظاری نیست بخصوص این که او بندگان فراوانی دارد اگر بر هر کس مختصر ستمی کند مصداق «ظلام» خواهد

سوره فصلت (۴۱): آیه ۴۷ ..... ص: ۳۱۹

(آیه ۴۷) - اسرار همه چیز نزد اوست: در آیه قبل سخن از بازگشت اعمال نیک و بد به صاحبان آنها بود که اشاره ضمنی به مسأله ثواب و جزای روز قیامت داشت.

در اینجا این سؤال برای مشرکان مطرح می‌شد که این قیامت که می‌گویی کی خواهد آمد؟! قرآن نخست در پاسخ این سؤال می‌گوید: «علم به قیامت (و لحظه وقوع آن) تنها به خدا باز می‌گردد» (إِلَيْهِ يُرْدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ). هیچ پیامبر مرسل و فرشته مقربی نیز از آن آگاه نیست.

سپس می‌افزاید: نه تنها آگاهی بر زمان قیام قیامت مخصوص خداست، علم به اسرار این عالم و موجودات پنهان و آشکارش نیز از آن اوست «هیچ میوه‌ای از غلاف خود خارج نمی‌شود، و هیچ زنی باردار نمی‌گردد، و وضع حمل نمی‌کند مگر به علم او» (وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ).

نه در عالم گیاهان و نه در عالم حیوان و انسان نطفه‌ای منعقد نمی‌شود و بارور نمی‌گردد و تولد نمی‌یابد مگر به فرمان خداوند بزرگ و به مقتضای علم و حکمت او.

سپس می‌افزاید: این گروه که قیامت را انکار می‌کنند، یا به باد استهزاء می‌گیرند، «در آن روز که (قیامت بر پا می‌شود) آنها را ندا می‌دهد: کجا هستید شریکانی که برای من می‌پنداشتید! می‌گویند: (پروردگارا!) ما عرضه داشتیم که هیچ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۲۰

گواهی بر گفته‌های خود نداریم» (وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَئِنَّ شُرَكَائِيَ قَالُوا آذْنَاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ).

آنچه می‌گفتیم سخنان بی‌اساس و بی‌پایه بود، امروز بهتر از هر زمان می‌فهمیم که چه اندازه این ادعاها باطل و بی‌اساس بوده است.

سوره فصلت (۴۱): آیه ۴۸ ..... ص: ۳۲۰

(آیه ۴۸) - و در این حال می‌بینند «همه معبودانی را که قبلاً می‌خواندند محو و گم می‌شوند» (وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ).

اصلاً صحنه قیامت آن چنان برای آنها وحشتناک است که خاطره بتها نیز از نظرشان محو و نابود می‌شود.

آری «در آن روز می‌دانند که هیچ گریزگاهی ندارند» (وَضُنُّوا مَا لَهُمْ مِنْ مَّحِيصٍ).

سوره فصلت (۴۱): آیه ۴۹ ..... ص: ۳۲۰

(آیه ۴۹) - این انسانهای کم ظرفیت! به تناسب بحثی که در آیات گذشته در باره مشرکان و سرنوشت آنها بیان شده بود، در اینجا ترسیمی از حال این انسانهای ضعیف و بی‌ایمان شده.

نخست می‌فرماید: «انسان هرگز از تقاضای نیکی (و نعمت) خسته نمی‌شود» (لَا يَسْأَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ).

هرگز تنور حرص او از گرمی نمی‌افتد، هر چه بیشتر پیدا می‌کند باز بیشتر می‌خواهد، و هر چه به او بدهند باز سیر نمی‌شود. «اما (اگر دنیا به او پشت کند، نعمتهای او زائل گردد،) شر و بدی به او رسد بسیار مأیوس و نومید می‌شود» (وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيُؤْسُقِنُوطًا).

منظور از «انسان» در اینجا «انسان تربیت نایافته» ای است که قلبش به نور معرفت الهی و ایمان پروردگار، و احساس مسؤولیت در روز جزا روشن نشده.

سوره فصلت (۴۱): آیه ۵۰ ..... ص: ۳۲۰

(آیه ۵۰) - در این آیه به یکی دیگر از حالات نامطلوب انسانهای دور مانده از علم و ایمان یعنی حالت غرور و از خود راضی بودن اشاره کرده، می‌فرماید:

«و هر گاه او را (انسان) رحمتی از سوی خود، بعد از ناراحتی که به او رسیده بچشانیم، می‌گوید: این به خاطر شایستگی و استحقاق من بوده است» (وَ لَئِنْ أَدَقْنَاكَ بِرِغْزِيدَةٍ تَفْسِيرِ نَمُونَةٍ، ج ۴، ص: ۳۲۱
رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتَهُ لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي)

این بینوای مغرور فراموش می‌کند که اگر لطف خدا نبود به جای این نعمت باید گرفتار بلا شود.

در دنباله آیه می‌افزاید: این غرور سر انجام او را به انکار آخرت می‌کشاند و می‌گوید: «من باور ندارم قیامت در کار باشد» (وَ مَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً).

و به فرض که قیامت در کار باشد «هر گاه من به سوی پروردگارم باز گردم پادشاهای نیک و مواهب بسیار از برای من نزد او آماده است» (وَ لَئِنْ رُجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْحُسَيْنِي). خدایی که در دنیا مرا این چنین گرامی داشته حتما در آخرت بهتر از این پذیرایی خواهد کرد! ولی خداوند این افراد مغرور و خیره‌سر را در پایان این آیه چنین تهدید می‌کند که: «ما به زودی کافران را از اعمالی که انجام داده‌اند آگاه خواهیم کرد، و از عذاب شدید به آنها می‌چشانیم» (فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَ لَنَذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ).

سوره فصلت (۴۱): آیه ۵۱ ..... ص: ۳۲۱

(آیه ۵۱) - در این آیه سومین حالتی را که برای این گونه انسانها به هنگام اقبال و ادبار دنیای مادی رخ می‌دهد باز گو می‌کند که حالت فراموشکاری به وقت نعمت، و جزع و فزع به هنگام مصیبت است.

می‌فرماید: «و هر گاه به انسان (غافل و بی‌خبر) نعمت دهیم روی می‌گردانند، و با حال تکبر از حق دور می‌شود» (وَ إِذَا أَنْعَمْنَا عَلَىٰ الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَ نَأَىٰ بِجَانِبِهِ).

«ولی هر گاه مختصر ناراحتی به او رسد تقاضای فراوان و مستمر (برای برطرف شدن آن) دارد» (وَ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَوَدُو دُعَاءِ عَرِيضٍ).

آری! چنین است انسان فاقد ایمان و تقوا که دائما به این حالات گرفتار است، به هنگام روی آوردن نعمتها «حریص» و «مغرور» و «فراموشکار» و به هنگام پشت کردن نعمتها «مأیوس» و نومید و «پرجزع».

ولی در مقابل، مردان حق و پیروان راستین مکتب انبیا آن چنان پرظرفیت و پرمایه‌اند که نه روی آوردن نعمتها آنها را دگرگون می‌سازد، و نه ادبار دنیا ضعیف برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۲۲ و ناتوان و مأیوس.

سوره فصلت(۴۱): آیه ۵۲..... ص: ۳۲۲

(آیه ۵۲) - در این آیه آخرین سخن را با این افراد لجوج در میان می‌گذارد، و اصل عقلی معروف دفع ضرر محتمل را با بیانی روشن برای آنها تشریح می‌کند، خطاب به پیامبر کرده، می‌فرماید: «بگو: به من خبر دهید اگر این قرآن از سوی خداوند باشد و شما به آن کافر شوید، چه کسی گمراهر خواهد بود از آن کس که در مخالفت دور و گمراهی شدید قرار دارد؟! (قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَتْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مِنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ). این همان سخنی است که ائمه دین علیهم السّلام در برابر افراد لجوج در آخرین مرحله مطرح می‌کردند چنانکه در حدیثی می‌خوانیم: امام صادق علیه السّلام به «ابن ابی العوجاء» مادی و ملحد عصر خود فرمود: «اگر مطلب این باشد که تو می‌گویی (و خدا و قیامتی در کار نباشد) که مسلما چنین نیست، هم ما اهل نجاتیم و هم تو، ولی اگر مطلب این باشد که ما می‌گوییم، و حق نیز همین است، ما اهل نجات خواهیم بود و تو هلاک می‌شوی».

سوره فصلت(۴۱): آیه ۵۳..... ص: ۳۲۲

(آیه ۵۳) - نشانه‌های حق در جهان بزرگ و کوچک: در این آیه و آیه بعد که سوره فصلت با آن پایان می‌گیرد، به دو مطلب مهم که در حقیقت یک نوع جمع بندی از بحثهای این سوره است اشاره شده آیه اول در باره توحید (با قرآن) سخن می‌گوید و آیه دوم در باره معاد.

می‌فرماید: «ما به زودی آیات و نشانه‌های خود را در آفاق و اطراف جهان، و همچنین در درون جان خود آنها، به آنان، نشان می‌دهیم، تا برای آنها روشن شود که خداوند حق است» (سُنْرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَ فِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ).

«آیات آفاقی» همچون آفرینش خورشید و ماه و ستارگان با نظام دقیقی که بر آنها حاکم است، و آفرینش انواع جانداران و گیاهان و کوهها و دریاها با عجائب و شگفتیهای بی‌شمارش، و موجودات گوناگون اسرار آمیزش، که هر زمان اسرار تازه‌ای از خلقت آنها کشف می‌شود. هر یک آیه و نشانه‌ای است بر حقانیت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۲۳

ذات پاک او! و «آیات انفسی» همچون آفرینش دستگاههای مختلف جسم انسان و نظامی که بر ساختمان حیرت انگیز مغز و حرکات منظم قلب و عروق و بافتها و استخوانها، و انعقاد نطفه و پرورش جنین در رحم مادران، و از آن بالاتر اسرار و شگفتیهای روح انسان می‌باشد. که هر گوشه‌ای از آن کتابی است از معرفت پروردگار و خالق جهان! و در پایان این آیه این بیان لطیف و جالب را با جمله زیبا و پرمعنای دیگری تکمیل کرده، می‌افزاید: «آیا کافی نیست که پروردگارت بر هر چیز شاهد و گواه است» (أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ).

چه شهادتی از این برتر و بالاتر که با خط تکوین قدرت خویش را بر پیشانی همه موجودات نوشته است، بر صفحه برگهای درختان، در لابلای گلبرگها، در میان طبقات اسرارآمیز مغز، و بر روی پرده‌های ظریف چشم، بر صفحه آسمان و بر قلب زمین، و خلاصه بر همه چیز نشانه‌های توحید خود را نوشته و گواهی تکوینی داده است.

(آیه ۵۴) - آخرین آیه این سوره، سرچشمه اصلی بدبختیهای این گروه مشرک و فاسد و ظالم را بیان کرده، می گوید: «آگاه باشید که آنها از لقای پروردگارشان (و رستاخیز) در شک و تردیدند» (أَلَا إِنَّهُمْ فِي مَرِيئَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ). و چون ایمان به حساب و جزا ندارند دست به هر جنایتی می زنند «و آگاه باشید که خداوند به همه چیز احاطه دارد» (أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ).

همه اعمال و گفتار و نیت آنها در پیشگاه علمش روشن است، و تمام آن برای دادگاه بزرگ قیامت ثبت و ضبط خواهد شد. در حقیقت جمله اخیر پاسخی است به بعضی از شبهات کفار در مورد معاد، از جمله این که: چگونه ممکن است این خاکهای پراکنده و به هم آمیخته شده از هم جدا گردد؟ و از این گذشته چه کسی آگاه از نیت و اعمال و گفتار همه انسانها در طول تاریخ بشر است.

قرآن در پاسخ همه این سؤالات می گوید: خدایی که به همه چیز احاطه دارد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۲۴ تمام این مسائل برای او روشن است، و دلیل بر احاطه علمی او بر همه چیز تدبیر او نسبت به همه اشیاء است، چگونه ممکن است مدبر عالم از وضع جهان بی خبر باشد؟! منظور از «احاطه پروردگار» به همه چیز وابستگی همه موجودات در ذاتشان به وجود مقدس اوست.

به تعبیر دیگر در عالم هستی یک وجود اصیل و قائم به ذات بیش نیست، و بقیه موجودات امکانیه همه متکی و وابسته به او هستند که اگر یکدم این ارتباط از میان برداشته شود همه فانی و معدوم می شوند.

«پایان سوره فصلت»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۲۵

سوره شوری [۴۲]..... ص: ۳۲۵

اشاره

این سوره ۵۳ آیه دارد و همه آن - جز چند آیه که محل گفتگوست - در «مکه» نازل شده است

محتوای سوره:..... ص: ۳۲۵

این سوره بحثهای مختلفی دارد که بطور خلاصه چنین است:

بخش اول: که مهمترین بخش این سوره را تشکیل می دهد بحث پیرامون وحی و ارتباط خداوند با پیامبران از این طریق مرموز است.

بخش دوم: اشاراتی است پر معنی به دلائل توحید، و آیات خداوند در آفاق و انفس که بحث وحی را تکمیل می کند.

بخش سوم: اشاراتی به مسأله معاد و سرنوشت کفار در قیامت دارد.

بخش چهارم: یک سلسله مباحث اخلاقی است.

نامگذاری این سوره به این نام به خاطر آیه ۳۸ است که مسلمانان را دعوت به مشورت در امور می کند.

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «کسی که سوره شوری را بخواند روز قیامت با صورتی سفید و درخشنده همچون آفتاب محشور می‌شود، تا به پیشگاه خدا می‌آید، می‌فرماید: بنده من! قرائت سوره حم، عسق را تداوم دادی، در حالی که پاداش آن را نمی‌دانستی، اما اگر می‌دانستی چه پاداشی دارد هیچ گاه از قرائت آن خسته نمی‌شدی، ولی من امروز پاداش تو را به تو خواهم داد، سپس دستور می‌دهد او را وارد بهشت کنند و غرق در نعمتهای ویژه بهشتی».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۲۶

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الشوری (۴۲): آیات ۱ الی ۲ ..... ص : ۳۲۶

(آیه ۱ و ۲) - باز در دو آیه اول این سوره با «حروف مقطعه» رو برو می‌شویم، حروف مقطعه‌ای که در یکی از مفصلترین اشکال منعکس شده، یعنی پنج حرف «حا، میم - عین، سین، قاف» (حم - عسق).
«حم» در آغاز هفت سوره قرآن مجید است منتها در خصوص سوره شوری «عسق» نیز بر آن افزوده شده است.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۳ ..... ص : ۳۲۶

(آیه ۳) - بعد از حروف مقطعه، طبق معمول سخن از وحی و قرآن شروع می‌شود، می‌فرماید: «این گونه خداوند عزیز و حکیم به تو و پیامبرانی که قبل از تو بودند وحی می‌کند» (كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).
سر چشمه وحی همه جا یکی است، و آن علم و قدرت پروردگار است، و محتوای وحی نیز در اصول و کلیات نسبت به تمام پیامبران یکی است.

عزت و قدرت شکست ناپذیر او ایجاب می‌کند که توانایی بر وحی و محتوای عظیم آن را داشته باشد، و حکمت او ایجاب می‌کند که وحی الهی از هر نظر حکیمانه و هماهنگ با نیازهای تکامل انسانها باشد.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۴ ..... ص : ۳۲۶

(آیه ۴) - سپس می‌افزاید: «آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آن اوست، و او بلند مرتبه و بزرگ است» (لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ).
مالکیت او نسبت به آنچه در آسمان و زمین است ایجاب می‌کند که از مخلوقات خود و سرنوشت آنها بیگانه نباشند و نیازهای آنها را از طریق وحی بر آنها نازل کند.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۵ ..... ص : ۳۲۶

(آیه ۵) - در این آیه می‌افزاید: «نزدیک است آسمانها (به خاطر نسبتهای ناروای مشرکان) از بالا - متلاشی شوند» (تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَنْفَطَرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ).

سپس در دنباله آیه می‌افزاید: «و فرشتگان پیوسته تسبیح و حمد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۲۷ پروردگارشان را به جا می‌آورند و برای کسانی که در زمین هستند استغفار می‌کنند» (وَ الْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ يَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ).

رابطه این جمله با جمله قبل چنین است که فرشتگان حامل این وحی بزرگ آسمانی پیوسته حمد و تسبیح خدا به جا می‌آورند. و او را به هر کمالی می‌ستایند، و از هر نقصی منزه می‌شمرند، و چون در محتوای این وحی بزرگ یک سلسله تکالیف و وظائف الهی است، و احیانا ممکن است برای مؤمنان لغزشهایی پیش آید، می‌گوید آنها به یاری مؤمنان می‌شتابند. و برای لغزشهای آنها از خدا طلب آمرزش می‌کنند.

در پایان این آیه به دو وصف دیگر از اوصاف پروردگار که آن هم در زمینه غفران و رحمت است و تناسب نزدیکی با مسأله وحی و محتوای آن در مورد وظائف مؤمنان دارد اشاره کرده، می‌فرماید: «آگاه باشید خداوند آمرزنده و مهربان است» (أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ).

و به این ترتیب مجموعه کاملی از اسمای حسنی خداوند را در رابطه با مسأله وحی بیان می‌کند، و در ضمن اشاره لطیفی است بر اجابت دعای فرشتگان در مورد استغفار برای مؤمنان.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۶ ..... ص: ۳۲۷

(آیه ۶) - به تناسب اشاره‌ای که در آیات گذشته به مسأله شرک شده، در این آیه به نتیجه کار مشرکان و انتهای مسیرشان پرداخته، می‌گوید: «کسانی که غیر خدا را ولی خود برگزیدند خداوند حساب همه اعمال آنها را نگه می‌دارد، و از نیاتشان آگاه است» (وَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِیْظٌ عَلَيْهِمْ). تا به موقع حساب آنها را برسد و کیفر لازم را به آنها بدهد. سپس روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و اله کرده، می‌گوید: «تو مأمور نیستی که آنها را مجبور به قبول حق کنی» (وَ مَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ). وظیفه تو تنها ابلاغ رسالت، و رسانیدن پیام خدا به همه بندگان است.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۷ ..... ص: ۳۲۷

(آیه ۷) - قیامی از «امّ القری»! بار دیگر به مسأله وحی باز می‌گردد، و اگر در آیات قبل از اصل وحی سخن در میان بود در اینجا سخن از هدف نهایی وحی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۲۸ است، می‌فرماید: «و این گونه قرآنی عربی [فصیح و گویا] را بر تو وحی کردیم تا امّ القری [مکه] و مردم پیرامون آن را انداز کنی» (وَ كَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا). «و آنها را از روزی که همه خلائق در آن روز جمع می‌شوند و شک و تردیدی در آن نیست بترسانی» (وَ تُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ).

از آن روز که مردم به دو گروه تقسیم می‌شوند «گروهی در بهشتند، و گروهی در آتش سوزان دوزخ» (فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَ فَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ). روزی که به خاطر اجتماع عموم انسانها رسوایش بسیار دردناک و شدید است.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۸ ..... ص: ۳۲۸

(آیه ۸) - از آنجا که آیه قبل بیانگر تقسیم مردم به دو گروه بود، در این آیه می‌افزاید: «و اگر خدا می‌خواست همه آنها را امت واحدی قرار می‌داد» (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً).

و به حکم اجبار هدایت می‌کرد اما ایمان اجباری چه ارزشی دارد؟ و چگونه می‌تواند معیار کمال انسانی گردد؟ تکامل واقعی آن است که انسان با اراده خویش، و در نهایت اختیار و آزادی طی کند.

این بزرگترین امتیازی است که خداوند به او داده، و راه تکامل را به صورت نامحدود به روی او گشوده است، این سنت غیر قابل تغییر الهی است.

سپس به مسأله مهم دیگری در این رابطه می‌پردازد و توصیف گروهی را که اهل بهشت و سعادتند در برابر گروهی که به دوزخ فرستاده می‌شوند با این عبارت بیان می‌کند: «ولی خداوند هر که را بخواهد در رحمت خود وارد می‌کند، و برای ظالمان ولی و یآوری نیست» (وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ).

سوره الشوری (۴۲): آیه ۹ ..... ص: ۳۲۸

(آیه ۹) - ولی مطلق خداست: از آنجا که در آیه قبل این واقعیت بیان شده که هیچ ولی و یآوری جز خداوند نیست، در اینجا برای تأیید این واقعیت و نفی ولایت غیر خدا دلائل زنده‌ای مطرح می‌کند.

نخست در لباس تعجب و انکار می‌فرماید: «آیا آنها غیر خدا را ولی خود قرار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۲۹ دادند؟» (أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ).

با این که «ولی تنها خداست» (فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ).

پس اگر می‌خواهند برای خود ولی و سرپرستی برگزینند باید خدا را برگزینند.

سپس به دلیل دیگری پرداخته، می‌گوید: «اوست که مردگان را حیات می‌بخشد» (وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى).

و چون معاد و رستاخیز به دست اوست، و بزرگترین نگرانی انسان چگونگی زندگی او بعد از مرگ است، بنابر این باید دست به دامن والای او زد و نه غیر او.

سپس به ذکر دلیل سوم پرداخته، می‌گوید: «اوست که بر هر چیزی تواناست» (وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

اشاره به این که شرط اصلی «ولی» دارا بودن قدرت است و قادر حقیقی اوست.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۱۰ ..... ص: ۳۲۹

(آیه ۱۰) - و در این آیه چهارمین دلیل ولایت او را به این صورت شرح می‌دهد: «و در هر چیز اختلاف کنید داوری و حکمش با خداست، و تنها اوست که می‌تواند به اختلافات شما پایان دهد» (وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ).

آری! یکی از شؤون ولایت آن است که بتواند به اختلافات کسانی که تحت ولایت او هستند با داوری صحیحش پایان دهد.

بعد از ذکر این دلائل مختلف بر انحصار مقام ولایت در ذات پاک خداوند از قول پیامبرش صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ می‌گوید: «این است خداوند پروردگار من» با این اوصاف کمالیه (ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبِّي).

و به همین دلیل من او را ولی و یاور خود برگزیده‌ام «بر او توکل کردم و به سوی او (در مشکلات و گرفتاریها و لغزشها) باز می‌گردم» (عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ).

سوره الشوری (۴۲): آیه ۱۱ ..... ص: ۳۲۹

(آیه ۱۱) - این آیه می‌تواند دلیل پنجمی بر ولایت مطلقه پروردگار باشد، یا دلیلی بر مقام ربوبیت و شایستگی او برای توکل و اتانابه، می‌فرماید: «او آفریننده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۳۰
آسمانها و زمین است» (فَاِطْرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

البته منظور از آسمانها و زمین در اینجا تمام آسمانها و زمین و موجوداتی است که در آنها و میان آنها وجود دارد. سپس به توصیف دیگری از افعال او پرداخته، می‌گوید: «و از جنس شما همسرانی برای شما قرار داد و جفتهایی از چهارپایان آفرید و شما را به این وسیله [بوسیله همسران] زیاد می‌کند» (جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ). وجود همسران از یک سو مایه آرامش روح و جان انسان هستند، و از سوی دیگر مایه بقاء نسل و تکثیر مثل و تداوم وجود او. در توصیف سوم می‌گوید که در این آیه ذکر شده، می‌فرماید: «هیچ چیز همانند او نیست» (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ).

این جمله در حقیقت پایه اصلی شناخت تمام صفات خداست که بدون توجه به آن به هیچ یک از اوصاف پروردگار نمی‌توان پی برد، زیرا خطرناکترین پرتگاهی که بر سر راه پویندگان طریق «معرفه الله» قرار دارد همان پرتگاه «تشبیه» است که خدا را در وصفی از اوصاف شبیه مخلوقاتش بدانند این امر سبب می‌شود که به درّه شرک سقوط کنند.

به تعبیر دیگر او وجودی است بی‌پایان و نامحدود از هر نظر و هرچه غیر اوست، محدود و متناهی است از هر نظر، از نظر عمر، قدرت، علم، حیات، اراده، فعل، و خلاصه همه چیز، و این همان خط «تنزیه» و پاک شمردن خداوند از نقائص ممکنات است. و در پایان آیه و بیان اوصاف دیگر ذات مقدسش می‌گوید: «و او شنوا و بیناست» (وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ). آری! او هم خالق است، و هم مدبر، هم شنواست و هم بینا، و در عین حال شبیه و نظیر و مانند ندارد.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۳۰

(آیه ۱۲) - در این آیه سخن از سه قسمت دیگر از صفات فعل و ذات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۳۱
پروردگار است که هر کدام مسأله ولایت و ربوبیت او را در بعد خاصی نشان می‌دهد. نخست می‌فرماید: «کلیدهای آسمانها و زمین از آن اوست» (لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ). بنابر این هر کس هر چه دارد از اوست، و هر چه می‌خواهد باید از او بخواهد، نه تنها «کلیدها» بلکه «خزائن» آسمانها و زمین نیز از آن اوست.

در توصیف بعد که در حقیقت نتیجه‌ای است برای توصیف قبل، می‌افزاید:

«روزی را برای هر کس بخواهد گسترش می‌دهد و (برای هر کس بخواهد) تنگ و محدود می‌سازد» (يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَ يَقْدِرُ).

از آنجا که خزائن عالم در دست اوست تمام رزق و روزیها نیز در قبضه قدرت او قرار دارد، و بر طبق مشیتش که از حکمت او سر چشمه می‌گیرد و مصالح بندگان در آن ملحوظ است آن را تقسیم می‌کند.

و از آنجا که بهره‌مند ساختن همه موجودات زنده از روزیها نیاز به علم و آگاهی از مقدار احتیاجات و محل و سایر خصوصیات آنها دارد، در آخرین توصیف اضافه می‌کند: «او به همه چیز داناست» (إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ). و به این ترتیب در چهار آیه فوق یازده وصف دیگر از اوصاف کمالیه پروردگار (اعم از اوصاف ذات و اوصاف فعل) بیان شده است.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۳۱

(آیه ۱۳) - آیین تو عصاره آیین همه انبیاست! از آنجا که بسیاری از بحثهای این سوره در برابر مشرکان است، در اینجا این حقیقت را روشن می‌سازد که دعوت اسلام به توحید دعوت تازه‌ای نیست.

می‌فرماید: «خداوند آیینی را برای شما تشریح کرد که به نوح (نخستین پیامبر اولوالعزم) توصیه کرده بود» (شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا).

«همچنین آنچه را بر تو وحی فرستادیم، و ابراهیم و موسی و عیسی را به آن سفارش کردیم» (وَ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَ مَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى وَ عِيسَى).

و به این ترتیب آنچه در شرایع همه انبیا بوده در شریعت توست و «آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری!» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۳۲

لذا در دنباله آیه به عنوان یک دستور کلی به همه این پیامبران بزرگ می‌افزاید: به همه آنها توصیه کردیم که: «دین را برپا دارید و در آن تفرقه ایجاد نکنید» (أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَ لَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ).

و به دنبال آن می‌افزاید: هر چند «بر مشرکان گران است آنچه شما آنان را به سویش دعوت می‌کنید!» (كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ).

آنها بر اثر جهل و تعصب سالیان دراز آن چنان به شرک و بت پرستی خو گرفته‌اند و در اعماق وجودشان حلول کرده که دعوت به توحید مایه وحشت آنهاست.

ولی با این حال همان‌گونه که گزینش پیامبران به دست خداست، هدایت مردم نیز به دست اوست «خداوند هر کس را بخواهد بر می‌گزیند، و کسی را که به سوی او بازگردد هدایت می‌کند» (اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَ يَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ).

در این آیه تنها به پنج تن از پیامبران خدا اشاره شده (نوح و ابراهیم و موسی، عیسی و محمد صلی الله علیه و اله) چرا که پیامبران اولوالعزم یعنی صاحبان دین و آیین جدید تنها این پنج تن هستند، و در حقیقت آیه اشاره‌ای است به انحصار پیامبران صاحب شریعت در این پنج نفر.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۳۲

(آیه ۱۴) - و از آنجا که یکی از دو رکن دعوت انبیای اولوالعزم عدم تفرقه در دین است و مطمئناً همه آنها روی این مسأله تبلیغ کردند، این سؤال پیش می‌آید پس سر چشمه این همه اختلافات مذهبی از کجاست؟

این آیه به پاسخ این سؤال پرداخته، سر چشمه اصلی اختلافات دینی را چنین بیان می‌کند: «آنها راه تفرقه را پیش نگرفتند مگر بعد از آنکه (اتمام حجت بر آنها شد، و) علم و آگاهی کافی به آنها رسید، و این تفرقه جویی به خاطر حب دنیا و ریاست و

ظلم و حسد و عداوت بود» (وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ).

به این ترتیب سر چشمه اختلافهای مذهبی جهل و بی خبری نبود، بلکه بغی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۳۳ و ظلم و انحراف از حق و اعمال نظرهای شخصی بود.

«دانشمندان دنیا طلب» و «عوامهای متعصب و کینه توز» دست به دست دادند و این اختلافات را بنیان نهادند.

این آیه پاسخ روشنی است به آنها که می گویند مذهب در میان بشر ایجاد اختلاف کرده، و خونریزیهای فراوانی در طول تاریخ به بار آورده است.

سپس قرآن می افزاید: «اگر فرمانی از سوی پروردگار تو صادر نشده بود که آنها تا سر آمد معینی زنده و آزاد باشند خداوند در میان آنها داوری می کرد» طرفداران باطل را نابود می ساخت و پیروان حق را پیروز (وَلَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَفُضِّبَ بَيْنَهُمْ).

آری! دنیا سرای آزمون و پرورش و تکامل است، و این بدون آزادی عمل امکان پذیر نیست، این فرمان تکوینی خداوند است که از آغاز خلقت انسان بوده و دگرگونی در آن راه ندارد، این طبیعت زندگی دنیاست، ولی از امتیازات سرای آخرت حل تمام این اختلافات و رسیدن انسانیت به یکپارچگی کامل است.

و در آخرین جمله به توضیح حال کسانی می پردازد که بعد از این گروه بر سر کار آمدند، گروهی که عهد پیامبران را درک نکردند، می فرماید: «کسانی که بعد از آنها وارثان کتب آسمانی شدند از آن در شک و تردیدند، شکی توأم با بدبینی و سوء ظن!» (وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مِرْيَبٍ).

سوره الشوری (۴۲): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۳۳

(آیه ۱۵) - آن گونه که مأمور شده‌ای استقامت کن! از آنجا که در آیات قبل مسأله تفرقه امتها بر اثر بغی و ظلم و انحراف مطرح شده، در این آیه به پیامبر صلی الله علیه و اله دستور می دهد که برای حل اختلافات و احیای آیین انبیا بکوشد، و در این راه نهایت استقامت را به خرج دهد.

می فرماید: «پس به همین خاطر تو نیز (انسانها را به سوی این آیین واحد الهی) دعوت کن» (فَلِدْلِكَ فَاذْعُ).

سپس دستور به استقامت در این راه داده، می گوید: «و آن چنان که مأمور شده‌ای استقامت نما» (وَ اسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۳۴

و از آنجا که هوی و هوسهای مردم در این مسیر از موانع بزرگ راه است، در سومین دستور می افزاید: «و از هوی و هوسهای آنها پیروی مکن» (وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ).

چرا که هر گروهی تو را به تمایلات و منافع شخصی خود دعوت می کنند، همان دعوتی که سرانجامش تفرقه و پراکندگی و نفاق است.

و چون هر دعوتی نقطه شروعی دارد، نقطه شروع آن را خود پیامبر صلی الله علیه و اله قرار می دهد، و در چهارمین دستور می فرماید: «بگو: من ایمان آورده‌ام به هر کتابی که از سوی خدا نازل شده است» (وَ قُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ).

من در میان کتب آسمانی فرق نمی نهم، همه را به رسمیت می شناسم، و از آنجا که برای ایجاد وحدت رعایت «اصل عدالت» ضرورت دارد، در پنجمین دستور آن را مطرح کرده، می فرماید بگو: «من مأمورم که در میان همه شما عدالت کنم» (وَ أُمِرْتُ

لَأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ).

چه در قضاوت و داوریه‌ها، چه در حقوق اجتماعی و مسائل دیگر.

به دنبال این پنج دستور، به جهات مشترک همه اقوام که آن هم در پنج قسمت خلاصه شده، اشاره کرده، می‌فرماید: «خدا پروردگار ما و شماست» (اللَّهُ رَبُّنَا وَ رَبُّكُمْ).

«نتیجه اعمال ما از آن ماست و اعمال شما از آن شما» (لَنَا أَعْمَالُنَا وَ لَكُمْ أَعْمَالُكُمْ).

«خصومت شخصی در میان ما نیست» (لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَ بَيْنَكُمْ).

از این گذشته سرانجام، همه ما در یک جا جمع می‌شویم و «خداوند ما و شما را در یکجا (قیامت) جمع می‌کند» (اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا).

و قاضی همه ما در آن روز یکی است آری «بازگشت (همه) به سوی اوست» (وَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ).

به این ترتیب هم خدای ما یکی است، و هم سرانجام ما یکجاست و هم قاضی دادگاه و مرجع امورمان و از این گذشته همه در برابر اعمالمان مسؤولیم، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۳۵ و هیچ یک امتیازی بر دیگری جز به ایمان و عمل پاک نداریم.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۳۵

(آیه ۱۶) - از آنجا که در آیات گذشته این سخن به میان آمد که پیامبر صلی الله علیه و اله مأمور بود ضمن احترام به محتوای کتب آسمانی عدالت را در میان همه مردم اجرا کند و هرگونه خصومت و محاجه با آنها را ترک کند، در اینجا برای تکمیل این سخن و این که حقانیت پیامبر اسلام نیاز به دلیل ندارد، می‌فرماید: «آنها که در باره خداوند یکتا به محاجه بر می‌خیزند بعد از آن که دعوت او از سوی مردم پذیرفته شد دلیل آنها نزد پروردگارش باطل و بی‌اساس است» (وَ الَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ).

«و خشم و غضب پروردگار بر آنهاست» (وَ عَلَيْهِمْ غَضَبٌ). چون از روی علم و عمد به مخالفت خود ادامه می‌دهند.

«و عذاب شدید الهی نیز (در قیامت) از آن آنهاست» (وَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ).

چرا که لجاجت و عناد ثمره‌ای جز این ندارد.

منظور از جمله «من بعد ما استجیب له» (بعد از آن که دعوت او اجابت شد) پذیرش توده‌های مردم پاک‌دل و بی‌غرض می‌باشد که با الهام از فطرت الهی و مشاهده محتوای وحی و معجزات گوناگون پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله سر تسلیم در برابر او فرود آوردند.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۳۵

(آیه ۱۷) - شتاب نکنید، قیامت می‌آید! در این آیه به یکی از دلایل توحید و قدرت پروردگار - که در عین حال متضمن اثبات نبوت است - در مقابل احتجاج کنندگان بی‌منطق پرداخته، می‌گوید: «خداوند همان کسی است که کتاب آسمانی را به حق نازل کرد و همچنین میزان را» (اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَ الْمِيزَانَ).

«حق» کلمه جامعی است که معارف و عقائد حقه، و همچنین اخبار صحیح و برنامه‌های هماهنگ با نیازهای فطری و اجتماعی

را و آنچه از این قبیل است شامل می‌شود.

همچنین «میزان» در معنی کنائی به هرگونه معیار سنجش، و قانون صحیح برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۳۶ الهی، و حتی شخص پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَارْحَمَتُهُمْ السَّلَامُ که وجودشان معیار تشخیص حق از باطل است اطلاق می‌گردد و میزان روز قیامت نیز نمونه‌ای است از این معنی.

به این ترتیب خداوند کتابی بر پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَارْحَمَتُهُمْ السَّلَامُ که هم حق است، و هم میزان ارزیابی ارزشها. و از آنجا که نتیجه همه این مسائل، مخصوصاً بروز و ظهور کامل حق و عدالت و میزان در قیامت است در پایان آیه می‌گوید: «تو چه می‌دانی شاید ساعت (قیام رستاخیز) نزدیک باشد؟! (وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ).

همان قیامتی که وقتی بر پا شود همگان در دادگاه عدلش حضور می‌یابند، و در برابر میزان سنجشی که حتی به اندازه سنگینی یک دانه خردل و کوچکتر از آن را دقیقاً می‌سنجد قرار می‌گیرد.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۳۶

(آیه ۱۸) - سپس به موضع گیری کفار و مؤمنان در برابر آن پرداخته، می‌گوید: «آنها که به قیامت ایمان ندارند در باره آن شتاب می‌کنند» و می‌گویند: این قیامت کی خواهد آمد؟! (يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا). آنها هرگز به خاطر عشق به قیامت و رسیدن به لقای محبوب، این سخن را نمی‌گویند، بلکه از روی استهزاء و مسخره و انکار چنین تقاضایی دارند.

«ولی آنها که ایمان آورده‌اند پیوسته با خوف و هراس مراقب آن هستند، و می‌دانند آن حق است و خواهد آمد» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ).

و از اینجا روشن می‌شود که ایمان به قیامت و دادگاه بزرگ عدل الهی مخصوصاً با توجه به این معنی که هر لحظه احتمال وقوع آن می‌رود چه تأثیر تربیتی عمیقی در مؤمنان دارد.

و در پایان آیه به عنوان یک اعلام عمومی، می‌فرماید: «آگاه باشید کسانی که در قیامت تردید می‌کنند (و با لجاج و عناد در مورد آن به محاجه می‌پردازند) در گمراهی عمیقی هستند» (أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۳۷

چرا که نظام این جهان خود دلیلی است بر این که مقدمه‌ای است برای جهان دیگر، که بدون آن، آفرینش این جهان، لغو و بی‌معنی است، نه با حکمت خداوند سازگار است و نه با عدالت او.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۳۷

(آیه ۱۹) - از آنجا که در آیات قبل بحثی از عذاب شدید خداوند به میان آمد، و نیز تقاضایی از ناحیه منکران معاد مطرح شده بود که چرا قیامت زودتر بر پا نمی‌شود؟ این آیه برای آمیختن آن «قهر» با «لطف» و برای پاسخگویی به شتاب کردن بی‌معنی منکران معاد می‌فرماید: «خداوند نسبت به بندگانش لطف (و آگاهی) دارد» (اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ).

اگر در مجازات جاهلان مغرور تعجیل نمی‌کند آن هم از لطف اوست.

سپس یکی از مظاهر بزرگ لطف عمیمش را - که روزی گسترده اوست - مطرح کرده، می‌گوید: «هر کس را بخواهد روزی

می دهد» (يَزُوقُ مَنْ يَشَاءُ).

منظور این نیست که گروهی از روزی او محرومند، بلکه منظور توسعه روزی است در باره هر کس بخواهد. در آیه ۲۷ از همین سوره نیز می خوانیم: گستردگی و محدودیت روزی او روی حساب معینی است، چرا که «اگر خداوند روزی را برای همه گسترده سازد در زمین طغیان خواهند کرد».

روشن است که «روزی» در اینجا هم ارزاق معنوی را شامل می شود و هم مادی را، هم جسمانی و هم روحانی. و در پایان آیه می افزاید: «او قوی و شکست ناپذیر است» (وَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ). اگر وعده روزی و لطف به بندگان می دهد قادر بر انجام این امر می باشد و به همین دلیل هرگز در وعده های او تخلف نیست.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۲۰ ..... ص: ۳۳۷

(آیه ۲۰) - مزرعه دنیا و آخرت! در این آیه با یک تشبیه زیبا، مردم جهان را در برابر روزیهای پروردگار و چگونگی استفاده از آن، به کشاورزانی تشبیه می کند که گروهی برای آخرت کشت می کنند، و گروهی برای دنیا، و نتیجه هر یک از این دو زراعت را مشخص می کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۳۸

می فرماید: «کسی که زراعت آخرت را طالب باشد به او برکت می دهیم و بر محصولش می افزاییم» (مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ).

«و آنها که فقط برای دنیا کشت کنند (و تلاش و کوششان برای بهره گیری از این متاع زود گذر و فانی باشد) تنها کمی از آنچه را می طلبند به آنها می دهیم اما در آخرت هیچ نصیب و بهره ای نخواهند داشت» (وَ مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ).

به این ترتیب نه دنیا پرستان به آنچه می خواهند می رسند و نه طالبان آخرت از دنیا محروم می شوند، اما با این تفاوت که گروه اول با دست خالی به سرای آخرت می روند و گروه دوم با دستهای پر! تشبیه جالب و کنایه زیبایی است: انسانها همگی زارعند و این جهان مزرعه ماست اعمال ما بذرهای آن و امکانات الهی بارانی است که بر آن می بارد اما این بذرها بسیار متفاوت است. بعضی محصولش نامحدود، جاودانی و درختانش همیشه خرم و سرسبز و پر میوه، اما بعضی دیگر محصولاتش بسیار کم، عمرش کوتاه و زود گذر و میوه هایی تلخ و ناگوار دارد.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۳۸

(آیه ۲۱) - از آنجا که در آیه ۱۳ همین سوره سخن از تشریح دین از ناحیه پروردگار به وسیله پیامبران اولوا العزم بود در ادامه آن در این آیه برای نفی تشریح دیگران، و این که هیچ قانونی در برابر قانون الهی رسمیت ندارد، و اصولاً حق قانونگذاری مخصوص خداست می فرماید: «آیا آنها معبودانی دارند که دین و آیینی بی اذن خداوند برای آنان تشریح کرده اند» (أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ).

به دنبال آن با لحنی تهدید آمیز به تشریح کنندگان باطل هشدار داده می گوید:

«هر گاه فرمان حتمی خداوند دایره مهلت دادن به این گونه اشخاص نبود در میان آنها داوری می شد» دستور عذابشان صادر می گشت و مجالی به آنها نمی داد (وَ لَوْ لَا كَلِمَةُ الْفَضْلِ لَقَضِيَ بَيْنَهُمْ).

در عین حال آنها نباید این حقیقت را فراموش کنند که «برای ظالمان عذاب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۳۹ دردناکی است» (وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

سوره الشوری (۴۲): آیه ۲۲ ..... ص: ۳۳۹

(آیه ۲۲) - سپس به توضیح کوتاهی در باره «عذاب ظالمین» و توضیح بیشتری در باره «پاداش مؤمنان» در مقابل آنها، پرداخته، می‌گوید: در آن روز «ستمگران را می‌بینی که از اعمالی که انجام داده‌اند سخت بیمناکند، اما (چه فایده که) مجازات اعمالشان آنها را فرو می‌گیرد» (تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَ هُوَ واقعٌ بِهِمْ).
«و اما کسانی که ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام داده‌اند در بهترین و سرسبزترین باغهای بهشت جای دارند» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ).

اما فضل الهی در باره مؤمنان صالح العمل به همین جا ختم نمی‌شود، آنها چنان مشغول الطاف او هستند که «هر چه بخواهند نزد پروردگارشان برای آنها فراهم است» (لَهُمْ مَا يَشَاؤُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ).
و به این ترتیب هیچ موازنه‌ای بین «عمل» و «پاداش آنها» وجود ندارد، بلکه پاداششان از هر نظر نامحدود است.
و از آن جالبتر تعبیر «عند ربهم» (نزد پروردگارشان) می‌باشد که بیانگر لطف بی‌حساب خداوند در باره آنهاست، چه موهبتی از این بالاتر که به مقام قرب خدا راه یابند؟
بی‌جهت نیست که در پایان آیه می‌گوید: «این است فضل بزرگ» (ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ).

سوره الشوری (۴۲): آیه ۲۳ ..... ص: ۳۳۹

اشاره

(آیه ۲۳)

شأن نزول: ..... ص: ۳۳۹

در تفسیر مجمع البیان شأن نزولی برای آیات ۲۳ تا ۲۶ این سوره از پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله نقل شده است که حاصلش چنین است:

«هنگامی که پیامبر وارد مدینه شد و پایه‌های اسلام محکم گردید، انصار گفتند ما خدمت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله می‌رسیم و عرض می‌کنیم: اگر مشکلات مالی پیدا شد این اموال ما بدون هیچ گونه قید و شرط در اختیار تو قرار دارد.

هنگامی که این سخن را خدمتش عرض کردند آیه (قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا بَرَّكَتُهَا تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۴، ص: ۳۴۰) إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى)

نازل شد، و پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله بر آنها تلاوت کرد، آنها با خوشحالی و رضا و تسلیم از محضرش بیرون آمدند، اما منافقان گفتند: این سخنی است که او بر خدا افترا بسته، و هدفش این است که ما را بعد از خود در برابر خویشاوندانش ذلیل

کند، آیه بعد نازل شد (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا)، و به آنها پاسخ گفت، پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله به سراغ آنان فرستاد و آیه را بر آنها تلاوت کرد، گروهی پشیمان شدند و گریه کردند و سخت ناراحت گشتند آیه سوم نازل گردید: (وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ).

پیامبر به سراغ آنها فرستاد و آنها را بشارت داد که توبه خالصانه آنان مقبول درگاه خداست.

تفسیر: ..... ص: ۳۴۰

مودت اهل بیت علیهم السّلام پاداش رسالت است: به دنبال آیه قبل که پاداش مؤمنان را بیان می کرد در این آیه، برای بیان عظمت این پاداش بزرگ می افزاید: «این همان چیزی است که خداوند بندگانش را که ایمان آورده اند و عمل صالح انجام داده اند به آن نوید می دهد» (ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهَ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ).

بشارت می دهد تا رنجهای طاعت و بندگی و مبارزه با هوای نفس و جهاد در برابر دشمنان بر آنها سخت نیاید. و از آنجا که ابلاغ این رسالت از سوی پیامبر بزرگوار اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله گاه این توهم را ایجاد می کرد که او چه اجر و پاداشی در برابر رسالت خود از مردم می طلبد به دنبال این سخن به پیامبر دستور می دهد: «بگو: من هیچ پاداشی از شما بر رسالتم درخواست نمی کنم جز دوست داشتن نزدیکانم [اهل بیت]» (قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى).

دوستی ذوی القربی بازگشت به مسأله ولایت و قبول رهبری ائمه معصومین علیهم السّلام از دودمان پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله می کند که در حقیقت تداوم خط رهبری پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله و ادامه مسأله ولایت الهیه است و پر واضح است که قبول این ولایت و رهبری همانند نبوت پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله سبب سعادت خود انسانهاست و نتیجه اش به برگزیده تفسیر نمونه،

ج ۴، ص: ۳۴۱

خود آنها بازگشت می کند.

«احمد بن حنبل» در «فضائل الصحابه» با سند خود از سعید بن جبیر از عامر چنین نقل می کند: «هنگامی که آیه «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» نازل شد اصحاب عرض کردند: ای رسول خدا! خویشاوندان تو که مودت آنها بر ما واجب است کیانند؟

فرمود: «علی و فاطمه و دو فرزند آن دو، و این سخن را سه بار تکرار فرمود!»

سوره الشوری (۴۲): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۴۱

(آیه ۲۴) - این آیه ادامه آیه قبل در زمینه رسالت و اجر رسالت، و مودت ذی القربی و اهل بیت است.

می فرماید: آنها این وحی الهی را پذیرا نمی شوند «آیا می گویند: او بر خدا دروغ بسته» و اینها زائیده فکر خود اوست که به خدا نسبت می دهد؟ (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا).

«در حالی که اگر خدا بخواهد بر قلب تو مهر می نهد و» اگر خلاف بگویی قدرت اظهار این آیات را از تو می گیرد (فَإِنْ يَشَاءِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَى قَلْبِكَ).

این در حقیقت اشاره به استدلال منطقی معروفی است که اگر کسی دعوی نبوت کند و معجزات و آیات بینات بر دست و

زبان او ظاهر شود، و مورد حمایت و نصرت الهی قرار گیرد، اما او بر خدا دروغ بندد حکمت خداوند ایجاب می کند که آن معجزات و حمایتش را از او بگیرد، و رسوایش سازد.

سپس برای تأکید این مطلب می افزاید: «و خداوند باطل را محو می کند، و حق را به فرمانش محقق و پا برجا می سازد» (وَ يَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَ يُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ).

این وظیفه خداوند است که براساس حکمتش حق را آشکار و باطل را رسوا سازد، با این حال چگونه اجازه می دهد کسی بر او دروغ بندد؟

و اگر تصور شود که ممکن است پیامبر پنهان از علم خدا دست به چنین کاری زند اشتباه بزرگی است «چرا که او به آنچه در درون دلهاست آگاه است» (إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۴۲

سوره الشوری (۴۲): آیه ۲۵..... ص: ۳۴۲

(آیه ۲۵) - و از آنجا که خداوند راه بازگشت را همواره به روی بندگان باز می گذارد کرارا در آیات قرآن بعد از مذمت از اعمال زشت مشرکان و گنهکاران به مسأله گشوده بودن درهای توبه اشاره کرده در اینجا نیز پس از گفتار سابق می افزاید: «و او کسی است که توبه را از بندگان پذیرا می شود، و گناهان را می بخشد» (وَ هُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَ يَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ).

اما اگر تظاهر به توبه کنید، ولی در خفا کاری دیگر انجام دهید، تصور نکنید که از دیده تیزبین علم پروردگار مخفی خواهد ماند، نه «او آنچه را انجام می دهید می داند» (وَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ).

سوره الشوری (۴۲): آیه ۲۶..... ص: ۳۴۲

(آیه ۲۶) - در این آیه پاداش بزرگ مؤمنان و عذاب دردناک کافران را در جمله هایی کوتاه بیان کرده، می فرماید: خداوند «درخواست کسانی را که ایمان آورده اند و عمل صالح انجام داده اند اجابت می کند» (وَ يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ).

«بلکه از فضل خود بر ایشان می افزاید» و حتی مطالبی را که درخواست نکرده اند به آنها می بخشد (وَ يَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ). و این نهایت لطف و مرحمت خداوند در باره مؤمنان است.

«اما برای کافران عذاب شدیدی است» (وَ الْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ).

جمعی از مفسران معتقدند که این چهار آیه (آیه ۲۳ تا ۲۶) - در مدینه نازل شده است، و شأن نزولی که در آغاز تفسیر این آیات نقل کردیم گواه بر این معنی است، روایاتی که اهل بیت علیهم السلام را به علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام و دو فرزند آنها امام حسن و امام حسین علیهما السلام تفسیر می کند نیز مناسب همین معنی است، زیرا می دانیم ازدواج علی علیه السلام و بانوی اسلام در مدینه انجام گرفت، و تولد امام حسن و امام حسین علیهما السلام در سالهای سوم و چهارم هجری - طبق نقل معروف - بوده است.

اشاره

(آیه ۲۷)

شأن نزول: ..... ص: ۲۴۲

از «خباب بن ارت» صحابی معروف نقل شده که این آیه در باره ما نازل شد، و این به خاطر آن بود که ما به اموال فراوان طوایف «بنی قریظه» و «بنی نضیر» و «بنی قینقاع» از یهود نظر افکنندیم، و آرزو داشتیم که ای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص:

۳۴۳

کاش ما هم چنین اموالی داشتیم، آیه نازل شد و به ما هشدار داد که اگر خداوند روزی را برای بندگانش گسترده کند طغیان خواهند کرد.

تفسیر: ..... ص: ۲۴۳

مرفهین طغیانگر! پیوند این آیه با آیات گذشته ممکن است از این نظر باشد که در آیه قبل آمده بود که خداوند درخواست مؤمنان را اجابت می‌کند، و به دنبال آن این سؤال پیش می‌آید که پس چرا در میان آنها گروهی فقیرند، و هر چه درخواست می‌کنند به جایی نمی‌رسد؟

می‌فرماید: «هر گاه خداوند روزی را برای بندگانش وسعت بخشد در زمین طغیان و سرکشی و ستم می‌کنند» (وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ).

«و لذا به مقداری که می‌خواهد (و مصلحت می‌بیند) روزی را نازل می‌کند» (وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ).

و به این ترتیب مسأله تقسیم روزی بر اساس حساب دقیقی است که پروردگار در باره بندگان دارد «چرا که او نسبت به بندگانش آگاه و بیناست» (إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ). او پیمانانه و ظرفیت وجودی هر کس را می‌داند و طبق مصلحت او به او روزی می‌دهد نه چندان می‌دهد که طغیان کنند و نه چندان که از فقر فریادشان بلند شود.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۲۸ ..... ص: ۳۴۳

(آیه ۲۸) - درست است که خداوند روزی را با حساب نازل می‌کند تا بندگان طغیان نکنند اما چنان نیست که آنها را محروم و ممنوع سازد، لذا در این آیه می‌افزاید: «و او کسی است که باران نافع را بعد از آن که مردم مأیوس شدند نازل می‌کند و دامنه رحمت خویش را می‌گستراند» (وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ). و باید هم چنین باشد «چرا که او ولی و سرپرستی است شایسته ستایش» (وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ).

این آیه در عین این که بیان نعمت و لطف پروردگار است از آیات و نشانه‌های توحید نیز سخن می‌گوید، چرا که نزول باران نظام بسیار دقیق و حساب شده‌ای دارد.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۴۴

سوره الشوری (۴۲): آیه ۲۹ ..... ص: ۳۴۴

(آیه ۲۹) - و باز به همین مناسبت در این آیه از یکی از مهمترین آیات علم و قدرت پروردگار سخن به میان آورده، می‌گوید: «و از آیات و نشانه‌های اوست آفرینش آسمانها و زمین و آنچه از جنبندگان در آنها خلق و پراکنده ساخته است» (وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ).

و در پایان آیه می‌فرماید: «او هر گاه بخواهد قادر بر جمع کردن آنهاست» (وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ).

منظور از «جمع کردن تمام جنبندگان» در این آیه را بسیاری از مفسران به معنی جمع برای حساب و جزای اعمال در قیامت دانسته‌اند این احتمال نیز وجود دارد که منظور از «جمع» نقطه مقابل «بث» (پراکندن) باشد، به این معنی که «بث» اشاره به آفرینش و گسترش انواع موجودات زنده و جنبندگان است، سپس می‌فرماید هر گاه خدا بخواهد آنها را «جمع» کرده و نابود یا منقرض می‌سازد.

همان گونه که در طول تاریخ تا کنون بسیاری از انواع جنبندگان در روی زمین گسترش عجیبی پیدا کرده، و در زمانی بعد از آن منقرض و جمع شده‌اند، هم گسترش آنها به دست خداست و هم جمع آنها.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۳۰ ..... ص: ۳۴۴

(آیه ۳۰) - از آنجا که در آیات گذشته سخن از رحمت خدا در میان بود و این سخن طبعا این سؤال را بر می‌انگیزد که این مصائبی که ما با آن دست به گریبانیم از کجاست؟

آیه شریفه به این سؤال پاسخ می‌گوید: «هر مصیبتی به شما رسد به خاطر اعمالی است که انجام داده‌اید» (وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ).

تازه این تمام مجازات اعمال ناروای شما نیست چرا که «بسیاری را نیز عفو می‌کند» (وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ).

به این ترتیب یکی از فلسفه‌های حوادث دردناک و مشکلات زندگی مجازات الهی و کفاره گناهان است.

در حدیثی از امیر مؤمنان علی علیه السلام نقل شده که فرمود: «بلاها برای ظالم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۴۵»

تأدیب است، و برای مؤمنان امتحان، و برای پیامبران درجه، و برای اولیاء کرامت و مقام است.»

سوره الشوری (۴۲): آیه ۳۱ ..... ص: ۳۴۵

(آیه ۳۱) - به هر حال ممکن است افرادی تصور کنند که می‌توانند از این قانون حتمی و سنت اجتناب ناپذیر الهی بگریزند،

لذا آیه شریفه می‌فرماید: «شما هرگز نمی‌توانید از چنگال قدرت خداوند در زمین فرار کنید» در آسمانها نیز جایی برای شما نیست (وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ).

چگونه شما می‌توانید از حیطة قدرت و حاکمیت او بگریزید در حالی که تمام عالم هستی عرصه حکومت بلا منازع پروردگار

است.

و اگر تصور کنید کسی می‌تواند به کمک شما بشتابد بدانید «غیر از خداوند هیچ ولی و یآوری برای شما نیست» (وَ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ).

در حقیقت این آیه ضعف و ناتوانی انسان را مجسم می‌کند و آیه قبل عدالت و رحمت پروردگار را.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۳۲ ..... ص: ۳۴۵

(آیه ۳۲) - وزش بادهای منظم و حرکت کشتیها از آیات اوست بار دیگر به بیان نشانه‌های پروردگار و دلائل توحید پرداخته، و بحثی را که در این زمینه در آیات قبل آمده ادامه می‌دهد.

در اینجا به سراغ مطلبی می‌رود که انسانها در زندگی مادی خود با آن بسیار سر و کار دارند، مخصوصا ساحل نشینان و مسافران دریاها، می‌گویند: «از آیات و نشانه‌های خداوند کشتیهایی است همچون کوهها که بر صفحه دریاها به حرکت در می‌آید» (وَ مِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ).

سوره الشوری (۴۲): آیه ۳۳ ..... ص: ۳۴۵

(آیه ۳۳) - سپس برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «اگر خداوند اراده کند باد را ساکن می‌سازد تا کشتیها بر پشت دریا ساکن و متوقف شوند!» (إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ).

و در پایان آیه برای نتیجه‌گیری اضافه می‌کند: «در این نشانه‌هایی است برای هرکس که دارای مقام صبر و شکر است» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ).

آری! در این حرکت بادهای، و جریان کشتیها، و آفرینش دریاها، و نظام برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۴۶

و هماهنگی مخصوصی که بر این امور حکمفرماست نشانه‌های گوناگونی برای ذات پاک اوست.

تکیه بر دو وصف «صَبَّار» و «شکور» مجموعاً ترسیم‌گویی از حقیقت ایمان است، چرا که مؤمن در مشکلات و گرفتاریها صبور و در نعمتها شکور است.

لذا در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و اله می‌خوانیم: «ایمان دو نیمه است، نیمی از آن صبر، و نیمی از آن شکر است».

سوره الشوری (۴۲): آیه ۳۴ ..... ص: ۳۴۶

(آیه ۳۴) - باز در این آیه برای مجسم ساختن عظمت این نعمت الهی می‌افزاید: «یا (اگر بخواهد) این کشتیها را به خاطر اعمالی که مسافران و سرنشینانش مرتکب شده‌اند نابود و هلاک می‌سازد» (أَوْ يُوبِقَهُنَّ بِمَا كَسَبُوا).

ولی با این حال لطف خداوند شامل حال انسان است «و بسیاری را می‌بخشد» (وَ يَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ).

که اگر نبخشد هیچ کس جز معصومین و خاصان و پاکان از مجازات الهی مصون و برکنار نخواهند بود.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۳۵ ..... ص: ۳۴۶

(آیه ۳۵) - «تا کسانی که در آیات ما مجادله می کنند (و به مخالفت و انکار بر می خیزند) بدانند هیچ پناهگاهی (جز ذات پاک خداوند) ندارند» (وَ يَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ).

چرا که آگاهانه به مخالفت برخاسته، و از روی عداوت و لجاج به ستیزه جویی ادامه می دهند، آنها از عفو و رحمتش ممنوعند.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۳۶ ..... ص: ۳۴۶

(آیه ۳۶) - در این آیه روی سخن را به همگان کرده، می گوید: «پس آنچه به شما عطا شده متاع زود گذر زندگی دنیای فانی است» (فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا).

مبادا شما را فریب دهد و غافل سازد، و تصور کنید همیشه در اختیار شما است، برقی است می جهد و به زودی خاموش می شود، شعله ای است در برابر باد و حبابی است بر سطح آب، و غباری است در مسیر طوفان.

«ولی پادشها و مواهبی که نزد خداست بهتر و پایدارتر است برای کسانی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۴۷

ایمان آورده اند و بر پروردگارشان توکل می کنند» (وَ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَ أَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَ عَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ).

اگر بتوانید این متاع زود گذر را با آن سرمایه جاودان مبادله کنید تجارتی پرسود نصیب شما شده، و موفقیتی است بی نظیر! لذا در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ می خوانیم: «به خدا سوگند دنیا در برابر آخرت مثل این است که یکی از شما انگشت خود را به دریا زند و سپس بیرون آورد، باید دید چه مقدار آب دریا را با آن برداشته است؟!»

سوره الشوری (۴۲): آیه ۳۷ ..... ص: ۳۴۷

(آیه ۳۷) - بعد از وصف ایمان و توکل در باره مؤمنان به هفت قسمت از برنامه های عملی آنها اشاره می کند، برنامه ای که بیانگر ارکان یک جامعه سالم با حکومت صالح و قدرتمند است.

نخستین وصف را از پاک سازی شروع می کند، می فرماید: پاداش الهی و آنچه نزد خداست «برای کسانی (بهتر و پایدارتر است) که از گناهان بزرگ و اعمال زشت اجتناب می ورزند» (وَ الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَ الْفَوَاحِشَ).

در روایات اهل بیت علیهم السّلام «کبائر» به این صورت تفسیر شده: «گناهان کبیره گناهانی است که خداوند مجازات آتش برای آن مقرر داشته است».

به این ترتیب نخستین نشانه های ایمان و توکل پرهیز و اجتناب از گناهان کبیره است.

در توصیف دوم که آن نیز جنبه پاکسازی دارد در باره تسلط بر نفس به هنگام خشم و غضب که بحرانی ترین حال انسان است سخن می گوید، می فرماید:

«و هنگامی که خشمگین شوند عفو می کنند» (وَ إِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ).

نه تنها در موقع غضب زمام اختیار از کفشان ربوده نمی شود، و دست به اعمال زشت و جنایات نمی زنند، بلکه با آب عفو و غفران قلب خود و دیگران را از کینه ها شستشو می دهند و این صفتی است که جز در پرتو ایمان راستین و توکل بر حق پیدا نمی شود.

در حدیثی از امام باقر علیه السّلام می خوانیم: «کسی که به هنگام شوق و علاقه، و به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۴۸

هنگام ترس و وحشت، و هنگام خشم و غضب مالک نفس خویشتن باشد خداوند بدن او را بر آتش دوزخ حرام می‌کند»

سوره الشوری (۴۲): آیه ۳۸ ..... ص : ۳۴۸

(آیه ۳۸) - در این آیه به سومین تا ششمین اوصاف آنها اشاره کرده، می‌فرماید: «و آنها که دعوت پروردگارش را اجابت کرده، و فرمانهای او را از جان و دل پذیرفته‌اند» (وَ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِ رَبِّهِمْ).
«و نماز را بر پا داشته‌اند» (وَ اَقَامُوا الصَّلَاةَ).

«و کار آنها به طریق شوری و مشورت در میان آنها صورت می‌گیرد» (وَ اَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ).

«و از آنچه به آنها روزی داده‌ایم، در راه خداوند انفاق می‌کنند» (وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ).

در آیه قبل سخن از پاک سازی وجودشان از گناهان و غلبه بر خشم و غضب بود، اما در این آیه سخن از بازسازی وجودشان در جنبه‌های مختلف است که از همه مهمتر اجابت دعوت پروردگار و تسلیم در برابر فرمان اوست.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۳۹ ..... ص : ۳۴۸

(آیه ۳۹) - در توصیف دیگر که هفتمین توصیف مؤمنان راستین است می‌فرماید: «و کسانی که هر گاه ستمی به آنان رسد تسلیم ظالم نمی‌شوند و از دیگران یاری می‌طلبند» (وَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ).

هم مظلوم موظف به مقاومت در برابر ظالم و فریاد برآوردن است، و هم مؤمنان دیگر موظف به پاسخگویی او هستند.

این برنامه مثبت و سازنده به ظالمان هشدار می‌دهد که اگر دست به ستم بیالایند مؤمنان ساکت نمی‌نشینند، و در برابر آنها به پا می‌خیزند، و هم به مظلومان اعتماد می‌بخشد که اگر استغاثه کنند دیگران به یاری آنها می‌شتابند.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۴۰ ..... ص : ۳۴۸

(آیه ۴۰) - ولی از آنجا که یاری کردن یکدیگر نباید از مسیر عدالت خارج شود، و به انتقامجویی، و کینه‌توزی، و تجاوز از حد منتهی گردد، در این آیه فوراً آن را مشروط ساخته، می‌افزاید: توجه داشته باشید «کیفر بدی، مجازاتی همانند آن است» (وَ

جَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا). زیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۴۹

البته کار ظالم باید «سئیه» و بدی نامیده شود، اما کیفر او مسلماً «سئیه» نیست، و اگر در آیه از آن تعبیر به «سئیه» شده، به خاطر این است که مجازات، آزار و ایذاء است و آزار و ایذاء ذاتا بد است، هر چند به هنگام قصاص و کیفر ظالم کار خوبی محسوب می‌شود.

ولی به هر حال این تعبیر می‌تواند مقدمه‌ای باشد برای دستور عفو که در جمله بعد آمده، گویی می‌فرماید: مجازات هر چه باشد یک نوع آزار است، و اگر طرف پشیمان شده باشد شایسته عفو است.

در این گونه موارد عفو کنید چرا که «هر کس عفو و اصلاح کند اجر و پاداش او برخداست» (فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ).

و در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند قطعاً ظالمان را دوست ندارد» (إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ).

عفو و مجازات هر کدام جای ویژه‌ای دارد، عفو در جایی است که انسان قدرت بر انتقام دارد، و اگر می‌بخشد از موضع

ضعف نیست، این عفو سازنده است.

و کیفر و انتقام و مقابله به مثل در جایی است که هنوز ظالم از مرکب شیطان پیاده نشده، مظلوم پایه‌های قدرت خود را محکم نکرده، و عفو از موضع ضعف است، اینجاست که باید اقدام به مجازات کند.

سوره الشوری(۴۲): آیه ۴۱ ..... ص: ۳۴۹

(آیه ۴۱) - یاری طلبیدن عیب نیست، ظلم کردن عیب است باز برای تأکید آیات گذشته، در زمینه انتصار، و مجازات ظالم، و عفو و گذشت در موارد مناسب می‌فرماید: «و کسی که بعد از مظلوم شدن یاری بطلبد ایرادی بر او نیست» (وَلَمَنْ أَنْتَصِرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ). چرا که انتصار و استمداد، حق مسلم هر مظلومی است، و یاری مظلومان وظیفه هر انسان آزاده و بیداری است.

سوره الشوری(۴۲): آیه ۴۲ ..... ص: ۳۴۹

(آیه ۴۲) - «تنها ایراد و مجازات بر کسانی است که به مردم ستم می‌کنند، و در زمین بنا حق ظلم روا می‌دارند» (إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۵۰
آنها علاوه بر کیفر و مجازات در دنیا، «در آخرت نیز عذاب دردناکی در انتظارشان است» (أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

سوره الشوری(۴۲): آیه ۴۳ ..... ص: ۳۵۰

(آیه ۴۳) - در این آیه باز به سراغ مسأله صبر و شکیبایی و عفو می‌رود تا بار دیگر بر این حقیقت تأکید کند که حق انتقام‌گیری و قصاص و کیفر برای مظلوم در برابر ظالم هرگز مانع از مسأله گذشت و عفو و بخشش نیست، می‌فرماید: «اما کسانی که شکیبایی کنند، و طرف را مورد عفو قرار دهند این از کارهای پر ارزش است» (وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ).

تعبیر به «عزم الامور» ممکن است اشاره به این باشد که این از کارهایی است که خداوند به آن فرمان داده و هرگز نسخ نمی‌شود و یا از کارهایی است که انسان باید نسبت به آن عزم راسخ داشته باشد.

سوره الشوری(۴۲): آیه ۴۴ ..... ص: ۳۵۰

(آیه ۴۴) - آیا راه بازگشتی وجود دارد؟ در آیات گذشته سخن از ظالمان و بیدادگران و متجاوزان بود در اینجا به سرانجام کار این گروه و گوشه‌هایی از مجازاتهای آنان اشاره می‌کند.

نخست آنها را از گمراهانی می‌شمرد که هیچ ولی و سرپرستی ندارند، می‌فرماید: «کسی را که خدا گمراه کند ولی و یآوری بعد از او نخواهد داشت» (وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَرَثَةٍ).
نه هدایت جنبه اجباری دارد، نه ضلالت، بلکه نتیجه مستقیم اعمال انسانهاست، گاه انسان کاری انجام می‌دهد که خدا

توفیقش را از او سلب کرده و نور هدایت را از قلب او می‌گیرد، و او را در ظلمات گمراهی رها می‌سازد.

به هر حال این یکی از دردناکترین مجازاتهای این ظالمان است.

سپس می‌افزاید: «ظالمان را در روز قیامت می‌بینی که وقتی عذاب الهی را مشاهده می‌کنند (سخت پشیمان می‌شوند، و) می‌گویند: آیا راهی به سوی بازگشت (و جبران این بدبختیها) وجود دارد؟! (وَ تَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ). ولی این تقاضا با پاسخ منفی رو برو خواهد شد.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۴۵ ..... ص: ۳۵۰

(آیه ۴۵) - این آیه سومین مجازات این گروه را چنین بیان می‌کند: «در آن روز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۵۱ آنها را می‌بینی که بر آتش عرضه می‌شوند، در حالی که از شدت خواری خاشعند، و زیر چشمی و مخفیانه به آن نگاه می‌کنند» (وَ تَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ).

این ترسیمی است از حالت کسی که شدیداً از چیزی می‌ترسد و نمی‌خواهد آن را با تمام چشمش ببیند و در عین حال نمی‌تواند از آن غافل بماند، ناچار پیوسته مراقب آن است اما با گوشه چشم! آخرین مجازاتی که در اینجا بیان شده شنیدن ملامت و سرزنش دردناک مؤمنان است، چنانکه در پایان آیه آمده است: «و کسانی که ایمان آورده‌اند می‌گویند: زیانکاران واقعی آنها هستند که سرمایه‌های جان و خانواده خود را در روز قیامت از دست داده، و زیان کرده‌اند» (وَ قَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَ أَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ).

چه زبانی از این بالاتر که انسان هستی خویشتن را از دست دهد، و سپس همسر و فرزند و بستگان خود را، و در درون عذاب الهی گرفتار آتش حسرت و فراق نیز بشود.

سپس می‌افزاید: ای اهل محشر! همه «بدانید که ظالمان (آن روز) در عذاب دائمند» (أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ). توجه به این نکته لازم است که «عذاب جاویدان» برای این ظالمان قرینه بر این است که منظور از آن کافران است.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۴۶ ..... ص: ۳۵۱

(آیه ۴۶) - این آیه نیز گواه بر این حقیقت است که می‌گوید: «آنها جز خدا اولیا و یاورانی ندارند که آنان را یاری کنند» و عذاب الهی را از آنها دفع نمایند (وَ مَا كَانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءٍ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ).

آنها رشته‌های ارتباط خود را با بندگان خالص با انبیا و اولیا بریده‌اند، لذا در آنجا یار و یآوری ندارند، قدرتهای مادی نیز در آنجا همه از کار می‌افتد، و به همین دلیل تک و تنها در برابر عذاب الهی قرار می‌گیرند.

و برای تأکید این معنی در پایان آیه می‌افزاید: «هر کس را خداوند گمراه سازد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۵۲ راه نجاتی برای او نیست» (وَ مَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ).

سوره الشوری (۴۲): آیه ۴۷ ..... ص: ۳۵۲

(آیه ۴۷) - از آنجا که در آیات گذشته گوشه‌ای از مجازات دردناک و هول و وحشت کافران و ظالمان منعکس شده، در اینجا روی سخن را به همه مردم کرده، به آنها هشدار می‌دهد پیش از آنکه گرفتار چنان سرنوشت شومی شوند دعوت پروردگارش را اجابت کرده به راه حق باز آیند.

می‌فرماید: «دعوت پروردگار خویش را اجابت کنید پیش از آن که روزی فرا رسد که دیگر بازگشتی برای آن در برابر اراده پروردگار نیست» (استَجِیْبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمًا لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ).

و اگر تصور کنید در آن روز پناهگاهی جز سایه لطف او، و مدافعی جز رحمت او وجود دارد اشتباه است، چرا که «در آن روز برای شما نه ملجأ و پناهی است (که در برابر عذاب الهی پناهتان دهد) و نه یار و یاور» که از شما دفاع کند (ما لَكُمْ مِنْ مَلْجَأٍ يَوْمَئِذٍ وَ مَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ).

سوره الشوری(۴۲): آیه ۴۸ ..... ص: ۳۵۲

(آیه ۴۸) - در این آیه روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و اله کرده، به عنوان دلداری از آن حضرت می‌فرماید: با این همه «اگر روی گردان شوند (غمگین مباش) ما تو را حافظ آنان (و مأمور اجبارشان) قرار نداده‌ایم» (فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا).

«وظیفه تو تنها ابلاغ رسالت است» خواه پذیرا شوند یا نشوند (إِنْ عَلَيكَ إِلَّا الْبَلَاغُ).

تو باید رسالت الهی خود را به نحو کامل ابلاغ، و بر آنها اتمام حجت کنی، دل‌های آماده آن را می‌پذیرد هر چند گروه زیادی بی‌خبر اعراض کنند، تو مسؤولیتی در این زمینه نداری.

سپس ترسیمی از حال این جمعیت بی‌ایمان و اعراض کننده کرده، می‌گوید:

«و هنگامی که ما رحمتی از سوی خود به انسان بپوشانیم به آن دلخوش می‌شود» (وَ إِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا).

«و هنگامی که بلایی به خاطر اعمالی که انجام داده‌اند به آنها رسد (به کفران برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۵۳)

می‌پردازند) چرا که انسان بسیار کفران کننده است» (وَ إِن تَصِبُّهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ).

نه نعمتهای الهی از طریق انگیزه شکر منعم او را بیدار و به شکرگزاری و معرفت و اطاعت او وا می‌دارد، نه مجازاتهایی که به خاطر گناهان دامنگیرش می‌شود او را از خواب غفلت بیدار می‌کند، و نه دعوت پیامبر صلی الله علیه و اله در او اثر می‌گذارد.

سوره الشوری(۴۲): آیه ۴۹ ..... ص: ۳۵۳

(آیه ۴۹) - فرزندان همه هدایای او هستند: در این آیه برای نشان دادن این واقعیت که هرگونه نعمت و رحمت در این عالم از سوی خداست، و کسی از خود چیزی ندارد، به یک مسأله کلی و یک مصداق روشن آن اشاره کرده، می‌فرماید: «مالکیت و حاکمیت آسمانها و زمین از آن خداست هر چه را بخواهد می‌آفریند» (لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ).

نمونه روشنی از این واقعیت که هیچ کس از خود چیزی ندارد، و هر چه هست از ناحیه اوست این که: «به هر کس اراده کند دختر می‌بخشد و به هر کس بخواهد پسر» (يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذَّكَوْرَ).

سوره الشوری(۴۲): آیه ۵۰ ..... ص: ۳۵۳

(آیه ۵۰) - «یا (اگر بخواهد) پسر و دختر - هر دو - به آنها می‌دهد، و هر کس را بخواهد عقیم و بی‌فرزند می‌گذارد» (أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَ إِنَاثًا وَ يَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا).

و به این ترتیب مردم به چهار گروه تقسیم می‌شوند: آنهایی که تنها پسر دارند و در آرزوی دختری هستند، و آنها که دختر دارند و در آرزوی پسری، و آنها که هر دو را دارند، و گروهی که فاقد هرگونه فرزندند و قلبشان در آرزوی آن پر می‌کشد. تعبیر به «یهب» (می‌بخشد) دلیل روشنی است که هم دختران هدیه الهی هستند و هم پسران، و فرق گذاشتن میان این دو از دیدگاه یک مسلمان راستین صحیح نیست، هر دو «هبه» او می‌باشند.

به هر حال نه تنها در موضوع تولد فرزندان که در همه چیز مشیت خداوند حاکم مطلق است، و او قادری است آگاه و حکیم که علم و قدرتش با هم قرین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۵۴ است، لذا در پایان آیه می‌افزاید: «او دانا و قادر است» (إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ).

سوره الشوری (۴۲): آیه ۵۱ ..... ص: ۳۵۴

اشاره

(آیه ۵۱)

شأن نزول: ..... ص: ۳۵۴

جمعی از یهود خدمت پیامبر صلی الله علیه و اله آمدند و عرض کردند: چرا تو با خداوند سخن نمی‌گویی؟ و به او نگاه نمی‌کنی؟ اگر پیامبری همان گونه که موسی (ع) با او سخن گفت و به او نگاه کرد تو نیز چنین کن، ما هرگز به تو ایمان نمی‌آوریم مگر این که همین کار را انجام دهی، پیامبر صلی الله علیه و اله فرمود: موسی هرگز خدا را ندید، اینجا بود که آیه نازل شد و چگونگی ارتباط پیامبران را با خداوند متعال تشریح کرد.

تفسیر: ..... ص: ۳۵۴

طرق ارتباط پیامبران با خداوند- همان گونه که در آغاز این سوره گفتیم در این سوره تکیه خاصی روی مسأله وحی و نبوت شده است، سوره با مسأله وحی آغاز شد، و با مسأله وحی پایان می‌یابد.

و از آنجا که در آیات گذشته از نعمتهای الهی سخن در میان بود اینجا از مهمترین نعمتهای پروردگار و پربارترین مواهب او برای جهان انسانیت که همان مسأله وحی و ارتباط انبیاء با خداست سخن می‌گوید.

نخست می‌فرماید: «شایسته هیچ انسانی نیست که خدا با او سخن بگوید (و با او رو برو گردد، چرا که او منزّه از جسم و جسمانیت است) مگر از طریق وحی و الهام مرموز به قلب او» (وَ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا).

«یا شنیدن سخنان پروردگار از پشت حجاب» (أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ).

«و یا از طریق فرستادن رسولی» که پیام الهی را به او ابلاغ کند (أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا).

«در این هنگام (فرستاده الهی) به فرمان پروردگار آنچه را خدا می‌خواهد (به پیامبرش) وحی می‌کند» (فَيُوحِي بِأَذْنِهِ مَا يَشَاءُ).

آری! راهی برای سخن گفتن خداوند با بندگان جز این سه راه نیست «چرا که او بلند مقام و حکیم است» (إِنَّهُ عَلِيُّ حَكِيمٍ). و بالاتر از آن است که دیده شود یا با زبان سخن گوید، و تمام افعالش حکیمانه است.

این آیه در حقیقت پاسخی است روشن به افرادی که به خاطر بی خبری برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۵۵ ممکن است توهم کنند مسأله وحی دلیل بر این است که پیامبران خدا را می بینند، و با او سخن می گویند.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۵۲..... ص: ۳۵۵

(آیه ۵۲) - قرآن روحی است از جانب خدا: به دنبال بحث کلی و عمومی که در باره وحی در آیه قبل آمد در اینجا از نزول وحی بر شخص پیغمبر گرامی اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ سخن گفته، می فرماید: «همان گونه (که بر پیامبران پیشین، از طرق مختلف وحی فرستادیم) بر تو نیز روحی را به فرمان خود وحی کردیم» (وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا). منظور از «روح» در اینجا قرآن مجید است که مایه حیات دلها و زندگی جانهاست.

در دنباله آیه می افزاید: «تو پیش از این از کتاب و ایمان آگاه نبودی، ولی ما آن را نوری قرار دادیم که به وسیله آن هر کس از بندگان خویش را بخواهیم هدایت می کنیم» (مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا).

این لطف خدا بود که شامل حال تو شد، و این وحی آسمانی بر تو نازل گشت و ایمان به تمام محتوای آن پیدا کردی. در پایان آیه می افزاید: «بطور مسلم تو به سوی راه مستقیم مردم را هدایت می کنی» (وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ). نه تنها قرآن نوری برای توست که نوری برای همگان است، و وسیله هدایتی برای جهانیان به سوی صراط مستقیم، این یک موهبت عظیم الهی است برای رهروان راه حق و آب حیاتی است برای همه تشنه کامان.

سوره الشوری (۴۲): آیه ۵۳..... ص: ۳۵۵

اشاره

(آیه ۵۳) - سپس به عنوان تفسیری بر «صراط مستقیم» می افزاید: «راه خداوندی که تمام آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آن اوست» (صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ). چه راهی صافتر از راهی است که به خالق عالم هستی می رسد؟

آخرین جمله این آیه که در عین حال آخرین جمله سوره شوری است در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۵۶ حقیقت دلیلی است برای این معنی که راه مستقیم تنها راهی است که به سوی خدا می رود، می فرماید: «آگاه باشید که همه کارها تنها به سوی خدا باز می گردد» (أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ).

این جمله در عین حال بشارتی است برای پرهیزگاران، و تهدیدی است برای ظالمان و گنهکاران که بازگشت همه آنها به سوی خداست.

و نیز دلیلی است بر این که وحی باید تنها از سوی خدا باشد، چرا که بازگشت همه اشیاء و تدبیر آنها به سوی اوست.

پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله قبل از نبوت چه آئینی داشت؟ ..... ص : ۳۵۶

باید بگوییم پیامبر صلی الله علیه و اله شخصا برنامه خاصی از سوی خداوند داشته که بر طبق آن عمل می کرده، و در حقیقت آیین مخصوص خودش بود، تا زمانی که اسلام بر او نازل گشت. شاهد این سخن حدیثی است که در نهج البلاغه آمده، که می گوید: «خداوند از آن زمان که رسول خدا از شیر باز گرفته شد بزرگترین فرشته‌ای را قرین وی ساخت، تا شب و روز او را به راههای مکارم، و طرق اخلاق نیک سوق دهد».

مأموریت چنین فرشته‌ای دلیل بر وجود یک برنامه اختصاصی است.

«پایان سوره شوری»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۵۷

سوره زخرف [۴۳] ..... ص : ۳۵۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۸۹ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۳۵۷

مباحث این سوره را می توان در هفت بخش خلاصه کرد:

بخش اول: از اهمیت قرآن مجید و نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله سخن می گوید.

بخش دوم: قسمتی از دلایل توحید را در «آفاق» و نعمتهای گوناگون خداوند را بر انسانها بر می شمرد.

بخش سوم: همین حقیقت را از طریق مبارزه با شرک و نفی نسبتهای ناروا به خداوند و مبارزه با تقلیدهای کورکورانه، تکمیل می کند.

در بخش چهارم: برای مجسم ساختن این حقایق قسمتی از سرگذشت انبیای پیشین و اقوام آنها را نقل می کند.

در بخش پنجم: مسأله معاد و پاداش مؤمنان و سرنوشت شوم کفار مطرح شده و با تهدیدها و انذارهای قوی مجرمان را هشدار می دهد.

بخش ششم: ناظر به ارزشهای باطنی است که حاکم بر افکار افراد بی ایمان بوده و هست که به خاطر این ارزشهای بی اساس در ارزیابی خود در باره مسائل مهم زندگی گرفتار انواع اشتباه می شوند.

بخش هفتم: از مواعظ و اندرزهای مؤثر و پربار برای تکمیل کردن بخشهای دیگر سخن می گوید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۵۸

نام سوره از آیه ۳۵ گرفته شده که از ارزشهای مادی و «زخرف» (طلا و مانند آن) سخن می گوید.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۳۵۸

در حدیثی از پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ می‌خوانیم: «کسی که سوره زخرف را تلاوت کند از کسانی است که روز قیامت به این خطاب مخاطب می‌شود: ای بندگان من! امروز نه ترسی بر شماست، و نه غمی، بدون حساب وارد بهشت شوید». این بشارت بزرگ و فضیلت بی‌حساب تنها با تلاوت خالی از اندیشه و ایمان و عمل حاصل نمی‌شود، چرا که تلاوت مقدمه‌ای است برای اندیشه، و «ایمان» و «عمل» ثمره‌ای از آن است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۱ ..... ص: ۳۵۸

(آیه ۱) - در آغاز این سوره باز با «حروف مقطعه» «حاء، میم» (حم). رو برو می‌شویم، این چهارمین سوره‌ای است که با «حم» آغاز شده، که در باره آن قبلاً بحث کرده‌ایم.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۲ ..... ص: ۳۵۸

(آیه ۲) - در دومین آیه به قرآن مجید سوگند یاد کرده، می‌فرماید: «سوگند به کتاب مبین» و روشنگر (وَ الْكِتَابِ الْمُبِينِ). سوگند به این کتابی که حقایقش آشکار، و مفاهیمش روشن، و دلایل صدقش نمایان، و راههای هدایتش واضح و مبین است.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۳ ..... ص: ۳۵۸

(آیه ۳) - که «ما آن را قرآنی عربی قرار دادیم تا شما آن را درک کنید» (إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ). عربی بودن قرآن یا به معنی نزول آن به زبان عرب است که از گسترده‌ترین زبانهای جهان برای بیان حقایق می‌باشد. و یا به معنی «فصاحت» آن است - چرا که یکی از معانی عربی همان «فصیح» است - اشاره به این که آن را در نهایت فصاحت قرار دادیم تا حقایق به خوبی از لابلای کلمات و جمله‌هایش ظاهر گردد، و همگان آن را به خوبی درک کنند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۵۹

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۴ ..... ص: ۳۵۹

(آیه ۴) - سپس به بیان اوصاف سه گانه دیگری در باره این کتاب آسمانی پرداخته، می‌گوید: «و آن در ام الكتاب [لوح محفوظ] نزد ما بلند پایه و استوار است!» (وَ إِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيَّ حَكِيمٌ). «ام الكتاب» (کتاب مادر) به معنی کتابی است که اصل و اساس همه کتب آسمانی می‌باشد. این همان کتاب «علم پروردگار» است که نزد اوست و همه حقایق عالم و همه حوادث آینده و گذشته و همه کتب آسمانی در آن درج است و هیچ کس به آن راه ندارد جز آنچه را که خدا بخواهد افشا کند.

این توصیف بزرگی است برای قرآن که از علم بی‌پایان حق سرچشمه گرفته و اصل و اساسش نزد اوست. و به همین دلیل در توصیف دوم و سوم می‌گوید: این کتاب در نزد ما و الامقام، حکمت آموز، مستحکم، متین و حساب شده است «لعلی حکیم».

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۵ ..... ص: ۳۵۹

(آیه ۵) - در این آیه منکران، و اعراض کنندگان از قرآن، را مخاطب ساخته، می گوید: «آیا این ذکر [قرآن] را (که مایه بیداری و یادآوری شماست) از شما بازگیریم به خاطر این که قومی اسرافکارید؟! (أَفَنضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنتُمْ قَوْمًا مُشْرِفِينَ).

درست است که شما در دشمنی و مخالفت با حق، چیزی فروگذار نکرده‌اید، ولی لطف و رحمت خداوند به قدری وسیع و گسترده است که اینها را مانع بر سر راه خود نمی‌بیند، باز هم این کتاب را پی‌درپی بر شما نازل می‌کند، تا دلهایی که اندک آمادگی دارند، تکان بخورند و به راه آیند، و این است مقام رحمت عامه و رحمانیت پروردگار که دوست و دشمن را در بر می‌گیرد.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۶ ..... ص: ۳۵۹

(آیه ۶) - سپس به عنوان شاهد و گواه بر آنچه گفته شد، و هم تسلی و دلداری پیامبر صلی الله علیه و اله و در ضمن تهدیدی برای منکران لجوج، در عبارتی کوتاه و محکم می‌فرماید: «چه بسیار از پیامبران را که برای هدایت در میان اقوام پیشین فرستادیم» (وَ كَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيِّ فِي الْأَوَّلِينَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۷ ..... ص: ۳۵۹

(آیه ۷) - «ولی هیچ پیامبری به سراغشان نمی‌آمد مگر این که او را استهزا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۶۰ می‌کردند» (وَ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيِّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ).

این مخالفتها و سخریه‌ها هرگز مانع لطف الهی نبود، این فیضی است که از ازل تا به ابد ادامه یافته، وجودی است که بر همه بندگان می‌کند.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۸ ..... ص: ۳۶۰

(آیه ۸) - اما برای این که تصور نکنند که لطف بی حساب خداوند مانع مجازات آنها در پایان کار خواهد شد - که مجازات نیز خود، مقتضای حکمت اوست - این آیه می‌افزاید: «ولی ما کسانی را که نیرومندتر از آنها بودند هلاک کردیم» (فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا).

«و داستان پیشینیان گذشت» (وَ مَضَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ).

در آیاتی که قبلاً بر تو نازل کرده‌ایم، نمونه‌های زیادی از این اقوام سرکش و طغیانگر مطرح شده‌اند، و شرح حال آنها بر تو نازل گردیده اقوامی با امکانات و ثروت و نفرات و لشگر و استعداد فراوان همچون فرعون و فرعونیان و قوم عاد و ثمود.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۹ ..... ص: ۳۶۰

(آیه ۹) - بخشی از دلایل توحید: از اینجا بحث پیرامون توحید و شرک شروع می‌شود، نخست از فطرت و سرشت انسانها برای

اثبات توحید کمک می‌گیرد، می‌فرماید: «هر گاه از آنها بپرسی چه کسی آسمانها و زمین را آفریده مسلما می‌گویند: خداوند قادر و دانا آنها را آفریده است» (وَلَيْسَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۱۰ ..... ص: ۳۶۰

(آیه ۱۰) - سپس به پنج قسمت از نعمتهای بزرگ خدا که هر یک نمونه‌ای از نظام آفرینش و آیتی از آیات خداست اشاره می‌کند.

نخست از زمین شروع کرده، می‌فرماید: «همان کسی که زمین را محل آرامش شما قرار داد» (الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا). و می‌دانیم نعمت آرامش و امنیت پایه اصلی بهره‌گیری از نعمتهای دیگر است.

و برای بیان نعمت دوم می‌افزاید: «او برای شما در زمین راههایی قرار داد تا هدایت شوید» و به مقصد برسید (وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ).

می‌دانیم: تقریباً سراسر خشکیها را چین خوردگیهای بسیار فراگرفته و کوههای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۶۱ بزرگ و کوچک و تپه‌های مختلف آن را پوشانده است، و جالب این که در میان بزرگترین سلسله جبال دنیا غالباً بریدگیهایی وجود دارد که انسان می‌تواند راه خود را از میان آنها پیدا کند، و کمتر اتفاق می‌افتد که این کوهها بکلی مایه جدایی بخشهای مختلف زمین گردند، و این یکی از اسرار نظام آفرینش و از مواهب الهی بر بر بندگان است. از این گذشته بسیاری از قسمتهای زمین به وسیله راههای دریایی به یکدیگر مربوط می‌شوند که این خود نیز در عمومیت مفهوم آیه وارد است.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۱۱ ..... ص: ۳۶۱

(آیه ۱۱) - سومین موهبت را که مسأله نزول آب باران و احیای زمینهای مرده است در این آیه به این صورت مطرح می‌کند «همان کسی که از آسمان آبی فرستاد بمقدار معین» (وَ الَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ).

«و به وسیله آن سرزمین مرده‌ای را حیات بخشیدیم» (فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا).

«و همین گونه (که زمینهای مرده با نزول باران زنده می‌شوند شما نیز بعد از مرگ زنده، و از قبرها) خارج خواهید شد» (كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۶۱

(آیه ۱۲) - در چهارمین مرحله بعد از ذکر نزول باران و حیات گیاهان به آفرینش انواع حیوانات اشاره کرده، می‌گوید: «همان کسی که همه زوجها را آفرید» (وَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا).

تعبیر به «ازواج» (زوجها) کنایه از انواع حیوانات است، به قرینه گیاهان که در آیات قبل آمد.

و می‌دانیم قانون زوجیت، قانون حیات در همه جانداران می‌باشد و افراد نادر و استثنایی مانع از کلیت قانون نیست.

در پنجمین مرحله که آخرین نعمت را در این سلسله بیان می‌کند سخن از مرکبهایی است که خداوند برای پیمودن راههای دریایی و خشکی در اختیار بشر گذارده، می‌فرماید: «و برای شما از کشتیها و چهار پایان مرکبهایی قرار داد که بر آن سوار

می شوید» (وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ).

این یکی از مواهب و اکرامهای خداوند نسبت به نوع بشر است که در انواع برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۶۲ دیگر از موجودات زنده دیده نمی شود.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۶۲

(آیه ۱۳) - این آیه هدف نهایی آفرینش این مراکب را چنین بازگو می کند: «تا بر پشت آنها به خوبی قرار گیرید سپس هنگامی که بر آنها سوار شدید، نعمت پروردگارتان را متذکر شوید و بگویید: پاک و منزّه است کسی که این را مسخر ما ساخت، و گر نه ما توانایی تسخیر آن را نداشتیم» (لَسِيْتُمْ عَلٰى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَ تَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَ مَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۶۲

(آیه ۱۴) - در این آیه گفتار مؤمنان راستین را به هنگام سوار شدن بر مرکب این گونه تکمیل می کند: «و ما به سوی پروردگاران باز می گردیم» (وَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ). این جمله اشاره ای به مسأله معاد است چرا که همیشه توجه به آفریدگار و مبدأ، انسان را متوجه معاد نیز می سازد. و نیز اشاره ای است به این معنی که مبدا هنگام سوار شدن و تسلط بر این مرکبهای راهوار مغرور شوید، و در زرق و برق دنیا فرو روید، بلکه به یاد انتقال بزرگتان از این جهان به جهان دیگر باشید.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۶۲

(آیه ۱۵) - چگونه ملائکه را دختران خدا می خوانید؟

بعد از تحکیم پایه های توحید از طریق بر شمردن نشانه های خداوند در نظام هستی و نعمتها و مواهب او، در اینجا به نقطه مقابل آن یعنی مبارزه با شرک و پرستش غیر خدا پرداخته نخست به سراغ یکی از شاخه های آن یعنی پرستش فرشتگان می رود و می فرماید: «آنها برای خداوند از میان بندگانش جزئی قرار دادند» (وَ جَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا). تعبیر به «جزء» هم بیانگر این است که آنها فرشتگان را فرزندان خدا می شمردند زیرا همیشه فرزند جزئی از وجود پدر و مادر است که به صورت نطفه از آنها جدا می شود.

و نیز بیان کننده پذیرش عبودیت آنهاست چرا که فرشتگان را جزئی از معبودان در مقابل خداوند تصور می کردند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۶۳

سپس می افزاید: «انسان کفران کننده آشکاری است» (إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ).

به جای این که سر بر آستان خالق و ولی نعمت خود بساید راه کفران پیش گرفته به سراغ مخلوقاتش می رود.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۶۳

(آیه ۱۶) - در این آیه برای محکوم کردن این تفکر خرافی از ذهنیات و مسلمات خود آنها استفاده می‌کند، چرا که آنها جنس مرد را بر زن ترجیح می‌دادند، و اصولاً دختر را ننگ خود می‌شمردند، می‌فرماید: «آیا از میان مخلوقاتش دختران را برای خود انتخاب کرده و پسران را برای شما برگزیده است» (أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُمْ بِالْبَنِينَ). به پندار شما مقام دختر پایین‌تر است، چگونه خود را بر خدا ترجیح می‌دهید؟ سهم او را دختر، و سهم خود را پسر می‌پندارید؟!

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۶۳

(آیه ۱۷) - باز همین مطلب را به بیان دیگری تعقیب کرده، می‌گوید: «در حالی که هر گاه یکی از آنها را به همان چیزی که برای خداوند رحمان شبیه قرار داده [به تولد دختر] بشارت دهند صورتش (از فرط ناراحتی) سیاه می‌شود، و خشمگین می‌گردد!» (وَ إِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ كَظِيمٍ). این تعبیر به خوبی حاکی از تفکر خرافی مشرکان ابله در عصر جاهلیت در مورد تولد فرزند دختر است که چگونه از شنیدن خبر ولادت دختر ناراحت می‌شدند در عین حال فرشتگان را دختران خدا می‌دانستند!

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۶۳

(آیه ۱۸) - باز در ادامه این سخن می‌افزاید: «آیا کسی را که در لابلای زینتها پرورش می‌یابد، و به هنگام جدال قادر به تبیین مقصود خود نیست» فرزند خدا می‌خوانید (أَوْ مَنْ يُنشَأُ فِي الْجَنَّةِ وَ هُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ). در اینجا قرآن دو صفت از صفات زنان را که در غالب آنها دیده می‌شود و از جنبه عاطفی آنان سر چشمه می‌گیرد مورد بحث قرار داده، نخست علاقه شدید آنها به زینت آلات، و دیگر عدم قدرت کافی بر اثبات مقصود خود به هنگام مخاصمه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۶۴ و جر و بحث به خاطر حیا و شرم.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۶۴

(آیه ۱۹) - در این آیه مطلب را با صراحت بیشتری مطرح کرده، می‌فرماید: «آنها فرشتگان را که بندگان خداوند رحمانند مؤنث پنداشتند» و دختران خدا معرفی کردند (وَ جَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَاثًا). سپس به صورت استفهام انکاری در پاسخ آنها می‌فرماید: «آیا آنها شاهد آفرینش (فرشتگان) بودند» (أَشْهَدُوا خَلْقَهُمْ). و در پایان آیه می‌افزاید: «گواهی آنها (بر این عقیده بی‌اساس در نامه‌های اعمالشان) نوشته می‌شود و (از آن) باز خواست خواهند شد!» (سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْئَلُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۲۰ ..... ص: ۳۶۴

(آیه ۲۰) - آنها دلیلی جز تقلید از نیاکان جاهل ندارند؟

در آیات گذشته نخستین پاسخ منطقی به عقیده خرافی بت پرستان که فرشتگان را دختران خدا می پنداشتند داده شد در اینجا همین معنی را پی گیری کرده، به ابطال این خرافه زشت از طرق دیگری می پردازد، نخست یکی از دلائل واهی آنها را بطور فشرده همراه با جواب آن نقل کرده، می گوید: «آنان گفتند: اگر خداوند رحمان می خواست ما آنها را هرگز پرستش نمی کردیم» این خواست او بوده است که ما به پرستش آنان پرداخته ایم! (وَ قَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ).

این تعبیر ممکن است به این معنی باشد که آنها معتقد به جبر بودند، و می گفتند هر چه از ما صادر می شود به اراده خداوند است، و هر کاری انجام می دهیم مورد رضایت اوست.

و در پایان آیه با این جمله کوتاه به این استدلال واهی بت پرستان پاسخ می گوید: «آنها به چنین چیزی که ادعا می کنند علم ندارند، و جز دروغ چیزی نمی گویند» (مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ).

آنها حتی به مسأله جبر و یا رضایت خداوند به اعمالشان علم و ایمان ندارند بلکه مانند بسیاری از هوی پرستان و مجرمان دیگر هستند که برای تبرئه خویشتن از گناه و فساد موضوع جبر را پیش می کشند و می گویند: دست تقدیر ما را برگزیده

تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۶۵

به این راه کشانیده!

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۶۵

(آیه ۲۱) - در این آیه به دلیل دیگری که ممکن است آنها به آن استدلال کنند اشاره کرده، می گوید: «یا این که ما کتابی را پیش از این کتاب به آنها داده ایم و آنها به آن تمسک می جویند؟! (أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ).

یعنی آنها برای اثبات این ادعا باید یا به دلیل عقل متمسک شوند، یا به نقل، در حالی که نه دلیلی از عقل دارند، و نه دلیلی از نقل، تمام دلائل عقلی دعوت به توحید می کند، و همه انبیا و کتب آسمانی نیز دعوت به توحید کردند.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۲۲ ..... ص: ۳۶۵

(آیه ۲۲) - در این آیه به بهانه اصلی آنان اشاره کرده که آن هم در واقع خرافه ای بیش نیست که پایه خرافه دیگری شده است، می فرماید: «بلکه آنها می گویند: ما نیاکان خود را بر مذهبی یافتیم و ما نیز به آثار آنها هدایت شده ایم» (بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّهْتَدُونَ).

در حقیقت آنها دلیلی جز «تقلید کورکورانه» از پدران و نیاکان خود نداشتند و عجب این که خود را با این تقلید هدایت یافته می پنداشتند، در حالی که در مسائل اعتقادی و زیر بنایی فکری هیچ انسان فهمیده و آزاده ای نمی تواند متکی بر تقلید باشد آن هم به صورت تقلید «جاهل از جاهل».

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۲۳ ..... ص: ۳۶۵

(آیه ۲۳) - در اینجا بحث آیات گذشته را در زمینه بهانه اصلی مشرکان برای بت پرستی که مسأله تقلید نیاکان بود ادامه داده، می گوید: این تنها ادعای مشرکان عرب نیست، «همین گونه ما در هیچ شهر و دیاری پیش از تو پیغمبری انذار کننده

نفرستادیم مگر این که ثروتمندان مست و مغرور گفتند: ما پدران خود را بر مذهبی یافتیم، و ما به آثار آنان اقتدا می‌کنیم» (و) كَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۶۵

(آیه ۲۴) - این آیه پاسخی را که انبیای پیشین به آنها می‌دادند به وضوح بیان می‌کند، می‌گوید: «پیامبران به آنان گفت: آیا اگر من آئینی روشنتر و هدایت‌کننده‌تر از آنچه پدرانتان را بر آن یافتید آورده باشم» باز هم آن را انکار می‌کنید؟! (قَالَ أَوْ لَوْ جِئْتُكُمْ بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۶۶

این مؤدبانه‌ترین تعبیری است که می‌توان در مقابل قومی لجوج و مغرور بیان کرد که عواطف آنها به هیچ وجه جریحه‌دار نشود و این گونه تعبیرات قرآنی، ادب در بحث و محاجه را مخصوصا در مقابل جاهلان مغرور به ما می‌آموزد.

ولی با این همه به قدری آنها غرق در جهل و تعصب و لجاج بودند که این گفتار حساب شده و مؤدبانه نیز در آنها مؤثر واقع نشد، آنها فقط در پاسخ انبیائشان «گفتند: ما به آنچه شما به آن مبعوث هستید کافریم!» (قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۲۵ ..... ص: ۳۶۶

(آیه ۲۵) - بدیهی است چنین قوم طغیانگر و لجوج و بی‌منطقی شایسته بقا و حیات نیست، و دیر یا زود باید عذاب الهی نازل گردد و این خار و خاشاکها را از سر راه بردارد، آیه شریفه می‌فرماید: «لذا ما از آنها انتقام گرفتیم» و سخت مجازاتشان کردیم (فَأَنْتَقِمْنَا مِنْهُمْ).

گروهی را با طوفان، و گروهی را با زلزله ویرانگر، و جمعی را با تندباد و صاعقه، و خلاصه هر یک از آنها را با فرمانی هلاک کردیم.

و در پایان آیه برای این که مشرکان مکه نیز عبرت گیرند روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و اله کرده، می‌گوید: «پس بنگر پایان کار تکذیب کنندگان چگونه بود»؟! (فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ).

جمعیت مشرکان لجوج مکه نیز باید در انتظار چنین سرنوشت شومی باشند!

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۲۶ ..... ص: ۳۶۶

(آیه ۲۶) - توحید سخن جاویدان انبیاء: در اینجا اشاره کوتاهی به سرگذشت ابراهیم و ماجرای او با قوم بت‌پرست بابل شده است، تا بحث نکوهش تقلید را که در آیات قبل آمده بود تکمیل کند، زیرا اولاً ابراهیم (ع) بزرگترین نیای عرب بود که همه او را محترم می‌شمردند، هنگامی که او پرده‌های تقلید را می‌درد اینها نیز اگر راست می‌گویند باید به او اقتدا کنند.

ثانیاً: بت‌پرستانی که ابراهیم در مقابل آنها قیام کرد به همین استدلال واهی (پیروی از پدران) تکیه می‌کردند، و ابراهیم هرگز آن را از آنها نپذیرفت.

نخست می‌فرماید: «به خطر بیاور هنگامی که ابراهیم به پدرش [عمویش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۶۷] آزر[و قوم بت‌پرستش گفت من از آنچه شما می‌پرستید بیزارم!] (وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۲۷ ..... ص: ۳۶۷

(آیه ۲۷) - و از آنجا که بسیاری از بت پرستان خدا را نیز پرستش می کردند ابراهیم بلافاصله او را استثناء کرده، می گوید: «مگر آن خدایی که مرا آفریده که او هدایتم خواهد کرد» (إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ). او در این عبارت کوتاه هم استدلالی برای انحصار عبودیت به پروردگار ذکر می کند زیرا معبود کسی است که خالق و مدبر است، و همه قبول داشتند که خالق خداست و هم اشاره به مسأله هدایت تکوینی و تشریحی خداست که قانون لطف آن را ایجاب می کند.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۲۸ ..... ص: ۳۶۷

(آیه ۲۸) - ابراهیم نه تنها در حیات خود طرفدار اصل توحید و مبارزه با هرگونه بت پرستی بود، بلکه تمام تلاش و کوشش خود را به کار گرفت که (کلمه توحید همیشه در جهان باقی و برقرار بماند). چنانکه آیه شریفه می گوید: «او آن (کلمه توحید را کلمه باقیه در فرزندان و اعقاب خود قرار داد تا به سوی خدا بازگردند» (وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ). جالب این که امروز تمام ادیانی که در کره زمین دم از توحید می زنند از تعلیمات توحیدی ابراهیم (ع) الهام می گیرند، و سه پیامبر بزرگ الهی «موسی» (ع) و «عیسی» (ع) و محمد صلی الله علیه و اله از دودمان او هستند، و این دلیل صدق پیشگویی قرآن در این زمینه است.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۲۹ ..... ص: ۳۶۷

(آیه ۲۹) - این آیه در حقیقت پاسخ به این سؤال است: با این حال چگونه خداوند مشرکان مکه را عذاب نمی کند؟ مگر در آیات قبل نخواندیم «ما از اقوام گذشته که انبیا را تکذیب کردند انتقام گرفتیم؟! در پاسخ می گوید: «بلکه این گروه [مشرکان مکه] و پدران آنها را از مواهب دنیا بهره مند ساختم تا حق و فرستاده آشکار الهی به سراغ آنان آمد» (بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۶۸
ما تنها به حکم عقل به بطلان شرک و بت پرستی و حکم وجدانشان به توحید قناعت نکردیم، و برای اتمام حجت آنها را مهلت دادیم تا این کتاب آسمانی که سراسر حق است، و این پیامبر بزرگ صلی الله علیه و اله برای هدایت آنان قیام کند.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۳۰ ..... ص: ۳۶۸

(آیه ۳۰) - ولی عجب این که: «هنگامی که حق (قرآن) به سراغ آنها آمد (به جای این که به اصلاح و جبران خطاهای گذشته خویش پردازند گروه کثیری به مخالفت برخاستند و) گفتند: این سحر است و ما نسبت به آن کافریم» (وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۳۱ ..... ص: ۳۶۸

(آیه ۳۱) - چرا قرآن بر یکی از ثروتمندان نازل نشده؟

در آیات قبل سخن از بهانه جوئیهای مشرکان در برابر دعوت پیامبران بود، در اینجا به یکی دیگر از بهانه‌های واهی و بی‌اساس آنان اشاره کرده، می‌فرماید:

«و گفتند: چرا این قرآن بر مرد بزرگ و (ثروتمندی) از این دو شهر (مکه و طائف) نازل نشده است؟! (وَ قَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقُرَيْتَيْنِ عَظِيمٍ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۳۲ ..... ص: ۳۶۸

(آیه ۳۲) - قرآن مجید برای کوبیدن این طرز تفکر زشت و خرافی پاسخهای دندان شکنی می‌دهد و دیدگاه الهی و اسلامی را کاملاً مجسم می‌سازد، نخست می‌گوید: «آیا آنها رحمت پروردگارت را تقسیم می‌کنند؟! (أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ). تا به هر کس بخواهند نبوت بخشند، و کتاب آسمانی بر او نازل کنند.

از این گذشته اگر تفاوت و اختلافی از نظر سطح زندگی در میان انسانها وجود دارد هرگز دلیل تفاوت آنها در مقامات معنوی نیست، بلکه: «ما معیشت آنها را در حیات دنیا در میانشان تقسیم کردیم و بعضی را برای بعضی برتری دادیم تا یکدیگر را مسخر کرده» و با هم تعاون نمایند (نَحْنُ قَسَدْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ رَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا).

آنها فراموش کرده‌اند که زندگی بشر یک زندگی دسته جمعی است، و اداره این زندگی جز از طریق تعاون و خدمت متقابل امکان پذیر نیست.

«و رحمت پروردگارت از تمام آنچه جمع آوری می‌کنند (از مال و جاه و مقام) برتر و بهتر است» (وَ رَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۶۹

بلکه تمام این مقامها و ثروتها در برابر رحمت الهی و قرب پروردگار به اندازه بال مگسی وزن و قیمت ندارد.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۳۳ ..... ص: ۳۶۹

(آیه ۳۳) - قصرهای با شکوه با سقفهای نقره‌ای! (ارزشهای دروغین) قرآن همچنان بحث پیرامون نظام ارزشی اسلام و عدم معیار بودن مال و ثروت و مقامات مادی را ادامه می‌دهد.

نخست می‌فرماید: «اگر (تمکن کفار از مواهب مادی) سبب نمی‌شد که همه مردم امت واحد (گمراهی) شوند ما برای کسانی که به (خداوند) رحمن کافر می‌شدند خانه‌هایی قرار می‌دادیم با سقفهایی از نقره و نردبانهایی که از آن بالا روند» (وَ لَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّنْ فِضَّةٍ وَ مَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۳۴ ..... ص: ۳۶۹

(آیه ۳۴) - سپس می‌افزاید: علاوه بر این «برای خانه‌های آنان درها و تختهایی قرار می‌دادیم که بر آن تکیه کنند» (وَ لِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَ سُرُرًا عَلَيْهَا يَنكَبُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۳۵ ..... ص: ۳۶۹

(آیه ۳۵) - باز به این هم اکتفا نکرده می‌افزاید: علاوه بر همه اینها «انواع وسائل تجملی و زینت آلات» برای آنها قرار می‌دادیم (و زُخْرُفًا).

تا زندگی مادی و پر زرق و برقشان از هر نظر تکمیل گردد، قصرهایی مجلل و چند اشکوبه با سقفهایی از نقره، و درها و تختهای متعدد، و انواع وسائل زینتی، و هرگونه نقش و نگار آن چنانکه مطلوب و مقصود و معبود دنیا پرستان است. سپس می‌افزاید: «اما همه اینها متاع زندگی دنیای مادی است و آخرت نزد پروردگارت از آن پرهیزگاران است» (وَ إِن كُلُّ ذَلِكْ لَمَّا مَتَاعِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ).

کوتاه سخن این که سرمایه‌های مادی و این وسائل تجملاتی دنیا به قدری در پیشگاه پروردگار بی‌ارزش است که می‌بایست تنها نصیب افراد بی‌ارزش همچون کفار و منکران حق باشد، و اگر مردم کم ظرفیت و دنیا طلب به سوی بی‌ایمانی و کفر متمایل نمی‌شدند خداوند این سرمایه‌ها را تنها نصیب این گروه منفور و مطرود برگزیده تفسیر نموده، ج ۴، ص: ۳۷۰ می‌کرد، تا همگان بدانند مقیاس ارزش و شخصیت انسان این امور نیست.

و از اینجا روشن می‌شود که نه بهره‌مند بودن گروهی از کفار و ظالمان از این مواهب مادی دلیل بر شخصیت آنهاست، و نه محروم بودن مؤمنان از آن، و نه استفاده از این امور در حد معقول، به صورت یک ابزار، ضرری به ایمان و تقوای انسان می‌زند، و این است تفکر صحیح اسلامی و قرآنی.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۳۶ ..... ص: ۳۷۰

(آیه ۳۶) - همنشین شیاطین! از آنجا که در آیات پیشین سخن از دنیا پرستانی بود که همه چیز را بر معیارهای مادی ارزیابی می‌کنند، در اینجا از یکی از آثار مرگبار دلبستگی به دنیا که بیگانگی از خداست سخن می‌گوید، می‌فرماید: «و هر کس از یاد خدا روی گردان شود شیطانی را به سراغ او می‌فرستیم، پس همواره قرین اوست!» (وَ مَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ).

آری! غفلت از ذکر خدا و غرق شدن در لذات دنیا، و دل‌باختگی به زرق و برق آن، موجب می‌شود که شیطانی بر انسان مسلط گردد و همواره قرین او باشد، و رشته‌ای در گردنش افکنده، «می‌برد هر جا که خاطر خواه اوست!»

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۳۷ ..... ص: ۳۷۰

(آیه ۳۷) - سپس به دو امر مهم که شیاطین در باره این غافلان انجام می‌دهند.

اشاره کرده، می‌فرماید: «و آنها [شیاطین] این گروه را از راه خدا باز می‌دارند» (وَ إِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ).

هر وقت اراده بازگشت کنند سنگی بر سر راه آنها می‌افکنند و مانعی ایجاد می‌کنند تا هرگز به صراط مستقیم باز نگردند.

و آن چنان طریق گمراهی را در نظر آنها زینت می‌دهند که: «گمان می‌کنند هدایت یافتگان حقیقی آنها هستند!» (وَ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۳۸ ..... ص: ۳۷۰

(آیه ۳۸) - خلاصه این وضع همچنان ادامه پیدا می‌کند انسان غافل و بی‌خبر در گمراهی خویش، و شیاطین در اضلال او تا هنگامی که پرده‌ها کنار می‌رود، و چشم حقیقت بین او باز می‌شود، «تا زمانی که نزد ما حاضر می‌شود (می‌بیند ولی و قرینش همچنان با اوست، همان کسی که عامل همه بدبختیهای او بوده! فریاد می‌زند و) می‌گوید: ای کاش میان من و تو فاصله مشرق و مغرب بود! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۷۱

چه بد قرین و همنشینی هستی تو!» (حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ).
آری! صحنه قیامت نجسمی است گسترده از صحنه‌های این جهان و قرین و دوست و رهبر اینجا با آنجا یکی است.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۳۹ ..... ص: ۳۷۱

(آیه ۳۹) - ولی این آرزو هرگز به جایی نمی‌رسد، و میان آنها و شیاطین هرگز جدائی نمی‌افتد، لذا در این آیه می‌افزاید:
«هرگز این گفتگو و ندامت امروز به حال شما سودی ندارد، چرا که شما ظلم کردید، و در نتیجه همه در عذاب مشترکید» (وَ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ).

باید عذاب این همنشین سوء را با عذابهای دیگر برای همیشه ببینید.

و به این ترتیب امید آنها را در مورد جدایی از شیاطین برای همیشه مبدل به یأس می‌کند و چه طاقت فرساست تحمل این همنشینی؟!

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۴۰ ..... ص: ۳۷۱

(آیه ۴۰) - در اینجا قرآن این گروه را به حال خود می‌گذارد و روی سخن را به سوی پیامبر صلی الله علیه و اله کرده از غافلان کوردلی که پیوسته او را تکذیب می‌کردند، و از قماش همان گروهی بودند که در آیات قبل از آنها سخن گفته شد، بحث کرده، می‌فرماید: «آیا تو می‌توانی سخن خود را به گوش کران برسانی؟ یا کوران و کسانی را که در گمراهی آشکاری هستند هدایت کنی» (أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْىَ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۴۱ ..... ص: ۳۷۱

(آیه ۴۱) - در تعقیب آیات گذشته که از کفار لجوج و هدایت ناپذیر و ستمگر سخن می‌گفت در اینجا روی سخن را، به پیامبر گرمی اسلام صلی الله علیه و اله کرده، این گروه را شدیداً تهدید و پیامبر صلی الله علیه و اله را تسلی و آرامش خاطر می‌بخشد می‌فرماید: «هر گاه تو را از میان آنها ببرم، حتماً از آنها انتقام خواهم گرفت و مجازاتشان می‌کنیم!» (فَإِنَّمَا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ).

منظور از بردن پیامبر صلی الله علیه و اله از میان آن قوم، وفات پیامبر صلی الله علیه و اله است.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۴۲ ..... ص: ۳۷۱

(آیه ۴۲) - سپس می‌افزاید: اگر هم زنده بمانی «و آنچه را از عذاب به آنان وعده داده‌ایم به تو نشان دهیم باز ما بر آنها مسلط

هستیم» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۷۲
(أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ).

به هر حال آنها در چنگال قدرت ما هستند چه در میان آنها باشی و چه نباشی، و مجازات و انتقام الهی در صورت ادامه کارهایشان حتمی است.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۴۳ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۴۳) - بعد از این هشدارها به پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله دستور می دهد: «پس آنچه را بر تو وحی شده محکم بگیر که تو بر صراط مستقیم قرار داری!» (فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ).
کمترین اعوجاج و کجی در کتاب و برنامه تو نیست، و عدم پذیرش گروهی از آنان دلیل بر نفی حقانیت تو نخواهد بود تو با نهایت جدیت به راه خویش ادامه بده، بقیه با ماست.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۴۴ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۴۴) - سپس می افزاید «این (قرآنی که بر تو وحی شده) مایه یادآوری تو و قوم توست» (وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَ لِقَوْمِكَ).
هدف از نزول آن بیدار ساختن انسانها و آشنا نمودن آنها به وظائفشان است.
«و بزودی مورد سؤال قرار خواهید گرفت» که با این برنامه الهی و این وحی آسمانی چه کردید؟! (وَ سَوْفَ تُسْأَلُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۴۵ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۴۵) - سپس برای نفی بت پرستی و ابطال عقائد مشرکین به دلیل دیگری پرداخته، می گوید: «از رسولانی که قبل از تو فرستادیم پرس، آیا غیر از خداوند رحمن، معبودهایی برای پرستش آنها قرار دادیم؟! (وَ سَأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَ جَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ).
اشاره به این که تمام انبیای الهی دعوت به توحید کرده اند، و همگی بطور قاطع بت پرستی را محکوم نموده اند، بنابر این پیامبر اسلام در مخالفتش با بتها کار بی سابقه ای انجام نداده، بلکه سنت همیشگی انبیا را احیا نموده است.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۴۶ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۴۶) - فرعونیان مغرور و پیمان شکن: در اینجا به گوشه ای از ماجرای پیغمبر خدا «موسی بن عمران» و برخورد او با «فرعون» اشاره شده، تا پاسخی باشد به گفتار بی اساس مشرکان که «اگر خدا می خواست پیامبری بفرستد چرا مردی را از ثروتمندان مکه و طائف برای این مأموریت بزرگ انتخاب نکرد؟! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۷۳
می فرماید: «ما موسی را با آیات و نشانه های خود به سوی فرعون و اطرافیان و درباریان او فرستادیم» (وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ).
«پس موسی به آنها گفت: من فرستاده پروردگار جهانیانم» (فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۴۷ ..... ص: ۳۷۳

(آیه ۴۷) - اکنون بینم اولین برخورد فرعون و فرعونیان با دلایل منطقی و معجزات روشن موسی چه بود؟ قرآن می گوید: «هنگامی که موسی با آیات ما به سراغ آنها آمد همگی از آن می خندیدند» (فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ).

این نخستین برخورد همه طاغوتها و جاهلان مستکبر در برابر رهبران راستین است، جدی نگرفتن دعوت و دلایل آنها.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۴۸ ..... ص: ۳۷۳

(آیه ۴۸) - اما ما برای اتمام حجت، آیات خود را یکی بعد از دیگری فرستادیم «و هیچ آیه ای و معجزه ای به آنها نشان نمی دادیم مگر این که از دیگری بزرگتر و مهمتر بود» (وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا). و به این ترتیب بعد از معجزه «عصا» و «ید بیضا» معجزات «طوفان» و «جراد» و «قمل» و «ضفادع» و غیر اینها را به آنها نشان دادیم.

سپس می افزاید: «آنها را به عذابها (و مجازاتهای هشدار دهنده) گرفتار نمودیم شاید (بیدار شوند و) به راه حق باز گردند» (وَ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۴۹ ..... ص: ۳۷۳

(آیه ۴۹) - چنانکه در این آیه می خوانیم: «آنها گفتند: ای ساحر! پروردگارت را به عهدی که با تو کرده است بخوان (تا ما را از این درد و رنج و بلا- و مصیبت رهایی بخشد، و) مطمئن باش که ما راه هدایت را پیش خواهیم گرفت!» (وَ قَالُوا يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ).

چه تعبیر عجیبی! از یک سو ساحرش می خوانند، و از سوی دیگر برای رفع بلا دست به دامنش می زنند! و از سوی سوم به او وعده قبول هدایت می دهند! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۷۴

آری! سبک مغزان مغرور هنگامی که بر اریکه قدرت می نشینند چنین است منطقتشان و راه و رسمشان.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۵۰ ..... ص: ۳۷۴

(آیه ۵۰) - ولی به هر حال موسی به خاطر این تعبیرات نیش دار و موهن هرگز دست از هدایت آنها برنداشت، و از خیره سری آنها مأیوس و خسته نشد، همچنان به کار خود ادامه داد بارها دعا کرد تا طوفان بلاها فرو نشیند و فرو نشست.

اما چنانکه آیه شریفه می گوید: «هنگامی که عذاب را از آنها بر طرف می ساختیم آنها پیمانهای خود را می شکستند و به لجاجت و انکار خود ادامه می دادند» (فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ).

اینها همه درسهایی است زنده و گویا برای مسلمانان و تسلیت خاطری است برای شخص پیامبر صلی الله علیه و اله که از لجاجت و سرسختی مخالفان هرگز خسته نشوند.

و نیز هشدار است به دشمنان لجوج و سرسخت که آنها هرگز از فرعون و فرعونیان قویتر و قدرتمندتر نیستند، سر انجام کار

آنها را ببینند و در عاقبت کار خویش .....S.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۵۱ ..... ص: ۳۷۴

(آیه ۵۱) - اگر پیامبر است چرا دستبند طلا ندارد؟

منطق موسی از یک سو، و معجزات گوناگونش از سوئی دیگر افکار توده‌های مردم را نسبت به فرعون متزلزل ساخت. اینجا بود که فرعون با سفسطه بازی و مغلطه کاری می‌خواست جلو نفوذ موسی را در افکار مردم مصر بگیرد، چنانکه قرآن می‌گوید: «فرعون در میان قوم خود ندا داد و گفت: ای قوم من! آیا حکومت مصر از آن من نیست؟ و این نهرها تحت فرمان من جریان ندارد؟ (و از قصر و مزارع و باغهای من نمی‌گذرد؟) آیا نمی‌بینید؟» (وَ نَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَ هَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَ فَلَآ تُبْصِرُونَ).

ولی موسی چه دارد؟ هیچ، یک عصا و یک لباس پشمینه!

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۵۲ ..... ص: ۳۷۴

(آیه ۵۲) - سپس می‌افزاید: «بدون شك من از این فرد که مقام و نژادی پست دارد، و هرگز نمی‌تواند فصیح سخن بگوید برترم» (أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ بَرَكزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۷۵)

مَهِينٌ وَ لَا يَكَادُ يُبِينُ)

و به این ترتیب دو افتخار بزرگ برای خود (حکومت مصر، و مالکیت نیل) و دو نقطه ضعف برای موسی (فقر، و لکنت زبان) بیان کرد.

در حالی که موسی هرگز در آن زمان لکنت زبان نداشت، چرا که به هنگام بعثت عرضه داشت: «وَ اخْلُلْ عُقْمَةً مِنْ لِسَانِي» خداوند! گره را از زبان من بگشا» (طه / ۲۷) و مسلماً دعایش مستجاب شد و قرآن نیز گواه بر آن است.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۵۳ ..... ص: ۳۷۵

(آیه ۵۳) - سپس فرعون به دو بهانه دیگر متشبه شده گفت: «پس چرا دستبندهایی از طلا- به او داده نشده؟ یا این که چرا فرشتگان همراه او نیامده‌اند» تا گفتار او را تصدیق کنند؟! (فَلَوْ لَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ).

می‌گویند فرعونیان عقیده داشتند که رؤسا باید با دستبند و گردن بند طلا خود را زینت کنند.

اما پیامبران الهی با کناره گیری از این مسائل مخصوصاً می‌خواستند این ارزشهای کاذب و دروغین را ابطال کنند، و ارزشهای اصیل انسانی یعنی علم و تقوا و پاکی را جانشین آن سازند.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۵۴ ..... ص: ۳۷۵

(آیه ۵۴) - در این آیه قرآن به نکته لطیفی اشاره می‌کند، و آن این که: فرعون از واقعیت امر چندان غافل نبود، و به بی‌اعتباری این ارزشها کم و بیش توجه داشت، ولی «او قوم خود را (تحمیق کرد، و عقول آنها را) سبک شمرد در نتیجه از وی اطاعت

کردند!» (فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَاَطَاعُوهُ).

اصولاً- راه و رسم همه حکومت‌های جبار و فاسد این است که برای ادامه خود کامگی باید مردم را در سطح پائینی از فکر و اندیشه نگهدارند، و با انواع وسائل آنها را تحمق کنند.

چرا که بیدار شدن ملتها و آگاهی و رشد فکری ملتها بزرگترین دشمن حکومت‌های خودکامه و شیطانی است که با تمام قوا با آن مبارزه می‌کنند! جالب این که آیه فوق را با این جمله تکمیل و پایان می‌دهد «آنها قومی فاسق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۷۶

بودند» (إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ).

اشاره به این که این قوم گمراه اگر فاسق و خارج از اطاعت فرمان خدا و حکم عقل نبودند تسلیم چنین تبلیغات و ترهاتی نمی‌شدند.

آری! آنها فاسقانی بودند که از فاسقی تبعیت می‌کردند.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۵۵ ..... ص : ۳۷۶

(آیه ۵۵)- این بود جنایات فرعون و فرعونیان و مغلظه کاریهایشان در مقابل فرستاده الهی موسی اما اکنون ببینیم بعد از آن همه وعظ و ارشاد و اتمام حجت‌ها از طرق گوناگون، و عدم تسلیم آنها در مقابل حق، سرانجام کار آنها به کجا رسید؟! می‌فرماید: «اما هنگامی که ما را (با اعمالشان) به خشم آوردند از آنها انتقام گرفتیم، و همه را غرق کردیم!» (فَلَمَّا آسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ).

خداوند مخصوصاً از میان تمام مجازات‌ها مجازات غرق را برای آنها انتخاب نمود، چرا که تمام عزت و شوکت افتخار و قدرتش با همان رود عظیم نیل و شاخه‌های بزرگ و فراوانش بود که فرعون از میان تمام منابع قدرتش روی آن تکیه می‌کرد.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۵۶ ..... ص : ۳۷۶

(آیه ۵۶)- در این آیه به عنوان یک نتیجه‌گیری از مجموع این سخن می‌فرماید: «ما آنها را پیشگامان (در عذاب) و عبرتی برای آیندگان قرار دادیم» (فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۵۷ ..... ص : ۳۷۶

اشاره

(آیه ۵۷)

شأن نزول: ..... ص : ۳۷۶

رسول خدا روزی برای گروهی از سران قریش سخن گفت، «نضر بن حارث» به مقابله برخاست، پیامبر صلی الله علیه و اله با دلائل منطقی (پیرامون بطلان بت پرستی) او را محکوم ساخت، سپس این آیه را بر آنها خواند «شما و آنچه غیر از خدا می پرستید هیزم جهنم خواهید بود و همگی در آن وارد می شوید».

بعد از این ماجرا «عبد الله بن زبیری» آمد و به آن جمع پیوست، «ولید بن مغیره» به «عبد الله» گفت: «نضر بن حارث» در مقابل محمد در مانده شد.

«عبد الله» گفت: به خدا سوگند اگر من او را می دیدم پاسخش را می دادم، از او (محمد صلی الله علیه و اله) بپرسید آیا درست است که همه معبودان با عبادانشان در دوزخند؟

اگر چنین است ما فرشتگان را می پرستیم، و یهود «عزیز» را و نصاری «عیسی بن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۷۷ مریم» را (چه عیبی دارد که ما با فرشتگان و پیامبرانی چون عزیز و مسیح باشیم!) این سخن را خدمت پیامبر صلی الله علیه و اله گفتند، رسول الله فرمود: «آری! هر کس دوست داشته باشد که معبود واقع شود او هم با عبادانش در دوزخ خواهد بود، این بت پرستان در حقیقت شیاطین را می پرستیدند، و هر چیز را که شیطان به آنها دستور می داد».

اینجا بود که آیه ۱۰۱ سوره انبیا نازل شد و نیز آیه مورد بحث (وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا...) نازل گردید.

تفسیر: ..... ص: ۳۷۷

کدام معبودان در دوزخند؟ قرآن در اینجا پیرامون مقام عبودیت حضرت مسیح و نفی گفتار مشرکان در باره الوهیت او و بتها سخن می گوید که تکمیلی است برای بحثهایی که در آیات گذشته پیرامون دعوت موسی و مبارزه او با بت پرستان فرعونی آمد.

نخست می فرماید: «هنگامی که در باره فرزند مریم مثلی زده شد قوم تو از آن می خندیدند» و روی گردان می شدند (وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ).

منظور از مثال همان است که مشرکان به عنوان استهزاء به هنگام شنیدن آیه شریفه «إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصِيبُ جَهَنَّمَ» شما و آنچه را غیر از خدا می پرستید هیزم دوزخید» (انبیا/ ۹۸) گفتند و آن این بود که عیسی بن مریم نیز معبود واقع شده و به حکم این آیه باید در دوزخ باشد چه بهتر که ما و بتهایمان نیز همسایه عیسی باشیم! گفتند و خندیدند و مسخره کردند!

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۵۸ ..... ص: ۳۷۷

(آیه ۵۸) - سپس «گفتند: آیا خدایان ما بهتر است یا او [مسیح]؟ (وَقَالُوا أَآلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ). ولی بدان آنها حقیقت را می دانند «و این مثل را جز از روی جدال برای تو نزنند» (ما ضَرْبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا). بلکه آنها گروهی کینه توز و پرخاشگرند»، و برای جلوگیری از حق به باطل متوسل می شوند (بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۷۸

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۵۹ ..... ص: ۳۷۸

(آیه ۵۹) - بلکه «او [مسیح] فقط بنده‌ای بود که ما نعمت به او بخشیدیم» و او را به نبوت و رهبری خلق مبعوث کردیم (إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ).

«و او را نمونه و الگویی برای بنی اسرائیل قرار دادیم» (وَ جَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ).

او در تمام عمرش به مقام عبودیت پروردگار اعتراف داشت، و همه را به عبودیت او دعوت کرد، و همان گونه که خودش می‌گوید: «مادام که در میان امت بود اجازه انحراف از مسیر توحید به کسی نداد»، بلکه خرافه الوهیت مسیح یا تثلیث را بعد از او به وجود آوردند.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۶۰ ..... ص: ۳۷۸

(آیه ۶۰) - در این آیه برای این که توهم نکنند خدا نیازی به عبودیت و بندگی آنها دارد که اصرار بر ایمانشان می‌کند می‌فرماید: «اگر ما بخواهیم به جای شما فرشتگانی در زمین قرار می‌دهیم که جانشین شما باشند» (وَ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ).

فرشتگانی که سر بر فرمان حق دارند، و جز اطاعت و بندگی او کاری را نمی‌شناسند.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۶۱ ..... ص: ۳۷۸

(آیه ۶۱) - این آیه اشاره به یکی از ویژگیهای حضرت مسیح است می‌فرماید: «او (عیسی) سبب آگاهی بر روز قیامت است» (وَ إِنَّهُ لَعَلَّمٌ لِلسَّاعَةِ).

یا از این جهت که تولد او بدون پدر دلیلی است بر قدرت بی‌پایان خداوند که مسأله زندگی بعد از مرگ در پرتو آن حل می‌شود.

و یا از این نظر که نزول حضرت مسیح از آسمان طبق روایات متعدد اسلامی در آخر زمان صورت می‌گیرد و دلیل بر نزدیک شدن قیام قیامت است.

به هر حال به دنبال آن می‌فرماید: قیام قیامت قطعی و وقوع آن نزدیک است «و هرگز شک و تردید از ناحیه آن به خود راه ندهید» (فَلَا تَمْتَرْنَ بِهَا).

نه از نظر عقیده، و نه از نظر عمل همچون غافلان از قیامت رفتار نکنید.

«و از من پیروی کنید که این راه مستقیم است» (وَ اتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۷۹

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۶۲ ..... ص: ۳۷۹

(آیه ۶۲) - ولی شیطان می‌خواهد پیوسته شما را در غفلت و بی‌خبری نگهدارد، به هوش باشید «شیطان شما را (از راه خدا و از توجه به سرنوشتتان در رستاخیز) باز ندارد، چرا که او دشمن آشکاری برای شماست» (وَ لَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ).

او عداوت و دشمنی خود را از روز نخست یک بار به هنگام وسوسه پدر و مادران آدم و حوا و اخراج آنها از بهشت نشان

داد، و بار دیگر به هنگامی که سوگند یاد نمود که همه فرزندان آدم جز «مخلصین» را گمراه خواهد ساخت.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۶۳..... ص: ۳۷۹

(آیه ۶۳) - در آیات گذشته به گوشه‌ای از ویژگیهای زندگی حضرت مسیح اشاره شد در اینجا می‌فرماید: «هنگامی که عیسی با در دست داشتن بینات (معجزات و آیات الهی) آمد، گفت: من برای شما حکمت آورده‌ام و (آمده‌ام) تا بعضی اموری را که در آن پیوسته اختلاف دارید برای شما تبیین کنم» (وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَ لِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلَفُونَ فِيهِ).

«حکمت» به تمام عقائد حق، و برنامه‌های صحیح زندگی - که انسان را از هر گونه انحراف در ایمان و عمل باز می‌دارد، و به تهذیب نفس و اخلاق او می‌پردازد - اطلاق شده است.

این حکمت علاوه بر اینها هدف دیگری نیز به دنبال دارد و آن برطرف ساختن اختلافاتی است که وجود آنها نظام جامعه را به هم می‌ریزد، و مردم را سرگردان و بیچاره می‌کند، و لذا حضرت مسیح در متن سخنانش روی این مسأله تکیه می‌نماید. و در پایان آیه می‌افزاید: «اکنون (که چنین است و محتوای دعوت من این است) تقوای الهی پیشه کنید و مرا اطاعت نمائید» (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُونِ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۶۴..... ص: ۳۷۹

(آیه ۶۴) - سپس برای این که هر گونه ابهامی را در زمینه عبودیت خود بر طرف سازد می‌گوید: «بطور قطع خداوند پروردگار من و پروردگار شماست» (إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَ رَبُّكُمْ).

من نیز در تمام وجود و هستیم همانند شما نیازمند به خالق و مدبری هستیم، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۸۰
او مالک من و راهنمای من است.

و برای تأکید بیشتر اضافه می‌کند: «اکنون (که چنین است) او را پرستش کنید» (فَاعْبُدُوهُ). چرا که غیر او لایق پرستش نیست، همه مربوطند و او ربّ است.

باز هم سخن خود را با جمله دیگری تأکید می‌کند تا جای هیچ بهانه‌ای باقی نماند می‌گوید: «این است صراط مستقیم» (هذا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ).

آری! راه راست همان راه عبودیت و بندگی پروردگار است، راهی است که انحراف و اعوجاج در آن نیست.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۶۵..... ص: ۳۸۰

(آیه ۶۵) - اما عجب این که با این همه تأکیدات باز هم «گروههایی از میان آنها (در باره مسیح) اختلاف کردند» (فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ).

بعضی او را خدا می‌پنداشتند که به زمین نازل شده! بعضی دیگر فرزند خدایش می‌خواندند.

بعضی او را یکی از اقنومهای سه گانه (سه ذات مقدس اب و ابن و روح القدس) می‌دانستند.

تنها گروهی که در اقلیت بودند او را بنده خدا و فرستاده او می‌شمردند، ولی سر انجام عقیده اکثریت غالب شد مسأله تثلیث و

خدایان سه گانه، جهان مسیحیت را فرا گرفت.

در پایان آیه آنها را به عذاب دردناک روز قیامت تهدید کرده، می‌فرماید: «وای بر کسانی که ستم کردند (و از صراط مستقیم منحرف شدند، وای بر آنها) از عذاب روز دردناک» (فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ).
آری! روز قیامت روز دردناکی است، طول حسابش دردناک، عذاب و مجازاتش دردناک، حسرت و اندوهش دردناک، رسوائی و فضحتش نیز دردناک است.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۶۶ ..... ص : ۳۸۰

(آیه ۶۶) - در انتظار چه هستید جز عذاب آخرت؟ در آیات پیشین سخن از بت پرستان لجوج، و همچنین منحرفان و مشرکان امت عیسی بود، و در اینجا پایان کار آنها را مجسم کرده، می‌فرماید: «اینها چه چیزی را انتظار می‌کشند، جز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۸۱

این که ناگهان قیامت به سراغ آنها آید در حالی که متوجه نیستند؟! (هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ).
این سؤال در حقیقت بیان حال واقعی این گونه افراد است، مثل این که در مقام مذمت فردی که گوش به نصیحت هیچ ناصح مشفق نمی‌دهد و عوامل نابودی خود را به دست خویش فراهم می‌سازد می‌گوییم: او تنها در انتظار مرگ خویش است!

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۶۷ ..... ص : ۳۸۱

(آیه ۶۷) - سپس از حالت دوستانی که در مسیر گناه و فساد، و یا زرق و برق دنیا، دست مودت به هم می‌دهند پرده برداشته، می‌گوید: «دوستان در آن روز دشمن یکدیگرند مگر پرهیزکاران!» (الْأَخِلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ).
تبدیل شدن این گونه دوستیها به عداوت در آن روز طبیعی است، چرا که هر کدام از آنها دیگری را عامل بدبختی و بیچارگی خود می‌شمرد، تنها پرهیزکارانند که پیوند دوستی آنها جاودانی است، چرا که بر محور ارزشهای جاودانی دور می‌زند، و نتایج پر بارش در قیامت آشکارتر می‌شود.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۶۸ ..... ص : ۳۸۱

(آیه ۶۸) - این آیه در حقیقت تفسیری است برای اوصاف و حالات «متقین» و بیانی است از سرنوشت پرافتخار آنها.
در آن روز خداوند به آنها می‌گوید: «ای بندگان من! امروز نه ترسی بر شماست، و نه اندوهگین می‌شوید» (يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ).

چه پیام جالبی! پیامی بدون واسطه از سوی خداوند، پیامی که با بهترین توصیفها آغاز می‌شود، ای بندگان خدا! پیامی که مهمترین نگرانی انسان را در آن روز پرنگرانی زائل می‌کند، پیامی که هرگونه غم و اندوه از گذشته را از دل می‌زداید، آری این پیام دارای چهار مزیت بالاست.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۶۹ ..... ص : ۳۸۱

(آیه ۶۹) - در این آیه این پرهیزکاران و بندگان گرامی را با دو جمله دیگر مشخصتر ساخته، می‌فرماید: «همان کسانی که به آیات ما ایمان آوردند و (در برابر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۸۲ فرمان و دستور ما) تسلیم بودند» (الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَ كَانُوا مُسْلِمِينَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۷۰ ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۷۰) - آنچه دل بخواهد و چشم از دیدنش لذت برد ...! در اینجا پاداش بندگان خالص خدا و مؤمنان صالحی را که در آیات قبل توصیف آنها به میان آمده بود بیان می‌کند، و بهشت جاویدان را با هفت نعمت ارزنده به آنها نوید می‌دهد. نخست می‌فرماید: از سوی خداوند بزرگ و منان به آنها خطاب می‌شود «وارد بهشت شوید» (ادْخُلُوا الْجَنَّةَ). به این ترتیب پذیرایی کننده واقعی از آنها خداست. سپس به نخستین نعمت اشاره کرده، می‌افزاید: «شما و همسرانتان» (أَنْتُمْ وَ أَزْوَاجُكُمْ). روشن است بودن در کنار همسران با ایمان و مهربان هم برای مردان لذت بخش است و هم برای زنانشان که اگر در اندوه دنیا شریک بودند در شادی آخرت نیز شریک باشند. سپس اضافه می‌کند: «همگی غرق سرور و شادی باشید و «در نهایت شادمانی وارد بهشت شوید!» (تُحْبَبُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۷۱ ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۷۱) - و در بیان سومین نعمت می‌فرماید: «ظرفها (ی غذا) و جامهای طلائی (شراب طهور) را گرداگرد آنها می‌گردانند» (يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَ أَكْوَابٍ). آنها در بهترین ظروف، و از بهترین غذا، در نهایت آرامش و آسایش و صفا، و بدون هیچ دردسر پذیرایی می‌شوند. در مرحله چهارم و پنجم به دو نعمت دیگر اشاره می‌کند که تمام نعمتهای مادی و معنوی جهان در آن جمع است می‌فرماید: «و در بهشت آنچه دلها می‌خواهند و چشمها از آن لذت می‌برد موجود است» (وَ فِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَ تَلذُّ الْأَعْيُنُ). به هر حال از آنجا که ارزش نعمت هنگامی است که جاودانی باشد، در ششمین توصیف، بهشتیان را از این نظر آسوده خاطر ساخته، می‌فرماید: «شما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۸۳ جاودانه در آن خواهید ماند» (وَ أَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۷۲ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۷۲) - در اینجا برای این که روشن شود این همه نعمتهای بهشتی را به «بها» می‌دهند و به «بهانه» نمی‌دهند می‌افزاید: «این بهشتی است که شما وارث آن می‌شوید به خاطر اعمالی که انجام می‌دادید» (وَ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ). اشاره به این که اعمال شما پایه اصلی نجات شماست، ولی آنچه دریافت می‌دارید در مقایسه با اعمالتان آنقدر برتری دارد که گویی همه را رایگان از فضل الهی به دست آورده‌اید!

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۷۳ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۷۳) - در آخرین و هفتمین نعمت سخن از میوه‌های بهشتی است که از بهترین نعمتهای الهی می‌باشد، می‌فرماید: «برای شما در بهشت میوه‌های فراوانی است که از آنها تناول می‌کنید» (لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۷۴ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۷۴) - آرزو داریم بمیریم و از عذاب راحت شویم! در اینجا سرنوشت مجرمان و کافران در قیامت تشریح شده تا در مقایسه با سرنوشت شوق انگیزی که مؤمنان فرمانبردار پروردگار داشتند هر دو بعد مطلب روشتر گردد. نخست می‌فرماید: «مجرمان در عذاب دوزخ جاودانه خواهند ماند» (إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۷۵ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۷۵) - ولی از آنجا که ممکن است «عذاب دائم» با گذشت زمان تخفیف یابد، و تدریجا از شدت آن کاسته گردد آیه شریفه می‌افزاید: «هرگز عذاب آنها تخفیف نمی‌یابد (و هیچ گونه راه نجاتی برای آنان نیست) و در آنجا از همه چیز مأیوسند» (لَا يُقْتَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ).
و به این ترتیب عذاب آنها هم از نظر زمان دائمی است، و هم از نظر شدت.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۷۶ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۷۶) - در این آیه این نکته را خاطر نشان می‌سازد که این عذاب دردناک الهی چیزی است که آنها خود برای خویش فراهم ساخته‌اند، می‌فرماید:
«ما به آنها ستمی نکرده‌ایم ولی آنها خود ستمکار بوده‌اند» (وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۸۴
آری! قرآن سرچشمه اصلی همه سعادت‌ها و شقاوت‌ها را خود انسان و اعمال او می‌شمرد نه مسائل پنداری که گروهی برای خود درست کرده‌اند.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۷۷ ..... ص: ۳۸۴

(آیه ۷۷) - سپس به بیان گوشه دیگری از بیچارگی آنها پرداخته، می‌گوید:
«آنها فریاد می‌کشند: ای مالک دوزخ (ای کاش) پروردگارت ما را بمیراند» تا از این عذاب دردناک آسوده شویم! (وَنَادُوا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رُبُكًا).
با این که هر کس از مرگ می‌گریزد و خواهان ادامه حیات است، اما گاهی چنان مصائب بر انسان فشار می‌آورد که از خدا تمنای مرگ می‌کند، و این چیزی است که اگر در دنیا برای بعضی واقع شود در آنجا برای مجرمان جنبه عمومی دارد و همگی تمنای مرگ می‌کنند.
اما چه سود که مالک دوزخ به آنها پاسخ «می‌گوید: شما در اینجا ماندنی هستید» و نجاتی حتی از طریق مرگ وجود ندارد

قَالَ إِنَّكُمْ مَأْكُونُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۷۸ ..... ص: ۳۸۴

(آیه ۷۸) - در این آیه که در حقیقت علتی است برای خلود آنها در آتش دوزخ می گوید: «ما حق را برای شما آوردیم، ولی اکثر شما از حق کراهت دارید» و در برابر آن تسلیم نیستید (لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ).
تعبیر به «حق» معنی گسترده‌ای دارد که همه حقایق سرنوشت ساز را شامل می‌شود هر چند در درجه اول مسأله توحید و معاد و قرآن قرار دارد.

این تعبیر در حقیقت اشاره به این است که شما تنها با پیامبران الهی مخالف نبودید اصلاً شما مخالف حق بودید، و این مخالفت، عذاب جاویدان را برای شما به ارمغان آورد.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۷۹ ..... ص: ۳۸۴

(آیه ۷۹) - در این آیه گوشه‌ای از کراهت و بیزاری آنها را از حق و طرفداری آنها را از باطل منعکس ساخته، می‌فرماید: «بلکه آنها تصمیم محکمی (بر توطئه) گرفتند ما نیز اراده محکم و تغییر ناپذیری (در باره آنها) داریم» (أَمْ أُبْرِمُوا أَمْراً فَإِنَّا مُبْرِمُونَ).
آنها توطئه‌ها چیدند تا نور اسلام را خاموش کنند، و پیامبر صلی الله علیه و اله را به قتل رسانند، و از هر طریقی بتوانند ضربه بر مسلمین وارد کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۸۵
ما نیز اراده کرده‌ایم آنها را در این جهان و جهان دیگر سخت کیفر دهیم.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۸۰ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۸۰) - این آیه در حقیقت بیان یکی از علل توطئه گریهای آنهاست، می‌فرماید: «آیا آنها می‌پندارند که ما اسرار پنهانی و سخنان در گوشی آنها را نمی‌شنویم؟» (أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَ نَجْوَاهُمْ).
ولی چنین نیست، هم ما می‌شنویم، و هم «رسولان و فرشتگان» ما نزد آنان حاضرند و (نجوای آنها را) می‌نویسند» (بَلَى وَ رُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۸۱ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۸۱) - از آنجا که در آیات گذشته، مخصوصاً در آغاز سوره گفتگو از مشرکان عرب و اعتقادشان به وجود فرزند برای خدا در میان بود. در اینجا از طریق دیگری برای نفی این عقاید باطل وارد شده می‌فرماید: به آنها که دم از وجود فرزندی برای خدا می‌زنند «بگو: اگر برای خداوند رحمن فرزندی باشد من نخستین کسی بودم که به او احترام می‌گذاردم و از وی اطاعت می‌کردم» (قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ).

زیرا از همه شما ایمان و اعتقاد به خدا بیشتر و معرفت و آگاهیم فزونتر است، و من قبل از شما به فرزند او احترام می‌گذاردم از وی اطاعت می‌کردم.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۸۲ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۸۲) - بعد از این سخن به دلیل روشنی بر نفی این ادعاهای واهی پرداخته، می‌فرماید: «منزه است پروردگار آسمانها و زمین، پروردگار عرش از توصیفی که آنها می‌کنند» (سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ). کسی که مالک و مدبر آسمانها و زمین است و پروردگار عرش عظیم می‌باشد، چه نیازی به فرزند دارد؟

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۸۳ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۸۳) - سپس به عنوان بی‌اعتنائی و تهدید این لجوجان که خود نوعی دیگر از روش بحث با این قماش افراد است می‌افزاید: «اکنون (که چنین است) آنها را به حال خود واگذار تا در باطل غوطه‌ور باشند، و سرگرم بازی! تا روزی را که به آنها وعده داده شده است ملاقات کنند» و میوه‌های تلخ اعمال و افکار زشت و ننگین خود را بچینند (فَدَرَهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۸۶
این همان یوم موعودی است که در سوره بروج آیه ۲ به آن سوگند یاد شده است: «وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ» سوگند به روز موعود [روز رستاخیز]

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۸۴ ..... ص: ۳۸۶

(آیه ۸۴) - این آیه و آیه بعد ادامه سخن پیرامون مسأله توحید است که از یک نظر نتیجه‌ای است برای آیات قبل و از یک نظر دلیلی برای تحکیم و تکمیل آن و در آن هفت توصیف برای خداوند آمده است که همه در تحکیم مبانی توحید مؤثر است. نخست در مقابل مشرکان که برای آسمان و زمین اله و معبود جداگانه قائل بودند و حتی خدای دریا، خدای صحرا، خدای جنگ و خدای صلح، و خدایان مختلفی مطابق انواع موجودات در پندار خود ساخته بودند، می‌فرماید: «او کسی است که در آسمان معبود است و در زمین معبود» (وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ). سپس در توصیف دوم و سوم می‌افزاید: «او حکیم و علیم است» (وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ). تمام کارهایش روی حساب و حکمت است، و از همه چیز آگاه و با خبر، و به این ترتیب اعمال بندگان را به خوبی می‌داند و بر طبق حکمتش آنها را پاداش و کیفر می‌دهد.

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۸۵ ..... ص: ۳۸۶

(آیه ۸۵) - در چهارمین و پنجمین توصیف، از برکات فراوان و دائم وجود او و مالکیتش نسبت به آسمانها و زمین سخن می‌گوید، می‌فرماید: «پر برکت و زوال ناپذیر است کسی که مالک آسمانها و زمین و آنچه میان آن دو است می‌باشد» (وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا). و بالاخره در ششمین و هفتمین توصیف می‌افزاید: «آگاهی از قیام قیامت مخصوص ذات اوست، و همگی به سوی او باز گردانده می‌شوید» (وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ).
بنابر این اگر خیر و برکتی می‌خواهید از او بخواهید نه از بتها چرا که سرنوشت شما در قیامت به دست اوست، و مرجع شما در

آن روز تنها خداست.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۸۷

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۸۶ ..... ص: ۳۸۷

(آیه ۸۶) - چه کسی قادر بر شفاعت است؟ در اینجا همچنان سخن در باره ابطال عقیده شرک و سرانجام تلخ مشرکان است، و با دلائل دیگری بطلان اعتقاد آنها را آشکار می‌سازد، نخست می‌فرماید: اگر آنها به گمان شفاعت به سراغ این معبودان می‌روند باید بدانند که «معبودانی که آنها غیر از خدا می‌خوانند مالک و قادر بر هیچ گونه شفاعتی نیستند» (وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ).

ولی از آنجا که در میان معبودان آنها فرشتگان و مانند آنان وجود داشتند در ذیل آیه آنها را استثنا کرده، می‌فرماید: «مگر کسانی که شهادت به حق داده‌اند» (إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ).

ولی چنان نیست که آنها برای هرکس، هر چند بت پرست و مشرک و منحرف از آیین توحید باشد شفاعت کنند، بلکه «آنها به خوبی می‌دانند» برای چه کسی اجازه شفاعت دارند (وَهُمْ يَعْلَمُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۸۷ ..... ص: ۳۸۷

(آیه ۸۷) - سپس از معتقدات خود مشرکان گرفته، به آنها پاسخ دندان شکن داده، می‌گوید: «و اگر از آنها سؤال کنی چه کسی آنها را آفریده است؟ بطور مسلم می‌گویند: الله!» (وَلَيْسَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ).

لذا در پایان آیه به عنوان ملامت و سرزنش می‌گوید: «اکنون (که چنین است) چگونه از عبادت خدا به سوی غیر او باز گردانده و منحرف می‌شوند؟! (فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ).

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۸۸ ..... ص: ۳۸۷

(آیه ۸۸) - این آیه از شکایت پیامبر در پیشگاه خدا از این قوم لجوج و بی‌منطق سخن گفته، می‌فرماید: «آنها چگونه از شکایت پیامبر (در پیشگاه خداوند) که می‌گوید: پروردگارا! اینها قومی هستند که ایمان نمی‌آورند» غافل می‌شوند؟ (وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ).

او می‌گوید: من شب و روز با آنها سخن گفتم، از طریق بشارت و انذار وارد شدم، سرگذشت دردناک اقوام پیشین را برای آنها بر شمردم، و آنچه گفتمی بود، گفتم اما با این همه سخنان گرم من در قلب سرد آنها اثر نگذاشت و ایمان نیاوردند، تو می‌دانی و آنها.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۸۸

سوره الزخرف (۴۳): آیه ۸۹ ..... ص: ۳۸۸

(آیه ۸۹) - و در آخرین آیه به او دستور می‌دهد: «اکنون (که چنین است) از آنها روی برگردان» (فَاصْفَحْ عَنْهُمْ).

در عین حال روی گردانی تو به معنی قهر و جدائی توأم با خشونت و پرخاشگری نباشد بلکه «به آنها بگو: سلام بر شما» (وَقُلْ سَلَامٌ).

نه سلامی به عنوان دوستی و تحیت، بلکه به عنوان جدائی و بیگانگی.

این سلام در حقیقت شبیه سلامی است که در آیه ۶۳ سوره فرقان آمده است: «وَ إِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا» هنگامی که جاهلان آنها را (با سخنان زشت خود) مورد خطاب قرار دهند در پاسخ آنها می‌گویند: سلام» سلامی که نشانه بی‌اعتنایی توأم با بزرگواری است.

با این حال آنها را با جمله‌ای پرمعنی تهدید می‌کند، تا گمان نکنند این جدائی و وداع دلیل بر آن است که خدا کاری با آنها ندارد، می‌فرماید: «اما به زودی خواهند دانست» (فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ).

آری! خواهند دانست چه آتش سوزان و عذاب دردناکی با لجاجتهای خود برای خویشان فراهم ساخته‌اند؟! «پایان سوره زخرف»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۸۹

سوره دخان [۴۴] ..... ص: ۳۸۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده، و ۵۹ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۳۸۹

بخشهای این سوره را می‌توان در هفت بخش خلاصه کرد:

۱- آغاز سوره از حروف مقطعه و سپس بیان عظمت قرآن مجید است، با این اضافه که نزول آن را در شب قدر برای اولین بار بیان می‌کند.

۲- در بخش دیگر از توحید و یگانگی خدا و بیان بعضی از نشانه‌های عظمت او در جهان هستی سخن می‌گوید.

۳- بخش مهمی از این سوره سرنوشت کفار، و انواع کیفرهای دردناک آنهاست.

۴- در بخش دیگری برای بیدار ساختن این غافلان قسمتی از سرگذشت موسی و بنی اسرائیل در مقابل فرعونیان و شکست سخت آنها، و نابودی و هلاکتشان، گفتگو می‌کند.

۵- مسأله قیامت و عذابهای دردناک دوزخیان و پادشاهای جالب و روح‌پرور پرهیزکاران قسمت دیگری از آیات این سوره را تشکیل می‌دهد.

۶- همچنین هدف از آفرینش و خلقت آسمان و زمین موضوع دیگری است که در این سوره مطرح شده است.

۷- سرانجام، سوره را با بیان عظمت قرآن همان گونه که آغاز شده بود پایان می‌دهد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۹۰

و از آنجا که در آیه دهم این سوره سخن از «دخان مبین» به میان آمده این سوره به عنوان سوره «دخان» نام گرفته است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۳۹۰

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ آمده است:

«کسی که سوره دخان را شب و روز جمعه بخواند خداوند خانه‌ای در بهشت برای او بنا می‌کند».

در حدیث دیگری از امام باقر علیه السّلام چنین نقل شده: «کسی که سوره دخان را در نمازهای فریضه و نافله بخواند خداوند او را در زمره کسانی که روز قیامت در امنیت به سر می‌برند مبعوث می‌کند و او را در سایه عرشش قرار می‌دهد، و حساب را بر او آسان می‌گیرد و نامه اعمالش را به دست راستش می‌دهد».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره دخان (۴۴): آیه ۱ ..... ص: ۳۹۰

(آیه ۱) - نزول قرآن در شبی پربرکت: در ابتدای این سوره نیز همانند چهار سوره گذشته و دو سوره آینده که مجموعاً هفت سوره را تشکیل می‌دهد با حروف مقطعه «ح-ا-میم» (حم). رو به رو می‌شویم.

سوره دخان (۴۴): آیه ۲ ..... ص: ۳۹۰

(آیه ۲) - در دومین آیه به قرآن مجید سوگند یاد کرده، می‌فرماید: «قسم به این کتاب آشکار» (وَ الْكِتَابِ الْمُنِينِ). کتابی که محتوایش روشن، معارفش آشکار، تعلیماتش زنده، احکامش سازنده، و برنامه‌هایش حساب شده است.

سوره دخان (۴۴): آیه ۳ ..... ص: ۳۹۰

(آیه ۳) - اما ببینیم این سوگند برای چه منظوری ذکر شده است؟ آیه شریفه این حقیقت را روشن ساخته، می‌گوید: «بطور مسلم ما قرآن را (که سند حقانیت پیامبر اسلام است) در شبی پر برکت نازل کردیم» (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ). شب پر برکتی که مقدرات جهان بشریت با نزول قرآن رنگ تازه‌ای به خود رفت، شبی که سرنوشت خلائق و مقدرات یکسان در آن رقم زده می‌شود، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۹۱

آری! قرآن در شبی سرنوشت ساز، در شب قدر بر قلب پاک پیامبر نازل شد.

اما هدف اصلی از نزول آن چه بود؟ همان است که در ذیل آیه به آن اشاره شده، می‌فرماید: «ما همواره انذار کننده بودیم» (إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ).

این یک سنت همیشگی ماست که فرستادگان خود را برای بیم دادن ظالمان و مشرکان مأموریت می‌دهیم، و فرستادن پیامبر اسلام با این کتاب مبین نیز آخرین حلقه از این سلسله است.

سوره دخان (۴۴): آیه ۴ ..... ص: ۳۹۱

(آیه ۴) - این آیه توصیف و توضیحی است برای شب قدر، می‌گوید: شب قدر شبی است که «در آن هر امری از امور بر طبق حکمت الهیه تفصیل و تبیین می‌شود» (فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ). این بیان هماهنگ با روایات بسیاری است که می‌گوید: در شب قدر مقدرات یک سال همه انسانها تعیین می‌گردد، و ارزاق، و سر آمد عمرها، و امور دیگر، در آن شب تفریق و تبیین

می شود.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۵ ..... ص : ۳۹۱

(آیه ۵) - در این آیه برای تأکید بر این معنی که قرآن از ناحیه خداست می فرماید: آری نزول قرآن در شب قدر «فرمانی بود از سوی ما ما (محمد را) فرستادیم» (أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۶ ..... ص : ۳۹۱

(آیه ۶) - سپس برای بیان علت اصلی نزول قرآن و ارسال پیامبر و مقدرات شب قدر می افزاید: همه اینها «به خاطر رحمتی است از سوی پروردگارت» (رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ).
آری! رحمت بی کران او ایجاب می کند که بندگان را به حال خود رها نکند، و برنامه و راهنما برای آنها بفرستد.
و در ذیل همین آیه و آیات بعد اوصاف هفتگانه ای برای خداوند می شمرد که همگی بیانگر مقام توحید اوست می فرماید: «او سمیع و علیم است» (إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ).
تقاضای بندگان را می شنود و به اسرار درون دلهای آنها آگاه است.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۷ ..... ص : ۳۹۱

(آیه ۷) - سپس در بیان سومین توصیف می فرماید: «خداوندی که پروردگار آسمانها و زمین و آنچه در میان آن دو قرار گرفته است می باشد، اگر شما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۹۲
یقین دارید» (رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ).
از آنجا که بسیاری از مشرکان به خدایان و ارباب متعددی قائل بودند، و برای هر نوع از انواع موجودات ربی می پنداشتند. در این آیه با جمله «رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا» خط بطلان بر همه می کشد و اثبات می کند که پروردگار همه موجودات عالم یکی است.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۸ ..... ص : ۳۹۲

(آیه ۸) - در چهارمین و پنجمین و ششمین توصیف می فرماید: «هیچ معبودی جز او نیست زنده می کند و می میراند» (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ).
و در هفتمین و آخرین توصیف می افزاید: «او پروردگار شما و پروردگار پدران نخستین شماست» (رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ).
حیات و مرگ شما به دست اوست، و پروردگار شما و پدرانتان و همه جهانیان اوست. بنابر این معبودی جز او نمی تواند وجود داشته باشد، آیا کسی که نه مقام ربوبیت دارد، و نه مالک حیات و مرگ است، می تواند معبود واقع شود؟

(آیه ۹) - آن روز که دودی کشنده همه آسمان را فرا می گیرد: ..... ص : ۳۹۲

از آنجا که در آیات گذشته سخن از این در میان بود که اگر آنها طالب یقین باشند اسباب تحصیل یقین فراوان و فراهم است، در این آیه می‌افزاید: آنها جویای یقین و طالب حق نیستند، «بلکه آنها در شکند و با حقایق بازی می‌کنند!» (بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ).

اگر آنها در حقانیت این کتاب آسمانی و نبوت تو تردید دارند به خاطر این نیست که مسأله پیچیده‌ای است، بلکه از این جهت است که آن را جدی نمی‌گیرند، و به شوخی با آن برخورد می‌کنند.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۱۰ ..... ص: ۳۹۲

(آیه ۱۰) - در این آیه به تهدید این منکران لجوج و سرسخت پرداخته، و در حالی که روی سخن را به پیامبر کرده، می‌گوید: «پس منتظر روزی باش که آسمان دود آشکاری پدید آورد!» (فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۱۱ ..... ص: ۳۹۲

(آیه ۱۱) - دودی که «تمام مردم را فرا می‌گیرد!» (يَغْشَى النَّاسَ).

و سپس به آنها گفته می‌شود: «این عذاب دردناک الهی است!» (هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۹۳ منظور از «دخان مبین» همان دود غلیظی است که در پایان جهان و در آستانه قیامت صفحه آسمان را می‌پوشاند، و نشانه فرا رسیدن لحظات آخر دنیا و سر آغاز عذاب الیم الهی برای ظالمان و مفسدان است.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۹۳

(آیه ۱۲) - وحشت و اضطراب تمام وجود آنها را فرا می‌گیرد، و پرده‌های غفلت از مقابل چشمشان کنار می‌رود، و به اشتباه بزرگ خود واقف می‌شوند رو به درگاه خدا می‌آورند و می‌گویند: «پروردگارا! عذاب را از ما بر طرف کن که ایمان می‌آوریم!» (رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۹۳

(آیه ۱۳) - ولی او دست رد بر سینه این نامحرمان زده، می‌فرماید: «اینها چگونه و از کجا متذکر می‌شوند (و از راه خود باز می‌گردند) با این که رسول آشکار (با معجزات و دلائل روشن) به سراغ آنها آمد؟!» (أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ).

رسولی که هم خودش آشکار بود و هم تعلیمات و برنامه‌ها و دلائل و معجزاتش همه مبین و واضح بود.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۹۳

(آیه ۱۴) - اما آنها به جای این که سر بر فرمان او نهند و به خداوند یگانه ایمان آورند و دستوراتش را به جان پذیرا شوند «از او روی گردان شدند و گفتند: او دیوانه‌ای است که دیگران این مطالب را به او القا کرده‌اند!» (ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ

سورة الدخان(۴۴): آیه ۱۵ ..... ص : ۳۹۳

(آیه ۱۵) - سپس می‌افزاید: «ما کمی عذاب را از شما بر طرف می‌سازیم (ولی عبرت نمی‌گیرید و) بار دیگر به کارهای خود باز می‌گردید» (إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابَ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ).

سورة الدخان(۴۴): آیه ۱۶ ..... ص : ۳۹۳

(آیه ۱۶) - و در این آیه می‌فرماید: ما از آنها انتقام می‌گیریم «در آن روز که آنها را با قدرت خواهیم گرفت آری ما انتقام گیرنده‌ایم» (يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ).

سورة الدخان(۴۴): آیه ۱۷ ..... ص : ۳۹۳

(آیه ۱۷) - در تعقیب آیات گذشته که از سرکشی مشرکان عرب و عدم تسلیم آنها در مقابل حق سخن می‌گفت، در اینجا به نمونه‌ای از امم پیشین که آنها نیز همین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۹۴ مسیر را طی کردند و سرانجام به عذابی دردناک و شکستی فاحش مبتلا شدند، اشاره می‌کند، تا هم تسلی خاطر باشد برای مؤمنان و هم تهدیدی برای منکران لجوج. و آن داستان موسی و فرعون است، می‌فرماید: «ما پیش از اینها قوم فرعون را آزمودیم» (وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ).
«و در این هنگام) رسول بزرگواری به سراغشان آمد» (وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ).

سورة الدخان(۴۴): آیه ۱۸ ..... ص : ۳۹۴

(آیه ۱۸) - موسی با لحنی بسیار مؤدبانه و دلپذیر و آکنده از محبت آنها را مخاطب قرار داد و گفت: امور «بندگان خدا را به من واگذارید که من فرستاده‌امینی برای شما هستم» (أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ).

سورة الدخان(۴۴): آیه ۱۹ ..... ص : ۳۹۴

(آیه ۱۹) - سپس موسی بعد از دعوت آنها به اطاعت خداوند یا آزاد ساختن بنی اسرائیل می‌گوید: مأموریت دیگر من این است که به شما بگویم: «در برابر خداوند تکبر نورزید (و حدّ خویش نگهدارید) که من برای شما دلیل روشنی (بر گفته‌های خود) آورده‌ام» (وَ أَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ).
هم معجزات آشکار، و هم دلائل منطقی روشن.

سورة الدخان(۴۴): آیه ۲۰ ..... ص : ۳۹۴

(آیه ۲۰) - و از آنجا که مستکبران دنیا پرست هر کس را در جهت مخالف منافع نامشروع خود ببینند از هیچ گونه تهمت و ناسزا، و حتی قتل و اعدام، فرو گذار نمی کنند، موسی به عنوان پیشگری می افزاید: «و من به پروردگار خود و پروردگار شما پناه می برم از این که مرا - متهم یا - سنگسار کنید» (وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ). این تعبیر ممکن است اشاره به این باشد که من از تهدیدهای شما باک ندارم، و تا آخرین نفس ایستاده ام و خدا حافظ و نگاهبان من است.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۹۴

(آیه ۲۱) - در این آیه آخرین سخنش را به آنها می گوید که: «اگر به من ایمان نمی آورید لا اقل مرا رها کنید، و کناره گیری کنید» و مزاحم ایمان آوردن مردم نشوید (وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاَعْتَرِلُونِ). ولی مگر ممکن است جباران مغرور که قدرت شیطانی و منافع نامشروعشان را در خطر می بینند خاموش بنشینند و چنین پیشنهادی را بپذیرند؟

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۹۵

سوره الدخان (۴۴): آیه ۲۲ ..... ص: ۳۹۵

(آیه ۲۲) - موسی از تمام وسائل هدایت برای نفوذ در دل‌های تاریک این مجرمان استفاده کرد، ولی هیچ اثری در فرعونیان نبخشید، لذا مایوس شد و چاره‌ای جز نفرین به آنها ندید، چرا که قوم فاسدی که هیچ امیدی به هدایتشان نباشد از نظر نظام آفرینش حق حیات ندارند.

لذا آیه شریفه می گوید: «پس موسی به پیشگاه پروردگارش عرضه داشت که اینها قومی مجرم و گنهکارند» (فَدَعَا رَبَّهُ أَنْ هُوَ لَاءِ قَوْمٍ مُّجْرِمُونَ).

چه نفرین مؤدبانه‌ای؟ نمی گوید خداوند! آنها را چنین و چنان کن، بلکه همین اندازه می گوید: خداوند! اینها گروهی مجرمند که امیدی به هدایتشان باقی نمانده.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۲۳ ..... ص: ۳۹۵

(آیه ۲۳) - خداوند نیز دعای موسی را اجابت کرد، و به عنوان مقدمه نزول عذاب بر فرعونیان و نجات بنی اسرائیل به او دستور داده شد: «بندگان مرا شبانه حرکت ده که شما (از طرف فرعون و لشکریانش) تعقیب می شوید!» (فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُّتَّبَعُونَ).

اما نگران نباش، لازم است آنها شما را تعقیب کنند تا به سرنوشتی که در انتظار آنهاست گرفتار آیند.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۹۵

(آیه ۲۴) - سپس می افزاید: هنگامی که از دریا همگی به سلامت گذشتید «دریا را آرام و گشاده بگذار» و بگذر (وَائْتْرِكْ

الْبَحْرَ رَهْوَاً).

منظور از دریا در این آیات همان رود عظیم نیل است.

طبیعی است که موسی و بنی اسرائیل مایل بودند هنگامی که خود از دریا گذشتند بار دیگر آبها سر بر هم بگذارند و این فاصله عظیم را پر کنند، ولی به آنها دستور داده شد که به هنگام گذشتن از دریای نیل عجله نکنید، بگذارید فرعون و لشکریانش تا آخرین نفر وارد شوند، چرا که فرمان مرگ و نابودی آنها به امواج خروشان نیل داده شده است! لذا در پایان آیه می‌افزاید: «آنها لشکری غرق شده خواهند بود» (إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۹۶

سوره الدخان (۴۴): آیه ۲۵..... ص: ۳۹۶

(آیه ۲۵) - باغها و گنج‌ها را گذاردند و رفتند! اکنون ببینیم بعد از غرق فرعون و فرعونیان چه ماجراهای عبرت‌انگیزی تحقق یافت. قرآن در آیات بعد میراث عظیم آنها را که به بنی اسرائیل رسید طی پنج موضوع که فهرست تمام زندگی آنهاست بیان کرده، نخست می‌فرماید: «چه بسیار باغها و چشمه‌ها که از خود به جا گذاشتند و رفتند!» (كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ). باغها، و چشمه‌ها، دو سرمایه از جالبترین و ارزنده‌ترین اموال آنها بود.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۲۶..... ص: ۳۹۶

(آیه ۲۶) - سپس می‌افزاید: «و زراعتها، و قصرهای جالب و زیبا و پرارزش» (و زُرُوعٍ وَ مَقَامٍ كَرِيمٍ). و این دو سرمایه مهم دیگر آنها بود، زراعتهای عظیمی که در بستر نیل در سرتاسر مصر از آن استفاده می‌کردند و همچنین قصرها و مساکن آباد که یکی از مهمترین وسائل زندگی انسان مسکن مناسب است.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۲۷..... ص: ۳۹۶

(آیه ۲۷) - و از آنجا که غیر از امور مهم چهارگانه فوق و وسائل تنعم فراوان دیگری داشتند، به همه آنها نیز در یک جمله کوتاه اشاره کرده، می‌گوید: «و نعمتهای فراوان دیگری که در آن متنعم بودند و در ناز و نعمت زندگی می‌کردند» (و نَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۲۸..... ص: ۳۹۶

(آیه ۲۸) - سپس می‌افزاید: آری «این چنین بود (ماجرای آنها) و ما همه اینها (و سرمایه‌ها و ما ترک فرعونیان) را میراث برای اقوام دیگری قرار دادیم!» (كَذَلِكَ وَ أَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخِرِينَ). آیه فوق و آیه همانند آن در سوره «شعراء» نشان می‌دهد که بنی اسرائیل بعد از غرق فرعونیان به سرزمین مصر بازگشتند، و وارث میراث فراغنه شدند و در آنجا حکومت کردند.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۲۹..... ص: ۳۹۶

(آیه ۲۹) - در این آیه می‌فرماید: «پس نه آسمان بر آنها گریست و نه زمین، و نه به هنگام نزول بلا به آنها مهلتی داده شد!»
(فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ).

گریه نکردن آسمان و زمین بر آنها ممکن است کنایه از حقارت آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۹۷
و عدم وجود یار و یاور و دلسوز برای آنها باشد.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۳۰ ..... ص: ۳۹۷

(آیه ۳۰) - بنی اسرائیل در بوته آزمایش: در آیات گذشته سخن از غرق و هلاکت فرعونیان و نابودی قدرت و شوکت آنها و انتقال آن به دیگران بود، در اینجا از نقطه مقابل آن یعنی از نجات و رهائی بنی اسرائیل چنین سخن می‌گوید: «ما بنی اسرائیل را از عذاب خوار کننده رهائی بخشیدیم» (وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ).
از شکنجه‌های سخت و طاقت فرسای جسمی و روحی که تا اعماق جان آنها نفوذ می‌کرد.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۳۱ ..... ص: ۳۹۷

(آیه ۳۱) - آری! خداوند این قوم مظلوم را در پرتو قیام الهی موسی بن عمران از چنگال این ظالمان سفاک تاریخ رهائی بخشید، لذا به دنبال آن می‌افزاید:
«از (چنگال) فرعون» (مِنْ فِرْعَوْنَ).
«چرا که او مردی متکبر و از اسرافکاران و متجاوزان بود!» (إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۳۲ ..... ص: ۳۹۷

(آیه ۳۲) - در این آیه به یکی دیگر از مواهب خداوند به بنی اسرائیل اشاره کرده، می‌گوید: «ما آنها را از روی علم خویش بر جهانیان (در آن عصر و زمان) برتری دادیم و برگزیدیم» (وَلَقَدْ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ).
ولی آنها قدر این نعمتها را ندانستند و کفران کردند و مجازات شدند.
و به این ترتیب آنها «امت برگزیده عصر خویش» بودند، زیرا منظور از «عالمین» مردم جهان در آن عصر و زمان است نه در تمام قرون و اعصار.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۳۳ ..... ص: ۳۹۷

(آیه ۳۳) - در این آیه به بعضی از مواهب دیگر که خدا به آنها داده بود اشاره کرده، می‌فرماید: «ما آیات و نشانه‌هایی از عظمت و قدرت خویش به آنان دادیم که در آن آزمایش آشکاری بود» (وَآتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ).
و این اختطاری است به همه امتهای و ملت‌ها در مورد پیروزیها و مواهبی که از لطف الهی به دست می‌آورند، که دام امتحان در این هنگام سخت است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۹۸

سوره الدخان (۴۴): آیه ۳۴ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۳۴) - جز همین مرگ چیزی در کار نیست! بعد از ترسیم صحنه‌ای از زندگی فرعون و فرعونیان و عاقبت کفر و انکارشان در آیات گذشته، بار دیگر سخن از مشرکان به میان می‌آورد، و تردید آنها را در مسأله معاد - که در آغاز سوره آمده بود - به شکل دیگری بازگو می‌کند: «اینها چنین می‌گویند» (إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۳۵ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۳۵) - «مرگ ما جز همان مرگ اول نیست، و ما هرگز بار دیگر زنده نخواهیم شد» (إِنَّ هِيَ إِلَّا مَوْتُنَا الْأُولَىٰ وَ مَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ).

و آنچه محمد صلی الله علیه و اله پیرامون معاد و حیات بعد از مرگ و پاداش و کیفر و بهشت و دوزخ می‌گوید: هیچ کدام واقعیت ندارد، اصلاً حشر و نشری در کار نیست!

سوره الدخان (۴۴): آیه ۳۶ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۳۶) - سپس سخن آنها را نقل می‌کند که برای اثبات مدعای خود به دلیل واهی و بی‌اساسی دست زده و می‌گفتند: «اگر راست می‌گویید (که بعد از مرگ، حیاتی در کار است) پس پدران ما را زنده کنید و نزد ما بیاورید» تا بر صدق گفتار شما گواهی دهند! (فَأْتُوا بِآبَائِنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۳۷ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۳۷) - آنها بهترند یا قوم «تبع»! سرزمین یمن که در جنوب جزیره عربستان قرار دارد از سرزمینهای آباد و پربرکتی است که در گذشته مهد تمدن درخشانی بوده است، پادشاهانی بر آن حکومت می‌کردند که «تبع» نام داشتند، به خاطر این که مردم از آنها «تبعیت» می‌کردند، و یا از این نظر که یکی بعد از دیگری روی کار می‌آمدند.

در اینجا به دنبال بحثی که پیرامون مشرکان مکه و لجاجت و انکار آنها نسبت به معاد آمده با اشاره به سرگذشت «قوم تبع» آنها را تهدید می‌کند که نه تنها عذاب الهی در قیامت در انتظارشان است که در این دنیا نیز سرنوشتی همچون قوم گنهکار و کافر تبع پیدا خواهند کرد.

می‌فرماید: «آیا آنها بهترند، یا قوم تبع، و کسانی که پیش از آنان بودند؟! ما آنها را هلاک کردیم، چرا که آنها مجرم بودند» (أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمٌ تُبِعَ وَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۳۸ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۳۸) - سپس بار دیگر به مسأله معاد باز می‌گردد و با استدلال لطیفی این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۳۹۹ واقعیت را اثبات کرده، می‌گوید: «ما آسمانها و زمین و آنچه را در میان این دو است بیهوده و بی‌هدف نیافریدیم» (وَ مَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا لِاعْبِينَ).

اگر به گفته شما مرگ نقطه پایان زندگی است این آفرینش لعب و لغو و بیهوده خواهد بود.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۳۹ ..... ص: ۳۹۹

(آیه ۳۹) - سپس برای تأکید این سخن می‌افزاید: «ما آن دو را جز به حق نیافریدیم» (ما خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ). حق بودن این دستگاه ایجاب می‌کند که هدف معقولی داشته باشد، و آن بدون وجود جهان دیگر ممکن نیست. «ولی غالب آنها (این حقایق را) نمی‌دانند» (و لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ). چرا که اندیشه و فکر خود را به کار نمی‌گیرند، و گر نه دلائل مبدأ و معاد واضح و آشکار است.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۴۰ ..... ص: ۳۹۹

(آیه ۴۰) - روز جدائیا! در آیات گذشته در مورد مسأله معاد از طریق «حکمت آفرینش این جهان» برای وجود رستاخیز استدلال شده بود، آیه شریفه از این استدلال چنین نتیجه‌گیری می‌کند که: «یوم الفصل و روز جدائیا وعده گاه همه آنهاست» (إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۴۱ ..... ص: ۳۹۹

(آیه ۴۱) - سپس به شرح کوتاهی در باره این روز جدائی پرداخته، می‌گوید: «در همان روزی که (هیچ کس به فریاد دیگری نمی‌رسد و) هیچ دوستی کمترین کمکی به دوستش نمی‌کند، و از هیچ سو یاری نمی‌شوند!» (يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَىٰ عَنْ مَوْلَىٰ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ). آری! آن روز، روز فصل و جدائی است، روزی است که انسان از همه چیز جز عملش جدا می‌شود، و مولی به هر معنی که باشد - دوست، سرپرست، ولی نعمت، خویشاوند، همسایه، یاور، و مانند آن - توانائی حل کوچکترین مشکلی را از مشکلات قیامت برای کسی ندارد.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۴۲ ..... ص: ۳۹۹

(آیه ۴۲) - تنها یک گروه مستثنا هستند همان گونه که این آیه می‌گوید: «مگر کسی که خدا او را مورد رحمت قرار داده است، چرا که او توانا و رحیم است» (إِلَّا بَرَّكَزِيدَةً تَفْسِيرِ نَمُونَهُ، ج ۴، ص: ۴۰۰) مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ بدون شک این رحمت الهی بی حساب نیست و تنها شامل مؤمنانی می‌شود که دارای عمل صالحند.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۴۳ ..... ص: ۴۰۰

(آیه ۴۳) - درخت زقوم! در اینجا توصیف وحشتناک و تکان دهنده‌ای از عذابهای دوزخی منعکس شده که بحث آیات قبل را در مورد «یوم الفصل» و روز رستاخیز تکمیل می‌کند.

می‌فرماید: «مسلماً درخت زقوم ...» (إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُومِ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۴۴ ..... ص : ۴۰۰

(آیه ۴۴) - «غذای گنهکاران است!» (طَعَامُ الْأَثِيمِ).
اینها هستند که از این گیاه تلخ و بدبو و بد طعم و کشنده می‌خورند.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۴۵ ..... ص : ۴۰۰

(آیه ۴۵) - سپس می‌افزاید: «همانند فلز گداخته در شکمها می‌جوشد!» (كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۴۶ ..... ص : ۴۰۰

(آیه ۴۶) - «جوششی همچون آب سوزان» (كَغَلِي الْحَمِيمِ).
هنگامی که گیاه زقوم وارد شکم آنها می‌شود، حرارت فوق العاده‌ای ایجاد کرده، و همچون آبی جوشان غلیان پیدا می‌کند، و به جای این که این غذا مایه قوت و قدرت گردد بدبختی و عذاب و درد و رنج می‌آفریند.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۴۷ ..... ص : ۴۰۰

(آیه ۴۷) - سپس می‌فرماید: به مأموران دوزخ خطاب می‌شود: «این (کافر پرگناه) را بگیرید، و به میان دوزخ پرتابش کنید!» (خُذُوهُ فَاعْتَلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۴۸ ..... ص : ۴۰۰

(آیه ۴۸) - باز به یکی دیگر از مجازاتهای دردناک آنها اشاره کرده، می‌گوید:
«سپس (به مأموران دوزخ دستور داده می‌شود، که) بر سر او، از عذاب سوزان بریزید» (ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ).
به این ترتیب هم از درون می‌سوزند و هم از بیرون تمام وجودشان را آتش فرا می‌گیرد، و در وسط آتش نیز آب سوزان بر آنها می‌ریزند.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۴۹ ..... ص : ۴۰۰

(آیه ۴۹) - و بعد از این همه عذابهای دردناک جسمانی مجازات جانکاه روانی آنها شروع می‌شود به این مجرم گناهکار سرکش و بی‌ایمان گفته می‌شود: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۰۱
«بچش که (به پندار خود) بسیار قدرتمند و محترم بودی» (ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ).
آری! این تو بودی که با آن همه غرور هر جنایتی را مرتکب شدی، اکنون بچش نتیجه اعمالت را که در برابر چشمان تو

مجسم شده است، و همان گونه که جسم و جان مردم را سوزاندی اکنون درون و برون در آتش قهر الهی و با آب سوزان می سوزد.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۵۰ ..... ص: ۴۰۱

(آیه ۵۰) - در این آیه می افزاید: به آنها خطاب می شود: «این همان چیزی است که پیوسته در باره آن شک و تردید می کردید» (إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ).
چقدر در آیات مختلف قرآن با انواع دلائل، واقعیت و حقانیت این روز به شما گوشزد شد.
افسوس که گوش شنوا نداشتید!

سوره الدخان (۴۴): آیه ۵۱ ..... ص: ۴۰۱

(آیه ۵۱) - پرهیزکاران و انواع نعمتهای بهشتی: از آنجا که در آیات گذشته کیفرهای دردناک دوزخیان مطرح بود در اینجا مواهب و پاداشهای بهشتیان را می شمرد تا از قرینه مقابله اهمیت هریک از این دو آشکارتر گردد.
این پاداشها در هفت قسمت خلاصه شده:
نخست این که: «پرهیزکاران در جایگاه امن و امانی هستند» (إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ).
بنابر این هیچ گونه ناراحتی و ناامنی به آنها نمی رسد، و در امنیت کامل از آفات و بلاها، از غم و اندوهها، از شیاطین و طاغوتها به سر می برند.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۵۲ ..... ص: ۴۰۱

(آیه ۵۲) - سپس به ذکر نعمت دوم پرداخته، می گوید: آنها «در میان باغها و چشمه ها به سر می برند» و جایگاه آنها از هر سو با درختان و چشمه ها احاطه شده‌ی جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ

سوره الدخان (۴۴): آیه ۵۳ ..... ص: ۴۰۱

(آیه ۵۳) - در مرحله سوم به لباسهای زیبای آنها اشاره کرده، می افزاید: «آنها لباسهایی از حریر نازک و ضخیم می پوشند، و در برابر یکدیگر (بر تختها) جای دارند» (يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۰۲
البته در بهشت گرما و سرمای شدیدی وجود ندارد تا به وسیله پوشیدن لباس دفع شود، بلکه اینها اشاره به لباسهای متنوع و گوناگون بهشتی است.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۵۴ ..... ص: ۴۰۲

(آیه ۵۴) - در مرحله چهارم نوبت به همسران آنها می رسد، می گوید: «آری این چنینند بهشتیان، و آنها را با حور العین تزویج می کنیم!» (كَذَلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۵۵ ..... ص: ۴۰۲

(آیه ۵۵) - سپس به ذکر پنجمین نعمت بهشتیان پرداخته، می‌افزاید: «آنها در آنجا هر نوع میوه‌ای را بخواهند در اختیارشان قرار می‌گیرد و در نهایت امنیت به سر می‌برند» (يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ).

سوره الدخان (۴۴): آیه ۵۶ ..... ص: ۴۰۲

(آیه ۵۶) - جاودانگی بهشت و نعمتهای بهشتی ششمین موهبت الهی بر متقین است، چرا که آنچه فکر انسان را به هنگام وصال ناراحت می‌کند بیم فراق است، لذا می‌فرماید: «آنها هیچ مرگی جز همان مرگ اول (که در دنیا چشیدند) نخواهند چشید!» (لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى).

سرانجام هفتمین و آخرین نعمت را در این سلسله چنین بیان می‌کند:

«و خداوند آنها را از عذاب دوزخ حفظ کرده است» (و وَقَاهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ).

کمال این نعمتها در این است که احتمال عذاب و فکر مجازات، بهشتیان را به خود مشغول نمی‌دارد و نگران نمی‌کند. اشاره به این که اگر پرهیزکاران لغزشهایی هم داشته‌اند خدا به لطف و کرمش آنها را بخشیده، و به آنها اطمینان داده است که از این نظر نگرانی به خود راه ندهند.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۵۷ ..... ص: ۴۰۲

(آیه ۵۷) - در این آیه اشاره به تمام این نعمتهای هفتگانه کرده، به صورت یک جمع بندی می‌گوید: همه اینها «به عنوان فضل و بخششی از سوی پروردگار تو است و این فوز عظیم و پیروزی بزرگی است» که شامل حال پرهیزکاران می‌شود (فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ).

درست است که پرهیزکاران حسنات بسیاری در دنیا انجام داده‌اند، ولی مسلماً پاداش عادلانه آن اعمال ناچیز این همه نعمت بی‌پایان و جاودانی نیست این فضل خداست که این همه پاداش را در اختیار آنها گذارده.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۰۳

سوره الدخان (۴۴): آیه ۵۸ ..... ص: ۴۰۳

(آیه ۵۸) - گفتیم: «سوره دخان» با بیان عظمت و عمق آیات قرآن شروع شده است، و با این آیه که آن هم بیانگر تأثیر عمیق آیات قرآن است پایان می‌گیرد، تا آغاز سوره با انجامش هماهنگ باشد.

می‌فرماید: «ما آن [قرآن] را بر زبان تو آسان ساختیم شاید آنان متذکر شوند» (فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ).

با این که محتوایش فوق العاده عمیق و ابعادش بسیار گسترده است، ساده، روان، همه کس فهم و قابل استفاده برای همه قشرهاست.

سوره الدخان (۴۴): آیه ۵۹ ..... ص: ۴۰۳

(آیه ۵۹) - ولی از آن جا که با همه این اوصاف باز گروهی در برابر کلام حق تسلیم نمی‌شوند در آخرین آیه آنها را مورد تهدید قرار داده، می‌گوید: اگر با این همه آنها پذیرا نشوند «پس تو منتظر باش، آنها نیز منتظرند!» (فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ). تو منتظر وعده‌های الهی در زمینه پیروزی بر کفار باش، و آنها منتظر شکست باشند.

«پایان سوره دخان»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۰۵

سوره جاثیه [۴۵] ..... ص: ۴۰۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده، و دارای ۳۷ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۴۰۵

محتوای این سوره را می‌توان در هفت بخش خلاصه کرد:

- ۱- عظمت قرآن مجید و اهمیت آن.
  - ۲- بیان گوشه‌ای از دلائل توحید در برابر مشرکان.
  - ۳- ذکر پاره‌ای از ادعاهای «طبیعی مسلکان» و پاسخ قاطع به آن.
  - ۴- اشاره کوتاهی به سرنوشت بعضی از اقوام پیشین همچون بنی اسرائیل.
  - ۵- تهدید شدید نسبت به گمراهانی که اصرار و پافشاری بر عقائد انحرافی خود دارند.
  - ۶- دعوت به عفو و گذشت در عین قاطعیت و عدم انحراف از مسیر حق.
  - ۷- اشارات گویایی به حوادث تکان دهنده قیامت.
- نام این سوره «جاثیه» است به تناسب آیه ۲۸ این سوره- جاثیه یعنی کسی که به زانو در آمده- و اشاره به وضع بسیاری از مردم در صحنه قیامت در دادگاه عدل الهی است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۴۰۵

در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و اله می‌خوانیم: «کسی که سوره جاثیه را بخواند (و البته در آن اندیشه کند و در زندگی خود به کار بندد) خداوند عیوب او را روز قیامت می‌پوشاند و ترس و وحشت او را به آرامش مبدل می‌سازد».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۰۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۱ ..... ص: ۴۰۶

(آیه ۱) - همه جا نشانه‌های اوست: این سوره ششمین سوره‌ای است که با حروف مقطعه «ح-میم» (حم). آغاز شده است.

مفسّر معروف «طبرسی» در آغاز این سوره می‌گوید: بهترین سخن این است که گفته شود «حم» نام این سوره است و نامگذاری این سوره به «حم» اشاره به این است که این قرآن که سراپا اعجاز است از حروف الفبا تشکیل شده.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۲ ..... ص: ۴۰۶

(آیه ۲) - و شاید به همین دلیل بلافاصله از عظمت قرآن یاد کرده، می‌گوید: «این کتاب از سوی خداوند عزیز و حکیم نازل شده است» (تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ). «عزیز» به معنی قدرتمند و شکست ناپذیر، و «حکیم» به معنی کسی است که از اسرار همه چیز آگاه است و تمام افعالش روی حساب و حکمت می‌باشد.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۳ ..... ص: ۴۰۶

(آیه ۳) - سپس به بیان آیات و نشانه‌های عظمت خدا در آفاق و انفس پرداخته، می‌گوید: «در آسمانها و زمین نشانه‌های فراوانی است برای آنها که اهل ایمانند و طالب حقتند» (إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ). عظمت آسمانها از یک سو، و نظام شگفت انگیز آنها - که میلیونها سال می‌گذرد و برنامه‌های آنها بدون کمترین انحراف و دگرگونی ادامه می‌یابد - از سوی دیگر، و ساختمان زمین و عجائب آن از سوی سوم هر یک آیتی از آیات خداست.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۴ ..... ص: ۴۰۶

(آیه ۴) - پس از این آیات آفاقی به آیات انفسی پرداخته، می‌گوید: «و در آفرینش شما و جنبندگان که در سراسر زمین پراکنده ساخته نیز نشانه‌هایی است برای جمعیتی که اهل یقینند» (وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَابَّهِ آيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ). آری! هر یک به نوبه خود آیت و نشانه‌ای از علم و حکمت و قدرت بی‌پایان مبدأ آفرینش است.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۵ ..... ص: ۴۰۶

(آیه ۵) - در این آیه از سه موهبت بزرگ که هر یک نقش مهمی در حیات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۰۷ انسان و موجودات زنده دیگر دارد، و هر یک آیتی از آیات خداست، نام می‌برد: مسأله «نور» و «آب» و «هوا».

می‌فرماید: «در آمد و شد شب و روز، و رزقی را که خداوند از آسمان نازل کرده و به وسیله آن زمین را بعد از مرگش حیات بخشیده، و همچنین در وزش بادهای، نشانه‌هایی است برای جمعیتی که تعقل و اندیشه می‌کنند» (وَ اِخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَ تَضْرِيحِ الرِّيَّاحِ آيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ).

مسأله نظام «نور و ظلمت» و آمد و شد شب و روز که هر یک با نظام خاصی جانشین و خلیفه دیگری می‌شود بسیار حساب شده و شگفت انگیز است.

در مرحله دوم از رزق حیاتبخش آسمانی، یعنی باران، سخن به میان آمده که نه در لطافت طبعش کلامی است، و نه در

قدرت احیا گریش سخنی، و همه جا نشانه زندگی و طراوت و زیبایی است.

و در مورد سوم سخن از وزش بادهای است بادهایی که هوای پر اکسیژن زنده را جابه‌جا می‌کنند، و در اختیار جانداران می‌گذارند، هوای آلوده به کربن را برای تصفیه به دشتها و جنگلها و صحراها می‌فرستند، و پس از تصفیه به شهرها و آبادیها می‌برند، و عجب این که این دو دسته از موجودات زنده یعنی «حیوانات» و «گیاهان» درست بر ضد هم عمل می‌کنند، اولی اکسیژن را می‌گیرد و گاز کربن می‌دهد، و دومی کربن را می‌گیرد و اکسیژن می‌دهد تا تعادل در نظام حیات برقرار گردد، و با گذشت زمان ذخیره هوای مفید زمین نابود نشود.

وزش بادهایی که علاوه بر این، تلقیح گر گیاهان، و بارور کننده آنها، و افشاننده انواع بذرها در سرزمینهای مختلف، و پرورش دهنده مراتع طبیعی و جنگلها، و موج آفرین در دل اقیانوسهاست، موجی که به دریا حیات و حرکت می‌بخشد، و آب را از عفونت و فساد حفظ می‌کند، و نیز همین بادهای کشتیها را بر صفحه اقیانوسها به حرکت در می‌آورند.

سورة الجاثية (۴۵): آية ۶..... ص: ۴۰۷

(آیه ۶) - سپس در این آیه به عنوان یک جمع بندی نسبت به بحثهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۰۸ گذشته، و بیان عظمت و اهمیت آیات قرآن، می‌فرماید: «اینها آیات الهی است که ما آن را به حق بر تو تلاوت می‌کنیم» (تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَنْتَلُوها عَلَيْكَ بِالْحَقِّ).

به راستی اگر آنها به این آیات ایمان نیاورند به چه چیز ایمان خواهند آورد؟ و لذا در پایان آیه می‌افزاید: «پس این گروه کافر به کدام سخن بعد از سخن خدا و آیاتش ایمان می‌آورند؟! (فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَ آيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ).

آری! به راستی قرآن مجید آن چنان محتوایی از نظر استدلال و براهین توحیدی و همچنین از نظر پند و اندرز دارد که هر دلی کمترین آمادگی در آن باشد، او را به سوی خدا و پاکی و تقوا دعوت می‌کند، هرگاه این آیات بینات در کسی اثر نبخشد هرگز امیدی به هدایت او نیست.

سورة الجاثية (۴۵): آية ۷..... ص: ۴۰۸

(آیه ۷) - وای بر دروغگوی گنهکار! آیات گذشته نشان می‌داد که گروهی هستند که سخنان الهی با انواع دلائل توحیدی و مواعظ و اندرزها را می‌شنوند ولی در آنها اثر نمی‌کند، در اینجا از این گروه و عواقب اعمال آنها بطور مشروح سخن می‌گوید.

نخست می‌فرماید: «وای بر هر دروغگوی گنهکار!» (وَيْلٌ لِّكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ). «أفَّاك» به معنی کسی است که بسیار دروغ می‌گوید، و گاه به کسی که دروغ بزرگ می‌گوید هر چند زیاد هم نباشد گفته شده.

از این آیه به خوبی روشن می‌شود که موضع گیری خصمانه در برابر آیات الهی کار کسانی است که سر تا پا آلوده گناه و کذب و دروغند، نه پاک نهادان راستگو.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۸ ..... ص: ۴۰۸

(آیه ۸) - سپس به چگونگی موضع گیریهای آنها اشاره کرده، می‌افزاید:
«پیوسته آیات الهی را که بر او تلاوت می‌شود می‌شنود اما بر اثر تکبر همواره اصرار بر مخالفت دارد گوئی اصلاً آن را نشنیده» (يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا).
و در پایان آیه آنها را شدیداً به کیفر سختی تهدید کرده، می‌گوید: «چنین کسی را به عذاب دردناک بشارت ده!» (فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ).

همان گونه که او دل پیامبر و مؤمنان را به درد آورده ما نیز او را به عذاب برگزیده تفسیر نموده، ج ۴، ص: ۴۰۹
دردناکی مبتلا می‌سازیم.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۹ ..... ص: ۴۰۹

(آیه ۹) - سپس می‌افزاید: «و هر گاه (این مستکبر لجوج) چیزی از آیات ما را بداند و از آن آگاه شود آن را به باد استهزا می‌گیرد» (وَ إِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا).
او همه آیات ما را - چه آنها را که دانسته و چه آنها را که ندانسته - به استهزا و سخریه می‌گیرد! و این نهایت جهل و بی‌خبری است که انسان چیزی را انکار یا مسخره کند که اصلاً نفهمیده است، و این بهترین دلیل لجاج و عناد آنهاست.
و در پایان آیه مجازات این گروه را چنین بیان می‌کند: «برای آنها عذاب خوار کننده‌ای است» (أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ).

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۰۹

(آیه ۱۰) - این آیه «عذاب مهین» را چنین شرح می‌دهد: «پشت سرشان دوزخ است» (مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ).
تعبیر به پشت سر، با این که دوزخ جلو آنها قرار دارد، و در آینده به آن می‌رسند، ممکن است از این نظر باشد که آنها اقبال به دنیا کرده، و آخرت و عذاب الهی را نادیده گرفته و پشت سر انداخته‌اند.
و به هر حال در دنباله آیه می‌افزاید: اگر آنها گمان می‌کنند اموال سرشار، و بتها و خدایان ساختگیشان، گرهی از کار آنها می‌گشاید سخت در اشتباهند، چرا که «هرگز آنچه را به دست آوردند آنها را (از عذاب الهی) نجات نمی‌بخشد و نه اولیائی که غیر از خدا برای خود برگزیدند» مایه نجاتشان خواهند بود (وَلَا يَغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءً).
و چون هیچ راه فرار و نجاتی نیست باید در آتش قهر و غضب الهی بمانند «و عذاب بزرگی برای آنهاست» (وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ).
آنها آیات الهی را کوچک شمردند، خداوند عذاب آنها را بزرگ می‌کند، آنها بزرگی فروختند خدا نیز عذاب عظیم به آنها می‌دهد.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۰۹

(آیه ۱۱) - به دنبال بحثهایی که در باره عظمت آیات الهی در آیه‌های گذشته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۱۰

آمده در اینجا همین معنی را تعقیب کرده، می‌گوید: «این (قرآن) مایه هدایت است» (هذا هُدًی).

حق را از باطل جدا می‌سازد، صحنه زندگی انسان را روشن می‌کند، و دست رهروان راه حق را گرفته به سر منزل مقصود می‌رساند.

«و کسانی که به آیات پروردگارشان کافر شدند عذابی سخت و دردناک دارند» (وَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رَجْزٍ أَلِيمٍ).

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۱۰

(آیه ۱۲) - همه از بهر تو سرگشته و فرمانبردار! سپس رشته سخن را به بحث توحید که در آیات نخستین این سوره مطرح شده می‌کشاند و درسهای مؤثری از توحید و خداشناسی به مشرکان می‌دهد.

گاه در عواطف آنها چنگ زده، می‌گوید: «خداوند همان کسی است که دریا را برای شما مسخر کرد تا کشتیها به فرمانش در آن حرکت کنند، و بتوانید از فضل او بهره گیرید و شاید شکر نعمتهایش را به جا آورید» (اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ لَتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَ لَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ).

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۱۰

(آیه ۱۳) - بعد از بیان نعمت کشتیها که تماس نزدیکی با زندگی روز مره انسانها دارد به مسأله تسخیر سایر موجودات بطور کلی پرداخته، می‌گوید: «و آنچه را در آسمانها و آنچه را در زمین است همه را از ناحیه خودش مسخر شما ساخت» (وَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ).

با توجه به این که همه مواهب از ناحیه اوست و خالق و مدبر و پروردگار همه، ذات پاک او می‌باشد پس چرا انسان به سراغ غیر او رود؟ و سر بر آستان مخلوقات ضعیف بگذارد؟ و از معرفت منعم حقیقی غافل بماند؟

لذا در پایان آیه می‌افزاید: «در این، نشانه‌های مهمی است برای کسانی که تفکر و اندیشه می‌کنند» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ).

در آیه قبل از عواطف انسانها استفاده می‌شد، و در اینجا از عقول و اندیشه‌های آنها، چه خدای مهربانی که با هر زبان ممکن با بندگانش سخن می‌گوید، گاه با زبان دل، و گاه با زبان فکر، و هدف در همه اینها یک چیز بیش برگزیده تفسیر نمونه،

ج ۴، ص: ۴۱۱

نیست، و آن بیداری انسانهای غافل و به حرکت در آوردن آنها در سیر الی الله است.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۱۱

(آیه ۱۴) - سپس به ذکر یک دستور اخلاقی در برخورد با کفار می‌پردازد تا بحثهای منطقی سابق را به این وسیله تکمیل کند روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و اله کرده، می‌فرماید: «به مؤمنان بگو: کسانی را که امید به ایام الله (روز رستاخیز) ندارند مورد عفو قرار دهند، و نسبت به آنها سخت نگیرند» (قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ).

ممکن است آنها بر اثر دور بودن از مبادی ایمان و تربیت الهی بر خورده‌های خشن و نامطلوب، و تعبیرات زشت و زنده‌ای داشته باشند، شما باید با بزرگواری و سعه صدر با این گونه اشخاص برخورد کنید، مبادا بر لجاجت خود بیفزایند، و فاصله آنها از حق بیشتر شود.

ولی برای این که این گونه افراد از این بزرگواری و عفو و گذشت سوء استفاده نکنند در پایان آیه می‌افزاید: «این به خاطر آن است که (خداوند در آن روز) هر قومی را به اعمالی که انجام می‌دادند جزا دهد» (لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ).

سورة الجاثية (۴۵): آیه ۱۵ ..... ص : ۴۱۱

(آیه ۱۵) - می‌فرماید: «کسی که عمل صالحی به جا آورد به سود خود به جا آورده است، و کسی که کار بدی انجام دهد به زیان خود اوست، سپس همه شما به سوی پروردگارتان بازگردانده می‌شوید» و نتیجه اعمال خود را می‌یابید (مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ).

این تعبیر که در آیات قرآن کراراً و با عبارات مختلف آمده است پاسخی است به آنها که می‌گویند اطاعت و عصیان ما برای خدا چه سود و زیانی دارد؟

و این چه اصراری است که در زمینه اطاعت و نهی از معصیت او می‌شود؟! این آیات می‌گوید: همه اینها سود و زیانش متوجه خود شماست، این شما هستید که در پرتو اعمال صالح تکامل می‌یابید، و این شما هستید که بر اثر جرم و گناه سقوط کرده در پرتگاه غضب و بعد از رحمت او گرفتار لعنت ابدی می‌شوید.

سورة الجاثية (۴۵): آیه ۱۶ ..... ص : ۴۱۱

(آیه ۱۶) - این همه موهبت به بنی اسرائیل دادیم ولی ...! در تعقیب بحثهایی که در آیات گذشته پیرامون انواع نعمتهای خداوند و شکرگزاری و عمل صالح آمده، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۱۲

در اینجا نمونه‌ای از زندگی اقوام بعضی اقوام پیشین را که مشمول نعمتهای خداوند شدند اما کفران کردند شرح می‌دهد. می‌فرماید: «ما به بنی اسرائیل کتاب آسمانی و حکومت و نبوت دادیم، و از روزیهای پاکیزه به آنها عطا کردیم، و آنان را بر جهانیان (هم عصر خود) برتری بخشیدیم» (وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ).

در این آیه مجموعاً پنج موهبت را که خداوند به بنی اسرائیل عطا کرده، بیان می‌کند.

نخست مسأله کتاب آسمانی یعنی «تورات» است، که مبین معارف دینی و حلال و حرام و طرق هدایت و سعادت بود. دوم مقام حکومت و قضاوت.

سومین نعمت الهی بر آنها مقام «نبوت» بود که خداوند انبیای بسیاری را از آنها برگزید.

در روایتی آمده است: «عدد انبیای بنی اسرائیل بالغ بر هزار نفر می‌شد» و در روایت دیگری انبیای بنی اسرائیل چهار هزار نفر ذکر شده است.

چهارمین موهبت مواهب مادی و روزیهای پاکیزه است.

و پنجمین موهبت، برتری و قدرت بلا منازع آنها بود.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۱۲

(آیه ۱۷) - در این آیه به ششمین موهبت بزرگی که خدا به این قوم حق شناس داد اشاره کرده، می گوید: «و ما دلائل روشنی (از امر نبوت و شریعت) در اختیار آنها گذاردیم» (وَ آتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ). با وجود این مواهب بزرگ و دلائل بین و روشن جایی برای اختلاف وجود نداشت، ولی این کفران کنندگان به زودی دست به اختلاف زدند.

چنانکه قرآن در دنباله همین آیه می گوید: «پس آنها اختلاف نکردند مگر بعد از آنکه علم و آگاهی به سراغشان آمد و سر چشمه این اختلاف همان حب ریاست و برتری جوئی بود» (فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًّا بَيْنَهُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۱۳

قرآن در پایان آیه آنها را با این عبارت هشدار می دهد: «پروردگار تو روز قیامت در میان آنها در باره آنچه اختلاف نمودند داوری می کند» (إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ). و به این ترتیب با کفران نعمت و ایجاد اختلاف هم عظمت و قدرت خود را در دنیا از دست دادند و هم مجازات آخرت را برای خود خریدند.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۱۸ ..... ص: ۴۱۳

(آیه ۱۸) - بعد از بیان مواهبی که خداوند به بنی اسرائیل داده بود و کفران کردند، سخن از موهبت عظیمی به میان می آورد که به پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ از سوی آیین حق قرار دادیم» (ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيْعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ). و از آنجا که این مسیر، مسیر نجات و پیروزی است به دنبال آن به پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ دستور می دهد «پس از آن پیروی کن» (فَاتَّبِعْهَا).

و نیز از آنجا که نقطه مقابل آن چیزی جز پیروی از هوی و هوس جاهلان نیست، در آخر آیه می افزاید: «و از هوی و هوسهای کسانی که آگاهی ندارند پیروی مکن» (وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۱۹ ..... ص: ۴۱۳

(آیه ۱۹) - این آیه در حقیقت علتی است برای نهی از تسلیم شدن در برابر پیشنهاد مشرکان می گوید: «آنها هرگز نمی توانند تو را در برابر خداوند بی نیاز کنند» و از عذابش برهانند (إِنَّهُمْ لَن يَغْنُؤُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا). هر گاه از آئین باطل آنها پیروی کنی و عذاب الهی دامان تو را بگیرد هرگز نمی توانند به کمک تو بشتابند، گرچه روی سخن در این آیات به پیامبر است ولی منظور همه مؤمنان می باشند.

سپس می افزاید: «و ظالمان یار و یاور (و دوست و ولی) یکدیگرند» (وَ إِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ). همه از یک قماشند و در یک مسیر و سر و ته یک کرباس و همگی ضعیف و ناتوانند! اما گمان نکن که تو و افراد با ایمان که اکنون در اقلیت هستید یار و یآوری برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۱۴

ندارید «خداوند یار و یاور پرهیزکاران است» (وَ اللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ).

درست است آنها ظاهراً جمعیتی عظیم و قدرت و ثروت قابل ملاحظه‌ای دارند ولی در برابر قدرت بی‌انتهای حق ذره‌ناچیزی بیش نیستند.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۲۰ ..... ص: ۴۱۴

(آیه ۲۰) - در این آیه به عنوان تأکید بر آنچه گذشت و دعوت به پیروی از این آیین الهی می‌گوید: «این قرآن و شریعت وسیله بیناییها برای مردم و مایه هدایت و رحمت برای گروهی است که اهل یقین هستند» (هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَ هُدًى وَ رَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ).

این تعبیر زیبایی است که از عظمت و تأثیر و عمق این کتاب آسمانی حکایت می‌کند برای آنها که رهرو راهند و جستجوگر حق.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۲۱ ..... ص: ۴۱۴

(آیه ۲۱) - حیات و مرگ این دو گروه یکسان نیست! در تعقیب آیات گذشته که سخن از دو گروه «مؤمنان» و «کافران»، یا «پرهیزکاران» و «مجرمان» در میان بود در این آیه این دو را در یک مقایسه اصولی در برابر هم قرار داده، می‌گوید: «آیا کسانی که مرتکب سیئات شدند گمان کردند آنها را همچون کسانی قرار می‌دهیم که ایمان آورده و عمل صالح انجام داده‌اند که حیات و مرگشان یکسان باشد؟! (أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَ مَمَاتُهُمْ) . «چه بد داوری می‌کنند!» (سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ).

آیه می‌گوید: این یک پندار غلط است که تصور کنند ایمان و عمل صالح، یا کفر و گناه، تأثیری در زندگی انسان نمی‌گذارد، چنین نیست زندگی و مرگ این دو گروه کاملاً با هم متفاوت است.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۲۲ ..... ص: ۴۱۴

(آیه ۲۲) - این آیه در حقیقت تفسیر و تعلیلی است برای آیه قبل، می‌فرماید: «و خداوند آسمانها و زمین را به حق آفریده است» (وَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ بِالْحَقِّ).

«و هدف آن است که هر کس در برابر اعمالی که انجام داده است جزا داده شود، و به آنها ظلم و ستمی نخواهد شد» (وَ لِيُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَ هُمْ لَا يُظْلَمُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۱۵

سراسر عالم نشان می‌دهد که آفریننده این جهان آن را بر محور حق قرار داده، و در همه جا حق و عدالت حاکم است. با این حال چگونه ممکن است مؤمنان صالح‌العمل و مجرمان بی‌ایمان را یکسان قرار دهد.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۲۳ ..... ص: ۴۱۵

(آیه ۲۳) - این آیه نیز توضیح و تعلیل دیگری است برای عدم مساوات کافران و مؤمنان، می‌فرماید: «آیا دیدی کسی را که معبود خود را هوای نفس خویش قرار داده؟! (أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ).

و فرمان خدا را رها کرده، و به دنبال خواست دل و هوای نفس افتاد و اطاعت آن را بر اطاعت حق مقدم شمرد.

«و خداوند او را با آگاهی (بر این که شایسته هدایت نیست) گمراه ساخته» (وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ).

«و بر گوش و قلبش مهر زده، و بر چشمش پرده‌ای افکنده است» تا در وادی ضلالت همواره سرگردان بماند (وَ خَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً).

«با این حال چه کسی می‌تواند غیر از خدا او را هدایت کند» (فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ).

«آیا متذکر نمی‌شوید؟! (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ). و تفاوت چنین کسی را با آنها که در پرتو نور حق راه خود را یافته‌اند نمی‌فهمید؟

راستی چه بت خطرناکی است هوی پرستی که تمام درهای رحمت و طرق نجات را به روی انسان می‌بندد، و چه گویا و پرمعنی است حدیثی که از پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و اله نقل شده: «هرگز در زیر آسمان معبودی مبعوضتر نزد خدا از هوای نفس، پرستش نشده است!» چرا که بت‌های معمولی موجوداتی بی‌خاصیتند، ولی بت هوی و هوس اغوا کننده، و سوق دهنده به سوی انواع گناه و انحراف است.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۲۴ ..... ص: ۴۱۵

(آیه ۲۴) - عقاید دهریین: در اینجا بحث دیگری پیرامون منکران توحید بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۱۶

است، منتها تنها از گروه خاصی از آنها یعنی «دهریین» نام می‌برد که مطلقاً وجود صانع حکیم را در عالم هستی انکار می‌کردند، در حالی که اکثر مشرکان ظاهراً به خدا ایمان داشتند و بت‌ها را شفیعان در گاه او می‌دانستند.

می‌فرماید: «و آنها گفتند چیزی جز همین زندگی ما در دنیا در کار نیست، گروهی از ما می‌میرند و گروهی زنده می‌شوند» و جای آنها را می‌گیرند، و نسل بشر همچنان تداوم می‌یابد (وَ قَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَ نَحْيَا).

«و چیزی جز دهر و گذشت روزگار ما را هلاک نمی‌کند» (وَ مَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ).

جمله نخست ناظر به انکار معاد است و جمله بعد ناظر به انکار مبدأ.

قرآن مجید در پاسخ این بیهوده گویان جمله کوتاه و پرمحتوایی بیان کرده که در موارد دیگری از قرآن نیز به چشم می‌خورد، می‌فرماید: «آنها به این سخن (که می‌گویند معادی نیست و مبدأ جهان نیز دهر است) یقین ندارند، بلکه تنها گمان بی‌پایه‌ای دارند» (وَ مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ).

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۲۵ ..... ص: ۴۱۶

(آیه ۲۵) - در این آیه به یکی از بهانه جوئی‌های بی‌اساس این گروه در مورد معاد اشاره کرده، می‌گوید: «و هنگامی که آیات

بینات و آشکار ما بر آنها خوانده می‌شود تنها دلیلی که در برابر آن دارند این است که می‌گویند: اگر راست می‌گوئید، پدران ما را زنده کنید و بیاورید» تا بر صدق گفتار شما گواهی دهند (وَ إِذَا تُلِيٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتُوا بِآبَائِنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

آری! این تنها دلیل آنها بود، دلیلی سست و واهی، چرا که خداوند قدرت خویش را بر احیای مردگان از طرق مختلف به

انسانها نشان داده است.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۲۶..... ص: ۴۱۶

(آیه ۲۶) - در آن دادگاه عدل همه به زانو در می آیند! در اینجا پاسخ دیگری به سخن دهریین که منکر مبدأ و معاد بودند داده، می فرماید: «بگو: خداوند شما را زنده می کند، سپس می میراند سپس (بار دیگر حیات می بخشد و) برای حساب در روز قیامت، روزی که در آن شک و تردیدی نیست جمع آوری می کند» (قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۱۷
لا رَيْبَ فِيهِ)

آنها نه خدا را قبول داشتند و نه روز جزا را، و محتوای این آیه در حقیقت استدلال برای هر دو قسمت است، چرا که روی مسأله حیات نخستین تکیه شده، از سوی دیگر، کسی که قادر بر حیات نخستین است چگونه قادر بر اعاده آن نیست. و از آنجا که بسیاری از مردم در این دلائل تأمل و دقت نمی کنند در پایان آیه می افزاید: «ولی اکثر مردم نمی دانند» (وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ).

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۲۷..... ص: ۴۱۷

(آیه ۲۷) - این آیه دلیل دیگری بر مسأله معاد است که شبیه آن را در آیات دیگر قرآن خوانده ایم، می فرماید: «مالکیت و حاکمیت آسمانها و زمین از آن خداست» (وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ). او که مالک و حاکم بر تمام پهنه عالم هستی است، مسلماً قدرت بر احیای مردگان را دارد، و چنین کاری در برابر قدرت او هرگز مشکل نیست. او این جهان را مزرعه ای برای قیامت، و تجارتخانه پرسودی برای عالم پس از مرگ، قرار داده است، لذا در پایان آیه می افزاید: «و آن روز که قیامت بر پا شود اهل باطل زیان می بینند» (وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُخْسِرُ الْمُضِلُّونَ). حیات و عقل و هوش و مواهب زندگی سرمایه های انسان است باطل گرایان آنها را با متاع زودگذری که نسبت به آن هیچ ارزشمند نیست مبادله می کنند، و روز رستاخیز که تنها قلب سلیم و ایمان و عمل صالح به کار می آید زیانکار بودن خود را با چشم مشاهده می کنند.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۲۸..... ص: ۴۱۷

(آیه ۲۸) - این آیه صحنه قیامت را به طرز بسیار گویائی ترسیم کرده، می گوید: «در آن روز هرامتی را می بینی (که از شدت ترس و وحشت) بر زانو نشسته» (و تَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً).

سپس دومین صحنه از صحنه های قیامت را به این صورت بیان می کند که:

«هرامتی به سوی کتابش خوانده می شود (و به آنها می گویند): امروز جزای آنچه را انجام می دادید به شما می دهند» (كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۱۸

این کتاب همان نامه اعمالی است که تمام نیکیها و بدیها، زشتیها و زیباییهای گفتار و کردار انسانها در آن ثبت است.

تعبیر «كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا» نشان می‌دهد که علاوه بر نامه اعمالی که برای هر انسانی جداگانه موجود است هر امتی نیز نامه اعمالی متعلق به جمع و گروه خود دارد.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۲۹ ..... ص : ۴۱۸

(آیه ۲۹) - بار دیگر از سوی خداوند به آنها خطاب می‌شود و به عنوان تأکید می‌گوید: «این کتاب ما است که به حق با شما سخن می‌گوید» و اعمال شما را بازگو می‌کند! (هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ).
آن روز که شما هر چه می‌خواستید انجام می‌دادید هرگز باور نمی‌کردید که اعمالتان در جایی ثبت شود، ولی «ما آنچه را انجام می‌دادید می‌نوشتیم» (إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ).

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۳۰ ..... ص : ۴۱۸

(آیه ۳۰) - در این آیه مرحله نهائی دادرسی قیامت را بیان می‌کند، آنجا که هر گروهی به نتیجه اعمال خود می‌رسند.
می‌فرماید: «اما کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند پروردگارشان آنها را در رحمت خود وارد می‌کند» (فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ).
و در پایان آیه می‌فرماید: «این پیروزی آشکار است» (ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ).

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۳۱ ..... ص : ۴۱۸

(آیه ۳۱) - در این آیه سرنوشت گروه دیگری را که نقطه مقابل این گروهند یادآور شده، می‌فرماید: «و اما کسانی که کافر شدند (به آنها گفته می‌شود) مگر آیات من بر شما خوانده نمی‌شد و شما استکبار می‌کردید (و تسلیم حق نمی‌شدید) و قومی مجرم و گناهکار بودید» (وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ).
قابل توجه این که در این آیه تنها سخن از کفر است، و اما اعمال سوء به عنوان یک عامل دخول به عذاب الهی ذکر نشده، این به خاطر آن است که مسأله کفر به تنهایی موجب عذاب است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۱۹

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۳۲ ..... ص : ۴۱۹

(آیه ۳۲) - آن روز که اعمال سوء انسان آشکار می‌شود! این آیه توضیحی است بر مسأله استکبار کافران در برابر آیات الهی و دعوت انبیا که در آیه قبل به صورت اجمالی بیان شده بود، می‌فرماید: «هنگامی که گفته می‌شد وعده الهی حق است و در قیامت هیچ شکی نیست شما می‌گفتید: ما نمی‌دانیم قیامت چیست؟ ما تنها گمانی در این باره داریم و به هیچ وجه یقین نداریم» (وَ إِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ السَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِنَّ نَظْنَ إِلَّا ظَنًّا وَ مَا نَحْنُ بِمُشْتَقِقِينَ).

آغاز جزء ۲۶ قرآن مجید ..... ص : ۴۱۹

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۳۳ ..... ص: ۴۱۹

(آیه ۳۳) - این آیه از مجازات و کیفر آنها سخن می گوید، کیفری که شباهت با مجازاتهای قراردادی دنیای ما ندارد، می فرماید: «در آنجا سیئات اعمالشان برای آنها آشکار می شود» (وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا). زشتیها و بدیها تجسم می یابند، جان می گیرند، و در برابر آنها آشکار می شوند، و همدم و همنشین آنها هستند و دائما آزارشان می دهند! «و سر انجام آنچه را استهزا می کردند آنها را فرا می گیرد» (وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ).

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۳۴ ..... ص: ۴۱۹

(آیه ۳۴) - و از همه دردناکتر این که از سوی خداوند رحمن و رحیم به آنها خطاب می گردد: «و گفته می شود: امروز شما را فراموش می کنیم همان گونه که شما دیدار امروزتان را فراموش کردید!» (وَقِيلَ الْيَوْمَ نَسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا). در دنباله آیه می افزاید: به آنها گفته می شود: «و جایگاه شما دوزخ است!» (وَمَا أَوَّاكُمُ النَّارُ). و اگر گمان می کنید کسی به یاری شما می شتابد قاطعانه به شما می گوئیم «هیچ یار و یآوری برای شما نیست» (وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ).

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۳۵ ..... ص: ۴۱۹

(آیه ۳۵) - اما چرا و به چه دلیل شما گرفتار چنین سرنوشتی شدید؟ «این به خاطر آن است که آیات خدا را به سخریه گرفتید و زندگی دنیا شما را مغرور کرد» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۲۰. (ذَلِكَ بِأَنَّكُمْ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَعَرَّيْتُمْ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا). و در پایان آیه بار دیگر آنچه را که در آیه قبل آمده بود به تعبیر دیگری تکرار و تأکید کرده، می گوید: «پس امروز آنها از آتش دوزخ خارج نمی شوند، و هیچ گونه عذری از آنها پذیرفته نیست» (فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ). در آنجا سخن از مأوی و جایگاه ثابت آنها بود و در اینجا سخن از عدم خروج آنها از دوزخ است، در آنجا می فرمود یآوری ندارند، و در اینجا می گوید عذری از آنها از دوزخ است، در آنجا می فرمود یآوری ندارند، و در اینجا می گوید عذری از آنها پذیرفته نمی شود، و در نتیجه راه نجاتی برای آنها نیست.

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۳۶ ..... ص: ۴۲۰

(آیه ۳۶) - در پایان این سوره برای تکمیل بحث توحید و معاد که بیشترین مباحث این سوره را در بر می گرفت، ضمن دو آیه وحدت ربوبیت و عظمت خداوند و قدرت و حکمت او را بیان کرده و پنج وصف از صفات خدا را منعکس می سازد، نخست می گوید: «پس تمام حمد و ستایش مخصوص خداست» (فَلِلَّهِ الْحَمْدُ). چرا که او «پروردگار همه آسمانها، و پروردگار زمین، و پروردگار همه جهانیان است» (رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ رَبُّ

سوره الجاثیه (۴۵): آیه ۳۷ ..... ص: ۴۲۰

(آیه ۳۷) - بعد از توصیف ذات پاک او به مقام «حمد» و «ربوبیت» در سومین توصیف می‌افزاید: «و برای اوست کبریا و عظمت و علو و رفعت در آسمانها و زمین» (وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ). چرا که آثار عظمتش در پهنه آسمان و سراسر زمین و تمام جهان آشکار است.

و بالاخره در چهارمین و پنجمین توصیف می‌گوید: «او قادر شکست ناپذیر و حکیم علی‌الاطلاق است» (وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ). به این ترتیب سوره جاثیه که با توصیف خداوند به «عزیز و حکیم» آغاز شده با همین اوصاف پایان می‌یابد، و سراسر محتوای آن نیز گواه بر عزت و حکمت بی‌پایان اوست.

«پایان سوره جاثیه»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۲۱

سوره احقاف [۴۶] ..... ص: ۴۲۱

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۳۵ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۴۲۱

این سوره اهداف زیر را تعقیب می‌کند:

- ۱- بیان عظمت قرآن.
- ۲- مبارزه قاطع بر ضد هرگونه شرک و بت پرستی.
- ۳- توجیه مردم در مسأله معاد و دادگاه عدل پروردگار.
- ۴- ضمنا به عنوان هشدار به مشرکان و مجرمان گوشه‌ای از داستان قوم عاد را که ساکن سرزمین «احقاف» بودند بیان می‌دارد- نام سوره نیز از همین جا گرفته شده است.
- ۵- اشاره به گسترش و عمومیت دعوت پیامبر اسلام، تا آنجا که غیر از انسانها یعنی طایفه جن را نیز شامل می‌شود.
- ۶- تشویق مؤمنان و انذار کافران و ایجاد مبادی خوف و رجاء.
- ۷- دعوت پیامبر اسلام به صبر و استقامت.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۴۲۱

در حدیثی از امام صادق علیه السّلام می‌خوانیم: «هر کس سوره احقاف را هر شب، یا هر جمعه، بخواند خداوند وحشت دنیا را از او بر می‌دارد، و از وحشت روز قیامت نیز در امان می‌دارد».

بدیهی است این گونه حسنات و درجات تنها به خاطر تلاوت الفاظ نیست بلکه تلاوتی است سازنده و بیدارگر در مسیر ایمان و تقوا، و محتوای سوره احقاف به راستی چنین اثری را دارد، اگر انسان طالب حقیقت و آماده عمل باشد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۲۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۱ ..... ص: ۴۲۲

(آیه ۱) - آفرینش این جهان بر اساس حق است: این سوره آخرین سوره از سوره‌های هفتگانه «حم» است که مجموعاً «حوامیم» نام دارد. و در آیه اول این سوره نیز به حروف مقطعه «حا- میم» (حم). برخورد می‌کنیم. در تفسیر این حروف همین قدر می‌گوئیم که این آیات تکان دهنده و حرکت آفرین و پرمحتوای قرآن از حروف ساده الفبا، از «حا و میم» و مانند آن، ترکیب یافته، و در عظمت خداوند همین بس که چنان ترکیب عظیمی را از چنین مفردات ساده‌ای به وجود آورده.

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۲ ..... ص: ۴۲۲

(آیه ۲) - و شاید به همین جهت بلافاصله می‌افزاید: «این کتاب از سوی خداوند عزیز و حکیم (قادر و توانا) نازل شده است» (تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ). این همان تعبیری است که در آغاز سه سوره از سوره‌های «حم» مؤمن - جاثیه و احقاف، آمده است. مسلم است قدرتی شکست ناپذیر و حکمتی بی‌کران لازم است تا چنین کتابی را نازل کند.

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۳ ..... ص: ۴۲۲

(آیه ۳) - سپس از کتاب «تدوین» به کتاب «تکوین» پرداخته، و از عظمت و حقانیت آسمانها و زمین سخن می‌گوید، می‌فرماید: «ما آسمانها و زمین و آنچه را میان این دو است جز به حق برای سر آمد معینی نیافریدیم» که با فرار رسیدن آن دنیا فانی می‌شود (ما خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى). نه در کتاب آسمانیش کلمه‌ای بر خلاف حق است، و نه در مجموعه عالم خلقتش چیزی ناموزون و مخالف حق یافت می‌شود.

اما با این که قرآن حق است، و آفرینش جهان نیز حق «کافران لجوج از آنچه انذار شده‌اند روی گردانند» (وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُعْرِضُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۲۳

از یک سو آیات قرآن پی‌درپی آنها را انذار و بیم می‌دهد که دادگاه بزرگی در پیش دارید، و از سوی دیگر جهان آفرینش با نظامات خاص خود نیز هشدار می‌دهد که حسابی در کار است، اما این غافلان بی‌خبر نه به این توجهی می‌کنند، و نه به آن.

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۴ ..... ص: ۴۲۳

(آیه ۴) - گمراهترین مردم! در آیات گذشته سخن از آفرینش آسمانها و زمین در میان بود که همه اینها از خداوند عزیز و حکیم است، و برای تکمیل این بحث روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و اله کرده، می فرماید: «به آنان (مشرکان) بگو: این معبودهایی را که غیر از خدا پرستش می کنید به من نشان دهید چه چیزی از زمین را آفریده اند؟! (قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَا ذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ).

«یا شرکتی در آفرینش آسمانها (و مالکیت و تدبیر آنها) دارند؟! (أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ).

هنگامی که شما قبول دارید بتها هیچ گونه دخالتی در آفرینش ندارند با این حال چگونه برای حل مشکلات یا جلب برکات دست به دامن این موجودات بی خاصیت و فاقد عقل و شعور می زنید؟! و اگر فرضاً می گوئید آنها شرکتی در امر خلقت و آفرینش داشته اند «کتابی آسمانی پیش از این، یا اثر علمی از گذشتگان برای من بیاورید (که دلیل صدق گفتار شما باشد) اگر راست می گوئید» (اتتوني بكتابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ آثَارِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۵ ..... ص: ۴۲۳

(آیه ۵) - سپس برای بیان عمق گمراهی این مشرکان می افزاید: «چه کسی گمراهتر است از آنها که موجوداتی غیر از خدا را پرستش می کنند که اگر تا قیامت هم آنان را بخوانند پاسخشان نمی گویند؟! (وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ).

نه تنها پاسخ آنها را نمی دهند، اصلاً سخنانشان را نمی شنوند «و از دعا و ندای آنها غافلند!» (وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۲۴

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۶ ..... ص: ۴۲۴

(آیه ۶) - و از آن اسفبارتر این که: «هنگامی که مردم مشرک در قیامت محشور می شوند معبودهای آنها دشمنان آنها خواهند بود حتی عبادت آنها را انکار می کنند!» (وَ إِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَ كَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ).

معبودهایی که عقل دارند رسماً به دشمنی بر می خیزند، حضرت مسیح از عابدان خود بیزاری می جوید، و فرشتگان نیز تبری می جویند، حتی شیاطین و جن نیز اظهار تنفر می کنند، و آنها که بی عقل بودند خداوند حیات و عقل به آنها می بخشد تا به سخن در آیند و مراتب دشمنی و نفرت خود را از این عابدان اظهار کنند.

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۷ ..... ص: ۴۲۴

(آیه ۷) - بگو: من پیامبر نو ظهوری نیستم! قرآن همچنان از وضع مشرکان گفتگو می کند، و به چگونگی برخورد آنها با آیات الهی اشاره کرده، می گوید:

«و هنگامی که آیات روشن ما بر آنها خوانده می شود کافران در مورد حقی که به سوی آنها آمده است می گویند: این سحر آشکار است» (وَ إِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ).

آنها نفوذ سریع و عمیق و جاذبه عجیب قرآن را در اعماق دلها با یک تفسیر انحرافی به عنوان «سحر آشکار» مطرح می کنند که خود اعتراف ضمنی روشنی است به تأثیر فوق العاده قرآن در قلوب انسانها! «حق» در آیه فوق اشاره به همان «آیات قرآن»

است.

سورة الأحقاف (۴۶): آیه ۸ ..... ص: ۴۲۴

(آیه ۸) - ولی آنها تنها به این تهمت قناعت نمی کنند «بلکه (پا را از آن فراتر نهاده، با صراحت) می گویند: این آیات را بر خدا افترا بسته» (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ).

در اینجا خداوند به پیامبرش دستور می دهد که با دلیل روشنی به آنها پاسخ گوید، می فرماید: به آنها «بگو: اگر من آن را به دروغ به خدا نسبت داده باشم (لازم است که مرا رسوا کند) و شما نمی توانید در برابر خداوند از من دفاع کنید» (قُلْ إِنْ افْتَرَيْتَهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا).

چگونه ممکن است خداوند این «آیات بینات» و این معجزه جاودانی را بر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۲۵ دست دروغگویی ظاهر سازد؟! این از حکمت و لطف خداوند دور است.

سپس به عنوان تهدید می افزاید: «اما خداوند بهتر از هر کس کارهایی را که شما در آن وارد می شوید می داند» و به موقع شما را سخت کیفر می دهد (هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ).

و در جمله بعد به عنوان تأکید بیشتر توأم با برخوردی مؤدبانه می افزاید:

«همین بس که خداوند گواه میان من و شما باشد» (كَفَىٰ بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ).

او صدق دعوت من، و تلاش و کوششهایم را در ابلاغ رسالت می داند، و دروغ و افترا و کارشکنی شما را نیز می بیند، و همین برای من و شما کافی است.

و برای این که راه بازگشت را نیز به آنها نشان دهد در پایان آیه می افزاید: «او آمرزنده و مهربان است» (وَ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ). توبه کاران را می بخشد، و آنها را مشمول رحمت و اسعه خود می سازد.

سورة الأحقاف (۴۶): آیه ۹ ..... ص: ۴۲۵

(آیه ۹) - در این آیه می افزاید: «بگو: من پیامبر نو ظهوری نیستم» که با سایر پیامبران متفاوت باشم (قُلْ مَا كُنْتُ بِمَدْعَاً مِنَ الرُّسُلِ).

«و نمی دانم با من و شما چه خواهد شد»؟ (وَ مَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَ لَا بِكُمْ).

«من تنها از آنچه بر من وحی می شود پیروی می کنم» (إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ).

«و من جز بیم دهنده آشکاری نیستم» (وَ مَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ).

سورة الأحقاف (۴۶): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۲۵

(آیه ۱۰) - در این آیه برای تکمیل آنچه در آیات قبل آمده می افزاید: «بگو:

به من خبر دهید اگر این قرآن از سوی خدا باشد و شما به آن کافر شوید، در حالی که شاهی از بنی اسرائیل بر آن شهادت دهد، و او ایمان بیاورد و شما تکبر کنید و تسلیم نشوید (چه کسی از شما گمراهتر خواهد بود؟!)) مسلماً خداوند قوم ظالم را هدایت نمی کند» (قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ كَفَرْتُمْ بِهِ وَ شَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ فَأَمَنَ وَ اسْتَكْبَرْتُمْ إِنَّ اللَّهَ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ).

این شاهد بنی اسرائیلی دانشمند معروف یهود «عبد الله بن سلام» بود که در مدینه ایمان آورد و به مسلمین پیوست.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۲۶

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۲۶

اشاره

(آیه ۱۱)

شأن نزول: ..... ص: ۴۲۶

هنگامی که اسلام از طرف قشرهای فقیر و بادیه نشین و تهیدست بسرعت مورد استقبال قرار گرفت چرا که هم منافع نامشروعی نداشتند که به خطر بیفتد، و هم مغز آنها از باد غرور انباشته نبود، و هم قلبهائی پاکتر از قشر مرفه و عیاش و هوسباز داشتند.

مغروران مستکبر گفتند: این چه آئینی است که پیروانش انبوهی بادیه نشین فقیر و تهیدست و کنیزان و بردگانند؟ اگر مکتب معقولی بود هرگز نباید افراد سطح پائین و منحط اجتماع از آن استقبال کنند اما ما که در سطح بالا قرار داریم و چشم و چراغ جامعه هستیم عقب بمانیم! این آیه و سه آیه بعد از آن نازل شد و به آنها پاسخ داد.

تفسیر: ..... ص: ۴۲۶

شرط پیروزی، ایمان و استقامت است- قرآن همچنان اعمال و گفتار کافران و انحرافات آنها را مورد بحث و بررسی و نکوهش قرار می دهد، نخست به این گفتار غرور آمیز و دور از منطق آنها اشاره کرده، می گوید: «کافران در باره مؤمنان چنین گفتند: اگر ایمان و اسلام چیز خوبی بود هرگز آنها بر ما پیشی نمی گرفتند!» (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ).

اینها یک مشت افراد فقیر و بی سر و پا، روستائی و برده و کم معرفتند! چگونه ممکن است آنها حق را بفهمند و به آن اقبال کنند، ولی ما چشم و چراغهای این جامعه از آن غافل و بی خبر بمانیم؟! لذا در پایان آیه با این تعبیر لطیف به آنها پاسخ داده، می گوید: «چون خود آنها به وسیله قرآن هدایت نشدند به زودی می گویند: این یک دروغ قدیمی است!» (وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِنْكُافٍ قَدِيمٌ).

یعنی آنها نخواسته اند به وسیله قرآن هدایت شوند، نه این که هدایت قرآن کمبودی داشت.

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۲۶

(آیه ۱۲) - سپس به دلیل دیگری برای اثبات حقانیت قرآن و نفی تهمت مشرکان که می گفتند: این یک دروغ قدیمی است پرداخته، می گوید: از نشانه های صدق این کتاب بزرگ این است که: «پیش از آن، کتاب موسی که پیشوا و رحمت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۲۷

بود (نشانه های آن را بیان کرده) و این کتاب هماهنگ با نشانه های تورات است» (وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَ هَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ).

با این حال چگونه می گوئید این یک دروغ قدیمی است؟! و به دنبال آن می افزاید: این در حالی است که این کتاب آسمانی «به زبان عربی و فصیح و گویاست» که همگان از آن بهره مند شوند (لِسَانًا عَرَبِيًّا).

و در پایان آیه هدف نهائی از نزول قرآن را در دو جمله کوتاه به این صورت شرح می دهد: «هدف این بوده که ظالمان را انذار و نیکو کاران را بشارت دهد» (لِيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَ بُشِّرِيَ لِلْمُحْسِنِينَ).

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۲۷

(آیه ۱۳) - این آیه در حقیقت تفسیری است برای «محسنین» (نیکو کاران) که در آیه قبل آمده بود، می فرماید: «کسانی که گفتند: پروردگار ما الله است، سپس استقامت کردند، نه ترسی برای آنهاست و نه اندوهگین می شوند» (إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ).

بنابر این «محسنین» کسانی هستند که از نظر اعتقادی در خط توحید، و از نظر عمل در خط استقامت و صبرند.

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۲۷

(آیه ۱۴) - و در این آیه مهمترین بشارت را به موحدان نیکو کار می دهد و می فرماید: «آنها اهل بهشتند و جاودانه در آن می مانند» (أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا).

«این به پاداش اعمالی است که انجام می دادند» (جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۲۷

(آیه ۱۵) - ای انسان! به مادر و پدر نیکی کن این آیه و آیات آینده در حقیقت توضیحی است در باره دو گروه «ظالم» و «محسن» که در آیات قبل به سرنوشت آنها اجمالاً اشاره شده است.

نخست به وضع «نیکو کاران» پرداخته، و از مسأله نیکی به پدر و مادر و شکر زحمات آنها که مقدمه ای است برای شکر پروردگار شروع کرده، می فرماید: «ما انسان را توصیه کردیم که در باره پدر و مادرش نیکی کند» (وَ وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۲۸

سپس به دلیل لزوم حق شناسی در برابر مادر پرداخته، می گوید: «مادر، او را با اکراه و ناراحتی حمل می کند، و با ناراحتی بر زمین می گذارد، و دوران حمل و از شیر باز گرفتنش سی ماه است» (حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَ وَضَعَتْهُ كُرْهًا وَ حَمْلُهُ وَ فِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا).

«مادر» در طول این سی ماه بزرگترین ایثار و فداکاری را در مورد فرزندش انجام می دهد و اینکه قرآن در اینجا تنها از

ناراحتیهای مادر سخن به میان آورده و سخنی از پدر در میان نیست نه به خاطر عدم اهمیت آن است، چرا که پدر نیز در بسیاری از این مشکلات شریک مادر است، ولی چون مادر سهم بیشتری دارد بیشتر روی او تکیه شده است.

ضمناً از این تعبیر قرآنی می توان استفاده کرد که هر قدر از مقدار حمل کاسته شود باید بر مقدار دوران شیر خواری افزود، به گونه ای که مجموعاً سی ماه تمام را شامل گردد.

سپس می افزاید: حیات انسان همچنان ادامه می یابد «تا زمانی که به کمال قدرت نیروی جسمانی رسد، و به مرز چهل سالگی وارد شود» (حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَ بَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً).

در حدیثی آمده است: «شیطان دستش را به صورت کسانی که به چهل سالگی برسند و از گناه توبه نکنند می کشد و می گوید پدرم فدای چهره ای باد که هرگز رستگار نمی شود!» و در جبین این انسان نور رستگاری نیست!

قرآن در دنباله این سخن می افزاید: این انسان لایق و با ایمان هنگامی که به چهل سالگی رسید سه چیز را از خدا تقاضا می کند: نخست «می گوید: پروردگارا! به من الهام ده و توفیق بخش تا شکر نعمتی را که به من و پدر و مادرم ارزانی داشتی به جا آورم» (قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ).

در دومین تقاضا عرضه می دارد: خداوندا! به من توفیق ده «تا عمل صالح به جا آورم، عملی که تو از آن خشنود باشی» (وَ أَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ).

و بالاخره در سومین تقاضایش عرض می کند: خداوندا! «صلاح برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۲۹

و درستکاری را در فرزندان و دودمان من تداوم بخش» (وَ أَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي).

و در پایان آیه دو مطلب را اعلام می دارد که هر کدام بیانگر یک برنامه عملی مؤثر است، می گوید: پروردگارا! «من (در این سن و سال) به سوی تو باز می گردم و توبه می کنم» (إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ).

به مرحله ای رسیده ام که باید خطوط زندگی من تعیین گردد، و تا به آخر عمر همچنان ادامه یابد.

دیگر این که می گوید: «و من از مسلمین هستم» (وَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ).

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۱۶ ..... ص: ۴۲۹

(آیه ۱۶) - این آیه بیان گویائی است از اجر و پاداش این گروه از مؤمنان شکر گزار صالح العمل و توبه کار که به سه پاداش مهم در آن اشاره شده است.

نخست می فرماید: «آنها کسانی هستند که ما بهترین اعمالشان را قبول می کنیم» (أُولَئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا). یعنی خداوند بهترین اعمال آنها را معیار پذیرش قرار می دهد و حتی اعمال درجه دو، و کم اهمیت آنها را به فضل و رحمتش، به حساب اعمال درجه یک می گذارد.

موهبت دوم پاکسازی آنهاست، می گوید: «و ما از گناهانشان می گذاریم» (وَ نَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ).

«در حالی که در میان بهشتیان جای دارند» (فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ).

و این سومین موهبت الهی نسبت به آنهاست که آنان را با این که لغزشهایی داشته اند شستشو داده، در کنار نیکان و پاکانی جای می دهد که از مقربان در گاه اویند.

و در پایان آیه برای تأکید بر این نعمتها که گفته شد، می افزاید: «این وعده صدقی است که پیوسته به آنها داده شده است»

(وَعَدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ).

سورة الأحقاف (۴۶): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۲۹

(آیه ۱۷) - پایمال کنندگان حقوق پدر و مادر: در آیات قبل سخن از مؤمنانی در میان بود که در پرتو ایمان و عمل صالح و شکر نعمتهای حق، و توجه به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۳۰
حقوق پدر و مادر و فرزندان، به مقام قرب الهی راه می‌یابند، و مشمول الطاف خاص او می‌شوند. در اینجا سخن از کسانی است که در نقطه مقابل آنها قرار دارند، افرادی بی‌ایمان و حق‌شناس و عاق پدر و مادر.
می‌فرماید: «و آن کسی که به پدر و مادرش می‌گوید: اف بر شما! آیا به من وعده می‌دهید که من (روز قیامت) مبعوث می‌شوم؟ در حالی که قبل از من اقوام زیادی بودند» و مردند و هرگز مبعوث نشدند! (وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَا أَتَعِدَانِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي).

اما پدر و مادر مؤمن در مقابل این فرزند خیره‌سر تسلیم نمی‌شدند «آنها فریاد می‌کشند و خدا را به یاری می‌طلبند که وای بر تو (ای فرزند!) ایمان بیاور که وعده خدا حق است» (وَهُمَا يَسْتَعِثَانِ اللّٰهَ وَيَلْتَكِبُ آمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ).
اما او همچنان به لجajt و خیره سری خود ادامه می‌دهد، و با تکبر و بی‌اعتنائی «می‌گوید: اینها چیزی جز افسانه‌های پیشینیان نیست!» (فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ).
این که می‌گوید معاد و حساب و کتابی در کار است از خرافات و داستانهای دروغین اقوام گذشته است، و من هرگز در برابر آن تسلیم نخواهم شد.
آری! پدر و مادر دلسوز او هر چه تلاش و کوشش می‌کنند تا این فرزند دل‌بند گرفتار عذاب دردناک الهی نشود او همچنان در کفر خود پافشاری می‌کند و سرانجام ناچار او را رها می‌کنند.

سورة الأحقاف (۴۶): آیه ۱۸ ..... ص: ۴۳۰

(آیه ۱۸) - همان گونه که در آیات گذشته پاداش مؤمنان صالح العمل بیان شده، در اینجا سرانجام کار کافران جسور و خیره‌سر را نیز بیان کرده، می‌فرماید:
«آنها کسانی هستند که فرمان عذاب الهی در باره آنان مسجل شده، و همراه اقوام کافر از جن و انس که قبل از آنها بودند گرفتار مجازات دردناک می‌شوند و اهل دوزخند» (أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ).

«چرا که آنها همه از زیانکاران بودند» (إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۳۱
چه زیانی از این بدتر که تمام سرمایه‌های وجود خود را از دست دادند و خشم و غضب خدا را برای خود خریدند.

سورة الأحقاف (۴۶): آیه ۱۹ ..... ص: ۴۳۱

(آیه ۱۹) - در این آیه نخست به تفاوت درجات و مراتب هر یک از این دو گروه اشاره کرده، می‌گوید: «و برای هر کدام از آنها درجاتی است بر طبق اعمالی که انجام داده‌اند» (وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِّمَّا عَمِلُوا).

چنان نیست که بهشتیان یا دوزخیان همه در یک درجه باشند، بلکه آنها نیز به تفاوت اعمالشان، و به تناسب خلوص نیت و میزان معرفتشان، مقامات متفاوتی دارند، و اصل عدالت، دقیقاً در اینجا حاکم است.

سپس می‌افزاید: «هدف این است که خداوند اعمال آنها را بی‌کم و کاست به آنان تحویل دهد» (وَ لِيُؤْفِقَهُمْ أَعْمَالَهُمْ).

این تعبیر اشاره دیگری است به مسأله «تجسم اعمال» که در آنجا اعمال آدمی با او خواهد بود، اعمال نیکش مایه رحمت، و آرامش اوست، و اعمال زشتش مایه بلا و ناراحتی و رنج و عذاب.

و در پایان به عنوان تأکید می‌گوید: «و به آنها هیچ ستمی نخواهد شد» (وَ هُمْ لَا يُظَلَّمُونَ). چرا که اعمال خودشان را دریافت می‌دارند.

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۲۰ ..... ص: ۴۳۱

(آیه ۲۰) - زهد و ذخیره برای آخرت: این آیه همچنان بحث آیات گذشته را پیرامون مجازات کافران و مجرمان ادامه می‌دهد و گوشه‌هایی از عذابهای جسمانی و روحی آنها را بازگو کرده، می‌فرماید: «آن روز که کافران را بر آتش عرضه می‌کنند (به آنها گفته می‌شود): از طیبات و لذائذ در زندگی دنیای خود استفاده کردید و از آن بهره گرفتید اما امروز عذاب ذلت بار به خاطر استکباری که در زمین بنا حق کردید و به خاطر گناهایی که انجام می‌دادید جزای شما خواهد بود!» (وَ يَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَدْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَ اسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْرَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ بِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ).

آری! شما غرق در لذات بودید، و به خاطر آزادی بی‌قید و شرط در این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۳۲ قسمت «معاد» را انکار کردید تا دستتان کاملاً باز باشد.

این عرضه داشتن بر آتش خود یک نوع عذاب دردناک و هولناک است که دوزخیان قبل از ورود در آتش تمام قسمت‌های جهنم را از بیرون با چشم خود می‌بینند و سرنوشت شوم خویش را مشاهده می‌کنند و زجر می‌کشند.

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۲۱ ..... ص: ۴۳۲

(آیه ۲۱) - قوم عاد و تند باد مرگبار! از آنجا که قرآن مجید بعد از ذکر قضایای کلی به بیان مصداق‌های قابل ملاحظه آن می‌پردازد تا آن کلیات را پیاده کند، در اینجا نیز بعد از شرح حال مستکبران سرکش و هوسران به ذکر داستان قوم عاد که نمونه واضحی از آن است می‌پردازد.

می‌گوید: «و (برای این مشرکان مکه) سرگذشت (هود) برادر قوم عاد را یاد آوری کن» (وَ اذْكُرْ أَخَا عَادٍ).

سپس می‌افزاید: «در آن هنگام که قومش را در سرزمین احقاف انذار کرد، در حالی که پیامبران بسیاری قبل از او در گذشته‌های دور و نزدیک آمدند و به انذار این اقوام پرداختند» (إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ).

اکنون بینیم محتوای دعوت این پیامبر بزرگ چه بود قرآن می‌افزاید: به آنها گفت: «جز خداوند یگانه را نپرستید» (أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ).

سپس آنها را تهدید کرده، گفت: «من بر شما از عذاب روز بزرگی می‌ترسم» (إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ).

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۲۲ ..... ص: ۴۳۲

(آیه ۲۲) - اما این قوم لجوج سرکش در برابر این دعوت الهی ایستادگی کردند، و به هود «گفتند: آیا تو به سوی ما آمده‌ای که ما را با دروغ‌های از خدایانمان برگردانی» (قَالُوا أَجِئْنَا لِنُؤْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا).
«پس اگر راست می‌گوئی عذابی را که به ما وعده می‌دهی بیاور!» (فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ).

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۲۳ ..... ص: ۴۳۲

(آیه ۲۳) - ولی «هود» در پاسخ این تقاضای نابخردانه چنین «گفت: علم و آگاهی تنها نزد خداوند است» (قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ).

اوست که می‌داند در چه زمان، و با چه شرائطی عذاب استیصال نازل کند نه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۳۳
به تقاضای شما مربوط است، و نه به میل و اراده من.

سپس افزود: وظیفه اصلی من این است که «آنچه را به آن فرستاده شدم به شما ابلاغ کنم» (وَ أُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ).
«ولی من شما را گروهی می‌بینم که پیوسته در جهل و نادانی اصرار دارید» (وَ لَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ).

ریشه بدبختی شما نیز همین جهل است جهلی توأم با لجاجت و کبر و غرور که به شما اجازه مطالعه دعوت فرستادگان خدا را نمی‌دهد.

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۲۴ ..... ص: ۴۳۳

(آیه ۲۴) - سرانجام نصایح مؤثر و رهبریهای برادرانه «هود» در آن سنگدلان تأثیر نگذاشت، و به جای پذیرش حق سخت در عقیده باطل خود لجاجت کردند، و پا فشاری نمودند، و حتی «هود» را با این سخن تکذیب می‌کردند که اگر راست می‌گویی پس عذاب موعودت چه شد؟

اکنون که اتمام حجت به قدر کافی شده، حکمت الهی ایجاب می‌کند که «عذاب استیصال» همان عذاب ریشه‌کن کننده را بر آنها بفرستد.

ناگهان مشاهده کردند ابری در افق ظاهر گشت، و در آسمان سرعت گسترده شد.

«هنگامی که این ابر را مشاهده کردند که به سوی درّه‌ها و آبگیرهای آنها رو می‌آورد (خوشحال شدند، و) گفتند: این ابری است باران زا!» (فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا).

ولی به زودی به آنها گفته شد: این ابر باران زا نیست «بلکه این همان عذاب وحشتناکی است که برای آمدنش شتاب می‌کردید» (بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ).

«این تندباد شدیدی است که در آن عذاب دردناکی است» (رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ).

ظاهراً گوینده این سخن خداوند بزرگ است، یا حضرت هود به هنگامی که فریادهای شوق و شادی آنها را شنید این سخن را به آنها گفت.

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۲۵ ..... ص: ۴۳۳

(آیه ۲۵) - آری! تند بادی است ویرانگر که «همه چیز را به فرمان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۳۴ پروردگارش درهم می کوبد و نابود می کند» (تُدْمَرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا). منظور از «همه چیز» انسانها و چهار پایان و اموال آنهاست.

زیرا در جمله بعد می افزاید: «پس آنها صبح کردند در حالی که چیزی جز مساکن و خانه های آنها به چشم نمی خورد» (فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ).

و این نشان می دهد که مساکن آنها سالم بود، اما خودشان هلاک شدند، و اجساد و اموالشان نیز به وسیله تند باد به بیابانهای دور دست، و یا در دریا افکنده شد.

و در پایان به این حقیقت اشاره می کند که این سرنوشت مخصوص این قوم گمراه نبود، بلکه «ما این گونه قوم مجرم را کیفر می دهیم» (كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ).

این هشدار است به همه مجرمان و گنهکاران و کافران لجوج و خودخواه که شما نیز اگر همین مسیر را طی کنید سرنوشتی بهتر از آن نخواهید داشت.

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۲۶ ..... ص: ۴۳۴

(آیه ۲۶) - شما هرگز از قوم عاد قویتر نیستید! این آیه و دو آیه بعد نتیجه گیری از آیات گذشته است که در مورد مجازات دردناک قوم عاد سخن می گفت.

مشرکان مکه را مخاطب ساخته، می فرماید: «ما به آنها [قوم عاد] قدرتی دادیم که به شما ندادیم» (وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ).

هم از نظر قدرت جسمانی از شما نیرومندتر بودند، و هم از نظر مال و ثروت و امکانات مادی از شما تواناتر. با این حال در برابر طوفان مجازات الهی تاب مقاومت نیاوردند تا چه رسد به شما.

سپس می افزاید: «ما برای آنها گوش و چشم و قلب قرار دادیم» (وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَ أَبْصَارًا وَ أَفْئِدَةً).

آنها از نظر درک و دید و تشخیص واقعیتها نیز قوی و نیرومند بودند، و از این وسائل خداداد در تأمین مقاصد مادی خود کاملاً بهره می گرفتند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۳۵

«ولی نه گوش و نه چشم و نه عقولشان آنها را به هنگام نزول عذاب الهی به هیچ وجه سودی نبخشید، چرا که پیوسته آیات خدا را انکار می کردند» (فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَ لَا أَبْصَارُهُمْ وَ لَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ). و سرانجام آنچه «استهزا می کردند بر آنها وارد شد» (وَ حَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ).

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۲۷ ..... ص: ۴۳۵

(آیه ۲۷) - سپس برای تأکید بر این مطلب، و پند و اندرز بیشتر، مشرکان مکه را مخاطب ساخته، می گوید: نه تنها قوم عاد بلکه «ما اقوام سرکشی را که در اطراف شما زندگی می کردند هلاک کردیم» (وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرَى).

اقوامی که سرزمین آنها از شما چندان دور نیست و تقریباً در گرداگرد جزیره عرب جایگاهشان بود.

بعد اضافه می کند: «ما آیات خود را به صورتهای گوناگون (برای آنها) بیان کردیم، شاید باز کردند» (وَ صَيَّرْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ

سورة الأحقاف (٤٦): آية ٢٨ ..... ص: ٤٣٥

(آیه ٢٨) - در این آیه، آنها را مورد سرزنش قرار داده و با این بیان شدیداً محکوم می‌کند: «پس چرا معبودانی را که غیر خدا برگزیدند به گمان این که آنها را به خدا نزدیک می‌کنند در آن لحظات سخت و حساس به یاری آنها نشتافتند؟! (فَلَوْ لَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً).

راستی اگر این معبودان بر حق بودند پس چرا پیروان خود را در آن مواقع حساس یاری نکردند، و از چنگال عذابهای هولناک نجاتشان ندادند؟

سپس می‌افزاید: نه تنها به آنان کمکی نکردند «بلکه از میان آنها گم شدند» (بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ).

موجوداتی این چنین بی‌عرضه و بی‌ارزش که مبدأ هیچ اثری نیستند، و به هنگام حادثه گم و گور می‌شوند، چگونه شایسته پرستش و عبودیتند؟! و در پایان آیه می‌گوید: «این بود (نتیجه) دروغ آنها، و آنچه را افترا می‌بستند!» (وَ ذَلِكَ إِنْكُهُمْ وَ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ).

این هلاکت و بدبختی، این عذابهای دردناک، و این گم شدن معبودان در برگزیده تفسیر نمونه، ج ٤، ص: ٤٣٦
زمان حادثه، نتیجه دروغها و پندارها و افتراهای آنها بود.

سورة الأحقاف (٤٦): آية ٢٩ ..... ص: ٤٣٦

اشاره

(آیه ٢٩)

شأن نزول: ..... ص: ٤٣٦

در مورد نزول این آیه و سه آیه بعد از آن، در روایتی آمده است که: رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله از مکه به سوی بازار عکاظ در طائف آمد، و «زید بن حارثه» با او بود، به این منظور که مردم را به سوی اسلام دعوت کند، اما احدی به دعوت او پاسخ نگفت، ناچار به سوی مکه بازگشت تا به محلی رسید که آنجا را وادی جن می‌نامیدند، در دل شب به تلاوت قرآن پرداخت، جمعی از طایفه جن از آنجا می‌گذشتند، قرائت قرآن پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله را شنیدند، هنگامی که تلاوت حضرت پایان یافت آنها ایمان آوردند و به عنوان مبلغانی به سوی قوم خود رفتند، و آنان را به سوی اسلام دعوت کردند، گروهی از آنها ایمان آوردند و با هم به محضر آن حضرت رسیدند، و آن حضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله تعلیمات اسلام را به آنها یاد داد، اینجا بود که این چهار آیه و آیات سوره جن نازل گردید.

طایفه جن ایمان می آورند! در اینجا بحث فشرده‌ای پیرامون ایمان آوردن گروهی از طائفه جن به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله وَ كِتَابِ آسْمَانِي او آمده است.

در حقیقت داستان «قوم عاد هشدار برای مشرکان مکه بود و داستان ایمان طایفه «جن» هشدار دیگری است. نخست می فرماید: «به خاطر بیاور موقعی که گروهی از جن را به سوی تو متوجه ساختیم که به قرآن گوش فرا دهند» (وَ إِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفْرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ).

سپس می افزاید: «هنگامی که در برابر قرآن حضور یافتند (و آیات روح پرور آن را شنیدند) به یکدیگر گفتند خاموش باشید و بشنوید» (فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا).

و این موقعی بود که پیامبر در دل شب یا به هنگام قرائت نماز صبح آیات قرآن را تلاوت می فرمود. سرانجام نور ایمان در دل آنها تاییدن گرفت، و حقانیت آیات قرآن را در درون جان خود لمس کردند، لذا «هنگامی که تلاوت قرآن پایان یافت همچون مبلغانی به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۳۷ سوی قوم خود رفتند و آنها را انذار کردند» و از حقیقتی که نصیبتان شده بود آگاه ساختند (فَلَمَّا قُضِيَ وَلَوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ).

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۳۰ ..... ص: ۴۳۷

(آیه ۳۰) - این آیه بیانگر چگونگی دعوت این گروه از قوم خود به هنگام بازگشت به سوی آنهاست، دعوتی منسجم، حساب شده، کوتاه و پر معنا، «گفتند:

ای قوم! ما کتابی را استماع کردیم که بعد از موسی از آسمان نازل شده است» (قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى).

این کتاب اوصافی دارد، نخست این که: «کتابهای آسمانی قبل از خود را تصدیق می کند» و محتوای آن هماهنگ با محتوای آنهاست، و نشانه‌هایی که در کتب پیشین آمده است در آن به خوبی دیده می شود (مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ).

وصف دیگر این که همگان را «به سوی حق هدایت می نماید» (يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ). به گونه‌ای که هر کس عقل و فطرت خویش را به کار گیرد نشانه‌های حقانیت را به روشنی در آن می یابد.

و آخرین وصف این که: «به سوی راه مستقیم» دعوت می کند (وَ إِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ).

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۳۱ ..... ص: ۴۳۷

(آیه ۳۱) - سپس افزودند: «ای قوم ما! دعوت کننده الهی را اجابت کنید، و به او ایمان آورید» (يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَ آمِنُوا بِهِ).

که دو پاداش بزرگ به شما ارزانی می دارد: «گناهانتان را می بخشد، و شما را از عذاب الیم پناه می دهد» (يَغْفِرُ لَكُمْ مِنْ دُنُوبِكُمْ وَ يُجْزِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ).

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۳۲ ..... ص: ۴۳۷

(آیه ۳۲) - در این آیه آخرین سخن مبلغان جن را چنین بازگو می‌کند: آنها به قوم خود گفتند: «و هر کس دعوت داعی الهی را پاسخ نگوید نمی‌تواند از چنگال عذاب الهی در زمین فرار کند» (وَ مَنْ لَا يُجِِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ).
«و یاور و سرپرستی غیر از خدا برای او نخواهد بود» (وَ لَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ).
و لذا «این گروه در گمراهی آشکارند» (أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ).

چه گمراهی از این بدتر و آشکارتر که انسان به ستیزه جوئی با حق و پیامبر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۳۸
خدا، و حتی با خدا برخیزد که نه در تمام عالم هستی جز او پناهگاهی وجود دارد و نه انسان می‌تواند از محیط کشورش بگریزد و به جای دیگری فرار کند.

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۳۳ ..... ص: ۴۳۸

(آیه ۳۳) - در آخرین آیات گذشته که از زبان مبلغان جن نقل شد اشاره به مسأله «معاد» آمده بود.
از سوی دیگر سوره «احقاف» در بخشهای نخست از مسأله توحید و عظمت قرآن مجید و اثبات نبوت پیامبر اسلام سخن می‌گوید.

و در آخرین بخش از این سوره مسأله «معاد» را پیش می‌کشد، و به این ترتیب اصول سه گانه اعتقادی را تکمیل می‌کند.
نخست می‌فرماید: «آیا آنها نمی‌دانند خداوندی که آسمانها و زمین را آفریده، و از آفرینش آنها هرگز خسته و ناتوان نشده، قادر است که مردگان را زنده کند آری او بر هر چیز تواناست؟! (أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْ يَخْلُقْهُنَّ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).
این دلیلی است دندان شکن بر مسأله «امکان معاد».

سوره الأحقاف (۴۶): آیه ۳۴ ..... ص: ۴۳۸

(آیه ۳۴) - در این آیه صحنه‌ای از مجازات دردناک مجرمان و منکران معاد را مجسم کرده، می‌فرماید: «روزی را به خاطر بیاورید که کافران را بر آتش عرضه می‌کنند» (وَ يَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ).
آری! گاه دوزخ را بر کافران عرضه می‌کنند، و گاه کافران را بر دوزخ! هنگامی که کافران را بر آتش عرضه می‌کنند و شعله‌های سوزان و کوه پیکر و وحشتناک آن را می‌بینند به آنها گفتند می‌شود: «آیا این حق نیست» (أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ).
آیا امروز هم می‌توانید رستاخیز و دادگاه عدل خدا و پاداش و کیفر او را انکار کنید، و بگوئید این از افسانه‌های خرافی پیشینیان است؟! آنها که چاره‌ای جز اعتراف ندارند «می‌گویند: آری سوگند به پروردگارمان» (قَالُوا بَلَىٰ وَ رَبَّنَا). که این حق است و جای شک و تردید در آن نیست، ما گمراه بودیم که آن را نا حق می‌پنداشتیم. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۳۹
در این هنگام خداوند یا مأمور عذاب الهی «می‌گوید: پس بچشید عذاب را به خاطر آنچه انکار می‌کردید» (قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ).

و به این ترتیب در آن روز همه حقایق را با چشم خود می‌بینند و اعتراف می‌کنند، اعتراف و اقراری که سودی به حال آنها ندارد.

اشاره

(آیه ۳۵) - همچون پیامبران اولوا العزم شکبیا باش! در آخرین آیه سوره «احقاف» با توجه به آنچه در مورد معاد و کیفر کافران در آیات قبل گذشت به پیامبر خود دستور می‌دهد: «پس صبر کن همان گونه که پیامبران اولوا العزم صبر و شکبائی کردند» (فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ).

تنها تو نیستی که با مخالفت و عداوت این قوم مواجه شده‌ای، همه پیامبران اولوا العزم با این مشکلات رو برو بودند و استقامت کردند.

تعبیر «من الرُّسُل» اشاره به گروه خاصی از پیامبران بزرگ است که صاحب شریعت بوده‌اند، همانها که در آیه ۷ سوره احزاب نیز به آنان اشاره شده: «به خاطر بیاور هنگامی را که از پیامبران پیمان گرفتیم، و از تو و از نوح و ابراهیم و موسی و عیسی بن مریم، از همه آنها پیمان محکمی گرفتیم».

روایات فراوانی در منابع شیعه و اهل سنت نیز در این زمینه نقل شده است که پیامبران اولوا العزم همین پنج تن بودند.

سپس قرآن در دنبال این سخن می‌افزاید: «در باره آنها (کافران) عجله و شتاب مکن» (وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ).

چرا که قیامت به زودی فرا می‌رسد و آنچه را در باره آن شتاب داشتند با چشم خود می‌بینند، سخت مجازات می‌شوند و به اشتباهات خود پی می‌برند.

به قدری عمر دنیا در برابر آخرت کوتاه است که: «هنگامی که آنها وعده‌هایی که به آنها داده می‌شد می‌بینند احساس می‌کنند که گویا در دنیا جز ساعتی از یک روز توقف نداشتند!» (كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرُونَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ).

بعد به عنوان هشدار به همه انسانها می‌افزاید: «این ابلاغی است» برای همه (بلاغ). برای تمام کسانی که از خط عبودیت

پروردگار خارج شدند، برای کسانی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۴۰

غرق در زندگی زود گذر دنیا و شهوات آن گشتند، و بالاخره ابلاغی است برای همه ساکنان این جهان ناپایدار.

و در آخرین جمله ضمن یک استفهام پر معنی و تهدید آمیز می‌فرماید: «آیا جز قوم فاسق هلاک می‌شوند؟» (فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ).

پیامبر اسلام اسطوره صبر و استقامت بود! ..... ص: ۴۴۰

زندگی پیامبران بزرگ خدا مخصوصا پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله بیانگر مقاومت بی‌حد و حصر آنها در برابر حوادث سخت و مشکلات طاقت فرسا است، و با توجه به این که مسیر حق همیشه دارای این گونه مشکلات است رهروان راه حق باید از آنها در این مسیر الهام بگیرند.

ما معمولا از نقطه روشن تاریخ اسلام به روزهای تاریک پیشین می‌نگریم، و این نگرش که از آینده به گذشته است واقعیتها را طور دیگری مجسم می‌کند، ما باید خود را در آن روز تصور کنیم که پیامبر صلی الله علیه و آله تک و تنها بود، هیچ نشانه‌ای از پیروزی در افق زندگی او به چشم نمی‌خورد.

دشمنان لجوج برای نابودی او کمر بسته بودند، و حتی خویشاوندان نزدیکش در صف اول این مبارزه قرار داشتند! آن چنان او را در محاصره اجتماعی و اقتصادی و سیاسی قرار دادند که تمام راهها به روی او و پیروان اندکش بسته شد، بعضی از گرسنگی تلف شدند، و بعضی را بیماری از پای درآورد.

روزهایی بر پیامبر گذشت که توصیف آن با بیان و قلم مشکل است، هنگامی که برای دعوت مردم به سوی اسلام به «طائف» آمد نه تنها دعوتش را اجابت نگفتند بلکه آنقدر سنگ بر او زدند که خون از پاهایش جاری شد.

افراد نادان را تحریک کردند که فریاد زنند و او را دشنام دهند، ناچار به باغی پناه برد در سایه درختی نشست، و با خدای خودش این چنین راز و نیاز کرد:

«خداوندا! ناتوانی و نارسائی خودم و بی‌حرمتی مردم را به پیشگاه تو شکایت می‌کنم، ای کسی که از همه رحیمان رحیمتری، تو پروردگار مستضعفین و پروردگار منی، مرا به که و او می‌گذاری؟ به افراد دور دست که با چهره درهم کشیده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۴۱

با من رو برو شوند؟ یا به دشمنانی که زمام امر مرا به دست گیرند؟ پروردگارا! همین اندازه که تو از من خشنود باشی مرا کافی است».

گاه ساحرش خواندند، و گاه دیوانه‌اش خطاب کردند.

گاه خاکستر بر سرش ریختند، و گاه سنگبارانش می‌کردند، آن چنان که از بدن مبارکش خون می‌ریخت.

اما با تمام این احوال همچنان به صبر و شکیبایی و استقامت ادامه داد.

و سرانجام میوه شیرین این درخت را چشید، آیین او نه تنها جزیره عربستان، که شرق و غرب عالم را در بر گرفت، و امروز

بانگ اذان که فریاد پیروزی او است هر صبح و شام از چهار گوشه دنیا، و در تمام پنج قاره جهان، به گوش می‌رسد.

و این است معنی «فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أَوْلُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ».

«پایان سوره احقاف»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۴۳

سوره محمد [۴۷] ..... ص: ۴۴۳

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و ۳۸ آیه دارد

محتوای سوره: ..... ص: ۴۴۳

بطور کلی محتوای این سوره را می‌توان در چند بخش خلاصه کرد:

۱- مسأله ایمان و کفر و مقایسه حال مؤمنان و کافران در این جهان و جهان دیگر.

۲- بحثهای گویا و صریحی پیرامون مسأله جهاد و پیکار با دشمنان و دستور در باره اسیران جنگی.

۳- قسمت دیگری شرح حال منافقان است که به هنگام نزول این آیات در مدینه فعالیت‌های تخریبی زیادی داشتند.

۴- بخش دیگر از مسأله «سیر در زمین» و بررسی سرنوشت اقوام پیشین به عنوان یک درس عبرت سخن می گوید.

۵- در قسمتی از آیات سوره مسأله آزمایش الهی مطرح است.

۶- در قسمتی دیگر از مسأله «انفاق» که آن نیز نوعی جهاد است سخن به میان آمده.

۷- در بعضی از آیات سوره به همین مناسبت مسأله صلح با کفار (صلحی که مایه شکست و ذلت باشد) مطرح و از آن نهی شده است.

این سوره به خاطر آیه دوم آن- که نام پیامبر اسلام در آن ذکر شده- برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۴۴ سوره محمد نام دارد و نام دیگرش سوره «قتال» (سوره جنگ) است، و در واقع مسأله جهاد و جنگ با دشمنان اسلام مهمترین موضوعی است که بر این سوره سایه افکنده.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۴۴۴

از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود: «هر کس سوره محمد صلی الله علیه و اله را بخواند هرگز شک و تردید در دین به خود راه نمی دهد، و هرگز خداوند او را به فقر در دین مبتلا نمی سازد، و هرگز ترسی از سلطانی نخواهد داشت، و همواره تا آخر عمرش از شرک و کفر محفوظ و در امان خواهد بود، و هنگامی که می میرد خداوند هزار فرشته را مأمور می کند که در قبرش نماز بخوانند و ثواب نمازهایشان از آن اوست، و این هزار فرشته همچنان با او هستند تا در عرصه محشر در محل امن و امانی او را متوقف کنند، و پیوسته در امان خدا و محمد صلی الله علیه و اله است».

روشن است آنها که محتوای این آیات را در جان خود پیاده کنند و در پیکار با دشمنان سر سخت و بی رحم و بی منطق، تردید و تزلزل به خود راه ندهند، هم پایه های دین و ایمانشان قوی می شود، و هم ترس و ذلت و فقر از آنها برچیده خواهد شد، و هم در قیامت در جوار رحمت الهی متنعمند.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره محمد (۴۷): آیه ۱ ..... ص : ۴۴۴

(آیه ۱)- مؤمنان پیرو حقند و کافران پیرو باطل: این آیه و دو آیه بعد از آن در حقیقت مقدمه ای است برای یک دستور مهم جنگی که در آیه چهارم داده شده است.

در آیه نخست وضع حال کافران، و در آیه دوم وضع حال مؤمنان را بیان کرده، و در آیه سوم آن دو را با هم مقایسه می کند، تا با روشن شدن این خطوط آمادگی برای پیکار مکتبی با دشمنان بی رحم و ستمگر حاصل شود.

نخست می فرماید: «کسانی که کافر شدند و (مردم را) از راه خدا باز داشتند خداوند اعمالشان را به نابودی می کشاند و گم می کند» (الَّذِينَ كَفَرُوا وَ صَدُّوا عَنْ بُرْجَانِ تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۴، ص: ۴۴۵

سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ)

این اشاره به سردمداران کفر و مشرکان مکه است.

سوره محمد (۴۷): آیه ۲ ..... ص : ۴۴۵

(آیه ۲)- این آیه توصیفی است از وضع مؤمنان که در نقطه مقابل آن کفار قرار دارند، می‌فرماید: «و کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند، و به آنچه بر محمد نازل شده- که حق است و از سوی پروردگار است- نیز ایمان آوردند خداوند گناهانشان را می‌بخشد و کارشان را (در دنیا و آخرت) اصلاح می‌کند» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَ أَصْلَحَ بِالْهَمِّ).

سوره محمد (۴۷): آیه ۳ ..... ص: ۴۴۵

(آیه ۳)- در این آیه نکته اصلی این پیروزی و آن شکست را در یک مقایسه فشرده و گویا بیان کرده، می‌فرماید: «این به خاطر آن است که کافران از باطل پیروی کردند، و مؤمنان از حقی که از سوی پروردگارشان بود پیروی کردند» (ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَ أَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ).

«حق» یعنی واقعیت‌های عینی که از همه بالاتر ذات پاک پروردگار است، و به دنبال آن حقائق مربوط به زندگی انسان، و قوانینی که حاکم بر رابطه او با خدا، و رابطه آنها با یکدیگر است.

«باطل» یعنی پندارها، خیالها، نیرنگها، افسانه‌های خرافی، کارهای بیهوده و بی‌هدف، و هر گونه انحراف از قوانین حاکم بر عالم هستی.

آری! مؤمنان پیروی از حق می‌کنند، به همان معنی که گفته شد و کفار از باطل، و همین دلیل بر پیروزی آنها و شکست اینهاست.

و در پایان آیه می‌افزاید: «این گونه خداوند برای مردم مثل‌های زندگیشان را بیان می‌کند» (كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ). یعنی همین گونه که خطوط زندگی مؤمنان و کفار، و اعتقادات و برنامه‌های عملی و نتایج کار آنها را در این آیات بیان فرموده، سرنوشت حیات و عاقبت کار آنها را مشخص می‌سازد.

سوره محمد (۴۷): آیه ۴ ..... ص: ۴۴۵

(آیه ۴)- در میدان نبرد قاطعیت لازم است: همان گونه که قبلاً گفتیم آیات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۴۶ گذشته مقدمه‌ای بود برای آماده ساختن مسلمانان برای بیان یک دستور مهم جنگی که در این آیه مطرح شده است، می‌فرماید: «و هنگامی که با کافران (جنایت پیشه) در میدان جنگ رو برو شدید (با تمام قدرت به آنها حمله کنید و) گردنهایشان را بزنید!» (فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ).

بدیهی است گردن زدن کنایه از قتل است، بنابر این ضرورتی ندارد که جنگجویان کوشش خود را برای انجام خصوص این امر به کار برند.

بدیهی است هنگامی که انسان با دشمنی خونخوار در میدان نبرد رو برو می‌شود اگر با قاطعیت هر چه بیشتر حملات سخت و ضربات کوبنده بر دشمن وارد نکند خودش نابود خواهد شد، و این دستور یک دستور کاملاً منطقی است.

سپس می‌افزاید: این حملات کوبنده باید همچنان ادامه یابد «تا به اندازه کافی دشمن را درهم بکوبید (و به زانو در آورید) در این هنگام اسیران را محکم ببندید» (حَتَّى إِذَا أَثْخَتْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ).

آیه فوق بیانگر یک دستور حساب شده جنگی است که پیش از درهم شکستن قطعی مقاومت دشمن نباید اقدام به گرفتن

اسیران کرد، چرا که پرداختن به این امر گاهی سبب تزلزل موقعیت مسلمانان در جنگ خواهد شد، و پرداختن به امر اسیران و تخلیه آنها در پشت جبهه آنها را از وظیفه اصلی باز می‌دارد.

در جمله بعد حکم اسیران جنگی را بیان می‌کند که بعد از خاتمه جنگ باید در مورد آنها اجرا شود، می‌فرماید: «سپس یا منت بر آنها گذارید (و بدون عوض آزادشان کنید) و یا در برابر آزادی از آنها فدیة [گرامت] بگیرید» (فَأَمَّا مَنْ بَعْدَ وَإِذَا فِدَاءٌ) (۱).

(۱) و به این ترتیب اسیر جنگی را نمی‌توان بعد از پایان جنگ به قتل رساند، بلکه رهبر مسلمین طبق مصالحی که در نظر می‌گیرد آنها را گاه بدون عوض، گاه با عوض، آزاد می‌سازد، و این عوض در حقیقت یک نوع گرامت جنگی است که دشمن باید بپردازد.

البته حکم سومی در این رابطه نیز در اسلام هست که اسیران را به صورت بردگان در آورند، ولی آن یک دستور الزامی نمی‌باشد، بلکه در صورتی است که رهبر مسلمین در شرائط و ظروف خاصی آن را لازم ببیند، و شاید به همین دلیل در متن قرآن صریحا نیامده، و تنها در روایات اسلامی منعکس است. [.....]

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۴۷

سپس در دنباله آیه می‌افزاید: این وضع باید همچنان ادامه یابد، و دشمنان را باید همچنان بکوبید، و گروهی را به اسارت در آورید «تا جنگ بارهای سنگین خود را بر زمین نهد» (حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا). تنها وقتی دست بکشید که توان مقابله دشمن را درهم شکسته باشید، و آتش جنگ خاموش گردد. سپس اضافه می‌کند: آری «برنامه این است» (ذَلِكَ).

«و اگر خدا می‌خواست خودش آنها را مجازات می‌کرد» (وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَأنتَصَرَ مِنْهُمْ).

از طریق صاعقه‌های آسمانی، زلزله‌ها، تند باده‌ها، و بلاهای دیگر، ولی در این صورت میدان آزمایش تعطیل می‌شد، «اما (خدا) می‌خواهد بعضی از شما را با بعضی دیگر بیازماید» (وَ لَكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ).

این در حقیقت فلسفه جنگ و نکته اصلی درگیری حق و باطل است، در این پیکارها صفوف مؤمنان واقعی و آنها که اهل عملند از اهل سخن جدا می‌شوند، و هدف اصلی زندگی دنیا که آزمودگی و پرورش قدرت ایمان و ارزشهای دیگر انسانی است تأمین می‌گردد.

در آخر آیه از شهیدانی که در این پیکارها جان شیرین خود را از دست می‌دهند، و حق بزرگی بر جامعه اسلامی دارند، سخن به میان آورده، می‌گوید:

«کسانی که در راه خدا کشته شدند خداوند اعمالشان را هرگز نابود نمی‌کند» (وَ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ).

سوره محمد (۴۷): آیه ۵ ..... ص: ۴۴۷

(آیه ۵) - در آیه قبل به یکی از مواهب الهی بر شهیدان اشاره شد، در این آیه به دو موهبت دیگر اشاره کرده، می‌گوید: «خداوند آنها را هدایت می‌کند» (سَيَهْدِيهِمْ).

هدایت به مقامات عالیه، و فوز بزرگ، و رضوان الله.

دیگر این که: «وضع حال آنها را اصلاح می نماید» (و يُصْلِحْ بِاللَّهِمْ).

آرامش روح و اطمینان خاطر و نشاط معنویت و روحانیت به آنها می بخشد، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۴۸ و هماهنگ با صفا و معنویت فرشتگان الهی که با آنها همدمند می سازد.

سوره محمد (۴۷): آیه ۶ ..... ص: ۴۴۸

(آیه ۶) - و آخرین موهبت این که: «آنها را در بهشت جاویدانش که اوصافش را برای آنان بازگو کرده است وارد می کند» (و يُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا لَهُمْ).

نه تنها اوصاف کلی بهشت برین و روضه رضوان را برای آنها بیان کرده، بلکه اوصاف و نشانه‌های قصرهای بهشتی آنها را نیز مشخص می سازد به گونه‌ای که وقتی وارد بهشت می شوند یکسر به سوی قصرهای خویش می روند!

سوره محمد (۴۷): آیه ۷ ..... ص: ۴۴۸

(آیه ۷) - اگر خدا را یاری کنید شما را یاری می کند: این آیه همچنان ادامه تشویق مؤمنان به مسأله پیکار با دشمنان حق است، می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید اگر خدا را یاری کنید شما را یاری می کند، و گامهایتان را استوار می دارد» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ).

تکیه بر مسأله «ایمان» اشاره به این است که یکی از نشانه‌های ایمان راستین پیکار با دشمنان حق است. یاری کردن خدا به معنی یاری کردن آیین او، یاری کردن پیامبر او، و شریعت و تعلیمات اوست.

اما ببینیم وعده‌ای را که خداوند در برابر دفاع از آیینش به مجاهدان داده، چیست؟

می گوید: «شما را یاری می کند» در قلب شما نور ایمان و در روح شما تقوا، در اراده شما قدرت، در فکر شما آرامش می افکند.

از سوی دیگر فرشتگان را به یاری شما می فرستد، حوادث را به نفع شما تغییر مسیر می دهد، قلوب مردم را به شما متمایل می کند. آری! یاری خدا جسم و جان و درون و برون را احاطه می کند.

سوره محمد (۴۷): آیه ۸ ..... ص: ۴۴۸

(آیه ۸) - و از آنجا که گاهی نیروی متراکم دشمن و انبوه جمعیت و انواع تجهیزات او، فکر مجاهدان راه حق را به خود مشغول می دارد، آیه شریفه می افزاید:

«و کسانی که کافر شدند مرگ بر آنان! و اعمالشان نابود باد» (وَ الَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۴۹

سوره محمد (۴۷): آیه ۹ ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۹) - این آیه علت سقوط آنها و نابودی اعمالشان را چنین بیان می کند:

«این به خاطر آن است که آنها از آنچه خدا نازل کرده است کراهت داشتند، لذا خداوند اعمالشان را حبط و نابود کرده است»
(ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ).

خداوند آیین توحید را نازل فرمود، دستور به حق و عدالت و پاکی و تقوا داد اما آنها همه را پشت سر افکندند، و به ظلم و فساد روی آوردند.

آری! هنگامی که آنها از این امور نفرت داشتند طبعاً گامی در این مسیر بر نمی‌داشتند و تمام تلاشها و کوششهایشان در مسیر باطل بود، و طبیعی است که چنین اعمالی حبط و نابود گردد.

سوره محمد(۴۷): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۱۰) - و از آنجا که قرآن مجید در بسیاری از موارد نمونه‌های حسی را به ظالمان سرکش ارائه می‌دهد در اینجا نیز آنها را به مطالعه احوال اقوام گذشته دعوت کرده، می‌فرماید: «آیا در زمین سیر نکردند تا ببینند عاقبت کسانی که قبل از آنها بودند چگونه بود؟ (همانها که راه کفر و طغیان را پیش گرفتند و) خداوند آنها را درهم کوبید و هلاک کرد» (أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ).

سپس برای این که آنها گمان نکنند سرنوشت دردناکی که برای امتهای طغیانگر پیشین بود جنبه خصوصی داشت می‌افزاید: «و برای مشرکان و کافران نیز امثال این مجازاتها خواهد بود» (وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا).

آنها انتظار نداشته باشند که با انجام اعمال مشابه آنها از کیفرهای مشابه مصون و بر کنار بمانند، بروند آثار گذشتگان را بنگرند و آینده خود را در آئینه زندگی آنان ببینند.

سوره محمد(۴۷): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۱۱) - این آیه به ذکر دلیل حمایت همه جانبه پروردگار از مؤمنان و نابودی کافران طغیانگر پرداخته، می‌گوید: «این به خاطر آن است که خداوند مولی و سرپرست مؤمنان است اما کافران مولائی ندارند» (ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۵۰

روشن است کسانی که تحت ولایت و عنایت مخصوص ذات پاک خداوند باشند هم در مشکلات یاری می‌شوند، و هم ثبات قدم دارند، و سرانجام به مقصود خود نائل می‌شوند، اما آنها که از زیر این پوشش خارجند اعمالشان حبط و نابود و عاقبت کارشان هلاکت است.

سوره محمد(۴۷): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۵۰

(آیه ۱۲) - سرنوشت مؤمنان و کفار: از آنجا که آیات گذشته پیرامون پیکار مستمر حق و باطل و ایمان و کفر سخن می‌گفت در اینجا در یک مقایسه روشن سرنوشت مؤمنان و کفار را تشریح می‌کند، تا روشن شود که این دو گروه تنها در زندگی دنیا متفاوت نیستند بلکه در آخرت نیز فوق العاده با هم متفاوتند می‌فرماید:

«خداوند کسانی را که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند وارد باغهایی از بهشت می‌کند که نهراها از زیر (درختان و قصرهایش) جاری است» (إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

«در حالی که کافران از متاع زود گذر این دنیا بهره می گیرند، و همچون چهار پایان می خورند و سرانجام آتش دوزخ جایگاه آنهاست!» (وَ الَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ).

درست است که هر دو گروه در دنیا زندگی می کنند و از مواهب آن بهره مند می شوند، ولی تفاوت اینجاست که مؤمنان هدفشان انجام اعمال صالح است.

و کافران تمام هدفشان همین خوردن و خوابیدن و بهره بردن از لذات حیات است.

سوره محمد (۴۷): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۵۰

(آیه ۱۳) - در این آیه برای تکمیل این هدف، مقایسه‌ای در میان مشرکان مکه و بت پرستان پیشین می کند و با عبارتی گویا آنها را شدیداً مورد تهدید قرار می دهد و در ضمن روی بعضی از جرائم بزرگ آنها که دلیلی بر جواز جنگ با آنها است تکیه کرده، می فرماید: «و چه بسیار شهرهایی که از شهری که تو را بیرون کرد نیرومندتر بودند، ما همه آنها را نابود کردیم و هیچ یآوری نداشتند» (وَ كَأَيُّنَ مِنْ قَوْمِي هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَوْمِيكَ الَّتِي أَخْرَجْتِكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ).

کسانی که آنقدر جسور شده اند که بزرگترین فرستاده الهی را از مقدسترین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۵۱ شهرها بیرون می کنند گمان نبرند همیشه این وضع ادامه خواهد یافت، خداوندی که قوم عاد و ثمود و فراعنه و لشکر ابرهه را به آسانی درهم کوبید درهم شکستن آنها نیز برای او بسیار ساده است.

سوره محمد (۴۷): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۵۱

(آیه ۱۴) - این آیه از مقایسه دیگری بین «مؤمنان» و «کفار» سخن می گوید، از دو گروه متفاوت در همه چیز که یکی دارای ایمان و عمل صالح است و دیگری دارای یک زندگی به تمام معنی حیوانی، از دو گروهی که یکی در زیر چتر ولایت پروردگار قرار گرفته، و دیگری بی مولی و سر پرست.

می فرماید: «آیا کسی که دلیل روشنی از سوی پروردگارش دارد، همانند کسی است که زشتی اعمالش در نظرش آراسته شده، و از هوای نفسشان پیروی می کنند؟! (أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَ اتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ).

گروه اول از شناخت صحیح و یقین و دلیل و برهان قطعی برخوردارند، اما گروه دوم بر اثر پیروی از هوی و هوسهای سرکش گرفتار سوء تشخیص و عدم درک واقعیت و تاریکی مسیر و هدف شده، در ظلمات اوهام سرگردانند، هرگز این دو گروه یکسان نیستند.

«بینه» به معنی دلیل آشکار است و در اینجا اشاره به قرآن و معجزات پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ دلائل عقلی دیگر است.

سوره محمد (۴۷): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۵۱

(آیه ۱۵) - توصیف دیگری از بهشت: این آیه همچنان توصیفی است برای سرنوشت دو گروه کافر و مؤمن که یکی دارای اعمال صالح و دیگری اعمال زشت و ننگینی است که در نظرش آراسته شده.

در این آیه از شش نوع مواهب بهشتیان، و دو نوع کیفرهای سخت و دردناک دوزخیان، پرده برداشته و عاقبت کار این دو

گروه را مشخص می کند.

نخست می فرماید: «توصیف بهشتی که به پرهیزکاران وعده داده شده چنین است: در آن نهرهایی است از آب صاف که بدبو نشده» (مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ).

سپس می افزاید: «و نهرهایی از شیر که طعم آن دگرگون نگشته است» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۵۲ (وَ أَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ).

اصولا آنجا جای فساد و تباهی نیست و مواد غذایی بهشتی با گذشت زمان دگرگون نمی شود.

بعد به سراغ سومین قسمت از نهرهای بهشتی رفته، می گوید: «و نهرهایی از شراب (طهور) که مایه لذت نوشندگان است!» (وَ أَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ).

خمر و شراب بهشتی هیچ گونه ارتباطی با خمر و شراب آلوده دنیا ندارد، همان گونه که در سوره صافات آیه ۴۷ آمده است، می فرماید: «آن خمر و شراب نه مایه فساد عقل است و نه موجب مستی می شود».

و جز هوشیاری و نشاط و لذت روحانی چیزی در آن نیست.

و بالاخره چهارمین و آخرین قسمت از نهرهای بهشتی را به این صورت بیان می کند: «و نهرهایی از عسل مصفاست» (وَ أَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى).

علاوه بر این نهرهای گوناگون - که هر کدام به منظوری آفریده شده - در پنجمین موهبت از انواع میوه های بهشتی سخن به میان آورده، می افزاید: «و برای آنها در بهشت از تمام انواع میوه ها موجود است» (وَ لَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ).

و بالاخره در ششمین موهبت که بر خلاف مواهب مادی قبلی، جنبه معنوی و روحانی دارد، می گوید: و برای آنها «آمرزشی است از سوی پروردگارشان» (وَ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ).

اکنون بینیم گروه مقابل آنها چه سرنوشتی خواهند داشت؟

در دنباله آیه می فرماید: آیا این گروه همانند کسانی هستند که در آتش دوزخ جاویدانند، و از آب جوشان و سوزانی نوشانیده می شوند که امعاء آنها را از هم متلاشی می کند؟! (كَمْ مِنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَ سَقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ).

تعبیر به «سقوا» (نوشانیده می شوند) بیانگر این واقعیت است که آب سوزان حمیم را به زور، و نه به دلخواه، به آنها می نوشاند که به جای سیراب شدن در آن آتش سوزان، امعاء آنها را متلاشی می کند و همانطور که طبیعت دوزخ است باز به حال اول

بر می گردد چرا که در آنجا مرگی نیست!

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۵۳

سوره محمد (۴۷): آیه ۱۶ ..... ص: ۴۵۳

(آیه ۱۶) - در اینجا ترسیمی از وضع منافقان در برخوردشان با وحی الهی و آیات و سخنان پیامبر صلی الله علیه و اله و مسأله جنگ و مبارزه با دشمنان اسلام کرده، می گوید:

«گروهی از آنان (نزد تو می آیند) به سخنانت گوش فرا می دهند، اما هنگامی که از نزد تو خارج می شوند به کسانی که (خداوند به آنها) علم و دانش بخشیده (از روی استهزاء) می گویند: (این مرد) الآن چه گفت؟! (وَ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى

إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ آنِفًا).

تعبیر آنها در مورد شخص پیامبر صلی الله علیه و اله و سخنان پر محتوای آن حضرت به قدری زشت و زننده و تحقیر آمیز بود که نشان می داد آنها اصلاً به وحی آسمانی ایمان نیاورده اند.

ولی قرآن در پایان آیه پاسخ دندان شکنی به آنها گفته، می فرماید: سخنان پیامبر صلی الله علیه و اله نامفهوم نبوده و پیچیدگی خاصی ندارد، بلکه «آنها کسانی هستند که خداوند بر قلبهایشان مهر نهاده و از هوی و هوسهایشان پیروی کرده اند» لذا چیزی از آن نمی فهمند! (أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَ اتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ).

سوره محمد (۴۷): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۵۳

(آیه ۱۷) - نقطه مقابل آنها مؤمنان راستین هستند که آیه شریفه در باره آنها می گوید: «و کسانی که هدایت یافته اند خداوند بر هدایتشان می افزاید، و روح تقوا و پرهیز کاری به آنها می بخشد» (و الَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَ آتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ). آری! آنها نخستین گامهای هدایت را شخصاً برداشته، و عقل و خرد و فطرت خویش را در این راه به کار گرفته اند، سپس خداوند طبق وعده ای که داده است مجاهدان راهش را هدایت و راهنمایی بیشتر می کند.

سوره محمد (۴۷): آیه ۱۸ ..... ص: ۴۵۳

(آیه ۱۸) - نشانه های رستخیز ظاهر شده! در این آیه به عنوان هشدار به آن گروه بی ایمان استهزاء کننده، می فرماید: «آیا آنها [کافران] جز این انتظاری دارند که قیامت ناگهان فرا رسد (آنگاه ایمان آورند) در حالی که هم اکنون نشانه های آن آمده است، اما هنگامی که بیاید تذکر (و ایمان) آنها سودی نخواهد داشت!» (فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۵۴
آری! آنها آن موقعی که باید ایمان بیاورند و مفید است سر سختی و لجاجت به خرج می دهند، و در برابر حق تسلیم نمی شوند، ولی آن زمان که حوادث هولناک آغاز قیامت جهان را به لرزه در می آورد این گونه افراد به وحشت می افتند، و اظهار خضوع و ایمان می کنند، که هیچ سودی به حالشان ندارد.

سوره محمد (۴۷): آیه ۱۹ ..... ص: ۴۵۴

(آیه ۱۹) - این آیه به عنوان نتیجه گیری از گفتگوهایی که در آیات قبل پیرامون ایمان و کفر و سرنوشت مؤمنان و کافران آمده بود، می فرماید: «پس بدان که معبودی جز الله نیست» (فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ). یعنی روی خط توحید محکم بایست که داروی شفا بخش و بهترین وسیله نجات همین توحید است که آثار آن در آیات قبل بیان شد.

به دنبال این مسأله عقیدتی باز به سراغ مسأله تقوا و پاکی از گناه رفته، می افزاید: «و برای گناه خود و مردان و زنان با ایمان استغفار کن» (وَ اسْتَغْفِرْ لِدُنْيِكَ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ).

پیدا است پیامبر صلی الله علیه و اله به حکم مقام عصمت هرگز مرتکب گناهی نشده، این گونه تعبیرها یا اشاره به مسأله «ترک اولی» و «حسنات الابرار سیئات المقرّبین» است، و یا سرمشقی است برای مسلمانان.

و در ذیل آیه به عنوان بیان علت می فرماید: «خداوند محل حرکت و قرار گاه شما را می داند» (وَ اللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَ مُتَوَكُّم).

از ظاهر و آشکار و درون و برون سرّ و نجوای شما با خبر است، به همین دلیل باید به سوی او بروید و از درگاه او طلب عفو کنید.

سوره محمد (۴۷): آیه ۲۰..... ص: ۴۵۴

(آیه ۲۰) - از نام جهاد نیز وحشت دارند! در اینجا موضع گیریهای مختلف «مؤمنان» و «منافقان» را در برابر فرمان جهاد روشن می‌سازد، می‌فرماید: «کسانی که ایمان آورده‌اند می‌گویند: چرا سوره‌ای نازل نمی‌شود؟! (وَ يَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْ لَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ).»

سوره‌ای که در آن فرمان جهاد باشد، و تکلیف ما را در برابر دشمنان سنگدل و خونخوار و بی‌منطق روشن سازد، سوره‌ای که آیاتش نور هدایت بر قلب ما بپاشد، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۵۵ و روح و جان ما را با فروغش روشن نماید. این وضع حال مؤمنان راستین.

«اما (منافقان) هنگامی که سوره واضح و روشنی نازل می‌گردد که در آن سخنی از جنگ است، منافقان بیمار دل را می‌بینی که همچون کسی که در آستانه مرگ قرار گرفته (با نگاهی مات و مبهوت، و چشمانی که حدقه آنها از کار ایستاده) به تو نگاه می‌کنند!» (فَإِذَا أَنْزَلْتَ سُورَةً مُحْكَمَةً وَ ذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ).

میدان جهاد برای مؤمنان میدان اظهار عشق به محبوب و میدان پایداری و مقاومت و پیروزی است، و در چنین میدانی ترس معنی ندارد.

اما برای «منافقان» میدان مرگ و نابودی و بدبختی است، میدان شکست و جدائی از لذات دنیاست، میدانی است تاریک و ظلمانی، با آینده‌ای وحشتناک و مبهم! در پایان آیه در یک جمله کوتاه می‌گوید: وای بر آنها که «مرگ و نابودی برای آنان سزاوارترست» (فَأَوْلَى لَهُمْ).

سوره محمد (۴۷): آیه ۲۱..... ص: ۴۵۵

(آیه ۲۱) - در این آیه می‌افزاید: ولی اگر آنها اطاعت کنند، و از فرمان جهاد سر پیچی ننمایند این «اطاعت و سخن سنجیده برای آنان بهتر است» (طَاعَةٌ وَ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ).

سپس می‌افزاید: «اگر آنها هنگامی که برنامه‌ها محکم می‌شود و فرمان جهاد قطعیت می‌یابد به خدا راست گویند و از در صدق و صفا در آیند برای آنها بهتر است» (فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ). هم در این دنیا باعث سر بلندی آنهاست، و هم در آخرت به پاداش بزرگ و فوز عظیم نائل می‌شوند.

سوره محمد (۴۷): آیه ۲۲..... ص: ۴۵۵

(آیه ۲۲) - در این آیه می‌افزاید: «اگر (از این دستورها) روی گردان شوید، جز این انتظار می‌رود که در زمین فساد و قطع پیوند خویشاوندی کنید» (فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَ تَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص:

زیرا اگر از قرآن و توحید روی گردان شوید قطعاً به سوی جاهلیت باز می‌گردید، و برنامه‌های جاهلی چیزی جز «فساد در زمین»، «قتل و غارت و خونریزی»، «کشتن خویشاوندان و دختران» نبود.

سوره محمد (۴۷): آیه ۲۳ ..... ص: ۴۵۶

(آیه ۲۳) - در این آیه سرنوشت نهائی این گروه منافق و بهانه جوی مفسد را چنین بیان می‌کند: «آنها کسانی هستند که خداوند از رحمت خویش دورشان ساخته، پس گوشه‌هایشان را کر و چشمهایشان را کور نموده است»، نه حقیقتی را می‌شنوند و نه واقعیتی را می‌بینند (أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ). آنها جهاد اسلامی را که بر معیار حق و عدالت است قطع رحم و فساد فی الارض می‌پندارند، اما آن همه جنایاتی را که در جاهلیت مرتکب شدند و خونهای بی‌گناهی را که در دوران حکومتشان ریختند مطابق با حق و عدالت! لعنت خدا بر آنها باد که نه گوش شنوا دارند و نه چشم بینا!

سوره محمد (۴۷): آیه ۲۴ ..... ص: ۴۵۶

(آیه ۲۴) - در این آیه به ذکر علت واقعی انحراف این قوم نگون بخت پرداخته، می‌گوید: «آیا آنها در آیات قرآن تدبیر نمی‌کنند (تا حقیقت را دریابند و وظائف خود را انجام دهند) یا بر دل‌های آنها قفل نهاده شده است؟! (أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا). و به این ترتیب باید قرآن مجید در متن زندگی مسلمانان قرار گیرد و آن را قدوه و اسوه خویش قرار دهند دستوراتش را مو به مو اجرا کنند، و تمام خطوط زندگی خویش را با آن هماهنگ سازند. اما بهره‌گیری از قرآن نیاز به یک نوع خود سازی دارد، هر چند خود قرآن نیز به خود سازی کمک می‌کند، چرا که اگر بر دل‌ها قفل‌ها باشد، قفل‌هایی از هوی و هوس، کبر و غرور، لجاجت و تعصب، اجازه ورود نور حق به آن نمی‌دهد.

سوره محمد (۴۷): آیه ۲۵ ..... ص: ۴۵۶

(آیه ۲۵) - چرا در قرآن تدبیر نمی‌کنند؟! قرآن همچنان به بحث پیرامون منافقان و موضع گیریهای مختلف آنها ادامه می‌دهد، می‌فرماید: «کسانی که بعد از روشن شدن حق باز گشتند و پشت کردند، شیطان اعمال زشتشان را در نظرشان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۵۷

زینت داده، و آنها را به آرزوهای دور و دراز فریفته است» (إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ).

سوره محمد (۴۷): آیه ۲۶ ..... ص: ۴۵۷

(آیه ۲۶) - آیه شریفه علت این تسویلات و تزینات شیطانی را چنین شرح می‌دهد: «این به خاطر آن است که آنها به کسانی

که از نزول وحی الهی (به پیامبر اسلام) ناراحت بودند گفتند: ما در بعضی از امور از شما پیروی می‌کنیم» (ذَلِكِ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأُمْرِ).

کار منافق همین است که به دنبال افراد سرخورده و مخالف می‌گردد، و اگر در تمام جهات با او قدر مشترک نداشته باشد به همان مقدار که وجوه مشترک موجود است همکاری، بلکه اطاعت می‌کند.

منافقان مدینه نیز به سراغ یهود آمدند، یهود «بنی نضیر» و «بنی قریظه» که پیش از بعثت پیامبر از مبلغان اسلام بودند، اما بعد از ظهورش به خاطر حسد و کبر و به خطر افتادن منافعی که ظهور اسلام را ناخوشایند دانستند، و از آنجا که مخالفت با پیامبر اسلام و توطئه ضد او قدر مشترکی در میان منافقان و یهود بود قول همکاری به آنها دادند.

در پایان آیه آنها را با عبارتی کوتاه تهدید کرده، می‌گوید: «خداوند مخفی کاریها و اسرار آنها را می‌داند» (وَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ).

هم از کفر باطنی آنها و نفاقشان آگاه است، و هم از توطئه چینها با کمک یهود، و به موقع آنها را مجازات خواهد کرد.

سوره محمد (۴۷): آیه ۲۷ ..... ص: ۴۵۷

(آیه ۲۷) - این آیه در حقیقت توضیحی است برای این تهدید سر بسته می‌فرماید: «پس حال آنها چگونه خواهد بود هنگامی که فرشتگان مرگ روحشان را قبض می‌کنند در حالی که بر صورت و پشت آنها می‌زنند» (فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَ أَدْبَارَهُمْ).

به صورت آنها می‌کوبند، برای این که رو به سوی دشمنان خدا رفته‌اند، و بر پشت آنها می‌زنند به خاطر این که به آیات الهی و پیامبرش پشت کردند.

سوره محمد (۴۷): آیه ۲۸ ..... ص: ۴۵۷

(آیه ۲۸) - در این آیه باز به بیان علت این عذاب الهی در آستانه مرگ آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۵۸ پرداخته، می‌گوید: «این عذاب و کیفر به خاطر آن است که آنها از آنچه خداوند را به خشم می‌آورد پیروی کردند، و آنچه را موجب خشنودی اوست کراهت داشتند، لذا خداوند اعمالشان را حبط و نابود کرد» (ذَلِكِ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا أَشْحَطَ اللَّهُ وَ كَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ).

چرا که شرط قبولی اعمال و هر گونه تلاش و کوشش رضای خداست.

سوره محمد (۴۷): آیه ۲۹ ..... ص: ۴۵۸

(آیه ۲۹) - منافقان را از لحن گفتارشان می‌توان شناخت: در اینجا باز هم به بخشی دیگر از صفات و نشانه‌های منافقین اشاره می‌کند و مخصوصاً بر این معنی تأکید دارد که اینها تصور نکنند برای همیشه می‌توانند چهره درونی خود را از پیامبر صلی الله علیه و اله و مؤمنان مکتوم دارند.

نخست می‌گوید: «آیا کسانی که در دل‌هایشان بیماری است گمان کردند خدا کینه‌هایشان را (نسبت به پیامبر و مؤمنان) آشکار نمی‌کند» (أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ).

سوره محمد (۴۷): آیه ۳۰ ..... ص: ۴۵۸

(آیه ۳۰) - لذا در آیه شریفه می‌افزاید: «و اگر ما بخواهیم آنها را به تو نشان می‌دهیم، تا آنها را با قیافه‌هایشان بشناسی!» (وَ لَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ).

در چهره‌های آنها علامتی می‌گذاریم که با مشاهده آن علامت از نفاقشان آگاه شوی، و به رأی العین آنها را ببینی.

سپس می‌افزاید: «هر چند می‌توانی آنها را از طرز سخنانشان بشناسی» (وَ لَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ).

یعنی این منافقان بیمار دل را از کنایه‌ها و نیشها و تعبیرات موزیانه و منافقانه‌شان می‌توان شناخت.

در حدیث معروفی از «ابو سعید خدری» نقل شده است که می‌گوید: «منظور از لحن القول بغض علی بن ابی طالب علیه السلام است، و ما منافقان را در عصر پیامبر صلی الله علیه و اله از طریق عداوت با علی علیه السلام می‌شناختیم.»

امروز هم شناختن منافقان از لحن قول و موضع گیریهای خلافشان در مسائل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۵۹

مهم اجتماعی، و مخصوصا در بحرانها یا جنگها کار مشکلی نیست و با کمی دقت از گفتار و رفتارشان شناسائی می‌شوند.

در پایان آیه می‌افزاید: «خداوند اعمال همه شما را می‌داند» (وَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ).

هم اعمال مخفی و آشکار مؤمنان، و هم اعمال منافقان را، به فرض که بتوانند چهره اصلی خود را از مردم پنهان دارند آیا از خدا که در ظاهر و باطن و خلوت و جلوت با آنهاست می‌توانند مکتوم دارند؟!

سوره محمد (۴۷): آیه ۳۱ ..... ص: ۴۵۹

(آیه ۳۱) - در این آیه برای تأکید بیشتر و نشان دادن طرق شناخت مؤمنان از منافقان می‌افزاید: «ما همه شما را قطعاً می‌آزمایم، تا معلوم شود مجاهدان واقعی و صابران از میان شما کیانند» و مجاهد نماها و سست عنصران منافق کیان؟! (وَ لَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَ الصَّابِرِينَ).

و در ذیل آیه می‌فرماید: علاوه بر این «اخبار شما را می‌آزمایم» (وَ نَبْلُوْا اٰخْبَارَكُمْ).

به این ترتیب خداوند هم اعمال انسانها را می‌آزماید و هم گفتار و اخبار آنها را.

و این نخستین بار نیست که خداوند به مردم اعلام می‌کند که شما را می‌آزمایم تا صفوفتان از هم مشخص شود، و مؤمنان راستین از ضعیف‌الایمانها و منافقان شناخته شوند، در آیات فراوانی از قرآن مسأله ابتلاء و امتحان مطرح شده است - مسائل مربوط به آزمایش الهی در ذیل آیه ۱۵۵ سوره بقره و همچنین در آغاز سوره عنکبوت مشروحا آمده است.

سوره محمد (۴۷): آیه ۳۲ ..... ص: ۴۵۹

(آیه ۳۲) - بعد از بحثهای گوناگونی که پیرامون وضع منافقان در آیات گذشته بیان شد، در اینجا پیرامون جمع دیگری از کفار بحث می‌کند، و می‌فرماید:

«کسانی که کافر شدند و (مردم را) از راه خدا باز داشتند و بعد از روشن شدن هدایت برای آنان (باز) به مخالفت با رسول (خدا) برخاستند، هرگز زبانی به خدا نمی‌رسانند، و (خداوند) اعمالشان را نابود می‌کند» حتی اگر کار خیری هم انجام

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۶۰

داده‌اند چون با ایمان قرین نبوده حبیط می‌شود (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقَّوْا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَ سَيَحْبِطُ أَعْمَالُهُمْ).

این گروه ممکن است همان مشرکان مکه باشند، و یا کفار یهود مدینه، و یا هر دو.

سوره محمد (۴۷): آیه ۳۳ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۳۳) - در این آیه روی سخن را به مؤمنان کرده، و بعد از بیان خطوط منافقین و کفار، خط آنها را نیز چنین تبیین می‌کند: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اطاعت کنید خدا را و اطاعت کنید رسول خدا را، و اعمال خود را باطل مسازید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ لَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ).

لحن آیه نشان می‌دهد که در میان مؤمنان آن روز نیز افرادی بوده‌اند که در مسأله اطاعت خداوند و رسول و حفظ اعمالشان از باطل شدن کوتاهی داشته‌اند که خداوند با این آیه به آنها اخطار می‌کند.

سوره محمد (۴۷): آیه ۳۴ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۳۴) - آنها که در حال کفر بمیرند هرگز بخشوده نخواهند شد! این آیه توضیح و تأکیدی است برای آنچه در آیات قبل پیرامون کفار آمده بود، و در ضمن راه بازگشت را به آنها که مایل باشند نشان می‌دهد، می‌فرماید: «کسانی که کافر شدند و (مردم را نیز) از پیمودن راه خدا باز داشتند سپس در همان حال کفر از دنیا رفتند خدا هرگز آنها را نخواهد بخشید!» (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ صَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَ هُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ). چرا که با مرگ درهای توبه بسته می‌شود، اینها بار سنگین کفر خودشان و اضلال و گمراهی دیگران را هر دو بر دوش می‌کشند، چگونه امکان دارد خداوند آنها را ببخشد؟

سوره محمد (۴۷): آیه ۳۵ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۳۵) - صلح بی‌جا و ذلت بار! در تعقیب آیات گذشته پیرامون مسأله جهاد این آیه به یکی از نکات مهم پیرامون «جهاد» اشاره می‌کند و آن این که افراد سست و ضعیف الایمان برای فرار از زیر بار جهاد و مشکلات میدان جنگ غالباً مسأله صلح را مطرح می‌کنند، مسلماً صلح بسیار خوب است اما در جای خود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۶۱

از این رو می‌فرماید: «پس اکنون (که دستوره‌های گذشته را شنیدید) هرگز سست نشوید و (دشمنان را) به صلح (ذلت بار) دعوت نکنید در حالی که شما برترید» (فَلَا تَهِنُوا وَ تَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَ أَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ).

یعنی حالا که نشانه‌های پیروزی و برتری شما آشکار شده چگونه با پیشنهاد صلح که مفهومی عقب نشینی و شکست است پیروزیهای خود را عقیم می‌گذارید؟ این در حقیقت صلح نیست، این تسلیم و سازشی است که از سستی و زبونی سر چشمه می‌گیرد، این یک نوع عافیت طلبی زشتی است که عواقب دردناک و خطرناک به بار می‌آورد.

و در پایان آیه برای تقویت روحیه مسلمانان مجاهد می‌افزاید: «و خداوند با شماست، و (چیزی از ثواب) اعمالتان را کم نمی‌کند» (وَ اللَّهُ مَعَكُمْ وَ لَنْ يَتْرُكَنَّ أَعْمَالَكُمْ).

کسی که خدا با اوست همه عوامل پیروزی را در اختیار دارد، هرگز احساس تنهائی نمی‌کند، ضعف و سستی به خود راه

نمی‌دهد، به نام صلح، تسلیم دشمن نمی‌شود، و فرآورده‌های خونهای شهیدان را در لحظات حساس به باد نمی‌دهد.

سوره محمد (۴۷): آیه ۳۶ ..... ص: ۴۶۱

(آیه ۳۶) - گفتیم سوره «محمد» سوره «جهاد» است، از مسأله جهاد آغاز شده و با مسأله جهاد پایان می‌گیرد. در آخرین آیات این سوره نیز به یکی دیگر از مسائل زندگی انسانها در این رابطه می‌پردازد، و برای تشویق و تحریک هر چه بیشتر مسلمانان در زمینه اطاعت خداوند عموماً و مسأله جهاد خصوصاً بی‌ارزش بودن زندگی دنیا را مطرح می‌کند، می‌فرماید: «زندگی دنیا تنها بازی و سرگرمی است» (إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ). «لعب» (بازی) به کارهائی گفته می‌شود که دارای یک نوع نظم خیالی برای وصول به یک هدف خیالی است، و «لهو» (سرگرمی) به هر کاری گفته می‌شود که انسان را به خود مشغول داشته و از مسائل اصولی منحرف سازد. و به راستی زندگی دنیا «بازی» و «سرگرمی» است.

به دنبال آن می‌افزاید: «و اگر ایمان آورید و تقوا پیشه کنید خداوند پادشاهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۶۲ شما را (به نحو کامل و شایسته) می‌دهد، و (در برابر آن) اموال شما را نمی‌طلبد» (وَ إِن تُؤْمِنُوا وَ تَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجْرَكُمْ وَ لَا يَسْئَلُكُمْ أَمْوَالَكُمْ).

و اگر مقدار ناچیزی از اموالتان به عنوان زکات و حقوق شرعی دیگر گرفته می‌شود آن هم برای خود شما مصرف می‌گردد، برای نگهداری یتیمان و مستمندان و در راه ماندگان شما، و برای دفاع از امنیت و استقلال کشورتان و برقراری نظم و آرامش و تأمین نیازمندیها و عمران و آبادی شهر و دیار شماست. بنابر این همین مقدار نیز برای خود شماست که خدا و پیامبرش از همگان بی‌نیازند، و به این ترتیب تناقضی بین مفهوم آیه و آیات انفاق و زکات و مانند آن وجود ندارد.

سوره محمد (۴۷): آیه ۳۷ ..... ص: ۴۶۲

(آیه ۳۷) - در این آیه نشان دادن میزان دلبستگی غالب مردم به اموال و ثروتهای شخصی می‌افزاید: «هر گاه اموال شما را مطالبه کند، و حتی اصرار ورزد بخل می‌کنید، بلکه (از آن بالاتر) کینه‌ها و خشم شما را آشکار می‌سازد!» (إِن يَسْئَلْكُمْ مَوَالِيَهُمْ فَيُحْفِكُمْ تَبَخَّلُوا وَ يُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ).

و به این ترتیب با این تازیانه ملامت روح خفته انسانها را بیدار می‌سازد، تا زنجیر اسارت و بردگی اموال را از گردن خویش بردارند و آن چنان شوند که در راه دوست از همه چیز بگذرند، و همه را بر پای او نثار کنند، در عوض ایمان و تقوا و رضا و خشنودی او را بطلبند.

سوره محمد (۴۷): آیه ۳۸ ..... ص: ۴۶۲

(آیه ۳۸) - اگر سر پیچی کنید این رسالت را به گروه دیگری می‌دهد! آخرین آیه سوره محمد صلی الله علیه و اله تأکید دیگری است بر آنچه در آیات گذشته پیرامون مسائل مادی و دلبستگیهای مردم به آن و انفاق در راه خدا آمده است. می‌فرماید: «آری! شما همان گروهی هستید که برای انفاق در راه خدا دعوت می‌شوید، بعضی از شما (این فرمان الهی را

اطاعت می کنند در حالی که بعضی) بخل می ورزند» (ها أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ). در اینجا این سؤال مطرح می شود که در آیات قبل گفته شد خداوند اموال شما را مطالبه نمی کند چگونه در این آیه دستور به انفاق در راه خدا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۶۳ داده شده است؟

ولی دنباله خود آیه در حقیقت به این سؤال از دو راه پاسخ می دهد.

نخست می گوید: «و هر کسی (که در انفاق) بخل ورزد نسبت به خود بخل کرده است» (وَ مَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنِ نَفْسِهِ). چرا که نتیجه انفاقها هم در دنیا به خود شما باز می گردد، زیرا فاصله های طبقاتی کم می شود، آرامش و امنیت در جامعه حکم فرما می گردد، محبت و صفا و صمیمیت جای کینه و عداوت را می گیرد این پاداش دنیوی شماست. و هم در آخرت در برابر هم درهم و دیناری مواهب و نعمتهائی به شما ارزانی می دارد که هرگز به فکر بشری خطور نکرده است، بنابر این هر قدر بخل کنید به خودتان بخل کرده اید! به تعبیر دیگر مسأله انفاق در اینجا بیشتر ناظر به انفاق برای جهاد است و واضح است که هر گونه کمک به پیشرفت امر جهاد ضامن حفظ موجودیت و استقلال و شرف یک جامعه است. پاسخ دیگر این که: «و خداوند بی نیاز است و شما همه نیازمندید» (وَ اللَّهُ الْغَنِيُّ وَ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ).

او هم از انفاق شما بی نیاز است، و هم از اطاعتتان، این شما هستید که در دنیا و آخرت نیاز به لطف و رحمت و پاداش او دارید.

اصولا موجودات امکانیه و ما سوی الله سر تا پا فقر و نیازند، و غنی بالذات تنها خداست، آنها حتی در اصل وجودشان دائما وابسته به اویند، و لحظه به لحظه از منبع لا یزال فیض وجود او مدد می گیرند که اگر یک لحظه از آنها قطع فیض کند هستی همه بر باد می رود (و فرو ریزند قالبها)! آخرین جمله هشدار می است به همه مسلمانان که قدر این نعمت بزرگ و موهبت عظیم را بدانید که خداوند شما را پاسدار آئین پاکش قرار داد تا حامیان دین و یاوران پیامبر او باشید «و هر گاه سرپیچی کنید، خداوند گروه دیگری را جای شما می آورد پس آنها مانند شما نخواهند بود» و سخاوتمندانه در راه خدا انفاق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۶۴

می کنند (وَ إِنْ تَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ).

آری! اگر شما این رسالت عظیم را نادیده بگیرید، خداوند قوم دیگری را بر می انگیزد قومی که در ایثار و فداکاری و بذل جان و مال و انفاق فی سبیل الله به مراتب از شما برتر و بالاتر باشند! این تهدید بزرگی است که نظیر آن در آیه ۵۴ سوره مائده نیز آمده است:

«ای کسانی که ایمان آورده اید! هر کس از شما از آیین خود باز گردد (به خدا زیانی نمی رساند) خداوند در آینده جمعیتی را می آورد که آنها را دوست دارد و آنها نیز خدا را دوست دارند، در برابر مؤمنان متواضع، و در برابر کافران نیرومند و شکست ناپذیرند، مردانی که در راه خدا جهاد می کنند و هرگز از سرزنش کنندگان هراسی به خود راه نمی دهند» اکثر مفسران نقل کرده اند که: بعد از نزول این آیه جمعی از اصحاب رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله عرض کردند: «این گروهی که خداوند در این آیه به آنها اشاره کرده کیانند؟! در این هنگام پیامبر دست بر پای سلمان - و طبق روایتی بر شانه سلمان - زد و فرمود: «منظور این مرد و قوم اوست، سوگند به آن کس که جانم به دست اوست، اگر ایمان به ثریا بسته باشد گروهی از مردان فارس آن را به چنگ می آورند!» حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام نقل شده که مکمل حدیث فوق است.

فرمود: «به خدا سوگند که خداوند به این وعده خود وفا کرده و گروهی را از غیر عرب بهتر از آنها جانشین آنها فرمود».

سوره فتح [۴۸] ..... ص: ۴۶۵

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۲۹ آیه است

مختوای سوره: ..... ص: ۴۶۵

- این سوره چنانکه از نامش پیداست پیام آور فتح و پیروزی است، پیروزی بر دشمنان اسلام، پیروزی چشمگیر و قاطع خواه پیروزی مربوط به فتح مکه باشد یا صلح حدیبیه یا فتح خیبر یا پیروزی بطور مطلق.
- موقعی که پیامبر صلی الله علیه و اله از حدیبیه به سوی مدینه می آمد مرکبش از حرکت باز ایستاد، و در همین حال چهره مبارکش غرق سرور و شادمانی بی سابقه‌ای گشت و فرمود: هم اکنون آیات سوره فتح بر من نازل شد.
- در یک بررسی می توان گفت که این سوره از هفت بخش تشکیل یافته است.
- ۱- سوره با مسأله بشارت فتح آغاز می شود، و آیات انجام آن نیز به همین مسأله مربوط است، و تأکید بر تحقق خواب پیامبر صلی الله علیه و اله دائر به وارد شدن به مکه و انجام مناسک عمره است.
  - ۲- بخش دیگری از سوره حوادث مربوط به «صلح حدیبیه» و «نزول سکینه» و آرامش بر دل‌های مؤمنان و مسأله «بیعت رضوان» را بازگو می کند.
  - ۳- در بخش دیگری از مقام پیامبر و هدف والای او سخن می گوید.
  - ۴- در قسمت دیگری، از کار شکنی‌های منافقان و نمونه‌هایی از عذرهای واهی‌شان در مورد عدم شرکت در میدان جهاد پرده بر می دارد.
  - ۵- در بخش دیگر قسمتی از تقاضاهای نابجای منافقان را منعکس می سازد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۶۶
  - ۶- سپس کسانی را که از شرکت در میدان جهاد معذورند معرفی می کند.
  - ۷- و بالاخره در بخشی نیز از ویژگی‌های پیروان خط مکتبی پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله و صفات مخصوص آنها سخن می گوید.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۴۶۶

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می خوانیم: «اموال و همسران و آنچه را در ملک شماست با قرائت «اَنَا فَتَحْنَا» از تلف حفظ کنید.

کسی که پیوسته آن را تلاوت کند روز قیامت منادی صدا می زند آن چنان که همه خلائق می شنوند: تو از بندگان مخلص منی، او را به بندگان صالحم ملحق سازید، و در باغهای پر نعمت بهشت او را وارد کنید، و از نوشابه مخصوص بهشتیان

سیرایش نمائید».

ناگفته پیداست این همه فضیلت و افتخار با تلاوت خالی از اندیشه و عمل حاصل نمی‌شود، بلکه هدف اصلی از تلاوت، تطبیق اعمال و خلق و خوی خویش بر مفاد این آیات است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الفتح (۴۸): آیه ۱ ..... ص: ۴۶۶

اشاره

(آیه ۱) - فتح المبین! در نخستین آیه این سوره بشارت عظیمی به پیامبر صلی الله علیه و اله داده شده است، بشارتی که طبق بعضی از روایات نزد پیامبر صلی الله علیه و اله محبوبتر از تمام جهان بود، می‌فرماید: «ما برای تو پیروزی آشکاری فراهم ساختیم! ...» (إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا).

منظور از این فتح پیروزی عظیمی است که از «صلح حدیبیه» نصیب مسلمانان شد.

اما برای روشن شدن تفسیر این آیات باید قبل از هر چیز فشرده‌ای از داستان حدیبیه را در اینجا بیاوریم که به منزله شأن نزول آن است.

داستان صلح حدیبیه: ..... ص: ۴۶۶

در سال ششم هجرت ماه ذی القعدة پیغمبر اکرم صلی الله علیه و اله به قصد عمره به سوی مکه حرکت کرد و همه مسلمانان را تشویق به شرکت در این سفر نمود، اما گروهی خودداری کردند، ولی جمع کثیری از مهاجران و انصار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۶۷

و اعراب بادیه نشین در خدمتش عازم مکه شدند.

این جمعیت که در حدود یک هزار و چهار صد نفر بودند همگی لباس احرام بر تن داشتند و جز شمشیر که اسلحه مسافران محسوب می‌شد هیچ سلاح جنگی با خود برنداشتند.

هنگامی که پیامبر به «عسفان» در نزدیکی مکه رسید با خبر شد که قریش تصمیم گرفته‌اند از ورود او به مکه جلوگیری نمایند، تا این که پیامبر صلی الله علیه و اله به «حدیبیه» رسید پیامبر صلی الله علیه و اله به «عمر» پیشنهاد فرمود که به مکه رود و اشراف قریش را از هدف این سفر آگاه سازد، عمر گفت: بهتر این است که «عثمان» به این کار مبادرت ورزد، عثمان به سوی مکه آمد و چیزی نگذشت که در میان مسلمانان شایع شد او را کشته‌اند، در اینجا پیامبر صلی الله علیه و اله تصمیم به شدت عمل گرفت و در زیر درختی که در آنجا بود با یارانش تجدید بیعت کرد که به نام «بیعت رضوان» معروف شد، و با آنان عهد بست که تا آخرین نفس مقاومت کنند، ولی چیزی نگذشت که عثمان سالم بازگشت و به دنبال او قریش «سهیل بن عمرو» را برای مصالحه خدمت پیامبر صلی الله علیه و اله فرستاد.

بعد از گفتگوهای زیاد پیمان صلحی منعقد شد. این پیمان در حقیقت یک پیمان عدم تعرض همه جانبه بود که به جنگهای

مداوم و مکرر بین مسلمانان و مشرکان موقتا پایان می داد.

«متن پیمان صلح» از این قرار بود که پیامبر صلی الله علیه و اله به علی علیه السلام دستور داد «بنویس: بسم الله الرحمن الرحیم».

«سهیل بن عمرو» که نماینده مشرکان بود گفت: من با چنین جمله‌ای آشنا نیستم، بنویس بسمک اللهم! پیامبر صلی الله علیه و اله فرمود: «بنویس: بسمک اللهم!» سپس فرمود: بنویس این چیزی است که محمد رسول الله صلی الله علیه و اله با سهیل بن عمرو مصالحه کرده! «سهیل» گفت: ما اگر تو را «رسول الله» می دانستیم با تو جنگ نمی کردیم، تنها اسم خودت، و اسم پدرت را بنویس. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۶۸

پیغمبر صلی الله علیه و اله فرمود: مانعی ندارد، بنویس: «این چیزی است که «محمد بن عبد الله» با سهیل بن عمرو صلح کرده که ده سال متارکه جنگ شود تا مردم امنیت خود را باز یابند.

علاوه بر این همه آزادند هر کس می خواهد در پیمان محمد وارد شود و هر کس می خواهد در پیمان قریش.

ازین گذشته محمّد امسال باز می گردد و وارد مکه نمی شود، اما سال آینده ما به مدت سه روز از مکه بیرون می رویم و یارانش بیایند اما بیش از سه روز توقف نکنند.

در اینجا پیامبر صلی الله علیه و اله دستور داد شترهای قربانی را که به همراه آورده بودند در همانجا قربانی کنند، سرهای خود را بتراشند و از احرام به در آیند. اما این امر برای جمعی از مسلمانان سخت ناگوار بود.

ولی پیغمبر شخصا پیشگام شد، و شتران قربانی را نحر فرمود، و از احرام بیرون آمد، و به مسلمانان تفهیم نمود که این استثنائی است در قانون احرام و قربانی که از سوی خداوند قرار داده شده است.

مسلمین هنگامی که چنین دیدند تسلیم شدند و دستور پیامبر صلی الله علیه و اله دقیقاً اجرا شد و از همانجا آهنگ مدینه کردند، اما کوهی از غم و اندوه بر قلب آنها سنگینی می نمود، چرا که ظاهر قضیه یک ناکامی و شکست بود ولی خبر نداشتند که در پشت داستان صلح حدیبیه چه پیروزیهایی برای مسلمانان و آینده اسلام نهفته است، و در همین هنگام بود که سوره فتح نازل شد و بشارت فتح عظیمی را به پیامبر گرامی اسلام داد.

به دنبال صلح حدیبیه مشرکین با مسلمانان ارتباط یافتند و اسلام در قلوب آنها جایگزین شد و در عرض سه سال گروه عظیمی اسلام آوردند، و جمعیت مسلمانان با آنها فزونی گرفت.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۲ ..... ص: ۴۶۸

(آیه ۲) - نتایج بزرگ فتح المبین! در این آیه و آیه بعد قسمتی از نتایج پر برکت «فتح مبین» (صلح حدیبیه) که در آیه قبل آمده است تشریح شده. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۶۹

می فرماید: هدف این بود «تا خداوند گناهان گذشته و آینده‌ای را که به تو نسبت می دادند ببخشد (و حقانیت تو را ثابت نموده) و نعمتش را بر تو تمام کند و به راه راست هدایت فرماید» (لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ مَا تَأَخَّرَ وَ يُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَ يَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا).

سوره الفتح (۴۸): آیه ۳ ..... ص: ۴۶۹

(آیه ۳) - «و پیروزی شکست ناپذیری نصیب تو کند» (وَ يَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا).

و به این ترتیب خداوند چهار موهبت عظیم در سایه این فتح مبین نصیب پیامبرش کرد: مغفرت، تکمیل نعمت، هدایت و نصرت.

پاسخ به یک سؤال مهم: ..... ص : ۴۶۹

با این که پیامبر به حکم مقام عصمت از هر گناهی پاک است منظور از این جمله چیست؟

برای پی بردن به جامعترین پاسخ، مهم این است که ما رابطه «فتح حدیبیه» را با مسأله «آمزش گناه» پیدا کنیم که کلید اصلی پاسخ به سؤال فوق در آن نهفته است.

با دقت در حوادث و رویدادهای تاریخی به این نتیجه می‌رسیم: هنگامی که مکتبی راستین ظاهر می‌شود و قد بر می‌افرازد، وفاداران به سنن خرافی که موجودیت خود را در خطر می‌بینند هر گونه تهمت و نسبت ناروا به آن می‌بندند.

اگر این مکتب در مسیر پیشرفت خود مواجه به شکست شود، دستاویزی محکم برای اثبات نسبتهای ناروا به دست مخالفان می‌افتد، و فریاد می‌کشند نگفتیم چنین است، نگفتیم چنان است؟

اما هنگامی که به پیروزی نائل گردد و برنامه‌های خود را از بوته آزمایش موفق بیرون آورد، تمام نسبتهای ناروا نقش بر آب می‌شود، و تمام «نگفتیم‌ها» به افسوس و ندامت مبدل می‌گردد و جای خود را به «ندانستیم‌ها» می‌دهد! مخصوصاً در مورد پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله این نسبتهای ناروا و گناهان پنداری بسیار فراوان بود، او را جنگ طلب، آتش افروز، بی‌اعتنا به سنتهای راستین، غیر قابل تفاهم، و مانند آن می‌شمردند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۷۰

صلح حدیبیه به خوبی نشان داد که آئین او بر خلاف آنچه دشمنان می‌پندارند یک آئین پیشرو و الهی است.

او به خانه خدا احترام می‌گذارد، هرگز بی‌دلیل به قوم و جمعیتی حمله نمی‌کند، او اهل منطق و حساب است او به راستی همه انسانها را به سوی محبوبشان «الله» دعوت می‌کند، و اگر دشمنانش جنگ را بر او تحمیل نکنند او طالب صلح و آرامش است.

به این ترتیب فتح حدیبیه تمام گناهانی که قبل از هجرت، و بعد از هجرت یا تمام گناهانی که قبل از این ماجرا و حتی در آینده ممکن بود به او نسبت دهند همه را شست، و چون خداوند این پیروزی را نصیب پیامبر صلی الله علیه و اله نمود می‌توان گفت خداوند همه آنها را شستشو کرد.

نتیجه این که این گناهان، گناهان واقعی نبود، بلکه گناهانی بود پنداری و در افکار مردم و در باور آنها، چنانکه در آیه ۱۴ سوره شعرا در داستان موسی (ع) می‌خوانیم که موسی به پیشگاه خدا عرضه داشت: «فرعونیان بر من گناهی دارند که می‌ترسم به جرم آن گناه مرا بکشند» در حالی که گناه او چیزی جز یاری فرد مظلومی از بنی اسرائیل و کوبیدن ستمگری از فرعونیان نبود.

(آیه ۴) - نزول سکینه بر دل‌های مؤمنان! آنچه در آیات گذشته خواندیم مواهب بزرگی بود که خدا در پرتو فتح مبین (صلح حدیبیه) نصیب پیامبر صلی الله علیه و اله کرد، اما در این آیه از موهبت عظیمی که بر همه مؤمنان مرحمت فرموده بحث می‌کند، می‌فرماید: «او کسی است که آرامش را در دل‌های مؤمن نازل کرد تا ایمانی بر ایمانشان بیفزایند» (هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيُزَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ).

چرا سکینه و آرامش بر دل آنها فرود نیاید در حالی که «لشکریان آسمانها و زمین از آن خداست، و خداوند دانا و حکیم است» (وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا).

«سکینه» در اصل از ماده «سکون» به معنی آرامش و اطمینان خاطری است برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۷۱ که هر گونه شک و تردید و وحشت را از انسان زائل می‌کند و او را در طوفان حوادث ثابت قدم می‌دارد. این آرامش ممکن است جنبه عقیدتی داشته باشد، و تزلزل اعتقاد را بر طرف سازد، یا جنبه عملی، به گونه‌ای که ثبات قدم و مقاومت و شکیبایی به انسان بخشد، البته تعبیرات خود آیه در اینجا بیشتر ناظر به معنی اول است.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۵ ..... ص: ۴۷۱

(آیه ۵) - نتیجه دیگر فتح المبین! نقل کرده‌اند هنگامی که بشارت «فتح مبین» و «اتمام نعمت» و «هدایت» و «نصرت» به پیغمبر اسلام صلی الله علیه و اله در آیات نخست این سوره داده شد بعضی از مسلمانان که از حوادث «حدیبیه» دل‌تنگ بودند عرض کردند: «گوارا باد بر تو این همه مواهب الهی ای رسول خدا! خداوند آنچه را به تو داده و می‌دهد بیان کرده، به ما چه خواهد داد؟» در اینجا آیه نازل شد و به مؤمنان بشارت داد که برای آنها نیز پادشاهای بزرگی فراهم شده.

قرآن همچنان در ارتباط با صلح «حدیبیه» و بازتابهای مختلف آن در افکار مردم، و نتایج پر بار آن سخن می‌گوید، و سرنوشت هر گروه را در این بوته آزمایش بزرگ مشخص می‌سازد.

نخست می‌فرماید: «هدف دیگر (از این فتح مبین) این بود که مردان و زنان با ایمان را در باغهایی (از بهشت) وارد کند که نهرها از زیر (درختانش) جاری است» (لِيُدْخَلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ).

در حالی که «جاودانه در آن می‌مانند»، و این نعمت بزرگ هرگز از آنان سلب نمی‌شود (خَالِدِينَ فِيهَا).

«و گناهانشان را می‌بخشد» (و يُكَفِّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ).

«و این نزد خدا رستگاری بزرگی است!» (وَ كَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا).

به این ترتیب خداوند در برابر آن چهار موهبتی که به پیامبرش در فتح المبین داد، دو موهبت عظیم نیز به مؤمنان ارزانی داشت: بهشت جاویدان با تمام نعمتهایش، و عفو و گذشت از لغزشهای آنها، علاوه بر سکینه و آرامش روحی که در این دنیا

به آنها بخشید، و مجموعه این سه نعمت، فوز عظیم و پیروزی بزرگی است برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۷۲

برای کسانی که از این بوته امتحان سالم بیرون آمدند.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۶ ..... ص: ۴۷۲

(آیه ۶) - ولی در برابر این گروه، گروه منافقان و مشرکان بی‌ایمان بودند که در این آیه سرنوشتشان این گونه ترسیم شده: «و نیز هدف دیگر این است که خداوند (مردان و زنان منافق، و مردان و زنان مشرک را که به خدا گمان بد می‌برند مجازات

کند» (وَ يُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ).

آری! منافقان و مشرکان به هنگام حرکت پیامبر صلی الله علیه و اله و مؤمنان از مدینه گمان داشتند که این گروه هرگز سالم به مدینه باز نخواهد گشت.

سپس به توضیح این عذاب و مجازات پرداخته و تحت چهار عنوان آن را شرح داده، می گوید: آری «حوادث ناگواری (که برای مؤمنان انتظار می کشند) تنها بر خودشان نازل می شود» (عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ).

دیگر این که: «خداوند بر آنان غضب کرده» (وَ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ).

«و (نیز) خداوند آنان را) از رحمت خود دورشان ساخته» (وَ لَعَنَهُمْ).

«و جهنم را برای آنها (از هم اکنون) آماده کرده، و چه بد سر انجामी است» (وَ أَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَ سَاءَتْ مَصِيرًا).

سوره الفتح (۴۸): آیه ۷ ..... ص: ۴۷۲

(آیه ۷) - در این آیه بار دیگر به عظمت قدرت خداوند اشاره کرده، می گوید: «لشکریان آسمانها و زمین از آن خداست و خداوند شکست ناپذیر و حکیم است» (وَ لِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ كَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا).

این سخن یک بار در ذیل مقامات و مواهب اهل ایمان آمد، و یک بار هم در اینجا در ذیل مجازات منافقان و مشرکان، تا روشن شود خداوندی که تمام جنود آسمان و زمین تحت فرمانش قرار دارند هم قدرت بر آن دارد هم توانائی بر این، هر گاه دریای رحمتش موج زند شایستگان را هر جا باشند شامل می شود، و هر گاه آتش قهر و غضبش زبانه کشد مجرمی را قدرت فرار از آن نیست.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۸ ..... ص: ۴۷۲

(آیه ۸) - تحکیم موقعیت پیامبر صلی الله علیه و اله و وظائف مردم در برابر او گفتیم صلح حدیبیه از سوی بعضی از ناآگاهان شدیداً مورد انتقام قرار گرفت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۷۳

و حتی تعبیراتی در برابر پیامبر صلی الله علیه و اله گفتند که خالی از بی حرمتی نسبت به آن حضرت نبود مجموع این حوادث ایجاب می کرد که موقعیت یا عظمت پیامبر صلی الله علیه و اله بار دیگر مورد تأکید قرار گیرد.

لذا این آیه پیامبر صلی الله علیه و اله را مخاطب قرار داده، می گوید: «به یقین ما تو را گواه (بر اعمال آنها) و بشارت دهنده، و بیم دهنده فرستادیم» (إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَ مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا). گواه بر تمام امت اسلام بلکه به یک معنی گواه بر همه امتها.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۹ ..... ص: ۴۷۳

(آیه ۹) - در این آیه پنج دستور مهم به عنوان نتیجه و هدفی برای اوصاف پیشین پیامبر صلی الله علیه و اله بیان شده که دو دستور در باره اطاعت خداوند و تسبیح و نیایش اوست، و سه دستور در باره «اطاعت» و «دفاع» و «تعظیم» مقام پیامبر صلی الله علیه و اله است.

می فرماید: هدف این است «تا (شما مردم) به خدا و رسولش ایمان بیاورید، و از او دفاع کنید و او را بزرگ دارید، و خدا را صبح و شام تسبیح گوید» (لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ تُعَزِّرُوهُ وَ تُوَقِّرُوهُ وَ تَسْبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ أُصِيلاً).

سوره الفتح (۴۸): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۷۳

(آیه ۱۰) - در این آیه اشاره کوتاهی به مسأله «بیعت رضوان» می‌کند - که در آیه ۱۸ همین سوره بطور مشروحتر آمده است - می‌گوید: «کسانی که با تو بیعت می‌کنند (در حقیقت) تنها با خدا بیعت می‌کنند و دست خدا بالای دست آنهاست» (إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ).

سپس می‌افزاید: «پس هر کس پیمان شکنی کند تنها به زیان خود پیمان شکسته است» (فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ). «و آن کس که نسبت به عهده‌ی که با خدا بسته وفا کند، به زودی، پاداش عظیمی به او خواهد داد» (وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا).

در این آیه، قرآن مجید به همه بیعت کنندگان هشدار می‌دهد که اگر بر سر پیمان و عهد خود بمانند پاداش عظیمی خواهند داشت، اما اگر آن را بشکنند زیانش متوجه خود آنهاست، تصور نکنند به خدا ضرری می‌رسانند.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۷۳

(آیه ۱۱) - عذر تراشی متخلفان! بعد از ذکر سرنوشت منافقان و مشرکان در آیات قبل، در اینجا وضع متخلفان و بازماندگان ضعیف‌الایمان را بازگو می‌کند، تا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۷۴ حلقات این بحث تکمیل گردد.

می‌فرماید: «به زودی متخلفان از اعراب بادیه نشین (عذر تراشی کرده) می‌گویند: (حفظ) اموال و خانواده‌های ما، ما را به خود مشغول داشت (و نتوانستیم در سفر حدیبیه تو را همراهی کنیم) برای ما طلب آموزش کن!» (سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرُوا لَنَا).

«آنها به زبان خود چیزی می‌گویند که در دل ندارند» (يَقُولُونَ بِاللَّيْسَ بَيْنَهُمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ). آنها حتی در توبه خود صادق نیستند.

ولی به آنها «بگو: چه کسی می‌تواند در برابر خداوند از شما دفاع کند هر گاه زبانی برای شما بخواهد و یا اگر نفعی اراده کند» مانع گردد (قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا). آری «خداوند به همه کارهایی که انجام می‌دهد آگاه است» (بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا). او به خوبی می‌داند که این عذر و بهانه‌ها واقعیت ندارد آنچه واقعیت دارد شک و تردید و ترس و ضعف ایمان شماست.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۷۴

(آیه ۱۲) - سپس برای توضیح بیشتر پرده‌ها را کاملاً کنار زده می‌افزاید: «ولی شما گمان کردید پیامبر و مؤمنان هرگز به خانواده‌های خود باز نخواهند گشت» (بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا).

آری! علت عدم شرکت شما در این سفر تاریخی مسأله اموال و زن و فرزند نبود، بلکه عامل اصلی سوء ظنی بود که به خدا داشتید، و با محاسبات غلط خود چنین فکر می‌کردید که این سفر، سفر پایانی عمر پیامبر صلی الله علیه و اله و مؤمنان است و باید از آن کناره‌گیری کرد.

«و این (پندار غلط) در دل‌های شما زینت یافته بود و گمان بد کردید» (و زَيْنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَ ظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ). چرا که فکر می‌کردید خداوند پیامبرش را به این سفر فرستاده، و آنها را به چنگال دشمنان سپرده و از آنها حمایت نخواهد کرد! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۷۵

«و سر انجام (در دام شیطان افتادید و) هلاک شدید!» (وَ كُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا). چه هلاکتی از این بدتر که از شرکت در این سفر تاریخی، و بیعت رضوان و افتخارات دیگر محروم شدید، و به دنبال آن رسوائی بزرگ بود، و در آینده عذاب دردناک آخرت است.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۷۵

(آیه ۱۳) - از آنجا که این موضعگیریهای غلط گاه از عدم ایمان سر چشمه می‌گرفت در این آیه می‌گوید: «آن کسی که به خدا و پیامبرش ایمان نیاورده (سرنوشتش دوزخ است) چرا که ما برای کافران آتش فروزان آماده کرده‌ایم» (وَ مَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا).

سوره الفتح (۴۸): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۷۵

(آیه ۱۴) - و سر انجام برای اثبات قدرت خداوند بر مجازات کافران و منافقان می‌فرماید: «مالکیت و حاکمیت آسمانها و زمین از آن خداست، هر کس را بخواهد (و شایسته بداند) می‌بخشد و هر کس را بخواهد مجازات می‌کند، و خداوند آمرزنده و رحیم است» (وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ يُعْزِزُ لِمَنْ يَشَاءُ وَ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَ كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا).

سوره الفتح (۴۸): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۷۵

(آیه ۱۵) - متخلفان آماده طلب! هنگامی که پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله از «حدیبیه» باز می‌گشت به فرمان خدا مسلمانان شرکت کننده در حدیبیه را بشارت به «فتح خیبر» داد و تصریح فرمود که در این پیکار فقط آنها شرکت کنند، و غنائم جنگی مخصوص آنهاست.

اما این دنیا پرستان ترسو همین که از قرائن فهمیدند پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله در این جنگی که در پیش دارد قطعاً پیروز می‌شود و غنائم فراوانی به دست سپاه اسلام خواهد افتاد، از فرصت استفاده کرده، خدمت پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله آمدند، و اجازه شرکت در میدان «خیبر» خواستند! غافل از این که آیات قرآن از قبل نازل شده بود، و سر آنها را فاش ساخته بود. چنانکه در آیه می‌خوانیم: «هنگامی که شما برای به دست آوردن غنائمی حرکت کنید متخلفان (حدیبیه) می‌گویند: بگذارید ما هم در پی شما بیائیم» و در این جهاد شرکت کنیم (سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمٍ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۷۶

قرآن در پاسخ این گروه سودجو و فرصت طلب می‌گوید: «آنها می‌خواهند کلام خدا را تغییر دهند» (يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ).

سپس می‌افزاید: «به آنها بگو: شما هرگز نباید به دنبال ما بیائید» و حق ندارید در این میدان شرکت کنید (قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا). این سخنی نیست که من از پیش خود بگویم «این گونه خداوند از قبل گفته (و ما را از آینده شما با خبر ساخته) است»

(كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ).

خداوند دستور داده «غنائم خبیر» مخصوص «اهل حدیبیه» باشد و احدی با آنها در این امر شرکت نکند! ولی این متخلفان بی شرم و پر ادعا، باز از میدان در نمی روند و شما را متهم به حسادت می کنند «و به زودی می گویند: (مطلب چنین نیست) بلکه شما نسبت به ما حسد می ورزید!» (فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا).

و به این ترتیب آنها حتی بطور ضمنی پیامبر صلی الله علیه و اله را تکذیب می کنند، و ریشه منع آنها را از شرکت در «غزوه خبیر» حسادت می شمرند! قرآن در آخرین جمله می گوید: «ولی آنها جز اندکی نمی فهمند!» (بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا). آری! ریشه تمام بدبختیهای آنها جهل و نادانی و بی خبری است که همیشه دامنگیر آنها بوده است، جهل در مورد خداوند، و عدم معرفت مقام پیامبر صلی الله علیه و اله و بی خبری از سرنوشت انسانها، و عدم توجه به ناپایداری ثروت دنیا.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۱۶ ..... ص: ۴۷۶

(آیه ۱۶) - در ادامه همین بحث و گفتگو با متخلفان «حدیبیه» آیه شریفه پیشنهادی به آنها کرده، و راه بازگشت را به روی آنها چنین می گشاید و می فرماید:

«به متخلفان از اعراب (بادیه نشین) بگو: به زودی از شما دعوت می شود که به سوی قومی نیرومند و جنگجو بروید، و با آنها پیکار کنید تا اسلام بیاورند» (قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدْعُونَ إِلَى قَوْمِ بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ).

«پس اگر اطاعت کنید خداوند پاداش نیکی به شما می دهد، و اگر سرپیچی کنید - همانگونه که در گذشته نیز سرپیچی کردید - خداوند شما را با عذاب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۷۷

دردناکی کیفر می دهد» (فَإِنْ تَطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا).

باید امتحان صداقت خود را در میدان سخت و سهمگین دیگری بدهید، و گر نه از میدانهای سخت اجتناب کردن، و در میدانهای راحت و پر غنیمت شرکت نمودن به هیچ وجه ممکن نیست.

این قوم جنگجو و پر قدرت که در این آیه به آنها اشاره کرده چه جمعیتی بودند؟

جمله «تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ» (با آنها پیکار کنید تا اسلام بیاورند) دلیل بر این است که اهل کتاب نبودند، زیرا آنها را مجبور به پذیرش اسلام نمی کنند، بلکه مخیر میان اسلام آوردن یا پذیرش شرائط اهل ذمه و همزیستی مسالمت آمیز با مسلمانان و پرداخت جزیه می کنند، تنها مشرکان و بت پرستان هستند که چیزی جز اسلام از آنان پذیرفته نمی شود، زیرا اسلام بت پرستی را به عنوان یک «دین» نمی شناسد، و اجبار در ترک بت پرستی جایز است.

و با توجه به این که در عصر پیامبر صلی الله علیه و اله بعد از ماجرای حدیبیه غزوه مهمی با مشرکان جز «فتح مکه» و غزوه «حنین» وجود نداشت، آیه فوق می تواند اشاره به آنها باشد، مخصوصاً غزوه حنین که مردان جنگجوی سخت کوشی از طایفه هوازن و بنی سعد در آن شرکت داشتند.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۷۷

(آیه ۱۷) - بعد از نزول آیه قبل و تهدید متخلفان به «عذاب الیم» جمعی از معلولین یا بیماران خدمت پیامبر صلی الله علیه و اله آمدند و عرض کردند: ای رسول خدا! تکلیف ما در این میان چیست؟ در اینجا این آیه نازل شد و حکم آنها را چنین بازگو

کرد: «بر نایبنا و لنگ و بیمار گناهی نیست» اگر در میدان جهاد شرکت نکنند (لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ).

تنها جهاد نیست که مشروط به قدرت و توانائی است، تمام تکالیف الهی یک سلسله شرائط عمومی دارد که از جمله آنها «توانائی و قدرت» است و در آیات قرآن کراراً به این معنی اشاره شده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۷۸

البته این گروه گر چه از شرکت در میدان جهاد معافند اما آنها نیز باید به مقدار توان خود برای تقویت قوای اسلام و پیشبرد اهداف الهی آن بکوشند.

و شاید جمله اخیر آیه مورد بحث نیز اشاره به همین معنی باشد که می فرماید: «و هر کس خدا و رسولش را اطاعت نماید او را در باغهایی (از بهشت) وارد می کند که نهرها از زیر (درختانش) جاری است، و آن کس که سر پیچی کند او را به عذاب دردناکی گرفتار می سازد!» (وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا).

سوره الفتح (۴۸): آیه ۱۸ ..... ص: ۴۷۸

(آیه ۱۸) - خشنودی خدا از شرکت کنندگان در بیعت رضوان گفتیم در ماجرای حدیبیه سفرائی میان «پیامبر» صلی الله علیه و اله و «قریش» رد و بدل شد، از جمله پیامبر صلی الله علیه و اله «عثمان بن عفان» را به عنوان نماینده نزد مشرکان مکه فرستاد قریش عثمان را موقتاً توقیف کردند، و به دنبال آن در بین مسلمانان شایع شد که عثمان کشته شده پیامبر صلی الله علیه و اله فرمود: من از اینجا حرکت نمی کنم تا با این گروه پیکار کنم.

سپس به زیر درختی که در آنجا بود آمد، و با مردم تجدید بیعت کرد، و از آنها خواست که در پیکار با مشرکان کوتاهی نکنند، و کسی پشت به میدان جهاد نکند.

این بیعت به عنوان «بیعت رضوان» (بیعت خشنودی خداوند) معروف شد، و لرزه بر اندام مشرکان انداخت و نقطه عطفی در تاریخ اسلام بود.

قرآن در اینجا از این ماجرا سخن می گوید، می فرماید: «خداوند از مؤمنان - هنگامی که در زیر آن درخت با تو بیعت کردند - راضی و خشنود شد» (لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ).

هدف از این «بیعت» انسجام هر چه بیشتر نیروها، تقویت روحیه، تجدید آمادگی رزمی، سنجش افکار، و آزمودن میزان فداکاری دوستان وفادار بود.

و خداوند به این مؤمنان فداکار چهار پاداش بزرگ داد که از همه مهمتر رضایت و خشنودی او بود، همان گونه که در آیه ۷۲ سوره توبه نیز می خوانیم:

«وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ» و رضا و خشنودی خداوند از همه نعمتهای بهشتی برتر است». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۷۹

سپس می افزاید: «خدا آنچه را در درون دلهایشان (از صداقت و ایمان و آمادگی و وفاداری نسبت به این پیمان) نهفته بود می دانست، از این رو آرامش را بر دلهایشان نازل کرد» (فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ).

آن چنان آرامشی که در میان انبوه دشمنان در میان سلاحهای آماده آنها ترس و وحشتی به دل راه نمی دادند. و این دومین موهبت الهی نسبت به آنها بود.

و در پایان این آیه به سومین موهبت اشاره کرده، می فرماید: «و پیروزی نزدیکی به عنوان پاداش نصیب آنها فرمود» (وَأَنْتَابُهُمْ

فَتْحاً قَرِيباً).

آری! این فتح- که به گفته اکثر مفسران «فتح خیبر» بود- سومین پاداش الهی برای این مؤمنان ایثارگر بود. و تعبیر به «قربا» (به زودی) تأییدی است بر این که منظور «فتح خیبر» است.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۱۹ ..... ص: ۴۷۹

اشاره

(آیه ۱۹)- چهارمین نعمتی که به دنبال بیعت رضوان نصیب مسلمانان شد غنائم فراوان مادی بود چنانکه در این آیه می فرماید: پاداش دیگر «غنائم بسیاری که آن را به دست می آورند» (وَ مَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا). این تعبیر می تواند تمام غنائم جنگهای اسلامی را که بعد از فتح خیبر رخ داد در بر گیرد. و از آنجا که باید مسلمانان به این وعده الهی کاملاً اطمینان کنند در آخر آیه می افزاید: «و خداوند شکست ناپذیر و حکیم است» (وَ كَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا). اگر به شما دستور داد که در حدیبیه صلح کنید بر اساس حکمت بود، و اگر به شما وعده فتح قریب و غنائم فراوان می دهد این توانائی را دارد که به وعده های خود جامه عمل بپوشاند. به این ترتیب مسلمانان ایثارگر در سایه بیعت رضوان پیروزی دنیا و آخرت را به دست آوردند، در حالی که منافقان بی خبر و ضعیف الایمانهای ترسو در آتش حسرت سوختند؟

بیعت و خصوصیات آن: ..... ص: ۴۷۹

قرائن نشان می دهد که بیعت از ابداعات مسلمین نیست، بلکه سنتی بوده که قبل از اسلام در میان عرب رواج داشته است، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۸۰

و به همین دلیل در آغاز اسلام که طایفه «اوس» و «خزرج» در موقع حج از مدینه به مکه آمدند و با پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله در عقبه بیعت کردند برخورد آنها با مسأله بیعت برخورد با یک امر آشنا بود، بعد از آن پیغمبر گرامی اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله نیز در فرصتهای مختلف با مسلمانان تجدید بیعت کرد که یک مورد از آن همین «بیعت رضوان» در حدیبیه بود، و از آن گسترده تر بیعتی بود که بعد از فتح مکه انجام گرفت که در تفسیر «سوره ممتحنه» شرح آن به خواست خدا خواهد آمد. اما چگونگی «بیعت» بطور کلی از این قرار بوده که بیعت کننده دست به دست بیعت شونده می داده و با زبان حال یا قال اعلام اطاعت و وفاداری می نمود، و گاه در ضمن بیعت شرائط و حدودی برای آن قائل می شد، مثلاً بیعت تا پای مال، تا سر حد جان.

پیامبر اسلام بیعت زنان را نیز می پذیرفت، اما نه از طریق دست دادن، بلکه چنانکه در تواریخ آمده، دستور می داد ظرف بزرگی از آب حاضر کنند، او دست خود را در یک طرف ظرف فرو می برد، و زنان بیعت کننده در طرف دیگر.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۲۰..... ص: ۴۸۰

(آیه ۲۰) - باز هم برکات صلح حدیبیه! قرآن همچنان بحثهای مربوط به «صلح حدیبیه» و وقایع بعد از آن را بازگو می کند، و برکات و فوایدی را که از این رهگذر عائد مسلمانان شد شرح می دهد.

نخست می فرماید: «خداوند غنائم فراوانی به شما وعده داده که آنها را به دست می آورید، ولی این یکی را زودتر برای شما فراهم ساخت» (وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ).

لحن آیه نشان می دهد که منظور از غنائم فراوان در اینجا تمام غنائمی است که خداوند نصیب مسلمانان کرد، چه در کوتاه مدت و چه در دراز مدت.

سپس به یکی دیگر از الطاف خداوندی نسبت به مسلمانان در این ماجرا اشاره کرده، می افزاید: «و دست تعدی مردم [دشمنان] را از شما بازداشت» (وَ كَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ).

این لطف بزرگی بود که آنها با کمی نفرات و نداشتن ابزار جنگی کافی آن هم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۸۱ در نقطه ای دور از وطن و بیخ گوش دشمن، مورد تهاجم قرار نگرفتند، و چنان رعب و وحشتی از آنان در دل دشمنان افکند که از هر گونه اقدام و حمله خودداری کردند.

سپس در ادامه آیه به دو نعمت بزرگ دیگر از مواهب الهی اشاره کرده، می فرماید: «و (هدف این بود که این وقایع) نشانه ای (بر حقانیت دعوت تو) برای مؤمنان باشد، و خداوند شما را به راه راست هدایت کند» (وَ لَتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَ يَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا).

سوره الفتح (۴۸): آیه ۲۱..... ص: ۴۸۱

(آیه ۲۱) - در این آیه بشارت بیشتری به مسلمانان داده، می گوید: «و نیز غنائم و فتوحات دیگری (نصیبتان می کند) که شما توانائی آن را ندارید ولی قدرت خدا به آن احاطه دارد، و خداوند بر همه چیز تواناست» (وَ الْآخِرَى لَمْ يُقَدِّرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَ كَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا).

ممکن است این وعده غنیمت و پیروزیها اشاره به فتح «مکه» و غنائم «حنین» و یا فتوحات و غنائمی که بعد از پیغمبر صلی الله علیه و اله نصیب امت اسلامی شد- مانند فتح ایران و روم و مصر- و یا اشاره به همه آنها باشد.

این آیه از اخبار غیبی و پیشگوییهای قرآن مجید در باره حوادث آینده است، این پیروزیها در مدت کوتاهی به وقوع پیوست و عظمت این آیات را روشن ساخت.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۲۲..... ص: ۴۸۱

(آیه ۲۲) - قرآن همچنان ابعاد دیگری از ماجرای عظیم «حدیبیه» را بازگو می کند، و به دو نکته مهم در این رابطه اشاره می کند.

نخست این که: تصور نکنید اگر در سرزمین «حدیبیه» درگیری میان شما و مشرکان مکه رخ می داد، مشرکان برنده جنگ می شدند، چنین نیست «و اگر کافران (در سرزمین حدیبیه) با شما پیکار می کردند به زودی فرار می کردند، سپس ولی و

یاوری نمی یافتند» (وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوْا الْأَذْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا).

سوره الفتح (۴۸): آیه ۲۳ ..... ص: ۴۸۱

(آیه ۲۳) - این منحصر به شما نیست «این سنت الهی است که در گذشته نیز بوده است، و هرگز برای سنت الهی تغییر و تبدیلی نخواهی یافت» (سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۸۲
این یک قانون همیشگی الهی است که اگر مؤمنان در امر جهاد ضعف و سستی نشان ندهند، و با قلبی پاک و نیتی خالص به مبارزه با دشمنان برخیزند، خدا آنها را پیروز می کند.

نکته مهمی که این آیات تعقیب می کند این است که قریش نشینند و بگویند افسوس که ما قیام نکردیم و این گروه اندک را درهم نکوبیدیم، افسوس که صید به خانه آمد و از آن غفلت کردیم، افسوس و افسوس!

سوره الفتح (۴۸): آیه ۲۴ ..... ص: ۴۸۲

(آیه ۲۴) - نکته دیگری که در این آیات تبیین شده این است که می فرماید:

«او کسی است که دست آنها [کفار] را از شما و دست شما را از آنان در دل مکه کوتاه کرد، بعد از آن که شما را بر آنها پیروز ساخت، و خداوند به آنچه انجام می دهید بیناست» (وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَ أَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا).

به راستی این ماجرا مصداق روشن «فتح المبین» بود همان توصیفی که قرآن برای آن برگزیده، جمعیتی محدود بدون تجهیزات کافی جنگی وارد سرزمین دشمن شوند، دشمنی که بارها به مدینه لشکر کشی کرده، و تلاش عجیبی برای درهم شکستن آنها داشته، ولی اکنون که قدم در شهر و دیار او گذارده اند چنان مرعوب شود که پیشنهاد صلح کند.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۲۵ ..... ص: ۴۸۲

(آیه ۲۵) - در این آیه به نکته دیگری در ارتباط با مسأله صلح حدیبیه و فلسفه آن اشاره کرده، می فرماید: «آنها (دشمنان شما) کسانی هستند که کافر شدند، و شما را از (زیارت) مسجد الحرام و رسیدن قربانیهاتان به محل قربانگاه باز داشتند» (هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ الْهَدْيِ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ).

یک گناه آنها کفرشان بود، و گناه دیگر این که شما را از مراسم عمره و طواف خانه خدا باز داشتند و اجازه ندادند که شترهای قربانی را در محلش یعنی مکه قربانی کنید.

این گناهان ایجاب می کرد که خداوندی آنها را به دست شما کیفر دهد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۸۳
و سخت مجازات کند.

اما چرا چنین نکرد در ذیل آیه دلیل آن را روشن ساخته، می فرماید: «و هر گاه مردان و زنان با ایمانی در این میان بدون آگاهی شما زیر دست و پا، از بین نمی رفتند که از این راه عیب و عاری نا آگاهانه به شما می رسید» خداوند هرگز مانع این جنگ نمی شد و شما را بر آنها مسلط می ساخت تا کیفر خود را ببینند (وَلَوْ لَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَ نِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَّوَّهُمْ فِتْصِيكُم مِّنْهُمْ مَّعْرَةٌ بَغَيْرِ عِلْمٍ).

این آیه اشاره به گروهی از مردان و زنان مسلمان است که به اسلام پیوستند ولی به عللی قادر به مهاجرت نشده، و در مکه مانده بودند.

سپس برای تکمیل این سخن می‌افزاید: «هدف این بود که خدا هر کس را می‌خواهد در رحمت خود وارد کند» (لِيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ).

آری! خدا می‌خواست مؤمنان مستضعف «مکه» مشمول رحمت او باشند، و صدمه‌ای به آنها نرسد.

و در پایان آیه برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «و اگر مؤمنان و کفار (در مکه) از هم جدا می‌شدند (و بیم از میان رفتن مؤمنان مکه نبود ما) کافران را عذاب دردناکی می‌کردیم» و آنها را با دست شما سخت کیفر می‌دادیم (لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا).

درست است که خداوند می‌توانست از طریق اعجاز این گروه را از دیگران جدا کند، ولی سنت پروردگار - جز در موارد استثنائی - انجام کارها از طریق اسباب عادی است.

از روایات متعددی که از طرق شیعه و اهل سنت ذیل این آیه نقل شده، استفاده می‌شود که منظور از آن، افراد با ایمانی بودند که در صلب کفار قرار داشتند، خداوند به خاطر آنها این گروه کفار را مجازات نکرد.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۲۶ ..... ص: ۴۸۳

(آیه ۲۶) - تعصب و حمیت جاهلیت بزرگترین سدّ راه کفار! در اینجا باز مسائل مربوط به ماجرای «حدیبیه» تعقیب می‌شود، و صحنه‌های دیگری از این ماجرای عظیم را مجسم می‌کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۸۴

نخست به یکی از مهمترین عوامل باز دارنده کفار از ایمان به خدا و پیامبر صلی الله علیه و اله و تسلیم در مقابل حق و عدالت اشاره کرده، می‌گوید: به خاطر بیاورید «هنگامی را که کافران در دل‌های خود خشم و نخوت جاهلیت داشتند» (إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ).

و به خاطر آن مانع ورود پیامبر صلی الله علیه و اله و مؤمنان به خانه خدا و انجام مراسم عمره و قربانی شدند، و گفتند: اگر اینها که در میدان جنگ پدران و برادران ما را کشته‌اند وارد سرزمین و خانه‌های ما شوند و سالم باز گردند، عرب در باره ما چه خواهد گفت؟ و چه اعتبار و حیثیتی برای ما باقی می‌ماند؟

آنها با این عمل هم احترام خانه خدا و حرم امن او را شکستند، و هم سنتهای خود را زیر پا گذاشتند، و هم پرده ضخیمی میان خود و حقیقت کشیدند.

سپس می‌افزاید: «و (در مقابل) خداوند آرامش و سکینه خود را بر فرستاده خویش مؤمنان نازل فرمود» (فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ).

این آرامش که مولود ایمان و اعتقاد به خداوند، و اعتماد بر لطف او بود، آنها را به خونسردی و تسلط بر نفس دعوت کرد، تا آنجا که برای حفظ اهداف بزرگ خود حاضر شدند جمله «بسم الله الرحمن الرحيم» را - که رمز اسلام در شروع کارها بود - بردارند، و به جای آن «بسمک اللهم» - که از یادگارهای دوران گذشته عرب بود - در آغاز صلحنامه حدیبیه بنگارند و حتی لقب «رسول الله» را از کنار نام گرامی «محمد» صلی الله علیه و اله حذف کنند. و حاضر شدند که بر خلاف عشق و علاقه سوزانی که به زیارت خانه خدا و مراسم عمره داشتند از همان «حدیبیه» به سوی مدینه باز گردند، و شترهای خود را بر خلاف

سنت حج و عمره در همانجا قربانی کنند، و بدون انجام مناسک از احرام به در آیند. آری! فرهنگ جاهلیت دعوت به «حمیت» و «تعصب» و «خشم جاهلی» می‌کند، ولی فرهنگ اسلام به «سکینه» و «آرامش» و «تسلط بر نفس».

سپس می‌افزاید: «و (خداوند) آنها را به حقیقت تقوا ملزم ساخت، و آنان از هر کس شایسته‌تر و اهل آن بودند» (وَ أَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَ كَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَ أَهْلِهَا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۸۵ در پایان آیه می‌فرماید: «و خداوند به همه چیز داناست» (وَ كَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا). او هم نیت سوء کفار را می‌داند، و هم پاکدلی مؤمنان راستین را، در اینجا سکینه و تقوا نازل می‌کند، و در آنجا حمیت جاهلیت را مسلط می‌سازد.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۲۷ ..... ص: ۴۸۵

(آیه ۲۷) - رؤیای صادقه پیامبر صلی الله علیه و اله! این آیه نیز فراز دیگری از فرازهای مهم داستان «حدیبیه» را ترسیم می‌کند، ماجرا این بود:

پیامبر صلی الله علیه و اله در مدینه خوابی دید که به اتفاق یارانش برای انجام مناسک «عمره» وارد مکه می‌شوند، و این خواب را برای یاران بیان کرد، همگی شاد و خوشحال شدند، اما چون جمعی تصور می‌کردند تعبیر و تحقق این خواب در همان سال واقع خواهد شد، هنگامی که مشرکان راه ورود به مکه را در حدیبیه به روی آنها بستند، گرفتار شک و تردید شدند، که مگر رؤیای پیامبر هم ممکن است نادرست از آب درآید؟

پیامبر صلی الله علیه و اله در پاسخ این سؤال فرمود: مگر من به شما گفتم این رؤیا همین امسال تحقق خواهد یافت؟ این آیه در همین رابطه در طریق بازگشت به مدینه نازل شد و تأکید کرد که این خواب، رؤیای صادقه بوده و چنین مسأله‌ای حتمی و قطعی و انجام شدنی است.

می‌فرماید: «خداوند آنچه را به پیامبرش در عالم خواب نشان داد راست گفت» (لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ). سپس می‌افزاید: «بطور قطع همه شما به خواست خدا وارد مسجد الحرام می‌شوید در نهایت امنیت، و در حالی که سرهای خود را تراشیده، یا (ناخنهای خود را) کوتاه کرده‌اید، و از هیچ کس ترس و وحشتی ندارید» (لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَ مُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ).

«ولی خداوند چیزهایی را می‌دانست که شما نمی‌دانستید» و در این تأخیر حکمتی بود (فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا). «و قبل از آن، فتح نزدیکی (برای شما) قرار داده است» (فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۸۶ تعبیر به «فَتْحًا قَرِيبًا» تناسب بیشتری با فتح خیبر دارد، زیرا فاصله کمتری با تحقق عینی این خواب داشت «فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا».

آیه مورد بحث یکی از اخبار غیبی قرآن، و از شواهد آسمانی بودن این کتاب، و از معجزات پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و اله است که با این قاطعیت و تأکید هم خبر از ورود به مسجد الحرام و انجام مراسم عمره در آینده نزدیک می‌دهد، و هم فتح قریب و پیروزی نزدیکی قبل از آن، و چنانکه می‌دانیم این هر دو پیشگویی به وقوع پیوست.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۲۸ ..... ص: ۴۸۶

(آیه ۲۸) - در این آیه و آیه بعد که آخرین آیات سوره فتح است به دو مسأله مهم دیگر در ارتباط با «فتح المبین» یعنی «صلح حدیبیه» اشاره می‌کند که یکی مربوط به عالمگیر شدن اسلام است، و دیگری اوصاف یاران پیامبر صلی الله علیه و اله و ویژگیهای آنان، و وعده الهی را نسبت به آنها بازگو می‌کند.

نخست می‌گوید: «او کسی است که رسولش را با هدایت و دین حق فرستاد، تا آن را بر همه ادیان پیروز کند، و کافی است که خدا گواه این موضوع باشد» (هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا).

این وعده‌ای است صریح و قاطع، از سوی خداوند قادر متعال، در رابطه با غلبه اسلام بر همه ادیان. یعنی اگر خداوند از طریق رؤیای پیامبر صلی الله علیه و اله به شما خبر پیروزی داده که با نهایت امنیت وارد مسجد الحرام می‌شوید، و مراسم عمره را به جا می‌آورید بی‌آنکه کسی جرأت مزاحمت شما را داشته باشد، و نیز اگر خداوند بشارت «فتح قریب» (پیروزی خیر) را می‌دهد تعجب نکنید، اینها اول کار است سرانجام اسلام عالمگیر می‌شود و بر همه ادیان پیروز خواهد گشت.

در این که منظور از این پیروزی منطقی است یا پیروزی نظامی؟ باید بگوییم: کلمه «لیظهره» دلیل بر غلبه خارجی است، و به همین دلیل می‌توان گفت:

علاوه بر مناطق بسیار وسیعی که امروز در شرق و غرب و شمال و جنوب عالم در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۸۷ قلمرو اسلام قرار گرفته، و هم اکنون بیش از چهل کشور اسلامی با جمعیتی حدود یک میلیارد نفر زیر پرچم اسلام قرار دارند، و زمانی فرا خواهد رسید که همه جهان رسماً در زیر این پرچم قرار می‌گیرد، و این امر به وسیله قیام حضرت مهدی - عج - تکمیل می‌گردد.

سوره الفتح (۴۸): آیه ۲۹ ..... ص: ۴۸۷

(آیه ۲۹) - در این آیه به ترسیم بسیار گویائی از اصحاب و یاران خاص پیامبر صلی الله علیه و اله و آنها که در خط او بودند از لسان تورات و انجیل بیان کرده که هم افتخار و مباهاتی است برای آنها که در «حدیبیه» و مراحل دیگر پایمردی به خرج دادند، و هم درس آموزنده‌ای است برای همه مسلمانان در تمام قرون و اعصار.

در آغاز می‌فرماید: «محمد (ص) فرستاده خداست» (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ).

سپس به توصیف یارانش پرداخته و اوصاف ظاهر و باطن و عواطف و افکار و اعمال آنها را طی پنج صفت چنین بیان می‌کند: «و کسانی که با او هستند در برابر کفار سر سخت و شدیدند» (وَ الَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ).

و در دومین وصف می‌گوید: «و در میان خود مهربانند» (رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ).

در حقیقت عواطف آنها در این «مهر» و «قهر» خلاصه می‌شود، اما نه جمع میان این دو در وجود آنها تضادی دارد، و نه قهر آنها در برابر دشمن و مهر آنها در برابر دوست سبب می‌شود که از جاده حق و عدالت قدمی بیرون نهند.

در سومین صفت که از اعمال آنها سخن می‌گوید، می‌افزاید: «پیوسته آنها را در حال رکوع و سجود می‌بینی» و همواره به عبادت خدا مشغولند (تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا).

این تعبیر عبادت و بندگی خدا را که با دو رکن اصلیش «رکوع» و «سجود» ترسیم شده، به عنوان حالت دائمی و همیشگی آنها ذکر می‌کند، عبادتی که رمز تسلیم در برابر فرمان حق، و نفی کبر و خود خواهی و غرور، از وجود ایشان است.

در چهارمین توصیف که از نیت پاک و خالص آنها بحث می‌کند، می‌فرماید:
«آنها همواره فضل خدا و رضای او را می‌طلبند» (يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا).

نه برای تظاهر و ریا قدم بر می‌دارند، و نه انتظار پاداش از خلق خدا دارند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۸۸
بلکه چشمشان تنها به رضا و فضل او دوخته شده.

و در پنجمین و آخرین توصیف از ظاهر آراسته و نورانی آنها بحث کرده می‌گوید: «نشانه آنها در صورتشان از اثر سجده نمایان است» (سِيْمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ).

قرآن بعد از بیان همه این اوصاف می‌افزاید: «این توصیف آنان در تورات است (ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ).

این حقیقتی است که از پیش گفته شده و توصیفی است در یک کتاب بزرگ آسمانی که پیش از هزار سال قبل نازل شده است.

ولی نباید فراموش کرد که تعبیر «وَالَّذِينَ مَعَهُ» (و کسانی که با او هستند) سخن از افرادی می‌گوید که در همه چیز با پیامبر صلی الله علیه و آله بودند، در فکر و عقیده و اخلاق و عمل، نه تنها کسانی که همزمان با او بودند هر چند خطشان با او متفاوت بود.

سپس به توصیف آنها در یک کتاب بزرگ دیگر آسمانی یعنی «انجیل» پرداخته، چنین می‌گوید: «و توصیف آنها در انجیل، همانند زراعتی است که جوانه‌های خود را خارج ساخته، سپس به تقویت آن پرداخته تا محکم شده و بر پای خود ایستاده است و به قدری نمو و رشد کرده که زارعان را به شگفتی وا می‌دارد» (وَ مَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ).

در حقیقت اوصافی که در تورات برای آنها ذکر شده اوصافی است که ابعاد وجود آنها را از نظر عواطف و اهداف و اعمال و صورت ظاهر بیان می‌کند و اما اوصافی که در انجیل آمده بیانگر حرکت و نمو و رشد آنها در جنبه‌های مختلف است - دقت کنید.

آری! آنها انسانهایی هستند با صفات والا که آنی از «حرکت» باز نمی‌ایستند.

همواره اسلام را با گفتار و اعمال خود در جهان نشر می‌دهند و روز به روز خیل تازه‌ای بر جامعه اسلامی می‌افزایند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۸۹

سپس در دنباله آیه می‌افزاید: این اوصاف عالی، این نمو و رشد سریع، و این حرکت پر برکت، به همان اندازه که دوستان را به شوق و نشاط می‌آورد سبب خشم کفار می‌شود «این برای آن است که کافران را به خشم آورد» (لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ).
و در پایان آیه می‌فرماید: «(ولی) کسانی از آنها را که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند خداوند وعده آمرزش و اجر عظیمی داده است» (وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا).

بدیهی است اوصافی که در آغاز آیه گفته شد ایمان و عمل صالح در آن جمع بود، بنابر این تکرار این دو وصف اشاره به تداوم آن است، یعنی خداوند این وعده را تنها به آن گروه از یاران محمد صلی الله علیه و آله داده که در خط او باقی بمانند، و ایمان و عمل صالح را تداوم بخشند، و گر نه کسانی که یک روز در زمره دوستان و یاران او بودند، و روز دیگر از او جدا شدند و راهی بر خلاف آن را در پیش گرفتند، هرگز مشمول چنین وعده‌ای نیستند.

«پایان سوره فتح»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۹۱

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و ۱۸ آیه دارد

محتوای سوره: ..... ص: ۴۹۱

در این سوره مسائل بسیار مهمی در ارتباط با شخص پیامبر و جامعه اسلامی نسبت به یکدیگر مطرح شده است. بخشهای مختلف این سوره را این گونه می توان خلاصه کرد:

بخش اول: آیات آغاز سوره است که آداب برخورد با پیشوای بزرگ اسلام پیغمبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ را که مسلمانان در محضر او باید به کار بندند، بیان می کند.

بخش دوم: مشتمل بر یک سلسله اصول مهم «اخلاق اجتماعی» است.

بخش سوم: دستوراتی است که مربوط به چگونگی مبارزه با اختلافات و درگیریهاست که احیاناً در میان مسلمانان روی می دهد.

بخش چهارم: از معیار ارزش انسان در پیشگاه خدا و اهمیت مسأله تقوا سخن می گوید.

بخش پنجم: روی این مسأله تأکید دارد که ایمان تنها به گفتار نیست بلکه باید علاوه بر اعتقاد قلبی، آثار آن در اعمال انسانی و در جهاد با اموال و نفوس آشکار گردد.

و بالاخره آخرین قسمت این سوره از علم خداوند و آگاهی او از همه اسرار نهان عالم هستی و اعمال انسانها سخن می گوید که در حقیقت به منزله ضامن اجراست برای تمام بخشهایی که در این سوره آمده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۹۲

نامگذاری این سوره به سوره «حجرات» به تناسب آیه چهارم این سوره است که این کلمه در آن به کار رفته و تفسیر آن را به زودی خواهیم دانست.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۴۹۲

در حدیثی از پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ می خوانیم:

«هر کس سوره «حجرات» را بخواند به عدد تمام کسانی که خدا را اطاعت یا عصیان کرده اند ده حسنه به او داده می شود!» و در حدیث دیگری از امام صادق علیه السّلام آمده است: «هر کس سوره حجرات را در هر شب یا هر روز بخواند از زائران محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ خواهد بود».

بدیهی است این همه حسنات به عدد مطیعان و عاصیان در صورتی است که اعمال هر یک از این دو را که در آیات این سوره منعکس است دقیقاً در نظر بگیرد، و در آن بیندیشد، و مسیر خود را بر اولی منطبق و از دومی جدا سازد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

شأن نزول: ..... ص: ۴۹۲

در مورد نزول نخستین آیه این سوره نقل شده که:

پیامبر صلی الله علیه و اله به هنگام حرکت به سوی «خیبر» می‌خواست کسی را به جای خود در «مدینه» نصب کند، عمر شخص دیگری را پیشنهاد کرد آیه نازل شد و دستور داد بر خدا و پیامبر پیشی مگیرید.

تفسیر: ..... ص: ۴۹۲

چنانکه در محتوای سوره اشاره کردیم در این سوره یک رشته از مباحث مهم اخلاقی و دستورات انضباطی نازل شده که آن را شایسته نام «سوره اخلاق» می‌کند، در آغاز سوره به دو قسمت از این دستورات اشاره شده است:

نخست تقدم نیافتن بر خدا و پیامبر صلی الله علیه و اله، و دیگری در محضر پیامبر صلی الله علیه و اله سر و صدا و قال و غوغا راه نینداختن.

در مورد اول می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! چیزی را بر خدا و رسولش مقدم نشمرید (و پیشی مگیرید) و تقوای الهی پیشه کنید، که خداوند شنوا و داناست» (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۹۳

منظور از مقدم نداشتن چیزی در برابر خدا و پیامبر پیشی نگرفتن بر آنها در کارها، و ترک عجله و شتاب در مقابل دستور خدا و پیامبر صلی الله علیه و اله است.

سورة الحجرات (۴۹): آیه ۲ ..... ص: ۴۹۳

شأن نزول: ..... ص: ۴۹۳

گروهی از طایفه «بنی تمیم» و اشراف آنها وارد مدینه شدند هنگامی که داخل مسجد پیامبر صلی الله علیه و اله گشتند صدا را

بلند کرده، از پشت حجره‌هایی که منزلگاه پیامبر صلی الله علیه و اله بود فریاد زدند: «یا محمد اخرج الینا ای محمد! بیرون بیا». این سر و صداها و تعبیرات نا مؤدبانه، پیامبر صلی الله علیه و اله را ناراحت ساخت هنگامی که بیرون آمد گفتند: آمده‌ایم تا با تو مفاخره کنیم! اجازه ده تا «شاعر» و «خطیب» ما افتخارات قبیله «بنی تمیم» را بازگو کند، پیامبر اجازه داد. نخست خطیب آنها برخاست و از فضائل خیالی طائفه «بنی تمیم» مطالب بسیاری گفت.

پیامبر به «ثابت بن قیس» (۱) فرمود: پاسخ آنها را بده، او برخاست خطبه بلیغی در جواب آنها ایراد کرد. سپس «شاعر» آنها برخاست و اشعاری در مدح این قبیله گفت که «حسان بن ثابت» شاعر معروف مسلمان پاسخ کافی به او داد.

در این موقع پیامبر صلی الله علیه و اله برای جلب قلب آنها دستور داد هدایای خوبی به آنها دادند آنها تحت تأثیر مجموع این مسائل واقع شدند و به نبوت پیامبر صلی الله علیه و اله اعتراف کردند.

تفسیر: ..... ص: ۴۹۳

این آیه اشاره به دستور دوم کرده، می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! صدای خود را فراتر از صدای پیامبر نکنید و در برابر او بلند سخن نگوئید (و داد و فریاد نزنید) آن گونه که بعضی از شما در برابر بعضی بلند صدا می‌کنند مبادا اعمال شما نابود گردد در حالی که نمی‌دانید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا

(۱) «ثابت بن قیس» خطیب انصار و خطیب پیامبر صلی الله علیه و اله بود، همان گونه که «حسان بن ثابت» شاعر حضرت بود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۹۴

أَصْوَاتِكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ).

پیامبر صلی الله علیه و اله که جای خود دارد این کار در برابر پدر و مادر و استاد و معلم نیز مخالف احترام و ادب است.

بدیهی است اگر این گونه اعمال به قصد توهین به مقام شامخ نبوت باشد موجب کفر است و بدون آن ایذاء و گناه.

در صورت اول، علت حبط و نابودی اعمال روشن است زیرا کفر علت حبط (از بین رفتن ثواب عمل نیک) می‌شود.

و در صورت دوم نیز مانعی ندارد که چنین عمل زشتی باعث نابودی ثواب بسیاری از اعمال گردد.

سوره الحجرات (۴۹): آیه ۳ ..... ص: ۴۹۴

(آیه ۳) - این آیه برای تأکید بیشتر روی این موضوع پاداش کسانی را که به این دستور الهی عمل می‌کنند، و انضباط و ادب را در برابر پیامبر صلی الله علیه و اله رعایت می‌نمایند چنین بیان می‌کند: «آنها که صدای خود را نزد رسول خدا کوتاه می‌کنند همان کسانی هستند که خداوند دل‌هایشان را برای تقوا خالص نموده برای آنان آمرزش و پاداش عظیمی است» (إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ).

سوره الحجرات (۴۹): آیه ۴ ..... ص: ۴۹۴

(آیه ۴) - این آیه برای تأکید بیشتر، اشاره به نادانی و بی‌خردی کسانی می‌کند که این دستور الهی را پشت سر می‌افکنند، و چنین می‌فرماید: «(ولی) کسانی که تو را از پشت حجره‌ها بلند صدا می‌زنند بیشترشان نمی‌فهمند!» (إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ).

اصولاً - هر قدر سطح عقل و خرد انسان بالاتر می‌رود بر ادب او افزوده می‌شود، زیرا «ارزشها» و «ضد ارزشها» را بهتر درک می‌کند.

سوره الحجرات (۴۹): آیه ۵ ..... ص: ۴۹۴

اشاره

(آیه ۵) - در این آیه برای تکمیل این معنی می‌افزاید: «اگر آنها صبر می‌کردند تا خود به سراغشان آیی، برای آنها بهتر بود» (وَ لَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۹۵
درست است که عجله و شتاب گاه سبب می‌شود که انسان زودتر به مقصود خود برسد، ولی شکیبائی و صبر در چنین مقامی مایه رحمت و آموزش و اجر عظیم است، و مسلماً این بر آن برتری دارد.
و از آنجا که افرادی نا آگاهانه قبلاً مرتکب چنین کاری شده بودند، و با نزول این دستور الهی طبعاً به وحشت می‌افتادند، قرآن به آنها نیز نوید می‌دهد که اگر توبه کنند مشمول رحمت خداوند می‌شوند، لذا در پایان آیه می‌فرماید: «و خداوند آمرزنده و رحیم است» (وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

نکته‌ها: ..... ص: ۴۹۵

۱- ادب برترین سرمایه است: ..... ص: ۴۹۵

در اسلام اهمیت زیادی به مسأله رعایت آداب، و برخورد توأم با احترام و ادب با همه کس، و هر گروه، وارد شده است. علی علیه السلام می‌فرماید: «رعایت ادب همچون لباس نو، فاخر و زینتی است». و در جای دیگر می‌فرماید: «ادب انسان را از افتخارات پدران و نیاکان بی‌نیاز می‌کند». اصولاً - دین مجموعه‌ای است از آداب: ادب در برابر خدا، ادب در مقابل پیامبر صلی الله علیه و اله و پیشوایان معصوم علیهم السلام، ادب در مقابل استاد و معلم، و پدر و مادر، و عالم و دانشمند.

۲- انضباط اسلامی در همه چیز و همه جا: ..... ص: ۴۹۵

مسأله مدیریت و فرماندهی بدون رعایت انضباط هرگز به سامان نمی‌رسد و اگر کسانی که تحت پوشش مدیریت و رهبری قرار دارند بخواهند بطور خود سرانه عمل کنند شیرازه کارها به هم می‌ریزد، هر قدر هم رهبر و فرمانده لایق و شایسته باشند. بسیاری از شکست‌ها و ناکامیها که دامنگیر جمعیتها و گروهها و لشکرها شده از همین رهگذر بوده است، و مسلمان نیز طعم تلخ تخلف از این دستور را بارها در زمان پیامبر صلی الله علیه و اله یا بعد از او چشیده‌اند که روشنترین آنها داستان شکست

احد به خاطر بی انضباطی گروه اندکی از جنگجویان بود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۹۶

سورة الحجرات (۴۹): آیه ۶ ..... ص: ۴۹۶

اشاره

(آیه ۶)

شأن نزول: ..... ص: ۴۹۶

نقل شده که: آیه (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنِّ جَاءَكُمْ ...) در باره «ولید بن عقبه» نازل شده است که پیامبر صلی الله علیه و اله او را برای جمع آوری زکات از قبیله «بنی المصطلق» اعزام داشت.

هنگامی که اهل قبیله با خبر شدند که نماینده رسول الله صلی الله علیه و اله می آید با خوشحالی به استقبال او شتافتند، ولی از آنجا که میان آنها و «ولید» در جاهلیت خصومت شدیدی بود تصور کرد آنها به قصد کشتنش آمده اند.

خدمت پیامبر صلی الله علیه و اله بازگشت (بی آنکه تحقیقی در مورد این گمان کرده باشد) و عرض کرد: آنها از پرداخت زکات خودداری کردند! (و می دانیم امتناع از پرداخت زکات یک نوع قیام بر ضد حکومت اسلامی تلقی می شد، بنابر این مدعی بود آنها مرتد شده اند!).

پیامبر صلی الله علیه و اله سخت خشمگین شد، و تصمیم گرفت با آنها پیکار کند، آیه نازل شد (و به مسلمانان دستور داد که هر گاه فاسقی خبری آورد در باره آن تحقیق کنید).

تفسیر: ..... ص: ۴۹۶

به اخبار فاسقان اعتنا نکنید! در آیات گذشته سخن از وظائف مسلمانان در برابر رهبر و پیشوایان پیامبر صلی الله علیه و اله بود، در اینجا ادامه وظائف امت در برابر این رهبر بزرگ است و می گوید هنگامی که اخباری را خدمت او می آورند باید از روی تحقیق باشد.

نخست می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! اگر شخص فاسقی خبری برای شما بیاورد در باره آن تحقیق کنید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنِّ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا).

سپس به علت آن اشاره کرده، می افزاید: «مبادا (در صورت عمل کردن بدون تحقیق) به گروهی از روی نادانی آسیب برسانید، و از کرده خود پشیمان شوید!» (أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصِبُوا عَلٰی مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ).

همان گونه که اگر پیامبر صلی الله علیه و اله به گفته «ولید بن عقبه» عمل می فرمود و با طایفه «بنی المصطلق» به عنوان یک قوم مرتد پیکار می کرد فاجعه و مصیبت دردناکی به بار می آمد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۹۷

جمعی از علمای علم اصول برای «حجیت خبر واحد» به این آیه استدلال کرده‌اند، چرا که آیه می‌گوید: تحقیق و تبیین در خبر «فاسق» لازم است، و مفهوم آن این است که اگر شخص «عادل» خبری دهد بدون تحقیق می‌توان پذیرفت.

سوره الحجرات (۴۹): آیه ۷ ..... ص: ۴۹۷

(آیه ۷) - در این آیه برای تأکید مطلب مهمی که در آیه گذشته آمد، می‌افزاید: «و بدانید رسول خدا در میان شماست، هر گاه در بسیاری از امور از شما اطاعت کند به مشقت خواهید افتاد» (وَ اعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَسْتُمْ).

او رهبر است و نسبت به شما از هر کس مهربانتر، برای تحمیل افکار خود به او فشار نیاورید که این به زیان شماست. در دنباله آیه به یکی دیگر از مواهب بزرگ الهی به مؤمنان اشاره کرده، می‌فرماید: «ولی خداوند ایمان را محبوب شما قرار داده، و آن را در دل‌هایتان زینت بخشیده» (وَ لَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَ زَيَّنَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ). «و (به عکس) کفر و فسق و گناه را منفورتان قرار داده است» (وَ كَرِهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَ الْفُسُوقَ وَ الْعِصْيَانَ). در پایان آیه به صورت یک قاعده کلی و عمومی می‌فرماید: «کسانی که دارای این صفاتند (ایمان در نظرشان محبوب و مزین، و کفر و فسق و عصیان در نظرشان منفور است) هدایت یافتگانند» (أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ). یعنی اگر این موهبت الهی (عشق به ایمان و نفرت از کفر و گناه) را حفظ کنید، و این پاکی و صفای فطرت را آلوده نسازید، رشد و هدایت، بی‌شک در انتظار شماست.

سوره الحجرات (۴۹): آیه ۸ ..... ص: ۴۹۷

(آیه ۸) - در این آیه این حقیقت را روشن می‌سازد که این محبوبیت ایمان و منفور بودن کفر و عصیان از مواهب بزرگ الهی بر بشر است.

می‌فرماید: «(و این برای شما به عنوان) فضل و نعمتی از سوی خداست و خداوند دانا و حکیم است» (فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَ نِعْمَةً وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ).

آگاهی و حکمت او ایجاب می‌کند که عوامل رشد و سعادت را در شما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۹۸ بیافریند، و آن را با دعوت انبیا هماهنگ و تکمیل سازد، و سرانجام شما را به سر منزل مقصود برساند. بدون شک علم خداوند به نیاز بندگان، و حکمت او در زمینه تکامل و پرورش مخلوقات، ایجاب می‌کند که این نعمتهای بزرگ معنوی، یعنی محبوبیت ایمان و منفور بودن کفر و عصیان را به آنها مرحمت کند. بنابر این عشق به ایمان، و تنفر از کفر، در دل همه انسانها بدون استثنا وجود دارد، و اگر کسانی این زمینه‌ها را ندارند از ناحیه تربیتهای غلط و اعمال خودشان است، خدا در دل هیچ کس «حب عصیان» و «بغض ایمان» را نیافریده است.

سوره الحجرات (۴۹): آیه ۹ ..... ص: ۴۹۸

شأن نزول: ..... ص : ۴۹۸

در شأن نزول این آیه و آیه بعد آمده است که میان دو قبیله «اوس» و «خزرج» اختلافی افتاد، و همان سبب شد که گروهی از آن دو به جان هم بیفتند و با چوب و کفش یکدیگر را بزنند؟ آیه نازل شد و راه برخورد با چنین حوادثی را به مسلمانان آموخت.

تفسیر: ..... ص : ۴۹۸

مؤمنان برادر یکدیگرند- قرآن در اینجا به عنوان یک قانون کلی و عمومی برای همیشه و همه جا می گوید: «و هر گاه دو گروه از مؤمنان با هم به نزاع و جنگ پردازند آنها را آشتی دهید» (وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتُلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا). این یک وظیفه حتمی برای همه مسلمانان است که از نزاع و درگیری و خونریزی میان مسلمین جلو گیری کنند، و برای خود در این زمینه مسؤولیت قائل باشند، نه به صورت تماشاچی مانند بعضی بی خبران بی تفاوت از کنار این صحنه ها بگذرند. این نخستین وظیفه مؤمنان در برخورد با این صحنه هاست.

سپس وظیفه دوم را چنین بیان می کند: «و اگر یکی از آن دو بر دیگری تجاوز کند با گروه متجاوز پیکار کنید، تا به فرمان خدا باز گردد» (فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ). بدیهی است که اگر خون طائفه باغی و ظالم در این میان ریخته شود بر گردن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۴۹۹ خود اوست، و به اصطلاح خونشان هدر است، هر چند مسلمانند.

به این ترتیب، اسلام جلو گیری از ظلم و ستم را هر چند به قیمت جنگ با ظالم تمام شود لازم شمرده و بهای اجرای عدالت را از خون مسلمانان نیز بالاتر دانسته است، و این در صورتی است که مسأله از طرق مسالمت آمیز حل نشود.

سپس به بیان سومین دستور پرداخته، می گوید: «و هر گاه (طایفه ظالم) بازگشت (و زمینه صلح فراهم شد) در میان آن دو طبق عدالت صلح برقرار سازید» (فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ).

یعنی تنها به درهم شکستن قدرت طایفه ظالم قناعت نکنید، بلکه این پیکار باید زمینه ساز صلح باشد، و مقدمه ای برای ریشه کن کردن عوامل نزاع و درگیری و گر نه با گذشتن زمان کوتاه یا طولانی بار دیگر که ظالم در خود احساس توانائی کند بر می خیزد و نزاع را از سر می گیرد.

و از آنجا که تمایلات گروهی، گاهی افراد را به هنگام قضاوت و داوری به سوی یکی از «دو طایفه متخاصم» متمایل می سازد، و بی طرفی داوران را نقض می کند قرآن در چهارمین و آخرین دستور به مسلمانان هشدار داده، می فرماید: «و عدالت پیشه کنید خداوند عدالت پیشه گان را دوست می دارد» (وَ أَقْسَطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ).

(آیه ۱۰) - در این آیه برای تأکید این امر و بیان علت آن می‌افزاید: «مؤمنان برادر یکدیگرند، پس دو برادر خود را صلح و آشتی دهید» (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ).
 و از آنجا که در بسیاری از اوقات «روابط» در این گونه مسائل جانشین «ضوابط» می‌شود، بار دیگر هشدار داده و در پایان آیه می‌افزاید: «و تقوای الهی پیشه کنید باشد که مشمول رحمت او شوید» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ).
 و به این ترتیب یکی از مهمترین مسؤلیتهای اجتماعی مسلمانان در برابر یکدیگر و در اجرای عدالت اجتماعی با تمام ابعادش روشن می‌شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۰۰

اهمیت اخوت اسلامی: ..... ص: ۵۰۰

جمله «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» که در آیات فوق آمده، یکی از شعارهای اساسی و ریشه‌دار اسلامی است.
 روی این اصل مهم اسلامی مسلمانان از هر نژاد و هر قبیله، و دارای هر زبان و هر سن و سال، با یکدیگر احساس عمیق برادری می‌کنند، هر چند یکی در شرق جهان زندگی کند، و دیگری در غرب.
 در مراسم «حج» که مسلمین از همه نقاط جهان در آن کانون توحید جمع می‌شوند این علاقه و پیوند و همبستگی نزدیک کاملاً محسوس است و صحنه‌ای است از تحقق عینی این قانون مهم اسلامی.
 به تعبیر دیگر اسلام تمام مسلمانها را به حکم یک خانواده می‌داند، و همه را خواهر و برادر یکدیگر خطاب کرده، نه تنها در لفظ و در شعار که در عمل و تعهدهای متقابل نیز همه خواهر و برادرند.
 در روایات اسلامی نیز روی این مسأله تأکید فراوان شده، به عنوان نمونه از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و اله در باره حقوق سی گانه مؤمن بر برادر مؤمنش نقل شده که فرمود:
 «مسلمان بر برادر مسلمانش سی حق دارد که برائت ذمه از آن حاصل نمی‌کند مگر به ادای این حقوق یا عفو کردن برادر مسلمان او:

لغزشهای او را ببخشد، در ناراحتیها نسبت به او مهربان باشد، اسرار او را پنهان دارد، اشتباهات او را جبران کند، عذر او را بپذیرد، در برابر بدگویان از او دفاع کند، همواره خیر خواه او باشد، دوستی او را پاسداری کند، پیمان او را رعایت کند، در حال مرض از او عبادت کند، در حال مرگ به تشییع او حاضر شود.

دعوت او را اجابت کند، هدیه او را بپذیرد، عطای او را جزا دهد، نعمت او را شکر گوید، در یاری او بکوشد، ناموس او را حفظ کند، حاجت او را برآورد، برای خواسته‌اش شفاعت کند، و عطسه‌اش را تحیت گوید.

گمشده‌اش را راهنمایی کند، سلامش را جواب دهد، گفته او را نیکو شمرد انعام او را خوب قرار دهد، سوگندهایش را تصدیق کند، دوستش را دوست دارد و با او دشمنی نکند، در یاری او بکوشد خواه ظالم باشد یا مظلوم: اما یاری او در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۰۱

حالی که ظالم باشد به این است که او را از ظلمش باز دارد، و در حالی که مظلوم است به این است که او را در گرفتن حقش کمک کند.

او را در برابر حوادث تنها نگذارد، آنچه را از نیکبها برای خود دوست دارد برای او دوست بدارد، و آنچه از بدبها برای خود نمی‌خواهد برای او نخواهد.»

سورة الحجرات (۴۹): آية ۱۱ ..... ص : ۵۰۱

اشاره

(آیه ۱۱)

شأن نزول: ..... ص : ۵۰۱

مفسران نقل کرده‌اند: جمله «لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ» در باره «ثابت بن قیس» (خطیب پیامبر صلی الله علیه و اله) نازل شده است که گوشه‌هایش سنگین بود، و هنگامی که وارد مسجد می‌شد کنار دست پیامبر صلی الله علیه و اله برای او جایی باز می‌کردند، تا سخن حضرت را بشنود روزی وارد مسجد شد در حالی که مردم از نماز فراغت پیدا کرده، و جای خود نشسته بودند، او جمعیت را می‌شکافت و می‌گفت: جا بدهید! جا بدهید! تا به یکی از مسلمانان رسید، و او گفت همین جا بنشین! او پشت سرش نشست، اما خشمگین شد، هنگامی که هوا روشن گشت «ثابت» به آن مرد گفت: کیستی؟ او نام خود را برد و گفت فلان کس هستم.

«ثابت» گفت: فرزند فلان زن؟! و در اینجا نام مادرش را با لقب زشتی که در جاهلیت می‌بردند یاد کرد. آن مرد شرمگین شد و سر خود را به زیر انداخت.

آیه نازل شد و مسلمانان را از این گونه کارهای زشت نهی کرد.

و گفته‌اند: جمله «وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ» در باره «ام سلمه» نازل گردید که بعضی از همسران پیامبر صلی الله علیه و اله او را به خاطر لباس مخصوصی که پوشیده بود، یا به خاطر کوتاهی قدش مسخره کردند، آیه نازل شد و آنها را از این عمل بازداشت.

تفسیر: ..... ص : ۵۰۱

استهزا، عیبجویی و القاب زشت ممنوع! از آنجا که قرآن مجید در این سوره به ساختن جامعه اسلامی بر اساس معیارهای اخلاقی پرداخته، پس از بحث در باره وظائف مسلمانان در مورد نزاع و مخاصمه گروههای مختلف اسلامی در اینجا به شرح قسمتی از ریشه‌های این اختلافات پرداخته تا با قطع آنها اختلافات نیز برچیده شود، و درگیری و نزاع پایان گیرد.

در این آیه در زمینه مسائل اخلاق اجتماعی به سه حکم اسلامی به ترتیب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۰۲

عدم سخریه، ترک عیبجویی و تناوب به القاب اشاره کرده، می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! نباید گروهی از مردان شما گروه دیگر را مسخره کند» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ).

چه این که «شاید آنها (که مورد سخریه قرار گرفته‌اند) از اینها بهتر باشند» (عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ).

همچنین «و نه زنانی زنان دیگر را (نباید مسخره کنند) شاید آنان بهتر از اینان باشند» (وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءِ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ).

در اینجا مخاطب مؤمنانند، اعم از مردان و زنان، قرآن به همه هشدار می‌دهد که از این عمل زشت پرهیزند، چرا که سر چشمه استهزا و سخریه همان حسن خود برتر بینی و کبر و غرور است که عامل بسیاری از جنگهای خونین در طول تاریخ بوده.

سپس در دومین مرحله می‌فرماید: «و یکدیگر را مورد طعن و عیبجوئی قرار ندهید» (وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ). و بالاخره در مرحله سوم می‌افزاید: «و با القاب زشت و ناپسند یکدیگر را یاد نکنید» (وَلَا تَنَابَرُوا بِالْألقَابِ). بسیاری از افراد بی‌بند و بار در گذشته و حال اصرار داشته و دارند که بر دیگران القاب زشتی بگذارند و از این طریق آنها را تحقیر کنند، شخصیتشان را بکوبند، و یا احیاناً از آنان انتقام گیرند، و یا اگر کسی در سابق کار بدی داشته سپس توبه کرده و کاملاً پاک شده باز هم لقبی که بازگو کننده وضع سابق باشد بر او بگذارند. اسلام صریحاً از این عمل زشت نهی می‌کند، و هر اسم و لقبی را که کوچکترین مفهوم نامطلوبی دارد و مایه تحقیر مسلمانی است ممنوع شمرده.

در حدیثی آمده است که روزی «صفیه» دختر «حی بن اخطب» (همان زن یهودی که بعد از ماجرای فتح خیبر مسلمان شد و به همسری پیغمبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) روزی خدمت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ در حالی که اشک می‌ریخت، پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۰۳

ماجرا پرسید، گفت: عایشه مرا سرزنش می‌کند و می‌گوید: «ای یهودی زاده!» پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمود: «چرا نگفتی پدرم هارون است، و عمویم موسی، و همسرم محمد!» در اینجا بود که این آیه نازل شد.

به همین جهت در پایان آیه می‌افزاید: «بسیار بد است که بر کسی پس از ایمان نام کفر آمیز بگذارید» (بِئْسَ الْاِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْاِيْمَانِ).

و در پایان آیه برای تأکید بیشتر می‌فرماید: «و آنها که توبه نکنند (و از این اعمال دست بردارند) ظالم و ستمگرند» (وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ).

چه ظلمی از این بدتر که انسان با سخنان نیش‌دار، و تحقیر و عیبجوئی، قلب مردم با ایمان را که مرکز عشق خداست بیازارد.

سورة الحجرات (۴۹): آية ۱۲ ..... ص: ۵۰۳

اشاره

(آیه ۱۲)

شأن نزول: ..... ص: ۵۰۳

مفسران نقل کرده‌اند: جمله «وَلَا يَعْتَبُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا» در باره دو نفر از اصحاب رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ است که

رفیقشان «سلمان» را غیبت کردند، زیرا او را خدمت پیامبر فرستاده بودند تا غذائی برای آنها بیاورد، پیامبر سلمان را سراغ «اسامه بن زید» که مسؤول «بیت المال» بود فرستاد.

«اسامه» گفت: الآن چیزی ندارم، آن دو نفر از «اسامه» غیبت کردند و گفتند:

او بخل ورزیده و در باره «سلمان» گفتند: اگر او را به سراغ چاه سمیحه (که چاه پر آبی بود) بفرستیم آب آن فروکش خواهد کرد! سپس خودشان به راه افتادند تا نزد «اسامه» بیایند، و در باره موضوع کار خود تجسس کنند.

پیامبر صلی الله علیه و اله فرمود: من آثار خوردن گوشت را در دهان شما می بینم.

عرض کردند: ای رسول خدا ما امروز مطلقاً گوشت نخورده ایم! فرمود: آری گوشت «سلمان» و «اسامه» را می خوردید. آیه نازل شد و مسلمانان را از غیبت نهی کرد.

تفسیر: ..... ص: ۵۰۳

در این آیه نیز در زمینه مسائل اخلاقی اجتماعی سه حکم اسلامی به ترتیب: اجتناب از گمان بد، تجسس و غیبت، بیان شده است.

نخست می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! از بسیاری از گمانها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۰۴
پرهیزید، چرا که بعضی از گمانها گناه است!» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ).

منظور از این نهی، نهی از ترتیب آثار است. یعنی هر گاه گمان بدی نسبت به مسلمانی در ذهن شما پیدا شد، در عمل کوچکترین اعتنایی به آن نکنید، طرز رفتار خود را دگرگون نسازید و مناسبات خود را با طرف تغییر ندهید.

لذا در روایات دستور داده شده که اعمال برادرت را بر نیکوترین وجه ممکن حمل کن، تا دلیلی بر خلاف آن قائم شود، و هرگز نسبت به سخنی که از برادر مسلمان صادر شده گمان بد مبر، مادام که می توانی محمل نیکی برای آن بیابی! سپس در دستور بعد مسأله «نهی از تجسس» را مطرح کرده، می فرماید:

«و (هرگز در کار دیگران) تجسس نکنید» (وَلَا تَجَسَّسُوا).

و بالاخره در سومین و آخرین دستور- که در حقیقت معلول و نتیجه دو برنامه قبل است- می فرماید: «و هیچ یکی از شما دیگری را غیبت نکند» (وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا).

و به این ترتیب گمان بد سر چشمه تجسس، و تجسس موجب افشای عیوب و اسرار پنهانی، و آگاهی بر این امور سبب غیبت می شود که اسلام از معلول و علت همگی نهی کرده است.

سپس برای این که قبح و زشتی این عمل را کاملاً مجسم کند آن را در ضمن یک مثال گویا ریخته، می گوید: «آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده خود را بخورد»؟! (أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا).

به یقین «همه شما از این امر کراهت دارید» (فَكَرِهْتُمُوهُ).

آری آبروی برادر مسلمان همچون گوشت تن اوست، و ریختن این آبرو به وسیله غیبت و افشای اسرار پنهانی همچون خوردن گوشت تن اوست، و تعبیر به «میتا» به خاطر آن است که «غیبت» در غیاب افراد صورت می گیرد، که همچون مردگان قادر بر دفاع از خویشان نیستند.

و این ناجوانمردانه ترین ستمی است که ممکن است انسان در باره برادر خود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۰۵

روا دارد.

و از آنجا که ممکن است افرادی آلوده به بعضی از این گناهان سه گانه باشند و با شنیدن این آیات متنبه شوند، و در صدد جبران برآیند در پایان آیه راه را به روی آنها گشوده، می‌فرماید: «و تقوای الهی، پیشه کنید (و از خدا بترسید) که خداوند یار توبه پذیر و مهربان است» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ).

نخست باید روح تقوا و خدا ترسی زنده شود، و به دنبال آن توبه از گناه صورت گیرد، تا لطف و رحمت الهی شامل حال انسان شود.

نکته‌ها: ..... ص : ۵۰۵

۱- امنیت کامل و همه جانبه اجتماعی: ..... ص : ۵۰۵

دستورهای ششگانه‌ای که در دو آیه فوق مطرح شده هر گاه بطور کامل در یک جامعه پیاده شود آبرو و حیثیت افراد جامعه را از هر نظر بیمه می‌کند.

انسان چهار سرمایه دارد که همه آنها باید در دژهای این قانون قرار گیرد و محفوظ باشد: جان، مال، ناموس و آبرو. تعبیقات آیات فوق و روایات اسلامی نشان می‌دهد که آبرو و حیثیت افراد همچون مال و جان آنهاست، بلکه از بعضی جهات مهمتر است! اسلام می‌خواهد در جامعه اسلامی امنیت کامل حکمفرما باشد نه تنها مردم در عمل و با دست به یکدیگر هجوم نکنند، بلکه از نظر زبان مردم، و از آن بالاتر از نظر اندیشه و فکر آنان نیز در امان باشند، و هر کس احساس کند که دیگری حتی در منطقه افکار خود تیرهای تهمت را به سوی او نشانه گیری نمی‌کند، و این امنیتی است در بالاترین سطح که جز در یک جامعه مذهبی و مؤمن امکان پذیر نیست.

پیغمبر گرامی صلی الله علیه و اله در حدیثی می‌فرماید: «خداوند خون و مال و آبروی مسلمان را بر دیگران حرام کرده، و همچنین گمان بد در باره او بردن».

۲- تجسس نکنید! ..... ص : ۵۰۵

دیدیم قرآن با صراحت تمام تجسس را در آیه فوق منع نموده، و از آنجا که هیچ گونه قید و شرطی برای آن قائل نشده نشان می‌دهد که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۰۶

جستجوگری در کار دیگران و تلاش برای افشاگری اسرار آنها گناه است، ولی قرائنی که در داخل و خارج آیه است نشان می‌دهد که این حکم مربوط به زندگی شخصی و خصوصی افراد است، و در زندگی اجتماعی تا آنجا که تأثیری در سرنوشت جامعه نداشته باشد نیز این حکم صادق است.

اما روشن است آنجا که ارتباطی با سرنوشت دیگران و کیان جامعه پیدا می‌کند مسأله شکل دیگری به خود می‌گیرد، لذا شخص پیغمبر صلی الله علیه و اله مأمورانی برای جمع آوری اطلاعات قرار داده بود که از آنها به عنوان «عیون» تعبیر می‌شود، تا آنچه را ارتباط با سرنوشت جامعه اسلامی در داخل و خارج داشت برای او گرد آوری کنند.

و نیز به همین دلیل حکومت اسلامی می‌تواند مأموران اطلاعاتی داشته باشد، یا سازمان گسترده‌ای برای گرد آوری اطلاعات

تأسیس کند، و آنجا که بیم توطئه بر ضد جامعه، و یا به خطر انداختن امنیت و حکومت اسلامی می‌رود به تجسس برخیزند، و حتی در داخل زندگی خصوصی افراد جستجوگری کنند.

ولی این امر هرگز نباید بهانه‌ای برای شکستن حرمت این قانون اصیل اسلامی شود، و افرادی به بهانه مسأله «توطئه» و «اخلال به امنیت» به خود اجازه دهند که به زندگی خصوصی مردم یورش برند، نامه‌های آنها را باز کنند، تلفن‌ها را کنترل نمایند و وقت و بی‌وقت به خانه آنها هجوم آورند.

خلاصه این که مرز میان «تجسس» و «به دست آوردن اطلاعات لازم برای حفظ امنیت جامعه» بسیار دقیق و ظریف است، و مسؤولین اداره امور اجتماع باید دقیقاً مراقب این مرز باشند، تا حرمت اسرار انسانها حفظ شود، و هم امنیت جامعه و حکومت اسلامی به خطر نیفتد.

۳- غیبت از بزرگترین گناهان است: ..... ص: ۵۰۶

گفتیم سرمایه بزرگ انسان در زندگی حیثیت و آبرو و شخصیت اوست، و هر چیز آن را به خطر بیندازد مانند آن است که جان او را به خطر انداخته باشد، بلکه گاه ترور شخصیت از ترور شخص مهمتر محسوب می‌شود، و اینجا است که گاه گناه آن از قتل نفس نیز سنگین‌تر است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۰۷

یکی از فلسفه‌های تحریم غیبت این است که این سرمایه بزرگ بر باد نرود، و حرمت اشخاص درهم نشکند.

نکته دیگر این که غیبت، بد بینی می‌آفریند، پیوندهای اجتماعی را سست می‌کند، سرمایه اعتماد را از بین می‌برد، و پایه‌های تعاون و همکاری را متزلزل می‌سازد.

از اینها گذشته «غیبت» بذر کینه و عداوت را در دلها می‌پاشد، و گاه سر چشمه نزاعهای خونین و قتل و کشتار می‌گردد.

در حدیثی آمده است: روزی پیامبر صلی الله علیه و اله با صدای بلند خطبه خواند و فریاد زد: «ای گروهی که به زبان ایمان آورده‌اید و نه با قلب! غیبت مسلمانان نکنید، و از عیوب پنهانی آنها جستجو ننمائید، زیرا کسی که در امور پنهانی برادر دینی خود جستجو کند خداوند اسرار او را فاش می‌سازد، و درون خانه‌اش رسوایش می‌کند!» و در حدیث دیگری آمده است که خداوند به موسی وحی فرستاد: «کسی که بمیرد در حالی که از غیبت توبه کرده باشد آخرین کسی است که وارد بهشت می‌شود و کسی که بمیرد در حالی که اصرار بر آن داشته باشد اولین کسی است که وارد دوزخ می‌گردد!» و نیز در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و اله می‌خوانیم: «تأثیر غیبت در دین مسلمان از خوره در جسم او سریعتر است!» تمام این تأکیدات و عبارات تکان دهنده به خاطر اهمیت فوق العاده‌ای است که اسلام برای حفظ آبرو، و حیثیت اجتماعی مؤمنان قائل است، و نیز به خاطر تأثیر مخربی است که غیبت در وحدت جامعه، و اعتماد متقابل و پیوند دلها دارد.

سوره الحجرات (۴۹): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۰۷

اشاره

(آیه ۱۳) - تقوا بزرگترین ارزش انسانی! در آیات گذشته روی سخن به مؤمنان بود و مسائل متعددی که یک «جامعه مؤمن» را با خطر رو برو می‌سازد بازگو کرد و از آن نهی فرمود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۰۸

در حالی که در آیه مورد بحث مخاطب کل جامعه انسانی است و مهمترین اصلی را که ضامن نظم و ثبات است بیان می کند، و میزان واقعی ارزشهای انسانی را در برابر ارزشهای کاذب و دروغین مشخص می سازد.

می فرماید: «ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم، و شما را تیره ها و قبیله ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید» اینها ملاک امتیاز نیست (یا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا).

منظور از آفرینش مردم از یک مرد و زن همان بازگشت نسب انسانها به «آدم» و «حوّا» است، بنابر این چون همه از ریشه واحدی هستند معنی ندارد که از نظر نسب و قبیله بر یکدیگر افتخار کنند و اگر خداوند برای هر قبیله و طائفه ای ویژگی هایی آفریده برای حفظ نظم زندگی اجتماعی مردم است، چرا که این تفاوتها سبب شناسائی است. و بدون شناسایی افراد نظم در جامعه انسانی حکمفرما نمی شود.

به هر حال قرآن مجید بعد از آن که بزرگترین مایه مباهات و مفاخره عصر جاهلی یعنی نسب و قبیله را از کار می اندازد، به سراغ معیار واقعی ارزشی رفته می افزاید: «گرامی ترین شما نزد خداوند با تقواترین شماست» (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ).

به این ترتیب قلم سرخ بر تمام امتیازات ظاهری و مادی کشیده، و اصالت و واقعیت را به مسأله تقوا و پرهیزکاری و خدا ترسی می دهد، و می گوید: برای تقرب به خدا و نزدیکی به ساحت مقدس او هیچ امتیازی جز تقوا مؤثر نیست.

و از آنجا که تقوا یک صفت روحانی و باطنی است که قبل از هر چیز باید در قلب و جان انسان مستقر شود، و ممکن است مدعیان بسیار داشته باشد و متصفان کم، در آخر آیه می افزاید: «خداوند دانا و آگاه است» (إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ).

پرهیزکاران را به خوبی می شناسد، و از درجه تقوا و خلوص نیت و پاکی و صفای آنها آگاه است، آنها را بر طبق علم خود گرامی می دارد و پاداش می دهد مدعیان دروغین را نیز می شناسد و کیفر می دهد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۰۹

نکته ها: ..... ص: ۵۰۹

۱- ارزشهای راستین و ارزشهای کاذب! ..... ص: ۵۰۹

بدون شک هر انسانی فطرتاً خواهان این است که موجود با ارزش و پر افتخاری باشد، و به همین دلیل با تمام وجودش برای کسب ارزشها تلاش می کند.

ولی شناخت معیار ارزش، با تفاوت فرهنگها کاملاً متفاوت است، و گاه ارزشهای کاذب جای ارزشهای راستین را می گیرد.

گروهی ارزش واقعی خویش را در انتساب به قبیله معروف و معتبری می دانند.

مخصوصاً در میان اقوام جاهلی افتخار به انساب و قبائل، رایجترین افتخار موهوم بود، تا آنجا که هر قبیله ای خود را «قبیله برتر» و هر نژادی خود را «نژاد والا-تر» می شمرد، که متأسفانه هنوز رسوبات و بقایای آن در اعماق روح بسیاری از افراد و اقوام وجود دارد.

گروه دیگری مسأله مال و ثروت و داشتن کاخ و قصر و خدم و حشم و امثال این امور را نشانه ارزش می دانند.

و به همین ترتیب هر گروهی در مسیری گام بر می دارند و به ارزشی دل می بندند و آن را معیار می شمردند.

اما از آنجا که این امور همه اموری است متزلزل و برون ذاتی و مادی و زود گذر، یک آئین آسمانی همچون اسلام هرگز نمی تواند با آن موافقت کند، لذا خط بطلان روی همه آنها کشیده، و ارزش واقعی انسان را در صفات ذاتی او مخصوصاً تقوا

و پرهیزکاری و تعهد و پاکی او می‌شمرد حتی برای موضوعات مهمی، همچون علم و دانش، اگر در مسیر ایمان و تقوا و ارزشهای اخلاقی، قرار نگیرد اهمیت قائل نیست.

در کتاب «آداب النفوس» طبری آمده که پیامبر صلی الله علیه و اله در سرزمین «منی» در حالی که بر شتری سوار بود رو به سوی مردم کرد و فرمود: «ای مردم بدانید! خدای شما یکی است و پدرتان یکی، نه عرب بر عجم برتری دارد و نه عجم بر عرب، نه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۱۰»

سیاهپوست بر گندمگون و نه گندمگون بر سیاهپوست، مگر به تقوا آیا من دستور الهی را ابلاغ کردم؟ همه گفتند: آری! فرمود: این سخن را حاضران به غائبان برسانند»

۲- حقیقت تقوا: ..... ص: ۵۱۰

از آیات قرآن به خوبی استفاده می‌شود که «تقوا» همان احساس مسئولیت و تعهدی است که به دنبال رسوخ ایمان در قلب بر وجود انسان حاکم می‌شود و او را از «فجور» و گناه باز می‌دارد، به نیکی و پاکی و عدالت دعوت می‌کند، اعمال آدمی را خالص و فکر و نیت او را از آلودگیها می‌شوید.

بعضی از بزرگان برای تقوا سه مرحله قائل شده‌اند:

۱- نگهداری نفس از عذاب جاویدان از طریق تحصیل اعتقادات صحیح.

۲- پرهیز از هر گونه گناه اعم از ترک واجب و فعل معصیت.

۳- خویشنداری در برابر آنچه قلب آدمی را به خود مشغول می‌دارد و از حق منصرف می‌کند، و این تقوای خواص بلکه خاص الخاص است.

سورة الحجرات(۴۹): آية ۱۴ ..... ص: ۵۱۰

اشاره

(آیه ۱۴)

شأن نزول: ..... ص: ۵۱۰

بسیاری از مفسران شأن نزولی برای این آیه و آیه بعد ذکر کرده‌اند که خلاصه‌اش چنین است: جمعی از طایفه «بنی اسد» در یکی از سالهای قحطی و خشکسالی وارد مدینه شدند، و به امید گرفتن کمکی از پیامبر صلی الله علیه و اله شهادتین بر زبان جاری کردند، و به پیامبر صلی الله علیه و اله گفتند: «طوائف عرب بر مرکبها سوار شدند و با تو پیکار کردند، ولی ما با زن و فرزندان نزد تو آمدیم، و دست به جنگ نزدیم» و از این طریق می‌خواستند بر پیامبر صلی الله علیه و اله منت بگذارند. این آیه و آیه بعد نازل شد- و به آنها خاطر نشان کرد که اسلام آنها ظاهری است، و ایمان در اعماق قلبشان نیست.

فرق «اسلام» و «ایمان»: در آیه گذشته، سخن از معیار ارزش انسانها یعنی «تقوا» در میان بود، و از آنجا که «تقوا» ثمره شجره «ایمان» است، آن هم ایمانی که در اعماق جان نفوذ کند، در اینجا به بیان حقیقت «ایمان» پرداخته، چنین می گوید: «عربهای بادیه نشین گفتند: ایمان آورده‌ایم! به آنها بگو: شما ایمان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۱۱

نیاورده‌اید ولی بگوئید اسلام آورده‌ایم، ولی هنوز ایمان وارد قلب شما نشده است!» (قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَ لَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَ لَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ).

طبق این آیه تفاوت «اسلام» و «ایمان» در این است که «اسلام» شکل ظاهری قانونی دارد، و هر کس شهادتین را بر زبان جاری کند در سلك مسلمانان وارد می شود، و احکام اسلام بر او جاری می گردد.

ولی ایمان یک امر واقعی و باطنی است و جایگاه آن قلب آدمی است، نه زبان و ظاهر او.

این همان چیزی است که در عبارت گویائی در بحث «اسلام و ایمان» آمده است، «فضیل بن یسار» می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم فرمود: «ایمان با اسلام شریک است، اما اسلام با ایمان شریک نیست (و به تعبیر دیگر هر مؤمنی مسلمان است ولی هر مسلمانی مؤمن نیست) ایمان آن است که در دل ساکن شود، اما اسلام چیزی است که قوانین نکاح و ارث و حفظ خون بر طبق آن جاری می شود».

سپس در ادامه آیه می افزاید: «و اگر از خدا و رسولش اطاعت کنید (ثواب اعمالتان را بطور کامل می دهد) و چیزی از پاداش کارهای شما را فرو گذار نمی کند» (وَ إِنْ تَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لَا يَلْتَكُم مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا).
چرا که «خداوند آمرزنده مهربان است» (إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ).

جمله‌های اخیر در حقیقت اشاره به یک اصل مسلم قرآنی است که شرط قبولی اعمال «ایمان» است، می گوید: اگر شما ایمان قلبی به خدا و پیامبر صلی الله علیه و اله داشته باشید - که نشانه آن اطاعت از فرمان خدا و رسول اوست - اعمال شما ارزش می یابد، و خداوند حتی کوچکترین حسنات شما را می پذیرد، و پاداش می دهد، و حتی به برکت این ایمان گناهان شما را می بخشد که او غفور و رحیم است.

سوره الحجرات (۴۹): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۱۱

(آیه ۱۵) - و از آنجا که دست یافتن بر این امر باطنی یعنی ایمان کار آسانی نیست در این آیه به ذکر نشانه‌های آن می پردازد، نشانه‌هایی که به خوبی مؤمن را از مسلم، و صادق را از کاذب، و آنها را که عاشقانه دعوت پیامبر صلی الله علیه و اله را پذیرفته‌اند، از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۱۲

آنها که برای حفظ جان و یا رسیدن به مال دنیا اظهار ایمان می کنند جدا می سازد.

می فرماید: «مؤمنان واقعی تنها کسانی هستند که به خدا و رسولش ایمان آورده‌اند، سپس هرگز شک و ریبی به خود راه نداده، و با اموال و جانهای خود در راه خدا جهاد کرده‌اند» (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَزْتَابُوا وَ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ).

آری! نخستین نشانه ایمان عدم تردید و دو دلی در مسیر اسلام است، نشانه دوم جهاد با اموال، و نشانه سوم که از همه برتر

است جهاد با انفس (جانها) است.

و لذا در پایان آیه می‌افزاید: «چنین کسانی راستگویانند» و روح ایمان در وجودشان موج می‌زند (أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ). این معیار را که قرآن برای شناخت «مؤمنان راستین» از «دروغگویان متظاهر به اسلام» بیان کرده، معیاری است روشن و گویا برای هر عصر و زمان، برای جدا سازی مؤمنان واقعی از مدعیان دروغین، و برای نشان دادن ارزش ادعای کسانی که همه جا دم از اسلام می‌زنند و خود را طلبکار پیامبر صلی الله علیه و اله می‌دانند ولی در عمل آنها کمترین نشانه‌ای از ایمان و اسلام دیده نمی‌شود.

سورة الحجرات (۴۹): آیه ۱۶ ..... ص : ۵۱۲

اشاره

(آیه ۱۶)

شأن نزول: ..... ص : ۵۱۲

جمعی از مفسران گفته‌اند که: بعد از نزول آیات گذشته گروهی از اعراب خدمت پیامبر صلی الله علیه و اله آمدند و سوگند یاد کردند که در ادعای ایمان صادقند، و ظاهر و باطن آنها یکی است، آیه نازل شد (و به آنها اخطار کرد که نیازی به سوگند ندارد خدا درون و برون همه را می‌داند).

تفسیر: ..... ص : ۵۱۲

منت نگذارید که مسلمان شده‌اید! در آیات گذشته نشانه‌های مؤمنان راستین بیان شده بود و چنانکه در شأن نزول ذکر شد جمعی از مدعیان اصرار داشتند که حقیقت ایمان در قلب آنها مستقر است، قرآن به آنها و به تمام کسانی که همانند آنها هستند اعلام می‌کند که نیازی به اصرار و سوگند نیست، در مسأله «ایمان» و «کفر» سر و کار شما با خدائی است که از همه چیز با خبر است.

مخصوصاً با لحنی عتاب آمیز در آیه مورد بحث می‌گویید: به آنها «بگو: آیا خدا را از ایمان خود با خبر می‌سازید؟ در حالی که خداوند تمام آنچه را در آسمانها برگزیده تفسیر نموده، ج ۴، ص: ۵۱۳ و زمین است می‌داند» (قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ). و برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «و خداوند از همه چیز آگاه است» (وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ). ذات مقدس او عین علم است، و علمش عین ذات اوست، و به همین دلیل علمش ازلی و ابدی است.

سورة الحجرات (۴۹): آیه ۱۷ ..... ص : ۵۱۳

(آیه ۱۷) - سپس به گفتگوی اعراب بادیه نشین باز می‌گردد که اسلام خود را به رخ پیامبر می‌کشیدند، و می‌گفتند: ما با تو از در تسلیم آمدیم در حالی که بسیاری از قبائل عرب از در جنگ آمدند.

قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: «آنها بر تو منت می‌نهند که اسلام آورده‌اند!» (يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا).

به آنها «بگو: اسلام خود را بر من منت نگذارید» (قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ).

«بلکه خداوند بر شما منت می‌نهد که شما را به سوی ایمان هدایت کرد اگر (در ادعای ایمان) راستگو هستید!» (بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

منت بر دو گونه است: اگر جنبه عملی داشته باشد (به معنی بخشش نعمت گرانقدر) ممدوح است، و منت‌های الهی از این قبیل است، ولی اگر جنبه لفظی داشته باشد، مانند منت بسیاری از انسانها عملی است زشت و ناپسند.

«ایمان» قبل از هر چیز درک تازه‌ای از عالم هستی به انسان می‌دهد، حجابها پرده‌های خود خواهی و غرور را کنار می‌زند، افق دید انسان را می‌گشاید، و شکوه و عظمت بی‌مانند آفرینش را در نظر او مجسم می‌کند.

اینجاست که انسان باید هر صبح و شام شکر نعمت ایمان را به جا آورد و بعد از هر نماز و هر عبادت سر به سجده بگذارد، و خدا را بر این همه توفیق سپاس گوید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۱۴

سوره الحجرات (۴۹): آیه ۱۸ ..... ص: ۵۱۴

(آیه ۱۸) - در این آیه که آخرین آیه سوره حجرات است باز هم آنچه را در آیه قبل آمده تأکید کرده، می‌فرماید: «خداوند غیب آسمانها و زمین را می‌داند، و نسبت به آنچه انجام می‌دهید بیناست» (إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ).

اصرار نداشته باشید که حتما مؤمن هستید، و نیازی به سوگند نیست، او در زوایای قلب شما حضور دارد، و از آنچه در آن می‌گذرد کاملاً با خبر است. او از تمام اسرار اعماق زمین و غیب آسمانها آگاه است، بنابر این چگونه ممکن است از درون دل شما بی‌خبر باشد؟

«پایان سوره حجرات»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۱۵

سوره ق [۵۰] ..... ص: ۵۱۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده، و دارای ۴۵ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۵۱۵

محور بحثهای این سوره مسأله «معاد» است و در مسائل مربوط به معاد انگشت روی امور زیر می‌گذارد.

۱- انکار و تعجب کافران از مسأله معاد (معاد جسمانی).

۲- استدلال بر مسأله معاد از طریق توجه به نظام آفرینش، و مخصوصاً احیای زمینهای مرده به وسیله نزول باران.

۳- استدلال بر مسأله معاد از طریق توجه به خلقت نخستین.

۴- اشاره به مسأله ثبت اعمال و اقوال برای «یوم الحساب».

۵- مسائل مربوط به مرگ و انتقال از این جهان به سرای دیگر.

۶- گوشه‌ای از حوادث روز قیامت و اوصاف بهشت و دوزخ.

۷- اشاره به حوادث تکان دهنده پایان جهان.

در این میان اشاراتی کوتاه و مؤثر به وضع اقوام طغیانگر پیشین و سرنوشت دردناک و شوم آنها- مانند قوم فرعون، عاد، لوط، شعیب، و تبع- نیز دستوراتی برای توجه به خدا و ذکر او به پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله داده شده است. و اشاره کوتاهی به عظمت قرآن در آغاز و پایان سوره به چشم می‌خورد.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۵۱۵

از روایات اسلامی استفاده می‌شود که پیامبر صلی الله علیه و اله اهمیت فراوانی برای این سوره قائل بود، تا آنجا که هر روز جمعه آن را در خطبه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۱۶ نماز جمعه قرائت می‌فرمود.

و نیز در حدیثی از امام باقر علیه السلام آمده است: «کسی که پیوسته در نمازهای فریضه و نافله سوره «ق» را بخواند خداوند روزی او را گسترده می‌کند، و نامه اعمالش را به دست راستش می‌دهد، و حساب او را در قیامت آسان می‌سازد». نیاز به یاد آوری ندارد که این همه افتخار و فضیلت تنها با خواندن الفاظ حاصل نمی‌شود، بلکه خواندن الفاظ سر آغازی است برای بیداری اندیشه‌ها و آن نیز وسیله‌ای است برای عمل صالح و هماهنگی با محتوای سوره.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره ق(۵۰): آیه ۱ ..... ص : ۵۱۶

(آیه ۱)- در اینجا بار دیگر در آغاز این سوره به بعضی از «حروف مقطعه» برخورد می‌کنیم و آن حرف «قاف» (ق) است. چنانکه قبلاً نیز گفته‌ایم یکی از تفسیرهای قابل توجه «حروف مقطعه» این است که «قرآن» با آن همه عظمت از مواد ساده‌ای همچون حروف «الفبا» تشکیل یافته، و این نشان می‌دهد که ابداع‌گر و نازل کننده قرآن مجید علم و قدرت بی‌پایان داشته که از چنین ابزار ساده‌ای چنان ترکیب عالی آفریده است.

برخی از مفسران نیز «ق» را اشاره به بعضی از اسماء الله مانند «قادر» و «قیوم» دانسته‌اند.

از جمله اموری که گواهی می‌دهد ذکر این حرف از حروف مقطعه برای بیان عظمت قرآن است این که بلافاصله بعد از آن می‌فرماید: «سوگند به قرآن مجید» که قیامت و رستاخیز حق است (وَ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ).

«مجید» از ماده «مجد» به معنی «شرافت گسترده» است قرآن عظمت و شرافتی بی‌پایان دارد ظاهرش زیبا، محتوایش عظیم، دستوراتش عالی، و برنامه‌هایش آموزنده و حیات‌بخش است.

سوره ق(۵۰): آیه ۲ ..... ص: ۵۱۶

(آیه ۲) سپس به بیان پاره‌ای از ایرادهای بی‌اساس کفار و مشرکان عرب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۱۷ پرداخته، از میان آنها به دو ایراد اشاره کرده، نخست می‌گوید: «آنها تعجب کردند که پیامبری انذارگر، از میان خودشان آمده، و کافران گفتند: این چیز عجیبی است؟! (بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ). این ایرادی است که قرآن بارها به آن و پاسخ آن اشاره کرده، و تکرار آن نشان می‌دهد که از ایرادهای اصلی کفار بوده که همواره آن را تکرار می‌کردند.

سوره ق(۵۰): آیه ۳ ..... ص: ۵۱۷

(آیه ۳) - بعد از این ایراد به رسالت پیامبر صلی الله علیه و اله و اینکه چگونه از جنس بشر است؟ ایراد دیگری به محتوای دعوت او داشتند و انگشت روی مسأله‌ای می‌گذاشتند که برای آنها از هر نظر عجیب و غریب بود. آنها می‌گفتند: «آیا هنگامی که مردیم و خاک شدیم (دوباره به زندگی باز می‌گردیم) این بازگشتی بعید است؟! (أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ).

سوره ق(۵۰): آیه ۴ ..... ص: ۵۱۷

(آیه ۴) - تنها در اینجا نیست که این ایراد را به پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله کردند، بارها گفتند، و بارها پاسخ شنیدند و باز هم از روی لجاجت تکرار کردند.

به هر حال قرآن مجید در اینجا از چند راه به آنها پاسخ می‌گوید:

نخست: به علم بی‌پایان خداوند اشاره کرده، می‌فرماید: «ما می‌دانیم آنچه را زمین از بدن آنها می‌کاهد و نزد ما کتابی است که همه چیز در آن محفوظ است» (قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ).

اگر اشکال و ایراد شما به خاطر این است که استخوانهای آدمی می‌پوسد، و گوشت او خاک می‌شود، و جزء زمین می‌گردد و ذراتی از آن نیز تبدیل به بخار و گازهای پراکنده در هوا می‌گردد، چه کسی می‌تواند آنها را جمع آوری کند؟ و اصلاً چه کسی از آنها با خبر است؟

پاسخش معلوم است: خداوندی که علم او به تمام اشیاء احاطه دارد تمام این ذرات را می‌شناسد، و به هنگام لزوم همه را جمع آوری می‌کند، همان گونه که ذرات پراکنده آهن را در میان تلی از غبار با یک قطعه آهن ربا می‌توان جمع آوری کرد، جمع آوری ذرات پراکنده هر انسان برای خدا از این هم آسانتر است.

و اگر ایراد آنها این است که حساب اعمال انسان را چه کسی برای معاد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۱۸ و رستاخیز نگه می‌دارد پاسخش این است که همه اینها در لوح محفوظ ثبت است، اصولاً چیزی در این عالم گم نمی‌شود، حتی اعمال شما باقی می‌ماند، هر چند تغییر شکل می‌دهد.

سوره ق(۵۰): آیه ۵ ..... ص: ۵۱۸

(آیه ۵) - سپس به پاسخ دیگری می‌پردازد که بیشتر جنبه روانی دارد، می‌گوید: «بلکه آنها حق را هنگامی که به سراغشان آمد تکذیب کردند» (بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ).

یعنی آنها آگاهانه منکر حق شده‌اند، و گر نه گرد و غباری بر چهره حق نیست، و چنانکه در آیات بعد می‌آید آنها صحنه معاد را با چشم خود مکرر در این دنیا می‌بینند و جای شک و تردید ندارد.

لذا در پایان آیه می‌افزاید: «از این رو پیوسته در کار پراکنده خود متحیرند» (فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيحٍ).

گاه پیامبر صلی الله علیه و اله را مجنون می‌خوانند، گاه کاهن، و گاه شاعر.

گاه می‌گویند: «بشری به او تعلیم می‌دهد!» و ....

این پراکنده گوئیها نشان می‌دهد که حق را دریافته‌اند، و به دنبال بهانه جوئی هستند و لذا هرگز روی یک حرف نمی‌ایستند.

سوره ق(۵۰): آیه ۶..... ص: ۵۱۸

(آیه ۶) - لحظه‌ای به آسمان بنگرید! قرآن همچنان بحث «دلایل معاد» را دنبال می‌کند، گاه از طریق قدرت بی‌انتهای حق و گاه از وجود صحنه‌های معاد در همین دنیا کمک می‌گیرد.

نخست توجه منکران را به آفرینش آسمانها جلب کرده، می‌گوید: «آیا به آسمان بالای سرشان نگاه نکردند که چگونه ما آن را بنا کرده‌ایم (بی آنکه ستون و پایه‌ای داشته باشد) و چگونه آن را (به وسیله ستارگان) زینت بخشیده‌ایم، و هیچ شکاف و شکستی در آن نیست!» (أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ).

منظور از نگاه کردن در اینجا نگاهی توأم با اندیشه و تفکر است که انسان را به قدرت عظیم خالق این آسمان پهناور و شگفتیهایش آشنا سازد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۱۹

سوره ق(۵۰): آیه ۷..... ص: ۵۱۹

(آیه ۷) - سپس به عظمت آفرینش زمین پرداخته، می‌افزاید: «و زمین را گسترش دادیم و در آن کوههایی عظیم و استوار افکندیم، و از هر نوع گیاه بهجت انگیز در آن رویاندیم» (وَ الْأَرْضَ مَدَدْنَا وَ أَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَ أُنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ).

آری! آفرینش زمین از یک سو، گسترش آن (بیرون آمدن از زیر آب) از سوی دیگر، پیدایش کوهها که ریشه‌های آن به هم پیوسته و همچون زرهی زمین را در برابر فشارهای درونی و برونی و جزر و مد‌های حاصل از جاذبه ماه و خورشید حفظ می‌کند، از سوی سوم، و پیدایش انواع گیاهان با آن همه عجائب و زیباییها از سوی چهارم همگی دلیل بر قدرت بی‌پایان اوست.

سوره ق(۵۰): آیه ۸..... ص: ۵۱۹

(آیه ۸) - در این آیه نتیجه گیری کرده، می‌گوید: همه اینها را آفریدیم «تا وسیله بینائی و یاد آوری برای هر بنده توبه کاری باشد!» (تَبْصِرَةً وَ ذِكْرًا لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ).

آری! کسی که قدرت بر آفرینش آسمانها با آن همه عظمت و زیبایی، و زمین با این همه نعمت و جمال و نظم و حساب دارد، چگونه نمی‌تواند مردگان را بار دیگر لباس حیات ببوشاند، و قیامتی بر پا کند؟

سوره ق(۵۰): آیه ۹ ..... ص: ۵۱۹

(آیه ۹) - در این آیه پایه استدلال دیگری را می‌نهد و می‌گوید: «و از آسمان آبی پر برکت نازل کردیم و به وسیله آن باغها و دانه‌هایی را که درو می‌کنند رویانندیم» (و نَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَ حَبَّ الْحَصِيدِ).

سوره ق(۵۰): آیه ۱۰ ..... ص: ۵۱۹

(آیه ۱۰) - سپس می‌افزاید: «و (همچنین) نخلهای بلند قامت که میوه‌های متراکم دارند» (وَ النَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ).

سوره ق(۵۰): آیه ۱۱ ..... ص: ۵۱۹

(آیه ۱۱) - در پایان این بخش می‌گوید: «همه اینها برای روزی بخشیدن به بندگان است، و به وسیله باران زمین مرده را زنده کردیم (آری) زنده شدن مردگان (و خروج آنها از قبرها) نیز همین گونه است!» (رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ).

و به این ترتیب ضمن یادآوری نعمتهای عظیمش به بندگان، و تحریک حس برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۲۰ شکر گزاری آنها در مسیر شناخت او، به آنها یادآور می‌شود که شما نمونه معاد را همه سال در برابر چشمان خود در همین جهان می‌بینید، زمینهای مرده و خشک و خالی از هر گونه آثار زندگی بر اثر نزول قطرات باران به حرکت در می‌آیند، و غوغای رستاخیز را سر می‌دهند، از هر گوشه که گیاهی می‌روید «وحده لا شریک له» می‌گوید! این جنبش عظیم و حرکت به سوی حیات و زندگی در عالم گیاهان بیانگر این واقعیت است که آفریدگار عالم می‌تواند موجودات مرده را بار دیگر حیات بخشد چرا که «وقوع» چیزی اقوی دلیل بر «امکان» آن است.

سوره ق(۵۰): آیه ۱۲ ..... ص: ۵۲۰

(آیه ۱۲) - تنها تو نیستی که گرفتار دشمنی! قرآن همچنان ادامه بحثهای مربوط به معاد از دریچه‌های مختلف را دنبال می‌کند، نخست برای دلداری پیامبر صلی الله علیه و اله می‌فرماید: فقط تو نیستی که این گروه کافر تو و محتوای دعوت را - خصوصاً در باره معاد - تکذیب کردند «پیش از آنان قوم نوح و اصحاب الرّاس و قوم ثمود (پیامبرانشان را) تکذیب کردند» (كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَ ثَمُودُ).

«قوم ثمود» همان قوم صالح پیامبر بزرگ خداست، که در سرزمین «حجر» در شما حجاز زندگی داشتند، و در مورد «اصحاب الرّس» ، بسیاری عقیده دارند که آنها طائفه‌ای بودند که در سرزمین «یمامه» می‌زیستند و پیامبری به نام «حنظله» داشتند که او را تکذیب کردند و سر انجام در چاهش افکندند.

سوره ق(۵۰): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۲۰

(آیه ۱۳) - سپس می‌افزاید: «و هم چنین قوم عاد و فرعون و قوم لوط» (وَ عَادٌ وَ فِرْعَوْنُ وَ إِخْوَانُ لُوطٍ). منظور از برادران «لوط» همان قوم لوط است چرا که قرآن از این پیامبران بزرگ به عنوان برادر یاد کرده است.

سوره ق(۵۰): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۲۰

(آیه ۱۴) - «و نیز اصحاب الایکه [قوم شعیب] و قوم تبع» که در سرزمین یمن زندگی می‌کردند (وَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَ قَوْمُ تُبَعٍ). «ایکه» به معنی درختان فراوان و درهم پیچیده، و یا به تعبیر دیگر بیشه مانند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۲۱ است، و اصحاب الایکه گروهی از قوم شعیب هستند که در غیر شهر «مدین» زندگی می‌کردند، شهری که دارای درختان بسیار بود.

سپس به تمام این اقوام هشت گانه اشاره کرده، می‌گوید: «هر یک از آنها فرستادگان الهی را تکذیب کردند، و وعده عذاب من در باره آنها تحقق یافت» (كُلُّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ). این اقوام هم پیامبرانشان را تکذیب کردند، و هم مسأله توحید و معاد را، و سرانجام به سرنوشت دردناکی گرفتار شدند، بعضی گرفتار طوفان شدند، بعضی سیلاب، بعضی دیگر صاعقه، و بعضی زلزله، و یا غیر آن و سرانجام میوه تلخ تکذیب را چشیدند.

سوره ق(۵۰): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۲۱

(آیه ۱۵) - در این آیه به ذکر یکی دیگر از دلائل امکان رستاخیز پرداخته، می‌گوید: «آیا ما از آفرینش نخستین عاجز ماندیم» که قادر بر آفرینش رستاخیز نباشیم؟! (أَفَعَيْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ). سپس می‌افزاید: آنها در آفرینش نخستین تردید ندارند، زیرا خالق انسانها را خدا می‌دانند «ولی آنها (با این همه دلائل روشن) باز در آفرینش جدید تردید دارند» (بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ). در حقیقت آنها بر اثر هوای نفس و تعصب و لجاجت گرفتار تناقضند، از یکسو خالق انسانها را در آغاز خداوند می‌دانند که همه را از خاک آفریده، اما از سوی دیگر وقتی به مسأله آفرینش مجدد انسانها از خاک می‌رسند آن را مطلبی عجیب و باور ناکردنی می‌شمرند، در حالی که هر دو مثل یکدیگرند.

سوره ق(۵۰): آیه ۱۶ ..... ص: ۵۲۱

(آیه ۱۶) - کمترین سخنان شما را هم می‌نویسند! در اینجا بخش دیگری از مسائل مربوط به معاد مطرح می‌شود و آن مسأله ثبت و ضبط اعمال انسانها برای روز حساب است.

نخست از علم بی‌پایان خدا و احاطه علمی او به انسانها سخن گفته، می‌فرماید: «ما انسان را آفریدیم و وسوسه‌های نفس او را می‌دانیم» (وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَ نَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۲۲ منظور از کلمه «توسوس» در اینجا این است که وقتی خداوند از خطورات قلبی آنها و وسوسه‌های زودگذری که از فکر آنها می‌گذرد آگاه است مسلماً از تمام عقائد و اعمال و گفتار آنها با خبر می‌باشد، و حساب همه را برای روز حساب نگه می‌دارد.

آری! او خالق است، و خلقتش دائم و مستمر، و ما در جمیع حالات وابسته به وجود او هستیم، با این حال چگونه ممکن است او از ظاهر و باطن ما بی‌خبر باشد؟! و در ذیل آیه برای روشنتر ساختن مطلب می‌افزاید: «و ما به او از رگ قلبش نزدیک‌تریم» (وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ).

این همان است که در جای دیگر می‌گوید: «بدانید خداوند بین انسان و قلب او حائل می‌شود، و همه شما نزد او در قیامت جمع خواهید شد». (انفال/ ۲۴) البته همه اینها تشبیه است و قرب خداوند از این هم برتر و بالاتر است، هر چند مثالی از اینها رساتر در محسوسات پیدا نمی‌شود.

توجه به این واقعیت انسان را بیدار می‌کند، و به مسؤولیت سنگین و پرونده دقیق او در دادگاه عدل الهی آشنا می‌سازد، و از انسان بی‌خبر و بی‌تفاوت، موجودی هوشیار و سر به راه و متعهد و با تقوا به وجود می‌آورد.

سوره ق(۵۰): آیه ۱۷ ..... ص: ۵۲۲

(آیه ۱۷) - در این آیه می‌افزاید: به خاطر بیاورید «هنگامی را که دو فرشته راست و چپ که ملازم انسان هستند اعمال او را دریافت می‌دارند» (إِذْ يَتَلَقَى الْمُتَلَقِيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشَّمَالِ قَعِيدٌ).

یعنی علاوه بر احاطه علمی خداوند به ظاهر و باطن انسان، دو فرشته نیز مأمور حفظ و نگاهداری حساب اعمال اویند که از طرف راست و چپ از او مراقبت می‌کنند، پیوسته با او هستند و لحظه‌ای جدا نمی‌شوند، تا از این طریق اتمام حجت بیشتری شود، و تأکیدی باشد بر مسأله نگاهداری حساب اعمال.

در روایات اسلامی آمده است که: «فرشته سمت راست، نویسنده حسنات است، و فرشته سمت چپ نویسنده سیئات، و فرشته اول فرمانده فرشته دوم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۲۳

است، هنگامی که انسان عمل نیکی انجام دهد، فرشته سمت راست ده برابر می‌نویسد، و هنگامی که عمل بدی از او سرزند، و فرشته سمت چپ می‌خواهد آن را بنویسد، فرشته اول می‌گوید: عجله مکن. لذا او هفت ساعت به تأخیر می‌اندازد، اگر پشیمان شد و توبه کرد چیزی نمی‌نویسد، و اگر توبه نکرد تنها یک گناه برای او می‌نویسد»

سوره ق(۵۰): آیه ۱۸ ..... ص: ۵۲۳

(آیه ۱۸) - این آیه باز روی مسأله فرشتگان ثبت اعمال تکیه کرده، می‌گوید: «انسان هیچ سخنی را بر زبان نمی‌آورد مگر این که همان دم فرشته‌ای مراقب و آماده برای انجام مأموریت (و ضبط آن) است» (مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ).

در آیه گذشته سخن از ثبت تمامی اعمال آدمی بود، و در این آیه روی خصوص الفاظ و سخنان او تکیه می‌کند، و این به خاطر اهمیت فوق العاده و نقش مؤثری است که گفتار در زندگی انسانها دارد، تا آنجا که گاهی یک جمله مسیر اجتماعی آنها را به سوی خیر یا شر تغییر می‌دهد.

سوره ق(۵۰): آیه ۱۹ ..... ص: ۵۲۳

(آیه ۱۹) - قیامت و چشمهای تیز بین! در اینجا باز صحنه‌های دیگری از مسائل مربوط به «معاد» منعکس است: صحنه «مرگ»

صحنه «نفع صور» و صحنه «حضور در محشر».

نخست می فرماید: «و سر انجام سكرات (و بيخودی در آستانه) مرگ به حق فرا می رسد» (وَ جَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ). «سكره مرگ» حالتی است شبیه به «مستی» که بر اثر فرا رسیدن مقدمات مرگ، به صورت هیجان و انقلاب فوق العاده‌ای به انسان دست می دهد، و گاه بر عقل او چیره می گردد، و او را در اضطراب و نا آرامی شدیدی فرو می برد. چرا که روح سالیان دراز با این تن خو گرفته و پیوند داشته است.

علی علیه السلام ترسیم زنده و گویائی از لحظه مرگ و سكرات آن دارد، می فرماید:

«سكرات مرگ، توأم با حسرت از دست دادن آنچه داشتند بر آنها هجوم می آورد، اعضای بدنشان سست می گردد، و رنگ از صورتهايشان می پرد کم کم مرگ در آنها نفوذ کرده، میان آنها و زبانشان جدائی می افکند، در حالی که او در میان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۲۴

خانواده خویش است، با چشمش می بیند و با گوشش می شنود و عقل و هوشش سالم است، اما نمی تواند سخن بگوید! در این می اندیشد که عمرش را در چه راه فانی کرده؟ و روزگارش را در چه راهی سپری نموده است؟! به یاد ثروتهايش می افتد که در تهیه آن چشم بر هم گذارده، و از حلال و حرام و مشکوک جمع آوری نموده، و تبعات و مسؤولیت گرد آوری آن را بر دوش می کشد، در حالی که هنگام جدائی و فراق از آنها رسیده است او به دست بازماندگان می افتد، آنها از آن متنعم می شوند و بهره می گیرند اما مسؤولیت و حسابش بر اوست؟

سپس قرآن ادامه می دهد: به کسی که در حال سكرات مرگ است گفته می شود: «این همان چیزی است که تو از آن می گریختی!» (ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ).

آری! مرگ واقعیتی است که غالب افراد از آن می گریزند، به خاطر این که آن را «فنا» می دانند، نه دریچه‌ای به عالم «بقاء» یا به خاطر علائق و پیوندهای شدیدی که با دنیا و مواهب مادی دارند و نمی توانند از آن دل بر کنند، و یا به خاطر تاریکی نامه اعمالشان! هر چه هست از آن گریزانند، اما چه سود که این سرنوشتی است که در انتظار همگان است، و احدی را توان فرار از آن نیست.

سوره ق(۵۰): آیه ۲۰ ..... ص: ۵۲۴

(آیه ۲۰) - سپس به مسأله نفع صور پرداخته، می فرماید: «و در صور دمیده می شود و آن روز روز تحقق وعده وحشتناک است» (وَ نُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمَ الْوَعِيدِ).

منظور از «نفع صور» در اینجا همان نفع دوم است که نفعه «قیام» و «جمع» و «حضور» است، نفعه‌ای است که در آغاز «رستاخیز» انجام می گیرد، و با آن، همه انسانها زنده می شوند، و از قبرها برخاسته، برای حساب و جزا در محضر عدل الهی حاضر می شوند.

سوره ق(۵۰): آیه ۲۱ ..... ص: ۵۲۴

(آیه ۲۱) - در این آیه وضع انسانها را به هنگام ورود در محشر چنین بیان می کند: «و (در آن روز) هر انسان وارد محشر می شود، در حالی که همراه او برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۲۵

حرکت دهنده و گواهی است» (وَ جَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَ شَهِيدٌ).
درست همچون دادگاههای این جهان که مأموری همراه شخص متهم است و شاهدی بر اعمال او، شهادت می دهد.

سوره ق(۵۰): آیه ۲۲ ..... ص: ۵۲۵

(آیه ۲۲) - در اینجا به مجرمان، یا به همه انسانها، خطاب می شود که: «تو از این صحنه (و دادگاه بزرگ) غافل بودی، و ما پرده را از چشم تو کنار زدیم، و امروز چشمت کاملاً تیز بین است!» (لَقَدْ كُنْتُمْ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكُمْ غِطَاءَكُمْ فَبَصَرُكُمُ الْيَوْمَ حَدِيدٌ).

آری! پرده های جهان ماده: آمال و آرزوها، عشق و علاقه به دنیا، زن و فرزند و مال و مقام، هوسهای سرکش و حسادتها، تعصب و جهل و لجاجت به تو اجازه نمی داد که امروز را از همان زمان بنگری، با این که نشانه های معاد و رستاخیز روشن بود و دلایل آن آشکار! امروز گرد و غبار غفلت فرو نشسته، حجابهای جهل و تعصب و لجاجت کنار رفته، پرده های شهوات و آمال و آرزوها دریده شده، حتی آنچه در پرده غیب مستور بوده ظاهر گشته است.

سوره ق(۵۰): آیه ۲۳ ..... ص: ۵۲۵

(آیه ۲۳) - همنشینان انسان از فرشتگان و شیاطین: باز در اینجا صحنه دیگری از معاد ترسیم شده، صحنه تکان دهنده ای که فرشته قرین انسان، محکومیت او را بر ملا می سازد، و فرمان خداوند برای مجازات او صادر می شود.
نخست می فرماید: «فرشته همنشین او می گوید: این نامه اعمال اوست که نزد من حاضر و آماده است» و از تمام کارهای کوچک و بزرگ او در سراسر عمر پرده بر می دارد (وَ قَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ).
منظور از «قرین» در اینجا فرشته ای است که در دنیا همراه انسان و مأمور ضبط اعمال اوست، و در دادگاه عدل الهی گواهی می دهد.

سوره ق(۵۰): آیه ۲۴ ..... ص: ۵۲۵

(آیه ۲۴) - سپس خداوند دو فرشته مأمور ثبت اعمال را مخاطب ساخته، فرمان می دهد: «هر کافر متکبر لجوج را در جهنم افکنید» (أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۲۶

سوره ق(۵۰): آیه ۲۵ ..... ص: ۵۲۶

(آیه ۲۵) - در این آیه به چند وصف از اوصاف زشت و مذموم این کافران عنید اشاره کرده، می گوید: «همان کسی که به شدت مانع خیر است و متجاوز، و در شک و تردید است» حتی دیگران را به تردید می افکند (مَنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ).

سوره ق(۵۰): آیه ۲۶ ..... ص: ۵۲۶

(آیه ۲۶) - باز در ادامه اوصاف این گروه عنید می‌افزاید: «همان کسی که معبود دیگری با خدا قرار داده» و راه شرک و دوگانگی را پیش گرفته است (الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ). آری «او را در عذاب شدید بیفکنید» (فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ).

سوره ق(۵۰): آیه ۲۷ ..... ص: ۵۲۶

(آیه ۲۷) - این آیه پرده از روی ماجرای دیگری از سرنوشت این گروه کافر لجوج بر می‌دارد، و آن مخاصمه و بحثی است که با شیطان در قیامت دارند، آنها تمام گناهان خویش را به گردن شیاطین اغواگر می‌افکنند، می‌فرماید: «و همنشینش (از شیاطین) می‌گوید: پروردگارا! من او را به طغیان و نداشتن (و به اجبار در این راه نیاوردم او خودش با میل و اراده خویش این راه را برگزید) و او در گمراهی دور و درازی بود» (قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْعَمْتَهُ وَ لَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ).

سوره ق(۵۰): آیه ۲۸ ..... ص: ۵۲۶

(آیه ۲۸) - گر چه در این آیات تنها سخن از دفاع شیطان به میان آمده و سخنی از اعتراض کفار بر شیطان دیده نمی‌شود، ولی به قرینه سایر آیات قرآن که آنها در قیامت با هم جر و بحث می‌کنند و به قرینه آیه مورد بحث گفتار طرفین اجمالاً روشن می‌شود، زیرا در این آیه می‌خوانیم: خدا «فرمود: نزد من جدال و مخاصمه نکنید، من پیشتر به شما هشدار داده‌ام» و اتمام حجت کرده‌ام (قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَ قَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ).

سوره ق(۵۰): آیه ۲۹ ..... ص: ۵۲۶

(آیه ۲۹) - سپس برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «سخن من تغییر ناپذیر است، و من هرگز به بندگانم ستم نخواهم کرد» (مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَ مَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ). این آیات دلیل بر اختیار و آزادی اراده بندگان است، نه شیطان مجبور است شیطنت کند، و نه کافران مجبورند راه کفر و عناد و راه شیطان را پیش گیرند و نه سرنوشت قطعی و خارج از اراده برای کسی مقرر شده است.

سوره ق(۵۰): آیه ۳۰ ..... ص: ۵۲۶

(آیه ۳۰) - در این آیه به فراز کوتاه و تکان دهنده‌ای از حوادث قیامت اشاره برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۲۷ کرده، می‌گوید: به خاطر بیاورید «روزی را که به جهنم می‌گوئیم: آیا پر شده‌ای؟! و او می‌گوید: آیا افزون بر این هم هست!» (يَوْمَ نَقُولُ لِيَجْهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتَ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ). این آیه به خوبی نشان می‌دهد که دوزخیان بسیارند و جهنم منظره هولناک و وحشتناکی دارد و تهدید الهی جدی است، و به گونه‌ای است که فکر در باره آن لرزه بر اندام هر انسانی می‌افکند.

سوره ق(۵۰): آیه ۳۱ ..... ص: ۵۲۷

(آیه ۳۱) - با توجه به این که بحثهای این سوره غالباً بر محور مسأله معاد و اموری که در ارتباط با آن است دور می‌زند و با توجه به این که در آیات گذشته از چگونگی افکندن کفار لجوج در جهنم و شدت عذاب آنها و صفاتی که آنها را به دوزخ می‌کشد سخن به میان آمد، در اینجا صحنه دیگری را ترسیم می‌کند، صحنه داخل شدن پرهیزکاران به بهشت با احترام کامل، و اشاره به انواع نعمتهای بهشتی و صفاتی که انسان را در صف بهشتیان قرار می‌دهد، تا در مقایسه با یکدیگر حقایق روشنتر گردد.

نخست می‌فرماید: «و در آن روز بهشت را به پرهیزکاران نزدیک می‌کنند و فاصله‌ای از آنان ندارد!» (وَ أُرْلَفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ).

سوره ق(۵۰): آیه ۳۲ ..... ص: ۵۲۷

(آیه ۳۲) - سپس در شرح اوصاف بهشتیان می‌گوید: «این چیزی است که به شما وعده داده می‌شود و برای کسانی است که به سوی خدا باز می‌گردند، و پیمانها و احکام او را حفظ می‌کنند» (هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ).

سوره ق(۵۰): آیه ۳۳ ..... ص: ۵۲۷

(آیه ۳۳) - در ادامه این اوصاف در این آیه به دو وصف دیگر آنها اشاره می‌کند - که در حقیقت توضیح و تفسیری است برای اوصاف گذشته - می‌فرماید:

«آن کسی که از خداوند رحمان در نهان بترسد و با قلبی پر انابه در محضر او حاضر شود» (مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَ جَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ).

آنها نه فقط در حضور جمع که در تنهایی و خلوت نیز مرتکب گناهی نمی‌شوند.

این خوف و خشیت سبب می‌شود که قلب آنها «منیب» باشد، دائماً متوجه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۲۸ خدا گردد، و به طاعت او اقبال کند، و از هر گناه و لغزشی توبه نماید، و این حال را تا پایان عمر ادامه دهد و با همین حالت وارد عرصه محشر گردد.

سوره ق(۵۰): آیه ۳۴ ..... ص: ۵۲۸

(آیه ۳۴) - سپس می‌افزاید: کسانی که دارای این چهار صفتند هنگامی که بهشت به آنها نزدیک می‌شود، فرشتگان الهی به عنوان احترام و اکرام به آنها می‌گویند: «به سلامت وارد بهشت شوید» (ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ). سلامت از هر گونه بدی و ناراحتی و آفت و بلا و کیفر و عذاب، سلامت کامل از نظر جسم و جان.

سپس برای آرامش خاطر آنها اضافه می‌کند: «امروز، روز جاودانگی است» جاودانی نعمتها، و جاودانی بهشت با تمام مواهبش (ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ).

سوره ق(۵۰): آیه ۳۵ ..... ص: ۵۲۸

(آیه ۳۵) - و به دنبال این دو موهبت - بشارت سلامت، و بشارت جاودانگی در بهشت - خداوند منان دو بشارت دیگر به آنها می‌دهد که مجموعاً چهار بشارت است همانند چهار وصفی که آنها داشتند، می‌فرماید: «هر چه بخواهند در آنجا برای آنها هست» (لَهُمْ مَا يَشَاؤُنَ فِيهَا).

و علاوه بر آن «نزد ما نعمتهای بیشتری است» که به فکر هیچ کس نمی‌رسد (وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ).
تعبیری از این زنده‌تر و رساتر و دل‌انگیزتر تصور نمی‌شود.

سوره ق(۵۰): آیه ۳۶..... ص: ۵۲۸

(آیه ۳۶) - بعد از پایان گرفتن گفتگو پیرامون بهشت و دوزخ، صفات بهشتیان و دوزخیان، و درجات و درکات آنها، برای نتیجه‌گیری کامل از این بحث، مجرمان را مورد توجه قرار داده، می‌فرماید: «چه بسیار اقوامی را که پیش از آنها هلاک کردیم، اقوامی که از آنها قویتر بودند، و شهرها (و کشورها) را گشودند» اما بر اثر کفر و ظلم و بیدادگری و گناه نابود شدند (وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَوْمٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ).

«آیا هیچ راه فراری (از عذاب الهی برای این گونه افراد) وجود دارد؟ (هَلْ مِنْ مَّخِصٍ).

آیه به کفار لجوج معاصر پیامبر صلی الله علیه و اله هشدار می‌دهد که سری به تاریخ گذشتگان بزنند و آثار آنها را بر صفحات تاریخ و صفحه روی زمین بنگرند، ببینند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۲۹
خداوند با اقوام سرکشی که پیش از آنها بودند چه کرد؟ اقوامی که از آنها پر جمعیت‌تر و با قدرت‌تر بودند، آنگاه به آینده خود بیندیشند.

سوره ق(۵۰): آیه ۳۷..... ص: ۵۲۹

(آیه ۳۷) - در این آیه برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «قطعاً در این (سرگذشت پیشینیان) تذکر است، برای آن کس که عقل دارد، یا گوش فرا دهد در حالی که حاضر باشد!» (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٍ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِيدٌ).

منظور از «قلب» در اینجا و در دیگر آیات قرآن که بحث از درک مسائل می‌کند همان «عقل» و شعور و ادراک است.

مجموع آیه چنین معنی می‌دهد، دو گروه می‌توانند از این مواضع، پند و اندرز گیرند، نخست آنها که دارای ذکاوت و عقل و هوشند، و خود مستقلاً می‌توانند مسائل را تحلیل کنند، و دیگر کسانی که در این حد نیستند اما می‌توانند «مستمع» خوبی برای دانشمندان باشند، و با حضور قلب به سخنان آنها گوش فرا دهند و حقایق را از طریق ارشاد و راهنمایی آنها فرا گیرند.

سوره ق(۵۰): آیه ۳۸..... ص: ۵۲۹

(آیه ۳۸) - آفریدگار آسمانها و زمین قادر بر احیای مردگان است در تعقیب آیات گذشته و دلایل مختلفی که در باره معاد در آن آمده بود، در اینجا به یکی دیگر از دلایل امکان معاد اشاره کرده و بعد از آن به پیامبر صلی الله علیه و اله دستور صبر و شکیبائی و تسبیح و حمد پروردگار می‌دهد، تا کار شکنیهای مخالفان را از این طریق تحمل و خنثی کند.

نخست می‌فرماید: «و ما آسمانها و زمین و آنچه را در میان آن است در شش روز [شش دوران] آفریدیم، و هیچ گونه رنج و سختی به ما نرسید!» (وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ).

بدیهی است کسی که قدرتش محدود است اگر بخواهد کاری انجام دهد که بیش از توان او باشد خسته و درمانده و وامانده می‌شود، ولی در مورد وجودی که قدرتش نامحدود و توانایش بی‌نهایت است این امور مفهومی ندارد. بنابراین چنین کسی توانائی دارد که انسان را بعد از مردن بار دیگر به حیات بازگرداند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۳۰

سوره ق(۵۰): آیه ۳۹ ..... ص: ۵۳۰

(آیه ۳۹) - بعد از ذکر دلائل مختلف معاد و ترسیم صحنه‌های مختلفی از قیامت چون به هر حال گروهی تسلیم حق نیستند و لجاجت و پافشاری بر باطل دارند پیامبر صلی الله علیه و اله را مخاطب قرار داده، می‌گوید: «در برابر آنچه آنها می‌گویند شکینا باش» (فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ). چرا که تنها با نیروی صبر و استقامت می‌توان بر این مشکلات پیروز شد، و توطئه‌های دشمن را درهم شکست، و نسبت‌های ناروای آنها را در مسیر حق تحمل کرد. و از آنجا که صبر و استقامت نیاز به پشتوانه‌ای دارد، و بهترین پشتوانه یاد خدا و ارتباط با مبدأ علم و قدرت جهان آفرین است در دنبال این دستور می‌افزاید: «و پیش از طلوع آفتاب و پیش از غروب تسبیح و حمد پروردگارت را به جا آور» (وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ).

سوره ق(۵۰): آیه ۴۰ ..... ص: ۵۳۰

(آیه ۴۰) - همچنین «در بخشی از شب او را تسبیح کن و بعد از سجده‌ها» (وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ أَدْبَارَ السُّجُودِ). این یاد مداوم و تسبیح مستمر همچون قطره‌های حیاتبخش باران بر سرزمین قلب و جان تو می‌ریزد، و آن را سیراب می‌کند، دائما به تو نشاط و حیات می‌بخشد و به استقامت در مقابل مخالفان لجوج دعوت می‌کند. تسبیح خداوند در این مواقع چهار گانه اشاره به نمازهای پنجگانه روزانه و بعضی از نوافل پر فضیلت است، به این ترتیب که «قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ» اشاره به نماز صبح است، زیرا آخر وقت آن طلوع آفتاب می‌باشد. «وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ» اشاره به نماز ظهر و عصر است، چرا که آخر وقت هر دو غروب آفتاب است. «وَ مِنَ اللَّيْلِ» نماز مغرب و عشا را بیان می‌کند، «وَ أَدْبَارَ السُّجُودِ» نظر به نافله‌های مغرب دارد که بعد از مغرب به جا آورده می‌شود.

سوره ق(۵۰): آیه ۴۱ ..... ص: ۵۳۰

(آیه ۴۱) - با صیحه رستاخیز همه زنده می‌شوند: در این آیه همانند سایر آیات این سوره تکیه بر مسأله معاد و رستاخیز شده و باز گوشه دیگری از آن را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۳۱ مطرح می‌کند، و آن مسأله نفخ صور و خروج مردگان از قبر است. می‌فرماید: «و گوش فراده و منتظر روزی باش که منادی از مکانی نزدیک ندا می‌دهد» (وَ اسْمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ

قَرِيبٍ).

یعنی این صدا آن چنان در فضا پخش می‌شود که گویی بیخ گوش همه است.

سوره ق(۵۰): آیه ۴۲ ..... ص: ۵۳۱

(آیه ۴۲) - «روزی که همگان صیحه رستاخیز را به حق می‌شنوند، آن روز، روز خروج (از قبرها) است!» (يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ).

مخاطب در «و استمع» (گوش فراده) گر چه شخص پیامبر صلی الله علیه و اله است ولی مسلماً مقصود همه انسانها هستند. و منظور از «گوش فرادادن» یا انتظار کشیدن است، زیرا کسانی که در انتظار حادثه‌ای به سر می‌برند که با صدای وحشتناکی شروع می‌شود دائماً گوش فرا می‌دهند، و منتظرند. و یا منظور گوش فرا دادن به این سخن الهی است، و معنی چنین می‌شود: «این سخن را بشنو که پروردگارت در باره صیحه رستاخیز می‌گوید».

این منادی همان «اسرافیل» است که در «صور» می‌دمد، و در آیات قرآن نه با نام بلکه با تعبیرات دیگری به او اشاره شده است.

سوره ق(۵۰): آیه ۴۳ ..... ص: ۵۳۱

(آیه ۴۳) - و برای این که روشن شود حاکم در این دادگاه بزرگ کیست؟

می‌افزاید: «مائیم که زنده می‌کنیم و می‌میرانیم و بازگشت تنها به سوی ماست» (إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَ نُمِيتُ وَ إِنَّا لَإِلَهِ الْمَصِيرُ).

سوره ق(۵۰): آیه ۴۴ ..... ص: ۵۳۱

(آیه ۴۴) - سپس برای توضیح بیشتر در باره بازگشت مردم به سوی خداوند می‌فرماید: «روزی که زمین بسرعت از روی آنها کافته می‌شود و (از قبرها) خارج می‌گردند» (يَوْمَ تَشَقُّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا).

و در پایان آیه می‌افزاید: «و این جمع کردن (مردم در قیامت) برای ما آسان است» (ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ).

روشن است خداوندی که آفریننده آسمانها و زمین و آنچه در میان آن دو است حشر و نشور مردگان برای او کار ساده‌ای می‌باشد.

سوره ق(۵۰): آیه ۴۵ ..... ص: ۵۳۱

(آیه ۴۵) - و در این آیه که آخرین آیه این سوره است بار دیگر به پیامبرش در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۳۲ مقابل مخالفان سرسخت و لجوج تسلی و دل‌داری می‌دهد و می‌فرماید: «ما به آنچه آنها می‌گویند آگاه‌تریم» (نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ).

«و تو مأمور اجبار آنها (به ایمان) نیستی» (وَ مَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ).

وظیفه تو تنها ابلاغ رسالت، و دعوت به سوی حق و بشارت و انذار است «پس به وسیله قرآن، کسانی را که از عذاب من می‌ترسند متذکر ساز» (فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ).

اشاره به این که قرآن برای انذار و بیدار ساختن افراد مؤمن کافی است هر صفحه‌ای از آن یاد آور قیامت، و آیات مختلفش بازگو کننده سرنوشت پیشینیان و توصیفهایش از مواهب بهشتی و عذابهای دوزخی و حوادثی که در آستانه رستاخیز و در دادگاه عدل الهی واقع می‌شود بهترین پند و اندرز برای همگان است.

«پایان سوره ق»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۳۳

سوره ذاریات [۵۱] ..... ص: ۵۳۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۶۰ آیه است

مختوای سوره: ..... ص: ۵۳۳

محور بحث در این سوره در درجه اول، مسائل مربوط به معاد و رستاخیز و پاداش و کیفر مؤمنان و مجرمان است، و بطور کلی می‌توان گفت مباحث این سوره بر پنج محور زیر دور می‌زند:

۱- قسمت مهمی از آن را مباحث معاد تشکیل می‌دهد یعنی آغاز و پایان سوره با معاد است.

۲- بخش دیگری از این سوره ناظر به مسأله توحید و آیات و نشانه‌های خدا در نظام آفرینش است که طبعا بحثهای معاد را تکمیل می‌کند.

۳- در بخش دیگر، از داستان فرشتگانی که میهمان ابراهیم (ع) شدند و مأمور درهم کوبیدن شهرهای قوم لوط بودند بحث می‌کند.

۴- آیات دیگری از این سوره اشارات کوتاهی به داستان موسی (ع) و قوم عاد و ثمود و قوم نوح دارد.

۵- و بالاخره قسمت دیگری از این سوره، مبارزه اقوام متعصب و لجوج را با انبیاء گذشته بازگو کرده، و پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله را که در برابر مخالفین سر سخت قرار داشت از این طریق دلداری می‌دهد، و دعوت به استقامت می‌کند.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۵۳۳

در حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده است: «هر کس سوره ذاریات را در روز یا شب بخواند خداوند وضع زندگی و معیشت او را اصلاح برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۳۴

می‌کند، روزی وسیعی به او می‌دهد، و قبر او را با چراغی روشن می‌سازد که تا روز قیامت می‌درخشد!» کرارا گفته‌ایم تنها لقلقه زبان برای رسیدن به این همه پاداش عظیم کافی نیست بلکه هدف تلاوتی است اندیشه برانگیز، و اندیشه‌ای عمل آفرین! ضمنا نامگذاری سوره به «ذاریات» به تناسب نخستین آیه این سوره است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۱ ..... ص : ۵۳۴

(آیه ۱) - سوگند به طوفانها و ابرهای باران زا! بعد از سوره «و الصّافات» این دومین سوره‌ای است که با سوگندهای مکرر آغاز می‌شود، سوگندهائی پر معنی و تفکر آفرین، سوگندهائی بیدار کننده و آگاهی‌بخش. جالب این که محتوای این سوگندها ربط خاصی با مباحث رستاخیز دارد، و با ظرافت و زیبایی مخصوصی این بحث مهم را از جوانب گوناگون تعقیب می‌کند. حقیقت این است که سوگندهای قرآن که تعداد آن زیاد است یکی از چهره‌های اعجاز این کتاب آسمانی و از زیباترین و درخشنده‌ترین فرازهای آن است که شرح هر کدام در جای خود خواهد آمد. در آغاز این سوره خداوند به پنج موضوع مختلف سوگند یاد کرده است. نخست می‌فرماید: «سوگند به بادهایی که (ابرها را) به حرکت در می‌آورند» (وَ الذّٰرِیّٰتِ ذُرّٰوًا). و گرد و غبارها و بذر گیاهان و نطفه‌های گلها را در روی زمین به هر سو می‌پراکنند.

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۲ ..... ص : ۵۳۴

(آیه ۲) - سپس می‌افزاید: «سوگند به آن ابرها که بار سنگینی (از باران را) با خود حمل می‌کنند» (فَالْحَامِلٰتِ وُحْرًا).

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۳ ..... ص : ۵۳۴

(آیه ۳) - «و سوگند به کشتیهائی که (بر رودخانه‌های عظیم و صفحه دریاها) به آسانی به حرکت در می‌آیند» (فَالْجَارِیٰتِ یُسْرًا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۳۵

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۴ ..... ص : ۵۳۵

(آیه ۴) - «و سوگند به فرشتگانی که کارها را تقسیم می‌کنند» (فَالْمُقَسِّمٰتِ اَمْرًا).

به این ترتیب سخن از بادها، سپس ابرها، و بعد از آن نهرها، و سرانجام روئیدن گیاهان است که تناسب نزدیکی با مسأله معاد که بعد از آن آمده دارد، زیرا می‌دانیم که یکی از دلایل امکان معاد مسأله زنده کردن زمینهای مرده به وسیله نزول باران است که بارها در قرآن با عبارات مختلف ذکر شده است.

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۵ ..... ص : ۵۳۵

(آیه ۵) - بعد از ذکر این چهار سوگند - که همه بیانگر اهمیت مطلبی است که بعد از آن می‌آید - می‌فرماید: «آنچه به شما وعده داده شده قطعاً راست است» (اِنَّمَّا تُوْعَدُوْنَ لَصٰدِقٌ).

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۶ ..... ص : ۵۳۵

(آیه ۶) - و بار دیگر به عنوان تأکید می‌افزاید: «و بی شک (رستاخیز و) جزای اعمال واقع شدنی است» (وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ). «دین» در اینجا به معنی جزاست، و اصولاً یکی از نامهای قیامت «یوم الدین» (روز جزا) است و از آن روشن می‌شود که منظور از وعده‌های واقع شدنی در اینجا وعده‌های مربوط به قیامت و حساب و پاداش و کیفر و بهشت و دوزخ و سایر امور مربوط به معاد است، بنابراین جمله اول تمام وعده‌های قیامت را شامل می‌شود، و جمله دوم تأکیدی است بر مسأله جزا.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۷ ..... ص: ۵۳۵

(آیه ۷) - سوگند به آسمان و چین و شکنهای زیبایش! این آیه همچون آیات گذشته با سوگند شروع می‌شود، نخست می‌فرماید:

«سوگند به آسمان که دارای چین و شکنهای زیباست» (وَ السَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ).

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۸ ..... ص: ۵۳۵

(آیه ۸) - این آیه به جواب قسم یعنی مطلبی که به خاطر آن سوگند یاد شده است پرداخته، می‌افزاید: «همه شما (در باره قیامت) در گفتاری مختلف و گوناگون هستید» (إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ). پیوسته ضد و نقیض می‌گوئید، و همین تناقض گوئی دلیل بر بی‌پایه بودن سخنان شماست.

در مورد معاد، گاه می‌گوئید: ما اصلاً باور نمی‌کنیم که استخوانهای پوسیده زنده شوند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۳۶ و گاه می‌افزایید: پدران و نیاکان ما را بیاورید تا گواهی دهند بعد از مرگ قیامت و رستاخیزی در کار است تا قبول کنیم! و در مورد پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله گاه می‌گوئید: دیوانه است، گاه شاعرش می‌خوانید، گاه ساحرش می‌نامید. همچنین در مورد قرآن گاه آن را «اساطیر الاولین» (افسانه‌ها و خرافات پیشینیان) می‌نامید گاهی شعرش می‌خوانید، و گاه سحر، و گاه دروغ! این تعبیر در حقیقت استدلالی است بر بطلان ادعاهای مخالفان در مورد توحید و معاد و پیامبر و قرآن - هر چند تکیه اصلی این آیات به قرینه آیتی که بعداً می‌آید روی مسأله معاد است.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۹ ..... ص: ۵۳۶

(آیه ۹) - در این آیه علت این انحراف از حق را بیان کرده، می‌فرماید:

«(تنها) کسی از ایمان به آن منحرف می‌شود که از قبول حق، سرباز می‌زند» و گر نه دلایل زندگی بعد از مرگ آشکار است (يُؤْفِكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ).

با توجه به این که در آیات قبل سخن از رستاخیز در میان بود معلوم است که منظور اصلی انحراف از این عقیده است، و نیز از آنجا که در آیه گذشته سخن از گفتگوهای ضد و نقیض کافران در میان بود معلوم می‌شود منظور در اینجا کسانی است که از منطق و دلیل روشن منحرف می‌شوند.

بنابر این مجموع آیه چنین معنی می‌دهد: کسانی از ایمان به معاد منحرف می‌شوند که از مسیر دلیل عقل و منطق حق طلبی منحرف گشته‌اند.

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۱۰ ..... ص: ۵۳۶

(آیه ۱۰) - در این آیه دروغگویان و دروغ پردازان را شدیداً مورد مذمت و تهدید قرار داده، می گوید: «کشته باد دروغگویان» و مرگ بر آنها! (قَتَلَ الْخَرَّاصُونَ).

منظور از «خَرَّاصُونَ» کسانی هستند که غرق جهل و نادانی خویشند، و برای فرار از زیر بار حق هر روز بهانه و سخن بی اساسی را عنوان می کنند.

اصولاً قضاوتهایی که مدرک روشنی ندارند و بر پایه حدس و تخمین و گمانهای بی اساس است کاری است گمراه کننده و مستحق نفرین و عذاب.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۳۷

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۱۱ ..... ص: ۵۳۷

(آیه ۱۱) - سپس به معرفی این دروغگویان پرداخته، می افزاید: «همانها که در جهل و غفلت فرو رفته اند» (الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ).

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۱۲ ..... ص: ۵۳۷

(آیه ۱۲) - «و (از این رو) پیوسته سؤال می کنند: روز جزا چه موقع است» و قیامت کی خواهد آمد؟ (يَسْتَلُونَ أَيَّانَ يَوْمِ الدِّينِ). این سخن به آن می ماند که بیماری از طبیب مرتباً سؤال کند پایان عمر من چه روزی خواهد بود؟ هر کس این سؤال را بی اساس می داند، و می گوید مهم این است که بدانی مرگ حق است تا خود را درمان کنی مبادا گرفتار «مرگ زودرس» شوی.

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۳۷

(آیه ۱۳) - ولی با این حال قرآن به آنها پاسخ کوبنده ای داده، می گوید: (آری) همان روزی است که آنها را بر آتش می سوزانند! (يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُقْتَلُونَ).

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۳۷

(آیه ۱۴) - و به آنها گفته می شود: «بچشید عذاب خود را، این همان چیزی است که برای آن شتاب داشتید» (ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ).

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۳۷

(آیه ۱۵) - پاداش سحر خیزان نیکو کار! در تعقیب آیات گذشته که سخن از دروغگویان جاهل و منکران قیامت و رستاخیز و

عذاب آنها در میان بود، در اینجا از مؤمنان پرهیزکار و اوصاف و پاداش آنها سخن می‌گویید، تا در مقایسه با یکدیگر - آن چنان که روش قرآن است - حقائق روشنتر شود.

می‌فرماید: «به یقین پرهیزکاران در باغهای بهشت و در میان چشمه‌ها قرار دارند» (إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ). درست است که باغ طبیعتا دارای نهرهای آب است، اما لطفش در این است که چشمه‌ها از درون خود باغ بجوشد، و درختان را دائما مشروب کند، این امتیازی است که باغهای بهشت دارد، نه یک نوع چشمه که انواع مختلفی از چشمه‌ها در آن موجود است.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۱۶ ..... ص: ۵۳۷

(آیه ۱۶) - سپس به نعمتهای دیگر بهشتی اشاره کرده و به صورت سر بسته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۳۸ می‌گوید: «و آنچه پروردگارشان به آنها بخشیده دریافت می‌دارند» (أَخَذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ). یعنی آنها با نهایت میل و اشتیاق و کمال رضا و رغبت و خشنودی این مواهب الهی را پذیرا می‌شوند. و در دنبال آیه می‌افزاید: این پاداشهای عظیم بی‌جهت نیست «زیرا آنها پیش از آن (در سرای دنیا) از نیکو کاران بودند» (إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ).

احسان و نیکو کاری که در اینجا آمده معنی وسیعی دارد که هم اطاعت خدا را شامل می‌شود و هم انواع نیکوها به خلق خدا.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۱۷ ..... ص: ۵۳۸

(آیه ۱۷) - از این به بعد به توضیح چگونگی نیکو کار بودن آنها پرداخته، سه وصف را از میان اوصاف آنها بیان می‌کند. نخست این که: «آنها کمی از شب را می‌خوابیدند» (كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ). یعنی همه شب، بخشی را بیدار بودند و به عبادت و نماز شب می‌پرداختند و شبهایی را که تماما در خواب باشند و عبادت شبانه از آنها بکلی فوت شود کم بوده است.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۱۸ ..... ص: ۵۳۸

(آیه ۱۸) - دومین وصف آنها را چنین بیان می‌کند: «و در سحر گاهان استغفار می‌کردند» (و بِالْأَشْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ). در آخر شب که چشم غافلان در خواب است، و محیط از هر نظر آرام، قال و غوغای زندگی مادی فرو نشسته، و عواملی که فکر انسان را به خود مشغول دارد خاموش است بر می‌خیزند، و به درگاه خدا می‌روند، در پیشگاه معبود به راز و نیاز می‌پردازند، نماز می‌خوانند، و مخصوصا از گناهان خود استغفار می‌کنند.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۱۹ ..... ص: ۵۳۸

(آیه ۱۹) - سپس به سومین وصف پرهیزکاران بهشتی اشاره کرده، می‌افزاید: «و در اموال آنها حقی برای سائل و محروم بود» (و فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَ الْمَحْرُومِ).

تعبیر به «حق» در اینجا یا به خاطر این است که خداوند بر آنها لازم شمرده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۳۹ است- مانند زکات و خمس و سایر حقوق واجب شرعی- و یا آنها خود بر خویشتن الزام کرده‌اند و تعهد نموده‌اند و می‌توان گفت که فرق نیکو کاران با دیگران آن است که آنها این حقوق را ادا می‌کنند در حالی که دیگران مقید به آن نیستند. در روایاتی که از منابع اهل بیت علیهم السلام رسیده تأکید شده که منظور از «حق معلوم» چیزی غیر از زکات واجب است. در فرق میان «سائل» و «محروم» جمعی گفته‌اند: «سائل» کسی است که از مردم تقاضای کمک می‌کند، ولی «محروم» شخص آبرومندی است که برای معیشت خود نهایت تلاش و کوشش را به خرج می‌دهد اما دستش به جایی نمی‌رسد و کسب و کار و زندگیش به هم پیچیده است و با این حال خویشتنداری کرده، از کسی تقاضای کمک نمی‌کند. به هر حال این تعبیر اشاره به این نکته است که هرگز منتظر نشینید نیازمندان نزد شما آیند و تقاضای کمک کنند، بر شماست که جستجو کنید و افراد آبرومند محروم را پیدا کنید، و به آنها کمک نموده، گره مشکلاتشان را بگشائید و آبرویشان را حفظ نمایید.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۲۰ ..... ص: ۵۳۹

(آیه ۲۰)- نشانه‌های خدا در وجود شماست آیا نمی‌بینید؟

در تعقیب آیات پیشین که پیرامون مسأله معاد و صفات دوزخیان و بهشتیان سخن می‌گفت در اینجا سخن از نشانه‌های خدا در زمین و در وجود خود انسان است، تا از یکسو به مسأله توحید و شناخت خدا و صفات او که مبدأ حرکت به سوی همه خیرات است آشنا شوند، و از سوی دیگر به قدرت او بر مسأله معاد و زندگی پس از مرگ، چرا که خالق حیات در روی زمین و این همه عجائب و شگفتیها قادر بر تجدید حیات نیز می‌باشد.

نخست می‌فرماید: «و در زمین آیاتی برای جویندگان یقین است» (وَ فِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ).

به راستی نشانه‌های حق و قدرت بی‌پایان و علم و حکمت نامحدود خدا در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۴۰ همین کره خاکی آنقدر فراوان است که عمر هیچ انسانی برای شناخت همه آنها کافی نیست.

بد نیست در اینجا به گوشه‌ای از سخنان یکی از دانشمندان معروف جهان که در این زمینه مطالعات زیادی دارد گوش فرا دهیم.

کرسی مورسین می‌گوید: «در تنظیم عوامل طبیعی منتهای دقت و ریزه کاری به کار رفته است، مثلاً اگر قشر خارجی کره زمین ده پا ضخیمتر از آنچه هست می‌بود اکسیژن- یعنی ماده اصلی حیات- وجود پیدا نمی‌کرد، یا هر گاه عمق دریاها چند پا بیشتر از عمق فعلی بود آن وقت کلیه اکسیژن و کربن زمین جذب می‌شد و دیگر امکان هیچ گونه زندگی نباتی و یا حیوانی در سطح خاک باقی نمی‌ماند».

و در جای دیگر می‌گوید: «تنها بیست و یک در صد از هوای اطراف زمین اکسیژن است ... اگر مقدار اکسیژن موجود در هوا به جای بیست و یک در صد پنجاه در صد بود تمام مواد سوختنی این عالم محترق می‌شد، و اگر جرقه‌ای به درختی در جنگلی می‌رسید، تمام جنگل بطور کامل می‌سوخت!»

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۲۱ ..... ص: ۵۴۰

(آیه ۲۱) - در این آیه می‌افزاید: «و در وجود خود شما» نیز آیاتی است (وَفِي أَنْفُسِكُمْ).

«آیا (چشم باز نمی‌کنید و این همه آیات و نشانه‌ای آشکار حق را) نمی‌بینید؟! (أَفَلَا تُبْصِرُونَ).

بدون شک انسان اعجوبه عالم هستی است و آنچه در عالم کبیر است در این عالم صغیر نیز وجود دارد، بلکه عجایی در آن است که در هیچ جای جهان نیست.

دستگاههایی که در بدن انسان است مانند قلب و کلیه و ریه و مخصوصا دهها هزار کیلو متر! رگهای درشت و باریک و حتی مویرگهایی که با چشم دیده نمی‌شود، و مسؤول آبرسانی و تغذیه و تهویه «ده میلیون میلیارد» سلول تن انسان هستند، و حواس

مختلفی مانند بینائی و شنوائی و حواس دیگر هر کدام آیتی عظیم از آیات اوست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۴۱ و از همه مهمتر معمای «حیات» که اسرار آن همچنان ناشناخته مانده، و ساختمان روح و عقل انسان است که عقول همه انسانها از درک آن عاجز است.

و لذا پیغمبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمود: «کسی که خویش را بشناسد خدای خویش را شناخته است».

سورة الذاریات(۵۱): آیه ۲۲ ..... ص: ۵۴۱

(آیه ۲۲) - در این آیه به سومین بخش از نشانه‌های عظمت پروردگار و قدرت او بر معاد اشاره کرده، می‌فرماید: «و روزی شما در آسمان است، و آنچه به شما وعده داده می‌شود» (وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَ مَا تُوعَدُونَ).

مفهوم «رزق» هم باران را شامل می‌شود، هم نور آفتاب را که از آسمان به سوی ما می‌آید و نقش آن در حیات و زندگی فوق العاده حساس است، و همچنین هوا را که مایه حیات همه موجودات زنده است.

چیزی که مانع بصیرت آدمی می‌شود، همان حرص برای روزی است خداوند در این آیه به انسان اطمینان می‌دهد که روزی او تضمین شده است، تا بتواند با خیال راحت به شگفتیهای جهان هستی بنگرد.

به هر حال سه آیه فوق ترتیب لطیفی دارد: آیه نخست از عوامل وجود انسان در کره زمین سخن می‌گوید، و آیه دوم از خود وجود انسان، و آیه سوم از عوامل دوام و بقاء او.

سورة الذاریات(۵۱): آیه ۲۳ ..... ص: ۵۴۱

(آیه ۲۳) - لذا برای تأکید مطلب در این آیه سوگند یاد کرده، می‌گوید:

«سوگند به پروردگار آسمان و زمین که این مطلب حق است، همان گونه که شما سخن می‌گوئید» (فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقُّ مِثْلَ مَا أَنْتُمْ تَنْطِقُونَ).

کار به جایی رسیده است که خداوند با آن عظمت و قدرتش برای اطمینان دادن به بندگان شکاک و دیر باور و ضعیف النفس و حریص سوگند یاد می‌کند که آنچه به شما در زمینه رزق و روزی و وعده‌های ثواب و عقاب قیامت وعده داده شده همه حق است، و هیچ شک و تردیدی در آن نیست.

سورة الذاریات(۵۱): آیه ۲۴ ..... ص: ۵۴۱

(آیه ۲۴) - میهمانان ابراهیم (ع): از این به بعد گوشه‌هایی از سرگذشت انبیا و اقوام پیشین برای تأکید و تأیید مطالب گذشته

مطرح می‌شود، و نخستین فراز آن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۴۲

سرگذشت فرشتگانی است که برای عذاب قوم لوط در شکل آدمیان بر ابراهیم (ع) ظاهر شدند، و او را بشارت به تولد فرزندی دادند با این که ابراهیم به سن پیری رسیده بود و همسرش نیز مسن و نازا بود.

از یکسو عطا کردن این فرزند برومند در این سن و سال به این پدر و مادر پیر و فرتوت تأکیدی است برای آنچه در باره مقدر بودن سایر روزیها که در آیات گذشته آمد.

و از سوی دیگر دلیلی است بر قدر و توانائی حق، و آیتی است از آیات خدا شناسی که در آیات گذشته از آن بحث شده است.

و از سوی سوم بشارتی است برای اقوام با ایمان که مشمول حمایت حق هستند، همان گونه که آیات بعد که سخن از عذاب هولناک قوم لوط می‌گوید هشدار و تهدیدی است برای مجرمان بی‌ایمان.

نخست روی سخن را به پیامبر کرده، می‌فرماید: «آیا خبر مهمانهای بزرگوار ابراهیم به تو رسیده است؟! (هَلْ أَتَاكَ خَبْرٌ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ).

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۲۵ ..... ص: ۵۴۲

(آیه ۲۵) - سپس به شرح حال آنها پرداخته، می‌گوید: «در آن زمان که بر او وارد شدند و گفتند: سلام بر تو! او گفت: سلام بر شما که جمعیتی نا شناخته‌اید!» (إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ).

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۲۶ ..... ص: ۵۴۲

(آیه ۲۶) - به هر حال ابراهیم میهمان نواز و پر سخاوت، برای پذیرائی میهمانان خود فوراً دست به کار شد، «پس پنهانی به سوی خانواده خود رفت و گوساله فربه (و بریان شده‌ای را برای آنها) آورد» (فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ).

چرا ابراهیم چنین کرد؟ برای این که ممکن بود اگر میهمانان متوجه شوند مانع از چنین پذیرائی پر هزینه‌ای گردند.

اما چرا ابراهیم برای میهمانهای معدود که به گفته بعضی سه نفر و حد اکثر دوازده نفر بودند غذای فراوان و مفصل تهیه کرد، این به خاطر آن است که معمولاً اشخاص سخاوتمند هر گاه میهمانی برای آنها فرا رسد تنها به اندازه میهمانان غذا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۴۳

تهیه نمی‌کنند، بلکه غذائی فراهم می‌سازند که علاوه بر میهمانان تمام کسانی که برای آنان کار می‌کنند در آن شریک و سهم باشند، و حتی همسایگان و نزدیکان و اطرافیان دیگر را هم در نظر می‌گیرند.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۲۷ ..... ص: ۵۴۳

(آیه ۲۷) - ابراهیم شخصا این غذا را برای میهمانان آورد «و نزدیک آنها گذارد» (فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ).

ولی با تعجب دید که آنها دست به سوی غذا نمی‌برند «گفت: آیا شما غذا نمی‌خورید؟! (قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ).

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۲۸ ..... ص: ۵۴۳

(آیه ۲۸) - ابراهیم تصور می کرد آنها از جنس بشرند و هنگامی که دید دست به سوی غذا نمی برند «از آنان احساس وحشت کرد» (فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً).

زیرا در آن زمان و امروز هم در میان بسیاری از اقوام - که پایبند به اخلاق سنتی هستند - هر گاه کسی از غذای دیگری بخورد به او آزاری نمی رساند و خیانتی نمی کند. و اگر میهمان دست به غذا نبرد این گمان پیدا می شد که او برای کار خطرناکی آمده است.

در اینجا میهمانان - همان گونه که در آیه ۷۰ سوره هود آمده است - «به او گفتند: نترس» ما رسولان و فرشتگان پروردگار توایم (قَالُوا لَا تَخَفْ).

سپس می افزاید: «و او را بشارت به تولد پسری دانا دادند» (وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ).

بدیهی است فرزند به هنگام تولد «عالم» نیست، اما ممکن است استعدادی در او باشد که در آینده عالم و دانشمند بزرگی شود، و منظور در اینجا همین است. و مشهور این است که این فرزند «اسحاق» بوده است.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۲۹ ..... ص: ۵۴۳

(آیه ۲۹) - «در این هنگام همسرش جلو آمد در حالی که (از خوشحالی و تعجب) فریاد می کشید به صورت خود زد و گفت: (آیا پسری خواهم آورد در حالی که) پیر زنی نازا هستم» (فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَهِ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ).

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۳۰ ..... ص: ۵۴۳

(آیه ۳۰) - ولی قرآن در این آیه پاسخ فرشتگان را به او نقل می کند: «گفتند: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۴۴ پروردگارت چنین گفته است و او حکیم و داناست» (قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ).
گر چه تو پیر زن فرتوتی هستی و شوهرت نیز چنین است، اما هنگامی که فرمان پروردگار تو صادر شود و اراده اش به چیزی تعلق گیرد بدون تردید تحقق می یابد

آغاز جزء ۲۷ قرآن مجید ..... ص: ۵۴۴

ادامه سوره ذاریات ..... ص: ۵۴۴

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۳۱ ..... ص: ۵۴۴

(آیه ۳۱) - شهرهای بلا دیده قوم لوط آیت و عبرتی است: در تعقیب ماجرای ورود فرشتگان بر ابراهیم و بشارت دادن به او در باره تولد اسحاق بحث از گفتگویی است که میان «ابراهیم» و «فرشتگان» در باره قوم «لوط» در گرفت.

توضیح این که: ابراهیم پس از تبعید به شام، به دعوت مردم به سوی خداوند و مبارزه با هر گونه شرک و بت پرستی ادامه می داد، حضرت «لوط» که از پیامبران بزرگ بود در عصر او می زیست و احتمالاً از سوی او مأموریت یافت که برای تبلیغ و هدایت گمراهان به یکی از مناطق شام (یعنی شهرهای سدوم) سفر کند، او در میان قوم گنهکاری آمد که آلوده به شرک و

گناهان بسیاری بودند، و از همه زشت تر گناه همجنس بازی و لواط بود سر انجام گروهی از فرشتگان مأمور هلاک این قوم شدند اما قبلا نزد ابراهیم آمدند.

ابراهیم از وضع میهمانان فهمید اینها به دنبال کار مهمی می روند، و تنها برای بشارت تولد فرزند نزد او نیامده اند، چرا که برای چنین بشارتی یک نفر کافی بود، و یا به خاطر عجله ای که در حرکت داشتند احساس کرد مأموریت مهمی دارند. لذا در آیه مورد بحث می گوید: ابراهیم «گفت: مأموریت شما چیست ای فرستادگان» خدا؟ (قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ).

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۳۲ ..... ص: ۵۴۴

(آیه ۳۲) - فرشتگان پرده از روی مأموریت خود برداشته، و به ابراهیم «گفتند: ما به سوی قوم مجرمی فرستاده شده ایم» (قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ). قومی که علاوه بر فساد عقیده گرفتار انواع آلودگیها و گناهان مختلف برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۴۵

زشت و ننگینی هستند

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۳۳ ..... ص: ۵۴۵

(آیه ۳۳) - سپس افزودند: ما مأموریت داریم «تا بارانی از سنگ گل بر آنها بفرستیم» (لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ). تعبیر به «حِجَارَةً مِنْ طِينٍ» (سنگی از گل) همان چیزی است که در آیه ۸۲ سوره هود به جای آن «سَجِيلٍ» آمده است، و در مجموع شاید اشاره به این معنی است که برای نابود کردن این قوم مجرم حتی نیازی به نازل کردن صخره های عظیم از آسمان نبود، بلکه بارانی از ریگهای کوچک و نه چندان محکم و مانند دانه های باران بر آنها فرو بارید.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۳۴ ..... ص: ۵۴۵

(آیه ۳۴) - سپس افزودند: «سنگهایی که از ناحیه پروردگارت برای اسرافکاران نشان گذاشته شده است» (مُسَوَّمَةٌ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُؤْسِرِينَ).

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۳۵ ..... ص: ۵۴۵

(آیه ۳۵) - قرآن در اینجا دنباله ماجرای این رسولان پروردگار را - که نزد حضرت لوط آمدند و به عنوان میهمانانی بر او وارد شدند، و قوم بی شرم به گمان این که آنها جوانانی زیبا روی از جنس بشرند به سراغ آنها آمدند، اما به زودی به اشتباه خود پی بردند، و چشمان همه آنها نابینا شد - رها کرده و دنباله سخن را از سوی خداوند بازگو می کند. می فرماید: «ما مؤمنانی را که در شهرها (ی قوم لوط) زندگی می کردند (قبل از نزول عذاب) خارج کردیم» (فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ).

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۳۶ ..... ص: ۵۴۵

(آیه ۳۶) - «ولی (در تمام این مناطق) جز یک خانواده با ایمان نیافتیم!» (فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ). آری! ما هرگز خشک و تر را با هم نمی‌سوزانیم و عدالت ما اجازه نمی‌دهد مؤمن را گرفتار سرنوشت کافر کنیم، حتی اگر در میان میلیونها نفر بی‌ایمان و مجرم، یک فرد با ایمان و پاک باشد نجاتش می‌دهیم.

این همان مطلبی است که در سوره حجر آیه ۵۹ و ۶۰ به این صورت آمده:
«مگر خاندان لوط که همگی آنها را نجات خواهیم داد، به جز همسرش که مقدر داشتیم از بازماندگان (در شهر، و هلاک شوندگان) باشد!» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۴۶

البته این بخش از ماجرای قوم لوط در سوره‌های مختلف قرآن با عبارات مختلف بیان شده که همه آنها یک حقیقت را بازگو می‌کند، ولی از آنجا که ممکن است به یک حادثه از زوایای مختلف نگاه کرد و در هر نگاه بعدی از آن را مشاهده نمود، در قرآن مجید نیز حوادث تاریخی غالباً به همین صورت مطرح و تکرار شده است، و در مقام تربیت گاه لازم می‌شود که روی یک مسأله مهم بارها تکیه شود، تا تأثیر عمیق در ذهن خواننده بگذارد.

به هر حال خداوند شهرهای این قوم آلوده را با زمین لرزه‌ای سخت و ویرانگر زیر و رو کرد سپس بارانی از سنگهای آسمانی بر آنها فرو بارید و اثری از آنها نماند، حتی جسد‌های پلیدشان زیر آوارها و سنگهای آسمانی مدفون گشت، تا عبرتی باشد برای آیندگان و برای همه افراد بی‌ایمان و مجرمان آلوده.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۳۷ ..... ص: ۵۴۶

(آیه ۳۷) - و لذا در این آیه می‌افزاید: «و در آن (شهرهای بلا- دیده) نشانه‌ای روشن برای کسانی که از عذاب دردناک می‌ترسند به جای گذاردیم» (وَ تَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ). این تعبیر به خوبی نشان می‌دهد که از این آیات و نشانه‌های خدا تنها کسانی پند می‌گیرند که آمادگی پذیرش در وجودشان باشد، و احساس مسؤولیت کنند.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۳۸ ..... ص: ۵۴۶

(آیه ۳۸) - این همه درس عبرت در تاریخ پیشینیان: قرآن در اینجا در تعقیب داستان قوم لوط و عاقبت دردناکی که بر اثر گناهان بسیار زشت و ننگین پیدا کردند اشاره به سرگذشت چند قوم دیگر از اقوام پیشین می‌کند.
نخست می‌فرماید: «و در (زندگی) موسی نیز (نشانه و درس عبرتی بود) در آن هنگامی که او را به دلیلی آشکار به سوی فرعون فرستادیم» (وَ فِي مُوسَى إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ).
«سلطان» چیزی است که مایه تسلط گردد، و منظور در اینجا معجزه یا دلیل و منطق نیرومند عقلی یا هر دو است که «موسی» (ع) در برابر فرعون از آن استفاده کرد.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۳۹ ..... ص: ۵۴۶

(آیه ۳۹) - اما فرعون نه تسلیم معجزات بزرگ موسی (ع) که گواه ارتباطش با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۴۷ خدا بود شد، و نه در مقابل دلائل منطقی او سر تعظیم فرود آورد، بلکه به خاطر غرور و تکبری که داشت «با تمام وجودش از

وی روی برتافت و گفت: (این مرد) یا ساحر است یا دیوانه! (فَتَوَلَّى بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ).

جالب این که جباران زورگو در تهمت‌ها و نسبت‌های دروغین که به انبیاء بزرگ می‌دادند گرفتار سر در گمی و تناقض گوئی عجیبی بودند، گاه آنها را ساحر می‌خواندند، و گاه مجنون، با این که «ساحر» باید انسان هوشیاری باشد که با استفاده از ریزه کاریها و مسائل روانی و خواص مختلف اشیا کارهای اعجاب انگیزی را انجام دهد و مردم را اغفال نماید، در حالی که مجنون نقطه مقابل آن است.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۴۰ ..... ص: ۵۴۷

(آیه ۴۰) - اما قرآن از نتیجه کار فرعون جبار و اعوانش چنین خبر می‌دهد:

«از این رو ما او و لشکریانش را گرفتیم و به دریا افکندیم، در حالی که در خور سرزنش بود» أَخَذْنَاهُ وَ جُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَ هُوَ مُلِيمٌ

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۴۱ ..... ص: ۵۴۷

(آیه ۴۱) - سپس به سرنوشت اجمالی قوم «عاد» پرداخته، چنین می‌گوید:

«در سرگذشت قوم عاد نیز (آیتی است) در آن هنگام که تند بادی بی‌باران بر آنها فرستادیم» (وَ فِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ).

عقیم بودن بادها زمانی است که ابرهای باران‌زا با خود حمل نکنند، گیاهان را تلقیح ننمایند، و فایده و برکتی نداشته باشد، و جز هلاکت و نابودی چیزی همراه نیآورد.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۴۲ ..... ص: ۵۴۷

(آیه ۴۲) - سپس به توصیف تند بادی که بر قوم عاد مسلط شد پرداخته، می‌افزاید: «بر هیچ چیز نمی‌گذشت مگر این که آن را همچون استخوانهای پوسیده می‌ساخت» (مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ).

این تعبیر نشان می‌دهد که تند باد قوم عاد یک تند باد معمولی نبود، بلکه علاوه بر تخریب و درهم کوبیدن و به اصطلاح فشارهای فیزیکی، دارای سوزندگی و مسمومیتی بود که اشیا گوناگون را می‌پوساند.

این بود اشاره کوتاهی به سرنوشت قوم نیرومند و ثروتمند «عاد» که در سرزمین «احقاف» (منطقه‌ای میان عمان و حضر موت) می‌زیستند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۴۸

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۴۳ ..... ص: ۵۴۸

(آیه ۴۳) - بعد از آنها نوبت به قوم «ثمود» می‌رسد و در باره آنها می‌فرماید:

«و نیز در سرگذشت قوم ثمود (عبرتی است) در آن هنگام که به آنها گفته شد:

مدتی کوتاه بهره‌مند باشید» و سپس منتظر عذاب (وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ). منظور از «حَتَّىٰ حِينٍ» همان سه روز مهلتی است که در آیه ۶۵ سوره هود به آن اشاره شده است: «آنها شتری را که به عنوان اعجاز آمده بود از پای درآوردند و پیامبرشان صالح به آنها گفت: سه روز در خانه‌هایتان بهره‌گیرید (و بعد از آن منتظر عذاب الهی باشید) این وعده‌ای است تخلف‌ناپذیر».

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۴۴ ..... ص: ۵۴۸

(آیه ۴۴) - آری «آنها از فرمان پروردگارشان سر باز زدند و صاعقه آنان را فرا گرفت، در حالی که (خیره خیره) نگاه می‌کردند» بی‌آنکه قدرت دفاع داشته باشند (فَعَنُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ). این جمله اشاره به تمام سرپیچی‌هایی است که آنها در طول دعوت صالح داشتند، مانند بت‌پرستی و ظلم و ستم و از پای درآوردن ناقه‌ای که معجزه «صالح» بود، نه فقط سرپیچی‌هایی که در طول این سه روز انجام دادند و به جای توبه و انابه به درگاه خدا در غفلت و غرور فرو رفتند.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۴۵ ..... ص: ۵۴۸

(آیه ۴۵) - سرانجام آخرین جمله‌ای که در باره این قوم سرکش می‌فرماید این است که: «چنان بر زمین افتادند که توان برخاستن نداشتند و نتوانستند از کسی یاری طلبند» (فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُتْتَصِرِينَ). آری! صاعقه چنان آنها را غافلگیر کرد و بر زمین کوبید که نه خود یارای برخاستن و دفاع از خویشان داشتند، و نه قدرت ناله و فریاد و کمک طلبیدن، و در همین حال جان دادند، و سرگذشتشان درس عبرتی برای دیگران شد.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۴۶ ..... ص: ۵۴۸

(آیه ۴۶) - در این آیه اشاره کوتاهی به سرنوشت پنجمین قوم یعنی قوم نوح کرده، می‌فرماید: «همچنین قوم نوح را پیش از آنها هلاک کردیم، چرا که قوم فاسقی بودند» (وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ). «فاسق» به کسی می‌گویند که از محدوده فرمان خداوند قدم بیرون گذارد، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۴۹ و آلوده به فکر و ظلم یا سایر گناهان شود.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۴۷ ..... ص: ۵۴۹

(آیه ۴۷) - پیوسته آسمانها را گسترش می‌دهیم! قرآن بار دیگر به مسأله آیات عظمت خداوند در عالم آفرینش می‌پردازد و در حقیقت بحث‌هایی را که در آیات ۲۰ و ۲۱ همین سوره در باره آیات او در زمین و وجود انسان گذشت تکمیل می‌کند، و در ضمن دلیلی بر قدرت خداوند بر مسأله معاد و زندگی پس از مرگ است. نخست می‌فرماید: «و ما آسمان را با قدرت بنا کردیم، و همواره آن را وسعت می‌بخشیم» (وَ السَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ).

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۴۸ ..... ص: ۵۴۹

(آیه ۴۸) - «و زمین را گسترده‌ایم و چه خوب گستراننده‌ای هستیم!» (وَ الْأَرْضَ فَرَشْنَا هَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ).

نشانه‌های این قدرت عظیم هم در عظمت آسمانها و هم در نظام خاصی که بر آنها حاکم است به خوبی آشکار می‌باشد. با توجه به کشفیات اخیر دانشمندان در مسأله «گسترش جهان» معنای آیه روشن است و آن این که خداوند آسمانها را آفریده و دائما گسترش می‌دهد.

علم امروز می‌گوید: نه تنها کره زمین، بر اثر جذب مواد آسمانی تدریجا فربه و سنگین تر می‌شود، بلکه آسمانها نیز در گسترشند، یعنی ستارگانی که در یک کهکشان قرار دارند بسرعت از مرکز کهکشان دور می‌شوند، حتی سرعت این گسترش را در بسیاری از مواقع اندازه‌گیری کرده‌اند.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۴۹ ..... ص: ۵۴۹

(آیه ۴۹) - بعد از آفرینش آسمانها و زمین نوبت به موجودات مختلف آسمانی و زمین و انواع گیاهان و حیوانات می‌رسد آیه مورد بحث می‌فرماید:

«و از هر چیز دو جفت آفریدیم شاید متذکر شوید» (وَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ).

«مِنْ كُلِّ شَيْءٍ» (از هر چیزی) می‌تواند اشاره به این حقیقت باشد که تمام اشیای جهان از ذرات مثبت و منفی ساخته شده، و امروز از نظر علمی مسلم است که «اتمها» از اجزاء مختلفی تشکیل یافته‌اند، از جمله اجزائی که دارای بار الکتریسته منفی هستند، و «الکترون» نامیده می‌شوند، و اجزائی که دارای بار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۵۰ الکتریسته مثبت هستند و «پروتون» نام دارد.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۵۰ ..... ص: ۵۵۰

(آیه ۵۰) - در این آیه به عنوان یک نتیجه‌گیری از بحثهای توحیدی گذشته می‌افزاید: «پس به سوی خدا بگریزید که من از سوی او برای شما بیم دهنده‌ای آشکارم» (فَقَرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ).

تعبیر به «فرار» در اینجا تعبیر جالب و لطیفی است، معمولاً «فرار» در جائی گفته می‌شود که انسان از یک سو با موجود یا حادثه وحشتناکی رو برو شده، و از سوی دیگر پناهگاهی در نقطه‌ای سراغ دارد، لذا با سرعت تمام از محل حادثه دور می‌شود و به نقطه امن و امان روی می‌آورد، شما نیز از شرک و بت پرستی که عقیده وحشتناکی است بگریزید و به توحید خالص که منطقه امن و امان واقعی است روی آرید.

از زشتیها، بدیها، بی‌ایمانی، تاریکی جهل، و عذاب جاویدان بگریزید، و در آغوش رحمت حق و سعادت جاویدان قرار بگیرید.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۵۱ ..... ص: ۵۵۰

(آیه ۵۱) - باز برای تأکید بیشتر، روی مسأله یکتاپرستی تکیه کرده، می‌فرماید: «و با خدا معبود دیگری قرار ندهید که من برای شما از سوی او بیم دهنده‌ای آشکارم» (وَ لَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ).

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۵۲..... ص : ۵۵۰

(آیه ۵۲) - در آیه ۳۹ همین سوره خواندیم که فرعون در برابر دعوت موسی (ع) به سوی خداوند یکتا و ترک ظلم و بیدادگری، موسی را متهم ساخت که او «ساحر» یا «مجنون» است، این نسبت که از سوی مشرکان به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نیز داده می شد برای مؤمنان اندک نخستین، بسیار گران بود، و روح پاک پیامبر صلی الله علیه و آله را آزرده می ساخت. آیه برای دلداری پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان می گوید: تنها تو نیستی که هدف این تیرهای زهر آگین تهمت قرار گرفته ای «این گونه است که هیچ پیامبری قبل از اینها به سوی قومی فرستاده نشد مگر این که گفتند: او ساحر است یا دیوانه» (كَذَلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ).

آنها را «ساحر» می خواندند زیرا در برابر معجزات چشمگیرشان پاسخی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۵۱
منطقی نداشتند، و «مجنون» خطاب می کردند چرا که همرنگ محیط نبودند و در برابر امتیازات مادی سر تسلیم فرود نمی آوردند.

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۵۳..... ص : ۵۵۱

(آیه ۵۳) - سپس می افزاید: «آیا (این قوم کافر و معاند) یکدیگر را به آن سفارش می کردند» که همه چنین تهمتی بزنند (أَتَوَاصَوْا بِهِ).

آن چنان هماهنگ و یکنواخت عمل می کنند که گوئی همگی در ماوراء تاریخ مجلسی تشکیل داده، و به مشاوره نشسته، و به یکدیگر توصیه نموده اند که انبیاء را عموماً متهم به سحر و جنون کنند، تا از نفوذ اعتبار آنها در توده مردم کاسته شود. سپس می افزاید: «بلکه آنها قومی طغیانگرند» (بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ).
این اثر روح طغیانگری است که برای بیرون کردن مردان حق از صحنه به هر دروغ و تهمتی متوسل می شوند.

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۵۴..... ص : ۵۵۱

(آیه ۵۴) - باز برای تسلی خاطر و دلداری بیشتر به پیامبر صلی الله علیه و آله می فرماید:
«اکنون (که این قوم طاغی و سرکش حاضر به شنیدن حق نیستند) از آنها روی بگردان» (فَقَوْلًا عَنْهُمْ).
و مطمئن باش که تو وظیفه خود را بطور کامل انجام داده ای، و «هرگز در خور ملامت نخواهی بود» (فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ).
اگر آنها حق را نپذیرند غم مخور که دلهای شایسته ای در انتظار آن است.
این جمله در حقیقت یادآور آیات دیگری است که نشان می دهد پیامبر آن قدر دلسوز بود که گاه از عدم ایمان آنها نزدیک بود دق کند، چنانکه در آیه ۶ سوره کهف می خوانیم: «گوئی می خواهی خود را از غم و اندوه به خاطر اعمال آنها هلاک کنی چرا که آنها به این قرآن ایمان نیاورده اند».

سوره الذاریات(۵۱): آیه ۵۵..... ص : ۵۵۱

(آیه ۵۵) - مفسران گفته اند: هنگامی که آیه فوق نازل شد پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان اندوهگین شدند و تصور

کردند که این آخرین سخن در برابر مشرکان است، وحی آسمانی قطع شده، و عذاب الهی به زودی فرا می‌رسد، ولی چیزی نگذشت که این آیه نازل شد و به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ دستور داد: «و پیوسته تذکر و اندرز ده، زیرا تذکر مؤمنان را سود می‌بخشد» (وَ ذَكَرْ فَإِنَّ الذُّكْرَ يَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۵۲

اینجا بود که همگی احساس آرامش کردند.

اشاره به این که دل‌های آماده‌ای در گوشه و کنار در انتظار سخنان توست، اگر گروهی به مخالفت در برابر حق برخاسته‌اند گروه دیگری از جان و دل مشتاق‌اند، و گفتار دلنشین تو تأثیر خود را در نفوس آنان می‌گذارد.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۵۶..... ص: ۵۵۲

(آیه ۵۶) - هدف خلقت انسان از دیدگاه قرآن: از مهمترین سؤالاتی که هر کس از خود می‌کند این است که «ما برای چه آفریده شده‌ایم؟» و «هدف آفرینش انسانها و آمدن به این جهان چیست؟»

آیه مورد بحث به این سؤال مهم و همگانی با تعبیرات فشرده و پرمحتوایی پاسخ می‌گوید، و بحثی را که در آیه قبل پیرامون تذکر و یادآوری به مؤمنان بیان شد تکمیل می‌کند، چرا که این از مهمترین اصولی است که پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ باید آن را تعقیب کند، ضمناً معنی فرار به سوی خدا را که در آیه ۵۰ همین سوره آمده بود روشن می‌سازد.

می‌فرماید: «من جن و انس را نیافریدم جز برای این که عبادتم کنند» و از این راه تکامل یابند و به من نزدیک شوند (وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيُعْبُدُونِ).

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۵۷..... ص: ۵۵۲

(آیه ۵۷) - من نیازی به آنها ندارم و «هرگز از آنها روزی نمی‌خواهم، و نمی‌خواهم مرا اطعام کنند!» (ما أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَ مَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُونِ).

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۵۸..... ص: ۵۵۲

(آیه ۵۸) - «خداوند روزی دهنده، و صاحب قوت و قدرت است» (إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ).

اندکی تأمل در مفهوم آیات قرآن در زمینه هدف خلقت نشان می‌دهد که هدف اصلی همان «عبودیت» است که در آیه فوق به آن اشاره شده، و مسأله «علم و دانش» و «امتحان و آزمایش» اهدافی هستند که در مسیر عبودیت قرار می‌گیرند، و «رحمت و اسعه خداوند» نتیجه این عبودیت است.

بدین ترتیب روشن می‌شود که ما همه برای عبادت پروردگار آفریده شده‌ایم، اما مهم این است که بدانیم حقیقت «عبادت» چیست؟

آیا تنها انجام مراسمی مانند رکوع و سجود و قیام و قعود و نماز و روزه منظور برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۵۳ است؟ یا حقیقتی است ماورای اینها؟ هر چند عبادات رسمی نیز همگی واجد اهمیتند.

«عبودیت» - آن گونه که در متون لغت آمده - اظهار آخرین درجه خضوع در برابر معبود است، و به همین دلیل تنها کسی می‌تواند معبود باشد که نهایت انعام و اکرام را کرده است و او کسی جز خدا نیست.

بنابر این عبودیت نهایت اوج تکامل یک انسان و قرب او به خداست.

عبودیت کامل آن است که انسان جز به معبود واقعی یعنی کمال مطلق نیندیشد، جز در راه او گام بر ندارد، و هر چه غیر اوست فراموش کند، حتی خویشتن را! و این است هدف نهائی آفرینش بشر که خدا برای وصول به آن میدان آزمایشی فراهم ساخته و علم و آگاهی به انسان داده، و نتیجه نهائیش نیز غرق شدن در اقیانوس «رحمت» اوست.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۵۹ ..... ص: ۵۵۳

(آیه ۵۹) - اینها نیز در عذاب الهی سهیمند: این آیه و آیه بعد که آخرین آیات سوره «ذاریات» است در حقیقت یک نوع نتیجه گیری از آیات مختلف این سوره است، مخصوصاً آیاتی که پیرامون سرنوشت اقوام پیشین همچون قوم فرعون و قوم لوط و عاد و ثمود سخن می گوید، همچنین آیات گذشته که از هدف آفرینش سخن می گفت.

می گوید: «و برای کسانی که ستم کردند، سهم بزرگی از عذاب است همانند سهم یارانشان» از اقوام ستمگر پیشین (فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ).

«بنابر این عجله نکنند» (فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ). و پی در پی نگویند اگر عذاب الهی حق است چرا به سراغ ما نمی آید؟ تعبیر به «ظلم» در باره این گروه به خاطر آن است که «شُرک» و کفر بزرگترین ظلم است، زیرا حقیقت ظلم این است که چیزی را در غیر محل شایسته قرار دهند، و مسلماً بت را به جای خدا قرار دادن مهمترین مصداق ظلم محسوب می شود، و به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۵۴

همین دلیل آنها هم مستحق همان سرنوشتی هستند که اقوام مشرک پیشین داشتند.

سوره الذاریات (۵۱): آیه ۶۰ ..... ص: ۵۵۴

(آیه ۶۰) - در آخرین آیه این سوره تهدید به عذاب دنیا را با تهدید به عذاب آخرت تکمیل کرده، می گوید: «پس وای بر کسانی که کافر شدند از روزی که به آنها وعده داده می شود» (فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ). همان گونه که این سوره از مسأله معاد و رستاخیز آغاز شد، با تأکید بر همین مسأله پایان می گیرد. «پایان سوره ذاریات»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۵۵

سوره طور [۵۲] ..... ص: ۵۵۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۴۹ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۵۵۵

این سوره نیز از سوره هائی است که سنگینی بحثهای آن روی مسأله معاد و سرنوشت نیکان و پاکان از یکسو، و بدان و

مجرمان در آن روز عظیم از سوی دیگر است.

و روی هم رفته می‌توان محتوای این سوره را به شش بخش تقسیم کرد.

۱- آیات نخستین سوره که با سوگندهای پی در پی شروع می‌شود بحث از عذاب الهی و نشانه‌های قیامت و آتش دوزخ و کیفر کافران می‌کند (آیه ۱ تا ۱۶).

۲- بخش دیگری از این سوره نعمتهای بهشتی و مواهب الهی را در قیامت که در انتظار پرهیزکاران است مشروحا برمی‌شمرد، و یکی را پس از دیگری مورد توجه قرار می‌دهد، و در حقیقت به غالب نعمتهای بهشتی در این بخش از سوره اشاره شده است (آیه ۱۷ تا ۲۸).

۳- در بخش دیگری از این سوره از نبوت پیامبر صلی الله علیه و آله سخن می‌گویند، و اتهاماتی را که دشمنان برای او ذکر می‌کردند برمی‌شمرد، و بطور فشرده به آن پاسخ می‌دهد (آیه ۲۹ تا ۳۴).

۴- در بخش دیگر سخن از توحید است، و با استدلالی روشن این مسأله را تعقیب می‌کند (آیه ۳۵ تا ۴۳).

۵- در بخش دیگر سوره باز به مسأله معاد و پاره‌ای از مشخصات روز قیامت برگزیده تفسیر نموده، ج ۴، ص: ۵۵۶ باز می‌گردد (آیه ۴۴ تا ۴۷).

۶- سرانجام در آخرین بخش سوره که دو آیه بیشتر نیست با دستوراتی به پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در زمینه صبر و استقامت و تسبیح و حمد پروردگار و وعده حمایت او از سوی خداوند بحثهای گذشته را پایان می‌بخشد. نامگذاری این سوره به «طور» به تناسب نخستین آیه آن است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۵۵۶

در حدیثی آمده که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «هر کس سوره طور را بخواند بر خداست که او را از عذابش ایمن سازد، و او را در بهشتش متعمم دارد».

و در حدیث دیگری از امام باقر علیه السلام می‌خوانیم: «کسی که سوره طور را تلاوت کند خداوند، خیر دنیا و آخرت را برای او جمع می‌کند».

روشن است که این همه اجر و پاداش عظیم در دنیا و آخرت از آن کسانی است که این «تلاوت» را وسیله‌ای برای «تفکر»، و آن را نیز به نوبه خود وسیله‌ای در راه «عمل» قرار دهند.
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الطور (۵۲): آیه ۱ ..... ص: ۵۵۶

(آیه ۱)- این سوره یکی دیگر از سوره‌هایی است که با سوگند شروع می‌شود، سوگندهائی برای بیان یک واقعیت مهم یعنی مسأله قیامت و معاد و رستاخیز و محاسبه اعمال انسانها.

می‌فرماید: «سوگند به کوه طور» (وَ الطُّورِ).

«طور» در لغت به معنی «کوه» است، ولی با توجه به این که این کلمه در ده آیه از قرآن مجید مطرح شده که در نه مورد سخن از «طور سینا» همان کوهی که در آنجا وحی بر موسی نازل می‌شد به میان آمده، معلوم می‌شود که در آیه مورد بحث نیز

منظور همان معنی است.

سوره الطور (۵۲): آیه ۲ ..... ص: ۵۵۶

(آیه ۲) - «و سو گند به کتابی که نوشته شده است...» (وَ كِتَابٍ مَّسْطُورٍ).
به تناسب سو گندی که قبل از آن آمده این تعبیر یا اشاره به تورات است و یا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۵۷ همه کتب آسمانی.

سوره الطور (۵۲): آیه ۳ ..... ص: ۵۵۷

(آیه ۳) - «در صفحه‌ای گسترده» (فِي رَقٍّ مَّنْشُورٍ).
در این آیه نیز سو گند به کتابی خورده شده که بر صفحه‌ای از بهترین صفحات نگاشته شده و در عین حال باز و گسترده است و نه پیچیده!

سوره الطور (۵۲): آیه ۴ ..... ص: ۵۵۷

(آیه ۴) - «و سو گند به بیت المعمور» (وَ الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ).
«بیت المعمور» را بعضی به «کعبه» و خانه خدا در زمین تفسیر کرده‌اند که به وسیله زوار و حاجیان همواره معمور و آباد است، و می‌دانیم نخستین خانه‌ای است که برای عبادت، در روی زمین ساخته و آباد شده است.

سوره الطور (۵۲): آیه ۵ ..... ص: ۵۵۷

(آیه ۵) - «و سقف برافراشته» (وَ السَّقْفِ الْمَرْفُوعِ).
منظور از «سقف مرفوع» آسمان است، چرا که در آیه ۳۲ سوره انبیاء می‌خوانیم: «ما آسمان را سقف محفوظی قرار دادیم». تعبیر به «سقف» ممکن است از این نظر باشد که ستارگان و کرات آسمانی آن چنان سراسر آسمان را پوشانده‌اند و به سقفی می‌مانند، و نیز ممکن است اشاره به «جو اطراف زمین» باشد که قشر فشرده‌ای از هوا همچون سقف محکمی اطراف آن را فراگرفته و آن را در برابر هجوم سنگهای آسمانی و اشعه زیانبار کیهانی به خوبی حفظ می‌کند.

سوره الطور (۵۲): آیه ۶ ..... ص: ۵۵۷

(آیه ۶) - «و (سو گند به) دریای مملو و برافروخته»! (وَ الْبَحْرِ الْمَسْجُورِ).
«مسجور» به معنی «برافروخته» است چنانکه در آیه ۷۱ و ۷۲ سوره مؤمن می‌خوانیم: «آنها را در آب سوزان می‌کشند، سپس در آتش مشتعل خواهند شد».

این دریای برافروخته یا همین اقیانوسهای کره زمین ما است که در آستانه قیامت، برافروخته می‌شود و سپس منفجر می‌گردد. و یا دریائی از مواد مذاب که در دل کره زمین است و ممکن است آیه فوق قسم به هر دو باشد، چرا که هر دو از آیات

خداوند و شکفتیهای بزرگ این جهان است.

قابل توجه این که در ارتباط مفهوم این پنج سوگند با یکدیگر چنین به نظر بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۵۸ می‌رسد که سه سوگند نخست رابطه نزدیکی با یکدیگر دارند چرا که همه از وحی و خصوصیات آن سخن می‌گویند «کوه طور» محل نزول وحی بود، و «کتاب مسطور» نیز اشاره به کتاب آسمانی است، خواه تورات باشد یا قرآن، و «بیت المعمور» محل رفت و آمد فرشتگان و پیک وحی خداست.

و اما دو سوگند دیگر از آیات «تکوینی» سخن می‌گوید- در برابر سه سوگند نخست که از آیات «تشریحی» سخن می‌گفت- این دو سوگند یکی اشاره به مهمترین نشانه توحید یعنی آسمان با عظمت است، و دیگری به یکی از نشانه‌های مهم معاد که در آستانه رستاخیز رخ می‌دهد.

بنابر این «توحید»، «نبوت» و «معاد» در این پنج سوگند جمع است.

سوره الطور(۵۲): آیه ۷ ..... ص : ۵۵۸

(آیه ۷)- سپس در اینجا قرآن به بیان موضوعی که سوگندهای فوق به خاطر آن یاد شده اشاره کرده، می‌فرماید: «عذاب پروردگارت واقع می‌شود» (إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ).

سوره الطور(۵۲): آیه ۸ ..... ص : ۵۵۸

(آیه ۸)- «و چیزی از آن مانع نخواهد بود» (مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ).

کوتاه سخن این که: سوگندهای پنج گانه که بر محور قدرت خداوند در عالم «تکوین» و «تشریح» دور می‌زند بیانگر این است که چنین کسی به خوبی قادر است مردگان را بار دیگر به زندگی و حیات بازگرداند، و قیامت را برپا کند، این همان چیزی است که سوگندها به خاطر آن یاد شده، همان گونه که در دو آیه فوق خواندیم.

سوره الطور(۵۲): آیه ۹ ..... ص : ۵۵۸

(آیه ۹)- در آیات گذشته اشاره سر بسته‌ای به عذاب الهی در قیامت شده بود، در اینجا که توضیح و تفسیری بر این معنی است بعضی از ویژگیهای روز قیامت را بازگو می‌کند، و سپس کیفیت عذاب تکذیب کنندگان را. می‌فرماید: این عذاب الهی «در آن روزی است که آسمان (کرات آسمانی) به شدت به حرکت در می‌آید» (يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا).

بدین ترتیب در آستانه قیامت نظام حاکم بر کرات آسمانی بر هم می‌ریزد آنها از مدارات خود منحرف می‌شوند، و به هر سو رفت و آمد می‌کنند، سپس درهم بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۵۹

نور دیده می‌شوند، و به جای آنها آسمانی نو به فرمان خدا بر پا می‌شود، چنانکه آیه ۱۰۴ سوره انبیاء می‌گوید: «روزی که آسمان را همچون طومار در هم می‌پیچیم».

و در آیه ۴۸ سوره ابراهیم می‌خوانیم: «روزی که این زمین به زمینی دیگر و آسمانها به آسمان دیگری تبدیل می‌شود».

سوره الطور (۵۲): آیه ۱۰ ..... ص : ۵۵۹

(آیه ۱۰) - سپس می‌افزاید: «و (روزی که) کوهها از جا کنده و متحرک می‌شوند!» و به شهادت آیات دیگر قرآن سپس متلاشی می‌گردند (وَ تَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا). اینها همه اشاره به آن است که این دنیا و تمام پناهگاههای آن در هم کوبیده می‌شود، جهانی نو، با نظاماتی نوین جای آن را می‌گیرد و انسان در برابر نتایج اعمال خویش، قرار خواهد گرفت.

سوره الطور (۵۲): آیه ۱۱ ..... ص : ۵۵۹

(آیه ۱۱) - لذا در این آیه می‌افزاید: چون چنین است «وای در آن روز بر تکذیب کنندگان!» (فَوَيْلٌ لِلْمُكَذِّبِينَ). آری! در حالی که وحشت و اضطراب ناشی از دگرگونی جهان، همگان را فرا گرفته، وحشت عظیمتری به سراغ «مکذبین» می‌آید که همان عذاب الهی است چرا که «ویل» اظهار تأسف و اندوه است بر وقوع یک حادثه نا مطلوب.

سوره الطور (۵۲): آیه ۱۲ ..... ص : ۵۵۹

(آیه ۱۲) - سپس به معرفی این مکذبین پرداخته، می‌فرماید: «همانها که در سخنان باطل به بازی مشغولند» (الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ). آیات قرآن را «دروغ»، و معجزات پیامبر صلی الله علیه و آله را «سحر» می‌خوانند، و آورنده آن را «مجنون» می‌شمردند، همه حقایق را به بازی گرفته، و به سخریه و استهزا در برابر آنها می‌پردازند. «خوض» به معنی ورود در سخنان باطل است، و در اصل به معنی وارد شدن در آب و عبور از آن است.

سوره الطور (۵۲): آیه ۱۳ ..... ص : ۵۵۹

(آیه ۱۳) - بار دیگر برای معرفی آن روز و بیان سرنوشت این مکذبان به توضیح دیگری پرداخته، می‌افزاید: «در آن روز که آنها را به زور به سوی آتش دوزخ می‌رانند!» (يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعَاً). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۶۰

سوره الطور (۵۲): آیه ۱۴ ..... ص : ۵۶۰

(آیه ۱۴) - به آنها می‌گویند: «این همان آتشی است که آن را انکار می‌کردید!» (هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ).

سوره الطور (۵۲): آیه ۱۵ ..... ص : ۵۶۰

(آیه ۱۵) - و نیز به آنها گفته می‌شود: «آیا این سحر است یا شما نمی‌بینید؟ (أَفَسِحْرٌ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ).

شما پیوسته در دنیا می‌گفتید: آنچه محمد آورده سحر است، او از طریق ساحری پرده بر چشمهای ما افکنده تا حقایق را نبینیم، عقل ما را می‌رباید و اموری را به نام «معجزه» به ما معرفی می‌کند، و سخنانی را به عنوان «وحی الهی» برای ما می‌خواند، اما اینها همه بی اساس است، و چیزی جز سحر نیست.

لذا روز قیامت به عنوان سرزنش و توبیخ به هنگامی که آتش دوزخ را با چشم می‌بینند و حرارت آن را لمس می‌کنند به آنها گفته می‌شود: «آیا اینها سحر است؟ یا پرده بر چشم شما افکنده شده؟!»

سوره الطور (۵۲): آیه ۱۶ ..... ص : ۵۶۰

(آیه ۱۶) - همچنین به آنها گفته می‌شود: «در آن (آتش) وارد شوید، و بسوزید، و خواهید صبر کنید، یا نکنید، برای شما یکسان است» (اَصْلُوْهَا فَاصْبِرُوْا اَوْ لَا تَصْبِرُوْا سَوَاءٌ عَلَيْنَا).
«چرا که تنها به اعمالتان جزا داده می‌شوید» (اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ).

آری! این اعمال خودتان است که به سوی شما بازگشته، و پاپیچ شما شده است، بنابر این جزع و فرع و آه و ناله و بی‌تابی تأثیری ندارد.

این آیه تأکید مجددی است بر مسأله «تجسم اعمال» و بازگشت آن به سوی انسان و نیز تأکید مجددی است بر مسأله عدالت پروردگار، چرا که آتش جهنم هر قدر سوزان باشد و مجازات آن دردناک چیزی جز نتیجه اعمال خود انسانها و اشکال تبدل یافته آن نیست.

سوره الطور (۵۲): آیه ۱۷ ..... ص : ۵۶۰

(آیه ۱۷) - پاداش پرهیزکاران! به دنبال بحثهایی که در آیات قبل، پیرامون کیفرهای مجرمان و عذابهای دردناک آنها گذشت در اینجا به نقطه مقابل آنها یعنی مواهب فراوان و پاداشهای بی‌کران مؤمنان و پرهیزکاران اشاره می‌کند، تا در یک مقایسه روشن موقعیت هر کدام واضحتر شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۶۱

نخست می‌گوید: «ولی پرهیزکاران در میان باغهای بهشت و نعمتهای فراوان جای دارند» (اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ جَنَّاتٍ وَ نَعِيْمٍ).
تعبیر به «متقین» (پرهیزکاران) به جای «مؤمنین» به خاطر آن است که این عنوان هم ایمان را در بردارد، و هم جنبه‌های عمل صالح را، بخصوص این که «تقوا» در یک مرحله مقدمه و پایه ایمان است.

سوره الطور (۵۲): آیه ۱۸ ..... ص : ۵۶۱

(آیه ۱۸) - سپس به تأثیر این نعمتهای بزرگ بر روحیه بهشتیان اشاره کرده، می‌گوید: «و از آنچه پروردگارشان به آنها داده شاد و مسرورند» و سخنان شیرین و دلپذیر در این باره می‌گویند (فَاَكْهَبِيْنَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ).

آری! از خوشحالی در پوست نمی‌گنجند، پیوسته با هم مزاح می‌کنند، و دلهای آنها از هر گونه اندوه و غم تهی است، و آرامش فوق العاده‌ای را احساس می‌کنند.

بخصوص این که: خدا به آنها اطمینان خاطر در برابر مجازات داده «و آنان را از عذاب دوزخ نگاهداشته است» (وَ وَقَاهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ).

این جمله دو معنی می‌تواند داشته باشد: نخست بیان نعمت مستقلى در مقابل نعمتهای دیگر پروردگار، دیگر این که: دنباله کلام سابق باشد یعنی بهشتیان از دو چیز مسرورند، نخست به خاطر نعمتهائی که خداوند به آنها داده، و دیگر به خاطر عذابهای که از آنها دور ساخته است.

سوره الطور (۵۲): آیه ۱۹ ..... ص: ۵۶۱

(آیه ۱۹) - بعد از این اشاره اجمالی و سر بسته، به نعمتها و سرور و شادمانی پرهیزکاران در بهشت به شرح آنها پرداخته، چنین می‌گوید به آنها گفته می‌شود:

«بخورید و بیاشامید گوارا!» (كُلُوا وَ اشْرَبُوا هَنِيئًا).

«اینها در برابر اعمالی است که انجام می‌دادید!» (بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ).

تعبیر به «هنیئا» (گوارا) اشاره به این است، که خوردنیها و نوشیدنیهای بهشتی هیچ گونه عوارض نامطلوبی را به دنبال ندارد، و همچون نعمتهای این جهان نیست که گاه مختصر کم و زیاد در آن، بیماری و ناراحتی به دنبال می‌آورد.

مسلم است نعمتهای بهشتی ذاتا گواراست، اما این که فرشتگان به بهشتیان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۶۲ می‌گویند گوارا باد خود لطف و گوارائی دیگری است.

سوره الطور (۵۲): آیه ۲۰ ..... ص: ۵۶۲

(آیه ۲۰) - سپس به نعمت دیگری اشاره کرده، می‌فرماید: «این در حالی است که بر تختهای صف کشیده در کنار هم تکیه می‌کنند» (مُتَّكِنِينَ عَلَى سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ).

و از لذت انس با دوستان و مؤمنان دیگر بهره فراوان می‌گیرند که این لذتی است معنوی ما فوق بسیاری از لذتها.

سپس می‌افزاید: «و حور العین را به همسری آنها در می‌آوریم» (و زَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ).

سوره الطور (۵۲): آیه ۲۱ ..... ص: ۵۶۲

(آیه ۲۱) - آیات فوق بخشی از نعمتهای «مادی» و «معنوی» بهشتیان را بازگو کرد، ولی به این اکتفا نمی‌کند، و بخش دیگری از مواهب معنوی و مادی را نیز بر آن می‌افزاید: «کسانی که ایمان آوردند و فرزندانشان به پیروی از آنها ایمان اختیار کردند فرزندانشان را (در بهشت) به آنها ملحق می‌کنیم، و از (پاداش) عملشان چیزی نمی‌کاهیم» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ اتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ مَا أَلْتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ).

این نیز خود یک نعمت بزرگ است که انسان، فرزندان با ایمان و مورد علاقه‌اش را در بهشت در کنار خود ببیند، و از انس با آنها لذت برد، بی‌آنکه از اعمال او چیزی کاسته شود.

این گونه افراد اگر از نظر عمل کوتاهی و تقصیراتی داشته باشند، خداوند به احترام پدران صالح، آنها را می‌بخشد و ترفیع مقام می‌دهد، و به درجه آنان می‌رساند، و این موهبتی است بزرگ برای پدران و فرزندان.

و در پایان آیه می‌افزاید: «و هر کس در گرو اعمال خویش است» (كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِيْنٌ).

یعنی اعمال هر کسی ملازم و همراه اوست، و هرگز از او جدا نمی‌شود، خواه عمل نیک باشد یا بد! بنابر این تعجب ندارد که

از اعمال پرهیزکاران و پاداش آنها چیزی کاسته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۶۳
نشود، چرا که این اعمال همه جا با انسان است، و اگر خداوند لطف و تفضلی در باره فرزندان متقین می کند، و آنها را به پرهیزکاران در بهشت ملحق می سازد این به معنی آن نیست که از پاداش اعمال آنها چیزی کاسته شود.

سوره الطور (۵۲): آیه ۲۲ ..... ص: ۵۶۳

(آیه ۲۲) - در آیات گذشته به نه بخش از مواهب بهشتیان اشاره شد، و در ادامه آنها به پنج قسمت دیگر اشاره می کند، به گونه ای که از مجموع به خوبی استفاده می شود آنچه لازمه آرامش و آسایش و لذت و سرور و شادی است، برای آنها در بهشت فراهم است.

نخست به دو قسمت از غذای بهشتیان اشاره کرده، می فرماید: «و همواره از انواع میوه ها و گوشتها - از هر نوع که بخواهند - در اختیارشان می گذاریم» (وَ أَمَدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَ لَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ).

«أَمَدَدْنَاهُمْ» به معنی ادامه و افزایش اعطاء است، یعنی میوه ها و غذاهای بهشتی آن چنان نیست که با تناول کردن کمبودی پیدا کند، و یا مثل میوه های دنیا که در فصول سال نوسان زیادی دارد تغییری در آن حاصل شود، بلکه همیشگی و جاودانی و مستمر است.

تعبیر «مِمَّا يَشْتَهُونَ» (از آنچه بخواهند) نشان می دهد که بهشتیان در انتخاب نوع و کمیت و کیفیت این میوه ها و غذاها، کاملاً آزادند، هر آنچه بخواهند در اختیار دارند.

البته غذاهای بهشتی منحصر به این دو نیست ولی اینها دو غذای مهمند.

مقدم داشتن «فاکئه» (میوه ها) بر «لحم» (گوشتها) اشاره ای است به برتری «میوه ها» بر «گوشتها».

سوره الطور (۵۲): آیه ۲۳ ..... ص: ۵۶۳

(آیه ۲۳) - سپس به مشروبات گوارای بهشتیان اشاره کرده، می افزاید: «آنها در بهشت جامهای پر از شراب طهور را که نه بیهوده گوئی در آن است و نه گناه از یکدیگر می گیرند» (يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْتِيمٌ).

شرابی است گوارا و لذت بخش، نشاط آفرین و روح پرور، خالی از هر گونه تخدیر و فساد عقل، و به دنبال آن بیهوده گوئی و گناه هرگز نیست، بلکه سراسر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۶۴

هوشیاری و لذت جسمی و روحانی است.

جمله «يتنازعون» اشاره به آن است که بهشتیان به عنوان شوخی و مزاح و افزایش سرور و انبساط جامهای «شراب طهور» را از دست یکدیگر می کشند و می نوشند.

سوره الطور (۵۲): آیه ۲۴ ..... ص: ۵۶۴

(آیه ۲۴) - سپس به چهارمین نعمت که نعمت وجود خدمتگذاران بهشتی است پرداخته، می گوید: «و پیوسته بر گردشان نوجوانانی برای (خدمت) آنان گردش می کنند که همچون مرواریدهای درون صدفند!» (وَ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكُونٌ).

«مروارید در درون صدف» به قدری تازه و شفاف و زیباست که حد ندارد هر چند در بیرون صدف نیز قسمت زیادی از زیبایی خود را حفظ می‌کند ولی گرد و غبار هوا و آلودگی دستها هر چه باشد از صفای آن می‌کاهد، خدمتگذاران بهشتی آنقدر زیبا و سفید چهره و با صفا هستند که گوئی مرواریدهائی در صدفند! گر چه در بهشت نیازی به خدمتکار نیست، و هر چه بخواهند در اختیار آنها قرار می‌گیرد، ولی این خود احترام و اکرام بیشتری برای بهشتیان است. در حدیثی آمده است که از رسول اکرم صلی الله علیه و آله سؤال کردند اگر خدمتگذار همچون مروارید در صدف باشد، مخدوم یعنی مؤمنان بهشتی چگونه‌اند فرمود:

«برتری مخدوم بر خدمتگذار در آنجا همچون برتری ماه در شب چهارده بر سایر کواکب است».

سوره الطور (۵۲): آیه ۲۵..... ص: ۵۶۴

(آیه ۲۵) - و آخرین نعمت در این سلسله همان نعمت آرامش کامل و اطمینان خاطر از هر گونه عذاب و کیفر است، چنانکه در این آیه می‌فرماید: «در این هنگام رو به یکدیگر کرده (از گذشته) سؤال می‌کنند» و آن را با وضع بهشت مقایسه کرده لذت می‌برند (وَ أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ).

سوره الطور (۵۲): آیه ۲۶..... ص: ۵۶۴

(آیه ۲۶) - «می‌گویند: ما در میان خانواده خود ترسان بودیم» مبادا گناهان آنها دامن ما را بگیرد (قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ).

با این که در میان خانواده خود زندگی می‌کردیم و باید احساس امنیت کنیم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۶۵

باز ترسان بودیم، از این بیم داشتیم که حوادث ناگوار زندگی و عذاب الهی هر لحظه فرا رسد. از این بیم داشتیم که فرزندان و خانواده ما راه خطا پیش گیرند، و در وادی ضلالت، گمراه و سرگردان شوند.

و ازین بیم داشتیم که دشمنان سنگدل، ما را غافلگیر سازند و عرصه را بر ما تنگ کنند.

سوره الطور (۵۲): آیه ۲۷..... ص: ۵۶۵

(آیه ۲۷) - «اما خداوند بر ما منت نهاد (و رحمت و اسعه او شامل حال ما شد) و از عذاب کشنده ما را حفظ کرد!» (فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْنَا وَ وَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ).

آری! پروردگار مهربان، ما را از زندان دنیا با تمام وحشتهایش نجات بخشید، و در کانون نعمتهایش، یعنی بهشت، جای داد.

سوره الطور (۵۲): آیه ۲۸..... ص: ۵۶۵

(آیه ۲۸) - بهشتیان در آخرین سخنی که از آنها در اینجا نقل شده به این واقعیت اعتراف می‌کنند که نیکوکار و رحیم بودن خدا را در آنجا از هر زمان دیگر، بیشتر احساس می‌کنند.

می‌گویند: «ما از پیش او را می‌خواندیم (و می‌پرستیدیم) که اوست نیکوکار و مهربان!» (إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ

الرَّحِيمِ).

ولی در اینجا به واقعیت و عمق این صفات بیشتر پی می‌بریم که چگونه در مقابل اعمال ناچیز ما این همه نیکی کرده، و در برابر آن همه لغزشها ما را مشمول رحمتش ساخته است.

سورة الطور (۵۲): آية ۲۹..... ص: ۵۶۵

اشاره

(آیه ۲۹)

شأن نزول: ..... ص: ۵۶۵

در مورد نزول این آیه و پنج آیه بعد در روایتی آمده است قریش در «دار الندوه» (۱) اجتماع کردند، تا برای جلوگیری از دعوت پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله که خطر بزرگی برای منافع نامشروع آنها محسوب می‌شد چاره‌ای بیندیشند. یکی از مردان قبیله «بنی عبد الدار» گفت: ما باید منتظر باشیم که او بمیرد، زیرا به هر حال او شاعر است و به زودی از دنیا خواهد رفت، همان گونه که «زهیر»

---

(۱) «دار الندوه» خانه «قصی بن کلاب» جدّ معروف عرب بود، که برای مشاوره در امور مهم در آن جمع می‌شدند و به مشورت می‌پرداختند، این خانه در کنار خانه خدا قرار داشت، و در آن به سوی «کعبه» باز می‌شد، و مرکزیت آن برای مجالس مشاوره از زمان خود قصی بن کلاب بود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۶۶

و «نابغه» و «اعشی» (سه نفر از شعرای جاهلیت) از دنیا رفتند (و بساطشان برچیده شد و بساط محمّد نیز با مرگش برچیده خواهد شد) این را گفتند و پراکنده شدند، آیات مورد بحث نازل گشت و به آنها پاسخ گفت.

تفسیر: ..... ص: ۵۶۶

در آیات گذشته، قسمت‌های قابل توجهی از نعمتهای بهشتی و پادشاهای پرهیزکاران آمده بود، و در اینجا بخشی از عذابهای دردناک دوزخیان.

نخست می‌فرماید: حال که چنین است «پس تذکر ده» (فَذَكِّرْ).

چرا که دل‌های حق‌طلبان با شنیدن این سخنان، آماده‌تر می‌شود، و هنگام آن رسیده است که سخنان حق را برای آنها بیان کنی. سپس به ذکر اتهامات و نسبت‌های ناروایی که دشمنان لجوج و معاند به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله می‌دادند پرداخته، می‌فرماید: «به لطف پروردگارت (و به برکت نعمتهایش) تو کاهن و مجنون نیستی!» (فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَةٍ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ).

قریش برای پراکنده ساختن مردم از اطراف پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ این تهمتها را به او می‌بستند، و عجب این که به تضاد این دو وصف نیز واقف نبودند، زیرا کاهنان افراد هوشیاری بودند، بر خلاف مجنون، و جمع این دو افترا در آیه فوق شاید اشاره به همین پراکنده‌گویی آنها باشد.

سورة الطور (۵۲): آية ۳۰ ..... ص: ۵۶۶

(آیه ۳۰) - سپس به سومین اتهام پرداخته - که آن نیز با صفات گذشته در تضاد است - می‌فرماید: «بلکه آنها می‌گویند: او شاعری است که ما انتظار مرگش را می‌کشیم» (أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ تَتَرَبَّصُّ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ).
تا او زنده است اشعارش رونقی دارد و مردم را به سوی خود جذب می‌کند، کمی صبر کنید تا مرگش فرا رسد و دفتر شعرش، همچون طومار عمرش، پیچیده شود، و در طاق نسیان قرار گیرد، آن روز ما راحت خواهیم شد!

سورة الطور (۵۲): آية ۳۱ ..... ص: ۵۶۶

(آیه ۳۱) - به هر حال آنها به این دلخوش می‌کردند که حوادثی پیش آید و طومار عمر پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ در هم پیچیده شود، و آنها به گمان خود از این مشکل بزرگی که دعوت آن حضرت در سراسر جامعه آنان به وجود آورده بود رهائی یابند.

قرآن با یک جمله پرمعنی و تهدیدآمیز به این کوردلان معاند پاسخ می‌دهد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۶۷
و می‌فرماید: «بگو: انتظار بکشید که من هم با شما انتظار می‌کشم!» شما انتظار مرگ مرا و من انتظار نابودی شما را با عذاب الهی! (قُلْ تَرَبُّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمْتَرَبِّصِينَ).

سورة الطور (۵۲): آية ۳۲ ..... ص: ۵۶۷

(آیه ۳۲) - سپس آنها را مورد شدیدترین سرزنشها قرار داده، می‌گوید: «آیا عقلهایشان آنان را به این اعمال دستور می‌دهد یا قومی طغیانگرند؟» (أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ).
این گونه تهمتها و افتراءات فرمان عقل آنها نیست، بلکه سرچشمه همه آنها روح عصیان و طغیانگری است که بر این افراد غالب است.

سورة الطور (۵۲): آية ۳۳ ..... ص: ۵۶۷

(آیه ۳۳) - بار دیگر به یکی دیگر از تهمتهای آنها که در حقیقت چهارمین تهمت در این سلسله اتهامات محسوب می‌شود اشاره کرده، می‌افزاید: «یا می‌گویند: قرآن را به خدا افترا بسته، ولی آنان ایمان ندارند» (أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ).

سورة الطور (۵۲): آية ۳۴ ..... ص: ۵۶۷

(آیه ۳۴) - ولی قرآن مجید پاسخ دندان‌شکنی به آنها داده، می‌فرماید: «اگر راست می‌گویند (که این کلام بشر است، و ساخته

و پرداخته فکر انسان پس آنها نیز) سخنی همانند آن بیاورند» (فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ).

شما هم انسانید و به گفته خود دارای هوش سرشار، و قدرت بیان، و آگاهی و تسلط بر انواع سخن، چرا گویندگان و متفکران شما قادر نیستند سخنی همانند آن بیاورند؟! جمله «فلیأتوا» (پس بیاورند...) به اصطلاح امر تعجیزی است، و هدف آن است که عجز و ناتوانی آنها را از مقابله به مثل در برابر قرآن روشن سازد، و این همان چیزی است که در علم کلام و عقائد از آن تعبیر به «تحدی» می‌کنند، یعنی دعوت مخالفان به معارضة و مقابله به مثل در برابر معجزات.

این یکی از آیاتی است که به روشنی اعجاز قرآن را روشن می‌کند، و مفهوم آن مخصوص معاصران پیامبر نیست، بلکه تمام کسانی که در همه قرون و اعصار می‌گویند قرآن سخن بشر است، و بر خدا افترا بسته شده، آنها نیز مخاطب به این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۶۸

خطابند که اگر راست می‌گویند سخنی همانند آن بیاورند.

این ندای قرآن در این آیه و آیات مشابه همواره بلند بوده است، و در طی چهارده قرن که از بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گذرد کسی نتوانسته است به آن پاسخ مثبت گوید و این عجز عمومی گواه زنده اصالت این وحی آسمانی است.

سوره الطور (۵۲): آیه ۳۵ ..... ص: ۵۶۸

(آیه ۳۵) - راستی حرف حساب شما چیست؟! قرآن همچنان ادامه بحث استدلالی گذشته در برابر منکران قرآن و نبوت پیامبر صلی الله علیه و آله و قدرت پروردگار را با یازده سؤال پی در پی ادامه می‌دهد، نخست از مسأله آفرینش شروع کرده، می‌گوید: «یا آنها بی‌هیچ آفریده شده‌اند یا خود خالق خویشند»؟! (أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ).

این عبارت کوتاه و فشرده در حقیقت اشاره به «برهان معروف علیت» است که در فلسفه و کلام برای اثبات وجود خداوند آمده است، و آن این که عالمی که در آن زندگی می‌کنیم بدون شک حادث است زیرا دائماً در حال تغییر است، و آنچه در حال تغییر و دگرگونی است در معرض حوادث است، و چیزی که در معرض حوادث است محال است قدیم و ازلی باشد. اکنون این سؤال پیش می‌آید که اگر حادث است از سه حال بیرون نیست:

۱- بدون علت به وجود آمده است.

۲- خود علت خویشتن است.

۳- این جهان مخلوق خداوند واجب الوجود است که هستیش از درون ذات پاک اوست.

باطل بودن دو احتمال نخست معلوم است، زیرا وجود معلول بدون علت محال است، و گر نه هر چیز در هر شرائطی باید به وجود آید، در حالی که چنین نیست.

احتمال دوم که چیزی خودش را به وجود آورد نیز محال است، زیرا مفهومش این است که قبل از وجودش موجود باشد، و این اجتماع نقیضین است.

بنابر این راهی جز قبول احتمال سوم یعنی خالقیت واجب الوجود برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۶۹

باقی نمی‌ماند.

سوره الطور (۵۲): آیه ۳۶ ..... ص: ۵۶۹

(آیه ۳۶) - این آیه به سؤال دیگری که در باره ادعائی که در مرحله پائینتر قرار دارد پرداخته، می‌گوید: «آیا آنها آسمانها و زمین را آفریده‌اند؟» (أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ).

اگر بی‌علت به وجود نیامده‌اند، و نیز خود علت خویش نبوده‌اند، آیا آنها واجب‌الوجود و خالق آسمانها و زمینند؟ و اگر مبدأ عالم هستی نیستند آیا خداوند امر خلقت آسمان و زمین را به آنها واگذارده؟ و به این ترتیب مخلوقی هستند که خود فرمان خلقت دارند؟

مسلمانها هرگز نمی‌توانند چنین ادعای باطلی کنند، لذا در دنباله همین سخن می‌افزاید: «بلکه آنها (جویای) یقین نیستند» (بَلْ لَا يُوقِنُونَ).

آری آنها دنبال بهانه‌ای برای فرار از ایمانند.

سوره الطور (۵۲): آیه ۳۷ ..... ص: ۵۶۹

(آیه ۳۷) - و اگر مدعی این امور نیستند و در امر خلقت نصیبی ندارند «آیا خزائن پروردگارت نزد آنهاست؟» (أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ).

تا هر کس را بخواهند «نعمت نبوت و علم و دانش» یا ارزاق دیگر بخشند، و از هر کس بخواهند دریغ دارند. «یا بر همه چیز عالم سیطره دارند؟!» (أَمْ هُمُ الْمُصِيطِرُونَ).

آنها هرگز نمی‌توانند ادعا کنند که خزینه‌دار پروردگارند، و نه سلطه‌ای بر امر تدبیر این جهان دارند، چرا که ضعف و زبونی آنها در برابر یک حادثه، یک بیماری و حتی یک حشره ناچیز، و همچنین نیاز آنها به ابتدائی‌ترین وسائل زندگی، بهترین دلیل بر نفی این قدرتها از آنهاست، تنها هوای نفس و جاه‌طلبی و خودخواهی و تعصب و لجاج است که آنها را به انکار حقایق کشیده.

«مصیطرون» اشاره به «ارباب انواع» است که جزء خرافات پیشینیان می‌باشد، آنها معتقد بودند که هر نوع از انواع جهان اعم از انسان و انواع حیوانات و گیاهان و غیر آنها دارای مدبر و مربی خاصی است که آن را ربّ النوع آن می‌نامیدند، و خدا را «ربّ الأرباب» خطاب می‌کردند، این عقیده شرک‌آمیز از نظر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۷۰ اسلام مردود است، و در آیات قرآن تدبیر همه جهان از آن خدا معرفی شده و او را «ربّ العالمین» می‌خوانیم.

سوره الطور (۵۲): آیه ۳۸ ..... ص: ۵۷۰

(آیه ۳۸) - مسلم است نه منکران نبوت پیامبر صلی الله علیه و آله و مشرکان عصر جاهلیت، و نه غیر آنها، مدعی هیچ یک از امور پنجگانه فوق نبودند، لذا در این آیه به مرحله دیگری پرداخته، می‌گوید: «آیا نردبانی دارند که (به آسمان بالا می‌روند) و به وسیله آن اسرار وحی را می‌شنوند؟!» (أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ).

و از آنجا که ممکن بود آنها مدعی آگاهی از اسرار آسمان شوند قرآن بلافاصله از آنها مطالبه دلیل کرده، می‌گوید: «هر کسی از آنها این ادعا را دارد (و می‌گوید:

اسرار الهی را از طریق صعود به آسمان می‌شنوم) دلیل روشنی بیاورد» (فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ).

مسلمانا اگر چنین ادعائی داشتند از حدود حرف تجاوز نمی‌کرد و هرگز دلیلی بر این مطلب نداشتند.

سوره الطور (۵۲): آیه ۳۹ ..... ص : ۵۷۰

(آیه ۳۹) - سپس می‌افزاید: آیا این نسبت ناروا را که به فرشتگان می‌دهند و می‌گویند: آنها دختران خدا هستند قابل قبول است؟ «آیا سهم خدا دختران است و سهم شما پسران» که فرشتگان را دختران خدا می‌نامید! (أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمْ الْبُنُونَ). اشاره به این که یکی از اعتقادات و افکار باطل آنها این بود که از دختران به شدت تنفر داشتند، و اگر با خبر می‌شدند که همسرشان دختری آورده چهره آنها از شدت اندوه و شرم سیاه می‌شد، ولی با این حال فرشتگان را دختران خدا می‌خواندند! بدیهی است دختر و پسر از نظر ارزش انسانی با هم تفاوتی ندارند، و تعبیر آیه فوق از قبیل استدلال به عقیده باطل طرف مخالف بر ضد خود اوست.

سوره الطور (۵۲): آیه ۴۰ ..... ص : ۵۷۰

(آیه ۴۰) - سپس از این مرحله نیز تنزل کرده به ذکر یکی دیگر از اموری که امکان دارد وسیله بهانه‌جویی آنها شود اشاره کرده، می‌فرماید: «آیا تو از آنها پاداشی (در مقابل ابلاغ رسالت) می‌طلبی که در زیر بار گران آن قرار دارند!» (أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْرًا بَرَّكَزِيدَةً تَفْسِيرِ نَمُونَه، ج ۴، ص: ۵۷۱
فَهُمْ مِنْ مَّعْرَمٍ مُثْقَلُونَ)

سوره الطور (۵۲): آیه ۴۱ ..... ص : ۵۷۱

(آیه ۴۱) - دگر بار آنها را مورد سؤال قرار داده، می‌گوید: «آیا اسرار غیب نزد آنهاست، و از روی آن می‌نویسند؟» (أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ). اینها ادعا می‌کنند پیامبر شاعری است که در انتظار مرگ او و از هم پاشیدن شیرازه زندگی او هستیم، و با مرگش همه چیز پایان می‌گیرد و دعوتش به بوت‌فراموشی می‌افتد. آنها از کجا می‌دانند که بعد از وفات پیامبر زنده‌اند؟ این غیب را چه کسی به آنها گفته؟

سوره الطور (۵۲): آیه ۴۲ ..... ص : ۵۷۱

(آیه ۴۲) - سپس به بیان احتمال دیگری پرداخته، می‌گوید: «آیا می‌خواهند نقشه شیطانی برای تو بکشند؟ ولی بدانند خود کافران در دام این نقشه‌ها گرفتار می‌شوند» و طرح خداوند بالاتر از طرح آنهاست! (أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ).

آیه فوق مطابق این تفسیر همانند آیه ۵۴ سوره آل عمران است که می‌گوید:
«وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ» (یهود و دشمنان مسیح، برای نابودی او و آئینش) نقشه کشیدند و خداوند (برای حفظ او و آئینش) چاره‌جویی کرد و خداوند بهترین چاره‌جویان است».

سوره الطور (۵۲): آیه ۴۳ ..... ص : ۵۷۱

(آیه ۴۳) - و بالاخره در آخرین پرسش از آنها می‌پرسد: آیا آنها خیال می‌کنند حامی و یآوری دارند؟ یا معبودی غیر خدا دارند؟ که قول یاری به آنها داده (أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ).

سپس می‌افزاید: «منزه است خدا از آنچه همتای او قرار می‌دهند» (سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ).

بنابر این هیچ کس قادر به حمایت از آنها نیست.

به این ترتیب آنها را در برابر یک بازپرسی عجیب و یک رشته سؤالات زنجیره‌ای یازده گانه قرار می‌دهد، و مرحله به مرحله آنها را به عقب‌نشینی و تنزل از ادعاها و می‌دارد، و سپس تمام راههای فرار را به روی آنها می‌بندد، و در برگزیده تفسیر

نمونه، ج ۴، ص: ۵۷۲

بن بست کامل قرار می‌دهد.

سوره الطور (۵۲): آیه ۴۴ ..... ص: ۵۷۲

(آیه ۴۴) - به دنبال بحثی که در آیات گذشته با مشرکان و منکران لجوج آمد، بحثی که برای هر انسان حق‌طلبی حقیقت را روشن می‌ساخت، در اینجا پرده از روی تعصب و لجاجت آنها برداشته، می‌گوید: «آنها (چنان لجوجند که) اگر ببینند قطعه سنگی از آسمان (برای عذابشان) سقوط می‌کند می‌گویند: (اشتباه می‌کنید، این سنگ نیست) این ابر متراکمی است» که بر زمین فرو می‌ریزد! (وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَّرْكُومٌ).

کسانی که این قدر لجوج باشند که حقایق حسی را منکر شوند و سنگهای آسمانی را به ابرهای متراکم تفسیر کنند، با این که همه کس ابر را به هنگامی که نزدیک به زمین می‌شود دیده که چیزی جز مجموعه بخار نیست، چگونه این بخار لطیف متراکم می‌شود و تبدیل به سنگ می‌گردد؟

این افراد تکلیفشان در برابر حقایق معنوی روشن است.

سوره الطور (۵۲): آیه ۴۵ ..... ص: ۵۷۲

(آیه ۴۵) - لذا در این آیه می‌افزاید: «حال که چنین است آنها را رها کن (و برای هدایت این گروه لجوج پافشاری منما) تا روز مرگ خود را ملاقات کنند» و عذابهای الهی را که در انتظارشان است با چشم خود ببینند (فَدَرُّهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ).

جمله «ذرهم» (آنها را رها کن) امری است تهدیدآمیز و منظور از آن ترک اصرار بر تبلیغ این گونه افراد غیر قابل هدایت است بنابر این نه منافات با ادامه تبلیغ در سطح عموم از سوی پیامبر صلی الله علیه و آله دارد و نه منافاتی با فرمان جهاد.

سوره الطور (۵۲): آیه ۴۶ ..... ص: ۵۷۲

(آیه ۴۶) - سپس به معرفی این روز پرداخته، می‌گوید: «روزی که نقشه‌های آنها سودی به حالشان نخواهد داشت، و تمام راههای فرار به روی آنها بسته می‌شود، و از هیچ سو) یاری نمی‌شوند» (يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ).

آری! هر کس می‌میرد قیامت صغرای او برپا می‌شود و سر آغازی است برای پاداش و کیفرها که بخشی جنبه برزخی دارد و

بخش دیگری در قیامت کبری یعنی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۷۳

قیامت عمومی انسانها دامانشان را می‌گیرد، و در هیچ یک از این دو مرحله نه چاره‌جوییها مؤثر است، و نه در برابر اراده الهی یار و یابوری وجود دارد.

سوره الطور (۵۲): آیه ۴۷ ..... ص: ۵۷۳

(آیه ۴۷) - در این آیه می‌افزاید: «آنها تصور نکنند که فقط عذاب برزخ و قیامت در کار است بلکه «برای ستمگران عذابی قبل از آن است در (همین جهان) ولی بیشترشان نمی‌دانند» (وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ). آری! آنها در همین دنیا باید در انتظار عذابهایی همچون عذابهای اقوام پیشین باشند، مانند صاعقه‌ها، زلزله‌ها، سنگهای آسمانی و خشکسالی و قحطی و یا کشته شدن به دست توانای رزمندگان سپاه توحید - همان گونه که در جنگ بدر نسبت به گروهی از سران شرک اتفاق افتاد، مگر این که بیدار شوند و توبه کنند و به سوی خدا باز آیند. جمله «وَ لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ» اشاره به این است که آنها غالباً از عذابهایی که در دنیا و آخرت در انتظارشان است بی‌خبرند و مفهومش این است که اقلیتی از آنها از این معنی آگاهند، و در عین حال بر اثر لجاجت و عناد در مخالفت خود اصرار می‌ورزند.

سوره الطور (۵۲): آیه ۴۸ ..... ص: ۵۷۳

(آیه ۴۸) - در این آیه پیامبر را در مقابل این همه کارشکنیها و تهمتها و ناسزاها دعوت به صبر و استقامت می‌کند، می‌فرماید: «در راه ابلاغ حکم پروردگارت صبر و استقامت کن» (وَ اصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ). اگر تو را کاهن و مجنون و شاعر می‌خوانند صبر کن، و اگر آیات قرآن را افتراهائی می‌پندارند که به خدا بسته شده است شکیبائی نما، و اگر در برابر این همه براهین منطقی باز به لجاج و عناد ادامه می‌دهند استقامت به خرج ده، مبادا دلسرد و یا ضعیف و ناتوان شوی.

«زیرا تو در حفاظت کامل ما قرار داری» (فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا).

ما همه چیز را می‌بینیم و از همه چیز با خبریم و تو را تنها نخواهیم گذارد.

و از آنجا که راز و نیاز با خدا، و نیایش و عبادت او، و تسبیح و تقدیس ذات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۷۴ پاک او، به انسان آرامش و نیرو می‌بخشد به دنبال دستور صبر می‌فرماید:

«و هنگامی که بر می‌خیزی پروردگارت را تسبیح و حمد گوی» (وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ).

چه در سحرگاه برای نماز شب، و چه بعد از خواب برای ادای فریضه، و چه بعد از قیام از هر مجلس باشد.

آری! روح و جان را به تسبیح و حمد خدا نور و صفا ببخش، زبانت را به ذکر او خوشبو کن، از یاد او مدد بگیر، و برای مبارزه با کارشکنیهای دشمن آماده شو! در حدیثی آمده است پیامبر صلی الله علیه و آله هنگامی که از مجلس برمی‌خواست می‌فرمود: «سبحانک اللهم و بحمدک اشهد ان لا اله الا انت، استغفرک و اتوب الیک».

بعضی عرض کردند: ای رسول خدا! این چه کلماتی است که می‌گویی فرمود: «اینها کلماتی است که جبرئیل به من آموخته و کفاره چیزی است که در مجالس واقع می‌شود».

(آیه ۴۹) - سپس در آخرین آیه می‌افزاید: همچنین «به هنگام شب او را تسبیح کن و به هنگام پشت کردن ستارگان» و طلوع صبح (وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ إِبْرَارَ النُّجُومِ).

زیرا عبادت و تسبیح و حمد خدا در دل شب، و در آغاز طلوع فجر، لطف و صفای دیگری دارد، و از تظاهر و ریا دورتر است، و آمادگی روحی برای آن بیشتر می‌باشد، چرا که کارهای مشغول کننده زندگی روزانه تعطیل است استراحت شبانه به انسان آرامش بخشیده، قال و غوغا فرو نشسته، و در حقیقت همزمان با وقتی است که پیامبر به معراج رفت، و در مقام «قاب قوسین» در آن خلوتگه راز قرار گرفت و با خدای خود به راز و نیاز پرداخت.

«پایان سوره طور»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۷۵

سوره نجم [۵۳] ..... ص: ۵۷۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۶۲ آیه دارد

محتوای سوره: ..... ص: ۵۷۵

این سوره به گفته بعضی نخستین سوره‌ای است که پیامبر بعد از علنی کردن دعوت خود آن را آشکارا و با صدای بلند در حرم مکه تلاوت کرد، و مشرکان به آن گوش دادند، و همه مؤمنان آن روز و حتی مشرکان سجده کردند! به هر حال این سوره به خاطر «مکی» بودنش بحثهایی از اصول اعتقادی مخصوصاً «نبوت» و «معاد» دارد، و با تهدیدهای کوبنده و اندازهای مکرر به بیداری کفار می‌پردازد.

محتوای این سوره را در هفت بخش می‌توان خلاصه کرد:

۱- در آغاز سوره بعد از سوگند پر معنائی، از حقیقت وحی سخن می‌گوید و تماس مستقیم پیامبر صلی الله علیه و آله را با پیک وحی «جبرئیل» روشن می‌سازد، و ساحت مقدس پیامبر صلی الله علیه و آله را از این که چیزی جز وحی الهی بگوید مبرا می‌کند.

۲- در بخش دیگری از این سوره از معراج پیامبر سخن گفته، و گوشه‌هایی از آن را با عباراتی کوتاه و پرمعنی مجسم می‌کند.
۳- سپس به خرافات مشرکان در زمینه بتها، و عبادت فرشتگان، و امور دیگری که جز از روی هوی و هوس نبود، پرداخته و آنها را سخت در این رابطه نکوهش می‌کند، و از پرستش آنها برحذر می‌دارد.

۴- در بخش دیگری راه توبه را به روی این منحرفین و عموماً گنهکاران باز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۷۶ می‌کند، و آنها را به مغفرت و اسعه حق نوید می‌دهد، و تأکید می‌کند که هر کس مسئول اعمال خویش است و هیچ کس بار گناه دیگری را بر دوش نمی‌کشد.

۵- برای تکمیل این اهداف در بخش دیگری از این سوره گوشه‌هایی از مسأله «معاد» را منعکس می‌سازد، و دلیل روشنی

برای این مسأله از آنچه در نشئه دنیا وجود دارد اقامه می‌کند.

۶- مطابق معمول اشاراتی به سرنوشت دردناک اقوام پیشین که در طریق دشمنی با حق پافشاری و لجاج و عناد داشتند، می‌کند.

۷- و سرانجام سوره را با امر به سجده و عبادت برای پروردگار پایان می‌بخشد.

ضمناً نامگذاری این سوره به «النجم» به خاطر نخستین آیه آن است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۵۷۶

در حدیثی از رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ می‌خوانیم: «هر کس سوره «النجم» را بخواند خداوند به عدد هر یک از کسانی که به پیامبر ایمان آوردند و کسانی که او را انکار کردند ده حسنه به او عطا می‌کند».

مسلمانان چنین پادشاهای عظیمی از آن کسانی است که تلاوت این سوره را وسیله‌ای برای اندیشیدن، و سپس عمل، قرار دهند، و تعلیمات مختلف این سوره در زندگی آنها پرتوافکن شود.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره النجم (۵۳): آیه ۱ ..... ص : ۵۷۶

(آیه ۱) - قابل توجه این که سوره پیشین (سوره طور) با کلمه «النجوم» (ستارگان) پایان یافت، و این سوره با کلمه «النجم» (ستاره) آغاز می‌شود که خداوند به آن سوگند یاد کرده، می‌فرماید: «سوگند به ستاره هنگامی که افول می‌کند» (وَ النَّجْمِ إِذَا هَوَى).

ظاهر آیه آنچنان که اطلاق واژه «النجم» اقتضا می‌کند سوگند به همه ستارگان آسمان است که از نشانه‌های بارز عظمت خداوند، و از اسرار بزرگ جهان آفرینش و از مخلوقات فوق العاده عظیم پروردگار است.

تکیه بر غروب آنها، در حالی که طلوع آنها بیشتر جلب توجه می‌کند به خاطر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۷۷ آن است که غروب ستارگان دلیل بر حدوث آنها می‌باشد و نیز دلیل است بر نفی عقیده ستاره پرستان همان گونه که در داستان ابراهیم (ع) آمده است.

سوره النجم (۵۳): آیه ۲ ..... ص : ۵۷۷

(آیه ۲) - اما ببینیم این سوگند برای چه یاد شده است؟ آیه مورد بحث چنین توضیح می‌دهد: «که هرگز دوست شما [محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ] منحرف نشده و مقصد را گم نکرده است» (مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَ مَا غَوَى). او همیشه در مسیر حق گام برمی‌دارد، و در گفتار و کردارش کمترین انحرافی نیست.

سوره النجم (۵۳): آیه ۳ ..... ص : ۵۷۷

(آیه ۳) - سپس برای تأکید این مطلب، و اثبات این که آنچه می‌گوئید از سوی خداست، می‌افزاید: «و هرگز از روی هوای

نفس سخن نمی گوید» (وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى).

این تعبیر شبیه استدلالی است برای آنچه در آیه قبل در زمینه نفی ضلالت و غوایت آمده، چرا که سرچشمه گمراهیها غالباً پیروی از هوای نفس است.

سورة النجم(۵۳): آیه ۴ ..... ص : ۵۷۷

(آیه ۴) - سپس با صراحت تمام می گوید: «آنچه می گوید چیزی جز وحی که بر او نازل شده نیست» (إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى). او از خودش چیزی نمی گوید، و قرآن ساخته و پرداخته فکر او نیست، همه از ناحیه خداست، و دلیل این ادعا در خودش نهفته است، بررسی آیات قرآن نیز گواهی می دهد که هرگز یک انسان هر قدر عالم و متفکر باشد - تا چه رسد به انسان درس نخوانده ای که در محیطی مملو از جهل و خرافات پرورش یافته - قادر نیست سخنانی چنین پر محتوا بیاورد که بعد از گذشتن قرنهای متمادی مغزهای متفکران است، و می تواند پایه ای برای ساختن اجتماع صالح، سالم، مؤمن و پیشرو گردد. ضمناً این سخن تنها در مورد آیات قرآن نیست، بلکه به قرینه آیات گذشته سنت پیامبر صلی الله علیه و آله را نیز شامل می شود چرا که این آیه با صراحت می گوید: او از روی هوی سخن نمی گوید هر چه می گوید وحی است. حدیث جالب زیر شاهد دیگری بر این مدعاست.

«سیوطی» که از دانشمندان معروف اهل سنت است در تفسیر «در المثلث» چنین نقل می کند: «روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله دستور داد درهای خانه هائی که به داخل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۷۸ مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله گشوده می شد (جز در خانه علی علیه السلام) بسته شود، این امر به مسلمانان گران آمد تا آنجا که «حمزه» عموی پیغمبر صلی الله علیه و آله از این کار گله کرد که چگونه در خانه عمویت و ابو بکر و عمر و عباس را بستی، اما در خانه پسر عمویت را باز گذاردی؟ (و او را بر دیگران ترجیح دادی). هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله متوجه شد که این امر بر آنها گران آمده است مردم را به مسجد دعوت فرمود، و خطبه بی نظیری در تمجید و توحید خداوند ایراد کرد.

سپس افزود: «ای مردم! من شخصا درها را نبستم و نگشودم، و من شما را از مسجد بیرون نکردم، و علی را ساکن ننمودم (آنچه بود وحی الهی و فرمان خدا بود) سپس این آیات را تلاوت کرد: (وَ النَّجْمِ إِذَا هَوَى ... إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى). این حدیث که بیانگر مقام والای امیر مؤمنان علی علیه السلام در میان تمام امت اسلامی بعد از شخص پیامبر است، نشان می دهد که نه تنها گفته های پیامبر صلی الله علیه و آله بر طبق وحی است بلکه اعمال و کردار او نیز چنین است.

سورة النجم(۵۳): آیه ۵ ..... ص : ۵۷۸

(آیه ۵) - نخستین دیدار دوست! در تعقیب آیات گذشته که سخن از نزول وحی بر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می گفت در اینجا سخن از معلم وحی است. می فرماید: «آن کس که قدرت عظیمی دارد او را تعلیم داده است» (عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى).

سورة النجم(۵۳): آیه ۶ ..... ص : ۵۷۸

(آیه ۶) - باز برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «همان کسی که توانائی فوق العاده دارد او سلطه یافت» (ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۷ ..... ص : ۵۷۸

(آیه ۷) - این تعلیم را به او داد «در حالی که در افق اعلی قرار داشت» (وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۸ ..... ص : ۵۷۸

(آیه ۸) - «سپس نزدیکتر و نزدیکتر شد ...» (ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۹ ..... ص : ۵۷۸

(آیه ۹) - «تا آنکه فاصله میان او (با پیامبر) به اندازه دو کمان یا کمتر بود!» (فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۱۰ ..... ص : ۵۷۸

(آیه ۱۰) - «در اینجا خداوند آنچه را وحی کردنی بود به بنده‌اش وحی نمود!» (فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ)
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۷۹

سوره النجم (۵۳): آیه ۱۱ ..... ص : ۵۷۹

(آیه ۱۱) - «قلب (پاک او) در آنچه دید هرگز دروغ گفت!» (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۱۲ ..... ص : ۵۷۹

(آیه ۱۲) - «آیا با او در باره آنچه (با چشم خود) دیده مجادله می‌کنید؟»
(أَفَتُمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَى).

در روایات وارد شده، منظور از این آیات شهود باطنی خاصی نسبت به ذات پاک خداست که برای پیامبر صلی الله علیه و آله در این صحنه روی داد و در معراج بار دیگر تکرار شد و رسول الله فوق العاده تحت تأثیر جذبه معنوی این دیدار قرار گرفت. طبق این تفسیر قرآن نزول وحی را بر پیامبر صلی الله علیه و آله چنین شرح می‌دهد: خداوند شدید القوی و پر قدرت، پیامبر صلی الله علیه و آله را تعلیم فرمود، در حالی که او به صورت کامل و در حد اعتدال درآمد و در افق اعلی قرار گرفت. سپس نزدیک شد، و نزدیکتر شد، آن چنان که میان او و پروردگارش به اندازه دو قوس بیشتر نبود، و در همین جا بود که آنچه وحی کردنی بود خداوند به بنده‌اش وحی کرد. و از آنجا که برای جمعی این شهود باطنی سنگین می‌آمد تأکید می‌کند که قلب پیامبر صلی الله علیه و آله آنچه را دیده به حق و راستی دیده است و نباید شما در برابر این سخن با او به مجادله برخیزید.

تفسیر این آیات به شهود باطنی پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت به خداوند صریحتر و با روایات اسلامی موافقتر، و برای پیامبر فضیلتی است برتر، و مفهومی است لطیفتر.

از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله پرسیدند: «آیا پروردگارت را هرگز دیده‌ای؟» در پاسخ فرمود: «رأیته بفؤادی من او را با چشم دل دیده‌ام!» و در نهج البلاغه در صدر خطبه «ذعلب یمانی» آمده است که از آن حضرت سؤال کرد: «آیا هرگز پروردگارت را ای امیر مؤمنان دیده‌ای؟» در پاسخ فرمود: «أ فأعبد ما لا اراه؟ ... آیا کسی را که نمی‌بینم پرستش کنم؟! ولی چشمها با مشاهده حسی هرگز او را ندیده اما دلها با حقیقت ایمان او را دریافته است».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۸۰

سورة النجم (۵۳): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۸۰

(آیه ۱۳) - دومین دیدار! این آیات همچنان ادامه بحثهای آیات گذشته در باره مسأله وحی و ارتباط پیامبر صلی الله علیه و آله با خداوند و شهود باطنی اوست.

می‌فرماید: «و بار دیگر نیز او را مشاهده کرد» (و لَقَدْ رَأَهُ نَزْلَةً أُخْرَى).

تعبیر به «نزله اخری» نشانگر این است که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله در یک «شهود باطنی دیگر» به هنگام معراج بر فراز آسمانها ذات پاک خدا را مشاهده کرد، و به تعبیر دیگر خداوند بار دیگر بر قلب پاک او نزول فرمود و شهود کامل تحقق یافت، در محلی که منتها الیه قرب الی الله از سوی بندگان است، در کنار سدره المنتهی، در آنجا که «جنه المأوی» قرار دارد، در حالی که «سدره المنتهی» را حجابهایی از نور پوشانده بود.

دیده قلب پیامبر صلی الله علیه و آله در این شهود هرگز به غیر حق نیفتاد، و جز او ندید، و در همانجا بود که نشانه‌های عظمت خداوند را در آفاق و انفس نیز مشاهده کرد.

سورة النجم (۵۳): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۸۰

(آیه ۱۴) - و این شهود «نزد سدره المنتهی» روی داد (عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُتْنَهَى).

در باره «سدره المنتهی» هر چند در قرآن مجید توضیحی نیامده، ولی در اخبار و روایات اسلامی توصیفهای گوناگونی پیرامون آن آمده است این تعبیرات نشان می‌دهد که هرگز منظور درختی شبیه آنچه در زمین می‌بینیم نبود، بلکه اشاره به سایبان عظیمی است در جوار قرب رحمت حق که فرشتگان بر برگهای آن تسبیح می‌کنند و امتهایی از نیکان و پاکان در سایه آن قرار دارند.

سورة النجم (۵۳): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۸۰

(آیه ۱۵) - همان «که جنه المأوی (و بهشت برین) در آنجاست» (عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى).

«جَنَّةُ الْمَأْوَى» به معنی بهشتی است که محل سکونت است و منظور از آن بهشت برزخی است که ارواح شهدا و مؤمنان موقتا به آنجا می‌روند.

سوره النجم (۵۳): آیه ۱۶ ..... ص : ۵۸۰

(آیه ۱۶) - «در آن هنگام که چیزی [نور خیره کننده‌ای] سدره المنتهی را پوشانده بود» (إِذْ يَغْشَى السُّدْرَةَ مَا يَغْشَى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۱۷ ..... ص : ۵۸۰

(آیه ۱۷) - اینها واقعیاتی بود که پیامبر مشاهده کرده و «چشم او هرگز منحرف نشد و طغیان نکرد» آنچه دید واقعیت بود (ما زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغَى).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص : ۵۸۱

سوره النجم (۵۳): آیه ۱۸ ..... ص : ۵۸۱

اشاره

(آیه ۱۸) - «او پاره‌ای از آیات و نشانه‌های بزرگ پروردگارش را دید» (لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى).

نکته‌ها: ..... ص : ۵۸۱

۱- هدف معراج، ..... ص : ۵۸۱

رسیدن پیامبر صلی الله علیه و آله به شهود باطنی از یکسو، و دیدن عظمت خداوند در پهنه آسمانها با همین چشم ظاهر از سوی دیگر بوده است، که هم در آخرین آیه مورد بحث در اینجا «لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى» و هم در آیه ۱ سوره اسراء «لَتُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا تا برخی از آیات خود را به او نشان دهیم». به آن اشاره شده است و نیز به مسائل زیاد و مهمی از فرشتگان و بهشتیان و دوزخیان و ارواح انبیا آگاهی یافت که در طول عمر مبارکش الهام‌بخش او در تعلیم و تربیت خلق خدا بود.

۲- گوشه‌ای از گفتگوهای خداوند با پیامبرش در شب معراج: ..... ص : ۵۸۱

در کتب حدیث روایتی از امیر مؤمنان علی علیه السلام از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در این زمینه آمده است که بسیار مشروح و طولانی است، و ما گوشه‌هایی از آن را در اینجا می‌آوریم.

در آغاز حدیث می‌خوانیم که پیامبر صلی الله علیه و آله در شب معراج از پروردگار سبحان چنین سؤال کرد: «یا ربّ ای الاعمال افضل؟ پروردگارا! کدام عمل افضل است؟».

خداوند متعال فرمود: «هیچ چیز نزد من برتر از توکل بر من و رضا به آنچه قسمت کرده‌ام نیست، ای محمد! آنها که به خاطر من یکدیگر را دوست دارند محبتم شامل حال آنهاست، و کسانی که به خاطر من مهربانند، و به خاطر من پیوند دوستی دارند آنها را دوست دارم، و نیز محبتم برای کسانی که توکل بر من می‌کنند فرض و لازم است، و برای محبت من حد و حدود، و مرز و نهایی نیست!» در فراز دیگری آمده است: «ای احمد! همچون کودکان مباش که سبز و زرد و زرق و برق را دوست

دارند، و هنگامی که غذای شیرین و دلپذیری به آنها می دهند مغرور می شوند، و همه چیز را به دست فراموشی می سپارند». پیامبر صلی الله علیه و آله در اینجا عرضه داشت: «پروردگارا! مرا به عملی هدایت کن که موجب قرب به درگاه توست». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۸۲

فرمود: «شب را روز، و روز را شب قرار ده!» عرض کرد: «چگونه؟!؟» فرمود: «چنان کن که خواب تو نماز باشد، و هرگز شکم خود را کاملاً سیر مکن».

در فراز دیگری آمده است: «ای احمد! محبت من محبت فقیران و محرومان است، به آنها نزدیک شو، و در کنار مجلس آنها قرار گیرد، تا من به تو نزدیک شوم، و ثروتمندان دنیاپرست را از خود دور ساز، و از مجالس آنها بر حذر باش!» در فراز دیگر می فرماید: «ای احمد! زرق و برق دنیا و دنیاپرستان را مبعوض بشمر، و آخرت و اهل آخرت را محبوب دار».

عرض می کند: «پروردگارا! اهل دنیا و آخرت کیانند؟»

فرمود: «اهل دنیا کسانی هستند که زیاد می خورند، و زیاد می خندند و می خوابند، و خشم می گیرند، و کمتر خشنود می شوند، نه در برابر بدیها از کسی عذر می خواهند، و نه اگر کسی از آنها عذر طلبد می پذیرند، در اطاعت خدا تنبل، و در معاصی شجاعند، آرزوهای دور و دراز دارند، و در حالی که اجلشان نزدیک شده هرگز به حساب اعمال خود نمی رسند، و نفعشان برای مردم کم است، افرادی پرحرف، فاقد احساس مسؤولیت، علاقه مند به خورد و خوراکند.

اهل دنیا نه در نعمت، شکر خدا به جا می آورند، و نه در مصائب صبورند.

خدمات فراوان در نظر آنها کم است (و خدمات کم خودشان بسیار!) خود را به انجام کاری که انجام نداده اند ستایش می کنند، و چیزی را مطالبه می کنند که حق آنها نیست.

پیوسته از آرزوهای خود سخن می گویند، و عیوب مردم را خاطر نشان می سازند و نیکیهای آنها را پنهان! عرض کرد: «پروردگارا! آیا دنیاپرستان غیر از این عیبی هم دارند؟»

فرمود: «ای احمد! عیب آنها این است که جهل و حماقت در آنها فراوان است، برای استادی که از او علم آموخته اند تواضع نمی کنند، و خود را عاقل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۸۳ می دانند اما در نزد آگاهان، نادان و احمقند».

سپس به اوصاف اهل آخرت و بهشتیان پرداخته چنین ادامه می دهد:

«آنها مردمی با حیا هستند، جهل آنها کم، منافعشان بسیار، مردم از آنها در راحتند و خود از دست خویش در تعب، و سخنانشان سنجیده است.

پیوسته حسابگر اعمال خویشند، و از همین جهت خود را به زحمت می افکنند، چشمهایشان به خواب می رود اما دلهایشان بیدار است، چشمشان می گیرد، و قلبشان پیوسته به یاد خداست.

هنگامی که مردم در زمره غافلان نوشته شوند آنها از ذاکران نوشته می شوند.

در آغاز نعمتها حمد خدا می گویند، و در پایان شکر او را به جا می آورند، دعایشان در پیشگاه خدا مستجاب، و تقاضایشان مسموع است، و فرشتگان از وجود آنها مسرورند ... مردم (غافل) در نزد آنها مردگان، و خداوند نزد آنها حی و قیوم و کریم است (همیشان آن چنان عالی است که به غیر او نظر ندارند) ... مردم در عمر خود یکبار می میرند اما آنها به خاطر جهاد با نفس و مخالفت هوی هر روز هفتاد بار می میرند (و حیات نوین می یابند)! ...

هنگامی که برای عبادت در برابر من می ایستند همچون بنیان مرصوص و سدّی فولادینند، و در دل آنها توجیهی به مخلوقات

نیست.

به عزت و جلالم سوگند که من آنها را حیات و زندگی پاکیزه‌ای می‌بخشم، و در پایان عمر، خودم قبض روح آنها می‌کنم، و درهای آسمان را برای پرواز روح آنها می‌گشایم، تمام حجابها را از برابر آنها کنار می‌زنم، و دستور می‌دهم بهشت، خود را برای آنها بیاراید! ای احمد! عبادت ده جزء دارد که نه جزء آن طلب حلال است، هنگامی که غذا و نوشیدنی تو حلال باشد تو در حفظ و حمایت منی ...».

و در فراز دیگری آمده است: «ای احمد! آیا می‌دانی کدام زندگی گواراتر و پر دوامتر است؟»

عرض کرد: «خداوندا! نه» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۸۴

فرمود: «زندگی گوارا آن است که صاحب آن لحظه‌ای از یاد من غافل نماند، نعمت مرا فراموش نکند، از حق من بی‌خبر نباشد، و شب و روز رضای مرا بطلبد.

اما زندگی باقی آن است که برای نجات خود عمل کند، و دنیا در نظرش کوچک باشد، و آخرت بزرگ، رضای مرا بر رضای خویشتن مقدم بشمرد، و پیوسته خشنودی مرا بطلبد، حق مرا بزرگ دارد و توجه به آگاهی من نسبت به خودش داشته باشد.

در برابر هر گناه و معصیتی به یاد من بیفتد، و قلبش را از آنچه ناخوش دارم پاک کند، شیطان و وساوس شیطانی را مبعوض دارد، و ابلیس را بر قلب خویش مسلط نسازد و به او راه ندهد.

هنگامی که چنین کند محبت خاصی در قلبش جای می‌دهم، آن چنان که تمام دلش در اختیار من خواهد بود، و فراغت و اشتغال و هم و غم و سخنش از مواهبی است که من به اهل محبتم می‌بخشم! چشم و گوش و قلب او را می‌گشایم، تا با گوش قلبش حقایق غیب را بشنود و با دلش جلال و عظمت را بنگرد! و سرانجام این حدیث نورانی با این جمله‌های بیدار کننده پایان می‌گیرد:

«ای احمد! اگر بنده‌ای نماز تمام اهل آسمانها و زمین را به جا آورد، و روزه تمام اهل آسمانها و زمین را انجام دهد، همچون فرشتگان غذا نخورد و لباس (فاخری) در تن نپوشد (و در نهایت زهد و وارستگی زندگی کند) ولی در قلبش ذره‌ای دنیاپرستی یا ریاست‌طلبی یا عشق به زینت دنیا باشد در سرای جاویدانم در جوار من نخواهد بود! و محبتم را از قلب او بر می‌کنم! سلام و رحمتم بر تو باد، و الحمد لله رب العالمین».

این سخنان عرشی که روح انسان را با خود به اوج آسمانها می‌برد، و در معراج الهی سیر می‌دهد و به آستانه عشق و شهود می‌کشد تنها قسمتی از حدیث قدسی است.

افزون بر این ما اطمینان داریم که غیر از آنچه پیامبر صلی الله علیه و آله در سخنانش برای ما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص:

۵۸۵

بازگو کرده، اسرار و گفتگوها و رموز و اشاراتی میان او و محبوبش، رد و بدل شده که نه گوشها توانائی شنیدن آن را دارد و نه افکار عادی قدرت درکش را، و به همین دلیل در درون جان پاک پیامبر صلی الله علیه و آله برای همیشه مکتوم مانده و جز خاصانش از آن آگاه نشده‌اند.

(آیه ۱۹) - این بتها زائیده هوای نفس شماست! پس از بیان بحثهای مربوط به توحید، وحی، معراج و آیات عظمت خداوند یگانه در آسمانها به بطلان شرک و عقائد خرافی مشرکان در زمینه بتها می‌پردازد.

می‌فرماید: بعد از آن که عظمت خداوند و آیات بزرگ او را دانستید «به من خبر دهید آیا بتهای لات و عزی ...» (أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ).

سورة النجم (۵۳): آیه ۲۰ ..... ص : ۵۸۵

(آیه ۲۰) - «و (همچنین بت) منات که سومین آنهاست» آیا دختران خدا هستند و منشأ سود و زیان برای شما می‌باشند؟! (وَمَنَاءَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى).

این سه بت در میان عرب از اهمیت و شهرت خاصی برخوردار بودند.

سورة النجم (۵۳): آیه ۲۱ ..... ص : ۵۸۵

(آیه ۲۱) - «آیا سهم شما پسر است و سهم او دختر؟! (أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَى). در حالی که به زعم شما دختران کم ارزشترند و حتی هنگامی که می‌شنوید همسر شما دختر آورده از شدت اندوه و خشم سیاه می‌شوید!

سورة النجم (۵۳): آیه ۲۲ ..... ص : ۵۸۵

(آیه ۲۲) - «اگر چنین باشد این تقسیمی ناعادلانه است» که میان خود و خدا قائل شدید! (تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَى). چرا که سهم خدا را پست‌تر از سهم خود می‌دانید! به این ترتیب قرآن افکار منحط و خرافی آنها را به باد استهزا می‌گیرد که شما از یکسو دختران را زنده به گور می‌کنید و عیب و ننگ می‌دانید، و از سوی دیگر فرشتگان را دختران خدا می‌دانید، نه تنها خودشان را می‌پرستید که مجسمه‌های بی‌روح آنها نیز به صورت بتها در نظر شما این همه احترام دارد. و از اینجا روشن می‌شود که حد اقل بسیاری از بتهای سنگی و چوبی که مورد پرستش عرب واقع می‌شد به زعم آنها مجسمه‌های فرشتگان بود فرشتگانی که آنها را «رب النوع» و مدیر و مدبر عالم هستی می‌دانستند و نسبت آنها را با خدا نسبت دختر و پدر می‌پنداشتند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۸۶

از اینجا معلوم می‌شود که قرآن هرگز نمی‌خواهد اعتقاد عرب جاهلی را در مورد تفاوت دختر و پسر بپذیرد، بلکه می‌خواهد مسلمات طرف را به رخ او بکشد و الا نه دختر و پسر در منطق اسلام از نظر ارزش انسانی تفاوتی دارند، و نه فرشتگان دختر و پسر دارند و نه اصلاً آنها فرزندان خدا هستند، و نه خدا اصولاً فرزندی دارد.

سورة النجم (۵۳): آیه ۲۳ ..... ص : ۵۸۶

(آیه ۲۳) - در این آیه، قرآن با قاطعیت می‌گوید: «اینها فقط نامهایی است که شما و پدرانتان بر آنها گذاشته‌اید (نامهایی بی‌محتوا و اسمهایی بی‌مسمی) و هرگز خداوند دلیل و حجتی بر آن نازل نکرده است» (إِنَّ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَ آبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ).

نه دلیلی از عقل بر آن دارید، و نه دلیلی از طریق وحی الهی، و جز یک مشت اوهام و خرافات و الفاظ تو خالی چیزی نیست. و در پایان می‌افزاید: «آنها فقط از گمانهای بی‌اساس و هوای نفس پیروی می‌کنند» و این موهومات همه زائیده پندار و هوی است (إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ مَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ).

«در حالی که هدایت از سوی پروردگارشان برای آنها آمده است» (وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدَى).

اما چشم می‌بندند و به آن پشت می‌کنند، و در ظلمات این اوهام غوطه‌ور می‌شوند.

اصولاً- هوای نفس خود بزرگترین و خطرناکترین بتهاست و سرچشمه پیدایش بت‌های دیگر، و مایه گرمی بازار بت‌پرستی است.

سوره النجم (۵۳): آیه ۲۴ ..... ص: ۵۸۶

(آیه ۲۴)- قرآن همچنان خرافه بت‌پرستی را تعقیب و محکوم می‌کند.

نخست به آرزوهای بی‌اساس بت‌پرستان و انتظاراتی که از بت‌ها داشتند پرداخته، می‌گوید: «آیا آنچه انسان تمنا دارد به آن می‌رسد؟! (أَمْ لِلْإِنْسَانِ مَا تَمَنَّى).

آیا ممکن است این اجسام بی‌روح و بی‌ارزش به شفاعت او در پیشگاه خدا برخیزند؟ و یا در مشکلات و گرفتاریها در دنیا و آخرت به او پناه بدهند؟

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۸۷

سوره النجم (۵۳): آیه ۲۵ ..... ص: ۵۸۷

(آیه ۲۵)- «در حالی که آخرت و دنیا از آن خداست» (فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَى).

عالم اسباب بر محور اراده او می‌چرخد، و هر موجودی هر چه دارد از برکت وجود اوست، شفاعت از ناحیه او و حل مشکلات نیز به دست قدرت اوست.

و به این ترتیب قرآن مشرکان را بکلی از شفاعت بت‌ها و حل مشکلات به وسیله آنها مأیوس و نومید می‌کند.

گسترش دامنه آرزوها! آرزو و تمنا از محدود بودن قدرت انسان و توانائی او سرچشمه می‌گیرد زیرا هر گاه به چیزی علاقه داشت و به آن نرسید شکل آرزو و تمنا به خود می‌گیرد.

البته آرزوهای انسان گاهی صادق است و از روح بلند او سرچشمه می‌گیرد و عاملی است برای حرکت و تلاش و جهاد و سیر تکاملی او، مثل این که انسان آرزو می‌کند در علم و دانش و تقوا و شخصیت و آبرو سرآمد جهانیان باشد.

ولی بسیار می‌شود که این آرزوها کاذب است، و مایه غفلت و بی‌خبری و تخدیر و عقب ماندگی است، مثل آرزوی رسیدن به عمر جاویدان، و خلود در زمین، و در اختیار گرفتن تمام اموال و ثروت‌ها، و حکومت بر همه انسانها و موهومات دیگری از این قبیل.

و به همین دلیل در روایات اسلامی تشویق شده که مردم به سراغ آرزوهای خیر بروند، در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «کسی که تمنای چیزی کند که موجب رضای خداست از دنیا بیرون نمی‌رود مگر به آن برسد».

سوره النجم (۵۳): آیه ۲۶ ..... ص: ۵۸۷

(آیه ۲۶) - شفاعت هم به اذن اوست! در این آیه برای تأکید بیشتر روی همین مسأله می‌افزاید: «و چه بسیار فرشتگان آسمانها که شفاعت آنها هیچ سودی نمی‌بخشد، مگر پس از آن که خدا برای هر کس بخواهد و راضی باشد اجازه (شفاعت) دهد» (وَ كَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضَى).

جائی که فرشتگان آسمان با آن همه عظمت، حتی به صورت جمعی قادر بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۸۸ بر شفاعت نیستند، جز به اذن و رضای پروردگار، از این بت‌های بی‌شعور و فاقد هر گونه ارزش چه انتظاری دارید؟

سوره النجم (۵۳): آیه ۲۷ ..... ص: ۵۸۸

(آیه ۲۷) - قرآن همچنان موضوع آیات قبل را در زمینه نفی عقائد مشرکان تعقیب کرده، نخست می‌فرماید: «کسانی که به آخرت ایمان ندارند فرشتگان را دختر (خدا) نامگذاری می‌کنند» (إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْمُونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنثَى). آری! این سخن زشت و شرم‌آور تنها از کسانی سر می‌زند که به حساب و جزای اعمال معتقد نیستند که اگر عقیده داشتند این چنین جسورانه سخن نمی‌گفتند، سخنی که کمترین دلیلی بر آن ندارند، بلکه دلائل عقلی نشان می‌دهد نه خداوند فرزندی دارد نه فرشتگان دخترند.

سوره النجم (۵۳): آیه ۲۸ ..... ص: ۵۸۸

(آیه ۲۸) - سپس به یکی از دلائل روشن بطلان این نامگذاری اشاره کرده، می‌افزاید: «آنها هرگز به این سخن دانشی ندارند، بلکه از گمان بی‌پایه پیروی می‌کنند با اینکه گمان هرگز انسان را بی‌نیاز از حق نمی‌کند» (وَ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا).

انسان متعهد و معتقد هرگز سخنی را بدون علم و آگاهی نمی‌گوید، و نسبتی را به کسی بی‌دلیل نمی‌دهد، تکیه بر گمان و پندار کار شیطان و انسانهای شیطان صفت است، و قبول خرافات و موهومات نشانه انحراف و بی‌عقلی است.

البته گمانهایی که معقول و موجه است و غالباً مطابق واقع و مبنای کار عقلا در زندگی روزمره می‌باشد، مانند شهادت شهود در محکمه و دادگاه، یا «قول اهل خبره» و یا «ظواهر الفاظ» و امثال آن داخل در این آیات نیست، این گونه گمانها در حقیقت یک نوع علم عرفی است نه گمان.

سوره النجم (۵۳): آیه ۲۹ ..... ص: ۵۸۸

(آیه ۲۹) - سپس برای این که روشن کند این گروه اهل استدلال و منطق نیستند، و حب دنیا و فراموش کردن یاد خدا آنها را در لجزار این موهومات و خرافات غوطه‌ور ساخته، می‌افزاید: «حال که چنین است از کسی که از یاد ما روی می‌گرداند، و جز زندگی مادی دنیا را نمی‌طلبد اعراض کن و به آنها اعتنا بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۸۹ مکن که شایسته سخن نیستند! (فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا).

«ذکر خدا» مفهوم گسترده‌ای دارد که هر گونه توجه به خدا را چه از طریق قرآن، و دلیل عقل، و چه از طریق سنت، و یاد

قیامت شامل می‌گردد.

شاید نیاز به تذکر نداشته باشد که امر به اعراض از این گروه هرگز منافاتی با تبلیغ رسالت که وظیفه اصلی پیامبر صلی الله علیه و آله است ندارد. چرا که تبلیغ و انذار و بشارت مخصوص مواردی است که حد اقل احتمال تأثیر وجود داشته باشد، آنجا که یقین به عدم تأثیر است نباید نیروها را به هدر داد، و بعد از اتمام حجت باید اعراض کرد.

سوره النجم (۵۳): آیه ۳۰ ..... ص: ۵۸۹

(آیه ۳۰) - در این آیه برای اثبات انحطاط فکری این گروه می‌افزاید: «این آخرین حد آگاهی آنهاست!» (ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ).

و در پایان می‌گوید: «پروردگار تو کسانی را که از راه او گمراه شده‌اند بهتر می‌شناسد و (همچنین) هدایت یافتگان را از همه بهتر می‌شناسد» (إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اهْتَدَى).

جمله «ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ» می‌تواند اشاره به خرافاتی همچون بت پرستی و فرشتگان را دختران خدا دانستن باشد، یعنی نهایت آگاهی این گروه همین موهومات است. یا اشاره به دنیا پرستی و اسارت آنها در چنگال مادیات، یعنی نهایت فهم و شعورشان این است که به خواب و خور و عیش و نوش و متاع فانی و زود گذر و زرق و برق دنیا قناعت کرده‌اند.

در دعای معروفی که در اعمال ماه شعبان از پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نقل شده می‌خوانیم: «خداوند! دنیا را بزرگترین مشغولیات فکری ما و نهایت علم و آگاهی ما قرار مده».

پایان آیه اشاره به این حقیقت است که خداوند هم گمراهان را به خوبی می‌شناسد و هم هدایت یافتگان را، یکی را مشمول غضبش و دیگری را مشمول لطفش می‌سازد، و در قیامت هر کدام را بر طبق اعمالشان جزا خواهد داد.

سوره النجم (۵۳): آیه ۳۱ ..... ص: ۵۸۹

(آیه ۳۱) - از آنجا که در آیات گذشته سخن از علم خداوند نسبت به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۹۰

گمراهان و هدایت یافتگان بود، در این آیه در ادامه همین سخن می‌افزاید:

«و برای خداست آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است» (وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ).

مالکیت مطلقه در عالم هستی از آن اوست، و نیز حاکمیت مطلقه از آن او، و به همین دلیل تدبیر عالم هستی نیز به دست اوست، و چون چنین است جز او شایسته عبودیت و شفاعت نیست.

هدف بزرگ او از این آفرینش گسترده این است که انسان یعنی گل سر سبد عالم هستی را با برنامه‌های تکوینی و تشریحی و تعلیم و تربیت انبیا در مسیر تکامل پیش برد.

لذا در پایان آیه به عنوان نتیجه این مالکیت می‌فرماید: غرض این است «تا بدکاران را به کیفر کارهای بدشان برساند، و نیکوکاران را در برابر اعمال نیکشان پاداش دهد» (لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۳۲ ..... ص: ۵۹۰

(آیه ۳۲) - سپس به توصیف این گروه نیکوکار پرداخته، چنین می گوید: «آنها کسانی هستند که از گناهان بزرگ و اعمال زشت دوری می کنند، جز گناهان صغیره» که گاه آلوده آن می شوند (الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ).
قرائن موجود در آیه گواهی می دهد که «لمم» به معنی گناهانی است که احیانا از انسان سر می زند، سپس متوجه می شود و آن را ترک می گوید.

به علاوه در جمله بعد قرآن می گوید: «آمزش پروردگار تو گسترده است» (إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ).
این نیز دلیلی است بر این که گناهی از او سر زده که نیاز به غفران پروردگار دارد، نه تنها قصد و نیت و نزدیک شدن به گناه بی آنکه آن را مرتکب شده باشد.

به هر حال منظور این است که نیکوکاران ممکن است لغزشی داشته باشند، ولی گناه بر خلاف طبع و سجه آنهاست، روح و قلب آنها همواره پاک است و آلودگیها جنبه عرضی دارد، و لذا به محض ارتکاب گناه پشیمان می شوند و از خدا تقاضای بخشش می کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۹۱

در دنباله آیه برای تأکید عدالت پروردگار، در مسأله پاداش و کیفر از علم بی پایان او که همه بندگان و اعمالشان را فرا می گیرد سخن می گوید.

می فرماید: «او نسبت به شما از همه آگاهتر است، از آن هنگام که شما را از زمین آفرید، و در آن موقع که به صورت جنینهایی در شکم مادرانتان بودید» (هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ).

آفرینش انسان از زمین یا به اعتبار خلقت نخستین او از طریق حضرت آدم است که از خاک آفریده شده، و یا به اعتبار این است که تمام مواد تشکیل دهنده وجود انسان از زمین گرفته شده، که از طریق تغذیه در ترکیب بندی نطفه، و سپس در مراحل پرورش جنین مؤثر است، و در هر حال هدف این است که خداوند از همان زمان که ذرات وجود شما در لابلاهای خاکهای زمین بود و از آن روز که نطفه ناچیزی در رحم مادر در درون پرده های ظلمانی رحم بودید از تمام جزئیات وجود شما آگاه بوده است، با این حال چگونه ممکن است از اعمال شما بی خبر باشد؟! این تعبیر ضمنا مقدمه ای است برای سخن بعد که می فرماید: «پس خودستائی نکنید (و از پاک بودن خود سخن مگوئید، چرا که) او پرهیزکاران را بهتر می شناسد» (فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى).

نه نیازی به معرفی شما دارد، و نه شرح اعمال نیکتان، او هم از اعمال شما آگاه است، و هم از میزان خلوص نیتتان، و حتی شما را از خودتان بهتر می شناسد.

«کبائر الاثم» چیست؟ ..... ص: ۵۹۱

هر گناهی که یکی از شرائط زیر را داشته باشد کبیره محسوب می شود:

الف - گناهانی که خداوند وعده عذاب در باره آن داده است.

ب - گناهانی که در نظر اهل شرع و لسان روایات با عظمت یاد شده.

ج - گناهانی که در منابع شرع بزرگتر از گناهی شمرده شده که جزء کبائر است.

د- و بالاخره گناهایی که در روایات معتبر تصریح به کبیره بودن آن شده است.

در روایات اسلامی تعداد کبائر مختلف ذکر شده، در بعضی تعداد آنها هفت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۹۲ گناه (قتل نفس، عقوق والدین، رباخواری، بازگشت به دار الکفر بعد از هجرت، نسبت زنا به زنان پاکدامن دادن، خوردن مال یتیم و فرار از جهاد).

و در بعضی دیگر تعداد آنها ده و در بعضی نوزده گناه و در بعضی تعداد بسیار بیشتری دیده می شود. در حدیثی از امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه مورد بحث آمده است: «هیچ کس از شما نباید به فزونی نماز و روزه و زکات و مناسک حج و عمره افتخار کند زیرا خداوند پرهیزکاران شما را از همه بهتر می شناسد».

سوره النجم (۵۳): آیه ۳۳ ..... ص: ۵۹۲

اشاره

(آیه ۳۳)

شأن نزول: ..... ص: ۵۹۲

در مورد این آیه نقل شده: «ولید بن مغیره» به سوی پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و به اسلام نزدیک شد، بعضی از مشرکان او را سرزنش کرده، گفتند:

آئین بزرگان ما را رها کردی، آنها را گمراه شمردی، و گمان کردی آنها در آتش دوزخند! او گفت: راستی من از عذاب خدا می ترسم! شخص سرزنش کننده گفت: اگر چیزی از اموالت را به من دهی و به سوی شرک باز گردی من عذاب تو را بر گردن می گیرم! ولید بن مغیره این کار را کرد، ولی مالی را که بنا بود پردازد جز قسمت کمی از آن را نپرداخت! آیه نازل شد و ولید را به خاطر روی گرداندن از ایمان نکوهش کرد.

تفسیر: ..... ص: ۵۹۲

در آیات گذشته سخن از این بود که خداوند بدکاران را در برابر اعمال بدشان کیفر می دهد و نیکوکاران را پاداش، چون ممکن است بعضی تصور کنند می شود کسی را به گناه دیگری کیفر داد، یا گناه دیگری را بر گردن گرفت آیه در مقام نفی این توهم برآمده، و این اصل مهم اسلامی را که نتیجه اعمال هر کس فقط به خود او باز می گردد تشریح می کند. نخست می فرماید: «آیا دیدی آن کس را که (از اسلام- یا از انفاق) روی گردان شد» (أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۳۴ ..... ص: ۵۹۲

(آیه ۳۴) - «و کمی عطا کرد و از (پرداخت مال) بیشتر امساک نمود» به گمان این که دیگری می تواند بار گناهان او را بر

دوش گیرد (وَ أُعْطِيَ قَلِيلًا وَ أَكْثَى).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۹۳

سوره النجم (۵۳): آیه ۳۵ ..... ص: ۵۹۳

(آیه ۳۵) - «آیا نزد او علم غیب است و می بیند» که دیگران می توانند گناهان او را بر دوش گیرند؟! (أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهَوْ يَرَى).

چه کسی از قیامت آمده و برای آنها خبر آورده است که افراد می توانند رشوه گیرند و گناه دیگران را بر گردن نهند؟!

سوره النجم (۵۳): آیه ۳۶ ..... ص: ۵۹۳

(آیه ۳۶) - بعد از این اعتراض شدید قرآن به بیان یک اصل کلی که در سایر آئینهای آسمانی نیز بوده است، پرداخته، چنین می گوید: کسی که با این وعده های خیالی دست از انفاق (یا ایمان) برداشته، و می خواهد خود را با پرداختن مختصر مالی از کیفر الهی رهایی بخشد «آیا از آنچه در کتب موسی نازل گردیده با خبر نشده است»؟! (أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۳۷ ..... ص: ۵۹۳

(آیه ۳۷) - «و (همچنین آنچه) در کتب ابراهیم، همان کسی که وظیفه خود را بطور کامل ادا کرد» (وَ إِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى). همان پیامبر بزرگی که به تمام عهد و پیمانهای الهی وفا کرد، حق رسالت او را ادا نمود، و برای تبلیغ آئین او از هیچ مشکل و تهدید و آزاری نهراسید، همان کسی که در راه خدا تن را به آتش سپرد و قلبش را به خدا، و فرزندش را به قربانی، و اموالش را به برادران و یاران.

سوره النجم (۵۳): آیه ۳۸ ..... ص: ۵۹۳

(آیه ۳۸) - آیا با خبر نشده است که در تمام این کتب آسمانی این حکم نازل شده «که هیچ کس بار گناه دیگری را بر دوش نمی گیرد»؟! (أَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۳۹ ..... ص: ۵۹۳

(آیه ۳۹) - سپس برای توضیح بیشتر می افزاید: آیا خبر ندارد در این کتب آسمانی آمده است «که برای انسان بهره ای جز سعی و کوشش او نیست»؟! (وَ أَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۴۰ ..... ص: ۵۹۳

(آیه ۴۰) - و آیا خبر ندارد «که تلاش او به زودی دیده می شود»؟! (وَ أَنْ سَعْيُهُ سَوْفَ يُرَى).

نه تنها نتیجه‌های این سعی و تلاش - چه در مسیر خیر باشد یا شر - بلکه خود اعمال او، در آن روز در برابرش آشکار می‌شود، همان گونه که در آیه ۳۰ سوره برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۹۴
آل عمران می‌فرماید: «روزی که هر کس اعمال نیکی را که انجام داده حاضر می‌بیند».

سوره النجم (۵۳): آیه ۴۱ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۴۱) - «سپس (در برابر عملش) به او جزای کافی داده خواهد شد» (ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى). منظور از «جزاء اوفی» جزائی است که درست به اندازه عمل باشد، البته این منافات با تفضّل الهی در مورد اعمال نیک به ده برابر، یا صدها، و هزاران برابر ندارد.
در آیات فوق اشاره به سه اصل از اصول مسلم اسلامی شده، که در کتب آسمانی پیشین نیز به عنوان اصول مسلمی شناخته شده است:

الف - هر کس مسؤول گناهان خویش است.
ب - بهره هر کس در آخرت همان سعی و کوشش اوست.
ج - خداوند به هر کس در برابر عملش جزای کامل می‌دهد.
و به این وسیله قرآن خط بطلان بر بسیاری از اوهام و خرافات که عوام مردم دارند، و یا احیاناً در بعضی از مذاهب به صورت یک عقیده درآمده است می‌کشد.

سوره النجم (۵۳): آیه ۴۲ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۴۲) - تمام خطوط به او منتهی می‌شود! قرآن در ادامه بحثهای گذشته پیرامون مسأله جزای اعمال می‌فرماید: آیا انسان خیر ندارد که در صحف موسی و ابراهیم آمده است «که همه امور به پروردگارت منتهی می‌گردد» (وَ أَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنتَهَى). نه تنها حساب و ثواب و جزا و کیفر در آخرت به دست قدرت اوست که در این جهان نیز سلسله اسباب و علل به ذات پاک او منتهی می‌گردد، تمام تدبیرات این جهان از تدبیر او نشأت می‌گیرد، و بالاخره تکیه گاه عالم هستی و ابتدا و انتهای آن ذات پاک خداست.

در بعضی از روایات در تفسیر این آیه از امام صادق علیه السلام چنین می‌خوانیم:
«هنگامی که سخن به ذات خدا می‌رسد سکوت کنید».

یعنی در باره ذات او سخن نگوئید که عقلها در آنجا حیران است و به جایی نمی‌رسد، و اندیشه در ذات نامحدود برای عقول محدود غیر ممکن است، چرا که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۹۵
هر چه در اندیشه گنجد محدود است و خداوند محال است محدود گردد.
این تفسیر با آنچه گفتیم منافات ندارد و هر دو می‌تواند در معنی آیه جمع باشد.

سوره النجم (۵۳): آیه ۴۳ ..... ص: ۵۹۵

(آیه ۴۳) - سپس برای روشن ساختن حاکمیت او در امر ربوبیت، و منتهی شدن همه امور این جهان به ذات پاک او، می‌افزاید:

و نیز آمده است «اوست که خندانند و گریانند» (وَ أَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَ أَبْكَى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۴۴ ..... ص: ۵۹۵

(آیه ۴۴) - «و اوست که میراند و زنده کرد» (وَ أَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَ أَحْيَا).

سوره النجم (۵۳): آیه ۴۵ ..... ص: ۵۹۵

(آیه ۴۵) - «و اوست که دو زوج نر و ماده را آفرید» (وَ أَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَ الْأُنْثَى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۴۶ ..... ص: ۵۹۵

(آیه ۴۶) - «از نطفه‌ای هنگامی که خارج می‌شود» و در رحم می‌ریزد (مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى).

چند آیه فوق در حقیقت بیان جامع و توضیح جالبی است برای مسأله انتهایی همه امور به ربوبیت و تدبیر پروردگار، زیرا می‌گوید: مرگ و حیات شما به دست اوست، تداوم نسلها از طریق آفرینش زوجین نیز به تدبیر اوست همچنین تمام حوادثی که در طول زندگی انسان رخ می‌دهد از ناحیه اوست، او می‌گریاند یا می‌خندانند، می‌میراند یا زنده می‌کند، و به این ترتیب سر رشته زندگی از آغاز تا انجام، همه به ذات پاکش منتهی می‌گردد. در حدیثی مفهوم خنده و گریه در این آیه توسعه داده شده و در تفسیر آن چنین می‌گوید: «خداوند آسمان را با باران می‌گریاند، و زمین را با گیاهان می‌خندانند!»

سوره النجم (۵۳): آیه ۴۷ ..... ص: ۵۹۵

(آیه ۴۷) - بعد از ذکر اموری که مربوط به ربوبیت و تدبیر پروردگار است به امر معاد پرداخته می‌گوید: آیا انسان خبر ندارد که در کتب پیشین آمده «که بر خداست ایجاد عالم دیگر» تا عدالت اجرا گردد! (وَ أَنَّ عَلَيهِ النَّشْأَةَ الْآخِرَى).

سوره النجم (۵۳): آیه ۴۸ ..... ص: ۵۹۵

(آیه ۴۸) - سپس می‌افزاید: «و این که اوست که (بندگان را) بی‌نیاز کرد و سرمایه باقی بخشید» (وَ أَنَّهُ هُوَ أَغْنَى وَ أَقْنَى).

خداوند نه تنها در جنبه‌های مادی نیازمندیهای انسان را با لطف عمیمش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۹۶ بر طرف ساخته، سرمایه‌های مستمری در اختیار او گذارده، که در زندگی معنوی نیز احتیاجات انسانها را در امر تعلیم و تربیت و تکامل از طریق اعزام رسولان، و انزال کتب آسمانی، و عطای مواهب معنوی مرتفع ساخته است.

سوره النجم (۵۳): آیه ۴۹ ..... ص: ۵۹۶

(آیه ۴۹) - سر انجام در این آیه می‌فرماید: آیا انسان نمی‌داند که در کتب پیشین آمده «که اوست پروردگار ستاره شعرا»؟! (وَ

أَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشُّعْرَى).

تکیه بر خصوص «ستاره شعرا»- علاوه بر این که این ستاره درخشانترین ستارگان آسمان است که معمولاً به هنگام سحر در کنار صورت فلکی «جوزا» در آسمان ظاهر می‌شود و کاملاً جلب توجه می‌کند- به خاطر این است که گروهی از مشرکان عرب آن را می‌پرستیدند، قرآن می‌گوید: چرا شعرا را می‌پرستید؟ آفریدگار و پروردگار آن را پرستید.

سورة النجم(۵۳): آیه ۵۰..... ص : ۵۹۶

(آیه ۵۰)- این همه درس عبرت کافی نیست؟ در آیات گذشته ده مطلب در طی دو فراز ذکر شده بود، فراز اول ناظر به مسؤولیت هر کس در مقابل اعمالش می‌باشد، و فراز دوم در باره منتهی شدن تمام خطوط به پروردگار سخن می‌گوید، و در اینجا که تنها به ذکر یک مطلب می‌پردازد سخن از مجازات و هلاکت دردناک چهار قوم از اقوام ستمگر پیشین است که هشدار است برای آنها که از دستورات گذشته سرپیچی می‌کنند و به مبدأ و معاد ایمان ندارند. نخست می‌فرماید: آیا انسان خبر ندارد که در کتب پیشین آمده است «که خداوند قوم عاد نخستین را هلاک کرد»؟! (وَ أَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى).

توصیف قوم عاد به «الاولی» (نخستین) یا به خاطر قدمت این قوم است و یا به خاطر آن است که در تاریخ، دو قوم «عاد» وجود داشته‌اند و قوم معروف که پیامبرشان حضرت هود (ع) بود همان عاد نخستین است.

سورة النجم(۵۳): آیه ۵۱..... ص : ۵۹۶

(آیه ۵۱)- سپس می‌افزاید: «و همچنین قوم ثمود را (بر اثر طغیانشان هلاک کرد) و کسی از آنها را باقی نگذارد» (وَ ثَمُودَ فَمَا أَبْقَى).

سورة النجم(۵۳): آیه ۵۲..... ص : ۵۹۶

(آیه ۵۲)- سپس در باره قوم نوح می‌فرماید: «و نیز قوم نوح را پیش از آنها» هلاک کرد (وَ قَوْمِ نُوحٍ مِّن قَبْلُ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۹۷

«چرا که آنان از همه ظالمتر و طغیانگرتر بودند» (إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَ أَطْغَى). چرا که پیامبرشان نوح در مدتی طولانی‌تر از تمام انبیاء به تبلیغ آنان پرداخت، با این حال جز تعداد کمی به دعوت او پاسخ نگفتند، و در شرک و بت پرستی و تکذیب و آزار نوح پافشاری و سرسختی فوق العاده‌ای داشتند، چنانکه شرح آن به خواست خدا در تفسیر سوره نوح خواهد آمد.

سورة النجم(۵۳): آیه ۵۳..... ص : ۵۹۷

(آیه ۵۳)- قوم لوط چهارمین قومی هستند که به آنها اشاره کرده، می‌گوید:

«و نیز شهرهای زیر و رو شده (قوم لوط) را فرو کوبید» (وَ الْمُؤْتَفِكَهٗ أَهْوَى).

در ظاهر زلزله شدیدی این آبادیها را به آسمان پرتاب کرد و واژگون ساخت و بر زمین کوبید، و طبق روایات جبرئیل آنها را

به قوت خداداد از زمین برکند و وارونه کرد و بر زمین افکند.

سوره النجم (۵۳): آیه ۵۴ ..... ص : ۵۹۷

(آیه ۵۴) - سپس «آنها را با عذاب سنگین پوشانید» (فَعَسَّاهَا مَا عَشَى).

آری! بارانی از سنگهای آسمانی بر آنها فرو ریخت و سراسر این شهرهای زیر و رو شده را زیر آواری از سنگ مدفون ساخت.

سوره النجم (۵۳): آیه ۵۵ ..... ص : ۵۹۷

(آیه ۵۵) - در پایان این بحث به مجموعه نعمتهائی که در آیات گذشته آمده است، اشاره کرده و در شکل یک استفهام انکاری می‌فرماید: «در کدامیک از نعمتهای پروردگارت تردید داری» (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى). آیا در نعمت حیات، یا اصل نعمت آفرینش، و یا این نعمت که خداوند کسی را به جرم دیگری مجازات نمی‌کند و خلاصه آنچه در کتب پیشین آمده و در قرآن نیز تأکید شده است شک و تردید داری؟ درست است که مخاطب در این آیه شخص پیامبر صلی الله علیه و آله است. ولی مفهوم آن همگان را شامل می‌شود، بلکه هدف اصلی از آن بیشتر افراد دیگرند.

سوره النجم (۵۳): آیه ۵۶ ..... ص : ۵۹۷

(آیه ۵۶) - به دنبال آیات گذشته که سخن از هلاکت اقوام پیشین به خاطر ستمگری و طغیان آنها می‌گفت، در اینجا روی سخن را به مشرکان و کفار و منکران دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می‌گوید: «این (پیامبر یا قرآن) بیم دهنده‌ای از بیم دهندگان پیشین است» (هَذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْأُولَى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۹۸ این که می‌گوید: پیامبر (یا قرآن) از نوع انذار کنندگان نخستین است، مفهومش این است که رسالت محمد صلی الله علیه و آله و کتاب آسمانیش قرآن موضوع بی سابقه‌ای نیست، شبیه آن در گذشته بسیار بوده است، چرا مایه تعجب شماست

سوره النجم (۵۳): آیه ۵۷ ..... ص : ۵۹۸

(آیه ۵۷) - آنگاه برای این که مشرکان و کافران به خطری که در پیش دارند توجه بیشتر کنند، می‌افزاید: «آنچه باید نزدیک شود نزدیک شده است» و قیامت فرا می‌رسد (أَزِفَتِ الْأَزِفَةُ). نامگذاری قیامت به این نام علاوه بر آیه مورد بحث در آیه ۱۸ سوره غافر نیز آمده است، و تعبیری است گویا و بیدار کننده، همین مفهوم را به صورت دیگری در آیه ۱ سوره قمر می‌خوانیم: «أَقْتَرَبَتِ السَّاعِيَةُ قِيَامَتُهَا» و به هر حال نزدیکی قیامت با توجه به کوتاهی عمر دنیا قابل درک است به خصوص این که هر کس می‌میرد، قیامت صغرایش برپا می‌شود.

سوره النجم (۵۳): آیه ۵۸ ..... ص : ۵۹۸

(آیه ۵۸) - سپس می‌افزاید: مهم این است که «هیچ کس جز خدا نمی‌تواند در آن روز سختیهای آن را برطرف سازد» (لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ).

حاکم و مالک و صاحب قدرت در آن روز (و همیشه) خداست، اگر نجات می‌خواهید دست به دامن لطف او زنید، و اگر آرامش می‌طلبید در سایه ایمان به او قرار بگیرید.

سوره النجم (۵۳): آیه ۵۹ ..... ص : ۵۹۸

(آیه ۵۹) - در این آیه می‌افزاید: «آیا از این سخن تعجب می‌کنید» (أَفَمِنْ هَذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ). این جمله ممکن است اشاره به مسأله رستاخیز باشد که در آیات قبل آمده، یا اشاره به قرآن، چرا که در آیات دیگر از آن تعبیر به «حدیث» شده و یا سخنانی که در باره هلاک اقوام پیشین گفته شد و یا همه اینها.

سوره النجم (۵۳): آیه ۶۰ ..... ص : ۵۹۸

(آیه ۶۰) - سپس می‌گوید: «و می‌خندید و نمی‌گریید»؟ (و تَضْحَكُونَ وَ لَا تَبْكُونَ).

سوره النجم (۵۳): آیه ۶۱ ..... ص : ۵۹۸

(آیه ۶۱) - «و پیوسته در غفلت و هوسرانی به سر می‌برید»؟! (وَ أَنْتُمْ سَامِدُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۴، ص: ۵۹۹ در حالی که اینجا نه جای خنده است و نه جای غفلت و بی‌خبری، جای گریه بر فرصتهای از دست رفته، طاعات ترک شده، و معاصی و گناهانی است که از شما سر زده است، جای بیداری و جبران اموری است که از دست رفته، و بالاخره جای توبه و انابه و بازگشت به سایه لطف خداست.

سوره النجم (۵۳): آیه ۶۲ ..... ص : ۵۹۹

(آیه ۶۲) - همه برای او سجده کنید! در آخرین آیه این سوره، و به دنبال بحثهای فراوانی که پیرامون اثبات توحید و نفی شرک بیان شد، می‌گوید: «اکنون که چنین است برای خدا سجده کنید و او را بپرستید» (فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَ اعْبُدُوا) «۱». اگر می‌خواهید در صراط مستقیم حق گام بردارید تنها برای او که تمام خطوط عالم هستی به ذات پاکش منتهی می‌گردد سجده کنید، و اگر می‌خواهید به سرنوشت دردناک اقوام پیشین که بر اثر شرک و کفر و ظلم و ستم در چنگال عذاب الهی گرفتار شدند گرفتار نشوید تنها او را عبادت کنید.

جالب توجه این که در روایات زیادی نقل شده است که وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله به هنگام تلاوت این سوره به این آیه رسید همه مؤمنان و کافرانی که آن را شنیدند به سجده افتادند.

و این نخستین بار نیست که قرآن در قلوب منکران نیز اثر می‌گذارد و آنها را بی‌اختیار مجذوب خود می‌کند چنانکه در داستان ولید بن مغیره آمده است که وقتی آیات سوره «فصیلت» را شنید هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله این آیه را تلاوت فرمود:

«فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَ ثَمُودَ» (۲) از جا برخاست لرزید و مو بر تنش راست شد، به خانه آمد به گونه‌ای که مشرکان پنداشتند او کاملاً مجذوب آئین محمد صلی الله علیه و آله شده است. پایان سوره نجم و جلد چهارم برگزیده تفسیر نمونه

(۱) این آیه سجده واجب دارد.

(۲) ترجمه: «اگر آنها روی گردان شوند، بگو: من شما را از صاعقه‌ای همانند صاعقه عاد و ثمود می‌ترسانم!» فصلت/۱۳.

جلد پنجم

پیشگفتار ..... ص: ۲۱

گزیده تفسیر نمونه! بزرگترین سرمایه ما مسلمانان قرآن مجید است. معارف، احکام، برنامه زندگی، سیاست اسلامی، راه به سوی قرب خدا، همه و همه را در این کتاب بزرگ آسمانی می‌یابیم.

بنابر این، وظیفه هر مسلمان این است که با این کتاب بزرگ دینی خود روز به روز آشنا تر شود این از یکسو.

از سوی دیگر آوازه اسلام که بر اثر بیداری مسلمین در عصر ما، و بخصوص بعد از انقلاب اسلامی در سراسر جهان پیچیده است، حس کنجکاو مردم غیر مسلمان جهان را برای آشنایی بیشتر به این کتاب آسمانی برانگیخته است، به همین دلیل در حال حاضر از همه جا تقاضای ترجمه و تفسیر قرآن به زبانهای زنده دنیا می‌رسد، هر چند متأسفانه جوابگویی کافی برای این تقاضاها نیست، ولی به هر حال باید تلاش کرد و خود را آماده برای پاسخگویی به این تقاضاهای مطلوب کنیم.

خوشبختانه حضور قرآن در زندگی مسلمانان جهان و بخصوص در محیط کشور ما روز به روز افزایش پیدا می‌کند، قاریان بزرگ، حافظان ارجمند، مفسران آگاه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۲

در جامعه امروز ما بحمد الله کم نیستند، رشته تخصصی تفسیر در حوزه علمیه قم به صورت یکی از رشته‌های تخصصی مهم در آمده و متقاضیان بسیاری دارد، درس تفسیر نیز از دروس رسمی حوزه‌ها و از مواد امتحانی است، و در همین راستا «تفسیر نمونه» نوشته شد، که تفسیری است سلیس و روان و در عین حال پرمحتوا و ناظر به مسائل روز و نیازهای زمان، و شاید یکی از دلایل گسترش سریع آن همین اقبال عمومی مردم به قرآن مجید است.

گر چه برای تهیه این تفسیر به اتفاق گروهی از فضیلات گرامی حوزه علمیه قم (دانشمندان و حجج اسلام آقایان: محمد رضا آشتیانی - محمد جعفر امامی - داود الهامی - اسد الله ایمانی - عبد الرسول حسنی - سید حسن شجاعی - سید نور الله طباطبائی - محمود عبد اللهی - محسن قرائتی و محمد محمدی اشتهاردی) در مدت پانزده سال زحمات زیادی کشیده شد، ولی با توجه به استقبال فوق العاده‌ای که از سوی تمام قشرها و حتی برادران اهل تسنن از آن به عمل آمد، تمام خستگی تهیه آن برطرف گشت و این امید در دل دوستان بوجود آمد که ان شاء الله اثری است مقبول در پیشگاه خدا.

متن فارسی این تفسیر دهها بار چاپ و منتشر شده، و ترجمه کامل آن به زبان «اردو» در (۲۷) جلد نیز بارها به چاپ رسیده است، و ترجمه کامل آن به زبان «عربی» نیز به نام تفسیر «الأمثل» اخیراً در بیروت به چاپ رسید و در نقاط مختلف کشورهای اسلامی انتشار یافت.

ترجمه آن به زبان «انگلیسی» هم اکنون در دست تهیه است که امیدواریم آن هم به زودی در افق مطبوعات اسلامی ظاهر

گردد.

بعد از انتشار تفسیر نمونه گروه کثیری خواهان نشر «خلاصه» آن شدند.

چرا که مایل بودند بتوانند در وقت کوتاه‌تر و با هزینه کمتر به محتوای اجمالی آیات، و شرح فشرده‌ای آشنا شوند، و در بعضی از کلاسهای درسی که تفسیر قرآن مورد توجه است به عنوان متن درسی از آن بهره‌گیری شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۳

این درخواست مکرر، ما را بر آن داشت که به فکر تلخیص تمام دوره (۲۷) جلدی تفسیر نمونه، در پنج جلد بیفتیم ولی این کار آسانی نبود، مدتی در باره آن مطالعه و برنامه‌ریزی شد و بررسیهای لازم به عمل آمد تا این که فاضل محترم جناب مستطاب آقای احمد- علی بابائی که سابقه فعالیت و پشتکار و حسن سلیقه ایشان در تهیه «فهرست موضوعی تفسیر نمونه» بر ما روشن و مسلم بود عهده‌دار انجام این مهم گردید و در مدت سه سال کار مستمر شبانه روزی این مهم به وسیله ایشان انجام گردید.

اینجانب نیز با فکر قاصر خود کرارا بر نوشته‌های ایشان نظارت کردم و در مواردی که نیاز به راهنمایی بود به اندازه توانایی مسائل لازم را تذکر دادم، و در مجموع فکر می‌کنم بحمد الله اثری ارزنده و پربار به وجود آمده که هم قرآن با ترجمه سلیس را در بردارد و هم تفسیر فشرده و گویایی، برای کسانی که می‌خواهند با یک مراجعه سریع از تفسیر آیات آگاه شوند، می‌باشد.

و نام آن برگزیده تفسیر نمونه نهاده شد.

و من به نوبه خود از زحمات بی‌دریغ ایشان تشکر و قدردانی می‌کنم، امیدوارم این خلاصه و فشرده که گزیده‌ای است از قسمتهای حساس، و حدیث مجملی از آن مفصل، نیز مورد قبول اهل نظر و عموم قشرهای علاقه‌مند به قرآن گردد و ذخیره‌ای برای همه ما در «یوم الجزاء» باشد.

قم- حوزه علمیه ناصر مکارم شیرازی ۱۳ رجب ۱۴۱۴ روز میلاد مسعود امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام مطابق با ۱۶ / ۱۰ / ۱۳۷۲

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۵

ادامه جزء ۲۷ ..... ص: ۲۵

سوره قمر [۵۴] ..... ص: ۲۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۵۵ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۲۵

این سوره به خاطر مکی بودنش بحثهایی از مبدا و معاد دارد، و مخصوصاً بیانگر کیفیتهای گروهی از اقوام پیشین است که بر اثر لجاجت و عناد و پیمودن راه کفر و ظلم و فساد یکی، پس از دیگری، به عذابهای کوبنده الهی گرفتار و هلاک شدند.

و به دنبال هر یک از این سرگذشتها جمله و لَقَدْ يَسْرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ما قرآن را برای تذکر، آسان ساختیم آیا کسی هست که متذکر شود» تکرار می کند تا درسی باشد برای مسلمین و کفار.

و بطور کلی محتوای این سوره را در چند بخش می توان خلاصه کرد:

- ۱- آغاز سوره که از مسأله نزدیکی قیامت و موضوع «شق القمر» و اصرار مخالفان در انکار آیات الهی سخن می گوید.
  - ۲- در بخش دیگر از نخستین قوم سرکش و متمرّد و لجوج یعنی «قوم نوح» و مسأله طوفان بصورت فشرده ای بحث می کند.
  - ۳- بخش دیگر داستان قوم «عاد» و عذاب دردناک آنها را شرح می دهد.
  - ۴- در چهارمین بخش سخن از قوم «ثمود» و مخالفت آنها با پیامبرشان «صالح»، و همچنین «معجزه ناقه» و بالاخره مجازات آنها با «صیحه آسمانی» است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۶
  - ۵- سپس به سراغ قوم «لوط» می رود، و ضمن اشاره گویا و فشرده ای به کفر و انحراف اخلاقی آنها، به قسمتی از عذاب دردناکشان اشاره می کند.
  - ۶- در بخش دیگر سخن بسیار کوتاهی از «آل فرعون» و مجازات آنها آمده است.
  - ۷- و در آخرین بخش مقایسه ای میان این اقوام و مشرکان مکه و مخالفان پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله كَرْدَه، آئینده خطرناکی را که در صورت ادامه این راه در پیش دارند بازگو می کند، و سوره را با شرح قسمتی از مجازات مجرمان در قیامت و پادشاهای عظیم پرهیزکاران پایان می دهد.
- نامگذاری سوره به «قمر» به مناسبت نخستین آیه سوره است که از «شق القمر» بحث می کند.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۲۶

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام می خوانیم: «هر کس سوره «اقتربت» را یک روز در میان بخواند روز قیامت در حالی برانگیخته می شود که صورتش همچون ماه در شب بدر است، و هر کس آن را هر شب بخواند افضل است، و در قیامت نور و روشنائی صورتش بر سایر خلائق برتری دارد».

مسلمانان در خشنودگی صورت در صحنه قیامت نشانه ایمان قوی و راستینی است که در سایه تلاوت این سوره و تفکر و سپس عمل به آن حاصل شده است نه تلاوت خالی از اندیشه و عمل.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره القمر (۵۴): آیه ۱ ..... ص : ۲۶

(آیه ۱) - ماه شکافته شد! در آیه نخست، از دو حادثه مهم سخن به میان آمده: یکی نزدیک شدن قیامت است که عظیمترین دگرگونی را در عالم آفرینش همراه دارد و سر آغازی است برای زندگی نوین در جهان دیگر، جهانی که عظمت و گستردگی آن برای ما زندانیان عالم دنیا قابل درک و توصیف نیست.

و حادثه دیگر معجزه بزرگ «شق القمر» است که هم دلیلی است بر قدرت خداوند بزرگ بر هر چیز و هم نشانه ای است از صدق دعوت پیغمبر گرامیش. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۷

می فرماید: «قیامت نزدیک شد و ماه از هم شکافت!» (اَقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَ انشَقَّ الْقَمَرُ).

قابل توجه این که سوره گذشته (سوره نجم) با جمله‌هایی پیرامون نزدیکی قیامت پایان گرفت **أَزْفَتِ الْأَزْفَةُ** و این سوره با همین معنی آغاز می‌شود و این تأکیدی است بر این موضوع که قیامت نزدیک است. گرچه در مقیاس عمر دنیا ممکن است هزاران سال طول بکشد، اما توجه به مجموع عمر این جهان از یکسو، و با توجه به این که تمام عمر دنیا در برابر قیامت لحظه زود گذری بیش نیست منظور از این تعبیر روشن می‌شود.

ذکر این دو حادثه با هم، به خاطر آن است که اصولاً ظهور پیامبر اسلام **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ** که آخرین پیامبر الهی است خود از نشانه‌های نزدیکی قیامت است.

از سوی دیگر شکافتن ماه خود دلیلی است بر امکان به هم ریختن نظام کواکب و نمونه کوچکی است از حوادث عظیمی که در آستانه رستاخیز در این جهان رخ می‌دهد، چرا که تمامی کواکب و ستارگان و زمین در هم می‌ریزند و عالمی نو به جای آنها ایجاد می‌شود.

طبق روایات مشهور که بعضی ادعای تواتر آن را نیز کرده‌اند مشرکان نزد رسول خدا **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ** آمدند و گفتند: اگر راست می‌گوئی و تو پیامبر خدائی ماه را برای ما دو پاره کن! فرمود: اگر این کار را انجام دهم ایمان می‌آورید؟ عرض کردند: آری- و آن شب، شب چهاردهم ماه بود- پیامبر **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ** از پیشگاه پروردگار تقاضا کرد آنچه را خواستند به او بدهد ناگهان ماه به دو پاره شد، و رسول **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ** آنها را یک یک صدا می‌زد و می‌فرمود: ببینید! بنابر این نه با توجه به خود آیه و قرائن موجود در آن، و نه از نظر روایات، و اقوال مفسران، موضوع **شَقَّ الْقَمَرِ** قابل انکار نیست.

سوره القمر (۵۴): آیه ۲ ..... ص: ۲۷

(آیه ۲) - سپس قرآن می‌افزاید: «و هر گاه نشانه و معجزه‌ای را (بر صدق دعوت تو) ببینند روی گردانده، می‌گویند: این سحری مستمر است!» **(وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُرْجُوا آيَةً بِرْجَزِيهِ تَفْسِيرِ نَمُونِه، ج ۵، ص: ۲۸)**
يُغْرَضُوا وَ يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ

تعبیر «مستمر» اشاره به این است که آنها معجزات مکرری از پیامبر اسلام **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ** دیده بودند که شق القمر ادامه آن بود، آنها همه را بر تداوم سحر حمل می‌کردند، و آن را «سحری مستمر» می‌پنداشتند، هر چند این تهمت بهانه‌ای بود برای عدم تسلیم در مقابل حق.

سوره القمر (۵۴): آیه ۳ ..... ص: ۲۸

(آیه ۳) - در این آیه به دلیل مخالفت آنها و همچنین به نتیجه شوم این مخالفت، اشاره کرده، می‌افزاید: «آنها (آیات خدا را) تکذیب کردند، و از هوای نفسشان پیروی نمودند، و هر امری قرار گاهی دارد» **(وَ كَذَّبُوا وَ اتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ وَ كُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقَرٌّ)**.
سر چشمه مخالفت آنها و تکذیب پیامبر اسلام **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ** یا تکذیب معجزات و دلائل او، و همچنین تکذیب رستاخیز و قیامت، پیروی از هوای نفس، تعصبها و لجاجتها و خود خواهیها بود.

جمله **«وَ كُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقَرٌّ»** اشاره به این حقیقت است که هیچ چیز در این عالم از میان نمی‌رود، و هر کار نیک و بدی ثابت و باقی می‌ماند تا انسان جزای آن را ببیند. و چیزی نمی‌گذرد که چهره زیبای حق آشکار، و چهره زشت و منفور باطل نیز ظاهر می‌گردد، و این یک سنت الهی در عالم هستی است.

سوره القمر (۵۴): آیه ۴ ..... ص: ۲۸

(آیه ۴) - به دنبال بحثی که در آیات قبل پیرامون جمعی از کفار - که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را تکذیب کردند و در برابر هیچ معجزه‌ای سر تسلیم فرود نمی‌آوردند - آمد، در اینجا تشریح بیشتری در باره این گونه افراد و همچنین سرنوشت دردناک آنها در قیامت آمده است.

نخست می‌فرماید: چنان نیست که این گروه بی‌خبر باشند بلکه «به اندازه کافی برای بازداشتن از بدیها اخبار (انبیا و امتهای پیشین) به آنان رسیده است» (وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ).

بنابر این کمبودی در تبلیغ داعیان الهی نبوده، «هر چه هست از قامت ناساز بی‌اندام خود آنهاست» نه گوش شنوائی دارند، نه روح حق طلبی، و نه این مقدار از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۹

تقوا که آنها را دعوت به تحقیق و تدبر در آیات الهی کند.

سوره القمر (۵۴): آیه ۵ ..... ص: ۲۹

(آیه ۵) - سپس می‌افزاید: «این آیت حکمت بالغه الهی است اما اندازها (برای افراد لجوج) فایده نمی‌دهد» (حِكْمَةٌ بِالْغَةِ فَمَا تُغْنِي النُّذْرُ).

سوره القمر (۵۴): آیه ۶ ..... ص: ۲۹

(آیه ۶) - در این آیه می‌فرماید: «اکنون (که این بیگانگان از حق ابدآمدگی پذیرش را ندارند آنها را به حال خود واگذار و) از آنان روی بگردان» و به سراغ دلهای آماده رو فتول عَنْهُمْ).
«روزی را به یاد آور که دعوت کننده الهی مردم را به امر وحشتناکی دعوت می‌کند» دعوت به حساب اعمال (يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ نُّكْرٍ).

سوره القمر (۵۴): آیه ۷ ..... ص: ۲۹

(آیه ۷) - در این آیه به توضیح بیشتری در همین زمینه پرداخته می‌گوید:
«آنان در حالی که چشمهایشان از شدت وحشت به زیر افتاده، همچون ملخهای پراکنده از قبرها خارج می‌شوند!» (خُشَعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُتْتَشِرٌ).

نسبت «خشوع» به «چشمها» به خاطر آن است که صحنه آن قدر هولناک است که تاب تماشای آن را ندارند، لذا چشم از آن برمی‌گیرند و به زیر می‌اندازند.

و تشبیه به «ملخهای پراکنده» به تناسب این است که توده ملخها برخلاف بسیاری از پرندگان که به هنگام حرکت دسته جمعی با نظم و ترتیب خاصی حرکت می‌کنند هرگز نظم و ترتیبی ندارند، به علاوه آنها همچون ملخها در آن روز موجوداتی ضعیف و ناتوانند و چنان وحشت زده می‌شوند که مانند مستها بی‌توجه به هر طرف رو می‌آورند و به یکدیگر می‌خورند.

سوره القمر (۵۴): آیه ۸ ..... ص: ۲۹

(آیه ۸) - سپس می‌افزاید: «هنگامی که آنها به دنبال این دعوت از قبرها خارج می‌شوند از شدت وحشت «به سوی این دعوت کننده گردن می‌کشند» (مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ).

اینجاست که وحشت از حوادث سخت آن روز سراپای آنها را فرا می‌گیرد، لذا در دنباله آیه می‌افزاید: «کافران می‌گویند: امروز روز سخت و دردناکی است!» (يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِرٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۰ و به راستی روز سختی است، چرا که خداوند نیز بر این معنی صحنه گذارده و در آیه ۲۶ سوره فرقان می‌فرماید: وَ كَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا و آن روز روز سختی برای کافران خواهد بود» چرا که تمام عوامل ترس و وحشت مجرمان و کافران را احاطه می‌کند.

ولی از این تعبیر استفاده می‌شود که آن روز برای مؤمنان روز سختی نیست!

سوره القمر (۵۴): آیه ۹ ..... ص: ۳۰

(آیه ۹) - ماجرای قوم نوح درس عبرتی بود! سنت قرآن بر این است که در بسیاری از موارد بعد از انذار کفار و مجرمان شرحی از سرگذشت اقوام پیشین و عاقبت دردآلود آنها را بیان می‌کند، تا به اینها بفهماند که اگر به راه نادرست خویش ادامه دهند سرنوشتی بهتر از آنان ندارند.

در اینجا نیز به دنبال بحثی که در آیات گذشته آمد اشارات کوتاه و در عین حال پر معنی به سرگذشت پنج قوم سرکش از اقوام پیشین می‌کند که نخستین آنها قوم نوح (ع) است.

می‌فرماید: «پیش از آنها قوم نوح (پیامبر خود را) تکذیب کردند» (كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ).

آری! «بنده ما (نوح) را تکذیب کرده و گفتند: او دیوانه است! و (سپس با انواع آزارها از ادامه رسالتش) بازداشته شد» فَكَذَّبُوا عِبْدَنَا وَقَالُوا مَجْذُونُونَ وَ اَزْدُجِرَ).

گاه «به او می‌گفتند: اگر دست از کار خود برداری سنگسارت می‌کنیم» (شعراء/ ۱۱۶) و گاه گلوی او را چنان می‌فشردند که بی‌هوش به زمین می‌افتاد، اما هنگامی که به هوش می‌آمد می‌گفت: «خداوندا! قوم مرا ببخش که نمی‌دانند».

سوره القمر (۵۴): آیه ۱۰ ..... ص: ۳۰

(آیه ۱۰) - سپس می‌افزاید: هنگامی که نوح از هدایت آنها بکلی مأیوس گشت «به درگاه پروردگار عرضه داشت: من مغلوب (این قوم طغیانگر) شده‌ام انتقام مرا از آنها بگیر» (فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَأَنْتَصِرْ).

آنها هرگز در دلیل و حجت و برهان بر من غلبه نکرده‌اند ولی از طریق ظلم و جنایت و تکذیب و انکار، و انواع زجر و فشار بر من غلبه کردند، این قوم دیگر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۱

شایسته بقا نیستند از آنها انتقام بگیر و مرا بر آنها پیروز کن.

سوره القمر (۵۴): آیه ۱۱ ..... ص: ۳۱

(آیه ۱۱) - سپس اشاره گویا و تکان دهنده‌ای به کیفیت عذاب آنها کرده، می‌فرماید: «در این هنگام درهای آسمان را با آبی فراوان و پی در پی گشودیم» (فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ).
تعبیر به گشودن درهای آسمان تعبیر بسیار زیبایی است که به هنگام نزول بارانهای شدید به کار می‌رود، همان گونه که در فارسی نیز می‌گوئیم: گوئی درهای آسمان باز شده و هر چه آب است فرو می‌بارد.

سوره القمر (۵۴): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۱

(آیه ۱۲) - نه تنها از آسمان آب زیادی فرو ریخت که از زمین هم آب جوشید، چنانکه در آیه آمده: «و زمین را شکافتیم و چشمه‌های زیادی بیرون فرستادیم (و فَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا).
«و این دو آب به اندازه مقدر با هم درآمیختند» و دریای وحشتناکی شد (فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ).
از سراسر زمین آب جوشیدن گرفت و چشمه‌ها سربرآوردند و از تمامی آسمان آب باریدن گرفت و به هم پیوستند و دریائی عظیم و طوفان تشکیل دادند.

سوره القمر (۵۴): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۱

(آیه ۱۳) - در اینجا قرآن دنباله مسأله طوفان را رها ساخته - چرا که آنچه باید گفته شود در جمله‌های قبل جمع است - و به سراغ کشتی نجات نوح رفته، می‌فرماید: «و او را بر مرکبی از الواح و میخهائی ساخته شده سوار کردیم» (وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ).

سوره القمر (۵۴): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۱

(آیه ۱۴) - سپس خداوند به عنایت خاصش نسبت به کشتی نجات نوح اشاره کرده، می‌فرماید: «مرکبی که زیر نظر ما حرکت می‌کرد» (تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا).
سپس می‌افزاید: تمام اینها «پاداشی بود برای کسی که [- نوح] مورد انکار قرار گرفته بود» و کیفری برای کسانی که او را تکذیب کردند و کافر شده بودند (جَزَاءَ لِمَنْ كَانَ كُفِرًا).
آری! نوح همانند همه انبیا از مواهب بزرگ الهی و از نعمتهای عظیم او بود که بی‌خبران کفرانش کردند، و به آئینش کافر شدند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۲

سوره القمر (۵۴): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۲

(آیه ۱۵) - سپس به عنوان نتیجه گیری از این ماجرای عظیم می‌فرماید: «و ما این ماجرا را به عنوان نشانه‌ای در میان امتها باقی گذاردیم، آیا کسی هست که پند گیرد» (وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدْرِكٍ).
و به راستی که همه گفتنیها در همین ماجرا گفته شده، و آنچه باید انسانی بیدار بفهمد از آن می‌فهمد.

سوره القمر (۵۴): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۲

(آیه ۱۶) - و در این آیه به عنوان یک سؤال تهدید آمیز و پر معنی نسبت به کافرانی که همان راه کفار زمان نوح را می سپرند می گوید: اکنون بنگرید «عذاب و اندازهای من چگونه بود؟» (فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَ نَذْرِي). آیا واقعیت داشت یا داستان و افسانه بود؟!

سوره القمر (۵۴): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۲

(آیه ۱۷) - و سر انجام در این آیه بر این حقیقت تأکید می کند که: «ما قرآن را برای تذکر آسان ساختیم، آیا کسی هست که متذکر شود؟» وَ لَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ). آری! این قرآن، هیچ پیچیدگی ندارد، و شرایط تأثیر، در آن جمع است، الفاظش شیرین و جذاب، تعبیراتش زنده و پر معنی، اندازها و بشارتهایش صریح و گویا، داستانهایش واقعی و پر محتوا، دلائلش قوی و محکم، منطقیش شیوا و متین، خلاصه آنچه لازمه تأثیر گذاردن یک سخن است در آن جمع است، و به همین دلیل هر زمان دلهای آماده با آن تماس یابد، مجذوب آن می شود و در طول تاریخ اسلام نمونه های عجیب و شگفت انگیزی از تأثیر عمیق قرآن در دلهای آماده دیده می شود، که شاهد گویای این امر است.

سوره القمر (۵۴): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۲

(آیه ۱۸) - سرنوشت قوم عاد! قوم دیگری که سرگذشت آنها در این سوره به دنبال سرگذشت فشرده قوم نوح آمده، «قوم عاد» است، که قرآن به عنوان هشدار به کافران و مجرمان بطور فشرده به آن اشاره کرده، می گوید: «قوم عاد (نیز پیامبر خود را) تکذیب کردند» (كَذَّبَتْ عَادٌ). هر قدر پیامبر آنها، هود بر تبلیغات خود می افزود، و از راههای مختلف برای بیدار ساختن آنها تلاش می کرد، آنها بر خیره سری و لجاجت خود می افزودند، بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۳ و غرور ناشی از ثروت و امکانات مادی و غفلت ناشی از غرق بودن در شهوات، گوش شنوا و چشم بینا را از آنها گرفته بود. سر انجام خداوند آنها را با عذاب دردناکی مجازات کرد، لذا در دنباله آیه بصورت سر بسته می فرماید: بنگرید «عذاب و اندازهای من چگونه بود؟» (فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَ نَذْرِي).

سوره القمر (۵۴): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۳

(آیه ۱۹) - سپس به شرح این اجمال پرداخته، می افزاید: «ما تند باد وحشتناک و سردی را در یک روز شوم مستمر بر آنان فرستادیم ...» (إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ).

سوره القمر (۵۴): آیه ۲۰ ..... ص: ۳۳

(آیه ۲۰) - سپس در توصیف این تندباد می فرماید: «مردم را همچون تنه های نخل ریشه کن شده از جا بر می کند» و به هر سو

پرتاب می نمود تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أُعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ.

«اعجاز» جمع «عجز» به معنی قسمت عقب یا پائین چیزی است، و تشبیه آنها به قسمت پائین نخلها به خاطر آن است که به گفته بعضی باد به قدری شدید بود که نخست دست و سرهای آنها را کند و با خود برد، و بعد بقیه بدنهایشان همچون نخل بی شاخ و برگ، از زمین کنده شده به هر گوشه و کنار پراکنده می گشت.

سوره القمر (۵۴): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۳

(آیه ۲۱) - سپس قرآن به عنوان هشدار می گوید: «پس (ببینید) عذاب و اندازهای من چگونه بود؟! (فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَ نُذْرِي).

ما با اقوام دیگر که راه تکذیب و کبر و غرور و گناه و عصیان را پوئیدند چنین رفتار کردیم، شما در باره خود چه می اندیشید که راه آنها را ادامه می دهید؟

سوره القمر (۵۴): آیه ۲۲ ..... ص: ۳۳

(آیه ۲۲) - و باز در پایان این ماجرا می افزاید: «ما قرآن را برای تذکر آسان ساختیم، آیا کسی هست که متذکر شود؟» وَ لَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ.

آیا گوش شنوائی در برابر این ندای الهی، و این هشدارها و اندازها وجود دارد؟ قابل توجه این که جمله «فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَ نُذْرِي». در مورد قوم عاد دو بار تکرار شده یکی در آغاز بیان این سرگذشت، و یکی هم در پایان آن، این تفاوت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۴ شاید از این جهت است که عذاب این گروه از دیگران شدیدتر و وحشتناک تر بود، هر چند عذابهای الهی همه شدید می باشد.

مسأله توجه به سعد و نحس ایام- که در ارتباط با حوادثی است که در آن واقع شده- علاوه بر این که غالباً انسان را به یک سلسله حوادث تاریخی آموزنده رهنمون می شود، عاملی است برای توسل و توجه به ساحت قدس الهی، و استمداد از ذات پاک پروردگار، و لذا در روایات متعددی می خوانیم: در روزهایی که نام نحس بر آن گذارده شده می توانید با دادن صدقه، و یا خواندن دعا، و استمداد از لطف خداوند، و قرائت بعضی از آیات قرآن، و توکل بر ذات پاک او، به دنبال کارها بروید و پیروز و موفق باشید.

سوره القمر (۵۴): آیه ۲۳ ..... ص: ۳۴

(آیه ۲۳) - سر انجام دردناک قوم ثمود! سومین قومی که شرح زندگی آنها بطور فشرده به عنوان درس عبرتی در تعقیب بحثهای گذشته در این سوره مطرح شده است «قوم ثمود» است- که در سرزمین «حجر» در شمال حجاز زندگی داشتند، و پیامبرشان «صالح» نهایت کوشش را در هدایت آنها کرد اما به جایی نرسید. نخست می فرماید: «طایفه ثمود (نیز) اندازهای الهی را تکذیب کردند» (كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذْرِ).

سوره القمر (۵۴): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۴

(آیه ۲۴) - سپس به علت تکذیب آنها پرداخته، می‌افزاید: «و گفتند: آیا ما از بشری از جنس خود پیروی کنیم؟ اگر چنین کنیم در گمراهی و جنون خواهیم بود» (فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذَا لَفِي ضَلَالٍ وَسُعْرٍ). آری! کبر و غرور و خودبینی و خودخواهی حجاب بزرگ آنها در برابر دعوت انبیا بود، آنها می‌گفتند: صالح فردی مانند ما است، دلیلی ندارد که ما از او پیروی کنیم! او چه امتیازی بر ما دارد که رهبر باشد، و ما پیرو و تابع او؟! این همان اشکالی است که امتهای گمراه غالباً به انبیا داشتند که آنها افرادی از جنس ما هستند و به همین دلیل نمی‌توانند پیامبر الهی باشند.

سوره القمر (۵۴): آیه ۲۵ ..... ص: ۳۴

(آیه ۲۵) - سپس افزودند: به فرض که وحی الهی بر انسانی نازل شود «آیا از میان ما تنها بر او وحی نازل شده» (أَأَلْقَى الذِّكْرَ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا). با این که افرادی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۵ سرشناس‌تر و معروفتر و ثروتمندتر از او پیدا می‌شود.

در حقیقت گفته‌های قوم ثمود شباهت زیادی با گفته‌های مشرکان مکه داشت که گاهی ایراد می‌کردند: «چرا این پیامبر غذا می‌خورد و در بازارها راه می‌رود؟ چرا فرشته‌ای نازل نشده که همراه او انذار کند؟» (فرقان / ۷) سپس در پایان آیه می‌گوید: آنها همین موضوع را دلیل بر کذب پیامبرشان «صالح» گرفتند و گفتند: «او آدم بسیار دروغگوی هوسبازی است!» (بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌّ). چرا که می‌خواهد بر ما حکومت کند، و همه چیز را در قبضه خود بگیرد، و بر طبق هوسهایش رفتار کند.

سوره القمر (۵۴): آیه ۲۶ ..... ص: ۳۵

(آیه ۲۶) - قرآن در پاسخ آنها می‌گوید: «ولی فردا می‌فهمند چه کسی دروغگوی هوسباز است؟» (سَيَعْلَمُونَ غَدًا مِّنَ الْكَذَّابِ الْأَشْرِ).

همان زمان که عذاب الهی فرا رسد و آنها را در هم کوبد و تبدیل به یک مشت خاک و خاکستر شوند، و سپس مجازات بعد از مرگ نیز دامانشان را بگیرد می‌فهمند این گونه نسبتها شایسته چه کسی بوده است؟ و قبائی است برای قامت چه شخصی؟!

سوره القمر (۵۴): آیه ۲۷ ..... ص: ۳۵

(آیه ۲۷) - سپس به داستان «ناقه» که به عنوان معجزه و سند گویای صدق دعوت صالح (ع) فرستاده شده بود اشاره کرده، می‌افزاید: به صالح وحی کردیم که «ما ناقة را برای آزمایش آنها می‌فرستیم، در انتظار پایان کار آنها باش و صبر کن» (إِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةَ فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَبِعْهُمْ وَاضْطَبِرْ).

«ناقه» یعنی همان شتر ماده‌ای که به عنوان معجزه صالح فرستاده شد مسلماً یک ناقة معمولی نبود، بلکه دارای ویژگیهای خارق العاده‌ای بود، از جمله این که طبق روایت مشهوری این ناقة از دل صخره‌ای از کوه برآمد، تا معجزه گویائی در برابر منکران لجوج باشد.

سوره القمر (۵۴): آیه ۲۸ ..... ص: ۳۵

(آیه ۲۸) - روشن است که قوم ثمود در اینجا در برابر آزمایش بزرگی قرار گرفتند، لذا در این آیه می‌افزاید: «و (به صالح گفتیم) به آنها خبر ده که آب (قریه) باید در میان آنها تقسیم شود (یک روز سهم ناقه، و یک روز برای آنها) و هر یک در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۶

نوبت خود باید حاضر شود» (و تَبَّهٔهُمْ اَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ).

گرچه قرآن در این زمینه توضیحی بیش از این نداده، ولی بسیاری از مفسران گفته‌اند: ناقه صالح روزی که نوبت او بود تمام آب را می‌نوشید.

ولی بعضی دیگر گفته‌اند: وضع و هیئت آن طوری بود که وقتی کنار آب می‌آمد حیوانات دیگر فرار می‌کردند و نزدیک نمی‌شدند، و لذا چاره‌ای جز این نبود که یک روز آب را در اختیار ناقه قرار دهند، و روز دیگر را در اختیار خودشان.

سوره القمر (۵۴): آیه ۲۹ ..... ص: ۳۶

(آیه ۲۹) - به هر حال این قوم سرکش و خود خواه و لجوج تصمیم گرفتند «ناقه» را از پای در آورند، در حالی که «صالح» به آنها اخطار کرده بود که اگر آزاری به ناقه برسانند در فاصله کوتاهی عذاب دامانشان را خواهد گرفت «اما آنها (بدون اعتنا به این امر) یکی از یاران خود را صدا زدند، و او به سراغ این کار آمد، (و ناقه را) پی کرد» (فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ).

سوره القمر (۵۴): آیه ۳۰ ..... ص: ۳۶

(آیه ۳۰) - این آیه به عنوان مقدمه‌ای برای ذکر عذاب وحشتناک این قوم سرکش می‌گوید: «پس (بنگرید) عذاب و اندازهای من چگونه بود؟! (فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَ نُذْرِي).

سوره القمر (۵۴): آیه ۳۱ ..... ص: ۳۶

(آیه ۳۱) - و سپس می‌افزاید: «ما فقط یک صیحه [- صاعقه عظیم] بر آنها فرستادیم، و به دنبال آن همگی به صورت گیاه خشکی درآمدند که صاحب چهارپایان (برای حیوانات خود در آغل) جمع آوری می‌کند!» (إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ).

تعبیری که در این آیه در باره عذاب قوم ثمود آمده است بسیار عجیب و پر معنی است، چرا که خداوند برای نابودی این قوم سرکش هرگز لشکریانی از آسمان و زمین نفرستاد، تنها با یک صیحه آسمانی، یک صاعقه گوشخراش، یک موج عظیم انفجار - که همه چیز را در مسیر خود در شعاع وسیعی در هم کوبید و خرد کرد - کار آنها را ساخت! درک این معنی برای گذشتگان مشکل بود، اما برای ما که امروز از تأثیر امواج ناشی از انفجار آگاه هستیم که چگونه همه چیز را در مسیر خود متلاشی و خرد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۷

می‌کند آسان است، البته صاعقه عذاب الهی با این انفجارهای بشری قابل مقایسه نیست و از اینجا روشن می‌شود که این صاعقه عظیم چه بلائی بر سر این قوم خیره سر آورد؟

سوره القمر (۵۴): آیه ۳۲ ..... ص: ۳۷

(آیه ۳۲) - در این آیه و پایان این سرگذشت دردناک و عبرت انگیز بار دیگر می‌فرماید: «ما قرآن را برای تذکر و بیداری انسانها آسان نمودیم آیا پند گیرنده‌ای پیدا می‌شود؟! (وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ). تعبیراتش زنده و روشن، داستانهایش گویا، و اندازها و تهدیدهایش تکان دهنده و بیدارگر است.

سوره القمر (۵۴): آیه ۳۳ ..... ص: ۳۷

(آیه ۳۳) - قوم لوط به سرنوشت شومتری مبتلا شدند! در اینجا اشارات کوتاه و تکان دهنده‌ای به داستان قوم لوط و عذاب وحشتناک این جمعیت ننگین و گمراه دیده می‌شود، و این چهارمین قسمت از سرگذشت اقوام پیشین در این سوره است. نخست می‌گوید: «قوم لوط اندازها (ی پی در پی پیامبرشان) را تکذیب کردند» (كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالَّذُرِّ).

سوره القمر (۵۴): آیه ۳۴ ..... ص: ۳۷

(آیه ۳۴) - سپس در یک جمله کوتاه به گوشه‌ای از عذاب آنها و نجات خانواده حضرت لوط اشاره کرده، می‌گوید: «ما بر آنها تندبادی که ریگها را به حرکت در می‌آورد فرستادیم» و همه را هلاک کردیم (إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا). «جز خاندان لوط را که سحرگهان از (آن سرزمین بلا) رهائی بخشیدیم» (إِلَّا آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحْرِ). در آیات دیگر قرآن نیز هنگامی که عذاب قوم لوط را می‌شمرد علاوه بر زلزله‌ای که شهرهای آنها را زیر و رو کرد سخن از باران سنگ می‌گوید، چنانکه در آیه ۸۲ سوره هود می‌خوانیم: «هنگامی که فرمان ما فرا رسید آن شهر و دیار را زیر و رو کردیم و بارانی از سنگ از گل‌های متحجر و متراکم بر آن نازل نمودیم».

سوره القمر (۵۴): آیه ۳۵ ..... ص: ۳۷

(آیه ۳۵) - در این آیه برای تأکید می‌فرماید: نجات خاندان لوط «نعمتی بود از ناحیه ما، آری این گونه کسی را که شکر کند پاداش می‌دهیم» (نِعْمَةٌ مِنْ عِنْدِنَا كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۸

سوره القمر (۵۴): آیه ۳۶ ..... ص: ۳۸

(آیه ۳۶) - و در این آیه این حقیقت را بازگو می‌کند که لوط قبلاً- اتمام حجت کرده «و آنها را از مجازات ما بیم داد، ولی آنها اصرار بر مجادله و القای شک داشتند» (وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتْنَا فَتَمَارَوْا بِالذُّرِّ).

سوره القمر (۵۴): آیه ۳۷ ..... ص: ۳۸

(آیه ۳۷) - آنها به القاء شبهات عقیدتی در میان مردم قناعت نکردند بلکه در زشتکاری و وقاحت و بی‌شرمی کار را به جایی

رسانیدند، که وقتی فرشتگان مأمور عذاب به صورت جوانانی خوش منظر به عنوان میهمان وارد خانه لوط شدند این قوم بی شرم به سراغ آنها آمدند و چنانکه آیه مورد بحث می گوید: «آنها از لوط خواستند میهمانانش را در اختیارشان بگذارند!» (وَ لَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ).

«لوط» به قدری از این مسأله ناراحت شد که حد نداشت و مصرا از آنها خواهش کرد دست از این رسوائی و آبروریزی بردارند، و حتی طبق آیه ۷۱ سوره حجر به آنها وعده داد دختران خود را به ازدواج آنها (در صورت توبه از این اعمال) در آورد، و این نهایت مظلومیت این پیامبر بزرگ را در میان این گروه بی شرم و بی ایمان و فاقد همه چیز نشان می دهد. ولی چیزی نگذشت که این گروه مهاجم نخستین مجازات خود را دریافت داشتند، چنانکه خداوند در دنباله همین آیه می فرماید: «ولی چشمانشان را نابینا و محو کردیم (و گفتیم: بچشید عذاب و اندازهای مرا) (فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَ نُذِرْ).

آری! اینجا بود که دست قدرت خداوند از آستین عدالت بیرون آمد و به گفته بعضی به جبرئیل فرمان داد که گوشه ای از شهپرش را بر چشم آنان بکوبد، فوراً همگی نابینا شدند، و حتی گفته می شود که جای چشم آنها بکلی صاف و همانند صورتشان شد!

سوره القمر (۵۴): آیه ۳۸ ..... ص: ۳۸

(آیه ۳۸) - عاقبت عذاب نهائی فرا رسید، و با زلزله ای ویرانگر که با نخستین شعاع صبحگاهی آن سرزمین را تکان داد شهرهایشان زیر و رو شد، بدنهایش قطع و متلاشی و زیر آوارها فرو رفت، باران شدیدی از سنگ بر آنها فرو ریخت، و آثار ویرانه های آنها را نیز محو کرد! چنانکه آیه مورد بحث به صورت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۹ سر بسته و فشرده به این معنی اشاره کرده، می گوید: «سر انجام صبحگاهان و در اول روز عذابی پایدار و ثابت به سراغشان آمد» (وَ لَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ). آری! در لحظاتی کوتاه همه چیز پایان گرفت و اثری از آنها باقی نماند.

سوره القمر (۵۴): آیه ۳۹ ..... ص: ۳۹

(آیه ۳۹) - سپس در این آیه می افزاید، بار دیگر به آنها گفته شد: «پس بچشید عذاب و اندازهای مرا» (فَذُوقُوا عَذَابِي وَ نُذِرْ). تا دیگر در اندازهای پیامبران شک و تردید نکنید.

سوره القمر (۵۴): آیه ۴۰ ..... ص: ۳۹

(آیه ۴۰) - و بالاخره در این آیه برای چهارمین بار در این سوره این جمله پر معنی و بیدارگر را تکرار می کند: «ما قرآن را برای یادآوری آسان ساختیم، آیا کسی هست که (پند گیرد و) متذکر شود» (وَ لَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ). قوم لوط پند نگرفتند، نه از اندازها، و نه از عذاب مقدماتی و هشدار دهنده، آیا دیگران که آلوده همان گناهانند از شنیدن این آیات قرآن به خود می آیند و پشیمان می شوند و توبه می کنند؟!!

سوره القمر (۵۴): آیه ۴۱ ..... ص: ۳۹

(آیه ۴۱) - آیا شما از اقوام گذشته برترید؟! پنجمین و آخرین قومی که در این سلسله آیات به آنان اشاره می‌شود قوم فرعون است، ولی از آنجا که سرگذشت این قوم بطور مشروح در سوره‌های مختلف قرآن آمده در اینجا تنها اشاره کوتاه و فشرده‌ای به داستان عبرت انگیز آنها شده است.

می‌فرماید: «و (همچنین) انذارها و هشدارها (یکی پس از دیگری) به سراغ آل فرعون آمد» (وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذْرُ). منظور از «آل فرعون» تنها خاندان و بستگان او نیست، بلکه پیروان او را بطور عموم شامل می‌شود.

سوره القمر (۵۴): آیه ۴۲ ..... ص: ۳۹

(آیه ۴۲) - این آیه از واکنش «آل فرعون» در برابر دو پیامبر بزرگ الهی (موسی و هارون) و انذارهای آنها پرده برداشته، می‌گوید: «آنها تمام آیات ما را تکذیب کردند» (كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كَلْهًا).

آری! این مغروران خود خواه، و این جباران خود کامه و بیدادگر، همه آیات الهی را بدون استثنا انکار کردند، همه را دروغ یا سحر یا حوادث اتفاقی شمردند! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۰

انسان اگر حقیقت جو باشد دیدن یکی از این معجزات با اخطار قبلی و سپس برطرف شدن بلا به وسیله دعای پیامبر خدا برای او کافی است، ولی هنگامی که انسان بر سر دنده لجاجت قرار می‌گیرد اگر تمام آسمان و زمین آیت خدا شود مؤثر نیست تنها عذاب الهی باید فرا رسد و مغزهایی را که پر از باد غرور است درهم بکوبد.

چنانکه در پایان آیه می‌خوانیم: «و ما آنها را گرفتیم و مجازات کردیم، گرفتن شخصی (که هرگز مغلوب نمی‌شود) قدرتمند و توانا» (فَأَخَذْنَا هُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ).

تعبیری که در ذیل این داستان آمده، در سرگذشتهای دیگر نظیر ندارد این به خاطر آن است که فرعونیان بیش از همه به قدرت و عزت خود می‌بالیدند، و همه جا سخن از نیروی حکومت آنها بود، اما خداوند می‌گوید: ما آنها را گرفتیم، گرفتن عزیز مقتدر تا معلوم شود، این قدرت و عزت پوشالی در مقابل عزت و قدرت خدا هیچ و پوچ است، و عجب این که همان رود عظیم نیل که سر چشمه تمام ثروت و قدرت و آبادی و تمدن آنها بود مأمور نابودی آنها شد، و عجیبتر این که قبل از آن موجودات کوچکی همچون ملخ، قورباغه، قمل (یک نوع حشره) بر آنها مسلط گشت و آنان را به ستوه آورد و بیچاره کرد.

سوره القمر (۵۴): آیه ۴۳ ..... ص: ۴۰

(آیه ۴۳) - بعد از بیان داستان اقوام پیشین و عذاب و کیفر امتهای سرکش و مجرم، در این آیه مشرکان مکه را مخاطب ساخته می‌گوید: «آیا کفار شما بهتر از آنانند یا برای شما امان نامه‌ای در کتب آسمانی نازل شده است» (أَكْفَارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولَئِكَمْ أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ).

میان شما و قوم فرعون و قوم نوح و لوط و ثمود چه تفاوتی است؟ اگر آنها به خاطر کفر و طغیان و ظلم و گناه گرفتار طوفانها و زلزله‌ها و صاعقه‌ها شدند چه دلیلی دارد که شما به چنین سرنوشتی مبتلا نشوید؟!

سوره القمر (۵۴): آیه ۴۴ ..... ص: ۴۰

(آیه ۴۴) - «یا می گویند: ما جماعتی متحد و نیرومند و پیروز هستیم» و از مخالفانمان انتقام می گیریم (أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۱

سوره القمر (۵۴): آیه ۴۵ ..... ص: ۴۱

(آیه ۴۵) - سپس به عنوان یک پیشگویی قاطع برای رد سخنان آنها، می افزاید آنها بدانند: «به زودی جمعشان شکست می خورد و پا به فرار می گذارند» (سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ).

این پیشگویی در میدان بدر و سایر جنگهای اسلامی جامه عمل به خود پوشید، و سرانجام جمعیت قدرتمند کفار متلاشی شدند و فرار کردند.

سوره القمر (۵۴): آیه ۴۶ ..... ص: ۴۱

(آیه ۴۶) - در این آیه می افزاید: تنها شکست و ناکامی در دنیا بهره آنها نیست «بلکه رستاخیز موعد آنهاست و مجازات قیامت هولناک تر و تلختر است» (بَلِ السَّاعَةِ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَذَى وَأَمْرٌ).

و به این ترتیب آنها باید هم در انتظار شکست تلخی در این دنیا باشند، و هم شکست تلختر و وحشت انگیزتر در آخرت.

سوره القمر (۵۴): آیه ۴۷ ..... ص: ۴۱

(آیه ۴۷) - این آیه همچنان ادامه بحث آیات قبل پیرامون کیفیت حال مشرکان و مجرمان در قیامت است، آیه قبل این حقیقت را بیان کرد که روز قیامت ميعاد آنهاست و آن روز مصیبت بار و تلخی است.

این آیه به بیان علت این امر پرداخته، می گوید: «مجرمان در گمراهی و شعله های آتشند» (إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ).

سوره القمر (۵۴): آیه ۴۸ ..... ص: ۴۱

(آیه ۴۸) - «در آن روز که در آتش دوزخ به صورتشان کشیده می شود (و به آنها گفته می شود): بچشید آتش دوزخ را» دوزخی که پیوسته آن را انکار می کردید و دروغ و افسانه می پنداشتید (يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ).

در روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده: در جهنم «دره ای است به نام سقر که جایگاه متکبران است، و هر گاه نفس بکشد دوزخ را می سوزاند!»

سوره القمر (۵۴): آیه ۴۹ ..... ص: ۴۱

(آیه ۴۹) - و از آنجا که ممکن است خیال شود که این عذابها با آن معاصی هماهنگ نیست، در این آیه می افزاید: «ما هر چیز را به اندازه آفریدیم» (إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ).

آری! هم عذابهای دردناک آنها در این دنیا روی حساب است، و هم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۲

مجازاتهای شدید آنها در آخرت، نه تنها مجازاتها که هر چیزی را خدا آفریده روی حساب و نظام حسابشده‌ای است.

سوره القمر (۵۴): آیه ۵۰..... ص: ۴۲

(آیه ۵۰) - سپس می‌فرماید: نه تنها اعمال ما از روی حکمت است، بلکه توأم با نهایت قدرت و قاطعیت نیز می‌باشد، زیرا «فرمان ما یک امر بیش نیست (و چنان با سرعت انجام می‌گیرد) همچون یک چشم بر هم زدن!» (وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ).

بنابر این آن روز که فرمان برپا شدن قیامت را صادر می‌کنیم با یک چشم بر هم زدن همه چیز در مسیر رستخیز قرار می‌گیرد، و حیات نوین در کالبدها دمیده می‌شود.

همچنین آن روز که اراده کنیم مجرمان را به وسیله صاعقه‌ها و صیحه‌های آسمانی یا زمین لرزه‌ها و طوفانها و تندبادها مجازات کنیم یک فرمان بیشتر لازم نیست.

توجه به این نکته لازم است که فرمان او همه جا یک کلمه است که از یک چشم بر هم زدن نیز سریعتر می‌باشد ولی محتوای فرمان متفاوت است که با توجه به سنت تدریجی بودن عالم ماده و خاصیت و طبیعت حرکت، زمان به خود می‌پذیرد.

سوره القمر (۵۴): آیه ۵۱..... ص: ۴۲

(آیه ۵۱) - این آیه بار دیگر مجرمان و کفار را مخاطب ساخته و توجه آنها را به سرنوشت اقوام پیشین معطوف می‌دارد، می‌گوید: «ما کسانی را که در گذشته شبیه شما بودند هلاک کردیم، آیا کسی هست که (متذکر شود و) پند گیرد» (وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ).

این آیه بار دیگر این حقیقت را تأکید می‌کند که وقتی اعمال و رفتار و اعتقادات شما با آنها یکی است، دلیلی ندارد که شما سرنوشتی جز سرنوشت آنها داشته باشید، بیدار شوید و پند بگیرید.

سوره القمر (۵۴): آیه ۵۲..... ص: ۴۲

(آیه ۵۲) - سپس به این اصل اساسی اشاره می‌کند که با مرگ اقوام پیشین اعمال آنها نابود نشد، بلکه «هر کاری را انجام دادند در نامه‌های اعمالشان ثبت است» (وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۳
همین گونه اعمال شما نیز ثبت و ضبط می‌شود، و برای یوم الحساب محفوظ است.

سوره القمر (۵۴): آیه ۵۳..... ص: ۴۳

(آیه ۵۳) - سپس برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «و هر کار کوچک و بزرگی نوشته شده است» (وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ).
بنابر این حساب اعمال در آن روز یک حساب جامع و کامل است، چنانکه وقتی نامه اعمال مجرمان به دست آنها داده می‌شود «فریاد بر می‌آورند: که ای وای بر ما! این چه کتابی است که هیچ عمل کوچک و بزرگی نیست مگر آن را شماره کرده!» (کهف / ۴۹)

سوره القمر (۵۴): آیه ۵۴..... ص: ۴۳

(آیه ۵۴) - و از آنجا که سنت قرآن مجید بر این است که صالحان و طالحان و نیکان و بدان را در مقایسه با یکدیگر معرفی می‌کند، چرا که در مقایسه تفاوتها چشمگیرتر و آشکارتر است در اینجا نیز بعد از ذکر سرنوشت کافران مجرم اشاره کوتاهی به سرنوشت مسرت بخش و روح پرور پرهیزکاران کرده، می‌فرماید:

«پرهیزکاران در باغها و نه‌های بهشتی (و فضای گسترده و فیض وسیع خداوند) جای دارند» (إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَ نَهْرٍ).

سوره القمر (۵۴): آیه ۵۵..... ص: ۴۳

(آیه ۵۵) - این آیه که آخرین آیه سوره «قمر» است توضیح بیشتری برای جایگاه متقین داده، چنین می‌گوید: «در جایگاه صدق نزد خداوند مالک مقتدر» قرار دارند (فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ).

چه توصیف جالبی در این آیه از جایگاه پرهیزکاران شده است! دو ویژگی دارد که همه امتیازات در آن جمع است. نخست این که آنجا جایگاه صدق است و هیچ گونه باطل و بیهودگی در آن راه ندارد، سراسر حق است و تمام وعده‌های خداوند در باره بهشت در آنجا عینیت پیدا می‌کند، و صدق آنها آشکار می‌شود.

دیگر این که: در جوار و قرب خداست، همان چیزی که از کلمه «عند» (نزد) استفاده می‌شود که اشاره به نهایت قرب و نزدیکی معنوی است نه جسمانی، آن هم نسبت به خداوندی که هم مالک است و هم قادر، هرگونه نعمت و موهبتی در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۴

قبضه قدرت و در فرمان حکومت و مالکیت اوست، و به همین دلیل در پذیرائی این میهمانان گرامی فروگذار نخواهد کرد، و تنها خودش می‌داند چه مواهبی برای آنها آماده ساخته است.

در این دو آیه که سخن از مواهب و پاداشهای بهشتیان است نخست از مواهب مادی آنها که باغهای وسیع و نه‌های جاری است سخن می‌گوید، سپس از پاداش بزرگ معنوی آنها که حضور در پیشگاه قرب ملیک مقتدر است، تا انسان را مرحله به مرحله آماده کند، و روح او را به پرواز درآورد.

آغاز و پایان سوره قمر: قابل توجه این که سوره قمر با وحشت و اضطراب و هشدار به نزدیک شدن قیامت آغاز شده، و با آرامش مطلق می‌گوید، سپس از پاداش بزرگ معنوی آنها که حضور در پیشگاه قرب ملیک مقتدر بیان فرموده پایان می‌گیرد، و چنین است راه و رسم تربیت که از اضطراب و وحشت شروع می‌شود، و به آرامش کامل منتهی می‌گردد، افکار پریشان را جمع می‌کند، هوسهای سرکش را رام می‌نماید، خوف و اضطراب درونی از عوامل فنا و نابودی و ضلال را برطرف می‌سازد و در جوار ابدیت پروردگار و در پیشگاه رحمت و قرب او غرق آرامش و سکینه و اطمینان می‌کند.

و به راستی توجه به این که خداوند مالک بی‌منازع و حاکم بی‌مانع در سرتاسر عالم هستی است، و توجه به این که او مقتدر است و قدرتش در همه چیز نافذ است به انسان آرامش بی‌نظیری می‌بخشد.

«پایان سوره قمر»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۵

سوره الزمّن [۵۵]..... ص: ۴۵

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۷۸ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۴۵

این سوره بطور کلی بیانگر نعمتهای مختلف معنوی و مادی خداوند است که بر بندگان خود ارزانی داشته، و آنها را غرق در آن ساخته است بطوری که می‌توان نام این سوره را «سوره رحمت» یا «سوره نعمت» گذارد، و به همین دلیل با نام مبارک «الرَّحْمَن» که رحمت واسعه الهی را بازگو می‌کند آغاز شده، و با جلال و اکرام خداوند پایان گرفته است، و ۳۱ بار جمله «فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ» که به وسیله آن از بندگان اقرار بر نعمتهای خود می‌گیرد در آن ذکر شده.

می‌توان محتوای این سوره را به چند بخش تقسیم کرد:

بخش اول که مقدمه و آغاز سوره است از نعمتهای بزرگ خلقت، تعلیم و تربیت، حساب و میزان، وسائل رفاهی انسان، و غذاهای روحی و جسمی او سخن می‌گوید.

بخش دوم توضیحی است بر مسأله چگونگی آفرینش انس و جن.

بخش سوم بیانگر نشانه‌ها و آیات خداوند در زمین و آسمان است.

در بخش چهارم از نعمتهای دنیوی فراتر رفته، سخن از نعمتهای جهان دیگر است که نعمتهای بهشتی اعم از باغها، چشمه‌ها، میوه‌ها، همسران زیبا و با وفا، و انواع لباسها، توضیح داده شده است.

و بالاخره در بخش پنجم این سوره اشاره کوتاهی به سرنوشت مجرمان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۶

و قسمتی از مجازاتهای دردناک آنها آمده است.

تکرار آیه «فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ» آن هم در مقطعه‌های کوتاه جاذبه خیره کننده‌ای به سوره داده، لذا جای تعجب نیست که در حدیثی از پیغمبر گرامی صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمود: لِكُلِّ شَيْءٍ عُرُوسٌ وَعُرُوسُ الْقُرْآنِ سُورَةُ الرَّحْمَنِ جَلَّ ذِكْرُهُ بَرَاءً لِّعُرُوسِ عُرُوسِي اسْت، و عُرُوسُ الْقُرْآنِ سُورَةُ الرَّحْمَنِ اسْت.».

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۴۶

از آنجا که این سوره حس شکرگزاری را در انسانها به عالیترین وجهی برمی‌انگیزد، فضیلت‌های فراوانی برای تلاوت آن در روایات آمده است، البته تلاوتی که در اعماق روح انسان نفوذ کند و مبدأ حرکت گردد نه مجرد لقلقه زبان.

از جمله در حدیثی از رسول خدا می‌خوانیم: «هر کس سوره الرَّحْمَنِ را بخواند خداوند به ناتوانی او (در ادای شکر نعمتها) رحم می‌کند، و حق شکر نعمتهایی را که با او ارزانی داشته خودش ادا می‌کند.».

و در حدیث دیگری از امام صادق علیه السّلام آمده است: «هر کس سوره الرَّحْمَنِ را بخواند و هنگامی که به آیه «فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ» می‌رسد بگوید: «لا بشيء من آلائك رب اكذب خداوندا! هیچ يك از نعمتهای تو را انکار نمی‌کنم» اگر این تلاوت در شب باشد و در همان شب بمیرد شهید خواهد بود، و اگر در روز باشد و در همان روز بمیرد نیز شهید خواهد بود!»!

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۱ ..... ص: ۴۶

(آیه ۱) - سر آغاز نعمتهای الهی: از آنجا که این سوره بیانگر انواع نعمتها و مواهب بزرگ الهی است با نام مقدس «رحمن» که رمزی از رحمت واسعه اوست آغاز می شود، چرا که اگر صفت «رحمانیت» او نبود این چنین خوان نعمت را برای دوست و دشمن نمی گستراند.

لذا می فرماید: «خداوند رحمان» (الرَّحْمَنُ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۲ ..... ص: ۴۶

(آیه ۲) - «قرآن را تعلیم فرمود» (عَلَّمَ الْقُرْآنَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۷

و به این ترتیب نخستین و مهمترین نعمت را همان «تعلیم قرآن» بیان می کند.

و جالب این که نعمت «تعلیم قرآن» را حتی قبل از مسأله «خلقت انسان» و «تعلیم بیان» ذکر کرده، در حالی که از نظر ترتیب طبیعی باید نخست اشاره به مسأله آفرینش انسان، و بعد نعمت تعلیم بیان، و سپس نعمت تعلیم قرآن شود، اما عظمت قرآن ایجاب کرده که بر خلاف این ترتیب طبیعی نخست از آن سخن گوید.

این آیه در ضمن پاسخی است به مشرکان عرب که وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله نام «رحمن» را بیان کرد و آنها را دعوت به سجده برای خداوند رحمن نمود آنها به عنوان بهانه جوئی گفتند: «وَمَا الرَّحْمَنُ رَحْمَنٌ چيست؟» (فرقان / ۶۰).

قرآن می گوید خداوند رحمن کسی است که قرآن را تعلیم فرموده، انسان را آفریده، و تعلیم بیان به او کرده است.

به هر حال نام «رحمن» بعد از نام «الله» گسترده ترین مفهوم را در میان نامهای پروردگار دارد، زیرا می دانیم خداوند دارای دو رحمت است: «رحمت عام» و «رحمت خاص» نام «رحمن» اشاره به «رحمت عام» اوست که همگان را شامل می شود، و نام «رحیم» اشاره به «رحمت خاص» اوست که مخصوص اهل ایمان و طاعت است، و شاید به همین دلیل نام «رحمن» بر غیر خدا هرگز اطلاق نمی شود - مگر این که با کلمه «عبد» همراه باشد - ولی وصف «رحیم» به دیگران نیز گفته می شود، چرا که هیچ کس دارای رحمت عام جز او نیست، اما رحمت خاص هر چند به صورت ضعیف در میان انسانها و موجودات دیگر نیز وجود دارد.

در این که خداوند قرآن را به چه کسی تعلیم کرده؟ از آنجا که این سوره بیانگر رحمتهای الهی به جن و انس است و لذا ۳۱ بار بعد از ذکر بخشهایی از این نعمتها از آنها سؤال می کند «کدامیک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید» مناسب است که بگوئیم خدا این قرآن را به وسیله پیامبر بزرگش محمد صلی الله علیه و آله به جن و انس تعلیم فرمود.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۳ ..... ص: ۴۷

(آیه ۳) - بعد از ذکر نعمت بی مثال قرآن به مهمترین نعمت در سلسله بعد پرداخته، می فرماید: «انسان را آفرید» (خَلَقَ الْإِنْسَانَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۸

مسلمنا منظور از «انسان» در اینجا نوع انسان است نه حضرت «آدم» و گسترده گی نعمت «بیان» که بعد از آن می آید نیز شاهی بر عمومیت معنی انسان است.

ذکر نام انسان بعد از قرآن نیز قابل دقت است، چرا که قرآن مجموعه اسرار هستی به صورت تدوین است، و انسان خلاصه این اسرار به صورت تکوین است، و هر کدام نسخه‌ای از این عالم بزرگ و پهناور!

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۴ ..... ص: ۴۸

(آیه ۴) - این آیه به یکی از مهمترین نعمتها بعد از نعمت آفرینش انسان، اشاره کرده، می‌افزاید: «به او بیان را آموخت» (عَلَّمَهُ الْبَيَانَ).

«بیان» از نظر مفهوم لغت معنی گسترده‌ای دارد، و به هر چیزی گفته می‌شود که مبین و آشکار کننده چیزی باشد، بنابر این نه فقط نطق و سخن را شامل می‌شود که حتی کتابت و خط و انواع استدلالات عقلی و منطقی که مبین مسائل مختلف و پیچیده است همه در مفهوم بیان جمع است، هر چند شاخص این مجموعه همان «سخن گفتن» است.

اگر نقش «بیان» را در تکامل و پیشرفت زندگی انسانها، و پیدایش و ترقی تمدنها در نظر بگیریم یقین خواهیم کرد که اگر این نعمت بزرگ نبود انسان هرگز نمی‌توانست تجربیات و علوم خود را به سادگی از نسلی به نسل دیگر منتقل سازد، و باعث پیشرفت علم و دانش و تمدن و دین و اخلاق گردد، و اگر یک روز این نعمت بزرگ از انسانها گرفته شود جامعه انسانی بسرعت راه قهقرا را پیش خواهد گرفت، و هر گاه بیان را به معنی وسیع آن که شامل خط و کتابت و حتی انواع هنرها می‌شود تفسیر کنیم نقش فوق العاده مهم آن در زندگی انسانها روشنتر می‌گردد.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۵ ..... ص: ۴۸

(آیه ۵) - سپس به سراغ چهارمین نعمت بزرگ از مواهب خداوند رحمن رفته، می‌گوید: «خورشید و ماه با حساب منظمی می‌گردند» (الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ).

اصل وجود خورشید از بزرگترین نعمتها برای انسان است، چرا که بدون نور و حرارت حاصل از آن زندگی در منظومه شمسی غیر ممکن است، نمو و رشد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۹

گیاهان و تمام مواد غذایی، بارش بارانها، وزش بادهای، همه به برکت این موهبت الهی است.

ماه نیز به سهم خودش نقش مهمی را در حیات انسان ایفا می‌کند، علاوه بر این که چراغ شبهای تاریک اوست، جاذبه آن که سر چشمه جزر و مد در اقیانوسهاست عاملی است برای بقاء حیات در دریاها و مشروب ساختن بسیاری از سواحل که رودخانه‌ها در مجاورت آن به دریا می‌ریزند.

و افزون بر همه اینها نظام ثابت حرکت ماه به دور زمین و حرکت زمین به دور خورشید که سبب پیدایش منظم شب و روز سال و ماه و فصول مختلف است، سبب نظم زندگی انسانها و برنامه ریزی برای امور تجاری و صنعتی و کشاورزی است که اگر این سیر منظم نبود زندگی بشر هرگز نظام نمی‌یافت.

نه تنها حرکت این کرات آسمانی نظام بسیار دقیقی دارد، بلکه مقدار جرم و جاذبه آنها و فاصله‌ای که از زمین، و از یکدیگر دارند همه روی حساب و «حسبان» است، و بطور قطع هر کدام از این امور به هم بخورد اختلالات عظیمی در منظومه شمسی و به دنبال آن در نظام زندگی بشر رخ می‌دهد.

این نکته نیز قابل توجه است که خورشید هر چند در وسط منظومه شمسی ظاهراً بدون حرکت ثابت مانده است، ولی نباید

فراموش کرد که آن هم به اتفاق تمام سیارات و اقمارش در دل کهکشانی که به آن تعلق دارد به سوی نقطه معینی (ستاره معروف وگا) در حرکت است و این حرکت نیز نظم و سرعت معینی دارد.

سورة الرحمن (۵۵): آیه ۶..... ص: ۴۹

(آیه ۶) - در پنجمین موهبت بزرگ از آسمان به زمین نظر می‌افکنند، و می‌فرماید: «و گیاه و درخت برای او سجده می‌کنند» (وَ النَّجْمُ وَ الشَّجَرُ يَسْجُدَانِ).

«نجم» گاه به معنی ستاره می‌آید، و گاه به معنی گیاهان بدون ساقه و در اینجا به قرینه «شجر» (درخت) منظور معنی دوم یعنی گیاهان بدون ساقه است.

می‌دانیم تمام مواد غذایی انسانها در اصل از گیاهان گرفته می‌شود، با این تفاوت که قسمتی را انسان مستقیماً مصرف می‌کند، و قسمت دیگری صرف تغذیه حیواناتی می‌شود که جزء مواد غذایی انسانهاست، این معنی حتی در مورد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۰

حیوانات دریائی نیز صادق است، زیرا آنها نیز از گیاهان بسیار کوچکی تغذیه می‌کنند که میلیونها میلیون از آن در هر گوشه و کنار دریا در پرتو نور آفتاب می‌روید و در لابلای امواج در حرکت است.

به این ترتیب «نجم» انواع گیاهان کوچک و خزنده مانند بوته کدو، خیار و امثال آنها و «شجر» انواع گیاهان ساقه‌دار مانند غلات و درختان میوه و غیر آن را شامل می‌شود.

و تعبیر «یسجدان» (این دو سجده می‌کنند) اشاره به تسلیم بی‌قید و شرط آنها در برابر قوانین آفرینش، و در مسیر منافع انسانهاست.

در ضمن اشاره به اسرار توحیدی آنها نیز هست، چرا که در هر برگ و هر دانه گیاهی آیات عجیبی از عظمت و علم پروردگار وجود دارد.

سورة الرحمن (۵۵): آیه ۷..... ص: ۵۰

(آیه ۷) - آسمان را برافراشت و برای هر چیز میزانی قرار داد! این آیه به ششمین نعمت که نعمت آفرینش آسمان است اشاره کرده، می‌فرماید: «و (خداوند) آسمان را برافراشت» (وَ السَّمَاءَ رَفَعَهَا).

«آسمان» در این آیه خواه به معنی «جهت بالا» باشد یا «کواکب آسمانی» و یا «جو زمین» هر کدام باشد موهبتی است بزرگ و نعمتی است بی‌ظنیر، چرا که بدون آن زندگی کردن برای انسان محال است و یا ناقص.

آری! نور و روشنایی که مایه گرما و هدایت و حیات و حرکت است از سوی آسمان می‌آید، باران از طریق آسمان می‌بارد، و نزول وحی نیز از آسمان است.

سپس به سراغ نعمت هفتم رفته، می‌فرماید: «و (خداوند) میزان و قانون (در آن) گذاشت» (وَ وَضَعَ الْمِيزَانَ).

«میزان» به معنی هر گونه وسیله سنجش است، سنجش حق از باطل، سنجش عدالت از ظلم و ستم، و سنجش ارزشها و سنجش حقوق انسانها در مراحل و مسیرهای مختلف اجتماعی.

«میزان» هر قانون تکوینی و دستور تشریحی را شامل می‌شود، چرا که همه وسیله سنجشند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۱

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۸ ..... ص: ۵۱

(آیه ۸) - در این آیه نتیجه گیری جالبی از این موضوع کرده، می‌افزاید هدف از قرار دادن میزان در عالم هستی این است: «تا در میزان طغیان نکنید» و از مسیر عدالت منحرف نشوید (أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ).
چه تعبیر جالبی که از کل عالم هستی به انسان منتقل می‌شود، و قوانین حاکم بر آن عالم کبیر را با قوانین حاکم بر زندگی انسان و عالم صغیر هماهنگ می‌شمرد، و این است حقیقت توحید که اصول حاکم همه جا یکی است.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۹ ..... ص: ۵۱

(آیه ۹) - بار دیگر روی مسأله عدالت و وزن تکیه کرده، می‌گوید: «و وزن را بر اساس عدالت برپا دارید و میزان را کم نکنید» (وَ أَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ).
این آیه روی مسأله وزن به معنی خاص آن تکیه کرده، و دستور می‌دهد که در سنجش و وزن اشیا به هنگام معامله چیزی کم و کسر نگذارند.

اهمیت میزان به هر معنی در زندگی و حیات انسان چنان است که هر گاه همین مصداق محدود و کوچکش یعنی «ترازو» را یک روز از زندگی حذف کنیم برای مبادله اشیا گرفتار چه دردسرها و هرج و مرج‌ها، دعا و نزاعها خواهیم شد.
از آنچه گفتیم روشن می‌شود این که در بعضی از روایات «میزان» به وجود «امام» علیه السلام تفسیر شده به خاطر آن است که وجود مبارک امام معصوم وسیله‌ای است برای سنجش حق از باطل و معیاری است برای تشخیص حقایق، و عامل مؤثری است برای هدایت.

همچنین تفسیر میزان به «قرآن مجید» نیز ناظر به همین معنی است.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۱۰ ..... ص: ۵۱

(آیه ۱۰) - سپس از آسمان به زمین می‌آید و با اشاره به هشتمین نعمت، می‌فرماید: «زمین را برای خلاق آفرید» (وَ الْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ).

قرائن موجود و خطابهای سوره که متوجه انس و جن است نشان می‌دهد که منظور از «انام» در اینجا همان انس و جن است.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۱۱ ..... ص: ۵۱

(آیه ۱۱) - در این آیه به سراغ نهمین و دهمین نعمت که بخشی از مواد غذایی انسان را تشکیل می‌دهد رفته، می‌گوید: «در آن (زمین) میوه‌ها و نخلهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۲
پرشکوفه است» (فِيهَا فَاكِهَةٌ وَ النَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۱۲ ..... ص: ۵۲

(آیه ۱۲) - و سر انجام از یازدهمین و دوازدهمین مواهبش بدین گونه سخن می گوید: «و دانه‌هایی که همراه با ساقه و برگ‌ها است که بصورت کاه در می آید و (همچنین) گیاهان خوشبو» (وَ الْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَ الرَّيْحَانُ). دانه‌های غذائی خوراک انسان، و برگ‌های تر و خشک‌ش خوراک حیواناتی است که در خدمت انسان، و از شیر و گوشت و پوست و پشم آنها بهره می‌گیرد، و به این ترتیب چیزی از آن بی‌فایده و دور ریختنی نیست. و از سوی دیگر گیاهان خوشبو و گل‌ها را نیز در زمین آفریده که مشام جسم و جان را معطر می‌کند، و روح را آرامش و نشاط می‌بخشد، و به این وسیله نعمتهایش را بر انسان تمام کرده است.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۲

(آیه ۱۳) - پس از ذکر نعمتهای گوناگون مادی و معنوی در این آیه جن و انس را مخاطب ساخته، می‌گوید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را تکذیب می‌کنید؟! (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ). نعمتهائی که هر یک نشانه روشنی از قدرت و لطف و مهر پروردگار است، چگونه ممکن است اینها را تکذیب کرد؟! این استفهام، استفهام تقریری است که در مقام اقرار گرفتن می‌آورند، و لذا در روایتی که در آغاز سوره خواندیم به ما دستور داده شده است که بعد از ذکر این جمله عرضه داریم: «لا بشيء من آلائك رب اكذب پروردگارا! ما هیچ یک از نعمتهای تو را تکذیب نمی‌کنیم».

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۲

(آیه ۱۴) - آفرینش انسان از خاکی همچون سفال! خداوند بعد از ذکر نعمتهای گذشته از جمله آفرینش انسان به صورت سر بسته، در اینجا نخست به شرحی پیرامون آفرینش انس و جن می‌پردازد شرحی که هم نشانه قدرت عظیم اوست و هم درسهای عبرتی برای همگان در بر دارد. می‌فرماید: «انسان را از گل خشکیده‌ای همچون سفال آفرید» (خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۳

از آیات مختلف قرآن و تعبیرات گوناگونی که در باره مبدأ آفرینش انسان آمده به خوبی استفاده می‌شود که انسان در آغاز خاک بوده (حج/ ۵) سپس با آب آمیخته شده، و به صورت گل درآمده (انعام/ ۲) و بعد به صورت «گل بدبو» (لجن) درآمد (حجر/ ۲۸) سپس حالت «چسبندگی» پیدا کرد (صافات/ ۱۱) و بعدا به صورت «خشکیده» درآمد، و حالت «صلصال کالفخار» به خود گرفت - آیه مورد بحث.

این مراحل از نظر بعد زمانی چه اندازه طول کشید؟ و انسان در هر مرحله‌ای چقدر توقف کرد؟ و این حالت‌های انتقالی تحت چه عواملی به وجود آمد؟ اینها مسائلی است که از علم و دانش ما مخفی است، و تنها خدا می‌داند و بس.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۳

(آیه ۱۵) - سپس به آفرینش «جن» پرداخته، می‌گوید: «و جن را از شعله‌های مختلط و متحرک آتش آفرید» (وَ خَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ).

باز در اینجا دقیقاً برای ما روشن نیست که آفرینش «جن» از این آتشیهای رنگارنگ چگونه بوده است؟ همان گونه که خصوصیات دیگر آن نیز از طریق وحی صادق یعنی قرآن مجید و وحی آسمانی برای ما ثابت شده است، محدود بودن معلومات ما در برابر مجهولات هرگز به ما اجازه نمی‌دهد که این حقایق را انکار کنیم یا نادیده بگیریم، بعد از آن که از طریق وحی اثبات گردد، هر چند علم به آن راهی نیابد «۱».

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۱۶ ..... ص: ۵۳

(آیه ۱۶) - باز به دنبال نعمتهائی که در آغاز آفرینش انسان بوده این جمله را تکرار می‌کند: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید» (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۱۷ ..... ص: ۵۳

(آیه ۱۷) - در این آیه به بیان یکی دیگر از نعمتهای الهی پرداخته، می‌گوید: «او پروردگار دو مشرق و پروردگار دو مغرب است» (رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ). درست است که خورشید در هر روزی از ایام سال از نقطه‌ای طلوع و در

---

(۱) به خواست خدا شرح بیشتر در باره آفرینش «جن» و خصوصیات این مخلوق در تفسیر سوره جن خواهد آمد.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۴

نقطه‌ای غروب می‌کند، و به این ترتیب به تعداد روزهای سال مشرق و مغرب دارد، ولی با توجه به حد اکثر «میل شمالی» آفتاب، و «میل جنوبی» آن، در حقیقت دو مشرق و دو مغرب دارد، و بقیه در میان این دو می‌باشد. این نظام که مبدأ پیدایش فصول چهارگانه سال با برکات فراوانی است در حقیقت تأکید و تکمیلی است برای آنچه در آیات قبل آمده، آنجا که سخن از حساب سیر خورشید و ماه در میان است، و همچنین سخن از وجود میزان در آفرینش آسمانها، و در مجموع هم بیانگر نظام دقیق آفرینش و حرکت زمین و ماه و خورشید می‌باشد، و هم اشاره‌ای است به نعمتها و برکاتی که از این رهگذر عاید انسان می‌شود.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۱۸ ..... ص: ۵۴

(آیه ۱۸) - به هر حال بعد از ذکر این نعمت باز جن و انس را مخاطب ساخته، می‌گوید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟! (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۱۹ ..... ص: ۵۴

(آیه ۱۹) - دریاها با ذخائر گرانبهایشان! در ادامه شرح نعمتهای پروردگار سخن از دریاها به میان می‌آورد، اما نه همه دریاها بلکه کیفیت خاصی در پاره‌ای از دریاها که هم پدیده‌ای است عجیب و نشانه‌ای است از قدرت بی‌پایان حق، و هم وسیله‌ای

است برای پدید آمدن بعضی از متاعهای مورد استفاده انسانها.

می‌فرماید: «دو دریای مختلف (شور و شیرین، گرم و سرد) را در کنار هم قرار داد در حالی که با هم تماس دارند» (مَرْجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ).

سورة الرحمن (۵۵): آیه ۲۰ ..... ص : ۵۴

(آیه ۲۰) - در میان آن دو، برزخی است که یکی بر دیگری غلبه نمی‌کند» و به هم نمی‌آمیزند (بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ). منظور از این دو دریا به گواهی آیه ۵۳ سوره فرقان دو دریای آب «شیرین» و «شور» است، آنجا که می‌فرماید: «او کسی است که دو دریا را در کنار هم قرار داد یکی گوارا و شیرین است و دیگری شور و تلخ، و در میان آنها برزخی قرار داد تا با هم مخلوط نشوند».

رودخانه‌های عظیم آب شیرین هنگامی که به دریاها و اقیانوسها می‌ریزند بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۵ معمولاً دریائی از آب شیرین در کنار ساحل تشکیل می‌دهند آب شور را به عقب می‌رانند و عجب این که تا مدت زیادی این دو آب شیرین و شور به خاطر تفاوت درجه غلظت به هم آمیخته نمی‌شوند و هزاران کیلومتر راه را به همان صورت می‌پیمایند.

سورة الرحمن (۵۵): آیه ۲۱ ..... ص : ۵۵

(آیه ۲۱) - بار دیگر بندگان را مخاطب ساخته و در برابر این نعمتها از آنها سؤال کرده، می‌فرماید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟! (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سورة الرحمن (۵۵): آیه ۲۲ ..... ص : ۵۵

(آیه ۲۲) - سپس در ادامه همین سخن می‌افزاید: «از آن دو (دریا) لؤلؤ و مرجان خارج می‌شود!» (يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ).

سورة الرحمن (۵۵): آیه ۲۳ ..... ص : ۵۵

(آیه ۲۳) - «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟! (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ). (لؤلؤ) مروارید دانه شفاف و قیمتی است که در درون صدف در اعماق دریاها پرورش می‌یابد، و هر قدر درشت‌تر باشد گرانبهاتر است.

و «مرجان» موجود زنده‌ای است شبیه شاخه کوچک درخت که در اعماق دریاها می‌روید، و تا مدتها دانشمندان آن را نوعی «گیاه» می‌پنداشتند، ولی بعداً روشن شد که نوعی حیوان است.

بهترین نوع مرجان زینتی «مرجان سرخ رنگ» است و هر قدر سرختر باشد قیمتی‌تر است.

سورة الرحمن (۵۵): آیه ۲۴ ..... ص : ۵۵

(آیه ۲۴) - باز در ادامه همین بخش از نعمتها به مسأله کشتیها که در حقیقت بزرگترین و مهمترین وسیله حمل و نقل بشر در گذشته و حال بوده است اشاره کرده، می‌فرماید: «و برای اوست کشتیهای ساخته شده که در دریا به حرکت در می‌آیند و همچون کوهی هستند!» (وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ).

جالب این که در عین تعبیر به «منشآت» که حکایت از مصنوع بودن کشتی به وسیله انسان می‌کند می‌فرماید «وله» (از برای خداست) اشاره به این که مخترعان و سازندگان کشتی از خواص خداداد که در مصالح مختلفی که در کشتیها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۶

به کار می‌رود استفاده می‌کنند همچنین از خاصیت سیال بودن آب دریاها، و نیروی وزش بادها بهره می‌گیرند، و خداست که در آن مواد، و در دریا و باد این خواص و آثار را آفریده.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۲۵ ..... ص: ۵۶

(آیه ۲۵) - و بار دیگر این سؤال پر معنی را تکرار کرده، می‌فرماید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟» (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۲۶ ..... ص: ۵۶

(آیه ۲۶) - ما همه فانی و بقا پس تو را است! باز در ادامه شرح نعمتهای الهی در اینجا می‌افزاید: «همه کسانی که روی آن [زمین] هستند فانی می‌شوند» (كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ).

اما چگونه «مسأله فنا» می‌تواند در زمره نعمتهای الهی قرار گیرد؟ ممکن است از این نظر باشد که این فنا به معنی فنای مطلق نیست، بلکه دریچه‌ای است به عالم بقا و دالان و گذرگاهی است که شرط وصول به سرای جاویدان عبور از آن است. و یا از این نظر که ذکر نعمتهای فراوان گذشته ممکن است مایه غفلت و غرق شدن گروهی در زندگی دنیا و انواع خوردنیها و نوشیدنیها و لؤلؤ و مرجان و مرکبهای را هوارش گردد، لذا یادآوری می‌کند که این دنیا جای بقا نیست، و این تذکر خود نعمتی است بزرگ.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۲۷ ..... ص: ۵۶

(آیه ۲۷) - در این آیه می‌افزاید «تنها ذات ذو الجلال و گرامی پروردگارت باقی می‌ماند» (وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلالِ وَالْإِكْرَامِ).

«وجه» از نظر لغت به معنی صورت است که به هنگام مقابله با کسی با آن مواجه و رو برو می‌شویم، ولی هنگامی که در مورد خداوند به کار می‌رود منظور ذات پاک او است.

اما «ذُو الْجَلالِ وَالْإِكْرَامِ» که توصیفی است برای «وجه» اشاره به صفات جمال و جلال خداست، زیرا ذو الجلال از صفاتی خبر می‌دهد که خداوند «اجل» و برتر از آن است (صفات سلبيه) و «اکرام» به صفاتی اشاره می‌کند که حسن و ارزش چیزی را

ظاهر می‌سازد و آن «صفات ثبوتیه» خداوند مانند علم و قدرت و حیات اوست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۷

بنابر این معنی آیه روی هم رفته چنین می‌شود تنها ذات پاک خداوندی که متصف به صفات ثبوتیه و منزله از صفات سلبيه

است در این عالم باقی و برقرار می ماند.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۲۸ ..... ص : ۵۷

(آیه ۲۸) - بار دیگر خلائق را مخاطب ساخته، می فرماید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟! (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۲۹ ..... ص : ۵۷

(آیه ۲۹) - محتوای این آیه در واقع نتیجه ای است از آیات قبل، زیرا می فرماید: «تمام کسانی که در آسمانها و زمین هستند همواره (نیازهای خود را) از او تقاضا می کنند» (يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

چرا چنین نباشد؟ در حالی که همه فانیند و او باقی و اگر لحظه ای نظر لطفش را از کائنات برگیرد «فرو ریزند قالبها!» با این حال مگر کسی جز او هست که اهل آسمانها و زمین از وی تقاضا کنند؟! سپس می افزاید: «و او (خداوند) هر روز در شأن و کاری است» (كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ).

آری! خلقت او دائم و مستمر است، و پاسخگوئی او به نیازهای سائلان و نیازمندان نیز چنین است، و هر روز و هر زمان طرح تازه ای ابداع می کند.

یک روز اقوامی را قدرت می دهد، روز دیگری آنها را بر خاک سیاه می نشاند، یک روز سلامت و جوانی می بخشد، روز دیگر ضعف و ناتوانی می دهد، یک روز غم و اندوه را از دل می زداید، روز دیگر مایه اندوهی می آفریند، خلاصه هر روز طبق حکمت و نظام احسن، پدیده تازه و آفرینش و حادثه جدیدی دارد.

توجه به این حقیقت، از یکسو نیاز مستمر ما را به ذات پاک او روشن می کند، و از سوی دیگر پرده های یأس و نومیدی را از دل کنار می زند.

و از سوی سوم غرور و غفلت را درهم می شکند.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۳۰ ..... ص : ۵۷

(آیه ۳۰) - و باز به دنبال این نعمت مستمر و پاسخگوئی به نیازهای همه مخلوقات و اهل آسمانها و زمین تکرار می کند که «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟! (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص : ۵۸

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۳۱ ..... ص : ۵۸

(آیه ۳۱) - نعمتهائی که تاکنون در آیات این سوره مطرح شده مربوط به این جهان بوده است، ولی در اینجا از محاسبه قیامت و بعضی دیگر از خصوصیات معاد سخن می گوید که در عین تهدید بودن برای مجرمان وسیله تربیت و آگاهی و بیداری و هم وسیله تشویق و دلگرمی مؤمنان است، و به همین جهت نعمت محسوب می شود، لذا بعد از ذکر هر کدام همان سؤال را که

در باره نعمتهاست تکرار می کند.

نخست می فرماید: «به زودی به حساب شما می پردازیم ای دو گروه انس و جن!» (سَنَفُرُغُ لَكُمْ أَثِيَّةَ الثَّقَلَانِ).

آری! در آن روز خداوند عالم قادر دقیقا همه اعمال و گفتار و نیت انس و جن را مورد بررسی و حساب دقیق قرار داده، و کیفر و پاداش مناسب را برای آنها تعیین می کند.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۳۲ ..... ص : ۵۸

(آیه ۳۲) - بعد از ذکر این معنی باز این سؤال را تکرار می فرماید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید» (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۳۳ ..... ص : ۵۸

(آیه ۳۳) - در تعقیب آیه قبل که از مسأله حساب دقیق الهی سخن می گفت باز جن و انس را مخاطب ساخته، می گوید: «ای گروه جن و انس! (هر گاه به راستی می خواهید از مجازات و کیفر الهی بر کنار مانید) اگر می توانید از مرزهای آسمانها و زمین بگذرید (و از حیطة قدرت او خارج شوید) پس بگذرید ولی هرگز نمی توانید مگر با نیروی» الهی و فوق العاده اما چنین نیروی در اختیار شما نیست (يا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّ اسِيَّ تَطَعْتُمْ أَنْ تَتَّقُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْقُذُوا لَا تَنْقُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانِ).

به این ترتیب شما هرگز یارای فرار از دادگاه عدل خدا و پیامدهای آن را ندارید، هر جا بروید ملک خداست، و هر کجا باشید محل حکومت اوست، آری این موجود ضعیف و ناتوان کجا می تواند از عرصه قدرت خداوند بگریزد همان گونه که امیر مؤمنان علی علیه السلام در دعای روح پرور کمیل عرضه می دارد:

«و لا یمكن الفرار من حکومتك پروردگارا! فرار از حکومت تو ممکن نیست!» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۹

البته به نظر می رسد که این آیه مربوط به فرار از چنگال عدالت الهی در قیامت باشد، و مؤید آن بعضی از اخبار است که در منابع اسلامی در این زمینه نقل شده از جمله در حدیثی از امام صادق علیه السلام می خوانیم: «روز قیامت خداوند بندگان را در محل واحدی جمع می کند و به فرشتگان آسمان پائین وحی می فرستد فرود آید، آنها- که دو برابر جمعیت روی زمین از جن و انس هستند- فرود می آیند، سپس اهل آسمان دوم که آنها نیز دو برابر همه می باشند فرود می آیند، و به همین ترتیب فرشتگان هفت آسمان فرود می آیند و همچون هفت حجاب گرداگرد انس و جن را احاطه می کنند، اینجاست که منادی صدا می زند: ای جمعیت جن و انس اگر می توانید از اقطار آسمانها و زمین بگذرید، اما هرگز نمی توانید جز با قدرت الهی و در اینجا می بیند اطراف آنها را هفت گروه عظیم از فرشتگان فرا گرفته اند- و راهی برای فرار از چنگال عدالت نیست.»

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۳۴ ..... ص : ۵۹

(آیه ۳۴) - باز در اینجا دو گروه را مخاطب ساخته، می گوید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید»؟! (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

درست است که تهدید فوق به ظاهر در مسیر مجازات و کیفر است، ولی از آنجا که ذکر آن هشدار است به همه انسانها، و

عاملی است برای اصطلاح و تربیت، طبعاً لطف و نعمتی محسوب می‌شود، و اصولاً وجود حساب در هر دستگاه نعمت بزرگی است چرا که به خاطر آن سرهای همه به حساب خواهد آمد!

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۳۵ ..... ص: ۵۹

(آیه ۳۵) - این آیه برای تأکید آنچه در آیه قبل دائر بر عدم قدرت انس و جن بر فرار از چنگال عدالت آمده، می‌افزاید: «شعله‌هایی از آتش بی‌دود، و دودهایی متراکم بر شما فرستاده می‌شود (و آن چنان شما را از هر سو احاطه می‌کنند که راهی برای فرار نیست) و نمی‌توانید از کسی یاری بطلبید» (يُؤَسِّلُ عَلَيْكُمْ سُورًا مِنْ نَارٍ وَ نُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ). از یکسو فرشتگان شما را احاطه کرده‌اند و از سوی دیگر شعله‌های گرم و سوزان آتش و دودهای تیره و تار و خفقان آور اطراف محشر را فرا می‌گیرد و راهی برای گریز نیست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۰

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۳۶ ..... ص: ۶۰

(آیه ۳۶) - باز می‌فرماید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟! (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ). تعبیر به نعمت در اینجا نیز به خاطر همان لطفی است که در آیه قبل به آن اشاره شد.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۳۷ ..... ص: ۶۰

(آیه ۳۷) - در تعقیب آیات گذشته که بعضی از حوادث رستاخیز را بازگو می‌کرد، در اینجا همچنان ادامه همان بحث و ذکر خصوصیات دیگری از صحنه قیامت، و چگونگی حساب، و مجازات، و کیفر است. نخست می‌فرماید: «در آن هنگام که آسمان شکافته شود، و همچون روغن مذاب گلگون گردد» حوادث هولناکی رخ می‌دهد که تاب تحمل آن را نخواهید داشت (فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ). از مجموع آیات «قیامت» به خوبی استفاده می‌شود که در آن روز نظام کنونی جهان بکلی در هم می‌ریزد، و حوادث بسیار هولناکی در سرتاسر عالم رخ می‌دهد، کواکب و سیارات و زمین و آسمان دگرگون می‌شوند، و مسائلی که تصور آن امروز برای ما مشکل است واقع می‌گردد، از جمله چیزی است که در آیه فوق آمده که کرات آسمانی از هم می‌شکافد و به رنگ سرخ و به صورت مذاب همچون روغن در می‌آید.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۳۸ ..... ص: ۶۰

(آیه ۳۸) - و از آنجا که اعلام وقوع این حوادث هولناک در صحنه قیامت، و یا قبل از آن هشدار می‌دهد، می‌گوید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟! (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۳۹ ..... ص: ۶۰

(آیه ۳۹) - در این آیه از حوادث تکوینی قیامت، به وضع انسان گنهکار در آن روز، پرداخته، می‌افزاید: «در آن روز هیچ کس از انس و جن از گناهش سؤال نمی‌شود» (فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ).

چرا سؤال نمی‌کنند؟ برای این که همه چیز روشن است، و در چهره انسانها همه چیز خوانده می‌شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۱

قیامت یک روز بسیار طولانی است، و انسان از مواقف و گذرگاههای متعددی باید بگذرد و در هر صحنه و موقعی باید مدتی بایستد، در بعضی از این مواقف مطلقاً سؤال نمی‌شود.

و در بعضی از مواقف مهر بر دهان انسان گذارده می‌شود و اعضای بدن به شهادت بر می‌خیزند. و در بعضی، از انسانها دقیقاً پرسش می‌شود.

خلاصه هر صحنه‌ای شرایطی دارد.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۴۰ ..... ص: ۶۱

(آیه ۴۰) - و باز در تعقیب آن همگان را مخاطب ساخته، می‌گوید «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را تکذیب می‌کنید؟! (فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۴۱ ..... ص: ۶۱

(آیه ۴۱) - آری در آن روز سؤال نمی‌شود، بلکه «مجرمان از چهره‌هایشان شناخته می‌شوند» (يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ). گروهی دارای چهره‌های بشاش نورانی و درخشانند که بیانگر ایمان و عمل صالح آنهاست، و گروهی دیگر صورت‌هایی سیاه و تاریک و زشت و عبوس دارند که نشانه کفر و گناه آنهاست، چنانکه در آیات ۳۹ تا ۴۱ سوره عبس می‌خوانیم: «در آن روز چهره‌هایی درخشان و نورانیند، و چهره‌هایی تاریک، که سیاهی مخصوصی آن را پوشانیده».

سپس می‌افزاید: «و آنگاه آنها را از موهای پیش سر، و پاهایشان می‌گیرند» و به دوزخ می‌افکنند! (فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأُقْدَامِ). گرفتن مجرمان با موی پیش سر، و پاها، ممکن است به معنی حقیقی آن باشد که مأموران عذاب این دو را می‌گیرند و آنها را از زمین برداشته، با نهایت ذلت به دوزخ می‌افکنند، و یا کنایه از نهایت ضعف و ناتوانی آنها در چنگال مأموران عذاب الهی است، که این گروه را با خواری تمام به دوزخ می‌برند، و چه صحنه دردناک و وحشتناکی است آن صحنه!

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۴۲ ..... ص: ۶۱

(آیه ۴۲) - باز از آنجا که یادآوری این مسائل در زمینه معاد هشدار و لطفی است به همگان می‌افزاید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را تکذیب می‌کنید؟! (فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۲

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۴۳ ..... ص: ۶۲

(آیه ۴۳) - در این آیه می‌فرماید: «این همان دوزخی است که مجرمان پیوسته آن را انکار می‌کردند» (هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۴۴ ..... ص: ۶۲

(آیه ۴۴) - باز در توصیف جهنم و عذابهای دردناک آن می‌افزاید: مجرمان «امروز در میان آن و آب سوزان در رفت و آمدند» (يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَ بَيْنَ حَمِيمٍ آتٍ). آنها از یکسو در میان شعله‌های سوزان جهنم می‌سوزند و تشنه می‌شوند و تمنای آن می‌کنند و از سوی دیگر آب جوشان به آنها می‌دهند (یا بر آنها می‌ریزند) و این مجازاتی است دردناک. از آیات ۷۱ و ۷۲ سوره مؤمن استفاده می‌شود که چشمه سوزان حمیم در کنار جهنم است که نخست دوزخیان را در آن می‌برند و سپس در آتش دوزخ می‌افکنند.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۴۵ ..... ص: ۶۲

(آیه ۴۵) - باز به دنبال این هشدار و اخطار شدید بیدار کننده که لطفی است از ناحیه خداوند، می‌فرماید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟! (فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۴۶ ..... ص: ۶۲

(آیه ۴۶) - این دو بهشت در انتظار خائفان است! در اینجا دوزخیان را به حال خود رها کرده، به سراغ بهشتیان می‌رود، و از نعمتهای دلپذیر و بی‌نظیر و شوق‌انگیز بهشت قسمتهائی را بر می‌شمرد، تا در مقایسه با کیفرهای شدید و دردناک دوزخیان اهمیت هر کدام روشنتر گردد.

می‌فرماید: «برای کسی که از مقام پروردگارش بترسد دو باغ بهشتی است» (وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ). خوف از پروردگار سر چشمه‌های مختلفی دارد: گاه همان اعمال ناپاک و افکار آلوده است، و گاه برای مقربان، به خاطر قرب به ذات پاکش کمترین ترک اولی و غفلت مایه وحشت آنهاست، و گاه بدون همه اینها هنگامی که تصور آن ذات نامحدود و عظمت بی‌انتها را می‌کنند در مقابل او احساس حقارت کرده و حالت خوف به آنها دست می‌دهد، این خوفی است که از نهایت معرفت پروردگار حاصل می‌شود و مخصوص عارفان و مخلصان در گاه اوست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۳

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۴۷ ..... ص: ۶۳

(آیه ۴۷) - باز به دنبال این نعمت بزرگ همگان را مخاطب ساخته، می‌گوید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟! (فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۴۸ ..... ص: ۶۳

(آیه ۴۸) - سپس در توصیف این دو بهشت می‌افزاید: «دارای انواع نعمتها و درختان پُرطراوت است» (ذَوَاتَا أَفْنَانٍ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۴۹ ..... ص: ۶۳

(آیه ۴۹) - و به دنبال این نعمت باز همان سؤال تکرار می‌شود که: «کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟! (فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكذَّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۵۰ ..... ص: ۶۳

(آیه ۵۰) - از آنجا که یک باغ سرسبز و خرم و پُرطراوت، علاوه بر درختان، باید چشمه‌های آب جاری داشته باشد در این آیه می‌افزاید: «در آن دو (بهشت) دو چشمه همیشه جاری است» (فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۵۱ ..... ص: ۶۳

(آیه ۵۱) - باز در برابر این نعمت همان سؤال مطرح می‌شود: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید» (فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكذَّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۵۲ ..... ص: ۶۳

(آیه ۵۲) - در این آیه که نوبت به میوه‌های این دو باغ بهشتی می‌رسد، می‌فرماید: «در آن دو از هر میوه‌ای دو نوع وجود دارد» هر یک از دیگری بهتر (فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ). نوعی که در دنیا نمونه آن را دیده‌اید، و نوعی که هرگز شبیه و نظیر آن را در این جهان ندیده‌اید.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۵۳ ..... ص: ۶۳

(آیه ۵۳) - باز می‌افزاید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟! (فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكذَّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۵۴ ..... ص: ۶۳

(آیه ۵۴) - در آیات پیشین سه قسمت از ویژگیهای این دو باغ بهشتی مطرح شد، اکنون به ویژگی چهارم پرداخته، می‌فرماید: «این در حالی است که آنها بر فرشتهائی تکیه کرده‌اند با آسترهائی از دیا و ابریشم» (مُتَّكِئِينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَائِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ). این تعبیر نشانه آرامش کامل روح بهشتیان است.

در اینجا گران‌قیمت‌ترین پارچه‌ای که در دنیا تصور می‌شود آستر این فرشها ذکر شده، اشاره به این که قسمت روئین آن چیزی است که از لطافت و زیبایی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۴ و جذابیت در وصف نمی‌گنجد.

و بالاخره در پنجمین نعمت به چگونگی نعمتهای این باغ بهشتی اشاره کرده، می گوید: «و میوه‌های رسیده آن دو باغ بهشتی در دسترس است» (وَ جَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ).
آری! زحمتی که معمولا در چیدن میوه‌های دنیا وجود دارد در آنجا به هیچ وجه نیست.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۵۵ ..... ص : ۶۴

(آیه ۵۵) - و باز همگان را در اینجا مخاطب ساخته، می گوید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟» (فَبَأَى آلَاءِ رَبِّكَمَا تُكذَّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۵۶ ..... ص : ۶۴

(آیه ۵۶) - همسران زیبای بهشتی: در آیات گذشته پنج قسمت از مواهب و ویژگیهای این دو باغ بهشتی عنوان شده بود، در اینجا ششمین نعمت را بازگو می کند و آن همسران پاک بهشتی است، می فرماید: «در آن باغهای بهشتی زنانی هستند که جز به همسران خود عشق نمی ورزند» (فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ).
«و هیچ انس و جن پیش از اینها با آنها تماس نگرفته است» (لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ).
بنابر این آنها دوشیزه‌اند، و دست نخورده، و پاک از هر نظر.
از «أبو ذر» نقل شده است که: «همسر بهشتی به شوهرش می گوید: سوگند به عزت پروردگارم که در بهشت چیزی را بهتر از تو نمی یابم، سپاس مخصوص خداوندی است که مرا همسر تو، و تو را همسر من قرار داد».

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۵۷ ..... ص : ۶۴

(آیه ۵۷) - باز در تعقیب این نعمت بهشتی تکرار می کند: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟» (فَبَأَى آلَاءِ رَبِّكَمَا تُكذَّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۵۸ ..... ص : ۶۴

(آیه ۵۸) - سپس به توصیف بیشتری از این همسران بهشتی پرداخته، می گوید: «آنها همچون یاقوت و مرجانند!» (كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ).
به سرخی و صفا و درخشندگی «یاقوت» و به سفیدی و زیبایی شاخه «مرجان» که هنگامی که این دو رنگ (یعنی سفید و سرخ شفاف) به هم آمیزند زیباترین رنگ را به آنها می دهند.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۵

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۵۹ ..... ص : ۶۵

(آیه ۵۹) - بار دیگر به دنبال این نعمت بهشتی می فرماید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟» (فَبَأَى آلَاءِ رَبِّكَمَا تُكذَّبَانِ).

رَبِّكَمَا تُكذَّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۶۰ ..... ص: ۶۵

(آیه ۶۰) - و در پایان این بحث می گوید: «آیا جزای نیکی جز نیکی است؟»
(هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ).

آیا آنها که در دنیا کار نیک کرده اند جز پاداش نیک الهی انتظاری در باره آنها می رود؟
«احسان» چیزی برتر از عدالت است، زیرا عدالت این است که انسان آنچه بر عهده اوست بدهد، و آنچه متعلق به اوست بگیرد، ولی احسان این است که انسان بیش از آنچه وظیفه اوست انجام دهد، و کمتر از آنچه حق اوست بگیرد.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۶۱ ..... ص: ۶۵

(آیه ۶۱) - باز در اینجا از بندگان اقرار می گیرد که: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟» (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكذَّبَانِ).

چرا که این قانون یعنی جزای احسان به احسان خود نعمتی است بزرگ از ناحیه خداوند بزرگ، و نشان می دهد که پاداش او در برابر اعمال بندگان نیز در خور کرم اوست نه در خور اعمال آنها، تازه اگر آنها عملی دارند و اطاعتی می کنند آن هم به توفیق و لطف خداست و برکاتش نیز به خودشان می رسد.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۶۲ ..... ص: ۶۵

(آیه ۶۲) - دو بهشت دیگر با اوصاف شگفت آورش! در ادامه بحث گذشته که پیرامون دو بهشت خائفان با ویژگیهای والا سخن می گفت در اینجا از دو بهشت سخن می گوید که در مرحله پایتتر و طبعاً برای افرادی است که در سطح پائینتری از ایمان و خوف از پروردگار قرار دارند، و به تعبیر دیگر هدف بیان وجود سلسله مراتب به تناسب ایمان و عمل صالح است.
نخست می فرماید: «و پایین تر از آنها دو باغ بهشتی دیگر است» (وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّاتٍ).

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ می خوانیم که در تفسیر این آیه فرمود:
«دو بهشت که بنای آنها و هر چه در آنهاست از نقره است، و دو بهشت است که بنای آنها و هر چه در آنهاست از طلاست».
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۶

تعبیر به طلا و نقره ممکن است اشاره به تفاوت ارزش مواهب آنها باشد.

لذا در حدیث دیگری از پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ آمده است: «دو بهشت از طلا است برای مقربان، و دو بهشت از نقره برای اصحاب الیمین».

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۶۳ ..... ص: ۶۶

(آیه ۶۳) - سپس می افزاید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟» (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكذَّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۶۴ ..... ص : ۶۶

(آیه ۶۴) - بعد به پنج ویژگی این دو بهشت - که بعضی با آنچه در باره دو بهشت سابق گفته شد شباهت دارد و بعضی متفاوت است - پرداخته، می گوید: «هر دو خرّم و سرسبزند» (مُدْهَامَّتَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۶۵ ..... ص : ۶۶

(آیه ۶۵) - باز در اینجا اضافه می کند: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟» (فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكذَّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۶۶ ..... ص : ۶۶

(آیه ۶۶) - در این آیه به توصیف دیگری پرداخته، می گوید: «در آنها دو چشمه جوشنده است» (يَهْمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۶۷ ..... ص : ۶۶

(آیه ۶۷) - دگر بار از جن و انس می پرسد: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!» (فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكذَّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۶۸ ..... ص : ۶۶

(آیه ۶۸) - این آیه در باره میوه های این دو بهشت چنین می گوید: «در آنها میوه های فراوان و درخت خرما و انار است» (فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَ نَخْلٌ وَ رُمَّانٌ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۶۹ ..... ص : ۶۶

(آیه ۶۹) - باز همان سؤال را تکرار کرده، می فرماید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟» (فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكذَّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۷۰ ..... ص : ۶۶

(آیه ۷۰) - باز هم همسران بهشتی! در ادامه شرح نعمتهای دو بهشتی که در آیات سابق آمده است در اینجا نیز به قسمتهای دیگری از این مواهب اشاره شده است.

نخست می فرماید: «و در آن باغهای بهشتی زنانی نیکو خلق و زیبايند» (فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ). زنانی که جمع میان «حسن سیرت» و «حسن صورت» کرده اند.

در روایاتی که در تفسیر این آیه وارد شده صفات نیک بسیاری برای همسران بهشتی شمرده شده که می تواند اشاره ای به صفات عالی زنان دنیا نیز باشد، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۷

و الگوئی برای همه زنان محسوب شود، از جمله خوش زبان بودن، نظافت و پاکی، آزار نرسانیدن، نظری به بیگانگان نداشتن و مانند آن.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۷۱ ..... ص : ۶۷

(آیه ۷۱) - و به دنبال ذکر این نعمت باز می‌افزاید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟ (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۷۲ ..... ص : ۶۷

(آیه ۷۲) - سپس در ادامه توصیف این زنان بهشتی اضافه می‌کند: «حوریانی که در خیمه‌های بهشتی مستورند» (حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ).

«حور» جمع «حوراء» و «احور» به کسی می‌گویند که سیاهی چشمش کاملاً مشکی و سفیدی آن کاملاً شفاف است، و گاه به زنان سفید چهره نیز اطلاق شده است.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۷۳ ..... ص : ۶۷

(آیه ۷۳) - و بار دیگر همان سؤال پر معنی را تکرار کرده، می‌گوید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟ (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۷۴ ..... ص : ۶۷

(آیه ۷۴) - این آیه توصیف دیگری است در باره حوریان بهشتی، می‌فرماید: «هیچ، جن و انس پیش از این با آنها تماس نگرفته» و دوشیزه‌اند (لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ). البته چنانکه از آیات دیگر قرآن استفاده می‌شود زنان و مردانی که در این دنیا همسر یکدیگرند هر گاه هر دو با ایمان و بهشتی باشند در آنجا به هم ملحق می‌شوند، و با هم در بهترین شرائط و حالات زندگی می‌کنند. حتی از روایات استفاده می‌شود که مقام این زنان برتر از حوریان بهشت است به خاطر عبادات و اعمال صالحی که در این جهان انجام داده‌اند.

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۷۵ ..... ص : ۶۷

(آیه ۷۵) - سپس می‌افزاید: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟ (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۷۶ ..... ص : ۶۷

(آیه ۷۶) - در آخرین توصیفی که در این آیات از نعمتهای بهشتی کرده، می‌گوید: «این در حالی است که بهشتیان بر تختهایی تکیه زده‌اند که با بهترین و زیباترین پارچه‌های سبز رنگ پوشانده شده است» (مُتَّكِئِينَ عَلَى رَفُوفٍ خُضِرٍ وَ عَبَقَرِيٍّ حِسَانٍ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۸

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۷۷ ..... ص: ۶۸

(آیه ۷۷) - سپس برای آخرین بار (و سی و یکمین مرتبه) این سؤال را از انس و جن و از تمام افراد می‌کند: «پس کدامین نعمتهای پروردگارتان را انکار می‌کنید؟» (فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ).
نعمتهای معنوی، یا نعمتهای مادی، نعمتهای این جهان، یا نعمتهای بهشتی؟ نعمتهائی که سر تا پای وجود شما را فرا گرفته و دائما غرق در آنید، و گاه بر اثر غرور و غفلت همه آنها را به دست فراموشی می‌سپرید، و از بخشنده این همه نعمتها و کسی که در انتظار نعمتهایش در آینده هستید غافل می‌شوید؟
کدامیک را منکرید؟

سوره الرحمن (۵۵): آیه ۷۸ ..... ص: ۶۸

(آیه ۷۸) - و در آخرین آیه این سوره می‌فرماید: «پر برکت و زوال ناپذیر است نام پروردگار صاحب جلال و بزرگواری تو» (تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ).
این تعبیر به خاطر آن است که در این سوره انواع نعمتهای الهی، در زمین و آسمان، در خلقت بشر، و در دنیا و آخرت آمده است، و از آنجا که اینها همه از وجود پر برکت پروردگار افاضه می‌شود، مناسبترین تعبیر همان است که در این آیه آمده است.
جالب این که این سوره با نام خداوند «رحمن» آغاز شد، و با نام پروردگار ذو الجلال و الاکرام پایان می‌گیرد، و هر دو هماهنگ با مجموعه محتوای سوره است.
«پایان سوره الرحمن»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۹

سوره واقعه [۵۶] ..... ص: ۶۹

اشاره

این سوره «در مکه» نازل شده و دارای ۹۶ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۶۹

در «تاریخ القرآن» از «ابن ندیم» نقل شده که سوره «واقعه» چهل و چهارمین سوره‌ای است که بر پیغمبر اکرم صلی الله علیه و

آله نازل شده قبل از آن سوره «طه» و بعد از آن «شعرا» بوده است.

این سوره- همان گونه که از لحن آن پیداست، و مفسران نیز تصریح کرده‌اند- در مکه نازل شده است، هر چند بعضی گفته‌اند آیه ۸۱ و ۸۲ در مدینه نازل گردیده، ولی دلیلی برای این گفته در دست نیست، و نشانه‌ای در آیات مزبور بر این ادعا وجود ندارد.

سوره واقعه چنانکه از نامش پیداست از قیامت و ویژگیهای آن سخن می‌گوید، و این معنی در تمام آیات ۹۶ گانه سوره مسأله اصلی است، اما از یک نظر می‌توان محتوای سوره را در هشت بخش خلاصه کرد:

۱- آغاز ظهور قیامت و حوادث سخت و وحشتناک مقارن آن.

۲- گروه بندی انسانها در آن روز و تقسیم آنها به «اصحاب الیمین»، «اصحاب الشمال» و «مقریین».

۳- بحث مشروحو از مقامات «مقریین» و انواع پادشاهی آنها در بهشت.

۴- بحث مشروحو در باره «اصحاب الیمین» و انواع مواهب الهی بر آنها.

۵- بحثی در باره «اصحاب الشمال» و مجازاتهای دردناک آنها در دوزخ. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۷۰

۶- ذکر دلائل مختلفی پیرامون مسأله معاد از طریق بیان قدرت خداوند، و خلقت انسان از نطفه ناچیز، و تجلی حیات در گیاهان، و نزول باران.

۷- ترسیمی از حالت احتضار و انتقال از این جهان به جهان دیگر.

۸- نظر اجمالی دیگری روی پاداش و کیفر مؤمنان و کافران.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۷۰

در باره تلاوت این سوره روایات زیادی در منابع اسلامی ذکر شده است، از جمله در حدیثی از رسول خدا می‌خوانیم: «کسی که سوره واقعه را بخواند نوشته می‌شود که این فرد از غافلان نیست».

چرا که آیات سوره آن قدر تکان دهنده و بیدار کننده است که جانی برای غفلت انسان باقی نمی‌گذارد.

در حدیث دیگری از امام صادق علیه السّلام می‌خوانیم «هر کس سوره واقعه را در هر شب جمعه بخواند خداوند او را دوست دارد و او را نزد همه مردم محبوب می‌کند، و هرگز در دنیا ناراحتی نمی‌بیند، و فقر و فاقه و آفتی از آفات دنیا دامنگیرش نمی‌شود، و از دوستان امیر مؤمنان علی علیه السّلام خواهد بود».

روشن است که تنها نمی‌توان با لقلقه زبان این همه برکات را در اختیار گرفت، بلکه باید به دنبال تلاوت، فکر و اندیشه، و به دنبال آن حرکت و عمل باشد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۱ ..... ص : ۷۰

(آیه ۱)- واقعه عظیم! مسائل مربوط به قیامت در قرآن مجید معمولاً با ذکر حوادث عظیم و انقلابی و کوبنده در آغاز آن توأم است، و این در بسیاری از سوره‌های قرآن که بحث از قیامت می‌کند کاملاً به چشم می‌خورد در سوره واقعه که بر محور معاد دور می‌زند نیز همین معنی کاملاً در نخستین آیاتش مشهود است.

در آغاز می‌فرماید: «هنگامی که واقعه عظیم (قیامت) واقع شود» (إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۲ ..... ص : ۷۰

(آیه ۲) - «هیچ کس نمی‌تواند آن را انکار کند» (لَيْسَ لَوْفَعَتِهَا كَاذِبَةٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۷۱
چرا که حوادث پیش از آن به قدری عظیم و شدید است که آثار آن در تمام ذرات جهان آشکار می‌شود.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۳ ..... ص : ۷۱

(آیه ۳) - به هر حال رستاخیز نه تنها با دگرگونی کائنات توأم است بلکه انسانها هم دگرگون می‌شوند همان گونه که در آیه مورد بحث می‌فرماید: گروهی را پائین می‌آورد و گروهی را بالا می‌برد! (خَافِضَةً رَافِعَةً).
مستکبران گردنکش و ظالمان صدرنشین سقوط می‌کنند، و مستضعفان مؤمن و صالح بر اوج قله افتخار قرار می‌گیرند، گروهی در قعر جهنم سقوط می‌کنند، و گروه دیگری در اعلا علیین بهشت جای می‌گیرند، و این است خاصیت یک انقلاب بزرگ و گسترده الهی! و لذا در روایتی از امام علی بن الحسین علیه السلام می‌خوانیم که در تفسیر این آیه فرمود: «رستاخیز خافضه است چرا که به خدا سوگند دشمنان خدا را در آتش ساقط می‌کند، و واقعه است چرا که به خدا سوگند اولیاء الله را به بهشت بالا می‌برد.»

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۴ ..... ص : ۷۱

(آیه ۴) - سپس به توصیف بیشتری در این زمینه پرداخته می‌گوید: «در آن هنگام که زمین به شدت به لرزه در می‌آید» (إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًا).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۵ ..... ص : ۷۱

(آیه ۵) - این زلزله به قدری عظیم و شدید است که «کوهها درهم کوبیده می‌شود» (وَبُئِتِ الْجِبَالُ بَسًا).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۶ ..... ص : ۷۱

(آیه ۶) - «و به صورت غبار پراکنده در می‌آید» (فَكَانَتْ غَبَاءً مُنْبَثًا).
اکنون باید اندیشید که آن زلزله و انفجار تا چه حد سنگین است که می‌تواند کوههای عظیم را که در صلابت و استحکام ضرب المثل است آن چنان متلاشی کند که تبدیل به غبار پراکنده کند، و فریادی که از این انفجار عظیم بر می‌خیزد از آن هم وحشتناک تر است.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۷ ..... ص : ۷۱

(آیه ۷) - بعد از بیان وقوع این واقعه عظیم و رستاخیز بزرگ به چگونگی حال مردم در آن روز پرداخته، و قبل از هر چیز آنها را به سه گروه تقسیم کرده، می‌گوید: «و شما (در آن روز) سه گروه خواهید بود» (وَ كُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۸ ..... ص: ۷۱

(آیه ۸) - در مورد دسته اول می‌فرماید: «(نخست) سعادتمندان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۷۲ و خجستگان (هستند) چه سعادتمندان و خجستگانی!» (فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ). منظور از «أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ» کسانی هستند که نامه اعمالشان را به دست راستشان می‌دهند و این امر در قیامت رمز و نشانه‌ای برای مؤمنان نیکوکار و سعادتمند و اهل نجات است، چنانکه بارها در آیات قرآن به آن اشاره شده. تعبیر به «ما أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ» (چه گروه سعادتمندی؟) برای بیان این حقیقت است که حد و نهایتی برای خوشبختی و سعادت آنها متصور نیست.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۹ ..... ص: ۷۲

(آیه ۹) - سپس به ذکر گروه دوم پرداخته، می‌افزاید: «گروه دیگر شقاوت‌مندان و شوماند چه شقاوت‌مندان و شومانی» (وَ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ). گروهی بدبخت و تیره روز و بیچاره و بینوا که نامه‌های اعمالشان را به دست چپشان می‌دهند که خود نشانه و رمزی است برای تیره بختی و جرم و جنایت آنها. تعبیر به «ما أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ» نیز در اینجا نهایت بدبختی و شقاوت آنها را منعکس می‌سازد.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۱۰ ..... ص: ۷۲

(آیه ۱۰) - سرانجام گروه سوم را چنین توصیف می‌کند: «و پیشگامان، پیشگامند» (وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ). «سابقون» کسانی هستند که نه تنها در ایمان پیشگامند، که در اعمال خیر و صفات و اخلاق انسانی نیز پیشقدمند، آنها «اسوه» و «قدوه» مردمند، و امام و پیشوای خلقند، و به همین دلیل مقربان در گاه خداوند بزرگند. و اگر در روایات اسلامی گاه «سابقون» به چهار نفر «هابیل» و «مؤمن آل فرعون» و «حیب نجار» که هر کدام در امت خود پیشگام بودند، و همچنین امیر مؤمنان علی بن ابی طالب علیه السلام که نخستین مسلمان از مردان بود تفسیر شده، در حقیقت بیان مصداقهای روشن آن است، و به معنی محدود ساختن مفهوم آیه نیست.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۱۱ ..... ص: ۷۲

(آیه ۱۱) - «آنها مقربانند» (أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۱۲ ..... ص: ۷۲

(آیه ۱۲) - سپس در یک جمله کوتاه مقام والای مقربان را روشن ساخته، می‌گوید: مقربان «در باغهای پر نعمت بهشت» جای دارند (فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۷۳
تعبیر «جَنَّاتِ النَّعِيمِ» انواع نعمتهای مادی و معنوی بهشت را شامل می‌شود.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۱۳ ..... ص: ۷۳

(آیه ۱۳) - این آیه به چگونگی تقسیم نفرات آنها در امم گذشته و این امت اشاره کرده، می‌گوید: «گروه زیادی (از آنها) از امتهای نخستینند» (ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأُولَى).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۱۴ ..... ص: ۷۳

(آیه ۱۴) - «و (گروه) اندکی از امت آخرین» (وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ).
طبق دو آیه فوق گروه زیادی از مقربان از امتهای پیشینند، و تنها کمی از آنها از امت محمد صلی الله علیه و آله می‌باشند.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۱۵ ..... ص: ۷۳

(آیه ۱۵) - نعمتهای بهشتی که در انتظار مقربان است! در اینجا انواع نعمتهای بهشتی را که نصیب گروه سوم یعنی مقربان می‌شود بازگو می‌کند، نعمتهایی که هر یک از دیگری دل انگیزتر و روح پرورتر است، نعمتهایی که می‌توان آنها را در هفت بخش خلاصه کرد.
نخست می‌فرماید: آنها «بر تختهایی که صف کشیده و به هم پیوسته است قرار دارند» (عَلَى سُرُرٍ مَوْضُوعَةٍ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۱۶ ..... ص: ۷۳

(آیه ۱۶) - «در حالی که بر آن تکیه زده و رو به روی یکدیگرند» و مجلسی پر از انس و سرور دارند (مُتَّكِنِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ).
در قرآن مجید کرارا از تختهای بهشتی و مجالس دسته جمعی بهشتیان توصیفهای جالبی شده که نشان می‌دهد یکی از مهمترین لذات آنها همین جلسات انس و انجمنهای دوستانه است، اما موضوع سخن آنها و نقل محفلشان چیست؟
کسی به درستی نمی‌داند.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۱۷ ..... ص: ۷۳

(آیه ۱۷) - سپس از دومین موهبت آنها سخن گفته، می‌فرماید: «نوجوانانی جاودان (در شکوه و طراوت) پیوسته گرداگرد آنان می‌گردند» و در خدمت آنها هستند (يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۱۸ ..... ص: ۷۳

(آیه ۱۸) - این نوجوانان زیبا «با قلدحها و کوزه‌ها و جامهای (پر از شراب طهور که) از نهرهای جاری بهشتی» برداشته شده در اطراف آنها می‌گردند و آنان را سیراب می‌کنند (بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقٍ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ).

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۱۹ ..... ص: ۷۳

(آیه ۱۹) - اما نه شرابی که عقل و هوش را ببرد و مستی آورد، بلکه هنگامی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۷۴ که بهشتیان آن را می‌نوشند «از آن در دسر نمی‌گیرند و نه مست می‌شوند» (لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ). تنها یک حالت نشئه روحانی توصیف ناپذیر به آنها دست می‌دهد که تمام وجودشان را در لذتی بی‌نظیر فرو می‌برد!

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۲۰ ..... ص: ۷۴

(آیه ۲۰) - سپس به چهارمین و پنجمین قسمت از نعمتهای مادی مقربان در بهشت اشاره کرده، می‌گوید: «و میوه‌هایی از هر نوع که انتخاب کنند» به آنها تقدیم می‌کنند (وَ فَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ).

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۲۱ ..... ص: ۷۴

(آیه ۲۱) - «و گوشت پرنده از هر نوع که مایل باشند» (وَ لَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ). مقدم داشتن میوه بر گوشت، به خاطر آن است که از نظر تغذیه بهتر و عالیتر است، به علاوه میوه قبل از غذا لطف دیگری دارد.

البته از بعضی دیگر از آیات قرآن استفاده می‌شود که شاخه‌های درختان بهشتی کاملاً در دسترس بهشتیان است، بطوری که به آسانی می‌توانند از هر گونه میوه‌ای شخصا تناول کنند این معنی، در باره غذاهای دیگر بهشتی نیز مسلمان صادق است، ولی شک نیست، که وقتی خدمتکارانی آن چنان غذاهائی این چنین را برای آنها بیاورند لطف و صفای دیگری دارد، و یک نوع احترام و اکرام بیشتر نسبت به بهشتیان و رونق و صفای افزونتر برای مجالس انس آنهاست.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۲۲ ..... ص: ۷۴

(آیه ۲۲) - سپس به ششمین نعمت که همسران پاک و زیبا است اشاره کرده، می‌گوید: «و همسرانی از حور العین دارند» (وَ حُورٌ عِينٌ).

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۲۳ ..... ص: ۷۴

(آیه ۲۳) - «همچون مروارید در صدف پنهان!» (كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ). آنها از چشم دیگران کاملاً مستورند، نه دستی به آنها رسیده، و نه چشمی بر آنها افتاده است!

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۲۴ ..... ص: ۷۴

(آیه ۲۴) - بعد از ذکر این شش موهبت جسمانی می‌افزاید: «اینها همه پاداشی است در برابر اعمالی که انجام می‌دادند» (جزءاً بما کَانُوا يَعْمَلُونَ).

تا تصور نشود این نعمتهای بی‌شمار بهشتی بی‌حساب به کسی داده می‌شود، و یا ادعای ایمان و عمل صالح برای نیل به آنها کافی است نه، عمل مستمر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۷۵
و خالص لازم است تا این الطاف نصیب انسان شود.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۲۵ ..... ص: ۷۵

(آیه ۲۵) - هفتمین و آخرین نعمت آنها که جنبه معنوی دارد این است که: در آن (باغهای بهشتی) نه لغو و بیهوده‌ای می‌شنوند، نه سخنان گناه آلود» (لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيًا).
نه در آنجا دروغ و تهمت و افترا وجود دارد، و نه استهزا و غیبت، نه کلمات نیش‌دار، نه تعبیرات گوش‌خراش، نه سخنان لغو و بیهوده و بی‌اساس، هر چه هست در آنجا لطف و صفا و زیبایی و متانت و ادب و پاکی است و چه عالی است محیطی که سخنان آلوده در آن نباشد.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۲۶ ..... ص: ۷۵

(آیه ۲۶) - سپس می‌افزاید: «تنها چیزی که در آنجا می‌شنوند سلام است سلام!» (إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا).
سلام و درود خداوند و ملائکه مقربین او، و سلام و درود خودشان به یکدیگر، در آن جلسات پرشور و پر صفا که لبریز از دوستی و محبت است.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۲۷ ..... ص: ۷۵

(آیه ۲۷) - مواهب و نعمتهای اصحاب الیمین! بعد از بیان مواهب معنوی و مادی مقربان، نوبت به «اصحاب الیمین» می‌رسد، همان جمعیت سعادت‌مندی که نامه اعمالشان به علامت پیروزی در امتحانات الهی به دست راستشان داده می‌شود، و در اینجا به شش نعمت از نعم خداوند اشاره می‌کند که با مقایسه به نعمتهای مقربان که در هفت بخش آمده بود یک مرحله پایینتر است.
نخست برای بیان بلندی مقام آنها می‌فرماید: «و اصحاب یمین و خجستگان چه اصحاب یمین و خجستگانی؟! (وَ أَصْحَابُ الِیْمِینِ مَا أَصْحَابُ الِیْمِینِ).

و این برترین توصیف است که از آنها شده، زیرا این تعبیر در مواردی به کار می‌رود که اوصاف کسی در بیان نگنجد و به هر حال این تعبیر بیانگر مقام والای اصحاب الیمین است.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۲۸ ..... ص: ۷۵

(آیه ۲۸) - این آیه به نخستین موهبت این گروه اشاره کرده، می‌گوید: «آنها در سایه درختان سدر بی‌خار قرار دارند» (فِی سِدْرٍ مَّخْضُودٍ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۲۹ ..... ص : ۷۵

(آیه ۲۹) - دومین موهبت این است که آنها «در سایه درخت طلح پر برگ» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۷۶ به سر می‌برند! (وَ طَلْحٍ مَّنْضُودٍ).
«طلح» درختی است سبز و خوشرنگ و خوشبو، جمعی گفته‌اند همان درخت موز است که برگهای بسیار پهن و سبز و زیبا، و میوه‌ای شیرین و گوارا دارد.
بعضی از مفسران گفته‌اند با توجه به این که درخت سدر برگهایی بسیار کوچک و درخت موز برگهایی بسیار پهن و بزرگ و گسترده دارند ذکر این دو درخت اشاره لطیفی به تمام درختان بهشتی است که در میان این دو قرار دارد.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۳۰ ..... ص : ۷۶

(آیه ۳۰) - سومین نعمت بهشتی را چنین بیان می‌کند: «و سایه کشیده و گسترده» (وَ ظِلٌّ مَّمدُودٍ).
بعضی این سایه گسترده را به حالتی شبیه بین الطلوعین تفسیر کرده‌اند که سایه همه جا را فرا گرفته است و در حدیثی در روضه کافی این معنی از پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نقل شده است.
غرض این است که حرارت آفتاب هرگز بهشتیان را متألم و ناراحت نمی‌کند، و دائما در سایه‌های مطبوع و گسترده و روح‌افزا به سر می‌برند.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۳۱ ..... ص : ۷۶

(آیه ۳۱) - در مرحله چهارم به آبهای بهشتی اشاره کرده، می‌فرماید:
بهشتیان «در کنار آبشارها» که منظره فوق العاده زیبا و دل‌انگیزی دارد به سر می‌برند» (وَ مَاءٍ مَّسْکُوبٍ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۳۲ ..... ص : ۷۶

(آیه ۳۲) - و البته آن درختها و آن همه آب جاری دائم انواع میوه‌ها را نیز همراه دارد، و لذا در پنجمین نعمت می‌افزاید: «و میوه‌های فراوان» (وَ فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۳۳ ..... ص : ۷۶

(آیه ۳۳) - «که هرگز قطع و ممنوع نمی‌شود» (لَا مَقْطُوعَةٍ وَ لَا مَمْنُوعَةٍ).
آری! همچون میوه‌های این جهان نیست که محدود به فصول معینی باشد.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۳۴ ..... ص : ۷۶

(آیه ۳۴) - سپس به نعمت دیگری اشاره کرده، می‌افزاید: «و همسرانی بلند مرتبه» (وَ فُؤُوسٍ مَّرْفُوعَةٍ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۳۵ ..... ص: ۷۶

(آیه ۳۵) - سپس به اوصاف دیگری از همسران بهشتی پرداخته، می گوید:

«ما آنها را آفرینش نوینی بخشیدیم» (إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنشَاءً).

این جمله ممکن است اشاره به همسران مؤمنان در این دنیا باشد که خداوند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۷۷ آفرینش تازه‌ای در قیامت به آنها می‌دهد، و همگی در نهایت جوانی و طراوت و جمال و کمال ظاهر و باطن وارد بهشت می‌شوند که طبیعت بهشت تکامل و خروج از هر گونه نقص و عیب است.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۳۶ ..... ص: ۷۷

(آیه ۳۶) - سپس می‌افزاید: «و همگی را دوشیزه قرار دادیم» (فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا).

و شاید این وصف همیشه برای آنها باقی باشد، چنانکه بسیاری از مفسران به آن تصریح کرده‌اند و در روایات نیز به آن اشاره شده یعنی با آمیزش، وضع آنها دگرگون نمی‌شود.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۳۷ ..... ص: ۷۷

(آیه ۳۷) - و در اوصاف آنها باز می‌افزاید: «زنانی که تنها به همسرشان، عشق می‌ورزند و خوش زبان و فصیح و هم سن و سالند» (عُرْبًا أَثْرَابًا).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۳۸ ..... ص: ۷۷

(آیه ۳۸) - سپس می‌افزاید: «اینها همه برای اصحاب یمین است» (لِلْأَصْحَابِ الْيَمِينِ).

و این تأکیدی است مجدد بر اختصاص این مواهب (ششگانه) به آنها.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۳۹ ..... ص: ۷۷

(آیه ۳۹) - «که گروهی از امتهای نخستینند» (ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۴۰ ..... ص: ۷۷

(آیه ۴۰) - «و گروهی از امتهای آخرین» (و ثَلَاثَةٌ مِنَ الْآخِرِينَ).

و به این ترتیب گروه عظیمی از اصحاب الیمین از امتهای گذشته هستند و گروه عظیمی از امت اسلام، چرا که در میان این امت صالحان و مؤمنان، بسیارند، هر چند پیشگامان آنها در قبول ایمان نسبت به پیشگامان امم سابق با توجه به کثرت آن امتها و پیامبرانشان کمترند.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۴۱ ..... ص: ۷۷

(آیه ۴۱) - کيفرهای دردناك اصحاب شمال! در تعقيب مواهب عظيم گروه مقربان و گروه اصحاب اليمين به سراغ گروه سوم و عذابهای دردناك و وحشتناك آنان می‌رود تا در يك مقایسه وضع حال سه گروه روشن گردد. می‌فرماید: «و اصحاب شمال، چه اصحاب شمالی» (وَ أَصْحَابُ الشَّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشَّمَالِ).

همانها که نامه اعمالشان به دست چپشان داده می‌شود که رمزی است برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۷۸ برای آنان که گنهکار و آلوده و ستمگرند و اهل دوزخ، و همان گونه که در توصیف مقربان و اصحاب اليمين گفتیم این تعبیر برای بیان نهایت خوبی یا بدی حال کسی است، فی المثل می‌گوئیم سعادتى به ما رو کرد، چه سعادتى؟ یا مصیبتى رو کرد؟ چه مصیبتى؟!

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۴۲ ..... ص: ۷۸

(آیه ۴۲) - سپس به سه قسمت از کيفرهای آنها اشاره کرده، می‌گوید: آنها «در میان بادهای کشنده و آب سوزان قرار دارند» (فِي سَمُومٍ وَ حَمِيمٍ).

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۴۳ ..... ص: ۷۸

(آیه ۴۳) - «و در سایه دودهای متراکم و آتش زا» (وَ ظِلٌّ مِنْ يَحْمُومٍ). باد سوزان کشنده از یکسو، و آب جوشان مرگبار از سوی دیگر، و سایه دود داغ و خفه کننده از سوی سوم، آنها را چنان گرفتار می‌سازد که تاب و توان را از آنان می‌گیرد، و اگر هیچ مصیبت دیگری جز این سه مصیبت را نداشته باشند برای کيفر آنها کافی است.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۴۴ ..... ص: ۷۸

(آیه ۴۴) - سپس برای تأکید می‌افزاید: سایه‌ای که «نه خنک است و نه آرامبخش» (لَا بَارِدٍ وَ لَا كَرِيمٍ). سایبان گاه انسان را از آفتاب حفظ می‌کند، و گاه از باد و باران و یا منافع دیگری در بر دارد، ولی این سایبان هیچ یک از این فوائد را ندارد. پیداست سایه‌ای که از دود سیاه و خفه کننده است جز شر و زیان چیزی از آن انتظار نمی‌رود. گرچه کيفرهای دوزخیان انواع و اقسام مختلف و وحشتناکی دارد ولی ذکر همین سه قسمت کافی است که انسان بقیه را از آن حدس بزند.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۴۵ ..... ص: ۷۸

(آیه ۴۵) - سپس دلائل گرفتاری اصحاب شمال را به این سرنوشت شوم و وحشتناك در سه جمله خلاصه می‌کند: نخست این که «آنها پیش از این (در عالم دنیا) مست و مغرور نعمت بودند» (إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ). «مترف» به کسی می‌گویند که فزونی نعمت او را غافل و مغرور و مست کرده و به طغیان واداشته است.

درست است که همه «اصحاب الشمال» در زمره «مترفین» نیستند، ولی هدف برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۷۹ قرآن سردمداران آنهاست.

همان گونه که امروز هم می بینیم فساد جامعه های بشری از گروه متنعین مست و مغرور است که عامل گمراهی دیگران نیز می باشند، سر نخ تمام جنگها و خونریزیها و انواع جنایات، و مراکز شهوات، و گرایشهای انحرافی، به دست این گروه است، و به همین جهت قرآن قبل از هر چیز انگشت روی آنها می گذارد.

سورة الواقعة (۵۶): آية ۴۶ ..... ص: ۷۹

(آیه ۴۶) - سپس به دومین گناه آنها اشاره کرده، می افزاید: «و بر گناهان بزرگ اصرار می ورزیدند» (وَ كَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ).

بنابر این ویژگی اصحاب شمال تنها انجام گناه نیست، بلکه اصرار بر گناهان عظیم است، چرا که گناه ممکن است، احیاناً از اصحاب یمین نیز سرزند، ولی آنها هرگز بر آن اصرار نمی ورزند، هنگامی که متذکر می شوند فوراً توبه می کنند.

سورة الواقعة (۵۶): آية ۴۷ ..... ص: ۷۹

(آیه ۴۷) - سومین عمل خلاف آنها این بود که: می گفتند: هنگامی که مردیم و خاک و استخوان شدیم، آیا برانگیخته خواهیم شد؟ (وَ كَانُوا يَقُولُونَ إِذَا مِتْنَا وَ كُنَّا تُرَابًا وَ عِظَامًا أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ).

بنابر این انکار قیامت که خود سر چشمه بسیاری از گناهان است یکی دیگر از اوصاف اصحاب الشمال می باشد. سه گناهی که در آیات سه گانه فوق به آن اشاره شده در حقیقت می تواند اشاره به نفی اصول سه گانه دین از ناحیه اصحاب شمال باشد: در آخرین آیه تکذیب رستاخیز بود، و در آیه دوم انکار توحید، و در آیه نخست که سخن از «مترفین» می گفت اشاره ای به تکذیب انبیاء است.

سورة الواقعة (۵۶): آية ۴۸ ..... ص: ۷۹

(آیه ۴۸) - آنها به این هم قناعت نمی کردند و برای اظهار تعجب بیشتر می گفتند: «یا نیاکان نخستین ما» که هیچ اثری از آنها باقی نمانده برانگیخته می شوند؟ (أ وَ آبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ). همانها که شاید هر ذره ای از خاکشان به گوشه ای افتاده است یا جزء بدن موجود دیگری شده است؟

سورة الواقعة (۵۶): آية ۴۹ ..... ص: ۷۹

(آیه ۴۹) - سپس قرآن به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله دستور می دهد که در پاسخ آنها «بگو: (نه فقط شما و پدرانتان بلکه) اولین و آخرین ...» (قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۸۰

سورة الواقعة (۵۶): آية ۵۰ ..... ص: ۸۰

(آیه ۵۰) - «همگی در موعد روز معینی (روز رستاخیز) گردآوری می‌شوند» (لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ).
از این آیه به خوبی استفاده می‌شود که معاد و رستاخیز همه انسانها در یک روز همراه هم انجام می‌گیرد، و همین معنی در آیات دیگر قرآن نیز آمده است.
شاید نیاز به تذکر نداشته باشد که منظور از معلوم بودن قیامت، معلوم بودن نزد پروردگار است و گر نه هیچ کس حتی انبیاء مرسلین و ملائکه مقربین از وقت آن آگاه نیست.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۵۱ ..... ص : ۸۰

(آیه ۵۱) - بخش دیگری از مجازاتهای این مجرمان گمراه! از این به بعد همچنان ادامه بحثهای مربوط به کیفرهای «اصحاب الشمال» است، نخست آنها را مخاطب ساخته، چنین می‌گوید: «سپس شما ای گمراهان تکذیب کننده!» (ثُمَّ إِنَّكُمْ أَنتَٰهَا الضَّالُّونَ الْمُكذَّبُونَ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۵۲ ..... ص : ۸۰

(آیه ۵۲) - «از درخت زقوم می‌خورید» (لَا تَكُلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زُقُومٍ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۵۳ ..... ص : ۸۰

(آیه ۵۳) - «و شکمها را از آن پر می‌کنید» (فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ).
تعبیر فوق اشاره به این است که آنها نخست گرفتار حالت گرسنگی شدید می‌شوند به گونه‌ای که حریصانه از این غذای بسیار ناگوار می‌خورند و شکمها را پر می‌کنند.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۵۴ ..... ص : ۸۰

(آیه ۵۴) - هنگامی که از این غذای ناگوار خوردند تشنه می‌شوند، اما نوشابه آنها چیست؟ قرآن در این آیه می‌گوید: «و روی آن (غذای ناگوار) از آب سوزان می‌نوشید!» (فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۵۵ ..... ص : ۸۰

(آیه ۵۵) - «و همچون شتران مبتلا به بیماری عطش از آن می‌آشامید» (فَشَارِبُونَ شُرَبَ الْهِيمِ).
شتری که مبتلا به بیماری استسقا می‌شود آن قدر تشنه می‌گردد و پی در پی آب می‌نوشد تا هلاک شود، آری این است سرنوشت «ضالون مکذبون» در قیامت.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۵۶ ..... ص : ۸۰

(آیه ۵۶) - و در این آیه بار دیگر اشاره به این طعام و نوشابه کرده، می گوید:

«این است وسیله پذیرائی از آنها در قیامت!» (هَذَا نُزْلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۸۱

و این در حالی است که «اصحاب الیمین» در سایه‌های بسیار لطیف و پطر اوت آرمیده‌اند، و از بهترین میوه‌ها و چشمه‌های آب گوارا، و شراب طهور، می نوشند و سرمست از عشق خدا هستند.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۵۷ ..... ص: ۸۱

(آیه ۵۷) - هفت دلیل بر مسأله معاد: از آنجا که در آیات گذشته سخن از تکذیب کنندگان معاد در میان بود، و اصولاً تکیه بحثهای این سوره عمدتاً روی مسأله اثبات معاد، است در اینجا به بحث و بررسی پیرامون ادله معاد می پردازد، روی هم رفته هفت دلیل بر این مسأله مهم ارائه می دهد که پایه‌های ایمان را در این زمینه قوی کرده، قلب انسان را به وعده‌های الهی که در آیات گذشته پیرامون مقربان و اصحاب الیمین و اصحاب الشمال آمده بود مطمئن می سازد.

در مرحله اول می گوید: «ما شما را آفریدیم پس چرا (آفرینش مجدد را) تصدیق نمی کنید؟» (نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ).

چرا از رستاخیز و معاد جسمانی بعد از خاک شدن بدن تعجب می کنید؟ مگر روز نخست شما را از خاک نیافریدیم؟

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۵۸ ..... ص: ۸۱

(آیه ۵۸) - در این آیه به دلیل دوم اشاره کرده، می فرماید: «آیا از نطفه‌ای که در رحم می ریزید آگاهید؟» (أَفَرَأَيْتُمَا تُمْنُونَ).

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۵۹ ..... ص: ۸۱

(آیه ۵۹) - «آیا شما آن را (در دوران جنینی) آفرینش (پی در پی) می دهید؟ یا ما آفریدگاریم؟! (أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ).

چه کسی این نطفه بی ارزش و ناچیز را هر روز به شکل تازه‌ای در می آورد و خلقتی بعد از خلقتی، و آفرینشی بعد از آفرینشی می دهد؟ راستی این تطورات شگفت‌انگیز که اعجاب همه اولوالالباب و متفکران را برانگیخته از ناحیه شماسست یا خدا؟ آیا کسی که قدرت بر این آفرینشهای مکرر دارد از زنده کردن مردگان در قیامت عاجز است؟!

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۶۰ ..... ص: ۸۱

(آیه ۶۰) - سپس به بیان دلیل سوم پرداخته، می گوید: «ما در میان شما مرگ را مقدر ساختیم، و هرگز کسی بر ما پیشی نمی گیرد» (نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَ مَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۸۲

آری! ما هرگز مغلوب نخواهیم شد و اگر مرگ را مقدر کرده‌ایم نه به خاطر این است که نمی توانیم عمر جاویدان بدهیم.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۶۱ ..... ص: ۸۲

(آیه ۶۱) - بلکه هدف این بوده است «تا گروهی را به جای گروه دیگری بیاوریم، و شما را در جهانی که نمی‌دانید آفرینش تازه‌ای بخشیم» (عَلَىٰ أَنْ يُبَدَّلَ أَمْثَالَكُمْ وَ نُشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ)

استدلال در دو آیه فوق چنین است: خداوند حکیم که انسانها را آفریده و مرتبا گروهی می‌میرند و گروه دیگری جانشین آنها می‌شوند هدفی داشته، اگر این هدف تنها زندگی دنیا بوده سزاوار است که عمر انسان جاودان باشد، نه آنقدر کوتاه و آمیخته با هزاران ناملاتمات که به آمد و رفتش نمی‌ارزد.

بنابر این قانون مرگ به خوبی گواهی می‌دهد که اینجا یک گذرگاه است نه یک منزلگاه یک پل است، نه یک مقصد، چرا که اگر مقصد و منزل بود باید دوام می‌داشت.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۶۲ ..... ص: ۸۲

(آیه ۶۲) - در این آیه سخن از چهارمین دلیل معاد است، می‌فرماید: «شما عالم نخستین را دانستید چگونه متذکر نمی‌شوید» که جهانی بعد از آن است (وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ).

این دلیل را به دو گونه می‌توان بیان کرد: نخست این که فی المثل اگر ما از بیابانی بگذریم و در آن قصر بسیار مجلل و با شکوهی با محکمترین و عالیترین مصالح، و تشکیلات وسیع و گسترده، ببینیم، و بعد به ما بگویند این همه تشکیلات و ساختمان عظیم برای این است که فقط قافله کوچکی چند ساعتی در آن بیاساید و بروید، پیش خود می‌گوئیم این کار حکیمانه نیست، زیرا برای چنین هدفی مناسب این بود چند خیمه کوچک برپا شود.

دنیا با این عظمت و این همه کرات و خورشید و ماه و انواع موجودات زمینی نمی‌تواند برای هدف کوچکی مثل زندگی چند روزه بشر در دنیا آفریده شده باشد، و گر نه آفرینش جهان پوچ و بی‌حاصل است، این تشکیلات عظیم برای موجود شریفی مثل انسان آفریده شده تا خدای بزرگ را از آن بشناسد معرفتی که در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۸۳ زندگی دیگر سرمایه بزرگ اوست.

دیگر این که صحنه‌های معاد را در این جهان در هر گوشه و کنار با چشم خود می‌بینید، همه سال در عالم گیاهان صحنه رستاخیز تکرار می‌شود، زمینهای مرده را با نزول قطرات حیاتبخش باران زنده می‌کند، چنانکه در آیه ۳۹ سوره فصلت می‌فرماید:

«کسی که این زمینهای مرده را زنده می‌کند هم اوست که مردگان را زنده می‌کند!»

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۶۳ ..... ص: ۸۳

(آیه ۶۳) - زارع خداوند است یا شما؟! تا کنون چهار دلیل از دلائل هفتگانه‌ای را که در این سوره برای معاد ذکر شده خوانده‌ایم. در این آیه و آیات آینده به سه دلیل دیگر که هر کدام نمونه‌ای از قدرت بی‌پایان خدا در زندگی انسان است اشاره می‌کند که یکی مربوط به آفرینش دانه‌های غذایی و دیگری «آب» و سومی «آتش» است، زیرا سه رکن اساسی زندگی انسان را اینها تشکیل می‌دهد، دانه‌های گیاهی مهمترین ماده غذایی انسان محسوب می‌شود، و آب مهمترین مشروب، و آتش مهمترین وسیله برای اصلاح مواد غذایی و سایر امور زندگی است.

نخست می‌فرماید: «آیا هیچ در باره آنچه کشت می‌کنید اندیشیده‌اید؟! (أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۶۴ ..... ص: ۸۳

(آیه ۶۴) - «آیا شما آن را می‌رویانید یا ما می‌رویانیم؟» (أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ).
آری این خداوند است که در درون دانه، یک سلول زنده بسیار کوچک آفریده که وقتی در محیط مساعد قرار گرفت در آغاز از مواد غذایی آماده در خود دانه استفاده می‌کند، جوانه می‌زند، و ریشه می‌دواند، سپس با سرعت عجیبی از مواد غذایی زمین کمک می‌گیرد و گاه از یک تخم صدها یا هزاران تخم بر می‌خیزد.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۶۵ ..... ص: ۸۳

(آیه ۶۵) - در این آیه برای تأکید روی این مسأله که انسان هیچ نقشی در مسأله نمو و رشد گیاهان جز افشاندن دانه ندارد، می‌افزاید: «هر گاه بخواهیم آن (زراعت) را مبدل به کاه درهم کوبیده می‌کنیم (به گونه‌ای) که تعجب کنید!» (لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ).

آری! می‌توانیم تندباد سمومی بفرستیم که آن را قبل از بستن دانه‌ها خشک برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۸۴ کرده در هم بشکند، یا آفتی بر آن مسلط کنیم که محصول را از بین ببرد، و نیز می‌توانیم سیل ملخها را بر آن بفرستیم. آیا اگر زارع حقیقی شما بودید این امور امکان داشت؟ پس بدانید همه این برکات از جای دیگر است.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۶۶ ..... ص: ۸۴

(آیه ۶۶) - آری! تعجب می‌کنید و به حیرت فرو می‌روید و می‌گوئید: «به راستی ما زیان کرده‌ایم» و سرمایه ز کف دادیم، و چیزی به دست نیاوردیم (إِنَّا لَمُعْرِمُونَ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۶۷ ..... ص: ۸۴

(آیه ۶۷) - «بلکه ما بکلی محرومیم» و بیچاره (بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۶۸ ..... ص: ۸۴

(آیه ۶۸) - این آب و آتش از کیست؟ در اینجا اشاره به ششمین و هفتمین دلیل معاد، در این بخش از آیات سوره واقعه می‌کند که بیانگر قدرت خداوند بر همه چیز و بر احیای مردگان است.
نخست می‌فرماید: «آیا به آبی که می‌نوشید اندیشیده‌اید؟» (أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۶۹ ..... ص: ۸۴

(آیه ۶۹) - «آیا شما آن را از ابر نازل می‌کنید؟ یا ما نازل می‌کنیم؟» (أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ).
این آیات وجدان انسانها را در برابر یک سلسله سؤاها قرار می‌دهد و از آنها اقرار می‌گیرد، و در واقع می‌گوید: آیا در باره

این آبی که مایه حیات شماست و پیوسته آن را می نوشید هرگز فکر کرده‌اید؟
اگر می بینیم در آیات فوق فقط روی آب نوشیدنی تکیه شده و از تأثیر آن در مورد حیات حیوانات و گیاهان سخنی به میان نیامده به خاطر اهمیت فوق العاده آب برای حیات خود انسان است، به علاوه در آیات قبل اشاره‌ای به مسأله زراعت شده بود و نیازی به تکرار نبود.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۷۰ ..... ص: ۸۴

(آیه ۷۰) - سرانجام در این آیه برای تکمیل همین بحث می‌افزاید: «هرگاه بخواهیم این آب گوارا را تلخ و شور قرار می‌دهیم» (لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا).

«پس چرا شکر نمی‌کنید؟ (فَلَوْ لَا تَشْكُرُونَ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۸۵
آری! اگر خدا می‌خواست به املاح محلول در آب نیز اجازه می‌داد که همراه ذرات آب تبخیر شوند، و دوش به دوش آنها به آسمان صعود کنند، و ابرهائی شور و تلخ تشکیل داده، قطره‌های بارانی درست همانند آب دریا شور و تلخ فرو ریزند! اما او به قدرت کامله‌اش این اجازه را به املاح نداد، نه تنها املاح در آب، بلکه میکروبهای موذی و مضر و مزاحم نیز اجازه ندارند همراه بخارات آب به آسمان صعود کنند، و دانه‌های باران را آلوده سازند به همین دلیل قطرات باران - هر گاه هوا آلوده نباشد - خالصترین، پاکترین، و گواراترین آبهاست.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۷۱ ..... ص: ۸۵

(آیه ۷۱) - سرانجام به هفتمین و آخرین دلیل معاد در این سلسله آیات می‌رسیم و آن آفرینش آتش است، آتشی که از مهمترین ابزار زندگی بشر، و مؤثرترین وسیله در تمام صنایع است، می‌فرماید: «آیا در باره آتشی که می‌افروزید فکر کرده‌اید؟ (أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۷۲ ..... ص: ۸۵

(آیه ۷۲) - «آیا شما درخت آن را آفریده‌اید یا ما آفریده‌ایم؟ (أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ).

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۷۳ ..... ص: ۸۵

(آیه ۷۳) - در این آیه برای تأکید بحثهای فوق می‌افزاید: «ما آن را وسیله یادآوری (برای همگان) و وسیله زندگی برای مسافران قرار داده‌ایم» (نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذَكُّرًا وَ مَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ).

بازگشت آتش از درون درختان سبز از یک سو یادآور بازگشت روح به بدنهای بی‌جان در رستاخیز است، و از سوی دیگر این آتش تذکری است نسبت به آتش دوزخ، چرا که طبق حدیثی پیغمبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله فرمود: «این آتشی که بر می‌افروزید یک جزء از هفتاد جزء آتش دوزخ است!» تعبیر «مَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ» اشاره کوتاه و پرمعنی به فواید دنیوی این آتش است.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۷۴ ..... ص: ۸۵

(آیه ۷۴) - در این آیه به عنوان نتیجه گیری می فرماید: «حال که چنین است به نام پروردگار بزرگت تسبیح کن» و او را پاک و منزّه بشمار (فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ).
آری! خداوندی که این همه نعمت را آفریده، و هر کدام یادآور توحید و معاد و قدرت و عظمت اوست شایسته تسبیح و تنزیه از هر گونه عیب و نقص است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۸۶
او هم «رب» است و پروردگار، و هم «عظیم» است و قادر و مقتدر گر چه مخاطب در این جمله پیامبر صلی الله علیه و آله است ولی ناگفته پیداست که منظور همه انسانها می باشد.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۷۵ ..... ص: ۸۶

(آیه ۷۵) - تنها پاکان به حریم قرآن راه می یابند! در تعقیب بحثهای فراوانی که در آیات قبل با ذکر هفت دلیل در باره معاد آمد در اینجا سخن از اهمیت قرآن مجید است، چرا که مسأله نبوت و نزول قرآن بعد از مسأله مبدأ و معاد مهمترین ارکان اعتقادی را تشکیل می دهد.
نخست با یک سوگند عظیم سخن را شروع کرده، می فرماید: «سوگند به جایگاه ستارگان» و محل طلوع و غروب آنها (فَلَا أُنسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ).
هنگامی که به این نکته توجه کنیم که طبق گواهی دانشمندان تنها در کهکشان ما حدود یک هزار میلیون ستاره وجود دارد! و در جهان، کهکشانهای زیادی موجود است که هر کدام مسیر خاصی دارند، به اهمیت این سوگند قرآن آشنا تر می شویم.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۷۶ ..... ص: ۸۶

(آیه ۷۶) - و به همین دلیل در این آیه می افزاید: «و این سوگندی است بسیار بزرگ اگر بدانید» (وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّوَعْلَمُونَ عَظِيمٌ).
و این خود یک اعجاز علمی قرآن محسوب می شود که در عصری که شاید هنوز عده ای می پنداشتند ستارگان میخهای نقره ای هستند که بر سقف آسمان کوبیده شده اند! یک چنین بیانی، آن هم در محیطی که به حق محیط جهل و نادانی محسوب می شد از یک انسان عادی محال است صادر شود.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۷۷ ..... ص: ۸۶

(آیه ۷۷) - اکنون ببینیم این قسم عظیم برای چه منظوری ذکر شده؟ آیه مورد بحث پرده از روی آن برداشته، می گوید: «آن (چه محمد صلی الله علیه و آله آورده) قرآن کریمی است» (إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ).
و به این ترتیب به مشرکان لجوج که پیوسته اصرار داشتند این آیات نوعی از کفایت است، و یا - العیاذ بالله - سخنانی است جنون آمیز، یا همچون اشعار شاعران، یا از سوی شیاطین است، پاسخ می گوید: که این وحی آسمانی است و سخنی است که آثار و عظمت و اصالت از آن ظاهر و نمایان است، و محتوای آن حاکی از مبدأ نزول آن می باشد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵،

آری! هم گوینده قرآن، کریم است، و هم خود قرآن، و هم آورنده آن، و هم اهداف قرآن کریم است.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۷۸ ..... ص : ۸۷

(آیه ۷۸) - سپس به توصیف دوم این کتاب آسمانی پرداخته، می‌افزاید: این آیات «در کتاب محفوظی جای دارد» (فی کتاب مکنون).

در همان «لوح محفوظ» در «علم خدا» که از هر گونه خطا و تغییر و تبدیل محفوظ است.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۷۹ ..... ص : ۸۷

(آیه ۷۹) - و در سومین توصیف می‌فرماید: «این کتاب را «جز پاکان نمی‌توانند به آن دست زنند» [- دست یابند] (لا یمسهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ).

بسیاری از مفسران به پیروی از روایاتی که از امامان معصوم علیهم السلام وارد شده این آیه را به عدم جواز مس کتابت قرآن بدون غسل و وضو تفسیر کرده‌اند.

از سوی دیگر حقایق و مفاهیم عالی قرآن را جز پاکان درک نمی‌کنند و حد اقل پاکی که روح «حقیقت جوئی» است برای درک حد اقل مفاهیم آن لازم است، و هر قدر پاکی و قداست بیشتر شود درک انسان از مفاهیم قرآن و محتوای آن افزون خواهد شد.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۸۰ ..... ص : ۸۷

(آیه ۸۰) - در چهارمین و آخرین توصیف از قرآن مجید می‌فرماید: این قرآن «از سوی پروردگار عالمیان نازل شده» (تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ).

خدائی که مالک و مربی تمام جهانیان است این قرآن را برای تربیت انسانها بر قلب پاک پیامبرش نازل کرده است، و همان گونه که در جهان تکوین مالک و مربی اوست، در جهان تشریح نیز هر چه هست از ناحیه او می‌باشد.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۸۱ ..... ص : ۸۷

(آیه ۸۱) - سپس می‌افزاید: «آیا این سخن را [- قرآن را با اوصافی که گفته شد] سست و کوچک می‌شمیرید؟! (أَفَبِهَذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُذْهَبُونَ).

در حالی که نشانه‌های صدق و حقانیت از آن به خوبی آشکار است و باید کلام خدا را با نهایت جدیت پذیرفت و به عنوان یک واقعیت بزرگ با آن رو برو شد.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۸۲ ..... ص : ۸۷

(آیه ۸۲) - در این آیه می‌فرماید: «و به جای شکر روزیهای که به شما داده شده آن را تکذیب می‌کنید؟! (وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ

أَنْتُمْ تُكذَّبُونَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۸۸

سورة الواقعة (۵۶): آية ۸۳ ..... ص: ۸۸

(آیه ۸۳) - هنگامی که جان به گلوگاه می‌رسد! از لحظات حساسی که آدمی را سخت در فکر فرو می‌برد، لحظه احتضار و پایان عمر انسانهاست، در آن لحظه که کار از کار گذشته، و اطرافیان مأیوس و نومید به شخص محتضر نگاه می‌کنند، و می‌بینند همچون شمعی که عمرش پایان گرفته آهسته آهسته خاموش می‌شود، با زندگی وداع می‌گوید، و هیچ کاری از دست هیچ کس ساخته نیست.

قرآن مجید در تکمیل بحثهای معاد و پاسخگوئی به منکران و مکذبان، ترسیم گویائی از این لحظه کرده، می‌گوید: «پس چرا هنگامی که جان به گلوگاه می‌رسد» توانائی بازگرداندن آن را ندارید؟! (فَلَوْ لَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ).

سورة الواقعة (۵۶): آية ۸۴ ..... ص: ۸۸

(آیه ۸۴) - «و شما در این حال نظاره می‌کنید» و کاری از دستتان ساخته نیست (وَ أَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ). مخاطب در اینجا اطرافیان محتضرند، از یکسو نظاره حال او را می‌کنند، و از سوی دیگر ضعف و ناتوانی خود را مشاهده می‌نمایند و از سوی سوم توانائی خدا را بر همه چیز و بودن مرگ و حیات در دست او، و نیز می‌دانند خودشان هم چنین سرنوشتی را در پیش دارند.

سورة الواقعة (۵۶): آية ۸۵ ..... ص: ۸۸

(آیه ۸۵) - سپس می‌افزاید: «و ما از شما به او نزدیکتریم (و فرشتگان ما که آماده قبض روح او هستند نیز نزدیکتر از شما می‌باشند) ولی شما نمی‌بینید» (وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَ لَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ).

ما به خوبی می‌دانیم در باطن جان محتضر چه می‌گذرد؟ و در عمق وجودش چه غوغائی برپاست؟ و مائیم که فرمان قبض روح او را در سر آمد معینی صادر کرده‌ایم، ولی شما تنها ظواهر حال او را می‌بینید، و از چگونگی انتقال او از این سرا به سرای دیگر بی‌خبرید.

به هر حال نه تنها در این موقع بلکه در همه حال خداوند از همه کس به ما نزدیکتر است حتی او نزدیکتر از ما به ماست.

سورة الواقعة (۵۶): آية ۸۶ ..... ص: ۸۸

(آیه ۸۶) - سپس برای تأکید بیشتر، و روشن ساختن همین حقیقت، می‌افزاید: «اگر هرگز در برابر اعمالتان جزا داده نمی‌شوید...» (فَلَوْ لَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۸۹

سورة الواقعة (۵۶): آية ۸۷ ..... ص: ۸۹

(آیه ۸۷) - «پس آن (روح) را باز گردانید اگر راست می گوئید» (تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ).

این ضعف و ناتوانی شما دلیلی است بر این که مالک مرگ و حیات دیگری است، و پاداش و جزا در دست اوست، و اوست که می میراند و زنده می کند.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۸۸ ..... ص : ۸۹

(آیه ۸۸) - سر انجام نیکو کاران و بدکاران! قرآن در اینجا یک نوع جمع بندی از آیات آغاز سوره و آیات اخیر می کند، و تفاوت حال انسانها را به هنگامی که در آستانه مرگ قرار می گیرند مجسم می سازد که چگونه بعضی در نهایت آرامش و راحتی و شادی چشم از جهان می پوشند، و جمعی دیگر با مشاهده دورنمای آتش سوزان جهنم با چه اضطراب و وحشتی جان می دهند؟

نخست می فرماید: کسی که در حالت احتضار و واپسین لحظات زندگی قرار می گیرد «پس اگر او از مقربان باشد ...» (فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ).

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۸۹ ..... ص : ۸۹

(آیه ۸۹) - «در روح و ریحان و بهشت پر نعمت است» (فَرُوحٌ وَ رِيحَانٌ وَ جَنَّةٌ نَعِيمٌ).
«روح» و «ریحان» الهی شامل تمام وسائل راحتی و آرامش انسان و هرگونه نعمت و برکت الهی می گردد.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۹۰ ..... ص : ۸۹

(آیه ۹۰) - سپس می افزاید: «اما اگر از اصحاب یمین باشد» (وَ أَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ أَصْحَابِ الْيَمِينِ).
همان مردان و زنان صالحی که نامه اعمالشان به نشانه پیروزی و قبولی به دست راستشان داده می شود.

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۹۱ ..... ص : ۸۹

(آیه ۹۱) - به او گفته می شود: «سلام بر تو از سوی دوستانت که از اصحاب یمینند» (فَسَلَامٌ لَّكَ مِنَ أَصْحَابِ الْيَمِينِ).
به این ترتیب فرشتگان قبض روح در آستانه انتقال از دنیا سلام یارانش را به او می رسانند، همان گونه که در آیه ۲۶ همین سوره در توصیف اهل بهشت خواندیم: «إِلَّا قَلِيلًا سَلَامًا سَلَامًا».

سورة الواقعة (۵۶): آیه ۹۲ ..... ص : ۸۹

(آیه ۹۲) - سپس به سراغ گروه سوم می رود که در اوائل سوره از آنها به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۹۰ عنوان اصحاب الشمال یاد شده بود، می فرماید: «اما اگر او از تکذیب کنندگان گمراه باشد» (وَ أَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمَكْذِبِينَ الضَّالِّينَ).

تعبیر «مکذبین ضالین» می تواند اشاره به این نکته باشد که در میان گمراهان افرادی هستند مستضعف و جاهل قاصر، و عناد و

لجاجتی در برابر حق ندارند، آنها ممکن است مشمول الطاف الهی گردند، اما تکذیب کنندگان لجوج و معاند حتما گرفتار عذاب الهی می شوند.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۹۳ ..... ص : ۹۰

(آیه ۹۳) - «با آب جوشان دوزخ (و حرارت و سموم آن) از او پذیرایی می شود!» (فَنَزَّلُ مِنْ حَمِيمٍ).
«و سرنوشت او ورود در آتش جهنم است» (وَ تَصْلِيَةُ جَحِيمٍ).
آری! در همان آستانه مرگ نخستین عذابهای الهی را می چشند و طعم تلخ کیفرهای قیامت در قبر و برزخ در کام جانشان فرو می رود.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۹۴ ..... ص : ۹۰

(آیه ۹۴) - و در پایان این سخن، می افزاید: «این مطلب حق و یقین است» (إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ).
«هذا» اشاره به احوال گروههای سه گانه ای است که قبلا ذکر شده.

سوره الواقعة (۵۶): آیه ۹۵ ..... ص : ۹۰

(آیه ۹۵) - «حال که چنین است: «پس به نام پروردگار بزرگت تسبیح کن» و او را منزّه بشمار (فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ).
تعبیر به «فَسَبِّحْ» (پس تسبیح کن) اشاره به این حقیقت است که آنچه در باره این گروههای سه گانه گفته شد عین عدالت است، و بنابر این خداوندت را از هر گونه ظلم و بی عدالتی پاک و منزّه بشمار، و یا این که اگر می خواهی به سرنوشت گروه سوم گرفتار نشوی او را از هر گونه شرک و بی عدالتی که لازمه انکار قیامت است پاک و منزّه بدان.
بسیاری از مفسران نقل کرده اند که پس از نزول این آیه پیامبر فرمود: «آن را در رکوع خود قرار دهید» سبحان ربی العظیم بگوئید.

«پایان سوره واقعه»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۹۱

سوره حدید [۵۷] ..... ص : ۹۱

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۲۹ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۹۱

محتوای این سوره را به هفت بخش می توان تقسیم کرد:

۱- آیات نخستین سوره بحث جامع و جالبی پیرامون توحید و صفات خدا دارد و در حدود بیست صفت از صفات الهی در آن منعکس است.

۲- بخش دیگری از عظمت قرآن این نور الهی که در ظلمات شرک تأیید سخن می گوید.

۳- در بخش سوم از وضع مؤمنان و منافقان در قیامت که گروه اول در پرتو نور ایمان راه خود را به سوی بهشت می گشایند، و گروه دوم در ظلمات شرک و کفر می ماند، بحث می کند.

۴- در بخش دیگری دعوت به ایمان و خروج از شرک، و سرنوشت جمعی از اقوام کافر پیشین منعکس شده است.

۵- بخش مهمی از این سوره پیرامون انفاق در راه خدا و مخصوصاً برای تقویت پایه‌های جهاد فی سبیل الله، و بی‌ارزش بودن اموال دنیا می باشد.

۶- در بخشی کوتاه، اما گویا و مستدل، سخن از عدالت اجتماعی به میان آمده که یکی از اهداف مهم انبیاست.

۷- و بالاخره در بخش دیگری مسأله رهبانیت و انزوای اجتماعی مورد مذمت قرار گرفته، و جدائی خط اسلام از آن مشخص شده است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۹۲

ضمناً نامگذاری این سوره به «حدید» به خاطر تعبیری است که در آیه ۲۵ سوره آمده است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۹۲

در روایات اسلامی نکته‌های جالب توجهی پیرامون فضیلت تلاوت این سوره آمده، البته تلاوتی که توأم با فکر، و تفکری که توأم با عمل باشد.

در حدیثی از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نقل شده که قبل از خواب «مسبحات» را تلاوت می فرمود (مسبحات سوره‌هایی است که با «سبح لله» یا «یسبح لله» آغاز می شود و آن پنج سوره است: سوره حدید، حشر، صف، جمعه و تغابن) و می فرمود: «در آنها آیه‌ای است که از هزار آیه برتر است!» در حدیث دیگری از امام باقر علیه السلام می خوانیم: «کسی که «مسبحات» (سوره‌های پنج گانه فوق) را پیش از خواب بخواند از دنیا نمی رود تا حضرت مهدی علیه السلام را درک کند، و اگر قبلاً از دنیا برود در جهان دیگر در همسایگی رسول خدا خواهد بود».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الحدید (۵۷): آیه ۱ ..... ص: ۹۲

(آیه ۱) - آیات ژرف اندیشان! گفتیم این سوره با یک بخش توحیدی که جامع حدود «بیست وصف» از اوصاف الهی است آغاز می شود، اوصافی که شناخت آنها سطح معرفت انسانی را بالا می برد و به ذات مقدس او آشنا می کند، و هر قدر اندیشمندان بیشتر در آن بیندیشند به حقایق تازه‌ای دست می یابند.

در حدیثی از امام علی بن الحسین علیه السلام می خوانیم: که فرمود: «خداوند متعال می دانست که در آخر زمان اقوامی می آیند که در مسائل تعمق و دقت می کنند، لذا سوره قل هو الله احد و آیات آغاز سوره حدید را نازل فرمود.

به هر حال، نخستین آیه این سوره از تسبیح و تنزیه خدا شروع کرده، می فرماید: «آنچه در آسمانها و زمین است برای خدا تسبیح می گویند، و او عزیز و حکیم است» (سَبِّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

سوره الحديد (۵۷): آیه ۲ ..... ص: ۹۳

(آیه ۲) - بعد از ذکر دو وصف از صفات ذات پاک خداوند یعنی «عزّت» و «حکمت» به «مالکیت و تدبیر و تصرفش در عالم هستی» که لازمه قدرت و حکمت است پرداخته، می‌افزاید: «مالکیت و حاکمیت آسمانها و زمین از آن اوست» (لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

او «زنده می‌کند و می‌میراند» (يُحْيِي وَيُمِيتُ). آری حیات و مرگ در تمام اشکالش به دست قدرت اوست. «و او بر هر چیز تواناست» (وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

مالکیت خداوند نسبت به عالم هستی مالکیت اعتباری و تشریحی نیست، بلکه مالکیت حقیقی و تکوینی است، یعنی او به همه چیز احاطه دارد و همه جهان در قبضه قدرت او، و تحت اراده و فرمان اوست، لذا به دنبال آن سخن از زنده کردن و میراندن و توانائی بر هر چیز به میان آمده است.

تفاوت «عزّت» و «قدرت» در این است که عزت بیشتر توجه به درهم شکستن مدافع دارد، و قدرت توجه به ایجاد اسباب، بنابر این دو وصف مختلف محسوب می‌شوند، هر چند در ریشه توانائی با هم مشترکند - دقت کنید.

سوره الحديد (۵۷): آیه ۳ ..... ص: ۹۳

(آیه ۳) - سپس به بیان پنج وصف دیگر پرداخته، می‌فرماید: «اَوَّلُ وَ آخِرُ وَ پیدَا وَ پنهان اوست و او به هر چیز داناست» (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).

توصیف به اول و آخر بودن تعبیر لطیفی است از ازلیت و ابدیت او، زیرا می‌دانیم او وجودی است بی‌انتها و واجب‌الوجود، یعنی هستیش از درون ذات اوست نه از بیرون، تا پایان گیرد یا آغازی داشته باشد، و بنابر این از ازل بوده و تا ابد خواهد بود. او سر آغاز و ابتدای عالم هستی است، و اوست که بعد از فنای جهان نیز خواهد بود.

بنابر این تعبیر به اول و آخر هرگز زمان خاصی را در بر ندارد و اشاره به مدت معینی نیست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص:

۹۴

توصیف به ظاهر و باطن نیز تعبیر دیگری از احاطه وجودی او نسبت به همه چیز است، از همه چیز ظاهرتر است چرا که آثارش همه جا را گرفته، و از همه چیز مخفی‌تر است چون کنه ذاتش بر کسی روشن نیست.

و یکی از نتایج این امور همان است که در پایان آیه آمده: «وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» زیرا کسی که از آغاز بوده و تا پایان باقی است و در ظاهر و باطن جهان است چنین کسی قطعاً از همه چیز آگاه می‌باشد.

سوره الحديد (۵۷): آیه ۴ ..... ص: ۹۴

(آیه ۴) - او همیشه بر تخت قدرت است! به دنبال اوصاف یازده گانه‌ای که در آیات قبل در باره ذات پاک پروردگار ذکر شد در اینجا اوصاف دیگری بیان شده.

نخست از مسأله خالقیت سخن می‌گویند و می‌فرماید: «او کسی است که آسمانها و زمین را در شش روز [- شش دوران]

آفرید» (هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ).

مسأله «خلقت در شش روز» هفت مرتبه در قرآن مجید ذکر شده است که نخستین مرتبه در آیه ۵۴ سوره اعراف، و آخرین مورد آن همین آیه می‌باشد.

منظور از «یوم» (روز) در این آیات روز معمولی نیست، بلکه منظور از آن «دوران» است خواه این دوران کوتاه باشد، و یا طولانی هر چند میلیونها سال به طول انجامد.

بعد به مسأله حکومت و تدبیر جهان پرداخته، می‌افزاید: «سپس (بر تخت قدرت قرار گرفت) و به تدبیر جهان پرداخت (ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ).

بدون شک خداوند نه جسم است و نه «عرش» به معنی «تخت سلطنت» می‌باشد، بلکه این تعبیر کنایه‌ای است لطیف از حاکمیت مطلقه خداوند و نفوذ تدبیر او در عالم هستی و موجودات بطوری که اگر یک لحظه نظر لطف از آنها برگردد، و فیضش را قطع کند «فرو ریزند قالبها!» سپس شاخه دیگری از علم بی‌پایانش را بیان کرده، می‌افزاید: «آنچه را در زمین فرو می‌رود می‌داند و از آن خارج می‌شود، و آنچه از آسمان نازل می‌گردد، و آنچه به آسمان بالا می‌رود» همه را می‌داند (يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَ مَا يَعْرُجُ فِيهَا)

ص: ۹۵

و بالاخره در چهارمین توصیف روی نقطه حساسی تکیه کرده، می‌فرماید: «و هر جا باشید او با شماست» (وَ هُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ).

و بالاخره در چهارمین توصیف روی نقطه حساسی تکیه کرده، می‌فرماید: «و هر جا باشید او با شماست» (وَ هُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ).

«و خداوند به آنچه انجام می‌دهید بیناست» (وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ).

چگونه او با شما نباشد در حالی که ما نه تنها در وجود که در بقاء خود لحظه به لحظه به او متکی هستیم و از وی مدد می‌گیریم، او روح عالم هستی است، او جان جهان است، بلکه او برتر از این و آن است! راستی این احساس که او همه جا با ماست از یکسو به انسان عظمت و شکوه می‌بخشد و از سوی دیگر اطمینان و اعتماد به نفس می‌دهد و شجاعت و شهامت در او می‌آفریند، و از سوی سوم احساس مسئولیت شدید می‌بخشد، چرا که او همه جا حاضر و ناظر و مراقب است. آری! این اعتقاد ریشه اصلی تقوا و پاکی و درستکاری انسان است.

سورة الحديد (۵۷): آیه ۵ ..... ص: ۹۵

(آیه ۵) - بعد از مسأله حاکمیت و تدبیر، سخن به مسأله مالکیت او در کل جهان هستی می‌رسد، می‌فرماید: «مالکیت آسمانها و زمین از آن اوست» (لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

و سر انجام به مسأله مرجعیت او اشاره کرده، می‌افزاید: «و همه کارها به سوی او باز می‌گردد» (وَ إِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ).

آری وقتی او خالق و مالک و حاکم و مدبّر ماست و همه جا با ما می‌باشد مسلماً بازگشت همه ما و همه کارها نیز به سوی اوست.

سورة الحديد (۵۷): آیه ۶ ..... ص: ۹۵

(آیه ۶) - در این آیه به دو وصف دیگر نیز اشاره کرده، می‌فرماید:

«شب را در روز داخل می کند و روز را در شب» (يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَ يُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ).

آری! تدریجا از یکی می کاهد و به دیگری می افزاید و طول شب و روز را در سال تغییر می دهد، همان تغییری که همراه با فصول چهارگانه سال است با تمام برکاتی که برای انسانها در این فصول نهفته است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۹۶ و در پایان می افزاید: «و او به آنچه در دلها وجود دارد داناست» (وَ هُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ). همان گونه که اشعه حیاتبخش آفتاب و روشنائی روز در اعماق تاریکی شب نفوذ می کند و همه جا را روشن می سازد، علم پروردگار نیز در تمام زوایای قلب و جان انسان نفوذ می کند و همه اسرار آن را روشن می سازد.

سوره الحديد(۵۷): آیه ۷..... ص: ۹۶

(آیه ۷) - ایمان و انفاق دو سرمایه بزرگ نجات و خوشبختی! بعد از بیان قسمتی از دلائل عظمت خداوند در عالم هستی و اوصاف جمال و جلال او، اوصافی که انگیزه حرکت به سوی الله است، در اینجا از آنها نتیجه گیری کرده و همگان را دعوت به ایمان و عمل می نماید.

نخست می فرماید: «به خدا و رسولش ایمان بیاورید» (آمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ).

این دعوت یک دعوت عام است که شامل همه انسانها می شود، مؤمنان را به ایمانی کاملتر و راسختر، و غیر مؤمنان را به اصل ایمان دعوت می کند، دعوتی که توأم با دلیل است و دلائلش در آیات توحیدی قبل گذشت.

سپس به یکی از آثار مهم ایمان که «انفاق فی سبیل الله» است دعوت کرده می گوید: «و از آنچه شما را جانشین و نماینده (خود) در آن قرار داده انفاق کنید» (وَ أَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ).

«انفاق» مفهوم وسیعی دارد که منحصر به مال نیست، بلکه علم و هدایت و آبروی اجتماعی و سرمایه های معنوی و مادی دیگر را نیز شامل می شود.

سپس برای تشویق بیشتر می افزاید: «کسانی که از شما ایمان بیاورند و انفاق کنند اجر بزرگی دارند» (فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ أَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ).

توصیف اجر به بزرگی، اشاره ای به عظمت الطاف و مواهب الهی، و ابدیت و خلوص و دوام آن است، نه تنها در آخرت که در دنیا نیز قسمتی از این اجر بزرگ عائد آنها می شود.

سوره الحديد(۵۷): آیه ۸..... ص: ۹۶

(آیه ۸) - بعد از امر به «ایمان» و «انفاق» در باره هر یک از این دو به بیانی می پردازد که به منزله استدلال و برهان است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۹۷

نخست به صورت یک استفهام توییحی علت عدم پذیرش دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله را در مورد ایمان به خدا جويا شده، می فرماید: «چرا به خدا ایمان نیاورید در حالی که رسول (او) شما را می خواند که به پروردگارتان ایمان بیاورید و از شما پیمان گرفته است (پیمانی از طریق فطرت و خرد) اگر آماده ایمان آوردنید» (وَ مَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الرَّسُولِ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَ قَدْ أَخَذَ مِنْكُمْ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ).

یعنی، اگر به راستی شما آمادگی برای پذیرش حق دارید دلائلش روشن است، هم از طریق فطرت و عقل، و هم از طریق دلیل

سورة الحديد(۵۷): آیه ۹ ..... ص : ۹۷

(آیه ۹) - این آیه برای تأکید و توضیح بیشتر پیرامون همین معنی می‌افزاید: «او کسی است که آیات روشنی بر بنده‌اش [محمد] نازل می‌کند، تا شما را از تاریکیها به سوی نور برد و خداوند نسبت به شما مهربان و رحیم است» (هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَيَّ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَؤُفٌ رَّحِيمٌ).

سورة الحديد(۵۷): آیه ۱۰ ..... ص : ۹۷

(آیه ۱۰) - سپس به استدلالی برای مسأله انفاق پرداخته، می‌فرماید: «چرا در راه خدا انفاق نکنید در حالی که میراث آسمانها و زمین از آن خداست؟»

(وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ لِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

یعنی، سرانجام همه شما چشم از جهان و مواهبش می‌پوشید، و همه را می‌گذارید و می‌روید، پس اکنون که در اختیار شماست چرا بهره خود را نمی‌گیرید! و از آنجا که انفاق در شرائط و احوال مختلف ارزشهای متفاوتی دارد در جمله بعد می‌افزاید: «کسانی که قبل از پیروزی انفاق کردند و جنگیدند و پیکار نمودند (با کسانی که بعد از پیروزی انفاق کردند) یکسان نیستند» (لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ).

یعنی، آنها که در مواقع بحرانی از بذل مال و جان ابا نداشتند از آنها که بعد از فرو نشستن طوفانها به یاری اسلام شتافتند برترند.

لذا برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «آنها بلند مقامتر از کسانی هستند که بعد از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۹۸

فتح انفاق نمودند و جهاد کردند» (أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَاتَلُوا).

و از آنجا که هر دو گروه با تفاوت درجه مشمول عنایات حقند در پایان آیه می‌افزاید: «و خداوند به هر دو وعده نیک داده است» (وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى).

این یک قدردانی برای عموم کسانی است که در این مسیر گام برداشتند.

تعبیر «حسنى» هرگونه ثواب و پاداش نیک دنیا و آخرت را در بر می‌گیرد.

و از آنجا که ارزش عمل به خلوص آن است، در پایان آیه می‌افزاید:

«و خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است» (وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ).

هم از کمیت و کیفیت اعمال شما با خبر است و هم از نیت و میزان خلوص شما.

سورة الحديد(۵۷): آیه ۱۱ ..... ص : ۹۸

(آیه ۱۱) - و در این آیه باز هم برای تشویق در مورد «انفاق فی سبیل الله» از تعبیر جالب دیگری استفاده کرده، می‌گوید:

«کیست که به خدا وام نیکو دهد (و از اموالی که به او ارزانی داشته انفاق کند) تا خداوند آن را برای او چندین برابر کند؟

و برای او پاداش پر ارزشی است» (مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ).

منظور از «قرض دادن به پروردگار» هر گونه انفاق در راه اوست که یکی از مصادیق مهم آن کمک کردن به پیامبر صلی الله علیه و آله و امام مسلمین می باشد تا در مصارف لازم برای اداره حکومت اسلامی به کار گیرد. از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود: «خداوند از بندگانش وامی مطالبه نکرده است به خاطر احتیاج خود و آنچه از حقوق برای خداست برای ولی و نماینده اوست».

سورة الحديد(۵۷): آیه ۱۲ ..... ص : ۹۸

(آیه ۱۲) - از آنجا که در آیه قبل خداوند انفاق کنندگان را به اجر کریم نوید داد، در اینجا مشخص می کند که این اجر کریم و ارزشمند و با عظمت در چه روزی است؟

می فرماید: «در روزی است که مردان و زنان با ایمان را می نگری که نورشان در پیش رو و در سمت راستشان بسرعت حرکت می کند» (يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ بَرَّكَزِيْدَةً تَفْسِيْرُ نَمُوْنَه، ج ۵، ص: ۹۹ وَ الْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيْهِمْ وَ بِأَيْمَانِهِمْ)

منظور از «نور» تجسم نور ایمان است، چرا که در آن روز عقائد و اعمال انسانها تجسم می یابد، ایمان که همان نور هدایت است به صورت روشنائی و نور ظاهری مجسم می گردد، و کفر که تاریکی مطلق است، به صورت ظلمت ظاهری مجسم می گردد.

اینجاست که به احترام آنها این ندا از فرشتگان بر می خیزد: «بشارت باد بر شما امروز، به باغهایی از بهشت که نهرها زیر (درختان) آن جاری است» (بُشْرَاكُمْ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ). «جاودانه در آن خواهید ماند، و این پیروزی و رستگاری بزرگ است» (خَالِدِينَ فِيْهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ).

سورة الحديد(۵۷): آیه ۱۳ ..... ص : ۹۹

(آیه ۱۳) - اما منافقان که در تاریکی وحشتناک کفر و نفاق و گناه قرار گرفته اند در این هنگام فریادشان بلند می شود و ملتسمانه از مؤمنان تقاضای نور می کنند، اما چیزی جز جواب منفی نمی شنوند، چنانکه آیه می گوید: «روزی که مردان و زنان منافق به مؤمنان می گویند: نظری به ما بیفکنید تا از نور شما پرتوی برگیریم» (يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَ الْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِيْنَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ).

یعنی کمی مهلت دهید تا ما هم به شما برسیم و در پرتو نورتان راه را پیدا کنیم.

در پاسخ به آنها «گفته می شود: به پشت سر خود برگردید و کسب نور کنید!» (قِيْلَ اَرْجِعُوْا وَّرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوْا نُورًا).

اینجا جای تحصیل نور نیست، می بایست آن را از دنیائی که پشت سر گذاشتید، از طریق ایمان و عمل صالح، به دست می آوردید، اما دیگر گذشته و دیر شده است.

«پس (در این هنگام) دیواری میان آنها زده می شود که دری دارد» (فَضْرَبَ بَيْنَهُمْ بِسُوْرًا لَّهُ بَابٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۰۰

ولی دو طرف این دیوار عظیم، یا این در، کاملاً با هم متفاوت است «درونش رحمت است و برونش عذاب» (بَاطِنُهُ فِيْهِ الرَّحْمَةُ وَ ظَاهِرُهُ مِنْ قَبْلِهِ الْعَذَابُ).

این «در» ممکن است برای این باشد که منافقان از این در، نعمتهای بهشتی را ببینند و حسرت ببرند، یا این که افرادی که کمتر آلوده‌اند پس از اصلاح از آن بگذرند و در کنار مؤمنان قرار گیرند.

سوره الحدید(۵۷): آیه ۱۴ ..... ص: ۱۰۰

(آیه ۱۴) - اما این دیوار چنان نیست که مانع عبور صدا باشد، لذا در این آیه می‌افزاید: «آنها را صدا می‌زنند: مگر ما با شما نبودیم؟! (يُنَادُوهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ).

هم در دنیا با شما در یک جامعه می‌زیستیم، و هم در اینجا در کنار شما بودیم چه شد که ناگهان از ما جدا شدید، و به روح و رحمت الهی رفتید، آنها در پاسخ «می‌گویند: آری!» با هم بودیم (قَالُوا بَلَى).

در همه جا با هم بودیم، در کوچه و بازار، در سفر و حضر، گاه همسایه هم بودیم، و یا حتی گاه در یک خانه زندگی می‌کردیم، ولی از نظر مکتب و عقیده و عمل فرسنگها با هم فاصله داشتیم، شما خط خود را از ما جدا کرده بودید، و در اصول و فروع از حق بیگانه بودید.

سپس می‌افزاید: شما گرفتار خطاهای بزرگی بودید از جمله:

۱- «شما خود را (به واسطه پیمودن طریق کفر) به هلاکت افکندید» (وَ لَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ).

۲- «و انتظار (مرگ پیامبر را) کشیدید» (وَ تَرَبَّصْتُمْ).

بعلاوه در انجام هر کار مثبت و هر حرکت صحیح حالت صبر و انتظار داشتید و تعلل می‌نمودید.

۳- «و پیوسته (در امر معاد و رستاخیز و حقانیت دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله و قرآن) شک و تردید داشتید» (وَ اِزْتَبْتُمْ).

۴- «و آرزوهای دور و دراز (آرزوهائی که هرگز دست از سر شما برنداشت) شما را فریب داد تا فرمان خدا (دائر بر مرگتان) فراسید» (وَ غَرَّكُمْ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۰۱

آری! این آرزوها لحظه‌ای مجال تفکر صحیح به شما نداد، و آرزوی وصول به شهوات و اهداف مادی بر شما چیره بود.

۵- از همه اینها گذشته «شیطان فریبکار (که پایگاهش را در وجودتان محکم کرده بود) شما را در برابر (فرمان) خداوند فریب داد» (وَ غَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ).

گاه دنیا را در نظرتان جاودانه جلوه داد، و گاه قیامت را یک حلوی نسیه قلمداد کرد، و گاه اصلاً وجود خداوند بزرگ را زیر سؤال می‌برد!

سوره الحدید(۵۷): آیه ۱۵ ..... ص: ۱۰۱

(آیه ۱۵) - سر انجام مؤمنان در یک نتیجه‌گیری منافقان را مخاطب ساخته، می‌گویند: «پس امروز نه از شما فدیهای پذیرفته می‌شود» که در برابر آن از عذاب الهی رهائی یابید (فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ).

«و نه از کافران» (وَ لَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا).

و به این ترتیب کافران نیز سرنوشتی همچون منافقان دارند، و همگی در گرو گناهان و زشتیهای اعمال خویشند، و راه خلاصی ندارند.

سپس می‌افزاید: «جایگاهتان آتش است و همان سرپرستان می‌باشد» (مَأْوَاكُمْ النَّارُ هِيَ مَوْلَاكُمْ).

«و چه بد جایگاهی است؟! (وَبُئِسَ الْمَصِيرُ)».

معمولاً- انسانها برای نجات از چنگال مجازات و کیفر در دنیا یا متوسل به غرامت مالی می‌شوند، و یا از نیروی یاور و شفیع می‌کمک می‌طلبند، ولی در قیامت تمام اسباب و وسائل مادی که در این جهان برای رسیدن به مقاصد، معمول است از کار می‌افتد و پیوندها بریده می‌شود.

و به این ترتیب قرآن روشن می‌کند که تنها وسیله نجات در آن روز ایمان و عمل صالح است، حتی دایره شفاعت محدود به کسانی است که سهمی از این دو را داشته باشند نه آنها که پیوندهای خود را بکلی از خدا و اولیاء الله بریده‌اند.

سوره الحدید(۵۷): آیه ۱۶ ..... ص : ۱۰۱

اشاره

(آیه ۱۶)

شأن نزول: ..... ص : ۱۰۱

نقل شده که، این آیه یک سال بعد از هجرت در باره منافقان نازل شده است به خاطر این که روزی از سلمان فارسی پرسیدند از آنچه در تورات است برای ما سخن بگو! چرا که در تورات مسائل شگفت‌انگیزی است (و به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۰۲)

این وسیله می‌خواستند نسبت به قرآن بی‌اعتنایی کنند) در این هنگام آیات آغاز سوره یوسف نازل شد، سلمان به آنها گفت: این قرآن «احسن القصص» و بهترین سرگذشتهاست، و برای شما از غیر آن نافعتر است.

مدتی بعد باز به سراغ سلمان آمدند و همان خواهش را تکرار کردند: در این هنگام آیه «اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعْرُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ... خداوند بهترین سخن را نازل کرده کتابی که آیاتش (از نظر لطف و زیبایی و معنی) همانند یکدیگر است آیاتی مکرر دارد (اما تکراری شوق‌انگیز) که از شنیدن آیاتش لرزه بر اندام کسانی که در برابر پروردگارشان خاشعند می‌افتد...»

نازل شد. (زمر/ ۲۳) باز برای بار سوم به سراغ سلمان آمدند و همان درخواست را تکرار کردند.

در این هنگام آیه مورد بحث نازل شد و آنها را مؤاخذه کرد که آیا موقع آن نرسیده است که در برابر نام خدا خشوع کنید و از این سخنان دست بردارید.

تفسیر: ..... ص : ۱۰۲

غفلت و بی‌خبری تا کی؟! بعد از ذکر آن همه اندازهای کوبنده و هشدارهای بیدارگر در این آیه، به صورت یک نتیجه‌گیری می‌فرماید: «آیا وقت آن نرسیده است که دلهای مؤمنان در برابر ذکر خدا و آنچه از حق نازل کرده است خاشع گردد؟ و مانند

کسانی نباشند که در گذشته به آنها کتاب آسمانی داده شد (مانند یهود و نصاری) سپس زمانی طولانی بر آنها گذشت (و خداوند را فراموش کردند) و قلبهایشان قساوت پیدا کرد، و بسیاری از آنها گنهکارند» (أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ).

روشن است یاد خداوند اگر در عمق جان قرار گیرند و همچنین شنیدن آیاتی که بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده است هرگاه به درستی تدبیر شود باید مایه خشوع گردد، ولی قرآن گروهی از مؤمنان را در اینجا سخت ملامت می کند که چرا در برابر این امور خاشع نمی شوند؟ و چرا همچون بسیاری از امتهای پیشین گرفتار غفلت و بی خبری شده اند؟ همان غفلتی که نتیجه آن قساوت دل و همان قساوتی که ثمره برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۰۳

آن فسق و گناه است! این آیه از آیات تکان دهنده قرآن مجید است که قلب و روح انسان را در تسخیر خود قرار می دهد و پرده های غفلت را می برد. لذا در طول تاریخ افراد بسیار آلوده ای را می بینیم که با شنیدن این آیه چنان تکان خوردند که در یک لحظه با تمام گناهان خود وداع گفتند، و حتی بعضا در صف زاهدان و عابدان قرار گرفتند.

سورة الحديد(۵۷): آیه ۱۷ ..... ص: ۱۰۳

(آیه ۱۷) - و از آنجا که زنده شدن قبله های مرده با ذکر الهی و پیدا کردن حیات معنوی در پرتو خشوع و خضوع در مقابل قرآن، شباهت زیادی به زنده شدن زمینهای مرده به برکت قطرات حیاتبخش باران دارد در این آیه می افزاید: «بدانید خداوند زمین را بعد از مرگ آن زنده می کند» (اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا).

«ما آیات (خود) را (در صحنه آفرینش و نیز در صحنه وحی) برای شما بیان کردیم شاید اندیشه کنید» (قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ).

در حقیقت این آیه هم اشاره ای است به زنده شدن زمینهای مرده به وسیله باران، و هم زنده شدن دلهای مرده به وسیله ذکر الله و قرآن مجید که از آسمان وحی بر قلب پاک محمد صلی الله علیه و آله نازل شده است و هر دو شایسته تدبیر و تعقل است.

سورة الحديد(۵۷): آیه ۱۸ ..... ص: ۱۰۳

(آیه ۱۸) - در این آیه بار دیگر به مسأله انفاق که از میوه های شجره ایمان و خشوع است باز می گردد، و همان تعبیری را که در آیات قبل خواندیم با اضافاتی تکرار کرده، می فرماید: «مردان و زنان انفاق کننده و آنها که (از این راه) به خداوند قرض الحسنه دهند، (این قرض الحسنه) برای آنان مضاعف می شود و پاداش پرارزشی دارند» (إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ).

منظور از «قرض الحسنه به خداوند» همان «انفاق فی سبیل الله» است، هر چند وام دادن به بندگان خدا نیز از فضل اعمال است. و در آن حرفی نیست.

سورة الحديد(۵۷): آیه ۱۹ ..... ص: ۱۰۳

(آیه ۱۹) - در ادامه بحث آیات گذشته پیرامون مؤمنان و اجر و پاداششان در پیشگاه خدا، در اینجا می افزاید: «کسانی که به

خدا و رسولانش ایمان آوردند آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۰۴
صدیقین و شهدا نزد پروردگارشانند» (وَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَ الشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ).

«صدیق» کسی است که سر تا پا صداقت و راستی است، و عملش گفتارش را تصدیق می کند.

واژه «شهداء» ممکن است به معنی «شهادت بر اعمال» بوده باشد، همان گونه که از آیات دیگر قرآن استفاده می شود که پیامبران گواه اعمال امتهای خود هستند، و پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله گواه بر آنها، و بر امت اسلامی است، و مسلمانان نیز شاهد و گواه بر اعمال مردمند.

بعضی نیز احتمال داده اند که «شهدا» در اینجا به همان معنی شهیدان راه خداست، یعنی افراد مؤمن اجر و پاداش شهیدان را دارند، و به منزله شهدا محسوب می شوند.

سپس می افزاید: «برای آنهاست پاداش (اعمال) شان و نور (ایمان) شان» (لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَ نُورُهُمْ).

این تعبیر سر بسته اشاره به پاداش عظیم و نور فوق العاده آنهاست.

و در پایان می فرماید: «و کسانی که کافر شدند و آیات ما را تکذیب کردند آنها دوزخیانند» (وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ).

تا با مقابله این دو گروه با یکدیگر مقام والای گروه اول، و انحطاط و بدبختی گروه دوم آشکار گردد.

و از آنجا که در گروه اول، سطح بالای ایمان مطرح بود، در این گروه نیز کفر شدید مطرح است، لذا با تکذیب آیات الهی همراه ذکر شده.

سوره الحديد(۵۷): آیه ۲۰..... ص: ۱۰۴

(آیه ۲۰) - دنیا چیزی جز متاع غرور نیست! از آنجا که حب و علاقه دنیا سر چشمه هر گناه و «رأس کل خطیئه» است در این

آیه ترسیم گویائی از وضع زندگی دنیا و مراحل مختلف، و انگیزه های حاکم بر هر مرحله را ارائه داده، می گوید:

«بدانید زندگی دنیا تنها بازی و سرگرمی و تجمل پرستی و فخر فروشی در میان شما و افزون طلبی در اموال و فرزندان است»

(اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَ لَهُوَ وَ زِينَةٌ بَرَّكَتُهُ تَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَ تَكَاتُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَ الْأَوْلَادِ)

به این ترتیب «غفلت»، «سرگرمی»، «تجمل»، «تفاخر» و «تکاتر» دورانهای پنج گانه عمر آدمی را تشکیل می دهند.

سپس با ذکر یک مثال آغاز و پایان زندگی دنیا را در برابر دیدگان انسانها مجسم ساخته، می فرماید: «همانند بارانی که

محصولش کشاورزان را در شگفتی فرو می برد، سپس خشک می شود به گونه ای که آن را زرد رنگ می بینی، سپس تبدیل به

کاه می شود!» (كَمْثَلٍ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيحُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا).

«کفار» در اینجا به معنی کشاورزان است، زیرا اصل معنی «کفر» به معنی «پوشاندن» است، و چون کشاورز بذرافشانی کرده و

آن را زیر خاک می پوشاند از این رو به او «کافر» می گویند.

سپس به بازده عمر و نتیجه و محصول نهائی آن پرداخته، می افزاید: «و در آخرت (از دو حال خارج نیست): عذاب شدید است

یا مغفرت و رضای الهی» (وَ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَ مَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوَانٌ).

و سر انجام آیه را با این جمله پایان می دهد: «و (به هر حال) زندگی دنیا جز متاع و فریب نیست!» (وَ مَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَمْتَاعٌ

الْغُرُورِ).

جمله «دنیا متاع غرور است» مفهومی است که وسیله و ابزار است برای فریبکاری، فریب دادن خویشان، و هم فریب دیگران و البته این در مورد کسانی است که دنیا را هدف نهائی قرار می‌دهند و به آن دل می‌بندند، و آخرین آرزویشان وصول به آن است، اما اگر مواهب این جهان مادی وسیله‌ای برای وصول به ارزشهای والای انسانی و سعادت جاودان باشد هرگز دنیا نیست، بلکه مزرعه آخرت، و قطره و پلی برای رسیدن به آن هدفهای بزرگ است.

سورة الحديد(۵۷): آیه ۲۱ ..... ص: ۱۰۵

(آیه ۲۱) - یک مسابقه بزرگ معنوی! بعد از بیان ناپایداری جهان و لذات آن، و این که مردم در سرمایه‌های کم ارزش این جهان نسبت به یکدیگر تفاخر و تکاثر می‌جویند، در اینجا مردم را به یک مسابقه عظیم روحانی در طریق کسب برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۰۶

آنچه پایدار است و سزاوار هرگونه تلاش و کوشش دعوت کرده، می‌فرماید: «و به پیش تازید برای رسیدن به مغفرت پروردگارتان و بهشتی که پهنه آن مانند آسمان و زمین است و برای کسانی که به خدا و رسولانش ایمان آورده‌اند آماده شده است» (سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ).

در حقیقت مغفرت پروردگار کلید بهشت است همان بهشتی که پهنه آسمان و زمین را فرا می‌گیرد، و از هم اکنون آماده برای پذیرائی مؤمنان است تا کسی نگوید بهشت نسیه است و بر نسیه دل نباید نهاد.

این نکته شایسته توجه است که پیشی گرفتن به سوی مغفرت پروردگار از طریق اسباب آن است، مانند توبه و جبران طاعات فوت شده و اصولاً اطاعت پروردگار و پرهیز از معاصی است.

و در پایان آیه می‌افزاید: «این فضل خداوند است که به هر کس بخواهد می‌دهد و خداوند صاحب فضل عظیم است» (ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ).

یقیناً آن چنان بهشت گسترده، با آن مواهب عظیمش چیزی نیست که انسان با این اعمال ناچیز به آن برسد، و این تنها فضل و رحمت و لطف الهی است که آن پاداش عظیم را در مقابل این قلیل قرار داده، و از او نیز جز این انتظار نیست. چرا که پاداشها همیشه به مقیاس اعمال نیست بلکه به مقیاس کرم پاداش دهنده است.

سورة الحديد(۵۷): آیه ۲۲ ..... ص: ۱۰۶

(آیه ۲۲) - سپس برای تأکید بیشتر در زمینه عدم دل بستگی به دنیا، و شاد نشدن به اقبال آن، و غمگین نگشتن به ادبار آن، می‌افزاید: «هیچ مصیبتی (ناخواسته) در زمین و نه در وجود شما روی نمی‌دهد مگر این که همه آنها قبل از آن که زمین را بیافرینیم در لوح محفوظ ثبت است، و این امر برای خداوند آسان است» (مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَ لَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۰۷

آری! مصائبی که در زمین رخ می‌دهد همچون زلزله‌ها و سیلها و طوفانها و همچنین مصائبی که در نفوس انسانها واقع می‌شود مانند مرگ و میرها، و انواع حوادث دردناکی که دامان انسان را می‌گیرد همه آنها از قبل مقدر شده است، و در لوح محفوظ ثبت است.

ولی باید توجه داشت که مصائبی که در این آیه به آن اشاره شده، تنها مصائبی است که به هیچ وجه قابل اجتناب نیست و مولود اعمال انسانها نمی‌باشد و گر نه مصیبتها، و ناکامیهای که تنها معلول گناهان و سهل‌انگاری خود انسان است، راه مقابله با آنها موضع گیری صحیح در برنامه‌های زندگی است.

و منظور از «لوح محفوظ» علم بی‌پایان خداوند است، و یا صفحه جهان خلقت و نظام علت و معلول که آن نیز مصداق علم فعلی خداوند است.

سورة الحديد(۵۷): آیه ۲۳ ..... ص: ۱۰۷

(آیه ۲۳) - اکنون بینیم فلسفه تقدیر این مصائب در لوح محفوظ و سپس بیان این حقیقت در قرآن چیست؟ آیه مورد بحث پرده از روی این راز مهم برداشته، می‌گوید: «این به خاطر آن است که برای آنچه از دست داده‌اید تأسف نخورید، و به آنچه به شما داده است دل بسته و شادمان نباشید» (لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ). این دو جمله کوتاه در حقیقت یکی از مسائل پیچیده فلسفه آفرینش را حل می‌کند، چرا که انسان همیشه در جهان هستی با مشکلات و گرفتاریها و حوادث ناگوار رو بروست، و غالبا از خود سؤال می‌کند: با این که خداوند مهربان و کریم و رحیم است این حوادث دردناک برای چیست؟

قرآن می‌گوید: «هدف این بوده که شما دل بسته و اسیر زرق و برق این جهان نباشید».

این مصائب زنگ بیدارباشی است برای غافلان و شلاقی است، برای ارواح خفته، و رمزی است از ناپایداری جهان، و اشاره‌ای است به کوتاه بودن عمر این زندگی.

آری این مصائب شکننده تفاخر و غرور است، لذا در پایان آیه می‌افزاید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۰۸

«و خداوند هیچ متکبر فخر فروشی را دوست ندارد» (وَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ).

تنها کسی گرفتار این حالات می‌شود که مست ناز و نعمت گردد، ولی وجود آفات و مصائب برای آنها که قابل بیداری و هدایتند این مستی و آثار آن را از بین می‌برد.

افراد با ایمان با توجه به آیه فوق هنگامی که به نعمتی از سوی خدا می‌رسند خود را امانتدار او می‌دانند، نه از رفتن آن غمگین می‌شوند و نه از داشتن آن مست و مغرور.

سورة الحديد(۵۷): آیه ۲۴ ..... ص: ۱۰۸

(آیه ۲۴) - این آیه توضیح و تفسیری است بر آنچه در آیه قبل آمده و در حقیقت «مختال فخور» (متکبر فخر فروش) را معرفی می‌کند، می‌فرماید:

«همانها که بخل می‌ورزند و مردم را به بخل دعوت می‌کنند» (الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ).

آری! لازمه دل بستگی شدید به مواهب دنیا تکبر و غرور است، و لازمه تکبر و غرور بخل کردن، و دعوت دیگران به بخل است، اما بخل کردن به این دلیل که سرمایه کبر و غرور خود را این اموال می‌داند، و هرگز نمی‌خواهد آن را از دست دهد، و اما دعوت دیگران به بخل برای این است که اگر دیگران سخاوتمند باشند او رسوا می‌شود و دیگر این که، چون بخل را دوست دارد مبلغ چیزی است که به آن عشق می‌ورزد! و برای این که تصور نشود اصرار و تأکید خداوند در مسأله انفاق و

ترک بخل و یا حتی تعبیر به وام گرفتن خداوند از بندگان در آیات گذشته- که همه برای تشویق آنها به انفاق است- از نیاز ذات پاک او سر چشمه می گیرد، در پایان آیه می افزاید:

«و هر کس (از این فرمان) روی گردان شود (به خود زیان می رساند نه به خدا) چرا که خداوند بی نیاز و شایسته ستایش است» (وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ).

همه به او نیازمندند و او از همگان بی نیاز است، چرا که خزائن و منابع اصلی همه چیز نزد اوست، و از آنجا که جامع همه صفات کمال است شایسته هر حمد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۰۹ و ستایش نیز می باشد.

سوره الحديد(۵۷): آیه ۲۵..... ص: ۱۰۹

(آیه ۲۵)- هدف اصلی بعث انبیاء! از آنجا که سبقت به سوی رحمت و مغفرت و بهشت پروردگار که در آیات قبل به آن اشاره شده بود نیاز به رهبری «رهبران الهی» دارد در این آیه که از پرمحتواترین آیات قرآن است به این معنی اشاره کرده، و هدف ارسال انبیاء و برنامه آنها را دقیقاً بیان می کند، می فرماید: «ما رسولان خود را با دلائل روشن فرستادیم» (لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ).

«و با آنها کتاب (آسمانی) و میزان (شناسایی حق از باطل و قوانین عادلانه) نازل کردیم» (وَ أَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَ الْمِيزَانَ). «تا مردم قیام به عدالت کنند» (لِيُقِيمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ).

به این ترتیب پیامبران با سه وسیله مجهز بودند: دلائل روشن، کتب آسمانی، و معیار سنجش حق از باطل و خوب از بد، و مانعی ندارد که فی المثل قرآن مجید هم «بینه» (معجزه) باشد، و هم کتاب آسمانی، و هم بیان کننده احکام و قوانین، یعنی سه بعد در یک محتوا.

و به هر حال هدف از اعزام این مردان بزرگ با این تجهیزات کامل همان اجرای «قسط و عدل» است و این یکی از اهداف متعدد ارسال پیامبران است.

ولی از آنجا که در یک جامعه انسانی هر قدر سطح اخلاق و اعتقاد و تقوا بالا باشد باز افرادی پیدا می شوند که سر به طغیان و گردنکشی بر می دارند و مانع اجرای قسط و عدل خواهند بود. لذا در ادامه آیه می فرماید: «و آهن را نازل کردیم که در آن نیروی شدید و منافی برای مردم است!» (وَ أَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَ مَنَافِعٌ لِلنَّاسِ).

آری! تجهیزات سه گانه انبیاء الهی برای اجرای عدالت وقتی می تواند به هدف نهائی برسد که از ضمانت اجرائی آهن و «بأس شدید» آن برخوردار باشد.

امیر مؤمنان علی علیه السلام در تفسیر جمله «وَ أَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ» فرمود: «منظور از نازل کردن آهن خلقت آن است».

سپس به یکی دیگر از اهداف ارسال انبیا و نزول کتب آسمانی و همچنین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۱۰

آفرینش وسائلی همچون آهن اشاره کرده، می فرماید: هدف این است «تا خداوند بداند چه کسی او و رسولانش را یاری می کند بی آنکه او را ببیند» (وَ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَ رُسُلَهُ بِالْغَيْبِ).

منظور از علم خداوند در اینجا تحقیق عینی علم اوست، یعنی تا آشکار شود چه کسانی به یاری خدا و مکتب او به پا می خیزند و قیام به قسط می کنند و چه کسانی از این وظیفه بزرگ سرباز می زنند در حقیقت مفهوم این آیه شبیه همان است که در آیه

«ممکن نبود خداوند مؤمنان را به همان صورت که شما هستید واگذار مگر این که ناپاک را از پاک جدا کند!» به این ترتیب مسأله آزمون و امتحان انسانها، و جدا سازی صفوف و تصفیه، یکی دیگر از اهداف بزرگ این برنامه بوده است. تعبیر به «یاری خداوند» مسلماً به معنی یاری دین و آئین و نمایندگان او و بسط آئین حق و قسط و عدل است، و گر نه خداوند نیازی به یاری کسی ندارد، و همگان به او نیازمندند.

لذا برای اثبات همین معنی آیه را با این جمله پایان می دهد که: «خداوند قوی و شکست ناپذیر است» (إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ). برای او ممکن است با یک اشاره همه جهان را زیر و رو کند و تمامی دشمنان را نابود و اولیانش را پیروز گرداند، ولی هدف اصلی که ترتیب و تکامل انسانهاست از این طریق حاصل نمی گردد، لذا آنها را دعوت به یاری آئین حق کرده است.

سوره الحديد (۵۷): آیه ۲۶ ..... ص: ۱۱۰

(آیه ۲۶) - پیامبران را یکی بعد از دیگری فرستادیم! چنانکه می دانیم شیوه قرآن این است که بعد از بیان یک سلسله اصول کلی تعلیمات خود، اشاره به سرنوشت اقوام پیشین می کند تا شاهد گویائی برای آن باشد، در اینجا نیز بعد از ذکر مسائل پیشین در باره ارسال رسولان همراه بینات و کتاب و میزان، و همچنین لزوم سبقت مردم بر یکدیگر در وصول به غفران پروردگار و سعادت جاویدان، از بعضی از اقوام و پیامبران پیشین نام می برد و این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۱۱ اصول کلی را در زندگی آنها مجسم می سازد.

نخست از «نوح» و «ابراهیم» که شیخ الانبیا و سرسلسله رسولان حق بودند شروع کرده، می فرماید: «ما نوح و ابراهیم را فرستادیم، و در دودمان آن دو نبوت و کتاب قرار دادیم» (وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَ إِبْرَاهِيمَ وَ جَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَ الْكِتَابَ). اما همگی از این میراث بزرگ و مواهب عظیم خداوند بهره نگرفتند، «گروهی در پرتو آن هدایت یافته اند و بسیاری از آنها گنهارند» (فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ). آری! نبوت توأم با شریعت و آئین از نوح علیه السلام شروع شد، و بعد از او ابراهیم علیه السلام پیامبر اولوالعزم دیگر، این خط را تداوم بخشید.

سوره الحديد (۵۷): آیه ۲۷ ..... ص: ۱۱۱

(آیه ۲۷) - سپس اشاره سر بسته ای به سلسله انبیای دیگر، و آخرین آنها قبل از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله کرده، می افزاید: «سپس در پی آنان رسولان دیگر خود را فرستادیم» (ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِم بِرُسُلِنَا). یکی بعد از دیگری با اهدافی هماهنگ قیام کردند و چراغ هدایت را فرا راه مردم قرار دادند تا نوبت به حضرت مسیح علیه السلام رسید.

«و بعد از آنان عیسی بن مریم را مبعوث کردیم» (وَ قَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ).

سپس به کتاب آسمانی مسیح علیه السلام اشاره کرده، می افزاید: «و به او انجیل عطا کردیم» (وَ آتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ). بعد از ویژگیهای پیروان او سخن می گوید، می فرماید: «و در دل کسانی که از او پیروی کردند رأفت و رحمت قرار دادیم» (وَ جَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَ رَحْمَةً).

سپس می‌افزاید: «و رهبانیتی را که ابداع کرده بودند، ما بر آنان مقرر نداشته بودیم، هدفشان جلب خشنودی خدا بود ولی حق آن را رعایت نکردند، از این رو ما به کسانی از آنها که ایمان آوردند پاداش دادیم، و بسیاری از آنها فاسقند» (و رَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا بَرَكِيَّةً لِّكَثِيرٍ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ)

از آیه فوق استفاده می‌شود که «رهبانیت» در آئین مسیح نبوده و پیروانش آن را بعد از او ابداع کردند، ولی در آغاز نوعی زهدگرایی و از ابداعات نیک محسوب می‌شد، مانند بسیاری از مراسم و سنتهای حسنه‌ای که هم اکنون در میان مردم رایج است، و کسی نیز روی آن به عنوان تشریح و دستور خاص شرع تکیه نمی‌کند، ولی این سنت بعداً به انحراف گرائید و آلوده با اموری مخالف فرمان الهی و حتی گناهان زشتی شد.

از جمله بدعتهای زشت مسیحیان در زمینه رهبانیت «تحریم ازدواج» برای مردان و زنان تارک دنیا بود، و دیگر «انزوای اجتماعی» و پشت پا زدن به وظائف انسان در اجتماع، و انتخاب صومعه‌ها و دیرهای دور افتاده برای عبادت و زندگی در محیطی دور از اجتماع بود، سپس مفاسد زیادی در دیرها و مراکز زندگی رهبانها به وجود آمد. اسلام به شدت «رهبانیت» را محکوم کرده چنانکه رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمود: «خداوند متعال رهبانیت را برای امت من مقرر نداشته، رهبانیت امت من جهاد در راه خداست».

سورة الحديد(۵۷): آية ۲۸ ..... ص: ۱۱۲

اشاره

(آیه ۲۸)

شأن نزول: ..... ص: ۱۱۲

در مورد نزول این آیه و آیه بعد نقل شده که: رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ جعفر بن ابی طالب را با هفتاد نفر به سوی نجاشی (به حبشه) فرستاد، او بر نجاشی وارد شد، و وی را دعوت به اسلام کرد، و اجابت نمود و ایمان آورد، به هنگام بازگشت از حبشه چهل تن از اهل آن کشور که ایمان آورده بودند به جعفر گفتند: به ما اجازه ده که خدمت این پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ برسیم و اسلام خود را بر او عرضه بداریم، و همراه جعفر به مدینه آمدند.

هنگامی که فقر مالی مسلمانها را مشاهده کردند، به رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ عرض کردند: اگر اجازه فرمائید به کشور خود بازگردیم و اموال خود را همراه بیاوریم و با مسلمانان تقسیم کنیم.

پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ اجازه فرمود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۱۳

در این هنگام آیه ۵۲ تا ۵۴ سوره قصص نازل گردید و از آنها تمجید کرد.

افرادی از اهل کتاب که ایمان نیاورده بودند هنگامی که این جمله را- که در ذیل آیات مزبور است- شنیدند: «آنها پاداش خود را به خاطر صبر و استقامتشان دو بار دریافت می‌دارند» در برابر مسلمانان ایستادند و گفتند: ای مسلمانان! کسانی که به

کتاب شما و کتاب ما ایمان بیاورند دو پاداش دارند، بنابر این کسی که تنها به کتاب ما ایمان داشته باشد یک پاداش دارد همانند پاداش شما! بنابر این به اعتراف خودتان شما فضیلتی بر ما ندارید! اینجا بود که این دو آیه نازل شد، و اعلام داشت که مسلمانان نیز دو پاداش دارند، علاوه بر نور الهی و مغفرت، و سپس افزود: «اهل کتاب بدانند آنها توانائی بر به دست آوردن چیزی از فضل و رحمت الهی ندارند!»

تفسیر: ..... ص: ۱۱۳

آنها که دو سهم از رحمت الهی دارند: از آنجا که در آیات گذشته سخن از اهل کتاب و مسیحیان در میان بود، این آیه و آیه بعد تکمیلی است بر آنچه در آیات قبل آمده است.

نخست می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! تقوای الهی پیشه کنید و به رسولش ایمان بیاورید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ آمِنُوا بِرَسُولِهِ).

مخاطب در آیه همه مؤمنانی هستند که در ظاهر دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله را پذیرفته بودند ولی هنوز ایمان راسخ، ایمانی که اعماق جان آنها را روشن کند و در اعمال آنها ظاهر شود، پیدا نکرده بودند.

سپس در دنباله آیه به سه موهبت بزرگ که در سایه ایمان عمیق و تقوا حاصل می‌شود اشاره کرده، می‌فرماید: چنین کنید «تا دو سهم از رحمتش به شما بیخشد، و برای شما نوری قرار دهد که با آن (در میان مردم و در مسیر زندگی خود) راه بروید و گناهان شما را بیخشد و خداوند آمرزنده و مهربان است» (يُؤْتِكُمْ كَفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ).

منظور از این دو بهره همان است که در آیه ۲۰۱ سوره بقره آمده: «خداوندا در دنیا به ما نیکی مرحمت فرما، و در آخرت نیز نیکی عنایت کن». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۱۴

دومین پاداش آنها «وَ يَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ» مفهوم مطلق و گسترده‌ای دارد، نه اختصاصی به دنیا دارد، و نه آخرت، و به تعبیر دیگر ایمان و تقوا سبب می‌شود که حجابها از قلب مؤمن برچیده شود، و چهره حقایق را بی‌پرده ببیند، و در پرتو آن روشن بینی خاصی نصیب او می‌شود که افراد بی‌ایمان از آن محرومند چرا که بزرگترین مانع شناخت و مهمترین حجاب بر قلب آدمی و هوی و هوسهای سرکش و آمال و آرزوهای دور و دراز و اسارت در چنگال ماده و زرق و برق دنیاست، هنگامی که در پرتو ایمان و تقوا این گرد و غبارها فرو نشست آفتاب حقیقت بر صفحه قلب می‌تابد، و حقایق را آن چنان که هست در می‌یابد.

سوره الحديد(۵۷): آیه ۲۸ ..... ص: ۱۱۴

(آیه ۲۹) - این آیه که آخرین آیه این سوره است بیان دلیلی است برای آنچه در آیه قبل آمده، می‌فرماید: این پاداشهای مضاعف الهی علاوه بر نورانیت و مغفرت به خاطر آن است «تا اهل کتاب بدانند که آنها قادر بر چیزی از فضل خدا نیستند و تمام فضل (و رحمت) به دست اوست، به هر کس بخواهد آن را می‌بخشد و خداوند دارای فضل عظیم است» (لِنَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ أَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ).

این پاسخی است به آنها که می‌گفتند: خداوند به گروهی از اهل کتاب که ایمان به محمد آورده‌اند- طبق عقیده مسلمانان- دو پاداش می‌دهد، بنابر این ما که ایمان به او نیاورده‌ایم دارای یک پاداشیم همانند دیگر مسلمانان! قرآن به آنها پاسخ می‌گوید که مسلمانان عموماً دارای دو پاداشند، چرا که همه آنها ایمان به رسول خدا و تمام انبیاء پیشین دارند و اما گروهی از اهل کتاب که ایمان نیاورده‌اند هیچ سهمی ندارند تا بدانند که رحمت الهی در اختیار آنان نیست که به هر کس بخواهند بدهند و از هر کس بخواهند دریغ دارند! «پایان سوره حدید»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۱۵

آغاز جزء ۲۸ قرآن مجید ..... ص: ۱۱۵

سوره مجادله [۵۸] ..... ص: ۱۱۵

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۲۲ آیه است

مختوای سوره: ..... ص: ۱۱۵

این سوره طبق طبیعت سوره‌های «مدنی» بیشتر از احکام فقهی، و نظام زندگی اجتماعی، و روابط با مسلمین و غیر مسلمین سخن می‌گوید، و مجموع بحثهای آن را می‌توان در سه بخش خلاصه کرد:

۱- در بخش اول سخن از حکم «ظهار» می‌گوید که در جاهلیت نوعی طلاق و جدائی دائمی محسوب می‌شد، و اسلام آن را تعدیل کرد و در مسیر صحیح قرار داد.

۲- در بخش دیگری یک سلسله دستورها در باره آداب مجالست از جمله منع از «نجوی» (سخنان در گوشه) و همچنین جادادن به کسانی که تازه وارد مجلس می‌شوند.

۳- در آخرین بخش، بحث گویا و مشروح و کوبنده‌ای در باره منافقان، و آنها که ظاهراً دم از اسلام می‌زدند اما با دشمنان اسلام سر و سرّ داشتند، مطرح کرده، مسلمین راستین را از ورود در حزب شیاطین و منافقین بر حذر می‌دارد، و آنها را به رعایت «حب فی الله» و «بغض فی الله» و ملحق شدن به «حزب الله» دعوت می‌کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۱۶
نامگذاری سوره به «مجادله» به خاطر تعبیری است که در آیه نخستین آن آمده است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۱۱۶

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «هر کس سوره مجادله را تلاوت کند (و در آن بیندیشد و به کار بندد) در قیامت در زمره حزب الله خواهد بود.»

همچنین در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «هر کس سوره حدید و مجادله را در نمازهای فریضه بخواند و آن را ادامه دهد، خداوند هرگز او را در تمام طول زندگی عذاب نمی‌کند، و در خود و خانواده‌اش هرگز بدی نمی‌بیند، و نیز گرفتار فقر و بد حالی نمی‌شود.»

تناسب محتوای این سوره‌ها با پاداشهای فوق روشن است، و این خود نشان می‌دهد که هدف از تلاوت پیاده کردن محتوای آن در زندگی است نه تلاوتی خالی از اندیشه و عمل.
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سورة المجادلة (۵۸): آية ۱ ..... ص: ۱۱۶

اشاره

(آیه ۱)

شأن نزول: ..... ص: ۱۱۶

نقل کرده‌اند که: زنی از طایفه انصار به نام «خوله» که از طایفه «خزرج» و همسرش «اوس بن صامت» بود در یک ماجرا مورد خشم شوهرش قرار گرفت، و او که مرد تندخویی بود تصمیم بر جدائی از او گرفت، و گفت: «انت علی کظهر امی تو نسبت به من همچون مادر من هستی!».

و این در حقیقت نوعی از طلاق در زمان جاهلیت بود اما طلاق بود که نه قابل بازگشت بود و نه زن آزاد می‌شد که بتواند همسری برای خود برگزیند، و این بدترین حالتی بود که برای یک زن شوهردار ممکن بود رخ دهد. چیزی نگذشت که مرد پشیمان شد.

زن خدمت رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ و آله آمد و ماجرا را چنین نقل کرد: ای رسول خدا! همسر من «اوس بن صامت» زمانی مرا به زوجیت خود برگزید که جوان بودم و صاحب جمال و مال و ثروت و فامیل، اموال من را مصرف کرد، حالا «ظهار» کرده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۱۷

و پشیمان شده، آیا راهی هست که ما به زندگی سابق بازگردیم؟! پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمود: تو بر او حرام شده‌ای! زن پی در پی اصرار و الحاح می‌کرد، سرانجام رو به درگاه خدا آورد و عرض کرد: «خداوندا! بیچارگی و نیاز و شدت حال مرا به تو شکایت می‌کنم، خداوندا! فرمانی بر پیامبرت نازل کن و این مشکل را بگشا». در اینجا حال وحی به پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ داد، و چهار آیه آغاز این سوره بر او نازل شد که راه حل مشکل «ظهار» را به روشنی نشان می‌دهد.

تفسیر: ..... ص: ۱۱۷

«ظهار» یک عمل زشت جاهلی! با توجه به آنچه در شأن نزول گفته شد تفسیر آیات نخستین سوره روشن است، می‌فرماید: «خداوند سخن زنی را که در باره شوهرش به تو مراجعه کرده بود، شنید» و تقاضای او را اجابت کرد (قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا).

سپس می‌افزاید: آن زن علاوه بر این که با تو مجادله داشت «به خداوند شکایت می‌کرد» و از پیشگامش تقاضای حل مشکل نمود (وَ تَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ).

«این در حالی بود که خداوند گفتگوی شما (و اصرار آن زن) را (در حل مشکلش) می‌شنید» (وَ اللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا).
«و خداوند شنوا و بیناست» (إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ).

آری! خداوند، آگاه از همه «مسموعات» و «مبصرات» است، بی آنکه نیازی به اعضای بینائی و شنوائی داشته باشد، او همه جا حاضر و ناظر است و همه چیز را می‌بیند و هر سخنی را می‌شنود.

سورة المجادلة (۵۸): آية ۲ ..... ص: ۱۱۷

(آیه ۲) - سپس به سراغ بیان حکمظهار می‌رود و به عنوان مقدمه ریشه این عقیده خرافی را با جمله‌های کوتاه و قاطع در هم می‌کوبد، می‌فرماید: «کسانی از شما که نسبت به همسرانشانظهار می‌کنند (و می‌گویند: انت علی کظهر امی تو نسبت به من به منزله مادرم هستی) آنان هرگز مادرانشان نیستند، مادرانشان تنها کسانی هستند که آنها را به دنیا آورده‌اند!» (الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُم مِّنْ نِّسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۱۸
مادر و فرزند بودن چیزی نیست که با سخن درست شود، یک واقعیت عینی خارجی است که هرگز از طریق بازی با الفاظ حاصل نمی‌شود.

و به دنبال آن می‌افزاید: «آنها سخنی زشت و باطل می‌گویند» (وَ إِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَ زُورًا).
مطابق این آیه «ظهار» عملی است حرام و منکر، ولی از آنجا که تکالیف الهی اعمال گذشته را شامل نمی‌شود، و از لحظه نزول حاکمیت دارد، در پایان آیه می‌فرماید: «و خداوند بخشنده و آمرزنده است» (وَ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُؤٌ غَفُورٌ). هم می‌بخشد و هم می‌پوشاند.

بنابر این اگر مسلمانی قبل از نزول این آیات مرتکب این عمل شده نباید نگران باشد، خداوند او را می‌بخشد.
اما به هر حال مسأله کفار به قوت خود باقی است.

سورة المجادلة (۵۸): آية ۳ ..... ص: ۱۱۸

(آیه ۳) - ولی از آنجا که این سخن زشت و زننده چیزی نبود که از نظر اسلام نادیده گرفته شود لذا کفار نسبتاً سنگینی برای آن قرار داده تا از تکرار آن جلوگیری کند، می‌فرماید: «کسانی که همسران خود راظهار می‌کنند، سپس از گفته خود باز می‌گردند، باید پیش از آمیزش جنسی آنها با هم برده‌ای را آزاد کنند» (وَ الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا).

سپس می‌افزاید: «این دستوری است که به آن اندرز داده می‌شوید» (ذَلِكَم تَوْعَظُونَ بِهِ).

گمان نکنید که چنین کفارهای در مقابل «ظهار» کفار سنگین و نامتعادلی است، زیرا این سبب اندرز و بیداری و تربیت نفوس شماست، تا بتوانید خود را در برابر این گونه کارهای زشت و حرام کنترل کنید.

اصولاً- تمام کفارات جنبه بازدارنده و تربیتی دارد، و ای بسا کفارهایی که جنبه مالی دارد تأثیرش از غالب تعزیرات که جنبه بدنی دارد بیشتر است.

و از آنجا که ممکن است بعضی با بهانه‌هایی شانه از زیر بار کفاره خالی کنند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۱۹ و بدون این که کفاره دهند با همسر خود بعد از «ظهار» آمیزش جنسی داشته باشند، در پایان آیه می‌افزاید: «خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است» (وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ). هم از ظهار آگاه است و هم از ترک کفاره و هم از نیت شما!

سورة المجادلة (۵۸): آية ۴ ..... ص: ۱۱۹

(آیه ۴) - و نیز از آنجا که آزاد کردن یک برده برای همه مردم امکان پذیر نیست، همان گونه که در شأن نزول آمد و نیز ممکن است انسان از نظر مالی قادر به آزاد کردن برده باشد اما برده‌ای برای این کار پیدا نشود - همان گونه که در عصر ما چنین است - لذا جهانی و جاودانگی بودن اسلام ایجاب می‌کند که در مرحله بعد جانشینی برای آزادی بردگان ذکر شود به همین دلیل در آیه مورد بحث می‌فرماید:

«و کسی که توانائی (آزاد کردن برده‌ای) نداشته باشد دو ماه پیاپی قبل از آمیزش روزه بگیرد» (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَابَعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا).

این کفاره نیز اثر عمیق بازدارنده‌ای دارد، به علاوه از آنجا که روزه در تصفیه روح و تهذیب نفوس اثر عمیق دارد می‌تواند جلو تکرار این گونه اعمال را در آینده بگیرد.

البته ظاهر آیه این است که هر شصت روز پی در پی انجام شود، و بسیاری از فقهای اهل سنت نیز بر طبق آن فتوا داده‌اند، ولی در روایات ائمه اهل بیت علیهم السّلام آمده است که اگر کمی از ماه دوم را (حتی یک روز) به دنبال ماه اول روزه بگیرد مصداق شهرین متتابعین و دو ماه پی در پی خواهد بود و این تصریح حاکم بر ظهور آیه است.

و از آنجا که بسیاری از مردم نیز قادر به انجام کفاره دوم یعنی دو ماه متوالی روزه نیستند، جانشین دیگری برای آن ذکر کرده، می‌فرماید: «و کسی که این را هم نتواند شصت مسکین را اطعام کند» (فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا). ظاهر «اطعام» این است که به اندازه‌ای غذا دهد که در یک وعده سیر شود، اما در روایات اسلامی در یک «مد» طعام (حدود ۷۵۰ گرم) تعیین شده است.

سپس در دنباله آیه بار دیگر به هدف اصلی این گونه کفارات اشاره کرده، می‌افزاید: «این برای آن است که به خدا و رسولش ایمان بیاورید» (ذَلِكَ لِيُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۲۰

آری! جبران گناهان به وسیله کفارات پایه‌های ایمان را محکم می‌کند، و انسان را نسبت به مقررات الهی علما و عملا پایبند می‌سازد! و در پایان آیه برای این که همه مسلمانان این مسأله را یک امر جدی تلقی کنند می‌گوید: «اینها مرزهای الهی است، و کسانی که با آن مخالفت کنند عذاب دردناکی دارند» (وَ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَ لِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ).

قوانین الهی را از این رو «حدود الهی» می‌گویند که عبور از آن مجاز نیست.

چنانکه دیدیم اسلام «ظهار» را به شدت محکوم کرده، بنابر این هر گاه کسی نسبت به همسرش ظهار کند، همسرش می‌تواند با مراجعه به حاکم شرع او را موظف سازد که یا رسماً از طریق طلاق از او جدا شود و یا به زندگی زناشویی باز گردد، اما پیش از بازگشت باید به تربیتی که در آیات فوق خواندیم کفاره بدهد.

سورة المجادلة (۵۸): آية ۵ ..... ص: ۱۲۰

(آیه ۵) - آنها که با خدا دشمنی می کنند از آنجا که آخرین جمله آیه قبل به همگان اخطار می کرد که حدود الهی را رعایت کنند، و از آن تجاوز نمایند، در اینجا از کسانی سخن می گوید که نه تنها از این حدود تجاوز کرده، بلکه به مبارزه با خدا و پیامبر او صلی الله علیه و آله برخاسته اند و سرنوشت آنها را در این دنیا و جهان دیگر روشن می سازد.

نخست می فرماید: «کسانی که با خدا و رسولش دشمنی می کنند خوار و ذلیل شدند آن گونه که پیشینیان آنها خوار و ذلیل شدند» (إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُتِبُوا كَمَا كُتِبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ). سپس می افزاید: «ما آیات روشنی نازل کردیم» (وَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ). بنابر این، به قدر کافی اتمام حجت شده و عذر و بهانه ای برای مخالفت باقی نمانده است، و با این حال اگر مخالفت کنند باید مجازات شوند.

نه تنها در این دنیا مجازات می شوند بلکه «برای کافران عذاب خوار کننده ای (در قیامت) است» (وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ). به هر حال این تهدید الهی در مورد کسانی که در برابر پیامبر صلی الله علیه و آله و قرآن ایستاده بودند به وقوع پیوست، و در جنگهای بدر و خیبر و خندق و غیر آن با ذلت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۲۱ و شکست رو برو شدند، و سر انجام فتح مکه طومار قدرت و شوکت آنها را در هم پیچید و اسلام در همه جا پیروز گشت.

سورة المجادلة (۵۸): آیه ۶ ..... ص: ۱۲۱

(آیه ۶) - این آیه در توصیف زمان وقوع عذاب اخروی آنها چنین می گوید: «در آن روز که خداوند همه آنها را بر می انگیزد و از اعمالی که انجام دادند با خبر می سازد» (يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا).

«اعمالی که خداوند حساب آن را نگه داشته و آنها فراموشش کردند» (أَخْصَاهُ اللَّهُ وَ نَسُوهُ). و این خود عذاب دردناکی است که خداوند گناهان فراموش شده آنها را به یادشان می آورد و در صحنه محشر در برابر خلاق رسوا می شوند.

و در پایان آیه می فرماید: «و خداوند بر هر چیز شاهد و ناظر است» (وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ). آری حضور خداوند در همه جا و در هر زمان و در درون و برون ما ایجاب می کند که نه فقط اعمال، بلکه نیات و عقاید ما را شمارش کند و در آن روز بزرگ که «یوم البروز» است همه را بازگو فرماید.

سورة المجادلة (۵۸): آیه ۷ ..... ص: ۱۲۱

(آیه ۷) - سپس برای تأکید بر حضور خداوند در همه جا و آگاهی او بر همه چیز سخن را به مسأله «نجوی» (گفتگوهای در گوشی) می کشد، می فرماید: «آیا نمی دانی که خداوند آنچه را در آسمانها و آنچه در زمین است می داند» (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ).

سپس می افزاید: «هیچ گاه سه نفر با هم نجوا نمی کنند مگر این که خداوند ششمین آنهاست» (مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَ لَا خَمْسَةَ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ). «و نه تعدادی کمتر و نه بیشتر از آن، مگر این که او همراه آنهاست هر جا که باشند» (وَ لَا أَذْنَى مِنْ ذَلِكَ وَ لَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ

مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا).

«سپس روز قیامت آنها را از اعمالشان آگاه می‌سازد چرا که خداوند به هر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۲۲ چیزی داناست» (ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).

منظور از این که خداوند چهارمین یا ششمین آنهاست این است که او در همه جا حاضر و ناظر و از همه چیز آگاه است، و گر نه ذات پاکش نه مکان دارد و نه هرگز توصیف به اعداد می‌شود، بلکه شبیه و نظیر و مثل و مانند ندارد.

سورة المجادلة (۵۸): آية ۸ ..... ص: ۱۲۲

اشاره

(آیه ۸)

شأن نزول: ..... ص: ۱۲۲

در مورد این آیه دو شأن نزول نقل شده که هر کدام مربوط به یک قسمت از آیه است.

نخست این که: جمعی از یهود و منافقان در میان خودشان جدا از مؤمنان نجوا می‌کردند و گاه با چشمهای خود اشاره‌های ناراحت کننده‌ای به مؤمنان داشتند، و همین باعث غم و اندوه مؤمنان می‌شد، هنگامی که این کار را تکرار کردند مؤمنان شکایت به رسول خدا صلی الله علیه و آله نمودند، پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داد که هیچ کس در برابر مسلمانان با دیگری نجوا نکند، اما آنها گوش ندادند، باز هم تکرار کردند، آیه نازل شد (و آنها را سخت بر این کار تهدید کرد). همچنین نقل شده که: گروهی از یهود خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند و به جای «السلام علیکم» گفتند: «السام علیکم یا ابا القاسم» (که مفهومش مرگ بر تو یا ملالت و خستگی بر تو باد، است).

پیامبر صلی الله علیه و آله در جواب آنها فرمود: «و علیکم همین بر شما باد».

عایشه می‌گوید: من متوجه این مطلب شدم و گفتم: «علیکم السام و لعنکم الله و غضب علیکم مرگ بر شما، خدا لعنت کند شما را، و غضب کند!» پیامبر به من فرمود: مدارا کن و از خشونت و بدگوئی بپرهیز. گفتم: مگر نمی‌شنوی می‌گویند: «مرگ بر تو!» فرمود: مگر تو هم نشنیدی که من در جواب «علیکم» گفتم! اینجا بود که خداوند آیه نازل کرد که هنگامی که این گروه نزد شما می‌آیند تحیتی می‌گویند که خدا چنان تحیتی به شما نگفته است.

تفسیر: ..... ص: ۱۲۲

«نجوا» از شیطان است! در اینجا همچنان ادامه بحثهای نجواست.

نخست می‌فرماید: «آیا ندیدی کسانی را که از نجوا [سخنان در گوش] نهی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۲۳

شدند سپس به کاری که از آن نهی شده بودند باز می‌گردند، و برای انجام گناه و تعدی و نافرمانی رسول خدا به نجوا

می‌پردازند» (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يُعْوَدُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ).
از این تعبیر به خوبی استفاده می‌شود که قبلاً به آنها هشدار داده شده بود که از نجوا پرهیزند کاری که ذاتاً تولید نگرانی و بدگمانی در دیگران می‌کند.

در ادامه این سخن به یکی دیگر از اعمال خلاف منافقان و یهود اشاره کرده، می‌فرماید: «و هنگامی که نزد تو می‌آیند تو را تحیتی (و خوشامدی) می‌گویند که خدا به تو نگفته است» (وَ إِذَا جَاؤُكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ).
منظور از «تحیت الهی» در این آیه همان جمله «السَّلام علیک»، یا «سلام الله علیک» می‌باشد که شبیه آن در آیات قرآن در مورد پیامبران و بهشتیان و غیر آنها کرارا آمده است: از جمله در آیه ۱۸۱ سوره صفات می‌خوانیم: «و سلام علی المرسلین سلام بر تمام رسولان پروردگار».

سپس می‌افزاید: آنها نه فقط مرتکب این گناهان بزرگ می‌شوند، بلکه آن چنان از باده غرور سرمست هستند که «در دل می‌گویند: (اگر اعمال ما بد است پس) چرا خداوند ما را به خاطر گفته‌هایمان عذاب نمی‌کند؟! (وَ يَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ).

به این ترتیب هم عدم ایمان خود را به نبوت پیامبر صلی الله علیه و آله ثابت کردند و هم عدم ایمان به احاطه علمی خداوند. ولی قرآن در یک جمله کوتاه به آنها چنین پاسخ می‌گوید: «جهنم برای آنان کافی است (و نیازی به مجازات دیگر نیست، همان جهنمی که به زودی) وارد آن می‌شوند و چه بد فرجامی است» (حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ).
البته این تعبیر نفی عذاب دنیوی را در باره آنها نمی‌کند.

سورة المجادلة (۵۸): آیه ۹ ..... ص: ۱۲۳

(آیه ۹) - و از آنجا که مؤمنان نیز گهگاه به خاطر ضرورتها یا تمایلاتی به نجوا می‌پرداختند در این آیه روی سخن را به آنها کرده، و برای این که در این کار آلوده به گناهان منافقان و یهود نشوند می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۲۴

هنگامی که نجوا می‌کنید به گناه و تعدی و نافرمانی رسول (خدا) نجوا نکنید، (محتوای نجوای شما باید پاک و الهی باشد) به کار نیک و تقوا نجوا کنید» (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبُرِّ وَالتَّقْوَى).

«و از خدائی که همگی نزد او جمع می‌شوید پرهیزید» (وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ).
از این تعبیر به خوبی استفاده می‌شود که اصل نجوا اگر در میان مؤمنان باشد، سوء ظنی برنیانگیزد، تولید نگرانی نکند و محتوای آن توصیه به نیکیها و خوبیها باشد مجاز است.

سورة المجادلة (۵۸): آیه ۱۰ ..... ص: ۱۲۴

(آیه ۱۰) - لذا در این آیه می‌افزاید: «نجوا تنها از سوی شیطان است» (إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ).
«می‌خواهد با آن مؤمنان را غمگین سازد» (لِيَحْزَنَ الَّذِينَ آمَنُوا).
«ولی (باید بدانند که شیطان) نمی‌تواند هیچ گونه ضرری به آنها برساند جز به فرمان خدا» (وَ لَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئاً إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ).

چرا که هر مؤثری در عالم هستی است تأثیرش به فرمان خداست.

«پس مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند» و از هیچ چیز جز او نترسند و بر غیر او دل نهند (وَ عَلَيَّ اللَّهُ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ). بدین ترتیب «نجوا» گناه حرام است و این در صورتی است که موجب اذیت و آزار و هتک حیثیت مسلمانی گردد و چنین نجوائی نجوای شیطانی است که هدفش غمگین ساختن مؤمنان است. در مقابل گناه حکم وجوب به خود می‌گیرد، و این در صورتی است که مسأله سری لازمی در میان باشد که افشای آن خطرناک، و عدم ذکر آن نیز موجب تضييع حق و یا خطری برای اسلام و مسلمین است. و گناه متصف به استحباب می‌شود و آن در جایی است که انسان برای انجام کارهای نیک و بر و تقوا به سراغ آن رود، و همچنین حکم کراهت و اباحه. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۲۵ ولی اصولاً هرگاه هدف مهمتری در کار نباشد نجوا کردن کار پسندیده‌ای نیست، و بر خلاف آداب مجلس است زیرا نوعی بی‌اعتنائی یا بی‌اعتمادی نسبت به دیگران محسوب می‌شود.

سورة المجادلة (۵۸): آية ۱۱ ..... ص: ۱۲۵

اشاره

(آیه ۱۱)

شأن نزول: ..... ص: ۱۲۵

نقل کرده‌اند که: پیامبر صلی الله علیه و آله در یکی از روزهای جمعه در «صفه» (سکوی بزرگی که در کنار مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله قرار داشت) نشسته بود و گروهی نزد حضرت حاضر بودند، و جا تنگ بود، پیامبر صلی الله علیه و آله عادتش این بود که مجاهدان بدر را اعم از مهاجر و انصار احترام فراوان می‌کرد، در این هنگام گروهی از بدریون وارد شدند، در حالی که دیگران قبل از آنها اطراف پیامبر صلی الله علیه و آله را پر کرده بودند، هنگامی که مقابل پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند سلام کردند، پیامبر صلی الله علیه و آله پاسخ فرمود سپس به حاضران سلام کردند آنها نیز پاسخ گفتند، آنها روی پای خود ایستاده بودند، و منتظر بودند حاضران به آنها جا دهند ولی هیچ کس تکان نخورد! این امر بر پیامبر صلی الله علیه و آله سخت آمد، رو به بعضی از کسانی که اطراف او نشسته بودند کرد و فرمود: فلان و فلانی برخیزید، چند نفر را از جا بلند کرد تا واردین بنشینند (و این در حقیقت نوعی ادب آموزی و درس احترام گذاردن به پیش کسوتان در ایمان و جهاد بود).

ولی این مطلب بر آن چند نفر که از جا برخاستند ناگوار آمد، منافقان گفتند:

پیامبر صلی الله علیه و آله رسم عدالت را رعایت نکرد! در اینجا آیه نازل شد و قسمتی از آداب نشستن در مجالس را برای آنها شرح داد.

احترام به پیش کسوتان در مجالس در تعقیب دستوری که در آیات گذشته در مورد ترک نجوا در مجالس، و محدود ساختن آن به موارد معین آمده، در این آیه یکی دیگر از آداب مجلس را بازگو کرده، می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هنگامی که به شما گفته شود:

مجلس را وسعت بخشید (و به تازه واردها جا دهید) وسعت بخشید» (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا).

که اگر چنین کنید: «خداوند (بهشت را) برای شما وسعت می‌بخشد» و در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۲۶

این جهان نیز به قلب و جان و رزق و روزی شما وسعت می‌دهد (يفسح الله لكم).

و از آنجا که گاهی مجلس آن چنان مملوست که بدون برخاستن بعضی جا برای دیگران پیدا نمی‌شود، و یا اگر جایی پیدا می‌شود مناسب حال آنها نیست در ادامه آیه می‌افزاید: «و هنگامی که گفته شود: برخیزید برخیزید» (و اذا قيل انشزوا فانشزوا).

نه تعلل جوئید و نه به هنگامی که بر می‌خیزید ناراحت شوید، چرا که گاه تازه واردها از شما برای نشستن سزاوارترند به خاطر خستگی مفرط، یا کهولت سن، و یا احترام خاصی که دارند، و یا جهات دیگر.

سپس به بیان پاداش انجام این دستور الهی پرداخته می‌افزاید: اگر چنین کنید «خداوند کسانی را که ایمان آورده‌اند و کسانی را که علم به آنها داده شده درجات عظیمی می‌بخشد» (يرفع الله الذين آمنوا منكم و الذين اتوا العلم درجات).

اشاره به این که اطاعت این دستورات دلیل بر ایمان و علم و آگاهی است، و نیز اشاره به این که اگر پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله به بعضی دستور داد از جا برخیزند و به تازه واردان جا دهند برای یک هدف مقدس الهی و احترام به پیشگامان در ایمان و علم بوده است.

و از آنجا که گروهی این آداب را با طیب خاطر و از صمیم دل انجام می‌دهند، و گروه دیگری با کراهت و ناخشنودی، یا برای ریا و تظاهر، در پایان آیه می‌افزاید:

«و خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است» (و الله بما تعملون خبير).

این آیه نشان می‌دهد آنچه مقام آدمی را نزد خدا بالا می‌برد، دو چیز است:

ایمان و علم.

سورة المجادلة (۵۸): آیه ۱۲ ..... ص: ۱۲۶

اشاره

(آیه ۱۲)

شأن نزول: ..... ص: ۱۲۶

نقل کرده‌اند: جمعی از اغنیاء خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله می‌آمدند و با او نجوا می‌کردند (این کار علاوه بر این که وقت گرانبهای پیغمبر صلی الله علیه و آله را می‌گرفت مایه نگرانی مستضعفین و موجب امتیازی برای اغنیاء بود) در اینجا این آیه نازل شد و به آنها دستور داد که قبل از نجوا کردن با پیامبر صلی الله علیه و آله صدقه‌ای به مستمندان بپردازند، اغنیاء وقتی چنین دیدند از نجوا خودداری کردند. آیه بعد نازل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۲۷

شد (و آنها را ملامت کرد و حکم آیه اول را نسخ نمود) و اجازه نجوا به همگان داد- ولی نجوا در مورد کار خیر و اطاعت پروردگار.

تفسیر: ..... ص: ۱۲۷

یک آزمون جالب! در بخشی از آیات گذشته سخن از مسأله نجوا بود، باز همین بحث را ادامه داده، نخست می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هنگامی که می‌خواهید با رسول خدا نجوا کنید پیش از نجوایتان صدقه‌ای در راه خدا بدهید» (یا ایها الذین آمنوا اذا ناجیتم الرسول فقدموا بین یدی نجواکم صدقه). سپس می‌افزاید: «این برای شما بهتر و پاکیزه‌تر است» (ذلک خیر لکم و اطهر). این صدقه هم برای متمکنان «خیر» بود، زیرا موجب ثوابی می‌شد، و هم برای نیازمندان، چرا که وسیله کمکی به آنها محسوب می‌گشت.

و اما «اطهر» بودنش از این نظر بود که قلوب اغنیاء را از حب مال می‌شست، و قلوب نیازمندان را از کینه و ناراحتی. ولی از آنجا که اگر وجوب صدقه قبل از نجوا عمومیت می‌داشت فقرا از طرح مسائل مهم یا نیازهای خود در برابر پیامبر صلی الله علیه و آله به صورت نجوا محروم می‌شدند، در ذیل آیه حکم صدقه را از این گروه برداشته، می‌فرماید: «و اگر توانائی نداشته باشید خداوند آمرزنده و مهربان است» (فان لم تجدوا فان الله غفور رحیم). و به این ترتیب آنها که تمکن مالی داشتند دادن صدقه قبل از نجوا برای آنان واجب بود، و آنها که نداشتند بدون آن می‌توانستند با پیامبر صلی الله علیه و آله نجوا کنند.

سورة المجادلة (۵۸): آیه ۱۳ ..... ص: ۱۲۷

(آیه ۱۳)- جالب این که دستور فوق تأثیر عجیبی گذاشت و آزمون جالبی شد و همگی جز یک نفر از دادن صدقه و نجوا خودداری کردند، و او امیر مؤمنان علی علیه السّلام بود اینجا بود که آنچه لازم بود روشن شود شد و آنچه باید مسلمانان از این دستور بفهمند و درس گیرند گرفتند.

لذا آیه مورد بحث نازل گردید و این حکم را نسخ کرد و فرمود: «آیا ترسیدید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۲۸ فقیر شوید که از دادن صدقات قبل از نجوا خودداری کردید؟! (أ أشفتکم أن تقدموا بین یدی نجواکم صدقات). معلوم می‌شود حب مال در دل شما از علاقه به نجوای پیامبر صلی الله علیه و آله بیشتر است، و نیز معلوم می‌شود در این نجواها غالباً مسائل حیاتی مطرح نمی‌شد، و گر نه چه مانعی داشت که این گروه قبل از نجوا صدقه‌ای می‌دادند و نجوا می‌کردند، بخصوص این که مقدار خاصی برای صدقه نیز تعیین نشده بود و می‌توانستند با مبلغ کمی این مشکل را حل کنند.

سپس می‌افزاید: «اکنون که این کار را نکردید (و خود به تقصیر خویشتن پی بردید) و خداوند توبه شما را پذیرفت، نماز را بر پا دارید و زکات را ادا کنید، و خدا و پیامبرش را اطاعت نمایید، و (بدانید) خداوند از آنچه انجام می‌دهید با خبر است» (فاذ لم تفعلوا و تاب الله علیکم فاقیموا الصلاه و اتوا الزکاه و اطیعوا الله و رسوله و الله خبیر بما تعملون).

سوره المجادله (۵۸): آیه ۱۴ ..... ص: ۱۲۸

(آیه ۱۴) - حزب شیطان! در اینجا بخشی از توطئه‌های منافقان را بر ملا می‌سازد، و آنها را با نشانه‌هایشان به مسلمانان معرفی می‌کند، و ذکر این معنی بعد از آیات نجوا شاید به این مناسبت است که در میان نجوا کنندگان با پیامبر صلی الله علیه و آله افراد منافقی نیز وجود داشتند که از این کار به عنوان پوششی برای توطئه‌های خود و اظهار نزدیکی به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله استفاده می‌کردند همین امر سبب شد که قرآن به صورت یک امر کلی با آن برخورد کند. نخست می‌فرماید: «آیا ندیدی کسانی را که طرح دوستی با گروهی که مورد غضب خدا بودند ریختند؟! (ا لم تر الی الذین تولوا قوما غضب الله علیهم).

سپس می‌افزاید: «آنها نه از شما هستند و نه از آنان» یهود (ما هم منکم و لا منهم). نه در مشکلات و گرفتاریها یاور شما هستند، و نه دوست صمیمی آنها، بلکه منافقانی هستند که هر روز چهره عوض می‌کنند، و هر لمحّه به شکلی در می‌آیند.

باز در ادامه همین سخن می‌افزاید: «سوگند دروغ یاد می‌کنند (که از شما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۲۹ هستند) در حالی که خودشان می‌دانند» دروغ می‌گویند (و یحلفون علی الکذب و هم یعلمون). این راه و رسم منافقان است که پیوسته برای پوشانیدن چهره زشت و منفور خود به سوگندهای دروغ پناه می‌برند، در حالی که عملشان بهترین معرف آنهاست.

سوره المجادله (۵۸): آیه ۱۵ ..... ص: ۱۲۹

(آیه ۱۵) - بعد به عذاب دردناک این منافقان لجوج اشاره کرده، می‌فرماید: «خداوند عذاب شدیدی برای آنها فراهم ساخته است» (اعد الله لهم عذابا شدیداً). و بدون شک این عذاب عادلانه است «چرا که آنها اعمال بدی انجام می‌دادند» (انهم ساء ما کانوا یعملون).

سوره المجادله (۵۸): آیه ۱۶ ..... ص: ۱۲۹

(آیه ۱۶) - سپس برای توضیح بیشتر در مورد نشانه‌های این منافقان می‌گوید: «آنها سوگندهای خود را سپری قرار دادند و مردم را از راه خدا باز داشتند» (اتخذوا ایمانهم جنه فصدوا عن سبیل الله). قسم یاد می‌کنند که مسلمانند و هدفی جز اصلاح ندارند در حالی که زیر پوشش این قسم به انواع فساد و خرابکاری و توطئه مشغولند، و در حقیقت از نام مقدس خدا برای جلوگیری از راه خدا بهره می‌گیرند. و در پایان آیه می‌افزاید: «از این رو برای آنان عذاب خوار کننده‌ای است» (فلهم عذاب مهین). آنها می‌خواستند با این سوگندهای دروغین آبرو برای خود فراهم کنند ولی خدا آنها را به عذاب خوار کننده و شدیدی مبتلا

سورة المجادلة (۵۸): آية ۱۷ ..... ص: ۱۲۹

(آیه ۱۷) - و از آنجا که منافقان غالباً به اموال و فرزندان (سرمایه‌های اقتصادی و نیروهای انسانی) خود برای حل مشکلات تکیه می‌کنند قرآن در این آیه می‌گوید، «هرگز اموال و اولادشان، آنها را از عذاب الهی حفظ نمی‌کند» (لن تغنی عنهم اموالهم و لا اولادهم من الله شیئاً).

بلکه همین اموال طوق لعنتی بر گردن آنها می‌شود و مایه عذاب دردناکشان.

و باز در پایان آیه آنها را با این جمله تهدید می‌کند: «آنها اهل آتشند و جاودانه در آن می‌مانند» (اولئک اصحاب النار هم فیها خالدون).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۳۰

سورة المجادلة (۵۸): آية ۱۸ ..... ص: ۱۳۰

(آیه ۱۸) - و عجب این که این منافقان در قیامت هم دست از منافقگری خود بر نمی‌دارند چنانکه در این آیه می‌فرماید: به خاطر بیاورید «روزی را که خداوند همه آنها را بر می‌انگیزد (و اعمالشان را بر آنها عرضه می‌دارد و در دادگاه عدلش از آنها سؤال می‌کند) ولی آنان برای خدا نیز سوگند (دروغ) یاد می‌کنند همان گونه که (امروز) برای شما یاد می‌کنند» (یوم یبعثهم الله جمیعا فیحلفون له کما یحلفون لکم).

قیامت تجلیگاه اعمال و روحيات انسان در این دنیاست، و از آنجا که منافقان این روحیه را همراه خود به قبر و برزخ برده‌اند در صحنه قیامت نیز آشکار می‌شود، و بر طبق عادت گذشته سوگند دروغین یاد می‌کنند.

سپس می‌افزاید: «و گمان می‌کنند کاری می‌توانند انجام دهند» (و یحسبون انهم علی شیء). ولی این یک پندار موهوم و خیالی خام بیش نیست! و سرانجام آیه را با این جمله پایان می‌دهد: «بدانید آنها دروغ‌گویانند» (الا انهم هم الکاذبون). و به این ترتیب کوس رسوائی آنها را همه جا می‌زنند.

سورة المجادلة (۵۸): آية ۱۹ ..... ص: ۱۳۰

(آیه ۱۹) - در این آیه سرنوشت نهائی این منافقان تیره‌دل را چنین بیان می‌کند: «شیطان بر آنها مسلط شده، و یاد خدا را از خاطر آنها برده است» (استحوذ علیهم الشیطان فانساهم ذکر الله).

به همین دلیل «آنان حزب شیطانند» (اولئک حزب الشیطان).

«بدانید حزب شیطان زیانکارانند» (ألا ان حزب الشیطان هم الخاسرون).

آری! منافقان دروغگو و مغرور به مال و مقام سرنوشتی جز این ندارند که در بست در اختیار شیطان و وسوسه‌های او قرار می‌گیرند، و خدا را بکلی فراموش می‌کنند، نه تنها منحرف می‌شوند که در زمره عمال شیطان و اعوان و انصار لشکر و حزب او برای گمراه ساختن دیگران قرار می‌گیرند.

سوره المجادله (۵۸): آیه ۲۰..... ص: ۱۳۰

(آیه ۲۰) - در ادامه بیان صفات و نشانه‌های منافقان در اینجا که آخرین آیات سوره مجادله است نشانه‌های دیگری از آنها را مطرح می‌کند، و سرنوشت حتمی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۳۱ آنها را که شکست و نابودی است روشن می‌سازد. نخست می‌فرماید: «کسانی که با خدا و رسولش دشمنی می‌کنند آنها در زمره ذلیل‌ترین افرادند» (ان الذین یحادون الله و رسوله اولئک فی الازلین).

سوره المجادله (۵۸): آیه ۲۱..... ص: ۱۳۱

(آیه ۲۱) - این آیه در حقیقت دلیلی است برای این معنی، می‌فرماید: «خدا چنین مقرر داشته که من و رسولانم پیروز می‌شویم» (کتب الله لاغلبین انا و رسلی). و هیچ شک و تردیدی در آن نیست. «چرا (چنین نباشد، در حالی) که خداوند قوی و شکست‌ناپذیر است» (ان الله قوی عزیز). به همان اندازه که خداوند قدرتمند است دشمنانش ضعیف و ذلیلند، و اگر می‌بینیم در آیه قبل تعبیر به «اذلین» (ذلیل‌ترین افراد) شده دلایلش همین بوده است. در طول تاریخ این پیروزی فرستادگان الهی در چهره‌های گوناگونی نمایان شده: در عذابهای مختلفی همچون طوفان نوح، و صاعقه عاد و ثمود، و زلزله‌های ویرانگر قوم لوط، و مانند آن، و در پیروزی در جنگهای مختلف، مانند غزوات «بدر» و «حنین» و فتح «مکه» و سایر غزوات پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله. و از همه مهمتر پیروزی منطقی آنها بر مکاتب شیطانی و دشمنان حق و عدالت بوده است.

سوره المجادله (۵۸): آیه ۲۲..... ص: ۱۳۱

(آیه ۲۲) - در این آیه که آخرین آیه از سوره مجادله، و از کوبنده‌ترین آیات قرآن است، به مؤمنان هشدار می‌دهد که جمع میان «محبت خدا» و «محبت دشمنان خدا» در یک دل ممکن نیست، و باید از میان این دو یکی را برگزینند، اگر راستی مؤمنند باید از دوستی دشمنان خدا بپرهیزند و الا ادعای مسلمانی نکنند! می‌فرماید: «هیچ گروهی را که ایمان به خدا و روز قیامت دارند نمی‌یابی که با دشمنان خدا و رسولش دوستی کنند، هر چند پدران یا فرزندان یا برادران یا خویشاوندانشان باشند» (لا تجد قوما يؤمنون بالله و الیوم الآخر یوادون من حاد الله و رسوله و لو کانوا آباءهم او ابناءهم او اخوانهم او عشیرتهم). محبت پدران و فرزندان و برادران و اقوام بسیار خوب است، و نشانه زنده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۳۲ بودن عواطف انسانی است، اما هنگامی که این محبت رو در روی محبت خدا قرار گیرد ارزش خود را از دست می‌دهد. سپس به پادشاهای بزرگ این گروه که قلبشان بطور کامل در اختیار عشق خداست پرداخته، و پنج موضوع را که بعضی به صورت امداد و توفیق است، و بعضی به صورت نتیجه و سرانجام کار بیان می‌کند. در بیان قسمت اول و دوم می‌فرماید: «آنها کسانی هستند که خدا ایمان را بر صفحه دل‌هایشان نوشته، و با روحی از ناحیه

خودش آنان را تقویت فرموده است» (اولئك كتب في قلوبهم الايمان و ایدهم بروح منه).
و در سومین مرحله می‌فرماید: «خداوند آنها را در باغهایی از بهشت داخل می‌کند که نهرها از زیر (درختانش) جاری است، جاودانه در آن می‌مانند» (و یدخلهم جنات تجري من تحتها الانهار خالدین فیها).

و در چهارمین مرحله می‌افزاید: «خداوند از آنها خشنود است و آنها نیز از خداوند خشنودند» (رضی الله عنهم و رضوا عنه).
در برابر مواهب مادی قیامت و جنات و حور و قصور این بزرگترین پاداش روحانی است که به این گروه از مؤمنان داده می‌شود.

احساس رضایت مولا- و معبودشان که آنها را پذیرفته، لذتبخش‌ترین احساسی است که به آنها دست می‌دهد، و نتیجه‌اش خشنودی کامل آنها از خداست.

و در آخرین مرحله به صورت یک اعلام عمومی - که حاکی از نعمت و موهبت دیگری است - می‌فرماید: «آنها حزب الله‌اند، بدانید حزب الله پیروزان و رستگارانند» (اولئك حزب الله الا ان حزب الله هم المفلحون).

نه تنها پیروزی در سرای دیگر و نیل به انواع نعمتهای مادی و معنوی در قیامت، بلکه همان گونه که در آیات قبل آمد در این دنیا نیز به لطف الهی بر دشمنان پیروزند، و در پایان جهان نیز حکومت حق و عدالت در دست آنهاست.

«پایان سوره مجادله»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۳۳

سوره حشر [۵۹] ..... ص: ۱۳۳

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۲۴ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۱۳۳

این سوره - که بیشتر ناظر به داستان مبارزه مسلمانان با جمعی از یهود به نام «یهود بنی نضیر» است - از سوره‌های مهم و بیدارگر و تکان دهنده قرآن مجید است، و تناسب بسیار نزدیکی با آخرین آیات سوره قبل دارد که وعده پیروزی در آن به «حزب الله» داده شده است.

محتوای این سوره را می‌توان در شش بخش خلاصه کرد:

در بخش اول که تنها یک آیه است سخن از تسبیح و تنزیه عمومی موجودات در برابر خداوند عظیم و حکیم است.

در بخش دوم که از آیه ۲ تا ۱۰ می‌باشد ماجرای درگیری مسلمانان را با یهود پیمان شکن مدینه بازگو می‌کند.

در بخش سوم که از آیه ۱۱ تا ۱۷ را تشکیل می‌دهد داستان منافقان مدینه آمده است که با یهود در این برنامه همکاری نزدیک داشتند.

بخش چهارم مشتمل بر یک سلسله اندرزها و نصایح کلی نسبت به عموم مسلمانان است.

بخش پنجم که فقط یک آیه است، توصیف بلیغی است از قرآن.

و بالاخره در بخش ششم قسمت مهمی از اوصاف جمال و جلال خدا و اسماء حسناى او را بر می‌شمرد که به انسان در طریق معرفه الله کمک شایان می‌کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۳۴

ضمنا نام این سوره از آیه دوم آن گرفته شده که سخن از «حشر» یعنی اجتماع یهود برای کوچ کردن از مدینه، و یا حشر مسلمین برای بیرون راندن آنها به میان آمده است.

و بالاخره این سوره نیز یکی از سوره‌های «مَسْبُحات» است، که با تسبیح خداوند شروع شده، و اتفاقا پایان آن نیز با تسبیح الهی است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۱۳۴

در حدیثی از پیغمبر گرامی صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «هر کس سوره حشر را بخواند تمام بهشت و دوزخ و عرش و کرسی و حجاب و آسمانها و زمینهای هفتگانه و حشرات و بادها و پرندگان و درختان و جنبندگان و خورشید و ماه و فرشتگان همگی بر او رحمت می‌فرستند، و برای او استغفار می‌کنند، و اگر در آن روز یا در آن شب بمیرد شهید مرده است». بدون شک اینها همه آثار اندیشه در محتوای سوره است که از قرائت آن ناشی می‌شود و در زندگی انسان پرتوافکن می‌گردد.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الحشر (۵۹): آیه ۱ ..... ص : ۱۳۴

اشاره

(آیه ۱)

شأن نزول: ..... ص : ۱۳۴

در مورد نزول پنج آیه اول این سوره شأن نزول مفصلی ذکر کرده‌اند که فشرده آن چنین است:

در سرزمین مدینه سه گروه از یهود زندگی می‌کردند «بنی نضیر» و «بنی قریظه» و «بنی قینقاع» و گفته می‌شود که آنها اصلا اهل حجاز نبودند ولی چون در کتب مذهبی خود خوانده بودند که پیامبری از سرزمین مدینه ظهور می‌کند به این سرزمین کوچ کردند، و در انتظار این ظهور بزرگ بودند.

هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله به مدینه هجرت فرمود با آنها پیمان عدم تعرض بست، ولی آنها هر زمان فرصتی یافتند از نقض این پیمان فروگذار نکردند.

از جمله این که بعد از جنگ «احد»- غزوه احد در سال سوم هجرت واقع شد- «کعب بن اشرف» با چهل مرد سوار از یهود به

مکه آمدند و یکسر به سراغ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۳۵

قریش رفتند و با آنها عهد و پیمان بستند که همگی متحداً بر ضد محمد صلی الله علیه و آله پیکار کنند.

این خبر از طریق وحی به پیامبر صلی الله علیه و آله رسید.

دیگر این که پیامبر صلی الله علیه و آله روزی با چند نفر از بزرگان و یارانش به سوی قبیله بنی نضیر که در نزدیکی مدینه زندگی می کردند آمد و می خواست از آنها کمک یا وامی بگیرد، و شاید پیامبر صلی الله علیه و آله و یارانش می خواستند در زیر این پوشش وضع «بنی نضیر» را از نزدیک بررسی کنند، مبادا مسلمانان غافلگیر شوند.

پیامبر صلی الله علیه و آله در بیرون قلعه یهود بود و با «کعب بن اشرف» در این زمینه صحبت کرد، در این هنگام در میان یهودیان بذر توطئه ای پاشیده شد، و با یکدیگر گفتند:

یک نفر پشت بام رود و سنگ عظیمی بر او بیفکند و ما را از دست این مرد راحت کند! یکی از یهود اعلام آمادگی کرد و به پشت بام رفت.

رسول خدا صلی الله علیه و آله از طریق وحی آگاه شد برخاست و به مدینه آمد، و اینجا بود که پیمان شکنی یهود بر رسول خدا صلی الله علیه و آله مسلم شد، و دستور آماده باش برای جنگ به مسلمانان داد.

در بعضی از روایات نیز آمده که یکی از شعرای بنی نضیر به هجو و بدگویی پیامبر صلی الله علیه و آله پرداخت و این خود دلیل دیگری بر پیمان شکنی آنها بود.

پیامبر صلی الله علیه و آله برای این که ضربه کاری قبلا به آنها بزند به «محمد بن مسلمه» که با «کعب بن اشرف» بزرگ یهود آشنائی داشت دستور داد او را به هر نحو بتواند به قتل برساند و او با مقدماتی این کار را کرد.

کشته شدن «کعب بن اشرف» تزلزلی در یهود ایجاد کرد. به دنبال آن رسول خدا صلی الله علیه و آله دستور داد مسلمانان برای جنگ با این قوم پیمان شکن حرکت کنند، هنگامی که آنها با خبر شدند، به قلعه های مستحکم و دژهای نیرومند خود پناه بردند، و درها را محکم بستند، پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داد بعضی درختان نخل را که نزدیک قلعه ها بود بکنند یا بسوزانند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۳۶

این کار فریاد یهود را بلند کرد گفتند: ای محمد! تو پیوسته از این گونه کارها نهی می کردی، پس این چه برنامه ای است؟ آیه پنجم این سوره نازل شد و به آنها پاسخ گفت که این یک دستور خاص الهی بود.

محاصره چند روز طول کشید و پیامبر صلی الله علیه و آله برای پرهیز از خونریزی به آنها پیشنهاد کرد که سرزمین مدینه را ترک گویند آنها نیز پذیرفتند، مقداری از اموال خود را برداشته و بقیه را رها کردند باقیمانده اموال و اراضی و باغات و خانه های آنها به دست مسلمانان افتاد.

تفسیر: ..... ص: ۱۳۶

این سوره با تسبیح و تنزیه خداوند و بیان عزت و حکمت او شروع می شود، می فرماید: «آنچه در آسمانها و زمین است برای خدا تسبیح می گوید، و او عزیز و حکیم است» (سبح لله ما فی السماوات و ما فی الارض و هو العزيز الحكيم).

و این در حقیقت مقدمه ای است برای بیان سرگذشت یهود «بنی نضیر» همانها که در شناخت خدا و صفاتش گرفتار انواع انحرافات بودند.

تسبیح عمومی موجودات زمین و آسمان اعم از فرشتگان و انسانها و حیوانات و گیاهان و جمادات ممکن است با زبان قال باشد یا با زبان حال، چرا که نظام شگفت انگیزی که در آفرینش هر ذره ای به کار رفته با زبان حال بیانگر علم و قدرت و

عظمت و حکمت خداست.

و از سوی دیگر به عقیده جمعی از دانشمندان هر موجودی در عالم خود سهمی از عقل و درک و شعور دارد هر چند ما از آن آگاه نیستیم، و به همین دلیل با زبان خود تسبیح خدا می‌گویید، هر چند گوش ما توانایی شنوایی آن را ندارد.

سورة الحشر (۵۹): آیه ۲ ..... ص: ۱۳۶

(آیه ۲) - بعد از بیان این مقدمه به داستان رانده شدن یهود بنی نضیر از مدینه پرداخته، می‌فرماید: «او (خداوند) کسی است که کافران اهل کتاب را در نخستین برخورد (با مسلمانان) از خانه‌هایشان بیرون راند!» (هو الذی اخرج الذین کفروا من اهل الکتاب من دیارهم لاول الحشر). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۳۷

منظور از «حشر» در اینجا اجتماع و حرکت مسلمانان از مدینه به سوی قلعه‌های یهود، و یا اجتماع یهود برای مبارزه با مسلمین است، و از آنجا که این نخستین اجتماع در نوع خود بود در قرآن به عنوان «لأول الحشر» نامیده شده، و این خود اشاره لطیفی است به برخوردهای آینده با یهود «بنی نضیر» و یهود «خبیر» و مانند آنها.

سپس می‌افزاید: «شما هرگز گمان نمی‌کردید که آنها (از این دیار) خارج شوند و خودشان نیز گمان می‌کردند که دژهای محکمشان آنان را از عذاب الهی مانع می‌شود» (ما ظننتم ان یخرجوا و ظنوا انهم مانعتهم حصونهم من الله).

آنها چنان مغرور و از خود راضی بودند که تکیه گاهشان دژهای نیرومند و قدرت ظاهریشان بود، ولی از آنجا که خدا می‌خواست بر همه روشن سازد که چیزی در برابر اراده او قدرت مقاومت ندارد حتی بدون آن که جنگی رخ دهد آنها را از آن سرزمین بیرون راند! لذا در ادامه آیه می‌فرماید: «اما خداوند از آنجا که گمان نمی‌کردند به سراغشان آمد، و در دل‌هایشان ترس و وحشت افکند، به گونه‌ای که خانه‌های خود را با دست خویش و با دست مؤمنان ویران می‌کردند» (فاتاهم الله من حیث لم یحتسبوا و قذف فی قلوبهم الرعب یخربون بیوتهم بایدیهم و ایدی المؤمنین).

آری! خدا این لشکر نامرئی، یعنی لشکر ترس را که در بسیاری از جنگها به یاری مؤمنان می‌فرستاد بر قلب آنها چیره کرد، و مجال هر گونه حرکت و مقابله را از آنها سلب نمود، آنها خود را برای مقابله با لشکر برون آماده کرده بودند بی‌خبر از آن که خداوند لشکری از درون به سراغشان می‌فرستد.

و در پایان آیه به عنوان یک نتیجه گیری کلی می‌فرماید: «پس عبرت بگیرید ای صاحبان چشم!» (فاعتبروا یا اولی الابصار).

سورة الحشر (۵۹): آیه ۳ ..... ص: ۱۳۷

(آیه ۳) - این آیه می‌افزاید: «و اگر نه این بود که خداوند ترک وطن را بر آنان مقّرر داشته بود آنها را در همین دنیا مجازات می‌کرد» (و لو لا ان کتب الله علیهم الجلاء لعذبهم فی الدنيا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۳۸

بدون شک جلای وطن و رها کردن قسمت عمده سرمایه‌هایی که یک عمر فراهم کرده بودند خود برای آنها عذابی دردناک بود.

بنابر این منظور از جمله فوق این است که اگر این عذاب برای آنها مقدر نشده بود عذاب دیگری که همان قتل و اسارت به دست مسلمانان بود بر سر آنها فرود می‌آمد، خدا می‌خواست آنها در جهان آواره شوند، و ای بسا این آوارگی برای آنها دردناکتر بود، زیرا هر وقت به یاد آن همه دژها و خانه‌های مجلل و مزارع و باغات خود می‌افتادند که در دست دیگران است

و خودشان بر اثر پیمان شکنی و توطئه بر ضد پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در مناطق دیگر محروم و سرگرداند گرفتار آزار و شکنجه‌های روحی فراوانی می‌شدند.

اما این تنها عذاب دنیای آنها بود، لذا در پایان این آیه می‌افزاید: «و برای آنها در آخرت نیز عذاب آتش است» (و لهم فی الآخرة عذاب النار).

چنین است دنیا و آخرت کسانی که پشت پا به حق و عدالت زنند و بر مرکب غرور و خودخواهی سوار گردند.

سورة الحشر (۵۹): آیه ۴ ..... ص: ۱۳۸

(آیه ۴) - و از آنجا که ذکر این ماجرا علاوه بر بیان قدرت پروردگار و حقانیت پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله باید هشدار برای تمام کسانی باشد که اعمالی مشابه یهود بنی نضیر دارند تا مسأله در آنها خلاصه نشود در این آیه مطلب را تعمیم داده، می‌افزاید: «این مجازات (دنیا و آخرت) از آن جهت دامگیرشان شد که با خدا و رسولش به دشمنی برخاستند» (ذلک بانهم شاقوا الله و رسوله).

«و هر کس به دشمنی با خدا برخیزد (خداوند مجازاتش می‌کند زیرا) خدا مجازات شدیدی دارد» (و من یشاق الله فان الله شدید العقاب).

سورة الحشر (۵۹): آیه ۵ ..... ص: ۱۳۸

(آیه ۵) - در این آیه به پاسخ ایرادی می‌پردازد که یهود بنی نضیر - چنانکه در شأن نزول نیز گفتیم - به پیامبر صلی الله علیه و آله متوجه می‌ساختند، در آن موقع که دستور داد قسمتی از نخلهای نزدیک قلعه‌های محکم یهود را ببرند (تا محل کافی برای نبرد باشد، یا برای این که یهود ناراحت شوند و از قلعه‌ها بیرون آیند و درگیری در خارج قلعه روی دهد). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۳۹

آنها گفتند: ای محمد! مگر تو نبودی که از این گونه کارها نهی می‌کردی؟

آیه نازل شد و گفت: «هر درخت با ارزش نخل را قطع یا آن را به حال خود وا گذاشتید همه به فرمان خدا بود!» (ما قطعتم من لینه او ترکتموها قائمه علی اصولها فباذن الله).

«و هدف این بود که فاسقان را خوار و رسوا کنند» (و لیخزی الفاسقین).

سورة الحشر (۵۹): آیه ۶ ..... ص: ۱۳۹

اشاره

(آیه ۶)

شأن نزول: ..... ص: ۱۳۹

از آنجا که این آیه و آیه بعد نیز تکمیلی است بر آیات گذشته، شأن نزول آن نیز ادامه همان شأن نزول است. توضیح این که: بعد از بیرون رفتن یهود «بنی نضیر» از مدینه، باغها و زمینهای کشاورزی و خانه‌ها و قسمتی از اموال آنها در مدینه باقی ماند، جمعی از سران مسلمین خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله رسیدند و طبق آنچه از سنت عصر جاهلیت به خاطر داشتند عرض کردند: برگزیده‌های این غنیمت، و یک چهارم آن را بگیر و بقیه را به ما واگذار، تا در میان خود تقسیم کنیم! آیات مورد بحث نازل شد و با صراحت گفت: چون برای این غنائم، جنگی نشده و مسلمانان زحمتی نکشیده‌اند تمام آن تعلق به رسول الله (رئیس حکومت اسلامی) دارد و او هرگونه صلاح بداند تقسیم می‌کند. پیامبر صلی الله علیه و آله این اموال را در میان مهاجرین که دستهای آنها در سرزمین مدینه از مال دنیا تهی بود و تعداد کمی از انصار که نیاز شدیدی داشتند تقسیم کرد.

تفسیر: ..... ص: ۱۳۹

حکم غنائمی که بدون جنگ به دست می‌آید در این آیه حکم غنائم بنی نضیر را بیان می‌کند، و در عین حال روشنگر یک قانون کلی در زمینه تمام غنائمی است که بدون دردسر و زحمت و رنج عائد جامعه اسلامی می‌شود که از آن در فقه اسلامی به عنوان «فیء» یاد شده است.

می‌فرماید: «و آنچه را خدا از آنان [- یهود] به رسولش بازگردانده (و بخشیده) چیزی است که شما برای به دست آوردن آن (زحمتی نکشیدید) نه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۴۰

اسبی تاخیتد، و نه شتری» (و ما افاء الله علی رسوله منهم فما اوجفتم علیه من خیل و لا رکاب).

سپس می‌افزاید: چنان نیست که پیروزیها همیشه نتیجه جنگهای شما باشد، «ولی خداوند رسولان خود را بر هر کس بخواهد مسلط می‌سازد، و خدا بر همه چیز تواناست» (و لکن الله یسلط رسله علی من یشاء و الله علی کل شیء قدیر).

آری! پیروزی بر دشمن سرسخت و نیرومندی همچون یهود بنی نضیر با امدادهای غیبی خداوند صورت گرفت، تا بدانید خداوند بر همه چیز قادر است، اینجاست که مسلمانان می‌توانند در چنین میدانهایی هم درس معرفه الله بیاموزند، و هم نشانه‌های حقانیت پیامبر صلی الله علیه و آله را ببینند، و هم برنامه اخلاص و اتکاء به ذات پاک خدا را در تمام مسیر راهشان یاد گیرند.

سوره الحشر (۵۹): آیه ۷ ..... ص: ۱۴۰

(آیه ۷) - این آیه مصرف «فیء» را که در آیه قبل آمده است به وضوح بیان می‌کند و به صورت یک قاعده کلی می‌فرماید: «آنچه را خداوند از اهل این آبادیها به رسولش بازگرداند، از آن خدا، و رسول، و خویشاوندان او و یتیمان و مستمندان و در راه ماندگان است» (ما افاء الله علی رسوله من اهل القرى فله و للرسول و لذی القربی و الیتامی و المساکین و ابن السبیل).

یعنی این همانند غنائم جنگهای مسلحانه نیست که تنها یک پنجم آن در اختیار پیامبر صلی الله علیه و آله و سایر نیازمندان قرار گیرد، و چهار پنجم از آن جنگجویان باشد.

و نیز اگر در آیه قبل گفته شد که تمام آن متعلق به رسول خداست مفهومی این نیست که تمام آن را در مصارف شخصی

صرف کند، بلکه چون رئیس حکومت اسلامی، و مخصوصاً مدافع و حافظ حقوق نیازمندان است قسمت عمده را در مورد آنها مصرف می‌کند.

پس این مصارف ششگانه ذکر اولویت‌هایی است که پیامبر صلی الله علیه و آله در مورد اموالی که در اختیار دارد باید رعایت کند، و به تعبیر دیگر پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله این همه ثروت را برای شخص خودش نمی‌خواهد بلکه به عنوان رهبر و رئیس حکومت اسلامی در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۴۱

هر موردی لازم است مصرف می‌کند.

این نکته نیز قابل توجه است که این حق بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله به امامان معصوم علیهم السلام و بعد از آنها به نواب آنها یعنی مجتهدان جامع شرایط می‌رسد، چرا که احکام اسلام تعطیل بردار نیست، و حکومت اسلامی از مهمترین مسائلی است که مسلمانان با آن سر و کار دارند و قسمتی از پایه‌های این حکومت بر مسائل اقتصادی نهاده شده است و بخشی از مسائل اقتصادی اصیل اسلامی همینهاست.

سپس به فلسفه این تقسیم حساب شده پرداخته، می‌افزاید: این به خاطر آن است «تا (این اموال عظیم) در میان ثروتمندان شما دست به دست نگردهد» و نیازمندان از آن محروم نشوند! (کی لا یکون دولة بین الاغنیاء منکم).

این آیه یک اصل اساسی را در اقتصاد اسلامی بازگو می‌کند و آن این که جهت‌گیری اقتصاد اسلامی چنین است که در عین احترام به «مالکیت خصوصی» برنامه را طوری تنظیم کرده که اموال و ثروتها متمرکز در دست گروهی محدود نشود که پیوسته در میان آنها دست به دست بگردد.

و در پایان آیه می‌فرماید: «آنچه را رسول خدا برای شما آورده بپذیرید (و اجرا کنید) و آنچه نپذیرید خودداری نمائید و از (مخالفت) خدا بپرهیزید که خداوند کیفرش شدید است» (و ما آتاکم الرسول فخذوه و ما نهاکم عنه فانتهوا و اتقوا الله ان الله شدید العقاب).

این جمله هر چند در ماجرای غنائم بنی نضیر نازل شده، ولی محتوای آن یک حکم عمومی در تمام زمینه‌ها و برنامه‌های زندگی مسلمانهاست، و سند روشنی است برای حجت بودن سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و بر طبق این اصل همه مسلمانان موظفند اوامر و نواهی پیامبر صلی الله علیه و آله را به گوش جان بشنوند و اطاعت کنند، خواه در زمینه مسائل مربوط به حکومت اسلامی باشد یا غیر آن.

سورة الحشر (۵۹): آیه ۸ ..... ص: ۱۴۱

(آیه ۸) - سه گروه مهاجران و انصار و تابعان و صفات برجسته هر کدام! قرآن همچنان بحث آیات گذشته پیرامون مصارف ششگانه «فیء» - اموال برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۴۲

و غنائمی که بدون جنگ عائد مسلمین می‌شود - را ادامه می‌دهد، که در حقیقت تفسیری برای یتیمان و مسکینها و بیش از همه تفسیر «ابن السبیل» است.

می‌فرماید: این اموال «برای فقیران مهاجرانی است که از خانه و کاشانه و اموال خود بیرون رانده شدند» (للفقراء المهاجرین الذین اخرجوا من دیارهم و اموالهم).

«آنها فضل خداوند و رضای او را می‌طلبند و خدا و رسولش را یاری می‌کنند، آنها راستگویانند» (بیتغون فضلا من الله و

رضوانا و ينصرون الله و رسوله اولئك هم الصادقون).

در اینجا سه وصف مهم برای مهاجران نخستین بیان کرده که در «اخلاص» و «جهاد مستمر» و «صدق همه جانبه» خلاصه می شود.

سورة الحشر (۵۹): آیه ۹..... ص: ۱۴۲

(آیه ۹) - در این آیه به یکی دیگر از مصارف این اموال پرداخته، و در ضمن آن توصیف بسیار جالب و بلیغی در باره طایفه انصار می کند، و بحثی را که در آیه قبل در باره مهاجران بود با آن تکمیل نموده، می فرماید: «و برای کسانی است که در این سرا [سرزمین مدینه] و در سرای ایمان پیش از مهاجران مسکن گزیدند» (و الذین تبوءوا الدار و الایمان من قبلهم).

تعبیر به «تبوءوا» نشان می دهد که انصار نه تنها خانه های ظاهری را آماده پذیرائی مهاجران کردند که خانه دل و جان و محیط شهر خود را تا آنجا که می توانستند آماده ساختند و اینها همه قبل از هجرت مسلمانان مکه بوده است، و مهم همین است.

سپس به سه توصیف دیگر که بیانگر کل روحيات انصار می باشد پرداخته، چنین می گوید: آنها چنان هستند که: «هر مسلمانی را به سویشان هجرت کند دوست می دارند» (یحجون من هاجر الیهم).

و در این زمینه تفاوتی میان مسلمانان از نظر آنها نیست، بلکه مهم نزد آنان مسأله ایمان و هجرت است، و این دوست داشتن یک ویژگی مستمر آنها محسوب می شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۴۳

دیگر این که: «و در دل خود نیازی به آنچه به مهاجران داده شده احساس نمی کنند» (و لا یجدون فی صدورهم حاجه مما اوتوا).

نه چشم داشتی به غنائمی که به آنها داده شده است دارند، و نه نسبت به آنها حسد می ورزند و نه حتی در درون دل احساس نیاز به آنچه به آنها اعطا شده می کنند.

و در مرحله سوم می افزاید: «و آنها را بر خود مقدم می دارند هر چند خودشان بسیار نیازمند باشند» (و یؤثرون علی أنفسهم و لو کان بهم خصاصه).

و به این ترتیب «محبت» و «بلندنظری» و «ایثار» سه ویژگی پرافتخار آنهاست.

«ابن عباس» مفسر معروف اسلامی، می گوید: پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله روز پیروزی بر یهود بنی نضیر به انصار فرمود: «اگر مایل هستید اموال و خانه هایتان را با مهاجران تقسیم کنید، و در این غنائم با آنها شریک شوید، و اگر می خواهید اموال و خانه هایتان از آن شما باشد و از این غنائم چیزی به شما داده نشود؟! انصار گفتند: هم اموال و خانه هایمان را با آنها تقسیم می کنیم، و هم چشم داشتی به غنائم نداریم، و مهاجران را بر خود مقدم می شمردیم، آیه فوق نازل شد و این روحیه عالی آنها را ستود.

و در پایان آیه برای تأکید بیشتر روی این اوصاف کریمه، و بیان نتیجه آن می افزاید: «و کسانی که از بخل و حرص نفس خویش بازداشته شده اند، رستگاراند» (و من یوق شح نفسه فاولئك هم المفلحون).

در حدیثی می خوانیم که امام صادق علیه السلام فرمود: «شح از بخل شدیدتر است، بخیل کسی است که در مورد آنچه دارد بخل می ورزد، ولی شحیح هم نسبت به آنچه در دست مردم است بخل می ورزد و هم آنچه خود در اختیار دارد، تا آنجا که هر چه را در دست مردم ببیند آرزو می کند آن را به چنگ آورد، خواه از طریق حلال باشد یا حرام و هرگز قانع به آنچه

خداوند به او روزی داده نیست».

سورة الحشر (۵۹): آیه ۱۰ ..... ص : ۱۴۳

اشاره

(آیه ۱۰) - در این آیه سخن از گروه سومی از مسلمین به میان می‌آورد که با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۴۴ الهام از قرآن مجید در میان ما به عنوان «تابعین» معروف شده‌اند، و بعد از مهاجران و انصار که در آیات قبل سخن از آنها به میان آمد سومین گروه عظیم مسلمین را تشکیل می‌دهند. می‌فرماید: «(همچنین) کسانی که بعد از آنها [مهاجران و انصار] آمدند و می‌گویند: پروردگارا! ما و برادرانمان را که در ایمان بر ما پیشی گرفتند بیامرز، و در دل‌هایمان حسد و کینه‌ای نسبت به مؤمنان قرار مده، پروردگارا! تو مهربان و رحیمی» (و الذین جاؤ من بعدهم یقولون ربنا اغفر لنا و لاخواننا الذین سبقونا بالایمان و لا تجعل فی قلوبنا غلا للذین آمنوا ربنا انک رؤف رحیم).

به این ترتیب «خودسازی» و «احترام به پیشگامان در ایمان» و «دوری از کینه و حسد» از ویژگی‌های آنهاست. تعبیر به «اخوان» (برادران) و استمداد از خداوند رؤوف و رحیم در پایان آیه همه حاکی از روح محبت و صفا و برادری است که بر کل جامعه اسلامی باید حاکم باشد و هر کس هر نیکی را می‌خواهد تنها برای خود نخواهد. این آیه تمام مسلمین را تا دامنه قیامت شامل می‌شود، و بیانگر این واقعیت می‌باشد که اموال «فیء» منحصر به نیازمندان مهاجرین و انصار نیست، بلکه سایر نیازمندان مسلمین را در طول تاریخ شامل می‌شود.

صحابه در میزان قرآن و تاریخ - ..... ص : ۱۴۴

در اینجا بعضی از مفسران بدون توجه به اوصافی که برای هر یک از «مهاجران» و «انصار» و «تابعین» در آیات فوق آمده باز اصرار دارند که همه «صحابه» را بدون استثنا پاک و منزّه بشمرند، و کارهای خلافی که احيانا در زمان خود پیامبر صلی الله علیه و آله یا بعد از او از بعضی از آنان سرزده با دیده اغماض بنگرند، و هر کس را در صف مهاجران و انصار و تابعین قرار گرفته چشم بسته محترم و مقدس بدانند.

در حالی که آیات فوق پاسخ دندان شکنی به این افراد می‌دهد، و ضوابط «مهاجران» راستین و «انصار» و «تابعین» را دقیقاً معین می‌کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۴۵

در «مهاجران» اخلاص، و جهاد، و صدق را می‌شمرد.

و در «انصار» محبت نسبت به مهاجران، و ایثار، و پرهیز از هر گونه بخل و حرص را ذکر می‌کند.

و در «تابعین» خودسازی و احترام به پیشگامان در ایمان، و پرهیز از هر گونه کینه و حسد را بیان می‌نماید.

بنابر این ما در عین احترام به پیشگامان در خط ایمان پرونده اعمال آنها را چه در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله، و چه در طوفانهای شدیدی که بعد از او در جامعه اسلامی در گرفت، دقیقاً تحت بررسی قرار می‌دهیم، و بر اساس معیارهایی که در

همین آیات از قرآن دریافته‌ایم، در باره آنها قضاوت و داوری می‌کنیم، پیوند خود را با آنها که بر سر عهد و پیمان خود باقی ماندند محکم می‌سازیم، و از آنها که در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله یا بعد از او رابطه خود را گسستند می‌بریم، این است یک منطق صحیح و هماهنگ با حکم قرآن و عقل.

سورة الحشر (۵۹): آیه ۱۱ ..... ص: ۱۴۵

اشاره

(آیه ۱۱)

شأن نزول: ..... ص: ۱۴۵

جمعی از منافقان مدینه مانند «عبد الله بن ابی» و یارانش مخفیانه کسی را به سراغ یهود «بنی نضیر» فرستادند و گفتند: شما محکم در جای خود بایستید، از خانه‌های خود بیرون نروید، و دژهای خود را محکم سازید، ما دو هزار نفر یاور از قوم خود و دیگران داریم و تا آخرین نفس با شما هستیم، طایفه بنی قریظه و سایر هم پیمانهای شما از قبیله غطفان نیز با شما همراهی می‌کنند.

همین امر سبب شد که یهود بنی نضیر بر مخالفت پیامبر صلی الله علیه و آله تشویق شوند، اما در این هنگام یکی از بزرگان بنی نضیر به نام «سلام» به «حی بن اخطب» که سرپرست برنامه‌های بنی نضیر بود گفت: اعتنائی به حرف «عبد الله بن ابی» نکنید، او می‌خواهد شما را تشویق به جنگ محمد صلی الله علیه و آله کند، و خودش در خانه بنشیند و شما را تسلیم حوادث نماید.

حیی گفت: ما جز دشمنی محمد صلی الله علیه و آله و پیکار با او چیزی را نمی‌شناسیم، «سلام» در پاسخ او گفت: به خدا سوگند من می‌بینم سر انجام ما را از این سرزمین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۴۶ بیرون می‌کنند، و اموال و شرف ما بر باد می‌رود کودکان ما اسیر، و جنگجویان ما کشته می‌شوند. این آیه و سه آیه بعد از آن نازل شد که، سر انجام این ماجرا را بازگو می‌کند.

تفسیر: ..... ص: ۱۴۶

نقش منافقان در فتنه‌های یهود- بعد از بیان ماجرای طایفه یهود «بنی نضیر» در آیات گذشته، و شرح حال سه گروه از مؤمنان در اینجا به شرح حال گروه دیگری یعنی منافقان و نقش آنها در این ماجرا می‌پردازد.

نخست روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می‌فرماید: «آیا منافقان را ندیدی که پیوسته به برادران کافرشان از اهل کتاب می‌گفتند: هر گاه شما را (از وطن) بیرون کنند ما هم با شما بیرون خواهیم رفت، و هرگز سخن هیچ کس را در باره شما اطاعت نخواهیم کرد، و اگر با شما پیکار شود یاریتان خواهیم نمود» (الم تر الی الذین نافقوا یقولون لاخوانهم الذین

كفروا من اهل الكتاب لئن اخرجتم لنخرجن معكم و لا نطيع فيكم احدا ابدا و ان قوتلتم لننصرنكم).
و به این ترتیب این گروه از منافقان به طایفه یهود سه مطلب را قول دادند که در همه دروغ می گفتند.
و به همین دلیل قرآن با صراحت می گوید: «خداوند شهادت می دهد که آنها دروغگویانند» (و الله یشهد انهم لكاذبون).
آری! همیشه منافقان دروغگو بوده اند، و غالبا دروغگویان منافقند.

سورة الحشر (۵۹): آیه ۱۲ ..... ص: ۱۴۶

(آیه ۱۲) - سپس برای توضیح بیشتر در باره دروغگویی آنها می افزاید: «اگر آنها را بیرون کنند با آنان بیرون نمی روند» (لئن اخرجوا لا یخرجون معهم).
«و اگر با آنها پیکار شود یاریشان نخواهند کرد» (و لئن قوتلوا لا ینصرونهم).
«و اگر (به گفته خود عمل کنند و) یاریشان کنند پشت به میدان کرده فرار می کنند!» (و لئن نصرهم لیولن الادبار).
«سپس کسی آنان را یاری نمی کند» (ثم لا ینصرون).

سورة الحشر (۵۹): آیه ۱۳ ..... ص: ۱۴۶

(آیه ۱۳) - در این آیه به تشریح علت این شکست پرداخته، می گوید:
«وحشت از شما در دلهای آنها بیش از ترس از خداست» (لانتهم اشد رهبة فی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۴۷
صدورهم من الله)
. چون از خدا نمی ترسند از همه چیز وحشت دارند، مخصوصا از دشمنان مؤمن و مقاومتی چون شما.
«این به خاطر آن است که آنها گروهی نادانند» (ذلک بانهم قوم لا یفقهون).

سورة الحشر (۵۹): آیه ۱۴ ..... ص: ۱۴۷

(آیه ۱۴) - سپس به بیان نشانه روشنی از این ترس درونی پرداخته، می افزاید: «آنها هرگز با شما به صورت گروهی نمی جنگند
جز در دژهای محکم یا از پشت دیوارها» (لا یقاتلونکم جمیعا الا فی قری محصنة او من وراء جدر).
آری! آنها چون از دژ ایمان و توکل بر خدا بیرون هستند جز در پناه دیوارها و قلعه های محکم جرأت جنگ و رویارویی با
مؤمنان ندارند! سپس می افزاید: اما این نه به خاطر آن است که آنها افرادی ضعیف و ناتوان و ناآگاه به فنون جنگند بلکه به
هنگامی که درگیری رخ می دهد «پیکارشان در میان خودشان شدید است» اما در برابر شما ضعیف (بأسهم بینهم شدید).
و در ادامه همین آیه، به عامل دیگری برای شکست و ناکامی آنها پرداخته، می فرماید: به ظاهر آنها که می نگری «آنها را
متحد می پنداری در حالی که دلهایشان پراکنده است، این به خاطر آن است که آنها قومی هستند که تعقل نمی کنند»
(تحسبهم جمیعا و قلوبهم شتی ذلک بانهم قوم لا یعقلون).

به این ترتیب انسجام ظاهری افراد بی ایمان و پیمان و وحدت نظامی و اقتصادی آنها هرگز نباید ما را فریب دهد، چرا که در
پشت این پیمانها و شعارهای وحدت، دلهای پراکنده ای قرار دارد، و دلیل آن هم روشن است، زیرا هر کدام حافظ منافع مادی
خویشند، و می دانیم منافع مادی همیشه در تضاد است، در حالی که وحدت و انسجام مؤمنان بر اساس اصولی است که تضاد

در آن راه ندارد، یعنی اصل ایمان و توحید و ارزشهای الهی.

سورة الحشر (۵۹): آیه ۱۵ ..... ص: ۱۴۷

(آیه ۱۵) - قرآن همچنان بحث پیرامون داستان یهود بنی نضیر و منافقان را ادامه داده، و با دو تشبیه جالب، موقعیت هر کدام از این دو گروه را مشخص می‌سازد. نخست می‌فرماید: داستان یهود بنی نضیر «همچون کسانی است که کمی پیش از آنان بودند (همانها که در این دنیا) طعم تلخ کار خود را چشیدند و برای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۴۸ آنها عذابی دردناک است» (کمثل الذین من قبلهم قریبا ذاقوا وبال امرهم و لهم عذاب الیم). اما این گروه چه کسانی بودند که سرگذشت عبرت انگیزی قبل از ماجرای بنی نضیر داشتند؟ بسیاری از مفسران آن را اشاره به ماجرای یهود «بنی قینقاع» می‌دانند که بعد از ماجرای بدر واقع شد، و منجر به بیرون راندن این گروه از یهود از مدینه گردید، آنها نیز مانند یهود «بنی نضیر» افرادی ثروتمند و مغرور و در میان خود جنگجو بودند، و پیامبر صلی الله علیه و آله و مسلمانان را تهدید می‌کردند، ولی سرانجام چیزی جز بدبختی و در به دری در دنیا و عذاب الیم آخرت عائدشان نشد.

سورة الحشر (۵۹): آیه ۱۶ ..... ص: ۱۴۸

(آیه ۱۶) - با طناب پوسیده شیطان به چاه نروید! در این آیه به تشبیهی در باره منافقان پرداخته، می‌گوید: داستان آنها نیز «همچون شیطان است که به انسان گفت: کافر شو (تا مشکلات تو را حل کنم) اما هنگامی که کافر شد گفت: من از تو بیزارم، من از خداوندی که پروردگار عالمیان است بیم دارم» (کمثل الشیطان اذ قال للانسان اکفر فلما کفر قال انی بریء منک انی اخاف الله رب العالمین). منظور از «انسان» مطلق انسانهایی است که تحت تأثیر شیطان قرار گرفته، فریب وعده‌های دروغین او را می‌خورند و راه کفر می‌پویند، و سرانجام شیطان آنها را تنها گذاشته و از آنان بیزاری می‌جوید! آری! چنین است حال منافقان که دوستان خود را با وعده‌های دروغین و نیرنگ به وسط معرکه می‌فرستند، سپس آنها را تنها گذارده فرار می‌کنند چرا که در نفاق وفاداری نیست.

سورة الحشر (۵۹): آیه ۱۷ ..... ص: ۱۴۸

(آیه ۱۷) - در این آیه نتیجه کار این دو گروه: شیطان و اتباعش و منافقان و دوستانشان از اهل کفر را روشن ساخته، می‌افزاید: «سرانجام کارشان این شد که هر دو در آتش دوزخ خواهند بود، جاودانه در آن می‌مانند، و این است کیفر ستمکاران!» (فکان عاقبتهما انهما فی النار خالدین فیها و ذلک جزاء الظالمین). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۴۹ این یک اصل کلی است که عاقبت همکاری کفر و نفاق، و شیطان و یارانش، شکست و ناکامی و عذاب دنیا و آخرت است، در حالی که همکاری مؤمنان و دوستانشان همکاری مستمر و جاودانی و سرانجامش پیروزی و برخورداری از رحمت واسعه الهی در هر دو جهان است.

سوره الحشر (۵۹): آیه ۱۸ ..... ص: ۱۴۹

(آیه ۱۸) - در این آیه روی سخن را به مؤمنان کرده، به عنوان یک نتیجه گیری از ماجرای شوم و دردناک «بنی نضیر» و منافقان و شیطان، می فرماید:

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از (مخالفت) خدا بپرهیزید، و هر کس باید بنگرد تا برای فردایش چه چیز از پیش فرستاده؟ (یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله و لتنظر نفس ما قدمت لغد).

در حقیقت سرمایه اصلی انسان در صحنه قیامت کارهائی است که از پیش فرستاده، و گر نه غالباً کسی به فکر انسان نیست که برای او چیزی بعد از مرگ او بفرستد، و یا اگر بفرستند ارزش زیادی ندارد.

سپس بار دیگر برای تأکید می افزاید: «از خدا بپرهیزید که خداوند از آنچه انجام می دهید آگاه است» (و اتقوا الله ان الله خبیر بما تعملون).

آری! تقوا و ترس از خداوند سبب می شود که انسان برای فردای قیامت بیندیشد، و اعمال خود را پاک و پاکیزه و خالص کند.

سوره الحشر (۵۹): آیه ۱۹ ..... ص: ۱۴۹

(آیه ۱۹) - این آیه به دنبال دستور به تقوا و توجه به معاد، تأکید بر یاد خدا کرده، چنین می فرماید: «و همچون کسانی نباشید که خدا را فراموش کردند، و خدا نیز آنها را به خود فراموشی گرفتار کرد» (و لا تکنوا کالذین نسوا الله فانساهم انفسهم).

خمیر مایه تقوا دو چیز است: یاد خدا یعنی توجه به مراقبت دائمی «الله» و حضور او در همه جا و همه حال، و توجه به دادگاه عدل خداوند و نامه اعمالی که هیچ کار صغیر و کبیری وجود ندارد مگر این که در آن ثبت می شود، و به همین دلیل توجه به این دو اصل (مبدأ و معاد) در سر لوحه برنامه‌های تربیتی انبیا و اولیاء قرار داشته، و تأثیر آن در پاکسازی فرد و اجتماع کاملاً چشمگیر است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۵۰

اصولاً یکی از بزرگترین بدبختیها و مصائب انسان خود فراموشی است، چرا که ارزشها و استعدادها و لیاقتهای ذاتی خود را که خدا در او نهفته و از بقیه مخلوقات ممتازش ساخته، به دست فراموشی می سپرد، و این مساوی با فراموش کردن انسانیت خویش است، و چنین انسانی تا سر حد یک حیوان درنده سقوط می کند، و همتش چیزی جز خواب و خور و شهوت نخواهد بود! و اینها همه عامل اصلی فسق و فجور بلکه این خود فراموشی بدترین مصداق فسق و خروج از طاعت خداست. لذا در پایان آیه می گوید: «آنها فاسقاند» (اولئک هم الفاسقون).

سوره الحشر (۵۹): آیه ۲۰ ..... ص: ۱۵۰

(آیه ۲۰) - در این آیه به مقایسه این دو گروه (گروه مؤمنان با تقوا، و متوجه به مبدأ و معاد، و گروه فراموشکاران خدا که گرفتار خود فراموشی شده‌اند) پرداخته، می گوید: «هرگز دوزخیان و بهشتیان یکسان نیستند» (لا یستوی اصحاب النار و اصحاب الجنة).

نه در این دنیا، نه در معارف، نه در نحوه تفکر، نه در طرز زندگی فردی و جمعی و هدف آن، و نه در آخرت و پادشاهی الهی، خط این دو گروه در همه جا، و همه چیز، از هم جداست، یکی به یاد خدا و قیامت و احیای ارزشهای والای انسانی، و

اندوختن ذخائر برای زندگی جاویدان است، و دیگری غرق شهوات و لذات مادی و گرفتار فراموشی همه چیز و اسیر بند هوی و هوس.

و به این ترتیب انسان بر سر دو راهی قرار دارد یا باید به گروه اول بپیوندد یا به گروه دوم و راه سومی در پیش نیست. و در پایان آیه به صورت یک حکم قاطع می‌فرماید: «اصحاب بهشت رستگار و پیروزند» (اصحاب الجنة هم الفائزون). نه تنها در قیامت رستگار و پیروزند که در این دنیا نیز پیروزی و آرامش و نجات از آن آنهاست، و شکست در هر دو جهان نصیب فراموشکاران است.

سورة الحشر (۵۹): آیه ۲۱..... ص: ۱۵۰

(آیه ۲۱) - اگر قرآن بر کوهها نازل می‌شد از هم می‌شکافتند! در تعقیب آیات گذشته که از طرق مختلف برای نفوذ در قلوب انسانها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۵۱ استفاده می‌کرد، و مسائل سرنوشت ساز انسانها را در زنده‌ترین صورتش بیان نمود در این آیه که ناظر به همه آیات قرآن مجید است پرده از روی این حقیقت بر می‌دارد که نفوذ قرآن بقدری عمیق است که اگر بر کوهها نازل می‌شد آنها را تکان می‌داد، اما عجب از این انسان سنگدل که گاه می‌شنود و تکان نمی‌خورد! نخست می‌فرماید: «اگر این قرآن را بر کوهی نازل می‌کردیم می‌دیدید در برابر آن خاشع می‌شود، و از خوف خدا می‌شکافت» (لو انزلنا هذا القرآن علی جبل لرأیته خاشعا متصدعا من خشیة الله).

«و اینها مثالهایی است که برای مردم می‌زنیم شاید در آن بیندیشید» (و تلك الامثال نضربها للناس لعلهم يتفكرون). بعضی این آیه را بر ظاهرش حمل کرده‌اند و گفته‌اند: تمام موجودات این جهان، از جمله کوهها، برای خود نوعی درک و شعور دارند و اگر این آیات بر آنها نازل می‌شد به راستی از هم متلاشی می‌شدند، گواه این معنی را آیه ۷۴ سوره بقره می‌دانند که در توصیف گروهی از یهود می‌گوید: «سپس دلهای شما بعد از این ماجرا سخت شد، همچون سنگ! و یا سخت‌تر! چرا که پاره‌ای از سنگها می‌شکافت و از آنها نهرها جاری می‌شود، و پاره‌ای از آنها شکاف بر می‌دارد و آب از آن تراوش می‌کند و پاره‌ای از خوف خدا به زیر می‌افتد!»

سورة الحشر (۵۹): آیه ۲۲..... ص: ۱۵۱

(آیه ۲۲) - در آیات بعد به ذکر قسمت مهمی از اوصاف جمال و جلال خدا - که توجه به هر یک در تربیت نفوس و تهذیب قلوب تأثیر عمیق دارد - می‌پردازد، و ضمن سه آیه پانزده صفت و به تعبیر دیگر هجده صفت از اوصاف عظیم او را بر می‌شمرد و هر آیه با بیان توحید الهی و نام مقدس «الله» شروع می‌شود که انسان را به عالم نورانی اسماء و صفات حق رهنمون می‌گردد.

می‌فرماید: «او خدائی است که معبودی جز او نیست، دانای آشکار و نهان است و او رحمان و رحیم است» (هو الله الذی لا اله الا هو عالم الغیب و الشهادة هو الرحمن الرحیم). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۵۲ در اینجا قبل از هر چیز روی مسأله توحید که خمیرمایه همه اوصاف جمال و جلال و ریشه اصلی معرفت الهی است تکیه می‌کند، و بعد از آن روی علم و دانش او نسبت به غیب و شهود.

سپس روی رحمت عامه او که همه خلایق را شامل می‌شود «رحمن» و رحمت خاصه‌اش که ویژه مؤمنان است «رحیم» تکیه شده، تا به انسان امید بخشد. و او را در راه طولانی تکامل و سیر الی الله که در پیش دارد یاری دهد

سورة الحشر (۵۹): آیه ۲۳ ..... ص: ۱۵۲

(آیه ۲۳) - در این آیه علاوه بر تأکید روی مسأله توحید هشت وصف دیگر ذکر کرده، می‌فرماید: «او خدائی است که معبودی جز او نیست» (هو الله الذی لا اله الا هو).

«حاکم و مالک اصلی اوست» (الملک).

«از هر عیب منزّه است» (القدوس).

«به کسی ستم نمی‌کند» و همه از ناحیه او در سلامتند (السلام).

سپس می‌افزاید: او برای دوستانش «امنیت بخش است» (المؤمن).

او حافظ و نگاهدارنده و «مراقب (همه چیز) است» (المهیمن).

«او قدرتمندی شکست ناپذیر است» (العزیز).

«که با اراده نافذ خود هر امری را اصلاح می‌کند» (الجبار).

سپس می‌افزاید: «و شایسته عظمت است» و چیزی برتر و بالاتر از او نیست (المتکبر).

از آنجا که عظمت و بزرگی تنها شایسته مقام خداست این واژه به معنی ممدوحش تنها در باره او به کار می‌رود و هر گاه در غیر مورد او به کار رود به معنی مذموم است.

و در پایان آیه، بار دیگر روی مسأله توحید که سخن با آن آغاز شده بود تکیه کرده، می‌فرماید: «خداوند منزّه است از آنچه شریک برای او قرار می‌دهند» (سبحان الله عما یشرکون).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۵۳

سورة الحشر (۵۹): آیه ۲۴ ..... ص: ۱۵۳

(آیه ۲۴) - و در آخرین آیه سوره در تکمیل این صفات به شش وصف دیگر اشاره کرده، چنین می‌فرماید: «او خداوندی است خالق» (هو الله الخالق).

«آفریننده‌ای بی سابقه» (الباری).

«و صورتگری» بی نظیر (المصور).

و سپس از آنجا که اوصاف خداوند منحصر به این اوصاف نیست، بلکه اوصافش همچون ذاتش بی پایان است، می‌افزاید: «برای او نامهای نیک است» (له الاسماء الحسنی).

و به همین دلیل از هرگونه عیب و نقص، منزّه و مبراست، «و آنچه در آسمانها و زمین است تسبیح او می‌گویند» و او را از هر عیب و نقصی پاک می‌شمرند (یسبح له ما فی السماوات و الارض).

و سرانجام برای تأکید بیشتر، روی موضوع نظام آفرینش به دو وصف دیگر از اوصافش که یکی از آنها قبلا آمد، اشاره کرده، می‌فرماید: «و او عزیز و حکیم است» (و هو العزیز الحکیم).

اولی نشانه کمال قدرت او بر همه چیز، و غلبه بر هر مانع است، و دومی اشاره به علم و آگاهی از نظام آفرینش و تنظیم برنامه دقیق در امر خلقت و تدبیر است.

و به این ترتیب در مجموع این آیات سه گانه علاوه بر مسأله توحید- که دو بار تکرار شده- هفده وصف از اوصاف خدا آمده است بدین ترتیب:

عالم الغیب و الشهاده- رحمان- رحیم- ملک- قدّوس- سلام- مؤمن- مهیمن- عزیز- جبار- متکبر- خالق- باری- مصور- حکیم- دارای اسماء الحسنی- کسی که همه موجودات عالم تسبیح او می گویند.

و به این ترتیب، این آیات دست پویندگان راه معرفت الله را گرفته منزل به منزل پیش می برد، از ذات پاک او شروع می کند، و بعد به عالم خلقت می آورد، و باز در این سیر الی الله از مخلوق نیز به سوی خالق می برد، قلب را مظهر اسماء و صفات الهی

و مرکز انوار ربانی می کند و در لابلای این معارف و انوار، او را می سازد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۵۴

و تربیت می نماید شکوفه های تقوا را بر شاخسار وجودش ظاهر ساخته و لایق قرب جوارش می کند.

آیات آخر این سوره آیتی است فوق العاده با عظمت و الهام بخش در حدیثی از رسول خدا صلی الله علیه و آله می خوانیم:

«هر کس آخر سوره حشر را بخواند، گناهان گذشته و آینده او بخشوده می شود!» (پایان سوره حشر)

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۵۵

سوره ممتحنه [۶۰] ..... ص: ۱۵۵

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۱۳ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۱۵۵

این سوره در حقیقت از دو بخش تشکیل می گردد:

بخش اول از مسأله «حبّ فی الله» و «بغض فی الله» و نهی از طرح دوستی با مشرکان سخن می گوید، و مسلمانان را به الهام گرفتن از پیامبر بزرگ خدا ابراهیم (ع) دعوت می کند، و خصوصیات دیگری را در این زمینه بر می شمرد. این معنی در پایان سوره نیز تکرار و تأکید شده است.

بخش دوم پیرامون زنان مهاجر و آزمایش و امتحان آنها و احکام دیگری در این رابطه بحث می کند.

انتخاب نام «ممتحنه» برای این سوره نیز به خاطر مسأله آزمایش و امتحان می باشد که در آیه ۱۰ آمده است.

نام دیگری برای سوره ذکر شده و آن سوره «مودّت» است به خاطر نهی از مودّت مشرکان در نخستین آیه سوره.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۱۵۵

در حدیثی از رسول خدا صلی الله علیه و آله می خوانیم: «هر کس سوره ممتحنه را قرائت کند تمام مؤمنین و مؤمنات، شفیعان او در روز قیامت خواهند بود».

ناگفته پیداست این همه فضیلت و افتخار از آن کسانی است که تنها به تلاوت بی‌روح و فاقد علم و عمل قناعت نکنند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۵۶

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سورة الممتحنة (۶۰): آیه ۱ ..... ص: ۱۵۶

اشاره

(آیه ۱)

شأن نزول: ..... ص: ۱۵۶

این آیه در باره «حاطب بن ابی بلتعه» نازل شده است.

جریان چنین بود که: زنی به نام «ساره» که وابسته به یکی از قبائل «مکه» بود از مکه به مدینه خدمت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ آمد. حضرت به او فرمود: آیا مسلمان شده‌ای و به اینجا آمده‌ای؟ عرض کرد: نه.

فرمود: پس چرا آمدی؟

عرض کرد: شما اصل و عشیره ما بودید، و سرپرستان من همه رفتند، و من شدیداً محتاج شدم نزد شما آمده‌ام تا عطائی به من کنید و لباس و مرکبی ببخشید.

فرمود: پس جوانان مکه چه شدند؟ (اشاره به این که آن زن خواننده بود و برای جوانان خویش می‌گفت).

گفت: بعد از واقعه بدر، هیچ کس از من تقاضای خوانندگی نکرد- و این نشان می‌دهد ضربه جنگ بدر تا چه حد بر مشرکان مکه سنگین بود- حضرت دستور داد، لباس و مرکب و خرج راهی به او دادند، و این در حالی بود که پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ آماده فتح مکه می‌شد.

در این موقع «حاطب بن ابی بلتعه» (یکی از مسلمانان معروف که در جنگ بدر و بیعت رضوان شرکت کرده بود) نزد «ساره» آمد و نامه‌ای نوشت و گفت: آن را به اهل مکه بده و ده دینار و به قولی ده درهم نیز به او داد.

«حاطب» در نامه به اهل مکه نوشته بود رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ قصد دارد به سوی شما آید، آماده دفاع از خویش باشید! جبرئیل این ماجرا را به اطلاع پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ رسانید، رسول خدا، علی علیه السلام و عمار و عمر و زبیر و طلحه و مقداد و ابو مرثد را دستور داد که به سوی مکه حرکت کنند و فرمود: در یکی از منزلگاههای وسط راه به زنی می‌رسید که حامل نامه‌ای به مشرکین مکه است، نامه را از او بگیرید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۵۷

آنها در همان مکان که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرموده بود به او رسیدند، او سوگند یاد کرد که هیچ نامه‌ای نزد او نیست، ولی علی علیه السلام فرمود: نه پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ و آله به ما دروغ گفته، و نه ما دروغ می‌گوئیم، شمشیر را کشید و فرمود: نامه را بیرون بیاور، و الا به خدا سوگند گردنت را می‌زنم! «ساره» که نامه را در میان گیسوانش پنهان کرده بود بیرون

آورد، آنها نامه را خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آوردند.

حضرت صلی الله علیه و آله به سراغ «حاطب» فرستاد، فرمود: این نامه را می‌شناسی؟

عرض کرد: بلی، فرمود: چه چیز موجب شد به این کار اقدام کنی؟

عرض کرد: ای رسول خدا! به خدا سوگند از آن روز که اسلام را پذیرفته‌ام لحظه‌ای کافر نشده‌ام، ولی مسأله این است که تمام مهاجران کسانی را در مکه دارند ولی من در میان آنها غریبم و خانواده من در چنگال آنها گرفتارند، خواستم مزاحم خانواده من نشوند، در حالی که می‌دانستم خداوند سر انجام آنها را گرفتار شکست می‌کند.

پیامبر صلی الله علیه و آله عذرش را پذیرفت - اینجا بود که آیه نازل شد و درسهای مهمی در زمینه ترک هرگونه دوستی نسبت به مشرکان و دشمنان خدا به مسلمانان داد.

تفسیر: ..... ص: ۱۵۷

سر انجام طرح دوستی با دشمن خدا! چنانکه در شأن نزول دانستیم حرکتی از ناحیه یکی از مسلمانان صادر شد که هر چند به قصد جاسوسی نبود ولی اظهار محبتی به دشمنان اسلام محسوب می‌شد، لذا آیه به مسلمانان هشدار داد که از تکرار این گونه کارها در آینده پرهیزند.

نخست می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! دشمن من و دشمن خودتان را دوست نگیرید» (یا ایها الذین آمنوا لا تتخذوا عدوی و عدوکم اولیاء).

یعنی آنها نه فقط دشمنان خدا هستند که با شما نیز عداوت و دشمنی دارند، با این حال چگونه دست دوستی به سوی آنها دراز می‌کنید؟! سپس می‌افزاید: «شما نسبت به آنها اظهار محبت می‌کنید در حالی که آنها به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص:

۱۵۸

آنچه از حق برای شما آمده (اسلام و قرآن) کافر شده‌اند، و رسول خدا و شما را به خاطر ایمان به خداوندی که پروردگار همه شماست از شهر و دیارتان بیرون می‌رانند» (تلقون الیهم بالمودة و قد کفروا بما جاءکم من الحق یخرجون الرسول و ایاکم ان تؤمنوا بالله ربکم).

آنها هم در عقیده با شما مخالفند، و هم عملاً به مبارزه برخاسته‌اند، و کاری را که بزرگترین افتخار شماست، یعنی ایمان به پروردگار، برای شما بزرگترین جرم و گناه شمرده‌اند، با این حال آیا جای این است که شما نسبت به آنها اظهار محبت کنید. سپس برای توضیح بیشتر می‌افزاید: «اگر شما برای جهاد در راه من و جلب خشنودیم هجرت کرده‌اید» پیوند دوستی با آنها برقرار نسازید (ان کنتم خرجتم جهادا فی سبیلی و ابتغاء مرضاتی).

اگر به راستی دم از دوستی خدا می‌زنید و به خاطر او از شهر و دیار خود هجرت کرده‌اید، و طالب جهاد فی سبیل الله و جلب رضای او هستید این مطلب با دوستی دشمنان خدا سازگار نیست.

باز برای توضیح بیشتر می‌افزاید: «شما مخفیانه با آنها رابطه دوستی برقرار می‌کنید در حالی که من به آنچه پنهان یا آشکار می‌سازید از همه دانایم!» (تسرون الیهم بالمودة و انا اعلم بما اخفیتم و ما اعلنتم).

بنابر این مخفی کاری چه فایده‌ای دارد با علم خداوند به غیب و شهود.

و در پایان آیه، به عنوان یک تهدید قاطع، می‌فرماید: «و هر کس از شما چنین کاری کند از راه راست گمراه شده است» (و

من یفعله منکم فقد ضل سواء السبیل).

هم از راه معرفت خدا منحرف گشته که گمان کرده چیزی بر خدا مخفی می ماند، و هم از راه ایمان و اخلاص و تقوا که طرح دوستی با دشمنان خدا ریخته و هم تیشه به ریشه زندگانی خود زده است که دشمنش را از اسرارش با خبر ساخته و این بدترین انحرافی است که ممکن است به شخص مؤمن بعد از وصول به سر چشمه ایمان دست دهد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۵۹

سورة الممتحنة (۶۰): آیه ۲ ..... ص: ۱۵۹

(آیه ۲) - در این آیه، برای تأکید و توضیح بیشتر، می افزاید: شما برای چه طرح دوستی با آنها می ریزید؟ با این که: «اگر آنها بر شما مسلط شوند دشمنانتان خواهند بود، و دست و زبان خود را به بدی کردن به شما می گشایند» (ان یتقفوکم یکونوا لکم اعداء و یبسطوا الیکم ایدیهم و السنتم بالسوء).

شما برای آنها دلسوزی می کنید در حالی که عداوتشان با شما آن چنان ریشه دار است که اگر بر شما دست یابند از هیچ کاری فرو گذار نمی کنند.

و از همه بدتر این است که: «دوست دارند شما (از اسلام) به کفر باز گردید» و بزرگترین افتخار خود یعنی گوهر ایمان را از دست دهید (و ودوا لو تکفرون).

سورة الممتحنة (۶۰): آیه ۳ ..... ص: ۱۵۹

(آیه ۳) - و در این آیه به پاسخگویی افرادی مانند «حاطب بن ابی بلتعہ» پرداخته، که در جواب پیامبر صلی الله علیه و آله که فرمود: چرا اسرار مسلمانان را در اختیار مشرکان مکه قرار دادی؟ گفت: خواستم از این طریق خویشاوندان و بستگانم را حفظ کنم! می فرماید: «هرگز بستگان و فرزندانان روز قیامت سودی به حالتان نخواهند داشت» (لن تنفعکم ارحامکم و لا اولادکم). چرا که اگر اولاد و بستگان بی ایمان باشند نه آبرو و سرمایه ای برای این دنیا خواهند بود و نه وسیله نجاتی در آخرت. سپس می افزاید: خداوند روز قیامت «میان شما جدائی می افکند» (یوم القیامة یفصل بینکم).

اهل ایمان به سوی بهشت می روند، و اهل کفر به سوی دوزخ.

و در پایان آیه، بار دیگر به همگان هشدار می دهد که: «خداوند به آنچه انجام می دهید بیناست» (و الله بما تعملون بصیر). هم از نیات شما آگاه است، و هم از اعمالی که بطور سری انجام می دهید، و اگر در مواردی اسرار شما را مانند «حاطب بن ابی بلتعہ» فاش نمی کند روی مصالحی است، نه این که نداند و آگاه نباشد.

سورة الممتحنة (۶۰): آیه ۴ ..... ص: ۱۵۹

(آیه ۴) - ابراهیم برای همه شما اسوه بود! از آنجا که قرآن مجید، در بسیاری از موارد، برای تکمیل تعلیمات خود از الگوهای مهمی که در جهان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۶۰

انسانیت وجود داشته شاهد می آورد، در اینجا نیز به دنبال نهی شدیدی که از دوستی با دشمنان خدا در آیات قبل شده سخن از ابراهیم (ع) و برنامه اوج به عنوان پیشوای بزرگی که مورد احترام همه اقوام، مخصوصاً قوم عرب، بوده به میان می آورد.

می‌فرماید: «برای شما سرمشق خوبی در زندگی ابراهیم و کسانی که با او بودند وجود داشت» (قد کانت لکم اسوه حسنه فی ابراهیم و الذین معه).

منظور از تعبیر «و الذین معه» (آنها که با ابراهیم بودند) مؤمنانی است که او را در این راه همراهی می‌کردند، هر چند قلیل و اندک بودند.

سپس در توضیح این معنی می‌افزاید: «در آن هنگامی که به قوم (مشرک) خود گفتند: ما از شما و آنچه غیر از خدا می‌پرستید بیزاریم!» (اذ قالوا لقومهم انا برآؤا منکم و مما تعبدون من دون الله).

ما نه شما را قبول داریم، و نه آئین و مذهبتان را، ما هم از خودتان و هم از بت‌های بی‌ارزشتان متنفریم.

و باز برای تأکید افزودند: «ما نسبت به شما کافریم» (کفرنا بکم).

البته این کفر همان کفر براءت و بیزاری است که در بعضی از روایات ضمن بر شمردن اقسام پنج گانه کفر به آن اشاره شده است.

و سومین بار برای تأکید بیشتر افزودند: «و میان ما و شما عداوت و دشمنی همیشگی آشکار شده است» (و بدا بیننا و بینکم العداوة و البغضاء ابدًا).

و این وضع همچنان ادامه دارد «تا آن زمان که به خدای یگانه ایمان بیاورید» (حتی تؤمنوا بالله وحده).

و به این ترتیب با نهایت قاطعیت و بدون هیچ گونه پرده پوشی اعلام جدائی و بیزاری از دشمنان خدا کردند، و تصریح نمودند که این جدائی تا ابد ادامه دارد، مگر این که آنها مسیر خود را تغییر دهند و از خط کفر به خط ایمان روی آورند.

ولی از آنجا که این قانون کلی و عمومی در زندگی ابراهیم استثنائی داشته که آن هم به خاطر هدایت بعضی از مشرکان

صورت گرفته، به دنبال آن می‌فرماید: آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۶۱

هرگونه ارتباطشان را با قوم کافر قطع کردند و هیچ سخن محبت آمیزی به آنها نگفتند: «جز آن سخن ابراهیم که به پدرش [-

عمویش آزر] گفت: (وعده داد) که برای تو آموزش طلب می‌کنم، و در عین حال در برابر خداوند برای تو مالک چیزی

نیستم» و اختیاری ندارم (الا قول ابراهیم لاییه لاستغفرن لک و ما املک لک من الله من شیء).

ابراهیم (ع) به این وعده خود عمل کرد ولی آزر ایمان نیاورد، و هنگامی که بر ابراهیم روشن شد که او دشمن خداست و

هرگز ایمان نمی‌آورد دیگر برای او استغفار نکرد و با او قطع رابطه نمود.

ابراهیم و پیروانش قویا با بت پرستان مخالف بودند و باید این درس را از آنها سرمشق گرفت، و داستان آزر شرایط خاصی

داشته که اگر برای ما هم پیدا شود قابل تأسی است.

و از آنجا که مبارزه با دشمنان خدا با این صراحت و قاطعیت مخصوصا در زمانی که آنها از قدرت ظاهری برخوردارند جز با

توکل بر ذات خدا ممکن نیست، در پایان آیه می‌افزاید: آنها گفتند: «پروردگارا! ما بر تو توکل کردیم و به سوی تو بازگشتیم

همه فرجامها به سوی توست» (ربنا علیک توکلنا و الیک انبنا و الیک المصیر).

سورة الممتحنة (۶۰): آیه ۵ ..... ص: ۱۶۱

(آیه ۵) - در این آیه به یکی دیگر از درخواستهای ابراهیم و یارانش که در این زمینه، حساس و چشمگیر است اشاره کرده،

می‌گوید: «پروردگارا! ما را مایه گمراهی کافران قرار مده» (ربنا لا تجعلنا فتنة للذین کفروا).

این تعبیر ممکن است اشاره به اعمالی مانند اعمال «حاطب ابن ابی بلتعنه» باشد که گاهی از افراد بی‌خبر سر می‌زند و کاری می‌کنند که سبب تقویت گمراهان می‌گردد در حالی که گمان می‌کنند کار خلافی نکرده‌اند. و در پایان آیه می‌افزاید: «پروردگارا! (اگر لغزشی از ما سرزد) ما را ببخش» (و اغفر لنا ربنا). «چرا که تو عزیز و حکیمی» (انک انت العزيز الحكيم). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۶۲ قدرت شکست‌ناپذیر است و حکمت نافذ در همه چیز.

سورة الممتحنة (۶۰): آیه ۶ ..... ص: ۱۶۲

(آیه ۶) - در این آیه بار دیگر روی همان مطلبی تکیه می‌کند که در نخستین آیه تکیه شده بود، می‌فرماید: «برای شما (مسلمانان) در زندگی آنها اسوه حسنه (و سرمشق نیکوئی) بود، برای کسانی که امید به خدا و روز قیامت دارند» (لقد کان لکم فیهم اسوة حسنة لمن کان یرجوا الله و الیوم الآخر).

نه تنها برائت و بیزاریشان از بت پرستان و خط کفر، بلکه دعا‌های آنها و تقاضاهایشان در پیشگاه خدا نیز برای همه مسلمانان سرمشق است.

بدون شک این تأسی و پیروی نفعش قبل از هر کس به خود مسلمانان باز می‌گردد لذا در پایان می‌افزاید: «و هر کس سربچی کند (به خویشتن ضرر زده است) زیرا خداوند بی‌نیاز و شایسته ستایش است» (و من یتول فان الله هو الغنی الحمید). زیرا طرح دوستی با دشمنان خدا آنها را تقویت می‌کند، و قوت آنها باعث شکست خود شماست. همیشه وجود الگوها و سرمشقهای بزرگ در زندگی انسانها، وسیله مؤثری برای تربیت آنها بوده است، به همین دلیل، پیامبر و پیشوایان معصوم مهمترین شاخه هدایت را با عمل خود نشان می‌دادند.

سورة الممتحنة (۶۰): آیه ۷ ..... ص: ۱۶۲

(آیه ۷) - محبت به کفاری که سر جنگ ندارند: در اینجا همچنان بحث پیرامون قطع رابطه با مشرکان ادامه می‌یابد، و از آنجا که این قطع رابطه یک نوع خلأ عاطفی برای جمعی از مسلمانان ایجاد می‌کرد، خداوند برای پاداش آنها و رفع این کمبود به آنها بشارت داده، می‌فرماید: «امید است خدا میان شما و کسانی از مشرکین که با شما دشمنی کردند (از راه اسلام) پیوند محبت برقرار کند» (عسی الله ان یجعل بینکم و بین الذین عادیتم منهم مودة).

و این امر سرانجام تحقق یافت، سال هشتم هجری فرا رسید و مکه فتح شد و اهل مکه به مصداق (یدخلون فی دین الله افواجا) گروه گروه مسلمان شدند، و آفتاب ایمان با گرمی محبت و دوستی تابیدن گرفت. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۶۳ به هر حال اگر کسانی که مورد علاقه مسلمانان هستند از خط مکتبی آنان جدا شوند نباید از بازگشت آنها مأیوس شد، چرا که خداوند بر همه چیز قادر است، اوست که می‌تواند دلها را دگرگون سازد، و اوست که گناهان و خطاهای بندگان را می‌بخشد، لذا در پایان آیه می‌افزاید: «و خداوند تواناست و آمرزنده و مهربان است» (و الله قدیر و الله غفور رحیم).

سورة الممتحنة (۶۰): آیه ۸ ..... ص: ۱۶۳

(آیه ۸) - این آیه شرح و توضیحی است بر مسأله ترک رابطه دوستی با مشرکان، می‌فرماید: «خدا شما را از نیکی کردن و

رعایت عدالت نسبت به کسانی که با شما در امر دین پیکار نکردند و شما را از خانه و دیارتان بیرون نراندند نهی نمی‌کند» (لا ینهاکم الله عن الذین لم یقاتلوکم فی الدین و لم یخرجوکم من دیارکم ان تبروهم و تقسطوا الیهم). «چرا که خداوند عدالت پیشگان را دوست دارد» (ان الله یحب المقسطین).

سورة الممتحنة (۶۰): آیه ۹ ..... ص: ۱۶۳

(آیه ۹) - «تنها شما را از دوستی و رابطه با کسانی نهی می‌کند که در امر دین با شما پیکار کردند و شما را از خانه‌هایتان بیرون راندند یا به بیرون راندن شما کمک کردند و هر کس با آنان رابطه دوستی داشته باشد ظالم و ستمگر است» (انما ینهاکم الله عن الذین قاتلوکم فی الدین و اخرجوکم من دیارکم و ظاهروا علی اخراجکم ان تولوهم و من یتولهم فاولئک هم الظالمون).

از دو آیه فوق یک اصل کلی و اساسی در چگونگی رابطه مسلمانان با غیر مسلمین استفاده می‌شود، نه تنها برای آن زمان که برای امروز و فردا نیز ثابت است، و آن این که مسلمانان موظفند در برابر هر گروه و جمعیت و هر کشوری که موضع خصمانه با آنها داشته باشند و بر ضد اسلام و مسلمین قیام کنند، یا دشمنان اسلام را یاری دهند سرسختانه بایستند، و هر گونه پیوند محبت و دوستی را با آنها قطع کنند. اما اگر آنها در عین کافر بودن نسبت به اسلام و مسلمین بی‌طرف بمانند و یا تمایل داشته باشند، مسلمین می‌توانند با آنها رابطه دوستانه برقرار سازند.

البته نه در آن حد که با برادران مسلمان دارند، و نه در آن حد که موجب نفوذ آنها در میان مسلمین گردد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۶۴

سورة الممتحنة (۶۰): آیه ۱۰ ..... ص: ۱۶۴

اشاره

(آیه ۱۰)

شأن نزول: ..... ص: ۱۶۴

در شأن نزول این آیه و آیه بعد آمده است که:

رسول خدا صلی الله علیه و آله در «حدیبیه» با مشرکان مکه پیمانی امضا کرد یکی از موارد پیمان این بود که هر کس از اهل مکه به مسلمانان پیوندد او را بازگردانند، اما اگر کسی از مسلمانان اسلام را رها کرده به مکه بازگردد می‌توانند او را برنگردانند.

در این هنگام زنی به نام «سیعه» اسلام را پذیرفت، و در همان سرزمین حدیبیه به مسلمانان پیوست، همسرش خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و گفت: ای محمد! همسرم را به من بازگردان، چرا که این یکی از مواد پیمان ماست، و هنوز مرکب آن خشک نشده.

آیه نازل شد و دستور داد زنان مهاجر را امتحان کنید.

ابن عباس می گوید: امتحانشان به این بود که باید سوگند یاد کنند هجرت آنها به خاطر کینه با شوهر، یا علاقه به سرزمین جدید، و یا هدف دنیوی نبوده بلکه تنها به خاطر اسلام بوده است. آن زن سوگند یاد کرد که چنین است در اینجا رسول خدا صلی الله علیه و آله مهریه ای را که شوهرش پرداخته بود و هزینه هائی را که متحمل شده بود به او پرداخت و فرمود: طبق این ماده قرارداد تنها مردان را باز می گرداند نه زنان را.

تفسیر: ..... ص: ۱۶۴

جبران زیانهای مسلمین و کفار- در آیات گذشته سخن از «بغض فی الله» و قطع پیوند با دشمنان خدا بود، اما در اینجا سخن از «حبّ فی الله» و برقرار ساختن پیوند با کسانی است که از کفر جدا می شوند و به ایمان می پیوندند. نخست از زنان مهاجر، سخن می گوید، و جمعا هفت دستور در این آیه وارد شده که عمدتا در باره زنان مهاجر، و قسمتی نیز در باره زنان کافر است.

۱- نخستین دستور در باره آزمایش «زنان مهاجرات» است، روی سخن را به مؤمنان کرده، می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! هنگامی که زنان با ایمان به عنوان هجرت نزد شما آیند، آنها را (از خود نرانید، بلکه) آزمایش کنید» (یا ایها الذین آمنوا اذا جاءکم المؤمنات مهاجرات فامتنوهن).

نحوه امتحان چنین بود که آنها را سوگند به خدا می دادند که مهاجرتشان جز برگریده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۶۵ برای قبول اسلام نبوده، و یا با پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله بیعت کنند که راه شرک نپویند، و گرد سرقت و اعمال منافی عفت، و کشتن فرزندان، و مانند آن نروند، و سر تا پا تسلیم فرمان رسول خدا صلی الله علیه و آله باشند. البته ممکن است کسانی در آن سوگند و این بیعت نیز خلاف بگویند اما مقید بودن بسیاری از (مردم) حتی مشرکان در آن زمان به مسأله بیعت و سوگند به خدا سبب می شد که افراد کمتر دروغ بگویند. لذا در جمله بعد می افزاید: «خداوند به (درون دل آنها و) ایمانشان آگاهتر است» (الله اعلم بایمانهن).

۲- در دستور بعد می فرماید: «هرگاه (از عهده این امتحان برآمدند و) آنها را مؤمن یافتید، آنها را به سوی کفار بازنگردانید» (فان علمتموهن مؤمنات فلا ترجعهن الی الکفار).

۳- در سومین مرحله که در حقیقت دلیلی است برای حکم قبل اضافه می کند: «نه آنها بر کفار حلالند، و نه کفار برای آنها حلال» (لا هن حل لهم و لا هم یحلون لهم).

چرا که ایمان و کفر در یک جا جمع نمی شود، و پیمان مقدس ازدواج نمی تواند رابطه در میان مؤمن و کافر برقرار سازد.

۴- از آنجا که معمول عرب بود که مهریه زنان خود را قبلا می پرداختند در چهارمین دستور می افزاید: «و آنچه را همسران آنها (برای ازدواج با این زنان) پرداخته اند به آنان بپردازید» (و آتوهم ما انفقوا).

درست است که شوهرشان کافر است اما چون اقدام بر جدائی به وسیله ایمان از طرف زن شروع شده، عدالت اسلامی ایجاب می کند که خسارات همسرش پرداخت شود.

البته این پرداخت مهر در مورد مشرکانی بود که با مسلمانان پیمان ترک مخاصمه در حدیبیه یا غیر آن امضا کرده بودند.

۵- حکم دیگر که به دنبال احکام فوق آمده این است که می‌فرماید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۶۶
«و گناهی بر شما نیست که با آنها ازدواج کنید هر گاه مهرشان را به آنان بدهید» (و لا جناح علیکم ان تنکحوهن اذا آتیتموهن اجورهن).

باید توجه داشت که در اینجا زن بدون طلاق از شوهر کافر جدا می‌شود، ولی باید عدّه نگهدارد.

۶- اما هرگاه قضیه بر عکس باشد یعنی شوهر اسلام را بپذیرد و زن بر کفر باقی بماند، در اینجا نیز رابطه زوجیت به هم می‌خورد و نکاح فسخ می‌شود، چنانکه در ادامه همین آیه می‌فرماید: «و هرگز زنان کافر را در همسری خود نگه ندارید» (و لا تمسکوا بعصم الکوافر).

۷- در آخرین حکم که در آیه ذکر شده سخن از مهر زنانی است که از اسلام جدا شوند و به اهل کفر پیوندند، می‌فرماید اگر کسی از زنان شما کافر شد و به بلاد کفر فرار کرد «حق دارید مهری را که پرداخته‌اید مطالبه کنید همان گونه که آنها حق دارند مهر (زنانشان را که از آنان جدا شده‌اند) از شما مطالبه کنند» (و سئلوا ما انفقتم و لیسئلوا ما انفقوا).

و این مقتضای عدالت و احترام به حقوق متقابل است.

و در پایان آیه به عنوان تأکید بر آنچه گذشت، می‌فرماید: «این حکم خداوند است که در میان شما حکم می‌کند و خداوند دانا و حکیم است» (ذلکم حکم الله یحکم بینکم و الله علیم حکیم).

احکامی است که همه از علم الهی سرچشمه گرفته، و آمیخته با حکمت است، و توجه به این حقیقت که همه از سوی خداست بزرگترین ضمانت اجرائی برای این احکام محسوب می‌شود.

سوره الممتحنه (۶۰): آیه ۱۱ ..... ص: ۱۶۶

(آیه ۱۱)- در این آیه در ادامه همین سخن می‌فرماید: «و اگر بعضی از همسران شما از دستتان برونند (اسلام را رها کرده به کفار پیوستند) و شما در جنگی بر آنها پیروز شدید و غنائمی به دست گرفتید، به کسانی که همسرانشان رفته‌اند همانند مهری را که پرداخته‌اند (از غنائم) بدهید» (و ان فاتکم شیء من ازواجکم الی الکفار فعاقبتهم فآتوا الذین ذهبت ازواجهم مثل ما انفقوا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۶۷

و در پایان آیه، همه مسلمانان را به تقوا دعوت کرده، می‌فرماید: «و از (مخالفت) خداوندی که همه به او ایمان دارید پرهیزید» (و اتقوا الله الذی انتم به مؤمنون).

دستور به تقوا در اینجا ممکن است به خاطر این باشد که معمولاً در تشخیص مقدار مهریه به گفته همسران اعتماد می‌شود، چون راهی برای اثبات آن جز گفته خود آنها وجود ندارد، و امکان دارد وسوسه‌های شیطانی سبب شود که بیش از مقدار واقعی ادعا کنند، لذا آنها را توصیه به تقوا می‌نماید.

سوره الممتحنه (۶۰): آیه ۱۲ ..... ص: ۱۶۷

(آیه ۱۲)- شرایط بیعت زنان: در تعقیب آیات گذشته که احکام زنان مهاجر را بیان می‌کرد در این آیه حکم بیعت زنان را با پیامبر صلی الله علیه و آله شرح می‌دهد.

بطوری که مفسران نوشته‌اند این آیه روز فتح مکه نازل شد، هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله بر کوه صفا قرار گرفته بود

از مردان بیعت گرفت، زنان مکه که ایمان آورده بودند برای بیعت خدمتش آمدند، آیه نازل شد و کیفیت بیعت با آنان را شرح داد.

روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می‌فرماید: «ای پیامبر! هنگامی که زنان مؤمن نزد تو آیند و با تو بیعت کنند که چیزی را شریک خدا قرار ندهند، دزدی و زنا نکنند، فرزندان خود را نکشند تهمت و افترائی پیش دست و پای خود نیاورند، و در هیچ کار شایسته‌ای مخالفت و نافرمانی تو نکنند، با آنها بیعت کن و برای آنها از درگاه خداوند آمرزش بطلب که خداوند آمرزنده و مهربان است» (یا ایها النبی اذا جاءك المؤمنات یتبعنک علی ان لا یشرکن بالله شیئا ولا یسرقن ولا یزنین ولا یقتلن اولادهن ولا یأتین بهتان یفتینه بین ایدیهن و ارجلهن و لا یعصینک فی معروف فبایعهن و استغفر لهن الله ان الله غفور رحیم).

در مورد چگونگی بیعت بعضی نوشته‌اند که پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داد ظرف آبی آوردند، و دست خود را در آن ظرف آب گذارد و زنان هم دست خود را در طرف دیگر ظرف می‌گذارند، و بعضی گفته‌اند: پیامبر از روی لباس با آنها بیعت می‌کرد.

سوره الممتحنة (۶۰): آیه ۱۳ ..... ص: ۱۶۷

(آیه ۱۳) - چنانکه دیدیم این سوره با مسأله قطع رابطه از دشمنان خدا آغاز شد و با همین امر نیز پایان می‌گیرد، می‌فرماید:

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۶۸

قومی که خداوند آنان را مورد غضب قرار داده دوستی نکنید» (یا ایها الذین آمنوا لا تتولوا قوما غضب الله علیهم).

شما نباید آنها را به دوستی برگزینید و اسرار خود را در اختیار آنها بگذارید.

تعبیر «قوما غضب الله علیهم» مفهوم وسیع و گسترده‌ای دارد که همه کفار و مشرکین را شامل می‌شود، و تعبیر به «غضب» در قرآن مجید منحصر به «یهود» نیست، بلکه در مورد منافقان نیز آمده است (فتح/ ۶).

سپس به ذکر مطلبی می‌پردازد که در حکم دلیل بر این نهی است، می‌فرماید:

«آنان از (نجات در) آخرت مأیوسند همان گونه که کافران مدفون در قبرها مأیوس می‌باشند» (قد یسوا من الآخرة کما یئس الکفار من اصحاب القبور).

زیرا مردگان کفار در جهان برزخ نتایج کار خود را می‌بینند و راه بازگشت برای جبران ندارند لذا بکلی مأیوسند، این گروه از زندگان نیز به قدری آلوده گناهند که هرگز امیدی به نجات خویش ندارند، درست همانند مردگان از کفار.

«پایان سوره ممتحنة»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۶۹

سوره صف [۶۱] ..... ص: ۱۶۹

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۱۴ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۱۶۹

این سوره در حقیقت بر دو محور اساسی دور می‌زند:

یکی برتری اسلام بر تمام آئینهای آسمانی، و تضمین بقاء و جاودانگی آن از سوی خداوند، و دیگر لزوم جهاد در طریق حفظ و پیشرفت این آئین.

اما در یک نظر می‌توان به سه بخش دیگر نیز اشاره کرد.

۱- دعوت به هماهنگی گفتار و کردار و پرهیز از سخنان بی‌عمل.

۲- یادآوری از پیمان شکنی بنی اسرائیل و بشارت مسیح به ظهور اسلام.

۳- اشاره فشرده‌ای به زندگی حواریین مسیح و الهام از آنها.

انتخاب نام «صف» برای سوره به خاطر تعبیری است که در آیه چهارم این سوره آمده، گاهی نیز به عنوان سوره «عیسی» و یا سوره «حواریین» نامیده شده است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۱۶۹

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ می‌خوانیم:

«هر کس سوره عیسی (سوره صف) را بخواند حضرت مسیح بر او درود می‌فرستد و تا در دنیا زنده است برای او استغفار می‌کند و در قیامت رفیق او است».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۷۰

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الصف (۶۱): آیه ۱ ..... ص : ۱۷۰

(آیه ۱) - آغاز این سوره نیز تسبیح خداوند است و به همین جهت آن را جزء سوره‌های «مستبحات» (سوره‌هایی که با تسبیح خدا شروع می‌شود) شمرده‌اند.

می‌فرماید: «آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است، همه تسبیح خدا می‌گویند» (سبح لله ما فی السماوات و ما فی الارض). چرا تسبیح او نگویند و از هر عیب و نقصی منزّهش نشمرند با این که «او شکست ناپذیر، و حکیم است» (و هو العزيز الحكيم).

سوره الصف (۶۱): آیه ۲ ..... ص : ۱۷۰

اشاره

(آیه ۲)

شأن نزول: ..... ص : ۱۷۰

جمعی از مؤمنان پیش از آنکه حکم جهاد نازل شود می گفتند: ای کاش خداوند بهترین اعمال را به ما نشان می داد تا عمل کنیم، چیزی نگذشت که خداوند به آنها خبر داد که «افضل اعمال، ایمان خالص و جهاد است» اما این خبر آنها را ناخوشایند آمد و تعلق ورزیدند، آیه نازل شد و آنها را ملامت کرد.

تفسیر: ..... ص : ۱۷۰

این آیه به عنوان ملامت و سرزنش از کسانی که به گفته های خود عمل نمی کنند، می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! چرا سخنی می گوئید که عمل نمی کنید؟! (یا ایها الذین آمنوا لم تقولون ما لا تفعلون).

سورة الصف(۶۱): آیه ۳ ..... ص : ۱۷۰

(آیه ۳) - سپس در ادامه همین سخن می افزاید: «نزد خدا بسیار موجب خشم است که سخنی بگوئید که عمل نمی کنید» (کبر مقتا عند الله ان تقولوا ما لا تفعلون).

آیه فوق هر گونه تخلف از عهد و پیمان و وعده، و حتی به گفته بعضی نذر را نیز شامل می شود. در حدیثی از امام صادق علیه السلام می خوانیم: «وعده مؤمن به برادرش نوعی نذر است، هر چند کفاره ندارد، و هر کس تخلف وعده کند با خدا مخالفت کرده، و خویش را در معرض خشم او قرار داده، و این همان است که قرآن می گوید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۷۱ «یا ایها الذین آمنوا لم تقولون ما لا تفعلون».

سورة الصف(۶۱): آیه ۴ ..... ص : ۱۷۱

(آیه ۴) - در این آیه مسأله اصلی را که مسأله جهاد است پیش کشیده، می فرماید: «خداوند کسانی را دوست می دارد که در راه او پیکار می کنند گوئی بنائی آهنین اند» (ان الله يحب الذین یقاتلون فی سبیله صفا کانهم بنیان مرصوص). بنابر این نفس پیکار مطرح نیست، آنچه مهم است این که پیکار «فی سبیل الله» باشد و آن هم با اتحاد و انسجام کامل همانند سدّی فولادین.

از مهمترین عوامل پیروزی در برابر دشمنان انسجام و به هم پیوستگی صفوف در میدان نبرد است، نه تنها در نبردهای نظامی که در نبرد سیاسی و اقتصادی نیز جز از طریق وحدت کاری ساخته نیست.

سورة الصف(۶۱): آیه ۵ ..... ص : ۱۷۱

(آیه ۵) - در تعقیب دو دستوری که در آیات قبل در باره «هماهنگی گفتار و کردار» و «وحدت صفوف» آمده بود در این آیه برای تکمیل این معنی به گوشه ای از زندگی دو پیامبر موسی و عیسی علیهما السلام اشاره می کند که متأسفانه نمونه های روشنی از «جدائی گفتار و عمل» و «عدم انسجام صفوف» در زندگی پیروان آن دو دیده می شود، با سرنوشت شومی که به

دنبال آن پیدا کردند.

نخست می فرماید: «به یاد آورید هنگامی را که موسی به قومش گفت: ای قوم من! چرا مرا آزار می دهید با این که می دانید من فرستاده خدا به سوی شما هستم؟! (و اذ قال موسی لقومه یا قوم لم تؤذوننی و قد تعلمون انی رسول الله الیکم). این آزار اشاره به نسبت‌های ناروایی است که به موسی می دادند و خداوند موسی را از آن مبرا ساخت، در آیه ۶۹ سوره احزاب می خوانیم: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! همانند کسانی نباشید که موسی را آزار دادند و خداوند او را (از آنچه در حق او می گفتند) مبرا ساخت».

ولی این عمل بدون مجازات نماند چنانکه در پایان آیه مورد بحث می خوانیم: «هنگامی که آنها از حق منحرف شدند خداوند قلوبشان را منحرف ساخت، و خدا فاسقان را هدایت نمی کند» (فلما زاغوا از اغ الله قلوبهم و الله برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص:

۱۷۲

لا یهدی القوم الفاسقین)

از این تعبیر استفاده می شود که هدایت و ضلالت، هر چند از ناحیه خداوند است اما زمینه‌ها و مقدمات و عوامل آن، از ناحیه خود انسان است.

سوره الصف (۶۱): آیه ۶ ..... ص: ۱۷۲

(آیه ۶) - من بشارت ظهور «احمد» را آورده‌ام! در این آیه به مسأله رسالت حضرت عیسی (ع) و کارشکنی و تکذیب بنی اسرائیل در مقابل او اشاره کرده، می افزاید «و (به یاد آورید) هنگامی را که عیسی بن مریم گفت: ای بنی اسرائیل! من فرستاده خدا به سوی شما هستم، این در حالی است که تصدیق کننده کتابی که قبل از من فرستاده شده [تورات] می باشم» (و اذ قال عیسی ابن مریم یا بنی اسرائیل انی رسول الله الیکم مصدقا لما بین یدی من التوراة).

«و بشارت دهنده به رسولی که بعد از من می آید و نام او احمد است» (و مبشرا برسول یأتی من بعدی اسمہ احمد).

بنابر این من حلقه اتصالی هستم که امت موسی و کتاب او را به امت پیامبر آینده (پیامبر اسلام) و کتاب او، پیوند می دهم. گرچه جمعی از بنی اسرائیل به این پیامبر موعود ایمان آوردند، اما گروه عظیمی سرسختانه در برابر او ایستادند، و حتی معجزات آشکار او را انکار کردند و لذا در پایان آیه می افزاید: «هنگامی که او [احمد] با معجزات و دلایل روشن به سراغ آنان آمد گفتند: این سحری است آشکار!» (فلما جاءهم بالبینات قالوا هذا سحر مبین).

عجب این که: طایفه یهود، قبل از مشرکان عرب، این پیامبر صلی الله علیه و آله را شناخته بودند، اما با این همه بسیاری از بت پرستان، ایمان آوردند ولی بسیاری از یهود بر لجاج و عناد و انکار باقی ماندند.

سوره الصف (۶۱): آیه ۷ ..... ص: ۱۷۲

(آیه ۷) - در آیه قبل خواندیم که چگونه گروهی معاند و لجوج علی رغم بشارت پیامبر پیشین حضرت مسیح (ع) در باره ظهور پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله، و علی رغم توأم بودن دعوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله با «بینات» و دلایل روشن و معجزات، چگونه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۷۳

به مقابله و انکار برخاستند، در اینجا عاقبت کار این افراد، و سرنوشت آنها را تشریح می کند.

نخست می‌فرماید: «چه کسی ظالمتر است از آن کس که بر خدا دروغ بسته در حالی که دعوت به اسلام می‌شود» (و من اظلم ممن افتری علی الله الکذب و هو یدعی الی الاسلام).

آری! چنین کسی که دعوت پیامبر الهی را دروغ، معجزه او را سحر و آئین او را باطل می‌شمرد ستمکارترین مردم است، چرا که راه هدایت و نجات را به روی خود و سایر بندگان خدا می‌بندد. در پایان آیه می‌افزاید: «و خداوند گروه ستمکاران را هدایت نمی‌کند» (و الله لا یهدی القوم الظالمین).

سوره الصف (۶۱): آیه ۸ ..... ص: ۱۷۳

(آیه ۸) - می‌خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش کنند! سپس برای این که نشان دهد دشمنان حق قادر نیستند آئین او را برچینند ضمن تشبیه جالبی می‌فرماید: «آنان می‌خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش سازند، ولی خداوند نور خود را کامل می‌کند هر چند کافران خوش نداشته باشند!» (یریدون لیطفؤا نور الله بافواهم و الله متم نوره و لو کره الکافرون). آری! همان گونه که خداوند اراده کرده بود این نور الهی روز به روز در گسترش است و دامنه اسلام هر زمان نسبت به گذشته وسیعتر می‌شود، و آمارها نشان می‌دهد که جمعیت مسلمانان جهان علی‌رغم تلاشهای مشترک «صهیونیستها»، «صلیبیها» و دیگر دشمنان اسلام رو به افزایش است.

سوره الصف (۶۱): آیه ۹ ..... ص: ۱۷۳

(آیه ۹) - در این آیه برای تأکید بیشتر با صراحت می‌گوید: «او کسی است که رسول خود را با هدایت و دین حق فرستاده تا او را بر همه ادیان غالب سازد هر چند مشرکان کراهت داشته باشند» (هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله و لو کره المشرکون).

و سرانجام اسلام هم از نظر منطق، و هم از نظر پیشرفت عملی بر مذاهب دیگر غالب شد، و دشمنان را از قسمتهای وسیعی از جهان عقب زد و جای آنها را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۷۴ گرفت و هم اکنون نیز در حال پیشروی است.

البته مرحله نهائی این پیشروی به عقیده ما با ظهور حضرت مهدی - عج - تحقق می‌یابد که این آیات خود دلیلی بر آن ظهور عظیم است.

سوره الصف (۶۱): آیه ۱۰ ..... ص: ۱۷۴

(آیه ۱۰) - تجارتهای پرسود و بی‌ظنیر! یکی از اهداف مهم این سوره، دعوت به ایمان و جهاد است، این آیه و سه آیه بعد نیز تأکیدی است به این دو اصل، با مثال لطیفی که انگیزه حرکت الهی را در جان انسان به وجود می‌آورد.

نخست می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! آیا شما را به تجارتهای راهنمایی کنم که شما را از عذاب دردناک رهائی می‌بخشد؟» (یا ایها الذین آمنوا هل ادلکم علی تجارة تنجیکم من عذاب الیم).

سوره الصف (۶۱): آیه ۱۱ ..... ص: ۱۷۴

(آیه ۱۱) - سپس به شرح آن تجارت پرسود پرداخته، می‌افزاید: «و آن این که به خدا و رسولش ایمان بیاورید و با اموال و جانهایتان در راه خدا جهاد کنید» (تؤمنون بالله و رسوله و تجاهدون فی سبیل الله باموالکم و انفسکم). بدون شک خدا نیازی به این تجارت پرسود ندارد، بلکه تمام منافع آن در بست به مؤمنان تعلق می‌گیرد، لذا در پایان آیه می‌فرماید: «این برای شما (از هر چیز) بهتر است اگر بدانید» (ذلکم خیر لکم ان کنتم تعلمون). ایمان به پیامبر صلی الله علیه و آله از ایمان به خدا جدا نیست، همان گونه که جهاد با جان، از جهاد با مال نمی‌تواند جدا باشد، و اگر می‌بینیم جهاد با مال مقدم داشته شده نه به خاطر آن است که از جهاد با جان مهمتر می‌باشد، بلکه به خاطر این است که مقدمه آن محسوب می‌شود چرا که ابزار جهاد از طریق کمکهای مالی فراهم می‌گردد.

سوره الصف (۶۱): آیه ۱۲ ..... ص: ۱۷۴

(آیه ۱۲) - تا اینجا سه رکن اساسی از ارکان این تجارت بزرگ مشخص شد «خریدار» خداست و «فروشنده» انسانهای با ایمان، «و متاع» جانها و اموالشان، اکنون نوبت به رکن چهارم می‌رسد که بهای این معامله عظیم است. می‌فرماید: اگر چنین کنید «گناهانتان را می‌بخشد و شما را در باغهایی از بهشت داخل می‌کند که نه‌ها از زیر درختانش جاری است و در مسکنهای پاکیزه در بهشت جاویدان جای می‌دهد، و این پیروزی عظیم است» (یغفر لکم ذنوبکم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۷۵)

و یدخلکم جنات تجری من تحتها الانهار و مساکن طیبه فی جنات عدن ذلک الفوز العظیم)
در مرحله پاداش اخروی نخست به سراغ آموزش گناهان می‌رود چرا که بیشترین ناراحتی فکر انسان از گناهان خویش است، همچنین این تعبیر نشان می‌دهد که نخستین هدیه الهی به شهیدان راهش این است که تمام گناهانشان را می‌بخشد.

سوره الصف (۶۱): آیه ۱۳ ..... ص: ۱۷۵

(آیه ۱۳) - در این آیه به دو شاخه از مواهب الهی در دنیا نیز اشاره کرده، می‌فرماید: «و (نعمت) دیگری که آن را دوست دارید به شما می‌بخشد، و آن یاری خداوند، و پیروزی نزدیک است» (و اخری تحبونها نصر من الله و فتح قریب). چه تجارت پرسود و پربرکتی؟ که سراسرش فتح و پیروزی و نعمت و رحمت است. سپس به همین دلیل به مؤمنان در مورد این تجارت بزرگ تبریک می‌گوید و می‌افزاید: «و مؤمنان را بشارت ده» به این پیروزی بزرگ (و بشر المؤمنین).

سوره الصف (۶۱): آیه ۱۴ ..... ص: ۱۷۵

اشاره

(آیه ۱۴) - همچون حواریون باشید! در این آیه که آخرین آیه سوره صف می‌باشد باز تکیه و تأکید روی امر «جهاد» است که محور اصلی سوره را تشکیل می‌دهد، منتهی از طریقی دیگر این مسأله را تعقیب می‌کند، و مطلبی مهمتر از عنوان بهشت و

نعمتهای بهشتی ارائه داده، می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! یاوران خدا باشید» (یا ایها الذین آمنوا کونوا انصار الله).
خدائی که تمام قدرتها از او سر چشمه می‌گیرد و به او باز می‌گردد.

سپس به یک نمونه تاریخی اشاره می‌کند تا بدانند این راه بدون رهرو نبوده و نیست، می‌افزاید: «همان گونه که عیسی بن مریم به حواریون گفت: چه کسانی در راه خدا یاوران من هستید؟! (کما قال عیسی ابن مریم للحواریین من انصارى الى الله). و «حواریون (در پاسخ با نهایت افتخار) گفتند: ما یاوران خدائیم» (قال الحواریون نحن انصار الله). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۷۶

و در همین مسیر با دشمنان حق به مبارزه برخاستند «در این هنگام گروهی از بنی اسرائیل ایمان آوردند (و به حواریون پیوستند) و گروهی کافر شدند» (فآمنت طائفة من بنی اسرائیل و کفرت طائفة). اینجا بود که نصرت و یاری ما به کمک آنها شتافت «ما کسانی را که ایمان آورده بودند در برابر دشمنانشان تأیید کردیم، و سرانجام بر آنان پیروز شدند» (فایدنا الذین آمنوا علی عدوهم فاصبحوا ظاهرين). شما نیز حواریون محمد صلی الله علیه و آله هستید، و به این افتخار مفتخرید که یاوران الله و رسول خدا می‌باشید، و همان گونه که حواریون بر دشمنان غلبه کردند شما نیز پیروز خواهید شد.

حواریون کیانند؟ ..... ص: ۱۷۶

در قرآن مجید پنج بار از حواریون مسیح (ع) یاد شده که دو بار در همین سوره است، این تعبیر اشاره به دوازده نفر از یاران خاص حضرت مسیح است که نام آنها در انجیلهای کنونی (انجیل متی و لوقا باب ۶) ذکر شده است. در حدیثی آمده است که پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله هنگامی که در «عقبه» با جمعی از اهل مدینه که برای بیعت آمده بودند رو به رو شد فرمود: دوازده نفر از خودتان را انتخاب و به من معرفی کنید که اینها نماینده قوم خود باشند، همان گونه که حواریون نسبت به عیسی بن مریم بوده‌اند و این نیز اهمیت مقام آن بزرگواران را نشان می‌دهد.
«پایان سوره صف»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۷۷

سوره جمعه [۶۲] ..... ص: ۱۷۷

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و ۱۱ آیه است

مختوای سوره: ..... ص: ۱۷۷

این سوره در حقیقت بر دو محور اساسی دور می‌زند:

نخست توجه به توحید و صفات خدا و هدف از بعثت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و مسأله معاد، و دیگری برنامه سازنده

نماز جمعه و بعضی از خصوصیات این عبادت بزرگ.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۱۷۷

در فضیلت تلاوت این سوره - چه مستقلا و یا در ضمن نمازهای یومیه - روایات بسیاری وارد شده است. در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می خوانیم: «هر کس سوره جمعه را بخواند خداوند به تعداد کسانی که در نماز جمعه شرکت می کنند و کسانی که شرکت نمی کنند در تمام بلاد مسلمین به او ده حسنه می بخشد». قابل ذکر است، با این که عدول از سوره توحید و «قل یا ایها الکافرون» به سوره های دیگر در قرائت نماز جائز نیست این مسأله در خصوص نماز جمعه استثنا و عدول از آنها به سوره «جمعه» و «منافقون» جایز بلکه مستحب شمرده شده است. بسم الله الرحمن الرحیم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الجمعة (۶۲): آیه ۱ ..... ص : ۱۷۷

(آیه ۱) - این سوره نیز با تسبیح و تقدیس پروردگار شروع می شود، و به قسمتی از صفات جمال و جلال و اسماء حسنا و اشاره می کند که در حقیقت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۷۸ مقدمه ای است برای بحثهای آینده. می فرماید: «آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است همواره تسبیح خدا می گویند» و با زبان حال و قال او را از تمام نقایص و عیوب پاک می شمرند (یسبح لله ما فی السماوات و ما فی الارض). خداوندی که «مالک و حاکم است، و از هر عیب و نقصی میراست» (الملک القدوس). خداوندی که «عزیز و حکیم است» (العزیز الحکیم). و به این ترتیب نخست بر «مالکیت و حاکمیت» و سپس «منزه بودن او از هر گونه ظلم و ستم و نقص» تأکید می کند، زیرا با توجه به مظالم بی حساب ملوک و شاهان واژه «ملک» تداعی معانی نامقدس می کند که با کلمه «قدوس» همه شستشو می شود.

سوره الجمعة (۶۲): آیه ۲ ..... ص : ۱۷۸

(آیه ۲) - بعد از این اشاره کوتاه و پر معنی به مسأله توحید و صفات خدا، به مسأله بعثت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و هدف از این رسالت بزرگ که در ارتباط با عزیز و حکیم و قدوس بودن خداوند است پرداخته، می گوید: «او کسی است که در میان جمعیت درس نخوانده رسولی از خودشان برانگیخت که آیاتش را بر آنها می خواند» (هو الذی بعث فی الامیین رسولا منهم یتلوا علیهم آیاته). و در پرتو این تلاوت، «آنها را تزکیه می کند، و به آنها کتاب (قرآن) و حکمت می آموزد» (و یرزقهم و یعلمهم الکتاب و الحکمه). «هر چند پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند» (و ان کانوا من قبل لفی ضلال مبین). پیامبر اسلام از میان همین گروه درس نخوانده برخاسته تا عظمت رسالت او را روشن سازد، کتابی مثل قرآن با این محتوای

عمیق و عظیم، محال است زائیده فکر بشر باشد آن هم بشری که نه خود درس خوانده، و نه در محیط علم و دانش پرورش یافته است، این نوری است که از ظلمت برخاسته، و این خود معجزه‌ای است آشکار و سندی است روشن بر حقانیت او. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۷۹

در آیه فوق هدف این بعثت را در سه امر خلاصه کرده که یکی جنبه مقدماتی دارد و آن تلاوت آیات الهی است، و دو قسمت دیگر یعنی «تهذیب و تزکیه نفوس» و «تعلیم کتاب و حکمت» دو هدف بزرگ نهائی را تشکیل می‌دهد. آری! پیامبر صلی الله علیه و آله آمده است که انسانها را هم در زمینه علم و دانش، و هم اخلاق و عمل، پرورش دهد، تا به وسیله این دو بال بر اوج آسمان سعادت پرواز کنند، و مسیر الی الله را پیش گیرند، و به مقام قرب او نائل شوند.

سورة الجمعة (۶۲): آیه ۳ ..... ص: ۱۷۹

(آیه ۳) - ولی از آنجا که پیامبر اسلام تنها مبعوث به این قوم «امی» نبود، بلکه دعوتش همه جهانیان را در بر می‌گرفت در این آیه، می‌افزاید: «و رسول است بر گروه دیگری (از مؤمنان) که هنوز به آنها ملحق نشده‌اند» (و آخرین منهم لما یلحقوا بهم). به این ترتیب آیه فوق تمام اقوامی را که بعد از صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله به وجود آمدند از عرب و عجم شامل می‌شود.

و از آنجا که همه این امور از قدرت و حکمت خداوند سر چشمه می‌گیرد، در پایان آیه می‌افزاید: «و او عزیز و حکیم است» (و هو العزیز الحکیم).

سورة الجمعة (۶۲): آیه ۴ ..... ص: ۱۷۹

(آیه ۴) - سپس به این نعمت بزرگ یعنی، بعثت پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و برنامه تعلیم و تربیت او اشاره کرده، می‌افزاید: «این فضل خداست که به هر کس بخواهد (و شایسته بداند) می‌بخشد، و خداوند صاحب فضل عظیم است» (ذلک فضل الله یوتیه من یشاء و الله ذو الفضل العظیم).

سورة الجمعة (۶۲): آیه ۵ ..... ص: ۱۷۹

(آیه ۵) - چارپائی بر او کتابی چند! در بعضی از روایات آمده است که یهود می‌گفتند: اگر محمد به رسالت مبعوث شده رسالتش شامل حال ما نیست، لذا به آنها گوشزد می‌کند که اگر کتب آسمانی خود را دقیقاً خوانده و عمل می‌کردید این سخن را نمی‌گفتید، چرا که بشارت ظهور پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در آن آمده است.

می‌فرماید: «کسانی که مکلف به تورات شدند ولی حق آن را ادا نکردند مانند درازگوشی هستند که کتابهائی حمل می‌کند» آن را بر دوش می‌کشد اما چیزی از آن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۸۰ نمی‌فهمد (مثل الذین حملوا التوراة ثم لم یحملوها کمثل الحمار یحمل اسفارا).

این قوم از خود راضی که تنها به نام تورات یا تلاوت آن قناعت کردند، بی‌آنکه اندیشه در محتوای آن داشته باشند و عمل کنند همانند همین حیوانی هستند که در حماقت و نادانی ضرب المثل و مشهور خاص و عام است.

سپس در ادامه این مثل می‌افزاید: «گروهی که آیات خدا را انکار کردند مثال بدی دارند» (بئس مثل القوم الذین کذبوا بآیات

الله).

و در پایان آیه در یک جمله کوتاه و پر معنی می‌فرماید: «و خداوند قوم ستمگر را هدایت نمی‌کند»؟ (و الله لا یهدی القوم الظالمین).

درست است که هدایت کار خداست، اما زمینه لازم دارد، و زمینه آن که روح حق طلبی و حق جوئی است باید از ناحیه خود انسانها فراهم شود، و ستمگران از این مرحله دورند.

در روایات اسلامی در نکوهش عالمان بی‌عمل تعبیرات تکان دهنده‌ای آمده است: از جمله، از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود: «هر کس علمش افزوده شود ولی بر هدایتش نیفزاید، این علم، جز دوری از خدا، برای او حاصلی ندارد».

و بدون شک وجود چنین علما و دانشمندانی، بزرگترین بلا برای یک جامعه محسوب می‌شود و سرنوشت مردمی که عالیشان چنین باشد، سرنوشت خطرناکی است که به گفته شاعر عرب: شبان، گوسفندان را از چنگال گرگ نجات می‌دهد اما وای به حال گوسفندانی که شبانشان گرگان باشند.

سورة الجمعة (۶۲): آیه ۶..... ص: ۱۸۰

(آیه ۶) - گفتیم یهود خود را امتی برگزیده، و به اصطلاح تافته‌ای جدا بافته می‌دانستند، حتی گاهی ادعا می‌کردند که پسران خدا هستند! و گاه خود را دوستان خاص خداوند قلمداد می‌کردند، چنانکه در آیه ۱۸ سوره مائده آمده است.

قرآن در مقابل این بلند پروازیهای بی‌دلیل، آن هم از ناحیه گروهی که حامل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۸۱ کتاب الهی بودند اما عامل به آن نبودند، می‌گوید: به آنها «بگو: ای یهودیان! اگر گمان می‌کنید که (فقط) شما دوستان خدائید نه سایر مردم پس آرزوی مرگ کنید اگر راست می‌گوئید» تا به لقای محبوبتان برسید (قل یا ایها الذین هادوا ان زعمتم انکم اولیاء لله من دون الناس فتمنوا الموت ان کنتم صادقین).

چرا که دوست همیشه مشتاق لقای دوست است، و می‌دانیم که لقای معنوی پروردگار در قیامت رخ می‌دهد. اگر شما راست می‌گوئید پس چرا این قدر به زندگی دنیا چسبیده‌اید؟ چرا این قدر از مرگ وحشت دارید؟

سورة الجمعة (۶۲): آیه ۷..... ص: ۱۸۱

(آیه ۷) - سپس به دلیل اصلی وحشت آنها از مرگ اشاره کرده، می‌افزاید:

«ولی آنان هرگز تمنای مرگ نمی‌کنند به خاطر اعمالی که از پیش فرستاده‌اند» (و لا یتمنونه ابدا بما قدمت ایدیهم).

«و خداوند ظالمان را به خوبی می‌شناسد» (و الله علیم بالظالمین).

در حقیقت ترس انسان از مرگ به خاطر یکی از دو عامل است: یا به زندگی بعد از مرگ ایمان ندارد، و مرگ را هیولای فنا و نیستی می‌پندارد، و طبیعی است که انسان از نیستی و عدم بگریزد.

و یا این که به جهان پس از مرگ معتقد است اما پرونده اعمال خود را چنان تاریک و سیاه و خالی از حسنات می‌بیند که از حضور در آن دادگاه بزرگ سخت بیمناک است. و از آنجا که یهود معتقد به معاد و جهان پس از مرگ بودند طبعاً علت وحشت آنها از مرگ، عامل دوم بود.

سورة الجمعة (۶۲): آية ۸ ..... ص: ۱۸۱

(آیه ۸) - ولی مسلما این وحشت و اضطراب مشکلی را حل نمی کند مرگ، شتری است که بر در خانه همه خوابیده است لذا قرآن می گوید: ای پیامبر! به آنها «بگو: این مرگی که از آن فرار می کنید سر انجام با شما ملاقات خواهد کرد» (قل ان الموت الذی تفرون منه فانه ملائیکم).

«سپس به سوی کسی که دانای پنهان و آشکار است بازگردانده می شوید آنگاه شما را از آنچه انجام می دادید خبر می دهد» (ثم تردون الی عالم الغیب و الشهادة فینبئکم بما کتمت عملون). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۸۲

قانون مرگ از عمومی ترین و گسترده ترین قوانین این عالم است، انبیا بزرگ الهی و فرشتگان مقرب همه می میرند، و جز ذات پاک خداوند در این جهان باقی نمی ماند، «کل من علیها فان و یقی وجه ربک ذو الجلال و الاکرام».

(الرحمن / ۲۶ و ۲۷) هم مرگ از قوانین مسلم این عالم است، و هم حضور در دادگاه عدل خدا و حسابرسی اعمال و هم خداوند از تمام اعمال بندگان دقیقا آگاه است.

بنابر این تنها راه برای پایان دادن به این وحشت، پاکسازی اعمال، و شستشوی دل از آلودگی گناه می باشد که هر کس حسابش پاک است از محاسبه اش چه باک.

سورة الجمعة (۶۲): آية ۹ ..... ص: ۱۸۲

اشاره

(آیه ۹)

شأن نزول: ..... ص: ۱۸۲

در شأن نزول این آیه و سه آیه بعد یا خصوص آخرین آیه این سوره روایات مختلفی نقل شده و همه آنها از این معنی خبر می دهد که در یکی از سالها که مردم مدینه گرفتار خشکسالی و گرسنگی و افزایش نرخ اجناس شده بودند «دحیه» با کاروانی از شام فرا رسید و با خود مواد غذایی آورده بود، در حالی که روز جمعه بود و پیامبر صلی الله علیه و آله مشغول خطبه نماز جمعه بود.

طبق معمول برای اعلام ورود کاروان طبل زدند و حتی بعضی دیگر آلات موسیقی را نواختند، مردم با سرعت خود را به بازار رساندند، در این هنگام مسلمانانی که در مسجد برای نماز اجتماع کرده بودند خطبه را رها کرده و برای تأمین نیازهای خود به سوی بازار شتافتند، تنها دوازده مرد و یک زن در مسجد باقی ماندند - آیه نازل شد و آنها را سخت مذمت کرد.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «اگر این گروه اندک هم می رفتند از آسمان سنگ بر آنها می بارید.»

تفسیر: ..... ص: ۱۸۲

بزرگترین اجتماع عبادی- سیاسی هفته در آیات گذشته بحثهای فشرده‌ای پیرامون توحید و نبوت و معاد، و نیز مذمت یهود دنیا پرست آمده بود در اینجا به گفتگو پیرامون یکی از مهمترین وظائف اسلامی که در تقویت پایه‌های ایمان تأثیر فوق العاده دارد، و از یک نظر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۸۳

هدف اصلی سوره را تشکیل می‌دهد، یعنی نماز جمعه و بعضی از احکام آن می‌پردازد.

نخست همه مسلمانان را مخاطب قرار داده، می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هنگامی که برای نماز روز جمعه اذان گفته می‌شود به سوی ذکر خدا (خطبه و نماز) بشتابید و خرید و فروش را رها کنید، این برای شما بهتر است اگر می‌دانستید» (یا ایها الذین آمنوا اذا نودی للصلاة من یوم الجمعة فاسعوا الی ذکر الله و ذروا البیع ذلکم خیر لکم ان کنتم تعلمون).

به این ترتیب هنگامی که صدای اذان نماز جمعه بلند می‌شود مردم موظفند کسب و کار را رها کرده به سوی نماز که مهمترین یاد خداست بشتابند.

البته ترک خرید و فروش مفهوم وسیعی دارد که هر کار مزاحمی را شامل می‌شود.

منظور از «ذکر الله» در درجه اول «نماز» است، ولی می‌دانیم خطبه‌های نماز جمعه هم که آمیخته با ذکر خداست، در حقیقت بخشی از نماز جمعه است، بنابر این باید برای شرکت در آن نیز تسریع کرد.

سوره الجمعة (۶۲): آیه ۱۰..... ص: ۱۸۳

(آیه ۱۰)- در این آیه می‌افزاید: «و هنگامی که نماز پایان گرفت (شما آزادید) در زمین پراکنده شوید و از فضل خدا بطلیبید و خدا را بسیار یاد کنید شاید رستگار شوید» (فاذا قضیت الصلاة فانتشروا فی الارض و ابتغوا من فضل الله و اذکروا الله کثیرا لعلکم تفلحون).

سوره الجمعة (۶۲): آیه ۱۱..... ص: ۱۸۳

اشاره

(آیه ۱۱)- در آخرین آیه سوره کسانی که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله را به هنگام نماز جمعه رها کردند و برای خرید از قافله تازه وارد به بازار شتافتند شدیداً مورد ملامت قرار داده، می‌گوید: «هنگامی که آنها تجارت یا سرگرمی و لهوی را ببینند پراکنده می‌شوند و به سوی آن می‌روند، و تو را ایستاده (در حالی که خطبه نماز جمعه می‌خوانی) به حال خود رها می‌کنند» (و اذا رأوا تجارة او لهوا انفضوا الیها و ترکوک قائما).

ولی به آنها «بگو: آنچه نزد خداست بهتر از لهو و تجارت است و خداوند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۸۴

بهترین روزی دهندگان است» (قل ما عند الله خیر من اللهو و من التجارة و الله خیر الرازقین).

ثواب و پاداش الهی و برکاتی که از حضور در نماز جمعه و شنیدن مواعظ و اندرزهای پیامبر صلی الله علیه و آله و تربیت معنوی و روحانی عائد شما می‌شود قابل مقایسه با هیچ چیز دیگر نیست، و اگر از این می‌ترسید که روزی شما بریده شود اشتباه می‌کنید، خداوند بهترین روزی دهندگان است.

تعبیر «لهو» اشاره به طبل و سایر آلات لهوی است که به هنگام ورود قافله تازه‌ای به مدینه می‌زدند که هم نوعی اخبار و اعلام

بود و هم وسیله‌ای برای سرگرمی و تبلیغ کالا.

نکته‌ها: ..... ص: ۱۸۴

۱- نخستین نماز جمعه در اسلام: ..... ص: ۱۸۴

در بعضی از روایات اسلامی آمده است که مسلمانان مدینه، پیش از آن که پیامبر صلی الله علیه و آله هجرت کند، با یکدیگر صحبت کردند و گفتند: یهود در یک روز هفته اجتماع می‌کنند (روز شنبه) و نصاری نیز روزی برای اجتماع دارند (یکشنبه) خوب است ما هم روزی قرار دهیم و در آن روز جمع شویم و ذکر خدا گوئیم و شکر او را به جا آوریم، آنها روز قبل از شنبه را که در آن زمان «یوم العروبه» نامیده می‌شد، برای این هدف برگزیدند، و به سراغ «اسعد بن زراره» (یکی از بزرگان مدینه) رفتند، او نماز را به صورت جماعت با آنها به جا آورد و به آنها اندرز داد و آن روز، «روز جمعه» نامیده شد، زیرا روز اجتماع مسلمین بود.

و این نخستین جمعه‌ای بود که در اسلام تشکیل شد.

اما اولین جمعه‌ای که رسول خدا صلی الله علیه و آله با اصحابش تشکیل دادند، هنگامی بود که به مدینه هجرت کرد، وارد مدینه شد، و آن روز روز دوشنبه دوازدهم ربیع الاول هنگام ظهر بود، حضرت، چهار روز در «قبا» ماندند و مسجد قبا را بنیان نهادند، سپس روز جمعه به سوی مدینه حرکت کرد و به هنگام نماز جمعه به محله برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۸۵ «بنی سالم» رسید، و مراسم نماز جمعه را در آنجا برپا داشت، و این اولین جمعه‌ای بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله در اسلام به جا آورد، خطبه‌ای هم در این نماز جمعه خواند که اولین خطبه حضرت در مدینه بود.

۲- اهمیت نماز جمعه: ..... ص: ۱۸۵

بهترین دلیل بر اهمیت این فریضه بزرگ اسلامی قبل از هر چیز آیات همین سوره است، که به همه مسلمانان و اهل ایمان دستور می‌دهد به محض شنیدن اذان جمعه به سوی آن بشتابند، و هرگونه کسب و کار و برنامه مزاحم را ترک گویند. در احادیث اسلامی نیز تأکیدهای فراوانی وارد شده است از جمله در خطبه‌ای که موافق و مخالف آن را از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نقل کرده‌اند آمده:

«خداوند نماز جمعه را بر شما واجب کرده هر کس آن را در حیات من یا بعد از وفات من از روی استخفاف یا انکار ترک کند خداوند او را پریشان می‌کند، و به کار او برکت نمی‌دهد، بدانید نماز او قبول نمی‌شود، بدانید زکات او قبول نمی‌شود، بدانید حج او قبول نمی‌شود، بدانید اعمال نیک او قبول نخواهد شد تا از این کار توبه کند!» البته باید توجه داشت که مذمت‌های شدیدی که در مورد ترک نماز جمعه آمده در صورتی است که نماز جمعه واجب عینی باشد.

۳- فلسفه نماز عبادی - سیاسی جمعه: ..... ص: ۱۸۵

نماز جمعه، قبل از هر چیز یک عبادت بزرگ دسته جمعی است، و اثر عمومی عبادات را که تلطیف روح و جان، و شستن دل از آلودگی‌های گناه و زدودن زنگار معصیت از قلب می‌باشد در بردارد.

و اما از نظر اجتماعی و سیاسی، یک کنگره عظیم هفتگی است که بعد از کنگره سالانه حج، بزرگترین کنگره اسلامی می‌باشد، و به همین دلیل در روایتی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده که: «جمعه حج کسانی است که قادر به شرکت در مراسم حج نیستند.»

در حقیقت اسلام، به سه اجتماع بزرگ اهمیت می‌دهد: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۸۶
اجتماعات روزانه که در نماز جماعت حاصل می‌شود.

اجتماع هفتگی که در مراسم نماز جمعه است.

و اجتماع حج که در کنار خانه خدا هر سال یک بار انجام می‌گیرد.

نقش نماز جمعه در این میان بسیار مهم است بخصوص این که یکی از برنامه‌های خطیب در خطبه نماز جمعه، ذکر مسائل مهم سیاسی و اجتماعی و اقتصادی است.

«پایان سوره جمعه»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۸۷

سوره منافقون [۶۳] ..... ص: ۱۸۷

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۱۱ آیه است

مختوای سوره: ..... ص: ۱۸۷

سوره منافقون از سوره‌های پر محتواست که محور اصلی بحثهای آن را می‌توان در چهار بخش خلاصه کرد:

۱- نشانه‌های منافقان که خود شامل چندین قسمت حساس است.

۲- بر حذر داشتن مؤمنان از توطئه‌های منافقان.

۳- هشدار به مؤمنان که مواهب مادی دنیا آنها را از ذکر خداوند غافل نکند.

۴- توصیه به انفاق در راه خدا، و بهره‌گیری از اموال، پیش از آن که مرگ فرا رسد و آتش حسرت به جان انسان بیفتد.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۱۸۷

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله آمده است:

«کسی که سوره منافقون را بخواند از هر گونه نفاق پاک می‌شود.»

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «بر هر مؤمنی از شیعیان ما لازم است که در شب جمعه سوره جمعه و سبح

اسم ربک الاعلی بخواند، و در نماز ظهر جمعه سوره جمعه و منافقین را ...» سپس افزود: «هنگامی که چنین کند گوئی عمل

رسول خدا را انجام داده و جزا و پاداشش بر خدا بهشت است.»

مکرر گفته‌ایم که این فضائل و آثار مهم نمی‌تواند تنها نتیجه تلاوت خالی از اندیشه و عمل باشد، چرا که هرگز خواندن این

سوره بی آنکه برنامه زندگی بر آن تطبیق شود روح نفاق را از انسان بیرون نمی برد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۸۸

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر سر چشمه نفاق و نشانه های منافقان! قبل از ورود در تفسیر این سوره ذکر مقدمه ای لازم به نظر می رسد و آن این که مسأله نفاق و منافقان در اسلام از زمانی مطرح شد که پیامبر صلی الله علیه و آله به مدینه هجرت فرمود و پایه های اسلام قوی، و پیروزی آن آشکار شد، و گر نه در مکه تقریباً منافقی وجود نداشت. زیرا اظهار مخالفت بطور آشکار مشکل، و گاه غیر ممکن بود، و لذا دشمنان شکست خورده برای ادامه برنامه های تخریبی خود تغییر چهره داده، ظاهراً به صفوف مسلمانان پیوستند، ولی در خفا به اعمال خود ادامه می دادند.

اصولاً طبیعت هر انقلابی چنین است که بعد از پیروزی چشمگیر با صفوف منافقان رو به رو خواهد شد، و دشمنان سرسخت دیروز به صورت عوامل نفوذی امروز در لباس دوستان ظاهری جلوه گر می شوند، و از اینجاست که می توان فهمید چرا این همه آیات مربوط به منافقین در مدینه نازل شده نه در مکه.

این نکته نیز قابل توجه است که مسأله نفاق و منافقان مخصوص به عصر پیامبر صلی الله علیه و آله نبود، بلکه هر جامعه ای - مخصوصاً جوامع انقلابی - با آن رو برو هستند، به همین دلیل باید تحلیلهای قرآن را روی این مسأله به عنوان یک مسأله مورد نیاز فعلی، مورد بررسی دقیق قرار داد، و از آن برای مبارزه با روح نفاق و خطوط منافقین در جوامع اسلامی امروز الهام گرفت.

نکته مهم دیگر این که خطر منافقان برای هر جامعه از خطر هر دشمنی بیشتر است، چرا که از یکسو شناخت آنها غالباً آسان نیست، و از سوی دیگر دشمنان داخلی هستند، و گاه چنان در تار و پود جامعه نفوذ می کنند که جدا ساختن آنها کار بسیار مشکلی است و از سوی سوم روابط مختلف آنها با سایر اعضا جامعه کار مبارزه را با آنها دشوار می سازد.

به همین دلیل اسلام در طول تاریخ خود بیشترین ضربه را از منافقان خورده، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۸۹ و نیز به همین دلیل قرآن سخت ترین حملات خود را متوجه منافقان ساخته و آن قدر که آنها را کوبیده هیچ دشمنی را نکوبیده است.

با توجه به این مقدمه به تفسیر آیات باز می گردیم:

سوره المنافقون (۶۳): آیه ۱ ..... ص: ۱۸۹

(آیه ۱) - نخستین سخنی را که قرآن در اینجا در باره منافقان مطرح می کند همان اظهار ایمان دروغین آنهاست که پایه اصلی نفاق را تشکیل می دهد، می فرماید: «هنگامی که منافقان نزد تو آیند می گویند، ما شهادت می دهیم که حتماً تو رسول خدائی!» (إذا جاءك المنافقون قالوا نشهد انك لرسول الله).

سپس می افزاید: «خداوند می داند که تو فرستاده او هستی، ولی خداوند شهادت می دهد که منافقان دروغگو هستند» و به گفته خود ایمان ندارند (و الله يعلم انك لرسوله و الله يشهد ان المنافقين لكاذبون). چرا که آنها نمی خواستند، خبر از رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله بدهند، بلکه می خواستند از اعتقاد خود به نبوت او خبر دهند و مسلماً در این خبر دروغگو بودند.

و از اینجا نخستین نشانه نفاق، روشن می شود و آن دوگانگی ظاهر و باطن است که با زبان مؤکداً اظهار ایمان می کنند، ولی در دل آنها مطلقاً خبری از ایمان نیست، این دروغگوئی محور اصلی نفاق را تشکیل می دهد.

سوره المنافقون (۶۳): آیه ۲ ..... ص: ۱۸۹

(آیه ۲) - این آیه به دومین نشانه منافقین پرداخته، چنین می گوید: «آنها سوگندهایشان را سپر ساخته اند، تا مردم را از راه خدا باز دارند» (اتخذوا ایمانهم جنه فصدوا عن سبیل الله).

«آنها کارهای بسیار بدی انجام می دهند» (انهم ساء ما كانوا یعملون).

چرا که در طریق هدایت مردم به آئین حق، ایجاد مانع می نمایند، و چه عملی از این بدتر و زشت تر است؟ تعبیر «جنه» (سپر) نشان می دهد که آنها دائما با مؤمنان در حال جنگ و ستیزند، و هرگز نباید فریب ظاهر سازی و چرب زبانی آنها را خورد، زیرا انتخاب سپر مخصوص میدانهای نبرد است.

سوره المنافقون (۶۳): آیه ۳ ..... ص: ۱۸۹

(آیه ۳) - این آیه به علت اصلی این گونه اعمال ناروا پرداخته، می افزاید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۹۰ «این به خاطر آن است که آنها نخست ایمان آوردند، سپس کافر شدند، و لذا بر دلهای آنها مهر نهاده شده و حقیقت را درک نمی کنند» (ذلک بانهم آمنوا ثم کفروا فطبع علی قلوبهم فهم لا یفقهون).

منافقان دو گروهند، گروهی از اول ایمانشان صوری و ظاهری بوده، و گروه دیگر در آغاز ایمان حقیقی داشته اند سپس راه ارتداد و نفاق را پیش گرفته اند، ظاهر آیه مورد بحث گروه دوم را می گوید. و این سومین نشانه از نشانه های آنهاست که از درک حقائق روشن غالباً محرومند.

سوره المنافقون (۶۳): آیه ۴ ..... ص: ۱۹۰

(آیه ۴) - این آیه نشانه های بیشتری را از منافقین ارائه داده، می گوید:

«هنگامی که آنها را می بینی جسم و قیافه آنان تو را در شگفتی فرو می برد» (و اذا رأیتهم تعجبک اجسامهم). ظاهری آراسته و قیافه های جالب دارند.

علاوه بر این چنان شیرین و جذاب سخن می گویند که «اگر سخن بگویند به سخنانشان گوش فرا می دهی!» (و إن یقولوا تسمع لقلوبهم).

جائی که پیامبر صلی الله علیه و آله ظاهرا تحت تأثیر جذابیت سخنان آنها قرار گیرد تکلیف دیگران روشن است.

این از نظر ظاهر و اما از نظر باطن، «گوئی چوبهای خشکی هستند که به دیوار تکیه داده شده اند» (کانهم خشب مسندة).

اجسامی بی روح، و صورتی بی معنی و هیكلهائی تو خالی دارند، نه از خود استقلالی، نه در درون نور و صفائی و نه اراده و تصمیم محکم و ایمانی دارند، درست همچون چوبهای خشک تکیه زده بر دیوار! سپس می افزاید: آنها چنان تو خالی و فاقد توکل بر خدا و اعتماد بر نفس هستند که «هر فریادی از هر جا بلند شود آن را بر ضد خود می پندارند» (یحسبون کل صیحة علیهم).

ترس و وحشتی عجیب همیشه بر قلب و جان آنها حکم فرماست، و یک حالت سوء ظن و بدبینی جانکاه سرتاسر روح آنها را

فرا گرفته است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۹۱

و در پایان آیه به پیامبر صلی الله علیه و آله هشدار می‌دهد که «اینها دشمنان واقعی تو هستند پس از آنها بر حذر باش» (هم العدو فاحذرهم).

سپس می‌گوید: «خداوند آنها را بکشد، چگونه از حق منحرف می‌شوند؟! (قاتلهم الله انی یؤفکون).

سورة المنافقون (۶۳): آیه ۵ ..... ص: ۱۹۱

اشاره

(آیه ۵)

شأن نزول: ..... ص: ۱۹۱

برای این آیه و سه آیه بعد شأن نزول مفصّلی نقل شده که خلاصه آن چنین است: بعد از غزوه بنی المصطلق (جنگی که در سال ششم هجرت در سرزمین «قدید» واقع شد) دو نفر از مسلمانان، یکی از طایفه انصار و دیگری از مهاجران به هنگام گرفتن آب از چاه با هم اختلاف پیدا کردند، «عبد الله بن ابی» که از سرکرده‌های معروف منافقان بود به یاری مرد انصاری شتافت، و مشاجره لفظی شدیدی در میان آن دو در گرفت، عبد الله بن ابی، سخت، خشمگین شد، و در حالی که جمعی از قومش نزد او بودند گفت: «به خدا سوگند اگر به مدینه باز گردیم، عزیزان، ذلیلان را بیرون خواهند کرد» و منظورش از عزیزان، خود و اتباعش بود و از ذلیلان مهاجران، سپس رو به اطرافیان‌ش کرد و گفت: این نتیجه کاری است که شما به سر خودتان آوردید، این گروه را در شهر خود جای دادید و اموالتان را با آنها قسمت کردید: هرگاه باقیمانده غذای خودتان را به مثل این مرد (اشاره به مرد مهاجر) نمی‌دادید بر گردن شما سوار نمی‌شدند.

در اینجا «زید بن ارقم» که در آن وقت جوانی نوحاسته بود، رو به «عبد الله بن ابی» کرد و گفت به خدا سوگند ذلیل و قلیل تویی! و محمّد صلی الله علیه و آله در عزّت الهی و محبّت مسلمین است، «عبد الله» صدا زد: خاموش باش تو باید بازی کنی ای کودک! زید بن ارقم خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و ماجرا را نقل کرد.

پیامبر صلی الله علیه و آله کسی را به سراغ «عبد الله» فرستاد فرمود: این چیست که برای من نقل کرده‌اند؟

عبد الله گفت: به خدائی که کتاب آسمانی بر تو نازل کرده من چیزی نگفتم! و «زید» دروغ می‌گوید.

سپس پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داد تمام آن روز و تمام شب را لشکریان به راه ادامه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص:

۱۹۲

دهند، سرانجام پیامبر صلی الله علیه و آله وارد مدینه شد.

زید بن ارقم می‌گوید: من از شدت اندوه و شرم در خانه ماندم و بیرون نیامدم.

در این هنگام سوره منافقین نازل شد، و زید را تصدیق، و عبد الله را تکذیب کرد پیامبر صلی الله علیه و آله گوش زید را گرفت و فرمود: ای جوان! خداوند سخن تو را تصدیق کرد خداوند آیاتی از قرآن را در باره آنچه تو گفته بودی نازل کرد.

هنگامی که این آیات نازل شد و دروغ عبد الله ظاهر گشت بعضی به او گفتند:

خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله برو تا برای تو استغفار کند، عبد الله سرش را تکان داد و سخنان ناروایی گفت. در اینجا آیه (و اذا قيل لهم تعالوا) نازل گردید.

تفسیر: ..... ص: ۱۹۲

نشانه‌های دیگری از منافقان- این آیه و آیات بعد از آن همچنان ادامه بیان اعمال منافقان و نشانه‌های گوناگون آنهاست، می‌فرماید: «هنگامی که به آنها گفته شود: بیاید تا رسول خدا برای شما استغفار کند، سرهای خود را (از روی استهزاء و کبر و غرور) تکان می‌دهند و آنها را می‌بینی که از سخنان تو اعراض کرده و تکبر می‌ورزند» (و اذا قيل لهم تعالوا يستغفر لكم رسول الله لووا رؤسهم و رأيتهم يصدون و هم مستكبرون).

روشن است که روح اسلام، تسلیم در برابر حق است و کبر و غرور همیشه مانع این تسلیم است، به همین دلیل یکی از نشانه‌های منافقان، بلکه یکی از انگیزه‌های نفاق را همین خود خواهی و خود برتری و غرور می‌توان شمرد.

سوره المنافون (۶۳): آیه ۶ ..... ص: ۱۹۲

(آیه ۶)- در این آیه برای رفع هرگونه ابهام در این زمینه، می‌افزاید: به فرض که آنها نزد تو بیایند و برای آنها استغفار کنی، زمینه آموزش در آنها وجود ندارد بنابراین «برای آنها تفاوت نمی‌کند که، خواه استغفار کنی یا نکنی، هرگز خداوند آنان را نمی‌بخشد!» (سواء عليهم استغفرت لهم ام لم تستغفر لهم لن يغفر الله لهم). دلیل آن هم این است که: «خداوند قوم فاسق را هدایت نمی‌کند» (ان الله لا يهدي القوم الفاسقين). چرا که در گناه اصرار می‌ورزند و در برابر حق مستکبرند.

استغفار پیامبر صلی الله علیه و آله تنها در صورتی اثر می‌گذارد که زمینه مساعد و قابلیت لازم فراهم شود، اگر به راستی آنها توبه کنند و سر تسلیم در مقابل حق فرود آورند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۹۳

استغفار پیامبر صلی الله علیه و آله و شفاعت او مسلماً مؤثر است، و در غیر این صورت کمترین اثری نخواهد داشت.

سوره المنافون (۶۳): آیه ۷ ..... ص: ۱۹۳

(آیه ۷)- سپس به یکی از گفته‌های بسیار زشت آنها که روشنترین گواه نفاق آنها محسوب می‌شود اشاره کرده، می‌فرماید: «آنها کسانی هستند که می‌گویند: به افرادی که نزد رسول خدا هستند انفاق نکنید (و از اموال و امکانات خود در اختیار آنها قرار ندهید) تا پراکنده شوند» (هم الذين يقولون لا تنفقوا على من عند رسول الله حتى ينفضوا). غافل از این که «خزائن آسمانها و زمین از آن خداست ولی منافقان نمی‌فهمند» (و لله خزائن السماوات و الارض و لكن المنافقين لا يفقهون).

این بینواها نمی‌دانند که هر کس هر چه دارد از خدا دارد، اگر «انصار» می‌توانند به «مهاجران» پناه دهند و آنها را در اموال خود سهیم کنند این بزرگترین افتخاری است که نصیبشان شده، نه تنها نباید متنی بگذارند، بلکه باید خدا را بر این توفیق بزرگ شکر گویند.

سوره المنافقون (۶۳): آیه ۸ ..... ص: ۱۹۳

(آیه ۸) - سپس به یکی دیگر از نفرت انگیزترین سخنان آنها اشاره کرده، می‌افزاید: «آنها می‌گویند: اگر به مدینه بازگردیم، عزیزان ذلیلان را بیرون می‌کنند!» (يقولون لئن رجعنا الى المدينة ليخرجن الاعز منها الاذل).

این همان گفتاری است که از دهان آلوده «عبد الله بن ابی» خارج شد، و منظورش این بود که ما ساکنان مدینه، رسول الله صلی الله علیه و آله و مؤمنان مهاجر را بیرون می‌کنیم.

سپس قرآن پاسخ دندان شکنی به آنان داده، می‌گوید: «عزت مخصوص خدا و رسول او و مؤمنان است ولی منافقان نمی‌دانند» (و لله العزة و لرسوله و للمؤمنين و لكن المنافقين لا يعلمون).

تنها منافقان مدینه نبودند که این سخن را در برابر مؤمنان مهاجر گفتند بلکه قبل از آنها نیز سران قریش در «مکه» می‌گفتند: اگر این گروه اندک مسلمان فقیر را در محاصره اقتصادی قرار دهیم، یا از مکه بیرونشان کنیم، مطلب تمام است! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۹۴

امروز نیز دولتهای استعماری به پندار این که خزائن آسمان و زمین را در اختیار دارند می‌گویند ملتھائی را که در برابر ما تسلیم نمی‌شوند باید در محاصره اقتصادی قرار داد تا بر سر عقل آیند و تسلیم شوند! این کوردلان خبر ندارند که با یک اشاره خداوند تمام ثروتها و امکاناتشان بر باد می‌رود و عزت پوشالی آنها دستخوش فنا می‌گردد.

سوره المنافقون (۶۳): آیه ۹ ..... ص: ۱۹۴

(آیه ۹) - اموال و فرزندان، شما را از یاد خدا غافل نکنند! از آنجا که یکی از عوامل مهم نفاق حب دنیا، و علاقه افراطی به اموال و فرزندان است، در اینجا مؤمنان را از چنین علاقه افراطی باز می‌دارد، می‌گوید:

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اموال و فرزندانتان شما را از یاد خدا غافل نکنند!» (یا ایها الذین آمنوا لا تلهکم اموالکم و لا اولادکم عن ذکر الله).

«و کسانی که چنین کنند زیانکارانند» (و من یفعل ذلک فأولئک هم الخاسرون).

درست است که اموال و اولاد از مواهب الهی هستند، ولی تا آنجا که از آنها در راه خدا و برای نیل به سعادت کمک گرفته شود، اما اگر علاقه افراطی به آنها سدّی در میان انسان و خدا ایجاد کند بزرگترین بلا محسوب می‌شوند.

سوره المنافقون (۶۳): آیه ۱۰ ..... ص: ۱۹۴

(آیه ۱۰) - سپس به دنبال این اخطار شدید به مؤمنان، دستور انفاق در راه خدا را صادر کرده، می‌فرماید: «و از آنچه به شما روزی داده‌ایم انفاق کنید پیش از آنکه مرگ یکی از شما فرا رسد و بگوید: پروردگارا! چرا (مرگ) مرا مدت کمی به تأخیر نینداختی تا (در راه خدا) صدقه دهم و از صالحان باشم»؟! (و انفقوا من ما رزقناکم من قبل ان یأتی احدکم الموت فبقول رب لولا اخرتني الى اجل قریب فاصدق و اکن من الصالحین).

در ذیل آیه می‌گوید: «من انفاق کنم و از صالحان شوم» این تعبیر بیانگر تأثیر عمیق انفاق در صالح بودن انسان است. بسیاری از کسانی که وقتی چشم برزخی پیدا می‌کنند و خود را در آخرین لحظات زندگی و در آستانه قیامت می‌بینند، و

پرده‌های غفلت و بی‌خبری از جلو برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۹۵
چشمان آنها کنار می‌رود، و می‌بینند باید اموال و سرمایه‌ها را بگذارند و بروند پشیمان می‌شوند و تقاضای بازگشت به زندگی می‌کنند تا جبران کنند ولی دست ردّ بر سینه آنها گذارده می‌شود، چرا که سنت الهی است که این راه، بازگشت ندارد!

سوره المنافقون (۶۳): آیه ۱۱ ..... ص: ۱۹۵

(آیه ۱۱) - در آخرین آیه با قاطعیت تمام، می‌افزاید: «و خداوند هرگز (مرگ) کسی را، هنگامی که اجلش فرا رسد، به تأخیر نمی‌اندازد!» (و لن يؤخر الله نفسا اذا جاء اجلها).

چنانکه در آیه ۳۴ سوره اعراف می‌خوانیم: «هنگامی که مرگ آنها فرا رسد، نه یک ساعت پیش می‌گیرند نه یک ساعت، تأخیر می‌کنند».

و سرانجام آیه را با این جمله پایان می‌دهد: «و خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است» (و الله خبير بما تعملون).
و همه آنها را برای پاداش و کیفر، ثبت کرده و در برابر همه آنها به شما جزا می‌دهد.

«پایان سوره منافقون»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۹۷

سوره تغابن [۶۴] ..... ص: ۱۹۷

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و ۱۸ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۱۹۷

لحن آیات اخیر این سوره، با سوره‌های مدنی هماهنگ است، ولی صدر آن، با سوره‌های مکی موافقت است، اما به هر حال ما مجموع آن را طبق مشهور مدنی، تلقی می‌کنیم.

از نظر محتوا، این سوره را می‌توان به چند بخش تقسیم کرد:

۱- آغاز سوره که از توحید و صفات و افعال خدا بحث می‌کند.

۲- به دنبال آن، با استفاده از علم خداوند، به مردم هشدار می‌دهد که مراقب اعمال پنهان و آشکار خود باشند و سرنوشت اقوام پیشین را فراموش نکنند.

۳- در بخش دیگری از سوره، سخن از معاد است. و این که روز قیامت روز «تغابن» و مغبون شدن گروهی و برنده شدن گروه دیگری است (نام این سوره نیز از همین گرفته شده).

۴- در بخشی دیگر دستور به اطاعت خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله داده و پایه‌های اصل نبوت را تحکیم می‌بخشد.

۵- آخرین بخش سوره، مردم را به انفاق در راه خدا تشویق می‌کند و از این که فریفته اموال و اولاد و همسران شوند بر حذر

می‌دارد، و سوره را با نام و صفات خدا پایان می‌دهد همان گونه که آغاز کرده بود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۹۸

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۱۹۸

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «کسی که سوره تغابن را در نماز فریضه‌اش بخواند شفیع او روز قیامت خواهد شد، و شاهد عادل است در نزد کسی که شفاعت او را اجازه می‌دهد، سپس از او جدا نمی‌شود تا داخل بهشت گردد». بدیهی است این تلاوت باید توأم با اندیشه باشد اندیشه‌ای که محتوای آن را در عمل منعکس کند، تا این همه آثار و برکات بر آن مترتب گردد.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره التغابن (۶۴): آیه ۱ ..... ص: ۱۹۸

(آیه ۱) - این سوره نیز با تسیح خداوند آغاز می‌شود، خداوندی که مالک و حاکم بر کل جهان هستی، و قادر بر همه چیز است.

می‌فرماید: «آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است برای خدا تسیح می‌گویند» (یسبح لله ما فی السماوات و ما فی الارض). سپس می‌افزاید: «مالکیت و حکومت از آن اوست» (له الملك). «و (به همین دلیل) تمام حمد و ستایش نیز به ذات پاک او بر می‌گردد» (و له الحمد). «و او بر همه چیز تواناست» (و هو علی کل شیء قدير).

سوره التغابن (۶۴): آیه ۲ ..... ص: ۱۹۸

(آیه ۲) - سپس به امر خلقت و آفرینش که لازمه قدرت است اشاره کرده، می‌فرماید: «او کسی است که شما را آفرید» (هو الذی خلقکم).

و به شما نعمت آزادی و اختیار داد، لذا «گروهی از شما کافرید و گروهی مؤمن» (فمنکم کافر و منکم مؤمن). و به این ترتیب بازار امتحان و آزمایش الهی داغ شد و در این میان «خداوند نسبت به آنچه انجام می‌دهید بیناست» (و الله بما تعملون بصیر).

سوره التغابن (۶۴): آیه ۳ ..... ص: ۱۹۸

(آیه ۳) - سپس مسأله «خلقت» را با توضیح بیشتر، و با اشاره به هدف آفرینش در این آیه ادامه داده، می‌فرماید: «آسمانها و زمین را به حق آفرید» (خلق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۱۹۹)

السماوات و الارض بالحق

هم در آفرینش آن، نظام حق و دقیقی است، و هم دارای هدف حکیمانه و مصالح حقیقی است، چنانکه در آیه ۲۷ سوره «ص»

نیز فرمود: «ما آسمان و زمین و آنچه را در میان این دو است بیهوده نیافریدیم، این گمان کافران است». بعد به آفرینش «انسان» پرداخته و ما را از سیر آفاقی به سیر انفسی دعوت کرده، می‌افزاید: «و شما را (در عالم جنین) تصویر کرد، تصویری زیبا و دلپذیر» هم از نظر جسم و هم از نظر جان (و صورکم فاحسن صورکم). به انسان، ظاهری آراسته، و باطنی پیراسته، عقلی فروزان و خردی نیرومند داد، و از آنچه در کل جهان هستی است، نمونه‌هایی در وجود او آفرید.

ولی همان گونه که در پایان آیه می‌فرماید: «سر انجام (بازگشت همه) به سوی اوست» (و الیه المصیر).

سوره التغابن (۶۴): آیه ۴ ..... ص: ۱۹۹

(آیه ۴) - و از آنجا که انسان برای هدف بزرگی آفریده شده باید دائماً تحت مراقبت پروردگار باشد، پروردگاری که، از درون و برون او با خبر است، لذا در این آیه می‌فرماید: «آنچه را در آسمانها و زمین است می‌داند، و از آنچه پنهان یا آشکار می‌کنید با خبر است، و خداوند از آنچه در درون سینه‌هاست، آگاه است» (يعلم ما فی السماوات و الارض و يعلم ما تسرون و ما تعلنون و الله علیم بذات الصدور).

این آیه ترسیمی است از علم بی‌پایان خداوند، در سه مرحله: نخست علم او نسبت به تمامی موجودات آسمانها و زمین، سپس علم او به همه اعمال انسانها و آنچه را پنهان می‌دارند یا آشکار می‌سازند، و در مرحله سوم مخصوصاً روی عقائد باطنی و چگونگی تئتها و آنچه بر قلب و جان انسان، حاکم است، تکیه می‌کند.

مسلماً توجه به این حقیقت در اصلاح و تربیت انسان فوق العاده مؤثر است، و انسان را برای وصول به هدف آفرینش و قانون تکامل آماده می‌سازد.

سوره التغابن (۶۴): آیه ۵ ..... ص: ۱۹۹

(آیه ۵) - و از آنجا که یکی از مؤثرترین وسائل تربیت و طرق انذار، توجه دادن به سرنوشت اقوام و امتهای پیشین است، این آیه یک نگاه اجمالی به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۰۰

زندگی آنها افکنده، سپس انسانها را مخاطب ساخته، می‌گوید: «آیا خبر کسانی که پیش از این کافر شدند به شما نرسیده است؟ (آری) آنها طعم کیفر گناهان بزرگ خود را چشیدند و (در آخرت نیز) عذاب دردناکی برای آنهاست»؟! (الم یأتکم نبأ الذین کفروا من قبل فذاقوا وبال امرهم و لهم عذاب الیم).

شما از کنار شهرهای بلا دیده و ویران شده آنها، در مسیر خود به سوی شام و مناطق دیگر عبور می‌کنید، نتیجه کفر و ظلم و عصیانگری آنها را با چشم می‌بینید، و اخبار آنها را در تاریخ می‌خوانید. این عذاب دنیای آنها بود، در آخرت نیز عذاب دردناکی در انتظارشان است.

سوره التغابن (۶۴): آیه ۶ ..... ص: ۲۰۰

(آیه ۶) - این آیه به منشأ اصلی این سرنوشت دردناک اشاره کرده، می‌افزاید: «این به خاطر آن بود که رسولان آنها (پیوسته) با دلائل روشن به سراغشان می‌آمدند ولی آنها (از روی کبر و غرور) گفتند: آیا بشرهایی (مثل ما) می‌خواهند ما را هدایت

کنند؟ مگر چنین چیزی ممکن است؟ (ذلك بانه كانت تأتيهم رسلهم بالبينات فقالوا ا بشر يهدوننا).
 و با این منطق پوشالی به مخالفت با آنها برخاستند «پس کافر شدند و روی برگرداندند» (فكفروا و تولوا).
 «در حالی که خداوند (از ایمان و طاعتشان) بی نیاز بود» (و استغنى الله). و اگر آنها را موظف به ایمان و اطاعت و پرهیز از گناه فرمود تنها برای منفعت خودشان و سعادت و نجاتشان در این جهان و جهان دیگر بود.
 آری «خداوند بی نیاز و شایسته ستایش است» (و الله غنى حميد).
 اگر جمله کائنات کافر شوند بر دامان کبریايش گردی نمی نشیند، همان گونه که اگر همه مخلوقات مؤمن و مطیع فرمان او باشند چیزی بر جلالش افزوده نمی شود، این مائیم که نیازمند به این برنامه های تربیتی و سازنده و تکامل بخش هستیم.

سورة التغابن (۶۴): آية ۷ ..... ص : ۲۰۰

(آیه ۷) - در تعقیب بحثهایی که در آیات قبل، پیرامون هدف دار بودن آفرینش آمده در اینجا مسأله معاد و رستاخیز را - که تکمیلی است بر بحث هدف برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۰۱ آفرینش انسان - مطرح می کند.
 نخست از ادعای بی دلیل، منکران رستاخیز، شروع کرده، می فرماید: «کافران پنداشتند که هرگز برانگیخته نخواهند شد» (زعم الذين كفروا ان لن يبعثوا).
 سپس در تعقیب این سخن، به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله دستور می دهد «بگو: آری به پروردگرم سوگند همه شما (در قیامت) برانگیخته خواهید شد، سپس آنچه را عمل می کردید به شما خبر داده می شود، و این برای خداوند آسان است» (قل بلى و ربى لنبعثن ثم لنتبؤن بما عملتم و ذلك على الله يسير).
 وقتی که کار دست خداوند قادر متعال است مشکلی در میان نخواهد بود.

سورة التغابن (۶۴): آية ۸ ..... ص : ۲۰۱

(آیه ۸) - در این آیه چنین نتیجه گیری می کند: اکنون که قطعاً معادی در کار است، «به خدا و رسول او و نوری که نازل کرده ایم ایمان بیاورید» (فآمنوا بالله و رسوله و النور الذى انزلنا).
 و بدانید «خداوند به آنچه انجام می دهید آگاه است» (و الله بما تعملون خبير).
 به این ترتیب دستور می دهد که خود را برای رستاخیز از طریق ایمان و عمل صالح آماده کنند، ایمان به سه اصل «خدا»، «پیامبر» و «قرآن» که اصول دیگر نیز در آن درج است.

سورة التغابن (۶۴): آية ۹ ..... ص : ۲۰۱

(آیه ۹) - روز تغابن و آشکار شدن غبن ها در این آیه به توصیف روز قیامت پرداخته، چنین می گوید: «این (بعث و نشور و حساب و جزا) در زمانی خواهد بود که همه شما را در آن روز اجتماع [- روز رستاخیز] گردآوری می کند» (يوم يجمعكم ليوم الجمع).
 یکی از نامهای قیامت «يوم الجمع» است که در آیات قرآن با تعبیرهای مختلف کرارا به آن اشاره شده است، از جمله در آیه

۴۹ و ۵۰ سوره واقعه می‌خوانیم: «بگو: تمام اولین و آخرین در میعاد روز معینی جمع می‌شوند» و از آن به خوبی استفاده می‌شود که رستاخیز همه انسانها در یک روز است.

سپس می‌افزاید: «آن روز روز تغابن است» (ذکرک یوم التغابن). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۰۲
روزی است که «غابن» (برنده) و «مغبون» (بازنده) شناخته می‌شوند، روزی که روشن می‌شود چه کسانی در تجارت خود در عالم دنیا گرفتار غبن و خسارت و پشیمانی شده‌اند؟
به این ترتیب یکی دیگر از نامهای قیامت «یوم التغابن» روز ظهور غبن‌هاست.

سپس به بیان حال مؤمنان در آن روز پرداخته، می‌افزاید: «و هر کس به خدا ایمان بیاورد و عمل صالح انجام دهد، گناهان او را می‌بخشد و او را در باغهایی از بهشت که نهرها از زیر درختانش جاری است وارد می‌کند، جاودانه در آن می‌مانند و این پیروزی بزرگی است» (و من یؤمن بالله و يعمل صالحا یكفر عنه سیئاته و یدخله جنات تجری من تحتها الانهار خالدین فیها ابدًا ذلک الفوز العظیم).

به این ترتیب هنگامی که دو شرط اصلی، یعنی ایمان و عمل صالح حاصل شود، این مواهب عظیم پشت سر آن خواهد بود.

سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۰ ..... ص: ۲۰۲

(آیه ۱۰) - در این آیه می‌افزاید: «اما کسانی که کافر شدند، و آیات ما را تکذیب کردند اصحاب دوزخند، جاودانه در آن می‌مانند، و (سر انجام آنها) سر انجام بدی است» (و الذین کفروا و کذبوا بآیاتنا اولئک اصحاب النار خالدین فیها و بئس المصیر).

در اینجا نیز، عامل بدبختی دو چیز شمرده شده است: «کفر» و «تکذیب آیات الهی» که ضد «ایمان» و «عمل صالح» است، و در نتیجه در آنجا سخن از بهشت جاویدان است و در اینجا از دوزخ همیشگی، آنجا فوز عظیم است و اینجا بئس المصیر و سر انجام مرگبار!

سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۱ ..... ص: ۲۰۲

(آیه ۱۱) - همه مصائب به فرمان اوست! در این آیه به یک اصل کلی در مورد مصائب و حوادث دردناک این جهان اشاره می‌کند، شاید از این جهت که همیشه وجود مصائب دستاویزی برای کفار در مورد نفی عدالت در این جهان بوده است، و یا از این نظر که در راه تحقق ایمان و عمل صالح همیشه مشکلاتی وجود دارد که بدون مقاومت در برابر آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۰۳

مؤمن به جایی نمی‌رسد، و به این ترتیب رابطه این آیات با آیات گذشته روشن می‌شود.

نخست می‌فرماید: «هیچ مصیبتی رخ نمی‌دهد مگر به اذن خدا» (ما اصاب من مصیبة الا باذن الله).

منظور از «اذن» در اینجا همان اراده تکوینی خداوند است، نه اراده تشریحی.

از مجموع آیاتی که در باره مصائب در قرآن مجید آمده بر می‌آید که مصائب بر دو گونه است: مصائبی که با طبیعت زندگی انسان سرشته شده، و اراده بشر کمترین تأثیری در آن ندارد، مانند مرگ و میر و قسمتی از حوادث دردناک طبیعی.

دوم مصائبی که انسان به نحوی در آن نقشی داشته باشد.

قرآن در باره دسته اول می گوید: همه به اذن خدا روی می دهد و در باره قسم دوم می گوید: به خاطر اعمال خودتان دامتان را می گیرد «۱».

سپس در دنباله آیه به مؤمنان بشارت می دهد که: «و هر کس به خدا ایمان آورد، خدا قلبش را هدایت می کند» (و من يؤمن بالله يهد قلبه). آن چنان که در برابر مصائب زانو نزنند، مأیوس نشود، جزع و بیتابی نکند.

این هدایت الهی هنگامی که به سراغ انسان آید در نعمتها شاکر می شود و در مصیبتها صابر، و در برابر قضای الهی تسلیم. و در پایان آیه می فرماید: «و خداوند به هر چیز داناست» (و الله بكل شیء علیم).

این تعبیر می تواند اشاره اجمالی به فلسفه مصائب و بلاها باشد که خداوند روی علم و آگاهی بی پایانش برای تربیت بندگان و اعلام بیدارباش و مبارزه با هرگونه غرور و غفلت گهگاه در زندگانی آنها مصائبی ایجاد می کند، تا

---

(۱) شرح بیشتر این مطلب را ذیل آیات ۲۲ سوره حدید و ۳۰ سوره شوری و ۱۶۵ آل عمران مطالعه فرمائید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۰۴

به خواب فرو نروند و موقعیت خویش را در دنیا فراموش نکنند، و دست به طغیان و سرکشی نزنند.

سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۲ ..... ص: ۲۰۴

(آیه ۱۲) - و از آنجا که معرفت مبدأ و معاد که در آیات قبل، پایه ریزی شده و اثر حتمی آن، تلاش در راستای اطاعت خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله است، در این آیه می افزاید: «اطاعت کنید خدا را و اطاعت کنید پیامبر را» (و اطیعوا الله و اطیعوا الرسول).

ناگفته پیداست که اطاعت رسول خدا صلی الله علیه و آله نیز شعبه‌ای از اطاعت خداوند است، چرا که او از خود چیزی نمی گوید، و تکرار «اطیعوا» در اینجا اشاره به همین است که این دو در عرض هم نیست، بلکه یکی از دیگری سرچشمه می گیرد، از این گذشته اطاعت خداوند، مربوط به اصول قوانین و تشریح الهی است، و اطاعت رسول مربوط به تفسیرها و مسائل اجرایی می باشد، بنابر این یکی اصل و دیگری فرع است.

سپس می فرماید: «اگر شما روی گردان شوید (و اطاعت نکنید، او هرگز مأمور به اجبار شما نیست) رسول ما جز ابلاغ آشکار و وظیفه‌ای ندارد» (فان تولیتم فانما علی رسولنا البلاغ المبین).

آری! او موظف به رساندن پیام حق است، بعدا سر و کار شما با خداست، و این تعبیر یک نوع تهدید جدی و سر بسته است.

سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۳ ..... ص: ۲۰۴

(آیه ۱۳) - در این آیه اشاره به مسأله توحید در عبودیت می کند که به منزله دلیلی برای وجوب اطاعت است، می فرماید: «خداوند (کسی است که) هیچ معبودی جز او نیست» (الله لا اله الا هو).

«مؤمنان باید فقط بر او توکل کنند» (و علی الله فلیتوکل المؤمنون).

غیر از او هیچ کس شایسته عبودیت نیست، چرا که مالکیت و قدرت و علم و غنا، همه از آن اوست، و دیگران هر چه دارند، از او دارند. و به همین دلیل نباید در برابر غیر او سر تسلیم و تعظیم فرود آورند و نیز به همین دلیل برای حل هرگونه مشکل

باید از او مدد گیرند و فقط بر او توکل کنند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۰۵

سورة التغابن (۶۴): آیه ۱۴ ..... ص: ۲۰۵

اشاره

(آیه ۱۴)

شأن نزول: ..... ص: ۲۰۵

در روایتی از امام باقر علیه السّلام می‌خوانیم: که در مورد آیه «انّ من ازواجکم ...» فرمود: منظور این است که وقتی بعضی از مردان می‌خواستند هجرت کنند پسر و همسرش دامن او را می‌گرفتند و می‌گفتند: تو را به خدا سوگند که هجرت نکن، زیرا اگر بروی ما بعد از تو بی‌سرپرست خواهیم شد، بعضی می‌پذیرفتند و می‌ماندند، آیه نازل شد و آنها را از قبول این گونه پیشنهادها و اطاعت فرزندان و زنان در این زمینه‌ها بر حذر داشت.

اما بعضی دیگر اعتنا نمی‌کردند و می‌رفتند ولی به خانواده خود می‌گفتند: به خدا اگر با ما هجرت نکنید و بعدا در (دار الهجرة) مدینه نزد ما آئید ما مطلقا به شما اعتنا نخواهیم کرد، ولی به آنها دستور داده شد که هر وقت خانواده آنها به آنها پیوستند گذشته را فراموش کنند و جمله «و ان تعفوا و تصفحوا ...» ناظر به همین معنی است.

تفسیر: ..... ص: ۲۰۵

اموال و فرزندان و وسیله آزمایش شما هستند! از آنجا که در آیات گذشته فرمان به اطاعت بی‌قید و شرط خدا و رسولش آمده بود، و نیز یکی از موانع مهم این راه علاقه افراطی به اموال و همسران و فرزندان است در اینجا به مسلمانان در این زمینه هشدار می‌دهد.

نخست می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! بعضی از همسران و فرزندان دشمنان شما هستند، از آنها بر حذر باشید» (یا ایها الذین آمنوا ان من ازواجکم و اولادکم عدوا لکم فاحذروهم).

البته نشانه‌های این عداوت کم نیست گاه می‌خواهید اقدام به کار مثبتی همچون هجرت کنید دامان شما را می‌گیرند و مانع این فیض عظیم می‌شوند، و گاه انتظار مرگ شما را می‌کشند تا ثروت شما را تملک کنند، و مانند اینها.

البته این دشمنی گاه در لباس دوستی است و به گمان خدمت است، و گاه به راستی با نیت سوء و قصد عداوت انجام می‌گیرد، و یا به قصد منافع خویشتن.

ولی از آنجا که ممکن است این دستور بهانه‌ای برای خشونت و انتقام‌جویی برگزید... تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۰۶ و افراط از ناحیه پدران و همسران گردد بلافاصله در ذیل آیه برای تعدیل آنها می‌فرماید: «و اگر عفو کنید و چشم پوشید و

بیخشید (خداوند شما را مشمول عفو و رحمتش قرار می‌دهد) چرا که خداوند بخشنده و مهربان است» (و ان تعفوا و تصفحوا و تغفروا فان الله غفور رحیم).

بنابر این اگر آنها از کار خود پشیمان شدند و در مقام عذرخواهی برآمدند، و یا بعد از هجرت به شما پیوستند آنها را از خود نرانید، عفو و گذشت پیشه کنید، همان طور که انتظار دارید خدا هم با شما چنین کند.

سوره التغبان(۶۴): آیه ۱۵ ..... ص : ۲۰۶

(آیه ۱۵) - در این آیه به یک اصل کلی دیگر در مورد اموال و فرزندان اشاره کرده، می‌فرماید: «اموال و فرزندان فقط وسیله آزمایش شما هستند» نما اموالکم و اولادکم فتنه

و اگر در این میدان آزمایش، از عهده برآید «اجر و پاداش عظیم نزد خداوند (از آن شما) خواهد بود» الله عنده اجر عظیم در آیه گذشته تنها سخن از عداوت بعضی از همسران و فرزندان نسبت به انسان بود که او را از راه اطاعت خدا منحرف ساخته، به گناه، و گاهی به کفر می‌کشاند، ولی در اینجا سخن از همه فرزندان و اموال است که وسیله آزمایش انسانند. در واقع این دو موضوع، بیش از هر چیز دیگر وسیله امتحان است، و به همین دلیل در روایتی از امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌خوانیم که فرمود: «هیچ کس از شما نگوید: خداوندا! من به تو پناه می‌برم، از امتحان و آزمایش، چرا که هر کس دارای وسیله آزمایشی است (و حد اقل مال و فرزندی دارد و اصولاً طبیعت زندگی دنیا، طبیعت آزمایش و بوته امتحان است) و لکن کسی که می‌خواهد به خدا پناه برد، از امتحانات گمراه کننده پناه برد چه این که خداوند می‌گوید. بدانید اموال و اولاد شما وسیله آزمون است».

سوره التغبان(۶۴): آیه ۱۶ ..... ص : ۲۰۶

(آیه ۱۶) - در این آیه، به عنوان نتیجه‌گیری می‌فرماید: «پس تا می‌توانید تقوای الهی پیشه کنید و گوش دهید و اطاعت نمایید و انفاق کنید که برای شما بهتر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۰۷ است» (فاتقوا الله ما استطعتم و اسمعوا و اطیعوا و انفقوا خیرا لانفسکم).

نخست دستور به اجتناب از گناهان می‌دهد - چرا که تقوا بیشتر ناظر به پرهیز از گناه است - و سپس دستور به اطاعت فرمان و شنیدنی که مقدمه این اطاعت است و از میان طاعات بخصوص روی مسأله انفاق که از مهمترین آزمایشهای الهی است تکیه می‌کند و سر انجام هم می‌گوید: سود تمام اینها عائد خود شما می‌شود.

در پایان آیه به عنوان تأکیدی بر مسأله انفاق می‌فرماید: «و کسانی که از بخل و حرص خویشتن مصون بمانند رستگارانند» (و من یوق شح نفسه فاولئک هم المفلحون).

این دو صفت رذیله از بزرگترین موانع رستگاری انسان، و بزرگترین سدّ راه انفاق و کارهای خیر است.

در حدیثی می‌خوانیم که امام صادق علیه السلام از شب تا صبح طواف خانه خدا به جا می‌آورد و پیوسته می‌فرمود: «اللهم ق شح نفسی خداوندا! مرا از حرص و بخل خودم نگاهدار».

یکی از یارانش عرض می‌کند: فدایت شوم، امشب نشنیدم غیر از این دعا، دعای دیگری کنی! فرمود: «چه چیز از بخل و حرص نفس مهمتر است در حالی که خداوند می‌فرماید: و من یوق شح نفسه فاولئک هم المفلحون».

سوره التغبان(۶۴): آیه ۱۷ ..... ص : ۲۰۷

(آیه ۱۷) - سپس برای تشویق به انفاق و جلوگیری از بخل و شحّ نفس می‌فرماید: «اگر به خدا، قرض الحسنه دهید، آن را برای شما مضاعف می‌سازد، و شما را می‌بخشد، و خداوند شکر کننده و بردبار است» (ان تقرضوا الله قرضاً حسناً يضاعفه لكم و يغفر لكم و الله شكور حلیم).

چه تعبیر عجیبی خدائی که آفریننده اصل و فرع وجود ما، و بخشنده تمام نعمتهاست از ما وام می‌طلبد! و در برابر آن وعده «اجر مضاعف و آمرزش» می‌دهد، و نیز از ما تشکر می‌کند، لطف و محبت بالاتر از این تصور نمی‌شود.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۰۸

سوره التغبان(۶۴): آیه ۱۸ ..... ص : ۲۰۸

(آیه ۱۸) - و بالاخره در آخرین آیه، می‌فرماید: «او دانای پنهان و آشکار است و او عزیز و حکیم است» (عالم الغیب و الشهاده العزیز الحکیم).

از اعمال بندگان مخصوصاً انفاقهای آنها، در پنهان و آشکار، باخبر است، و اگر از آنها تقاضای قرض می‌کند، نه به خاطر نیاز و عدم قدرت است بلکه به خاطر کمال لطف و محبت است، و اگر این همه پاداش در برابر انفاقها به آنها وعده می‌دهد، این نیز مقتضای حکمت اوست.

«پایان سوره تغبان»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۰۹

سوره طلاق [۶۵] ..... ص : ۲۰۹

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۱۲ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۲۰۹

محتوای این سوره به دو بخش عمده تقسیم می‌شود.

بخش اول هفت آیه نخستین سوره است که پیرامون طلاق و مسائل مربوط به آن سخن می‌گوید.

بخش دوم که در حقیقت انگیزه اجرای بخش اول است از عظمت خداوند، و عظمت مقام رسول او، و پاداش صالحان، و مجازات بدکاران، بحث می‌کند، و مجموعه منسجمی را برای ضمانت اجرای این مسأله مهم اجتماعی ارائه می‌دهد، ضمناً این سوره نام دیگری نیز دارد و آن سوره «نساء قصری» (بر وزن و معنی صغری) در مقابل سوره معروف نساء است که «نساء کبری» می‌باشد.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۲۰۹

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: «هر کس سوره طلاق را بخواند (و آن را در برنامه‌های زندگی خود به کار بندد) بر سنت پیامبر از دنیا می‌رود».

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الطلاق (۶۵): آیه ۱ ..... ص: ۲۰۹

اشاره

(آیه ۱) - شرایط طلاق و جدائی: در نخستین آیه روی سخن را به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به عنوان پیشوای بزرگ مسلمانان کرده سپس یک حکم عمومی را با صیغه جمع بیان می‌کند، می‌فرماید: «ای پیامبر! هر زمان خواستید برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۱۰

زنان را طلاق دهید در زمان عدّه آنها را طلاق گویند» (یا ایها النبی اذا طلقتم النساء فطلقوهن لعدتهن).

یعنی، صیغه طلاق در زمانی اجرا شود که زن از عادت ماهیانه پاک شده، و با همسرش نزدیکی نکرده باشد. و این نخستین شرط طلاق است.

سپس به دومین حکم که مسأله نگهداشتن حساب عدّه است پرداخته، می‌فرماید: «و حساب عدّه را نگه دارید» (و احصوا العده).

دقیقا ملاحظه کنید که سه بار زن، ایام پاکی خود را به پایان رساند و عادت ماهیانه ببیند، هنگامی که سومین دوران پاکی پایان یافت، و وارد عادت ماهیانه سوّم شد، ایام عدّه سر آمده و پایان یافته است.

قابل توجه این که: مخاطب به نگهداری حساب عدّه، مردان هستند، این به خاطر آن است که مسأله «حقّ نفقه و مسکن» بر عهده آنهاست، و همچنین «حق رجوع» نیز از آن آنان است، و گر نه زنان نیز موظفند که برای روشن شدن تکلیفشان حساب عدّه را دقیقا نگه دارند.

بعد از این دستور، همه مردم را به تقوا و پرهیزکاری دعوت کرده، می‌فرماید:

«و از خدائی که پروردگار شماست پرهیزید» (و اتقوا الله ربکم).

او پروردگار و مربی شماست، و دستوراتش، ضامن سعادت شما می‌باشد، بنابر این فرمانهای او را به کار بندید و از عصیان و نافرمانیش پرهیزید.

بعد به «سومین» و «چهارمین» حکم - که یکی مربوط به شوهران و دیگری مربوط به زنان است - پرداخته، می‌فرماید: «نه شما آنها را از خانه‌هایشان، بیرون کنید و نه آنها (در دوران عدّه) بیرون روند» (لا تخرجوهن من بیوتهن و لا یخرجن).

گرچه بسیاری از بی‌خبران، این حکم اسلامی را به هنگام طلاق اصلا اجرا نمی‌کنند، و به محض جاری شدن صیغه طلاق، هم مرد به خود اجازه می‌دهد که زن را بیرون کند، و هم زن خود را آزاد می‌پندارد که از خانه شوهر خارج شود و به برگزیده

تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۱۱

خانه بستگان بازگردد، ولی این حکم اسلامی فلسفه بسیار مهمی دارد، زیرا علاوه بر حفظ احترام زن، غالبا زمینه را برای بازگشت شوهر از طلاق، و تحکیم پیوند زناشویی، فراهم می‌سازد.

پشت پا زدن به این حکم مهم اسلامی که در متن قرآن مجید آمده است سبب می‌شود بسیاری از طلاقها به جدائی دائم منتهی شود، در حالی که اگر این حکم اجرا می‌شد، غالباً به آشتی و بازگشت مجدد منتهی می‌گشت. ولی از آنجا که گاهی شرائطی فراهم می‌شود که نگهداری زن بعد از طلاق در خانه طاقت‌فرساست، به دنبال آن پنجمین حکم را به صورت استثناء اضافه کرده، می‌گوید: «مگر این که کار زشت آشکاری انجام دهند» (الا ان یأتین بفاحشه مینه). مثلاً- آنقدر ناسازگاری، بدخلقی، و بد زبانی با همسر و کسان او کند که ادامه حضور او در منزل، باعث مشکلات بیشتر گردد.

به دنبال بیان این احکام به عنوان تأکید می‌افزاید: «اینها حدود و مرزهای الهی است و هر کس از حدود الهی تجاوز کند به خویشتن ستم کرده» (و تلک حدود الله و من یتعد حدود الله فقد ظلم نفسه). چرا که این قوانین و مقررات الهی ضامن مصالح خود مکلفین است. در پایان آیه ضمن اشاره لطیفی به فلسفه عده، و عدم خروج زنان از خانه و اقامتگاه اصلی، می‌فرماید: «تو نمی‌دانی شاید خداوند بعد از این، وضع تازه (و وسیله اصلاحی) فراهم کند» (لا تدری لعل الله یحدث بعد ذلک امرًا). با گذشتن زمان، طوفان خشم و غضب که غالباً موجب تصمیمهای ناگهانی در امر طلاق و جدائی می‌شود فرو می‌نشیند، و حضور دائمی زن در خانه در کنار مرد در مدّت عده، و یادآوری عواقب شوم طلاق، مخصوصاً در آنجا که پای فرزندان در کار است، و اظهار محبت هر یک نسبت به دیگری، زمینه‌ساز رجوع می‌گردد. در حدیثی از امام باقر علیه السّلام می‌خوانیم: «زن مطلقه در دوران عده‌اش می‌تواند آرایش کند، سرمه در چشم نماید، و موهای خود را رنگین، و خود را معطر، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۱۲ و هر لباسی که مورد علاقه اوست بپوشد، زیرا خداوند می‌فرماید: شاید خدا بعد از این ماجرا وضع تازه‌ای فراهم سازد، و ممکن است از همین راه زن بار دیگر قلب مرد را تسخیر کرده و مرد رجوع کند».

طلاق منفورترین حلالها ..... ص: ۲۱۲

اصل مسأله طلاق یک ضرورت است، اما ضرورتی که باید به حد اقل ممکن تقلیل یابد، و تا آنجا که راهی برای ادامه زوجیت است کسی سراغ آن نرود. به همین دلیل در روایات اسلامی، شدیداً از طلاق مذمت گردیده، در حدیثی از امام صادق علیه السّلام می‌خوانیم: «چیزی از امور حلال، در پیشگاه خدا مبعوضتر از طلاق نیست». چرا که طلاق مشکلات زیادی برای خانواده‌ها، زنان و مردان و مخصوصاً فرزندان به وجود می‌آورد.

سوره الطلاق (۶۵): آیه ۲ ..... ص: ۲۱۲

(آیه ۲) - یا سازش یا جدائی خدا پسندانه! در ادامه بحثهای مربوط به «طلاق» در این آیه به چند حکم دیگر اشاره می‌کند، نخست می‌فرماید: «و چون عده آنها سر آمد، آنها را بطرز شایسته‌ای نگه دارید یا بطرز شایسته‌ای از آنان جدا شوید» (فاذا بلغن اجلهن فامسکوهن بمعروف او فارقوهن بمعروف).

منظور از «بلغن اجلهنّ» (رسیدن به پایان مدت) رسیدن به اواخر مدت است. و گر نه رجوع کردن بعد از پایان عده جایز نیست مگر این که نگهداری آنها از طریق عقد جدید صورت گیرد.

همان گونه که زندگی مشترک باید روی اصول صحیح و طرز انسانی و شایسته باشد، جدائی نیز باید خالی از هر گونه جار و جنجال و دعوی و نزاع و بدگوئی و ناسزا و اجحاف و تضييع حقوق بوده باشد، چرا که ممکن است در آینده این زن و مرد بار دیگر به فکر تجدید زندگی مشترک بیفتند، ولی بدرفتاریهای هنگام جدائی چنان جو فکری آنها را تیره و تار ساخته که راه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۱۳

بازگشت را به روی آنها می‌بندد، از سوی دیگر بالاخره هر دو مسلمانند و متعلق به یک جامعه، و جدائی توأم با مخاصمه و امور ناشایست نه تنها در خود آنها اثر می‌گذارد که در فامیل دو طرف هم اثرات زیانباری دارد، و گاه زمینه همکاریهای آنها را در آینده بکلی بر باد می‌دهد.

سپس به دومین حکم اشاره کرده، می‌افزاید: «و (هنگام طلاق و جدائی) دو مرد عادل از خودتان را گواه گیرید» (و اشهدوا ذوی عدل منکم). تا اگر در آینده اختلافی روی دهد، هیچ یک از طرفین، نتوانند واقعیتها را انکار کنند. و در سومین دستور، وظیفه شهود را چنین بیان می‌کند: «و شهادت را برای خدا برپا دارید» (و اقیموا الشهادة لله). مبدا تمایلی قلبی شما به یکی از دو طرف، مانع شهادت به حق باشد.

سپس به عنوان تأکید در باره تمام احکام گذشته می‌افزاید: «این چیزی است که مؤمنان به خدا و روز قیامت به آن اندرز داده می‌شوند!» (ذلکم یوعظ به من کان یؤمن بالله و الیوم الآخر).

و از آنجا که گاهی مسائل مربوط به معیشت و زندگی آینده و یا گرفتاریهای دیگر خانوادگی سبب می‌شود که دو همسر به هنگام طلاق یا رجوع، و یا دو شاهد به هنگام شهادت دادن از جادّه حق و عدالت منحرف شوند در پایان آیه می‌فرماید: «و هر کس از خدا بپرهیزد و ترک گناه کند خداوند برای او راه نجاتی قرار می‌دهد» و مشکلات زندگی او را حل می‌کند (و من یتق الله یجعل له مخرجا).

سورة الطلاق (۶۵): آیه ۳ ..... ص: ۲۱۳

(آیه ۳) - «و او را از جائی که گمان ندارد روزی می‌دهد» (و یرزقه من حیث لا یحتسب).
«و هر کس بر خداوند توکل کند (و کار خود را به او واگذارد خدا) کفایت امرش را می‌کند» (و من یتوکل علی الله فهو حسبه).

«خداوند فرمان خود را به انجام می‌رساند و خدا برای هر چیزی اندازه‌ای قرار داده‌است» (ان الله بالغ امره قد جعل الله لکل شیء قدرا).

به این ترتیب به زنان و مردان و شهود هشدار می‌دهد که از مشکلات حق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۱۴
نهراسند، و مجری عدالت باشند، و گشایش کارهای بسته را از خدا بخواهند چرا که خداوند تضمین کرده که مشکل پرهیزکاران را بگشاید.

آیات فوق از امید بخش‌ترین آیات قرآن مجید است که تلاوت آن دل را صفا و جان را نور و ضیا می‌بخشد، پرده‌های یأس و نومید را می‌برد، و به تمام افراد پرهیزکار با تقوا وعده نجات و حل مشکلات می‌دهد.

در حدیثی از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که در تفسیر این آیه فرمود: «خداوند پرهیزکاران را از شبهات دنیا و حالات سخت مرگ و شدائد روز قیامت رهایی می بخشد».

سورة الطلاق (۶۵): آیه ۴ ..... ص: ۲۱۴

(آیه ۴) - احکام زنان مطلقه و حقوق آنها از جمله احکامی که از آیات گذشته استفاده شد لزوم نگهداشتن عده بعد از طلاق است، و از آنجا که در آیه ۲۲۸ سوره بقره حکم زنانی که عادت ماهیانه می بینند در مسأله عده روشن شده است که باید سه بار پاکی را پشت سر گذاشته عادت ماهانه ببینند هنگامی که برای بار سوم وارد عادت ماهانه شدند عده آنها پایان یافته، ولی در این میان افراد دیگری هستند که به عللی عادت ماهانه نمی بینند و یا باردارند، آیه مورد بحث حکم این افراد را روشن ساخته و بحث عده را تکمیل می کند.

نخست می فرماید: «و از زنان آنان که از عادت ماهانه مأیوسند اگر در وضع آنها (از نظر بارداری) شک کنید عده آنان سه ماه است» (و اللائی یئسن من المحیض من نساءکم ان ارتبتم فعدتهن ثلاثه اشهر).

«و همچنین آنها که عادت ماهانه ندیده اند» آنها نیز باید سه ماه تمام عده نگهدارند (و اللائی لم یحضن).

سپس به سومین گروه اشاره کرده، می افزاید: «و عده زنان باردار این است که بار خود را بر زمین بگذارند» (و اولات الاحمال اجلهن ان یضعن حملهن).

به این ترتیب حکم سه گروه دیگر از زنان در آیه فوق مشخص شده است، دو گروه باید سه ماه عده نگهدارند، و گروه سوم یعنی، زنان باردار با وضع حمل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۱۵

عده آنان پایان می گیرد، خواه یک ساعت بعد از طلاق وضع حمل کنند یا مثلاً هشت ماه.

منظور از جمله «ان ارتبتم» (هر گاه شک و تردید کنید) احتمال و شک در وجود «حمل» است، به این معنی که اگر بعد از سن یأس (سن پنجاه سالگی در زنان عادی و شصت سالگی در زنان قرشی) احتمال وجود حمل در زنی برود باید عده نگهدارد، این معنی هر چند کمتر اتفاق می افتد ولی گاه اتفاق افتاده است.

و بالاخره در پایان آیه مجدداً روی مسأله تقوا تکیه کرده، می فرماید:

«و هر کس تقوای الهی پیشه کند خداوند کار را بر او آسان می سازد» (و من یتق الله یجعل له من امره یسرا).

هم در این جهان و هم در جهان دیگر مشکلات او را - چه در رابطه با مسأله جدایی و طلاق و احکام آن و چه در رابطه با مسائل دیگر - به لطفش حل می کند.

سورة الطلاق (۶۵): آیه ۵ ..... ص: ۲۱۵

(آیه ۵) - در این آیه باز برای تأکید بیشتر روی احکامی که در زمینه طلاق و عده در آیات قبل آمده، می افزاید: «این فرمان خداست که بر شما نازل کرده است» (ذلک امر الله انزله الیکم).

«و هر کس تقوای الهی پیشه کند (و از مخالفت فرمان او بپرهیزد) خداوند گناهانش را می بخشد، و پاداش او را بزرگ می دارد» (و من یتق الله یکفر عنه سیئاته و یعظم له اجرا).

(آیه ۶) - این آیه توضیح بیشتری در باره حقوق زن بعد از جدائی می دهد، هم از نظر «مسکن» و «نفقه» و هم از جهات دیگر. نخست در باره چگونگی مسکن زنان مطلقه، می فرماید: «آنها را هر جا خودتان سکونت دارید و در توانایی شماست سکونت دهید» (اسکنوهن من حیث سکنتم من وجدکم).

سپس به حکم دیگری پرداخته، می گوید: «به آنها زیان نرسانید تا کار را بر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۱۶ آنان تنگ کنید» و مجبور به ترک منزل شوند (و لا تضآروهن لتضیقوا علیهن).

مبادا کینه توزیها و عداوت و نفرت، شما را از راه حق و عدالت منحرف سازد، و آنها را از حقوق مسلم خود در مسکن و نفقه محروم کنید، و آن چنان در فشار قرار گیرند که همه چیز را رها کرده، فرار کنند! در سومین حکم در مورد زنان باردار می گوید: «و اگر باردار باشند نفقه آنها را پردازید تا وضع حمل کنند» (و ان کن اولات حمل فانفقوا علیهن حتی یضعن حملهن).

زیرا مادام که وضع حمل نکرده اند در حال عدّه هستند، و نفقه و مسکن بر همسر واجب است.

و در چهارمین حکم در مورد حقوق «زنان شیرده» می فرماید: «و اگر برای شما (فرزند را) شیر می دهند، پاداش آنها را پردازید» (فان ارضعن لکم فآتوهن اجورهن).

اجرتی متناسب با مقدار و زمان شیر دادن بر حسب عرف و عادت.

و از آنجا که بسیار می شود نوزادان و کودکان مال المصالحه اختلافات دو همسر بعد از جدائی واقع می شوند در پنجمین حکم، یک دستور قاطع در این زمینه صادر کرده، می فرماید: در باره سرنوشت فرزندان کار را «با مشاوره شایسته انجام دهید» (و أتمروا بینکم بمعروف).

مبادا اختلافات دو همسر ضربه بر منافع کودکان وارد سازد از نظر جسمی و ظاهری گرفتار خسران شوند، و یا از نظر عاطفی از محبت و شفقت لازم محروم بمانند، پدر و مادر موظفند خدا را در نظر گیرند، و منافع نوزاد بی دفاع را فدای اختلافات و اغراض خویش نکنند.

و از آنجا که گاهی توافق لازم میان دو همسر بعد از طلاق برای حفظ مصالح فرزند و مسأله شیر دادن حاصل نمی شود در ششمین حکم می فرماید: «و اگر هر کدام بر دیگری سخت گرفتید و به توافق نرسیدید زن دیگری شیر دادن آن بچه را بر

عهده می گیرد» تا کشمکشها ادامه نیابد (و ان تعاسرتم فسترضع له اخری). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۱۷

اشاره به این که اگر اختلافها به طول انجامید خود را معطل نکنید، و کودک را به دیگری بسپارید.

(آیه ۷) - این آیه هفتمین و آخرین حکم را در این زمینه بیان کرده، می افزاید: «آنان که امکانات وسیعی دارند، از امکانات وسیع خود انفاق کنند، و آنها که تنگدستند، از آنچه که خدا به آنها داده انفاق نمایند، خداوند هیچ کس را جز به مقدار توانایی که به او داده، تکلیف نمی کند» (لینفق ذو سعة من سعته و من قدر علیه رزقه فلینفق مما آتاه الله لا یكلف الله نفسا الا ما آتاها).

دستور انفاق به اندازه توانائی هم مربوط به زنانی است که بعد از جدائی، شیر دادن کودکان را بر عهده می گیرند، و هم

مربوط به ایام عده است که در آیات قبل بطور اجمال اشاره شده بود.

به هر حال آنها که توانائی کافی دارند، باید مضایقه و سختگیری نکنند، و آنها که تمکن مالی ندارند، بیش از توانائی خود مأمور نیستند، و زنان نمی‌توانند ایرادی به آنها داشته باشند.

و در پایان آیه، برای این که تنگی معیشت، سبب خارج شدن از جاده حق و عدالت نگردد، و هیچ یک زبان به شکایت نگشایند، می‌فرماید: «خداوند به زودی بعد از سختیها، آسانی قرار می‌دهد» (سیجعل الله بعد عسر يسرا).

یعنی، غم مخورید، بیتابی نکنید، دنیا به یک حال نمی‌ماند، مبدا مشکلات مقطعی و زود گذر رشته صبر و شکیبائی شما را پاره کند.

سورة الطلاق (۶۵): آیه ۸ ..... ص: ۲۱۷

(آیه ۸) - سر انجام دردناک سرکشان شیوه قرآن این است که در بسیاری از موارد بعد از ذکر یک سلسله از دستورات عملی اشاره به وضع امتهای پیشین می‌کند، تا مسلمانان نتیجه «اطاعت» و «عصیان» را در سرگذشت آنها با چشم ببینند، و مسأله شکل حسی به خود گیرد.

لذا در این سوره نیز بعد از ذکر وظائف مردان و زنان در موقع طلاق و جدائی به سراغ همین معنی رفته، و به عاصیان و گردنکشان هشدار می‌دهد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۱۸

نخست می‌فرماید: «چه بسیار شهر و آبادیها که اهل آن از فرمان پروردگار و رسولانش سرپیچی کردند، و ما به شدت به حسابشان رسیدیم و به مجازات کم نظیری گرفتار ساختیم!» (و کاین من قریه عتت عن امر ربها و رسله فحاسبناها حسابا شديدا و عذبنها عذابا نكرا).

سورة الطلاق (۶۵): آیه ۹ ..... ص: ۲۱۸

(آیه ۹) - سپس در این آیه می‌افزاید: «آنها آثار سوء کار خود را چشیدند، و عاقبت کارشان خسران بود» (فذاقت وبال امرها و کان عاقبة امرها خسرا).

چه زیانی از این بدتر که سرمایه‌های خداداد را از کف دادند، و در این بازار تجارت دنیا نه تنها متاعی نخریدند بلکه سر انجام با عذاب الهی نابود شدند.

سورة الطلاق (۶۵): آیه ۱۰ ..... ص: ۲۱۸

(آیه ۱۰) - سپس به عذاب اخروی آنها اشاره کرده، می‌فرماید: «خداوند عذاب سختی برای آنها آماده ساخته» (اعد الله لهم عذابا شديدا).

عذابی دردناک، شدید، وحشت انگیز، خوار کننده، رسواگر، و همیشگی در دوزخ برای آنها از هم اکنون فراهم است. حال که چنین است «پس از (مخالفت فرمان) خدا بپرهیزید ای خردمندانی که ایمان آورده‌اید!» (فاتقوا الله یا اولی الالباب الذین آمنوا).

فکر و اندیشه از یکسو، ایمان و آیات الهی از سوی دیگر، به شما هشدار می‌دهد که سرنوشت اقوام متمرد و طغیانگر را ببینید،

و از آن عبرت بگیرید، مبدا در صف آنها واقع شوید.

سپس مؤمنان اندیشمند را مخاطب ساخته، می‌افزاید: «خداوند چیزی که مایه تذکر است بر شما نازل کرده است» (قد انزل الله اليكم ذكرا).

سورة الطلاق(۶۵): آية ۱۱ ..... ص: ۲۱۸

(آیه ۱۱) - «رسولی به سوی شما فرستاده که آیات روشن خدا را بر شما تلاوت می‌کند تا کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند از تاریکیها به سوی نور، خارج سازد» (رسولا یتلوا علیکم آیات الله مبینات لیخرج الذین آمنوا و عملوا الصالحات من الظلمات الی النور).

هدف نهائی از ارسال این رسول و انزال این کتاب آسمانی این است که با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۱۹ تلاوت آیات الهی آنها را از ظلمتهای کفر و جهل و گناه و فساد اخلاق بیرون آورده، به سوی نور ایمان، و توحید، و تقوا، رهنمون گردد.

و در پایان آیه به اجر و پاداش کسانی که ایمان و عمل صالح دارند اشاره کرده، می‌افزاید: «و هر کس به خدا ایمان آورده و اعمال صالح انجام دهد (و این راه را تداوم بخشد خداوند) او را در باغهایی از بهشت وارد می‌سازد که از زیر (درختانش) نهرها جاری است، جاودانه در آن می‌مانند، و خداوند روزی نیکویی برای او قرار داده است» (و من یؤمن بالله و یعمل صالحا یدخله جنات تجری من تحتها الانهار خالدین فیها ابداء قد احسن الله له رزقا).

تعبیر «رزقا» مفهوم وسیعی دارد که هرگونه موهبت الهی را در آخرت و حتی در دنیا نیز در بر می‌گیرد، چرا که افراد مؤمن و پرهیزکار در این دنیا نیز زندگی پاکتر و آرامتر و لذتبخش‌تری دارند.

سورة الطلاق(۶۵): آية ۱۲ ..... ص: ۲۱۹

(آیه ۱۲) - هدف از آفرینش عالم، معرفت است این آیه - که آخرین آیه سوره طلاق است - اشاره پرمعنی و روشنی به عظمت قدرت خداوند در آفرینش آسمانها و زمین، و نیز هدف نهائی این آفرینش دارد.

نخست می‌فرماید: «خداوند همان کسی است که هفت آسمان را آفرید» (الله الذی خلق سبع سماوات).

«و از زمین نیز همانند آنها را» (و من الارض مثلهن).

یعنی، همان گونه که آسمانها «هفتگانه» اند زمینها نیز هفتگانه می‌باشند، و این تنها آیه‌ای از قرآن مجید است که اشاره به زمینهای هفتگانه می‌کند.

با توجه به آیه ۶ سوره صافات که می‌گوید: «ما آسمان نزدیک (آسمان اول) را با کواکب و ستارگان زینت بخشیدیم».

روشن می‌شود که آنچه ما می‌بینیم و علم و دانش بشر به آن احاطه دارد همه مربوط به آسمان اول است، و ماورای این ثوابت و سیارات، شش عالم دیگر وجود دارد که از دسترس علم ما بیرون است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۲۰

اما زمینهای هفتگانه ممکن است اشاره به طبقات مختلف کره زمین باشد، زیرا امروز ثابت شده که زمین از قشرهای گوناگونی تشکیل یافته، و یا اشاره به اقلیمهای هفتگانه روی زمین باشد چرا که هم در گذشته و هم امروز کره زمین را به هفت «منطقه» تقسیم می‌کردند.

سپس به مسأله تدبیر این عالم بزرگ به فرمان خداوند اشاره کرده، می‌افزاید:

«فرمان او در میان آنها پیوسته فرود می‌آید» (یتنزل الامر بینهن).

و در پایان به هدف این آفرینش عظیم اشاره کرده، می‌گوید: «اینها همه به خاطر آن است» تا بدانید خداوند بر هر چیز تواناست و این که علم خداوند به همه چیز احاطه دارد» (لتعلموا ان الله علی کل شیء قدیر و ان الله قد احاط بكل شیء علما). انسان باید بداند او بر تمام اسرار وجودش احاطه دارد، و از همه اعمالش باخبر است، و نیز بداند وعده‌هایش در زمینه معاد و رستاخیز، در زمینه پاداش و کیفر و در زمینه وعده پیروزی مؤمنان تخلف ناپذیر است.

«پایان سوره طلاق»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۲۱

سوره تحریم [۶۶] ..... ص: ۲۲۱

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۱۲ آیه است

مختوای سوره: ..... ص: ۲۲۱

این سوره عمدتاً از چهار بخش تشکیل شده است:

بخش اول که از آیه یک تا پنج ادامه دارد مربوط به ماجرای پیامبر صلی الله علیه و آله با بعضی از همسرانش می‌باشد. بخش دوم که از آیه ۶ تا ۸ ادامه دارد خطابي است کلی به همه مؤمنان در مورد مراقبت در امر تعلیم و تربیت خانواده، و لزوم توبه از گناهان.

بخش سوم که تنها یک آیه است، خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله در مورد جهاد با کفار و منافقین است. در بخش چهارم که شامل آیه ۱۰ تا ۱۲ می‌باشد، خداوند برای تبیین بخشهای قبل شرح حال دو نفر از زنان صالح (مریم و همسر فرعون) و دو نفر از زنان ناصالح (همسر نوح و همسر لوط) را بیان کرده است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۲۲۱

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «هر کس سوره طلاق و تحریم را در نماز فریضه بخواند، خداوند او را در قیامت از ترس و اندوه پناه می‌دهد، و از آتش دوزخ رهائی می‌بخشد، و او را به خاطر تلاوت این سوره و مداومت بر آن، وارد بهشت می‌کند، زیرا این دو سوره، از آن پیغمبر صلی الله علیه و آله است».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۲۲

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره التحريم (۶۶): آیه ۱ ..... ص: ۲۲۲

شأن نزول: ..... ص: ۲۲۲

پیامبر صلی الله علیه و آله گاه که نزد «زینب بنت جحش» (یکی از همسرانش) می رفت زینب او را نگاه می داشت و از غسلی که تهیه کرده بود خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله می آورد، این سخن به گوش «عایشه» رسید، و بر او گران آمده، می گوید: من با «حفصه» (یکی دیگر از همسران پیامبر صلی الله علیه و آله) قرار گذاشتیم که هر وقت پیامبر صلی الله علیه و آله نزد یکی از ما آمد فوراً بگوئیم، آیا صمغ «مغافیر» خورده‌ای؟! «مغافیر» صمغی بود که یکی از درختان حجاز به نام «عرفط» تراوش می کرد و بوی نامناسبی داشت و پیامبر صلی الله علیه و آله مقتید بود که هرگز بوی نامناسبی از دهان یا لباسش استشمام نشود. روزی پیامبر صلی الله علیه و آله نزد «حفصه» آمد، او این سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله گفت.

حضرت فرمود: من «مغافیر» نخورده‌ام، بلکه غسلی نزد زینب بنت جحش نوشیدم، و من سوگند یاد می کنم که دیگر از آن غسل نوشم ولی این سخن را به کسی مگو- مبادا به گوش مردم برسد، و بگویند چرا پیامبر غذای حلالی را بر خود تحریم کرده، و یا از کار پیامبر در این مورد و یا مشابه آن تبعیت کنند، و یا به گوش زینب برسد و او دل شکسته شود. ولی سرانجام او این راز را افشا کرد، و بعداً معلوم شد اصل این قضیه توطئه‌ای بوده است، پیامبر صلی الله علیه و آله سخت ناراحت شد و پنج آیه اول این سوره نازل گشت- و ماجرا را چنان پایان داد که دیگر این گونه کارها در درون خانه پیامبر صلی الله علیه و آله تکرار نشود.

تفسیر: ..... ص: ۲۲۲

سرزنش شدید نسبت به بعضی از همسران پیامبر صلی الله علیه و آله بدون شک مرد بزرگی همچون پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله تنها به خودش تعلق ندارد، بلکه به تمام جامعه اسلامی و عالم بشریت متعلق است، بنابراین اگر در داخل خانه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۲۳

او توطئه‌هایی بر ضد وی، هر چند به ظاهر کوچک و ناچیز، انجام گیرد نباید به سادگی از کنار آن گذشت.

آیه مورد بحث در حقیقت قاطعیتی است از سوی خداوند بزرگ در برابر چنین حادثه‌ای، و برای حفظ حیثیت پیامبرش. نخست روی سخن را به خود پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می گوید: «ای پیامبر! چرا چیزی را که خدا بر تو حلال کرده به خاطر جلب رضایت همسران بر خود حرام می کنی؟! (یا ایها النبی لم تحرم ما احل الله لک تبغی مرضات ازواجک). معلوم است که این تحریم، تحریم شرعی نبود، بلکه بطوری که از آیات بعد استفاده می شود سوگندی از ناحیه پیامبر صلی الله علیه و آله یاد شده بود و می دانیم که قسم خوردن بر ترک بعضی از مباحات گناهی ندارد.

بنابر این جمله «لم تحرم» (جرا بر خود حرام می کنی؟) به عنوان عتاب و سرزنش نیست بلکه نوعی دلسوزی و شفقت است. سپس در پایان آیه می افزاید: «و خداوند آمرزنده و رحیم است» (و الله غفور رحیم).

این عفو و رحمت نسبت به همسران است که موجبات آن حادثه را فراهم کردند که اگر راستی توبه کنند مشمول آن خواهند بود.

سوره التحريم (۶۶): آیه ۲ ..... ص: ۲۲۳

(آیه ۲) - در این آیه اضافه می‌کند: «خداوند راه گشودن سوگندهایتان را (در این گونه موارد) روشن ساخته است» (قد فرض الله لکم تحله ایمانکم).

به این ترتیب که کفاره قسم را بدهید و خود را آزاد سازید.

سپس می‌افزاید: «و خداوند مولای شماست و او دانا و حکیم است» (و الله مولاکم و هو العليم الحکیم).

لذا او راه نجات از این گونه سوگندها را برای شما هموار ساخته، و طبق علم و حکمتش مشکل را برای شما گشوده است. از روایات استفاده می‌شود که پیامبر صلی الله علیه و آله بعد از نزول این آیه برده‌ای آزاد کرد و آنچه را بر خود از طریق قسم حرام کرده بود حلال نمود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۲۴

سوره التحريم (۶۶): آیه ۳ ..... ص: ۲۲۴

(آیه ۳) - در این آیه شرح بیشتری پیرامون این ماجرا داده، می‌فرماید:

«به خاطر بیاورید هنگامی را که پیامبر یکی از رازهای خود را به بعضی از همسرانش گفت، ولی هنگامی که وی آن را افشا کرد و خداوند پیامبرش را از آن آگاه ساخت، قسمتی از آن را برای او بازگو کرد و از قسمت دیگر خودداری نمود» (و اذ اسر النبی الی بعض ازواجه حدیثا فلما نبات به و اظهره الله علیه عرف بعضه و اعرض عن بعض).

این راز دو مطلب بود: یکی نوشیدن عسل نزد همسرش زینب بنت جحش، و دیگری تحریم نوشیدن آن بر خود در آینده بود، و منظور از همسر غیر رازدارش در این آیه «حفصه» بود، که او این سخن را شنید و به «عایشه» بازگو کرد.

به هر حال «هنگامی که پیامبر همسرش را از آن خبر داد، گفت: چه کسی تو را از این راز آگاه ساخت؟» (فلما نباها به قالت من انبأک هذا).

«گفت: خداوند عالم و آگاه مرا با خبر ساخت» (قال نبأنی العليم الخیر).

از مجموع این آیه بر می‌آید که بعضی از همسران پیامبر صلی الله علیه و آله نه تنها او را با سخنان خود ناراحت می‌کردند بلکه مسأله رازداری که از مهمترین شرایط یک همسر باوفاست نیز در آنها نبود.

سوره التحريم (۶۶): آیه ۴ ..... ص: ۲۲۴

(آیه ۴) - سپس روی سخن را به این دو همسر - که در توطئه بالا دست داشتند - کرده، می‌گوید: «اگر شما از کار خود توبه کنید (و دست از آزار پیامبر صلی الله علیه و آله بردارید به نفع شماست زیرا) دل‌هایتان با این عمل از حق منحرف گشته» و به گناه آلوده شده (ان تتوبا الی الله فقد صغت قلوبکم).

منظور از این دو نفر به اتفاق مفسران شیعه و اهل سنت، «حفصه» و «عایشه» است که به ترتیب دختران «عمر» و «ابو بکر» بودند.

سپس اضافه می‌کند: «و اگر بر ضد او دست به دست هم دهید (کاری از پیش نخواهید برد) چرا که خداوند یاور اوست، و همچنین جبرئیل و مؤمنان صالح، و فرشتگان بعد از آنان پشتیبان او هستند» (و ان تظاهرا علیه فان الله هو مولاه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۲۵)

و جبریل و صالح المؤمنین و الملائکة بعد ذلك ظهیر)

این تعبیر، نشان می‌دهد که تا چه حد این ماجرا در قلب پاک پیامبر صلی الله علیه و آله و روح عظیم او تأثیر منفی گذاشت، تا آنجا که خداوند به دفاع از او پرداخته، و با این که قدرت خودش از هر نظر کافی است، حمایت جبرئیل و مؤمنان صالح و فرشتگان دیگر را نیز اعلام می‌دارد.

«صالح المؤمنین» معنی وسیعی دارد که همه مؤمنان صالح و با تقوا و کامل الایمان را شامل می‌شود، اما در این که مصداق اتم و اکمل. آن در اینجا کیست؟ از روایات متعددی استفاده می‌شود که منظور امیر مؤمنان علی علیه السلام است.

سورة التحريم (۶۶): آیه ۵ ..... ص : ۲۲۵

(آیه ۵) - در این آیه خداوند روی سخن را به تمام زنان پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، با لحنی که خالی از تهدید نیست می‌فرماید: «امید است اگر او شما را طلاق گوید پروردگارش به جای شما همسرانی بهتر برای او قرار دهد همسرانی مسلمان، مؤمن، متواضع، توبه کار، عابد، هجرت کننده، زنانی غیر باکره و باکره» (عسی ربه ان طلقن ان یبدله ازواجاً خیراً منکن مسلمات مؤمنات قانتات تائبات عابدات سائحات ثیبات و ابکارا).

به این ترتیب به آنها هشدار می‌دهد تصور نکنند که پیامبر هرگز آنها را طلاق نخواهد داد، و نیز تصور نکنند که اگر آنها را طلاق دهد همسرانی بهتر از آنان جانشین آنها نمی‌شود.

در آیه فوق قرآن شش وصف برای همسران خوب شمرده است که می‌تواند الگوئی برای همه مسلمانان به هنگام انتخاب همسر باشد.

سورة التحريم (۶۶): آیه ۶ ..... ص : ۲۲۵

(آیه ۶) - خانواده خود را از آتش دوزخ نجات دهید! به دنبال اخطار و سرزنش نسبت به بعضی از همسران پیامبر صلی الله علیه و آله، خداوند در این آیه، روی سخن را به همه مؤمنان کرده، و دستوراتی در باره تعلیم و تربیت همسر و فرزندان و خانواده به آنها می‌دهد.

نخست می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسانها و سنگهاست نگه دارید» (یا ایها الذین آمنوا قوا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۲۶)

انفسکم و اهلیکم نارا و قودها الناس و الحجارة)

نگهداری خویشتن به ترک معاصی و عدم تسلیم در برابر شهوات سرکش است، و نگهداری خانواده به تعلیم و تربیت و امر به معروف و نهی از منکر، و فراهم ساختن محیطی پاک و خالی از هرگونه آلودگی، در فضای خانه و خانواده است.

این برنامه‌ای است که باید از نخستین سنگ بنای خانواده، یعنی از مقدمات ازدواج، و سپس نخستین لحظه تولد فرزند آغاز گردد، و در تمام مراحل با برنامه‌ریزی صحیح و با نهایت دقت تعقیب شود.

سپس می‌افزاید: «فرشتگانی بر آن آتش گمارده شده، که خشن و سختگیرند و هرگز فرمان خدا را مخالفت نمی‌کنند، و آنچه فرمان داده شده‌اند (بطور کامل) اجرا می‌کنند» (علیها ملائکه غلاظ شداد لا یعصون الله ما امرهم و یفعلون ما یأمرون). و به این ترتیب، نه راه‌گریزی وجود دارد و نه گریه و التماس و جزع و فزع مؤثر است.

سوره‌التحریم (۶۶): آیه ۷ ..... ص: ۲۲۶

(آیه ۷) - در این آیه کفار را مخاطب ساخته، و وضع آنها را در آن روز بازگو می‌کند می‌فرماید: «ای کسانی که کافر شده‌اید! امروز عذرخواهی نکنید، چرا که تنها به اعمالتان جزا داده می‌شوید» (یا ایها الذین کفروا لا تعتذروا الیوم انما تجزون ما کنتم تعملون).

سوره‌التحریم (۶۶): آیه ۸ ..... ص: ۲۲۶

(آیه ۸) - این آیه در حقیقت راه نجات از آتش دوزخ را نشان می‌دهد، می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! به سوی خدا توبه کنید، توبه‌ای خالص» (یا ایها الذین آمنوا توبوا الی الله توبهً نصحاً). آری! نخستین گام برای نجات، توبه از گناه است، توبه‌ای که از هر نظر خالص باشد، توبه‌ای که محرک آن فرمان خدا بوده باشد.

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می‌خوانیم هنگامی که «معاذ بن جبل» از توبه نصح سؤال کرد، در پاسخ فرمود: «آن است که شخص توبه کننده به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۲۷ هیچ وجه بازگشت به گناه نکند آن چنان که شیر به پستان هرگز باز نمی‌گردد!» این تعبیر لطیف بیانگر این واقعیت است که توبه نصح چنان انقلابی در انسان ایجاد می‌کند که راه بازگشت به گذشته را بکلی بر او می‌بندد همان گونه که بازگشت شیر به پستان غیر ممکن است.

سپس به آثار این توبه نصح اشاره کرده، می‌افزاید: «امید است (با این کار) پروردگارتان گناهانتان را ببخشد» (عسی ربکم ان یکفر عنکم سیئاتکم).

«و شما را در باغهایی از بهشت که نهرها از زیر درختانش جاری است وارد کند» (و یدخلکم جنات تجری من تحتها الانهار). این کار «در روزی خواهد بود که خداوند پیامبر و کسانی را که با او ایمان آوردند خوار نمی‌کند» (یوم لا یخزی الله النبی و الذین آمنوا معه).

«این در حالی است که نور (ایمان و عمل صالح) آنها از پیشاپیش و از سوی راستشان در حرکت است» و عرصه محشر را روشن می‌سازد، و راه آنها را به سوی بهشت می‌گشاید (نورهم یسعی بین یدیهم و بایمانهم). در اینجاست که آنها رو به درگاه خداوند آورده «و می‌گویند: پروردگارا! نور ما را کامل کن، و ما را ببخش که تو بر هر چیز توانایی» (یقولون ربنا اتمم لنا نورنا و اغفر لنا انک علی کل شیء قدیر).

سوره‌التحریم (۶۶): آیه ۹ ..... ص: ۲۲۷

(آیه ۹) - از آنجا که منافقان از افشای اسرار درونی خانه پیامبر صلی الله علیه و آله و بروز مشاجرات و اختلافاتی در میان

همسران او که در آیات قبل به آن اشاره شده قطعاً خوشحال بودند، بلکه به شایعات در این زمینه دامن می‌زدند شاید به همین مناسبت در این آیه دستور شدت عمل در باره آنها داده، می‌فرماید: «ای پیامبر! با کفار و منافقین پیکار کن و بر آنان سخت بگیر جایگاهشان جهنم است و بدفرجامی است» (یا ایها النبی جاهد الکفار و المنافقین و اغلظ علیهم و ماواهم جهنم و بئس المصیر).

این جهاد در مورد کفار ممکن است به صورت مسلحانه یا غیر مسلحانه بوده باشد، ولی در مورد منافقان بدون شک جهاد مسلحانه نیست، زیرا در هیچ تاریخی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۲۸ نقل نشده که پیامبر صلی الله علیه و آله با منافقان پیکار مسلحانه کرده باشد، بلکه مراد از جهاد با آنها همان توبیخ و سرزنش و تهدید و انذار و رسوا ساختن آنها، و یا در بعضی از موارد تألیف قلوب آنهاست. البته بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله امیر مؤمنان علی علیه السلام با منافقان مسلح به نبرد برخاست.

سوره التحريم (۶۶): آیه ۱۰ ..... ص: ۲۲۸

(آیه ۱۰) - الگوهای از زنان مؤمن و کافر: بار دیگر به ماجرای همسران پیامبر صلی الله علیه و آله باز می‌گردد، و برای این که درس عملی زنده‌ای به آنها بدهد به ذکر سرنوشت فشرده دو نفر از زنان بی‌تقوا که در خانه دو پیامبر بزرگ خدا بودند، و سرنوشت دو زن مؤمن و ایثارگر که یکی از آنها در خانه یکی از جبارترین مردان تاریخ بود می‌پردازد. نخست می‌فرماید: «خداوند برای کسانی که کافر شده‌اند به همسر نوح و همسر لوط مثل زده است» (ضرب الله مثلا للذین کفروا امرأت نوح و امرات لوط).

«آن دو تحت سرپرستی دو بنده از بندگان صالح ما بودند، ولی به آن دو خیانت کردند» (کانتا تحت عبدین من عبادنا صالحین فخانتاهما).

«اما ارتباط با این دو (پیامبر) سودی به حالشان (در برابر عذاب الهی) نداشت، و به آنها گفته شد: وارد آتش شوید همراه کسانی که وارد می‌شوند» (فلم یغنی عنهما من الله شیئا و قیل ادخلا النار مع الداخلین).

و به این ترتیب، به دو همسر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله که در ماجرای افشای اسرار و آزار آن حضرت دخالت داشتند هشدار می‌دهد که گمان نکنند همسری پیامبر صلی الله علیه و آله به تنهایی می‌تواند مانع کیفر آنها باشد و در ضمن هشدار است به همه مؤمنان در تمام قشرها که پیوندهای خود را با اولیاء الله در صورت گناه و عصیان مانع عذاب الهی نپندارند.

به هر حال این دو زن به این دو پیامبر بزرگ خیانت کردند، البته خیانت آنها هرگز انحراف از جاده عفت نبود، زیرا هرگز همسر هیچ پیامبری آلوده به بی‌عفتی نشده است، چنانکه در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله صریحا آمده است:

«همسر هیچ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۲۹

پیامبری هرگز آلوده عمل منافی عفت نشد».

سوره التحريم (۶۶): آیه ۱۱ ..... ص: ۲۲۹

(آیه ۱۱) - سپس دو مثال برای افراد با ایمان ذکر کرده، می‌گوید: «و خداوند برای مؤمنان به همسر فرعون مثل زده است در آن هنگام که گفت: پروردگارا! خانه‌ای برای من نزد خودت در بهشت بساز، و مرا از فرعون و کار او نجات ده و مرا از گروه

ستمگران رهایی بخش» (و ضرب الله مثلا للذین آمنوا امرات فرعون اذ قالت رب ابن لی عندک بیتا فی الجنۃ و نجنی من فرعون و عمله و نجنی من القوم الظالمین).

معروف این است که نام همسر فرعون «آسیه» و نام پدرش «مزاحم» بوده است، گفته‌اند هنگامی که معجزه موسی علیه السلام را در مقابل ساحران مشاهده کرد اعماق قلبش به نور ایمان روشن شد، و از همان لحظه به موسی ایمان آورد او پیوسته ایمان خود را مکتوم می‌داشت، هنگامی که فرعون از ایمان او با خبر شد بارها او را نهی کرد، ولی این زن با استقامت هرگز تسلیم خواسته فرعون نشد.

سر انجام فرعون دستور داد دست و پاهایش را با میخها بسته، در زیر آفتاب سوزان قرار دهند، و سنگ عظیمی بر سینه او بیفکنند، هنگامی که آخرین لحظه‌های عمر خود را می‌گذراند دعایش این بود «پروردگارا! برای من خانه‌ای در بهشت در جوار خودت بنا کن و مرا از فرعون و اعمالش رهایی بخش و مرا از این قوم ظالم نجات ده!» خداوند نیز دعای این مؤمن پاکباز فداکار را اجابت فرمود و او را در کنار بهترین زنان جهان مانند مریم قرار داد.

در روایتی از رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «برترین زنان اهل بهشت چهار نفرند «خدیجه» دختر خویلد و «فاطمه» دختر محمد صلی الله علیه و آله و «مریم» دختر عمران و «آسیه» دختر مزاحم همسر فرعون».

سوره التحريم (۶۶): آیه ۱۲ ..... ص: ۲۲۹

(آیه ۱۲) - سپس به دومین زن با شخصیت که الگویی برای افراد با ایمان محسوب می‌شود اشاره کرده، می‌فرماید: و نیز خداوند مثلی زده است به «مریم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۳۰

دختر عمران که دامان خود را پاک نگه داشت» (و مریم ابنت عمران التي احصنت فرجها).

«و ما از روح خود در آن دمیدیم» (فنفخنا فيه من روحنا).

و او به فرمان خدا بدون داشتن همسر، فرزندی آورد که پیامبر اولوالعزم پروردگار شد.

سپس می‌افزاید: «او سخنان پروردگار و کتابهایش را تصدیق کرد» و به همه آنها ایمان آورد (و صدقت بکلمات ربها و کتبه).

«و از مطیعان فرمان خدا بود» (و کانت من القانتین).

از نظر ایمان در سر حد اعلی قرار داشت، و به تمام کتب آسمانی و اوامر الهی مؤمن، و از نظر عمل پیوسته مطیع اوامر الهی بود، و بنده‌ای بود جان و دل بر کف، و چشم بر امر و گوش بر فرمان داشت.

«پایان سوره تحریم»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۳۱

آغاز جزء ۲۹ قرآن مجید ..... ص: ۲۳۱

سوره ملک [۶۷] ..... ص: ۲۳۱

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۳۰ آیه است

سوره ملک - که نام دیگرش «منجیه» (نجاتبخش) و نام سومش «واقیه» یا «مانعه» است زیرا تلاوت کننده خود را از عذاب الهی یا عذاب قبر نگاه می‌دارد - از سوره‌های بسیار پرفضیلت قرآن می‌باشد، و مسائل زیادی در آن مطرح شده که عمدتاً بر سه محور دور می‌زند.

- ۱- بحثهایی پیرامون «مبدأ» و صفات خداوند، و نظام شگفت‌انگیز خلقت مخصوصاً آفرینش آسمانها و ستارگان، و آفرینش زمین و مواهب آن، و همچنین آفرینش پرندگان، و آبهای جاری و آفرینش گوش و چشم و ابزار شناخت.
- ۲- بحثهایی پیرامون «معاد» و عذاب دوزخ، و گفتگوهای مأموران عذاب با دوزخیان، و مانند آن.
- ۳- انذار و تهدید کافران و ظالمان به انواع عذابهای دنیا و آخرت.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۲۳۱

در حدیثی از امام باقر علیه السلام می‌خوانیم که فرمود: «سوره ملک سوره «مانعه» است، یعنی از عذاب قبر ممانعت می‌کند، و در تورات به همین نام ثبت است، کسی که آن را در شبی بخواند بسیار خواننده، و خوب خواننده، و از غافلان محسوب نمی‌شود». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۳۲

البته این همه آثار عظیم مربوط به خواندن بدون فکر و عمل نیست، هدف خواندنی است آمیخته با الهام گرفتن برای عمل. بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الملك (۶۷): آیه ۱ ..... ص : ۲۳۲

(آیه ۱) - این سوره با مسأله مهم مالکیت و حاکمیت خداوند و جاودانگی ذات پاک او آغاز می‌شود که در واقع کلید همه بحثهای این سوره است.

می‌فرماید: «پر برکت و زوال ناپذیر است کسی که حکومت جهان هستی به دست اوست، و او بر هر چیز تواناست» (تبارک الذی بیده الملك و هو علی کل شیء قدير).

سوره الملك (۶۷): آیه ۲ ..... ص : ۲۳۲

(آیه ۲) - در این آیه به هدف آفرینش مرگ و حیات انسان که از شؤون مالکیت و حاکمیت خداست اشاره کرده، می‌فرماید: «آن کسی که مرگ و حیات را آفرید تا شما را بیازماید که کدامیک از شما بهتر عمل می‌کنید» (الذی خلق الموت و الحیة لیلوکم ایکم احسن عملاً).

منظور از آزمایش خداوند نوعی پرورش است، به این معنی که انسانها را به میدان عمل می‌کشد تا ورزیده و آزموده و پاک و پاکیزه شوند. و لایق قرب خدا گردند.

به این ترتیب عالم میدان آزمایش بزرگی است برای همه انسانها و وسیله آزمایش، مرگ و حیات، و هدف این آزمون بزرگ رسیدن به حسن عمل، که مفهومش «تکامل معرفت، و اخلاص نیت، و انجام هر کار خیر» است.

و از آنجا که در این میدان آزمایش بزرگ، انسان گرفتار لغزشهای فراوانی می‌شود و نباید این لغزشها او را مأیوس کند، و از تلاش و کوشش برای اصلاح خویش باز دارد، در پایان آیه به بندگان وعده یاری و آموزش داده می‌گردد: «و او شکست ناپذیر و بخشنده است» (و هو العزيز الغفور).

سورة الملك (۶۷): آیه ۳ ..... ص: ۲۳۲

(آیه ۳) - بعد از بیان نظام مرگ و زندگی، به نظام کلی جهان پرداخته، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۳۳ و انسان را به مطالعه مجموعه عالم هستی دعوت می‌کند، تا از این طریق خود را برای آن آزمون بزرگ آماده کند، می‌فرماید: «همان کسی که هفت آسمان را بر فراز یکدیگر آفرید» (الذی خلق سبع سماوات طباقا). و به دنبال آن می‌افزاید: «در آفرینش خداوند رحمان هیچ تضاد و عیبی نمی‌بینی» (ما تری فی خلق الرحمن من تفاوت). با تمام عظمتی که عالم هستی دارد هر چه هست نظم است و استحکام، و انسجام، و ترکیبات حساب شده، و قوانین دقیق و اگر بی‌نظمی در گوشه‌ای از جهان راه می‌یافت آن را به نابودی می‌کشید. و در پایان آیه برای تأکید بیشتر می‌فرماید: «بار دیگر نگاه کن (و عالم را با دقت بنگر) آیا هیچ شکاف و خلل و اختلافی (در جهان) مشاهده می‌کند؟! (فارجع البصر هل تری من فطور). منظور این است که هر چه انسان در جهان آفرینش دقت کند کمترین خلل و ناموزونی در آن نمی‌بیند.

سورة الملك (۶۷): آیه ۴ ..... ص: ۲۳۳

(آیه ۴) - و لذا در این آیه برای تأکید همین معنی می‌افزاید: «بار دیگر به عالم هستی بنگر، سرانجام چشمانت به سوی تو باز می‌گردد در حالی که خسته و ناتوان شده» و در جستجوی خلل و نقصان در این عالم بزرگ ناکام مانده است! (ثم ارجع البصر کترین ینقلب الیک البصر خاسئا و هو حسیر).

سورة الملك (۶۷): آیه ۵ ..... ص: ۲۳۳

(آیه ۵) - این آیه، نظری به صفحه آسمان افکنده، و از ستارگان درخشانده و زیبا سخن به میان آورده، می‌گوید: «ما آسمان پایین را با چراغهای فروزانی زینت بخشیدیم، و آنها [شهابها] را تیرهایی برای شیاطین قرار دادیم، و برای آنان عذاب آتش فروزان فراهم ساختیم» (و لقد زینا السماء الدنيا بمصابیح و جعلناها رجوما للشیاطین و اعتدنا لهم عذاب السعیر). این آیه بار دیگر این حقیقت را تأکید می‌کند که تمام ستارگانی که ما می‌بینیم همه بخشی از آسمان اول است، آسمانی که از میان آسمانهای هفتگانه به ما نزدیکتر می‌باشد، و به همین دلیل به عنوان «السماء الدنيا» (آسمان نزدیک و پائین) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۳۴ از آن تعبیر شده است.

سورة الملك (۶۷): آیه ۶ ..... ص: ۲۳۴

(آیه ۶) - از آنجا که در آیات گذشته سخن از نشانه‌های عظمت و قدرت خدا و دلایل آن در عالم آفرینش بود، در اینجا سخن از کسانی می‌گوید که این دلایل را نادیده گرفته، و راه کفر و شرک را پیش می‌گیرند، و همچون شیاطین، عذاب الهی را به جان می‌خرند.

نخست می‌فرماید: «برای کسانی که به پروردگارشان کافر شدند عذاب جهنم است و بدفرجامی است» (و للذین کفروا بریهم عذاب جهنم و بش المصیر).

سورة الملك (۶۷): آیه ۷ ..... ص : ۲۳۴

(آیه ۷) - سپس به شرح گوشه‌ای از این عذاب وحشتناک پرداخته، می‌افزاید: «هنگامی که (کفار) در آن افکنده شوند صدای وحشتناکی از آن می‌شنوند و این در حالی است که پیوسته می‌جوشد» (اذا القوا فيها سمعوا لها شهيقا و هی تفور). آری! هنگامی که آنها با نهایت ذلت و حقارت در آن پرتاب می‌شوند فریاد وحشتناک و طولانی جهنم بر می‌خیزد، و تمام وجود آنها را در وحشت فرو می‌برد.

سورة الملك (۶۷): آیه ۸ ..... ص : ۲۳۴

(آیه ۸) - سپس برای مجسم ساختن شدت خشم «دوزخ» می‌افزاید: «نزدیک است از شدت غضب پاره پاره شود!» (تکاد تمیز من الغیظ).

درست همانند ظرف عظیمی که روی آتش فوق العاده پرحرارتی گذارده‌اند و چنان می‌جوشد و زیر و رو می‌شود که هر زمان بیم متلاشی شدن آن می‌رود.

سپس ادامه می‌دهد: «هر زمان که گروهی در آن افکنده می‌شوند نگهبانان دوزخ (از روی تعصب و تویخ) از آنها می‌پرسند (مگر شما رهبر و راهنما نداشتید؟) مگر بیم دهنده الهی به سراغ شما نیامد؟ پس چرا به این روز سیاه افتاده‌اید؟! (کلما القی فیها فوج سالهم خزنتها الم یا تکم نذیر).

سورة الملك (۶۷): آیه ۹ ..... ص : ۲۳۴

(آیه ۹) - ولی آنان در پاسخ «می‌گویند: آری بیم دهنده به سراغ ما آمد، ولی ما او را تکذیب کردیم و گفتیم: خداوند هرگز چیزی نازل نکرده (تا به هوای نفس خویش ادامه دهیم، حتی به آنها گفتیم) شما در گمراهی عظیمی هستید!» (قالوا بلی قد جاءنا نذیر فکذبنا و قلنا ما نزل الله من شیء ان انتم الا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۳۵
فی ضلال کبیر)

نه تنها آنها را تصدیق نکردیم، و به پیام حیات بخششان گوش فرا ندادیم، بلکه به مخالفت برخاسته، و این طیبیان روحانی را گمراه خواندیم، و از خود راندیم.

سورة الملك (۶۷): آیه ۱۰ ..... ص : ۲۳۵

(آیه ۱۰) - بعد به دلیل اصلی بدبختی و گمراهی خود اشاره کرده «و می گویند: اگر ما گوش شنوا داشتیم، و یا تعقل می کردیم، در میان دوزخیان نبودیم!» (و قالوا لو كنا نسمع او نعقل ما كنا في اصحاب السعير).

سوره الملك (۶۷): آیه ۱۱ ..... ص: ۲۳۵

(آیه ۱۱) - آری «اینجاست که به گناه خود اعتراف می کنند، دور باشند دوزخیان از رحمت خدا!» (فاعترفوا بذنبهم فسحقا لاصحاب السعير).

از یکسو خداوند گوش شنوا عقل و هوش داده، و از سوی دیگر پیامبرانش را با دلایل روشن فرستاده، اگر این دو با هم ضمیمه شوند سعادت انسان تأمین است.

و گر نه بدبختی و دوری از رحمت خدا نصیب انسان خواهد شد.

سوره الملك (۶۷): آیه ۱۲ ..... ص: ۲۳۵

(آیه ۱۲) - به دنبال بحثهایی که در آیات گذشته پیرامون کفار و سرنوشت آنها در قیامت بیان شد، قرآن در اینجا به سراغ مؤمنان و پادشاهای عظیم آنها می رود.

نخست می فرماید: «کسانی که از پروردگارشان در نمانند می ترسند مسلماً آمرزش و پاداش بزرگی دارند!» (ان الذين يخشون ربهم بالغيب لهم مغفرة و اجر كبير).

سوره الملك (۶۷): آیه ۱۳ ..... ص: ۲۳۵

(آیه ۱۳) - سپس برای تأکید می افزاید: «گفتار خود را پنهان کنید یا آشکار (تفاوتی نمی کند) او به آنچه در سینه هاست آگاه است» (و اسروا قولكم او اجهروا به انه علم بذات الصدور).

بعضی از مفسران شأن نزولی برای این آیه از «ابن عباس» نقل کرده اند که جمعی از کفار یا منافقان پشت سر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله سخنان ناروایی می گفتند و جبرئیل به پیامبر صلی الله علیه و آله خبر می داد، بعضی از آنها به یکدیگر گفتند:

«سخنان خود را پنهانی بگوئید تا خدای محمد نشود!» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۳۶

آیه فوق نازل شد و گفت: چه آشکار بگوئید و چه پنهان، خدا از آن آگاه است.

سوره الملك (۶۷): آیه ۱۴ ..... ص: ۲۳۶

(آیه ۱۴) - این آیه در حقیقت به منزله دلیلی است برای آنچه در آیه قبل آمد، می فرماید: «آیا آن کسی که موجودات را آفریده از حال آنها آگاه نیست؟ در حالی که او (از اسرار دقیق) با خبر و آگاه است» (الا يعلم من خلق و هو اللطيف الخبير).

سوره الملك (۶۷): آیه ۱۵ ..... ص: ۲۳۶

(آیه ۱۵) - به دنبال بحثهایی پیرامون دوزخیان و بهشتیان، و کافران و مؤمنان که در آیات پیشین گذشت در اینجا برای ترغیب

و تشویق به پیوستن به صفوف بهشتیان، و بر حذر بودن از راه و رسم دوزخیان، به ذکر بخشی از نعمتهای الهی، و سپس به قسمتی از عذابهای او، اشاره کرده، می‌فرماید: «او کسی است که زمین را برای شما رام کرد» (هو الذی جعل لکم الارض ذلولاً).

«بر شانه‌های آن راه بروید، و از روزیهای پروردگار بخورید، و (بدانید) بازگشت و اجتماع همه به سوی اوست» (فامشوا فی مناکیها و کلوا من رزقه و الیه النشور).

«ذلول» به معنی «رام» جامعترین تعبیری است که در باره زمین ممکن است بشود. چرا که این مرکب راهوار با حرکات متعدد و بسیار سریعی که دارد آن چنان آرام به نظر می‌رسد که گوئی مطلقاً ساکن است، بعضی از دانشمندان می‌گویند: زمین چهارده نوع حرکت مختلف دارد که سه قسمت آن حرکت به دور خود، و حرکت به دور خورشید، و حرکت همراه مجموعه منظومه شمسی در دل کهکشان است، این حرکات که سرعت زیادی دارد چنان نرم و ملایم است که تا براهین قطعی بر حرکت زمین اقامه نشده بود کسی باور نمی‌کرد حرکتی در کار باشد! از سوی دیگر، پوسته زمین نه چنان سفت و خشن است که قابل زندگی نباشد، و نه چنان سست و نرم است که قرار و آرام نگیرد، بلکه کاملاً برای زندگی بشر رام است.

از سوی سوم، فاصله آن از خورشید نه چندان کم است که همه چیز از شدت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۳۷ گرما بسوزد، و نه چندان دور است که همه چیز از سرما بشکند، فشار هوا بر کره زمین آن چنان است که آرامش انسان را تأمین کند، جاذبه زمین نه آنقدر زیاد است که استخوانها را در هم بشکند، و نه آن قدر کم است که با یک حرکت انسان از جا کنده شود و در فضا پرتاب شود! خلاصه از هر نظر «ذلول» و رام و مسخر فرمان انسان است. در عین حال تا گامی بر ندارد و تلاشی نکند بهره‌ای از روزیهای زمین نخواهد داشت! ولی بدانید اینها هدف نهائی آفرینش شما نیست، اینها همه وسائلی است در مسیر «نشور» و رستاخیز و حیات ابدی شما.

سورة الملك (۶۷): آیه ۱۶ ..... ص: ۲۳۷

(آیه ۱۶) - به دنبال این تشویق و تبشیر به سراغ تهدید و انذار می‌رود، و می‌افزاید: «آیا خود را از عذاب کسی که حاکم بر آسمان است در امان می‌دانید که دستور دهد زمین بشکافد و شما را در خود فرو برد، و دائماً به لرزش خود ادامه دهد؟! بطوری که حتی قبر شما هم آرام نباشد (أمنتتم من فی السماء ان یخسف بکم الارض فاذا هی تمور). آری! اگر او دستور دهد این زمین ذلول و آرام طغیان می‌کند، و به صورت حیوان چموشی در می‌آید، زلزله‌ها شروع می‌شود، شکافها در زمین ظاهر می‌گردد و شما و خانه‌ها و شهرهایتان را در کام خود فرو می‌بلعد، و باز هم به لرزه و اضطراب خود ادامه می‌دهد.

سورة الملك (۶۷): آیه ۱۷ ..... ص: ۲۳۷

(آیه ۱۷) - سپس می‌افزاید: لازم نیست حتماً زلزله‌ها به سراغ شما آید بلکه می‌تواند این فرمان را به تندبادها دهد «آیا خود را از عذاب خداوند آسمان در امان می‌دانید که تندبادی پر از سنگریزه بر شما فرستد» و شما را زیر کوهی از آن مدفون سازد؟! (ام امنتتم من فی السماء ان یرسل علیکم حاصبا).

«و به زودی خواهید دانست تهدیدهای من چگونه است!» (فستعلمون کیف نذیر).

سوره الملك (۶۷): آیه ۱۸ ..... ص: ۲۳۷

(آیه ۱۸) - در حقیقت آیات فوق به این معنی اشاره می‌کند که عذاب آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۳۸ منحصر به عذاب قیامت نیست، در این دنیا نیز خداوند با مختصر تکان زمین، یا حرکت بادها، می‌تواند به زندگی آنها پایان دهد، و بهترین دلیل این امکان، وقوع آن در امتهای پیشین است. لذا در این آیه می‌گوید: «کسانی که پیش از آنان بودند (آیات الهی و رسولان او را) تکذیب کردند، اما (بین) مجازات من چگونه بود؟! (و لقد کذب الذین من قبلهم فکیف کان نکیر). گروهی را با زلزله‌های ویرانگر، و اقوامی را با صاعقه‌ها، و جمعی را با طوفان یا تندباد مجازات کردیم، و شهرهای ویران شده و خاموش آنها را به عنوان درس عبرتی باقی گذاردیم.

سوره الملك (۶۷): آیه ۱۹ ..... ص: ۲۳۸

(آیه ۱۹) - به این پرندگان بالای سر خود بنگرید! در آیات آغاز این سوره به هنگامی که بحث از قدرت و مالکیت خداوند بود سخن از آسمانهای هفتگانه و ستارگان و کواکب آنها به میان آمد، در این آیه همین مسأله قدرت با ذکر یکی از موجودات به ظاهر کوچک عالم هستی تعقیب می‌شود، می‌فرماید: «آیا به پرندگانی که بالای سرشان است و گاه بالهای خود را گسترده و گاه جمع می‌کنند نگاه نکردند؟! (ا و لم یروا الی الطیر فوقهم صافات و یقبضن). همه پرواز می‌کنند اما هر کدام برنامه مخصوصی دارند.

این اجسام سنگین بر خلاف قانون جاذبه از زمین برمی‌خیزند، و به راحتی تمام بر فراز آسمان، ساعتها، و گاه هفته‌ها و ماهها پشت سر هم به حرکت سریع و نرم خود ادامه می‌دهند، بی‌آنکه هیچ مشکلی داشته باشند. چه کسی بدن آنها را به گونه‌ای آفریده که به راحتی در هوا سیر می‌کنند؟! و چه کسی این قدرت را به بالهای آنها بخشیده؟ لذا در پایان آیه می‌افزاید: «جز خداوند رحمان کسی آنها را بر فراز آسمان نگه نمی‌دارد، چرا که او به هر چیز بیناست»، و نیاز هر مخلوقی را می‌داند (ما یمسکهن الا الرحمن انه بکل شیء بصیر).

اوست که وسائل و نیروهای مختلف را برای پرواز در اختیار آنها گذارده، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۳۹ نگهدارنده پرندگان در آسمان، همان نگهدارنده زمین و موجودات دیگر است و هر زمان اراده کند نه پرنده قدرت پرواز دارد و نه زمین آرامش خود را حفظ می‌کند.

سوره الملك (۶۷): آیه ۲۰ ..... ص: ۲۳۹

(آیه ۲۰) - در این آیه به این معنی اشاره می‌کند که کافران در برابر قدرت خداوند هیچ گونه یار و مددکاری ندارند، می‌فرماید: «آیا این کسی که لشکر شماست می‌تواند شما را در برابر خداوند رحمان یاری دهد؟! (امن هذا الذی هو جند لکم ینصرکم من دون الرحمن).

نه تنها نمی‌تواند شما را در گرفتاریها یاری دهند، بلکه اگر بخواهد همانها را مأمور عذاب و نابودی شما می‌کند. «ولی کافران تنها گرفتار فریبند» (ان الکافرون الا فی غرور).

پرده‌های غرور و جهل بر عقلمای آنها افتاده، و به آنان اجازه نمی‌دهد این همه درس عبرت را بر صفحات تاریخ یا در گوشه و کنار زندگی خود ببینند.

سوره الملك (۶۷): آیه ۲۱ ..... ص: ۲۳۹

(آیه ۲۱) - باز برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «یا آن کس که شما را روزی می‌دهد اگر روزیش را باز دارد» چه کسی می‌تواند نیاز شما را تأمین کند؟ (امن هذا الذی یرزقکم ان امسک رزقه).

هر گاه به آسمان دستور دهد نبارد، و زمینها گیاهی نرویند، و یا آفات مختلف نباتی محصولات را نابود کنند، چه کسی توانائی دارد غذائی در اختیار شما بگذارد؟ و یا اگر روزیهای معنوی و وحی آسمانی را از شما قطع کند چه کسی توانائی راهنمائی شما را دارد؟

اینها حقایقی است آشکار، ولی لجاجت و خیره سری، حجابی است در برابر درک و شعور آدمی، و لذا در پایان آیه می‌فرماید: «بلکه آنها در سرکشی و فرار از حقیقت لجاجت می‌ورزند» (بل لجوا فی عتو و نفور).

سوره الملك (۶۷): آیه ۲۲ ..... ص: ۲۳۹

(آیه ۲۲) - راست قامتان جاده توحید! در تعقیب آیات گذشته، پیرامون کافران و مؤمنان، در این آیه وضع حال این دو گروه را در ضمن مثال جالبی منعکس ساخته، می‌فرماید: «آیا کسی که به رو افتاده حرکت می‌کند، به هدایت نزدیکتر است، یا کسی که راست قامت در صراط مستقیم گام بر می‌دارد» و پیش می‌رود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۴۰

(ا فمّن یمشی مکباً علی وجهه اهدی امن یمشی سویاً علی صراط مستقیم).

در اینجا افراد بی‌ایمان و ظالمان لجوج مغرور، به کسی تشبیه شده‌اند که از جاده‌ای ناهموار و پرپیچ و خم، می‌گذرد، در حالی که به رو افتاده، و با دست و پا، یا به سینه حرکت می‌کند، نه راه را به درستی می‌بیند، و نه قادر بر کنترل خویشتن است، نه از موانع با خبر است و نه سرعتی دارد؟ کمی راه می‌رود و درمانده می‌شود.

ولی مؤمنان را به افراد راست قامتی تشبیه می‌کند که از جاده‌ای هموار و صاف و مستقیم با سرعت و قدرت و آگاهی تمام، به راحتی پیش می‌رود.

چه تشبیه جالب و دقیقی؟ که آثار آن در زندگی این دو گروه کاملاً نمایان است و با چشم خود می‌بینیم.

سوره الملك (۶۷): آیه ۲۳ ..... ص: ۲۴۰

(آیه ۲۳) - در این آیه پیامبر صلی الله علیه و آله را مخاطب ساخته، می‌افزاید: «بگو: او کسی است که شما را آفرید، و برای شما گوش و چشم و قلب قرار داد، اما کمتر سپاسگزاری می‌کنید» (قل هو الذی انشاکم و جعل لکم السمع و الابصار و الافئدة قليلاً ما تشکرون).

خداوند، هم وسیله مشاهده و تجربه را در اختیار شما قرار داد (چشم) و هم وسیله آگاهی بر نتیجه افکار دیگران (گوش) و هم وسیله اندیشیدن در علوم عقلی (قلب) را، خلاصه تمام ابزار لازم برای آگاهی به علوم عقلی و نقلی را در اختیار شما گذارده است، اما کمتر کسی سپاس این همه نعمتهای بزرگ را به جا می‌آورد، زیرا شکر نعمت آن است که هر نعمتی در مسیر هدفی

که به خاطر آن آفریده شده است به کار گرفته شود.

سوره الملك (۶۷): آیه ۲۴ ..... ص: ۲۴۰

(آیه ۲۴) - بار دیگر پیامبر صلی الله علیه و آله را مخاطب ساخته، می فرماید: «بگو: او کسی است که شما را در زمین آفرید و به سوی او محشور می شوید» (قل هو الذی ذراکم فی الارض و الیه تحشرون). پیام این سه آیه این است که: در راه راست و صراط مستقیم ایمان و اسلام گام بردارید، و از تمام ابزار شناخت بهره گیرید، و به سوی زندگی جاویدان حرکت کنید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۴۱

سوره الملك (۶۷): آیه ۲۵ ..... ص: ۲۴۱

(آیه ۲۵) - سپس در همین رابطه، به گفتار منکران معاد و پاسخ آنها پرداخته، می فرماید: «آنها (از روی استهزاء) می گویند: اگر راست می گوئید این وعده قیامت چه زمانی است؟! (و یقولون متی هذا الوعد ان کنتم صادقین).

سوره الملك (۶۷): آیه ۲۶ ..... ص: ۲۴۱

(آیه ۲۶) - در این آیه به آنها چنین پاسخ می گوید: «به آنها بگو: علم آن تنها نزد خداست، و من تنها بیم دهنده آشکاری هستم» (قل انما العلم عند الله و انما انا نذیر مبین). و باید چنین باشد چرا که اگر تاریخ قیامت معلوم بود هر گاه فاصله زیادی داشت مردم در غفلت فرو می رفتند، و اگر فاصله کم بود حالتی شبیه به اضطراب پیدا می کردند، و در هر حال، هدفهای تربیتی ناتمام می ماند.

سوره الملك (۶۷): آیه ۲۷ ..... ص: ۲۴۱

(آیه ۲۷) - در این آیه، می افزاید: «هنگامی که آن (وعده الهی) را از نزدیک می بینند صورت کافران زشت و سیاه می گردد» به گونه ای که آثار غم و اندوه از آن می بارد (فلما راوه زلفه سیئت وجوه الذین کفروا). «و به آنها گفته می شود: این همان چیزی است که تقاضای آن را داشتید!» (و قیل هذا الذی کنتم به تدعون).

سوره الملك (۶۷): آیه ۲۸ ..... ص: ۲۴۱

(آیه ۲۸) - این آیه و دو آیه بعد که آخرین آیات سوره «ملک» است و همه با کلمه «قل» خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله شروع می شود ادامه بحثهایی است که در آیات قبل با کفار شده، که جنبه های دیگرش در این آیات، منعکس است. نخست به آنها که غالباً انتظار مرگ پیامبر صلی الله علیه و آله و یارانش را داشتند و گمان می کردند که با مرگ وی آئین او برچیده می شود و همه چیز پایان می یابد - و غالب دشمنان شکست خورده در باره رهبران راستین همیشه همین انتظار را دارند - می فرماید: «بگو: به من خبر دهید اگر خداوند مرا و تمام کسانی که با من هستند، هلاک کند، یا مورد ترحم قرار دهد

چه کسی کافران را از عذاب دردناک پناه می‌دهد؟ (قل ارايتم ان اهلكنى الله و من معى او رحمننا فمن يجير الكافرين من عذاب اليم).

کافران مکه، به پیامبر صلی الله علیه و آله و مسلمانان نفرین می‌کردند و تقاضای مرگ او را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۴۲

داشتند به گمان این که اگر آن حضرت از دنیا برود، دعوتش نیز برچیده می‌شود، آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ داد.

سوره الملك (۶۷): آیه ۲۹ ..... ص: ۲۴۲

(آیه ۲۹) - و در ادامه همین سخن می‌افزاید: «به آنها بگو: او خداوند رحمان است، ما به او ایمان آورده، و بر او توکل کرده‌ایم، و به زودی می‌دانید چه کسی در گمراهی آشکار است» (قل هو الرحمن آمانا به و علیه توکلنا فستعلمون من هو فی ضلال مبين).

یعنی، اگر ما به خدا ایمان آورده‌ایم، و او را ولی و وکیل و سرپرست خود برگزیده‌ایم، دلیلش روشن است، او خدای رحمان است، رحمت عامش همه جا رسیده، و فیض انعامش دوست و دشمن را فرا گرفته، اما معبودهای شما چه کاری کرده‌اند؟!

سوره الملك (۶۷): آیه ۳۰ ..... ص: ۲۴۲

(آیه ۳۰) - در آخرین آیه به عنوان ذکر یک مصداق از رحمت عام خداوند که بسیاری از مردم از آن غافلند، می‌گوید: «به آنها بگو: به من خبر دهید اگر آبهای (سرزمین) شما در زمین فرو رود چه کسی می‌تواند آب جاری و گوارا در دسترس شما قرار دهد؟! (قل ارايتم ان اصبح ماؤکم غورا فمن یأتیکم بماء معین).

در روایاتی که از ائمه اهل بیت علیهم السّلام به ما رسیده، آیه اخیر به ظهور حضرت مهدی - عج - و عدل جهان گستر او تفسیر شده است که همه از باب «تطبیق» است، و به تعبیر دیگر ظاهر آیه مربوط به آب جاری است که مایه حیات موجودات زنده است، و باطن آیه مربوط به وجود امام و علم و عدالت جهان گستر اوست که آن نیز مایه حیات جامعه انسانی است. «پایان سوره ملک»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۴۳

سوره قلم [۶۸] ..... ص: ۲۴۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۵۲ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۲۴۳

محتوای آیات این سوره کاملاً هماهنگ با سوره‌های «مکی» است چرا که بیش از هر چیز بر محور مسأله نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله، و مبارزه با دشمنانی که او را مجنون می‌خواندند، و دعوت به صبر و استقامت، و انذار و تهدید مخالفان

به عذاب الهی، دور می‌زند.

روی هم رفته مباحث این سوره را می‌توان در هفت بخش خلاصه کرد:

۱- نخست به ذکر قسمتی از صفات ویژه رسول خدا صلی الله علیه و آله مخصوصاً اخلاق برجسته او می‌پردازد، و آن را با قسمتهای مؤکدی تأکید می‌کند.

۲- سپس قسمتی از صفات زشت و اخلاق نکوهیده دشمنان او را بازگو می‌نماید.

۳- در بخش دیگری داستان «اصحاب الجنة» که در حقیقت هشدار است به مشرکان زشت سیرت بیان شده.

۴- در قسمت دیگری مطالب گوناگونی راجع به قیامت و عذاب کفار در آن روز آمده است.

۵- در بخش دیگری انذارها و تهدیدهایی نسبت به مشرکان بازگو شده.

۶- در بخش دیگری به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که در برابر دشمنان سرسخت، استقامت و صبر نشان دهد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۴۴

۷- سرانجام در پایان سوره نیز سخن از عظمت قرآن و توطئه‌های مختلف دشمنان بر ضد پیامبر به میان آورده.

انتخاب نام «قلم» برای این سوره به تناسب نخستین آیه آن است، بعضی نیز نام آن را سوره «ن» ذکر کرده‌اند، و از بعضی از روایات که در فضیلت این سوره آمده استفاده می‌شود که نام آن سوره «ن و القلم» است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۲۴۴

از پیغمبر گرامی اسلام نقل شده که فرمود: «کسی که سوره «ن و القلم» را تلاوت کند خداوند ثواب کسانی را که دارای حسن اخلاقند به او می‌دهد».

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «کسی که سوره ن و القلم را در نماز واجب یا نافله بخواند خداوند او را برای همیشه از فقر در امان می‌دارد، و هنگامی که بمیرد او را از فشار قبر پناه می‌دهد».

این ثوابها تناسب خاصی با محتوای سوره دارد، و نشان می‌دهد که هدف تلاوتی است که توأم با آگاهی و به دنبال آن عمل باشد.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره القلم (۶۸): آیه ۱ ..... ص: ۲۴۴

(آیه ۱)- این سوره تنها سوره‌ای است که با حرف مقطع «ن» آغاز شده است، می‌فرماید: «ن» (ن).

سپس به دو موضوع از مهمترین مسائل زندگی بشر سوگند یاد کرده، می‌افزاید: «سوگند به قلم و آنچه می‌نویسند» (و القلم و ما یسطرون).

در واقع آنچه به آن در اینجا سوگند یاد شده است ظاهراً موضوع کوچکی است: یک قطعه نی، و یا چیزی شبیه به آن، و کمی ماده سیاه رنگ، و سپس سطوری که بر صفحه کاغذ ناچیز رقم زده می‌شود.

اما در واقع این همان چیزی است که سرچشمه پیدایش تمام تمدنهای انسانی، و پیشرفت و تکامل علوم، و بیداری اندیشه‌ها و افکار، و شکل گرفتن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۴۵

مذهبها، و سر چشمه هدایت و آگاهی بشر است، تا آنجا که دوران زندگی بشر را به دو دوران تقسیم می‌کند «دوران تاریخ» و «دوران قبل از تاریخ»، دوران تاریخ بشر از زمانی شروع می‌شود که خط اختراع شد، و انسان توانست ماجرای زندگی خود را بر صفحات نقش کند، عظمت این سوگند هنگامی آشکارتر می‌شود که توجه داشته باشیم آن روزی که این آیات نازل گشت، نویسنده و ارباب قلمی در آن محیط وجود نداشت، و اگر کسانی مختصر سواد خواندن و نوشتن را داشتند تعداد آنها در کل سرزمین «مکه» که مرکز عبادی و سیاسی و اقتصادی حجاز بود به بیست نفر نمی‌رسید، آری سوگند به قلم یاد کردن در چنین محیطی عظمت خاصی دارد.

سورة القلم (۶۸): آیه ۲ ..... ص: ۲۴۵

(آیه ۲) - سپس به چیزی که سوگند برای آن یاد شده پرداخته، می‌فرماید:
«به (برکت) نعمت پروردگارت تو مجنون نیستی» (ما انت بنعمه ربک بمجنون).
دیوانه آنها هستند که مظهر عقل کل را متهم به جنون می‌کنند، و رهبر و راهنمای انسانها را با این نسبت ناروا از خود دور می‌سازند.

سورة القلم (۶۸): آیه ۳ ..... ص: ۲۴۵

(آیه ۳) - و به دنبال آن می‌افزاید: «و برای تو پاداشی عظیم و همیشگی است» (و ان لک لاجرا غیر ممنون).
«ممنون» از ماده «من» یعنی، اجر و پاداشی که هرگز قطع نمی‌شود و دائما باقی است.

سورة القلم (۶۸): آیه ۴ ..... ص: ۲۴۵

(آیه ۴) - این آیه در توصیف دیگری از پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گوید: «و تو اخلاق عظیم و برجسته‌ای داری» (و انک لعلی خلق عظیم).

اخلاقی که عقل در آن حیران است لطف و محبتی بی‌نظیر صفا و صمیمیتی بی‌مانند، صبر و استقامت و تحمل و حوصله‌ای توصیف‌ناپذیر.

اگر مردم را به بندگی خدا دعوت می‌کنی تو خود بیش از همه عبادت می‌نمائی، و اگر از کار بد باز می‌داری تو قبل از همه خودداری می‌کنی آزارت می‌کنند و تو اندرز می‌دهی، ناسزایت می‌گویند و برای آنها دعا می‌کنی، بر بدنت سنگ می‌زنند و

خاکستر داغ بر سرت می‌ریزند و تو برای هدایت آنها دست به درگاه خدا بر می‌داری! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۴۶
در حدیثی آمده است که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «انما بعثت لأتمم مکارم الاخلاق من برای این مبعوث شده‌ام که فضائل اخلاقی را تکمیل کنم».

و در حدیث دیگری از آن حضرت آمده است: «مؤمن با حسن خلق خود به درجه کسی می‌رسد که شبها به عبادت می‌ایستد، و روزها روزه‌دار است».

سورة القلم (۶۸): آیه ۵ ..... ص: ۲۴۶

(آیه ۵) - و به دنبال آن می‌افزاید: «به زودی تو می‌بینی و آنان نیز می‌بینند» (فستبصر و یبصرون).

سوره القلم (۶۸): آیه ۶ ..... ص: ۲۴۶

(آیه ۶) - «که کدامیک از شما مجنونند!» (بایکم المفتون).

حرکتها و موضعگیری تو در آینده و پیشرفت و نفوذ سریع اسلام در سایه آن نشان خواهد داد که تو منبع بزرگ عقل و درایتی، دیوانه خفاشانی هستی که با نور این آفتاب به ستیز برخاستی. و البته در قیامت این حقایق باز هم روشتر و آشکارتر خواهد بود.

سوره القلم (۶۸): آیه ۷ ..... ص: ۲۴۶

(آیه ۷) - باز برای تأکید بیشتر می‌افزاید: «پروردگارت بهتر از هر کس می‌داند چه کسی از راه او گمراه شده و او هدایت یافتگان را نیز بهتر می‌شناسد» (ان ربك هو اعلم بمن ضل عن سبيله و هو اعلم بالمهتدين). چرا که راه، راه اوست و او بهتر از هر کس راه خود را می‌شناسد، و به این ترتیب به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله اطمینان بیشتر می‌دهد که او در مسیر هدایت و دشمنانش در مسیر ضلالتند.

سوره القلم (۶۸): آیه ۸ ..... ص: ۲۴۶

(آیه ۸) - از آنها که دارای این صفاتند پیروی مکن بعد از ذکر اخلاق عظیم پیامبر صلی الله علیه و آله در اینجا به ذکر اخلاق دشمنان او می‌پردازد تا در یک مقایسه، فاصله میان این دو کاملاً روشن شود. نخست می‌فرماید: «از تکذیب کنندگان (ی که خدا و پیامبر و روز رستاخیز و آئین او را تکذیب می‌کنند) اطاعت مکن» (فلا تطع المكذبین).

سوره القلم (۶۸): آیه ۹ ..... ص: ۲۴۶

(آیه ۹) - سپس به تلاش و کوشش آنها برای به سازش کشیدن پیامبر صلی الله علیه و آله اشاره کرده، می‌افزاید: «آنها دوست دارند نرمش نشان دهی تا آنها (هم) نرمش نشان دهند» نرمشی توأم با انحراف از مسیر حق (ودوا لو تدهن فیدهنون). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۴۷

سوره القلم (۶۸): آیه ۱۰ ..... ص: ۲۴۷

(آیه ۱۰) - سپس بار دیگر از اطاعت آنها نهی کرده و صفات نه گانه مذمومی را که هر یک به تنهایی می‌تواند مانع اطاعت و تبعیت گردد بر می‌شمرد، می‌فرماید: «و از هر کسی که بسیار سوگند یاد می‌کند و پست است اطاعت مکن» (و لا تطع کل حلاف مهین).

سوره القلم (۶۸): آیه ۱۱ ..... ص: ۲۴۷

(آیه ۱۱) - سپس می‌افزاید: «کسی که بسیار عیبجوست و به سخن چینی آمد و شد می‌کند» و در این کار اصرار دارد. (هماز مشاء بنمیم).

سوره القلم (۶۸): آیه ۱۲ ..... ص: ۲۴۷

(آیه ۱۲) - در پنجمین و ششمین و هفتمین وصف می‌گوید: کسی که «بسیار مانع کار خیر و تجاوزگر گناهکار است» (مناع للخیر معتد ائیم).

نه تنها خودکار خیری نمی‌کند و راه خیری ارائه نمی‌دهد، بلکه سدی است در مقابل خیر و برکت دیگران، به علاوه انسانی است متجاوز از حدود الهی و حقوقی که خدا برای هر انسانی تعیین کرده، و اضافه بر این صفات، آلوده هرگونه گناهی نیز هست، بطوری که گناه جزء طبیعت او شده است.

سوره القلم (۶۸): آیه ۱۳ ..... ص: ۲۴۷

(آیه ۱۳) - و سر انجام به هشتمین و نهمین صفات آنها اشاره کرده، می‌فرماید: «علاوه بر اینها کینه‌توز و پرخور، و خشن و بدنام است» (عتل بعد ذلک زمیم).

به این ترتیب قرآن روشن می‌سازد که مخالفان اسلام و قرآن و مخالفان شخص پیامبر صلی الله علیه و آله چگونه افرادی بوده‌اند، افرادی دروغگو، پست، عیبجو، سخن‌چین، متجاوز گناهکار، بی‌اصل و نسب، و به راستی از غیر چنین افرادی مخالفت با چنان مصلح بزرگی انتظار نمی‌رود.

سوره القلم (۶۸): آیه ۱۴ ..... ص: ۲۴۷

(آیه ۱۴) - در این آیه هشدار می‌دهد «مبادا به خاطر این که صاحب مال و فرزندان فراوان است» از او پیروی کنی (ان کان ذا مال و بنین).

بدون شک پیامبر هرگز تسلیم نمی‌شد، و این آیات در حقیقت تأکیدی است بر این معنی، تا خط مکتبی و روش عملی او بر همه آشکار گردد، و هیچ کس از دوست و دشمن چنین انتظاری نداشته باشد.

سوره القلم (۶۸): آیه ۱۵ ..... ص: ۲۴۷

(آیه ۱۵) - این آیه عکس‌العمل این گونه افراد را که دارای چنین صفات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۴۸ پست هستند در برابر آیات الهی نشان داده، می‌گوید: «هنگامی که آیات ما بر او خوانده می‌شود می‌گوید: اینها افسانه‌های خرافی پیشینیان است!» (اذا تتلی علیه آیاتنا قال اساطیر الاولین).
و با این بهانه و این بر چسب زشت از آیات خداوند فاصله می‌گیرد.

سورة القلم (۶۸): آیه ۱۶ ..... ص: ۲۴۸

(آیه ۱۶) - در این آیه از یکی از مجازاتهای این گروه پرده برداشته، می‌افزاید:

«ما به زودی بر بینی او علامت و داغ ننگ می‌نهم!» (سنسمه علی الخرطوم).

این تعبیری است گویا و رسا بر نهایت ذلیل ساختن آنها، زیرا تعبیر به «خرطوم» (بینی) که تنها در مورد خوک و فیل گفته می‌شود تحقیر روشنی برای آنهاست، و دوم این که، بینی در لغت عرب معمولاً کنایه از بزرگی و عزت است همان‌گونه که در فارسی نیز وقتی می‌گوئیم بینی او را به خاک بمالید دلیل بر این است که عزت او را بر باد دهید و سوم این که علامت گذاردن مخصوص حیوانات است، حتی در حیوانات در صورت آنها مخصوصاً بر بینی آنها علامت گذاری نمی‌شود، و در اسلام نیز این کار نهی شده است، همه اینها با بیانی رسا می‌گوید:

خداوند این چنین افراد طغیانگر خود خواه متجاوز سرکش را چنان ذلیل می‌کند که عبرت همگان گردند.

سورة القلم (۶۸): آیه ۱۷ ..... ص: ۲۴۸

(آیه ۱۷) - داستان عبرت انگیز «اصحاب الجنة»! به تناسب بحثی که در آیات گذشته پیرامون ثروتمندان خودخواه و مغرور بود در اینجا داستانی را در باره عده‌ای از ثروتمندان پیشین که دارای باغ خرم و سرسبزی بودند، ذکر می‌کند.

نخست می‌فرماید: «ما آنها را آزمودیم همان‌گونه که صاحبان باغ را آزمایش کردیم» (انا بلوناهم کما بلونا اصحاب الجنة). ماجرا چنین بود: این باغ - که طبق مشهور در یمن بوده - در اختیار پیرمردی مؤمن قرار داشت، او به قدر نیاز از آن بر می‌گرفت، و بقیه را به مستحقان و نیازمندان می‌داد، اما هنگامی که چشم از دنیا پوشید، فرزندانش گفتند: ما خود به محصول این باغ سزاوارتریم، و به این ترتیب تصمیم گرفتند تمام مستمندان را محروم سازند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۴۹ آیه می‌گوید: ما آنها را آزمودیم، «هنگامی که سوگند یاد کردند: میوه‌های باغ را صبحگاهان (دور از چشم مستندان) بچینند» (اذ اقساموا لیصرمنها مصبحین).

سورة القلم (۶۸): آیه ۱۸ ..... ص: ۲۴۹

(آیه ۱۸) - «و هیچ از آن استثنا نکنند» و برای مستمندان چیزی فرو نگذارند (و لا یستثنون).

این تصمیم آنها ناشی از بخل و ضعف ایمان آنها بود، زیرا انسان هر قدر هم نیازمند باشد می‌تواند کمی از محصول یک باغ پر درآمد را به نیازمندان اختصاص دهد.

سورة القلم (۶۸): آیه ۱۹ ..... ص: ۲۴۹

(آیه ۱۹) - سپس در ادامه این سخن می‌افزاید: «اما عذابی فراگیر (شب هنگام) بر (تمام) باغ آنها فرود آمد در حالی که همه در خواب بودند» (فطاف علیها طائف من ربک و هم نائمون).

سورة القلم (۶۸): آیه ۲۰ ..... ص: ۲۴۹

(آیه ۲۰) - آتشی سوزان و صاعقه‌ای مرگبار چنان بر آن مسلط شد که «آن باغ سرسبز همچون شب سیاه و ظلمانی شد» و جز مشتی خاکستر از آن باقی نماند (فاصبحت كالصریم).

سوره القلم (۶۸): آیه ۲۱ ..... ص: ۲۴۹

(آیه ۲۱) - صاحبان باغ به گمان این که درختهای پربارشان آماده برای چیدن میوه است «صبحگاهان یکدیگر را صدا زدند» (فتنادوا مصبحین).

سوره القلم (۶۸): آیه ۲۲ ..... ص: ۲۴۹

(آیه ۲۲) - و گفتند: «که به سوی کشتزار و باغ خود حرکت کنید، اگر قصد چیدن میوه‌ها را دارید!» (ان اغدوا علی حرثکم ان کتتم صارمین).

سوره القلم (۶۸): آیه ۲۳ ..... ص: ۲۴۹

(آیه ۲۳) - به این ترتیب «آنها (به سوی باغ) حرکت کردند در حالی که آهسته با هم می گفتند:» (فانطلقوا و هم یتخافتون).

سوره القلم (۶۸): آیه ۲۴ ..... ص: ۲۴۹

(آیه ۲۴) - «مواظب باشید امروز حتی یک فقیر وارد بر شما نشود!» (ان لا یدخلنها الیوم علیکم مسکین). چنین به نظر می‌رسد که به خاطر سابقه اعمال نیک پدر، جمعی از فقرا همه سال در انتظار چنین ایامی بودند که میوه چینی باغ شروع شود و بهره‌ای عائد آنها گردد، و لذا این فرزندان بخیل و ناخلف چنان مخفیانه حرکت کردند که هیچ کس احتمال ندهد چنان روزی فرا رسیده.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۵۰

سوره القلم (۶۸): آیه ۲۵ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۲۵) - و به این ترتیب، «آنها صبحگاهان تصمیم داشتند که با قدرت از مستمندان جلوگیری کنند» (و غدوا علی حرد قادرین).

سوره القلم (۶۸): آیه ۲۶ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۲۶) - اما «هنگامی که (وارد باغ شدند و) آن را دیدند گفتند: حقا ما گمراهیم» (فلما راوها قالوا انا لضالون).

سوره القلم (۶۸): آیه ۲۷ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۲۷) - سپس افزودند: همه چیز از دست رفته «بلکه ما محرومیم» (بل نحن محرومون). می‌خواستیم مستمندان و نیازمندان را محروم کنید اما خودمان از همه بیشتر محروم شدیم، هم محروم از درآمد مادی، و هم برکات معنوی.

سوره القلم (۶۸): آیه ۲۸ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۲۸) - در این میان «یکی از آنها که از همه عاقلتر بود گفت: آیا به شما نگفتم چرا تسبیح خدا نمی‌گویید!» (قال اوسطهم ا لم اقل لكم لو لا تسبحون). از این آیه استفاده می‌شود که در میان آنها فرد مؤمنی بود که آنها را از بخل و حرص نهی می‌کرد، ولی کسی گوش به حرفش نمی‌داد.

سوره القلم (۶۸): آیه ۲۹ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۲۹) - آنها نیز لحظه‌ای بیدار شدند و به گناه خود اعتراف کردند و «گفتند: منزه است پروردگار ما (از هرگونه ظلم و ستم) مسلماً ما ظالم بودیم» هم بر خویشتن ستم کردیم و هم بر دیگران (قالوا سبحان ربنا انا كنا ظالمين).

سوره القلم (۶۸): آیه ۳۰ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۳۰) - ولی مطلب به اینجا خاتمه نیافت «سپس رو به یکدیگر کرده، به ملامت هم پرداختند» (فاقبل بعضهم على بعض يتلاومون).

و احتمالاً هر کدام در عین اعتراف به خطای خویش گناه اصلی را به دوش دیگری می‌انداخت و او را شدیداً سرزنش می‌کرد. آری! همه ظالمانی که در چنگال عذاب الهی گرفتار می‌شوند در عین اعتراف به گناه، هر کدام سعی دارد عامل اصلی بدبختی خود را دیگری بشمرد.

سوره القلم (۶۸): آیه ۳۱ ..... ص: ۲۵۰

(آیه ۳۱) - سپس می‌افزاید: هنگامی که به عمق بدبختی خود آگاه شدند فریادشان بلند شد «گفتند: وای بر ما که طغیانگر بودیم!» (قالوا یا ویلنا انا كنا طاغين).

آنها در مرحله قبل اعتراف به «ظلم» و ستم کردند، و در اینجا اعتراف به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۵۱ «طغیان» و در حقیقت طغیان مرحله‌ای است بالاتر از ظلم.

سوره القلم (۶۸): آیه ۳۲ ..... ص: ۲۵۱

(آیه ۳۲) - سرانجام آنها بعد از این بیداری و هشیاری و اعتراف به گناه و بازگشت به سوی خدا، رو به درگاه او آوردند، و گفتند: «امیدواریم پروردگارمان (گناهان ما را ببخشد و) بهتر از آن به جای آن به ما بدهد» (عسی ربنا ان یدلنا خیرا منها).

«چرا که ما به او علاقه‌مندیم» و به ذات پاکش دل بسته‌ایم و حل این مشکل را نیز از قدرت بی‌پایان او می‌طلبیم (انا الی ربنا راغبون).

سوره القلم (۶۸): آیه ۳۳ ..... ص: ۲۵۱

(آیه ۳۳) - در این آیه به عنوان یک نتیجه‌گیری کلی و درس همگانی می‌فرماید: این گونه است عذاب (خداوند در دنیا) و عذاب آخرت از آن هم بزرگتر است اگر می‌دانستند «كذلك العذاب و لعذاب الآخرة أكبر لو كانوا يعلمون». شما نیز اگر به خاطر مال و ثروت و امکانات مادی مست و مغرور شوید، و روح انحصار طلبی بر شما چیره گردد، همه چیز را برای خود بخواهید، و نیازمندان را محروم کنید، سرنوشتی بهتر از این نخواهید داشت.

سوره القلم (۶۸): آیه ۳۴ ..... ص: ۲۵۱

(آیه ۳۴) - می‌دانیم روش قرآن این است که شرح حال زندگی بدان و خوبان را در مقابل هم قرار می‌دهد، تا در مقایسه با یکدیگر بهتر شناخته شوند.

طبق همین روش بعد از ذکر سرنوشت دردناک «اصحاب الجنة» (صاحبان باغ خرم و سرسبز) در اینجا به ذکر حال پرهیزکاران پرداخته، می‌گوید: «برای پرهیزکاران نزد پروردگارشان باغهای پر نعمت بهشت است» (ان للمتقين عند ربهم جنات النعیم). باغهایی از بهشت که هر نعمتی تصور شود کاملترین نوع آن در آنجاست، علاوه بر نعمتهایی که به فکر هیچ انسانی نرسیده است.

سوره القلم (۶۸): آیه ۳۵ ..... ص: ۲۵۱

(آیه ۳۵) - ولی از آنجا که جمعی از مشرکان و ثروتمندان خود خواه بودند که ادعا می‌کردند همان طور که در دنیا وضع ما عالی است در قیامت نیز بسیار خوب است، خداوند در این آیه شدیداً آنها را مورد مؤاخذه قرار داده بلکه محاکمه می‌کند، می‌فرماید: «آیا مؤمنانی را (که در برابر حق و عدالت تسلیمند) همچون برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۵۲ مشرکان و مجرمان قرار دهیم؟» (ا فنجعل المسلمین کالمجرمین).

سوره القلم (۶۸): آیه ۳۶ ..... ص: ۲۵۲

(آیه ۳۶) - «شما را چه می‌شود؟ چگونه داوری می‌کنید؟! (ما لکم کیف تحکمون). هیچ انسان عاقلی باور می‌کند سرنوشت عادل و ظالم، مطیع و مجرم، ایثارگر و انحصار طلب یکسان باشد؟ آن هم در پیشگاه خداوند.

سوره القلم (۶۸): آیه ۳۷ ..... ص: ۲۵۲

(آیه ۳۷) - سپس می‌افزاید: اگر عقل و خرد، شما را به چنین حکمی رهنمون نشده آیا دلیلی از «نقل» بر آن دارید «آیا کتابی

دارید که از آن درس می‌خوانید...؟! (ام لکم کتاب فیه تدرسون).

سوره القلم (۶۸): آیه ۳۸ ..... ص: ۲۵۲

(آیه ۳۸) - «که آنچه را شما اختیار می‌کنید از آن شماست»؟! (ان لکم فیه لما تخیرون). شما انتظار دارید مجرمانی همچون خودتان هم‌تراز مسلمین باشند، این سخنی است که نه عقل به آن حکم می‌کند و نه در هیچ کتاب معتبری آمده است.

سوره القلم (۶۸): آیه ۳۹ ..... ص: ۲۵۲

(آیه ۳۹) - در این آیه چنین ادامه می‌دهد: آیا شما مدرکی از عقل و نقل بر این ادعا دارید؟ «یا این که عهد و پیمان موکد و مستمری تا روز قیامت بر ما دارید که هر چه را حکم کنید برای شما باشد»؟! (ام لکم ایمان علینا بالغه الی یوم القیامه ان لکم لما تحکمون).

چه کسی می‌تواند ادعا کند که از خدا عهد و پیمان گرفته است که تسلیم تمایلات او گردد!

سوره القلم (۶۸): آیه ۴۰ ..... ص: ۲۵۲

(آیه ۴۰) - باز در ادامه این پرسشها که راهها را از هر سو به روی آنان می‌بندد می‌افزاید: «از آنها پرس کدامیک از آنان چنین چیزی را تضمین می‌کنند» که مجرمان و مؤمنان یکسان باشند یا هر چه آنها می‌خواهند خدا در اختیارشان بگذارد (سلهم ایهم بذلک زعیم).

سوره القلم (۶۸): آیه ۴۱ ..... ص: ۲۵۲

(آیه ۴۱) - و در آخرین مرحله از این بازپرسی عجیب می‌فرماید: «یا این که معبودانی دارند که آنها را شریک خدا قرار داده‌اند (و برای آنان شفاعت می‌کنند) اگر راست می‌گویند معبودان خود را بیاورند!» (ام لهم شرکاء فلیأتوا بشرکائهم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۵۳)
ان کانوا صادقین)

آیا آنها کمترین دلیلی دارند بر این که بتها این جمادات کم ارزش و بی‌شعور شریک خدا و شفیع درگاه اویند؟

سوره القلم (۶۸): آیه ۴۲ ..... ص: ۲۵۲

(آیه ۴۲) - آن روز می‌خواهند سجده کنند اما قادر نیستند! در تعقیب آیات گذشته که مشرکان و مجرمان را در برابر یک بازپرسی کوبنده قرار می‌داد، در اینجا گوشه‌ای از سرنوشت آنها را در قیامت نشان می‌دهد تا روشن شود این گروه خود خواه و پرادعا در آن روز چقدر ذلیل و خوارند؟

می‌فرماید: به خاطر بیاورید «روزی را که (از شدت ترس و وحشت) ساق پاها برهنه می‌گردد و دعوت به سجود می‌شوند اما

نمی‌توانند» سجود کنند (یوم یکشف عن ساق و یدعون الی السجود فلا یستطیعون).

آری! در آن روز همگان به سجده و خضوع در برابر پروردگار دعوت می‌شوند، مؤمنان به سجده می‌افتند، ولی مجرمان قدرت سجده ندارند!

سورة القلم (۶۸): آیه ۴۳ ..... ص : ۲۵۳

(آیه ۴۳) - این آیه می‌گوید: «این در حالی است که چشمهایشان (از شدت شرمساری) به زیر افتاده و ذلت و خواری تمام وجودشان را فرا گرفته» (خاشعۃ ابصارهم ترهقهم ذلۃ).

افراد مجرم هنگامی که در دادگاه محکوم می‌شوند معمولاً سر خود را به زیر می‌افکنند، و ذلت تمام وجودشان را فرا می‌گیرد. سپس می‌افزاید: «آنها پیش از این (در دار دنیا) دعوت به سجود می‌شدند در حالی که سالم بودند» ولی امروز دیگر توانائی آن را ندارند (و قد کانوا یدعون الی السجود و هم سالمون).

آنها هرگز سجده نکردند، و روح استکبار و تمرد و سرپیچی را با خود به صحنه قیامت آوردند با این حال چگونه قدرت بر سجده دارند.

سورة القلم (۶۸): آیه ۴۴ ..... ص : ۲۵۳

(آیه ۴۴) - سپس روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می‌گوید: «اکنون مرا با آنها که این سخن (یعنی قرآن) را تکذیب می‌کنند واگذار» تا حساب همه آنها را برسم (فذرنی و من یکذب بهذا الحدیث). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۵۴

این تهدیدی است شدید از ناحیه خداوند قادر قهار که به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گوید: نمی‌خواهد تو دخالت کنی، مرا با این تکذیب کنندگان لجوج و سرکش رها کن، تا آنچه مستحقند به آنها بدهم! سپس می‌افزاید: «ما آنان را از آنجا که نمی‌دانند به تدریج به سوی عذاب پیش می‌بریم» (سنستدرجهم من حیث لا یعلمون).

سورة القلم (۶۸): آیه ۴۵ ..... ص : ۲۵۴

(آیه ۴۵) - «و به آنها مهلت (بازگشت) می‌دهم (و در عذابشان عجله نخواهم کرد) چرا که نقشه‌های من محکم و دقیق (و عذاب من شدید) است» (و املی لهم ان کیدی متین).

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «گاه هنگامی که بندگان سرکش گناه می‌کنند خداوند به آنها نعمتی می‌دهد، آنها از گناه خود غافل می‌شوند، و توبه را فراموش می‌کنند، این همان استدراج و بلا و عذاب تدریجی است».

هنگامی که انسان گناه می‌کند از سه حال بیرون نیست، یا خودش متوجه می‌شود و باز می‌گردد، و یا خداوند تازیانه «بلا» بر او می‌نوازد تا بیدار شود، و یا شایستگی هیچ یک از این دو را ندارد، خدا به جای بلا نعمت به او می‌بخشد و این همان «عذاب استدراج» است.

لذا انسان باید به هنگام روی آوردن نعمتهای الهی مراقب باشد نکند این امر که ظاهراً نعمت است «عذاب استدراج» گردد، به همین دلیل مسلمانان بیدار در این گونه مواقع در فکر فرو می‌رفتند، و به بازنگری اعمال خود می‌پرداختند، چنانکه در حدیثی

آمده است که یکی از یاران امام صادق علیه السلام عرض کرد: من از خداوند مالی طلب کردم به من روزی فرمود، فرزندی خواستم به من بخشید، خانه‌ای طلب کردم به من مرحمت کرد، من می‌ترسم نکند این «استدراج» باشد! امام علیه السلام فرمود: «اگر اینها توأم با حمد و شکر الهی است استدراج نیست» (نعمت است).

سورة القلم (۶۸): آیه ۴۶ ..... ص: ۲۵۴

(آیه ۴۶) - در ادامه بازپرسیهایی که در آیات گذشته از مشرکان و مجرمان شده بود، در اینجا دو سؤال دیگر بر آن می‌افزاید، نخست می‌گوید: «یا این که تو از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۵۵ آنها مزدی می‌طلبی که پرداختش برای آنها سنگین است»؟ (ام تستلهم اجرا فهم من مغرم مثقلون). اگر بهانه آنها این است که شنیدن دعوت تو خرج دارد و اجر و مزد کلانی باید در مقابل آن پردازند و آنها قادر بر آن نیستند این سخن دروغی است، و تو مطلقاً از آنها اجر و پاداشی مطالبه نمی‌کنی، و نه هیچ پیامبر دیگری از پیامبران خدا مزدی مطالبه کردند.

سورة القلم (۶۸): آیه ۴۷ ..... ص: ۲۵۵

(آیه ۴۷) - سپس در ادامه همین گفتگو، می‌افزاید: «یا اسرار غیب نزد آنهاست، و آن را می‌نویسند» و به یکدیگر منتقل می‌کنند، و در این اسرار آمده است که آنها با مسلمانان یکسانند؟ (ام عندهم الغیب فهم یکتبون).

سورة القلم (۶۸): آیه ۴۸ ..... ص: ۲۵۵

(آیه ۴۸) - و از آنجا که سرسختی و بی‌منطقی مشرکان و دشمنان اسلام گاه چنان قلب پیامبر صلی الله علیه و آله را می‌فشرد که امکان داشت در مورد آنها نفرین کند، خداوند در این آیه پیامبرش را دلداری داده، و امر به صبر و شکیبائی می‌کند، می‌فرماید:

«اکنون که چنین است صبر کن و منتظر فرمان پروردگارت باش» (فاصبر لحکم ربک).

منتظر باش تا خداوند وسائل پیروزی تو و یارانت و شکست دشمنانت را فراهم سازد، و بدان این مهلتها که به آنها داده می‌شود یک نوع عذاب استدراج است.

سپس می‌افزاید: «و مانند صاحب ماهی [- یونس] مباش» که در تقاضای مجازات قومش عجله کرد، و گرفتار مجازات ترک اولی شد (و لا تکن کصاحب الحوت).

«در آن زمان که با نهایت اندوه خدا را (از درون شکم ماهی) خواند» (اذ نادى و هو مکظوم).

منظور از این «ندا» همان است که در آیه ۸۷ سوره انبیا آمده است «او در میان ظلمتها صدا زد که معبودی جز تو نیست، منزهی تو من از ستمکاران بودم».

و به این ترتیب به ترک اولای خود اعتراف کرد، و از خدا تقاضای عفو و بخشش نمود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۵۶

سوره القلم (۶۸): آیه ۴۹ ..... ص: ۲۵۶

(آیه ۴۹) - در این آیه می‌افزاید: «و اگر رحمت پروردگارش به یاریش نیامده بود (از شکم ماهی) بیرون افکنده می‌شد در حالی که نکوهیده بود» (لو لا ان تدار که نعمه من ربه لنبذ بالعرء و هو مذموم). منظور از «نعمت» در آیه فوق همان توفیق توبه و شمول رحمت الهی است.

سوره القلم (۶۸): آیه ۵۰ ..... ص: ۲۵۶

(آیه ۵۰) - لذا در این آیه می‌فرماید: «ولی پروردگارش او را برگزید و از صالحان قرار داد» (فاجتباہ ربه فجعله من الصالحین). و به دنبال آن مأموریت هدایت قومش را مجدداً بر عهده او گذارد و او به سراغ آنها آمد، و همگی ایمان آوردند.

سوره القلم (۶۸): آیه ۵۱ ..... ص: ۲۵۶

(آیه ۵۱) - می‌خواهند تو را نابود کنند اما نمی‌توانند! این آیه و آیه بعد که پایان سوره «قلم» را تشکیل می‌دهد، در حقیقت تعقیب چیزی است که در آغاز این سوره در باره نسبت جنون از ناحیه دشمنان به پیامبر صلی الله علیه و آله آمده، نخست می‌فرماید: «نزدیک است کافران هنگامی که آیات قرآن را می‌شنوند با چشم زخم خود تو را از بین ببرند و می‌گویند: او دیوانه است» (و ان یکاد الذین کفروا لیزلقونک بابصارهم لما سمعوا الذکر و یقولون انه لمجنون). آنها وقتی آیات قرآن را می‌شنوند آنقدر مجذوب می‌شوند و در برابر آن اعجاب می‌کنند که می‌خواهند تو را چشم بزند (زیرا چشم زدن معمولاً در برابر اموری است که بسیار اعجاب‌انگیز باشد) اما در عین حال می‌گویند: تو دیوانه‌ای، و این راستی شگفت‌آور است، دیوانه و پریشان گوئی کجا و این آیات اعجاب‌انگیز جذاب و پرنفوذ کجا؟

سوره القلم (۶۸): آیه ۵۲ ..... ص: ۲۵۶

اشاره

(آیه ۵۲) - و سرانجام در آخرین آیه می‌افزاید: «در حالی که این (قرآن) جز مایه بیداری برای جهانیان نیست» (و ما هو الا ذکر للعالمین).

معارفش روشنگر، اندازهایش آگاه‌کننده، مثالهایش پر معنی، تشویقها و بشارتهایش روح‌پرور، و در مجموع مایه بیداری خفتگان و یادآوری غافلان است، با این حال چگونه می‌توان نسبت جنون به آورنده آن داد؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص:

۲۵۷

آیا چشم زدن واقعیت دارد؟ ..... ص: ۲۵۷

بسیاری از مردم معتقدند در بعضی از چشمها اثر مخصوصی است که وقتی از روی اعجاب به چیزی بنگرند ممکن است آن را

از بین ببرد، یا درهم بشکند، و اگر انسان است بیمار یا دیوانه کند.

این مسأله از نظر عقلی امر محالی نیست و در روایات اسلامی نیز تعبیرات مختلفی دیده می‌شود که وجود چنین امری را اجمالا تأیید می‌کند.

در حدیثی آمده است که امیر مؤمنان علی علیه السلام فرمود: پیامبر برای امام حسن و امام حسین علیه السلام «رقیه» (۱) گرفت، و این دعا را خواند: «شما را به تمام کلمات و اسماء حسناى خداوند از شرّ مرگ و حیوانات موذی، و هر چشم بد، و حسود آنگاه که حسد ورزد می‌سپارم.

سپس پیامبر صلی الله علیه و آله نگاهی به ما کرد و فرمود: «این چنین حضرت ابراهیم برای اسماعیل و اسحاق تعویذ نمود». «پایان سوره قلم»

---

(۱) منظور از «رقیه» دعاهائی است که می‌نویسند و افراد برای جلوگیری از چشم زخم با خود نگه می‌دارند و آن را «تعویذ» نیز می‌گویند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۵۹

سوره حاقه [۶۹] ..... ص: ۲۵۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۵۲ آیه است

مختوای سوره: ..... ص: ۲۵۹

مباحث این سوره بر سه محور دور می‌زند.

محور اول که مهمترین محورهای بحث این سوره است مسائل مربوط به قیامت و بسیاری از خصوصیات آن می‌باشد، و لذا سه نام از نامهای قیامت یعنی «حاقه» و «قارعه» و «واقعه» در این سوره آمده است.

محور دوم بحثهایی است که پیرامون سرنوشت اقوام کافر پیشین، مخصوصاً قوم عاد و ثمود و فرعون، می‌باشد که مشتمل بر اندازهای قوی و مؤکدی است برای همه کافران و منکران قیامت.

محور سوم بحثهایی است پیرامون عظمت قرآن و مقام پیامبر صلی الله علیه و آله و کیفر تکذیب کنندگان.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۲۵۹

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام می‌خوانیم: «کسی که سوره حاقه را بخواند خداوند حساب او را در قیامت آسان می‌کند».

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱ ..... ص: ۲۵۹

(آیه ۱) - این سوره از مسأله قیامت و آن هم با عنوان تازه‌ای شروع می‌شود، می‌فرماید: روز رستاخیز «روزی است که مسلماً واقع می‌شود!» (الحاقه).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۶۰

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲ ..... ص: ۲۶۰

(آیه ۲) - «چه روز واقع شدنی!» (ما الحاقه).

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳ ..... ص: ۲۶۰

(آیه ۳) - «و تو چه می‌دانی آن روز واقع شدنی چیست؟ (و ما ادراک ما الحاقه).

تقریباً عموم مفسران «حاقه» را به معنی روز قیامت تفسیر کرده‌اند، به خاطر این که روزی است که قطعاً واقع می‌شود، همانند تعبیر به «الواقعة» در سوره «واقعة».

تعبیر به «ما الحاقه» برای بیان عظمت آن روز است.

و تعبیر به «ما ادراک ما الحاقه» باز هم برای تأکید بیشتر روی عظمت حوادث آن روز عظیم است، تا آنجا که حتی به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله خطاب می‌شود که تو نمی‌دانی آن روز چگونه است؟

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴ ..... ص: ۲۶۰

(آیه ۴) - سپس به سراغ بیان سرنوشت اقوامی می‌رود که روز قیامت (یا نزول عذاب الهی را در دنیا) منکر شدند، می‌افزاید: «قوم ثمود و عاد عذاب کوبنده الهی را انکار کردند» و نتیجه شومش را دیدند (کذبت ثمود و عاد بالقارعة).

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۵ ..... ص: ۲۶۰

(آیه ۵) - «اما قوم ثمود با عذابی سرکش هلاک شدند» (فاما ثمود فاهلکوا بالطاغية).

«قوم ثمود» در یک منطقه کوهستانی میان حجاز و شام زندگی می‌کردند، حضرت «صالح» به سوی آنها مبعوث شد، ولی آنها هرگز ایمان نیاوردند، حتی از او خواستند که اگر راست می‌گویی عذابی را که به ما وعده می‌دهی فرود آور! در این هنگام «صاعقه‌ای ویرانگر» بر آنها مسلط شد، و در چند لحظه همه چیز را در هم کوبید و جسمهای بی‌جان‌شان بر زمین افتاد.

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۶ ..... ص: ۲۶۰

(آیه ۶) - سپس به سراغ سرنوشت «قوم عاد» می‌رود، قومی که در سرزمین «احقاف» در شبه جزیره عرب یا یمن زندگی می‌کردند قامت‌هائی طویل، اندامی قوی، شهرهائی آباد، زمینهای خرم و سرسبز، و باغهای پرطراوت داشتند، پیامبر آنها حضرت «هود» بود، آنها نیز طغیان و سرکشی را به جایی رساندند که خداوند با عذابی دردناک - که شرح آن در همین آیات

آمده است - برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۶۱

طومار زندگی آنها را در هم پیچید.

نخست می‌فرماید: «و اما قوم عاد با تندبادی طغیانگر و پر سر و صدا به هلاکت رسیدند» (و اما عاد فاهلکوا بریح صرصر عاتیة).

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۷ ..... ص : ۲۶۱

(آیه ۷) - سپس به توصیف دیگری از این تندباد کوبنده پرداخته، می‌افزاید: «(خداوند) این تندباد بنیان کن را هفت شب و هشت روز پی در پی بر آنها مسلط ساخت» (سخرها علیهم سبع لیل و ثمانیة ایام حسوما). نتیجه آن شد که قرآن می‌گوید: «(اگر آنجا بودی) می‌دیدى که آن قوم همچون تنه‌های پوسیده و تو خالی درختان نخل در میان این تند باد روی زمین افتاده و هلاک شده‌اند!» (فتری القوم فیها صرعی کانهم اعجاز نخل خاویة). چه تشبیه جالبی که هم بزرگی قامت آنها را مشخص می‌کند، و هم ریشه کن شدن آنها را، و هم تو خالی بودن در برابر عذابهای الهی به گونه‌ای که تندباد آنها را به آسانی جا به جا می‌کرد.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۸ ..... ص : ۲۶۱

(آیه ۸) - و در این آیه می‌افزاید: «آیا کسی از آنها را باقی می‌بینی؟! (فهل ترى لهم من باقیة). آری! امروز نه تنها اثری از قوم عاد نیست که از ویرانه‌های شهرهای آباد، و عمارت‌های پرشکوه، و مزارع سرسبز آنها نیز چیزی باقی نمانده است.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۹ ..... ص : ۲۶۱

(آیه ۹) - کجاست گوشه‌های شنوا؟ بعد از ذکر گوشه‌ای از سرگذشت قوم عاد و ثمود به سراغ اقوام دیگری همچون قوم «نوح» و قوم «لوط» می‌رود تا از زندگی آنها درس عبرت دیگری به افراد بیدار دل دهد. می‌فرماید: «و فرعون و کسانی که پیش از او بودند و همچنین اهل شهرهای زیر و رو شده [قوم لوط] مرتکب گناهان بزرگ شدند» (و جاء فرعون و من قبله و المؤمنفکات بالخاطئة).

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۱۰ ..... ص : ۲۶۱

(آیه ۱۰) - سپس می‌افزاید: «و با فرستاده پروردگارشان مخالفت کردند و خداوند آنها را به عذاب شدیدی گرفتار ساخت» (فعصوا رسول ربهم فاخذهم أخذة رابیة). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۶۲ فرعونیان با «موسی» و «هارون» به مخالفت برخاستند، و ساکنان شهرهای «سدوم» به مخالفت با حضرت «لوط» و اقوام دیگر نیز از فرمان پیامبر خود سرپیچی کردند، و هر گروهی از این سرکشان به نوعی عذاب گرفتار شدند، فرعونیان در کام امواج «نیل» که مایه حیات و آبادی و برکت کشورشان بود غرق گشتند، و قوم لوط با زلزله شدید، و سپس «بارانی از سنگ» محو و نابود شدند.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۱۱ ..... ص : ۲۶۲

(آیه ۱۱) - و سر انجام اشاره کوتاهی به سرنوشت قوم نوح و مجازات دردناک آنها کرده، می‌گوید: «و هنگامی که آب طغیان کرد ما شما را بر کشتی سوار کردیم» (انا لما طغى الماء حملناكم فى الجارية). طغیان آب چنین بود که ابرهای تیره و تار آسمان را پوشانید، و چنان بارانی نازل شد که گوئی سیلاب از آسمان فرو می‌ریزد، چشمه‌ها نیز از زمین جوشیدن گرفت، و این هر دو آب دست به دست هم دادند، و همه چیز زیر آب فرو رفت، تنها گروهی که نجات یافتند مؤمنانی بودند که همراه نوح سوار بر کشتی شدند. تعبیر به «حملناکم» (شما را حمل کردیم) کنایه از اسلاف و نیاکان ماست چرا که اگر آنها نجات نیافته بودند ما نیز امروز وجود نداشتیم.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۱۲ ..... ص: ۲۶۲

اشاره

(آیه ۱۲) - بعد به هدف اصلی این مجازات‌ها اشاره کرده، می‌افزاید: منظور این بود «تا آن را وسیله تذکری برای شما قرار دهیم» (لنجعلها لكم تذكرة). «و گوشهای شما آن را دریابد و بفهمد» (و تعیها اذن واعیه). هرگز نمی‌خواستیم از آنها انتقام بگیریم، بلکه هدف تربیت انسانها و هدایت آنها در مسیر کمال، و ارائه طریق، و ایصال به مطلوب بوده است.

فضیلت دیگری از فضائل علی علیه السلام ..... ص: ۲۶۲

در بسیاری از کتب معروف اسلامی اعم از تفسیر و حدیث آمده است که پیغمبر گرامی اسلام به هنگام نزول آیه فوق (و تعیها اذن واعیه) فرمود: «من از خدا خواستم که گوش علی را از این گوشهای شما و نگه دارنده حقایق قرار دهد». و به دنبال آن علی علیه السلام می‌فرمود: «من هیچ سخنی بعد از آن، از رسول خدا نشنیدم که آن را فراموش کنم بلکه همیشه آن را به خاطر داشتم». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۶۳ در «غایة المرام» شانزده حدیث در این زمینه از طرق شیعه و اهل سنت نقل کرده است، و تفسیر «البرهان» از «محمد بن عباس» نقل می‌کند که در این باره سی حدیث از طرق عامه و خاصه نقل شده است. و این فضیلتی است بزرگ برای پیشوای بزرگ اسلام علی علیه السلام که صندوقچه اسرار پیامبر صلی الله علیه و آله و وارث تمام علوم رسول خدا صلی الله علیه و آله بود، و به همین دلیل بعد از او در مشکلاتی که برای جامعه اسلامی در مسائل علمی پیش می‌آمد موافقان و مخالفان به او پناه می‌بردند، و حل مشکل را از او می‌خواستند که در کتب تاریخ مشروحا آمده است.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۱۳ ..... ص: ۲۶۳

(آیه ۱۳) - روزی که آن واقعه بزرگ رخ می‌دهد! در ادامه آیات آغاز این سوره که ناظر به مسأله رستاخیز و قیامت بود، در اینجا بحث‌هایی از حوادث این رستاخیز عظیم را مطرح می‌کند، می‌فرماید: «به محض این که یکبار در صور دمیده شود...» (فاذا نفخ فی الصور نفخة واحدة).

چنانکه قبلاً نیز اشاره کرده‌ایم از قرآن مجید استفاده می‌شود که پایان این جهان و آغاز جهان دیگر، ناگهانی و با صدائی عظیم انجام می‌گیرد که از آن تعبیر به «نفخه صور» دمیدن در شیپور شده است.

نفخه صور دو نفخه است: «نفخه مرگ» و «نفخه حیات مجدد» و آنچه در آیه مورد بحث آمده «نفخه اول» یعنی، نفخه پایان دنیاست.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۱۴ ..... ص: ۲۶۳

(آیه ۱۴) - سپس می‌افزاید: «و (هنگامی که) زمین و کوهها از جا برداشته شوند، و یکباره در هم کوبیده و متلاشی گردند» (و حملت الارض و الجبال فدکتا دكة واحدة). به گونه‌ای که یکباره از هم متلاشی و هموار گردند.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۱۵ ..... ص: ۲۶۳

(آیه ۱۵) - سپس می‌افزاید: «در آن روز واقعه عظیم روی می‌دهد» و رستاخیز برپا می‌شود (فیومئذ وقعت الواقعة).

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۱۶ ..... ص: ۲۶۳

(آیه ۱۶) - نه تنها زمین و کوهها متلاشی می‌شوند، بلکه «آسمانها از هم می‌شکافد و سست می‌گردد و فرو می‌ریزد» (و انشقت السماء فهی یومئذ واهیه).

کرات عظیم آسمانی از این حادثه هولناک و وحشتناک برکنار نمی‌مانند، آنها برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۶۴ نیز شکافته، پراکنده و متلاشی و سست خواهند شد.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۱۷ ..... ص: ۲۶۴

(آیه ۱۷) - «فرشتگان در اطراف آسمان قرار می‌گیرند» و برای انجام مأموریتها آماده می‌شوند (و الملك علی ارجائها). سپس می‌فرماید: «و آن روز عرش پروردگارت را هشت فرشته بر فراز همه آنها حمل می‌کنند» (و یحمل عرش ربک فوقهم یومئذ ثمانية).

منظور از «عرش» مجموعه جهان هستی است که عرش حکومت خداوند است، و به وسیله فرشتگان که مجری فرمان او هستند تدبیر می‌شود.

و جالب این که در روایتی آمده است: «حاملان هشتگانه عرش خدا در قیامت چهار نفر از اولین، و چهار نفر از آخرین هستند، اما چهار نفر از اولین نوح و ابراهیم و موسی و عیسی می‌باشند، و چهار نفر از آخرین محمد صلی الله علیه و آله و علی و حسن و حسین علیهم السلام هستند!» این تعبیر ممکن است اشاره به مقام شفاعت آنها برای اولین و آخرین باشد، البته شفاعت

در مورد کسانی که لایق شفاعتند، و به هر حال گسترش مفهوم «عرش» را نشان می‌دهد.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۱۸ ..... ص: ۲۶۴

(آیه ۱۸) - ای اهل محشر، نامه اعمال مرا بخوانید! در تفسیر آیات گذشته گفته شد که «نسخ صور» دو بار رخ می‌دهد و چنانکه گفتیم آیات آغاز سوره از نسخه اول خبر می‌دهد، و آیات بعد از نسخه دوم. در ادامه همین مطلب در اینجا می‌فرماید: «در آن روز همگی به پیشگاه خدا عرضه می‌شوید و چیزی از کارهای شما پنهان نمی‌ماند» (یومئذ تعرضون لا تخفی منکم خافیة).

البته، انسانها و غیر انسانها در این دنیا نیز دائما در محضر خدا هستند، ولی این مطلب در قیامت ظهور و بروز بیشتری دارد. نه تنها اعمال مخفیانه انسانها که صفات و روحیات و خلیات و نیتها همه بر ملا می‌گردد، و این حادثه‌ای است عظیم، و به گفته بعضی از مفسران عظیمتر از متلاشی شدن کوهها و شکافتن کرات آسمان! روز رسوائی بزرگ بدکاران برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۶۵ و سر بلندی بی نظیر مؤمنان.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۱۹ ..... ص: ۲۶۵

(آیه ۱۹) - و به دنبال آن می‌گوید: «پس کسی که نامه اعمالش را به دست راستش دهند (از فرط خوشحالی) فریاد می‌زند که (ای اهل محشر!) نامه اعمال مرا بگیرید و بخوانید» (فاما من اوتی کتابه بيمينه فيقول هاؤم اقرؤا کتابیه).

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۲۰ ..... ص: ۲۶۵

اشاره

(آیه ۲۰) - سپس بزرگترین افتخار خود را در این کلمه خلاصه کرده، می‌گوید: «من یقین داشتم (که قیامتی در کار است، و) به حساب اعمالم می‌رسم» (انی ظننت انی ملاق حسابیه). یعنی، آنچه نصیب من شده به خاطر ایمان به چنین روزی است، و راستی هم همین است ایمان به حساب و کتاب به انسان روح تقوا و پرهیزگاری می‌بخشد و تعهد و احساس مسؤولیت در او ایجاد می‌کند، و مهمترین عامل تربیت انسان است.

پاسخ به یک سؤال: ..... ص: ۲۶۵

در اینجا ممکن است سؤالی مطرح شود و آن این که آیا مؤمنانی که طبق آیات فوق صدا می‌زنند: ای اهل محشر! بیایید و نامه اعمال ما را بخوانید، مگر گناهی در تمام نامه اعمالشان نیست؟

پاسخ این سؤال را می‌توان از بعضی احادیث استفاده کرد از جمله، در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله

می‌خوانیم که: «خداوند در قیامت نخست از بندگان خود اقرار بر گناهانشان می‌گیرد، سپس می‌فرماید: من این گناهان را در دنیا برای شما مستور ساختم، و امروز هم آن را می‌بخشم سپس (فقط) نامه حسناتش را به دست راست او می‌دهند».

سورة الحاقه(۶۹): آیه ۲۱..... ص: ۲۶۵

(آیه ۲۱)- در این آیه گوشه‌ای از پادشاهی چین کسانی را بیان کرده، می‌فرماید: «پس او در یک زندگی (کامل)- رضایتبخش قرار خواهد داشت» (فهو فی عیشه راضیه).

سورة الحاقه(۶۹): آیه ۲۲..... ص: ۲۶۵

(آیه ۲۲)- گرچه با همین یک جمله همه گفتنیها را گفته است، ولی برای توضیح بیشتر می‌افزاید: او «در بهشتی عالی» قرار دارد (فی جنه عالیه).

بهشتی که آنقدر رفیع و والاست که هیچ کس مانند آن را ندیده و نشنیده و حتی تصور نکرده است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۶۶

سورة الحاقه(۶۹): آیه ۲۳..... ص: ۲۶۶

(آیه ۲۳)- بهشتی که «میوه‌هایش در دسترس است» (قطوفها دانیه).

نه زحمتی برای چیدن میوه‌ها در کار است، و نه مشکلی برای نزدیک شدن به درختان پربارش، و اصولاً تمام نعمتهایش بدون استثنا در دسترس است.

سورة الحاقه(۶۹): آیه ۲۴..... ص: ۲۶۶

(آیه ۲۴)- و در این آیه، خطاب محبت آمیز خداوند را به این بهشتیان چنین بیان کرده، «بخورید و بیاشامید گوارا، در برابر اعمالی که در ایام گذشته انجام دادید» (کلوا و اشربوا هنیئا بما اسلفتم فی الایام الخالیه).

آری! این نعمتهای بزرگ بی‌حساب نیست، اینها پاداش اعمال شماست البته این اعمال ناچیز هنگامی که در افق فضل و رحمت الهی قرار گرفته به چنین ثمراتی منتهی شده است.

سورة الحاقه(۶۹): آیه ۲۵..... ص: ۲۶۶

(آیه ۲۵)- در آیات گذشته سخن از «اصحاب الیمین» و مؤمنانی بود که نامه اعمالشان به دست راستشان داده می‌شود، ولی

این آیه درست به نقطه مقابل آنها یعنی «اصحاب الشمال» پرداخته، و در یک مقایسه وضع آن دو را کاملاً روشن می‌سازد.

نخست می‌فرماید: «اما کسی که نامه اعمالش را به دست چپش بدهند می‌گویند: ای کاش هرگز نامه اعمالم را به من نمی‌دادند!» (و اما من أوتی کتابه بشماله فیقول یا لیتنی لم أوت کتابیه).

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۶ ..... ص: ۲۶۶

(آیه ۲۶) - «و نمی دانستم حساب من چیست؟! (و لم ادر ما حسابیه).

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۷ ..... ص: ۲۶۶

(آیه ۲۷) - «ای کاش مرگم فرا می رسید!» و به این زندگی حسرت بار پایان می داد (یا لیتها کانت القاضیه). آری! در آن دادگاه بزرگ، آهی حسرت بار، و ناله ای شرر بار دارد، آرزو می کند با گذشته اش بکلی قطع رابطه کند، همان گونه که در آیه ۴۰ سوره نبأ نیز آمده است:

يقول الكافر يا ليتني كنت ترابا
كافر در آن روز می گوید: ای کاش خاک بودم (و گرفتار عذاب نمی شدم)!

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۸ ..... ص: ۲۶۶

(آیه ۲۸) - سپس می افزاید: این مجرم گنهکار زبان به اعتراف گشوده، می گوید: «مال و ثروتم هرگز مرا بی نیاز نکرد» و به درد امروز که روز بیچارگی من برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۶۷ است نخورد (ما اغنی عنی مالیه).

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۹ ..... ص: ۲۶۷

(آیه ۲۹) - نه تنها اموالم مرا بی نیاز نکرد و حل مشکلی از من ننمود بلکه «قدرت من نیز از دست رفت!» (هلک عنی سلطانیه). خلاصه نه مال به کار آمد، و نه مقام، و امروز با دست تهی، و در نهایت ذلت و شرمساری، در دادگاه عدل الهی حاضریم، همه اسباب نجات قطع شده، قدرتم بر باد رفته، و امیدم از همه جا بریده است.

یک داستان عبرت انگیز! در اینجا سرگذشتهای بسیاری نقل شده که همه تأکیدی است بر محتوای آیات فوق و درس عبرتی است برای آنها که تکیه بر مال و مقام کرده، سر تا پا آلوده غرور و غفلت و گناهند، از جمله:

در «سفینه البحار» از کتاب «نصائح» چنین نقل شده: «هنگامی که بیماری هارون الرشید در خراسان شدید شد دستور داد طبیبی از طوس حاضر کنند، و سپس سفارش کرد که ادرار او را با ادرار جمع دیگری از بیماران و از افراد سالم بر طبیب عرضه کنند، طبیب شیشه ها را یکی بعد از دیگری وارسی می کرد تا به شیشه هارون رسید، و بی اینکه بداند مال کیست، گفت: به صاحب این شیشه بگوئید وصیتش را بکنند، چرا که نیرویش مضمحل شده و بنیه اش فرو ریخته است! هارون از شنیدن این سخن از حیات خود مأیوس شد، و شروع به خواندن این اشعار کرد:

انّ الطّیب بطبّه و دوائه لا یستطیع دفاع نحب قد أتى

ما للطّیب یموت بالداء الذی قد کان بیرء مثله فیما مضی

«طبیب با طبابت و داروی خود - قدرت ندارد در برابر مرگی که فرا رسید دفاع کند».

اگر قدرت دارد پس چرا خودش با همان بیماری می میرد - که سابقا آن را درمان می کرد؟

در این هنگام به او خبر دادند که مردم شایعه مرگ او را پخش کرده‌اند، برای این که این شایعه برچیده شود دستور داد چهارپائی آوردند و گفت: مرا بر آن سوار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۶۸ کنید، ناگهان زانوی حیوان سست شد.

گفت: مرا پیاده کنید که شایعه پراکنان راست می‌گویند! سپس سفارش کرد کفنهائی برای او بیاورند، و از میان آنها یکی را پسندید و انتخاب کرد، و گفت در کنار همین بسترم قبری برای من آماده کنید. سپس نگاهی در قبر کرد و این آیه را تلاوت نمود: (ما اغنی عنی مالیه - هلک عنی سلطانیه) و در همان روز از دنیا رفت.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۳۰ ..... ص : ۲۶۸

(آیه ۳۰) - او را بگیرید و زنجیرش کنید! در ادامه آیات گذشته که سخن از «اصحاب شمال» می‌گفت که نامه اعمالشان را به دست چپشان می‌دهند در اینجا به گوشه‌ای از عذابهای آنها در قیامت اشاره کرده، می‌فرماید: در این هنگام به فرشتگان عذاب دستور داده می‌شود: «او را بگیرید و در بند و زنجیرش کنید!» (خذوه فغلوه).

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۳۱ ..... ص : ۲۶۸

(آیه ۳۱) - «سپس (گفته می‌شود): او را در دوزخ بیفکنید» (ثم الجحیم صلوه).

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۳۲ ..... ص : ۲۶۸

(آیه ۳۲) - «بعد او را به زنجیری که هفتاد ذراع است ببندید» (ثم فی سلسله ذرعا سبعون ذراعا فاسلکوه). «ذراع» به معنی فاصله آرنج تا نوک انگشتان است (در حدود نیم متر) که واحد طول نزد عرب بوده، و یک مقیاس طبیعی است، ولی بعضی گفته‌اند که این ذراع غیر از ذراع معمولی است بطوری که هر ذراع از آن فاصله‌های عظیمی را در بر می‌گیرد، و همه دوزخیان را به آن زنجیر می‌بندند.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۳۳ ..... ص : ۲۶۸

(آیه ۳۳) - در این آیه و آیه بعد به علت اصلی این عذاب سخت پرداخته، می‌فرماید: «چرا که او هرگز به خداوند بزرگ ایمان نمی‌آورد» (انه کان لا یؤمن بالله العظیم). و هر قدر انبیا و اولیا و رسولان پروردگار او را به سوی خدا دعوت می‌کردند نمی‌پذیرفت، و به این ترتیب پیوند او با «خالق» بکلی قطع شده بود.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۳۴ ..... ص : ۲۶۸

(آیه ۳۴) - «و هرگز مردم را بر اطعام مستمندان تشویق نمی‌نمود» (و لا یحض علی طعام المسکین). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵،

و به این ترتیب پیوند خود را از «خلق» نیز بریده بود.

از این دو آیه به خوبی استفاده می‌شود که عمده اطاعات و عبادات و دستورات شرع را می‌توان در رابطه با خلق و خالق خلاصه کرد، و عطف «اطعام مسکین» بر «ایمان» اشاره به اهمیت فوق العاده این عمل بزرگ است.

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۵ ..... ص : ۲۶۹

(آیه ۳۵) - سپس می‌افزاید: «چون عقیده و عمل او چنین بود «از این رو امروز هم در اینجا یار مهربانی ندارد!» (فلیس له الیوم هاهنا حمیم).

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۶ ..... ص : ۲۶۹

(آیه ۳۶) - «و نه طعامی جز از چرک و خون» (و لا طعام الا من غسلین). قابل توجه این که کیفر و عمل آنها کاملاً با هم متناسبند، به خاطر قطع پیوند با خالق، در آنجا دوست گرم و صمیمی ندارند، و به خاطر ترک اطعام مستمندان، غذائی جز چرک و خون از گلوی آنها پایین نمی‌رود، چرا که آنها سالها لذیذترین طعامها را می‌خوردند در حالی که بینوایان جز خون دل طعامی نداشتند.

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۷ ..... ص : ۲۶۹

(آیه ۳۷) - در این آیه، برای تأکید می‌افزاید: «غذائی که جز خطاکاران آن را نمی‌خورند» (لا یأکله الا الخاطون). کسانی که با تعمد و آگاهی و به عنوان طغیان و سرکشی راه شرک و کفر و بخل را می‌پویند.

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۸ ..... ص : ۲۶۹

(آیه ۳۸) - این قرآن قطعاً کلام خداست به دنبال بحثهایی که در آیات گذشته پیرامون قیامت و سرنوشت مؤمنان و کافران بود، در اینجا بحث گویائی پیرامون قرآن مجید و نبوت بیان می‌کند، تا بحث «نبوت» و «معاد» مکمل یکدیگر باشند. نخست می‌فرماید: «سوگند به آنچه می‌بینید!» (فلا اقسام بما تبصرون).

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۹ ..... ص : ۲۶۹

(آیه ۳۹) - «و آنچه نمی‌بینید» (و ما لا تبصرون). این دو تعبیر سراسر عالم «شهود» و «غیب» را شامل می‌شود.

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۰ ..... ص : ۲۶۹

(آیه ۴۰) - سپس در این آیه به ذکر نتیجه و جواب این سوگند بزرگ و بی‌نظیر پرداخته، می‌فرماید: «که این قرآن گفتار

رسول بزرگواری است» (انه لقول رسول کریم). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۷۰
منظور از «رسول» در اینجا بدون شک پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله است نه جبرئیل و می دانیم آنچه را رسول
می آورد گفتار فرستنده اوست.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۴۱ ..... ص : ۲۷۰

(آیه ۴۱) - سپس می افزاید: «و گفته شاعری نیست، اما کمتر ایمان می آورید» (و ما هو بقول شاعر قلیلا ما تؤمنون).

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۴۲ ..... ص : ۲۷۰

(آیه ۴۲) - «و نه گفته کاهنی، هر چند کمتر متذکر می شوید» (و لا بقول کاهن قلیلا ما تذکرون).
در حقیقت دو آیه فوق نفی نسبت‌های ناروایی است که مشرکان و مخالفان به پیامبر صلی الله علیه و آله می دادند، گاه
می گفتند: او شاعر است و این آیات شعر اوست، و گاه می گفتند: او کاهن است و اینها کهانت.
«شعر» معمولاً- زائیده تخیلات، و بیانگر احساسات برافروخته، و هیجانات عاطفی است، و به همین دلیل فراز و نشیب و افت و
خیز فراوان دارد در حالی که قرآن در عین زیبایی و جذابی کاملاً- مستدل و منطقی، و محتوایی عقلانی دارد، و اگر
پیشگوئی‌هایی از آینده کرده این پیشگوئیها اساس قرآن را تشکیل نمی دهد، تازه بر خلاف خبرهای کاهنان همه قرین واقعیت
بوده.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۴۳ ..... ص : ۲۷۰

(آیه ۴۳) - و در این آیه به عنوان تأکید با صراحت می گوید: «کلامی است که از سوی پروردگار عالمیان نازل شده است»
(تنزیل من رب العالمین).
بنابر این قرآن نه شعر است و نه کهانت، نه ساخته فکر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و نه گفته جبرئیل، بلکه سخن خداست
که به وسیله پیک وحی بر قلب پاک پیامبر نازل شده.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۴۴ ..... ص : ۲۷۰

(آیه ۴۴) - اگر او دروغ بر ما می بست مهلتش نمی دادیم! در ادامه بحث‌های مربوط به قرآن، در اینجا به ذکر دلیل روشنی بر
اصالت آن پرداخته، می فرماید: «اگر او سخنی دروغ بر ما می بست ...» (و لو تقول علینا بعض الاقاول).
اصالت آن پرداخته، می فرماید: «اگر او سخنی دروغ بر ما می بست ...» (و لو تقول علینا بعض الاقاول).

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۴۵ ..... ص : ۲۷۰

(آیه ۴۵) - «ما او را با قدرت می گرفتیم» (لاخذنا منه بالیمین).

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۴۶ ..... ص : ۲۷۰

(آیه ۴۶) - «سپس رگ قلبش را قطع می کردیم!» (ثم لقطعنا منه الوتين).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۷۱

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۴۷ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۴۷) - «و هیچ کس از شما نمی توانست از (مجازات) او مانع شود» و از او حمایت کند (فما منکم من احد عنہ حاجزین).

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۴۸ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۴۸) - در این آیه باز هم برای تأکید و یادآوری می فرماید: «و آن (قرآن) تذکری برای پرهیزکاران است» (وانه لتذکره للمتقین).

برای آنها که آماده اند خود را از گناه پاک کنند و راه حق را بپویند، برای آنها که جستجوگرند و طالب حقیقت، و کسانی که این حد از تقوا را ندارند مسلماً نمی توانند از تعلیمات قرآن بهره گیرند. تأثیر عمیق و فوق العاده ای که قرآن از این نظر دارد خود نشانه دیگری از حقانیت آن است.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۴۹ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۴۹) - سپس می گوید: «و ما می دانیم که بعضی از شما (آن را) تکذیب می کنید» (و انا لنعلم ان منکم مکذبین). اما وجود تکذیب کننده لجوج هرگز دلیل بر عدم حقانیت آن نخواهد بود، چرا که پرهیزکاران و طالبان حقیقت از آن متذکر می شوند، نشانه های حق را در آن می بینند و در راه خدا گام می نهند.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۵۰ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۵۰) - در این آیه می افزاید: «و آن مایه حسرت کافران است» (وانه لحسرة علی الکافرین). امروز آن را تکذیب می کنند، ولی فردا که «یوم الظهور» و «یوم البروز» و در عین حال «یوم الحسرة» است می فهمند چه نعمت بزرگی را به خاطر لجاجت و عناد از دست داده اند، و چه عذابهای دردناکی را برای خود خریده اند.

سورة الحاقه (۶۹): آیه ۵۱ ..... ص: ۲۷۱

(آیه ۵۱) - و برای این که کسی تصور نکند که شک و تردید، یا تکذیب منکران به خاطر ابهام مفاهیم قرآن است، در این آیه اضافه می کند: «و آن (قرآن) یقین خالص است» (وانه لحق الیقین).

یعنی، قرآن یقینی است خالص، و یا به تعبیر دیگر «یقین» دارای مراحل مختلفی است: گاه از دلیل عقلی حاصل می شود، مثل این که دودی را از دور مشاهده می کنیم و از آن، یقین به وجود آتش حاصل می شود، در حالی که آتش را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۷۲

ندیده ایم، این را «علم الیقین» گویند.

گاه نزدیکتر می‌رویم و شعله‌های آتش را با چشم می‌بینیم، در اینجا یقین محکمتر می‌شود، و آن را «عین الیقین» می‌نامند. گاه از این هم نزدیکتر می‌رویم و در مجاورت آتش قرار می‌گیریم، و سوزش آن را با دست خود لمس می‌کنیم، مسلماً این مرحله بالاتری از یقین است که آن را «حق الیقین» می‌نامند.

آیه فوق می‌گوید قرآن در چنین مرحله‌ای از یقین است، و با این حال کوردلان آن را انکار می‌کنند!

سوره الحاقه (۶۹): آیه ۵۲ ..... ص: ۲۷۲

(آیه ۵۲) - و سر انجام در آخرین آیه می‌فرماید: «حال که چنین است به نام پروردگار بزرگت تسبیح گوی!»! و او را از هر گونه عیب و نقص منزّه بشمار (فسبح باسم ربك العظيم).

قابل توجه این که مضمون این آیه و آیه قبل با مختصر تفاوتی در آخر سوره واقع نیز آمده است، با این تفاوت که در اینجا سخن از قرآن مجید است و توصیف آن به «حق الیقین» اما در پایان سوره «واقع» سخن از گروه‌های مختلف نیکوکاران و بدکاران در قیامت است.

«پایان سوره حاقه»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۷۳

سوره معارج [۷۰] ..... ص: ۲۷۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۴۴ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۲۷۳

معروف در میان مفسران این است که سوره «معارج» از سوره‌های مکی است. ولی بعضی از آیات آن در مدینه نازل شده و دلیل بر آن روایات زیادی است که در تفسیر این آیات به خواست خدا خواهد آمد.

به هر حال این سوره دارای چهار بخش است:

بخش اول از عذاب سریع کسی سخن می‌گوید که بعضی از گفته‌های پیامبر صلی الله علیه و آله را انکار کرد، و گفت: اگر این سخن حق است عذابی بر من نازل شود و نازل شد. (آیه ۱ تا ۳) در بخش دوم بسیاری از خصوصیات قیامت و مقدمات آن و حالات کفار در آن روز آمده است. (آیات ۴ تا ۱۸) بخش سوم این سوره بیانگر قسمتهایی از صفات انسانهای نیک و بد است که او را بهشتی یا دوزخی می‌کند. (آیات ۱۹ تا ۳۴) بخش چهارم شامل اندازهایی است نسبت به مشرکان و منکران، و بار دیگر به مسأله رستاخیز بر می‌گردد و سوره را پایان می‌دهد.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۲۷۳

در حدیثی از پیغمبر صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «کسی که سوره «سأل سائل» را بخواند خداوند ثواب کسانی را به او

می‌دهد که امانات و عهد و پیمان خود را حفظ می‌کنند و کسانی که مواظب و مراقب نمازهای خویشند». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۷۴

بدیهی است آنچه انسان را مشمول این همه ثواب عظیم می‌کند تلاوتی است که با عقیده و ایمان، و سپس با عمل همراه باشد، نه این که سوره را بخواند و هیچ انعکاسی در روح و فکر و عملش نداشته باشد. بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سورة المعارج (۷۰): آية ۱ ..... ص : ۲۷۴

اشاره

(آیه ۱)

شأن نزول: ..... ص : ۲۷۴

هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ را در روز غدیر خم به خلافت منصوب فرمود و در باره او گفت: من کنت مولاه فعلی مولاه هر کس من مولی و ولی او هستم علی مولی و ولی اوست. چیزی نگذشت که این مسأله در بلاد و شهرها منتشر شد «نعمان بن حارث فهری» خدمت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ را عرض کرد: تو به ما دستور دادی شهادت به یگانگی خدا و این که تو فرستاده او هستی دهیم ما هم شهادت دادیم، سپس دستور به جهاد و حج و روزه و نماز و زکات دادی ما همه اینها را نیز پذیرفتیم، اما با اینها راضی نشدی تا این که این جوان علی علیه السلام را به جانشینی خود منصوب کردی، و گفتی: من کنت مولاه فعلی مولاه آیا این سخنی است از ناحیه خودت یا از سوی خدا؟! پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمود: «قسم به خدائی که معبودی جز او نیست این از ناحیه خداست». «نعمان» روی برگرداند در حالی که می‌گفت: «خداوندا! اگر این سخن حق است و از ناحیه تو، سنگی از آسمان بر ما بباران!» اینجا بود که سنگی از آسمان بر سرش فرود آمد و او را کشت، همین جا این آیه و دو آیه بعد نازل گشت.

تفسیر: ..... ص : ۲۷۴

عذاب فوری: سوره معارج از اینجا آغاز می‌شود که می‌فرماید:
«تقاضا کننده‌ای تقاضای عذابی کرد که واقع شد» (سأل سائل بعذاب واقع).

سورة المعارج (۷۰): آية ۲ ..... ص : ۲۷۴

(آیه ۲) - سپس می‌افزاید: این عذاب «مخصوص کافران است و هیچ کس نمی‌تواند آن را دفع کند» (للكافرين ليس له دافع).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۷۵

سورة المعارج (۷۰): آیه ۳ ..... ص : ۲۷۵

(آیه ۳) - و در این آیه به کسی که این عذاب از ناحیه اوست اشاره کرده، می گوید: «از سوی خداوند ذی المعارج» خداوندی که فرشتگانش بر آسمانها صعود و عروج می کنند (من الله ذی المعارج).
از آنجا که خداوند مقامات مختلفی برای فرشتگان قرار داده که با سلسله مراتب به سوی قرب خدا پیش می روند، خداوند به «ذی المعارج» توصیف شده است.
آری! این فرشتگانند که مأموریت عذاب کافران و مجرمان دارند، و همانها بودند که بر ابراهیم خلیل علیه السلام نازل شدند، و به او خبر دادند که ما مأمور نابودی قوم لوط هستیم.

سورة المعارج (۷۰): آیه ۴ ..... ص : ۲۷۵

(آیه ۴) - روزی به اندازه پنجاه هزار سال! بعد از ذکر داستان عذاب دنیوی کسی که تقاضای عذاب الهی کرده بود وارد بحثهای معاد و عذابهای اخروی مجرمان در آن روز می شود، نخست می فرماید: «فرشتگان و روح [- فرشته مقرب خداوند] به سوی او عروج می کنند در آن روزی که مقدارش پنجاه هزار سال است» (تعرج الملائکة و الروح الیه فی یوم کان مقداره خمسين الف سنة).
مسلمنا منظور از «عروج فرشتگان» عروج جسمانی نیست، بلکه عروج روحانی است. یعنی، آنها به مقام قرب خدا می شتابند، و در آن روز که روز قیامت است آماده گرفتن فرمان، و اجرای آن می باشند.
منظور از «روح» در اینجا همان «روح الامین» بزرگ فرشتگان است که در سوره «قدر» نیز به او اشاره شده است.
و اما تعبیر به «پنجاه هزار سال» از این نظر است که آن روز بر حسب سالهای دنیا تا این حد ادامه پیدا می کند، و با آنچه در آیه ۵ سوره سجده آمده است که مقدار آن را یک هزار سال تعیین می نماید منافاتی ندارد، زیرا همان گونه که در روایات وارد شده است در قیامت پنجاه موقوف است، و هر موقوف به اندازه یک هزار سال طول می کشد.

سورة المعارج (۷۰): آیه ۵ ..... ص : ۲۷۵

(آیه ۵) - در این آیه پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله را مخاطب ساخته، می فرماید: «پس برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۷۶ صبر جمیل پیشه کن» و در برابر استهزاء و تکذیب و آزار آنها شکیبا باش (فاصبر صبیرا جمیلا).
«صبر جمیل» به معنی شکیبائی زیبا و قابل توجه است، و آن صبر و استقامتی است که تداوم داشته باشد، یأس و نومیدی به آن راه نیابد، و توأم با بیتابی و جزع و شکوه و آه و ناله نگردد، و در غیر این صورت جمیل نیست.

سورة المعارج (۷۰): آیه ۶ ..... ص : ۲۷۶

(آیه ۶) - سپس می افزاید: «زیرا آنها آن روز را دور می بینند» (انهم یروونه بعیدا).

سورة المعارج (۷۰): آیه ۷ ..... ص : ۲۷۶

(آیه ۷) - «و ما آن را نزدیک می بینیم» (و نراه قریبا).

آنها اصلا باور نمی کنند چنان روزی در کار باشد که حساب همه خلایق را برسند و کوچکترین گفتار و کردار آنها محاسبه شود، آن هم در روزی که پنجاه هزار سال به طول می انجامد، ولی آنها در حقیقت خدا را نشناخته اند و در قدرت او شک و تردید دارند.

سورة المعارج (۷۰): آیه ۸ ..... ص : ۲۷۶

(آیه ۸) - در اینجا بحثهای گذشته در باره قیامت با شرح و توضیح بیشتری ادامه یافته، می فرماید: «همان روز که آسمان همچون فلز گداخته می شود» (یوم تکون السماء کالمهل).

سورة المعارج (۷۰): آیه ۹ ..... ص : ۲۷۶

(آیه ۹) - «و کوهها مانند پشم رنگین متلاشی خواهد بود» (و تکون الجبال کالعهن). آری! در آن روز آسمانها از هم متلاشی و ذوب می شود، و کوهها درهم کوبیده و خرد و سپس با تند بادی در فضا پراکنده می گردد، همچون پشمی که تند باد آن را با خود ببرد و چون کوهها رنگهای مختلفی دارند تشبیه به پشمهای رنگین شده اند، و بعد از این ویرانی، جهانی نوین ایجاد می گردد، و انسانها حیات نوین خود را از سر می گیرند.

سورة المعارج (۷۰): آیه ۱۰ ..... ص : ۲۷۶

(آیه ۱۰) - هنگامی که رستاخیز در آن جهان نو برپا می شود آن چنان وضع حساب و رسیدگی به اعمال وحشتناک است که همه در فکر خویشند، احدی به دیگری نمی پردازد «و هیچ دوست صمیمی سراغ دوستش را نمی گیرد» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۷۷
(ولا یستل حمیم حمیما).

سورة المعارج (۷۰): آیه ۱۱ ..... ص : ۲۷۷

(آیه ۱۱) - نه این که دوستان صمیمی خود را در آنجا نشناسند، بلکه مخصوصا «آنها را نشانشان می دهند» ولی هر کس گرفتار کار خویشتن است (ببصرونهم).
مسأله این است که هول و وحشت بیش از آن است که بتواند به دیگری بیندیشد.
و در ادامه همین سخن و ترسیم آن صحنه وحشتناک می افزاید: وضع چنان است که «گنهکار دوست می دارد فرزندان خود را در برابر عذاب آن روز فدا کند» (یود المجرم لو یفتدی من عذاب یومئذ بنیه).

سورة المعارج (۷۰): آیه ۱۲ ..... ص : ۲۷۷

(آیه ۱۲) - نه تنها فرزندان بل که دوست دارد «همسر و برادرش را» بدهد (و صاحبته و اخیه).

سوره المعارج (۷۰): آیه ۱۳ ..... ص: ۲۷۷

(آیه ۱۳) - «و قبيله‌اش را که همیشه از او حمايت می کرد» (و فصیلته التي تؤويه).

سوره المعارج (۷۰): آیه ۱۴ ..... ص: ۲۷۷

(آیه ۱۴) - بلکه «همه مردم روی زمین را تا مایه نجاتش شوند» (و من فی الارض جمیعا ثم ینجیه). آری! به قدری عذاب خدا در آن روز هولناک است که انسان می‌خواهد عزیزترین عزیزان را - که در چهار گروه در اینجا خلاصه شده‌اند و حتی همه مردم روی زمین را - برای نجات خود فدا کند.

سوره المعارج (۷۰): آیه ۱۵ ..... ص: ۲۷۷

(آیه ۱۵) - ولی در جواب همه این تمناها و آرزوها می‌فرماید: «هرگز چنین نیست» که با اینها بتوان نجات یافت (کلا). آری «شعله‌های سوزان آتش است» (انها لظی). پیوسته زبانه می‌کشد، و هر چیز را در کنار و مسیر خود می‌یابد می‌سوزاند.

سوره المعارج (۷۰): آیه ۱۶ ..... ص: ۲۷۷

(آیه ۱۶) - «دست و پا و پوست سر را می‌کند و با خود می‌برد!» (نزاعه للشوی).

سوره المعارج (۷۰): آیه ۱۷ ..... ص: ۲۷۷

(آیه ۱۷) - سپس به کسانی اشاره می‌کند که طعمه چنان آتشی هستند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۷۸ می‌فرماید: «و کسانی را که به فرمان خدا پشت کردند (و از اطاعت او روی گردان شدند) صدا می‌زند» و به سوی خود می‌خواند (تدعوا من ادبر و تولى).

سوره المعارج (۷۰): آیه ۱۸ ..... ص: ۲۷۸

(آیه ۱۸) - و آنها که «اموال را جمع و ذخیره کردند» و در راه خدا انفاق نکردند (و جمع فاعی). به این ترتیب این آتش سوزان با زبان حال و جاذبه مخصوصی که نسبت به مجرمان دارد، یا با زبان قال که خداوند به او داده، پیوسته آنها را صدا می‌زند و به سوی خود فرا می‌خواند.

سوره المعارج (۷۰): آیه ۱۹ ..... ص: ۲۷۸

(آیه ۱۹) - بعد از ذکر گوشه‌ای از عذابهای قیامت به ذکر اوصاف افراد بی‌ایمان و در مقابل آنها مؤمنان راستین می‌پردازد تا معلوم شود چرا گروهی اهل عذابند و گروهی اهل نجات. نخست می‌فرماید: «انسان حریص و کم‌طاقت آفریده شده است» (ان الانسان خلق هلوعا).

سوره المعارج (۷۰): آیه ۲۰ ..... ص: ۲۷۸

(آیه ۲۰) - «هنگامی که بدی به او رسد بیتابی می کند» (اذا مسه الشر جزوعا).

سوره المعارج (۷۰): آیه ۲۱ ..... ص: ۲۷۸

(آیه ۲۱) - «و هنگامی که خوبی به او رسد مانع دیگران می شود» و بخل می ورزد (و اذا مسه الخیر منوعا).

سوره المعارج (۷۰): آیه ۲۲ ..... ص: ۲۷۸

(آیه ۲۲) - سپس به ذکر اوصاف انسانهای شایسته به صورت یک استثنا ضمن بیان نه صفت از اوصاف برجسته پرداخته، می گوید: «مگر نماز گزاران» (الا المصلین).

سوره المعارج (۷۰): آیه ۲۳ ..... ص: ۲۷۸

(آیه ۲۳) - «آنها که نمازها را پیوسته به جا می آورند» (الذین هم علی صلاتهم دائمون). این نخستین ویژگی آنهاست که ارتباط مستمر با درگاه پروردگار متعال دارند، و این ارتباط از طریق نماز تأمین می گردد، نمازی که انسان را از فحشاء و منکر باز می دارد، نمازی که روح و جان انسان را پرورش می دهد، و او را همواره به یاد خدا می دارد و این توجه مستمر مانع از غفلت و غرور، و فرو رفتن در دریای شهوات، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۷۹ و اسارت در چنگال شیطان و هوای نفس می شود. بدیهی است منظور از مداومت بر نماز این نیست که همیشه در حال نماز باشند، بلکه منظور این است در اوقات معین نماز را انجام می دهند.

سوره المعارج (۷۰): آیه ۲۴ ..... ص: ۲۷۹

(آیه ۲۴) - به هر حال بعد از ذکر نماز که بهترین اعمال، و بهترین حالات مؤمنان است، به دومین ویژگی آنها پرداخته، می افزاید: «و آنها که در اموالشان حق معلومی است» (و الذین فی اموالهم حق معلوم).

سوره المعارج (۷۰): آیه ۲۵ ..... ص: ۲۷۹

(آیه ۲۵) - «برای تقاضا کننده و محروم» (للسائل و المحروم). و به این ترتیب هم ارتباطشان را با خالق حفظ می کنند، و هم پیوندشان را با خلق خدا. مراد از «حق معلوم» چیزی غیر از زکات است که انسان بر خود لازم می شمرد که به نیازمندان دهد. «سائل» کسی است که حاجت خود را می گوید و تقاضا می کند، و «محروم» کسی است که شرم و حیا مانع تقاضای اوست.

سوره المعارج (۷۰): آیه ۲۶ ..... ص: ۲۷۹

(آیه ۲۶) - این آیه به سومین ویژگی آنها اشاره کرده، می‌افزاید: «و آنها که به روز جزا ایمان دارند» (و الذین یصدقون بیوم الدین).

سوره‌المعارج(۷۰): آیه ۲۷ ..... ص : ۲۷۹

(آیه ۲۷) - و در ویژگی چهارم می‌گوید: «و آنها که از عذاب پروردگارشان بیمناکنند» (و الذین هم من عذاب ربهم مشفقون).

سوره‌المعارج(۷۰): آیه ۲۸ ..... ص : ۲۷۹

(آیه ۲۸) - «چرا که هیچ کس از عذاب پروردگارش در امان نیست» (ان عذاب ربهم غیر مأمون).

سوره‌المعارج(۷۰): آیه ۲۹ ..... ص : ۲۷۹

(آیه ۲۹) - بخش دیگری از ویژگیهای بهشتیان در آیات گذشته چهار وصف از اوصاف ویژه مؤمنان راستین و آنها که در قیامت اهل بهشتند ذکر شد، و در اینجا به پنج وصف دیگر اشاره می‌کند که مجموعاً نه وصف می‌شود. در نخستین توصیف می‌فرماید: «و آنها که دامن خویش را (از بی‌عفتی) حفظ می‌کنند» (و الذین هم لفروجهم حافظون). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۸۰

سوره‌المعارج(۷۰): آیه ۳۰ ..... ص : ۲۸۰

(آیه ۳۰) - «جز با همسران و کنیزانشان (که در حکم همسرند آمیزش ندارند) چرا که بهره‌گیری از اینها مورد سرزنش نخواهند بود» (الا علی ازواجهم او ما ملکت ایمانهم فانهم غیر ملومین). بدون شک غریزه جنسی از غرائز سرکش انسان، و سرچشمه بسیاری از گناهان است تا آنجا که بعضی معتقدند در تمام پرونده‌های مهم جنائی اثری از این غریزه دیده می‌شود، لذا کنترل و حفظ حدود آن از نشانه‌های مهم تقواست و به همین دلیل بعد از ذکر نماز و کمک به نیازمندان و ایمان به روز قیامت و ترس از عذاب الهی کنترل این غریزه ذکر شده است.

سوره‌المعارج(۷۰): آیه ۳۱ ..... ص : ۲۸۰

(آیه ۳۱) - در این آیه برای تأکید بیشتر روی همین موضوع می‌افزاید: «و هر کس جز اینها را طلب کند، متجاوز است!» (فمن ابتغی وراء ذلك فاولئك هم العادون). و به این ترتیب اسلام طرح اجتماعی را می‌ریزد که هم به غرائز فطری در آن پاسخ داده می‌شود، و هم آلوده فحشا و فساد جنسی و مفسد ناشی از آن نیست.

سوره‌المعارج(۷۰): آیه ۳۲ ..... ص : ۲۸۰

(آیه ۳۲) - سپس به دومین و سومین اوصاف آنها اشاره کرده، می گوید:

«و آنها که امانتها و عهد خود را رعایت می کنند» (و الذین هم لاماناتهم و عهدهم راعون).

«امانت» معنی وسیعی دارد که نه تنها امانتهای مادی مردم را از هر نوع در بر می گیرد، بلکه امانتهای الهی و پیامبران و پیشوایان معصوم همه را شامل می شود.

هر یک از نعمتهای الهی امانتی از امانات او هستند، پستهای اجتماعی و مخصوصا مقام حکومت از مهمترین امانات است.

و از همه مهمتر دین و آئین خدا و کتاب او قرآن، امانت بزرگ او است، که باید در حفظش کوشید.

«عهد» نیز مفهوم وسیعی دارد که هم عهدهای مردمی را شامل می شود و هم عهدها و پیمانهای الهی را.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۸۱

سورة المعارج (۷۰): آیه ۳۳ ..... ص: ۲۸۱

(آیه ۳۳) - و در چهارمین وصف اضافه می کند: «و کسانی که به ادای شهادتشان قیام می نمایند» (و الذین هم بشهاداتهم قائمون).

زیرا اقامه شهادت عادلانه و ترک کتمان آن، یکی از مهمترین پایه های اقامه عدالت در جامعه بشری است.

سورة المعارج (۷۰): آیه ۳۴ ..... ص: ۲۸۱

(آیه ۳۴) - در آخرین وصف که در واقع نهمین توصیف از این مجموعه است بار دیگر به مسأله نماز باز می گردد، همان گونه که آغاز آن نیز از نماز بود، می فرماید: «و کسانی که بر نماز مواظبت دارند» (و الذین هم علی صلاتهم یحافظون). نمازی که مهمترین وسیله تهذیب نفوس و پاکسازی جامعه است.

البته در نخستین وصف اشاره به «تداوم» نماز بود، اما در اینجا سخن از حفظ آداب و شرائط و ارکان و خصوصیات آن است آدابی که هم ظاهر نماز را از آنچه مایه فساد است حفظ می کند، و هم روح نماز را که حضور قلب است تقویت می نماید، و هم موانع اخلاقی را که سد راه قبول آن است از بین می برد، بنابر این هرگز تکرار محسوب نمی شود.

سورة المعارج (۷۰): آیه ۳۵ ..... ص: ۲۸۱

(آیه ۳۵) - در پایان این سخن مسیر نهائی صاحبان این اوصاف را بیان می کند، همان گونه که در آیات گذشته مسیر نهائی مجرمان را شرح داد، در اینجا در یک جمله کوتاه و پر معنی می فرماید: «آنها در باغهای بهشتی (پذیرایی و) گرامی داشته می شوند» (اولئک فی جنات مکرمون).

چرا گرامی نباشند؟ در حالی که میهمانهای خدا هستند، و خداوند قادر و رحمان تمام وسائل پذیرایی را برای آنها فراهم ساخته است.

سورة المعارج (۷۰): آیه ۳۶ ..... ص: ۲۸۱

(آیه ۳۶) - به کدام رو سفیدی طمع بهشت داری! در آیات گذشته بحثهایی پیرامون نشانه‌های مؤمنان و کفار و سرنوشت هر یک از این دو گروه آمده است، در اینجا بار دیگر به شرحی پیرامون وضع کفار و استهزای آنها نسبت به مقدسات باز می‌گردد.

بعضی گفته‌اند این آیات در مورد گروههایی از مشرکان نازل شده که وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله در مکه آیات معاد را برای مسلمانان می‌خواند، آنها از هر گوشه و کنار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۸۲ می‌آمدند و می‌گفتند: اگر معادی در کار باشد وضع ما از این افرادی که به تو ایمان آورده‌اند در آن عالم بهتر است، همان گونه که در این دنیا وضع ما از آنها بهتر می‌باشد! قرآن در پاسخ آنها چنین می‌گوید: «این کافران را چه می‌شود که با سرعت نزد تو می‌آیند...» (فما ل الذین کفروا قبلک مهطعین).

سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۷ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۳۷) - «از راست و چپ گروه گروه» و آرزوی بهشت دارند (عن الیمین و عن الشمال عزیز).

سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۸ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۳۸) - «آیا هر یک از آنها (با این اعمال زشتش) طمع دارد که او را در بهشت پر نعمت الهی وارد کنند؟ (ا) یطمع کل امری منهم ان یدخل جنه نعیم).
با کدام ایمان و با کدام عمل چنین شایستگی برای خود قائلند!؟

سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۹ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۳۹) - در اینجا قرآن مجید به پاسخ آنها پرداخته، می‌گوید: «هرگز چنین نیست (که آنها وارد باغهای پر نعمت بهشت شوند) ما آنها را از آنچه خودشان می‌دانند آفریده‌ایم» (کلا انا خلقناهم مما یعلمون).
در حقیقت خداوند می‌خواهد با این جمله غرور آنها را در هم بشکند، زیرا می‌گوید: خودتان بهتر می‌دانید که ما شما را از نطفه‌ای بی‌ارزش، از آبی گندیده آفریده‌ایم! و دوم این که پاسخی به استهزاء کنندگان معاد می‌گوید که اگر شما در امر معاد شک دارید بروید و حال نطفه را بررسی کنید، و ببینید چگونه از یک قطره آب بی‌ارزش موجودی بدیع می‌سازیم که در تطورات جنینی هر روز خلقت و آفرینش تازه‌ای به خود می‌گیرد.
آیا خالق انسان از نطفه قادر نیست که بعد از خاک شدن لباس حیات در تن انسان بپوشاند.

سوره المعارج (۷۰): آیه ۴۰ ..... ص: ۲۸۲

(آیه ۴۰) - سپس برای تأکید این مطلب می‌افزاید: «سوگند به پروردگار مشرقها و مغربها که ما قادریم...» (فلا أقسم برب المشارق و المغرب اننا لقادرون).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۸۳

سوره المعارج (۷۰): آیه ۴۱ ..... ص: ۲۸۳

(آیه ۴۱) - «که جای آنان را به کسانی بدهیم که از آنها بهترند و ما هرگز مغلوب نخواهیم شد» (علی ان نبدل خیرا منهم و ما نحن بمسبوقین).

این جمله ممکن است اشاره به آن باشد که ما نه تنها قادریم که آنها را بعد از خاک شدن به زندگی و حیات نوین بازگردانیم، بلکه می‌توانیم آنها را به موجوداتی کاملتر و بهتر تبدیل کنیم. و یا اشاره به این باشد که برای ما هیچ مانعی ندارد شما را به کیفر اعمالتان نابود کنیم و افرادی شایسته و آگاه و مؤمن جانشین شما سازیم و چیزی مانع ما از این کار نخواهد بود.

سوره المعارج (۷۰): آیه ۴۲ ..... ص: ۲۸۳

(آیه ۴۲) - در این آیه به عنوان انذار و تهدید کافران سرسخت و استهزاء کننده و لجوج، می‌فرماید: «آنان را به حال خود واگذار، تا در باطل خود فرو روند، و بازی کنند، تا زمانی که روز موعود خود را ملاقات کنند» (فذرهم یخوضوا و یلعبوا حتی یلاقوا یومهم الذی یوعدون).

بیش از این استدلال و موعظه لازم نیست، آنها نه اهل منطقند و نه آمادگی برای بیدار شدن دارند، بگذار در اباطیل و اراجیف خود غوطه‌ور باشند، تا روز موعود آنها، روز رستاخیز، فرا رسد، و همه چیز را با چشم خود ببینند!

سوره المعارج (۷۰): آیه ۴۳ ..... ص: ۲۸۳

(آیه ۴۳) - سپس به معرفی آن روز موعود پرداخته، و نشانه‌هایی از این روز وحشتناک و هول‌انگیز را بیان کرده، می‌فرماید: «همان روز که از قبرها بسرعت خارج می‌شوند گوئی به سوی بتها می‌دوند!» (یوم یخرجون من الاجداث سراعا کانهم الی نصب یوفضون).

این تعبیر سخریه‌ای است نسبت به عقائد پوچی که در عالم دنیا داشتند.

سوره المعارج (۷۰): آیه ۴۴ ..... ص: ۲۸۳

(آیه ۴۴) - سپس به نشانه‌های دیگری پرداخته، می‌افزاید: «در حالی که چشمهایشان از شرم و وحشت به زیر افتاده» و خاضعانه نگاه می‌کنند (خاشعۃ ابصارهم).

«و پرده‌ای از ذلت و خواری آنها را پوشانده است» (ترهقهم ذلۃ). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۸۴

و در پایان آیه می‌فرماید: «این همان روزی است که به آنها وعده داده می‌شد» (ذلک الیوم الذی کانوا یوعدون).

آری! این همان روز موعود است که آن را به باد مسخره می‌گرفتند، و گاه می‌گفتند: به فرض که چنین روزی در کار باشد وضع ما در آن روز از مؤمنان هم بهتر است.

«پایان سوره معارج»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۸۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۲۸ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۲۸۵

این سوره چنانکه از نامش پیداست سرگذشت نوح پیامبر را بیان می‌کند، در سوره‌های متعددی از قرآن مجید به سرگذشت این پیامبر بزرگ اشاره شده، از جمله سوره‌های «شعرا»، «مؤمنون»، «اعراف»، «انبیاء» و از همه مشروحتر در سوره «هود» آمده، ولی آنچه در سوره نوح آمده قسمت خاصی از زندگی اوست که در جایی دیگر به این سبک نیامده است، و این قسمت مربوط به دعوت مستمر و پی‌گیر او به سوی توحید، و کیفیت، و عناصر این دعوت است.

با توجه به این که این سوره در مکه نازل شده، و پیامبر و مسلمانان اندک آن زمان در شرایط مشابه شرایط زمان نوح و یارانش قرار داشتند، مسائل زیادی را به آنها می‌آموزد.

۱- به آنها یاد می‌دهد که چگونه از طریق استدلال منطقی توأم با محبت و دلسوزی کامل دشمنان را تبلیغ کنند.

۲- به آنها می‌آموزد که هرگز در طریق دعوت به سوی خدا خسته نشوند.

۳- به آنها می‌آموزد که در یک دست وسائل تشویق، و در دست دیگر عوامل انذار را داشته باشند، و از هر دو در طریق دعوت بهره گیرند.

۴- آیات آخر این سوره هشدار است برای مشرکان لجوج که اگر در برابر حق تسلیم نشوند و به فرمان خدا گردن نهند

عاقبت دردناکی در پیش دارند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۸۶

به تعبیر دیگر این سوره ترسیمی است از بیان مبارزه دائمی طرفداران حق و باطل و برنامه‌هایی که طرفداران حق در مسیر خود باید به کار بندند.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۲۸۶

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می‌خوانیم:

«کسی که سوره «نوح» را بخواند از مؤمنانی خواهد بود که شعاع دعوت نوح پیامبر او را فرا می‌گیرد».

ناگفته پیداست که هدف از تلاوت آن این است که انسان از راه و رسم این پیامبر بزرگ و استقامت و شکیبایی یاران او در راه دعوت به سوی حق الهام گیرد، و خود را در شعاع دعوت او قرار دهد، نه خواندن فاقد اندیشه و فکر و نه اندیشه‌ای خالی از عمل.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

(آیه ۱) - گفتیم این سوره بیانگر آن قسمت از حالات نوح است که مربوط به مسأله دعوت او می‌باشد. نخست از مسأله بعثت او شروع کرده، می‌فرماید: «ما نوح را به سوی قومش فرستادیم، و گفتیم: قوم خود را انذار کن پیش از آنکه عذاب دردناک به سراغشان آید» (انا ارسلنا نوحا الی قومه ان انذر قومک من قبل ان یأتیهم عذاب الیم). این عذاب دردناک ممکن است عذاب دنیا باشد یا عذاب آخرت، و مناسبتر این که هر دو باشد، هر چند به قرینه آیات آخر سوره بیشتر منظور عذاب دنیاست.

سوره نوح (۷۱): آیه ۲ ..... ص: ۲۸۶

(آیه ۲) - نوح این پیامبر «اولو العزم» که صاحب نخستین شریعت و آئین الهی بود و دعوت جهانی داشت بعد از دریافت این فرمان به سراغ قومش آمد و «گفت: ای قوم! من برای شما بیم دهنده آشکاری هستم» (قال یا قوم انی لکم نذیر مبین).

سوره نوح (۷۱): آیه ۳ ..... ص: ۲۸۶

(آیه ۳) - هدف این است «که خدا را پرستش کنید و از مخالفت او بپرهیزید و مرا اطاعت نمایید» (ان اعبدوا الله و اتقوه و اطیعون).

سوره نوح (۷۱): آیه ۴ ..... ص: ۲۸۶

(آیه ۴) - سپس به تشویق آنها پرداخته نتایج مهم اجابت این دعوت را در بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۸۷ دو جمله کوتاه بیان می‌کند، می‌گوید: اگر دعوت مرا اجابت کنید «خداوند گناهانتان را می‌آمرزد» (یغفر لکم من ذنوبکم). سپس می‌افزاید: «و شما را تا زمان معینی به تأخیر می‌اندازد» عمرتان را طولانی کرده و عذاب را از شما دور می‌دارد (و یؤخرکم الی اجل مسمی).

«زیرا هنگامی که اجل الهی فرا رسد تأخیری نخواهد داشت اگر می‌دانستید» (ان اجل الله اذا جاء لا یؤخر لو کنتم تعلمون). از این آیه به خوبی استفاده می‌شود که «اجل» و سر رسید عمر انسان دو گونه است «اجل مسمی» و «اجل نهائی». قسم اول سر رسیدی است که قابل تغییر و دگرگونی است، و بر اثر اعمال نادرست انسان ممکن است بسیار جلو بیفتد که عذابهای الهی یکی از آنهاست و به عکس بر اثر تقوا و نیکوکاری و تدبیر ممکن است بسیار عقب بیفتد. ولی اجل و سر رسید نهائی به هیچ وجه قابل دگرگونی نیست.

در روایات اسلامی نیز روی این معنی تأکید فراوان شده است، از جمله در یک حدیث پر معنی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «آنها که بر اثر گناهان می‌میرند بیش از آنها هستند که به مرگ الهی از دنیا می‌روند، و کسانی که بر اثر نیکوکاری عمر طولانی پیدا می‌کنند بیش از کسانی هستند که بر اثر عوامل طبیعی عمرشان زیاد می‌شود».

سوره نوح (۷۱): آیه ۵ ..... ص: ۲۸۷

(آیه ۵) - از هر فرصتی برای هدایت آنها استفاده کردم، اما ...

در اینجا در ادامه رسالت و مأموریت نوح برای دعوت قومش سخنانی از زبان خود او، هنگامی که به پیشگاه پروردگار شکایت می‌برد، نقل شده که بسیار آموزنده است.

سخنان نوح در این زمینه سخنانی است که می‌تواند راهگشا برای همه مبلغان دینی باشد، می‌فرماید: «نوح گفت: پروردگارا! من قوم خود را شب و روز به سوی تو دعوت کردم» (قال رب انی دعوت قومی لیلا و نهارا).

و لحظه‌ای در ارشاد و تبلیغ آنها کوتاهی نکردم.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۸۸

سوره نوح(۷۱): آیه ۶..... ص: ۲۸۸

(آیه ۶) - «اما دعوت من چیزی جز فرار از حق بر آنان نیفزود» (فلم یزدهم دعائی الا فرارا).

و این عجیب است که دعوت به سوی چیزی سبب فرار از آن شود، اما با توجه به این که تأثیر دعوتها نیاز به یک نوع آمادگی و سنخیت و جاذبه متقابل دارد جای تعجب نیست که در دل‌های ناآماده اثر معکوس و منفی ببخشد.

سوره نوح(۷۱): آیه ۷..... ص: ۲۸۸

(آیه ۷) - سپس نوح در ادامه این سخن می‌افزاید: خداوندا! من هر زمان آنها را دعوت کردم که (ایمان بیاورند و) تو آنها را بیمارزی انگشتان خویش را در گوشه‌هایشان قرار داده، و لباسهایشان را بر خود پیچیدند و در مخالفت اصرار ورزیدند و به شدت استکبار کردند» (و انی کلما دعوتهم لتغفر لهم جعلوا اصابعهم فی آذانهم و استغشوا ثیابهم و اصرروا و استکبروا استکبارا).

گذاشتن انگشت در گوشها برای این بوده که صدای حق را نشنوند و پیچیدن لباس بر خویشان یا به این معنی است که لباس بر سر می‌انداختند تا پشتوانه‌ای برای انگشتان فرو کرده در گوش باشد و کمترین امواج صوتی بر پرده صماخ آنها نرسد، و یا می‌خواستند صورت خود را بپوشانند مبادا چشمانشان بر قیافه ملکوتی نوح این پیامبر بزرگ بیفتد، در واقع اصرار داشتند هم گوش از شنیدن باز ماند و هم چشم از دیدن! این آیه نشان می‌دهد که یکی از عوامل مهم بدبختی آنها استکبار و غرور بود که همیشه یکی از موانع مهم راه حق بوده و ثمره شوم آن را در تمام طول تاریخ بشر در زندگی افراد بی‌ایمان مشاهده می‌کنیم.

سوره نوح(۷۱): آیه ۸..... ص: ۲۸۸

(آیه ۸) - نوح همچنان به سخنان خود در پیشگاه پروردگار ادامه داده، می‌گوید: خداوندا! «سپس آنها را با صدای بلند (به اطاعت فرمان تو) دعوت کردم» (ثم انی دعوتهم چهارا).

در جلسات عمومی و با صدای بلند آنها را به سوی ایمان فرا خواندم.

سوره نوح(۷۱): آیه ۹..... ص: ۲۸۸

(آیه ۹) - به این نیز قناعت نکردم «آشکارا و نهان (حقیقت توحید و ایمان را) برای آنان بیان داشتم» (ثم انی اعلنت لهم و اسررت لهم اسراراً). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۸۹

این حوصله عجیب، و آن دلسوزی عجیبتر، و پشتکار و استقامت بی نظیر سرمایه او در راه دعوت به آئین حق بود. و شگفت‌انگیزتر این که در طول نهصد و پنجاه سال دعوتش تنها حدود هشتاد نفر به او ایمان آوردند یعنی، برای هدایت هر یک نفر بطور متوسط حدود دوازده سال تبلیغ کرد!

سوره نوح(۷۱): آیه ۱۰ ..... ص: ۲۸۹

(آیه ۱۰) - پاداش دنیوی ایمان: «نوح» در ادامه بیانات مؤثر خود برای هدایت آن قوم لجوج و سرکش این بار روی بشارت و تشویق تکیه می‌کند، و به آنها وعده مؤکد می‌دهد که اگر از شرک و گناه توبه کنند خدا درهای رحمت خویش را از هر سو به روی آنها می‌گشاید، عرض می‌کند: خداوند! «به آنها گفتم: از پروردگار خویش آمرزش بطلبید که او بسیار آمرزنده است...» (فقلت استغفروا ربکم انه کان غفارا).

سوره نوح(۷۱): آیه ۱۱ ..... ص: ۲۸۹

(آیه ۱۱) - «تا بارانهای پربرکت آسمان را پی در پی بر شما فرو فرستد» (یرسل السماء علیکم مدراراً). خلاصه هم باران رحمت معنوی و هم باران پربرکت مادی او شما را فرا می‌گیرد.

سوره نوح(۷۱): آیه ۱۲ ..... ص: ۲۸۹

(آیه ۱۲) - سپس می‌افزاید: «و شما را با اموال و فرزندان فراوان کمک می‌کند» (و یمدکم باموال و بنین). «و باغهای سرسبز و نه‌های آب جاری در اختیارتان قرار می‌دهد» (و یجعل لکم جنات و یجعل لکم انهاراً). به این ترتیب یک نعمت بزرگ معنوی، و پنج نعمت بزرگ مادی به آنها وعده داده، نعمت بزرگ معنوی بخشودگی گناهان و پاک شدن از آلودگی کفر و عصیان است، اما نعمتهای مادی: ریزش بارانهای مفید و به موقع و پر برکت، فزونی اموال، فزونی فرزندان (سرمایه‌های انسانی)، باغهای پر برکت، و نه‌های آب جاری. آری! ایمان و تقوا طبق گواهی قرآن مجید هم موجب آبادی دنیا و هم آبادی آخرت است.

سوره نوح(۷۱): آیه ۱۳ ..... ص: ۲۸۹

(آیه ۱۳) - سپس بار دیگر به انذار باز می‌گردد، می‌گوید: «چرا شما (از خدا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۹۰) نمی‌ترسید و) برای خدا عظمت قائل نیستید؟! (ما لکم لا ترجون الله وقارا).

سوره نوح(۷۱): آیه ۱۴ ..... ص: ۲۹۰

(آیه ۱۴) - «در حالی که شما را مراحل مختلف آفرید» (و قد خلقکم اطواراً).

نخست «نطفه» بی‌ارزشی بودید، چیزی نگذشت که شما را به صورت «علقه» و از آن پس به صورت «مضغه» درآورد، سپس شکل و اندام انسانی به شما داد، بعد لباس حیات در اندام شما پوشانید، و به شما روح و حس و حرکت داد. نه تنها از نظر جسمانی اشکال مختلفی به خود می‌گیرد، که چهره روح و جان شما نیز دائماً در تغییر است، هر یک از شما استعدادی دارید، و در هر سری ذوقی و در هر دلی عشقی است. و به این ترتیب او در همه جا با شماست و در هر گام رهبری و هدایت می‌کند و با این همه لطف و عنایت او، این همه کفران و بی‌حرمتی چرا؟

سوره نوح (۷۱): آیه ۱۵ ..... ص: ۲۹۰

(آیه ۱۵) - حضرت «نوح» در بیانات عمیق و مستدل خود در برابر مشرکان لجوج نخست دست آنها را گرفته و به اعماق وجودشان برد، تا آیات انفسی را مشاهده کنند، سپس آنها را به مطالعه نشانه‌های خدا در عالم بزرگ آفرینش دعوت کرده و آنان را به سیر آفاقی می‌برد.

نخست از آسمان شروع کرده، می‌گوید: «آیا نمی‌دانید چگونه خداوند هفت آسمان را یکی بالای دیگری آفریده است؟! (ا) لم تروا كيف خلق الله سبع سماوات طباقا).

آسمانهای هفتگانه یکی بالای دیگری قرار دارد، و بطوری که در تفسیر آسمانهای هفتگانه در گذشته گفته‌ایم تمام آنچه را ما با چشم مسلح و غیر مسلح از ستارگان ثابت و سیار می‌بینیم همه جزء آسمان اول است، و شش عالم دیگر یکی ما فوق دیگری بعد از آن قرار دارد که از دسترس علم و دانش انسان امروز بیرون است، و ممکن است در آینده این شایستگی را پیدا کند که آن عوالم عجیب و گسترده را یکی بعد از دیگری کشف کند.

سوره نوح (۷۱): آیه ۱۶ ..... ص: ۲۹۰

(آیه ۱۶) - سپس می‌افزاید: «و ماه را در میان آسمانها مایه روشنائی و خورشید را چراغ فروزانی قرار داده است» (و جعل القمر فيهن نورا و جعل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۹۱ الشمس سراجا).

سوره نوح (۷۱): آیه ۱۷ ..... ص: ۲۹۱

(آیه ۱۷) - باغبان هستی، شما را همچون گلی پرورش داد! سپس بار دیگر به آفرینش انسان باز می‌گردد، می‌افزاید: «و خداوند شما را همچون گیاهی از زمین رویانید!» (و الله انبتکم من الارض نباتا).

تعبیر به «انبات» و رویانیدن، در مورد انسان، بخاطر آن است که آفرینش نخستین انسان از خاک است، دوم این که، تمام مواد غذایی که انسان می‌خورد و به کمک آن رشد و نمو می‌کند از زمین است، یا مستقیماً مانند سبزیها و دانه‌های غذایی و میوه‌ها، و یا بطور غیر مستقیم مانند گوشت حیوانات، و سوم این که، شباهت زیادی در میان انسان و گیاه وجود دارد و بسیاری از قوانینی که حاکم بر تغذیه و تولید مثل و نمو و رشد گیاهان است بر انسان نیز حکمفرماست.

سوره نوح(۷۱): آیه ۱۸ ..... ص : ۲۹۱

(آیه ۱۸) - بعد به سراغ مسأله معاد که یکی دیگر از مسائل پیچیده برای مشرکان بوده است رفته، می فرماید: «سپس شما را به همان زمین باز می گرداند، و بار دیگر شما را خارج می سازد» (ثم یعیدکم فیها و یخرجکم اخراجا). در آغاز خاک بودید بار دیگر به خاک بر می گردید، و همان کسی که قدرت داشت در آغاز شما را از خاک بیافریند توانائی دارد بار دیگر بعد از خاک شدن لباس حیات در اندامتان بپوشاند.

سوره نوح(۷۱): آیه ۱۹ ..... ص : ۲۹۱

(آیه ۱۹) - بار دیگر به آیات آفاقی و نشانه های توحید در عالم بزرگ باز می گردد و از نعمت وجود زمین سخن می گوید، می فرماید: «و خداوند زمین را برای شما فرش گسترده ای قرار داد» (و الله جعل لکم الارض بساطا). نه آن چنان خشن است که نتوانید بر آن استراحت و رفت و آمد کنید، و نه آن چنان نرم است که در آن فرو روید و قدرت حرکت نداشته باشید. به علاوه بساطی است گسترده و آماده و دارای همه نیازمندیهای زندگی شما.

سوره نوح(۷۱): آیه ۲۰ ..... ص : ۲۹۱

(آیه ۲۰) - نه تنها زمینهای هموار همچون فرش گسترده ای است، بلکه کوهها به خاطر درّه و شکافهایی که در لابلای آن وجود دارد و قابل عبور است نیز بساط گسترده ای می باشد هدف این است «تا از راههای وسیع و درّه های آن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۹۲ بگذرید» و به هر جا می خواهید بروید (لتسلکوا منها سبلا فجاجا).

ولی نه آن اندازهای نخستین و نه بشارتها و تشویقها و نه استدلالات منطقی هیچ یک در دل سیاه این قوم لجوج اثر نگذاشت

سوره نوح(۷۱): آیه ۲۱ ..... ص : ۲۹۲

(آیه ۲۱) - لطف حق با تو مداراها کند ...

هنگامی که نوح آخرین تلاش خود را در طی صدها سال به کار زد، و آن قوم، جز گروه اندکی، همچنان بر کفر و بت پرستی و گمراهی و فساد اصرار ورزیدند از هدایت آنها مأیوس شد، رو به درگاه خدا آورد و تقاضای مجازات برای آنها کرد. چنانکه در این آیه می خوانیم: «نوح (بعد از هدایت آنان) گفت: پروردگارا! آنها نافرمانی من کردند، و از کسانی پیروی نمودند که اموال و فرزندانشان چیزی جز زیانکاری بر آنها نیفزوده است» (قال نوح رب انهم عصونی و اتبعوا من لم یزده ماله و ولده الا خسارا).

اشاره به این که رهبران این قوم جمعیتی هستند که تنها امتیازشان اموال و فرزندان زیاد است، آن هم اموال و فرزندانیشان که جز در مسیر فساد به کار گرفته نمی شود.

سوره نوح(۷۱): آیه ۲۲ ..... ص : ۲۹۲

(آیه ۲۲) - سپس می‌افزاید: «و (این رهبران گمراه) مکر عظیمی به کار بردند...» (و مکروا مکرا کبارا). آنها طرح‌های شیطانی عظیم و گسترده‌ای برای گمراه ساختن مردم، و ممانعت از قبول دعوت نوح ریخته بودند، که احتمال دارد همان مسأله بت پرستی بوده باشد، زیرا طبق بعضی از روایات بت پرستی قبل از نوح سابقه نداشت، بلکه قوم نوح آن را به وجود آوردند.

سوره نوح(۷۱): آیه ۲۳ ..... ص : ۲۹۲

(آیه ۲۳) - این آیه می‌تواند گواه این مطلب باشد، زیرا بعد از اشاره سر بسته به این مکر بزرگ می‌افزاید: رؤسای آنها «گفتند: دست از خدایان و بت‌های خود بردارید» (و قالوا لا تذرنا آلهمکم). و هرگز دعوت نوح را به خدای یگانه نپذیرید، خدائی که هرگز دیده نمی‌شود، و با دست قابل لمس نیست! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۹۳

مخصوصاً روی پنج بت تأکید کردند و گفتند: «بت‌های ودّ و سواع و یغووث و یعوق و نسر را هرگز رها نکنید و دست از دامنشان نکشید» (و لا تذرنا ودا و لا سواعا و لا یغووث و یعوق و نسرا).

از قرائن چنین استفاده می‌شود که این پنج بت امتیازات ویژه‌ای داشتند، و مورد توجه خاص آن قوم گمراه بودند، به همین دلیل رهبران فرصت طلب آنان نیز روی عبادت آنها تکیه می‌کردند.

سوره نوح(۷۱): آیه ۲۴ ..... ص : ۲۹۳

(آیه ۲۴) - سپس نوح می‌افزاید: خداوند! «آنها (رهبران گمراه و خود خواه) گروه بسیاری را گمراه ساختند» (و قد اضلوا کثیرا).

خداوند! «ظالمان را جز ضلالت می‌فزا» (و لا تزد الظالمین الا ضلالا).

منظور از افزودن ضلالت و گمراهی ظالمان و ستمگران، همان سلب توفیق الهی از آنهاست که سبب بدبختی آنها می‌شود، و یا مجازاتی است که آنها به خاطر ظلمشان دریافت می‌دارند که خدا نور ایمان را از آنها می‌گیرد، و تاریکی کفر را جانشین آن می‌سازد.

سوره نوح(۷۱): آیه ۲۵ ..... ص : ۲۹۳

(آیه ۲۵) - سر انجام در این آیه خداوند سخن آخر را در این زمینه چنین می‌فرماید: «به خاطر گناهانشان غرق شدند، و در آتش دوزخ وارد گشتند و جز خدا یاورانی نیافتند» که در برابر خشم او از آنها دفاع کند (مما خطیئاتهم اغرقوا فادخلوا ناراً فلم یجدوا لهم من دون الله انصارا).

تعبیر آیه نشان می‌دهد که آنها بعد از غرق شدن بلافاصله وارد آتش شدند، و این عجیب است که از آب فوراً وارد آتش شوند! و این آتش همان آتش برزخی است، چرا که طبق گواهی آیات قرآن گروهی بعد از مرگ در عالم برزخ مجازات

می‌شوند، و طبق بعضی از روایات «قبر» یا باغی از باغهای بهشت است یا حفره‌ای از حفره‌های دوزخ!

سوره نوح(۷۱): آیه ۲۶..... ص: ۲۹۳

(آیه ۲۶) - این قوم فاسد و مفسد باید بروند! در این جا که همچنان ادامه سخنان نوح و شکایاتش از قوم به درگاه خدا و نفرین در باره آنهاست، می‌فرماید: «نوح گفت: پروردگارا! هیچ یک از کافران را روی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۹۴ زمین باقی مگذار!» (و قال نوح رب لا تذر علی الارض من الکافرین دیارا). این سخن را هنگامی گفت که بطور کامل از هدایت آنها مأیوس شده بود، و آخرین تلاش و کوشش خود را برای ایمان آوردن آنها به کار زد و نتیجه‌ای نگرفت، و تنها گروهی اندک به او ایمان آوردند. تعبیر به «علی الارض» (بر صفحه زمین) نشان می‌دهد که هم دعوت نوح جهانی بوده، و هم طوفان و عذابی که بعد از آن آمد.

سوره نوح(۷۱): آیه ۲۷..... ص: ۲۹۴

(آیه ۲۷) - سپس «نوح» برای نفرین خود استدلال می‌کند و می‌افزاید: «زیرا اگر آنها را باقی بگذاری بندگانت را گمراه می‌کنند، و جز نسلی فاجر و کافر به وجود نمی‌آورند!» (انک ان تذرهم یضلوا عبادک و لا یلدوا الا فاجرا کفارا). این نشان می‌دهد که نفرین انبیاء، از جمله نوح (ع) از روی خشم و غضب و انتقام‌جوئی و کینه‌توزی نبود، بلکه روی یک حساب منطقی صورت گرفته است.

سوره نوح(۷۱): آیه ۲۸..... ص: ۲۹۴

(آیه ۲۸) - در پایان، نوح برای خودش و کسانی که به او ایمان آورده بودند چنین دعا می‌کند: «پروردگارا! مرا و پدر و مادرم، و تمام کسانی را که با ایمان وارد خانه من شدند و جمیع مردان و زنان با ایمان را بیامرز و ظالمان را جز هلاکت میفزا» (رب اغفر لی و لوالدی و لمن دخل بیتی مؤمنا و للمؤمنین و المؤمنات و لا تزد الظالمین الا تبارا). این طلب آمرزش برای این است که نوح می‌خواهد بگوید گرچه من صدها سال تبلیغ مستمر داشتم، و هرگونه زجر و شکنجه را در این راه تحمل کردم، اما چون ممکن است ترک اولائی در این مدت از من سر زده باشد من از آن هم تقاضای عفو می‌کنم، و هرگز خود را در پیشگاه مقدست تبرئه نمی‌نمایم.

«پایان سوره نوح»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۹۵

سوره جن [۷۲]..... ص: ۲۹۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۲۸ آیه است

این سوره، چنانکه از نامش پیداست، عمدتاً در باره خلق ناپیدائی به نام «جَنّ» سخن می‌گوید، سخن از ایمان آنها به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله، و خضوع در برابر قرآن مجید، و ایمان و اعتقاد آنها به معاد، و وجود گروهی مؤمن و کافر در میان آنان و مسائلی از این قبیل است.

این بخش از سوره نوزده آیه از بیست و هشت آیه سوره را در بر می‌گیرد، و بسیاری از عقائد خرافی را در زمینه «جَنّ» اصلاح می‌کند و بر آنها خط بطلان می‌کشد.

در بخش دیگری از این سوره اشاره‌ای به مسأله توحید و معاد آمده است.

و در آخرین بخش این سوره، سخن از مسأله علم غیب است که هیچ کس از آن آگاهی ندارد جز آنچه خداوند اراده کرده است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۲۹۵

در حدیثی از امام صادق (ع) آمده است: «هر کس بسیار سوره جنّ را بخواند هرگز در زندگی دنیا چشم زخم جنّ و جادو و سحر و مکر آنها به او نمی‌رسد، و با محمّد (ص) همراه خواهد بود، و می‌گوید: پروردگارا! من کسی را به جای او نمی‌خواهم، و هرگز از او به دیگری متمایل نمی‌شود».

البته این تلاوت مقدمه‌ای است بر آگاهی از محتوای سوره، و سپس به کار بستن آن.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۹۶

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

شأن نزول: ..... ص : ۲۹۶

در تفسیر آیات ۲۹ تا ۳۲ سوره احقاف شأن نزولهای آمده بود که با مطالب این سوره کاملاً هماهنگ است، و نشان می‌دهد که هر دو مربوط به یک حادثه است، دو مورد از آنها را بطور فشرده نقل می‌کنیم.

۱- پیامبر صلی الله علیه و آله از مکه به سوی بازار «عکاظ» در «طائف» آمد، تا مردم را در آن مرکز اجتماع بزرگ به سوی اسلام دعوت کند، اما کسی به دعوت او پاسخ مثبت نگفت، در بازگشت به محلی رسید که آن را وادی «جَنّ» می‌گفتند شب را در آنجا ماند و تلاوت آیات قرآن می‌فرمود، گروهی از جن شنیدند و ایمان آوردند، و برای تبلیغ به سوی قوم خود بازگشتند.

۲- «ابن عباس» می‌گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله مشغول نماز صبح بود، و در آن تلاوت قرآن می‌کرد، گروهی از جن در صدد تحقیق از علت قطع اخبار آسمانها از خود بودند صدای تلاوت قرآن محمد صلی الله علیه و آله را شنیدند.

گفتند: علت قطع اخبار آسمان از ما همین است، به سوی قوم خود بازگشتند و آنها را به سوی اسلام دعوت کردند.

ولی شأن نزول دیگری در اینجا آمده که با آنها متفاوت است و آن این که از «عبد الله بن مسعود» پرسیدند: آیا کسی از شما یاران پیامبر صلی الله علیه و آله در حوادث شب جنّ خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله بود؟

گفت: احدی از ما نبود، ما شبی در مکه پیامبر صلی الله علیه و آله را نیافتیم، و هر چه جستجو کردیم اثری از او ندیدیم، از این ترسیدیم که پیامبر صلی الله علیه و آله را کشته باشند، به جستجوی حضرت در درّه‌های مکه رفتیم، ناگهان دیدیم از سوی کوه «حرا» می‌آید، عرض کردیم کجا بودی ای رسول خدا؟ ما سخت نگران شدیم، و دیشب بدترین شب زندگی ما بود. فرمود: دعوت کننده جنّ به سراغ من آمد، و من رفتم قرآن برای آنها بخوانم.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۹۷

سوره الجن (۷۲): آیه ۱ ..... ص: ۲۹۷

(آیه ۱) - ما قرآن عجیبی شنیده‌ایم! در این آیه می‌فرماید: «بگو: به من وحی شده که جمعی از جنّ به سخنانم گوش فرا داده‌اند، سپس گفته‌اند، ما قرآن عجیبی شنیده‌ایم...» (قل اوحی الی انه استمع نفر من الجن فقالوا انا سمعنا قرآنا عجبا). این آیه به خوبی نشان می‌دهد که طایفه «جنّ» دارای عقل و شعور و فهم و درک، و تکلیف و مسؤولیت، و آشنائی به لغت، و توجه به فرق بین کلام اعجاز و غیر آن دارند، همچنین خود را موظّف به تبلیغ حق می‌دانند، و مخاطب خطابهای قرآن نیز هستند.

آنها حق داشتند که قرآن را سخنی عجیب بشمرند، زیرا هم لحن و آهنگ آن عجیب است، و هم نفوذ و جاذبه‌اش، هم محتوا و تأثیرش عجیب است و هم آورنده آن که درس نخوانده بود و از امین برخاست.

سوره الجن (۷۲): آیه ۲ ..... ص: ۲۹۷

(آیه ۲) - آنها به دنبال این جمله، سخنان دیگری به قوم خود گفتند که قرآن در آیات بعد در دوازده جمله، آنها را بیان کرده که هر کدام با «انّ» شروع شده که نشانه تأکید است. نخست می‌فرماید: آنها گفتند: «که (این قرآن همگان را) به راه راست هدایت می‌کند، و لذا ما به آن ایمان آورده‌ایم و هرگز کسی را شریک پروردگاران قرار نمی‌دهیم» (یهدی الی الرشد فآمنا به و لن نشرک برینا احدا).

سوره الجن (۷۲): آیه ۳ ..... ص: ۲۹۷

(آیه ۳) - بعد از ابراز ایمان و نفی هرگونه شرک سخنان خود را در باره صفات خدا چنین ادامه دادند: «و بلند است مقام با عظمت پروردگار ما (از شباهت به مخلوقین، و از هرگونه عیب و نقص) و او هرگز برای خود همسر و فرزندی انتخاب نکرده است» (و انه تعالی جد ربنا ما اتخذ صاحبه و لا ولدا).

سوره الجن (۷۲): آیه ۴ ..... ص: ۲۹۷

(آیه ۴) - سپس افزودند: ما اکنون اعتراف می‌کنیم «که سفیه ما (ابلیس) در باره خدا سخنان ناروا می‌گفت» (و انه کان یقول سفیهنا علی الله شططا).

یعنی، سفهای ما برای خدا همسر و فرزندان قائل بودند، و شبیه و شریکی انتخاب کرده بودند، و از راه حق منحرف شده و

سخنی به گراف می گفتند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۹۸

و احتمال دارد که: «سفیه» در اینجا اشاره به «ابلیس» باشد که بعد از مخالفت فرمان خدا نسبت‌های ناروایی به ساحت مقدس او داد و از آنجا که «ابلیس» از جن بوده مؤمنان جن به این وسیله از او ابراز تنفر می کنند، و سخن او را گزافه و شطط می نامند.

سوره الجن (۷۲): آیه ۵ ..... ص: ۲۹۸

(آیه ۵) - سپس افزودند: «و ما گمان می کردیم که انس و جنّ هرگز، بر خدا دروغ نمی بندند» (و انا ظننا ان لن نقول الانس و الجن علی الله کذبا).

این سخن ممکن است اشاره به تقلید کورکورانه‌ای باشد که این گروه قبلا از دیگران داشتند، و برای خدا شریک و شبیه و همسر و فرزند قائل بودند می گویند:

اگر ما این مسائل را از دیگران بدون دلیل پذیرفتیم به خاطر خوش باوری بود، هرگز خیال نمی کردیم که انس و جن به خود جرأت دهند که چنین دروغهای بزرگی به خدا ببندند، ولی اکنون به غلط بودن این تقلید ناروا پی بردیم و به این ترتیب به اشتباه خود و انحراف مشرکان جن اعتراف می کنیم.

سوره الجن (۷۲): آیه ۶ ..... ص: ۲۹۸

(آیه ۶) - سپس افزودند: یکی دیگر از انحرافات جن و انس این بود که:

«مردانی از بشر به مردانی از جن پناه می بردند، و آنها سبب افزایش گمراهی و طغیانشان می شدند» (و انه کان رجال من الانس یعودون برجال من الجن فزادوهم رهقا).

مفهوم آیه، مفهوم وسیعی است که شامل هرگونه پناه بردن افرادی از انسانها به جن را شامل می شود چه این که می دانیم در میان عرب کاهنان زیادی وجود داشتند که معتقد بودند به وسیله طایفه «جنّ» بسیاری از مشکلات را حل می کنند و از آینده خبر می دهند.

سوره الجن (۷۲): آیه ۷ ..... ص: ۲۹۸

(آیه ۷) - این آیه همچنان ادامه سخنان مؤمنان جن است که به هنگام تبلیغ قوم خود بیان داشتند و از طرق مختلف آنها را به سوی اسلام و قرآن دعوت نمودند.

نخست می گویند: «و این که آنها گمان کردند- همان گونه که شما گمان کردید- که خداوند هرگز کسی را (به نبوت) مبعوث نمی کند» (و انهم ظنوا کما برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۲۹۹

ظننتم ان لن یبعث الله احدا)

لذا به انکار قرآن، و تکذیب نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله برخاستند، ولی ما هنگامی که با دقت به آیات این کتاب آسمانی گوش فرا دادیم حقانیت آن را به روشنی درک کردیم، مبادا شما هم مانند مشرکان انسانها، راه کفر پیش گیرید و به سرنوشت آنها گرفتار شوید.

این تعبیر هشدار است به مشرکان که بدانند وقتی جن، منطقتش این است و داوریش چنین، بیدار شوند و به دامن قرآن و

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله چنگ زند.

سورة الجن (۷۲): آیه ۸ ..... ص : ۲۹۹

(آیه ۸) - سپس مؤمنان جن، به یکی از نشانه‌های صدق گفتار خود که در جهان طبیعت برای همه جنیان قابل درک است اشاره کرده، می‌گویند: «ما آسمان را جستجو کردیم و همه را پر از محافظان قوی و تیرهای شهاب یافتیم» (و انا لمسنا السماء فوجدناها ملئت حرسا شديدا و شهابا).

سورة الجن (۷۲): آیه ۹ ..... ص : ۲۹۹

(آیه ۹) - «ما پیش از این به استراق سمع در آسمانها می‌نشستیم (و اخباری از آن را دریافت می‌داشتیم و به اطلاع دوستان خود می‌رساندیم) اما اکنون هر کس بخواهد استراق سمع کند، شهابی را در کمین خود می‌یابد) که او را هدف قرار می‌دهد!» (و انا كنا نقعد منها مقاعد للسمع فمن يستمع الآن يجد له شهابا رصدا).
آیا این وضع تازه، دلیل بر این حقیقت نیست که با ظهور این پیامبر و نزول کتاب آسمانی او دگرگونی عظیمی در جهان رخ داده است؟ چرا شما قبلا قدرت بر استراق سمع داشتید، و الآن احدی توانائی بر این کار ندارد؟!

سورة الجن (۷۲): آیه ۱۰ ..... ص : ۲۹۹

(آیه ۱۰) - سپس افزودند: با این اوضاع و احوال «ما نمی‌دانیم آیا (این ممنوعیت از استراق سمع دلیل بر این است که اراده شری در باره اهل زمین شده، یا خداوند می‌خواهد از این طریق آنها را هدایت فرماید؟) (و انا لا ندری اشر اريد بمن في الارض ام اراد بهم ربهم رشدا).
و به تعبیر دیگر ما نمی‌دانیم آیا این امر مقدمه نزول عذاب و بلا از سوی خداست یا مقدمه هدایت آنها؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۰۰

مؤمنان جن قاعدتا باید فهمیده باشند که ممنوعیت از استراق سمع که با ظهور پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله مقارن بوده، مقدمه هدایت انسانها، و برجیده شدن دستگاه کفایت و خرافات دیگری مانند آن است.
اما از آنجا که «جن» به مسأله استراق سمع دلبستگی خاصی داشت هنوز نمی‌توانست باور کند که این محرومیت یک نوع خیر و برکت است، و گر نه روشن است که کاهنان در عصر جاهلیت با اتکا به همین مسأله استراق سمع سهم بزرگی در گمراه ساختن مردم داشتند.

سورة الجن (۷۲): آیه ۱۱ ..... ص : ۳۰۰

(آیه ۱۱) - این آیه همچنان ادامه گفتار مؤمنان جن به هنگام تبلیغ قوم گمراه خویش است، نخست از زبان آنها می‌گوید: «و در میان ما افراد صالح و افرادی غیر صالحند و ما گروههای متفاوتی هستیم» (و انا منا الصالحون و منا دون ذلك كنا طرائق قددا).

این جمله را احتمالا به این منظور گفتند که مبادا وجود «ابلیس» در میان طایفه جن، این توهم را برای عده‌ای از آنها به وجود آورد که طبیعت جن بر شر و فساد و شیطنت است، و هرگز نور هدایت به قلب او نمی‌تابد. مؤمنان جن با این سخن روشن می‌سازند که اصل اختیار و آزادی اراده بر آنها نیز حاکم است. و افرادی صالح و غیر صالح هر دو وجود دارند، بنابر این زمینه‌های هدایت در وجود آنها فراهم می‌باشد. این آیه در ضمن ذهنیات ما انسانها را در باره جن نیز اصلاح می‌کند، زیرا در تصور بسیاری از مردم واژه «جن» با نوعی «شیطنت» و فساد و گمراهی و انحراف، همراه است، این آیه می‌گوید آنها نیز گروههای مختلفی دارند، صالح و غیر صالح.

سوره الجن (۷۲): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۰۰

(آیه ۱۲) - مؤمنان جن در ادامه سخنان خود به دیگران هشدار می‌دهند و می‌گویند: «و ما یقین داریم هرگز نمی‌توانیم بر اراده خداوند در زمین غالب شویم و نمی‌توانیم از (پنجه قدرت) او بگریزیم» (و انا ظننا ان لن نعجز الله فی الارض و لن نعجزه هربا). بنابر این، اگر تصور کنید می‌توانید از کیفر و مجازات خدا با فرار کردن به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۰۱ گوشه‌ای از زمین یا نقطه‌ای از آسمانها نجات یابید، سخت در اشتباهید.

سوره الجن (۷۲): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۰۱

(آیه ۱۳) - مؤمنان جن در ادامه کلام خود می‌افزایند: «ما هنگامی که هدایت قرآن را شنیدیم به آن ایمان آوردیم» (و انا لما سمعنا الهدی آمنا به). و اگر شما را به هدایت قرآن فرا می‌خوانیم، قبلا- خودمان به این برنامه عمل کرده‌ایم، بنابر این دیگران را به چیزی دعوت نمی‌کنیم که خود آن را ترک گفته باشیم. سپس نتیجه ایمان را در یک جمله کوتاه بیان کرده، می‌گوید: «هر کس به پروردگارش ایمان بیاورد، نه از نقصان می‌ترسد و نه از ظلم» (فمن یؤمن بر به فلا یخاف بخسا و لا رهقا). و هر کار کوچک و بزرگی را انجام دهد، اجر و پاداش آن را بی‌کم و کاست دریافت می‌نماید.

سوره الجن (۷۲): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۰۱

(آیه ۱۴) - و در این آیه برای توضیح بیشتر پیرامون سرنوشت مؤمنان و کافران می‌گویند: ما از طریق هدایت قرآن می‌دانیم «گروهی از ما مسلمان و گروهی ظالمند» (و انا منا المسلمون و منا القاسطون). «هر کس اسلام را، اختیار کند، راه راست را برگزیده» و به سوی هدایت و ثواب الهی گام برداشته (فمن اسلم فاولئک تحروا رشدا).

سوره الجن (۷۲): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۰۱

(آیه ۱۵) - «و اما ظالمان، آتشگیره و هیزم دوزخند» اما القاسطون فکانوا لجهنم حطبا)

سوره الجن (۷۲): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۰۱

(آیه ۱۶) - شما را با این نعمتهای فراوان می‌آزمائیم! در آیات گذشته سخن از پادشاهای مؤمنان در قیامت بود، و در اینجا سخن از پادشاهای دنیوی آنهاست.

می‌فرماید: «اگر آنها [جن و انس] در راه ایمان استقامت ورزند با آب فراوان سیرابشان می‌کنیم!» (و ان لو استقاموا علی الطریقه لاسقیناهم ماء غدقا).

باران رحمت خود را بر آنها فرو می‌باریم، و منابع و چشمه‌های آب حیاتبخش را در اختیارشان می‌گذاریم، و از آنجا که آب فراوان است همه چیز فراوان است، و به این ترتیب آنها را مشمول انواع نعمتها قرار می‌دهیم. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص:

۳۰۲

این برای چندمین بار است که قرآن مجید روی این مطلب تکیه می‌کند که «ایمان و تقوا» نه تنها سرچشمه «برکات معنوی» است که موجب فزونی ارزاق مادی و وفور نعمت و آبادی و عمران و «برکت مادی» نیز می‌باشد. البته طبق این آیه آنچه مایه وفور نعمت می‌شود، استقامت بر ایمان است نه اصل ایمان.

سوره الجن (۷۲): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۰۲

(آیه ۱۷) - در این آیه به حقیقت دیگری در همین رابطه اشاره کرده، می‌افزاید: «هدف این است که ما آنها را با این نعمت فراوان بیازمائیم» (لنفتنهم فیه).

و از اینجا روشن می‌شود که یکی از اسباب مهم امتحان الهی وفور نعمت است، و اتفاقاً آزمایش به وسیله «نعمت» از آزمایش به وسیله «عذاب» سخت‌تر و پیچیده‌تر است، زیرا طبیعت فزونی نعمت، سستی و تنبلی و غفلت و غرق شدن در لذات و شهوات است، و این درست چیزی است که انسان را از خدا دور می‌سازد و میدان را برای فعالیت شیطان آماده می‌کند تنها کسانی می‌توانند از عوارض نامطلوب فزونی وفور نعمت در امان بمانند که بطور دائم به یاد خدا باشند.

و لذا به دنبال آن، می‌افزاید: «و هر کس از یاد پروردگارش روی گرداند او را به عذاب شدید و فزاینده‌ای گرفتار می‌سازد» (و من یرض عن ذکر ربه یسلکه عذابا صعدا).

سوره الجن (۷۲): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۰۲

(آیه ۱۸) - در این آیه از زبان مؤمنان جنّ به هنگام دعوت دیگران به سوی توحید چنین می‌گویند: «مساجد از آن خداست، پس هیچ کس را با خدا نخوانید (و ان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احدا).

منظور از «مساجد» مکانهایی است که در آنجا برای خدا سجده می‌شود که مصداق اکمل آن، مسجد الحرام، و مصداق دیگرش سایر مساجد، و مصداق گسترده‌ترش، تمام مکانهایی است که انسان در آنجا نماز می‌خواند، و برای خدا سجده می‌کند، و به حکم حدیث معروف پیغمبر صلی الله علیه و آله که فرمود:

«جعلت لی الارض مسجدا و طهورا تمام روی زمین، سجده گاه و وسیله طهور (تیمم کردن) برای من قرار داده شده» همه جا را شامل می‌شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۰۳

و به این ترتیب پاسخی است به اعمال مشرکان عرب و مانند آنها که خانه کعبه را بتکده ساخته بودند، و به اعمال مسیحیان منحرف که به سراغ «تثلیث» رفته و در کلیساهای خود خدایان سه گانه را می پرستیدند، قرآن می گوید: تمام معابد، مخصوص خداست و در این معابد، جز برای خدا سجده نمی توان کرد و پرستش غیر او ممنوع است.

سوره الجن (۷۲): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۰۳

(آیه ۱۹) - و در ادامه این سخن برای بیان تأثیر فوق العاده قرآن مجید و عبادت پیامبر صلی الله علیه و آله می افزاید: «هنگامی که بنده خدا [- محمّد] به عبادت بر می خاست و او را می خواند گروهی پیرامون او بشدت ازدحام می کردند» (و انه لما قام عبد الله يدعوه كادوا يكنونون عليه لبداء).

تعبیر «لبداء» بیانگر هجوم عجیب مؤمنان جن برای شنیدن قرآن در اولین برخورد با آن، و همچنین بیانگر جاذبه فوق العاده نماز پیامبر صلی الله علیه و آله است.

سوره الجن (۷۲): آیه ۲۰ ..... ص: ۳۰۳

(آیه ۲۰) - در اینجا برای تحکیم پایه های توحید، و نفی هرگونه شرک که در آیات قبل به آن اشاره شده بود، نخست به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می دهد: «بگو: من تنها پروردگارم را می خوانم (و فقط او را عبادت می کنم) و هیچ کس را شریک او قرار نمی دهم!» (قل انما ادعوا ربی و لا اشرک به احدا).

سوره الجن (۷۲): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۰۳

(آیه ۲۱) - سپس دستور می دهد: «بگو: من مالک زیان و هدایتی برای شما نیستم» و هدایت به دست دیگری است (قل انی لا املک لكم ضرا و لا رشدا).

سوره الجن (۷۲): آیه ۲۲ ..... ص: ۳۰۳

(آیه ۲۲) - و باز اضافه می کند: «بگو: (اگر من نیز بر خلاف فرمانش رفتار کنم) هیچ کس مرا در برابر او حمایت نمی کند و پناهگاهی جز او نمی یابم» (قل انی لن یجیرنی من الله احد و لن اجد من دونه ملتحدا).

به این ترتیب نه کسی می تواند به من پناه دهد نه چیزی می تواند پناهگاه واقع شود این سخنان از یک سو اعتراف به عبودیت کامل در پیشگاه خداوند است، و از سوی دیگر هرگونه «غلو» را در مورد پیامبر صلی الله علیه و آله نفی می کند، و از سوی سوم نشان می دهد که نه تنها از بتها کاری ساخته نیست که شخص پیامبر صلی الله علیه و آله نیز با آن همه عظمت ملجأ و پناه مستقلی در برابر عذاب خدا نمی تواند باشد، و از سوی چهارم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۰۴

به بهانه جوئها و انتظارات بی موردی که افراد لجوج در برابر پیامبر صلی الله علیه و آله داشتند و از او تقاضای .....خدائی می کردند پایان می دهد، و ثابت می کند که توسل و شفاعت نیز به اذن خداست.

سوره الجن (۷۲): آیه ۲۳ ..... ص: ۳۰۴

(آیه ۲۳) - در این آیه می‌افزاید: «تنها وظیفه من ابلاغ از سوی خدا و رساندن رسالت‌های اوست» (الا بلاغا من الله و رسالاته).

این تعبیر شبیه چیزی است که در آیه ۹۲ سوره مائده می‌خوانیم: «تنها چیزی که بر عهده پیامبر است ابلاغ آشکار است». و در آیه ۱۸۸ سوره اعراف آمده است: «بگو: من مالک سود و زیانی برای خویش نیستم، مگر آنچه خدا بخواهد، و اگر از غیب با خبر بودم منافع فراوانی برای خود فراهم می‌ساختم، و هیچ بدی به من نمی‌رسید، من تنها بیم دهنده و بشارت دهنده‌ام برای گروهی که ایمان می‌آورند».

به هر حال در پایان آیه هشدار می‌دهد که: «هر کس نافرمانی خدا و رسولش کند آتش دوزخ از آن اوست، و جاودانه در آن می‌ماند» (و من یعص الله و رسوله فان له نار جهنم خالدین فیها ابدًا).

روشن است که منظور هر گنهکاری نیست، بلکه منظور مشرکان و کافران است زیرا هر گنهکاری مستحق خلود در آتش دوزخ نمی‌باشد.

سوره الجن (۷۲): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۰۴

(آیه ۲۴) - سپس می‌افزاید: این وضع کفار و مشرکان که پیوسته مسلمانان را استهزا می‌کنند و ضعیف می‌شمرند همچنان ادامه می‌یابد «تا آنچه را به آنها وعده داده شده ببینند، آنگاه می‌دانند چه کسی یاورش ضعیفتر، و جمعیتش کمتر است» (حتی اذا راوا ما یوعدون فسیعلمون من اضعف ناصرا و اقل عددا).

لحن آیه به خوبی نشان می‌دهد که دشمنان اسلام پیوسته قدرت و کثرت نفرات خود را به رخ آنها می‌کشیدند، و آنها را ضعیف و ناتوان می‌شمردند قرآن به این وسیله به مؤمنان دلداری و نوید می‌دهد که سرانجام روز پیروزی آنها و شکست و ناتوانی دشمنان فرا خواهد رسید.

سوره الجن (۷۲): آیه ۲۵ ..... ص: ۳۰۴

(آیه ۲۵) - عالم الغیب خداست! چون در آیات قبل اشاره به این حقیقت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۰۵ شده بود که «استهزا و سرکشی این گروه همچنان ادامه می‌یابد تا زمانی که وعده الهی دائر بر عذاب فرا رسد» این سؤال را بر می‌انگیزد که این وعده کی تحقق می‌یابد؟

قرآن مجید به پاسخ این سؤال پرداخته می‌گوید: «بگو: من نمی‌دانم آنچه به شما وعده داده شده (از عذاب دنیا و قیام رستاخیز) نزدیک است، یا پروردگارم زمانی برای آن قرار می‌دهد؟» (قل ان ادری اقرب ما توعدون ام یجعل له ربی امدا). این علم مخصوص ذات پاک خداست، و او خواسته از بندگانش مکتوم بماند تا موضوع امتحان و آزمون خلق کامل گردد، چرا که اگر بدانند دور است یا نزدیک در هر دو صورت امتحان کم اثر خواهد بود.

بارها در آیات قرآن مجید به این معنی برخورد می‌کنیم که هر وقت سؤال از زمان قیامت می‌شد پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله اظهار بی‌اطلاعی می‌فرمود و می‌گفت: علم آن مخصوص خداست.

در حدیثی آمده است که روزی «جبرئیل» در صورت یک عرب بیابانی در برابر پیامبر صلی الله علیه و آله ظاهر شد، و از جمله سؤالاتی که از آن حضرت نمود این بود که گفت: «به من بگو: کی قیامت بر پا می‌شود؟»

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «کسی که از او سؤال می‌کنی (در این مسأله) آگاهتر از سؤال کننده نیست!» بار دیگر آن

مرد عرب با صدای بلند گفت: «ای محمد! قیامت کی خواهد آمد»؟

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «وای بر تو قیامت می آید، بگو بینم چه چیز برای آن فراهم کرده ای؟» اعرابی گفت: من نماز و روزه بسیاری فراهم نکرده ام، ولی خدا و رسولش را دوست دارم.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «پس تو با کسی خواهی بود که دوستش داری!» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۰۶ «انس» یکی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله می گوید: «مسلمانان از هیچ سخنی مانند این سخن خوشحال نشدند».

سوره الجن (۷۲): آیه ۲۶ ..... ص: ۳۰۶

(آیه ۲۶) - سپس در ادامه این بحث یک قاعده کلی را در مورد علم غیب بیان می دارد، می فرماید: «دانای غیب اوست و هیچ کس را بر اسرار غیبش آگاه نمی سازد» (عالم الغیب فلا یظهر علی غیبه احدا).

سوره الجن (۷۲): آیه ۲۷ ..... ص: ۳۰۶

(آیه ۲۷) - سپس به عنوان یک استثنا از این مسأله کلی می افزاید: «مگر رسولانی که آنان را برگزیده» و از آنان راضی شده (الا من ارتضی من رسول).

آنچه را بخواهد از علم غیب به او می آموزد، و از طریق وحی ابلاغ می کند.

«سپس مراقبینی از پیش رو و پشت سر برای آنها قرار می دهد...» (فانه یسلک من بین یدیة و من خلفه رسدا).

و این خود یکی از دلایل معصوم بودن پیامبران است که با نیروهای غیبی و امدادهای الهی، و مراقبت فرشتگان او، از لغزشها و خطاها مصون و محفوظند.

سوره الجن (۷۲): آیه ۲۸ ..... ص: ۳۰۶

اشاره

(آیه ۲۸) - در این آیه که آخرین آیه سوره است دلیل وجود این نگاهبانان و مراقبین را چنین بیان می کند: مقصود این است «تا بدانند که پیامبرانش رسالتهای پروردگارشان را (بی کم و کاست) ابلاغ کرده اند، و او به آنچه نزد آنهاست احاطه دارد، و همه چیز را احصا کرده است» (لیعلم ان قد ابلغوا رسالات ربهم و احاط بما لدیهم و احصى کل شیء عددا).

البته معنی آیه این نیست که خداوند چیزی را در باره پیامبرانش نمی دانسته و بعدا دانسته است، چه این که علم خدا ازلی و ابدی و بی پایان است، بلکه منظور این است که این علم الهی در خارج تحقق یابد و صورت عینی به خود بگیرد یعنی، پیامبران رسالت او را عملا ابلاغ کنند و اتمام حجت نمایند.

نکته ها: ..... ص: ۳۰۶

با دقت در آیات مختلف قرآن به خوبی روشن می‌شود که دو دسته آیه در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۰۷ زمینه علم غیب وجود دارد نخست آیتی که علم غیب را مخصوص خدا معرفی کرده و از غیر او نفی می‌نماید، مانند آیه ۵۰ و ۵۹ سوره انعام.

گروه دوم آیتی است که به روشنی نشان می‌دهد که اولیای الهی «اجمالاً» از غیب آگاهی داشتند، چنانکه در آیه ۱۷۹ سوره آل عمران می‌خوانیم: «چنان نبود که خدا شما را از علم غیب آگاه کند ولی خداوند از میان رسولان خود هر کس را بخواهد برمی‌گزیند» (و قسمتی از اسرار غیب را در اختیار او می‌گذارد).

و در معجزات حضرت مسیح (ع) می‌خوانیم که فرمود: «من شما را از آنچه می‌خورید، یا در خانه‌های خود ذخیره می‌کنید خبر می‌دهم». (آل عمران / ۴۹) آیه مورد بحث نیز با توجه به استثنائی که در آن آمده نشان می‌دهد که خداوند قسمتی از علم غیب را در اختیار رسولان برگزیده‌اش قرار می‌دهد.

از سوی دیگر آیتی از قرآن که مشتمل بر خبرهای غیبی است نیز کم نیست، مانند آیه دوم تا چهارم سوره روم: «رومیان مغلوب شدند- و این شکست در سرزمین نزدیک واقع شد، اما آنها بعد از این مغلوبیت به زودی غالب خواهند شد- در عرض چند سال».

اصولاً وحی آسمانی که بر پیامبران نازل می‌شود نوعی غیب است که در اختیار آنان قرار می‌گیرد، چگونه می‌توان گفت آنها آگاهی از غیب ندارند در حالی که وحی بر آنان نازل می‌شود.

از همه اینها گذشته، روایات زیادی داریم که نشان می‌دهد پیامبر صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیهم السّلام اجمالاً آگاهی از غیب داشتند، و گاه از آن خبر می‌دادند مانند خبر دادن از ماجرای جنگ «موته» و شهادت جعفر، و بعضی دیگر از فرماندهان اسلام که در همان لحظه وقوع، پیامبر صلی الله علیه و آله در مدینه مسلمانان را آگاه کرد و مانند آن در زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله کم نیست.

در «نهج البلاغه» نیز پیشگوییهای بسیاری از حوادث آینده به چشم می‌خورد که نشان می‌دهد علی علیه السّلام این اسرار غیب را می‌دانست، مانند آنچه در خطبه ۱۳ در مذمت اهل بصره آمده است که می‌فرماید: «گویا می‌بینم عذاب خدا از آسمان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۰۸»

و زمین بر شما فرود آمده و همه غرق شده‌اید، تنها قله بلند مسجدتان همچون سینه کشتی در روی آب نمایان است!» و مانند آنچه «کمیل بن زیاد» به «حجاج» گفت که «امیر مؤمنان علی علیه السّلام به من خبر داده که تو قاتل منی».

اکنون سخن در این است که چگونه بین این آیات و روایات که بعضی علم غیب را از غیر خدا نفی، و بعضی اثبات می‌کنند جمع کنیم؟

در اینجا طرق مختلفی برای جمع وجود دارد. از جمله:

۱- از معروفترین راههای جمع این است که منظور از اختصاص علم غیب به خدا علم ذاتی و استقلال است، بنابراین غیر او مستقلاً هیچ گونه آگاهی از غیب ندارند، و هر چه دارند از ناحیه خداست، با الطاف و عنایت اوست، و جنبه تبعی دارد.

۲- اسرار غیب دو گونه است قسمتی مخصوص به خداست و هیچ کس جز او نمی‌داند مانند قیام قیامت، و اموری از قبیل آن، و قسمتی از آن را به انبیاء و اولیاء می‌آموزد.

۳- راه دیگر این که خداوند بالفعل از همه اسرار غیب آگاه است، ولی انبیا و اولیا ممکن است بالفعل بسیاری از اسرار غیب را ندانند، اما هنگامی که اراده کنند خداوند به آنها تعلیم می‌دهد، و البته این اراده نیز با اذن و رضای خدا انجام می‌گیرد.

۲- تحقیقی پیرامون آفرینش «جن» ..... ص: ۳۰۸

«جن» چنانکه از مفهوم لغوی این کلمه به دست می‌آید موجودی است ناپیدا که مشخصات زیادی در قرآن برای او ذکر شده، از جمله این که:

۱- موجودی است که از شعله آتش آفریده شده، بر خلاف انسان که از خاک آفریده شده است. (الرّحمن / ۱۵) ۲- دارای علم و ادراک و تشخیص حق از باطل و قدرت منطقی و استدلال است. (آیات مختلف سوره جنّ) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۰۹

۳- دارای تکلیف و مسؤولیت است. (آیات سوره جنّ و سوره الرّحمن) ۴- گروهی از آنها مؤمن صالح و گروهی کافرند. (جنّ / ۱۱) ۵- آنها دارای حشر و نشر و معادند. (جنّ / ۱۵) ۶- آنها قدرت نفوذ در آسمانها و خبرگیری و استراق سمع داشتند، و بعدا ممنوع شدند. (جنّ / ۹) ۷- آنها با بعضی انسانها ارتباط برقرار می‌کردند و با آگاهی محدودی که نسبت به بعضی از اسرار نهانی داشتند به اغوای انسانها می‌پرداختند. (جنّ / ۶) ۸- در میان آنها افرادی یافت می‌شوند که از قدرت زیادی برخوردارند، همان گونه که در میان انسانها نیز چنین است. (نمل / ۳۹) ۹- آنها قدرت بر انجام بعضی کارهای مورد نیاز انسان دارند «گروهی از جن پیش روی سلیمان به اذن پروردگار کار می‌کردند، و برای او معبدها، تماشاها، و ظروف بزرگ غذا تهیه می‌کردند» (سبأ / ۱۲ و ۱۳) ۱۰- خلقت آنها در روی زمین قبل از خلقت انسانها بوده است (حجر / ۲۷) و ویژگیهای دیگر.

تا اینجا سخن از مطالبی بود که از قرآن مجید در باره این موجود ناپیدا استفاده می‌شود که خالی از هرگونه خرافه و مسائل غیر علمی است، ولی می‌دانیم مردم عوام و ناآگاه خرافات زیادی در باره این موجود ساخته‌اند که با عقل و منطق جور نمی‌آید، و به همین جهت یک چهره خرافی و غیر منطقی به این موجود داده که وقتی کلمه جن گفته می‌شود مشتی خرافات نیز با آن تداعی می‌شود از جمله این که آنها را با اشکال عجیب و غریب و وحشتناک، و موجوداتی موزی و پرآزار و موهومات دیگری از این قبیل.

در حالی که اگر موضوع وجود جن از این خرافات پیراسته شود، اصل مطلب کاملاً قابل قبول است و از سوی دیگر هیچ دلیل عقلی بر نفی آن وجود ندارد، بنابراین باید آن را پذیرفت، و از توجیهاات غلط و ناروا باید برحذر بود همان گونه که از خرافات عوام در این قسمت باید اجتناب کرد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۱۰

این نکته نیز قابل توجه است که جن گاهی بر یک مفهوم وسیعتر اطلاق می‌شود که انواع موجودات ناپیدا را شامل می‌گردد، اعم از آنها که دارای عقل و درکند و آنها که عقل و درک ندارند، و حتی گروهی از حیوانات که با چشم دیده می‌شوند و معمولاً در لانه‌ها پنهانند، نیز در این معنی وسیع وارد است.

شاهد این سخن روایتی است از پیامبر صلی الله علیه و آله که فرمود: «خداوند جن را پنج صنف آفریده است: صنفی مانند باد در هوا (ناپیدا هستند) و صنفی به صورت مارها، و صنفی به صورت عقربها، و صنفی حشرات زمین‌اند، و صنفی از آنها مانند انسانها که بر آنها حساب و عقاب است».

«پایان سوره جنّ»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۱۱

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۲۰ آیه می باشد

محتوای سوره: ..... ص: ۳۱۱

محتوای این سوره را می توان در پنج بخش خلاصه کرد:

بخش اول آیات آغاز سوره است که پیامبر را به قیام شبانه برای عبادت و تلاوت قرآن دعوت می کند، و برای آمادگی پذیرش یک برنامه سنگین آماده می سازد.

بخش دوم سوره او را به صبر و شکیبائی و مقاومت و مدارا با مخالفان در این مقطع خاص دعوت می کند.

در بخش سوم بحثهائی پیرامون معاد، و ارسال موسی بن عمران به سوی فرعون و سرکشی و سپس عذاب دردناک او را بیان می دارد.

بخش چهارم دستورات شدیدی را که در آغاز سوره پیرامون قیام شبانه آمده است به خاطر گرفتاریهای مسلمانان تخفیف می دهد.

و در بخش پنجم بار دیگر دعوت به تلاوت قرآن، و خواندن نماز و دادن زکات و انفاق فی سبیل الله و استغفار می نماید.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۳۱۱

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله آمده است:

«هر کس سوره مزمل را بخواند سختیها در دنیا و آخرت از او برداشته می شود».

و در حدیث دیگری از امام صادق علیه السّلام می خوانیم: «هر کس سوره مزمل را در نماز عشاء دوم (منظور همان نماز عشاء

است زیرا گاه به مغرب عشاء اول گفته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۱۲

می شود) یا در آخر شب بخواند، شب و روز، و همچنین خود این سوره، گواه او در روز قیامت خواهد بود، و خداوند او را

حیات پاکیزه و مرگ پاکیزه ای خواهد داد!» مسلماً این فضائل بزرگ در صورتی است که محتوای سوره دائر به قیام شبانه و

تلاوت قرآن و صبر و استقامت و ایثار و انفاق عملی گردد، نه تلاوتی خالی از عمل.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره المزمل (۷۳): آیه ۱ ..... ص: ۳۱۲

(آیه ۱) - ای جامه به خود پیچیده به پاخیز! همان گونه که از لحن آغاز این سوره بر می آید دعوتی است آسمانی از پیامبر

صلی الله علیه و آله برای استقامت، و آمادگی جهت پذیرش یک وظیفه بزرگ و سنگین، که بدون خود سازی قبلی انجام.

آن ممکن نیست.

می فرماید: «ای جامه به خود پیچیده!» (یا ایها المزمّل).

سوره المزمّل (۷۳): آیه ۲ ..... ص: ۳۱۲

(آیه ۲) - «شب را جز کمی به پا خیز!» (قم اللیل الا قلیلاً).

سوره المزمّل (۷۳): آیه ۳ ..... ص: ۳۱۲

(آیه ۳) - «نیمی از شب را، یا کمی از آن کم کن» (نصفه او انقص منه قلیلاً).

سوره المزمّل (۷۳): آیه ۴ ..... ص: ۳۱۲

(آیه ۴) - «یا بر نصف آن بیفزا» (او زد علیه).

«و قرآن را با دقت و تأمل بخوان» (و رتل القرآن ترتیلاً).

به پا خیز که دوران «جامه به خود پیچیدن» و در گوشه انزوا نشستن نیست.

تعبیر به «ترتیل» که در اصل به معنی «تنظیم» و «ترتیب موزون» است، در اینجا به معنی خواندن آیات قرآن با تأنی و نظم لازم، و اداء صحیح حروف، و تبیین کلمات، و دقت و تأمل در مفاهیم آیات، و اندیشه در نتایج آن است.

همچنین روایاتی که در تفسیر «ترتیل» وارد شده همگی گواه بر این حقیقت است که نباید آیات قرآن را به عنوان الفاظی خالی از محتوا و پیام، تلاوت کرد، بلکه باید به تمام اموری که تأثیر آن را در خواننده و شنونده عمیق می‌سازد توجه داشت، و

فراموش نکرد که این پیام الهی است، و هدف تحقق بخشیدن به محتوای آن است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۱۳ ولی متأسفانه امروز بسیاری از مسلمانان از این واقعیت فاصله گرفته، و از قرآن تنها به الفاظی اکتفا نموده‌اند، بی آنکه بدانند این آیات برای چه نازل شده؟

درست است که الفاظ قرآن نیز محترم، است ولی نباید فراموش کرد که این الفاظ و تلاوت مقدمه بیان محتواست.

در حدیثی از امام صادق علیه السّلام در تفسیر «ترتیل» می‌خوانیم: «وقتی از کنار آیه‌ای می‌گذری که در آن نامی از بهشت است توقف کن و از خدا بهشت را بطلب (و خود را برای آن بساز) و هنگامی که از آیه‌ای می‌گذری که در آن نام دوزخ است از آن به خدا پناه بر». و خویشتن را از آن دور دار.

سوره المزمّل (۷۳): آیه ۵ ..... ص: ۳۱۳

اشاره

(آیه ۵) - «سپس هدف نهایی این دستور سخت و مهم را چنین بیان می‌کند:

«ما به زودی سخنی سنگین را به تو القا خواهیم کرد» (انا سنلقى علیک قولاً ثقیلاً).

سنگین از نظر محتوا، و مفهوم آیات! و بیان مسؤولیتها.

سنگین از نظر تحمل آن بر قلوب و دلها، تا آنجا که قرآن در آیه ۲۱ سوره حشر می گوید: «اگر این قرآن را بر کوهها نازل می کردیم آن را خاشع و از هم شکافته می دیدی!» سنگین از نظر تبلیغ، و مشکلات راه دعوت! و برنامه ریزی و اجرای کامل آن! سنگین در ترازوی عمل و در عرصه قیامت.

ولی پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و یاران اندکش با استمداد از تربیت قرآن مجید، و استعانت به نماز شب و استفاده از تقرب به ذات پاک پروردگار، توانستند بر تمام این مشکلات فائق آیند، و بار این «قول ثقیل» را بر دوش کشند و به منزل مقصود برسانند!

فضیلت نماز شب: ..... ص: ۳۱۳

این آیات بار دیگر اهمیت شب زنده داری، و نماز شب، و تلاوت قرآن را در آن هنگام که غافلان در خوابند گوشزد می کند، عبادت در شب، مخصوصا در سحر گاهان و نزدیک طلوع فجر، اثر فوق العاده ای در صفای روح، و تهذیب نفوس، و تربیت معنوی انسان، و پاکی قلب و بیداری دل و تقویت ایمان و اراده، و تحکیم پایه های تقوا در دل و جان انسان دارد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۱۴

به همین دلیل علاوه بر آیات قرآن در روایات اسلامی نیز تأکید فراوان روی آن شده است. از جمله در حدیثی از امام صادق علیه السلام می خوانیم: «سه چیز از عنایات مخصوص الهی است: عبادت شبانه (نماز شب) و افطار دادن به روزه داران، و ملاقات برادران مسلمان».

سوره المزل (۷۳): آیه ۶ ..... ص: ۳۱۴

(آیه ۶) - تأثیر نیایش در دل شب: این آیه ادامه بحث پیرامون عبادت شبانه، و آموزشهای معنوی در پرتو تلاوت قرآن در دل شب است و در حقیقت به منزله بیان دلیلی است برای آنچه در آیات قبل آمده است، می فرماید: «مسلمان نماز و عبادت شبانه پابرجاتر و با استقامت تر است» (ان ناشئ اللیل هی اشد وطئا و اقوم قیلا).

آیه فوق از آیاتی است که با تعبیرات پرمحتوایش رساترین سخن را در باره «عبادت شبانه» و نیایش سحر گاهان، و راز و نیاز با محبوب، در ساعاتی که اسباب فراغت خاطر از هر زمان فراهمتر است، و همچنین تأثیر آن در تهذیب نفس، و پرورش روح و جان انسانی، بیان کرده است، و نشان می دهد که روح آدمی در آن ساعات آمادگی خاصی برای نیایش و مناجات و ذکر و فکر دارد.

سوره المزل (۷۳): آیه ۷ ..... ص: ۳۱۴

(آیه ۷) - در این آیه می افزاید: این به خاطر آن است که «در روز تلاش و کوشش مستمر و طولانی خواهی داشت» (ان لک فی النهار سبحا طویلا).

دائما مشغول هدایت خلق و ابلاغ رسالت پروردگار، و حل مشکلات زندگی جمعی و فردی هستی، و مجال کافی برای عبادت و نیایش حاصل نمی شود، بنابراین عبادت شبانه را جانشین آن کن و آمادگی لازم برای این فعالیتهای بزرگ و گسترده

را از آن قیام شب به دست آور.

سوره المزمّل (۷۳): آیه ۸ ..... ص: ۳۱۴

(آیه ۸) - بعد از دستور قیام عبادت شبانه و اشاره اجمالی به آثار عمیق آن به ذکر پنج دستور که مکمل آن است پرداخته، می‌فرماید: «و نام پروردگارت را یاد کن» (و اذکر اسم ربک).

مسلم است منظور تنها ذکر نام نیست، بلکه توجه به معنی است چرا که یاد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۱۵ لفظی مقدمه یاد قلبی است، و ذکر قلبی روح و جان را صفا می‌بخشد، و نهال معرفت و تقوا را در دل آبیاری می‌کند. در دستور دوم می‌فرماید: «تنها به او دل بند» و از غیر او قطع امید کن و خالصانه به عبادتش برخیز (و تبتل الیه بتیلا). «تبتل» آن است که انسان با تمام قلبش متوجه خدا گردد، و از ما سوی الله منقطع شود، و اعمالش را فقط به خاطر او به جا آورد و غرق در اخلاص گردد.

سوره المزمّل (۷۳): آیه ۹ ..... ص: ۳۱۵

(آیه ۹) - سپس به سومین دستور پرداخته می‌افزاید: «همان پروردگار شرق و غرب که معبودی جز او نیست، او را نگاهبان و و کیل خود انتخاب کن» (رب المشرق و المغرب لا اله الا هو فاتخذه وکیلا).

در اینجا بعد از مرحله «ذکر الله» و «اخلاص» مرحله توکل و واگذاری همه کارها به خدا فرا می‌رسد، خداوندی که مشرق و مغرب عالم، یعنی، مجموعه جهان هستی در زیر سیطره حکومت و ربوبیت او قرار دارد، و تنها معبود شایسته پرستش، اوست. این تعبیر در حقیقت به منزله دلیلی است برای موضوع توکل بر خدا، چگونه انسان بر او توکل نکند، و کار خویش را به او نسپارد، در حالی که در پهنه جهان هستی غیر از او حاکم و فرمانروا و منعم و مرئی و معبود نیست.

سوره المزمّل (۷۳): آیه ۱۰ ..... ص: ۳۱۵

(آیه ۱۰) - و بالاخره در چهارمین و پنجمین دستور می‌فرماید: «و در برابر آنچه (دشمنان) می‌گویند صابر و شکیباباش، و بطرزی شایسته از آنان دوری گزین!» (و اصبر علی ما یقولون و اهجرهم هجرا جمیلا).

و به این ترتیب در اینجا مقام «صبر» و «هجرا» فرا می‌رسد، چرا که در مسیر دعوت به سوی حق، بدگوئی دشمنان، و ایذاء و آزار آنان، فراوان است، و اگر باغبان بخواهد گلی را بچیند باید در برابر زبان خار صبر و تحمل داشته باشد.

به علاوه گاهی در اینجایی اعتنائی و دوری لازم است، تا هم از شرشان در امان بماند و هم درسی از این طریق به آنان بدهد، ولی این هجران و دوری نباید به معنی قطع برنامه‌های تربیتی، و تبلیغ و دعوت به سوی خدا باشد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵،

ص: ۳۱۶

مرحوم «طبرسی» در «مجمع البیان» در ذیل آیه می‌گوید: «این آیه دلالت می‌کند که مبلغین اسلام، و دعوت کنندگان به سوی قرآن، باید در مقابل ناملائمات شکیبائی پیشه کنند، و با حسن خلق، و مدارا، با مردم معاشرت نمایند، تا سخنان آنها زودتر پذیرفته شود».

سوره المزل (۷۳): آیه ۱۱ ..... ص: ۳۱۶

(آیه ۱۱) - در آیه قبل اشاره‌ای به کار شکنیها و سخنان ناروا و اذیت و آزار دشمنان اسلام بود در اینجا آنها را زیر رگباری از تهدیدات شدید، دائر به عذابهای دنیا و آخرت از سوی خداوند، قرار داده، و آنها را دعوت به تجدید نظر در برنامه‌های شوم خود می‌کند، و هم به مسلمانان صدر اول در برابر هجوم سخت این دشمنان دلداری می‌دهد، و پایمردی می‌بخشد. نخست می‌فرماید: «مرا با تکذیب کنندگان صاحب نعمت واگذار، و آنها را کمی مهلت ده!» (و ذرنی و المکذبین اولی النعمه و مهلهم قلیلا).

یعنی، طرف آنها تو نیستی، مجازات و کیفر آنها را به خود من واگذار، و کمی به آنها مهلت ده، تا هم اتمام حجت گردد، و هم ماهیت خود را آشکار سازند، و می‌دانیم مدت کمی گذشت که مسلمانان نیرومند شدند، و ضربات سنگین و شکننده خود را در جنگهای «بدر» و «حنین» و «احزاب» و مانند آن بر پیکر دشمن وارد آوردند و نیز مدت کمی بیشتر نگذشت که این گردنکشان از دنیا رفتند، و گرفتار عذاب الهی در برزخ شدند و عذاب قیامت نیز از آنها چندان دور نیست.

سوره المزل (۷۳): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۱۶

(آیه ۱۲) - سپس در ادامه همین تهدید به صورت صریحتر می‌گوید: «نزد ما غل و زنجیرها و (آتش) دوزخ است!» (ان لدینا انکالا و جحیما).

آری! در برابر آزادی بی‌قید و شرط و تنعمی که در این دنیا داشتند بهره آنها در آنجا اسارت است و آتش!

سوره المزل (۷۳): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۱۶

(آیه ۱۳) - و باز می‌افزاید: «و غذائی گلوگیر و عذابی دردناک» (و طعاما ذا غصه و عذابا الیما). غذائی بر عکس غذاهای چرب و شیرین دنیای آنها که به راحتی از گلو فرو می‌رفت و گوارا بود، و زندگی دردناک در برابر آسایش بی‌حساب این مغروران بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۱۷ خودخواه و مستکبر در این جهان.

با این که غذای خشن و گلوگیر خود عذابی است الیم، بعد از آن عذاب الیم را جداگانه ذکر می‌کند، و این نشان می‌دهد ابعاد عذاب الیم آخرت از نظر شدت و عظمت بر هیچ کس جز خدا معلوم نیست، و لذا در حدیثی می‌خوانیم که: روزی یکی از مسلمانان این آیه را تلاوت می‌کرد، و پیامبر صلی الله علیه و آله استماع می‌فرمود: ناگهان شخص مزبور صیحه‌ای زد و مدهوش شد.

سوره المزل (۷۳): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۱۷

(آیه ۱۴) - در این آیه به شرح روزی می‌پردازد که این عذابها در آن ظاهر می‌شوند، می‌فرماید: «در آن روز که زمین و کوهها سخت به لرزه در می‌آید و کوهها (چنان در هم کوبیده می‌شود که) به شکل توده‌هایی از شن نرم در می‌آید» (یوم ترجف الارض و الجبال و کانت الجبال کثیبا مهیلا).

سوره المزل(۷۳): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۱۷

(آیه ۱۵) - سپس به مقایسه‌ای در میان بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله و مخالفت زورمندان عرب، و قیام موسی بن عمران در مقابل فرعونیان پرداخته، می‌فرماید: «ما پیامبری به سوی شما فرستادیم که گواه بر شماست، همان گونه که به سوی فرعون رسولی فرستادیم» (انا ارسلنا الیکم رسولا شاهدا علیکم كما ارسلنا الی فرعون رسولا). هدف او، هدایت شما و نظارت بر اعمال شماست، همان گونه که هدف موسی بن عمران، هدایت فرعون و فرعونیان و نظارت بر اعمال آنها بود.

سوره المزل(۷۳): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۱۷

(آیه ۱۶) - ولی «فرعون به مخالفت و نافرمانی آن رسول، برخاست و ما او را سخت مجازات کردیم!» (فعصى فرعون الرسول فاخذناه اخذا ویبلا). نه لشکر عظیم او مانع از عذاب الهی شد، و نه وسعت مملکت و قدرت حکومت و اموال و ثروتشان جلو این کار را گرفت و سرانجام همگی در امواج خروشان نیل که به آن مباحات می‌کردند غرق شدند، شما که در سطحی بسیار پائینتر از آنها قرار دارید در باره خود چه می‌اندیشید؟

سوره المزل(۷۳): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۱۷

(آیه ۱۷) - سپس روی سخن را به کفار زمان پیامبر اسلام کرده، به آنها چنین هشدار می‌دهد: «شما (نیز) اگر کافر شوید چگونه خود را (از عذاب الهی) بر کنار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۱۸ می‌دارید در آن روز که کودکان را پیر می‌کند!» (فکیف تتقون ان کفرتم یوما یجعل الولدان شیبا).

سوره المزل(۷۳): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۱۸

(آیه ۱۸) - در این آیه توصیف بیشتری در باره آن روز وحشتناک بیان کرده، می‌افزاید: در آن روز «آسمان از هم شکافته می‌شود، و وعده او شدنی و حتمی است» (السماء منفطر به کان وعده مفعولا). وقتی آسمان و کرات آسمانی با آن همه عظمت نتوانند در برابر حوادث عظیم آن روز مقاومت کنند از این انسان ضعیف و ناتوان و آسیب پذیر چه کاری ساخته است؟

سوره المزل(۷۳): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۱۸

(آیه ۱۹) - در پایان این بحث اشاره‌ای به تمام هشدارها و اندازهای گذشته کرده، می‌فرماید: «این هشدار و تذکری است» (ان هذه تذکره). شما در انتخاب راه آزاد هستید، «پس هر کس بخواهد (هدایت شود و طالب سعادت ابدی باشد) راهی به سوی پروردگارش برمی‌گزیند» (فمن شاء اتخذ الی ربه سبیلا).

اگر پیمودن این راه از طریق اجبار و اکراه صورت گیرد، نه افتخاری است، نه فضیلتی، فضیلت آن است که انسان با اراده و اختیار خود این راه را انتخاب کرده، و پیوید.

سوره المزمّل (۷۳): آیه ۲۰..... ص: ۳۱۸

(آیه ۲۰) - هر چه برای شما امکان دارد قرآن بخوانید! این آیه که طولانی‌ترین آیه این سوره است مشتمل بر مسائل بسیاری است که محتوای آیات گذشته را تکمیل می‌کند.

نخست می‌فرماید: «پروردگارت می‌داند که تو و گروهی از آنها که با تو هستند نزدیک دو سوم از شب یا نصف یا ثلث آن را به پا می‌خیزید خداوند شب و روز را اندازه گیری می‌کند» (ان ربك يعلم انك تقوم ادنى من ثلثی اللیل و نصفه و ثلثه و طائفه من الذین معك و الله یقدر اللیل و النهار).

اشاره به همان دستوری است که در آغاز سوره به پیامبر داده شده، تنها چیزی که در اینجا اضافه دارد این است که گروهی از مؤمنان نیز در این عبادت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۱۹

شبانه، پیامبر صلی الله علیه و آله را همراهی می‌کردند - به عنوان یک حکم استجابی و یا احتمالاً یک حکم وجوبی زیرا شرایط آغاز اسلام ایجاب می‌کرد که آنها با تلاوت قرآن که مشتمل بر انواع درسهای عقیدتی و عملی و اخلاقی است و همچنین عبادات شبانه خود را بسازند و آماده تبلیغ اسلام و دفاع از آن گردند.

ولی از بعضی روایات استفاده می‌شود جمعی از مسلمانان در نگهداشتن حساب «ثلث» و «نصف» و «دو ثلث» گرفتار اشکال و دردسر می‌شدند و این امر سبب می‌شد که گاه تمام شب را بیدار بمانند، و مشغول عبادت باشند، تا آنجا که پاهای آنها به خاطر قیام شبانه ورم کرد! لذا خداوند این حکم را بر آنها تخفیف داد و فرمود: «او می‌داند که شما نمی‌توانید مقدار آن را (به دقت) اندازه گیری کنید (برای عبادت کردن) پس شما را بخشید، اکنون آنچه برای شما میسر است قرآن بخوانید» (علم ان لن تحصوه فتاب علیکم فاقروا ما تیسر من القرآن).

سپس به بیان دلیل دیگری برای این تخفیف پرداخته، می‌افزاید: خداوند «می‌داند به زودی گروهی از شما بیمار می‌شوند، و گروهی دیگر برای به دست آوردن فضل الهی (و کسب روزی) به سفر می‌روند، و گروهی دیگر در راه خدا جهاد می‌کنند» و از تلاوت قرآن باز می‌مانند (علم ان سیکون منکم مرضی و آخرون یضربون فی الارض یتبعون من فضل الله و آخرون یقاتلون فی سبیل الله).

«پس به اندازه‌ای که برای شما ممکن است از آن تلاوت کنید» (فاقروا ما تیسر منه).

روشن است که ذکر بیماری، و مسافرت‌های ضروری، و جهاد فی سبیل الله، به عنوان سه مثال برای عذرهای موجه است، ولی منحصر به اینها نیست، منظور این است چون خداوند می‌داند شما گرفتار مشکلات مختلف زندگی در روز خواهید شد، و این مانع تداوم آن برنامه سنگین است، به شما تخفیف داده است.

در حقیقت در آغاز اسلام به خاطر وجود شرائطی این تلاوت و عبادت شبانه واجب بوده، و بعد هم از نظر مقدار و هم از نظر حکم تخفیف داده شده، و به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۲۰

صورت یک حکم استجابی آن هم به مقدار میسر در آمده است.

البته مهم خوب خواندن و تدبّر و اندیشه در آن است. لذا امام علی بن موسی الرضا علیه السلام می‌فرماید: «آن مقدار بخوانید

که در آن خشوع قلب و صفای باطن و نشاط روحانی و معنوی باشد».

سپس به چهار دستور دیگر در پایان آیه اشاره کرده، و برنامه خودسازی ارائه شده را به این وسیله تکمیل می‌کند، می‌فرماید: «و نماز را بر پا دارید، و زکات را بپردازید و به خدا قرض الحسنه دهید [در راه او انفاق نمایید] و (بدانید) آنچه را از کارهای نیک برای خود از پیش می‌فرستید نزد خداوند به بهترین وجه و بزرگترین پاداش خواهید یافت» (و اقيموا الصلاة و اتوا الزکاة و اقرضوا الله قرضا حسنا و ما تقدموا لانفسکم من خیر تجدوه عند الله هو خیرا و اعظم اجرا).

«و از خداوند آمرزش بطلبید که خداوند آمرزنده و مهربان است» (و استغفروا الله ان الله غفور رحيم).

منظور از «نماز» در اینجا نمازهای واجب پنجگانه و منظور از «زکات» زکات واجب است، منظور از دادن «قرض الحسنه» به خداوند همان انفاقهای مستحبی است، و این بزرگوارانه‌ترین تعبیری است که در این زمینه تصور می‌شود، چرا که مالک تمام ملکها، از کسی که مطلقا چیزی از خود ندارد قرض می‌طلبد، تا از این طریق او را تشویق به انفاق و ایثار و کسب فضیلت این عمل خیر کند، و از این طریق تربیت شود و تکامل یابد.

ذکر «استغفار» در پایان این دستورات ممکن است اشاره به این باشد که مبادا با انجام این طاعات خود را انسان کاملی بدانید و به اصطلاح طلبکار تصور کنید، بلکه همواره باید خود را مقصر بشمرید، و عذر به درگاه خدا آورید، «ورنه سزاوار خداوندیش کس نتواند که به جا آورد».

«پایان سوره مزمل»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۲۱

سوره مدثر [۷۴] ..... ص: ۳۲۱

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۵۶ آیه می‌باشد

محتوای سوره: ..... ص: ۳۲۱

سوره «مدثر» نخستین سوره‌ای است که بعد از دعوت آشکار بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد و طبیعت سوره‌های مکی که دعوت به مبدأ و معاد و مبارزه با شرک، و انذار و تهدید مخالفان به عذاب الهی است در این سوره کاملا منعکس است، و بحثهای این سوره روی هم رفته بر هفت محور دور می‌زند:

۱- دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله به قیام و انذار و ابلاغ آشکار و صبر و استقامت در این طریق، و تحصیل آمادگیهای لازم برای این کار.

۲- اشاره به رستاخیز، و صفات دوزخیان، همانها که به مقابله با قرآن برخاسته، و به استهزای حق پرداختند.

۳- قسمتی از ویژگیهای دوزخ توأم با انذار کافران.

۴- تأکید بر امر رستاخیز از طریق سوگندهای مکرر.

۵- ارتباط سرنوشت هر انسانی با اعمال او، و نفی هر گونه افکار غیر منطقی در این زمینه.

۶- قسمتی از ویژگیهای بهشتیان و دوزخیان و سرنوشت هر کدام از آنها.

۷- چگونگی فرار افراد جاهل و بی‌خبر و مغرور و خودخواه از حق.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۳۲۱

در حدیثی از امام باقر علیه السلام آمده است: «کسی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۲۲ سوره مدثر را در نماز فریضه بخواند بر خداوند حق است که او را همراه پیامبر صلی الله علیه و آله و در جوار و درجه او قرار دهد و در زندگی دنیا بدبختی و رنج دامنش را هرگز نگیرد». بدیهی است چنین نتایج عظیمی تنها بر خواندن الفاظ سوره مترتب نخواهد شد، بلکه باید محتوای سوره را نیز در نظر گرفت و مو به مو اجرا کرد.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره المدثر (۷۴): آیه ۱ ..... ص : ۳۲۲

(آیه ۱) - برخیز و جهانیان را انداز کن! بدون شک مخاطب در این آیات شخص پیامبر صلی الله علیه و آله است هر چند تصریحی به این عنوان در آن نشده، ولی قرائن موجود در این آیات بیانگر این واقعیت است. نخست می‌فرماید: «ای جامه خواب به خود پیچیده» و در بستر آرمیده (یا ایها المدثر).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۲ ..... ص : ۳۲۲

(آیه ۲) - «برخیز و انداز کن» و عالمیان را بیم ده (قم فانذر). که وقت خواب و استراحت گذشته، و زمان قیام و تبلیغ فرا رسیده است.

مشرکان عرب در آستانه موسم حج جمع شدند، و سران آنها مانند ابو جهل، و ابو سفیان، و ولید بن مغیره، و نصر بن حارث، و ... به مشورت پرداختند که در برابر سؤالات مردمی که از خارج به مکه می‌آیند، و جسته گریخته مطالبی در باره ظهور پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله شنیده‌اند چه بگویند؟

اگر هر کدام بخواهند جواب جداگانه‌ای بدهند، یکی کاهنش خواند، و دیگری مجنون، و دیگری ساحر، این تشتت آراء اثر منفی خواهد گذاشت، باید با وحدت کلمه به مبارزه تبلیغاتی بر ضد پیامبر صلی الله علیه و آله برخیزند! بعد از گفتگو به اینجا رسیدند که بهتر از همه این است که بگویند: «ساحر» است! زیرا یکی از آثار پدیده «سحر» جدائی افکندن میان دو همسر، و پدر و فرزند است، و پیامبر با عرضه آئین اسلام چنین کاری را انجام داده بود! برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۲۳ این سخن به گوش پیامبر صلی الله علیه و آله رسیده سخت ناراحت شده و بیمار گونه و غمگین به خانه آمد و در بستر آرمید که آیات فوق نازل شد و او را دعوت به قیام و مبارزه کرد.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۳ ..... ص : ۳۲۳

(آیه ۳) - و به دنبال دعوت به قیام و انذار، پنج دستور مهم به پیامبر می‌دهد که سرمشقی است برای دیگران، و نخستین دستور در باره توحید است، می‌فرماید: «و پروردگارت را بزرگ بشمار» (و ربك فكبر).

همان خدائی که مالک و مربی توست، و هر چه داری از او داری و خط سرخ بر تمام معبودهای دروغین در کش، و هر گونه آثار شرک و بت پرستی را محو کن.

منظور از جمله «فکبر» تنها گفتن «الله اکبر» نیست، هر چند گفتن «الله اکبر» یکی از مصداقهای آن است که در روایات نیز به آن اشاره شده، بلکه منظور این است که خدای خود را بزرگ بشمار، هم از نظر اعتقاد، هم عمل، و هم در سخن و او را متصف به اوصاف جمال و منزله از هر گونه نقص و عیب بدان، بلکه او را از این که در توصیف بگنجد برتر بدان. همان گونه که در روایات اهل بیت علیهم السلام آمده است که معنی «الله اکبر» این است که خداوند برتر از آن است که توصیف شود و در فکر انسان بگنجد.

سورة المدثر (۷۴): آیه ۴ ..... ص: ۳۲۳

(آیه ۴) - و به دنبال مسأله توحید دومین دستور را در باره پاکیزگی از آلودگیها داده، می‌افزاید: «و لباس را پاک کن» (و ثيابك فطهر).

تعبیر به «لباس» ممکن است کنایه از عمل انسان باشد چرا که اعمال هر کس به منزله لباس اوست، و ظاهر او بیانگر باطن اوست.

و ممکن است به معنی همان لباس ظاهری باشد چرا که پاکیزگی لباس ظاهر از مهمترین نشانه‌های شخصیت و تربیت و فرهنگ انسان است، مخصوصا در عصر جاهلیت کمتر از آلودگیها اجتناب می‌نمودند و لباسهای بسیار آلوده داشتند.

در حقیقت آیه اشاره به این نکته نیز دارد که رهبران الهی هنگامی می‌توانند نفوذ کلمه داشته باشند که دامانشان از هر گونه آلودگی پاک باشد و تقوا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۲۴

و پرهیزکاریشان از هر نظر مسلم گردد، و لذا به دنبال فرمان قیام و انذار، فرمان پاکدامنی می‌دهد.

سورة المدثر (۷۴): آیه ۵ ..... ص: ۳۲۴

(آیه ۵) - در سومین دستور می‌فرماید: «و از پلیدی دوری کن» (و الرجز فاهجر).

آیه فوق مفهوم جامعی دارد که هر گونه انحراف و عمل زشت و پلیدی، و هر کاری را که موجب خشم و عذاب الهی در دنیا و آخرت می‌گردد شامل می‌شود.

مسلم است پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله حتی قبل از نبوت از این امور پرهیز و هجران داشت ولی در اینجا به عنوان یک اصل اساسی در مسیر دعوت الی الله، و نیز به عنوان یک الگو و اسوه برای همگان، روی آن تکیه شده است.

سورة المدثر (۷۴): آیه ۶ ..... ص: ۳۲۴

(آیه ۶) - و در چهارمین دستور می‌فرماید: «و منت مگذار و فزونی مطلب» (و لا تمنن تستکثر).

در این که نهی از منت و فزونی طلبیدن در چه مواردی است باز در اینجا مفهوم آیه کلی و گسترده است، و هر گونه منت

گذاردن بر خالق و خلق را شامل می‌شود، نه بر پروردگارت منت بگذار که برای او جهاد و تلاش می‌کنی، چرا که او بر تو منت گذارده که این مقام منیع را به تو ارزانی داشته است.

همچنین عبادت و اطاعت و اعمال صالحت را بسیار مشمر، بلکه همیشه خود را در سر حد «قصور» و «تقصیر» بدان، و عبادت را یک نوع توفیق بزرگ الهی برای خودت بشمار.

و نیز اگر خدمتی به خلق می‌کنی چه در جهات معنوی باشد مانند تبلیغ و هدایت و چه در جهات مادی مانند انفاق و بخشش، هیچ کدام را نباید با منت یا انتظار جبران، آن هم جبرانی فزونتر توأم نمائی چرا که منت، اعمال نیک را باطل و بی‌اثر می‌کند.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۷ ..... ص: ۳۲۴

(آیه ۷) - در این آیه به آخرین دستور در این زمینه اشاره کرده، می‌گوید:

«و به خاطر پروردگارت شکیبائی کن» (و لربک فاصبر). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۲۵

یعنی در طریق ادای این رسالت بزرگ شکیبائی کن، و در برابر آزار مشرکان و دشمنان جاهل و نادان صابر باش، در طریق عبودیت اطاعت فرمان خدا استقامت نما، و در جهاد با نفس و در میدان جهاد با دشمن شکیبا باش. اصولاً مهمترین سرمایه راه تبلیغ و هدایت همین صبر و شکیبائی است.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۸ ..... ص: ۳۲۵

(آیه ۸) - در تعقیب دستوری که در زمینه قیام و انذار در آیات قبل آمده، در اینجا انذار را با بیانی بسیار مؤکد و رسا شروع می‌کند، و می‌فرماید: «هنگامی که در صور دمیده می‌شود» (فاذا نقر فی الناقور). این تعبیر اشاره به نفخ دوّم و بر پایی رستاخیز است.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۹ ..... ص: ۳۲۵

(آیه ۹) - «آن روز، روز سختی است» (فذلک یومئذ یوم عسیر).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۰ ..... ص: ۳۲۵

(آیه ۱۰) - روزی است بسیار پرمشقت که «برای کافران آسان نیست» (علی الکافرین غیر یسیر).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۱ ..... ص: ۳۲۵

اشاره

(آیه ۱۱)

قریش در «دار الندوه» (مرکزی در نزدیکی مسجد الحرام که برای شور در مسائل مهم در آن جمع می‌شدند) اجتماع کردند، «ولید» (مرد معروف و سرشناس «مکه» که مشرکان به عقل و درایت او معتقد بودند و در مسائل مهم با او به مشورت می‌پرداختند) رو به آنها کرده گفت: شما مردمی هستید دارای نسب والا و عقل و خرد، و عرب از هر سو به سراغ شما می‌آیند و پاسخهای مختلفی از شما می‌شنوند حرف خود را یکی کنید.

سپس رو به آنها کرده گفت: شما در باره این مرد (اشاره به پیغمبر اکرم) چه می‌گوئید؟

گفتند: می‌گوئیم «شاعر» است! ولید چهره در هم کشید و گفت: ما شعر بسیار شنیده‌ایم، اما سخن او شباهتی به شعر ندارد! گفتند: می‌گوئیم «کاهن» است.

گفت: هنگامی که نزد او می‌روید سخنانی را که کاهنان (به شکل اخبار غیبی) می‌گویند در او نمی‌یابید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۲۶

گفتند: می‌گوئیم «دیوانه» است.

گفت: وقتی به سراغ او می‌روید هیچ اثری از جنون در او نخواهید یافت.

گفتند: می‌گوئیم «ساحر» است.

گفت: ساحر به چه معنی؟

گفتند: کسی که میان دشمنان و میان دوستان ایجاد دشمنی می‌کند.

ولید فکر کرد و نگاهی نمود و چهره در هم کشید و گفت: بلی او «ساحر» است و چنین می‌کند! سپس از «دار الندوه» خارج شدند در حالی که هر کدام پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله را ملاقات می‌کرد می‌گفت: ای ساحر! ای ساحر! این مطلب بر پیامبر گران آمد، خداوند آیات آغاز این سوره را (تا آیه ۲۵) نازل فرمود (و پیامبرش را دلداری داد).

تفسیر: ..... ص: ۳۲۶

ولید آن ثروتمند مغرور حق‌شناس! در تعقیب آیات گذشته که کافران را بطور جمعی مورد انذار قرار می‌داد، در اینجا بالخصوص روی بعضی از افراد آنها که مؤثرتر بودند انگشت گذارده و با تعبیراتی گویا و رسا و کوبنده او را زیر رگبار شدیدترین اندازها می‌گیرد.

نخست می‌گوید: «مرا با کسی که او را به تنهایی آفریده‌ام واگذار» (ذرنی و من خلقت وحیدا). که خودم او را کیفر شدید دهم.

این آیه و آیات بعد چنانکه در شأن نزول گفتیم در مورد ولید بن مغیره مخزومی یکی از سران معروف قریش نازل شده است.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۲۶

(آیه ۱۲) - سپس می‌افزاید: «همان کس که برای او مال گسترده قرار دادم» (و جعلت له مالا ممدودا).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۲۶

(آیه ۱۳) - سپس به فزونی نیروی انسانی او اشاره کرده، می‌افزاید:
«و فرزندان (برای او) قرار دادند که همواره نزد او و در خدمت او هستند» (و بنین شهودا).
دائماً آماده کمک و خدمت بودند، و حضورشان مایه انس و راحت او بود.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۲۷

سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۲۷

(آیه ۱۴) - و بعد به سایر مواهبی که به او ارزانی داشته بود بطور کلی اشاره کرده، می‌فرماید: «وسائل زندگی را از هر نظر برای وی فراهم ساختم» (و مهدت له تمهیدا).
نه فقط مال و فرزندان برومند، بلکه در جهات اجتماعی و جنبه‌های جسمانی از هر نظر غرق در نعمت بود.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۲۷

(آیه ۱۵) - ولی او به جای این که در برابر بخشنده این همه نعمتها سر تعظیم فرود آورد، و پیشانی به آستانش بساید، در مقام کفران و افزون طلبی برآمد و با این همه مال و نعمت «باز هم طمع دارد که بر (نعمتهای) او بیفزایم» (ثم یطمع ان ازید).
این منحصر به «ولید بن مغیره» نبود، بلکه همه دنیا پرستان چنینند، هرگز عطش آنها فرو نمی‌نشیند، و اگر هفت اقلیم را زیر نگین آنها قرار دهند باز هم در بند اقلیمی دیگرند.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۲۷

(آیه ۱۶) - ولی این آیه با شدت تمام دست ردّ به سینه این نامحرم می‌گذارد، می‌گوید: «هرگز چنین نخواهد شد (که بر نعمتش بیفزایم) چرا که او نسبت به آیات ما دشمنی می‌ورزد» (کلا انه کان لآیاتنا عنیدا).
و با این که به خوبی می‌دانست که این قرآن نه کلام جن است و نه کلام بشر، ریشه‌های نیرومند و شاخه‌هایی پرثمر و جاذبه‌ای بی‌مانند دارد باز آن را «سحر» می‌نامید و آورنده آن را ساحر!

سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۲۷

(آیه ۱۷) - و در این آیه، به سرنوشت دردناک او با عبارتی کوتاه و پر معنی اشاره کرده، می‌فرماید: «و به زودی او را مجبور می‌کنم که از قلّه زندگی بالا رود» و سپس او را به زیر می‌افکنم (سارهقه صعودا).
احتمال دارد که آیه اشاره به عذاب دنیوی «ولید» در این جهان باشد، زیرا او بعد از رسیدن به اوج قلّه پیروزی در زندگی فردی و اجتماعی چنان سقوط کرد که تا آخر عمر مرتباً اموال و فرزندان خود را از دست می‌داد و بیچاره شد.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۲۸

سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۸ ..... ص : ۳۲۸

(آیه ۱۸) - مرگ بر او، چه نقشه شومی کشید! در اینجا توضیحات بیشتری پیرامون مردی که خداوند مال و فرزندان فراوان به او داده بود و او در مقام مخالفت با پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله برآمد - یعنی ولید بن مغیره مخزومی - آمده است. می فرماید: «او اندیشه کرد (که پیامبر و قرآن را به چه چیز متهم کند؟) و مطلب را آماده ساخت» (انه فکر و قدر).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۹ ..... ص : ۳۲۸

(آیه ۱۹) - سپس برای مذمت او می افزاید: «مرگ بر او باد! چگونه (برای مبارزه با حق) مطلب را آماده کرد» (فقتل کیف قدر).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۲۰ ..... ص : ۳۲۸

(آیه ۲۰) - و به عنوان تأکید می افزاید: «باز هم مرگ بر او، چگونه مطلب (و نقشه شیطانی خود را برای مبارزه با حق) آماده نمود» (ثم قتل کیف قدر).
و این اشاره به همان چیزی است که در شأن نزول آمد که او می خواست افکار مشرکان را متحد سازد، تا یک زبان، مطلبی را بر ضد پیامبر صلی الله علیه و آله تبلیغ کنند.
این جمله ها دلیل بر این است که «ولید» در افکار شیطانی مهارت داشت، آن چنان که فکر و اندیشه اش مایه تعجب بود.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۲۱ ..... ص : ۳۲۸

(آیه ۲۱) - سپس می افزاید: «سپس نگاهی افکند» (ثم نظر). و ساخته و پرداخته فکر خود را مورد بازرسی مجدد قرار داد تا از استحکام و انسجام لازم و جنبه های مختلف آن آگاه و مطمئن گردد.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۲۲ ..... ص : ۳۲۸

(آیه ۲۲) - «بعد چهره درهم کشید و عجولانه دست به کار شد» (ثم عبس و بسر).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۲۳ ..... ص : ۳۲۸

(آیه ۲۳) - «سپس پشت (به حق) کرد و تکبر ورزید» (ثم ادبر و استکبر).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۲۴ ..... ص : ۳۲۸

(آیه ۲۴) - «و سر انجام گفت: این (قرآن) چیزی جز افسون و سحری همچون سحرهای پیشینان نیست» (فقال ان هذا الا سحر یؤثر).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۲۵ ..... ص: ۳۲۸

(آیه ۲۵) - «این فقط سخن انسان است» و هیچ ارتباطی با وحی آسمانی ندارد! (ان هذا الا قول البشر). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۲۹

و به این ترتیب آخرین سخن خود را بعد از مطالعه مکرر و تفکر شیطانی و برای مبارزه با قرآن اظهار داشت.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۲۶ ..... ص: ۳۲۹

(آیه ۲۶) - و این هم سرنوشت شوم او! در ادامه آیات گذشته که وضع بعضی از سران شرک و سخن او را در نفی و انکار قرآن مجید و رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله بازگو می‌کرد، در اینجا به مجازات وحشتناک او در قیامت اشاره کرده، می‌فرماید:

«به زودی او را وارد سقر [- دوزخ] می‌کنم!» (ساصلیه سقر).

«سقر» به معنی دگرگون شدن و ذوب شدن بر اثر تابش آفتاب است، سپس به عنوان یکی از نامهای جهنم انتخاب شده و کرارا در آیات قرآن آمده است.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۲۷ ..... ص: ۳۲۹

(آیه ۲۷) - سپس برای بیان عظمت و شدت عذاب دوزخ می‌گوید: «و تو نمی‌دانی سقر چیست»؟ (و ما ادراک ما سقر). یعنی به قدری عذاب آن شدید است که از دایره تصور بیرون می‌باشد، و به فکر هیچ کس نمی‌گنجد، همان گونه که اهمیت نعمتهای بهشتی و عظمت آن به فکر کسی خطور نمی‌کند.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۲۸ ..... ص: ۳۲۹

(آیه ۲۸) - آتشی است که «نه چیزی را باقی می‌گذارد، و نه چیزی را رها می‌سازد!» (لا تبقي ولا تذر). این جمله ممکن است اشاره به آن باشد که آتش دوزخ بر خلاف آتش دنیا - که گاه در نقطه‌ای از بدن اثر می‌کند، و نقطه دیگر سالم می‌ماند، و گاه در جسم اثر می‌گذارد، و روح از آن در امان می‌باشد - آتشی است فراگیر که تمامی وجود انسان را در بر می‌گیرد، و هیچ چیز را رها نمی‌کند.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۲۹ ..... ص: ۳۲۹

(آیه ۲۹) - سپس به بیان وصف دیگری از این آتش سوزان قهر الهی پرداخته، می‌افزاید: «پوست تن را بکلی دگرگون می‌کند» (لواحه للبشر).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۳۰ ..... ص: ۳۲۹

(آیه ۳۰) - و در این آیه، می‌فرماید: «نوزده نفر (از فرشتگان عذاب) بر آن گمارده شده‌اند» (علیها تسعة عشر). فرشتگانی که قطعا مأمور به ترحم و شفقت و مهربانی نیستند، بلکه مأمور به کیفر و عذاب و خشونتند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۳۰

کسانی مانند ابو جهل وقتی این آیه را شنیدند از روی استهزا به طایفه قریش گفتند: مادرانتان به عزایتان بنشینند شما گروه عظیمی از شجاعانید آیا هر ده نفر از شما نمی‌تواند یکی از آنها را مغلوب کند. یکی از افراد زورمند قریش گفت: من از عهده هفده نفر از آنها بر می‌آیم شما هم حساب دو نفر دیگر را برسید!

سورة المدثر (۷۴): آیه ۳۱ ..... ص: ۳۳۰

(آیه ۳۱) - این عدد مأموران دوزخ برای چیست؟

همان گونه که در آیات قبل خواندیم خداوند عدد خازنان و مأموران دوزخ را نوزده نفر (یا نوزده گروه) ذکر می‌کند، و نیز خواندیم که ذکر این عدد سبب گفتگو در میان مشرکان و کفار شد، و گروهی آن را به باد سخریه گرفتند. این آیه که طولانی‌ترین آیه این سوره است به آنها پاسخ داده، می‌فرماید: «مأموران دوزخ را فقط فرشتگان (عذاب) قرار دادیم» (و ما جعلنا اصحاب النار الا ملائكة). فرشتگانی نیرومند، پر قدرت و به تعبیر قرآن «غلاظ» و «شداد» خشن و سختگیر که تمام گنهکاران در برابر آنها ضعیف و ناتوانند.

سپس می‌افزاید: «و تعداد آنها را جز برای آزمایش کافران معین نکردیم» (و ما جعلنا عدتهم الا فتنة للذين كفروا). این آزمایش از دو جهت بود: نخست این که آنها استهزا می‌کردند که چرا از میان تمام اعداد، عدد نوزده انتخاب شده، در حالی که هر عدد دیگری انتخاب شده بود جای همین سؤال وجود داشت. از سوی دیگر این تعداد را کم می‌شمردند، و از روی سخریه می‌گفتند: ما در مقابل هر یک از آنها ده نفر قرار می‌دهیم، تا آنها را در هم بشکنیم! در حالی که فرشتگان خدا چنان هستند که به گفته قرآن چند نفر از آنها مأمور هلاکت قوم لوط می‌شوند و شهرهای آباد آنها را از زمین برداشته زیر و رو می‌کنند.

و باز می‌افزاید: هدف این بود: «تا اهل کتاب [- یهود و نصاری] یقین پیدا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۳۱ کنند» (لستيقن الذين اتوا الكتاب).

و از آنجا که آنها ایرادی به این موضوع نکردند معلوم می‌شود آن را هماهنگ با کتب خود یافتند، و بر یقین آنها به نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله افزوده شد.

لذا در جمله بعد می‌افزاید: «و (هدف این بود تا) بر ایمان مؤمنان بیفزاید» (و يزداد الذين آمنوا ايمانا).

و بلافاصله بعد از ذکر این جمله روی همان اهداف سه گانه به عنوان تأکید باز می‌گردد، و مجدداً روی ایمان اهل کتاب، سپس مؤمنان و بعد به آزمون کفار و مشرکان تکیه کرده، می‌گوید: «و هدف این بود که اهل کتاب، و مؤمنان (در حقانیت قرآن) تردید به خود راه ندهند، و بیمار دلان و کافران بگویند: خدا از این توصیف چه منظوری دارد؟! (و لا يرتاب الذين اتوا الكتاب و المؤمنون و ليقول الذين في قلوبهم مرض و الكافرون ما ذا اراد الله بهذا مثلا).

سپس به دنبال این گفتگوها که در باره چگونگی بهره‌گیری مؤمنان و کافران بیمار دل از سخنان الهی بود می‌افزاید: «این

گونه خداوند هر کس را بخواهد گمراه می‌سازد، و هر کس را بخواهد هدایت می‌کند» (كذلك يضل الله من يشاء و يهدي من يشاء).

جمله‌های گذشته به خوبی نشان می‌دهد که این مشیت و اراده الهی در باره هدایت بعضی، و گمراهی بعضی دیگر، بی حساب نیست، آنها که معاند و لجوج و بیمار دلند استحقاقی جز این ندارند، و آنها که در برابر فرمان خدا تسلیم و مؤمنند مستحق چنین هدایتی هستند.

و در پایان آیه می‌فرماید: «و (به هر حال) لشکریان پروردگارت را جز او کسی نمی‌داند، و این جز هشدار و تذکری برای انسانها نیست!» (و ما يعلم جنود ربك الا هو و ما هي الا ذكري للبشر).

بنابر این اگر سخن از نوزده نفر از خازنان دوزخ به میان آمده مفهومی این نیست که لشکریان خداوند محدود به اینها هستند.

علی علیه السلام در نخستین خطبه نهج البلاغه می‌فرماید: آنگاه آسمانهای بالا را از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۳۲

هم باز کرد، و آنها را مملو از اصناف مختلف فرشتگان ساخت:

گروهی از آنان همیشه در سجودند و به رکوع نمی‌پردازند.

و گروهی دائما در رکوعند و سر از رکوع بر نمی‌دارند.

و گروهی دائما ایستاده‌اند و به عبادت مشغولند و تغییر موضع نمی‌دهند.

گروهی همواره تسیح می‌گویند و خسته نمی‌شوند.

و گروهی دیگر امنای وحی اویند، و زبان او به سوی پیامبران که پیوسته برای ابلاغ فرمان و امر او در رفت و آمدند.

و جمعی دیگر حافظان بندگان او هستند و دربانان بهشت برین.

سورة المدثر (۷۴): آیه ۳۲ ..... ص: ۳۳۲

(آیه ۳۲) - در ادامه بحث با منکران نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله، و انکار رستاخیز، در اینجا سوگندهای متعددی یاد کرده، و بر مسأله قیامت و رستاخیز و دوزخ و عذاب آن تأکید می‌نماید.

می‌فرماید: «این چنین نیست که آنها تصور می‌کنند، سوگند به ماه» (کلا و القمر).

ذکر سوگند به «ماه» به خاطر آن است که یکی از آیات بزرگ الهی است، هم از نظر خلقت، و هم گردش منظم، و هم نور و زیبایی، و هم تغییرات تدریجی که خود، تقویم زنده‌ای برای مشخص ساختن روزهاست.

سورة المدثر (۷۴): آیه ۳۳ ..... ص: ۳۳۲

(آیه ۳۳) - سپس می‌افزاید: «و (سوگند) به شب هنگامی که (دامن برچیند و) پشت کند» (و اللیل اذا ادبر).

سورة المدثر (۷۴): آیه ۳۴ ..... ص: ۳۳۲

(آیه ۳۴) - «و به صبح هنگامی که چهره بگشاید» (و الصبح اذا اسفر).

شب گرچه آرام بخش است و خاموش، و هنگام راز و نیاز عاشقان حق، اما این شب تاریک آن زمان جالب است که پشت کند و رو به صبح روشنی پیش رود و آخر سحرگاه باشد، و طلوع صبح از همه زیباتر و دل‌انگیزتر است که هر انسانی را به

وجد و نشاط می آورد.

این سوگندهای سه گانه در ضمن، تناسبی با نور هدایت «قرآن» و پشت کردن ظلمات «شرک» و بت پرستی و دمیدن سپیده صبحگاهان «توحید» دارد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۳۳

سوره المدثر (۷۴): آیه ۳۵ ..... ص: ۳۳۳

(آیه ۳۵) - بعد از بیان این سوگندها، به چیزی می پردازد که سوگند به خاطر آن یاد شده، می فرماید: «آن (حوادث هولناک قیامت) از مسائل مهم است» (انها لاحدی الکبر).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۳۶ ..... ص: ۳۳۳

(آیه ۳۶) - سپس اضافه می کند: هدف از آفرینش دوزخ هرگز انتقامجویی نیست، بلکه «هشدار و اندازی است برای انسانها» (نذیرا للبشر).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۳۷ ..... ص: ۳۳۳

(آیه ۳۷) - و سر انجام برای تأکید بیشتر می افزاید این انذار مخصوص گروه معینی نیست بلکه: برای همه افراد بشر است «برای کسانی از شما که می خواهند پیش افتند یا عقب بمانند» [- به سوی هدایت و نیکی پیش روند یا نروند!] (لمن شاء منکم ان یتقدم او یتأخر).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۳۸ ..... ص: ۳۳۳

(آیه ۳۸) - شما چرا اهل دوزخ شدید؟ در ادامه بحثی که در باره دوزخ و دوزخیان در آیات قبل آمد، در اینجا می افزاید: «هر کس در گرو اعمال خویش است» (کل نفس بما کسبت رهینه).
گوئی تمام وجود انسان در گرو انجام وظائف و تکالیف اوست، هنگامی که آن را انجام می دهد آزاد می گردد و گرنه در قید اسارت باقی خواهد ماند.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۳۹ ..... ص: ۳۳۳

(آیه ۳۹) - و بلافاصله می فرماید: «مگر اصحاب یمین» (الا اصحاب الیمین). که نامه اعمالشان را به نشانه ایمان و تقوایشان به دست راستشان می دهند! آنها در پرتو ایمان و عمل صالح، غل و زنجیرهای اسارت را شکسته اند، و بی حساب وارد بهشت می شوند.

«اصحاب الیمین» کسانی هستند که دارای ایمان و عمل صالحند، و اگر گناهان مختصری داشته باشند تحت الشعاع حسنات آنهاست، و به حکم «ان الحسنات یدھبن السیئات» «۱» اعمال نیکشان اعمال بد را می پوشاند، یا بدون حساب وارد بهشت

می‌شوند و یا اگر حسابی داشته باشند سهل و ساده و آسان است، همان گونه که در آیه ۷ سوره انشقاق آمده است: «اما کسی که نامه اعمالش

(۱) سوره هود (۱۱) آیه ۱۱۴.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۳۴

به دست راست او داده شده حساب او آسان خواهد بود».

«قرطبی» مفسر معروف اهل سنت از امام باقر علیه السلام در تفسیر این آیه نقل کرده است که فرمود: «ما و شیعیانمان اصحاب الیمین هستیم، و هر کس ما اهل بیت را دشمن دارد در اسارت اعمال خویش است».

سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۰ ..... ص: ۳۳۴

(آیه ۴۰) - سپس به گوشه‌ای از شرح حال اصحاب الیمین و گروه مقابل آنها پرداخته، می‌افزاید: «آنها در باغهای بهشتند، و سؤال می‌کنند...» (فی جنات یتساءلون).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۱ ..... ص: ۳۳۴

(آیه ۴۱) - «از مجرمان» (عن المجرمین).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۲ ..... ص: ۳۳۴

(آیه ۴۲) - می‌گویند: «چه چیز شما را به دوزخ وارد ساخت؟! (ما سلککم فی سقر).

از این آیات به خوبی استفاده می‌شود که رابطه میان بهشتیان و دوزخیان بکلی قطع نمی‌گردد، بهشتیان می‌توانند از عالم خود وضع دوزخیان را مشاهده کنند، و با آنها به گفتگو پردازند.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۳ ..... ص: ۳۳۴

(آیه ۴۳) - مجرمان در پاسخ این سؤال به چهار گناه بزرگ خویش در این رابطه اعتراف می‌کنند نخست این که: «می‌گویند: ما از نماز گزاران نبودیم» (قالوا لم نک من المصلین).

اگر نماز می‌خواندیم نماز ما را به یاد خدا می‌انداخت، و نهی از فحشاء و منکر می‌کرد، و ما را به صراط مستقیم الهی دعوت می‌نمود.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۴ ..... ص: ۳۳۴

(آیه ۴۴) - دیگر این که: «ما اطعام مستمند نمی‌کردیم» (و لم نک نطعم المسکین).

اطعام مسکین گرچه به معنی غذا دادن به بینوایان است، ولی ظاهراً منظور از آن، هر گونه کمک به نیازمندیهای ضروری

نیازمندان می‌باشد، اعم از خوراک و پوشاک و مسکن و غیر اینها و منظور از آن «زکات واجب» است چرا که ترک انفاقهای مستحبی سبب ورود در دوزخ نمی‌شود.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۵ ..... ص: ۳۳۴

(آیه ۴۵) - دیگر این که: «و پیوسته با اهل باطل همنشین و همصدا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۳۵ می‌شدیم» (و کنا نخوض مع الخائضین).

«خوض در باطل» معنی وسیع و گسترده‌ای دارد که هم شامل ورود در مجالس کسانی می‌شود که آیات خدا را به باد استهزا می‌گیرند، تبلیغات ضد اسلامی می‌کنند، و یا شوخیهای رکیک دارند، یا گناہانی را که انجام داده‌اند به عنوان افتخار یا تلذذ نقل می‌کنند، و همچنین شرکت در مجالس غیبت و تهمت و لهو و لعب و مانند آنها، ولی در آیه مورد بحث بیشتر نظر بر مجالسی است که برای تضعیف دین خدا و استهزای مقدسات، و ترویج کفر و شرک و بی‌دینی تشکیل می‌شود.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۶ ..... ص: ۳۳۵

(آیه ۴۶) - سپس می‌افزاید: «و این که ما همواره روز جزا را انکار می‌کردیم» (و کنا نکذب بیوم الدین).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۷ ..... ص: ۳۳۵

(آیه ۴۷) - «تا زمانی که مرگ ما فرا رسید» (حتی اتانا یقین).

روشن است انکار معاد و روز حساب و جزا، تمام ارزشهای الهی و اخلاقی را متزلزل می‌سازد، و انسان را برای ارتکاب گناه تشجیع می‌کند، به هر حال از این آیات به خوبی استفاده می‌شود که کفار همان گونه که مکلف به اصول دین هستند به فروع دین نیز مکلفند، و نیز نشان می‌دهد این امور چهارگانه یعنی «نماز» و «زکات» و ترک مجالس اهل باطل» و «ایمان به قیامت» اهمیت و نقش فوق‌العاده‌ای در هدایت و تربیت انسان دارد، و به این ترتیب جهنم جای نمازگزاران واقعی، و زکات دهندگان، و تارکان باطل، و مؤمنان به قیامت نیست.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۸ ..... ص: ۳۳۵

(آیه ۴۸) - و در این آیه، به عاقبت شوم این گروه اشاره کرده، می‌گوید: «از این رو شفاعت کنندگان به حال آنها سودی نمی‌بخشد» و باید در عذاب الهی برای همیشه بمانند (فما تنفعهم شفاعة الشافعين).

نه شفاعت انبیا و رسولان پروردگار و امامان، و نه شفاعت فرشتگان و صدیقین و شهداء و صالحین، چرا که شفاعت نیاز به وجود زمینه مساعد دارد، و اینها زمینه‌ها را بکلی از میان برده‌اند، شفاعت همچون آب زلالی است که بر پای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۳۶

نهال ضعیفی ریخته می‌شود، و بدیهی است اگر نهال بکلی مرده باشد این آب زلال آن را زنده نمی‌کند.

ضمناً این آیه بار دیگر بر مسأله شفاعت و تنوع و تعدد شفیعان در گاه خدا تأکید می‌کند، و پاسخ دندان شکنی است برای آنها

که منکر اصل شفاعتند.

همچنین تأکیدی است بر این که شفاعت بی‌قید و شرط نیست، و به معنی چراغ سبز برای گناه محسوب نمی‌شود، بلکه عاملی است برای تربیت انسان که حداقل او را به مرحله‌ای که قابلیت شفاعت داشته باشد برساند، و رابطه او با خدا و اولیای او بکلی قطع نشود.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۹ ..... ص: ۳۳۶

(آیه ۴۹) - چنان از حق می‌گریزند که گورخران از شیر! در ادامه بحثی که پیرامون سرنوشت مجرمان و دوزخیان در آیات قبل آمده بود در اینجا وحشت این گروه معاند و لجوج را از شنیدن سخن حق و هرگونه اندرز و نصیحت به روشنترین وجهی منعکس می‌کند.

نخست می‌گوید: «چرا آنها از تذکر روی گردانند؟» (فما لهم عن التذکره معرضین).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۰ ..... ص: ۳۳۶

(آیه ۵۰) - «گوئی گور خرابی رمیده‌اند» (کانهم حمر مستنفره).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۱ ..... ص: ۳۳۶

(آیه ۵۱) - «که از (مقابل) شیری فرار کرده‌اند» (فرت من قسوره).

آیه فوق تعبیری است بسیار رسا و گویا از وحشت و فرار مشرکان از آیات روح پرور قرآن، آنها را به گور خر تشبیه کرده که هم فاقد عقل و شعور است، و هم به علت وحشی بودن گریزان از همه چیز، در حالی که در برابر آنها چیزی جز تذکره (وسیله یادآوری و بیداری و هوشیاری) قرار ندارد.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۲ ..... ص: ۳۳۶

(آیه ۵۲) - ولی با این همه نادانی و بی‌خبری آن چنان پرادها و متکبران که «هر کدام از آنها انتظار دارد نامه جداگانه‌ای (از سوی خداوند) برای او فرستاده شود!» (بل یرید کل امری منهم ان یؤتی صحفا منشره).

این شبیه چیزی است که در آیه ۹۳ سوره اسراء آمده است: «اگر به آسمان نیز بروی ما به تو ایمان نمی‌آوریم مگر آن که نامه‌ای (از سوی خدا) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۳۷
بر ما نازل کنی!»

سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۳ ..... ص: ۳۳۷

(آیه ۵۳) - و لذا در این آیه می‌افزاید: «چنین نیست» که آنها می‌گویند (کلا).
نازل شدن کتاب آسمانی بر آنها و مطالب دیگری از این قبیل همه بهانه است.

«آنها از آخرت نمی ترسند» (بل لا یخافون الآخرة).

به حق باید گفت که ایمان به جهان رستاخیز و پاداش و کیفر قیامت شخصیت تازه‌ای به انسان می بخشد، و می تواند افراد بی بند و بار و متکبر و خودخواه و ظالم را به انسانی متعهد و متقی و متواضع و عدالت پیشه تبدیل کند.

سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۴..... ص: ۳۳۷

(آیه ۵۴) - سپس بار دیگر تأکید می کند: «چنین نیست» (کلا). که آنها در باره قرآن می اندیشند.
«آن (قرآن) یک تذکر و یادآوری است» (انه تذکره).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۵..... ص: ۳۳۷

(آیه ۵۵) - «هر کس بخواهد از آن پند می گیرد» (فمن شاء ذکره).

سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۶..... ص: ۳۳۷

(آیه ۵۶) - در عین حال پند گرفتن از آن جز به مشیت و توفیق الهی ممکن نیست «و آنها پند نمی گیرند مگر این که خدا بخواهد» (و ما یدکرون الا ان یشاء الله).

یعنی انسان نمی تواند راه هدایت را بپوید جز این که به ذیل عنایت پروردگار توسل جوید، و از او توفیق و امداد طلبد.

تا که از جانب معشوق نباشد کشتی کوشش عاشق بیچاره به جایی نرسد

و در پایان آیه می فرماید: «او اهل تقوا و اهل آمرزش است» (هو اهل التقوی و اهل المغفره).

شایسته است که از عقاب او بترسند، و از این که چیزی را شریک او قرار دهند پرهیزند و نیز شایسته است که به آمرزش او امیدوار باشند.

این جمله اشاره‌ای به مقام «خوف» و «رجاء» و «عذاب» و «مغفرت» الهی است. و در حقیقت تعلیلی است برای آیه قبل.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۳۸

این احتمال نیز هست که «تقوا» در اینجا به معنی فاعلی تفسیر شود یعنی خدا، اهل تقواست، از هرگونه ظلم و قبیح و هرگونه کاری که برخلاف حکمت است می پرهیزد. و در حقیقت بالاترین مقام تقوا از آن خداست و آنچه در بندگان است، شعله ضعیفی از آن تقوای بی انتهاست.

به هر حال این سوره با امر به «انذار» و «تکلیف» شروع شد، و با دعوت به «تقوا» و «وعده مغفرت» پایان می پذیرد.

«پایان سوره مدثر»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۳۹

سوره قیامت [۷۵]..... ص: ۳۳۹

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۴۰ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۳۳۹

همان گونه که از نام سوره پیداست مباحث آن بر محور مسائل مربوط به معاد و روز قیامت دور می‌زند، جز چند آیه که در باره «قرآن مجید» و مکذبین به آن سخن می‌گوید، و اما بحثهایی که در مورد قیامت در این سوره آمده روی هم رفته در چهار محور است.

- ۱- مسائل مربوط به اشراف الساعه و حوادث عجیب و بسیار هول انگیزی که در پایان این جهان و آغاز قیامت روی می‌دهد.
- ۲- مسائل مربوط به وضع حال نیکوکاران و بدکاران در آن روز.
- ۳- مسائل مربوط به لحظات پراضطراب مرگ و انتقال از این جهان به جهان دیگر.
- ۴- بحثهای مربوط به هدف آفرینش انسان و رابطه آن با مسأله معاد.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۳۳۹

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «کسی که سوره قیامت را بخواند من و جبرئیل برای او در روز قیامت گواهی می‌دهیم که او ایمان به آن روز داشته، و در آن روز صورتش از صورت سایر مردم درخشانتر است».

و در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «کسی که تداوم بر سوره «لا اقسام» (سوره قیامت) کند و به آن عمل نماید خداوند این سوره را در قیامت همراه او از قبرش با بهترین چهره بر می‌انگیزد، و پیوسته به او بشارت می‌دهد و در صورتش برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۴۰

می‌خندد تا از صراط و میزان بگذرد».

قابل توجه این که آنچه را از قرائن در فضیلت تلاوت سوره‌های قرآن در موارد دیگر استفاده می‌کردیم در اینجا صریحا در متن روایت آمده است زیرا می‌فرماید:

هر کسی بر آن مداومت کند، و به آن عمل نماید.

بنابر این همه اینها مقدمه عمل کردن و به کار بستن مضمون آن است.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره القیامة (۷۵): آیه ۱ ..... ص : ۳۴۰

(آیه ۱) - سوگند به روز قیامت و وجدان ملامتگر؟

این سوره با دو سوگند پر معنی آغاز شده، می‌فرماید: «سوگند به روز قیامت» (لا اقسام بیوم القیامة).

سوره القیامة (۷۵): آیه ۲ ..... ص : ۳۴۰

(آیه ۲) - «و سوگند به (نفس لؤامه و) وجدان بیدار و ملامتگر» (و لا اقسام بالنفس اللوامة). که رستاخیز حق است و همه شما

در قیامت برانگیخته می شوید و به سزای اعمالتان می رسید! در مورد رابطه این دو سوگند با هم باید بگوییم: حقیقت این است که یکی از دلایل وجود «معاد» وجود «محکمه وجدان» در درون جان انسان است که به هنگام انجام کار نیک روح آدمی را مملو از شادی و نشاط می کند، و از این طریق به او پاداش می دهد، و به هنگام انجام کار زشت یا ارتکاب جنایت روح او را سخت در فشار قرار داده و مجازات و شکنجه می کند، به حدی که گاه برای نجات از عذاب وجدان اقدام به خودکشی می کند.

وقتی «عالم صغیر» یعنی وجود انسان در دل خود محکمه و دادگاه کوچکی دارد، چگونه «عالم کبیر» با آن عظمتش محکمه عدل عظیمی نخواهد داشت؟

و از اینجاست که ما از وجود «وجدان اخلاقی» پی به وجود «رستاخیز و قیامت» می بریم و نیز از همین جا رابطه جالب این دو سوگند روشن می شود، و به تعبیر دیگر سوگند دوم دلیلی است بر سوگند اول.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۴۱

سوره القیامة (۷۵): آیه ۳ ..... ص: ۳۴۱

(آیه ۳) - سپس در این آیه به عنوان یک استفهام انکاری می افزاید: «آیا انسان می پندارد که هرگز استخوانهای او را جمع نخواهیم کرد؟ (ا یحسب الانسان ان نجمع عظامه).

سوره القیامة (۷۵): آیه ۴ ..... ص: ۳۴۱

(آیه ۴) - «آری! قادریم که (حتی خطوط سر) انگشتان او را موزون و مرتب کنیم» (بلی قادرین علی ان نسوی بنانه). این تعبیر می تواند اشاره لطیفی به خطوط سر انگشت انسانها باشد که می گویند کمتر انسانی در روی زمین پیدا می شود که خطوط سر انگشت او با دیگری یکسان باشد.

سوره القیامة (۷۵): آیه ۵ ..... ص: ۳۴۱

(آیه ۵) - در این آیه به یکی از علل حقیقی انکار معاد اشاره کرده، می فرماید: انسان شک در معاد ندارد «بلکه او می خواهد آزاد باشد و بدون ترس از دادگاه قیامت) در تمام عمر گناه کند!» (بل یرید الانسان لیفجر امامه).

او می خواهد از طریق انکار معاد، کسب آزادی برای هرگونه هوسرانی و ظلم و بیدادگری و گناه بنماید، هم وجدان خود را از این طریق اشباع کاذب کند، و هم در برابر خلق خدا مسؤولیتی برای خود قائل نباشد.

سوره القیامة (۷۵): آیه ۶ ..... ص: ۳۴۱

اشاره

(آیه ۶) - و لذا به دنبال آن می افزاید: «می پرسد قیامت کی خواهد بود؟!» (یسئل ایان یوم القیامة).

آری! او برای گریز از مسؤولیتها استفاده انکاری در باره وقت قیامت می کند، تا راه را برای فجور خود بگشاید.

«محکمه وجدان» ..... ص: ۳۴۱

یا قیامت صغری! از قرآن مجید به خوبی استفاده می شود که روح و نفس انسانی دارای سه مرحله است:

۱- «نفس اماره» یعنی روح سرکش که پیوسته انسان را به زشتیها و بدیها دعوت می کند، و شهوات و فجور را در برابر او زینت می بخشد.

۲- «نفس لّوامه» که در آیات مورد بحث به آن اشاره شد، روحی است بیدار و نسبتاً آگاه، هر چند هنوز در برابر گناه مصنوعیت نیافته گاه لغزش پیدا می کند. و در دامان گناه می افتد اما کمی بعد بیدار می شود و توبه می کند و به مسیر سعادت باز می گردد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۴۲

این همان چیزی است که از آن به عنوان «وجدان اخلاقی» یاد می کنند، در بعضی از انسانها بسیار قوی و نیرومند است و در بعضی بسیار ضعیف و ناتوان ولی به هر حال در هر انسانی وجود دارد.

۳- «نفس مطمئنه» یعنی روح تکامل یافته ای که به مرحله اطمینان رسیده، نفس سرکش را رام کرده، و به مقام تقوای کامل و احساس مسؤولیت رسیده که دیگر به آسانی لغزش برای او امکان پذیر نیست.

به هر حال این «نفس لّوامه» چنانکه گفتیم رستخیز کوچکی است در درون جان هر انسان که بعد از انجام یک کار نیک یا بد، بلافاصله محکمه آن در درون جان تشکیل می گردد و به حساب و کتاب او می رسد.

این دادگاه عجیب درونی شباهت عجیبی به دادگاه رستخیز دارد:

۱- قاضی و شاهد و مجری حکم در حقیقت در اینجا یکی است همانطور که در قیامت چنین است: «خداوند! تو از اسرار پنهان و آشکار آگاهی و تو در میان بندگان قضاوت خواهی کرد» (زمر / ۴۶).

۲- این دادگاه وجدان توصیه و رشوه و پارتی و پرونده سازی رایج بشری را نمی پذیرد، همانطور که در باره دادگاه قیامت نیز می خوانیم: «از آن روز بترسید که هیچ کس به جای دیگری مجازات نمی شود، و نه شفاعتی پذیرفته می گردد، و نه فدیة و رشوه ای، و نه یاری می شوند» (بقره / ۴۸).

۳- محکمه وجدان مهمترین و قطورترین پرونده ها را در کوتاهترین مدت رسیدگی کرده، حکم نهائی را صادر می کند، همانطور که در باره دادگاه رستخیز نیز می خوانیم: «خداوند حکم می کند و حکم او رد و نقض نمی شود و حساب او سریع است» (رعد / ۴۱).

۴- مجازات و کیفرش بر خلاف مجازاتهای دادگاههای رسمی این جهان، نخستین جرقه هایش در اعماق دل و جان افروخته می شود، و از آنجا به بیرون سرایت می کند، نخست روح انسان را می آزارد، سپس آثارش در جسم، و چهره آشکار می شود، همانطور که در باره دادگاه قیامت نیز می خوانیم: «آتش برافروخته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۴۳

الهی که از قلبها زبانه می کشد!» (همزه / ۶ و ۷).

۵- این دادگاه وجدان چندان نیاز به ناظر و شهود ندارد بلکه معلومات و آگاهیهای خود انسان متهم را به عنوان شهود به نفع یا بر ضد او می پذیرد، همانطور که در دادگاه رستخیز نیز ذرات وجود انسان حتی دست و پا و پوست تن او گواهان بر اعمال او هستند چنانکه می فرماید: «چون به کنار آتش دوزخ برسند گوش و چشم و پوست تن آنها بر ضد آنها گواهی می دهد»

(فصلت / ۲۰).

این شباهت عجیب در میان این دو دادگاه نشانه دیگری بر فطری بودن مسأله معاد است، زیرا چگونه می‌توان باور کرد در وجود یک انسان چنان حساب و کتاب و دادگاه مرموز و اسرار آمیزی وجود داشته باشد، اما در درون این عالم بزرگ مطلقا حساب و کتاب و دادگاه و محکمه‌ای وجود نداشته باشد، این باور کردنی نیست.

سوره القیامة (۷۵): آیه ۷ ..... ص: ۳۴۳

(آیه ۷) - در آیه قبل سخن به سؤالی که منکران رستاخیز در باره قیامت داشتند منتهی شد. در این آیه، نخست به حوادث قبل از رستاخیز یعنی تحول عظیمی که در دنیا پیدا می‌شود و نظام آن متلاشی می‌گردد اشاره کرده، می‌فرماید: «در آن هنگام که چشمها از شدت وحشت به گردش درآید» (فاذا برق البصر).

سوره القیامة (۷۵): آیه ۸ ..... ص: ۳۴۳

(آیه ۸) - «و ماه بی‌نور گردد» (و خسف القمر).

سوره القیامة (۷۵): آیه ۹ ..... ص: ۳۴۳

(آیه ۹) - «و خورشید و ماه یکجا جمع شوند» (و جمع الشمس و القمر). در مورد جمع ماه و خورشید این احتمال وجود دارد که ماه تدریجا تحت تأثیر جاذبه خورشید به آن نزدیک و سرانجام به سوی آن جذب و جمع می‌شود، و هر دو بی‌فروغ می‌گردند. در آیه ۱ سوره تکویر می‌فرماید: «اذا الشمس کورت هنگامی که خورشید تاریک گردد» و می‌دانیم نور ماه از خورشید است، هنگامی که خورشید تاریک شود ماه نیز تاریک می‌گردد. در نتیجه کره زمین در ظلمت و تاریکی وحشتناکی فرو می‌رود.

سوره القیامة (۷۵): آیه ۱۰ ..... ص: ۳۴۳

(آیه ۱۰) - به این ترتیب با یک انقلاب و تحول عظیم، جهان پایان می‌یابد سپس با تحول عظیم دیگری (با نفخه صور دوم که نفخه حیات است) رستاخیز برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۴۴ انسانها آغاز می‌گردد «آن روز انسان می‌گوید: راه فرار کجاست!» (يقول الانسان يومئذ اين المفر). آری! انسانهای کافر و گنهکار که روز قیامت را تکذیب می‌کردند آن روز از شدت خجالت و شرم پناهگاهی می‌جویند، و از سنگینی بار گناه و ترس از عذاب راه فرار می‌طلبند.

سوره القیامة (۷۵): آیه ۱۱ ..... ص: ۳۴۴

(آیه ۱۱) - ولی به زودی به آنها گفته می‌شود: «هرگز چنین نیست، راه فرار و پناهگاهی وجود ندارد» (کلا لا وزر).

سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۴۴

(آیه ۱۲) - «آن روز قرارگاه نهائی تنها به سوی پروردگار تو است» (الی ربک یومئذ المستقر)

سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۴۴

(آیه ۱۳) - سپس می‌افزاید: «در آن روز انسان را از تمام کارهائی که از پیش یا پس فرستاده آگاه می‌کنند» (ینبؤا الانسان یومئذ بما قدم و اخر)

منظور از این دو تعبیر اعمالی است که در حیات خود از پیش فرستاده، یا آثاری که بعد از مرگ از او باقیمانده، اعم از سنت نیک و بد که در میان مردم گذاشته و به آن عمل می‌کنند و حسنات و سیئاتش به او می‌رسد، و یا کتاب و نوشته‌ها، و بناهای خیر و شر، و فرزندان صالح و ناصالح، که آثارش به او می‌رسد.

در حدیثی از امام باقر علیه السلام در تفسیر این آیه آمده است که فرمود: «در آن روز به انسان خبر می‌دهند آنچه از خیر و شر را مقدم داشته، و آنچه مؤخر نموده است، از سنتهائی که از خود به یادگار گذارده، تا کسانی که بعد از او می‌آیند به آن عمل کنند، اگر سنت بدی بوده به اندازه گناه عمل کنندگان بر او خواهد بود، بی‌آنکه چیزی از گناه آنان بکاهد، و اگر سنت خیری بوده همانند پادشاهی آنها برای او خواهد بود بی‌آنکه چیزی از اجر آنها کاسته شود».

سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۴۴

(آیه ۱۴) - در این آیه می‌افزاید: گرچه خداوند و فرشتگان او، انسان را از تمام اعمالش آگاه می‌کنند، ولی نیازی به این اعلام نیست، «بلکه انسان خودش از وضع خود آگاه است» (بل الانسان علی نفسه بصیره) . و خود و اعضایش در آن روز بزرگ شاهد و گواه او هستند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۴۵

سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۴۵

(آیه ۱۵) - «هر چند (در ظاهر) برای خود عذرهائی بتراشد» (و لو القی معاذیره)

این آیات در حقیقت همان چیزی را می‌گویند که در آیات دیگر قرآن در باره گواهی اعضای انسان بر اعمال او آمده است، مانند آیه ۲۰ سوره فصلت که می‌گویند:

«گوشها و چشمها و پوستهای تنشان به آنچه انجام می‌دادند گواهی می‌دهند».

بنابر این، در آن دادگاه بزرگ قیامت بهترین گواه بر اعمال انسان، خود اوست، چرا که او از همه بهتر از وضع خویشتن آگاه است.

این آیات عالم دنیا را نیز شامل می‌شود، در اینجا نیز مردم از حال خود آگاهند، هر چند گروهی با دروغ و پشت هم اندازی و ظاهر سازی و ریاکاری چهره واقعی خویش را مکتوم می‌دارند.

سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۴۵

(آیه ۱۶) - جمع و حفظ قرآن بر عهده ماست! این آیه و سه آیه بعد از آن به منزله جمله معترضه‌ای است که گاه گوینده در لابه‌لای سخن خویش می‌آورد.

خداوند موقتاً رشته سخن در باره قیامت و احوال مؤمنان و کافران را رها کرده، و تذکر فشرده‌ای به پیامبرش در باره قرآن می‌دهد، می‌فرماید: «زبان‌ت را به خاطر عجله برای خواندن آن [- قرآن] حرکت مده» (لا تحرك به لسانک لتعجل به) در تفسیر این آیه، تفسیر معروفی است که از ابن عباس در کتب حدیث و تفسیر نقل شده است، و آن این که پیامبر صلی الله علیه و آله به خاطر عشق و علاقه شدیدی که به دریافت و حفظ قرآن داشت، هنگامی که پیک وحی، آیات را بر او می‌خواند، همراه او زبان خود را حرکت می‌داد و عجله می‌کرد، خداوند او را نهی فرمود که این کار را مکن، خود ما آن را برای تو جمع می‌کنیم.

سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۴۵

(آیه ۱۷) - سپس می‌افزاید: «چرا که جمع کردن و خواندن آن بر عهده ماست!» و این کار به وسیله پیک وحی انجام می‌شود (ان علینا جمعه و قرآنه)

سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۴۵

(آیه ۱۸) - «هر گاه آن را خواندیم، از خواندن آن پیروی کن» (فاذا قرأناه فاتبع قرآنه)
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۴۶

سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۴۶

(آیه ۱۹) - «سپس بیان (و توضیح) آن (نیز) بر عهده ماست» (ثم ان علینا بیان).
بنابر این هم جمع قرآن، و هم تلاوت آن بر تو، و هم تبیین و تفصیل معانی آن هر سه بر عهده ماست، به هیچ وجه نگران مباش، آن کس که این وحی را نازل کرده، در تمام مراحل حافظ آن است.
این آیات در ضمن بیانگر اصالت قرآن، و حفظ آن از هرگونه تحریف و دگرگونی است، چرا که خداوند وعده جمع و تلاوت و تبیین آن را داده است.

سوره القیامه (۷۵): آیه ۲۰ ..... ص: ۳۴۶

(آیه ۲۰) - در اینجا بار دیگر به ادامه بحثهای مربوط به معاد باز می‌گردد، و ویژگیهای دیگری را از قیامت، و همچنین علل انکار معاد را بیان می‌کند.
می‌فرماید: «چنین نیست که شما می‌پندارید (و دلایل معاد را کافی نمی‌دانید) بلکه شما این دنیای زود گذر را دوست دارید» و هوسرانی بی‌قید و شرط را (کلا بل تحبون العاجله).

سوره القیامه (۷۵): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۴۶

(آیه ۲۱) - «و (به همین دلیل) آخرت را رها می کنید» (و تذرون الآخرة).

دلیل اصلی انکار معاد شک در قدرت خداوند و جمع آوری «عظام رمیم» و خاکهای پراکنده نیست، بلکه علاقه شدید شما به دنیا، و شهوات و هوسهای سرکش سبب می شود که هرگونه مانع و رادعی را از سر راه خود بردارید، و از آنجا که پذیرش معاد و امر و نهی الهی، موانع و محدودیتهای فراوانی بر سر این راه ایجاد می کند، لذا به انکار اصل مطلب بر می خیزید، و آخرت را بکلی رها می سازید.

دو آیه فوق در حقیقت تأکیدی است بر آنچه در آیات قبل گذشت که می فرمود: (بل یرید الانسان لیفجر امامه یسئل ایان یوم القیامه).

سوره القیامه (۷۵): آیه ۲۲ ..... ص: ۳۴۶

(آیه ۲۲) - چهره های خندان و چهره های عبوس در صحنه قیامت! سپس به بیان حال مؤمنان نیکوکار، و کافران بدکار، در آن روز پرداخته، چنین می گوید: «در آن روز صورت هائی شاداب و مسرور است» (وجوه یومئذ ناضرة).

سوره القیامه (۷۵): آیه ۲۳ ..... ص: ۳۴۶

(آیه ۲۳) - این از نظر پادشاهای مادی، و اما در مورد پادشاهای روحانی آنها می فرماید: «و به پروردگارش می نگرد!» (الی ربها ناظره). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۴۷

نگاهی با چشم دل و از طریق شهود باطن، نگاهی که آنها را مجذوب آن ذات بی مثال، و آن کمال و جمال مطلق می کند. پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «هنگامی که اهل بهشت وارد بهشت می شوند خداوند می فرماید: چیز دیگری می خواهید بر شما بیفزایم؟

آنها می گویند: (پروردگارا! همه چیز به ما داده ای) آیا روی ما را سفید نکردی؟ آیا ما را وارد بهشت نمودی؟ و رهائی از آتش نبخشیدی؟

در این هنگام حجابها کنار می رود (و خداوند را با چشم دل مشاهده می کنند) و در آن حال چیزی محبوبتر نزد آنان از نگاه به پروردگارشان نیست».

سوره القیامه (۷۵): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۴۷

(آیه ۲۴) - و در نقطه مقابل این گروه مؤمنان «صورت هائی، عبوس و درهم کشیده است» (و وجوه یومئذ باسرة). آنها وقتی که نشانه های عذاب را می نگرند، و نامه های اعمال خویش را خالی از حسنات و مملو از سیئات، مشاهده می کنند، سخت پریشان و محزون و اندوهگین می شوند، و چهره درهم می کشند.

سوره القیامه (۷۵): آیه ۲۵ ..... ص: ۳۴۷

(آیه ۲۵) - «زیرا می‌داند عذابی در پیش دارد که پشت را درهم می‌شکند» (تظن ان یفعل بها فاقرة).

این تعبیر کنایه از انواع مجازاتهای سنگینی است که در دوزخ در انتظار این گروه است، این گروه انتظار عذابهای کمر شکن را می‌کشند در حالی که گروه سابق در انتظار رحمت پروردگار، و آماده لقای محبوبند اینها بدترین عذاب را دارند، و آنها برترین نعمت جسمانی و موهبت و لذت روحانی را.

سورة القيامة (۷۵): آیه ۲۶ ..... ص : ۳۴۷

(آیه ۲۶) - در ادامه بحثهای مربوط به جهان دیگر و سرنوشت مؤمنان و کافران، در اینجا سخن از لحظه دردناک مرگ است که دریچه‌ای است به سوی جهان دیگر.

می‌فرماید: «چنین نیست (که انسان می‌پندارد، او ایمان نمی‌آورد) تا موقعی که جان به گلوگاهش برسد» (کلا- اذا بلغت التراقي).

آن روز است که چشم برزخی او باز می‌شود، حجابها کنار می‌رود، نشانه‌های عذاب و کیفر را می‌بیند، و به اعمال خود واقف می‌شود، و در آن لحظه ایمان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۴۸ می‌آورد، ولی ایمانی که هرگز مفید به حال او نخواهد بود.

سورة القيامة (۷۵): آیه ۲۷ ..... ص : ۳۴۸

(آیه ۲۷) - در این هنگام اطرافیان او سراسیمه و دستپاچه به دنبال راه نجاتی می‌گردند «و گفته می‌شود: آیا کسی هست که (این بیمار را از مرگ) نجات دهد؟»
(وقیل من راق)

این سخن را از روی عجز و یأس و بیچارگی می‌گویند، در حالی که می‌دانند کار از کار گذشته است، و از دست طیب نیز کاری ساخته نیست.

سورة القيامة (۷۵): آیه ۲۸ ..... ص : ۳۴۸

(آیه ۲۸) - در این آیه به یأس کامل «محتضر» اشاره کرده، می‌گوید: در این حال او از زندگی بطور مطلق مأیوس شده «و به جدائی از دنیا یقین پیدا کند» (و ظن انه الفراق).

سورة القيامة (۷۵): آیه ۲۹ ..... ص : ۳۴۸

اشاره

(آیه ۲۹) - «و ساق پاها (از سختی جان دادن) به هم بیچد» (و التفت الساق بالساق).

این به هم پیچیدگی، یا به خاطر شدت ناراحتی جان دادن است، یا در نتیجه از کار افتادن دست و پا و بر چیده شدن روح، از

آنها.

لحظه دردناک مرگ! ..... ص : ۳۴۸

از قرآن به خوبی استفاده می شود لحظه مرگ، لحظه سخت و دردناکی است ولی از روایات اسلامی استفاده می شود که این لحظه بر مؤمنان راستین آسان می گذرد، در حالی که برای افراد بی ایمان سخت دردناک است. از جمله در حدیثی از امام صادق علیه السلام می خوانیم که فرمود: «مرگ نسبت به مؤمن همچون عطر بسیار خوشبوئی است که آن را می بوید و حالتی شبیه خواب به او دست می دهد، و درد و رنج بکلی از او قطع می شود! و نسبت به کافر مانند گزیدن افعی ها و عقرب ها و یا شدیدتر از آن است!»

سوره القیامة (۷۵): آیه ۳۰ ..... ص : ۳۴۸

(آیه ۳۰) - در این آیه، می فرماید: «مسیر (همه خلائق) در آن روز به سوی (دادگاه) پروردگار توست» (الی ربك يومئذ المساق).

آری! همه به سوی او باز می گردند و در دادگاه عدل او حاضر می شوند و تمام خطوط به او منتهی خواهد گشت. این آیه هم تأکیدی بر مسأله معاد و رستاخیز عمومی بندگان است، و هم زیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۴۹ می تواند اشاره ای به جهت گیری حرکت تکاملی خلائق به سوی ذات پاک او که ذاتی است بی نهایت از هر جهت، بوده باشد.

سوره القیامة (۷۵): آیه ۳۱ ..... ص : ۳۴۹

(آیه ۳۱) - در ادامه بحثهای مربوط به «مرگ» و نخستین گام در سفر آخرت که در آیات گذشته آمده، در اینجا از خالی بودن دست کافران از توشه این مسافرت سخن می گوید، می فرماید: «(در آن روز گفته می شود): او هرگز ایمان نیاورد و نماز نخواند» (فلا صدق ولا صلی).

سوره القیامة (۷۵): آیه ۳۲ ..... ص : ۳۴۹

(آیه ۳۲) - «بلکه تکذیب کرد و روی گردان شد» (و لکن کذب و تولی).

سوره القیامة (۷۵): آیه ۳۳ ..... ص : ۳۴۹

(آیه ۳۳) - در این آیه می افزاید: «سپس به سوی خانواده خود بازگشت، در حالی که متکبرانه قدم بر می داشت» (ثم ذهب الی اهله یتمطی).

او به گمان این که با بی اعتنائی و تکذیب پیامبر صلی الله علیه و آله و آیات الهی، پیروزی مهمی به دست آورده، از باد غرور سرمست بود، و به سراغ خانواده خود می آمد تا طبق معمول مسائل افتخار آمیز را که در خارج خانه رخ داده برای آنها

بازگو کند، حتی راه رفتن و حرکت اعضای پیکرش همگی بیانگر این کبر و غرور بود.

سوره القیامة (۷۵): آیه ۳۴ ..... ص: ۳۴۹

(آیه ۳۴) - سپس این گونه افراد بی‌ایمان را مخاطب ساخته، و به عنوان تهدید می‌گوید: با این اعمال «عذاب الهی برای تو شایسته‌تر است، شایسته‌تر!» (اولی لک فاولی).

سوره القیامة (۷۵): آیه ۳۵ ..... ص: ۳۴۹

(آیه ۳۵) - «سپس عذاب الهی برای تو شایسته‌تر است، شایسته‌تر!» (ثم اولی لک فاولی). در روایات آمده است که رسول خدا صلی الله علیه و آله دست ابو جهل را گرفت (و طبق بعضی از روایات گریبان او را گرفت) و فرمود: «اولی لک فاولی ثم اولی لک فاولی» ابو جهل گفت: «مرا به چه تهدید می‌کنی، نه تو می‌توانی و نه پروردگارت می‌تواند به من زبانی برساند، من قدرتمندترین افراد این سرزمین هستم!» اینجا بود که همین جمله‌ها بر پیامبر صلی الله علیه و آله به صورت آیات قرآنی نازل شد.

سوره القیامة (۷۵): آیه ۳۶ ..... ص: ۳۴۹

(آیه ۳۶) - خدائی که انسان را از نطفه بی‌ارزشی آفرید ...!

در اینجا به دو استدلال جالب در باره معاد می‌پردازد که یکی از طریق بیان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۵۰ «هدف آفرینش» و حکمت خداوند است، و دیگری از طریق بیان «قدرت» او به استناد تحول و تکامل نطفه انسان در مراحل مختلف عالم جنین.

در مرحله اول می‌فرماید: «آیا انسان گمان می‌کند که بی‌هدف رها می‌شود؟! (ا یحسب الانسان ان یترک سدی). منظور از «انسان» در این آیه همان انسانی است که منکر معاد و رستاخیز می‌باشد، آیه می‌گوید: او چگونه باور می‌کند خداوند این جهان پهناور را، با این عظمت، و این همه شگفتیها، برای انسان بیافریند، ولی در آفرینش انسان هدفی نباشد؟ چگونه می‌توان باور کرد، که هر عضوی از اعضای انسان برای هدف خاصی آفریده شده باشد ولی برای مجموع وجود او هیچ هدفی در کار نباشد.

سوره القیامة (۷۵): آیه ۳۷ ..... ص: ۳۵۰

(آیه ۳۷) - سپس به بیان دلیل دوم پرداخته، می‌افزاید: «آیا او نطفه‌ای از منی که در رحم ریخته می‌شود نبود!» (ا لم یک نطفة من منی یمنی).

سوره القیامة (۷۵): آیه ۳۸ ..... ص: ۳۵۰

(آیه ۳۸) - «سپس (این مرحله را پشت سر گذارد) و به صورت خون بسته در آمد، و خداوند او را آفرید و موزون ساخت» (ثم

کان علقه فخلق فسوی).

سوره القیامه (۷۵): آیه ۳۹ ..... ص: ۳۵۰

(آیه ۳۹) - باز در این مرحله متوقف نماند «و از او دو زوج مرد و زن آفرید» (فجعل منه الزوجین الذکر و الانثی).

سوره القیامه (۷۵): آیه ۴۰ ..... ص: ۳۵۰

(آیه ۴۰) - آیا کسی که نطفه کوچک و بی ارزش را در ظلمت‌کده رحم مادر، هر روز آفرینش جدیدی می‌بخشد، و لباس تازه‌ای از حیات زندگی در تن او می‌کند، و چهره نوینی به او می‌دهد، تا سرانجام انسان مذکر یا مؤنث کاملی می‌شود و از مادر متولد می‌گردد «آیا چنین کسی قادر نیست که مردگان را زنده کند»؟! (الیس ذلک بقادر علی ان یحیی الموتی). این بیان در حقیقت در مقابل منکرانی است که در مسأله معاد جسمانی غالباً دم از محال بودن می‌زدند، و امکان بازگشت به زندگی را بعد از مردن و خاک شدن نفی می‌کردند.

«پایان سوره قیامت»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۵۱

سوره دهر (انسان) [۷۶] ..... ص: ۳۵۱

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و ۳۱ آیه دارد

مختوای سوره: ..... ص: ۳۵۱

این سوره از یک نظر به پنج بخش تقسیم می‌شود:

در بخش اول از آفرینش انسان و خلقت او از نطفه «امشاج» (مختلط) و سپس هدایت و آزادی اراده او سخن می‌گوید. در بخش دوم سخن از پاداش ابرار و نیکان است که شأن نزول خاصی در مورد اهل بیت علیهم السّلام دارد که به آن اشاره خواهد شد.

در بخش سوم: دلائل استحقاق این پاداشها را در جمله‌هایی کوتاه و مؤثر بازگو می‌کند.

در بخش چهارم به اهمیت قرآن، و طریق اجرای احکام آن، و راه پرفراز و نشیب خودسازی اشاره شده.

و در بخش پنجم سخن از حاکمیت مشیت الهی (در عین مختار بودن انسان) به میان آمده است.

برای این سوره نامهای متعددی است که مشهورترین آنها سوره «انسان» و سوره «دهر» و سوره «هل اتی» است که هر کدام از آنها از یکی از کلمات اوائل سوره گرفته شده، هر چند در روایاتی که بعداً در فضیلت سوره می‌خوانیم تنها از «هل اتی» یاد شده است.

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: «کسی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۵۲ سوره هل اتی را بخواند پاداش او بر خداوند بهشت و لباسهای بهشتی است». و در حدیثی از امام باقر علیه السلام آمده که «یکی از پاداشهای کسی که سوره هل اتی را در هر صبح پنجشنبه بخواند این است که در قیامت با پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله خواهد بود». بسم الله الرحمن الرحیم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱ ..... ص : ۳۵۲

(آیه ۱) - با این که بیشترین بحثهای این سوره پیرامون قیامت و نعمتهای بهشتی است، ولی در آغاز آن سخن از آفرینش انسان است چرا که توجه به این آفرینش زمینه ساز توجه به قیامت و رستاخیز است، می فرماید: «آیا (چنین نیست که) زمانی طولانی بر انسان گذشت که چیز قابل ذکری نبود!» (هل اتی علی الانسان حین من الدهر لم یکن شیئا مذکورا). منظور از «انسان» در اینجا نوع انسان است، و عموم افراد بشر را شامل می شود.

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲ ..... ص : ۳۵۲

(آیه ۲) - بعد از این مرحله، نوبت آفرینش انسان، و موجود قابل ذکر شدن است. می فرماید: «ما انسان را از نطفه مختلطی آفریدیم، و او را می آزمائیم، (بدین جهت) او را شنوا و بینا قرار دادیم» (انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج نبتلیه فجعلناه سمیعا بصیرا).

آفرینش انسان از «نطفه مخلوط» ممکن است اشاره به اختلاط نطفه مرد و زن و ترکیب «اسپرم» و «اوول» بوده باشد همان گونه که در روایات اهل بیت علیهم السلام اجمالا به آن اشاره شده است. یا اشاره به استعدادهای مختلفی که در درون نطفه از نظر عامل وراثت از طریق ژنها و مانند آن وجود دارد، و یا اشاره به اختلاط مواد مختلف ترکیبی نطفه است، چرا که از دهها ماده مختلف تشکیل یافته، و یا اختلاط همه اینها با یکدیگر. معنی اخیر از همه جامعتر و مناسبتر است.

جمله «نبتلیه» اشاره به رسیدن انسان به مقام «تکلیف و تعهد و مسؤولیت و آزمایش و امتحان» است و از آنجا که «آزمایش و تکلیف» بدون «آگاهی» ممکن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۵۳ نیست، در آخر آیه اشاره به ابزار شناخت و چشم و گوش می کند که در اختیار انسانها قرار داده است.

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۳ ..... ص : ۳۵۳

(آیه ۳) - و از آنجا که تکلیف و آزمایش انسان علاوه بر مسأله آگاهی و ابزار شناخت نیاز به دو عامل دیگر یعنی «هدایت» و «اختیار» دارد - این آیه به آن اشاره کرده، می فرماید: «ما راه را به او نشان دادیم، خواه شاکر باشد (و پذیرا گردد) یا ناسپاس» (انا هدیناه السبیل اما شاکرا و اما کفورا).

«هدایت» در اینجا معنی وسیع و گسترده‌ای دارد که هم هدایت «تکوینی» را شامل می‌شود و هم هدایت «فطری» و هم «تشریحی» را هر چند سوق آیه بیشتر روی هدایت تشریحی است.

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۴ ..... ص: ۳۵۳

(آیه ۴) - در این آیه، اشاره کوتاه و پرمعنائی به سرنوشت کسانی که راه کفر و کفران را می‌پویند کرده، می‌فرماید: «ما برای کافران زنجیرها و غلها و شعله‌های سوزان آتش آماده کرده‌ایم» (انا اعتدنا للكافرين سلاسل و اغلالا و سعيرا). ذکر غل و زنجیر، و سپس شعله‌های سوزان آتش بیانگر مجازات عظیم این گروه است که در آیات دیگر قرآن نیز به آن اشاره شده، و عذاب و اسارت در آن جمع است.

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۵ ..... ص: ۳۵۳

اشاره

(آیه ۵)

شأن نزول: ..... ص: ۳۵۳

سندی بزرگ بر فضیلت اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله ابن عباس می‌گوید: «حسن و حسین علیهما السلام بیمار شدند، پیامبر صلی الله علیه و آله با جمعی از یاران به عیادتشان آمدند، و به علی علیه السلام گفتند: ای ابو الحسن! خوب بود نداری برای شفای فرزندان خود می‌کندی.»

علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام و فضه که خادمه آنها بود نذر کردند که اگر آنها شفا یابند سه روز روزه بگیرند. چیزی نگذشت که هر دو شفا یافتند، در حالی که از نظر مواد غذایی دست خالی بودند علی علیه السلام سه من جو قرض نمود، و فاطمه علیها السلام یک سوم آن را آرد کرد، و نان پخت، هنگام افطار سائلی بر در خانه آمد و گفت: «السلام علیکم اهل بیت محمد صلی الله علیه و آله سلام بر شما ای خاندان محمد! مستمندی از مستمندان مسلمین هستم، غذایی به من بدهید.» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۵۴

آنها همگی مسکین را بر خود مقدم داشتند، و سهم خود را به او دادند و آن شب جز آب ننوشیدند. روز دوم را همچنان روزه گرفتند و موقع افطار وقتی که غذایی را آماده کرده بودند (همان نان جوین) یتیمی بر در خانه آمد آن روز نیز ایثار کردند و غذای خود را به او دادند (بار دیگر با آب افطار کردند و روز بعد را نیز روزه گرفتند).

در سومین روز اسیری به هنگام غروب آفتاب بر در خانه آمد باز سهم غذای خود را به او دادند هنگامی که صبح شد علی علیه السلام دست حسن و حسین علیهما السلام را گرفته بود و خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله آنها را مشاهده کرد دید از شدت گرسنگی می‌لرزند! فرمود: این حالی را که در شما می‌بینم برای من بسیار گران است، سپس برخاست و با آنها حرکت کرد هنگامی که وارد خانه فاطمه علیها السلام شد دید در محراب عبادت

ایستاده، در حالی که از شدت گرسنگی شکم او به پشت چسبیده، و چشمهایش به گودی نشسته، پیامبر صلی الله علیه و آله ناراحت شد در همین هنگام جبرئیل نازل گشت و گفت ای محمد! این سوره را بگیر، خداوند با چنین خاندانی به تو تهنیت می گوید، سپس سوره «هل اتی» را بر او خواند.

بعضی گفته اند که از آیه «ان الابرار» تا آیه «کان سعیکم مشکورا» که مجموعاً هیجده آیه است در این موقع نازل گشت. آنچه را در بالا آوردیم نص حدیثی است که با کمی اختصار در «الغدیر» آمده است، و در همان کتاب از ۳۴ نفر از علمای معروف اهل سنت نام می برد که این حدیث را در کتابهای خود آورده اند.

به این ترتیب روایت فوق از روایاتی است که در میان اهل سنت مشهور بلکه متواتر است.

و اما علمای شیعه همه اتفاق نظر دارند که این هیجده آیه یا مجموع این سوره، در ماجرای فوق نازل شده است و همگی بدون استثناء در کتب تفسیر یا حدیث روایت مربوط به آن را به عنوان یکی از افتخارات و فضائل مهم علی علیه السلام و فاطمه زهرا و فرزندانشان علیهم السلام آورده اند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۵۵

تفسیر: ..... ص: ۳۵۵

پادشاه عظیم ابرار! در آیات گذشته بعد از آن که انسانها را به دو گروه «شاکر» و «کفور» یا شکرگزار و کفران کننده تقسیم کرد، اشاره کوتاهی به مجازات و کیفر سخت کفران کنندگان آمده بود، در اینجا به سراغ پادشاهای شکرگزاران و ابرار (نیکان و پاکان) می رود، و نکات جالبی در این زمینه یادآوری می کند، نخست می فرماید: «به یقین ابرار (و نیکان) از جامی می نوشند که با عطر خوشی آمیخته است» (ان الابرار یشربون من کأس کان مزاجها کافورا). آیه فوق نشان می دهد که این شراب طهور بهشتی بسیار معطر و خوشبو است که هم ذائقه از آن لذت می برد، و هم شامه.

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۶ ..... ص: ۳۵۵

(آیه ۶) - سپس به سر چشمه ای که این جام شراب طهور از آن پر می شود اشاره کرده، می افزاید: «از چشمه ای که بندگان خاص خدا از آن می نوشند، و از هر جا بخواهند آن را جاری می سازند!» (عینا یشرب بها عباد الله یفجرونها تفجیراً). آری! این چشمه شراب طهور چنان در اختیار ابرار و عباد الله است که هر جا اراده کنند از همانجا سر بر می آورد، و جالب این که در حدیثی از امام باقر علیه السلام نقل شده که در توصیف آن فرمود: «این چشمه ای است در خانه پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله که از آنجا به خانه سایر پیامبران و مؤمنان جاری می شود».

آری! همان گونه که در دنیا چشمه های علم و رحمت از خانه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به سوی بندگان خدا و نیکان سرازیر می شود، در آخرت که تجسم بزرگی از این برنامه است چشمه شراب طهور الهی از همین بیت وحی می جوشد، و شاخه های آن به خانه های مؤمنان سرازیر می گردد! و با نوشیدن از این شراب هر گونه اندوه و ناراحتی و ناخالصی را از درون جان خود می شویند.

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۷ ..... ص: ۳۵۵

(آیه ۷) - در آیات بعد به ذکر اعمال و اوصافی که «ابرار» و «عباد الله» دارند، پرداخته، با ذکر پنج وصف دلیل استحقاق آنها را نسبت به این همه نعمتهای بی مانند توضیح داده، می فرماید: «آنها به نذر خود وفا می کنند» (یوفون بالنذر).

«و از روزی که شر و عذابش گسترده است بیمناکند» (و یخافون یوما کان شره مستطیرا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۵۶
ترس آنها از شرّ آن روز بزرگ اشاره به ایمانشان به مسأله معاد، و احساس مسؤولیت شدید در برابر فرمان الهی است.

سورة الإنسان (۷۶): آیه ۸ ..... ص: ۳۵۶

(آیه ۸) - سپس به ذکر سومین عمل شایسته آنها پرداخته، می گوید:

«و غذای (خود) را با این که به آن علاقه (و نیاز) دارند به مسکین و یتیم و اسیر می دهند» (و یطعمون الطعام علی حبه مسکینا و یتیم و اسیرا).

اطعام کردن آنها ساده نیست، بلکه توأم با ایثار در هنگام نیاز شدید است، و از سوی دیگر اطعامی است گسترده که انواع نیازمندان را از «مسکین» و «یتیم» و «اسیر» شامل می شود، و به این ترتیب رحمتشان عام و خدمتشان گسترده است.

ضمناً از آیه فوق به خوبی استفاده می شود که یکی از بهترین اعمال، اطعام محرومین و نیازمندان است، نه تنها نیازمندان مسلمان که اسیران بلاد شرک نیز تحت پوشش این دستور اسلامی قرار گرفته، تا آنجا که اطعام آنها یکی از کارهای برجسته «ابرار» شمرده شده است.

سورة الإنسان (۷۶): آیه ۹ ..... ص: ۳۵۶

(آیه ۹) - این آیه چهارمین عمل برجسته ابرار را اخلاص می شمرد، و می فرماید: آنها می گویند: «ما شما را تنها به خاطر خدا اطعام می کنیم، و هیچ پاداش و سپاسی از شما نمی خواهیم» (انما نطعمکم لوجه الله لا نرید منکم جزاء و لا شکورا).

این برنامه منحصر به مسأله اطعام نیست که تمام اعمالشان مخلصانه و برای ذات پاک خداوند است و هیچ چشمداشتی به پاداش مردم و حتی تقدیر و تشکر آنها نیست و اصولاً در اسلام ارزش عمل به خلوص یت است، و گر نه اعمالی که انگیزه های غیر الهی داشته باشد، هیچ گونه ارزش معنوی و الهی ندارد.

سورة الإنسان (۷۶): آیه ۱۰ ..... ص: ۳۵۶

(آیه ۱۰) - و در آخرین توصیف «ابرار» می فرماید: آنها می گویند: «ما از پروردگاران خائفیم از آن روز که عبوس و سخت است» (انا نخاف من ربنا یوما عبوسا قمطریرا).

تعبیر از روز قیامت به روز «عبوس» (سخت) با این که عبوس از صفات انسان است و به کسی می گویند که قیافه اش را در هم کشیده، به خاطر تأکید بر وضع وحشتناک آن روز است، یعنی آنقدر حوادث آن روز سخت و ناراحت کننده است برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۵۷

که نه تنها انسانها در آن روز عبوسند بلکه گوئی خود آن روز نیز عبوس است.

سورة الإنسان (۷۶): آیه ۱۱ ..... ص: ۳۵۷

(آیه ۱۱) - در این آیه، به نتیجه اجمالی اعمال نیک و نیات پاکی که «ابرار» دارند اشاره کرده، می‌فرماید: به خاطر این عقیده و عمل «خداوند آنان را از شرّ آن روز نگه می‌دارد و آنها را می‌پذیرد در حالی که غرق شادی و سرورند» (فوقاهم الله شر ذلک الیوم و لقاہم نصرۃ و سرورا).

بنابر این، اگر در دنیا به خاطر احساس مسؤولیت از آن روز بیمناک بودند، خداوند در عوض آنها را در آن روز غرق شادمانی و سرور می‌کند.

سورۃ الإنسان (۷۶): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۵۷

(آیه ۱۲) - پادشاهای عظیم بهشتی! بعد از اشاره اجمالی در آیات گذشته به نجات «ابرار و نیکان» از عذابهای دردناک روز قیامت، و رسیدن آنها به لقای محبوب، در اینجا به شرح این نعمتهای بهشتی پرداخته، حد اقل پانزده نعمت را در طی این آیات بر می‌شمرد:

نخست از مسکن و لباس این بهشتیان سخن می‌گوید، می‌فرماید: خداوند «در برابر صبرشان بهشت و لباسهای حریر بهشتی را به آنها پاداش می‌دهد» (و جزاهم بما صبروا جنة و حریرا).

نه تنها در این آیه، که در آیات دیگر قرآن نیز به این حقیقت تصریح شده که پادشاهای قیامت در مقابل صبر و شکیبائی انسان است - صبر در طریق اطاعت، صبر در برابر معصیت، و صبر و استقامت در برابر مشکلات و مصائب.

در آیه ۲۴ سوره رعد می‌خوانیم، فرشتگان به بهشتیان چنین خوشامد می‌گویند: سلام علیکم بما صبرتم درود بر شما به خاطر صبر و استقامتی که داشتید».

سورۃ الإنسان (۷۶): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۵۷

(آیه ۱۳) - سپس می‌افزاید: «این در حالی است که در بهشت بر تختهای زیبا تکیه کرده‌اند نه آفتاب را در آنجا می‌بینند، و نه سرما را» (متکئین فیها علی الارائك لا یرون فیها شمسا و لا زمهیرا).

نه این که خورشید و ماه در آنجا وجود نداشته باشد، بلکه تابش ناراحت کننده خورشید وجود ندارد، با وجود سایه‌های درختان بهشتی.

«آلوسی» مفسر معروف اهل سنت در «روح المعانی» در حدیثی از ابن عباس برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۵۸ چنین نقل می‌کند: «هنگامی که بهشتیان در بهشت هستند ناگهان نوری همچون نور آفتاب مشاهده می‌کنند که صحنه بهشت را روشن ساخته، بهشتیان به رضوان (فرشته مأمور بهشت) می‌گویند: این نور چیست با این که پروردگار ما فرموده: «در بهشت نه آفتاب را می‌بینند و نه سرما را»؟

او در پاسخ می‌گوید: «این نور خورشید و ماه نیست، ولی علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام خندان شده‌اند و بهشت از نور دندانشان روشن گشته است!»

سورۃ الإنسان (۷۶): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۵۸

(آیه ۱۴) - در ادامه این نعمتها می‌افزاید: «و در حالی است که سایه‌های درختان بهشتی بر آنها فرو افتاده، و چیدن میوه‌هایش

بسیار آسان است» (و دانیة علیهم ظلالها و ذلت قطفها تذلیلا).

نه مشکلی وجود دارد، نه خاری در دست می‌رود، و نه احتیاج به تلاش و حرکتی برای چیدن میوه‌هاست!

سورة الإنسان (۷۶): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۵۸

(آیه ۱۵) - در این آیه به توضیح قسمتی از چگونگی پذیرائی از این میهمانان بهشتی خدا و وسائل پذیرائی آنها، و پذیرائی کنندگان پرداخته، می‌فرماید: «و در گرداگرد آنها ظرفهای سیمین و قدحهای بلورین می‌گردانند» پر از بهترین غذاها و نوشیدنیها (و یطاف علیهم بآنیة من فضة و اکواب کانت قواریرا).

سورة الإنسان (۷۶): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۵۸

(آیه ۱۶) - «ظرفهای بلورینی از نقره! که آنها را به اندازه مناسب آماده کرده‌اند» (قواریرا من فضة قدروها تقدیرا). در این ظرفها انواع غذاهای بهشتی، و در آن قدحهای بلورین انواع نوشیدنیهای لذت بخش و نشاط آفرین، به مقداری که می‌خواهند و علاقه دارند موجود است، و خدمتکاران بهشتی پیوسته گرد آنها دور می‌زنند و به آنها عرضه می‌کنند.

سورة الإنسان (۷۶): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۵۸

(آیه ۱۷) - سپس می‌افزاید: «و در آنجا از جامهائی سیراب می‌شوند که لبریز از شراب طهوری آمیخته با زنجبیل است» (و یسقون فیها کأسا کان مزاجها زنجبیل).

بسیاری از مفسران تصریح کرده‌اند که عرب جاهلی از شرابهائی که آمیخته با زنجبیل بود لذت می‌برد زیرا که تندی مخصوصی به شراب می‌داد، و قرآن در اینجا از جامهائی سخن می‌گوید که شراب طهورش با زنجبیل آمیخته است، ولی بدیهی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۵۹ است میان این شراب و آن شراب تفاوت از دنیا تا آخرت است!

سورة الإنسان (۷۶): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۵۹

(آیه ۱۸) - سپس می‌افزاید: این جامها «از چشمه‌ای در بهشت که نامش سلسبیل است» پر می‌شود (عینا فیها تسمى سلسبیل). «سلسبیل» نوشیدنی بسیار لذیذی را می‌گویند که به راحتی در دهان و گلو جاری می‌شود و کاملا گواراست.

سورة الإنسان (۷۶): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۵۹

(آیه ۱۹) - سپس از پذیرائی کنندگان این بزم پر سرور که در جوار رحمت حق در بهشت برین برپا می‌شود سخن به میان آورده، می‌گوید: «و برگردشان (برای پذیرائی) نوجوانانی جاودانی می‌گردند که هر گاه آنها را ببینی گمان می‌کنی مروارید پراکنده‌اند!» (و یطوف علیهم ولدان مخلدون اذا رأیهم حسبتهم لؤلؤا منثورا). هم خودشان در بهشت جاودانی هستند، و هم طراوت و زیبایی و نشاط جوانی آنها جاودانی است، و هم پذیرائی کردن آنان.

تعبیر به «لؤلؤا منشورا» (مرواریدهای پراکنده) اشاره‌ای است به زیبایی و صفا و درخشندگی و جذابیت آنها، و هم حضورشان در همه جای این بزم الهی و روحانی.

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۰ ..... ص: ۳۵۹

(آیه ۲۰) - و از آنجا که نعمتهای جهان دیگر به وصف نمی‌آید - هر قدر الفاظ گویا و رسا باشد - در این آیه به صورت سر بسته می‌افزاید: «و هنگامی که آنجا را ببینی نعمتها و ملک عظیمی را می‌بینی!» (و اذا رأیت ثم رأیت نعیما و ملکا کبیرا).

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۵۹

(آیه ۲۱) - تا اینجا به قسمتی از نعمتهای بهشتی از قبیل «مساکن» و «تختها» و «سایه‌ها» و «میوه‌ها» و «نوشیدنیها» و «ظرفها» و «گروه پذیرائی کنندگان» اشاره شد، اکنون نوبت وسائل تزیینی بهشتیان است. می‌فرماید: «بر اندام آنها لباسهایی است از حریر نازک سبز رنگ، و از دیبای ضخیم» (عالیهم ثیاب سندس خضر و استبرق). سپس می‌افزاید: «و با دستبندهایی از نقره آراسته‌اند» (و حلوا اساور من فضة). نقره‌هایی شفاف که همچون بلور می‌درخشند، و از یاقوت و درّ و مروارید زیباتر است.

و سر انجام در پایان آیه به عنوان آخرین و مهمترین نعمت از این سلسله برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۶۰ نعمتها می‌فرماید: «و پروردگارشان شراب طهور به آنان می‌نوشاند» (و سقاہم ربہم شرابا طهورا). در حدیثی از امام صادق علیه السلام نقل شده است که: این شراب «قلب و جان آنها را از همه چیز جز خداوند پاک می‌کند». و از حدیثی که از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده استفاده می‌شود که چشمه شراب طهور بر در بهشت قرار دارد: «جرعه‌ای از این شراب طهور به آنها داده می‌شود و خدا به وسیله آن قلوب آنها را از حسد (و هرگونه صفات رذیله) پاک می‌سازد».

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۲ ..... ص: ۳۶۰

(آیه ۲۲) - و در این آیه، آخرین سخن را در این زمینه بیان کرده، می‌فرماید: از سوی خدا به آنها گفته می‌شود: «این پاداش شماست، و سعی و تلاش شما (در طریق اطاعت فرمان حق) مورد قدردانی است» (ان هذا کان لکم جزاء و کان سعیکم مشکورا). مبادا کسی تصور کند که این مواهب و پاداشهای عظیم را بی‌حساب می‌دهند، اینها همه جزای سعی و عمل و پاداش مجاهدتها و خودسازیهها و چشم پوشی از گناه است.

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۳ ..... ص: ۳۶۰

(آیه ۲۳) - پنج دستور مهم برای موفقیت در اجرای حکم خدا آیات این سوره از آغاز تا کنون در باره خلقت انسان و سپس معاد و رستاخیز او سخن می‌گفت، در اینجا روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، دستورات مؤکدی برای هدایت

انسانها و صبر و مقاومت در این راه به او می‌دهد، در واقع این آیات راه وصول به آن همه نعمتهای بی‌مانند را نشان داده است که تنها از طریق تمسک به قرآن و پیروی از رهبری چون پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و الهام گرفتن از دستورات او امکان پذیر است.

نخست می‌فرماید: «مسلم ما قرآن را بر تو نازل کردیم» (انا نحن نزلنا عليك القرآن تنزیلاً).

سورة الإنسان (۷۶): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۶۰

(آیه ۲۴) - سپس پنج دستور مهم به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می‌دهد که نخستین آن دعوت به صبر و استقامت است، می‌فرماید: «سپس در (تبلیغ و اجرای) حکم پروردگارت شکبیا (و با استقامت) باش» (فاصبر لحکم ربک). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۶۱

از مشکلات و موانع راه و کثرت دشمنان و سرسختی آنها ترس و هراسی به خود راه مده، و همچنان به پیش حرکت کن. و در دومین دستور، پیامبر صلی الله علیه و آله را از هرگونه سازش با منحرفان بر حذر داشته، می‌گوید: «و از هیچ گنهکار یا کافری از آنان اطاعت مکن» (و لا تطع منهم آثما او کفوراً).

در حقیقت این حکم دوم تأکیدی است بر حکم اول چرا که جمعیت دشمنان تلاش می‌کردند که از طرق مختلف پیامبر صلی الله علیه و آله را در مسیر باطل به سازش بکشانند، چنانکه نقل شده که «عَبَّه بن ربیع» و «ولید بن مغیره» به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گفتند: از دعوت خود بازگرد، ما آنقدر ثروت در اختیار تو می‌گذاریم که راضی شوی، و زیباترین دختران عرب را به همسری تو در می‌آوریم، و پیشنهادهای دیگری از این قبیل، و پیامبر صلی الله علیه و آله به عنوان یک رهبر بزرگ راستین باید در برابر این وسوسه‌های شیطانی، یا تهدیداتی که بعد از بی‌اثر ماندن این تطمیعات عنوان می‌شود، صبر و استقامت به خرج دهد، نه تسلیم تطمیع گردد، و نه تهدید.

سورة الإنسان (۷۶): آیه ۲۵ ..... ص: ۳۶۱

(آیه ۲۵) - ولی از آنجا که صبر و استقامت در برابر هجوم این مشکلات عظیم کار آسانی نیست و پیمودن این راه دو توشه خاصی لازم دارد، در این آیه می‌افزاید: «و نام پروردگارت را هر صبح و شام به یاد آور» (و اذکر اسم ربک بکره و اصیلاً).

سورة الإنسان (۷۶): آیه ۲۶ ..... ص: ۳۶۱

(آیه ۲۶) - «و در شبانگاه برای او سجده کن، و مقدار طولانی از شب او را تسبیح گوی» (و من اللیل فاسجد له و سبحه لیلاً طویلاً).

تا در سایه آن «ذکر» و این «سجده» و «تسبیح» نیروی لازم و قدرت معنوی و پشتوانه کافی برای مبارزه با مشکلات این راه فراهم سازی.

دو آیه فوق در حقیقت بیانگر لزوم توجه شبانه روزی و مستمر به ذات مقدس پروردگار است.

در اینجا باید به این نکته توجه داشت که دستوره‌های پنجگانه آیات فوق گرچه به صورت برنامه‌ای برای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله

علیه و آله ذکر شده، ولی در حقیقت سرمشقی است برای همه کسانی که در مسیر رهبری معنوی و انسانی جامعه بشری گام بر می‌دارند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۶۲

آنها باید بدانند بعد از اطمینان و ایمان کامل به هدف و رسالتی که دارند لازم است صبر و استقامت پیشه کنند، و از انبوه مشکلات راه، وحشت نداشته باشند.

و در مرحله بعد باید در برابر وسوسه‌های شیاطینی که مصداق آثم و کفورند، و با انواع حیل و تزویر سعی در منحرف ساختن رهبران و پیشوایان می‌کنند، تا رسالت آنها عقیم ماند، با کمال قدرت مقاومت کنند، نه فریب تطمیع را بخورند و نه واهمه‌ای از تهدید به خود راه دهند.

و در تمام مراحل برای کسب قدرت روحی، و نیروی اراده، عزم راسخه، و تصمیم آهنین، هر صبح و شام به یاد خدا باشند، و پیشانی را بر درگاهش بسایند، مخصوصاً از عبادت‌های شبانه و راز و نیاز با او مدد گیرند که اگر این امور رعایت شود پیروزی حتمی است، و اگر در پاره‌ای از مراحل مصیبت و شکستی رخ دهد در پرتو این اصول می‌توان آنها را جبران کرد، برنامه زندگی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و دعوت و رسالت او سرمشق مؤثری برای رهروان این راه است.

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۷ ..... ص: ۳۶۲

(آیه ۲۷) - این یک هشدار است، و انتخاب راه با شماست! در آیات گذشته به پیامبر صلی الله علیه و آله هشدار داده شده که تحت تأثیر افراد «آثم» و «کفور» (مجرم و کافر) هرگز واقع نشود.

در اینجا معرفی بیشتری از آنها کرده، می‌گوید: «آنها زندگی زود گذر دنیا را دوست دارند، در حالی که روز سختی را در پشت سر خود رها می‌کنند» و نادیده می‌گیرند! (ان هؤلاء یحبون العاجله و یدرون وراءهم یوما ثقیلاً). سنگین از نظر محاسبه، از نظر طول زمان و فصاحت و رسوایی.

افق افکار آنها از خور و خواب و شهوت فراتر نمی‌رود، و آخرین نقطه دید آنها همین لذائذ بی‌قید و شرط مادی است، و عجیب این که می‌خواهند روح بزرگ پیامبر صلی الله علیه و آله را نیز با همین مقیاس بسنجند.

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۸ ..... ص: ۳۶۲

(آیه ۲۸) - در این آیه به آنها هشدار می‌دهد که از نیرو و قدرت خود مغرور نشوند که اینها را همه خدا داده، و هر زمان بخواهد سرعت بازپس می‌گیرد.

می‌فرماید: «ما آنها را آفریدیم، و پیوندهای وجودشان را محکم کردیم (به برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۶۳) آنها قوت و قدرت بخشیدیم) و هر زمان بخواهیم جای آنها را به گروه دیگری می‌دهیم» (نحن خلقناهم و شددنا اسرهم و اذا شئنا بدلنا امثالهم تبدیلاً).

به راستی قرآن در اینجا انگشت روی نقطه حساسی گذارده، و آن پیوندهای مختلف اجزای وجود بشر است از عصبهای کوچک و بزرگ که همچون طنابهای آهنین عضلات را به یکدیگر مربوط می‌سازد گرفته، تا رباطها و عضلات مختلف، آن چنان قطعات کوچک و بزرگ استخوان و گوشت‌های اندام انسان را به یکدیگر محکم بسته که از مجموع آنها یک واحد کاملاً منسجم - که آماده انجام هرگونه فعلیتی است - ساخته، اما روی هم رفته این جمله کنایه از قدرت و قوت است.

این آیه در ضمن غنا و بی‌نیازی ذات پاک خدا را، از آنها، و از اطاعت و ایمانشان، روشن می‌سازد، تا بدانند اگر اصراری برای ایمان آنهاست، در حقیقت لطف و رحمتی است از ناحیه پروردگار.

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۹ ..... ص: ۳۶۳

(آیه ۲۹) - سپس به کل بحثهایی که در این سوره آمده است - که مجموعاً یک برنامه جامع سعادت را ارائه می‌دهد - اشاره کرده، می‌گوید: «این یک تذکر و یادآوری است، و هر کس بخواهد (با استفاده از آن) راهی به سوی پروردگارش برمی‌گزیند» (ان هذه تذکره فمن شاء اتخذ الی ربه سبیلاً).

وظیفه ما نشان دادن راه است، نه اجبار بر انتخاب، این شما هستید که باید با عقل و درک خود، حق را از باطل تشخیص دهید، و با اراده و اختیار خود تصمیم بگیرید.

این در حقیقت تأکیدی است بر آنچه در آغاز سوره گذشت که فرمود: «ما راه را به او نشان دادیم، خواه پذیرا شود و شکر این نعمت را به جا آورد، یا روی گرداند و کفران کند».

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۳۰ ..... ص: ۳۶۳

(آیه ۳۰) - و از آنجا که ممکن است افراد کوتاه فکر از تعبیر فوق نوعی تفویض و واگذاری مطلق به بندگان تصور کنند، در این آیه برای نفی این توهم می‌افزاید: «و شما هیچ چیز را نمی‌خواهید مگر این که خدا بخواهد» (و ما تشاؤون الا ان یشاء الله). «چرا که خداوند دانا و حکیم بوده و هست» (ان الله کان علیما حکیماً). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۶۴

و این در حقیقت اثبات اصل معروف «الامر بین الامرین» است، از یک سو می‌فرماید: «خدا راه را نشان داده و انتخاب با شماست» و از سوی دیگر می‌افزاید:

«انتخاب شما منوط به مشیت الهی است» یعنی شما استقلال کامل ندارید بلکه قدرت و توان و آزادی اراده شما همه به خواست خدا و از ناحیه اوست، و هر زمان اراده کند می‌تواند این قدرت و آزادی را سلب کند.

به این ترتیب نه «تفویض» و واگذاری کامل است و نه «اجبار» و سلب اختیار، بلکه حقیقتی است دقیق و ظریف در میان این دو یا به تعبیر دیگر: نوعی آزادی وابسته به مشیت الهی است، که هر لحظه بخواهد می‌تواند آن را باز پس گیرد، تا هم بندگان بتوانند بار تکلیف و مسؤولیت را که رمز تکامل آنهاست بر دوش گیرند و هم خود را بی‌نیاز از خداوند تصور نکنند.

ذیل آیه که می‌فرماید: (ان الله کان علیما حکیماً) نیز ممکن است اشاره به همین معنی باشد چرا که علم و حکمت خدا ایجاب می‌کند بندگان را در پیمودن راه تکامل آزاد بگذارد، و گر نه تکامل اجباری و تحمیلی تکامل نیست، به علاوه علم و حکمت او اجازه نمی‌دهد که افرادی را مجبور به کار خیر و افرادی را مجبور به کار شرّ کند، و بعد گروه اول را پاداش دهد، و گروه دوم را مجازات کند.

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۳۱ ..... ص: ۳۶۴

(آیه ۳۱) - و سرانجام در آخرین آیه این سوره، به سرنوشت نیکوکاران و بدکاران در یک جمله کوتاه و پر معنی اشاره کرده، می‌فرماید: خدا «هر کس را بخواهد (و شایسته بداند) در رحمتش وارد می‌کند، و برای ظالمان عذاب دردناکی آماده

ساخته است» (یدخل من یشاء فی رحمته و الظالمین اعد لهم عذابا الیما).

جالب این که در آغاز آیه می‌گوید: «هر کس را بخواهد در رحمت خود وارد می‌کند» ولی در پایان آیه، عذاب را روی ظالمان متمرکز می‌سازد، و این نشان می‌دهد که مشیت او بر عذاب به دنبال مشیت انسان بر ظلم و گناه است، و به قرینه مقابله روشن می‌شود که مشیت او در رحمت نیز به دنبال اراده انسان در ایمان و عمل صالح و اجرای عدل است، و جز این از حکیم نمی‌توان انتظار داشت.

پایان سوره دهر (انسان)

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۶۵

سوره مرسلات [۷۷] ..... ص: ۳۶۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۵۰ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۳۶۵

بیشترین مطلبی که در این سوره مطرح شده، مسائل مربوط به قیامت و تهدید و انذار مکذبان و منکران است. و از امتیازات این سوره این است که آیه «ویل یومئذ للمکذبین وای در آن روز بر تکذیب کنندگان» ده بار در آن تکرار شده، و هر بار به دنبال مطلب تازه‌ای.

بعد از ذکر سوگندهائی، از قیامت و حوادث سنگین و سخت رستاخیز خبر می‌دهد.

در مرحله بعد سرگذشت غم‌انگیز اقوام گنهکار پیشین.

و در مرحله سوم گوشه‌ای از ویژگیهای آفرینش انسان.

و در مرحله چهارم قسمتی از مواهب الهی در زمین.

و در مرحله پنجم قسمتهایی از عذاب تکذیب کنندگان را شرح می‌دهد.

همچنین در هر مرحله اشاره‌ای به مطلبی بیدارگر و تکان دهنده کرده، و به دنبال آن این آیه را تکرار می‌کند، و حتی در بخشی از آن به نعمتهای بهشتی که نصیب پرهیزکاران شده اشاره نموده تا انذار را با بشارت بیامیزد، و تهدید را با تشویق.

و به هر حال این تکرار، تکرار بعضی از آیات را در سوره «الرحمن» تداعی می‌کند، با این تفاوت که در آنجا سخن از نعمتها

بود، و در اینجا غالبا از عذابهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۶۶

مکذبان است.

انتخاب نام «مرسلات» برای این سوره به تناسب نخستین آیه این سوره است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۳۶۶

در حدیثی از امام صادق علیه السّلام آمده است: «کسی که این سوره را بخواند خداوند او را با پیامبر آشنا (و همجوار)

می سازد».

بدون شک این ثواب و فضیلت از آن کسانی است که بخوانند و بیندیشند و عمل کنند، و لذا در حدیثی آمده است: بعضی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله خدمتش عرض کردند: «چه زود آثار پیری در شما نمایان شده ای رسول خدا؟! فرمود: «سوره های هود، واقعه، مرسلات، و عمّ یتسائلون مرا پیر کرده!» قابل توجه این که در تمام این سوره ها احوال قیامت و مسائل هول انگیز آن دادگاه بزرگ منعکس است، و همین ها بوده که در روح مقدس پیامبر صلی الله علیه و آله اثر گذارده. بدیهی است تلاوت بدون فکر و تصمیم بر عمل نمی تواند چنین اثری بگذارد.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۱ ..... ص: ۳۶۶

(آیه ۱) - در آغاز این سوره مقدمتا در پنج آیه، پنج سوگند آمده که در تفسیر معنی آنها سخن بسیار است: می فرماید: «سوگند به فرشتگانی که پی در پی فرستاده می شوند» (و المرسلات عرفا).

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۲ ..... ص: ۳۶۶

(آیه ۲) - «و آنها که همچون تندباد حرکت می کنند» (فالعاصفات عصفاء).

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۳ ..... ص: ۳۶۶

(آیه ۳) - «و سوگند به آنها که (ابرها را) می گسترانند» (و الناشرات نشرا).

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴ ..... ص: ۳۶۶

(آیه ۴) - «و آنها که جدا می کنند» (الفارقات فرقا).

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۵ ..... ص: ۳۶۶

(آیه ۵) - «و سوگند به آنها که آیات بیدارگر (الهی) را (به انبیا) القا می نمایند» (فالمقیات ذکرا).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۶۷

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۶ ..... ص: ۳۶۷

(آیه ۶) - «برای اتمام حجت یا برای انذار» (عذرا او نذرا).

سوگند اول و دوم ناظر به مسأله «بادها و طوفانها» است، و سوگند سوم و چهارم و پنجم ناظر به نشر آیات حق به وسیله «فرشتگان»، و سپس جدا کردن حق از باطل، و بعد القاء ذکر و دستوره های الهی به پیامبران، به منظور اتمام حجت و انذار

است.

سورة المرسلات (۷۷): آیه ۷ ..... ص : ۳۶۷

(آیه ۷) - حال باید دید که این سوگندها برای چه منظوری است؟ در این آیه پرده از روی این معنی برداشته، می گوید: «آنچه به شما (در باره قیامت) وعده داده می شود یقینا واقع شدنی است» (انما توعدون لواقع).
بعث و نشور، ثواب و عقاب، حساب و جزا، همه حق است، و تردیدی در آن نیست.

سورة المرسلات (۷۷): آیه ۸ ..... ص : ۳۶۷

(آیه ۸) - سپس به بیان نشانه های این روز موعود پرداخته، می فرماید: «در آن هنگام که ستارگان محو و تاریک شوند» (فاذا النجوم طمست).

سورة المرسلات (۷۷): آیه ۹ ..... ص : ۳۶۷

(آیه ۹) - «و (کرات) آسمان از هم بشکافند» (و اذا السماء فرجت).

سورة المرسلات (۷۷): آیه ۱۰ ..... ص : ۳۶۷

(آیه ۱۰) - «و در آن زمان که کوهها از جا کنده شوند» (و اذا الجبال نسفت).
اصولا از آیات متعددی در قرآن مجید استفاده می شود که پایان این جهان با یک سلسله حوادث بسیار هول انگیز و کوبنده همراه است، بطوری که نظام آن را بکلی متلاشی می سازد، و جهان آخرت با نظامی نوین جایگزین آن می گردد.

سورة المرسلات (۷۷): آیه ۱۱ ..... ص : ۳۶۷

(آیه ۱۱) - و به دنبال آن اشاره ای به صحنه رستاخیز کرده، می افزاید:
«و در آن هنگام که برای پیامبران (به منظور ادای شهادت) تعیین وقت شود» (و اذا الرسل اقتت).
همان گونه که در آیه ۶ سوره اعراف آمده است: «ما هم از کسانی که رسولان به آنها مبعوث شدند سؤال می کنیم، و هم از رسولان».

سورة المرسلات (۷۷): آیه ۱۲ ..... ص : ۳۶۷

(آیه ۱۲) - سپس می افزاید: «برای چه روزی (شهادت این رسولان و گواهی آنها بر امتها) به تأخیر افتاده؟! (لای یوم اجلت).

سورة المرسلات (۷۷): آیه ۱۳ ..... ص : ۳۶۷

(آیه ۱۳) - «برای روز جدائی» (لیوم الفصل). روز جدائی حق از باطل، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۶۸
جدائی صفوف مؤمنان از کافران، و نیکوکاران از بدکاران، و روز داوری مطلق حق در باره همگان.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۶۸

(آیه ۱۴) - سپس برای بیان عظمت آن روز می‌فرماید: «تو چه می‌دانی روز جدائی چیست؟» (و ما ادراک ما یوم الفصل).
جائی که پیامبر صلی الله علیه و آله با آن علم وسیع و گسترده، و با آن دیده تیزبینی که اسرار غیب را مشاهده می‌کرد ابعاد
عظمت آن روز را به درستی نداند، تکلیف بقیه مردم روشن است.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۶۸

(آیه ۱۵) - و در این آیه تکذیب کنندگان آن روز را شدیداً مورد تهدید قرار داده، می‌فرماید: «وای در آن روز بر تکذیب
کنندگان!» (ویل یومئذ للمکذبین).
«ویل» را بعضی به معنی «هلاکت»، و بعضی به معنی «انواع عذاب» و بعضی آن را به معنی «وادی پر عذابی در جهنم» تفسیر
کرده‌اند، این کلمه معمولاً در مورد حوادث اسفناک به کار می‌رود، و در اینجا حکایت از سرنوشت دردناک تکذیب
کنندگان در آن روز می‌کند.
منظور از «مکذبین» در اینجا کسانی است که قیامت را تکذیب می‌کنند.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۶۸

(آیه ۱۶) - در این آیات نیز از طرق مختلف به منکران رستاخیز هشدار می‌دهد، و با بیانات گوناگون، آنها را از خواب سنگین
غفلت بیدار می‌کند.
نخست دست آنها را گرفته، به گذشته تاریخ می‌برد، و سرزمینهای بلا- دیده اقوام کفار پیشین را به آنها نشان می‌دهد،
می‌فرماید: «آیا ما اقوام (مجرم) نخستین را (که راه کفر و انکار پیش گرفتند) هلاک نکردیم» (الم نهلك الاولین).
آثار آنها نه تنها بر صفحات تاریخ که بر صفحه روی زمین نیز نمایان است.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۶۸

(آیه ۱۷) - «سپس دیگر (مجرمان) را به دنبال آنها می‌فرستیم» (ثم تتبعهم الآخیرین). چرا که این یک سنت مستمر است و
تبعیض و استثنا بر نمی‌دارد، مگر ممکن است گروهی را به جرمی مجازات کند و همان جرم را برای دیگران بپسندد؟!.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۶۸

(آیه ۱۸) - و لذا در این آیه می‌افزاید: «این گونه ما با مجرمان رفتار می‌کنیم» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۶۹
(كذلك نفعل بالمجرمین).

این آیه در حقیقت به منزله بیان دلیل بر هلاکت «اقوام اولین» و به دنبال آنها هلاکت «اقوام آخرین» است، چرا که عذابهای الهی نه جنبه انتقامجویی دارد، و نه تسویه حساب شخصی است، بلکه تابع اصل استحقاق و مقتضای حکمت است.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۶۹

(آیه ۱۹) - و سر انجام نتیجه گیری کرده، می افزاید: «وای در آن روز بر تکذیب کنندگان» (ویل یومئذ للمکذبین). «یومئذ» در اینجا اشاره به روز رستاخیز است که مجازات اصلی و مهم آنها مربوط به آن روز است، و این تکرار برای تأکید مطلب است.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۲۰ ..... ص: ۳۶۹

(آیه ۲۰) - سپس دست آنها را گرفته، به عالم جنین می برد، و عظمت و قدرت خداوند، و کثرت مواهب او را در این جهان اسرار آمیز، به آنها نشان می دهد، تا از یک سو به قدرت خدا بر مسأله رستاخیز و معاد پی ببرند، و از سوی دیگر خود را مدیون نعمتهای بی شمارش بدانند، و سر تعظیم بر آستانش فرود آورند. می فرماید: «آیا ما شما را از آبی پست و ناچیز نیافریدیم؟! (ا لم نخلقکم من ماء مهین).

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۶۹

(آیه ۲۱) - «سپس آن را در قرارگاهی محفوظ و آماده قرار دادیم» (فجعلناه فی قرار مکین). قرارگاهی که تمام شرائط حیات و پرورش و رشد و محافظت نطفه انسان در آن از هر نظر تأمین شده، و آنقدر عجیب و جالب و موزون است که هر انسانی را در شگفتی فرو می برد.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۲۲ ..... ص: ۳۶۹

(آیه ۲۲) - سپس می افزاید: قرار گرفتن نطفه در آن جایگاه محفوظ «تا مدتی معین» ادامه دارد (الی قدر معلوم). مدتی که آن را هیچ کس جز خدا نمی داند، مدتی مملو از تغییرات و دگرگونیها و تحولات بسیار که هر روز لباس تازه ای از حیات و زندگی بر نطفه پوشانیده می شود، و او را در مسیر تکامل در آن مخفیگاه پیش می برد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۷۰

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۲۳ ..... ص: ۳۷۰

(آیه ۲۳) - سپس نتیجه گیری می کند «ما قدرت بر این کار داشتیم (که از نطفه بی ارزش و حقیر و ناچیزی چنان انسان شریف و کاملی بسازیم) پس ما قدرتمند خوبی هستیم» (فقدرنا فعم القادرون). این همان دلیلی است که قرآن بارها برای اثبات مسأله معاد روی آن تکیه کرده است، از جمله در آیات آغاز سوره حج می گوید: چگونه در بازگشت مردگان به حیات جدید تردید می کنید با این که قدرت او را در آفرینش این انسان از یک

نطفه بی‌ارزش مشاهده می‌کنید که هر روزش معاد و رستاخیزی است؟! چه تفاوتی میان خاک و آن نطفه بی‌ارزش است؟

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۷۰

(آیه ۲۴) - در پایان باز همان جمله را تکرار فرموده، می‌گوید: «وای در آن روز بر تکذیب کنندگان» (ویل یومئذ للمکذبین). وای بر آنها که این همه آثار قدرت او را می‌بینند و باز او را انکار می‌کنند.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۲۵ ..... ص: ۳۷۰

(آیه ۲۵) - در بخش دیگری از این آیات به بیان قسمتی از آیات و نشانه‌های آفاقی خداوند و نعمتها و مواهب او در جهان بزرگ می‌پردازد که هم دلیل بر قدرت و رحمت واسعه اوست، و هم دلیلی بر امکان معاد، در حالی که در آیات گذشته سخن از آیات انفسی و مواهب خداوند در آفرینش خود انسان بود. می‌فرماید: «آیا ما زمین را مرکز اجتماع انسانها قرار ندادیم؟» (ا لم نجعل الارض کفاتا).

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۲۶ ..... ص: ۳۷۰

(آیه ۲۶) - «هم در حال حیاتشان و هم مرگشان» (احیاء و امواتا). منظور این است که زمین قرارگاهی است برای همه انسانها، زندگان را روی خود جمع می‌کند، و تمام حوائج و نیازهایشان را در اختیارشان می‌گذارد، و مردگان آنها را نیز در خود جای می‌دهد، که اگر زمین، آماده برای دفن مردگان نبود عفونت و بیماریهای ناشی از آن فاجعه‌ای برای همه زندگان به وجود می‌آورد.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۲۷ ..... ص: ۳۷۰

(آیه ۲۷) - سپس به یکی از نعمتهای بزرگ الهی در کره زمین اشاره کرده، می‌افزاید: «و در آن کوههای استوار و بلندی قرار دادیم» (و جعلنا فیها رواسی شامخات). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۷۱ این کوهها که سر به آسمان کشیده، و ریشه‌های آن به یکدیگر پیوسته است از یک سو همچون زرهی زمین را در بر گرفته، و در برابر فشار داخلی و فشارهای ناشی از جزر و مد خارجی حفظ می‌کند، و از سوی دیگر جلو اصطکاک قشر هوا را با زمین می‌گیرد، و پنجه در هوا انداخته و آن را با خود به گردش در می‌آورد، و از سوی سوم طوفانها و بادهای عظیم را کنترل می‌کند، و به این ترتیب از جهات مختلف به اهل زمین آرامش می‌بخشد. و در ذیل همین آیه به یکی دیگر از برکات کوهها اشاره کرده، می‌افزاید: «و آبی گوارا به شما نوشاندیم» (و اسقیناکم ماء فراتا).

آبی که هم برای شما گوارا و مایه حیات است، و هم برای حیوانات شما و زراعتها و باغهایتان. بسیاری از چشمه‌ها و قناتها از کوهها می‌جوشد، و سر چشمه بسیاری از نهرها و شطهای عظیم از برفهای متراکمی است که بر قله‌های کوهها می‌نشینند، و مهمترین ذخائر آبی انسانها را تشکیل می‌دهد.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۲۸ ..... ص: ۳۷۱

(آیه ۲۸) - در پایان این قسمت باز می‌فرماید: «وای در آن روز بر تکذیب کنندگان» (ویل یومئذ للمکذبین). همان کسانی که این همه آیات و نشانه‌های قدرت حق را با چشم خود می‌بینند، و این همه نعمتهای الهی را که در آن غرقند مشاهده می‌کنند باز هم رستاخیز و دادگاه قیامت را که مظهر عدل و حکمت اوست انکار می‌نمایند.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۲۹ ..... ص: ۳۷۱

(آیه ۲۹) - در این جا سرنوشت نهائی تکذیب کنندگان قیامت، و منکران آن دادگاه عدل الهی بیان شده است، بیانی که به راستی انسان را در وحشتی عمیق فرو می‌برد، و ابعاد فاجعه را روشن می‌سازد. می‌فرماید: در آن روز به آنها گفته می‌شود: «بی‌درنگ به سوی همان چیزی که پیوسته آن را انکار می‌کردید بروید!» (انطلقوا الی ما کنتم به تکذبون). رهسپار شوید به سوی جهنم سوزان که همیشه آن را به باد استهزا می‌گرفتید به سوی انواع عذابها که با اعمالتان آن را از پیش فراهم ساخته‌اید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۷۲

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۳۰ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۳۰) - سپس به توضیح بیشتری در باره این عذاب پرداخته، می‌گوید: «بروید به سوی سایه سه شاخه» دودهای خفقان بار و آتش ز! (انطلقوا الی ظل ذی ثلاث شعب). شاخه‌ای از بالاسر، و شاخه‌ای از طرف راست، و شاخه‌ای از طرف چپ، و به این ترتیب از هر طرف این دود غلیظ مرگبار آنها را احاطه می‌کند، و در کام خود فرو می‌برد.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۳۱ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۳۱) - «سایه‌ای که نه آرام بخش است، و نه از شعله‌های آتش جلوگیری می‌کند» (لا ظلیل و لا یغنی من اللهب). چه این که خود برخاسته از آتش است.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۳۲ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۳۲) - سپس در توصیف دیگری از آن آتش سوزان می‌افزاید: «شاره‌هایی از خود پرتاب می‌کند مانند یک کاخ» (انها ترمی بشرر کالقصر). نه همچون جرقه‌های آتش این دنیا که گاه به اندازه سر سوزنی بیش نیست.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۳۳ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۳۳) - در این آیه به توصیف دیگری از شراره‌ها و جرقه‌های این آتش سوزان پرداخته، می‌فرماید: «گویی (در سرعت و کثرت) همچون شتران زرد رنگی هستند» که به هر سو پراکنده می‌شوند! (کانه جمالت صفر).
جائی که جرقه‌ها این چنین باشد، پیداست که خود آن آتش سوزان چگونه است؟ و در کنار آن چه عذابهای دردناک دیگری قرار گرفته؟

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۳۴ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۳۴) - بار دیگر در پایان این بخش از آیات، همان هشدار را تکرار کرده، می‌فرماید: «وای در آن روز بر تکذیب کنندگان» (ویل یومئذ للمکذبین).

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۳۵ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۳۵) - سپس فصل دیگری از مشخصات آن روز هولناک را شروع کرده، می‌افزاید: «امروز، روزی است که سخن نمی‌گویند» و قادر بر دفاع از خویش نیستند (هذا یوم لا ینطقون).
آری! خداوند در آن روز بر دهان مجرمان و گناهکاران مهر سکوت می‌زند همان گونه که در آیه ۶۵ سوره یس آمده است: «الیوم نختم علی افواههم امروز بر دهانشان مهر می‌نهم».

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۳۶ ..... ص: ۳۷۲

(آیه ۳۶) - سپس می‌افزاید: «و به آنها اجازه داده نمی‌شود که عذرخواهی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۷۳ کنند» (و لا یؤذن لهم فیعتذرون).
نه اجازه سخن گفتن دارند، و نه عذرخواهی و دفاع از خویشان، چرا که همه حقایق در آنجا روشن است، و چیزی برای گفتن ندارند، آری این زبان پشت هم انداز که در دنیا از آزادی خود سوء استفاده کرده، به تکذیب انبیا و استهزاء اولیاء و باطل کردن حق و حق جلوه دادن باطل، می‌پرداخت در آنجا باید به کیفر آن اعمال قفل شود، و از کار بیفتد، که این خود عذاب و شکنجه دردناکی است.
در حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده است که: «خداوند برتر و عادلتر و بزرگتر از آن است که بنده‌اش عذر موجهی داشته باشد و به او اجازه عذرخواهی ندهد، بلکه آنها در حقیقت هیچ عذر موجهی ندارند که مطرح کنند».

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۳۷ ..... ص: ۳۷۳

(آیه ۳۷) - باز در پایان این مقطع می‌گوید: «وای در آن روز بر تکذیب کنندگان» (ویل یومئذ للمکذبین).

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۳۸ ..... ص: ۳۷۳

(آیه ۳۸) - در مقطع دیگر روی سخن را به مجرمان کرده، به عنوان حکایت از صحنه آن روز، می‌گوید: «امروز همان روز

جدائی (حق از باطل) است که همه شما و پیشینیان را در آن جمع کرده‌ایم» (هذا يوم الفصل جمعناکم و الاولین). امروز همه انسانها را بدون استثنا از اولین گرفته، تا آخرین، همه را برای حسابرسی و فصل خصومت در این عرصه و دادگاه بزرگ گردآورده‌ایم. آری! امروز روز جدایی حق از باطل و ظالم از مظلوم است.

سورة المرسلات(۷۷): آیه ۳۹ ..... ص : ۳۷۳

(آیه ۳۹) - «اکنون اگر چاره‌ای در برابر من (برای فرار از چنگال مجازات) دارید انجام دهید» (فان کان لکم کید فکیدون). آیا می‌توانید از قلمرو حکومت من بگریزید؟ یا توانائی دارید با پرداختن فدیهای آزاد شوید؟ و یا قدرت دارید مأموران حسابرسی را فریب دهید؟ هر کار از دست شما ساخته است انجام دهید، ولی بدانید کاری از شما ساخته نیست.

سورة المرسلات(۷۷): آیه ۴۰ ..... ص : ۳۷۳

(آیه ۴۰) - و باز همان جمله تهدیدآمیز و بیدارکننده را تکرار کرده، می‌فرماید: «وای در آن روز بر تکذیب کنندگان» (ویل یومئذ للمکذبین).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۷۴

سورة المرسلات(۷۷): آیه ۴۱ ..... ص : ۳۷۴

(آیه ۴۱) - می‌دانیم برنامه قرآن آمیختن انذار به بشارت، و تهدید به تشویق است، و همچنین ذکر سرنوشت مؤمنان در برابر سرنوشت، مجرمان تا با قرینه مقابله مسائل بهتر درک شود.

بر اساس همین سنّت، قرآن به دنبال بیان مجازاتهای گوناگون مجرمان در قیامت، اشاره پر معنی و کوتاهی در باره وضع پرهیزکاران در آن روز کرده، می‌فرماید:

«پرهیزکاران در سایه‌های (درختان بهشتی) و در میان چشمه‌ها قرار دارند» (ان المتقین فی ظلال و عیون).

سورة المرسلات(۷۷): آیه ۴۲ ..... ص : ۳۷۴

(آیه ۴۲) - سپس می‌افزاید: «و (آنها) در میان انواع میوه‌ها از آنچه مایل باشند» قرار دارند (و فواکه مما یشتهون).

سورة المرسلات(۷۷): آیه ۴۳ ..... ص : ۳۷۴

(آیه ۴۳) - جالب این که آنها در این میهمان سرای الهی به عالیتین وجهی پذیرائی می‌شوند، همان گونه که در این آیه آمده که به آنها گفته می‌شود: «بخورید و بنوشید گوارا، اینها در برابر اعمالی است که انجام می‌دادید!» (کلوا و اشربوا هنیئا بما کنتم تعملون).

تعبیر «بما کنتم تعملون» (در مقابل اعمالی که انجام می‌دادید) اشاره به این است که این مواهب را بدون حساب به کسی نمی‌دهند، و با ادعا و خیال و پندار به دست نمی‌آید، تنها به وسیله تقوا، اعمال صالح و احسان و نیکوکاری فراهم می‌شود. «هنیء» هر چیزی است که مشقتی به دنبال ندارد، و ناراحتی تولید نمی‌کند، و این اشاره به آن است که میوه‌ها و غذاها و نوشابه‌های بهشتی، همانند آب و غذای دنیا نیست که گاه آثار سوئی در بدن می‌گذارد یا عوارض نامطلوبی به دنبال دارد.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۴ ..... ص: ۳۷۴

(آیه ۴۴) - در این آیه باز روی این مطلب تکیه می‌کند که این نعمتها بی حساب نیست، می‌افزاید: «ما این گونه، نیکوکاران را پاداش می‌دهیم» (انا کذلک نجزی المحسنین).

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۵ ..... ص: ۳۷۴

(آیه ۴۵) - و در پایان این مقطع باز تکرار می‌کند: «وای در آن روز بر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۷۵ تکذیب کنندگان» (ویل یومئذ للمکذبین).
وای بر آنها که از تمام این نعمتها و محبتها محروم می‌شوند، که حسرت این محرومیت آزارش کمتر از آتش سوزان دوزخ نیست؟

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۶ ..... ص: ۳۷۵

(آیه ۴۶) - و از آنجا که یکی از عوامل انکار معاد پرداختن به لذات زود گذر دنیا، و تمایل به آزادی بی‌قید و شرط برای بهره‌گیری از این لذات است، در این آیه روی سخن را به مجرمان کرده، با لحنی تهدید آمیز می‌فرماید: «بخورید و بهره‌گیری در این مدت کم (از زندگی دنیا و بدانید عذاب الهی در انتظار شماست) چرا که شما مجرمید» (کلوا و تمتعوا قليلا انکم مجرمون).

جمله «انکم مجرمون» (این تهدید به خاطر آن است که شما مجرمید) نشان می‌دهد که سر چشمه عذاب الهی جرم و گناه انسان است که از بی‌ایمانی یا اسارت در چنگال شهوات ناشی می‌شود.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۷ ..... ص: ۳۷۵

(آیه ۴۷) - سپس این تهدید را بار دیگر با جمله: «وای در آن روز بر تکذیب کنندگان» تکمیل می‌کند (ویل یومئذ للمکذبین).

همانها که به زرق و برق دنیا و لذات و شهوات آن مغرور و فریفته شدند، و عذاب الهی را برای خود خریدند.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۸ ..... ص: ۳۷۵

(آیه ۴۸) - در این آیه به یکی دیگر از عوامل انحراف و بدبختی و آلودگی آنها اشاره کرده، می‌افزاید: «و (چنان از باده غرور

سر مستند) هنگامی که به آنان گفته شود (در برابر پروردگار) رکوع کنید رکوع نمی کنند» (و اذا قیل لهم ارکعوا لا یرکعون). آنها نه فقط از رکوع و سجود ابا دارند بلکه این روح غرور و نخوت در تمامی افکار و زندگیشان منعکس است نه در برابر خدا تسلیمند و نه در برابر دستورات پیامبر صلی الله علیه و آله و نه حقوق مردم را به رسمیت می شناسند.

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۹ ..... ص: ۳۷۵

(آیه ۴۹) - و بعد برای دهمین و آخرین بار در این سوره می فرماید: «وای در آن روز بر تکذیب کنندگان» (ویل یومئذ للمکذبین).

سوره المرسلات (۷۷): آیه ۵۰ ..... ص: ۳۷۵

(آیه ۵۰) - و در آخرین آیه سوره با لحنی آمیخته از عتاب، و مملو از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۷۶ سرزنش، به صورت یک استفهام آمیخته با تعجب می فرماید: اگر آنها به این قرآن - که دلائل صدقش از تمام آیاتش نمایان است، و حقانیتش در تمام تعبیراتش منعکس می باشد - ایمان نمی آورند «پس به کدام سخن بعد از آن ایمان می آورند؟!» (فبای حدیث بعده یؤمنون).

کسی که به قرآنی که اگر بر کوهها نازل می شد لرزان و خاشع می شدند و از هم می شکافتند ایمان نیاورد، در برابر هیچ کتاب آسمانی، و هیچ منطق عقلانی تسلیم نخواهد شد، و این نشانه روح عناد و لجاج است.

«پایان سوره مرسلات»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۷۷

آغاز جزء ۳۰ قرآن مجید ..... ص: ۳۷۷

سوره نبأ [۷۸] ..... ص: ۳۷۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۴۰ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۳۷۷

اصولاً - اکثریت قریب به اتفاق سوره های جزء آخر قرآن در «مکه» نازل شده، و بیش از همه چیز روی مسأله مبدأ و معاد، و بشارت و انداز تکیه می کند.

محتوای این سوره را می توان در چند بخش خلاصه کرد.

۱- سؤالی که در آغاز سوره، از حادثه بزرگ (نبأ عظیم) یعنی روز قیامت مطرح شده است.

۲- سپس به بیان نمونه هایی از مظاهر قدرت خداوند در آسمان و زمین و زندگی انسانها - به عنوان دلیلی بر امکان معاد و

رستاخیز - می پردازد.

۳- در بخش دیگر قسمتی از نشانه‌های آغاز رستاخیز را بیان می‌دارد.

۴- در بخش دیگری گوشه‌ای از عذابهای دردناک طغیانگران را.

۵- به دنبال آن قسمتی از نعمتها و مواهب بهشتی را شرح می‌دهد.

۶- سر انجام با انداز شدیدی از عذاب قریب، و سپس ذکر سرنوشت غم‌انگیز کافران سوره پایان می‌گیرد.

ضمناً نامگذاری این سوره به خاطر تعبیری است که در آیه دوم آن آمده است، و گاه از آن به عنوان سوره «عم» به تناسب آیه نخستین آن تعبیر می‌شود.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۷۸

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۳۷۸

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله آمده است:

«کسی که سوره عمّ يتسألون را بخواند خداوند از نوشیدنی خنک و گوارای بهشتی در قیامت سیرابش می‌کند».

و نیز در حدیث دیگری از آن حضرت نقل شده که فرمود: «کسی که آن را بخواند و حفظ کند حساب او در روز قیامت (چنان سریع انجام می‌گیرد که) به مقدار خواندن یک نماز خواهد بود».

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره النبأ (۷۸): آیه ۱ ..... ص: ۳۷۸

(آیه ۱) - خبر مهم! در نخستین آیه سوره به عنوان یک استفهام آمیخته با تعجب می‌فرماید: «آنها از چه چیز از یکدیگر سؤال می‌کنند؟ (عم يتساءلون)».

سوره النبأ (۷۸): آیه ۲ ..... ص: ۳۷۸

(آیه ۲) - سپس بی‌آنکه در انتظار پاسخ آنها باشد خود به پاسخگوئی پرداخته، می‌افزاید: «از خبر بزرگ و پراهمیت» رستاخیز (عن النبا العظيم).

سوره النبأ (۷۸): آیه ۳ ..... ص: ۳۷۸

(آیه ۳) - «همان خبری که پیوسته در آن اختلاف دارند» (الذی هم فيه مختلفون).

در این که منظور از این خبر بزرگ «نبا عظیم» چیست؟

دقت در مجموع آیات این سوره مخصوصاً تعبیراتی که در آیات بعد آمده و جمله «انّ یوم الفصل کان میقاتا» که بعد از ذکر نشانه‌های قدرت خداوند در زمین و آسمان آمده و توجه به این حقیقت که شدیدترین مخالفت مشرکان در مسأله «معاد» بود، روی هم رفته تفسیر به روز معاد و رستاخیز را تأیید می‌کند.

ولی این مانع نمی‌شود که آیه مصداقهای دیگری نیز داشته باشد چرا که قرآن دارای بطون مختلفی است، یعنی یک آیه ممکن است معانی متعددی داشته باشد که از میان آنها یک معنی ظاهر است، و معانی دیگر بطون قرآن است که به کمک قرائن مختلفی از آن استفاده می‌شود، لذا در روایات زیادی که از طرق اهل بیت علیهم السّلام و بعضی از طرق اهل سنت نقل شده «نبأ عظیم» (خبر بزرگ) به مسأله برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۷۹ ولایت و امامت امیر مؤمنان علی علیه السّلام که مورد اختلاف و گفتگو از سوی جمعی بود، یا به مسأله ولایت بطور اعم تفسیر شده است.

سورة النبیا(۷۸): آیه ۴ ..... ص: ۳۷۹

(آیه ۴) - سپس می‌افزاید: «چنین نیست که آنها فکر می‌کنند و به زودی می‌فهمند» (کلا سیعلمون).

سورة النبیا(۷۸): آیه ۵ ..... ص: ۳۷۹

(آیه ۵) - «باز هم چنین نیست و به زودی می‌فهمند» (ثم کلا سیعلمون).
«آن روز با خبر می‌شوند که فریاد و حسرتای آنها بلند است، و از تفریط و کوتاهی خود سخت پشیمان می‌شوند». (زمر / ۵۶)
آن روز که امواج عذاب گرداگرد آنها را می‌گیرد، و تقاضای بازگشت به دنیا را می‌کنند «آیا راهی به بازگشت وجود دارد». (شوری / ۴۴) حتی در لحظه مرگ که حجابها از برابر چشم انسان کنار می‌رود و حقایق عالم دیگر در برابر او آشکار می‌شود و به برزخ و معاد یقین پیدا می‌کند در همان لحظه نیز فریادش بلند می‌شود که:
«مرا بازگردانید تا عمل صالحی انجام دهم». (مؤمنون / ۹۹ و ۱۰۰)

سورة النبیا(۷۸): آیه ۶ ..... ص: ۳۷۹

(آیه ۶) - همه از بهر تو سرگشته و فرمانبردار ...
از این آیه به بعد در حقیقت پاسخی است به سؤالاتی که منکران معاد و اختلاف کنندگان در این نبأ عظیم داشته‌اند، زیرا در این آیات گوشه‌ای از نظام حکیمانه این عالم هستی که نقش بسیار مؤثری در زندگی انسانها دارد بیان شده است، که از یک سو دلیل روشنی بر قدرت خدا بر همه چیز و از جمله تجدید حیات مردگان است و از سوی دیگر اشاره به این است که این نظام حکیمانه نمی‌تواند بیهوده و عبث باشد، در حالی که اگر با پایان این زندگی مادی دنیا همه چیز پایان یابد، مسلماً طرحی عبث و بیهوده خواهد بود.

و به این ترتیب از دو جهت، استدلال برای مسأله معاد محسوب می‌شود، از طریق «برهان قدرت» و «برهان حکمت». و در یازده آیه به دوازده نعمت مهم، با تعبیراتی آمیخته با لطف و محبت، و توأم با استدلال و تحریک عواطف، اشاره شده است، نخست از زمین شروع برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۸۰ کرده، می‌فرماید: «آیات زمین را محل آرامش (شما) قرار ندادیم؟! (ا لم نجعل الارض مهادا). انتخاب این تعبیر برای زمین، بسیار پر معنی است، چرا که از یکسو قسمتهای زیادی از زمین آن چنان نرم و صاف و مرتب است که انسان به خوبی می‌تواند در آن خانه سازی کند، زراعت و باغ احداث نماید.

از سوی دیگر همه نیازمندیهای او بر سطح زمین یا در اعماق آن به صورت مواد اولیه و معادن گرانبها نهفته است. و از سوی سوم مواد زائد او را به خود جذب می‌کند و اجساد مردگان با دفن در آن به زودی تجزیه و متلاشی می‌شوند و انواع میکربها به واسطه اثر مرموزی که دست آفرینش در خاک نهاده است نابود می‌گردد. و از سوی چهارم با حرکت نرم و سریع به دور خورشید و به دور خود، شب و روز و فصول چهارگانه را که نقش عمده‌ای در حیات انسان دارند می‌آفریند.

سورة النبا(۷۸): آية ۷ ..... ص : ۳۸۰

(آیه ۷) - و از آنجا که ممکن است در برابر نرمی زمینهای مسطح، اهمیت کوهها و نقش حیاتی آنها، فراموش شود، در این آیه می‌افزاید: «و (آیا) کوهها را میخهای زمین» قرار ندادیم؟ (و الجبال اوتادا). کوهها علاوه بر این که ریشه‌های عظیمی در اعماق زمین دارند، و همچون زرهی پوسته زمین را در برابر فشار ناشی از مواد مذاب درونی، و تأثیر جاذبه جزر و مد آفرین ماه از بیرون حفظ می‌کنند، دیوارهای بلندی در برابر طوفانهای سخت و سنگین محسوب می‌شوند.

و از سوی سوم کانونی هستند برای ذخیره آبها و انواع معادن گرانبها. علاوه بر همه اینها در اطراف کره زمین قشر عظیمی از هوا وجود دارد که بر اثر وجود کوهها که به صورت دنده‌های یک چرخ، پنجه در این قشر عظیم افکنده‌اند همراه زمین حرکت می‌کنند، دانشمندان می‌گویند: اگر سطح زمین صاف بود، قشر هوا به هنگام حرکت زمین روی آن می‌لغزید، و طوفانهای عظیم ایجاد بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۸۱ می‌شد، و هم ممکن بود این اصطکاک دائمی سطح زمین را داغ و سوزان و غیر قابل سکونت کند.

سورة النبا(۷۸): آية ۸ ..... ص : ۳۸۱

(آیه ۸) - بعد از بیان این دو نمونه از مواهب و آیات آفاقی به سراغ مواهب درونی وجودی انسان و آیات انفسی می‌رود، می‌فرماید: «و شما را به صورت زوجها آفریدیم» (و خلقناکم ازواجاً). «ازواج» جمع «زوج» به معنی جفت، و جنس «مذکر و مؤنث» است، و آفرینش انسان از این دو جنس علاوه بر این که ضامن بقای نسل اوست، سبب آرامش جسم و جان او محسوب می‌شود، چنانکه در آیه ۲۱ سوره روم می‌خوانیم: «از نشانه‌های (عظمت) خداوند این است که همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید، تا در کنار آنها آرامش بیابید، و در میان شما محبت و رحمت قرار داد.»

سورة النبا(۷۸): آية ۹ ..... ص : ۳۸۱

(آیه ۹) - سپس به پدیده «خواب» که از مواهب بزرگ الهی بر انسان است و نقش عظیمی در سلامت جسم و جان او دارد اشاره کرده، می‌افزاید: «و خواب شما را مایه آرامستان قرار دادیم» (و جعلنا نومکم سباتاً).

با این که یک سوم زندگی انسان را «خواب» فرا گرفته، و همیشه انسان با این مسأله مواجه بوده، هنوز اسرار خواب به خوبی شناخته نشده است، و حتی این که چه عاملی سبب می‌شود که در لحظه معینی بخشی از فعالیتهای مغزی از کار بیفتد، و سپس

پلک چشمها بر هم آمده، و تمام اعضای تن در سکون و سکوت و استراحت فرو رود، هنوز به درستی روشن نیست! گرچه آیه فوق ناظر به خواب به عنوان یک نعمت الهی است، ولی از آنجا که «خواب» شباهت به «مرگ» و «بیداری» شباهتی به «رستخیز» دارد، می‌تواند اشاره‌ای به این مطلب نیز باشد.

سورة النبا(۷۸): آیه ۱۰ ..... ص: ۳۸۱

(آیه ۱۰) - سپس در رابطه با مسأله خواب سخن از موهبت «شب» به میان آورده، می‌فرماید: «و شب را پوششی (برای شما) قرار دادیم» (و جعلنا الليل لباسا).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۸۲

سورة النبا(۷۸): آیه ۱۱ ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۱) - و بلافاصله می‌افزاید: «و روز را وسیله‌ای برای زندگی و معاش» (و جعلنا النهار معاشا).
مطابق آیات فوق پرده شب لباس و پوششی است بر اندام زمین، و تمام موجودات زنده‌ای که روی آن زیست می‌کنند، فعالیت‌های خسته کننده زندگی را به حکم اجبار تعطیل می‌کند، و تاریکی را که مایه سکون و آرامش و استراحت است بر همه چیز مسلط می‌سازد، تا اندامهای فرسوده مرمت گردد و روح خسته تجدید نشاط کند، چرا که خواب آرام جز در تاریکی میسر نیست.

از این گذشته با فرو افتادن پرده شب، نور آفتاب برچیده می‌شود که اگر بطور مداوم بتابد تمام گیاهان و حیوانات را می‌سوزاند، و زمین جای زندگی نخواهد بود! آخرین سخن این که آمد و شد شب و روز و نظام دقیق تغییرات تدریجی آنها یکی از آیات خلقت و نشانه‌های خداست، به علاوه سرچشمه پیدایش یک تقویم طبیعی برای نظام بندی زمانی زندگی انسانها محسوب می‌شود.

سورة النبا(۷۸): آیه ۱۲ ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۲) - پس از زمین به «آسمان» پرداخته، می‌فرماید: «و بر فراز شما هفت (آسمان) محکم بنا کردیم» (و بنینا فوقکم سبعا شدادا).

عدد «هفت» در اینجا ممکن است عدد تکثیر و اشاره به کرات متعدد آسمان، و مجموعه‌های منظومه‌ها و کهکشانها و عوالم متعدد جهان هستی باشد، که دارای خلقتی محکم و ساختمانی عظیم و قوی هستند و یا عدد تعداد. به این ترتیب که آنچه ما از ستارگان می‌بینیم همه به حکم آیه ۶ سوره صافات: «ما آسمان پایین را با ستارگان زینت بخشیدیم» متعلق به آسمان اول است و ماورای آن شش عالم و آسمان دیگر وجود دارد که از دسترس علم بشر بیرون است.

سورة النبا(۷۸): آیه ۱۳ ..... ص: ۳۸۲

(آیه ۱۳) - بعد از اشاره اجمالی به آفرینش آسمانها به سراغ نعمت بزرگ آفتاب عالمتاب رفته، می‌فرماید: «و چراغی روشن و

حرارتبخش آفریدیم» (و جعلنا سراجا وهاجا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۸۳

«وهاج» از ماده «وهج» به معنی نور و حرارتی است که از آتش صادر می‌شود بنابراین، ذکر این وصف برای این چراغ پر فروغ آسمانی اشاره‌ای به دو نعمت بزرگ است که خمیر مایه همه مواهب مادی این جهان است «نور» و «حرارت». نور خورشید نه تنها صحنه زندگی انسان و تمام منظومه شمسی را روشن می‌سازد، بلکه تأثیر عمیقی در پرورش موجودات زنده دارد.

حرارت آن نیز علاوه بر تأثیری که در حیات انسان و حیوان و گیاه بطور مستقیم دارد، منبع اصلی وجود ابرها، وزش بادهای، نزول بارانها و آبیاری سرزمینهای خشک است.

خورشید به خاطر اشعه مخصوص «ماوراء بنفش» تأثیر فراوانی در کشتن میکربها دارد، و نوری سالم و مجانی و دائمی و از فاصله‌ای مناسب، نه چندان گرم و سوزان، و نه سرد و بی‌روح، در اختیار همه ما می‌گذارد.

سوره النبأ(۷۸): آیه ۱۴ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۱۴) - به دنبال نعمت نور و حرارت از ماده حیاتی مهم دیگری که ارتباط نزدیکی با تابش خورشید دارد سخن به میان آورده، می‌افزاید: «و از ابرهای باران‌زا آبی فراوان نازل کردیم» (و انزلنا من المعصرات ماء ثجاجا).

سوره النبأ(۷۸): آیه ۱۵ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۱۵) - گرچه نزول باران به خودی خود مایه خیر و برکت است، هوا را لطیف می‌کند، آلودگیها را می‌شوید، کثافات را با خود می‌برد، گرمای هوا را فرو می‌نشانند و حتی سرما را تعدیل می‌کند، از عوامل بیماری می‌کاهد و به انسان روح و نشاط می‌دهد، ولی با این همه در آیات بعد به سه فایده مهم آن اشاره کرده، می‌فرماید: هدف از نزول باران این است «تا به وسیله آن دانه و گیاه بسیار برویانیم» (لنخرج به حبا و نباتا).

سوره النبأ(۷۸): آیه ۱۶ ..... ص: ۳۸۳

(آیه ۱۶) - «و باغهایی پر درخت» (و جنات الفافا). در دو آیه فوق به تمام مواد غذایی که انسان و حیوان از آن استفاده می‌کنند، و از زمین می‌روید، اشاره شده است، زیرا قسمت مهمی از آنها را دانه‌های غذایی تشکیل می‌دهد (حتیا) و قسمت دیگری سبزیها و ریشه‌هاست (و نباتا) و بخش دیگری نیز میوه‌ها می‌باشد (و جنات). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۸۴

سوره النبأ(۷۸): آیه ۱۷ ..... ص: ۳۸۴

(آیه ۱۷) - سر انجام روز موعود فرا می‌رسد در آیات قبل اشاراتی به دلایل مختلف معاد آمده بود، در این آیه به عنوان یک نتیجه‌گیری، می‌فرماید: «روز جدائی (روز رستاخیز) میعاد همگان است» (ان یوم الفصل کان میقاتا). تعبیر به «یوم الفصل» تعبیر بسیار پرمعنائی است که بیانگر جدائیها در آن روز عظیم است:

جدائی حق از باطل.
جدائی صفوف مؤمنان صالح از مجرمان بدکار.
جدائی پدر و مادر از فرزند، و برادر از برادر.

سوره النبأ (۷۸): آیه ۱۸ ..... ص: ۳۸۴

(آیه ۱۸) - سپس به شرح بعضی از ویژگیها و حوادث آن روز بزرگ پرداخته، می گوید: «روزی که در صور دمیده می شود، و شما فوج فوج به (محشر) می آید» (یوم ینفخ فی الصور فتأتون افواجا).
از آیات قرآن به خوبی استفاده می شود که دو حادثه عظیم به عنوان «نفخ صور» واقع می شود، در حادثه اول نظام جهان هستی به هم می ریزد، و تمام اهل زمین و همه کسانی که در آسمانها هستند می میرند، و در حادثه دوم، جهان نوسازی می شود، و مردگان به حیات جدید باز می گردند و رستاخیز بزرگ انجام می گیرد.
و این آیه اشاره به نفخ دوم است.

سوره النبأ (۷۸): آیه ۱۹ ..... ص: ۳۸۴

(آیه ۱۹) - و به دنبال آن می افزاید: «و آسمان گشوده می شود، و به صورت درهای متعددی در می آید» (و فتحت السماء فکانت ابوابا).
ممکن است منظور از این «درها» و گشوده شدن آنها این باشد که: درهای عالم «غیب» به عالم «شهود» گشوده می شود، حجابها کنار می رود، و عالم فرشتگان به عالم انسان راه می یابد.

سوره النبأ (۷۸): آیه ۲۰ ..... ص: ۳۸۴

(آیه ۲۰) - و بالاخره در این آیه وضع کوهها را در قیامت، منعکس کرده، می فرماید: «و کوهها به حرکت در می آید و به صورت سرابی می شود!» (و سیرت الجبال فکانت سرابا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۸۵
بطوری که از جمع بندی آیات مختلف قرآن در باره سرنوشت کوهها در قیامت به دست می آید، کوهها مراحل را طی می کند، نخست کوهها به حرکت در می آید. (طور / ۱۰) سپس از جا کنده و سخت در هم کوفته خواهد شد. (حاقه / ۱۴) و بعدا به صورت توده ای از شنهای متراکم در می آید. (مزمل / ۱۴) و بعد به صورت پشم زده شده در می آید که با تندباد حرکت می کند.
(قارعه / ۵) و سپس به صورت گرد و غبار در می آید که در فضا پراکنده می شود.
(واقعه / ۵ و ۶) و بالاخره چنان که در آیه مورد بحث آمده تنها اثری از آن باقی می ماند و همچون سرابی از دورنمایان خواهد شد.

سوره النبأ (۷۸): آیه ۲۱ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۲۱) - جهنم کمینگاه بزرگ! بعد از بیان بعضی از دلایل معاد، و قسمتی از حوادث رستاخیز، به سراغ سرنوشت دوزخیان و بهشتیان می‌رود، نخست از دوزخیان شروع کرده، می‌فرماید: «مسلمان (در آن روز) جهنم کمینگاهی است بزرگ» (ان جهنم کانت مرصادا).

از این گذرگاه عمومی احدی از سرکشان نمی‌توانند بگذرند، یا فرشتگان عذاب آنها را می‌ربایند، و یا جاذبه شدید جهنم.

سوره النبأ (۷۸): آیه ۲۲ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۲۲) - «و محل بازگشتی برای طغیانگران!» (للطاغین مآبا).

سوره النبأ (۷۸): آیه ۲۳ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۲۳) - «مدتهای طولانی در آن می‌مانند» (لابثین فیها احقابا).

سوره النبأ (۷۸): آیه ۲۴ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۲۴) - سپس به گوشه کوچکی از عذابهای بزرگ جهنم اشاره کرده، می‌افزاید: «در آنجا نه چیز خنکی می‌چشند (که گرمای وحشتناک دوزخ را فرو نشاند) و نه نوشیدنی گوارائی» که عطش شدید آنها را تسکین بخشد (لا یدوقون فیها بردا و لا شرابا).

سوره النبأ (۷۸): آیه ۲۵ ..... ص: ۳۸۵

(آیه ۲۵) - «جز آبی سوزان و مایعی از چرک و خون» (الا حمیما و غساقا).

و جز سایه دودهای غلیظ و داغ و خفقان آور آتش که در آیه ۴۳ سوره واقعه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۸۶ آمده است «و ظل من یحموم».

این در حالی است که بهشتیان از چشمه‌های گوارای شراب طهور به وسیله پروردگارشان سیراب می‌شوند. (دهر / ۲۱)

سوره النبأ (۷۸): آیه ۲۶ ..... ص: ۳۸۶

(آیه ۲۶) - و از آنجا که ممکن است وجود این کیفرهای سخت و شدید در نظر بعضی عجیب آید، در این آیه می‌افزاید: «این مجازاتی است موافق و مناسب» اعمالشان (جزاء وفاقا).

چرا چنین نباشد؟ در حالی که آنها در این دنیا قلبهای مظلومان را سوزاندند، روح و جان آنها را به آتش کشیدند و با ظلم و ستم و طغیان خود بر کسی رحم نکردند.

سوره النبأ (۷۸): آیه ۲۷ ..... ص: ۳۸۶

(آیه ۲۷) - سپس به توضیح علت این مجازات پرداخته، می‌فرماید: «چرا که آنها هیچ امیدی به حساب (و ترسی از عقاب خداوند) نداشتند» (انهم كانوا لا يرجون حسابا).

و همین بی‌اعتنائی به حساب و روز جزا مایه طغیان و سرکشی و ظلم و ستم آنها شد، و آن ظلم و فساد چنین سرنوشت دردناکی را برای آنان فراهم ساخت. چرا که آنها حساب روز قیامت را از برنامه زندگی خود کاملاً حذف کرده بودند.

سوره النبأ (۷۸): آیه ۲۸ ..... ص: ۳۸۶

(آیه ۲۸) - و لذا بلافاصله می‌افزاید: «و آیات ما را بکلی تکذیب کردند» (و کذبوا بآياتنا کذابا). هوای نفس آن چنان بر آنها چیره شده بود که همه آیات بیدارگر الهی را شدیداً انکار کردند، تا به هوسهای سرکش خود ادامه دهند، و به خواسته‌ها و تمنیات نامشروع خویش لباس عمل بپوشانند.

سوره النبأ (۷۸): آیه ۲۹ ..... ص: ۳۸۶

(آیه ۲۹) - سپس به عنوان هشدار به این طغیانگران و هم برای تأکید بر مسأله وجود موازنه میان «جرم» و «جریمه» و حاکمیت «جزای وفاق» می‌افزاید:

«و ما همه چیز را شمارش و ثبت کرده‌ایم» (و کل شیء احصیناه کتابا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۸۷ تا گمان نکنید چیزی از اعمال شما بی حساب و مجازات می‌ماند و نیز هرگز فکر نکنید این کیفرهای شدید غیر عادلانه است. این حقیقت در بسیاری از آیات قرآن منعکس است.

در یک جا می‌فرماید: «هر کاری را که انجام دادند در نامه‌های اعمالشان ثبت است و هر عمل کوچک و بزرگی نوشته می‌شود». (قمر / ۵۲ و ۵۳) و در جای دیگر می‌خوانیم: ما آنچه را از پیش فرستاده‌اند و همچنین تمام آثار آنها را می‌نویسیم». (یس / ۱۲) و لذا هنگامی که نامه اعمال مجرمان را به دست آنها می‌دهند فریادشان بلند می‌شود، می‌گویند: «ای وای بر ما! این چه کتابی است که هیچ کار کوچک و بزرگی نیست مگر این که آن را ثبت و شماره کرده است؟! (کهف / ۴۹) این اعتقاد مانع بزرگی میان انسان و گناه ایجاد می‌کند و از عوامل مهم تربیت محسوب می‌شود.

سوره النبأ (۷۸): آیه ۳۰ ..... ص: ۳۸۷

(آیه ۳۰) - در این آیه، لحن سخن را تغییر داده و از «غیبت» به «خطاب» مبدل نموده، آنها را مخاطب ساخته، و ضمن جمله تهدید آمیز و خشم آلود و تکان دهنده‌ای می‌فرماید: «پس بچشید که چیزی جز عذاب بر شما نمی‌افزائیم!» (فذوقوا فلن نزیدکم الا عذابا).

این جزای کسانی است که وقتی در مقابل دعوت پر مهر انبیای الهی به سوی ایمان و تقوا قرار می‌گرفتند، می‌گفتند: «برای ما یکسان است می‌خواهی اندرز ده، یا اندرز مده!» (شعراء / ۱۳۶) در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمود: «این آیه شدیدترین آیه‌ای است که در قرآن مجید در باره دوزخیان آمده است!»

سوره النبا(۷۸): آیه ۳۱ ..... ص: ۳۸۷

(آیه ۳۱) - بخشی از پاداش عظیم پرهیزکاران در آیات پیشین سخن از سرنوشت طغیانگران و قسمتی از کیفرهای دردناک آنها و علت این بدبختی بود، در اینجا به شرح نقطه مقابل آنها پرداخته، از مؤمنان راستین و پرهیزکاران و قسمتی از مواهب آنها در قیامت سخن می‌گوید، تا در یک برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۸۸ مقایسه رویارو میان این دو حقایق روشتر گردد.

نخست می‌فرماید: «برای پرهیزکاران نجات و پیروزی بزرگی است» (ان للمتقين مفازا).

سوره النبا(۷۸): آیه ۳۲ ..... ص: ۳۸۸

(آیه ۳۲) - سپس به شرح این فوز و سعادت پرداخته، می‌افزاید: «باغهایی سرسبز و (محفوظ با میوه‌هایی از) انواع انگورها» (حدائق و اعنابا).

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «بهترین میوه‌های شما انگور است».

سوره النبا(۷۸): آیه ۳۳ ..... ص: ۳۸۸

(آیه ۳۳) - سپس به همسران بهشتی که یکی دیگر از مواهب پرهیزکاران است اشاره کرده، می‌افزاید: «و (برای آنها) حوریانی بسیار جوان و هم سنّ و سال» است (و کواعب اترابا).

سوره النبا(۷۸): آیه ۳۴ ..... ص: ۳۸۸

(آیه ۳۴) - سپس چهارمین نعمت بهشتی را که در انتظار پرهیزکاران است چنین شرح می‌دهد: «و جامه‌هایی لبریز و پیایی» از شراب طهور! (و کأسا دهاقا).

اما نه شرابی همچون شرابهای آلوده دنیا که عقل را می‌زداید، بلکه شرابی که عقل آور، و نشاط آفرین و جان پرور و روح افزاست.

سوره النبا(۷۸): آیه ۳۵ ..... ص: ۳۸۸

(آیه ۳۵) - و از آنجا که سخن از جام و شراب تداعی معنی نامطلوب آن را در دنیا می‌کند، در حالی که شراب بهشتی درست نقطه مقابل شرابهای شیطانی دنیاست بلافاصله می‌افزاید: بهشتیان «در آنجا نه سخن لغو و بیهوده‌ای می‌شنوند، و نه دروغی» (لا یسمعون فیها لغوا و لا کذابا).

یکی از مواهب بزرگ معنوی بهشتیان این است که در آنجا اثری از دروغ پردازیها، بیهوده‌گوییها، تهمت‌ها و افتراها، تکذیب حق و توجیه باطل، و گفتگوهای ناهنجاری که قلب پرهیزکاران را در این دنیا آزار می‌دهد وجود نخواهد داشت و به راستی چه زیباست آن محیطی که اثری از این سخنان ناموزون و رنج‌آور در آن وجود ندارد، و طبق آیه ۶۲ سوره مریم «در آنجا هرگز گفتار لغو و بیهوده‌ای نمی‌شنوند و جز سلام در آنجا سخن نیست».

سوره النبا(۷۸): آیه ۳۶..... ص: ۳۸۸

(آیه ۳۶) - و در پایان ذکر این نعمتها به نعمت معنوی دیگری اشاره می کند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۸۹ که از همه بالاتر است، می فرماید: «این پاداشی است از سوی پروردگارت، و عطیه ای است کافی» (جزاء من ربك عطاء حسابا).

چه بشارت و نعمتی از این برتر و بالاتر که بنده ضعیف، مورد نوازش و الطاف و محبت های مولای کریم خود قرار گیرد. و به گفته شاعر:

من که باشم که بر آن خاطر عاطر گذرم لطفها می کنی ای خاک درت تاج سرم

سوره النبا(۷۸): آیه ۳۷..... ص: ۳۸۹

(آیه ۳۷) - سپس در این آیه، می افزاید: «همان پروردگار آسمانها و زمین و آنچه در میان آن دو است، پروردگار رحمان» (رب السماوات و الارض و ما بینهما الرحمن).

در حقیقت، آیه فوق اشاره ای به این واقعیت است که اگر خداوند چنین وعده هائی را به متقین می دهد گوشه ای از آن را در این دنیا، به صورت رحمت عامش، به اهل آسمانها و زمین نشان داده است.

و در پایان آیه می فرماید: «و (در آن روز) هیچ کس حق ندارد بی اجازه او سخنی بگوید» یا شفاعتی کند (لا یملکون منه خطابا).

زیرا آن قدر حساب الهی دقیق و عادلانه است که جائی برای «چون و چرا» باقی نمی ماند.

سوره النبا(۷۸): آیه ۳۸..... ص: ۳۸۹

(آیه ۳۸) - در آیات گذشته قسمتهای قابل ملاحظه ای از کیفرها و مجازاتهای طغیانگران و مواهب و پاداشهای پرهیزکاران در روز رستاخیز بیان شد، در اینجا به معرفی آن روز بزرگ پرداخته، بخشی از اوصاف آن روز و حوادث آن را شرح می دهد.

می فرماید: اینها همه در «روزی (است) که روح و ملائکه در یک صف می ایستند و هیچ یک، جز به اذن خداوند رحمان سخن نمی گویند و (آنگاه که می گویند) درست می گویند» (یوم یقوم الروح و الملائکه صفا لا یتکلمون الا من اذن له الرحمن و قال صوابا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۹۰

بدون شک قیام «روح» و «فرشتگان» در آن روز در یک صف، و سخن نگفتن جز به اذن خداوند رحمان، فقط برای اجرای فرمان اوست، آنها در این جهان نیز «مدبرات امر» و مجری فرمانهای او هستند، و در عالم آخرت این امر آشکارتر و واضحت و گسترده تر خواهد بود.

و منظور از «روح» در اینجا یکی از فرشتگان بزرگ الهی است که بر طبق بعضی از روایات حتی از جبرئیل برتر است، چنانکه در حدیثی از امام صادق علیه السلام می خوانیم: «او فرشته ای است بزرگتر از جبرئیل و میکائیل!» به هر حال این مخلوق بزرگ الهی در قیامت همراه ملائکه آماده اطاعت فرمان او هستند، چنان هول و اضطراب محشر، همه را فرا گرفته که هیچ کس را یارای سخن گفتن نیست.

در حدیثی آمده است که از امام صادق علیه السلام در باره این آیه سؤال کردند، فرمود: «روز قیامت به ما اجازه داده می شود و سخن می گوئیم».

راوی سؤال می کند در آن روز شما چه می گوئید؟

فرمود: «تمجید و ستایش پروردگاران را می کنیم، و بر پیامبران درود می فرستیم، و برای پیروانمان شفاعت می کنیم، و خداوند شفاعت ما را رد نمی کند».

از این روایت استفاده می شود که انبیاء و امامان معصوم نیز در صف فرشتگان و روح قرار می گیرند، و از کسانی که به آنها اجازه سخن گفتن و مدح و ثنای خداوند و شفاعت داده می شود آنها هستند.

سورة النبیا (۷۸): آیه ۳۹ ..... ص: ۳۹۰

(آیه ۳۹) - سپس اشاره به این روز بزرگ - که هم روز قیامت انسانها و هم فرشتگان و هم یوم الفصل و روز کیفر طاغین و پادشاه متقین است - کرده، می فرماید: «آن روز حق است» (ذلک الیوم الحق).

«حق» به معنی چیزی است که ثابت است، واقعیت دارد و تحقق می یابد، و این معنی در باره قیامت کاملاً صادق است بعلاوه روزی است که «حق» هر کس به او داده می شود، حقوق مظلومان از ظالمان گرفته خواهد شد، و «حقایق» و اسرار برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۹۱

درون به ظهور می پیوندند، بنابر این روزی است به تمام معنی حق.

و چون توجه به این واقعیت می تواند مؤثرترین انگیزه انسان برای حرکت به سوی پروردگار، و اطاعت فرمان او گردد، بلافاصله می افزاید: «پس هر کس بخواهد راهی به سوی پروردگارش بر می گزیند» و به سوی او باز می گردد (فمن شاء اتخذ الی ربه مآباً).

یعنی تمام اسباب این حرکت الهی فراهم است، انبیا به قدر کافی ابلاغ فرمان حق کرده اند، عقل انسانی نیز - که پیامبری از درون او است - راه او را روشن کرده سرنوشت طاغیان و پرهیزکاران نیز به خوبی تبیین شده، تنها چیزی که باقی مانده تصمیم قاطع انسان است که با استفاده از اختیاری که خدا به او داده است راه را برگزیند و پیش رود.

سورة النبیا (۷۸): آیه ۴۰ ..... ص: ۳۹۱

(آیه ۴۰) - سپس به عنوان تأکید روی مسأله مجازات مجرمان، و بیان نزدیک بودن آن روز بزرگ در برابر کسانی که آن را دور یا نسیه اش می پندارند، می افزاید:

«و ما شما را از عذاب نزدیکی بیم دادیم» نا اندرناکم عذاباً قریباً

امیر مؤمنان علی علیه السلام می فرماید: «هر چیزی که می آید قریب و نزدیک است».

چرا نزدیک نباشد در حالی که مایه اصلی عذاب الهی اعمال خود انسانها است که همیشه با آنهاست «و جهنم هم اکنون کافران را احاطه کرده» (عنکبوت / ۵۴).

و از آنجا که در آن روز گروه عظیمی غرق حسرت و اندوه شده، نادم و پشیمان می گردند، حسرتی که به حالشان سودی نخواهد داشت و ندامتی که نتیجه ای ندارد، به دنبال این هشدار می افزاید: «این عذاب در روزی خواهد بود که انسان آنچه را

از قبل با دستهای خود فرستاده می‌بیند، و کافر می‌گوید: ای کاش خاک بودم» و گرفتار عذاب نمی‌شدم! اوم ينظر المرء ما قدمت يدها و يقول الكافر يا ليتني كنت ترابا)

اصولاً یکی از بهترین پادشاه‌های نیکوکاران، و یکی از بدترین کیفرهای بدکاران همین اعمال مجسم آنهاست که همراهشان خواهد بود.

آری! کار انسانی که اشرف مخلوقات است گاه بر اثر کفر و گناه به جایی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۹۲ می‌رسد که آرزو می‌کند در صف یکی از موجودات بی‌روح و پست باشد.

در آیات قرآن می‌خوانیم: کفار و مجرمان هنگامی که صحنه قیامت و دادرسی پروردگار و جزای اعمال را مشاهده می‌کنند، عکس‌العملهای مختلفی نشان می‌دهند که همگی حکایت از شدت تأثر و تأسف آنها می‌کند.

گاه می‌گویند: «وای بر ما از این حسرت که در اطاعت فرمان خدا کوتاهی کردیم» (زمر / ۵۶).

و گاه می‌گویند: «خداوندا! ما را به دنیا بازگردان تا عمل صالح انجام دهیم» (الم سجده / ۱۲).

و گاه می‌گویند: «ای کاش خاک بودیم و هرگز زنده نمی‌شدیم» همان گونه که در آیات مورد بحث آمده است. «پایان سوره نبأ»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۹۳

سوره نازعات [۷۹] ..... ص: ۳۹۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۴۶ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۳۹۳

محتوای این سوره در شش بخش خلاصه می‌شود:

۱- نخست با قسمهای مؤکدی که ارتباط با مسأله معاد دارد روی تحقق این روز بزرگ تأکید می‌کند.

۲- سپس به قسمتی از مناظر هول‌انگیز و وحشتناک آن روز اشاره می‌نماید.

۳- و بعد اشاره کوتاه و گذرائی به داستان موسی و سرنوشت فرعون طغیانگر دارد که هم مایه تسلی خاطر پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان است و هم هشدار به مشرکان طغیانگر، و هم اشاره‌ای است به این که انکار معاد انسان را به چه گناهای آلوده می‌کند.

۴- در بخش بعد نمونه‌هایی را از مظاهر قدرت خداوند در آسمان و زمین که خود دلیلی است برای امکان معاد و حیات بعد از مرگ بر می‌شمرد.

۵- بار دیگر به شرح قسمتی دیگر از حوادث وحشتناک آن روز بزرگ و سرنوشت طغیانگران و پادشاه نیکوکاران می‌پردازد.

۶- سرانجام در پایان سوره بر این حقیقت تأکید می‌کند که: هیچ کس از تاریخ آن روز با خبر نیست، ولی همین اندازه مسلم است که نزدیک است.

انتخاب نام «نازعات» برای این سوره به خاطر نخستین آیه آن است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۳۹۳

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: «کسی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۹۴ سوره نازعات را بخواند توقف و حساب او در روز قیامت تنها به اندازه خواندن یک نماز روزانه است، و بعد از آن وارد بهشت می شود».

مسلم است کسی که محتوای این سوره را که آیات تکان دهنده اش ارواح خفته را بیدار و متوجه وظائف خود می سازد در جان خویش پیاده کند از چنان پادشاهانی برخوردار خواهد شد، نه آنها که فقط به خواندن الفاظ قناعت می کنند. بسم الله الرحمن الرحیم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره نازعات (۷۹): آیه ۱ ..... ص : ۳۹۴

(آیه ۱) - سوگند به این فرشتگان پر تلاش! در آغاز سوره به پنج موضوع مهم، قسم یاد شده و هدف از این سوگندها بیان حقایق و تحقق مسأله معاد و رستاخیز است. می فرماید: «سوگند به فرشتگانی که (جان مجرمان را بشدت از بدنهایشان) بر می کشند» (و النازعات غرقا).

سوره نازعات (۷۹): آیه ۲ ..... ص : ۳۹۴

(آیه ۲) - «و فرشتگانی که (روح مؤمنان را) با مدارا و نشاط جدا می سازند» (و الناشطات نشطا).

سوره نازعات (۷۹): آیه ۳ ..... ص : ۳۹۴

(آیه ۳) - «و سوگند به فرشتگانی که (در اجرای فرمان الهی) با سرعت حرکت می کنند» (و السابحات سبحا).

سوره نازعات (۷۹): آیه ۴ ..... ص : ۳۹۴

(آیه ۴) - «و سپس بر یکدیگر سبقت می گیرند» (فالسابقات سبقا).

سوره نازعات (۷۹): آیه ۵ ..... ص : ۳۹۴

(آیه ۵) - «و آنها که امور را تدبیر می کنند» (فالمدبرات امرا).

منظور از این سوگندها «فرشتگانی» است که مأمور قبض ارواح کفار و مجرمانند که آنها را به شدت از بدنهایشان بر می کشند، ارواحی که هرگز حاضر به تسلیم در برابر حق نبودند. و فرشتگانی که مأمور قبض ارواح مؤمنانند که با مدارا و نرمش و نشاط آنها را جدا می سازند.

و فرشتگانی که در اجرای فرمان الهی با سرعت حرکت می کنند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۹۵
سپس بر یکدیگر پیشی می گیرند.
و سر انجام امور جهان را به فرمان او تدبیر می کنند.

سورة النازعات(۷۹): آية ۶ ..... ص : ۳۹۵

(آیه ۶) - معاد تنها با یک صیحه عظیم رخ می دهد! بعد از آن که با قسم های مؤکد وقوع قیامت به عنوان یک امر حتمی در آیات گذشته بیان شد، در اینجا به شرح بعضی از نشانه ها و حوادث این روز بزرگ می پردازد، می فرماید: این بعث و رستاخیز «در آن روز است که زلزله های وحشتناک همه چیز را به لرزه در می آورد» (یوم ترجف الراجفة).

سورة النازعات(۷۹): آية ۷ ..... ص : ۳۹۵

(آیه ۷) - «و به دنبال آن، حادثه دومین [- صیحه عظیم محشر] رخ می دهد» (تتبعها الرادفة).
منظور از «راجفه» همان صیحه نخستین یا نفخ صور اول است که شیپور فنای جهان و زلزله نابودی دنیاست و «رادفه» اشاره به صیحه دوم یا نفخ صور ثانی است که نفخه حیات و رستاخیز و بازگشت به زندگی جدید است.

سورة النازعات(۷۹): آية ۸ ..... ص : ۳۹۵

(آیه ۸) - سپس می افزاید: «دلہائی در آن روز سخت مضطرب است» (قلوب یومئذ واجفة).
دلہای مجرمان و گنهکاران و طغیانگران همه بشدت می لرزد، و نگران حساب و جزا و کیفر است.

سورة النازعات(۷۹): آية ۹ ..... ص : ۳۹۵

(آیه ۹) - این اضطراب درونی به قدری شدید است که آثار آن در تمام وجود گنهکاران ظاهر می شود، لذا در این آیه می افزاید: «و چشمهای آنان از شدت ترس فرو افتاده است» (ابصارها خاشعة).
در آن روز چشمها به گودی می نشیند، از حرکت باز می ایستد و خیره می شود، و گوئی دید خود را از شدت ترس از دست می دهد.

سورة النازعات(۷۹): آية ۱۰ ..... ص : ۳۹۵

(آیه ۱۰) - آنگاه سخن را از قیامت به دنیا می کشاند، می فرماید: ولی امروز «می گویند: آیا ما به زندگی مجدد باز می گردیم؟! (يقولون أإنا لمردودون فی الحافرة).

سورة النازعات(۷۹): آية ۱۱ ..... ص : ۳۹۵

(آیه ۱۱) - این آیه ادامه سخنان آنها را نقل کرده، می‌گوید: «آیا هنگامی که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۹۶ استخوانهای پوسیده‌ای شدیم» ممکن است زنده شویم؟ (أ إذا كنا عظاما نخرة). این همان چیزی است که همواره منکران معاد روی آن تکیه می‌کردند، و می‌گفتند: باور کردنی نیست که استخوانهای پوسیده بار دیگر لباس حیات در تن بیوشد، در حالی که فراموش کرده بودند در آغاز نیز از همان خاک آفریده شده‌اند.

سورة النازعات(۷۹): آیه ۱۲ ..... ص : ۳۹۶

(آیه ۱۲) - منکران معاد به این هم قناعت نمی‌کنند، بلکه به استهزای «معاد» برخاسته و به عنوان مسخره، «می‌گویند: اگر قیامتی در کار باشد باز گشتی است زیانبار» و حال ما در آن روز سخت و دردناک خواهد بود! (قالوا تلك اذا كره خاسرة).

سورة النازعات(۷۹): آیه ۱۳ ..... ص : ۳۹۶

(آیه ۱۳) - در این آیه بار دیگر به مسأله قیام قیامت و برپاشدن رستاخیز باز می‌گردد، و با لحنی قاطع و کوبنده، می‌فرماید: «این بازگشت تنها با یک صبحه عظیم است» (فانما هي زجرة واحدة).

سورة النازعات(۷۹): آیه ۱۴ ..... ص : ۳۹۶

(آیه ۱۴) - «ناگهان همگی بر عرصه زمین ظاهر می‌گردند» (فاذا هم بالساهرة). این کار پیچیده و مشکلی نیست، همین که به فرمان خدا نفخه دوم دمیده شود و بانگ حیات و زندگی برخیزد، تمام این خاکها و استخوانهای پوسیده یک مرتبه جمع می‌شوند و جان می‌گیرند، و از قبرها بیرون می‌پرند!

سورة النازعات(۷۹): آیه ۱۵ ..... ص : ۳۹۶

(آیه ۱۵) - بعد از بیانات نسبتاً مشروحی که در آیات قبل در باره مسأله معاد و انکار و مخالفت مشرکان آمد، در اینجا به داستان یکی از طغیانگران بزرگ تاریخ یعنی فرعون و سرنوشت دردناک او اشاره می‌کند، تا هم مشرکان عرب بدانند که افراد نیرومندتر از آنها نتوانستند در برابر خشم و عذاب الهی مقاومت کنند، و هم مؤمنان را دلگرم سازد که از برتری نیروی ظاهری دشمن هراسی به دل راه ندهند، چرا که در هم کوبیدن آنها برای خداوند بسیار سهل و آسان است. نخست از اینجا شروع می‌کند: «آیا داستان موسی به تو رسیده است؟» (هل اتاك حديث موسى).

سورة النازعات(۷۹): آیه ۱۶ ..... ص : ۳۹۶

(آیه ۱۶) - سپس می‌افزاید: «در آن هنگام که پروردگارش او را در سرزمین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۹۷ مقدس طوی ندا داد» (اذ ناداه ربه بالواد المقدس طوی). «طوی» ممکن است نام سرزمین مقدسی باشد که در شام در میان «مدین» و «مصر» قرار داشت، و نخستین جرقه وحی در آن بیابان بر قلب موسی وارد شد.

سوره النازعات(۷۹): آیه ۱۷ ..... ص : ۳۹۷

(آیه ۱۷) - سپس به پیامی که خداوند به موسی در آن سرزمین مقدس داد، در دو جمله کوتاه و پر معنی، اشاره کرده، می‌فرماید: «به سوی فرعون برو که طغیان کرده است!» (اذهب الی فرعون انه طغی).

سوره النازعات(۷۹): آیه ۱۸ ..... ص : ۳۹۷

(آیه ۱۸) - «و به او بگو: آیا می‌خواهی پاکیزه شوی؟» (فقل هل لك الی ان تزکی).

سوره النازعات(۷۹): آیه ۱۹ ..... ص : ۳۹۷

(آیه ۱۹) - «و (پس از پاک شدن و لایق لقای محبوب گشتن) من تو را به سوی پروردگارت هدایت کنم، تا از او بترسی» و گناه نکنی (و اهدیک الی ربک فتخشی).

سوره النازعات(۷۹): آیه ۲۰ ..... ص : ۳۹۷

(آیه ۲۰) - و از آنجا که هر دعوتی باید آمیخته با دلیل باشد در این آیه می‌افزاید: موسی «به دنبال این سخن بزرگترین معجزه را به او نشان داد» (فاره الآیه الکبری).
این معجزه خواه معجزه تبدیل شدن عصا به مار عظیم باشد، یا ید بیضا، و یا هر دو، از معجزات بزرگ موسی بوده است که در آغاز دعوتش بر آن تکیه کرده.
این آیات نشان می‌دهد که یکی از اهداف بزرگ انبیا هدایت طغیانگران یا مبارزه قاطع با آنهاست.

سوره النازعات(۷۹): آیه ۲۱ ..... ص : ۳۹۷

(آیه ۲۱) - اکنون ببینیم فرعون در برابر این همه لطف و محبت، و این منطق و بیان زیبا و ارائه آیت کبری چه عکس‌العملی نشان داد؟
این طاغوت خیره سر، هرگز از مرکب غرور پیاده نشد، چنانکه در این آیه می‌فرماید: «او (دعوی موسی را) تکذیب، و عصیان کرد» (فکذب و عصی).
این نشان می‌دهد که تکذیبها مقدمه عصیانهاست، همان‌گونه که تصدیقها و ایمانها مقدمه طاعتهاست.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۹۸

سوره النازعات(۷۹): آیه ۲۲ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۲۲) - به این مقدار هم قناعت نکرد و در برابر دعوت موسی بی‌تفاوت نماند بلکه: «سپس پشت کرد و پیوسته (برای محو آیین حق) تلاش نمود» (ثم ادبر یسعی).

سوره النازعات(۷۹): آیه ۲۳ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۲۳) - و از آنجا که معجزه موسی تمام موجودیت طاغوتی او را به خطر می انداخت، مأموران را به شهرهای مختلف اعزام کرد «و ساحران را جمع کرد و مردم را دعوت نمود» تا مبارزه ساحران با موسی را مشاهده کنند (فحشر فنادی).

سوره النازعات(۷۹): آیه ۲۴ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۲۴) - باز به این توطئه ها اکتفا نکرد، بلکه بزرگترین ادعا را با بدترین تعبیرات مطرح نمود «و گفت: من پروردگار برتر شما هستم!» (فقال انا ربکم الاعلی).
خودش یکی از بت پرستان بود، ولی در اینجا ادعا می کند من پروردگار بزرگ شما هستم، یعنی حتی خودش را از معبود خودش نیز بالاتر می شمرد و این است بیهوده گوئیهای طاغوتها!

سوره النازعات(۷۹): آیه ۲۵ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۲۵) - به هر حال فرعون سرکشی را به آخرین مرحله رسانده و مستحق دردناکترین عذاب شده و فرمان الهی باید فرا رسد و او و دستگاه ظلم و فسادش را درهم بکوبد لذا در این آیه می فرماید: «از این رو خداوند او را به عذاب آخرت و دنیا گرفتار ساخت» (فاخذہ اللہ نکال الآخرة و الاولی).
در اینجا تفسیر دیگری برای آیه ذکر شده است و آن این که منظور از «الاولی» کلمه نخستین است که فرعون در مسیر طغیان گفت و ادعای الوهیت کرد (قصص / ۳۸) و «الآخرة» اشاره به آخرین کلمه ای است که او گفت و آن ادعای ربوبیت اعلی بود خداوند او را به مجازات این دو ادعای کفر آمیزش در همین دنیا گرفتار ساخت.

سوره النازعات(۷۹): آیه ۲۶ ..... ص : ۳۹۸

(آیه ۲۶) - و سرانجام در این آیه، از اتمام این ماجرا نتیجه گیری کرده، می فرماید: «در این (داستان موسی و فرعون و عاقبت آنان درس) عبرتی است برای کسی که (از خدا) بترسد» (ان فی ذلک لعبرة لمن یحشی). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۳۹۹
این آیه به خوبی نشان می دهد که عبرت گرفتن از این ماجراها تنها برای کسانی میسر است که بهره ای از خوف و خشیت و احساس مسؤولیت به دل راه داده اند و یا به تعبیر دیگر دارای چشمی عبرت بینند.
ای خوشا چشمی که عبرت بین بود عبرت از نیک و بدش آیین بود

سوره النازعات(۷۹): آیه ۲۷ ..... ص : ۳۹۹

(آیه ۲۷) - آفرینش شما مشکلتراست یا آسمانها؟ (دلیل دیگری بر معاد) به دنبال نقل سرگذشت موسی و فرعون به عنوان یک درس عبرت برای همه طغیانگران و تکذیب کنندگان بار دیگر به مسأله معاد و رستاخیز بر می گردد.
نخست منکران معاد را مخاطب ساخته، و ضمن یک استفهام توییحی می فرماید: «آیا آفرینش شما (و بازگشت به زندگی پس از مرگ) مشکلتراست یا آفرینش آسمان که خداوند آن را بنا نهاده است» (أأنتم اشد خلقا ام السماء بناها).

این سخن در حقیقت پاسخی است به گفتار آنها که در آیات پیشین گذشت که می‌گفتند: «أنا لمرودون فی الحافرة آیا ما به حالت اول بازمی‌گردیم».

این آیه می‌گوید: هر انسانی در هر مرحله‌ای از درک و شعور باشد می‌داند که آفرینش این آسمان بلند، این همه کرات عظیم و کهکشانه‌های بی‌انتهای قابل مقایسه با آفرینش انسان نیست کسی که این قدرت را داشته چگونه از بازگرداندن شما به حیات عاجز است؟!

سورة النازعات(۷۹): آیه ۲۸ ..... ص : ۳۹۹

(آیه ۲۸) - سپس به شرح بیشتر در باره این آفرینش بزرگ پرداخته، می‌افزاید: «سقف آسمان را برافراشت و آن را منظم ساخت» (رفع سمکها فسواها).

احتمال دارد که آیه هم اشاره به ارتفاع آسمان و فاصله بسیار زیاد و سرسام آور کرات آسمانی از ما بوده باشد و هم اشاره به سقف محفوظ و قشر عظیم هوای اطراف زمین.

سورة النازعات(۷۹): آیه ۲۹ ..... ص : ۳۹۹

(آیه ۲۹) - سپس به یکی از مهمترین نظامات این عالم بزرگ یعنی نظام نور و ظلمت اشاره کرده، می‌فرماید: «و شیش را تاریک و روزش را آشکار نمود» (و اغطش لیلها و اخرج ضحاها). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۰۰ که هر کدام از این دو در زندگی انسان و سایر موجودات زنده اعم از حیوان و گیاه نقش فوق العاده مهمی دارد. نه انسان بدون نور می‌تواند زندگی کند که همه برکات و روزیها و حس و حرکت او وابسته به آن است و هم بدون ظلمت و زندگی او ممکن نیست که رمز آرامش اوست.

سورة النازعات(۷۹): آیه ۳۰ ..... ص : ۴۰۰

(آیه ۳۰) - سپس از آسمان به زمین می‌آید، می‌فرماید: «و زمین را بعد از آن گسترش داد» (و الارض بعد ذلک دحاها). منظور از «دحو الارض» این است که در آغاز تمام سطح زمین را آبهای حاصل از بارانهای سیلابی نخستین فرا گرفته بود این آبها تدریجا در گودالهای زمین جای گرفتند و خشکیها از زیر آب سر برآوردند و روز به روز گسترده‌تر شدند تا به وضع فعلی درآمد- و این مسأله بعد از آفرینش زمین و آسمان روی داد.

سورة النازعات(۷۹): آیه ۳۱ ..... ص : ۴۰۰

(آیه ۳۱) - بعد از گسترش زمین و آماده شدن برای زندگی و حیات سخن از آب و گیاه به میان آورده، می‌فرماید: «و از آن آب و چراگاهش را بیرون آورد» (اخرج منها ماءها و مرعاها).

این تعبیر نشان می‌دهد که آب در لابلای قشر نفوذ پذیر زمین پنهان بود، سپس به صورت چشمه‌ها و نهرها جاری شد و حتی دریا و دریاچه‌ها را تشکیل داد.

سوره النازعات(۷۹): آیه ۳۲ ..... ص : ۴۰۰

(آیه ۳۲) - ولی از آنجا که عوامل مختلفی می‌توانست آرامش زمین را بر هم زند- از جمله طوفانهای عظیم و دائمی و دیگر جزر و مدهایی که در پوسته زمین بر اثر جاذبه ماه و خورشید و همچنین لرزه‌هایی که بر اثر فشار مواد مذاب درونی رخ می‌دهد- آن را به وسیله شبکه نیرومندی از کوهها که سرتاسر روی زمین را فرا گرفته آرام کرد. و لذا می‌فرماید: «و کوهها را ثابت و محکم نمود» (و الجبال ارساها).

سوره النازعات(۷۹): آیه ۳۳ ..... ص : ۴۰۰

(آیه ۳۳) - و در پایان می‌فرماید: «همه اینها برای بهره‌گیری شما و چهارپایانتان است!» (متاعا لکم و لانعامکم). تا از مواهب حیات بهره‌گیرید و به غفلت نخورید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۰۱
اینها از یکسو نشانه‌های قدرت او بر مسأله معاد است و از سوی دیگر دلائل عظمت و نشانه‌های وجود او در مسیر توحید و معرفت است.

سوره النازعات(۷۹): آیه ۳۴ ..... ص : ۴۰۱

(آیه ۳۴) - بعد از اشاره به بعضی از دلائل معاد، در آیات قبل، در اینجا بار دیگر، به مسأله رستاخیز و سرنوشت خدا ترسان و هوی پرستان در آن روز باز می‌گردد، می‌فرماید: «هنگامی که آن حادثه بزرگ، رخ دهد» نیکوکاران و بدکاران هر کدام به جزای اعمال خویش می‌رسند (فاذا جاءت الطامه الكبرى).
«طامه» در اینجا اشاره به قیامت است که مملو از حوادث هولناک می‌باشد و توصیف آن به «کبری» تأکید بیشتری در باره اهمیت و عظمت این حادثه بی‌نظیر است.

سوره النازعات(۷۹): آیه ۳۵ ..... ص : ۴۰۱

(آیه ۳۵) - سپس می‌افزاید: «در آن روز انسان به یاد کوششهایش می‌افتد» (یوم یتذکر الانسان ما سعی).
اما این تذکر و یادآوری چه سودی برای او می‌تواند داشته باشد.
اگر تقاضای بازگشت به دنیا و جبران گذشته کند دست ردّ به سینه او می‌زنند و در پاسخ این تقاضا «کلا» (چنین نیست) می‌گویند.
و اگر توبه کند و از اعمالش پوزش طلبد فایده‌ای ندارد چرا که درهای توبه دیگر بسته شده است.
آری! در آن روز حجابها از قلب و روح انسان برداشته می‌شود و همه حقایق مکنون بارز و آشکار می‌شود.

سوره النازعات(۷۹): آیه ۳۶ ..... ص : ۴۰۱

(آیه ۳۶) - و لذا در این آیه می‌افزاید: «و (در آن روز) جهنم برای هر بیننده‌ای آشکار می‌گردد» (و برزت الجحیم لمن یری).
جهنم هم اکنون نیز وجود دارد بلکه طبق آیه ۵۴ سوره عنکبوت «کافران را از هر سو احاطه کرده» اما حجابهای عالم دنیا مانع

رؤیت آن است ولی آن روز که روز ظهور و بروز همه چیز است جهنم از همه آشکارتر ظهور می کند.

سوره النازعات(۷۹): آیه ۳۷ ..... ص : ۴۰۱

(آیه ۳۷) - سپس به وضع حال مجرمان و افراد بی ایمان در صحنه قیامت اشاره کرده و با چند جمله کوتاه و پر معنی هم سرنوشت آنها را بیان می کند و هم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۰۲ عوامل گرفتاری آنها را، می فرماید: «اما آن کسی که طغیان کرده» (فاما من طغی).

سوره النازعات(۷۹): آیه ۳۸ ..... ص : ۴۰۱

(آیه ۳۸) - «و زندگی دنیا را (بر همه چیز) مقدم داشته» (و آثر الحیاة الدنيا).

سوره النازعات(۷۹): آیه ۳۹ ..... ص : ۴۰۲

(آیه ۳۹) - «مسلم دوزخ جایگاه اوست» (فان الجحیم هی المأوی).

در جمله اول اشاره به فساد عقیدتی آنها می کند زیرا طغیان ناشی از خود بزرگ بینی است و خود بزرگ بینی ناشی از عدم معرفه الله است.

کسی که خدا را به عظمت بشناسد خود را بسیار کوچک و ضعیف می بیند و هرگز پای خود را از جاده عبودیت بیرون نمی گذارد.

و جمله دوم اشاره به فساد عملی آنهاست چرا که طغیان سبب می شود که انسان لذت زود گذر دنیا و زرق و برق آن را بالاترین ارزش حساب کند و آن را بر همه چیز مقدم بشمرد.

این دو در حقیقت علت و معلول یکدیگرند: طغیان و فساد عقیده سرچشمه فساد عمل و ترجیح زندگی ناپایدار دنیا بر همه چیز است و سرانجام این دو آتش سوزان دوزخ است که در جمله سوم به آن اشاره شده.

سوره النازعات(۷۹): آیه ۴۰ ..... ص : ۴۰۲

(آیه ۴۰) - سپس به ذکر اوصاف بهشتیان در دو جمله کوتاه و بسیار پر معنی پرداخته، می فرماید: «و آن کسی که از مقام پروردگارش ترسان باشد و نفس را از هوی باز دارد...» (و اما من خاف مقام ربه و نهی النفس عن الهوی).

سوره النازعات(۷۹): آیه ۴۱ ..... ص : ۴۰۲

(آیه ۴۱) - «قطعاً بهشت جایگاه اوست» (فان الجنة هی المأوی).

آری! شرط اول بهشتی شدن «خوف» ناشی از «معرفت» است، شناختن مقام پروردگار و ترسیدن از مخالفت فرمان او، شرط دوم که در حقیقت نتیجه شرط اول و میوه درخت معرفت و خوف است تسلط بر هوای نفس و باز داشتن آن از سرکشی، چرا که تمام گناهان و مفاسد و بدبختیها از هوای نفس سرچشمه می گیرد.

سوره النازعات(۷۹): آیه ۴۲ ..... ص : ۴۰۲

(آیه ۴۲) - تاریخ قیامت را فقط خدا می داند: در تعقیب مطالبی که در باره قیامت و سرنوشت نیکان و بدان در آن روز در آیات پیشین آمد، در اینجا به سراغ سؤال همیشگی مشرکان و منکران معاد رفته، می فرماید: «و از تو در باره قیامت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۰۳»
می پرسند که در چه زمانی واقع می شود» (یستلونک عن الساعة ايان مرساها).

سوره النازعات(۷۹): آیه ۴۳ ..... ص : ۴۰۴

(آیه ۴۳) - قرآن در پاسخ این سؤال برای این که به آنها بفهماند که هیچ کس از لحظه وقوع قیامت با خبر نبوده و نخواهد بود، روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می گوید: «تو را با یادآوری این سخن چه کار؟! (فیم انت من ذکراها). یعنی تاریخ وقوع قیامت حتی از تو پنهان است، تا چه رسد به دیگران، این از آن علم غیبی است که از مختصات ذات پروردگار می باشد، و احدی را به آن راهی نیست!

سوره النازعات(۷۹): آیه ۴۴ ..... ص : ۴۰۴

(آیه ۴۴) - سپس می افزاید: «نهایت آن (قیامت) به سوی پروردگار تو است» و هیچ کس جز خدا از زمانش آگاه نیست (الی ربک منتهاها).
این همان مطلبی است که در آیه ۳۴ سوره لقمان نیز آمده است: «علم زمان وقوع قیامت تنها نزد خداست».

سوره النازعات(۷۹): آیه ۴۵ ..... ص : ۴۰۴

(آیه ۴۵) - باز برای توضیح بیشتر می افزاید: «کار تو فقط بیم دادن کسانی است که از آن می ترسند» (انما انت منذر من یخشاها).
وظیفه تو همین انذار و هشدار و بیم دادن است و بس، و اما تعیین وقت قیامت از قلمرو وظیفه و آگاهی تو بیرون است.

سوره النازعات(۷۹): آیه ۴۶ ..... ص : ۴۰۴

(آیه ۴۶) - و سر انجام در آخرین آیه این سوره برای بیان این واقعیت که تا قیامت زمان زیادی نیست، می فرماید: «آنها در آن روز که قیام قیامت را می بینند چنین احساس می کنند که گوئی توقفشان (در دنیا و برزخ) جز شامگاهی یا صبح آن بیشتر نبوده است!» (کانهم یوم یرونها لم یلبثوا الا عشیه او ضحاها).
به قدری عمر کوتاه دنیا سرعت می گذرد، و دوران برزخ نیز سریع طی می شود که به هنگام قیام قیامت آنها فکر می کنند تمام این دوران چند ساعتی بیش نبود.

«پایان سوره نازعات»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۰۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۴۲ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۴۰۵

محتوای این سوره را می توان در پنج موضوع خلاصه کرد:

- ۱- عتاب شدید خداوند نسبت به کسی که در برابر مرد نایبای حقیقت جو برخورد مناسبی نداشت.
- ۲- ارزش و اهمیت قرآن مجید.
- ۳- کفران و ناسپاسی انسان در برابر نعمتهای خداوند.
- ۴- بیان گوشه‌ای از نعمتهای او در زمینه تغذیه انسان و حیوانات برای تحریک حس شکرگزاری بشر.
- ۵- اشاره به قسمتهای تکان دهنده‌ای از حوادث قیامت و سرنوشت مؤمنان و کفار در آن روز بزرگ. نامگذاری آن به «عبس» به تناسب نخستین آیه سوره است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۴۰۵

در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ آمده است:
«کسی که سوره عبس را بخواند روز قیامت در حالی وارد محشر می شود که صورتش خندان و بشاش است».
بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره عبس (۸۰): آیه ۱ ..... ص : ۴۰۵

اشاره

(آیه ۱)

شأن نزول: ..... ص : ۴۰۵

ده آیه آغاز سوره اجمالا نشان می دهد که خداوند کسی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۰۶ را در آنها مورد عتاب قرار داده به خاطر این که فرد یا افراد غنی و ثروتمندی را بر نایبای حق طلبی مقدم داشته است، اما این شخص مورد عتاب کیست؟ در آن اختلاف نظر است. مشهور در میان مفسران عامه و خاصه این است که:

عده‌ای از سران قریش مانند عتبۀ بن ربیعہ، ابو جهل، عباس بن عبد المطلب، و جمعی دیگر، خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله بودند و آن حضرت مشغول تبلیغ و دعوت آنها به سوی اسلام بود و امید داشت که این سخنان در دل آنها مؤثر شود. در این میان «عبد الله بن ام مکتوم» که مرد نابینا و ظاهراً فقیری بود وارد مجلس شد، و از پیغمبر صلی الله علیه و آله تقاضا کرد آیاتی از قرآن را برای او بخواند و به او تعلیم دهد، و پیوسته سخن خود را تکرار می‌کرد و آرام نمی‌گرفت، زیرا دقیقاً متوجه نبود که پیامبر صلی الله علیه و آله با چه کسانی مشغول صحبت است.

او آنقدر کلام پیغمبر صلی الله علیه و آله را قطع کرد که حضرت ناراحت شد، و آثار ناخشنودی در چهره مبارکش نمایان گشت و در دل گفت: این سران عرب پیش خود می‌گویند: پیروان محمد نابینایان و بردگانند، و لذا از «عبد الله» رو برگرداند، و به سخنانش با آن گروه ادامه داد.

در این هنگام این آیات نازل شد (و در این باره پیامبر صلی الله علیه و آله را مورد عتاب قرار داد).

رسول خدا بعد از این ماجرا «عبد الله» را پیوسته گرامی می‌داشت.

البته در آیه چیزی که صریحاً دلالت کند که منظور شخص پیامبر صلی الله علیه و آله است وجود ندارد و به فرض که شأن نزول فوق واقعیت داشته باشد این مطلب در حد ترک اولائی بیش نیست و کاری که منافات با مقام عصمت داشته باشد در آن مشاهده نمی‌شود.

تفسیر: ..... ص: ۴۰۶

عتاب شدید به خاطر بی‌اعتنائی به نابینای حق طلب! با توجه به آنچه در شأن نزول آیات گفته شد، به سراغ تفسیر آیات می‌رویم، نخست می‌فرماید: «چهره درهم کشید، و روی برتافت» (عبس و تولى).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۰۷

سورة عبس (۸۰): آیه ۲ ..... ص: ۴۰۷

(آیه ۲) - «از این که نابینائی به سراغ او آمده بود!» (ان جاءه الاعمى).

سورة عبس (۸۰): آیه ۳ ..... ص: ۴۰۷

(آیه ۳) - «تو چه می‌دانی شاید او پاکی و تقوا پیشه کند؟» (و ما یدریک لعله یزکی).

سورة عبس (۸۰): آیه ۴ ..... ص: ۴۰۷

(آیه ۴) - «یا (از شنیدن سخنان حق) متذکر گردد و این تذکر به حال او مفید باشد» (او یدکر فتنفعه الذکری).

و اگر صد در صد پاک و با تقوا نشود لا اقل از تذکر پند می‌گیرد و بیدار می‌شود، و این بیداری در او اجمالاً اثر می‌گذارد.

سورة عبس (۸۰): آیه ۵ ..... ص: ۴۰۷

(آیه ۵) - سپس این عتاب را ادامه داده، می‌افزاید: «اما آن کس که توانگر است» (اما من استغنی).

سوره عبس (۸۰): آیه ۶ ..... ص: ۴۰۷

(آیه ۶) - «تو به او روی می‌آوری!» (فانت له تصدی).

و اصرار به هدایت او داری در حالی که او گرفتار غرور ثروت و خودخواهی است، غروری که منشأ طغیان و گردنکشی است.

سوره عبس (۸۰): آیه ۷ ..... ص: ۴۰۷

(آیه ۷) - «در حالی که اگر او خود را پاک نسازد چیزی بر تو نیست» (و ما علیک الا یزکی).

وظیفه تو تنها ابلاغ رسالت است. خواه از آن پند گیرند یا ملال بنا بر این به خاطر این گونه افراد نمی‌توانی نابینای حق طلب را نادیده بگیری، هر چند هدف تو هدایت این گردنکشان باشد.

سوره عبس (۸۰): آیه ۸ ..... ص: ۴۰۷

(آیه ۸) - بار دیگر تأکید و عتاب را از سر می‌گیرد و همچنان به صورت خطاب می‌فرماید: «اما کسی که به سراغ تو می‌آید، و (برای هدایت و پاکی) کوشش می‌کند» (و اما من جاءک یسعی).

سوره عبس (۸۰): آیه ۹ ..... ص: ۴۰۷

(آیه ۹) - «و از خدا ترسان است» (و هو یخشی).

و همین انگیزه ترس از خداوند او را به دنبال تو فرستاده، تا حقایق بیشتری بشنود و به کار بندد، و خود را پاک و پاکیزه کند.

سوره عبس (۸۰): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۰۷

(آیه ۱۰) - «تو از او غافل می‌شوی» و به دیگری می‌پردازد (فانت عنه تلهی). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۰۸

این عتاب و خطاب خواه به شخص پیامبر صلی الله علیه و آله باشد یا غیر او بیانگر این واقعیت مهم است که اسلام و قرآن اهمیت و احترام خاصی برای پویندگان راه حق مخصوصاً از طبقات مستضعف قائل است. و به عکس موضع‌گیری تند و خشنی در برابر آنها که بر اثر وفور نعمت الهی، مست و مغرور شده‌اند دارد.

سوره عبس (۸۰): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۰۸

(آیه ۱۱) - در تعقیب آیات گذشته که در آن سخن از سرزنش کسی آمده بود که نسبت به نابینای حق طلبی کم توجهی نموده بود، در اینجا به مسأله اهمیت قرآن مجید و مبدأ پاک آن و تأثیرش در نفوس پرداخته، می‌فرماید: «هرگز» این کار را تکرار مکن و آن را برای همیشه فراموش نما (کلا).

چرا که «این (قرآن) تذکر و یادآوری است» (انها تذکره).

این احتمال نیز وجود دارد که آیه فوق پاسخی باشد به تمام تهمت‌های مشرکان و دشمنان اسلام در مورد قرآن که گاه شعرش می‌خواندند، و گاه سحر، و گاه نوعی کهنات، قرآن می‌گوید: هیچ یک از این نسبتها صحیح نیست، بلکه این آیات وسیله‌ای است برای آگاهی و ایمان و دلیل آن در خودش نهفته است.

سوره عبس (۸۰): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۰۸

(آیه ۱۲) - سپس می‌افزاید: «و هر کس بخواهد از آن پند می‌گیرد» (فمن شاء ذكره).

این تعبیر هم اشاره‌ای است به این که اکراه و اجباری در کار نیست، و هم دلیلی است بر آزادی اراده انسان که تا نخواهد و تصمیم بر قبول هدایت نگیرد نمی‌تواند از آیات قرآن بهره گیرد.

سوره عبس (۸۰): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۰۸

(آیه ۱۳) - سپس می‌افزاید: این کلمات بزرگ الهی «در الواح پر ارزشی ثبت است» (فی صحف مكرمه).

تعبیر به «صحف» نشان می‌دهد که آیات قرآن قبل از نزول بر پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله در الواحی نوشته شده بود، و فرشتگان وحی آن را با خود می‌آوردند الواحی بسیار گرانقدر و پر ارزش.

سوره عبس (۸۰): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۰۸

(آیه ۱۴) - بعد می‌فرماید: این صحائف و الواح «و الاقدر و پاکیزه است» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۰۹ (مرفوعة مطهرة).

بالا‌تر از آن است که دست ناهلان به سوی آن دراز شود، و یا قادر بر تحریف آن باشند، و پاک‌تر از آن است که دست ناپاکان آن را آلوده کند، و نیز پاک است از هر گونه تناقض و تضاد و شک و شبهه.

سوره عبس (۸۰): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۰۹

(آیه ۱۵) - از این گذشته، این آیات الهی «به دست سفیرانی است» (بایدی سفره).

سوره عبس (۸۰): آیه ۱۶ ..... ص: ۴۰۹

(آیه ۱۶) - سفیرانی «والا مقام و فرمانبردار و نیکوکار» (گرام برره).

منظور از «سفره» در اینجا فرشتگان الهی است که سفیران وحی یا کاتبان آیات او هستند.

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم که فرمود: «کسی که حافظ قرآن باشد و به آن عمل کند با سفیران بزرگوار فرمانبردار الهی خواهد بود».

این تعبیر به خوبی نشان می‌دهد که حافظان و مفسران و عاملان به قرآن در ردیف این «سفره» و همگام آنها هستند، نه این که

خود آنها می‌باشند و این یک واقعیت است که وقتی این دانشمندان و حافظان، کاری شبیه کار فرشتگان و حاملان وحی انجام دهند در ردیف آنها قرار می‌گیرند.

سوره عبس (۸۰): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۰۹

(آیه ۱۷) - سپس می‌افزاید: با وجود این همه اسباب هدایت الهی که در صحف مکرمه به وسیله فرشتگان مقرب خداوند، با انواع تذکرات، نازل شده، باز هم این انسان سرکش و ناسپاس تسلیم حق نمی‌شود «مرگ بر این انسان، چقدر کافر و ناسپاس است»؟! «قتل الانسان ما اکفره».

سوره عبس (۸۰): آیه ۱۸ ..... ص: ۴۰۹

(آیه ۱۸) - و از آنجا که سر چشمه سرکشیها و ناسپاسیها غالباً غرور است برای در هم شکستن این غرور در این آیه می‌فرماید: خداوند «او را از چه چیز آفریده است»؟ (من ای شیء خلقه).

سوره عبس (۸۰): آیه ۱۹ ..... ص: ۴۰۹

(آیه ۱۹) - «او را از نطفه ناچیزی آفرید، و سپس اندازه‌گیری کرد و موزون ساخت» (من نطفة خلقه فقدره). دقت در آفرینش انسان از نطفه و اندازه‌گیری تمام ابعاد وجودی او، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۱۰
اعضاء پیکرش، استعدادهایش و نیازهایش خود بهترین دلیل برای خداشناسی و معرفه الله است.
و چه بزرگ است آن خدائی که این موجود ضعیف را این همه قدرت و توانائی بخشید که می‌تواند آسمان و زمین و اعماق دریاها را جولانگاه خود قرار دهد، و همه نیروهای محیط خود را مسخر فرمان خویش سازد.

سوره عبس (۸۰): آیه ۲۰ ..... ص: ۴۱۰

(آیه ۲۰) - در ادامه همین سخن می‌افزاید: «سپس راه را برای او آسان کرد» (ثم السبیل یسره).
راه تکامل پرورش جنین در شکم مادر، و سپس راه انتقال او را به این دنیا سهل و آسان نمود.
از عجائب تولد انسان این است که قبل از لحظات تولد آن چنان در شکم مادر قرار دارد که سر او به طرف بالا و صورتش به پشت مادر و پای او در قسمت پایین رحم است، ولی هنگامی که فرمان تولد صادر می‌شود ناگهان واژگونه می‌گردد سر او به طرف پایین می‌آید، و همین موضوع امر تولد را برای او و مادر سهل و آسان می‌کند.
بعد از تولد نیز در مسیر نمو و رشد جسمی در دوران کودکی، و سپس نمو و رشد غرائز، و بعد از آن رشد در مسیر هدایت معنوی و ایمان، همه را از طریق عقل و دعوت انبیاء برای او سهل و آسان ساخته است.

سوره عبس (۸۰): آیه ۲۱ ..... ص: ۴۱۰

(آیه ۲۱) - سپس به مرحله پایانی عمر انسان بعد از پیمودن این راه طولانی اشاره کرده، می‌فرماید: «بعد او را میراند و در قبر

پنهان نمود» (ثم امامته فاقبره).

دستور به دفن کردن بدن مردگان (بعد از غسل و کفن و نماز) دستوری است الهام بخش که مرده انسانها باید از هر نظر پاک و محترم باشد تا چه رسد به زنده آنها!

سوره عبس (۸۰): آیه ۲۲..... ص: ۴۱۰

(آیه ۲۲) - بعد به مرحله رستاخیز انسانها پرداخته، می‌افزاید: «سپس هر گاه که بخواهد او را زنده (و برای حساب و جزا محشور) می‌کند» (ثم اذا شاء انشروه).

سوره عبس (۸۰): آیه ۲۳..... ص: ۴۱۰

(آیه ۲۳) - در این آیه می‌فرماید: با این همه مواهب الهی نسبت به انسان، از آن روز که به صورت نطفه‌ای بی‌ارزش بود تا آن روز که قدم در این دنیا گذارد، و راه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۱۱ خود را به سوی کمال طی کرد و سپس از این دنیا می‌رود و در قبر پنهان می‌گردد باز این انسان راه صحیح خود را پیدا نمی‌کند «چنین نیست که او می‌پندارد، او هنوز آنچه را (خدا) فرمان داده، اطاعت نکرده است» (کلا لما يقض ما امره).

سوره عبس (۸۰): آیه ۲۴..... ص: ۴۱۱

(آیه ۲۴) - انسان باید به غذای خود بنگرد! از آنجا که آیات قبل سخن از مسأله معاد می‌گفت، و آیات آینده نیز با صراحت بیشتری از این مسأله سخن می‌گویند، به نظر می‌رسد که آیات مورد بحث به منزله دلیلی است برای مسأله معاد که از طریق بیان قدرت خداوند بر همه چیز، و همچنین احیای زمینهای مرده به وسیله نزول باران - که خود نوعی معاد در عالم گیاهان است - امکان رستاخیز را اثبات می‌کند.

در ضمن چون این آیات از انواع غذاهائی که خدا در اختیار انسان و چهارپایان قرار داده سخن می‌گوید حس شکرگزاری انسان را بر می‌انگیزد و او را به شناخت منعم و معرفت الله دعوت می‌کند.

نخست می‌فرماید: «انسان باید به غذای خویش (و آفرینش آن) بنگرد» (فلینظر الانسان الى طعامه).

نزدیکترین اشیاء خارجی به انسان غذای اوست که با یک دگرگونی جزو بافت وجود او می‌شود، و اگر به او نرسد به زودی راه فنا را پیش می‌گیرد، و به همین دلیل قرآن از میان موجودات روی مواد غذایی آن هم موادی که از طریق گیاهان و درختان، عاید انسان می‌شود تکیه کرده است.

روشن است که منظور از «نگاه کردن» تماشای ظاهری نیست، بلکه نگاه به معنی دقت و اندیشه در ساختمان این مواد غذایی، و اجزاء حیاتبخش آن، و تأثیرات شگرفی که در وجود انسان دارد، و سپس اندیشه در خالق آنهاست.

و نیز دقیقاً بنگرد که آنها را از چه راهی تهیه کرده، حلال یا حرام؟ مشروع یا نامشروع؟

در بعضی از روایات که از معصومین نقل شده آمده است که منظور از «طعام» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۱۲

در اینجا علم و دانشی است که غذای روح انسان است، باید بنگرد که آن را از چه کسی گرفته؟

آری! انسان باید درست بنگرد که سر چشمه اصلی علم و دانش او که غذای روحانی اوست کجاست مبادا از سر چشمه

آلوده‌ای تغذیه شود و روح و جان او را بیمار کند یا به هلاکت افکند.

سوره عبس (۸۰): آیه ۲۵ ..... ص: ۴۱۲

(آیه ۲۵) - سپس به شرح تفصیلی این مواد غذایی و منابع آن پرداخته، می‌فرماید: «ما آب فراوان از آسمان فرو ریختیم» (انا صببنا الماء صبا).

آری! آب که مهمترین مایه حیات است همواره به مقدار فراوان به لطف پروردگار از آسمان نازل می‌شود، و می‌دانیم تمام نهرها، چشمه‌ها، قناتها و چاههای آب، ذخائر آبی خود را از باران می‌گیرند.

سوره عبس (۸۰): آیه ۲۶ ..... ص: ۴۱۲

(آیه ۲۶) - بعد از ذکر موضوع آب که یکی از ارکان مهم رویش گیاهان است، به سراغ رکن مهم دیگر یعنی «زمین» می‌رود و می‌افزاید: «سپس زمین را از هم شکافتیم» (ثم شققنا الارض شقا).

این شکافتن اشاره به شکافتن زمین به وسیله جوانه‌های گیاهان است، و به راستی این یکی از عجائب است که جوانه‌ای با آن همه نرمی و لطافت خاکهای سخت را می‌شکافد، و گاه در کوهستانها از لابلای سنگها عبور کرده، سر بیرون می‌آورد. و احتمال دارد منظور از شکافتن زمین خرد شدن سنگهای سطح آن در آغاز باشد.

به این ترتیب آیه اشاره به یکی از معجزات علمی قرآن است که نشان می‌دهد اول بارانها فرو می‌بارند، و سپس زمینها شکافته می‌شوند و آماده زراعت می‌گردند، نه تنها در روزهای نخست این عمل صورت گرفته که امروز نیز ادامه دارد.

سوره عبس (۸۰): آیه ۲۷ ..... ص: ۴۱۲

(آیه ۲۷) - بعد از ذکر این دو رکن اساسی یعنی «آب» و «خاک» به هشت قسمت از روئیدنیها که از ارکان اساسی غذای انسان یا حیوانات است اشاره کرده، می‌فرماید: «و در آن دانه‌های فراوانی رویاندیم» (فانبتنا فیها حبا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص:

۴۱۳

دانه‌های غذایی که مایه اصلی تغذیه انسان و انواع حیوانات است، دانه‌هایی که اگر یک سال بر اثر خشکسالی قطع شود قحطی و گرسنگی تمام جهان را فرا می‌گیرد و انسانها همه در زحمت فرو می‌روند.

سوره عبس (۸۰): آیه ۲۸ ..... ص: ۴۱۳

(آیه ۲۸) - و در مرحله بعد می‌افزاید: «و (همچنین) انگور و سبزی بسیار» (و عنباً و قضباً).

ذکر «عنب» (انگور) از میان تمام میوه‌ها به خاطر مواد غذایی و حیاتی فراوانی است که در این میوه نهفته شده و آن را به صورت یک غذای کامل درآورده است.

توجه داشته باشید که «عنب» هم به «انگور» گفته می‌شود و هم به «درخت انگور» و در آیات قرآن بر هر دو اطلاق شده، ولی در اینجا مناسب همان انگور است.

«قضب» در اینجا معنی گسترده‌ای دارد که هم سبزیهای خوردنی را شامل می‌شود، و هم میوه‌های بوته‌ای و هم ریشه‌های غذائی را.

سوره عبس (۸۰): آیه ۲۹ ..... ص: ۴۱۳

(آیه ۲۹) - سپس می‌افزاید: «و زیتون و نخل فراوان» (و زیتونا و نخلا).
تکیه روی این دو میوه نیز دلیلش روشن است چرا که امروز ثابت شده که هم «زیتون» و هم «خرما» از مهمترین مواد غذائی نیروبخش و مفید و سلامت آفرین است.

سوره عبس (۸۰): آیه ۳۰ ..... ص: ۴۱۳

(آیه ۳۰) - و در مرحله بعد می‌افزاید: «و باغهای پردرخت» با انواع میوه‌های رنگارنگ (و حدائق غلبا).

سوره عبس (۸۰): آیه ۳۱ ..... ص: ۴۱۳

(آیه ۳۱) - سپس می‌افزاید: «و میوه و چراگاه» (و فاکهه و ابا).
«اب» به معنی گیاهان خودرو و چراگاهی است که آماده چریدن حیوانات و یا چیدن گیاهان باشد.
در اینجا این سؤال پیش می‌آید که در آیات گذشته بعضی از میوه‌ها بالخصوص مطرح شده بود، و در اینجا میوه بطور کلی مطرح شده، و از این گذشته در آیه قبل که سخن از باغها می‌گفت ظاهرا نظر به میوه‌های باغها داشت، چگونه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۱۴
بار دیگر میوه در اینجا مطرح شده است؟

در پاسخ می‌گوئیم: اما این که بعضی از میوه‌ها بالخصوص ذکر شده مانند انگور و زیتون و خرما (به قرینه درخت نخل) به خاطر اهمیت فوق العاده‌ای است که از میان میوه‌ها دارند، و اما این که چرا «فاکهه» (میوه) جداگانه از «حدائق» (باغها) ذکر شده؟ ممکن است به خاطر این باشد که باغها منافع دیگری غیر از میوه نیز دارند، منظره زیبا، طراوت و هوای سالم و مانند آن. از این گذشته برگ بعضی از درختان و ریشه و پوست بعضی دیگر، جزء مواد غذائی هستند (مانند چای و دارچین و زنجبیل و امثال آن) به علاوه برگهای بسیاری از درختان خوراک مناسبی برای حیوانات است و می‌دانیم آنچه در آیات فوق آمده، هم خوراک انسان را شامل می‌شود، هم خوراک حیوان را.

سوره عبس (۸۰): آیه ۳۲ ..... ص: ۴۱۴

(آیه ۳۲) - و لذا در این آیه می‌افزاید: «تا وسیله‌ای برای بهره‌گیری شما و چارپایانتان باشد» (متاعا لکم و لانعامکم).
«متاع» هر چیزی است که انسان از آن متمتع و بهره‌مند می‌شود.

سوره عبس (۸۰): آیه ۳۳ ..... ص: ۴۱۴

(آیه ۳۳) - صیحه رستاخیز: بعد از ذکر قسمت قابل توجهی از مواهب الهی و نعم دنیوی، به بیان معاد و گوشه‌ای از حوادث رستاخیز و سرنوشت مؤمنان و کافران می‌پردازد، تا از یکسو اعلام کند که این مواهب و متاع هر چه باشد زود گذر است و نقطه پایانی دارد، و از سوی دیگر وجود اینها دلیلی است بر قدرت خداوند بر همه چیز و بر مسأله معاد. می‌فرماید: «هنگامی که آن صدای مهیب [- صیحه رستاخیز] بیاید» کافران و مجرمان در اندوه عمیقی فرو می‌روند (فاذا جاءت الصاخة).

«صاخة» در اینجا اشاره به «نفخه دوم صور» است، همان صیحه عظیمی که صیحه بیداری و حیات می‌باشد و همگان را زنده کرده، به عرصه محشر دعوت می‌کند.

سوره عبس (۸۰): آیه ۳۴ ..... ص: ۴۱۴

(آیه ۳۴) - و لذا بلافاصله بعد از آن می‌افزاید: «در آن روز که انسان از برادر خود می‌گریزد» (یوم یفر المرء من اخیه). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۱۵ همان برادری که با جان برابر بود و همه جا به یاد او بود و در فکر او، امروز بکلی از او گریزان می‌شود.

سوره عبس (۸۰): آیه ۳۵ ..... ص: ۴۱۵

(آیه ۳۵) - «و (همچنین) از مادر و پدرش» (و امه و ابیه).

سوره عبس (۸۰): آیه ۳۶ ..... ص: ۴۱۵

(آیه ۳۶) - «و زن و فرزندانش» (و صاحبته و بنیه).

و به این ترتیب انسان نزدیکترین نزدیکانش را که برادر و پدر و مادر و زن و فرزند هستند نه فقط فراموش می‌نماید بلکه از آنها فرار می‌کند و این نشان می‌دهد هول و وحشت محشر آنقدر زیاد است که انسان را از تمام پیوندها و علائقش جدا می‌کند.

سوره عبس (۸۰): آیه ۳۷ ..... ص: ۴۱۵

(آیه ۳۷) - در این آیه دلیل این فرار را بیان کرده، می‌فرماید: «در آن روز هر کدام از آنها وضعی دارد که او را کاملاً به خود مشغول می‌سازد» (لکل امرئ منهم یومئذ شأن یغنیه). در حدیثی آمده است که بعضی از خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله از آن حضرت سؤال کردند که آیا در روز قیامت انسان به یاد دوست صمیمیش می‌افتد؟

در پاسخ فرمود: «سه موقف است که هیچ کس در آنها به یاد هیچ کس نمی‌افتد: اول پای میزان سنجش اعمال است تا ببیند آیا میزانش سنگین است یا سبک؟ سپس بر صراط است تا ببیند آیا از آن می‌گذرد یا نه؟ و سپس به هنگامی است که نامه‌های اعمال را به دست انسانها می‌دهند تا ببیند آن را به دست راستش می‌دهند یا دست چپ؟ این سه موقف است که در

آنها کسی به فکر کسی نیست، نه دوست صمیمی، نه یار مهربان، نه افراد نزدیک، نه دوستان مخلص، نه فرزندان، و نه پدر و مادر، و این همان است که خداوند متعال می‌فرماید: در آن روز هر کسی به قدر کافی به خود مشغول است.»

سوره عبس (۸۰): آیه ۳۸ ..... ص: ۴۱۵

(آیه ۳۸) - سپس به چگونگی حال مؤمنان و کافران در آن روز پرداخته، می‌گوید: «چهره‌هایی در آن روز گشاده و نورانی است» (وجوه یومئذ مسفرة).

سوره عبس (۸۰): آیه ۳۹ ..... ص: ۴۱۵

(آیه ۳۹) - «خندان و مسرور است» (ضاحکة مستبشرة).

سوره عبس (۸۰): آیه ۴۰ ..... ص: ۴۱۵

(آیه ۴۰) - «و صورتهائی در آن روز غبار آلود است» (و وجوه یومئذ علیها غبرة).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۱۶

سوره عبس (۸۰): آیه ۴۱ ..... ص: ۴۱۶

(آیه ۴۱) - «و دود تاریکی آن را پوشانده است» (ترهقها قتره).

سوره عبس (۸۰): آیه ۴۲ ..... ص: ۴۱۶

(آیه ۴۲) - «آنان همان کافران فاجرند!» (اولئک هم الکفرة الفجرة).
از این آیات به خوبی استفاده می‌شود که در صحنه قیامت آثار عقائد و اعمال سوء انسانها در چهره‌هایشان نمایان می‌گردد.
تعبیر به «وجوه» به خاطر این است که رنگ صورت بیش از هر چیزی می‌تواند بیانگر حالات درونی باشد، هم ناراحتیهای فکری و روحی و هم ناراحتیهای جسمانی.
«پایان سوره عبس»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۱۷

سوره تکویر [۸۱] ..... ص: ۴۰۱۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۲۹ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۴۱۷

محتوای این سوره عمدتاً بر دو محور دور می‌زند:

- ۱- آیات آغاز این سوره بیانگر نشانه‌هایی از قیامت و دگرگونی‌های عظیم در پایان این جهان و آغاز رستاخیز است.
- ۲- بخش دوم سوره از عظمت قرآن و آورنده آن و تأثیرش در نفوس انسانی سخن می‌گوید، و این قسمت با سوگندهای بیدار کننده و پر محتوایی همراه است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۴۱۷

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «کسی که سوره اذا الشمس کوّرت را بخواند خداوند او را از رسوائی در آن هنگام که نامه عملش گشوده می‌شود حفظ می‌کند».

در حدیث دیگری می‌خوانیم که به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله گفتند: چرا این قدر زود آثار پیری در شما نمایان گشته؟ فرمود: «سوره هود، واقعه، مرسلات، عمّ، و اذا الشمس کوّرت، مرا پیر کرد» زیرا آن چنان حوادث هولناک قیامت در اینها ترسیم شده است که هر انسان بیداری را گرفتار پیری زودرس می‌کند.

تعبیراتی که در روایات بالا آمده به خوبی نشان می‌دهد که منظور تلاوتی است که سر چشمه آگاهی و ایمان و عمل باشد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۱۸

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره التکویر (۸۱): آیه ۱ ..... ص: ۴۱۸

(آیه ۱) - آن روز که طومار کائنات پیچیده شود! در آغاز این سوره چنانکه گفتیم به اشارات کوتاه و هیجان انگیز و تکان دهنده‌ای از حوادث هولناک پایان این جهان و آغاز رستاخیز برخوردار می‌کنیم که انسان را در عوالم عجیبی سیر می‌دهد، و مجموعاً هشت نشانه از این نشانه‌ها را بازگو می‌کند.

نخست می‌فرماید: «در آن هنگام که خورشید در هم پیچیده شود» (اذا الشمس کورت).

می‌دانیم خورشید در حال حاضر کره‌ای است فوق العاده داغ و سوزان به اندازه‌ای که تمام مواد آن به صورت گاز فشرده‌ای درآمده و در گرداگردش شعله‌های سوزانی زبانه می‌کشد که صدها هزار کیلومتر ارتفاع آنهاست و اگر کره زمین در وسط یکی از این شعله‌های عظیم گرفتار شود در دم خاکستر و تبدیل به مستی گاز می‌شود! ولی در پایان این جهان و در آستانه قیامت این حرارت فرو می‌نشیند، و آن شعله‌ها جمع می‌شود، روشنائی آن به خاموشی می‌گراید، و از حجم آن کاسته می‌شود و این است معنی «تکویر».

این حقیقتی است که در علم و دانش امروز نیز منعکس است و «ثابت خورشید» تدریجاً رو به تاریکی و خاموشی می‌رود.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۲ ..... ص: ۴۱۸

(آیه ۲) - سپس می‌افزاید: «و در آن هنگام که ستارگان بی‌فروغ شوند» (و اذا النجوم انکدرت).

سوره التکویر (۸۱): آیه ۳ ..... ص: ۴۱۸

(آیه ۳) - در سومین نشانه رستاخیز می‌فرماید: «و در آن هنگام که کوهها به حرکت درآیند» (و اذا الجبال سیرت). از آیات مختلف قرآن استفاده می‌شود که در آستانه قیامت کوهها مراحل مختلفی را طی می‌کنند - شرح بیشتر در این باره را در همین جلد در تفسیر آیه ۲۰ سوره نبأ مطالعه فرمایید.
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۱۹

سوره التکویر (۸۱): آیه ۴ ..... ص: ۴۱۹

(آیه ۴) - سپس می‌افزاید: «و در آن هنگام که با ارزشترین اموال به دست فراموشی سپرده شود» (و اذا العشار عطلت). «عشار» جمع «عشراء» در اصل به معنی شتر ماده بارداری است که ده ماه بر حمل او گذشته، و در آستانه آوردن بچه است یعنی چیزی نمی‌گذرد که شتر دیگری از او متولد می‌شود، و شیر فراوان در پستان او ظاهر می‌گردد. در آن روز که این آیات نازل گشت چنین شتری با ارزشترین اموال عرب محسوب می‌شد. منظور این است شدت هول و وحشت آن روز به قدری است که هر انسانی نفیسترین اموال خویش را فراموش می‌کند.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۵ ..... ص: ۴۱۹

(آیه ۵) - در این آیه می‌افزاید: «و در آن هنگام که وحوش جمع شوند» (و اذا الوحوش حشرت). همان حیواناتی که در حال عادی از هم دور بودند، و از یکدیگر می‌ترسیدند و فرار می‌کردند، ولی شدت وحشت حوادث هولناک آستانه قیامت آن چنان است که اینها را گرد هم جمع می‌کنند، و همه چیز را فراموش می‌کنند، گوئی می‌خواهند با این اجتماعشان از شدت ترس و وحشت خود بکاهند.
و به تعبیر دیگر: وقتی آن صحنه‌های هولناک خصائص ویژه حیوانات وحشی را از آنها می‌گیرد با انسانها چه می‌کند!

سوره التکویر (۸۱): آیه ۶ ..... ص: ۴۱۹

(آیه ۶) - سپس می‌افزاید: «و در آن هنگام که دریاها برافروخته شوند!» (و اذا البحار سجرت). می‌دانیم آب از دو ماده «اکسیژن» و «هیدروژن» ترکیب یافته که هر دو سخت قابل اشتعال است، بعید نیست که در آستانه قیامت آب دریاها چنان تحت فشار قرار گیرد که تجزیه شوند و تبدیل به یکپارچه آتش گردند.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۷ ..... ص: ۴۱۹

(آیه ۷) - بعد از ذکر شش تحول عظیم که از مقدمات رستاخیز است به نخستین طلوعه آن روز بزرگ اشاره کرده، می‌فرماید: «و در آن هنگام که هر کس با همسان خود قرین گردد» (و اذا النفوس زوجت). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۲۰
صالحان با صالحان، و بدکاران با بدکاران، اصحاب الیمین با اصحاب الیمین، و اصحاب الشمال با اصحاب الشمال، بر خلاف این دنیا که همه با هم آمیخته‌اند، گاه همسایه مؤمن، مشرک است، و گاه همسر صالح، ناصالح ولی در قیامت که یوم الفصل

و روز جدائیهاست این صفوف کاملاً از هم جدا می‌شوند.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۸ ..... ص : ۴۲۰

(آیه ۸) - سپس به سراغ یکی دیگر از حوادث رستاخیز رفته، می‌افزاید:
«و در آن هنگام که از دختران زنده به گور شده سؤال شود:» (و اذا الموءودة سئلت).

سوره التکویر (۸۱): آیه ۹ ..... ص : ۴۲۰

(آیه ۹) - «به کدامین گناه کشته شدند؟! (بای ذنب قتلت).

یکی از دردناک‌ترین و وحشیانه‌ترین پدیده‌های عصر جاهلیت عرب پدیده زنده به گور کردن دختران است که در قرآن مجید مکرر به آن اشاره شده، با نهایت تأسف این مسأله به اشکال دیگری در جاهلیت قرون اخیر نیز خودنمایی می‌کند. در بعضی از روایات در تفسیر این آیه توسعه داده شده، تا آنجا که شامل هرگونه قطع رحم، و یا قطع مودت اهل بیت علیهم السلام می‌شود.

در حدیثی از امام باقر علیه السلام می‌خوانیم هنگامی که از تفسیر این آیه سؤال شد فرمود: «من قتل فی مودتنا منظور کسانی است که در طریق محبت و دوستی ما کشته می‌شوند».

البته ظاهر آیه همان است که گفتیم، ولی ملاک و مفهوم آن قابل چنین توسعه‌ای می‌باشد.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۱۰ ..... ص : ۴۲۰

(آیه ۱۰) - آن روز معلوم شود که در چه کاریم همه؟ به دنبال بحثی که در آیات گذشته در مورد مرحله اول رستاخیز آمده بود، در اینجا به مرحله دوم آن یعنی، بروز و ظهور عالم دیگر و حسابرسی اعمال اشاره کرده، می‌فرماید: «و در آن هنگام که نامه‌های اعمال گشوده شود» (و اذا الصحف نشرت).

گشوده شدن نامه‌های اعمال در قیامت هم در برابر چشم صاحبان آنهاست، تا بخوانند و خودشان به حساب خود برسند، همان‌گونه که در سوره اسراء آیه ۱۴ آمده است و هم در برابر چشم دیگران، که خود تشویقی است برای نیکوکاران و مجازات و رنجی است برای بدکاران.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۲۱

سوره التکویر (۸۱): آیه ۱۱ ..... ص : ۴۲۱

(آیه ۱۱) - سپس می‌افزاید: «و در آن هنگام که پرده از روی آسمان بر گرفته شود» (و اذا السماء كشفت). این پرده‌هایی که در این دنیا بر جهان ماده و عالم بالا افکنده شده، و مانع از آن است که مردم فرشتگان یا بهشت و دوزخ را که درون این جهان است ببینند کنار می‌رود، و انسانها حقایق عالم هستی را می‌بینند.

مطابق آیه ۴۹ سوره توبه جهنم هم امروز موجود است، ولی پرده‌ها و حجابهای عالم دنیا مانع از مشاهده آن است، همان‌گونه

که مطابق بسیاری از آیات قرآن بهشت نیز هم اکنون آماده برای پرهیزکاران است. به هر حال آیه فوق ناظر به حوادث مرحله دوم رستاخیز، یعنی مرحله بازگشت انسانها به زندگی و حیات نوین است.

سورة التکویر (۸۱): آیه ۱۲ ..... ص : ۴۲۱

(آیه ۱۲) - و لذا در این آیه می‌افزاید: «و در آن هنگام که دوزخ شعله‌ور گردد» (و اذا الجحیم سعرت).

سورة التکویر (۸۱): آیه ۱۳ ..... ص : ۴۲۱

(آیه ۱۳) - و در این آیه می‌فرماید: «و در آن زمان که بهشت (به پرهیزکاران) نزدیک شود» (و اذا الجنة ازلفت). همین معنی در آیه ۹۰ سوره «شعرا» نیز آمده است با این تفاوت که در اینجا تصریح به نام «متقین» نشده و در آنجا تصریح شده است.

سورة التکویر (۸۱): آیه ۱۴ ..... ص : ۴۲۱

(آیه ۱۴) - و بالاخره در این آیه، که در حقیقت مکمل تمام آیات گذشته و جزایی برای جمله‌های شرطیه‌ای است که در دوازده آیه قبل آمده، می‌فرماید: آری در آن هنگام «هر کس می‌داند چه چیزی را آماده کرده است!» (علمت نفس ما احضرت).

این تعبیر به خوبی نشان می‌دهد که همه اعمال انسانها در آنجا حاضر می‌شود، و علم و آگاهی آدمی نسبت به آنها علمی توأم با شهود و مشاهده خواهد بود.

این حقیقت در آخرین آیات سوره زلزال نیز آمده است آنجا که می‌فرماید:

«هر کس به اندازه ذره‌ای کار نیک کرده باشد آن را می‌بیند، و هر کس به اندازه ذره‌ای کار بد کرده باشد آن را می‌بیند».

سورة التکویر (۸۱): آیه ۱۵ ..... ص : ۴۲۱

(آیه ۱۵) - به دنبال آیات گذشته که سخن از معاد و مقدمات رستاخیز و بخشی از حوادث آن روز بزرگ می‌گفت، در اینجا

به بحث از حقانیت قرآن و صدق برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۲۲

گفتار پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می‌پردازد، و در حقیقت آنچه را در آیات قبل پیرامون معاد آمده است تأکید می‌کند و با ذکر قسمهای آگاهی بخش، مطلب را مؤکد می‌سازد.

نخست می‌فرماید: «سوگند به ستارگانی که بازمی‌گردند» (فلا اقسام بالخنس).

سورة التکویر (۸۱): آیه ۱۶ ..... ص : ۴۲۲

(آیه ۱۶) - «حرکت می‌کنند و از دیده‌ها پنهان می‌شوند» (الجوار الكنس).

منظور از این سوگندها - همان گونه که در حدیثی از امیر مؤمنان علی علیه السلام در تفسیر این آیات نقل شده - پنج ستاره

سیار منظومه شمسی است که با چشم غیر مسلح دیده می‌شود (عطارد، زهره، مریخ، مشتری، و زحل). توضیح این که اگر در چند شب متوالی چشم به آسمان بدوزیم به این معنی پی می‌بریم که ستارگان آسمان دسته جمعی تدریجا طلوع می‌کنند و با هم غروب می‌نمایند بی‌آنکه تغییری در فواصل آنها به وجود آید، گوئی مرواریدهایی هستند که روی یک پارچه سیاه در فواصل معینی دوخته شده‌اند، و این پارچه را از یک طرف بالا می‌آورند و از طرف دیگر پایین می‌کشند، تنها پنج ستاره است که از این قانون کلی مستثناست، یعنی در لابلای ستارگان دیگر حرکت می‌کنند. گوئی پنج مروارید ندوخته روی این پارچه آزاد قرار گرفته‌اند، و در لابلای آنها می‌غلطند! اینها همان پنج ستاره عضو خانواده منظومه شمسی می‌باشد، و حرکات آنها به خاطر نزدیکی‌شان با ماست، و گر نه سایر ستارگان آسمان نیز دارای چنین حرکاتی هستند اما چون از ما بسیار دورند ما نمی‌توانیم حرکات آنها را احساس کنیم، این از یکسو.

از سوی دیگر: توجه به این نکته لازم است که علمای هیئت این ستارگان را «نجوم متحیره» نامیده‌اند زیرا حرکات آنها روی خط مستقیم نیست، و به نظر می‌رسد که مدتی سیر می‌کنند بعد کمی بر می‌گردند، دو مرتبه به سیر خود ادامه می‌دهند که در باره علل آن در علم «هیئت» بحثهای فراوانی شده است.

آیات فوق ممکن است اشاره به همین باشد که این ستارگان دارای حرکتند (الجوار) و در سیر خود رجوع و بازگشت دارند (الخنس) و سرانجام به هنگام طلوع سپیده صبح و آفتاب مخفی و پنهان می‌شوند، شبیه آهوانی که شبها در بیابانها برای به دست آوردن طعمه می‌گردند، و به هنگام روز از ترس صیاد و حیوانات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۲۳ وحشی در «کناس» خود مخفی می‌شوند (الکنس).

به هر حال گویا قرآن مجید می‌خواهد با این سوگندهای پرمعنی و آمیخته با نوعی ابهام اندیشه‌ها را به حرکت درآورد و متوجه وضع خاص و استثنائی این سیارات در میان خیل عظیم ستارگان آسمان کند، تا بیشتر در آن فکر کنند و به عظمت پدید آورنده این دستگاه عظیم آشنا تر شوند.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۲۳

(آیه ۱۷) - در این آیه، به دومین سوگند پرداخته، می‌گوید: «و قسم به شب، هنگامی که پشت کند و به آخر رسد» (و اللیل اذا عسعس).

سوره التکویر (۸۱): آیه ۱۸ ..... ص: ۴۲۳

(آیه ۱۸) - و سرانجام به سراغ سومین و آخرین قسم رفته، می‌فرماید: «و به صبح، هنگامی که تنفس کند!» (و الصبح اذا تنفس).

این تعبیر شبیه تعبیری است که در سوره مدثر بعد از سوگند به شب آمده است که می‌فرماید: «و الصبح اذا اسفر سوگند به صبح هنگامی که نقاب از چهره بگیرد» گوئی ظلمت شب همچون نقاب سیاهی بر صورت صبح افتاده، به هنگام سپیده دم نقاب را کنار می‌زند و چهره نورانی و پرفروغ خود را که نشانه زندگی و حیات است به جهانیان نشان می‌دهد.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۱۹ ..... ص: ۴۲۳

(آیه ۱۹) - پیک وحی الهی بر او نازل شده! در این آیه به چیزی که تمام این سوگندها به خاطر آن یاد شده پرداخته، می‌فرماید: «یقیناً این (قرآن) کلام فرستاده بزرگواری است [جبرئیل امین]» که از سوی خداوند برای پیامبرش آورده (انه لقول رسول کریم).

و این پاسخی است به آنها که پیامبر صلی الله علیه و آله را متهم می‌کردند که قرآن را خود ساخته و پرداخته، و به خدا نسبت داده است.

در این آیه و آیات بعد پنج وصف برای «جبرئیل» پیک وحی خدا بیان شده، که در حقیقت اوصافی است که برای هر فرستاده جامع الشرائط لازم است.

نخست توصیف او به «کریم» بودن که اشاره به ارزش وجودی اوست.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۲۰ ..... ص: ۴۲۳

(آیه ۲۰) - سپس به اوصاف دیگر پرداخته، می‌افزاید: «او صاحب قدرت است، و نزد (خداوند) صاحب عرش مقام والائی دارد!» (ذی قوه عند ذی العرش مکین). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۲۴

«ذی العرش» اشاره به ذات پاک خداوند است، گرچه او صاحب تمام عالم هستی است ولی از آنجا که عرش - خواه به معنی عالم ماوراء طبیعت باشد، و یا مقام علم مکنون خداوند - اهمیت بیشتری دارد، او را به صاحب عرش بودن توصیف می‌کند.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۲۱ ..... ص: ۴۲۴

(آیه ۲۱) - و در چهارمین و پنجمین توصیف می‌گوید: «در آسمانها مورد اطاعت (فرشتگان) و امین است» (مطاع ثم امین). از روایات استفاده می‌شود که گاه جبرئیل امین برای ابلاغ آیات قرآن از سوی گروه عظیمی از فرشتگان همراهی می‌شد و مسلماً در میان آنها مطاع بود و یک رسول باید در میان همراهانش مطاع باشد.

در حدیثی آمده است به هنگام نزول این آیات پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله به جبرئیل فرمود: «چه خوب خداوند تو را ستوده است که فرموده: صاحب قدرت است، و در نزد خداوند صاحب عرش، قرب و مقام دارد و در آنجا فرمانرواست و امین، نمونه‌ای از قدرت و امانت خود را بیان کن! جبرئیل در پاسخ عرض کرد: اما نمونه قوت من این که مأمور نابودی شهرهای قوم لوط شدم، و آن چهار شهر بود، در هر شهر چهارصد هزار مرد جنگجو وجود داشت، به جز فرزندان آنها، من این شهرها را از بین برداشتم و به آسمان بردم تا آنجا که فرشتگان آسمان صدای حیوانات آنها را شنیدند، سپس به زمین آوردم، و زیر و رو کردم! و اما نمونه امانت من این است که هیچ دستوری به من داده نشده که از آن دستور کمترین تخطی کرده باشم».

سوره التکویر (۸۱): آیه ۲۲ ..... ص: ۴۲۴

(آیه ۲۲) - سپس به نفی نسبت ناروائی که به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌دادند پرداخته، می‌افزاید: «و صاحب شما [پیامبر] دیوانه نیست» (و ما صاحبکم بمجنون).

تعبیر به «صاحب» اشاره به این است که او سالیان دراز در میان شما زندگی کرده، و همنشین با افراد شما بوده است، و او را به

عقل و درایت و امانت شناخته‌اید، چگونه نسبت جنون به او می‌دهید؟!

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۲۵

سوره التکویر (۸۱): آیه ۲۳ ..... ص: ۴۲۵

(آیه ۲۳) - بعد برای تأکید ارتباط پیامبر صلی الله علیه و آله با جبرئیل امین می‌افزاید: «او (جبرئیل) را در افق روشن دیده است!» (و لقد رآه بالافق المبین).

منظور از «افق مبین» همان «افق اعلی» و افق آشکار کننده فرشتگان است که پیامبر جبرئیل را در آن مشاهده کرد.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۲۴ ..... ص: ۴۲۵

(آیه ۲۴) - سپس می‌افزاید: «و او نسبت به آنچه از طریق وحی دریافت داشته بخل ندارد» (و ما هو علی الغیب بضین). همه را بی‌کم و کاست در اختیار بندگان خدا می‌نهد، او مانند بسیاری از مردم نیست که وقتی به حقیقت مهمی دست می‌یابند اصرار در کتمان آن دارند، و غالباً از بیان آن بخل می‌ورزند.

اگر دیگران به خاطر علوم محدودشان چنین صفتی را دارند پیامبر که سر چشمه علمش اقیانوس بیکران علم خداست از این گونه صفات مبرا است.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۲۵ ..... ص: ۴۲۵

(آیه ۲۵) - و نیز می‌افزاید: «و این (قرآن) گفته شیطان رجیم نیست» (و ما هو بقول شیطان رجیم). این آیات قرآنی هرگز مانند سخنان کاهنان که از طریق ارتباط با شیاطین دریافت می‌داشتند نمی‌باشد، و نشانه‌های این حقیقت در آن ظاهر است، چرا که سخنان کاهنان آمیخته با دروغ و اشتباهات فراوان بود، و بر محور امیال و مطامعشان دور می‌زند، و این هیچ نسبتی با قرآن مجید ندارد.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۲۶ ..... ص: ۴۲۵

(آیه ۲۶) - ای غافلان به کجا می‌روید؟! در آیات گذشته این حقیقت روشن شد که قرآن مجید کلام خداست، چرا که محتوایش نشان می‌دهد که گفتار شیطانی نیست بلکه سخن رحمانی است، که به وسیله پیک وحی خدا با قدرت و امانت کامل بر پیامبری که در نهایت اعتدال عقل است نازل شده.

در اینجا مخالفان را به خاطر عدم پیروی از این کلام بزرگ مورد توبیخ قرار داده با یک استفهام توبیخی می‌گوید: «پس به کجا می‌روید؟» (فاین تذهبون). چرا راه راست را رها کرده، به بیراهه گام می‌نهد؟

سوره التکویر (۸۱): آیه ۲۷ ..... ص: ۴۲۵

(آیه ۲۷) - سپس می‌افزاید: «این (قرآن) چیزی جز تذکری برای جهانیان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۲۶

نیست» (ان هو الا ذکر للعالمین).

همه را اندرز می‌دهد، هشدار می‌دهد، تا از خواب غفلت بیدار شوند.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۲۸ ..... ص: ۴۲۶

(آیه ۲۸) - و از آنجا که برای هدایت و تربیت تنها «فاعلیت فاعل» کافی نیست بلکه «قابلیت قابل» نیز شرط است، در این آیه می‌افزاید: قرآن مایه بیداری است «برای کسی از شما که بخواهد راه مستقیم پیش گیرد» (لمن شاء منکم ان یتقیم). آیه قبل عمومیت فیض هدایت الهی را بیان می‌کند، و این آیه شرط بهره‌گیری از این فیض را، و تمام مواهب عالم چنین است که اصل فیض عام است ولی استفاده از آن مشروط به اراده و تصمیم است.

سوره التکویر (۸۱): آیه ۲۹ ..... ص: ۴۲۶

(آیه ۲۹) - اما از آنجا که تعبیر به مشیت و اراده انسان ممکن است این توهم را ایجاد کند که انسان چنان آزاد است که هیچ نیازی در پیمودن این راه به خداوند و توفیق الهی ندارد، در آخرین آیه این سوره به بیان نفوذ مشیت پروردگار پرداخته، می‌فرماید: «و شما اراده نمی‌کنید مگر این که خداوند - پروردگار جهانیان - اراده کند و بخواهد» (و ما تشاؤون الا ان یشاء الله رب العالمین).

در حقیقت مجموع این دو آیه همان مسأله دقیق و ظریف «امر بین امرین» را بیان می‌کند، از یکسو می‌گوید تصمیم‌گیری به دست شماست، از سوی دیگر می‌گوید: تا خدا نخواهد شما نمی‌توانید تصمیم بگیرید، یعنی اگر شما مختار و آزاد آفریده شده‌اید این اختیار و آزادی نیز از ناحیه خداست، او خواسته است که شما چنین باشید.

انسان در اعمال خود نه مجبور است، و نه صد در صد آزاد، نه طریقه «جبر» صحیح است و نه طریقه «تفویض» بلکه هر چه او دارد، از عقل و هوش و توانائی جسمی و قدرت تصمیم‌گیری همه از ناحیه خداست. و همین واقعیت است که او را از یکسو دائماً نیازمند به خالق می‌سازد، و از سوی دیگر به مقتضای آزادی و اختیارش به او تعهد و مسؤولیت می‌دهد.

«پایان سوره تکویر»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۲۷

سوره انفطار [۸۲] ..... ص: ۴۲۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۱۹ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۴۲۷

این سوره مانند بسیاری از سوره‌های دیگر جزء آخر قرآن بر محور مسائل مربوط به قیامت دور می‌زند، و روی هم رفته در آیات نوزده گانه آن به پنج موضوع در این رابطه اشاره شده:

۱- اشراف السّاعه: یعنی حوادث عظیمی که در پایان جهان و در آستانه قیامت رخ می‌دهد.

۲- توجه انسان به نعمتهای خداوند که سراسر وجود او را فرا گرفته.

۳- اشاره به فرشتگانی که مأمور ثبت اعمال انسانها هستند.

۴- سرنوشت نیکان و بدان در قیامت.

۵- گوشه‌ای از سختیهای آن روز بزرگ.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۴۲۷

در حدیثی از امام صادق علیه السّلام می‌خوانیم: «هر کس این دو سوره: سوره انفطار و سوره انشقاق را تلاوت کند، و آن دو را در نماز فریضه و نافله برابر چشم خود قرار دهد هیچ حجابی او را از خدا محجوب نمی‌دارد، و چیزی میان او و خداوند حائل نمی‌شود، پیوسته (با چشم دل) به خدا می‌نگرد و خدا (با لطفش) به او نگاه می‌کند، تا از حساب مردم فارغ شود».

مسلمنا نعمت بزرگ حضور در پیشگاه خدا، و از میان رفتن حجابها میان او و پروردگار، برای کسی است که این دو سوره را در عمق جاننش جای دهد و خود را براساس آن بسازد، نه این که به لقلقه زبان اکتفا کند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۲۸

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الانفطار (۸۲): آیه ۱ ..... ص : ۴۲۸

(آیه ۱) - آن زمان که نظام جهان در هم ریزد! باز در آغاز این سوره به قسمتی از حوادث وحشت‌انگیزی که در آستانه رستاخیز سرتاسر این جهان را فرا می‌گیرد برخورد می‌کنیم.

نخست می‌فرماید: «در آن زمان که آسمان [کرات آسمانی] از هم شکافته شود» (اذا السماء انفطرت).

سوره الانفطار (۸۲): آیه ۲ ..... ص : ۴۲۸

(آیه ۲) - «و آن زمان که ستارگان پراکنده شوند و فرو ریزند» (و اذا الكواكب انتثرت).

نظام جهان بالا در هم می‌ریزد، و انفجارهای عظیمی سراسر کرات آسمانی را فرا می‌گیرد، منظومه‌ها نظام خویش را از دست می‌دهند، و ستارگان از مدار خود بیرون می‌روند، و بر اثر تصادم شدید به یکدیگر متلاشی می‌شوند، عمر این جهان به پایان می‌رسد، و همه چیز ویران می‌شود، تا بر ویرانه‌هایش عالم نوین آخرت برپا گردد.

هدف اعلام این مطلب است جایی که این کرات عظیم آسمانی به چنین سرنوشتی دچار شوند تکلیف انسان ضعیف در این میان معلوم است.

سوره الانفطار (۸۲): آیه ۳ ..... ص : ۴۲۸

(آیه ۳) - سپس از آسمان به زمین می‌آید، می‌فرماید: «و آن زمان که دریاها به هم پیوسته شود» (و اذا البحار فجرت).

گرچه امروز نیز تمام دریا‌های روی زمین (غیر از دریاچه‌ها) به هم ارتباط دارند، ولی به نظر می‌رسد که در آستانه قیامت بر اثر زلزله‌های شدید، یا متلاشی شدن کوه‌ها و ریختن آنها در دریاها چنان دریاها پر می‌شوند که آب سراسر خشکیها را فرا می‌گیرد، و دریاها به صورت یک اقیانوس گسترده و فراگیر در می‌آیند، همان‌گونه که یکی از تفسیرهای آیه ۶ سوره تکویر «و اذا البحار سجرت» نیز همین است (۱)».

(۱) احتمال دیگری در تفسیر این آیه داده شده که در ذیل آیه ۶ سوره تکویر ذکر گردید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۲۹

سوره الانفطار (۸۲): آیه ۴ ..... ص: ۴۲۹

(آیه ۴) - سپس در باره مرحله دوم رستاخیز و تجدید حیات جهان و تجدید حیات مردگان می‌فرماید: «و آن زمان که قبرها زیر و رو گردد» (و اذا القبور بعثرت). و مردگان بیرون آیند و برای حساب آماده شوند.

سوره الانفطار (۸۲): آیه ۵ ..... ص: ۴۲۹

(آیه ۵) - و بعد از ذکر این نشانه‌ها که قبل از رستاخیز و بعد از آن صورت می‌گیرد، سخن نهائی را چنین بیان می‌کند: در آن زمان «هر کس می‌داند آنچه را که از پیش فرستاده و آنچه را برای بعد گذاشته است» (علمت نفس ما قدمت و اخرت). آری! آن روز حجابها کنار می‌رود، پرده‌های غرور و غفلت دریده می‌شود، و حقایق جهان عریان و آشکار می‌گردد، آنجاست که انسان تمامی اعمال خود را می‌بیند و از نیک و بد آن آگاه می‌شود، چه اعمالی را که از قبل فرستاده، و چه کارهایی که آثارش بعد از او در دنیا باقی مانده مانند خیرات و صدقات جاریه، و بناها و آثاری که برای مقاصد رحمانی یا شیطانی ساخته، و از خود به جا نهاده است، و یا کتابها و آثار علمی و غیر علمی که برای مقاصد نیک و بد تحریر یافته، و بعد از او مورد بهره‌برداری دیگران قرار گرفته است، همچنین سنتهای نیک و بد که اقوامی را به دنبال خود کشانیده. اینها نمونه‌هایی است از کارهایی که نتایجش بعد از انسان به او می‌رسد و مصداق «اخرت» در آیه فوق است.

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «بعد از مرگ انسان، پرونده اعمال او بسته می‌شود، و اجر و پاداشی به او نمی‌رسد مگر از سه طریق (و در روایت دیگری این امور شش چیز شمرده شده): بناها و اشیاء مفیدی که برای استفاده مردم از خود به یادگار گذارده، فرزند صالح، قرآنی که آن را تلاوت می‌کند، چاهی که حفر کرده، درختی که غرس نموده، تهیه آب، و سنت حسنه‌ای که بعد از او باقی می‌ماند و مورد توجه قرار می‌گیرد.»

سوره الانفطار (۸۲): آیه ۶ ..... ص: ۴۲۹

(آیه ۶) - ای انسان! چه چیز تو را مغرور ساخته؟ در تعقیب آیات گذشته که پیرامون معاد سخن می‌گفت، در اینجا برای بیدار کردن انسان از خواب غفلت، و توجه او به مسؤولیت‌هایش در برابر خداوند، نخست او را مخاطب ساخته، و با یک برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۳۰

استفهام توییخی شدید و در عین حال توأم با نوعی لطف و محبت می‌فرماید: «ای انسان! چه چیز تو را در برابر پروردگار

کریمت مغرور ساخته؟ (یا ایها الانسان ما غرک بربک الکریم).

به مقتضای ربوبیتش پیوسته او را در کنف حمایت خود قرار داده، و تربیت و تکامل را بر عهده گرفته، و به مقتضای کرمش او را بر سر خوان نعمت خود نشانده، و از تمام مواهب مادی و معنوی برخوردار ساخته است. در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است که هنگام تلاوت این آیه فرمود: «غزه جهله جهل و نادانیش او را مغرور و غافل ساخته است!» و از اینجا روشن می شود هدف این است که با تکیه بر مسأله ربوبیت و کرم خداوند غرور و غفلت و جهل انسان را در هم بشکند.

سوره الانقطار (۸۲): آیه ۷ ..... ص: ۴۳۰

(آیه ۷) - سپس برای بیدار ساختن این انسان غافل به گوشه‌ای از کرم و الطافش به او در چهار مرحله اشاره کرده، می فرماید: «همان خدائی که تو را آفرید، و سامان داد و منظم ساخت» (الذی خلقک فسواک فعدلک).

سوره الانقطار (۸۲): آیه ۸ ..... ص: ۴۳۰

(آیه ۸) - «و در هر صورتی که می خواست تو را ترکیب نمود» (فی ای صورۃ ما شاء رکبک). در این آیات و بسیاری دیگر از آیات قرآن خداوند این انسان فراموشکار و مغرور را وادار به عرفان خویشتن می کند از آغاز آفرینش در رحم مادر، تا لحظه تولد، و از آنگاه تا نمو و رشد کامل، وجود خویش را مورد بررسی دقیق قرار دهد، و ببیند در هر گام، و در هر لحظه، نعمت تازه‌ای از سوی آن منعم بزرگ به سراغش آمده، تا خود را سراپا غرق احسان او ببیند و از مرکب غرور و غفلت پایین آید و طوق بندگی حق را بر گردن نهد.

سوره الانقطار (۸۲): آیه ۹ ..... ص: ۴۳۰

(آیه ۹) - سپس به منشأ غرور و غفلت آنها اشاره کرده، می فرماید: «آن گونه که شما می پندارید نیست بلکه شما روز جزا را منکرید» (کلا بل تکذبون بالدین).

نه مسأله کرم خداوند مایه غرور شماسست، و نه لطف و نعمتهای او، بلکه ریشه اصلی را در عدم ایمان به روز رستاخیز باید بیابید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۳۱

سوره الانقطار (۸۲): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۳۱

(آیه ۱۰) - سپس برای از میان بردن عوامل غرور و غفلت و تقویت ایمان به معاد می افزاید: «و بی شک نگاهبانانی بر شما گمارده شده ...» (و ان علیکم لحافظین).

سوره الانقطار (۸۲): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۳۱

(آیه ۱۱) - نگاهبانانی که در نزد پروردگار «والا مقام و نویسنده» اعمال نیک و بد شما هستند (کراما کاتبین).

سوره الانفتار (۸۲): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۳۱

(آیه ۱۲) - «که می‌دانند شما چه می‌کنید» (یعلمون ما تفعلون). حتی از اراده و تصمیم باطنی شما به هنگام گناه یا کار نیک با خبرند.

منظور از «حافظین» در اینجا فرشتگانی هستند که مأمور حفظ و نگهداری اعمال انسانها اعم از نیک و بد هستند که در آیه ۱۷ سوره ق از آنها تعبیر به «رقیب و عتید» شده است: «انسان هیچ سخنی را تلفظ نمی‌کند مگر این که نزد او فرشته‌ای است مراقب و آماده برای انجام مأموریت».

و در همان سوره ق آیه ۱۶ می‌فرماید: «به خاطر بیاورید هنگامی را که دو فرشته از راست و چپ که ملازم شما هستند اعمال شما را تلقی و ثبت می‌کنند».

سوره الانفتار (۸۲): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۳۱

(آیه ۱۳) - به دنبال بحثی که در آیات گذشته پیرامون ثبت و ضبط اعمال انسانها به وسیله فرشتگان آمد، در اینجا به نتیجه این حسابرسی، و مسیر نهائی نیکان و بدان اشاره کرده، می‌فرماید: «به یقین نیکان در نعمتی فراوانند» (ان الابرار لفی نعیم).

سوره الانفتار (۸۲): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۳۱

(آیه ۱۴) - «و بدکاران در دوزخند!» (و ان الفجار لفی جحیم).

این که می‌فرماید: «نیکوکاران در بهشت، و بدکاران در دوزخند» ممکن است به این معنی باشد که آنها هم اکنون نیز در بهشت و دوزخ وارد شده‌اند، و در همین دنیا نیز نعمتهای بهشتی و عذابهای دوزخی آنها را فرا گرفته، همان گونه که در آیه ۵۴ سوره عنکبوت می‌خوانیم: «دوزخ کافران را احاطه کرده است».

و نیز جمعی گفته‌اند که این گونه تعبیرها اشاره به آینده حتمی است - ولی معنی اول با ظاهر آیه سازگارتر است.

سوره الانفتار (۸۲): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۳۱

(آیه ۱۵) - در این آیه توضیح بیشتری در باره سرنوشت فاجران داده، می‌افزاید: «روز جزا وارد آن می‌شوند و می‌سوزند» (یصلونها یوم الدین).

هرگاه معنی آیه گذشته چنین باشد که آنها هم اکنون داخل دوزخند این آیه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۳۲ نشان می‌دهد که در روز قیامت ورود بیشتر و عمیقتری در این آتش سوزان می‌یابند و اثر آتش را به خوبی احساس می‌کنند.

سوره الانفتار (۸۲): آیه ۱۶ ..... ص: ۴۳۲

(آیه ۱۶) - و باز برای تأکید بیشتر می‌فرماید: «و آنان هرگز از آن غایب و دور نیستند» (و ما هم عنها بغائبین).

بسیاری از مفسران این جمله را دلیلی بر خلود و جاودانگی عذاب «فجار» گرفته‌اند، و چنین نتیجه‌گیری کرده‌اند که منظور از «فجار» در این آیات کفارند. چرا که «خلود» و جاودانگی جز در مورد آنها وجود ندارد بنا بر این فجار کسانی هستند که پرده‌های تقوا و عفاف را به خاطر عدم ایمان و تکذیب روز جزا دریده‌اند. نه به خاطر غلبه هوای نفس در عین داشتن ایمان. ضمناً آیه فوق این حقیقت را نیز بازگو می‌کند که عذاب دوزخیان هیچ گونه فترتی ندارد، و حتی برای ساعت و یا لحظه‌ای از آن دور نمی‌شوند.

سوره الانفطار (۸۲): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۳۲

(آیه ۱۷) - بعد برای بازگو کردن اهمیت آن روز بزرگ می‌افزاید: «تو چه می‌دانی روز جزا چیست؟» (و ما ادراک ما یوم الدین).

سوره الانفطار (۸۲): آیه ۱۸ ..... ص: ۴۳۲

(آیه ۱۸) - «باز چه می‌دانی روز جزا چیست؟» (ثم ما ادراک ما یوم الدین).
جائی که پیامبر صلی الله علیه و آله با آن آگاهی وسیع از قیامت و علم فوق العاده او نسبت به مبدأ و معاد، حوادث آن روز بزرگ و اضطراب و وحشت عظیمی را که بر آن حاکم است به خوبی نداند تکلیف بقیه روشن است.

سوره الانفطار (۸۲): آیه ۱۹ ..... ص: ۴۳۲

(آیه ۱۹) - سپس در یک جمله کوتاه و پر معنی یکی دیگر از ویژگیهای آن روز را که در حقیقت همه چیز در آن نهفته است مطرح کرده، می‌فرماید: «روزی است که هیچ کس قادر بر انجام کاری به سود دیگری نیست، و همه امور در آن روز از آن خداست» (یوم لا تملک نفس لنفس شیئا و الامر یومئذ لله). البته در این جهان نیز همه کارها به دست قدرت اوست، و همگان به او نیازمندند، ولی در آن روز این مالکیت و حاکمیت صوری و مجازی انسانها نیز برچیده می‌شود و حاکمیت مطلقه خداوند و مالکیت او بر هر چیز از هر زمان آشکارتر است.

«پایان سوره انفطار»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۳۳

سوره مطففین [۸۳] ..... ص: ۴۳۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۳۶ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۴۳۳

بحثهای این سوره بر پنج محور دور می‌زند:

- ۱- هشدار و تهدید شدیدی نسبت به کم فروشان.
- ۲- اشاره به این مطلب که گناهان از عدم ایمان راسخ به رستاخیز سر چشمه می‌گیرد.
- ۳- بخشی از سرنوشت «فجار» در آن روز بزرگ.
- ۴- قسمتی از مواهب عظیم و نعمتهای روح پرور نیکوکاران در بهشت.
- ۵- اشاره‌ای به استهزای جاهلانه کافران نسبت به مؤمنان و معکوس شدن این کار در قیامت.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۴۳۳

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «هر کس سوره مطففین را بخواند خدا او را از شراب طهور زلال و خالص که دست احدی به آن نرسیده در آن روز سیراب می‌کند».

و در حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده است: «هر کس در نمازهای فریضه خود سوره مطففین را بخواند خداوند امنیت از عذاب دوزخ را در قیامت به او عطا می‌کند، نه آتش دوزخ او را می‌بیند و نه او آتش دوزخ را» پیداست این همه ثواب و فضیلت و برکت برای کسی است که خواندن آن را مقدمه‌ای برای عمل قرار دهد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۳۴

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

شأن نزول: ..... ص : ۴۳۴

«ابن عباس» می‌گوید: هنگامی که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله وارد مدینه شد بسیاری از مردم سخت آلوده کم فروشی بودند، خداوند این آیات را نازل کرد و آنها پذیرفتند و بعد از آن کم فروشی را ترک کردند.

در حدیث دیگری آمده است که: بسیاری از اهل مدینه تاجر بودند و در کار خود کم فروشی می‌کردند، و بسیاری از معاملات آنها معاملات حرام بود، این آیات نازل شد و پیامبر صلی الله علیه و آله آنها را برای اهل مدینه تلاوت فرمود سپس افزود: «پنج چیز در برابر پنج چیز است!» عرض کردند: ای رسول خدا! کدام پنج در مقابل کدام پنج است؟

فرمود: «هیچ قومی عهدشکنی نکردند مگر این که خداوند دشمنانشان را بر آنها مسلط ساخت.

و هیچ جمعیتی به غیر حکم الهی حکم نکردند مگر این که فقر در میان آنها زیاد شد.

و در میان هیچ ملتی فحشا ظاهر نشد مگر این که مرگ و میر در میان آنها فراوان گشت! هیچ گروهی کم فروشی نکردند مگر این که زراعت آنها از بین رفت و قحطی آنها را فرو گرفت! و هیچ قومی زکات را منع نکردند مگر این که باران از آنها قطع شد!»!

سوره المطففین (۸۳): آیه ۱ ..... ص : ۴۳۴

(آیه ۱) - وای بر کم فروشان! در آغاز سوره قبل از هر چیز کم فروشان را مورد تهدید شدیدی قرار داده، می‌فرماید: «وای بر کم فروشان!» (ویل للمطففین).

این در حقیقت اعلان جنگی است از ناحیه خداوند به این افراد ظالم و ستمگر و کثیف که حق مردم را به طرز ناجوانمردانه‌ای پایمال می‌کنند.

قابل توجه این که در روایتی از امام صادق علیه السلام آمده که خداوند «ویل» را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۳۵ در باره هیچ کس در قرآن قرار نداده مگر این که او را کافر نام نهاده همان گونه که در آیه ۳۷ سوره مریم، می‌فرماید: «وای بر کافران از مشاهده روز بزرگ». از این روایت استفاده می‌شود که کم فروشی بوی کفر می‌دهد!

سوره المطفین (۸۳): آیه ۲ ..... ص: ۴۳۵

(آیه ۲) - سپس به شرح کار مطفین و کم فروشان پرداخته، می‌فرماید: «آنان که وقتی برای خود پیمان می‌کنند حق خود را بطور کامل می‌گیرند» (الذین اذا اکتالوا علی الناس یستوفون).

سوره المطفین (۸۳): آیه ۳ ..... ص: ۴۳۵

(آیه ۳) - «اما هنگامی که می‌خواهند برای دیگران پیمان یا وزن کنند کم می‌گذارند!» (و اذا کالوهم او وزنوهم یخسرون). البته بعید نیست با استفاده از الغای خصوصیت «کم فروشی» کم گذاردن در خدمات را نیز فراگیرد، فی المثل کارگر و کارمندی چیزی از وقت خود بدزدد در ردیف «مطفین» و کم فروشانی است که آیات این سوره سخت آنها را نکوهش کرده است. حتی بی تناسب نیست اگر هرگونه تجاوز از حدود الهی و کم و کسر گذاشتن در روابط اجتماعی و اخلاقی را مشمول آن بدانیم.

سوره المطفین (۸۳): آیه ۴ ..... ص: ۴۳۵

(آیه ۴) - سپس آنها را با این جمله استفهام توبیخی، مورد تهدید قرار می‌دهد: «آیا آنها گمان نمی‌کنند که برانگیخته می‌شوند؟! (الا یظن اولئک انهم مبعوثون).

سوره المطفین (۸۳): آیه ۵ ..... ص: ۴۳۵

(آیه ۵) - «در روزی بزرگ» (لیوم عظیم). روزی که عذاب و حساب و خبر او و هول و وحشتش همه عظیم است.

سوره المطفین (۸۳): آیه ۶ ..... ص: ۴۳۵

(آیه ۶) - «روزی که مردم در پیشگاه پروردگار جهانیان می‌ایستند» (یوم یقوم الناس لرب العالمین). یعنی اگر آنها قیامت را باور می‌داشتند و می‌دانستند حساب و کتابی در کار است، و تمام اعمالشان برای محاکمه در آن دادگاه بزرگ ثبت می‌شود، هرگز چنین ظلم و ستم نمی‌کردند، و حقوق افراد را پایمال نمی‌ساختند. در حدیثی از امام باقر علیه السلام نقل شده است: «هنگامی که امیر مؤمنان علی علیه السلام در کوفه بود همه روز صبح در

بازارهای کوفه می‌آمد و بازار به بازار می‌گشت و تازیانه‌ای (برای مجازات متخلفان) بر دوش داشت در وسط هر بازار می‌ایستاد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۳۶

و صدا می‌زد: «ای گروه تجّار! از خدا بترسید!» هنگامی که بانگ علی را می‌شنیدند هر چه در دست داشتند بر زمین گذاشته و با تمام دل به سخنانش گوش فرا می‌دادند، سپس می‌فرمود:

«از خداوند خیر بخواهید، و با آسان گرفتن کار بر مردم برکت بجوئید، و به خریداران نزدیک شوید، حلم را زینت خود قرار دهید، از سوگند پرهیزید، از دروغ اجتناب کنید، از ظلم خودداری نمایید، و حق مظلومان را بگیرید، به ربا نزدیک نشوید، پیمان و وزن را بطور کامل وفا کنید، و از اشیاء مردم کم نگذارید، و در زمین فساد نکنید!» و به این ترتیب در بازارهای کوفه گردش می‌کرد، سپس به دار الاماره باز می‌گشت و برای دادخواهی مردم می‌نشست.

سورة المطففين (۸۳): آیه ۷ ..... ص: ۴۳۶

(آیه ۷) - تو نمی‌دانی «سجّین» چیست؟ در تعقیب بحثی که در آیات گذشته در باره کم فروشان، و رابطه گناه با عدم ایمان راسخ به روز رستاخیز آمده بود، در اینجا به گوشه‌ای از سرنوشت بدکاران و فاجران در آن روز اشاره کرده، می‌فرماید: «چنین نیست که آنها (در باره قیامت) می‌پندارند به یقین نامه اعمال بدکاران در سجّین است» (کلا ان کتاب الفجار لفی سجین).

سورة المطففين (۸۳): آیه ۸ ..... ص: ۴۳۶

(آیه ۸) - «تو چه می‌دانی سجّین چیست؟» (و ما ادراک ما سجین).

سورة المطففين (۸۳): آیه ۹ ..... ص: ۴۳۶

(آیه ۹) - «نامه‌ای است رقم زده شده و سرنوشتی است حتمی» (کتاب مرقوم).

در تفسیر این آیات عمدتاً دو نظریه وجود دارد:

۱- منظور از «کتاب» همان نامه اعمال انسانهاست که هیچ کار کوچک و بزرگ و صغیره و کبیره‌ای نیست مگر این که آن را احصا کرده، و همه چیز بی‌کم و کاست در آن ثبت است.

و منظور از «سجّین» کتاب جامعی است که نامه اعمال همه بدکاران بطور مجموعی در آن گردآوری شده است. و به تعبیر ساده مانند دفتر کلی است که حساب هر یک از بستانکاران و بدهکاران را در صفحه مستقلی در آن ثبت می‌کنند.

و تعبیر از آن به عنوان «سجّین» شاید به خاطر این باشد که محتویات این برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۳۷ دیوان سبب زندانی شدن آنها در جهنّم است، یا خود این دیوان در قعر جهنّم جای دارد، به عکس کتاب ابرار و نیکان که در «اعلیٰ علیین» بهشت است.

۲- تفسیر دوم این است که «سجّین» به همان معنی مشهور و معروف یعنی «دوزخ» است که زندان عظیمی است برای همه بدکاران، و یا محل سختی از دوزخ می‌باشد، و منظور از «کتاب فجار» همان سرنوشتی است که برای آنها رقم زده شده.

بنابر این، معنی آیه چنین است: «سرنوشت مقرر و مسلم بدکاران در جهنّم است».

جمع میان این دو تفسیر نیز مانعی ندارد، چرا که سجّین در تفسیر اول به معنی دیوان کل اعمال بدکاران است، و در تفسیر دوم

به معنی دوزخ یا قعر زمین و معلوم است که اینها علت و معلول یکدیگرند، یعنی هنگامی که نامه عمل انسان در دیوان کل اعمال بدکاران قرار گرفت همان سبب می شود که او را به پست ترین مقام و قعر دوزخ بکشاند.

سوره المطفین (۸۳): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۳۷

(آیه ۱۰) - در این آیه، با یک جمله تکان دهنده به عاقبت شوم منکران معاد اشاره کرده، می فرماید: «وای در آن روز بر تکذیب کنندگان» (ویل یومئذ للمکذبین).
تکذیبی که سر چشمه انواع گناهان و از جمله کم فروشی و ظلم است.

سوره المطفین (۸۳): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۳۷

(آیه ۱۱) - در آیه قبل اشاره کوتاهی به سرنوشت شوم مکذبان شده بود، در اینجا به معرفی آنان پرداخته، می گوید: «همانها که روز جزا را انکار می کنند» (الذین یکذبون بیوم الدین).

سوره المطفین (۸۳): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۳۷

(آیه ۱۲) - و بعد می افزاید: «تنها کسانی آن را تکذیب می کنند که متجاوز و گنهکارند» (و ما یکذب به الا کل معتد ائیم).
یعنی ریشه انکار قیامت، منطوق و استدلال نیست، بلکه افرادی که می خواهند پیوسته به تجاوزها ادامه دهند و در گناه غوطه ور باشند منکر قیامت می شوند.

سوره المطفین (۸۳): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۳۷

(آیه ۱۳) - در این آیه به سومین وصف منکران قیامت اشاره کرده، می افزاید:
«(همان کس که) وقتی آیات ما بر او خوانده می شود می گوید: این افسانه های پیشینیان است» (اذا تتلى عليه آياتنا قال اساطير الاولین).

آنها علاوه بر این که تجاوزگر (معتد) و گنهکار (ائیم) هستند آیات الهی را نیز برگزیده تفسیر نموده، ج ۵، ص: ۴۳۸
به باد سخریه و استهزا گرفته، آن را مجموعه ای از اسطوره ها و افسانه های موهوم و سخنان بی ارزش، نظیر آنچه از دورانهای نخستین (دوران نادانی بشر) به یادگار مانده است معرفی می کنند و به این بهانه می خواهند خود را از مسؤلیت در برابر این آیات برکنار دارند.

در آیات دیگری از قرآن مجید نیز می خوانیم که مجرمان جسور برای فرار از اجابت دعوت الهی به همین بهانه متوسل می شدند.

سوره المطفین (۸۳): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۳۸

(آیه ۱۴) - گناهان زنگار دلهاست! قرآن در این آیه بار دیگر به ریشه اصلی طغیان و سرکشی آنها اشاره کرده، می افزاید:

«چنین نیست که آنها می‌پندارند، بلکه اعمالشان چون زنگاری بر دل‌هایشان نشسته» و از درک حقیقت وامانده‌اند (کلابل ران علی قلوبهم ما كانوا یکسبون). چرا که نور و صفای نخستین را که به حکم فطرت خداداد در آن بوده گرفته، به همین دلیل پرتو انوار وحی در آن منعکس نمی‌گردد! در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «هنگامی که بنده گناه کند، نکته سیاهی در قلب او پیدا می‌شود، اگر توبه کند، و از گناه دست بردارد و استغفار نماید قلب او صیقل می‌یابد، و اگر باز هم به گناه برگردد سیاهی افزون می‌شود، تا تمام قلبش را فرا می‌گیرد، این همان زنگاری است که در آیه «کلابل ران علی قلوبهم ما كانوا یکسبون» به آن اشاره شده».

سوره المطففین (۸۳): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۳۸

(آیه ۱۵) - در این آیه می‌افزاید: «چنین نیست که می‌پندارند، بلکه آنها در آن روز از پروردگارشان محجوبند» (کلابل انهم عن ربهم یومئذ لمحجوبون).

و این دردناک‌ترین مجازات آنهاست، همان گونه که لقای معنوی پروردگار، و حضور در بارگاه قرب او برای ابرار و نیکان بالاترین موهبت و لذتبخش‌ترین نعمت است.

سوره المطففین (۸۳): آیه ۱۶ ..... ص: ۴۳۸

(آیه ۱۶) - «سپس آنها به یقین وارد دوزخ می‌شوند» و ملازم آن هستند (ثم انهم لصالوا الجحیم). این ورود در آتش نتیجه محجوب بودن از پروردگار است، و اثری است که از آن جدا نیست، و بطور مسلم آتش محرومیت از دیدار حق، از آتش دوزخ هم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۳۹ سوزانتر است!

سوره المطففین (۸۳): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۳۹

(آیه ۱۷) - و در این آیه می‌فرماید: «سپس به آنها گفته می‌شود: این همان چیزی است که آن را تکذیب می‌کردید!» (ثم یقال هذا الذی کنتم به تکذبون).

این سخن به عنوان توبیخ و ملامت و سرزنش به آنها گفته می‌شود و عذابی است روحانی و شکنجه‌ای است معنوی برای این گروه خیره سر و لجوج.

سوره المطففین (۸۳): آیه ۱۸ ..... ص: ۴۳۹

(آیه ۱۸) - «علّین» در انتظار ابرار است! به دنبال توصیفی که در آیات گذشته در باره «فجّار» و نامه اعمال و سرنوشت آنها آمده، در اینجا، سخنی از گروه مقابل آنان، یعنی ابرار و نیکان است که ملاحظه افتخارات و امتیازات آنها در برابر فاجران، موقعیت هر دو را روشنتر می‌سازد.

نخست می‌فرماید: «چنان نیست که آنها (در باره معاد) می‌پندارند، بلکه نامه اعمال ابرار و نیکان در علّین است» (کلابل ان

کتاب الابرار لفی علیین).

«ابرار» کسانی هستند که روحی وسیع و همتی بلند و اعتقاد و عملی نیک دارند.

شبه همان دو تفسیر که در آیات سابق در باره «سَجِّین» داشتیم در باره «عَلَّیْن» نیز صادق است.

نخست این که: منظور از «کتاب الابرار» نامه اعمال نیکان و پاکان و مؤمنان است، و هدف بیان این نکته است که نامه اعمال آنها در یک دیوان کل به نام «عَلَّیْن» که بیانگر تمام اعمال مؤمنان است قرار دارد، دیوانی که بسیار بلند مرتبه و والا مقام است.

یا این که نامه اعمال آنها بر فراز آنها در شریفترین مکان، یا بر فراز بهشت در بلندترین مقام جای دارد، و همه اینها نشان می دهد که مقام خود آنها فوق العاده بلند و والا است.

تفسیر دیگر این که «کتاب» در اینجا به معنی سرنوشت و حکم قطعی الهی است که مقرر داشته نیکان در اعلی درجات بهشت باشند.

و البته جمع میان این دو تفسیر نیز ممکن است که هم نامه اعمال آنها در یک دیوان کل قرار دارد، و هم مجموعه آن دیوان بر فراز آسمانهاست و هم فرمان الهی بر آن قرار گرفته که خودشان در بالاترین درجات بهشت باشند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۴۰

سورة المطففين (۸۳): آیه ۱۹ ..... ص: ۴۴۰

(آیه ۱۹) - سپس برای بیان اهمیت و عظمت «عَلَّیْن» می افزاید: «و تو چه می دانی عَلَّیْن چیست» (و ما ادراک ما علیون). اشاره به این که مقام و مکانی است برتر از «خیال و قیاس و گمان و وهم» که هیچ کس حتی پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز نمی تواند ابعاد عظمت آن را دریابد.

سورة المطففين (۸۳): آیه ۲۰ ..... ص: ۴۴۰

(آیه ۲۰) - سپس خود قرآن به توضیح بیشتر پرداخته، می افزاید: عَلَّیْن «نامه ای است رقم خورده و سرنوشتی است قطعی» (کتاب مرقوم).

این بنا بر تفسیری است که «علیین» را به معنی دیوان کل نامه اعمال ابرار معرفی می کند، و اما بنا بر تفسیر دیگر معنی آیه چنین است: «این سرنوشت حتمی است که خداوند در باره آنها رقم زده که جایگاهشان برترین درجات بهشت باشد».

سورة المطففين (۸۳): آیه ۲۱ ..... ص: ۴۴۰

(آیه ۲۱) - سپس می افزاید: این کتاب کتابی است که «مقربان شاهد آند!» یا بر آن گواهی می دهند (یشهده المقربون). «مقربون» گروهی از خاصان و برگزیدگان مؤمنانند که مقامی بس والا دارند، و شاهد و ناظر نامه اعمال ابرار و نیکان دیگرند. البته همه مقربان از ابرارند ولی همه ابرار در سلک مقربان نیستند.

سورة المطففين (۸۳): آیه ۲۲ ..... ص: ۴۴۰

(آیه ۲۲) - سپس به شرح بخشی از پادشاهای عظیم ابرار و نیکان پرداخته، می‌فرماید: «مسلمانان در انواع نعمت‌اند» (ان‌الابرار لفی نعیم).

سوره المطففین (۸۳): آیه ۲۳ ..... ص: ۴۴۰

(آیه ۲۳) - بعد به شرح بعضی از آنها پرداخته، می‌فرماید: «بر تخت‌های زیبای بهشتی تکیه کرده، و (به زیباییهای بهشت) می‌نگرند!» (علی‌الارائک ینظرون).

سوره المطففین (۸۳): آیه ۲۴ ..... ص: ۴۴۰

(آیه ۲۴) - سپس می‌افزاید: هر گاه به آنها بنگری «در چهره‌هایشان طراوت و نشاط نعمت را می‌بینی و می‌شناسی» (تعرف فی وجوههم نصره‌النعیم).
اشاره به این که نشاط و سرور و شادی در چهره‌هایشان موج می‌زند.

سوره المطففین (۸۳): آیه ۲۵ ..... ص: ۴۴۰

(آیه ۲۵) - بعد از نعمت تخت و نگاه و آرامش و نشاط اشاره به نعمتی دیگر یعنی شراب بهشتیان کرده، می‌افزاید: «آنها از شراب (طهور) زلال دست نخورده سر بسته‌ای سیراب می‌شوند» (یسقون من رحیق مختوم).
شراب طهوری که مانند شراب آلوده و شیطانی دنیا معصیت‌زا و جنون‌آفرین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۴۱ نیست، بلکه هوش و عقل و نشاط و عشق و صفا می‌آفریند.

سوره المطففین (۸۳): آیه ۲۶ ..... ص: ۴۴۱

(آیه ۲۶) - سپس می‌فرماید: «مهری که بر آن نهاده شده از مشک است» (ختامه مسک).
نه همچون ظرف‌های در بسته دنیا که مهر آن را با «گل» می‌نهند، و هنگامی که انسان می‌خواهد شیء سر بسته را با شکستن مهرش باز کند، دستش آلوده می‌شود، شراب طهور بهشتی چنین نیست، هنگامی که دست بر مهرش می‌نهند، بوی عطر مشک در فضا پراکنده می‌شود! و در پایان آیه بعد از ذکر اوصاف شراب طهور بهشتی، می‌فرماید: «و در این (نعمت‌های بهشتی) راغبان باید بر یکدیگر پیشی گیرند» (و فی ذلک فلیتنافس المتنافسون).
«تنافس» به معنی تمنی و تلاش دو انسان است که هر کدام می‌خواهد شیء نفیسی که برای دیگری است در اختیار او نیز باشد. در حقیقت مضمون آیه شبیه چیزی است که در آیه ۲۱ سوره حدید آمده است: «پیشی بگیری بر یکدیگر برای رسیدن به مغفرت پروردگارتان، و بهشتی که پهنه آن مانند پهنه آسمان و زمین است!»

سوره المطففین (۸۳): آیه ۲۷ ..... ص: ۴۴۱

(آیه ۲۷) - و بعد به آخرین نعمتی که در این سلسله آیات آمده اشاره کرده، می‌فرماید: «این شراب (طهور) آمیخته با تسنیم

است» (و مزاجه من تسنیم).

سورة المطففين (۸۳): آیه ۲۸ ..... ص: ۴۴۱

(آیه ۲۸) - «همان چشمه‌ای که مقربان از آن می‌نوشند» (عینا یشرب بها المقربون).

از این آیات استفاده می‌شود که «تسنیم» برترین شراب طهور بهشتی است که مقربان آن را بطور خالص می‌نوشند، و از آسمان بهشت یا طبقات بالای آن فرو می‌ریزد. ولی برای ابرار مقداری از آن را با ریحی مختوم که نوع دیگری از شراب طهور بهشتی است می‌آمیزند! در روایات متعددی این شراب بهشتی پاداش کسانی ذکر شده که از شراب آلوده دنیا چشم بیوشند، و تشنه کامان را سیراب کنند، و آتش اندوه را در دل مؤمنان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۴۲ خاموش سازند. و کسانی که در روز گرم تابستان روزه بگیرند. از جمله پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله به علی علیه السلام فرمود: «ای علی! کسی که خمر و شراب را به خاطر خدا ترک گوید خداوند او را از شراب زلال در بسته مهر شده بهشتی سیراب می‌کند».

سورة المطففين (۸۳): آیه ۲۹ ..... ص: ۴۴۲

اشاره

(آیه ۲۹)

شأن نزول: ..... ص: ۴۴۲

مفسران برای این آیه و هفت آیه بعد از آن دو شأن نزول نقل کرده‌اند نخست این که: روزی علی علیه السلام و جمعی از مؤمنان از کنار جمعی از کفار «مکه» گذشتند، آنها به علی علیه السلام و مؤمنان خندیدند و استهزا کردند، آیات مورد بحث نازل شد و سرنوشت این گروه کافر استهزا کننده را در قیامت روشن ساخت. دیگر این که آیات مورد بحث در باره افرادی همچون عمار، صهیب، خباب، بلال، و سایر فقرای مؤمنین که مورد استهزای مشرکان قریش همچون ابو جهل، و ولید بن مغیره، و عاص بن وائل، واقع می‌شدند نازل شده. جمع میان این دو شأن نزول نیز کاملاً ممکن است.

تفسیر: ..... ص: ۴۴۲

آن روز آنها مؤمنان را مسخره می‌کردند، اما امروز...! در تعقیب آیات گذشته که سخن از نعمتها و پاداشهای عظیم ابرار و نیکان می‌گفت، در اینجا به گوشه‌ای از مصائب و زحمات آنها که در این جهان به خاطر ایمان و تقوا با آن رو به رو می‌شوند اشاره می‌کند، تا روشن شود که آن پاداشهای بزرگ بی حساب نیست.

نخست می فرماید: «بدکاران (در دنیا) پیوسته به مؤمنان می خندیدند» (ان الذین اجرموا كانوا من الذین آمنوا یضحکون). خنده‌ای تمسخر آمیز و تحقیر کننده، خنده‌ای که از روح طغیان و کبر و غرور و غفلت ناشی می شود، و همیشه افراد سبک سر و مغرور در برابر مؤمنان باتقوا چنین خنده‌های مستانه داشته‌اند.

سوره المطفین (۸۳): آیه ۳۰ ..... ص: ۴۴۲

(آیه ۳۰) - در این آیه دومین برخورد زشت آنها را بیان کرده، می فرماید: «و هنگامی که از کنارشان می گذشتند آنها را با اشاره تمسخر می کردند» (و اذا مروا بهم یتغامزون) و با این علامات و اشارات می گویند: این بی سر و پاها را ببینید که مقربان در گاه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۴۳ خدا شده‌اند. این آستین پاره‌ها و پا برهنه‌ها را تماشا کنید که مدعی نزول وحی الهی بر خودشان هستند! و این گروه نادان را بنگرید که می گویند استخوان پوسیده و خاک شده بار دیگر به حیات و زندگی بر می گردد و امثال این سخنان زشت و بی محتوا.

سوره المطفین (۸۳): آیه ۳۱ ..... ص: ۴۴۳

(آیه ۳۱) - اینها همه در برخوردشان با مؤمنان بود، در جلسات خصوصی نیز همین برنامه را بازگو کرده، و سخریه‌ها را غیبا ادامه می دادند، همان گونه که آیه مورد بحث می گوید: «و هنگامی که به سوی خانواده خود باز می گشتند مسرور و خندان بودند» و از آنچه انجام داده بودند خوشحالی می کردند (و اذا انقلبوا الی اهلهم انقلبوا فکھین). گوئی فتح و پیروزی نصیب آنها شده که به آن مباهات می کنند، و باز هم در غیاب، همان سخریه‌ها، و همان استهزاءها ادامه دارد.

سوره المطفین (۸۳): آیه ۳۲ ..... ص: ۴۴۳

(آیه ۳۲) - چهارمین عکس العمل شرارت آمیز آنها در برابر مؤمنان این بود که: «وقتی آنان را می دیدند می گفتند: اینها گمراهانند» (و اذا رأوهم قالوا ان هؤلاء لضالون). چرا که راه و رسم بت پرستی و خرافاتی را که در میان آنها رائج بود و هدایتش می پنداشتند رها کرده، و به سوی ایمان به خدا و توحید خالص بازگشته و به گمان آنها لذت نقد دنیا را به نعمتهای نسیه آخرت فروخته بودند.

سوره المطفین (۸۳): آیه ۳۳ ..... ص: ۴۴۳

(آیه ۳۳) - و از آنجا که مؤمنان غالباً از افرادی بودند که موقعیت اجتماعی و ثروت قابل توجهی در اختیار نداشتند - و به همین دلیل کفار به آنها با چشم حقارت می نگریستند، و ایمانشان را بی ارزش شمرده، و آئینشان را به باد مسخره می گرفتند - قرآن می گوید: «در حالی که هرگز مأمور مراقبت و متکفل آنان [مؤمنان] نبودند» (و ما ارسلوا علیهم حافظین). این در حقیقت جوابی است به این افراد خود خواه و پر ادعا که به شما چه مربوط که مؤمنان از کدام گروهند؟ شما در متن

دعوت و محتوای آئین پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله بنگرید.

سورة المطففين (۸۳): آیه ۳۴ ..... ص: ۴۴۳

(آیه ۳۴) - ولی در قیامت مسأله بر عکس می‌شود، چنانکه در این آیه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۴۴ می‌فرماید: «ولی امروز مؤمنان به کفار می‌خندند!» (فالیوم الذین آمنوا من الکفار یضحکون).

چرا که قیامت بازتابی است از اعمال انسان در دنیا، و در آنجا باید عدالت الهی اجرا شود، و عدالت ایجاب می‌کند که در آنجا مؤمنان پاکدل به کفار لجوج و معاند و استهزاگر بخندند، و این خود نوعی عذاب دردناک برای این مغروران مستکبر است! در بعضی از روایات از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله آمده است که: «در آن روز دری از بهشت به روی کفار گشوده می‌شود، و آنها به گمان این که فرمان آزادی از دوزخ و ورود در بهشت داده شده است به سوی آن حرکت می‌کنند، هنگامی که به آن رسیدند ناگهان در بسته می‌شود، و این کار چند بار تکرار می‌شود و مؤمنان که از بهشت نظاره‌گر آنانند می‌خندند!»!

سورة المطففين (۸۳): آیه ۳۵ ..... ص: ۴۴۴

(آیه ۳۵) - لذا در این آیه می‌افزاید: «در حالی که بر تختهای آراسته بهشتی نشسته و (به سرنوشت شوم آنها) می‌نگرند» (علی الارائک ینظرون).

به چه چیز نگاه می‌کنند! به آن همه نعمتهای بی‌پایان الهی، به آن مواهب عظیم و به آن عذابهای دردناکی که کفار مغرور و خودخواه در نهایت ذلت و زبونی به آن گرفتارند.

سورة المطففين (۸۳): آیه ۳۶ ..... ص: ۴۴۴

(آیه ۳۶) - سر انجام در آخرین آیه این سوره به صورت یک جمله استفهامیه، می‌فرماید: «آیا (با این حال) کافران پاداش اعمال خود را گرفتند؟! (هل ثوب الکفار ما کانوا یفعلون).

این سخن خواه از ناحیه خداوند باشد، یا فرشتگان، و یا مؤمنان، نوعی طعن و استهزا نسبت به افکار و ادعاهای این مغروران مستکبر است که انتظار داشتند در مقابل اعمال زشتشان جایزه و پاداشی هم از خداوند دریافت دارند، در برابر این پندار غلط و خیال خام می‌فرماید: «آیا آنها پاداش اعمالشان را گرفتند؟!»
«پایان سوره مطففین»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۴۵

سورة انشاق [۸۴] ..... ص: ۴۴۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۲۵ آیه است

این سوره مانند بسیاری از سوره‌های جزء اخیر قرآن مجید از مباحث معاد سخن می‌گوید، در آغاز اشاراتی به حوادث هولناک و تکان دهنده پایان جهان و شروع قیامت می‌کند، و در مرحله بعد به مسأله رستاخیز و حساب اعمال نیکوکاران و بدکاران، و سرنوشت آنها، و در مرحله سوم به بخشی از اعمال و اعتقاداتی که موجب عذاب و کیفر الهی می‌شود، و در مرحله چهارم بعد از ذکر سوگندهائی به مراحل سیر انسان در مسیر زندگی دنیا و آخرت اشاره می‌کند و سرانجام در مرحله پنجم باز سخن از اعمال نیک و بد و کیفر و پاداش آنهاست.

در باره فضیلت تلاوت این سوره ..... ص : ۴۴۵

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم:

«کسی که سوره انشقاق را بخواند خداوند او را از این که در قیامت نامه اعمالش به پشت سرش داده شود در امان می‌دارد!»

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الانشقاق (۸۴): آیه ۱ ..... ص : ۴۴۵

(آیه ۱) - همان گونه که در شرح محتوای سوره گفتیم در آغاز این سوره نیز به حوادث عظیم و عجیب پایان جهان اشاره شده، می‌فرماید: «در آن هنگام که آسمان [- کرات آسمانی] شکافته شود» (اذا السماء انشقت). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۴۶

نظیر آنچه در آغاز سوره انفطار آمده که می‌فرماید: «در آن زمان که آسمان (و کرات آسمانی) شکافته و ستارگان پراکنده شوند و فرو ریزند»، و این اعلام پایان دنیا و خرابی و فناى آن است.

در حدیثی از امیر مؤمنان علی علیه السلام در تفسیر آیه آمده که فرمود: «در آستانه قیامت این کواکب را که ما مشاهده می‌کنیم از کھکشان جدا می‌شود، و نظام همگی به هم می‌خورد».

سوره الانشقاق (۸۴): آیه ۲ ..... ص : ۴۴۶

(آیه ۲) - سپس می‌افزاید: «و تسلیم فرمان پروردگارش شود و شایسته است چنین باشد» (و اذنت لربها و حقت). مبادا تصور شود که آسمان با آن عظمت کمترین مقاومتی در مقابل این فرمان الهی می‌کند. چگونه می‌تواند تسلیم نباشد در حالی که فیض وجود لحظه به لحظه از سوی خداوند به آن می‌رسد، و اگر یک آن این رابطه قطع گردد متلاشی و نابود خواهد شد.

سوره الانشقاق (۸۴): آیه ۳ ..... ص : ۴۴۶

(آیه ۳) - و در مرحله بعد به وضع «زمین» اشاره کرده، می‌فرماید: «و در آن هنگام که زمین گسترده شود» (و اذا الارض

مدت).

کوهها- به شهادت آیات فراوانی از قرآن- بکلی متلاشی و بر چیده می‌شوند و تمام بلندیاها و پستیها از میان می‌رود، زمین صاف و گسترده و آماده حضور همه بندگان در صحنه می‌شود.

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۴ ..... ص : ۴۴۶

(آیه ۴)- و در سومین مرحله، می‌افزاید: «و (زمین) آنچه در درون دارد بیرون افکنده و خالی می‌شود» (و القت ما فیها و تخلت).

معروف در میان مفسران این است که مفهوم آیه این است که تمام مردگانی که در درون خاک و داخل قبرها آرمیده‌اند یکباره همه به بیرون پرتاب می‌شوند، و لباس حیات و زندگی بر تن می‌کنند.

بعضی دیگر گفته‌اند علاوه بر انسانها، معادن و گنجهای نهفته درون زمین نیز همگی بیرون می‌ریزد. بر گزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۴۷

این احتمال نیز وجود دارد که مواد مذاب درون زمین با زلزله‌های هولناک و وحشتناک بکلی بیرون می‌ریزد، و همه پستیها را پر می‌کند و سپس درون زمین خالی و آرام می‌گردد.

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۵ ..... ص : ۴۴۷

(آیه ۵)- باز به دنبال این سخن، می‌افزاید: «و تسلیم فرمان پروردگارش گردد و شایسته است» که تسلیم باشد (و اذنت لربها و حقت).

این حوادث عظیم که با تسلیم کامل همه موجودات توأم است، از یکسو بیانگر فزونی این دنیا است، فزونی زمین و آسمان و انسانها و گنجها و گنجینه‌ها، و از سوی دیگر دلیل بر ایجاد نقطه عطفی است در جهان آفرینش، و مرحله نوین و تازه هستی.

و از سوی سوم نشانه قدرت خداوند بزرگ است، بر همه چیز مخصوصا بر مسأله معاد و رستاخیز. آری! هنگامی که این حوادث واقع شود، انسان، نتیجه اعمال نیک و بد خود را می‌بیند- و این جمله‌ای است که در تقدیر است.

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۶ ..... ص : ۴۴۷

(آیه ۶)- تلاشی پر رنج به سوی کمال مطلق! سپس انسانها را مخاطب ساخته و سرنوشت آنها را در مسیری که در پیش دارند برای آنها روشن کرده، می‌فرماید: «ای انسان تو با تلاش و رنج به سوی پروردگارت می‌روی، و او را ملاقات خواهی کرد» (یا ایها الانسان انک کادح الی ربک کدحا فملاقیه).

این آیه اشاره به یک اصل اساسی در حیات همه انسانهاست، که همواره زندگی، آمیخته با زحمت و رنج و تعب است، حتی اگر هدف رسیدن به متاع دنیا باشد، تا چه رسد به این که هدف آخرت و سعادت جاویدان و قرب پروردگار باشد، این طبیعت زندگی دنیا است، حتی افرادی که در نهایت رفاه زندگی می‌کنند آنها نیز از رنج و زحمت و درد برکنار نیستند.

تعبیر به «ملاقات پروردگار» در اینجا، خواه اشاء... به ملاقات صحنه قیامت که صحنه حاکمیت مطلقه اوست باشد، یا ملاقات

جزا و پاداش و کیفر او، یا ملاقات خود او از طریق شهود باطن، نشان می‌دهد که این رنج و تعب تا آن روز ادامه خواهد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۴۸

یافت، و زمانی به پایان می‌رسد که پرونده این دنیا بسته شود و انسان با عملی پاک خدای خویش را ملاقات کند. آری! راحتی بی‌رنج و تعب، تنها در آنجاست. تکیه بر عنوان «ربّ» (پروردگار) اشاره به این است که این سعی و تلاش جزئی از برنامه ربوبیت خداوند و تکامل و تربیت انسان است.

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۷ ..... ص: ۴۴۸

(آیه ۷) - ولی در اینجا انسانها به دو گروه تقسیم می‌شوند همان گونه که می‌فرماید: «پس کسی که نامه اعمالش به دست راستش داده شود» (فاما من اوتی کتابه بيمينه).

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۸ ..... ص: ۴۴۸

(آیه ۸) - «به زودی حساب آسانی برای او می‌شود» (فسوف يحاسب حسابا يسيرا).

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۹ ..... ص: ۴۴۸

(آیه ۹) - «و خوشحال به اهل و خانواده‌اش باز می‌گردد» (و ينقلب الي اهله مسرورا). اینها کسانی هستند که در مدار اصلی آفرینش، در همان مداری که خداوند برای این انسان و سرمایه‌ها و نیروهای او تعیین کرده حرکت می‌کنند، و تلاش و کوشش آنها همواره برای خدا، و سعی و حرکتشان به سوی خداست، در آنجا نامه اعمالشان را به دست راستشان می‌دهند که این نشانه پاکی عمل و صحت ایمان و نجات در قیامت است، و مایه سرافرازی و سر بلندی در برابر اهل محشر.

منظور از «حساب یسیر» حساب سهل و آسان است که سخت‌گیری و دقت در آن نباشد، از سیئات بگذرد و حسنات را پاداش دهد و حتی سیئات آنها را به حسنات تبدیل کند.

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۴۸

(آیه ۱۰) - آنها که از شرم نامه اعمال را پشت سر می‌گیرند! به دنبال بحثی که در آیات قبل پیرامون اصحاب الیمین (مؤمنانی که نامه اعمالشان به دست راستشان داده می‌شود) گذشت در اینجا از کفار و مجرمان و چگونگی نامه اعمال آنها سخن می‌گوید.

نخست می‌فرماید: «و اما کسی که نامه اعمالش به پشت سرش داده شود» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۴۹ (و اما من اوتی کتابه وراء ظهره).

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۱۱) - «به زودی فریاد می‌زند: ای وای بر من که هلاک شدم!» (فسوف یدعوا ثبورا).

سوره الانشاق (۸۴): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۱۲) - «و در شعله‌های سوزان آتش می‌سوزد» (و یصلی سعیرا).

«اصحاب الیمین» با سرافرازی و افتخار و مباهات نامه اعمالشان را به دست راست گرفته و صدا می‌زنند: هاؤم اقرؤا کتابیه ای اهل محشر! بیاید و نامه اعمال مرا بگیرید و بخوانید» (حاقه / ۱۹).
اما وقتی مجرمان تبهکار نامه اعمالشان را به دست چپشان می‌دهند آنها از شرمساری و ذلت دست را پشت سر می‌گیرند، تا این سند جرم و فضاحت کمتر دیده شود، ولی چه فایده که در آنجا چیزی پنهان شدنی نیست.

سوره الانشاق (۸۴): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۱۳) - سپس به بیان علت این سرنوشت شوم پرداخته، می‌فرماید: «چرا که او در میان خانواده‌اش پیوسته (از کفر و گناه خود) مسرور بود» (انه کان فی اهله مسرورا).
سروری آمیخته با غرور، و غروری آمیخته با غفلت و بی‌خبری از خدا، سروری که نشانه دل‌بستگی سخت به دنیا و بی‌اعتنایی به جهان پس از مرگ بود.

سوره الانشاق (۸۴): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۱۴) - و لذا در این آیه، می‌افزاید: این به خاطر آن است که «او گمان می‌کرد هرگز بازگشت نمی‌کند» و معادی در کار نیست! (انه ظن ان لن یحور).
در حقیقت منشأ اصلی بدبختی او اعتقاد فاسد و گمان باطلش دائر بر نفی معاد بود، و همین اعتقاد باعث غرور و سرور او شد، او را از خدا دور ساخت و در شهوات و انواع گناهان غوطه‌ور نمود، تا آنجا که دعوت انبیا را به باد استهزا گرفت، و وقتی به سراغ خانواده خود می‌آمد از این استهزا و سخریه شاد و خوشحال بود، همین معنی در آیه ۳۱ سوره مطففین نیز آمده است.

سوره الانشاق (۸۴): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۴۹

(آیه ۱۵) - در این آیه، برای نفی عقائد باطل آنها می‌فرماید: «آری پروردگارش نسبت به او بینا بود» و اعمالش را برای حساب ثبت کرد! (بلی ان ربه کان به بصیرا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۵۰.
تعبیر این آیه همانند آیه «یا ایها الانسان انک کادح الی ربک کدحا فملاقیه».
می‌تواند به منزله دلیلی بر مسأله معاد محسوب شود، بخصوص این که در هر دو آیه روی عنوان «رب» تکیه شده است، چرا که سیر تکاملی انسان به سوی پروردگار هرگز نمی‌تواند با مرگ متوقف گردد، و زندگی دنیا کمتر از آن است که هدف چنین سیری باشد.

و نیز بصیر بودن خداوند نسبت به اعمال آدمی، و ثبت و ضبط آنها حتما باید مقدمه‌ای برای حساب و جزا باشد و گر نه

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۱۶ ..... ص : ۴۵۰

(آیه ۱۶) - به دنبال بحثی که در آیات گذشته پیرامون سیر تکاملی انسان به سوی خداوند آمد، در اینجا برای تأکید این مطلب و توضیح بیشتر، می‌فرماید:
«سوگند به شفق» (فلا اقسم بالشفق).

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۱۷ ..... ص : ۴۵۰

(آیه ۱۷) - «و سوگند به شب و آنچه را (از امور پراکنده) جمع آوری می‌کند» (و اللیل و ما وسق).

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۱۸ ..... ص : ۴۵۰

(آیه ۱۸) - «و سوگند به ماه آنگاه که بدر کامل می‌شود» (و القمر اذا اتسق).

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۱۹ ..... ص : ۴۵۰

(آیه ۱۹) - «که همه شما پیوسته از حالی به حال دیگر منتقل می‌شوید» تا به کمال برسید (لترکبن طبقا عن طبق).
منظور از «شفق» در اینجا همان روشنی آمیخته با تاریکی در آغاز شب است.
و از آنجا که ظهور «شفق» خبر از یک حالت تحول و دگرگونی عمیق در جهان می‌دهد، و اعلام پایان روز و آغاز شب است، به علاوه جلوه و زیبایی خاصی دارد، و از همه گذشته وقت نماز مغرب است، خداوند به آن سوگند یاد فرموده تا همگان را وادار به اندیشه در این پدیده زیبای آسمانی کند.

و اما سوگند به شب به خاطر آثار و اسرار زیادی است که در آن نهفته شده و در گذشته مشروحا از آن سخن گفته‌ایم.
تعبیر به «ما وسق» با توجه به این که «وسق» به معنی جمع کردن پراکنده‌هاست اشاره به بازگشت انواع حیوانات و پرنده‌گان و حتی انسانها به خانه‌ها و لانه‌های خود به هنگام شب است، که نتیجه آن آرامش و آسایش عمومی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۵۱

جانداران می‌باشد، و یکی از اسرار و آثار پر اهمیت شب محسوب می‌شود.
قابل توجه این که هر چهار موضوعی که در آیات فوق به آن سوگند یاد شده است (شفق، شب، موجوداتی که شب آنها را گردآوری می‌کند، ماه در حالت بدر کامل) همه موضوعاتی است مربوط به هم و مکمل یکدیگر، و مجموعه‌ای زیبا و منسجم را تشکیل می‌دهد که اندیشه انسان را تحریک می‌کند، تا در قدرت عظیم آفرینش بیندیشد، و از این دگرگونیهای سریع به مسأله معاد و قدرت خداوند بر آن آشناتر شود.

جمله «لترکبن طبقا عن طبق» بیانگر حالات مختلفی است که انسان در مسیر زندگی خود یکی پس از دیگری پیدا می‌کند.
از جمله حالات گوناگونی که انسان در طریق پر رنج و مشقت خود به سوی خداوند و کمال مطلق پیدا می‌کند، نخست عالم

دنیا، بعد جهان برزخ و سپس رستاخیز و حالات مختلف آن.

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۲۰..... ص : ۴۵۱

(آیه ۲۰) - سپس به عنوان یک نتیجه گیری کلی از بحثهای گذشته، می فرماید: «پس چرا هنگامی که آنها ایمان نمی آورند؟! (فما لهم لا يؤمنون).
با این که دلائل حق روشن و آشکار است هم دلائل توحید و خداشناسی و هم دلائل معاد، هم آیات آفاقی و هم آیات انفسی.

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۲۱..... ص : ۴۵۱

(آیه ۲۱) - سپس از کتاب «تکوین» به سراغ کتاب «تدوین» می رود، می افزاید: «و (چرا) هنگامی که قرآن بر آنها خوانده می شود سجده نمی کنند؟
(و اذا قرئ عليهم القرآن لا يسجدون).
قرآنی که نور اعجاز از جوانب مختلف آن می درخشد، و هر ناظر بی طرف می داند ممکن نیست زائیده مغز بشری باشد.

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۲۲..... ص : ۴۵۱

(آیه ۲۲) - در این آیه، می افزاید: «بلکه کافران پیوسته آیات الهی را تکذیب می کنند» (بل الذین کفروا یکذبون).
به کار بردن «فعل مضارع» (یکذبون) در اینجا که معمولاً برای استمرار می آید گواه بر این معنی است که آنها در تکذیبهای خود اصرار داشتند، اصراری که از روح برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۵۲
لجاج و عناد سر چشمه می گرفت.

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۲۳..... ص : ۴۵۲

(آیه ۲۳) - سپس با لحنی تهدیدآمیز می فرماید: «و خداوند آنچه را در دل پنهان می دارند به خوبی می داند» (و الله اعلم بما یوعون).
خداوندا از نیات و اهداف آنها، و انگیزه هائی که سبب این تکذیبهای مستمر می گردد، با خبر است هر قدر آنها بر آن پرده پوشی کنند و سرانجام کیفر همه آن را به آنها خواهد داد.

سوره الانشاق(۸۴): آیه ۲۴..... ص : ۴۵۲

(آیه ۲۴) - و در این آیه، می فرماید: «پس آنها را به عذابی دردناک بشارت ده» (فبشرهم بعذاب الیم).
تعبیر به «بشارت» که معمولاً در خبرهای خوش به کار می رود در اینجا نوعی طعن و سرزنش است، این در حالی است که مؤمنان را حقیقتاً بشارت به نعمتهای گسترده بهشتی می دهد، تا تکذیب کنندگان دوزخی در حسرت و اندوه فرو روند.

سوره الانشقاق (۸۴): آیه ۲۵..... ص: ۴۵۲

(آیه ۲۵) - در آخرین آیه این سوره، به صورت یک استثناء بار دیگر به سرنوشت مؤمنان صالح العمل اشاره کرده، می‌فرماید: «مگر کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده‌اند که برای آنها پاداشی است قطع نشدنی» (الا الذين آمنوا و عملوا الصالحات لهم اجر غير ممنون).

این آیه راه بازگشت را به روی کفار می‌گشاید، و می‌فرماید: این عذاب الیم از کسانی که توبه کنند و ایمان آورند و اعمال صالح انجام دهند قطعاً برداشته شده و پاداش دائم و نقصان ناپذیر به آنها داده می‌شود.

«پایان سوره انشقاق»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۵۳

سوره بروج [۸۵]..... ص: ۴۵۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۲۲ آیه است

محتوای سوره:..... ص: ۴۵۳

با توجه به این که این سوره از سوره‌های «مکی» است چنین به نظر می‌رسد که هدف اصلی تقویت روحیه مؤمنان در برابر دشمنان و تشویق آنان به پایمردی و استقامت است.

و در همین رابطه در این سوره داستان «اصحاب اخدود» را نقل می‌کند، همانها که خندقها کردند و آتشی عظیمی در آن افروختند، و مؤمنان را تهدید به شکنجه با آتش کردند، گروهی را زنده زنده در آتش سوزاندند، اما آنها از ایمانشان بازنگشتند.

در قسمت دیگری از این سوره کافرانی را که مؤمنان را تحت فشار قرار می‌دهند سخت مورد حمله قرار داده و آنها را به عذاب سوزان جهنم تهدید می‌کند، در حالی که مؤمنان را بشارت به باغهای پر نعمت بهشتی می‌دهد.

در مقطع بعد آنها را به گذشته تاریخ باز می‌گرداند، و داستان فرعون و ثمود و اقوام زورمند را در برابر دیدگانشان مجسم می‌سازد، تا کفار «مکه» که نسبت به آنها قدرت ناچیزی داشتند حساب خود را بکنند، و هم مایه تسلی خاطر پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان بوده باشد.

و در آخرین مقطع سوره اشاره به عظمت قرآن مجید و اهمیت فوق العاده این وحی الهی می‌کند، و سوره را با آن پایان می‌دهد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۵۴

نامگذاری این سوره به «بروج» به تناسب سوگندی است که در آیه نخستین آن آمده است.

فضیلت تلاوت سوره:..... ص: ۴۵۴

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «هر کس این سوره را بخواند خداوند به تعداد تمام کسانی که در نماز جمعه اجتماع می‌کنند، و تمام کسانی که روز عرفه (در عرفات) جمع می‌شوند، ده حسنه به او می‌دهد، و تلاوت آن انسان را از ترسها و شدائد رهایی می‌بخشد».

با توجه به این که یکی از تفسیرهای آیه «و شاهد و مشهود» روز جمعه و روز عرفه است، و نیز با توجه به این که سوره حکایت از مقاومت شدید مؤمنان پیشین در برابر شدائد و فشارها می‌کند، تناسب این پاداشها با محتوای سوره روشن می‌شود، و در ضمن نشان می‌دهد که این همه اجر و پاداش از آن کسانی است که آن را بخوانند و در آن بیندیشند و سپس عمل کنند. بسم الله الرحمن الرحیم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره البروج (۸۵): آیه ۱ ..... ص: ۴۵۴

(آیه ۱) - در آغاز سوره، می‌فرماید: «سوگند به آسمان که دارای برجهای بسیار است» (و السماء ذات البروج). برجهای آسمانی یا به معنی ستارگان درخشان و روشن آسمان است یا به معنی «صورت‌های فلکی» یعنی مجموعه‌ای از ستارگان که در نظر ما شباهت به یکی از موجودات زمینی دارد، و برجهای دوازده گانه دوازده صورت فلکی است که خورشید در مسیر سالانه خود در هر ماه محاذی یکی از آنها قرار می‌گیرد - البته خورشید حرکت نمی‌کند بلکه زمین به دور آن می‌گردد ولی به نظر می‌رسد که خورشید جا به جا می‌شود و محاذی یکی از این صورت‌های فلکی می‌گردد.

سوره البروج (۸۵): آیه ۲ ..... ص: ۴۵۴

(آیه ۲) - سپس می‌افزاید: «و سوگند به آن روز موعود» روز رستاخیز (و الیوم الموعود). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۵۵ همان روزی که تمام انبیا و پیامبران الهی آن را وعده داده‌اند و صدها آیه قرآن مجید از آن خبر می‌دهد.

سوره البروج (۸۵): آیه ۳ ..... ص: ۴۵۵

- (آیه ۳) - و در سومین و چهارمین سوگند، می‌فرماید: «و قسم به شاهد و مشهود» (و شاهد و مشهود).
- در این که منظور از «شاهد» و «مشهود» چیست؟ مفسران حدود سی تفسیر ذکر کرده‌اند که مهمترین آنها تفسیرهای زیر است:
- ۱- «شاهد» شخص پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و «مشهود» روز قیامت است.
  - ۲- «شاهد» گواهان عمل انسانند، مانند اعضای پیکر او و «مشهود» انسانها و اعمال آنها هستند.
  - ۳- «شاهد» به معنی روز جمعه است که شاهد اجتماع مسلمین در مراسم بسیار مهم نماز آن روز است. و «مشهود» روز عرفه است که زائران بیت الله الحرام شاهد و ناظر آن روزند.
  - ۴- «شاهد» روز عید قربان و «مشهود» روز عرفه می‌باشد.
  - ۵- منظور از «شاهد» شبها و روزها، و «مشهود» بنی آدم است که به اعمال او گواهی می‌دهد.
  - ۶- منظور از «شاهد» ملائکه و «مشهود» قرآن است.
  - ۷- منظور از «شاهد» حجر الاسود و «مشهود» حاجیانند که در کنار آن می‌آیند و دست بر آن می‌نهند.
  - ۸- «شاهد» خلق است، و «مشهود» حق است.

۹- منظور از «شاهد» امت اسلامی است و «مشهود» امتهای دیگر.

۱۰- «شاهد» پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و «مشهود» سایر انبیاء هستند.

۱۱- «شاهد» پیامبر صلی الله علیه و آله و «مشهود» امیر مؤمنان علی علیه السلام است.

البته تناسب این آیه با آیات قبل ایجاب می کند که «شاهد» اشاره به شهود روز قیامت باشد، اعم از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله یا سایر پیامبران نسبت به امتهای خود، و ملائکه و فرشتگان و اعضای پیکر آدمی و شب و روز، و مانند آنها، و «مشهود» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۵۶
انسانها یا اعمال آنهاست.

و به این ترتیب بسیاری از تفاسیر فوق درهم ادغام می شود و در یک مجموعه با یک مفهوم وسیع خلاصه می گردد و تضادی میان آنها وجود ندارد.

چرا که «شاهد» هرگونه گواه را شامل می شود، و «مشهود» هر چیزی را که بر آن گواهی می دهند.

آری! آسمان و ستارگان درخشان و برجهای موزونش همگی نشانه نظم و حساب است و «یوم موعود» صحنه روشنی از حساب و کتاب، و شاهد و مشهود نیز وسیله‌ای است برای رسیدگی دقیق به این حساب، وانگهی همه این سوگندها برای آن است که به شکنجه گران ظالم هشدار دهد اعمال آنها در مورد مؤمنان راستین همگی ثبت و ضبط، و برای روز موعود نگهداری می شود.

سوره البروج (۸۵): آیه ۴ ..... ص: ۴۵۶

(آیه ۴) - مؤمنان در برابر کوره‌های آدم سوزی! قرآن بعد از این سوگندها می فرماید: «مرگ بر شکنجه گران صاحب گودال» آتش (قتل اصحاب الاخدود).

سوره البروج (۸۵): آیه ۵ ..... ص: ۴۵۶

(آیه ۵) - «آتشی عظیم و شعله‌ور» (النار ذات الوقود).

سوره البروج (۸۵): آیه ۶ ..... ص: ۴۵۶

(آیه ۶) - «هنگامی که در کنار آن نشسته بودند» (اذ هم علیها قعود).

سوره البروج (۸۵): آیه ۷ ..... ص: ۴۵۶

(آیه ۷) - «و آنچه را با مؤمنان انجام می دادند (با خونسردی و قساوت) تماشا می کردند!» (و هم علی ما یفعلون بالمؤمنین شهود).

این گروه شکنجه گر خندقهای بزرگی از آتش فراهم ساخته بودند، و مؤمنان را وادار می کردند که دست از ایمان خود بردارند، هنگامی که با مقاومت آنان رو به رو می شدند آنها را در این کوره‌های آدم سوزی انداخته، به آتش می کشیدند!

سوره البروج (۸۵): آیه ۸ ..... ص: ۴۵۶

(آیه ۸) - سپس می‌افزاید: «آنها (شکنجه‌گران) هیچ ایرادی بر مؤمنان نداشتند جز این که به خداوند عزیز و حمید ایمان آورده بودند؟! (و ما نقموا منهم الا ان يؤمنوا بالله العزيز الحمید).
تعبیر به «عزیز» (قدرتمند شکست‌ناپذیر) و «حمید» (شایسته هر گونه ستایش و دارای هر گونه کمال) در حقیقت پاسخی است به جنایتهای آنها، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۵۷
و دلیلی است بر ضد آنان، یعنی مگر ایمان به چنین خدائی جرم و گناه است؟! در ضمن تهدید و هشدار نیز به این شکنجه‌گران در طول تاریخ محسوب می‌شود که خداوند عزیز و حمید در کمین آنهاست.

سوره البروج (۸۵): آیه ۹ ..... ص: ۴۵۷

اشاره

(آیه ۹) - سپس به بیان دو وصف دیگر از اوصاف این معبود بزرگ پرداخته، می‌افزاید: «همان کسی که حکومت آسمانها و زمین از آن اوست و خداوند بر همه چیز گواه است» (الذی له ملک السماوات و الارض و الله علی کل شیء شهید).
در حقیقت این چهار وصف از اوصافی است که شایستگی برای عبودیت را مسلم می‌کند، قدرت و توانائی، واجد هر گونه کمال بودن، مالکیت آسمانها و زمین، و آگاهی از همه چیز.
در ضمن بشارتی است به مؤمنان که خدا حاضر و ناظر است و صبر و شکیبایی و استقامتشان را در راه حفظ ایمان می‌بیند.
و البته توجه به این حقیقت به آنها نیرو و نشاط می‌دهد.
از سوی دیگر تهدیدی است برای دشمنان آنها و هشدار است که اگر خدا مانع کار آنها نمی‌شود نه به خاطر ناتوانی است، بلکه به خاطر آزمون و امتحان است، و سر انجام طعم تلخ عذاب دردناک خدا را خواهند چشید.

اصحاب اخدود چه کسانی بودند؟ ..... ص: ۴۵۷

«اخدود» به معنی گودال بزرگ یا خندق است، منظور در اینجا خندقهای عظیمی است که مملو از آتش بود تا شکنجه‌گران، مؤمنان را در آنها بیفکنند و بسوزانند.
معروف و مشهور آن است که این ماجرا مربوط به «ذو نواس» آخرین پادشاه «حمیر» (۱) در سرزمین «یمن» است.
توضیح این که: «ذو نواس» که آخرین نفر از سلسله گروه «حمیر» بود به آیین یهود درآمد، و گروه «حمیر» نیز از او پیروی کردند، او نام خود را «یوسف» نهاد،

---

(۱) «حمیر» قبیله‌ای بود از قبایل معروف «یمن».

و مدتی بر این منوال گذشت، سپس به او خبر دادند که در سرزمین «نجران» (در شمال یمن) هنوز گروهی بر آیین نصرانیتند، هم مسلکان «ذو نواس» او را وادار کردند که اهل «نجران» را مجبور به پذیرش آیین یهود کند، او به سوی نجران حرکت کرد، و ساکنان آنجا را جمع نمود، و آیین یهود را بر آنها عرضه داشت و اصرار کرد آن را بپذیرا شوند، ولی آنها ابا کردند حاضر به قبول شهادت شدند. اما حاضر به صرف نظر کردن از آیین خود نبودند.

«ذو نواس» دستور داد خندق عظیمی کنند و هیزم در آن ریختند و آتش زدند، گروهی را زنده زنده به آتش سوزاند، و گروهی را با شمشیر کشت و قطعه قطعه کرد، بطوری که عدد مقتولین و سوختگان به آتش به بیست هزار نفر رسید! «۱» بعضی افزوده‌اند که در این گیر و دار یک تن از نصاری نجران فرار کرد و به سوی روم و دربار قیصر شتافت، و از ذو نواس شکایت کرد و یاری طلبید.

قیصر گفت: سرزمین شما از من دور است، اما نامه‌ای به پادشاه حبشه می‌نویسم که او مسیحی است و همسایه شماست، از او می‌خواهم شما را یاری دهد، مرد نجرانی نزد سلطان حبشه «نجاشی» آمد، و نجاشی از شنیدن این داستان سخت متأثر گشت، و از خاموشی شعله آیین مسیح (ع) در سرزمین نجران افسوس خورد، و تصمیم بر انتقام شهیدان را از او گرفت. لشکریان حبشه به جانب یمن تاختند و در یک پیکار سخت سپاه ذو نواس را شکست دادند، و گروه زیادی از آنان کشته شد، و طولی نکشید که مملکت یمن به دست نجاشی افتاد و به صورت ایالتی از ایالات حبشه درآمد.

سورة البروج (۸۵): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۵۸

(آیه ۱۰) - شکنجه گران در برابر مجازات الهی! بعد از بیان جنایت عظیم

(۱) این کوره‌های آدم سوزی که به دست یهود به وجود آمد احتمالاً نخستین کوره‌های آدم سوزی در طول تاریخ بود، ولی عجب این که این بدعت قساوت بار ضد انسانی سرانجام دامان خود یهود را گرفت، و چنانکه می‌دانیم گروه زیادی از آنها در ماجرای آلمان هیتلری در کوره‌های آدم‌سوزی به آتش کشیده شدند، و مصداق «عذاب الحریق» این جهان نیز در باره آنها تحقق یافت.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۵۹

شکنجه گران اقوام پیشین در اینجا به کیفر سخت الهی نسبت به آنان، و پادشاهای عظیم مؤمنان اشاره کرده، می‌فرماید: «کسانی که مردان و زنان با ایمان را شکنجه دادند، سپس توبه نکردند، برای آنها عذاب دوزخ و عذاب آتش سوزان است» (ان الذین فتنوا المؤمنین و المؤمنات ثم لم یتوبوا فلهم عذاب جهنم و لهم عذاب الحریق).

جمله «ثم لم یتوبوا» نشان می‌دهد که راه توبه حتی برای چنین شکنجه‌گران ستمگری باز است، و این نهایت لطف پروردگار را نسبت به گنهکاران نشان می‌دهد، و ضمناً هشدار می‌دهد، و مردم مکه که تا دیر نشده دست از آزار و شکنجه مؤمنان بردارند، و به سوی خدا بازگردند.

قابل توجه این که در این آیه دو گونه عذاب برای آنها ذکر کرده: یکی عذاب جهنم و دیگری «عذاب حریق» (عذاب آتش سوزان) ذکر این دو ممکن است به خاطر این باشد که در جهنم انواعی از مجازاتها وجود دارد که یکی از آنها آتش سوزان است، و ذکر آن بالخصوص به خاطر این است که شکنجه‌گران مزبور مؤمنان را با آتش می‌سوزاندند و باید در آنجا با آتش

مجازات شوند اما این آتش کجا و آن آتش کجا.

سوره البروج (۸۵): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۵۹

(آیه ۱۱) - سپس به پادشاه مؤمنان پرداخته، می‌فرماید: «و برای کسانی که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند باغهایی از بهشت است که نهرها زیر درختانش جاری است، و این نجات و پیروزی بزرگ است» (ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات لهم جنات تجری من تحتها الانهار ذلك الفوز الكبير).
چه فوز و پیروزی از این برتر که در جوار قرب پروردگار و در میان انواع نعمتهای پایدار، با سر بلندی و افتخار جای گیرند، ولی نباید فراموش کرد که کلید اصلی این پیروزی و فوز کبیر، ایمان و عمل صالح است.

سوره البروج (۸۵): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۵۹

(آیه ۱۲) - سپس بار دیگر به تهدید کفار و شکنجه‌گران پرداخته، می‌افزاید:
«گرفتن قهر آمیز و مجازات پروردگارت به یقین بسیار شدید است!» (ان بطش ربك لشديد).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۶۰

سوره البروج (۸۵): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۱۳) - بعد می‌فرماید: گمان نکنید قیامتی در کار نیست و یا بازگشت شما مشکل است «اوست که آفرینش را آغاز می‌کند، و باز می‌گرداند» (انه هو یبدی و یعید).

سوره البروج (۸۵): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۱۴) - سپس به بیان پنج وصف از اوصاف خداوند بزرگ پرداخته، می‌گوید: «و او آمرزنده و دوستدار (مؤمنان) است» (و هو الغفور الودود).

سوره البروج (۸۵): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۱۵) - «صاحب عرش و دارای مجد و عظمت است» (ذو العرش المجید).

سوره البروج (۸۵): آیه ۱۶ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۱۶) - «و آنچه را می‌خواهد انجام می‌دهد» (فعال لما یرید).
در حقیقت ذکر این اوصاف در برابر تهدیدی که در آیات قبل آمده برای بیان این حقیقت است که راه بازگشت به روی گنهکاران باز است، و خداوند در عین شدید العقاب بودن غفور و ودود و رحیم و مهربان است.

سوره البروج (۸۵): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۱۷) - دیدی خدا با لشکر فرعون و ثمود چه کرد؟

آیات قبل بیان قدرت مطلقه خداوند و حاکمیت بلا منازع او، و تهدید کفار و شکنجه گران بود، برای این که معلوم شود این تهدیدها عملی است در اینجا روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می فرماید: «آیا داستان لشکرها به تو رسیده است» (هل اتاک حدیث الجنود).

لشکریان عظیمی که در برابر پیامبران الهی صف آرائی کردند و به مبارزه برخاستند به گمان این که می توانند در مقابل قدرت خدا عرض اندام کنند.

سوره البروج (۸۵): آیه ۱۸ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۱۸) - و بعد به دو نمونه آشکار از آنها که یکی در قدیم الایام، و دیگری در عصر نزدیکتر واقع شد اشاره کرده، می افزاید: «لشکریان فرعون و ثمود» (فرعون و ثمود).

همانها که بعضی شرق و غرب جهان را زیر سلطه خود قرار دادند، و بعضی دل کوهها را شکافتند و سنگهای عظیم آن را برکنندند، و از آن خانهها و قصرهای عظیم ساختند، و کسی را یارای مقابله با آنها نبود.

اما خداوند گروه اول را با «آب» و گروه دوم را با «باد» که هر دو وسیلههای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۶۱ حیات آدمی هستند، در هم کوبید!

سوره البروج (۸۵): آیه ۱۹ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۱۹) - در این آیه می افزاید: «ولی کافران پیوسته در تکذیب حقند» (بل الذین کفروا فی تکذیب).

چنان نیست که نشانههای حق بر کسی مخفی و پنهان باشد، لجاجت و عناد اجازه نمی دهد که بعضی راه را پیدا کنند، و در طریق حق گام بگذارند.

تعبیر به «بل» که به اصطلاح برای اضراب (عدول از چیزی به چیز دیگر) است گوئی اشاره به این است که این گروه مشرک از قوم فرعون و ثمود هم بدتر و لجوج ترند، دائما مشغول تکذیب و انکار قرآنند.

سوره البروج (۸۵): آیه ۲۰ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۲۰) - ولی آنها باید بدانند که «و خداوند به همه آنها احاطه دارد» و همه در چنگال قدرت او هستند (و الله من ورائهم محیط).

اگر خدا به آنها مهلت می دهد نه به خاطر عجز و ناتوانی است، و اگر آنها را سریعا مجازات نمی کند نه به خاطر این است که از قلمرو قدرتش بیرونند.

سوره البروج (۸۵): آیه ۲۱ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۲۱) - در این آیه می‌افزاید: اصرار آنها در تکذیب قرآن و نسبت آن به سحر و کهنانت و شعر بیهوده است این آیات، سحر و دروغ نیست «بلکه قرآن با عظمت است...» (بل هو قرآن مجید).
محتوایش عظیم و گسترده، و معانیش بلند و پرمایه است، هم در زمینه معارف و اعتقادات، و هم اخلاق و مواعظ و هم احکام و سنن.

سوره البروج (۸۵): آیه ۲۲ ..... ص: ۴۶۰

(آیه ۲۲) - «که در لوح محفوظ جای دارد» (فی لوح محفوظ). و دست ناهلان و شیاطین و کاهنان هرگز به آن نمی‌رسد، و از هر گونه تغییر و تبدیل و زیاده و نقصان بر کنار می‌باشد.
بنابر این اگر نسبت‌های ناروا به تو می‌دهند، و شاعر و ساحر و کاهن و مجنونت می‌خوانند، هرگز غمگین مباش، تکیه گاه تو محکم، راهت روشن، و پشتیبانت قدرتمند و تواناست.
منظور از «لوح» در اینجا صفحه‌ای است که قرآن مجید بر آن ثبت و ضبط شده است ولی نه صفحه‌ای همچون الواح متداول در میان ما، بلکه در تفسیری از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۶۲
ابن عباس آمده است «لوح محفوظ» طولش به اندازه فاصله زمین و آسمان! و عرضش به اندازه فاصله مغرب و مشرق است! و اینجاست که به نظر می‌رسد که لوح محفوظ همان صفحه علم خداوند است که شرق و غرب عالم را فرا گرفته، و از هر گونه دگرگونی و تحریف مصون و محفوظ است.
«پایان سوره بروج»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۶۳

سوره طارق [۸۶] ..... ص: ۴۶۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۱۷ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۴۶۳

مطالب این سوره عمدتاً بر دو محور دور می‌زند.

۱- معاد و رستاخیز.

۲- قرآن مجید و ارزش و اهمیت آن.

ولی در آغاز بعد از سوگندهایی اندیشه آفرین اشاره به وجود مراقبین الهی بر انسان می‌کند.

بعد برای اثبات امکان معاد، به زندگی نخستین و بدو پیدایش انسان از آب نطفه، اشاره فرموده، نتیجه‌گیری می‌کند: خداوندی که قادر است او را از چنین آب بی‌ارزش و ناچیزی بیافریند توانائی بر بازگشت مجدد او دارد.

در مرحله بعد به بعضی از ویژگیهای روز رستاخیز اشاره کرده، سپس با ذکر سوگندهای متعدد و پر معنایی اهمیت قرآن را

گوشزد می‌نماید، و سر انجام سوره را با تهدید کفار به مجازات الهی پایان می‌دهد.

در باره فضیلت تلاوت این سوره ..... ص : ۴۶۳

در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم:

«هر کس آن را تلاوت کند خداوند به تعداد هر ستاره‌ای که در آسمان وجود دارد ده حسنه به او می‌بخشد!» بدیهی است محتوای سوره و عمل به آن است که این همه پاداش عظیم را به بار می‌آورد نه تلاوت خالی از عمل.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۶۴

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الطارق (۸۶): آیه ۱ ..... ص : ۴۶۴

(آیه ۱) - این سوره نیز همچون بسیاری دیگر از سوره‌های جزء آخر قرآن، با سوگندهای زیبا و اندیشه برانگیزی آغاز می‌شود، می‌فرماید: «سوگند به آسمان و کوبنده شب!» (و السماء و الطارق).

سوره الطارق (۸۶): آیه ۲ ..... ص : ۴۶۴

(آیه ۲) - «و تو نمی‌دانی کوبنده شب چیست؟! (و ما ادراک ما الطارق).

سوره الطارق (۸۶): آیه ۳ ..... ص : ۴۶۴

(آیه ۳) - «همان ستاره درخشان و شکافنده تاریکیهاست» (النجم الثاقب).

قرآن خودش در اینجا «طارق» را تفسیر کرده، می‌گوید: «این مسافر شبانه، همان ستاره درخشانی است که بر آسمان ظاهر می‌شود و بقدری بلند است که گوئی می‌خواهد سقف آسمان را سوراخ کند، و نورش به قدری خیره کننده است که تاریکیها را می‌شکافد و به درون چشم آدمی نفوذ می‌کند.

منظور از «نجم ثاقب» ستارگان درخشانی است که نور آنها پرده‌های ظلمت را می‌شکافد و در چشم آدمی نفوذ می‌کند همانند ستاره «زحل» که در فارسی به آن «کیوان» می‌گویند.

سوره الطارق (۸۶): آیه ۴ ..... ص : ۴۶۴

(آیه ۴) - اکنون ببینیم این سوگندها برای چیست؟ در این آیه می‌فرماید:

«مسلم هر کس مراقب و محافظی دارد» (ان کل نفس لما علیها حافظ).

که اعمال او را ثبت و ضبط و حفظ می‌کند، و برای حساب و جزا نگهداری می‌نماید.

به این ترتیب شما هرگز تنها نیستید، و هر که باشید، و هر کجا باشید، تحت مراقبت فرشتگان الهی و مأموران پروردگار خواهید بود، این مطلبی است که توجه به آن در اصلاح و تربیت انسان فوق العاده مؤثر است.

سوره الطارق (۸۶): آیه ۵ ..... ص: ۴۶۴

(آیه ۵) - ای انسان! بنگر از چه چیز آفریده شده‌ای؟

در این آیه به عنوان یک استدلال بر مسأله معاد در برابر کسانی که آن را غیر برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۶۵ ممکن می‌شمرند، می‌فرماید: «انسان باید بنگرد از چه چیز آفریده شده است؟! (فلینظر الانسان مم خلق). و به این ترتیب قرآن دست همه انسانها را گرفته و به خلقت نخستین باز می‌گرداند، و با یک جمله استفهامیه از آنها می‌پرسد: «آفرینش شما از چه بوده است»؟

سوره الطارق (۸۶): آیه ۶ ..... ص: ۴۶۵

(آیه ۶) - و بی آنکه منتظر پاسخ آنها باشد جواب این سؤال را - که روشن است - خودش داده، می‌فرماید: «از یک آب جهنده آفریده شده است!» (خلق من ماء دافق). که این توصیفی است برای نطفه مرد که در آب منی شناور است، و به هنگام بیرون آمدن جهش دارد.

سوره الطارق (۸۶): آیه ۷ ..... ص: ۴۶۵

(آیه ۷) - و بعد در توصیف دیگری از این آب می‌گوید: «آبی که از میان پشت و سینه‌ها خارج می‌شود» (یخرج من بین الصلب و الترائب). «صلب» به معنی پشت است و اما «ترائب» جمع «تریبه» بنابر مشهور میان علمای لغت استخوانهای بالای سینه است، همانجا که گردنبنند روی آن قرار می‌گیرد. در اینجا قرآن به یکی از دو جزء اصلی نطفه که همان نطفه مرد است، و برای همه محسوس می‌باشد، اشاره کرده، و منظور از «صلب» و «ترائب» قسمت پشت و پیش روی انسان است، چرا که آب نطفه مرد از میان این دو خارج می‌شود. این تفسیری است روشن و هماهنگ با آنچه در کتب لغت در معنی این دو واژه آمده است، در عین حال ممکن است حقیقت مهمتری در این آیه نیز نهفته باشد که در حد علم امروز برای ما کشف نشده و اکتشافات دانشمندان در آینده از روی آن پرده برخواهد داشت.

سوره الطارق (۸۶): آیه ۸ ..... ص: ۴۶۵

(آیه ۸) - سپس از این بیان نتیجه‌گیری کرده، می‌گوید: «مسلم او [- خدایی که انسان را از چنین چیز پستی آفرید] می‌تواند او را بازگرداند» (انه علی رجعه لقادر).

در آغاز خاک بود، و سپس بعد از طی مراحل به صورت نطفه درآمد، و نطفه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۶۶ نیز بعد از طی مراحل پیچیده و شگفت‌انگیزی، تبدیل به انسان کاملی شد، بنابر این بازگشت او به حیات و زندگی مجدد هیچ مشکلی ایجاد نمی‌کند.

سوره الطارق (۸۶): آیه ۹ ..... ص: ۴۶۶

(آیه ۹) - در این آیه به توصیف آن روز بزرگ پرداخته، می‌فرماید: «در آن روز که اسرار پنهان (انسان) آشکار می‌شود» (یوم تبلی السرائر).

آری! در آن روز که «یوم البروز» و «یوم الظهور» است اسرار درون آشکار می‌شود، اعم از ایمان و کفر و نفاق، یا نیت خیر و شر، یا ریا و اخلاص، و این ظهور و بروز برای مؤمنان مایه افتخار و مزید نعمت است، و برای مجرمان مایه سرفکندگی و منشأ خواری و خفت و چه دردناک است که انسان عمری با آبرو در میان مردم زندگی کند ولی در آن روز در برابر همه خلائق شرمسار و سرفکنده شود.

سوره الطارق (۸۶): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۶۶

(آیه ۱۰) - اما مشکل مهم در آن روز اینجاست که «و برای او هیچ نیرو و یاوری نیست» (فما له من قوة ولا ناصر). نه نیرویی که بر زشتیهای اعمال و نیت او پرده بپفکند، و نه یاوری که او را از عذاب الهی رهائی بخشد.

سوره الطارق (۸۶): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۶۶

(آیه ۱۱) - در تعقیب آیات گذشته که استدلال بر مسأله معاد از طریق توجه به آفرینش نخستین انسان از نطفه داشت، در اینجا باز برای تأکید در امر معاد و اشاره به بعضی از دلایل دیگر بحث را ادامه داده، می‌فرماید: «سوگند به آسمان پر باران» (و السماء ذات الرجع).

سوره الطارق (۸۶): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۶۶

(آیه ۱۲) - «و سوگند به زمین پر شکاف» که گیاهان از آن سر بر می‌آورند (و الارض ذات الصدع).

سوره الطارق (۸۶): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۶۶

(آیه ۱۳) - «که این (قرآن) سخنی است که حق را از باطل جدا می‌کند» (انه لقول فصل).

سوره الطارق (۸۶): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۶۶

(آیه ۱۴) - سخنی است جدی «و هرگز شوخی نیست!» (و ما هو بالهزل).

در حقیقت این دو سوگند اشاره‌ای است به احیای زمینهای مرده به وسیله باران که قرآن بارها آن را به عنوان دلیلی بر مسأله رستاخیز ذکر کرده است، مانند آیه ۱۱ سوره ق که می‌فرماید: «ما به وسیله باران سرزمین مرده‌ای را زنده کردیم، خروج

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۶۷

و قیام شما در قیامت نیز همین گونه است!»!

سوره الطارق (۸۶): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۶۷

(آیه ۱۵) - سپس برای تسلی خاطر پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان از یکسو، و تهدید دشمنان اسلام از سوی دیگر می‌افزاید: «آنها پیوسته حيله می‌کنند» و نقشه‌ها می‌ریزند (انهم یکیدون کیدا).

سوره الطارق (۸۶): آیه ۱۶ ..... ص: ۴۶۷

(آیه ۱۶) - «و من هم در برابر آنها چاره می‌کنم» و نقشه‌هاشان را نقش بر آب می‌کنم (و اکید کیدا).

سوره الطارق (۸۶): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۶۷

(آیه ۱۷) - «حال که چنین است کافران را (فقط) اندکی مهلت ده» تا عاقبت کار خویش را ببینند! (فمهل الکافرین امهلم رویدا).

آری! آنها پیوسته نقشه‌های شومی برای مبارزه با تو طرح می‌کنند:

گاه از طریق استهزا وارد می‌شوند. گاه به محاصره اقتصادی دست می‌زنند.

گاه مؤمنان را شکنجه و آزار می‌کنند. گاه ساحرت می‌خوانند، گاه کاهنت می‌گویند، گاه دیوانه‌ات می‌شمرند.

گاه می‌گویند کسانی که دور تو را گرفته‌اند فقرا و بینویانند آنها را دور کن تا ما با تو باشیم.

منظور از «کید دشمنان» در آیه فوق روشن است که به نمونه‌های آن اشاره کردیم، و اما منظور از «کید الهی» همان الطافی

است که شامل حال پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان می‌شد و دشمنان اسلام را غافلگیر می‌ساخت، کوششهای آنها را از

میان می‌برد، و توطئه‌های آنان را در هم می‌شکست، که نمونه‌هایش در تاریخ اسلام فراوان است.

این آیه سرمشقی است برای همه مسلمانان که در کارهای خود مخصوصاً هنگامی که در مقابل دشمنانی نیرومند و خطرناک

قرار می‌گیرند با حوصله و صبر و شکیبائی و دقت رفتار کنند، و از هرگونه شتابزدگی و کارهای بی‌نقشه یا بی‌موقع بپرهیزند.

«پایان سوره طارق»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۶۹

سوره اعلی [۸۷] ..... ص: ۴۶۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۱۹ آیه است

مختوای سوره: ..... ص: ۴۶۹

این سوره در حقیقت از دو بخش تشکیل یافته، بخشی که در آن روی سخن به شخص پیامبر صلی الله علیه و آله است و دستوراتی را در زمینه تسبیح پروردگار، و ادای رسالت، به او می‌دهد، و اوصاف هفتگانه‌ای از خداوند بزرگ در این رابطه

می شمرد.

و بخش دیگری که از مؤمنان خاشع، و کافران شقی، سخن به میان می آورد، و عوامل سعادت و شقاوت این دو گروه را بطور فشرده در این بخش بیان می کند.

و در پایان سوره اعلام می دارد که این مطالب تنها در قرآن مجید نیامده است، بلکه حقایقی است که در کتب و صحف پیشین، صحف ابراهیم و موسی، نیز بر آن تأکید شده است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۴۶۹

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می خوانیم: «هر کس سوره اعلی را بخواند خداوند به عدد هر حرفی که بر ابراهیم (ع) و موسی (ع) و محمد صلی الله علیه و آله نازل کرده ده حسنه به او عطا می فرماید».

و در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام می خوانیم: «کسی که سوره اعلی را در فرائض یا نوافل خود بخواند، روز قیامت به او گفته می شود: از هر یک از درهای بهشت می خواهی وارد شو ان شاء الله». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۷۰

از مجموعه روایاتی که در این زمینه رسیده استفاده می شود که این سوره از اهمیت خاصی برخوردار است، تا آنجا که در حدیثی از علی علیه السلام می خوانیم:

«این سوره محبوب پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله بود.»

بسم الله الرحمن الرحیم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره اعلی (۸۷): آیه ۱ ..... ص : ۴۷۰

(آیه ۱) - خداوند بزرگ را تسبیح گوی! این سوره که در حقیقت عصاره مکتب انبیا و دعوت پیامبران است از تسبیح و تقدیس پروردگار شروع می شود و در آغاز روی سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله کرده، می فرماید: «منزه شمار نام پروردگار بلند مرتبه ات را» (سبح اسم ربك الاعلی).

یعنی نام خداوند در ردیف نام بتها قرار داده نشود، و ذات پاک او را از هر گونه عیب و نقص، و صفات مخلوقها و عوارض جسم و جسمانیت، و هر گونه محدودیت و نقصان منزه بشماریم.

تعبیر به «اعلی» بیانگر این حقیقت است که او از هر کس و هر چیز و هر چه تصور کنیم، و هر خیال و قیاس و گمان و وهم، و هر گونه شرک جلی و خفی برتر و بالاتر است.

سوره اعلی (۸۷): آیه ۲ ..... ص : ۴۷۰

(آیه ۲) - و بعد از این دو توصیف (رب، اعلی) در توضیح آن پنج وصف دیگر را بیان می کند که همگی شرح ربوبیت اعلی پروردگار است، می فرماید:

«همان خداوندی که آفرید و منظم کرد» (الذی خلق فسوی).

نظام عالم آفرینش - که از بزرگترین منظومه های آسمانی را شامل می شود تا موضوعات ساده ای همچون خطوط سر انگشتهای انسان که در آیه ۴ سوره قیامت به آن اشاره شده (بلی قادرین علی ان نسوی بنانه) - شاهد گویایی بر ربوبیت او، و اثبات وجود

پروردگار است.

سورة الأعلى (۸۷): آية ۳ ..... ص : ۴۷۰

(آیه ۳) - بعد از مسأله آفرینش و نظم بندی خلقت، به موضوع برنامه ریزی برای حرکت تکاملی، و هدایت موجودات در این مسیر پرداخته، می‌افزاید: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۷۱
«و همان که اندازه گیری کرد و هدایت نمود» (و الذی قدر فهدی).

منظور از «تقدیر» همان اندازه گیری و تعیین برنامه‌های حرکت به سوی اهدافی است که موجودات به خاطر آن آفریده شده‌اند. و منظور از «هدایت» همان هدایت تکوینی است که به صورت انگیزه‌ها و قوانینی بر هر موجودی حاکم ساخته - اعم از انگیزه‌های درونی و برونی.

فی المثل از یکسو پستان مادر و شیر آن را برای تغذیه طفل آفریده و به مادر عاطفه شدید مادری داده و از سوی دیگر در طفل انگیزه‌ای آفریده که او را به سوی پستان مادر می‌کشاند، و این آمادگی و جاذبه دو جانبه در مسیر هدف، در همه موجودات دیده می‌شود.

البته در مورد انسان غیر از برنامه هدایت تکوینی، هدایت دیگری وجود دارد که از طریق وحی و ارسال انبیاء صورت می‌گیرد، و هدایت تشریحی نام دارد، و جالب این که هدایت تشریحی انسان نیز در تمام زمینه‌ها مکمل هدایت تکوینی اوست.

سورة الأعلى (۸۷): آية ۴ ..... ص : ۴۷۱

(آیه ۴) - در مرحله بعد اشاره به گیاهان و مخصوصا مواد غذایی چهارپایان کرده، می‌افزاید: «و آن کسی که چراگاه را به وجود آورد» و از دل زمین بیرون فرستاد (و الذی اخرج المرعی).

سورة الأعلى (۸۷): آية ۵ ..... ص : ۴۷۱

(آیه ۵) - و بعد می‌افزاید: «سپس آن را خشک و تیره قرار داد» (فجعل غناء احوی).
«غناء احوی» (گیاهان خشکیده تیره رنگ) هم باز گو کننده فنای دنیا است و هم منافع زیادی در بر دارد هم غذای مناسبی است برای زمستان حیوانات، و هم وسیله‌ای است برای سوخت و سوز انسان، و هم کود مناسبی برای زمینها.

سورة الأعلى (۸۷): آية ۶ ..... ص : ۴۷۱

(آیه ۶) - در آیات گذشته سخن از ربوبیت و «توحید» پروردگار بود و به دنبال آن در اینجا سخن از قرآن و «نبوت» پیامبر صلی الله علیه و آله است، در آیات گذشته سخن از «هدایت عمومی» موجودات بود، و در اینجا سخن از «هدایت نوع انسان» است، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۷۲

و بالاخره در آیات گذشته تسبیح پروردگار «علی اعلی» آمده بود، و در اینجا از قرآن که بیانگر این تسبیح است سخن به میان می‌آورد.

می فرماید: «ما به زودی (قرآن را) بر تو می خوانیم و هرگز فراموش نخواهی کرد» (سنقرئک فلا تنسی). بنابراین این هنگام نزول وحی عجله مکن، و هرگز نگران فراموش کردن آیات الهی مباش، آن کس که این آیات بزرگ را برای هدایت انسانها بر تو فرستاده، هم او حافظ و نگاهبان آنهاست. در جای دیگر می فرماید: «برای خواندن قرآن پیش از آنکه وحی آن بر تو تمام شود عجله مکن، و بگو: پروردگارا! علم مرا افزون کن» (طه/ ۱۱۴).

سوره الأعلى (۸۷): آیه ۷ ..... ص: ۴۷۲

(آیه ۷) - سپس برای اثبات قدرت خداوند و این که هر خیر و برکتی است از ناحیه اوست، می افزاید: تو چیزی از آیات الهی را فراموش نمی کنی «مگر آنچه را خدا بخواهد که او آشکار و پنهان را می داند» (الا ما شاء الله انه يعلم الجهر و ما یخفی). مفهوم این تعبیر آن نیست که پیامبر صلی الله علیه و آله چیزی از آیات الهی از فراموش می کند بلکه هدف بیان این حقیقت است که موهبت حفظ آیات الهی از سوی خداست، و لذا هر لحظه بخواهد می تواند آن را از پیامبرش بگیرد. و این یکی از معجزات پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله است که آیات و سوره های طولانی را با یکبار تلاوت جبرئیل به خاطر می سپرد، و همیشه به خاطر داشت، و چیزی را فراموش نمی کرد.

سوره الأعلى (۸۷): آیه ۸ ..... ص: ۴۷۲

(آیه ۸) - سپس پیامبر صلی الله علیه و آله را دلداری داده، می افزاید: «و ما تو را برای هر کار خیر آماده می کنیم» (و نیسرک للیسری). و به تعبیر دیگر هدف بیان این حقیقت است که در راهی که تو در پیش داری مشکلات و سختیها فراوان است، هم در راه گرفتن وحی و حفظ آن، و هم در تبلیغ رسالت و ادای آن، و هم در انجام کارهای خیر و عمل به آن ما در تمام این امور (دریافت وحی و ابلاغ و نشر و تعلیم و عمل کردن به آن) به تو یاری می دهیم برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۷۳ و مشکلات را بر تو آسان می سازیم.

سوره الأعلى (۸۷): آیه ۹ ..... ص: ۴۷۳

(آیه ۹) - بعد از بیان موهبت وحی آسمانی به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله، و وعده توفیق و تسهیل امور برای او، به ذکر مهمترین وظیفه او پرداخته، می فرماید: «پس تذکر ده اگر تذکر مفید باشد» (فذكر ان نفع الذکری). منظور این است که تذکر به هر حال سودمند است، و افرادی که به هیچ وجه از آن منتفع نشوند کمند، به علاوه حد اقل موجب اتمام حجت بر منکران می شود که این خود منفعت بزرگی است. و لذا پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله برای تبلیغات و تذکرات خود هیچ قید و شرطی قائل نبود و همگان را وعظ می کرد و انذار می نمود.

سوره الأعلى (۸۷): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۷۳

(آیه ۱۰) - سپس به عکس العمل مردم در برابر تذکر، وعظ و انذار پرداخته، و آنها را به دو گروه تقسیم می‌کند، می‌فرماید: «و به زودی کسی که از خدا می‌ترسد (و احساس مسؤولیت می‌کند) متذکر می‌شود» (سیدکر من یخشی). آری! تا روح «خشیت» و ترس و یا به تعبیر دیگر روح «حق طلبی» و «حق جوئی» که مرتبه‌ای از تقواست در انسان وجود نداشته باشد از مواعظ الهی و تذکرات پیامبران نفعی نمی‌برد، لذا در آغاز سوره بقره قرآن را مایه هدایت برای پرهیزگاران شمرده می‌گوید: (هدی للمتقین).

سوره‌الأعلى(۸۷): آیه ۱۱ ..... ص : ۴۷۳

(آیه ۱۱) - و در این آیه به گروه دوم پرداخته، می‌افزاید: «اما بدبخت‌ترین افراد از آن دوری می‌گزیند» یتجنبها الاشقی)

سوره‌الأعلى(۸۷): آیه ۱۲ ..... ص : ۴۷۳

(آیه ۱۲) - در این آیه سرنوشت گروه اخیر را چنین بیان می‌کند «همان کسی که در آتش بزرگ وارد می‌شود» (الذی یصلی النار الکبری).

سوره‌الأعلى(۸۷): آیه ۱۳ ..... ص : ۴۷۳

(آیه ۱۳) - «سپس در آن آتش (برای همیشه می‌ماند) نه می‌میرد، و نه زنده می‌شود!» (ثم لا یموت فیها و لا یحیی). یعنی نه می‌میرد که آسوده گردد، و نه حالتی را که در آن است می‌توان زندگی نام نهاد، بلکه دائما در میان مرگ و زندگی دست و پا می‌زند، و این بدترین بلا و مصیبت برای آنهاست. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۷۴
توصیف آتش جهنم به «کبری» در مقابل آتش «صغری» یعنی آتشی که در دنیا می‌باشد، همان گونه که در حدیثی آمده که امام صادق علیه السلام فرمود: «این آتش شما جزئی از هفتاد جزء از آتش دوزخ است، که هفتاد مرتبه با آب خاموش شده، باز شعله‌ور گردیده و اگر چنین نبود هیچ انسانی قدرت تحمل آن را نداشت و نمی‌توانست در کنار آن قرار گیرد.

سوره‌الأعلى(۸۷): آیه ۱۴ ..... ص : ۴۷۴

(آیه ۱۴) - در آیات قبل اشاره‌ای به مجازات سخت کفار معاند، و دشمنان حق شده بود، و در اینجا به نجات اهل ایمان و عوامل این نجات اشاره کرده، می‌فرماید: «به یقین کسی که پاکی جست (و خود را تزکیه کرد)، رستگار شد» (قد افلح من تزکی).

سوره‌الأعلى(۸۷): آیه ۱۵ ..... ص : ۴۷۴

(آیه ۱۵) - «و (آن که) نام پروردگارش را یاد کرد سپس نماز خواند» (و ذکر اسم ربه فصلی). به این ترتیب عامل فلاح و رستگاری و پیروزی و نجات را سه چیز می‌شمرد، «تزکیه» و «ذکر نام خداوند» و سپس «به جا آوردن نماز».

«تزکیه» معنی وسیعی دارد که هم پاکسازی روح از آلودگی شرک، و هم پاکسازی نفس از اخلاق رذیله، و هم پاکسازی عمل از محرمات و هرگونه ریا، و هم پاکسازی مال و جان به وسیله دادن زکات در راه خدا را شامل می‌شود.

سوره‌الأعلى(۸۷): آیه ۱۶ ..... ص : ۴۷۴

(آیه ۱۶) - سپس به عامل اصلی انحراف از این برنامه فلاح و رستگاری اشاره کرده، می‌افزاید: «ولی شما زندگی دنیا را مقدم می‌دارید» (بل توثرون الحیاة الدنيا).

سوره‌الأعلى(۸۷): آیه ۱۷ ..... ص : ۴۷۴

(آیه ۱۷) - «در حالی که آخرت بهتر و پایدارتر است» (و الآخرة خیر و ابقى).
و این در حقیقت همان مطلبی است که در احادیث نیز آمده: «محبت دنیا سر چشمه هر گناهی است».
بنابر این برای قطع ریشه‌های گناه راهی جز این نیست که حب و عشق دنیا را از دل بیرون کنیم و به دنیا همچون وسیله و یا مزرعه‌ای بنگریم.

سوره‌الأعلى(۸۷): آیه ۱۸ ..... ص : ۴۷۴

(آیه ۱۸) - و سر انجام در پایان سوره می‌فرماید: «این دستورها (که گفته شد برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۷۵) منحصر به این کتاب آسمانی نیست، بلکه در کتب آسمانی پیشین (نیز آمده است) (ان هذا لفي الصحف الاولى).

سوره‌الأعلى(۸۷): آیه ۱۹ ..... ص : ۴۷۵

(آیه ۱۹) - «در کتب ابراهیم و موسی» (صحف ابراهیم و موسی).
تعبیر به «صحف اولی» در مورد کتابهای ابراهیم و موسی در برابر صحف اخیر است که بر حضرت مسیح و پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل شده است.

آیات فوق نشان می‌دهد که حضرت ابراهیم و موسی علیهما السلام نیز دارای کتابهای آسمانی بوده‌اند.
در روایتی از ابو ذر می‌خوانیم که می‌گوید:

به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله عرض کردم: انبیا چند نفر بودند؟
فرمود: ۱۲۴ هزار نفر.

گفتم: رسولان آنها چند نفر بودند؟

فرمود: ۳۱۳ نفر، و بقیه فقط «نبی» بودند.

عرض کردم: آدم «نبی» بود؟

فرمود: بله، خداوند با او سخن گفت و او را با دست خود آفرید.

سپس پیامبر صلی الله علیه و آله افزود: ای ابو ذر! چهار نفر از انبیا عرب بودند: هود و صالح و شعیب و پیامبر تو.

گفتم: ای رسول خدا! خداوند چند کتاب نازل فرمود؟

فرمود: ۱۰۴ کتاب، ده کتاب بر «آدم» پنجاه کتاب بر «شیت» و بر «اخنوخ» که ادريس است سی کتاب، و او نخستین کسی است که با قلم نوشت و بر «ابراهیم» ده کتاب و نیز تورات و انجیل و زبور و فرقان را (بر موسی و مسیح و داود و پیامبر اسلام نازل کرد).

«پایان سوره اعلی»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۷۷

سوره غاشیه [۸۸] ..... ص: ۴۷۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۲۶ آیه دارد

مختوای سوره: ..... ص: ۴۷۷

این سوره عمدتاً بر سه محور دور می‌زند: محور اول بحث «معاد» است، مخصوصاً کیفرهای دردناک مجرمان و پادشاهای شوق انگیز مؤمنان.

محور دوم بحث «توحید» است که با اشاره به آفرینش آسمان و خلقت کوهها و زمین و توجه انسانها به این سه موضوع اسرار آمیز بیان شده.

و محور سوم بحث از «نبوت» و گوشه‌ای از وظائف پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله است.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۴۷۷

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «هر کس آن را تلاوت کند خداوند حساب او را در قیامت آسان می‌کند».

و در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «کسی که مداومت بر قرائت این سوره در نمازهای فریضه یا نافله کند خداوند او را تحت پوشش رحمت خود در دنیا و آخرت قرار می‌دهد، و در قیامت او را از عذاب آتش امان می‌بخشد».

مسلم این همه ثواب و فضیلت در صورتی عائد می‌شود که تلاوت انگیزه اندیشه و عمل گردد.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الغاشیه (۸۸): آیه ۱ ..... ص: ۴۷۷

(آیه ۱) - خستگان بی‌نصیب! در آغاز این سوره به نام تازه‌ای در باره قیامت برخورد می‌کنیم که آن «غاشیه» است، می‌فرماید:

«آیا داستان غاشیه - روز قیامت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۷۸

که حوادث وحشتناکش همه را می‌پوشاند] به تو رسیده است؟! (هل اتاك حديث الغاشية).

«غاشیه» از ماده «غشاوۀ» به معنی پوشاندن است، انتخاب این نام برای قیامت به خاطر آن است که حوادث وحشتناک آن ناگهان همه را زیر پوشش خود قرار می‌دهد.

سوره الغاشیة (۸۸): آیه ۲ ..... ص : ۴۷۸

(آیه ۲) - سپس به بیان چگونگی حال مجرمان پرداخته، می‌گوید:
«چهره‌هایی در آن روز خاشع و ذلت‌بارند» (وجوه یومئذ خاشعۀ).

ذلت و ترس از عذاب و کیفرهای عظیم آن روز تمام وجود آنها را فرا گرفته، و از آنجا که حالات روحی انسان بیش از همه جا در چهره او منعکس می‌شود، اشاره به خوف و ذلت و وحشتی می‌کند که سراسر چهره آنها را می‌پوشاند.

سوره الغاشیة (۸۸): آیه ۳ ..... ص : ۴۷۸

(آیه ۳) - آنگاه می‌افزاید: «آنها که پیوسته عمل کرده و خسته شده‌اند» (عاملۀ ناصبۀ).

تلاش و کوشش زیادی در زندگی دنیا به خرج می‌دهند، ولی هیچ فایده‌ای جز خستگی نصیبشان نمی‌شود، نه عمل مقبولی در درگاه خدا دارند، و نه چیزی از آن همه ثروتهایی که اندوخته‌اند می‌توانند با خود ببرند، و نه نام نیکی از خود به یادگار می‌گذارند، و نه فرزند صالحی، آنها زحمتکشان خسته و بینوایند، و چه تعبیر رسائی است جمله «عاملۀ ناصبۀ» در حق آنان.

سوره الغاشیة (۸۸): آیه ۴ ..... ص : ۴۷۸

(آیه ۴) - «و (سر انجام این زحمتکشان خسته و بیهوده‌گر) در آتش سوزان وارد می‌گردند» و با آن می‌سوزند (تصلی ناراً حامیۀ).

سوره الغاشیة (۸۸): آیه ۵ ..... ص : ۴۷۸

(آیه ۵) - ولی مجازات آنها به همین جا ختم نمی‌گردد، بلکه هنگامی که بر اثر حرارت آتش تشنه می‌شوند «از چشمه‌ای بسیار داغ به آنها می‌نوشانند» (تسقی من عین آنیۀ).

در آیه ۲۹ سوره کهف می‌خوانیم: «و اگر تقاضای آب کنند آبی برای آنها می‌آورند مانند فلز گداخته که صورتهایشان را بریان می‌کند، چه بد نوشیدنی است و چه بد محل اجتماعی!»!

سوره الغاشیة (۸۸): آیه ۶ ..... ص : ۴۷۸

(آیه ۶) - و در این آیه در باره خوراک آنها به هنگامی که گرسنه می‌شوند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۷۹

می‌افزاید: «غذایی جز از ضریع [- خار خشک تلخ و بدبو] ندارند» (لیس لهم طعام الا من ضریع).

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «ضریع چیزی است که در آتش دوزخ، شبیه خار، تلخ‌تر از «صبر» و متعفن‌تر از مردار، و سوزنده‌تر از آتش، خداوند آن را ضریع نام نهاده است».

سوره الغاشية (۸۸): آیه ۷ ..... ص: ۴۷۹

(آیه ۷) - سپس می‌افزاید: «غذائی که نه آنها را فربه می‌کند و نه از گرسنگی می‌رهاند» (لا یسمن و لا یغنی من جوع). آنها که در این دنیا انواع غذاهای لذیذ و چرب و شیرین را از طریق ظلم و تجاوز به حقوق دیگران فراهم کردند، و آنها که اجازه ندادند محرومان جز از غذاهای گلوگیر و ناگوار استفاده کنند، باید در آنجا غذائی داشته باشند که «عذاب الیم» آنها گردد.

سوره الغاشية (۸۸): آیه ۸ ..... ص: ۴۷۹

(آیه ۸) - دورنمایی از نعمتهای روح پرور بهشتی: به دنبال توصیفی که در آیات گذشته از حال مجرمان و بدکاران در جهان دیگر و عذابهای دوزخی آمده، در اینجا به شرح حال مؤمنان نیکوکار، و توصیف نعمتهای بی‌نظیر بهشتی می‌پردازد، تا «قهر» را با «مهر» بیامیزد، و «انذار» را با «بشارت» همراه سازد. می‌فرماید: «چهره‌هائی در آن روز شاداب و باطراوتند» (وجوه یومئذ ناعمه). به عکس چهره بدکاران که در آیات قبل به آن اشاره شده بود که غرق ذلت و اندوه است.

سوره الغاشية (۸۸): آیه ۹ ..... ص: ۴۷۹

(آیه ۹) - این چهره‌ها چنان می‌نماید که: «از سعی و تلاش خود خوشوندند» (لسعیها راضیه). به عکس دوزخیان که از تلاش و کوشش خود جز خستگی و رنج بهره‌ای نبردند، بهشتیان نتایج تلاش و کوشش خود را به احسن وجه می‌بینند و کاملاً راضی و خوشوندند. تلاشهایی که در پرتو لطف خدا به اضعاف مضاعف، گاه ده برابر، و گاه هفتصد برابر، و گاه بیشتر، رشد و نمو یافته، و گاهی با آن جزای بی‌حساب را خریداری کرده‌اند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۸۰

سوره الغاشية (۸۸): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۸۰

(آیه ۱۰) - سپس به شرح این مطلب پرداخته، می‌گوید: «در بهشتی عالی جای دارند» (فی جنه عالیه). آری! آنها در طبقات عالی و مقامات بالای بهشتند.

سوره الغاشية (۸۸): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۸۰

(آیه ۱۱) - بعد به توصیف دیگری از این بهشت که جنبه روحانی و معنوی دارد پرداخته، می‌افزاید: «در آنجا هیچ سخن لغو و بیهوده‌ای نمی‌شنوند» (لا تسمع فیها لاغیه). و چه آرام بخش است محیطی که از همه این سخنان پاک باشد، و اگر درست بیندیشیم قسمت عمده ناراحتیهای زندگی دنیا از شنیدن این گونه سخنان است که آرامش روح و جان و نظامات اجتماعی را برهم می‌زند و آتش فتنه‌ها را شعله‌ور می‌سازد.

سورة الغاشية (۸۸): آية ۱۲ ..... ص: ۴۸۰

(آیه ۱۲) - بعد از ذکر این نعمت روحانی و آرامش که بر روح و جان بهشتیان به خاطر نبودن سخنان لغو و بیهوده حکم فرماست به بیان قسمتی از نعمتهای مادی بهشت پرداخته، می گوید: «در آن چشمه‌ای جاری است» (فیها عین جاریه). چشمه‌ای که مطابق میل بهشتیان به هر طرف که بخواهند جریان پیدا می کند، و نیازی به شکافتن نهر و ساختن بستر ندارد. وجود چشمه‌های متعدد علاوه بر افزودن بر زیبایی و طراوت، این فایده را نیز دارد که هر کدام نوشابه مخصوصی دارد و ذائقه بهشتیان را هر زمان با انواع شراب طهور شیرین و معطر می کند.

سورة الغاشية (۸۸): آية ۱۳ ..... ص: ۴۸۰

(آیه ۱۳) - بعد از ذکر چشمه‌ها به سراغ تختهای بهشتی می رود، می فرماید: «در آن (باغهای بهشتی) تختهای زیبای بلندی است» (فیها سرر مرفوعة). بلند بودن این تختها به خاطر آن است که بهشتیان بر تمام مناظر و صحنه‌های اطراف خود مسلط باشند، و از مشاهده آن لذت برند.

سورة الغاشية (۸۸): آية ۱۴ ..... ص: ۴۸۰

(آیه ۱۴) - و از آنجا که استفاده از آن چشمه‌های گوارا و شرابه‌های طهور بهشتی، نیاز به ظرفهایی دارد، در این آیه می افزاید: «و قدحهایی (که در کنار این چشمه) نهاده» (و اکواب موضوعة). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۸۱ هر زمان اراده کنند قدحها از چشمه‌ها پر می شود، تازه به تازه می نوشند، و سیراب می شوند و لذت می برند، لذتی که توصیفش برای ساکنان دنیا غیر ممکن است.

سورة الغاشية (۸۸): آية ۱۵ ..... ص: ۴۸۱

(آیه ۱۵) - باز به نکته‌های بیشتری از جزئیات نعمتهای بهشتی پرداخته، اضافه می کند: «و بالشها و پشتیهای صف داده شده» (و نمارق مصفوفة). تعبیر به «مصفوفه» اشاره به تعدد و نظم خاصی است که بر آنها حاکم است، این تعبیر نشان می دهد که آنها جلسات انس دسته جمعی تشکیل می دهند.

سورة الغاشية (۸۸): آية ۱۶ ..... ص: ۴۸۱

(آیه ۱۶) - و در این آیه، به فرشهای زیبای بهشتی اشاره کرده، می فرماید: «و (در آنجا) فرشهای فاخر گسترده شده» (و زرابی مبنوثة).

سورة الغاشية (۸۸): آية ۱۷ ..... ص: ۴۸۱

(آیه ۱۷) - به شتر نگاه کن که خود آیتی است! در آیات گذشته بحثهای فراوانی پیرامون بهشت و نعمتهایش آمده بود، اما در اینجا سخن از کلید اصلی وصول به آن همه نعمتها که «معرفة الله» است به میان آمده، و با ذکر چهار نمونه از مظاهر قدرت خداوند، از خلقت بدیع خدا، و دعوت انسان به مطالعه در باره آنها راه ورود به بهشت را نشان می‌دهد، در ضمن اشاره‌ای است به قدرت بی‌پایان خدا که کلید حل مسأله «معاد» است.

نخست می‌فرماید: «آیا آنان به شتر نمی‌نگرند که چگونه آفریده شده است»؟

(ا فلا ينظرون الى الابل كيف خلقت).

پیداست که روی سخن در مرحله اول به اعراب «مکه» بود که «شتر» همه چیز زندگی آنها را تشکیل می‌داد، و شب و روز با آن سر و کار داشتند.

از این گذشته این حیوان ویژگیهای عجیبی دارد که او را از حیوانات دیگر ممتاز می‌کند، و به حق آیتی است از آیات خدا، از جمله این که:

۱- شتر حیوانی است که هم گوشتش قابل استفاده است، و هم شیرش، هم از آن برای سواری و هم باربری استفاده می‌شود.

۲- شتر نیرومندترین و با مقاومت‌ترین حیوان اهلی است.

۳- شتر می‌تواند روزهای متوالی (حدود یک هفته الی ده روز) تشنه بماند، و در مقابل گرسنگی نیز تحمل بسیار دارد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۸۲

۴- شتر می‌تواند هر روز مسافتی طولانی را طی کند، و از زمینهای صعب العبور، و شتزارهایی که هیچ حیوانی قادر بر عبور از آن نیست بگذرد، و به همین دلیل عربها آن را «کشتی بیابانها» می‌نامند.

۵- از نظر تغذیه بسیار کم خرج است و هرگونه خار و خاشاکی را می‌خورد.

خلاصه این که ویژگیهای این حیوان چنان است که دقت در آفرینش او انسان را متوجه خالق بزرگی می‌کند که آفریننده چنین موجودی است.

ناگفته پیداست منظور از «نظر» در جمله «ا فلا ينظرون» نگاه کردن عادی نیست، بلکه نگاهی است توأم با تفکر و اندیشه و دقت.

سورة الغاشية (۸۸): آية ۱۸ ..... ص: ۴۸۲

(آیه ۱۸) - و بعد از آن به آسمان پرداخته، می‌فرماید: «و (آیا) به آسمان نگاه نمی‌کنند که چگونه برافراشته شده؟! (و الی السماء کیف رفعت).

چگونه این کرات عظیم هر یک در مدار خود می‌خکوب شده‌اند؟ و بدون ستونی در جای خود قرار گرفته‌اند؟ میلیونها سال بر کرات منظومه شمسی می‌گذرد و محورهای اصلی حرکت این کرات تغییر نمی‌یابد.

آیا نباید در باره خالق و مدبر این جهان بزرگ اندیشید و به اهداف بزرگ و والای او نزدیک شد؟!!

سورة الغاشية (۸۸): آية ۱۹ ..... ص: ۴۸۲

(آیه ۱۹) - سپس می‌افزاید: «و (آیا) به کوهها نگاه نمی‌کنند که چگونه در جای خود نصب گردیده؟! (و الی الجبال کیف

نصبت).

کوههایی که ریشه‌های آن به یکدیگر متصل است، و همچون حلقه‌های زره گرداگرد زمین را فرا گرفته، و لرزشهای ناشی از مواد مذاب درونی، و جذر و مد ناشی از جاذبه‌های ماه و خورشید را به حد اقل می‌رساند.

«نصبت» از ماده «نصب» به معنی ثابت قرار دادن است، و ممکن است این تعبیر ضمناً اشاره‌ای به کیفیت خلقت کوهها در آغاز آفرینش نیز بوده باشد، همان چیزی که علم امروز پرده از آن برداشته، و پیدایش کوهها را به عوامل متعددی نسبت می‌دهد، و انواع و اقسامی برای آن قائل است:

کوههایی که بر اثر چین خوردگی زمین پیدا شده. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۸۳
کوههایی که از آتشفشانها به وجود آمده.

کوههایی که نتیجه آبرفت‌های ناشی از باران است.

و کوههایی که در دل دریاها تکوین می‌یابد و مجموعه‌ای است از رسوبات دریا و باقی مانده حیوانات آن- مانند کوهها و جزائر مرجانی.

آری! هر کدام از این کوهها، و آثار و برکات آنها برای انسانهای بیدار نشانه‌های زنده‌ای است از قدرت پروردگار.

سورة الفاشية (۸۸): آية ۲۰..... ص: ۴۸۳

(آیه ۲۰) - سپس به زمین پرداخته، می‌گوید: «و (آیا) به زمین (نگاه نمی‌کنند) که چگونه گسترده و هموار گشته است؟» (و الی الارض کیف سطحت).

چگونه بارانهای مداوم کوهها را شسته، و ذرات خاک را به وجود آورده، سپس در گودالها پهن کرده و زمینهای صافی که هم آماده کشاورزی است و هم قابل هرگونه ساختمان، در اختیار انسان قرار داده است؟

اگر به راستی کره زمین تماماً کوه و دره بود زندگی کردن بر آن چقدر مشکل و طاقت فرسا بود؟ چه کسی آن را پیش از تولد ما مسطح و قابل استفاده ساخت؟

امور چهارگانه‌ای که در آیات فوق آمده- شتر، آسمان، کوهها، زمین- زیر بنای زندگی انسان را تشکیل می‌دهد:

آسمان کانون نور است و باران و هوا، و زمین مرکز پرورش انواع مواد غذایی، کوهها رمز آرامش و ذخیره آب و مواد معدنی، و شتر نمونه روشنی از چهارپایان اهلی که در اختیار بشر قرار دارد.

به این ترتیب هم مسائل کشاورزی، هم دامداری و هم صنعتی در این امور چهارگانه نهفته شده است، و اندیشه در این نعمتهای گوناگون، خواه ناخواه انسان را به شکر منعم او می‌دارد، و شکر منعم او را به معرفت الله و شناخت خالق نعمت دعوت می‌کند.

سورة الفاشية (۸۸): آية ۲۱..... ص: ۴۸۳

(آیه ۲۱) - و به دنبال این بحث توحیدی روی سخن را به پیامبر کرده، می‌گوید: «پس اکنون که چنین است آنها را) تذکر ده که تو فقط تذکر دهنده‌ای» (فذكر انما انت مذکر).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۸۴

سوره الغاشية (۸۸): آیه ۲۲ ..... ص: ۴۸۴

(آیه ۲۲) - «تو سلطه گر بر آنان نیستی که (بر ایمان) مجبورشان کنی» (لست علیهم بمصیطر). آری! آفرینش آسمان و زمین و کوهها و حیوانات نشان می دهد که این عالم بی حساب نیست، و آفرینش انسان نیز هدفی داشته، اکنون که چنین است آنها را با تذکرات خویش به اهداف خلقت و آفرینش آشنا ساز، و راه قرب خدا را به آنها نشان ده، و در مسیر تکامل رهبر و راهنمایشان باش. البته راه کمال در صورتی پیموده می شود که با میل و اراده و اختیار همراه باشد، تو هرگز نمی توانی آنها را مجبور سازی، و اگر هم می توانستی فایده ای نداشت.

سوره الغاشية (۸۸): آیه ۲۳ ..... ص: ۴۸۴

(آیه ۲۳) - در این آیه به صورت یک استثنا، می فرماید: «مگر کسی که پشت کند و کافر شود» (الا من تولى و کفر). که در برابر آنها به زور متوسل شو و مقابله کن.

سوره الغاشية (۸۸): آیه ۲۴ ..... ص: ۴۸۴

(آیه ۲۴) - «که خداوند او را به عذاب بزرگ مجازات می کند» (فیعذبه الله العذاب الاکبر). منظور از عذاب اکبر یا «عذاب آخرت» است در برابر «عذاب دنیا» که عذاب کوچک و کم اهمیت نسبت به آن است و یا قسمت شدیدتری از عذاب قیامت و دوزخ است زیرا عذاب همه مجرمان در دوزخ یکسان نیست.

سوره الغاشية (۸۸): آیه ۲۵ ..... ص: ۴۸۴

(آیه ۲۵) - و در پایان سوره با لحنی تهدید آمیز می گوید: «به یقین باز گشت (همه) آنها به سوی ما است» (ان الینا ایابهم).

سوره الغاشية (۸۸): آیه ۲۶ ..... ص: ۴۸۴

(آیه ۲۶) - بعد می افزاید: «و مسلما حسابشان (نیز) بر ما است» (ثم ان علینا حسابهم). و این در حقیقت نوعی دلداری و تسلی خاطر به پیامبر صلی الله علیه و آله است که در مقابل لجاجت آنها ناراحت و دلسرد نشود، و به کار خود ادامه دهد، و در ضمن تهدیدی است نسبت به همه این کافران لجوج که بدانند حسابشان با کیست. به این ترتیب سوره غاشیه که از مسأله قیامت آغاز شد به مسأله قیامت نیز پایان می یابد.

«پایان سوره غاشیه»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۸۵

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۳۰ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۴۸۵

در بخش اول این سوره به سوگندهای متعددی برخورد می‌کنیم که در نوع خود بی‌سابقه است، و این قسمها مقدمه‌ای است برای تهدید جناباران به عذاب الهی. در بخش دیگری از این سوره اشاره‌ای به بعضی از اقوام طغیانگر پیشین مانند قوم عاد و ثمود و فرعون، و انتقام شدید خداوند از آنان کرده است، تا قدرتهای دیگر حساب خود را برسند. در سومین بخش این سوره به تناسب بخشهای گذشته اشاره مختصری به امتحان و آزمایش انسان دارد. در آخرین بخش این سوره به سراغ مسأله معاد و سرنوشت مجرمان و کافران، و همچنین پاداش عظیم مؤمنانی که صاحب نفوس مطمئنه هستند می‌رود.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۴۸۵

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «کسی که آن را در شبهای دهگانه (ده شب اول ذی الحجه) بخواند خداوند گناهان او را می‌بخشد و کسی که در سایر ایام بخواند نور و روشنائی خواهد بود برای روز قیامتش». در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «سوره فجر را در هر نماز واجب و مستحب بخوانید که سوره حسین بن علی علیه السلام است، هر کس آن را بخواند با برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۸۶ حسین بن علی علیه السلام در قیامت در درجه او از بهشت خواهد بود». معرفی این سوره به عنوان «سوره حسین بن علی» علیه السلام ممکن است به خاطر این باشد که مصداق روشن «نفس مطمئنه» که در آخرین آیات این سوره مخاطب واقع شده حسین بن علی علیه السلام است، همان گونه که در حدیثی از امام صادق علیه السلام ذیل همین آیات آمده است. و به هر حال این همه پاداش و فضیلت از آن کسانی است که تلاوت آن را مقدمه‌ای برای اصلاح خویش و خودسازی قرار دهند.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الفجر (۸۹): آیه ۱ ..... ص : ۴۸۶

(آیه ۱) - در آغاز این سوره به پنج سوگند بیدارگر اشاره شده نخست می‌فرماید: «به سپیده دم سوگند» (و الفجر).

سوره الفجر (۸۹): آیه ۲ ..... ص : ۴۸۶

(آیه ۲) - «و به شبهای دهگانه» (و لیل عشر).

«فجر» در اصل به معنی شکافتن وسیع است، و از آنجا که نور سپیده صبح تاریکی شب را می شکافد از آن تعبیر به «فجر» شده است.

بعضی گفته اند: منظور از «فجر» هر روشنائی است که در دل تاریکی می درخشد.

بنابر این درخشیدن اسلام و نور پاک محمدی صلی الله علیه و آله در تاریکی عصر جاهلیت یکی از مصادیق «فجر» است، و همچنین درخشیدن سپیده صبح قیام حضرت مهدی (عج) هنگام فرو رفتن جهان در تاریکی و ظلمت ظلم و ستم، مصداق دیگری از آن محسوب می شود- همان گونه که در بعضی از روایات به آن اشاره شده است.

و قیام عاشورای حسینی در آن دشت خونین کربلا، و شکافتن پرده های تاریک ظلم بنی امیه، و نشان دادن چهره واقعی آن دیو صفتان مصداق دیگر بود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۸۷

و همچنین تمام انقلابهای راستینی که بر ضد کفر و جهل و ظلم و ستم در تاریخ گذشته و امروز انجام می گیرد.

و حتی نخستین جرقه های بیداری که در دل های تاریک گنهکاران ظاهر می شود و آنها را به توبه دعوت می کند «فجر» است.

البته این یک توسعه در مفهوم آیه است در حالی که ظاهر آیه همان «فجر» به معنی طلوع سپیده صبح است.

و اما «لیال عشر» (شبهای دهگانه) مشهور همان شبهای دهگانه ذی الحجه است که شاهد بزرگترین و تکان دهنده ترین اجتماعات عبادی- سیاسی مسلمین جهان یعنی حج است.

بعضی نیز آن را به ده شب آخر ماه مبارک رمضان که شبهای قدر در آن است و بعضی آن را به شبهای آغاز ماه محرم، تفسیر کرده اند- البته جمع میان هر سه تفسیر ممکن است.

در بعضی از روایاتی که اشاره به بطون قرآن می کند «فجر» به وجود حضرت مهدی- عج- و «لیال عشر» به ده امام قبل از او، و «شفع» که در آیه بعد می آید به حضرت «علی» و «فاطمه زهرا» علیهم السلام تفسیر شده است.

سوره الفجر (۸۹): آیه ۳ ..... ص: ۴۸۷

(آیه ۳)- سپس سوگندها را ادامه داده، می افزاید: «و به زوج و فرد» (و الشفع و الوتر).

در تفسیر «شفع» و «وتر» (زوج و فرد) در این آیه بالغ برسی و شش قول نقل کرده اند ولی دو معنی از همه مناسبتر است.

نخست این که: منظور روز عید قربان و روز عرفه باشد که با شبهای دهگانه آغاز ذی الحجه مناسبت کامل دارد، و مهمترین قسمتهای مناسک حج در آنها انجام می شود.

دوم این که منظور همان نماز شفع و وتر است که در آخر نافله شب خوانده می شود و این با سوگند به فجر- که وقت سحر گاهان و وقت راز و نیاز به درگاه پروردگار است- مناسب است بخصوص این که هر دو تفسیر در روایاتی که از

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۸۸

معصومین نقل شده نیز وارد است.

سوره الفجر (۸۹): آیه ۴ ..... ص: ۴۸۸

(آیه ۴)- و بالاخره در آخرین سوگند، می فرماید: «و به شب هنگامی که (به سوی روشنائی روز) حرکت می کند سوگند» (و اللیل اذا یسر). که پروردگارت در کمین ظالمان است! گوئی شب موجود زنده ای است و دارای حس و حرکت که در

تاریکی خود گام بر می‌دارد، و به سوی صبحی روشن حرکت می‌کند.

اگر الف و لام «اللیل» به معنی عموم باشد تمام شبها را شامل می‌شود که خود آیتی است از آیات خدا، و پدیده‌ای است از پدیده‌های مهم آفرینش.

و اگر الف و لام آن عهد باشد اشاره به شب معینی است، و به تناسب سوگندهای گذشته منظور شب عید قربان است که حاجیان از عرفات به «مزدلفه» (مشعر الحرام) و بعد از گذراندن شب در آن وادی مقدس به هنگام طلوع آفتاب به سوی سرزمین منی روان می‌شوند- این تفسیر در روایاتی که از معصومین نقل شده نیز آمده است.

به هر حال شب از آیات عظمت الهی است، و از موضوعات پر اهمیت عالم هستی، شب حرارت هوا را تعدیل می‌کند، و به همه موجودات آرامش می‌بخشد، و جو آرامی برای راز و نیاز به درگاه خدا فراهم می‌سازد.

به هر حال پیوند این قسمهای پنجگانه (سوگند به فجر، و شبهای دهگانه، و زوج و فرد و شب به هنگامی که حرکت می‌کند) در صورتی که همه را ناظر به ایام ذی الحجه و مراسم بزرگ حج بدانیم روشن است.

در غیر این صورت اشاره به مجموعه‌ای از حوادث مهم عالم تکوین و تشریح شده که نشانه‌هایی هستند از عظمت خداوند و پدیده‌هایی هستند شگفت انگیز در عالم هستی.

سوره الفجر (۸۹): آیه ۵ ..... ص: ۴۸۸

(آیه ۵) - بعد از ذکر این قسمهای پر معنی و بیدارگر، می‌افزاید: «آیا در آنچه گفته شد سوگند مهمی برای صاحبان خرد نیست؟! (هل فی ذلک قسم لذی حجر).»

«حجر» در اصل به معنی «منع» می‌باشد و از آنجا که «عقل» انسان را از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۸۹ کارهای نادرست منع می‌کند از آن تعبیر به «حجر» شده.

سوره الفجر (۸۹): آیه ۶ ..... ص: ۴۸۹

(آیه ۶) - پروردگارت در کمین ظالمان است! به دنبال آیات گذشته که متضمن سوگندهای پر معنایی در باره مجازات طغیانگران بود، در اینجا به چند قوم نیرومند از اقوام پیشین که هر کدام برای خود قدرتی عظیم داشتند، اما راه طغیان و کفر را پیش گرفتند اشاره می‌کند، و سرنوشت دردناک آنها را روشن می‌سازد.

می‌فرماید: «آیا ندیدی پروردگارت با قوم عاد چه کرد؟» (ا لم تر کیف فعل ربک بعدا). منظور از «رؤیت» (دیدن) در اینجا علم و آگاهی است، منتها از آنجا که داستان این اقوام به قدری مشهور و معروف بوده که گوئی مردم زمانهای بعد نیز آن را با چشم خود می‌دیدند تعبیر به «رؤیت» شده است.

«عاد» همان قوم پیامبر بزرگ خدا «هود» بودند و احتمالاً حدود هفتصد سال قبل از میلاد مسیح (ع) وجود داشتند و در سرزمین «احقاف» یا «یمن» زندگی می‌کردند.

سوره الفجر (۸۹): آیه ۷ ..... ص: ۴۸۹

(آیه ۷) - سپس می‌افزاید: «و با آن شهر ارم با عظمت» (ارم ذات العماد).

«عماد» به معنی ستون اشاره به ساختمانهای با عظمت و کاخهای رفیع و ستونهای عظیمی است که در این کاخها به کار رفته بود.

سورة الفجر (۸۹): آیه ۸ ..... ص: ۴۸۹

(آیه ۸) - و لذا در این آیه، می‌افزاید: «همان شهری که ماندش آفریده نشده بود» (التي لم يخلق مثلها في البلاد). این تعبیر نشان می‌دهد که منظور از «ارم» همان شهر بی‌نظیر آنهاست.

سورة الفجر (۸۹): آیه ۹ ..... ص: ۴۸۹

(آیه ۹) - سپس به سراغ دومین گروه طغیانگر از اقوام پیشین می‌رود، می‌فرماید: «و قوم ثمود که صخره‌های عظیم را از (کنار) درّه می‌بریدند» و از آن خانه و کاخ می‌ساختند (و ثمود الذين جابوا الصخر بالواد). قوم «ثمود» از قدیمی‌ترین اقوامند و پیامبرشان «صالح» (ع) بود، و در سرزمینی به نام «وادی القری» میان مدینه و شام زندگی داشتند، دارای تمدنی پیشرفته و زندگانی مرفّه و ساختمانهای عظیم و پیشرفته بودند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۹۰

سورة الفجر (۸۹): آیه ۱۰ ..... ص: ۴۹۰

(آیه ۱۰) - سپس به سومین قوم پرداخته، می‌گوید: «و فرعونی که قدرتمند و شکنجه‌گر بود!» (و فرعون ذی الاوتاد). اشاره به این که آیا ندیدی خداوند با قوم فرعون قدرتمند و ظالم و بیدادگر چه کرد؟! «اوتاد» به معنی میخ است و فرعون را «ذی الاوتاد» گفته‌اند زیرا او دارای لشکر فراوانی بود که بسیاری از آنها در خیمه‌ها زندگی می‌کردند، و چادرهای نظامی را که برای آنها برپا می‌شد با میخها محکم می‌کردند. دیگر این که بیشترین شکنجه فرعون نسبت به کسانی که مورد خشم او قرار می‌گرفتند این بود که آنها را به چهار میخ می‌کشید، دستها و پاهای او را با میخ به زمین می‌بست، یا با میخ به زمین می‌کوبید، و یا بر روی قطعه چوبی می‌خوابانند و دست و پای او را با میخ به آن می‌کوبیدند، یا می‌بستند و به همان حال رها می‌کردند تا بمیرد!

سورة الفجر (۸۹): آیه ۱۱ ..... ص: ۴۹۰

(آیه ۱۱) - سپس در یک جمع‌بندی به اعمال این اقوام سه‌گانه اشاره کرده، می‌افزاید: «همان اقوامی که در شهرها طغیان کردند» (الذين طغوا في البلاد).

سورة الفجر (۸۹): آیه ۱۲ ..... ص: ۴۹۰

(آیه ۱۲) - «و فساد فراوان در آنها به بار آوردند» (فاكثروا فيها الفساد). فساد که شامل هرگونه ظلم و ستم و تجاوز و هوسرانی و عیاشی می‌شود در واقع یکی از آثار طغیان آنها بود.

سوره الفجر (۸۹): آیه ۱۳ ..... ص: ۴۹۰

(آیه ۱۳) - سپس در یک جمله کوتاه و پر معنی به مجازات دردناک همه این اقوام طغیانگر اشاره کرده، می‌افزاید: «به همین سبب خداوند تازیانه عذاب را بر آنها فرو ریخت» (فصب علیهم ربک سوط عذاب). این تعبیر کوتاه اشاره به مجازاتهای شدید و مختلفی است که دامنگیر این اقوام شد، اما «عاد» به وسیله تندباد سرد و سوزناک هلاک شدند (حاقه/ ۶). و قوم ثمود به وسیله صیحه عظیم آسمانی نابود شدند (حاقه/ ۵). و اما قوم فرعون در میان امواج نیل غرق و مدفون گشتند (زخرف/ ۵۵).

سوره الفجر (۸۹): آیه ۱۴ ..... ص: ۴۹۰

(آیه ۱۴) - و در این آیه، به عنوان هشدار به همه کسانی که در مسیر آن اقوام برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۹۱ طغیانگر گام بر می‌دارند، می‌فرماید: «به یقین پروردگار تو در کمینگاه (ستمگران) است» و مراقب اعمال بندگان (ان ربک لبالمرصاد). اشاره به این که گمان نکنید کسی می‌تواند از چنگال عذاب الهی بگریزد، همه در قبضه قدرت او هستند و هر وقت اراده کند آنها را مجازات می‌نماید. تعبیر به «ربک» (پروردگار تو) اشاره به این است که سنت الهی در مورد اقوام سرکش و ظالم و ستمگر در امت تو نیز جاری می‌شود و هم تسلی خاطر می‌باشد برای پیامبر صلی الله علیه و آله و مؤمنان که بدانند این دشمنان لجوج کینه‌توز از چنگال قدرت خدا هرگز فرار نخواهند کرد، و هم اعلام خطری است به آنها که هرگونه ظلم و ستمی را به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و مؤمنان روا می‌داشتند، آنها باید بدانند کسانی که از آنان قدرتمندتر و نیرومندتر بودند در مقابل یک تندباد، یک طوفان و یا یک جرقه و صیحه آسمانی، تاب مقاومت نیاوردند، اینها چگونه فکر می‌کنند می‌توانند با این اعمال خلافشان از عذاب الهی نجات یابند. در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم که فرمود: «روح الامین به من خبر داد در آن هنگام که خداوند یکتا خلائق را از اولین و آخرین در صحنه قیامت متوقف می‌سازد، جهنم را می‌آورد، و صراط را که باریکتر از مو و تیزتر از شمشیر است بر آن می‌نهد، و بر صراط سه پل قرار دارد، روی پل اول امانت و درستکاری و رحمت و محبت است و بر پل دوم نماز و بر پل سوم عدل پروردگار جهان! و به مردم دستور داده می‌شود که از آن بگذرند، آنها که در امانت و رحم کوتاهی کرده‌اند در پل اول می‌مانند و اگر از آن بگذرند چنانچه در نماز کوتاهی کرده باشند، در پل دوم می‌مانند، و اگر از آن بگذرند در پایان مسیر در برابر عدل الهی قرار می‌گیرند، و این است معنی آیه (ان ربک لبالمرصاد).

سوره الفجر (۸۹): آیه ۱۵ ..... ص: ۴۹۱

(آیه ۱۵) - نه از نعمتش مغرور باش و نه از سلب نعمت مأیوس! در تعقیب آیات گذشته که به طغیانگران هشدار می‌داد و آنها را به مجازات الهی تهدید می‌کرد، در اینجا به مسأله امتحان که معیار ثواب و عقاب الهی است و مهمترین مسأله زندگی انسان

محسوب می شود می پردازد، می فرماید: «اما انسان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۹۲
هنگامی که پروردگارش او را برای آزمایش، اکرام می کند و نعمت می بخشد (مغرور می شود و) می گوید: پروردگارم مرا
گرامی داشته است!» (فاما الانسان اذا ما ابتلاه ربه فاكرمه و نعمه فيقول ربي اكرمن).
او نمی داند که آزمایش الهی گاه با نعمت است، و گاه با انواع بلا، نه روی آوردن نعمت باید مایه غرور گردد، و نه بلاها مایه
یأس و نومیدی.

سوره الفجر (۸۹): آیه ۱۶ ..... ص: ۴۹۲

(آیه ۱۶) - «و اما هنگامی که برای امتحان، روزیش را بر او تنگ می گیرد (مأیوس می شود و) می گوید: پروردگارم مرا خوار
کرده است!» (و اما اذا ما ابتلاه فقدر عليه رزقه فيقول ربي اهانن).
یأس سر تا پای او را فرا می گیرد، و از پروردگارش می رنجد، غافل از این که اینها همه وسائل آزمایش و امتحان اوست - که
خداوند طبق حکمتش هر گروهی را به چیزی آزمایش می کند - امتحانی که رمز پرورش و تکامل انسان، و به دنبال آن سبب
استحقاق ثواب، و در صورت مخالفت مایه استحقاق عذاب است.
در آیه ۵۱ سوره فصلت، نیز آمده است: «هنگامی که نعمتی به انسان می دهیم روی می گرداند و با تکبر از حق دور می شود،
اما هنگامی که مختصر ناراحتی به او برسد پیوسته دعا می کند و بیتابی می نماید».
و در آیه ۹ سوره هود، آمده است: «هر گاه ما به انسان رحمتی بپشانیم سپس از او بگیریم نومید و ناسپاس می شود».

سوره الفجر (۸۹): آیه ۱۷ ..... ص: ۴۹۲

(آیه ۱۷) - سپس به شرح اعمالی که موجب دوری از خدا و گرفتاری در چنگال مجازات الهی می شود پرداخته، می فرماید:
«چنان نیست که شما می پندارید (که اموالتان دلیل بر مقام شما نزد پروردگار است، بلکه اعمالتان حاکی از دوری شما از
خداست) شما یتیمان را گرامی نمی دارید» (کلا بل لا تکرمون الیتیم).

سوره الفجر (۸۹): آیه ۱۸ ..... ص: ۴۹۲

(آیه ۱۸) - «و یکدیگر را بر اطعام مستمندان تشویق نمی کنید» (و لا تحاضون علی طعام المسکین).
قابل توجه این که در مورد یتیمان از «اطعام» سخن نمی گوید، بلکه از «اکرام» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۹۳
سخن می گوید، چرا که در مورد یتیم تنها مسأله گرسنگی مطرح نیست، بلکه از آن مهمتر، جبران کمبودهای عاطفی اوست.
باید آن چنان مورد اکرام قرار گیرد که جای خالی پدر را احساس نکند، و لذا در روایات اسلامی به مسأله محبت و نوازش
یتیمان اهمیت خاصی داده شده است.
جمله «لا- تحاضون» اشاره به این است که تنها اطعام مسکین کافی نیست، بلکه مردم باید یکدیگر را بر این کار خیر تشویق
کنند، تا این سنت در فضای جامعه گسترش یابد.

سوره الفجر (۸۹): آیه ۱۹ ..... ص: ۴۹۳

(آیه ۱۹) - سپس به سومین کار زشت آنها اشاره کرده، و آنها را مورد نکوهش قرار داده، می‌افزاید: «میراث را (از طریق مشروع و نامشروع) جمع کرده می‌خورید» (و تأکلون التراث اکلا لما).

بدون شک خوردن اموالی که از طریق میراث مشروع به انسان رسیده کار مذمومی نیست، بنابراین نکوهش این کار در آیه فوق ممکن است اشاره به یکی از امور زیر باشد.

نخست این که منظور جمع میان حق خود و دیگران است بخصوص این که عادت عرب جاهلی این بود که زنان و کودکان را از ارث محروم می‌کردند، و حق آنها را برای خود بر می‌داشتند.

دیگر این که وقتی ارثی به شما می‌رسد به بستگان فقیر و محرومان جامعه هیچ انفاق نمی‌کنید، جایی که با اموال ارث که بدون زحمت به دست می‌آید چنین می‌کنید، مسلماً در مورد درآمد دسترنج خود بخیلتر و سختگیرتر خواهید بود و این عیب بزرگی است.

سوم این که منظور خوردن ارث یتیمان و حقوق صغیران است زیرا بسیار دیده شده که افراد بی‌ایمان یا بی‌بند و بار هنگامی که دستشان به اموال ارث می‌رسد به هیچ وجه ملاحظه یتیم و صغیر را نمی‌کنند، و از این که آنها قدرت بر دفاع از حقوق خویش ندارند حد اکثر سوء استفاده را می‌کنند، و این از زشت‌ترین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۹۴ و شرم‌آورترین گناهان است. جمع میان هر سه تفسیر نیز امکان‌پذیر است.

سورة الفجر (۸۹): آیه ۲۰..... ص: ۴۹۴

(آیه ۲۰) - بعد به چهارمین عمل نکوهیده آنها پرداخته، می‌افزاید: «و مال و ثروت را بسیار دوست می‌دارید» و به خاطر آن گناهان زیادی مرتکب می‌شوید! (و تحبون المال حبا جما).

شما افرادی دنیا پرست، ثروت اندوز، عاشق و دل‌باخته مال و متاع دنیا هستید، و مسلماً کسی که چنین علاقه فوق‌العاده‌ای به مال و ثروت دارد به هنگام جمع‌آوری آن ملاحظه مشروع و نامشروع و حلال و حرام را نمی‌کند، و نیز چنین شخصی حقوق الهی آن را اصلاً نمی‌پردازد، و یا کم می‌گذارد، و نیز چنین کسی جایی برای یاد خدا در دل او نیست.

و به این ترتیب بعد از ذکر آزمایش انسانها به وسیله نعمت و بلا، آنها را متوجه چهار آزمایش مهم می‌کند. و عجب این که تمام این آزمونها جنبه مالی دارد، و در واقع اگر کسی از عهده آزمایشهای مالی برآید آزمایشهای دیگر برای او آسانتر است.

سورة الفجر (۸۹): آیه ۲۱..... ص: ۴۹۴

(آیه ۲۱) - روزی بیدار می‌شوند که کار از کار گذشته! به دنبال نکوهشهایی که در آیات قبل از طغیانگران دنیا پرست و متجاوز به حقوق دیگران شده بود، در اینجا به آنها اخطار می‌کند که سرانجام قیامتی در کار است، و حساب و کتاب و مجازات شدیدی در پیش است، باید خود را برای آن آماده کنند.

نخست می‌فرماید: «و چنان نیست که آنها می‌پندارند» (کلا). که حساب و کتابی در کار نیست، و اگر خدا مال و ثروتی به آنها داده به خاطر احترام آنها بوده نه برای آزمایش و امتحان.

«در آن هنگام که زمین سخت در هم کوبیده شود» (اذا دکت الارض دکا دکا).

تعبیر «دکا» اشاره به زلزله‌ها و حوادث تکان دهنده پایان دنیا و آغاز رستاخیز است، چنان تزلزلی در ارکان موجودات رخ می‌دهد که کوهها همه از هم متلاشی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۹۵ شده، و زمینها صاف و مستوی می‌شوند، چنانکه در آیه ۱۰۶-۱۰۸ سوره طه آمده است: «از تو در باره کوهها سؤال می‌کنند، بگو: پروردگرم آنها را برباد می‌دهد، سپس زمین را صاف و هموار و بی‌آب و گیاه رها می‌سازد، به گونه‌ای که هیچ پستی و بلندی در آن نمی‌بینی!»

سوره الفجر (۸۹): آیه ۲۲ ..... ص: ۴۹۵

(آیه ۲۲) - بعد از پایان یافتن مرحله نخستین رستاخیز یعنی ویرانی جهان، مرحله دوم آغاز می‌شود و انسانها همگی به زندگی باز می‌گردند، و در دادگاه عدل الهی حاضر می‌شوند «و (در آن هنگام) فرمان پروردگارت فرا رسد، و فرشتگان صف در صف حاضر شوند» (و جاء ربك و الملك صفا صفا). و گرداگرد حاضران در محشر را می‌گیرند و آماده اجرای فرمان حقند. این ترسیمی است از عظمت آن روز بزرگ و عدم توانائی انسان بر فرار از چنگال عدالت.

سوره الفجر (۸۹): آیه ۲۳ ..... ص: ۴۹۵

(آیه ۲۳) - سپس می‌افزاید: «و در آن روز جهنم را حاضر می‌کنند (آری) در آن روز انسان متذکر می‌شود، اما این تذکر چه سودی برای او دارد» (و جیء یومئذ بجهنم یومئذ یتذکر الانسان و انی له الذکری). از این تعبیر استفاده می‌شود که جهنم قابل حرکت دادن است، و آن را به مجرمان نزدیک می‌کنند! همان گونه که در مورد بهشت نیز در آیه ۹۰ سوره شعرا می‌خوانیم: «بهشت را به پرهیزکاران نزدیک می‌سازند!» در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم که وقتی آیه فوق «و جیء یومئذ بجهنم» نازل شده رنگ چهره مبارکش دگرگون گشت، این حالت بر اصحاب گران آمد، بعضی به سراغ علی علیه السلام رفتند و ماجرا را بیان کردند. علی علیه السلام آمد میان دو شانه پیامبر صلی الله علیه و آله را بوسید و گفت: «ای رسول خدا! پدر و مادرم به فدایت باد، چه حادثه‌ای روی داده؟

فرمود: جبرئیل آمد و این آیه را بر من تلاوت کرد.

علی علیه السلام می‌گوید: عرض کردم: چگونه جهنم را می‌آورند؟

فرمود: هفتاد هزار فرشته آن را با هفتاد هزار مهار می‌کشند و می‌آورند! و آن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۹۶

در حال سرکشی است که اگر او را رها کنند همه را آتش می‌زند، سپس من در برابر جهنم قرار می‌گیرم و او می‌گوید: ای محمّد! مرا با تو کاری نیست، خداوند گوشت تو را بر من حرام کرده، در آن روز هر کس در فکر خویش است ولی محمّد می‌گوید:

ربّ امتی! امتی! پروردگارا! امتم امتم! آری! هنگامی که انسان مجرم این صحنه‌ها را می‌بیند تکان می‌خورد و بیدار می‌شود نگاهی به گذشته خویش می‌کند، و از اعمال خود سخت پشیمان می‌شود اما این پشیمانی هیچ سودی ندارد.

سوره الفجر (۸۹): آیه ۲۴ ..... ص: ۴۹۶

(آیه ۲۴) - اینجاست که فریادش بلند می‌شود «می‌گوید: ای کاش برای (این) زندگیم چیزی از پیش فرستاده بودم!» (یقول یا لیتنی قدمت لحياتي).

سوره الفجر (۸۹): آیه ۲۵ ..... ص: ۴۹۶

(آیه ۲۵) - سپس در دو جمله کوتاه شدت عذاب الهی را در آن روز تشریح می‌کند، می‌فرماید: «در آن روز هیچ کس همانند او [- خدا] عذاب نمی‌کند» (فیومئذ لا یعذب عذابه احد). آری! این طغیانگرانی که به هنگام قدرت بدترین جرائم و گناهان را مرتکب شدند در آن روز چنان مجازات می‌شوند که سابقه نداشته، همان گونه که نیکوکاران چنان پادشاهی می‌بینند که حتی از خیال کسی نگذشته است.

سوره الفجر (۸۹): آیه ۲۶ ..... ص: ۴۹۶

(آیه ۲۶) - «و (نیز در آن روز) هیچ کس همچون او کسی را به بند نمی‌کشد!» (و لا یوثق وثاقه احد). نه بند و زنجیر او ماندی دارد، و نه مجازات و عذابش، چرا چنین نباشد در حالی که آنها نیز در این دنیا بندگان مظلوم خدا را تا آنجا که قدرت داشتند در بند کشیدند، و سخت‌ترین شکنجه‌ها را به آنها دادند.

سوره الفجر (۸۹): آیه ۲۷ ..... ص: ۴۹۶

(آیه ۲۷) - ای صاحب نفس مطمئنّه! بعد از ذکر عذاب وحشتناکی که دامان طغیانگران و دنیاپرستان را در قیامت می‌گیرد، در اینجا به نقطه مقابل آن یعنی «نفوس مطمئنه» و مؤمنانی که در میان این طوفان عظیم از آرامش کامل برخوردارند پرداخته، و آنها را با یک دنیا لطف و محبت مخاطب ساخته، می‌گوید: «تو ای روح آرام یافته!» (یا ایتها النفس المطمئنه). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۹۷

سوره الفجر (۸۹): آیه ۲۸ ..... ص: ۴۹۷

(آیه ۲۸) - «به سوی پروردگارت باز گرد، در حالی که هم تو از او خشنودی و هم او از تو خشنود است!» (ارجعی الی ربک راضیه مرضیه).

سوره الفجر (۸۹): آیه ۲۹ ..... ص: ۴۹۷

(آیه ۲۹) - «پس در سلک بندگانم در آی» (فادخلی فی عبادی).

سوره الفجر (۸۹): آیه ۳۰ ..... ص: ۴۹۷

(آیه ۳۰) - «و در بهشتم وارد شو» (و ادخلی جنتی).

چه تعبیرات جالب و دل انگیز و روح پروری؟ که لطف و صفا و آرامش و اطمینان از آن می‌بارد! منظور از «نفس» در اینجا همان روح آدمی است.

و تعبیر به «مطمئن» اشاره به آرامشی است که در پرتو ایمان حاصل شده، چنانکه قرآن می‌گوید: «الا بذكر الله تطمئن القلوب بدانید تنها با ذکر خدا دلها آرام می‌گیرد» (رعد/ ۲۸) چنین نفسی هم اطمینان به وعده‌های الهی دارد، و هم به راه و روشی که برگزیده مطمئن است، هم در اقبال دنیا و هم در ادبار دنیا، هم در طوفانها، و هم در حوادث و بلاها، و از همه بالاتر در آن هول و وحشت و اضطراب عظیم قیامت نیز آرام است.

منظور از بازگشت به سوی پروردگار بازگشت به سوی خود اوست، یعنی در جوار قرب او جای گرفتن، بازگشتی معنوی و روحانی نه مکانی و جسمانی.

تعبیر به «راضیه» به خاطر آن است که تمام وعده‌های پاداش الهی را بیش از آنچه تصور می‌کرد قرین واقعیت می‌بیند، و اما تعبیر به «مرضیه» به خاطر این است که مورد قبول و رضای دوست واقع شده است.

جالب این که در روایتی که در کتاب «کافی» از امام صادق علیه السلام نقل شده، می‌خوانیم: که یکی از یارانش پرسید: آیا ممکن است مؤمن از قبض روحش ناراضی باشد؟! فرمود: «نه به خدا سوگند، هنگامی که فرشته مرگ برای قبض روحش می‌آید اظهار ناراحتی می‌کند، فرشته مرگ می‌گوید: ای ولی خدا ناراحت مباش! سوگند به آن کس که محمد صلی الله علیه و آله را مبعوث کرده من بر تو مهربانترم از پدر مهربان، درست برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۹۸

چشمه‌های را بگشا و ببین، او نگاه می‌کند، رسول خدا صلی الله علیه و آله و امیر مؤمنان علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام و حسن و حسین علیهما السلام و امامان از ذریه او علیهم السلام را می‌بیند، فرشته به او می‌گوید نگاه کن این رسول خدا و امیر مؤمنان و فاطمه و حسن و حسین و امامان علیهم السلام دوستان تواند.

او چشمانش را باز می‌کند و نگاه می‌کند، ناگهان گوینده‌ای از سوی پروردگار بزرگ ندا می‌دهد، و می‌گوید: «یا ایتهای النفس المطمئنة ای کسی که به محمد و خاندانش اطمینان داشتی! و او با ثوابش از تو خشنود است، داخل شو در میان بندگانم یعنی محمد و اهل بیتش علیهم السلام و داخل شو در بهشتم، در این هنگام چیزی برای انسان محبوبتر از آن نیست که هر چه زودتر روحش از بدن جدا شود و به این منادی پیوندد!» «پایان سوره فجر»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۴۹۹

سوره بلد [۹۰] ..... ص: ۴۹۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۲۰ آیه است

محتوای سوره: ..... ص: ۴۹۹

این سوره در عین کوتاهی حقایق بزرگی را در بر دارد.

در قسمت اول این سوره بعد از ذکر سوگندهای پرمعنائی اشاره به این حقیقت شده که زندگی انسان در عالم دنیا همواره توأم با مشکلات و رنج است، تا از یکسو خود را برای رفتن به جنگ مشکلات آماده سازد، و از سوی دیگر انتظار آرامش و آسودگی مطلق را در این جهان از سر بیرون کند.

در بخش دیگری از این سوره قسمتی از مهمترین نعمتهای الهی را بر انسان... آشورد، و سپس به ناسپاسی او در مقابل این نعمتها اشاره می‌کند.

در آخرین بخش مردم را به دو گروه «اصحاب المیمه» و «اصحاب المشئمه» تقسیم کرده، و گوشه‌ای از صفات اعمال گروه اول (مؤمنان صالح) و سپس سرنوشت آنها را بیان می‌کند، و بعد به نقطه مقابل آنها یعنی کافران و مجرمان و سرنوشت آنها می‌پردازد.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۴۹۹

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

«کسی که سوره بلد را بخواند خداوند او را از خشم خود در قیامت در امان می‌دارد».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۰۰

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره البلد (۹۰): آیه ۱ ..... ص : ۵۰۰

(آیه ۱) - سوگند به این شهر مقدس! سنت قرآن در بسیاری از موارد بر این است که بیان حقایق بسیار مهم را با سوگند شروع می‌کند، سوگندهائی که خود نیز سبب حرکت اندیشه و فکر و عقل انسان است و ارتباط خاصی با همان مطلب مورد نظر دارد.

در اینجا نیز برای بیان این واقعیت که زندگی انسان در دنیا توأم با درد و رنج است از سوگند تازه‌ای شروع کرده، می‌فرماید: «قسم به این شهر مقدس» [- مکه] [لا اقسم بهذا البلد].

سوره البلد (۹۰): آیه ۲ ..... ص : ۵۰۰

(آیه ۲) - «شهری که تو در آن ساکن هستی» (و انت حل بهذا البلد).

البته شرافت و عظمت سرزمین «مکه» اینجا می‌کند خداوند به آن سوگند یاد نماید، چرا که نخستین مرکز توحید و عبادت پروردگار در اینجا ساخته شده، و انبیای بزرگ گرد این خانه طواف کرده‌اند، ولی جمله «و انت حل بهذا البلد» مطلب تازه‌ای در بر دارد، می‌گوید: این شهر به خاطر وجود پر فیض و برکت تو چنان عظمتی به خود گرفته که شایسته این سوگند شده است.

ای کعبه را ز یمن قدوم تو صد شرف وی مرده را ز مقدم پاک تو صد صفا

بطحا ز نور طلعت تو یافته فروغ یثرت ز خاک تو با رونق و نوا

سوره البلد (۹۰): آیه ۳ ..... ص: ۵۰۰

(آیه ۳) - سپس می‌افزاید: «و قسم به پدر و فرزندش» (و والد و ما ولد). منظور از «والد» ابراهیم خلیل و از «ما ولد» اسماعیل ذبیح است و با توجه به این که در آیه قبل به شهر «مکه» سوگند یاد شده و می‌دانیم ابراهیم و فرزندش بنیانگذار «کعبه» و شهر «مکه» بودند این تفسیر بسیار مناسب به نظر می‌رسد بخصوص این که عرب جاهلی نیز برای حضرت ابراهیم و فرزندش اهمیت فوق العاده‌ای قائل بود، و به آنها افتخار می‌کرد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۰۱

سوره البلد (۹۰): آیه ۴ ..... ص: ۵۰۱

(آیه ۴) - سپس به چیزی می‌پردازد که هدف نهائی این سوگندهاست، می‌فرماید: «ما انسان را در رنج آفریدیم» و زندگی او پر از رنجهاست (لقد خلقنا الانسان فی کبد). حتی نگاهی به زندگی انبیاء و اولیاء الله نیز نشان می‌دهد که زندگی این گل‌های سرسبد آفرینش نیز با انواع ناملایمات و درد و رنجها قرین بود، هنگامی که دنیا برای آنها چنین باشد، وضع برای دیگران روشن است.

سوره البلد (۹۰): آیه ۵ ..... ص: ۵۰۱

(آیه ۵) - سپس می‌افزاید: «آیا او گمان می‌کند که هیچ کس نمی‌تواند بر او دست یابد؟» (ا یحسب ان لن یقدر علیه احد). اشاره به این که آمیختگی زندگی انسان با آن همه درد و رنج دلیل بر این است که او قدرتی ندارد ولی هنگامی که به قدرتی می‌رسد هر کار خلاف و گناه و جرم و تجاوزی را مرتکب می‌شود گوئی خود را در امن و امان می‌بیند.

سوره البلد (۹۰): آیه ۶ ..... ص: ۵۰۱

(آیه ۶) - سپس در ادامه همین سخن می‌افزاید: «می‌گویند: من مال زیادی را (در کارهای خیر) نابود کرده‌ام» (یقول اهلکت مالا لیدا). اشاره به کسانی است که وقتی به آنها پیشنهاد صرف مال در کار خیری می‌کردند از روی غرور و نخوت می‌گفتند: ما بسیار در این راهها صرف کرده‌ایم در حالی که چیزی برای خدا انفاق نکرده بودند، و اگر اموالی به این و آن داده بودند برای تظاهر و ریاکاری و اغراض شخصی بوده است.

بعضی نیز گفته‌اند: آیه اشاره است به کسانی که اموال زیادی در دشمنی با اسلام و پیامبر صلی الله علیه و آله و توطئه‌های ضد اسلامی صرف کرده بودند، و به آن افتخار می‌کردند.

سوره البلد (۹۰): آیه ۷ ..... ص: ۵۰۱

(آیه ۷) - سپس می‌افزاید: «آیا (انسان) گمان می‌کند هیچ کس او را ندیده (که عمل خیری انجام نداده) است؟» (ا یحسب ان لم یره احد).

او از این حقیقت غافل است که خداوند نه فقط ظواهر اعمال او را در خلوت و جمع می‌بیند، بلکه از اعماق قلب و روح او نیز آگاه است، و از نیات او با خیر هم کیفیت تحصیل آن اموال نامشروع را می‌داند و هم چگونگی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۰۲

صرف کردن ریاکارانه و مغرضانه آن را.

سوره البلد (۹۰): آیه ۸ ..... ص: ۵۰۲

(آیه ۸) - نعمت چشم و زبان، و هدایت! در تعقیب آیات گذشته که سخن از غرور و غفلت انسانهای طغیانگر می‌گفت در اینجا بخشی از مهمترین نعمتهای مادی و معنوی الهی را بر این انسان می‌شمرد، تا از یکسو غرور و غفلت او را بشکند، و از سوی دیگر وی را وادار به تفکر در خالق این نعمتها کند، و با تحریک حس شکرگزاری در درون جاننش او را به سوی معرفت خالق سوق دهد.

می‌فرماید: «آیا برای او دو چشم قرار ندادیم؟! (ا لم نجعل له عینین).

سوره البلد (۹۰): آیه ۹ ..... ص: ۵۰۲

(آیه ۹) - «و یک زبان و دو لب»؟! (و لسانا و شفتین).

سوره البلد (۹۰): آیه ۱۰ ..... ص: ۵۰۲

(آیه ۱۰) - «و او را به راه خیر و شر هدایت کردیم» (و هدیانه النجدین).

این هدایت از سه طریق انجام می‌گیرد: از طریق ادراکات عقلی و استدلال، و از طریق فطرت و وجدان بدون نیاز به استدلال، و از طریق وحی و تعلیمات انبیاء و اوصیا.

آنچه را مورد نیاز بشر در پیمودن مسیر تکامل است خداوند به یکی از این سه طریق یا در بسیاری از موارد با هر سه طریق به او تعلیم کرده است.

در اهمیت نعمتهای فوق همین بس که: «چشم» مهمترین وسیله ارتباط انسان با جهان خارج است، شگفتیهای چشم به اندازه‌ای است که برآستی انسان را به خضوع در مقابل خالق آن وامی‌دارد، طبقات هفتگانه چشم که به نامهای صلیبه (قرنیه) مشیمیه، عنبیه، جلدیه، زلالیه، زجاجیه، و شبکیه نامیده شده، هر کدام ساختمان عجیب و ظریف و شگفت‌انگیزی دارد که قوانین فیزیکی و شیمیایی مربوط به نور و آئینه‌ها به دقیقترین وجهی در آنها رعایت شده بطوری که پیشرفته‌ترین دوربینهای دقیق عکاسی در برابر آن، موجود بی‌ارزشی است.

اگر در تمام وجود انسان جز چشم، چیز دیگری نبود، مطالعه شگفتیهایش برای شناخت علم و قدرت عظیم پروردگار کافی بود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۰۳

و اما «زبان» مهمترین وسیله ارتباط انسان با انسانهای دیگر و نقل و مبادله اطلاعات و معلومات از قومی به قوم دیگر، و از نسلی به نسل دیگر است، و اگر این وسیله ارتباطی نبود هرگز انسان نمی‌توانست تا این حد در علم و دانش و تمدن مادی و مسائل معنوی ترقی کند.

و اما «لبها» نقش مؤثری در تکلم دارند، چرا که بسیاری از مقاطع حروف به وسیله لبها ادا می‌شود، و از این گذشته لبها کمک زیادی به جویدن غذا، و حفظ رطوبت دهان، و نوشیدن آب می‌کند و اگر نبودند مسأله خوردن و آشامیدن انسان و حتی منظره چهره او بر اثر جریان آب دهان به بیرون، و عدم قدرت بر اداء بسیاری از حروف وضع اسف انگیزی داشت.

امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: «شگفتا از این انسان که با یک قطعه پیه می‌بیند، و با قطعه گوشتی سخن می‌گوید، و با استخوانی می‌شنود، و از شکافی نفس می‌کشد!» و این کارهای بزرگ حیاتی را با این وسائل کوچک انجام می‌دهد.

جمله «و هدیناه النجدین» - علاوه بر این که مسأله اختیار و آزادی اراده انسان را بیان می‌کند، با توجه به این که «نجد» مکان مرتفع است - اشاره به این است که پیمودن راه خیر خالی از مشکلات و زحمت و رنج نیست، همان گونه که بالا - رفتن از زمینهای مرتفع مشکلاتی دارد، حتی پیمودن راه شر نیز مشکلاتی دارد، چه بهتر که انسان با سعی و تلاشش راه خیر را برگزیند.

به هر حال انتخاب راه با خود انسان است، اوست که می‌تواند چشم و زبان را در مسیر حلال یا حرام به گردش درآورد، و از دو جاده «خیر» و «شر» هر کدام را بخواهد برگزیند.

و لذا در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «خداوند متعال به فرزندان آدم می‌گوید: «ای فرزند آدم! اگر زیانت خواست تو را وادار به حرام کند من دو لب را برای جلوگیری از آن در اختیار تو قرار داده‌ام، لب را فرو بند، و اگر چشمت بخواهد تو را به سوی حرام ببرد من پلکها را در اختیار تو قرار داده‌ام، آنها را فرو بند! ...».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۰۴

سوره البلد (۹۰): آیه ۱۱ ..... ص: ۵۰۴

(آیه ۱۱) - گردنه صعب العبور! به دنبال ذکر نعمتهای بزرگی که در آیات قبل آمده بود در اینجا بندگان ناسپاس را مورد ملامت و سرزنش قرار می‌دهد که چگونه با داشتن آن همه وسائل سعادت راه نجات را نیپموده‌اند.

نخست می‌فرماید: «ولی او (انسان ناسپاس) از آن گردنه مهم نگذشت» (فلا اقتحم العقبة).

سوره البلد (۹۰): آیه ۱۲ ..... ص: ۵۰۴

(آیه ۱۲) - سپس می‌فرماید: «تو نمی‌دانی آن گردنه چیست؟ (و ما ادراک ما العقبة).

سوره البلد (۹۰): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۰۴

(آیه ۱۳) - «آزاد کردن برده‌ای» (فک رقبة).

سوره البلد (۹۰): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۰۴

(آیه ۱۴) - «یا غذا دادن در روز گرسنگی» (او اطعام فی یوم ذی مسغبة).

این تعبیر تأکیدی است بر اطعام گرسنگان در ایام قحطی و خشکسالی و مانند آن. برای اهمیت این موضوع، و الا - اطعام

گرسنگان همیشه از افضل اعمال بوده و هست.

سوره البلد (۹۰): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۰۴

(آیه ۱۵) - «یتیمی از خویشاوندان» (یتیمایا مقربه).

تأکید روی یتیمان خویشاوند نیز به خاطر ملاحظه اولویتهاست، و گر نه همه یتیمان را باید اطعام و نوازش نمود.

سوره البلد (۹۰): آیه ۱۶ ..... ص: ۵۰۴

(آیه ۱۶) - «یا مستمندی خاک نشین را» (او مسکینا ذامتربه).

به این ترتیب این گردنه صعب العبور که انسانهای ناسپاس هرگز خود را برای گذشتن از آن آماده نکرده‌اند، مجموعه‌ای است از اعمال خیر که عمدتاً بر محور خدمت به خلق و کمک به ضعیفان و ناتوانها دور می‌زند، و نیز مجموعه‌ای از عقائد صحیح و خالص است که در آیات بعد به آن اشاره شده.

و به راستی گذشتن از این گردنه با توجه به علاقه شدیدی که غالب مردم به مال و ثروت دارند کار آسانی نیست. در حدیثی آمده است: امام علی بن موسی الرضا علیه السلام هنگامی که می‌خواست غذا بخورد دستور می‌فرمود سینی بزرگی کنار سفره بگذارند، و از هر غذایی که در سفره بود از بهترین آنها بر می‌داشت و در آن سینی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص:

۵۰۵

می‌گذاشت، سپس دستور می‌داد آنها را برای نیازمندان ببرند، بعد این آیه را تلاوت می‌فرمود: (فلا اقتحم العقبة ...) سپس می‌افزود: «خداوند متعال می‌دانت که همه قادر بر آزاد کردن بردگان نیستند راه دیگری نیز به سوی بهشتش قرار داد!»

سوره البلد (۹۰): آیه ۱۷ ..... ص: ۵۰۵

(آیه ۱۷) - در ادامه تفسیری که برای این گردنه صعب العبور بیان فرموده، در این آیه می‌افزاید: «سپس از کسانی باشد که ایمان آورده، و یکدیگر را به صبر و رحمت توصیه می‌کنند» (ثم کان من الذین آمنوا و تواصوا بالصبر و تواصوا بالمرحمة). به این ترتیب کسانی از این گردنه سخت عبور می‌کنند که هم دارای ایمان هستند و هم اخلاق والائی همچون دعوت به صبر و عواطف انسانی دارند، و هم اعمال صالحی همچون آزاد کردن بردگان و اطعام یتیمان و مسکینان انجام داده‌اند.

سوره البلد (۹۰): آیه ۱۸ ..... ص: ۵۰۵

(آیه ۱۸) - و در پایان این اوصاف، مقام صاحبان آن را چنین بیان می‌کند:

«آنها اصحاب الیمین‌اند» که نامه اعمالشان را به دست راستشان می‌دهند! (اولئک اصحاب الیمینه).

سوره البلد (۹۰): آیه ۱۹ ..... ص: ۵۰۵

(آیه ۱۹) - سپس به نقطه مقابل این گروه یعنی آنها که نتوانستند از این گردنه صعب العبور بگذرند، پرداخته، می‌فرماید: «و

کسانی که آیات ما را انکار کرده‌اند افرادی شومند» که نامه اعمالشان به دست چپشان داده می‌شود! (و الذین كفروا بآياتنا هم اصحاب المشأمة).

و این نشانه آن است که دستشان از حسنات تهی، و نامه اعمالشان از سیئات سیاه است.

یعنی این گروه کافر افرادی شوم و نامیمونند که هم سبب بدبختی خودشانند، و هم بدبختی جامعه، ولی از آنجا که شوم بودن و خجسته بودن در قیامت به آن شناخته می‌شود که نامه اعمال افراد در دست چپ، یا در دست راست آنها باشد بعضی این تفسیر را برای آن پذیرفته‌اند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۰۶

سوره البلد (۹۰): آیه ۲۰..... ص: ۵۰۶

(آیه ۲۰) - و در آخرین آیه این سوره اشاره کوتاه و پر معنایی به مجازات گروه اخیر کرده، می‌فرماید: «بر آنها آتشی است فرو بسته!» که راه فراری از آن نیست (علیهم نار مؤصده).

«مؤصده» از ماده «ایصاد» به معنی بستن در و محکم کردن آن است، ناگفته پیداست انسان در اتاقی که هوای آن کمی گرم است می‌خواهد درها را باز کند، نسیمی بوزد و گرمی هوا را تعدیل کند، حال باید فکر کرد در کوره سوزان دوزخ هنگامی که تمام درها بسته شود چه حالی پیدا خواهد شد؟! «پایان سوره بلد»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۰۷

سوره شمس [۹۱]..... ص: ۵۰۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۱۵ آیه دارد

محتوا و فضیلت سوره:..... ص: ۵۰۷

این سوره که در حقیقت سوره «تهذیب نفس» و «تطهیر قلوب از ناپاکیها و ناخالصیها» ست، بر محور همین معنی دور می‌زند، منتها در آغاز سوره به یازده موضوع مهم از عالم خلقت و ذات پاک خداوند برای اثبات این معنی که فلاح و رستگاری در گرو تهذیب نفس است قسم یاد شده، و بیشترین سوگندهای قرآن را بطور جمعی در خود جای داده است.

و در پایان سوره به ذکر نمونه‌ای از اقوام متمرّد و گردنکش - که به خاطر ترک تهذیب نفس در شقاوت ابدی فرو رفتند، و خداوند آنها را به مجازات شدیدی گرفتار کرد، یعنی قوم ثمود - می‌پردازد.

در فضیلت تلاوت این سوره همین بس که در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: «هر کس آن را بخواند گوئی به تعداد تمام اشیائی که خورشید و ماه بر آنها می‌تابد در راه خدا صدقه داده است!» و مسلماً این فضیلت بزرگ از آن کسی است که محتوای بزرگ این سوره کوچک را در جان خود پیاده کند، و تهذیب نفس را وظیفه قطعی خود بداند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۰۸

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سورة الشمس (۹۱): آیه ۱ ..... ص : ۵۰۸

(آیه ۱) - رستگاری بدون تهذیب نفس ممکن نیست! سوگندهای پی در پی و مهمی که در آغاز این سوره آمده، به یک حساب «یازده» سوگند و به حساب دیگر «هفت» سوگند است، و به خوبی نشان می‌دهد که مطلب مهمی در اینجا مطرح است، مطلبی به عظمت آسمانها و زمین و خورشید و ماه، مطلبی سرنوشت ساز و حیات بخش. نخست می‌فرماید: «به خورشید و گسترش نور آن سوگند» (و الشمس و ضحاها). سوگندهای قرآن عموماً دو مقصد را تعقیب می‌کنند: نخست اهمیت مطلبی که سوگند به خاطر آن یاد شده، و دیگر اهمیت خود این امور که مورد سوگند است، چرا که سوگند همیشه به موضوعات مهم یاد می‌شود. «خورشید» مهمترین و سازنده‌ترین نقش را در زندگی انسان و تمام موجودات زنده زمینی دارد، زیرا علاوه بر این که منبع «نور» و «حرارت» است و این دو از عوامل اصلی زندگی انسان به شمار می‌رود، منابع دیگر حیاتی نیز از آن مایه می‌گیرند، وزش بادهای، نزول بارانها، پرورش گیاهان، و حتی پدید آمدن منابع انرژی‌زا، همچون نفت و ذغال سنگ، هر کدام درست دقت کنیم بصورتی با نور آفتاب ارتباط دارد. بطوری که اگر روزی این چراغ حیات بخش خاموش گردد تاریکی و سکوت و مرگ همه جا را فرا خواهد گرفت.

سورة الشمس (۹۱): آیه ۲ ..... ص : ۵۰۸

(آیه ۲) - سپس به سومین سوگند پرداخته، می‌گوید: «و قسم به ماه هنگامی که بعد از آن (خورشید) در آید» (و القمر اذا تلاها). این تعبیر - چنانکه جمعی از مفسران نیز گفته‌اند - در حقیقت اشاره به ماه در موقع بدر کامل یعنی شب چهارده است، زیرا ماه در شب چهاردهم تقریباً مقارن غروب آفتاب سر از افق مشرق بر می‌دارد، و چهره پر فروغ خود را ظاهر کرده، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۰۹ و سلطه خویش را بر پهنه آسمان تثبیت می‌کند، و چون از هر زمان جالبتر و پرشکوه‌تر است به آن سوگند یاد شده.

سورة الشمس (۹۱): آیه ۳ ..... ص : ۵۰۹

(آیه ۳) - و در چهارمین سوگند، می‌افزاید: «و به روز هنگامی که صفحه زمین را روشن سازد» (و النهار اذا جلاها). سوگند به این پدیده مهم آسمانی به خاطر تأثیر فوق العاده آن در زندگی بشر، و تمام موجودات زنده است، چرا که روز رمز حرکت و جنبش و حیات است و تمام تلاشها و کششها و کوششهای زندگی معمولاً در روشنائی روز صورت می‌گیرد.

سورة الشمس (۹۱): آیه ۴ ..... ص : ۵۰۹

(آیه ۴) - و در پنجمین سوگند می‌فرماید: «و به شب، آن هنگام که زمین را بپوشاند» (و اللیل اذا یغشاها).

«شب» با تمام برکات و آثارش، که از یکسو حرارت آفتاب روز را تعدیل می‌کند، و از سوی دیگر مایه آرامش و استراحت همه موجودات زنده است.

سورة الشمس (۹۱): آیه ۵ ..... ص : ۵۰۹

(آیه ۵) - در ششمین و هفتمین سوگند به سراغ آسمان و خالق آسمان می‌رود، و می‌افزاید: «و قسم به آسمان و کسی که آسمان را بنا کرده» (و السماء و ما بناها).
اصل خلقت آسمان با آن عظمت خیره کننده از شگفتیهای بزرگ خلقت است، و بنا و پیدایش این همه کواکب و اجرام آسمانی و نظامات حاکم بر آنها شگفتی دیگر، و از آن مهتر خالق این آسمان است.

سورة الشمس (۹۱): آیه ۶ ..... ص : ۵۰۹

(آیه ۶) - سپس در هشتمین و نهمین سوگند سخن از زمین و خالق زمین به میان آورده، می‌فرماید: «و به زمین و کسی که آن را گسترانیده» (و الارض و ما طحاها).
زمین که گاهواره زندگی انسان و تمام موجودات زنده است.
زمین با تمام شگفتیها: کوهها و دریاها، دره‌ها و جنگلها، چشمه‌ها و رودخانه‌ها، معادن و منابع گرانبهایش، که هر کدام به تنهایی آیتی است از آیات حق و نشانه‌ای از نشانه‌های او. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۱۰
و از آن برتر و بالاتر خالق این زمین و کسی که آن را گسترانیده است.

سورة الشمس (۹۱): آیه ۷ ..... ص : ۵۱۰

(آیه ۷) - سر انجام به دهمین و یازدهمین سوگند که آخرین قسمها در این سلسله است پرداخته، می‌فرماید: «و قسم به جان آدمی، و آن کس که آن را (آفریده و) منظم ساخته» (و نفس و ما سواها).
همان انسانی که عصاره عالم خلقت، و چکیده جهان ملک و ملکوت، و گل سرسبد عالم آفرینش است.
منظور از «نفس» جسم و روح هر دو می‌باشد و مراد از «سویها» (از ماده تسویه) هم تنظیم و تعدیل قوای روحی انسان است، از حواس ظاهر گرفته، تا نیروی ادراک، حافظه، انتقال، تخیل، ابتکار، عشق، اراده و تصمیم، و مانند آن که در مباحث «علم النفس» مطرح شده است.
و هم تمام شگفتیهای نظامات بدن و دستگاههای مختلف آن را که در علم «تشریح» و «فیزیولوژی» (وظایف الاعضاء) بطور گسترده مورد بحث قرار گرفته شامل می‌شود چرا که شگفتیهای قدرت خداوند هم در جسم است و هم در جان و اختصاص به یکی از این دو ندارد.

سورة الشمس (۹۱): آیه ۸ ..... ص : ۵۱۰

(آیه ۸) - در این آیه به یکی از مهمترین مسائل مربوط به آفرینش انسان پرداخته، می‌افزاید: «سپس فجور و تقوا (شرّ و خیرش)

را به او الهام کرده است» (فالمهما فجورها و تقواها).

خداوند آن چنان قدرت تشخیص و عقل و وجدان بیدار، به او داده که فجور و تقوا را از طریق عقل و فطرت در می‌یابد. آری! هنگامی که خلقتش تکمیل شد، و هستی او تحقق یافت، خداوند بایدها و نبایدها را به او تعلیم داد، و به این ترتیب وجودی شد از نظر آفرینش مجموعه‌ای از گل بدبو و روح الهی و از نظر تعلیمات آگاه بر فجور و تقوا و در نتیجه، وجودی است که می‌تواند در قوس صعودی برتر از فرشتگان گردد و در قوس نزولی از حیوانات درنده نیز منحطتر گردد و این منوط به آن است که با اراده و انتخابگری خویش کدام مسیر را برگزیند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۱۱

سورة الشمس (۹۱): آیه ۹..... ص: ۵۱۱

(آیه ۹) - و سر انجام بعد از تمام این سوگندهای مهم و پی در پی به نتیجه آنها پرداخته، می‌فرماید: سوگند به اینها «که هر کس نفس خود را پاک و تزکیه کرده رستگار شده» (قد افلح من زکاه). آری! رستگاری از آن کسی است که نفس خویش را تربیت کند و رشد و نمو دهد، و از آلودگی به خلق و خوی شیطانی و گناه و عصیان و کفر پاک سازد و در حقیقت مسأله اصلی زندگی انسان نیز همین «تزکیه» است، که اگر باشد سعادت‌مند است و الا بدبخت و بینوا.

سورة الشمس (۹۱): آیه ۱۰..... ص: ۵۱۱

(آیه ۱۰) - سپس به سراغ گروه مخالف رفته، می‌فرماید: «و آن کس که نفس خویش را با معصیت و گناه آلوده ساخته، نومید و محروم گشته است!» (و قد خاب من دساها). و به این ترتیب پیروزمندان و شکست خوردگان در صحنه زندگی دنیا مشخص می‌شوند، و معیار ارزیابی این دو گروه چیزی جز «تزکیه نفس و نمو و رشد روح تقوا و اطاعت خداوند» یا «آلودگی به انواع معاصی و گناهان» نیست. در حدیثی آمده است که: رسول خدا صلی الله علیه و آله هنگامی که آیه «قد افلح من زکاه» را تلاوت می‌فرمود توقف می‌کرد و چنین دعا می‌نمود: «پروردگارا! به نفس من تقوایش را مرحمت کن، تو ولی و مولای آن هستی، و آن را تزکیه فرما که تو بهترین تزکیه‌کنندگانی».

سورة الشمس (۹۱): آیه ۱۱..... ص: ۵۱۱

(آیه ۱۱) - عاقبت مرگبار طغیانگران: به دنبال هشدار که در آیات قبل در باره عاقبت کار کسانی که نفس خود را آلوده می‌کنند آمده بود، در اینجا به عنوان نمونه به یکی از مصداقهای واضح تاریخی این مطلب پرداخته، و سرنوشت قوم طغیانگر «ثمود» را در عباراتی کوتاه و قاطع و پر معنی بیان کرده، می‌فرماید: «و قوم ثمود بر اثر طغیان (پیامبرشان را) تکذیب کردند» (کذبت ثمود بطغواها).

«قوم ثمود» که نام پیامبرشان «صالح» بود از قدیمی‌ترین اقوامی هستند که در برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۱۲ یک منطقه کوهستانی میان «حجاز» و «شام» زندگی می‌کردند، زندگی مرفه، سرزمین آباد، دشتهای مسطح با خاکهای مساعد

و آماده برای کشت و زرع، و قصرهای مجلل، و خانه‌های مستحکم داشتند، ولی نه تنها شکر این همه نعمت را به جا نیاوردند، بلکه سر به طغیان و سرکشی برداشته، و به تکذیب پیامبرشان صالح برخاستند، و آیات الهی را به باد سخریه گرفتند، و سر انجام خداوند آنها را با یک صاعقه آسمانی نابود کرد.

سورة الشمس (۹۱): آیه ۱۲ ..... ص: ۵۱۲

(آیه ۱۲) - سپس به یکی از نمونه‌های بارز طغیان این قوم پرداخته، می‌افزاید: «آنگاه که شقی‌ترین آنها به پا خاست» (اذ انبعث اشقاها).

«اشقی» (شقی‌ترین) اشاره به همان کسی است که ناقه ثمود را به هلاکت رساند.

در بعضی از روایات آمده است که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله به علی علیه السلام فرمود:

«سنگدلترین افراد اقوام نخستین که بود؟» علی علیه السلام در پاسخ عرض کرد: «آن کسی که ناقه ثمود را به هلاکت رساند» پیامبر فرمود: «راست گفתי، شقی‌ترین افراد اقوام اخیر چه کسی است؟» علی علیه السلام می‌گوید: «عرض کردم نمی‌دانم ای رسول خدا!».

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «کسی که شمشیر را بر این نقطه از سر تو وارد می‌کند» و پیامبر صلی الله علیه و آله اشاره به قسمت بالای پیشانی آن حضرت کرد.

هیچ یک از این دو خصومت شخصی نداشتند، بلکه هر دو می‌خواستند نورحق را خاموش کنند، و معجزه و آیتی از آیات الهی را از میان بردارند.

سورة الشمس (۹۱): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۱۲

(آیه ۱۳) - در این آیه به شرح بیشتری در زمینه طغیانگری قوم ثمود پرداخته، می‌افزاید: «و فرستاده الهی [- صالح] به آنان گفت: ناقه خدا [- همان شتری که معجزه الهی بود] را با آبشخورش واگذارید» (فقال لهم رسول الله ناقه الله و سقياها).

منظور از «رسول الله» در اینجا حضرت صالح علیه السلام پیغمبر قوم ثمود است، و تعبیر به «ناقه الله» (شتر ماده متعلق به خداوند) اشاره به این است که این شتر یک برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۱۳

شتر معمولی نبود، بلکه به عنوان معجزه و سند گویای صدق دعوی صالح فرستاده شده بود، یکی از ویژگیهای آن طبق روایت مشهور این بود که از دل صخره‌ای از کوه برآمد تا معجزه گویائی در برابر منکران لجوج باشد.

سورة الشمس (۹۱): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۱۳

(آیه ۱۴) - و در این آیه می‌گوید: این قوم سرکش اعتنائی به کلمات این پیامبر بزرگ و هشدارهای او نکردند «پس او را تکذیب و ناقه را پی کردند» (فكذبوه فعقروها).

جالب توجه این که کسی که ناقه را به هلاکت رساند، یک نفر بیشتر نبود ولی در آیه فوق این عمل به تمام طغیانگران قوم ثمود نسبت داده شده، این به خاطر آن است که دیگران هم به نحوی در این کار سهیم بودند و با خشنودی و رضایت کامل آنها انجام گرفت.

و به دنبال این تکذیب و مخالفت شدید، خداوند چنان آنها را مجازات کرد که اثری از آنان باقی نماند، چنانکه در ادامه همین آیه می‌فرماید: «از این رو پروردگارشان آنها (و سرزمینشان) را به خاطر گناهشان در هم کوبید و با خاک یکسان و صاف کرد!» (فدمدم علیهم ربهم بذنبهم فسواها).
صاعقه همان صیحه عظیم آسمانی در چند لحظه کوتاه چنان زلزله و لرزه‌ای در سرزمین آنها ایجاد کرد که تمام بناها روی هم خوابید و صاف شد و خانه‌هایشان را به گورهای آنها مبدل ساخت.

سوره الشمس (۹۱): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۱۳

(آیه ۱۵) - سرانجام در آخرین آیه سوره برای این که هشدار محکمی به تمام کسانی که در همان مسیر و خط حرکت می‌کنند بدهد، می‌فرماید:

«و (خداوند) هرگز از فرجام این کار [مجازات ستمگران] بیم ندارد» (و لا یخاف عقباها).
بسیارند حاکمانی که قدرت بر مجازات دارند ولی پیوسته از پیامدهای آن بیمناکند، و از واکنشها و عکس‌العملها ترسان، و به همین دلیل از قدرت خود استفاده نمی‌کنند، و یا به تعبیر صحیحتر قدرت آنان آمیخته با ضعف و ناتوانی و علمشان آمیخته با جهل است چرا که می‌ترسند توانائی بر مقابله برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۱۴
با پیامدهای آن را نداشته باشند.

ولی خداوند قادر متعال که علمش احاطه به همه این امور و عواقب و آثار آن دارد، و قدرتش برای مقابله با پیامدهای حوادث با هیچ ضعفی آمیخته نیست بیمی از عواقب این امور ندارد، و به همین دلیل با نهایت قدرت و قاطعیت آنچه را که اراده کرده است انجام می‌دهد.

«پایان سوره شمس»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۱۵

سوره لیل [۹۲] ..... ص: ۵۱۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۲۱ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۵۱۵

در آغاز سوره بعد از ذکر سه سوگند مردم را به دو گروه تقسیم می‌کند: انفاق‌کنندگان با تقوا، و بخیلانی که منکر پاداش قیامتند، پایان کار گروه اول را خوشبختی و سهولت و آرامش، و پایان کار گروه دوم را سختی و تنگی و بدبختی می‌شمرد.
در بخش دیگری از این سوره، بعد از اشاره به این معنی که هدایت بندگان بر خداست، همگان را از آتش فروزان دوزخ انداز می‌کند.

و در آخرین بخش کسانی را که در این آتش می‌سوزند و گروهی را که از آن نجات می‌یابند با ذکر اوصاف معرفی می‌کند.

در فضیلت تلاوت این سوره از پیغمبر گرامی صلی الله علیه و آله آمده است که فرمود:

«هر کس این سوره را تلاوت کند خداوند آنقدر به او می بخشد که راضی شود، و او را از سختیها نجات می دهد و مسیر زندگی را برای او آسان می سازد».

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

شأن نزول: ..... ص: ۵۱۵

مفسران برای کل این سوره شأن نزولی از ابن عباس نقل کرده اند که چنین است: «مردی در میان مسلمانان بود که شاخه یکی از درختان خرماى او بالای خانه مرد فقیر عیالمندی قرار گرفته بود، صاحب نخل هنگامی که بالای درخت می رفت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۱۶

تا خرماها را بچیند، گاهی چند دانه خرما در خانه مرد فقیر می افتاد، و کودکانش آن را برمی داشتند، آن مرد از نخل فرود می آمد و خرما را از دستشان می گرفت.

مرد فقیر به پیامبر صلی الله علیه و آله شکایت آورد.

پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود: برو تا به کارت رسیدگی کنم. سپس صاحب نخل را ملاقات کرد و فرمود: این درختی که شاخه هایش بالای خانه فلان کس آمده است به من می دهی تا در مقابل آن نخلی در بهشت از آن تو باشد! مرد گفت: من درختان نخل بسیاری دارم، و خرماى هیچ کدام به خوبی این درخت نیست- و حاضر به چنین معامله ای نیستم.

کسی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله این سخن را شنید، عرض کرد: ای رسول خدا! اگر من بروم و این درخت را از این مرد خریداری و واگذار کنم، شما همان چیزی را که به او می دادید به من عطا خواهی کرد؟ فرمود: آری.

آن مرد رفت و صاحب نخل را دید و با او گفتگو کرد، صاحب نخل گفت: آیا می دانی که محمد حاضر شد درخت نخلی در بهشت در مقابل این به من بدهد- و من نپذیرفتم.

خریدار گفت: آیا می خواهی آن را بفروشی یا نه؟

گفت: نمی فروشم مگر آن که مبلغی را که گمان نمی کنم کسی بدهد به من بدهی.

گفت: چه مبلغ؟

گفت: چهل نخل.

خریدار تعجب کرد و گفت: عجب بهای سنگینی برای نخلی که کج شده مطالبه می کنی، چهل نخل! سپس بعد از کمی سکوت گفت: بسیار خوب، چهل نخل به تو می دهم.

فروشنده (طمعکار) گفت: اگر راست می گوئی چند نفر را به عنوان شهود بطلب! اتفاقاً گروهی از آنجا می گذشتند آنها را صدا زد، و بر این معامله شاهد گرفت.

سپس خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد ای رسول خدا! نخل به ملک من برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص:

رسول خدا صلی الله علیه و آله به سراغ خانواده فقیر رفت و به صاحب خانه گفت: این نخل از آن تو و فرزندان توست. اینجا بود که سوره لیل نازل شد- و گفتنیها را در باره بخیلان و سخاوتمندان گفت. در بعضی از روایات آمده که مرد خریدار شخصی به نام «ابو الدحداح» بود.

سوره اللیل (۹۲): آیه ۱ ..... ص: ۵۱۷

(آیه ۱) - تقوا و امدادهای الهی: باز در آغاز این سوره به سه سوگند تفکر انگیز از «مخلوقات» و «خالق عالم» برخورد می کنیم. می فرماید: «قسم به شب در آن هنگام که (جهان را) بپوشاند» (و اللیل اذا یغشی). تعبیر به «یغشی» ممکن است به خاطر آن باشد که تاریکی شب همچون پرده‌ای بر نیمی از کره زمین می افتد، و آن را زیر پوشش خود قرار می دهد، و یا به خاطر این که چهره روز یا چهره آفتاب عالمتاب با فرا رسیدن آن پوشانده می شود، و به هر حال اشاره‌ای است به اهمیت شب و نقش مؤثر آن در زندگی انسانها، از تعدیل حرارت آفتاب گرفته، تا مسأله آرامش و سکون همه موجودات زنده در پرتو آن، و نیز عبادت شب زنده داران بیدار دل و آگاه.

سوره اللیل (۹۲): آیه ۲ ..... ص: ۵۱۷

(آیه ۲) - سپس به سراغ سوگند دیگری رفته، می افزاید: «و قسم به روز هنگامی که تجلی کند» (و النهار اذا تجلی). و این از لحظه‌ای است که سپیده صبح پرده ظلمانی شب را می شکافد و تاریکیها را به عقب می راند و بر تمام پهنه آسمان حاکم می شود.

سوره اللیل (۹۲): آیه ۳ ..... ص: ۵۱۷

(آیه ۳) - و بعد به سراغ آخرین قسم رفته، می فرماید: «و قسم به آن کس که جنس مذکر و مؤنث را آفرید» (و ما خلق الذکر و الانثی).

چرا که وجود این دو جنس در عالم «انسان» و «حیوان» و «نبات» و دگرگونیهایی که از لحظه انعقاد نطفه تا هنگام تولد رخ می دهد، و ویژگیهایی که هر یک از دو جنس به تناسب فعالیتها و برنامه‌هایشان دارند، و اسرار فراوانی که در مفهوم زوجیت نهفته است، همه نشانه‌ها و آیاتی است از جهان بزرگ آفرینش، که از طریق آن می توان به عظمت آفریننده آن واقف شد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۱۸

سوره اللیل (۹۲): آیه ۴ ..... ص: ۵۱۸

(آیه ۴) - و سر انجام به هدف نهائی این سوگندها می رسد و می فرماید: «که سعی و تلاش شما (در زندگی) مختلف است» (ان سعیکم لشتی).

جهت گیری تلاشها و نتایج آن نیز کاملاً مختلف و متفاوت می باشد. اشاره به این که شما به هر حال در زندگی آرام نخواهید گرفت، و حتماً به سعی و تلاشی دست می زنید، و نیروهای خداداد که سرمایه‌های وجودتان است در مسیری خرج می شود،

بینید سعی و تلاش شما در کدام مسیر، به کدام سمت، و دارای کدام نتیجه است؟ نکند تمام سرمایه‌ها و استعدادهای خود را به بهای اندکی بفروشید، و یا بیهوده به هدر دهید.

سوره اللیل (۹۲): آیه ۵ ..... ص: ۵۱۸

(آیه ۵) - سپس مردم را به دو گروه تقسیم کرده، و ویژگیهای هر یک را بر می‌شمرد، می‌فرماید: «اما آن کس که (در راه خدا) انفاق کند و پرهیزکاری پیش گیرد» (فاما من اعطی و اتقی). تأکید بر «تقوا» به دنبال انفاق اموال، اشاره به لزوم نیت پاک و قصد خالص به هنگام انفاق، و خالی بودن از هرگونه منت و اذیت و آزار می‌باشد.

سوره اللیل (۹۲): آیه ۶ ..... ص: ۵۱۸

(آیه ۶) - «و جزای نیک (الهی) را تصدیق کند» (و صدق بالحسنى).

سوره اللیل (۹۲): آیه ۷ ..... ص: ۵۱۸

(آیه ۷) - «ما او را در مسیر آسانی قرار می‌دهیم» و به سوی بهشت جاویدان هدایت می‌کنیم (فسنيسره لليسرى). اصولاً ایمان به معاد و پادشاهی عظیم الهی تحمل انواع مشکلات را برای انسان سهل و آسان می‌کند، نه تنها «مال» که «جان» خود را نیز در طبق اخلاص می‌گذارد و به عشق شهادت در میدان جهاد شرکت می‌کند، و از این ایثارگری خود لذت می‌برد.

سوره اللیل (۹۲): آیه ۸ ..... ص: ۵۱۸

(آیه ۸) - سپس به نقطه مقابل این گروه پرداخته، می‌فرماید: «اما کسی که بخل ورزد و (از این راه) بی‌نیازی طلبد» (و اما من بخل و استغنى).

سوره اللیل (۹۲): آیه ۹ ..... ص: ۵۱۸

(آیه ۹) - «و پاداش نیک (الهی) را تکذیب کند» (و کذب بالحسنى).

سوره اللیل (۹۲): آیه ۱۰ ..... ص: ۵۱۸

(آیه ۱۰) - «به زودی او را در مسیر دشواری قرار می‌دهیم» (فسنيسره للعسرى). «بخل» در اینجا نقطه مقابل «اعطا» است که در گروه اول (گروه سخاوتمندان سعادتمند) بیان شد، «و استغنى» (بی‌نیازی بطلبد) بهانه‌ای است برای بخل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۱۹ و ورزیدن، و وسیله‌ای است برای ثروت اندوختن.

اصولاً- برای این بخیلان بی‌ایمان انجام اعمال نیک و مخصوصاً انفاق در راه خدا کار سخت و دشواری است. در حالی که برای گروه اول نشاط‌آور و روح‌افزا است.

سوره اللیل (۹۲): آیه ۱۱ ..... ص: ۵۱۹

(آیه ۱۱)- و در این آیه به این بخیلان کوردل هشدار داده، می‌فرماید: «و در آن هنگام که (در جهنم) سقوط می‌کند اموالش به حال او سودی نخواهد داشت» (و ما یعنی عنه مال‌ه اذا تردی). نه می‌تواند این اموال را با خود از این دنیا ببرد، و نه اگر ببرد مانع سقوط او در آتش دوزخ خواهد شد.

سوره اللیل (۹۲): آیه ۱۲ ..... ص: ۵۱۹

(آیه ۱۲)- در تعقیب آیات گذشته که مردم را به دو گروه مؤمن سخاوتمند و گروه بی‌ایمان بخیل تقسیم کرده، و سرنوشت هر کدام را بیان می‌نمود در اینجا به سراغ این مطلب می‌رود که کار ما هدایت است نه اجبار و الزام، این وظیفه شماست که تصمیم بگیرید و مرد راه باشید، به علاوه پیمودن این راه به سود خود شماست، و ما هیچ نیازی به آن نداریم. می‌فرماید: «به یقین هدایت کردن بر ما است» (ان علینا للهدی). چه هدایت از طریق تکوین (فطرت و عقل) و چه از طریق تشریح (کتاب و سنت) ما آنچه در این زمینه لازم بوده گفته‌ایم و حق آن را ادا کرده‌ایم.

سوره اللیل (۹۲): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۱۹

(آیه ۱۳)- «و آخرت و دنیا از آن ما است» (و ان لنا للآخرة و الاولى). هیچ نیازی به ایمان و اطاعت شما نداریم، نه اطاعت شما به ما سودی می‌رساند، و نه معصیت شما زبانی، و تمام این برنامه‌ها به سود شما و برای خود شماست.

سوره اللیل (۹۲): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۱۹

(آیه ۱۴)- و از آنجا که یکی از شعب هدایت هشدار و انذار است در این آیه، می‌افزاید: «من شما را از آتشی که زبانه می‌کشد بیم می‌دهم!» (فانذرتکم نارا تلظی).

سوره اللیل (۹۲): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۱۹

(آیه ۱۵)- سپس به گروهی که وارد این آتش برافروخته و سوزان می‌شوند اشاره کرده، می‌فرماید: «کسی جز بدبخت‌ترین مردم وارد آن نمی‌شود» (لا یصلاها الا الاشقی).

سوره اللیل (۹۲): آیه ۱۶ ..... ص: ۵۱۹

(آیه ۱۶) - و در توصیف اشقی می‌فرماید: «همان کسی که (آیات خدا را) تکذیب کرد و به آن پشت نمود» (الذی کذب و تولى). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۲۰

بنابر این، معیار خوشبختی و بدبختی همان کفر و ایمان است با پیامدهای عملی که این دو دارد و به راستی کسی که آن همه نشانه‌های هدایت و امکانات برای ایمان و تقوا را نادیده بگیرد مصداق روشن «اشقی» و بدبخت‌ترین مردم است.

سوره اللیل (۹۲): آیه ۱۷ ..... ص: ۵۲۰

(آیه ۱۷) - سپس سخن از گروهی می‌گوید که از این آتش شعله‌ور سوزان برکنارند، می‌فرماید: «به زودی با تقواترین مردم از آن (آتش سوزان) دور داشته می‌شود» (و سیجنبها الاتقی).

سوره اللیل (۹۲): آیه ۱۸ ..... ص: ۵۲۰

(آیه ۱۸) - «همان کسی که مال خود را (در راه خدا) می‌بخشد تا پاک شود» (الذی یؤتی ماله یتزکی). تعبیر به «یتزکی» در حقیقت اشاره به قصد قربت و نیت خالص است خواه این جمله به معنی کسب نمو معنوی و روحانی باشد، یا به دست آوردن پاکی اموال، چون «تزکیه» هم به معنی «نمو دادن» آمده و هم «پاک کردن».

سوره اللیل (۹۲): آیه ۱۹ ..... ص: ۵۲۰

(آیه ۱۹) - سپس برای تأکید بر مسأله خلوص نیت آنها در انفاقهایی که دارند، می‌افزاید: «و هیچ کس را نزد او حق نعمتی نیست تا بخواهد (به این وسیله) او را جزا دهد» (و ما لاحد عنده من نعمه تجزی).

سوره اللیل (۹۲): آیه ۲۰ ..... ص: ۵۲۰

(آیه ۲۰) - «بلکه تنها هدفش جلب رضای پروردگار بزرگ اوست» (الا ابتغاء وجه ربه الاعلی). یعنی انفاق مؤمنان پرهیزکار به دیگران نه از روی ریاست، و نه به خاطر جوابگوئی خدمات سابق آنها، بلکه انگیزه آن تنها و تنها جلب رضای خداوند است، و همین است که به آن انفاقها ارزش فوق العاده‌ای می‌دهد.

سوره اللیل (۹۲): آیه ۲۱ ..... ص: ۵۲۰

(آیه ۲۱) - و سرانجام در آخرین آیه این سوره به ذکر پاداش عظیم و بی‌نظیر این گروه پرداخته، و در یک جمله کوتاه، می‌گوید: «و به زودی راضی و خشنود می‌شود» (و لسوف یرضی). آری! همان گونه که او برای رضای خدا کار می‌کرد خدا نیز او را راضی می‌سازد، رضایتی گسترده و نامحدود که تمام نعمتها در آن جمع است.

«پایان سوره لیل»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۲۱

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۱۱ آیه دارد

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص : ۵۲۱

طبق بعضی از روایات وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله بر اثر تأخیر و انقطاع موقت وحی ناراحت بود، و زبان دشمنان نیز باز شده بود، این سوره نازل شد و همچون باران رحمتی بر قلب پاک پیامبر صلی الله علیه و آله نشست. این سوره با دو سوگند آغاز می شود، سپس به پیامبر صلی الله علیه و آله بشارت می دهد که خدا هرگز تو را رها نساخته است.

بعد به او نوید می دهد که خداوند آنقدر به او عطا می کند که خشنود شود.

و در آخرین مرحله، گذشته زندگانی پیامبر صلی الله علیه و آله را در نظر او مجسم می سازد که خداوند چگونه او را همیشه مشمول انواع رحمت خود قرار داده، و در سخت ترین لحظات زندگی حمایتش نموده است. و لذا در آخرین آیات به او دستور می دهد که (به شکرانه این نعمتهای بزرگ الهی) با یتیمان و مستمندان مهربانی کند و نعمت خدا را بازگو نماید.

در فضیلت این سوره همین بس که در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است: «هر کس آن را تلاوت کند از کسانی خواهد بود که خدا از آنها راضی می شود و شایسته است که محمد صلی الله علیه و آله برای او شفاعت کند و به عدد هر یتیم و مسکین سؤال کننده ده حسنه برای او خواهد بود».

و این همه فضیلت از آن کسی است که آن را بخواند و در عمل پیاده کند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۲۲ قابل توجه این که مطابق روایات متعددی، این سوره و سوره آینده (الم نشرح) یک سوره است، و لذا برای این که در هر رکعت بعد از سوره حمد باید یک سوره کامل خوانده شود این دو سوره را باید با هم خواند.

بسم الله الرحمن الرحیم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر در باره شأن نزول این سوره «ابن عباس» می گوید: پانزده روز گذشت، و وحی بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل نشد، مشرکان گفتند: پروردگار محمد، او را رها کرده، و دشمن داشته، اگر راست می گوید مأموریت او از سوی خداست، باید وحی بطور مرتب بر او نازل می شد.

در اینجا سوره مورد بحث نازل گشت - و به سخنان آنها پاسخ گفت.

قابل توجه این که طبق حدیثی وقتی این سوره نازل شد پیامبر صلی الله علیه و آله به جبرئیل فرمود: دیر کردی در حالی که سخت به تو مشتاق بودم.

جبرئیل گفت: «من به تو مشتاقتر بودم، ولی من بنده مأمورم و جز به فرمان پروردگار نازل نمی شوم!»

سوره الضحی (۹۳): آیه ۱ ..... ص : ۵۲۲

(آیه ۱) - در آغاز این سوره نیز با دو سوگند رو برو می شویم: سوگند به «نور» و «ظلمت» می فرماید: «قسم به روز در آن هنگام

که آفتاب برآید» و همه جا را فرا گیرد (و الضحی).

سورة الضحی (۹۳): آیه ۲ ..... ص : ۵۲۲

(آیه ۲) - «و سو گند به شب در آن هنگام که آرام گیرد» و همه جا را در آرامش فرو برد (و اللیل اذا سجد). «ضحی» از ماده «سجو» به معنی اوائل روز است آن موقعی که خورشید در آسمان بالا بیاید و نور آن بر همه جا مسلط شود، و این در حقیقت بهترین موقع روز است.

«سجی» از ماده «سجو» در اصل به معنی «سکون و آرامش» است، و آنچه در شب مهم است همان آرامشی است که بر آن حکمفرماست، و طبعاً اعصاب و روح برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۲۳ انسان را در آرامش فرو می‌برد، و برای تلاش و کوشش فردا و فرداها آماده می‌سازد، و از این نظر نعمت بسیار مهمی است که شایسته است سو گند به آن یاد شود.

میان این دو قسم و محتوای آیه شباهت و رابطه نزدیکی وجود دارد، روز همچون نزول نور وحی بر قلب پاک پیامبر صلی الله علیه و آله است و شب همچون انقطاع موقت وحی که آن نیز در بعضی از مقاطع لازم است.

سورة الضحی (۹۳): آیه ۳ ..... ص : ۵۲۳

(آیه ۳) - و به دنبال این دو سو گند بزرگ به نتیجه و جواب قسم پرداخته، می‌فرماید: «خداوند هرگز تو را وانگذاشته و مورد خشم قرار نداده است» (ما ودعک ربک و ما قلی).

این تعبیر دل‌داری و تسلی خاطر است برای شخص پیامبر صلی الله علیه و آله که بداند اگر گاهی در نزول وحی تأخیر افتد روی مصالحی است که خدا می‌داند، و هرگز دلیل بر آن نیست که طبق گفته دشمنان خداوند نسبت به او خشمگین شده باشد یا بخواهد او را ترک گوید، او همیشه مشمول لطف و عنایات خاصه خدا، و همواره در کنف حمایت ویژه اوست.

سورة الضحی (۹۳): آیه ۴ ..... ص : ۵۲۳

(آیه ۴) - سپس اضافه می‌کند: «و مسلماً آخرت برای تو از دنیا بهتر است» (و للآخرة خیر لک من الاولى). تو در این جهان مشمول الطاف او هستی، و در آخرت بیشتر و بهتر، نه در کوتاه مدت مورد غضب پروردگار خواهی بود، و نه در دراز مدت، کوتاه سخن این که تو همیشه عزیزی، در دنیا عزیز و در آخرت عزیزتر.

سورة الضحی (۹۳): آیه ۵ ..... ص : ۵۲۳

(آیه ۵) - آنقدر به تو می‌بخشد که خشنود شوی! در این آیه برترین نوید را به پیامبر داده، می‌افزاید: «و به زودی پروردگارت آنقدر به تو عطا خواهد کرد که خشنود شوی» (و لسوف یعطیک ربک فترضی).

این بالاترین اکرام و احترام پروردگار نسبت به بنده خاصه‌اش محمد صلی الله علیه و آله است که می‌فرماید: آنقدر به تو می‌بخشیم که راضی شوی، در دنیا بر دشمنان پیروز خواهی شد و آیین تو جهان‌گیر خواهد گشت، و در آخرت نیز مشمول

بزرگترین برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۲۴

مواهب خواهی بود.

بدون شک پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله به عنوان خاتم انبیا و رهبر عالم بشریت خشنودیش تنها در نجات خویش نیست، بلکه آن زمان راضی و خشنود می شود که شفاعتش در باره امتش نیز پذیرفته شود.

لذا در حدیثی از امام باقر علیه السّلام از پدرش امام زین العابدین علیه السّلام از عمویش «محمد بن حنفیه» از پدرش امیر مؤمنان علیه السّلام می خوانیم: رسول الله فرمود: «روز قیامت من در موقف شفاعت می ایستم، و آنقدر گنهکاران را شفاعت کنم که خداوند گوید:

أرضیت یا محمد؟ «آیا راضی شدی ای محمد؟

من می گویم: رضیت، رضیت راضی شدم، راضی شدم!» سپس امیر مؤمنان علی علیه السّلام رو به جمعی از اهل کوفه کرده و افزود: «شما معتقدید امید بخش ترین آیات قرآن آیه «قل یا عبادى الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمۃ الله ای کسانی که نسبت به خود زیاده روی کرده اید از رحمت خدا نومید نشوید» است.

گفتند: آری! ما چنین می گوئیم.

فرمود: «ولی ما اهل بیت می گوئیم امید بخش ترین آیات قرآن آیه «و لسوف یعطیک ربک فترضی» است!» ناگفته پیداست که شفاعت پیامبر صلی الله علیه و آله شرائطی دارد، نه او برای هر کس شفاعت می کند، و نه هر گنهکاری می تواند چنین انتظاری را داشته باشد «۱».

در حدیث دیگری از امام صادق علیه السّلام می خوانیم: «رسول خدا وارد خانه فاطمه علیها السّلام شد در حالی که لباس خشنی از پشم شتر در تن دخترش بود، با یک دست آسیا می کرد، و با دست دیگر فرزندش را شیر می داد، اشک در چشمان پیامبر صلی الله علیه و آله ظاهر شد، فرمود: دخترم! تلخی دنیا را در برابر شیرینی آخرت تحمل کن، چرا که خداوند بر من نازل کرده است که آنقدر پروردگارت به تو می بخشد که راضی شوی (و لسوف یعطیک ربک فترضی)».

---

(۱) مشروح این بحث را در جلد اول همین تفسیر ذیل آیه ۴۸ سوره بقره مطالعه فرمائید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۲۵

سوره الضحی (۹۳): آیه ۶..... ص: ۵۲۵

(آیه ۶) - به شکرانه این همه نعمت که خدا به تو داده ...!

چنانکه گفتیم هدف این سوره تسلّی و دلداری پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و بیان الطاف الهی نسبت به آن حضرت است، لذا در ادامه آیات گذشته که از این معنی سخن می گفت، در اینجا نخست به ذکر سه موهبت از مواهب خاص الهی به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله پرداخته، و سپس سه دستور مهم در همین رابطه به او می دهد.

می فرماید: «آیا او (خداوند) تو را یتیم نیافت و پناه داد» (الم یجدک یتیمًا فآوی).

در شکم مادر بودی که پدرت عبد الله از دنیا رفت، تو را در آغوش جدّت «عبد المطلب» (سید مکه) پرورش دادم.

شش ساله بودی که مادرت از دنیا رفت، و از این نظر نیز تنها شدی، اما عشق و محبت تو را در قلب «عبد المطلب» افزون

ساختم.

هشت ساله بودی که جدّت «عبد المطلب» از دنیا رفت عمویت «ابو طالب» را به خدمت و حمایت گماشتم، تا تو را همچون جان شیرین در بر گیرد و محافظت کند. آری تو یتیم بودی و من به تو پناه دادم.

سورة الضحی (۹۳): آیه ۷ ..... ص: ۵۲۵

(آیه ۷) - بعد به ذکر نعمت دوم پرداخته، می‌فرماید: «و تو را گمشده یافت و هدایت کرد» (و وجدك ضالا فهدی). آری! تو هرگز از نبوت و رسالت آگاه نبودی، و ما این نور را در قلب تو افکندیم که به وسیله آن انسانها را هدایت کنی! چنانکه در جای دیگر می‌فرماید: «تو نه کتاب را می‌دانستی و نه ایمان را (از محتوای قرآن و اسلام قبل از نزول وحی آگاه نبودی) ولی ما آن را نوری قرار دادیم که به وسیله آن هر کس از بندگانمان را بخواهیم هدایت می‌کنیم» (شوری / ۵۲). بنابر این منظور از «ضاللت» در اینجا نفی ایمان و توحید و پاکی و تقوا نیست، بلکه نفی آگاهی از اسرار نبوت، و قوانین اسلام، و عدم آشنائی با این حقایق بود، ولی بعد از بعثت به کمک پروردگار بر همه این امور واقف شد و هدایت یافت. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۲۶

سورة الضحی (۹۳): آیه ۸ ..... ص: ۵۲۶

(آیه ۸) - بعد به بیان سومین نعمت پرداخته، می‌فرماید: «و تو را فقیر یافت و بی‌نیاز کرد» (و وجدك عائلا فاغنی). توجه «خدیجه» آن زن مخلص با وفا را به سوی تو جلب نمود تا ثروت سرشارش را در اختیار تو و اهداف بزرگت قرار دهد، و بعد از ظهور اسلام غنائم فراوانی در جنگها نصیب تو کرد آن گونه که برای رسیدن به اهداف بزرگت بی‌نیاز شدی.

سورة الضحی (۹۳): آیه ۹ ..... ص: ۵۲۶

(آیه ۹) - سپس به عنوان نتیجه‌گیری از آیات قبل، سه دستور پر اهمیت به پیغمبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ می‌دهد که هر چند مخاطب در آن شخص رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ است ولی مسلمانان را شامل می‌شود. نخست می‌فرماید: «حال که چنین است یتیم را تحقیر مکن» (فاما الیتیم فلا تقهر). تو هم خود یتیم بودی و رنج یتیمی را کشیده‌ای، اکنون از دل و جان مراقب یتیمان باش و روح تشنه آنها را با محبتت سیراب کن.

این نشان می‌دهد که در مورد یتیمان مسأله اطعام و انفاق گرچه مهم است، ولی از آن مهمتر دلجوئی و نوازش و رفع کمبودهای عاطفی است، و لذا در حدیث معروفی می‌خوانیم که «رسول الله» صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمود: «هر کس به عنوان نوازش دست بر سر یتیمی کشد به تعداد هر موئی که دست او از آن می‌گذرد در روز قیامت نوری خواهد داشت».

سورة الضحی (۹۳): آیه ۱۰ ..... ص: ۵۲۶

(آیه ۱۰) - و در این آیه به دومین دستور پرداخته، می‌فرماید: «و سؤال کننده را از خود مران» (و اما السائل فلا تنهر).

در این که منظور از «سائل» در اینجا چه کسی است؟ چند تفسیر وجود دارد:

نخست این که منظور کسانی است که سؤالاتی در مسائل علمی و اعتقادی و دینی دارند.

دیگر این که: منظور کسانی است که دارای فقر مادی هستند، و به سراغ تو برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۲۷

می‌آیند، باید آنچه در توان داری به کار گیری، و آنها را مأیوس نکنی، و از خود مرانی.

سوم این که: هم ناظر به فقر علمی است و هم فقر مادی، دستور می‌دهد که به تقاضای سائلان در هر قسمت پاسخ مثبت ده،

این معنی هم تناسب با هدایت الهی نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله دارد و هم سرپرستی از او در زمانی که یتیم بود.

سوره الضحی (۹۳): آیه ۱۱ ..... ص: ۵۲۷

(آیه ۱۱) - و سر انجام در سومین و آخرین دستور، می‌فرماید: «و نعمتهای پروردگارت را بازگو کن» (و اما بنعمه ربک

فحدث).

بازگو کردن نعمت، گاه با زبان است و تعبیراتی که حاکی از نهایت شکر و سپاس باشد، نه غرور و برتری جوئی، و گاه با

عمل است به این ترتیب که از آن در راه خدا انفاق و بخشش کند، بخششی که نشان دهد خداوند نعمت فراوانی به او عطا

کرده است.

البته واژه «نعمت» تمام نعمتهای معنوی و مادی را شامل می‌شود.

لذا در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم که فرمود: معنی آیه چنین است:

«آنچه را خدا به تو بخشیده و برتری داده و روزی عطا فرموده و نیکی به تو کرده و هدایت نموده همه را بازگو کن».

«پایان سوره ضحی»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۲۹

سوره انشراح [۹۴] ..... ص: ۵۲۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۸ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۵۲۹

معروف است که این سوره بعد از سوره «و الضحی» نازل شده و محتوای آن نیز همین مطلب را تأیید می‌کند چرا که در این

سوره باز قسمتی از مواهب الهی بر پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله شمرده شده است در واقع سه نوع موهبت بزرگ در سوره

و الضحی آمده بود و سه موهبت بزرگ در سوره الم شرح آمده است مواهب گذشته بعضی مادی و بعضی معنوی بود اما

مواهب سه گانه این سوره همه جنبه معنوی دارد و عمدتاً این سوره بر سه محور دور می‌زند.

یکی بیان همین نعمتهای سه گانه و دیگر بشارت به پیامبر از نظر برطرف شدن مشکلات دعوت او در آینده و دیگر توجه به

خداوند یگانه و تحریص و ترغیب به عبادت و نیایش.

و به همین دلیل در روایات اهل بیت علیهم السّلام چنانکه قبلاً هم اشاره کرده‌ایم این دو به منزله یک سوره شمرده شده است و لذا در قرائت نماز برای این که یک سوره کامل خوانده شود هر دو را با هم می‌خوانند.

در فضیلت تلاوت این سوره در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم که فرمود: «هر کس این سوره را بخواند پاداش کسی را دارد که محمّد صلی الله علیه و آله را غمگین دیده و اندوه را از قلب او زدوده است».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۳۰

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الشرح (۹۴): آیه ۱ ..... ص: ۵۳۰

(آیه ۱) - ما تو را مشمول انواع نعمتها ساختیم! لحن آیات آمیخته با لطف و محبت فوق العاده پروردگار و تسلی و دلداری پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله است.

در نخستین آیه به مهمترین موهبت الهی اشاره کرده، می‌فرماید: «آیا ما سینه تو را گشاده نساختم» (ا لم نشرح لك صدرک). منظور از «شرح صدر» در اینجا گسترش روح و فکر پیامبر به وسیله نور الهی و سکینه و آرامش خداداد می‌باشد، این توسعه می‌تواند مفهوم وسیعی داشته باشد که هم وسعت علمی پیامبر را از طریق وحی و رسالت شامل گردد و هم بسط و گسترش تحمل و استقامت او در برابر لجاجتها و کارشکنیهای دشمنان و مخالفان.

و لذا در حدیثی آمده است که پیامبر می‌فرماید: «من تقاضائی از پروردگارم کردم و دوست می‌داشتم این تقاضا را نمی‌کردم، عرض کردم: خداوند! پیامبران قبل از من بعضی جریان باد را در اختیارشان قرار دادی، و بعضی مردگان را زنده می‌کردند!»

خداوند به من فرمود: آیا تو یتیم نبودی پناهت دادم؟

گفتم: آری! فرمود: آیا گمشده نبودی هدایت کردم؟

عرض کردم: آری، ای پروردگار! فرمود: آیا سینه تو را گشاده، و پشتت را سبکبار نکردم؟

عرض کردم: آری ای پروردگار!».

این نشان می‌دهد که نعمت «شرح صدر» ما فوق معجزات انبیاست، و به راستی اگر کسی حالات پیامبر صلی الله علیه و آله را دقیقاً مطالعه کند و میزان شرح صدر او را در حوادث سخت و پیچیده دوران عمرش بنگردد یقین می‌کند که این از طریق عادی ممکن نیست، بلکه یک تأیید الهی و ربانی است.

و به خاطر همین «شرح صدر» بود که پیامبر صلی الله علیه و آله به عالترین وجهی مشکلات برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص:

۵۳۱

رسالت را پشت سر گذاشت، و وظائف خود را در این طریق به خوبی انجام داد.

سوره الشرح (۹۴): آیه ۲ ..... ص: ۵۳۱

(آیه ۲) - سپس به ذکر موهبت دیگری از مواهب عظیم خود به پیامبر صلی الله علیه و آله پرداخته، می‌افزاید: «و (آیا) بار سنگین را از تو برداشتیم!»؟ (و وضعنا عنک وزرک).

سوره الشرح(۹۴): آیه ۳ ..... ص : ۵۳۱

(آیه ۳) - «همان باری که سخت بر پشت تو سنگینی می کرد» (الذی انقض ظهرک).

این کدام بار بود که خداوند از پشت پیامبرش برداشت؟

قرائن آیات به خوبی نشان می دهد که منظور همان مشکلات رسالت و نبوت، و دعوت به سوی توحید و یکتاپرستی، و برچیدن آثار فساد از آن محیط بسیار آلوده بوده است، نه تنها پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله که همه پیغمبران در آغاز دعوت با چنین مشکلات عظیمی رو برو بودند، و تنها با امدادهای الهی بر آنها پیروز می شدند، منتها شرائط محیط و زمان پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله از جهاتی سخت تر و سنگین تر بود.

سوره الشرح(۹۴): آیه ۴ ..... ص : ۵۳۱

(آیه ۴) - و در بیان سومین موهبت، می فرماید: «و آوازه تو را بلند ساختیم» (و رفعنا لک ذکرک).

نام تو همراه اسلام و نام قرآن همه جا پیچید، و از آن بهتر این که نام تو در کنار نام الله هر صبح و شام بر فراز مآذنه ها و هنگام اذان برده می شود، و شهادت به رسالت تو، در کنار شهادت به توحید و یگانگی خداوند نشان اسلام، و دلیل پذیرش این آیین پاک است.

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله در تفسیر این آیه می خوانیم که فرمود: جبرئیل به من گفت: خداوند متعال می گوید: هنگامی که نام من برده می شود نام تو نیز همراه من ذکر می شود- و در عظمت مقام تو همین بس.

سوره الشرح(۹۴): آیه ۵ ..... ص : ۵۳۱

(آیه ۵) - در این آیه، به پیامبرش مهمترین بشارت را می دهد و انوار امید را بر قلب پاکش می پاشد، می فرماید: «به یقین با (هر) سختی آسانی است» (فان مع العسر یسرا).

سوره الشرح(۹۴): آیه ۶ ..... ص : ۵۳۱

(آیه ۶) - باز تأکید می کند: «مسلمًا با هر سختی آسانی است» (ان مع العسر یسرا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۳۲
غم مخور مشکلات و سختیها به این صورت باقی نمی ماند، کارشکنیهای دشمنان برای همیشه ادامه نخواهد یافت، و محرومیتهای مادی و مشکلات اقتصادی و فقر مسلمین به همین صورت ادامه نمی یابد.

قابل ذکر است که، این دو آیه به صورتی مطرح شده که اختصاص به شخص پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و زمان آن حضرت ندارد، بلکه به صورت یک قاعده کلی و به عنوان تعلیلی بر مباحث سابق مطرح است، و به همه انسانهای مؤمن مخلص و تلاشگر نوید می دهد که همیشه در کنار سختیها آسانیهاست.

در حدیثی آمده است که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «بدان که با سختیها آسانی است، و با صبر پیروزی و با غم و اندوه خوشحالی و گشایش است».

صبر و ظفر هر دو دوستان قدیمند بر اثر صبر نوبت ظفر آید.

سوره الشرح(۹۴): آیه ۷ ..... ص : ۵۳۲

(آیه ۷) - سپس در این آیه، می‌فرماید: «پس هنگامی که از کار مهمی فارغ می‌شوی به مهم دیگری پرداز» (فاذا فرغت فانصب).

هرگز بیکار نمان، تلاش و کوشش را کنار مگذار، پیوسته مشغول مجاهده باش و پایان مهمی را آغاز مهم دیگری قرار ده.

سوره الشرح(۹۴): آیه ۸ ..... ص : ۵۳۲

(آیه ۸) - و در تمام این احوال به خدا تکیه کن «و به سوی پروردگارت توجه کن» (و الی ربک فارغب). رضایت او را بطلب، و خشنودی او را جستجو کن، و به سوی قرب جوارش بشتاب.

مطابق آنچه گفته شد آیه مفهوم گسترده‌ای دارد که فراغت از هر مهمی، و پرداختن به مهم دیگری را شامل می‌شود، و جهت‌گیری تمام تلاشها را به سوی پروردگار توصیه می‌کند.

به هر حال مجموعه این سوره بیانگر عنایت خاص الهی به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و تسلی او در برابر مشکلات، و وعده نصرت و تأیید او در برابر مشکلات و فراز و نشیبهای راه رسالت است. و در عین حال مجموعه‌ای است امید بخش سازنده و حیات آفرین برای همه انسانها و همه رهروان راه حق.

«پایان سوره انشراح»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۳۳

سوره تین [۹۵] ..... ص : ۵۳۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۸ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص : ۵۳۳

این سوره در حقیقت بر محور آفرینش زیبای انسان، و مراحل تکامل، و انحطاط او دور می‌زند، و این مطلب با سوگندهای پر معنائی در آغاز سوره شروع شده است، و بعد از شمردن عوامل پیروزی و نجات انسان، سر انجام تأکید بر مسأله معاد و حاکمیت مطلقه خداوند پایان می‌گیرد.

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: «هر کس این سوره را بخواند خداوند دو نعمت را مادامی که در دنیاست به او می‌بخشد: سلامت و یقین، و هنگامی که از دنیا برود به تعداد تمام کسانی که این سوره را خوانده‌اند ثواب یک روز روزه به عنوان پاداش به او می‌بخشد».

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره التین(۹۵): آیه ۱ ..... ص : ۵۳۳

(آیه ۱) - در آغاز این سوره به چهار سوگند پر معنی برخورد می‌کنیم که مقدمه برای بیان معنی پراهمیتی است. می‌فرماید: «قسم به انجیر و زیتون [- یا قسم به سرزمین شام و بیت المقدس]» (و التین و الزیتون).

سوره التین (۹۵): آیه ۲ ..... ص: ۵۳۳

(آیه ۲) - «و سوگند به طور سینین» (و طور سینین).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۳۴

سوره التین (۹۵): آیه ۳ ..... ص: ۵۳۴

(آیه ۳) - «و قسم به این شهر امن» [- شهر مکه] (و هذا البلد الامین).

«تین» در لغت به معنی «انجیر» و «زیتون» همان زیتون معروف است که ماده روغنی مفیدی از آن می‌گیرند.

در این که آیا منظور سوگند به همین دو میوه معروف است یا چیز دیگر؟

بعضی آن را اشاره به همان دو میوه معروف می‌دانند که خواص غذایی و درمانی فوق العاده زیادی دارد، بعضی دیگر معتقدند که منظور از آن، دو کوهی است که شهر «دمشق» و «بیت المقدس» بر آنها قرار گرفته، چرا که این دو سرزمین، محل قیام بسیاری از انبیا و پیامبران بزرگ خداست، و این تفسیر با سوگندهای سوم و چهارم که از سرزمینهای مقدسی یاد می‌کند هماهنگ است.

و اما «هذا البلد الامین» مسلماً اشاره به سرزمین «مکه» است سرزمینی که حتی در عصر جاهلیت به عنوان منطقه امن و حرم خدا شمرده می‌شد، و کسی در آنجا حق تعرض به دیگری نداشت.

و هر گاه این دو قسم (تین و زیتون) را بر معنی ابتدائی آنها حمل کنیم یعنی انجیر و زیتون معروف، باز سوگند پر معنایی است زیرا:

«انجیر» دارای ارزش غذایی فراوانی است و لقمه‌ای است مغذی و مقوی برای هر سن و سال و خالی از پوست و هسته و زوائد. در حدیثی از امام علی بن موسی الرضا علیه السلام آمده است: «انجیر بوی دهان را می‌برد، لته‌ها و استخوانها را محکم می‌کند، مو را می‌رویاند درد را برطرف می‌سازد، و با وجود آن نیاز به دارو نیست.»

و نیز فرمود: «انجیر شبیه‌ترین اشیا به میوه بهشتی است.»

و غذاشناسان و دانشمندان بزرگ برای زیتون و روغن آن اهمیت فوق العاده‌ای قائلند، و معتقدند کسانی که می‌خواهند همواره سالم باشند باید از این اکسیر حیاتی استفاده کنند.

روغن زیتون دوست صمیمی کبد آدمی، و برای رفع عوارض کلیه‌ها و سنگهای صفراوی، و قولنجهای کلیوی، و کبدی و رفع یبوست بسیار مؤثر است. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۳۵

روغن زیتون سرشار از انواع ویتامینها است و دارای فسفر، کلسیم و پتاسیم و منگنز است در حدیثی از امام علی بن موسی الرضا علیه السلام آمده است: «روغن زیتون غذای خوبی است، دهان را خوشبو و بلغم را برطرف می‌سازد، رنگ صورت را صفا و طراوت می‌بخشد، اعصاب را تقویت کرده، بیماری و درد و ضعف را از میان می‌برد و آتش خشم را فرو می‌نشاند.»

سوره التین (۹۵): آیه ۴ ..... ص: ۵۳۵

(آیه ۴) - ما انسان را در بهترین صورت آفریدیم! بعد از ذکر این قسمهای پرمحتوای چهارگانه به جواب قسم پرداخته، می‌فرماید: «مسلمًا ما انسان را در بهترین صورت و نظام آفریدیم» (لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم). «تقویم» به معنی در آوردن چیزی به صورت مناسب، و نظام معتدل و کیفیت شایسته است، و گستردگی مفهوم آن اشاره به این است که خداوند انسان را از هر نظر موزون و شایسته آفرید، هم از نظر جسمی، و هم از نظر روحی و عقلی، چرا که هرگونه استعدادی را در وجود او قرار داده، و او را برای پیمودن قوس صعودی بسیار عظیمی آماده ساخته، و با این که انسان «جرم صغیری» است، «عالم کبیر» را در او جا داده و آنقدر شایستگیها به او بخشیده که لایق خلعت «و لقد کرما بنی آدم ما فرزندان آدم را کرامت و عظمت بخشیدیم» «۱» شده است.

سوره التین (۹۵): آیه ۵ ..... ص: ۵۳۵

(آیه ۵) - ولی همین انسان با تمام این امتیازات اگر از مسیر حق منحرف گردد چنان سقوط می‌کند که به «اسفل سافلین» کشیده می‌شود، لذا در آیه مورد بحث، می‌فرماید: «سپس او را به پایین‌ترین مرحله باز گرداندیم» (ثم رددناه اسفل سافلین). چرا چنین نباشد در حالی که موجودی است مملو از استعدادهای سرشار که اگر در طریق صلاح از آن استفاده کند بر بالاترین قله افتخار قرار می‌گیرد، و اگر این همه هوش و استعداد را در طریق فساد به کار اندازد بزرگترین مفسده را می‌آفریند و طبیعی است که به «اسفل سافلین» کشیده شود.

---

(۱) سوره اسراء (۱۷) آیه ۷۰.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۳۶

سوره التین (۹۵): آیه ۶ ..... ص: ۵۳۶

(آیه ۶) - ولی در این آیه، می‌افزاید: «مگر کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده‌اند که برای آنها پاداشی تمام نشدنی است» (الا الذين آمنوا و عملوا الصالحات فلهم اجر غير ممنون).

سوره التین (۹۵): آیه ۷ ..... ص: ۵۳۶

(آیه ۷) - در این آیه، این انسان ناسپاس و بی‌اعتنا به دلائل و نشانه‌های معاد را مخاطب ساخته، می‌گوید: «پس چه چیز سبب می‌شود که بعد از این همه (دلائل روشن) روز جزا را انکار می‌کنی؟! (فما یکذبک بعد بالدین). ساختمان وجود تو از یکسو، و ساختمان این جهان پهناور از سوی دیگر، نشان می‌دهد که زندگی چند روزه دنیا نمی‌تواند هدف نهائی آفرینش تو و این عالم بزرگ باشد. اینها همه مقدمه‌ای است برای جهانی وسیعتر و کاملتر، و به تعبیر قرآن در آیه ۶۲ سوره واقعه «نشئه اولی» خود خبر از «نشئه دیگری» می‌دهد، چرا انسان متذکر نمی‌شود.

سوره التین (۹۵): آیه ۸ ..... ص: ۵۳۶

(آیه ۸) - و در آخرین آیه سوره، می‌فرماید: «آیا خداوند بهترین حکم‌کنندگان و داوران نیست؟! (ا لیس الله باحکم الحاکمین).

در حدیثی آمده است هنگامی که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله سوره «و التین» را تلاوت می‌فرمود وقتی به آیه «ا لیس الله باحکم الحاکمین» می‌رسید، می‌فرمود: «بلی و انا علی ذلک من الشّاهدین آری خداوند بهترین حکم‌کنندگان است و من بر این امر گواهم».

«پایان سوره تین»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۳۷

سوره علق [۹۶] ..... ص: ۵۳۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۱۹ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۵۳۷

مشهور در میان مفسران این است که این سوره نخستین سوره‌ای است که بر پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نازل شده، و محتوای آن نیز مؤید همین معنی است.

در آغاز به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله دستور قرائت و تلاوت می‌دهد و سپس از آفرینش این انسان با عظمت، از یک قطعه خون بی‌ارزش، سخن می‌گوید.

در مرحله بعد از تکامل انسان در پرتو لطف و کرم پروردگار، و آشنائی او به علم و دانش و قلم بحث می‌کند.

و در مرحله بعد، از انسانهای ناسپاسی که علی‌رغم این همه موهبت و اکرام الهی راه طغیان را پیش می‌گیرند سخن به میان می‌آورد.

و سرانجام به مجازات دردناک کسانی که مانع هدایت مردم و اعمال نیکند اشاره می‌کند و سوره را با دستور سجده و تقرب به درگاه پروردگار پایان می‌دهد.

در فضیلت تلاوت این سوره از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود:

«هر کس در روز یا شب سوره «اقرا باسم ربّک» را بخواند، و در همان شب یا روز بمیرد شهید از دنیا رفته است و خداوند او را شهید مبعوث می‌کند و در صف شهیدان جای می‌دهد، و در قیامت همچون کسی است که با شمشیر در راه خدا همراه پیامبر

خدا جهاد کرده است.» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۳۸

این سوره به مناسبت تعبیرهای مختلفی که در آغاز آن است به نام سوره «علق»، «اقرا»، «قلم» نامیده شده.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایگر

در روایات آمده است که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله به کوه «حرا» رفته بود جبرئیل آمد و گفت: ای محمد بخوان! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من قرائت کننده نیستم.

جبرئیل او را در آغوش گرفت و فشرد، و بار دیگر گفت: بخوان! پیامبر صلی الله علیه و آله همان جواب را تکرار کرد، بار دوم نیز جبرئیل این کار را کرد، و همان جواب را شنید، و در سومین بار گفت: (اقرأ باسم ربك الذي خلق...) (تا آخر آیات پنج گانه).

این سخن را گفت و از دیده پیامبر صلی الله علیه و آله پنهان شد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله که با دریافت نخستین اشعه وحی سخت خسته شده بود به سراغ خدیجه آمده، و فرمود: «زملونی و دثرونی مرا بپوشانید و جامه‌ای بر من بیفکنید تا استراحت کنم».

«طبرسی» در «مجمع البیان» نیز نقل می‌کند که: رسول خدا صلی الله علیه و آله به خدیجه فرمود: هنگامی که تنها می‌شوم ندائی می‌شنوم (و نگرانم!).

خدیجه عرض کرد: خداوند جز خیر در باره تو کاری نخواهد کرد، چرا که به خدا سوگند تو امانت را ادا می‌کنی، صله رحم به جا می‌آوری، در سخن گفتن راستگو هستی.

«خدیجه» می‌گوید: بعد از این ماجرا ما به سراغ «ورقه بن نوفل» رفتیم (او از آگاهان عرب و عمو زاده خدیجه بود) رسول الله صلی الله علیه و آله آنچه را دیده بود برای «ورقه» بیان کرد، و رقه گفت: هنگامی که آن منادی به سراغ تو می‌آید دقت کن ببین چه می‌شنوی؟ سپس برای من نقل کن. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۳۹

پیامبر صلی الله علیه و آله در خلوتگاه خود این را شنید که می‌گوید: ای محمد بگو: بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمین - تا - و لا الضالین، و بگو: لا اله الا الله، سپس حضرت به سراغ ورقه آمد و مطلب را برای او بازگو کرد.

«ورقه» گفت: بشارت بر تو، باز هم بشارت بر تو، من گواهی می‌دهم تو همان هستی که «عیسی بن مریم» بشارت داده است! و تو شریعتی همچون «موسی» داری تو پیامبر مرسلی، و به زودی بعد از این روز مأمور به جهاد می‌شوی و اگر من آن روز را درک کنم در کنار تو جهاد خواهم کرد! هنگامی که «ورقه» از دنیا رفت رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «من این روحانی را در بهشت (بهشت برزخی) دیدم در حالی که لباس حریر بر تن داشت، زیرا او به من ایمان آورد و مرا تصدیق کرد».

البته در بعضی از کلمات مفسرین، یا کتب تاریخ، مطالب ناموزونی در باره این فصل از زندگی پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله به چشم می‌خورد که مسلماً از احادیث مجعول و اسرائیلیات است.

به نظر می‌رسد این گونه روایات ضعیف و رکیک، ساخته و پرداخته دشمنان اسلام است که خواسته‌اند هم اسلام را زیر سؤال برند و هم شخص پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله را.

سوره العلق (۹۶): آیه ۱ ..... ص: ۵۳۹

(آیه ۱) - بخوان به نام پروردگارت! در نخستین آیه پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله را مخاطب ساخته، می‌گوید: «بخوان به نام پروردگارت که (جهان را) آفرید» (اقرأ باسم ربك الذي خلق).

قابل توجه این که در اینجا قبل از هر چیز تکیه روی مسأله «ربوبیت» پروردگار شده است، و می‌دانیم «رب» به معنی «مالک مصلح» است کسی که هم صاحب چیزی است و هم به اصلاح و تربیت آن می‌پردازد.

سپس برای اثبات ربوبیت پروردگار روی مسأله خلقت و آفرینش جهان هستی تکیه شده، چرا که بهترین دلیل بر ربوبیت او خالقیت اوست، کسی عالم را تدبیر می‌کند که آفریننده آن است.

این در حقیقت پاسخی است به مشرکان عرب که «خالقیت» خدا را پذیرفته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۴۰ بودند، اما ربوبیت و تدبیر را برای بتها قائل بودند! به علاوه ربوبیت خداوند و تدبیر او در نظام هستی بهترین دلیل بر اثبات ذات مقدس اوست.

سورة العلق (۹۶): آیه ۲ ..... ص: ۵۴۰

(آیه ۲) - سپس از میان مخلوقات روی مهمترین پدیده جهان خلقت و گل سرسبد آفرینش یعنی «انسان» تکیه کرده، و آفرینش او را یادآور شده، می‌فرماید:

«همان کس که انسان را از خون بسته‌ای خلق کرد» (خلق الانسان من علق).

از آنجا که نطفه بعد از گذراندن دوران نخستین در عالم جنین، به شکل قطعه خون بسته چسبنده‌ای در می‌آید که در ظاهر بسیار کم ارزش است، مبدأ آفرینش انسان را در این آیه همین موجود ناچیز می‌شمرد، تا قدرت نمائی عظیم پروردگار روشن شود که از موجودی چنان بی‌ارزش مخلوقی چنین پرارزش آفریده است.

بعضی نیز گفته‌اند: منظور از «علق» در اینجا «گل» آدم است که آن هم حالت چسبندگی داشت، بدیهی است خدائی که این مخلوق عجیب را از آن قطعه «گل چسبنده» به وجود آورد، شایسته هر گونه ستایش است.

گاه «علق» را به معنی موجود «صاحب علاقه» دانسته‌اند که اشاره‌ای است به روح اجتماعی انسان، و علقه آنها به یکدیگر که در حقیقت پایه اصلی تکامل بشر و پیشرفت تمدن‌ها را تشکیل می‌دهد.

بعضی نیز «علق» را اشاره به «نطفه نر» (اسپرم) می‌دانند که شباهت زیادی به «زالو» دارد، این موجود ذره بینی در آب نطفه شناور است، و به سوی «نطفه زن» در رحم پیش می‌رود، و به آن می‌چسبد، و از ترکیب آن دو، نطفه کامل انسان به وجود می‌آید.

درست است که در آن زمان این گونه مسائل هنوز شناخته نشده بود، ولی قرآن مجید از طریق اعجاز علمی پرده از روی آن برداشته است.

از میان این تفسیرهای چهارگانه تفسیر اول روشنتر به نظر می‌رسد، هر چند جمع میان چهار تفسیر نیز مانعی ندارد.

سورة العلق (۹۶): آیه ۳ ..... ص: ۵۴۰

(آیه ۳) - بار دیگر برای تأکید می‌افزاید: «بخوان که پروردگارت (از همه) بزرگوارتر است» (اقرأ و ربك الاكرم). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۴۱

تعبیر این آیه در حقیقت پاسخی است به گفتار پیامبر صلی الله علیه و آله در جواب جبرئیل که گفت: من قرائت کننده نیستم، یعنی «از برکت پروردگار فوق العاده کریم و بزرگوار، تو توانائی بر قرائت و تلاوت داری».

سوره العلق (۹۶): آیه ۴ ..... ص: ۵۴۱

(آیه ۴) - سپس به توصیف خداوندی که اکرم الاکرمین است پرداخته، می‌فرماید: «همان کسی که به وسیله قلم تعلیم نمود» (الذی علم بالقلم).

سوره العلق (۹۶): آیه ۵ ..... ص: ۵۴۱

(آیه ۵) - «و به انسان آنچه را نمی‌دانست یاد داد» (علم الانسان ما لم يعلم). در حقیقت این آیات نیز پاسخی است به همان گفتار پیامبر صلی الله علیه و آله که فرمود «من قرائت کننده نیستم» یعنی همان خدائی که به وسیله قلم انسانها را تعلیم داد، و به انسان آنچه را نمی‌دانست آموخت، قادر است که به بنده‌ای درس نخوانده همچون تو نیز قرائت و تلاوت را بیاموزد. جمله «الذی علم بالقلم» تاب دو معنی دارد، نخست این که: خداوند نوشتن و کتابت را به انسان آموخت و قدرت و توانائی این کار عظیم را که مبدأ تاریخ بشر، و سر چشمه تمام علوم و فنون و تمدن‌هاست، در او ایجاد کرد. دیگر این که: منظور این است که علوم و دانشها را از این طریق و با این وسیله به انسان آموخت. و در هر حال تعبیری است پر معنی که در آن لحظات حساس نخستین نزول وحی در این آیات بزرگ و پر معنی منعکس شده است.

پایه اسلام از همان آغاز بر علم و قلم گذارده شده، و بی‌جهت نیست که قومی چنان عقب مانده بقدری در علوم و دانشها پیش رفتند که علم و دانش را - به اعتراف دوست و دشمن - به همه جهان صادر کردند، و به اعتراف مورخان معروف اروپا این نور علم و دانش مسلمین بود که بر صفحه اروپای تاریک قرون وسطی تابید، و آنها را وارد عصر تمدن ساخت. چقدر نازیباست ملتی این چنین، و آئینی آن چنان، در میدان علم و دانش عقب بمانند و نیازمند دیگران و حتی وابسته به آنها شوند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۴۲

سوره العلق (۹۶): آیه ۶ ..... ص: ۵۴۲

(آیه ۶) - در تعقیب آیات گذشته - که در آن اشاره به نعمتهای مادی و معنوی پروردگار نسبت به انسان شده بود، و لازمه یک چنین نعمت گسترده‌ای سپاسگزاری انسان تسلیم او در برابر خداوند است - در این آیه می‌فرماید: «چنین نیست (که نعمتهای الهی روح شکرگزاری را همیشه در او زنده کند، بلکه) به یقین انسان طغیان می‌کند» (کلا ان الانسان لیطغی).

سوره العلق (۹۶): آیه ۷ ..... ص: ۵۴۲

(آیه ۷) - «به خاطر این که خود را بی‌نیاز ببیند» (ان رآه استغنی). این طبیعت غالب انسانهاست، طبیعت کسانی که در مکتب عقل و وحی پرورش نیافته‌اند که وقتی به غلط خود را مستغنی می‌پندارند، شروع به سرکشی و طغیان می‌کنند. نه خدا را بنده‌اند، نه احکام او را به رسمیت می‌شناسند، نه به ندای وجدان

گوش فرا می دهند، و نه حق و عدالت را رعایت می کنند.

به هر حال چنین به نظر می رسد که هدف آیه این است که پیغمبر صلی الله علیه و آله انتظار نداشته باشد مردم به زودی دعوتش را پذیرا شوند، بلکه باید خود را برای انکار و مخالفت مستکبران طغیانگر، آماده سازد، و بدانند راهی پرفراز و نشیب در پیش روی اوست.

سورة العلق (۹۶): آیه ۸ ..... ص: ۵۴۲

(آیه ۸) - سپس این طاغیان مستکبر را مورد تهدید قرار داده، می فرماید:

«و به یقین بازگشت (همه) به سوی پروردگار تو است» (ان الی ربک الرجعی)

و اوست که طغیانگران را به کیفر اعمالشان می رساند.

و همان گونه که بازگشت همه چیز به سوی اوست، و همه می میرند «و میراث آسمان و زمین برای ذات پاک او می ماند» (آل عمران / ۱۸۰).

در آغاز نیز همه چیز از ناحیه او بوده، و جای این نیست که انسان خود را بی نیاز بشمرد و مغرور گردد، و طغیان کند.

سورة العلق (۹۶): آیه ۹ ..... ص: ۵۴۲

(آیه ۹) - سپس به قسمتی از کارهای طغیانگران مغرور، ممانعت آنها از سلوک راه حق و پیمودن طریق هدایت و تقوا پرداخته، می افزاید: «به من خبر ده آیا کسی که نهی می کند» (ا رایت الذی ینهی).

سورة العلق (۹۶): آیه ۱۰ ..... ص: ۵۴۲

(آیه ۱۰) - «بنده ای را به هنگامی که نماز می خواند» آیا مستحق عذاب الهی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۴۳ نیست؟ (عبدا اذا صلی).

در احادیث آمده است: «ابو جهل» از اطرافیان خود سؤال کرد: آیا محمّد در میان شما نیز (برای سجده) صورت به خاک می گذارد؟

گفتند: آری! گفت: سوگند به آنچه ما به آن سوگند یاد می کنیم، اگر او را در چنین حالی ببینم با پای خود گردن او را له می کنم! به او گفتند: ببین، او در آنجا مشغول نماز خواندن است! ابو جهل حرکت کرد تا گردن پیامبر صلی الله علیه و آله را زیر پای خود بفشارد، ولی هنگامی که نزدیک آمد عقب نشینی کرده و با دستش گوئی چیزی را از خود دور می کرد! به او گفتند: این چه وضعی است که در تو می بینیم؟

گفت: ناگهان میان خودم و او خندقی از آتش دیدم و منظره ای وحشتناک و همچین بال و پرهائی مشاهده کردم! در اینجا پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «قسم به کسی که جانم در دست اوست اگر به من نزدیک شده بود فرشتگان خدا بدن او را قطعه قطعه می کردند و عضو عضو او را می ربودند!» - اینجا بود که آیات فوق نازل شد.

سورة العلق (۹۶): آیه ۱۱ ..... ص: ۵۴۳

(آیه ۱۱) - در این آیه برای تأکید بیشتر، می‌افزاید: «به من خیر ده اگر این بنده (نمازگزار) به راه هدایت باشد» (ا رایت ان کان علی الهدی).

سوره العلق (۹۶): آیه ۱۲ ..... ص: ۵۴۳

(آیه ۱۲) - «یا مردم را به تقوا فرمان دهد» (او امر بالتقوی).
آیا نهی کردن او سزاوار است؟ و آیا مجازات چنین کسی جز آتش دوزخ می‌تواند باشد؟!

سوره العلق (۹۶): آیه ۱۳ ..... ص: ۵۴۳

(آیه ۱۳) - «به من خیر ده اگر (این طغیانگر که رهروان راه حق را از نماز و هدایت و تقوا باز می‌دارد) حق را انکار کند و به آن پشت نماید» آیا مستحق مجازات الهی نیست؟ (ا رایت ان کذب و تولی).

سوره العلق (۹۶): آیه ۱۴ ..... ص: ۵۴۳

(آیه ۱۴) - «آیا او ندانست که خداوند (همه اعمالش را) می‌بیند» و همه را برای حساب و جزا ثبت و ضبط می‌کند؟ (ا لم یعلم بان الله یری).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۴۴

سوره العلق (۹۶): آیه ۱۵ ..... ص: ۵۴۴

(آیه ۱۵) - به دنبال بحثی که در آیات گذشته پیرامون طغیانگران کافر و مزاحمت آنها نسبت به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و نمازگزاران آمده بود، در اینجا آنها را زیر رگبار شدیدترین تهدیدها گرفته، می‌فرماید: «چنان نیست» که او می‌پندارد (کلا).

گمان می‌کند می‌تواند پا بر گردن پیغمبر به هنگام سجده بگذارد و او را از این برنامه الهی باز دارد.
«اگر دست (از این جهل و غرور خود) بر ندارد ناصیه‌اش [موی پیش سرش] را گرفته» و با ذلت و خواری به سوی عذاب می‌کشانیم (لئن لم ینته لنسفعا بالناصیه).

سوره العلق (۹۶): آیه ۱۶ ..... ص: ۵۴۴

(آیه ۱۶) - «همان ناصیه دروغگوی خطاکار را!» (ناصیه کاذبه خاطئه).
در روایتی می‌خوانیم: هنگامی که سوره «الرحمن» نازل شد پیغمبر صلی الله علیه و آله به یارانش فرمود: چه کسی از شما این سوره را بر رؤسای قریش می‌خواند؟

حاضران در پاسخ کمی سکوت کردند، چرا که از آزار سران قریش بیمناک بودند.

«عبد الله بن مسعود» برخاست و گفت: ای رسول خدا! من این کار را می‌کنم ...

ابن مسعود که جثه‌ای کوچک داشت و از نظر جسمانی ضعیف بود برخاست و نزد سران قریش آمد، آنها را در گرد کعبه جمع دید، تلاوت سوره الرحمن را آغاز کرد.

«ابو جهل» برخاست و چنان سیلی به صورت او زد که گوش او پاره شد، و خون جاری گشت! ابن مسعود گریان به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمد، هنگامی که چشم پیامبر صلی الله علیه و آله بر او افتاد، ناراحت شد، ناگهان جبرئیل نازل شد در حالی که خندان و مسرور بود.

فرمود: ای جبرئیل چرا می‌خندی در حالی که ابن مسعود گریان است؟
عرض کرد: به زودی دلیل آن را خواهی دانست.

این ماجرا گذشت، هنگامی که مسلمانان روز جنگ بدر پیروز شدند ابن مسعود در میان کشته‌های مشرکان گردش می‌کرد، چشمش به ابو جهل افتاد، در حالی که آخرین نفسهای خود را می‌کشید، ابن مسعود روی سینه او قرار گرفت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۴۵

هنگامی که چشمش به او افتاد، گفت: ای چوپان ناچیز! بر جایگاه بلندی قرار گرفته‌ای! ابن مسعود گفت: «الاسلام یعلو و لا یعلی علیه اسلام برتری می‌گیرد و چیزی بر اسلام برتری نخواهد گرفت».

ابو جهل به او گفت: به دوستت محمد بگو: احدی در زندگی در نظر من از او مبعوضتر نبود و حتی در حال مرگم! هنگامی که این سخن به گوش پیغمبر صلی الله علیه و آله رسید فرمود: فرعون زمان من، از فرعون موسی بدتر بود، چرا که او در واپسین لحظات عمر گفت: من ایمان آوردم، ولی این طغیانش بیشتر شد! سپس ابو جهل رو به ابن مسعود کرد و گفت: سر مرا با این شمشیر قطع کن که تیزتر است، هنگامی که ابن مسعود سرش را جدا کرد نمی‌توانست آن را بردارد و به خدمت رسول خدا آورد- موی پیش سر او را گرفت و روی زمین کشید و خدمت پیامبر آورد، و مضمون آیه در این دنیا نیز تحقق یافت.

سورة العلق (۹۶): آیه ۱۷ ..... ص: ۵۴۵

(آیه ۱۷) - در روایتی از ابن عباس آمده است: روزی ابو جهل نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد در حالی که حضرت نزدیک مقام ابراهیم مشغول نماز بود، صدا زد مگر من تو را از این کار نهی نکردم؟
حضرت صلی الله علیه و آله بر او بانگ زد و او را از خود راند.

ابو جهل گفت: ای محمد! بر من بانگ می‌زنی، و مرا می‌رانی؟ تو نمی‌دانی قوم و عشیره من در این سرزمین از همه بیشتر است.

در اینجا آیه مورد بحث نازل شد: «سپس هر که را می‌خواهد صدا بزند» تا یاریش کند (فلیدع نادیه).

سورة العلق (۹۶): آیه ۱۸ ..... ص: ۵۴۵

(آیه ۱۸) - «ما هم به زودی مأموران دوزخ را صدا می‌زنیم» تا او را به دوزخ افکنند (سندع الزبانیة).
تا معلوم شود که از این غافل بی‌خبر کاری ساخته نیست، و در چنگال مأموران عذاب همچون پر کاهی در وسط یک طوفان سهمگین است!

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۴۶

(آیه ۱۹) - در آخرین آیه این سوره که آیه سجده است، می‌فرماید: «چنان نیست» که آن طغیانگر می‌پندارد و اصرار بر ترک سجده تو دارد (کلا).

«هرگز او را اطاعت مکن و سجده نما و (به خدا) تقرب جوی» (لا تطعه و اسجد و اقترب) «۱».

ابو جهل‌ها کوچکتر از آنند که بتوانند مانع سجده تو شوند، و یا در راه پیشرفت آئینت سنگ بیندازند و مانع ایجاد کنند، تو با توکل بر پروردگار و نیایش و عبادت و سجده، در این مسیر گام بردار و هر روز به خدای خود نزدیک و نزدیکتر شو.

ضمناً از این آیه به خوبی استفاده می‌شود که «سجده» باعث قرب انسان در درگاه خداست، و لذا در حدیثی از رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌خوانیم که فرمود: «نزدیکترین حالت بنده به خداوند زمانی است که در سجده باشد».

البته می‌دانیم طبق روایات اهل بیت عصمت علیهم السلام چهار سجده واجب در قرآن داریم «الم سجده» و «فصلت» و «النجم» و در اینجا (سوره علق) و بقیه سجده‌های قرآن مستحب است.

«پایان سوره علق»

---

(۱) این آیه سجده واجب دارد. [.....]

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۴۷

سوره قدر [۹۷] ..... ص: ۵۴۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۵ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۵۴۷

محتوای این سوره چنانکه از نامش پیداست بیان نزول قرآن مجید در شب قدر است، و سپس بیان اهمیت شب قدر و برکات و آثار آن.

در فضیلت تلاوت این سوره از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود: «هر کس آن را تلاوت کند پاداش کسی را دارد که ماه رمضان را روزه گرفته، و شب قدر را احیا داشته است».

واضح است این همه فضیلت از آن کسی است که می‌خواند و می‌فهمد و به محتوایش جامه عمل می‌پوشاند، قرآن را بزرگ می‌شمرد و آیاتش را در زندگی پیاده می‌کند.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایگر

سوره القدر (۹۷): آیه ۱ ..... ص: ۵۴۷

(آیه ۱) - شب قدر شب نزول قرآن! از آیات قرآن به خوبی استفاده می‌شود که قرآن مجید در ماه مبارک رمضان نازل شده است: «شهر رمضان الذی انزل فیہ القرآن» (بقره / ۱۸۵).

و ظاهر این تعبیر آن است که تمام قرآن در این ماه نازل گردید.

و در نخستین آیه سوره قدر می‌فرماید: «ما آن [قرآن] را در شب قدر نازل برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۴۸ کردیم» (انا انزلناه فی لیلة القدر).

تعبیر به «انا انزلناه» (ما آن را نازل کردیم) اشاره به عظمت این کتاب بزرگ آسمانی است که خداوند نزول آن را به خودش نسبت داده است.

نزول آن در شب «قدر» همان شبی که مقدرات و سرنوشت انسانها در تمام سال در آن شب تعیین می‌شود دلیل دیگری بر سرنوشت ساز بودن این کتاب بزرگ آسمانی است «۱».

از ضمیمه کردن این آیه با آیه سوره بقره نتیجه‌گیری می‌شود که شب قدر در ماه مبارک رمضان است، اما کدام شب است؟ از قرآن چیزی در این مورد استفاده نمی‌شود، ولی مشهور و معروف در روایات این است که در دهه آخر ماه رمضان و شب بیست و یکم، یا بیست و سوم است البته در روایات متعددی بیشتر روی شب بیست و سوم تکیه شده. در حدیثی از امام صادق علیه السلام نیز نقل شده که فرمود: «تقدیر مقدرات در شب نوزدهم و تحکیم آن در شب بیست و یکم، و امضا در شب بیست و سوم است» و به این ترتیب بین روایات جمع می‌شود.

سورة القدر (۹۷): آیه ۲ ..... ص: ۵۴۸

(آیه ۲) - در این آیه برای بیان عظمت شب قدر، می‌فرماید: «و تو چه می‌دانی شب قدر چیست؟» (و ما ادراک ما لیلة القدر). این تعبیر نشان می‌دهد که عظمت این شب به قدری است که حتی پیامبر با آن علم وسیع و گسترده‌اش قبل از نزول این آیات به آن واقف نبود.

سورة القدر (۹۷): آیه ۳ ..... ص: ۵۴۸

(آیه ۳) - و بلافاصله می‌گوید: «شب قدر بهتر از هزار ماه است» (لیلة القدر خیر من الف شهر). بهتر بودن این شب از هزار ماه به خاطر ارزش عبادت و احیای آن شب است، و روایات فضیلت لیلة القدر و فضیلت عبادت آن، که در کتب شیعه

---

(۱) البته این امر هیچ گونه تضادی با آزادی اراده انسان و مسأله اختیار ندارد، چرا که تقدیر الهی به وسیله فرشتگان بر طبق شایستگیها و لیاقتهای افراد، و میزان ایمان و تقوا و پاکی نیت و اعمال آنهاست. یعنی برای هر کس آن مقدر می‌کند که لایق آن است.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۴۹

و اهل سنت فراوان است این معنی را کاملاً تأیید می‌کند.

علاوه بر این نزول قرآن در این شب، و نزول برکات و رحمت الهی در آن سبب می‌شود که از هزار ماه برتر و بالاتر باشد.

در بعضی از تفاسیر آمده است که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: یکی از بنی اسرائیل لباس جنگ در تن کرده بود و هزار ماه از تن بیرون نیاورد و پیوسته مشغول (یا آماده) جهاد فی سبیل الله بود! اصحاب و یاران تعجب کردند و آرزو داشتند چنان فضیلت و افتخاری برای آنها نیز میسر می‌شد، آیه فوق نازل گشت و بیان کرد که «شب قدر از هزار ماه برتر است».

سوره القدر (۹۷): آیه ۴ ..... ص: ۵۴۹

(آیه ۴) - سپس به توصیف بیشتری از آن شب بزرگ پرداخته، می‌افزاید:

«فرشتگان و روح در آن شب به اذن پروردگارشان برای (تقدیر) هر کاری نازل می‌شوند» (تنزل الملائکة و الروح فیها باذن ربهم من کل امر).

با توجه به این که «تنزل» فعل مضارع است، و دلالت بر استمرار دارد روشن می‌شود که شب قدر مخصوص به زمان پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و نزول قرآن مجید نبوده، بلکه امری است مستمر و شبی است مداوم که در هر سال تکرار می‌شود.

منظور از «روح» مخلوق عظیمی است ما فوق فرشتگان، چنانکه در حدیثی از امام صادق علیه السلام نقل شده است که شخصی از آن حضرت سؤال کرد: «آیا روح همان جبرئیل است»؟

امام علیه السلام در پاسخ فرمود: «جبرئیل از ملائکه است، و روح اعظم از ملائکه است، مگر خداوند متعال نمی‌فرماید: ملائکه و روح نازل می‌شوند»؟

منظور از «من کل امر» این است که فرشتگان برای تقدیر و تعیین سرنوشتها و آوردن هر خیر و برکتی در آن شب نازل می‌شوند، و هدف از نزول آنها انجام این امور است.

سوره القدر (۹۷): آیه ۵ ..... ص: ۵۴۹

(آیه ۵) - و در آخرین آیه می‌فرماید: «شبی است سرشار از سلامت (و برکت و رحمت) تا طلوع سپیده» (سلام هی حتی مطلع الفجر). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۵۰

هم قرآن در آن نازل شده، هم عبادت و احیاء آن معادل هزار ماه است، هم خیرات و برکات الهی در آن شب نازل می‌شود، هم رحمت خاصش شامل حال بندگان می‌گردد، و هم فرشتگان و روح در آن شب نازل می‌گردند.

بنابر این شبی است سر تا سر سلامت و نور و رحمت از آغاز تا پایان، حتی طبق بعضی از روایات در آن شب شیطان در زنجیر است و از این نظر نیز شبی است سالم و توأم با سلامت.

«پایان سوره قدر»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۵۱

سوره بینه [۹۸] ..... ص: ۵۵۱

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۸ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص : ۵۵۱

این سوره اشاره به رسالت جهانی پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و آمیخته بودن آن با دلایل و نشانه‌های روشن می‌کند. و در بخش دیگری از این سوره موضعگیریهایی مختلف اهل کتاب و مشرکان را در برابر اسلام مشخص می‌کند که آن گروه که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند بهترین مخلوقاتند، و آن گروه که راه کفر و شرک و گناه پیش گرفتند بدترین مخلوقات محسوب می‌شوند.

این سوره دارای نامهای متعددی است که به تناسب الفاظ آن انتخاب شده، اما از همه معروفتر سوره «بینه» و «لم یکن» و «قیمه» است.

در فضیلت تلاوت این سوره از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله چنین نقل شده: «اگر مردم می‌دانستند این سوره چه برکاتی دارد خانواده و اموال را رها کرده، به فرا گرفتن آن می‌پرداختند!» مردی از قبیله «خزاعه» عرض کرد: ای رسول خدا! تلاوت آن چه اجر و پاداشی دارد؟

فرمود: «هیچ منافقی آن را قرائت نمی‌کند، و نه کسانی که شک و تردید در دلشان است، به خدا سوگند فرشتگان مقرب از آن روز که آسمانها و زمین آفریده شده است آن را می‌خوانند، و لحظه‌ای در تلاوت آن سستی نمی‌کنند، هر کس آن را برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۵۲

در شب بخواند خداوند فرشتگانی را مأمور می‌کند که دین و دنیای او را حفظ کنند، و آمرزش و رحمت برای او بطلبند، و اگر در روز بخواند به اندازه آنچه روز آن را روشن می‌کند و شب آن را تاریک می‌سازد ثواب به او می‌دهند». بسم الله الرحمن الرحیم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره البینه (۹۸): آیه ۱ ..... ص : ۵۵۲

(آیه ۱) - در آغاز سوره به وضع اهل کتاب (یهود و نصاری) و مشرکان عرب قبل از ظهور اسلام پرداخته، می‌گوید: «کافران از اهل کتاب و مشرکان (می‌گفتند): دست از آیین خود بر نمی‌دارند تا دلیل روشنی برای آنها بیاید» (لم یکن الذین کفروا من اهل الکتاب و المشرکین منفکین حتی تأتیم البینه).

سوره البینه (۹۸): آیه ۲ ..... ص : ۵۵۲

(آیه ۲) - «پیامبری از سوی خدا (بیاید) که صحیفه‌های پاکی را (بر آنها) بخواند» (رسول من الله یتلوا صحفا مطهره). مطهر از شرک و دروغ و دخالت شیاطین جن و انس.

سوره البینه (۹۸): آیه ۳ ..... ص : ۵۵۲

(آیه ۳) - صحیفه‌هایی که «در آن نوشته‌های صحیح و پرارزشی باشد» ولی هنگامی که آمد ایمان نیاوردند مانند اهل کتاب! (فیها کتب قیمه).

سورة البينة(۹۸): آیه ۴ ..... ص: ۵۵۲

(آیه ۴) - آری! آنها قبل از ظهور پیغمبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ را داشتند، ولی بعد از ظهور او و نزول کتاب آسمانیش صحنه عوض شد، و آنها در دین خدا اختلاف کردند «و اهل کتاب اختلاف نکردند... مگر بعد از آنکه دلیل روشن (و پیامبر راستین و آشکار) برای آنها آمد» (و ما تفرق الذين اوتوا الكتاب الا من بعد ما جاءتهم البينة). آیه فوق شبیه چیزی است که در سوره بقره آیه ۸۹ آمده است: «هنگامی که از طرف خداوند کتابی برای آنها آمد که موافق نشانه‌هایی بود که با خود داشتند، و پیش از آن به خود نوید فتح می‌دادند، هنگامی که این کتاب و پیامبری را که از قبل شناخته بودند نزد آنها آمد کافر شدند، پس لعنت خدا بر کافران باد!» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۵۳

می‌دانیم اهل کتاب انتظار چنین ظهوری را داشتند، و قاعدتا مشرکان عرب که اهل کتاب را از خود عالمتر و آگاهتر می‌دانستند نیز در این برنامه با آنها همصدا بودند. ولی بعد از تحقق آرزوهایشان مسیر خود را تغییر دادند و به صف مخالفان پیوستند.

سورة البينة(۹۸): آیه ۵ ..... ص: ۵۵۳

(آیه ۵) - سپس «اهل کتاب» و به تبع آنها «مشرکان» را مورد ملامت قرار داده، می‌گوید: چرا در این آیین جدید اختلاف کردند، بعضی مؤمن و بعضی کافر شدند در حالی که در این آیین «دستوری به آنها داده نشده بود جز این که خدا را پرستند در حالی که دین خود را برای او خالص کنند و از شرک به توحید بازگردند نماز را بر پا دارند و زکات را پردازند» (و ما امروا الا ليعبدوا الله مخلصين له الدين حنفاء و يقيموا الصلاة و يؤتوا الزكاة). سپس می‌افزاید: «و این است آیین مستقیم و پایدار» (و ذلك دين القيمة). منظور از «و ما امروا» این است که در آیین اسلام دستوری جز توحید خالص و نماز و زکات و مانند آن نیامده، و اینها اموری هستند شناخته شده، چرا از قبول آن سرباز می‌زنند و در پذیرش آن اختلاف می‌کنند؟ منظور از «دین» مجموعه دین و شریعت است، یعنی آنها مأمور شده بودند که خدا را پرستش کنند و دین و آیین خود را در تمام جهات خالص گردانند.

جمله «و ذلك دين القيمة» اشاره به آن است که این اصول یعنی توحید خالص و نماز (توجه به خالق) و زکات (توجه به خلق) از اصول ثابت و پا بر جای همه ادیان است، بلکه می‌توان گفت: اینها در متن فطرت آدمی قرار دارد. زیرا از یکسو سرنوشت انسان بر مسأله توحید است، و از سوی دیگر فطرتش او را دعوت به شکر منعم و معرفت و شناخت او می‌کند، و از سوی سوم روح اجتماعی و مدنیت انسان او را به سوی کمک محرومان فرا می‌خواند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۵۴

سورة البينة(۹۸): آیه ۶ ..... ص: ۵۵۴

(آیه ۶) - بهترین و بدترین مخلوقات! در آیات گذشته آمده بود که کفار اهل کتاب و مشرکان در انتظار این بودند که دلیل روشنی از سوی خداوند سراغ آنها بیاید.

در اینجا به دو گروه «کافران» و «مؤمنان» در برابر این دعوت الهی، و سرانجام کار هر یک از آنها اشاره می‌کند. نخست می‌فرماید: «کافران از اهل کتاب و مشرکان (به این آیین جدید) در آتش دوزخند، جاودانه در آن می‌مانند، آنها بدترین مخلوقاتند!» (ان الذین کفروا من اهل الکتاب و المشرکین فی نار جهنم خالدین فیها اولئک هم شر البریة). تعبیر «اولئک هم شر البریة» (آنها بدترین مخلوقاتند) تعبیر تکان دهنده‌ای است که نشان می‌دهد در میان تمام جنبندگان و غیر جنبندگان موجودی مطرودتر از کسانی که بعد از وضوح حق و اتمام حجت راه راست را رها کرده در ضلالت گام می‌نهند یافت نمی‌شود.

مقدم داشتن «اهل کتاب» بر «مشرکان» در این آیه نیز ممکن است به خاطر این باشد که آنها دارای کتاب آسمانی و علما و دانشمندان بودند و نشانه‌های پیغمبر اسلام در کتب آنها صریحا آمده بود، بنابر این مخالفت آنها زشت‌تر و بدتر بود.

سورة البینة (۹۸): آیه ۷ ..... ص: ۵۵۴

(آیه ۷) - در این آیه به گروه دوم که نقطه مقابل آنها هستند و در قوس صعودی قرار دارند اشاره کرده، می‌فرماید: «کسانی که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند بهترین مخلوقات خدا هستند» (ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات اولئک هم خیر البریة).

تعبیر «اولئک هم خیر البریة» به خوبی نشان می‌دهد که انسانهای مؤمن و صالح العمل حتی از فرشتگان برتر و بالاترند، چرا که آیه مطلق است، و هیچ استثنائی در آن نیست، آیات دیگر قرآن مانند آیه ۷۰ سوره اسراء نیز گواه بر این معنی می‌باشد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۵۵

سورة البینة (۹۸): آیه ۸ ..... ص: ۵۵۵

اشاره

(آیه ۸) - سپس پاداش آنها را در چند جمله کوتاه چنین بیان می‌کند: «پاداش آنها نزد پروردگارشان باغهای بهشت جاویدان است که نهرها از زیر درختانش جاری است (در حالی که) همیشه در آن می‌مانند» (جزاؤهم عند ربهم جنات عدن تجری من تحتها الانهار خالدین فیها ابدًا). «هم خدا از آنها خشنود است و (هم) آنها از خدا خشنودند» (رضی الله عنهم و رضوا عنه). «و این (مقام والا و پاداشهای مهم و بی‌نظیر) برای کسی است که از پروردگارش بترسد» (ذلک لمن خشی ربه). چرا که همین ترس انگیزه حرکت به سوی هرگونه اطاعت و تقوا و اعمال صالح است. آنها از خدا راضینند چرا که هر چه خواسته‌اند به آنها داده، و خدا از آنها راضی است چرا که هر چه او خواسته انجام داده‌اند، و اگر هم لغزشی بوده به لطفش صرف نظر کرده، چه لذتی از این برتر و بالاتر که احساس کند مورد قبول و رضای معبود و محبوبش واقع شده، و به لقای او واصل گردیده است. دارد هر کس از تو مرادی و مطلبی مقصود ما دنیا و عقبی لقای تو است! آری! بهشت جسم انسان، باغهای جاویدان آن جهان است، ولی بهشت جانش رضای خدا و لقای محبوب است.

علی علیه السلام و شیعیانش خیر البریه اند؟ ..... ص : ۵۵۵

در روایات فراوانی که از طرق اهل سنت و منابع معروف آنها، و همچنین در منابع معروف شیعه نقل شده، آیه «اولئک هم خیر البریه» (آنها بهترین مخلوقات خدا هستند) به علی علیه السلام و پیروان او تفسیر شده است.

در تفسیر «الدر المنثور» از «ابن عباس» آمده است که وقتی آیه «ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات اولئک هم خیر البریه» نازل شد پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله به علی فرمود:

«آن تو و شیعیان تو در قیامت می باشید که هم شما از خدا خشنود هستید و هم خدا از شما خشنود».

نامبرده در حدیث دیگری از «ابن مردویه» از علی علیه السلام نقل می کند که برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۵۶

پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله به من فرمود: «آیا این سخن خدا را نشنیده ای که می فرماید:

کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده اند بهترین مخلوقاتند؟ این تو و شیعیان تو هستید، و وعده گاه من و شما کنار حوض کوثر است، هنگامی که من برای حساب امتهای می آیم و شما دعوت می شوید در حالی که پیشانی سفید و شناخته شده اید».

کوتاه سخن این که حدیث فوق از احادیث بسیار معروف و مشهور است که از سوی غالب دانشمندان و علمای اسلام پذیرفته شده، و این فضیلتی است بزرگ و بی نظیر برای علی علیه السلام و پیروانش.

ضمناً از این روایات به خوبی این حقیقت آشکار می شود که واژه «شیعه» از همان عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله به وسیله آن حضرت در میان مسلمین نشر شد، و اشاره به پیروان خاص امیر مؤمنان علی علیه السلام است، و آنها که گمان می کنند تعبیر «شیعه» از تعبیراتی است که قرنهای بعد به وجود آمده سخت در اشتباهند.

«پایان سوره بینه»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۵۷

سوره زلزله [۹۹] ..... ص : ۵۵۷

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۸ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۵۵۷

مطالب این سوره عمدتاً بر سه محور دور می زند:

نخست از «اشراط الساعه» و نشانه های وقوع قیامت بحث می کند، و به دنبال آن سخن از شهادت زمین به تمام اعمال آدمی آمده است.

در بخش دیگر از تقسیم مردم به دو گروه «نیکوکار» و «بدکار» و رسیدن هر کس به اعمال خود سخن می گوید. در فضیلت تلاوت این سوره تعبیرات مهمی در روایات اسلامی آمده، از جمله در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می خوانیم: «هر کس آن را تلاوت کند گویی سوره بقره را قرائت کرده، و پاداش او به اندازه کسی است که یک چهارم قرآن

را تلاوت کرده باشد».

و در حدیثی از امام صادق علیه السّلام می‌خوانیم که فرمود: «هرگز از تلاوت سوره «اذا زلزلت الارض» خسته نشوید، چرا که هر کس آن را در نمازهای نافله بخواند هرگز به زلزله گرفتار نمی‌شود، و با آن نمی‌میرد، و به صاعقه و آفتی از آفات دنیا تا هنگام مرگ گرفتار نخواهد شد».

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الزلزله (۹۹): آیه ۱ ..... ص: ۵۵۷

(آیه ۱) - همان گونه که گفتیم آغاز این سوره با بیان بعضی از حوادث برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۵۸ هول انگیز و وحشتناک پایان این جهان و شروع رستاخیز همراه است، نخست می‌فرماید: «هنگامی که زمین شدیداً به لرزه درآید» (اذا زلزلت الارض زلزالها). و آن یا زلزله تمام کره زمین است - بر خلاف زلزله‌های معمولی که موضعی و مقطعی است - و یا اشاره به زلزله معهود یعنی زلزله رستاخیز است.

سوره الزلزله (۹۹): آیه ۲ ..... ص: ۵۵۸

(آیه ۲) - «و زمین (چنان زیر و رو شود که) بارهای سنگینش را خارج سازد» (و اخرجت الارض اثقالها). بعضی گفته‌اند: منظور از «اثقال» (بارهای سنگین زمین) انسانها هستند که با زلزله رستاخیز از درون قبرها به خارج پرتاب می‌شوند.

و بعضی دیگر گفته‌اند: گنجهای درون خود را بیرون می‌ریزد، و مایه حسرت دنیا پرستان بی‌خبر می‌گردد. این احتمال نیز وجود دارد که منظور بیرون فرستادن مواد سنگین و مذاب درون زمین است که معمولاً کمی از آن به هنگام آتشفشانها و زلزله‌ها بیرون می‌ریزد، در پایان جهان آنچه در درون زمین است به دنبال آن زلزله عظیم به بیرون پرتاب می‌شود. تفسیر اول مناسبتر است هر چند جمع میان سه تفسیر نیز بعید نیست.

سوره الزلزله (۹۹): آیه ۳ ..... ص: ۵۵۸

(آیه ۳) - به هر حال، در آن روز «انسان (از دیدن این صحنه بی‌سابقه، سخت متوحش می‌شود، و) می‌گوید: زمین را چه می‌شود» که این گونه می‌لرزد؟ (و قال الانسان ما لها).

«انسان» در اینجا معنی گسترده‌ای دارد که همگان را شامل می‌شود، زیرا تعجب از اوضاع و احوال زمین در آن روز مخصوص به کافران نیست.

این تعجب، و سؤال ناشی از آن نفخه اولی است که نفخه پایان جهان است، زیرا زلزله عظیم در پایان جهان رخ می‌دهد. و در این صورت منظور از اثقال زمین معادن و گنجها و مواد مذاب درون آن است.

سوره الزلزله (۹۹): آیه ۴ ..... ص: ۵۵۸

(آیه ۴) - و از آن مهمتر این که: «در آن روز تمام خبرهایش را بازگو می کند» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۵۹ (یومئذ تحدث اخبارها).

آنچه از خوبیها و بدیها، و اعمال خیر و شر، بر صفحه زمین واقع شده، همه را برملا می سازد، و یکی از مهمترین شهود اعمال انسان در آن روز همین زمینی است که ما اعمال خود را بر آن انجام می دهیم، و شاهد و ناظر ماست. در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می خوانیم: «منظور از خبر دادن زمین این است که اعمال هر مرد و زنی را که بر روی زمین انجام داده اند خبر می دهد، می گوید: فلان شخص در فلان روز فلان کار را انجام داد، این است خبر دادن زمین!»

سوره الزلزله (۹۹): آیه ۵ ..... ص: ۵۵۹

(آیه ۵) - در این آیه می افزاید: «این به خاطر آن است که پروردگارت به او وحی کرده است» (بان ربك اوحى لها). و زمین در اجرای این فرمان کوتاهی نمی کند. تعبیر «اوحی» در اینجا به خاطر آن است که چنین سخن گفتن اسرار آمیز بر خلاف طبیعت زمین است و این جز از طریق یک وحی الهی ممکن نیست.

سوره الزلزله (۹۹): آیه ۶ ..... ص: ۵۵۹

(آیه ۶) - سپس می فرماید: «در آن روز مردم بصورت گروههای پراکنده (از قبرها) خارج می شوند تا اعمالشان به آنها نشان داده شود!» (یومئذ یصدر الناس اشتاتا لیروا اعمالهم). جمله «لیروا اعمالهم» به معنی «تجسم اعمال» و مشاهده خود اعمال است، و این آیه یکی از روشنترین آیات که بر مسأله تجسم اعمال دلالت دارد محسوب می شود یعنی در آن روز اعمال آدمی به صورتهای مناسبی تجسم می یابد و در برابر او حضور پیدا می کند، و همنشینی با آن مایه نشاط یا رنج و بلاست.

سوره الزلزله (۹۹): آیه ۷ ..... ص: ۵۵۹

(آیه ۷) - سپس به سرانجام کار هر یک از این دو گروه مؤمن و کافر، نیکوکار و بدکار، اشاره کرده، می فرماید: «پس هر کس هم وزن ذره ای کار خیر انجام دهد آن را می بیند» (فمن یعمل مثقال ذره خیرا یره).

سوره الزلزله (۹۹): آیه ۸ ..... ص: ۵۵۹

(آیه ۸) - «و هر کس هم وزن ذره ای کار بد کرده آن را می بیند!» (فمن یعمل مثقال ذره خیرا یره). ظاهر این آیات نیز تأکید مجددی است بر مسأله «تجسم اعمال» و مشاهده برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۶۰ خود عمل، اعم از نیک و بد در روز قیامت، که حتی اگر سر سوزنی کار نیک یا بد باشد در برابر صاحب آن مجسم می شود و آن را مشاهده می کند.

منظور از «ذرة» در اینجا کوچکترین وزن‌هاست.

نه تنها از آیات فوق، که از آیات مختلف قرآن به خوبی استفاده می‌شود که در حسابرسی اعمال در قیامت فوق العاده دقت و موشکافی می‌شود، در آیه ۱۶ سوره لقمان می‌خوانیم: «پسرم! اگر به اندازه سنگینی دانه خردلی (عمل نیک یا بد) باشد و در دل سنگی یا در گوشه‌ای از آسمانها یا زمین پنهان گردد، خداوند آن را (در قیامت) برای حسابرسی می‌آورد، خداوند دقیق و آگاه است».

این تعییرات نشان می‌دهد که در آن حسابرسی بزرگ کوچکترین کارها محاسبه می‌شود، ضمناً این آیات هشدار می‌دهد که: نه گناهان کوچک را کم اهمیت بشمرند، و نه اعمال خیر را کوچک، چیزی که مورد محاسبه الهی قرار می‌گیرد هر چه باشد کم اهمیت نیست.

به راستی ایمان عمیق به محتوای این آیات کافی است که انسان را در مسیر حق وادارد، و از هرگونه شر و فساد باز دارد. «پایان سوره زلزله»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۶۱

سوره عادیات [۱۰۰] ..... ص: ۵۶۱

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۱۱ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۵۶۱

در آغاز سوره سوگندهای بیدار کننده‌ای را ذکر می‌کند، و بعد از آن سخن از پاره‌ای از ضعفهای نوع انسان همچون کفر و بخل و دنیا پرستی به میان می‌آورد، و سرانجام با اشاره کوتاه و گویائی به مسأله معاد، و احاطه علمی خداوند به بندگان، سوره را پایان می‌دهد.

در فضیلت تلاوت این سوره از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: «هر کس آن را تلاوت کند به عدد هر یک از حاجیانی که (شب عید قربان) در «مزدلفه» توقف می‌کنند و در آنجا حضور دارند ده حسنه به او داده می‌شود. در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «هر کس سوره «و العادیات» را بخواند، و بر آن مداومت کند، خداوند روز قیامت او را با امیر مؤمنان علی علیه السلام مبعوث می‌کند و در جمع او و میان دوستان او خواهد بود». ناگفته پیداست که این همه فضیلت برای آنهاست که آن را برنامه زندگی خویش قرار دهند و به تمام محتوای آن ایمان دارند و عمل می‌کنند.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

شأن نزول: ..... ص: ۵۶۱

در حدیثی آمده است که: این سوره بعد از جنگ «ذات السلاسل» نازل شد و ماجرا چنین بود: برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص:

در سال هشتم هجرت به پیغمبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ خبر دادند که دوازده هزار سوار در سرزمین «یابس» جمع شده، و با یکدیگر عهد کرده‌اند که تا پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و علی علیه السَّلَام را به قتل نرسانند و جماعت مسلمین را متلاشی نکنند از پای ننشینند! پیغمبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ جمع کثیری از یاران خود را به سرکردگی بعضی از صحابه به سراغ آنها فرستاد، ولی بعد از گفتگوهائی بدون نتیجه بازگشتند، سرانجام پیامبر، علی علیه السَّلَام را با گروه کثیری از مهاجر و انصار به نبرد آنها اعزام داشت، آنها بسرعت به سوی منطقه دشمن حرکت کردند و شبانه راه می‌رفتند، و صبحگاهان دشمن را در حلقه محاصره گرفتند، نخست اسلام را بر آنها عرضه داشتند چون نپذیرفتند هنوز هوا تاریک بود که به آنها حمله کردند و آنان را در هم شکستند، عده‌ای را کشتند، و زنان و فرزندانشان را اسیر کردند، و اموال فراوانی به غنیمت گرفتند. سوره عادیات نازل شد در حالی که هنوز سربازان اسلام به مدینه بازنگشته بودند، پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ آن روز برای نماز صبح آمد، و این سوره را در نماز تلاوت فرمود.

بعد از پایان نماز اصحاب عرض کردند: این سوره‌ای است که ما تا به حال نشنیده بودیم! فرمود: آری، علی علیه السَّلَام بر دشمنان پیروز شد، و جبرئیل دیشب با آوردن این سوره به من بشارت داد- چند روز بعد علی علیه السَّلَام با غنائم و اسیران به مدینه وارد شد.

سورة العاديات (۱۰۰): آية ۱ ..... ص : ۵۶۲

(آیه ۱)- سوگند به جهادگران بیدار! گفتیم این سوره با سوگندهای بیدارگری آغاز شده، نخست می‌فرماید: «سوگند به اسبان دونده (مجاهدان) در حالی که نفس زنان پیش می‌رفتند» (و العاديات ضبحا). یا به شتران حاجیان که از سرزمین «عرفات» به «مشعر الحرام» و از «مشعر» نفس زنان به سوی «منی» حرکت می‌کنند سوگند. و این تفسیر از جهاتی مناسبتر به نظر می‌رسد، و در روایات اهل بیت علیهم السَّلَام نیز وارد شده.

سورة العاديات (۱۰۰): آية ۲ ..... ص : ۵۶۲

(آیه ۲)- سپس می‌افزاید: «و سوگند به افروزندگان جرقه آتش» در برخورد سمهایشان با سنگهای بیابان (فالموريات قدحا). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۶۳ اسبان مجاهدانی که چنان با سرعت به سوی میدان نبرد حرکت می‌کنند که از اثر برخورد سم آنها به سنگهای بیابان جرقه‌ها می‌پرد، یا شترانی که بسرعت به مواضع حج می‌دوند و سنگها و ریگها از زیر پای آنها پریده و بر اثر برخورد به سنگهای دیگر تولید جرقه می‌کند.

سورة العاديات (۱۰۰): آية ۳ ..... ص : ۵۶۳

(آیه ۳)- سپس در سومین سوگند، می‌فرماید: «و سوگند به هجوم آوران سپیده دم» (فالمغيرات صبحا).

سورة العاديات (۱۰۰): آية ۴ ..... ص : ۵۶۳

(آیه ۴) - سپس به یکی دیگر از ویژگیهای این مجاهدان و مرکبهای آنها اشاره کرده، می‌افزاید: آن چنان بر دشمن هجوم سریع می‌برند «که گرد و غبار به هر سو پراکندند» (فاثرن به نقعا).
یا این که بر اثر هجوم شتران حاجیان از مشعر الحرام به سوی منی، گرد و غبار از هر سو پراکنده می‌شود.

سورة العاديات(۱۰۰): آیه ۵ ..... ص : ۵۶۳

(آیه ۵) - و در آخرین ویژگی از ویژگیهای آنها می‌فرماید: «و (ناگهان) در میان دشمن ظاهر شدند» (فوسطن به جمعا).
چنان هجوم آنها غافلگیرانه و برق آسا بود که در چند لحظه صفوف دشمن را از هم شکافته و به قلب آنها هجوم بردند، و جمعیت آنها را از هم متلاشی کردند، و این نتیجه همان سرعت عمل و بیداری و آمادگی و شهامت و شجاعت است.
و یا اشاره به ورود حاجیان از «مشعر» به قلب «منی» است.
از اینجا روشن می‌شود که جهاد آن چنان عظمتی دارد که حتی نفسهای اسبهای مجاهدان شایسته سوگند است، و همچنین جرقه‌های ناشی از برخورد سمشان به سنگها، و همچنین گرد و غباری که در فضا پخش می‌کنند، آری گرد و غبار صحنه جهاد هم پر ارزش و با عظمت است.

سورة العاديات(۱۰۰): آیه ۶ ..... ص : ۵۶۳

(آیه ۶) - بعد از این سوگندهای عظیم به پاسخ قسم، یعنی چیزی که سوگندها به خاطر آن یاد شده است پرداخته، می‌فرماید:
«مسلم انسان در برابر نعمتهای پروردگارش بسیار ناسپاس و بخیل است» (ان الانسان لربه لکنود).
همان انسان تربیت نیافته، همان انسانی که انوار معارف الهی و تعلیمات انبیا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۶۴
بر قلبش نتافته، و بالاخره همان انسانی که خود را تسلیم غرائز و شهوات سرکش نموده است او مسلما «ناسپاس» و «بخیل» است.
تعبیر «انسان» در این گونه موارد به معنی انسانهای شرور هوی پرست سرکش و طغیانگر است.

سورة العاديات(۱۰۰): آیه ۷ ..... ص : ۵۶۴

(آیه ۷) - سپس می‌افزاید: «و او خود (نیز) بر این معنی گواه است» (و انه على ذلك لشهيد). چرا که انسان نسبت به نفس خویش بصیرت دارد، و اگر صفات درونی خود را از هر کس بتواند پنهان کند از خدا و وجدان خویش نمی‌تواند مخفی دارد، خواه به حقیقت اعتراف کند یا نه!

سورة العاديات(۱۰۰): آیه ۸ ..... ص : ۵۶۴

(آیه ۸) - در این آیه می‌افزاید: «و او علاقه شدید به مال دارد» (و انه لخبیر لشدید). و همین علاقه شدید و افراطی او به مال و ثروت سبب بخل و ناسپاسی و کفران او می‌شود.
اطلاق «خبیر» بر «مال» به خاطر آن است که در حد ذات خود چیز خوبی است، و می‌تواند وسیله انواع خیرات گردد، ولی انسان

ناسپاس و بخیل آن را از هدف اصلیش بازداشته، و در مسیر خود خواهی و خود کامگی به کار می گیرد.

سوره العادیات(۱۰۰): آیه ۹ ..... ص : ۵۶۴

(آیه ۹) - سپس به صورت یک استفهام انکاری توأم با تهدید، می فرماید:

«آیا (این انسان ناسپاس و بخیل و دنیاپرست) نمی داند در آن روز تمام کسانی که در قبرها هستند برانگیخته می شوند» (ا فلا يعلم اذا بعثر ما فی القبور).

سوره العادیات(۱۰۰): آیه ۱۰ ..... ص : ۵۶۴

(آیه ۱۰) - «و آنچه در درون سینه ها (از کفر و ایمان، اخلاص و ریا، کبر و تواضع، نیت خیر و سوء) است آشکار می گردد» (و حصل ما فی الصدور).

سوره العادیات(۱۰۰): آیه ۱۱ ..... ص : ۵۶۴

(آیه ۱۱) - «در آن روز پروردگارشان از آنها (و اعمال و نیاتشان) کاملاً باخبر است» و بر طبق آن به آنها کیفر می دهد (ان ربهم بهم یؤمئذ لخبیر).

آری! خداوند همیشه و در همه حال از اسرار درون و برون بطور کامل آگاه است ولی اثر این آگاهی در قیامت و به هنگام پاداش و کیفر ظاهرتر و آشکارتر می گردد. و این هشدار است به همه انسانها که اگر به راستی به آن ایمان داشته باشند سدّ نیرومندی در میان آنان و گناهان ایجاد می کند.

«پایان سوره عادیات»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۶۵

سوره قارعه [۱۰۱] ..... ص : ۵۶۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۱۱ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص : ۵۶۵

این سوره بطور کلی از معاد و مقدمات آن سخن می گوید، با تعبیراتی کوبنده و بیانی تکان دهنده، و انداز و هشدار صریح و روشن، و سرانجام انسانها را به دو گروه تقسیم می کند:

گروهی که اعمالشان در میزان عدل الهی سنگین است، و پاداششان زندگانی سراسر رضایتبخش در جوار رحمت حق، و گروهی که اعمالشان سبک و کم وزن است و سرنوشتشان آتش داغ و سوزان جهنم.

نام این سوره یعنی «قارعه» از آیه اول آن گرفته شده است.

در فضیلت تلاوت این سوره در حدیثی از امام باقر علیه السلام می‌خوانیم: «کسی که سوره قارعه را بخواند خداوند متعال او را از فتنه دجال و ایمان آوردن به او حفظ می‌کند، و او را در قیامت از چرک جهنم دور می‌دارد ان شاء الله».

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره القارعه (۱۰۱): آیه ۱ ..... ص : ۵۶۵

(آیه ۱) - حادثه کوبنده! این سوره که در وصف قیامت است، نخست می‌فرماید: «آن حادثه کوبنده» (القارعه).

سوره القارعه (۱۰۱): آیه ۲ ..... ص : ۵۶۵

(آیه ۲) - «و چه حادثه کوبنده‌ای!» (ما القارعه).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص : ۵۶۶

سوره القارعه (۱۰۱): آیه ۳ ..... ص : ۵۶۶

(آیه ۳) - «و تو چه می‌دانی که حادثه کوبنده چیست؟» آن حادثه همان روز قیامت است (و ما ادراک ما القارعه).

بسیاری از مفسران گفته‌اند که «قارعه» یکی از نامهای قیامت است، ولی درست روشن نساخته‌اند که آیا این تعبیر اشاره به مقدمات قیامت می‌باشد که عالم دنیا در هم کوبیده می‌شود.

و یا این که منظور مرحله دوم، یعنی مرحله زنده شدن مردگان، و طرح نوین در عالم هستی است، و تعبیر به «کوبنده» به خاطر آن است که وحشت و خوف و ترس آن روز دلها را می‌کوبد.

ولی روی هم رفته احتمال اول مناسبتر به نظر می‌رسد، هر چند در این آیات هر دو حادثه پشت سر یکدیگر ذکر شده است.

سوره القارعه (۱۰۱): آیه ۴ ..... ص : ۵۶۶

(آیه ۴) - سپس در توصیف آن روز عجیب می‌گوید: «روزی که مردم مانند پروانه‌های پراکنده خواهند بود» (یوم یكون الناس كالفرش المبثوث).

تشبیه به «پروانه» به خاطر آن است که پروانه‌ها معمولاً خود را دیوانه‌وار به آتش می‌افکنند و می‌سوزانند، بدکاران نیز خود را در آتش جهنم می‌افکنند.

سوره القارعه (۱۰۱): آیه ۵ ..... ص : ۵۶۶

(آیه ۵) - سپس به سراغ یکی دیگر از اوصاف آن روز رفته، می‌افزاید:

«و کوهها مانند پشم رنگین حلاجی شده می‌گردد!» (و تكون الجبال كالعهن المنفوش).

سابقاً گفته‌ایم که طبق آیات مختلف قرآن کوهها در آستانه قیامت نخست به حرکت در می‌آیند بعد در هم کوبیده و متلاشی

می‌گردند و سرانجام به صورت غباری در آسمان در می‌آیند که در آیه مورد بحث آن را تشبیه به پشمهای رنگین حلاجی شده کرده است، پشمهایی که تنها رنگی از آنها نمایان باشد، و این آخرین مرحله متلاشی شدن کوههاست.

سورة القارعة(۱۰۱): آیه ۶ ..... ص : ۵۶۶

(آیه ۶) - بعد به مرحله حشر و نشر و زنده شدن مردگان و تقسیم آنها به دو گروه پرداخته، می‌فرماید: «اما کسی که (در آن روز) ترازوهای اعمالش سنگین است» ... (فاما من ثقلت موازینه).
برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۶۷

سورة القارعة(۱۰۱): آیه ۷ ..... ص : ۵۶۷

(آیه ۷) - «در یک زندگی خشنود کننده خواهد بود» (فهو فی عیشه راضیه). و تنها زندگی آخرت است که سراسر رضایت و خشنودی و آرامش و امنیت و مایه جمعیت خاطر می‌باشد، چرا که زندگی دنیا هر قدر مرفّه و پر نعمت باشد باز از عوامل ناخشنودی خالی نیست.

در حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده است که وقتی از معنی «میزان» سؤال کردند، در پاسخ فرمود: «ترازوی سنجش همان عدل است».

و در حدیثی می‌خوانیم: «امیر مؤمنان و امامان از دودمانش ترازوهای سنجشند».

به این ترتیب وجود اولیاء الله یا قوانین عدل الهی مقیاسهایی هستند که انسانها و اعمالشان را بر آنها عرضه می‌کنند، و به همان اندازه که با آنها شباهت دارند و مطابقت دارند و زرنشان سنگین است.
و روشن است که سبک و سنگین بودن «موازین» به معنی سنگین و سبک بودن خود اعمال است.

سورة القارعة(۱۰۱): آیه ۸ ..... ص : ۵۶۷

(آیه ۸) - «و اما کسی که ترازوهایش سبک است» ... (و اما من خفت موازینه).

سورة القارعة(۱۰۱): آیه ۹ ..... ص : ۵۶۷

(آیه ۹) - «پناهگاهش هاویه [- دوزخ] است» (فامه هاویه). که در آن سقوط می‌کند.
تعبیر به «ام» (مادر) در جمله فوق به خاطر این است که مادر پناهگاهی است برای فرزندان که در مشکلات به او پناه می‌برند، و نزد او می‌مانند، و در اینجا اشاره به این است که این گنهکاران سبک عمل محلی برای پناه گرفتن جز دوزخ نمی‌یابند.

سورة القارعة(۱۰۱): آیه ۱۰ ..... ص : ۵۶۷

(آیه ۱۰) - «و تو چه می‌دانی هاویه چیست؟! (و ما ادراک ما هیة).

سوره القارعه (۱۰۱): آیه ۱۱ ..... ص : ۵۶۷

(آیه ۱۱) - «آتشی است سوزان» و فوق تصوّر همه انسانها (نار حامیه).

«پایان سوره قارعه»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص : ۵۶۹

سوره تکاثر [۱۰۲] ..... ص : ۵۶۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۸ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص : ۵۶۹

محتوای این سوره نخست سرزنش و ملامت افرادی است که بر اساس یک سری مطالب موهوم بر یکدیگر تفاخر می کردند، سپس هشدار نسبت به مسأله معاد و قیامت و آتش دوزخ، و سرانجام هشدار در زمینه مسأله سؤال و بازپرسی از نعمتها می دهد.

نام این سوره از آیه اول آن گرفته شده است.

در فضیلت تلاوت این سوره ..... ص : ۵۶۹

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می خوانیم: «کسی که آن را بخواند خداوند در برابر نعمتهایی که در دنیا به او داده او را مورد حساب قرار نمی دهد و پاداشی به او می دهد که گوئی هزار آیه قرآن را تلاوت کرده». بدیهی است این همه ثواب از آن کسی است که آن را بخواند و در برنامه زندگی به کار گیرد و روح و جان خود را هماهنگ با آن بسازد.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

شأن نزول: ..... ص : ۵۶۹

مفسران معتقدند که این سوره در باره قبائلی نازل شد که بر یکدیگر تفاخر می کردند، و با کثرت نفرت و جمعیت یا اموال و ثروت خود بر دیگران مباهات می نمودند تا آنجا که برای بالا بردن آمار نفرت قبیله به گورستان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص : ۵۷۰

می رفتند و قبرهای مردگان هر قبیله را می شمردند! ولی مسلم است که این شأن نزول هرگز مفهوم آیه را محدود نمی کند.

سوره التکاثر (۱۰۲): آیه ۱ ..... ص : ۵۷۰

(آیه ۱) - بلائی تکاثر و تفاخر! در آغاز سوره نخست با لحنی ملامت بار می‌فرماید: «افزون طلبی (و تفاخر) شما را به خود مشغول داشته (و از خدا غافل نموده) است» (الهاکم التکاثر).

سوره التکاثر (۱۰۲): آیه ۲ ..... ص : ۵۷۰

اشاره

(آیه ۲) - «تا آنجا که به دیدار قبرها رفتید» و قبور مردگان خود را برشمردید و به آن افتخار کردید (حتی زرتم المقابر). از امیر مؤمنان علی علیه السّلام در نهج البلاغه آمده است که بعد از تلاوت «الهاکم التکاثر حتی زرتم المقابر» فرمود: «شگفتا! چه هدف بسیار دوری! و چه زیارت کنندگان غافل! و چه افتخار موهوم و دردناکی به یاد استخوان پوسیده کسانی افتاده‌اند که سالهاست خاک شده‌اند، آن هم چه یادآوری! با این فاصله دور به یاد کسانی افتاده‌اند که سودی به حالشان ندارند، آیا به محل نابودی پدران خویش افتخار می‌کنند؟ و یا با شمردن تعداد مردگان و معدومین خود را بسیار می‌شمردند؟ آنها خواهان بازگشت اجسادى هستند که تار و پودشان از هم گسسته، و حرکاتشان به سکون مبدل شده. این اجساد پوسیده اگر مایه عبرت باشند سزاوارتر است تا موجب افتخار گردند!»

سر چشمه تفاخر و فخر فروشی! ..... ص : ۵۷۰

یکی از عوامل اصلی تفاخر و تکاثر همان جهل و نادانی نسبت به پاداش کیفر الهی و عدم ایمان به معاد است. از این گذشته جهل انسان به ضعفها و آسیب پذیریهایش، به آغاز پیدایش و سرانجامش، از عوامل دیگر این کبر و غرور و تفاخر است.

عامل دیگر همان احساس ضعف و حقارت ناشی از شکستهاست، که افراد برای پوشاندن شکستهای خود پناه به تفاخر و فخر فروشی می‌برند و لذا در حدیثی از امام صادق علیه السّلام می‌خوانیم: «هیچ کس تکبر به فخر فروشی نمی‌کند مگر به خاطر ذلتی که در نفس خود می‌یابد».

سوره التکاثر (۱۰۲): آیه ۳ ..... ص : ۵۷۰

(آیه ۳) - در این آیه آنها را با این سخن مورد تهدید شدید قرار داده، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۷۱ می‌فرماید: «چنین نیست که می‌پندارید به زودی (نتیجه این تفاخر موهوم خود را) خواهید دانست» (کلا سوف تعلمون).

سوره التکاثر (۱۰۲): آیه ۴ ..... ص : ۵۷۱

(آیه ۴) - باز برای تأکید می‌افزاید: «باز چنان نیست که شما می‌پندارید به زودی خواهید دانست» (ثم کلا سوف تعلمون). در حدیثی از امیر مؤمنان علی علیه السّلام آمده است که فرمود: «گروهی از ما پیوسته در باره عذاب قبر در شک بودند تا این

که سوره (الهاکم التکائر) نازل شد، تا آنجا که فرمود: (کلا سوف تعلمون منظور از آن عذاب قبر است، سپس می فرماید: ثم کلا سوف تعلمون) منظور عذاب قیامت است».

سوره التکائر (۱۰۲): آیه ۵ ..... ص : ۵۷۱

(آیه ۵) - سپس می افزاید: «چنان نیست (که شما خیال می کنید) اگر شما علم یقین (به آخرت) داشتید» افزون طلبی شما را از خدا غافل نمی کرد (کلا لو تعلمون علم یقین).

«یقین» نقطه مقابل «شک» است و طبق روایات به مرحله عالی ایمان «یقین» گفته می شود و برای آن سه مرحله است.

۱- علم یقین و آن این است که انسان از دلایل مختلف به چیزی ایمان آورد مانند کسی که با مشاهده دود، علم به وجود آتش پیدا می کند.

۲- عین یقین و آن در جایی است که انسان به مرحله مشاهده می رسد و با چشم خود مثلا آتش را مشاهده می کند.

۳- حق یقین و آن همانند کسی است که وارد آتش شود و سوزش آن را لمس کند، و به صفات آتش متصف گردد، و این بالاترین مرحله یقین است، که در حقیقت از دو علم تشکیل یافته: علم به معلوم و علم به این که خلاف آن علم محال است.

سوره التکائر (۱۰۲): آیه ۶ ..... ص : ۵۷۱

(آیه ۶) - باز برای تأکید و انذار بیشتر می افزاید: «قطعا شما جهنم را خواهید دید» (لترون الجحیم).

سوره التکائر (۱۰۲): آیه ۷ ..... ص : ۵۷۱

(آیه ۷) - «سپس (با ورود در آن) آن را به عین یقین خواهید دید» (ثم لترونها عین یقین).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۷۲

سوره التکائر (۱۰۲): آیه ۸ ..... ص : ۵۷۲

(آیه ۸) - «سپس در آن روز (همه شما) از نعمتهائی که داشته‌اید بازپرسی خواهید شد» (ثم لتسئلن یومئذ عن النعیم).

باید در آن روز روشن سازید که این نعمتهای خداداد را در چه راهی مصرف کرده‌اید؟ و از آنها برای اطاعت الهی یا معصیتش کمک گرفته‌اید، یا نعمتها را ضایع ساخته هرگز حق آن را ادا ننموده‌اید؟

«نعیم» یک معنی بسیار گسترده دارد که همه مواهب الهی را اعم از «معنوی» مانند دین و ایمان و اسلام و قرآن و ولایت، و انواع نعمتهای «مادی» را اعم از فردی و اجتماعی شامل می شود، منتها نعمتهایی که اهمیت بیشتری دارند مانند نعمت «ایمان و ولایت» بیشتر از آنها سؤال می شود که آیا حق آنها ادا شده یا نه؟

«پایان سوره تکائر»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۷۳

سوره عصر [۱۰۳] ..... ص : ۵۷۳

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۳ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۵۷۳

جامعیت این سوره به حدی است که به گفته بعضی از مفسران تمام علوم و مقاصد قرآن در این سوره خلاصه شده است. نخست از سوگند پر معنی به «عصر» شروع می‌شود سپس سخن از زیانکار بودن همه انسانها که در طبیعت زندگی تدریجی نهفته است به میان می‌آورد، بعد فقط یک گروه را از این اصل کلی جدا می‌کند، آنها که دارای برنامه چهار ماده‌ای زیر هستند:

ایمان، عمل صالح، سفارش یکدیگر به حق، و سفارش یکدیگر به صبر و این چهار اصل در واقع برنامه‌های اعتقادی و عملی و فردی و اجتماعی اسلام را در بر می‌گیرد.

در باره فضیلت تلاوت این سوره در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم:

«هر کس سوره «و العصر» را در نمازهای نافله بخواند خداوند او را در قیامت بر می‌انگیزد در حالی که صورتش نورانی، چهره‌اش خندان و چشمش (به نعمتهای الهی) روشن است، تا داخل بهشت شود!» و معلوم است که این همه افتخار و سرور و شادمانی از آن کسی است که این اصول چهارگانه را در زندگی خود پیاده کند، نه فقط به خواندن قناعت نماید.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۷۴

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره العصر (۱۰۳): آیه ۱ ..... ص: ۵۷۴

(آیه ۱) - در ابتدای این سوره با قسم تازه‌ای رو برو می‌شویم، می‌فرماید:

«به عصر سوگند!» (و العصر).

واژه «عصر» در اصل به معنی «فشردن» است، و سپس به وقت عصر اطلاق شده، به خاطر این که برنامه‌ها و کارهای روزانه در آن پیچیده و فشرده می‌شود.

سپس این واژه به معنی مطلق «زمان» و دوران تاریخ بشر و یا بخشی از زمان، مانند عصر ظهور اسلام و قیام پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله، و امثال آن استعمال شده است، و لذا در تفسیر این سوگند، بعضی از مفسران آن را اشاره به سراسر زمان و تاریخ بشریت دانسته‌اند که مملو از درسهای عبرت، و حوادث تکان دهنده و بیدارگر است، و روی همین جهت آن چنان عظمتی دارد که شایسته سوگند الهی است.

ولی بعضی دیگر روی قسمت خاصی از این زمان مانند عصر قیام پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله یا عصر قیام حضرت مهدی (عج) که دارای ویژگی و عظمت خاصی در تاریخ بشر بوده و هست انگشت گذارده، و سوگند را ناظر به آن می‌دانند.

ولی مناسبتر همان عصر به معنی زمان و تاریخ بشر است، چرا که بارها گفته‌ایم سوگندهای قرآن همواره متناسب با مطلبی است که سوگند به خاطر آن یاد شده، و مسلم است که خسران انسانها در زندگی نتیجه گذشتن زمان عمر آنهاست.

و یا عصر قیام پیغمبر خاتم صلی الله علیه و آله به خاطر این که برنامه چهار ماده‌ای ذیل سوره در چنین عصری نازل گردیده.

سورة العصر (۱۰۳): آیه ۲ ..... ص : ۵۷۴

(آیه ۲) - در این آیه اشاره به چیزی می کند که این سوگند مهم برای آن یاد شده است، می فرماید: «به یقین انسانها همه در زیانند» (ان الانسان لفی خسر).

سرمایه‌های وجودی خود را چه بخواهند یا نخواهند از دست می دهند، ساعات و ایام و ماهها و سالهای عمر بسرعت می گذرد، نیروهای معنوی و مادی تحلیل می رود، و توان و قدرت کاسته می شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۷۵

یک قلب استعداد معینی برای ضربان دارد، وقتی آن استعداد و توان پایان گرفت قلب خود به خود می ایستد، بی آنکه عیب و علت و بیماری در کار باشد، و این در صورتی است که بر اثر بیماری قبلا- از کار نیفتد همچنین سایر دستگاههای وجودی انسان و سرمایه و استعدادهای مختلف او.

به هر حال از نظر جهان بینی اسلام دنیا یک بازار تجارت است همان گونه که در حدیثی از امام هادی علیه السلام می خوانیم:

«دنیا بازاری است که جمعی در آن سود می برند و جمع دیگری زیان.»

آیه مورد بحث می گوید: همه در این بازار بزرگ زیان می کنند، مگر یک گروه که برنامه آنها در آیه بعد بیان شده است.

سورة العصر (۱۰۳): آیه ۳ ..... ص : ۵۷۵

اشاره

(آیه ۳) - آری! تنها یک راه برای جلوگیری از این خسران عظیم و زیان قهری و اجباری وجود دارد، فقط یک راه که در آخرین آیه این سوره به آن اشاره شده است، می فرماید: «مگر کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده‌اند، و یکدیگر را به حق سفارش کرده، و یکدیگر را به شکیبایی و استقامت توصیه نموده‌اند» (الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات و تواصوا بالحق و تواصوا بالصبر).

برنامه چهار ماده‌ای خوشبختی! ..... ص : ۵۷۵

قرآن برای نجات از آن خسران عظیم برنامه جامعی تنظیم کرده که در آن بر چهار اصل تکیه شده است:

اصل اول در این برنامه مسأله «ایمان» است که زیر بنای همه فعالیت‌های انسان را تشکیل می دهد، چرا که تلاشهای عملی انسان از مبانی فکری و اعتقادی او سر چشمه می گیرد، نه همچون حیوانات که حرکاتشان به خاطر انگیزه‌های غریزی است.

و به تعبیر دیگر اعمال انسان تبلوری است از عقائد و افکار او، و به همین دلیل تمام انبیای الهی قبل از هر چیز به اصلاح مبانی عقیدتی امتها می پرداختند، مخصوصا با شرک که سر چشمه انواع رذائل و بدبختیها و پراکندگیهاست به مبارزه می پرداختند.

در اصل دوم به میوه درخت بارور و پرثمره ایمان پرداخته از «اعمال صالح» سخن می گوید.

آری «صالحات» همان «اعمال شایسته» نه فقط عبادات، نه تنها انفاق فی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۷۶

سیل الله، نه فقط جهاد در راه خدا، نه تنها کسب علم و دانش، بلکه هر کار شایسته‌ای که وسیله تکامل نفوس و پرورش اخلاق و قرب الی الله و پیشرفت جامعه انسانی در تمام زمینه‌ها شود.

و از آنجا که ایمان و اعمال صالح هرگز تداوم نمی‌یابد مگر این که حرکتی در اجتماع برای دعوت به سوی حق و شناخت و معرفت آن از یکسو، و دعوت به استقامت و صبر در طریق انجام این دعوت از سوی دیگر صورت پذیرد، به دنبال این دو اصل، به دو اصل دیگر اشاره می‌فرماید که در حقیقت ضامن اجرای دو اصل اساسی «ایمان» و «عمل صالح» است.

در اصل سوم به مسأله «تواصی به حق» یعنی دعوت همگانی و عمومی به سوی حق اشاره می‌کند تا همگان حق را از باطل به خوبی بشناسند و هرگز آن را فراموش نکنند و در مسیر زندگی از آن منحرف نگردند.

در اصل چهارم مسأله شکیائی و «صبر» و استقامت و سفارش کردن یکدیگر به آن مطرح است، چرا که بعد از مسأله شناخت و آگاهی، هر کس در مسیر عمل در هر گام با موانعی رو برو است اگر استقامت و صبر نداشته باشد هرگز نمی‌تواند احقاق حق کند، و عمل صالحی انجام دهد و یا ایمان خود را حفظ کند.

آری! احقاق حق و اجرای حق، و ادای حق در جامعه جز با یک حرکت و تصمیم‌گیری عمومی و استقامت و ایستادگی در برابر موانع ممکن نیست.

«صبر» در اینجا نیز معنی وسیع و گسترده‌ای دارد که هم صبر بر اطاعت را شامل می‌شود، و هم صبر در برابر انگیزه‌های معصیت، و هم صبر در برابر مصائب و حوادث ناگوار، و از دست دادن نیروها و سرمایه‌ها و ثمرات.

و به راستی اگر مسلمانان امروز همین اصول چهارگانه را در زندگی فردی و اجتماعی خود اجرا کنند مشکلات و نابسامانیهای آنها حل می‌شود، عقب ماندگیها جبران می‌گردد، و ضعفها و شکستها به پیروزی مبدل می‌شود، و شر اشرار جهان از آنها قطع می‌گردد.

«پایان سوره عصر»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۷۷

سوره همزه [۱۰۴] ..... ص: ۵۷۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۹ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۵۷۷

در این سوره از کسانی سخن می‌گویند که تمام هم خود را متوجه جمع مال کرده، و تمام ارزشهای وجودی انسان را در آن خلاصه می‌کنند، سپس نسبت به کسانی که دستشان از آن خالی است به دیده حقارت می‌نگرند و آنها را به باد استهزا می‌گیرند.

و در پایان سوره از سرنوشت دردناک آنها سخن می‌گویند که چگونه به صورت حقارت آمیزی در دوزخ پرتاب می‌شوند، و آتش سوزان جهنم قبل از هر چیز بر قلب آنها مسلط می‌گردد، و روح و جان آنها را به آتش می‌کشد.

در فضیلت تلاوت این سوره در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است:
«هر کس این سوره را تلاوت کند به عدد هر یک از کسانی که محمد و یارانش را استهزا کردند ده حسنه به او داده می شود».
و در حدیثی از امام صادق علیه السلام می خوانیم: «هر کس آن را در نماز فریضه ای بخواند فقر از او دور می شود، روزی به او رو می آورد، و مرگهای زشت و بد از او قطع می گردد».
بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

شأن نزول: ..... ص : ۵۷۷

جمعی از مفسران چنین گفته اند که آیات این سوره در باره ولید بن برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۷۸
مغیره نازل شده است که پشت سر پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله غیبت می کرد، و در پیش رو طعن و استهزا می نمود.
بعضی دیگر آن را در باره افرادی دیگری از سران شرک و دشمنان کینه توز و سرشناس اسلام مانند «اخنس بن شریق» و «امیه بن خلف» و «عاص بن وائل» دانسته اند.
ولی چنانچه این شأن نزولها را بپذیریم باز عمومیت مفهوم آیات شکسته نمی شود، بلکه شامل تمام کسانی است که دارای این صفاتند.

سورة الهمزة (۱۰۴): آیه ۱ ..... ص : ۵۷۸

(آیه ۱) - وای بر عیجویان و غیبت کنندگان! این سوره با تهدیدی کوبنده آغاز می شود، می فرماید: «وای بر هر عیجوی مسخره کننده ای!» (ویل لكل همزة لمزة).
آنها که با نیش زبان و حرکات، دست و چشم و ابرو در پشت سر و پیش رو، دیگران را استهزا کرده، یا عیجوئی و غیبت می کنند، یا آنها را هدف تیرهای طعن و تهمت قرار می دهند.
از مجموع کلمات ارباب لغت استفاده می شود که دو واژه «همزه» و «لمزه» به یک معنی است، و مفهوم وسیعی دارد که هر گونه عیجوئی و غیبت و طعن و استهزا به وسیله زبان و علائم و اشارات و سخن چینی و بدگوئی را شامل می شود.
اصولا آبرو و حیثیت اشخاص از نظر اسلام بسیار محترم است، و هر کاری که موجب تحقیر مردم گردد گناه بزرگی است.
در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: «ذلیل ترین مردم کسی است که به مردم توهین کند!» در حدیث دیگری پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «من در شب معراج گروهی از دوزخیان را دیدم که گوشت از پهلویشان جدا می کردند و به آنها می خوراندند! از جبرئیل پرسیدم اینها کیانند؟
گفت: اینها عیجویان و استهزاکنندگان از امت تواند!»

سورة الهمزة (۱۰۴): آیه ۲ ..... ص : ۵۷۸

(آیه ۲) - سپس به سر چشمه این عمل زشت (عیجوئی و استهزا) که غالبا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۷۹
از کبر و غرور ناشی از ثروت مایه می گیرد پرداخته، می افزاید: «همان کسی که مال فراوانی جمع آوری و شماره کرده»
بی آنکه مشروع و نامشروع آن را حساب کند (الذی جمع مالا و عدده).

آنقدر به مال و ثروت علاقه دارد که پیوسته آنها را می‌شمرد، و هر درهم و دیناری برای او بتی است، نه تنها شخصیت خویش که تمام شخصیتها را در آن خلاصه می‌بیند، و طبیعی است که چنین انسان گمراه و ابلهی مؤمنان فقیر را پیوسته به باد سخریه بگیرد.

به هر حال آیه ناظر به ثروت اندوزانی است که مال را نه به عنوان یک وسیله بلکه به عنوان یک هدف می‌نگرند، و در جمع آوری آن هیچ قید و شرطی قائل نیستند، از حلال و حرام و تجاوز بر حقوق دیگران، از طریق شرافتمندانه و یا طرق پست و رذیلانه آن را جمع آوری می‌کنند، و آن را تنها نشانه عظمت و شخصیت می‌دانند.

آنها مال را برای رفع نیازهای زندگی نمی‌خواهند، و به همین دلیل هر قدر بر اموالشان افزوده شود حرصشان بیشتر می‌گردد، و گر نه مال در حدود معقول و از طرق مشروع نه تنها مذموم نیست، بلکه در قرآن مجید گاهی از آن به عنوان «فضل الله» تعبیر شده، آنجا که می‌فرماید: «و ابتغوا من فضل الله و از فضل خدا بطلبید» (جمعه / ۱۰) و در جای دیگر از آن تعبیر به خیر می‌کند: «بر شما مقرر شده که وقتی مرگ یکی از شما فرا رسد اگر خیری از خود به یادگار گذارده وصیت کند».

(بقره / ۱۸۰).

چنین مالی مسلماً نه مایه طغیان است، نه وسیله تفاخر، نه بهانه استهزای دیگران، اما مالی که معبود است و هدف نهائی ننگ است و ذلت، و مصیبت است و نکبت، و مایه دوری از خدا و خلود در آتش دوزخ است.

و غالباً جمع آوری مقدار زیادی از این مال جز با آلودگیهای فراوان ممکن نمی‌شود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۸۰

لذا در حدیثی از امام علی بن موسی الرضا علیه السلام می‌خوانیم که فرمود: «مال جز با پنج خصلت در یکجا جمع نمی‌شود: بخل شدید، آرزوهای دور و دراز، حرص غالب، قطع رحم، و مقدم داشتن دنیا بر آخرت».

سورة الهمزة (۱۰۴): آیه ۳ ..... ص: ۵۸۰

(آیه ۳) - در این آیه می‌افزاید: این انسان زر اندوز و مال پرست «گمان می‌کند اموالش او را جاودانه می‌سازد» (بحسب ان ماله اخلده).

چه پندار غلط و خیال خامی؟ اموالی که آنقدر در اختیار قارون بود که کلید گنجهایش را چندین مرد زورمند به زحمت بر می‌داشت، ولی به هنگام حمله عذاب الهی نتوانستند مرگ او را ساعتی به تأخیر اندازند، و خداوند او و گنجهایش را در یک لحظه با یک زمین لرزه مختصر در زمین فرو برد (قصص / ۸۱).

اموالی که نمونه کاملش در دست فراعنه مصر بود، همان گونه که قرآن می‌فرماید: «چه بسیار باغها و چشمه‌ها از خود به جای گذاشتند و زراعتها و قصرهای جالب و گران قیمت و نعمتهای فراوان دیگر که در آن متنعم بودند» (دخان / ۲۵ تا ۲۷) ولی همه اینها به آسانی در عرض ساعتی به دیگران رسید (دخان / ۲۸).

و لذا در قیامت که پرده‌ها کنار می‌رود آنها به اشتباه بزرگشان پی می‌برند و فریادشان بلند می‌شود: «مال و ثروتم هرگز مرا بی‌نیاز نکرد، قدرت من نیز از دست رفت». (حاقه / ۲۸ و ۲۹) از این بیان روشن شد که پندار جاودانگی به وسیله مال دلیلی برای جمع مال، و جمع مال نیز عاملی برای استهزاء و سخریه دیگران در نظر این کوردلان محسوب می‌شود.

سورة الهمزة (۱۰۴): آیه ۴ ..... ص: ۵۸۰

(آیه ۴) - قرآن در پاسخ این گروه می‌فرماید: «چنین نیست» که می‌پندارد (کلا).
«به زودی در حطمه [آتشی خردکننده] پرتاب می‌شود!» (لینبذن فی الحطمة).

سورة الهمزة (۱۰۴): آیه ۵ ..... ص : ۵۸۰

(آیه ۵) - «و تو چه می‌دانی حطمه چیست؟! (و ما ادراک ما الحطمة).

سورة الهمزة (۱۰۴): آیه ۶ ..... ص : ۵۸۰

(آیه ۶) - «آتش برافروخته الهی است» (نار الله الموقدة).

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۸۱

سورة الهمزة (۱۰۴): آیه ۷ ..... ص : ۵۸۱

(آیه ۷) - «آتشی که از دلها سر می‌زند» و نخستین جرقه‌هایش در قلوب ظاهر می‌شود! (التي تطلع علی الافئدة).
یعنی خداوند، این مغروران خود خواه برترین را در آن روز به صورت موجوداتی ذلیل و بی‌ارزش در آتش دوزخ پرتاب می‌کند، تا نتیجه کبر و غرور خود را ببینند.
عجب این که این آتش برخلاف تمام آتشی‌های دنیا اول بر دلها شراره می‌زند، و درون را می‌سوزاند، نخست قلب را، و بعد مغز و استخوان را، و سپس به خارج سرایت می‌کند.
چرا چنین نباشد؟ در حالی که قلبهای آنها کانون کفر و کبر و غرور بود و مرکز حب دنیا و ثروت و مال.
آری! آنها دل مؤمنان را در این دنیا با سخریه‌ها و عیبجویی و غیبت و تحقیر سوزاندند، عدالت الهی ایجاب می‌کند که آنها کیفری همانند اعمالشان را ببینند.

سورة الهمزة (۱۰۴): آیه ۸ ..... ص : ۵۸۱

(آیه ۸) - در آخرین آیات این سوره می‌فرماید: «این آتش بر آنها فرو بسته شده!» (انها علیهم مؤصدة).
در حقیقت همان‌گونه که آنها اموال خود را در گاو صندوقها و مخازن در بسته نگاه می‌داشتند خداوند هم آنها را در عذاب در بسته دوزخ که راه خلاص و نجاتی از آن نیست زندانی می‌کند.

سورة الهمزة (۱۰۴): آیه ۹ ..... ص : ۵۸۱

(آیه ۹) - و سر انجام می‌گوید: «در ستونهای کشیده و طولانی» قرار خواهند داشت (فی عمد ممددة).
جمعی از مفسران این تعبیر را اشاره به میخهای عظیم آهنین دانسته‌اند که درهای جهنم محکم با آن بسته می‌شود، به گونه‌ای که راه خروج مطلقاً از آن وجود ندارد، و بنابر این تأکیدی است بر آیه قبل که می‌گوید: درهای جهنم را بر آنها می‌بندند و از هر طرف محصورند.

«پایان سوره همزه»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۸۳

سوره فیل [۱۰۵] ..... ص: ۵۸۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۵ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۵۸۳

این سوره چنانکه از نامش پیداست اشاره به داستان تاریخی معروفی می‌کند که در سال تولد پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله واقع شده، و خداوند خانه «کعبه» را از شر لشکر عظیم کفاری که از سرزمین یمن سوار بر فیل آمده بودند حفظ کرد. یادآوری این داستان هشدار است به کفار مغرور و لجوج که بدانند در برابر قدرت خدا کمترین قدرتی ندارند، خداوندی که لشکر عظیم فیل را با آن پرندگان کوچک، و آن سنگریزه‌های نیم‌بند (بحجاره من سجیل) در هم کوبید قدرت دارد که این مستکبران لجوج را نیز مجازات کند.

در فضیلت تلاوت این سوره در حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده است: «هر کس سوره فیل را در نماز واجب بخواند در قیامت هر کوه و زمین هموار و کلوخی برای او شهادت می‌دهد که او از نماز گزاران است، و منادی صدا می‌زند در باره بنده من راست گفتید، شهادت شما را به سود یا زیان او می‌پذیرم بندهام را بدون حساب داخل بهشت کنید او کسی است که من وی را دوست دارم و عملش را نیز دوست دارم».

بدیهی است این همه فضیلت و ثواب و پاداش عظیم از آن کسی است که با خواندن این آیات از مرکب غرور پیاده شود و در طریق رضای حق گام بردارد.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۸۴

داستان اصحاب فیل ..... ص: ۵۸۴

- مفسران و مورخان این داستان را به صورتهای مختلفی نقل کرده‌اند، و ما آن را طبق روایات معروف که از «سیره ابن هشام» و «بلوغ الارب» و «بحار الانوار» و «مجمع البیان» خلاصه کرده‌ایم می‌آوریم:
«ذو نواس پادشاه یمن، مسیحیان نجران را که در نزدیکی آن سرزمین می‌زیستند تحت شکنجه شدید قرار داد، تا از آئین مسیحیت باز گردند- قرآن این ماجرا را به عنوان اصحاب الاخدود در سوره «بروج» آورده، و ما آن را در تفسیر همان سوره مشروحا بیان کردیم.

بعد از این جنایت بزرگ مردی به نام «دوس» از میان آنها جان سالم به در برد، و خود را به «قیصر روم» که بر آیین مسیح بود رسانید، و ماجرا را برای او شرح داد.

«قیصر» نامه‌ای به «نجاشی» سلطان «حبشه» نوشت تا انتقام نصارای نجران را از «ذو نواس» بگیرد، و نامه را با همان شخص برای

«نجاشی» فرستاد.

«نجاشی» سپاهی عظیم بالغ بر هفتاد هزار نفر به فرماندهی شخصی به نام «اریاط» روانه یمن کرد «ابرهه» نیز یکی از فرماندهان این سپاه بود.

«ذو نواس» شکست خورد، و «اریاط» حکمران یمن شد، بعد از مدتی، ابرهه بر ضد او قیام کرد و او را از بین برد و بر جای او نشست.

خبر این ماجرا به نجاشی رسید، او تصمیم گرفت «ابرهه» را سرکوب کند، ابرهه برای نجات خود موهای سر را تراشید، و با مقداری از خاک یمن به نشانه تسلیم کامل نزد نجاشی فرستاد و اعلام وفاداری کرد.

نجاشی چون چنین دید او را بخشید و در پست خود ابقا نمود.

در این هنگام «ابرهه» برای اثبات خوش خدمتی کلیسای بسیار زیبا و مهمی بنا کرد که مانند آن در آن زمان در کره زمین وجود نداشت، و به دنبال آن تصمیم گرفت مردم جزیره عربستان را به جای «کعبه» به سوی آن فرا خواند، و تصمیم گرفت

آنجا را کانون حج عرب سازد. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۸۵

برای همین منظور مبلغان بسیاری به اطراف، و در میان قبائل عرب و سرزمین حجاز فرستاد.

طبق بعضی از روایات گروهی آمدند و مخفیانه «کلیسا» را آتش زدند، و طبق نقل دیگری بعضی آن را مخفیانه آلوده و ملوث ساختند.

«ابرهه» سخت خشمگین شد، و تصمیم گرفت خانه «کعبه» را بکلی ویران سازد، تا هم انتقام گرفته باشد، و هم عرب را متوجه معبد جدید کند، با لشکر عظیمی که بعضی از سوارانش از «فیل» استفاده می کردند عازم مکه شد.

هنگامی که نزدیک مکه رسید کسانی را فرستاد تا شتران و اموال اهل مکه را به غارت آورند، و در این میان دویست شتر از «عبد المطلب» غارت شد.

«ابرهه» کسی را به داخل مکه فرستاد.

فرستاده «ابرهه» وارد مکه شد و از رئیس و شریف «مکه» جستجو کرد، همه «عبد المطلب» را به او نشان دادند، ماجرا را نزد «عبد المطلب» بازگو کرد فرستاده ابرهه به عبد المطلب گفت: باید با من نزد او بیایی، هنگامی که عبد المطلب وارد بر ابرهه

شد، او سخت تحت تأثیر قرار گرفت تا آنجا که برای احترام او از جا برخاست و روی زمین نشست، سپس به مترجمش گفت: از او بپرس حاجت تو چیست؟

عبد المطلب گفت: حاجتم این است که دویست شتر را از من به غارت برده‌اند دستور دهید اموالم را بازگردانند.

ابرهه به مترجمش گفت: به او بگو: هنگامی که تو را دیدم عظمتی از تو در دلم جای گرفت، اما این سخن را که گفتی در نظرم کوچک شدی تو در باره دویست شتر سخن می گوئی، اما در باره «کعبه» که دین تو و اجداد توست و من برای

ویرانیش آمده‌ام مطلقاً سخنی نمی گوئی؟! عبد المطلب گفت: «من صاحب شترانم، و این خانه صاحبی دارد که از آن دفاع می کند»- این سخن، ابرهه را تکان داد و در فکر فرو رفت. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۸۶

«عبد المطلب» به مکه آمد، و به مردم اطلاع داد که به کوههای اطراف پناهنده شوند، و خودش با جمعی کنار خانه کعبه آمد تا دعا کند و یاری طلبد.

دست در حلقه خانه کعبه کرد و اشعار معروفش را خواند، از جمله:

«خداوندا! هر کس از خانه خود دفاع می کند تو خانهات را حفظ کن!» «هرگز مباد روزی که صلیب آنها و قدرتشان بر

نیروهای تو غلبه کنند!» سپس عبدالمطلب به یکی از دره‌های اطراف مکه آمد و در آنجا با جمعی از قریش پناه گرفت، و به یکی از فرزندانش دستور داد بالای کوه ابو قییس برود ببیند چه خبر می‌شود.

فرزندش بسرعت نزد پدر آمده و گفت: پدر! ابری سیاه از ناحیه دریا (دریای احمر) به چشم می‌خورد که به سوی سرزمین ما می‌آید، عبدالمطلب خرسند شد صدا زد: «ای جمعیت قریش! به منزلهای خود بازگردید که نصرت الهی به سراغ شما آمد» این از یکسو.

از سوی دیگر ابرهه سوار بر فیل معروفش که «محمود» نام داشت با لشکر انبوهش برای درهم کوبیدن کعبه از کوههای اطراف سرازیر مکه شد، ولی هر چه بر فیل خود فشار می‌آورد پیش نمی‌رفت، اما هنگامی که سر او را به سوی یمن باز می‌گرداندند بسرعت حرکت می‌کرد، ابرهه از این ماجرا سخت متعجب شد و در حیرت فرو رفت.

در این هنگام پرنده‌گانی از سوی دریا فرارسیدند، همانند پرستوها و هر یک از آنها سه عدد سنگریزه با خود همراه داشت، یکی به منقار و دو تا در پنجه‌ها، تقریباً به اندازه نخود، این سنگریزه‌ها را بر سر لشکریان ابرهه فرو ریختند، و به هر کدام از آنها اصابت می‌کرد هلاک می‌شد، و بعضی گفته‌اند:

سنگریزه‌ها به هر جای بدن آنها می‌افتاد سوراخ می‌کرد و از طرف مقابل خارج می‌شد.

خود «ابرهه» نیز مورد اصابت سنگ واقع شد و مجروح گشت، و او را به صنعاء (پایتخت) یمن بازگرداندند و در آنجا چشم از دنیا پوشید. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۸۷

بعضی گفته‌اند: اولین بار که بیماری حصبه و آبله در سرزمین عرب دیده شد آن سال بود.

و در همین سال مطابق مشهور پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله تولد یافت، و جهان به نور وجودش روشن شد، و لذا جمعی معتقدند که میان این دو رابطه‌ای وجود داشته.

به هر حال اهمیت این حادثه بزرگ بقدری بود که آن سال را «عام الفیل» (سال فیل) نامیدند و مبدأ تاریخ عرب شناخته شد.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الفیل (۱۰۵): آیه ۱ ..... ص: ۵۸۷

(آیه ۱) - با ابرهه گو کز پی تعجیل نیاید! در نخستین آیه این سوره پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله را مخاطب ساخته، می‌فرماید: «آیا ندیدی پروردگارت با فیل سواران [لشکر ابرهه که برای نابودی کعبه آمده بودند] چه کرد؟ (الم تر کیف فعل ربک باصحاب الفیل).

سوره الفیل (۱۰۵): آیه ۲ ..... ص: ۵۸۷

(آیه ۲) - سپس می‌افزاید: «آیا نقشه آنها را در ضلالت و تباهی قرار نداد؟»

(الم يجعل کیدهم فی تضلیل).

آنها قصد داشتند خانه کعبه را خراب کنند، به این امید که به کلیسای یمن مرکزیت بخشند، اما آنها نه تنها به مقصود خود نرسیدند، بلکه این ماجرا بر عظمت مکه و خانه کعبه افزود.

منظور از «تضلیل» (گمراه ساختن) این است که آنها هرگز به هدف خود نرسیدند.

سوره الفیل (۱۰۵): آیه ۳ ..... ص: ۵۸۷

(آیه ۳) - سپس به شرح این ماجرا پرداخته، می‌فرماید: «و بر سر آنها پرندگان را گروه گروه فرستاد» (و ارسل علیهم طیرا ابابیل).

سوره الفیل (۱۰۵): آیه ۴ ..... ص: ۵۸۷

(آیه ۴) - «که با سنگهای کوچکی آنان را هدف قرار می‌دادند» (ترمیم بحجاره من سجیل). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۸۸

و این سنگهای کوچک بر هر کس فرود می‌آمد او را از هم متلاشی می‌ساخت!

سوره الفیل (۱۰۵): آیه ۵ ..... ص: ۵۸۸

(آیه ۵) - چنانکه در این آیه می‌فرماید: «سرانجام آنها را همچون کاه خورد شده (و متلاشی) قرار داد!» (فجعلهم کعصف ماکول).

این سوره هشدار است به همه گردنکشان و مستکبران جهان، تا در برابر قدرت خداوند تا چه حد ناتوانند؟! «پایان سوره فیل»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۸۹

سوره قریش [۱۰۶] ..... ص: ۵۸۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و ۴ آیه دارد

محتوای سوره: ..... ص: ۵۸۹

این سوره در حقیقت مکمل سوره «فیل» محسوب می‌شود و آیات آن دلیل روشنی بر این مطلب است. محتوای این سوره بیان نعمت خداوند بر قریش و الطاف و محبت‌های او نسبت به آنهاست، تا حس شکرگزاری آنها تحریک شود و به عبادت پروردگار این بیت عظیم که تمام شرف و افتخارشان از آن است قیام کنند. همان گونه که در آغاز سوره «و الضحی» گفتیم آن سوره و سوره «الم نشرح» در حقیقت یک سوره محسوب می‌شود، همچنین سوره «فیل» و سوره «قریش» چرا که پیوند مطالب آنها بقدری است که می‌تواند دلیل بر وحدت آن دو بوده باشد. به همین دلیل برای خواندن یک سوره کامل در هر رکعت از نماز اگر کسی سوره‌های فوق را انتخاب کند باید هر دو را با هم بخواند.

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص: ۵۸۹

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

«کسی که آن را بخواند به تعداد هر یک از کسانی که در گرد خانه کعبه طواف کرده، یا در آنجا معتکف شده، ده حسنه به او می دهند».

مسلمانان چنین فضیلتی از آن کسانی است که در پیشگاه خداوندی که پروردگار کعبه است سر تعظیم فرود آورده، او را عبادت کنند، و احترام این خانه را پاسداری کرده و پیامش را با گوش جان بشنوند و به کار بندند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۹۰

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره قریش (۱۰۶): آیه ۱ ..... ص: ۵۹۰

(آیه ۱) - از آنجا که در سوره قبل شرح نابودی اصحاب الفیل و لشکریان «ابرهه» - که به قصد نابود کردن خانه کعبه آمده بودند - آمد، در اولین آیه این سوره که در واقع تکمیلی است برای سوره «فیل» می فرماید: کیفر لشکر فیل سواران «به خاطر این بود که قریش (به این سرزمین مقدس) الفت گیرند» و زمینه ظهور پیامبر فراهم شود (لایلاف قریش).

زیرا آنها و تمام اهل «مکه» به خاطر مرکزیت و امنیت این سرزمین در آنجا سکنی گزیده بودند، بسیاری از مردم حجاز هر سال به آنجا می آمدند، مراسم حج را به جا می آوردند و مبادلات اقتصادی و ادبی داشتند و از برکات مختلف این سرزمین استفاده می نمودند.

همه اینها در سایه امنیت ویژه آن بود، اگر با لشکرکشی ابرهه و امثال او این امنیت خدشه دار می شد یا خانه کعبه ویران می گشت دیگر کسی با این سرزمین الفتی پیدا نمی کرد.

سوره قریش (۱۰۶): آیه ۲ ..... ص: ۵۹۰

(آیه ۲) - در این آیه می افزاید: «الفت آنها در سفرهای زمستانه و تابستانه» و به خاطر این الفت به آن باز گردند! (ایلافهم رحله الشتاء و الصيف).

ممکن است منظور الفت بخشیدن قریش به این سرزمین مقدس باشد که آنها در طول سفر تابستانه و زمستانه خود عشق و علاقه به این کانون مقدس را از دل نبرند، و به خاطر امنیتش به سوی آن باز گردند، نکند تحت تأثیر مزایای زندگی سرزمین یمن و شام واقع شوند و «مکه» را خالی کنند.

و یا این که منظور ایجاد الفت میان قریش و سایر مردم در طول این دو سفر بزرگ است، چرا که بعد از داستان ابرهه مردم با دیده دیگری به آنها می نگرستند، و برای کاروان قریش احترام و اهمیت و امنیت قائل بودند.

می دانیم زمین «مکه» باغ و زراعتی نداشت، دامداری آن نیز محدود بود، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۹۱

بیشترین درآمد آن از طریق همین کاروانهای تجاری تأمین می شد، در فصل زمستان به سوی جنوب یعنی سرزمین یمن که هوای آن نسبتاً گرم بود روی می آوردند، و در فصل تابستان به سوی شمال و سرزمین شام که هوای ملایم و مطلوبی داشت، و

اتفاقا هم سرزمین یمن و هم سرزمین شام از کانونهای مهم تجارت در آن روز بودند، و مکه و مدینه حلقه اتصالی در میان آن دو محسوب می‌شد.

البته قریش با کارهای خلافی که انجام می‌دادند مستحق این همه لطف و محبت الهی نبودند، اما چون مقدر بود از میان آن قبیله، و از آن سرزمین مقدس، اسلام و پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله طلوع کند، خداوند این لطف را در حق آنها انجام داد.

سوره قریش (۱۰۶): آیه ۳ ..... ص: ۵۹۰

(آیه ۳) - در این آیه چنین نتیجه می‌گیرد که قریش با این همه نعمت الهی که به برکت کعبه پیدا کرده‌اند «پس (به شکرانه این نعمت بزرگ) باید پروردگار این خانه را عبادت کنند» نه بتها را یعبدوا رب هذا البیت

سوره قریش (۱۰۶): آیه ۴ ..... ص: ۵۹۱

(آیه ۴) - «همان کس که آنها را از گرسنگی نجات داد و از ترس و ناامنی ایمن ساخت» (الذی اطعمهم من جوع و آمنهم من خوف).

از یکسو به آنها رونق تجارت عطا فرمود، و جلب منفعت نمود، و از سوی دیگر ناامنی را از آنها دور کرد و دفع ضرر فرمود، و اینها همه با شکست لشکر «ابرهه» فراهم گشت، و در حقیقت استجابت دعای ابراهیم بنیانگذار کعبه بود، ولی آنها قدر این همه نعمت را ندانستند، و این خانه مقدس را به بتخانه‌ای تبدیل کردند، و عبادت بتان را بر پرستش خدای خانه مقدم داشتند، و سرانجام ثمره شوم این همه ناسپاسی را دیدند.

«پایان سوره قریش»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۹۳

سوره ماعون [۱۰۷] ..... ص: ۵۹۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۷ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۵۹۳

در این سوره صفات و اعمال منکران قیامت در پنج مرحله بیان شده، که آنها به خاطر تکذیب این روز بزرگ چگونه از «انفاق» در راه خدا، کمک به «یتیمان» و «مسکینان» سرباز می‌زنند، و چگونه در مورد «نماز» مسامحه کار و ریا کارند، و از کمک به «نیازمندان» روی گردانند؟

در فضیلت تلاوت این سوره در حدیثی از امام باقر علیه السلام آمده است که:

«هر کس این سوره را در نمازهای فریضه و نافله‌اش بخواند خداوند نماز و روزه او را قبول می‌کند، و او را در برابر کارهایی که در زندگی دنیا از او سر زده است مورد محاسبه قرار نمی‌دهد».

در شأن نزول این سوره بعضی گفته‌اند: در باره «ابو سفیان» نازل شده که هر روز دو شتر بزرگ نحر می‌کرد، و خود و یارانش از آن استفاده می‌نمودند اما روزی یتیمی آمد و تقاضای چیزی کرد او با عصایش بر او زد و او را دور کرد.
بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایگر

سوره الماعون (۱۰۷): آیه ۱ ..... ص: ۵۹۳

(آیه ۱) - اثرات شوم انکار معاد: در این سوره نخست پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله را مخاطب قرار داده، و اثرات شوم انکار روز جزا را در اعمال منکران بازگو می‌کند، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۹۴
می‌فرماید: «آیا کسی که روز جزا را پیوسته انکار می‌کند دیدی؟! (ا رایت الذی یکذب بالدین). منظور از «دین» در اینجا «جزا» یا «روز جزا» ست، و انکار روز جزا و دادگاه بزرگ آن، بازتاب وسیعی در اعمال انسان دارد که در این سوره به پنج قسمت از آن اشاره شده است.

سوره الماعون (۱۰۷): آیه ۲ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۲) - سپس بی‌آنکه در انتظار پاسخ این سؤال بماند می‌افزاید: «او همان کسی است که یتیم را با خشونت می‌راند!»
(فذلک الذی یدع الیتیم).

سوره الماعون (۱۰۷): آیه ۳ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۳) - «و (دیگران را) به اطعام مسکین و مستمند تشویق نمی‌کند» (و لا یحض علی طعام المسکین).

سوره الماعون (۱۰۷): آیه ۴ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۴) - در سومین وصف این گروه، می‌فرماید: «پس وای بر نمازگزارانی که ...» (فویل للمصلین).

سوره الماعون (۱۰۷): آیه ۵ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۵) - «در نماز خود سهل‌انگاری می‌کنند» (الذین هم عن صلاتهم ساهون).
نه ارزشی برای آن قائلند، و نه به اوقاتش اهمیتی می‌دهند، و نه ارکان و شرائط و آدابش را رعایت می‌کنند.

سوره الماعون (۱۰۷): آیه ۶ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۶) - در چهارمین مرحله به یکی دیگر از بدترین اعمال آنها اشاره کرده، می‌فرماید: «همان کسانی که ریا می‌کنند» (الذین هم یراؤون).

جامعه‌ای که به ریاکاری عادت کند، نه فقط از خدا و اخلاق حسنه و ملکات فاضله دور می‌شود، بلکه تمام برنامه‌های

اجتماعی او از محتوا تهی می‌گردد، و در یک مشت ظواهر فاقد معنی خلاصه می‌شود، و چه دردناک است سرنوشت چنین انسان، و چنین جامعه‌ای!

سوره الماعون (۱۰۷): آیه ۷ ..... ص: ۵۹۴

(آیه ۷) - و در آخرین مرحله می‌افزاید: «و دیگران را از ضروریات زندگی منع می‌کنند» (و یمنعون الماعون). مسلمان یکی از سر چشمه‌های تظاهر و ریاکاری عدم ایمان به روز قیامت، و عدم توجه به پادشاهای الهی است، و گر نه چگونه ممکن است انسان پادشاهای برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۹۵ الهی را رها کند و رو به سوی خلق و خوشایند آنها آورد؟

«ماعون» از ماده «معن» به معنی چیز کم است، و منظور از آن در اینجا اشیاء جزئی است که مردم مخصوصا همسایه‌ها از یکدیگر به عنوان عاریه یا تملک می‌گیرند، مانند مقداری نمک، آتش (کبریت) ظروف و مانند اینها. بدیهی است کسی که از دادن چنین اشیائی به دیگری خودداری می‌کند آدم بسیار پست و بی‌ایمانی است، یعنی آنها به قدری بخیلند که حتی از دادن این اشیاء کوچک مضایقه دارند.

پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «کسی که وسائل ضروری و کوچک را از همسایه‌اش دریغ دارد خداوند او را از خیر خود، در قیامت منع می‌کند، و او را به حال خود وا می‌گذارد، و هر کس خدا او را به خود واگذارد، چه بد حالی دارد؟» (پایان سوره ماعون)

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۹۷

سوره کوثر [۱۰۸] ..... ص: ۵۹۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۳ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۵۹۷

در شأن نزول این سوره می‌خوانیم: «عاص بن وائل» که از سران مشرکان بود، پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله را به هنگام خارج شدن از مسجد الحرام ملاقات کرد، و مدتی با حضرت گفتگو نمود، گروهی از سران قریش در مسجد نشسته بودند و این منظره را از دور مشاهده کردند، هنگامی که «عاص بن وائل» وارد مسجد شد به او گفتند: با که صحبت می‌کردی؟ گفت: با این مرد «ابتر»! توضیح این که: پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله دو فرزند پسر از بانوی اسلام خدیجه داشت:

یکی «قاسم» و دیگری «طاهر» که او را «عبد الله» نیز می‌نامیدند، و این هر دو در مکه از دنیا رفتند، و پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله فاقد فرزند پسر شد، این موضوع زبان بدخواهان قریش را گشود، و کلمه «ابتر» (یعنی بلا- عقب) را برای حضرتش انتخاب کردند فکر می‌کردند با رحلت پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله برنامه‌های او به خاطر نداشتن فرزند ذکور تعطیل خواهد شد و خوشحال بودند.

قرآن مجید نازل شد و به طرز اعجاز آمیزی در این سوره به آنها پاسخ گفت، و خیر داد که دشمنان او ابتر خواهند بود، و برنامه اسلام و قرآن هرگز قطع نخواهد شد، بشارتی که در این سوره داده شده از یکسو ضربه‌ای بود بر امیدهای دشمنان اسلام، و از سوی دیگر تسلی خاطر بود به رسول الله صلی الله علیه و آله که بعد از شنیدن این لقب زشت و توطئه دشمنان قلب پاکش غمگین و مکدر شده بود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۹۸

در فضیلت تلاوت این سوره در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است:

«هر کس آن را تلاوت کند خداوند او را از نهرهای بهشتی سیراب خواهد کرد و به عدد هر قربانی که بندگان خدا در روز عید (قربان) قربانی می‌کنند، و همچنین قربانی‌هایی که اهل کتاب و مشرکان دارند، به عدد هر یک از آنان اجری به او می‌دهد.»

نام این سوره (کوثر) از اولین آیه آن گرفته شده است.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایگر

سوره الكوثر (۱۰۸): آیه ۱ ..... ص: ۵۹۸

(آیه ۱) - ما به تو خیر فراوان دادیم! روی سخن در تمام این سوره به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله است - مانند سوره و الضحی و سوره الم نشرح - و یکی از اهداف مهم هر سه سوره تسلی خاطر آن حضرت در برابر انبوه حوادث دردناک و زخم زبانهای مکرر دشمنان است.

نخست می‌فرماید: «ما به تو کوثر [- خیر و برکت فراوان] عطا کردیم» (انا اعطیناک الکوثر).

«کوثر» در این که منظور از «کوثر» در اینجا چیست؟ در روایتی آمده است که وقتی این سوره نازل شد پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله بر فراز منبر رفت و این سوره را تلاوت فرمود، اصحاب عرض کردند: این چیست که خداوند به تو عطا فرموده؟ گفت: نهری است در بهشت، سفیدتر از شیر، و صافتر از قرح (بلور) در دو طرف آن قبه‌هایی از درّ و یاقوت است.» بعضی آن را به نبوت تفسیر کرده، و بعضی دیگر به قرآن، و بعضی به کثرت اصحاب و یاران، و بعضی به کثرت فرزندان و ذریّه که همه آنها از نسل دخترش فاطمه زهرا علیها السلام به وجود آمدند. بعضی نیز آن را به «شفاعت» تفسیر کرده‌اند.

ولی ظاهر این است که «کوثر» مفهوم وسیع و گسترده‌ای دارد که هر یک از برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۵۹۹ آنچه در بالا گفته شد یکی از مصداقهای روشن آن است، و مصداقهای بسیار دیگری نیز دارد که ممکن است به عنوان تفسیر مصداقی برای آیه ذکر شود.

فراموش نباید کرد این سخن را خداوند زمانی به پیامبرش می‌گوید که آثار این خیر کثیر هنوز ظاهر نشده بود، این خبری بود از آینده نزدیک و آینده‌های دور، خبری بود اعجاز آمیز و بیانگر حقانیت دعوت رسول اکرم صلی الله علیه و آله.

سوره الكوثر (۱۰۸): آیه ۲ ..... ص: ۵۹۹

(آیه ۲) - این نعمت عظیم و خیر فراوان شکرانه عظیم لازم دارد، هر چند شکر مخلوق هرگز حق نعمت خالق را ادا نمی‌کند، بلکه توفیق شکرگزاری خود نعمت دیگری است از ناحیه او لذا می‌فرماید: اکنون که چنین است «پس برای پروردگارت نماز

بخوان و قربانی کن» (فصل لربك و انحر).

آری! بخشنده نعمت اوست بنابر این نماز و عبادت و قربانی که آن هم نوعی عبادت است برای غیر او معنی ندارد. این در برابر اعمال مشرکان است که برای بتها سجده و قربانی می کردند، در حالی که نعمتهای خود را از خدا می دانستند!

سورة الكوثر (۱۰۸): آية ۳ ..... ص: ۵۹۹

اشاره

(آیه ۳) - و در آخرین آیه این سوره با توجه به نسبتی که سران شرک به آن حضرت می دادند، می فرماید: «و (بدان) دشمن تو قطعاً بریده نسل و بی عقب است» (ان شائک هو الابر).
تعبیر به «شائک» بیانگر این واقعیت است که آنها در دشمنی خود حتی کمترین ادب را نیز رعایت نمی کردند، یعنی عداوتشان آمیخته با قساوت و رذالت بود.

حضرت فاطمه علیها السلام و «کوثر»! ..... ص: ۵۹۹

گفتیم «کوثر» یک معنی جامع و وسیع دارد، و آن «خیر و برکت فراوان» است، ولی بسیاری از بزرگان علمای شیعه یکی از روشترین مصداقهای آن را وجود مبارک «فاطمه زهرا» علیها السلام دانسته اند، چرا که شأن نزول آیه می گوید: آنها پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله را متهم می کردند که بلا عقب است، قرآن ضمن نفی سخن آنها می گوید: «ما به تو کوثر دادیم». از این تعبیر استنباط می شود که این «خیر کثیر» همان فاطمه زهرا علیها السلام است، برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۰۰
زیرا نسل و ذریه پیامبر صلی الله علیه و آله به وسیله همین دختر گرامی در جهان انتشار یافت نسلی که نه تنها فرزندان جسمانی پیغمبر بودند، بلکه آیین او و تمام ارزشهای اسلام را حفظ کردند، و به آیندگان ابلاغ نمودند، نه تنها امامان معصوم اهل بیت علیهم السلام که آنها حساب مخصوص به خود دارند.

در اینجا به بحث جالبی از «فخر رازی» برخورد می کنیم که در ضمن تفسیرهای مختلف کوثر می گوید:

قول سوم این است که این سوره به عنوان رد بر کسانی نازل شده که عدم وجود اولاد را بر پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله خرده می گرفتند، بنابر این معنی سوره این است که خداوند به او نسلی می دهد که در طول زمان باقی می ماند، بین چه اندازه از اهل بیت را شهید کردند، در عین حال جهان مملو از آنهاست، این در حالی است که از بنی امیه (که دشمنان اسلام بودند) شخص قابل ذکری در دنیا باقی نماند، سپس بنگر و بین چقدر از علمای بزرگ در میان آنهاست. مانند باقر و صادق و رضا و نفس زکیه.

هزاران هزار از فرزندان فاطمه علیها السلام در سراسر جهان پخش شدند، در میان آنها نویسندگان و فقها و محدثان و مفسران والا مقام و فرماندهان عظیم بودند که با ایثار و فداکاری در حفظ آیین اسلام کوشیدند.

«پایان سوره کوثر»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۰۱

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۶ آیه است

محتوای سوره: ..... ص : ۶۰۱

لحن سوره نشان می‌دهد در زمانی نازل شده که مسلمانان در اقلیت بودند و کفار در اکثریت، و پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله از ناحیه آنها سخت در فشار بود، و اصرار داشتند او را به سازش با شرک بکشانند، پیامبر صلی الله علیه و آله دست رد بر سینه همه آنها می‌زند، و آنها را بکلی مأیوس می‌کند، بدون آن که بخواهد با آنها درگیر شود. این سرمشقی است برای همه مسلمانان که در هیچ شرائطی در اساس دین و اسلام با دشمنان سازش نکنند، و هر وقت چنین تمنائی از ناحیه آنها صورت گیرد آنها را کاملاً مأیوس کنند، مخصوصاً در این سوره دو بار این معنی تأکید شده که «من معبودهای شما را نمی‌پرستم» و این تأکید برای مأیوس ساختن آنها است، همچنین دوباره تأکید شده که «شما هرگز معبود من، خدای یگانه را نمی‌پرستید» و این دلیلی است بر لجاجت آنها، و سرانجامش این است که «من و آیین توحیدیم، و شما و آیین پوسیده شرک آلودتان!»

فضیلت تلاوت سوره: ..... ص : ۶۰۱

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود: «کسی که سوره «قل یا ایها الکافرون» را بخواند گوئی ربع قرآن را خوانده، و شیاطین طغیانگر از او دور می‌شوند، و از شرک پاک می‌گردد، و از فرع بزرگ (روز قیامت) در امان خواهد بود».

و در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم که فرمود: «پدرم می‌گفت: «قل یا برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۰۲ ایها الکافرون»

ربع قرآن است، و هنگامی که از آن فراغت می‌یافت می‌فرمود: من تنها خدا را عبادت می‌کنم من تنها خدا را عبادت می‌کنم». بسم الله الرحمن الرحیم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

شأن نزول سوره: ..... ص : ۶۰۲

در روایات آمده است که: «این سوره در باره گروهی از سران مشرکان قریش نازل شده، مانند «ولید بن مغیره» و «عاص بن وائل» و «حارث بن قیس» و ... گفتند: ای محمد! تو بیا از آیین ما پیروی کن، ما نیز از آیین تو پیروی می‌کنیم، و تو را در تمام امتیازات خود شریک می‌سازیم، یک سال تو خدایان ما را عبادت کن! و سال دیگر ما خدای تو را عبادت می‌کنیم.

پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود: پناه بر خدا که من چیزی را همتای او قرار دهم! گفتند: لا اقل بعضی از خدایان ما را لمس کن و از آنها تبرک بجوی ما تصدیق تو می‌کنیم و خدای تو را می‌پرستیم! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من منتظر فرمان

پروردگارم هستم.

در این هنگام سوره «قل یا ایها الکافرون» نازل شد، و رسول الله به مسجد الحرام آمد، در حالی که جمعی از سران قریش در آنجا جمع بودند بالای سر آنها ایستاد، و این سوره را تا آخر بر آنها خواند آنها وقتی پیام این سوره را شنیدند کاملاً مأیوس شدند، و حضرت و یارانش را آزار دادند.

سوره الکافرون (۱۰۹): آیه ۱ ..... ص: ۶۰۲

(آیه ۱) - هرگز با بت پرستان سر سازش ندارم! آیات این سوره پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله را مخاطب ساخته، می فرماید: «بگو: ای کافران! (قل یا ایها الکافرون).

سوره الکافرون (۱۰۹): آیه ۲ ..... ص: ۶۰۲

(آیه ۲) - «آنچه را شما می پرستید من نمی پرستم» (لا اعبد ما تعبدون).

سوره الکافرون (۱۰۹): آیه ۳ ..... ص: ۶۰۲

(آیه ۳) - «و نه شما آنچه را من می پرستم می پرستید» (و لا انتم عابدون ما اعبد).

به این ترتیب جدائی کامل خط خود را از آنها مشخص می کند، و با صراحت برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۰۳ می گوید: من هرگز بت پرستی نخواهم کرد، و شما نیز با این لجاجت که دارید و با تقلید کورکورانه از نیاکان که روی آن اصرار می ورزید و با منافع نامشروع سرشاری که از بت پرستان عائد شما می شود هرگز حاضر به خداپرستی خالص از شرک نیستند.

سوره الکافرون (۱۰۹): آیه ۴ ..... ص: ۶۰۳

(آیه ۴) - بار دیگر برای مأیوس کردن کامل بت پرستان از هرگونه سازش بر سر توحید و بت پرستی می افزاید: «و نه من هرگز آنچه را شما پرستش کرده اید می پرستم» (و لا انا عابد ما عبدتم).

سوره الکافرون (۱۰۹): آیه ۵ ..... ص: ۶۰۳

(آیه ۵) - «و نه شما آنچه را که من می پرستم پرستش می کنید» (و لا انتم عابدون ما اعبد).

تکرار نفی عبادت بتها از ناحیه پیغمبر صلی الله علیه و آله و نفی عبادت خدا از ناحیه مشرکان، برای تأکید و مأیوس کردن کامل مشرکان، و جدا نمودن مسیر آنها از اسلام است، و اثبات عدم سازش میان توحید و شرک می باشد و این در حدیثی از امام صادق علیه السلام نیز وارد شده.

سوره الکافرون (۱۰۹): آیه ۶ ..... ص: ۶۰۳

(آیه ۶) - حال که چنین است «آیین شما برای خودتان و آیین من برای خودم» (لکم دینکم و لی دین).
یعنی آیین شما به خودتان ارزانی باد! و به زودی عواقب نکبت بار آن را خواهید دید.
«پایان سوره کافرون»

زیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۰۵

سوره نصر [۱۱۰] ..... ص: ۶۰۵

اشاره

این سوره در «مدینه» نازل شده و دارای ۳ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۶۰۵

این سوره بعد از هجرت نازل شده است، و در آن بشارت و نوید از پیروزی عظیمی می‌دهد که به دنبال آن مردم گروه گروه وارد دین خدا می‌شوند، و لذا به شکرانه این نعمت بزرگ پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله را دعوت به «تسبیح» و «حمد» الهی و «استغفار» می‌کند.

گرچه در اسلام فتوحات زیادی رخ داد، ولی فتحی با مشخصات فوق جز «فتح مکه» نبود، بخصوص این که طبق بعضی از روایات، اعراب معتقد بودند اگر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله مکه را فتح کند و بر آن مسلط گردد این دلیل بر حقانیت اوست.

بعضی گفته‌اند: این سوره بعد از «صلح حدیبیه» در سال ششم هجرت، و دو سال قبل از «فتح مکه» نازل گردید.
یکی از نامهای این سوره «تودیع» (خداحافظی) است چرا که در آن بطور ضمنی از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله خبر می‌دهد.

در حدیثی آمده است هنگامی که این سوره نازل شد و پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آن را بر یاران خود تلاوت کرد همگی خوشحال و خوشدل شدند، ولی «عباس» عموی پیامبر صلی الله علیه و آله که آن را شنید گریه کرد، پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای عمو چرا گریه می‌کنی؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۰۶
عرض کرد: گمان می‌کنم خبر رحلت شما در این سوره داده شده‌ای رسول خدا! پیامبر فرمود: مطلب همان گونه است که تو می‌گوئی.

در باره فضیلت تلاوت این سوره در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است:
«کسی که آن را تلاوت کند همانند این است که همراه پیغمبر صلی الله علیه و آله در فتح مکه بوده است».
در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «کسی که سوره (اذا جاء نصر الله و الفتح) را در نماز نافله یا فریضه بخواند خداوند او را بر تمام دشمنانش پیروز می‌کند و در قیامت در حالی وارد محشر می‌شود که نامه‌ای با اوست که سخن می‌گوید، خداوند آن را از درون قبرش همراه او بیرون فرستاده، و آن امان نامه‌ای است از آتش جهنم...».
ناگفته پیداست این همه افتخار و فضیلت از آن کسی است که با خواندن این سوره در خط رسول الله قرار گیرد، و به آیین و

سنت او عمل کند.

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره النصر (۱۱۰): آیه ۱ ..... ص : ۶۰۶

(آیه ۱) - هنگامی که پیروزی نهائی فرا رسد...! در نخستین آیه این سوره می‌فرماید: «هنگامی که یاری خدا و پیروزی فرا رسد» (اذا جاء نصر الله و الفتح).

سوره النصر (۱۱۰): آیه ۲ ..... ص : ۶۰۶

(آیه ۲) - «و بینی مردم گروه گروه وارد دین خدا می‌شوند» (و رأیت الناس یدخلون فی دین الله افواجا). درست است که برای غلبه بر دشمن باید تأمین قوا و تهیه نیرو کرد، ولی یک انسان موحد، نصرت را تنها از ناحیه خدا می‌داند و به همین دلیل به هنگام پیروزی مغرور نمی‌شود، بلکه در مقام شکر و سپاس الهی در می‌آید.

سوره النصر (۱۱۰): آیه ۳ ..... ص : ۶۰۶

اشاره

(آیه ۳) - از این رو در این آیه می‌فرماید: «پس (به شکرانه این نعمت بزرگ و این پیروزی و نصرت الهی) پروردگارت را تسبیح و حمد کن، و از او آمرزش بخواه برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۰۷ که او بسیار توبه پذیر است» (فسبح بحمد ربك و استغفره انه كان توابا). در این سوره نخست از نصرت الهی، و سپس فتح و پیروزی، و بعد نفوذ و گسترش اسلام، و ورود مردم دسته دسته در دین خدا سخن به میان آمده، و این هر سه علت و معلول یکدیگرند، تا نصرت و یاری الهی نباشد فتح و پیروزی نیست، و تا فتح و پیروزی نرسد و موانع از سر راه برداشته نشود مردم گروه گروه مسلمان نمی‌شوند، و البته به دنبال این سه مرحله چهارم یعنی مرحله شکر و حمد و ستایش خدا فرا می‌رسد.

«تسبیح» به معنی منزّه شمردن خداوند از هر گونه عیب و نقص است، و «حمد» برای توصیف او به صفات کمالیه و «استغفار» در برابر نقصانها و تقصیرهای بندگان است.

این فتح عظیم سبب شد که افراد گمان نکنند خداوند یارانش را تنها می‌گذارد (پاکی از این نقص) و نیز بدانند که خداوند بر انجام وعده‌هایش توانا است (موصوف بودن به این کمال) و نیز بندگان به نقص خود در برابر عظمت او اعتراف کنند.

فتح مکه بزرگترین پیروزی اسلام: ..... ص : ۶۰۷

فتح مکه فصل جدیدی در تاریخ اسلام گشود، و مقاومت‌های دشمن را بعد از حدود بیست سال درهم شکست، در حقیقت با

فتح مکه بساط شرک و بت پرستی از جزیره عربستان برچیده شد، و اسلام آماده برای جهش به کشورهای دیگر جهان گشت.
«پایان سوره نصر»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۰۹

سوره مسد [۱۱۱] ..... ص: ۶۰۹

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای پنج آیه است

مختوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۶۰۹

این سوره که تقریباً در اوائل دعوت آشکار پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل شده تنها سوره‌ای است که در آن حمله شدیدی با ذکر نام نسبت به یکی از دشمنان اسلام و پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله در آن عصر و زمان - یعنی ابو لهب - شده است، و محتوای آن نشان می‌دهد که او عداوت خاصی نسبت به پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله داشت، او و همسرش از هیچ گونه کار شکنی و بد زبانی مضایقه نداشتند.

قرآن با صراحت می‌گوید: هر دو اهل دوزخند و این معنی به واقعیت پیوست، سر انجام هر دو بی‌ایمان از دنیا رفتند و این یک پیشگوئی صریح قرآن است.

در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است که فرمود: «کسی که آن سوره را تلاوت کند من امیدوارم خداوند او و ابو لهب را در خانه واحدی جمع نکند» یعنی او اهل بهشت خواهد بود در حالی که ابو لهب اهل دوزخ است. ناگفته پیداست این فضیلت از آن کسی است که با خواندن این سوره خط خود را از خط ابو لهب جدا کند، نه کسانی که با زبان می‌خوانند ولی ابو لهب وار عمل می‌کنند.

شأن نزول سوره: ..... ص: ۶۰۹

از «ابن عباس» نقل شده هنگامی که آیه «و انذر عشیرتک برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۱۰»
«الاقربین»

«۱» نازل شد و پیغمبر مأموریت یافت فامیل نزدیک خود را انذار کند و به اسلام دعوت نماید (دعوت خود را علنی سازد) پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله بر فراز کوه صفا آمد و فریاد زد: «یا صباحاه!» (این جمله را عرب زمانی می‌گفت که مورد هجوم غافلگیرانه دشمن قرار می‌گرفت، برای این که همه را با خبر سازند و به مقابله برخیزند) هنگامی که مردم مکه این صدا را شنیدند گفتند: کیست که فریاد می‌کشد؟

گفته شد: «محمد» است، جمعیت به سراغ حضرتش رفتند.

فرمود: به من بگوئید اگر به شما خبر دهم که سواران دشمن از کنار این کوه به شما حمله‌ور می‌شوند، آیا مرا تصدیق خواهید کرد؟

در پاسخ گفتند: ما هرگز از تو دروغی نشنیده‌ایم.

فرمود: «آئی نذیر لکم بین یدی عذاب شدید من شما را در برابر عذاب شدید الهی انذار می‌کنم» (شما را به توحید و ترک بتها دعوت می‌نمایم).

هنگامی که ابو لهب این سخن را شنید گفت: «زیان و مرگ بر تو باد! آیا تو فقط برای همین سخن ما را جمع کردی؟! در این هنگام بود که این سوره نازل شد.

بعضی در اینجا افزوده‌اند: هنگامی که همسر ابو لهب (امّ جمیل) با خبر شد که این سوره در باره او و همسرش نازل شده، به سراغ پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله آمد در حالی که آن حضرت را نمی‌دید، سنگی در دست داشت و گفت: من شنیده‌ام «محمّد» مرا هجو کرده، به خدا سوگند اگر او را بیابم با همین سنگ بر دهانش می‌زنم! من خودم نیز شاعرم! سپس به اصطلاح اشعاری در مذمت پیغمبر و اسلام بیان کرد.

خطر ابو لهب و همسرش برای اسلام و عداوت آنها منحصر به این نبود، و اگر می‌بینیم قرآن لبه تیز حمله را متوجه آنها کرده و با صراحت از آنها نکوهش می‌کند دلائلی بیش از این دارد که بعداً به آن اشاره خواهد شد.

---

(۱) سوره شعراء (۲۶) آیه ۲۱۴.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۱۱

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره المسد (۱۱۱): آیه ۱ ..... ص: ۶۱۱

(آیه ۱) - بریده باد دست ابو لهب! همان گونه که در شأن نزول سوره گفتیم این سوره در حقیقت پاسخی است به سخنان زشت «ابو لهب» عموی پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و فرزند عبد المطلب که از دشمنان سرسخت اسلام بود.

قرآن مجید در پاسخ این مرد بد زبان می‌فرماید: «بریده باد هر دو دست ابو لهب» و مرگ بر او باد (تبت یدا ابی لهب و تب). در روایتی آمده است که شخصی به نام «طارق محاربی» می‌گوید: من در بازار «ذی المجاز» بودم (ذی المجاز نزدیک عرفات در فاصله کمی از مکه است) ناگهان جوانی را دیدم که صدا می‌زند: «ای مردم! بگوئید: لا اله الا الله تا رستگار شوید»، و مردی را پشت سر او دیدم که با سنگ به پشت پای او می‌زند به گونه‌ای که خون از پاهایش جاری بود، و فریاد می‌زد، «ای مردم! این دروغگوست، او را تصدیق نکنید!» من سؤال کردم این جوان کیست؟

گفتند: «محمّد» است که گمان می‌کند پیامبر می‌باشد، و این پیرمرد عموی ابو لهب است که او را دروغگو می‌داند ... در خبر دیگری می‌خوانیم: هر زمان گروهی از اعراب خارج مکه وارد آن شهر می‌شدند به سراغ ابو لهب می‌رفتند، به خاطر خویشاوندیش نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله و سن و سال بالای او، و از رسول الله صلی الله علیه و آله تحقیق می‌نمودند، او می‌گفت:

محمّد مرد ساحری است، آنها نیز بی‌آنکه پیغمبر صلی الله علیه و آله را ملاقات کنند باز می‌گشتند، در این هنگام گروهی آمدند و گفتند: ما از مکه باز نمی‌گردیم تا او را ببینیم، ابو لهب گفت: ما پیوسته مشغول مداوای جنون او هستیم! مرگ بر او باد! از این روایات به خوبی استفاده می‌شود که او در بسیاری از مواقع همچون سایه به دنبال پیغمبر صلی الله علیه و آله بود، و

از هیچ کارشکنی فروگذار نمی‌کرد، مخصوصاً زبانی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۱۲ زشت و آلوده داشت، و تعبیرات رکیک و زننده می‌کرد، و شاید از این نظر سرآمد تمام دشمنان پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله محسوب می‌شد، و به همین جهت آیات مورد بحث با این صراحت و خشونت، او و همسرش امّ جلیل را به باد انتقاد می‌گیرد.

سورة المسد(۱۱۱): آیه ۲ ..... ص: ۶۱۲

(آیه ۲) - سپس می‌افزاید: «هرگز مال و ثروتش و آنچه را به دست آورد به حالش سودی نبخشید» و عذاب الهی را از او باز نخواهد داشت (ما اغنی عنه ماله و ما کسب).
از این تعبیر استفاده می‌شود که او مرد ثروتمند مغروری بود که بر اموال و ثروت خود در کوششهای ضد اسلامیش تکیه می‌کرد.

سورة المسد(۱۱۱): آیه ۳ ..... ص: ۶۱۲

(آیه ۳) - در این آیه می‌افزاید: «و به زودی وارد آتشی شعله‌ور و پر لهیب می‌شود» (سیصلی ناراً ذات لهب).
اگر نام او «ابو لهب» بود، آتش عذاب او نیز «ابو لهب» است و شعله‌های عظیم دارد.
نه تنها «ابو لهب» که هیچ یک از کافران و بدکاران، اموال و ثروت و موقعیت اجتماعیشان آنها را از آتش دوزخ و عذاب الهی رهایی نمی‌بخشد، چنانکه در جای دیگر می‌خوانیم: «قیامت روزی است که نه اموال و نه فرزندان، هیچ کدام سودی به حال انسان ندارد، مگر آن کس که با قلب سالم (روحی با ایمان و با تقوا) در محضر پروردگار حاضر شود» (شعرا/ ۸۸ و ۸۹).
در روایات آمده است که بعد از جنگ «بدر» و شکست سختی که نصیب مشرکان قریش شد، ابو لهب که شخصا در میدان جنگ شرکت نکرده بود پس از بازگشت ابو سفیان ماجرا را از او پرسید.

ابو سفیان چگونگی شکست و در هم کوبیده شدن لشکر قریش را برای او شرح داد، سپس افزود: به خدا سوگند ما در این جنگ سوارانی را دیدیم در میان آسمان و زمین که به یاری محمّد آمده بودند! در اینجا «ابو رافع» یکی از غلامان «عباس» می‌گوید: من در آنجا نشسته بودم، دستم را بلند کردم و گفتم: آنها فرشتگان آسمان بودند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۱۳

ابو لهب سخت برآشفته و از سوز دل خود پیوسته مرا کتک می‌زد، در اینجا همسر عباس «ام الفضل» حاضر بود چوبی برداشت و محکم بر سر ابو لهب کوبید، و گفت: این مرد ضعیف را تنها گیر آورده‌ای سر ابو لهب شکست و خون جاری شد، و بعد از هفت روز بدنش عفونت کرد و دانه‌ها..... همچون «طاعون» بر پوست تنش ظاهر شد، و با همان بیماری از دنیا رفت.
عفونت بدن او به حدی بود که جمعیت جرأت نمی‌کردند نزدیک او شوند، او را به بیرون مکه بردند، و از دور آب بر او ریختند، و سپس سنگ بر او پرتاب کردند تا بدنش زیر سنگ و خاک پنهان شد!

سورة المسد(۱۱۱): آیه ۴ ..... ص: ۶۱۳

(آیه ۴) - در این آیه به وضع همسرش «ام جمیل» پرداخته، می‌فرماید:

«و (نیز) همسرش، در حالی که هیزم کش (دوزخ) است» (و امرأته حمالة الحطب).

سورة المسد (۱۱۱): آیه ۵ ..... ص: ۶۱۳

(آیه ۵) - «و در گردنش طنابی است از لیف خرما!» (فی جیدها جبل من مسد).

در این که همسر ابو لهب که خواهر «ابو سفیان» و عمه «معاویه» بود و در عداوتها و کارشکنیهای شوهرش بر ضد اسلام شرکت داشت حرفی نیست، اما در این که قرآن چرا او را «حمالة الحطب» (زنی که هیزم بر دوش می کشد) توصیف کرده، بعضی گفته‌اند: این به خاطر آن است که بوته‌های خار را بر دوش می کشید، و بر سر راه پیغمبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ می ریخت تا پاهای مبارکش آزرده شود.

«پایان سوره مسد»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۱۵

سورة اخلاص [۱۱۲] ..... ص: ۶۱۵

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۴ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص: ۶۱۵

این سوره از توحید پروردگار، و یگانگی او سخن می گوید، و در چهار آیه کوتاه چنان توصیفی از یگانگی خداوند کرده که نیاز به اضافه ندارد.

در شأن نزول این سوره از امام صادق علیه السلام چنین نقل شده: «یهود از رسول الله تقاضا کردند خداوند را برای آنها توصیف کند، پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ سه روز سکوت کرد و پاسخی نگفت، تا این سوره نازل شد و پاسخ آنها را بیان کرد».

در فضیلت تلاوت این سوره روایات زیادی در منابع معروف اسلامی آمده است که حاکی از عظمت فوق العاده آن می باشد از جمله:

در حدیثی از پیغمبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ می خوانیم که فرمود: «آیا کسی از شما عاجز است از این که یک سوم قرآن را در یک شب بخواند؟! یکی از حاضران عرض کرد: ای رسول خدا! چه کسی توانائی بر این کار دارد؟ پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمود: «سوره قل هو الله را بخوانید».

و در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام می خوانیم: هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بر جنازه «سعد بن معاذ» نماز گزارد فرمود: هفتاد هزار ملک که در میان آنها «جبرئیل» نیز بود بر جنازه او نماز گزارند! من از جبرئیل پرسیدم او به خاطر کدام عمل مستحق نماز گزاردن شما شد؟ برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۱۶

گفت: به خاطر تلاوت «قل هو الله احد» در حال نشستن، و ایستادن، و سوار شدن، و پیاده روی و رفت و آمد».

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سورة الإخلاص (۱۱۲): آیه ۱ ..... ص: ۶۱۶

(آیه ۱) - او یکتا و بی‌همتاست: نخستین آیه از این سوره در پاسخ سؤالات مکرری که از ناحیه اقوام یا افراد مختلف در زمینه اوصاف پروردگار شده بود، می‌فرماید: «بگو: خداوند یکتا و یگانه است» (قل هو الله احد). ذات منفردی است که نظیر و شبیهی برای او نیست.

آغاز جمله با ضمیر «هو» - که ضمیر مفرد غائب است و از مفهوم مبهمی حکایت می‌کند - در واقع رمز و اشاره‌ای به این واقعیت است که ذات مقدس او در نهایت خفاء است، و از دسترس افکار محدود انسانها بیرون، هر چند آثار او آن چنان جهان را پر کرده که از همه چیز ظاهرتر و آشکارتر است، چنانکه در آیه ۵۳ سوره فصلت می‌خوانیم: «به زودی نشانه‌های خود را در اطراف جهان و در درون جانسان به آنها نشان می‌دهیم تا برایشان آشکار گردد که او حق است». سپس از این حقیقت ناشناخته پرده بر می‌دارد و می‌گوید: «او خداوند یگانه و یکتاست».

در حدیثی از امیر مؤمنان علی علیه السّلام می‌خوانیم که فرمود: «در شب جنگ بدر «خضر» را در خواب دیدم، از او خواستم چیزی به من یاد دهد که به کمک آن بر دشمنان پیروز شوم گفت: بگو: یا هو، یا من لا هو الا هو هنگامی که صبح شد جریان را خدمت رسول الله صلی الله علیه و آله عرض کردم.

فرمود: «ای علی علیه السّلام اسم اعظم به تو تعلیم شده، سپس این جمله ورد زبان من در جنگ بدر بود». «عمار یاسر» هنگامی که شنید حضرت علی علیه السّلام این ذکر را روز صفین به هنگام پیکار می‌خواند، عرض کرد: این کنایات چیست؟

فرمود: «اسم اعظم خدا و ستون توحید است!» برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۱۷

«الله» اسم خاص برای خداوند است که در همین یک کلمه به تمام صفات جلال و جمال او اشاره شده و این نام جز بر خدا اطلاق نمی‌شود، در حالی که نامهای دیگر خداوند معمولاً اشاره به یکی از صفات جمال و جلال او است مانند عالم و خالق و رازق و غالباً به غیر او نیز اطلاق می‌شود.

این نام مقدس قریب «هزار بار» در قرآن مجید تکرار شده، و هیچ اسمی از اسماء مقدس او این اندازه در قرآن نیامده است، نامی است که قلب را روشن می‌کند، به انسان نیرو و آرامش می‌بخشد، و او را در جهانی از نور و صفا مستغرق می‌سازد. «احد» یعنی خداوند احد و واحد است و یگانه و یکتاست نه به معنی واحد عددی، یا نوعی و جنسی، بلکه به معنی وحدت ذاتی، و به عبارت روشنتر وحدانیت او به معنی عدم وجود مثل و مانند و شبیه و نظیر برای او است.

دلیل این سخن نیز روشن است: او ذاتی است بی‌نهایت از هر جهت، و مسلم است که دو ذات بی‌نهایت از هر جهت غیر قابل تصور است، چون اگر دو ذات شد هر دو محدود می‌شود، این کمالات آن را ندارد، و آن کمالات این را - دقت کنید.

سورة الإخلاص (۱۱۲): آیه ۲ ..... ص: ۶۱۷

(آیه ۲) - در این آیه در توصیف دیگری از آن ذات مقدس یکتا می‌فرماید:

«خداوندی است که همه نیازمندان قصد او می‌کنند» (الله الصمد).

در تفسیر «صمد» در حدیثی می‌خوانیم که: «محمّد بن حنیفه» از امیر مؤمنان علی علیه السّلام در باره «صمد» سؤال کرد حضرت علیه السّلام فرمود:

«تأویل صمد آن است که او نه اسم است و نه جسم، نه مانند و نه شبیه دارد، و نه صورت و نه تمثال نه حدّ و حدود، نه محل و نه مکان، نه «کیف» و نه «این» نه اینجا و نه آنجا، نه پر است و نه خالی، نه ایستاده است و نه نشسته، نه سکون دارد و نه حرکت، نه ظلمانی است نه نورانی نه روحانی است و نه نفسانی، و در عین حال هیچ محلی از او خالی نیست، و هیچ مکانی گنجایش او را ندارد، نه رنگ دارد و نه بر قلب انسانی خطور کرده، و نه بو برای او موجود است، همه اینها از ذات پاکش منتفی است». برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۱۸

این حدیث به خوبی نشان می‌دهد که «صمد» مفهوم بسیار جامع و وسیعی دارد که هر گونه صفات مخلوقات را از ساحت مقدسش نفی می‌کند.

سوره الإخلاص (۱۱۲): آیه ۳ ..... ص: ۶۱۸

(آیه ۳) - سپس در این آیه به ردّ عقاید نصاری و یهود و مشرکان عرب که برای خداوند فرزندى، یا پدرى قائل بودند، پرداخته، می‌فرماید: «(هرگز) نژاد و زاده نشد» (لم یلد و لم یولد).

در مقابل این بیان، سخن کسانی است که معتقد به تثلیث (خدایان سه گانه) بودند، خدای پدر، و خدای پسر، و روح القدس! «یهود گفتند: عزیز پسر خداست! و نصارا گفتند: مسیح پسر خداست! این سخنی است که با زبان خود می‌گویند که همانند گفتار کافران پیشین است، لعنت خدا بر آنها باد چگونه از حق منحرف می‌شوند!» (توبه / ۳۰).

مشرکان عرب نیز معتقد بودند که ملائکه دختران خدا هستند! «آنها برای خدا پسران و دخترانی به دروغ و از روی جهل ساختند!» (انعام / ۱۰۰).

سوره الإخلاص (۱۱۲): آیه ۴ ..... ص: ۶۱۸

اشاره

(آیه ۴) - و بالاخره در آخرین آیه این سوره مطلب را در باره اوصاف خدا به مرحله کمال رسانده، می‌فرماید: «و برای او هیچ گاه شبیه و مانندی نبوده است» (و لم یکن له کفوا احد).

«کفو» در اصل به معنی هم‌تراز در مقام و منزلت و قدر است، و سپس به هر گونه شبیه و مانند اطلاق می‌شود. مطابق این آیه تمام عوارض مخلوقین، و صفات موجودات، و هر گونه نقص و محدودیت از ذات پاک او منتفی است، این همان توحید ذاتی و صفاتی است، در مقابل توحید عددی و نوعی.

بنابر این، او نه شبیهی در ذات دارد، نه مانندی در صفات، و نه مثلی در افعال، و از هر نظر بی‌نظیر و بی‌مانند است. امیر مؤمنان علی علیه السّلام در خطبه ۱۸۶ نهج البلاغه می‌فرماید: «او کسی را نژاد که خود نیز مولود باشد، و از کسی زاده نشد تا محدود گردد، ... مانندی ندارد تا با او هم‌تا گردد، و شبیهی برای او تصور نمی‌شود تا با او مساوی باشد». برگزیده

تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۱۹

و این تفسیر جالبی است که عالیتین دقایق توحید را بازگو می‌کند (سلام الله علیک یا امیر المؤمنین).

نکته‌ها: ..... ص: ۶۱۹

۱- دلایل توحید: ..... ص: ۶۱۹

اشاره

توحید، یعنی یگانگی ذات خداوند و عدم وجود هر گونه همتا و شبیه برای او، گذشته از دلایل نقلی و آیات قرآن مجید، با دلایل عقلی فراوان نیز قابل اثبات است که در اینجا قسمتی از آن را به صورت فشرده می‌آوریم:

الف) برهان صرف الوجود- ..... ص: ۶۱۹

و خلاصه‌اش این است که خداوند وجود مطلق است، و هیچ قید و شرط و حدی برای او نیست، چنین وجودی مسلماً نامحدود خواهد بود، چرا که اگر محدودیتی پیدا کند باید آلوده به عدم گردد، و ذات مقدسی که هستی از آن می‌جوشد هرگز مقتضی عدم و نیستی نخواهد بود و چیزی در خارج نیست که عدم را بر او تحمیل کند بنابراین، محدود به هیچ حدی نمی‌باشد.

از سوی دیگر دو هستی نامحدود در عالم تصور نمی‌شود، زیرا اگر دو موجود پیدا شود حتماً هر یک از آنها فاقد کمالات دیگری است، یعنی کمالات او را ندارد، و بنا بر این هر دو محدود می‌شوند، و این خود دلیل روشنی است بر یگانگی ذات واجب الوجود- دقت کنید.

ب) برهان علمی- ..... ص: ۶۱۹

هنگامی که به این جهان پهناور نگاه می‌کنیم در ابتدا عالم را به صورت موجوداتی پراکنده می‌بینیم، زمین و آسمان و خورشید و ماه و ستارگان و انواع گیاهان و حیوانات، اما هر چه بیشتر دقت کنیم می‌بینیم اجزاء و ذرات این عالم چنان به هم مربوط و پیوسته است که مجموعاً یک واحد منسجم را تشکیل می‌دهد، و یک سلسله قوانین معین بر سراسر این جهان حکومت می‌کند.

این وحدت نظام هستی، و قوانین حاکم بر آن، و انسجام و یکپارچگی در میان اجزای آن نشان می‌دهد که خالق آن یکتا و یگانه است.

ج) برهان تمانع ..... ص: ۶۱۹

(دلیل علمی فلسفی)- دلیل دیگری که برای اثبات یگانگی ذات خداوند ذکر کرده‌اند و قرآن در آیه ۲۲ سوره انبیاء الهام بخش آن است برهان برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۲۰

تمانع است، می‌فرماید: «اگر در زمین و آسمان خدایانی جز خداوند یگانه بود زمین و آسمان به فساد کشیده می‌شد و نظام جهان به هم می‌خورد، پس منزّه است خداوندی که پروردگار عرش است از آنچه آنها توصیف می‌کنند»

د) دعوت عمومی انبیا به خداوند یگانه - ..... ص : ۶۲۰

این دلیل دیگری برای اثبات توحید است، چرا که اگر دو واجب الوجود در عالم بود هر دو باید منبع فیض باشند، چرا که یک وجود بی نهایت کامل ممکن نیست در نور افشانی بخل ورزد، زیرا عدم فیض برای وجود کامل نقص است، و حکیم بودن او ایجاب می کند که همگان را مشمول فیض خود قرار دهد.

حضرت علی علیه السلام در وصیت نامه اش به امام مجتبی علیه السلام می فرماید: «بدان فرزندم! اگر پروردگارت همتائی داشت فرستادگان او به سراغ تو می آمدند و آثار ملک و سلطان او را مشاهده می کردی، و به افعال و صفاتش آشنا می شدی ولی او معبود یکتاست همان گونه که خودش توصیف کرده است»

۲- شاخه های پربار توحید: ..... ص : ۶۲۰

اشاره

معمولا برای توحید چهار شاخه ذکر می کنند:

الف) توحید ذات ..... ص : ۶۲۰

(آنچه در بالا شرح داده شده).

ب) توحید صفات ..... ص : ۶۲۰

یعنی خداوند نه صفاتش زائد بر ذات اوست، و نه جدا از یکدیگرند، بلکه وجودی است تمامش علم، تمامش قدرت، تمامش ازلیت و ابدیت.

اگر غیر از این باشد لازمه اش ترکیب است، و اگر مرکب باشد محتاج به اجزا می شود و شیء محتاج هرگز واجب الوجود نخواهد بود.

ج) توحید افعالی ..... ص : ۶۲۰

یعنی هر وجودی، هر حرکتی، هر فعلی در عالم است به ذات پاک خدا بر می گردد حتی افعالی که از ما سر می زند به یک معنی از اوست، او به ما قدرت و اختیار و آزادی اراده داده، بنابر این در عین حال که ما فاعل افعال خود هستیم، و در مقابل آن مسؤولیم، از یک نظر فاعل خداوند است، زیرا همه آنچه داریم به او باز می گردد.

د) توحید در عبادت: ..... ص : ۶۲۰

یعنی تنها باید او را پرستش کرد و غیر او شایسته برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۲۱
عبودیت نیست، چرا که عبادت باید برای کسی باشد که کمال مطلق و مطلق کمال است، کسی که از همگان بی نیاز است، و بخشنده تمام نعمتها، و آفریننده همه موجودات، و این صفات جز در ذات پاک او جمع نمی شود.

اشاره

توحید افعالی نیز به نوبه خود شاخه‌های زیادی دارد که در اینجا به شش قسمت از مهمترین فروع آن اشاره می‌کنیم

۱- توحید خالقیت - ..... ص : ۶۲۱

همان‌گونه که قرآن می‌گوید: «بگو: خداوند آفریدگار همه چیز است» (رعد/۱۶). دلیل آن هم روشن است وقتی با دلایل گذشته ثابت شد واجب الوجود یکی است، و همه چیز غیر از او ممکن الوجود است، بنابر این خالق همه موجودات نیز یکی خواهد بود

۲- توحید ربوبیت - ..... ص : ۶۲۱

یعنی مدبّر و مدیر و مربّی و نظام بخش عالم هستی تنها خداست، چنانکه قرآن می‌گوید: «آیا غیر خدا را پروردگار خود بطلبم در حالی که او پروردگار همه چیز است»؟ (انعام/۱۶۴). دلیل آن نیز وحدت واجب الوجود و توحید خالق در عالم هستی است

۳- توحید در قانونگذاری و تشریح - ..... ص : ۶۲۱

چنانکه قرآن می‌گوید: «هر کس که به آنچه خدا نازل کرده است حکم نکند کافر است» (مائده/۴۴). زیرا وقتی ثابت کردیم مدیر و مدبّر اوست، مسلماً غیر او صلاحیت قانونگذاری نخواهد داشت، چون غیر او در تدبیر جهان سهمی ندارد تا قوانینی هماهنگ با نظام تکوین وضع کند.

۴- توحید در مالکیت - ..... ص : ۶۲۱

خواه «مالکیت حقیقی» یعنی سلطه تکوینی بر چیزی باشد، یا «مالکیت حقوقی» یعنی سلطه قانونی بر چیزی اینها همه از اوست. چنانکه قرآن می‌گوید: «مالکیت و حاکمیت آسمانها و زمین مخصوص خداست» (آل عمران/۱۸۹). و نیز می‌فرماید: «انفاق کنید از اموالی که خداوند شما را نماینده خود در آن قرار داده» (حدید/۷). برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۲۲

دلیل آن هم همان توحید در خالقیت است، وقتی خالق همه اشیا اوست طبعاً مالک همه اشیا نیز ذات مقدس اوست بنابر این هر ملکیتی باید از مالکیت او سر چشمه گیرد.

۵- توحید مالکیت - ..... ص : ۶۲۲

مسئله جامعه بشری نیاز به حکومت دارد، چون زندگی دسته جمعی بدون حکومت ممکن نیست، تقسیم مسؤلیتها، تنظیم برنامه‌ها، اجرای مدیریتها و جلوگیری از تعدیات و تجاوزها، تنها به وسیله حکومت میسر است.

از طرفی اصل آزادی انسانها می گوید هیچ کس بر دیگری حق حکومت ندارد، مگر آنکه مالک اصلی و صاحب حقیقی اجازه دهد، و از همین جاست که ما هر حکومتی را که به حکومت الهی منتهی نشود مردود می دانیم، و نیز از همین جاست که مشروعیت حکومت را از آن پیامبر صلی الله علیه و آله و سپس امامان معصوم علیهم السّلام و بعد از آن برای فقیه جامع الشرائط می دانیم.

البته ممکن است مردم به کسی اجازه دهند که بر آنها حکومت کند، ولی چون انفاق تمام افراد جامعه عاداتاً غیر ممکن است چنین حکومتی عملاً ممکن نیست (۱).

۶- توحید اطاعت - ..... ص : ۶۲۲

یعنی تنها مقام «واجب الاطاعه» در جهان، ذات پاک خداست، و مشروعیت اطاعت از هر مقام دیگری باید از همین جا سر چشمه گیرد، یعنی اطاعت او اطاعت خدا محسوب می شود.

زیرا وقتی حاکمیت مخصوص اوست مطاع بودن هم مخصوص اوست، و لذا ما اطاعت انبیا علیهم السّلام و ائمه معصومین و جانشینان آنها را پرتوی از اطاعت خدا می شمیریم، قرآن می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده اید! اطاعت کنید خدا و رسول او و صاحبان امر (امامان معصوم) را» (نساء / ۵۹).

و نیز می فرماید: «هر کس رسول خدا را اطاعت کند خدا را اطاعت کرده است» (نساء / ۸۰).
«پایان سوره اخلاص»

---

(۱) لذا اگر حکومت از طریق آراء عمومی و اکثریت تعیین شود باید از طریق فقیه جامع الشرائط تنفیذ گردد تا مشروعیت الهیه پیدا کند.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص : ۶۲۳

سوره فلق [۱۱۳] ..... ص : ۶۲۳

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۵ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص : ۶۲۳

محتوای این سوره تعلیماتی است که خداوند به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله خصوصاً و به سایر مسلمانان عموماً، در زمینه پناه بردن به ذات پاک او از شرّ همه اشرار می دهد، تا خود را به او بسپارند، و در پناه او از شرّ هر موجود صاحب شر در امان بدارند.

در فضیلت تلاوت این سوره از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است، که فرمود:
«آیاتی بر من نازل شده که همانند آنها نازل نشده و آن دو سوره «فلق» و «ناس» است.

و در حدیث دیگری از امام باقر علیه السّلام می‌خوانیم: «کسی که در نماز «وتر» سوره «فلق» و «ناس» و «قل هو الله احد» را بخواند به او گفته می‌شود: ای بنده خدا! بشارت باد بر تو خدا نماز وتر تو را قبول کرد».

و باز در روایت دیگری از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم که به یکی از یارانش فرمود: «می‌خواهی دو سوره به تو تعلیم کنم که برترین سوره‌های قرآن است!» عرض کرد: آری ای رسول خدا! حضرت معوذتان (سوره فلق و سوره ناس) را به او تعلیم کرد، سپس آن دو را در نماز صبح قرائت نمود و به او فرمود: «هر گاه بر می‌خیزی و می‌خواهی آنها را بخوان».

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۲۴

روشن است اینها برای کسانی است که روح و جان و عقیده و عمل خود را با محتوای آن هماهنگ سازند.
بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الفلق (۱۱۳): آیه ۱ ..... ص: ۶۲۴

(آیه ۱) - پناه می‌برم به پروردگار سپیده دم! در نخستین آیه به شخص پیغمبر صلی الله علیه و آله به عنوان یک الگو و پیشوا چنین دستور می‌دهد: «بگو: پناه می‌برم به پروردگار سپیده صبح» که دل سیاهی شب را می‌شکافد (قل اعوذ برب الفلق).

سوره الفلق (۱۱۳): آیه ۲ ..... ص: ۶۲۴

(آیه ۲) - «از شر تمام آنچه آفریده است» (من شر ما خلق).

از شرّ همه موجودات شرور، انسانهای شرور، جن و حیوانات و حوادث و پیشامدهای شرّ و از شرّ نفس اماره.
«فلق» در اصل به معنی شکافتن چیزی و جدا کردن بعضی از بعضی دیگر است، و از آنجا که به هنگام دمیدن سپیده صبح پرده سیاه شب می‌شکافد، این واژه به معنی طلوع صبح، به کار رفته، بعضی آن را به معنی همه موالید و تمام موجودات زنده اعم از انسان و حیوان و گیاه می‌دانند، چرا که تولد این موجودات که با شکافتن دانه و تخم و مانند آن صورت می‌گیرد از عجیبترین مراحل وجود آنهاست.

و بعضی نیز مفهوم «فلق» را از این هم گسترده‌تر گرفته‌اند، و آن را به هرگونه آفرینش و خلقت اطلاق کرده‌اند، چرا که با آفرینش هر موجود پرده عدم شکافته می‌شود و نور وجود آشکار می‌گردد.

هر یک از این معانی سه گانه (طلوع صبح - تولد موجودات زنده - آفرینش هر موجود) پدیده‌ای است عجیب که دلیل بر عظمت پروردگار و خالق و مدبر آن است، و توصیف خداوند به این وصف دارای مفهوم و محتوای عمیقی است.

تعبیر به «من شر ما خلق» مفهومش این نیست که آفرینش الهی در ذات خود شری دارد، چرا که آفرینش همان ایجاد است، و ایجاد و وجود خیر محض است، قرآن می‌گوید: «همان خدائی که هر چه را آفرید نیکو آفرید» (الم سجده / ۷).

بلکه شرّ هنگامی پیدا می‌شود که مخلوقات از قوانین آفرینش منحرف شوند برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۲۵

و از مسیر تعیین شده جدا گردند، فی المثل نیش و دندان بزنده حیوانات یک حربه دفاعی برای آنهاست که در برابر دشمنانشان به کار می‌برند همانند سلاحی که ما در مقابل دشمن از آن استفاده می‌کنیم، اگر این سلاح به مورد به کار رود خیر است، اما اگر نا به جا و در برابر دوست مصرف گردد شرّ است.

وانگهی بسیاری از امور است که ما در ظاهر آنها را شر حساب می‌کنیم ولی در باطن خیر است مانند حوادث و بلاهای

بیدار گر و هشدار دهنده که انسان را از خواب غفلت بیدار ساخته و متوجه خدا می کند اینها مسلماً شرّ نیست.

سورة الفلق (۱۱۳): آیه ۳ ..... ص: ۶۲۵

(آیه ۳) - سپس در توضیح و تفسیر این مطلب می افزاید: «و از شرّ هر موجود شرور هنگامی که شبانه وارد می شود» (و من شرّ غاسق اذا وقب).

سورة الفلق (۱۱۳): آیه ۴ ..... ص: ۶۲۵

(آیه ۴) - بعد می افزاید: «و از شرّ آنها که در گره ها می دمند» و هر تصمیمی را سست می کنند (و من شرّ النفاثات فی العقد). بسیاری از مفسران «نفاثات» را به معنی «زنان ساحره» تفسیر کرده اند آنها اورادی را می خواندند و در گره هایی می دمیدند و به این وسیله سحر می کردند.

ولی جمعی آن را اشاره به زنان وسوسه گر می دانند که پی در پی در گوش مردان، مخصوصاً همسران خود، مطالبی را فرو می خوانند تا عزم آهنین آنها را در انجام کارهای مثبت سست کنند. فخر رازی می گوید: زنان به خاطر نفوذ محبت هایشان در قلوب رجال در آنان تصرف می کنند.

این معنی در عصر و زمان ما از هر وقت ظاهرتر است زیرا یکی از مهمترین وسائل نفوذ جاسوسها در سیاستمداران جهان استفاده از زنان جاسوسه است که با این «نفاثات فی العقد» قفل های صندوق های اسرار را می گشایند و از مرموزترین مسائل با خبر می شوند و آن را در اختیار دشمن قرار می دهند.

بعضی نیز نفاثات را به «نفوس شریره»، و یا «جماعت های وسوسه گر» که با تبلیغات مستمر خود گره های تصمیمها را سست می سازند تفسیر نموده اند. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۲۶

بعید نیست که آیه مفهوم عام و جامعی داشته باشد که همه اینها را شامل شود حتی سخنان سخن چینها، و نّامان که کانونهای محبت را سست و ویران می سازند.

سورة الفلق (۱۱۳): آیه ۴۵ ..... ص: ۶۲۶

(آیه ۵) - در آخرین آیه این سوره می فرماید: «و از شرّ هر حسودی هنگامی که حسد می ورزد» (و من شرّ حاسد اذا حسد). این آیه نشان می دهد که حسد از بدترین و زشت ترین صفات رذیله است، چرا که قرآن آن را در ردیف کارهای حیوانات درنده و مارهای گزنده، و شیاطین وسوسه گر قرار داده است.

«حسد» یک خوی زشت شیطانی است که بر اثر عوامل مختلف مانند ضعف ایمان و تنگ نظری و بخل در وجود انسان پیدا می شود، و به معنی درخواست و آرزوی زوال نعمت از دیگری است.

حسد سر چشمه بسیاری از گناهان کبیره است همان گونه که امام باقر علیه السّلام می فرماید: «حسد ایمان انسان را می خورد و از بین می برد همان گونه که آتش هیزم را!».

«پایان سوره فلق»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۲۷

اشاره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۶ آیه است

محتوا و فضیلت سوره: ..... ص : ۶۲۷

انسان همیشه در معرض وسوسه‌های شیطانی است، و شیاطین جن و انس کوشش دارند در قلب و روح او نفوذ کنند، هر قدر مقام انسان در علم بالا-تر رود و موقعیت او در اجتماع بیشتر گردد، وسوسه‌های شیاطین شدیدتر می‌شود، تا او را از راه حق منحرف سازند و با فساد عالمی را بر باد دهند.

این سوره به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله به عنوان یک سرمشق و پیشوا و رهبر دستور می‌دهد که از شر همه وسوسه‌گران به خدا پناه برد.

محتوای این سوره از جهتی شبیه سوره «فلق» است، هر دو ناظر به پناه بردن به خداوند بزرگ از شرور و آفات می‌باشد، با این تفاوت که در سوره فلک انواع مختلف شرور مطرح شده، ولی در این سوره فقط روی شرّ وسوسه‌گران ناپیدا (وسواس خناس) تکیه شده است.

در فضیلت تلاوت این سوره روایات متعددی وارد شده از جمله این که در حدیثی می‌خوانیم که: «پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله شدیداً بیمار شد، جبرئیل و میکائیل (دو فرشته بزرگ خدا) نزد او آمدند، جبرئیل نزد سر پیامبر نشست و میکائیل نزد پای او، جبرئیل سوره «فلق» را تلاوت کرد، و پیغمبر را با آن در پناه خدا قرار داد، و میکائیل سوره «قل اعوذ برب الناس» را.»

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص : ۶۲۸

بسم الله الرحمن الرحيم به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوره الناس (۱۱۴): آیه ۱ ..... ص : ۶۲۸

(آیه ۱) - پناه می‌برم به پروردگار مردم! در این سوره که آخرین سوره قرآن مجید است روی سخن را به شخص پیامبر صلی الله علیه و آله و آله به عنوان سرمشق و مقتدا و پیشوای مردم کرده، می‌فرماید: «بگو: پناه می‌برم به پروردگار مردم» (قل اعوذ برب الناس).

سوره الناس (۱۱۴): آیه ۲ ..... ص : ۶۲۸

(آیه ۲) - «به مالک و حاکم مردم» (ملک الناس).

سوره الناس (۱۱۴): آیه ۳ ..... ص : ۶۲۸

(آیه ۳) - «به (خدا و) معبود مردم» (اله الناس).

قابل توجه این که در اینجا روی سه وصف از اوصاف بزرگ خداوند (ربوبیت و مالکیت و الوهیت) تکیه شده است که همه آنها ارتباط مستقیمی به تربیت انسان، و نجات او از چنگال وسوسه گران دارد.

البته منظور از پناه بردن به خدا این نیست که انسان تنها با زبان این جمله را بگوید، بلکه باید با فکر و عقیده و عمل نیز خود را در پناه خدا قرار دهد، از راههای شیطانی، برنامه‌های شیطانی، افکار و تبلیغات شیطانی، مجالس و محافل شیطانی، خود را کنار کشد، و در مسیر افکار و تبلیغات رحمانی جای دهد، و گر نه انسانی که عملاً خود را در معرض طوفان آن وسوسه‌ها قرار داده، تنها با خواندن این سوره و گفتن این الفاظ به جایی نمی‌رسد.

با گفتن «برب الناس» اعتراف به ربوبیت پروردگار می‌کند، و خود را تحت تربیت او قرار می‌دهد.

با گفتن «ملک الناس» خود را ملک او می‌داند، و بنده سر بر فرمانش می‌شود.

و با گفتن «اله الناس» در طریق عبودیت او گام می‌نهد، و از عبادت غیر او پرهیز می‌کند، بدون شک کسی که به این صفات سه گانه مؤمن باشد، و خود را با هر سه هماهنگ سازد از شر وسوسه گران در امان خواهد بود. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۲۹

در حقیقت این اوصاف سه گانه سه درس مهم تربیتی و سه وسیله نجات از شر وسوسه گران است و انسان را در مقابل آنها بیمه می‌کند.

سوره الناس (۱۱۴): آیه ۴ ..... ص: ۶۲۹

(آیه ۴) - لذا در این آیه می‌افزاید: «از شرّ وسوسه گر پنهانکار» (من شر الوسواس الخناس).

سوره الناس (۱۱۴): آیه ۵ ..... ص: ۶۲۹

(آیه ۵) - «که درون سینه انسانها وسوسه می‌کند» (الذی یوسوس فی صدور الناس).

سوره الناس (۱۱۴): آیه ۶ ..... ص: ۶۲۹

(آیه ۶) - «خواه از جن باشد یا از انسان» (من الجنّة و الناس).

«خنّاس» صیغه مبالغه از ماده «خنوس» به معنی جمع شدن و عقب رفتن است، این به خاطر آن است که شیاطین هنگامی که نام خدا برده می‌شود عقب نشینی می‌کنند، و از آنجا که این امر غالباً با پنهان شدن توأم است این واژه به معنی «اختفا» نیز آمده است.

بنابر این مفهوم آیات چنین است: «بگو: من از شرّ وسوسه گر شیطان صفتی که از نام خدا می‌گریزد و پنهان می‌گردد به خدا پناه می‌برم».

کار شیطان تزیین است و مخفی کردن باطل در لعابی از حق، و دروغ در پوسته‌ای از راست، و گناه در لباس عبادت، و گمراهی در پوشش هدایت.

خلاصه هم خودشان مخفی هستند، و هم برنامه‌هایشان پنهان است، و این هشدار است به همه رهروان راه حق که منتظر نباشند شیاطین را در چهره و قیافه اصلی ببینند، آنها وسواس خناسند، و کارشان حقه و دروغ و نیرنگ و ریاکاری و ظاهر

سازی و مخفی کردن حق.

جمله «من الجنة والناس» هشدار می‌دهد که «وسواس خناس» تنها در میان یک گروه و یک جماعت، و در یک قشر و یک لباس نیستند، در میان جن و انس پراکنده‌اند و در هر لباس و هر جماعتی یافت می‌شوند، باید مراقب همه آنها بود و باید از شر همه آنها به خدا پناه برد.

دوستان ناباب، همنشینهای منحرف، پیشوایان گمراه ظالم، کارگزاران جباران و طاغوتیان، نویسندگان و گویندگان فاسد، مکتبهای الحادی و التقاطی برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۳۰

ظاهر فریب، وسائل ارتباط جمعی و سوسه‌گر، همه اینها و غیر اینها در مفهوم گسترده «وسواس خناس» واردند که انسان باید از شر آنها به خدا پناه برد.

در حدیث پر معنی و تکان دهنده‌ای از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «هنگامی که آیه و الذین اذا فعلوا فاحشاً او ظلموا انفسهم ذكروا الله فاستغفروا لذنوبهم کسانی که وقتی کار بدی انجام دهند یا به خویشتن ستم کنند خدا را یاد می‌آورند و برای گناهانشان استغفار می‌کنند» «۱» نازل شد، ابلیس بالای کوهی در مکه رفت، و با صدای بلند فریاد کشید، و سران لشکرش را جمع کرد.

گفتند: ای آقای ما! چه شده است که ما را فرا خواندی؟

گفت: این آیه نازل شده (آیه‌ای که پشت مرا می‌لرزاند و مایه نجات بشر است) چه کسی می‌تواند با آن مقابله کند؟ یکی از شیاطین بزرگ گفت: من می‌توانم، نقشه‌ام چنین است و چنان! ابلیس طرح او را نپسندید! دیگری برخاست و طرح خود را ارائه داد باز هم مقبول نیفتاد! در اینجا «وسواس خناس» برخاست و گفت: من از عهده آن برمی‌آیم.

ابلیس گفت: از چه راه؟

گفت: آنها را با وعده‌ها و آرزوها سرگرم می‌کنم، تا آلوده گناه شوند، و هنگامی که گناه کردند توبه را از یادشان می‌برم! ابلیس گفت: تو می‌توانی از عهده این کار برآیی (نقشه‌ات بسیار ماهرانه و عالی است) و این مأموریت را تا دامنه قیامت به او سپردم.

پایان سوره ناس و پایان جلد پنجم برگزیده تفسیر نمونه

---

(۱) سوره آل عمران (۳) آیه ۱۳۵.

برگزیده تفسیر نمونه، ج ۵، ص: ۶۳۱

در پایان لازم است از آقای محمد شهبابی که در کنترل و تصحیح اوراق و آقای محمد محمدی در حروفچینی و صفحه‌آرایی و آقای حاج مرتضی آخوندی در چاپ و نشر این مجموعه صمیمانه همکاری نمودند تقدیر و تشکر نمایم.

پروردگارا! دام سخت و دشمن بیدار است و نقشه‌هایش مخفی و پنهان، و جز با لطف تو نجات ممکن نیست.

خداوند! ما را به حقیقت این کتاب بزرگ آسمانیت آشناتر فرما.

بارها! ما در برابر قرآن کریم سر تعظیم فرود آورده‌ایم، توفیق عمل به آن را نیز به همه ما مرحمت نما.

بارها! چگونه شکر این نعمت بزرگ را به درگاه تو بگزاریم که منت نهادی و این افتخار بزرگ و توفیق را نصیب کردی که در این ساعت و بعد از سه سال این تفسیر را به پایان ببریم.

ای خدا رحیم و مهربان! این خدمت ناچیز را به کرمات قبول فرما، و ذخیر معاد و روز جزایمان قرار ده و آخر دعوانا ان الحمد

لله رب العالمين.

قم - حوزه علمیه احمد علی بابائی دوازدهم اردیبهشت ماه ۱۳۷۴

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحيم

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البيت عليهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت عليهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز:

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت

مذهبی دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۰۲۴۵۰۳۳۵)
ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...
ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی
مانند مسجد جمکران و ...

ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی:

www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳-۲۳۱۱ (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور

کاربران ۲۳۳۳۰۴۵ (۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و
لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز
به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف
توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایند انشاءالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳، شماره کارت: ۶۲۷۳-۶۲۳۳۱-۵۳۴۵-۳۰۴۵-۱۹۷۳ و شماره حساب شبا: IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰

۵۳-۰۶۰۹-۰۶۲۱ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان - خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام: - هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنت غیبت ما، او را از ما جدا
کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می فرماید: «ای بنده
بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کرم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد
داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلى الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست تر می داری:
مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و
ضعیف از پیروان ما را دارد، ایا تو دریچه ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را ببدان، نگاه می دارد و با
حجت های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می سازد و او را می شکنند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می فرماید: «و هر که او را زنده کند،
گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده
کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری
مانند آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقاتی و ترجمانی

اصفهان

گام‌های

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

